HANDELINGEN

VAN DE

STATEN-GENERAAL

1922—1923.

VERSLAG

VAN DE

HANDELINGEN DER STATEN-GENERAAL.

ZITTING VAN 19 SEPTEMBER 1922—15 SEPTEMBER 1923.

'S GRAVENHAGE,
TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.
1922—1923.

EERSTE KAMER

VERSLAG DER HANDELINGEN VAN DE EERSTE KAMER DER STATEN-GENERAAL
GEDURENDE HET ZITTINGJAAR 1922—1923

1ste VERGADERING. — 19 SEPTEMBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Verslag uitgebracht over geloofsbrief enz. van een nieuw lid.

1ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 19 SEPTEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 2.30 namiddag.)

Ingekomen: 1°. Koninklijk besluit, houdende benoeming van den Voorzitter der Kamer voor het tijdperk der tegenwoordige zitting; 2°. de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van het nieuwbenoemde lid der Kamer den heer mr. H. I. Schönfeld. — Schorsing en heropening der vergadering. — Uitbrengen van verslag over den geloofsbrief en bijbehoorende stukken. — Toelating van den heer Schönfeld. — Beëediging van de heeren Bosch van Oud-Amelisweerd, Arntz, Schönfeld en Haazevoet. — Nog ingekomen: berichten van leden. — Besluit genomen tot het niet voortzetten der behandeling van ontwerpen van wet. — Verder ingekomen: 1°. een missive van den directeur van het Kabinet der Koningin; 2°. Koninklijke besluiten, houdende ontslag van het Kabinet en benoeming van een nieuw Kabinet; 3°. Regeeringsmissives en andere stukken; 4°. boekwerken; 5°. verzoekschriften; 6°. geschriften. — Benoeming van de Commissie voor de Verzoekschriften en van de Huishoudelijke Commissie en van de leden voor de Eerste Kamer van de Gemengde Commissie voor de Stenographie. — Trekking der afdeelingen. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig met den Voorzitter, 43 leden, te weten: de heeren Smits, van der Hoeven, Franssen, van den Berg, de Waal Malefijt, Slingenberg, van Lanschot, de Gijselaar, van der Does de Willebois, Anema, W. Fransen, van Loon, Heerkens Thijssens, van Basten Batenburg, L. de Vries, Mendels, Croles, Douwes, Sijtsma, Beelaerts van Blokland, de Vos van Steenwijk, Verkouteren, d'Aumale van Hardenbroek, Gilissen, mevr. Pothuis-Smit, de heeren van Embden, Verheijen, Westerdijk, Janssen, Slotemaker de Bruine, Smeenge, Dobbelmann, Diepenhorst, van der Maesen de Sombreff, de Veer, Blomjous, Bosch van Oud-Amelisweerd, Haazevoet, Schönfeld, Arntz, Haffmans en Wittert van Hoogland.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede, dat ingekomen is een Koninklijk besluit van 30 Augustus 1922 n°. 42, houdende benoeming van den heer J. J. G. baron van Voorst tot Voorst tot Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal gedurende de zitting, die zal aanvangen op den derden Dinsdag in September 1922.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Hiermede aanvaard ik de mij opgedragen taak.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel verder aan de Vergadering mede, dat nog zijn ingekomen de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van den heer mr. H. I. Schönfeld, tot lid der Kamer gekozen door de Provinciale Staten van Groningen.

Deze stukken worden gesteld in handen van een Commissie van drie leden, waartoe door den Voorzitter worden benoemd de heeren Mendels, Anema en Dobbelmann, met uitnoodiging om zich onverwijld met dit onderzoek te willen bezighouden.

De vergadering wordt voor eenige oogenblikken geschorst en daarna hervat.

De heer **Mendels** brengt het volgend verslag uit:

Uw Commissie, in wier handen zijn gesteld de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van den heer mr. H. I. Schönfeld, door de Provinciale Staten van Groningen tot lid der Eerste Kamer gekozen ter vervulling van de vacature, ontstaan door het niet aannemen door den heer J. B. Westerdijk van zijn benoeming tot lid dier Kamer na ontbinding van de beide Kamers der Staten-Generaal, ingevolge het Koninklijk besluit van 16 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 295), heeft de eer het volgende verslag uit te brengen:

De heer Schönfeld heeft overgelegd:

1°. een uittreksel uit de notulen der Statenvergadering van Groningen van 18 Juli 1922, waaruit blijkt, dat 43 stemmen zijn uitgebracht, overeenkomende met het aantal ter vergadering aanwezige leden, en dat hebben verkregen de heeren mr. H. I. Schönfeld 22, mr. C. C. Geertsema 18 stemmen en E. van Ketwich Verschuur 1 stem, terwijl 2 stemmen in blanco werden uitgebracht, zoodat de heer mr. H. I. Schönfeld, de volstrekte meerderheid van stemmen op zich vereenigd hebbende, is benoemd tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal;

2°. een uittreksel uit een register van geboorten der gemeente Bellingwolde, waaruit blijkt, dat aldaar op den 1sten September 1861 is geboren Harbert Ido Schönfeld;

3°. een door hem zelf, onder dagteekening van 27 Juli 1922, afgegeven verklaring, dat hij de volgende openbare betrekkingen bekleedt:

burgemeester der gemeente Winschoten,

voorzitter van het waterschap Westerwolde,

rechter-plaatsvervanger in de arrondissementsrechtbank te Winschoten,

voorzitter van het college van regenten over het huis van bewaring, tevens strafgevangenis, te Winschoten,

voorzitter der Gezondheidscommissie, gezeteld te Winschoten,

(Voorzitter.)

voorzitter der provinciaal Groningsche archaeologische commmissie.

Hieruit blijkt, dat de heer Schönfeld geen betrekking bekleedt, onvereenigbaar met het lidmaatschap der Staten-Generaal.

Uw Commissie stelt mitsdien voor, genoemden heer tot lid der Kamer toe te laten, zoodra de bij art. 91, in verband met art. 87, der Grondwet bedoelde eeden (beloften en verklaring) door hem zullen zijn afgelegd.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De Voorzitter: De heer Schönfeld is in het gebouw der Kamer aanwezig en evenzoo de heeren Bosch van Oud-Amelisweerd, Arntz en Haazevoet, tot wier toelating de Kamer op 26 Juli 1922 besloten heeft, doch die nog niet beëedigd zijn.

Ik verzoek den heer griffier genoemde heeren binnen te leiden.

De heeren **Bosch van Oud-Amelisweerd, Arntz, Schönfeld** en **Haazevoet**, door den griffier binnengeleid, leggen in handen van den Voorzitter de bij de Grondwet voorgeschreven eeden af.

De Voorzitter: Ik wensch den heeren geluk met hun benoeming en verzoek hun in ons midden plaats te nemen.

Ik deel verder aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Idenburg, wegens verblijf in het buitenland, gedurende deze bijeenkomst, en van den heer van der Lande, heden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Verder heb ik de eer voor te stellen, evenals dit bij vorige gelegenheden is geschied, de niet afgedane ontwerpen van wet, in overeenstemming met de door de Kamer in 1917 genomen beslissing, niet verder te behandelen.

Deze ontwerpen van wet zijn:

a. Kwijtschelding aan Mas Agoes Achmad van een den lande aankomende vordering (359 der Zitting 1921—1922);

b. Wijziging der Wet op de Inkomstenbelasting 1914 (296 der Zitting 1919—1920);

c. Heffing van een recht voor het afgeven van zeebrieven (31 der Zitting 1920—1921);

d. Wijziging van de artikelen 1, 34, 39 en 50 der Drankwet (61 der Zitting 1920—1921).

De Vergadering vereenigt zich met het voorstel van den Voorzitter.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. een missive van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende mededeeling van de bekrachtiging door Hare Majesteit van een door de Eerste Kamer in haar vergadering van 17 Mei ll. aangenomen wetsontwerp.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende Koninklijke besluiten:

een, van 30 Augustus 1922 n°. 38, houdende toekenning van eervol ontslag aan den heer H. A. van IJsselsteijn als Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, en opdracht van het beheer ad interim van het Departement, voornoemd, aan jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken;

een, van 11 September 1922 n°. 1, houdende:

I. toekenning van eervol ontslag aan de heeren:

jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck als Minister van Binnenlandsche Zaken en als Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel ad interim;

jhr. mr. dr. H. A. van Karnebeek, als Minister van Buitenlandsche Zaken;

mr. Th. Heemskerk, als Minister van Justitie;

dr. J. Th. de Visser, als Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

jhr. mr. D. J. de Geer als Minister van Financiën;

J. J. C. van Dijk als Minister van Oorlog en als Minister van Marine ad interim;

A. A. H. W. König als Minister van Waterstaat;

mr. P. J. M. Aalberse als Minister van Arbeid, en

S. de Graaff als Minister van Koloniën;

II. benoeming van de heeren:

jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck tot Minister van Binnenlandsche Zaken;

jhr. mr. dr. H. A. van Karnebeek tot Minister van Buitenlandsche Zaken;

mr. Th. Heemskerk tot Minister van Justitie;

dr. J. Th. de Visser tot Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

E. P. Westerveld tot Minister van Marine;

jhr. mr. D. J. de Geer tot Minister van Financiën;

J. J. C. van Dijk tot Minister van Oorlog;

G. J. van Swaay tot Minister van Waterstaat;

mr. P. J. M. Aalberse tot Minister van Arbeid;

S. de Graaff tot Minister van Koloniën;

III. opdracht van het beheer ad interim van het Departement van Landbouw. Nijverheid en Handel aan den heer jhr. mr. Ch. J. M. Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken.

Deze besluiten worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende Regeeringsbescheiden, ingezonden bij missives:

een, van den Minister van Buitenlandsche Zaken, houdende mededeeling van de opzegging door de Portugeesche Regeering der tusschen Nederland en Portugal bestaande Handelsverklaring van 5 Juli 1894;

een, van den Minister van Financiën, houdende mededeeling, dat aan de Tweede Kamer wordt overgelegd de krachtens art. 13 der wet van 16 Februari 1912 (*Staatsblad* n°. 85) opgemaakte en door de Algemeene Rekenkamer opgenomen en gesloten rekening van inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf over het dienstjaar 1921, met bijbehoorende bescheiden;

een, van den Minister van Financiën, waarbij wordt ingezonden een afschrift van het Koninklijk besluit van 22 Juli 1922 n°. 65, betreffende benoemingen in de Bijzondere Commissie voor georganiseerd overleg in zaken rakende de Departementsambtenaren;

twee, van den Minister van Oorlog, daarbij inzendende:

a. een afschrift van het Algemeen Verslag betreffende de voltooiing van het Vestingstelsel;

b. het Jaarverslag van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen over 1921;

twee, van den Minister van Waterstaat, ten geleide van:

a. het Verslag met bijlagen van de commissie voor de electrische spoor- en tramweglijnen in het Gooi;

1ste VERGADERING. — 19 SEPTEMBER 1922.
Mededeeling ingekomen stukken.

(Voorzitter.)

b. het Verslag der Telefooncommissie, ingesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat dd. 23 Maart 1921 n°. 28, afd. P. en T.;

een, van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, ten geleide van afleveringen en aanvullingsbladen van het *Bulletin International des Douanes;*

een, van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, houdende mededeeling, dat door de liquidatie-commissie der Kaasvereeniging ter beschikking van de Eerste Kamer der Staten-Generaal zijn gesteld een aantal exemplaren van een boekwerk, behandelende de geschiedenis der Kaasvereeniging;

twee, van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, ten geleide van:

a. Deel III van het Verslag der Staatscommissie voor de Visscherijinspectie;

b. het Jaarverslag van den hoofdingenieur der mijnen over 1921;

een, van den Minister van Arbeid, ten geleide van het Verslag der Staatscommissie tot voorlichting over wettelijke maatregelen tot bestrijding der tuberculose;

een, van den Minister van Koloniën, ten geleide eener gedrukte opgave van de in 1920, 1921 en 1922 ,,afgelegde verklaringen aangaande de verhouding tot den Lande van eenige zelfbesturende landschappen en de verplichtingen van hunne bestuurders jegens de Regeering van Nederlandsch-Indië".

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen; een exemplaar der bijlagen zal worden geplaatst in het archief of in de boekerij der Kamer;

een uittreksel uit de resolutie van den Minister van Financiën van 31 Juli 1922, n°. 209, houdende instelling eener afdeeling ,,Rijksgebouwen" bij het Departement van Financiën;

een missive van den griffier der Tweede Kamer, bevattende de mededeeling, dat door de Tweede Kamer in haar vergadering van 27 Juli ll. zijn benoemd tot leden van de Gemengde Commissie voor de Stenografie de heeren van Vuuren, Schokking en Marchant;

een missive van den tijdelijken Voorzitter der Tweede Kamer, houdende mededeeling, dat de vergrooting en verbouwing der localiteiten van de Tweede Kamer grootendeels gereed is en dat genoemde Voorzitter gaarne bereid is deze localiteiten ter bezichtiging te stellen voor de leden en het bureau der Kamer op Woensdag 20 dezer.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende boekwerken:

Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. Bescheiden van Geldelijken Aard. Dienstjaar 1921;

Centraal Bureau voor de Statistiek. Statistiek van Loon en Arbeidsduur (n°. 344);

Als voren. Volkstelling 31 December 1920. Plaatselijke Indeeling enz. (n°. 342);

Jaarboek van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Nederlandsch-Indië. 1920;

M. Ort. ,,Wat ieder, die in Overheidsdienst werkzaam is, van de Pensioenwet 1922 behoort te weten";

Coöperatieve vereeniging ,,Centraal Beheer". Verslag enz. over het boekjaar 1921;

Der Wieder-Aufbau. Zeitschrift für Weltwirtschaft. 1922/23. N°. 8;

Bond van Marine-Onderofficieren. Verslag van de 17de Algemeene Vergadering;

Bulletin of the Central Commission for neutral investigation of the causes of the world war. (September 1922);

Cámara de Commercio y Fabricas en Rotterdam. Extracto del informe sobre 1921;

Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven, 1920 (2 deelen);

Verslag van den toestand der provincie Gelderland over 1921;

Verslag betreffende het Instituut voor Doofstommen te Groningen over 1921;

Statistiek van het Gevangeniswezen in Nederlandsch-Indië. Beknopt overzicht 1915/1918;

Verslag der Arbeidscommissie in Nederlandsch-Indië, ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 14 Februari 1919 n°. 7;

Eerste Verslag van het Centraal Industrieel Verbond. April 1920—Januari 1922;

Departement van Gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië. Verslag betreffende de Landsdrukkerij over 1921;

Verslag omtrent den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst in Nederlandsch-Indië over 1920 (2 deelen);

Geschriften van de Nederlandsche Vereeniging voor Armenzorg en Weldadigheid te Amsterdam. XXXII;

Centraal Bureau voor de Statistiek. Faillissementsstatistiek over 1921;

Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij. Statistieke opgaven 1921;

Gouvernement van Nederlandsch-Indië. Mededeelingen omtrent enkele onderwerpen van algemeene belang (afgesloten 1 Mei 1922);

Chambre de Commerce de Rotterdam. Extrait du Rapport 1921;

Dr. K. Heeringa;; ,,Het Archief van de Staten van Zeeland en hunne Gecommiteerde Raden. (1574/78—1795/99)";

Overzicht der werkzaamheden van den Nederlandschen Boerenbond over 1921;

Verslag van den toestand der Provincie Zeeland over 1921;

Verslag betreffende het Spoor- en Tramwegwezen in Nederlandsch-Indië. Tekst over 1920, Statistieken. over 1919 en 1920;

Staatsspoor- en Tramwegen in Nederlandsch-Indië. Voorloopig verslag over 1921;

,,*De Toekomst*", orgaan der Land. Fed. van Sociaal-Anarchisten in Nederland. 30ste Jaargang n°. 24;

Dr. W. Japikse. Resolutiën der Staten-Generaal van 1576 tot 1609. Zesde Deel. (Rijks Geschiedkundige Publicatiën.);

Algemeene Nederlandsche Zuivelbond. Verslag over 1921;

Verslag der Staatsspoor- en Tramwegen in Nederlandsch-Indië over 1920 (Deel I);

Departement van Gouvernements-Bedrijven in Nederlandsch-Indië. Verslag van den Dienst der Zoutregie over de jaren 1918—1919;

Verslag van den President van de Javasche Bank en van den Raad van Commissarissen over 1921—1922.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

5°. de volgende verzoekschriften:

een, van de presidente en de waarnemende secretaresse der Vrije Vrouwenvereeniging, inhoudende het dringend verzoek om, op de daarvoor in het adres aangegeven gronden, de wetsontwerpen in zake verandering van het Iste, IIde, IIIde, IVde, Vde, VIIde en IXde hoofdstuk der Grondwet, benevens de Additionnele Artikelen, te verwerpen;

(Voorzitter.)

een, van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging van Leeraren aan Middelbare Technische en Kunstscholen in Nederland, daarbij verzoekende om, met het oog op het algemeen belang van het onderwijzend personeel aan de nijverheidsscholen, het door den heer H. J. C. Haver aan de Kamer gezonden adres in zake een bevredigende regeling van zijn salaris aan de 3de ambachtsschool te Amsterdam te willen onderzoeken en een gunstige beschikking daarop te nemen;

een, van den voorzitter en den secretaris van van den Bond van Technici, waarbij, met verwijzing naar voormeld adres van den heer H. J. C. Haver, wordt aangedrongen op een wijziging der betreffende algemeene maatregelen van bestuur, in dat adres aangegeven;

een, van L. Sanders en J. de Wilde, onderscheidenlijk voorzitter en secretaris van het Verbond van Vereenigingen van oud-onderofficieren van het Ned.-Indische leger te Batavia, met verzoek bij voorkomende gelegenheid rekening te willen houden met een in afschrift overgelegde motie, aangenomen in een op 18 Juni 1922 te Weltevreden gehouden vergadering van voormeld Verbond, in zake gelijkstelling van de gagementen en pensioenen der oud-strijders van het Ned.-Indische leger met die van hen, welke na 1 Januari 1920 zijn gepensionneerd, overeenkomstig het door den Volksraad aangenomen amendement-Aay.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de te benoemen Commissie voor de Verzoekschriften;

6°. de volgende geschriften:

afschriften van motiën van de afdeelingen:

a. Utrecht, Amsterdam, Soesterberg, Amersfoort, Naarden, Ede, Harderwijk;
b. Breda, Dordrecht, Willemstad, Tilburg, Geertruidenberg en Bergen op Zoom;
c. Ede,

der Vereeniging van Onderofficieren „Ons Belang" in zake de „Rangschikkingsregeling" en het nieuwe Reglement van Krijgstucht;

Afschrift van een door de Handelsvereeniging „Padang" aan de Tweede Kamer gezonden verzoekschrift;

afschrift van een besluit van den gemeenteraad van Beilen, in zake schoolbouw ten behoeve van het bijzonder onderwijs;

afschrift eener motie, aangenomen door den gemeenteraad van Capelle (N.-B.), houdende protest tegen de voorgenomen vereeniging van Capelle met Vrijhoeve—Capelle en Sprang;

afschrift van door den gemeenteraad van Stoppeldijk aan de Koningin en aan de Tweede Kamer ingediende adressen, in zake het niet goedkeuren door Gedeputeerde Staten van Zeeland van de begrooting van genoemde gemeente voor 1922.

Deze geschriften zullen worden nedergelegd ter griffie ter inzage van de leden.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer tot leden van de Commissie voor de Verzoekschriften te benoemen de heeren van der Maesen de Sombreff, Wittert van Hoogland, Slingenberg, Anema en Beelaerts van Blokland.

Aan de orde is:

I. **de verkiezing van twee leden van de Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden der Kamer.**

De **Voorzitter** benoemt tot stemopnemers de heeren Haffmans, Mendels, Verkouteren en Westerdijk.

De uitslag van de stemming voor het *eerste* lid, waaraan 41 leden deelnemen, is, dat uitgebracht zijn op den heer de Vos van Steenwijk 39 stemmen, op den heer Idenburg 1 stem, terwijl 1 briefje oningevuld in de bus is gevonden.

De **Voorzitter**: De heer de Vos van Steenwijk, alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, is benoemd tot lid van de Huishoudelijke Commissie.

Mag ik hem vragen, of hij bereid is, deze benoeming te aanvaarden?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Onder dankzegging aan de Kamer voor de benoeming, verklaar ik haar gaarne te aanvaarden.

De uitslag van de stemming voor het *tweede* lid, waaraan 42 leden deelnemen, is, dat uitgebracht zijn op den heer Idenburg 37 stemmen, op den heer van Embden 3 stemmen, terwijl 2 stemmen in blanco zijn uitgebracht.

De **Voorzitter**: De heer Idenburg, alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, is benoemd tot lid van de Huishoudelijke Commissie.

Aangezien de heer Idenburg niet aanwezig is, zal hem van zijn benoeming kennis worden gegeven;

II. de verkiezing van drie leden van de Gemengde Commissie voor de Stenographie.

De uitslag van de stemming voor het *eerste* lid, waaraan 41 leden deelnemen, is, dat uitgebracht zijn op den heer Verheijen 38 stemmen, op mevrouw Pothuis—Smit en de heeren van der Maesen de Sombreff en van Embden ieder 1 stem.

De **Voorzitter**: De heer Verheijen, de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, is alzoo gekozen tot lid van de Gemengde Commissie voor de Stenographie. Is de heer Verheijen bereid deze benoeming te aanvaarden?

De heer **Verheijen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik neem de benoeming aan, onder dankbetuiging aan de Kamer voor het in mij gestelde vertrouwen.

De uitslag van de stemming voor het *tweede* lid, waaraan 42 leden deelnemen, is, dat uitgebracht zijn op den heer van Wassenaer van Catwijck 40 stemmen en op den heer Mendels 1 stem, terwijl 1 niet ingevuld briefje in de bus gevonden wordt.

De **Voorzitter**: De heer van Wassenaer van Catwijck, alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, is benoemd tot lid van de Gemengde Commissie voor de Stenografie.

Aangezien de heer van Wassenaer van Catwijck niet aanwezig is, zal hem van zijn benoeming worden kennis gegeven.

De uitslag van de stemming voor het *derde* lid, waaraan 41 leden deelnemen, is, dat zijn uitgebracht op den heer Slingenberg 39 stemmen en op den heer Smeenge 1 stem, terwijl 1 niet ingevuld briefje in de bus wordt gevonden.

De **Voorzitter**: De heer Slingenberg, alzoo de volstrekte meerderheid van stemmen verkregen hebbende, is benoemd tot lid van de Gemengde Commissie voor de Stenografie. Is de heer Slingenberg bereid deze benoeming te aanvaarden?

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben erkentelijk voor het vertrouwen, door de Kamer in mij gesteld, en neem de benoeming gaarne aan.

De **Voorzitter**: Namens de Vergadering dank ik de Commissie van stemopneming voor de door haar volbrachte taak.

De Kamer gaat over tot het trekken der afdeelingen.

De uitslag daarvan is, dat zullen behooren:

tot de eerste afdeeling de heeren: Dobbelmann, Wittert van Hoogland, van der Hoeven, mevr. Pothuis—Smit, de heeren L. de Vries, Sijtsma, W. Fransen, van der Maesen de Sombreff, Haffmans;

tot de tweede afdeeling de heeren: van Lanschot, van Wassenaer van Catwijck, Arntz, Gilissen, de Vlugt, van Embden, Douwes, d'Aumale van Hardenbroek, van der Lande, Smeenge;

tot de derde afdeeling de heeren: Smits, Beelaerts van Blokland, van den Berg, de Gijselaar, Heerkens Thijssen, de Veer, Croles, Schönfeld, Janssen;

tot de vierde afdeeling de heeren: van Loon, van der Does de Willebois, Anema, Idenburg, Haazevoet, Wibaut, Slingenberg, Slotemaker de Bruine, de Vos van Steenwijk, S. de Vries;

tot de vijfde afdeeling de heeren: Verheijen, Blomjous, van Basten Batenburg, Diepenhorst, de Waal Malefijt, Verkouteren, Bosch van Oud-Amelisweerd, H. Franssen, Mendels, Westerdijk.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den leden zich thans te begeven naar de afdeelingen, tot kiezen van voorzitters en ondervoorzitters.

De Vergadering gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

2de VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 24 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 8½ namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van het nieuwbenoemde lid der Kamer den heer dr. A. M. A. A. Steger. — Verslag uitgebracht over dezen geloofsbrief. — Nog ingekomen: 3°. een Koninklijk besluit. — Beëediging en toelating van den heer Steger. — Verder ingekomen: 4°. een missive van den directeur van het Kabinet der Koningin; 5°. een Koninklijk besluit; 6°. Regeeringsmissives; 7°. berichten van leden, houdende aanneming hunner benoeming tot lid eener commissie; 8°. verzoekschriften; 9°. geschriften; 10°. ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van voorzitters en ondervoorzitters. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 44 leden, te weten, de heeren Diepenhorst, Franssen, Anema, van den Berg, Mendels, Blomjous, Janssen, de Gijselaar, de Vos van Steenwijk, Gilissen, van der Does de Willebois, mevrouw Pothuis-Smit, de heeren van der Hoeven, L. de Vries, W. Fransen, Sytsma, Schönfeld, Wibaut, Haazevoet, Smeenge, van Embden, Slingenberg, Smits, Verheijen, Dobbelman, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, van der Maesen de Sombreff, Slotemaker de Bruine, Westerdijk, Verkouteren, de Waal Malefijt, Haffmans, Wittert van Hoogland, S. de Vries, Idenburg, de Veer, Beelaerts van Blokland, d'Aumale van Hardenbroek, de Vlugt, Douwes, Arntz en Steger.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer van Loon, dat hij verhinderd is deze week de vergaderingen bij te wonen, wegens verblijf in het buitenland.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de geloofsbrief met bijbehoorende stukken van het nieuwbenoemde lid der Kamer, den heer prof. dr. A. M. A. A. Steger.

Ik stel deze stukken in handen van een commissie, bestaande uit de heeren Smits, Slotemaker de Bruine en Westerdijk, met verzoek, zich onmiddellijk met dat onderzoek te willen onledig houden.

De vergadering wordt voor eenige oogenblikken geschorst en daarna hervat.

(Voorzitter.)

De heer **Smits** brengt het volgende verslag uit:

Uw Commissie, in wier handen is gesteld de geloofsbrief, met bijbehoorende stukken, van den heer dr. A. M. A. A. Steger, door de Provinciale Staten van Zuidholland verkozen tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, heeft de eer het volgend verslag uit te brengen.

De heer Steger heeft overgelegd:

1°. een uittreksel uit de notulen der Statenvergadering van Zuidholland van 17 October 1922, waaruit blijkt, dat 79 stemmen werden uitgebracht, overeenkomende met het aantal de presentielijst geteekend hebbende leden. Daarvan verkregen de heeren H. H. van Kol 18 stemmen, prof. mr. C. van Vollenhoven 3 stemmen, dr. Th. Stoop 2 stemmen, mr. P. Rink 13 stemmen, prof. dr. A. M. A. A. Steger 42 stemmen, terwijl 1 stem in blanco is uitgebracht, zoodat de heer prof. dr. A. M. A. A. Steger met volstrekte meerderheid van stemmen is gekozen tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal;

2°. een uittreksel uit het register van geboorten der gemeente 's Gravenhage, waaruit blijkt, dat aldaar op den 9den Juli 1874 is geboren Alphonsus Maria Antonius Aloysius Steger;

3°. een door hemzelf, onder dagteekening van 19 October 1922, afgegeven verklaring, dat hij de openbare betrekking bekleedt van buitengewoon hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Hieruit blijkt, dat de heer Steger geen betrekking bekleedt, onvereenigbaar met het lidmaatschap der Staten-Generaal.

Uw Commissie stelt mitsdien voor, den heer Steger tot lid der Kamer toe te laten, zoodra de bij art. 91 in verband met art. 87 der Grondwet bedoelde eeden (beloften en verklaring) door hem zullen zijn afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede:

B. dat nog is ingekomen:

3°. een Koninklijk besluit van 20 October 1922 n°. 24, houdende machtiging op den Voorzitter der Kamer tot beëediging van het nieuwbenoemde lid den heer Steger.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: De heer Steger is in het gebouw der Kamer aanwezig; ik verzoek den heer griffier het nieuwbenoemde lid binnen te leiden.

De heer **Steger**, door den griffier binnengeleid, legt in handen van den Voorzitter de bij de Grondwet voorgeschreven eeden af.

De Voorzitter: Ik wensch den heer Steger geluk met zijn benoeming en verzoek hem, in ons midden plaats te nemen.

De heer Steger zal behooren tot de derde afdeeling.

De Voorzitter: Ik deel verder mede:

C. dat nog zijn ingekomen:

4°. een missive van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende mededeeling van de bekrachtiging door Hare Majesteit van het door de Eerste Kamer in haar Vergadering van 17 Mei ll. aangenomen voorstel van wet tot aanvulling van de Hooger-onderwijswet.

Deze missive wordt voor kennisving aangenomen;

5°. het Koninklijk besluit van 5 October 1922 n°. 37, houdende instelling van een commissie als bedoeld in art. 12, 2de lid, van het Koninklijk besluit van 3 Augustus 1922 (*Staatsblad* n°. 479) en benoeming der leden van die commissie.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

6°. de volgende Regeeringsmissives:

twee van het Departement van Binnenlandsche Zaken:

een, houdende mededeeling, dat van den heer G. J. van Swaay bij brief van 18 September jl. bericht is ontvangen, dat hij ontslag neemt als lid der Eerste Kamer;

een, ten geleide van een afschrift van het Koninklijk besluit van 19 September 1922 n°. 16, betreffende de benoeming van mr. dr. D. A. P. N. Koolen tot Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voor het tijdperk der tegenwoordige zitting;

twee, van het Departement van Marine, ten geleide van:

het verslag betreffende het bedrijf der Rijkswerven te Willemsoord en Hellevoetsluis over het jaar 1921, en

het verslag betreffende het Marine-etablissement te Amsterdam over het jaar 1921;

Verzameling wetten en besluiten militair straf- en tuchtrecht;

een, van het Departement van Financiën, houdende mededeeling van de inzending aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal van het verslag der Algemeene Rekenkamer over 1921;

twee, van het Departement van Waterstaat, ten geleide van:

de rekening van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf van de Posterijen en Telegrafie en de Telefonie over het dienstjaar 1920, met bijlagen;

het jaarverslag betreffende de Visschershaven te IJmuiden over 1921;

twee, van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, ten geleide van:

afleveringen en aanvullingsbladen van het *Bulletin International des Douanes*;

de Scheepvaartstatistiek over het jaar 1921;

twee, van het Departement van Koloniën, ten geleide van afdrukken van de Koninklijke besluiten van 18 Augustus 1922 (*Staatsblad* n°. 501) en 2 September 1922 (*Staatsblad* n°. 513) tot af- en overschrijving van en op hoofdstukken der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1921;

overzichten, bevattende gegevens nopens de geldmiddelen van de koloniën Suriname en Curaçao in de jaren 1890, 1901 en 1910;

een, van den griffier van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, daarbij mededeelende, dat door die Kamer tot leden van de Gemengde Commissie voor de Stenographie uit de beide Kamers der Staten-Generaal zijn benoemd de heeren A. C. A. van Vuuren, mr. J. Schokking en mr. H. P. Marchant.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. de volgende berichten van leden:

een, van den heer van Wassenaer van Catwijck, houdende aanneming van zijn benoeming tot lid van laatstgenoemde Commissie;

een, van den heer Idenburg, houdende aanneming van zijn benoeming tot lid der Commissie voor de huishoudelijke aangelegenheden dezer Kamer.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

8°. de volgende boek- en drukwerken;

Centraal Bureau voor de Statistiek, Justitieele Statistiek 1921;

als voren, De behandelde zieken van de koloniale troepen over 1919;

Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, Statistiek van de zeescheepvaart over 1921;

Dienst van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië, Vulkanologische mededeelingen, nos. 2—4;

Statistiek van den Handel en de In- en Uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over 1920. Deelen I en III;

Jaarboek van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Nederlandsch-Indië. 1921;

Banka-Tinwinning. Voorloopig Verslag 1921/22, en Definitieve uitkomsten 1920/21;

Verslag betreffende den Dienst der Opiumregie over het jaar 1921;

Departement van Gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië. Opiumfabriek. Jaarverslag 1921;

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Indië. Jaargang 1918, IIde gedeelte met atlas;

als voren, Jaargang 1919, IIde gedeelte met bijlagen;

als voren, Jaargang 1920, IIIde gedeelte;

Geschiedenis der Amsterdamsche Stoomvaart, door dr. M. G. de Boer, 2de deel, uitgegeven in opdracht van de Amsterdamsche Stoomvaart-Maatschappijen;

Nederlandsche Kamers van Koophandel en Monsterkamers in Zuid-Afrika. Jaarverslag 1921;

Jaarverslag omtrent de Visschershaven en de Visscherij te IJmuiden over 1921;

Verslag van de Rijkscommissie voor Graadmeting en Waterpassing, 1921;

E. H. B. Brascamp. „Artikel 61 van het Regeeringsreglement" (v. d. S.);

Gids voor Veendam. (Uitgave van het Gemeentebestuur van Veendam);

Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie n°. 2753, met artikel: „Bezuiniging bij de rechterlijke macht";

Mr. J. J. van Bolhuis, „Geheime Diplomatie";

Verslagen omtrent 's Rijks Verzamelingen van Geschiedenis en Kunst. 1921. Deel XLIV;

Het Archiefwezen in het algemeen. 1920;

Het Algemeen Rijksarchief. 1920;

Voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel VI. Zeeland;

Dr. J. P. Fockema Andreae. „Ieder wordt geacht de wet te kennen" (v. d. S.).

Deze boek- en drukwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

9°. de volgende verzoekschriften:

een, van D. Steenhuis en J. Kuizenga, onderscheidenlijk voorzitter en secretaris der Antirevolutionaire Kiesvereeniging: „Nederland en Oranje", te Loppersum, daarbij verzoekende, het ontwerp van wet tot verandering van Hoofdstuk III der Grondwet te verwerpen, wegens de daarin opgenomen verhooging der schadeloosstelling, aan de leden der Tweede Kamer toegekend;

een, van het bestuur der Middenstandsunie te Utrecht, als voren;

een, van G. J. M. baron van Slingelandt te de Koog

2de VERGADERING. — 24 OCTOBER 1922.

Mededeeling van ingekomen stukken.

(Voorzitter.)

(Texel), met verzoek tot wijziging van art. 17 van het Koninklijk besluit van 26 Mei 1922 (*Stbl.* n°. 387).

Deze adressen zullen worden verzonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

10°. de volgende geschriften:

afschrift van een adres van de N. V. Ned. Levensverzekering- en Lijfrentebank te 's Gravenhage, aan den Minister van Justitie in zake het ontwerp van wet tot regeling van het Levensverzekeringbedrijf;

afschriften van de volgende moties:

een, van de Vereeniging voor zuivelindustrie en melkhygiëne te 's Gravenhage, betreffende de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel, aangenomen in de algemeene vergadering te Leeuwarden op 28 September 1922;

een, van den Bond van Christelijke politie-ambtenaren in Nederland in zake het premievrij pensioen voor het Rijkspersoneel, aangenomen in de algemeene vergadering van 20 September 1922;

een, van den Ned. R.-K. Bond van Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel „St. Petrus", betreffende als voren, aangenomen op het 25 en 26 September 1922 gehouden congres te Arnhem;

een, van denzelfden bond, in zake de voorstellen der nieuwe verlofsregeling, aangenomen op hetzelfde congres;

een, van de Vereeniging van Ingenieurs bij 's Lands Mijndiensten, betreffende de bevordering van een gezonde en krachtige ontwikkeling van den mijnbouw in Ned.-Indië, aangenomen in de algemeene vergadering van 29 Augustus 1922;

afdruk van de besluiten, genomen op het Egyptisch nationaal congres van 18 September 1922 en volgende dagen, betreffende den tegenwoordigen toestand in Egypte;

afdruk van een rondschrijven van S. Botkine c. s. namens verschillende organisaties en instellingen, deel uitmakende van den „Conseil des Institutions et Organisations Russes Réunies" in Duitschland, betreffende den staat van zaken in Rusland, met name op godsdienstig gebied;

afdruk van het door de Padangsche Handelsvereeniging aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal gezonden verzoekschrift betreffende de heffing der O.W.-belasting over 1919;

afschrift van een door de Kamer van koophandel en fabrieken voor Salland aan den Ministerraad gericht verzoek in zake de opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Deze stukken zullen ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden;

11°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Verandering in het Iste, IIde, IIIde, IVde, Vde, VIIde, VIIIste, IXde en XIde hoofdstuk en in de Additionele Artikelen der Grondwet (10 wetsontwerpen) (212);

Regeling van het Levensverzekeringbedrijf (25);

Goedkeuring van een overeenkomst met den Koninklijken Hollandschen Lloyd te Amsterdam, wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die Maatschappij wordt medegegeven (37);

Goedkeuring van het ontwerp-verdrag van Genua tot vaststelling van den minimum leeftijd van toelating van kinderen tot arbeid op zee; voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot de ontwerp-verdragen van Genua betreffende plaatsing van zeelieden en betreffende schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk (3 wetsontwerpen) (71);

Onteigening ten behoeve van verbouwing van het gedeelte van den tramweg van de Limburgsche Tramweg Maatschappij van het tramwegemplacement te Roermond tot de Kapellerpoort aldaar (44);

Aanvulling en verhooging van de begrooting van uitgaven van het Weduwen- en Weezenfonds voor Burgerlijke Ambtenaren voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (103);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Groningen van het voormalige tolhuiserf te Helpman (113);

Wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (*Staatsblad* n°. 798) (172);

Wijziging van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (184);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het waterschap „de Oostermoersche Vaart", gevestigd te Gieten, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal (192);

Kwijtschelding van negen tiende gedeelten van een uitstaande vordering der kolonie Curaçao (194);

Wijziging van de Wet op het Militair Onderwijs (199);

Wijziging van de Locaalspoor- en Tramwegwet (204);

Nadere wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet (207);

Onteigening in de gemeente Wonseradeel, noodig voor den aanleg van eenige wegen in het zuidelijk gedeelte dier gemeente (213);

Nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en uitgaven (224);

Wijziging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (225);

Onteigening ten behoeve van aanleg van een tramweg van Wijlré over Gulpen naar Vaals (227);

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het „Fonds ter verbetering van de Kustverdediging", dienst 1923 (231);

Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent erfopvolging (19);

Intrekking van de wet van den 23sten Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 168) tot tijdelijke ontginning van bruinkolen zonder concessie (100);

Regularisatie van de kosten der levensmiddelenvoorziening (238);

Bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten (232);

Opheffing van het instituut der Kamers van Arbeid (200);

Onteigening van grond ten behoeve van de voorziening in den woningnood te Leeuwarden (202);

Onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen in de gemeente Westerbork, noodig voor het verharden van een der wegen langs het Oranjekanaal van de Drentsche Hoofdvaart tot den Kunstweg Orvelte—Odoorn, enz. (209);

(Voorzitter.)

Regeling in zake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs Rijkswegen (52);

Wijziging en aanvulling van de Stoomwet (68).

Deze ontwerpen van wet worden naar de afdeelingen verzonden;

D. dat door de afdeelingen zijn benoemd:

tot voorzitters, de heeren Haffmans, Gilissen, de Gijselaar, de Vos van Steenwijk en de Waal Malefijt, en

tot ondervoorzitters, de heeren van der Hoeven, Smeenge, Smits, van der Does de Willebois en Verheijen.

De **Voorzitter**: Verder heb ik de eer aan de Vergadering mede te deelen, dat volgens besluit der centrale afdeeling morgen te 11 uur in de afdeelingen zullen worden onderzocht de ontwerpen van wet, welke zooeven zijn ingekomen, en dat aanstaanden Donderdag, des voormiddags te 11 uur, een openbare vergadering zal worden gehouden tot behandeling van de ontwerpen van wet, welke alsdan in staat van wijzen zullen zijn.

De vergadering wordt gesloten.

3de VERGADERING. — 26 OCTOBER 1922.

Mededeeling ingekomen stukken. — Benoeming rapporteurs wetsontwerpen. — Aanneming wetsontwerpen.

3de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 26 OCTOBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een door de Tweede Kamer aangenomen ontwerp van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Vergadering met gesloten deuren. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 41 leden, te weten:

de heeren Janssen, van Basten Batenburg, de Waal Malefijt, W. Fransen, Heerkens Thijssen, H. Franssen, van der Hoeven, L. de Vries, Croles, Sytsma, van Embden, van der Maesen de Sombreff, Anema, van den Berg, Dobbelmann, Schönfeld, Slotemaker de Bruine, de Veer, Blomjous, Steger, Westerdijk, Wibaut, Smeenge, de Gijselaar, Douwes, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Vos van Steenwijk, Verheijen, Mendels, Verkouteren, Haffmans, Idenburg, Haazevoet, van der Lande, Beelaerts van Blokland, S. de Vries, Arntz, Wittert van Hoogland, Gilissen en van Wassenaer van Catwyck,

en de heeren Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Waterstaat en van Koloniën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Lanschot, deze week, wegens lichte ingesteldheid (ingkomen na afloop der vergadering van 24 dezer); van den heer de Vlugt, wegens ambtsbezigheden; van den heer van der Does de Willebois, wegens dringende bezigheden elders; van den heer Slingenberg, als voren.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. van de Tweede Kamer het door haar aangenomen ontwerp van wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren (257).

Dit wetsontwerp zal worden gezonden naar de afdeelingen;

(Voorzitter.)

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs:

voor het ontwerp van wet n°. 212 de heeren Haffmans, Artnz, Heerkens Thijssen, Idenburg en van Basten Batenburg;

en voor de ontwerpen van wet nos. 25, 37, 71, 44, 103, 113, 172, 184, 192, 194, 199, 204, 207, 213, 224, 225, 227, 231, de heeren Wittert van Hoogland, van Embden, Smits, Slingenberg en Verkouteren.

Ik deel verder aan de Vergadering mede, dat de heer Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zich bereid heeft verklaard, eventueele vragen betreffende de ontwerpen van wet nos. 103, 113, 224 te beantwoorden en de heer Minister van Koloniën eventueele vragen betreffende het ontwerp van wet n°. 199.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. **Wijziging van hoofdstuk** *Va* **der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (184);**

II. **Aanvulling en verhooging van de begrooting van uitgaven van het Weduwen- en Weezenfonds voor Burgerlijke Ambtenaren voor het dienstjaar 1921 (103);**

III. **Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Groningen van het voormalige tolhuiserf te Helpman (113);**

IV. **Nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en -uitgaven (224);**

V. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van verbouwing van het gedeelte van den tramweg van de Limburgsche Tramweg Maatschappij van het tramwegemplacement te Roermond tot de Kapellerpoort aldaar (44);**

VI. **Wijziging van de Locaalspoor- en Tramwegwet (204);**

VII. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente Wonseradeel, noodig voor den aanleg van eenige wegen in het zuidelijk gedeelte dier gemeente (213);**

VIII. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van aanleg van een tramweg van Wijlré over Gulpen naar Vaals (227);**

IX. **Kwijtschelding van negen tiende gedeelten van eene uitstaande vordering der kolonie Curaçao (194);**

X. **Wijziging van de Wet op het Militair Onderwijs (199);**

XI. **Nadere wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet (207).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering gaat over in een met gesloten deuren.

De Kamer gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging. (Zitting 1920—1921, **74**, n°. 3.)

(Zie voor de overige in het gewijzigd ontwerp van wet aangebrachte wijzigingen de Nota van Wijzigingen, Zitting 1922—1923, **19**, n°. 1.) (**19**)

In de beweegreden worden de woorden „in den derden graad" vervangen door: „in den zesden graad" en vervallen de woorden „en de nakomelingen van broers en zusters".

Het laatste lid van het nieuwvoorgestelde art. 899*a* luidt:

„Hetgeen de latere echtgenoot geniet ingevolge dit artikel wordt in mindering gebracht bij de berekening van hetgeen aan dien echtgenoot mag opkomen of worden besproken ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek."

Na het nieuwvoorgestelde art. 899*a* wordt ingevoegd:

„Achter artikel 899*a* wordt ingevoegd een nieuw artikel 899*b*, luidende als volgt:

„ „Wanneer de langstlevende echtgenoot te zamen met anderen dan kinderen of verdere afkomelingen uit een vroeger huwelijk erft, is hij bevoegd den inboedel geheel of gedeeldelijk tot zich te nemen.

Voor zoover deze inboedel behoort tot de nalatenschap van den erflater, komt de waarde daarvan alsdan in mindering van het erfdeel van dien echtgenoot.

Overtreft die waarde die van het erfdeel, dan moet het verschil aan de mede-erfgenamen vooraf worden vergoed."."

Het laatste lid van art. 949 wordt gelezen:

„Hetgeen de latere echtgenoot geniet ingevolge dit artikel wordt in mindering gebracht bij de berekening van hetgeen aan dien echtgenoot mag opkomen of worden besproken ingevolge den Negenden Titel van het Eerste Boek."

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet tot regeling van het Levensverzekeringbedrijf. (Zitting 1921—1922, **60**, n°. 6).

(Zie voor de overige in het gewijzigd ontwerp van wet aangebrachte wijzigingen de Nota van Wijzigingen, Zitting 1922—1923, **25**, n°. 1.) (**25**)

Artikel 19.

In het tweede lid, eersten volzin, worden tusschen de woorden „of" en „aan" ingevoegd de woorden: „naar haar oordeel".

Artikel 20.

Het derde lid wordt gelezen:

„Ontslag van den vertegenwoordiger is niet geldig, tenzij het gepaard gaat met aanstelling van een nieuwen vertegenwoordiger; het gaat niet in, voordat de akten van ontslag en van aanstelling van den opvolger bij de Verzekeringskamer zijn ingeleverd en deze bij aangeteekenden brief aan het Bestuur heeft medegedeeld, dat zij daartegen geen bezwaar heeft."

Aan het slot van het vierde lid wordt toegevoegd: „en deze bij aangeteekenden brief aan het Bestuur heeft medegedeeld, dat zij daartegen geen bezwaar heeft".

Artikel 27.

De regels vier en volgende op bladz. 7, aanvangende met de woorden: „en moeten in elk geval", en loopende tot aan het slot van het artikel, vervallen.

Artikel 28.

In het tweede lid vervalt het woord „betrekkelijke" en worden na het woord „boekjaar" ingevoegd de woorden: „ , waarop het betrekking heeft,".

Aan het vierde lid wordt toegevoegd de volgende volzin:

„In dit geval heeft iedere aandeelhouder en iedere polishouder van de betrokken onderneming het recht van de in het 2de lid bedoelde jaarverslagen en de daarbij behoorende staten ten kantore van de onderneming inzage of afschrift te nemen."

Artikel 30.

In het zevende lid wordt tusschen de woorden „de" en „waarheid" ingevoegd het woord „geheele".

Artikel 35.

In het eerste lid wordt het woord „betrekkelijke" gewijzigd in „strekkende".

Artikel 37.

3de lid. In plaats van: „en ook overigens tegen de overdracht geen bezwaren bestaan, geeft de Verzekeringskamer daarvan aan den verzekeraar eene schriftelijke verklaring af", wordt gelezen: „en tegen de overdracht ook geen bezwaren bestaan van de zijde der Verzekeringskamer, geeft deze van een en ander aan den verzekeraar eene schriftelijke verklaring af".

4de lid. In regel 4 v. o. vervalt het woord „andere"

Artikel 87.

De aanhef van het artikel wordt gelezen:

„De wet van 29 April 1921 (*Staatsblad* n°. 695) vervalt, behoudens dat op maatschappijen, ten aanzien waarvan van kracht is" .... enz.

Artikel 89.

Het tweede lid wordt gelezen:

„Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip; Wij behouden Ons echter voor om daarbij met name te noemen artikelen reeds eerder op door Ons te bepalen tijdstippen in werking te doen treden."

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet:

1°. verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van verbouwing van het gedeelte van den tramweg van de Limburgsche Tramweg Maatschappij van het tramwegemplacement te *Roermond* tot de *Kapellerpoort* aldaar (**44**);

2°. aanvulling en verhooging van de begrooting van uitgaven van het Weduwen- en Weezenfonds voor Burgerlijke Ambtenaren voor het dienstjaar 1921 (**103**);

3°. goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente *Groningen* van het voormalige tolhuiserf te *Helpman* (**113**);

4°. wijziging van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (**184**);

5°. kwijtschelding van negen tiende gedeelten van eene uitstaande vordering der kolonie *Curaçao* (**194**);

6°. wijziging van de Wet op het Militair Onderwijs (**199**);

7°. wijziging van de Locaalspoor- en Tramwegwet (**204**);

8°. nadere wijziging en aanvulling van de Indische Comptabiliteitswet (**207**);

9°. verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen in de gemeente *Wonseradeel*, noodig voor den aanleg van eenige wegen in het zuidelijken gedeelte dier gemeente (**213**);

10°. nadere voorziening ten aanzien van de afsluiting van den dienst 1920 en de overbrenging van de algemeene rekening van Rijksontvangsten en -uitgaven (**224**);

11°. verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van aanleg van een tramweg van *Wijlré* over *Gulpen* naar *Vaals* (227).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld den 25sten October 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

AANWIJZING EENER VERANDERING, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet, houdende regeling in zake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs Rijkswegen. (Zitting 1922, **52**, n°. 3.)

(Zie voor de overige in het gewijzigd ontwerp van wet aangebrachte wijzigingen de Nota's van Wijziging, Zitting 1922—1923, **52**, nos. 2 en 3.) (**52**)

Artikel 22.

De derde zinsnede van het vierde lid wordt gelezen:

„Indien de vordering wegens nietigheid der dagvaarding niet wordt toegewezen of om eenige andere reden geheel wordt ontzegd, komen de kosten van het geding ten laste van den hypotheekhouder."

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht, in het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet. (Zitting 1921—1922, **303**, n°. 2.) (68)

In **artikel** 28*f*, eerste lid, vervallen de woorden „tegen kwijting".

In **artikel** 28*f*, derde lid, eersten volzin, vervallen de woorden „tegen kwijting".

In **artikel** 28*f*, derde lid, vervalt de tweede volzin.

In **artikel** 28*g* wordt de eerste volzin aldus gelezen: „Aan den Minister van Arbeid moet een bewijs worden overgelegd, waaruit blijkt, dat de in het eerste lid van artikel 28*f* bedoelde storting is verricht."

Artikel 28*h* wordt als volgt gelezen:

„Onverminderd het bepaalde in art. 3 wordt voor de toepassing van art. 28*e* als gebruiker van een stoomketel aangemerkt degene, op wiens naam de akte van vergunning is gesteld.

Zoolang hij niet schriftelijk aan den Minister van Arbeid een verzoek tot intrekking der akte heeft ingediend, blijft hij als gebruiker aangemerkt."

Het tweede lid van **artikel** 28*k* wordt als volgt gelezen:

„Bij de aanvraag om onderzoek of beproeving van zoodanig toestel moet het in artikel 28*g* bedoelde bewijs worden overgelegd."

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet, houdende bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten. (232)

Beweegreden.

De aanhef wordt gelezen:

„Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat volgens artikel 49 van de Veewet de algemeene maatregel van bestuur van 4 September 1922 (*Staatsblad* n°. 519), houdende bepalingen tot wering van pluimveeziekten", enz.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot regeling van het Levensverzekeringbedrijf. (25)

Vrij algemeen werd bij het onderzoek van dit wetsontwerp in de afdeelingen de indiening daarvan toegejuicht, hoewel vele leden er hun leedwezen over uitspraken, dat de Regeering daarmede zoolang heeft gewacht en anderen het betreurden, dat het ontwerp beperkt is gebleven tot het levensverzekeringbedrijf.

Opgemerkt werd, dat wanneer vroeger stemmen opgingen voor de wenschelijkheid van regeling van dit bedrijf, de deskundigen steeds de noodzakelijkheid van vrijheid daarin bepleitten. Helaas zijn velen daarvan thans het slachtoffer moeten worden. Gezien deze droeve ervaringen behoorde de Regeering, naar men meende, nu niet langer te wachten met het nemen van maatregelen ook ten aanzien van andere verzekeringen. In het bijzonder werd gewezen op de brand- en inbraakverzekeringen, in welken tak van dit bedrijf ook reeds verliezen zijn geleden, terwijl voorts de landbouwverzekeringen eveneens dringend nadere regeling behoeven ter voorkoming van dreigende onheilen.

Eenige leden meenden, dat de belangen, betrokken bij de verschillende verzekeringen, van zoo groot gewicht zijn voor de bevolking, dat de Staat hier een plicht heeft te vervullen en dit bedrijf zelf ter hand moet nemen en monopoliseeren. In de eerste plaats geldt dit volgens hen het levensverzekeringbedrijf; immers door niemand zal worden ontkend, dat het zorgen voor den ouden dag behoort te worden aangemoedigd en dat het vast moet staan, dat de bespaarde penningen geen gevaar loopen verloren te gaan. Als ooit een beroep op het particulier initiatief, waardoor de Staatstaak wordt beperkt tot aanvulling waar het particulier bedrijf onmachtig is, niet opgaat, dan is dit volgens deze leden hier het geval, omdat ten aanzien van het levensverzekeringbedrijf de ervaring maar al te duidelijk heeft gesproken. Hetgeen bekend is geworden omtrent de gestie van groote particuliere levensverzekeringmaatschappijen als de Algemeene Maatschappij voor Levensverzekering en Lijfrente, is volgens hen toch inderdaad wel voldoende om invoering van een Staatsmonopolie te rechtvaardigen. De leden hier aan het woord verklaarden zich evenwel bereid met dit wetsontwerp genoegen te nemen, omdat het althans eenige stappen in de goede richting doet gaan en er periculum in mora is. Zij vreesden echter, dat het Staatstoezicht, hetwelk bij aanneming van dit ontwerp zal worden ingevoerd, niet bij machte zal zijn de gevaren, verbonden aan het particulier beheer, te keeren.

Bij de hier geuite meening sloot zich een ander lid aan. Hij was echter minder beducht voor de toekomst, daar hij overtuigd was, dat wanneer de in te stellen Verzekeringskamer maar eenmaal zou werken, de voorschriften wel gaandeweg zouden worden uitgebreid. Intusschen sprak hij den wensch uit, dat deze stap zoude worden gevolgd door andere en ten slotte zoude leiden tot een algemeene regeling der naamlooze vennootschappen.

Andere leden konden zich met het denkbeeld van de invoering van een Staatsmonopolie voor het verzekeringbedrijf geenszins vereenigen. Zij waren van oordeel, dat de Staat niet verder mag gaan dan hetgeen thans wordt voorgesteld, waardoor contrôle zal worden verkregen en een behoorlijk particulier beheer. Bovendien hadden zij bezwaar tegen invoering van een Staatsmonopolie, omdat daardoor het aantal ambtenaren weder zou worden vergroot.

Na deze algemeene beschouwingen werd van andere zijde ter zake van het onderhavig wetsontwerp het navolgende opgemerkt.

Dit wetsontwerp huldigt het beginsel van „vrijheid en openbaarheid".

Openbaarheid, zóó, dat de deskundige zich een volledig beeld kan vormen van den geheelen toestand der instellingen van levensverzekering, is de noodzakelijke voorwaarde, waaronder de vrijheid kan worden toegelaten.

De hoeksteen dier openbaarheid — het blijkt uit het ontwerp-NIEMEYER en ook uit het *eerste* Regeeringsontwerp — werd door die deskundigen gevonden in de jaarlijks over te leggen staten, waarvan de vorm en de te bevatten inhoud in het ontwerp waren vastgelegd.

In het gewijzigd ontwerp der Regeering evenwel werd die oorspronkelijk noodzakelijk geachte *vastlegging van model en inhoud bij de wet* losgelaten, en wel voor de bepaling, dat het model der staten zal worden aangegeven „bij algemeenen maatregel van bestuur".

Echter ook toen nog werd het noodzakelijk geacht in art. 27 voor te schrijven, dat de staten ten minste moesten omvatten, behalve een model van een balans en een winst- en verliesrekening, zoodanige gegevens, dat daarmede een inzicht verkregen wordt in:

1°. de ontwikkeling van de portefeuille der onderneming en de daartoe gemaakte acquisitiekosten en de amortisatie daarvan;

2°. de belangen der onderneming in verschillende bedrijfsgebieden en muntsoorten, en de dekking harer verplichtingen in die gebieden en in die muntsoorten;

3°. de samenstelling van het bedrijf der onderneming met betrekking tot de verschillende hoofdvormen van verzekering;

4°. de belangen van de onderneming bij haar herverzekeraars;

5°. de grondslagen en de methode van berekening van de premiereserves en de dekking dier reserve;

6°. de voor administratie en incasso ten behoeve van de loopende portefeuille uitgegeven bedragen en de dekking daarvan in het afgeloopen boekjaar zoowel als in de toekomst;

7°. de beleggingen der onderneming en de methode van waardeering daarvan en andere waarborgen, die de onderneming aan de bij haar verzekerden biedt, waarbij aandacht te wijden is aan een eventueel verband of voorkeursrecht ten behoeve van een bepaalde verzekerde of groepen van verzekerden;

8°. het zuivere bedrijfssaldo, zonder af- of bijboekingen op extra-reserven en ontdaan van den invloed van wijziging in de methode van waardeering van actief- of passiefposten en de voornaamste bestanddeelen waaruit dit is samengesteld.

Maar ten slotte, bij de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer op 13 October j.l. verviel deze uitvoerige opsomming en nam men genoegen met de vage redactie luidende:

> „De staten, bedoeld bij het eerste lid, moeten allen te zamen een duidelijk en volledig beeld geven van het door de onderneming gevoerde beheer en van haar financiëele toestand."

Deze aanduiding is bij verre na niet zoo scherp omlijnd als de oorspronkelijk lezing; de gegevens, welke in casu door den een noodzakelijk zullen worden geacht, kunnen den ander onnoodig toeschijnen, en bij de beoordeeling der juistheid van standpunt ten deze kan een strijd ontbranden, die niet bevorderlijk zou zijn aan het prestige der Verzekeringskamer.

Daarom zoude men het op prijs stellen van den Minister van Justitie te vernemen, of z. i. de in het oorspronkelijk ontwerp vermelde staten en hun inhoud niet minstens noodzakelijk zijn om het in art. 27, slotalinea, verlangde „duidelijke en volledige beeld van het door de onderneming gevoerde beheer en van haar financieelen toestand" te verkrijgen.

De Verzekeringskamer behoort haren invloed ook te doen gelden op den aard der gekozen dekking en streng behoort zij toe te zien, dat de belegging gezocht wordt in veelsoortige waarde-

papieren. Mede toch op het punt der reserve heeft de ongebondenheid, die tot dusverre heeft bestaan, gevaarlijk gewerkt.

Eenige leden hadden er groot bezwaar tegen, dat nietvolgestorte aandeelen hier niet verboden zijn. Dit stelsel toch wordt misbruikt om met den schijnbaar grooten omvang van het maatschappelijk kapitaal reclame te maken, terwijl volstrekt niet vaststaat, dat de verbondenen en nog minder dat hunne rechtverkrijgenden solvabel zullen zijn. Storting van slechts 10 pct. maakt bovendien veel te gemakkelijk het oprichten van kleine maatschappijen, die voor dit bedrijf niet geschikt zijn. Immers art. 15 stelt een veel te lage grens; een gestort kapitaal van f 100 000 is geheel ontoereikend. Anderen wezen echter op het gevaar, dat zeer groote maatschappijen eerder tot weelde-uitgaven kunnen vervallen.

Tegenover de opmerking, dat de verplichting tot bijstorten een stille reserve vormt, die van waarde is, voerden de eerst aan het woord zijnde leden aan, dat effectief reserveeren toch nog heel wat doeltreffender is. Nu ondernemingen met nietvolgestorte aandeelen eenmaal zijn toegelaten, behoorde althans te worden bepaald, dat de aandeelhouders voor de 90 pct., tot welker bijstorting zij verplicht zijn, waarden zullen deponeeren, welker rente zij zullen genieten. Ofschoon de wet deze verplichting niet oplegt, behoorden de verzekeringmaatschappijen dit in hare statuten te bepalen. Kan de Minister wellicht de Verzekeringskamer door voorschriften in haar instructie of op andere wijze opdragen, aandrang in bedoelden zin uit te oefenen?

Men drong er overigens op aan, dat voor het vaststellen van formulieren, modellen e. d. overleg zou worden gepleegd met de directeuren der voornaamste levensverzekeringmaatschappijen.

Een der leden meende, dat voor het spaarverzekeringbedrijf (tontine-stelsel) mildere bepalingen hadden moeten zijn opgenomen.

Ten slotte werd nog gevraagd, welke stappen de Regeering heeft gedaan ter bescherming van de belangen van Nederlanders, verzekerd bij maatschappijen in valuta-zwakke landen, en op welk tijdstip de eerste stappen te dier zake zijn ondernomen. Kan de Regeering ook opgeven, wanneer Zwitserland en eenige andere landen voor hunne onderdanen de behartiging van dit belang hebben ter hand genomen?

Aldus vastgesteld den 13den November 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (*Staatsblad* n°. 798). (172)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werd door een der leden in verband met het bepaalde in het derde lid van artikel 1, dat de herleiding van het totaal nominaal bedrag van zoodanige afzonderlijke leeningen tot guldens moet geschieden volgens den „parikoers" op Nederland, de opmerking gemaakt, dat daaruit blijkt, dat het sluiten van leeningen in het buitenland niet zonder bezwaar is.

Ook werd door dit lid gevraagd, welke de bedoeling is van het woord „gemiddeld", voorkomende in het eerste lid, vijfde regel van artikel 2. Wanneer daarmede wordt bedoeld, dat een gedeelte der leening tegen minder dan 7 pct., maar een ander gedeelte tegen hoogere rente zou kunnen worden opgenomen, meende hij, dat het beter ware geweest te bepalen, dat de rente in geen geval hooger dan 7 pct. mag zijn.

Ten slotte maakte hij bezwaar tegen de bepaling, dat vrijstelling van belasting alleen zal worden gegeven voor krachtens deze wet in het buitenland te gelde gemaakte schuldbewijzen en niet wanneer deze schuldbewijzen in Nederland worden te gelde gemaakt. Andere leden verdedigden echter deze bepaling, die in de praktijk nuttig kan blijken.

De Commissie van Rapporteurs vertrouwt, dat de Minister bereid zal zijn deze opmerkingen te beantwoorden vóór de openbare behandeling van dit wetsontwerp.

Aldus vastgesteld den 14den November 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

NOTA naar aanleiding van het Eindverslag der Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (*Staatsblad* n°. 798). (172)

Ofschoon de ondergeteekende in het algemeen kan instemmen met de door een der leden gemaakte opmerking, dat het sluiten van in eene vreemde munteenheid uitgedrukte leeningen niet zonder bezwaar is, zou hij niet kunnen toegeven, dat dit feit zou blijken uit de in het derde lid van artikel 1 voorgeschreven herleiding tot guldens volgens den parikoers op Nederland van in eene vreemde munteenheid uitgedrukte afzonderlijke leeningen, als in het tweede lid van dat artikel bedoeld.

Zooals de in de tweede zinsnede van het voorgestelde derde lid van artikel 1 voorkomende woorden: „met het oog op het bepaalde in het eerste lid" doen uitkomen, heeft die herleiding geen andere strekking dan er tegen te waken, dat het in het eerste lid van artikel 1 genoemde totaalbedrag van 250 millioen gulden, waarvoor aan den Minister van Koloniën machtiging is verleend, wordt overschreden.

Wat aangaat de door bedoeld lid gedane vraag nopens de strekking van het woord „gemiddeld", voorkomende in de nieuwe lezing van het eerste lid van artikel 2, moge worden opgemerkt, dat de bedoeling, dat het rentecijfer van 7 pct. evenzeer voor elk afzonderlijk gedeelte van de leening geldt als voor de leening in haar geheel, uitdrukkelijk is uitgesproken in den tweeden volzin van dat eerste lid. Op zich zelf bedoelt die beperking, dat, berekend over den geheelen duur van den leeningstermijn, derhalve over alle aflossingen, vroegere en latere, te zamen, de werkelijke rente dooreenge-

nomen dat cijfer niet mag overtreffen. Overigens moge de ondergeteekende ter zake nog verwijzen naar de schriftelijke gedachtenwisseling over de ontwerpen van wet der Nederlandsch-Indische leening 1921 en der Nederlandsch-Indische dollarleening 1922 (Gedrukte Stukken, Zitting 1920—1921, 482, n°. 3, bladzijde 4/5, ad artikel 2, en Zitting 1921—1922, 378, n°. 5, bladzijde 4).

De noodzakelijkheid, om ook voor hier te lande (en in Indië) uitgegeven schuldbewijzen van Nederlandsch-Indische leeningen vrijstelling te verleenen van belastingen, als in het voorgestelde nieuwe artikel 5*bis* bedoeld, is tot dusver niet gebleken.

Op het voetspoor van de overeenkomstige bepalingen in artikel 5 der Nederlandsch-Indische dollarleeningwet 1922 (*Staatsblad* 1921, n°. 1455) en van artikel 4 der Leeningwet 1922 (*Staatsblad* n°. 64) is de mogelijkheid van zoodanigen belastingvrijdom in voornoemd nieuw artikel mitsdien beperkt tot schuldbewijzen, welke in het buitenland te gelde worden gemaakt. De ervaring heeft uitgewezen, dat deze, door andere leden verdedigde, bepaling een onmisbaar vereischte uitmaakt voor het welslagen van buitenslands te plaatsen leeningen.

De Minister van Koloniën,

DE GRAAFF.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot verandering in het Iste, IIde, IIIde, IVde, Vde, VIIde, VIIIste, IXde en XIde hoofdstuk en in de Additionnele Artikelen der Grondwet. (212)

Het afdeelingsonderzoek van deze wetsontwerpen heeft de navolgende uitkomsten gehad.

Algemeene beschouwingen.

Eenige leden meenden, dat het te betreuren zou zijn, indien de gewoonte post vatte, om de wegens eene Grondwetsherziening noodig geworden verkiezingen van nieuwe Staten-Generaal met de algemeene periodieke verkiezingen te laten samenvallen. Men achtte dit in strijd met den geest der Grondwet en niet in het belang van een gezond partijleven. Immers wanneer dit samenvallen plaats vindt, zooals thans het geval is geweest, dan wordt aan die herziening niet de aandacht geschonken, welke de wijziging van de hoogste der Staatswetten eischt, daar zij in den strijd over de politieke vragen van den dag geheel op den achtergrond wordt gedrongen.

Sommige leden, die dit gevoelen deelden, meenden, dat de Regeering in deze op grond van zuinigheidsmotieven had gehandeld. Zij spraken voorts den wensch uit, dat er in de toekomst niet te spoedig weer wijzigingen in de Grondwet zouden worden voorgesteld.

Eén lid was van oordeel, dat Grondwetsherzieningen niet moeilijk behoorden gemaakt te worden en had daarom gaarne ook de artikelen betreffende de wijze van herziening veranderd gezien. Dit lid achtte aanbevelenswaardig het tegenwoordige Fransche stelsel, dat voor herziening eene meerderheid eischt van twee derden, echter zonder Kamerontbinding en referendum.

Ontwerp van wet tot verandering in het Iste hoofdstuk.

§ 1. *Artikel* 1. Enkele leden waren van gevoelen, dat men het woord „kolonie" niet had moeten laten vervallen. Volksplantingen als de West, waar de meerderheid der bevolking Europeesch is en in ontwikkeling ongeveer aan ons volk gelijk, kunnen desnoods als overzeesche provincies worden behandeld. Maar tropische gewesten, als Oost-Indië, waar een klein aantal Europeanen staat tegenover eene overgroote massa Aziaten, zijn vooralsnog niet vatbaar om door een eigen parlement te worden vertegenwoordigd en kunnen daarom niet gelijkgesteld worden met het Moederland.

Andere leden achtten de wijziging op zichzelf niet van groote beteekenis, doch keurden haar niet af. Het woord „kolonie" is voor Oost-Indië minder juist en wekt in sommige kringen wrevel. Er is niets tegen om het te doen verdwijnen uit de Grondwet.

Ontwerp van wet tot verandering in het IIde hoofdstuk.

§ 3. *Artikel* 14. Het werd door eenige leden betreurd, dat de Regeering heeft nagelaten in dit artikel de bepaling op te nemen, dat de rechte linie steeds gaat vóór de zijlijn. Zooals de erfopvolging thans geregeld wordt, komt eene achterkleindochter (derde graad) en zelfs een achterkleinzoon, voor zoover die niet van man op man uit het Koninklijk Huis is voortgekomen, achter te staan bij de zuster en de kinderen eener zuster. Het gevolg hiervan kan zijn, dat iemand, die nationaal is opgevoed (bijv. de dochter van een kleinzoon des Konings) voorbijgegaan wordt door een prins of prinses, die geheel vreemd is aan ons land.

§ 5. *Artikel* 16. Een lid erkende niet het recht van den Vorst om van den troon afstand te doen. De troon is niet meer een soort eigendom, dat men kan abandonneeren. Regeerrecht is regeerplicht. Wil men echter toch den Vorst vrijlaten heen te gaan, dan moet het tijdstip der abdicatie, evenals de vorm, waarin zij zal geschieden, worden bepaald in overleg met de Staten-Generaal. Ook kon dit lid zich niet vereenigen met de uitsluiting van den troon van de kinderen nà den troonsafstand geboren. Dit kunnen immers echte Oranjes zijn, en waarom zoude een vreemd Vorstenhuis dan voorgaan? Afstand van den troon staat niet gelijk met overlijden. En een Vorst, die geabdiceerd heeft, kan daarna nog zeer goed kinderen verwekken, die niet genegeerd kunnen worden.

§ 9. *Artikel* 21. Een lid had bezwaar tegen dit artikel, waarbij eventueele Koningskeuze imperatief wordt voorgeschreven.

§§ 12—16. *Artikelen* 24—30. Vooropstellende, dat men thans economisch nog in veel slechteren toestand verkeert dan tijdens de indiening van het ontwerp, maakten eenige leden bezwaar tegen de voorgestelde verhoogingen van het inkomen der Kroon. Volgens sommige dier leden was de gegeven toelichting van zoodanigen aard, dat de noodzakelijkheid der verhooging niet kon worden beoordeeld, te meer, daar de inkomsten van het Kroondomein geheim bleven. Mocht die noodzakelijkheid hare oorzaak vinden in hoogere representatiekosten, dan zoude men er de voorkeur aan geven, dat die kosten op de Staatsbegrooting werden gebracht. En indien de tegenwoordige waardevermindering van het geld verhooging van het inkomen noodig maakte, had het aanbeveling verdiend, tijdelijk eene voorziening bij de wet te treffen en deze niet definitief in de Grondwet vast te leggen.

Ook naar het oordeel van anderen stond de noodzakelijkheid dezer verhooging geenszins vast, daar de reden, door den Minister genoemd, namelijk de dure tijden, voor een groot gedeelte niet meer bestond.

In verband met deze bezwaren behielden eenige leden zich hunne goedkeurende stem ten aanzien van de voorgestelde regeling voor.

Vele andere leden konden de voorgestelde verhooging goed-

keuren en achtten haar noodzakelijk met het oog op den staat, dien de Kroon heeft te voeren. Zij waren er van overtuigd, dat het inkomen van de Kroon, zooals het thans is, absoluut onvoldoende is. Het werd wel betreurd, dat dit vraagstuk aan de orde was gekomen juist in een tijd, waarin bezuiniging noodig is, maar naar hunne meening had eene verhooging dezer inkomsten dan ook reeds veel eerder behooren te geschieden, terwijl, wat betreft het vastleggen van het inkomen der Kroon in de Grondwet, dit eene materie is, welke uit den aard der zaak in die Staatswet behoort geregeld te zijn.

Een lid betreurde het, dat niet een inkomen wordt toegezegd aan den Prins-gemaal.

§ 22. *Artikelen* 48 *en* 52. In de toelichting van het eerst ingediend ontwerp wordt slechts medegedeeld, dat de woorden „des Rijks" bij vergissing vroeger zijn gehandhaafd. Daar deze vergissing, naar men meent, reeds van de herziening van 1887 dagteekent, ware eenige nadere toelichting thans niet overbodig geweest.

§ 25. *Artikel* 59. De in dit artikel aangebrachte verandering omtrent het buitenlandsch beleid werd door een lid niet beschouwd als eene verbetering.

III. Ontwerp van wet tot verandering in het IIIde hoofdstuk.

§ 1. *Artikel* 80. Sommige leden bleven hunne bezwaren tegen het opnemen van het vrouwenkiesrecht handhaven; eenigen hunner, omdat zij den tijd nog niet gekomen achten om de genomen proef als voldoende geslaagd te beschouwen, anderen, omdat zij principieele bezwaren tegen vrouwenkiesrecht koesteren en dus geen vastlegging daarvan in de Grondwet wenschen, terwijl zij vreezen, dat de politiek de vrouwen van hare huiselijke bezigheden en van het gezinsleven zal vervreemden. Hiertegen werd aangevoerd, dat het vervullen van het kiesrecht in geenen deele aanleiding behoeft te zijn tot mindere huishoudelijkheid.

§ 3. *Artikel* 82. § 6. *Artikel* 91. Onderscheidene leden hadden op verschillende gronden nog steeds bezwaar tegen de invoering der verkiezing van de leden der Eerste Kamer op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging. De ervaring met dit stelsel opgedaan is, naar hun inzien, zoo ongunstig, dat er geen aanleiding bestaat om de toepassing ervan uit te breiden tot dezen tak der volksvertegenwoordiging; tegen de ook bij de laatste verkiezingen gebleken nadeelen staan niet genoegzame voordeelen. Men herhaalde de vroeger geuite meening, dat bij deze wijze van verkiezing de Eerste Kamer van karakter gaat veranderen en eene verkleinde, minder goede uitgave van de Tweede Kamer dreigt te worden. Bovendien zal de band tusschen de provinciën en de leden der Kamer verloren gaan of althans verslappen, en dit werd door velen als een groot bezwaar tegen de nieuwe regeling beschouwd. Eveneens werd het gebonden zijn bij tusschentijdsche verkiezingen aan den persoon, die door de ranglijst wordt aangewezen, bedenkelijk geacht.

Anderen maakten de opmerking, dat het niet wenschelijk kon zijn, dat belangrijke wettelijke regelingen tot stand worden gebracht op de wijze als dit nu met de regeling van de verkiezing van de Eerste-Kamerleden het geval zal zijn.

De Grondwet zal voorschrijven, dat de leden der Eerste Kamer zullen worden gekozen door de leden der Provinciale Staten, op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging, met aftreding van de helft om de drie jaren. Het zal ongetwijfeld zeer bezwaarlijk zijn om eene regeling te treffen, die aan deze bepalingen voldoet en die niet tot groote teleurstelling leidt; doch staan deze voorschriften eenmaal in de Grondwet, dan zal men niet geheel vrij meer zijn ten opzichte van de ontworpen regeling. Men zal haar, ook al bevredigt zij weinig, wel moeten aanvaarden, tenzij men eene betere oplossing van de moeilijkheden weet. Het treffen van eene zoo belangrijke regeling in twee instanties is, naar hun oordeel, dan ook allerminst gewenscht. Het is in het algemeen weinig aanbevelenswaardig om de eigenlijke moeilijkheden te verschuiven en de grondslagen vast te leggen zonder dat men zich van deze moeilijkheden voldoende rekenschap heeft kunnen geven; om een beginsel voor te schrijven, zonder dat men vooraf de zekerheid heeft, dat het door te voeren is. Men zal nu komen te staan voor een hoogst moeilijk op te lossen vraagstuk, evenals indertijd het geval was ten opzichte van het bepalen van kenteekenen van welvaart en geschiktheid voor de kiezers. Die kenteekenen bleken eigenlijk niet te vinden en werden toen kunstmatig in het leven geroepen, omdat de Grondwet nu eenmaal den eisch stelde, dat zij er moesten zijn. Ook thans is het min of meer een sprong in het duister.

Tegen een en ander werd aangevoerd, dat de uitslag der laatste verkiezingen toch wel duidelijk heeft bewezen, dat het thans vigeerende stelsel voor de verkiezing der Eerste Kamerleden ondeugdelijk is en de tegenwoordige toestand zeker verkeerd is te noemen. Niemand zal beweren, dat de tegenwoordige samenstelling der Eerste Kamer ook maar een flauw beeld geeft van de bestaande stroomingen op politiek gebied, hetgeen toch het geval behoorde te zijn. Een systeem van evenredige vertegenwoordiging, mits goed ingericht, kan zeker leiden tot eene juistere verdeeling der zetels. De leden hier aan het woord achten dan ook verkiezing op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging geheel redelijk en rechtvaardig, mits het Provinciaal verband niet wordt losgelaten. Algemeen was de wensch, dat eene zoodanige regeling zal worden ontworpen, dat de band tusschen de afgevaardigden der Eerste Kamer en de verschillende deelen des lands bewaard zal blijven.

Naar aanleiding van hetgeen werd aangevoerd omtrent de wijze waarop de hervorming van het kiesstelsel zal tot stand komen, namelijk het vastleggen in de Grondwet van eenige hoofdpunten, zonder dat eene uitgewerkte regeling daarnaast ligt, werd opgemerkt, dat deze methode aanvankelijk niet in de bedoeling der Regeering lag, doch een gevolg is van den loop, dien de behandeling van dit wetsontwerp heeft genomen.

Uitdrukkelijk wenschten eenige leden zich de vrijheid voor te behouden om aan de in uitzicht gestelde regeling hunne goedkeurende stem al dan niet te schenken.

§ 5. *Artikel* 89. De schadeloosstelling en de daarmede verband houdende pensioenregeling van de leden der Tweede Kamer vormden het onderwerp van eene uitvoerige bespreking.

Verschillende leden konden zich niet vereenigen met de voorgestelde verhooging. Zij betreurden het, dat onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden die schadeloosstelling, nog kort geleden van f 2000 op f 3000 gebracht, weder zal worden verhoogd.

Het voornemen daartoe kwam op en het aanvankelijk besluit om die verhoogingen in de Grondwet vast te leggen, werd, zoo merkten deze leden op, genomen in een tijd, toen loonsverhoogingen alom aan de orde van den dag en door de tijdsomstandigheden gemotiveerd waren. Thans, nu de ongunstige stand der financiën allerwegen tot bezuiniging noopt, moeten verhoogingen als de hier bedoelde vermeden worden, met het oog op den eisch tot bezuiniging in het algemeen, maar ook om het voorbeeld tegenover ambtenaren, ten aanzien van wie wellicht eerlang de vraag omtrent salarisvermindering moet worden overwogen. Vermindering van bezoldiging en loon toch zal noodzakelijk *moeten* volgen, niet omdat traktementen en loonen alle te hoog zouden zijn, maar omdat het geld om te betalen er beslist niet meer is. Het zal, vooral ook moreel, in den lande een zeer slechten indruk maken, dat *nu* juist de schadeloosstelling zal worden verhoogd.

Zonder eene schadeloosstelling van f 5000 onredelijk te noemen, vooral niet wanneer men op het standpunt staat, dat leden der Tweede Kamer geene andere betrekkingen kunnen waarnemen, meent men bovendien, dat voor deze verhoogingen minder aanleiding bestaat dan eenige maanden geleden. Er heeft eene belangrijke daling in de prijzen van verschillende levens-

behoeften plaats gegrepen, zoodanig zelfs, dat de indexcijfers van heden belangrijk lager zijn dan in 1917, toen de schadeloosstelling der Kamerleden op f 3000 gesteld werd, en niet hooger dan in 1915. Men kan dus hier van nieuwe omstandigheden spreken, welke het vormen van een oordeel motiveeren, afwijkend van dat hetwelk tot het aannemen van het onderwerpelijk hoofdstuk bij de eerste behandeling leidde. Alleen de bijzondere toelage aan den Voorzittter, waarvoor andere gronden gelden, kon in het oog dezer leden gemotiveerd worden geacht.

Een enkel lid achtte eene toelage van 3000 gulden voldoende en zelfs rijkdom voor iemand, die als arbeider in zijn vak 30 tot 40 gulden wekelijks verdient.

Verder bestond er bij velen bezwaar tegen, dat dit verhoogde bedrag in de Grondwet zal worden vastgelegd, zoodat, als de prijzen blijvend gaan dalen, verandering zeer moeilijk is. Men vreost, dat op die wijze het Kamerlidmaatschap voor velen wel zeer aanlokkelijk zal worden en dus het gevaar wordt vergroot van de vorming van eene klasse van personen, die in dit ambt hun levensbestemming vinden, van beroepspolitici.

Door anderen werd er op gewezen, dat deze verhooging wel zeer noodig is. Het lidmaatschap der Tweede Kamer vordert hoe langer zoo meer den geheelen mensch en de schadeloosstelling behoort daarmede in overeenstemming te zijn.

Wat speciaal hèt beroep op de index-cijfers betreft, moest in het oog worden gehouden, dat daarin noch van huishuren, noch van belastingen gewag wordt gemaakt, terwijl juist deze factoren de noodzakelijke uitgaven zoo sterk omhoog hebben gebracht en ook thans nog hoog houden. De kiezers moeten elken geschikten Nederlander hunner keuzo kunnen afvaardigen. De leden hier aan het woord oordeelden dan ook de verhooging tot 5000 gulden, mede in verband met de kosten van levensonderhoud in Den Haag, een gebiedende eisch.

Zonder dat de belangrijkheid van het Kamerlidmaatschap werd ontkend, werd hiertegen opgemerkt, dat de practijk leert, dat toch wel belangrijke betrekkingen met dit lidmaatschap kunnen worden vereenigd. En dit werd niet een nadeel, doch een voordeel geacht. Deze leden aanvaardden geenszins de zienswijze, dat een lid van de Tweede Kamer geen andere betrekking kan waarnemen; het scheen hun allerminst gewenscht, dat Kamerleden hunne werkzaamheid to midden van het volksleven prijsgeven en zich daardoor min of meer buiten dat leven stellen.

Eenige leden verklaarden geen bezwaar te hebben tegen de verhooging op zichzelve, maar wel tegen het waarnomen van sommige andere betrekkingen met het Kamerlidmaatschap. Zoo oordeelden zij het onvereenigbaar, dat een lid der Kamer tevens burgemeester van eene groote gemeente of lid van het college van Gedeputeerde Staten was, hotgeen van andere zijde geen bezwaar werd genoemd, daar de kiezers hadden uit te maken, of zij dit wenschelijk achtten.

Onderscheidene leden, die geenszins de verhooging der schadeloosstelling toejuichten, waren van gevoelen, dat men in dit stadium zich niet meer moest verzetten tegen de verhooging, nu de Tweede Kamer daartoe ten tweeden male met overgroote meerderheid besloten had.

In dit verband werd door één lid de hoop uitgesproken, dat de leden der Tweede Kamer in de schatkist terug zullen storten het gedeelte hunner verhoogde schadeloosstelling, dat geacht kan worden niet meer in overeenstemming te zijn met den precairen toestand van 's lands financiën.

Door vele leden werd betoogd, dat, nu de schadeloosstelling der Tweede-Kamerleden behoorlijk zal worden geregeld, zeer moet worden toegejuicht het kenbaar gemaakt voornemen der Regeering om de regeling van de geldelijke positie der Kamerleden, die als ambtenaar op wachtgeld gesteld zijn, te herzien. Te dien opzichte bestaan toestanden, die op misstanden gelijken. Als voorbeeld noemde men de verhooging van het wachtgeld als gevolg van promotie of in verband met eene periodieke traktementsregeling gedurende het Kamerlidmaatschap. Men zoude het op prijs stellen, als de Regeering eenige bepaalde toezeggingen en eenige duidelijke mededeelingen omtrent de door haar voorgenomen herziening der wachtgeldregeling voor Kamerleden zou willen doen.

Door één lid werd het door den Minister van Binnenlandsche Zaken gegeven ontkennend antwoord op de vraag of hèt verhoogd pensioen van f 100 op f 150 ook voor oud-Kamerleden geldt, onjuist en onbillijk geacht.

§ 11. *Artikel* 124. Door velen werd de vrees uitgesproken, dat het zeer moeilijk zoude blijken begrootingen voor meer dan één jaar op te maken. Tal van suppletoire begrootingen zullen onvermijdelijk noodig zijn, als van de thans voorgestelde mogelijkheid wordt gebruik gemaakt.

Anderen meenden, dat, zooals dit ook in eenige andere landen geschiedt, eene begrooting voor twee jaren zeer goed zal zijn samen te stellen. Het zeer groote voordeel, dat daarmede zeer veel tijd zal worden gewonnen, vooral wat de behandeling in de Staten-Generaal betreft, dient niet uit het oog te worden verloren.

De overige wetsontwerpen gaven niet tot gedachtenwisseling aanleiding.

Aldus vastgesteld den 6den November 1922.

HAFFMANS.
ARNTZ.
HEERKENS THIJSSEN.
IDENBURG.
VAN BASTEN BATENBURG.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot verandering in het Iste, IIde, IIIde, IVde, Vde, VIIde, VIIIste, IXde en XIde hoofdstuk en in de Additionnele Artikelen der Grondwet. (212)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen do navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Algemeene beschouwingen.

Toegegeven zij, dat een samenvallen van de ontbinding krachtens art. 195 der Grondwet met de algemeene verkiezingen, de aandacht van de gewichtige vragen welke de Grondwetsherziening oproept, kan afleiden. Daartegenover staat echter, dat de continuïteit van vertegenwoordigende lichamen zoo min mogelijk dient te worden verbroken, terwijl ook de moeite en de kosten aan algemeene verkiezingen verbonden, niet licht te hoog kunnen aangeslagen worden. De omstandigheid, dat de weegschaal ten voordeelo van de laatste beweegredenen oversloeg, behoeft allerminst als precedent te gelden om bij volgende herzieningen in denzelfden geest te handelen. Daartoe zal trouwens lang niet altijd gelegenheid bestaan.

Met het gevoelen der leden, dat Grondwetsherziening niet al te veelvuldig aanhangig moet worden gemaakt, kan de Regeering zich vereenigen.

De wijze waarop de herziening moet plaats vinden, is ampel overwogen en besproken. Na rijp beraad is gehandhaafd het stelsel om de hoogste Staatswet niet te herzien, zonder dat de kiezers in de gelegenheid zijn gesteld zich over het uitgewerkte plan uit te spreken. Eene herziening volgens de door een lid voorgestane methode zou de Regeering niet durven aanbevelen.

Ontwerp van wet tot verandering in het Iste hoofdstuk.

§ 1. *Artikel* 1. De leden die aan het vermijden van het woord „Koloniën" geen groote beteekenis hechtten, plaatsten zich, naar de meening der Regeering, op het juiste standpunt. Dit is geschied, gelijk de ondergeteekende in de Vergadering der Tweede Kamer van 1 November 1921 opmerkte, als tegemoetkoming aan eene zekere gevoeligheid. Op zich zelf sluit de schrapping van de uitdrukking allerminst de erkenning in, dat Oost-Indië door een eigen parlement vertegenwoordigd moet worden. Als aan de uitvoering van het nieuwe art. 62 der Grondwet de hand wordt geslagen, komt eerst deze kwestie aan de orde.

Ontwerp van wet tot verandering in het IIde hoofdstuk.

§ 3. *Artikel* 14. Gelijk reeds meermalen is uiteengezet, hebben Staatscommissie en Regeering na rijp beraad het stelsel gekozen om het derde geslacht in rechte lijn van den laatstoverleden Koning, voor zooveel het niet van man op man afstamt, uit te sluiten. De gedachte zat hierbij voor, dat een prinses die met een buitenlander huwt, als regel haar echtgenoot naar zijn land zal volgen. Het eerste geslacht zal allicht dan nog niet van ons land vervreemd worden, maar ten opzichte van het tweede schijnt de vrees daarvoor maar al te gegrond.

Over de vraag, in hoeverre dit geslacht behoort achter te staan bij de zuster en de kinderen eener zuster van den laatsten Koning, kan men verschillend denken. De mogelijkheid is a priori niet uitgesloten, dat deze ons land verder zullen staan dan de achterkleinkinderen van den Koning maar aan het voorgestelde art. 14 ligt, afgezien van mannelijke bloedverwanten in de zijlinie, dezelfde gedachte ten grondslag, dat een Nederlandsche prinses en hare kinderen nationale gevoelens zullen hebben behouden.

§ 5. *Artikel* 16. Inderdaad is onder zekere omstandigheden en in sommige tijden het recht om afstand van den troon te doen, wel eens betwist. Intusschen kan het land bezwaarlijk gebaat zijn met behoud van een Vorst, die zelf het oogenblik gekomen acht om het bewind neer te leggen en, waar onze Grondwet geen belemmerende bepaling dienaangaande behelst, moet men aannemen dat zij het recht van afstand aan het vrije arbitrium van den Koning heeft overgelaten. Aldus oordeelen ook mr. DE BEAUFORT (*Gids* van 1907 II, pag. 523) en prof. STRUYCKEN (*Het Staatsrecht van het Koninkrijk der Nederlanden* I, pag. 338).

Den afstand te binden aan voorafgaand overleg met de Staten-Generaal zou de vrijheid des Konings in deze allicht aan banden leggen. Zelfs schijnt het niet geraden een eenvoudigen termijn te stellen, vooral niet wanneer deze, gelijk in het voorstel der negenmannen is geschied, wordt gekozen in onverbrekelijk verband met de inhuldiging van 's Konings opvolger. Met de Regeering van 1848 is de ondergeteekende van oordeel, dat de afstand van de Kroon een „zoo buitengewone, belangwekkende en *manifeste* daad is, dat omtrent haar bestaan, in bewusten zin, geen redelijke twijfel denkbaar is".

Bij de behandeling van de Grondwetsherziening van 1887, is de vraag gesteld, of de na den afstand verwekte kinderen van een Koning die afstand deed van den troon, c. q. tot den troon gerechtigd zijn. De Regeering heeft die vraag bevestigend beantwoord, welke meening prof. BUYS deelt. Daarentegen zijn kenners van ons Staatsrecht als mr. DE BEAUFORT en Jhr. mr. DE SAVORNIN LOHMAN van een ander gevoelen. Het is noodig deze rechtskwestie af te snijden en dan ligt het in de lijn van de onderhavige voorstellen om dezen nakomelingen geen rechten op den troon te verzekeren. Immers de band met Nederland, aan welken Staatscommissie en Regeering zoo groote beteekenis hechten, is door den Koning vrijwillig verbroken en zijne na deze daad verwekte nakomelingen, moeten dan ook geacht worden al te zeer van ons land te zijn vervreemd.

§ 9. *Artikel* 21. Het lid dat bezwaar opperde tegen de verplichte Koningskeuze, had waarschijnlijk liever in dit artikel eene vingerwijzing gezien naar een andere regeling van onze Staatsinrichting. In herinnering zij gebracht, dat de Regeering daartoe niet meende te kunnen meewerken. Dwingen de omstandigheden er toe om dien weg te bewandelen, dan dient het proces eener Grondwets-herziening te worden doorgemaakt.

Overigens bedenke men, dat de thans gekozen redactie, vergeleken bij het bestaande artikel, veel minder absoluut is.

§ § 12—16. *Artikelen* 24—30. Met de vele leden die de voorgestelde verhooging van de civiele lijst krachtig verdedigden, blijft de Regeering haar voorstel eisch van noodzakelijkheid achten. De economische omstandigheden kunnen nimmer leiden tot verzaking van hetgeen dure plicht van ieder volk mag heeten.

Zoowel in monarchaal als in republikeinsch geregeerde Staten moet het Staatshoofd in de gelegenheid worden gesteld de representatieve en soortgelijke uitgaven welke de luister van het ambt vordert, te bekostigen. Hetgeen thans wordt voorgesteld mag ongetwijfeld nog slechts een bescheiden inkomen heeten. Voor de beoordeeling van de hoegrootheid van het bedrag is het dan ook onverschillig, welke bronnen van inkomsten de Kroon uit anderen hoofde toevloeien. Intusschen is de Regeering, gelijk in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer nopens Hoofdstuk I der Staatsbegrooting werd medegedeeld, geenszins voornemens de opbrengst van het Kroondomein geheim te houden. Eerlang zullen dienaangaande inlichtingen verstrekt worden. Deze aangelegenheid staat echter, gelijk meermalen is opgemerkt, geheel buiten de voorgestelde verhooging.

Bepalingen als de onderhavige mogen ook niet blootgesteld worden aan de wisselende inzichten van eene toevallige meerderheid in de Volksvertegenwoordiging. Naar de meening van de beste kenners van ons Staatsrecht, behooren zij in de Grondwet thuis. Niemand kan meer dan de Regeering betreuren, dat juist nu de financieele nood tot de grootste spaarzaamheid dwingt, de herziening aan de orde moest komen, maar, gelijk gezegd, het gaat hier om hooge belangen en de verklaring door den ondergeteekende in de Tweede Kamer afgelegd, staat er borg voor, dat niet meer zal worden besteed dan tot zekerstelling van die belangen onvermijdelijk is.

Dat den Prins-Gemaal bij deze gelegenheid geen inkomen is toegedacht, vindt al weder zijn reden in de noodzaak om de uiterste spaarzaamheid te betrachten.

§ 22. *Artikelen* 43 *en* 52. Met de uitdrukking „het Rijk" wordt, blijkens art. 2, alleen het Rijk in Europa bedoeld. Het spreekt echter van zelf, dat de eed of belofte ingevolge de artikelen 43 en 52 ook het grondgebied buiten Europa moet bestrijken.

§ 25. *Artikel* 59. Daar de zienswijze van het lid dat de hier voorgestelde verandering geen verbetering acht, niet gemotiveerd wordt, kan de ondergeteekende tot zijn leedwezen niet pogen door argumenteering dat lid tot andere gedachten te brengen.

Ontwerp van wet tot verandering in het IIIde hoofdstuk.

§ 1. *Artikel* 80. De ondergeteekende acht het niet wel mogelijk omtrent het voor en tegen van het vrouwenkiesrecht nog nieuwe gronden te berde te brengen. Hij moge dus volstaan met er op te wijzen, dat de opneming van dit kiesrecht in de Grondwet slechts regularisatie beteekent van hetgeen de gewone wetgever bepaalde. Nu eenmaal het vrouwenkiesrecht ten onzent is erkend, is het onmogelijk een zoo belangrijke aangelegenheid buiten de grondwet te houden.

§ 3. *Artikel* 82. § 6. *Artikel* 91. Met de leden die van oordeel waren, dat alvorens de Grondwet, eene regeling voorschrijft, men zich behoorlijk rekenschap heeft te geven, of deze voor verwezenlijking vatbaar is, kan de Regeering volkomen meegaan. In casu heeft zij zelfs aanvankelijk bij de Additionnele Artikelen voorgesteld het evenredig kiesrecht voor de Eerste Kamer uit te werken. Op bekende gronden is dit afgestuit en de tijd ontbrak om tegelijk met de Grondwetsherziening een nieuw voorstel aanhangig te maken. De ondergeteekende heeft echter aanstonds de mogelijkheid onder de oogen gezien om aan de gerezen bedenkingen tegemoet te komen en, zonder vooruit te loopen op den inhoud van een nog in te dienen wetsontwerp, durft hij verklaren, dat, naar hij zich vleit, eene regeling kan worden getroffen welke aan redelijke wenschen, ook wat betreft behoud van het provinciaal verband, beantwoordt. Een dieper debat over deze aangelegenheid moet worden verdaagd, totdat het wetsvoorstel aan de orde zal komen. Maar met de leden, die het tegenwoordig stelsel, niet het minst in het licht der ervaring van de jongste verkiezingen, onhoudbaar achten, is hij van oordeel dat slechts langs den weg van evenredige vertegenwoordiging, eene Eerste Kamer zal zijn te kiezen welke hare hooge positie in ons Staatsbestel handhaaft.

§ 5. *Artikel* 89. Na al hetgeen over de verhooging van de schadeloosstelling en het pensioen voor de leden der Tweede Kamer is geschreven en gesproken, meent de ondergeteekende de kortheid te kunnen betrachten. Een billijke maatstaf kan alleen worden aangelegd, als men de vraag stelt, of eene belooning van f 5000, gegeven de tegenwoordige koopkracht van het geld, een al te ruime belooning moet heeten. Die vraag heeft de Regeering met de Staatscommissie ontkennend beantwoord en al valt toe te geven, dat de omstandigheden niet meer geheel dezelfde zijn als ten tijde dat de Regeeringsvoorstellen werden voorbereid, zóó zeer gewijzigd zijn zij niet, dat dit standpunt correctie zou behoeven. Ook in den tegenwoordigen tijd zal een Kamerlid slechts op uiterst bescheiden voet van de toegedachte schadeloosstelling kunnen leven en, wil men het lidmaatschap niet onmogelijk maken voor hen die noch uit nevenbetrekkingen noch van elders inkomsten beuren, dan moet men wel, zij het noode, tot verhooging overgaan. Het gaat ook niet aan te speculeeren op de omstandigheid, dat nevens het Kamerlidmaatschap nog andere werkzaamheden kunnen verricht worden. Vooreerst al is de omvang van de taak diermate toegenomen, dat niet ieders werkkracht daartegen bestand is en ten andere bestaat niet voor iedereen gelegenheid om lucratieve nevenfunctiën waar te nemen. Evenmin mag voor de beoordeeling van de belooning van de Kamerleden een maatstaf worden aangelegd, ontleend aan een bescheiden arbeiders-inkomen. Aan een Kamerlid worden toch zekere maatschappelijke eischen gesteld, welke het onmogelijk maken als een daglooner te leven.

De meening eindelijk, dat het Kamerlidmaatschap, ten gevolge van de daaraan verbonden belooning, al te aantrekkelijk zou worden, verraadt eene overschatting van de waarde der schadeloosstelling, gepaard aan eene onderschatting van de niet op geld waardeerbare beteekenis welke aan het lidmaatschap pleegt gehecht te worden.

Mutatis mutandis geldt het hier opgemerkte ook van de pensioensverhooging. Dat iemand die b.v. tien jaar zijne krachten aan het Kamerlidmaatschap heeft gewijd, en tevoren genoten verdiensten heeft moeten prijs geven, een pensioen ontvangt van f 1500, is toch waarlijk geen weelde.

Aanvaardt men, met de Regeering, de noodzaak om thans tot de voorgestelde verhooging over te gaan, dan moet men ook heenstappen over de bezwaren welke aan vastlegging in de Grondwet zijn verbonden. Immers de nadeelen, verbonden aan elke andere voorziening, volgens welke derhalve eene gewone wet deze materie zou regelen, zijn diermate overwegend, dat, daarbij vergeleken, die bezwaren in het niet verzinken.

Over het al dan niet vervullen van omvangrijke nevenbetrekkingen kan men verschillend denken. In den regel zal het Kamerlid zelf hebben uit te maken, in hoeverre hij andere functies kan blijven waarnemen. Schiet hij tekort in zijne plichten, in de eene of in de andere hoedanigheid, dan zullen hetzij de kiezers, hetzij de Regeering daaruit de consequentie's moeten trekken.

Het verheugde den ondergeteekende dat vele leden toejuichten het voornemen der Regeering om tot eene behoorlijke regeling van het non-activiteits-traktement voor ambtenaren-Kamerleden te geraken. Over den vorm en den inhoud van zoodanige regeling kan de ondergeteekende zich in dit stadium bezwaarlijk verder uitlaten dan is geschied in § 16, tweede alinea der Memorie van Antwoord betreffende Hoofdstuk I der Staatsbegrooting.

Het doet den ondergeteekende leed, dat zijn antwoord op de vraag of het verhoogd pensioen ook voor oud-Kamerleden geldt, door een lid onjuist en onbillijk werd geacht. De juistheid van het door de Regeering ingenomen standpunt zal echter wel worden toegegeven, wanneer men zich rekenschap geeft, dat in de oorspronkelijke wetsontwerpen terugwerkende kracht aan de verhooging was toegedacht. Bij de hernieuwde indiening van de Additionnele Artikelen na de aanvankelijke behandeling in de Eerste Kamer, is echter die bepaling geschrapt, zoodat dus dit voordeel niet meer aan reeds afgetreden Kamerleden zou toekomen. In hoeverre hierin eene onbillijkheid schuilt, is eene kwestie van appreciatie, waarover zich moeilijk laat debatteeren.

§ 11. *Artikel* 124. De mogelijkheid om eene behoorlijke begrooting voor den tijd van twee jaren op te maken, is geenszins uitgesloten. Allicht zullen dan meer suppletoire aanvragen dan tot dusver niet kunnen uitblijven, maar de behandeling daarvan vordert veel minder tijd dan die van de oorspronkelijke begrooting, omdat het gebruik meebrengt zich bij suppletoire begrootingen te bepalen tot eene bespreking van de artikelen welke voor verhooging in aanmerking worden gebracht. Overigens valt te bedenken, dat de Grondwet, komt deze herziening tot stand, geenszins zal dwingen voortaan de begrootingen voor een tijdsduur van twee jaren te doen gelden, maar daartoe slechts de gelegenheid zal openen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
Voorzitter van den Raad van Ministers,

CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 11 November 1922.

HAFFMANS.
ARNTZ.
HEERKENS THIJSSEN.
IDENBURG.
VAN BASTEN BATENBURG.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van een overeenkomst met den Koninklijken Hollandschen Lloyd te *Amsterdam*, wegens het vervoer van de briefpost, welke in *Nederland* of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die Maatschappij wordt medegegeven. (37)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft geen aanleiding gegeven tot het maken van opmerkingen.

Aldus vastgesteld den 14den November 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet houdende bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen. (Zitting 1922, 62, n°. 3.) (62)

Artikel 6.

Het artikel wordt gelezen als volgt:

„Acht de Rijksbemiddelaar zulks ter bijlegging van het geschil dienstig, zoo geeft hij partijen in overweging, hetzij de tusschenkomst van een bemiddelingsraad, als bedoeld in § 2 van dit hoofdstuk, in te roepen, hetzij het geschil aan de uitspraak van een scheidsgerecht, als bedoeld in § 3 van dit hoofdstuk, te onderwerpen."

Artikel 11.

Het artikel wordt gelezen als volgt:

„1. De Rijksbemiddelaar kan ter vereffening van een geschil, in plaats van tot de vorming van een bemiddelingsraad, overgaan tot de aanwijzing van een bijzonderen bemiddelaar. Artikel 10, eerste lid, vindt daarbij overeenkomstige toepassing.

2. De Rijksbemiddelaar kan op verzoek van partijen als bijzondere bemiddelaar optreden."

Artikel 17.

Aan het 5de lid wordt de volgende volzin toegevoegd:

„Indien de minderheid het verlangt, wordt haar gevoelen in dit verslag opgenomen."

Artikel 45.

In het eerste lid wordt na „geschil" ingevoegd: „, waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken,".

Artikel 48.

In het eerste lid worden de cijfers „13—17, 19" vervangen door de cijfers „13—19".

Artikel 50.

Het tweede lid wordt gelezen:

„2. De conclusie van het verslag kan door Onzen Minister op door hem te bepalen wijze worden openbaar gemaakt. Tot geheele of gedeeltelijke openbaarmaking van het verslag wordt door Onzen Minister slechts na gehouden overleg met de bij het geschil betrokken vakvereenigingen van werkgevers en arbeiders overgegaan, of bij ontstentenis van deze met belanghebbenden."

Artikel 55.

De woorden: „6, tweede lid,", vervallen.

Artikel 58.

De leden 2, 3 en 4 worden vervangen door de volgende:

„2. Onverminderd het bepaalde in het eerste lid, zijn voorzitters, leden en secretarissen van commissiën van onderzoek verplicht tot geheimhouding van hetgeen hun omtrent het in eenige onderneming of instelling uitgeoefende bedrijf uit de overgelegde boeken en bescheiden is bekend geworden, voor zoover hun die geheimhouding verzocht is door het hoofd of den bestuurder van het bedrijf ter voorkoming van de blootlegging van de geheimen van het bedrijf of van andere soortgelijke bijzondere belangen.

3. Hij, die opzettelijk de bij of krachtens de vorige leden opgelegde geheimhouding schendt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van ten hoogste zeshonderd gulden, met of zonder ontzetting van het recht om ambten te bekleeden.

4. Hij, aan wiens schuld schending van die geheimhouding te wijten is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden.

5. Geen vervolging heeft plaats dan op klachte van hem, ten aanzien van wien de geheimhouding is geschonden."

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. goedkeuring van het ontwerp-verdrag van *Genua* tot vaststelling van den minimum leeftijd van toelating van kinderen tot arbeid op zee;

2°. voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van *Genua* betreffende plaatsing van zeelieden;

3°. voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van *Genua* betreffende schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk. (71)

Verschillende leden betuigden bij het afdeelingsonderzoek dezer wetsontwerpen hunne instemming met de desbetreffende ontwerp-verdragen van Genua.

Van andere zijde werd evenwel opgemerkt, dat de aanneming daarvan niet zonder gevaar is. De leden, hier aan het woord, hadden bepaaldelijk het oog op het eerste wetsontwerp. Zij wezen er op, dat bij toetreding tot het daarin genoemde ontwerp-verdrag ons land volgens art. 10 gedurende elf jaren zal zijn gebonden, hetgeen zij een groot bezwaar achtten. In het algemeen waren zij tegen het opnemen van lange termijnen in internationale verdragen, maar in dit geval te meer, nu het geheel onzeker is, welke andere landen zullen toetreden en of de landen, die het tractaat zullen ratificeeren, aan de naleving daarvan ook streng de hand zullen houden.

Wat dit laatste betreft, meenden andere leden, dat er geen reden tot ongerustheid te dien aanzien behoefde te bestaan, daar de directeur van het Internationaal Arbeidsbureau wel voor strikte naleving door de toetredende landen zou weten te zorgen.

Ook rees bedenking tegen toetreding met het oog op het feit, dat Japan te Washington bijzondere voordeelen had bedongen. Naar aanleiding van deze opmerking werd evenwel dadelijk in het midden gebracht, dat te Genua geen voordeelen zijn toegekend en uit dien hoofde voor ons land dus geen bezwaar tegen ratificatie kan bestaan.

Aldus vastgesteld den 13den November 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 27 November 1919 (*Staatsblad* n°. 784) (Zitting 1922—1923, 105, n°. 3). (105)

Artikel XII.

Uit het eerste lid van artikel 18 vervallen de woorden „en presentiegeld".

Artikel XIV.

De aanhef wordt gelezen:

„Uit het derde lid van artikel 20 vervallen de woorden „en presentiegeld".

Het vierde lid van artikel 20 wordt gelezen, ..." enz.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het waterschap „de Oostermoersche Vaart", gevestigd te *Gieten*, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal. (192)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werden tegen den verkoop van het gedeelte van de Oostermoersche Vaart, gelegen tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal aan het waterschap „de Oostermoersche Vaart" geene bedenkingen in het midden gebracht. Men juichte het toe, dat de sedert lang gewenschte verbetering van de Oostermoersche Vaart thans eindelijk tot stand zal komen, en was gaarne bereid daartoe mede te werken door goedkeuring van de voorgestelde vervreemding der door genoemd waterschap in koop gevraagde oppervlakten water en grond. Alvorens hunne stem aan dit wetsontwerp te geven zouden enkele leden evenwel gaarne nader worden ingelicht aangaande de waarde der over te dragen perceelen, aangezien de bedongen koopsom van f 1500 hun vrij laag voorkwam. Daarvoor zullen namelijk worden overgedragen vijf perceelen ter gezamenlijke grootte van 15 H.A. 25 A. en 10 c.A. Welke is, zoo vroegen zij, de gemiddelde jaarlijksche opbrengst dezer oppervlakten grond en water, en tot welken prijs was de visscherij laatstelijk, d.w.z. tot 1 Juli 1922 (zie art. 4 der acte van koop en verkoop), verpacht?

Aldus vastgesteld den 10den November 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het waterschap „de Oostermoersche Vaart", gevestigd te *Gieten*, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal. (192)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De over te dragen perceelen ontleenen hunne verkoopwaarde uitsluitend aan de visscherij, welke er in kan worden uitgeoefend. Andere of meerdere waarde hebben zij niet, ook geen andere opbrengst dan die der visscherijpacht. Deze bedroeg laatstelijk f 60 per jaar.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 20 November 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk X^A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (225)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft geen aanleiding gegeven tot het opperen van bezwaren tegen de voorgestelde wijzigingen. Alleen zou men het, met het oog op de toelichting tot de voorgestelde verhooging van artikel 95, op prijs stellen van den Minister te mogen vernemen, hoeveel de kosten der malariabestrijding in Zeeland hebben bedragen, welke maatregelen zijn genomen, waar die zijn toegepast, en hoe het oordeel over de verkregen resultaten luidt.

Aldus vastgesteld den 10den November 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk X^A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (225)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De kosten der malaria-bestrijding in Zeeland hebben f 3432,87⁵ bedragen. De bestrijding heeft bestaan in de vernietiging van de malaria-muggen in de stallen op Walcheren. In andere deelen van Zeeland kwamen slechts weinig malaria-gevallen voor en behoefde niet tot bestrijding te worden overgegaan.

Gedurende den zomer van 1922 werden op Walcheren door de geneeskundigen minder malaria-gevallen waargenomen dan in 1921. Men mag veronderstellen, dat de vernietiging van de muggen hier een gunstigen invloed heeft gehad. Zekerheid kan alleen door een voortgezette bestrijding worden verkregen.

De Minister van Arbeid,
AALBERSE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 15 November 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

4[de] VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 22 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsmissives; 3°. boek- en drukwerken; 4°. verzoekschriften; 5°. geschriften; 6°. door de Tweede Kamer aangenomen ontwerpen van wet; 7°. een brief van de Koninklijke Luchtvaartmaatschappij voor Nederland en Koloniën; 8°. betuigingen van adhaesie. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 43 leden, te weten:

de heeren van Lanschot, de Waal Malefijt, L. de Vries, Slotemaker de Bruine, Slingenberg, de Vos van Steenwijk, Haffmans, Janssen, van der Maesen de Sombreff, H. Franssen, W. Fransen, van Basten Batenburg, van Loon, de Veer, Sijtsma, Dobbelman, d'Aumale van Hardenbroek, Westerdijk, Anema, Croles, Schönfeld, Beelaerts van Blokland, Mendels, van den Berg, van der Does de Willebois, Steger, van Embden, Haazevoet, Gilissen, Diepenhorst, Douwes, Idenburg, Verkouteren, Wittert van Hoogland, van Wassenaer van Catwijck, Arntz, Verheijen, de Gijselaar, Smeenge, van der Lande, Heerkens Thijssen en van der Hoeven.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer de Vlugt; van den heer Wibaut, wegens ambtsbezigheden, beiden deze week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende Regeeringsmissives:

twee, van het Departement van Buitenlandsche Zaken, te weten:

een, ten geleide van het Oranjeboek, getiteld: „Mededeelingen van den Minister van Buitenlandsche Zaken aan de Staten-Generaal, Mei 1921—October 1922";

een, houdende mededeeling, dat de telegraafovereenkomst tusschen Nederland, België en Luxemburg met ingang van 1 Januari 1923 buiten werking zal treden, en dat de telegraafovereenkomst tusschen Nederland, Duitschland en Noorwegen met ingang van 1 October 1922 buiten werking is gesteld;

een, van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, ten geleide van het deel: „Hooger en Middelbaar Onderwijs" van het „Verslag van den staat van het onderwijs" over 1920—1921;

een, van het Departement van Marine, houdende mededeeling van wijzigingen in de samenstelling der Vlootcommissie;

een, van het Departement van Waterstaat, houdende

(Voorzitter.)

mededeeling van de inzending aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de rekening met bijlagen van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden over 1921;

een, van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, ten geleide van afleveringen en aanvullingsbladen van het „Bulletin International des Douanes";

een, van het Departement van Arbeid, ten geleide van het Verslag der 2de Internationale Arbeidsconferentie, gehouden te Genua van 15 Juni—10 Juli 1920;

een, van het Departement van Koloniën, ten geleide van de verslagen van de Algemeene Rekenkamer over 1921, bedoeld in art. 36 der Surinaamsche en der Curaçaosche Comptabiliteitswet;

voorts een missive van den Minister van Financiën, daarbij mededeelende, dat, met groote waardeering van het besluit der Kamer ten aanzien van het vraagstuk van de verandering der tribunes in de vergaderzaal der Kamer, de in verband daarmede in hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting voor 1923 aan te brengen wijzigingen zullen worden opgenomen in een Nota van Wijzigingen.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen, terwijl een exemplaar der bijlagen zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

3°. de volgende boek- en drukwerken:

J. Klootsema, De geschiedenis van het Gasthuisfonds te Doetinchem (v. d. S.);

Maandschrift voor Bijenteelt, October 1922;

Departement van Oorlog, Samenstelling van de Landmacht op voet van vrede. I. De Wapens,

Centraal Bureau voor de Statistiek, Volkstelling 31 December 1920. Leeftijd, Burgerlijke Staat, enz.;

Als voren, Gevangenisstatistiek 1921;

Als voren, Jaarcijfers 1920. Koloniën;

Nationaal Congres, gehouden in April 1922 te Amsterdam voor de bespreking der handelsreizigersbelangen. Verzamelde referaten, enz.;

P. J. L. M. Goulmy, „De Stembus van 1923";

Periodiek orgaan van het Rijksinkoopbureau, 1ste Jaargang n°. 1;

De Hollandsche Revue, 27ste Jaargang n°. 20;

Verslag der handelingen van de Provinciale Staten van Friesland. Buitengewone zitting in Juni 1922 en Zomerzitting van 1922;

Reglement op den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst in Nederlandsch-Indië;

Verslag van den Dienst van het Boschwezen in Nederl.-Indië over de jaren 1918 en 1919;

Armenraad te 's Gravenhage, Negende Jaarverslag 1921;

Maandblad van de Algemeene Roomsch-Katholieke Officierenvereeniging, 3de Jaargang n°. 10;

Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam, Eenige statistische gegevens omtrent de verkiezingen voor den Gemeenteraad van 27 April 1921 in vergelijking met die van 22 Mei 1919;

Koloniale Postspaarbank van Curaçao, Verslag over 1921;

Verslagen van de akte-examens L. O. in Nederlandsch-Indië (2de helft van 1921 en 1ste helft van 1922);

Rapport omtrent de uitkomsten van een voorloopig onderzoek naar de levensvatbaarheid van landbouwbedrijven in Suriname, in opdracht van den Minister van Koloniën ingesteld door Tj. Pyttersen;

Handelingen (met bijlagen) van de 107de gewone vergadering van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, 1922;

H. H. van Kol, „De Vrijmaking van Nederlandsch-Indië",

(Voorzitter.)

Centraal Bureau voor de Statistiek, Statistiek der Gemeentelijke en Provinciale Financiën, 1919;

G., ,,De Kritiek van Mr. Fockema". (Overdruk uit het *Tijdschrift van den Nederlandschen Werkloosheids-Raad*);

Beurs en Bedrijf, Algemeen weekblad voor handel, enz., 1ste Jaargang n°. 46;

Verslag van de Commissie ter voorbereiding van een regeling van den rechtstoestand der Indische ambtenaren, ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 13 Juli 1920 n°. 69;

Centraal Bureau voor de Statistiek, Statistiek van Loon en Arbeidsduur. Metaalindustrie (1ste halfjaar 1922), enz.;

Als voren, Werkstakingen en Uitsluitingen gedurende het jaar 1921.

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, van het hoofdbestuur van de Vereeniging ,,Volksonderwijs" te Amsterdam, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920;

een, van het hoofdbestuur als voren, betreffende hetzelfde ontwerp van wet;

een, van het bestuur der Christelijk-Historische Kiesvereeniging te IJsselmonde, met verzoek om de voorgestelde wijziging van hoofdstuk III der Grondwet niet aan te nemen;

een, van het bestuur der Nederlandsche Reedersvereeniging, te 's Gravenhage, met verzoek om het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der Stoomwet te verwerpen;

een, van het bestuur van de Vereeniging van reeders van visschersvaartuigen, te IJmuiden, als voren;

een, van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, te 's Gravenhage, als voren;

een, van de besturen van de Christelijke Werkgeversvereeniging, van het R.-K. Verbond van Werkgeversvakvereenigingen en van de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, resp. te Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage, met verzoek als voren;

een, van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, te 's Gravenhage, met verzoek tot verwerping van het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet;

een, van het hoofdbestuur der vereeniging: Vereeniging van handelaren in bouwmaterialen in Nederland, te Utrecht, met verzoek als voren;

een, van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche werkgevers, te 's Gravenhage, met verzoek als voren.

Deze adressen zullen worden gezonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende geschriften:

een, van de Centrale Commissie voor bezuiniging uit de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem, ten geleide van een afdruk, met bijlagen, van een door genoemde commissie tot de Tweede Kamer der Staten-Generaal gericht adres, houdende algemeene beschouwingen over den financieelen toestand van Nederland in verband met de Staatsbegrooting voor 1923;

een, van het Comité ter behartiging van het L. O. en het U. L. Onderwijs, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet;

betuigingen van adhaesie aan het door de antirevolutionnaire kiesvereeniging ,,Nederland en Oranje", te Loppersum, tot de Eerste Kamer gericht verzoek tot verwerping van de voorgestelde wijziging van hoofdstuk III der Grondwet, te weten van:

de Christelijk-Historische Kiesvereeniging, te Buren;

de Antirevolutionnaire Kiesvereeniging, te Garrelsweer;

de Christelijk-Historische Kiesvereeniging ,,de Savornin Lohman", te Zwijndrecht;

de Christelijk-Historische Kiesvereeniging, te Breda;

de Antirevolutionnaire Kiesvereeniging ,,Nederland en Oranje", te Mijdrecht, Onnen en Ooststellingwerf;

protesten tegen de door de Regeering voorgenomen maatregelen tot vermindering der salarissen, te weten van:

Steenwinkel c.s., allen Rijksambtenaar of onderwijzer, te Lisse;

de afdeeling Groningen van den Centralen Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel;

de vergadering van Rijksambtenaren, te Veendam;

de vergadering van Rijksambtenaren, enz., te Vlissingen;

de afdeeling Gorinchem van de Onderofficiersvereeniging ,,Ons Belang" c. s.;

een telegram van de Kamer van Koophandel en Fabrieken, te Utrecht, betrekkelijk het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der Stoomwet;

Deze geschriften worden voor kennisgeving aangenomen.

6°. de volgende adhaesiebetuigingen:

368 aan het verzoekschrift van het Verbond van Nederlandsche Fabrikanten-Vereenigingen, te 's Gravenhage, betreffende het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet, van

naamlooze vennootschap: Steenfabriek ,,Ouderzorg", te Leiderdorp;

P. Werre en Co., te 's Gravenhage;

naamlooze vennootschap: Stoomhoutzagerij, enz., v/h Peter Camfferman en Zonen, te 's Gravenhage;

C. M. en A. C. J. van Eelde, te Utrecht;

naamlooze vennootschap: Papierwaren-Industrie v/h Scherrenberg;

de Deventer Tapijtfabriek Maurits Prins, te Dinxperlo;

Brouwer's Aardewerk ,,Vredelust", te Leiderdorp;

naamlooze vennootschap: Houthandel van K. Dekker Cz., te 's Gravenhage;

Utrechtsche Stoommosterdfabriek, te Utrecht;

firma J. H. C. van Waart, distillateurs, enz., te Schiedam;

A. Visser en Co., houtimporteurs, te Zwijndrecht;

naamlooze vennootschap: Vereenigde Hollandsche Sigarenfabrieken, te 's Gravenhage;

Johs. de Kuyper en Zoon, te Rotterdam;

naamlooze vennootschap: B. Jutte's Sigarenfabriek, te Rotterdam;

Coöp. Beetwortel Suikerfabriek Roosendaal, te Roosendaal;

naamlooze vennootschap: Overijsselsche Stoom-cichoreifabriek, te Dalfsen;

firma Coenen en Schoenmakers, te Uden;

gebrs. Hoevenaars, te Dongen;

Hubers en Vormer, te Amersfoort;

firma S. Middelkamp, sigarenfabriek, te Krommenie;

P. Schipper Gz., te Zaandam;

Hoogendijk en Vriens, te Vlaardingen;

Ant. Arnold van den Bosch, te Tilburg;

Almelosche Ververij en Chemische Wasscherij v/h. Gebr. Palthe, te Almelo;

J. Parmentier, sajetfabrikant, te Leiden;

van Hoytema en Co., te Culemborg;

naamlooze vennootschap: Steenfabrieken ,,Over-Betuwe", v/h. A. N. Costerus en Co., te Wageningen;

S. J. Menko en Zonen, te Enschedé;

Bloemendaal en Laan, te Wormerveer;

4de VERGADERING. — 22 NOVEMBER 1922.
Mededeeling van ingekomen stukken.

(Voorzitter.)

Crok en Laan, te Wormerveer;

Zwaardemaker en Co., te Amsterdam;

Klaas Schenk en Zonen, papierfabrikanten, te Koog a. d. Zaan;

J. van Burk jr., te Utrecht;

firma wed. S. Lion, te Rotterdam;

C. Laan, te Culemborg;

Zutphensche Brandewijnstokerij, te Zutphen;

Kon. Papierfabriek v/h Pannekoek en Comp., te Arnhem;

Bakhuis en Co., te Olst;

naamlooze vennootschap: Eerste Hollandsche Schoorsteenfabriek v/h de Ridder en Co., te 's Gravenhage;

naamlooze vennootschap: Key's Asphaltfabriek, te Rotterdam;

P. van Hoeckel, te 's Hertogenbosch;

naamlooze vennootschap: C. van der Giessen en Zonen's Scheepswerven, te Krimpen a/d IJssel;

de Haan en Oerlemans, te Heusden;

naamlooze vennootschap: Flanel- en Wollenstoffenfabriek v/h Gebrs. van Spaendonck, te Tilburg;

L. F. de Bruyn en Co., te Rotterdam;

C. Jamin, te Rotterdam;

Swagemakers—Caesar, te Tilburg;

J. Th. Overkamp, steenfabrikant, te Groenlo;

naamlooze vennootschap: Scheepsbouwwerven en Motorenfabriek „De Vooruitgang" en „De Industrie" v/h de firma D. en Joh. Boot, te Alphen a/d Rijn;

P. Haan, stoompapierenzakkenfabriek, te Zaandijk;

naamlooze vennootschap: Vereenigde IJsfabrieken, te IJmuiden;

J. K. van Leeuwen, dakpannenfabriek, te Alphen a/d Rijn;

Kon. Zaadhandel en Kweekerijen A. Wulfse, te Zwijndrecht;

steenfabriek F. O. W., te Groenlo;

naamlooze vennootschap: Groenlosche Stoomsteenfabriek v/h Gebrs. Wiegerink, te Groenlo;

naamlooze vennootschap: Scheepswerf, v/h wed. A. van Duyvendijk, te Papendrecht;

Mij. voor Zwavelzuurbereiding v/h G. T. Ketjen en Co., te Amsterdam;

Ned. Fabriek van Bronswerken, v/h Becht en Dyserinck, te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: P. R. Roelfsema's Oliefabrieken, te Groningen;

De Haagsche Balansen- en Gewichtenfabriek, te 's Gravenhage;

J. Molenaar, papierhandel, te Westzaan;

naamlooze vennootschap: Houthandel v/h Johs. van der Made Dz. en Zoon, te Klundert;

naamlooze vennootschap: Stoomlinnenfabrieken J. Elias, te Eindhoven;

naamlooze vennootschap: Steenfabriek v/h J. Helder Pzn., te Dokkum;

naamlooze vennootschap: Scheepsbouwwerf en Machinefabriek „De Klop", te Sliedrecht;

firma Timmermans van Turenhout, te Waalwijk;

firma P. Kooi, oliefabriek, te Stroobos;

naamlooze vennootschap: P. van Gent's Distilleerderij v/h Joh. Krenger, te Schiedam;

naamlooze vennootschap: Appingedammer Bronsmotorenfabriek, te Appingedam;

naamlooze vennootschap: Vereen. Peekoffie- & Cichoreifabrieken, v/h firma's H. Keizer en J. S. Havinga Oortwijn, te Groningen;

naamlooze vennootschap: G. van Calcar's Houthandel A°. 1754, te Groningen;

naamlooze vennootschap: Waalsteenfabriek v/h Gebrs. Wentink, te Rheden;

naamlooze vennootschap: Nederl. Meubel- en houtwarenfabriek, te Zaandam;

Katoenspinnerij Bamshoeve, te Enschedé;

naamlooze vennootschap: Kon. Rijststijfselfabriek der firma Duyvis & Co., te Utrecht;

firma C. Holst, houthandel, te Amsterdam;

Vereenigde Van den Burg's Japanlak-fabrieken, te Rotterdam;

naamlooze vennootschap: Hollandsche Draad- en Kabelfabriek, te Amsterdam;

G. H. Broekman Lzn., fabrikant, te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Kon. fabriek van Rijtuigen en Spoorwegen J. J. Beijnes, te Haarlem;

D. Jordaan en Zonen, te Haaksbergen;

Pieter van Dooren, te Tilburg;

Frans van Dooren, te Tilburg;

Vereenigde Hollandsche lucifersfabrieken, te Breda;

naamlooze vennootschap: Wollenstoffenfabrieken van L. E. van den Bergh, te Tilburg;

Nederl. Seintoestellenfabriek, te Hilversum;

naamlooze vennootschap: Lakenfabrieken v/h firma E. Elias, te Tilburg;

Koninkl. Rotterd. IJzerhandel Röder en Verbeek, te 's Gravenhage;

firma J. G. Buys en Co. houthandel, te 's Gravenhage;

J. W. van Haagen, te Utrecht;

Stoomspinnerij „Twenthe", te Almelo;

Haarlemsche Stoomzeepfabriek „het Klaverblad", te Haarlem;

naamlooze vennootschap: Vruchtensap- en Jamfabriek v/h wed. C. Rok en Zoon, te Alphen a/d Rijn;

Levert en Schudel, te Haarlem;

naamlooze vennootschap: „Montfoortsche Waalsteenfabriek", v/h Gebr. Wiegerinck, te Amersfoort;

Varossieau en Co. vernisfabrikanten te Alphen a/d Rijn;

Jos. van Echoud, fabriek van Melkproducten, te Horst;

W. van Moorsel en Co., te Eindhoven;

naamlooze vennootschap: Hertel en Co., Stoomfabrieken van Asbest en andere Machineverpakkingen, te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Verffabriek Heijme Vis en Zonen, te Zaandam;

J. Traast en Zn., Machinefabriek en IJzergieterij, te Enschedé;

Chemische fabriek dr. K. A. Ockinga, te Enschedé;

M. t. E. van de sigarenfabriek voorheen „Bergman Carels", te Amsterdam;

Houthandel v/h de Wed. M. Bogaerdt & Zoon, te Krimpen a/d Lek;

naamlooze vennootschap: Internationale Scheepsbouw Mij „de Maas", te Slikkerveer;

naamlooze vennootschap: Machinefabriek „Bolnes" v/h J. H. van Cappellen, te Slikkerveer;

Smulders en Koch, Capsulefabriek, te Oudenrijn bij Utrecht;

4de VERGADERING. — 22 NOVEMBER 1922.
Mededeeling van ingekomen stukken.

(Voorzitter.)

L. M. G. van der Mijll—Dekker, te Velp;

Hengelosche Bontweverij, te Hengelo (O.);

firma Jansen & Tilanus, te Friezenveen;

A. P. van Voorden & Co., IJzer- en Metaalgieterij, te Zaltbommel;

naamlooze vennootschap: Venraysche Stoomsteenfabriek voorheen H. Trijnes, te Venray;

naamlooze vennootschap: Papierwarenfabriek P. Dekker Jzn., te Wormerveer;

naamlooze vennootschap: Chemische fabriek voorheen dr. A. Haagen, te Roermond;

Chemische Werken Roermond H. Raab & Co., te Roermond;

Eerste Hollandsche Vensterglasfabriek, te Maassluis;

naamlooze vennootschap: Laming's Houthandel, te IJsselmonde;

naamlooze vennootschap: Boele's scheepswerven en machinefabriek te IJsselmonde;

naamlooze vennootschap: Industrieele Maatschappij „De Noord", te Alblasserdam;

Windhorst's gist- en moutwijnfabriek „De Adelaar", te Schiedam;

Hulstkamp Zoon & Molijn, te Rotterdam;

Essencefabriek „Gruno", te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Th. A. Segers, Stoom-Vleeschwarenfabriek, te Rotterdam;

Utrechtsche Stoom-grofsmederij, Firma P. H. Hörman, te Utrecht;

J. A. Carp's Garenfabrieken, te Helmond;

Everts & van der Weijden, Helmond;

naamlooze vennootschap: Edesche Machinefabriek voorheen Henneman & Co., te Ede;

naamlooze vennootschap: Confectiefabriek J. Gazan", te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: „Werf Conrad", te Haarlem;

naamlooze vennootschap: Handel-Mij. voorheen: L. Looijen, te Arnhem;

Machinale Steenfabriek „de Bahrsche Pol", te Lathum bij Doesburg;

naamlooze vennootschap Mortelmans' Drukkerij en Cartonnagefabriek, te 's Gravenhage;

Burgerhout's machinefabriek en scheepswerf, te Rotterdam;

Naamlooze vennootschap voorheen Gebr. Pel, Fabriek van Suikerwerken, enz., te Leiden;

naamlooze vennootschap: Stoomhoutzagerij en Houthandel voorheen de wed. C. Sleeswijk, te Lemmer;

naamlooze vennootschap: Naseman & Co., te Utrecht;

Nederlandsche Stoombootreederij, te Rotterdam;

H. Blenken, te Enschedé;

naamlooze vennootschap: Groninger Lakfabriek, Verfwaren en Chemicaliënhandel voorheen van 't Oever & Bos, te Groningen;

Koninklijke Weefgoederenfabriek voorheen C. T. Stork & Co., te Hengelo;

firma Rengers—Bouwes, Sigarenfabriek Selma, te Kampen;

naamlooze vennootschap: Fabriek tot Bereiding van Lakken en Vernissen voorheen Firma Klinkert & Co., te Zwolle;

Twentsche Bontweverij, te Hengelo;

G. Watson & Zoon's Vijlenfabriek, te Hillegersberg;

Blankenheym en Nolet's Distilleerderij, te Rotterdam;

naamlooze vennootschap: Hoornsche Kistenfabriek voorheen C. Graftdijk, te Hoorn;

naamlooze vennootschap: Goud- en Zilverindustrie v.h. Gebr. Rozendaal, te Hoorn;

Erwin Russel, steenfabriek, te Schaesberg (L.);

Erven B. J. Feenstra, bouwmaterialen, te Sneek;

Moonen & van Eyl, fabrikanten van baaien, flanellen, te Tilburg;

. van Dijk jr., fabriek van cementsteen enz., te Alfen a/d Rijn;

Janssen—Willemsen, gresbuizenfabriek, te Reuver;

naamlooze vennootschap: Stoomtapijtfabriek „Nederland" v.h. Johs. van Rijn, te Hilversum;

firma wed. A. Duys, steenfabrikanten, te Nijmegen;

Richters ...., te 's Gravenhage;

P. J. A. Chrispijn, te Amsterdam;

Herms. Oldenkott & Zoonen, te Amsterdam;

A. J. IJsselstijn Azn., te Gouda;

firma Pieter Broer, suikerwerkfabriek, te Gouda;

naamlooze vennootschap: Eerste Nederlandsche Electro-Magnetische Uurwerkenfabriek, te Utrecht;

naamlooze vennootschap: Centrale Ammoniakfabiek, te Weesp;

naamlooze vennootschap: Papierindustrie v.h. Nestelroy, te Amsterdam;

Gulpener Bierbrouwerij, firma E. Smeets, te Gulpen;

A. Dikkers, te Hoogeveen;

naamlooze vennootschap: Metaal- en IJzergieterij, te Diezen;

naamlooze vennootschap: Zwanenburg's Slachterijen en Fabrieken, te Oss;

naamlooze vennootschap: Katoen- en Linnenweverij, v.h. A. J. ten Hoopen & Zoon, te Neede;

Ambagtsheer & van der Meulen, houtkoopers, te Amsterdam;

van Wagenberg—Eesten, te Vlijmen;

Nederlandsche Distilleerderij en Flesschenfabriek v.h. firma ...., te Schiedam;

T. L. Hofman, te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Brouwerij d'Oranjeboom, te Rotterdam;

van de Venne, te Echt;

naamnooze vennootschap: „De drie Hoefijzers", v.h. firma F. Smits van Waesberghe, te Breda;

Stoomschoenfabrriek J. A. Ligtenberg, te Dongen;

G. W. van der Boor, te 's Gravenhage;

naamlooze vennootschap: Vlamovensteenfabrieken, Erven Joseph Terwindt, te Nijmegen;

Waalsteenfabriek, te Windesheim;

Koninklijke Tabak- en Sigarenfabriek v.h. G. Ribbius Peletier jr., te Utrecht;

firma J. van 't Oever Bzn., sigarenfabriek, tabakskerverij, te Kampen;

Dirk Struys & Zoon, distillateurs, likeurstokers en wijnhandelaren, te Dordrecht;

Fabriek van Chemische producten, te Schiedam;

naamlooze vennootschap: Distilleerderij Weduwe A. v. d. Eelaart, te Schiedam;

Jonker & Stans, scheepswerf, te Hendrik Ido Ambacht;

Schuller & Co., te Nijmegen;

4de VERGADERING. — 22 NOVEMBER 1922.
Mededeeling van ingekomen stukken.

(Voorzitter.)

naamlooze vennootschap: Biscuitfabriek „Nutrix", te Leiden;

J. B. Kroon & Co., te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Gloeilampenfabriek „Nijmegen", te Nijmegen;

Eerste Nederl. Rijwiel- en Machinefabriek, v.h. H. Burgers, te Deventer;

firma W. E. Ganzeboom, te Zwolle;

naamlooze vennootschap: Stoomsteenfabriek „St. Antonius", te Afferden (L.);

Naamlooze vennootschap tot Exploitatie van Ankersmit's Katoenfabrieken, te Deventer;

Haarlemsche IJzergieterij, te Haarlem;

Brouwerij „de Sleutel", te Dordrecht;

A. Goyarts Zoon, te Tilburg;

Amsterdamsche Droogdok Mij., te Amsterdam.

naamlooze vennootschap: Oliefabriek v.h. T. Crok, te Koog a. d. Zaan;

Gebr. van Heek, te Enschedé;

naamlooze vennootschap: Constructiewerkplaatsen v.h. ...., te Amsterdam;

IJzergieterij en Machinefabriek Joh. Hillen de Lelie, te Amsterdam;

W. Kan, fabrikant, te Oldenzaal;

naamlooze vennootschap: Stoomweverij „Bengalen", te Hengelo;

A. S. Verwoerd, houthandel, te Culemborg;

D. & T. Koldewijn's Papierwarenfabrieken, te Apeldoorn;

De Utrechtsche Walswerken, opger. door de Erven A. E. Hamburger, te Utrecht;

naamlooze vennootschap: Albino-maatschappij, te Groningen;

naamlooze vennootschap: Houthandel v.h. R. W. Roggenkamp & Co., te Delfzijl;

naamlooze vennootschap: Cacao- en chocoladefabriek „West-Frisia", te Enkhuizen;

naamlooze vennootschap: IJzergieterij „Weert", te Weert;

Serphos & Zonen, fabrikanten, te Enschedé;

Amsterdamsche Chininefabriek, te Amsterdam;

J. H. Eekhoff, papierwarenfabriek, te Nijmegen;

naamlooze vennootschap: Lips' Brandkasten- en Slotenfabrieken, te Dordrecht;

B. H. M. Lips, Dordrecht;

naamlooze vennootschap: Melkinrichting „De Nijverheid", te Venlo;

gebr. van Beurden, te Tilburg;

Fabr. v. Gebr. Handschoenen, Rudolf Adelaar, te Deventer;

Ramie Union, te Enschedé;

naamlooze vennootschap: Houthandel v.h. Varsseveld & Co., te Leerdam;

C. Mommers, fabrikanten, te Tilburg;

De Plukroos, te Heteren;

Joh. van Belle, te Rotterdam;

naamlooze vennootschap: Leder- en Schoenfabrieken, Frans van Assum, te Dongen;

W. G. Boele sr., te Kampen;

naamlooze vennootschap: H. A. Hulshof's Vereenigde Fabrieken, te Lichtenvoorde;

naamlooze vennootschap: Scheepswerf en Machinefabriek wed. J. L. Heuvel, te Amsterdam;

Hulshof & Nijland, te Enschedé;

naamlooze vennootschap: Stoomolieslagerij en Graanhandel van J. van Vollenhoven, te Amersfoort;

naamlooze vennootschap: W. Smit & Co's Transformatorenfabriek, te Nijmegen;

G. J. A. Shaling, steenfabriek, te Winschoten;

Smit & ten Hove, sigarenfabrikanten, te Kampen;

A. Kuile Cromhoff, te Enschedé;

naamlooze vennootschap: Sanders IJzergieterij, machine- en motorenfabriek, te Enschedé;

naamlooze vennootschap: Maatschappij tot Exploitatie van Tapijtfabrieken, te Amersfoort;

Vereenigde Hollandsche Lucifersfabrieken, te Eindhoven;

„Holland Havana Cy." Ltd., te Dieren;

naamlooze vennootschap: „Fax" Culemborgsche Metaalwarenfabriek, te Culemborg;

C. Pijnenburg, Goirle;

naamlooze vennootschap: Houthandel voorheen G. Key, te Amsterdam;

Aken—Maastrichtsche Spoorweg Maatschappij Domaniale Steenkoolmijnen, te Kerkrade;

De Leidsche Katoen Maatschappij voorheen de Heyden & Cie., te Leiden;

A. Franken & Zonen, fabrikanten, te Tilburg;

Kerkhoven & Vonk, te Rotterdam;

naamlooze vennootschap: Stoom Schoen- en Lederfabrieken voorheen firma v. Dongen, te Dongen;

naamlooze vennootschap: Distilleerderij A. van den Eelaart, te Schiedam;

Koninklijke Nederlandsche Steenmootknoopenfabriek J. Mulder & Zn., te Veendam;

L. I. Akker, te Rotterdam;

Koninklijke Vereenigde Tapijtfabrieken, te Rotterdam;

Koperpletterij en Metaalhandel voorheen H. de Heus & Zn., te Rotterdam;

firma J. Nahuis, Stoom-Houtzagerij, te Groenlo;

Steenfabriek Gebrs. Overbeek, te Hengelo;

naamlooze vennootschap: Astensche IJzer- en Metaalgieterij, te Asten;

Allan en Cos. Nederlandsche Fabrieken van Meubelen en Spoorweg-Materieel, te Rotterdam;

Société Generale des Eaux de Vie, des Cognac, voorheen Tussot en Co., te Rotterdam;

Bond van Nederlandsche Brouwerijen, te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Bertels' Oliefabrieken, te Amsterdam;

Ph. P. Deumer, sigarenfabrikant, te Leiden;

J. Schoenmakers, Houthaven, te Amsterdam;

Loken en Weisz, te Amsterdam;

Nederlandsche Vereeniging van Werkgevers in het Kuipers- en Kistenmakersbedrijf, te Rotterdam;

E. Caron, te Asten, Nederlandsche Stoom-Stroohulzenfabrieken;

Denevers Frères, Wijnhandelaren-Distillateurs, te Middelburg;

naamlooze vennootschap: E. F. A. Eerste Nederlandsche Advocaatfabriek v/h Gebr. Tros, te den Burg (Texel);

M. M. Poppers, fabrikant, te Winterswijk;

Houtzagerij, Olieslagerij, Kalkbranderij, L. Rietema Lzn., te Leens;

Twentsche Kalkzandsteenfabriek, te Oldenzaal;

(Voorzitter.)

Bond van Distillateurs en Likeurstokers in Nederland, te Schiedam;

Schrage, te Groningen;

Dakpannenfabriek „De Valk", firma J. Meuwissen, te Echt;

naamlooze vennootschap: Houthandel „De Nijverheid" v/h firma Riemersma-v. Glabbeeck, te Maastricht;

J. W. Clant en Zoon, te Alphen a/d Rijn;

naamlooze vennootschap: Stoomgistfabriek en Distilleerderij „De Valk" v/h Ritman en Co., te Leiden;

Wed. W. I. Oppedijk, te IJlst;

M. J. van Löben Sels, te Velp (G.);

Nederlandsche Vruchtenconservenfabrieken J. L. L. Taminiau, te Elst;

IJzer- en Metaalgieterij H. J. Koning, te Foxham;

J. Moll, Tabak- en Sigarenfabriek, ... bij Leeuwarden;

Vereeniging van Nederlandsche Schelpkalkfabrieken, te Leiden;

naamlooze vennootschap: Roebroeck-Dubois Distilleerderij, Likeurstokerij, te Maastricht;

naamlooze vennootschap: Internationale Gewapend Betonbouw, te Breda;

naamlooze vennootschap: Fabriek van Lakken en Vernissen v/h K. Kiewiet de Jonge, te Groningen;

Firma W. J. Hooghoudt, te Groningen;

naamlooze vennootschap: Houthandel v/h firma J. H. de Swart, te 's Gravenhage;

naamlooze vennootschap: Wollenstoffenfabrieken van H. Eras en Zonen, te Tilburg;

naamlooze vennootschap: Spinnerij Swagemakers-Bogaerts, te Tilburg;

naamlooze vennootschap: Elsbach's Chemische Industrie, te Oss;

Ned. Schroefboutenfabriek, te Helmond;

naamlooze vennootschap: E. W. Klijberg-Parnot's Stoomschoenfabriek „Hollandia", te Waalwijk;

Terwindt Arntz en Holtus, Stoombontweverij, te Helmond;

naamlooze vennootschap: Andreas Kreykamp's Tabaksbedrijven, te Steyl;

W. Piek v/h. Piek en Wernink, steenfabrikant, Alphen a/d Rijn;

naamlooze vennootschap: Houthandel, v/h. Firma B. Timmer, te Meppel;

A. Maschmeijer jr. Chemische Fabriek, te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Wollenstoffenfabriek J. L. Donders en Zonen, te Tilburg;

Tabak en Sigarenfabrieken A. J. Boenk, te Borculo;

N. I. Jakobs en Zoon, te Schiedam;

Daniel Visser en Zoonen, te Schiedam;

Papierwarenfabriek J. Cohen, te 's Hertogenbosch;

Boddaert en Co., IJzergieterij te Middelburg;

Zuid-Holl. Kofferfabriek Weyns en Co., te 's Gravenhage;

naamlooze vennootschap: Ned. Hoefijzerfabriek „Hippos", te Dordrecht;

Firma Heuff en Co. Waalsteenfabriek, te Gorinchem;

naamlooze vennootschap: Machinefabriek „Jaffa" v/h Louis Smulders, te Utrecht;

naamlooze vennootschap: Kon. Utrechtsche sigarenfabriek van H. G. & M. A. Hagen, te Utrecht;

v. d. Brink en Thuys, te Laren (N.-H.);

firma Wed. W. Haast, te Dongen;

zes, waarvan de handteekening onleesbaar is;

IJzer- en Metaalgieterij W. Doesborgh en Zonen, te Tegelen;

C. J. E. Redelé, te Eindhoven;

Societeit voor Chemische Industrie „Katwijk";

M. P. Splinter, steenfabrikant, te Leiderdorp;

naamlooze vennootschap: Wollenstoffenfabriek George Dröge, te Tilburg;

Firma Karel van Wely en Zn. stoom-, tabak- en sigarenfabrieken, te Roosendaal;

naamlooze vennootschap: W. A. Hoek's Machine- en zuurstoffabriek, te Schiedam;

naamlooze vennootschap: Arnold I. van den Bergh's Emballage-Fabrieken, te Rotterdam;

H. Nijman & Co. Stoomkistenfabriek, te Rotterdam;

naamlooze vennootschap: Lijstenfabriek „De Standaard" Chs. de Gorter & Co., Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Steenfabrieken S. G. van de Pol & Co., Tiel;

Stoomtimmer- en kistenfabriek „De Industrie", J. E. A. Kaub, te Haarlem;

naamlooze vennootschap: Stoom-Waalsteenfabriek „De Vooruitgang", te Deventer;

naamlooze vennootschap: Industrieele en Handels-Mij. „Senzora" v/h A. J. Schoemaker & Zonen, te Deventer;

Bontweverij Insulinde, te Hengelo (O.);

Houthandel van de wed. Stadlander & Middelhoven, te Zaandam;

Firma L. N. van Hanswijk & Zoon, sigarenfabrikanten, te 's Gravenhage;

Oliefabrieken Calvé-Delft, te Delft;

Doetinchemsche IJzer-, Koper- en Metaalgieterij, firma Snoeck & Boon, te Doetinchem;

naamlooze vennootschap: Kon. Ned. Fabriek van Suikerwerken, Chocolade en Likeuren, vroeger de Bont & Leyten, te Amsterdam;

firma R. Kranenburg, te Groningen;

F. Korff & Co., Cacaofabrikanten, te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Houthandel v/h de firma G. T. Coers, te Arnhem;

Nederlandsche Sigarenfabriek v/h W. H. Voet & Zonen, te Haarlem;

Reinders & Co.'s Oliefabrieken, te Zwolle;

(Voorzitter.)

naamlooze vennootschap: Kon. Pharmaceutische Fabriek v/h Brocades & Stheeman, te Meppel;

naamlooze vennootschap: Houthandel v/h W. Vink, te Meppel;

naamlooze vennootschap: Distilleerderij v/h J. J. Seba, te Arnhem;

Waalsteenfabriek „de Ossenwaard" Hagestein a/d Lek, wed. J. G. Mijnlieff;

Parapluiefabriek „Holland", te Tilburg;

Janssens van Buren, te Tilburg;

naamlooze vennootschap: Stoomzeepfabriek v/h J. Bousquet & Co., te Delft;

naamlooze vennootschap: Instrumentfabriek en -handel, v/h B. J. Kipp & Zonen, te Delft;

E. R. Wigboldus, schelpkalkfabrieken, enz. te Groningen;

M. Retera, sigarenfabriek, te Beek (L.);

Stoombierbrouwerij en Mouterij „De Meiboom", te Vlissingen;

Jan van Delden, bordpapierfabriek, te Vaassen;

Comm. Venn. H. Spierings & Zonen, Stoomschoenfabriek, te Hilvarenbeek;

naamlooze vennootschap: Werf „Hubertina" v/h W. H. Jacobs, te Haarlem;

naamlooze vennootschap: Sigarenfabrieken v/h O. Otto Roelofs Jzn., te Amsterdam;

C. Smits A. Dzn. & Co., te Gorinchem;

naamlooze vennootschap: Kousen- en Handschoenenfabrieken, te Haarlem;

naamlooze vennootschap: Corns. Swarttouw's Constructiewerkplaatsen en Machinefabriek, te Schiedam;

Hubert C. Beckers, fabriek van haarden, kachels en fornuizen, te Bergen op Zoom;

Claas Honig & Zoon, te Koog-Zaandijk;

naamlooze vennootschap: Mij. tot Expl. van Sigarettenfabrieken, te 's Gravenhage;

naamlooze vennootschap: Tegelfabriek Schiedam, te Schiedam;

De Glasfabriek De Schie, te Schiedam;

naamlooze vennootschap: Hoedenfabriek „De Nijverheid", te Amsterdam;

I. Ligthart Schenk & Co., sigarenfabrikanten, te Vlissingen;

naamlooze vennootschap: Zwijndrechtsche Oliefabrieken v/h L. Vliegenthart & Zonen, te Zwijndrecht;

naamlooze vennootschap: Oliefabrieken „Het Hart" en „De Zwaan" v/h Adriaan Honig, te Koog-Zaandijk;

naamlooze vennootschap: Stoomolieslagerij „de Phoenix", te Koog-Zaandijk;

Canoy Herfkens' Steenfabrieken, te Venlo;

Vittoria Egyptian Cigarette Cy., te Rotterdam;

naamlooze vennootschap: Haarlemsche Scheepsbouw-Maatschappij, te Haarlem.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Wijziging van hoofdstuk X A der Staatsbegrooting voor 1920 (Kosten uitvoering Ouderdomswet; bijdrage aan de gemeente Groningen) (256);

Bekrachtiging van den algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van eene regeling, houdende premiebetaling over meer dan één termijn, waarover loon in geld wordt uitbetaald (Koninklijk besluit van 17 September 1921, *Staatsblad* n°. 1066, gewijzigd bij dat van 20 Mei 1922, *Staatsblad* n°. 371) (82),

Verhooging en wijziging van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (273);

Wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging van de bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, enz. (105);

Wijziging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (248);

Overneming van twee gedeelten van den bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud zijnden weg van 's Hertogenbosch naar Best in beheer en onderhoud bij het Rijk (226);

Goedkeuring van een overeenkomst met de Nederlandsch-Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij „Holland-Amerika Lijn" te Rotterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoombooten van die maatschappij wordt medegegeven (272);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (229);

Naturalisatie van M. Beer, weduwe van J. L. Bühler, en 19 anderen (195);

Invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64) (193);

Wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1920, wijziging en verhooging van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (2 wetsontwerpen) (106);

Wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Nederlandsch-Indië voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (102);

Nadere wijziging en verhooging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (249);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over 1916 (101);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over 1917 (250);

Verhooging van de begrooting van uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor 1921 (Gelden amortisatie en kwade posten opcenten belastingen) (269);

Begrooting van het Leeningfonds 1914 voor 1923 (253);

Wijziging van het tweede hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (266);

Aanvulling en verhooging van het zevende hoofdstuk A der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (267);

(Voorzitter.)

Wijziging en verhooging van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1920 (Kosten Rijkskantoren te Heerlen; voorschotten ingevolge de Woningwet) (274);

Begrooting van het Fonds voor de uitvoering van de Tiendwet 1907 (Staatsblad n°. 222), voor 1923 (275);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Tilburg van twee perceelen grond aldaar (228);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het Roomsch-Katholiek Kerkbestuur van den Heiligen Mathias te Maastricht van gronden met opstallen aan den Maagdendries, achter de boschbarakken aldaar (270);

Toepassing van art. 2, 2de lid, der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240), ten behoeve van den oud-ingenieur der marine E. J. Benthem (252).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gezonden naar de afdeelingen;

8°. een brief van de Koninklijke Luchtvaartmaatschappij voor Nederland en Koloniën, ten geleide van een vergrooting van een luchtopname der Regeeringsgebouwen door den fotograaf der maatschappij, met verzoek die opname te willen aanvaarden.

Dit aanbod wordt, met dankbetuiging, aanvaard;

B. dat door de Centrale Afdeeling is besloten om morgen te 11 uur in openbare behandeling te nemen de ontwerpen van wet:

Goedkeuring van een overeenkomst met den Koninklijken Hollandschen Lloyd te Amsterdam, wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die Maatschappij wordt medegegeven (37);

Wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (*Staatsblad* n°. 798) (172);

Wijziging van hoofdstuk X*A* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (225), en

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het waterschap „de Oostermoersche Vaart", gevestigd te Gieten, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal (192),

in de hoop dat omtrent dit laatste ontwerp van wet tijdig eindverslag zal zijn uitgebracht;

benevens de ontwerpen van wet, die alsdan ook in staat van wijzen zullen zijn.

De vergadering wordt gesloten.

Gewijzigd ontwerp van wet n°. 229.

GEWIJZIGD ONTWERP VAN WET tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (229)

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat de noodzakelijkheid is gebleken van eene wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921, zooals dit is vastgesteld bij de wet van 19 Maart 1921 (*Staatsblad* n°. 613) en verhoogd, gewijzigd en aangevuld bij de wetten van 24 December 1921 (*Staatsblad* n°. 1394) en 24 Maart 1922 (*Staatsblad* n°. 146);

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

De volgende artikelen van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 worden verhoogd en mitsdien gebracht op de daarbij vermelde bedragen:

	wordt verhoogd met:	en mitsdien gebracht op:
Iste AFDEELING.		
Artikel 4. Toelagen aan ambtenaren en beambten, als in artikel 2 bedoeld, voor kinderen, die zij te hunnen laste hebben	f 200	f 8 700
Artikel 6. Reis- en verblijfkosten	1 000	15 000
Artikel 7. Bureel- en lokaalbehoeften, drukwerk en schrijfloonen; kosten van contrôle der boekhouding van den gestichtsarbeid	25 000	100 000
IIde AFDEELING.		
Artikel 9. Toelagen aan ambtenaren, als in art. 8 bedoeld, voor kinderen, die zij te hunnen laste hebben	11 000	109 000
Artikel 13. Kosten van bibliotheken ten gebruike van rechterlijke colleges en ambtenaren	2 500	8 500
IVde AFDEELING.		
Artikel 25. Vergoeding voor reis- en verblijfkosten van voorzitters en griffiers wegens het bijwonen van zittingen buiten de standplaats, alsmede vergoeding voor tijdverzuim en voor reiskosten en schadeloosstelling voor verblijfkosten van de leden-werkgevers en de leden-werklieden der Raden van Beroep en hunne plaatsvervangers; voorts vergoeding en schadeloosstelling in twistgedingen, aan getuigen, deskundigen en partijen; vergoeding aan de partij van kosten gemaakt tot dagvaarding en schadeloosstelling aan getuigen of deskundigen, of tot het bijbrengen van eenig schriftelijk advies van deskundigen; reis- en verblijfkosten van voorzitters, leden-commissarissen, griffiers en ambtenaren met een onderzoek belast; transportkosten en andere kosten in twistgedingen; kosten, vallende op de uitgave van een maandblad, houdende opgave van beslissingen, genomen door den Centralen Raad en de Raden van Beroep	f 12 000	f 50 000
Vde AFDEELING.		
Artikel 27. Gerechtskosten in strafzaken en andere kosten, bedoeld bij de daartoe betrekkelijke tarieven en voorschriften; vergoedingen aan deurwaarders wegens derving van inkomsten; kosten vallende op de aanhouding in het buitenland en op de overbrenging herwaarts van misdadigers, die voor den Nederlandschen rechter moeten worden terechtgesteld; kosten vallende op de herkenning van veroordeelden; toelagen en reis- en verblijfkosten van provoosten-geweldige en premiën voor de ontdekking van misdrijven, alsmede kosten voortvloeiende uit het onderzoek van militaire klachtzaken; kosten ingevolge het op 17 Juli 1905 te 's Gravenhage gesloten verdrag betreffende de burgerlijke rechtsvordering en ingevolge de nadere overeenkomst naar aanleiding van artikel 16 van dit verdrag met het Duitsche Rijk aangegaan	70 000	591 000
VIde AFDEELING.		
Artikel 33. Kleeding, wapening en uitrusting van het personeel der Rijksveldwacht en keuring dier goederen	90 000	290 000
Artikel 37. Schadeloosstellingen aan Rijksveldwachters voor kleine uitgaven bij het doen van transporten ...	3 500	20 500

Artikel 38, moetende worden gelezen als volgt:

„*a.* kosten, vallende op de uitleiding en uitzetting van vreemdelingen, op de grensbewaking en op de uitvoering van de met vreemde Rijken gesloten verdragen tot het tegengaan van den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes; *b.* subsidiën ter tegemoetkoming in kosten wegens bestrijding van dien handel aan: het Nationaal Comité tot bestrijding van den handel in vrouwen, gevestigd te Amsterdam, ten behoeve van het door dat Comité opgerichte Bureau van Informatie; de Vereeniging ter behartiging van de belangen der jonge meisjes te Utrecht; de Federatie van de Roomsch-Katholieke Internationale Vereeniging ter bescherming van meisjes in Nederland, te Utrecht, en den Nederlandschen Vrouwenbond tot verhooging van het zedelijk bewust-

Gewijzigd ontwerp van wet n°. 229.

	wordt verhoogd met:	en mitsdien gebracht op:
zijn, te 's Gravenhage, benevens kosten van het Rijkspaspoortenkantoor	f 341 388	f 3 675 668
Artikel 39. Kosten, vallende op de uitgave van het *Algemeen Politieblad*	10 000	60 000
Artikel 43. Bijdrage in de kosten van het wapen der Koninklijke marechaussee over 1921, daaronder begrepen een som van f 5964 als aandeel van het Departement van Justitie in het subsidie van het onderling ziekenfonds bij het wapen en een som van f 533 als aandeel van het Departement in het subsidie aan het betrekkingbureau van het personeel beneden den rang van officier bij dat wapen	145 024	3 651 637
VIIde Afdeeling.		
Artikel 45. Toelagen aan ambtenaren, als in artikel 44 bedoeld, voor kinderen, die zij te hunnen laste hebben	13 000	96 000
Artikel 46. Belooningen voor de tijdelijke waarneming van betrekkingen wegens ziekte of andere tijdelijke ongeschiktheid of afwezigheid van ambtenaren en beambten, benevens kosten van tijdelijke aanvulling van personeel	110 000	460 000
Artikel 49. Reis- en verblijfkosten wegens dienstreizen aan rechterlijke ambtenaren bij het bezoeken der gestichten; van leden en secretarissen van colleges van regenten, van ambtenaren en beambten, van gecommitteerden uit het classicaal bestuur van Assen wegens het bijwonen van kerkeraadsvergaderingen te Veenhuizen, zoomede vergoeding voor de kosten van verplaatsing van ambtenaren en beambten	12 000	52 000
Artikel 57. Aanschaffing en onderhoud van cellulaire rijtuigen, huur van bergplaatsen voor en kosten van bespanning van die rijtuigen, zoomede huur van rijtuigen met bespanning bij gemis of bij tijdelijke onbruikbaarheid van cellulaire rijtuigen	44 000	94 000
Artikel 58. Vergoeding van reis- en verblijfkosten aan opgeroepen sollicitanten naar en adspiranten voor eene betrekking en vergoeding van reis- en verblijfkosten en het verleenen van vacatiegelden aan leden van commissiën, belast met het onderzoek naar bekwaamheid en geschiktheid van die personen, benevens kosten van een leergang tot opleiding of verdere ontwikkeling van beambten bij het gevangeniswezen, vergoeding van reis- en verblijfkosten van leerlingen en leeraren, met het honorarium voor laatstgenoemden, toelagen aan ambtenaren, met het geven van onderricht belast, zoomede kosten van het in gebruik nemen van de voor een en ander benoodigde lokalen	1 000	3 500
VIIIste Afdeeling.		
Artikel 62. Toelagen aan ambtenaren, als in artikel 61 bedoeld, voor kinderen, die zij te hunnen laste hebben	f 2 800	f 40 800
Artikel 63. Belooningen voor de tijdelijke waarneming van betrekkingen wegens ziekte of andere tijdelijke ongeschiktheid of afwezigheid van ambtenaren en beambten, benevens kosten van tijdelijke aanvulling van personeel	60 000	135 000
Artikel 66. Reis- en verblijfkosten wegens dienstreizen van leden van de commissiën van toezicht, van ambtenaren en beambten, vergoeding voor de kosten van verplaatsing van ambtenaren en beambten, zoomede reis- en verblijfkosten van rechterlijke ambtenaren wegens het bezoeken van Rijksgestichten en particuliere gestichten en woningen, waarin minderjarigen ter verpleging zijn opgenomen	5 000	30 000
Artikel 67. Kosten van verpleging van de bevolking, daaronder begrepen: de verwarming, de verlichting en het schoonhouden van de lokalen; de brandbluschmiddelen, de aanvulling en het onderhoud van meubilair; de voeding, de bewassching, de kleeding en ligging ook voor beambten, de uniform en het distinctief van ambtenaren en beambten, de kosten van den eeredienst en van het schoolonderwijs, de kosten van de huis- en de openluchtspelen, de leesboeken, de kosten van het onderwijs in de ambachten en in den land- en tuinbouw, veeteelt en boschcultuur en instructieven handenarbeid, ter voorbereiding van vakonderricht of ter instandhouding van vakkennis, de bureelbehoeften en de toelagen aan ambtenaren voor de aanschaffing hiervan, porto's en expresseloon, de kosten van advertentiën, van druk- en bindwerk, van het gebruik van telefonen en van het aanleggen en onderhouden van telefoonlijnen, kosten van begrafenis, welke niet uit de uitgaanskassen kunnen worden bestreden, zoomede de kosten van aanschaffing van grondstoffen, bereidingsmiddelen, werktuigen en gereedschappen en verdere kosten ter vervaardiging of verstrekking van de in dit artikel genoemde voorwerpen en benoodigdheden	135 000	1 035 000
Artikel 69. Reisgeld aan verpleegden bij ontslag uit tuchtscholen of aan jeugdige personen bij het voorwaardelijk of onvoorwaardelijk eindigen der voorziening van Regeeringswege in hunne opvoeding, kosten van vervoer, onder geleide, van verpleegden bij ontslag uit tuchtscholen of aan jeugdige personen ten gevolge van het voorwaardelijk of onvoorwaardelijk eindigen der voorziening van		

Gewijzigd ontwerp van wet n°. 229.

	wordt verhoogd met:	en mitsdien gebracht op:
Regeeringswege in hunne opvoeding uit Rijksopvoedingsgestichten, kosten van transport uit anderen hoofde, van verpleegden in tuchtscholen of van ter beschikking van de Regeering gestelde minderjarigen, kosten van aankoop van kleeding, van kerkboeken en van gereedschappen ten behoeve van ontslagenen	f 5 000	f 9 000
Artikel 77. Subsidiën aan vereenigingen, stichtingen of instellingen van weldadigheid, als bedoeld bij de artikelen 12 en 15 der wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64), daarvoor in de plaats tredende kosten van verpleging in krankzinnigengestichten, ziekenhuizen of andere inrichtingen; kosten onvermijdelijk voortvloeiende uit het overlijden van minderjarigen, als hierbij bedoeld en kosten hunner begrafenis, alsmede tegemoetkomingen in de algemeene kosten van de bedoelde vereenigingen ten aanzien van de door hen verpleegde minderjarigen	200 000	3 900 000
Artikel 94. Kosten van inrichting van een opleidingsschip, in het bijzonder voor ter beschikking van de Regeering gestelde jongens, met bijbehoorende werken	142 000	442 000
Xde Afdeeling.		
Artikel 109. Toelagen aan ambtenaren, als in artikel 108 bedoeld, voor kinderen, die zij te hunnen laste hebben	700	4 700
Artikel 114. Kosten van aankoop en onderhoud van meubilair voor de rechtsgebouwen, kantongerechten, Centralen Raad van Beroep en de Raden van Beroep voor de ongevallenverzekering en voor de krijgsraden en de voogdijraden	24 000	54 000
XIIde Afdeeling.		
Artikel 139. Vergoeding, als bedoeld in artikel 38 van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1920	150 000	1 211 900

Artikel 2.

De volgende artikelen van hetzelfde hoofdstuk der Staatsbegrooting worden verminderd en mitsdien gebracht op de daarbij vermelde bedragen:

	wordt verminderd met:	en mitsdien gebracht op:
IIde Afdeeling.		
Artikel 8. Traktementen van de leden der rechterlijke macht, traktementen van en toelagen aan de schrijvers ter griffie en ten parkette, traktementen van de bedienden bij de gerechten, vergoedingen aan kantonrechters voor de waarneming der werkzaamheden van rechter in een aangrenzend kanton, toelagen aan griffiers van ontbonden kantongerechten	f 100 000	f 4 950 030
IIIde Afdeeling.		
Artikel 18. Vergoeding wegens bewezen diensten aan den waarnemend advocaat-fiscaal bij het Hoog Militair Gerechtshof, het waarnemend lid van het Hoog Militair Gerechtshof, de presidenten-plaatsvervangers van de auditeurs-militair-plaatsvervangers en den fiscaal-plaatsvervanger bij de krijgsraden en toelagen aan advocaten-raadslieden van beklaagden	f 12 000	f 36 000
VIde Afdeeling.		
Artikel 31. Traktementen en vaste toelagen van het personeel der Rijksveldwacht	150 000	2 884 000
VIIde Afdeeling.		
Artikel 54, moetende worden gelezen als volgt: „Grondstoffen, behalve hetgeen ingevolge artikel 33 voor de kleeding der Rijksveldwacht wordt aangekocht, bereidingsmiddelen, werktuigen, gereedschappen en verdere benoodigdheden voor den arbeid in de gestichten ten behoeve van het Rijk (de gestichten zelf uitgezonderd) en van particulieren, de kosten, uit de keuring van goederen voortvloeiende, voor vakonderwijs aan gevangenen en verpleegden, alsmede kosten, vallende op de tentoonstelling van goederen op de jaarbeurs"	518 912	1 981 088
Xde Afdeeling.		
Artikel 115*b*. Kosten van aankoop van terrein en bouw van een opvoedingsgesticht voor jongens (derde gedeelte)	500 000	nihil
Artikel 115*d*. Kosten van aankoop van woningen en terreinen en bouw van woningen voor ambtenaren en beambten bij gestichten	110 000	190 000
Artikel 115*e*. Verbouwing van het rechtsgebouw te Maastricht en daarmede verband houdende werken (derde gedeelte)	85 000	15 000
Artikel 115*f*. Verbouwing en uitbreiding van het hospitaal en bouw van werkplaatsen bij de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen (tweede gedeelte)	90 000	nihil
XIde Afdeeling.		
Artikel 116. Pensioenen, daaronder begrepen uitkeering aan veroordeelde gepensionneerden bij ontslag uit de gevangenis of Rijkswerkinrichting, over 1921 en afgesloten dienstjaren ...	50 000	801 186
XIIde Afdeeling.		
Artikel 128, moetende worden gelezen als volgt: „Jaarwedde van den secretaris van den Hoogen Raad van Adel"	200	2 500

Artikel 3.

Ten gevolge van de artikelen 1 en 2 dezer wet worden de totalen van de volgende afdeelingen van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 nader vastgesteld als volgt:

dat van de Iste afdeeling op *zeshonderd negen en twintig duizend drie en vijftig gulden zes en zestig cents* (f 629 053,66);

dat van de IIde afdeeling op *vijf millioen achthonderd zeven en veertig duizend een en dertig gulden zes en twintig cents* (f 5 847 031,26);

dat van de IIIde afdeeling op *tweehonderd vier en zestig duizend vierhonderd negentig gulden* (f 264 490);

dat van de IVde afdeeling op *driehonderd zeven en tachtig duizend vierhonderd een en negentig gulden* (f 387 491);

dat van de Vde afdeeling op *vijfhonderd een en negentig duizend gulden* (f 591 000);

dat van de VIde afdeeling op *elf millioen driehonderd duizend achthonderd vijf en vijftig gulden* (f 11 300 855);

dat van de VIIde afdeeling op *zeven millioen achthonderd twee en vijftig duizend honderd vijf en veertig gulden* (f 7 852 145);

dat van de VIIIste afdeeling op *acht millioen honderd twee en veertig duizend zeshonderd zes en tachtig gulden* (f 8 142 686);

dat van de IXde afdeeling op *zeshonderd elf duizend tweehonderd gulden* (f 611 200);

dat van de Xde afdeeling op *twee millioen vijf en zestig duizend tweehonderd twee en dertig gulden* (f 2 065 232);

dat van de XIde afdeeling op *negenhonderd zeven en twintig duizend honderd vijf en twintig gulden negentig cents* (f 927 125,90);

dat van de XIIde afdeeling op *een millioen vijfhonderd vier en twintig duizend zeshonderd vijftig gulden* (f 1 524 650);

dat van de XIIIde afdeeling op *vijftig duizend gulden* (f 50 000),

terwijl het eindcijfer van dat hoofdstuk blijft vastgesteld op *veertig millioen honderd twee en negentig duizend negenhonderd negen en vijftig gulden twee en tachtig cents* (f 40 192 959,82).

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

De Minister van Justitie,

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. bekrachtiging van den algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van een regeling, houdende premiebetaling over meer dan één termijn, waarover loon in geld wordt uitbetaald (Koninklijk besluit van 17 September 1921, *Staatsblad* n°. 1066, gewijzigd bij dat van 20 Mei 1922, *Staatsblad* n°. 371) (82);

2°. intrekking van de wet van den 23sten Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 168) tot tijdelijke ontginning van bruinkolen zonder concessie (100);

3°. opheffing van het instituut der Kamers van arbeid (200);

4°. verklaring van het algemeen nut der onteigening van grond ten behoeve van de voorziening in den woningnood te *Leeuwarden* (202);

5°. verklaring van het algemeen nut der onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen in de gemeente *Westerbork*, noodig voor het verharden van een der wegen langs het *Oranjekanaal* van de *Drentsche Hoofdvaart* tot den kunstweg *Orvelte—Odoorn* met een zijtak van brug n°. 6 af, over het *Oranjekanaal* naar *Hooghalen* (209);

6°. wijziging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (256).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld 22 November 1922.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging der bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 27 November 1919 (*Staatsblad* n°. 784). (105)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp verklaarden eenige leden allerminst te kunnen instemmen met het in de laatste jaren meer en meer aan den dag tredend streven, om de verkrijging van maatschappelijke bevoegdheden afhankelijk te stellen van academische examens. Zij vreesden, dat, indien op dezen weg wordt voortgegaan, de universiteiten op den duur tot vakscholen zullen worden verlaagd.

De leden hier aan het woord voegden daaraan echter toe, dat zij uiting gaven aan het door hen zoo ernstig gevoeld bezwaar, niet, omdat zij zich wenschten te verzetten tegen dit wetsontwerp, maar meer om te waarschuwen tegen het verkeerde der richting, waarin de Minister zich beweegt.

Aldus vastgesteld den 22sten November 1922.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor *Suriname* over het dienstjaar 1916 (**101**);

2°. invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901 (*Staatsblad* n°. 64) (**193**);

3°. naturalisatie van M. Beer, weduwe van J. L. Bühler, en 19 anderen (**195**);

4°. overneming van twee gedeelten van den bij de gemeente *'s Hertogenbosch* in beheer en onderhoud zijnden weg van *'s Hertogenbosch* naar *Best* in beheer en onderhoud bij het Rijk (**226**);

5°. goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente *Tilburg* van twee perceelen grond aldaar (**228**);

6°. wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (**249**);

7°. vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor *Suriname* over het dienstjaar 1917 (**250**);

8°. toepassing van artikel 2, 2de lid, der Pensioenwet 1922, (*Staatsblad* n°. 240), ten behoeve van den oud-ingenieur der marine E. J. Benthem (**252**);

9°. wijziging van het tweede hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (**266**);

10°. aanvulling en verhooging van het zevende hoofdstuk *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (**267**);

11°. verhooging van de begrooting van uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1921 (**269**);

12°. goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het Roomsch-Katholiek Kerkbestuur van den Heiligen Mathias te *Maastricht* van gronden met opstallen aan den Maagdendries, achter de boschbrakken, aldaar (**270**);

13°. goedkeuring van een overeenkomst met de Nederlandsch Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij „Holland—Amerika Lijn" te *Rotterdam* wegens het vervoer van de briefpost, welke in *Nederland* of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die maatschappij wordt medegegeven (**272**);

14°. vaststelling van de begrooting van uitgaven van het Fonds voor de uitvoering van de Tiendwet 1907 (*Staatsblad* n°. 222), voor het dienstjaar 1923 (**275**).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld 22 November 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren. (**257**)

Enkele leden betuigden bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp hunne instemming daarmede en spraken de hoop uit, dat de Minister in deze richting voort zou gaan tot bescherming van verschillende industrieën, die door de bijzondere economische toestanden in ernstige moeilijkheden zijn geraakt.

Andere leden daarentegen meenden grootelijks bezwaar te moeten maken tegen dit wetsontwerp, aangezien zij daarin een eersten stap in protectionische richting zagen. Zij konden zich daarmede in het geheel niet vereenigen, daar zij thans wel het begin zagen, maar niet konden overzien, waar het einde zou zijn. In- en uitvoer moeten volgens hen volkomen vrij zijn, daar ons land daarbij het best vaart. Wel heeft de Regeering ontkend, dat dit ontwerp een protectionistisch karakter draagt, maar dit valt volgens hen toch niet te loochenen.

Dat in den tegenwoordigen tijd een drang naar protectie bestaat, kon, naar verschillende leden opmerkten, niet worden ontkend. Zelfs bij sommigen van hen, die voorheen zeer beslist alle bescherming afwezen, valt eene kentering waar te nemen. Waarschijnlijk moet dit worden toegeschreven aan den wensch, om in deze moeilijke tijden de werkloosheid te verminderen. De leden hier aan het woord waren echter van oordeel, dat, hoe aanlokkelijk dit denkbeeld ook moge schijnen, daaraan weerstand dient te worden geboden. In geval van tijdelijke moeilijke omstandigheden, zooals wij nu beleven, moet, naar zij meenden, geen verbetering worden gezocht door toepassing van kunstmatige middelen; immers die verergeren, hoe goed ook bedoeld, niet zelden den toestand in stede van verbetering aan te brengen. Beter is het de natuur in dezen haar loop te laten en niet in te grijpen.

Andere leden, die onder gewone omstandigheden evenmin protectionistisch gezind waren, deelden dit standpunt echter niet. Zij meenden, dat de huidige buitengewone omstandigheden ook buitengewone maatregelen wettigen. Evenals zulks in den oorlogstijd het geval is geweest, achtten zij ingrijpen, gezien de zeer bijzondere economische omstandigheden, die het gevolg van den oorlog zijn, ook thans nog verantwoord. Zij waarschuwden er voor zich in dezen op een te doctrinair standpunt te stellen.

Van andere zijde werd opgemerkt, dat dit wetsontwerp volstrekt geen stap in eene nieuwe richting beteekent. Onze wetgeving huldigt, zoo werd gezegd, niet zuiver het beginsel van vrijhandel. Het gaat hier daarenboven niet om vrijhandel of protectie, maar er wordt in dit geval alleen rekening gehouden met de veranderde waarde der valuta.

Nog andere leden wezen er op, dat, hoe men over de quaestie vrijhandel of protectie in theorie ook moge oordeelen, dit hier niet ter zake doet, aangezien dit wetsontwerp slechts beoogt te zorgen, dat de bedoeling, die aan de wet van 6 Mei 1921 (*Staatsblad* n°. 713) ten grondslag ligt, worde verwezenlijkt.

Deze opmerking gaf een der leden aanleiding tot de vraag, hoe dan over het karakter van dit wetsontwerp moet worden geoordeeld. Bedoelt het protectie of is het fiscaal; drukt het, zoo vroeg hij verder, alleen de goedkoope sigaren of ook de dure; valt niet eene ernstige belemmering van het vrije ruilverkeer te voorzien, en zijn niet represaillemaatregelen te verwachten, en welk verweer staat hiertegen der Regeering ten dienste? Een ander lid zag in dit wetsontwerp eene extra-bescherming van de fabrikanten en sprak de vrees uit, dat ook deze wet eene uitbreiding van het aantal ambtenaren zal medebrengen. Hij betreurde, dat indertijd niet het stelsel van belasting bij de bron is aanvaard.

Vele leden merkten op, dat zij zich niet wilden verzetten tegen het stellen van de bovengenoemde vragen aan den Minister, doch dat die naar hun oordeel hare beantwoording reeds grootendeels vinden in de wet zelf en in de door de Regeering gegeven toelichtingen.

Vastgesteld den 22sten November 1922.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren. (257)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De leden, die in dit ontwerp zagen een eersten stap in protectionistische richting, verloren naar het inzien van den ondergeteekende daarbij uit het oog, dat een specifiek invoerrecht als compensatie voor accijnsbelemmering, ook ten aanzien van andere aan accijns onderworpen artikelen hier te lande reeds bestaat. Een „eerste stap" kan het ontwerp dus in geen geval zijn. Het berust op volkomen gelijke overwegingen als het invoerrecht op bier en trouwens ook als het in 1921 aanvaarde invoerrecht op sigaren, dat, doordat het een *waarde*recht was, voor een deel der sigaren zijn oorspronkelijke beteekenis heeft verloren, welke het door dit ontwerp terugkrijgt.

Van de gedachtenwisseling, tusschen onderscheiden groepen van leden gevoerd over het al dan niet gerechtvaardigde van den in dezen tijd opkomenden drang naar protectie, heeft de ondergeteekende met belangstelling kennis genomen, doch zij komt hem bij dit wetsontwerp niet zeer ter zake voor. Zooals hij reeds bij de behandeling in de andere Kamer de eer had op te merken, wordt door de aanneming van dit ontwerp te dien aanzien geenerlei antecedent gesteld.

De vragen, in de voorlaatste alinea van het Voorloopig Verslag gesteld, zou de ondergeteekende als volgt willen beantwoorden: het ontwerp bedoelt te zijn een accijnscompensatie; het laat voor de duurdere sigaren — waarvan de waarde meer dan f 50 per duizend is — het bestaande waarderecht van 30 pct. in stand, en voert voor de goedkoopere sigaren een minimumrecht van f 15 per duizend in; het zal niet een ernstige belemmering voor het vrije ruilverkeer brengen noch represaillemaatregelen uitlokken, evenmin als een en ander het geval geweest is onder de aanvankelijke werking van de wet van 6 Mei 1921. Eene vermeerdering van ambtenaren zal het ontwerp niet medebrengen.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 23 November 1922.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

5de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 23 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. een verzoekschrift; 4°. een ontwerp van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Uiteengaan der Kamer tot Woensdag 29 November.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 43 leden, te weten:

de heeren Westerdijk, Smits, van Basten Batenburg, Slingenberg, Diepenhorst, Heerkens Thijssen, W. Fransen, de Waal Malefijt, Idenburg, Janssen, Haffmans, de Veer, d'Aumale van Hardenbroek, Sijtsema, Verheijen, Verkouteren, Wittert van Hoogland, L. de Vries, Croles, H. Franssen, van Loon, Slotemaker de Bruïne, van Lanschot, Douwes, van den Berg, van der Does de Willebois, Dobbelmann, de Gijselaar, Steger, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Vos van Steenwijk, Smeenge, Mendels, van Embden, Bosch van Oud-Amelisweerd, Haazevoet, van Wassenaer van Catwijck, van der Maesen de Sombreff, Gilissen, van der Hoeven, Beelaerts van Blokland, de Vries,

en de heeren Ministers van Justitie, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Financiën, van Waterstaat, van Arbeid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Blomjous, wegens ongesteldheid, ook de volgende dagen (ingekomen na afloop van de vergadering van gisteren); van den heer Arntz, wegens dringende bezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. van het Departement van Financiën een missive, houdende mededeeling van de inzending aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal van het verslag, met bijlagen, betreffende den toestand der fondsen enz. over 1921, bedoeld in art. 7 der wet van 20 Augustus 1859 (*Staatsblad* n°. 95) en art. 1 der wet van 14 November 1879 (*Staatsblad* n°. 197).

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter c. a.)

3°. een verzoekschrift van de Vereeniging voor Zuivelindustrie en melkhygiëne, te 's Gravenhage, betreffende het ontwerp Arbeidsgeschillenwet.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de verzoekschriften;

4°. van de Tweede Kamer het door haar aangenomen ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk I (*Huis der Koningin*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Dit ontwerp van wet zal naar de afdeelingen gezonden worden;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet: nos. 68, 100, 200, 202, 209, 232, 238, 257, 62, 256, 82, 273, 105 en 248 de heeren: van der Maesen de Sombreff, Arntz, Beelaerts van Blokland, Idenburg en Verkouteren,

en voor de ontwerpen van wet nos. 19, 52, 226, 272, 229, 195, 193, 106, 102, 249, 101, 250, 269, 253, 266, 267, 274, 275, 228, 270 en 252 de heeren: van der Hoeven, van Lanschot, Janssen, Anema en Mendels.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van H. Drucker, president, en Ch. Cams—Barle, waarnemend secretares van de Vrije Vrouwenvereeniging.

Adressanten verzoeken verwerping van de voorgestelde ontwerpen Grondwetsherziening.
Aangezien op dit adres kan worden gelet bij de behandeling van de ontwerpen Grondwetsherziening, stelt uw Commissie voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

II. een, van P. C. Katz, voorzitter, en P. J. Kramer, secretaris van het bestuur der Vereeniging van Leeraren aan Middelbare Technische en Kunstscholen in Nederland, te Amsterdam.

Adressanten verzoeken te willen onderzoeken een adres, op 5 Mei 1922 ingediend door den heer H. J. C. Haver, en een gunstige beschikking daarop te nemen.

Aangezien het adres van den heer Haver, waaraan door adressanten adhaesie betuigd is, reeds door de Kamer is afgedaan, stelt uw Commissie voor, dit adres voor kennisgeving aan te nemen;

III. een, van F. Koggink, voorzitter, en W. Roelse, secretaris van den Bond van Technici, te Amsterdam.

Adressanten verzoeken om bij den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aan te dringen op een wijziging van het Koninklijk besluit van 11 Juli 1921 (*Staatsblad* n°. 921).

Aangezien een adres van dezelfde strekking van genoemde adressanten door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen is gezonden, met verzoek om inlichtingen, stelt uw Commissie voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

IV. een, van L. Sanders, voorzitter, en J. de Wilde, secretaris van den Bond van Vereenigingen van Oud-Onderofficieren in het Nederlandsch-Indische leger, te Batavia.

Adressanten verzoeken, om rekening te willen houden met de motie, op 18 Juni 1922 met algemeene stemmen aangenomen op een openbare vergadering van het verbond in het Decapark te Weltevreden,

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

Daar op het adres kan worden gelet bij de behandeling van de Indische begrooting, stelt uw Commissie voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

V. een, van ds. D. Steenhuis, voorzitter, en J. Kuirenga, secretaris van de antirevolutionnaire kiesvereeniging „Nederland en Oranje", te Loppersum, en

VI. een, van J. Frijda Lzn., voorzitter, en D. C. Zuidom, secretaris van het bestuur der Middenstandsunie, te Utrecht.

Adressanten verzoeken, om de voorgestelde wijziging van hoofdstuk III der Grondwet niet aan te nemen.

Aangezien op deze adressen kan worden gelet bij de behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk III der Grondwet, stelt uw Commissie voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden;

VII. een, van G. J. M. baron van Slingelandt, te de Koog (Texel).

Adressant verzoekt om invloed aan te wenden tot wijziging van artikel 17, overgangsbepaling, van het Koninklijk besluit van 26 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 387).

Uw Commissie stelt voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. **Naturalisatie van M. Beer, weduwe van J. L. Bühler, en 19 anderen (195);**

II. **Invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool, benevens eenige wijzigingen in de wet van 12 Februari 1901 (Staatsblad n°. 64) (193).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. **Wijziging en aanvulling van de wet van 25 December 1878 (Staatsblad n°. 222), houdende regeling der voorwaarden tot verkrijging van de bevoegdheid van arts, tandarts, apotheker, vroedvrouw en apothekersbediende, enz. (205).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne zou ik een korte toelichting geven naar aanleiding van de opmerking in het Voorloopig Verslag, dat men het in het algemeen niet wenschelijk acht, dat de hierbedoelde examens academische examens worden.

Ten eerste merk ik dan op, dat dit wetsontwerp alleen bedoelt een aanpassing aan de Hooger-onderwijswet, die verleden jaar in dezen zin is gewijzigd, zonder dat één lid in de Tweede of Eerste Kamer daarop één enkele aanmerking heeft gemaakt. Ik mocht dus aannemen, dat deze maatregel *omnium consensu* was genomen en dit ontwerp, dat alleen aanpassing beoogt, met ingenomenheid zou worden begroet.

In de tweede plaats maak ik daarbij de voor alle leden zeker zeer aangename opmerking, dat deze nieuwe regeling een aanmerkelijke bezuiniging met zich brengt, nu de Staatsexamens academische examens zijn geworden. Dientengevolge zullen de Staatsexamens op dit gebied niet meer die uitgaven behoeven, die zij tot nu toe noodig maakten.

Ik vlei mij dus met de hoop, dat de Kamer unaniem gezind zal zijn om dit wetsontwerp aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. **Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het waterschap „de Oostermoersche Vaart", gevestigd te Gieten, van het gedeelte der Oostermoersche Vaart tusschen de draaibrug bij Spijkerboor en het Zuidlaarderkanaal (192);**

V. **Begrooting van het Fonds voor de uitvoering van de Tiendwet 1907 (Staatsblad n°. 222), voor 1923 (275);**

VI. **Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Tilburg van twee perceelen grond aldaar (228);**

VII. **Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan het Roomsch-Katholiek Kerkbestuur van den Heiligen Mathias te Maastricht van gronden met opstallen aan den Maagdendries, achter de boschbarakken aldaar (270);**

VIII. **Toepassing van artikel 2, 2de lid, der Pensioenwet 1922 (Staatsblad n°. 240), ten behoeve van den oud-ingenieur der marine E. J. Benthem (252);**

IX. **Verhooging van de begrooting van uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor 1921 (Gelden amortisatie en kwade posten opcenten belastingen) (269);**

X. **Wijziging van het tweede hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (266);**

XI. **Aanvulling en verhooging van het zevende hoofdstuk A der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (267);**

XII. **Goedkeuring van een overeenkomst met den Koninklijken Hollandschen Lloyd te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die Maatschappij wordt medegegeven (37);**

XIII. **Overneming van twee gedeelten van den bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud zijnden weg van 's Hertogenbosch naar Best in beheer en onderhoud bij het Rijk (226);**

XIV. **Goedkeuring van een overeenkomst met de Nederlandsch Amerikaansche Stoomvaartmaatschappij „Holland—Amerika Lijn" te Rotterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland of in andere landen, waarvan een of meer havens worden aangedaan, met de stoomschepen van die maatschappij wordt medegegeven (272);**

XV. **Intrekking van de wet van den 23sten Maart 1918 (Staatsblad n°. 168) tot tijdelijke ontginning van bruinkolen zonder concessie (100);**

XVI. **Opheffing van het instituut der Kamers van arbeid (200);**

XVII. **Onteigening van grond ten behoeve van de voorziening in den woningnood te Leeuwarden (202);**

XVIII. **Onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (Staatsblad n°. 171), van eigendommen in de gemeente Westerbork, noodig voor het verharden van een der wegen langs het Oranjekanaal van de Drenthsche Hoofdvaart tot den kunstweg Orvelte—Odoorn, enz. (209);**

XIX. **Wijziging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor 1920 (Kosten uitvoering Ouderdomswet; bijdrage aan de gemeente Groningen) (256);**

(Voorzitter.)

XX. **Bekrachtiging van den algemeenen maatregel van bestuur tot vaststelling van eene regeling, houdende premiebetaling over meer dan één termijn, waarover loon in geld wordt uitbetaald (Koninklijk besluit van 17 September 1921, Staatsblad n°. 1066, gewijzigd bij dat van 20 Mei 1922, Staatsblad n°. 371) (82);**

XXI. **Wijziging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (225);**

XXII. **Wijziging en aanvulling van de Nederlandsch-Indische Leeningwet 1921 (Staatsblad n°. 798) (172);**

XXIII. **Nadere wijziging en verhooging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (249);**

XXIV. **Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over 1916 (101);**

XXV. **Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over 1917 (250).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Ik heb de eer den leden mede te deelen, dat Woensdag a.s. tegen 1 uur de Kamer door mij zal worden bijeengeroepen ter behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren (257), waarvan het Eindverslag der Commissie van Rapporteurs den heeren heden heeft bereikt.

Voorts deel ik mede, dat ik met den Minister van Binnenlandsche Zaken in overleg ben getreden over de behandeling van de ontwerpen van wet tot wijziging der Grondwet. Het resultaat van dat overleg is, dat de Minister de verdediging van bedoelde ontwerpen hoopt te kunnen voeren op Woensdag a.s., des middags om 2 uur. Mochten de omstandigheden dit onverhoopt niet toelaten, dan zal een der ambtgenooten de taak van den Minister van Binnenlandsche Zaken overnemen.

De vergadering gaat uiteen tot Woensdag a. s., des voormiddags om elf uur.

6de VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.
Mededeeling van ingekomen stukken.

6de VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 29 NOVEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missives; 3°. boekwerken; 4°. verzoekschriften; 5°. geschriften; 6°. moties; 7°. verklaringen van adhaesie; 8°. door de Tweede Kamer aangenomen ontwerpen van wet. — Behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van de ontwerpen van wet tot het brengen van verandering in het Iste, IIde, IIIde, IVde, Vde, VIIde, VIIIste, IXde en XIde hoofdstuk en in de Additionnele Artikelen der Grondwet. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroepeing.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 43 leden, te weten:

de heeren Westerdijk, Idenburg, S. de Vries, Schönfeld, L. de Vries, Croles, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Arntz, de Gijzelaar, Dobbelman, Steger, Wibaut, van Loon, Diepenhorst, de Waal Malefijt, van den Berg, Douwes, Mendels, Sytsma, Beelaerts van Blokland, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Smeenge, de Vos van Steenwijk, Gilissen, van Embden, van der Hoeven, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, Haazevoet, van Lanschot, Anema, Slingenberg, H. Fransen, Heerkens Thijssen, W. Fransen, Smits, Janssen, van der Maesen de Sombreff, de Veer en Haffmans,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, dat zij verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Wittert van Hoogland, wegens een dringende vergadering in het buitenland; van den heer de Vlugt, ook morgen; van den heer Blomjous, deze bijeenkomst; van den heer Verheijen, als voren, wegens ongesteldheid; van den heer van der Does de Willebois, wegens bezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende missives:

vijf van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende mededeeling van de bekrachtiging door H. M. van elf ontwerpen van wet, door de Eerste Kamer aangenomen in haar vergadering van 26 October jl.;

(Voorzitter.)

een, van het Departement van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van de verslagen en bijlagen van de Internationale Economische Conferentie, van 9 April tot 19 Mei l.l. te Genua gehouden.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende boekwerken:

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Oost-Indië. 48ste Jaargang. Algemeen gedeelte;

W. J. L. Verhoeven. ,,Verzekeringswezen" (overdruk);

Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae. Vol. I. Libri Theologici;

Verslag van de Medisch-Onderwijs-Commissie, ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 19 Juli 1919 n°. 51.

Deze boekwerken zullen geplaatst worden in de boekerij der Kamer;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, van A. Hermans—Colege, gevolmachtigde der familie Colege, te Luik, om herstel van recht.

Dit verzoekschrift wordt ter zijde gelegd, op grond van het tweede lid van art. 8 der Grondwet;

een, van de dagelijksche besturen der Algemeene R.-K. Werkgevers Vereeniging en van het R.-K. Verbond van Werkgevers Vakvereenigingen, te Amsterdam, houdende verzoek om verwerping van het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Utrecht, met verzoek als voren;

een, van het Provinciaal Comité van Antirevolutionnaire Kiesvereenigingen in Overijssel, houdende verzoek tot verwerping van het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk III der Grondwet;

een, van de vereeniging de Geldersche Industrieele Club, gevestigd te Arnhem, houdende verzoek tot verwerping van het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der Stoomwet.

Deze verzoekschriften zullen verzonden worden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende geschriften:

een afschrift van 3 moties, aangenomen op het den 21sten dezer te Utrecht gehouden buitengewoon congres van den Nederl. R.-K. Bond van Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel ,,Sint Petrus", betreffende de voorgenomen opvoering van den maximum arbeidsduur, de indeeling der gemeenten in klassen en de maatregelen tot vermindering van de inkomsten der ambtenaren;

een afschrift van een motie van de Christelijk-Historische Kiesvereeniging te Axel, aangenomen in haar vergadering van 4 dezer, in zake de verhooging van de vergoeding, toegekend aan de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;

een afschrift van een motie van de Antirevolutionnaire Kiesvereeniging ,,Nederland en Oranje" te Siegerswoude/de Wilp, aangenomen in haar vergadering van 22 dezer, betreffende als voren.

Deze geschriften worden ter griffie nedergelegd ter inzage voor de leden;

6°. de volgende betuigingen van adhaesie aan het adres van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen. in zake het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet:

Bonn & Mees, scheepsbouwmeesters, te Rotterdam;
naamlooze vennootschap: Hoogeveen & Dros' Oliefabriek, te Rijswijk (Z.-H.);
v. d. Briel & Verster, te Eindhoven;
P. J. Th. Tom, sigarenfabrikant, te Amsterdam;
naamlooze vennootschap: H. Hartog's Fabrieken, te Oss;
Koopman & Schotsman, sigarenfabrikanten, te Amsterdam.

(Voorzitter.)

J. Baars & Zoon, sigarenfabrikanten, te Krommenie;
naamlooze vennootschap: v/h Mouw & Passenier's Houthandel, te Weesp;
naamlooze vennootschap: IJzerfabriek Tegelen, te Tegelen;
J. C. Maaldrink & Zoon, te Deventer;
Herman Harte, te Deventer;
C. Minnes & Zoon, sigarenfabrikanten, te Utrecht;
naamlooze vennootschap: Houthandel v. Hardenbroek & Langenhuysen, te Eindhoven;
B. v. d. Sluys, te Rotterdam;
naamlooze vennootschap: Gistfabriek v/h A. Blom & Zoon, te Rotterdam;
naamlooze vennootschap: Textielfabriek Neede, te Neede;
naamlooze vennootschap: Drentsche-Groninger Steenfabrieken en Kalkbranderij, te Wildervank;
firma Gebrs. v. d. Werff, te Dokkum;
A. Hamer firma A. Croon & Co., te Tilburg;
Tuinbouw Mij. Gelderland, te Neede;
Ned. Mij. tot het verrichten van Mijnbouwkundige Werken, te Heerlen;
firma Jougen & Co., Electr. Steendrukkerij, te Heerlen;
naamlooze vennootschap: Waalsteenfabriek v/h van Binsbergen & van de Pol, te ......
Doijerr van Deventer, te Zwolle;
W. J. Piethaan, Lederabriek, te Deventer;
firma L. Crol, te Winschoten;
firma Victor Tissen, te Maastricht;
Roelof J. Phaff, te Winschoten;
naamlooze vennootschap: Constructie-Werkplaats Limburg, te Hoensbroek;
A. Verheijen Jzn., Lederafbrikant en Handel in huiden & leer, te 's Greveldnin;
naamlooze vennootschap: Fabriek van Naadlooze Sanitaire Olifantvloeren, te Amsterdam;
naamlooze vennootschap: Heesseltsche Steenfabriek v/h W. P. de Vries & Co., te Rossum;
Gebr. Oppelaar, te Koudekerk a. d. Rijn;
Th. Thijssen & Zonen, te Venlo;
Bern. Pessers, te Tilburg;
Mars & Co., te Zaandam;
naamlooze vennootschap: Schippers' Oliefabrikanten, te Vlaardingen;
Tegelsche Kleiwarenfabriek, Alfred Russel, te Tegelen;
naamlooze vennootschap: Gebrs. van Hoeken's Houthandel, ...
Gebrs. v. d. Schalk, te Schiedam;
Gebrs. van Leeuwen's Wolindustrie, te Veenendaal;
De Meteor, te Rheden;
G. M. Nagelkerke, te 's Gravenhage;
naamlooze vennootschap: Stoomlederfabriek v/h R. Delhaye, te Waalwijk;
Ned. Raffinaderij van Petroleum-Producten, te Haarlem;
Distillij. en Alcoholfabriek De Papegaai v/h Berckel & Co., te Delft;
Bond van Fabrikanten van Betonwaren in Nederland, te Utrecht;
firma G. Thiessen, te Maastricht;
naamlooze vennootschap: Machinefabriek Hoogenlande v/h Pannevis & Zoon, te Utrecht;
Domaniale Mijnen, te Kerkrade;
Gebr. Blom, Lederfabriek, te Oosterhout;
Stoomkoekfabriek De Hommel, Henri Linsen, te Vucht;
naamlooze vennootschap: Bierbrouwerij en IJsfabriek De Krans v/h Schoenmakers en van Dieren Bijvoet, te . . . . . ;
naamlooze vennootschap: Papierwarenfabriek Holland, te Zutphen;
Rosema, Tonckens & Co. Sigarenfabrikanten, te Zuidhorn;
Pieter de Lange Cz., te Zaandam;
naamlooze vennootschap: Houbaer & Co's. Sigarenfabriek, te Amersfoort;
Koninklijke Nederlandsche Zoutindustrie, te Boekelo;
H. Hedeman Jr., te Almelo;
J. Vos & Co. Waalsteenfabrikanten, te Velp bij Arnhem;
naamlooze vennootschap: Houtindustrie Picus v/h J. Brüning & Zoon, te Eindhoven;
C. Kurz & Co. Metaalwarenfabriek, te Tiel;
naamlooze vennootschap: N. I. Lankhorst & Zn.'s Machinale Spinnerij, Touwslagerij en Vischnettenfabriek, te Sneek;
firma P. D. van Maaren, Sigarenfabriek, te Zaltbommel;
naamlooze vennootschap: Amsterd. Poetsdoekenfabrieken, te Amsterdam;
H. H. Scholten (op Wensink), te Borne (O.);
Stoomvruchtensapfabriek P. C. Muyzert, te Utrecht;
Overijselsche Steenfabrieken, te Deventer;
firma Kraft & Co. Fabriek van fijne vleeschwaren, te Groningen;
P. D. Stuurop, sigarenfabrikant, te Kampen;
Mij. tot Expl. van de Ned. Plantenboterfabriek, te Amsterdam;
naamlooze vennootschap: L. Smit & Zoon's Scheeps- en Werktuigbouw, te Kinderdijk;
naamlooze vennootschap: H. Versteeg & Zonen's IJzergieterij & Machinefabriek, te Hardinxveld;
Houthandel J. Vink, te Amsterdam;
C. A. Simones, te Raamsdonkveer;
firma H. van Leeuwen, pannenfabriek, te Alphen a/d Rijn;
naamlooze vennootschap: Papierfabriek v/h Schut en Berends, te Loenen (Vel.);
Schade & Buysing, te Schiedam;
naamlooze vennootschap: Vereenigde Touwfabrieken, te Rotterdam;
naamlooze vennootschap: Kon. Ned. Stoomkoffiebranderijen v/h H. E. v. IJsendijk jr., te Rotterdam;
naamlooze vennootschap: Betonfabriek „De Hoorn", te Alphen a/d Rijn;
Gebrs. van Voorthuysen, sigarenfabrikanten, te Rhenen;
A. F. Osterloh & Zoon, te Amsterdam;
Société Anonyme des Zincs de la Campine, te Budel;
firma J. Brunt & Co., te Woerden;
Frans van den Hoogen & Co., te Dordrecht;
naamlooze vennootschap: Philips' Gloeilampenfabrieken, te Eindhoven;
naamlooze vennootschap: Stoomolieslagerij v/h Gebrs. Ten Hove, te Deventer;
Bijdendijk & Ten Hove, handwerksigarenfabriek, te Deventer;
naamlooze vennootschap: T. van Duyvendijk's Scheepswerf, te Lekkerkerk;
naamlooze vennootschap: Stoom-Oliefabriek v/h Sillevis & Rutten, te Leiderdorp;
Stoom Briquettenfabriek C. Jongenburger, te Alphen a/d Rijn;
firma Benschop & Co., Berman & v. Deventer, te Leiden;
J. van Koolbergen & Zoon, lijmfabrikanten, n/b Leiden;
firma J. A. Kleber, te Amersfoort;
naamlooze vennootschap: Nederlandsche Huistelefoon Mij., te den Haag;
naamlooze vennootschap: Ned. Fabriek van Verduurzaamde Levensmiddelen v/h W. Hoogenstraaten & Co., te Leiden;
P. Kuypers, te Hilvarenbeek;
J. H. Delhmans, te Kantens;
L. J. Duys, Waalsteenfabriek, te Nijmegen;
Helco Cigar Works, te Alkmaar;
bestuur v. d. Bond van Cichorei- en Peekoffiefabrikanten, te Utrecht;
Ned. Klinknagelfabriek, te Schiedam;
Ned. Lingerie- en Confectiefabriek, te 's Gravenhage;
Kon. Ned. Lood- en Zinkpletterijen v/h A. D. Hamburger, te Utrecht;
naamlooze vennootschap: Lederfabriek „Noord-Brabant", te Reijen;
naamlooze vennootschap: Andre Kleyberg & Zoon's Schoenfabriek, te Vlissingen;
naamlooze vennootschap: Stoomgrutterij en Olieslagerij v/h H. M. Buurma, te Hoogezand;
naamlooze vennootschap: Ned. Asphaltfabriek voor het Loodgieters- en Fittersbedrijf, te Alphen a/d Rijn;

(Voorzitter.)

naamlooze vennootschap: Stokhuyzen's Vruchtensap- en Jamfabrieken, te Alphen a/d Rijn;
gebrs. v. d. Kloot-Meyburg, te Alphen a/d Rijn;
J. Kurstjens' Stoomdakpannenfabriek en IJzergieterij „De Globe" v/h Simons & Co., te Tegelen;
Kon. Ned. Bierbrouwerij, te Amsterdam;
J. I. v. d. Hoeven, sigarenfabrikant, te Zwartewaal;
naamlooze vennootschap: Sigarenfabriek „Indiana" v/h. firma H. J. Sollie, te Kampen;
Hermsen & Cy., steenfabrikant, te Zwolle;
Henri Vlek, te den Haag;
Waalwijksche Chroomlederfabriek v/h v. Doorn de Greeff, te Waalwijk;
L. J. Franken, bontwerker, te Dordrecht;
naamlooze vennootschap: Bierbrouwerij „De Schaapskooi", te Tilburg;
L. Augs. Bruyn Jr. & Co. Chemische Fabriek „Het Holl. Beijenpark", te Utrecht;
naamlooze vennootschap: H. van Eyck & Zoon's Stoomweverij en Ververij, te Winterswijk;
firma H. Kuyns, te Alkmaar,
A. Hoogendoorn, steenfabrikant, te Giessendam;
C. Pouderoijen & Zoon, te Rotterdam;
Vereeniging tot bevordering der belangen van den Glashandel in Nederland, te Dordrecht;
G. A. Crol, houthandelaar, te Scheemda;
naamlooze vennootschap: Cartonfabriek v/h. Wed. J. W. Schut, Loenen bij Apeldoorn;
naamlooze vennootschap: Jan Mijnlieff Forz.'s Steen- en Rietmattenfabrieken, te Krimpen a. d. Lek;
van Kleef & Zoon's Stoomdistilleerderij „'t Anker", te 's Gravenhage;
naamlooze vennootschap Eerste Ned. Hoefijzerfabriek v/h firma Werkman Barkmeijer & Co., te Helpman bij Groningen;
naamlooze vennootschap: Bierbrouwerij „De Klok", te Groenlo,
Sigarenfabriek Prim Gusto, te Amsterdam;
J. H. Rector & Co., te Amsterdam;
naamlooze vennootschap: Houthandel v/h J. T. Meinesz, te Harlingen;
Herfst en Helder, te Leiden;
J van Raay, sigarenfabrikant, te Amersfoort;
naamlooze vennootschap: Oliefabrieken F. Duyvis Jz., te Koog a/d Zaan;
naamlooze vennootschap: Holl. Deurenfabriek C. Bruynzeel & Zonen, te Zaandam;
Mij. De Fijnhouthandel, te Amsterdam;
Gonnermann & Co., machinefabriek, te Haarlem,
naamlooze vennootschap: Ver. Ned. Rubberfabrieken, te Heveadorp (Gld.);
naamlooze vennootschap: G. S. V. v/h L. Johs. v. d. Meulen, te Leeuwarden;
R. Post van Leggelo, houthandel, bouwmaterialen, Foxham (bij Hoogezand);
Leidsche Vereeniging van Industrieelen, te Leiden;
naamlooze vennootschap: .... Weverij „Matawit", v/h G. de Wit & Co., te ....
naamlooze vennootschap: Machinefabriek v/h Rogier, Nerincx, Richter, te Bergen op Zoom;
v. d. Roll & Oelner, te Almelo;
naamlooze vennootschap: N. Smit's Schoenhandel v/h firma Paanakker, te 's Gravenhage;
Kalkzandsteen-Vereeniging, te Hillegom;
naamlooze vennootschap: van Oenen & Manssen's Sigarenfabrieken, te ....
Corns. v. d. Brink Tzn., tapijtfabrikant, te Hilversum,
naamlooze vennootschap: Sigarenfabriek v/h L. van Cleef, te Borculo:
Th. G. J. Daams Waalsteenfabriek, Lobith a/d Rijn;
naamlooze vennootschap: Lederfabriek Joh. Verbunt, te Dongen:
Pompe & Gebrs. Mann, te 's Hertogenbosch:
naamlooze vennootschap: Bornesche Steenfabriek v/h H. Morselt & Zn., Hout- en Bouwmaterialen, te Borne;
J. de Heer, weverijen, te Eindhoven;
Opijnensche Steenfabriek, te Opijnen;
M. G. v. d. Kloot Meyburg & Zn., lederfabriek, te Dieren;
firma F. A. v. Lange Pzn., Rijnsteenfabrikant, te Woerden.
naamlooze vennootschap: Textielfabrieken v,h Diddens & van Asten, te Helmond;
Stoomwaalsteenfabriek „De Rijswaard", te Nederhemert;
Phoenix Brouwerij, te Amersfoort;
Tabak- en Sigarenfabriek v/h. Gebr. Bos, te Ridderkerk;
naamlooze vennootschap: Koopvaart, te Rotterdam;
Ant. de Rooy & Zonen, fabrikanten, te Tilburg;
Beijersch Bierbrouwerij „De Amstel", te Amsterdam;
J. E. van Hasselt, te Helpman;
firma Erve L. van Rijbroek, te Neghel;
Automatic Screw Works, te Nijmegen;
Ankerwerk voor Fruitproducten H. G. M. Rijssenbeek, te Nijmegen;
Kunstzandsteenfabriek „Arnoud", te Hillegom;
Jansen & Wouterlood, distillateurs, te Schiedam;
Bond van Mosterdfabrikanten in Nederland, te Utrecht;
W. A. Spoor, mosterdfabrikant, te Culemborg;
Twentsche Stoom-Beijersch-Bier-Brouwerij, te Almelo;
naamlooze vennootschap: Winterswijksche Stoom Steen- en Pannenfabriek v/h te Siepe, Scholten & Co., Winterswijk;
G. C. J. Verstegen, steenfabriek, te Deil;
naamlooze vennootschap: Scheepswerf „Dordrecht", te Dordrecht;
Vereeniging van importeurs van vetten en oliën, te Rotterdam;
van de Loo's Wijnhandel en Distilleerderij, te Arnhem;
Kon. Zeepfabrieken „De Duif", v/h Chr. Pleines, te den Dolder;
naamlooze vennootschap: Distilleerderij „De Ooievaar" v/h W. T. G. L. Spaan, te den Haag;
firma M. J. Marres Zn., te 's Gravenhage;
van der Putt & Vlam, Eindhoven;
naamlooze vennootschap: Wijnhandel en Distilleerderij v/h G. F. H. Jagerman, te Amsterdam;
A. J. de Waal, te Alblasserdam;
H. Pander & Zonen, te 's Gravenhage;
naamlooze vennootschap: Inleggerij en Metaalindustrie „De Houttuinen", te Amsterdam;
Gebr. Hulsinga, Houthandel, Stoomhoutzagerij en -Schaverij, te IJsselmonde;
Gebr. Hamers & Cie., IJzergieterij, te Maastricht;
G. van Hiltenal, te Amsterdam;
J. G. Jansen, te Lonneker;
J. H. Hulshof, steenfabrikant, te Lonneker;
J. A. Donker, Gouda;
naamlooze vennootschap: Lak-, Verf- en Vernisfabriek „Ivormica", te Schiedam;
Nanninga & Zonen, te Winneweer;
R. v. d. Veen „Gruno's Bessentuin", te Loppersum;
H. van Puyenbroek's Textiel-Mij., te Goirle;
Tieleman & Dros, te Leiden;
J. Bührmann, te Amsterdam;
T. P. van den Bergh & Zn., te Utrecht;
naamlooze vennootschap: Lobithsche Scheepsbouw Mij. v/h Gebrs. Bodewee, te Lobith;
naamlooze vennootschap: Mij. tot Expl. van Tapijtfabrieken v/h. Tijmen de Wit & Zonen, te Hilversum;
firma Gebr. Uri, sigarenfabrikanten, te Assen;
Janssens de Horion, te Tilburg;
Beverwijksche Conservenfabriek, te Beverwijk;
naamlooze vennootschap: Verfstoffenfabriek „Holland", te Apeldoorn;
Sigarenfabriek „Nederland" J. Hibma en Zoon, te Harlingen;
naamlooze vennootschap: A. Hillens Sigarenfabriek, te Delft;
Kon. Ned. Fabriek van Muziekinstrumenten v/h. Kessels, te Tilburg;
Schräder Schneider Tijert & Co., fabrikanten, te Delden;

(Voorzitter.)

van Dorsser & Co.'s Verfhandel N. V., te Rotterdam;
D. J. Ten Hoopen & Zoon, te Haaksbergen;
Defais & Versehure's Scheepsagentuur en Exp. Ondern., te 's Hertogenbosch;
Emil Hayn, te Amsterdam;
naamlooze vennootschap: van Dulken Weiland en Co.'s Distilleerderij, te Rotterdam;
H. R. Holthuis, steenfabriek te Muntendam;
H. Driessen & Zoon, Stoomweverij, te Aalten;
naamlooze vennootschap: Lederfabriek P. van Loon Gzn., te Waalwijk;
W. Everts & Co., te Veendam;
Naamlooze Vennootschap tot Expl. van Cacao- en Chocoladefabrieken Mij. A. Driessen, te Rotterdam;
Terwindt & Veerkamp, te Arnhem;
Vereen. Azijn & Mosterdfabrieken „Het Hert", te Arnhem;
Ned. Sigarenfabriek H. W. v. Voorthuysen „Rhena", te Rhenen;
naamlooze vennootschap: Gebrs. ......, Wollenstoffenfabrieken, te Tilburg;
J. A. A. Kerstenss, te Tilburg;
J. Leub jr., in tabak, te Amsterdam;
L. S. de Leeuw & Zonen, Leidsche Tapijt- en Mattenfabriek, te Leiden;
Stoomsteenfabriek De Jonge, te Geertruidenberg;
firma Freese & Dekens Stoomtimmerfabriek, te Groningen;
Gebrs. van Dam, te Groningen;
Nederl. Lingerie-Industrie, te Amsterdam;
Utrechtsche Stoomolieslagerij „de Landbouw", te Utrecht;
naamlooze vennootschap: Deventer Houthandel van P. Stoffel Czn., te Deventer;
De Zuidhollandsche Bierbrouwerij, te 's Gravenhage;
J. R. Dalling, te Winschoterzijl;
Conservenfabriek „De Ster", v/h. N. Wouterlood P. Jzn., te Leiden;
naamlooze vennootschap: Stoomlijstenfabriek v/h L. de Vogel, te Groningen;
naamlooze vennootschap: Erven W. ten Cate's Steenpannen en Tegelfabrieken, te Neede;
F. Giesberger, sigarenfabrikant, te Rotterdam;
Woldring en Idema, te Groningen;
H. Veldhuis, Werf „'t Huis de Merwede", te Papendrecht;
Ned. Stoomlederfabriek, te Rijen;
Stoomweverij Nijverheid, te Enschedé;
M. J. Masion & Zonen, te Dordrecht;
Warmelo & van der Drift, te Vlaardingen;
Stoombierbrouwerij „De Kroon", te Arnhem;
naamlooze vennootschap: Jutphaasche Olieslagerij van C. J. Corkuijl & Co., te Jutfaas;
Vereen. Nederl. Jamfabrikanten, te Tiel;
J. J. Dallinga in Hout, Steen, Kalk enz., te Sappemeer;
Wed. J. B. de Beer & Zonen, Fabrikanten, te Tilburg;
Joh. C. Sparens, Stoomschoenfabriek, te Waalwijk;
naamlooze vennootschap: Scheepswerf v/h J. Smit Cz., te Alblasserdam;
naamlooze vennootschap: Steenfabriek Hoogewaard v/h Gebrs. de Vries, te Rossum;
Gebrs. Denneboom, Houthandel, te Enschedé;
naamlooze vennootschap: Houthandel v/h R. Penon, te Groningen;
F. Helmens & Zonen, Sigarenfabrikanten, te Groningen;
B. Loos & Zoon, Houthandel en Stoomhoutzagerijen, te Blokzijl;
naamlooze vennootschap: Sigarenfabriek „La Bolsa" v/h C. J. Boele, te Kampen;
Joh. Bressers, Metaalhandel, te Tilburg;
Droste's Cacao- en Chocoladefabrieken, te Haarlem;
A. J. Ausems, te Culemborg;
J. B. van Heijst & Zonen, te den Haag;
„Eemka" Amerikaansche Ondertailles-Lingerie-Industrie, te Amsterdam;
Naamlooze Vennootschap v/h Firma Wed. C. J. Becht & Zonen, te Bergen op Zoom;
Houthandel J. J. F. Damen, te 's Gravenhage;
Landweer & Somer, Stoomhoutzagerij en Schaverij, te Stadskanaal;
Gebrs. Schenkels, te Oosterhout;
Wascholinefabriek, te Amersfoort;
H. Halbertsma Bz., Kuip en Kisthout, te Grouw (Fr.);
Leo Schellens & Co., Trijpfabrikanten, te Eindhoven;
naamlooze vennootschap: Fabriek van verduurzaamde levensmiddelen v/h L. E. Nieuwenhuizen, te Leiden;
H. H. v. d. Kloot Meijburg en N. C. van Wijngaarden, resp. voorzitter en secretaris der Vereen. van Fabrikanten van Dakpannen in Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland, te Utrecht;
naamlooze vennootschap: Kristal-, Glas- en Aardewerkfabrieken De Sphinx v/h P. Regout & Co., te Maastricht;
Utrechtsche Werkgeversvereeniging, te Utrecht;
Nederlandsche Vereen. van Aardewerkfabrikanten, te Amsterdam;
naamlooze vennootschap: Handel-Mij. van A. Resink, te Haarlem;
Firma Wed. Douwe Egbertszoon, te Utrecht;
Gebrs. de Jongh, Steenfabrikanten, te Gameren;
C. Oppelaar en Zoon, te Koudekerk;
zes, waarvan de handteekening onleesbaar is;
Wed. J. Florijn & Co., te Rotterdam;
naamlooze vennootschap: Machinefabriek J. & H. W. van der Ploeg, te Apeldoorn;
J. G. Damman sr., Zoutfabriek, te Zwolle;
Firma W. Rompa van Meel, te Terheyden bij Breda;
naamlooze vennootschap: Sigarenfabriek v/h Gebr. Majoor, te Beverwijk;
Naamlooze Vennootschap v/h B. van der Tak & Co., te den Haag;
Firma Jonkers Both & Wintgens, te Heerlen;
naamlooze vennootschap: Glasfabriek „De Bataaf", te Schiedam;
Wed. H. Kuyff & Zonen, Steen- en Pannenfabrikanten, te Rietveld;
naamlooze vennootschap: Kalkzandsteenfabriek „Vogelenzang", te Rhenen;
naamlooze vennootschap: Handelsmij. v/h J. A. van Olffen, te Rotterdam;
naamlooze vennootschap: Vereen. Distilleerderijen, te Dordrecht;
Gazelle Rijwielfabriek v/h Arentsen & Kölling, te Dieren;
W. Geurts & Co., Tabak- & Sigarenfabriek, te Wageningen;
Spekker & D'Aquin Distillateurs, te Rotterdam;
een, waarvan de handteekening onleesbaar is;

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

7°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Vaststelling van de hoofdstukken IV en X *A* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2);

Naturalisatie van Kurt Arnóti e. a. (254) (6 ontwerpen van wet), en

Aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet (247).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gezonden aan de afdeelingen.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het ontwerp van wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren (257).

De beraadslaging wordt geopend.

6de VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

257. Wijziging van het invoerrecht op sigaren.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp, dat aan de orde is, is, naar de voorstelling der Regeering, van zeer eenvoudigen aard. Het brengt niets nieuws; nu de wet van 1921 eenmaal het *Staatsblad* heeft bereikt, is de materie van dit kleine ontwerp niets anders dan een zeker reparatiewerk aan die wet van 1921. Van laatstgenoemde immers is de grondslag verzakt, haar waarderecht is ontzield en verdampt, gelijk de Regeering in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer in bloemrijke taal opmerkt.

En toch is naar mijn meening die voorstelling allerminst in staat, om de tegenstanders der wet van 1921 thans tot berusting te brengen. Indien genoemde wet is een onjuiste maatregel geweest, is het gansch niet vanzelf sprekend, dat men later bereid is, die fout tot integrale werking te brengen, vooral niet, omdat de z.g. onvoorziene gevolgen, die de Regeering waarnam, zich plegen voor te doen bij elken maatregel van ingrijpen van den Staat in het handelsverkeer. Telkens wanneer de Staat meent de vrije goederenbeweging te kunnen corrigeeren door zijn wetgevende wijsheid, doen zich die onvoorziene gevolgen voor op allerlei punten.

Daarom juist is de Staat zoo ongeschikt voor die taak en leveren zijn pogingen om het goederenverkeer in betere banen te leiden dan welke het in vrijheid volgt, steeds zoo averechtsche resultaten op.

Wat was het karakter van de wet van 1921? Blijkens herhaaldelijk mondelinge en schriftelijke uitingen dienaangaande, bedoelde zij te zijn een „compensatie" voor de Nederlandsche sigarenindustrie voor de invoering van den tabaksaccijns.

Nu merke men wel op, dat dit woord „compensatie" een zeer onduidelijke term is, uitermate geschikt om misverstand te wekken. Bedoeld is niet een equivalent van den tabaksaccijns, maar een douceur, een bonus, boven den accijns. Ware het een equivalent, een invoerrecht gelijk aan den accijns, dan zou natuurlijk niemand, ook een vrijhandelaar niet, tegen dit wetsontwerp bezwaar hebben. Maar het is anders; de wet van 1921 en dit wetsontwerp leggen uitdrukkelijk een invoerrecht op boven den accijns; dat is die „compensatie". Zij beoogt te zijn een vergoeding voor den overlast, dien men van den tabaksaccijns ondervindt, een protectionistische vergoeding, zij het ook protectie met verzachtende omstandigheden.

Maar moge de aanleiding tot deze protectie ook pleiten als verzachtende omstandigheid, naar den omvang is allerminst een verzachting waar te nemen. Men vergelijke slechts het volgende.

De Minister verwijst als argument naar het Bierwetje, tot stand gekomen onder Minister van Gijn, waarbij een verhooging van den bieraccijns gepaard ging eveneens met een meer dan evenredige verhooging van het invoerrecht. Evenwel, de ongelijkheid daar was een zeer geringe; het was slechts een zeer matige verhooging van het invoerrecht boven den accijns, die toen, eveneens als compensatie, geaccepteerd werd. In de Sigarenwet van 1921 echter, die thans, naar het heet, gehandhaafd wordt, bedraagt die bonus niet minder dan 30 pct. voor de sigaren en 45 pct. voor de sigaretten. Terwijl onze gewone invoerrechten, voor zoover er dus geen algeheele vrijdom is, van 2 pct. tot 5 pct. beloopen, zijn wij hier in een 6—9 maal verhoogd invoerrecht boven den accijns verzeild geraakt.

Ik meen nog om een tweede reden de verwijzing naar den bieraccijns te kunnen wraken, te weten wijl de vergoeding in de tabaksbranche op geheel scheeven grondslag verleend wordt. De bieraccijns met zijn fiscale contrôle-maatregelen veroorzaakt overlast aan den brouwer, niet aan den kleinhandelaar; de, gematigde, protectie gewordt hier precies aan dengene, die benadeeld is. Bij den tabaksaccijns evenwel wordt niet uitsluitend, noch in de sterkste mate de sigarenfabrikant getroffen, doch het is vooral de kleinhandelaar, welke van deze belasting allen overlast ondervindt.

De kleinhandelaar echter vindt in het verhoogde invoerrecht geen vergoeding; alleen de fabrikant, de minst benadeelde van hen beiden, kan genieten van de compensatie. Erger nog, de kleinhandelaar ondervindt nog een nadeel er bij in de afname van zijn omzet, teweeggebracht door deze wettelijke opvoering van den prijs der producten. De kleinhandelaar en de consument, zij betalen uit hun zak met name die fameuze bestrijding van de werkloosheid, welke men van dezen maatregel te gemoet ziet. Het is geen wonder, dat het uit die zakken moet komen. Indien men voor de bestrijding van de werkloosheid geen anderen maatregel weet dan een goedkoop product tegenhouden, dan zal men daarmede geen fonds voor rijkdom scheppen. Wonderen gebeuren er economisch niet.

Kortom, die compensatie is eenerzijds veel te hoog en daardoor protectie in verzachten omvang, anderzijds is zij asymmetrisch en onbillijk, omdat zij niet gegeven wordt aan hen, die door den maatregel het ergst gehinderd worden.

Maar nu is er, nevens het argument der compensatie, gebezigd bij de wet van 1921 en haar volmaking thans, bij afwisseling te gelijk aangevoerd het zuiver fiscale argument: de schatkist kan deze verhoogde rechten zoo buitengewoon goed gebruiken, wil ze voteeren.

De voorsteller van de wet 1921, de toenmalige Minister de Vries, schreef in zijn Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer:

> „De reden waarom dit ontwerp een eenigszins hoog invoerrecht voorstelt, is van fiscalen aard; alleen daardoor is het mogelijk geweest, met behoud van de verlangde opbrengst, den accijns op tabak en sigaren op geen hooger cijfer te brengen dan 10 pct. der waarde. Bij een lager invoerrecht zou die accijns moeten worden verhoogd of een deel van de opbrengst moeten worden prijsgegeven; doch dit kan niet worden gemist, zoodat het voorstel niet wel anders kan luiden."

Daar alzoo bij wijze van variatie een verdediging op zuiver fiscale gronden. En nu lette men er wel op, dat fiscaliteit en bescherming elkander uitsluiten; want indien er afdoende bescherming is, komt een artikel het land in het geheel niet binnen en ontvangt de fiscus dus nihil. De wetgever wordt dus in deze blijkbaar gemoveerd door twee onvereenigbare bedoelingen, iets dat dit ingrijpen in het handelsverkeer slechts te interessanter maakt.

Maar de weifeling en tegenspraak, die ik zooeven constateerde, is de eenige onzekerheid, die hier valt op te merken. Het heet dezelfde maatregel van verleden jaar, die nu eenvoudig moet worden verzekerd; maar beziet men de zaak van naderbij, dan ontwaart men groot verschil. Toen heette het dat deze heffing uitsluitend zou drukken op de dure importsigaren en -sigaretten, die naar de waarde zouden worden belast; thans wordt de wet juist voorgesteld ten einde vooral de goedkoope sigaren te treffen, en dat wel per getal, met een minimum bedrag.

De Memorie van Toelichting van verleden jaar sprak het aldus uit:

> „Wat het voorgestelde percentage betreft, waar de invoer voornamelijk bestaat uit fijne buitenlandsche soorten pijptabak, Havanna-sigaren en dure sigaretten, dus uit goederen, bestemd om uitsluitend door meergegoeden te worden gerookt, schijnt dit niet overdreven hoog."

En door deze verzekering gerustgesteld spreken de Voorloopige Verslagen van de Tweede en van deze Kamer het dan ook telkens met zeker welgevallen uit: maak u niet bezorgd en voer de oppositie niet op; het geldt slechts een luxe belasting, het treft slechts de verbruikers der dure sigaren. Een niet gering deel van het debat, vooral in deze Kamer, liep over de vraag of de wet van 1921 inderdaad vooral den luxe-import trof. In dat debat heb ik mij toen veroorloofd met een uitvoerige becijfering dat luxe-karakter te bestrijden; mij baseerende op verschillende gegevens, meende ik den gemiddelden groothandelsprijs der import-sigaren te kunnen vaststellen op 5,7 cent, hetgeen dus beteekende, dat de dure sigaren volstrekt niet het leeuwendeel van den import uitmaakten.

De toenmalige Minister de Vries betwistte met klem van

(van Embden.)

redenen mijn betoog, hij hield vast aan zijn luxe-voorstelling, en behaalde nog juist de meerderheid. Thans zegt de Memorie van Toelichting, dat in 1921 de gemiddelde waarde der ingevoerde sigaren ongeveer 5 cent was.

Dat klopt met mijn berekening precies.

Maar de voorstemmers in 1921, die, in den waan een luxe-belasting voor zich te hebben, hun hand over hun hart hebben gestreken, zijn door een dergelijke toelichting toch werkelijk misleid; en de wet passeerde deze Kamer met 16 tegen 14 stemmen.

Ook op dien grond noem ik dit wetsontwerp, dat voorgeeft een beslissing van verleden jaar louter te perfectionneeren, iets geheel nieuws. Wel verre van te zijn een luxe-belasting, wordt thans opzettelijk elke goedkoope sigaar belast met 1½ cent. En het is in confesso, dat er veel goedkoope import is. Juist daartegen richt men zich thans. Dat is het novum voor de tegenstanders van verleden jaar en wellicht ook voor sommige voorstanders. De Minister mag het niet voorstellen, alsof men gebonden is door het besluit van verleden jaar, en niets doet, dan den verzakten grondslag opvijzelen en het waarderecht weer „bezielen". Hier wordt ingevoerd zeer bewust een belasting op genotmiddelen voor den kleinen man.

En, let nu wel, ondanks dat heeft in de Tweede Kamer een deel van de sociaal-democratische fractie zijn stem aan de wet gegeven, zij, die in 1921 unaniem hebben tegengestemd. Zou dan de materie dezelfde zijn, terwijl vooral die leden immers meer reden dan ooit zouden hebben, om er opnieuw tegen te stemmen?

De Minister wil misschien opmerken, dat hier een inconsequentie is van die fractie, die hij voor haar rekening laat. Neen, de houding der sociaal-democratische leden was niet zoo geheel inconsequent, al acht ik ze zeer verwerpelijk. Maar de materie is nieuw, omdat wij ons in andere omstandigheden bevinden dan verleden jaar. Er is thans meer werkloosheid in de sigarenbranche; en dat is een motief geweest, dat den heer Troelstra en eenige anderen zijner groep bewogen heeft hun stem niet aan de wet te onthouden. Dat maakt intusschen de zaak voor mij niet beter. Er is hier dus een protectionistische maatregel, die zelf door zoogenaamde vrijhandelaren aanvaard wordt als een middel tot bestrijding der werkloosheid. Verleden jaar was dat niet in het geding, thans wel; ziedaar opnieuw iets principieel nieuws en iets principieel verwerpelijks. Waarom bestrijdt men de werkloosheid, ik meen niet van Staatswege, maar door hen, die daarvoor aangewezen zijn, niet liever door prijsverlaging, hetgeen immers beteekent meer afzet binnenslands? Thans brengt men opzettelijk teweeg prijsverhooging, wellicht nog verergerd door kartelvorming, die door protectionisme zoo licht bevorderd wordt, al hetwelk dan weer beteekent afneming van den afzet en daardoor waarschijnlijk toeneming van de werkloosheid. Natuurlijk, tegenhouden van productiviteit is het tegendeel van het scheppen van een bron van welvaart; maar alleen uit welvaartsbronnen kan men den arbeiders of wien ook inkomsten verschaffen.

Een deel van de sociaal-democratische fractie stemde vóór en de heer Troelstra lichtte het aldus ook toe, omdat de sigarenmakers deze wet zeer sterk begeeren. Inderdaad, een hoofdbestuurder van den Sigarenmakersbond heeft in *Het Volk* van October jl. met klem van redenen gepleit voor invoerbelemmering, — van zijn artikel natuurlijk, de rest raakt hem niet — ten einde daarin voordeelen voor zijn vak, zijn menschen, zijn bond, te bereiken; en deze groote bonden hebben politieken invloed. Ziet de Minister niet, aan wat voor soort politiek hij, zij het op kleine schaal, met een maatregel als dezen begonnen is? Men is hier begonnen aan een soort wetgeving, die maar al te zeer geschikt is om in plaats van het algemeen belang als oordeel in te roepen particuliere belangen, en nog wel particuliere belangen van een zeer materieele soort. Het is een beleid waarbij ieder egoïstisch gaat afwegen, welke groep, welke bond, welke fabrikanten, welke producenten, arbeiders of ondernemers, gebaat zijn door de voordeeltjes, die de Staat aanbiedt. Indien men in de wetgeving als motieven dergelijke belangen binnenroept, dan haalt men die wetgeving naar beneden. Het is juist dat karakter van elk protectionistich ingrijpen (al is het hier van zeer geringen omvang), dat den vrijhandelaren zoo tegen de borst stuit. Dat haalt het protectionisme zoo neer, en dat maakt, daartegenover, zoozeer de ideëele waarde uit van den vrijhandel. Zeker, het is hier nog maar een klein begin, en wanneer het geen verderen omvang aanneemt, is er nog geen groot kwaad gesticht. Maar het kan een antecedent zijn.

De Minister bedoelt dit niet en ik neem daar dankbaar akte van, maar de Minister weet even goed als wij allen, dat de mate waarin een beslissing al dan niet antecedent zal zijn, niet binnen de macht ligt van dengene die hem verdedigt. In hoeverre men zich naderhand moreel hierop beroepen kan is een vraag, die de voorsteller zelf niet beheerscht. Ten slotte bedoelt ook de Regeering met haar voorstel een zekere bestrijding van de werkloosheid, of, in het algemeen, het behartigen van arbeidersbelangen. Immers, de compensatie boven den accijns is toch niet alleen gegeven, kan niet alleen gegeven zijn om ondernemerswinst te creëeren, want er is geen ondernemerswinst zonder medewerking van de andere producenten. De compensatie die de Regeering aanbiedt wordt dus genoten door alle producenten, hoogere en lagere, dus ook door de arbeiders. Echter kan verbetering van het arbeidsinkomen maatschappelijk alleen geschieden uit grootere productiviteit, dat is grootere koopkracht. Maar wij verminderen thans koopkracht, zoowel koopkracht van Duitschers, o.a. jegens ons land, want wij remmen Duitschen invoer, als koopkracht van Nederlanders binnenslands, de binnenlandsche sigarenconsumenten. Wij creëeren dus onverbiddelijk werkloosheid elders, die men op het oogenblik nog niet ziet, maar die zich als nieuwe „onvoorziene omstandigheid" weldra aan ons vertoonen zal. Waarschijnlijk creëeren wij grootere werkloosheid, want de ongehinderde goederenbeweging is grosso modo altijd logischer dan de Staatsdistributie van koopkracht.

Het middel is ook wel zeer primitief.

Men ziet ergens een kleine lekkage, Duitsche sigaren komen het land binnen, er ontstaat werkloosheid; gauw, men spijkert er een plankje voor, het lek is gedicht; maar men ziet niet, hoeveel nieuwe lekkage men elders door de pressie van het handelsverkeer teweegbrengt. Dat is het stelsellooze, dat altijd in dergelijke maatregelen zit. Men creëert waarschijnlijk een grootere werkloosheid, vooreerst omdat in het algemeen bij stremming van den import de export zal afnemen. Het evenwicht tusschen in- en uitvoer brengt dat op den duur, in groote lijnen gezien, onafwendbaar teweeg. Wij veroorzaken vermindering van welvaart, en wellicht ook grootere werkloosheid, doordat de herexport van Duitsche sigaren, die tot dusverre plaats had, onmogelijk wordt gemaakt. De verdienste, die daarin steeks voor Nederlanders, wordt eveneens afgesneden. Wij brengen wellicht grootere schade teweeg hierdoor, dat het zeker denkbaar is dat tegen dezen maatregel door het extra getroffen land maatregelen zullen worden genomen, represailles zeg tegen de bron waaruit zij tot dusverre de grondstoffen voor haar tabaksnijverheid, de tabak betrok. Represailles dus die zouden treffen de tabakscultuur in Nederland en in Nederlandsch-Indië en den Nederlandschen tabakshandel.

En dat loopt over bedragen, die er op aankomen. Hoeveel bedroeg nu die befaamde import van Duitsche sigaren in Nederland? Volgens de statistiek der invoerrechten beliep die in 1921 f 900 000. Onze uitvoer van tabak naar Duitschland bedroeg in hetzelfde jaar echter 6 millioen, dus meer dan zesmaal zooveel. Daarvan was 4 millioen bewerkte tabak, waaraan dus hier te lande arbeidsloon was verdiend. Indien men dat nu in gevaar brengt......... neen, nog sterker, dat is reeds in gevaar gebracht en het is reeds verbeurd. Want de cijfers loopende over de eerste tien maanden van 1922, gaan, vergeleken bij die van 1921, aanmerkelijk terug, zonder represailles, althans zonder officieele bewijsbare represailles. De tabaksuitvoer naar Duitschland haalt in

(van Embden.)

de maanden Januari tot October van dit jaar nog niet 1 millioen, tegenover 6 millioen over het geheele jaar 1921. Dat is nog geen represaille, dat is waarschijnlijk afneming van koopkracht in Duitschland, welke afneming wij intusschen naar onze beste krachten door dit wetsontwerpje vergrooten.

Indien daarbij nu nog zouden komen opzettelijke tegenmaatregelen, represailles zeg tegenover onze tuinbouwproducten, tegenover onze zuivelproducten, wat dan? Duitschland, dat reeds zoozeer zijn eigen valuta te beschermen heeft, indien men daarvan nog spreken kan, zou reeds uit hoofde van eenvoudig eigenbelang daartoe kunnen komen.

Is het dan geruststellend, dat de Memorie van Antwoord zeer peremptoir verklaart, dat het geen represaillemaatregelen zal uitlokken? Wel volgt daarop, naar de Minister mij doet opmerken, „evenmin als dat het geval is geweest met den maatregel van 6 Mei 1921", maar de huidige maatregel is, in tegenstelling met dien van 1921, speciaal gericht tegen één land: Duitschland. De wet van 1921 was gericht in het algemeen tegen het buitenland; de sigaretten, die toen getroffen werden, kwamen grootendeels uit Engeland. Thans kan Duitschland in de stukken lezen, dat deze wet tegen hem bedoeld is. Wat nu, als dientengevolge daarginds ontstemming en verbittering ontstaat, en represailles dreigen? Zal men die trachten te voorkomen door een beroep op de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer? Zoo neen, zullen hier dan contra-represailles worden beraamd, en zoo vervolgens? Dat is nu eenmaal het hellend vlak, waarop men afglijdt.

Voor bedoelde vrees bestaat hier wel degelijk aanleiding. Niet alleen, dat deze maatregel is gericht tegen een bepaald land, maar ook staat hij in schril contrast met een ander beleid, dat ook speciaal voor Duitschland gekozen is, n.l. het Duitsche krediet van f 200 millioen. Welk een wonderlijk licht doet dit wetsontwerp vallen op de kredietverleening aan Duitschland! Ik laat hierbij geheel in het midden den Staatsfinancieelen kant van de zaak. Men kan uit hoofde van een voorzichtig beheer den Staatsfinancier ernstig de vraag opwerpen, of het risico voor den Staat niet te groot is geweest en of de Staat wel geroepen was den bankier te spelen, waar de vrije geldmarkt daartoe niet bereid bleek.

Maar afgescheiden daarvan, als productiviteitsmaatregel was het op zijn plaats. Het gaf blijk van een volkomen juist begrip van internationale, economische solidariteit. Alle landen hebben er belang bij, en Nederland niet in de laatste plaats, dat onze Oosterbuurman zich economisch zoo spoedig mogelijk herstelt. Hij heeft daarvoor kapitaal noodig, en indien men hem dat productiemiddel kan verschaffen, toont men een wijs inzicht, ook in zijn eigen belang. Op alle internationale economische conferenties is in die richting gesproken; financieele specialiteiten, Vissering, Keynes, hebben het bepleit, de internationale economische solidariteit vereischt een dergelijke hulpverleening ontwijfelbaar. En onze Regeering heeft het indertijd ook zoo begrepen. Bij de aanvrage van het Duitsche krediet, twee jaar geleden, heeft 's Ministers ambtgenoot van Karnebeek zelfs bij de belangengemeenschap in materieelen zin gevoegd het waardevolle argument van de belangengemeenschap in ideëelen zin; hij heeft er voor gewaarschuwd, de vraag van steun aan Duitschland uitsluitend materieel te bekijken. Zoo zeide hij in deze Kamer (*Handelingen*, pag. 869):

> „Deze overeenkomst is niet te beschouwen als een zuiver commercieele aangelegenheid, waarbij de eene praestatie nauwkeurig commercieel en economisch opgewogen moet worden tegen de andere praestatie. De oorsprong van de overeenkomst ligt elders. Die ligt in het belang van het algemeen herstel van den toestand, waarin Europa zich bevindt, in de noodzakelijkheid die te dien aanzien bestaat, en in het belang, dat niet alleen Nederland, doch ook andere landen hebben bij het feit, dat de Duitsche productie tot wederopbloei komt, een belang, dat zelf met zoovele woorden erkend geworden is in de resolutie van de Commission des Réparations naar aanleiding van de behandeling dezer zaak in haar midden."

Natuurlijk onderschrijft Minister de Geer deze woorden. Ook hij begrijpt, dat het een belang van solidariteit en een eigenbelang is, om in materieel en moreel opzicht dien plicht tot samenwerking te vervullen. Niettemin stelt hij dit wetsontwerp voor, dat tegen de hulpverleening aan Duitschland precies ingaat!

Is het dan niet eenigszins: *Video meliora proboque, deteriora sequor?* In zijn hart veroordeelt hij de wet van 1921; toch dient hij een ontwerp in, om dat wetje in zijn verkeerdheid te vervolmaken. Ik heb nog een anderen steun voor mijn betoog. Zelfs de promotor van de wet van 1921, de toenmalige Minister van Financiën de Vries, heeft dat breede inzicht in de internationale economische solidariteit niet gemist. Als Regeeringscommissaris voor de Duitsche kredieten heeft hij onlangs een voortreffelijk artikel geschreven in de *Economisch-Statistische Berichten*, waarin hij zeide:

> „De Regeering en haar zeer kundige adviseurs hebben direct na den wapenstilstand de zaak zeer goed ingezien, dat een verarmd Duitschland, dat niet in staat zou zijn, zijn productieve kracht ten volle te ontplooien, een groot gevaar voor Nederland in de toekomst zou opleveren."

Zeer juist; en toch zijn wij thans doende, de productieve kracht van Duitschland te verstikken en het groote gevaar, dat daarin voor Nederland steekt, zijn wij bezig op te roepen.

Nu weet ik wel, dat men zich den laatsten tijd over dat Duitsche krediet weifelmoedig en ontstemd heeft uitgelaten. De Minister van Financiën zelf heeft in de Tweede Kamer gezegd, dat het verloop van deze zaak hem is tegengevallen. Hij zeide op pag. 567 van de *Handelingen:*

> „De heer Fleskens heeft ook geklaagd over de Duitsche kredieten. Ik moet hem opmerken, dat de gang van zaken met die Duitsche kredieten natuurlijk ook de Regeering ten slotte niet zeer aangenaam is. Intusschen is daar vroeger in overleg met de Kamer toe besloten, en het is wel meer gebleken, dat de zaken soms een anderen loop hebben dan men verwacht. Dit zou misschien zelfs het geval kunnen zijn met invoerverboden."

Maar ik begrijp dat niet. De Minister meent, dat deze zaak een ander verloop heeft genomen, dan indertijd was verwacht. Wat had men dan verwacht? Toch niet, dat Duitschland met ons geld niet zou gaan produceeren en exporteeren? Of had men gehoopt, dat die producten vooral naar andere landen zouden zijn gegaan? Staat men op het standpunt, dat die export een nadeel is, dat men eenerzijds helpt bevorderen om het alsdan bij voorkeur naar andere landen te dirigeeren en er zelf vrij van te blijven? Ik kan dat niet aannemen. Dat zou wel een zeer kras meten met twee maten zijn. Maar waarin school dan die teleurstelling? Dat juist de sigarenindustrie ons concurrentie aandoet? Ook dat kan niet heeten onverwacht, waar immers onze kapitaalverstrekking aan Duitschland ook welbewust aan de sigarenindustrie verleend is. Indien eenig lid hier dit betwijfelen mocht, moge ik hem herinneren aan het antwoord van Minister de Geer op een korte vraag van den heer Fleskens, mededeelend dat ook de Duitsche sigarenindustrie van het krediet genoten heeft. Terwijl wij dus met de eene hand de voortbrenging trachten aan te moedigen, trachten wij met de andere de producten uit ons land te weren, de producten van ons eigen kapitaal. Wij streven er naar, dat ons eigen kapitaal geen rente zal opbrengen. Wij bevorderen de ontplooiïng van productiekracht en voegen er daarna verstikkingsmaatregelen aan toe. Nu zal men misschien zeggen, dat de inzinking der valuta zooveel erger is geworden dan toen ter tijd. Zeker, maar door deze ver-

(van Embden c. a.)

stikkingsmaatregelen helpen wij die inzinking vergrooten, belemmeren. althans het herstel. Dat alles is ongerijmd en irriteerend.

Ziedaar de tweede reden, waarom deze maatregel, toch reeds op zeer in het oog vallende wijze tegen een bepaald land gericht, prikkelend mag heeten. Er zit geen lijn in dit alles. Dat is ook geen wonder, maar ik maak daar dezen Minister van Financiën geen speciaal verwijt van, dat zit nooit in het protectionisme. Men kan nooit in het oog houden, welke nieuwe gevolgen, gezien of ongezien, verwacht of bij verrassing, teweeg zal worden gebracht; het zit er nog minder in, wanneer men beproeft protectie te verbinden met fiscaliteit en het zit het minst van al in incidenteele maatregelen.

Zoo is er dus onbillijkheid tegenover den binnenlandschen kleinhandel, benadeeling van onzen exporthandel, materieele belangenpolitiek, wijfeling en inconsequentie. En telkens zullen zich hier nieuwe verrassingen voordoen en men kan dan telkens weer met nieuwe wetsontwerpen komen om bij te spijkeren en op te kalefateren.

Hoe ten slotte zal de Regeering zich gedragen, indien nog eens deze verrassing aan het licht komt, dat men in ruil voor de afgeweerde Duitsche sigaren, de Duitsche sigarenfabrieken hier importeeren gaat, d. w. z. dat men op ons gebied kort bij de grens Duitsche fabrieken gaat bouwen? Ik heb er niets tegen, maar hoe vinden de voorstanders van deze wet dat vooruitzicht?

Dit is geen zuivere fantasie, Mijnheer de Voorzitter! Hier is al een geval, nog voordat de wet in werking trad. Een groote Duitsche sigarettenfabriek, nl. de fabriek Batschari, besloot een deel van de fabricage naar het buitenland te verplaatsen en wel naar Nederland. Dat kan navolging vinden. Dat is in protectionistische landen ook een bekend verschijnsel. In plaats van import van producten, importeert men de geheele fabriek.

Dan zijn er weer grondslagen verzakt; komen er dan weer nieuwe aanvullingswetjes? Bij voorbeeld een wetje om den nationaliteitscisch te stellen aan de bestuurders van een sigarenfabriek? En als men dan een strooman daarvoor gebruikt, neemt men dan weer scherpere maatregelen? En zoo verder. Dat zijn de ver reikende gevolgen van dit door zijn omvang schijnbaar onschuldige wetsontwerp.

Mijnheer de Voorzitter! Ik concludeer uit het voorgaande dit: de wet van 1921 deugde niet. Dit wetsontwerp is nog veel minder deugdelijk. Het behoort te worden verworpen.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Het lag aanvankelijk niet in mijn bedoeling over dit wetsontwerp het woord te voeren, omdat ik er voor ben. Het antwoord van den Minister op het Voorloopig Verslag noodzaakt mij echter daartegen iets in het midden te brengen. Ik behoor tot de vele leden, die in § 3 van het Voorloopig Verslag zeggen, dat zij het wetsontwerp zeer toejuichen. Ook ben ik het eens met de meening, dat:

> ,,Indien echter andere bedrijven ten gevolge van den stand van verschillende buitenlandsche valuta's aan gelijke bescherming behoefte zouden blijken te hebben, zouden, naar de hier aan het woord zijnde leden reeds thans opmerkten, de indieners van desbetreffende voorstellen zich van hun instemming verzekerd kunnen houden."

In de Memorie van Antwoord lees ik daarop:

> ,,Dankbaar voor den in deze paragrafen geboden steun, meent ondergeteekende echter niet verder te moeten gaan dan het door hem gedane voorstel. Het oogmerk van het ontwerp is, gelijk in § 1 werd uiteengezet, de terzijdestelling van den invloed der valutadepreciatie op het te heffen invoerrecht."

Met dit laatste ben ik het niet geheel eens. Immers, dat geldt alleen voor die sigaren, die juist f 50 kosten, maar voor de sigaren, die lager in prijs zijn, zooals de heer van Embden ook heeft aangetoond, heeft het wetsvoorstel inderdaad een eenigszins beschermend karakter.

(Dobbelman.)

Maar ik acht dit niet verkeerd, integendeel, het is voor de sigarenindustrie noodzakelijk.

En het is niet alleen noodzakelijk om een bedrag te heffen gelijk aan den accijns, want daarmede is de industrie nog niet geholpen, omdat in dat geval die industrie toch nog kosten heeft. Iedere industrie, welke onder accijnsverplichtingen werkt, werkt moeilijker en heeft ook extra kosten, die de buitenlandsche industrie niet heeft. En daarom is het zeker gemotiveerd, dat er boven het bedrag der accijnzen nog een zeker bedrag wordt opgelegd.

De Minister van Financiën heeft in paragraaf 1 over de valuta-rechten als tijdelijke maatregel gesproken. Hij schrijft daar:

> ,,Ook zij, die valutarechten als tijdelijken maatregel verdedigen, zullen de groote bezwaren daartegen ongetwijfeld niet miskennen. Zij komen in 't kort hierop neer, dat valutarechten, de gevolgen van een misstand willende bestrijden, dien misstand zelven te steviger dreigen vast te leggen. De misstand is de ongelijke levensstandaard in onderscheiden landen. Door een dam tusschen die landen op te werpen kunnen sommige gevolgen voor het land met niet-gedeprecieerde valuta tijdelijk verzacht worden, maar de oorzaak — de ongelijkheid van levensstandaard wordt erdoor verscherpt en verduurzaamd. Vooral zoo het land met hoogen levensstandaard voornamelijk op export is aangewezen, heeft het er een uitnemend belang bij" — en nu komen enkele woorden, waar ik speciaal de aandacht op vestig —, ,,dat zoo snel mogelijk de hooge en de lage levensstandaard in elkaars richting groeien en door nivelleering van productiekosten het internationaal ruilverkeer wordt hersteld."

Wat bedoelt de Minister met deze nivelleering? Dat de gulden omlaag moet? Dat kan ik niet aannemen, want het eerste doel der Regeering is veiligstelling van den gulden.

Dan blijft er niets anders over dan dat de Minister wil, dat de Mark omhooggaat. Doch daarop kunnen wij geen invloed uitoefenen.

Natuurlijk is het zeer gewenscht, dat door nivelleering van productiekosten het internationaal ruilverkeer wordt hersteld. Maar moet dat nu alleen door Nederland bewerkt worden?

Moet Nederland nu, door zijn grenzen open te stellen, de millioenen betalen, die Duitschland en andere landen met hun lage valuta tekort komen? En daaraan is niet te twijfelen. Immers alle andere landen, ook Engeland, het oude land van den vrijhandel, hebben thans met het strikte vrijhandelstelsel gebroken. Nederland staat in dit opzicht zoo goed als alleen.

In dit verband wil ik het volgende aanhalen uit een artikel in *De Tijd* van 28 October 1922, getiteld: ,,Wie de schuld betalen" en waarin ik lees:

> ,,In verband met het vrijhandelscongres herinnert de *Frankfurter Zeitung* aan de uitspraak, die door Engelsche economisten tegen de Amerikaansche tolpolitiek wordt aangevoerd: ,,Een land van schuldenaren kan een land van schuldeischers niet anders betalen dan door uitvoer van waren of van kapitaal."
>
> Tegen deze stelling is niets in te brengen.
>
> Maar nu de consequentie.
>
> Duitschland kan zijn schulden alleen door uitvoer van afgewerkte producten betalen. Met andere woorden: het moet de milliarden, die het de Entente schuldig is, aan het buitenland verdienen.
>
> Stellen Frankrijk, België en Engeland hun grenzen voor de Duitsche goederen open, dan volgt daaruit, dat die landen zelf indirect een deel hunner schadeloosstelling betalen.
>
> Die landen passen er voor. Zij bestrijden de Duitsche valuta-concurrentie door verhoogde invoerrechten.
>
> Slechts Nederland, dat in 1913 enkel 6,9 pct. van den Duitschen export ontving en thans verreweg het grootste afzetgebied van het industrieele Duitschland is geworden, blijft zijn traditie trouw.
>
> Dat wil zeggen, dat Nederland indirect een groot deel

6de VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

257. Wijziging van het invoerrecht op sigaren.

(Dobbelman.)

van de Duitsche schadeloosstellingen aan de Entente betaalt. Juist alsof niet de oorlogvoerende landen, maar wij, Nederlanders, schuld hebben aan de wereldramp.''

Mijnheer de Voorzitter! Uit de aangehaalde woorden van den Minister in de Memorie van Antwoord blijkt, dat de Minister de vrijhandelspolitiek *quand même* wil handhaven. Ik zal niet beweren, dat de vrijhandel niet door een rechtsch Ministerie kan worden voorgestaan. Volstrekt niet. Ik vind zelfs het vrijhandelstelsel een mooi ideaal, waarnaar wij kunnen en mogen streven. Er zijn echter tijdsomstandieheden, waarin het niet kan, en die tijdsomstandigheden doen zich thans voor in Nederland.

Het volgen van de vrijhandelspolitiek op dit oogenblik onder deze omstandigheden is toch wel specifiek liberale politiek. Tot de liberale politiek behoort het vrijhandelstelsel met de onbeperkte vrijheid, zoowel voor den werkgever als den werknemer. Volgens deze politieke richting is iedere Staatsinmenging — wij hebben het zoo even nog van den heer van Embden gehoord — uit den booze.

De menschelijke arbeidskracht wordt verklaard tot koopwaar en is onderhevig aan vraag en aanbod. Het gevolg daarvan is de zgn. ijzeren loonwet en de wisselende perioden van hoog- en laagconjunctuur, welke als natuurlijk en noodzakelijk gevolg eenvoudig doorgemaakt moeten worden. De gevolgen van een dergelijke politiek op dit oogenblik zouden zeer noodlottig zijn. Immers wij zouden dan met den werkgever, die reeds in Februari 1921 op het werkgeverscongres, dat te Amsterdam werd gehouden, uitriep, dat de Arbeidswet zoo spoedig mogelijk naar de rommelkamer moest verwezen worden, moeten instemmen. Het gaat immers niet aan den werknemer Christelijk te regeeren, en te gelijker tijd den werkgever volgens het liberale stelsel, den werknemer te beschermen en de industrie aan haar lot over te laten.

Beschermende rechten zijn tijdelijk noodzakelijk, zelfs ook invoerverboden. Door het groote verschil, dat op dit oogenblik ontstaan is ten opzichte van de Duitsche en andere valuta's, zijn er toestanden gekomen, die wij vroeger niet gekend hebben. Nu weet ik wel — de Minister schrijft dat ook —, dat aan invoerverboden en beschermende rechten veel bezwaren verbonden zijn. Ik zal het niet ontkennen. Maar zijn zij onoverkomelijk?

Ik geloof het niet. Bezwaren zijn er om ze te overwinnen, niet om ze uit den weg te gaan. Hoe kan de industrie op het oogenblik zonder hulp tegen de lage valuta's optornen?

Mijnheer de Voorzitter! In dit verband wil ik even enkele gegevens aanhalen uit het adres, dat wij dezer dagen van de firma Jansen en Tilanus hebben ontvangen. Uit dit adres blijkt, dat in 12 maanden, gerekend naar den invoer over negen maanden van dit jaar, aan tricot en gebreide goederen de invoer uit Duitschland f 20 000 000 zou bedragen.

De verdere cijfers zal ik niet aanhalen, ze zijn den heeren bekend. Alleen wil ik nog memoreeren, dat het bedrag, berekend aan arbeidsloon, f 3 200 000 zou zijn.

> ,,Deze cijfers'' — zoo gaat het adres voort — ,,spreken, zonder zelfs de uit die f 20 000 000 te betalen belastingen, rente, afschrijving, rentezegels, enz. te noemen, reeds boekdeelen.''

Ik ben dit geheel met de heeren Jansen en Tilanus eens.

> ,,Indien deze f 20 000 000 hier gebleven waren, zoude er geen werkloosheid bestaan in de binnenlandsche tricot-industrie.''

En nu komen de landen, die de grenzen sluiten, waarbij ik er aan zou willen herinneren, dat ik in het begin van mijn rede ook reeds gezegd heb, dat Nederland niet alleen aangewezen mag worden om de nivelleering der productiekosten te bewerkstelligen. Het adres gaat voort:

> ,,Amerika sluit zijn grenzen voor ons.
> Engeland heft rechten op tricotages.
> België en Frankrijk zijn wegens enorme hooge rechten voor ons totaal ontoegankelijk.
> Duitschland is nooit voor ons open geweest.

(Dobbelman e. a.)

> Alleen wij Hollanders roepen: ,,Komt binnen. Komt binnen, hier leen bij ons geld om uwe industrie op de been te helpen, wij koopen gaarne uwe goederen en laten onze menschen op straat staan en zelfs onze land- en tuinbouwproducten behoeft u niet in ruil te nemen voor ons krediet.''''.

Ik vind dit alles zeer duidelijk, al is het wat kort gezegd, het is zakelijk. Als andere industrieelen ook eens zulke cijfers wilden geven, zou men eens zien, hoe groot de noodtoestand is in de Nederlandsche industrie.

Ik wil eindigen, Mijnheer de Voorzitter, met een wensch uit te spreken.

Ik verlang niet, dat de Minister van Financiën mij onmiddellijk van repliek zal dienen; ik zou zelfs wenschen, dat de Minister dit niet deed. Maar ik zou gaarne vernemen, of de Minister bereid is hetgeen ik in het midden heb gebracht, te overwegen en met zijn collega's in den Ministerraad te bespreken. Het is toch een aangelegenheid, welke het geheele Ministerie aangaat.

De Nederlandsche industrie verkeert in nood. Er moet ingegrepen worden en spoedig ook.

Ik heb hier een brochure, getiteld: ,,Bezuiniging of Staatsbankroet''.

Ik zou daarvan willen maken: ,,Bezuniging en tijdelijke beschermende maatregelen of Staatsbankroet''.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat het belangrijk betoog van den heer van Embden in hoofdzaak meer gericht was tegen de oorspronkelijke wet van 6 Mei 1921, voor wat de eerste helft van zijn rede aangaat, en tegen bescherming in het algemeen, wat het tweede deel dier rede betreft, dan tegen dit ontwerp.

Het tweede gedeelte was gericht tegen het protectionisme, d. w. z. tegen de gevolgen, die de geachte afgevaardigde vreest van dit ontwerp als antecedent. Wat hij gezegd heeft over het bedenkelijke van de bestrijding van werkloosheid door invoerrechten of invoerverboden; over den strijd, die er zou bestaan tusschen die gestie en de grondgedachte van het Duitsche krediet en alles wat in dit verband werd aangevoerd, is niet toepasselijk op dit ontwerp, omdat het in geen enkel opzicht een antecedent in de door hem bedoelde richting stelt.

Dit deel van zijn betoog zou misschien op zijn plaats geweest zijn, wanneer in de Tweede Kamer het amendement van den heer Wintermans c. s. was aangenomen; m. a. w. wanneer men het recht, zooals het bedoeld was in de wet van 6 Mei 1921, had verhoogd, maar het is niet op zijn plaats bij een ontwerp, hetwelk niets anders bedoelt dan te handhaven het recht, dat verleden jaar is vastgesteld.

Ik raak hiermede de rede van den heer Dobbelmann. Deze geachte afgevaardigde heeft gezegd: ik verlang niet, dat ge onmiddellijk antwoordt; ik ben tevreden, wanneer ge mijn opmerkingen overweegt en met uw ambtgenooten bespreekt.

Die toezegging wil ik natuurlijk zeer gaarne doen, niet alleen hoffelijkheidshalve, maar ook om het gewicht der zaak. Evenwel wil ik hem er op wijzen, dat zijn beschouwingen voor een deel m. i. reeds een juiste beantwoording vinden in het gesprokene door den heer van Embden. Al kan ik de opmerkingen van dien laatsten geachten afgevaardigde niet op haar plaats vinden als argumenten tegen dit ontwerp, wèl meen ik ze in de andere schaal te kunnen leggen tegenover het gewicht van de rede van den heer Dobbelmann, in zoover deze aandrong op protectionistische maatregelen ter bestrijding der werkloosheid.

Van dit deel van het debat wil ik niet afstappen zonder er een tweetal opmerkingen aan toe te voegen.

Vooreerst, dat ik, toen ik in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer sprak van nivelleering der productiekosten, geen oogenblik gedacht heb aan een depreciatie van den gulden, die natuurlijk ten koste van alles tegen te gaan is, en ook niet zoozeer aan een omhoog gaan van de Mark.

(Minister de Geer.)

De nivelleering der productiekosten kan uiteraard ook komen als de Mark blijft op het tegenwoordig peil, maar gestabiliseerd wordt en de loonen en prijzen zich daarbij aanpassen. Met nivelleering der productiekosten wordt bedoeld, dat onze productiekosten omlaag gaan door verlaging van de prijzen der levensmiddelen en dienovereenkomstig verlaging van de loonen, en dat de reëele geldloonen in Duitschland omhoog gaan. In hoever daartoe ook de nominale geldloonen omhoog zullen moeten gaan, hangt af van den loop van de waarde van de Mark. Maar vaststaat, dat meerdere nivelleering wenschelijk is ter wille van het herstel van het internationaal ruilverkeer. Het omlaag gaan der productiekosten in ons land is voor een groot deel afhankelijk van de daling van de prijzen der levensmiddelen en in dit verband heb ik gewezen op het gevaar van invoerverboden en valutarechten, omdat daardoor die verlaging geremd wordt en wij daardoor een dam opwerpen, waardoor wij wel is waar ons verbeelden ons in eigen land knusjes in te richten, maar ten koste van de verlaging van onzen levensstandaard en dus ten koste van onzen export, waarvan vooral een klein land als het onze grootendeels afhankelijk is.

Een andere opmerking aan den heer Dobbelmann is deze, dat ik het niet met hem eens kan zijn, wat in zijn rede min of meer doorschemerde, dat het vrije handelsstelsel een schibboleth is tusschen een rechtsche en een linksche Regeering. Ik zie geenerlei verband tusschen de groote beginselen, die in ons land de rechter- en linkerzijde scheiden eenerzijds en de beginselen van de handelspolitiek anderzijds.

Ik wil nu komen op het eerste deel van het betoog van den heer van Embden.

De geachte afgevaardigde heeft betoogd, dat dit invoerrecht als accijnscompensatie niet zeggen wil een aequivalent van den accijns, maar een bonus boven den accijns. Volkomen juist. Maar hij heeft daarop laten volgen: Dit kan een vrijhandelaar niet goedkeuren, dit is protectionisme onder verzachtende omstandigheden. Een dergelijk betoog gaat uiteraard tegen de wet van 6 Mei 1921.

Intusschen is het betoog mijns inziens niet juist. Een soortgelijke bonus ter compenseering van de moeilijkheden, die een accijns voor de binnenlandsche producenten meebrengt, is in onderscheidene gevallen verleend, o. a. bij het gedistilleerd en bij het bier, en is nooit beschouwd als protectionisme. Ik moet nu herhalen, wat ik ook in de Tweede Kamer heb opgemerkt, dat een zoo onverdacht vrijhandelaar als de tegenwoordige voorzitter van de Vereeniging: *Het Vrije Ruilverkeer*, de heer van Gijn, als Minister bij de verdediging van het verhoogde invoerrecht op bier het volgende schreef:

> „Dat het wetsontwerp een protectionistisch karakter zou dragen, kan de ondergeteekende niet onweersproken laten. Indien de wetgever zich er toe bepaalde, ter gelegenheid van de verzwaring van den accijns, het invoerrecht met een gelijk bedrag als dezen laatsten te verhoogen, dan zou dit een achterstelling der Nederlandsche brouwindustrie beteekenen."

Hierna werden dan de bekende accijnsbelemmeringen uiteengezet.

Dit werd geschreven, toen gelijktijdig met de verhooging van den bieraccijns het invoerrecht op bier in nog veel sterker mate werd verhoogd. De bonus werd toen in belangrijke mate verscherpt, maar de Minister van Gijn ontkende ten eenenmale, dat dit met protectionisme iets uit te staan had.

De heer van Embden heeft ook gezegd, dat deze bonus onsymmetrisch is, omdat door den accijns niet alleen de fabrikant wordt gehinderd, maar ook de winkelier. In het algemeen schijnt mij dit niet juist; wel hebben de winkeliers groote moeite tijdens den invoeringstoestand in verband met de regeling in zake de op 1 Juni 1922 aanwezige voorraden, maar op den duur zullen de moeilijkheden meer drukken op de fabrikanten.

Ik stem den heer van Embden één ding toe, nl. dat bij de discussie in deze Kamer een oogenblik de verdediging van de wet is gederailleerd, omdat toen op den voorgrond is gesteld, dat het zuiver een fiscaal invoerrecht was, maar in de vroegere stukken van het ontwerp stond het geheel anders. Dit invoerrecht is noch fiscaal, noch protectionistisch bedoeld, maar zuiver als een accijnscompensatie.

Zooals ik reeds opmerkte, ging dit deel van de rede van den heer van Embden tegen de wet, zooals die verleden jaar is tot stand gekomen.

Ik voeg er aan toe, dat het aanhangig wetsontwerp niets anders beoogt dan te herstellen het toen aanvaarde invoerrecht, dat door de valutadaling zijn inhoud heeft verloren. Verleden jaar had men in plaats van een waarderecht evengoed een specifiek recht kunnen maken, evenals dit ook bij het bier bestaat. Men zou dan in de wet hebben gezet: „f 15 per 1000 sigaren", en dan had op dit oogenblik niets behoeven te gebeuren. Omdat er een waarderecht van gemaakt is, zijn wij in de moeilijkheid gekomen, dat 30 pct. van ongeveer niets is ongeveer niets. Daardoor is het waarderecht ontzield. Daardoor moet nu, ten einde de 30 pct. van toen tot zijn recht te doen komen, gedaan worden wat men toen had kunnen doen, nl. er een specifiek recht van maken.

Waar dit het eenige motief van dit wetsontwerp is, kan het nooit werken als antecedent voor rechten op artikelen, die op dit oogenblik vrij binnenkomen. Het kan ook nooit als antecedent gelden tot verhooging van een bestaand specifiek recht. Het zou hoogstens als antecedent kunnen gelden om van andere bestaande waarderechten te maken specifieke rechten, maar ook dan nog alleen in die gevallen, waarin die bestaande waarderechten als compensatie zijn bedoeld. Ik zie dus niet in, hoe dit ontwerp de gevolgen kan in het leven roepen, die de geachte afgevaardigde vreest.

Nu heeft de heer van Embden nog gesproken over dreigende represaillemaatregelen, maar waar dit ontwerp slechts het oude recht herstelt, hadden die dan ook verleden jaar reeds genomen kunnen worden. Trouwens de cijfers van in- en uitvoer, die de geachte afgevaardigde gaf, zijn de beste weerlegging van zijn opmerking. Het vorige jaar stond de invoer van sigaren op 9 ton en de uitvoer van tabak naar Duitschland op 6 millioen. Nu is in de eerste tien maanden van dit jaar de invoer gestegen tot veel meer dan 9 ton en de uitvoer gedaald tot een millioen. Zonder represaillemaatregelen is de toestand dus reeds radicaal gewijzigd.

De heer van Embden heeft in verband met de Duitsche kredieten, en een daarover dezer dagen mijnerzijds in de Tweede Kamer gedane uitlating, mij de bepaalde vraag gedaan wat er anders geloopen is dan indertijd verwacht was. Het antwoord daarop luidt: vooreerst de geweldige daling van de Mark en ten tweede de groote stijging van onze vlottende schuld. Deze beide factoren hebben die kredieten in een ander licht gesteld.

De heer van Embden heeft gevraagd, of, wanneer hier Duitsche fabrieken worden opgericht, er weer een aanvullingswet zal moeten komen. Deze uitlating misduidt opnieuw het motief van het ontwerp. Zooals ik reeds zeide, zou, wanneer dit invoerrecht van den aanvang af een specifiek recht ware geweest, er ook thans niets veranderd zijn geworden. Dit ontwerp is af. Het behelst niet de kiemen van verdere maatregelen.

Maar bovendien, wat de heer van Embden vreest, schijnt mij, ook afgezien daarvan, geen aanleiding te kunnen geven tot eenigen maatregel. Als hier Duitsche fabrieken komen, zullen wij hier toch ook het vertier krijgen van die fabrieken. Men hoort in deze dagen soms met een bedenkelijk hoofdschudden vertellen, dat enkele onzer grootindustrieelen fabrieken gaan oprichten in Italië of Spanje, omdat door de prohibitieve invoerrechten van die landen hun export daarheen in gevaar komt. Bedenkelijk wordt dit geacht, omdat het vertier en de te betalen arbeidsloonen dan aan die landen ten goede komen.

In dien zelfden gedachtengang is het niet bedenkelijk voor ons land, als hier Duitsche fabrieken komen, en ik kan in elk geval niet inzien, dat het motief van dit ontwerp tot tegenweer tegen zulke maatregelen zou moeten leiden.

De beraadslaging wordt gesloten.

(van der Maesen de Sombreff.)

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer van Embden in stemming gebracht, wordt aangenomen met 33 tegen 8 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren van der Hoeven, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, Haazevoet, van Lanschot, Anema, H. Franssen, Heerkens Thyssen, W. Fransen, Smits, Janssen, van der Maesen de Sombreff, Idenburg, S. de Vries, L. de Vries, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Arntz, de Gijselaar, Dobbelmann, Steger, van Loon, Diepenhorst, de Waal Malefijt, van den Berg, Douwes, Sytsma, Beelaerts van Blokland, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Vos van Steenwijk, Gilissen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Slingenberg, Westerdijk, Schönfeld, Croles, Wibaut, Mendels, Smeenge en van Embden.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren de Veer en Haffmans.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, lid van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van Zeeuw, algemeen voorzitter, en Klaas de Vries, algemeen secretaris van het hoofdbestuur van de vereeniging Volksonderwijs, te Amsterdam, houdende verzoek, om de thans in de L. O.-wet 1920 in art. 19 genoemde getallen 8 en 12 onveranderd te laten;

II. een, van dezelfden, houdende verzoek, om te voorkomen, dat een wijziging van de L. O.-wet 1920 een verslechtering van ons onderwijs ten gevolge heeft.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, aangezien daarop gelet kan worden bij de behandeling van de wijziging der L. O.-wet 1920;

een, van P. H. Roest, voorzitter, en F. M. Maaskant, secretaris van het bestuur der Christelijk-Historische Kiesvereeniging te IJsselmonde, houdende verzoek om de voorgestelde wijziging van hoofdstuk III der Grondwet niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, ten einde daarop kan worden gelet bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging der Grondwet;

III. een, van Knottenbelt, voorzitter, en Kraijenhoff, secretaris van het bestuur der Ned. Reedersvereeniging te 's Gravenhage;

een, van M. de Fries, voorzitter, en Vermeulen, secretaris van het bestuur der Vereeniging van reeders van visschersvaartuigen, te IJmuiden;

een, van S. Maas en mr. A. N. Molenaar, secretaris van het dagelijksch bestuur van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen te 's Gravenhage;

IV. een, van F. L. van de Born, voorzitter, en N. N. Steum, secretaris van het bestuur der Christelijke Werkgevers Vereeniging;

Smeenk, directeur-secretaris van het bestuur van het R.-K. Verbond van Werkgevers Vakvereenigingen, W. F. Riek, ondervoorzitter van het bestuur van de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, E. Werfstra en P. W. J. H. Cort van der Linden, secretaris van die vereeniging, resp. te Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage,

houdende verzoek om te verwerpen het ontwerp tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, ten einde daarop zal

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

kunnen worden gelet bij de behandeling van het in het verzoek bedoelde ontwerp van wet;

V. een, van S. Maas, voorzitter, en mr. A. N. Molenaar, secretaris van het dagelijksch bestuur van het Verbond van Nederlandsche Fabrikanten Vereenigingen te 's Gravenhage, houdende verzoek om het ontwerp Arbeidsgeschillenwet niet aan te nemen;

VI. een, van van Huberts, lid van het hoofdbestuur van de Vereeniging van Handelaren in bouwmaterialen in Nederland, te Utrecht, houdende verzoek het ontwerp Arbeidsgeschillenwet niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, ten einde daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet;

VII. een, van W. J. Piek, waarnemend voorzitter van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers te Rotterdam, C. Werpstra en P. W. J. H. Cort van der Linden, beiden secretarissen van dit bestuur, te 's Gravenhage, houdende verzoek om te verwerpen het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet, vooral omdat artikel 50, juncto 49, niet door den beugel kan.

Uw Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, ten einde daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet;

VIII. een, van B. van Enteren, voorzitter, en J. Jonkers, secretaris van het bestuur der Christelijk-Historische kiesvereeniging te Alblasserdam, houdende verzoek om niet goed te keuren:

1. de voorgestelde wijziging van hoofdstuk III der Grondwet betreffende verhooging van de schadeloosstelling van de leden der Tweede Kamer der Staten-Generaal;

2. de voorgestelde wijziging van hoofdstuk I der Grondwet (Huis van de Koningin);

IX. een, van H. Bouwman, voorzitter, en G. Hofstede, secretaris van het Provinciaal Comité van Anti-Revolutionnaire kiesvereenigingen in Overijssel, resp. te Kampen en te Blokzijl, houdende verzoek om de voorgestelde wijziging in hoofdstuk III der Grondwet te verwerpen, omdat de verhoogde schadeloosstelling van de leden der Tweede Kamer op dit tijdstip niet goed verdedigbaar is en niet in de Grondwet behoort te worden vastgelegd.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, aangezien daarop alsnog zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het ontwerp tot wijziging der Grondwet.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt geschorst tot des namiddags 2 uur en daarna hervat.

Aan de orde is de behandeling van:

II. de ontwerpen van wet houdende verandering van het Iste, IIde, IIIde, IVde, Vde, VIIde, VIIIste, IXde en XIde hoofdstuk en in de Additionnele Artikelen der Grondwet (212).

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, de tien ontwerpen van wet gezamenlijk in behandeling te nemen en nadat die algemeene beraadslaging is gehouden, de heeren vóór de stemming over elk ontwerp van wet in de gelegenheid te stellen nog het een en ander te zeggen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geopend.

(de Vos van Steenwijk e. a.)

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Namens de Christelijk-Historische leden dezer Kamer heb ik de eer, de navolgende verklaring af te leggen.

Wij zullen onze stemmen geven aan de wetsontwerpen, houdende verandering in het Iste, IIde, IVde, Vde, VIIde, VIIIste, IXde en XIde Hoofdstuk der Grondwet.

Ten aanzien van die betreffende het IIIde Hoofdstuk en de Additionnele Artikelen loopen onze inzichten uiteen.

De kleinst mogelijke meerderheid, waartoe ook ik behoor, ofschoon bezwaren hebbende tegen enkele der bij die wetsontwerpen voorgestelde wijzigingen — meer in het bijzonder tegen die, rakende 1°. de invoering der verkiezing van de leden dezer Kamer op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging, nog wel met afschuiving van de regeling dier verkiezing op den gewonen wetgever, zonder dat er redelijk uitzicht bestaat, dat deze, met eerbiediging van den provincialen band, op ook maar eenigszins behoorlijke wijze in de hem opgedragen taak zal kunnen slagen; 2°. de verhoogde schadeloosstelling en de daaraan vastgekoppelde pensioenregeling van de Tweede-Kamerleden — meent, ter wille van het gemeen overleg met de Regeering in het stadium, waarin de Grondwetsherziening zich thans bevindt, aan bedoelde wetsvoordrachten hare stemmen niet te mogen onthouden.

De bij de drie overige leden mijner fractie daartegen bestaande bedenkingen wegen echter voor hen te zwaar, dan dat zij gelijke gedragslijn zouden kunnen volgen. Ze stellen zich voor hunne bezwaren nader uiteen te zetten.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het is nu reeds voor de derde maal, dat de ontwerpen van wet tot verandering in verschillende hoofdstukken en in de Additionnele Artikelen der Grondwet, betrekkelijk kort na elkander, bij deze Kamer in behandeling komen.

Uit den aard der zaak zullen zich dus niet vele nieuwe gezichtspunten kunnen voordoen; toch wensch ik nog eenige beschouwingen hier te houden naar aanleiding van de laatste Memorie van Antwoord van de Regeering, maar ik zal daarbij de noodige kortheid in acht nemen.

Ik blijf het betreuren, dat de wegens de Grondwetsherziening noodig geworden verkiezingen van de nieuwe Staten-Generaal zijn samengevallen met de algemeene periodieke verkiezingen.

Aan de herziening is nu, naar mijn meening, niet de minste aandacht geschonken; waren de verkiezingen gehouden uitsluitend met het oog op die herziening, dan zou omtrent die materie als het ware een indirect referendum zijn gehouden en ik twijfel er niet aan, of de veranderingen in hoofdstuk III zouden dan in de andere Kamer geen meerderheid hebben kunnen vinden.

De moeite en kosten, aan algemeene verkiezingen verbonden, zouden ruimschoots gedekt zijn geweest door een jaarlijksche besparing van ten minste f 200 000.

Wat aangaat het voorgestelde nieuwe art. 14 der Grondwet, zoo komt mij de verdediging daarvan in de Memorie van Antwoord door den heer Minister uiterst zwak voor en even weinig indrukmakend als de verdediging in de voorvorige Memorie van Antwoord.

> ,,Na rijp beraad was door de Regeering het stelsel gekozen, om het derde geslacht in rechte lijn van den laatst overleden koning, voor zooveel het niet van man op man afstamt, uit te sluiten''."

zegt de Memorie van Antwoord.

Dit geloof ik gaarne, Mijnheer de Voorzitter! Maar nu eenmaal door het amendement-Rutgers ook het derde geslacht werd toegelaten, had men de rechte linie boven de zijlinie moeten laten voorgaan.

Dit is vergeten — dit is m. i. de heele quaestie.

En nu op deze omissie gewezen werd in het eerste Voorloopig Verslag van deze Kamer, had de Minister deze fout kunnen redresseeren bij de 2de indiening van hoofdstuk II, toen ook art. 73 gewijzigd werd voorgedragen.

Het is zeer jammer, dat dit toen niet is geschied. Gedurende jaren zal men nu een bepaalde fout in de regelen

(de Gijselaar.)

betreffende de troonsopvolging houden, tenzij binnen enkele jaren wéér Grondwetsherziening plaatsvinde.

Is er m. i. aan deze zaak dus voorloopig niets meer te doen, anders staat het met het ontwerp van wet tot verandering in het IIIde hoofdstuk.

De verkiezing van de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, volgens een systeem van evenredigheid, heeft geenszins mijn sympathie.

Ik ben absoluut niet verlangend naar dien sluitsteen van het gebouw van het evenredig kiesrecht. integendeel, ik wilde wel, dat de herziening van de Grondwet ons met een ,,referendum'' volgens Zwitsersch systeem, afschaffing van het evenredig kiesrecht over de heele linie had gebracht.

Hoe verlokkend ook theoretisch, in de practijk is dat kiesrecht een mislukking gebleken, speciaal ten aanzien van die colleges, die een besturende taak vervullen, zooals Provinciale Staten en gemeenteraden.

Het zou mij niets verwonderen, als binnen weinig jaren groote moeilijkheid zal ontstaan door het niet beschikbaar zijn van een voldoend aantal bekwame en geschikte personen voor de betrekkingen van lid van Gedeputeerde Staten en van wethouder.

Een uitbreiding van het naar mijn inzicht verwerpelijke evenredig kiesrecht tot de Eerste Kamer kan dus voor mij moeilijk acceptabel zijn.

Dat het tegenwoordig stelsel nu, in eens, na 74 jaar betrekkelijk goed gewerkt te hebben, onhoudbaar zou zijn, die meening komt mij nu juist onhoudbaar voor.

De ervaring van de jongste verkiezingen moge niet gunstig zijn, men moet niet vergeten, dat de schuld van de vreemde resultaten niet hoofdzakelijk aan het systeem ligt, doch aan de eenigszins vreemde wijze van optreden van politici, en nu slechts één keer, na 74 jaar, de zaak wat scheef is geloopen, moet men niet dadelijk tot de onhoudbaarheid van de oude wijze van verkiezing concludeeren. De vroegere onbillijkheden werden veelal juist door de zuiver provinciale wijze van verkiezing tegen elkaar opgeheven.

Nog erger, dan de evenredige verkiezing van de leden der Eerste Kamer vind ik echter de verhooging van de schadeloosstelling van de leden der Tweede Kamer tot f 5000 en de 50 pct., die op de pensioenen zijn gezet, benevens het weduwe- en weezenpensioen.

De evenredige verkiezing zal de Eerste Kamer eerder minder geschikt maken dan weleer het geval was, om haar taak te vervullen.

Maar de Tweede Kamer is volgens ons Staatsrecht toch altijd een college van meerder belang dan de Eerste Kamer en de Tweede Kamer zal volgens mijn inzicht en dat van zeer velen in den lande door de nieuwvoorgestelde bepalingen betreffende schadeloosstelling en pensioen degenereeren, althans aanmerkelijk zakken in gehalte en aanzien bij het volk.

Hoezeer al de idee van schadeloosstelling wegvalt, blijkt uit de Memorie van Antwoord, waarin de Minister zegt:

> ,,een billijke maatstaf kan alleen worden aangelegd, als men de vraag stelt, of een belooning van f 5000, gegeven de tegenwoordige koopkracht van het geld, een al te ruime belooning moet heeten."

Het is hier geen quaestie van een belooning, het gaat hier over een schadeloosstelling.

Men moet dus geen extra onkosten krijgen door het waarnemen van de betrekking, maar men behoeft er niet geheel van te kunnen leven.

Maar al moest het hier wel gaan om een belooning, om een salaris, wat Grondwettig onjuist is, dan nog lijkt mij f 3000 plus vrijbiljet op de sporen plus de reeds bestaande pensioensverwachtingen een niet onaanzienlijke vergoeding voor bewezen diensten.

In 1917 werd het aldus beschouwd en toen waren de kosten van levensonderhoud heel wat hooger dan nu (zie aflevering 3 Oct. 1922, van prijzen en kosten van levensonderhoud, uitgegeven door het Centraal Bureau voor de Statistiek).

Het jaar 1922 kan eerder met het jaar 1915 vergeleken worden, zie ook het Voorloopig Verslag.

6de VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

212. Grondwetherziening.

(de Gijselaar.)

Ook eischt het Tweede-Kamerlidmaatschap, in het algemeen gesproken, niet den heelen mensch.

De practijk wijst dit uit en het is ook natuurlijk.

De recessen duren bij elkaar maandenlang en de geheele voormiddag is meestal vrij van vergadering. Ook gedurende de vergadering kan allerlei arbeid — buiten het spreken en luisteren — verricht worden; ook dit wijst de practijk uit.

Maar ik wil op dit alles niet dieper ingaan; het is voor een lid dezer Kamer pijnlijk de financieele positie van de leden der andere Kamer te bespreken en ik zou mij dan daarvan ook onthouden hebben, als de plicht mij die pijnlijke taak niet had opgelegd.

De zaak is dus niet of ik of de andere leden dezer Kamer den leden der andere Kamer een hoogere salarieering al dan niet gunnen, maar wel deze, dat die hoogere salarieering het peil der andere Kamer en haar aanzien bij het volk zal doen dalen.

En ik geloof wel, dat ik hiermede een *communis opinio*, die bij het grootste deel van het Nederlandsche volk bestaat, vertolk.

Als men ziet welke onverkwikkelijke zaken reeds hebben plaats gehad ter gelegenheid van de candidaatstelling bij twee van onze politiek partijen, hoe zal het dan worden als de betrekking van Tweede-Kamerlid gesalarieerd wordt met wellicht een waarde van pl.m. f 7500? — naar ik meen gelijk aan die van de Fransche Kamerleden en zeker hooger en veel hooger dan ergens anders ter wereld geschiedt ten opzichte van Volksvertegenwoordigers.

Hoe zullen velen van die Volksvertegenwoordigers dan ook staan tegenover het regelen van salarissen van ambtenaren; — regelingen die de laatste tijden dikwijls aan de orde zijn geweest en nog zullen komen?

Trouwens èn bij de eerste èn bij de tweede behandeling van de Grondwetsherziening in de Tweede Kamer hebben zich verschillende leden van die Kamer tegen de verhooging verklaard en uit een artikel van mr. Fockema, Zaterdag voor een week in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* verschenen, blijkt, dat de Zwitsersche Volksvertegenwoordigers hun zeer gematigd presentiegeld hoogelijk prefereeren boven een bezoldiging, omdat zij dit een ramp voor die Volksvertegenwoordiging zelf zouden vinden.

Als remedie tegen de cardinale fout der te hooge bezoldiging wil de Regeering trachten, onder toejuiching van vele leden, tot een behoorlijke regeling van het non-activiteitstraktement voor ambtenaren-Kamerleden te geraken.

Dit is mijns inzien er naast.

Zonder twijfel zal die zaak wel beter geregeld kunnen worden, maar daarmede treft men slechts enkele Kamerleden-ambtenaren in hun beurs, maar neemt men het groote euvel niet weg.

Daarenboven tegen het waarnemen van diverse betrekkingen te gelijk met het Kamerlidmaatschap bestaat mijns inziens niet altijd bezwaar.

De Kamerleden moeten niet een soort hooge ambtenaren worden, die buiten het volk komen te staan.

En nu nog ten slotte dit.

Als nieuwe Kamer, ingevolge de Grondwet gekozen, om de aanhangige herzieningswetten opnieuw te beoordeelen, staan we volkomen vrij.

Doordat de periodieke verkiezingen echter samengevallen zijn met de verkiezingen voor de Grondwetsherziening, is de Grondwetsherziening bij die verkiezingen geheel buiten beschouwing gebleven en zijn uit den aard der zaak voor het grootste gedeelte de vroegere leden dezer Kamer herkozen.

Velen dezer leden zullen het wellicht bezwaarlijk achten thans anders te stemmen dan zij van het voorjaar deden en ook nieuwe leden zullen meenen, dat het niet aangaat thans de verandering in het IIIde Hoofdstuk der Grondwet te verwerpen.

Mag ik er die leden dan op opmerkzaam maken, dat de economische toestanden èn in het buitenland èn hier sedert dien in dat halve jaar sterk zijn gewijzigd.

Wat betreft het buitenland wijs ik op de daling van de valuta's in Frankrijk, België en Duitschland — in het laatste land tot op pl.m. 1/10 van eenige maanden geleden.

(de Gijselaar e. a.)

Wat betreft ons eigen land, zoo is de duurte dalende, maar de malaise nog steeds niet en klimt de financieele nood van den Staat met den dag.

In het begin dezes jaars kon de Minister van Financiën nog verklaren in deze Kamer, dat het gedeeltelijk verhaal ten behoeve van de pensioensbijdagen op de salarissen der ambtenaren eigenlijk een bepaling zonder eenig gewicht was, want dat hij daar nooit mee zou komen; thans verklaart die Minister dat verhaal voor onvermijdelijk.

Gaat het dus aan, thans, nu de toestand van de schatkist zóó kritiek is, nu de Minister van Financiën zoozeer op versobering aandringt, niet in de minste plaats óók om onzen gulden intact te houden, nu vermindering van inkomen velen te wachten staat, gaat het nu ook thans aan, één bepaalde categorie van waardigheidsbekleeders, nog wel door de Grondwet, een aanzienlijke verhooging van inkomsten te geven? Mag dat gebeuren?

M. i. niet. Niet zoozeer om de personen zelf, als wel om de waardigheid, die zij bekleeden, omdat zij te zamen uitmaken de voornaamste tak van de Volksvertegenwoordiging, omdat ook van hen voor een groot deel afhangt de wederopbouw van ons vaderland.

Mocht deze Kamer het ontwerp van wet betreffende het IIIde hoofdstuk verwerpen, dan zullen ook de nieuwe Additionnele Artikelen niet aangenomen kunnen worden. Overigens geloof ik niet, dat er complicaties zullen komen, alleen eenige oneleganties. Zoo zal het vrouwenkiesrecht voor de Staten-Generaal blijven steunen op de wet, doch voor Provinciale Staten en gemeenteraden in de Grondwet komen te staan.

De „Hadjememaar"-bepaling zal niet gelden voor de leden der Staten-Generaal, doch wel voor de Provinciale Staten en de gemeenteraden.

De stemplicht blijft in de Grondwet, in plaats van in de Additionnele Artikelen.

Eén keer blijft „koloniën en bezittingen" in de Grondwet staan.

Dat de twee-jaarlijksche begrooting vervalt, zullen weinigen betreuren.

Ook de kerkelijke collatie-rechten blijven dan gehandhaafd.

Vernummering der artikelen zal toch wel mogen geschieden.

In alle gevallen, het intact houden van het aanzien en de onafhankelijkheid van de Tweede Kamer is mijns inziens van zoo'n groot volksbelang, dat ik die kleinere „ongeriefelijkheden", als ik ze zoo noemen mag, daartegen niet van gewicht acht.

Die zullen mij niet van opinie doen veranderen, evenmin als nog eenige van mijn vrienden, wier meening ik geloof in hoofdzaak ook hierbij weergegeven te hebben.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne met een enkel woord willen spreken over hoofdstuk II, art. 16, waaraan een alinea wordt toegevoegd, dat kinderen, die na de abdicatie geboren worden, van de troonsopvolging worden uitgesloten.

Ik vind die bepaling hoogst onrechtvaardig en volkomen ongemotiveerd en ben na de toelichting van den Minister van Binnenlandsche Zaken nog niet van meening veranderd.

Ik begrijp nog niet, waarom men die kinderen, die toch in den regel echte Oranjes zullen zijn, ontsproten, hoogstwaarschijnlijk, uit een huwelijk, goedgekeurd en gesloten in overleg met de Staten-Generaal, van de troonsopvolging uitsluit. Het kon wel eens zijn, dat zulk een kind de eenige afstammeling is van ons Oranjehuis en dat wij hebben te kiezen tusschen dat kind of één van die kinderen en het overgaan tot een wildvreem vorstenhuis.

Is dat wel juist?

Men zegt: er staat nu eenmaal in de Grondwet, dat abdicatie gelijkgesteld wordt met overlijden en een overleden man, die ten minste is doodgejuristerd, kan geen kinderen meer krijgen. De logica brengt dus mede, dat men nu ook die kinderen uitsluit, maar het komt mij voor, dat men een bepaling in de Grondwet, die geen reden van bestaan heeft

(Verkouteren.)

en die juist omgekeerd had moeten zijn, wat ik nog hoop aan te toonen, niet in alle consequenties moet doortrekken, maar zoo eng mogelijk moet toepassen.

Men had moeten zeggen, dat men abdicatie onder geen bedenking gelijkstelt met overlijden, want het is meer dan eens voorgekomen en kan ook nu nog voorkomen, dat een vorst, die eenmaal geabdiceerd heeft, wederom den troon bestijgt. Niet omdat hij door eerzucht wordt geplaagd, maar omdat zijn volk hem smeekt en zegt: red ons, gij zijt de laatste afstammeling van het oude geliefde vorstenhuis, bestijg wederom den troon, opdat wij bewaard blijven voor een wildvreemd vorstenhuis, dat wij niet kennen.

Het is ook volstrekt niet onwaarschijnlijk, dat een vorst, die eenmaal geabdiceerd heeft, weer tijdelijk, als regent, de Regeering aanvaardt.

Daar is niets tegen, maar is hij eenmaal dood verklaard, dan is dat ook onmogelijk en ik meen dus te hebben bewezen, dat deze stelling in de Grondwet er nooit in had moeten komen, doch juist het omgekeerde daarvan. Abdicatie staat niet met overlijden gelijk, maar nu die bepaling er eenmaal in staat, moeten wij de consequenties daarvan niet noodeloos uitbreiden.

Het feit ook, dat deze totaal verkeerde premisse in de Grondwet staat, werpt een eigenaardig licht op de dikwijls oppervlakkige wijze, waarop bepalingen in de Grondwet komen.

In onze geheele rechtsliteratuur is bijna niets over abdicatie te vinden. Ik ken alleen een dissertatie van den oud-Minister Roëll, nog in het Latijn geschreven, en verder hier en daar, in geschriften over de Grondwet, ten hoogste enkele opmerkingen over de abdicatie, doch geen enkel systematisch werk.

Wij hebben dus in de Grondwet een stelling geschreven, zonder behoorlijke kennis van zaken, en dat was volkomen een sprong in het duister.

De quaestie van het recht van abdicatie is nu niet aan de orde en ik wil dus slechts er op wijzen, dat dit recht alleen paste in het patrimonieele Staatsrecht der middeleeuwen, toen de Vorst gold als de eigenaar van zijn land en van zijn troon en hij zijn eigendom dus ook mocht abandonneeren, maar thans, in het constitutioneele Staatsrecht, is regeerrecht ook regeerplicht.

Nu is het volkomen juist, dat men den Vorst moet laten gaan, als hij gaan wil, maar hij moet toch niet midden in den storm van het roer loopen, zooals Koning Willem I heeft gedaan, die het Nederlandsche volk voor een fait accompli zette, waarop niemand gerekend had.

Er moet dan toch over het tijdstip van abdicatie overleg met de Staten-Generaal plaats hebben, opdat wij weten, dat de troonopvolger ten minste bij de hand is.

Ook omdat er anders onzekerheid kan zijn of er wel abdicatie is. De Grondwet eischt — vreemd genoeg — voor abdicatie geen schriftuur. Het kan zijn een mondelinge en feitelijke abdicatie, zooals Koningin Victoria van Engeland eens vertoond heeft na den dood van Prins Albert, toen zij de zaken eenvoudig zoo'n beetje en abandon liet, omdat zij diep onder den indruk verkeerde van het overlijden van haar man. Eindelijk echter gingen er stemmen op in het Parlement, dat de Koningin òf regeeren òf abdiceeren moest, want dat de toestand zoo niet langer kon voortduren.

Welnu, deze toestand is ook bij ons mogelijk, want de Grondwet kent een vermoeden van abdicatie alleen in art. 18 en dan in een geheel ander verband. Het feit alleen ook, dat het ook bij ons mogelijk is, dat een Vorst, zooals Koning Leopold II gedaan heeft, naar het buitenland gaat en de zaken laat loopen, maakt het hoog noodig, dat de Grondwet een schriftuur voor de abdicatie eischt.

Ook de groote quaestie, of bij abdicatie de ministerieele verantwoordelijkheid te pas komt, behoort te worden geregeld. Als iets als een Regeeringsdaad beschouwd moet worden, dan is het zeker wel de afstand van de Regeering.

Er zouden hierbij nog tal van andere quaesties kunnen worden aangeroerd, doch ik zal dat niet doen, maar slechts

(Verkouteren e. a.)

handhaven mijn bezwaar tegen de bepaling, die uitsluit van de mogelijkheid tot erfopvolging echte Oranjevorsten en dat, terwijl onze Koninklijke familie toch niet zoo talrijk is, dat wij ons de weelde kunnen veroorloven om echte Oranje's op zijde te schuiven. Wij zullen naderhand misschien reden tot dankbaarheid hebben, dat er nog één over is, die de roemrijke tradities van het Oranjehuis kan voortzetten.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Bij deze tweede lezing der voorstellen tot Grondwetsherziening zal ik mij in hoofdzaak bepalen tot een korte verklaring.

Met geestdrift kan ik deze Grondwetsherziening nog steeds niet begroeten. Ik heb tegen haar het algemeen bezwaar, dat zij te weinig brengt. Van een doortastende vernieuwing, van frissche durf is geen sprake. Dit bezwaar is nog toegenomen, ingevolge de groote concessies, gedaan aan de Eerste Kamer, na haar verwerping van hoofdstuk III.

Wat daarnevens de onderdeelen betreft, acht ik groote fouten: de verhooging van het inkomen der Kroon en de nieuwe regeling van het tractatenrecht.

Deze en andere bezwaren heb ik bij de eerste lezing vrij uitvoerig toegelicht. Ik volsta thans met dit te constateeren, en zou belangstellenden moeten verwijzen naar de *Handelingen* van toen ter tijd.

Wat mijn stem betreft, bij de eerste lezing heb ik die uitgebracht vóór al de hoofdstukken, ook — en dit wegens de urgentie van de regeling der troonopvolging — voor het IIde hoofdstuk; à fortiori voel ik mij daartoe thans verplicht. En mijn politieke vrienden in deze Kamer denken daarover niet anders. Het is mede namens hen, dat ik deze verklaring kan afleggen.

Evenwel, alvorens te besluiten, heb ik twee opmerkingen aan het voorgaande toe te voegen, omdat zij voortspruiten uit hetgeen nà de eerste lezing geschied is.

In de eerste plaats wat aangaat hoofdstuk III, waardeeren wij de voornemens der Regeering, om voor de Tweede Kamerleden een regeling te treffen aangaande de wachtgelden; wij achten dit voornemen belangrijk en gewenscht.

Een meer algemeene opmerking is de volgende.

Ik heb in het voorjaar het referendum bepleit, vooreerst als een instantie der gewone wetgeving naast de twee Kamers, maar bovendien en vooral als instantie eener Grondwetsherziening. Ik achtte het zeer te betreuren, dat het vrijzinnig-democratische amendement, beoogende een verplicht referendum bij Grondwetsherziening, geen meerderheid heeft kunnen vinden. Het zou voor het vervolg voorkomen hebben, dat zulk een herziening tot stand komt, gelijk de huidige, te weten: zonder dat het volk er practisch zeggenschap over heeft. Deze voorstellen toch zijn geen inzet geweest van de Kamerverkiezingen voor 1918. Zij zijn vervat in veel te weinig wetsontwerpen, zoodat telkens de stemmingen een onzuivere uitspraak behelzen (men denke maar weder aan het IIde hoofdstuk). Deze gansche autoritaire opzet wordt nu bekroond door de gedragslijn, welke men koos, de verplichte ontbinding te doen samenvallen met de periodieke aftreding van de Tweede Kamer. Gelijk voorspeld is, is geschied: het oordeel over de Grondwetsherzieningsvoorstellen bleef geheel in de schaduw, de kiezers beslisten over politieke vraagstukken van geheel andere soort. Ons volk gaat nu dus leven in een nieuwe Staatsorde, waarover het geen zeggenschap heeft mogen hebben en die van boven af over hem gedecreteerd wordt. En dan gaan wij er nog gaarne prat op, in een democratie te leven.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, de noodzakelijkheid van een referendum over herziening der Grondwet wordt nu nog zooveel te sterker belicht door hetgeen er gebeurd is bij de vernieuwing der Eerste Kamer. Immers, het gebeurde daarmee toont aan, dat, ook al houdt men de verplichte ontbinding afgescheiden van de periodieke aftreding, er toch alle gevaar bestaat voor politieke overwoekeringen. Bij de Eerste Kamer was in Juni geen periodieke aftreding aan de orde; zulke aftreding zou eerst een maand later en dan nog slechts voor 1/3 harer leden noodig zijn geweest. Niettemin heeft bij de vernieuwing dezer Kamer in eenige provinciale vergade-

(van Embden e. a.)

ringen niet of minder gewogen haar oordeel over de Grondwetsvoorstellen, dan veeleer de vraag, of men niet voor zijn partij een nieuw senatorenzeteltje in de wacht kon sleepen. Ik heb natuurlijk niet op het oog de provinciën met een vaste rechtsche meerderheid, en evenmin Drente; men kan aannemen, dat in al deze vergaderingen, en speciaal als zij de aftredenden herkozen, de Staten mandaat gaven om de Grondwetsherziening te bekrachtigen. Immers, al de aftredenden hebben bij de tweede voorstellen voorgestemd, behalve de heer van der Hoeven; en ook hij had aangekondigd, eventueel niet te zullen persisteeren.

Anders echter de drie overblijvende provinciën. Toen zij haar keuze troffen, is het oordeel over de Grondwetsherziening vaak in sterke mate verdrongen geweest door de attractie der zeteljacht. Het is met name de rechterzijde, welke deze sport beoefend heeft met vuur en met hartstocht, daartoe in staat gesteld door zekere behendigheidstoeren van den Vrijheidsbond, toeren welke, naar men weet, niet geheel gelukt zijn.

En, Mijnheer de Voorzitter, welk resultaat heeft deze bij een Grondwetsherziening wel zeer misplaatste zetelsport teweeggebracht? Zij levert een beeld van de Eerste Kamer op, gezien als het ware in een politieken lachspiegel. Bij de eerste lezing, sprekende over de noodzakelijkheid van evenredige vertegenwoordiging voor de Eerste Kamer, had ik voorgerekend, dat indien zekere eventualiteiten zich voordeden met de meerderheden in eenige provinciën, men hier zou kunnen verkrijgen 40 rechtschen en 10 linkschen. Leden der rechterzijde hebben mij toenmaals voorgehouden, dat deze berekeningen niets dan het product waren van een verhitte fantasie. Mijnheer de Voorzitter! De werkelijkheid is nog een stuk fantastischer dan ik had durven bestaan te veronderstellen: De werkelijkheid is geworden 42 van rechts, 8 van links.

Zij heeft een meerderheid opgeleverd, waarmede de rechterzijde zelf verlegen is, omdat zij beseft, dat in politiek opzicht nu nagenoeg alle representatieve waarde aan deze Kamer ontnomen is. En te gelijker tijd heeft deze ontbinding, die zoogenaamd geschiedde om de Provinciale Staten en dus indirect het volk te raadplegen over de aanhangige herzieningsvoorstellen, te gelijker tijd, zeg ik, heeft deze ontbinding het groteske resultaat opgeleverd, dat in meer dan één geval een zelfde provincie voorstanders en tegenstanders dier herziening is gaan afvaardigen!

Kortom, de gebeurtenissen van Juni jl. hebben over ons toch reeds zoo gebrekkige stelsel van wijziging der Grondwet een nieuw, schril licht geworpen.

Voeren zij m. i. voor de toekomst tot de slotsom, dat het referendum behoort te worden ingevoerd, voor het heden leveren zij een klemmend argument te meer op voor de aanneming o. a. van hoofdstuk III, omdat dit, door de evenredige vertegenwoordiging voor de Eerste Kamer verplichtend te stellen, althans een der fouten voorkomen zal, die thans gemaakt zijn. En daarna betrachte men grooten spoed met de wijziging van de Kieswet; ter vermijding van kiesrechtgeografie behoort zij het *Staatsblad* te bereiken vóór de uitslag der a.s. Statenverkiezingen bekend is.

Mijnheer de Voorzitter! Met deze opmerkingen over het nieuwe, dat sedert de eerste lezing heeft plaats gevonden, meen ik te kunnen besluiten.

Mijn partijgenooten en ik zullen dus onze stem geven aan al de hoofdstukken.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Sprekend namens velen mijner politieke vrienden, niet namens alle, wensch ik te verklaren, dat de voorstellen tot verandering in het Iste, IVde, Vde, VIIde, VIIIste en IXde hoofdstuk der Grondwet, en in de Additionnele Artikelen, zonder nadere opmerking worden aanvaard, maar dat bij velen onzer ernstige bezwaren bestaan tegen de voorgestelde veranderingen in het IIIde hoofdstuk der Grondwet, bij enkelen ook tegen die in hoofdstuk II.

Velen onzer keuren af het vastleggen van vrouwenkiesrecht in de Grondwet. Niet omdat daardoor de feitelijke toestand verandert, maar omdat daardoor de laatste stap van een o. i. verkeerde ontwikkeling van het kiesrecht door de Grondwet wordt bevestigd.

(Idenburg e. a.)

Verder wordt het door de meesten onzer in hooge mate betreurd, dat onder de tegenwoordige omtandigheden verhoogingen van uitgaven in de Grondwet worden vastgelegd; vooral omdat van die verhoogingen een ongunstige psychologische invloed kan uitgaan. Met name geldt dit de verhooging van de schadeloosstelling en van de pensioenen, toegekend aan de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Van deze verhooging kan worden aangenomen, dat zij in absoluten zin niet te hoog is; maar haar in werking treden op dit oogenblik kan de zedelijke kracht tot het bevorderen van bezuiniging in den Staatsdienst verzwakken van hen, die volgens de historische taak der Staten-Generaal allereerst zijn geroepen om den geldelijken gang der Staatshuishouding te controleeren.

Indien de materie, die is samengebracht in de veranderingsvoorstellen op hoofdstuk II en III over meer wetsontwerpen was verdeeld, zoodat bij de stemming over die wetsontwerpen meer de waardeering van de onderscheiden voorstellen tot uitdrukking kon worden gebracht dan thans het geval is, zou meer dan een van deze voorstellen ook door velen onzer niet worden aanvaard.

De samenvatting, die plaatsgreep, dwingt ons echter, vooral bij tweede lezing, het geheel in het oog te vatten en ook met de historie dezer wijzigingsvoorstellen te rekenen.

Verwerping van de voorstellen tot veranderingen in de hoofdstukken II en III zou medebrengen het vervallen van voorstellen, die door ons als verbeteringen, ten deele als belangrijke verbeteringen, worden beschouwd. Wij rekenen daartoe de voorgestelde veranderingen in de regeling van de Troonsopvolging en ook het vervallen van het voorschrift, dat de uitoefening van het kiesrecht verplicht is, om van andere te zwijgen.

Voorts geven wij er ons rekenschap van, dat de tegenwoordige voorstellen tot veranderingen in hoofdstuk III ontstaan zijn als gevolg van het overleg — na aanvankelijke verwerping — tusschen de Regeering en deze Kamer van de Staten-Generaal; dat daarbij op belangrijke wijze is te gemoet gekomen aan onzerzijds geopperde bezwaren en dat na deze tegemoetkoming die voorstellen door de antirevolutionnaire leden van de toenmalige Kamer in eerste lezing zijn aanvaard.

Het zijn deze overwegingen, die er ons toe leiden om, ondanks de bezwaren, die bestaan, onzen steun aan deze voorstellen tot verandering van de Grondwet niet te onthouden.

De heer **Arntz**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een korte verklaring, dat ik mijn stem niet kan geven aan de hoofdstukken II, III en IX. Ik voor mij sta op het standpunt, dat de geheele Grondwetsherziening, zooals zij nu opnieuw bij deze Kamer is ingediend, uit den tijd is en ik ben er van overtuigd, wanneer de Regeering er opnieuw mede moest komen, dit niet zou gebeuren.

De bezwaren tegen genoemde hoofdstukken zijn heden en bij eerste instantie zoo ruimschoots naar voren gebracht, dat ik dat achterwege kan laten.

Alhoewel ik de overige hoofdstukken van weinig gewicht en niet urgent vind, zal ik daaraan mijn stem geven.

De heer **van Wassenaer van Catwijck**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch ook een kort woord te zeggen, omdat ik bij een vorige gelegenheid heb gestemd voor hoofdstuk III en nu van plan ben daartegen te stemmen. Van de redenen, die mij daartoe bewegen, wensch ik rekenschap af te leggen.

De Regeering is eerst gekomen met een voorstel tot invoering van de evenredige vertegenwoordiging voor de Eerste Kamer, waarbij de verkiezing ongeveer gelijk zou zijn als die voor de Tweede Kamer. Ik heb daartegen gestemd hoofdzakelijk op grond van de getroffen regeling, die ik zeer slecht vond. Toen kwam de Regeering met het voorstel, dat thans voor ons ligt. Mijn grootste bezwaar daartegen was hetgeen wordt vermeld op bladz. 2 van het Voorloopig Verslag, uitgebracht op 5 Mei 1922, dat men bij evenredige vertegenwoordiging geen gelegenheid heeft om een eminent man,

(van Wassenaer van Catwijck c. a.)

die tusschentijds beschikbaar komt, in de Kamer te brengen, waardoor deze Kamer op een hoog peil zou worden gehouden. In de tweede plaats was mijn bezwaar, dat de band met de provincie principieel werd doorgesneden, terwijl aan dien band in verscheidene provincies zeer wordt gehecht. Mijn derde bezwaar was, dat het mij onmogelijk scheen, om de aftreding van de helft der leden om de drie jaar zoo te regelen, dat deze ook zou kunnen gelden voor partijen, die maar één lid in deze Kamer brengen.

Niettemin heb ik voor hoofdstuk III gestemd, omdat ik meende, dat het mogelijk zou zijn, een bevredigende oplossing te vinden, en ik de gelegenheid daartoe niet wilde afsnijden. Maar sindsdien zijn er maanden verloopen, en is mij niet gebleken, dat iemand zulk een bevredigende oplossing gevonden heeft. Onder deze omstandigheden acht ik het beter, niet een voorschrift in de Grondwet op te nemen, dat m.i. niet voor een goede uitvoering vatbaar is. Ik zal dus stemmen tegen hoofdstuk III.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Nu ik voor de derde maal het voorrecht heb in deze Kamer te mogen antwoorden op de redevoeringen van geachte leden naar aanleiding van ingediende voorstellen tot Grondwetsherziening, zal het u niet verwonderen, dat ik mij niet aan een lang betoog te buiten ga.

De heer Verkouteren heeft een buitengewoon interessante beschouwing geleverd naar aanleiding van de vraag of het gewenscht ware in de Grondwet een regeling te treffen over het door hem ook niet ontkende recht van een vorst om te abdiceeren.

Heb ik den geachten afgevaardigde wél gevolgd, dan heeft hij een uitdrukking gebezigd, die ik nu mag overnemen. Hij zeide: wat ik nu bespreek, ik veroorloof mij geen aanmerking te maken op uw leiding, Mijnheer de Voorzitter, is eigenlijk buiten de orde. Het is in eerste lezing, en ook in de herhaling van de eerste lezing, niet ter sprake gekomen. Wel is waar is het met eenige woorden behandeld in het Voorloopig Verslag en in de Memorie van Antwoord is daarop weerklank gegeven, maar de grondige wijze, waarop de geachte afgevaardigde daarover heeft gesproken, vindt men in het Voorloopig Verslag niet weergegeven.

In ieder geval, de hoofdzaak, waarop de geachte afgevaardigde kwam, en hij verwees daarbij naar het buitenland, is de herinnering aan een feit, dat zich in Engeland heeft voorgedaan en daarover is heden voor het eerst in deze Kamer een woord gezegd. Nu is het wel mogelijk, dat het bij een volgende Grondwetsherziening gewenscht zal zijn, dit punt nader onder de oogen te zien, omdat het, vooral gelet op de opvattingen van de rechten en de plichten van een vorst, misschien gewenscht is, in de richting van den geachten afgevaardigde een oplossing te vinden.

Intusschen heeft de geachte afgevaardigde een opmerking gemaakt, die wel even besproken dient te worden, nl. de vraag, of het redelijk is, dat kinderen van een vorst, na diens troonsafstand verwekt, al dan niet rechthebbende zijn op den Troon.

De geachte afgevaardigde zal zich herinneren, dat bereids bij de Grondwetsherziening van 1887 naar aanleiding van deze vraag een discussie is gevoerd. Herinner ik het mij wèl, dan heeft de toenmalige afgevaardigde, den heer Rooseboom, een amendement voorgesteld, om in de Grondwet duidelijk neer te schrijven, hetgeen de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, de heer Heemskerk, meende, dat er reeds in stond.

Dat amendement is evenwel verworpen en als gevolg daarvan trekt de eene partij, vertegenwoordigd, zooals in de Memorie van Antwoord is gezegd, door de heeren de Beaufort en Lohman, de conclusie, dat die kinderen niet troongerechtigd zijn, terwijl de ander partij beweert, dat het recht van kinderen, verwekt na troonsafstand, op den Troon vaststaat.

Maar dat is een zoogenaamde historische bijzonderheid. Het komt hier evenwel aan op de vraag, of het in het licht

(Minister **Ruys de Beerenbrouck**.)

van deze Grondwetsvoorstellen redelijk is, kinderen, verwekt na den troonsafstand, tot den Troon te roepen. Ik geloof, dat, nu men eenmaal is uitgegaan van de stelling, dat vorstenkinderen, waarvan men vermoeden kan, dat zij vervreemd zijn geraakt van het Nederlandsche volk, niet in aanmerking moeten komen te eeniger tijd voor den Troon, tot die categorie ook moeten worden gerekend de kinderen, waarover het hier gaat. Wil men dus logisch zijn, dan moet men ook deze uitsluiten.

Van den geachten afgevaardigde, die van een andere meening uitgaat en zegt: wees gelukkig, dat er nog vorstenkinderen zijn, die in aanmerking kunnen komen, is het begrijpelijk, dat hij ze gaarne als troongerechtigd zou erkend zien.

Over hoofdstuk III zijn nog door eenige geachte afgevaardigden beschouwingen geleverd over twee onderwerpen, nl. over de schadeloosstelling van de leden der Tweede Kamer en over de evenredige vertegenwoordiging bij de keuze der leden der Eerste Kamer.

Met instemming heb ik gehoord hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Idenburg gezegd heeft. In absoluten zin, zeide hij, is de verhooging van f 3000 op f 5000 niet te hoog. Daarin heeft de geachte afgevaardigde gelijk. Maar — voegde hij er bij — wij hebben tegen de verhooging bezwaar, al zullen wij over dat bezwaar heenstappen, omdat wij vinden, dat in dezen tijd, waar eerste eisch van Staatsbeleid is bezuiniging, het niet aangaat deze verhooging te steunen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel de vraag, zonder haar te beantwoorden: indien op dit oogenblik met de Grondwetsherziening een aanvang zou moeten worden gemaakt, zouden er dan niet verschillende personen zijn, die maanden geleden dit voorstel deden — ik denk aan leden der Staatscommmissie en der Regeering — die nu in de maand November 1922 niet dat voorstel zouden doen?

Ik kan mij dat voorstellen, maar nog eens, het voorstel ligt er, heeft er gelegen gedurende zoovele maanden en er is op het oogenblik niets aan te veranderen. Nu kan men zeggen: mijn bezwaar hiertegen is zoo groot, dat alles wat overigens voor goeds in hoofdstuk III staat, door mij overboord wordt geworpen.

Het spreekt vanzelf, dat de Regeering dit standpunt niet kan deelen. Integendeel, erkennende de billijkheid, de begrijpelijkheid van de bezwaren van de verschillende geachte afgevaardigden, zou ik toch in overweging willen geven, om, voor zoover zij hun eindoordeel niet reeds hebben vastgesteld, dit nog eens te herzien en met het oog op de voordeelen, gelegen in de aanneming van de andere onderdeelen van hoofdstuk III, hun stem voor dit hoofdstuk uit te brengen.

De evenredige vertegenwoordiging der Eerste Kamer. De geachte afgevaardigde de heer de Gijselaar heeft gezegd: gij zult zien, het is best mogelijk, dat na eenige jaren de evenredige vertegenwoordiging over de geheele linie wordt afgeschaft.

De heer **de Gijselaar**: Reeds nu is de toestand dikwijls minder goed en zelfs binnen zeer weinige jaren zal men geen voldoende materiaal meer hebben om de colleges van Gedeputeerde Staten en van wethouders behoorlijk te bezetten. En binnenkort zullen sommige leden van Gedeputeerde Staten en van burgemeester en wethouders beslist in voldoend aantal capaciteiten te kort schieten.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Het is moeilijk voor een Minister van Binnenlandsche Zaken om op dit oogenblik zich uit te spreken over de vraag of er thans reeds colleges van Gedeputeerde Staten en van burgemeester en wethouders zóó slecht zijn samengesteld, dat er niet mee te eggen en te ploegen valt. Daarover mag ik hier geen oordeel uitspreken. Dat kan ik elders doen. Maar wat de geachte afgevaardigde hier bij interruptie gezegd heeft, komt toch overeen met hetgeen ik zooeven heb opgemerkt. Ik zeide begrepen te hebben dat de geachte afgevaardigde bedoelde: het gaat er heen en nu versterkt hij mij in mijn opvatting, waar hij zegt: in sommige colleges is het reeds zóo erg, dat het zoo niet verder kan.

Indien dat werkelijk zoo mocht zijn, dan zal over eenige jaren de evenredige vertegenwoordiging, althans voor de

6de VERGADERING. — 29 NOVEMBER 1922.

212. Grondwetherziening.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

Provinciale Staten en gemeenteraden, wel moeten verdwijnen.

En tegenover dat argument, indien het een argument is, staat dan toch een ander argument. Ik heb nooit gehoord, dat in het buitenland de ervaring, met de evenredige vertegenwoordiging opgedaan, nu zoo verschrikkelijk is, als dat in ons land het geval zou zijn. Integendeel, langzamerhand breidt het aantal landen, waar de evenredige vertegenwoordiging is ingevoerd, zich uit. Maar ik meen, dat er iets uit het oog wordt verloren, nl. dit. Wanneer men de werking van de evenredige vertegenwoordiging in ons land bestrijdt, denkt men — en dat spreekt vanzelf — in de eerste plaats aan het Nederlandsche stelsel van evenredige vertegenwoordiging, het stelsel, zooals het hier werkt. Maar waar staat geschreven, dat het Nederlandsche stelsel niet kan worden verbeterd? Waar staat geschreven, dat men bij de beoordeeling van de evenredige vertegenwoordiging zich krampachtig moet vastklemmen aan het stelsel, dat nu geldt? Dat kan ieder oogenblik worden veranderd. Dz zaak is in voortdurende studie bij het Centraal Stembureau, samengesteld uit zeer deskundige personen, want, behalve het wetenschappelijke, zit er ook wel een beetje politiek in de evenredige vertegenwoordiging en daarom zeg ik: samengesteld uit wetenschappelijke personen van verschillende politieke richtingen.

Naar aanleiding van hetgeen naar ik meen ook de geachte afgevaardigde de heer van Embden heeft opgemerkt, kan ik mededeelen, dat nu reeds maanden het Centraal Stembureau doende is met de voorbereiding van een wetsontwerp tot wijziging van de Kieswet met het oog op de verkiezing bij wijze van evenredige vertegenwoordiging van de leden der Eerste Kamer.

Zooals ik heb medegedeeld, zal getracht worden aan de bezwaren, die ook in deze vergadering zijn geuit, te gemoet te komen. Een der bezwaren is, dat door de evenredige vertegenwoordiging de provinciale band tusschen kiezers en gekozenen zou worden doorgeknipt. In hoeverre aan dit bezwaar kan worden te gemoet gekomen, maakt op dit oogenblik een punt van ernstig onderzoek uit bij het Centraal Stembureau. Ik vlei mij met de hoop — naar aanleiding van een mededeeling, die ik dezer dagen heb ontvangen — dat binnen korten tijd dat deskundige lichaam mij een voorstel zal doen, dat dan na eenigen tijd de Tweede Kamer der Staten-Generaal zal bereiken en daarna — als het de Tweede Kamer gepasseerd zal zijn — ook de Eerste Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer van Embden heeft herinnerd aan zijn voorspelling, dat de Eerste Kamer wel eens zou kunnen samengesteld zijn uit een meerderheid van 80 pct. Inderdaad, hij heeft wil van die voorspelling: het is niet 80, het is 84 pct. geworden. Hoe men nu kan ontkennen, dat een dergelijke uitslag van een met het oog op de Grondwetsherziening ontbonden Eerste Kamer een argument is voor evenredige vertegenwoordiging, dat ontgaat mij. Ik begrijp, dat de geachte afgevaardigde de heer van Embden er genoegen in heeft een dergelijke mededeeling hier spelenderwijze te doen, maar ik behoef daar niet op in te gaan. Al de overwegingen, die hij naar voren gebracht heeft, doen toch niet verdwijnen deze stelling, dat in het jaar 1922 de Provinciale Staten, Eerste Kamerleden kiezende, niet volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging, maar volgens het meerderheidsstelsel, om welke overwegingen dan ook, naar het Binnenhof gestuurd hebben 42 leden van de rechterzijde, terwijl eigenlijk iedereen moest zeggen, dat dit zeker 12 te veel zijn. Dat men daaruit nu niet kan afleiden, dat er toch voor een behoorlijk ingericht stelsel van evenredige vertegenwoordiging veel te zeggen is, begrijp ik niet.

Heb ik het wél, dan heb ik, mijn aanteekeningen volgende, de hoofdzaak van hetgeen door de geachte afgevaardigden gezegd is, beantwoord. Ik besluit met de hoop uit te spreken, dat de vereischte meerderheid voor de verschillende hoofdstukken van deze Grondwetsherziening zal worden verkregen en dat verschillende afgevaardigden, die blijkens hetgeen hier medegedeeld is nog aarzelen, over hun bezwaren zullen heenstappen en zich zullen voegen bij hen, die hun stem voor deze wetsontwerpen zullen uitbrengen.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

De heer **H. Franssen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb afgewacht wat Zijn Excellentie zou antwoorden op de door den heer de Gijselaar ingebrachte bedenkingen in verband met de veranderde tijdsomstandigheden, daar ik deze bedenkingen deel, maar hetgeen Zijn Excellentie te dien aanzien gezegd heeft, heeft geen verandering kunnen brengen in mijn voornemen om tegen hoofdstuk III te stemmen. Ik wensch alleen dit te zeggen, ter motiveering van mijn stem.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet tot verandering in het Iste hoofdstuk der Grondwet (212) wordt in stemming gebracht en met algemeene (42) stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Smeenge, de Vos van Steenwijk, Gilissen, van Embden, van der Hoeven, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, Haazevoet, van Lanschot, Anema, Slingenberg, H. Franssen, Heerkens Thijssen, W. Fransen, Smits, Janssen, van der Maesen de Sombreff, de Veer, Westerdijk, Idenburg, S. de Vries, Schönfeld, L. de Vries, Croles, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Arntz, de Gijselaar, Dobbelmann, Steger, Wibaut, van Loon, Diepenhorst, de Waal Malefijt, van den Berg, Douwes, Mendels, Sytsma, Beelaerts van Blokland, mevrouw Pothuis—Smit en de Voorzitter.

Afwezig bij deze stemming was de heer Haffmans.

Het ontwerp van wet tot verandering in het IIde hoofdstuk der Grondwet (212) wordt in stemming gebracht en aangenomen met 41 stemmen tegen 1 stem.

Vóór hebben gestemd de heeren de Veer, Westerdijk, Idenburg, S. de Vries, Schönfeld, L. de Vries, Croles, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, de Gijselaar, Dobbelmann, Steger, Wibaut, van Loon, Diepenhorst, de Waal Malefijt, van den Berg, Douwes, Mendels, Sytsma, Beelaerts van Blokland, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Smeenge, de Vos van Steenwijk, Gilissen, van Embden, van der Hoeven, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, Haazevoet, van Lanschot, Anema, Slingenberg, H. Franssen, Heerkens Thijssen, W. Fransen, Smits, Janssen, van der Maessen de Sombreff en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd de heer Arntz.

Afwezig was bij deze stemming de heer Haffmans;

het ontwerp van wet **tot verandering in het IIIde hoofdstuk der Grondwet (212).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **d'Aumale van Hardenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn voornemen, onder verwijzing naar de verklaring, welke door mij in deze Kamer is afgelegd op 11 Mei j.l. (*Handelingen* bladz. 947), mijn stem te motiveeren tegen dit hoofdstuk, in hoofdzaak wat betreft de verhooging van de schadeloosstelling van de leden der Tweede Kamer.

Waar de gronden daartoe echter op zoo uitnemende wijze zijn uiteengezet door den geachten afgevaardigde den heer de Gijselaar, heb ik daaraan niets toe te voegen; ik zou de Kamer slechts ophouden door in herhalingen te vervallen en daarom ik zie van het woord af.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met 33 tegen 9 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Haazevoet, van Lanschot,

(Voorzitter.)

Anema, Slingenberg, Heerkens Thijssen, Smits, Janssen, van der Maessen de Sombreff, de Veer, Westerdijk, Idenburg, S. de Vries, Schönfeld, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Dobbelmann, Steger, Wibaut, van Loon, Diepenhorst, de Waal Malefijt, van den Berg, Douwes, Mendels, Beelaerts van Blokland, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Smeenge, de Vos van Steenwijk, Gilissen, ven Embden, van der Hoeven, van Basten Batenburg en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren d'Aumale van Hardenbroek, H. Franssen, W. Fransen, L. de Vries, Croles, Arntz, de Gijselaar, Sytsma en van Wassenaer van Catwijck.

Afwezig was bij deze stemming de heer Haffmans.

Het ontwerp van wet tot verandering in het IVde hoofdstuk der Grondwet (212) wordt aangenomen met 41 tegen 1 stem.

Vóór hebben gestemd de heeren Beelaerts van Blokland, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Smeenge, de Vos van Steenwijk, Gilissen, van Embden, van der Hoeven, van Wassenaer van Catwijk, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, Haazevoet, van Lanschot, Anema, Slingenberg, H. Franssen, Heerkens Thijssen, W. Fransen, Smits, Janssen, van der Maesen de Sombreff, de Veer, Westerdijk, Idenburg, S. de Vries, Schönfeld, L. de Vries, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Arntz, de Gijselaar, Dobbelmann, Steger, Wibaut, van Loon, Diepenhorst, de Waal Malefijt, van den Berg, Douwes, Mendels, Sytsma en de Voorzitter.

Tegen heeft gestemd de heer Croles.

Afwezig was bij deze stemming de heer Haffmans.

Het ontwerp van wet tot verandering in het Vde hoofdstuk der Grondwet (212) wordt met algemeene (42) stemmen aangenomen.

Afwezig was bij deze stemming de heer Haffmans.

Het ontwerp van wet tot verandering in het VIIde hoofdstuk der Grondwet (212) wordt met algemeene stemmen (42) stemmen aangenomen.

Afwezig was bij deze stemming de heer Haffmans.

Het ontwerp van wet tot verandering in het VIIIste hoofd stuk der Grondwet (212) wordt met algemeene (41) stemmen aangenomen.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren van Loon en Haffmans.

Het ontwerp van wet tot verandering in het IXde hoofdstuk der Grondwet (212) wordt in stemming gebracht en met 37 tegen 3 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Idenburg, S. de Vries, Schönfeld, L. de Vries, Croles, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Steger, Wibaut, Diepenhorst, de Waal Malefijt, van den Berg, Douwes, Mendels, Sytsma, Beelaerts van Blokland, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Smeenge, de Vos van Steenwijk, Gilissen, van Embden, van der Hoeven, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, Haazevoet, van Lanschot, Slingenberg, H. Franssen, Heerkens Thyssen, W. Fransen, Smits, Janssen, van der Maesen de Sombreff, de Veer, Westerdijk en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Arntz, de Gijselaar en Dobbelmann.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren van Loon, Anema en Haffmans.

Het ontwerp van wet tot verandering in het XIde hoofdstuk der Grondwet (212), wordt in stemming gebracht en met algemeene (41) stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Steger, Wibaut, Diepenhorst, de Waal Malefijt, van den Berg, Douwes, Mendels, Sytsma, Beelaerts van Blokland, mevr. Pothuis—Smit, de heeren Smeenge, de Vos van Steenwijk, Gilissen, van Embden, van der Hoeven, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, Haazevoet, van Lanschot, Slingenberg, H. Franssen, Heerkens Thijssen, W. Fransen, Smits, Janssen, van der Maesen de Sombreff, de Veer, Haffmans, Westerdijk, Idenburg, S. de Vries, Schönfeld, L. de Vries, Croles, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Arntz, de Gijselaar, Dobbelmann en de Voorzitter.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren van Loon en Anema.

Het ontwerp van wet tot verandering van de Additionnele Artikelen der Grondwet (212) wordt met algemeene (40) stemmen aangenomen.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren van Loon, van Lanschot en Anema.

De Voorzitter: Thans rest mij een woord van hulde te brengen aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken, waar hij deze Grondwetsherziening in veilige haven heeft binnengeloodst.

Ik deel mede, dat het in mijn voornemen ligt, de Kamer weder tegen 19 December a.s. bijeen te roepen.

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet houdende regeling in zake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs Rijkswegen. (52)

Men achtte de uitdrukking, opgenomen in artikel 4, *„langs of dichtbij een Rijksweg"* te vaag en onbestemd. Het zou de voorkeur verdiend hebben een afstand te bepalen in meters.

Vastgesteld den 29sten November 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1922. (102)

Men verzocht om ook de eventueele wijzigingen in het eindcijfer der begrooting in het wetsontwerp zelf op te nemen. Zij worden thans alleen vermeld in de Memorie van Toelichting. Doch nu het oorspronkelijk ingediend ontwerp bij Nota van Wijziging veranderingen heeft ondergaan, zijn die eindcijfers niet meer te overzien zonder nadere becijfering.

Vastgesteld den 29sten November 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1920;

2°. wijziging en verhooging van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1920. (106)

Het afdeelingsonderzoek van deze ontwerpen van wet heeft de navolgende uitkomsten gehad.

Men wees er op, dat deze wetsontwerpen de oorspronkelijke begrooting met niet minder dan f 325 000 000 verhoogen, alzoo eene vermeerdering van het aanvankelijk bedrag met 50 %. Het toch reeds zoo aanmerkelijke tekort wordt andermaal met f 155 000 000 vermeerderd. Men achtte het ongewenscht, dat deze belangrijke uitgaven worden voorgelegd bij een ontwerp tot verhooging der begrooting, waardoor aan de Tweede Kamer het recht van amendement ontnomen wordt. Immers het is voor de Tweede Kamer niet wel mogelijk, om zich bij amendement te verzetten tegen uitgaven, welke reeds gedaan zijn. Onder die uitgaven zijn er vele, die, zoo zij aanvankelijk op de begrooting hadden gestaan en alzoo feitelijk nog niet waren geschied, een onderwerp van gedachtenwisseling en critiek hadden kunnen uitmaken. Eenige posten zouden bij amendement wellicht hebben kunnen worden verwijderd.

Men wees o.a. op het verplaatsen der inschepingsplaats naar Tandjong Priok, waarvan de kosten ± f 6 500 000 bedroegen. (*Onderafdeeling* 155, hoofdstuk II).

Men vroeg, welke maatregelen de Minister dacht te nemen, dat zoo iets zich in de toekomst niet zoude herhalen.

Vastgesteld den 29sten November 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (229)

Naar aanleiding van de verhooging van artikel 77 werd opgemerkt, dat als reden van de vertraagde aanvraag van gelden, waarvoor deze suppletoire begrooting dient, ook had mogen worden genoemd de omstandigheid, dat het Departement de om subsidie verzoekende vereenigingen vaak buitengewoon lang op antwoord en op beslissing laat wachten.

Vastgesteld den 29sten November 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920. (274)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet vroeg men, of het Rijk er zeker van is, de in zake de Woningwet verstrekte voorschotten, welke in de honderden millioenen loopen, op den daartoe bestemden tijd van de gemeenten terug te krijgen.

Vastgesteld den 29sten November 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

7de VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 19 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur: 8½ uur avond.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. boekwerken; 4°. verzoekschriften; 5°. verklaringen van adhaesie; 6°. afschriften; 7°. ontwerp van wet. — Trekking der afdeelingen. — Schorsing en hervatting der vergadering. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van voorzitters en ondervoorzitters van de afdeelingen. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 45 leden, te weten:

de heeren Anema, Idenburg, de Waal Malefijt, H. Franssen, van Lanschot, W. Fransen, Westerdijk, Smeenge, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Gijselaer, de Veer, Diepenhorst, S. de Vries, Douwes, de Vos van Steenwijk, Slingenberg, L. de Vries, Croles, Bosch van Oud-Amelisweerd, Haazevoet, Janssen, Dobbelmann, Schönfeld, van der Does de Willebois, d'Aumale van Hardenbroek, Gilissen, Arntz, Steger, van Loon, Verkouteren, van Wassenaer van Catwijck, Heerkens Thijssen, Sytsma, Wibaut, Beelaerts van Blokland, Mendels, Smits, Blomjous, Haffmans, Slotemaker de Bruine, van Basten Batenburg, van der Maesen de Sombreff, Wittert van Hoogland en van Embden.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgkurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van der Hoeven, wegens ambtsbezigheden; van den heer de Vlugt, ook morgen en overmorgen; van den heer Verheijen, wegens ongesteldheid; van den heer van den Berg, misschien ook morgen; van den heer van der Lande, wegens verblijf in het buitenland, deze week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van het Departement van Buitenlandsche Zaken, daarbij mededeelende, dat de op 27 December 1890 gesloten en laatstelijk op 26 Maart 1904 (*Staatsblad* n°. 106) verlengde telegraafovereenkomst, met België en Frankrijk, met ingang van 1 Augustus 1920 buiten werking is gesteld.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende boekwerken:

Koloniale Postspaarbank in Suriname, Verslag over het jaar 1921;

Statuten en Huishoudelijk Reglement van den „Bond van Surinamers in Nederland";

Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam. Verslag over 1921;

Dr. H. D. Benjamins „Nogmaals Suriname's Westgrens". (Overdruk uit „de West-Indische Gids") (v. d. S.);

(Voorzitter.)

Jaarverslag der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg over 1918 en 1919 II;

„Het Schip" orgaan voor Scheepsbouw en Scheepvaart, 4de Jaargang, n°. 24;

Dienst der Pestbestrijding in Nederlandsch-Indië. Verslag over 1921;

H. van Kol: „Les Mandats Coloniaux et la Société des Nations.";

Verslag van de Gouvernementsvervoerdiensten te Water in Nederlandsch-Indië over 1921;

Manuel à l'usage des Membres du Sénat et de la Chambre des Représentants. 1922;

Verslag van den toestand der Provincie Groningen over het jaar 1921;

Rapport en bijlage van de Alcoholbestrijdingscommissie, ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 7 September 1918, n°. 28;

Ontwerp-Drankordonnantie met Memorie van Toelichting, samengesteld door de leden der Alcoholbestrijdingscommissie mr. F. van Walsem en dr. H. Bervoets;

Mr. F. van Walsem. Rapport in zake de toepassing en de resultaten van het absoluut alcoholverbod in de Vereenigde Staten van Amerika;

G. van Es en H. L. Driesen. Inventaris der doop-, trouw-, begraaf- en successieregisters, berustende in het Rijksarchiefdepôt van Noordholland;

Dr. Abdul Rivai dalem Volksraad;

Departement van Gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië. Verslag van den zoutaanmaak op Madoera over de jaren 1920 en 1921.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

4°. de volgende verzoekschriften:

drie, houdende verzoek om het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der Stoomwet te verwerpen, van:

de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Haarlem en omstreken;

het bestuur der Vereeniging van Sleepdienst-ondernemers te Rotterdam;

H. A. de Vries c.s., verhuurders van locomobielen en stoomketels, te Amsterdam;

zes, houdende verzoek tot verwerping van het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet, van:

het bestuur van den Nederlandschen Aannemersbond te Amsterdam,

het hoofdbestuur van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem;

het bestuur van den Patroonsbond voor de bouwbedrijven in Nederland, te Amsterdam;

als voren van de Nederlandsche Vereeniging van IJzerhandelaren, te Amsterdam;

als voren van de Vereeniging van Handelaren te Groningen;

de Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek, te Delft;

het bestuur der Vereeniging van eerste rangs hotels en restaurants in Nederland en zijn koloniën;

een, van het dagelijksch bestuur van het Christelijk Nationaal Vakverbond en het Bureau voor de R.-K. Vakorganisatie, houdende verzoek tot aanneming van voormeld ontwerp van wet;

een, van het bestuur van den Bond van Indische rechtskundigen in Nederland, betreffende „de Indische begrootingsontwerpen voor het dienstjaar 1923, in het bijzonder afdeeling V, onderafdeeling 505 A: Voorbereiding van de oprichting van een rechtsgeleerde hoogeschool".

Deze adressen zullen worden gezonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

(Voorzitter.)

5°. de volgende verklaringen van adhaesie:

van het Bureau der Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Zeeuwsche Eilanden, te Middelburg, aan het adres van de besturen der Christelijke Werkgeversvereeniging, enz., betreffende het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet;

als voren van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor het Land van Maas en Waal, in zake als voren;

als voren van het hoofdbestuur van den Nederl. R.-K. Bond van Schoenfabrikanten, aan de adressen van het Verbond der Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, enz., in zake het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet;

als voren van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor het Land van Maas en Waal, in zake als voren;

179, aan het adres van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, in zake het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet, van:

A. van Gogh Jz. & Zn., houthandelaars, te den Haag;

Wildschut & Co., stoomolieslagerij, te Wormerveer;

Maatschappij De Houthandel, v/h A. H. M. Wesselink, te Hengelo;

C. de Jong & Zonen, Sigarenfabriek „Excelsior" te Apeldoorn;

Felix Clercx Stoomhoutzagerij, te Helmond;

naamlooze vennootschap: Leeuw, Papierwarenfabriek, te Leeuwarden;

naamlooze vennootschap: Ned. Kunstzijdefabriek, te Arnhem;

naamlooze vennootschap: Kalkzandsteenfabriek van R. Roelfsema, te Groningen;

naamlooze vennootschap: Stoomkuiperij v/h Aug. Simons & Zonen, te Oosterhout;

naamlooze vennootschap: Electrische Schoenfabriek „De Eendracht", te Oosterhout;

A. Deckers, aannemer, te Heerlen;

Maatschappij tot Exploitatie van Limburgsche Steenkolenmijnen, te Heerlen;

.... Spoorweg Maatschappij Domaniale Steenkolenmijnen, te Kerkrade;

Maatschappij tot Exploitatie der Steenkolenmijnen Laura & Vereeniging, te Eygelshoven;

naamlooze vennootschap: Nederlandsche Steenkolenmijnen „Willem-Sophia", te Spekholzerheide;

Naamlooze Vennootschap „Bergerode", Maatschappij tot Exploitatie van Mineralen, te Heerlen;

Jos. Meulenberg, te Heerlen;

Jos. Kessels—Roos, Broodfabriek „De Ster", te Heerlen; Beckers—Kotens Steenfabriek, te Heerlen;

Electrische Boek- en Handelsdrukkerij Jos. Penners v/h firma Penners & Co., te Heerlen;

naamlooze vennootschap: Glasindustrie „Leufkens", te Heerlen;

Heerlensche Timmerfabriek Wijsbek, Soons & Co., te Heerlen;

H. Burgemeister Jr., Machinefabriek „Heerlen", te Heerlen;

Gebroeders Morisco Dz., sigarenfabriek, te Numansdorp;

naamlooze vennootschap: Papierfabriek „De Hoop", v/h W. C. Huiskamp & Co., te Eerbeek;

naamlooze vennootschap: Nederlandsche Instrumenten- en Electrische Apparatenfabriek „Nieraf", te Utrecht;

Naamlooze Vennootschap „De Veluwe", te Nunspeet;

naamlooze vennootschap: Stoom Chocolade & Delicatessenfabriek „Beja", te Breda;

naamlooze vennootschap: Wollenstoffenfabriek André van Spaendonck & Zonen, te Tilburg;

J. M. Meihuizen & Zoon, houthandel, te Wildervank;

naamlooze vennootschap: Steenfabriek „Hitland", te Krimpen;

naamlooze vennootschap: Kantoorboekhandel en Drukkerij v/h Blikman en Sartorius, te Amsterdam;

Horst & Maas, sigarenfabrikanten, te Deventer;

J. J. Meder & Zoon, te Amsterdam;

J. W. Mijnlieff, Steenfabriek „De Liesbosch", te Utrecht;

C. Oversloot, te Rotterdam;

naamlooze vennootschap: Houthandel v/h J. B. van Bruggen, te Groningen;

A. W. Roosen de Bakker, stoomschoenfabriek, te Oisterwijk;

R. Vermeulen en Zonen, steenfabrikanten, te Leeuwarden;

„C. H. Eckhart's Meubelfabriek", naamlooze vennootschap, te Rotterdam;

„Electrotechnische Industrie", v/h W. Smit & Co., te Slikkerveer;

Koninklijke Haarlemsche Brood- en Meelfabriek, te Haarlem;

Z.-H. Stoom-Vruchtensap- en Jamfabrieken Willem Varossieau L.zn., te Alphen a/d Rijn;

firma Jos. Marres, zoutziederijen, te Maastricht;

Maastrichtsche Spijker- en Draadnagelfabriek v/h Th. Regout & Co., te Maastricht;

Naamlooze Vennootschap „De Faam", P. A. de Bont's Fabriek van Chocolade en Suikerwerken, te Breda;

Maatschappij tot Exploitatie van gronden Rozenhagen, te Haarlem;

Maatschappij tot Exploitatie van gronden Veenenburg-Elsbroek, te Lisse;

Naamlooze Vennootschap Aug. de Meijer Zonen's Expeditie & Agentuurmaatschappij, te Terneuzen;

naamlooze vennootschap Houtkooperij en Houtzagerij „De Roos", v/h Gebr. van Buuren van Heijst, te Vlaardingen;

G. J. van Heek & Zonen, te Rigtersbleek-Enschedé;

naamlooze vennootschap Houthandel v/h A. J. K. Grond, te Amsterdam;

... Wielen de Bruijn & Grever, lederfabrikanten, te Druten;

Duys & Co., distillateurs, te Schiedam;

J. H. van Gent, te Schiedam;

Kristal Glas- en Aardewerkfabrieken de Sphinx, te Maastricht, en vier anderen;

naamlooze vennootschap J. Brouwers' Lakenfabrieken, te Tilburg;

J. J. Bouvy & Zoon, Zeepziederij „De Pauw", te Muiden;

naamlooze vennootschap Grasso's Machinefabrieken, te 's Hertogenbosch;

Elster & Co., Gasmeterfabriek, te Rotterdam;

J. van Esser, Hammermolen, te Neer;

firma M. A. van der Eerden, te Boxtel;

Pessers van Zuylen, dekenfabriek, te Tilburg;

S. de Cock & Zonen Stoomfabriek van Wollen Dekens, te Tilburg;

naamlooze vennootschap Distilleerderij, Likeurstokerij enz. van G. Polak Gzn., te Groningen;

naamlooze vennootschap Fabriek van Klinknagels & Machinaal Breeuwwerk v/h J. Smit, te Slikkerveer;

J. A. Verbunt, te Tilburg;

Stoomtapijtfabrieken van Brouwer & van der Heyden, te Hilversum;

(Voorzitter.)

Biscuitfabriek „De Lindeboom", firma wed. B. van Doesburg, te Amsterdam;

naamlooze vennootschap Waalsteenfabriek v/h van Binsbergen & van de Pol, te ....;

Arie Veen, te Hilversum;

naamlooze vennootschap Mechanische Tapijtweverij van H. J. Peters, te Deventer;

Delftsche Leerlooierij en Drijfriemenfabriek v/h A. Adam, te Delft;

B. A. van de Ven & Co., te Delft;

Meijer Blomhof Jzn., sigarenfabriek, te Eindhoven;

naamlooze vennootschap Wollenstoffenfabriek Gebr. Diepen, te Tilburg;

naamlooze vennootschap Hollandia Fabrieken Kattenburg & Co., te Amsterdam;

naamlooze vennootschap Nederlandsche Sigarenfabrieken „Globe", v/h Ypes & Posthumus & v. d. Sanden & Co., te Utrecht;

Constructiewerkplaatsen en Werktuigenfabriek De Ned. Staalindustrie, te Rotterdam;

van der Worp & Co., te Druten;

S. Kanteman & Zonen, te Hengelo;

Catz & Zoon van Pekela, te Groningen;

P. Bokma, likeurstoker, distillateur, wijnhandelaar, te Leeuwarden;

naamlooze vennootschap: Wollenstoffenfabriek Frans Mutsaerts & Zonen, te Tilburg;

Fr. van Beneden, verlichtingsartikelen enz., te Maastricht;

naamlooze vennootschap: J. Pagnier fils & Co., macaroni- en vermicellifabriek, te Maastricht;

Letter-Nijpels, electrische drukkerij, te Maastricht;

naamlooze vennootschap: Wolindustrie v/h Jules Regout & Co., te Maastricht:

Firma Chs. Fles, vermicelli- en macaronifabriek, te Maastricht;

Vincent Verschuuren Piron, te Tilburg;

Firma Berg & Smid, steenfabrikante, te Winschoten;

naamlooze vennootschap: Distill. „De Fransche Kroon" v/h Hartevelt & Zoon, te Leiden;

K. Plantinga & Zoon, te Bolsward;

naamlooze vennootschap: Wollenstoffenfabriek A. v. Spaendonck & Zonen, te Tilburg;

J. Boomsma Dz., te Leeuwarden;

naamlooze vennootschap: Likeurst. en Distill. v/h van Enst & Co.;

naamlooze vennootschap: Roelfsema's Zeep- en Likeurstokerij, te Groningen;

naamlooze vennootschap: Steenfabriek „De Schans" v/h H. van der Loo, te Brummen;

naamlooze vennootschap: Mechanische Papierwarenfabriek v/h J. Zwart Czn., te Utrecht:

J. H. Henkes' Distilleerderij, te Delfshaven-Rotterdam;

Jan Reyn Jzn., Tapijtfabrikant, te Hilversum;

G. Bogaers & Zoon's Wollenstoffenfabrieken, te Tilburg;

naamlooze vennootschap: Steenfabrieken v/h van Lookeren Campagne, te Eindhoven;

Mobach & Co., te den Haag;

Ned. Fabriek van Verduurzaamde Vruchten Maatschappij „de Betuwe", te Tiel;

Kon. Electr. Advocaatfabriek J. H. Veen, te Hilversum;

Firma J. Hennekens Distilleerderij, Likeurstokerij, te Beek-Limburg;

van Dooren & Dams, te Tilburg;

Machinefabriek „Kennemer", te Beverwijk;

Hoboken de Bie & Co., Rotterdam;

Wed. H. Bontamps, te Amsterdam;

H. H. Roes en Zonen's Zoolleerlooierij, te Delft;

naamlooze vennootschap: Papierwarenfabriek v/h D. v. d. Spruyt Jz. & Co., te Enkhuizen;

J. J. Meder & Zoon, distillateurs, te Schiedam;

H. Hellebrekers & Zonen, te Rotterdam;

J. Sonnema, te Dokkum;

Vereenigde Rotterdamsche Sigarenfabriek, te Rotterdam;

naamlooze vennootschap: Union Rijwielfabriek v/h firma B. J. van den Berg, te Dedemsvaart;

naamlooze vennootschap: van Melle's Confectionery Works, te Breskens;

C. W. Warnar, te 's Gravenhage;

C. J. Hendricks Rijnsteenfabrikant, te Woerden;

G. Nieuwenhuizen, te Zaandam;

naamlooze vennootschap: Karel I Sigarenfabrieken v/h H. J. van Abbe, te Eindhoven;

naamlooze vennootschap: Tabaks- en Sigarenfabriek v/h G. van der Spek, te Delft;

Dresselhuys & Nieuwenhuysen, Ltd. Royal Works, te Culemborg;

naamlooze vennootschap: Sigarenfabriek v/h Voorhoeve & van Ravesteyn, te Leiden;

S. A. Rutte & Zoon, Distillateurs-Wijnhandelaren, te Dordrecht;

A. J. van Zon Jzn. & Co., Distillateurs-Likeurstokers enz., te Rotterdam;

Firma P. C. van der Pant Jr., te Schiedam;

M. J. Oosterling, Distillateur, te Gouda;

Steenfabriek „Bato's Erf", te 's Hertogenbosch;

Maatschappij tot Exploitatie van G. Bouweling's Mineraalwaterfabriek, te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Drukkerij Senefelder, te Amsterdam;

E. J. Smit en Zoon Machinefabr. & Scheepswerven, te Hoogezand;

naamlooze vennootschap: De Plaatwellerij, te Velsen;

naamlooze vennootschap: Polak & Schwartz's Essencefabrieken, te Zaandam;

Gebrs. van Hasselt Steenfabrieken, te Kampen;

Bond van Ned. Graan- en Zaad-Importeurs, te Rotterdam;

firma J. Brunt Jzn., te Woerden;

Verkruysen & de Lange, Wijnhandelaren, te Haarlem;

De Rooij-van Dijk, fabrikant, te Tilburg;

firma Wed. J. van Delft, te Waalwijk;

Gebr. Pullens Stoomschoenfabriek, te Baardwijk;

J. A. Hoogenstraaten, te Leiden;

B. A. J. Wittkamp, te Schiedam;

W. Schoenmakers en Zoon, Wollenstoffenfabrikanten, te Tilburg;

naamlooze vennootschap: André Hertzberger's Confectie- en Textielfabrieken, te Amsterdam;

H. Mommers & Zonen, te Tilburg;

naamlooze vennootschap: Vruchtensap- en Jamfabrieken „'t Westland" v/h L. Varossieau, te Alphen;

Altink en Borgers, Sigarenfabrikanten, te Eindhoven;

Company Havana Ph. S. Courtier v/h Post, te Delft;

Naamlooze Vennootschap tot Expl. van Bandien's Confectiefabrieken, te Almelo;

v. d. Briel & Verster, te Eindhoven;

Naamlooze Vennootschap tot Fabricatie van Tabak & Sigaretten Crescent Cie., te Eindhoven;

Van den Brink & Campman Electr. Tapijtfabriek, te Laren (N.-H.);

(Voorzitter.)

naamlooze vennootschap: Steen- en Pannenfabrieken v/h firma Jan de Koning Jbzn., te Woerden;

naamlooze vennootschap: Stoom-Tabak- en Sigarenfabrieken v/h R. Brouwer & P. Peelen & Zn., te Weesp;

Naamlooze Vennootschap tot Exploitatie van Steenfabrieken v/h S. ten Cate & Co., te Hengelo;

A. J. ten Wolde (firma K. Bonda), te Zaandam;

Steenfabriek „Nijverheid", bij Delfzijl;

Thomas de Beer, te Tilburg;

J. A. Blomjous, te Tilburg;

naamlooze vennootschap: Wollenstoffenfabriek v/h W. Brands & Zonen, te Tilburg;

firma Tonnema & Co., Stoomfabriek van Suikerwerken, te Sneek;

firma Wed. & Gebrs. Staffhorst, te Utrecht;

naamlooze vennootschap: A. Welschen's Stoomkuiperij, Houtzagerij en Kistenfabriek, te ....;

Gebr. Kooperberg, Lederfabrikanten, te Breda;

C. Mijnlieff, te Barwoutswaarder;

naamlooze vennootschap: Koninklijke Vereeniging van Nederlandsche Sigarenfabrieken „Trio", te Culemborg,

Heineken's Bierbrouwerij Maatschappij, te Amsterdam;

Likeurstokerij „De Nachtegaal" J. Raatsie & Co., te Amsterdam;

naamlooze vennootschap: Steenfabriek „De Lagewaard", te Hurwenen a/d Waal;

Erven L. R. Fontein, te Franeker;

Jan Willard, te Laren (N.-H.);

naamlooze vennootschap: Cocosfabriek, te Apeldoorn,

en drie, waarvan de handteekening onleesbaar is.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende geschriften:

een, van Martin Kaufmann jr., directeur der N. V. Nederlandsche Tricotfabriek voorheen Valton en Zonen te Amsterdam, ten geleide van een open brief betreffende den tegenwoordigen economischen nood;

een afschrift van een motie, aangenomen in een vergadering der afdeeling Rotterdam van het Nederlandsch Onderwijzers-genootschap betreffende het voornemen der Regeering tot wederinvoering van korting voor pensioen en tot herziening der classificatie.

Deze stukken zullen ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden;

7°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923:
hoofdstuk I (Huis der Koningin);

hoofdstuk II (Hooge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin);

hoofdstuk III (Departement van Buitenlandsche Zaken);

hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken);

hoofdstuk V*A* (Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen);

hoofdstuk VI (Departement van Marine);

hoofdstuk VII*A* (Nationale Schuld;

hoofdstuk VII*B* (Departement van Financiën);

hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat);

hoofdstuk XII (Onvoorziene uitgaven);

Wet op de Middelen (2);

Vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle (34);

Vereeniging van de gemeenten W... en Aalst (35);

Goedkeuring van een aantal wijzigingen van het Volkenbondverdrag, aangenomen door de vergadering van den Volkenbond in haar Tweede Zitting 1921 (39);

Aanvulling van het Wetboek van Strafrecht met een bepaling ter voorkoming van gevaar voor brand in gebouwen of getimmerten (70);

Vereeniging van de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel (75);

Maatregelen van bezuiniging betreffende de militairrechterlijke macht (108);

Wijziging van de Postwet (*Staatsblad 1919*, n°. 543) (198);

Regeling van de inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf voor 1923 (245);

Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrootingen voor 1921 en 1922 (Gelden in verband met de nieuwe regeling militaire pensioenen) (2 wetsontwerpen) (251);

Wijziging, aanvulling en verhooging van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (261);

Begrooting van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor 1923 (271);

Aanvulling en verhooging van het negende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Dekking verlies spoorwegen) (282);

Aanvulling en verhooging van hoofdstuk X der Staatsbegrooting voor 1922 (Bereiding veevoeder uit afvalproducten) (283);

Wijziging van de wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* n°. 94), houdende bepalingen betreffende de veeartsenijkundige politie ten opzichte van paarden van het leger, enz. (286);

Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (290);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (294);

Naturalisatie van G. Aronsohn en 19 anderen; L. C. M. Barbet en 19 anderen (2 wetsontwerpen) (298);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918 (304);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (306);

Wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (307);

Wijziging van hoofdstuk X*A* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (308);

Wettelijke voorziening naar aanleiding van de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel (310);

Onteigening voor het uitbreiden van de Algemeene Begraafplaats te Abcoude-Proostdij (314);

Naturalisatie van J. W. H. Ahn en 19 anderen (317);

Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (Kosten verhoogde pensioenen) (318);

Wettelijke voorziening naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 29 Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 470) (319);

Wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (320);

Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk B der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (322);

Machtiging tot het aangaan van een overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij betreffende den spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (324);

Onteigening voor het opruimen van voor het verkeer hinderlijke stoepen en het aanleggen van verhoogde trottoirs in eenige straten in de kom der gemeente 's Gravenhage (325);

Nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staats-

7de VERGADERING. — 19 DECEMBER 1922.

Meded. ingek. stukken. — Trekking afdeelingen. — Benoeming voorzitters en ondervoorzitters afd. — Reg. v. werkz.

(Voorzitter.)

begrooting voor 1920; wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (2 wetsontwerpen) (327);

Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het 2de halfjaar 1922 (329);

Wijziging der wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, waarvan de gewijzigde tekst is bekendgemaakt bij Ons besluit van 19 Juni 1922 (*Staatsblad* n°. 413) (330);

Voorziening in het kastekort van den Indischen dienst hier te lande gedurende het jaar 1923 (331);

Aangaan van een geldleening ten laste van het Rijk (332).

Deze ontwerpen van wet zullen naar de afdeelingen worden verzonden.

De Vergadering gaat over tot de trekking der afdeelingen.

De uitslag hiervan is, dat zullen behooren tot:

de eerste afdeeling: de heeren van der Does de Willebois, Blomjous, van Wassenaar van Catwijck, van der Hoeven, Idenburg, Slingenberg, Bosch van Oud-Amelisweerd, de Vos van Steenwijk, Westerdijk;

de tweede afdeeling: de heeren van Loon, van Basten Batenburg, van den Berg, Anema, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Sijtsma, W. Fransen, Smeenge, van der Maesen de Sombreff, Haffmans;

de derde afdeeling: de heeren van Lanschot, Verheijen, Arntz, Beelaerts van Blokland, Gilissen, Wittert van Hoogland, Verkouteren, de Veer, L. de Vries, S. de Vries;

de vierde afdeeling: de heeren Smits, Dobbelmann, Steger, de Gijselaar, Haazevoet, Wibaut, d'Aumale van Hardenbroek, Croles, Schönfeld, Mendels;

de vijfde afdeeling: de heeren Diepenhorst, de Waal Malefijt, de Vlugt, Heerkens Thijssen, van Embden, Douwes, Slotemaker de Bruine, van der Lande, H. Franssen, Jansen.

De Vergadering wordt voor een kwartier geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat door de afdeelingen zijn benoemd:
tot voorzitters de heeren Idenburg, van Basten Batenburg, Gilissen, de Gijselaar en de Waal Malefijt;

tot ondervoorzitters de heeren de Vos van Steenwijk, Anema, S. de Vries, Smits en Janssen;

B. dat door de Centrale Afdeeling is besloten om morgenochtend te 11 uur in de afdeelingen te onderzoeken: van de ontwerpen van wet tot vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2) de hoofdstukken I, VII A, XII en de wet op de middelen, zoomede de overige bij de Kamer ingekomen ontwerpen van wet, waaronder ook het ontwerp van wet tot aangaan van een geldleening ten laste van het Rijk (332); en dat Donderdagmorgen te 11 uur een openbare vergadering zal worden gehouden tot behandeling van het ontwerp van wet tot regeling van het levensverzekeringsbedrijf (25), alsmede van al de overige ontwerpen van wet, die alsdan in staat van wijzen zullen zijn.

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet betreffende:

1°. hoofdstuk XII (*onvoorziene uitgaven*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (**2**);

2°. de Middelen voor het dienstjaar 1923 (**2**);

3°. verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het uitbreiden van de Algemeene Begraafplaats te *Abcoude-Proostdij* (**314**);

4°. wettelijke voorziening naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 29 Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 470) (**319**);

5°. wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (**320**);

6°. wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (**322**);

7°. verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het opruimen van voor het verkeer hinderlijke stoepen en het aanleggen van verhoogde trottoirs in eenige straten in de kom der gemeente *'s Gravenhage* (**325**);

8°. regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het 2de halfjaar 1922 (**329**);

9°. voorziening in het kastekort van den Indischen dienst hier te lande gedurende het jaar 1923 (**331**).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot regeling van het Levensverzekeringbedrijf. (25)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De ondergeteekenden hadden reeds eerder (Memorie van Toelichting § 1 en Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer § 1) de gelegenheid te wijzen op de verschillende pogingen, welke sedert het arrest van den Hoogen Raad van 12 April 1880, waardoor de Koninklijke besluiten in zake de levensverzekering hunne beteekenis als wettelijke regeling feitelijk verloren, zijn ondernomen om eene nieuwe wettelijke regeling van het levensverzekeringbedrijf tot stand te brengen. Daarbij werd er tevens op gewezen, dat, toen ten aanzien van maatschappijen en déconfiture eene noodvoorziening noodig was, de Regeering met spoed een afzonderlijk wetsontwerp heeft ingediend, in afwachting van eene algemeene regeling, welke in vergevorderd stadium van voorbereiding was. De ondergeteekenden hopen, dat de algemeene regeling thans spoedig het *Staatsblad* moge bereiken en het verheugt hen daarom te vernemen, dat het wetsontwerp bij het onderzoek in de afdeelingen vrij algemeen werd toegejuicht.

Dat het wetsontwerp zich niet uitstrekt tot andere takken van verzekering, gelijk brand- inbraak- en landbouwverzekering, vindt gereedelijk zijne oorzaak in het bijzonder karakter, dat aan levensverzekering eigen is. De eerstgenoemde soorten van verzekering betreffen, in tegenstelling met de levensverzekering, een afloopend risico. Bij de levensverzekering echter bestaat de premie uit twee deelen; een risicogedeelte en een *spaardeel*. Dit verschil in karakter brengt mede, dat een levensverzekeraar nog ettelijke jaren solvabel kan schijnen, terwijl hij dat in werkelijkheid niet is. Daarenboven kan de b. v. tegen brandschade verzekerde, die op een gegeven oogenblik aan de soliditeit van zijn verzekeraar twijfelt, zonder overwegend bezwaar een anderen verzekeraar kiezen; doch bij de levensverzekering is zulks vaak practisch niet mogelijk of althans uitermate kostbaar. Het verschil in karakter komt ook duidelijk uit, indien men denkt aan de insolventie-regeling (hoofdstuk IV van het ontwerp): toepassing van soortgelijke maatregelen bij verzekeringen met afloopend risico zou geen zin hebben. De vraag of omtrent andere verzekeringen dan levensverzekering bij de wet regelen moeten worden gesteld, is eene vraag op zich zelf, die als zoodanig kan worden overwogen. De omstandigheid, dat voor de levensverzekering eene voorziening noodig wordt geacht, sluit daarom nog niet een bevestigend antwoord op die vraag in.

Ten onrechte wordt uit het feit, dat volledige vrijheid en afwezigheid van toezicht bij de uitoefening van het levensverzekeringbedrijf tot verkeerde toestanden kan leiden, door eenige leden geconcludeerd, dat een Staatsmonopolie als het meest wenschelijke remedie is aangewezen. De ondergeteekenden willen daarmede niet eene gevaarlijke proefneming doen, zoowel met het oog op het bedrijf, dat, naar zij vreezen, sterk aan omvang zou verliezen — hetgeen zeker niet is in het algemeen belang — als ook omdat zij zware financieele lasten voor den Staat zouden duchten. Terecht wordt er door andere leden op gewezen, dat met Staatsmonopolie een groot aantal ambtenaren zou zijn gemoeid. Het wetsontwerp beoogt o. a. toezicht door de Verzekeringskamer, echter met behoud van het particulier initiatief. Met voldoening nemen de ondergeteekenden er kennis van, dat de leden, die voor zich aan een Staatsmonopolie de voorkeur zouden hebben gegeven, niettemin met dit wetsontwerp genoegen nemen.

Of, gelijk een lid bij voorbaat veronderstelt, in de toekomst uitbreiding der wettelijke voorschriften noodzakelijk zal wezen, zal de tijd moeten uitwijzen. Wat betreft de algemeene regeling der naamlooze vennootschappen, zij medegedeeld, dat het advies der Staatscommissie voor de Burgerlijke wetgeving in zake het bij de Tweede Kamer aanhangige wetsontwerp den eerst-ondergeteekende kort geleden heeft bereikt.

In het Voorloopig Verslag worden beschouwingen gewijd aan de „staten", bedoeld bij art. 27. Daarbij wordt er op gewezen, dat, door aanneming van het amendement van den heer DE MONTÉ VER LOREN c. s. in de Tweede Kamer, de wet die staten slechts omschrijft in dezen zin, dat zij te zamen een duidelijk en volledig beeld moeten geven van het door de onderneming gevoerde beheer en van haar financieelen toestand. Gevraagd wordt aan den Minister van Justitie of z. i. de in het oorspronkelijk Regeeringsontwerp vermelde staten en hun inhoud niet minstens noodzakelijk zijn om dat volledige beeld te verkrijgen. Daar de staten thans zullen worden vastgesteld bij *algemeenen maatregel van bestuur, nadat de Verzekeringskamer is gehoord* (art. 86 van het ontwerp), kan de eerst-ondergeteekende op dit oogenblik niet een zoodanig definitief standpunt innemen, dat een positief antwoord op de gestelde vraag, welke den volledigen inhoud der oorspronkelijke, in het jongste ontwerp niet meer opgenomen, staten in het debat betrekt, mogelijk is. Bij de behandeling in de Tweede Kamer heeft de eerst-ondergeteekende gezegd, dat het niet zoo heel veel verschil maakt of het amendement-DE MONTÉ VER LOREN wordt

aangenomen of niet, omdat het zeer wel mogelijk is, dat er in die staten ten slotte ongeveer zal komen te staan, wat volgens de omschrijving van het gewijzigd Regeeringsontwerp daarin zal moeten staan. Met deze in algemeene termen vervatte opmerking moet thans worden volstaan.

Ongetwijfeld zal de Verzekeringskamer bij haar toezicht letten ook op den aard der gekozen dekking en niet nalaten, indien zij deze dekking om eenige reden onvoldoende acht, haar invloed aan te wenden, opdat de noodige verbeteringen worden aangebracht.

De eisch, dat ten minste 10 pct. van het kapitaal behoort te zijn gestort, is in overeenstemming met den regel van art. 51 van het Wetboek van Koophandel. Er zijn niet voldoende redenen van dat beginsel voor de levensverzekering af te wijken; tegen eene verplichting tot verdere storting zou ook kunnen worden aangevoerd, dat een levensverzekering-maatschappij, evenals bijv. een hypotheekbank, vaak met een betrekkelijk klein bedrijfskapitaal kan volstaan. Het nog te storten deel van het kapitaal vormt eene reserve, welke naar waarde moet worden geschat. Dat het daarbij van belang is te weten wie de aandeelhouders zijn en hoeveel aandeelen elke houder heeft, spreekt van zelf. Het ligt dan ook voor de hand, dat in de staten, welke jaarlijks moeten worden gepubliceerd, deze gegevens behooren te worden opgenomen. Er zij de aandacht op gevestigd, dat zoowel de storting van 10 pct., als een kapitaal van f 1 000 000 zijn wettelijke eischen, doch dat daarnaast de Verzekeringskamer, in gevallen waarin zij daartoe termen aanwezig acht, kan adviseeren (met als sanctie mogelijke publicatie van dat advies) tot vergrooting van kapitaal en bijstorting op de aandeelen, als ook tot deponeering van waarden door de aandeelhouders als waarborg voor de eventueele bijstorting. Met het stelsel van het wetsontwerp, dat eene Verzekeringskamer kent, die naar eigen inzicht adviezen kan geven, is echter kwalijk te vereenigen het geopperde denkbeeld, dat de Minister dienaangaande voorschriften zou geven.

Over alle uitvoeringsmaatregelen wordt de deskundige Verzekeringskamer gehoord (art. 86). Er kunnen zich daarbij kwestie's voordoen, waarover het oordeel wordt gevraagd van particuliere personen, op wier voorlichting prijs wordt gesteld.

Waarom en in welk opzicht voor het spaarverzekeringbedrijf mildere bepalingen hadden moeten zijn opgenomen, wordt in het Voorloopig Verslag niet gezegd. Bij den algemeenen maatregel van bestuur ter uitvoering van art. 15 kan nader worden overwogen of er termen zijn voor een dergelijk bedrijf met een lager kapitaals-minimum te volstaan.

Naar aanleiding van de in de laatste alinea gestelde vragen deelt de Minister van Buitenlandsche Zaken het volgende mede:

Van af het eerste oogenblik, dat de Regeering kennis kreeg van de valuta-moeilijkheden, waarin de Duitsche Levensverzekering-Maatschappijen verkeerden, heeft deze aangelegenheid, met het oog op de daarbij betrokken belangen van Nederlandsche polishouders, haar aandacht gehad. De Regeering heeft dan ook voor zooveel doenlijk steun verleend aan pogingen, door belanghebbenden ondernomen om de positie der Nederlandsche verzerkerden te versterken. Zij heeft daarbij van den aanvang af het standpunt ingenomen, dat deze aangelegenheid tusschen de verzekerden en hunne maatschappijen in eerste instantie van privaat-rechtelijken aard is en dat voorts door den Staat, mede met het oog op de daaruit voortvloeiende consequenties, financieele offers niet mogen worden gebracht.

Op grond van deze overwegingen meende de Regeering, dat het initiatief tot het aanvangen van officieele onderhandelingen met de Duitsche Regeering niet van haar kon uitgaan. Niet moet worden uit het oog verloren, dat de houding van de Nederlandsche Regeering in deze niet mag worden vergeleken met het optreden der Zwitsersche Regeering, vermits Zwitserland, gezien de tusschen dit land en Duitschland gesloten overeenkomst, tot vergaande financieele offers bereid is.

Intusschen werd de Regeering in Juni van dit jaar in kennis gesteld met het verlangen van de Duitsche Regeering, om, na afloop van de onderhandelingen met Zwiterland, besprekingen met de Nederlandsche Regeering te voeren ten einde te trachten aldus tot eene oplossing te geraken. De Regeering heeft gemeend met het oog op de betrokken belangen zich hieraan niet te mogen onttrekken. Dezer dagen worden vertegenwoordigers voor het voeren der besprekingen aangewezen. Uit den aard der zaak moet het Nederlandsche standpunt, dat de Staat te dezer zake geen financieele offers op zich mag nemen, ook thans gehandhaafd blijven.

Volledigheidshalve moge er aan worden herinnerd, dat sinds 1 Januari 1922 het voorschrift der Duitsche wetgeving, dat vóór dien inhield dat de reserves in Duitsche waarden belegd moeten worden, gewijzigd is.

Op welk tijdstip Zwitserland de behartiging van dit belang van zijn onderdanen heeft ter hand genomen, is niet met juistheid te zeggen.

Over de stappen, die andere landen ter zake bij de Duitsche Regeering zouden hebben gedaan, werden nog geen berichten ontvangen. Van onderhandelingen tusschen de Duitsche Regeering en andere Staten is voor zoover bekend op dit oogenblik nog geen sprake.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,
CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Minister van Koloniën,
DE GRAAFF.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 1 December 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1922. (102)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Gaarne zal gevolg worden gegeven aan den in het Voorloopig Verslag tot uiting gekomen wensch, om in de wetsontwerpen tot wijziging van een begrooting van Nederlandsch-Indië voortaan mede de wijzigingen op te nemen, welke de eindcijfers, als gevolg van de voorgestelde maatregelen, zullen moeten ondergaan.

De Minister van Koloniën,
DE GRAAFF.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 5 December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1920;

2°. wijziging en verhooging van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1920. (106)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De ondergeteekende heeft in zijne Nota naar aanleiding van het Verslag der Tweede Kamer reeds eenige belangrijke omstandigheden genoemd, waaraan het te wijten is, dat het bedrag, waarop bij dit regularisatie-ontwerp de goedkeuring van de Staten-Generaal moest worden gevraagd, zoo buitengewoon hoog is geworden. Hij moge zich veroorloven naar die Nota te verwijzen en er nog de aandacht op te vestigen, dat voor verschillende posten of gedeelten daarvan de medewerking van de Volksvertegenwoordiging reeds vroeger is verleend, terwijl met betrekking tot een in de bedoelde Nota genoemd aanzienlijk bedrag de instemming van de Staten-Generaal in verband met eene vroeger van Regeeringswege gedane mededeeling geacht mocht worden evenzeer te zijn verkregen.

Ten aanzien van de verhooging van onderafdeeling 155 van het IIde hoofdstuk „Overtochtskosten naar en uit Indië, alsmede reis- en verblijfkosten in Indië", moet de ondergeteekende in de eerste plaats opmerken, dat de hoogere uitgaaf van f 6 500 000 niet uitsluitend veroorzaakt is door de verplaatsing van de inschepingsplaats naar Tandjong Priok, doch tevens door de andere maatregelen, bij de toelichting tot genoemde onderafdeeling vermeld.

Overigens was de evenbedoelde verplaatsing het gevolg van een maatregel der stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd", waarop de Regeering geen invloed kon uitoefenen, terwijl in het algemeen de genomen maatregelen van zoo urgenten aard waren, dat met de invoering niet kon worden verwijld.

Ten slotte mag bij de beoordeeling van de overschrijding van dezen post niet uit het oog worden verloren, dat de kosten van den overtocht naar en uit Indië op de begrooting voor 1920 moesten worden geraamd in een tijd toen alle stabiliteit in die uitgaven ontbrak.

Intusschen heeft de Regeering, zooals reeds gebleken is uit de desbetreffende mededeeling op bladz. 10/11 van de Memorie van Toelichting betreffende de loopende begrooting, aanstonds hare aandacht aan de ernstige begrootingsoverschrijding gewijd en maatregelen beraamd om den gang van zaken te verbeteren.

Ten aanzien van het 1ste hoofdstuk van uitgaven is in overleg met den Gouverneur Generaal een stelsel van bewaking tot stand gekomen, dat er op gericht is te voorkomen, dat de aanzienlijke hier te lande ten behoeve van 's Lands diensten en bedrijven uit te geven bedragen de door de toegestane kredieten gestelde grenzen overschrijden, en in geval van noodzakelijke verhooging van die kredieten de gelegenheid te scheppen om de medewerking van de Staten-Generaal tijdig in te roepen.

Wat het IIde hoofdstuk van uitgaven betreft, moge worden volstaan met eene verwijzing naar hetgeen op bladz. 22/23 van de Memorie van Toelichting betreffende de aanhangige ontwerp-begrooting voor 1923 voorkomt over de oprichting van een tijdelijken bezuinigingsdienst.

De Minister van Koloniën,

DE GRAAFF.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 7 December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918. (304)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp spraken enkele leden er hunne bevreemding over uit, dat eerst thans kan worden overgegaan tot vaststelling van het slot der rekening over 1918. Zij wenschten den Minister te vragen, of het niet mogelijk is, de indiening van dergelijke wetsontwerpen in het vervolg te bespoedigen.

Bezwaar werd voorts gemaakt, dat de verevende uitgaven f 14 612,79 meer bedragen dan de raming der uitgaven. Men achtte het niet gewenscht, dat de begrooting met dergelijke bedragen wordt overschreden.

Ook zou men gaarne worden ingelicht, hoe het komt, dat, waar de uitgaven ten slotte in totaal zijn geraamd op f 1 780 119,28^5 en de middelen op f 906 619, zoodat er een tekort van f 873 500,28^5 zou zijn, in de Memorie van Toelichting wordt gezegd, dat een tekort was geraamd van f 872 813,70^5, hetgeen een verschil maakt van f 686,58.

Aldus vastgesteld den 21sten December 1922.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
DE VEER.
STEGER.
HEERKENS THIJSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk I (*Huis der Koningin*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Het onderzoek van dit wetsontwerp in de afdeelingen gaf geen aanleiding tot het maken van opmerkingen.

Men behield zich voor om politieke en financieele beschouwingen te houden bij de behandeling van de Staatsbegrooting in haar geheel.

Aldus vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet betreffende hoofdstuk VII *A* (*Nationale Schuld*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

De opmerking werd gemaakt, dat de overgelegde staten te uitvoerig zijn en daardoor onduidelijk. Zoo worden er nog leeningen vermeld, welke geconverteerd of reeds geheel afgelost zijn. Men kon aan den indruk niet ontkomen, hier met het volgen van een sleur te doen te hebben. Het zoude meer doelmatig zijn om een jaarlijksch kort overzicht te geven van de nog loopende leeningen met onderscheiding in gewone en crisisleeningen, met mededeeling van de uitgaven, waarvoor de opbrengst der leening heeft gestrekt. Ook werd de klacht vernomen over het gemis van een gemakkelijk te overziene recapitulatie.

Hiertegen werd opgemerkt, dat de staten duidelijk doen zien, hoe het verloop van zaken is. Wel konden eenige leden zich aansluiten bij den wensch naar een recapitulatie, welke gemakkelijk was te overzien.

Aldus vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging. (19)

Het onderzoek in de afdeelingen heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen.

§ 1. Vele leden betuigden hunne ingenomenheid met het wetsontwerp. Zij juichten het toe, dat het erfrecht van de(n) overblijvende(n) echtgenoot, waarbij zij vooral het oog hadden op de weduwe, thans op bevredigende wijze geregeld zal worden. Het is te waardeeren, dat het ontwerp voldoening schenkt aan het rechtsgevoel, dat de echtgenoot als lid van het gezin mede behoort te erven. Vrij algemeen toch wordt de lage rang, die de(n) overlevende(n) echtgenoot als erfgenaam bij versterf in de geldende wet is toegekend, als eene onbillijkheid gevoeld.

Ook wordt door het voorstel tegemoet gekomen aan het feit, dat er nu eenmaal, vooral in kleinere boedels, dikwijls verzuimd wordt een testament te maken.

Anderzijds bestonden er ernstige bedenkingen tegen het wetsontwerp en vond bijval hetgeen daartegen in de Tweede Kamer door den heer DE MONTÉ VER LOREN was opgemerkt (*Handelingen* bladz. 86/87). Men vreesde aantasting van het familiegoed, wanneer dit voorstel wet zal zijn geworden. Door testament zal dat niet gemakkelijk zijn te herstellen, omdat het maken van een testament dan allicht den schijn wekt van een onvriendelijke daad tegenover de(n) echtgenoot.

Eenige leden waren van oordeel, dat de practische bedoeling van de voorgestelde bepalingen om te maken, dat de overlevende echtgenoot in algemeene positie niet zal achteruitgaan, slechts zeer ten deele zal worden bereikt. Dit moet volgens hen door andere middelen geschieden.

Enkelen spraken er hun leedwezen over uit, dat van deze herziening niet was gebruik gemaakt om de ongunstige positie, waarin de natuurlijke kinderen verkeeren, eenigszins te verbeteren. Uit dien hoofde betreurden zij de verwerping van het amendement-OUD tot schrapping van art. 955 van het Burgerlijk Wetboek.

§ 2. Met instemming werd het voorstel begroet om de(n) overblijvende(n) echtgenoot erfrecht voor een kindsdeel toe te kennen, zonder dit tot een legitieme portie te maken. Eenige leden echter zouden juist dit laatste gaarne gezien hebben.

Anderen zouden daarentegen het erven van het vruchtgenot voldoende hebben geacht. Zij zouden er de voorkeur aan gegeven hebben, indien aan de(n) langstlevende(n) echtgenoot niet een recht op een deel van het kapitaal ware gegeven. Daardoor wordt vaak het familievermogen aangetast en gaat het fortuin van de eene familie voor een deel in de andere over.

Eén lid zoude het wenschelijk geacht hebben, indien aan de(n) overblijvende(n) echtgenoot geen onvoorwaardelijk recht op gelijk erfdeel als aan de kinderen was gegeven, maar dat de rechter dit op desbetreffend verzoek naar gelang van gebleken behoefte zoude kunnen toekennen.

Tegen invoering van dergelijk nieuw instituut rezen echter ook ernstige bezwaren.

§ 3. Enkele leden betreurden het, dat de Minister op zijn aanvankelijk voorstel, om het intestaat erfrecht in de zijlinie te beperken tot den derden graad, was teruggekomen, zoodat nu vele in familiegraad ver verwijderde personen, die enkel een gemeenschappelijken overgrootvader hebben, nog tegenover elkaar erfrecht blijven behouden.

Anderen echter, die wel eene beperking van het intestaat erfrecht goedkeurden, maar niet zoo ver wenschten te gaan als laatstbedoelde leden, waren van oordeel, dat eene beperking tot en met den vierden graad allen zin had gehad. Bij bloedverwantschap in een verderen graad zal òf de erflater door middel van een testament zijne erfgenamen aanwijzen, òf wel zal de nalatenschap worden verkregen door personen, die den erflater overigens zeer onverschillig waren, ja, dezen dikwijls zelfs niet gekend hebben.

Tegenover deze gevoelens stonden die van onderscheidene andere leden, die op verschillende gronden de inkrimping van het erfrecht ab intestato tot den zesden graad geen verbetering konden noemen en haar betreurden. Zij zagen daarin een begin van het losmaken door den wetgever van den familieband en meenden, dat, al mocht de verwantschap bij het leven weinig gevoeld zijn, het beter is, dat van tijd tot tijd verre bloedverwanten erven, dan dat in het omgekeerde geval de Staat de erfenis zoude „opslokken", omdat de erflater verzuimd

had een testament te maken. Hierbij komt nog, dat zij die door het maken van testamentaire beschikkingen voorkomen, dat de Staat erfgenaam wordt, de meer bemiddelden zullen zijn, zoodat derhalve alleen de kleinere vermogens en de nalatenschappen van hen, die wegens hun leeftijd of gemis van verstandelijke vermogens tot het maken van een testament niet in staat zijn, getroffen zullen worden. Deze leden waren van oordeel, dat beperking van het erfrecht medewerkt tot vermindering van arbeidzaamheid en spaarzaamheid en lichtzinnigheid bevordert. Hooge successierechten, als thans worden geheven, en meer nog een erfrecht van den Staat, zijn bovendien niet te verdedigen, wanneer de daaruit voortvloeiende middelen gebruikt worden als gewone ontvangsten en niet uitsluitend tot delging van Staatsschulden.

Velen verklaarden reeds thans, dat zij in geen geval zouden medewerken om het erfrecht ab intestato tot nog nadere graad in te perken.

Van andere zijde werd opgemerkt, dat de nieuwe bepaling, die vooral veel in kleine boedels zal gelden, eene aanmerkelijke vereenvoudiging zal medebrengen.

§ 4. Men vroeg, of er door de wijziging, voorgesteld in art. 949, waar de mogelijkheid wordt geopend, dat bij uitersten wil aan de(n) tweede(n) echtgenoot het vruchtgebruik van de helft van het nagelaten vermogen van de(n) eerststervende wordt gegeven, geen tegenstrijdigheid ontstaat met de bepaling van art. 236 B. W. Of wordt met die wijziging bedoeld, dat het gelegateerde vruchtgebruik van de helft der nalatenschap meer kan zijn dan het krachtens art. 236 beschikbare gedeelte en zonder dat er aanleiding tot korting op dat vruchtgebruik ontstaat?

Kan het niet gebeuren, dat door het vermaken van het vruchtgebruik van de helft der nalatenschap aan een zeer jeugdige(n) tweede(n) echtgenoot, deze meer dan een vierde der nalatenschap verkrijgt? Door deze wijze van vermaken komt toch de tweede echtgenoot, indien er kind of kinderen uit een vroeger huwelijk aanwezig zijn, terwijl hij (zij) zelf uit anderen hoofde niets trekt, practisch in veel gevallen in gunstiger positie dan vóór de invoering der nieuwe bepaling, waarbij schatting van het vruchtgebruik en dus verrekening schijnt uitgesloten. Blijkens de gewisselde stukken is zulks echter allerminst de bedoeling.

Tot staving van deze bewering werd het volgende voorbeeld gesteld. Iemand met één kind uit het eerste huwelijk vermaakt aan zijn (haar) echtgenoot uit het tweede huwelijk het vruchtgebruik van de helft zijner (harer) nalatenschap. Er is geen gemeenschap en de nalatenschap bedraagt f 100 000. Het kind krijgt als legitieme de helft en tevens den blooten eigendom van f 50 000, de tweede echtgenoot het vruchtgebruik van f 50 000. Hij (zij) mag echter niet meer hebben dan $^1/_4$ van den boedel. Nu bedraagt

de waarde van het vruchtgebruik, als de echtgenoot
20—30 jaren oud is, voor hem (haar). . . . tot 76 pct.
als hij (zij) 30—40 jaren oud is . . . . . . tot 68 pct.
als hij (zij) 40—50 jaren oud is . . . . tot 60 pct.
als hij (zij) 50—55 jaren oud is . . . . tot 52 pct.

§ 5. Gevraagd werd, of door dit ontwerp aan de bepaling van art. 965 B. W. in sommige gevallen geen afbreuk wordt gedaan. Indien een der echtgenooten aan de(n) langstlevende het vruchtgebruik van zijn (haar) geheele vermogen vermaakt en er zijn drie kinderen, zullen de kinderen onder de thans vigeerende bepaling zich gesteld zien voor de keus, òf wel aan de(n) langstlevende het vruchtgebruik van de geheele nalatenschap te laten (hetgeen uit deferentie wel meestal geschieden zal), òf wel ieder voor zich de legitieme portie op te eischen, waardoor de langstlevende den eigendom verwerft van het beschikbaar gedeelte, in casu een vierde deel.

Anders staat echter de zaak, wanneer dit ontwerp tot wet is geworden. Dan immers zal de langstlevende — als eenvoudig aan hem of haar het vruchtgebruik zonder meer is nagelaten — bovendien recht hebben op $^1/_4$ deel der nalatenschap, en wel als mede-erfgenaam. Maar door die bepaling wordt ook alle drang bij de kinderen weggenomen om de(n) langstlevende in het bezit van het vruchtgebruik der geheele nalatenschap te laten, want onverschillig of zij ingevolge art. 965 B.W. de beschikking uitvoeren of niet, verkrijgt de langstlevende toch den eigendom van het beschikbaar gedeelte ($^1/_4$).

Moet, zoo werd gevraagd, de testator (-trice) bij zijn (haar) testament, waarbij hij (zij) aan de(n) langstlevende(n) echtgenoot het vruchtgebruik van zijn (haar) geheele vermogen nalaat, tevens bepalen, dat zijn (haar) langstlevende echtgenoot *geen* erfgenaam zal zijn van het $^1/_4$ deel der nalatenschap, ten einde den hierboven omschreven drang bij de kinderen, om de(n) langstlevende in het bezit van het vruchtgebruik der geheele nalatenschap te laten, levendig te houden? En zullen dan de kinderen de keus hebben, als in art. 965 B.W. omschreven?

Ook zal het in het bovenomschreven geval, dat er een langstlevende echtgenoot met drie kinderen overblijft, facto niet mogelijk zijn, dat de langstlevende den eigendom verkrijgt van het beschikbaar gedeelte en tevens het vruchtgebruik van het overige deel der nalatenschap, de legitieme porties. En toch kan dit dikwijls zeer gewenscht zijn.

Gaarne zoude men omtrent een en ander de zienswijze der Regeering vernemen.

Aldus vastgesteld den 19den December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het nader gewijzigd ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten *Sprang*, *Capelle* en *Vrijhoeve-Capelle* (Zitting 1922—1923, **34**, n°. 2). (34)

Overal, waar in het wetsontwerp sprake is van *Sprang-Capellen*, wordt gelezen: *Sprang-Capelle*.

Artikel 9.

Het 7de lid wordt gelezen:

„Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het te voren genoten bedrag toegekend, tenzij Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, verklaren, dat het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, niet gegrond op deugdelijke redenen."

In het 8ste lid worden tusschen „Noordbrabant" en „deugdelijk" ingevoegd de woorden:

„, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord,".

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot;

1°. vereeniging van de gemeenten *Sprang, Capelle* en *Vrijhoeve-Capelle* (34);

2°. vereeniging van de gemeenten *Waalre* en *Aalst* (35);

3°. vereeniging van de gemeenten *Eersel* en *Duizel en Steensel* (75);

Onderscheidene leden merkten op, dat in sommige gevallen vereeniging van twee of meerdere gemeenten dient te worden bevorderd, maar dat toch vaak ook eene dergelijke vereeniging minder gewenscht moet worden geacht. Indien slechts de benoeming van de gemeentesecretarissen de sanctie zoude noodig hebben van een hooger bestuur dan den gemeenteraad, zoude een waarborg geschapen worden, dat uitsluitend voldoende administratief onderlegde functionarissen zouden worden aangesteld. Een goed onderlegd gemeentesecretaris zoude dan zeer wel de administratie van twee of drie kleinere gemeenten kunnen verrichten. Daardoor zoude het tevens mogelijk worde om in kleinere gemeenten burgemeesters te benoemen, die, minder ambtenaar zijnde, tegen eene geringe vergoeding het burgemeestersambt zouden willen vervullen.

Van andere zijde werd het streven naar vereeniging van gemeenten goedgekeurd. Vooral nu op de gemeenten eene belangrijke sociale taak gelegd is, is het aanschaffen van administratief personeel moeilijk.

Opgemerkt werd, dat een zelfde burgemeester alleen dan burgemeester kan zijn van twee verschillende gemeenten, indien die gemeenten onmiddellijk aan elkander grenzen. Het komt echter voor, dat tusschen twee gemeenten, welke zeer wel onder één burgemeester kunnen staan, eene kleine strook terrein ligt eener andere gemeente. Men achtte het ongewenscht, dat door voornoemde bepaling eene aanmerkelijke besparing van kosten onmogelijk gemaakt werd.

Deze wetsontwerpen beoogen het brengen van bezuiniging, maar eenige leden waren van gevoelen, dat die bezuiniging op den duur toch niet wordt verkregen, omdat bij het grooter worden van eene gemeente ook de uitgaven vermeerderen en de inwoners op hooger lasten komen.

Een lid verklaarde zich zijne stem voor te behouden.

De opmerking werd gemaakt, dat in art. 9, eerste lid, gelezen wordt „in gelijke betrekking in een der opgeheven gemeenten *vervuld*". De bedoeling zal echter zijn, dat de diensttijd in aanmerking komt zooals die gerekend wordt bij de opgeheven gemeente. De ambtenaar kan immers bij die gemeente in dienst gekomen zijn na reeds elders in gemeentedienst geweest te zijn en welke diensttijd werd medegerekend.

Aldus vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in:

a. het derde gewijzigd ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten *Waalre* en *Aalst* (Zitting 1922—1923, 35, n°. 4);

b. het nader gewijzigd ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten *Eersel* en *Duizel* en *Steensel.* (Zitting 1922—1923, 75, n°. 6).

Artikel 9.

Het 7de lid wordt gelezen:

„Bij verlies vóór het tijdstip, waarop het wachtgeld volgens het tweede lid uiterlijk eindigt, van de betrekking, welke tot onthouding, intrekking of vermindering van wachtgeld leidde, wordt dit laatste geheel of gedeeltelijk tot het te voren genoten bedrag toegekend, tenzij Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord, verklaren, dat het verlies het gevolg was van eigen schuld of van eigen verzoek, niet gegrond op deugdelijke redenen."

In het 8ste lid worden tusschen „Noordbrabant" en „deugdelijk" ingevoegd de woorden:

„,den belanghebbende of diens gemachtigde gehoord,".

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet:

1°. goedkeuring van de wijzigingen van het Volkenbond-verdrag, aangenomen door de Vergadering van den Volkenbond in haar Tweede Zitting 1921 (39);

2°. wijziging van de Postwet (*Staatsblad* 1919, n°. 543) (198);

3°. aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet (247);

4°. verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrootingen voor de dienstjaren 1921 en 1922 (251);

5°. aanvulling en verhooging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (*Bereiding veevoeder uit afvalproducten*) (283);

6°. wijziging van de wet van 2 Juni 1875 (*Staatsblad* n°. 94), houdende bepalingen betreffende de veeartsenijkundige politie ten opzigte van paarden van het leger, in verband met de wet van 20 Julij 1870 (*Staatsblad* n°. 131), gewijzigd bij de wetten van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64) en 3 Februari 1902 (*Staatsblad* n°. 14) (286);

7°. wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (290);

8°. wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (*Verschillende onderwerpen*) (307);

9°. wijziging van hoofdstuk X^A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (308);

10°. verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (318).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld den 20sten December 1922.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
DE VEER.
STEGER.
HEERKENS THIJSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen. (62)

Bij het afdeelingsonderzoek ontmoette dit wetsontwerp veel tegenkanting, voornamelijk wegens de daarin aan den Minister gegeven bevoegdheid tot het doen instellen eener enquête en de verplichte openlegging van boeken en bescheiden.

In het algemeen was men vrij sceptisch gestemd ten aanzien van de verwachtingen, welke van dit wetsontwerp, wanneer het tot wet mocht worden verheven, zijn te koesteren. Verschillende leden meenden, dat het nuttig effect van de thans voorgestelde bepalingen zeer gering zal zijn. Anderen gingen nog verder; zij achtten dit ontwerp van buitengewoon weinig beteekenis, noemden het onlogisch en niet voortgekomen uit den drang van het maatschappelijk leven. Verzet tegen de aanneming van het ontwerp achtten zij dan ook eigenlijk niet noodig, overtuigd als zij waren, dat deze bepalingen, zoo zij tot stand mochten komen, mettertijd het roemlooze lot der Kamers van Arbeid zouden deelen. Vruchtbare arbeid op dit gebied is volgens hen alleen te verwachten van eene juiste wettelijke regeling van de collectieve arbeidsovereenkomst en van het vakvereenigingswezen.

Eenige leden waren van oordeel, dat dit wetsontwerp te diep ingrijpt. Van dwangwetten als deze verwachtten zij zeer weinig succes voor uit-den-weg-ruiming van geschillen. Dergelijke wetten dragen er niet toe bij om den bedrijfsvrede te bevorderen, integendeel, zij zullen nieuwe wrijving doen ontstaan. Deze wet draagt volgens hen geen sociaal, maar een socialistisch karakter.

Hiertegenover werd door een der leden opgemerkt, dat het toch zeker wenschelijk is de proef te nemen, te meer daar ook in andere landen soortgelijke bepalingen zijn gemaakt. Dit lid zou het dan ook betreuren, zoo dit wetsontwerp werd verworpen.

Een ander lid sloot zich daarbij aan, van oordeel zijnde, dat iedere verzachting van het arbeidsleven moet worden toegejuicht en de Overheid daartoe zooveel mogelijk de gelegenheid moet bieden.

Andere leden waren evenwel van meening, dat de geheele wet voor de arbeiders niet veel meer waard zoude zijn dan het instituut der thans opgeheven Kamers van Arbeid, aangezien de werkgevers toch door middel van eene uitsluiting hun zin zullen kunnen doorzetten.

Een eerste bezwaar werd geacht de moeilijkheid der keuze van de Rijksbemiddelaars. Men vroeg zich af, of daarvoor inderdaad, zooals de Minister meent, steeds de noodige personen zullen zijn te vinden, die geheel voor hunne taak zijn berekend en daarenboven — hetgeen een eerste eisch mag heeten — wederzijds vertrouwen genieten.

Een tweede bezwaar werd gezien in de kosten, die dit wetsontwerp, mocht het worden aangenomen, met zich zal brengen. De Minister heeft op bladz. 4 zijner Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag gezegd, voorop te kunnen stellen, dat de jaarlijksche uitgaven zullen blijven beneden het bedrag van ongeveer f 40 000, dat de Kamers van Arbeid laatstelijk hebben gekost. Verschillende leden meenden echter, dat 's Ministers opvatting, waarvoor geen gronden zijn aangevoerd, te optimistisch zal blijken te zijn en de kosten niet mede zullen vallen. Ook werd het aan ernstige bedenking onderhevig geacht, dat de Minister volkomen vrij zoude zijn — wel te verstaan binnen de perken door de wet gesteld — tot het doen instellen van enquêtes, zoodat de kosten daarvan allerminst zijn te voorzien. Alle uitgaven behoeven in het algemeen de voorafgaande goedkeuring der Staten-Generaal. In casu echter zou het er op neer komen, dat de Kamers worden gedwongen reeds gedane uitgaven te sanctionneeren.

Moest op dezen grond reeds bezwaar worden gemaakt tegen de hier aan den Minister toe te kennen bevoegdheid tot het doen instellen van enquêtes, hiertegen hadden vele leden uit anderen hoofde nog meer bezwaar. Zij wezen er in de eerste plaats op, dat zich hier een staatsrechtelijk novum voordoet; immers, tot dusverre kan alleen de wetgever eene enquête gelasten, maar nu zal de bevoegdheid daartoe ook aan den Minister worden toegekend en alles buiten de Staten-Generaal om geschieden.

Sommige leden keurden het daarenboven af, dat de Minister, al is het ook alleen in bepaald omschreven gevallen, scheidsrechterlijke uitspraken zal kunnen vernietigen. De Minister wordt daardoor een soort van cassatierechter in een zuiver civiel geschil over loon of iets dergelijks. Naar het oordeel dezer leden moet de rechter en niet de administratie in die gevallen hebben te beslissen.

Het grootste bezwaar leverde evenwel de regeling op der enquête in § 4, met name in de artt. 49 en 50. Door die regeling kan de bedrijfsleiding namelijk worden *gedwongen* alle gegevens omtrent het bedrijf bloot te leggen en die gegevens kunnen worden gepubliceerd. Deze aantasting van de vrijheid der bedrijfsleiding ging velen leden veel te ver.

Verschillende leden vroegen zich af, welk nut boekenonderzoek kan hebben. De boeken toch wijzen vaak niet uit, of er zuivere bedrijfswinst is behaald, of wel winst door toevallige omstandigheden. Dit cijfermateriaal kan alleen den bedrijfsleider, die alle factoren uit zijn bedrijf kent, bij de te volgen loonpolitiek van dienst zijn. In handen van een „outsider" vormt dit materiaal slechts een uiterst gebrekkige maatstaf en het zou zeer verkeerd zijn aan de hand daarvan een eind te maken aan een loonconflict of de publieke opinie te beïnvloeden.

Bovendien zou door aanneming van deze wet de gedachte worden gewekt, dat bedrijfsresultaten van een afgesloten boekjaar beslissend zijn voor een te volgen bedrijfspolitiek. Wel wordt dit van socialistische zijde steeds beweerd, maar het is niet juist. Door veranderde omstandigheden kan de toestand voor het loopende jaar aanmerkelijk zijn gewijzigd. Het principe, waarbij de boeken van den bedrijfsleider kunnen worden gebruikt voor allerlei wilde fantasieën en de uit die boeken gebleken vroegere bedrijfsresultaten eene rol kunnen spelen bij de bepaling van het loon, werd verderfelijk geacht. Sommige leden meenden, dat in de huidige maatschappij alleen de bedrijfsleider verantwoordelijk kan worden gesteld voor loonen, die door hem volgens zijne overtuiging kunnen worden gegeven. Deze loonen door arbiters te doen bepalen of te beïnvloeden door eene vaak gebrekkig ingelichte publieke opinie, achtten zij ontoelaatbaar.

Tegenover het dus zeer problematieke nut, hetwelk van openlegging van boeken en bescheiden wordt verwacht, staan, zoo werd verder betoogd, ernstige nadeelen. Verwezen werd daarvoor in de eerste plaats naar het adres, door het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen 18 November 1922 tot deze Kamer gericht. Nadrukkelijk werd voorts van verschillende zijden nog eens gewezen op het gevaar voor schending van fabrieksgeheimen. Voor de industrie werd een zoo ver gaand en alles omvattend onderzoek fnuikend geacht en in dit verband herinnerden enkele leden aan het optreden der Geallieerden in het bezette gebied van Duitschland, waar zij alle moeite doen de fabrieksgeheimen machtig te worden. Van dit wetsontwerp zal, eenmaal wet geworden, ongetwijfeld gebruik worden gemaakt om de fabrieksgeheimen te achterhalen. Aan geheimhouding zal niet langer te denken vallen. Dat daarvan in de practijk niets terecht zal komen, leert de ondervinding bij die belastingen, waarbij eveneens openlegging van boeken noodzakelijk is geworden en geheimhouding is voorgeschreven. Verschillende leden wilden daarom op dien weg niet verder voortgaan en dit te minder, daar hier naast openlegging der boeken ook inzage van alle mogelijke andere bescheiden kan worden

geëischt, zoodat niets meer veilig is. Van dwang in dezen wilden zij zeker niets weten. Zij verklaarden hunne stem aan dit wetsontwerp om die reden te moeten onthouden.

Andere leden, hoewel de hier ontwikkelde bezwaren deelende, wenschten zich hunne stem nog voor te behouden.

Ook waren er leden, die opmerkten, dat bij hen tegen dit wetsontwerp geen bezwaar bestaat, echter alleen omdat het ontwerp op het punt van de enquête iets geheel anders is geworden dan het ontwerp, dat door den Minister is ingediend en verdedigd.

Van het standpunt van den Minister, die een wetsontwerp aanhangig maakt „tot bevordering van vreedzame bijlegging van geschillen", komt het dezen leden vreemd voor, dat hij schrapping van de dwangenquête onaannemelijk achtte. Zij zouden gaarne vernemen, waarop dit oordeel was gegrond, en waarom zonder dit instituut de regeling voor den Minister onaanvaardbaar was.

Door de invoeging bij amendement in art. 45 van de woorden (geschil) „waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken", is een nieuw element in dit artikel ingevoerd en de grondslag van de enquête is geheel anders geworden dan door den Minister was aangegeven. En alleen daardoor werd de dwangenquête voor deze leden eene noodzakelijke aanvulling der ontworpen regeling.

Tusschen de §§ 1 tot en met 3 en § 4 is naar het inzien van deze leden een essentieel verschil ontstaan, en de beperking van de geschillen, „ waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken," tot die, waarbij ten minste 300 arbeiders zijn betrokken — een overblijfsel van 's Ministers opzet van art. 45 — is nu weinig rationeel.

Daar naar hun inzien de sfeer, die geschapen wordt door de toelichting der Regeering, invloed oefent op de toepassing en op de uitwerking van de wet, zouden de leden hier aan het woord gaarne vernemen, of de Minister in hun gevoelen deelt, dat er door de bedoelde invoeging in art. 45 een essentiëel verschil is ontstaan tusschen dit artikel en het artikel, zooals het door den Minister was ontworpen. In den gedachtengang van de §§ 1—3 past de enquêtedwang niet; de in die §§ aangegeven maatregelen vinden niet hunne natuurlijke bekroning in § 4. Maar de invoering van het algemeen belang vormt inderdaad een rechtmatigen grond voor den dwang als uitersten maatregel.

Andere leden merkten op, dat de Minister zelf de invoeging van de woorden „waarbij het algemeen belang in ernstige mate betrokken is" aan de hand heeft gedaan en inderdaad de voorbeelden, waarmede hij de noodzaak der dwangenquête in zijn systeem toelichtte, aan het algemeen belang heeft ontleend (redevoering 25 October 1922, *Handelingen* blz. 225 en 226), zoodat de invoeging in art. 45 moeilijk eene verandering van stelsel kan worden genoemd.

Tegenover de tegenstanders van dit wetsontwerp stonden anderen, die de geopperde bezwaren, en met name die tegen het boekenonderzoek, niet van voldoende gewicht oordeelden om daarom het ontwerp af te stemmen. Zij meenden, dat art. 49, mits voorzichtig toegepast, in de practijk geen groote moeilijkheden zou opleveren. Het goede in het ontwerp woog bij hen zwaarder dan het slechte. Zij juichten het instituut van den Rijksbemiddelaar toe en wezen er op, dat de enquête in het systeem der wet niet kan worden gemist en alleen dan zal kunnen worden toegepast, wanneer het algemeen belang in ernstige mate bij het geschil is betrokken en alle andere middelen tot bijlegging hebben gefaald. De Minister zal daarom volgens hunne overtuiging slechts zelden eene enquête doen instellen en het is noodig, dat in ernstige omstandigheden de fabrikant kan worden gedwongen tot openlegging zijner boeken. Wat de vrees voor schending van fabrieksgeheimen betreft, werd door een der leden hieraan nog toegevoegd, dat hem bij ervaring was gebleken, dat de boekhouding wel derwijze is in te richten, dat daaruit geen fabrieksgeheimen zijn af te leiden, zoodat bedoelde angst volgens hem overdreven is. Ook voor de geheele of gedeeltelijke openbaarmaking van het verslag der enquêtecommissie behoeft geen bijzondere vrees te worden gekoesterd, aangezien daaraan overleg met de betrokken partijen moet voorafgaan; alleen de *conclusie* van het verslag kan zonder dit voorafgaand overleg worden gepubliceerd. De leden hier aan het woord achtten het wetsontwerp niet onsympathiek, beschouwden het als eene verbetering van het opgeheven instituut der Kamers van Arbeid en zouden er gaarne hunne stem aan geven.

Aldus vastgesteld den 16den December 1922.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet. (68)

Dit wetsontwerp werd bij het onderzoek in de afdeelingen met weinig ingenomenheid begroet. De daartegen geopperde bezwaren vloeiden in hoofdzaak voort uit de overweging, dat de industrie een kommervollen tijd doormaakt en het dus zeker niet gewenscht kan zijn haar nieuwe geldelijke lasten op te leggen.

Vele leden zouden de behandeling van dit wetsontwerp dan ook gaarne voor onbepaalden tijd zien uitgesteld, althans totdat het bedrijfsleven zich weder in gunstiger toestand mag verheugen. Middelerwijl zou dan nog eens ter dege kunnen worden overwogen, of het thans voorgestelde systeem wel het juiste is, want ook daartegen werden van verschillende zijden bezwaren te berde gebracht.

De kosten van het toezicht op het gebruik van stoomtoestellen af te wentelen op de gebruikers dier toestellen achtten verscheidene leden niet oorbaar. Zij brachten in herinnering, evenals dit in de Tweede Kamer reeds was geschied, dat de Stoomwet van 1896 uitging van het beginsel, dat op het gebruik van stoomtoestellen door de Regeering toezicht behoort te worden gehouden in het algemeen belang en niet om de gebruikers te gerieven. De thans voorgestelde regeling is volgens hen met deze grondgedachte in lijnrechten strijd en het betoog, voorkomende in de derde alinea der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag, uitgebracht door de Tweede Kamer, kwam hun weinig overtuigend voor.

De leden hier aan het woord waren dan ook van meening, dat de Staat de kosten van dit ten algemeenen nutte uitgeoefend toezicht behoort te dragen, evenals ook de kosten voortvloeiende uit de Veiligheidswet e.d. uit 's Rijks schatkist worden voldaan en niet worden verhaald op enkele categorieën. Wanneer men op den thans voorgestelden weg voortging, zou men er b.v. ook toe moeten komen de kosten van politie en justitie af te wentelen, hetgeen toch zeker niet de bedoeling der Regeering kan zijn. De thans voorgestelde afwenteling van kosten wordt in de Memorie van Toelichting bepleit met een beroep op den toestand van 's Lands financiën. Hiertegen werd door eenige leden aangevoerd, dat het in werkelijkheid geen bezuiniging beteekent, of de Staat de kosten van het toezicht draagt, dan wel de gebruikers der stoomtoestellen die betalen.

Andere leden konden aan deze bezwaren geen groot gewicht toekennen. Zij achtten het niet onbillijk, dat belanghebbenden in de kosten zouden bijdragen en meenden dat er, aangezien die kosten over het algemeen laag zullen zijn, geen reden bestaat zich uit hoofde van de geldelijke lasten voor de industrie tegen dit wetsontwerp te verzetten. Ook waren er enkele leden, die het zeer juist vonden, dat de gebruikers van stoomtoestellen de kosten zullen hebben te dragen en niet het Rijk; immers voor hen moet het deskundig toezicht eene groote gerustsstelling zijn.

De vraag werd intusschen geopperd, of de kosten voor de kleine industrieën niet te zwaar zullen zijn. Ook wees men er op, dat deze lasten het scheepvaartbedrijf — in het bijzonder had men hier het sleepbootbedrijf op het oog — naar verhouding veel zwaarder zullen drukken dan de industrie.

Verschillende leden maakten voorts ernstig bezwaar, dat het ontwerp ten aanzien van het bedrag der te heffen kosten niets anders inhoudt, dan dat dit bedrag bij algemeenen maatregel van bestuur zal worden bepaald. Hier is naar hun oordeel eene veel te groote vrijheid aan den Minister gelaten. Waarom is, zoo vroegen eenige leden, niet in de wet althans een limiet opgenomen, waarboven de Minister niet gaan kan? Het stellen van een limiet is in andere gevallen, waar het betreft heffingen die het karakter dragen van retributiën, niet ongebruikelijk Ook werd door een der leden in dit verband herinnerd aan artikel 3 der Postwet, zooals dit luidt sedert de wijziging van van 18 Februari 1921 (*Staatsblad* nº. 69).

In het buitenland wordt in de meeste gevallen een vast recht geheven. Het systeem, dat hier wordt voorgesteld, bestaat, zooals verschillende leden opmerkten, nergens elders.

Eenige leden meenden dat, als men door de bedrijven het toezicht op de stoomtoestellen wil laten betalen, men daaraan ook de regeling en toepassing van dit toezicht — onder Staatscontrôle wel te verstaan — moet overlaten. Veel beter dan de ontworpen regeling scheen hun het in België en Frankrijk bestaand systeem, waarbij het toezicht op de stoomtoestellen, voor zoover het algemeen belang daarbij is betrokken, door den Staat wordt uitgeoefend en betaald; en voor zoover het in engeren zin een bedrijfsbelang is, door het bedrijf, echter dan voor dit laatste met de bevoegdheid om zelf de daarvoor noodige maatregelen te nemen, onder contrôle van den Staat. Zulk een regeling zou ook aansluiten bij het streven, dat ook voor andere sociale wetgeving op den voorgrond treedt, nl. om de uitvoering in handen van belanghebbenden te leggen.

Zoo er een vast recht ware bepaald, behoefde men, naar van andere zijde werd opgemerkt, niet te vreezen voor eene te dure inrichting van het onderzoek. Nu de kosten daarvan echter op de gebruikers zullen worden verhaald, ontbreekt voor het Rijk elke prikkel tot zuinigheid. Welke waarborg is er, dat de gebruikers van stoomtoestellen niet te hoog zullen worden belast? De Minister van Arbeid heeft bij de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer (zie *Handelingen* 1922, blz. 180) gezegd, dat deze nieuwe last op de industrie neer zal komen op niet veel meer dan een vierden cent per arbeider per week. Waarop deze berekening van den Minister steunt, is den leden hier aan het woord echter niet gebleken en zij zouden gaarne te dien opzichte nader worden ingelicht.

Ook gaven deze leden blijk van dezelfde vrees, die ook reeds in het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag tot uiting is gekomen, dat namelijk van de te heffen retributie zooveel inningskosten af zullen gaan, dat een zeer belangrijk deel weder voor 's Rijks schatkist verloren zal gaan. Wel werd in de Memorie van Antwoord deze vrees weerlegd met de verzekering, dat de kosten der inning wegens de zoo eenvoudige regeling daarvan uiterst gering zullen zijn, maar zij meenden toch te moeten betwijfelen, of de uitkomst wel zoo gunstig zou zijn.

Tegenover deze uitlatingen werd door enkele andere leden in het midden gebracht, dat het gevaar niet groot is, dat van de gebruikers een te hoog bedrag zal worden geheven, en dat het, gezien den staat van 's Lands schatkist, niet zoo bedenkelijk zoude zijn, zoo uit deze heffingen eene kleine bate voor het Rijk mocht voortvloeien.

Aldus vastgesteld den 16den December 1922.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende nadere voorzieningen ter voorkoming van brandgevaar voor gebouwen en getimmerten. (70)

Verschillende leden betuigden hunne instemming met de indiening van dit wetsontwerp.

Andere achtten het echter bedenkelijk, dat de bepaling van het strafbaar te stellen feit wordt overgelaten aan algemeene maatregelen van bestuur. Zij zouden de voorkeur er aan gegeven hebben, dat de materie ware opgenomen in het Wetboek van Strafrecht, ten einde de rechtszekerheid te bevorderen en onzekerheid over de vraag, of een feit al dan niet strafbaar is, zooveel mogelijk te vermijden.

Naar aanleiding van de mededeeling in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer, dat het in de bedoeling ligt met behulp der gemeentebesturen een lijst der gebouwen of getimmerten aan te leggen, welke om hun kunstwaarde, geschiedkundig belang of bestemming bijzondere bescherming tegen brandgevaar behoeven, werd er op aangedrongen, dat in het opmaken van die lijsten ook de provinciale besturen zouden worden gekend.

Gevraagd werd, waarom oorspronkelijk alleen tegen den dader met straf wordt geageerd en niet liever tevens eene actie tot schadevergoeding tegen den patroon, die den arbeider het werk opdroeg gemakkelijker wordt gemaakt. Hierop werd geantwoord, dat, daargelaten dat eene dergelijke actie nu reeds in vele gevallen mogelijk is, deze maatregel allicht niet afdoende zou zijn, daar ook dan de patroon zijne aansprakelijkheid nog zou kunnen beperken, bij voorbeeld door het oprichten van eene naamlooze vennootschap met een beperkt kapitaal. In dit verband werd de aandacht er op gevestigd, dat men in sommige gemeenten reeds met bijzondere bepalingen tegen brandgevaar voor monumentale gebouwen optreedt. Zelfs is soms daarbij voorgeschreven, dat in panden belendend aan zoodanige gebouwen geen loodgieterswerk mag verricht worden zonder voorafgaande waarschuwing van de brandweer, die daar toezicht houdt. De vraag werd gedaan, of de gemeenten niet kunnen worden aangeschreven dergelijke bepaling in hare verordeningen op te nemen.

Aldus vastgesteld den 21sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

GEWIJZIGD ONTWERP VAN WET, houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militairrechterlijke macht. (108)

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht gewenscht zijn;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

Artikel 1 der Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof wordt gelezen als volgt:

„Het Hoog Militair Geregtshof zal bestaan uit zes leden, den President daaronder begrepen, te weten: twee Regtsgeleerden en vier Officieren, en bij zich hebben een Advocaat-Fiscaal voor de Zee- en Landmacht en een Griffier."

Artikel 2.

Artikel 28 der Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof wordt gelezen als volgt:

„Het Hof vonnist met ten minste vijf leden. In geval van afwezigheid, belet of ontstentenis kunnen zij worden vervangen door Raden, door den Vorst aan te wijzen.

In geval van regtspraak in eersten aanleg en verder in die gevallen, waarin het Hoog Militair Geregtshof in raadkamer zulks noodig keurt, zullen zich onder de regters altijd moeten bevinden 2 Officieren van de Zee- of Landmagt, naar gelang de vonnissen iemand van een dezer twee corpsen betreffen."

Artikel 3.

De thans bestaande krijgsraden bij de landmacht worden ontbonden.

Artikel 4.

De amtenaren bij de ontbonden krijgsraden ontvangen een wachtgeld overeenkomstig bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen regelen. Bij die regelen wordt in acht genomen, dat aan den president van een ontbonden krijgsraad tot het einde van het kalenderjaar, waarin hij den 70-jarigen leeftijd bereikt, een inkomen moet verzekerd zijn gelijk aan dat hetwelk hij uit zijn functie als president zou hebben verkregen, indien hij daarin op de laatstelijk door hem genoten wedde werkzaam ware gebleven, voorzoover niet eenigerlei inkomst hem door eigen toedoen ontgaat.

Onverminderd hetgeen overigens in den in het eerste lid bedoelden algemeenen maatregel van bestuur zal worden bepaald kan het wachtgeld geheel of ten deele worden vervallen verklaard, indien de betrokken ambtenaar niet voldoet aan een ingevolge artikel 8 op hem rustende verplichting.

Artikel 5.

Aan den president van en den fiscaal bij den krijgsraad binnen het Rijk in Europa bij de zeemacht kan de waarneming worden opgedragen van de werkzaamheden van kantonrechter in een der kantons Helder, Schagen, Hoorn of Medemblik en aan den fiscaal voornoemd ook die van substituut-officier van Justitie bij de arrondissements-rechtbank te Alkmaar.

Wederkeerig kan aan den kantonrechter in een der kantons Helder, Schagen, Hoorn of Medemblik worden opgedragen de waarneming van de werkzaamheden van president of fiscaal bij den krijgsraad, bedoeld in het eerste lid, en aan den substituut-officier van justitie bij de arrondissements-rechtbank te Alkmaar die van fiscaal voornoemd.

Bovendien kan aan den president van en den fiscaal bij den krijgsraad, bedoeld in het eerste lid, opgedragen worden de waarneming van de werkzaamheden van onderscheidenlijk president van en auditeur-militair bij een krijgsraad bij de landmacht en wederkeerig aan zoodanigen president en auditeur-militair die van president en fiscaal voornoemd. Ook kan aan den fiscaal voornoemd worden opgedragen de waarneming van een leeraarschap aan een inrichting voor militair onderwijs en omgekeerd.

De financieele gevolgen van een opdracht, als bedoeld in de vorige leden, worden voor zooveel noodig door Ons nader geregeld.

Een opdracht ter waarneming der werkzaamheden van kantonrechter, als bedoeld in het eerste lid, of van president, als bedoeld in het tweede en derde lid, kan niet worden ingetrokken dan op verzoek van hem, aan wien zij is verstrekt, noch kan in de voorwaarden daarvan tegen diens wil wijziging worden gebracht.

Artikel 6.

De wet van 4 Juni 1858 (*Staatsblad* n°. 45) houdende eenige maatregelen van bezuiniging met opzigt tot het Hoog Militair Geregtshof wordt ingetrokken met dien verstande:

1. dat de tenuitvoerlegging der uitspraken van het Hoog Militair Gerechtshof ook in den vervolge geschiedt, op bevel en onder toezicht van den advocaat-fiscaal voor de zee- en landmacht door de beambten, door Ons daartoe aan te wijzen;

2. dat de bepalingen der Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Geregtshof, welke bij voornoemde wet zijn ingetrokken en buiten werking gesteld, ingetrokken en buiten werking gesteld blijven.

Artikel 7.

Wij behouden Ons voor aan den tegenwoordigen president bij den krijgsraad binnen het Rijk in Europa bij de zeemacht, indien door hem een werkkring wordt aanvaard, waaruit de inkomsten minder bedragen dan hetgeen hij in zijn ambt als president genoot, na zijn ontslag uiterlijk tot het einde van het kalenderjaar, waarin hij den 70-jarigen leeftijd bereikt, een toelage toe te kennen ten hoogste bedragende het verschil tusschen de inkomsten uit dien of een lateren werkkring en die, welke hij uit zijn functie als president zou hebben verkregen.

Artikel 8.

Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip.

De op dat tijdstip bij de ontbonden krijgsraden bij de landmacht aanhangige zaken worden, met afwijking in zoover van artikel 8 nog door den krijgsraad, bij welken zij aanhangig zijn, afgedaan.

De ambtenaren van de ontbonden krijgsraden en hunne plaatsvervangers worden in zoover geacht nog in hunne vroegere betrekking werkzaam te zijn.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven

De Minister van Justitie,

De Minister van Marine a. i.,

De Minister van Oorlog,

NOTA naar aanleiding van het Eindverslag der Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (229)

Naar aanleiding van het door de Commissie van Rapporteurs uit de Eerste Kamer der Staten-Generaal uitgebrachte Eindrapport over het wetsontwerp tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921, veroorlooft de ondergeteekende zich op het volgende de aandacht te vestigen.

Het me[illegible]al noodzakelijke inwinnen van nadere inlichtingen en het [illegible]ttelijk verplichte hooren van het Algemeen College van To[illegible]icht, Bijstand en Advies vorderen in den regel zooveel tijd, [illegible]at antwoord en beslissing op subsidieaanvragen inderdaad meermalen lang moeten uitblijven. In deze omstandigheid is [illegible]chter *niet* een reden te zien van de vertraagde suppletoire [illegible]anvraag van gelden voor artikel 77. De bezwaren van lang [illegible]uitblijven der subsidiebeschikking zijn vrijwel geheel onder[illegible]angen door eene in 1915 ingevoerde regeling, volgens welke [illegible]le vereenigingen ieder kwartaal automatisch een voorschot op [illegible]et haar toekomend subsidiebedrag ontvangen en eerst na afloop [illegible]an het jaar eene afrekeningsopgave behoeven in te zenden, waar[illegible]a het haar nog toekomende wordt uitbetaald. Die afrekenings[illegible]opgaven moeten door de vereenigingen worden ingezonden [illegible]óór 1 Februari van het volgende jaar. Komen nà dien datum [illegible]og beschikkingen af, die wijziging brengen in het over het af[illegible]geloopen jaar te vorderen subsidiebedrag, dan moeten suppletoire [illegible]opgaven worden ingezonden. Vele vereenigingen dienen echter [illegible]hare afrekeningsopgaven, hetzij uit nalatigheid, hetzij ter vermijding van suppletoire opgaven, eerst véél later dan het voorgeschreven tijdstip in en daaraan alleen is het, zooals ondergeteekende in zijne Nota naar aanleiding van het Verslag der Tweede Kamer betreffende dit suppletoir begrootingsontwerp mededeelde, toe te schrijven, dat het totaalbedrag der op dit artikel over 1921 benoodigde gelden eerst thans met voldoende nauwkeurigheid kon worden vastgesteld.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten. (232)

Tegen dit wetsontwerp werden bij het afdeelingsonderzoek geen bezwaren te berde gebracht.

Een der leden zou evenwel gaarne van den Minister vernemen, of zich thans nog gevallen van hoendercholera hier te lande voordoen.

Aldus vastgesteld 11 December 1922.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

NOTA naar aanleiding van het Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet, houdende bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten. (232)

Een der leden zou gaarne vernemen, of zich thans nog gevallen van hoendercholera hier te lande voordoen. Ondergeteekende kan hieromtrent mededeelen, dat, blijkens van den directeur der Rijksseruminrichting ontvangen bericht, in de maanden October, November tot en met 13 December 1922 28 gevallen van genoemde ziekte, afkomstig uit 21 gemeenten, aan de Rijksseruminrichting werden onderzocht.

De Minister van Landbouw,
Nijverheid en Handel ad interim.
CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. regularisatie van de kosten der levensmiddelenvoorziening (238);

2°. wijziging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (*Verschillende onderwerpen*) (248);

3°. verhooging en wijziging van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (273).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 11den December 1922.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot regeling van de inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf voor het dienstjaar 1923. (245)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet werd de vraag gedaan, of er nu nog aanleiding bestond om de wet uit te voeren, waarbij het gehalte van den gulden werd verminderd.

Vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1923. (253)

Gevraagd werd, op welken grond de Minister meent te mogen aannemen, dat voor 1923 de inkomsten van het Leeningfonds het bedrag, verschuldigd aan rente en verplichte aflossingen, in voldoende mate zullen overschrijden, om daaruit eene som van 10 millioen aan de gewone middelen te goed te schrijven.

Aldus vastgesteld den 19den December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet, houdende naturalisatie van:

a. 1°. Kurt Arnóti en 17 anderen;
2°. Maarten Johannes Baak en 19 anderen;
3°. Jacob Bäck en 19 anderen;
4°. Theodor August Ballizani en 18 anderen;
5°. Fritz Gustav Berg en 10 anderen, en
6°. Fidel Eberhard en 19 anderen (254);

b. 1°. Gustav Aronsohn en 19 anderen;
2°. Ludwig Carl Marie Barbet en 19 anderen (298);

c. Jean Walthère Hubert Ahn en 19 anderen (317).

Zonder bezwaar in te brengen tegen de thans ter naturalisatie voorgedragen personen, rees bij eenige leden de vraag, of de Regeering niet te gemakkelijk is in het doen verkrijgen van het Nederlandschap door vreemdelingen. Geheel zonder bedenking is het verheffen van een vreemdeling tot Nederlander niet, want deze zal niet nationaal gevoelen; om zijn eigen voordeel te bevorderen verandert hij van nationaliteit.

De vraag werd gedaan, of het niet wenschelijk was de kosten voor naturalisatie te verhoogen, ten einde den te grooten aandrang van vreemdelingen tegen te gaan. Vroeger waren er jaarlijks slechts enkelen, die naturalisatie aanvroegen, terwijl dit thans door zeer velen voornamelijk in het belang hunner zaken geschiedt.

Aldus vastgesteld 20 December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging, aanvulling en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (261)

Tegen de bij dit wetsontwerp voorgestelde wijziging, aanvulling en verhooging der begrooting werden bij het afdeelingsonderzoek geene bezwaren te berde gebracht.

Evenwel werd naar aanleiding van de noodzakelijk geworden wijziging van het bij art. 11 uitgetrokken bedrag voor reis- en verblijfkosten, benevens kosten van detacheeringen van diplomatieke ambtenaren, de opmerking gemaakt, dat het uit een oogpunt van bezuiniging wenschelijk is de dienstreizen en detacheeringen zooveel mogelijk te beperken. Is het, zoo vroegen de leden hier aan het woord, niet mogelijk de vrij veelvuldig voorkomende overplaatsingen van diplomatieke ambtenaren te verminderen?

Aldus vastgesteld den 21sten December 1922.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
DE VEER.
STEGER.
HEERKENS THIJSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor het dienstjaar 1923. (271)

Bij het afdeelingsonderzoek werd de vraag gedaan, of de winst, die de begrooting aangeeft, niet een fictieve is. Gaarne zoude men worden ingelicht, of de prijzen, die door de Landsdrukkerij aan de Departementen worden in rekening gebracht, hooger of lager zijn dan die, welke bij particuliere bedrijven zouden worden besteed.

Men wenschte een waarschuwend woord te doen hooren tegen het geven aan het bedrijf van een te grooten omvang.

Aldus vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND
CROLES.
FRANSSEN.

8ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

Ingekomen stukken. — Benoeming rapporteurs. — Verslag over verzoekschriften. — Regeling van werkzaamheden.

8ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 21 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. een Regeeringsmissive; 2°. verzoekschriften; 3°. een telegram; 4°. een afschrift van een motie. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs voor ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Nog ingekomen: bericht van een lid. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 45 leden, te weten de heeren:

Haffmans, Janssen, d'Aumale van Hardenbroek, de Waal Malefijt, van Lanschot, Croles, Sijtsma, L. de Vries, W. Franssen, Slotemaker de Bruine, Arntz, Beelaerts van Blokland, Westerdijk, Blomjous, van der Does de Willebois, de Vos van Steenwijk, van der Berg, de Gijselaar, Steger, Franssen, Schönfeld, Dobbelmann, de Veer, van der Maesen de Sombreff, Mendels, Gilissen, Wibaut, Slingenberg, Diepenhorst, Douwes, van Wassenaer van Catwijck, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Wittert van Hoogland, van Loon, van Embden, Heerkens Thijssen, van Basten Batenburg, Idenburg, de Vlugt, Verkouteren, Haazevoet, Anema, Smeenge en S. de Vries,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, van Marine, van Financiën en van Waterstaat.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een missive van het Departement van Oorlog, ten geleide van het Verslag van de Legercommissie betreffende den vrijwilligen landstorm.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen; het Verslag zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van August Hermans—Colleys, te Luik, in zake den z. i. onrechtmatigen verkoop van een perceel bouwland;

een, van het bestuur van de Vereeniging Nederlandsche Bond van werkgevers in hotel-, restaurant-, café- en aanverwante bedrijven „Horecaf", te Amsterdam, houdende verzoek tot verwerping van het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet.

Het eerste adres wordt in verband met art. 8, al. 3, der Grondwet ter zijde gelegd, het tweede zal worden gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

(Voorzitter e. a.)

3°. een telegram van burgemeester en wethouders van Capelle, betreffende het ontwerp van wet tot vereeniging der gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle.

Dit telegram wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. een afschrift van een motie, aangenomen in een te Oosterwolde gehouden vergadering van hooger en lager Overheidspersoneel, werkzaam in de gemeente Ooststellingwerf, betreffende het voornemen der Regeering tot reclassificatie der gemeenten.

Deze motie wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet nos. 2 (hoofdstuk I), 254, 332, 2 (hoofdstukken VIIa, XII en Middelen), 331, 245, 319, 322, 329, 330, 70, 108, 294, 298, 306, 317, 34, 35, 75, 271, 310. 314, 320, 325 de heeren Blomjous, van der Maesen de Sombreff, Beelaerts van Blokland, Croles en Franssen;

voor de ontwerpen van wet nos. 247, 39, 261, 251, 318, 327, 198, 282, 324, 283, 286, 307, 308, 290, 304 de heeren van Wassenaer van Catwijck, W. Fransen, de Veer, Steger en Heerkens Thijssen.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgend verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

I. een, van den directeur-secretaris van het R.-K. Verbond van Werkgevers-vakvereenigingen en den vice-voorzitter en secretaris van de Algemeene R.-K. werkgeversvereeniging te Amsterdam, verzoekende verwerping van het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet;

II. een, van den voorzitter en den secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Utrecht met hetzelfde verzoek.

Uw Commissie stelt voor deze adressen ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat hierop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet;

III. een, van H. Lamsvelt, voorzitter, en L. Thieme, secretaris van de vereeniging der Geldersche Industrieele club te Arnhem, met verzoek om het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zoo noodig ontwerp van wet n°. 331, betrekking hebbende op den Minister van Koloniën, verdedigd zal worden door den Minister van Financiën, de ontwerpen van wet nos. 247 en 308, betrekking hebbende op den Minister van Arbeid, door den Minister van Waterstaat zoo noodig nader zullen worden toegelicht, en ontwerp van wet n°. 273, betrekking hebbende op den Minister van Onderwijs, door den Minister van Binnenlandsche Zaken zal worden verdedigd.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. Aangaan van een geldleening ten laste van het Rijk (332).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het eenige punt uit het Verslag, dat nog eenig antwoord van de Regeering vereischt, is het denkbeeld om

(Minister **de Geer** e. a.)

de bevoegdheid te geven de obligaties dezer leening aan te wenden tot betaling van verdedigings- en successiebelasting. Tegen het volgen van dit denkbeeld bestaat bezwaar. In 1919 is hetzelfde geschied uitsluitend ten aanzien van de verdedigingsbelastingen. Het gold toen een gedwongen leening, iets beneden de marktrente uitgegeven, waaraan als verzachting deze faciliteit werd toegevoegd. De *mogelijkheid* bestond daartoe, omdat de aflossingstermijn was gesteld op 15 jaar. Berekend was, dat, wanneer op groote schaal van de faciliteit werd gebruik gemaakt, hierdoor toch niet veel *meer* zou worden afgelost dan in de bedoeling lag. De aflossingstermijn van *deze* leening wordt natuurlijk veel langer dan 15 jaar, omdat het nu geen crisisuitgaven, maar normale buitengewone uitgaven betreft. Het jaarlijks te amortiseeren bedrag is derhalve veel kleiner. Wanneer thans toegestaan werd de verdedigingsbelastingen en de successiebelasting met deze obligaties te betalen, dan zou dit, bij ruime gebruikmaking van die faciliteit, beteekenen een veel vroegere aflossing *à pari* van deze leening dan in het plan ligt. Voor den Staat zou dit buitengewoon onvoordeelig kunnen zijn, vooral omdat de gunstige invloed van een zoodanige bepaling op den koers van uitgifte en het rentetype uiterst gering zou wezen. Men vergete bij dit laatste vooral niet, dat op onze leeningen thans ook weder door buitenlanders wordt ingeschreven (zelfs wanneer de leening uitsluitend hier te lande wordt geëmitteerd). Voor hen zou deze bepaling uiteraard geen rechtstreeksch belang hebben. Ook in dit opzicht is de toestand sedert 1919 grondig veranderd.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2), Hoofdstuk I (Huis der Koningin).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Hoofdstuk VIIA (Nationale Schuld).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat het in het Verslag bedoelde overzicht nog steeds een beeld van en waardevolle gegevens omtrent de geschiedenis van onze nationale schuld geeft. Intusschen wordt overwogen, een volgend jaar, hetzij bij de Millioenennota, hetzij bij hoofdstuk VIIA, een staat over te leggen, welke een beknopt overzicht geeft van onze nog loopende leeningen. Hieraan zal dan eventueel een gemakkelijk te overziene recapitulatie kunnen worden toegevoegd.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. Hoofdstuk XII (Onvoorziene Uitgaven);

V. Wet op de Middelen;

VI. Voorziening in het kastekort van den Indischen dienst hier te lande gedurende het jaar 1923 (331).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VII. Regeling van de inkomsten en uitgaven van het Staatsmuntbedrijf voor het dienstjaar 1923 (245).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Zooals ik reeds mededeelde in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer, is de wet van 27 November 1919 (*Staatsblad* n°. 786), waarbij het gehalte der zilveren munten is verlaagd, niet een noodmaatregel die ingetrokken zou moeten worden, nu de omstandigheden, die hem in het leven deden roepen hebben opgehouden te gelden. Die intrekking zou feitelijk beteekenen terugkeer tot een toestand van grooter luxe dan strikt noodig en dus in de bestaande financieele en economische omstandigheden te verdedigen is.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik vind het wel jammer, dat wij nu die minderwaardige munt gaan slaan. Bij den zilverprijs van dit oogenblik is er nog een enorme marge tusschen de werkelijke waarde van een tegenwoordigen gulden en 1/10 gedeelte van een gouden tientje. Ik geloof, dat het niet gewenscht is, onze gewone zilveren standaardmunt zoo te gaan verzwakken. Indertijd was er reden voor die wet; omdat het zilver zoo gestegen was in prijs, was er een voordeel aan verbonden het te gaan versmelten. Het zilver was toen inderdaad zeer hoog in waarde gestegen, maar in tegenstelling met den Minister ben ik van oordeel, dat die bedoelde wet wel degelijk een noodmaatregel was.

Het zou bij onze landgenooten en ook in het buitenland een verkeerden indruk maken, als wij onzen gulden nu gingen verzwakken, en er zouden heel andere gevaren gaan dreigen. Het valsche munten zou worden bevorderd.

De Minister zou dan ook naar mijn meening niet beter kunnen doen dan met een spoedontwerp te komen, om die wet van 1919 in te trekken en het oude gehalte van onzen gulden en rijksdaalder wettelijk te herstellen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil alleen nog opmerken, dat ik met den heer de Gijselaar het eens ben, dat de door hem genoemde reden, welke tot de wet van 27 November 1919 aanleiding gaf, is vervallen, maar ik meen, dat het niettemin op het oogenblik niet wenschelijk is, die wet in te trekken, ten einde de guldens zwaarder te verzilveren dan thans het geval is. Dit zou geenerlei nut hebben en noodeloos winsten aan het muntfonds onttrekken.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben absoluut niet overtuigd door hetgeen de Minister heeft gezegd. Er is geen reden minder goede munten te gaan slaan dan thans in omloop zijn. Het verschil tusschen de reëele waarde in zilver en de fictieve waarde van een gulden is nog zeer groot en de winst van het Staatsmuntbedrijf heeft hier niets mede te maken. De winst van dit bedrijf wordt gehaald uit het verschil tusschen het muntloon en de onkosten, maar winst op het zilver komt hier niet bij te pas, want de gemaakte winst wordt bewaard in een apart fonds, om, als wij tot ontmunten moeten overgaan, het verlies op het zilver weer te dekken. Als die winst bij het muntbedrijf in aanmerking kwam, zou het muntbedrijf werken met een enorm overschot en niet met een tekort, zooals thans.

Ik geloof dus, dat het zeer verkeerd zou zijn, onze munt dusdanig te verzwakken, als de vigeerende wet toestaat. Het is nu niet de gelegenheid op dit alles nader in te gaan, maar naar mijn meening zou de Minister een daad doen in het landsbelang, wanneer hij bevorderde dat de bedoelde wet werd ingetrokken.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben het met den vorigen geachten spreker geheel eens en zou den Minister wel eens willen vragen wat hij zich voorstelt van het invoeren van een munt van slechter gehalte. De wet op monetair gebied is bekend, dat, wanneer men een betere munt invoert, deze niet de slechtere munt verdringt, maar juist de slechtere de betere. Zou men deze redeneering nu niet kunnen omkeeren, nu de betere munt bestaat? Wanneer men thans een munt invoert van lager gehalte, krijgt men de betere munt niet meer terug en de slechte munt zal voortdurend in circulatie blijven.

Het is overigens niet gewenscht, dat er twee zilveren guldens naast elkaar in omloop komen van verschillend gehalte. Zooals de heer de Gijselaar heeft betoogd, is de wet van 1919 ingevoerd als noodmaatregel in die tijden, toen het zilver zoo hoog genoteerd stond, maar die tijden zijn veranderd en daarom ben ik het met den vorigen spreker geheel eens, dat deze wet thans geen reden van bestaan meer heeft.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne den Minister willen steunen; ik acht het veel juister aan de voorgenomen verlaging van het zilvergehalte vast te houden.

Vooreerst is het niet uitgesloten, dat de zilverprijs, die reeds zoovele verrasingen heeft te zien gegeven, binnen afzienbaren tijd weer zoo hoog komt, dat de bevoegdheid tot verlaging van het gehalte opnieuw zou moeten worden toegekend, omdat het gevaar van versmelting andermaal acuut zou zijn geworden.

Maar bovendien is het volkomen onjuist, dat van reëele beteekenis zou zijn het gehalte onzer grove zilveren munt en het uiteenloopend gehalte van verschillende guldens naast elkaar. De koopkracht van onzen gulden of rijksdaalder berust niet meer op hun zilvergehalte, maar uitsluitend op hun verhouding tot het goud en dus op de goudpolitiek onzer circulatiebank. En zoolang die politiek gezond is — hetgeen m. i. alleszins het geval is, ook al is de toepassing nog niet onverkort hervat —, behoeven wij ons niet in het minst ongerust te maken of er guldens van hoog of laag gehalte of van verschillend gehalte naast elkander in omloop zijn. Met een weinig overdrijving zou men kunnen zeggen: dat is evenzeer onverschillig als het verschil tusschen de papiersoorten waarvan de zilverbons gemaakt zijn.

De zilveren gulden is een teeken van goudwaarde en niet anders.

De Minister heeft dan ook volkomen te recht gezegd, dat het een ontoelaatbare luxe zou zijn, in dezen tijd noodeloos kostbare teekenmunt in stand te houden, en dat misschien alleen omdat men terugdenkt aan den tijd, dat wij, een 50 jaren geleden, den zilveren standaard hebben gehad.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VIII. Wettelijke voorziening naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 29 Juli 1922 (Staatsblad n°. 470) (319);

IX. Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk B der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (322);

X. Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het 2de halfjaar 1922 (329).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XI. Wijziging der wet van 5 October 1841 (Staatsblad n°. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 19 Juni 1922 (Staatsblad n°. 413) (330).

De **Voorzitter**: Ik moet aan de Kamer mededeelen dat bij het afdrukken van het Eindverslag over dit ontwerp van wet het woordje „alleen" is uitgevallen, maar dat het Eindverslag aldus moet luiden:

„Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp gaf aanleiding tot de vraag, waarom deze regeling werd voorgesteld alleen ten opzichte van het college der Algemeene Rekenkamer."

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! De voorgenomen pensioenkorting maakt het noodzakelijk de bepalingen, welke aan de ambtenaren restitutie van die korting verzekeren, te schrappen. Enkele van die bepalingen komen voor in een wet. Ten aanzien van de Rekenkamer staan de bepalingen in de wet, waarvan thans wijziging wordt voorgesteld. Betreffende den Raad van State en de rechterlijke macht zullen spoedig wettelijke voorzieningen worden aanhangig gemaakt.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XII. Wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk B der Staatsbegrooting voor 1920 (Kosten Rijkskantoren te Heerlen; voorschotten ingevolge de Woningwet) (274).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIII. Vereeniging van de gemeenten Sprang, Capelle en Vrijhoeve-Capelle (34);

XIV. Vereeniging van de gemeenten Waalre en Aalst (35);

XV. Vereeniging van de gemeenten Eersel en Duizel en Steensel (75).

De **Voorzitter**: Aangezien deze drie ontwerpen van wet alle betrekking hebben op de vereeniging van gemeenten, stel ik voor ze te gelijker tijd in behandeling te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Steeds wordt aandachtig in verband ook met geopperde bezwaren nagegaan, of er inderdaad termen zijn voor vereeniging. Ieder geval wordt op zich zelf nagegaan.

Sanctie op de benoeming van den gemeentesecretaris door den raad kan worden overwogen bij herziening der Gemeentewet.

Het vervullen van de betrekking van secretaris van 2 of meer gemeenten kan niet voldoende te gemoet komen aan het bezwaar, dat kleine gemeenten niet meer in voldoende mate de steeds toenemende taak der gemeenten kunnen vervullen. Immers op den secretaris rust geen bestuurstaak.

Alleen door samenvoeging van kleine gemeenten kan belangrijke vereenvoudiging van de administratie en verbetering van de bestuurstaak verkregen worden.

Het komt minder raadzaam voor, het burgemeestersambt in kleinere gemeenten te doen vervullen door weinig administratief onderlegde personen. Bepaaldelijk is dit het geval, omdat de burgemeester ook voorzitter is van den gemeenteraad en in die hoedanigheid ook en vooral zelfstandig moet kunnen oordeelen.

Bij de herziening van de Gemeentewet, waarover ik zooeven reeds sprak, zal kunnen worden overwogen, of en in hoever de vervulling van het burgemeesterschap door één persoon ook in niet aangrenzende gemeenten zal worden mogelijk gemaakt.

De stelling is uitgesproken, dat door vereeniging geen bezuiniging wordt verkregen, maar die stelling is door de ondervinding reeds herhaaldelijk gelogenstraft.

En wat betreft den diensttijd, door ambtenaren in vroegere gemeenten doorgebracht, om dien in zijn geheel te laten meetellen, dit gaat wel wat ver. Immers, men zou dan de nieuwe gemeente binden aan al de bepalingen, die in dit opzicht in de oude gemeente hebben gegolden. De wijzigingswet — ik voeg dit volledigheidshalve er aan toe — dient alleen om zooveel mogelijk den overgang in gelijke betrekkingen te bevorderen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De drie ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XVI. Begrooting van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor 1923 (271).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het valt niet te ontkennen, dat in het aangegeven winstbedrag een fictief

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

element aanwezig kan zijn. Indien toch de drukwerken in plaats van aan de Algemeene Landsdrukkerij aan een particulier bedrijf worden opgedragen, zullen misschien in sommige gevallen andere prijzen kunnen worden berekend. Maar een vergelijking met de particuliere tarieven is niet gemakkelijk, aangezien de practijk aantoont, dat deze op het oogenblik vrij wisselend zijn. Ik kan de verzekering geven, dat in de naaste toekomst zal gestreefd worden aansluiting te zoeken aan het particulier bedrijf, wat betreft de prijsgestie van de Algemeene Landsdrukkerij. In dat geval zal men ook een zuiverder overzicht over de uitkomsten van het bedrijf kunnen krijgen.

Ten slotte verklaar ik gaarne ten volle doordrongen te zijn van de noodzakelijkheid om aan het bedrijf geen grooteren omvang te geven dan beslist noodzakelijk is.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XVII. Wettelijke voorziening naar aanleiding van de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel (310).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Er zijn twee argumenten in de schriftelijke stukken en in de Tweede Kamer door mij aangevoerd ter verdediging van de voeging van een deel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, van een ander deel bij het Departement van Arbeid en van het overige bij de Departementen van Marine, Financiën en Waterstaat. Die twee argumenten zijn ten eerste bezuiniging, waaromtrent in de Tweede Kamer door mij mededeelingen zijn gedaan, en ten tweede, dat het naar het oordeel van de Regeering in het algemeen belang is, dat de behartiging van de belangen van de werknemers en de werkgevers in één hand, die van den Minister van Arbeid, wordt gelegd. Ik geef gaarne toe, dat de ervaring zal moeten aantoonen, in hoeverre het beoogde doel, wat het laatste betreft, zal worden bereikt. Wat de besparing aangaat, het zal hoop ik de Kamer binnen korten tijd uit de suppletoire begrootingen, die moeten worden ingediend op de hoofdstukken van Binnenlandsche Zaken, Waterstaat, Arbeid en Financiën, blijken, dat de voorgestelde maatregel inderdaad een bezuiniging inhoudt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet, op verzoek van den heer Smeenge in stemming gebracht, wordt aangenomen met 26 tegen 12 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren W. Fransen, Slotemaker de Bruine, Arntz, Beelaerts van Blokland, Blomjous, van der Does de Willebois, van den Berg, de Gijselaar, Steger, Franssen, Dobbelmann, de Veer, van der Maesen de Sombreff, Gilissen, Diepenhorst, Douwes, Wittert van Hoogland, van Loon, van Basten Batenburg, Idenburg, Verkouteren, Haazevoet, Anema, de Waal Malefijt, Croles en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Sijtsma, L. de Vries, Westerdijk, Schönfeld, Mendels, Wibaut, Slingenberg, van Wassenaer van Catwijck, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Embden, Smeenge en d'Aumale van Hardenbroek.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren de Vos van Steenwijk, Heerkens Thijssen, de Vlugt, Haffmans, Janssen, van Lanschot en S. de Vries.

XVIII. Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het uitbreiden van de Algemeene Begraafplaats te Abcoude-Proostdij (314);

XIX. Wijziging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (320);

(Minister van Swaay.)

XX. Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het opruimen van voor het verkeer hinderlijke stoepen en het aanleggen van verhoogde trottoirs in eenige straten in de kom der gemeente 's Gravenhage (325);

XXI. Regularisatie van de kosten der levensmiddelenvoorziening (238);

XXII. Wijziging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Verschillende onderwerpen) (248);

XXIII. Aanvulling en verhooging van het tiende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Bereiding veevoeder uit afvalproducten) (283);

XXIV. Wijziging van de wet van 2 Juni 1875 (Staatsblad n°. 94), houdende bepalingen betreffende de veeartsenijkundige politie ten opzigte van paarden van het leger, in verband met de wet van 20 Julij 1870 (Staatsblad n°. 131), gewijzigd bij de wetten van 15 April 1886 (Staatsblad n°. 64) en 3 Februari 1902 (Staatsblad n°. 14) (286);

XXV. Wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Verschillende onderwerpen) (307);

XXVI. Verhooging en wijziging van hoofdstuk Va der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (273);

XXVII. Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrootingen voor 1921 en 1922 (Gelden in verband met de nieuwe regeling militaire pensioenen) (2 wetsontwerpen) (251);

XXVIII. Verhooging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920 (318).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXIX. Regeling in zake vaststelling van een bouwverbod op gronden langs Rijkswegen (52).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! In het Eindverslag is de opmerking gemaakt, dat de uitdrukking „langs of dicht bij een Rijksweg" te vaag zou zijn. Ik mag verwijzen naar de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer, waarin op blz. 4 en 7 vrij uitvoerig wordt betoogd, waarom die redactie gekozen is; van eenige vaagheid kan bovendien geen sprake zijn, omdat reeds bij den allereersten aanvang van de procedure een kaart wordt overgelegd, waarbij zeer nauwkeurig is aangegeven, welke gedeelten voor het leggen van een bouwverbod in aanmerking komen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XXX. Wijziging van de Postwet (Staatsblad 1919, n°. 543) (198);

XXXI. Aanvulling van de artikelen 8, 9, 28, 36 en 39 der Drankwet (247);

XXXII. Wijziging van hoofdstuk X A der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (308);

XXXIII. Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (229).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

8ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

Verschillende wetsontwerpen.

(Voorzitter.)

XXXIV. **Naturalisatie** van: Kurt Arnóti, Max Bilgrey; Theresia Maria Bisschoff, weduwe van Andreas Xaverius Voss; Ernst Daub; Jan Carel Christian Haar; Johann Conrad Hengelbrock; Wilhelm August Hüttemann; Alfred Justus; Heinrich Klein; Firmin Hypoliet Octave Langhendries; Alfred Carl Emil August Maria von Martels; Wilhelm Friedrich Joseph Nellissen; Axel Peter Nielsen; Johann Frederik Albert Nielsen; Arthur Alexander Ott; Johan Mathias Rasmussen; Josef Röllich; Hinderikus Wiegers (254);

XXXV. **Naturalisatie** van: Maarten Johannes Baak; Victor Bernhard (Viktor Griessmann); Theodor Heinrich Beune; Josephus Johannes Hubertus Broers; Wilm Frieden Carls; Emil Deutsch; mr. Louis Isaac Dubourcq; Johann Joseph Feldkötter; Auguste Helene Gerharde van Heek, weduwe van Constantin Carl Hermann Franz Jungé; Rosa Lewenstein, gescheiden echtgenoote van Max Simon Goldstein; Gerrit Hendrik Loth; Christian Bernhard Wilhelm Nordemann; Jan Willem Michiel Quix; Juliane Sophie Emilie Scheelje, weduwe van Bernard Hermann Gescher; Michael Schmitz; Marie Charles Pierre Joseph Schrijen; Emil Julius Sulanke; Edouard Wacquier; Karoline Henriette Wenning, weduwe van Frederik Everhard Jacobus Heijer; Heinrich Leonhard Zick (254);

XXXVI. **Naturalisatie** van: Jacob Bäck; Augustus Alfred Arthur Barbé; Anna Maria Gertrud Bauwens, weduwe van Jan Hendrik Jacob Biesman Simons; Peter Hermann van den Berg; Christian Carl Wilhelm Nicolaus Sulzig Melchior Boisserée; Valentin Crössmann; Wilhelm Adalbert Degré; Johann Wilhelm Dreuming; Johann De Ferrante; Eugene Joseph Gaelens; Egon Gerstl; Irma Gerstl; dr. Moses Gerstel (Gerstl); Otto Gerstl; Karl Josef Hoyer; Gerhardus Johannes Kölker; Pieter Arthur Valentijn Lauriks;Adriana Johannes Kölker; Pieter Arthur Valentijn Lauriks; Adriana nes Adolf Meier; Arnold Hubert Terporten; Johan Rudolf Wortmann (254);

XXXVII. **Naturalisatie** van: Theodor August Ballizani; Kamiel Blommaert; Adolf Karl Hermann Braune; Wilhelmus Bruyninckx; Peter Joseph Eisen; Fischel Friedmann; dr. Eugen Adolph Greven; Hermann Wilhelm van Haaren; Casper Jonsthövel; Johann Friedrich Kerschkamp; Franz Klöckers; Adrianus Cornelis Leuris; Conrad Ernst August Prillwitz; Leopold Kornelius Roubrocks; Heinrich Wilhelm Stein; Jacob Hubert Thoennissen; Hubert Aloys Alphons Wackers; Maria Agatha Ida Winten; Paul Wilhelm Zelsmann; Joseph Friedmann; Ernst Adalbert Johann Prillwitz; Peter Maximilian Hermann Hubertus Prillwitz (254);

XXXVIII. **Naturalisatie** van: Fritz Gustav Berg; George Karel Johannes Hendricus Claassen; Maria Antonia Anna Josepha Fackeldey; Antoon Feiter; Julius Eduard Leonardus Johannes Antonius Maria Huf; Francisca Henrica Maria Sophia Huf; Theodor Rudolf Maria Lohle; Carl Nalbach; Joseph Nievelstein; Louise Maria Friederika Petersmann; Elisabeth Anna Maria Woltering (254);

XXXIX. **Naturalisatie** van: Fidel Eberhard; Moise Figatner; Ludwig Frank; Willem van de Graaff; Léon André Joseph Haakman; Jean Marie Antoine Henrichs; Maximilian Franz Xaver Herwers; Kurt Kugelmann; Jean Hubert Mathieu Langohr; Laura Marcus, weduwe van Theodor Spiegel; Jean Guillaume François Offenberg; Karl Oppenheimer; Samuel Levy Samuels; Chemia Schnelling; Jankiel Arie Schnelling; Moritz Schnelling; Paul Carl Maria Schulte; Anna Maria Schütze, weduwe van Peter Wilhelm Schiebergen; Heinrich Stoffeln; Wilhelm Friedrich Gustav Zetteler (254).

De Voorzitter: Ik stel voor deze 6 ontwerpen van wet gezamenlijk in behandeling te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geopend.

(Minister **Heemskerk** e. a.)

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik naar aanleiding van de in het verslag gedane vragen het volgende zeggen?

In de eerste plaats was bij eenige leden de vraag gerezen, of de Regeering niet te gemakkelijk is in het doen verkrijgen van het Nederlanderschap door vreemdelingen.

De Regeering is zich dat niet bewust, maar ik moet zeggen dat de meeste gevallen van naturalisatie betreffen òf personen die vroeger Nederlander zijn geweest maar het Nederlanderschap hebben verloren, doordat zij, in het buitenland zijnde, verzuimd hebben binnen 10 jaar te verklaren dat zij het wenschen te behouden, òf personen, die hier in Nederland ingeburgerd zijn.

Onder deze omstandigheden gaat het moeilijk aan om aan zulke personen het Nederlanderschap te weigeren.

De tweede vraag, die gedaan is, was deze: of het niet wenschelijk is de kosten van naturalisatie te verhoogen ten einde te grooten aandrang van vreemdelingen tegen te gaan.

Een dergelijke verhooging heeft niet lang geleden plaats gehad bij de wet van 31 December 1920, *Staatsblad* 955.

Vroeger was voor naturalisatie verschuldigd f 100, thans ten minste f 200 en hoogstens f 1000 naar gelang van den aanslag in de inkomstenbelasting.

Wie een belastbaar inkomen van f 3000 of minder heeft, betaalt f 200 en voorts moet voor iedere f 2000 meer aan belastbaar inkomen worden betaald nog f 100, opgaande tot een maximum van f 1000.

Oud-Nederlanders betalen geen proportioneel recht, maar een vast recht van f 200.

Het schijnt mij niet aangewezen om thans wederom tot verhooging over te gaan en men zal zich toch ook moeilijk ten taak kunnen stellen om de kosten zoo hoog te maken dat alleen om de kosten personen, die anders voor naturalisatie in aanmerking zouden komen, daarvan moeten afzien.

Het wil mij dus voorkomen, dat de zaak op het oogenblik tamelijk bevredigend geregeld is.

De beraadslaging wordt gesloten; de zes ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XL. **Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (294);**

XLI. **Naturalisatie** van: Gustav Aronsohn, Johanna Aronsohn, Friedrich Wilhelm Asteroth, Albertina Wilhelmina Barger, Konrad Bock, mr. Wilhelm Friedrich Düllmann, Désiré Joseph Duykers, Chaim Jaschua Hermer, Franz Klarenaar, Friederike Eleonore Klinghardt, Nathanael Wilhelm Klinghart, Gustave Joseph Marie Hubert van Liebergen, Hubertina Philomena Mostert, weduwe van Heinrich Schroeder, August Adolph Niessen, Schachna Probstein, Hubert Heinrich Rüters, Katharina Schattenkerk, weduwe van Johann Heinrich Otto, Aloys Johann Schledorn, Jakob Friedrich Staab, Max Robert Bernhard Steffens (298);

XLII. **Naturalisatie** van: Ludwig Carl Marie Barbet, Gerhard Bergmann, Franciscus Joannes Claes, Lambert Cornely, Petronella Ida Wilhelmina Duys, Paul Peter Eduard Karthaus, Martin Hubert Kelleners, Mathias Knerr, Carolus Ludovicus Leuris, Franciscus Mattheus Meeus, Estella Meijers, Max Emil Muschner, Theodor Otten, Johann Peter Schönlein, Johann Gerhard Hinrich Siemer, Maria Louisa Velder, weduwe van Friedrich Christian Louis Nemitz, Heinrich Anton Wacha, Estella Dorothea Wallagh, weduwe van Isidor Fröhling, Sophie Elisabeth Würdemann, Julius Zwaab, Hendrik Hubert Kelleners, Johanna Maria Otten, Charlotte Sophie Fröhling, Josephus Adrianus Leuris (298);

XLIII. **Naturalisatie** van: Jean Walthère Hubert Ahn, dr. Franz Marius Theodor Böhl, Wilhelm Bosseler, Johanna Maria Bruijn, August Bürmann, Paul Dahlen, Herman Fekete, Joseph Friedrich von der Haar, Frederik Willem Oscar Hub, Ferdinand Joseph Wilhelm Isphording, Engelbert Lieberz, Willem Gerard Otermans, Ferdinand Friedrich William Plümacher, Elisabeth Franziska Rosenboom,

(van der Does de Willebois.)

Mathilde Auguste Elisabethe Schoeverling, weduwe van Francis William Randebrock, Karl Wilhelm Stolz, Jan van Tijen, Frida Vogt, weduwe van Martin Wilhelm Johann Nijkrake, Alfred Reinhold Franz Voss, Ludwig Weismann (317).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XLIV. **Regeling van het Levensverzekeringbedrijf (25).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van der Does de Willebois:** Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij gaarne aan bij de uiting van voldoening, die de indiening van het thans te behandelen wetsontwerp tot regeling van het levensverzekeringbedrijf vrij algemeen begroet heeft, en ik twijfel er niet aan, dat het spoedig den weg zal vinden tot het *Staatsblad*. Met het oog dan op de uitvoering zij het mij geoorloofd een wenk te geven, die een practische uitvoering zal kunnen bevorderen, en daarbij moge even een terugblik op de geschiedenis van de behandeling hier zijn plaats vinden.

Bij de bespreking van art. 89 van het wetsontwerp in de Tweede Kamer der Staten-Generaal (*Handelingen* pag. 78—79) is dit artikel op aandringen van het lid mr. dr. van Rijckevorsel gewijzigd.

Het ontwerp luidde: „Hoofdstuk IV der wet is ook verbindend voor de koloniën. Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip; nochtans treedt art. 8 in werking met ingang van den dag na dien der afkondiging van deze wet."

Art. 8 behelst de instelling van de verzekeringskamer. Deze zou dus kunnen georganiseerd worden dadelijk nadat de wet zou zijn afgekondigd. De heer van Rijckevorsel vestigde er echter de aandacht op, dat, indien ook niet andere artikelen in werking zouden kunnen treden vóór de geheele wet, de verzekeringskamer voorloopig alleen als college van advies voor de Regeering zou kunnen dienen en zelfs niet aan de maatschappijen inlichtingen zou kunnen vragen, omdat de bevoegdheid daartoe op andere artikelen steunt. Wijl het nu ondoenlijk zou zijn thans reeds voor verschillende artikelen verschillende termijnen vast te leggen, en het toch gewenscht is, dat de verzekeringskamer de meest mogelijke vrijheid van werken krijge, heeft de Minister het artikel (tweede lid) aldus gewijzigd:

„Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip; Wij behouden Ons echter voor, om daarbij met name te noemen artikelen reeds eerder op door Ons te bepalen tijdstippen in werking te doen treden."

In dien vorm is het artikel aangenomen.

Het is dus duidelijk dat men zoo spoedig mogelijk de verzekeringskamer wil in werking brengen en haar operatiesfeer zoo ver wil uitbreiden als overeenkomt met een weloverwogen wijze van handelen.

Die kamer zal alzoo dadelijk geschoold personeel noodig hebben. Nu is de administratie van levensverzekeringsinstellingen niet eenvoudig en zijn in het wiskundig gedeelte daarvan alleen bruikbaar personen, die daarvoor uitdrukkelijk opgeleid zijn. Het is dus duidelijk dat bij dit zeer speciale instituut niet enkel zal mogen gelet worden op het in dienst stellen van elders overcompleet, doch in het levensverzekeringsvak niet geschoolde personen. De maatschappijen, die de kosten van dit instituut ten volle zullen moeten dragen, hebben er aanspraak op dat de organisatie zoo doelmatig mogelijk en zoo min kostbaar mogelijk zij, en daarvoor is in de eerste plaats noodig, dat niet alleen de leden der kamer en haar secretaris, maar ook de ambtenaren der bureaux, gekozen worden uit menschen, die ervaring hebben van de zaak. Alleen op deze wijze kan de kamer het haar zoo hoog noodig gezag verkrijgen.

In verband hiermede moge de aandacht gevestigd worden op de omstandigheid, dat door de ramp, die enkele onzer groote levensverzekeringsmaatschappijen heeft getroffen, tal van hoogst verdienstelijke ambtenaren dier maatschappijen beschikbaar zijn gekomen. Men heeft om zoo te zeggen de beste krachten voor het grijpen, want bij deskundigen is het overbekend, dat het personeel dier maatschappijen aan hooge eischen voldoet en dat speciaal bij de zeer uitgebreide administratie der „Algemeene", die ook een uitgebreid bedrijf in de koloniën had, tal van ambtenaren zijn te vinden.

(van der Does de Willebois e. a.)

die zich, ook in de moeilijkste omstandigheden der laatste jaren, waaraan zij wel allerminst debet zijn, volkomen op de hoogte van hun zware taak hebben getoond. Voor deze menschen is de toekomst donker, daar bij de particuliere instellingen eerder concentratie dan uitbreiding van krachten aangewezen is. Het schijnt daarom dan bij deze gelegenheid wel aanbevelenswaardig de aandacht der Regeering hierop te vestigen en in overweging te geven de recruteering van het personeel der verzekeringskamer, voor zoover dit mogelijk is, te zoeken onder die geschoolde krachten. Eigenlijk doet zich hier het gelukkig geval voor, dat men door bevordering van algemeene belangen tevens het middel heeft om te gemoet te komen aan particuliere nooden.

Ik meen derhalve de overweging van hetgeen ik hier in het midden dacht te brengen, met volle overtuiging en volkomen gerustheid in de aandacht der Regeering te mogen aanbevelen.

De heer **Wibaut:** Mijnheer de Voorzitter! Wanneer dit ontwerp tot regeling van de levensverzekering tot stand gekomen zal zijn, behoor ik tot de leden, die zeer matig bevredigd zullen zijn. Eenigermate ben ik bevredigd, omdat nu verlaten wordt het standpunt van onthouding ten opzichte van de verzekeringsmaatschappijen, dat tot dusverre vrijwel is ingenomen. Althans wordt nu aanvaard het wettelijk geregelde toezicht. Het heeft moeten duren tot een paar débâcles waren voorgekomen eer tot wettelijke regeling van toezicht op dit bedrijf is overgegaan. Maar nu ben ik slechts matig bevredigd, omdat bij mij de overtuiging niet sterk is, dat deze vorm van toezicht afdoende zal blijken. Het toezicht wordt nu vrij ruim en vrij vaag aan de verzekeringskamer overgelaten, en het kan zijn, dat dit instituut goed zal werken, maar ik meen toch, dat door deze voorschriften geen eigenlijke waarborg wordt verkregen.

Ik behoor ook tot de leden, die gaarne uitbreiding zouden hebben gezien van het wettelijk toezicht op andere verzekeringsmaatschappijen, en ik kan niet zeggen, dat de argumenten, die de Regeering daartegen aanhaalt in haar Memorie van Antwoord, zeer sterk zijn. Wij zijn het dunkt mij hierover eens, dat wanneer de levensverzekering een voorziening is in een vrij algemeene behoefte, hetzelfde gezegd kan worden van de brandverzekering. Welke argumenten heeft nu de Regeering om wel wettelijk regelend te gaan optreden ten opzichte van de levensverzekering, maar af te wijzen uitbreiding van de bemoeiing met de brandverzekering?

De Regeering zegt in de Memorie van Antwoord, dat de brandverzekering een afloopend risico betreft en dat in de premie van de levensverzekering een risicodeel is en een spaardeel, en de Regeering zegt, dat wanneer men bij brandverzekering op een gegeven oogenblik gaat twijfelen aan de soliditeit van een verzekeringsmaatschappij, men een andere kan kiezen en dan een spaardeel niet verloren is. Het kan zijn dat dit zonder veel bezwaar kan gebeuren, maar het hangt toch wel af van het oogenblik. Onderstel dat ik een inboedel verzekerd heb of een huis en er brand komt, en ik bemerk dan dat de maatschappij zich op grond van de een of andere chicane aan haar verplichtingen onttrekt of chicanes maakt tegen de taxatie en in elk geval blijk geeft, dat het haar meer te doen is om premie te ontvangen dan om schade uit te betalen, dan kan ik natuurlijk, wanneer ik weer een inboedel heb, een anderen verzekeraar kiezen, maar dan is het effect van mijn eerste verzekering niet sterk geweest.

Ik geloof, dat dit geen sterk argument is. Ik meen, dat dit argument voortspruit uit den grooten angst bij de Regeering om Overheidsbemoeiing uit te breiden. Van de brandverzekering kan toch ook worden gezegd, dat zij betreft een voorziening in een tamelijk algemeene behoefte, waarbij zeker de zwakke vorm van inmenging, die het Staatstoezicht is, op haar plaats zou zijn.

Een derde opmerking betreft de wijze, waarop de Regeering spreekt over de gedachte van het maken van het levensverzekeringbedrijf tot een Staatsmonopolie.

Ik wil dadelijk zeggen, dat in de afdeelingen niet door mij is aangedrongen op het maken van het levensverzekeringsbedrijf tot Staatsmonopolie. Ik meende, dat deze voorziening volgens dit ontwerp rijp was en haast had, dus heb ik over Staatsmonopolie niet gesproken; ook was ik daarvoor op dat oogenblik niet in onderdeelen geprepareerd.

(Wibaut e. a.)

Maar wat de Regeering zegt van de mogelijkheid van Staatsmonopolie ten opzichte van deze voorziening in een vrij algemeene behoefte, kan naar mijn meening niet door den beugel. De Regeering wijst een Staatsmonopolie af, omdat het zou zijn een ,,gevaarlijke proefneming".

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb wel eens iets gelezen in de geschriften van voorstanders van Staatsmonopolies, en ik moet zelfs bekennen — ik hoop, dat men het mij niet kwalijk zal nemen — dat ik er wel eens iets over geschreven heb, maar ik ben nog nooit een voorstander van Staatsmonopolies tegengekomen, die dat aanbeval als een ,,proefneming". Ik heb gevonden, dat men een Staatsmonopolie aanbeval op verschillende motieven, maar nooit als een proefneming. En wanneer wij een Staatsmonopolie beschouwen als stelsel, moet het dan noodzakelijk gevaarlijk zijn?

Men kan een Staatsmonopolie aanbevelen op twee motieven: 1°. om den Staat aan zekere inkomsten te helpen. Wanneer het particulier bedrijf op een bepaald gebied zeer belangrijke winsten maakt, kan men op dat gebied een Staatsmonopolie vestigen. Als zoodanig zou het levensverzekeringsbedrijf voor mij nooit in aanmerking komen. Als men de schatkist aan zekere inkomsten wil helpen door middel van een Staatsmonopolie, ken ik verschillende bedrijven — ik noem er één: de petroleumwinning —, die ik daarvoor veel geschikter zou achten dan het levensverzekeringsbedrijf. Het levensverzekeringsbedrijf zou als Staatsmonopolie nooit met winst moeten worden gevoerd.

Het tweede motief voor een Staatsmonopolie is, de doeltreffendheid te waarborgen van een voorziening in een vrijwel algemeene behoefte.

Het komt mij voor, dat als zoodanig het levensverzekeringsbedrijf — dan gevoerd zonder winst, als zich dekkend bedrijf — zeer wel in aanmerking zou komen.

Nu zegt de Regeering: ,,gevaarlijk"! Hoe kan dat gevaarlijk zijn? Alleen voor degenen, die tot nu toe uit dat bedrijf winst hebben gemaakt. Het particulier bedrijf, dat tot nu toe de levensverzekering op zich heeft genomen, is — het is helaas ook in ons land gebleken — op andere wijze gevaarlijk, nl. voor de verzekerden, die hun geheele leven premies hebben betaald en zich, als het op uitkeering aankomt, daarvan verstoken zien.

Zoo kan ook onthouding van verzekeringsmonopolie gevaarlijk zijn, natuurlijk niet voor degenen, die die verzekering opzetten, maar wel voor de verzekerden.

Het komt mij voor, dat de argumenten, die hier in het algemeen tegen een Staatsmonopolie aangevoerd worden, zeer zwak zijn. Men spreekt van zware financieele lasten, maar dat behoeft toch niet, men kan toch best een bedrijf monopolistisch voeren, zonder dat er zware ,,lasten" zijn. Ik ken wel monopolistische bedrijven, die nog winsten uitkeeren, want dat hangt geheel af van de bedrijfsvoering.

Verder spreekt men met veel sympathie over het bezwaar, dat door sommigen is aangehaald van het groote aantal ambtenaren. Het is nu eenmaal de voorstelling, dat alleen in Overheidsbedrijven ambtenaren zouden zijn en in het particuliere bedrijf niet, en dat zij noodzakelijk in Overheidsbedrijven duur zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Dat hangt ook af van de bedrijfsorganisatie en de bedrijfsvoering. Er zijn Overheidsbedrijven, waarin de ambtenaren niet duurder zijn dan in particuliere bedrijven. Het komt ook omgekeerd voor. Het is heelemaal geen axioma, dat ons zoo moet worden opgediend.

Ik meen dus, dat ik tegen die soort bestrijding van Staatsmonopolies in een stuk, uitgaande van de Regeering, hoewel ik voor dit bedrijf geen monopolie voorstel, moet opkomen.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, kan ik getuigen, dat ik met genoegen heb vernomen, dat aan de wetgeving op de naamlooze vennootschappen vlijtig gewerkt wordt.

De heer **Haazevoet**: Mijnheer de Voorzitter! Indien het mij vergund is een enkel woord over dit wetsontwerp te mogen spreken, wensch ik in de eerste plaats mijn voldoening uit te spreken over de indiening hiervan, en ik maak van deze gelegenheid gebruik om den Minister van Justitie een woord van dank te brengen voor zijn initiatief en doorzettingsvermogen.

(Haazevoet.)

Door deze wet zal zoowel in het verzekeringsbedrijf als daarbuiten een groote gerustheid worden geschapen en de groote vrees voor de veiligheid van het verzekeringsbedrijf is hierdoor voor een goed deel weggenomen. Men moet echter zijn verwachtingen omtrent deze wet niet te hoog stellen, want de ongerustheid in het verzekeringsbedrijf en de meening van het publiek, dat men niet veilig was, vloeide niet alleen voort uit het gemis aan contrôle en leiding van de Overheid op dit particulier initiatief, maar nog veel meer uit de oneerlijke concurrentie, die gevoerd werd, en die werd aangewakkerd door een deel, en niet het beste deel der vakpers in het verzekeringsbedrijf.

Ofschoon deze zaak niet in het Voorloopig Verslag is aangeroerd, meen ik toch met een kort woord de aandacht van den Minister hierop te moeten vestigen. Ik vraag van hem geen antwoord, maar hoop alleen, dat hij deze opmerkingen in overweging zal willen nemen.

Er wordt niet alleen een tarievenoorlog gevoerd in het verzekeringsbedrijf, maar er wordt met middelen gewerkt, die, zouden zij tegen particuliere personen gericht zijn, zeker onder de strafwet zouden vallen.

Mij is dezer dagen een zeer actueel geval bekend geworden, waarbij een maatschappij, die boven alle verdenking staat, op ernstige wijze werd beschuldigd van bedrog en misleiding. Naar aanleiding daarvan heb ik een algemeen bekwaam geacht man geraadpleegd, die mij o. m. het volgende schreef:

> ,,De uitgever en drukker hebben zich aan de feiten, omschreven in de artt. 418 en 419 Wetboek van Strafrecht, schuldig gemaakt.
>
> Intusschen is het twijfelachtig of strafvervolging en veroordeeling zal kunnen volgen, omdat de beleediging niet is aangedaan aan een natuurlijk persoon, maar aan een onpersoonlijke maatschappij."

Waar men dus allerlei laster en smaad kan vertellen van de levensverzekeringsmaatschappijen in het algemeen, geloof ik, dat het zou zijn in het moreel belang van het Nederlandsche volk en verhooging van het peil van dit bedrijf, dat de Minister van Justitie zal willen overwegen of met een wijziging van het Wetboek van Strafrecht dit is te voorkomen.

Omtrent het Staatsmonopolie, waarover de heer Wibaut enkele weerleggingen heeft ten beste gegeven van minder principieelen aard, lees ik in het Voorloopig Verslag:

> ,,Als ooit een beroep op het particulier initiatief, waardoor de Staatstaak wordt beperkt tot aanvulling waar het particulier bedrijf onmachtig is, niet opgaat, dan is dit volgens deze leden hier het geval, omdat ten aanzien van het levensverzekeringbedrijf de ervaring maar al te duidelijk heeft gesproken."

Als dit een principieele verdediging van het Staatsmonopolie moet beteekenen, dan wensch ik daartegen met de meeste stelligheid op te komen.

Het particulier initiatief in zake het levensverzekeringsbedrijf is bijna in geen enkel opzicht te kort geschoten. De gevallen, die wij hebben gezien van liquidatie, van min of meer belangrijke schade, aan verzekerden toegebracht, zijn in verhouding tot den totalen omvang van het levensverzekeringsbedrijf zeer sporadisch en vormen feitelijk slechts een uitzondering op den regel.

Over het algemeen kan men zeggen, in aanmerking nemende dat het levensverzekeringsbedrijf ongecontroleerd en ongeleid hier is gevoerd, dat dit bedrijf prachtig door de crisis is heengekomen, beter dan tal van andere takken van bedrijf.

Een beroep dus op de ontoereikendheid van het particulier initiatief ter verdediging van een Staatsmonopolie gaat m.i. niet op.

Maar ik zou willen vragen, indien wij een Staatsmonopolie gehad zouden hebben of indien dit in verschillende landen zou hebben bestaan, zou men dan in het levensverzekeringsbedrijf er beter zijn afgekomen dan nu? Wat zou er van dat bedrijf als Staatsmonopolie terecht zijn gekomen in Duitsch-

(Haazevoet.)

land en Oostenrijk-Hongarije om nu maar niet eens van Rusland te spreken?

Zouden de belangen der verzekerden dan daar volkomen safe zijn geweest?

Ik wijs er op, dat bij voorbeeld in Italië algemeen verlangd wordt, dat men van het Staatsmonopolie, dat men daar in het levensverzekeringsbedrijf heeft, afkomt en de gewijzigde politieke omstandigheden in dat land zullen daartoe ongetwijfeld een krachtigen stoot geven.

Ik heb den Minister mijn instemming en dank betuigd over dit wetsontwerp, maar dit wil nog niet zeggen, dat ik geheel bevredigd ben, evenmin als de heer Wibaut. Er zijn m.i. nog verschillende leemten in de wet gebleven en ik betreur het, dat dit wetsontwerp bij de behandeling niet is verbeterd.

Zoo heeft bijv. het gewijzigde wetsontwerp al direct den kapitaalseisch losgelaten en ik vind dat een zeer groot nadeel van dit wetsontwerp. Ik ben het er mede eens, dat het kapitaal in het levensverzekeringsbedrijf niet een zoodanige rol speelt als in een industrieele onderneming, maar men dient toch in het oog te houden dat voor zwakke, jeugdige en kleine maatschappijen het maatschappelijk kapitaal nog altijd een belangrijke reserve moet vormen, indien de eigenlijke reserve eventueel is uitgeput.

En dat dit dringend is, kan bewezen worden uit de verslagen van tal van maatschappijen. Ik heb hier een verslag van een levensverzekeringsmaatschappij, die een maatschappelijk kapitaal heeft van f 496. Dat is een coöperatieve instelling. Wat moet er in Godsnaam van de belangen der verzekerden terechtkomen, wanneer daar de reserve, die uit den aard der zaak beperkt is, ten gevolge van epidemie of anderszins raakt uitgeput; er is geen tweede reserve.

In de tweede plaats ben ik het met den heer Wibaut volkomen eens, dat uit dit ontwerp van wet niet alleen zijn genomen de normen omtrent de administratie, de minimumeischen van de administratie, maar dat ook alle minimum eischen omtrent de grondslagen van het bedrijf ontbreken. Ik ben geen voorstander van uniforme tarieven, om den tarievenoorlog te voorkomen, zooals in het Voorloopig Verslag staat. Ik ben van meening, dat eerlijke concurrentie nog altijd nuttig zou kunnen werken.

Maar jammer is het, dat niet is aangegeven, welke methode gevolgd moet worden om tot premiereserve te komen. Nu mag het voor het publiek, dat een levensverzekeringsbedrijf moet beoordeelen, vrijwel hetzelfde zijn, door welke methode men tot een bepaalde reserve komt, als er maar een bevredigend resultaat wordt bereikt, maar voor de Overheid, die contrôle heeft uit te oefenen op dat bedrijf, moet het toch niet onverschillig zijn om den besten maatstaf te kunnen nemen voor de contrôle, die de grootst mogelijke zekerheid aan levensverzekeringsbedrijf en aan de verzekerden biedt.

Nu is het bekend, dat de netto-premie de beste methode is, ook voor de verzekerden. Ik vind het daarom jammer, dat niet in dit ontwerp is opgenomen de eisch, dat voor de reservevorming de netto-premiemethode moet gevolgd worden. Nu zal de Minister misschien antwoorden, dat de verzekeringskamer alsnog dien eisch kan stellen, maar dat is niet zeker. Het kan zelfs gebeuren, dat voor het eene bedrijf de netto-premie- en voor het andere de bruto-premiemethode wordt geëischt, ja, zelfs, dat aan andere toegestaan wordt de Zhilmer-methode toe te passen. In de wet vindt het publiek daaromtrent geen zekerheid.

Artikel 27 is in de Tweede Kamer belangrijk verkort geworden. Ik heb daaraan zelf indertijd in de afdeelingen van deze Kamer ook medegewerkt, omdat ook de administratie van het levensverzekeringsbedrijf voortdurend aan ontwikkeling onderhevig is, hetgeen niet door de wet moet worden belemmerd. Ofschoon ik het dus toejuich, dat de staten uit de wet genomen zijn, vind ik het jammer, dat de normen van de administratie niet in de wet zijn gebleven, en dat nu maar met eenige algemeenheden is aangegeven aan welke eischen de administratie moet voldoen.

Dit schept voor het verzekeringsbedrijf een groote ongerustheid en geeft het gevoel, dat men aan de willekeur van de verzekeringskamer kan overgeleverd zijn, dat de administratie voor het eene bedrijf anders is dan voor het andere

(Haazevoet e. a.)

en dat men niet weet, waaraan men zich heeft te houden; dat de Regeering plotseling belangrijke veranderingen in de administratie kan invoeren dan die tot nu toe bij algemeenen maatregel van bestuur geldende waren. Ook dit heeft geen bepaalde zekerheid voor het verzekeringsbedrijf geschapen.

Een der leden meende volgens het Voorloopig Verslag, dat voor het spaarverzekeringsbedrijf milder bepalingen hadden moeten zijn opgenomen, en de Minister vraagt in de Memorie van Antwoord, wat daarmee eigenlijk wordt bedoeld. Nu geloof ik de meening van dat lid te kunnen weergeven, als ik zeg, dat het spaarverzekeringsbedrijf een ander karakter vertoont ook op administratief gebied dan het levensverzekeringsbedrijf, en dat men dus ook geen mildere, maar andere bepalingen voor dat spaarverzekeringsbedrijf moet maken. De verschillende factoren, waaruit een levensverzekering bestaat, vindt men ongetwijfeld ook in het spaarverzekeringsbedrijf, maar daar zijn ze alle gescheiden: daar is het spaardeel, de risico en de opslag of administratiekosten gescheiden, ieder heeft daar bij het bepalen van zijn premie een gezicht op. Juist om die reden, omdat er administratief zooveel verschil is, is in het Voorloopig Verslag aangedrongen op andere bepalingen op administratief gebied voor dat spaarverzekeringsbedrijf dan voor het levensverzekeringsbedrijf.

Ten slotte wensch ik mij aan te sluiten bij de opmerking, door den vorigen geachten spreker gemaakt ten opzichte van het alleen wettelijk regelen van het levensverzekeringsbedrijf. De vorige geachte spreker heeft reeds opgesomd, wat de Regeering daarover zegt in de eerste kolom van de Memorie van Antwoord en ik zal daar dus niet verder de Kamer mee bezighouden. Maar wat de Regeering daar zegt, pleit eigenlijk tegen de opneming van een regeling in dit wetsontwerp en dit behoeft niet juist de bedoeling te wezen.

Ik geloof, dat het even noodig is het geheele risicoverzekeringsbedrijf aan een wettelijke regeling te onderwerpen als het noodig is voor de levensverzekeringen.

Met den heer Wibaut ben ik het eens, dat het volkomen waar is, dat dat bedrijf een afloopend risico heeft en te allen tijde kan veranderen, maar dat alleen doet als men twijfelt aan de solvabiliteit van een dergelijke verzekering. Maar als men niet twijfelt en er komt een ongeluk, dan komt men tot de droeve ervaring, dat er geen voldoende reserve aanwezig is om het risico te dekken. En nu zijn de voorbeelden daarvan in den laatsten tijd veel sterker dan bij het levensverzekeringbedrijf aan den dag gekomen, en het is nog niet lang geleden, dat zeven maatschappijen te zamen een risico droegen en thans in liquidatie zijn, omdat zij niet in staat waren hun verplichtingen na te komen. Ik hoop daarom, dat de Minister alsnog kan toezeggen, dat hij binnen afzienbaren tijd zal komen met een ontwerp, waarbij dat geregeld wordt.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het debat wensch ik mijn ingenomenheid te betuigen met het feit, dat wij hebben gekregen een afzonderlijk wetsontwerp, om deze zaak te regelen, en niet een aantal nieuwe bepalingen in het Wetboek van Koophandel. Ik hoop dat deze eerste schreden op den weg naar de codificatie door meerdere zal worden gevolgd en dat ook de andere verzekeringswetten, die bij dit ontwerp aansluiten, zullen komen buiten het Wetboek van Koophandel. Wij hebben een tijd gehad, dat men met wetboeken dweepte, maar die illusie is verdwenen. Wij weten nu dat de wetboeken leiden tot versteening en verdrijving van het recht en dat zij de natuurlijke ontwikkeling van het recht tegenhouden, zooals Groen van Prinsterer reeds heeft gezegd. En dat is ook eigenlijk de bedoeling geweest. Niet van hen, die hier te goeder trouw voor wetboeken hebben geijverd, maar wel van een man als Napoleon. Zooals Keizer Justinianus zelfs het maken van commentaren op zijn codex verbood, heeft Napoleon uitgeroepen, toen er een commentaar op den Code Napoleon verscheen: mon Code est perdu. Hij wilde de ontwikkeling van het recht tegenhouden en in elk geval beheerschen. Bijeen te brengen onderdeelen van recht in wetten is ook eigenlijk meer de taak van den uitgever dan van den wetgever en die uitgever doet het nog beter, want die voegt er allicht een alphabe-

8ste VERGADERING. — 21 DECEMBER 1922.

25. Regeling van het Levensverzekeringbedrijf.

(Verkouteren e. a.)

tisch register bij. Wij hebben daarvan voortreffelijke voorbeelden in onze rechtsliteratuur en ik mag hier herinneren aan den Codex Belgium van Anselmo en den Codex Batavus.

Het is ook door een vergissing, een zuiver misverstand, dat wij dat systeem van wetboek hebben gekregen. Toen de provinciale afzonderlijke wetgeving was afgeschaft, wilde men niet, dat het burgerlijk recht, het strafrecht en verdere onderdeelen van het recht in de eene provincie en zelfs in de eene gemeente anders zouden zijn geregeld dan in de andere, en dat was volkomen juist. Men zeide toen evenwel: derhalve wetboeken, en die conclusie was onjuist. Zij had moeten luiden: derhalve Rijkswetten; daarmede had men kunnen volstaan.

Het bewijs, dat men indertijd veel te ver is gegaan, is het feit, dat wij na zooveel jaren nog niet eens volledig aan het Grondwettelijk voorschrift van art. 150 hebben voldaan, want het Wetboek op de Rechterlijke Organisatie, dat de Grondwet voorschrijft, hebben wij nog niet. Wel hebben wij een wet op de rechterlijke organisatie met een aantal bijwetten. Er is dus materie genoeg voor een wetboek, maar het wetboek zelf hebben wij niet.

Ik hoop dus, dat wij steeds meer zullen komen tot de codificatie, en nooit zullen volgen het noodlottige voorbeeld, dat gegeven is bij de wet op het arbeidscontract, waarbij men het heele Nederlandsche alphabet heeft te hulp moeten roepen om die materie in het Burgerlijk Wetboek te kunnen inlasschen.

Ten slotte een enkel woord over de Staatszorg, waarover ook de heer Wibaut heeft gesproken.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is volstrekt niets nieuws. Wij hebben op dit punt al proefnemingen gehad van merkwaardigen aard.

Ik herinner aan den tijd van Johan de Witt, toen men o. a. had de „rentes sur l'hôtel de ville". Dat was een soort verzekering van Overheidswege en die was de eerste aanleiding voor Johan de Witt, om zich te gaan bewegen op het gebied van de levensverzekering, waarop hij zich zooveel verdiensten heeft verworven. Hij meende, dat de Staat te weinig ontving en te veel betaalde en wilde dit alles eens goed nalezen.

In Frankrijk, in den tijd van de groote Fransche revolutie, heeft men die heele zaak opgeruimd.

Het zou dus een stap achteruit, en niet een stap vooruit zijn, wanneer wij dien weg van Staatszorg weer opgingen. Ik hoop dan ook, dat zulks niet zal gebeuren en dat wij voor een dergelijke „gevaarlijke proefneming", zooals de Regeering zegt, bewaard zullen blijven.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het verheugt mij, dat dit wetsontwerp ook in deze Kamer een welwillende ontvangst heeft mogen vinden. Met name dank ik den heer Haazevoet voor de vriendelijke woorden, door hem gesproken.

Ik moet alleen opmerken, dat het initiatief ten deze niet geheel bij den Minister van Justitie is geweest, maar — behalve dan bij de noodwet, die in dit wetsontwerp is ingelascht — bij den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik wil wel erkennen, dat ik mijn best heb gedaan, de totstandkoming van dit wetsontwerp met den meest mogelijken spoed te bevorderen.

Ten aanzien van de opmerkingen van den eersten geachten spreker, den heer van der Does de Willebois, kan ik niet anders zeggen, dan dat ik ze met genoegen gehoord heb. Inderdaad zou het wel gevaarlijk kunnen zijn, indien men op de bezetting van de plaatsen in de verzekeringskamer en het personeel het stelsel ging toepassen, dat men ter beschikking gekomen ambtenaren daarvoor zou nemen. Het zou natuurlijk uit een oogpunt van bezuiniging wellicht kunnen worden verdedigd, ik ben ook niet zeker, dat het niet verdedigd zal worden, maar ik geloof, dat in de opmerking van den heer van der Does de Willebois, dat men daarvoor deskundig personeel noodig heeft, waarheid is gelegen en dat men kan zeggen, dat daarvoor een zekere speciale bekwaamheid wordt gevorderd. Ik ben dus,

(Minister **Heemskerk.**)

met alle bescheidenheid, die mij voegt in een materie als deze in den tegenwoordigen tijd in acht te nemen, zeer geneigd om te zeggen, dat ik het met den geachten afgevaardigde uit Noordbrabant eens ben.

Welk personeel zal moeten worden aangewezen en waar dit zal moeten worden gerecruteerd, Mijnheer de Voorzitter, het spreekt vanzelf, dat ik mij daaromtrent op het oogenblik niet kan uitlaten.

De laatste geachte spreker, de heer Verkouteren, heeft zijn blijdschap uitgesproken, dat wij hier hebben een afzonderlijke wet en den wensch uitgedrukt, dat dit mocht zijn de eerste stap op den weg naar de decodificatie. Ik durf niet zeggen, dat er zooveel in zit, Mijnheer de Voorzitter; het is wel duidelijk, dat een materie als deze moeilijk anders dan in een afzonderlijke wet geregeld kon worden. Zij schept een nieuw instituut, de verzekeringskamer, een nieuw soort bemoeiing met een speciaal maatschappelijk instituut. Er was dus geen aanleiding, deze materie in te passen in een wetboek. Bovendien hebben wij kort geleden gekregen de noodwet voor de maatschappijen, die gevaar liepen in deconfiture te geraken. Het was dus aangewezen, die wet hierin te verwerken, en niet in een codex. Dat daaruit zou volgen decodificatie van ons burgerlijk en handelsrecht, van onze burgerlijke rechtsvordering, ik zie dat eigenlijk niet in. Het is een onderwerp, min of meer vreemd aan deze bespreking.

De geachte afgevaardigde weet, dat ik nogal eenige stappen doe op den weg van de partieele herzieningen, maar daarbij dient men er zich telkens rekenschap van te geven, dat de nieuwe bepalingen moeten passen in het wetboek, en men moet die telkens vergelijken met de bepalingen van de andere artikelen van dat wetboek. Het blijft dus altijd een codex, maar niet een versteende codex, omdat die van tijd tot tijd herzien wordt.

Het is wel onaangenaam het te moeten zeggen, maar het lijkt toch altijd op een lappendeken, op een versteld kleedingstuk, doch daaraan is niet veel te doen. Het is echter een andere vraag of men komt tot het stelsel van decodificatie. Om den geachten afgevaardigde echter in een aangename stemming te laten, wil ik wel zeggen, dat ik er het beste van hoop.

De heeren Wibaut en Haazevoet hebben, hoewel zij verklaarden met dit ontwerp mede te gaan, eenige critiek geoefend. Zij waren in sommige opzichten maar matig tevreden en hadden nog eenige desiderata.

Het eerste bezwaar van den heer Wibaut was, dat er geen vaste normen voor de levensverzekeringen waren voorgeschreven, nu de bepalingen omtrent hetgeen de statuten moesten bevatten, waren vervallen en de te stellen eischen worden overgelaten aan de Verzekeringskamer.

De heer Haazevoet formuleerde zijn bezwaar eenigszins anders en vreesde, dat de maatschappijen werden overgelaten aan de willekeur van de Verzekeringskamer.

Is dit juist? Ik meen van niet. Er staan in de wet geen vaste normen voor hetgeen in de staten moet komen; dat is het gevolg van de aanneming met 80 stemmen tegen 1 stem in de Tweede Kamer van het amendement van den heer de Monté ver Loren, maar daaruit volgt niet, dat er geen staten zullen komen. Het is het verlangen geweest van de Tweede Kamer en ik heb gemeend, geen bezwaar te moeten maken, dat wij aan de Verzekeringskamer advies zouden vragen, hoe de staten moeten worden ingericht, en dat eerst na het ontvangen van het advies die staten van Regeeringswege zullen worden vastgesteld.

Nu zal zeker de invloed van de Verzekeringskamer groot zijn, dat is natuurlijk wel te verwachten. Er kunnen natuurlijk zaken zijn, waarbij de Minister als het ware ruikt, dat er niet goed geadviseerd is, maar in hoofdzaak zal de Verzekeringskamer grooten invloed hebben, en dat is ook de bedoeling.

Als eenmaal de staten zijn vastgesteld zijn zij de normen binnen de grenzen van haar beteekenis, niet de preciese normen, voor het geheele verzekeringsbedrijf, maar dan staat toch uitdrukkelijk in de staten, wat de verzekeringsmaatschappijen moeten openbaar maken. Er kan dan geen sprake van zijn van overgeleverd te zijn aan de willekeur van de

(Minister **Heemskerk.**)

Verzekeringskamer, maar dan zal zijn vastgesteld, wat de verzekeringsmaatschappijen zullen moeten publiceeren. De overlevering aan de willekeur van de Verzekeringskamer kan alleen dan bestaan, wanneer de Verzekeringskamer willekeurig advies zou geven; want dat is haar hoofdwapen, dat zij adviezen geeft aan de maatschappij. Als de maatschappij dat advies dan niet wil opvolgen wordt het gepubliceerd, en komt de maatschappij in een minder gunstig licht te staan.

Als de Verzekeringskamer de redelijkheid niet betracht, zal de maatschappij misschien slecht behandeld worden, maar wij verwachten daarvan toch betere dingen. Wij mogen aannemen, dat de Verzekeringskamer met billijkheid en verstand te werk zal gaan.

Naar aanleiding van die staten nog de volgende opmerking, Mijnheer de Voorzitter, naar aanleiding van hetgeen de heer Haazevoet heeft gezegd, dat hiermede min of meer verband houdt. Ik heb aanvankelijk niet goed begrepen, wat in het Voorloopig Verslag bedoeld wordt met de vraag: of men niet een eenigszins mildere regeling van het spaarbedrijf moest hebben? Nu zegt de heer Hazevoet, dat spaarbedrijf is een bedrijf dat aan eenigszins andere eischen moet voldoen dan het gewone levensverzekeringsbedrijf.........

De heer **Haazevoet:** Andere eischen, geen mindere eischen.

De heer **Heemskerk,** Minister van Justitie: Zeker. En dat zou nu misschien uitdrukking kunnen vinden bij het vaststellen der staten, want het zou niet geheel en al onmogelijk zijn dat men ten aanzien van het spaarbedrijf eenige speciale eischen stelde voor de staten en wellicht eenige mindere eischen op ander gebied. Dat is een zaak die overwogen kan worden.

Want wat is het spaarbedrijf? Een tontine loopt bijv. 12 jaar. De deelnemers aan die tontine storten zekere sommen gelds en de overlevenden na afloop van die 12 jaar krijgen uitbetaald hetgeen dan aanwezig is ten gevolge van het beleggen dier gelden. Dat is een zeer speciale verzekering, want het beleggen van die gelden komt niet aan de maatschappij ten goede, maar aan de deelnemers in de tontine.

Wie gestorven is of diens erfgenamen krijgen niets.

Daarom is ook aan dat spaarbedrijf in den regel verbonden een kleine, gewone levensverzekering voor diegenen, die gestorven zijn bij het beëindigen der tontine.

Dus men heeft dan eigenlijk 2 bedrijven, die beide levensverzekeringsbedrijven zijn en dus uit dien hoofde volgens de wet mogen worden gecombineerd, maar die toch van eenigszins verschillenden aard zijn.

Wanneer nu de heer Haazevoet zegt, dat men daarmede bij het vaststellen der staten en de te stellen eischen misschien wel rekening zal houden, dan zeg ik: daarmede kan ik akkoord gaan. Dat valt althans te overwegen. Maar of dat nu principieel te qualificeeren is met de uitdrukking: mildere bepalingen, wil ik daarom nog niet zeggen; eenig toezicht op de solide belegging der tontinegelden is ook wel gewenscht.

Aan die vaste normen zit eigenlijk nog vast de opmerking van den heer Haazevoet, dat het jammer is dat men niet bepaalde eischen heeft gesteld omtrent de premie-reserverekening.

Ja, dat is opzettelijk niet gedaan. Het stelsel van de wet is, dat men niet wenscht wettelijke normen vast te stellen ten aanzien van de gestie van die bedrijven, maar dat men de gelegenheid wil laten aan de Verzekeringskamer om te zien of het bedrijf op genoegzaam solide basis is gegrondvest en indien dit niet het geval is daarvoor de noodige correctie te vinden.

En nu weet de heer Haazevoet, dat er altijd een quaestie is in het verzekeringsbedrijf, of men de netto methode, het Zillmeren of de bruto-methode moet volgen. Nu kan men wel zeggen: de netto-methode is de beste, maar er zijn verschillende beoefenaars van het levensverzekeringsbedrijf, die een gematigd Zillmeren zeer goed achten en er zijn maatschappijen, die dit in toepassing brengen en aan wier soliditeit niet de minste twijfel kan bestaan.

Nu zou het toch wel bedenkelijk zijn geweest, wanneer de wet de netto-methode had voorgeschreven, want dit is een onderwerp ter zake der premieberekening dat aan de beoordeeling der Verzekeringskamer moet worden overgelaten. Er zou een storm zijn losgebroken in het levensverzekeringsbedrijf, wanneer van Overheidswege gedecreteerd was, dat ieder Zillmeren onsolide en ongeoorloofd is; en er zou vrijwel een communis opinio ontstaan, die beweren zou dat dit niet juist is en van Overheidswege niet mocht gedecreteerd worden.

Tegen het te ver gaan in deze richting moet echter de Verzekeringskamer waken in verband met het geheele bedrijf in zijn inwendigen samenhang en zij zal natuurlijk moeten letten op de premieberekening en de premie-reserves en daarna op de beleggingen tot dekking der premie-reserves.

De heeren Haazevoet en Wibaut gaan hierin met elkander akkoord, dat zij wenschen een uitbreiding van het toezicht tot andere verzekeringsmaatschappijen.

De heer Wibaut heeft meer speciaal het oog gehad op de brandverzekering. Ik wil den heer Wibaut volkomen toegeven, dat ik, reeds uit beginsel, liever niet meer Staatstoezicht in het leven roep dan noodig is. Hij noemt dat angst voor Staatstoezicht, maar, wat het zij, ik ben nog altijd van meening: hoe minder Staatsbemoeiing hoe beter. Hij behoeft zich echter niet al te ongerust te maken, want hoewel men zegt: hoe minder Staatsbemoeiing hoe beter, is die bemoeiing nog altijd zeer uitgebreid. Nu wil ik gaarne bekennen, dat ik de noodzakelijkheid daarvan ten opzichte van de brandverzekering niet heb kunnen inzien.

Wat is echter het eigenaardige van het levensverzekeringsbedrijf? Dat het eigenlijk bijna alles aankomt op de premiereserve en op de belegging, en dat deze vormt een kapitaal, dat, als het goed gaat, altijd moet aangroeien. Dat is niet zoo met alle banken, die kapitalen moeten beleggen.

Er zijn kapitalen, waarvan telkens weer moet worden afgelost. Maar het levensverzekeringsbedrijf moet altijd aangroeien; zoolang het bedrijf niet gaat inkrimpen, moet er een voortdurend stijgende opeenhooping van kapitaal zijn met een vrij contante belegging in waarden van verschillende soorten. Dat is de basis van de geheele onderneming. En daarom is er een speciale reden, waarom op het levensverzekeringsbedrijf meer toezicht noodig is. Dat is ook in de laatste jaren gebleken. Er kunnen b.v. buitengewone omstandigheden komen, waardoor de kapitalen aan groote deteriorisatie onderhevig zijn, en dan zien wij, dat men had moeten ingrijpen. En dat de kapitalen wel eens afnemen, hebben wij in den laatsten tijd kunnen zien ten gevolge van de daling der buitenlandsche fondsen. De kapitalen zijn hier in Nederland nog niet geheel in hun basis aangetast, maar indien er een catastrophe kwam, die ook Nederland zou meesleepen, dan weten wij er in het geheel niets van, hoe het zal loopen. Wij hebben echter door de ondervinding wel zooveel geleerd, dat wij zoover zijn, dat de Verzekeringskamer zonder eenigen twijfel met groote aandacht alle beleggingen zal gadeslaan.

Wat de brandverzekering betreft, daarbij zit, ruw gesproken, de reserve ieder jaar in de premie. *Grosso modo* komt het hierop neer: de brandverzekering moet zooveel premie hebben, dat zij ieder jaar uitkomt. Ik geef den geachten afgevaardigde volkomen toe, dat, indien iemand de ondervinding mocht opdoen, dat die verzekering niet solide is, hij zijn schade wellicht niet betaald krijgt, maar ik zie nog niet in, dat dit met Staatstoezicht zoo gemakkelijk te verhelpen zou wezen. Want wanneer een brandverzekeringsmaatschappij eenige jaren redelijk goed gewerkt heeft en er geen redenen zijn om haar te wantrouwen, en er komt plotseling een jaar van zulke rampen, dat de maatschappij niet betalen kan, dan heeft ook de verzekeringskamer dat niet kunnen voorzien. Maar er is dit fundamenteele verschil tusschen de brandverzekering en de levensverzekering: bij de brandverzekering is een afloopend risico met telkenjare afloopende reserves; bij de levensverzekering moet er een permanente reserve zijn, die uit den aard der zaak voortdurend stijgt en ieder jaar meer belang krijgt. Het is daarom noodig daaraan zijn bijzondere aandacht te wijden.

Het wil mij dus voorkomen, dat men uit de noodzakelijkheid van toezicht op het levensverzekeringsbedrijf geen

(Minister **Heemskerk.**)

conclusie kan trekken ten aanzien van toezicht op andere bedrijven. Ik zeg daarmee niet, dat het niet kan gebeuren, dat men na eenigen tijd tot de conclusie zal komen, dat het wellicht wenschelijk is, maar ik kan er de urgentie niet van inzien. En waar andere zaken op het gebied van wetgeving meer urgent zijn, geloof ik, dat het gewenscht is om eerst de verzekeringskamer voor het levensverzekeringsbedrijf in het leven te roepen en te zien hoe dit instituut werkt.

De heer Haazevoet betreurt het — dit tusschen twee haakjes — dat de kapitaalseisch in het gewijzigd ontwerp vervallen is voor de bestaande maatschappijen.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar wanneer die bestaande maatschappijen ten slotte blijken niet solide te zijn, dan zullen zij wel getroffen worden door een advies van de Verzekeringskamer.

Nu is er een punt waaromtrent de heeren Wibaut en Haazevoet met elkander van meening verschillen en dat is het Staatsmonopolie. De heer Wibaut betreurt het, dat in de Memorie van Antwoord ten aanzien van een Staatsmonopolie gesproken is van een gevaarlijke proefneming. Och, over dat woord wil ik niet vallen, maar ik geloof toch dat er tegen Staatsmonopolie op dit gebied ernstige bezwaren zijn. De geachte afgevaardigde kent monopolies, die winst opleveren. Het is hem niet te doen om het Staatsmonopolie aan te bevelen om winst te maken, maar hij kent monopolies, die winst opleveren. Ik ken die ook, en wij weten wel welke hij bedoelt. Ik geloof, dat er althans in Amsterdam ook thans wel een te vinden is, het electriciteitsbedrijf. Maar in mijn tijd waren er meer dan, zoo ik mij niet bedrieg, thans. Sommige van die monopolies zijn toch later in het gedrang gekomen, zelfs die er zeer bloeiend uitzagen.

Wij zullen ons op het oogenblik niet begeven in een appreciatie van het gemeentelijk beheer van Amsterdam, maar ik erken volkomen, dat men gemeentelijke monopolies kan hebben, die uit den aard der zaak zeer geschikt zijn voor monopolie en die men zoo kan exploiteeren dat zij winst opleveren.

Maar de geachte afgevaardigde weet ook, dat er eens een Minister is geweest, en niet een van de minsten, die heeft willen onderzoeken of het verzekeringsbedrijf niet tot Staatsmonopolie kon worden gemaakt en of daar geen winst uit was te slaan voor de schatkist. Toen heeft een commissie deze zaak in onderzoek genomen, en het resultaat is geweest, dat de winst op de levensverzekering te behalen, buitengewoon miniem zou zijn. Men kan dat als vaststaande aannemen. En dan is nog in de Tweede Kamer gevraagd naar een Staatsmonopolie in trappen, door een geestverwant van den geachten afgevaardigde. Dan zou er vrije verzekering zijn, maar de maatschappijen zouden dan verplicht zijn zich te herverzekeren bij een Staatsbedrijf. Dat was het middel om den buitendienst van de maatschappijen in het leven te houden en uit het Staatsmonopolie niet te doen voortvloeien dat er minder verzekeringen gesloten zouden worden.

Toen heb ik gemeend te mogen zeggen, dat dan de premie te hoog zou worden, omdat dan ook betaald zou moeten worden de provisie voor de maatschappijen die alles in herverzekering zouden moeten geven. De geachte afgevaardigde spreekt nu daarvan niet, maar spreekt alleen van een Staatsmonopolie. Maar wat is dan het geval? Vooreerst is er dan voor den Staat wel een risico van verlies, want de Staat zal dan natuurlijk zijn wiskundige reserve moeten maken en die is evengoed aan gevaar onderhevig als die van een particuliere maatschappij. Het kan dus wel zijn, dat er van tijd tot tijd tamelijke groote sommen moeten worden bijgepast. Maar de Staat zal ook het bedrijf moeten verzorgen wat den z.g. buitendienst betreft, en aangezien het mogelijk is, dat de Staatsambtenaren daarbij in hun ijver niet zoo ver zullen gaan als die van particuliere maatschappijen zullen er allicht meer ambtenaren moeten worden aangesteld, met het gevaar, dat er een wanverhouding ontstaat tusschen de kosten en den omvang van het bedrijf.

Ik laat nu de quaestie van de bezoldiging dier ambtenaren op het oogenblik buiten rekening. Maar er is nog iets anders. Het toezicht van de Verzekeringskamer zal ook moeten gericht zijn op de vraag, of de premies wel hoog genoeg zijn.

(Minister **Heemskerk** e. a.)

Dat mag niet aangenaam klinken voor de verzekerden, maar het is toch zoo. Indien een maatschappij een buitensporig lage premie zou hebben, kan zij onmogelijk soliede te werk gaan. Maar wanneer het een Staatsbedrijf is, komt er aandrang, om de premie te verlagen. Dat gebeurt zoo met Staatsbedrijven. Men zegt dan: gij moet in het publiek belang de premie verlagen.

De heer **Wibaut**: En weet u daarop dan niets te antwoorden?

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Ik zou daarop wel durven antwoorden, maar er komt een tijd, dat ik hier niet meer ben. Er zit inderdaad een zeker gevaar in voor den Staat. Maar wat er van dit alles zij, de noodzakelijkheid van een Staatsbedrijf is niet gebleken. Laten wij zien, hoe de zaak loopt met de Verzekeringskamer. Ik kan geen verzekering geven, dat er dan geen ongelukken zullen gebeuren, maar wij hebben dan althans het mogelijke gedaan om ze af te wenden.

De heer Haazevoet heeft geklaagd over oneerlijke concurrentie en tarievenoorlogen, die men elkaar aandoet, en gezegd, dat er strafbare feiten gepleegd zouden worden, dat er geschriften uitkomen, die een beleedigend karakter zouden hebben, indien zij tegen particuliere personen gericht waren. Indien de geachte afgevaardigde dergelijke feiten weet, zou hij kunnen beproeven, of het O. M. geneigd is, in een dergelijke zaak een strafvervolging in te stellen. Indien de pers op lichtvaardige wijze schrijft over een levensverzekeringsbedrijf, doet zij kwaad. Men mag natuurlijk gegronde critiek uitoefenen, maar indien men twijfelachtige critiek uitoefent, die ongegrond is, werpt men een verdenking op maatschappijen en personen, die niet verdiend is. Indien die zaak onder de aandacht van het parket en ten slotte van den Minister van Justitie wordt gebracht, kan worden nagegaan, of er iets tegen gedaan kan worden, zoo noodig langs den weg van wetgeving.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermee de opmerkingen van de verschillende geachte sprekers te hebben beantwoord. Ik vertrouw, dat, welke bezwaren sommige leden mogen hebben en welke desiderata zij mogen hebben geuit, de Kamer zich met dit wetsontwerp zal willen vereenigen.

De heer **Wittert van Hoogland**: Mijnheer de Voorzitter! Het was niet mijn voornemen, bij dit wetsontwerp het woord te voeren, maar ik wil toch een enkel woord zeggen naar aanleiding van twee opmerkingen van den Minister.

In het Voorloopig Verslag is het denkbeeld bepleit het levensverzekeringsbedrijf te maken tot een Staatsmonopolie. De heer Wibaut heeft gezegd, dat die opmerking niet van hem afkomstig is. Ik wil wel mededeelen, dat zij van mij is. Ik ben voorstander van een monopolistisch Overheidsbedrijf op dit gebied, op de wijze als indertijd door den heer Treub werd voorgesteld, waaraan ook door den Minister is herinnerd, een bedrijf dus, waarbij de Staat optreedt als herverzekeraar.

De Minister heeft daartegen voornamelijk twee bezwaren. In de eerste plaats vreest hij, dat daardoor meer ambtenaren zullen komen, omdat dit Overheidsbedrijf een buitendienst moet organiseeren. Het is volkomen juist, Mijnheer de Voorzitter, dat er een buitendienst moet zijn, maar ik zie niet in, dat daarvoor ambtenaren moeten worden aangesteld. Wij hebben ten deze een voorbeeld in de gewijzigde Ouderdomswet, die een eerste stap is in de richting van het monopolistisch Overheidsbedrijf. Daarbij is ook een buitendienst noodig, maar die bestaat niet uit ambtenaren. Daarvoor zijn aangenomen dezelfde soort menschen, die ook in het particuliere bedrijf werkzaam zijn, en zij zijn aangesteld op arbeidscontract op dezelfde wijze, als de particuliere maatschappijen haar buitendienst instellen. Zij zijn dus geen ambtenaren. Het bezwaar van den Minister, dat het aantal ambtenaren zou vermeerderen, is dus niet juist.

Het tweede bezwaar van den Minister is, dat de Staat met verlies zal werken. Ik geloof dat niet, Mijnheer de Voorzitter. De heer Wibaut heeft reeds opgemerkt, dat er twee

(Wittert van Hoogland e. a.)

motieven zijn om een Staatsmonopolie te maken en dat een Overheidsbedrijf op dit gebied niet bedoeld is om winst te maken, maar uitsluitend tot doel heeft meer waarborgen te geven aan de verzekerden, om hun de zekerheid te geven, dat zij niet zullen komen in de omstandigheden, waarin nu tallooze verzekerden verkeeren door de fouten, die door particuliere verzekeringmaatschappijen zijn gemaakt.

Aan den eenen kant mag de Staat dus niet de bedoeling hebben winst te maken, maar hij moet aan den anderen kant ook geen verlies lijden. Dit kan ook voorkomen worden, omdat zulks afhangt van de vaststelling der tarieven, hetgeen plaats heeft na een wiskunstige berekening. De Minister staat daartegenover eenigszins sceptisch, maar dit begrijp ik niet, want het staat toch vast, dat de vaststelling van de premies dan in handen is van den Staat. Wanneer de Staat zegt: de premies moeten verhoogd worden, dan worden zij ook verhoogd. Dat het Overheidsbedrijf bereid zou zijn de premies te verlagen op drang van buiten af en met verlies te werken, acht ik ondenkbaar. Wij hebben ook hier de ondervinding opgedaan met de gewijzigde Ouderdomswet. Ook daar worden de premies berekend door den wiskundigen adviseur bij de Rijksverzekeringsbank en die premies worden zoo vastgesteld, dat er nooit eenig verlies kan zijn. Mocht het later blijken, dat die premies te laag zijn, dan worden zij verhoogd.

Ik ben dus voorstander van een monopolistisch Overheidsbedrijf te dezer zake, maar zal toch mijn stem geven aan dit wetsontwerp, omdat in elk geval hierdoor meerdere, zij het in mijn oog niet voldoende, waarborgen worden gegeven aan de verzekerden.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heer Wibaut de vergadering heeft moeten verlaten wegens ambtsbezigheden.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen de Wittert van Hoogland heeft gesproken zij het mij veroorloofd nog even op te merken, dat, als men personeel voor den buitendienst moet in dienst nemen, het er eigenlijk niet toe doet, of dat ambtenaren zijn of eenvoudig personen, die men in dienst neemt. Zij zullen toch moeten worden betaald en voldoende moeten worden betaald om niet de klachten te hooren, dat die personen op onbehoorlijke condities in dienst worden gehouden. De aandrang in dien zin bij den Staat is altijd zeer sterk.

Dat bezwaar zou men hebben bij een Staatsmonopolie, en indien de geachte afgevaardigde meent, dat men er altijd zeker van kan zijn, dat de premies zoo worden berekend, dat de Staat er geen verlies bij heeft, dan moet ik zeggen, dat ik in dat opzicht minder optimistisch ben.

Wanneer een bepaalde dienst in handen is van den Staat, komt er altijd aandrang het zoo te maken, dat de Staat aan de menschen nog een extra voordeel bezorgt, en liever te weinig dan te veel laat betalen.

Wanneer ik er dan verder aan denk, wat er zal moeten gebeuren, waar er zooveel levensverzekeringsmaatschappijen bestaan, om te komen tot een Staatsmonopolie, met zoo weinig vooruitzicht, dat men daar genoegen van zal beleven, geloof ik te moeten zeggen, dat ik voor den heer Wittert van Hoogland vrees, dat zijn desideratum van een Staatsmonopolie op dit gebied niet zoo spoedig vervuld zal worden en dat ik hier moeilijk voor hem een perspectief kan openen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De Voorzitter: Ik deel mede, dat het mijn voornemen is, de Kamer weder bijeen te roepen tegen Woensdag a.s. des namiddags ten twee uur, om daarna verschillende ontwerpen van wet in de afdeelingen te onderzoeken.

De vergadering wordt gesloten.

Eindverslagen over de wetsontwerpen nos. 274, 294 en 310. — Voorloopig Verslag over wetsontwerp n°. 282.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en verhooging van het zevende hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920. (274)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De terugbetaling van de in het Voorloopig Verslag bedoelde voorschotten geschiedt in annuïteiten van 50 jaren, en voor zoover de gelden voor aankoop van gronden zijn beschikbaar gesteld, van 75 jaren. Deze annuïteiten, welke, voor zoover geen bijdragen uit de openbare kassen zijn verstrekt, uit de exploitatie-ontvangsten der betrokken woningen moeten voldaan worden, zijn door de gemeenten aan den Staat verschuldigd.

De ondergeteekende heeft geen reden er aan te twijfelen, dat de gemeenten tot het doen der betalingen in staat zullen zijn.

De Minister van Financiën,

DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 7 December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot aanvulling en verhooging van het negende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922. (282)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp gaf aanleiding tot het maken van de navolgende opmerkingen.

Eenige leden vestigden de aandacht op hetgeen door den Minister in zijne Nota naar aanleiding van het door de Tweede Kamer ter zake van dit wetsontwerp uitgebracht Verslag is gezegd met betrekking tot de in dat Verslag geopperde vraag, of niet te groote vrijgevigheid wordt betracht met het verleenen van doorloopende bewijzen voor kosteloos vervoer. De Minister heeft namelijk hierop geantwoord, dat reeds zoodanige beperking in het verstrekken van bewijzen van vrij vervoer heeft plaats gehad, dat van onnoodige vrijgevigheid bezwaarlijk meer zou kunnen worden gesproken. Naar het oordeel der leden hier aan het woord bestaat er echter wel degelijk nog onnoodige vrijgevigheid te dezen opzichte, en wel in het bijzonder wat betreft de familieleden van hen, die aan de spoorwegdiensten zijn verbonden. Met het oog op het aanzienlijk verlies op do exploitatie van de Nederlandsche Spoorwegen meenden zij, dat er alleszins reden was tot verdere inkrimping van het aantal vrijbiljetten.

Gezien bedoeld verlies, waren andere leden van oordeel, te moeten wijzen op het feit, dat vele ambtenaren vrij vervoer genieten in eene klasse, die volgens hen te hoog is in verband met de positie, door die ambtenaren bekleed. Zij wenschten daarom den Minister te vragen, of spoedige herziening der desbetreffende bepalingen niet mogelijk is, opdat ook langs dien weg besparing worde verkregen.

Weder andere leden waren van meening, dat verdere bezuiniging zeer wel mogelijk is door inkrimping van het aantal conducteurs. Zij juichten het toe, dat ook de Minister blijkens zijne Nota van 8 December 1922 die meening is toegedaan, en wezen er op, dat beperking van personeel minder bezwaar zal opleveren, zoo in de samenstelling der treinen meer vaste regel wordt betracht ten aanzien van de klassenverdeeling en door gemakkelijke aanwijzingen te gemoet wordt gekomen in het bezwaar van het zoeken der gewenschte compartimenten door het reizend publiek. In het buitenland, zoo betoogden deze leden, wordt het den reizigers te dien opzichte veel gemakkelijker gemaakt.

Aldus vastgesteld den 21sten December 1922.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
DE VEER.
STEGER.
HEERKENS THIJSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920. (294)

Tegen dit wetsontwerp bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wettelijke voorziening naar aanleiding van de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel. (310)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp spraken onderscheidene leden hun leedwezen uit over de opheffing van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De opmerking werd gemaakt, dat de opheffing van het Departement practisch weinig verandering in den bestaanden toestand zal brengen.

Aldus vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot wijziging der wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 195), houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs. (312)

Artikel I.

In het eerste lid wordt in plaats van „tot een nader door Ons te bepalen dag" gelezen: „tot 1 April 1923".

In het tweede lid wordt in plaats van „den overeenkomstig artikel 1 dezer wet nader door Ons te bepalen dag" gelezen: „1 April 1923".

Artikel II.

Dit artikel luidt:

„Deze wet treedt in werking met ingang van den dag volgende op dien harer afkondiging."

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot machtiging tot het aangaan van eene overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij betreffende den spoorweg van *Rotterdam* naar *'s Gravenhage* en naar *Scheveningen.* (324)

Tegen dit wetsontwerp bestond geen bezwaar.

Vastgesteld 21 December 1922.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
DE VEER.
STEGER.
HEERKENS THIJSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920;

2°. wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (327)

Bij het afdeelingsonderzoek van deze wetsontwerpen werd de klacht geuit, dat zij zoo laat zijn ingediend.

Ook konden verschillende leden zich niet zonder meer vereenigen met de in het tweede ontwerp voorgestelde verhooging van art. 82 met f 50 000. Volgens de Memorie van Toelichting is deze verhooging noodzakelijk voornamelijk wegens verhuiskosten, waarvoor een aanmerkelijk hooger bedrag moest worden vergoed. In het door de Tweede Kamer uitgebracht Verslag werd deze toelichting onvoldoende geacht en nadere opheldering verzocht. Wel heeft de Minister hieraan bij de mondelinge behandeling op 15 dezer (zie *Handelingen*, Tweede Kamer bladz. 1085) voldaan, maar hetgeen toen door hem werd aangevoerd, kon de leden, die thans op dezen post de aandacht vestigden, niet bevredigen, vandaar dat zij op specificatie van dit bedrag van f 50 000 aandrongen.

Aldus vastgesteld den 21sten December 1922.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
DE VEER.
STEGER.
HEERKENS THIJSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40), houdende instructie voor de Algemeene Rekenkamer, waarvan de gewijzigde tekst is bekend gemaakt bij Ons besluit van 19 Juni 1922 (*Staatsblad* n°. 413). (330)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp gaf aanleiding tot de vraag, waarom deze regeling werd voorgesteld alleen ten opzichte van het college der Algemeene Rekenkamer.

Aldus vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot het aangaan van eene geldleening ten laste van het Rijk. (332)

De hoop werd uitgesproken, dat dit de laatste groote leening zou zijn, die gesloten zou worden, en gewezen werd op de noodzakelijkheid om de vlottende schuld zoo laag mogelijk te houden.

In ernstige overweging werd gegeven ter bevordering van het welslagen en op peil houden der leening, om de bevoegdheid te geven de obligatiën aan te wenden tot gedeeltelijke betaling van verdedigings- en successiebelasting.

Aldus vastgesteld den 20sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

9de VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 27 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 2 n.m.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een verzoekschrift; 3°. geschriften; 4°. verklaringen van adhaesie; 5°. ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 37 leden, te weten:

de heeren Mendels, Janssen, S. de Vries, de Vos van Steenwijk, van der Does de Willebois, de Gijselaar, van Basten Batenburg, Haazevoet, Smits, van der Lande, Blomjous, Idenburg, van der Maesen de Sombreff, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Wibaut, Diepenhorst, van den Berg, de Waal Malefijt, Anema, van Embden, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Franssen, L. de Vries, Croles, de Vlugt, W. Fransen, Sijtsma, Westerdijk, Steger, Beelaerts van Blokland, van Wassenaer van Catwijck, de Veer, Schönfeld, van der Hoeven en Smeenge.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van der Hoeven, wegens ambtsbezigheden, de vergadering van 21 dezer (ingekomen na afloop van die vergadering); van den heer Haffmans, deze week, wegens drukke ambtsbezigheden; van den heer Gilissen, zeer waarschijnlijk ook morgen; van den heer Slingenberg, wegens een gemeenteraadsvergadering; van den heer Heerkens Thijssen, als voren; van den heer Douwes, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een verzoekschrift van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Bond van Schoenfabrikanten, betreffende den nood in de schoenindustrie.

Dit verzoekschrift zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. de volgende geschriften:

een afschrift van een motie van de afdeeling „St. Gabriël", te Amsterdam, van den Ned. R.-K. Bond van Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel „St. Petrus", inhoudende, dat de Regeering „geen maatregelen van verslechtering zal nemen dan na gehouden overleg" en na uitputting van alle andere bronnen van bezuiniging;

een afschrift van een adres van burgemeester en wethouders van Aengwirden aan H. M. de Koningin, in zake behoud van de rechtbank te Heerenveen.

Deze geschriften worden ter griffie nedergelegd ter inzage van de leden;

4°. de volgende verklaringen van adhaesie:

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rijnland te Leiden, aan het adres van de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers in zake het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der Stoomwet;

acht, aan het adres van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, in zake het ontwerp Arbeidsgeschillenwet, van:

B. Schermer & Zoon, te Hoorn;

naamlooze vennootschap: Vereenigde Jute- en Cocosfabrieken van L. J. Heymeijer, te Amsterdam;

P. Melchers, distillateur, te Schiedam;

Twentsche Stoom Steenfabriek Smulders—Mulder, te Enschedé;

Transport Mij., te Rotterdam;

Herman Honx, aannemer en steenfabrikant, te Maastricht;

J. Frank, te Amsterdam;

den directeur der naamlooze vennootschap: Bottleworks, te Zwijndrecht.

Deze verklaringen worden voor kennisgeving aangenomen;

4°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (326);

Naturalisatie van J. C. Aarsse, weduwe van G. J. Chr. Hahn, en 19 anderen (311);

Wijziging der wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 195), houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs (312);

Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (323);

Wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau (289);

Wijziging van de wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 98), tot regeling van de uitoefening der veeartsenijkunst, enz. (291);

Wijziging en aanvulling van de wet van 15 December 1917 (*Staatsblad* n°. 700) tot regeling van het hooger landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs, enz. (206);

Wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen (287);

Aanvulling der bepalingen omtrent zekerheidstelling en wijziging der bepalingen omtrent het recht van voorrang in zaken van invoerrechten en accijnzen (297);

Wijziging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (315);

Nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (316);

Nadere wijziging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (Verschillende onderwerpen) (38);

Hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2);

Begrooting van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor 1923 (280);

Vestingbegrooting voor 1923 (292);

Wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201);

Wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (*Nederl. Staatsblad* 1921, n°. 692, *Ind. Staatsbl.* 1921, n°. 346) (276);

Hoofdstuk XI der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2);

Begrooting van Ned.-Indië voor 1923 (vier wetsontwerpen) (4).

Deze ontwerpen van wet worden verzonden naar de afdeelingen.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat door de Centrale Afdeeling is besloten, dat onmiddellijk na afloop van deze vergadering in de afdeelingen zullen worden onderzocht de zooeven ingekomen ontwerpen van wet, behalve het ontwerp n°. 287, terwijl tevens onderzocht zullen worden de ontwerpen van wet tot welker onderzoek reeds is besloten.

Voorts deel ik aan de Kamer mede, dat morgen te elf uur een openbare vergadering gehouden zal worden ter behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

Goedkeuring van de wijzigingen van het Volkenbondverdrag, aangenomen door de Vergadering van den Volkenbond in haar Tweede Zitting 1921 (39);

Wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1922 (102);

Wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1920; en wijziging en verhooging van hoofdstuk II dier begrooting (106);

Bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten (232);

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1914 (voor het dienstjaar 1923) (253);

Wijziging, aanvulling en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (261);

Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (290);

Machtiging tot het aangaan van een overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij, betreffende den spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (324);

Nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920, en wijziging van dat hoofdstuk voor het dienstjaar 1921 (327).

Ook zullen dan in behandeling komen de andere wetsontwerpen, die alsdan in staat van wijzen zijn.

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot nadere wijziging van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920. (38)

Van verschillende zijden werd bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp geklaagd, dat het dezen tak der Volksvertegenwoordiging eerst zoo laat heeft bereikt. Men wees er op, dat het ontwerp werd ingediend 13 April 1922, en dat 3 Mei d. a. v. door de Tweede Kamer een Voorloopig Verslag dienaangaande werd uitgebracht, waarin reeds de klacht werd geuit, dat door de late indiening — kort voor het uiteengaan der Kamers — het onderzoek werd bemoeilijkt. De Memorie van Antwoord werd ingezonden bij brief van 8 Mei, waarna reeds 11 Mei het Verslag der Tweede Kamer verscheen. Een uitvoerige Nota naar aanleiding van het Verslag werd 11 Augustus ingezonden, maar het ontwerp kwam eerst 22 December in de Tweede Kamer in mondelinge behandeling en moet thans vóór het einde des jaars door de Eerste Kamer worden afgedaan. Een behoorlijk onderzoek werd nu niet meer mogelijk geacht, hetgeen te meer werd betreurd, daar de uitvoerige schriftelijke behandeling bij de Tweede Kamer doet zien, dat het wetsontwerp niet van belang is ontbloot. Men drong er op aan, in het vervolg dergelijke gewichtige ontwerpen intijds in te dienen, opdat daaraan de noodige aandacht kan worden geschonken.

Aldus vastgesteld den 27sten December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
VERKOUTEREN.
HAAZEVOET.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling der wet van 15 December 1917 (*Staatsblad* n°. 700) tot regeling van het hooger landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs, gewijzigd bij de wet van 3 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 325). (206)

Tegen de bij dit ontwerp voorgestelde wijziging en aanvulling der wet van 15 December 1917 (*Staatsblad* n°. 700) werden bij het afdeelingsonderzoek geen bezwaren geopperd.

Enkele leden zouden echter gaarne vernemen of de Minister meent, dat aan de verplichting, zooals die bij art. 19, lid 4, zal worden opgelegd en die ook is opgenomen in de Hooger-onderwijswet, de hand zal kunnen worden gehouden.

Aldus vastgesteld den 27sten December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
VERKOUTEREN.
HAAZEVOET.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1923. (253)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De inkomsten van het Leeningfonds 1914, zooals die, blijkens de bijlage van de Memorie van Toelichting, voor 1923 zijn geraamd, overtreffen de uitgaven voor dat dienstjaar met omstreeks f 10 000 000.

De ondergeteekende meent, dat de raming van die inkomsten met de noodige voorzichtigheid en met inachtneming van de omstandigheden, zooals die zich thans laten aanzien, is geschied. Bezwaren tegen die raming worden in het Voorloopig Verslag niet aangevoerd, zoodat de ondergeteekende meent zich te mogen bepalen tot de verklaring, dat hij geen reden ziet de raming te hoog te achten.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 27 December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. wijziging van de wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 98), tot regeling van de uitoefening der veeartsenijkunst, gewijzigd bij de wetten van 4 April 1875 (*Staatsblad* n°. 37), 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64), 3 Februari 1902 (*Staatsblad* n°. 14) en 15 December 1917 (*Staatsblad* n°. 700) (291);
2°. aanvulling der bepalingen omtrent zekerheidstelling en wijziging der bepalingen omtrent het recht van voorrang in zaken van invoerrechten en accijnzen (297);
3°. naturalisatie van Johanna Catharina Aarsse, weduwe van Georg Johannes Christoph Hahn, en 19 anderen (311);
4°. wijziging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (315);
5°. nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (316);
6°. wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van *Curaçao* voor het dienstjaar 1921 (326).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld den 27sten December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
VERKOUTEREN,
HAAZEVOET.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der wet van 21 April 1922 (*Staatsblad* n°. 195), houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs. (312)

Tegen dit wetsontwerp werden bij het afdeelingsonderzoek geen bezwaren te berde gebracht. Evenwel werd de opmerking gemaakt, dat de daarin opgenomen datum van 1 April 1923 alleen dan zin heeft, wanneer het bij Koninklijke Boodschap van 3 Juli 1922 ingediende ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet vóór dien tot wet zal zijn verheven. Men meende, dat het stellen van dezen termijn niet getuigt van veel deferentie ten opzichte van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, waar het geldt de behandeling van een zoo belangrijk onderwerp als de Lager-onderwijswet.

Aldus vastgesteld den 27sten December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
VERKOUTEREN.
HAAZEVOET.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (323)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp gaf geen aanleiding tot het maken van opmerkingen. Alleen zou men gaarne worden ingelicht, hoever het onderzoek der op blz. 2 der Memorie van Toelichting genoemde commissie in zake onderzoek naar de gestie van de Naamlooze Vennootschap Centrale Bouwmaterialen Voorziening (C. B. V.) is gevorderd en of het rapport dier commissie binnenkort kan worden verwacht.

Aldus vastgesteld den 27sten December 1922.

VAN DER HOEVEN.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
VERKOUTEREN.
HAAZEVOET.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1920;
2°. wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (327)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Ter beantwoording van de opmerkingen, waartoe het afdeelingsonderzoek heeft aanleiding gegeven, heeft de ondergeteekende de eer het navolgende onder de aandacht te brengen.

Wat de geuite klacht betreft over de late indiening der bedoelde wetsontwerpen, wordt opgemerkt, dat, waar volgens de bestaande bepalingen leveringen op contracten tot ultimo October van het daaropvolgend jaar kunnen plaats hebben, het gevolg hiervan is, dat eerst in de eerste dagen van de maand November 1922 met zekerheid de stand van de verschillende artikelen van den dienst 1921 kan worden vastgesteld en dus eerst op genoemd tijdstip met het opmaken van de regularisatiewet voor den dienst 1921 kan worden begonnen.

Hoewel het tekort op artikel 43 dienst 1920 reeds geruimen tijd bekend was, is, waar het hier slechts betrof eene af- en overschrijving op één artikel, met het opmaken van het wetsontwerp gewacht tot de gelijktijdige indiening met de regularisatiewet 1921.

Zooals door ondergeteekende reeds in de Tweede Kamer der Staten-Generaal mondeling werd medegedeeld, is de overschrijding van den post reis- en verblijfkosten bij het loodswezen over 1921 o. a. toe te schrijven aan de kosten, welke het gevolg zijn geweest van het overvoeren van loodsen van Maassluis of Rotterdam naar Folkestone per particuliere gelegenheid, waarvoor voorheen het 3de stoomloodsvaartuig van het 4de en 5de district werd gebezigd.

Dit vaartuig ging in drukke tijden gewoonlijk 2 à 3 maal per week, naar gelang de Dungeness-post zijn loodsen had afgegeven, naar het Engelsche Kanaal, ten einde den post opnieuw van loodsen te voorzien.

Aangezien door de hooge steenkolenprijzen en de verhoogde salarissen de exploitatiekosten van dezen aanbrengdienst enorm opliepen, werd door den toenmaligen Minister van Marine besloten, ter besparing van kosten, den Kanaalpost geregeld aan te vullen door terugzending van de beschikbaar gekomen loodsen per particuliere gelegenheid (per Maatschappij „Zeeland") naar Folkestone, alwaar zij aan boord van het stoomloodsvaartuig werden overgezet. Het beschikbaar gekomen vaartuig met bemanning kon zoodoende elders worden benut, en doet thans dienst in de Wielingen.

Ook de Kanaalloodsen van het 6de district (Monden der Schelde), benevens die van het 3de district (Texel en IJmuiden) werden op dezelfde wijze naar Folkestone overgebracht.

Alleen voor het 4de en 5de district (Goeree en Maas) werd daarvoor f 26 000 per jaar noodig geacht.

Als tweede oorzaak voor de overschrijding van het artikel werd door ondergeteekende genoemd een groot aantal overplaatsingen van binnenloodsen van Maassluis naar Rotterdam. Deze maatregel was een gevolg van een vereenvoudiging van den loodsdienst op den Nieuwen Rotterdamschen Waterweg, hetgeen tot besparing aanleiding gegeven heeft.

Met inbegrip van deze overplaatsingen maakte de dienst bij loodswezen, verlichting en betonning het noodzakelijk, dat er in 1921 door bevordering en het geleidelijk op gang brengen van den dienst, die gedurende den oorlog onvoldoende had kunnen functionneeren, dubbel zooveel verplaatsingen geschiedden als in 1920.

De hieruit voortgevloeide meerdere kosten zijn op f 20 000 becijferd.

Wordt ten slotte nog in aanmerking genomen, dat de nieuwe verhuiskostenregeling eerst 1 Januari 1920 in werking trad, zoodat op het tijdstip, waarop de begrooting voor 1921 werd samengesteld, nog onvolledige gegevens omtrent de financieele gevolgen dier regeling bekend waren, dan meent ondergeteekende door mededeeling van het vorenstaande de overschrijding van artikel 82 voldoende te hebben toegelicht.

De Minister van Marine,
E. P. WESTERVELD.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Aldus vastgesteld den 27sten December 1922.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
DE VEER.
STEGER.
HEERKENS THIJSSEN.

10de VERGADERING. — 28 DECEMBER 1922.
Mededeeling ingekomen stukken. — Ben. Rapp. w.o. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften.

10de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 28 DECEMBER 1922.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Regeeringsmissive. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 39 leden, te weten:

de heeren van Loon, Franssen, W. Fransen, Slingenberg, Anema, van Basten Batenburg, de Vries, Croles, L. de Vries, Sijtsma, de Veer, de Gijselaar, van den Berg, Slotemaker de Bruine, de Waal Malefijt, de Vlugt, Westerdijk, Steger, Wibaut, Blomjous, Idenburg, van Lanschot, van der Maesen de Sombreff, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Diepenhorst, Haazevoet, de Vos van Steenwijk, Verkouteren, van Wassenaer van Catwijck, Mendels, van der Hoeven, van Embden, Beelaerts van Blokland, Schönfeld, Douwes, Dobbelmann, van der Does de Willebois, Wittert van Hoogland,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Binnenlandsche Zaken, a. i. van Landbouw, van Financiën, van Oorlog, van Waterstaat en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Janssen; van den heer Heerkens Thijssen, ook morgen, wegens ambtsbezigheden;

2°. een missive van het Departement van Financiën, houdende mededeeling van de inzending aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de rekening van het „Fonds uit de zuivere winsten, verkregen uit aanmuntingen voor rekening van het Rijk", dienst 1921.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet nos. 326, 311, 312, 323, 289, 291, 206, 297, 315, 316 en 38 de heeren van der Hoeven, van der Maesen de Sombreff, Verkouteren, Haazevoet en Slotemaker de Bruine.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van den voorzitter en den secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Haarlem en omstreken;

II. een, van den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging van Rotterdamsche Sleepboot-Exploitanten, vertegenwoordigende circa 200 sleepbooten te Rotterdam;

III. een, van Herman A. de Vries c. s., te Amsterdam, allen verhuurders van automobielen en stoomketels,

alle houdende verzoek het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling der Stoomwet te verwerpen;

IV. een, van den voorzitter en den algemeenen secretaris van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond, te Amsterdam;

V. een, van den voorzitter en den secretaris van het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, gevestigd te Haarlem;

VI. een, van W. M. T. Thijssen, voorzitter, en N. Peereboom, secretaris van den Patroonsbond voor de Bouwbedrijven in Nederland, te Amsterdam;

VII. een, van N. C. Wefers Bettink, voorzitter, en C. J. Geijer, secretaris van het hoofdbestuur der Nederlandsche Vereeniging van IJzerhandelaren, te Amsterdam;

VIII. een, van S. Naders, voorzitter, en P. Kiewit de Jonge, secretaris van de Vereeniging van Handelaren te Groningen;

IX. een, van F. Waller en M. van Lier, optredende voor de Ned. Gist- en Spiritusfabriek te Delft,

alle houdende verzoek, het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet te verwerpen;

X. een, van K. Kruythof, voorzitter, en H. Amelink, secretaris, namens het dagelijksch bestuur van het Christelijk Nationaal Vakverbond, en J. van Rijzewijk, voorzitter, en C. de Bruyn, secretaris, namens het Bureau voor de Roomsch-Katholieke Vakorganisatie, houdende verzoek, de totstandkoming van de Arbeidsgeschillenwet wel te willen bevorderen;

XI. een, van den secretaris, namens het bestuur van den Bond van Indische Rechtskundigen in Nederland, houdende verzoek in aanmerking te willen nemen den wensch, uitgedrukt in de motie, aangenomen door de vergadering van dien bond van 8 December 1922;

XII. een, van den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging van Eerste Rangs Hotels en Restaurants in Nederland en zijn Koloniën, gevestigd te 's Gravenhage;

XIII. een, van J. J. Hardenberg, voorzitter, en Jos. Mast, secretaris, namens den Nederlandschen Bond van Werkgevers in Hotel-, Restaurant-, Café- en aanverwante bedrijven „Horecaf", gevestigd te Amsterdam,

beide houdende verzoek, het ontwerp Arbeidsgeschillenwet te verwerpen.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden, aangezien daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling der daarin bedoelde ontwerpen van wet.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat de Minister van Marine bericht heeft, heden wegens familieomstandigheden niet in de Kamer aanwezig te kunnen zijn. De Minister van Oorlog heeft zich bereid verklaard, om bij de wetsontwerpen, waarbij de Minister van Marine betrokken is, op eventueele vragen van de Kamer te antwoorden.

Ook de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heeft bericht, heden niet in de vergadering aanwezig te kunnen zijn. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft

(Voorzitter e. a.)

zich bereid verklaard, indien noodig, de wetsontwerpen, waarbij de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen betrokken is, te verdedigen.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. Wijziging en verhooging der begrooting van uitgaven en middelen van Nederlandsch-Indië voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (102).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1920 (106);

Wijziging en verhooging van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor 1920 (106).

De Voorzitter: Ik stel voor, deze beide ontwerpen van wet gelijktijdig te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Embden:** Mijnheer de Voorzitter! Te midden van de vele kleine wetsontwerpen, die vandaag waarschijnlijk stilaf uw hamer zullen passeeren, zou het niet juist zijn, als niet een bespreking werd gewijd aan het ontwerp, dat thans aan de orde is. Immers, dit ontwerp loopt over het bagatel van meer dan f 300 millioen, waarover bovendien in de Tweede Kamer met geen woord gesproken is, dit ten gevolge van een loop van zaken, die ik zoo aanstonds zal aanduiden.

Die uitgaven van f 300 millioen zijn reeds verricht, want zij hebben betrekking op 1920; zij zijn dus op onwettige wijze verricht, want de goedkeuring van den begrootingswetgever is er nog niet op verkregen. En de Indische begrooting, oorspronkelijk groot f 657 millioen, wordt door dit ontwerp verhoogd met f 325 millioen en stijgt dus tot f 982 millioen, bijna 1 milliard, waarvan 1/3 zonder machtiging van de wetgevende macht besteed is. Het grootste gedeelte van die overschrijding betreft zelfs den gewonen dienst, nl. f 284 millioen. En om die cijfers te completeeren, wijs ik er op, dat 20 millioen van die overschrijding drukt op de Nederlandsche belastingbetalers.

Nu komen overschrijdingen der begrooting meer voor; maar ditmaal loopt de aantasting van het budgetrecht der Staten-Generaal over niet minder dan 50 pct. der geheele begrooting en strekt zich uit over 340 artikelen; zij heeft een omvang gekregen als, voor zoover ik weet, ten onzent nog nooit is voorgekomen.

Het tekort op den gewonen dienst — ik beperk mij daartoe in hoofdzaak, omdat dit grooter bewijskracht heeft dan de buitengewone uitgaven —, dat alleen onder het bewind van Minister de Graaff 271 millioen zou zijn geweest, wordt door dit wetsontwerp verhoogd tot 555 millioen. Dat is het tekort op de gewone uitgaven van de jaren 1920—1923.

Alleen kan dit bedrag van ruim ½ milliard tekort, waarin dit wetsontwerp zijn 300 millioen bijdraagt, nog 'n 100 millioen meevallen, indien in vervulling gaat het telegram van den Gouverneur-Generaal, dat de Minister eenige dagen geleden in de Tweede Kamer citeerde en dat eenige hoopvolle verwachtingen deed oprijzen.

Het zorgwekkende, om niet te zeggen het ergerlijke in den loop van zaken is nu vooreerst, dat, bij zoo benarde financieele omstandigheden als waarin Indië *omnium consensu* verkeert, de wetgevende macht over deze enorme geldbesteding nauwelijks eenige zeggenschap heeft gehad. Het zoo belangrijke amendeeringsrecht der Tweede Kamer toch is in dit geval volkomen illusoir geweest. Immers, indien men aan de Tweede Kamer in het eind van 1922 fiatteering voorlegt van uitgaven, die 2 jaar geleden gedaan zijn, die dus onherroepelijk een feit zijn, heeft het natuurlijk geen zin te be-

(van Embden.)

proeven, daarop nog wijzigingen aan te brengen. Ook de Tweede Kamer staat dan voor een onveranderlijk feit en kan slechts aannemen of verwerpen, gelijk deze Kamer; de belangrijke beveiliging van de belastingpenningen derhalve, die in het amendeeringsrecht van de Tweede Kamer gelegen is, is illusoir gemaakt. Zelfs is dit ontwerp zoo laat ingediend, dat, ook afgezien van het amendeeringsrecht, de Tweede Kamer geen tijd heeft gehad daaraan behoorlijke aandacht te wijden. Slechts een zeer kort moment bleef haar gelaten, om het eenige, dat nog restte, de mogelijkheid van afstemming, te overwegen.

De vraag rijst, nu deze Kamer voor de beslissing gesteld is, of dit laatste ook inderdaad geschieden moet. In den loop der jaren, die ik de eer had lid van deze Kamer te zijn, heeft er menigmaal overschrijding van het begrootingsrecht plaats gehad, in ernstige en in minder ernstige mate. Eenige malen heb ik mij tegen zulk een overschrijding verklaard en heb ik ook mijn stem wel tegen zulk een wetsontwerp uitgebracht. Stellig tienmaal zooveel keeren heb ik er in berust en is de overschrijding hier zonder verzet gepasseerd. Niettemin, men houde in het oog, dat ook een suppletoire begrootingswet wel degelijk voor afstemming in aanmerking moet kunnen komen.

Wanneer hier dit onderwerp in discussie was, hoorden wij veelvuldig het voor de hand liggende argument, dat afstemming van een suppletoire begrooting over een dienstjaar, dat tot het verleden behoort, geen zin heeft, wijl de uitgaven immers geschied zijn en zij dus wel gereguleerd moeten worden.

Maar men passe toch op met dit argument der moedeloosheid, er is niets meer aan te doen, dus fiat.

Want indien men luide verkondigt, dat, zoodra de uitgaven maar eenmaal gedaan zijn en het begrootingsjaar maar flink in het verleden ligt, men er zonder moeite zijn zegel aan hechten zal, dan looft men daarmede als het ware een premie uit op overschrijding.

Het moet kunnen, dat de Kamer in een ernstig geval te kennen geeft, dat zij tot reguleeren zonder meer niet bereid is; dat zij niet gezind is, te verklaren, dat tot deze uitgaven „met gemeen overleg" besloten zou zijn. Zij moet den weg open houden om in de plaats van een kleurlooze considerans te doen uitkomen de afkeuring van het gevoerde beleid en de aankondiging van maatregelen om dit in de toekomst te voorkomen.

En dan zal die aanvankelijke afstemming in de betrokken kringen ongetwijfeld indruk maken en heilzamer werken dan ijdele woorden van protest of leedwezen.

De vraag rijst, of het onderhavige geval zoo ernstig is, dat men de Kamer tot verwerping adviseeren moet. Dit zal voor mij afhangen van de inlichtingen, die de Minister mij zal geven op de verschillende vragen, die ik mij zal veroorloven hem te stellen.

In de toelichtende stukken wordt met betrekking tot de vraag: waardoor is deze overschrijding van 325 millioen, respectievelijk 284 millioen op gewoon, veroorzaakt, allereerst gewezen op prijsstijgingen en op verlating in leveranties, die daardoor buiten het oorspronkelijke begrootingsjaar kwamen te vallen.

Dergelijke inderdaad onvoorziene omstandigheden laat ik gelden als verontschuldiging.

In de tweede plaats zegt de Minister, dat er verschillende posten zijn, waarvoor medewerking der Staten-Generaal in eenigen vorm reeds verkregen was of verondersteld kon worden verkregen te zijn.

Nu geef ik, om met het tweede te beginnen, om veronderstelde toestemming geen zier. Het is toch maar al te goed mogelijk, dat de vermoede bewilliging in deze zorgwekkende tijden zou zijn teruggenomen. Maar in elk geval zou ik gaarne vernemen, op welke posten de Minister het oog heeft, wanneer hij die toestemming der Staten-Generaal veronderstelt. In de Memorie van Toelichting tot dit wetsontwerp lees ik op bladz. 2: dat aan de Staten-Generaal indertijd reeds mededeeling is gedaan, dat een regularisatiewet als de onderhavige, zonder dat het bedrag overigens bekend was, hun boven het hoofd hing,

(van Embden.)

Waarschijnlijk is op deze mededeeling toen niet gevolgd een scherp verzet, een interpellatie, een opmerking of wat dan ook. Men zal die mededeeling hebben aangenomen en verder den loop van zaken hebben afgewacht. Van een goedkeuring is daarin m. i. nog niets te bespeuren. Is dit nu, zou ik den Minister in de eerste plaats willen vragen, die stilzwijgende goedkeuring, die hij thans disconteert?

Ten aanzien van de andere goedkeuringen echter, die de Kamer dan onbetwijfelbaar reeds verleend zou hebben, zou ik gaarne willen vernemen, in welken vorm zij zijn tot stand gekomen.

Heeft de Minister het oog op wettelijke regelingen, die uitgaven voorschrijven, of op begrootingsposten van vorige jaren? Ik merk op, dat, indien het laatste het geval is, de bewijskracht daarvan zeer gering is. Het is evident, dat, indien men in tijden, waarin de financiën minder nijpen, toestemming tot uitgaven geeft, men die goedkeuring kan weigeren in zorgelijke tijden.

Daarenboven zou ik gaarne van den Minister willen vernemen voor welk totaal bedrag ongeveer — hij behoeft het niet tot op een paar ton uit te mikken; ik geef hem bij een overschrijding als deze gaarne een millioentje speelruimte — hij vermeent gedekt te zijn. De Minister, die natuurlijk den ernst van deze overschrijding beseft en zulks ook meermalen heeft te kennen gegeven, zal, nu hij zich beroept op verkregen medewerking der Kamers, zeker wel in een globaal bedrag kunnen opgeven, voor welke uitgaven hij safe is.

Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik de posten, die ik tot dusver besproken heb, er af reken, houd ik naar raming een 150, 200 millioen over, waarvan de uitgaven nog altijd volkomen onwettig geschied zijn, die inderdaad slechts geschied zijn naar het bon plaisir van de Indische Regeering of haar ambtenaren.

Ik zou in dit opzicht nu vooreerst eenige opheldering wenschen, wat eenige speciale posten aangaat.

In onze stukken is o. a. verwezen naar onderafdeeling art. 155, welke op pag. 15 van de Memorie van Toelichting besproken wordt.

Het betreft overtochtskosten naar en uit Indië, reis- en verblijfkosten en dergelijke uitgaven, een overschrijding ten bedrage van 6½ millioen gulden.

De Minister heeft ter verdediging hiervan aangevoerd, dat dit was toe te schrijven aan de verlegging van de inschepingsplaats door de stoomvaartlijnen, een maatregel, die buiten zijn zeggenschap omgaat, en aan eenige andere uitgaven: hoogere reis- en verblijfkosten en daggelden aan Landsreizigers.

Ik begrijp de verdediging niet recht. Het is mij duidelijk, dat een stoomvaartlijn het recht heeft om de ontschepingsplaats van de passagiers te verleggen zonder goedkeuring van de Regeering, maar het is mij niet duidelijk, dat de Regeering, welke immers contracten heeft gesloten met de maatschappijen, niet alleen voor de Post, maar ook voor het vervoer van ambtenaren, zich zonder eenige medezeggenschap zou hebben neer te leggen bij een maatregel, waarmee de reederij zoozeer afwijkt van haar contractueele verplichting. Het komt mij voor, dat de Regeering in zoo'n geval had moeten weigeren, de hoogere uitgaven voor haar rekening te nemen en bij handhaving van het besluit het contract kunnen opzeggen en vervangen door een overeenkomst met andere stoomvaartlijnen.

Of dit wenschelijk is of niet, kan in het midden blijven, maar de zeggenschap daartoe bezat de Regeering.

Voor het restant van dezen post, uitgegeven aan de Landsreizigers voor verhoogde vergoeding van verblijfkosten en dergelijke, geeft de Regeering zelfs in het geheel geen verdediging; zij doet niets anders dan de onwettigheid er van te constateeren; immers haar zoogenaamde verdediging luidt eenvoudig, dat deze verhooging is tot stand gekomen, „vooruitloopende op de invoering van het nieuw Reisreglement". Juist, d. w. z. nog meer vooruitloopende op de vereischte machtiging van de Staten-Generaal. Het vooruitloopen is immers juist de grief!

Ik neem een anderen post.

Pag. 11, onderafdeeling 41. Overschrijding 5,1 millioen. Er zit daarin eenige prijsstijging, ik laat die passeeren. Maar voorts: uitgaven wegens aankoop van gedrukten ten behoeve van de gevangenisstatistiek en kostelooze verstrekking van uitrusting aan personeel, dat daarvoor vroeger niet in aanmerking kwam.

Daarop — zegt de Minister — kon bij de begrooting voor 1920 niet gerekend worden.

Dat is wel een eigenaardige euphemistische uitdrukking. Als men uitgaven doet zonder toestemming, kan daarop inderdaad bij de begrooting niet gerekend worden. Maar van een verdediging der overschrijding heeft dit toch bitter weinig.

Bladz. 13, onderafdeeling 88. Tegemoetkoming wegens duurte van levensmiddelen 33½ millioen.

Ik laat in het midden of die toekenning als maatregel juist is of niet juist; ik verzet er mij niet tegen; ik heb het alleen over de formeele vraag of zoo iets in zulken omvang moet geschieden zonder machtiging.

De meerdere uitgaven — zegt de toelichting — zijn een gevolg van de gewijzigde regeling van den duurtetoeslag bij Gouvernementsbesluit van Augustus 1920. Alweder een elegante omschrijving, maar geen verdediging van het feit, dat men uitgaven verricht zonder de vereischte toestemming van den begrootingswetgever.

Een andere post — en dit is de laatste, waarmede ik de Kamer zal ophouden — is te vinden op bladz. 21, onderafdeeling 313, Gebouwen en andere werken, behoorende tot het Departement van Marine, 1,2 millioen.

De overschrijding, heet het, moet worden toegeschreven aan den aanleg van een marinevliegkamp, waarvoor tot dusverre een memoriepost was uitgetrokken.

Wederom hetzelfde. Geen toelichting, geen verontschuldiging. Een euphemisme voor het euvel zelf, waarbij wij stilstaan.

Nu vraagt de Minister dit alles te fiatteeren; hij noodigt ons uit, maar weer te verklaren, dat tot al deze uitgaven besloten is in gemeen overleg met de Staten-Generaal, deze uitgaven, die twee jaar geleden buiten ons weten geschied zijn. Is er reden om deze flagrante onwaarheid maar weer in den wettelijken vorm ten beste te geven? Kunnen wij, op grond van de toezeggingen en voorspiegelingen, die de Minister ons geeft, vertrouwen, dat hij van den ernst van dit euvel doordrongen is en dat zijn beloften in vervulling zullen gaan? Welke waarborg wordt nu voor de toekomst ons gegeven?

In Mei van dit jaar hadden wij hier voor ons een suppletoire begrooting van de kolonie Suriname, fiatteerende een overschrijding ten bedrage van 2 millioen, die eveneens veel te laat was ingediend. Toen dat wetsontwerp hier aan de orde was, heb ik er aanmerking op gemaakt; de Minister heeft als antwoord zijn droefheid over het geval te kennen gegeven en ons medegedeeld, dat hij den loop van zaken zeer afkeurde. In een van de dagbladen, die deze historie bespraken, las ik, dat die en die spreker aanmerking had gemaakt op de zoo schromelijke overschrijding en dat Minister de Graaff ambtshalve eenige krokodillentranen er over geweend had. De heer Mendels merkt op, dat die journalistieke beschrijving niet vriendelijk kan heeten; ik doe hem opmerken, dat bedoeld dagblad *Het Volk* was. Ik vraag mij thans echter af, niet of wij ditmaal tranen van edeler gehalte zullen zien plengen, maar liever, of wij iets beters zullen verkrijgen dan alleen tranen en droefheid, nl. tastbare, duidelijke maatregelen, om te bewerken, dat aan dit euvel, dat zoozeer bijdraagt om de financiën, allereerst die van Indië, te ontwrichten, paal en perk worde gesteld.

Deze Minister heeft reeds twee jaar geleden te kennen gegeven, dat er aan dat overschrijden der begrootingen een eind moet komen. Wat heeft de Minister echter gedaan in deze twee jaren, om op dien beteren weg te geraken? Ik weet wel uit zijn bewind, dat er eindeloos getraineerd wordt met het invoeren van belastingen, ik weet wel, dat er ook in het innen van belastingen groote achterstand is, ik weet wel van het opstapelen van tekorten en het vermeerderen der schulden, maar ik, en velen met mij zijn nog niet doordrongen van de daden ter verbetering van het besproken euvel.

(van Embden.)

Op dien achterstand in de belastingen en op den financieelen nood in het algemeen ga ik thans overigens niet in, hoezeer er natuurlijk verband is met dit onderwerp, maar het is niet het algemeene financieele beleid der Regeering, dat ik te bespreken heb, maar slechts het euvel der overschrijdingen. Ik zal dus geenszins treden in een bespreking van de Indische begrooting voor 1923, ofschoon de Minister zelf de toelichtende stukken van dit wetsontwerp en van de Indische begrooting door elkaar heen heeft gevlochten.

Wat heeft de Minister gedaan ter bestrijding van het kwaad der overschrijdingen? Hier is het het moment, bij een zoo schromelijke overschrijding, dat hij ons moge schenken klaren wijn, den allerklaarsten wijn, die denkbaar is.

Vooreerst ten aanzien van groote vertraging in de regulariseering. Men lette wel op, dat dit wetsontwerp, tot fiatteering van uitgaven op de begrooting voor 1920, is ingediend 11 Mei 1922, enkele dagen vóórdat de Kamers werden ontbonden. En nu zou ik aangaande dien datum wel eens een precieze opheldering willen hebben.

Het is immers in Departementale regionen een bekende tactiek of, zoo men wil, een bekende truc om reguleeringsmaatregelen, waarmede men eenigszins verlegen zit, op een zoodanig tijdstip aan de Kamer toe te zenden, dat men er wel op rekenen kan, dat zij in een overdrukken tijd zullen worden behandeld. Ik zou willen vernemen, of een dergelijke opzet, misschien niet van de zijde van den Minister, maar dan van hen, die achter hem staan, in het spel kan zijn, dan uitgesloten mag heeten en de late indiening werkelijk onvermijdelijk was. Hoe stond de zaak?

Ik neem aan, dat eenige tijd verloopen moet, alvorens het begrootingsjaar kan worden overzien. Na het verstrijken van het jaar 1920 is een aantal maanden noodig om de rekeningen op te vragen, om een wetsontwerp voor te bereiden en het te brengen bij en langs den Volksraad, en het ten slotte ten onzent in te dienen. Wanneer ik voor al die studie aan den Minister 10 of 12 maanden toemeet na het verstrijken van het jaar 1920, is hem, meen ik, een royale termijn gegund. In dat geval zou dit wetsontwerp in December 1921 of in Januari 1922 hier kunnen zijn ingediend. Ware het in Januari 1922 ingekomen, dan ware in de Tweede Kamer een behoorlijke behandeling mogelijk geweest. Nu de indiening evenwel plaats vond, liep het anders. Enkele dagen na de indiening gingen de Kamers uiteen wegens de ontbinding en stagneerde de wetgevende machine maandenlang. Dit bracht te weeg, dat het afdeelingsonderzoek in de Tweede Kamer moest plaats vinden in October tusschen de andere begrootingen in; gevolg: een zeer mager afdeelingsverslag. Vervolgens mondelinge behandeling in November, midden tusschen de algemeene beschouwingen in, op een moment, dat er enkele minuten tijd voor restten. Er is bij die mondelinge behandeling dan ook geen woord aan gewijd, waarschijnlijk omdat men nog hoopte, dat de Indische begrooting voor 1923 nog eenige gelegenheid zou bieden voor behandeling ook van deze aangelegenheid. Men wist op dat oogenblik nog niet, dat de Lager-onderwijswet nog aan de overladen agenda zou worden toegevoegd, noch dat voor de behandeling van de Indische begrooting slechts enkele uren resten zouden.

Ik qualificeer dit alles op dit oogenblik niet nader. De mogelijkheid om op deze 325 millioen nog nader terug te komen, was door het vermelde echter uitgesloten. Nu de Indische begrooting zelf behandeld is in zeer drukke roezemoezige uren, is er natuurlijk aan dit wetsontwerp geen woord meer gewijd. Ten slotte bezitten wij op dit oogenblik van de behandeling der Indische begrooting, die met dit wetsontwerp zoo nauw samenhangt, de *Handelingen* nog niet. Ook dit past geheel in den stijl, waarmede de materie behandeld is.

Wat heeft de Minister gedaan, vroeg ik, om tijdige indiening van dit wetsontwerp te bevorderen? Heeft hij bijv. in April of Mei 1921 de Indische Regeering tot spoed aangezet? Heeft hij haar gerappelleerd? Waaraan ligt het precies? De Minister wil wel goed begrijpen, dat ik op al deze reeds gestelde vragen en op enkele, die ik er nog aan zal toevoegen, nu eens een nauwkeurig antwoord verlang. Ik zal niet tevreden zijn, en de Kamer dunkt mij ook niet, indien wij straks slechts zullen vernemen, dat de Minister: den loop van zaken betreurt; de zaak met leedwezen heeft gadegeslagen; mijn ontstemming volkomen begrijpen kan; òf, als verdrukte onschuld, ons meedeelt, dat hij van de oppositie meer welwillendheid had verwacht; òf zijn stereotiepe hulpmiddel te baat neemt, dat hij meent te handelen in den geest der Kamer, als hij op de gemaakte opmerkingen maar niet diep ingaat......

Al zulke evasieve antwoorden zijn ons van hem reeds overbekend; wij kennen ze van achteren naar voren; dat is het voordeel van de continuïteit in het Ministerschap! Maar zulke ontboezemingen geven in waarheid van niet anders blijk dan van zwakheid en zij brengen de zaak geen stap verder.

Integendeel, dat zijn uitingen, die veeleer wijzen op een tekort aan regeerbeleid, hetwelk mede de oorzaak is van de droevige ontwrichting der Indische financiën. Dus maar geen leedwezen en geen droefheid, maar een opsomming der getroffen maatregelen!

Tot mijn spijt heb ik van die maatregelen, waarvan enkele in uitzicht zijn gesteld, niet zoo heel groote verwachtingen. Waarom niet?

De Tweede Kamer had in haar Voorloopig Verslag geklaagd over onvoldoende zorg bij het opmaken der begrooting — en, waarlijk, men moet zeggen: het heeft er ook wel iets van. De Minister echter antwoordt in zijn Nota:

> „Daar de in het Voorloopig Verslag tot uiting komende opvatting, dat het groot aantal bij het wetsontwerp voorgestelde wijzigingen zijn oorzaak zou vinden in onvoldoende zorg bij het opmaken van de begrooting, niet is toegelicht, kan de opmerking bezwaarlijk afdoende worden beantwoord."

Dit is nu een van die bekende departementale schablones, waarmede men de critiek tracht af te maken. Als men niet scherp heeft gepreciseerd, heeft men dat hooghartige bescheid in ontvangst te nemen. Maar in het onderhavige geval vind ik de toepassing der schablone toch wel buitengemeen vrijmoedig; waar deze begrooting is overschreden met 300 millioen, met 50 pct., op 340 artikelen, daar ligt reeds in het getal van die artikelen duidelijk het bewijs van de onvoldoende zorg bij het opmaken der begrooting. De quantiteit levert hier de qualiteit.

En indien de Minister aanvoeren mocht, dat deze opvatting slechts uit mijn zwartgalligheid voortvloeit, moge ik er aan herinneren, dat sprekers van de rechterzijde in denzelfden zin zich geuit hebben. Zoo zeide de heer Gerretson, te gelijk het R.-K. lid Feber citeerende:

> „Ik beaam volkomen de critiek des heeren Feber — — ook wat deze geachte afgevaardigde over de structuur der begrooting heeft gezegd. Vandaar een soms misdadig optimisme. Let eens op de zóó uiteenloopende ramingen na het stijgend tekort."

Wel heel duidelijk, meen ik. En dit geldt voor de begrooting 1923, *a fortiori* dus voor de begrooting van 1920, bij welke men zooveel minder voorzichtig geweest is.

Ziedaar, waarom ik de uiting van zooeven uit de Nota een zeer vrijmoedige noemde en twijfel, of er van dezen Minister krachtige maatregelen te verwachten zijn.

Degene, die dit onderteekent, beseft, vrees ik, nog geenszins den ernst van de zaak; hij veroorlooft zich zelfs in deze omstandigheden nog een laatdunkende houding aan te nemen.

In het Verslag van onze Kamer is dan de vraag gesteld, welke maatregelen de Minister tegen de overschrijding genomen heeft. Welnu, in de Memorie van Antwoord verwijst de Minister ons naar twee Memories van Toelichting der Indische begrooting, onder opgave van een foutieve bladzijde, en ook overigens is dat antwoord zeer beknopt gehouden. In die twee Memories van Toelichting zijn de te nemen maatregelen besproken, maar het vervolg op die stukken, de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer voor de begrooting 1923, verwijst merkwaardigerwijze weer naar het inhoudslooze antwoord aan de Eerste Kamer, ditmaal onder opgave van een foutief jaartal. Als men te midden van al die

10de VERGADERING. — 28 DECEMBER 1922.

106. Wijziging van hoofdstuk I en wijziging en verhooging van hoofdstuk II. der begrooting voor Ned.-Indië voor 1920.

(van Embden.)

vergissingen het spoor nog niet bijster is geraakt en nog niet moedeloos de stukken er bij neergegooid heeft, dan bemerkt men toch in elk geval, dat men behaaglijk in een cirkeltje is rondgeleid. Misschien is dat wel een speculatie er op, dat men, eindelijk vermoeid, het bijltje er bij neer zal leggen.

Trachten wij ons uit den doolhof te bevrijden, dan moeten wij eerst ter hand nemen de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer op de Indische begrooting voor het dienstjaar 1923, bladz. 5, onderaan, waar wij lezen:

> ,,De ondergeteekende vertrouwt, dat door de intusschen door de Indische Regeering getroffen maatregelen in het belang van een betere begrootingsbewaking, o. a. daarin bestaande, dat de landsdienaren, door wier toedoen de begrooting wordt overschreden, voor die overschrijdingen persoonlijk verantwoordelijk worden gesteld, weldra een gezondere toestand zal ontstaan. Hij meent hierop thans niet verder te moeten ingaan, doch te kunnen volstaan met een verwijzing naar het ter zake opgemerkte in de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer."

Dat is dat kattebelletje aan deze Kamer, waar vrijwel niets in staat.

Intusschen, dat de ambtenaren persoonlijk verantwoordelijk zullen worden gesteld, schijnt veel, maar ik voel toch weer wantrouwen rijzen, nu de Minister voor het meerdere verwijst naar dat Memorietje van Antwoord aan ons.

Wanneer ik wil nagaan, wat dat meerdere is, moet ik, ten gevolge van de methode van den Minister, weer een rondgang maken door de stukken. Ik kom dan terug in de Memorie van Toelichting en vind dan, dat wordt voorgespiegeld, overwogen, in uitzicht gesteld, ik weet eigenlijk niet hoe het te noemen, de instelling van een generale thesaurie en van een bezuinigingsinspectie.

Hoe staat het met die maatregelen? De generale thesaurie, ons aangekondigd in 1921, verkeert, naar de Memorie van Toelichting van dit jaar, nog in het stadium der onderhandelingen. De instelling van een generale thesaurie maakt een ,,punt van overweging met de Indische Regeering uit". Het is dus nog steeds toekomstmuziek, aangenomen, dat het ,,muziek" is! Want in Nederland kennen wij ook een generale thesaurie en toch begrootingsoverschrijdingen. Het staat dus nog allerminst vast, dat dit de panacé zal zijn.

Maar in de tweede plaats: de bezuinigingsinspectie. Ik merk op, dat een bezuinigingsinspectie, naar bekend is, geheel iets anders beoogt en bevordert dan het afweren van begrootingsoverschrijding. Of zij zich tegen dit laatste met vrucht richten kan, moet m. i. zeer betwijfeld worden. Maar afgescheiden hiervan, hoe staat het met het nieuwe instituut? Bladz. 22 van de Memorie van Toelichting geeft ons dit hoopvolle perspectief: er is ,,in beginsel" reeds besloten tot de instelling van een bezuinigingsinspectie. Deze zal allereerst de begrooting stelselmatig gaan ontleden; zij zal een diepgaand onderzoek instellen naar de noodzakelijkheid en doelmatigheid der uitgaven. Als zij daarover voorloopige aanwijzingen verkregen heeft, zal zij verder gaan onderzoeken; vervolgens zal zij, zoo noodig, nog een locaal onderzoek instellen. Dat zal dan kunnen voeren tot bepaalde bezuinigingsvoorstellen. Deze voorstellen, na zooveel moeitevolle étappes bereikt, zullen dan den grondslag vormen voor een overleg. Van doortastende maatregelen heeft dit nog niets en spoedig resultaat zie ik er niet van. En, zegt de Minister, ten einde zoo min mogelijk tijd te laten verloren gaan, zal reeds nu tot de instelling van een bezuinigingsdienst worden overgegaan.

,,Reeds nu", Mijnheer de Voorzitter, ofschoon de begrootingsoverschrijding in 1919 bedragen heeft 67 millioen, in 1920 450 millioen, in 1921 113 millioen, en zij in 1922 ook weer ettelijke millioenen zal bedragen. Ofschoon er dus jaren achtereen onder het bewind van dezen Minister begrootingsoverschrijdingen hebben plaats gehad, zal hij ,,reeds nu" die inspectie gaan instellen!

Dat ,,reeds nu" geeft wel blijk van een opgewekt humeur en van het groote geduld, dat de Regeering bezit! Maar de

(van Embden e. a.)

onverbiddelijke economische wetten hebben dat geduld niet. De ontwrichting van de Indische volkshuishouding zal voortschrijden.

Summa summarum zijn die generale thesaurie en die fameuze bezuinigingsinspectie dus maatregelen voor de toekomst. Het eenige wat overblijft is die persoonlijke aansprakelijkheid van de ambtenaren. Wil de Minister die hervorming nu nog eens goed duidelijk maken? Hoe staat het daarmee? Hoe ver of hoe weinig ver is die maatregel gevorderd? De regel zelf is heilzaam, ik heb hem ook wel eens bij suppletoire begrootingen bepleit, waarbij ik dan uitsprak, dat het nuttig ware, indien in dit privilege de aansprakelijkheid geduld werd door den Gouverneur-Generaal en den Minister persoonlijk.

Maar is nu die maatregel, die ,,getroffen" heet, reeds ingevoerd? Is hij ook voldoende in details uitgewerkt? Immers wat beteekent precies de uitdrukking: de ambtenaren ,,door wier toedoen" overschreden is? In een gecompliceerde ambtelijke hiërarchie zal het nog geenszins aanstonds duidelijk zijn, wie door den term: ,,door wier toedoen enz." getroffen wordt. De regeling hiervan mag juridisch wel een zeer zorgvuldige zijn, aangezien anders de geldvordering in rechte zal worden betwist. En zoo is het nog aan gegronden twijfel onderhevig, of men met deze regeling wel een stap verder komt.

De Memorie van Antwoord spreekt echter van: onder andere deze maatregel. Wat zijn de andere?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tot mijn spijt lang moeten zijn, ik ben thans aan het einde gekomen. Ziedaar hetgeen ik over deze overschrijding van ruim 300 millioen in deze zorgelijke omstandigheden wensch te weten; deze overschrijding, die het toch reeds groote tekort der Indische begrooting nog zoo aanmerkelijk opvoert, die den nood der Indische volkshuishouding zoo zeer verergt. M. i. heeft de Kamer ten volle recht afdoende ophelderingen te krijgen op deze vragen, welke te stellen m. i. plicht was.

Van het antwoord van den Minister moet het m. i. afhangen, of de Kamer over deze misère van 1/3 milliard maar weer de spons mag halen. De Minister heeft nu gelegenheid om zonder phrasen ons alles tastbaar, helder en nauwkeurig uit te leggen. Van dat antwoord zal ik althans mijn stem laten afhangen.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met groote belangstelling de belangrijke redevoering van den vorigen spreker aangehoord. Ik heb ook iets ten opzichte van dit wetsontwerp op het hart, maar ik heb niet zooveel tijd noodig om dit uit te spreken. Evenals de geachte vorige spreker betreur ook ik de noodzakelijkheid van de indiening van dit wetsontwerp. Ik wensch naar aanleiding daarvan twee vragen te stellen. Eén aan den Minister en één aan een ander. Mijn vraag aan den Minister is deze:

Kan de Minister ons zeggen, waarom bij deze zoo belangrijke overschrijding geen gebruik gemaakt is van art. 31 van de Indische Comptabiliteitswet, dat voorschrijft, dat in gevallen, waarin overschrijding van de begrooting onvermijdelijk is, en de gelegenheid tot tijdige verhooging bij de wet niet bestaat, de Gouverneur-Generaal bevoegd is, kredieten boven de begrooting te openen, waarvan hij mededeeling moet doen aan den Minister van Koloniën. Verder staat in artikel 31:

> ,,Die kredieten worden binnen den kortst mogelijken tijd aan de bekrachtiging der wet onderworpen."

Kan de Minister dus mededeelen, waarom van den wettelijk aangewezen weg geen gebruik is gemaakt?

De tweede vraag, die ik stellen wilde, is aan de Commissie van Rapporteurs. Wij hebben van den vorigen spreker gehoord, dat hij buitengemeen bezorgd is over dit wetsontwerp en zijn oordeel daarover laat afhangen van de beantwoording van een serie van vragen, die hij gesteld heeft, vragen, waarop men met geen mogelijkheid het antwoord uit zijn vestzakje kan halen. Waarom heeft de Commissie van Rapporteurs van deze vragen geen mededeeling gedaan in het Verslag dezer Kamer? Als prijs gesteld wordt op een serieuze

(Idenburg e. a.)

beantwoording van serieus gedane vragen, dan had daaraan vooraf moeten gaan een behoorlijke schriftelijke voorbereiding. Nu telt het Voorloopig Verslag van deze Kamer 22 regels.

Waarom heeft de Commissie van Rapporteurs deze ernstige vragen, die een ernstig onderzoek eischen en een ernstige beantwoording vragen, laten zwemmen?

Daardoor is de Minister verstoken van de gelegenheid, om ernstig te beantwoorden, en zijn wij verstoken van de gelegenheid, ons op een ernstig debat voor te bereiden.

Ik hoop, dat de Commissie van Rapporteurs mij daarop zal willen antwoorden.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats zou ik mij wenschen aan te sluiten bij de opmerkingen, die ik zooeven heb vernomen van den geachten afgevaardigde den heer Idenburg. Het spreekt vanzelf, dat, wanneer vragen, als hier door den heer van Embden zijn gesteld, in het Verslag der Kamer geen vermelding hebben gevonden of, wanneer zij al vermeld zijn, slechts met een enkel woord zijn besproken, het voor mij wel zeer moeilijk zou zijn in alle details die vragen te beantwoorden. Dat kan de geachte afgevaardigde niet verlangen en daaraan kan ik uit den aard der zaak niet voldoen. Ik zal echter geven wat ik geven kan, en dat is waarschijnlijk genoeg om de Kamer een indruk te verschaffen van de beteekenis der opmerkingen van den heer van Embden.

In de eerste plaats — dit punt wil ik aanstonds op den voorgrond stellen — meen ik dan te moeten ingaan op het onderwerp, dat een zoodanig relief heeft gevonden in de beschouwingen van den heer van Embden, de quaestie waarom deze wetsontwerpen eerst zijn ingediend in Mei 1922, terwijl zij betrekking hebben op wijzigingen der Indische begrooting voor 1920.

Het verbaast mij niet alleen op zich zelf reeds, dat de heer van Embden die vraag heeft gesteld, maar wel inzonderheid verbaas ik mij over de oppervlakkigheid, die daaruit te voorschijn treedt. Als de heer van Embden zich de moeite had gegeven even de Indische Comptabiliteitswet op te slaan, zou hij zijn opmerkingen achterwege hebben gelaten. Althans zou hij die dan niet op een zoo hoogen toon hier hebben voorgedragen.

In art. 17 van de Indische Comptabiliteitswet staat het volgende:

„De dienst blijft open:
tot 1 April van het jaar volgende op het dienstjaar, om de werken of gedeelten daarvan en de leverantiën te volbrengen en de goederen te verschepen, waarvan de volbrenging of verscheping, volgens de verklaring van het hoofd der betrokken administratie, ten gevolge van omstandigheden, in die verklaring te vermelden, niet vóór den laatsten December van het dienstjaar heeft plaats gehad, alsmede voor de afrekeningen met de mijnkongsies op het eiland Banka; tot 1 Januari daaraanvolgende, om alles ten einde te brengen wat het bewerkstelligen der ontvangsten, het verevenen en ordonnanceeren der uitgaven betreft."

Met andere woorden de begrootingsdienst, betrekking hebbende op 1920, was eerst afgesloten op 31 December 1921.

En nu spreekt het toch wel vanzelf, dat niet verwacht mag worden, dat vóór ongeveer April—Mei van het daaropvolgende jaar de Regeering hier te lande in staat zou zijn om, na eerst nog de ontvangst der Indische bescheiden te hebben moeten afwachten, een regularisatievoorstel als dit bij de Staten-Generaal voor te brengen.

Inderdaad heeft niet de minste vertraging plaats gevonden. De feitelijke oorzaak der opmerkingen van den heer van Embden op dit punt was zijn onwetendheid ten aanzien van den inhoud der Indische Comptabiliteitswet.

Het jaar 1920 is voor Indië een buitengewoon jaar geweest, waarin zich plotseling gebeurtenissen hebben voorgedaan op economisch gebied, die niemand had verwacht, en die ten gevolge hadden, dat de prijzen van materialen en andere voor den Indischen dienst benoodigde goederen, de sala-

(Minister de Graaff.)

rieeringen van ambtenaren en beambten en verdere Landsuitgaven, verhoogingen moesten ondergaan, van zoodanigen aard, als men niet had kunnen vermoeden.

Nu kan men den toenmaligen Gouverneur-Generaal er een verwijt van maken, dat hij in die uitgaven heeft bewilligd, maar aan den anderen kant de dienst moest zijn loop hebben en daartoe kon het wel niet anders of de Gouverneur-Generaal had zich te onderwerpen aan de eischen van het oogenblik.

De heer van Embden heeft mij gevraagd of ik eenigszins bij benadering zou kunnen opgeven het bedrag, inbegrepen in de ruim 300 millioen, waarover de wetsontwerpen loopen, ten aanzien waarvan aan de Kamer te voren mededeeling was gedaan, of in meerdere of mindere mate haar toestemming was verkregen.

Het spreekt wel vanzelf, dat mij op dit oogenblik een zoodanige opgaaf niet mogelijk zou zijn. Wel kan ik enkele feiten aangeven, die tot verklaring van de genoemde bedragen strekken en waarvan reeds eerder aan de Staten-Generaal kennis was gegeven.

In de eerste plaats is in de onderhavige voorstellen verwerkt de tweede aanvullingsbegrooting voor 1920, ten bedrage van ruim 60 millioen gulden, die niet meer tijdig behandeld kon worden en waarvan in het jaar 1921 reeds mededeeling aan de Kamer was gedaan.

Daarin was o. m. begrepen de uitkeering van duurtebijslagen, waarvan niemand, ook ik niet, had kunnen vermoeden dat deze post een zoo grooten omvang zou aannemen als practisch onvermijdelijk is gebleken.

Toen in het midden van het jaar 1920, tijdens de Kamers niet meer bijeen waren, van den Gouverneur-Generaal een telegram werd ontvangen, waarbij bijzondere fondsen voor dat doel onmiddellijk noodzakelijk werden verklaard om verder verloop van den dienst te stuiten, werd in de verste verte niet voorzien, dat ten slotte een bedrag van ruim zeventig millioen gulden per jaar, alleen voor dat doel, zou worden gevorderd.

Het verloop ook van deze zaak was zeker niet regelmatig en als zoodanig aan rechtmatige critiek te onderwerpen, maar toch laten in zoodanige tijden feiten van dien aard in groote mate zich verontschuldigen.

Wat aangaat verder het meerdere bedrag, dat noodig is geweest ten behoeve van de stoomvaartmaatschappijen „Nederland" en „Rotterdamsche Lloyd", een punt, waarop de heer van Embden mede nog wees, moet ik doen uitkomen, dat krachtens een gebruik, dat te voren tot geen moeilijkheden aanleiding had gegeven, het den passagiers destijds vrijstond naar verkiezing zich in te schepen te Semarang of te Tandjong Priok, terwijl de verrekening met de maatschappijen plaats had alsof de inscheping te Batavia had plaats gevonden.

Toen de tijden moeilijker werden en de maatschappijen minder goed uitkwamen met de vergoedingen, die zij van het Gouvernement ontvingen, maakten zij aan dat gebruik een einde. Dit konden zij luidens haar contract doen. Dit is dus geen zaak geweest, waarvan aan de betrokken stoomvaartmaatschappijen een verwijt mag worden gemaakt en evenmin mag men de Regeering daarover hard vallen. Ook op dit punt had niemand gedacht, dat een zoodanige wijziging zich zou moeten voordoen. De tijdsomstandigheden leidden er toe en men had zich eenvoudig te onderwerpen.

Zoo is het ook gesteld met de verhooging van de vergoeding voor reis-, verblijf- en transportkosten. Ook die meerdere uitgaven waren een uitvloeisel van de zeer abnormale omstandigheden, die plotseling in 1920 intraden en waartegen niemand iets vermocht te doen. Men moest de Landsreizigers schadeloos stellen voor de meerdere kosten, die door de veranderde tijdsomstandigheden werden gevorderd. Dat was eenvoudig niet te ontgaan.

Zoo staat het ook met de andere uitgaven, die de heer van Embden heeft vermeld: de overschrijdingen van de posten voor het gevangeniswezen, voor voeding en uitrusting van de gevangenen, voor den aankoop van gedrukten ten behoeve der gevangenis-administratie, enz. Dat alles zijn uitgaven geweest, die eensklaps een geheel andere beteekenis aanna-

(Minister de Graaff.)

men, een feit waartegen de Regeering zich niet kon verzetten, waarbij zij zich alleen kon neerleggen.

De heer van Embden heeft voorts nog uitvoerig de vraag gesteld, welke waarborgen ik zou kunnen geven, dat in de toekomst overschrijdingen van de Indische begrootingen voorkomen zullen worden en het begrootingsbeheer met zuinigheid gevoerd zal worden. De geachte afgevaardigde heeft zelf reeds verschillende van die waarborgen genoemd, die ik als zoodanig dus slechts kan herhalen en één voor één voor zoover noodig nog eenigszins nader kan bespreken.

In de eerste plaats moet ik er op wijzen, dat einde 1919, toen ik als Minister optrad, in Indië van een eenigszins behoorlijken belastingdienst, in staat om werkelijk naar den eisch toezicht uit te oefenen op den aanslag en de inning van zulke fijn gedetailleerde belastingen, als destijds waren en kort daarop werden ingesteld — oorlogswinstbelasting, productenbelastingen, inkomstenbelastingen, enz. — zeer weinig nog bestond. Eerst langzamerhand is daarin voorzien en zeker in groote mate hebben de gunstige gevolgen van dien maatregel zich geopenbaard in de feiten, medegedeeld in het telegram, dat door den heer van Embden is aangehaald, nl. in de daarbij geconstateerde aanzienlijke voldoening van verschuldigde belastingen, met het gevolg, dat de vlottende schuld, die geraamd werd op het einde van het volgende jaar rond 600 millioen gulden te zullen bedragen, vermoedelijk het cijfer van 450 millioen op dat tijdstip meer nabij zal komen.

Dit is, zooals ik zeide, stellig al dadelijk een uitvloeisel van den eersten maatregel: verbetering van den belastingdienst.

In de tweede plaats is daarnaast in het leven geroepen een accountantsdienst voor de contrôle op de belastingen; een tak van dienst, waarin ook personen, in staat tot controleering van den Chineeschen handel, opgenomen zijn en die in de toekomst al meer in de heffing der middelen van de Regeering belangrijke verbetering zal brengen.

De bezuinigingsdienst, die ook door den heer van Embden is besproken, werd aanvankelijk ingesteld als tijdelijke maatregel en bestaat ook op dit oogenblik nog als zoodanig. Het ligt in de bedoeling aan dien maatregel een meer duurzaam karakter te geven.

Aan deze instelling is een andere van soortgelijken aard voorafgegaan. In 1920 is namelijk door den Gouverneur-Generaal van Limburg Stirum de zoogenaamde „hooge bezuinigingscommissie" benoemd, die toen reeds begonnen is zich met het bezuinigingswerk bezig te houden. Daarvoor is in de plaats getreden een op andere wijze georganiseerd lichaam, de tegenwoordige bezuinigingscommissie, die, zooals ik opmerkte, meer permanent zal moeten werkzaam zijn zoolang de behoefte aan maatregelen van dien aard wordt erkend.

Dat die bezuinigingsdienst zich in de eerste plaats zou hebben bezig te houden met een zeer gedetailleerde beschouwing van de begrooting, spreekt wel vanzelf. De eenige weg om te ontdekken, waar de uitgaven liggen, waarop economiseering mogelijk is, bestaat natuurlijk in een nauwkeurige ontleding der begrooting, zooals deze voor 1923 is ingediend.

Wat de vorming van een generale thesaurie betreft, zal het zeer zeker niet uitgesloten zijn, dat ook na het ontstaan van dat lichaam zich het euvel van begrootingsoverschrijdingen vertoont. Dat zien wij al dadelijk in het eigen land en zoo zal het overal wel zijn. Maar wel kan men zeggen, dat ook het bestaan van een zoodanige thesaurie in groote mate kan bijdragen tot een nauwkeurige contrôle op het gebruik van 's Lands gelden en de geldelijke administratie aanzienlijk kan verbeteren.

En nu het middel van persoonlijk aansprakelijk stellen der ambtenaren voor overschrijdingen als hier bedoeld. Dat ook dit middel slechts tot zekere grens is toe te passen, ligt wel zoozeer voor de hand, dat het feitelijk overbodig is daarover te spreken. De grootste kracht van een dergelijke aansprakelijkstelling ligt in haar preventieve werking; repressief kan zij als regel moeilijk anders tot uiting komen dan door ontslag, voorbijgang voor bevordering, ontevredenheidsbetuiging, enz.

Dit neemt intusschen niet weg, dat de kracht van een zoodanige gedragslijn wel degelijk groot is en ik juich het dan ook ten zeerste toe, dat de tegenwoordige Gouverneur-Generaal in dit opzicht den ambtenaren hun aansprakelijkheid doet gevoelen.

De geachte afgevaardigde heeft het noodig gevonden enkele citaten uit de jongste begrootingsdebatten in de Tweede Kamer naar voren te brengen. Het heeft mij zeer verwonderd, dat hij zijn aanhalingen niet aanstonds aanvulde met hetgeen op dezelfde punten en in gelijke richting daarbij door mij is gezegd. Dezelfde opmerkingen, welke gemaakt zijn door de heeren Gerretson en de andere hier genoemde afgevaardigden, met betrekking tot de gebreken, waaraan het begrootingsbeheer in Indië in de laatste jaren onderhevig is geweest, zijn ook door mij in beschouwing genomen. De onregelmatigheden, welke in dat opzicht in Indië zich hebben voorgedaan, zijn ook door mij uitvoerig beoordeeld, waarbij ik niet heb nagelaten zeer nadrukkelijk te wijzen ook op de oorzaken van die verschijnselen en op de omstandigheden, waaraan ik het vertrouwen meende te mogen ontleenen, dat een verder voortwoekeren daarvan niet te duchten viel.

Ik heb er bij de besprekingen in de Tweede Kamer het licht op doen vallen, hoe van de tegenwoordige Indische Regeering groote invloed uitgaat op het begrootingsbeheer, op de regeling van 's Lands uitgaven en de behartiging van 's Lands middelen, en de verwachting doen uitkomen, dat waarschijnlijk in betrekkelijk korten tijd de financieele toestand zeer belangrijk zal zijn veranderd en verbeterd.

Ik heb ook in de Memorie van Toelichting van het begrootingsontwerp nadrukkelijk medegedeeld, dat zoodanige maatregelen zijn genomen, dat zonder onvoorziene rampen in 1925 mag worden verwacht een sluitend Indisch budget voor den gewonen dienst.

Overigens meen ik, n'en déplaise den heer van Embden, deze beschouwingen niet te mogen eindigen zonder uitdrukkelijk aan de Kamer te kennen te geven, dat wat ook tot verontschuldiging van de aanzienlijke begrootingsoverschrijdingen van het jaar 1920 is aan te voeren, het feit van die overschrijdingen, tot zoodanige bedragen, door mij niet minder dan door wien ook wordt betreurd.

Ik voeg alleen opnieuw daaraan toe: het verloop van de omstandigheden is zoodanig geweest, dat wel niemand, gesteld in de plaats van de Indische Regeering, daaraan geheel had kunnen ontkomen. Daargelaten het aanstonds door mij in behandeling te nemen punt, dat door den heer Idenburg is geopperd, kan ik voorts nog niet nalaten hier even op te merken, dat men zeer gemakkelijk jaren na dato allerlei verwijten kan te berde brengen, maar dat in een buitengewoon jaar als 1920, in omstandigheden, zooals zich toen in Indië voordeden, de Regeering onvermijdelijk moest gaan buiten de strikte grenzen van hetgeen het begrootingsbeheer toeliet.

Door den geachten afgevaardigde den heer Idenburg is mij de vraag gesteld, waarom de toenmalige Gouverneur-Generaal geen gebruik heeft gemaakt van zijn bevoegdheid om kredieten boven de begrooting te openen.

Ik kan op die vraag geen beslist antwoord geven; wel meen ik eenigszins te kunnen onderstellen waarom dit niet is geschied. De oorzaak heeft mogelijk hierin gelegen, dat de Indische Regeering zelf destijds nog niet wist, welke uitgaven voor dat jaar waren gevorderd wat aangaat juist de posten, die tot de hierbedoelde overschrijdingen hebben geleid. Ik heb een voorbeeld daarvan aangehaald: het bedrag der kosten voor den duurtebijslag was tot het laatst in hooge mate onzeker. De Gouverneur-Generaal van Limburg Stirum heeft in het minst niet vermoed, dat dit een zoodanige hoogte zou bereiken. Ik geef toe, dat wanneer men meer nauwkeurig zich had ingedacht in de administratieve gevolgen, de verrassing minder groot had kunnen zijn en uit een oogpunt van begrootingsbeheer ware het zeker meer regelmatig geweest, wanneer de Gouverneur-Generaal o. a. voor die uitgave gebruik gemaakt had van de bevoegdheid, door den heer Idenburg ter sprake gebracht.

Een algemeene verklaring, die men voor het niet kiezen

(Minister de Graaff e. a.)

van dien weg zou kunnen geven, is misschien wel deze, dat men in 1920 zoo doorloopend in moeilijkheden verkeerde, wat de uitgaven aangaat, dat men den toestand niet meer kon overzien.

Het telegram omtrent de duurtebijslagen, waaraan de heer Mendels mij daar juist herinnert, is geweest een telegram in den zomer van 1920, toen de Gouverneur-Generaal plotseling inzag, dat hetgeen geraamd was als tijdelijke voorziening lang niet voldoende was. Hoe weinig zekerheid men had omtrent het juiste cijfer, blijkt echter wel hieruit, dat men eerst in 1922 in werkelijkheid is gekomen tot de kennis van het bedrag, dat ten gevolge van de toegepaste maatregelen noodig was. De geheele toedracht van die zaak is in de Tweede Kamer uitvoerig toegelicht, toen bij de behandeling der begrooting van het vorige jaar de uitgaaf aan het oordeel der Staten-Generaal werd onderworpen. Ook daarbij ontbrak al te zeer de uit een oogpunt van regelmatig begrootingsbeheer vereischte regelmaat, maar wanneer men in aanmerking neemt, dat de duurtebijslagen zich vertakten ook tot de inlandsche ambtenaarswereld in al haar geledingen, tot de verste gedcelten van den archipel, laat het zich verklaren, dat men langen tijd omtrent den omvang der uitgaaf in het onzekere bleef.

De heer **Anema**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Naast de vraag, die de heer Idenburg aan den Minister van Koloniën heeft gesteld, heeft hij een tweede gedaan aan de Commissie van Rapporteurs, aangaande den gang van zaken in de Commissie. Als voorzitter dier Commissie deel ik mede, dat de loop van zaken daar de gewone en regelmatige is geweest. Er is door den rapporteur van de afdeeling, waarin de heer van Embden zit, een rapport uitgebracht; dat rapport is, omdat er eenige onzekerheid bestond, ten overvloede aan den heer van Embden getoond en deze heeft het goedgekeurd. Zoo is het Verslag op de normale wijze tot stand gekomen.

Ik meen, dat in deze zaak volkomen correct is gehandeld en de Commissie van Rapporteurs in deze in geen geval eenig verwijt treft.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Tot een kort woord van repliek acht ik mij verplicht.

De Minister beroept zich op de Indische Comptabiliteitswet. Die wet is mij niet onbekend en zij ligt hier voor mij. Indien het standpunt, door den Minister ingenomen ten aanzien van de toepassing der Indische Comptabiliteitswet, juist is, dan zou, indien men ernst maakte met den toestand der Indische financiën, de vraag toch alleszins de overweging waard zijn, of in dit buitengewone geval, bij een begrootingsoverschrijding zoo groot als, bij mijn weten, nog nooit heeft plaats gevonden, geen termen aanwezig waren voor verlenging van den termijn voor fiatteering van de rekening. Daardoor zou dan den leden van de Tweede Kamer en ons de gelegenheid zijn geboden, deze uitgaven ook na het verstrijken van 1922, dus rustig te behandelen.

Maar ik acht de opvatting van den Minister allerminst juist en houd dit staande, ondanks de interruptie van den heer Idenburg van zooeven, die het tegendeel behelsde. De genoemde bepalingen der Indische Comptabiliteitswet immers stellen natuurlijk niet anders dan maximum termijnen, welke men uiterlijk in acht moet nemen, maar die maxima verbieden allerminst om in ernstige gevallen ook binnen die termijnen bij de wetgevende macht te komen, in casu met een voorstel om een deel der uitgaven, b.v. 150 millioen, eerder te laten goedkeuren. Indien het standpunt onaantastbaar was, dat de maxima dier termijnen te gelijk de minima waren, moesten er nooit suppletoire Indische begrootingen de Kamers bereiken binnen den termijn van het huidige wetsontwerp, d. i. binnen ongeveer 16 maanden na het verstrijken van het betrokken dienstjaar. Ofschoon ik al die termijnen niet in het hoofd heb, durf ik gerust beweren, dat, ondanks de bepalingen der Indische Comptabiliteitswet en de verzekeringen van den Minister, meermalen suppletoire Indische begrootingen binnen aanmerkelijk kortere termijnen na het verstrijken van het begrootingsjaar zijn ingediend.

(van Embden.)

Deze opmerking verdiende, meen ik, overweging tegenover het standpunt van de heeren de Graaff en Idenburg.

Intusschen heeft de Minister naar aanleiding van mijn opvatting omtrent de Indische Comptabiliteitswet goedgevonden die te qualificeeren als bewijs van oppervlakkigheid en onwetendheid. Zulke uitingen zijnerzijds zijn heel gewoon. De bekwame overzichtschrijver van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* typeerde verleden jaar die gewoonte van den Minister de Graaff — het was toen bij de behandeling van de Indische begrooting voor 1922, zie de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 23 December 1921 — aldus:

„Minister de Graaff verdedigde zijn begrooting op de bekende manier; wie het niet met hem eens waren, heetten niet op de hoogte te zijn."

Zulke bejegening hebben reeds velen ondervonden van dezen bewindsman. Ik zal den Minister niet op dien weg volgen. Ik meen, dat de Kamer geen verlies lijdt, als ik mij van repliek in dezen vorm onthoud. De Minister, wiens gezag zoo geëerd is in Indië en in Nederland, en wiens aanzien zoo groot is, heeft mijn qualificaties niet noodig.

Intusschen is aan deze zaak vastgeknoopt een schijnbaar belangrijke opmerking van den heer Idenburg over de gewisselde schriftelijke stukken.

Ik moet beginnen met te zeggen, dat ik geheel akkoord ga met de door den heer Anema gegeven opheldering; ik heb daar niets op aan te merken. Maar deze opheldering is door den heer Idenburg geheel onnoodig verlangd.

Niet alleen heb ik mij niet te beklagen over eenig laten zwemmen van opmerkingen, ook de heer Idenburg, de Minister en de Kamer hebben, meen ik, geen reden voor de aanmerking, gelijk de bedoeling was van de opmerking van den geachten afgevaardigde, dat ik dingen heb aangeroerd, die niet schriftelijk waren voorbereid. Wat men bij zorgvuldige bestudeering van de stukken vindt, is ten slotte niet minder dan wat ik, maar thans natuurlijk breeder, heb ontwikkeld en wat door degenen, die zich ernstig rekenschap van deze zaak hebben gegeven, kon worden verwacht. Ik maak één uitzondering; ik heb enkele posten met name genoemd, terwijl in het Voorloopig Verslag alleen die 65 millioen van de reis- en verblijfkosten, als voorbeeld — er staat „o. a.", — vermeld worden. Maar dat laat ik daar.

De heer **Idenburg**: Neen, pardon, u liet uw oordeel over deze verhooging der begrooting afhangen van het antwoord op die vragen, die door u werden gedaan.

De heer **van Embden**: Neen, dat betreft natuurlijk de voorbereide vragen, maar dat zijn verreweg de meeste. Ik geef natuurlijk toe, dat het gemakkelijk spel zou zijn en geen serieuze oppositie, indien men poneerde: wanneer gij niet à bout portant over geheel onverwachte getallen opheldering geeft, hangt daarvan mijn algemeen oordeel af. Mijn standpunt wordt bepaald door wat ik in den breede heb ontwikkeld en door de vragen, die voldoende in de stukken zijn aangeroerd. Wanneer de heer Idenburg echter de stukken met aandacht leest, zal hij zien, dat nagenoeg al die punten, vooral in de Memorie van Antwoord, zijn behandeld. Daarom had ik niet de minste reden mij te beklagen over de Commissie van Rapporteurs, die correct is geweest. Hij lezo het slechts na. De Minister betoogt in de eerste alinea van de Memorie van Antwoord, dat men indachtig moet zijn, dat voor verschillende overschrijdingen eigenlijk reeds machtiging was gegeven of kon worden verondersteld te zijn gegeven door de wetgevende macht. Deswege heb ik gevraagd, of hij, tot op eenige millioenen na, kon aangeven, voor welk bedrag dit dan het geval was. Ik was binnen de grenzen van een serieuze voorbereiding, toen ik mij verbeeldde — zij het in naïveteit misschien — dat hij voor zich wel zou hebben opgeteld voor hoeveel hij safe was. Maar dan de vragen, waar ik het langst bij heb stilgestaan. Op de vraag in het Voorloopig Verslag, welke maatregelen de Minister tegen overschrijding genomen heeft, verwijst hij naar eenige Memorie van Toelichting en komen wij terecht in een Memorie van Antwoord. Inderdaad zijn ten gevolge dier verwijzingen de afmetingen van de schriftelijke stukken klein geworden,

(van Embden c. a.)

maar hun substantie is dit niet, want als men die verwijzingen realiseert, komt men precies bij de door mij besproken generale thesaurie, de bezuinigingsinspectie en de persoonlijke aansprakelijkheid.

Men vergde dus niet te veel, als men op de vragen, hoe die maatregelen werken en of zij reeds werken, klare en duidelijke antwoorden verlangde, en natuurlijk niet de vage paraphraseering, die de Minister zooeven weer deed hooren. Al deze dingen dus zijn, zij het door een korte verwijzing, in de stukken genoemd en behoorlijk voorbereid.

Maar de heer Idenburg is, als naar gewoonte, weer opgetreden als de schutsengel van den Minister. Hij heeft den Minister gecreëerd, geprotegeerd en gecontinueerd. Hij ga op dezen weg maar door en het einde zal den last dragen.

Het antwoord van den Minister is voor mij onbevredigend. In zijn vage zinnen over een toekomstige generale thesaurie en het overige vind ik niet de geruststelling, dat het ideaal van een sluitende begrooting in 1925 zal worden bereikt en de aantasting van het budgetrecht een einde zal nemen. Bij een dergelijke behandeling van de Indische financiën kan ik tot mijn spijt geen vrijheid vinden om mijn stem aan dit wetsontwerp te geven.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Embden heeft mij de eer aangedaan, mij te antwoorden op vragen, die ik hem niet had gesteld, en zich uit te laten over bedoelingen, die ik zou hebben, waarvan ik niets heb geopenbaard.

Ik heb een verzoek om inlichting gericht tot den Minister en tot de Commissie van Rapporteurs. Ik zeg den Minister dank voor het antwoord, dat hij wel op mijn vraag heeft willen geven. Dat antwoord bevredigt mij niet. Indien de Indische Regeering gehandeld had zooals de Indische Comptabiliteitswet haar voorschrijft, zou dit onaangename wetsontwerp ons zijn bespaard en zou men den Minister ook zelfs niet met een schijn van recht hebben kunnen verwijten wat de geachte spreker hem verweten heeft, dat hij nagelaten heeft om vóór het dienstjaar afgesloten was met een regularisatiewet of met een verhoogingsvoorstel bij de Kamer te komen.

De heer **van Embden**: Zulk een beschikking van den Gouverneur-Generaal heeft geen rechtskracht; zij wordt niet eens in het *Indisch Staatsblad* opgenomen.

De heer **Idenburg**: Herhaaldelijk zijn door de Gouverneurs-Generaal kredieten geopend. Die bevoegdheid staat vast krachtens de Indische Comptabiliteitswet; het geld mag worden uitgegeven en de wet schrijft voor, hoe die uitgave geregulariseerd wordt.

De heer **van Embden**: Dan was dit wetsontwerp niet overbodig geworden.

De heer **Idenburg**: Dan zou de begrooting verhoogd zijn. Dat staat ook in art. 31 van de Indische Comptabiliteitswet, dat in zijn geheel luidt:

„In gevallen waarin eene verhooging der begrooting onvermijdelijk is en de gelegenheid tot tijdige verhooging bij de wet niet bestaat, is de Gouverneur-Generaal bevoegd kredieten boven de begrooting te openen en doet hij daarvan mededeeling aan den Minister van Koloniën en aan de Algemeene Rekenkamer in Nederlandsch-Indië.

Die kredieten worden binnen den kortst mogelijken tijd aan de bekrachtiging der wet onderworpen.

Ieder krediet wordt aan de begrooting toegevoegd en daarmede gelijktijdig verantwoord."

Die weg had moeten worden gevolgd. Dan was er geen reden geweest om te zeggen: waarom zijt gij niet halverwege den termijn, dus vóór de afsluiting van het dienstjaar, met een regularisatiewet gekomen. Dat was mijn opmerking; die opmerking is juist, en al wat verder daarover wordt gepraat is niet juist.

Mijn tweede vraag was gericht aan de Commissie van Rapporteurs en was niet een vraag aan den heer van Embden en evenmin een opmerking aan den heer van Embden. Ik

(Idenburg c. a.)

meende te goeder trouw, dat misschien uit mindere bekendheid met Indische aangelegenheden de Commissie van Rapporteurs eenige concrete vragen had laten zwemmen. Ik had recht tot die veronderstelling, omdat ik uit den mond van den heer van Embden zeer duidelijk had gehoord — al heeft de geachte spreker nu getracht dit te verdoezelen —, dat van het antwoord op de concrete vragen, die hij ging doen, zijn stem over dit wetsontwerp zou afhangen. De Minister werd uitgenoodigd nu eens klaren wijn te schenken, nu eens heel duidelijk te spreken en niets achter den arm te houden.

Welnu, wie dat verlangt, heeft natuurlijk zijn vragen in de secties gebracht. Daarom was mijn vermoeden, dat de Commissie van Rapporteurs die vragen had laten zwemmen, volkomen gemotiveerd. Ik dank den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs voor de inlichting. Het blijkt nu, dat in de 22 regels van ons Voorloopig Verslag de juiste en nauwkeurige inhoud staat van hetgeen de heer van Embden in de secties ter sprake heeft gebracht, en wat nu de heer van Embden naar aanleiding daarvan heeft opgemerkt, snijdt geen hout.

Indien men serieus over dergelijke quaesties wil debatteeren, bereidt men dat behoorlijk schriftelijk voor. De heer van Embden liet na deze ernstige vragen behoorlijk schriftelijk voor te bereiden. Mijnheer de Voorzitter! Het oordeel daarover laat ik gaarne aan de andere leden der Vergadering over.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk I der begrooting van uitgaven van Ned.-Indië voor 1920 (106) wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het ontwerp van wet tot wijziging en verhooging van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven van Ned.-Indië voor 1920 (106) wordt op verzoek van den heer van Embden in stemming gebracht en aangenomen met 28 tegen 5 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Douwes, Dobbelmann, van der Does de Willebois, Franssen, W. Fransen, Anema, Croles, L. de Vries, Sijtsma, de Veer, de Gijselaar, van den Berg, Slotemaker de Bruïne, de Waal Malefijt, de Vlugt Steger, Blomjous, Idenburg, van Lanschot, van der Maesen de Sombreff, Diepenhorst, Haazevoet, de Vos van Steenwijk, Verkouteren, van Wassenaer van Catwijck, van der Hoeven, Beelaerts van Blokland en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Schönfeld, Westerdijk, mevrouw Pothuis—Smit en de heeren Mendels en van Embden.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren Wittert van Hoogland, van Basten Batenburg, van Loon, Slingenberg, S. de Vries en Wibaut;

III. Wijziging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (290);

IV. Wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1921 (326);

V. Goedkeuring van de wijzigingen van het Volkenbondverdrag, aangenomen door de Vergadering van den Volkenbond in haar Tweede Zitting 1921 (39);

VI. Wijziging, aanvulling en verhooging van het IIIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (261);

VII. Naturalisatie van: Johanna Catharina Aarsse-Marie Ballot; Bertha Elisabeth Brauweiler; Gepke Eilders Theodor Ferfers; Anna Marie Françoise Kortman; Lei Salman Leibowitz; Alfred Theodor Lupp; Aloys Joseph Mennes; Edouard Hermann de Mey; Johann Kornelius

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

Nissen; Mentor Nicolo Da Ponte; Diederik Josephus Preut; Ernesto van der Schalk; Joseph Schulte; Leib Leon Silberbusch; Johann Mathias Cornelius Terstappen; Joanna Maria Theulen; Otto Salomon Veit; Franz Rudolf Witzel (311).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen:

VIII. **Wijziging der wet van 21 April 1922 (Staatsblad n°. 195), houdende maatregelen ter voorkoming van het zonder noodzakelijkheid bouwen van scholen voor lager onderwijs (312).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de opmerkingen in het Eindverslag zij het mij vergund, bij afwezigheid van mijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen het volgende op te merken.

De strekking van dit wetsontwerp is uitsluitend, om de werking van het z.g. „Bouwwetje" niet te doen eindigen vóórdat het wetsontwerp tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920, dat onlangs door de Tweede Kamer is aangenomen, kracht van wet zal hebben gekregen.

Mijn ambtgenoot van Onderwijs meende, dat dat doel zou kunnen worden bereikt, ook wanneer de tijdens de behandeling in de Tweede Kamer voorgestelde redactiewijziging plaats had, waarbij het oogenblik van buiten werking treden dezer wet werd gefixeerd op een bepaalden datum, als hoedanig de datum van 1 April 1923 is genoemd.

Nu is de opmerking gemaakt, dat het stellen van dezen termijn niet getuigt van veel deferentie jegens deze Vergadering, waar het geldt een zoo belangrijk ontwerp als de herziening der Lager-onderwijswet 1920. Het heeft allerminst in de bedoeling van mijn ambtgenoot van Onderwijs gelegen, om tegenover dit hooge College niet de noodige deferentie te betoonen. Hij meende, dat tusschen nu en 1 April zooveel tijd is, dat de Eerste Kamer met de noodige rust en tevens met de noodige waardigheid en ook met den noodigen spoed haar aandacht aan het door de Tweede Kamer aangenomen ontwerp zal kunnen wijden.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch niet te spreken naar aanleiding van de opmerking in het Voorloopig Verslag, waarbij twijfel wordt uitgesproken of de Regeering wel voldoende deferentie betoond heeft tegenover deze Kamer. Ik twijfel er niet aan, of de Regeering heeft voldoende deferentie voor deze Kamer en ook ik ben van oordeel, dat de Kamer vóór 1 April voldoende gelegenheid zal hebben om het wetsontwerp tot herziening van de Lager-onderwijswet in behandeling te nemen. Maar in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer zet de Minister van Onderwijs uiteen, welk standpunt wordt ingenomen bij de uitvoering van het z.g. Noodbouwwetje. Daar wordt gezegd:

„Ten aanzien van de wijze, waarop meergenoemde wet in de practijk wordt toegepast, diene, dat krachtens het beginsel, neergelegd in artikel 3, sub *a*, dier wet, steeds wordt gestreefd naar een zoo economisch mogelijk gebruik van alle in de gemeente beschikbare schoolruimte."

Ik kan mij daarmede geheel vereenigen, maar naar aanleiding daarvan zou ik aan den Minister van Binnenlandsche Zaken een vraag willen stellen, die hij, naar ik hoop, aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zal willen overbrengen.

Nu in de Tweede Kamer de technische herziening der Lager-onderwijswet is aangenomen, en het aan geen twijfel onderhevig is, dat het ontwerp ook hier zal worden aangenomen — al zal ik daartegen bij de behandeling der wet ernstige bezwaren inbrengen —, zijn wij ten aanzien van dat Bouwwetje in een ander stadium gekomen. Ik dring er op aan, dat nog meer behoedzaamheid dan voorheen zal worden in acht genomen bij het goedkeuren van raadsbesluiten tot het doen bouwen van scholen, en daarbij natuurlijk in het bijzonder te letten op het bouwen van bijzondere scholen, die een onnoodige splitsing in het onderwijs te weeg brengen.

Ik zal niet ingaan op een algemeen debat ten aanzien van openbaar of bijzonder onderwijs, maar waar te voorzien is, dat met 1 September 1923 zeer veel schoolruimte beschikbaar komt, moet m. i. al het mogelijke gedaan worden, om in die ruimte alle kinderen onder te brengen, ook van verschillende richting.

Ik zou daarom willen vragen aan den Minister, met nog meer nauwgezetheid dan hij tot nog toe gedaan heeft, te overwegen geen goedkeuring te geven aan nieuwbouw van scholen, totdat de technische herziening van de Lager-onderwijswet 1920 in werking getreden is, en dan nauwkeurig te doen nagaan hoeveel schoolruimte er in elke gemeente vrijkomt.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben gaarne bereid, de vragen van den geachten afgevaardigde aan mijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen over te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IX. **Wijziging en aanvulling van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (315);**

X. **Nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (327);**

Nadere wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 (327);

XI. **Begrooting van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1923 (253).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het ontwerp, dat op het oogenblik in behandeling is, is er een van zeer belangrijken aard, niet zoozeer om wat er in staat, maar ik zou haast zeggen, eigenlijk om wat er niet in staat ten aanzien van de belangrijke quaesties, welke er mede samenhangen. Eerst hedenmorgen heb ik de Memorie van Antwoord ontvangen en het is mij dus onmogelijk eenigszins diep op de zaak in te gaan op dit oogenblik, trouwens, de hoofdzaken kunnen veel beter behandeld worden te gelijk met de behandeling van de Staatsbegrooting in deze Kamer.

Ik heb dus alleen het woord gevraagd, Mijnheer de Voorzitter, — den Minister van Financiën heb ik daarvan kennis gegeven — om mede te deelen, dat ik het met dit ontwerp, en vooral met hetgeen er eigenlijk in de Memorie van Toelichting staat, niet geheel eens ben. Ik verwacht op dit moment van den Minister van Financiën nog geen antwoord, maar ik meen wel te moeten zeggen, dat ik de 10 millioen, waarvan hier in de Memorie van Antwoord wordt gesproken, nog niet zie. Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, hoop ik op deze belangrijke quaestie bij de behandeling van de Staatsbegrooting terug te komen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XII. **Aanvulling der bepalingen omtrent zekerheidstelling en wijziging der bepalingen omtrent het recht van voorrang in zaken van invoerrechten en accijnzen (297);**

XIII. **Nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (316);**

(Minister van Swaay c. a.)

XIV. **Nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1920 (38);**

XV. **Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (323).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! In het Eindverslag is aan de Regeering gevraagd hoe het staat met het onderzoek van de commissie in zake de C. B. V.

Ik kan daaromtrent mededeelen, dat de commissie haar onderzoek reeds voor eenigen tijd beëindigd heeft. Het verslag is niet gedrukt, maar, ben ik wel ingelicht, dan bevinden zich eenige afschriften daarvan hier ter griffie.

De beraadslaging wordt gesloten en de ontwerpen van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XVI. **Machtiging tot het aangaan van eene overeenkomst met de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij betreffende den spoorweg van Rotterdam naar 's Gravenhage en naar Scheveningen (324);**

XVII. **Bepalingen tot wering van besmettelijke pluimveeziekten (232);**

XVIII. **Wijziging van de wet van 8 Juli 1874 (Staatsblad n°. 98) tot regeling van de uitoefening der veeartsenijkunst, gewijzigd bij de wetten van 4 April 1875 (Staatsblad n°. 37), 15 April 1886 (Staatsblad n°. 64), 3 Februari 1902 (Staatsblad n°. 14) en 15 December 1917 (Staatsblad n°. 700) (291).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

(Minister Ruys de Beerenbrouck c. a.)

XIX. **Wijziging en aanvulling der wet van 15 December 1917 (Staatsblad n°. 700) tot regeling van het hooger landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs, gewijzigd bij de wet van 3 Juni 1918 (Staatsblad n°. 325) (206).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Landbouw ad interim: Mijnheer de Voorzitter! Enkele leden zouden volgens het Eindverslag gaarne vernemen, of de hand wel kan worden gehouden aan de verplichting, die bij artikel 19, 4de lid, zal worden opgelegd en die ook is opgenomen in de Hooger-onderwijswet.

Ik ben overtuigd, dat aan de nieuwopgelegde verplichting de hand zal kunnen gehouden worden. Er is immers te gelijker tijd de gelegenheid geopend om in enkele gevallen ontheffing te verleenen van de verplichting tot het wonen binnen de gemeente, waar de hoogeschool is gevestigd. Tot moeilijkheden zal dit dus geen aanleiding geven.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer, aan de Kamer mede te deelen, dat het mijn voornemen is, haar wederom bijeen te roepen op Dinsdagavond 9 Januari a.s., opdat den volgenden dag de verschillende hoofdstukken der begrooting, voor zoover deze nog niet zijn aangenomen, en het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 in de afdeelingen zullen kunnen worden onderzocht.

De vergadering gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht. (108)

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen.

Onderscheidene leden verklaarden zich met het voorstel te kunnen vereenigen en de vermindering van het aantal militaire rechtbanken als een maatregel van bezuiniging te waardeeren.

Een lid zoude de militaire rechtspraak geheel willen zien opgeheven.

Sommigen betreurden het, dat het juridisch element van de leden van het Hoog Militair Gerechtshof wordt ingekrompen, waarvan, naar zij vreezen, het ontstaan van rechtsongelijkheid tusschen den burger- en den militairen beklaagde het gevolg zal zijn. Al moge het waar zijn, dat onder de thans zitting hebbende militaire leden van het Hoog Militair Gerechtshof zich personen bevinden met juridische bekwaamheden, zoo kan het toch niet worden ontkend, dat in een opperrechterlijk college als het Hoog Militair Gerechtshof, slechts een minimum van niet-juristen zitting behoort te nemen. Dit klemt te meer, waar de sententies van het Hoog Militair Gerechtshof niet aan cassatie onderworpen kunnen worden. Deze leden achtten dit bezwaar zoo gewichtig, dat zij de voorkeur zouden geven aan eene personeele unie tusschen een gerechtshof en het Hoog Militair Gerechtshof, met dien verstande, dat de leden van het hof, die zitting zullen nemen in het Hoog Militair Gerechtshof, niet à tour de rôle, maar voortdurend bij dit laatste zouden worden ingedeeld.

Deze regeling zoude daarenboven tot aanmerkelijke bezuiniging kunnen leiden, aangezien aan den tegenwoordigen President en aan het eenige civiele lid van het Hoog Militair Gerechtshof, die op wachtgeld zouden worden gesteld, bij vacatures alsdan in dat college een plaats zoude kunnen worden gegeven.

Aangenomen, dat het militaire element in het Hoog Militair Gerechtshof niet mag ontbreken, meende men, dat met één officier van de zeemacht en één officier van de landmacht kon worden volstaan, waardoor de bezuiniging ook in belangrijke mate zal worden gediend.

In artikel 4 van het wetsontwerp wordt bepaald, dat de president van een ontbonden krijgsraad, tot hij den 70-jarigen leeftijd bereikt heeft, zijn volle inkomen behoudt. Opgemerkt werd, dat bij de burgerlijke rechtsmacht de gelegenheid bestond, om aan den betrokkene eene andere plaats aan te bieden, en indien hij deze verplaatsing weigerde, hem slechts een wachtgeld, ten bedrage van de helft van het laatstelijk genoten inkomen, werd toegekend.

Hier staat tegenover, zoo werd van andere zijde aangevoerd, dat de president wel voor het leven benoemd is, maar op zijn zeventigste jaar wordt ontslagen. (Wet van den 20sten Juni 1913, *Staatsblad* n°. 292.) Hem moet volgens dit wetsontwerp een inkomen verzekerd zijn gelijk aan dat, hetwelk hij uit zijne functie als president zoude hebben verkregen, indien hij daarin op de laatstelijk door hem genoten wedde werkzaam ware gebleven, voorzoover niet eenigerlei inkomst hem door eigen toedoen ontgaat. Wenschelijk ware het geweest om in deze te handelen, zooals de wetgever van 1875 ten opzichte der leden, ambtenaren van het Openbaar Ministerie en de griffiers en substituut-griffiers bij de opheffing der provinciale gerechtshoven besloot. (Wet van den 10den November 1875, *Staatsblad* n°. 204).

Met verwijzing naar een opstel in het *Militair Rechtelijk Tijdschrift* XVIII, blz. 27, werd opgemerkt, dat in het onderhavige wetsontwerp verzuimd is eene regeling te treffen voor de vacantie van het eenig overblijvend rechtsgeleerd lid van den Krijgsraad.

Aldus vastgesteld den 28sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

NADER GEWIJZIGD ONTWERP VAN WET tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920. (201)

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat met het oog op noodzakelijke bezuiniging van de uitgaven zoowel voor Rijk als voor gemeenten wijziging der Lager-onderwijswet 1920 noodig is en in verband daarmede het wenschelijk is in die wet eenige technische verbeteringen aan te brengen;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel I.

De laatste twee volzinnen van het vierde lid van artikel 3 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„Het onderwijs in de vakken, in artikel 2 vermeld onder *a* tot en met *k*, wordt gegeven gedurende ten minste veertien uren per week in het eerste en gedurende ten minste tien uren per week in het tweede en de hoogere leerjaren, van welke beide aantallen ten hoogste twee uren voor het vak, vermeld onder *k*, mogen bestemd zijn. Het onderwijs in ten minste drie der vakken, in artikel 2 vermeld onder *l* tot en met *p*, wordt ten minste gedurende acht uren, en in elk dier drie vakken in het tweede en derde leerjaar afzonderlijk ten minste gedurende twee uren per week gegeven."

Artikel II.

Artikel 4, tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„2. Daarbij kan worden bepaald, in welke gevallen het buitengewoon onderwijs ook gegeven kan worden in daarvoor bestemde afzonderlijke klassen, behoorende tot scholen voor lager onderwijs, en kunnen met betrekking tot die klassen afwijkingen worden vastgesteld van de voor die scholen geldende wettelijke regelen."

Artikel III.

In artikel 7, vijfde lid, der Lager-onderwijswet 1920 worden de woorden: „te adviseeren dienstbrief" vervangen door de woorden: „aangeteekenden brief".

Artikel IV.

Artikel 8 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

Artikel V.

In het eerste lid van artikel 9 der Lager-onderwijswet 1920 vervallen de woorden: „meer leerlingen tot de school toelaat dan volgens artikel 8 geoorloofd is, of".

Nader gewijzigd ontwerp van wet n°. 201.

Artikel VI.

Aan artikel 12 der Lager-onderwijswet 1920 wordt een nieuw, vierde, lid toegevoegd, luidende:

„4. Voor leerlingen van scholen of klassen voor buitengewoon lager onderwijs kan, volgens bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen regelen, vrijstelling worden verleend van de verplichting tot het volgen van het onderwijs in een of meer vakken."

Artikel VII.

Aan het slot van het eerste lid van artikel 13 der Lager-onderwijswet 1920 wordt de navolgende volzin toegevoegd:

„Geene vergoeding noch tegemoetkoming wordt toegekend voor de in dit lid bedoelde kosten, voor zoover deze betreffen kinderen, die reeds zijn toegelaten als leerlingen tot eene binnen de gemeente gevestigde school, welke niet meer dan vier kilometer van hunne woning is verwijderd, tenzij de vergoeding of tegemoetkoming strekt tot vervoer naar eene school, die bij eerstbedoelde toelating nog niet was opgericht."

Artikel VIII.

In artikel 21 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het eerste lid wordt gelezen als volgt:

„1. Aan hen, die het gewoon of buitengewoon lager onderwijs hebben genoten en niet meer onder de verplichting vallen dit onderwijs te volgen, kan gelegenheid gegeven worden tot het genieten van vervolgonderwijs."

II. Het vierde lid wordt gelezen als volgt:

„4. De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling van den cursus in klassen worden door het hoofd van den cursus, na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers, ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij die bespreking ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspecteur vastgesteld en zoo noodig gewijzigd. Wij bepalen, den Onderwijsraad gehoord, op welke wijze het ontwerpen, vaststellen en wijzigen geschiedt indien de regeling voor meer dan een cursus gelijkelijk werkt. Het hoofd van den cursus stelt na overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen. Het tweede en het derde lid van artikel 25 zijn hierbij van toepassing."

III. In het zesde lid wordt „artikel 23, eerste lid *b*" vervangen door: „artikel 23, eerste lid *c* en *e*".

Artikel IX.

Artikel 22 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Telken jare in de maand Januari doen burgemeester en wethouders aan Gedeputeerde Staten mededeeling, volgens den toestand op den eersten dier maand, van het aantal openbare scholen in de gemeente, van de plaats waar elk dier scholen is gevestigd, van het aantal op elke school ingeschreven leerlingen, en van het aantal leerlingen dat in elke school naar de voorschriften van den in artikel 6 bedoelden algemeenen maatregel van bestuur mag worden toegelaten, alsmede van de vakken waarin op elke school onderwijs wordt gegeven.

2. Zoo Gedeputeerde Staten het aantal scholen of den omvang van het onderwijs onvoldoende achten, bevelen zij, den hoofdinspecteur gehoord, vermeerdering.

3. Zoo Gedeputeerde Staten het aantal scholen te groot achten, bevelen zij, den hoofdinspecteur gehoord, vermindering, en bepalen zij daarbij op welke wijze die vermindering zal geschieden.

4. Gelijke beslissingen, als in het tweede en derde lid bedoeld, kunnen Wij nemen, Gedeputeerde Staten gehoord."

Artikel X.

Artikel 23, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. De besluiten van den gemeenteraad betreffende:

a. de plaats, waar een nieuw schoolgebouw of schoollokaal zal worden gesticht;

b. de vermeerdering van het aantal scholen;

c. de vermindering van het aantal scholen;

d. de tijdelijke sluiting eener school of de schorsing van het onderwijs aan eene school;

e. de vermindering van den omvang van het onderwijs aan eene school;

worden aan de goedkeuring van Gedeputeerde Staten, den hoofdinspecteur gehoord, onderworpen."

Artikel XI.

Artikel 25, eerste lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. De regeling van de schooltijden, die van de vacantiën, het leerplan, de lijst der bij het onderwijs te gebruiken boeken en de verdeeling der school in klassen worden door het hoofd der school, na bespreking met de gezamenlijke onderwijzers, ontworpen en door burgemeester en wethouders, na kennisneming van de bij die bespreking ingediende afwijkende voorstellen, in overeenstemming met den inspecteur vastgesteld en zoo noodig gewijzigd. Wij bepalen, den Onderwijsraad gehoord, op welke wijze het ontwerpen, vaststellen en wijzigen geschiedt indien de regeling voor meer dan eene school gelijkelijk werkt. Het hoofd der school stelt na overleg met de onderwijzers den rooster van lesuren vast. Burgemeester en wethouders kunnen dien in overeenstemming met den inspecteur wijzigen."

Artikel XII.

In het tweede lid van artikel 27 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van: „220 leerlingen" gelezen: „350 leerlingen."

Artikel XIII.

Artikel 28 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Aan elke school voor gewoon lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer, zoodra het aantal leerlingen drie en dertig, door ten minste twee onderwijzers, zoodra het drie en zeventig, door ten minste drie onderwijzers, zoodra het eenhonderd zeventien, door ten minste vier onderwijzers, zoodra het eenhonderd een en zestig, door ten minste vijf onderwijzers, zoodra het tweehonderd elf, door ten minste zes onderwijzers, zoodra het tweehonderd een en zestig bedraagt.

2. Voor elk vijf en vijftigtal leerlingen boven de tweehonderd zestig wordt een onderwijzer meer vereischt.

3. Aan elke school voor uitgebreid lager onderwijs wordt het hoofd bijgestaan door ten minste één onderwijzer, zoodra het aantal leerlingen vier en twintig, door ten minste twee onderwijzers, zoodra het een en veertig, door ten minste drie onderwijzers, zoodra het een en zeventig bedraagt.

4. Voor elk dertigtal leerlingen boven de zeventig aan een school als in het derde lid bedoeld wordt één onderwijzer meer vereischt.

5. Onder de onderwijzers, in dit artikel bedoeld, worden verstaan zij, die in het bezit zijn van eene der akten van bekwaamheid, genoemd in de artikelen 134 en 135 en niet uitsluitend belast zijn met het geven van onderwijs in een of meer der vakken, in artikel 2 vermeld onder *h* tot en met *u*.

6. Bij de toepassing van dit artikel wordt tot grondslag genomen het gemiddelde getal kinderen, berekend naar het aantal, dat op 16 Maart, 16 Juni, 16 September en 16 December in de onmiddellijk voorafgaande vier kalenderkwartalen als werkelijk schoolgaande bekend stond.

7. Wanneer nog niet in vier kalenderkwartalen de in het vorig lid bedoelde telling kon plaats hebben, wordt het gemiddelde berekend van zooveel tellingen als hebben kunnen plaats hebben en voor het kalenderkwartaal van de opening het aantal kinderen, dat op den laatsten dag der maand volgende op die, waarin de school geopend is, als werkelijk schoolgaande bekend staat."

Artikel XIV.

Artikel 34 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

Artikel XV.

In het tweede lid van artikel 37 der Lager-onderwijswet 1920 worden de woorden „te adviseeren dienstbrief" vervangen door de woorden: „aangeteekenden brief".

Artikel XVI.

Artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Aan de onderwijzers, die ten gevolge van de opheffing van de school, waaraan zij als hoofd of als onderwijzer verbonden zijn, of ten gevolge van de opheffing van hunne betrekking, worden ontslagen, en niet in de termen vallen om uit anderen hoofde dan de opheffing hunner betrekking pensioen te genieten, wordt ten laste van het Rijk wachtgeld verleend.

2. Het wachtgeld is gelijk aan de laatstelijk genoten jaarwedde voor den onderwijzer, die bij het ingaan van zijn ontslag een diensttijd heeft:

van nog geen 5 jaren, gedurende drie maanden;

van 5 jaren en meer maar nog geen 10 jaren, gedurende een half jaar;

van 10 jaren en meer, gedurende een jaar.

3. Na afloop van de in het tweede lid genoemde termijnen wordt het wachtgeld verminderd tot 65 ten honderd van de laatstelijk genoten jaarwedde.

4. Binnen den uitersten termijn, in het negende lid vermeld, vervalt het wachtgeld:

a. indien de onderwijzer in de termen komt om uit anderen hoofde dan de opheffing zijner betrekking pensioen te genieten, met den dag waarop het pensioen kan ingaan;

b. indien de onderwijzer tot eene betrekking van Rijks-, provincie- of gemeentewege wordt benoemd, waarvan de bezoldiging met het bedrag van zijne laatstelijk genoten jaarwedde gelijk staat of dit overtreft, of eene zoodanige betrekking als vast onderwijzer aan eene school als bedoeld in artikel 97 aanvaardt, met den dag, voorafgaande aan dien, waarop de benoeming ingaat.

5. Wanneer de op wachtgeld gestelde inkomsten gaat genieten uit of in verband met arbeid of bedrijf, na het ontslag ter hand genomen, wordt, zoodra en zoolang het wachtgeld vermeerderd met die inkomsten de laatstelijk genoten jaarwedde zou overschrijden, het wachtgeld met het bedrag dier overschrijding verminderd, met dien verstande, dat de vermindering blijft toegepast, indien de op wachtgeld gestelde verkregen inkomsten vrijwillig zonder voldoende reden prijs geeft of door eigen schuld doet verloren gaan.

6. Indien de op wachtgeld gestelde eene hem aangeboden betrekking, die hem in verband met zijne persoonlijkheid en omstandigheden redelijkerwijze kan worden opgedragen, weigert te aanvaarden of ook anderszins, indien hij in de gelegenheid komt om op eene wijze, die in verband met zijne persoonlijkheid en omstandigheden voor hem passend kan worden geacht, inkomsten te verkrijgen, daarvan geen gebruik maakt, dan vervalt het wachtgeld voor het bedrag, waarmede het wachtgeld vermeerderd met de verzuimde inkomsten de laatstelijk genoten jaarwedde zou hebben overschreden; een en ander onverminderd het bepaalde in het vierde lid onder *b*.

7. Indien ten gevolge van de toepassing van het vijfde of zesde lid het wachtgeld gelijk zou worden aan of dalen beneden het bedrag, hetwelk de op wachtgeld gestelde als pensioen uit hoofde van de opheffing van zijne betrekking kan genieten, dan vervalt voor den duur daarvan het wachtgeld tot het volle bedrag. Dit verval gaat, evenals eene vermindering met of een verval van het volle bedrag van het wachtgeld als rechtstreeksch gevolg van het vijfde of zesde lid, in met den dag, voorafgaande aan dien, waarop de reden van vermindering of verval intreedt.

8. Het wachtgeld wordt niet uitbetaald:

a. tijdens verblijf van den onderwijzer buiten het Rijk in Europa, wanneer dit langer dan eene maand duurt;

b. tijdens het huwelijk van de onderwijzeres, die op den dag waarop het wachtgeld ingaat of op een later tijdstip in het huwelijk treedt.

9. Het wachtgeld wordt niet langer beschikbaar gesteld dan gedurende een tijdvak, gelijk aan den diensttijd van den onderwijzer, gerekend van den datum van ingang van het ontslag.

10. Na afloop van het in het vorige lid bedoelde tijdvak kan opnieuw een wachtgeld worden toegekend, telkens voor den duur van ten hoogste vijf jaren. Alsdan wordt het wachtgeld bepaald op het twee derde gedeelte van het laatstelijk genoten bedrag.

11. Onder diensttijd in dit artikel wordt verstaan de diensttijd, die in aanmerking komt voor pensioen, voor zoover nog niet met pensioen vergolden, en met dien verstande, dat alle diensttijd slechts eenmaal wordt medegeteld.

12. Indien in de regeling van de bezoldiging der onderwijzers eene wijziging komt, welke, zoo de betrokkene op de laatstelijk genoten jaarwedde in dienst ware gebleven, in die jaarwedde verandering zou hebben gebracht, geldt van het in werking treden dier wijziging af het aldus gewijzigde bedrag als laatstelijk genoten jaarwedde. Voorts wordt, indien op de onderwijzers ter zake van pensioen verhaal wordt uitgeoefend, op de laatstelijk genoten jaarwedde in mindering gebracht het bedrag, hetwelk van den onderwijzer, ware hij op die jaarwedde in dienst gebleven, zou zijn geheven.

13. De wachtgelden worden in volle guldens verleend. Onderdeelen van een gulden komen daarbij voor een gulden in berekening. Hetzelfde geldt voor de uitbetaling van verminderd wachtgeld.

14. De op wachtgeld gestelde is op straffe van geheel of gedeeltelijk verlies van het wachtgeld verplicht aan Onzen Minister alle inlichtingen te verstrekken, welke deze voor de toepassing van dit artikel noodig acht en zich overigens te gedragen naar de door dien Minister ten deze te geven voorschriften, strekkende om tot het verkrijgen van eene betrekking of eene andere bron van inkomsten te geraken.

15. Onze Minister kent de wachtgelden toe en beslist over de geheele of gedeeltelijke uitbetaling. Binnen dertig vrije dagen na de dagteekening eener beslissing volgens het vijfde of zesde lid kan de belanghebbende daarvan bij Ons in beroep komen."

Artikel XVII.

Tusschen het eerste en het tweede lid van artikel 56 der Lager-onderwijswet 1920 wordt een nieuw, tweede, lid ingevoegd, luidende:

„2. In bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, kan de in het eerste lid bedoelde Rijksvergoeding voor een jaar of een gedeelte van een jaar worden verleend voor één of meer onderwijzers boven het in dat lid bedoelde aantal."

Het tweede lid wordt derde lid en wordt gelezen als volgt:

„3. Voor de in dit artikel bedoelde vergoeding komen niet in aanmerking de scholen, ten aanzien waarvan artikel 69

niet is nageleefd, tenzij onze Minister, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, gehoord, alsnog verklaart, dat de bouw of verbouw der scholen en de inrichting van terreinen voor het onderwijs in lichamelijke oefening zijn geschied volgens de algemeene regelen, bedoeld in artikel 6."

Artikel XVIII.

Artikel 57, eerste en tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 worden gelezen als volgt:

„1. Voor de vergoeding, bedoeld in artikel 56, komen niet in aanmerking de scholen voor uitgebreid lager onderwijs met minder dan vier en twintig leerlingen in de eerste drie en minder dan twaalf leerlingen in het tweede en de hoogere leerjaren te zamen, met dien verstande evenwel dat de aanspraak op deze vergoeding gedurende de eerste twee jaren na de opening der school niet op dien grond verloren gaat, mits het totaal aantal leerlingen gedurende het eerste jaar niet minder bedraagt dan twaalf en gedurende het tweede jaar niet minder dan achttien.

2. Indien aan eene school voor uitgebreid lager onderwijs, welke voor vergoeding als zoodanig reeds in aanmerking is gekomen, het aantal leerlingen in de eerste drie leerjaren beneden vier en twintig daalt, gaat de aanspraak op vergoeding gedurende drie achtereenvolgende jaren niet op dien grond verloren, mits in geen jaar het aantal daalt beneden achttien en in het tweede en de hoogere leerjaren te zamen niet beneden twaalf."

Artikel XIX.

Artikel 58 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

Artikel XX.

Artikel 61 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

Artikel XXI.

Artikel 62, eerste en tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 worden gelezen als volgt:

„1. Ter tegemoetkoming in de kosten, welke voor rekening van de gemeente blijven, wordt van de ouders der leerlingen of, bij ontstentenis van beide ouders, van de voogden of verzorgers schoolgeld geheven.

2. Deze heffing wordt geregeld naar evenredigheid van het belastbaar inkomen, bedoeld in artikel 37 der Wet op de Inkomstenbelasting 1914, der ouders of, bij hunne ontstentenis, van dat inkomen der leerlingen, een en ander met inachtneming van de bepalingen, vervat in de artikelen 63 tot en met 66."

Artikel XXII.

Artikel 66 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„Het schoolgeld voor de kinderen uit andere gemeenten bedraagt niet meer dan dat voor de kinderen uit de heffende gemeente."

Artikel XXIII.

De tweede volzin van het eerste lid van artikel 68 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

Artikel XXIV.

Artikel 69, tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„2. In alle overige gevallen worden de bestekken aan de goedkeuring van den inspecteur onderworpen. Deze beslist, den door Onzen Minister daarvoor aangewezen bouwkundige gehoord. Ingeval de inspecteur bezwaar maakt zijne goedkeuring te verleenen, kan de beslissing van Onzen Minister worden ingeroepen."

Artikel XXV.

Artikel 70 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„Behoudens het bepaalde in artikel 4 zijn op het buitengewoon onderwijs van toepassing de artikelen 22 tot en met 27, 35 tot en met 45, 51 tot en met 53, en artikel 69, tweede lid, met dien verstande, dat tot onderwijzer bij dit onderwijs, voor zoover het gegeven wordt aan abnormale kinderen, behalve de bezitter eener akte van bekwaamheid, als bedoeld in artikel 85, eerste lid onder *a*, mede benoembaar is de bezitter eener bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen bevoegdheid; en dat bij de toepassing van de artikelen 22, 23 en 24, voor zoover daarbij de medewerking van den hoofdinspecteur gevorderd wordt, de inspecteur van het buitengewoon onderwijs optreedt, indien bij dat onderwijs geen hoofdinspecteur werkzaam is."

Artikel XXVI.

In artikel 71 der Lager-onderwijswet 1920 wordt de opsomming onder *a*—*e* vervangen door het volgende:

„*a*. den omvang van het onderwijs;

b. het aantal verplichte onderwijzers;

c. de jaarwedden der onderwijzers;

d. de vergoeding van het Rijk;

en, met betrekking tot elk der soorten, waarvoor het noodig blijkt, ten aanzien van:

e. de opleiding der onderwijzers;

f. het vervolgonderwijs."

Artikel XXVII.

In artikel 72 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het eerste lid wordt gelezen als volgt:

„1. Het bestuur eener rechtspersoonlijkheid bezittende instelling of vereeniging, welke in eene gemeente eene bijzondere lagere school wenscht te vestigen of eene bestaande bijzondere lagere school wenscht uit te breiden of te verbouwen, de inrichting van het gebouw der school wenscht te veranderen, of nieuwe schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen, wenscht aan te schaffen, kan tot den raad dier gemeente eene aanvrage richten om ten behoeve van die school de voor de stichting van een gebouw of voor den verbouw, de verandering van inrichting of de aanschaffing van schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen, benoodigde gelden te ontvangen, een gebouw te stichten, of het bestaande gebouw te vergrooten."

II. Het tweede lid vervalt en het derde lid wordt tweede lid.

Artikel XXVIII.

In artikel 73 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het bepaalde in het eerste lid onder *a* wordt gelezen als volgt:

„*a*. eene verklaring, waaruit blijkt, dat de school zal worden bezocht:

in eene gemeente met meer dan 100 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 100 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 60 leerlingen;

in eene gemeente met 50 000 tot en met 100 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 80 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 48 leerlingen;

in eene gemeente met 25 000 en meer, doch minder dan 50 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 60 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 36 leerlingen;

in eene gemeente met minder dan 25 000 ingezetenen: als de school bestemd is voor gewoon lager onderwijs, door ten minste 40 en als zij bestemd is voor uitgebreid lager onderwijs, door ten minste 24 leerlingen;".

II. De punt achter het bepaalde onder *c* in het eerste lid wordt vervangen door een kommapunt; de slotzin van het eerste lid vervalt en in plaats daarvan wordt gelezen:

„*d*. eene verklaring, waaruit blijkt, dat het bestuur der instelling of vereeniging voor de nieuw te stichten school is aangesloten bij eene groep bijzondere scholen, welke eene commissie van beroep, als bedoeld in artikel 89, zevende lid, hebben ingesteld."

III. Het tweede lid wordt gelezen als volgt:

„2. Wij behouden Ons voor in bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, op een daartoe strekkend verzoek van een belanghebbend schoolbestuur voor eene gemeente of voor een gedeelte eener gemeente met minder dan 25 000 ingezetenen, alsmede op verzoek van het bestuur eener school, als bedoeld in het zesde lid van artikel 90, ongeacht het aantal ingezetenen in die gemeente, het in het eerste lid onder *a* bedoelde getal leerlingen voor eene school voor gewoon lager onderwijs lager te stellen dan 40, doch niet lager dan 25 en voor eene school voor uitgebreid lager onderwijs lager dan 24 doch niet lager dan 18. Voor die gevallen wordt de waarborgsom, bedoeld in dat lid onder *b*, bepaald op een bedrag, gelijkstaande met dertig ten honderd van de stichtingskosten."

IV. In het derde lid wordt tusschen de woorden: „bestaand schoolgebouw" en: „benoodigde gelden", ingevoegd: „of de aanschaffing van schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen,".

Artikel XXIX.

In het tweede lid van artikel 76 der Lager-onderwijswet 1920 wordt tusschen de woorden „ingezetene" en „daarvan" ingevoegd: „en het schoolbestuur" en wordt aan het slot toegevoegd: „Gedeputeerde Staten beslissen binnen drie maanden op het beroep".

Artikel XXX.

In artikel 77 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het eerste en het tweede lid worden gelezen als volgt:

„1. Binnen eene maand na de indiening der aanvrage, bedoeld in artikel 72, treden burgemeester en wethouders daarover in overleg met het schoolbestuur.

2. Indien de gemeenteraad een bestaand gebouw, geheel of ten deele, al of niet verbouwd, als schoolgebouw beschikbaar wil stellen, en de inspecteur verklaard heeft, dat daartegen naar zijn oordeel geen bezwaar bestaat, en het schoolbestuur weigert dat gebouw te aanvaarden, roept de gemeenteraad of het schoolbestuur de beslissing in van Onzen Minister. Deze beslist, den inspecteur, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, en den Onderwijsraad gehoord."

II. Het vierde lid wordt gelezen als volgt:

„4. Het schoolbestuur, dat de voor de stichting van een schoolgebouw benoodigde gelden wenscht te ontvangen, maakt het bestek voor den bouw op en zendt dat met de beschrijving van het terrein, en met eene omschrijving van de eerste inrichting, daaronder begrepen meubileering en leer- en hulpmiddelen, aan den inspecteur, die binnen eene maand daarover advies uitbrengt, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, gehoord."

III. Het vijfde lid wordt gelezen als volgt:

„5. Het schoolbestuur zendt daarna het bestek, de beschrijving van het terrein en de omschrijving van de eerste inrichting, het advies van den inspecteur, eene uitgewerkte raming van kosten, benevens eene mededeeling van de wijze, waarop het voornemens is den bouw te doen uitvoeren of tot de opdracht daarvan aan één of meer aannemers te geraken, bij burgemeester en wethouders in, met het verzoek om het bedrag der geraamde kosten beschikbaar te stellen."

IV. Na het zesde lid wordt ingevoegd een nieuw, zevende, lid:

„7. Indien burgemeester en wethouders zich niet kunnen vereenigen met de wijze, waarop het schoolbestuur voornemens is den bouw te doen uitvoeren of tot de opdracht daarvan aan één of meer aannemers te geraken, kunnen zij zich goedkeuring van de opdracht voorbehouden of eene openbare aanbesteding, met recht van mededinging van een ieder, voorschrijven. In dit geval en evenzeer, als het schoolbestuur uit eigen beweging tot openbare aanbesteding wenscht over te gaan, kunnen burgemeester en wethouders verlangen, dat de gunning van het werk aan hunne goedkeuring zal worden onderworpen. Over deze goedkeuring wordt binnen twee maanden beslist; zij wordt niet geweigerd om redenen aan de godsdienstige of staatkundige gezindheid van den aannemer ontleend."

V. Ingevoegd wordt een nieuw, achtste, lid:

„8. Indien burgemeester en wethouders weigeren eene gunning goed te keuren, kan het schoolbestuur vorderen, dat de bouw, overeenkomstig de in het vijfde lid bedoelde stukken, eventueel zooals deze bij eene beslissing, als bedoeld in het zesde lid, zijn gewijzigd, door de gemeente zal worden tot stand gebracht. Aan eene dergelijke vordering voldoet de gemeente met den meest mogelijken spoed."

VI. Het zevende en het achtste lid worden het negende en het tiende lid. Dit laatste wordt gelezen als volgt:

„10. Indien de stichting van het schoolgebouw door de gemeente geschiedt, zendt het gemeentebestuur het bestek voor den bouw met de omschrijving van het terrein aan den inspecteur, die binnen eene maand daarover advies uitbrengt, den bouwkundige, bedoeld in artikel 69, tweede lid, gehoord, en vinden de verdere bepalingen van het vierde lid, alsmede die van het vijfde en het zesde lid alleen toepassing met betrekking tot de kosten van eerste inrichting."

Artikel XXXI.

I. De tweede volzin van het eerste lid van artikel 79 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„Wordt het tweede lid van artikel 80 toegepast, dan stort het schoolbestuur als waarborgsom een bedrag, gelijkstaande met vijftien ten honderd van de geschatte waarde van het gebouw, voordat dit ter beschikking van de vereeniging of instelling wordt gesteld."

II. In het derde lid van artikel 79 wordt in plaats van: „twaalf", gelezen: „achttien".

Artikel XXXII.

I. Het vierde lid van artikel 83 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„Vervreemding van het schoolgebouw en bijbehoorenden grond, ten einde uit de opbrengst een ander schoolgebouw te stichten, is na voorafgaande mededeeling aan het gemeentebestuur geoorloofd, mits met goedkeuring van Gedeputeerde Staten en onder de door dezen, mede in het geldelijk belang der gemeente te stellen voorwaarden. Bij die vervreemding heeft de gemeente het recht van voorkeur. De overneming door de gemeente geschiedt alsdan tegen de geschatte waarde. Vestiging van hypotheek op het schoolgebouw en den bijbehoorenden grond is niet geoorloofd. Ingeval van schade, waartegen het gebouw is verzekerd, komen de assurantiepenningen in mindering van de kosten van herstel. Voor de toepassing der wet wordt het gestichte nieuwe gebouw met het oude gelijk gesteld."

II. In het vijfde lid van artikel 83 wordt in plaats van: „en wanneer het eene school voor uitgebreid lager onderwijs betreft, door minder dan twaalf leerlingen" gelezen: „en wanneer het eene school voor uitgebreid lager onderwijs betreft, door minder dan achttien leerlingen".

Nader gewijzigd ontwerp van wet n°. 201.

Artikel XXXIII.

Het eerste lid van artikel 84 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Het bestuur eener rechtspersoonlijkheid bezittende instelling of vereeniging, welke in eene gemeente eene bijzondere lagere school wenscht te stichten, deel uitmakende van een niet uitsluitend voor het geven van schoolonderwijs bestemd en niet aan die gemeente in eigendom toebehoorend gebouw, of zulk eene school wenscht uit te breiden, te verbouwen of van inrichting te veranderen of nieuwe schoolmeubelen, de leeren hulpmiddelen daaronder begrepen, wenscht aan te schaffen, kan tot den raad dier gemeente eene aanvrage richten tot toekenning van eene vergoeding voor de kosten wegens het stichten, uitbreiden of verbouwen van die schoollokalen, wegens het veranderen van de inrichting van die school of wegens het aanschaffen van nieuwe schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen."

Artikel XXXIV.

In het eerste lid van artikel 85 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van „77, zevende lid" gelezen: „77, negende lid".

Aan artikel 85 wordt een nieuw, derde, lid toegevoegd, luidende:

„3. Binnen dertig vrije dagen, te rekenen van den dag, waarop de commissie van schatters heeft beslist, kunnen het gemeentebestuur en het schoolbestuur van die beslissing bij Gedeputeerde Staten in beroep komen. Gedeputeerde Staten beslissen, na zich door twee, door hen aan te wijzen, andere deskundigen te hebben doen voorlichten."

Artikel XXXV.

I. De laatste volzin van het eerste lid van artikel 86 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„De som, waarnaar deze uitkeering wordt berekend, bedraagt zes ten honderd van die kosten."

II. Aan artikel 86 wordt een nieuw, vierde, lid toegevoegd, luidende:

„4. Voor de toepassing van dit artikel geldt als woonplaats de gemeente, waar de ouders of verzorgers van de kinderen zijn gevestigd en, indien die niet hier te lande wonen, de gemeente, waar de kinderen zelf woonachtig zijn. Indien over kinderen de voogdij wordt uitgeoefend door eene vereeniging, stichting of instelling van weldadigheid, als bedoeld in artikel 421 van het Burgerlijk Wetboek, geldt als woonplaats de gemeente waar het kind laatstelijk woonde voordat het onder de voogdij van die vereeniging, stichting of instelling kwam."

Artikel XXXVI.

In artikel 89 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. Het zesde lid en het tiende lid vervallen.

II. De bestaande leden 7, 8, 9 en 11 worden genummerd: 6, 7, 8 en 9.

III. Het nieuwgenummerde negende lid wordt gelezen als volgt:

„9. Het bestuur stelt zich aansprakelijk voor de voldoening der krachtens de gemeentelijke verordening verschuldigde schoolgelden, indien deze niet door het gemeentebestuur worden geïnd."

Artikel XXXVII.

De tweede volzin van het eerste lid van artikel 90 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„Dit onderwijs moet gedurende niet minder dan veertig normale schoolweken per jaar worden gegeven: aan scholen voor gewoon lager onderwijs gedurende ten minste twee en twintig uren per week, aan scholen voor uitgebreid lager onderwijs gedurende ten minste veertien uren per week in het eerste en gedurende ten minste tien uren per week in het tweede en de hoogere leerjaren, van welke beide aantallen ten hoogste twee uren voor het vak, vermeld onder *k*, mogen bestemd zijn."

Artikel XXXVIII.

In artikel 91 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van: „Artikel 89, zevende lid", gelezen: „Artikel 89, zesde lid" en worden tusschen de woorden „vermeldt" en „den" ingevoegd de woorden: „ten minste".

Artikel XXXIX.

In het eerste lid van artikel 92 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van: „artikel 89, achtste lid", gelezen: „artikel 89, zevende lid".

Artikel XL.

I. Het bepaalde in artikel 96, eerste lid, *a* en *b*, der Lager-onderwijswet 1920 wordt als volgt gewijzigd:

„1. Voor de in artikel 88 bedoelde vergoeding komen niet, of, wat betreft de onder *b* bedoelde scholen, slechts voor een door Ons te bepalen gedeelte in aanmerking:

a. scholen, waarvan het aantal leerlingen, dat als werkelijk schoolgaande bekend staat, berekend naar den maatstaf van artikel 28, minder bedraagt, dan in artikel 73, eerste lid onder *a*, is bepaald, met dien verstande, dat voor eene school, welke reeds vergoeding genoot, doch waar het aantal leerlingen daalt beneden het volgens artikel 73 vereischte aantal, dat genot gedurende drie achtereenvolgende jaren niet op dien grond verloren gaat, mits in geen jaar het aantal daalt beneden het drie-vierde gedeelte daarvan;"

II. In het eerste lid van artikel 96 wordt de letter *c* vervangen door de letter *b*.

III. Het tweede lid van artikel 96 wordt gelezen als volgt:

„2. Het bepaalde onder *a* van het vorige lid is niet van toepassing ten aanzien van scholen, waarvan nog niet alle klassen, over welke volgens het leerplan de leerstof verdeeld is, in werking zijn, met dien verstande dat aan scholen voor uitgebreid lager onderwijs het aantal leerlingen gedurende de eerste twee jaren na de opening der school niet minder bedraagt dan de helft van het vereischte aantal."

IV. In het derde lid van artikel 96 vervallen de woorden: „van zes jaren en ouder".

Artikel XLI.

In het eerste lid van artikel 97 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van: „de artikelen 56 tot en met 58" gelezen: „de artikelen 56 en 57".

Artikel XLII.

Artikel 98 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

Artikel XLIII.

Het eerste en het tweede lid van artikel 99 der Lager onderwijswet 1920 worden gelezen als volgt:

„1. Jaarlijks in de maand Januari zendt het bestuur, dat over het afgeloopen jaar aanspraak maakt op de vergoeding, bedoeld in artikel 97, aan Onzen Minister zijne daartoe strekkende aanvrage, vergezeld van de door de onderwijzers voor salaris afgegeven quitantiën, of andere bewijzen van voldaan salaris. Daarbij wordt tevens overgelegd eene verklaring van de aan de school verbonden onderwijzers, dat voldaan is aan de bepalingen van artikel 89, zesde en zevende lid, de artikelen 91 en 92 en artikel 93, tweede lid, en dat zij boven en behalve de jaarwedden en wedden, bedoeld in den

eersten volzin van het vijfde lid van artikel 89, geen toelage of verhooging hebben genoten, tenzij op grond van het bezit of het gebruik maken op de school van bevoegdheden, waarvoor geen wettelijke akten van bekwaamheid verkrijgbaar zijn, of op grond van hunne aanwijzing tot plaatsvervanger van het hoofd der school.

2. Onze Minister beslist of voldaan is aan de eischen en voorwaarden, in de artikelen 88 tot en met 96 gesteld, bepaalt het bedrag der vergoeding en deelt zijne beslissing onverwijld mede aan het bestuur der gemeente, waar het onderwijs is gegeven, en aan het bestuur der school."

Artikel XLIV.

I. In het eerste lid van artikel 100 der Lager-onderwijswet 1920 worden de woorden „even zooveel" vervangen door de woorden: „een, met betrekking tot het aantal leerlingen aan elke dier scholen, evenredig aantal".

II. Aan dit eerste lid wordt deze volzin toegevoegd:

„Grondslag der berekening is het gemiddeld aantal leerlingen per onderwijzer aan de gezamenlijke overeenkomstige openbare scholen."

Artikel XLV.

In artikel 101 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. In het tweede lid wordt in plaats van „artikel 28, zesde lid," gelezen: „artikel 28".

II. Het vijfde, het zesde en het zevende lid worden gelezen als volgt:

„5. Als kosten, bedoeld in het tweede, derde en vierde lid van dit artikel, komen in aanmerking de kosten volgens artikel 55 onder *e* tot en met *h* en *o*, alsmede die van instandhouding.

6. Indien het schoolgebouw overeenkomstig het slot van het tweede lid van artikel 80 in bruikleen is gegeven, komen de kosten van instandhouding van dat gebouw, met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparaties, als bedoeld in artikel 1619 van het Burgerlijk Wetboek, ten laste van de gemeente. Als kosten, bedoeld in het tweede, derde en vierde lid van dit artikel, komen de kosten van instandhouding van schoolgebouwen met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparaties alsdan niet in aanmerking. Bovendien worden door de gemeente vergoed de kosten wegens erfpacht van het schoolterrein.

7. De vergoeding wordt bepaald na aftrek van de volgens de gemeentelijke verordening verschuldigde schoolgelden, indien deze door het schoolbestuur zijn geïnd en voor zoover zij niet oninvorderbaar zijn verklaard. Indien deze meer bedragen dan het volgens het tweede tot en met het vijfde lid berekende bedrag, wordt het verschil in de gemeentekas gestort."

III. Aan het slot van het achtste lid wordt in plaats van: „de verschuldigde schoolgelden" gelezen: „de volgens de gemeentelijke verordening verschuldigde schoolgelden".

IV. Aan artikel 101 wordt toegevoegd een nieuw laatste lid, luidende:

„9. Indien de gemeente ten behoeve van een of meer openbare scholen vakonderwijzers heeft aangesteld, vergoedt zij bovendien jaarlijks aan de bijzondere schoolbesturen, die ook vakonderwijzers hebben aangesteld, een zelfde bedrag per lesuur, als de gemeente voor haar vakonderwijzers heeft uitgegeven."

Artikel XLVI.

I. Het eerste lid van artikel 102 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Bovendien kent iedere gemeente, waar openbaar vervolgonderwijs wordt gegeven, aan de in artikel 97 bedoelde besturen alsmede aan de besturen van andere rechtspersoonlijkheid bezittende instellingen en vereenigingen, die vervolgonderwijs doen geven, eene bijdrage toe in de kosten van het bijzonder vervolgonderwijs, mits dat onderwijs voldoet aan de eischen, gesteld in het tweede, het derde en het vijfde lid van artikel 21."

II. De slotzin van het tweede lid wordt gelezen als volgt:

„Hierbij wordt tot grondslag genomen het gemiddeld aantal leerlingen, berekend naar het aantal, dat op den eersten dag van elke maand, waarin het vervolgonderwijs is gegeven, als werkelijk dat onderwijs volgende bekend stond."

Artikel XLVII.

I. Het eerste lid van artikel 103 der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„1. Jaarlijks in de maand Januari zendt het bestuur, dat over het afgeloopen jaar aanspraak maakt hetzij op de vergoeding, bedoeld in artikel 101, of op de bijdrage, bedoeld in artikel 102, hetzij zoowel op die vergoeding als die bijdrage, aan den gemeenteraad zijne daartoe strekkende aanvrage."

II. In het tweede lid van artikel 103 wordt in plaats van „het laatste lid van artikel 101" gelezen: „het achtste lid van artikel 101".

Artikel XLVIII.

I. In het eerste lid van art. 104 der Lager-onderwijswet 1920 vervallen de woorden: „van instandhouding".

II. In den aanhef van het derde lid van artikel 104 der Lager-onderwijswet 1920 wordt tusschen de woorden „gemeente" en „bepaald" ingevoegd: „met inachtneming van het vierde lid van artikel 86".

Artikel XLIX.

In het eerste lid van artikel 105 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van „het zevende lid van artikel 89" gelezen: „het zesde lid van artikel 89" en wordt in plaats van „het achtste lid van artikel 89" gelezen: „het zevende lid van artikel 89.

Artikel L.

In artikel 125 der Lager-onderwijswet 1920 worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. In het eerste lid wordt tusschen de woorden „om" en „pensioen" ingevoegd „uit anderen hoofde dan de opheffing hunner betrekking".

II. Het tweede lid wordt gelezen als volgt:

„2. De bepalingen van het tweede tot en met het laatste lid van artikel 51 zijn op deze wachtgelden van toepassing."

III. Tusschen het tweede en het derde lid wordt een nieuw, derde, lid ingevoegd, luidende:

„3. Indien Onze Minister beslist, dat in afwijking van het bepaalde in het eerste lid geen wachtgeld behoort te worden verleend, kan de belanghebbende binnen dertig dagen daartegen bij Ons in beroep komen."

IV. Het derde lid wordt vierde lid en na het vierde lid wordt aan het artikel een nieuw, vijfde, lid toegevoegd, luidende:

„5. Dit artikel geldt niet voor hen, die aan eene bijzondere school uitsluitend belast zijn met het geven van onderwijs, hetzij in een niet in artikel 2 genoemd vak, hetzij in een of meer der in dat artikel onder *h* tot en met *k* en *r* tot en met *u* genoemde vakken."

Artikel LI.

Artikel 131 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

Artikel LII.

In artikel 179, derde lid, der Lager-onderwijswet 1920 worden de woorden: „alle kweekscholen en opleidingsscholen"

vervangen door de woorden: „alle kweekscholen en opleidingsscholen, alle inrichtingen voor opleiding van onderwijzeressen bij het voorbereidend onderwijs".

Artikel LIII.

In artikel 189 der Lager-onderwijswet 1920 vervallen de woorden „geen kinderen boven de zes jaren worden toegelaten en".

Artikel LIV.

In het derde lid van artikel 192 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van: „1 Januari 1923" gelezen: „1 Januari 1925".

Artikel LV.

Aan artikel 193 der Lager-onderwijswet 1920 wordt toegevoegd een nieuw 6de lid, luidende als volgt:

„Tot 1 Januari 1930 zal het bepaalde in het tweede lid van artikel 27 mede toepassing kunnen vinden, indien de beide scholen te zamen meer dan 350, doch niet meer dan 500 leerlingen tellen."

Artikel LVI.

Artikel 205 der Lager-onderwijswet 1920 wordt als volgt gewijzigd en aangevuld:

I. Aan het eerste lid wordt het volgende toegevoegd: „Onder scholen in aanbouw worden voor de toepassing van dit artikel verstaan scholen, waarvan de ontwerpen vóór 1 Januari 1921 overeenkomstig artikel 1 van het Koninklijk besluit van 25 Juni 1912, *Staatsblad* n°. 193, bij het Rijksschooltoezicht werden ingediend en die vóór 1 Juli 1923 zijn voltooid."

II. Tusschen het vijfde en het zesde lid wordt een nieuw, zesde, lid ingevoegd, luidende:

„6. Wanneer eene school, als in dit artikel bedoeld, wordt bezocht door kinderen, die niet wonen in de gemeente, waar die school is gevestigd, heeft deze gemeente te rekenen van 1 Januari 1922 aanspraak op eene uitkeering van de gemeenten, waarin die kinderen woonachtig zijn in de krachtens dit artikel aan het bestuur dier school te betalen vergoeding. Die uitkeering wordt elk jaar berekend volgens den regel, gesteld in het derde lid van artikel 86 en met inachtneming van het bepaalde in het vierde lid van dat artikel."

III. Het zesde lid wordt zevende lid; het zevende lid wordt achtste lid en het achtste lid wordt negende lid.

IV. Aan het slot worden een nieuw, tiende, en een nieuw, elfde, lid toegevoegd, luidende:

„10. Indien voor aanbouw van nieuwe lokalen gebruik wordt gemaakt van een gedeelte van een gebouw en terrein, als in het eerste en in het vijfde lid bedoeld, of wanneer door Gedeputeerde Staten is beslist, dat een gedeelte van zoodanig gebouw of terrein ten gevolge van het in gebruik nemen van nieuwe of andere lokalen blijvend niet meer voor de school wordt gebruikt, wordt de in dit artikel bedoelde geschatte waarde verminderd met de geschatte waarde van de niet meer gebruikte lokalen en over het verschil de vergoeding opnieuw berekend. Artikel 85 is op deze schatting van toepassing. Indien de schoolmeubelen in gebouwen, als bedoeld in het eerste en vijfde lid, door nieuwe worden vervangen, wordt de in dit artikel bedoelde geschatte waarde verminderd met het bedrag, waarop de waarde der oude schoolmeubelen was bepaald en over het verschil de vergoeding opnieuw berekend. De opnieuw berekende vergoeding gaat in op het tijdstip waarop de lokalen buiten gebruik zijn gesteld, of op het tijdstip van het in gebruik nemen der nieuwe meubelen.

11. Vergoeding, uitgekeerd voor gedeelten van schoolgebouwen, die — betreft het eene school voor gewoon lager onderwijs — langer dan zes jaren, of die — betreft het eene school voor uitgebreid lager onderwijs — langer dan twee jaren na den dag der opening buiten gebruik zijn gebleven, wordt, zoolang die gedeelten voor de school buiten gebruik zijn, tenzij dit een gevolg is van bepalingen dezer wet, ingehouden op de in gevolge dit artikel uit te keeren vergoeding. Het bedrag dezer inhouding wordt berekend over de met inachtneming van artikel 85 geschatte waarde van het buiten gebruik gebleven gedeelte van het gebouw."

Artikel LVII.

Na artikel 205 der Lager-onderwijswet 1920 wordt opgenomen een artikel 205*bis*, luidende:

„*Artikel 205 bis.* Aan schoolbesturen, die op 1 Januari 1922 gebouwen en terreinen in huur hadden voor hunne school, wordt door de gemeente van af dien dag de ter zake verschuldigde en betaalde huur vergoed. Indien de huursom buitensporig hoog is gesteld, brengt het gemeentebestuur die som terug tot het bedrag, dat naar zijn oordeel met de normale huurwaarde overeenkomt. In geval van verschil wordt dit bedrag geschat op de wijze, in artikel 85 bepaald. Wanneer door de gemeente de huur wordt vergoed, blijven voor de toepassing van artikel 101 de kosten van instandhouding, met uitzondering van de geringe en dagelijksche reparatiën, buiten aanmerking."

Artikel LVIII.

In het derde lid van artikel 206 der Lager-onderwijswet 1920 wordt in plaats van „artikel 89, negende lid" gelezen: „artikel 89, achtste lid".

Artikel LIX.

Na artikel 209 der Lager-onderwijswet 1920 wordt opgenomen een nieuw artikel 209*bis*, luidende:

„*Artikel 209 bis.* Het bepaalde in artikel 136, eerste lid onder *a*, geldt niet voor hen, die in het bezit zijn van eene akte van bekwaamheid, bedoeld in artikel 77, onder *a*, der wet van 1878, of van eene daarmede gelijk gestelde akte van bekwaamheid."

Artikel LX.

Artikel 210, tweede lid, der Lager-onderwijswet 1920 wordt gelezen als volgt:

„2. De krachtens de wet van 1878 bestaande bepalingen omtrent de examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid blijven gelden, totdat die onderwerpen overeenkomstig deze wet opnieuw zullen zijn geregeld, met dien verstande echter:

a. dat ten aanzien van de commissiën voor het afnemen van het onderwijzersexamen niet meer zal gelden hetgeen in artikel 78, eerste lid onder *b*, is voorgeschreven omtrent hare samenstelling, noch het bepaalde in artikel 79, derde lid, omtrent den bijstand door deskundigen; dat, zoo noodig in afwijking van de omschrijving in artikel 81, eerste lid, de omvang van het examen, de wijze van afneming en wat verder tot het examen betrekking heeft, bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld; dat Onze Minister voor elke commissie het gedeelte van het Rijk aanwijst, waarvoor zij zitting houdt; dat, in afwijking van het bepaalde in artikel 79, tweede lid, Onze Minister den dag bepaalt, waarop de examens aanvangen, en dezen ter algemeene kennis brengt; en dat de aanmelding voor het examen bij den voorzitter der commissie, en de bekendmaking aan de candidaten van den dag en de plaats van hun examen door dien voorzitter geschiedt;

b. dat Onze Minister voor elke der commissiën voor het afnemen van het hoofdonderwijzersexamen het gedeelte van het Rijk aanwijst, waarvoor zij zitting houdt; en dat hij den dag bepaalt, waarop de examens aanvangen, en dezen ter algemeene kennis brengt."

Artikel LXI.

Aan het eerste lid van artikel 214 der Lager-onderwijswet 1920 wordt een volzin toegevoegd, luidende:

„Hetzelfde geldt voor de na het in werking treden dezer wet opgerichte bijzondere kweekscholen te Utrecht en Leeuwarden van de „Vereeniging tot stichting en instandhouding van kweekscholen op Gereformeerden grondslag ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen" en van de „Vereeniging tot stichting en instandhouding van Hervormde kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen in Friesland."

Artikel LXII.

Na artikel 214 der Lager-onderwijswet 1920 wordt opgenomen een nieuw artikel 214*bis*, luidende:

„*Artikel* 214*bis*. Wij behouden Ons voor, met inachtneming van de beginselen, neergelegd in de artikelen 210 tot en met 214, in de algemeene maatregelen van bestuur en de overige besluiten betreffende de opleiding en de examens de wijzigingen aan te brengen, welke door het dienstbelang gevorderd worden."

Artikel LXIII.

Aan het derde lid van artikel 215 der Lager-onderwijswet 1920 wordt toegevoegd een nieuwe volzin, luidende:

„Zij wordt voor de toepassing van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) als wachtgeld beschouwd".

Slot- en overgangsbepalingen.

Artikel LXIV.

§ 1. Deze wet treedt in werking op 1 Januari 1923.

§ 2. Indien gedurende de jaren 1923 tot en met 1925 het onderwijzend personeel eener school het minimum aantal onderwijzers, gesteld in het bij deze wet gewijzigd artikel 28 der Lager-onderwijswet 1920, overschrijdt, wordt de Rijksvergoeding, bedoeld in de artikelen 56 en 97 dier wet, dienovereenkomstig berekend doch voor geen grooter aantal onderwijzers dan op 31 December 1922 voor Rijksvergoeding in aanmerking komt.

§ 3. Met ingang van 1 Januari 1923 worden de bepalingen van het vierde tot en met het achtste lid onder *a*, het twaalfde, het veertiende en het vijftiende lid van artikel 51 der Lager-onderwijswet 1920, gelijk het luidt krachtens de tegenwoordige wet, toegepast op de wachtgelden, welke zijn ingegaan vóór het in werking treden van laatstbedoelde wet. Daarbij geldt als het tijdvak, waarbinnen het wachtgeld ingevolge het vierde lid van artikel 51 vervalt, de tijd, waarvoor het wachtgeld is verleend ingevolge dat artikel zooals het oorspronkelijk luidde. Overigens blijven voor de in den eersten volzin dezer paragraaf bedoelde wachtgelden van toepassing de bepalingen van artikel 51, zooals het oorspronkelijk luidde.

§ 4. De bepalingen van het eerste en het tweede lid van artikel 57 der Lager-onderwijswet 1920, zooals die luidden vóór de bij deze wet daarin aangebrachte wijzigingen, blijven gedurende de jaren 1923 tot en met 1925 van kracht voor de scholen voor uitgebreid lager onderwijs, welke over het jaar 1922 in aanmerking komen voor Rijksvergoeding.

§ 5. Het derde lid van artikel 79 der Lager-onderwijswet 1920, zooals dat luidde vóór de bij deze wet daarin aangebrachte wijziging, blijft van kracht op de bijzondere scholen voor uitgebreid lager onderwijs, opgericht vóór 1 Januari 1923.

§ 6. De bepalingen van artikel 96, eerste lid onder *a*, der Lager-onderwijswet 1920, zooals die thans luiden, zijn niet van toepassing op scholen, welke over het jaar 1922 in aanmerking komen voor de vergoeding, bedoeld in artikel 97 dier wet of over het jaar 1921 voor die vergoeding in aanmerking zijn gekomen. Voor zoover deze scholen niet onder de toepassing vallen van de overgangsbepaling van artikel 206, vierde lid, dier wet, blijven de bepalingen van artikel 96, zooals die vóór het in werking treden van deze wijziging luidden, van kracht.

§ 7. Het vierde lid van artikel 193 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

Het vijfde lid wordt vierde lid.

§ 8. Artikel 194 der Lager-onderwijswet 1920 vervalt.

§ 9. De vergoeding van het Rijk, bedoeld in de artikelen 61 en 98 der Lager-onderwijswet 1920, wordt voor de laatste maal toegekend voor cursussen, die vóór 20 December van het jaar 1922 zijn aangevangen.

§ 10. De bij het in werking treden dezer wet bestaande schoolgeldregelingen blijven gelden totdat zij vervangen zijn door nieuwe, opgemaakt in overeenstemming met de gewijzigde artikelen 62 en 66 der Lager-onderwijswet 1920.

§ 11. Tot 1 Januari 1928 zullen bij de medewerking tot de stichting eener nieuwe school onder de leerlingen, waarop de verklaring, bedoeld in het eerste lid van artikel 73 onder *a*, betrekking heeft, niet worden medegerekend leerlingen, die de door hen bezochte gelijksoortige bijzondere school zouden verlaten, doch voor wie op die school gelegenheid tot plaatsing in de voor hen bestemde klasse zoude blijven, tenzij aanzienlijke toeneming van de bevolking in eenig deel der gemeente tot de stichting aanleiding geeft.

Artikel LXV.

Op Onzen last wordt de tekst der Lager-onderwijswet 1920 met de daarin door deze wet en door de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) gebrachte wijzigingen, zoo spoedig mogelijk na de totstandkoming van deze wet, in het *Staatsblad* geplaatst.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven,

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot aanvulling en verhooging van het negende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922. (282)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De beschouwingen, welke in het Voorloopig Verslag aan het verstrekken van bewijzen van kosteloos vervoer werden gewijd onder verwijzing naar de gedachtenwisseling met de andere Kamer, geven den ondergeteekende aanleiding op te merken, dat die gedachtenwisseling meer bepaaldelijk betrekking had op het verstrekken van vrij vervoer aan Rijksambtenaren. Het vrij vervoer, dat aan spoorwegpersoneel en leden hunner gezinnen wordt verstrekt, dient afzonderlijk te worden beschouwd, omdat de daaromtrent van oudsher bestaande gebruiken en rechten geacht moeten worden verband te houden met de rechtspositie van het personeel in het algemeen. De hoofdbepalingen in zake dit onderwerp maken dan ook deel uit van het Reglement Dienstvoorwaarden (zie R. D. V. 1921, hoofdstuk VII,

artikelen 78—88). Indien inkrimping van dit vrij vervoer aanmerkelijken invloed op de bedrijfsuitkomsten mocht kunnen hebben, zouden voorzieningen daaromtrent niet getroffen mogen worden dan met inachtneming van hetgeen in het A. R. D. is voorgeschreven in zake wijziging en herziening van het R. D. V. De ondergeteekende zal intusschen niet verzuimen deze aangelegenheid onder de aandacht der spoorwegdirectie te brengen.

De opmerking omtrent vrij vervoer in eene klasse, die te hoog zou zijn in verband met de positie der betrokken ambtenaren, betreft wellicht de vraag, in hoeverre de Rijksambtenaren in de door het Reisbesluit geregelde klassenverdeeling al dan niet juist zijn gerangschikt. Lagere rangschikking zou kwalijk kunnen leiden tot wezenlijke besparing, daar de spoorwegontvangsten evenveel zouden dalen als op de verschillende hoofdstukken der Staatsbegrooting minder mocht worden uitgegeven. Deze aangelegenheid is intusschen bij den Minister van Financiën in overweging.

Het was den ondergeteekende aangenaam te vernemen, dat werd ingestemd met het streven naar inkrimping van treinpersoneel, voor zooveel het gerief van het reizend publiek dit toelaat. Aan de daaromtrent gegeven wenken zal de ondergeteekende de noodige aandacht doen wijden.

De Minister van Waterstaat,
G. J. VAN SWAAY.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 29 December 1922.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
DE VEER.
STEGER.
HEERKENS THIJSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922. (306)

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet heeft aanleiding gegeven tot het navolgende.

Niet zonder eenige voldoening, zoo werd opgemerkt, wijst de Minister in het slot van de Memorie van Toelichting op de vermindering, welke het eindcijfer der begrooting ondergaat ten gevolge van de voorgestelde wijzigingen. Deze bezuiniging werd echter fictief genoemd, want de thans voor memorie uitgetrokken artikelen 120*a*, 120*e* en 120*f*, zullen nader moeten worden ingevuld. Ten opzichte van de begrooting van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel is dit reeds het geval geweest. In het wetsontwerp tot wijziging van het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Zitting 1922/1923 Gedrukte Stukken der Tweede Kamer n°. 307) komen artikelen voor van gelijke strekking als de voornoemde, waarop reeds een bedrag is uitgetrokken.

Men vroeg, waarom in artikel 120*a* alleen genoemd worden „ambtenaren" en niet tevens weduwen en wezen. Deze worden wel genoemd in artikel 281*a* van het hiervoren aangehaald wetsontwerp.

Aldus vastgesteld den 28sten December 1922.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

11de VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 9 JANUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 8.30 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin; 3°. een Koninklijk besluit; 4°. Regeeringsmissives; 5°. boeken drukwerken; 6°. verzoekschriften; 7°. geschriften. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 40 leden, te weten de heeren Smeenge, Gilissen, d'Aumale van Hardenbroek, van Basten Batenburg, Franssen, de Waal Malefijt, Anema, Idenburg, de Vos van Steenwijk, Mendels, de Vlugt, W. Fransen, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van der Hoeven, Douwes, van Lanschot, Dobbelmann, Heerkens Thijssen, Wittert van Hoogland, Westerdijk, van Embden, Slingenberg, Diepenhorst, Haazevoet, Janssen, L. de Vries, Sijtsma, Beelaerts van Blokland, Haffmans, Schönfeld, de Gijselaar, Smits, Slotemaker de Bruine, Croles, Blomjous, de Veer, van der Maessen de Sombreff, Arntz en van Wassenaer van Catwijck.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van der Lande, deze bijeenkomst, wegens verblijf in het buitenland; van den heer Steger, wegens familieomstandigheden; van den heer Verkouteren; van den heer Verheijen, wegens ongesteldheid; van den heer van der Does de Willebois, wegens familieomstandigheden, deze week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. elf missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende mededeeling van de bekrachtiging door Hare Majesteit van 36 ontwerpen van wet, door de Eerste Kamer aangenomen in haar vergaderingen van 23 en 29 November ll.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. een Koninklijk besluit van 20 December 1922 n°. 21, houdende benoeming van: 1°. mr. R. J. H. Patijn tot lid en voorzitter; 2°. dr. D. P. Moll, M. Ort, P. J. Raaymakers en B. J. van Stapele tot leden van het college van commissarissen van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

4°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van het Departement van Binnenlandsche Zaken en van Landbouw, ten geleide van de gedrukte notulen van het verhandelde in de winterzitting van 1921 van de Staten der verschillende provinciën, met de notulen van het verhandelde in buitengewone, in dat jaar gehouden Statenzittingen, en voorts de gedrukte notulen der vergaderingen der Staten van Zeeland over de jaren 1842, 1843 en 1844;

een, van het Departement van Oorlog, ten geleide van een beknopt verslag betreffende den toestand van de Koninklijke Militaire Academie gedurende het jaar 1922;

een, van het voormalig Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, ten geleide van afleveringen en aanvullingsbladen van het *Bulletin International des Douanes*;

(Voorzitter.)

een, van het Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid, ten geleide van het stenographisch verslag van de derde Internationale Arbeidsconferentie;

een, van het Departement van Koloniën, ten geleide van het werk „Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandsche Koloniën”, 5de vervolg;

een, van het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, ten geleide van n°. 4 der *Verslagen en Mededeelingen van de Directie van den Landbouw*, jaargang 1922;

een, van de Departementen van Financiën en van Koloniën, houdende mededeeling van de inzending bij de Tweede Kamer der krachtens de wet van 31 October 1912 (*Staatsblad* n°. 325) opgemaakte rekening van het Fonds uit de zuivere winsten, verkregen uit aanmuntingen voor rekening van Nederlandsch-Indië, dienst 1921;

een, van het Departement van Buitenlandsche Zaken, houdende mededeeling van het tot stand komen eener regeling in zake de handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Roemenië;

een, van het voormalig Departement van Arbeid, ten geleide van exemplaren van het Overzicht van de verslagen der Kamers van Arbeid over 1921.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen; een exemplaar der bijlagen zal worden geplaatst in het archief of in de boekerij der Kamer;

5°. de volgende boek- en drukwerken:

Centraal Bureau voor de Statistiek:

Statistiek van den loop der bevolking van Nederland over het jaar 1921;

Statistiek van de toepassing der Kinderwetten over de jaren 1919 en 1920;

Overzicht van den omvang der Vakbeweging op 1 Januari 1922 en instellingen en financiën van de Vakbeweging in 1920;

Statistiek van het Armwezen over het jaar 1920;

Statistiek van den Handel en de In- en Uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië over het jaar 1921. Deel II*a*. ((Java en Madoera);

Departement van Gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië:

Verslag van de Zoutverpakking op Madoera over de jaren 1919, 1920 en 1921;

Verslag van het Volkskredietwezen in Nederlandsch-Indië, loopende tot ultimo September 1922;

Comité van actie in zake de belastingen te Batavia: „Continuatie der Productenbelastingen en Uitvoerrechten voor de zg. Bergcultures voor 1923?”

Jaarverslag van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst in Nederlandsch-Indië over 1920.

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

6°. de volgende verzoekschriften:

een, van H. Feer, te Utrecht, betreffende vernietiging van een aanslag in de gemeentelijke inkomstenbelasting der gemeente Utrecht;

een, van H. A. van Dalsum, te Hulst, betreffende herstel van onrechtmatige handelingen, volgens hem gepleegd door den burgemeester van Hulst;

een, van den raad der gemeente Zuidland, in zake aanvulling of wijziging der Landarbeiderswet;

een, van de R.-K. Kiesvereeniging te Veldhoven, betreffende bescherming der schoenindustrie;

een, van F. H. Carpentier Alting en A. F. Simon Thomas, resp. voorzitter en secretaris van het te Batavia gevormde comité van actie in zake de belastingen, verzoekende te willen bevorderen, dat de zg. productenbelastingen en uit-

(Voorzitter.)

voorrechten, althans voor de producten der zg. bergcultures, na 31 December 1922 niet meer geheven worden;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Zuid-Limburgsche Mijnstreek, te Heerlen, houdende verzoek om verwerping van het ontwerp Arbeidsgeschillenwet;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor 's Gravenhage en omstreken, te 's Gravenhage, houdende verzoek als voren;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Beneden-Maas, te Vlaardingen, houdende verzoek als voren;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Dordrecht, houdende verzoek als voren;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rijnland, te Leiden, houdende verzoek als voren;

een, van H. J. P. A. Kiersch, te Haarlem, houdende verzoek als voren;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Beneden-Maas, te Vlaardingen, houdende verzoek om verwerping van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rotterdam en omstreken, houdende verzoek als voren.

Deze adressen zullen verzonden worden naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

7°. de volgende geschriften:

afschrift eener motie van de Rotterdamsche Hengelaars, in vergadering bijeen, waarbij de wenschelijkheid wordt uitgesproken, dat „de Visscherij-wetsvoorziening onverwijld verder onder contrôle van de Staten-Generaal dient te worden gesteld";

afschrift eener motie, aangenomen door de vergadering van leerlingen der Nederlandsch-Indische Artsenschool te Soerabaia op 28 November 1922, betreffende de samensmelting der twee in Nederlandsch-Indië bestaande artsenscholen;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor het land van Maas en Waal;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Zeeuwsch-Vlaanderen;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rijnland;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Drente;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Eindhoven;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Westelijk Noordbrabant;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Gooiland;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Tilburg, alle betreffende de behandeling van de aanhangige wetsontwerpen: Arbeidsgeschillenwet en wijziging der Stoomwet;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Maastricht;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Arnhem en omstreken;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Delft, alle betreffende de behandeling van het aanhangige wetsontwerp Arbeidsgeschillenwet;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Salland, daarbij adhaesie betuigende aan het adres van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers betreffende niet-aanneming van het ontwerp Arbeidsgeschillenwet;

een, van de Centrale Suikermaatschappij, te 's Gravenhage, waarbij adhaesie wordt betuigd aan het adres van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, in zake het ontwerp Arbeidsgeschillenwet, en

een, van de N. V. Machinefabriek der firma P. M. Duyvis en Co., te Koog a/d. Zaan, houdende adhaesiebetuiging als voren.

Deze geschriften zullen ter griffie worden nedergelegd ter inzage van de leden.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer, verder aan de Kamer mede te deelen, dat door de Centrale Afdeeling besloten is om morgen, overmorgen en Vrijdag den tijd tot 2 uur te bestemmen voor het onderzoek in de afdeelingen van de volgende ontwerpen van wet:

A.

Wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).

B.

Staatsbegrooting voor 1923 (2):

Algemeene beschouwingen;

Hoofdstuk II;

„ III;

„ IV;

„ V.

Staatsbegrooting voor 1923 (2):

Hoofdstuk VII*B*;

Wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen (287).

C.

Staatsbegrooting voor 1923 (2):

Hoofdstuk V*A*;

„ VI;

„ VIII;

Begrooting van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor 1923 (280);

Vestingbegrooting voor 1923 (292);

Staatsbegrooting voor 1923 (2):

Hoofdstuk IX;

„ X*A*.

D.

Begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (4 wetsontwerpen) (4);

Wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (*Nederlandsch Staatsblad* 1921, n°. 692, *Indisch Staatsblad* 1921, n°. 346) (276);

Staatsbegrooting voor 1923 (2):

Hoofdstuk XI.

Voor elk der groepen A, B, C en D zal, ten einde het vele werk regelmatig te verdeelen en zoo spoedig als doenlijk is te behandelen, een Commissie van Rapporteurs worden benoemd.

Het onderzoek dezer wetsontwerpen zal geschieden morgenmiddag te half 1 voor de ontwerpen van wet, vermeld onder A en B, en Donderdag en Vrijdag voor de ontwerpen van wet, vermeld onder C en D.

Ten slotte deel ik aan de Kamer mede, dat Vrijdagmiddag te 2 uur in openbare behandeling zullen genomen worden de ontwerpen van wet, die alsdan in staat van wijzen zullen zijn en waartoe o.a. behoort het ontwerp van wet, houdende maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (185), waarvan de leden het Eindverslag reeds hebben ontvangen.

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. goedkeuring van het ontwerp-verdrag van *Genua* tot vaststelling van den minimum leeftijd van toelating van kinderen tot arbeid op zee;
2°. voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van *Genua* betreffende plaatsing van zeelieden;
3°. voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van *Genua* betreffende schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk. (71)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het deed ondergeteekenden genoegen, dat verschillende leden met de ontwerp-verdragen van Genua instemming betuigden.
De omstandigheid, dat ons land door bekrachtiging van het ontwerp-verdrag betreffende den minimum leeftijd van toelating van kinderen tot arbeid op zee, gedurende elf jaren aan de bepalingen ervan zal zijn gebonden, is inderdaad een factor van belang. De ondergeteekenden zijn echter van oordeel, dat er in het onderhavige geval geen bezwaar tegen bestaat het beginsel van genoemd ontwerp-verdrag — verbod van arbeid van kinderen beneden 14 jaren aan boord van schepen — voor den duur van tenminste elf jaren te aanvaarden. Ten aanzien van het buitenland moge worden opgemerkt, dat het ontwerp-verdrag o. m. reeds bekrachtigd is door de grootste zeevarende mogendheid, Engeland. Er is geen aanleiding om te betwijfelen, of dit land streng de hand zal houden aan de nakoming van de bepalingen van het ontwerp-verdrag. Indien nakoming van die bepalingen door een land, dat het ontwerp-verdrag heeft bekrachtigd, mocht worden verzaakt, kan zulks worden tegengegaan op de wijze in de artikelen 409—420 van het Vredesverdrag van Versailles aangegeven.
Het is den ondergeteekenden niet duidelijk in hoeverre de omstandigheid, dat in eenige der ontwerp-verdragen van Washington enkele afwijkingen zijn toegestaan o. m. voor Japan, een bezwaar oplevert tegen de toetreding tot de aanhangige ontwerp-verdragen van Genua, waarin zoodanige afwijkingen niet voorkomen.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,
VAN KARNEBEEK.

De Minister van Arbeid,
AALBERSE.

De Minister van Koloniën,
DE GRAAFF.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Minister van Binnenlandsche Zaken, ad interim Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel,
CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 2 Januari 1923.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging. (19)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De lezing van de beschouwingen, neergelegd in het Voorloopig Verslag van de Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging, geeft den ondergeteekende aanleiding tot de navolgende opmerkingen.

§ 1. Aangenaam was het den ondergeteekende, dat vele leden zich met het wetsontwerp ingenomen verklaarden en dat deze leden van oordeel waren, dat het erfrecht van den overblijvenden echtgenoot in het ontwerp op bevredigende wijze is geregeld. Inderdaad kan men zeggen, dat het heerschend rechtsgevoel eischt, dat de echtgenoot als lid van het gezin behoort te erven en het kan dan ook geen verwondering wekken, dat de lage rang, die de(n) overlede(n) echtgenoot als erfgenaam bij versterf naar geldend recht is toegekend, vrij algemeen als eene onbillijkheid wordt gevoeld.
De regeling van het ontwerp steunt op deze gedachten, welke bijval vinden in dit gedeelte van het Voorloopig Verslag. Vandaar dat de echtgenoot niet langer, bij gebreke van testament, eerst dan erft, als geen erfgenamen in den twaalfden graad aanwezig zijn, doch dat hem of haar wordt ingeruimd de hem of haar toekomende plaats in het gezin, met dat gevolg, dat de vader of moeder gelijk op erft met de kinderen en dat de langstlevende echtgenoot in een kinderloos huwelijk optreedt als universeel erfgenaam, als de nalatenschap ab intestato vererft.
Dat door het wetsvoorstel de bezwaren worden ondervangen, die naar geldend recht ontstaan, wanneer de eerststervende echtgenoot verzuimd heeft een testament te maken, is ook door ondergeteekende in de gewisselde stukken bereids geschetst als de groote verbetering, die het ontwerp brengt. [1])
Na het voorafgaande behoeft het nauwelijks betoog, dat ondergeteekende zich niet kan vereenigen met de opvatting der leden, die bedenkingen opperden tegen het wetsvoorstel op grond, dat dit met zich brengt aantasting van familiegoed. De erflater, die meent, dat het erven door zijn overlevenden echtgenoot zoodanige aantasting medebrengt, zal zelf door testamentaire voorziening daartegen kunnen waken. Dat het kan gebeuren, dat door overlijden goederen van een familie overgaan op een andere, gebeurt ook onder het geldend recht herhaaldelijk, met name wanneer iemand overlijdt zonder legitimarissen na te laten en als universeel erfgenaam benoemt zijn echtgenoot of een vreemde. Wenscht de erflater daarentegen, dat het goed, dat hij door zijn familie heeft verkregen, in de familie blijft dan komt het dikwijls voor, dat de erflater zijn echtgenoot het vruchtgebruik vermaakt en den bloedverwanten den blooten eigendom.
Het eenig onderscheid tusschen toekomst en heden is daarin gelegen, dat de langstlevende echtgenoot naar het ontwerp de maximumbevoordeeling had gekregen als geen testament ware gemaakt, naar geldend recht indien een testament van anderen inhoud aanwezig ware geweest. Of deze subtiele, niet anders dan formeele onderscheiding inderdaad ten gevolge zal hebben dat het nalaten van familiegoed aan de familie voor het vervolg meer dan tot nu toe als een onvriendelijke daad zal worden gevoeld, mag met grond betwijfeld worden. Integendeel, onder-

[1]) Vgl. Memorie van Antwoord Tweede Kamer, Zitting 1920—1921, n°. 74, bladz. 11 en bladz. 2.

geteekende stelt zich veeleer voor, dat voor het vervolg de echtgenoot slechts dan niet zal erven, (gevallen van slechte verstandhouding daargelaten) wanneer zulks van te voren tusschen de echtgenooten zoo is verstaan. Wanneer dan na doode met zooveel woorden die afspraak wordt uitgevoerd, zal dit voor den overblijvenden echtgenoot niets pijnlijks hebben, terwijl juist onder het geldend recht het herhaaldelijk voorkomt, dat een echtgenoot, onterfd door verzuim van bepaalde beschikking te zijnen gunste, zich veronachtzaamd gevoelt.

De leden hier aan het woord, die bijval betuigden met hetgeen door den heer DE MONTÉ VER LOREN ter zake in de Tweede Kamer was opgemerkt, zouden wellicht met dien afgevaardigde de voorkeur geven aan vruchtgebruik als middel om den overlevenden echtgenoot ab intestato te verzorgen, maar na hetgeen tegen dit denkbeeld in de gewisselde stukken met (Memorie van Antwoord, t.a.p. blz. 3—4) en de gevoerde discussie in de Tweede Kamer (*Handelingen* II, t.a.p. bladz. 83 en 94) is aangevoerd, rekent ondergeteekende zich ontslagen van eene uiteenzetting, waarom hij is gekant tegen een intestaat vruchtgebruik en waarom hij vruchtgebruik bij uitstek geschikt vindt als testamentaire bevoordeeling.

Inderdaad was het de bedoeling van ondergeteekende, dat de voorgestelde bepalingen zouden voorkomen, dat de langstlevende echtgenoot door het overlijden van den erflater in algemeene positie zou achteruitgaan, maar hij heeft zich niet voorgesteld, dat dit doel te allen tijde zou kunnen worden bereikt. Integendeel, hij heeft reeds in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer te kennen gegeven, dat behoud van eenmaal ingenomen positie slechts *waar mogelijk* moet worden nagestreefd en dus tenzij de belangen en aanspraken van hen, die ook deel uitmaakten van het gezin van den erflater zich daartegen verzetten [1]), terwijl van den anderen kant er op werd gewezen, dat de erflater, die inziet, dat de intestaatregeling voor zijn geval den echtgenoot onvoldoende beschermt, er voor behoort te zorgen, dat hij andere schikkingen treft, voor zoover hij dat kan zonder onbillijk te zijn jegens de kinderen [1]).

Ondergeteekende is ook thans nog van oordeel, dat in dit wetsontwerp geen plaats is voor een herziening van de positie van natuurlijke kinderen, en dat schrapping van art. 955 van het Burgerlijk Wetboek ook niet als eene deugdelijke oplossing van het vraagstuk is te beschouwen.

§ 2. Aangenaam was het den ondergeteekende uit het Voorloopig Verslag te zien, dat men vrij algemeen instemde met het stelsel van het wetsontwerp, hetwelk den langstlevenden echtgenoot geen legitieme portie toekent. Met hetgeen in § 1 over het vruchtgenot ab intestato mede in verband met aantasting van familievermogen is gezegd, rekent hij de tweede alinea van § 2 beantwoord.

Ondergeteekende meent, dat, nu het ontwerp den echtgenoot niet maakt tot legitimaris, van een onvoorwaardelijk recht op gelijk erfdeel als van de kinderen, niet kan worden gesproken. De erflater kan dus door testamentaire beschikking voorkomen, dat zijn echtgenoot hem beërft.

Ondergeteekende sluit zich aan bij het gevoelen van die leden, die ernstig bezwaar hadden tegen invoering van het door één lid te dezer plaatse aanbevolen nieuw instituut. Dat de rechter zou hebben te beslissen over de behoeften van den overblijvenden echtgenoot, in verband zoo noodig met de behoeften der kinderen, schijnt hem niet zonder bedenking.

§ 3. De discussiën in de Tweede Kamer, voorafgaande aan de stemming over het amendement-DUYS en de stemming zelve, alsmede hetgeen in de voorlaatste alinea van deze paragraaf van het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer is gezegd, hebben voldoende aangetoond, dat ondergeteekende juist heeft gezien toen hij zijn oorspronkelijk voorstel op dit punt bij Nota van Wijziging heeft gewijzigd. En hij vertrouwt, dat ook die leden, die òf wel aan zijn aanvankelijk voorstel òf althans aan een grootere beperking van erfelijke graden dan thans in het ontwerp te lezen staat, de voorkeur gaven, aan hetgeen thans is voorgesteld geen bezwaar tegen de aanvaarding van het wetsontwerp zullen ontleenen.

[1]) T. a. p. blz. 1-2 en 7.

De leden, die inkrimping van het intestaat erfrecht tot den zesden graad geen verbetering achtten, moge hij verwijzen naar § 6 der Memorie van Antwoord Tweede Kamer en naar de door ondergeteekende in de Tweede Kamer gehouden rede [1]), waar ondergeteekende zijn persoonlijk gevoelen te dezen heeft gemotiveerd.

Dat naarmate men de graden van erfrecht meer beperkt, meer gevallen zich zullen voordoen, dat een erfgenaam ontbreekt in boedels, waarover hetzij door verzuim, hetzij door onbekwaamheid der erflaters niet is beschikt, is zeker waar, maar daaruit behoeft nog niet geconcludeerd te worden tot de wenschelijkheid om den twaalfden graad te handhaven. Vooreerst zullen de gevallen van erven in een verderen graad dan den zesden wel zeldzaam zijn. En ware het bezwaar inderdaad principieël, dan zou de eenige consequente opheffing daarvan daarin gelegen zijn, dat men bloedverwanten tot in het oneindige tot de erfenis riep en dan nog zou men toch kunnen veronderstellen, dat het optreden van die verre bloedverwanten niet beantwoordt aan hetgeen de nalatige of onbekwame erflater zou hebben beschikt, als hij met bewustzijn zijn wil had verklaard. Zulke personen zouden allicht aan anderen dan hunne bloedverwanten in den zevenden of een verderen graad hebben gedacht.

Wat betreft de opmerking, dat beperking van het erfrecht medewerkt tot vermindering van arbeidzaamheid en spaarzaamheid, zoo komt het den ondergeteekende voor, dat wanneer deze stelling is bedoeld als een verwijt tegen het onderhavig wetsvoorstel, dat onverdiend zou zijn. Immers zij, die werken en sparen met het oog op de verzorging na hun dood van bepaalde personen, worden daarin door het ontwerp op geenerlei wijze belemmerd. Alleen de rij der intestaaterven wordt ingekort, de mogelijkheid tot testeeren blijft onverkort bestaan. En nu zal toch wel niemand beweren, dat een erflater onder het tegenwoordig recht vlijtig spaart ten behoeve van bijv. zijn erven in den achtsten graad, indien niet één of meer van dezen hem in het bijzonder belang inboezemen.

De bezwaren tegen hooge successierechten vallen buiten het kader van het wetsontwerp. De gevallen, waarin de Staat tengevolge van dit wetsvoorstel ab intestato zal erven, zullen vermoedelijk gering in aantal zijn. De ondergeteekende meent niet gerechtigd te zijn zich hier uit te laten over de vraag, of de aanzienlijke ontvangsten uit successierechten en de vermoedelijk geringe ontvangsten uit onbeheerde nalatenschappen mogen gebracht worden onder gewone ontvangsten.

§ 4. Inderdaad wordt met de wijziging, voorgesteld in art. 949 B. W., bedoeld, dat bij uitersten wil aan de(n) tweede(n) echtgenoot het vruchtgebruik van de helft der nalatenschap kan worden gegeven, al zou de waarde van dit legaat een vierde der nalatenschap te boven gaan.

Moge al in de Memorie van Toelichting deze bedoeling niet met name zijn geconstateerd, daar in het daar ter plaatse (bladz. 3) gegeven voorbeeld het legaat van vruchtgebruik van de helft, naar zijn kapitaalswaarde minder was dan $^1/_4$ van de nalatenschap, toch werd er ter aangehaalde plaatse reeds op gewezen, dat het in het ontwerp gegeven fixum „de betrokkenen ontheft van een begrooting gemaakt naar onvaste factoren". Maar daarbij komt, dat zoowel het Voorloopig Verslag als de Memorie van Antwoord nog duidelijker spreken. In het eerste dezer beide stukken toch (t.a.p. bladz. 4) wordt de voorgestelde bepaling van het tweede lid van art. 949 Burgerlijk Wetboek omschreven als een voorstel volgens hetwelk „de erflater aan zijn lateren echtgenoot tot de helft zijner natatenschap in vruchtgebruik mag geven, *ook al is de waarde*

[1]) *Handelingen* t. a. p. bladz. 92 e.v.

daarvan meer dan ¼ der nalatenschap". En de Memorie van Antwoord (bladz. 14) zegt het nog eens uitdrukkelijk: „De afwijking, die het ontwerp brengt, bestaat daarin, dat te allen tijde de helft in vruchtgebruik mag worden gegeven, *al zou de contante waarde meer zijn dan een kindsdeel of een vierde, tenzij door die beschikking de legitieme der kinderen wordt aangetast."*

Ten aanzien van het in het Voorloopig Verslag gegeven voorbeeld, veroorlooft de ondergeteekende zich de opmerking, dat de nuttige werking der bepaling verkregen zal worden in de ongetwijfeld veel talrijker gevallen, als er een grooter aantal kinderen is, en de langstlevende echtgenoot, die in vele gevallen wel niet van jeugdigen leeftijd zal zijn, met een gering erfdeel zou achterblijven. De bepaling kan dan aan den echtgenoot een eenigzins ruimer inkomen verzekeren, en aan de kinderen behoud van het kapitaal.

Overigens blijft art. 965 ook hier toepasselijk.

§ 5. De vraag of door dit ontwerp niet in sommige gevallen afbreuk wordt gedaan aan de bepaling van art. 965 Burgerlijk Wetboek beantwoordt ondergeteekende ontkennend. Ook naar dit ontwerp zullen in het gestelde geval, dat de erflater zijn echtgenoot het vruchtgebruik van zijn geheele nalatenschap vermaakt, zijn drie kinderen de keus hebben òf dat legaat gestand te doen òf wel zich te vergenoegen met hun legitieme portie.

Dat het Voorloopig Verslag een verandering van stelsel ziet, waardoor alle aandrang bij de kinderen zou worden weggenomen om den langstlevende in het bezit van het vruchtgebruik der geheele nalatenschap te laten, schrijft ondergeteekende toe aan een misverstand op tweeërlei punten.

Vooreerst meent ondergeteekende, dat als het testament luidt, dat de overblijvende echtgenoot zal zijn vruchtgebruiker *voor het geheel*, deze echtgenoot, zooals vanzelf spreekt, niet daarenboven gerechtigd is tot zijn intestaat portie. Immers ware hij voor ¼ erfgenaam, dan was hij dus voor dat ¼ vol eigenaar en kon de erflater nog slechts over ¾ het vruchtgebruik legateeren. De beschikking, waarbij het vruchtgebruik van het geheel wordt vermaakt, houdt dus in het vervallen van het erfrecht op den eigendom van de intestaat portie, die immers geen legitieme portie is. Maar in de tweede plaats moet worden opgemerkt, dat naar het ontwerp niet langer ingeval er drie kinderen zijn, de legitieme dezer kinderen is ¾ van de nalatenschap, doch indien er behalve de kinderen een echtgenoot in leven is, slechts $\frac{3}{4} \times \frac{3}{4} = \frac{9}{16}$ [1]. Voor den echtgenoot blijft dus als beschikbaar gedeelte over $\frac{7}{16}$, zoodat dus de kinderen de keus hebben òf wel het vruchtgebruik van het geheel aan den langstlevende te laten of $\frac{7}{16}$ in eigendom af te staan.

Of wil men de berekening van hetgeen voor den echtgenoot beschikbaar is, in een meer algemeene formule zien ingekleed, dan kan men het aldus uitdrukken: Echtgenoot + kinderen = x personen.

De intestaatportie voor den echtgenoot is $1/x$. De legitieme der gezamenlijke kinderen is (als er zijn drie of meer kinderen) $\frac{3}{4} \times \frac{x-1}{x}$. De erflater kan dus nog, zoo hij wil ten voordeele van zijn langstlevenden echtgenoot, beschikken over $\frac{1}{4} \times \frac{x-1}{x}$ zoodat de echtgenoot dan krijgt zijn intestaatportie zijnde $\frac{1}{x}$ en daarenboven $\frac{1}{4} \times \frac{x-1}{x}$.

Het geval is trouwens niet anders en geeft tot geen andere moeilijkheden aanleiding dan wanneer onder het geldend recht een vader met vier kinderen aan één kind het vruchtgebruik van zijn geheele nalatenschap zou legateeren. Ook daar zouden de overige kinderen, als zij bezwaar maakten tegen dat vruchtgebruik, verplicht zijn zich te vergenoegen met hun legitieme zijnde ¾ van 3 porties elk ad $\frac{1}{4} = \frac{9}{16}$, zoodat ook dan het eeno bevoorrechte kind $\frac{7}{16}$ zou krijgen.

[1]) Vgl. Memorie van Toelichting bladz. 4.

Na het bovenstaande zal het duidelijk zijn, dat ondergeteekende de vraag of een testator bij zijn testament, waarbij hij aan zijn echtgenoot het vruchtgebruik van zijn geheele vermogen nalaat, moet bepalen, dat die echtgenoot geen erfgenaam zal zijn van het ¼ deel der nalatenschap, ten einde bij de kinderen den drang levendig te houden het vruchtgebruik gestand te doen, om twee redenen ontkennend beantwoordt. In de eerste plaats, omdat als men het testament uitlegt naar zijn bedoeling (art. 933 B.W.) het vruchtgebruik van het *geheel* niet vereenigbaar is met een gedeeltelijken eigendom voor den vruchtgebruiker, en ten andere, omdat de prikkel voor de kinderen, bij juiste berekening, daarin bestaat, dat zij een grooter gedeelte dan de versterfportie aan den langstlevenden in eigendom moeten afstaan, willen zij het gelegateerde vruchtgebruik niet eerbiedigen.

Wel kan natuurlijk naar het Ontwerp, evenals naar geldend recht, de erflater zijn echtgenoot ¼ in eigendom en ¾ in vruchtgebruik vermaken, als wanneer de kinderen òf wel dat vruchtgebruik moeten eerbiedigen of $\frac{7}{16}$ in eigendom afstaan.

Dat, zooals het Voorloopig Verslag opmerkt, in het geval er drie kinderen zijn, niet mogelijk is den langstlevenden echtgenoot den eigendom te geven van het beschikbaar gedeelte en daarenboven vruchtgebruik van het overige deel der nalatenschap, zijnde de legitieme porties, tenzij de kinderen vrijwillig de beschikking naleven, is volkomen juist. Naar geldend recht is een dergelijke beschikking evenmin mogelijk, tenzij de kinderen zich er in schikken, en daar het ontwerp zich bepaalt tot wijziging van het intestaat erfrecht spreekt het vanzelf, dat voor het vervolg op dit punt hetzelfde geldt, wat tot heden rechtens was, behoudens dan dat ingeval beschikt is in bovengemelden zin, de echtgenoot naar het ontwerp beter af is, daar eigendom van het beschikbaar deel zal zijn eigendom van $\frac{7}{16}$, terwijl naar geldend recht de echtgenoot slechts ¼ in eigendom zou verwerven.

Art. 965 B. W. blijft derhalve door dit Ontwerp volkomen onaangetast.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 8 Januari 1923.

VAN DER HOEVEN.
VAN LANSCHOT.
JANSSEN.
ANEMA.
MENDELS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende nadere voorzieningen ter voorkoming van brandgevaar voor gebouwen en getimmerten. (70)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het was den ondergeteekenden aangenaam de instemming te vernemen, die het ontwerp bij verschillende leden mocht

vinden. Zij vertrouwen, dat ook de andere leden, die in het Voorloopig Verslag tegenover die instemming hun bedenking stelden, ten slotte zich aan de zijde der eerstgenoemde leden zullen scharen. Immers de geopperde bedenking, ontleend aan de omstandigheid, dat de nadere bepaling der strafbaar te stellen feiten aan een algemeenen maatregel van bestuur is overgelaten, kan bezwaarlijk gegrond worden geacht. Zij wordt gemotiveerd met een verwijzing naar het belang der rechtszekerheid, hetwelk opneming der materie in het Wetboek van Strafrecht wenschelijk zou doen zijn ten einde onzekerheid over de vraag, of een feit al dan niet strafbaar is, zooveel mogelijk te vermijden. De ondergeteekenden zouden echter meenen, dat langs den door hen gekozen weg die onzekerheid beter kan worden vermeden dan indien volgens de gedachte van het Voorloopig Verslag was gehandeld. Had men toch de regeling uitsluitend in het Wetboek van Strafrecht willen geven, dan zou men onvermijdelijk zich gehouden hebben aan algemeene termen, terwijl thans het betrekken van een algemeenen maatregel van bestuur in de regeling mogelijk zal maken om in zoodanige bijzonderheden af te dalen, dat aan de betrokkenen een vast richtsnoer wordt gegeven. Overigens mogen de ondergeteekenden aanteekenen, dat zij zich beijverd hebben in het gewijzigd wetsontwerp zooveel mogelijk de grondlijnen voor de regeling te trekken en juist om die reden van hun aanvankelijk voornemen zijn teruggekomen om de materie onder te brengen in het Wetboek van Strafrecht. Zooals het wetsontwerp thans luidt is het stellig in overeenstemming met de praktijk van ons administratief recht, gelijk die zich overeenkomstig den eisch der feiten heeft ontwikkeld, ten bewijze waarvan verwezen moge worden bv. naar de wet van den 28sten Februari 1891 (*Staatsblad* 69) tot vaststelling van bepalingen betreffende 's Rijks waterstaatswerken, de Veiligheidswet en zoovele andere wetten van lateren datum.

Den wenk om naast de gemeentebesturen ook de provinciale besturen in de uitvoering der regeling te betrekken zullen de ondergeteekenden te zijner tijd gaarne in overweging nemen.

Omtrent hetgeen in het Voorloopig Verslag is vermeld ter zake van eene actie tot schadevergoeding tegen den patroon, die den arbeider het werk opdroeg, zij nevens hetgeen reeds daartegenover in het Voorloopig Verslag is gesteld, allereerst opgemerkt, dat — zooals in de vermelding in artikel 1 1°. van het „doen verrichten van loodgieterswerkzaamheden" naast het „verrichten" is tot uitdrukking gebracht — de bedoeling niet is om alleen strafrechtelijke bepalingen te stellen tegen hen, die het loodgieterswerk feitelijk uitvoeren. Uiteraard zal een strafrechtelijke verantwoordelijkheid, welke aldus voor de patroons kan worden gevestigd, ook civielrechtelijk hare consequenties hebben. Bovendien echter zal, voorzooveel omtrent de feitelijke uitvoering bepalingen zullen worden gesteld, zulks voor de civielrechtelijke verantwoordelijkheid, die ingevolge artikel 1403 derde lid van het Burgerlijk Wetboek voor de door werknemers aangerichte schade op de werkgevers rust, niet zonder beteekenis zijn, omdat aldus voor de bepaling van die verantwoordelijkheid vaster gegevens zullen beschikbaar komen. Inzooverre zal dus de strafrechtelijke regeling op de civielrechtelijke verhoudingen haren terugslag doen gevoelen. Voor nadere voorziening te dezen opzichte kunnen de ondergeteekenden geen aanleiding zien.

Dat reeds thans in verschillende gemeenten verordeningen met bijzondere bepalingen tegen brandgevaar voor monumentale gebouwen bestaan, was den ondergeteekenden, zooals zij reeds in de Memorie van Toelichting mochten doen blijken, niet onbekend. Bij de uitvoering der wet zullen zonder twijfel ook bepalingen, als thans reeds in sommige verordeningen voorkomen, voor opneming in den algemeenen maatregel van bestuur in overweging worden genomen. Geschiedt zulks, dan is uiteraard voor een dergelijke bepaling in gemeenteverordeningen verder geen aanleiding. Wordt in den algemeenen maatregel van bestuur een punt echter open gelaten, dan blijven de gemeenten ingevolge artikel 3 der wet bevoegd en zou een aanschrijving wellicht aanbeveling kunnen verdienen. De ondergeteekenden zullen op een en ander hun aandacht gevestigd houden.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen,
J. TH. DE VISSER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 5 Januari 1923.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
OROLES.
FRANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet, houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht. (108)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het was den ondergeteekenden aangenaam te vernemen, dat onderscheidene leden verklaarden zich met het ontwerp te kunnen vereenigen.

Met betrekking tot de mededeeling, dat een lid de militaire rechtspraak geheel zoude willen zien opgeheven, veroorloven de ondergeteekenden zich te volstaan met eene verwijzing naar het door hen bij de behandeling in de Tweede Kamer ontwikkeld standpunt, dat de vraag der handhaving van de militaire rechtspraak, die nog onlangs ter gelegenheid van de wet van 5 Juli 1921 (*Staatsblad* n°. 841) uitvoerige bespreking heeft gevonden, thans bezwaarlijk aan de orde kan worden gesteld.

Door sommige leden werd de vrees uitgesproken, dat van inkrimping van het juridisch element van het Hoog Militair Gerechtshof het ontstaan van rechtsongelijkheid tusschen den burger- en den militairen beklaagde het gevolg zal zijn. De ondergeteekenden kunnen die vrees niet deelen. Rechtsongelijkheid is er in zekeren zin reeds thans, in zooverre de met de berechting van militairen belaste gerechten zoowel in eerste als in hoogste instantie in meerderheid uit militairen zijn samengesteld. Het voorstel der Regeering beoogt juist om, met vermijding van principieele wijzigingen in den tegenwoordigen toestand, de inkrimping van het aantal leden van het Hoog Militair Gerechtshof aldus te doen geschieden, dat aan de bestaande verhouding tusschen het juridisch en het militair element zoo weinig mogelijk wordt geraakt. De verhouding wordt voor het zestal leden thans weder, zooals zij was vóór 1858 ten aanzien van het negental leden, waaruit tot op dat jaar het Hof was samengesteld. Terugbrenging van het aantal militaire leden tot drie zou bovendien, zooals in de Memorie van Toelichting reeds is ontwikkeld, het bezwaar

gehad hebben, dat uit een der beide onderdeelen der krijgsmacht slechts één lid zou kunnen worden aangewezen, wiens meening dan in zaken, waarvoor bijzondere kennis omtrent toestanden en verhoudingen bij dat onderdeel gewenscht zou zijn, een onevenredig grooten invloed zou krijgen.

Overigens teekenen de ondergeteekenden aan, dat zij reeds in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer hebben doen blijken, dat het denkbeeld van eene personeele unie van het Hoog Militair Gerechtshof met een der bestaande Gerechtshoven hun aandacht heeft. Zij namen dan ook van de mededeeling, dat sommige leden aan de verwezenlijking van dat denkbeeld de voorkeur zouden geven, met belangstelling kennis. Inderdaad zou daarvan een ingrijpender bezuiniging het gevolg kunnen zijn. In afwachting van de nadere overweging van dat denkbeeld zouden echter de ondergeteekenden meenen, dat met het onderhavig voorstel, hetwelk den feitelijken toestand, zooals die sinds het aftreden van den vorigen President van het Hof bestaat, wettelijk sanctionneert, gereedelijk kan worden medegegaan.

Terugbrenging van het aantal militaire leden tot twee, n.l. één officier van de land- en één officier van de zeemacht, zou — en dan voor beide onderdeelen der krijgsmacht — hetzelfde bezwaar ontmoeten als in het vorenstaande met betrekking tot een terugbrenging tot drie leden werd vermeld. Ook zou, tenzij men het aantal leden in het algemeen zou inkrimpen in een mate, die voor een college, hetwelk in hoogste instantie rechtspreekt, niet zonder bedenking moet schijnen, aldus de tegenwoordige verhouding tusschen het juridisch en het militair element wel zeer worden verbroken.

In verband met de opmerking over de regeling van het wachtgeld voor de presidenten der ontbonden krijgsraden, zij medegedeeld, dat de ondergeteekenden voornemens zijn te bevorderen, dat in den algemeenen maatregel van bestuur ook ten aanzien van deze presidenten de gelegenheid worde geopend om hun eene passende betrekking aan te bieden, terwijl dan de in artikel 4 gemaakte reserve omtrent de verzekering van het volle inkomen („voor zoover niet eenigerlei inkomst hem door eigen toedoen ontgaat") de gelegenheid zal geven daarbij te bepalen, dat bij weigering van opvolging der aangeboden betrekking het wachtgeld met de inkomsten uit die betrekking zal worden verminderd. Dat het kalenderjaar van het bereiken van den zeventigjarigen leeftijd als grens voor de verzekering van het volle inkomen wordt gesteld, is volkomen redelijk, nu immers voor de voor het leven benoemde leden der militair-rechtelijke macht de bepaling geldt, dat zij met het einde van het kalenderjaar, waarin zij den vollen ouderdom van zeventig jaren hebben bereikt, worden ontslagen. Aangeteekend zij daarbij, dat zij, indien alsdan het wachtgeld komt te vervallen, ingevolge artikel 48 der Pensioenwet 1922 aanspraak zullen hebben op pensioen.

Het schijnt den ondergeteekenden toe, dat voor de wachtgeldregeling liever dan bij vroegere regelingen voor de rechterlijke macht aansluiting moet worden gezocht bij de regeling, die voor burgerlijke ambtenaren in het algemeen onlangs bij Koninklijk besluit van 8 Augustus 1922 (*Staatsblad* n° 479) is tot stand gekomen. Daargelaten de afwijkingen, die door de aanstelling voor het leven van de presidenten der krijgsraden noodig worden gemaakt, kunnen zij inderdaad geen voldoende reden zien om de ambtenaren der krijgsraden in dit opzicht een andere behandeling te doen ondergaan, dan voor de ambtenaren in het algemeen in de evengenoemde regeling onder de tegenwoordige omstandigheden redelijk is geacht.

Aan eene opzettelijke regeling voor de vacantie van het eenig overblijvend rechtsgeleerd lid van het Hoog Militair Gerechtshof — ten onrechte spreekt het Voorloopig Verslag van den Krijgsraad — schijnt den ondergeteekenden geen behoefte te bestaan. In het onderhavige ontwerp wordt de benoeming van plaatsvervangende leden van het Hof, niet voor een concreet geval, doch in het algemeen, mogelijk gemaakt. Zij het al, dat bezwaar zou bestaan om aan zoodanig plaatsvervangend lid het presidium der vacantiekamer toe te vertrouwen, zoodat, indien de President gedurende de geheele vacantie van het Hof afwezig zou wenschen te zijn, het rechtsgeleerde lid inderdaad gedurende die twee maanden gebonden zou zijn, zoo zou in verband met de aanwezigheid van plaatsvervangende leden voor het rechtsgeleerd lid buiten die twee maanden voldoende gelegenheid tot het nemen van vacantie overblijven.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Minister van Marine,
E. P. WESTERVELD.

De Minister van Oorlog,
VAN DIJK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 8 Januari 1923.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

AANWIJZING eener verandering, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen. (287)

Artikel I.

Het bij Nota van Wijziging (stuk n°. 7) ingevoegde nieuwe artikel 22 is door de Regeering teruggenomen.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922. (306)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Ten aanzien van de opmerkingen, vervat in het Voorloopig Verslag op het hierboven vermelde wetsontwerp, veroorlooft de ondergeteekende zich het navolgende in het midden te brengen.

De slotclausule der Memorie van Toelichting doet niets anders dan het feitelijk resultaat van de artikelsgewijze tot stand te

brengen wijzigingen te constateeren, gelijk dit bij soortgelijke ontwerpen eveneens pleegt te geschieden, in welke gevallen dan in den regel kan worden medegedeeld, dat de tekorten door overschotten op andere artikelen juist worden gedekt en dus geen verhooging van het eindcijfer noodig is.

Bij het constateeren der vermindering werd geen rekening gehouden met op de memorieposten nader aan te brengen aanvullingen. Dit is op zich zelf niets bijzonders, daar bij eene gelegenheid als deze bezwaarlijk rekening kan worden gehouden met de nog niet bekende bedragen, welke op artikelen der begrooting, hetzij dan memorieposten of andere posten, nog nader zullen zijn bij te schrijven. Dit geldt thans inzonderheid voor den belangrijksten memoriepost, dien van art. 120*f*, waarvoor het definitief benoodigde bedrag, in verband met den termijn van inkoop der daarin bedoelde diensten (1 Januari 1923) en de werkzaamheden van den Pensioenraad daarna tot vaststelling der individueele inkoopsommen, nog wel niet zoo spoedig bekend zal kunnen zijn. Ook het in het Voorloopig Verslag genoemde wijzigingsontwerp betreffende het Xde hoofdstuk voor 1922 heeft op het betrekkelijk artikel 281*f* nog geen bedrag. De overige memorieposten zijn van zeer ondergeschikte beteekenis wegens de zeldzaamheid, althans voor het Departement van Justitie, der daarin geregelde gevallen.

De redactie van art. 120*a* is vastgesteld op aanwijzing van het Departement van Financiën en in overeenstemming met art. 166 der Pensioenwet. Aangezien toch alle pensioenen van weduwen en weezen van ambtenaren van het Departement van Justitie te voren niet ten laste van den Staat, doch ten laste van bijzondere fondsen werden verleend, behoorde de uitkeering ter zake van deze pensioenen, volgens de strekking van genoemd wetsartikel, niet op de begrooting van het IVde hoofdstuk te worden gebracht. Bij het Departement van Landbouw zou de toestand in dit opzicht eenigzins anders kunnen zijn geweest, waaruit dan de afwijkende redactie van art. 281*a* zou zijn te verklaren. Hieromtrent kan echter de ondergeteekende uiteraard geen nadere inlichting verstrekken.

De Minister van Justitie,

HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 5 Januari 1923.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
FRANSSEN.

12de VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 12 JANUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 31 leden, te weten:

de heeren de Vos van Steenwijk, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, L. de Vries, Croles, Sijtsma, Heerkens Thijssen, Haazevoet, de Veer, van Lanschot, Bosch van Oud-Amelisweerd, Beelaerts van Blokland, Anema, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Gijselaar, Blomjous, Dobbelmann, Westerdijk, van Embden, Diepenhorst, Gilissen, de Waal Malefijt, Idenburg, Steger, Schönfeld, S. de Vries, Slingenberg, Verkouteren en Douwes,

en de heeren Ministers van Justitie, van Marine, van Oorlog, van Waterstaat en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van den Berg voor de vergadering van 9 Januari (ontvangen na afloop van de vergadering); van den heer Slotemaker de Bruine; van den heer W. Fransen, wegens dringende bezigheden; van den heer van Loon, deze week, wegens verblijf in het buitenland; van den heer Franssen, wegens dringende ambtsbezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(**Voorzitter.**)

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de volgende ontwerpen van wet:

n°. 201, de heeren Blomjous, van der Maesen de Sombreff, S. de Vries, Steger en Franssen;

Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923, n°. 2 (Algemeene beschouwingen, hoofdstukken II, III, IV, V en VII*B*) en n°. 287, de heeren de Vos van Steenwijk, Anema, van Lanschot, Schönfeld en van Embden;

Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923, n°. 2 (hoofdstukken V*A*, VI, VIII, IX en X*A*) en nos. 280 en 292, de heeren Slingenberg, Sijtsma, de Veer, Haazevoet en Janssen;

nos. 4, 276 en Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923, n°. 2 (hoofdstuk XI), de heeren Idenburg, van der Maesen de Sombreff, Beelaerts van Blokland, Mendels en de Waal Malefijt.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. **Goedkeuring van het ontwerp-verdrag van Genua tot vaststelling van den minimum leeftijd van toelating van kinderen tot arbeid op zee (71);**

II. **Voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van Genua betreffende plaatsing van zeelieden (71);**

III. **Voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van Genua betreffende schadeloosstelling voor werkloosheid in geval van verlies van het schip door schipbreuk (71);**

IV. **Nadere voorzieningen ter voorkoming van brandgevaar voor gebouwen en getimmerten (70);**

V. **Eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (108);**

VI. **Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (306);**

VII. **Aanvulling en verhooging van het negende hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Dekking verlies spoorwegen) (282).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Niets meer aan de orde zijnde, gaat de vergadering tot nadere bijeenroeping uiteen.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau. (289)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp verklaarden verscheidene leden, dat zij de strekking daarvan niet konden bewonderen. Ook al waren zij ten volle overtuigd, dat het Rijk de grootst mogelijke zuinigheid moet betrachten in groote zoowel als in kleine zaken, zoo waren zij toch van oordeel, dat de zuinigheid, welke de Regeering in dezen nastreeft, geen toejuiching verdient. Zij zagen in den voorgestelden maatregel veeleer een blijk van benepenheid en konden het bezwaarlijk goedkeuren, dat degenen, die naar het oordeel der Regeering voor eene onderscheiding in aanmerking komen, voortaan zich zelf de daaraan verbonden versierselen zullen moeten verschaffen. De waarde der onderscheiding zal volgens hen daardoor dalen, en daarenboven achtten zij het niet juist, dat de Regeering zoodoende tal van personen, die zich dergelijke weeldeuitgaven bezwaarlijk kunnen getroosten, op kosten gaat jagen. Het zullen, zoo meenden zij, voortaan alleen meergegoeden zijn, die de versierselen der hun verleende onderscheiding zullen dragen, hetgeen zeker niet de bedoeling kan zijn.

Naar aanleiding van deze bezwaren werd van andere zijde opgemerkt, dat de versierselen, die bij de verleening der onderscheiding plegen te worden uitgereikt, in het dagelijksch leven toch slechts zelden worden gedragen, en dat daarvoor meestentijds ordeteekenen van vrij wat bescheidener afmetingen worden gebezigd, die ook nu reeds door de begiftigden zelf worden bekostigd. De leden hier aan het woord konden de geuite bezwaren dan ook niet deelen en meenden dat, nu eenmaal allerwegen moet worden bezuinigd, de voorgestelde maatregel niet mag worden afgewezen.

Door enkele leden werd voorts de vrees geuit, dat, indien de voorgenomen maatregel mocht worden doorgevoerd, daardoor het misbruik van het dragen van ordeteekenen, zonder daartoe gerechtigd te zijn, in de hand zal worden gewerkt. Wel meent de Minister, dat deze vrees ongegrond is, gezien de tegen zoodanig misbruik gerichte strafbepaling, maar deze leden waren te dien aanzien minder gerust en achtten het in ieder geval niet juist de gelegenheid tot dit misbruik te vergrooten.

Hoe moet het gaan, zoo werd nog door andere leden gevraagd, bij eventueele bevordering tot hoogeren rang? Zullen degenen, wien zoodanige onderscheiding te beurt valt, dan andermaal de kosten der daaraan verbonden versierselen moeten dragen?

Ten slotte zouden sommige leden gaarne vernemen, hoe groot de besparing zal zijn, die naar 's Ministers oordeel door den voorgestelden maatregel zal kunnen worden verkregen.

Aldus vastgesteld den 10den Januari 1923.

VAN DER HOEVEN.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
VERKOUTEREN.
HAAZEVOET.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot vaststelling van de begrooting van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1923. (4)

Een lid, gebruik makende van artikel 42 van het Reglement van Orde, heeft eene schriftelijke en onderteekende Nota ingeleverd, welke, na in de afdeeling te zijn voorgelezen, door de Commissie van Rapporteurs aan haar Verslag is toegevoegd.

Minister en Gouverneur-Generaal.

Sommige leden betreurden, dat ook na de verkiezingen het beheer van het Departement van Koloniën aan dezen Minister bleef toevertrouwd. Niet slechts, omdat zijn beleid hun weinig vertrouwen inboezemde, maar ook, omdat de discussie met dezen bewindsman zoo weinig vruchtbaar was. Zijne antwoorden waren veelal onbevredigend, bestonden vaak uit de voorlezing van vooraf gereedgemaakte verklaringen of bewogen zich om de aangeroerde zaak heen, in stede van deze grondig te bespreken.

Vele andere leden konden echter in dit gevoelen niet deelen. De Minister heeft het bewind aanvaard in een zeer moeilijke periode, terwijl de financiën geheel ontwricht zijn door den oorlog en de oorlogsgevolgen. Onder die omstandigheden is het onmogelijk om een beleid te voeren, waarop niet schijnbaar gegronde critiek kan worden geoefend. En juist wijl die critiek hem niet bespaard wordt en hem eischen worden gesteld, waaraan niemand zou kunnen voldoen, en gesproken wordt alsof het mogelijk zou zijn om in enkele maanden te verrichten wat minstens evenveel jaren eischt, werd door deze leden gewaardeerd, dat ook na de verkiezingen deze Minister bereid is gevonden om zijn weinig dankbaar ambt te blijven vervullen en om met kracht voort te varen in de door hem gestelde richting, die moet voeren naar de bevestiging van het budgetaire evenwicht.

Andere leden, in het algemeen dit gevoelen deelend, betoogden nog, dat de moeilijke omstandigheden, waaronder thans het beheer moest worden gevoerd, niet uitsluitend aan den oorlog en den na-oorlogstijd moeten worden geweten. Voor een deel zijn zij veroorzaakt door een weinig vooruitziend financieel beleid in den tijd van de hoogconjunctuur en van de vorige bestuursperiode. Wanneer, zooals geschied is, de gemachtigde van den Gouverneur-Generaal in den Volksraad verklaart, dat het niet mogelijk is om de tering naar de nering te zetten, dan moet dit een ongunstigen invloed oefenen op het geheele financieele beheer. Als namens het hoofd der Regeering aldus kan worden gesproken, behoeft het niet te verwonderen, dat ook van de lagere en laagste autoriteiten zich een geest van onverschilligheid voor de geldelijke uitkomsten meester maakt, die schromelijke gevolgen na zich sleept.

In dit verband werd dan ook uitdrukkelijk uitgesproken, dat men met ingenomenheid ziet, dat de tegenwoordige Landvoogd een geheel andere opvatting van het gevorderde financieel beleid huldigt en dat hij met kracht wenscht terug te keeren tot de vóór 1916 gevolgde financieele politiek. Hunnerzijds zeiden deze leden gaarne èn den Minister èn den Gouverneur-Generaal bij dit streven hun steun toe.

Dit laatste geschiedde ook door die leden, die zich meenden te moeten onthouden van het leggen van een deel der schuld voor den berooiden toestand der Indische schatkist op den vorigen Landvoogd. Ook toen was het een zeer moeilijke bestuursperiode, al waren de moeilijkheden van anderen aard dan de tegenwoordige. In de periode van hoogconjunctuur, waarin de salarissen en andere belooningen in het particuliere tot een belachelijke hoogte stegen; toen bij iedereen — ook bij de leiders van de grootste geldinstellingen en van de grootste particuliere ondernemingen — het juiste besef omtrent het mogelijke en het ontoelaatbare verbroken was; toen van alle zijden gewezen werd op de toen (naar men meende) bestaande mogelijkheid om in lang gevoelde behoeften, waarvan de vervulling steeds was uitgesteld, te voorzien; toen eindelijk voor het eerst in een vertegenwoordigend lichaam in Indië — dus ten aanhoore van de geheele bevolking — haar vele nooden werden aangewezen en uitgesproken, zij het dan niet zonder overdrijving en eenzijdigheid, in die periode zou door niemand tegen den stroom kunnen zijn opgeroeid en zou niemand de beurs van den Staat hebben gesloten gehouden voor datgene, wat op zichzelf geen overdaad of weelde kon worden genoemd. Dat wordt voldoende in het licht gesteld door de grootsche plannen, die in dien zelfden tijd werden gevormd door hen, die midden in het zakenleven staan en die thans vermoedelijk niet zonder zekere spijt — evenals de Indische Regeering op haar gebied moet voelen — de geldelijke gevolgen zien van de toen aanhangig gemaakte maatregelen.

Het gaat dus naar het oordeel van deze leden niet aan om thans speciaal den vorigen Landvoogd verantwoordelijk te stellen; achteraf moge misschien kunnen worden beweerd, dat zuiniger beleid wenschelijk ware geweest, daartegenover staat, dat, mede dank zij de door hem gevoerde financieele politiek, het hem mogelijk was om onder politiek moeilijke omstandigheden het vertrouwen der geheele inlandsche bevolking in zijn persoon te vereenigen en daardoor op dat oogenblik den band tusschen Indië en Nederland te sterken.

Politiek beleid.

Eenige leden waren van oordeel, dat het Regeeringsbeleid ten opzichte der z.g. inlandsche beweging te wenschen overlaat. Deze bewindsman heeft blijkbaar niet genoeg oog voor de belangrijke ontwikkeling, die de Oostersche landen op geestelijk, politiek en economisch gebied thans doormaken. De Minister doorvoelde en doorzag huns inziens niet voldoende de aspiraties der inlandsche bevolking. In dit verband wees men op de wijze, waarop de z. g. November-belofte van 1918 tot hervorming van de bestuursinrichting werd ingelost. Deze voorstellen, die den Volksraad zijn aangeboden en door dat College zijn behandeld, werden door de aan het woord zijnde leden benepen van opvatting geoordeeld en verre ten achter blijvend bij hetgeen Indië behoeft om geleidelijk tot zelfbestuur en tot eindelijke zelfstandigheid te geraken.

Eenige andere leden waren van tegenovergesteld gevoelen. Zij meenden, dat men vooral niet te ver mocht gaan met het geven van staatkundige zelfstandigheid aan Indië. Daarnaast bestond geen duidelijk zich openbarend verlangen der inlandsche bevolking. Het was meer het drijven van enkelen in Nederland en in Indië, doch het werd verkeerd geoordeeld om de inlandsche bevolking op grond van losse theorieën kunstmatig te gaan emancipeeren.

De meeste leden, die niet instemden met het eerst weergegeven ongunstig oordeel, maar die zich ook niet konden aansluiten bij het daarna omschreven standpunt, wenschten met de bespreking van deze zaak te wachten totdat het wetsvoorstel tot wijziging van het Regeeringsreglement en tot uitvoering van de nieuwe Grondwetsartikelen 61 en volg. bij

de Staten-Generaal in behandeling komt. Dan heeft de discussie over deze zaak een vasteren grondslag dan thans aanwezig is.

De critiek op het beleid ten opzichte van de inlandsche beweging voortzettend, strekten de leden, wier ongunstig gevoelen omtrent de voorgenomen uitvoering van de Grondwets-wijziging hierboven werd weergegeven, deze ook uit tot hetgeen in hun oog waren pogingen tot intimidatie van de inlandsche volksbeweging door spionnage en vervolgingen wegens spreek- en persdelicten. Zij keurden dat optreden der Indische Regeering, dat door den Minister wordt gedekt, ernstig af. Het is prikkelend en ondoelmatig, wijl tot grooter wordende verbittering leidend. Teekenend werd genoemd, dat ook de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (hoofdartikel avondblad D van 16 December 1922) zich te dien aanzien tot scherpe critiek gedrongen gevoelde.

Gevraagd werd hoe de Minister dacht over het optreden en de houding van den Regeeringsgemachtigde mr. SCHRIECKE, die aan een dagblad gegevens zond voor een artikel, gericht tegen een regent, lid van de oppositie in den Volksraad.

In een der afdeelingen werd opgemerkt, dat, indien men de arbeidswetgeving uitbreidde en in de toepassing daarvan de vakvereenigingen betrok, het vakvereenigingswezen in rustigor bedding zou worden geleid.

Ook anderzijds werd de houding van de Indische Regeering tegen de inlandsche beweging afgekeurd. Men schreef het aan die houding — misschien ook wel aan het beleid van den Minister, zooals zich dit uit in de voorstellen tot bestuurshervorming en tot herziening van het Regeeringsreglement — toe, dat Boedi Oetomo, van haar ontstaan af gematigd en bezonnen, geheel naar den radicalen kant is gedreven en blijkens een dagbladbericht uit Bandoeng van 8 Januari jl. zich thans inderdaad bij de radicale concentratie heeft aangesloten. De leden, die het optreden van Boedi Oetomo ter sprake brachten, noemden als kenmerkend voorbeeld van de tegenwerking, die deze vereeniging ondervindt, dat de Regeering den Soesoehoenan van Soerakarta gelast heeft zijn schoonzoon als regent te ontslaan, kennelijk, omdat hij bestuurslid van Boedi Oetomo is, en dat de opvolger als regent, zijn ontslag heeft moeten nemen als bestuurslid van Boedi Oetomo. Zoodanige Regeeringshouding moet afstooten, terwijl de Regeering juist verheugd moest zijn om op deze vereeniging, die het gematigde deel der inlandsche beweging vertegenwoordigt, te kunnen steunen. Welk standpunt neemt de Regeering te dezen opzichte in?

Dit afkeurend oordeel over de houding der Regeering ten opzichte der inlandsche beweging in het algemeen en van Boedi Oetomo in het bijzonder bleef niet onweersproken. Men achtte de bewering onjuist, dat het Indische bewind in den laatsten tijd doortrokken is van een geest van wantrouwen tegenover de inlandsche beweging en dat te haren opzichte een spionnagestelsel en een justitieele vervolgingsjacht wegens persdelicten worden toegepast. Juist is, dat de voormannen der groote inlandsche vereenigingen weinig weerstandsvermogen betoond hebben tegen het extremistische drijven en dientengevolge zelf zich meer en meer hebben laten schuiven naar een standpunt, dat zij vroeger hebben afgekeurd. Duidelijk blijkt dit uit het overzicht van de inlandsche beweging, voorkomende in de opeenvolgende Koloniale Verslagen. En ook als het officieel met de extremisten tot een breuk kwam — als in de Sarekat Islam — was daarmede allerminst gezegd, dat de communistische invloed was gebroken.

Zoolang aan dien invloed in de vereenigingen niet beslist het hoofd wordt geboden, is een gezonde ontwikkeling van het inlandsche vereenigingsleven onmogelijk en zal de Regeering telkens gedwongen zijn om op te treden tegen leiders en woordvoerders, wier handelingen en redevoeringen strekken tot verstoring van orde en rust. Het algemeen belang vordert, dat men hierin niet slap zij.

Ook door deze leden werd zeer betreurd, dat Boedi Oetomo zich sterk naar links heeft verplaatst.

Dat deze verplaatsing gevolg zou zijn van tegenwerking der Regeering, werd onaannemelijk geacht. Het aangevoerde verhaal, betreffende een lastgeving van de Regeering aan den Soesoehoenan en het daardoor veroorzaakte ontslag van een zelfbestuursregent en van een bestuurslid van Oetomo komt wel zeer onwaarschijnlijk voor. Gaarne zou men van den Minister vernemen wat van dit verhaal juist is.

Overigens werd opgemerkt, dat reeds in het laatste Koloniaal Verslag symptomen van verandering in Boedi Oetomo's houding worden gemeld: o.a. het goedpraten van de beweging van de afdeeling-B van den Sarikat Islam in Garoet.

Zooals reeds werd herinnerd, is het een algemeên verschijnsel, dat de invloed der uiterste elementen in de inlandsche beweging toeneemt. Een verschijnsel, niet onverklaarbaar onder een bevolking, die nog tot zelfstandige critiek van wat haar wordt voorgespiegeld weinig in staat is, en die dus geneigd is om haar vertrouwen te schenken aan hen, die het meest beloven. Maar ook een verschijnsel dat nauwlettend toezicht, en, waar het tot excessen komt, een krachtige houding van de Regeering ten volle rechtvaardigt.

Eenige leden zijn van oordeel, dat, kan eenerzijds een verplaatsing van het zwaartepunt in de inlandsche beweging naar links niet worden ontkend, anderzijds toch ook een soort rustperiode in die beweging moet worden geconstateerd. Deels kan dat een gevolg zijn van het feit, dat eenige vooraanstaande leiders buiten staat zijn om actief op te treden, maar deels kan deze pauze ook worden verklaard als een terugslag op overdreven actie en als gevolg van teleurstelling van overdreven verwachtingen. Het is mogelijk, dat in deze periode de inlandsche beweging wordt gezuiverd en daardoor innerlijk gesterkt. De Regeering handhave haar gezag en verzekere orde en wet, doch houde een open oor voor rechtmatige klachten en bevordere het contact tusschen de bestuursambtenaren en de bevolking, opdat deze niet als het ware genoopt worde om heil te zoeken bij onverantwoordelijke leiders.

Houding tegenover de zelfbesturen.

Door eenige leden werd de houding van de Regeering tegenover de zelfbesturen ter sprake gebracht.

Reeds sedert jaren is onze politiek er op gericht om de macht van de inlandsche vorsten zooveel mogelijk in te perken. Als voorbeeld noemde men de scheiding tusschen de landschapsinkomsten en de den Vorst persoonlijk toekomende gelden; een maatregel, die allerminst afgekeurd werd. Maar wel wilde men de aandacht er op vestigen, dat, indien men aldus een civiele lijst instelt en de persoonlijke inkomsten beperkt, men dan ook heeft te waken, dat de talrijke familieleden van den Vorst, die vroeger ten laste van de algemeene geldmiddelen leefden, behoorlijk worden opgevoed. Doet men dit niet, dan declasseeren zij en worden zij licht leiders van oproerige bewegingen of aanvoerders van roofpartijen.

In het algemeen zal het noodig zijn, dat hervormingen als hierbedoeld, die neerkomen op machtsinperking van de zelfbestuurders, met tact worden ingevoerd en niet zonder meer van boven af worden gedecreteerd. Het is wenschelijk, dat de Europeesche ambtenaren de gevoeligheid der zelfbesturende Vorsten en van hun aanhang naar eisch ontzien — het schijnt, dat daarover soms te klagen valt — en dat zij hen niet kwetsen door grove of hooghartige bejegening, willekeurige verandering van titels, onthouding van eerbewijzen, enz.

Door andere leden werd opgemerkt, dat hun niet bekend was, dat te dezen opzichte — in algemeenen zin, dus anders dan bij wijze van uitzondering — tot klachten of twijfel reden bestond en wat de opvoeding van de familieleden der Vorsten aangaat, meenen zij te weten, dat sinds vele jaren deze zaak de aandacht van de Regeering en van het Bestuur heeft en daarvan ook wel uit de Verslagen blijkt.

Financieele toestand.

Vele leden noemden den financieelen toestand verontrustend.

Het tekort over de jaren 1919, 1920 en 1921 bedroeg, gewoon en buitengewoon te zamen, 760 millioen. En het ging daarbij steeds crescendo. Over 1919 bedroeg dat tekort bijna

173 millioen; over 1920 ruim 290 millioen; over 1921 ruim 296 millioen.

Over 1922 werd bij het indienen der begrooting een tekort verwacht van 249 millioen. En wel zal blijkens de mededeeling van den Minister in zijne rede van 22 December a. p. (*Handelingen*, blz. 1362) de uitkomst over 1922 belangrijk minder ongunstig zijn, maar wezenlijk vloeit hieruit geen verschil voort, daar, als men het wel begreep, die gunstiger uitkomst hoofdzakelijk te danken zal zijn aan het ruimer vloeien van belastingen, ten opzichte waarvan achterstand bestond. Voor 1923 wordt dan ook het tekort, na de sterke bezuinigingen, die zijn aangebracht, nog geraamd op 180 millioen.

Blijkens bijlage C der Memorie van Toelichting bedroeg het tekort over den geheelen dienst van 1912 tot en met 1921 1079 millioen en dat over den gewonen dienst gedurende die jaren bijna 337 millioen. Als men dit laatste cijfer vermeerdert met het ten slotte door den Minister in zijne bovenbedoelde rede op 52 millioen gesteld tekort op den gewonen dienst in 1922 en met het op 90 millioen geraamd tekort op dien dienst over 1923, dan komt men tot het besluit, dat op het eind van 1923 het tekort over de laatste 12 jaren op den gewonen dienst zal bedragen 479 millioen. Daar het voordeelig saldo van den gewonen dienst van 1867 tot en met 1911 blijkens bijlage B der Memorie van Toelichting bedraagt 415 millioen — 50 millioen = 365 millioen, zal dus op het eind van 1923 een bedrag van 114 millioen voor gewone uitgaven uit geleend geld zijn betaald.

De stijging dezer uitgaven was dan ook den laatsten tijd wel bijzonder sterk. Blijkens staat VII van bijl. A der Memorie van Toelichting stegen zij van 250 millioen over 1916 tot 624 millioen over 1922 of, indien men meent rekening te moeten houden met de tegenover deze uitgaven staande inkomsten (stuk IX bijl. A) van 220 millioen tot 525 millioen.

Van die stijging is voor een bedrag van 76 millioen — 13 millioen = 63 millioen de rentepost oorzaak.

Het is duidelijk, dat met groote kracht gestreefd moet worden naar het doen ophouden van deze tekorten op den gewonen dienst. Bij een groot aantal leden vond het streven van den Minister en van den Gouverneur-Generaal in deze richting waardeering. Het beteekent reeds veel, dat aan de voortdurende stijging paal en perk is gesteld en dat het tekort voor 1923 zooveel lager kan worden geraamd niettegenstaande de middelen 98 millioen lager moesten worden begroot dan voor 1922 (blz. 8 Memorie van Toelichting).

Maar men ontveinsde zich niet, dat het grootste deel van het werk, het moeilijkste, nog moet worden gedaan. Ook vreesde men, dat een deel der bezuinigingen meer schijn dan wezen zijn, namelijk die, welke voortvloeien uit het uitstellen van noodzakelijke werken. Men zou gaarne van den Minister vernemen of reeds iets kan worden medegedeeld omtrent het programma der bezuinigingen, dat behandeld is (of wordt) op de op blz. 8 van de Memorie van Antwoord bedoelde vergadering met den Raad van Nederlandsch-Indië, de Bezuinigingscommissie en de Departementschefs

Ook zou men gaarne worden ingelicht omtrent de werking der Bezuinigingscommissie: wat heeft zij reeds verricht en over welke diensttakken heeft zij haar arbeid reeds uitgestrekt?

Financieele politiek.

Eenige leden noemden het beeld van de Indische geldmiddelen veel ongunstiger dan dat van de Nederlandsche financiën. En zij meenden, dat een voorname reden daarvan lag in de onjuiste begrootingspolitiek. Ter adstructie van dit gevoelen verwezen zij naar het onlangs door den heer VAN EMBDEN met den Minister gevoerde debat naar aanleiding van de Regularisatiewet 1920.

Uit de tekorten blijkt huns inziens wel duidelijk, dat de begrooting niet hier te lande kan worden samengesteld, maar dat men dit werk aan Indië moet overlaten.

De staatkundige verhoudingen tusschen Nederland en Indië wijzigen zich en juist daarom moet men zich in Nederland onthouden om in te grijpen in Indische voorstellen betreffende de begrooting, met name ook betreffende de versterking der middelen.

Men had hierbij bepaaldelijk op het oog hetgeen de Minister deed toen hij de in 1919 door de Indische Regeering voorgestelde belastingmaatregelen, die in 1920 hadden moeten werken, tegenhield, zoodat ze eerst in 1921 in werking konden treden.

Bovendien heeft de Minister toen de door den Volksraad aanvaarde inkomstenbelasting in dien zin gewijzigd, dat bij de berekening van de overwinst en extrawinstbelasting niet slechts met het gestorte kapitaal, maar ook met de reserves rekening wordt gehouden. Deze wijziging, waartegen reeds tijdens de behandeling in de pers is gewaarschuwd, heeft ten gevolge gehad, dat de opbrengst veel lager was dan zij anders zou zijn geweest.

Te dezen opzichte werd door andere leden opgemerkt, dat natuurlijk het winstpercentage en dus de opbrengst der daarop gebaseerde belastingen hooger zou zijn geweest naarmate het kapitaal, waarmede de winst werd gemaakt, lager werd gesteld, doch dat daarmede deze zaak niet is beslist.

Het komt niet anders dan billijk voor, dat art. 25 der herziene inkomstenbelasting 1920 de gelegenheid openlaat (sub *c*) om aan te toonen, dat vóór 1 Januari een deel van de winst niet is uitgekeerd, doch gebezigd is om het kapitaal, dat tot uitoefening van het bedrijf wordt aangewend, te verhoogen.

Overigens werd naar aanleiding van de opmerking, dat men in Nederland zich moet onthouden van ingrijpen in de begrooting, welke in Indië moet worden opgemaakt, in het licht gesteld, dat dit laatste al sinds vele jaren geschiedt en dat uit Nederland wel nu en dan de uitgaven eenigermate zijn geremd, maar dat wel zeer zelden door den Minister uitgaafposten worden verhoogd of nieuwe uitgaven op de begrooting worden gebracht.

Nu weder werd teruggekomen op de zoogenaamde door den Minister veroorzaakte vertraging van de invoering van de nieuwe belastingen, wilde men nog eens herhalen, dat de oorlogswinstbelasting dateert van 1917 en terugwerkte tot 1914 — een jaar, waarin zeker de oorlogswinst nog moest beginnen, zoodat het treffen van de conjunctuurwinsten met de bedoelde vertraging weinig heeft uit te staan. En wat die vertraging zelf aangaat, werd herinnerd, dat de Minister in 1919 wel een samenstel van belastingmaatregelen vond, die door den interimairen Minister van Koloniën, om geen oponthoud te veroorzaken, in behandeling waren genomen, maar waaraan zulke ernstige gebreken kleefden, dat zij inderdaad onmogelijk konden worden gehandhaafd. Dit bleek wel uit de bespreking, die ondanks de terugneming door den Minister, in de Tweede Kamer van meer dan ééne zijde aan die voorstellen werd gewijd. De spil van die voorstellen werd gevormd door de thans zoo gehekelde productenbelastingen, die ten slotte op aandrang uit Indië, waar men meende den eersten tijd de gewijzigde inkomsten- en de winstbelastingen, met name de extrawinstbelasting, niet met voldoende nauwkeurigheid te kunnen doorzetten, voor drie jaren werden aanvaard.

In stede van blaam komt den Minister lof toe, dat hij het gebrekkige karakter dier producentenbelastingen dadelijk heeft erkend en gezorgd heeft, dat deze belastingen slechts tijdelijk en als correctief werden ingevoerd.

De gebreken van het thans vigeerende belastingstelsel worden ook door deze leden volmondig erkend. Zij zijn nog onlangs door den oud-Minister mr. TREUB te duidelijk in het licht gesteld dan dat het noodig zou zijn die critiek hier te herhalen. Met ingenomenheid had men dan ook de instelling gezien van een commissie, die het heele belastingstelsel grondig zal herzien.

Kon men dezerzijds den Minister niet de schuld geven van den ongunstigen toestand, waarin de financiën van Indië verkeeren, veeleer was men geneigd daarvan de oorzaak te zoeken in den geest van royaliteit, die in Indië heeft geheerscht en waardoor ook de steeds noodzakelijke contrôle op de door lagere autoriteiten en ambtenaren bevolen uitgaven is verslapt.

Behalve uit de enorme stijging der ramingen blijkt dit wel uit de nog ernstiger stijging der overschrijdingen.

Regularisatiewetten als de laatste jaren voorkomen zijn een rechtstreeksche aanklacht tegen het gevoerde beheer.

Eenigermate terugtredend in de discussies, die op 28 December 1922 in deze Kamer zijn gevoerd naar aanleiding van het toen in behandeling zijnd voorstel betreffende het dienstjaar 1920, stelde men de vraag, wat de Regeering denkt te doen om die groote overschrijdingen te doen eindigen.

De Minister verklaarde, dat de betrokken ambtenaren persoonlijk verantwoordelijk zouden worden gesteld. Uit den aard der zaak kan hiermede niet bedoeld zijn, dat zij de aan 's Lands kas veroorzaakte schade, die toch millioenen heeft bedragen, zouden moeten vergoeden. De Minister verduidelijkte dan ook de door hem gebezigde uitdrukking door te verklaren, dat met „persoonlijke verantwoordelijkstelling" bedoeld was, dat de in gebreke zijnde ambtenaar langs administratieven weg zou worden gestraft. Doch dan werd de uitdrukking „aansprakelijk stellen" minder juist geacht.

Door eenige leden werd betoogd, dat, afgezien van wat thans noodig is, om spoedig uit de moeilijkheden te komen, waarin de Indische geldmiddelen zijn geraakt, de eenige weg om blijvend, zoowel een gezonden financieelen toestand als een behoorlijk voortgaande stoffelijke en intellectueele ontwikkeling van de bevolking te waarborgen, ligt in ontlasting van het Regeeringscentrum van tal van voorzieningen, die beter door plaatselijke en regionale organen kunnen worden verzorgd. De Minister is te dezen opzichte op den goeden weg; krachtige decentralisatie naar zijn denkbeelden is naar het oordeel van deze leden de weg, waarlangs sociale en economische verheffing en daarmede gelijken tred houdende politieke invloed van de inlandsche bevolking kunnen worden verworven.

Maar dan worde ook niets nagelaten, dat de opvoeding van die bevolking kan bevorderen en worde haar ook werkelijk de gelegenheid geboden om zich door het dragen van verantwoordelijkheid in kleinere ressorten voor meer ingrijpende bemoeienissen met den algemeenen gang van zaken voor te bereiden.

Bezuinigingen.

Kon men in het algemeen instemmen met den wil om grootendeels door middel van bezuinigingen terug te keeren tot het voor den gewonen dienst sluitende budget, van meer dan één zijde werd betreurd, dat die bezuiniging niet allereerst en allermeest werd toegepast op de militaire uitgaven.

De uitgaven van de Departementen van Oorlog en Marine zijn buitengemeen hoog. Gedurende de jaren 1917 tot en met 1922 werd in Indië uitgegeven of geraamd (voor de cijfers wordt verwezen naar het geschrift van het Comité „Nieuw-Indië" over de Begrooting 1923):

voor onderwijs ongeveer	180	millioen
voor den burgerl. geneesk. dienst	87	„
voor landbouw, nijverheid en handel	27	„
voor kredietwezen	2,5	„
te zamen voor deze cultureele doeleinden	296.5	„

Daarentegen voor leger en vloot, met inbegrip van de uitgaven voor vlootuitbreiding, ongeveer 738 millioen. Vóór den oorlog kostte de verdediging van Indië jaarlijks ongeveer 54 millioen. In 1920 stegen de uitgaven tot 136 millioen, in 1921 tot 138 millioen, in 1922 tot 151 millioen, welke cijfers nog moeten worden verhoogd voor vlootuitbreiding over 1920 en 1921 telkens met 7 millioen en over 1922 met 14 millioen gulden. En ofschoon de cijfers eenigszins verschillen, blijkt eigenlijk ook het onhoudbare van den toestand uit hetgeen aangeteekend wordt in § 11 van de Memorie van Antwoord, waar wordt medegedeeld dat de stijging der militaire uitgaven in relatieven zin ongeveer gelijken tred hield met de — zeer hooge — algemeene stijging van het geheele budget.

En bij deze overmatige bezwaring van de begrooting heeft men nog niet eens de voldoening, die zou voortvloeien uit de zekerheid, dat men een behoorlijke mate van veiligheid waarborgt. Die zekerheid ontbreekt. Onze weermiddelen zijn ten eenenmale onvoldoende om den Archipel tegen een buitenlandschen vijand te verdedigen. Daarom moet men volstaan met het minimum van militaire toerusting, dat noodig is om orde en rust te handhaven en zeeroof tegen te gaan. Belangrijke bebezuiniging zou hiervan het gevolg zijn en men zou dan andere, schier ontoelaatbare, bekrimping op onderwijs en volksgezondheid kunnen achterwege laten.

Andere leden meenden, dat de bezuinigingen op militaire uitgaven niet zouden meevallen — vooral niet nadat een deel der politietaak aan het leger zal zijn opgedragen, zooals nu in het voornemen ligt — als men vasthoudt aan de genoemde desiderata van handhaving van orde en rust te land en ter zee. Bovendien zal men toch steeds in staat moeten zijn om klem bij te zetten aan eene afwijzing van pogingen tot schending van onze neutraliteit; de noodzaak daartoe is gedurende den laatsten oorlog wel gebleken. Werd eenerzijds met instemming een beroep gedaan op mr. TREUB's oordeel, dat gedurende de eerste twintig of dertig jaren de kansen op een nieuwen oorlog gering zijn, anderzijds kan men aan deze subjectieve meening weinig waarde toekennen, als men in de wereld rondziet en alom de brandstof ziet opgehoopt. Bovendien hielden mr. TREUB's beschouwingen zoo duidelijk verband met de overtuiging, dat zonder belangrijke bezuiniging op militaire uitgaven geen financieel evenwicht zou zijn te verkrijgen, dat men ze min of meer pour le besoin de la cause geschreven achtte, en dan nog liever de stelling zou aanvaarden, dat als werkelijk anders de tekorten niet zijn weg te werken, dan ook dit middel *moet* worden aangegrepen, zonder verdere overwegingen van toelaatbaarheid of van internationale politiek. Overigens werd opgemerkt, dat, indien werkelijk reeds over 20 jaren gerekend zou moeten worden op ons betrokken worden in een oorlog, het onverantwoord zou zijn om nu onze weermiddelen te laten verloopen. Een koloniaal leger kan niet in korten tijd worden gevormd en een noemenswaardige vloot eischt langen tijd voor bouw en uitrusting en voor oefening van personeel.

Sommige leden waren van oordeel, dat, indien voor het herstel van het financieel evenwicht inkrimping van onze weermacht noodzakelijk was, men dan liever nog verder moest teruggaan met het leger, dan dat men langer de vloot verwaarloost. De handhaving van ons gezag en van onze neutraliteit in den Archipel — om van verdediging van den Archipel niet te spreken — is zonder vloot onmogelijk.

De op het voetspoor van het Comité „Nieuw-Indië" geleverde vergelijking tusschen zoogenaamde cultureele en militaire uitgaven — in overeenkomstigen gedachtengang was er ook op gewezen, dat in 1922 meer is uitgegeven dan in 1916 voor Oorlog en Marine samen 81 millioen, en daarentegen voor Onderwijs slechts 18 millioen — werd door vele leden zonder werkelijke beteekenis geacht. Cultureele ontwikkeling kan niet voortschrijden als de rechtsorde niet verzekerd is. Voldoende — niet particele — verzekering dier orde naar binnen en naar buiten is noodzakelijk, ook al is het cultureele leven nog in opkomst.

De onderwijsuitgaven zullen, evenals de andere genoemde uitgaven, moeten klimmen; de militaire uitgaven zullen niet verder dan het noodige minimum moeten gaan: zij worden bepaald door uitgestrektheid en ligging van het gebied en dragen niet de kiem van uitzetting in zich, anders dan als gevolg van de algemeene stijging van loonen en prijzen.

In het vorenstaande mag echter niet worden gezien een aansporing om in deze moeitevolle tijden geen ernstige aandacht te schenken aan bezuinigingen mede op defensieuitgaven. Ook zij, die ten volle overtuigd zijn van de noodzaak van het bezit van leger en vloot, waren pijnlijk getroffen door de onevenredig groote stijging der militaire uitgaven, welke hoofdzakelijk door verhooging van soldijen en salarissen en vergoedingen schijnt veroorzaakt te zijn, zonder noemenswaardige wezenlijke vermeerdering van de weerkracht.

Voorloopig Verslag over wetsontwerp n°. 4.

Door eenige leden werd er op aangedrongen om niet te bezuinigen op onderwijs en volksgezondheid, daar deze diensten nog onder zoo menig opzicht ten achter zijn, en toch intellectueele vorming en lichamelijke assaineering voor de inlandsche bevolking het eerst noodig moeten worden geacht.

In dit verband werd door vele leden groote waardeering uitgesproken voor den arbeid van den heer Tillema, die onvermoeid strijdt voor verbetering van de huisvesting en in het algemeen van de hygiëne van de inlandsche bevolking.

Betreurd werd, dat zoo weinig geld wordt uitgetrokken ter verbetering van de volksgezondheid in Indië. Met betrekkelijk weinig geld zou veel kunnen worden verbeterd, o. a. door verspreiding van juistere begrippen omtrent hygiënische toestanden.

Enkele leden, ofschoon in waardeering voor Tillema's arbeid niet voor anderen onderdoende, betwijfelden, of de gezondheidstoestand in onze koloniën, met name op Java, zoo slecht zou zijn als wel wordt gemeend, indien men met oosterschen maatstaf meet en bij voorbeeld den toestand vergelijkt met dien in Britsch-Indië.

Gevraagd werd, of de Regeering in staat was om vergelijkende cijfers te geven betreffende geboorte en sterfte op Java en in Britsch-Indië.

Bezuiniging op het onderwijs moet daarom naar het oordeel van eenige leden zoo averechts werken, omdat het eenige rationeele en deugdelijke middel tot vereenvoudiging van de Indische Staatshuishouding — de opleiding en aanwerving van personeel (ook voor leidende betrekkingen en voor hooge ambten) in Indië — vordert, dat het onderwijs wordt uitgebreid en verdiept.

In dit verband werd door vele leden instemming betuigd met de in § 6 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van den anderen tak der Volksvertegenwoordiging gegeven uiteenzetting betreffende het einddoel, dat ten opzichte van de salarieering moet worden nagestreefd.

Te dien opzichte zal trouwens, naar men meende, wel geen verschil van gevoelen bestaan. De moeilijkheid ligt in den overgangstijd, in welken nog abnormaal veel in Europa geworven personeel in 's Lands dienst *moet* worden gehouden, en te dezen opzichte schijnen de uiteenzettingen van den Minister vaag en weinig belovend. Het zal wel zeer moeilijk zijn om blijvend — dat wil zeggen gedurende den heelen langen overgangstijd, die moet verloopen voordat de geheele personeelaanvulling uit Indië kan geschieden — den in Nederland opgeleiden (ingenieurs, juristen enz.) een premie te geven boven de in Indië op gelijke wijze gevormden, die juist denzelfden arbeid verrichten. Vooral zal dit als grievende ongelijkheid worden gevoeld in de eerstvolgende periode, waarin de premiebezitters de meerderheid zouden vormen, zij, die haar niet genieten, een minderheid, en het genieten der premie dus normaal zou schijnen en het niet-genieten abnormaal.

Indien de Minister te dezen opzichte een scherp belijnd en door te voeren stelsel voor den geest staat, zou men het waardeeren, als daarvan eenigszins uitvoerig mededeeling zou kunnen worden gedaan.

Zoolang en voor zoover uitzending van personen voor 's Lands dienst uit Europa noodig is, worde echter aan die uitzending goede zorg besteed.

Het geval met den tandarts, die geen tandarts was, dat ook bij de mondelinge behandeling der begrooting in de Tweede Kamer besproken is (*Handelingen*, blz. 1293 en 1368) moge niet komen ten laste van het Departement van Koloniën, het behoort toch wel eene betreurenswaardige uitzondering te blijven.

Met het ernstig streven naar bezuiniging verdraagt zich naar het oordeel van sommige leden niet het voornemen om met de Ned. Indische Spoorwegmaatschappij de overeenkomst te sluiten, waarvan het ontwerp als bijlage H aan de Memorie van Toelichting is toegevoegd en waarmede verband houden de uitgaven, bedoeld in onderafdeeling 817 *A* tot aankoop van grond ten behoeve van de totstandkoming van een vrijliggende spoorwegverbinding van Solo naar Djokja.

De nieuwe verbinding wordt hoofdzakelijk gemotiveerd met de mededeeling, dat de Staatsspoortreinen slechts met beperkte snelheid op het baanvak tusschen de genoemde twee steden kunnen rijden en uitbreiding van den treindienst moeilijkheden ondervindt.

Tegenover den Volksraad (Stuk 184, 7) werd handhaving van dezen begrootingspost noodig geacht, omdat men thans reeds, ten behoeve van de uitvoering en het ontwerpen van allerlei werken, weten moest hoe de definitieve toestand zijn zou en deze geheel beheerscht wordt door den toestand, waarin het spoorwegvervoer tusschen Solo en Djokja verkeert.

Het komt bedoelden leden voor, dat deze argumenten veel van hunne beteekenis hebben verloren door den sterken teruggang van het verkeer op alle spoor- en tramwegen. Aan opvoeren van snelheid en inleggen van nieuwe treinen bestaat minder behoefte dan aan maatregelen, die het snelverkeer en het aantal treinen beperken. Voor verbetering van de bedrijfsresultaten van de Staatsspoorwegen is die beperking zeker noodig en daarom ware het beter om de plannen voor den bouw van een vrijliggende verbinding Solo-Djokja op te bergen en geen begin van uitvoering — op welke wijze ook — daaraan te geven.

Het ligt trouwens niet in de bedoeling om dadelijk van dezen post gebruik te maken. De Minister zegge toe dat dit niet zal geschieden zonder nader overleg met de Staten-Generaal.

Belastingen.

Over het algemeen werd van middelen tot vermeerdering van inkomsten weinig verwacht.

De belastingen zijn reeds hoog opgezet; er is ongetwijfeld verbetering van het stelsel noodig, maar op verhooging van de totale opbrengst kan dientengevolge bezwaarlijk worden gerekend, tenzij dan als vrucht van betere perceptie. Met verzwaring van de lasten, die het kapitaal drukken, dat in land- en mijnbouwondernemingen is vastgelegd en dat in de industrie wordt gebruikt, zal men wel zeer voorzichtig moeten zijn, wil men niet het doel voorbijstreven en het vreemde (niet-Indische) kapitaal afschrikken. Indien het er toe kwam dat dit kapitaal zich op eenigszins beteekenende wijze aan Indië ging onttrekken, zou de weerslag daarvan, zoowel op den economischen toestand van de bevolking als op den staat der Indische geldmiddelen, pijnlijk worden gevoeld, daar immers het leeuwendeel van de middelen aan het Europeesch en Amerikaansch kapitaal is te danken.

In dit verband wordt gevraagd, of het juist is, dat de Bataafsche Petroleummaatschappij bezig is om zich terug te trekken van hare minst productieve terreinen in Indië. Ook zou men gaarne vernemen, of juist is dat eene te Balik Papan gereed zijnde distilleerderij naar Serawak is overgebracht, ten gevolge van de inrichting van ons tarief, dat verwerking op het gebied van Britsch-Borneo minder kostbaar maakt dan verwerking op Nederlandsch gebied met de daaraan verbonden uitvoerrechten op het gewonnen product. En indien dit juist is, wenscht men te vragen of na het vervallen van het uitvoerrecht op aardolie ons belastingstelsel te dezen opzichte definitief zal zijn gezuiverd dan wel of van de ontworpen raffinagebelasting eene gelijksoortige werking kan worden verwacht.

Eveneens stelde men er prijs op om te worden ingelicht, of inderdaad, zooals gezegd wordt, van het voornemen om eene nieuwe raffinaderij in Nederlandsch-Indië op te richten, is afgezien en deze nu zal worden gebouwd bij Singapore, in verband met de aangekondigde raffinagebelasting.

Door eenige leden werd het oordeel van den Minister gevraagd over de denkbeelden, ten aanzien van het Indische belastingstelsel ontwikkeld door den heer Vleming, chef van den belastingaccountantsdienst in zijn „Critisch Antwoord op de Belastingnota van mr. Treub, voorzitter van den Ondernemersraad van Nederlandsch-Indië".

Naar datzelfde geschrift, blz. 41 en 42, wordt door hen verwezen naar aanleiding van de geuite meening, dat het overgroote deel der Landsinkomsten door Europeanen wordt opgebracht, die slechts een uiterst klein percentage der be-

volking uitmaken. Uit de op de genoemde bladzijden gegeven becijfering blijkt, dat in 1921 door het Europeesche deel der bevolking aan belastingen is betaald ruim 121 millioen gulden en door de inlandsche bevolking, met inbegrip van den kleinen man van Chineeschen landaard, ruim 136 millioen gulden. Gevraagd werd, of de Minister deze cijfers als juist erkent.

Blijkens herhaalde uitlatingen van den Minister had hij steeds het vaste voornemen om het uitvoerrecht op aardolie, volgens zijne toezegging bij de behandeling van de begrooting voor 1922 in deze Kamer, met 1 Januari 1923 te doen vervallen, onafhankelijk van de vraag, of al dan niet nog tijdelijk een soort „productenbelasting" voor de aardolie noodig moest worden geacht. Waar dit voornemen bij den Minister bestond, werd het door vele leden betreurd, dat de Gouverneur-Generaal bij de opening van de Volksraadzitting in 1922 verband heeft gelegd tusschen het vervallen van het uitvoerrecht en de invoering van een raffinagebelasting, en de Minister schijnbaar aan dit onjuiste standpunt steun heeft gegeven door niet het uitvoerrecht, los van de nieuwe belasting, aan de orde te stellen. Door een en ander is in deze zaak, die toch al tot zooveel misverstand aanleiding gaf, opnieuw misverstand geboren, dat had kunnen worden voorkomen, indien van den beginne af die twee quaesties, die los van elkander staan, ook gescheiden waren behandeld.

Hetgeen door den Minister wordt aangevoerd tot verdediging van de gevolgde gedragslijn, komt dezen leden niet overtuigend voor.

De Minister heeft medegedeeld (o. a. blz. 14 der Memorie van Toelichting), dat binnenkort eene wettelijke voorziening nopens eene tijdelijke handhaving voor het jaar 1923 van de productenbelastingen kan worden tegemoet gezien. Ofschoon het oordeel over deze voorziening natuurlijk tot de behandeling van de aangekondigde wetsvoordracht moet worden uitgesteld, deed toch de bedoelde mededeeling eenige vragen rijzen, welke men reeds thans den Minister niet wilde onthouden.

De productenbelastingen zijn indertijd toegestaan als correctief voor de werking van de extrawinstbelasting. In een periode, waarin geen extra winst gemaakt wordt, kan van de productienbelastingen weinig worden verwacht. Hiermede is geheel in overeenstemming hetgeen omtrent de opbrengst der productienbelastingen voorkomt in de Raming der Middelen voor 1923 en in de Memorie van Toelichting (blz. 72 ad Middelen n°. 308/312). Maar indien dit zoo is, waarom wordt dan prijsgesteld op verlenging van de productenbelastingen en wordt niet vastgehouden aan het aanvankelijk voornemen om ze slechts drie jaren te doen werken? Waar nagenoeg geen opbrengst kan worden verwacht, schijnt een middel tot correctie weinig noodig.

Aan den anderen kant, indien verlenging met één jaar noodig is, op welken grond meent dan de Minister met dat eene jaar te kunnen volstaan? Volgens de mededeelingen des Ministers zal zeer waarschijnlijk de in Indië benoemde commissie tot herziening van het belastingstelsel eerst in 1924 met haar rapport gereed zijn, zoodat een wettelijke herziening van het belastingstelsel zeker niet vóór 1925 zal kunnen werken.

Als nu — zooals op blz. 13 van de Memorie van Toelichting geschiedde — de verlenging van de productenbelastingen mede wordt gemotiveerd door de plannen tot wettelijke herziening van de belastingen, zou daaruit, meende men, moeten volgen, dat de productenbelastingen niet voor slechts een jaar (1923), doch voor minstens nog een jaar en misschien wel voor langeren tijd zouden moeten worden verlengd.

Als dit juist is, zou het beter zijn dat nu met deze mogelijkheid werd gerekend dan dat men telkens met verlenging komt van belastingen, die uit haren aard foutief zijn.

Veel beter werd het echter door vele leden geacht, dat de heffing van die principieel te veroordeelen belastingen zoo spoedig mogelijk zou worden beëindigd. Boven eene langere of kortere verlenging is huns inziens de afschaffing dier belastingen met gelijktijdige verhooging (als dit noodig is) van de inkomstenbelasting verre te verkiezen.

Doch hoe dit zij, het is noodig, dat volkomen duidelijkheid verschaft worde over de voornemens der Regeering. Zullen de productenbelastingen en de voorgenomen petroleumbelasting (indien deze zou worden aangenomen) in ieder geval ultimo December 1923 vervallen? Zal de Minister niet voorstellen tot nieuwe verlenging aanhangig maken? Is te dezen opzichte door hem reeds overleg gepleegd met de Indische Regeering, zoodat thans niet een voorbehoud behoeft te worden gemaakt, als bij de behandeling van de begrooting voor 1922 noodig was?

Voorts werd de verwachting uitgesproken, dat als de Minister het voorstel tot verlenging van de productenbelastingen aanhangig maakt, daarin tevens zal zijn opgenomen een voorstel tot zoodanige wijziging van die belastingen, dat sommige van de grootste fouten daarvan worden weggenomen en de berekening van den kostprijs wordt verbeterd. Te dien aanzien werd verwezen naar de rede van den heer VAN RIJCKEVORSEL in de Tweede Kamer (*Handelingen* 21 December 1922, blz. 1296).

Kerk en zending.

Met ingenomenheid hadden vele leden gezien, dat de Minister weldra hoopt gevolg te kunnen geven aan het reeds in de Troonrede van 1919 aangekondigde voornemen, om art. 123 Regeeringsreglement te herzien. Zij noemden het tegenwoordige artikel onhoudbaar; het plaatst geheel onnoodig de Christelijke missie in een toestand, die harer onwaardig is. Het maakt de opvolging van het zendingsbevel des Heilands afhankelijk van eene voorafgaande vergunning van de Overheid. Het moet zoo spoedig mogelijk verdwijnen.

Met instemming werd door eenige leden verwezen naar de rede door Dr. J. G. C. VRIENS, voorzitter van de Indische Missievereeniging, 26 September 1922 te Utrecht gehouden.

Andere leden verklaarden zich gaarne bereid om mede te werken tot wijziging van art. 123 in dien zin, dat daaruit komt te vervallen datgene, wat men met meer of minder recht smadelijk kan noemen voor de Christelijke zending; zij zouden echter geen wijziging kunnen aanvaarden, die een ongebreidelde concurrentie van Christelijke missies op een bepaald terrein mogelijk maakte zonder dat de Overheid eenige gelegenheid bleef om preventief in te grijpen. Eén dergelijke onbeteugelde „dubbele zending" strekt zeker niet om den naam van het Christendom tegenover Mahomedanen en Heidenen te verhoogen, dient daardoor niet de hoogere belangen van de bevolking, en levert een gevaar op voor verstoring van orde en rust.

In dit verband werd opgemerkt, dat het beter was te dezen opzichte niet veel van de Overheidsbemoeiing te verwachten. Onder de vigueur van het bestaande artikel 123 Regeeringsreglement is dubbele zending niet voorkomen en — indien men godsdienstvrijheid niet tot een woord wil verlagen — zal men nimmer er in slagen om een wetsbepaling te redigeeren, die op den duur dubbele zending voorkomt. Op den duur, natuurlijk wel tijdelijk. En in het breidelen van die concurrentie kan — dit wilde men toegeven — op een bepaald oogenblik een tijdelijk voordeel liggen. Maar blijvend bereikt men niet wat men wenscht. Bovendien werd op preventief toezicht der Overheid te dezen opzichte weinig prijs gesteld. Het is een tweesnijdend zwaard. De Overheid blijve op haar terrein; zij verzekere orde en rust en handhave het recht; zij geve er zich rekenschap van, dat de Christelijke missie op cultureel en sociaal gebied uitnemend werk verricht en onmisbaar is; maar zij blijve buiten de verhouding der Missies onderling. Bemoeienis daarmede voert haar op een terrein vol voetangels en klemmen.

In verband met den invloed, die op de vruchten van het missiewerk wordt geoefend door het gedrag der ambtenaren, werd door eenige leden aangedrongen op een verbod van het concubinaat voor alle Europeesche militaire en civiele Landsdienaren. Naar het oordeel van vele andere leden zou een dergelijke maatregel verkeerd zijn, niet zijn door te voeren, gaan buiten de grenzen, door de verhouding van Overheid en

ambtenaren gesteld, en door zijn niet-handhaving het gezag verzwakken.

Wel kan worden gevorderd, althans naar veler gevoelen, dat de ambtenaren een eerbaar leven leiden. De eerbaarheid raakt, wat naar buiten zichtbaar wordt. Vooral kan dit worden gevorderd van hen, die een representatief ambt bekleeden.

Ten zeerste werd door vele leden het in de Tweede Kamer op den voorgrond gebracht verlangen gesteund om de Indische Protestantsche Kerk meer autonomie te verleenen en overigens de vrijheid en de bevoegdheid tot burgerlijk-rechtelijke handelingen van de niet door den Staat gesubsidieerde of onderhouden Kerken onomwonden te erkennen.

Bijzonder onderwijs.

Van meer dan één zijde, die zich belast met de zorgen voor het bijzonder onderwijs, werden klachten vernomen over een ongelijkmatige behandeling van het gesubsidieerde onderwijs en het Gouvernementsonderwijs en van de stroefheid, waarmede de beginselen, die aan het bij de vorige begrooting vastgesteld subsidie ten grondslag liggen, worden toegepast. De klachten betreffen de berekening van voor subsidie in aanmerking komende leerkrachten; aanschaffing van leermiddelen; onderhoudskosten van (internaat-) leerlingen. Ook vreest men, dat als de plannen der Indische Regeering ten opzichte van de inkomsten der bijzondere onderwijzers doorgaan, de aanwerving in Nederland zeer moeilijk zal worden. Gaarne zou men van den Minister uitdrukkelijk vernemen, of differentieele behandeling van het Gouvernements- en het gesubsidieerde bijzonder onderwijs (anders dan uit de bestaande regelingen duidelijk voortvloeit) in de bedoeling ligt. Voorts meende men, dat als eisch mag worden gesteld, dat indien veranderingen in subsidieering enz. zullen worden ingevoerd, dit niet geschiedt dan nadat de Volksvertegenwoordiging daarin is gekend en nadat de betrokkenen tijdig ter zake zijn gewaarschuwd, opdat met de bestaande voornemens kan worden gerekend.

Mutaties in de ambtenaarswereld.

Door eenige leden werd de aandacht gevestigd op opvallende mutaties in de ambtenaarswereld, waarbij zeer hooggeplaatste ambtenaren onmiddellijk uit 's Lands dienst overgingen in dienst van machtige ondernemingen en ondernemersbonden. Gevraagd werd, of het recente geval, dat de heer Muurling — tot aan zijn verlof Regeeringsgemachtigde in den Volksraad — in dienst is getreden van de Bataafsche Petroleummaatschappij als „politiek vertegenwoordiger", de aandacht van den Minister heeft getrokken; of deze een dergelijk snellen overgang niet in sommige gevallen bedenkelijk oordeelt, en of hij voorziening daartegen, bijv. door een wachttijd voor te schrijven op poene van verlies van pensioen, niet mogelijk of wenschelijk acht.

Andere leden waren eveneens door de bedoelde berichten onaangenaam getroffen, doch meenden, dat van belemmerende bepalingen ten dezen geen heil te wachten is.

Poenale sanctie.

Met leedwezen hadden vele leden ontwaard uit de Memorie van Antwoord (blz. 16), dat vruchtbare gedachtenwisseling over het rapport van de Commissie uit de Tweede Kamer welke de afschaffing van de poenale sanctie tot voorwerp van onderzoek heeft gemaakt, nog steeds onmogelijk is, wijl de Indische Regeering te dezer zake nog niet van haar meening heeft doen blijken.

Het kwam dezen leden noodig voor, dat aan den bestaanden toestand van betrekkelijke onzekerheid zoo spoedig mogelijk een einde wordt gemaakt. Staat de Regeering nog op het door den vorigen Landvoogd in 1918 ingenomen standpunt, „dat de algeheele afschaffing der straf- en dwangbepalingen geen quaestie meer is, waarover valt te redetwisten en dat het binnen eenige jaren daartoe zal moeten komen"? Handhaaft de Regeering het door den vorigen Gouverneur-Generaal uitgesproken voornemen, om met 1 Januari 1926 de poenale sanctie voor de reëngagementscontracten te doen vervallen?

Welke gevolgen zijn bereikt met de vestiging van Javanenkolonies op de ondernemingen ter Sumatra's Westkust?

Tegenover de door enkele leden uitgesproken meening, dat internationale verhoudingen dwingen om op geheele afschaffing der poenale sanctie aan te sturen, stelden andere leden, dat de mandaten-commissie van den Volkenbond in bepaalde gevallen strafoplegging bij niet-nakoming van arbeidsverplichtingen toelaatbaar acht.

De aandacht werd gevestigd op een artikel van den heer P. A. Colijn in de September-aflevering van de *Stemmen des Tijds*, waaraan blijkbaar de heer Gerretson heeft gedacht in zijn op 21 December 1922 in de Tweede Kamer uitgesproken rede (*Handelingen* blz. 1289), en waarin handhaving van de poenale sanctie een levensquaestie wordt genoemd voor de cultures in de Buitengewesten en tevens als eisch van Christelijke wereldbeschouwing wordt voorgesteld. Men zou gaarne het gevoelen vernemen van den Minister omtrent de door den schrijver mogelijk en wenschelijk geachte veranderingen in de Koelieordonnanties, doch men kon het betoog, dat de poenale sanctie een vrucht van de Christelijke wereldbeschouwing moet worden genoemd, niet als geslaagd beschouwen. Men zou gaarne worden ingelicht omtrent 's Ministers gevoelen te dezer zake.

Aldus vastgesteld den 29sten Januari 1923.

IDENBURG.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
MENDELS.
DE WAAL MALEFIJT.

NOTA.

Het debat over de suppletoire begrooting voor Nederlandsch-Indië, dienstjaar 1920, dat op 28 December jl. in de Eerste Kamer plaats vond, heeft, gelet op de strekking der gewisselde stukken en den aard van het onderwerp, mede beteekenis voor de begrooting voor 1923 en de verdere Indische financieele politiek in het algemeen.

In dit debat had de ondergeteekende o. m. betoogd, dat de zoo dringend noodige contrôle der Staten-Generaal op de besteding van 's Lands gelden nog verder verminderd wordt, indien een suppletoire begrooting wordt ingediend op zulk een tijdstip, dat zij door de Tweede Kamer slechts in haar allerdrukste weken behandeld kan worden. Hij uitte zich o. a. als volgt (*Handelingen* Eerste Kamer, blz. 102):

„Ik neem aan, dat eenige tijd verloopen moet, alvorens het begrootingsjaar kan worden overzien. Na het verstrijken van het jaar 1920 is een aantal maanden noodig om de rekeningen op te vragen, om een wetsontwerp voor te bereiden en het te brengen bij en langs den Volksraad, en het ten slotte ten onzent in te dienen. Wanneer ik voor al die studie aan den Minister 10 of 12 maanden toemeet na het verstrijken van het jaar 1920, is hem, meen ik, een royale termijn gegund. In dat geval zou dit wetsontwerp in December 1921 of in Januari 1922 hier kunnen zijn ingediend. Ware het in Januari 1922 ingekomen, dan ware in de Tweede Kamer een behoorlijke behandeling mogelijk geweest. Nu de indiening evenwel plaats vond op 11 Mei 1922 [1]), liep het anders. Enkele dagen na de indiening gingen de Kamers uiteen wegens de ontbinding en stagneerde de wetgevende machine maandenlang. Dit bracht teweeg, dat het afdeelingsonderzoek in de Tweede Kamer moest plaats vinden in October tusschen de andere begrootingen in; gevolg: een zeer mager afdeelingsverslag. Vervolgens mondelinge behandeling in November, midden tusschen de algemeene beschouwingen in, op een moment, dat er enkele minuten tijd voor restten. Er is bij die mondelinge behandeling dan ook geen woord aan gewijd, waar

[1]) De laatste vier woorden zijn bij het afdrukken uitgevallen.

schijnlijk omdat men nog hoopte, dat de Indische begrooting voor 1923 nog eenige gelegenheid zou bieden voor behandeling ook van deze aangelegenheid. Men wist op dat oogenblik nog niet, dat de Lager-onderwijswet nog aan de overladen agenda zou worden toegevoegd, noch dat voor de behandeling van de Indische begrooting slechts enkele uren resten zouden."

En:

„Wat heeft de Minister gedaan om tijdige indiening van dit wetsontwerp te bevorderen? Heeft hij bijv. in April of Mei 1921 de Indische Regeering tot spoed aangezet? Heeft hij haar gerappelleerd? Waaraan ligt het precies?"

De Minister van Koloniën antwoordde (*Handelingen* Eerste Kamer, blz. 104) o. m. als volgt:

„In art. 17 van de Indische Comptabiliteitswet staat het volgende:

„De dienst blijft open:
tot 1 April van het jaar volgende op het dienstjaar, om de werken of gedeelten daarvan en de leverantiën te volbrengen en de goederen te verschepen, waarvan de volbrenging of verscheping, volgens de verklaring van het hoofd der betrokken administratie, ten gevolge van omstandigheden, in die verklaring te vermelden, niet vóór den laatsten December van het dienstjaar heeft plaats gehad, alsmede voor de afrekeningen met de mijnkongsies op het eiland Banka; tot 1 Januari daaraanvolgende, om alles ten einde te brengen wat het bewerkstelligen der ontvangsten, het verevenen en ordonnanceeren der uitgaven betreft."

Met andere woorden, de begrootingsdienst, betrekking hebbende op 1920, was eerst afgesloten op 31 December 1921.

En nu spreekt het toch wel vanzelf, dat niet verwacht mag worden, dat vóór ongeveer April—Mei van het daaropvolgende jaar de Regeering hier te lande in staat zou zijn om, na eerst nog de ontvangst der Indische bescheiden te hebben moeten afwachten, een regularisatievoorstel als dit bij de Staten-Generaal voor te brengen.

Inderdaad heeft niet de minste vertraging plaats gevonden."

En Zijne Excellentie voegde op de hem eigene wijze hieraan toe, dat men bij genoegzame kennis der Indische Comptabiliteitswet de bedoelde opmerkingen en vragen wel achterwege zou hebben gelaten.

Afgezien op dit oogenblik van:

a. de opmerking van den heer IDENBURG (*Handelingen* Eerste Kamer, blz. 103 en 107), dat de aangelegenheid z. i. slechts dan bevredigend behandeld zou zijn geworden, indien tijdig gebruik ware gemaakt van art. 31 der Indische Comptabiliteitswet; en eveneens van

b. de jaarlijks terugkeerende suppletoire Indische begrootingen, die nog tijdens den duur van het betrokken dienstjaar worden ingediend,

had ondergeteekende t. a. v. de toepassing van art. 17 Indische Comptabiliteitswet op de eigenlijke regularisatiewetten in zijn repliek betoogd (*Handelingen* Eerste Kamer, blz. 106):

„Indien het standpunt onaantastbaar was, dat de maxima dier termijnen te gelijk de minima waren, moesten er nooit suppletoire Indische begrootingen de Kamers bereiken binnen den termijn van het huidige wetsontwerp, d. i. binnen ongeveer 16 maanden na het verstrijken van het betrokken dienstjaar. Ofschoon ik al die termijnen niet in het hoofd heb, durf ik gerust beweren, dat, ondanks de bepalingen der Indische Comptabiliteitswet en de verzekeringen van den Minister, meermalen suppletoire Indische begrootingen binnen aanmerkelijk kortere termijnen na het verstrijken van het begrootingsjaar zijn ingediend."

Na afloop van het debat heeft ondergeteekende van deze veronderstellingen de juistheid kunnen vaststellen. Zoo werd de wet tot goedkeuring van de afwijking van ruim 200 onderafdeelingen der Indische begrooting voor 1913 zelfs reeds ingediend op 15 December 1914;

een wet met dezelfde strekking nopens het dienstjaar 1914 ingediend op 9 November 1915;

idem voor het dienstjaar 1915 ingediend 7 November 1916;
idem „ „ „ 1916 „ 8 Februari 1918;
idem „ „ „ 1917 „ 21 „ 1919;

en, nog in de eerste bewindsmaanden van dezen Minister zelf, een soortgelijke wet nopens het dienstjaar 1918 ingediend op 20 Februari 1920.

In al deze gevallen blijkt de door den Minister noodzakelijk genoemde vertraging der indiening tot April—Mei allerminst „vanzelf te spreken". Integendeel, de stelling van ondergeteekende, dat, speciaal in een jaar van Kamerontbinding, indiening in Januari (1922) verwacht had mogen worden, blijkt overeen te stemmen met de practijk, die mogelijk is gebleken zelfs in tijden, waarin de communicatie met Nederlandsch-Indië zooveel moeilijker was dan in 1921.

In het belang, zoowel van een behoorlijk toezicht der Kamers op het begrootingsbeheer als van een betrouwbare voorlichting der Kamers door den Minister, zou ondergeteekende gaarne zien toegelicht, waardoor, ondanks art. 17 Indische Comptabiliteitswet, de zooveel vroegere indiening van genoemde wetten mogelijk is geweest, alsmede willen vernemen, welke praktijk bij volgende gevallen van dezen Minister te verwachten is.

Hij merkt nog op, dat de bovengenoemde wetten, wat de talrijkheid der afwijkingen van de begrooting betreft, met de laatstelijk behandelde alleszins vergelijkbaar zijn, terwijl anderzijds in het ditmaal zooveel grootere totaalbedrag der overschrijdingen wel een reden zou zijn te vinden geweest voor het — vroegtijdig — indienen van onderscheidene partieele regularisatiewetten, doch zeker niet de onvermijdelijke oorzaak kan gelegen zijn voor de thans ingetreden vertraging.

D. VAN EMBDEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet:

1°. tot vaststelling van hoofdstuk XI (*Departement van Koloniën*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2);

2°. tot wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (*Nederlandsch Staatsblad* 1921, n°. 692; *Indisch Staatsblad 1921*, n°. 346) (276).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 29sten Januari 1923.

IDENBURG.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
MENDELS.
DE WAAL MALEFIJT.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918. (304)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De late indiening van het wetsontwerp is het gevolg van verschillende omstandigheden.

In de eerste plaats kon niet aanstonds na afloop van het dienstjaar, d. i. 31 December 1919, met de samenstelling van de rekening worden aangevangen, omdat de regularisatiewet nopens den dienst 1918 eerst onder dagteekening van 16 April 1920 (*Staatsblad* n°. 202) tot stand kwam.

Vervolgens ondervond de toezending van de rekening aan de Algemeene Rekenkamer aanzienlijke vertraging. Die toezending behoorde uit den aard der zaak te worden voorafgegaan door overweging in de kolonie van de bedenkingen van dat College nopens de maandstaten betreffende het dienstjaar, gevolgd door mededeeling aan het College van het resultaat, waartoe dat onderzoek had geleid. Eene vlotte afdoening van die bedenkingen stuitte op de omstandigheid, dat in Curaçao voldoende geschoold personeel werd gemist, om den daarvoor vereischten arbeid binnen bekwamen termijn te verrichten. Hetzelfde euvel deed verder nog zich gevoelen bij de behandeling in de kolonie van de bedenkingen en opmerkingen van de Rekenkamer nopens de rekening zelve. Eindelijk is de voorbereiding van het wetsontwerp ook hier te lande nog eenigszins vertraagd door de vele werkzaamheden, welke met betrekking tot het beheer der West-Indische geldmiddelen zich destijds voordeden.

Reeds sinds geruimen tijd is de ondergeteekende met den Gouverneur herhaaldelijk in overleg getreden om tot verbetering in den loop van zaken te komen. Dat overleg heeft geleid tot de mededeeling van den Landvoogd, dat zijnerzijds het noodige verricht zou worden om eene geregelde en spoedige beantwoording van de bedenkingen van de Algemeene Rekenkamer te waarborgen.

Inderdaad is sedert eene belangrijke bespoediging in de behandeling van de maandstaten gevolgd. Ter voorkoming van misverstand mag intusschen niet onvermeld worden gelaten, dat de te verwachten verbetering nog niet haren invloed kan doen gelden op het tijdstip van indiening van de eerstvolgende rekeningen.

De ondergeteekende stelt zich voor ten overvloede nogmaals de medewerking van den Gouverneur in te roepen om de voorbereiding, in hare opeenvolgende stadia, van wetsontwerpen als het onderwerpelijke geleidelijk binnen normale tijdsgrenzen terug te brengen. Daarbij zal tevens de vraag aan de orde worden gesteld, met hoevele maanden de bij artikel 34 der Curaçaosche Comptabiliteitswet bepaalde termijn van inzending van de rekening aan de Algemeene Rekenkamer, welke termijn in de praktijk te kort is gebleken, behoort te worden verlengd.

Bij beschouwing van de overschrijding van de raming met f 14 612,79 mag de invloed niet uit het oog worden verloren, welke destijds op Staats- en koloniale begrootingen door den oorlog werd uitgeoefend wat aangaat den loop der prijzen en verschillende andere omstandigheden, een invloed, die ook in Curaçao ten tijde van het opmaken van de ramingen bezwaarlijk bij voorbaat nauwkeurig onder cijfers was te brengen. Dat de ondergeteekende overigens de juistheid beaamt van de gedachte, waarop de opmerking in het Voorloopig Verslag steunt, moge blijken uit de mededeeling, dat de wenschelijkheid om de raming niet te overschrijden en de vraag, hoe dat desideratum ware te bereiken, reeds geruimen tijd een onderwerp van overleg met den Gouverneur uitmaakt.

Het in het Voorloopig Verslag vermelde verschil van f 686,58 vindt zijn verklaring daarin, dat het tekort van f 873 500,28[5] een verschil tusschen ramingcijfers weergeeft, terwijl bij de becijfering van het tekort van f 872 813,70[5] reeds rekening is gehouden met de destijds bekende opbrengst der middelen. Die opbrengst en de raming der middelen verschillen, zooals reeds is medegedeeld in de Memorie van Toelichting van de regularisatiewet van 16 April 1920 (*Staatsblad* n°. 202) (1), juist f 686,58.

De Minister van Koloniën,
DE GRAAFF.

(1) Gedrukte Stukken, Zitting 1919—1920 — 325, N°. 4.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 20 Januari 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
DE VEER.
STEGER.
HEERKENS THIJSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920. **(201)**

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende opmerkingen.

Een lid, gebruik makende van art. 42 van het Reglement van Orde, heeft eene schriftelijke Nota ingeleverd, die door hem in zijne afdeeling is voorgelezen en door de Commissie van Rapporteurs aan het Verslag is toegevoegd.

§ 1. Algemeene beschouwingen.

Vele leden meenden den Minister dank te moeten zeggen voor de houding, door hem aangenomen in de Tweede Kamer bij de behandeling van verschillende punten met betrekking tot dit wetsontwerp. Zij stelden het op prijs, dat de Minister heeft gestreefd naar onderling overleg en blijk heeft gegeven, dat hij den ouden strijd niet weder wenscht te doen ontbranden. De leden hier aan het woord waren dan ook overtuigd, dat de behartiging der onderwijsbelangen aan dezen bewindsman ten volle is toevertrouwd.

Andere leden gaven echter uiting aan hunne afkeuring, dat tijdens de behandeling van dit wetsontwerp in de Tweede Kamer eene belangrijke gedachtenwisseling dienaangaande heeft plaats gehad tusschen den Minister en eenige tot de rechterzijde behoorende leden dier Kamer. De Minister had, naar zij meenden, het door die leden tot hem gedaan verzoek, om hen te willen ontvangen tot het plegen van overleg, niet moeten inwilligen. Nu dat toch is geschied, zijn besprekingen van beteekenis binnenskamers gevoerd, hetgeen niet in 's Lands belang is. De stellige verwachting werd dan ook uitgesproken, dat deze weg in de toekomst niet meer zal worden bewandeld.

Vele leden betreurden, dat de Minister geen aanleiding heeft gevonden om de geheele Lager-onderwijswet principieel te herzien. Het blijkt toch hoe langer hoe meer, dat zij eene fout is geweest. De financieele gelijkstelling is niet bereikt en voor zoover er ernstig naar is gestreefd, heeft zij zoowel openbaar als bijzonder onderwijs aan knellende banden gelegd; het schooltoezicht is te omslachtig en te duur ingericht; op de gemeentekassen zijn haast ondraaglijke lasten gelegd; de vrijheid der bijzondere scholen is grootendeels ingeboet; de band tusschen de ouders en de bijzondere scholen en die tusschen de onderwijzers en de schoolbesturen is veel losser geworden; de exameneischen zijn te hoog opgevoerd; de onderwijzerssalarissen, vooral ten plattelande, eveneens; de schoolstrijd wordt van de Staten-Generaal overgebracht naar de gemeenteraden. In het algemeen hadden deze leden het bezwaar, dat de wet te veel bepaalt en regelt.

Bij eene principieele wijziging der Lager-onderwijswet zou volgens deze leden het „Gewijzigd Unie-Rapport” als leidraad moeten worden genomen. Met ingenomenheid hadden zij kennis genomen van de toezegging van den Minister in zijne Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht

Voorloopig Verslag (zie § 3), om te overwegen, of en op welke wijze een speciaal onderzoek in zake genoemd rapport ware in te stellen.

Intusschen werd door de leden hier aan het woord erkend, dat dit wetsontwerp als eene verbetering van de bestaande wet moet worden aangemerkt en derhalve behoort te worden aangenomen, wijl het in ieder geval bezuiniging belooft op de te hoog opgedreven onderwijskosten.

Hoewel men algemeen er van was doordrongen, dat bezuiniging op elk gebied noodzakelijk is, waren verschillende leden van oordeel, dat op het onderwijs eerst in de allerlaatste plaats mag worden bezuinigd.

Eenige leden meenden, dat om te beginnen op de uitgaven voor Oorlog en Marine moet worden bezuinigd en dat voorts het ambtenarenleger en de uitgaven daarvoor evenzeer aanzienlijk moeten worden ingekrompen. Eerst wanneer dit zou zijn geschied en in weerwil daarvan geen sluitende begrooting zou zijn verkregen, mag aan eene besnoeiing der uitgaven voor volksontwikkeling worden gedacht. Voor deze leden was het daarenboven niet twijfelachtig, of de hier voorgestelde bezuinigingen zullen verlaging van het peil van het onderwijs ten gevolge hebben en dus schade toebrengen aan de ontwikkeling van het volk. Eén lid was daarvan zelfs dermate overtuigd, dat hij verklaarde te moeten weigeren hieraan zijne medewerking te verleenen, zoodat hij tegen het ontwerp zal stemmen.

Andere leden gingen minder ver in hun oordeel, hoewel ook zij van meening waren, dat dit ontwerp, zoo het tot wet mocht worden verheven, afbreuk zal doen aan het onderwijs.

Door eenige leden werd in het midden gebracht, dat in 1920 als gevolg der pacificatie eene Lager-onderwijswet is tot stand gekomen, welke h. i. eene aanmerkelijke verbetering van het onderwijs bracht. Tot de pacificatie op het gebied van het onderwijs is door links juist medegewerkt, zoo werd door hen beweerd, omdat men op die wijze hoopte het peil van het onderwijs te verhoogen. Hetgeen in 1920 moeizaam is verkregen, wordt nu echter door rechts ten deele weder afgebroken. Als reden wordt daarvoor aangevoerd, dat er moet worden bezuinigd, maar dit zou alleen zwaar genoeg kunnen wegen, wanneer vooraf op ander gebied was bezuinigd, wat niet het geval is. Dit wetsontwerp druischt, volgens de leden hier aan het woord, dan ook tegen de bedoeling der pacificatie in, en in het aantasten van het peil van het onderwijs moet eene daad van willekeur worden gezien.

Tegenover deze laatste beschouwingen werd aangevoerd, dat het verwijt, dat het onderwijs het eerst wordt aangetast, niet opgaat. Betoogd werd, dat wij hier te doen hebben met eene jonge wet, en de werking daarvan heeft, zooals in de meeste gevallen, doen gevoelen, dat voorzieningen noodig zijn. Bij den slechten staat van de openbare kassen is het noodzakelijk de wet op eenige punten zonder dralen te wijzigen, opdat uit een financieel oogpunt bezien, verlichting worde verkregen. Tevens is van deze gelegenheid gebruik gemaakt om enkele noodig gebleken technische verbeteringen der wet voor te stellen. Met de pacificatie op onderwijsgebied komt dit in geen enkel opzicht in strijd.

De voornaamste grief, welke tegen het ontwerp werd ingebracht, was de sterke vergrooting van het aantal leerlingen per klasse. De bestaande wet geeft als maximum een aantal van 45 leerlingen, welk getal reeds zeer hoog is, wanneer men in aanmerking neemt, dat de schoollokalen veelal slechts op 36 tot 40 leerlingen zijn berekend. Thans zal dit aantal tot 55 worden opgevoerd, zoodat op vele plaatsen massaonderwijs zal worden gegeven. Middelmatige en achterlijke kinderen zullen daarvan de slachtoffers worden, want in zoo groote klassen kan niet elk kind voldoende een beurt krijgen, terwijl ook het correctiewerk niet behoorlijk zal kunnen geschieden. Het nauwe contact tusschen onderwijzer en leerlingen, hetwelk in kleine klassen het onderwijs zoo ten goede komt, zal veel losser worden. De opvoeding zal worden verwaarloosd en de school zal ontaarden in eene drilinrichting. De opvoedkundige taak der school wordt door den voorgestelden maatregel dan ook nog meer bedreigd dan de didactische, hetgeen voor de volksopvoeding zeer bedenkelijk moet heeten.

De bezwaren tegen groote klassen werden echter volstrekt niet algemeen gedeeld. Dat eene klasse van 55 leerlingen te zwaar zoude zijn, kon worden toegegeven, doch men merkte op, dat dit cijfer eerst op scholen met meer dan 260 zal kunnen worden bereikt en ook dan geen regel zal worden, aangezien daar voor een getal van 261 t/m 315 leerlingen 7 leerkrachten zijn, en dus gemiddeld 41 kinderen per onderwijzer. Ook werd aangevoerd, dat het peil van het onderwijs niet zoozeer afhangt van het aantal leerlingen, als wel van de persoonlijkheid van den onderwijzer. Is deze voor zijne taak berekend, vervult hij die met toewijding en wordt eene juiste methode van onderwijs gevolgd, dan maakt het al zeer weinig uit, of er 5 of 10 leerlingen meer of minder in eene klasse zitten. Een groot aantal leerlingen in éène klasse kan juist animeerend werken op den onderwijzer.

Eenige leden meenden echter de vraag te mogen stellen, of de hier besproken wijziging wel van zooveel gewicht moet worden geacht. Is daarvan inderdaad bezuiniging van eenige beteekenis en binnen afzienbaren tijd te verwachten? De meeste scholen, die in de laatste jaren zijn gebouwd, hebben zoo kleine lokalen, dat er geen sprake van zal kunnen zijn het aantal leerlingen per klasse beduidend op te voeren. In theorie moge hier bezuiniging worden verkregen, maar in de practijk zal, naar zij vreesden, daarvan niet veel komen en zeker niet in de groote steden, waar vaak klassen met een maximum van 20—22 leerlingen voorkomen.

Beter ware het daarom geweest, dat die gemeenten, welke ondanks de bedoeling der wet het aantal leerlingen per klasse ver beneden het gestelde maximum houden, werden verplicht dit getal op te voeren tot bij de 40.

Is van het opvoeren van het wettelijk maximum aantal leerlingen per klasse dus geen onmiddellijk gevaar voor het onderwijs te duchten, iets anders is het echter, dat bij ziekte of ontstentenis van een onderwijzer tijdelijk klassen moeten worden vereenigd. In dat geval zal ontegenzeglijk het aantal leerlingen, aan één onderwijzer toevertrouwd, te groot worden en het onderwijs daaronder lijden.

Dat dit wetsontwerp inderdaad tot bezuiniging leidt, was voor verschillende leden niet twijfelachtig. Zij wezen op de navolgende wijzigingen, die in het voordeel der gemeentefinanciën zullen zijn:

1. Afschaffing der bepaling van art. 8, dat er geen grootere scholen mogen zijn dan van 400 leerlingen en de wijziging van art. 27, 2de lid, dat een school niet meer dan 220 leerlingen mag tellen, als er aan de L.O.-school eene U.L.O.-school verbonden is, welk laatste cijfer thans op 350 wordt gebracht.

2. De wijziging der vereischten voor de oprichting eener bijzondere school (art. 73 en § 11 der slot- en overgangsbepalingen).

3. De wijziging van art. 13 betreffende verplichte uitkeering aan elders schoolgaande kinderen.

4. De bepaling van art. 22, 3de lid, dat Gedeputeerde Staten het aantal scholen kunnen verminderen.

Andere leden kwamen hiertegen op en betoogden, dat deze wet uit een oogpunt van bezuiniging niet veel beteekent, daar zij niet anders doet dan de moeilijkheden verplaatsen en hoogstens tot besparing in de toekomst kan leiden.

De wijziging van art. 73 werd onvoldoende geacht. De maatregelen tegen te groote versnippering op schoolgebied waren volgens een der leden nog lang niet scherp genoeg, zoodat hier meer had kunnen zijn bezuinigd.

Bedenkelijk is ook, dat nu in menigen gemeenteraad een zware strijd zal ontstaan over het aantal leerlingen per klasse. Die strijd is daar niet op zijne plaats en de beslissingen zullen uiterst moeilijk zijn. Het openbaar onderwijs kan men verplichten de klassen tot het maximum aantal leerlingen aan te vullen, maar hoe zal men daartoe het bijzonder onderwijs brengen?

Voorts werd de meening uitgesproken, dat de bezwaren hier wel wat breed zijn uitgemeten en dat in de practijk een en ander wel mede zal vallen. Aan de gemeenteraden is althans de gelegenheid gegeven om te bezuinigen.

Dat de vrijheid blijft bestaan *boventallige onderwijzers* aan te stellen werd toegejuicht, doch dit brengt geene werkelijke bezuiniging, maar schuift de geldelijke verantwoordelijkheid en den last af op de gemeenten. Ook achtte men dit in strijd met het beginsel der gelijkheid, omdat niet alle gemeenten even kapitaalkrachtig zijn.

Gezien, dat in de Memorie van Toelichting (zie bladz. 1) wordt gezegd, dat op de Staatsbegrooting voor 1922 voor salarissen voor onderwijzers is uitgetrokken 88 millioen gulden, terwijl voor de salarissen der boventallige onderwijzers, die geheel ten laste der gemeente komen, 6 à 7 millioen gulden moet worden berekend, werd gevraagd, of de Minister ook het bedrag — zij het eenigszins bij benadering — kan opgeven, hetwelk in werkelijkheid zal worden bezuinigd, nu de boventallige onderwijzers toegelaten blijven en leermiddelen, schoolmeubelen enz. in rekening mogen worden gebracht.

Met het oog op alle bezwaren, die tegen dit wetsontwerp zijn te berde gebracht, en zich niet kunnende onttrekken aan de vrees, dat het onderwijs daarvan nadeel zal ondervinden, spraken verschillende leden er hun leedwezen over uit, dat de Minister de door hem ingewonnen ambtelijke adviezen niet heeft overgelegd. Het gold toch niet eene zóó teere zaak, dat er voor den Minister gegronde reden kon bestaan de in dezen op hem uitgeoefenden drang te blijven weerstaan. Het standpunt van Zijne Excellentie zou door overlegging dier adviezen ongetwijfeld zijn versterkt, en men hoopte, dat de Minister alsnog daartoe zoude besluiten.

Door verschillende tegenstanders van dit wetsontwerp werd nog gewezen op het feit, dat zoo talrijk velen de petitie daartegen hebben geteekend. Is dit op zich zelf een verblijdend teeken, daar het ons leert, dat in breede lagen van het volk de behoefte aan goed lager onderwijs wordt gevoeld — en terecht, want de toekomst van ons volk is daarvan ten zeerste afhankelijk —, het is tevens eene hoogst ernstige waarschuwing, dat het wetsontwerp op krachtig verzet stuit bij de bevolking.

Van andere zijde kon echter niet zoo groote beteekenis worden gehecht aan dit groote aantal handteekeningen. Immers, het is van algemeene bekendheid, dat adressen doorgaans door velen worden geteekend zonder juist te weten, wat daarvan de inhoud of strekking is. Zeer dikwijls toch wordt niet geteekend, omdat men instemt met het adres, maar alleen ter wille van den persoon, die de handteekening verzoekt. Dat in dit geval alle onderteekenaars zich bewust zouden zijn geweest van hetgeen zij teekenden, kan bezwaarlijk worden aangenomen.

Werd eenerzijds aangevoerd, dat het bijzonder onderwijs in sommige opzichten een niet te verdedigen voorsprong heeft, — men wees er b.v. op, dat daarbij het *ambulantisme* nog is toegelaten —, anderzijds werd opgemerkt, dat de *financieele gelijkstelling* vaak nog veel te wenschen overlaat ten gevolge van de wijze, waarop sommige gemeentebesturen de wet toepassen. Zoo worden b.v. in verschillende gemeenten de kosten, genoemd in art. 55 limitatief opgevat, hetgeen tot onbillijkheden aanleiding geeft. Immers voor openbare scholen worden onderscheidene kosten gemaakt, die niet in de berekening der vergoeding voor bijzondere scholen worden opgenomen. Genoemd werden o. a.:

- de kosten van den administratieven dienst;
- die voor pensioen en ziekencontrôle van schoonmaaksters;
- uitgaven voor benoeming van onderwijzend personeel, nl. advertentiekosten voor oproeping van sollicitanten en kosten voor het bezoeken van sollicitanten;
- bewaking van scholen en salaris van concierges;
- kosten van het fonds tot dekking van brandschade;
- vergoeding aan kweekelingen met akte (art. II*bis* der verordening L. O. te Amsterdam);
- huren van schoollokalen;
- kosten van schoolwandelingen, zwemonderwijs, spraakonderwijs, speciaal gymnastiekonderwijs, cursussen in de beginselen der vreemde talen, van een centralen schooltuin, het vertoonen van lichtbeelden, van het hygiënisch en geneeskundig schooltoezicht, van behandeling van schoolkinderen lijdende aan *favus*.

Gaarne zou men door den Minister worden ingelicht, of de opsomming der kosten in bedoeld artikel inderdaad als *limitatief* is te beschouwen, en of de Minister, zoo het antwoord op deze vraag ontkennend luidt, bereid is de onjuiste praktijken van sommige gemeentebesturen door wetswijziging te keeren.

Met het oog echter op het bepaalde onder *o* schijnt het dezen leden niet aan twijfel onderhevig, dat dit artikel *niet* limitatief kan worden opgevat.

Wat de verbeteringen der wet op technisch gebied betreft, werden als zoodanig o. a. erkend en genoemd:

dat vervallen is de bepaling, dat leerlingen onder de zes jaren wel medegerekend in het bepalen van het aantal verplichte onderwijzers, doch niet in aanmerking komen voor de vergoeding van onderwijzers;

dat uit art. 89 het zesde lid, voorschrijvende voorafgaand overleg met den inspecteur bij de aanstelling van onderwijzers aan bijzondere scholen, is geschrapt;

dat in art. 90, 1ste lid, het getal uren, waarin de gewone vakken van het lager onderwijs ook aan de U. L. O.-scholen gegeven moet worden, voor het 2de en de hoogere leerjaren van 14 op 10 is teruggebracht;

dat in art. 91, door invoeging der woorden „ten minste", de vrijheid van besturen van bijzondere scholen versterkt is, door toe te laten, dat in de akte van aanstelling der onderwijzers ook bijzondere voorwaarden mogen worden opgenomen,

en dat ook vervallen is het verbod voor bijzondere scholen om een hooger schoolgeld te heffen dan de openbare school (al. 10 van art. 89).

Wat dit laatste betreft, werd nog opgemerkt, dat in scholen, welke hoofdzakelijk door kinderen van beter gesitueerden worden bezocht, het voorkomt, dat een veel hooger bedrag aan schoolgelden wordt betaald dan voor de exploitatie van de gemeente wordt terugontvangen, terwijl het schoolbestuur met laatstgenoemd bedrag onmogelijk rond kan komen en moet overgaan tot extra-heffing van de ouders, die toch reeds veel aan schoolgeld betalen.

Andere leden, die dezelfde klacht uitten, meenden, dat het billijk zoude zijn, dat, zoo de gemeente in eenig geval een hooger bedrag aan schoolgelden int, dan zij als vergoeding aan het bestuur der betrokken school uitkeert, zij ook dit meerdere aan die schoolvereeniging zoude afdragen. Zoo de Minister deze meening ook is toegedaan, hoopten zij, dat ook hierin bij de in te dienen novelle zoude worden voorzien.

Dat alle bovengenoemde wetswijzigingen als technische verbeteringen zouden moeten worden aangemerkt, werd echter niet algemeen beaamd, en zij konden ook geene onverdeelde instemming verwerven. Met name werd betreurd, dat voor de benoeming van onderwijzers aan bijzondere scholen geen voorafgaand overleg met den inspecteur meer noodig zal zijn.

§ 2. Het zevende leerjaar.

Werd door enkele leden betreurd, dat de doorvoering van het verplichte zevende leerjaar thans wordt uitgesteld tot

1925, vele anderen daarentegen achtten dit hoog noodig en hadden geen overwegend bezwaar te dezen opzichte. Zij wezen er op, dat uitstel thans vooral noodzakelijk is, omdat de lasten veel te drukkend zouden zijn voor de gemeentefinanciën.

De vraag werd evenwel gedaan, of het nu niet noodig is de Arbeidswet te wijzigen, want, als dit niet geschiedt, zullen vele kinderen na hun zesde leerjaar worden gedwongen een jaar lang leeg te loopen, hetgeen toch zeker niet gewenscht kan zijn.

§ 3. Onderricht in de beginselen eener vreemde taal.

Zeer vele leden betreurden de afschaffing van het onderwijs in het Fransch. Zij waren van oordeel, dat de voordeelen, verbonden aan het onderricht in de beginselen dezer taal, in het 5de en 6de leerjaar, verre opwegen tegen de daaraan toegeschreven bezwaren. Met leedwezen hadden zij dan ook gezien, dat de Minister zoo scherp stelling had genomen tegen het denkbeeld, dat onderwijs in het Fransch weder zou worden toegelaten, en dat dientengevolge het amendement van mej. WESTERMAN, strekkende tot het openen der mogelijkheid van wederinvoering van dit onderwijs, was verworpen. Dat dit was geschied met eene meerderheid van slechts ééne stem, kon deze leden bezwaarlijk overtuigen van de juistheid der gevallen beslissing. Ook begrepen zij niet, waarom de Minister in zijne Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag (zie blz. 4) zich tegen het inrichten van afzonderlijke cursussen had gekant.

Op verschillende gronden werd het geven van onderwijs in het Fransch in het 5de en 6de leerjaar bepleit. Aangevoerd werd, dat, al waren de resultaten van dat onderwijs mogelijk gering, dit toch ook voor hen, die alleen gewoon lager onderwijs genoten, niet geheel zonder vrucht bleef. Menigmaal hebben zij, die in de beginselen van het Fransch waren ingewijd, daarvan in hun latere leven veel practisch nut — ook b.v. bij het leeren van Engelsch — gehad en voor velen is het eene aanleiding geweest zich verder in het gebruik van die taal te bekwamen, hetgeen hun in verschillende richtingen ten goede is gekomen. De opvoedende kracht, uitgaande van het onderricht in de beginselen eener vreemde taal, moet dan ook niet worden onderschat.

Vooral echter voor de leerlingen der lagere school, die daarna middelbaar onderwijs genieten, is vroegtijdig onderricht in de beginselen eener vreemde taal gewenscht, daar zij anders onderwijs in te veel nieuwe vakken gelijktijdig bekomen. Dit wordt dan ook zoo sterk gevoeld, dat verreweg het meerendeel dezer leerlingen thans onderwijs in het Fransch genieten buiten het leerplan der lagere school. Op zich zelf kan daartegen geen bezwaar bestaan, maar het moet later toch aanleiding tot groote moeilijkheden geven, vooral bij het bezoeken van het gymnasium, aangezien daar de enkele leerlingen, die geen Fransch hebben geleerd, nu zullen moeten worden bijgewerkt.

Opgemerkt werd voorts, dat het Fransch voor een Nederlander eene moeilijke taal is, en het alleen reeds daarom gewenscht is met het leeren daarvan vroegtijdig een begin te maken. Daarvan zijn vroeger geen bezwaren ondervonden, zoodat de afschaffing ongerijmd is, en dit te meer daar er niets voor in de plaats is gesteld.

Ook werd er op gewezen, dat, zoo het amendement van mej. WESTERMAN ware aangenomen, in stede van Fransch ook Engelsch of Hoogduitsch had kunnen worden onderwezen, waarvoor eveneens veel te zeggen zoude zijn.

Tegenover de vele voorstanders van onderricht in de beginselen eener vreemde taal, waren ook enkele tegenstanders daarvan. Dezen juichten het toe, dat het Fransch voor de lagere school afgeschaft blijft. Zij wezen er op, dat de overgroote meerderheid der leerlingen toch niet naar het middelbaar onderwijs overgaat en dat die spoedig weder vergeet, hetgeen met veel moeite is geleerd. Ook waren zij van meening, dat de afschaffing van het Fransch het onderwijs in het Nederlandsch ten goede zoude komen, hetgeen een groot voordeel moet worden geacht. Overigens kunnen de ouders hunnen kinderen desgewenscht toch een afzonderlijken cursus doen volgen om Fransch te leeren. De leden hier aan het woord achtten het voorts eene onjuiste traditie, dat met onderwijs in het Fransch moet worden begonnen; zij waren van oordeel, dat het dan veel beter zoude zijn met Engelsch aan te vangen.

§ 4. Wachtgeldregeling.

De wachtgeldregeling kon geen algemeene instemming verwerven. Tegenover de leden, die zich met de voorgestelde regeling konden vereenigen en het juist achtten, dat bij weigering van aangeboden andere betrekkingen het genot van het wachtgeld zoude komen te vervallen, stonden anderen, die wezen op de ongelijke behandeling van onderwijzers eenerzijds en onderwijzeressen anderzijds. Zij waren van oordeel, dat die volkomen gelijk behoorden te worden gesteld, daar de vrouw niet meer mag achterstaan bij den man. Waarom, zoo vroegen zij, moet de op wachtgeld gestelde onderwijzeres, indien zij nadien huwt, haar wachtgeld verliezen? Door dit niet te bepalen voor den onderwijzer, wordt de onderwijzeres in eene uitzonderingspositie gebracht, waarvoor geen reden bestaat. Onlogisch en onbillijk is het, dat een op wachtgeld gestelde onderwijzer, die met eene rijke vrouw trouwt of wel b.v. met eene onderwijzeres, en aan het wachtgeld dus geen onmiddellijke behoefte heeft, dit mag behouden, terwijl de op wachtgeld gestelde onderwijzeres, die huwt met een minder goed gesitueerde, die inkomst moet derven.

Andere leden merkten naar aanleiding hiervan op, dat de gehuwde onderwijzeres niet in de school thuisbehoort en dat, indien de op wachtgeld gestelde onderwijzeres zich in het huwelijk begeeft, met wien ook, zij als niet meer voor het onderwijs beschikbaar moet worden geacht.

§ 5. Vervolgonderwijs.

Vele leden betreurden de houding, door den Minister aangenomen ten opzichte van het vervolgonderwijs. Zij vroegen zich af, of er inderdaad voldoende reden bestaat tot schrapping van art. 61 der Lager-onderwijswet 1920 over te gaan. De Minister is van oordeel, dat het nut van het vervolgonderwijs niet geëvenredigd is aan de kosten daarvan en dat het niet meer in eene behoefte voorziet (zie bladz. 9 der Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag).

De leden hier aan het woord konden deze zienswijze volstrekt niet deelen. Zij toch waren van oordeel, dat het vervolgonderwijs niet kan worden gemist met het oog op het nijverheidsonderwijs. Een groot percentage der schoolgaande kinderen, zoo werd door hen betoogd, ontvangt geen ander dan lager onderwijs en waar door de geheele maatschappij op elk gebied voor den arbeider (of zoo men wil „werknemer"), hij zij timmerman, smid, schilder, tuinman of wat ook, hoogere ontwikkeling wordt gevraagd — duizenden worden dan ook aan het nijverheidsonderwijs besteed —, daar is juist voor die groep het vervolgonderwijs onmisbaar. Zal het nijverheidsonderwijs, hoe eenvoudig ook, vruchten opleveren, dan dienen de leerlingen meer te weten dan de gewone lagere school biedt. Voor de meeste der hier bedoelde leerlingen, zoo niet voor alle, kan de U. L. O.-school naar hunne meening niet voor het vervolgonderwijs in de plaats treden, aangezien het daar geheven schoolgeld voor de ouders een moeilijk te overwinnen bezwaar vormt en zij daarenboven de inkomsten zouden moeten derven, welke door die kinderen kunnen worden verkregen.

Wel is waar wordt aangevoerd, dat van het vervolgonderwijs zoo weinig gebruik wordt gemaakt en de ouders in de betrokken kringen het dus blijkbaar niet op prijs stellen, maar dit kan geen reden voor de opheffing zijn. Zoovele ouders geven blijk geen begrip te hebben van hetgeen in het belang van hunne kinderen is. Vordert hun belang inderdaad het genieten van vervolgonderwijs — hetgeen voor de leden hier aan het woord niet twijfelachtig is —, dan behoorde volgens sommigen hunner niet de Rijksvergoeding voor dit onderwijs te worden inge-

trokken, maar *leerplicht* voor dezen tak van onderwijs te worden ingevoerd.

Verschillende leden waren van meening, dat hoewel er ontegenzeglijk gevaar bestaat, dat het vervolgonderwijs zal verloopen, vele gemeentebesturen het belang der jeugd in dezen toch beter zullen inzien dan de Minister en niet tot afschaffing van het vervolgonderwijs zullen overgaan. Zij zullen echter door het ophouden der Rijksvergoeding op groote kosten komen, hetgeen te bedenkelijker is, nu de herziening der financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten nog steeds op zich laat wachten. Ook werd het vervolgonderwijs niet bij de gemeentebesturen in goede handen geacht; beter ware het, dat het Rijk in dezen niet alleen steunend, maar ook regelend optrad.

De hoop werd uitgesproken, dat de Minister alsnog de voortzetting van het vervolgonderwijs mogelijk zou maken door voor gevallen, waarin dit onderwijs nuttig werkt, gelden ter ondersteuning daarvan aan te vragen buiten de Lager-onderwijswet om.

Met bovenstaande beschouwingen konden enkele andere leden zich niet vereenigen. Zij achtten de beteekenis, hier aan het vervolgonderwijs gehecht, eenigszins overdreven, en meenden, dat dit zeer wel kon worden afgeschaft. Met name op het platteland wordt volgens hen zeer weinig gebruik van het vervolgonderwijs gemaakt.

Opmerkelijk achtte men het intusschen, dat hoewel de Staat zijn financieelen steun voortaan aan het vervolgonderwijs zal onthouden, toch de bepalingen dienaangaande gehandhaafd zullen blijven en zelfs in art. VIII, sub II, eene uitbreiding der bestaande regeling wordt voorgesteld, ingeval die voor meer dan één cursus gelijkelijk werkt.

§ 6. Scholen voor doofstommen, slechthoorenden en blinden.

Eenige leden verklaarden met leedwezen uit de Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag (zie blz. 15, art. 128) te hebben vernomen, dat de Minister niet kan medewerken om in de wet een termijn vast te leggen, binnen welken de algemeene maatregelen van bestuur ter uitvoering van art. 128 zullen moeten worden afgekondigd.

Daar de toestand, waarin het buitengewoon lager onderwijs verkeert — mede ten gevolge van de algemeene stijging der onderwijzerssalarissen in de laatste jaren — uiterst zorgelijk is, zouden de leden hier aan het woord gaarne vernemen, hoe het staat met de t. a. p. door den Minister in uitzicht gestelde voorziening ten behoeve van scholen voor doofstommen, slechthoorenden en blinden.

§ 7. Opleiding der onderwijzers.

Enkele leden gaven uiting aan hun leedwezen, dat vooreerst van de voorgenomen verbetering in de opleiding der onderwijzers niets zal komen. Zij koesterden daarvan hooge verwachtingen voor het peil van het onderwijs en betreurden uit dien hoofde het door de tijdsomstandigheden noodzakelijk geworden uitstel.

Andere leden waren bevreesd voor nog hoogere opvoering der vakkennis, die van de onderwijzers wordt geëischt. Zij meenden daarvoor te moeten waarschuwen, aangezien daarin een dubbel nadeel schuilt, t. w. dat eenerzijds de leerkrachten zoodoende onnoodig duur worden en anderzijds de leerlingen met feitenkennis worden overladen tot schade van hunne geestelijke ontwikkeling.

Door eenige leden werd sympathie betuigd met de bij de beraadslaging in de Tweede Kamer (zie *Handelingen*, bladz. 1252) uitgesproken gedachte, dat een eigen examen voor kweekscholen en normaallessen zal moeten worden ingesteld. Zij hoopten, dat hieraan spoedig uitvoering zal worden gegeven.

Voorts werd gewezen op de door mr. SCHOKKING in de Tweede Kamer (zie eveneens *Handelingen*, bladz. 1252) bepleite z.g. kweekschool-distributie. Heeft de Minister, zoo werd gevraagd, reeds overwogen, wat in dezen zal kunnen worden gedaan, en kan Zijn Excellentie bereids eene zekere lijn ten deze aangeven?

Considerans.

Opgemerkt werd, dat ten gevolge van de laatste in de considerans gebrachte wijziging deze niet meer beantwoordt aan den inhoud van het wetsontwerp. Achter de woorden „en in verband daarmede" had op eenigerlei wijze de gedachte moeten zijn weergegeven, welke in het eerste ontwerp werd uitgedrukt in de woorden „alsmede tot het aanbrengen van eenige technische verbeteringen". Verschillende der voorgestelde wijzigingen staan nl. volstrekt niet in verband met wijzigingen, noodig geworden door de aan te brengen bezuiniging. Dit bezwaar zou niet bestaan, zoo in de considerans ware gesteld: „en het tevens wenschelijk is", enz.

Andere leden konden het hier geopperde bezwaar niet beamen. Zij toch waren van oordeel, dat de considerans den inhoud van de wet wel degelijk dekt, daar zij duidelijk zegt, dat, nu wijziging der Lager-onderwijswet 1920 noodig is ter wille van bezuiniging, het wenschelijk is van die wijziging tevens gebruik te maken om eenige technische verbeteringen in de wet aan te brengen.

ARTIKELEN.

Artikel VII.

Artikel 13. Gevraagd werd, of de nieuwe bepaling terugwerkende kracht zal hebben. M. a. w. zal een gemeentebestuur, dat reeds eene vergoeding of tegemoetkoming in de kosten tot vervoer naar eene school verleent, die kunnen intrekken, zoodat de leerlingen die school niet langer zullen kunnen blijven bezoeken?

Artikel IX.

Artikel 22. Sommige leden waren beducht, dat het nieuwe eerste lid van dit artikel vermeerdering van jaarlijkschen administratieven omslag ten gevolge zoude hebben, hetgeen in strijd met het aan deze wetsherziening ten grondslag liggende motief van bezuiniging zoude zijn. Kan de Minister, zoo vroegen zij, de noodige geruststelling ten deze geven?

Opgemerkt werd voorts, dat Gedeputeerde Staten krachtens dit artikel vermindering van het aantal openbare scholen zullen kunnen bevelen. Het aantal leerlingen van de overige openbare scholen zal daardoor mogelijk worden opgedreven. Hiertegenover staat, dat bijzondere scholen zelfs vrij zijn om kleinere klassen te vormen dan waarop bij den bouw der school is gerekend. Ook zullen zij gymnastieklokalen, die niet voortdurend worden gebruikt, ledig kunnen laten staan of ten eigen bate verhuren. Het bijzonder onderwijs heeft dus hier een bedenkelijken voorsprong op het openbaar onderwijs. Daarenboven werd het onjuist geacht, dat de gemeente niet de beschikking heeft over eventueel ledigstaande lokalen.

Artikel XVII.

Artikel 56. Opgemerkt werd, dat in dit artikel geen bepaling is opgenomen, dat niet meer onderwijzers worden vergoed dan één voor elke klasse.

Ditzelfde geldt ook bij de toepassing van art. 100, waar bepaald is, dat de gemeente ook aan bijzondere scholen naar gelang van het aantal leerlingen surnumeraire onderwijzers moet vergoeden. Indien bijv. de eenige gemeentelijke school 70 leerlingen telt, verdeeld over 7 leerjaren, en daar een tweede onderwijzer wordt aangesteld (hoofd + 2 onderwijzers), dan zal daarvan het gevolg zijn, dat ook groote bijzondere scholen per 23 leerlingen een onderwijzer kunnen aanstellen.

Artikel XXIV.

Artikel 69. Een verschil werd opgemerkt tusschen de eischen voor goedkeuring van bestekken voor gemeentelijke en van die voor bijzondere scholen. Bij den bouw van gemeentelijke scholen is de goedkeuring van den Minister vereischt, maar bij dien van bijzondere scholen slechts de goedkeuring van den inspecteur, en alleen wanneer deze bezwaar maakt, kan de beslissing van den Minister worden ingeroepen.

Naar aanleiding hiervan werd van andere zijde aangevoerd, dat de wet, zeer terecht, de goedkeuring van bestekken voor bijzondere scholen buiten de persoonlijke beslissing van den Minister wenscht te houden. In de practijk zal de beoordeeling der plannen hoofdzakelijk berusten bij den inspecteur, die bij den bouw van gemeentelijke scholen trouwens ook door den Minister wordt gehoord.

Artikel XXV.

Artikel 70. In het bestaande artikel zijn op het buitengewoon onderwijs o. a. van toepassing de artikelen 35 tot en met 53. Dit zal nu worden „35 tot en met 45, 51 tot en met 53". Uitgelicht worden dus de artikelen 46—50, waarin het pensioen voor de onderwijzers wordt vastgelegd, d. i. voor de onderwijzers vallende onder Titel II. Gaarne zou men worden ingelicht, om welke reden dit wordt voorgesteld. Zijn, zoo vroeg men, zulke onderwijzers dan niet meer pensioengerechtigd? Zoo dit inderdaad het geval mocht zijn, meende men, dat hierdoor het openbaar buitengewoon lager onderwijs bijzonder zal worden getroffen, aangezien daardoor nagenoeg onmogelijk wordt gemaakt, dat gegadigden voor het geven van dit onderwijs zich zullen aanbieden.

Men wenschte ook zekerheid, of onderwijzers bij het bijzonder buitengewoon lager onderwijs al dan niet onder de pensioensbepalingen vallen.

Artikel XXVII.

Artikel 72. Gevraagd werd, of de in dit artikel opgenomen woorden: „of nieuwe schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen", uitsluitend zien op het aanschaffen in geval van nieuwbouw, of van uitbreiding of verandering van een bestaand gebouw en derhalve niet op het geval van aanschaffing van nieuwe meubelen of leer- en hulpmiddelen in de plaats van oude wegens slijtage, of wegens wijziging van inzicht omtrent het onderwijs, bijv. aanschaffing van een verbeterd soort schoolbanken, leerboeken enz. naar een nieuw systeem.

Ook wenschte men te weten, of het met de letter der wet is overeen te brengen, dat gelden worden gegeven ingeval slechts ééne nieuwe bank, ééne landkaart of iets dergelijks wordt aangeschaft, en of dit ook mogelijk zal zijn voor eene school, die onder de nieuwe wet tot stand is gekomen.

Artikel XXVIII.

Artikel 73. In het bestaande artikel staat in artikel 73, 1*a*. „waar het geldt eene gemeente" enz. Dit zal worden: „in eene gemeente". Is nu de bedoeling: in eene gemeente, waar de school wordt gebouwd, of in eene gemeente waar de kinderen wonen? Wordt in eene gemeente van 100 000 ingezetenen eene school gewenscht voor slechts 40 leerlingen, dan is de oprichting uitgesloten, doch indien aan die gemeente eene andere grenst van minder dan 25 000 ingezetenen, zoo zou men de school slechts even over de grens behoeven te bouwen, en dan zou de gemeente, waar de kinderen *niet* wonen, voor de oprichting moeten zorgen.

Men wenschte er bij den Minister op aan te dringen bij de in te dienen novelle dit artikel te dezen opzichte te verduidelijken.

Artikel XXXV.

Artikel 86, 4de lid. Welke beteekenis, zoo werd gevraagd, wordt hier gegeven aan „wonen"? Men wees er op, dat dit nieuwe 4de lid niet duidelijk is; immers daarin wordt gesproken van „zijn gevestigd", „woonachtig zijn" en „wonen". Wordt hier nu de *wettelijke* of *werkelijke* woonplaats bedoeld?

Artikel XXXVI.

Artikel 89. Het vervallen van alinea 10 achtte men eene groote verbetering. Men zou intusschen gaarne vernemen, of de gemeente ook het hoogere schoolgeld, dat een schoolbestuur zal eischen, zal innen en zonder korting aan het schoolbestuur zal afdragen.

Artikel XXXVII.

Artikel 90. In het bestaande artikel luidt het slot van den tweeden volzin van het eerste lid: „waarvan aan beide soorten van scholen ten hoogste twee uren in het vak, vermeld in artikel 2 onder *k*". Het voorgestelde artikel spreekt niet meer van soorten van scholen, doch van „beide aantallen" uren, terwijl genoemd worden drie aantallen: nl. 22 voor gewoon lager onderwijs, 14 voor het eerste leerjaar en 10 voor het tweede en de hoogere leerjaren van eene U. L. O.-school. Bedoeld zal zeker zijn, dat de 2 uren voor vak *k* gelden voor beide soorten van scholen, maar naar de letter kan het ook slaan op de beide soorten van leerjaren van eene U. L. O. school.

Men achtte het gewenscht, dat dit artikel op dit punt wordt verduidelijkt, en meende, dat dit bij de aangekondigde novelle zoude kunnen geschieden.

Artikel XLV.

Artikel 101, 7de lid. Gevraagd werd, of de oninvorderbaarverklaring, waarvan hier wordt gesproken, door de schoolbesturen kan geschieden, en of hier nu geen verschil is met het nieuwe 9de lid van artikel 89 (zie artikel XXXVI), waar het schoolbestuur, als het zelf de schoolgelden int, aansprakelijk wordt gesteld voor het geheel. Deze laatste redactie achtte men eene groote verbetering, waar vroeger het schoolbestuur aansprakelijk bleef, ook als de gemeente de schoolgelden inde.

Artikel 101, laatste lid. Naar aanleiding van deze nieuwe bepaling werd gevraagd of, indien de gemeente aan de U. L. O.-scholen onderwijzers in teekenen heeft aangesteld, bijzondere scholen dan aanspraak kunnen maken op vergoeding voor gewoon lager onderwijs. En wanneer de gemeente gymnastiekonderwijzers heeft aangesteld, kan dan een bijzonderschoolbestuur onderwijzeressen in handwerken of zingen, of in eenig ander vak aanstellen en zal haar salaris dan gelijk zijn aan dat van gymnastiekonderwijzers? Ook vroeg men verder, of de bijzondere schoolbesturen dan vrij zijn in het aantal uren en in het vormen van kleine klassen.

Eenige leden meenden, dat het toch zeker niet de bedoeling van de Tweede Kamer is geweest om een onbegrensd aantal vakonderwijzers aan de bijzondere scholen door de gemeente te doen betalen. Dit zou evenwel uit dit nieuwe laatste lid van art. 101 kunnen worden gelezen. Eene verduidelijking kwam hun daarom noodzakelijk voor.

Artikel XLVI.

Artikel 102. Vallen, zoo werd gevraagd, onder de bijdrage in de kosten van het bijzonder vervolgonderwijs, door de gemeente toe te kennen, ook salarissen aan onderwijzers bij dat onderwijs, of is het aan gemeentebesturen en schoolbesturen verboden voor het geven van vervolgonderwijs salarissen toe te kennen? Men meende althans, dat toekenning van zoodanige salarissen in strijd zoude zijn met het bepaalde in den tweeden volzin van het vijfde lid van artikel 89.

Ook werd de meening uitgesproken, dat door de redactie van dit artikel en van artikel 21, 2de, 3de en 5de lid, het mogelijk zoude zijn, dat de bijzondere schoolbesturen met gemeentegeld tweemaal zooveel belooning aan hunne onder-

wijzers kunnen geven dan de gemeente, zonder dat de gemeente daarop aanmerking kan maken. Ook eventueel hooger schoolgeld kan, naar men meende, aan de onderwijzers ten goede komen. Immers, indien de gemeente 300 uren per jaar geeft, moet zij aan die schoolbesturen, welke slechts 150 uren per jaar geven, toch het per leerling berekende bedrag uitkeeren.

Artikel LVI.

Artikel 205, 10de lid. Wanneer een gedeelte van een gebouw en terrein, als in dit artikel bedoeld, niet meer voor de school wordt gebruikt, wordt de in dit artikel bedoelde geschatte waarde verminderd met de geschatte waarde van de niet meer gebruikte lokalen.

In dit geval is het, zoo werd betoogd, billijk, dat het bestuur over de ontruimde lokalen de beschikking krijgt om er zijn naai- of bewaarschool in te vestigen, zonder dat de school daardoor „ingebouwde" school wordt, waarvoor minder rente over de geschatte waarde wordt vergoed. Immers die ontruimde lokalen dienen dan toch voor onderwijsdoeleinden, want bewaarschoolonderwijs is ook onderwijs, zooals bijv. duidelijk blijkt doordat de inspectrices van bewaarscholen schoolopzieners zijn geheeten. Door het feit, dat er bewaarschoolonderwijs wordt gegeven, dient zoodanig schoolgebouw dus niet te worden beschouwd als eene school „niet uitsluitend tot het geven van onderwijs bestemd."

Artikel LXIV.

§ 1. De opmerking werd gemaakt, dat het beter ware geweest, zoo deze paragraaf 22 December jl., toen vaststond, dat dit wetsontwerp niet meer vóór 1 Januari 1923 in het *Staatsblad* zou kunnen komen, was gewijzigd in: „Deze wet wordt geacht in werking te zijn getreden 1 Januari 1923." Men vroeg thans, of uit het geven van terugwerkende kracht aan deze wet geen moeilijkheden kunnen ontstaan.

§ 2. Betreurd werd, dat de opmerking van mr. RUTGERS in de Tweede Kamer (zie *Handelingen*, bladz. 1255) bij den Minister geen weerklank heeft gevonden en deze paragraaf ongewijzigd is gebleven. Dat het door mr. RUTGERS geopperde bezwaar verre van denkbeeldig was, bleek twee dagen later, toen de Minister aankondigde eene novelle te zullen indienen om daarin te voorzien.

Van andere zijde werd aangedrongen bij de in te dienen novelle rekening te willen houden met de moeilijkheden, waarin verschillende gemeenten zich bevinden, en die niet te zeer te vergrooten.

§ 5. Gevraagd werd, of hier niet ook art. 83, 5de lid, had moeten zijn opgenomen.

In verband met de §§ 7 en 8 werd voorts gevraagd, of ook art. 201 der wet niet had moeten vervallen.

Naar aanleiding van het bepaalde bij § 10, dat de bij het in werking treden dezer wet bestaande schoolgeldregelingen blijven gelden, totdat zij vervangen zijn door nieuwe, opgemaakt in overeenstemming met de gewijzigde artt. 62 en 66 der Lager-onderwijswet 1920, werd opgemerkt, dat er U.L.O.- en M.U.L.O.-scholen zijn, die ééne schoolgeldregeling hebben voor alle klassen, doch ook scholen, die eene afzonderlijke schoolgeldregeling hebben voor het 1ste tot en met het 6de leerjaar en daarnaast eene schoolgeldregeling voor het 7de tot en met het 9de leerjaar. Als men daarin nu maar geen wijziging brengt, kunnen die dan, zoo werd gevraagd, te allen tijde blijven gelden?

De meening werd uitgesproken, dat in dit artikel ook voorziening had moeten zijn getroffen (op de wijze van § 5) voor scholen, die na 1 Januari 1921 zijn geopend, en b.v. tengevolge van brand een nieuw gebouw moeten aanvragen, terwijl zij wèl voldeden aan het thans geldende art. 73, doch niet aan het nu voorgestelde.

Aldus vastgesteld den 29sten Januari 1923.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
DE VRIES.
STEGER.
FRANSSEN.

NOTA.

Bij de beraadslaging in de Tweede Kamer, tijdens de behandeling van de wijziging der Lager-onderwijswet 1920, zeide de heer GERHARD op 20 December 1922 *(Handelingen* blz. 1234): „De toepassing van art. 100 is in de practijk gebleken absoluut onmogelijk te zijn, en dientengevolge heeft men aan het Departement na velerlei pogingen een interpretatie gevonden, die — hetzij zonder eenige bijgedachte gezegd — van willekeur niet is vrij te pleiten. Ik mag zeggen, dat die toepassing van art. 100 illegaal, maar verstandig is, twee woorden, die wel vaker synoniem gebleken zijn. Waar komt het op aan? In artikel 100 staat het woord „even zooveel", wat werkelijk niet anders vertaald kan worden dan met de woorden: „een gelijk aantal". Dat levert in de practijk, met de zeer onderscheiden grootte van scholen, feitelijk onoverkomelijke bezwaren op, die gedwongen hebben tot een bijzondere interpretatie. Nu is de strekking van ons amendement geen andere dan om de interpretatie, die thans gebruikelijk is, ook wettelijk te maken. Een andere strekking heeft ons amendement niet. Ik zie tot mijn groot genoegen, dat de Minister toestemmend knikt."

Dit bevestigde de Minister even later (blz. 1235) met zooveel woorden.

De practijk van het Departement *illegaal.*

Deze erkentenis kan nu strekken om het antwoord van den Minister op mijn vragen betreffende de toepassing van art. 59*decies* der wet van 14 Juli 1919 *(Stbl.* n°. 493), waarmede art. 100 der Lager-onderwijswet 1920 overeenkomt, op de rechte waarde te doen schatten (zie vel 40 en vel 43 van het *Aanhangsel* tot het Verslag van de *Handelingen* der Eerste Kamer 1920—1921).

Waar nu het bestaande art. 100 consequent atomistisch is, nl. één bijzondere school met één openbare school vergelijkt, daar is het nu voorgestelde art. 100 niet meer consequent. Tegenover het openbaar lager onderwijs in zijn geheel in een gemeente wordt niet gesteld het bijzonder onderwijs in zijn geheel in die zelfde gemeente, maar een enkele afzonderlijke bijzondere school. Het (zeker wel niet bedoelde) systeem van „verdeel en heersch". Dit nu *moet* een *onjuisten* maatstaf geven, en *ten nadeele* van het bijzonder onderwijs strekken. Bij het openbaar onderwijs corrigeert het nemen van het gemiddelde wat aan eenige afzonderlijke school te veel of te weinig zou zijn. Maar door niet „het bijzonder onderwijs" in zijn geheel te nemen, maar een enkele afzonderlijke school met het gemiddelde van het openbaar onderwijs te vergelijken, is de correctie onmogelijk.

De resultaten mogen uit het volgende blijken.

In een gemeente waren op een zeker oogenblik 10 openbare lagere scholen met 3 004 leerlingen en 99 onderwijzers. Zulks gaf dus een gemiddelde van 30,34 leerlingen per onderwijzer.

Nu waren aan school A 173 leerlingen met 8 onderwijzers. Stond daartegenover een bijzondere school van *precies gelijke conditie*, zoo zouden daar $\frac{173}{30,34} = 5,70$ onderwijzers toelaatbaar zijn. Voor 3 onderwijzers zou dus geen vergoeding te geven zijn.

Aan een andere openbare school B waren 349 leerlingen met 13 onderwijzers. Stond daartegenover een bijzondere school weer van *precies gelijke conditie*, zoo zouden daarvoor $\frac{349}{30,34}$ = 11,50 onderwijzers berekend worden en dus eveneens weer 2 onderwijzers niet vergoed blijven.

En eindelijk waren aan een derde openbare school 146 leerlingen met 6 onderwijzers. Stond daartegenover een bijzondere school, eveneens weer van *precies gelijke conditie*, zoo zouden daarvoor $\frac{146}{30,34}$ = 4,81 onderwijzers berekend worden en dus ook weer 1 onderwijzer niet vergoed worden.

Indien nu tegenover de andere openbare scholen evenveel bijzondere, ook van geheel dezelfde conditie, stonden, zoude dus voor 5 bijzondere onderwijzers geen vergoeding gegeven worden, ofschoon de scholen in *allen deele* overeenkwamen met openbare scholen. Hieruit blijkt hoe onjuist het is tegenover het collectieve het atomistische te stellen.

En nu zegge men niet, dat de bijzondere scholen verschillend van richting zijn, en het dus niet goed doenlijk zou zijn met iedere richting afzonderlijk te rekenen. Want in die zelfde gemeente waren twee R.-K. scholen, de eene met 166 leerlingen en 6 onderwijzers en de andere met 244 leerlingen en 7 onderwijzers. Voor de eerste vergoedde het Rijk 5 onderwijzers, voor de tweede 6.

Volgens de nu voorgestelde regeling zou voor de eerste school de berekening zijn $\frac{166}{30,34}$ = 5,47 onderwijzers en voor de andere $\frac{244}{30,34}$ = 8,04 onderwijzers. De eerste school zou dus geen onderwijzer vergoed krijgen, terwijl de tweede school zelfs twee onderwijzers vergoed had kunnen krijgen, indien er niet 7, maar 8 leerkrachten geweest waren.

Had men ook hier, waar het gemiddelde van 2 bijzondere scholen van gelijke richting te nemen mogelijk was, zulks metterdaad gedaan, zoo zouden voor die 2 bijzondere R.-K. scholen $\frac{166 + 244 = 410}{30,34}$ of 13,51 leerkrachten vergoed kunnen zijn, en dus de ééne onderwijzer aan de eerste school ook voor vergoeding in aanmerking gekomen zijn. Het systeem, nu aangenomen, *deugt* dus *niet*. En geeft het bestaande artikel moeilijkheden in de *practijk*, het nu voorgestelde is *principieel* verkeerd en kan in de practijk tot onrecht voeren.

FRANSSEN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau. (289)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De Regeering vereenigt zich met de zienswijze der leden, die meenden, dat, nu eenmaal allerwegen moet worden bezuinigd, de voorgestelde maatregel niet mag worden afgewezen.

De juistheid dezer zienswijze wordt niet aangetast door het betoog der leden, die verklaarden, de strekking van het wetsontwerp niet te kunnen bewonderen.

Reeds aanstonds zij opgemerkt, dat het in casu niet de vraag is, of het voorstel bewondering kan wekken, maar wel deze, of de overtuiging, waarin ook de laatstbedoelde leden konden deelen, dat het Rijk de grootst mogelijke zuinigheid moet betrachten, zoowel in groote als in kleine zaken, niet onvermijdelijk tot de aanvaarding van het voorstel moet nopen. Deze vraag beantwoordt de Regeering bevestigend. Aan nagenoeg elk bezuinigingsvoorstel zijn in mindere of meerdere mate bezwaren verbonden.

De bezwaren zijn overigens ditmaal niet van zeer groote beteekenis. De waarde der onderscheiding acht de Regeering niet zoozeer gelegen in het bezit van de daaraan verbonden versierselen dan wel in de benoeming zelf. Dat tal van personen, die zich de weelde-uitgaven, verbonden aan het koopen van de versierselen, bezwaarlijk kunnen getroosten, op kosten zullen worden gejaagd, kan niet worden toegegeven. Ieder is vrij in zijne beslissing, of hij zich die uitgaven getroosten wil. Het in het Voorloopig Verslag gebezigde argument zou — en dan op juisteren grond — tegen elke belasting op weelde-uitgaven kunnen aangevoerd worden.

Zooals de ondergeteekende reeds in de Nota naar aanleiding van het Verslag der Tweede Kamer deed opmerken, behoeft, in verband met de tot dusver verkregen ervaring, geen vrees gekoesterd te worden voor misbruik van het dragen van ordeteekenen zonder daartoo gerechtigd te zijn.

De vraag, of bij eventueele bevordering tot hoogeren rang zij, die de aan dien rang verbonden versierselen wenschen te bezitten, deze zullen moeten aankoopen, luidt bevestigend. Intusschen worde niet voorbijgezien, dat, waar de versierselen bij overlijden van den gedecoreerde in het bezit zijner erfgenamen zullen blijven, te verwachten is, dat in vele gevallen de versierselen voor een goring bedrag door aankoop zullen verkregen kunnen worden.

Voor aankoop en herstelling van decoratiën is onder artikel 40 van hoofdstuk II voor 1923 een bedrag van f 6800 uitgetrokken. Waar de nieuwe gedragslijn niet zal gevolgd worden ten aanzien van de Militaire Willemsorde en van medailles, zal dit bedrag niet geheel bespaard worden. Intusschen zij er op gewezen, dat naast deze besparing het voorstel vooral beoogt eene belangrijke uitzetting van den zooeven bedoelden post tegen te gaan. Zoodanige uitzetting zou onvermijdelijk zijn, tenzij tot eene zeer sterke vermindering van het aantal onderscheidingen werd besloten.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,

CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 24 Januari 1923.

VAN DER HOEVEN.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
VERKOUTEREN.
HAAZEVOET.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

13de VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 13 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 8.30 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Koninklijke besluiten; 3°. boek- en drukwerken; 4°. Regeeringsmissives; 5°. verzoekschriften; 6°. ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 37 leden, te weten:

de heeren Franssen, Idenburg, Haffmans, de Vos van Steenwijk, van Lanschot, Diepenhorst, Anema, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Basten Batenburg, W. Fransen, Haazevoet, de Gijselaar, Gilissen, Slingenberg, Smeenge, Wibaut, Westerdijk, van der Hoeven, Dobbelmann, Smits, Steger, S. de Vries, de Vlugt, Croles, Sytsma, Douwes, de Veer, Slotemaker de Bruine, Blomjous, Heerkens Thijssen, van Wassenaer van Catwijck, d'Aumale van Hardenbroek, van Embden, van der Maesen de Sombreff, van der Lande en Schönfeld.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Verheijen, ook volgende dagen, om redenen van gezondheid; van de heeren de Waal Malefijt, Beelaerts van Blokland, Verkouteren en Janssen, van den heer van den Berg, deze bijeenkomst, wegens gezondheidsredenen; van den heer van der Does de Willebois, deze week, wegens treurige familieomstandigheden; van den heer L. de Vries, deze week, wegens ongesteldheid; van den heer Arntz, deze week, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. twee Koninklijke besluiten, als:

een van 30 December 1922 n°. 62, houdende wijziging van art. 4 van het Koninklijk besluit van 16 April 1908 n°. 79, zooals dit sedert is gewijzigd;

een van 18 Januari 1923 n°. 46, houdende benoeming van plaatsvervangende leden van den Pensioenraad.

Deze besluiten worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende boek- en drukwerken:

Verslag van de Ombilinmijnen over 1920;

Verzameling-Mensing in het Scheepvaartmuseum te Amsterdam: I. Bibliotheek (Eerste Gedeelte), door A. W. M. Mensing (v. d. S.);

F. Perdok Hzn. De nadeelige gevolgen van Huwelijks- en Kinderbijslagen;

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië, 1919. Verhandelingen. Eerste Gedeelte met Atlas; 1920. Algemeen Gedeelte;

(Voorzitter.)

Statistiek van den Handel en de In- en Uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië 1921, Deel II *b* (Buitenbezittingen);

„Onze onjuiste kiesdeeler", door Br. Alexander, met een voorwoord van mr. Bomans;

Vierde Internationale Arbeidsconferentie, gehouden te Genève 18 October—3 November 1922;

Beknopt Verslag van den secretaris der Nederlandsche Afvaardiging;

Dr. Th. Meinema, „Over Gezinsverpleging van Geesteszieken";

Centraal Bureau voor de Statistiek. Spaar- en leenbanken over het jaar 1920—1921;

Als voren. Volkstelling 31 December 1920. Kerkelijke Gezindte;

Dr. Gisb. Brom en prof. dr. A. H. L. Hensen. Romeinsche bronnen van den Kerkelijk-Staatkundigen toestand der Nederlanden in de 16de eeuw (Rijks Geschiedkundige Publicatiën);

Verslag van den Rechter-Commissaris in de zaken der Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente;

Internationale Vereinigung für Gesetzlichen Arbeiterschütz. „Die Zukunft der Arbeit". Band I, Heft I;

Third International Free Trade Congress. Amsterdam 13—16 September 1921;

Verslag der Staatsspoor- en Tramwegen in Nederlandsch-Indië. 1920. Deel II;

Verslag omtrent den Post-, Telegraaf- en Telefoondienst in Nederlandsch-Indië over 1921;

Jaarverslag van den Topografischen Dienst in Nederlandsch-Indië over 1921;

E. Zuidema. „Trekkingskansen van de Rotterdamsche Premie-leeningen en Nederlandsche Staatsloterij";

Dr. D. van Embden. „Staatsbedrijf en Konkurrentie". (v. d. S.);

Centraal Bureau voor de Statistiek. Belastingdruk 1922—1923;

„Mijnwezen" Mijnbouwkundig Maandblad voor Nederland en Koloniën. 1ste jaargang, n°. 1;

Jaarverslag van de winning, het vervoer en den verkoop van Banka-Tin 1919;

Regesten van het archief der Bisschoppen van Utrecht (722—1528). Indices door Mej. N. I. van Soest;

Nederlandsche Vereeniging van Locaalspoorwegen en Tramwegen. Nota omtrent reorganisatie der intercommunale tramwegen in Nederland;

Annual Report of the President of the Java Bank for the year 1921—1922.

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

4°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, ten geleide van het verslag der Commissie van Toezicht op de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten over 1921;

twee, van het Departement van Financiën, houdende mededeeling van de inzending aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, van:

de rekening van het fonds van de Consignatiekas over 1921;

het door de Commissie voor het Muntwezen opgemaakt verslag over haar werkzaamheden over 1922.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen; de bijlagen zullen worden geplaatst in de boekerij of in het archief der Kamer;

(Voorzitter.)

5°. de volgende verzoekschriften:

een, van C. J. van Tussenbroek, architect, te Rotterdam, ten vervolge op vroeger gedane verzoeken aan deze Kamer, betreffende onteigening van een deel zijner eigendommen door de gemeente Rotterdam;

twee, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging van de Jachtwet, als

een, van het bestuur van de Kooikersvereeniging van Overijsel, te Wanneperveen, en

een, van G. Verhoef, secretaris der Landbouwvereeniging „Ermelo", te Ermelo;

een, van den raad der gemeente Doorwerth, betreffende het ontwerp van wet tot vereeniging der gemeenten Renkum en Doorwerth;

een, van het hoofdbestuur van „Ons Belang", vereeniging van onderofficieren enz., behoorende tot de Nederlandsche landmacht, in zake de vermindering van de wedden der onderofficieren met 5 pct., ingaande 1 Juli 1922, en betreffende de wijze van afvloeiing van de overcompleet komende onderofficieren.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de Commissie voor de verzoekschriften;

6°. van de Tweede Kamer der Staten-Generaal de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het dienstjaar 1922 (263);

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1923 (296);

Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1923 (1);

Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1923 (3);

Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (279);

Afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen (264);

Wijziging der Ongevallenwet 1921 (259).

Deze ontwerpen van wet worden gezonden aan de afdeelingen.

De Voorzitter: Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat de Centrale afdeeling heeft besloten, dat morgen om 11 uur in de afdeelingen zullen worden onderzocht de verschillende ingekomen ontwerpen van wet.

Verder heb ik de eer mede te deelen, dat morgenmiddag om 2 uur een begin zal worden gemaakt met de behandeling van het ontwerp tot Wijziging van de Lager-onderwijswet 1920 (201) en dat na afhandeling daarvan in behandeling zullen worden genomen de ontwerpen van wet Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging (19) en Wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau en de ontwerpen van wet, welke in staat van wijzen mochten zijn.

De vergadering wordt gesloten.

NOTA van verbetering in het Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging. (19)

De woorden „en dus tenzij de belangen en aanspraken van hen, die ook deel uitmaakten van het gezin van den erflater zich daartegen verzetten", voorkomende in den tweeden zin van de voorlaatste alinea van par. 1, worden gelezen:

„en dus voor zoover de belangen en aanspraken van hen, die ook deel uitmaakten van het gezin van den erflater zich daartegen niet verzetten".

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920. (201)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

§ 1. **Algemeene beschouwingen.**

Gaarne betuigt ondergeteekende zijn dank voor de woorden van waardeering, die door vele leden ten aanzien van zijn werk werden geuit.

Het doet hem leed het niet eens te kunnen zijn met die andere leden, welke zich er in afkeurenden zin over uitspraken, dat er eene gedachtenwisseling tusschen enkele tot de rechterzijde behoorende leden der Tweede Kamer en hem tijdens de behandeling van dit ontwerp hierover heeft plaats gehad. Hij is namelijk van oordeel, dat het niet alleen zijn plicht is toegankelijk te zijn voor samenspreking over zaken, die zijn departement betreffen, met leden der Staten-Generaal, die zulks wenschen, onverschillig tot welke staatkundige partij zij behooren, maar dat zulk eene samenspreking ook bevordelijk kan zijn voor eene veelzijdige en onpartijdige behandeling van zaken. Alleen moet het initiatief daartoe niet van hem uitgaan, hetgeen dan ook in het gewraakte geval niet geschiedde, en mogen over en weer geen bindende afspraken worden gemaakt.

Niet weinig verwonderd is ondergeteekende over de teleurstelling van vele leden, dat thans geen wetsvoorstel werd ingediend tot principiëele herziening der Lager-onderwijswet. Want ten eerste was er door hem geen enkele aanwijzing in die richting gedaan, en ten andere kon hij daartoe niet overgaan, omdat hem op dit oogenblik geen stelsel bekend is, dat in de plaats zou kunnen treden van dat, hetwelk aan de wet van 1920 ten grondslag ligt. Ook de opmerking, dat het „Gewijzigd Unie-Rapport" als leidraad voor eene principiëele wijziging zou kunnen worden genomen, brengt hem niet verder, omdat de schetsmatige denkbeelden, daarin ontwikkeld, tot heden niet in bijzonderheden zijn uitgewerkt, en hunne uitvoerbaarheid niet is gebleken. Daarbij komt, dat het niet in de lijn der pacificatie zou liggen, wanneer ondergeteekende, zonder voorafgaand overleg met verschillende staatkundige groepen, de denkbeelden van eene enkele tot leidraad van eene principiëele wijziging koos. In verband met een en ander heeft ondergeteekende zich dan ook in de Tweede Kamer op het standpunt geplaatst, dat zij, die de wet principiëel willen zien gewijzigd, moeten beginnen hunne denkbeelden nader in wettelijken vorm uit te werken en aan de practijk te toetsen. Eerst dan zal het oogenblik gekomen zijn voor de mogelijke benoeming eener commissie met de opdracht te overwegen of, met behoud van de pacificatie op het gebied van het lager onderwijs, een principiëel ander stelsel aan de Lager-onderwijswet ten grondslag kan gelegd worden. Zoover zijn wij echter op dit oogenblik nog niet.

Wèl meent ondergeteekende echter te mogen opmerken, dat tot motiveering van de stelling, dat de Lager-onderwijswet eene fout is geweest, gronden worden aangevoerd, die niet overtuigend zijn. Zóó heeft de dusgenaamde te hooge opvoering der onderwijzerssalarissen, vooral ten plattenlande, niets te maken met de Lager-onderwijswet. Zóó heeft de concentratie van het schooltoezicht juist de omslachtigheid verhinderd en mag niet worden vergeten, dat de meerdere duurte daarvan haar oorzaak vindt in het algemeen afgekeurde stelsel van onbezoldigde schoolopzieners. Zóó heeft de klacht over de te hooge exameneischen thans alleen theoretische beteekenis, omdat de daarmede samenhangende verbeterde opleiding nog niet is ingevoerd. Ook is de stelling, dat de schoolstrijd van de Staten-Generaal naar de gemeenteraden is overgebracht, in hare algemeenheid onjuist. Want tegenover het groot aantal gemeenten, waar in gemeen overleg van gemeente- en schoolbesturen de pacificatie behoorlijk en zonder moeite werd doorgevoerd, zijn de onderwijsconflicten in de gemeenteraden uitzonderingen. Eindelijk kan ondergeteekende niet toegeven, dat aan het bijzonder onderwijs, in tegenstelling met vroeger, zulke knellende banden zijn aangelegd, dat de vrijheid grootendeels zou zijn ingeboet. Indien dit werkelijk het geval ware, zouden ongetwijfeld niet alle partijen der rechterzijde zoowel in de Tweede als in de Eerste Kamer voor deze wet hebben gestemd.

Wanneer men doordrongen is van de noodzakelijkheid van bezuiniging op elk gebied — de opvatting, welke blijkens het Voorloopig Verslag het algemeene gevoelen der leden weergeeft — is er naar het den ondergeteekende voorkomt geen reden, hem er een verwijt van te maken — zooals verschillende leden doen — dat hij de bezuiniging op het onderwijs niet tot later heeft verschoven. Ook hij is overtuigd van de onvermijdelijkheid van bezuiniging op *elk* gebied, maar is er tevens van doordrongen, dat men alleen met het overwegen van plannen tot besparing deze laatste niet bereikt. Uitstel van het verwezenlijken van die plannen vergroot het deficit.

Evenmin kan hij zich dan ook vereenigen met de stelling van eenige leden, dat de Regeering eerst dan aan besnoeiing der uitgaven voor volksontwikkeling had mogen denken, nadat het verkrijgen eener sluitende begrooting mislukt zou zijn in weerwil van bezuiniging op andere takken van dienst. Niet alleen verwerpt de ondergeteekende deze stelling in haar algemeenheid, maar hij is ook niet overtuigd van de juistheid der daaraan vastgeknoopte meening, dat de uit het wetsontwerp voortvloeiende bezuinigingen verlaging van het peil van het onderwijs ten gevolge zullen hebben.

Het is waar, dat dit ontwerp een en ander terugneemt van wat de wet van 1920 gaf, doch het is niet vrij van overdrijving wanneer men beweert, dat daardoor het onderwijspeil zal dalen en daardoor de volksontwikkeling zal worden geschaad.

Om dezelfde reden kan naar het den ondergeteekende voorkomt niet staande gehouden worden, dat het ontwerp tegen de bedoeling der pacificatie indruischt. Als eenig motief voor die bewering wordt in het Voorloopig Verslag aangevoerd, dat *vooraf* op ander gebied had moeten worden bezuinigd. De kracht van dit argument ontgaat den ondergeteekende omdat, zooals hij reeds opmerkte, de Regeering voor de onvermijdelijke noodzakelijkheid staat op *alle* takken van dienst te bezuinigen, en zij niet verantwoord zou zijn, wanneer zij met het doorzetten op eenig onderdeel draalde, terwijl de plannen uitgewerkt zijn.

Volkomen juist is dan ook de in het Voorloopig Verslag opgenomen tegenspraak van bovenbedoeld verwijt en de daarbij gegeven voor de hand liggende verklaring van de indiening van het ontwerp.

Dat er in niet geringe mate overdrijving schuilt in de voornaamste grief tegen het ontwerp, de opvoering van het aantal leerlinge

per onderwijzer, is in het Voorloopig Verslag zelf reeds aangetoond. Men spreekt van opvoering van het maximum-aantal kinderen per klasse tot 55, maar verzwijgt, dat bijv., om een der ongunstigste gevallen te nemen, voor eene school van 589 leerlingen 12 leerkrachten door het Rijk zullen worden vergoed, zoodat bij afwezigheid van boventallige onderwijzers het gemiddeld aantal leerlingen per leerkracht 49 zal zijn. Maar ook bij eene school van 535 leerlingen stelt het Rijk 12 leerkrachten beschikbaar, zoodat het gemiddelde dan op 45 komt.

In hoever de beoogde bezuiniging in de practijk zal worden bereikt, zal de tijd moeten leeren. De gemeente- en schoolbesturen hebben de vrijheid behouden boventallige onderwijzers aan te stellen. De gevolgen van verkleining der klassen zullen door die besturen worden gedragen. Dat deze financieele last in sommige gevallen zal voortvloeien uit de geringe grootte der in de latere jaren gebouwde schoollokalen is niet te ontkennen. Doch het zal meermalen blijken, dat het zonder bezwaar mogelijk is in een lokaal meer leerlingen te plaatsen dan waarvoor het oorspronkelijk was bestemd. Eene wettelijke verplichting om het aantal leerlingen per klasse tot bij de 40 op te voeren zou echter, zonder het toelaten van wellicht vele uitzonderingen, niet mogelijk zijn geweest.

Dat de nadeelen van den bezuinigingsmaatregel om het aantal leerlingen per leerkracht te vergrooten zich sterker zullen doen gevoelen bij ziekte of ontstentenis van een onderwijzer, moet worden erkend. Daarbij dient echter niet over het hoofd te worden gezien, dat in dergelijke gevallen het Rijk de weddo van den plaatsvervanger vergoedt.

De meening als zoude deze wet uit een oogpunt van bezuiniging niet veel beteekenen, eischt sterker bewijs dan de enkele bewering dat zij „hoogstens tot besparing in de toekomst kan leiden". Groote bezuiniging op korten termijn zou ontwrichting van het onderwijs ten gevolge hebben. De gestadige doorwerking der nieuwe bepalingen zal echter ongetwijfeld leiden tot niet onbelangrijke besparingen, welke na het verstrijken van den overgangstermijn ten volle zullen worden bereikt. Bij verdere verzwaring van de in artikel 73 gestelde eischen had wel is waar wat meer kunnen worden bespaard, maar dit zou dan zijn verkregen ten koste van de onderwijsbevrediging en dus in strijd zijn met het fundamenteel beginsel der Schoolwet van 1920. De nieuwe bepalingen zullen bij de gemeentebesturen geen zwaarderen strijd doen ontstaan over het aantal leerlingen per klasse en de ondergeteekende kan niet inzien dat de beslissingen daar „uiterst moeilijk" zullen zijn. Van het bijzonder onderwijs kan niet worden verwacht dat het, evenals zulks bij de openbare school zal geschieden, het getal leerlingen per klasse niet binnen de grenzen der wet zal opvoeren tot het maximum aantal. Speciale dwangmaatregelen zijn hiervoor onnoodig. Zoowel de gemeenten als de schoolbesturen zullen in het algemeen zich wel houden aan de in de wet gestelde normen.

Dat de bestaande vrijheid tot het aanstellen van *boventallige onderwijzers* behouden bleef, tast het beginsel der gelijkheid niet aan. Ook onder de bestaande wet zijn de verschillende gemeenten financiëel niet even krachtig, maar het was geenszins de bedoeling van den wetgever van 1920 op dit stuk gelijkheid to brengen.

Eene opgave van hetgeen ongeveer in werkelijkheid op de kosten van het lager onderwijs in het algemeen zal worden bezuinigd, kan thans niet worden verstrekt, omdat hier tal van onzekere factoren in het spel zijn, terwijl thans zelfs nog geen volledig overzicht bestaat van de uitgaven, welke door de Wet van 1920 aan de gemeenten zijn opgelegd. De resultaten der beoogde bezuiniging zullen eerst over eenige jaren met zekerheid kunnen worden vastgesteld.

Zooals ook in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer is medegedeeld, ontmoet het bij den ondergeteekende bezwaar, de vóór de indiening van het wetsontwerp ingewonnen ambtelijke adviezen over te leggen. Hij meent dit standpunt, ondanks den thans opnieuw uitgeoefenden aandrang, te moeten handhaven.

Met de leden, die op de twijfelachtige waarde wezen van het plaatsen van handteekeningen op adressen van algemeene strekking als die, waarin op verwerping van het wetsontwerp werd aangedrongen, is hij van meening, dat de beteekenis eener dergelijke petitie licht wordt overschat.

Ondergeteekende ziet niet in, dat de wet aan het bijzonder onderwijs een „niet te verdedigen voorsprong" zou hebben gegeven. Met het enkel beroep op het daar nog toegelaten *ambulantisme* wordt dit niet aangetoond. Evenmin kan worden toegegeven dat de financieele gelijkstelling nog veel te wenschen zou overlaten ten gevolge van de wijze waarop sommige gemeentebesturen de wet toepassen. Schoolbesturen die zich door die toepassing bezwaard achten, zijn volgens de wet bevoegd daartegen bij Gedeputeerde Staten in beroep te komen. Er is dus geen wetswijziging noodig om minder juiste toepassing der wet van enkele gemeentebesturen te corrigeeren. Met de hier aan het woord zijnde leden is de ondergeteekende evenwel van oordeel, dat de opsomming der kosten van het lager onderwijs in artikel 55 der wet niet *limitatief* is; dit blijkt voor zooveel noodig uit de omschrijving onder letter *o* van dit wetsartikel. De opsomming van de in artikel 55 genoemde uitgaven heeft geen andere beteekenis, dan dat in die kosten, voor zooveel het openbaar onderwijs betreft, door de gemeente moet worden voorzien en dat zij zoo noodig met toepassing van artikel 212 der Gemeentewet door Gedeputeerde Staten op de gemeentebegrooting kunnen worden gebracht.

Met voldoening vernam ondergeteekende dat vele der aanhangige wijzigingen werden erkend als verbeteringen van de techniek der wet. Met betrekking tot de opmerking aangaande het feit, dat de ten bate der gemeente komende schoolgelden van sommige scholen hooger zijn dan het bedrag dat het schoolbestuur uit de gemeentekas ontvangt ter vergoeding van de z.g. exploitatiekosten, meent hij te mogen verwijzen naar het debat in de Tweede Kamer over het amendement van den heer RUTGERS op de door den ondergeteekende voorgestelde wijziging van het zevende lid van artikel 101 der wet. (Gedrukte Stukken Zitting 1922/1923 — 201 — n°. 13, en *Handelingen* bladz. 1238, 1239 en 1242). Hij kan geen vrijheid vinden om bij de in te dienen novelle te reageeren op het resultaat van dat debat.

De afschaffing van het voorafgaand overleg met den inspecteur in zake de benoeming van onderwijzers aan bijzondere scholen is niet geschied op voorstel van den ondergeteekende. Met het oog hierop acht hij het niet noodig in te gaan op de opmerking van de leden, die het schrappen van het zesde lid van artikel 89 betreurden.

§ 2. **Het zevende leerjaar.**

Ook de ondergeteekende betreurt, dat hij moet medewerken tot opschorting van de invoering van het verplichte zevende leerjaar. Maar de eisch om te bezuinigen, waar dit ook maar eenigszins doenlijk is, moet hier den doorslag geven.

Wijziging van de Arbeidswet behoeft uit den voorgestelden maatregel niet noodzakelijk voort te vloeien. Vooreerst, omdat het verbod van kinderarbeid vóór het 14de jaar niet voor den land- en tuinbouw geldt en dus voor het overgroote deel der kinderen ten plattelande geen beteekenis heeft. En in de tweede plaats, omdat het uitstel van de verplichting voor de kinderen om het zevende leerjaar te volgen niet insluit, dat overal de gelegenheid, om onderwijs in dit leerjaar te ontvangen, zal ontbreken. Juist in de stedelijke gemeenten, waar de Arbeidswet de meeste beteekenis heeft, zijn reeds vele scholen op het zevende leerjaar ingericht.

§ 3. **Onderricht in de beginselen eener vreemde taal.**

Het komt ondergeteekende onnoodig voor opnieuw al de argumenten op te sommen, die hem er toe geleid hebben, het

eenmaal door hem te dezer zake ingenomen standpunt te handhaven. Het mag bekend worden geacht, dat van de bezwaren tegen het Fransch in de eerste zes leerjaren voor den ondergeteekende de paedagogische nadeelen het zwaarst wegen. Dit verklaart ook, waarom hij niet de opvatting kan deelen van de leden, die blijkens het Voorloopig Verslag opmerkten, dat van het vroegtijdig beginnen met het Fransch vroeger geen bezwaren zijn ondervonden, zoodat — volgens hen — de afschaffing ongerijmd is, en dit te meer daar er niets voor in de plaats is gesteld. Bedoelt men met dit laatste, dat in de plaats van het Fransch geen ander vak is ingevoerd, dan is dit zeker juist. Maar dat is geen schade. Integendeel; de paedagogische grief tegen het Fransch was, dat het onderwijs daarin op te jeugdigen leeftijd een bederf is van het onderwijs in de moedertaal, en dat de uren in de lagere klassen aan de vreemde taal besteed, beter aan de andere vakken ten goede konden komen. De afschaffing van het Fransch geeft dus tweeërlei winst.

Meermalen is aangetoond, dat bij een later beginnen met het onderwijs in een vreemde taal spoedig de verloren tijd kan worden ingehaald, omdat de leerlingen dan bevattelijker zijn. Reeds daarom verdienen afzonderlijke cursussen voor jongere kinderen geen aanbeveling. Daarbij komt, dat het verkrijgen van de natuurlijke aansluiting van de lagere school aan hoogere burgerschool en gymnasium door dergelijke cursussen wordt belemmerd. De ondergeteekende meent hiermede tevens te hebben aangegeven, waarom hij zich in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer tegen het inrichten van deze cursussen heeft gekant.

§ 4. Wachtgeldregeling.

Dat de onderwijzeres op wachtgeld, evenals de andere vrouwelijke ambtenaren, in eene uitzonderingspositie is geplaatst, in zoover het wachtgeld niet wordt uitbetaald tijdens haar huwelijk, indien dit gesloten is op den dag waarop het wachtgeld ingaat of later, vloeit voort uit het feit, dat de onderwijzeres zelf door haar huwelijk eene uitzonderingspositie gaat innemen. Daardoor toch onttrekt zij zich vrijwel aan de mogelijkheid om herbenoemd te worden. Met den onderwijzer op wachtgeld, die gaat trouwen, is dit niet het geval. Bij den huwenden onderwijzer blijft het wachtgeld zijn karakter behouden, bij de huwende onderwijzeres zou dit niet het geval zijn. De in het Voorloopig Verslag gemaakte vergelijking gaat dan ook niet op.

§ 5. Vervolgonderwijs.

De leden die het schrappen van art. 61 der Lageronderwijswet betreurden, zien over het hoofd, dat de in art. 13 der Nijverheidsonderwijswet bedoelde cursussen voorzien in de behoefte aan meer algemeene ontwikkeling dan de gewone lagere school biedt. De cursussen voor vervolgonderwijs zijn dus niet noodig voor hen die een ambacht leeren. Het behoud van de Rijksvergoeding voor deze cursussen zou dan ook veeleer zijn aan te merken als een maatregel in het belang van hen, die daar les geven dan als een onderwijsbelang. Met de leden, die van oordeel zijn dat dit onderwijs zeer wel kan worden afgeschaft, is de ondergeteekende van meening dat de beteekenis, welke aan het vervolgonderwijs wordt gehecht, niet vrij is van overdrijving. Gemeentebesturen die het wenschen voort te zetten, zijn daartoe alleszins bevoegd, maar het is niet noodig hiervoor nog meer regelen te stellen dan art. 21 der wet thans reeds bevat. De kleine uitbreiding, welke die regelen zullen ondergaan door de wijziging van het vierde lid van dit artikel, is dan ook niet aan te merken als eene voortgezette regeling van het vervolgonderwijs, maar alleen als de consequentie van het streven naar behoud van overeenstemming met de overeenkomstige regeling ten deze voor de dagschool in het eerste lid van art. 25 der wet. Hij kan evenwel thans geene bepaalde toezegging doen tot het in uitzicht stellen van steun uit 's Rijks kas in enkele gevallen, waar het vervolgonderwijs nuttig zou werken.

§ 6. Scholen voor doofstommen, slechthoorenden en blinden.

De ondergeteekende kan op dit oogenblik nog niet met zekerheid aangeven, met ingang van welken datum de inderdaad noodige regeling zal tot stand komen, waardoor het onderwijs aan doofstommen, slechthoorenden en blinden onder het buitengewoon lager onderwijs wordt gerangschikt. Overleg hieromtrent is nog tusschen zijn ambtgenoot van Financiën en hem gaande. De nood der hierbedoelde instituten gaat intusschen ook der Regeering ter harte.

§ 7. Opleiding der onderwijzers.

Zooals hij reeds bij vorige gelegenheden heeft te kennen gegeven, betreurt ook de ondergeteekende, dat de invoering van de onderwijzersopleiding volgens de beginselen der wet van 1920 tot beter tijd moet worden uitgesteld.

Naar aanleiding van de in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerking omtrent het invoeren van een eindexamen voor kweekscholen en normaallessen wenscht de ondergeteekende er intusschen op te wijzen, dat hij bij zijne toezegging in de Tweede Kamer, in aansluiting aan het door den heer Heukels aangevoerde, wel het oog had op kweekscholen, maar niet op normaallessen.

Omtrent de zoogenaamde kweekschool-distributie kunnen thans nog geen mededeelingen worden gedaan.

Considerans.

Ook den ondergeteekende komt het voor, dat de considerans den inhoud van de wet wel degelijk dekt.

ARTIKELEN.

Artikel VII.

Artikel 13. De ondergeteekende meent, dat de gemeenteraad bevoegd is, eene eenmaal verleende vergoeding of tegemoetkoming te wijzigen of in te trekken. Gewijzigde omstandigheden kunnen daartoe aanleiding geven. Die aanleiding zal z.i. ook kunnen worden gevonden in de aan het eerste lid toegevoegde nieuwe bepaling. Het verleenen van eene zoodanige terugwerkende kracht aan de herziening, dat de nieuwe beslissing vóór 1 Januari 1923 gaat werken, zou in strijd zijn met de wet.

Artikel IX.

Artikel 22. Dat de eenvoudige opgaven volgens het nieuwe eerste lid veel administratieven omslag zullen geven, behoeft, naar het den ondergeteekende voorkomt, niet te worden gevreesd.

De bevoegdheid van Gedeputeerde Staten en de Kroon om vermindering van het aantal openbare scholen te bevelen is in het wetsontwerp opgenomen om noodelooze versnippering van scholen tegen te gaan. De verscherpte bepalingen van artikel 73 en de overgangsbepaling in § 11 van artikel LXIV beoogen hetzelfde voor het bijzonder onderwijs. Het spreekt van zelf, dat het middel voor de beide soorten van scholen niet hetzelfde kon zijn. Dat van de nieuwe bevoegdheid door de colleges van Gedeputeerde Staten en door de Kroon met voorzichtigheid zal worden gebruik gemaakt, mag zeker wel worden verwacht op grond van de tot dusver genomen beslissingen in zake goedkeuring tot opheffing van scholen. De ondergeteekende moet dan ook vooralsnog betwijfelen, of het bijzonder onderwijs door het nieuwe artikel 22 op het openbare een voorsprong zal verkrijgen. Wanneer, om bij het in het Voorloopig Verslag gegeven voorbeeld te blijven, eene bijzondere school er toe zou overgaan om de schoolklassen kleiner te maken dan die der openbare school, en wel in die mate dat meer onderwijzers noodig zouden zijn dan het Rijk beschikbaar stelt, komt het salaris dier onderwijzers voor rekening van het schoolbestuur. De daarvoor noodige ruimte van middelen zal wel alleen bij uitzondering voorkomen.

Dat de gemeente niet de beschikking heeft over ledig staande lokalen van bijzondere scholen vloeit voort uit het beginsel, dat de gebouwen eigendom der vereenigingen zijn.

Artikel XVII.

Artikel 56. Ook het thans vigeerend artikel 56 der wet bevat geen bepaling, dat de Rijksvergoeding voor niet meer onderwijzers wordt verleend dan de school klassen heeft. Aan eene dergelijke bepaling bestaat thans te minder behoefte nu het aantal volgens de artikelen 27 en 28 verplichte onderwijzers wordt ingekrompen. En wat artikel 100 betreft, moet niet uit het oog worden verloren, dat de gemeente niet wettelijk verplicht is tot het aanstellen van boventallige onderwijzers en dat dus ook geen wettelijke regeling kan worden voorgeschreven betreffende de eventueele verdeeling van deze leerkrachten over de verschillende klassen.

Artikel XXIV.

Artikel 69. Het is niet geheel juist, dat bij den bouw van gemeentelijke scholen de goedkeuring van den Minister vereischt is. Nog minder, dat voor dien van bijzondere scholen de goedkeuring van den inspecteur noodig is, en dat alleen wanneer deze bezwaar maakt, de beslissing van den Minister kan worden ingeroepen.

Wat de openbare scholen betreft, eischt artikel 69 de goedkeuring van den Minister op de bestekken enz. alleen in die gevallen, waarin met Rijkssubsidie wordt gebouwd, en in alle andere gevallen de goedkeuring van den inspecteur. Indien deze bezwaar maakt, kan de beslissing van den Minister worden ingeroepen.

Over de bestekken enz. van bijzondere scholen brengt de inspecteur ingevolge artikel 77 advies uit. De tusschenkomst van den Minister wordt slechts ingeroepen, indien burgemeester en wethouders tegen het bestek enz. bezwaar hebben.

Artikel XXV.

Artikel 70. Ingevolge de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) zijn de artikelen 46 tot en met 50 der Lager-onderwijswet 1920 vervallen, en luidt artikel 70 dier wet aldus: „Behoudens het bepaalde in artikel 4 zijn op het buitengewoon onderwijs van toepassing de artikelen 22 tot en met 27, de artikelen 35 tot en met 45, de artikelen 51, 52 en 53" enz.; een en ander sinds 1 Juli 1922. Wat deze opsomming van artikelen betreft wordt dus in de thans opnieuw voorgestelde wijziging van artikel 70 geen verandering gebracht.

De onderwijzers bij het buitengewoon onderwijs zijn pensioengerechtigd; die aan de openbare scholen krachtens artikel 3, eerste lid, die aan de bijzondere scholen krachtens artikel 4, eerste lid onder *d*, der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240).

Artikel XXVII.

Artikel 72. Indien aan eene openbare school nieuwe schoolmeubelen worden aangeschaft ter vervanging van oude die versleten zijn, of niet meer bruikbare leermiddelen door nieuwe worden vervangen, dan komen de desbetreffende kosten ten laste der gemeente. Het is dus slechts een eisch van consequentie der financieele gelijkstelling dat in dergelijke gevallen de gemeente ook voor de bijzondere school de kosten draagt. Dit is de bedoeling van de wijziging van artikel 72. De hoeveelheid schoolmeubelen of leermiddelen, welke door nieuwe moeten worden vervangen, kan uiteraard hier niet van invloed zijn. Het zesde lid van artikel 77 biedt het gemeentebestuur de gelegenheid zich te verzetten tegen noodelooze opdrijving van de kosten.

Voor scholen, die onder de nieuwe wet zijn tot stand gekomen, is ten deze geen uitzondering gemaakt.

Artikel XXVIII.

Artikel 73. Zoowel in de thans vigeerende bepalingen van artikel 73, eerste lid, *a*, als in de voorgestelde nieuwe bepalingen van het eerste lid van dit artikel, is alleen de gemeente bedoeld, waar de school zal worden gesticht. De noodzakelijkheid om het artikel in dit opzicht te verduidelijken is niet gebleken. De omstandigheid, dat voortaan de gemeenten in plaats van in *twee* groepen naar het getal ingezetenen in *vier* groepen zullen worden onderscheiden, geeft daartoe geene aanleiding.

Artikel XXXV.

Artikel 86, vierde lid. Ondergeteekende acht het nieuwe vierde lid van artikel 86 niet onduidelijk. Uit het zinsverband kan thans worden opgemaakt, op welke gemeente het in de voorafgaande bepalingen van dit artikel bedoelde verhaal van de kosten kan worden toegepast. De vraag of dit nu de *wettelijke* of de *werkelijke* woonplaats is, blijkt genoegzaam uit den in het vierde lid gestelden regel.

Artikel XXXVI.

Artikel 89. De in den slotzin van artikel 95 der Wet aan de Schoolbesturen verleende bevoegdheid om het innen van het schoolgeld aan het gemeentebestuur over te laten, kan alleen betrekking hebben op de in dat artikel bedoelde schoolgeldheffing, dus naar de gemeentelijke verordening. Die verordening laat het innen van hooger schoolgeld niet toe, zoodat ook van afdragen aan het schoolbestuur van hetgeen voor de bijzondere school daarenboven wordt geheven, geen sprake kan zijn. De schoolbesturen zullen het hoogere schoolgeld zelf moeten innen.

Artikel XXXVII.

Artikel 90. Inderdaad is het de bedoeling van den tweeden volzin van artikel 90, dat aan elke van de daar genoemde soorten van scholen niet meer dan twee uren van de gestelde minima per week mogen bestemd zijn voor vak *k*. Uit de geschiedenis van deze bepaling valt trouwens niets anders af te leiden.

Ondergeteekende is evenwel bereid te overwegen, of verduidelijking op dit punt bij de aangekondigde novelle wenschelijk is.

Artikel XLV.

Artikel 101, *7de lid.* De oninvorderbaar-verklaring van krachtens de gemeentelijke verordening verschuldigde schoolgelden geschiedt niet door het schoolbestuur maar door het gemeentebestuur. De in het nieuwe negende lid van artikel 89 bedoelde aansprakelijkheid gaat niet verder dan de invorderbare schoolgelden. Dit blijkt duidelijk uit de redactie van het zevende lid van artikel 101.

Artikel 101, *laatste lid.* Het nieuwe laatste lid van artikel 101 spreekt van vakonderwijzers in het algemeen, zonder vermelding van het vak waarin, hetzij aan de openbare hetzij aan de bijzondere school, voor de toepassing van deze bepaling door een vakonderwijzer les moet zijn gegeven. Evenmin is aldaar eenige bepaling opgenomen betreffende het aantal uren of het vormen van klassen voor den vakonderwijzer. Zooals dit laatste lid thans luidt, is het aantal uren, dat het schoolbestuur aan de gemeente in rekening kan brengen, ongelimiteerd. Ook de ondergeteekende meent dat dit niet in de bedoeling heeft gelegen van de voorstellers in de Tweede Kamer en dat deze zaak bij de aangekondigde novelle behoort te worden verduidelijkt.

Artikel XLVI.

Artikel 102. Het is den gemeente- en schoolbesturen geenszins verboden voor het geven van vervolgonderwijs salarissen toe te kennen. Wat de bijzondere onderwijzers betreft is dit

evenmin als onder de thans nog geldende bepalingen, in strijd met artikel 89, vijfde lid, der wet. Nu die salarissen niet meer door het Rijk zullen worden vergoed, behooren zij in aanmerking te komen bij het bepalen van de in artikel 102 bedoelde bijdrage.

Het is den ondergeteekende niet duidelijk, op welke wijze een schoolbestuur *„met gemeentegeld"* aan de bijzondere onderwijzers ter zake van het geven van vervolgonderwijs tweemaal zooveel belooning zou kunnen geven als de gemeente aan de openbare onderwijzers. Dit artikel beoogt niet eene volledige vergoeding der kosten van het bijzonder vervolgonderwijs, maar slechts eene bijdrage tot een gelijk bedrag per leerling als ten laste der gemeente is gebleven. Ondergeteekende vreest van de toepassing van dit artikel geen misbruik.

Artikel LVI.

Artikel 205, 10e *lid.* Uit de door Gedeputeerde Staten overeenkomstig het tiende lid van artikel 205 genomen beslissing, dat een gedeelte van het in het eerste lid van dit artikel bedoelde gebouw blijvend niet meer voor de school wordt gebruikt, volgt geenszins dat het schoolbestuur de beschikking over dat gedeelte van het gebouw zou hebben verloren. Dat bestuur is bevoegd daaraan eene andere bestemming te geven. Dit heeft evenwel niet ten gevolge dat de waarde van het als lagere school in gebruik gebleven deel van het gebouw nader wordt getaxeerd op den voet van het vijfde lid.

Artikel LXIV.

§ 1. Het ware natuurlijk beter geweest, indien de wijzigingswet vóór 1 Januari 1923 in het *Staatsblad* had gestaan. Ondergeteekende verwacht evenwel uit de vertraging geen ernstige moeilijkheden.

§ 2. Ook ondergeteekende betreurt het dat deze paragraaf ongewijzigd is gebleven. Uit zijne vóór de eindstemming over het wetsontwerp in de Tweede Kamer afgelegde verklaring, blijkt echter reeds het voornemen om de gemeenten niet de dupe te laten worden van de begane onjuistheid.

§ 5. De wijziging van het vijfde lid van artikel 83 is een gevolg van de wijziging van het tweede lid van artikel 73 der wet. Vermelding van dit geval in § 5 acht ondergeteekende met het oog op het facultatieve karakter dezer bepaling niet noodig.

In verband met de bepalingen van het eerste en het tweede lid van artikel 193 kan artikel 201 der wet nog niet worden gemist.

Als gevolg van de wijziging der artikelen 62 en 66 zullen de gemeenten verplicht zijn hare schoolgeldverordeningen te herzien. Waar voor de m. u. l. o.-scholen thans nog niet de regeling bestaat, dat het schoolgeld in de lagere klassen minder bedraagt dan in de kopklassen, zal dit gelijktijdig aldus kunnen worden ingevoerd.

De ondergeteekende kan niet deelen in de meening van de leden, die van oordeel zijn dat eene voorziening had moeten worden getroffen ten behoeve van scholen, die na 1 Januari 1921 zijn geopend en bijv. door brand worden vernield. In dit geval is niet het eerste, maar het derde lid van artikel 73 van toepassing. Bovendien volgt ook uit de slotbepalingen van het vierde lid van artikel 83 dat de verbouwde school zal worden gelijkgesteld met het oude gebouw.

NOTA.

Met belangstelling nam de ondergeteekende kennis van de Nota van den heer Franssen betreffende de toepassing van artikel 59 *decies* der vorige wet op het lager onderwijs en het overeenkomstige artikel 100 der thans vigeerende Lager-onderwijswet.

Hij meent echter te moeten opkomen tegen het verwijt als zou de practijk van het Departement *illegaal* zijn. Dit is zoowel in het algemeen als ten aanzien van de toepassing van genoemde wetsartikelen onjuist. De toepassing van die artikelen berust niet bij het Departement, maar bij de gemeentebesturen, tegen wier desbetreffende besluiten, overeenkomstig het derde lid van artikel 100 beroep openstaat op Gedeputeerde Staten.

Moeilijkheden, bij de toepassing van artikel 59 *decies* ondervonden, gaven eenige gemeentebesturen aanleiding zich tot den ondergeteekende te wenden om inlichtingen. Die inlichtingen werden gegeven in den geest, als werd medegedeeld in het antwoord op de vragen van den heer Franssen, in zijn Nota bedoeld (Aanhangsel *Handelingen* Eerste Kamer 1920—1921, vel 40 en vel 43), en waarmede de heer Gerhard in de vergadering van de Tweede Kamer van 20 December 1922 instemming betuigde. Maar daaruit kan allerminst worden afgeleid dat de toepassing van dat artikel bij het Departement berust. Van *illegale* praktijk van het Departement kan dus geen sprake zijn.

Wat nu betreft de in de Nota geopperde bedenking tegen het systeem van het gewijzigd artikel 100, zij opgemerkt, dat de voorgestelde wijzigingen aanpassen aan de bedoeling welke bij den wetgever van 1920 heeft voorgezeten. Dat tegenover het openbaar lager onderwijs *in zijn geheel* in eene gemeente niet het bijzonder onderwijs aldaar *in zijn geheel* wordt gesteld, spreekt vanzelf. Immers staat het openbaar lager onderwijs in eene gemeente, in tegenstelling met het bijzonder lager onderwijs, onder één bestuur, terwijl de ter plaatse gevestigde bijzondere scholen in den regel onder bestuur staan van verschillende instellingen en vereenigingen. Aan dezen natuurlijken groei der dingen kan niet de gedachte worden verbonden van een al dan niet systematisch „verdeel en heersch". De ondergeteekende is van meening, dat, door de wijziging van artikel 100, de financieele gelijkstelling van het bijzonder met het openbaar lager onderwijs beter tot haar recht zal komen. Dit kan niet ten nadeele van het bijzonder onderwijs strekken. Indien het bestuur eener bijzondere school zich bezwaard acht met de toepassing van het gewijzigd artikel 100 kan het overeenkomstig het derde lid van dit artikel de beslissing inroepen van Gedeputeerde Staten en, langs den weg van artikel 17 der wet, in hoogster instantie, van de Kroon. Met het oog hierop acht de ondergeteekende verdere beschouwingen over de vraag, waartoe het gewijzigd artikel in de practijk kan leiden, thans praematuur.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,

J. Th. de Visser.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 5den Februari 1923.

BLOMJOUS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
DE VRIES.
STEGER.
FRANSSEN.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van *Suriname* voor het dienstjaar 1923. (1)

Na *artikel* 146 is ingevoegd een nieuw *artikel* 146*a*, luidende: „Kosten van hygiënische propaganda f 3000."

Het totaal der IXde afdeeling wordt f 865 184.

Het bedrag van *artikel* 215 wordt f 47 000.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS omtrent de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

§ 1. Aan de bespreking van de Regeeringscrisis in Juli en Augustus van het vorige jaar wenschten enkele leden eene opmerking te doen voorafgaan die buiten de staatkundige kritiek omgaat, te weten, dat dezen zomer eens te meer gebleken is op welk een ondoelmatig tijdstip, huns inziens, de Tweede-Kamerverkiezingen gehouden worden.

Dit tijdstip toch brengt met zich mede, vooreerst, dat velen, op wier oordeel en invloed voor de oplossing van een Regeeringscrisis prijs wordt gesteld, zich binnen enkele weken of zelfs binnen weinige dagen na den verkiezingsdatum buitenslands begeven, omdat zij den rusttijd, die hun na een jaar van inspannenden arbeid onmisbaar is, niet langer verschuiven kunnen. Overleg met en onder hen wordt hierdoor ten zeerste bemoeilijkt; moet ten deele, gelijk ditmaal gebleken is, zoo goed of zoo kwaad als het gaat, in het buitenland plaats vinden; en wordt verder door een soort koeriersdienst met het moederland, naar het schijnt, aangevuld. Het is verre van uitgesloten, dat zelfs zwakheden in de Regeeringsbasis het gevolg zijn van een zoo gebrekkig opgezet overleg.

Maar bovendien is het een groot nadeel, dat, wanneer de crisis dan is opgelost, de hoofdstukken der Staatsbegrooting zich reeds in zulk een vergevorderd stadium van voorbereiding bevinden, dat ingrijpende veranderingen daarin nauwelijks meer zijn aan te brengen. Het nieuw optredend Kabinet werkt het eerste jaar naar een financieel beleid, dat door zijn voorganger in hoofdzaak bepaald is, en kan eerst in zijn tweede jaar voor dit beleid ten volle aansprakelijk worden gesteld. De toch reeds niet al te lange parlementaire periode wordt zoodoende practisch, voor wat dit punt aangaat, met een jaar verkort, ongerekend dat de vruchtbaarheid van het vierde jaar nog weer ten deele teloor gaat, doordat de opnieuw naderende verkiezingen aan de rust der wetgevende sfeer eenige afbreuk plegen te doen.

Waar nu het tijdperk, waarvoor de begrootingen bestemd zijn, met het kalenderjaar dient samen te vallen, kan het geneesmiddel tegen het geschetste nadeel slechts gelegen zijn in het vervroegen van den verkiezingsdatum. Indien de verkiezingen voor de Provinciale Staten ten behoeve van de jaren, waarin tevens Tweede-Kamerverkiezingen zouden vallen, desgewenscht verschoven werden naar Februari, en die voor de gemeenteraden gesteld bleven in Juni, zouden de verkiezingen voor de Tweede Kamer gevoeglijk in Maart of April kunnen plaats hebben. Een vroeger tijdstip ware niet wenschelijk, omdat anders de begrootingen, gezien de ervaring der laatste jaren, in de Eerste Kamer door een demissionair Kabinet zouden verdedigd moeten worden. De maanden Mei, en zoo noodig Juni, waren dan voor de oplossing der crisis beschikbaar. Wanneer daarna het Kabinet gevormd was, konden ten behoeve der vernieuwde Tweede Kamer de Staten-Generaal aanstonds in buitengewone zitting bijeengeroepen worden. Indien tegen deze gedragslijn, die door eenvoudige wetswijziging verkrijgbaar ware, geen andere bedenking zoude zijn te opperen, dan dat de traditie nu eenmaal meebrengt, de Tweede-Kamerverkiezingen in Juni te houden, dan hoopten de leden hier aan het woord, dat ook de Regeering dit bezwaar van weinig belang zoude achten en dat zij de bepaling van een veel practischer verkiezingsmoment ernstig in overweging zoude willen nemen.

Ook wees men nogmaals op de nadeelen verbonden aan het saam laten vallen van de periodieke verkiezingen voor de Tweede Kamer met die, noodig ten gevolge van de ontbinding der Staten-Generaal na de eerste lezing der voorstellen tot herziening der Grondwet. Het speciaal karakter der laatstgenoemde verkiezingen geraakt daarbij in het gedrang of belemmert het algemeen karakter der eerstgenoemde.

§ 2. Het werd betwijfeld, of de Kabinetsformatie wel was geschied in overeenstemming met gezonde parlementaire beginselen.

Sommige leden oordeelden de wijze, waarop de jongste regeeringscrisis hare oplossing heeft gevonden, allereerst hierom weinig gelukkig, wijl van een rechtmatigen invloed der kiezers, respectievelijk der Tweede-Kamerfracties, op welke het Kabinet geacht wordt te steunen, moeilijk sprake kan zijn. Het aftredend Kabinet immers heeft geenszins met een nieuw Regeeringsprogram zich midden in den verkiezingsstrijd geplaatst, doch heeft zich daarvan volkomen afzijdig gehouden. De partijen echter, die, met meer of minder uitgewerkte programma's, de verkiezingscampagne wel geleid hebben, hebben op de Kabinetsformatie en het nieuwe Regeeringsprogramma slechts zeer beperkten invloed geoefend. Of is, zoo vroegen deze leden, die invloed à posteriori toch nog grooter geweest dan aanvankelijk het geval scheen te zullen zijn? Over welke hoofdpunten van Regeeringsbeleid is overeenstemming getroffen en voor hoe langen tijd reikt zij? Volgens een hoofdartikel in *De Standaard* geldt, wat de financiën betreft, de afspraak slechts voor één jaar. En welke verandering brengt hierin de nieuwe splitsing, die zich in de Roomsch-Katholieke Staatspartij ditmaal aan haren linkervleugel vertoont?

Onder leiding van het vorig Kabinet, met medewerking overigens van de Volksvertegenwoordiging en onder vrijwel algemeene instemming — de mentaliteit van het volk was er nu eenmaal naar — zijn wettelijke maatregelen tot stand gekomen, die zeer aanzienlijke offers van 's Rijks schatkist hebben gevorderd. Thans wil de Regeering bezuinigen. Maar het Ministerie bestaat, op een paar uitzonderingen na, uit dezelfde mannen, die tot bovenbedoelde uitgaven het voorstel deden. Het is te hopen, dat de huidige bewindslieden in hunne poging zullen slagen, maar waarschijnlijk is, dat anderen, die aan voorzegde opvoering niet direct schuldig staan, daartoe beter bekwaam zouden zijn.

Vele leden waren daarentegen van oordeel, dat het optreden van dit Kabinet een logisch gevolg is van den uitslag der verkiezingen. Al moge de verkiezingsstrijd langs de Regeering heen gevoerd zijn, nu het Kabinet weder eene meerderheid der rechtsche partijen verkregen heeft, kan het gerustelijk aan het bewind blijven. Dat een andere koers, met name groote bezuiniging, noodzakelijk is geworden, kan daartegen geen bezwaar heeten, wijl het Kabinet alleszins bereid en in staat is, zich aan de veranderde omstandigheden aan te passen. Het met de rechtsche Tweede-Kamerfracties gepleegd overleg mag voldoende heeten.

Hoezeer de oplossing van de Kabinetscrisis ook door hen werd toegejuicht, betreurden toch verschillende leden het, dat bij de Kabinetsformatie alle overleg met de drie rechtsche fracties van de Eerste Kamer is uitgebleven. Zij zagen hierin eene politieke fout.

De meening werd door enkele leden uitgesproken, dat de vraag, waar het bij de beoordeeling van het optreden van het Kabinet op aankomt deze is: waarop steunt deze Regeering? Zij steunt, zeiden deze leden, na de laatstgehouden verkiezingen

op eene nominaal sterke meerderheid in beide Kamers; maar deze beantwoordt, wat de Eerste Kamer betreft, niet aan de politieke gezindheid van het volk. De samenstelling dezer Kamer behoorde omstreeks deze te zijn: 30 leden van de rechterzijde tegen 20 van de linkerzijde en niet zooals nu 42 tegen 8. De verschillende partijen hebben daaraan schuld; de rechterzijde viel daarbij niet vrij te pleiten van een jacht op zetels. De leden hier aan het woord wilden de Regeering te dezen opzichte niet beschuldigen, noch den Vrijheidsbond, die naar zij zeiden zelfmoord pleegde, doch der meerderheid in de Eerste Kamer bescheidenheid tegenover de minderheid aanbevelen. De meerderheid, waarop de Regeering steunt, is eene volmaakt heterogene met lijnrecht tegenstrijdige belangen. Men wees er op, dat, nu de onderwijspacificatie aan de verlangens der rechterzijde naar gelijk recht voor de onderscheidene godsdienstige richtingen op het gebied van het onderwijs heeft voldaan, inzake wetgeving het eenheidsprogram voor de rechtsche partijen heeft opgehouden te bestaan. Men denke aan het processieverbod, dat niet is opgeheven wegens den tegenstand van de Christelijk-Historische partij. Waarbij komt, dat het geestelijk eenheidsfront der rechtsche partijen is verzwakt, door de sterker en scherper naar voren tredende tegenstrijdige materieele belangen in den boezem dier partijen zelf. Dit is gebleken bij Minister Aalberse's pogingen tot verbetering van de positie der arbeiders. Eene scheuring kwam in de Roomsch-Katholieke Staatspartij, welke zoo ernstig werd, dat de geestelijkheid zich in het geschil mengde. De conservatieve vleugel der partij heeft het toen gewonnen, waarop Minister Aalberse heeft ingebonden, met het gevolg, dat de arbeidersbelangen in die partij in het gedrang zijn geraakt. Enkele elementen zijn opnieuw wederspannig; maar de geestelijkheid zal, als zij ook nu tusschenbeide komt, op sterker verzet stuiten. De leden hier aan het woord waren dus van oordeel, dat het maatschappelijk inzicht en de wenschen in de rechtsche partijen wijd uit elkaar loopen en eenheid ver te zoeken is. Zij meenden, dat ten slotte de Katholieke arbeiders zich ten deele tot de Sociaal Democratische Arbeiders-Partij, ten deele tot de Roomsch-Katholieke Volkspartij zullen wenden.

Hiertegen werd opgemerkt, dat bij deze beschouwing geheel uit het oog was verloren, dat er een antithese is. Hoe is het anders te verklaren, dat de partijen der rechterzijde elkaar na de verkiezing weer gevonden hebben en weer samengaan, alhoewel zij in den verkiezingsstrijd ieder op zichzelf zijn opgetrokken? Hieruit, dat de antithese leeft in het volk en wel zóó sterk, dat zij die partijen weer samenbrengt. Die antithese is door de vroegere liberale these noodzakelijk geworden. De coalitie bestaat uit drie afzonderlijke partijen, die samengaan. Wat staat daar tegenover? Eene linkerzijde, uit vijf partijen samengesteld, die onmachtig is om te regeeren. Dat bij de verkiezingen voor de Eerste Kamer eenige zeteljacht van de rechterzijde in het spel zoude zijn geweest, werd ten sterkste ontkend.

Ten slotte wenschte een lid nog aan de Regeering te vragen, wat er waar is van het bericht in verschillende bladen, dat aan den heer de Geer het aanbod om als kabinetsformateur op te treden, zoude zijn gedaan en indien het bericht juist is, waarop de aanvaarding van het aanbod is afgestuit.

Hierop volgde de wedervraag, of het parlementair gebruikelijk is een onderzoek in te stellen naar de stappen, die door de draagster van de Kroon tijdens eene crisis zijn gedaan.

§ 3. Door eenige leden werd opgemerkt, dat het regeeringsprogram bij de rechtsche partijen niet overal die instemming en voldoening heeft gevonden, welke verwacht hadden mogen worden.

Men vroeg, of de door den Minister van Binnenlandsche Zaken bij de opening van de Zitting 1922/23 op 19 September uitgesproken rede het program bevat voor de geheele parlementaire periode, dan wel uitsluitend voor het loopende jaar. Mocht het eerste het geval zijn, dan hadden verschillende leden daarin tot hun leedwezen een en ander gemist. In verband daarmede zouden zij alsnog gaarne vernemen, of de Regeering voornemens is haren invloed aan te wenden, opdat de vraagstukken rakende de Zondagswet en de lijkverbranding tot oplossing komen; of zij van zins is voorstellen te doen tot opheffing van den stemplicht — een plicht, welke in de praktijk eene aanfluiting is gebleken — en tot wederinvoering van de doodstraf.

Gevraagd werd, hoe de Regeering stond tegenover nog andere onderwerpen, voorkomende op het program der antirevolutionnaire partij. Men waardeerde de zinsnede in bovengenoemde rede, waarbij werd in uitzicht gesteld tegemoetkoming aan de gemoedsbezwaren tegen den vaccine-dwang. Maar hoe staat de Regeering tegenover afschaffing der Staatsloterij? Naar aanleiding van het ontbreken van eene zinsnede over onze betrekkingen met het buitenland vroeg men, welke beteekenis aan dat feit is te hechten.

Ook had het de aandacht getrokken, dat in bedoelde rede omtrent de nationale defensie en de bezuiniging op de meest noodzakelijke uitgaven, waartoe volgens eenige leden ook behoorde steunverleening aan werkloozen, niets was gezegd. De leden, die hierop wezen, noemden de openingsrede dan ook een weinig beduidend Staatsstuk. Gaarne ontving men omtrent een en ander een duidelijk antwoord.

Enkele leden achtten het program der Regeering uit den aard der zaak weinig beteekenend, omdat zij niet kan zeggen waarop het berust. Er is aan de verschillende partijen der rechterzijde een geheim program toegezonden en op de daarin voorkomende minimumpunten schijnt door die partijen medewerking te zijn toegezegd. Dit alles is in het geheim behandeld en dat is eene ernstige fout, want de politiek eischt openbare behandeling. Dat er geen volkomen overeenstemming bestaat bij de rechtsche partijen is wel gebleken bij de eerste rede van den heer Colijn, en uit de verbazing met welke de leiders der andere rechtsche groepen die hebben vernomen. De leden hier aan het woord meenden, dat op de vraag naar het regeeringsprogram moest geantwoord worden, dat de regeering leeft van dag tot dag. Van een vooruitziend regeeringsbeleid is volgens hen geen sprake.

Hiertegen werd opgemerkt, dat tot hiertoe nog nimmer aan de besprekingen, die aan het optreden van een Kabinet voorafgingen, openbaarheid is gegeven; en dat het minder aankomt op een scherp omlijnd program dan wel om te verhoeden, dat het schip van staat al dieper zinkt. Daarvoor is veel regeeringsbeleid noodig en dat is bij het Kabinet ruimschoots te vinden.

De leden, die het gebrek aan openbaarheid bij deze crisis afkeurden, wezen er op, hoezeer de houding van de Ministers afwijkt van die der bewindslieden in het buitenland, bijv. Engeland en Frankrijk, waar deze herhaaldelijk in het openbaar optreden. Hier echter geschiedt dat nooit. Dit werd de klein-burgerlijkheid van onze politiek genoemd. Onze Nederlandsche „deftigheid" laat dit optreden in het publiek, naar het schijnt, niet toe. Vele andere leden zouden een dergelijk optreden door de raadslieden van de Kroon zeer betreuren.

Ten slotte wenschte een lid zijne groote sympathie uit te spreken voor het betoog van den heer Visscher in de Tweede Kamer en het daarop gegeven antwoord van Minister de Geer, welk betoog er op gericht was, om uit ons politieke partijleven de kerkelijke kwesties uit te schakelen.

§ 4. De financieele toestand was het onderwerp van uitgebreide beschouwingen.

Na het verschijnen der millioenen-nota en de behandeling der begrooting in de Tweede Kamer is een geruime tijd verloopen, waarin verschillende middelen-staten zijn verschenen, welke voor onzen financieelen toestand ook daarom van belang zijn, omdat zij eene niet onaanzienlijke stijging der middelen te zien geven.

Algemeen zoude men er prijs op stellen van de Regeering te mogen ontvangen een nieuw overzicht van den toestand van 's Lands financiën over 1922 en 1923, een soort van tweede millioenen-nota, waarin is rekening gehouden met

hetgeen na September l.l. omtrent den gang en den stand der geldmiddelen is gebleken. Voor het verkrijgen van een goed inzicht in den toestand achtte men dit onontbeerlijk.

De opmerking werd gemaakt, dat in alle hoofdstukken der begrooting eenige memorieposten voorkomen, waarop naderhand uitgaven moeten worden gedaan, zoodat dan de cijfers van den verzamelstaat weder overschreden worden.

§ 5. De algemeene indruk, dien de begrooting op eenige leden gemaakt had, was deze, dat zij geheel staat onder overdreven vrees voor inflatie, dat de Regeering in den gulden een afgod gaat zien, op wiens altaar offers moeten worden gebracht. Zij gaven toe, dat alles, wat zoude kunnen leiden tot depreciatie van den gulden, behoort te worden vermeden, maar zij oordeelden, dat dit beproefd moet worden, niet door het nalaten van nuttige uitgaven, maar door te zorgen, dat de gewone uitgaven worden gedekt door de gewone inkomsten. Leeningen, die gedurende ettelijke jaren nog onvermijdelijk zullen zijn, mogen slechts worden aangegaan voor productieve uitgaven, voor uitgaven van blijvend nut; zij mogen zich uitstrekken voor werken van dien aard over een reeks van jaren, waarmede bij de aflossing der leening behoort te worden rekening gehouden. Daarom moet een scherpe splitsing tusschen gewone en buitengewone uitgaven worden doorgevoerd. Dit is goede financieele politiek. Wat echter over inflatie wordt geschreven, achtten de leden hier aan het woord sterk overdreven, doordat het wordt voorgesteld alsof de toestand hier te lande ware als die in Duitschland. De goudwaarde van den gulden is gunstig, zoowel tegenover den Amerikaanschen dollar als tegenover het Engelsche pond sterling. Ook de veel vernomen bewering, dat vreemd kapitaal den gulden op peil houdt, achtten zij ongegrond. Zij zagen in dit opdrijven der gevaren voor inflatie een voorwendsel, om vele uitgaven voor cultureele belangen als onderwijs, kunst en volksgezondheid te schrappen. Deze vrees voor inflatie leidde de Regeering zelfs tot het uitoefenen van eene ongeoorloofde pressie op de gemeentebesturen en op Gedeputeerde Staten, zooals bij de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 15 September jl. het geval was. Ook de houding der Regeering tegenover het verstrekken van voorschotten voor woningbouw werd door deze leden aan die vrees toegeschreven. Deze leden verklaarden zich wel is waar geen tegenstanders van bezuinigen, maar konden niet medegaan met de wijze, waarop het Kabinet daarbij te werk gaat. Volgens twee methoden kan bezuiniging geschieden. De eene, waarbij met het potlood gewerkt wordt, en die na optelling der inkomsten en der uitgaven voorschrijft, dat alle uitgaven met een bepaald bedrag moeten verminderd worden, gelijk de Regeering deed; de andere, waarbij voor elken post het maatschappelijk nut der uitgaven wordt nagegaan en tevens onderzocht, of het aantal ambtenaren evenredig is aan het werk, dat door hen geleverd wordt, en eerst daarna tot schrapping van den post of tot vermindering van ambtenaren wordt besloten. De eerstgenoemde methode geeft op den duur geen resultaat, daar het uitstellen van uitgaven voor werken, welke hunne renten opbrengen in de vermeerdering van de volkswelvaart, geen bezuiniging is. Het door de Regeering gevolgde systeem mag gunstig voor de kaspositie zijn, eene practisch doorgevoerde vereenvoudiging van de technische en administratieve organisatie is eene betere bezuiniging.

Hiertegenover werd ontkend, dat de vrees voor inflatie ongegrond zoude zijn. Hier te lande zijn bijvoorbeeld aanzienlijke, aan Duitschers toebehoorende kapitalen aanwezig, die, worden zij opgevraagd, groote verandering in den toestand van de geldmarkt zullen brengen. Dat er geen goud in omloop is en voor het binnenlandsch verkeer niet te krijgen is, wijst niet op eenen gezonden financieelen toestand. Ook leenen kan inflatie ten gevolge hebben. Al moge zulks voor nuttige doeleinden geschieden, de vrees is gewettigd, dat door sterke vermeerdering van leeningen, waartoe ook het onbeperkt verschaffen van voorschotten voor woningbouw zoude leiden, het plaatsen daarvan moeilijker, ja na eenigen tijd niet meer mogelijk zal worden. Men achtte het juist, dat de Regeering zich het gevaar voor inflatie voor oogen houdt, in hare uitgaven zuinigheid betracht en gemeenten en provincies aanspoort dit eveneens te doen. Tegenover de bewering, dat de Regeering den gulden verafgoodt, werd er op gewezen, dat men tot den tegenwoordigen toestand was gekomen door het verafgoden van den Staat, van wien alles moet komen. Dat, zooals men het hiervoren noemde, met het potlood was bezuinigd, sluit geenszins uit, dat de Regeering ook bezuinigt volgens de aangeprezen tweede methode.

In verband met het feit, dat de gulden in Nederland en in Indië door hetzelfde muntstuk wordt vertegenwoordigd, werd er door een lid op gewezen dat, ter voorkoming van depreciatie van den gulden, het van belang is, dat wij niet alleen hier te lande, maar ook in Indië eene sluitende begrooting hebben.

Eenige leden waren van gevoelen, dat de algemeene financieele toestand wel ernstig is, maar niet zóó zorgwekkend als soms wordt gemeend. Zij wezen op de rede van den voorzitter der Kamer van Koophandel te Amsterdam, onlangs in die kamer gehouden, die een gunstiger toon deed hooren. Het is niet gewenscht door te hard klagen eene paniekstemming in het leven te roepen. Wel is vereenvoudiging van het leven, ook in den Staatsdienst, noodzakelijk, en dit moet ter harte worden genomen in alle rangen van den Staatsdienst, zoowel in de hoogere als in de lagere.

§ 6. Een lid was van meening, dat er alleen verbetering in den huidigen ontredderden toestand zoude kunnen gebracht worden door verandering van de maatschappelijke orde. Hij was het eens met den heer COLIJN, die een zeer juist woord heeft gesproken, toen hij zeide niet aan een maatschappelijke crisis te gelooven, wel aan eene algeheele inzinking. Wij zijn in eene nieuwe periode van maatschappelijke structuur. Het geheele productiestelsel moet worden veranderd: men behoort te komen tot socialisatie.

De lofredenaars der tegenwoordige maatschappij, die spreken van initiatief, van ondernemersgeest, mochten bescheiden zijn. Zij hebben hunne wapenen verloren, nu bij den val van zoovele instellingen op verschillend gebied gebleken is, hoezeer men is tekort geschoten in voorzichtigheid, vooruitziendheid en beleid. Ook op het gebied der levensverzekering zijn groote misslagen begaan. Hierbij werd herinnerd aan het rapport van mr. SLEUTELAAR, rechter-commissaris in zake de Algemeene Maatschappij van Levensverzekering en Lijfrente, waarin zulke ernstige tekortkomingen van directie en commissarissen worden blootgelegd. Dat is nu, zooals dit lid zeide, het tegenwoordige kapitalistische stelsel, zooals dat aan den dag treedt.

Dat men den weg opmoet der socialisatie, hebben reeds andere staatspartijen ingezien, ook de Roomsch-Katholieke. Het Roomsche bedrijfsradenstelsel is eene mislukking, wat grootfabrikanten uit die partij toegeven. Socialisatie is de eenige uitweg. Het lid hier aan het woord ziet de toekomst donker in. Als de volken van West-Europa er niet in slagen om dezen gevaarvollen tijd te boven te komen, dan gelooft hij dat de geheele maatschappij ten onder gaat; hij vreest eene inzinking, zooals die van het begin der Middeneeuwen na het ten onder gaan der Grieksch-Romeinsche beschaving.

Twee zaken waren noodig om dit te kunnen voorkomen: socialisatie en ontwapening.

Zeer vele leden voerden tegen een en ander aan, dat de tegenslagen, waarop hiervoren werd gewezen, geenszins het wezen van het huidig productiestelsel uitmaken. Het zijn fouten, die eensdeels voortvloeien uit oorzaken, aan het huidig productiestelsel vreemd, die anderdeels uitzonderingen blijven. Deze uitzonderingen tasten de productiviteit oneindig minder aan dan de gebreken, gelegen in eene voortbrengingswijze, waaraan de prikkel van het eigenbelang ontbreekt. Zij wenschten overigens op dit oogenblik de ernstige bezwaren tegen socialisatie, welke meermalen zoo schriftelijk als mondeling in de Staten-Generaal zijn uiteengezet (o. a. in deze Kamer bij de behandeling van de begrooting van de dienstjaren 1920 en 1921), niet te herhalen, maar te volstaan met het uitspreken van hun gevoelen, dat

het overgaan tot socialisatie een sprong in het duister zoude zijn en genezing der tegenwoordige kranke maatschappij niet zoude brengen. In de landen, waar de zoogenaamde voorstanders van socialisatie in de meerderheid zijn, onthouden zij er zich dan ook zorgvuldig van, haar in praktijk te brengen. Met uitzondering...... van Sovjet-Rusland!

§ 7. Terwijl er over de noodzakelijkheid van bezuiniging geen verschil van gevoelen bestond, was zulks wel het geval omtrent de onderwerpen, waarop zij moest worden toegepast.

Onderscheidene leden wenschten aan de cultureele en hygiënische volksbelangen niet te raken, indien daardoor slechts betrekkelijk geringe bedragen voor de Staatskas bespaard worden, die weldra misschien op veel grootere schaal weer zouden moeten worden uitgegeven. Als voorbeelden werden genoemd bezuiniging op drankbestrijding, Witte Kruis-arbeid, reclasseering, consultatie-bureaux, volksuniversiteiten, universiteitsbibliotheken, openbare leeszalen, doofstommenonderwijs, kunst.

Ook mochten, huns inziens, geen gelden geweigerd worden voor zaken, waarvan het als vaststaand mag worden aangenomen, dat zij, eenmaal tot stand gekomen, productief zullen zijn. Men had hierbij op het oog de Zuiderzeewerken, den sluizenbouw te Amsterdam, aanleg van havens te Bruinisse en dergelijke werken. Een lid noemde ook het subsidieeren van den woningbouw als eene productieve uitgave, welke hij van grooter belang achtte dan de werken voor de drooglegging der Zuiderzee. Ook voor maatregelen ter bevordering van eene meer rationeele bodemcultuur behoorden de noodige gelden te worden toegestaan. Hierbij werd verwezen naar een adres van het Koninklijk Nederlandsch Landbouwcomité van den 15den December 1922.

Door vele anderen werd hiertegen opgemerkt, dat ook op uitgaven van bovengenoemden aard bezuinigd moest worden, omdat het gezonde, oud-Nederlandsche beginsel „de tering naar de nering" te zetten dit eischt.

Nog werd aangevoerd, dat het bezuinigingsstreven in sommige zijner uitingen een vrij benepen karakter draagt, bijvoorbeeld in het beknibbelen op vacatiegelden van Staatscommissies e. d. Andere leden konden dit geenszins beamen. Zij juichten het afschaffen dier gelden toe.

Gewaarschuwd werd ook door eenige leden om de bezuiniging niet verder te zoeken in de besnoeiing der ambtenaarssalarissen, waarmede men slechts rechtmatige ontevredenheid wekt, die der gemeenschap niet ten goede komt. Zij achtten de ambtenaren bovendien niet te hoog gesalarieerd; in vele opzichten is hunne betrekking nog, evenals vroeger, eene eerebetrekking. Vele leden waren van eene tegenovergestelde meening.

Wat de reclassificatie betreft wordt verwezen naar § 21.

§ 8. Wat aangaat de noodzakelijke bezuiniging werd in de eerste plaats gewezen op de spilzieke wijze, waarop ministerieele departementen nog steeds met de gelden der belastingbetalers omgaan. Naar de meening van onderscheidene leden, onder wie ook behoorende tot de regeeringspartijen, treft deze opmerking in de voornaamste plaats het departement van Oorlog, waar nog geenszins een geest van bezuiniging is doorgedrongen. Dit bleek, om een voorbeeld te noemen, ook hieruit, dat de gebouwen, ressorteerende onder dat departement, natuurlijk weer gehouden zijn buiten de zoo nuttige centralisatie van 's Rijks gebouwendienst, ingesteld bij Koninklijk besluit van den 29sten Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 470), welke velerlei besparing oplevert. Dat er te veel gebouwen ter beschikking staan voor militaire doeleinden, is niet aan twijfel onderhevig. Het Departement van Oorlog tracht echter zijn terrein nog steeds tegen burgerlijke contrôle te verdedigen en houdt zoo doende ook zijne gebouwen, al staan zij ongebruikt, aan zich. Men vroeg, waarom de gebouwen, onder de departementen van Marine en Oorlog ressorteerende, niet eveneens onder dat van Financiën zijn gebracht.

Andere leden, die deze grieven niet bestreden, wenschten er op te wijzen, dat andere departementen evenmin vrij uitgaan; men leze slechts de rapporten der Bezuinigingscommissie.

Sommige leden drongen aan op aanzienlijke beperking der uitgaven voor het krijgswezen. Aan de uitzetting dier uitgaven moest volgens hen voor een groot deel de slechte toestand van 's lands financiën worden toegeschreven. Zij betreurden het dan ook, dat ten deze het mes er niet dieper in is gezet. De redevoering, door den heer Colijn in de vergadering van de Tweede Kamer van 9 November l.l. gehouden, had bij velen de verwachting gewekt, dat deze partijleider ingrijpende vermindering van uitgaven op dit stuk zoude voorstaan. Tot hunne niet geringe teleurstelling bleek echter reeds weinige dagen later, dat hij aanvankelijk verder was gegaan dan ten slotte in zijne bedoeling bleek te liggen. Het had veel van een terugtocht. Voor hen, die niet van alle defensie willen afzien en toch belangrijke bezuiniging daarop wenschen, is het moeilijk te zeggen, hoe zulks behoort plaats te hebben. Het beste schijnt wel tot rantsoeneering over te gaan en aan deskundigen de beslissing over te laten omtrent de wijze, waarop zij zal moeten worden toegepast.

Enkele leden legden evenwel tusschen de financiën en de defensiepolitiek een veel nauwer verband dan in het voorgaande is aangevoerd. Naar hun oordeel komt men er in het minst niet, door „ook" op de uitgaven van de Departementen van Oorlog en van Marine te bezuinigen, doch dient naast het wegsnoeien van ondoelmatige of te kostbare organisaties bij *alle* departementen, inbegrepen de militaire, bovendien eene geheele doelsverandering ten aanzien van onze landsverdediging te worden aanvaard. Het gaat daarbij niet om eene of andere technische kwestie, leger of vloot betreffende, vraag van indeeling of uitrusting, omtrent welke de militaire Ministers in de eerste plaats deskundig zijn, maar om het oogmerk, dat bij de landsverdediging kan worden nagestreefd en de begrenzing, die daarbij moet worden aanvaard. Gegeven de door den oorlog gewijzigde internationale machtsverhoudingen en de onmogelijkheid van een klein land om bij de tegenwoordige ontwikkeling der techniek zich voor eene eenigszins afdoende beveiliging toe te rusten, kan dit oogmerk slechts zijn om eenerzijds te zijner tijd zijn contingent te leveren in machts-aanwending door den Volkenbond, anderzijds om, ten behoeve van zuiver nationale actie, tegen eene schending onzer grenzen in zeer bescheiden mate althans eenig afweermiddel te bezitten. Maar de kansen, dat voor het laatste geval dit middel doeltreffend zijn zal, zijn, gegeven de aard van den modernen oorlog, in elk geval zoo problematiek, dat dit Staatsbelang slechts eene strikt beperkte uitgave waard is. Mitsdien stelle men eene vaste grens aan de budgetten van de Departementen van Oorlog en van Marine (militaire uitgaven), opdat deze budgetten, die thans, ongeacht mogelijke suppletoire begrootingen, voor 1923 ruim 103 millioen beloopen, tot bijv. 30 of 40 millioen beperkt blijven; geve zich nauwkeurig rekenschap van de doeleinden die men zich op dit gebied voor oogen stelt; en doe men de technische organisatie, die daartoe strekken moet, uitwerken door deskundigen. Het trekken dezer nieuwe hoofdlijnen is de taak van den Ministerraad, die het inzicht zijner meerderheid aan de militaire Ministers, zoo noodig, moet opleggen. Desgewenscht doe men het vraagstuk op korten termijn uitwerken door eene Staatscommissie. Slechts door deze principieele koersverandering inzake landsverdediging, zoo betoogden deze leden, is te voorkomen eenerzijds financieele uitputting in vredestijd, anderzijds militaire uitputting in oorlogstijd. Alleen door dezen nieuwen weg in te slaan zal ons budget sluitend zijn te krijgen, onze belastingdruk verminderd kunnen worden.

Eén lid, dat met voorenstaande redeneering voor een belangrijk deel kon medegaan, preciseerde het wegens de veranderde omstandigheden vereischte plan van defensie reeds in zooverre, dat zijns inziens het onderhouden van een weermacht met alles wat daarbij behoort, in het centrum des lands volmaakt doelloos was geworden en dat de bescheiden weermiddelen behoorden samengetrokken te worden in het zuiden des lands ter handhaving voornamelijk onzer neutraliteit.

Een ander lid kon het betoog tot radicale bezuiniging op de defensie in zooverre aanvaarden, dat ook hij de uitgaven voor

de marine, gelet op haar rendement tot dusverre, verspild achtte, doch daaruit de slotsom trok, dat dit dan ook pleitte voor het tot stand brengen der Vlootwet.

Eenige leden pleitten voor algeheele militaire ontwapening. Zij verweten der rechterzijde gebrek aan geloof in de komst daarvan en aan geestdrift om daartoe mede te werken.

Naar vele andere leden meenden, was de droeve financieele toestand allerminst te wijten aan de sommen, welke voor de defensie zijn en worden besteed. Deze zijn niet hoog. Zij maken slechts 14 pct. uit van de geheele Staatsbegrooting, zoodat er niet veel op te bezuinigen valt, al behoort er naar te worden gestreefd. Wijl de internationale toestand ernstig is, is het thans minder dan ooit de tijd om niet goed voor de defensie te zorgen. Het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen zal den oorlog niet weten te voorkomen. Ten allen overvloede blijkt dit uit de houding, welke de Fransche arbeiders aannemen. Bovendien moeten wij bedacht zijn op mogelijke revolutie in Duitschland, hetgeen aan de oostgrens tot moeilijkheden zoude kunnen aanleiding geven, terwijl ten slotte binnenslands de rechtsorde moet kunnen worden gehandhaafd.

Al gaat het onze krachten te boven de weermacht zoo in te richten, dat er van eene langdurige verdediging van het land tegen den vijand sprake zoude kunnen zijn, al zullen onze vestingen een ander karakter erlangen dan zij tot nu toe hadden en ten deele allengs verdwijnen, wij hebben onzen plicht als volk onder de natiën te vervullen, dat is onze defensie op zoodanig peil te brengen, dat wij onze neutraliteit kunnen handhaven. Aan dit minimum moet onze weermacht voldoen. Schieten wij daarin tekort, dan loopt ons land gevaar te avond of te morgen in den oorlog te geraken en hebben wij dit dan als het ware zelf uitgelokt.

Overigens is er, volgens de leden, die dit betoog hielden, op de defensie wel degelijk bezuinigd.

Toegegeven werd, dat geloof aan algeheele militaire ontwapening ten eenenmale bij hen ontbreekt. Met de zonde en met den oorlog als gevolg valt te rekenen. Het ware misdadig tot ontwapening over te gaan.

Dat de heer COLIJN later een ander standpunt zoude hebben ingenomen dan in zijne rede op 9 November l.l., vond besliste tegenspraak. Die staatsman beoogde toen geenszins een stelsel van verdediging aan de hand te doen; maar onderwerpen vermeldende, waarop naar zijne meening ware te bezuinigen, noemde hij ook als voorbeeld de defensie. Zijne tegenstanders hebben aan zijn betoog eene beteekenis toegekend, welke het niet had, doch die zij er gaarne aan zagen gegeven. Uit zijne tweede rede is zulks duidelijk gebleken.

Afgezien van deze beschouwingen over de defensie in het algemeen, waaromtrent men de meening der Regeering wenschte te vernemen, werd voorts nog opheldering gevraagd omtrent de toetreding van den Minister van Marine tot dit Kabinet. Volgens de voorstelling door den Kabinetsformateur in de Tweede Kamer gegeven, hadden dit toetreden en de instandhouding van een afzonderlijk Departement van Marine ten doel om, bij nader inzien, nog ingrijpender bezuiniging tot stand te brengen dan men een vorig jaar door het middel der vereeniging van de militaire departementen had willen bereiken. Volgens den nieuwen Minister van Marine evenwel was het voornaamste oogmerk van zijn optreden, de Vlootwet tot stand te brengen. Waar deze beide stellingen elkaar tegenspreken, verzocht men te vernemen, welke lezing de juiste is. Anderzijds werd er op gewezen, dat de vermeende tegenspraak geenszins bestaat, en dat de hier ter sprake gebrachte kwestie bereids volkomen is opgehelderd door de tusschen de Regeering en de Tweede Kamer gevoerde gedachtenwisseling. Enkele leden onderstelden, dat de benoeming van een Minister van Marine het gevolg is van een toegeven door de Regeering aan de militaire partij in ons land; waartegen werd opgemerkt, dat dit vermoeden reeds daarom onjuist moet zijn, naardien er in Nederland geen bijzondere militaire partij wordt aangetroffen.

Opheldering werd evenveens gevraagd aangaande de zinsnede in de Memorie van Antwoord, blz. 11 op het Verloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer over de begrooting van hoofdstuk I voor dit dienstjaar 1923: „Wat de onlangs gepubliceerde statistiek van den Volkenbond betreft, hier moet ten aanzien van onze marineuitgaven een misverstand in het spel zijn. De cijfers kloppen niet met wat dezerzijds verstrekt werd. Een onderzoek wordt ingesteld."

Immers de cijfers uit bedoelde statistiek kloppen nauwkeurig met de officieele cijfers uit de betrokken dienstjaren, te weten: militaire uitgaven Marine 1913 (volgens de afgesloten Staatsrekening) f 16,4 millioen, idem 1922 (volgens de begrooting) f 48,4 millioen. Indien dit juist is, welke zijn dan de cijfers, die „dezerzijds verstrekt" zijn; wáár wordt een onderzoek ingesteld en wat is er het resultaat van?

§ 9. Op het gebied van het onderwijs kon, naar het oordeel van vele leden, door de Regeering krachtiger bezuinigd worden.

Op den voorgrond stellende, dat zij het hooger onderwijs op peil wenschen te houden, vroegen verschillende leden zich toch af, of het aantal Rijksuniversiteiten niet te groot is. Het gaat 's Lands financieele krachten te boven, terwijl de ruimte voor doelmatige keuze van mannen, bekwaam om de talrijke professorale zetels te bezetten, onvoldoende is. Gevolg daarvan is, dat ook wel eens minder bekwame personen tot hoogleeraar worden aangesteld. Men zoude kunnen aanvangen met verband te brengen tusschen de verschillende curatoria, die alsdan zouden kunnen beraden over concentratie, waarbij vereenvoudiging door vermindering van het aantal faculteiten aan eenige universiteiten op den voorgrond zoude staan.

Ook op het vakonderwijs diende bezuinigd te worden. Waardeerende hetgeen ten deze gedaan wordt, mag toch geenszins over het hoofd worden gezien, dat het zeer kostbaar is geworden en de uitgaven daarvoor met honderden percenten zijn gestegen.

Voorts spraken eenige leden de meening uit, dat handhaving van den leerplicht voor het 7de leerjaar te groote uitgaven met zich zal brengen. Zij zouden wel gaarne eene berekening zien opgemaakt van de kosten, welke in het geheele land voor nieuwe schoollokalen zouden worden gevergd.

§ 10. Enkele leden konden zich niet vereenigen met bezuiniging op het verleenen van voorschotten voor woningbouw. Op vele plaatsen zal men woningen kunnen bouwen, welker huuropbrengst de kosten zal dekken. Welk bezwaar is er dan tegen het aangaan van leeningen, daar de voorschotten bij annuïteiten terugkomen? Tegenover het streven der Regeering om woningbouw aan het particulier initiatief over te laten, stelde men het gevoelen, dat het de bedoeling der Woningwet is, dat daar waar particulieren niet bouwen, de gemeente het moet doen. Vóór den oorlog en ook nog in de jaren 1914, 1915 en 1916, werd die wet veel ruimer toegepast. Toen gaf de Regeering belangrijke voorschotten met aanvaarding van het beginsel van bijslag op de huren, voor zoover de bewoners die niet konden opbrengen. Hier had men dus overheidsbemoeiing met het doel om in den woningnood te voorzien.

De Regeering houdt vast aan het stelsel van premiën, dat echter in den blinde heeft gewerkt. In verschillende gemeenten zijn meer middenstandswoningen gebouwd dan noodig waren, hetgeen had kunnen worden voorzien. Daar de gemeentebesturen er weinig in zijn gekend, konden deze het soort van woningen, die noodig waren, niet aanwijzen. Men vroeg, of de Regeering kan mededeelen of, wanneer er met verleening van premie gebouwd wordt, nog hypotheek wordt gegeven. Hoeveel procent van hen, die bouwen met premie, hadden regeeringshypotheek noodig? Zijn er ook gevallen bekend, dat bouwers met premie en die geen aanspraak maakten op het ontvangen van geld op hypotheek, later die hypotheek niet konden missen? Zoo ja, kan men dan den bouw van arbeiderswoningen verzekerd achten?

In het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende hoofdstuk VII *B* dezer begrooting werd gevraagd, of de Regeering niet van meening was, dat het Rijk deel moest nemen in de geleden verliezen. En het antwoord was, dat de gemeenten aansprakelijk zijn; zonder deze gemeentelijke garantie zoude de leening niet tot stand zijn gekomen. Doch de gemeenten zijn niet vrij. Zij handelen onder den drang van den woningnood en rekenen op de hulp van het Rijk. Men zoude wenschen, dat wanneer bedoelde tekorten zich voordoen, de Regeering de omstandigheden zal laten wegen en mede zal dragen in de tekorten. Zoude de Regeering willen mededeelen, of sommige gemeenten het voorbehoud hebben gemaakt, dat, als er verliezen zijn, het Rijk daarin dragen zal?

Door anderen werd de houding van de Regeering in deze verdedigd. Voor eene bijdrage van de Regeering in de bovengenoemde tekorten gevoelde men niets; beperking van het verleenen van voorschotten van dezen aard, welke reeds tot vele millioenen gestegen zijn, is meer dan noodzakelijk.

Met het oog op de voorafgaande beschouwingen zoude men het op prijs stellen opgave te mogen ontvangen van het thans verleende bedrag aan bouwvoorschotten. Meent de Regeering al die voorschotten te zullen terugontvangen op de daarvoor bepaalde tijdstippen?

Voortdurend verneemt men, dat er gemeenten zijn welke in financieele moeilijkheden verkeeren, zoodat het haar niet meer mogelijk is gelden op te nemen of te leenen. Herhaaldelijk wordt dan gemeld, dat de Regeering in den een of anderen vorm, hetzij direct of indirect, is bijgesprongen.

Men zoude gaarne volledig worden ingelicht omtrent de verhouding, die ten deze ontstaan is tusschen rijk en gemeenten. Ook in anderen vorm geeft het rijk vaak waarborg of garantie van aflossing en rentebetaling van door zedelijke lichamen geleende gelden. Bestaat er voldoende zekerheid, dat het rijk hierbij niet te kort zal schieten? Gaarne zoude men van deze garanties een overzicht ontvangen.

§ 11. Men was van oordeel, dat, afgezien van en ondanks den nood van 's Rijks schatkist, eene nadere financieele regeling tusschen Rijk en gemeenten niet uit kan blijven. Deze is der Kamer, bij de behandeling der laatste wet op dit gebied, ook zeer stellig toegezegd. Welke zijn te dien aanzien nu de plannen der Regeering? Eene regeling is urgent, want voor zoover van de voorschotten, die de gemeenten op de inning der gemeentelijke inkomstenbelastingen ontvangen hebben, zal moeten worden teruggeven, zullen eerlang de noodkreten der gemeentebesturen ongetwijfeld van vele kanten vernomen worden.

Men wees er op, dat de nooduitkeering aan de gemeenten volgens de wet van den 12den November 1921 (*Staatsblad* n°. 1173) ultimo 1922 is vervallen. Men zoude gaarne vernemen, wat de Regeering voornemens is in deze te doen.

Wat deze uitkeering betreft, wees men er op, dat ook volgens het voorloopig advies der Staatscommissie (zie § 10 der Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer betreffende hoofdstuk I der Staatsbegrooting voor 1923) daarbij was uitgegaan van het systeem der wet van 1897, hetgeen in vele gevallen onbillijk heeft gewerkt.

Eenige leden waren van oordeel, dat de nooduitkeering aan de gemeenten niet kan worden gemist.

§ 12. Door velen werd aangedrongen op eene vermindering der thans bijna ondraaglijke directe belastingen. De lasten, die op de hoogere inkomens drukken, zijn te zwaar. Verliezen, welke in ongunstige jaren worden geleden, kunnen bij gunstiger conjunctuur niet worden ingehaald, vermits de fiscus dan een evenredig groot aandeel van de winsten voor zich opeischt. Komt er te dezen geene verandering, dan zal het kapitaal hoe langer zoo meer aan de binnenlandsche nijverheid worden onttrokken en naar het buitenland worden overgebracht.

Een groot nadeel van de hooge directe belastingen bestaat ook daarin, dat zij ten gevolge hebben een steeds toenemenden uittocht van ingezetenen naar den vreemde. Een lid zag, zoo mogelijk, gaarne maatregelen genomen, waardoor zij, die vertrekken, niet ontheven worden van elke belasting.

Andere leden kwamen hiertegen op. Evenmin als zij gesteld waren op het behoud van dergelijke onvaderlandslievende elementen, evenmin verlangden zij van hen bijdragen voor de schatkist.

Eenige leden meenden, dat verlichting van druk ook behoorde gezocht te worden in eene minder snelle aflossing der crisisschuld. Bewerkstelligd kon dit worden door die schuld te vervangen door leeningen met een langeren aflossingstermijn.

Wat aangaat de successiebelasting, zoo werd het heffingspercentage te hoog genoemd, te meer, daar haar opbrengst tot een bedrag van ongeveer 42 millioen gulden onder de gewone middelen wordt opgenomen en dus ter bestrijding van de gewone uitgaven wordt aangewend, hetgeen vernietiging van nationaal vermogen beteekent. Bovendien gaat die belasting het sparen tegen. Principieel mag eene successiebelasting alleen dienen ter bestrijding van buitengewone uitgaven of tot aflossing van Staatsschuld.

§ 13. Terwijl men algemeen de meening was toegedaan, dat de directe belastingen redelijkerwijze niet meer voor verhooging vatbaar zijn, waren verschillende leden van oordeel, dat zoolang niet door bezuiniging verlichting in den druk dier belastingen verkregen is, men die zoude kunnen zoeken in verhooging van bestaande of in invoering van nieuwe indirecte belastingen, vooral op weeldeartikelen.

En zulks ook in het belang der arbeiderskringen, waar de druk der directe belastingen thans terdege wordt gevoeld.

Toegegeven werd, dat dan wellicht de prijzen der eerste levensbehoeften min of meer zouden stijgen, maar de indirecte belastingen bieden dit voordeel, dat men in vele gevallen het betalen daarvan in meerdere of mindere mate zelf in de hand heeft door zich van aankoop der betrokken artikelen te onthouden. Anderen wezen er op, dat het invoeren van indirecte belastingen niet onmiddellijk behoeft te leiden tot prijsstijging, vermits de winst van den middenstand niet onbelangrijk zoude kunnen worden verminderd. In dit verband werd de invoering bepleit van eene accijnsheffing op koffie en thee, waartegen anderen alleen die op thee toelaatbaar achtten. Naast de belasting op weeldeartikelen, wier verbruik niettemin een massaal karakter draagt, kon dan ook gedacht worden aan eene omzetbelasting, gelijk die in Italië en België voorkomt, meer speciaal aan eene luxe-belasting op het verbruik in restaurants, gelijk die, naar men meende, in België bestaat en omtrent welker opbrengst men gaarne door den Minister zoude worden ingelicht.

Ook werd gewezen op de Duitsche Umsatzsteuer, welke zeer veel opbrengt en als indirecte belasting voortreffelijk werkt.

Intusschen werd de gedeeltelijke vervanging van directe door indirecte belastingen door andere leden bestreden, op grond dat, zoolang de totaal op te brengen som aan belastingen niet verminderd kan worden, zulk eene vervanging slechts eene verschuiving van belastingdruk zou beteekenen, en nog wel in ongunstigen zin, naardien daarbij geen rekening wordt gehouden met de draagkracht van den belastingschuldige.

§ 14. Uit de in de Tweede Kamer gehouden gedachtenwisseling meende men te mogen afleiden, dat het Kabinet eenigszins afkeerig is van maatregelen tot verhooging van invoerrechten of tot verbod van invoer in sommige gevallen. Toch achtte men het noodzakelijk, dat in den huidigen abnormalen toestand maatregelen worden genomen, om onze toch reeds zoozeer bedreigde industrie voor algeheelen ondergang, welke van de moordende valutaconcurrentie het gevolg is, te behoeden.

Ten onrechte, zoo meende men, wordt gevreesd, dat verhooging der invoerrechten als onvermijdelijk gevolg eene prijsstijging van de betrokken artikelen zoude medebrengen. Dit moge wellicht in theorie juist zijn, indien eene eenzijdige theorie dit betoogt, wordt zij door de practijk gelogenstraft.

In landen waar hooge invoerrechten geheven worden, zooals in Duitschland sinds 1870 en in België zijn de prijzen zeker niet hooger dan ten onzent. Engeland, tot voor kort het land van den vrijhandel, was om zijn groote duurte bekend. Als sprekend voorbeeld noemde men ook Zwitserland, waar zeer onlangs de invoerrechten belangrijk verhoogd zijn.

De Minister van Financiën heeft in de Tweede Kamer er op gewezen, dat het gebleken was, dat die maatregel in Zwitserland ongewenschte gevolgen had gehad. Men zoude er prijs op stellen van de Regeering te vernemen, uit welke bron zij die inlichtingen verkreeg. Immers uit een artikel in het avondblad van het *Handelsblad* van 6 Januari j.l. blijkt integendeel van de zeer gunstige werking der door Zwitserland genomen maatregelen.

De socialisten wilden daar te lande een referendum uitlokken over de afschaffing van invoerrechten. De Zwitsersche Regeering heeft echter in afwijzenden zin geadviseerd en er op gewezen, dat de verhooging van het invoerrecht uitnemend aan haar doel heeft beantwoord. De opbrengst daarvan bedraagt ruim 80 millioen francs, welke niet kunnen worden gemist.

Als meest gewenschten vorm, waarin het hierboven omschreven doel zoude kunnen worden bereikt, meende men te mogen aanbevelen het stelsel gevolgd in Frankrijk en België, waarbij aan de Regeering bevoegheid wordt gegeven, indien zij dit in voorkomende gevallen gewenscht acht, tot tijdelijke verhooging van het invoerrecht te besluiten. Immers onmiddellijk ingrijpen is vaak noodig en eene wettelijke regeling zoude in vele gevallen te lang op zich laten wachten. Verschillende leden, die in gewone tijden bezwaren hadden tegen invoerbelemmeringen, waren van gevoelen, dat de buitengewone toestand, waarin wij thans verkeeren, het tijdelijk nemen van abnormale maatregelen rechtvaardigt.

Sommige leden bepleitten de wenschelijkheid van eene verhooging van het tarief met 2%, welke eene vermeerdering van ongeveer 14 millioen gulden aan inkomsten met zich zoude brengen.

Eenige leden bevalen invoerverboden aan tot instandhouding van die takken van nijverheid, welke bij vrije concurrentie eertijds bloeiden.

De aandacht werd er op gevestigd, dat men niet uit het betrekkelijk gering percentage van werkloozen de gevolgtrekking moet maken, dat er in de industrie geen groote malaise heerscht. Nu eens uit medelijden, dan weder uit vermeend eigenbelang hebben de fabrikanten tot nu toe de arbeiders zooveel mogelijk aan het werk gehouden. Thans kan het niet langer. Allengs worden vele aanzienlijke takken van nijverheid stilgelegd. Gewezen werd op de schoenenindustrie in de Langstraat. De concurrentie van Duitsche zijde is moordend voor het bedrijf in Noord-Brabant. Door tariefverhooging zoude eenerzijds de nijverheid geholpen worden, en anderzijds voor de schatkist gemakkelijk ± 40 millioen gulden verkregen kunnen worden, met welk bedrag de directe belastingen waren te verminderen.

Verschillende andere leden stonden volstrekt afwijzend tegenover het verhoogen der invoerrechten.

Het doet zich maar al te dikwijls voor, dat in landbouw, zoowel als in industrie, verschillende takken tijdelijk in ongunstige omstandigheden verkeeren mede doordat de prijzen der producten weinig stabiel, ja zelfs aan groote schommelingen onderhevig zijn. Zoo geraakten in Groningen de kartonfabrikanten in groote moeilijkheden, toen het stroo zeer duur en het karton goedkoop was, hetgeen den fabrikanten aanleiding gaf om op een uitvoerverbod van stroo aan te dringen, ten einde de arbeiders aan het werk te kunnen houden. Nu kan men wel in dergelijke gevallen telkens ingrijpen door op eene of andere wijze hulp te verleenen, maar voor den algemeenen toestand van het land achtten de leden hier aan het woord zulks toch verderfelijk, waar Nederland, ook gelet op zijn geringe oppervlakte, aangewezen is op vrijen in- en uitvoer. Men bedenke zich wel, alvorens toevlucht te nemen tot beschermende rechten; men weet wel waar men begint, maar niet waar men eindigt. Het eene artikel na het andere kan er voor in aanmerking komen. Deze leden wilden niet gebroken zien met het beginsel van vrijhandel. Zij wezen er op, dat buitenlandsche maatregelen, welke de wereldproductie verminderen, niet minder schadelijk werken, wanneer zij hier te lande worden nagevolgd.

Voor de verbruikers zijn invoerverboden zeer nadeelig. Bij de sigarenindustrie had men op zijn best met een uitzonderingsgeval te doen, maar verder moet men op dezen weg niet gaan. Thans komen bijv. de handelaren in tricot-goederen om een invoerverbod vragen, maar in de oorlogsjaren hebben zij zeer groote winsten gemaakt. Van tijdelijke maatregelen spreekt men, maar het loopt uit op blijvende. Als algemeene gedragslijn wenschten ook deze leden den vrijhandel te zien behouden, mede in het belang van den vrede tusschen de volkeren.

Deze beschouwingen bleven niet zonder tegenspraak. Wanneer andere landen tot bescherming hunner nationale industrie overgaan, zullen wij niet anders kunnen handelen. Ons belang bij den vrijhandel als zoodanig is zeker niet grooter geworden door de inzinking van de Duitsche koopkracht. In het belang der arbeiders als middel tegen werkloosheid hebben invoerverboden, waar noodig, groote beteekenis. In den vrijhandel als dogma geloofden deze leden niet; zij wezen er op, hoe ook gezaghebbende dagbladen, die van vrijhandel steeds voorstanders waren geweest, zich over invoerverboden voor sommige gevallen in gunstigen zin hadden uitgelaten. Wel werd tegengeworpen, dat het de voorkeur zoude verdienen om — inplaats van de invoerrechten te verhoogen — aan te sturen op verlaging der loonen, doch te vreezen staat dat, als die tot stand komt, de werklieden niet zullen kunnen rondkomen en dit tot groote onrust en ontevredenheid zal leiden.

Enkele leden wilden zich niet tegen invoerverboden verzetten, maar wenschten wel als voorwaarde te zien gesteld, dat het bedrijf, waarvoor zij worden gevraagd, op goede gronden kan aantoonen, dat redelijkerwijze te verwachten is, dat het na drie tot vijf jaren zichzelf wederom kan helpen.

In ieder geval wenschte men van de Regeering eene duidelijke verklaring te ontvangen, welke maatregelen zij in dezen noodtoestand denkt te nemen. De industrie behoort daaromtrent niet langer in onzekerheid te worden gelaten. Kunnen binnen korten tijd maatregelen ter bescherming van de schoenenindustrie en andere industrieele bedrijven in Noord-Brabant worden te gemoet gezien? Zoo ja, welke?

Intusschen werd er door eenige leden de aandacht op gevestigd, dat de Regeering blijkbaar hare plannen heeft. Immers bij de opening van het nieuwe zittingjaar sprak de tijdelijke Voorzitter van den Ministerraad de volgende woorden:

„Tevens zal het belastingwezen aan een ingrijpende verandering zijn te onderwerpen, ten einde rekening te houden met de economische eischen welke de tijdsomstandigheden stellen." Gevraagd werd, welke ingrijpende verandering in de bedoeling der Regeering ligt.

Sommige leden stelden de vraag, wat eigenlijk wordt bedoeld met eene technische herziening van het tarief van invoerrechten.

Op welken grond kan men beweren, dat er hier te lande een stelsel van handelspolitiek bestaat? De artikelen van het tarief van invoerrechten bewijzen, dat er geen stelsel bestaat. De leden hier aan het woord achtten het gewenscht, dat het tarief genormaliseerd zoude worden.

Anderzijds werd opgemerkt, dat ons tarief, gelet op zijne classificatie, zijne geschiedenis en zijne geringe hoogte, vergeleken met buitenlandsche wetten, zeer overwegend het vrijhandelsbeginsel belichaamt. Dit werd ook zoo begrepen door hen, die tariefsherziening niet alleen als fiscalen, maar uitdrukkelijk als protectionistischen maatregel verlangen. Van die zijde werd de klacht geuit, dat ten opzichte van de handelspolitiek de Regeering niet voldoende kracht betoont.

Waarom, zoo vroegen enkelen, past de Regeering in het belang van de werkgelegenheid de bevordering van export door kredieten en subsidies niet toe?

Is het juist, dat eene groote gemeente zich bereid heeft verklaard voor zulke maatregelen een belangrijk bedrag beschikbaar te stellen, mits de Regeering een gelijk bedrag beschikbaar stelde, doch dat de regeling afstuitte op eischen der regeering ten opzichte van loonsbepaling in de bedrijven, die voor exportsteun in aanmerking zouden kunnen komen? [1])

§ 15. De uitkeering, uit het Leeningfonds, van een bedrag van 10 millioen gulden aan de gewone middelen, werd in afkeurenden zin ter sprake gebracht.

Op bladz. 3 der Memorie van Toelichting op het wetsontwerp tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1923 (Gedrukte stukken der Tweede Kamer, Zitting 1922—1923, n°. **253**), wordt het voordeelig saldo van genoemd Fonds over 1922 geraamd op f 5 500 000. Op welken grond, zoo werd gevraagd, meent de Regeering, dat het saldo over 1923 f 10 000 000 zal bedragen? De ontvangsten toch over dat jaar worden geraamd op f 92 880 000 en de uitgaven op f 83 798 220, zoodat het saldo slechts ongeveer f 9 000 000 zal wezen.

Maar hoe wil men de ongeveer f 10 000 000 wegens extra-amortisatie van de leening 1919 (met schuldbekentenissen betaalde belastingen) ontgaan? Men achtte dit niet doenlijk, doch dan is het saldo verdwenen.

Het kwam den leden hier aan het woord evenwel voor, dat de Minister de ontvangsten te laag heeft gesteld, want, zoo vroegen zij, hoe had Zijne Excellentie anders over den dienst 1922 f 15 000 000 voor gewone ontvangsten kunnen nemen? Het surplus is toch f 5 500 000, dat bij het Fonds is gevoegd.

Nu zullen in het Fonds altijd nog ongeveer 90 millioen gulden overblijven, maar hoe zal het gaan, als de middelen minder ruim zullen vloeien, de opcenten minder opbrengen en de verdedigingsbelastingen minder opleveren? In dit geval zal dat overschot van 90 millioen vrij spoedig kunnen zijn verdwenen.

Daarenboven, heeft de Minister er wel aan gedacht, dat blijkens bladz. 4 der Memorie van Toelichting op het wetsontwerp n°. **240** der Zitting 1918/19, betreffende het aangaan eener geldleening of -leeningen van f 350 000 000 ten laste van het Rijk, in 1930 de jaarlijksche aflossing der eerste leening 1916 met f 15 000 000 moet worden versterkt? De annuïteiten die ten laste van het Leeningfonds zullen komen en op bladz. 5 van de Memorie van Toelichting op wetsontwerp n°. **266** der Zitting 1919/20, betreffende het aangaan van eene geldleening ten laste van het Rijk, te zamen geraamd worden op f 82 954 900, zullen dus van 1930—1936 f 97 954 900 bedragen, ongerekend de extra-aflossing voor belasting betalen. Van 1937—1943 zal eene daling van slechts ± 6 millioen gulden intreden, omdat dan de eerste $4\frac{1}{2}$ pcts. leening 1916 geheel zal zijn afgelost, doch de aflossing van de tweede 4 pcts. leening 1916 met f 15 000 000 zal worden versterkt. Het zou dus zeer goed kunnen gebeuren, dat door die onttrekkingen het Fonds zou te kort komen en ook dat de duur der verdedigingsbelastingen — als deze bij de wet verlengd mocht worden — onnoodig zal worden verlengd of niet zal worden verminderd, wat natuurlijk onbillijk is. Doch die onbillijkheid heeft reeds zonder dat tekortkomen plaats. De leden, hier aan het woord, lieten nu daar, dat feitelijk de bovenbedoelde f 10 000 000 die voor gewone uitgaven uit het Fonds zullen worden overgebracht, uit de leening worden genomen, want nu wordt voor f 10 000 000 minder afgelost. Het antwoord van den Minister in de Tweede Kamer, dat die f 10 000 000 uit belastingen komen, is dan ook inderdaad onjuist. Maar het ergste is, dat nu eene kleine minderheid van ingezetenen twee inkomstenbelastingen met verschillende schaal gaat betalen en evenzoo twee vermogensbelastingen, terwijl behalve die twee belastingen met verschillend progressieve schaal nog de opcenten op de andere belastingen feitelijk onnoodig zullen geheven worden.

Wordt er te veel geheven aan verdedigingsbelastingen en aan opcenten, wat niet vaststaat, gezien den waarschijnlijken achteruitgang en de twee bovengenoemde versterkingen van aflossing, dan zouden die beide verdedigingsbelastingen en ook de opcenten verlaagd moeten worden en de gewone inkomstenbelasting en vermogensbelasting verhoogd door meerdere opcenten. Wat hiervan ook zij, in elk geval is de manipulatie met f 15 000 000 over 1922 en f 10 000 000 over 1923 onwettig. Hoe heeft de Minister die sommen uit het Fonds kunnen nemen, zonder eerst met afzonderlijke wetsvoorstellen te komen?

Blijkens de consideransen van de oorspronkelijke wetten op de verdedigingsbelastingen (n°. **213** der Zitting 1915—1916), welke wetten zouden gelden van 1 Mei 1916 tot 1 Mei 1919, en wel als een over 3 jaren verdeelde heffing in eens, en de considerans van de wet, waarbij de drie verdedigingsbelastingen voor 4 jaren, dus tot 1 Mei 1923, werden verlengd, werden de bedoelde buitengewone belastingen geheven „ter gedeeltelijke bestrijding der kosten van den oorlogstoestand".

Thans evenwel worden uit die belastingen gedeeltelijk gewone uitgaven bestreden, omdat de kosten van den oorlogstoestand ruimschoots uit de bedoelde belastingen worden gekweten. Juist het omgekeerde dus.

Ook zijn de belastingen tijdelijk. Zij eindigen met 1 Mei 1923.

Met de opcenten is het geval analoog. Deze kunnen ook verminderd worden. Kan de Minister nu mededeelen, met welk recht hij, ten einde gewone uitgaven te dekken, uit het Fonds gaat putten?

Voorts werd nog gewezen op de inconsequentie, dat de Minister in de Millioenennota en in de Memorie van Toelichting op het laatste leeningsontwerp, dat den 21sten December in deze Kamer is aangenomen, bij de berekening van de vlottende schuld niet gerekend heeft met het Leeningfonds. Het Fonds rouleert onder de gewone middelen. Feitelijk behoorde het bedrag van het Fonds dus geteld te zijn bij de vlottende schuld. Vermits dit Fonds ten slotte zal zijn uitgeput, zal er dus nog eene groote Staatsleening van b. v. 100 millioen gulden gesloten moeten worden.

Is het, zoo werd nog gevraagd, volgens den Minister ook niet onbillijk, dat de renten van de f 90 000 000 uit het Fonds niet ten goede komen aan het Fonds maar aan de gewone middelen? Dit bevestigt te meer de meening, dat als werkelijk het Fonds te veel inkomsten heeft, de opcenten, die daarover worden geheven, en de verdedigingsbelastingen verminderd moeten worden.

§ 16. Tegen het gedeelte van artikel 3 van de Pensioenwet 1922 (wet van den 5den Mei 1922 *Staatsblad* n°. 240), bepalende, dat personen in lossen dienst, die 3 maanden als zoodanig werkzaam zijn, als ambtenaren in den zin dier wet moeten worden aangemerkt, werd van verschillende zijden ernstig bezwaar gemaakt, nu blijkt, dat de Pensioenraad slechts in zeer beperkte mate gebruik maakt van de aan dit college toegekende bevoegdheid om te verklaren, dat personen in lossen dienst niet onder de wet zullen vallen. Ook levert het opnemen van al deze losse personen ernstig nadeel voor het fonds op. Immers, nu slechts een diensttijd van 7 jaren wordt vereischt voor het verkrijgen van recht op pensioen na verkregen ontslag wegens opheffing van de betrekking en juist losse personen veelal op dien grond worden ontslagen, is de pensioenlast uit dien hoofde zeer bezwarend, vooral nu een minimum-pensioen van 30 pct. wordt gewaarborgd. Naar het den leden hier aan het woord voorkomt, zouden alleen die personen in lossen dienst als ambtenaar moeten worden aangemerkt, die feitelijk binnen de formatie van een dienstak vallen. Verrichten zij werkzaamheden van beperkten duur, ook al is dat dan gedurende een tijdvak van meer dan 3 maanden, dan behooren deze personen in lossen dienst buiten de wet te vallen.

De pensioenlasten uit de Pensioenwet 1922 voortvloeiende, zijn hooger, dan de financieele toestand van de Rijks- en van

---

[1]) De Commissie van Rapporteurs merkt op, dat na het afdeelingsonderzoek in de *Staatscourant* van 2/3 Februari 1923 zijn opgenomen opnieuw vastgestelde „Algemeene Regelen betreffende het verleenen van gedeeltelijke Staatsgarantie voor uitvoertransacties".

de gemeentefinanciën gedoogt. Het valt mitsdien ten zeerste toe te juichen, dat voornamelijk op aandrang van de Eerste Kamer de bevoegdheid tot het toepassen van verhaal op de ambtenaren alsnog in de wet werd opgenomen.

Van den Minister zoude gaarne worden vernomen, of de bijdragen, door Rijk, gemeenten en andere publieke lichamen verschuldigd, niet lager kunnen worden gesteld. Voor de berekeningen, op grond waarvan bedoelde bijdragen zijn vast gesteld, diende als grondslag eén rentevoet van 4 pct. De rente, welke van de belegging der bijdragen kan worden gekweekt, kan zonder eenig bezwaar op $5^1/_2$ pct. worden gesteld. In verband met de lasten die aan Rijk en gemeenten worden opgelegd, mag worden geëischt, dat de bijdragen zoo laag mogelijk worden bepaald.

Ten opzichte van de gemeenten wordt, naar het bedoelden leden voorkomt, eene onbillijkheid begaan, door van haar ook de volle bijdrage te heffen van het personeel bij middelbaar en hooger onderwijs. Terwijl het Rijk over de jaren vóór 1 Juli 1922 steeds de afloopende korting onder de „middelen tot dekking van de Staatsuitgaven" heeft verantwoord, staat tegenover deze ontvangsten geen enkele verplichting.

Immers krachtens artikel 157 van de Pensioenwet 1922 behoeft het Rijk slechts te restitueeren de pensioenen van de ambtenaren op 1 Juli 1922 in zijn dienst. Het wordt billijk geacht, dat tegenover deze ontvangen bijdragen alsnog eene verplichting voor het Rijk wordt gesteld, welke zoodanig moet worden geregeld, dat door de gemeenten niet meer wordt betaald, dan naar evenredigheid voor haar mogelijk is te verhalen op de salarissen van het personeel bij hooger en middelbaar onderwijs, terwijl dan het aan de 10 pct. ontbrekende deel zoude moeten worden gedragen door het Rijk. Gaarne zoude men hieromtrent de meening van den Minister vernemen.

Verder werd den Minister verzocht er bij den Pensioenraad op aan te dringen, dat de door dit college te nemen beslissingen, voor zoover van algemeene beteekenis, zooveel mogelijk worden gepubliceerd, aangezien de wet tal van duistere bepalingen bevat, welke althans langs dezen weg zouden kunnen worden toegelicht.

§ 17. Door het bepaalde in art. 69 der Pensioenwet 1922 kunnen de pensioenen voor hen wier diensten zijn vervuld als ambtenaar in den zin dier wet, ten hoogste bedragen f 4000 (of f 6000 voor Ministers).

Kan een belanghebbende echter naast het krachtens de Pensioenwet 1922 te verleenen pensioen aanspraak maken op pensioen als Kamerlid of op pensioen op grond van de wet tot regeling van de militaire pensioenen bij de landmacht of bij de zeemacht, dan geldt dit maximum niet meer.

Hierin is eene groote onbillijkheid gelegen; ook in het laatste geval zou een maximum van f 4000 (f 6000) moeten gelden. Het werd dan ook niet duidelijk geacht, waarom in de Pensioenwet 1922 de oorspronkelijke redactie van art. 11, tweede lid, der Burgerlijke Pensioenwet niet is gevolgd.

De bepaling, welke vroeger in art. 14, tweede lid, der Burgerlijke Pensioenwet voorkwam ten aanzien van de geldigheid voor pensioen van den tijd gedurende hetwelk het Kamerlidmaatschap is waargenomen, is, voor zoover kon worden nagegaan, niet overgenomen in de Pensioenwet 1922. Toch zoude dit rationeel zijn.

Gaarne zoude men vernemen, of dit juist is, en zoo ja, welke beteekenis dan moet worden gehecht aan art. 60 der laatstgenoemde wet. Ingeval toch een ambtenaar, bijv. wegens het waarnemen van het lidmaatschap der Tweede Kamer, op non-activiteit wordt gesteld, dan dient voor de berekening van het ambtenaarspensioen, nu aan dat lidmaatschap pensioen is verbonden, de tijd van non-activiteit geheel buiten beschouwing te worden gelaten. Een imperatief voorschrift in dezen zin wordt noodig geacht, omdat anders de zooeven genoemde onbillijkheid nog wordt vergroot.

Men verzocht de Regeering te willen mededeelen, of zij bereid is eene wetswijziging te overwegen, strekkende om:

a. een algemeen maximum-pensioen van f 4000 (f 6000) te doen gelden voor hen, die aanspraak kunnen maken op pensioen ten laste van den Staat of van een bij de wet ingesteld pensioenfonds;

b. den tijd, met verlof doorgebracht voor het waarnemen van eene betrekking, waaraan uitzicht op pensioen is verbonden (o. a. Tweede Kamerlidmaatschap) niet mede te tellen bij het te verleenen pensioen uit de betrekking, welke door het verlof gedeeltelijk niet is vervuld.

§ 18. Ook de onlangs in het leven geroepen wachtgeldregeling (*Staatsblad* 1922, n°. 479) werd ter sprake gebracht.

Men wees er op, dat ingevolge art. 12 dier regeling de Regeering te beslissen heeft, of de ambtenaren onder categorie *a* of *b* van art. 2 [1]) zullen vallen.

Men meende te weten, dat de Regeering voornemens was bijna alle ambtenaren te rangschikken onder *b*. Dit zoude men hoogst onbillijk achten. Meesters in de rechten bijv., die gedurende 15 à 20 jaar een Staatsambt bekleed hebben, zijn zeker niet meer in staat zich in de praktijk te begeven.

Men verzocht de Regeering zich ten deze duidelijk omtrent hare voornemens te verklaren.

§ 19. Ter zake van het financieel beleid werd een tweetal punten ter sprake gebracht:

a. Men wees er op, dat voor de belegging der rijksgelden bij verschillende instellingen, zooals de Rijkspostspaarbank, de Rijksverzekeringsbank en het Pensioenfonds, niet dezelfde voorschriften bestaan. Bij de Rijkspostspaarbank is bijv. belegging in hypotheken uitgesloten.

Aangedrongen werd op eene eenvormige regeling, doch tevens gaf men in overweging voor het vraagstuk der belegging van rijksgelden een college van hoogstaande financiers te benoemen, dat telkenmale de beleggingspolitiek zoude kunnen onder de oogen zien. Hetgeen met de staatsfondsen bij onze oostelijke naburen en in Oostenrijk geschied is, moge hier tot waarschuwend voorbeeld strekken.

b. De vraag werd gesteld, waaraan het verschil in koers van uitgifte tusschen de nieuwe Staatsleening, $97^3/_4$ à 6 pCt. en de leening der provincie Gelderland, $99^1/_4$ à $5^1/_2$ pCt. is toe te schrijven.

§ 20. Vele leden betreurden zeer de opheffing van het Departement van Landbouw. Hoe goed ook een directeur-generaal moge zijn, hij kan niet dien invloed uitoefenen, welken een Minister heeft. Het platteland heeft zich in de laatste jaren steeds bij de steden achtergesteld gevoeld, maar dit gevoel had door het in het leven roepen van een afzonderlijk Departement van Landbouw opgehouden te bestaan, terwijl het nu weder zal herleven. Waren de kosten te hoog, dan had men ook hier bezuiniging moeten betrachten, maar niet tot opheffing behooren over te gaan. Anderen wenschten te verklaren, dat zij, hoewel de opheffing van het Departement van Landbouw betreurend, het, nu die eenmaal geschied is, toejuichten, dat de behartiging der betreffende belangen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken is opgedragen.

Van andere zijde vond de opheffing bijval; daar achtte men een afzonderlijk deskundig Minister van Landbouw een beslist nadeel, aangezien dit leidt tot ongewenschte inmenging van staatswege in landbouwzaken.

§ 21. Tegen de voorgenomen reclassificatie werden ernstige bezwaren geopperd.

Zeer vele leden verklaarden zich er tegen, evenals vroeger, omdat classificatie schromelijke onbillijkheden ten gevolge heeft.

[1]) *a.* hen, die een ambt bekleeden, hetwelk een hoofdbetrekking vormt, en uit hoofde van den aard hunner bekwaamheden redelijkerwijs geacht moeten worden een gelijkwaardige positie, anders dan in openbaren dienst, niet binnen een redelijken termijn te kunnen verkrijgen.
b. de overigen.

Er wordt daarbij veel te veel gegeneraliseerd, alle gevallen worden te zeer over één kam geschoren. Als een dergelijk plan doorgaat, zoude, zoo meende men, het platteland beroofd worden van goede ambtenaren.

Zij die uit de steden naar het platteland zijn overgeplaatst, leven daar veelal niet goedkooper dan in de stad. Vooral niet de gezinnen, waarvan kinderen in de naburige stad ter school gaan. Alleen de woninghuren ten plattelande zijn veelal lager. Ieder geval moet op zichzelf worden beoordeeld.

De reclassificatie beschouwden sommige leden als eene verkapte salaris-vermindering en daarom niet oirbaar. Wil men op de uitgaven voor de ambtenaren bezuinigen, dan trachte men dit liever te bereiken door inkrimping van het corps.

§ 22. Men maakte er der Regeering een ernstige grief van, dat, ofschoon in 1918 een harer programpunten beoogde de invoering der wetten-Talma, de ziekteverzekering na vijf jaren nog niet tot stand was gebracht. Door het invoeren der Invaliditeitswet zonder de Ziektewet zijn millioenen verspild.

Ook in 1901, toen men de Ongevallenwet invoerde zonder als basis de Ziektewet te nemen, is dezelfde fout gemaakt en thans verviel deze Regeering in hetzelfde euvel, ofschoon de Ziektewet klaar ligt. Blijkbaar werd de Regeering van invoering teruggehouden door het stelsel Posthuma-Kupers, doch in den laatsten tijd begint men hoe langer zoo meer in te zien, dat dit stelsel de goede oplossing niet brengt.

Ook aan de uitvoerbaarheid van het ontwerp-Groeneveld werd getwijfeld; de losse arbeiders bijv. vallen er niet onder.

§ 23. Er werd op aangedrongen, dat wetsontwerpen, die jaren geleden zijn ingediend, doch in welker behandeling noch de Regeering, noch de Tweede Kamer belang schijnt te stellen, daar zij het òf nog niet tot een afdeelingsonderzoek hebben gebracht, òf welker Voorloopig Verslag de Regeering kennelijk niet beantwoorden wil, of die ondanks eindverslag niet op de agenda voor openbare behandeling worden gebracht. Men noemde eenige wetsontwerpen zooals die houdende:

Nadere aanduiding van de feestdagen die in wettelijke voorschriften met den Zondag op ééne lijn worden gesteld . (6)
(Eindverslag vastgesteld 28 Februari 1913.)

Overbrenging van een gedeelte van den zijtak van den Rijksweg van Rotterdam naar het Kralingsche veer in beheer en onderhoud bij de gemeente Rotterdam. . . (9)
(10 Maart 1916.)

Goedkeuring van het op 18 December 1913 gesloten verdrag met de Vereenigde Staten van Amerika, betreffende de onderwerping van geschillen aan eene permanente internationale commissie . . . . (10)
(27 April 1917.)

Naturalisatie van F. O. Reinke . . . . (11)
(8 December 1916.)

Wijziging van de eerste zes titels van het vierde boek van het Burgerlijk Wetboek, enz. . . . . (12)
(18 Januari 1907.)

Herziening van de wet van 23 Mei 1899 (*Staatsblad* n°. 128), houdende bepalingen ter uitvoering van artikel 187 der Grondwet, gewijzigd bij de wet van 31 December 1909 (*Staatsblad* n°. 469) (Staat van oorlog en staat van beleg) (13)
(28 Mei 1918.)

Heffing van bijdragen in de kosten van bestrijding van het mond- en klauwzeer . . . . (14)
(12 Juli 1918.)

Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de verbintenis uit onrechtmatige daad, enz. . . . . (15)
(25 April 1913.)

Bekrachtiging eener met den heer J. G. Aarts gesloten overeenkomst . . . . (16)
(6 Juni 1918.)

Wijziging der wet van 22 April 1855 (*Staatsblad* n°. 32) tot regeling en beperking der uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 15 April 1886 (*Staatsblad* n°. 64) . . . . (45)
(Voorloopig Verslag vastgesteld 26 Maart 1909.)

Bevordering van het nuttig effect van militaire oefeningen . . . . (46)
(30 April 1914.)

Wijziging van de Pandhuiswet 1910, *Staatsblad* n°. 321. (47)
(7 April 1914.)

Wijziging en aanvulling van de wet op den Raad van State (49)
(10 Juni 1915.)

Wijziging en aanvulling van de wettelijke voorschriften, welke regeling van gemeenschappelijke belangen tusschen gemeenten beoogen . . . . (50)
(19 Februari 1916.)

Wijziging van het Tweede Boek van het Wetboek van Koophandel in verband met de op 23 September 1910 te Brussel gesloten verdragen betreffende aanvaring en hulp en berging . . . . (51)
(16 Januari 1917.)

Ook de wetsontwerpen, welke ten gevolge der ontbinding van de Staten-Generaal niet meer door de Eerste Kamer behandeld kunnen worden, zijn nog steeds niet ingetrokken. Dit is terecht wel geschied na de ontbinding bij de Grondwetsherziening in 1917.

Aldus vastgesteld den 13den Februari 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk II *(Hooge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin)* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Algemeene beschouwingen.

Vele leden drongen sterk aan op zeer spoedige indiening van een ontwerp tot regeling der wachtgelden van de Tweede-Kamerleden, die na de verhooging der schadeloosstelling tot f 5000 dringend noodig is. Het ligt voor de hand, dat de totstandkoming van deze regeling voor verschillende leden der Tweede Kamer gepaard zal gaan met financieel nadeel, doch men vertrouwde, dat de Regeering zich daardoor niet van haren plicht te dezen zal laten weerhouden. Men vertrouwde, dat de te maken regeling ook zal gelden voor de thans zittende leden. Ten einde zich een juist denkbeeld van deze aangelegenheid te vormen, verzocht men der Regeering eene lijst van de leden der Tweede Kamer over te leggen, die thans wachtgelden genieten, met vermelding van de bedragen voor ieder persoon.

In verband hiermede achtte men het ook noodig, dat onder het oog worde gezien het vraagstuk van cumulatie van het lidmaatschap der Tweede Kamer met allerlei ambten en betrekkingen. Nu men zich door verhooging der schadeloosstelling tot f 5000 eenmaal gesteld heeft op het standpunt, dat het lidmaatschap den geheelen mensch eischt, is het inconsequent toe te laten, dat de leden der Tweede Kamer tevens zeer drukke, goed gesalarieerde Staatsbetrekkingen bekleeden, waardoor òf de waarneming van het Kamerlidmaatschap òf die van hun ambt lijdt. Die personen behooren op wachtgeld te worden gesteld. Men verzocht de Regeering naast de bovengenoemde lijst

betreffende de wachtgelden ook nog over te leggen eene lijst van de leden der Tweede Kamer, die bezoldigde openbare betrekkingen bekleeden, met opgave voor ieder lid van het bedrag der bezoldiging.

Artikel I.

Spoorwegabonnement voor de leden der Staten-Generaal. Artikelen 1 en 3. Naar aanleiding van hetgeen daarover in de Tweede Kamer in hare vergadering van 28 November j.l. (*Handelingen* 1922/1923, blz. 690) in het midden is gebracht, wenschten zeer vele leden reeds thans op te merken, dat zij afschaffing dezer vrijkaarten geheel misplaatst zouden vinden. De intrekking zoude naar hunne meening in de meeste gevallen slechts eene uiterst luttele bezuiniging opleveren, soms ook wel grootere uitgaven van den Staat eischen. Daarentegen zouden er uit voortvloeien vermeerdering van administratieven omslag en ongerief voor de leden bij de vervulling van hun taak, b.v. belemmering van de mogelijkheid om plaatselijke onderzoeken in te stellen. Ten gevolge van de financieele verhouding tusschen Staat en spoorwegmaatschappijen zoude bedoelde afschaffing feitelijk geen financieel verschil voor den eerste opleveren. De regeling blijve dus gelijk zij is.

Aldus vastgesteld den 13den Februari 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk III *(Departement van Buitenlandsche Zaken)* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Algemeene beschouwingen.

Beleid van den Minister. Vele leden brachten hulde aan de voortreffelijke wijze, waarop de Minister het buitenlandsch beleid voert. Zij achtten het bewind bij hem in goede handen en verheugden zich dan ook, dat de politieke omstandigheden er toe hebben geleid, dat hij te midden van de onrustige toestanden op internationaal gebied aan het hoofd van het departement is gebleven.

Met belangstelling had men er kennis van genomen, dat de Minister bij de schriftelijke en mondelinge behandeling zijner begrooting met de Tweede Kamer niet zonder eenigen nadruk zijne algemeene politiek had genoomd eene „politiek van zelfstandigheid", zulks min of meer in tegenstelling met wat tot nu toe meestal werd aangeduid als neutraliteitspolitiek. Over het algemeen zag men hierin meer eene verbeterde benaming dan eene zwenking van beteekenis. Gaarne zoude men nader vernemen, of deze politiek van zelfstandigheid, die men overigens gaarne steunde, geen beletsel kan vormen tegen eene samenwerking met andere kleine Staten, om op den grondslag van het recht de internationale politiek hechter te vestigen tegenover de machtspolitiek, die thans nog zulk een groote rol speelt.

Verschillende leden toch waren van gevoelen, dat het op den weg van Nederland ligt, zich meer te doen gelden op internationaal gebied, waar het betreft de „questions des minorités". Het historisch verleden van ons land, o.a. als geboorteland van HUGO DE GROOT, brengt, naar veler oordeel, mede, zich ten deze krachtiger te doen gelden. Heeft, zoo vroeg men, de reis van de Koningin naar de Scandinavische landen, waarbij de Minister Hare Majesteit vergezelde, voor bovenbedoelde samenwerking eenige beteekenis?

Commissie van buitenlandsch beleid. Door leden der Eerste Kamer is meermalen overwogen geworden, of het niet wenschelijk is ook in deze Kamer eene Commissie voor buitenlandsch beleid in het leven te roepen. Tot eene bevestigende beantwoording dezer vraag waren zij tot dusver nog niet gekomen, omdat zij deze aangelegenheid allereerst op den weg der Tweede Kamer gelegen achtten en er de voorkeur aan zouden geven, de ervaringen aldaar met de Commissie opgedaan af te wachten. Deze afwachtende houding valt echter moeilijk, zoolang die Commissie niet verplicht wordt een jaarlijksch verslag van hare werkzaamheden uit te brengen, waaraan eventueel eene openbare discussie gewijd zoude worden. Het opleggen van zulk eene verplichting is natuurlijk niet alleen een belang van de Kamer, welke de Commissie instelde, maar een landsbelang. Men meende, dat ook de Minister op eene dergelijke wijze van behandelen prijs zoude stellen, men zoude gaarne zijn oordeel daarover vernemen.

Van andere zijde meende men bij deze gelegenheid te moeten waarschuwen tegen den tegenwoordig sterk aan den dag tredenden drang naar openbaarheid in diplomatieke aangelegenheden. Tegen onoordeelkundige publicatie of ruchtbaarheid dient juist met groote zorg te worden gewaakt, opdat onze diplomatie het vertrouwen van die der andere landen niet verlieze.

a. Werkzaamheid. Men waardeerde wat de Volkenbond voor Oostenrijk gedaan had en tevens, dat een Nederlander zich ter beschikking heeft gesteld, om de getroffen maatregelen in samenwerking met de Oostenrijksche Regeering effectief te maken.

b. Economische afsluiting. Indien de leden van den Volkenbond tot de conclusie komen, dat eene in artikel 16 bedoelde overtreding van het Volkenbondsverdrag aanwezig is, kunnen zij zich voor de noodzakelijkheid zien geplaatst over te gaan tot een complex van economische maatregelen. „In hoever", aldus de Regeering op blz. 50 van haar Verslag der Tweede Volkenbondsvergadering, Januari 1922, „in hoever wettelijke regeling noodig is, is een vraag van nationaal recht. Ten einde vertraging te vermijden, zal het gewenscht zijn, intijds dienaangaande de noodige regelingen te treffen. Daarop ziet de laatste door de Vergadering met betrekking tot de economische blokkade aangenomen resolutie, luidende:

„Le Conseil doit rappeler à tous les Etats Membres de la Société que les Gouvernements des différents Etats doivent prendre les mesures préparatoires requises, surtout d'ordre législatif, leur permettant d'appliquer, sans perdre de temps, les mesures nécessaires de pression économique".

Deze wenschelijkheid beamende, zoude men gaarne vernemen, of de nadere studie, waarin de Regeering blijkens het Oranjeboek Mei 1921—October 1922, blz. 28, het advies der Commissie voor volkenrechtelijke vraagstukken genomen heeft, geëindigd is en of eene wettelijke regeling, als vereischt, ter hand is genomen.

Kan althans bedoeld advies reeds openbaar worden gemaakt?

Derde Volkenbondsvergadering. a. Delegatie. Wat de jongste zitting van de vergadering van den Volkenbond betreft, prees men de houding onzer delegatie bij de uitbreiding van het aantal leden van den Raad en betuigde men zijne tevredenheid over de positie van beteekenis, die onze gedelegeerden innemen. Men begreep, dat eene voorzichtige politiek voor den Volkenbond vereischt is en kon zich vereenigen met de gedragslijn, door den Minister in deze gevolgd. Toch stelde men er prijs op, dat bij alle voorzichtigheid bij het optreden van Nederland ook eenige kracht niet zoude ontbreken. Overal waar het mogelijk is den invloed der rechtsidée in het internationaal leven te versterken, moet ons land vooraan staan.

Ook in deze Kamer konden verschillende leden zich niet vereenigen met het optreden van een onzer gedelegeerden op deze vergadering, den heer LOUDON, speciaal niet met zijne rede, welke bestemd scheen, de opdracht aan den Volkenbond van de regeling der schadevergoedingen te belemmeren.

Was deze houding tevoren in onze delegatie besproken ge worden en had zij de instemming der meerderheid?

Het is volgens verscheidene leden noodig, dat het medezeggenschap der Kamers over de gedragslijn der delegatie vergroot wordt. Aangenomen, dat de door den Minister elk jaar opgestelde instructies zich voor eene tijdige bespreking vooraf wellicht minder leenen, ware toch reeds veel bereikt, indien het verslag der delegatie voortaan gepubliceerd werd vóór de begrootingsdebatten over hoofdstuk III in de Tweede Kamer een aanvang nemen. Met eenige inspanning, meende men, zoude dit verslag in den regel zeer goed vóór 1 November en gemakkelijk vóór 15 November kunnen worden uitgebracht. Voor eene zoo vertraagde publicatie als tot dusver zag men geen reden.

b. Beperking van bewapening. Op deze derde vergadering is de mogelijkheid van ingrijpende beperking der bewapening vastgekoppeld aan een defensieven garantiebond. Dat de Volkenbond met eenigszins meer kracht het ontwapenings-vraagstuk dit jaar behandelde, verdient bijval, maar men deelde geheel de meening van den Minister, dat het verband, dat gelegd werd tusschen de ontwapening en garantie-verdragen, noopt tot groote voorzichtigheid. Vooropgesteld, dat zulk eene conventie een algemeen karakter zoude moeten dragen, althans zoude moeten openstaan voor iederen staat, welke zoude wenschen toe te treden, zoude men het op prijs stellen daarover het aanvankelijke oordeel van den Minister te vernemen.

Wapenfabricage. Gevraagd werd, of Nederland toegetreden is tot de conventie van 10 Sept. 1919 van St. Germain-en-Laye, beoogende toezicht op den handel in wapentuig, en zoo neen, welke 's Ministers meening hierover is.

Traktaten en andere overeenkomsten. Het nieuwe artikel 58 (vroeger 59) der Grondwet maakt onderscheid tusschen traktaten en andere overeenkomsten. Men begreep, dat de Minister, die op het tot stand gekomen voorstel door zijne afwezigheid geen invloed heeft kunnen uitoefenen, blijkens zijne medewerking aan het oorspronkelijke Regeeringsvoorstel, er de voorkeur aan zoude hebben gegeven, dat zulk onderscheid niet gemaakt ware. Nu de nieuwe lezing evenwel haar beslag heeft gekregen, wenschten verschillende leden te vernemen, welke gevolgen de Minister zich van die wijziging voorstelt. Aangenomen, dat het uiterlijke verschil tusschen verdragen en „andere overeenkomsten" er een van vorm is, welke zijn dan de onderwerpen, voor welke in den regel de tweede vorm en voor welke nimmer die vorm gekozen zal worden? Men zoude ter verduidelijking van de opvatting des Ministers in deze gaarne enkele voorbeelden van beide gevallen ontvangen.

Laterale Rijnkanaal. In de Mededeelingen van den Minister van Buitenlandsche Zaken aan de Staten-Generaal Mei 1921—October 1922 wordt omtrent het z.g. Laterale Rijnkanaal in den Elzas medegedeeld, dat aan den Rijn water zal onttrokken worden ten behoeve van dit kanaal. Kan worden medegedeeld, of deze wateronttrekking bij lage waterstanden op Rijn, Lek en IJssel voor de scheepvaart nadeelige gevolgen kan hebben?

Verhouding tusschen Nederland en België. Men verheugde zich er over, dat de Belgische Minister van Buitenlandsche Zaken zich gunstig heeft uitgelaten over den stand der onderhandelingen omtrent de Wielingen. Des te pijnlijker had de uitlating getroffen van den gewezen Minister-President CARTON DE WIART in zake de Wielingen-quaestie in de parlementaire commissie voor buitenlandsche zaken betreffende de begrooting voor 1923. (Zie de *Maasbode* van 19 Januari 1923, Ochtendblad, tweede blad). Kan de Nederlandsche Minister eenige inlichtingen over deze zaak verstrekken?

Gevraagd werd, of de Minister in staat is mede te deelen, hoe het thans staat met de verhouding tusschen den Belgischen en den Nederlandschen loodsdienst.

Verhouding tusschen Nederland en Rumenië. De vraag werd gedaan, waarom Rumenië de renten van zijne staatsschuld wel uitbetaalt aan de houders van schuldbrieven in Frankrijk en Engeland, maar niet aan die in Nederland.

Vorderingen op het buitenland. Men zoude gaarne vernemen welke vorderingen en tot welk een bedrag zoo in hoofdsom als renten Nederland nog heeft op vreemde mogendheden. Het antwoord van den Minister op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer gaf dienaangaande weinig licht.

Weigering van onderwijsvergunning aan dr. Tack. Indien het juist is, dat de beslissing dienaangaande voornamelijk door den Minister beheerscht is, wenschten verschillende leden daarover bij de behandeling van dit hoofdstuk der Staatsbegrooting hun leedwezen uit te spreken. Erkennende, dat de overheid bij het al of niet verleenen van onderwijsverlof nog op iets anders te letten heeft dan alleen op intellectueele bevoegdheid, betreurden zij het, dat ditmaal ook eene staatkundige beoordeeling heeft gegolden. Zij zagen hierin een breken met de oude traditie, dat een vreemdeling ten onzent niet door uitwendige dwangmiddelen mag worden getroffen van wege zijne politieke overtuigingen, geheel afgezien van de vraag, of die overtuiging en de persoon zelf wel of niet sympathiek zijn. Bovendien betwijfelden zij, of met de gevolgde handelwijze het doel, dat men beoogde, wel werd bereikt en of ons land niet tegenover datgene wat men daardoor meende te winnen, aan de andere zijde evenveel verloor aan sympathie.

Hiertegen werd opgemerkt, dat die beoordeeling veeleer naar algemeen moreele dan naar staatkundige gezichtspunten geschieden moet en ook wel geschied zal zijn. Degene, die tijdens voor zijn land zoo droevige omstandigheden den bezetter behulpzaam is om zijn vaderland in tweeën te scheuren en die van een bestuursraad deel uitmaakt, welke het nationale leger, dat voor de bevrijding strijdt, met proclamaties tot desertie aanspoort, zondigt tegen de moraal van *elk* land. Het is geen inmenging in Belgische politieke geschillen, indien men iemand met zulk een verleden niet geschikt acht om onderwijs te geven.

De eerst aan het woord zijnde leden konden met deze meening wel nagenoeg medegaan, doch kwamen er tegen op, dat de beslissing huns inziens vooral zoude genomen zijn om de Belgische Regeering ter wille te zijn.

Daartegenover werd echter weer aangevoerd, dat dit ter wille van eene goede internationale verstandhouding niet misplaatst mocht heeten, indien waarlijk zoo goede gronden voor het oordeel in quaestie aanwezig waren.

Paspoorten. Waartoe dient, zoo vroeg men, de omslachtige en kostbare verplichting voor hier gevestigde vreemdelingen, periodiek hun paspoort in te zenden ter viseering of ter verlenging van verblijfsvergunningen? In welke gevallen worden deze geweigerd? Waarom kunnen deze niet tot wederopzeggens toe verleend worden? Het mogelijke bezwaar, dat zulke opzegging alsdan moeilijk kan worden, omdat zonder periodieke aanmelding de adresveranderingen niet altijd bekend worden, geldt toch ook voor de toezending der uitnoodiging of aanmaning tot reviseering. Desnoods bedreige men straf tegen het niet opgeven van adresveranderingen. Staat de maatregel in verband met den stand der arbeidsmarkt, dan is nog niet in te zien, waarom voor de reviseering eene, en nog wel hooge, retributie gerekend moet worden.

Toepassing Invaliditeitswet op vreemde arbeiders. Door het lid der Eerste Kamer den heer WITTERT VAN HOOGLAND zijn voor eenigen tijd aan den Minister van Buitenlandsche Zaken vragen gesteld in zake toepassing van art. 168 der Invaliditeitswet op arbeiders van vreemde nationaliteit. De Regeering heeft toen overleg toegezegd. (*Aanhangsel* Handelingen Eerste Kamer, 1922—1923, blz. 13 en 17.)

Men zoude het op prijs stellen te vernemen tot welke resultaten dit overleg geleid heeft.

Voorloopige Verslagen over wetsontwerp n°. 2 (Hoofdstukken III en V).

Iste Afdeeling.

Kosten van het Departement.

Bezuiniging. Men achtte bezuiniging op den huishoudelijken dienst van het Departement beslist noodzakelijk, na wat het Rapport der Bezuinigings-Commissie te dezer zake aan gegevens heeft verschaft. Ook zonder te vervallen in eene zuinigheid, die de wijsheid bedriegt, kan aanmerkelijke matiging in de uitgaven worden betracht.

Gevraagd werd of de Minister, conform de aan den heer Oud in de vergadering der Tweede Kamer van 14 December l.l. (*Handelingen*, bladz. 1067) gedane toezegging, thans aan de Bezuinigings-Commissie heeft medegedeeld, wat het Departement over de door dien afgevaardigde ter sprake gebrachte „detailpunten heeft in het midden te brengen".

IIde Afdeeling.

Kosten van buitenlandsche zendingen en consulaten.

Ten aanzien van de regeling van het gezantschaps- en consulaatwezen verklaarde men in het beleid van den Minister vertrouwen te stellen.

Enkele leden, die op zuinigheid aandrongen, wenschten echter niet, dat deze zoude worden gezocht in de richting van beperking onzer gezantschappen. Gelijk vanzelf spreekt, is ook hier elke overtollige uitgave bij een zoo gedrukten toestand van 's lands financiën zorgvuldig te vermijden. Maar juist thans is het voor ons land economisch en politiek van het grootste belang, dat wij bekwame en ijverige vertegenwoordigers in het buitenland bezitten, die aldaar waken voor de Nederlandsche belangen.

Bij den bestaanden financieelen nood meenden vele leden, dat eenige gezantschapsposten toch wel behoorden te worden afgeschaft. Is die in Oostenrijk nog wel noodig en zoude die niet met een anderen kunnen worden verbonden? Daarentegen werd het betreurd, dat er geen post is ingesteld bij de Baltische Staten.

Gezantschap bij den Paus. De handhaving van het gezantschap bij den Heiligen Stoel, als zijnde een middelpunt van diplomatiek verkeer, werd door velen toegejuicht. Enkele leden, die haar voorshands als eene chose jugée beschouwden, waartegen zij zich niet weer verzetten zouden, meenden toch te moeten opmerken, dat het gezantschap huns inziens voor ons volk in het algemeen slechts te aanvaarden viel uit het motief, dat er een staatkundig-diplomatiek belang mede gediend werd. Het had hen evenwel getroffen, dat de jongste encycliek van den Paus het een kerkelijk belang genoemd had. Andere leden merkten daartegen op, dat de Paus zelf zich natuurlijk nog eene andere, dan alleen eene wereldlijke taak toekent, doch dat deze ruimere opvatting buiten ons om gaat.

De wenschelijkheid werd uitgesproken op dezen gezantschapspost een Protestant te benoemen, hetgeen, naar men meende te weten, ook door Engeland geschiedt.

Consuls. In de gevallen, waarin Nederlandsche consulaire ambtenaren niet van Nederlandsche nationaliteit zijn, bezitten zij niet altijd eene zoodanige als in de landen, waar zij werkzaam zijn, wel wenschelijk zoude wezen. Zoo zijn of waren op het tijdstip van ten vorigen jare ontvangen opgaven de Nederlandsche consuls in Estland (2 posten) van Russische nationaliteit, in Griekenland van Duitsche, Britsche, Servische en Italiaansche, in Turkije en Turksch Klein-Azië (te zamen 4 posten) van Oostenrijksche nationaliteit. Hun invloed zal daaronder kunnen lijden en in bepaalde omstandigheden — men denke slechts aan den oorsprong van ons voormalig geschil met Servië — kan het tot groote moeilijkheden voeren. Men drong er daarom op aan, dat in de bezetting dezer posten allengs verandering zoude worden gebracht, hoezeer de huidige titularissen persoonlijk verdienstelijk mogen zijn.

De vraag werd gesteld, of voor de kanselarijen der vreemde honoraire consulaten, ten onzent gevestigd, geen vrijdom van personeele belasting behoort te worden toegekend, waar deze immers ook onzen landgenooten diensten bewijzen.

Art. 41. Het vorige jaar is reeds bezwaar gemaakt tegen het handhaven van dezen post ad f 14 500 voor een vertegenwoordiger bij het Internationaal Landbouwinstituut. Men drong er thans ten sterkste op aan, dat, waar bezuiniging zoo dringend noodzakelijk is, deze post het volgend jaar niet meer op de begrooting zal worden gebracht.

Vastgesteld den 13den Februari 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk V (*Departement van Binnenlandsche Zaken*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Algemeene beschouwingen.

Zomertijd.

Vele leden verdedigden den zomertijd. Misschien heeft de Regeering den aanvangsdatum wel eens te vroeg, den einddatum wel eens wat te laat bepaald, maar overigens verdient deze volgens hen weldadige, nuttige maatregel toejuiching. Men ga daarom niet uit den weg voor het rumoer van sommige plattelanders, dat verre onevenredig is aan het ongerief, dat de landbouwers ervan ondervinden.

Enkele leden konden de bezwaren, welke de zomertijd ten opzichte van het platteland oplevert, billijken en verklaarden tot de afschaffing te willen medewerken.

Wijziging der Kieswet.

Er werd door verschillende leden geklaagd over de werking van het evenredig kiesrecht, welke leidt tot toenemende splitsing in het partijwezen en tot vermeerdering van het aantal kleine belangengroepen. Dit wijst op de noodzakelijkheid van eene andere uitwerking van het beginsel van evenredige vertegenwoordiging.

Een bedenkelijk gevolg der evenredige vertegenwoordiging doet zich gelden ten opzichte van de gemeenten, vooral van die, waar het politiek karakter der gemeenteraden nog niet overwegend is geworden. De staatkundige partijen en hun beginselen spelen een zóó overwegende rol, dat de samenstelling van voor hunne taak berekende gemeentebesturen er dikwijls onder lijdt. Verdienstelijke raadsleden en wethouders, die tot geen bepaalde partij behooren, kunnen thans moeilijk meer worden gekozen. Men kan immers slechts stemmen op het geheel van de lijst zijner eigen richting, ook al vindt men bepaalde candidaten van andere richting voor de gemeente onmisbaar. Is het niet mogelijk, zoodanige wetswijziging tot stand te brengen, dat desgewenscht op personen, voorkomend op verschillende lijsten, en niet uitsluitend op partijlijsten wordt gestemd? Dan zouden dergelijke personen voor het gemeentelijk bestuur behouden blijven. Men hoopte, dat de Regeering bereid zoude zijn eene verbetering in dezen zin in studie te nemen.

Van andere zijde werd naar aanleiding hiervan opgemerkt, dat ook onder het vroegere districtenstelsel groote macht berustte bij de besturen der kiesvereenigingen en de discipline eischte, dat men den gestelden candidaat stemde, terwijl men thans op een der candidaten van de geheele lijst kan stemmen.

In verband met de verklaring in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende deze begrooting, dat de Minister bereid is eene wijziging der Kieswet

te overwegen, drongen velen er op aan bij deze herziening ook eene wijziging in de rechtsgevolgen aan de voorkeurstemmen gegeven, voor te stellen. Naar het oordeel dezer leden is door de aanneming van het amendement-ALBARDA aan die stemmen te veel invloed ontnomen en de vrijheid der kiezers te zeer aan banden gelegd.

Op de wenschelijkheid werd gewezen om bij eene herziening ook de bepalingen betreffende het verleenen van bijstand aan hulpbehoevende kiezers bij de stemming te verruimen.

Kiezerslijst.

De aandacht werd gevestigd op het feit, dat in verscheidene gemeenten, met name in 's-Gravenhage en Rotterdam, ter uitvoering van de artt. 7 en 8 der Kieswet geen feitelijke kiezerslijst meer wordt opgemaakt, doch wordt volstaan met een kaartregister, waarop de gegevens, welke art. 8 noemt, betreffende de kiezers zijn vermeld.

Dit achtte het lid, dat de opmerking maakte, in strijd met de Kieswet; deze toch eischt uitdrukkelijk eene door burgemeester en wethouders geteekende kiezerslijst, die op een bepaalden dag gesloten wordt en na dien dag geen verandering meer ondergaat.

Men vergelijke ook het Koninklijk besluit van 8 December 1917 (*Staatsblad* n°. 687) tot uitvoering van art. 8 der Kieswet.

Het verkrijgen van plaatsing op de kiezerslijst door hen, die daarop aanvankelijk niet vermeld waren, is in een nauwkeurig omschreven procedure geregeld en kan alleen geschieden op de wijze en gedurende het tijdvak, door de wet daarvoor aangewezen. Een kaartenregister kan leiden tot het misbruik, dat personen worden ingevoegd ook nà den datum, waarop de kiezerslijst volgens de wet gesloten is. (15 Mei.)

Genoemd lid zoude gaarne zien, hetzij dat de Kieswet op dit stuk gewijzigd werd, hetzij dat door de gemeentebesturen de thans geldende bepalingen werden nageleefd.

Hoewel dit lid het verklaarbaar achtte, dat, nu de noodzakelijkheid om te bezuinigen algemeen nijpend is, de gemeentebesturen trachten hunne administratie te vereenvoudigen, meende hij toch, dat het ontoelaatbaar is, dat dit geschiedt met overtreding van wettelijke bepalingen, die, zoolang zij bestaan, nageleefd behooren te worden.

Verkiezingskosten.

Bij de behandeling van de inlichtingen op een adres van den voorzitter van het hoofdstembureau in kieskring XV voor de verkiezing van leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, gericht aan de Tweede Kamer in 1919 (zie stuk n° 347, Zitting 1919/1920, n°. 185 Zitting 1920/1921), zeide de Minister op 24 Februari 1921, dat bedoelde voorzitter ten slotte zich te wenden had tot de Gedeputeerde Staten zijner provincie, opdat door toepassing van art. 205*k* der Gemeentewet zij de onkosten van de afschriften der processen-verbaal (bedragende f 945) op de gemeentebegrooting der hoofdplaats zouden brengen.

Bedoelde Gedeputeerden (nl. van Overijsel) deden dit niet, daar zij de kosten der verkiezing van leden voor de Provinciale Staten ook niet op rekening der hoofdplaatsen gebracht hadden, maar voor rekening der provincie hadden genomen.

Terwijl, nu de Raad van Zwolle verklaarde, dat hem geen zorg voor den Kamerkieskring bij de wet was opgelegd en hij dus de f 945 niet mocht betalen, de Gedeputeerden Staten den Raad daartoe ook niet verplichtten, de Voorzitter en de leden van het Hoofdstembureau terecht niet uit hun particuliere kas de rekening wenschten te voldoen, en bij de technische herziening de kosten in quaestie voor Rijksrekening gebracht zijn, vroeg men of het niet op den weg der Regeering ligt, alsnog den eischer, die reeds 4 jaar op zijn geld wacht, het hem toekomende te doen geworden.

Lidmaatschap van de Eerste Kamer en van de Provinciale Staten.

Opgemerkt werd, dat volgens de thans geldende Grondwet, de leden der Eerste Kamer ook kunnen zijn leden der Provinciale Staten. Art. 21 der Provinciale Wet bepaalt echter, dat het lidmaatschap der Staten onvereenigbaar is met dat der Eerste Kamer. Men achtte het wenschelijk met het oog op de aanstaande verkiezingen voor de Provinciale Staten deze bepaling af te schaffen. Gevraagd werd, of de Regeering voornemens is tijdig een voorstel daartoe in te dienen.

Zal echter ook zonder bedoelde voorafgaande wetswijziging een lid der Eerste Kamer lid der Staten kunnen worden? Men verzocht de Regeering zich daarover bij de Memorie van Antwoord te willen verklaren, daar de quaestie zich reeds bij de aanstaande Statenverkiezingen zal kunnen voordoen.

Goedkeuring van gemeenteverordeningen.

Gaarne zoude men vernemen, waarom er steeds zooveel tijd verstrijkt, eer gemeenteverordeningen, welke de goedkeuring der Regeering behoeven, deze verwerven. Er verloopt ten minste 3 maanden over, ten gevolge waarvan de betrokken gemeente dikwerf financieele schade ondervindt, hetgeen nadeelig inwerkt op voorgenomen bezuinigingsmaatregelen.

De aandacht der Regeering werd gevestigd op wat mr. dr. H. Vos in het *Weekblad voor Gemeentebelangen* van 1 December 1922 schreef over het verschil tusschen de opvatting van de Kroon en de jurisprudentie van den Hoogen Raad aangaande eene gemeenteverordening betreffende een zoogenaamd tapverbod. Gevraagd werd, of de Minister, bijaldien hij het met den schrijver niet eens is, eenigen anderen weg weet om zulk een strijd te voorkomen, daar deze toch zeker niet dient tot versterking van het rechtsgevoel.

Vereeniging van gemeenten.

Vele leden verklaarden bezwaar te hebben tegen de toenemende neiging om gemeenten samen te smelten of gedeelten van gemeenten te voegen bij andere gemeenten. Ernstige nadeelen en onbillijkheden zijn voor één der betrokken partijen daarvan allicht het gevolg. Deze leden drongen daarom met klem aan op beperking in deze.

Door sommigen, die toegaven dat de min of meer willekeurige verknipping van gemeenten ook hare bezwaren heeft, werd er daarom op aangedrongen om nu eens voortgang te maken met het sedert lang aanhangige wetsontwerp nopens de samenwerking van gemeenten, en dit te meer, omdat men ook volgens hen in de opheffing van kleine gemeenten niet te ver moet gaan. Anderen bestreden deze laatste meening, voor wat zeer kleine gemeenten aangaat.

Grenswijziging van Haarlem.

Verschillende leden wezen op de eindelooze vertraging, die de betere grensregeling der gemeente Haarlem ondervindt en de groote schade, die daaruit voortvloeit. Op tal van punten zijn naburige gemeenten reeds bij Haarlem aangebouwd, de straten loopen in elkaar, doch zijn door een onnatuurlijk geworden grens in tweeën gedeeld; tal van misstanden vloeien er uit voort, die òf onherstelbaar zullen worden òf zeer groote kosten zullen veroorzaken. De toestand wordt volstrekt onhoudbaar. Niettemin wordt door Gedeputeerde Staten van Noord-Holland de voltooiing van het wetsontwerp maar steeds vertraagd. Kan de Minister, zoo vroegen deze leden met nadruk, Gedeputeerde Staten van Noord-Holland niet tot spoed aanmanen, althans den Commissaris der Koningin in dat gewest dien eisch indachtig doen zijn? Naar de meening evenwel van mr. J. OPPENHEIM behoeft het initiatief der Regeering ten deze niet te wachten tot het voorstel van Gedeputeerde Staten is ingekomen.

Daartegenover wees men ook in dit verband op de bezwaren tegen grenswijziging hierboven genoemd.

Andere leden vestigden ten deze de aandacht op de belangen der gemeente Haarlemmerliede. Men drong er op aan het daarheen te leiden, dat aan deze gemeente in ieder geval voldoende grondgebied zou worden gelaten. Reeds bij de jongste grenswijziging van Amsterdam werd er op gewezen, dat het de voorkeur zoude hebben verdiend een deel van de gemeente Sloten met landbouwende bevolking niet te voegen bij Amsterdam, doch bij Haarlemmerliede. Men zoude het zeer betreuren, indien de gemeente Haarlemmerliede met hare landbouwende

bevolking, tusschen Amsterdam en Haarlem als het ware ingekneld, zich gaandeweg al meer terrein zag ontnemen. Men drong er bij de Regeering op aan het daarheen te willen leiden, dat Gedeputeerde Staten met de belangen der gemeente Haarlemmerliede bij hun plannen tot grenswijziging rekening zullen houden.

Gemeentelijke autonomie.

Al is het toezicht op het financieel beheer der gemeenten aan Gedeputeerde Staten en de Kroon opgedragen, toch zagen verschillende leden in hetgeen op dat stuk nu en dan geschiedt, eene aanranding van de gemeentelijke autonomie.

Zoo hebben Gedeputeerde Staten van Overijssel in eene circulaire van 3 Januari l.l. aan de gemeentebesturen in dat gewest wenken gegeven ten aanzien van het verhaal van pensioensbijdragen van het personeel in gemeentedienst.

Een dergelijk preventief optreden werd afgekeurd.

Deze leden wezen ook op de huns inziens onjuiste uitlegging door Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, onder druk van den Minister van Landbouw, aan art. 78 der Veewet gegeven, toen zij te kennen gaven, dat het den gemeenteraden niet geoorloofd was op overtredingen van de ingevolge die wet gemaakte verordeningen lagere strafmaxima te stellen dan die in de wet genoemd zijn. Deze opvatting vindt geen steun in eenige bepaling der Veewet en is bovenal in strijd met de in art. 161 der Gemeentewet aan de gemeenteraden duidelijk gegeven bevoegdheid om op overtreding van plaatselijke verordeningen lagere strafmaxima te stellen.

Dezelfde leden keurden het af, dat de gemeentebesturen dergelijke circulaires ontvangen van andere Ministers dan van dien van Binnenlandsche Zaken.

Artikel 228 der Gemeentewet.

De gemeenteraad van Haarlem heeft op 12 Juli ll. besloten uit den post voor „onvoorziene uitgaven" der begrooting voor 1922 een zestal vorderingen te betalen, welke betrekking hadden op het dienstjaar 1920, doch na 30 Juni 1921 zijn ingediend. Nadat burgemeester en wethouders van Gedeputeerde Staten van Noord-Holland machtiging hadden gevraagd over bedoelden begrootingspost te beschikken, hebben deze laatsten bij besluit van 2 Augustus 1922 n°. 164, de vereischte machtiging onthouden, uit overweging, dat bovenvermeld raadsbesluit in strijd is met het bepaalde bij art. 228 der Gemeentewet, in verband met de artt. 2 en 3 der wet van 8 November 1815 (*Staatsblad* n°. 51).

Van voorzegd besluit van Gedeputeerde Staten is de raad der gemeente Haarlem in beroep gegaan bij Hare Majesteit de Koningin, waarna bij Koninklijk besluit van 15 November 1922 n°. 27, met handhaving van het bestreden besluit van Gedeputeerde Staten, het daartegen ingesteld beroep ongegrond is verklaard.

Tegen deze uitspraak hadden verscheidene leden ernstig bezwaar. Zij zagen in het voorschrift van art. 228 der Gemeentewet eene bepaling, welke in het belang van eene ordelijke gemeentehuishouding is vastgesteld. Ter wille daarvan is, huns inziens, den gemeenten de bevoegdheid gegeven, waar het vorderingen ten haren laste geldt, van een verkorten verjaringstermijn gebruik te maken. Eene bevoegdheid, maar niet eene verplichting. Bekend met het feit, dat de jurisprudentie in deze eene andere leer huldigt, zouden de leden hier aan woord hebben gezwegen, ware het niet dat, naar eene mededeeling, voorkomende in het *Weekblad voor Gemeentebelangen* van den 5den Mei 1922, bladz. 140, de Minister, blijkens een door Zijne Excellentie aan Gedeputeerde Staten van Noordbrabant gericht schrijven, van oordeel is, dat de gemeente tot betalen bevoegd is.

Burgemeesters.

Men wenschte er bij den Minister op aan te dringen, om toch niet herhaaldelijk de burgemeesters — zooals het eens in deze Kamer plastisch werd uitgedrukt — als „Rijkskruiers" te gebruiken, gelijk nu onlangs weer geschiedde, toen bij rondschrijven hun opdracht werd gegeven om in hunne gemeenten een onderzoek in te stellen naar de prijzen der levensmiddelen. Het Rijk laat bovendien de gemeenten de kosten betalen, die een gevolg zijn van de uitvoering dier opdrachten.

Gemeentelijke inkomstenbelasting.

Door de Kroon kan telkens voor eene periode van vijf jaar aan eene gemeente de bevoegdheid worden verleend om de plaatselijke inkomstenbelasting door haar eigen administratie te doen heffen. Men vroeg, welke gedragslijn de Regeering voor zich getrokken heeft bij het verleenen dier vergunningen. In Friesland is de bevoegdheid slechts aan vier gemeenten gegeven. Het verdient echter, naar het gevoelen van eenige leden, de voorkeur, dat de heffing geschiedt door de gemeentelijke administratie. Het aanvangscijfer kan dan lager worden genomen. Ook zoude het gewenscht zijn te kunnen heffen van een gemiddeld inkomen over verschillende jaren.

Zakelijke bedrijfsbelasting.

Men achtte de grens van 10 arbeiders, gesteld bij de zakelijke bedrijfsbelasting, ongefundeerd. In vele van de kleinere bedrijven wordt in verhouding nog meer winst gemaakt dan in die, welke met meer dan 10 arbeiders werken.

Forensenbelasting.

Men wees op de verkeerde gevolgen der forensenbelasting, waarin o.a. conducteurs van een tramweg-maatschappij, welke door verschillende gemeenten loopt, met toepassing van art. 245*c* der Gemeentewet worden aangeslagen, en op de moeilijkheden, die bij hare toepassing ontstaan en haar thans in vele gemeenten illusoir maken. Dat iemand 90 dagen in eene gemeente is geweest, is vaak niet te constateeren. Een betere grondslag ware de aanwezigheid van bedrijven en de winst, die zij opleveren.

Uitkeering aan de gemeenten.

Kan de Minister iets mededeelen aangaande het gerucht, dat over 1922 door de gemeente Emmen op de jaarrekening een bedrag van f 50 000 zoude zijn overgehouden?

Ondersteuning van werkloozen.

Eenige leden betreurden het, dat de Regeering zich in zake de werkloosheidsverzekering meer en meer van steun terugtrekt. De arbeiders zijn dien steun gaan gevoelen als eene zaak, waarop zij recht hebben en niet als bedeeling. Tegen arbeidsschuwheid wordt naar het oordeel dezer leden genoegzaam gewaakt.

Anderen achtten op zichzelf wettelijke regeling dier uitkeering goed, maar de uitkeeringen zijn veel te mild geweest en hebben wel degelijk arbeidsschuwheid in de hand gewerkt.

Meer in het bijzonder werd de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 7 December 1921, afd. A, n°. 2088 S, inzake steunverleening aan crisiswerkloozen, zooals die laatstelijk is gewijzigd bij circulaire van 4 December 1922, afd. A, n°. 2750 S, ter sprake gebracht. Zij opent de mogelijkheid, zoo werd opgemerkt, dat in de kosten, die eene gemeente te dezer zake maakt, subsidie wordt toegekend van Rijkswege.

Alleen dan zal evenwel die subsidie kunnen worden verleend, en daarop wordt in de circulaire de bijzondere aandacht gevestigd, indien niet, of niet voldoende werk kan worden verschaft.

Werkverschaffing gaat dus voorop. Al overschatte men bij eene omvangrijke werkloosheid ter plaatse het effect van eene werkverschaffing niet, ze moet worden aangegrepen als een middel tot werkloosheidsbestrijding. Dat het Rijk daarbij subsidie verleent, valt toe te juichen en is billijk, omdat het vraagstuk der werkloosheidsbestrijding niet is een plaatselijk, maar een nationaal, tegenwoordig zelfs een wereldvraagstuk. Evenwel is het de vraag, of de Regeering door de voorwaarden, speciaal ten opzichte van de loonen, die zij stelt, in de groote steden

werkverschaffing practisch niet onmogelijk maakt, ten gevolge waarvan de subsidie in de steunverleening aan crisiswerkloozen ook niet wordt verleend en de gemeente de volle kosten draagt èn van de werkverschaffing èn van de steunverleening.

Het is duidelijk, dat de loonen bij werkverschaffing niet kunnen zijn de loonen van het collectief contract, of het ter plaatse geldende standaardloon. De prikkel tot werk zoeken en aanvaarding buiten de werkverschaffing moet blijven bestaan. Doch wanneer de loonen worden gelijkgesteld aan het bedrag der steunregeling of even daarboven, wordt een fout gemaakt aan de andere zijde.

Wanneer de regeering als voorwaarde voor subsidieering eener werkverschaffing loonen vaststelt, die meer dan de helft gaan onder de loonen van het collectief contract (grondwerkers 87 cent, volgens de regeling van den Minister 40 cent), dan ontvangen de betrokkenen bij steunverleening in een stad van eenige beteekenis hetzelfde bedrag of meer aan steun, ook al rekent men nog een zeker percentage boven dit loon bij accoordwerk.

De vraag dient dus te worden gesteld, welke maatstaf legt de Regeering aan bij de bepaling van de loonen als subsidievoorwaarde voor gemeentelijke werkverschaffing?

Door andere leden werd betoogd, dat indien men een loon moet uitkeeren, dat beneden het plaatselijk loon blijft, het geen eigenlijke werkverschaffing is, maar eene bedeeling. Nu is het waar, dat ongeoefenden vaak het normale loon voor den aannemer ook niet waard zijn; worden deze verplicht tot uitkeering van het gewone loon, dan zullen zij hoogere aannemingssommen in rekening moeten brengen, doch dan behoort dit meerdere geboekt te kunnen worden ten laste der werkloosheidsbestrijding. Stelt de Minister het loon zoo laag, dat een werk er niet voor uit te voeren is, dan is hij er verder van ontslagen, maar de gemeente blijft met het probleem zitten. Werkverschaffing geschiede voor loonen, die voor dat werk behoorlijk zijn; anders werkt het demoraliseerend; de medewerking der vakvereeniging zal hier niet te ontberen zijn.

Natuurlijk moet bij de bepaling van het steunbedrag in mindering worden gebracht hetgeen verder in dat gezin verdiend wordt en eventueel moet, hetgeen door frauduleuze opgave genoten is, teruggevorderd worden. Die leden van het gezin, welke bekwaam zijn om werk te zoeken, behooren daartoe, zoo noodig, aangespoord te worden. In het algemeen zal hier eene contrôlecommissie nuttig werk kunnen doen, ook om te helpen voorkomen, dat niet in eenzelfde gezin zeer bejaarde leden arbeiden en jongere in de kracht van hun leven rondloopen.

In de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 December jl., waarbij de steunverleening aan crisiswerkloozen wordt geregeld, benevens de voorwaarden, waaronder aan de gemeenten subsidie in de kosten daarvan kan worden toegekend, deelt de Minister mede, dat die subsidie zal worden verleend in de kosten van ondersteuning van werkloozen, die op het tijdstip, waarop zij werkloos werden, werkzaam waren in bedrijven, waarin naar de meening van Zijne Excellentie ter plaatse eene algemeene werkloosheid ten gevolge van de crisis heerscht.

Verleden jaar is die subsidieering beperkt geweest tot betrekkelijk weinig bedrijven. Het gevolg daarvan is geweest, dat gemeenten belast werden met de zorg voor werkloozen, wier werkloosheid wel degelijk het gevolg was van de crisis, doch waarvoor geen subsidie werd verleend.

Kan de Regeering, rekening houdende met de financieele positie van iedere gemeente afzonderlijk, zooals zij van plan is, mededeelen, of zij voornemens is eene zoodanige ruime toepassing der regeling te geven, dat afschuiving van deze lasten op de gemeenten zooveel mogelijk wordt voorkomen?

De Minister zij er van doordrongen, dat alles moet beproefd worden om de werkloosheids*verzekering* in stand te houden; men hoede zich ervoor te bevorderen, dat bij de arbeiders het idee van premiebetaling geheel zou verloren gaan.

Naar aanleiding van hetgeen omtrent arbeidsweigering bij de firma WILTON te Rotterdam gepubliceerd was, werd waardeering uitgesproken, dat de Regeering dienaangaande aanstonds een onderzoek heeft doen instellen.

Landbouw.

De hoop werd uitgesproken, dat de Minister de belangen van den landbouw in dezen zwaren tijd bijzonder zoude behartigen, opdat de vermeende achteruitzetting door opheffing van het vroegere Departement zoude blijken geheel ongegrond te zijn.

Gevraagd werd, of het nieuwe geneesmiddel van den heer VAN DEN BERG tegen tongblaar voor onzen veestapel van beteekenis is.

Waar de proefboerderij te Hoorn met een tekort sloot van f 12 000, achtten enkele leden het nemen van minder dure proeven en eene meer economische exploitatie zeer gewenscht. Ook de exploitatie der veenkoloniale proefboerderij kan zuiniger worden ingericht.

De verliespost op het Staatsboschbedrijf werd zeldzaam hoog geacht en men betwijfelde of de uitgaven wel evenredig waren aan het nut. Op de meeste posten was eenigszins bezuinigd, doch die van het dure Staatsboschbedrijf was nog gestegen. Men meende, dat dit geheele bedrijf op te grooten voet ingericht was en achtte eenvoudiger exploitatie noodzakelijk.

Onder verwijzing naar een adres, gedagteekend 28 November 1922, van de Vereeniging tot instandhouding van het lijstervangersbedrijf te Nijemirdum, werd de vraag gedaan, of de Minister eene wijziging van de Vogelwet 1912 overweegt.

Artikelen.

IIde AFDEELING.

Binnenlandsch bestuur.

Met welk recht, zoo werd gevraagd, schreef de Minister 10 October 1922, n°. 1697, afd. A. S. C. aan besturen van openbare lichamen, den $^1/_2$ cent te verwaarloozen (zie *Gemeentestem* n°. 3708, dd. 21 October 1922, blz. 2, sub b), zoolang de wet de $^1/_2$ cent- en de $2^1/_2$ cent-muntstukken handhaaft? Waarschijnlijk, zoo werd geantwoord, met het recht ontleend aan het verschil, dat er bestaat tusschen de Muntwet en de wetten, regelende het binnenlandsch bestuur.

Gevraagd werd, of het wel wenschelijk is, dat de Gemeenteraad oppermachtig beslist over het verbieden van den verkoop van sterken drank op bepaalde dagen. Men meende te weten, dat dit tot ongewenschte toestanden kan leiden, doordat in naburige gemeenten zoodanig verbod dan meestal niet geldt en daardoor niet zij, die misbruik maken van sterken drank, maar juist rustige burgers in onschuldige levensgewoonten worden gehinderd.

Art. 32. Met leedwezen hadden vele leden de verminde ring van de subsidie voor de Burgerwachten gezien. Zij achtten deze een heilzame en in tijden van onrust onmisbare instelling, die van Regeeringswege ruimschoots steun verdient.

In dat verband stelde men tevens de vraag, hoe het staat met de technische noodhulp bij stakingen en of niet de wetgever de gemeenten behoort te verplichten, voor het bestaan van zoodanige technische noodhulp tijdig zorg te dragen.

Art. 34. Ook werd gevraagd, of de Minister nog steeds aan het behoud van politie-troepen de voorkeur geeft boven uitbreiding van de marechaussée.

Aldus vastgesteld den 13den Februari 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

14de VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 14 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. geschriften. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 42 leden, te weten:

de heeren de Vos van Steenwijk, Smits, van Wassenaer van Catwijck, Westerdijk, van Lanschot, de Vlugt, van der Lande, Douwes, Franssen, Slingenberg, Blomjous, van Loon, Idenburg, Schönfeld, d'Aumale van Hardenbroek, Sijtsma, Verkouteren, Bosch van Oud-Amelisweerd, Janssen, Slotemaker de Bruïne, Smeenge, Heerkens Thijssen, Gilissen, de Veer, W. Fransen, van der Maesen de Sombreff, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Embden, Dobbelmann, Beelaerts van Blokland, van Basten Batenburg, Haffmans, Wibaut, Haazevoet, S. de Vries, Anema, Diepenhorst, Wittert van Hoogland, van der Hoeven, Croles, Mendels,

en de heer Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer de Gijselaar, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende geschriften:

een, van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, ten geleide van een artikel over bezuiniging en legerorganisatie, als bijlage gevoegd bij het Januari-nummer van het tijdschrift der Maatschappij;

een, van G. D. Willinck, te Zutphen, betreffende de uitgaven voor de Departementen van Oorlog en Marine in Nederlandsch-Indië;

een, van burgemeester en wethouders van Best, ten geleide van een afschrift van een motie van den raad dier gemeente, betreffende de uitvoering der Nijverheidsonderwijswet in verband met de aldaar bestaande vakschool voor klompenmakers;

een, van den secretaris van het dagelijksch bestuur van den Bond van Politie-opzieners in Nederlandsch-Indië, ten geleide van een afschrift van een adres aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië in zake het voornemen tot gedeeltelijke intrekking van den duurtetoeslag;

(Voorzitter c. a.)

een telegram van ingezetenen van Doorwerth, betreffende het ontwerp van wet tot vereeniging der gemeenten Renkum en Doorwerth;

een, namens het Comité van belanghebbenden bij de Noord-brabantsche Nijverheid, ten geleide van een in een vergadering van die belanghebbenden aangenomen motie, betreffende tijdelijke wettelijke maatregelen ter bescherming van de bestaansmogelijkheid van de verschillende van ouds bestaande takken van nijverheid;

een, van den secretaris van den Bond van Rijwiel- en motorhandelen, ten geleide van een afschrift van een brief aan den Minister van Arbeid, betreffende de verstrekking door het hoofdbestuur der posterijen, telegrafie en telefonie van rijwielen aan ambtenaren van die diensten, op gemakkelijke betalingscondítiën;

een, van K. Schraver, te Rotterdam, waarvan de strekking niet is te omschrijven.

Deze geschriften zullen ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden.

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

nos. 263, 296 en 279 de heeren van Wassenaer van Catwijck, W. Fransen, Beelaerts van Blokland, Steger en de Vlugt;

nos. 1 en 3 de heeren Idenburg, van Loon, Verkouteren, Dobbelmann en Heerkens Thijssen.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgend Verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

een, van B. Timmermans Verschure, voorzitter, en Denteneer, secretaris van den Nederlandschen R.-K. Bond van Schoenfabrikanten.

Adressanten verzoeken bij de Regeering aan te dringen op het nemen van allerspoedigst in werking tredende maatregelen tot leniging van den nood in de schoenindustrie.

Uw Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van de begrootingen;

een, van H. Feen, te Utrecht, houdende verzoek te willen vernietigen den aanslag van requestrant in de gemeentelijke inkomstenbelasting te Utrecht.

Uw Commissie stelt voor, dit adres ter zijde te leggen, aangezien deze aangelegenheid niet tot de bevoegdheid der Kamer behoort;

een, van Hendrik Albert van Dalsum, te Hulst, houdende verzoek kennis te nemen van klachten tegen den burgemeester van Hulst.

Uw Commissie stelt voor, dit adres te verzenden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, met verzoek om inlichtingen;

een, van G. van Andel, burgemeester, en E. van Driel, wethouder van Zuidland, houdende verzoek om de Landarbeiderswet zoo aan te vullen of te wijzigen, dat niet de gemeente, maar het Rijk het risico draagt voor de gevolgen van een onteigening;

een, van F. Vissers, voorzitter, en den secretaris van de R.-K. kiesvereeniging te Veldhoven, houdende verzoek om ten spoedigste maatregelen te treffen, welke het voortbestaan van de Nederlandsche schoenindustrie mogelijk maken.

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van de Staatsbegrooting;

een, van F. H. Carpentier Alting, voorzitter, en A. F. Simon Thomas, secretaris van het Comité van Actie in zake de belastingen te Batavia, houdende verzoek te willen bevorderen, dat de z.g. productenbelastingen en de daarmee samenhangende uitvoerrechten althans voor de producten de z.g. bergcultures (thee, tabak, kina, koffie, rubber) na 31 December 1922 niet meer geheven worden.

Uw Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van de Indische begrooting;

een, van P. Janssen, voorzitter, en T. A. J. Marres, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Zuid-Limburgsche Mijnstreek, gevestigd te Heerlen;

een, van H. Borghols, voorzitter, en F. Claringbould, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor 's Gravenhage;

een, van den voorzitter en J. Houtman, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Beneden-Maas, te Vlaardingen;

een, van H. de Graaf, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Dordrecht en Omstreken;

een, van ten Cate Brouwer, voorzitter, en den secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rijnland, te Leiden;

een, van H. J. P. A. Kiersch, oud-leeraar van de Hoogere Handelsschool te Rotterdam,

alle verzoekende het ontwerp Arbeidsgeschillenwet te verwerpen;

een, van den voorzitter en J. Houtman, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Beneden-Maas, te Vlaardingen;

een, van den voorzitter en H. J. D. van Lier, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam,

beide verzoekende om het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet niet te willen aannemen.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden, opdat daarop bij de behandeling van de betreffende ontwerpen zal kunnen worden gelet.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusies.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Franssen**: Mijnheer de Voorzitter! Waar ik de aandacht der Kamer moet vragen naar aanleiding van het antwoord des Ministers op mijn Nota, daar ga vooraf mijn dankbetuiging aan Zijn Excellentie voor het geven van antwoord.

Dit sluit echter niet in, dat de inhoud van het antwoord mij bevredigt. Ik zal zeggen, waarom niet.

De Minister wijst er op, dat de toepassing zoowel van art. 59 *decies* der vorige wet op het lager onderwijs als van het overeenkomstige art. 100 der thans vigeerende Lager-onderwijswet niet bij het Departement berust. Maar het geven van inlichtingen, het vinden van een interpretatie is toch zeker wel een handeling van het Departement. En sla ik van Dale op en zie ik de verklaring van het woord „praktijk", dan vind ik daar de omschrijving: „handeling". Zoodat het

(Franssen.)

geven van inlichtingen, van inlichtingen aan eenige gemeentebesturen, van inlichtingen in den geest als publiek werd medegedeeld in het antwoord op mijn vragen, opgenomen in het *Aanhangsel Handelingen*, Eerste Kamer 1920—1921, vel 40 en vel 43, alle een zelfde gedragslijn vertoonende handelingen waren, welke ook praktijk genoemd mogen worden.

Trouwens de Minister zelf noemt dit zoo. Volgens de *Handelingen*, Tweede Kamer, 20 Dec. 1922, bladz. 1235, sprak Zijn Excellentie:

„De heer Gerhard heeft te recht opgemerkt, dat dit amendement zich aansluit aan de practijk, — let er wel op: aan de practijk —, die door het Departement van Onderwijs gedurende eenigen tijd is gevolgd."

En later weder:

„De heer Gerhard sluit zich dus met zijn amendementen aan bij de practijk van het Departement van Onderwijs."

En van die interpretatie zeide de heer Gerhard, dat zij niet van willekeur was vrij te pleiten; dat zij illegaal, maar verstandig was.

Kwam de Minister, toen dit 20 December 1922 gezegd werd, daartegen op? Reageerde Zijn Excellentie tegen die qualificatie? Volstrekt niet. Integendeel.

De heer Gerhard sprak verder:

„Nu is de strekking van ons amendement geen andere dan om de interpretatie, die thans gebruikelijk is — welke hij genoemd had: illegaal, en niet van willekeur vrij te pleiten — ook wettelijk te maken. Een andere strekking heeft ons amendement niet. Ik zie tot mijn groot genoegen, dat de Minister toestemmend knikt."

Ik moet dus constateeren, dat er verschil bestaat tusschen wat wij met de onderteekening des Ministers vóór ons hebben en wat Zijn Excellentie deed en sprak in de Tweede Kamer.

Dit is trouwens meer het geval geweest. In het schriftelijk antwoord op een andere vraag van mij, vel 46 van het *Aanhangsel* 1920—1921, wordt gezegd:

„Het is dus minder juist een zoodanigen cursus voor Fransch te kenschetsen als ingericht naast de openbare lagere school, zulk een cursus vormt een op zich zelf staand onderwijs, dat niet geregeld is in de wet."

Eenigen tijd later echter sprak Zijn Excellentie in de Tweede Kamer (*Handelingen* 1920—1921, bladz. 2355 II) ook van zulk een cursus naast de school.

Ik houd het nu nog maar met wat uit des Ministers eigen mond voortkwam!

Dat het systeem van het gewijzigde art. 100 aanpast aan de bedoeling, welke bij den wetgever van 1920 heeft voorgezeten, wordt verder beweerd.

De bedoeling in 1920 is ongetwijfeld geweest, evenals zij dit thans is, de uitvoering van art. 192 der Grondwet:

„Het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, wordt naar denzelfden maatstaf als het openbaar onderwijs uit de openbare kas bekostigd."

Spreekt het nu vanzelf, dat niet tegenover het openbaar lager onderwijs in zijn geheel in een gemeente het bijzonder onderwijs aldaar in zijn geheel wordt gesteld (aldus de Minister), dan is 't duidelijk, dat niet „naar denzelfden maatstaf" de bekostiging geschiedt.

Dat geeft de Minister ook indirect toe.

„Immers (zoo gaat Zijn Excellentie voort) staat het openbaar lager onderwijs in een gemeente, in tegenstelling met het bijzonder lager onderwijs, onder één bestuur, terwijl de ter plaatse gevestigde bijzondere scholen in den regel onder bestuur staan van verschillende instellingen en vereenigingen."

(Franssen.)

M. a. w.: was het bijzonder onderwijs óók onder één bestuur staande, dan zou tegenover het openbaar onderwijs in zijn geheel ook het bijzonder onderwijs in zijn geheel zijn te plaatsen.

Waar dit in den regel (ik onderstreep dit) niet het geval is, kan dit niet geschieden.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, waar de omstandigheden het nu onmogelijk maken denzelfden maatstaf aan te leggen, mag die ook niet éénzijdig worden aangelegd. Dit gaat tegen de grondwettelijke bepaling in! Maar de voorgestelde redactie van art. 100 gaat zelf ook niet zoover, als de omstandigheden het wel toelaten zouden, akkoord met de Grondwet.

Waar meerdere scholen onder één bestuur staan, zouden dan ten minste voor die scholen „het gemiddelde aantal leerlingen per onderwijzer" als grondslag der berekening te nemen zijn. Doch dit is niet het geval. Dit wordt uitgesloten door het begin van het artikel, waar tegenover „een openbare school" met „meer onderwijzers dan het aantal, waarvan ingevolge artikel 56 de jaarwedden door het Rijk aan de gemeente worden vergoed", gesteld wordt „een overeenkomstige bijzondere school in die gemeente", welke aanspraak heeft op vergoeding van „een met betrekking tot het aantal leerlingen aan elke dier scholen evenredig aantal" onderwijzers boven het aantal, waarvan de jaarwedden en wedden ingevolge artikel 97 door het Rijk aan dat bestuur worden vergoed.

Feitelijk is er dus ook strijd tusschen het begin van artikel 100, alinea 1, en het door het overgenomen amendement er aan toegevoegde slot.

Overigens moet ik waarschuwen tegen reconstructie der historie. Art. 100 komt overeen met artikel 59*decies* der vorige wet. Ten opzichte van dit artikel werd in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer (Stuk n°. 7 van n°. 295, Zitting 1918/19) het volgende gezegd:

> „terwijl voorts werd gewezen op de moeilijkheid, waartoe het artikel aanleiding kan geven, indien bijv. in eene uitgestrekte gemeente, uit verschillende dorpen bestaande, aan ééne school een onderwijzer, als in dit artikel bedoeld, wordt aangesteld. Is de bedoeling, dat alsdan alle bijzondere scholen in die gemeente, onverschillig of zij al dan niet gelegen zijn in het dorp, waar aan de openbare school de genoemde onderwijzer werd benoemd, aanspraak kunnen doen gelden op vergoeding uit de gemeentekas, indien ook zij een extra onderwijzer benoemen?"

In de Memorie van Antwoord (Stuk n°. 8, sub art. V, art. 59*undecies* (oud art. 59*decies*) wordt hierop het bescheid gegeven:

> „De in het Voorloopig Verslag gestelde vraag is bevestigend te beantwoorden."

De bewering, dat het systeem van het gewijzigd artikel 100 met het toegevoegde slot aanpast aan de bedoeling van den wetgever van 1920, is derhalve niet geheel juist.

Verbijsterend is nu de verklaring, dat, indien het bestuur eener bijzondere school zich bezwaard acht met de toepassing van het gewijzigd artikel 100, het de beslissing van Gedeputeerde Staten en, langs artikel 17 der wet, in hoogste instantie van de Kroon kan inroepen.

Kunnen Gedeputeerde Staten afwijken van het gewijzigde artikel 100? En zou ook de Kroon, indien de quaestie bij haar in beroep komt, dit dan mogen doen?

De letter der wet zou dan immers beslissen? Een „illegale" uitspraak is daar toch niet te verwachten?

Het is moeilijk aan te nemen, dat deze verklaring oprecht en ernstig gemeend is.

Ten slotte de uitspraak: „Met het oog hierop acht de ondergeteekende verdere beschouwingen over de vraag, waartoe het gewijzigde artikel in de practijk kan leiden, thans praematuur."

Maar, Mijnheer de Voorzitter, hoe heb ik het nu?

„Gouverner" is immers „prévoir". Bij het maken van een bepaling heeft men zich dus wel rekenschap te geven

(Franssen e. a.)

van de uitwerking en de gevolgen. En het is de grief dezer Kamer meermalen geweest, dat men zulks niet gedaan had. Ik herinner slechts aan de wet op de tabaksbelasting! En waar nu is aangetoond, aangetoond uit een geval, dat niet gefingeerd was (ofschoon 't ook dan van kracht zou zijn), maar dat zich in werkelijkheid voordeed, dat ik voor mijn oogen gehad heb, zooals ik het in mijn Nota aangaf, dat dit systeem onbillijk zou werken, zoo gaat het niet aan, te zeggen, dat beschouwingen over de vraag, waartoe het gewijzigde artikel in de practijk kan leiden, praematuur zijn. Integendeel, van toepassing is juist: bezint eer gij begint! Men dempt toch, als het goed is, den put eer het kalf verdrinkt, als men ziet, dat het kan verdrinken!

Ik acht, dat zulk een uitspraak is een *testimonium paupertatis*, een noodsprong om te pogen zich af te maken van iets, dat men niet wederleggen kan. Een ijdele poging om te ontkomen aan de erkenning, dat men ongelijk heeft. Een poging, waardoor men, eerder dan te zeggen: peccavi, zich blameert in zijn kunst om te regeeren!

Overigens geef ik toe, dat aan den bestaanden regel moeilijkheden zijn verbonden. Maar daaruit volgt niet, dat het nu voorgestelde een verbetering is en het goede geeft! In geenen deele.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geef de hoop niet op, dat te eeniger tijd de door mij aangetoonde en bewezen feil erkend en verbeterd zal worden.

Ik heb het oog op twee antecedenten, waarbij ik ten slotte, na aanvankelijke oppositie, in het gelijk gesteld ben.

Het eerste geval is, dat nu vervallen is de bepaling, dat kinderen beneden de zes jaar niet medetellen bij de berekening van de vergoeding voor onderwijzers.

Het andere is, dat nu in art. LIII wordt voorgesteld, in artikel 189 te laten vervallen „geen kinderen boven de zes jaar worden toegelaten en", waardoor een bezwaar tegen de aanstelling van vrouwelijke schoolopzieners voor de bewaarscholen wordt weggenomen.

Daarom geef ik Zijn Excellentie in overweging mij thans niet te antwoorden op hetgeen ik in het midden heb gebracht naar aanleiding van het antwoord op mijn Nota. Zijn Excellentie overwege rustig en ernstig, wanneer de *Handelingen* zijn verschenen, wat ik aanvoerde tegen zijn opmerkingen, welke mijns inziens inderdaad niet steekhoudend zijn, zoodat wat ik in mijn Nota neerschreef onverzwakt van kracht blijft, ja zelfs versterkt werd. En dan moge in de komende noodzakelijke novelle ook in dezen redres gegeven worden.

De Minister heeft niet geschroomd op zijn schreden terug te komen, toen bleek, dat zijn idealen om financieele redenen vooralsnog onbereikbaar waren en versobering een onafwijsbare eisch was.

Daardoor heeft Zijn Excellentie getoond niet halsstarrig maar een man van karakter te zijn, waarvoor ik gaarne en van ganscher harte hem mijn hulde bied.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Voor die leden van de Kamer, waartoe ik behoor, die de Regeering gaarne willen steunen bij iedere poging om op de Rijksuitgaven te bezuinigen en ten aanzien van beide takken van dienst te versoberen, mits geen vitale belangen worden geschaad, is het een moeilijke en onaangename taak thans hun stem te verheffen tegen het eerste wetsontwerp, dat de strekking heeft om, naar de Regeering althans zich voorstelt, een aantal millioenen op de Staatsbegrooting te besparen. Die taak schijnt mij ook weinig dankbaar in een Vergadering als deze, waar het niet twijfelachtig is, gezien de politieke constellatie, hoe de uitslag van de stemming over dit wetsontwerp zal zijn. Indien ik niettemin, mede namens enkele andere leden, ernstige bezwaren te berde breng, dan geschiedt dit, omdat wij de rotsvaste overtuiging hebben, dat hetgeen hier staat te geschieden, niet is in het belang van het Nederlandsche volk en schade zal brengen aan onze volksontwikkeling.

Bezuiniging en versobering, ook op onderwijsgebied, zoowel ten aanzien van openbaar als van bijzonder onderwijs,

(Slingenberg.)

ik zou er geen bezwaar tegen hebben om daaraan mede te werken, mits het slechts zou kunnen geschieden zonder vitale belangen te schaden. Ook is het mij wel bekend uit de practijk van het onderwijs, dat er zaken zijn, waarop bezuinigd kan worden. Ik denk hier in de eerste plaats aan de gebouwen. Zij, die mij als gemeentebestuurder van Haarlem van nabij hebben gadegeslagen, kunnen getuigen, dat ik tegen dergelijke maatregelen tot bezuiniging nimmer bezwaar maak. Of nu echter voor het zoeken naar bezuiniging het oog zou moeten worden geslagen op den omvang en de qualiteit van het onderwijs, waag ik te betwijfelen, en naar mijn meening zal de Minister van Onderwijs een zware verantwoordelijkheid aanvaarden, een verantwoordelijkheid, die ik Zijn Excellentie waarlijk niet benijd, door deze wet te contrasigneeren. Zijn de geruchten juist, die met groote hardnekkigheid de ronde doen, dan zal eerstdaags ook ons middelbaar en gymnasiaal onderwijs den weg van het lager onderwijs volgen. De cijfers tweemaal dertig, nl. 30 leerlingen en 30 lesuren, vervullen met grooten schrik velen, aan wie het middelbaar en gymnasiaal onderwijs ter harte gaat.

De Minister van Financiën heeft vóór de behandeling van dit wetsontwerp in de Tweede Kamer gezegd, naar ik meen bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1923, dat hij de beslissing over dit wetsontwerp zou beschouwen als een toetssteen voor de vraag, of de Regeering bij haar bezuinigingsplannen op voldoenden steun bij de Staten-Generaal kan rekenen. Zwaar geschut werd hiermede in stelling gebracht en het heeft zijn doel niet gemist. De Minister van Financiën zeide dat in verband met zijn beschouwingen over de veiligstelling van den gulden. Ik wraak dit wetsontwerp ten eenenmale als zoodanige toetssteen. Afgescheiden van de groote ideëele en geestelijke voordeelen, die goed onderwijs met zich brengen, meen ik toch wel te mogen zeggen, dat, zoo één zaak bij uitstek zal moeten dienen om in de toekomst den gulden veilig te stellen, het wel is goed onderwijs, vermeerdering van onze geestelijke volkskracht, versterking van onze economische positie op de wereldmarkt, vermeerdering van onze concurrentiecapaciteit.

Zoo ergens, dan had de Minister van Onderwijs ten aanzien van den omvang en de qualiteit van het onderwijs moeten zeggen: noli me tangere.

Een enkel woord over de voorbereiding van dit wetsontwerp. Er zijn door den Minister adviezen ingewonnen bij den Onderwijsraad en het Rijksschooltoezicht. Die adviezen zouden ongetwijfeld van groote waarde geweest zijn voor de Staten-Generaal, maar de Minister heeft de adviezen van de zoo bij uitstek daartoe aangewezen organen niet overgelegd. Ik begrijp een dergelijke weigering, wanneer het geldt adviezen van persoonlijken aard over zaken van vertrouwen.

Maar bij een ontwerp als dit, van zuiver zakelijken, technischen inhoud, waaromtrent adviezen zijn van autoriteiten, die bij uitstek daarover kunnen oordeelen, is het mij onbegrijpelijk, waarom de Minister vasthoudt aan zijn weigering om ons die adviezen te doen kennen.

Ik mag toch niet onderstellen, dat die adviezen ongunstig zijn? Wanneer dat zoo was, kan ik mij moeilijk voorstellen, dat de Minister het ontwerp nog zou hebben gehandhaafd!

Een tweede punt ten aanzien van de voorbereiding van het wetsontwerp betreft het volgende.

Voordat het wetsontwerp in de Tweede Kamer in openbare behandeling kwam, meldden de dagbladen, dat enkele vooraanstaande leden van de rechterzijde overleg hadden gepleegd met den Minister, hetwelk tot een bevredigend resultaat had geleid. Uit Staatsrechtelijke overwegingen zou ik den Minister ernstig willen waarschuwen, niet op dien weg voort te gaan. De Minister motiveert die bespreking door te zeggen: ik kan toch, als er Kamerleden bij mij komen om over een wetsontwerp te spreken, hun den toegang niet weigeren! Neen, Mijnheer de Voorzitter, als de vraag zoo gesteld wordt, is het antwoord van den Minister juist. Maar hier kwamen vier leden van de Commissie van Rapporteurs, die tot de rechterzijde behooren, over dit wetsontwerp spreken, het lid der linkerzijde van die Commissie was bij die bespreking niet tegenwoordig.

Zij kwamen niet in die qualiteit, zegt men hier; ik neem dit aan, maar het komt mij voor, dat overleg tusschen Regeering en Staten-Generaal uitsluitend moet geschieden met de Kamers in haar geheel of met de officieele organen van die Kamers, de Commissiën van Rapporteurs. Ik spreek de hoop uit, dat dit voorbeeld noch bij deze, noch bij een volgende Regeering navolging zal vinden.

Ik kom thans tot het wetsontwerp zelf.

Ik heb daartegen twee zeer belangrijke bezwaren, die ieder op zich zelf zoo overwegend zijn, dat ik op grond van ieder bezwaar mijn stem aan dit wetsontwerp moet onthouden. Die bezwaren zijn: de verhouding van het aantal leerlingen per klasse en het vervolgonderwijs. Het daarbij gevolgde systeem komt hierop neer, dat de verantwoordelijkheid en de kosten worden verplaatst van het Rijk naar de gemeenten. Indien de gemeenten aan de eischen van de wet zouden kunnen voldoen, zou er een besparing ontstaan, echter ten koste van goed onderwijs, maar indien de gemeenten aan het voorschrift niet kunnen voldoen — en dat hoop ik aan te toonen —, is er geen besparing, maar alleen een verplaatsing van lasten ten schade van de gemeenten en wordt de last van het ezeltje, dat ,,Nederlandsche gemeente" heet, voor de zooveelste maal verzwaard door maatregelen van het Rijk.

Het is toch onverschillig, of men die lasten betaalt aan den gemeente- of aan den Rijksontvanger. Men kan toch moeilijk van een besparing spreken, wanneer de Rijkskas f 1000 wint, maar de gemeente die zelfde f 1000 weer moet uitgeven!

Wil men een dergelijke besparing, dan weet ik nog een veel beter middel, dat veel meer afdoende is. Dan geeft de Minister maar een wetsartikel, waarbij eenvoudig wordt gezegd: Het Rijk betaalt geen onderwijzerssalarissen meer. Dan bespaart de Minister geen 12, maar misschien 50 millioen. Dat zou in dien gedachtengang een radicale oplossing zijn van dit vraagstuk.

Indien de gemeenten zich dus gedragen naar de richtsnoeren van deze wet ten aanzien van het aantal onderwijzers en het vervolgonderwijs, dan geschiedt dat ten nadeele van het onderwijs. Tegen die regeling van het aantal onderwijzers per school of, wat op hetzelfde neerkomt, van het aantal leerlingen per klasse is het groote verzet gekomen in den lande. Hiertegen was in hoofdzaak die groote petitie gericht met haar 600 000 handteekeningen, onder leiding van Volksonderwijs in elkander gezet, een petitie, die grootsch was van opzet en die gedragen werd door personen en corporaties van allerlei politieke en godsdienstige richting, met geestdrift gegroeid niet alleen in de kringen van de onderwijsspecialiteiten, maar ook in die van de ouders.

Men zegge nu niet, zooals smalend daarover is gesproken: die petitie is van weinig waarde, omdat, wie dergelijke petities onderteekent, niet altijd de beteekenis en de strekking daarvan weet. Dat is een algemeenheid, waarmede men ten slotte iedere petitie kan treffen, ook de bekende voor het bijzonder onderwijs na de wet-Kappeyne.

De ontwikkeling van den tegenwoordigen tijd is wel zoover gevorderd, dat men deze zaken in den lande en onder het volk zeer goed begrijpt, ja, ik durf te beweren, dat ieder, die zijn handteekening onder deze petitie heeft gezet na de mondelinge uiteenzettingen, die op talrijke vergaderingen hebben plaats gehad, zelfbewust en met volkomen kennis van zaken dat heeft gedaan.

Men zegge ook niet, dat die petitie van weinig waarde is, omdat zij is ingediend voordat de Memorie van Antwoord was verschenen, waarbij aan enkele bezwaren was te gemoet gekomen. Daartegenover zou ik een beroep kunnen doen op den Bond van Christelijke Onderwijzers, die na aanneming van het wetsontwerp in de Tweede Kamer een jaarvergadering heeft gehouden, waarbij de voorzitter dit wetsontwerp aldus qualificeerde: ,,Bezuiniging miniem; reactie troef."

Het was ook tegen deze bepalingen in hoofdzaak, dat de heer Wirtz zijn minder vleiend oordeel uitsprak in het Christelijke schoolblad *Onze Vacatures*. Wellicht stelt men er hier prijs op, het gevoelen van deze onderwijsautoriteit, vroeger adviseur van dezen Minister, te vernemen. Welnu, de heer Wirtz vatte zijn oordeel aldus samen:

14de VERGADERING. — 14 FEBRUARI 1923.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Slingenberg.)

„Het beste lijkt mij nog, dat deze vrucht in heimelijkheid werd weggeworpen."

Wat gebeurt er nu met het aantal onderwijzers per school, met het aantal leerlingen per klas? Ik zal niet spreken van 55 leerlingen per klas als regel, immers, dat is de maximumtoename, want dat is een methode, die de Minister in de Memorie van Antwoord te recht wraakt. Ik zal mij houden aan het voorbeeld, dat Zijn Excellentie in onze Memorie van Antwoord zelf geeft. Hij stelt daar twee gevallen tegenover elkaar, het meest ongunstige en het meest gunstige. Het meest ongunstige is een school van 589 leerlingen met 12 onderwijzers, gemiddeld aantal leerlingen 49, en het meest gunstige geval een school van 535 leerlingen met 12 leerkrachten, dus 45 leerlingen per klas.

Ik zal nu van het ongunstigste cijfer 49 en van het meest gunstige cijfer 45 het gemiddelde nemen, dus 47 leerlingen per klasse, maar zoo doende kan men toch niet redeneeren: in iedere klasse zijn 47 leerlingen. Er heerscht tegenwoordig een gevleugeld woord in bestuurscolleges, dat luidt: kinderen zijn geen turven. Men kan 535 kinderen niet in 12 stukjes knippen en zeggen, in iedere klasse zijn er 45, want de eene klasse moet noodwendig grooter zijn dan de andere.

Wanneer men dus het gemiddelde neemt, komen wij dus bij de eene klasse op 50, bij de andere op 45.

Daarbij komt, dat in de hoogere klassen een aantal kinderen blijven zitten, zoodat, wanneer men de 4de klasse met 50 kinderen verlaat, men de 5de klasse ingaat met 50 leerlingen plus 3, misschien 5 achtergebleven kinderen, zoodat men daardoor toch weer komt tot klassen met 55 leerlingen.

Dat nu is een exorbitant getal. Met 50 ad 55 leerlingen kan een onderwijzer voortreffelijk exerceeren, hij kan ze halt en rechtsomkeert laten maken, maar onderwijs geven kan hij ze niet. Wel in enkele vakken, maar er zijn toch tal van vakken, waar het aankomt op individueel onderwijs, wat juist de groote beteekenis is van de meer moderne methode van onderwijs geven, waarbij de onderwijzer let op individueelen aanleg, karakter, geestesgesteldheid der kinderen.

Daarmede zal het peil van het onderwijs dalen. De vlugste kinderen zullen evengoed op tijd op de H. B. S. of het gymnasium komen en wanneer het lager onderwijs hun einddoel is, zullen zij ook wel behoorlijk onderwezen de maatschappij ingaan, maar de middelmatige en minder dan middelmatige kinderen zullen de dupe worden.

Men gaat nu met het aantal leerlingen terug tot den toestand van vóór 1878. De wet-Kappeyne, zooals die aanvankelijk luidde vóór de wijziging van 1889, had lagere getallen van leerlingen dan thans door den Minister wordt voorgesteld.

Maar ik zeide reeds, dat althans zeer vele gemeenten niet het richtsnoer dezer wet kunnen volgen, omdat de localiteiten niet geschikt zijn voor dat groote aantal leerlingen.

Ik heb in Haarlem de grootte der localiteiten laten nagaan en het aantal leerlingen, dat men kan bergen, en dat is als maximum, zooals de regeling thans is, 36. Met passen en meten zou men er wellicht 42 leerlingen van kunnen maken, ofschoon er ook scholen met 30 zijn.

Nu vraagt de heer Blomjous: waarom heeft men dan zoo royaal gebouwd? Mijnheer de Voorzitter! Dat is gebeurd op grond van de bouwbesluiten, die uit den Haag zijn afgekomen. Den Haag bepaalt de hoegrootheid van de klassen en den Haag bepaalt ook het maximum aantal leerlingen, dat er in de klassen kan worden geborgen. Het Rijksschooltoezicht heeft verder het toezicht bij den bouw van scholen, en al die scholen, die, naar de heer Blomjous zegt, zoo royaal zijn opgezet, zijn gebouwd met medewerking van de Regeering en na goedkeuring van het Rijksschooltoezicht.

Wanneer nu de situatie aldus is en een gemeente kan geen gevolg geven aan de bepaling, om een zoo groot aantal leerlingen in de klassen te brengen, zal dan de Minister toch zeggen — hoewel hij zelf of zijn voorganger heeft medegewerkt aan den bouw van die scholen —: ik geef geen geld meer? Ik zou dat voelen als een schrijnende onbillijkheid.

Ik zou daarom den Minister wel willen vragen: overweeg nog eens goed, of hier niet de regel moet gelden: *à l'impossible nul n'est tenu.*

Het tweede punt is dit: stel, dat er een gemeente is van goeden wil, die zegt: ik wil de wet uitvoeren, ik heb een school met zes leerkrachten, maar het aantal leerlingen is van dien aard, dat de Regeering slechts vijf leerkrachten betaalt; er valt dan een onderwijzer uit, door overplaatsing of door met pensioen te gaan. Er moet dus gelegenheid gevonden worden, om een onderwijzer uit te sparen.

Maar hoe zal dat nu gaan? De vraag, die de heer Ketelaar den Minister gesteld heeft en waarop de Minister nooit heeft geantwoord — ik houd mij zeer aanbevolen daarop thans een antwoord te krijgen — is: hoe stelt de Minister zich dat voor? Die school kan men toch niet zoo maar in plaats van in zes in vijf mooten gaan snijden; iedere klasse heeft haar eigen opleiding gehad, heeft een zekeren graad van ontwikkeling bereikt; moet dan de eene klasse zonder onderwijzer als het ware in de lucht blijven hangen, of moet één onderwijzer twee klassen hebben? Dat zou ook een mogelijkheid, maar een funeste mogelijkheid zijn m. i., wanneer één onderwijzer twee dergelijke groote klassen moest beheeren.

Men kan natuurlijk dit doen: men kan die opschuiving geleidelijk doen tot stand brengen, maar om op dit nogenblik te zeggen: nu de wet is aangenomen, nu zullen de gemeenten er onmiddellijk gevolg aan geven, dat is veelal een groote onmogelijkheid.

Een tweede ernstig bezwaar tegen dit wetsontwerp heb ik ten aanzien van het vervolgonderwijs. Dit staat thans in de wet in art. 21 imperatief voorgeschreven, wanneer er ten minste 6 leerlingen voor den cursus beschikbaar worden gesteld.

Het vervolgonderwijs is naar mijn meening buitengewoon nuttig: het geeft aan de rijpere jeugd, vooral aan hen uit de lagere klassen, voor wie het lager onderwijs het eenige onderwijs is, die hun avonden beschikbaar hebben om zich te ontwikkelen, een uitnemende kans om wat te leeren en zich strijdbaar te maken voor de maatschappij. Dat vervolgonderwijs wordt bij dit wetsontwerp de doodsteek toegebracht, althans voor een groot aantal gemeenten.

Wat is het geval? De Minister heeft gezegd bij het aanvankelijk wetsontwerp: Ik laat dat vervolgonderwijs niet meer imperatief, maar maak het facultatief, maar ik betaal het niet.

Tijdens de behandeling in de Tweede Kamer heeft de heer Rutgers een amendement voorgesteld om ook de salarissen van de onderwijzers te doen verdwijnen, en dat is aangenomen. Wat is nu de bedoeling? Dat de onderwijzers gratis hun krachten beschikbaar stellen of dat de gemeenten vrij zijn in het treffen van een regeling? Moeten de onderwijzers het onderwijs gratis geven, dan moet men wel veel vertrouwen in de idealen van die onderwijzers hebben.

De Minister zegt, dat, waar men voor zes kinderen vervolgonderwijs kan aanvragen, dit gemakkelijk tot misbruik aanleiding kan geven, als het hoofd er wat bij wil verdienen. Daarin is een kern van juistheid, maar dan had de Minister het aantal hooger, bij voorbeeld op 16 kunnen stellen en zich het recht kunnen voorbehouden om bij misbruiken geen subsidie te geven, en daarin zou ik den Minister gaarne hebben gesteund.

Ten tweede zegt de Minister, dat er nu nijverheidsonderwijs is. Dat argument erken ik niet als juist. Er zijn maar betrekkelijk weinig gemeenten, waar een ambachtsschool is en ten tweede wordt daar toch ander onderwijs gegeven. Een vervolgcursus heeft algemeen vormend onderwijs, maar een ambachtsschool heeft speciaal onderwijs. Dat vervolgonderwijs bloeit in tal van gemeenten, en het is uitgesloten, dat in een betrekkelijk groote gemeente, waar er veel animo voor bestaat, dit onderwijs zoo maar wordt opgeheven. De Minister zegt nu: ik betaal het niet meer. Dit vind ik een regeling, die eigenlijk niet door den beugel kan. Er zijn in den laatsten tijd nog een paar gevallen ter sprake gekomen, waarbij de Regeering zich reeds gebonden achtte ten aanzien van verschillende onderwerpen, en de opinie wint veld, dat in dergelijke gevallen de Regeering zich niet eenzijdig mag losmaken van een eens getroffen regeling alleen omdat zulks voor het Rijk voordeeliger zou zijn.

Ten aanzien van het onderwijs is een regeling getroffen voor de uitkeeringen, die de gemeenten hebben voor vervolg-

(Slingenberg.)

cursussen en ten aanzien van het getal onderwijzers, waarop zij scholen hebben gebouwd, en nu gaat het niet aan vandaag eenzijdig te zeggen, dat men niets meer er voor zal betalen. Het komt mij voor, dat dat amper moreel geoorloofd is.

Mijnheer de Voorzitter! Dit zijn mijn hoofdbezwaren; thans nog enkele kleinere punten.

Persoonlijk betreur ik, dat niet is aangenomen het amendement-Westerman tot wederinvoering van het Fransch op de lagere school. Indertijd is de schrapping gemotiveerd door te zeggen: wij moeten een eenheidsschool hebben. De Minister zegt nu: dat is mijn argument nooit geweest!

Mijnheer de Voorzitter! Ik neem gaarne daarvan akte, en hoop dan, dat de Minister straks zijn argumenten nader zal ontwikkelen. Mijnheer de Voorzitter! Men kan in dergelijke gevallen de eenheid niet altijd betrachten. Het leven, de maatschappij vertoonen zooveel schakeeringen, dat men zich naar de verschillende eischen ook verschillend moet inrichten. Een dergelijke eenheid acht ik dan ook niet gelukkig.

In de tweede plaats betreur ik, dat uitgesteld is de invoering van het 7de leerjaar tot 1925 en dat is uitgesteld de verbetering in de opleiding van de onderwijzers. Ik hoop, al vrees ik het ergste, dat hiervan geen afstel zal komen en dat, zoodra de nooden der schatkist minder nijpen, de Minister hieraan weer zijn ernstige aandacht zal wijden.

Ten aanzien van de bijzondere scholen betreur ik twee beslissingen van de Tweede Kamer, die wel niet van zeer principieelen aard zijn, maar die toch eenigszins reageeren tegen de gelijkstelling van 1920. Zij zijn beide bij amendement genomen, nadat de Minister zich er niet tegen had verzet.

In de eerste plaats is art. 89, 6de lid, vervallen: het verplichte overleg van het bestuur der bijzondere school met het Rijksschooltoezicht over de benoeming van onderwijzers. Volgens de wet van '20 behoefde de bijzondere school zich niet te gedragen naar de bevelen van het Rijksschooltoezicht, het behoefde zich zelfs bij verschil van meening niet te houden aan de openbare les, die voor het openbaar onderwijs wel is voorgeschreven; er moest alleen zijn overleg, maar ook dat is nu geschrapt. Dat was toch een goede en geoorloofde waarborg tegen mogelijke handelingen van particuliere bestuurders, die weinig verantwoordelijkheid hebben, en die is nu geschrapt!

Voorts is geschrapt de mijns inziens goede bepaling, dat de besturen der bijzondere scholen in de akte van aanstelling der onderwijzers geen bepalingen mochten opnemen, die niet voorkwamen in de wet. Zelfs deze waarborg tegen het opnemen van bepalingen, die tot gegronde critiek aanleiding kunnen geven en tot het geven van opdrachten, die buiten de taak van den onderwijzer vallen, is geschrapt!

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht die twee beslissingen niet juist. Zij zijn niet zoo principieel, dat zij mij op zich zelf zouden nopen tegen dit wetsontwerp te stemmen, maar ik betreur ze toch en wil ze daarom hier vermelden.

Nu doet zich een eigenaardig geval voor bij de overgangsbepalingen.

§ 2 zegt:

„Indien gedurende de jaren 1923 tot en met 1925 het onderwijzend personeel eener school het minimum aantal onderwijzers, gesteld in het bij deze wet gewijzigd art. 28 der Lager-onderwijswet 1920, overschrijdt, wordt de Rijksvergoeding, bedoeld in de artt. 56 en 97 dier wet, dienovereenkomstig berekend, doch voor geen grooter aantal onderwijzers dan op 31 December 1922 voor Rijksvergoeding in aanmerking komt."

De heer Rutgers heeft in de Tweede Kamer van zijn standpunt te recht tegen dit artikel gewaarschuwd, en hij zeide: wanneer gij die bepaling er in laat, zijn de gemeenten gedurende die jaren geheel vrij.

De Minister heeft dat op dat oogenblik blijkbaar niet overzien en heeft gezegd, dat hij tegen dat artikel geen bezwaar had, waarop de Tweede Kamer het met enkele stemmen tegen aannam.

Bij de eindstemming echter heeft de Minister ingezien, dat dit artikel toch niet zijn bedoeling weergeeft, en hij heeft gezegd: ik bedoel niet, om de drie komende jaren geheel aan de gemeenten de vrijheid te laten, en hij heeft een novelle aangekondigd.

(Slingenberg e. a.)

Van zijn standpunt was dat begrijpelijk, maar nu wij hier over deze wet kunnen spreken voordat die novelle een vaste redactie heeft gekregen, zou ik van de gelegenheid gebruik willen maken om den Minister te vragen nog te gemoet te komen aan de ernstige bezwaren, die de gemeentebesturen tegen deze regeling hebben. Ik hoop, dat de Minister geleidelijk den overgang zou willen regelen en niet zal zeggen: met ingang van 1 September 1923 moet de geheele wet in uitvoering zijn, maar dat hij zal bepalen, dat 1 September 1923 de eerste klassen die sterkte moeten hebben, 1 September 1924 de tweede klassen en zoodoende een opschuiving zal maken in het kader van de wet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermede mijn bezwaren te hebben uiteengezet en beveel mijn laatste opmerkingen in overweging bij den Minister aan.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter: Evenmin als de vorige spreker kan ik dit ontwerp bewonderen. Er is in de Tweede Kamer in alle bijzonderheden lang over gesproken, maar hier, en dit valt mij bij dit onderwerp weer bijzonder op, zal het weer een vruchteloos napleiten zijn. Ik zal mij dan ook maar bepalen tot enkele algemeene opmerkingen om daarna eenige bijzondere punten te bespreken.

De Minister zal hier een gemakkelijke taak hebben. Als de tegenwoordige samenstelling van de Eerste Kamer een uiting is van den volkswil kunnen wij zeggen, als straks dit ontwerp met groote meerderheid zal zijn aangenomen, dat de volkswil is het op lager peil brengen van het volksonderwijs. Ik geloof, dat bijna iedereen, en de groote meerderheid hier, bezuiniging dringend noodig vindt, ook op het gebied van het volksonderwijs. Sommigen zullen het een weinig schoorvoetend doen en zij zullen zeggen: het zal wel afbreuk doen aan het lager onderwijs, maar wij moeten er toch toe overgaan. Ik geloof evenwel, dat de meesten van die tegenstanders vinden, dat de Minister nog lang niet genoeg bezuinigt op het onderwijs. De tegenstanders van den Minister hier zijn maar een quantité négligeable.

Zeker, de Minister betreurt bijv. in de Memorie van Antwoord, § 7, dat hij moet medewerken tot opschorting van de invoering van het verplichte 7de leerjaar, maar de eisch tot bezuiniging moet hier den doorslag geven.

En zoo betreurt de Minister ook, dat de invoering van de onderwijzersopleiding volgens de beginselen van de wet van 1920 tot betere tijden moet worden uitgesteld en misschien betreurt de Minister ook de groote klassen, hoewel dit in de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer eigenlijk niet eens uitkomt.

Nu ben ik het geheel met den heer Slingenberg eens, dat er bezuinigd kan worden op allerlei bijkomstige dingen, op scholenbouw, op overbodige luxe daarbij, op groote examencommissies bij versnippering van scholen, maar m. i. had men niet mogen bezuinigen op de groote dingen, die het onderwijs zelf betreffen. Wij moeten nu als het ware knielen voor de veiligstelling van den gulden; ons worden de slechte tijden voorgehouden, waarin de oorlog ons gebracht heeft, de vele uitgaven voor crisismaatregelen, het noodzakelijke van het sluitend maken der begrootingen, maar toch had het m. i. beter voor ons geheele land geweest als het volksonderwijs ware veilig gesteld.

En hoewel het reeds herhaaldelijk in de Tweede Kamer is gevraagd, zou ik willen vragen: waarom heeft de Minister zich bijna alles laten ontnemen wat hij zelf in de wet van 1920 heeft gebracht? Hij had dit niet moeten toelaten, doch juist in deze tijden de rechte lijn, die bijna altijd de beste is, moeten volgen en mede moeten werken eerder om vermeerdering van uitgaven voor het onderwijs te verkrijgen, natuurlijk slechts die uitgaven, die het onderwijs zelf ten goede komen.

En als men dan zegt: het geld is er niet voor beschikbaar, dan zou ik willen antwoorden: dan moet men maar bezuinigen op de militaire uitgaven, en nu weet ik wel, dat men hier van oordeel is, dat met beter is vele millioenen daaraan te spendeeren in plaats van aan het volksonderwijs, maar ik acht dit voor ons geheele land foutief gezien.

Nog enkele punten wensch ik even te behandelen.

(Pothuis-Smit.)

De heer Slingenberg heeft ook gesproken over de niet-invoering van het 7de leerjaar, en ook ik betreur dit ten zeerste. Ik wil even herinneren aan de gedachtenwisseling, die in de Eerste Kamer heeft plaats gehad in October 1921, toen de wijziging der Leerplichtwet werd voorgesteld. Toen heeft prof. Diepenhorst hier verdedigd de uitbreiding van den leerplichtigen leeftijd juist op grond van het belang van de maatschappelijke ontwikkeling van het kind, maar zijn partijgenoot de heer Lucasse is daartegen met warmte opgekomen en heeft het recht der ouders verdedigd om te profiteeren van de verdiensten der leerplichtige kinderen.

Toen heeft Minister de Visser, die zijn wetsontwerp verdedigde, daarop te recht geantwoord, dat hij het daarmee niet eens was, en dat z. i. de heer Lucasse stil bleef staan wat de volksontwikkeling betrof. Hij heeft gezegd:

„Maar wanneer de overweging van den geachten afgevaardigde bij de volksontwikkeling in het algemeen op den voorgrond stond, zou het resultaat zijn, dat wij allen bleven staan op het punt, waarop wij vroeger stonden en er van vooruitgang van de volksontwikkeling geen sprake zou zijn."[1]

Dat ging daar dus om het zevende leerjaar, dat toen aan de orde was. Ik was het daarmee volkomen eens. Maar niet lang daarna, nog maar enkele maanden later, heeft de Minister reeds in uitzicht gesteld verandering, achteruitgang wat betreft het onderwijs, ook in dit opzicht, hoewel hij nog kort geleden zoo warm zijn standpunt tegenover den heer Lucasse had verdedigd. Natuurlijk is de Minister niet bekeerd, maar hij is als het ware naast den heer Lucasse gaan staan, is de conservatieve strooming gaan volgen.

In de Memorie van Antwoord heeft de Minister gezegd met betrekking tot het platteland:

„Wijziging van de Arbeidswet behoeft uit den voorgestelden maatregel niet noodzakelijk voort te vloeien. Vooreerst, omdat het verbod van kinderarbeid vóór het 14de jaar niet voor den land- en tuinbouw geldt en dus voor het overgroote deel der kinderen ten plattenlande geen beteekenis heeft."[1]

Jammer genoeg, Mijnheer de Voorzitter! Ook de Onderwijsraad heeft destijds uitgesproken, dat het te betreuren is, dat de wet niet voor land- en tuinbouw zou gelden. En voor de steden zegt de Minister: er is gelegenheid genoeg om het 7de leerjaar te volgen, wanneer de ouders dat willen. Nu geloof ik, dat dat op papier wel zoo lijkt, maar dat het in de werkelijkheid niet opgaat. Ook daar meenen vele ouders, dat zij de verdiensten der kinderen noodig hebben en hebben zij te weinig inzicht om te begrijpen, dat het voor de kinderen noodzakelijk is, een 7de leerjaar te volgen.

Het Amsterdamsch gemeentebestuur beijvert zich — en ik geloof, dat het een uitstekende maatregel is — op het oogenblik om het 7de leerjaar zoo aantrekkelijk mogelijk te maken, opdat zooveel mogelijk ouders hun kinderen daarheen zullen sturen. Maar in het algemeen is het juist voor vele ouders, die dat inzicht missen, een treurig ding, dat het 7de leerjaar nu vervalt.

Ik wil hier natuurlijk niet pleiten voor een wijziging der Arbeidswet, maar ik zou willen hebben, dat de verplichting van het 7de leerjaar in de wet was gebleven. Gaarne had ik zelfs een verdere uitbreiding tot het 8ste leerjaar gezien.

Wat nu betreft de verbeterde opleiding, ook de vorige geachte spreker heeft gezegd, dat hij het jammer vond, dat wij die verbeterde opleiding niet krijgen. De Minister betreurt het ook en het zal vooreerst niet gebeuren. De heer van Wijnbergen mocht op 12 December wel zijn voldoening uitspreken in de Tweede Kamer: wat hij al verlangd had vóór twee jaren, daar was de Minister nu in meegegaan, en hij noemde ook speciaal de opleiding: van die opleiding zou niets komen.

Nu geloof ik volkomen, dat het den Minister spijt, maar als men het zoo leest in ons Voorloopig Verslag, dan geloof ik, dat er hier zeer veel leden zijn, die daar anders over denken en die volstrekt niet verlangen naar een verbeterde opleiding van de onderwijzers. Daar staat op bladz. 4, in § 7, wat betreft de opleiding van de onderwijzers:

„Andere leden waren bevreesd voor nog hoogere opvoering der vakkennis, die van de onderwijzers wordt geëischt. Zij meenden daarvoor te moeten waarschuwen, aangezien daarin een dubbel nadeel schuilt, t. w. dat eenerzijds de leerkrachten zoodoende onnoodig duur worden en anderzijds de leerlingen met feitenkennis worden overladen tot schade van hunne geestelijke ontwikkeling."[1]

Dit is natuurlijk een argument, dat het te veel zou kosten; daar komt het op neer. Maar wanneer men dat zoo leest, denkt men toch dat vele van die „andere leden", die daar aan het woord zijn, niet genoeg vóór zich hebben wat eigenlijk een verbeterde opleiding zou beteekenen, alsof voor den onderwijzer geen diepere, geen meer algemeene ontwikkeling noodig ware. Het is juist omgekeerd. Deze leden spreken van te veel feitenkennis, die dan zou worden aangekweekt, maar het komt mij voor, dat juist de weinig ontwikkelde onderwijzer alleen maar feitenkennis heeft en dat hij slechts die feitenkennis aan de leerlingen kan geven, maar een verbeterde opleiding is iets anders. Die onderstelt niet alleen, dat de onderwijzer meer weet, maar dat hij meer verwerkt heeft, dat hij beter kan onderscheiden en combineeren, dat hij een meer volkomen mensch is en dat hij daardoor beter weet, wat hij den kinderen moet geven.

Dat alles bedoelde die geprojecteerde opleiding, zooals de Minister die in 1920 heeft willen brengen. Dat weet de Minister natuurlijk heel goed en hij betreurt het, dat daar nu niet van kan komen, maar ik meen, dat verschillende van de leden hier aan het woord er absoluut niet den goeden kijk op hebben.

Dat de onderwijzers zelf gevoelen dat die opleiding gebrekkig is en dat zij heeft medegewerkt om het prestige van de Nederlandsche onderwijzers laag te houden, daarvan ben ik overtuigd, en daarom spijt het mij te meer, dat het dezen kant opgaat.

Wat de groote klassen betreft, kan ik onderschrijven wat de heer Slingenberg heeft gezegd; evenwel de Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat de voornaamste grief van dit wetsontwerp, de opvoering van het aantal leerlingen, overdreven is. Maar het blijft toch waar, al mogen klassen van 55 uitzonderingen zijn, dat voorbeelden van 45 en 47 en meer geen zeldzaamheden zullen zijn.

De heer Slingenberg heeft al gewezen op de betere richting, die het onderwijs in dit opzicht gaat inslaan, maar hier, waar wij den verkeerden kant opgaan, wordt het toch een soort massa-onderwijs. Ik geloof, dat dit niet kan worden tegengesproken. De zeer vluggen komen er altijd wel. Men zegt dan: waarvoor het onderwijs zoo op te voeren: die en die zijn er ook vroeger als leerlingen van groote klassen wel gekomen. Maar dat zijn de uitzonderingen: de meeste kinderen zijn middelmatig en in dat opzicht zal men van de groote klassen buitengewoon veel nadeel ondervinden. Wij krijgen dan van de onderwijzers dat militaire optreden, die nummerbehandeling, en als men bij ziekte klassen moet combineeren, worden die nog grooter dan 55 en dan wordt dat een troep, waar een paedagogische korporaal voor staat, die orde heeft te houden en een les laat lezen, maar dat is niet het onderwijs waarop het aankomt. Want ik heb dikwijls het idee, dat sommige leden hier niet het rechte besef hebben van wat het volksonderwijs beteekenen moet en wat het vergt van een goed onderwijzer. Ik geloof dat velen meenen, dat er genoeg positieve kennis wordt aangebracht met het leeren van de tafels van vermenigvuldiging en een beetje lezen en schrijven, maar zoo is het niet. De *Haagsche Post* had er onlangs een aardig stukje over, waarin over de groote klassen werd gezegd:

„Wij leven in een tijd, dat de persoonlijkheid van onze leerlingen onze aandacht vraagt. Hoe kunnen wij dan de klassen zoo groot maken, dat de onderwijzers voor de leerlingen afzonderlijk tijd noch aandacht overhouden. Het gaat ons als den vrek Harpagon. Wij stelen de haver van onze eigen paarden, om, als de dieren straks van honger mochten sterven, gelukkig te zijn met de wetenschap, dat wij ten minste een deel van onze haver hebben gered."[1]

(Pothuis-Smit.)

Ik geloof, dat daar veel van waar is. De persoonlijkheid is van groote waarde. De tijden zijn niet meer zooals vroeger. Men neemt niet meer genoegen met groote klassen, waarbij enkele vluggen naar voren komen, maar men wil dat de eigenschappen van elk kind naar voren komen.

Sommigen meenen, dat,wanneer de onderwijzer slechts met toewijding werkt, alles wel terecht zal komen. Maar over het algemeen zijn èn bij het openbaar èn bij het bijzonder onderwijs de liefde en de toewijding van den onderwijzer heel groot. En dat kan ook niet anders. De onderwijzer werkt met levend materiaal en dat wekt vanzelf belangstelling. Hoe meer men er zich in verdiept, hoe grooter die belangstelling wordt. Ik zou degenen, die onderwijzen beschouwen als iets, dat ieder wel kan, die er een beetje voor geleerd heeft, willen herinneren aan een serie feuilletons in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant:* ,,Kinderen uit mijn klas'', waarin een onderwijzeres — die ik niet ken, ik weet ook niet of ze aan een openbare of aan een bijzondere school werkzaam is — vertelt van kinderen uit haar klas in een volksschool. Ik geloof niet, dat de toewijding, die uit die feuilletons spreekt, iets bijzonders is; ik geloof, dat haast elke onderwijzer daarin iets van zijn eigen leven zal terugvinden en ook in zijn klas die typen van kinderen zal ontmoeten. Maar wanneer men dan ziet, welk een liefde, zorg en kracht het vereischt, om bij dergelijke betrekkelijk groote klassen iets van het volkskind te maken, begrijpt men ook, hoe het zal moeten gaan, als deze wet is doorgevoerd en de klassen zooveel grooter zullen zijn.

Wat betreft het contact tusschen onderwijzer en leerling, ik ben zelf werkzaam geweest bij het openbaar en bijzonder onderwijs en heb in dit opzicht bij kleine klassen buitengewoon mooie ervaringen opgedaan, die mij mijn geheele leven zullen bijblijven.

Wat zal er in het algemeen van de geestelijke opvoeding der kinderen terechtkomen? Ik geloof zeer weinig. Wanneer een schoolopziener in een groote klasse komt en de onderwijzer laat een van de vlugge leerlingen antwoorden, denkt die autoriteit al gauw: dat gaat toch heel goed, maar de onderwijzer weet zelf het best, dat de groote massa der middelmatigen het meest onder de grootte der klas lijdt.

Mijnheer de Voorzitter! Thans iets over het vervolgonderwijs. De Minister betreurt de frontverandering op dit punt niet. Hij meent, dat de beteekenis van dat onderwijs overdreven wordt, maar ik geloof niet, dat die meening juist is. Wie meer algemeene ontwikkeling wenscht, kan die krijgen, zegt de Minister en hij wijst dan op de cursussen van art. 13 der Nijverheidsonderwijswet. Maar die cursussen zijn er nog niet, en — daarop wees ook de vorige spreker — die cursussen zijn bestemd voor degenen, die een ambacht leeren, en die nu gaan naar een ambachts-, teeken- of typografenschool. Maar er zijn duizenden anderen (bijv. loopjongens) die later in de ongeschoolde vakken komen, zoowel in de steden als op het platteland. In Amsterdam b. v. ziet men 's avonds zoo vaak troepen opgeschoten jongens op de hoeken van de straten staan, die men zoo graag naar het verplichte vervolgonderwijs zou brengen.

Nu dit niet verplichtend is gesteld en er van dit vervolgonderwijs wel weinig zal terechtkomen, vrees ik daar het ergste voor.

Dat het vervolgonderwijs in vele gemeenten een mislukking is geworden, is net zoo als met het zevende leerjaar dat niet verplichtend is gesteld. Heel veel ouders zijn ook niet in zulke omstandigheden, dat van hen veel pressie in de goede richting verwacht kan worden en juist door die slechte economische omgeving zullen zij geen goed voorbeeld kunnen zijn voor hun kinderen en zullen hen niet naar de school sturen. Door het verplichtend te stellen zou men iets voor die breede lagen van het volk hebben kunnen doen.

Thans nog iets over de boventallige onderwijzers. De gemeenten en de schoolbesturen mogen voor eigen rekening onderwijzers er bij aanstellen. Dat is een concessie, die de Minister heeft gegeven voor de behandeling van het ontwerp in de Tweede Kamer. Hij haalt daarmede eenigszins een streep door zijn eigen plan. Het lijkt of dit was een lasten afschuiven op de gemeenten, maar ik geloof niet, dat de Minister het zoo bedoelde. Dat heeft hij ten minste in de Tweede Kamer duidelijk gezegd, want ik lees in de *Handelingen* van 13 December jl.:

> ,,Bij deze regeling is niet mijn uitgangspunt geweest het leggen van een last op de gemeenten, maar de wensch naar samenwerking van Rijk en gemeenten in een tijd, die dringende bezuiniging noodzakelijk maakt.
>
> Dat uitgangspunt moeten de gemeentebesturen goed voor hun geest houden. Het is voor hen evenzeer als voor het Rijk een levensquaestie geworden om te bezuinigen; zij moeten, laat ik maar ronduit zeggen, nu ook eens evengoed ruggegraat toonen tegenover veler aandrang om uitgaven te doen op het gebied van het onderwijs; vooral burgemeester en wethouders moeten hier een voorbeeld geven. De wet legt den gemeenten geen nieuwe lasten op dan die zij vrijwillig willen dragen. Daarom zeg ik met nadruk: het is hier niet de quaestie van het leggen van een last op de gemeenten, maar het gaat hier om de vraag, of de gemeenten, in het generaal genomen, willen meewerken om een meer gezonden toestand van onze financiën te verkrijgen dan wij op het oogenblik helaas hebben.''

De Minister bedoelt dus niet een afschuiven op de gemeenten, het is meer een soort vuurproef van bezuiniging, die de gemeenten moeten doorstaan. De Minister hoopt blijkbaar, dat zij niet zullen toegeven, wanneer aandrang wordt uitgeoefend, om boventallige onderwijzers aan te stellen of te behouden, maar ik meen juist, dat de gemeentebesturen ruggegraat moeten toonen en wel tot verbetering dienen over te gaan, als het noodzakelijk is om boventallige onderwijzers aan te stellen.

Het is echter jammer, dat vele gemeenten veel geldelijke bezwaren hebben, en het is voor de gemeentebesturen veel moeilijker aan te geven, op welke andere posen dan moet worden bezuinigd, dan voor het Rijk.

De voorzitter van den Algemeenen Bond van Nederlandsche onderwijzers heeft op de algemeene vergadering in December gezegd, dat zij de gemeentebesturen er op moet wijzen, wat het onderwijs beteekent, ook uit het gemeentelijk oogpunt, dat het onderwijs niet alleen is een landsbelang, maar dat het ook van groot belang is voor de gemeenten zelf en dat de gemeentebesturen dus den zedelijken plicht hebben, boven de wet uit te gaan, het onderwijs minder slecht te maken dan de wet het nu voorschrijft en het onderwijs zoo in te richten, dat he goed genoemd kan worden.

Ik onderschrijf dit geheel en hoop, dat de gemeenten op geheel andere wijze dan de Minister heeft bedoeld zullen toonen ruggegraat te bezitten.

De heer Slingenberg heeft nog gesproken over het uitstekend geslaagde petitionnement. Ik ben het daar geheel mee eens. Men spreekt tegenwoordig steeds van den materialistischen tijd; de menschen hebben slechts oog en oor voor verbetering hunner materieele positie, en juist daarom acht ik het hoopvol, dat in zoo korten tijd een zoo ontzaglijk aantal handteekeningen is verkregen voor een onderwijsbelang. Dat beteekent zeer veel.

Ik herinner aan het petitionnement van de S. D. A. P. voor het algemeen kiesrecht, waarop in verloop van maanden circa 320 000 handteekeningen zijn verkregen, veel minder dus en in een veel langer tijdsverloop dan bij dit petitionnement, hetgeen bewijst, dat de groote massa zich niet meer alles laat voorpraten en wel degelijk goed wil begrijpen, waarom het gaat. Ik acht alzoo het slagen van dit petitionnement zeer hoopvol voor ons volk.

Men heeft trouwens den menschen gemakkelijk kunnen verklaren, dat het hier om groote volksbelangen ging.

De heer Slingenberg heeft nog gesproken over het niet invoeren van het Fransch en naar de motieven van den Minister gevraagd. De Minister heeft, meen ik, in de Memorie van Antwoord zeer duidelijk zijn paedagogische motieven aangegeven. Het gaat om de eenheidsschool, maar ook niet het minst hierom, dat van de Nederlandsche vakken, vooral van de Nederlandsche taal, geen tijd wordt afgenomen en ik ben het hiermede geheel eens.

Ik zou aanneming van het amendement van mej. Wester-

14de VERGADERING. — 14 FEBRUARI 1923.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Pothuis-Smit c. a.)

man verkeerd hebben geacht, al meen ik, dat alle kinderen, zoo mogelijk, vreemde talen dienen te leeren, maar niet in die eerste 6 jaar, welke mijns inziens besteed moeten worden aan de Hollandsche vakken.

En dan moeten de leeraren der middelbare en voorbereidend-hooger-onderwijsscholen zich ook wat aanpassen en hun methode van onderwijs herzien, dan zal mijns inziens misschien reeds in weinige jaren blijken, dat er meer in plaats van minder terechtkomt van het onderwijs in de Fransche taal, als dit begint in de eerste klasse der middelbare scholen.

Wat art. 101, laatste lid, betreft, de quaestie van het onbegrensd aantal vakonderwijzers, die door de gemeenten zullen moeten worden betaald, dit is zoo natuurlijk een fout, want er moet een limiet zijn, en de Minister heeft reeds in zijn Memorie van Antwoord op voor mij bevredigende wijze geantwoord, dat bij de door hem toegezegde novelle deze zaak in orde zal komen.

De conclusie mijner beschouwingen over dit wetsontwerp is deze.

Volgens die overwegingen bevat de wet, die hier straks met groote meerderheid zal worden aangenomen, eenige technische verbeteringen.

Dat komt mij voor onjuist te zijn. Ik meen, dat het ontwerp voorschriften bevat, die het volksonderwijs een belangrijk stuk naar de laagte zullen brengen. Ik ben van oordeel, dat juist in dezen tijd het tegenovergestelde had moeten geschieden. Elk volk heeft meer dan te voren op cultureel gebied zooveel mogelijk op te bouwen, nu de rampzalige oorlog zooveel heeft afgebroken. Maar met deze wet breekt men weer af.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn fractie zal om deze redenen tegen het ontwerp stemmen.

De heer **Heerkens Thijssen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij onthouden van algemeene beschouwingen, maar wensch slechts enkele opmerkingen te maken over het nieuw art. 28, in verband met art. 3 der wet.

Met aandacht heb ik geluisterd naar hetgeen de vorige sprekers hebben gezegd; een oogenblik heb ik overwogen of ik van mijn voornemen, om eenigszins langer bij dit artikel stil te staan, zou terugkomen na geluisterd te hebben naar hetgeen is gesproken door den heer mr. Slingenberg. Ik zal intusschen daarop nog wel even dieper ingaan, want er is een speciaal punt, waaromtrent ik gansch nog niet bevredigd ben en nog wel eens de plannen en toekomstige voornemens van den Minister zou willen vernemen.

Zooals bekend is, kent art. 3 vier soorten van lager schoolonderwijs. Nu wil ik met andere woorden omschrijven, wat de beide vorige sprekers genoemd hebben: eenheidsonderwijs. Al wat niet behoort tot het vervolgonderwijs, het uitgebreid lager onderwijs en het buitengewoon lager onderwijs, is met den genusnaam aangeduid „gewoon lager onderwijs" en dit laatste moet volgens het tweede lid van het artikel uniform zijn. Ziedaar de eenheidsschool — ik meen, dat, toen de heer Slingenberg voor het eerst het woord noemde, Zijn Excellentie met het hoofd schudde — duidelijk en onbetwist ingevoerd, behoudens dan eenige toegestane afwijking voor het zevende leerjaar, maar daar wil ik op dit oogenblik niet over spreken.

Deze school is uniform wat het aantal vakken betreft. Dit in de eerste plaats.

Ik behoor niet tot hen, die ernstig bezwaar hebben tegen het leeren van het Fransch in de eerste zes leerjaren. Het spijt mij, dat ik hierbij van gansch andere opinie moet zijn dan de geachte spreekster, die mij voorafging. Het gaat hier niet om de vraag of het onderwijzend personeel het meer of minder gemakkelijk zal hebben in de eerste leerjaren van gymnasium en H. B. S., maar over de vraag of men op deze wijze de kinderen niet, wanneer zij op H. B. S. of gymnasium zijn aangeland, in eens gaat overladen met een nieuwe leerstof, die alleen de vlugsten kunnen doorwerken.

Ik heb het voorrecht curator van het gymnasium te Haarlem te zijn, al sedert ettelijke jaren, ik heb eenige ervaring in die functie opgedaan en doe die nog dagelijks

(Heerkens Thijssen.)

op. Zoo weet ik dan, dat kinderen, die daar beginnen met hun Latijn, inderdaad het nut gevoelen van het kennen van een Romaansche taal, nl. het Fransch, dat zij al eenige jaren hebben geleerd. Het argument, dat men dikwijls hoort gebruiken: wat die kinderen in die paar jaren op de lagere school van het Fransch leeren, helpt hen niet veel, gaat niet op. Het is niet de quaestie, dat zij vlot Fransch leeren spreken en in die taal, over de grenzen komende, kunnen converseeren, maar het begrip zit er, als men wat van die taal kent, eenmaal in van de moeilijkheden die het kind te leeren krijgt. Welnu, wanneer die grondslag gelegd is, dan kan in de eerste plaats bij het middelbaar onderwijs en in nog grooter mate bij het hooger onderwijs, daarop worden voortgebouwd, wat voor leeraren en kinderen een buitengewoon groot voordeel is. De kinderen komen op gymnasium en H. B. S. in een voor hen geheel vreemde omgeving, waar het zuiver klassikaal door onderwijs in vakken wordt vervangen. Moet men hun aantal nu nog trachten te vergrooten, terwijl dit getal reeds rijkelijk groot is? Wanneer men het resultaat van dat onderwijs in de eerste klassen ziet, dan blijkt, dat men daar eerder iets kan afnemen dan naar uitbreiding streven. Wat men daar dus af kan nemen en als voorbereiding kan toevoegen aan de lagere school, komt aan het verdere onderwijs ten goede.

Uniformiteit vinden wij ook wat het aantal onderwijzers en dus de grootte van de klassen betreft. Niettemin blijft er onderscheid bestaan tusschen volksscholen en opleidingsscholen, die in zes jaar de leerlingen moeten opleveren voor middelbaar en hooger onderwijs. Deze laatste nu, en men treft er vooral in de groote steden aan, komen niet uit met de groote klassen, zooals het nieuwe artikel 28 bedoelt. Daar moet veel intensiever en veel meer individueel gewerkt worden, hetgeen alleen geschieden kan in veel minder bezette klassen dan de wet thans wil aangeven.

Zoo komen de gemeentebesturen te staan voor belangrijke uitgaven aan surnumeraire onderwijzers, die geheel voor hun rekening komen, terwijl veelal de localiteit van dergelijke scholen niet ingericht is op een groot getal leerlingen, zoodat, al bestonden de groote onderwijsbezwaren er niet, men toch niet het gewenschte getal zou kunnen bergen zonder voorafgaande verbouwing der scholen of bouw van nieuwe scholen.

De heer Slingenberg heeft dit straks al met getallen toegelicht en ik kan dat bevestigen; ik heb het uit dezelfde bron, aangezien wij in dubbele mate collega's zijn. Maar in de plaats van mijn inwoning loopen wij eenvoudig vast, wanneer wij streng gaan toepassen de wet, zooals die nu luidt.

Dit euvel is niet nieuw. Het ontstaat niet door het aanhangige wetsontwerp, maar het wordt door de uitbreiding van het getal leerlingen per klasse belangrijk verergerd. Daarom heb ik gemeend deze aangelegenheid hier ter sprake te moeten brengen.

Voor besturen van particuliere opleidingsscholen wordt het bezwaar nog ernstiger, ja, voor hen wordt de toestand in vele gevallen onhoudbaar.

In den regel werden en worden die scholen bezocht door kinderen van meer bemiddelden. Te voren voorzagen de de schoolgelden in de hoogere kosten, welke de besturen hadden te maken door de kleinere klassen. Voortaan gaan die schoolgelden in hun geheel naar de gemeenten. Het eenige bedrag waarover beschikt kan worden, is het uitgekeerde percentage van de schatting der gebouwen, waarbij geen rekening is gehouden met de soort van scholen, omdat dit onderscheid nu eenmaal in de wet onbekend is. Niettemin zit men ook hier met klassen, die belangrijk kleiner zijn dan art. 28 aangeeft. Zit men ook vaak met localiteiten, die ingericht zijn op kleinere klassen, omdat de school de bepaalde bestemming heeft van opleidingsschool.

De bedoelde besturen worden thans voor het feit gesteld, dat ze uit eigen middelen het surplus aan onderwijzend personeel, dat ze toch voor dit onderwijs noodig hebben, moeten betalen. En die eigen middelen zijn slechts te bekomen door extra heffingen van de ouders.

Daar gaat al weer een stuk van de gelijkstelling verloren. Die ouders moeten in den vorm van belasting hun tribuut

(Heerkens Thijssen e. a.)

aan de gemeente betalen voor de extra kosten, welke op de gemeente gelegd worden voor de bezoldiging der surnumeraire onderwijzers aan de openbare opleidingsscholen en bovendien zelf de kosten dragen voor zoodanige onderwijzers aan de scholen, waar ze hun kinderen brengen.

Ik zoude den Minister willen vragen, of hij zijn aandacht aan deze aangelegenheid zou willen wijden en alsnog naar een middel zou willen uitzien om een onbillijkheid weg te nemen, welke door het nieuwe art. 28 in nog scherper vorm naar voren komt dan in de thans geldende wet.

De heer **de Veer**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, dit wetsontwerp te bezien uit het oogpunt van bezuiniging en wel speciaal van bezuiniging van de uitgaven voor de gemeenten, waarop de considerans wijst, naast de bezuiniging van de uitgaven voor het Rijk. Ik acht het een gelukkig verschijnsel, dat de Regeering bij dit wetsontwerp ook bedacht is geweest op een bezuiniging op de uitgaven van de gemeenten. Waar van haar in de laatste jaren zoo tal van wetten en besluiten zijn uitgegaan, die de uitgaven voor de gemeenten opvoeren, daar is het in dezen tijd zeker te waardeeren, dat de Regeering blijk geeft een anderen kant uit te willen gaan. Ik sta sympathiek tegenover dit wetsontwerp en acht het zelfs met het oog op de Rijksfinanciën een noodzakelijkheid, maar ik sta sceptisch tegenover de bezuiniging, die dit wetsontwerp aan vele gemeenten brengen zal, omdat er in dit wetsontwerp verschillende bepalingen voorkomen, die — hoewel op zich zelf volkomen billijk — aan de gemeenten meerdere uitgaven opleggen dan tot dusverre, en omdat, wat bij dit ontwerp voor het Rijk de grootste bezuiniging brengt, de vergrooting van het aantal leerlingen per klasse, de gemeenten, hetzij met, hetzij zonder haar wil, meermalen lasten zal opleggen, waardoor wat het Rijk bezuinigt, wordt te niet gedaan, en er niet alleen een verplaatsing van lasten, maar zelfs ook een verzwaring daarvan plaats heeft, waardoor de belastingbetaler allerminst gebaat is.

De voornaamste bezuiniging is gelegen in de vergrooting van het aantal leerlingen per klasse, waardoor op den duur het aantal leerkrachten, waarvoor door het Rijk vergoeding wordt gegeven, belangrijk zal kunnen dalen, en daarmede zullen ook de uitgaven voor het Rijk in gelijke mate verminderen.

Het wil mij voorkomen, dat tegen die verhooging van het aantal leerlingen per klasse op zich zelf geen overwegende bezwaren kunnen worden aangevoerd. Integendeel, men is bij de thans vigeerende wet in dat opzicht m. i. te ver gegaan.

Ik sta in dit opzicht op een geheel ander standpunt dan de heer Slingenberg en mevrouw Pothuis—Smit. Ik meen, dat deze sprekers de zaak te veel hebben bekeken uit het oogpunt van bewoners en bestuurders van groote steden. Maar er zijn nog andere gemeenten in ons vaderland dan die, waar de bevolking toeneemt en waar voortdurend nieuwe scholen moeten worden gebouwd. Er zijn er zelfs, waar men, in plaats van scholen te moeten gaan bouwen, ze eigenlijk zou moeten afbreken, en voor die gemeenten zijn natuurlijk de omstandigheden zoodanig veranderd, dat een andere regeling daarvoor moet gelden dan voor de groote gemeenten.

Wanneer men in het oog houdt, dat in het vervolg voor een zesklassige school gewoon lager onderwijs het gemiddeld aantal leerlingen slechts 36 behoeft te bedragen om voor iedere klasse een leerkracht vergoed te krijgen, dan schijnt het mij toe, dat de bezwaren, die over het algemeen tegen die verhooging in het Voorloopig Verslag zijn aangevoerd, min of meer overdreven zijn. Ik meen, dat dan ook de heer Slingenberg, toen hij heeft gezegd: wij kunnen in Haarlem slechts 36 leerlingen per klas plaatsen, zich zelf den grond onder de voeten heeft weggenomen, want wanneer men 36 leerlingen kan plaatsen in zes klassen, krijgt men ook voor zes leerkrachten vergoed.

Bovendien, 36 leerlingen lijkt mij niet zoo veel, of een onderwijzer kan daaraan ook behoorlijk onderwijs geven. Men moet er zich dan niet op gaan beroepen, dat men dan den

(de Veer.)

minder dan middelmatigen niet voldoende onderricht kan geven, want daarvoor moet men dan een aparte regeling maken; men moet rekenen met de normalen en ook niet met wat daar bovenuit gaat.

Een bezwaar, dat sterker op den voorgrond treedt naar mate van vergrooting der klassen — ik geef dit aanstonds toe —, is, wanneer er combinatie van klassen moet plaats hebben. Dat nadeel is niet erg, wanneer die combinatie maar kort duurt, maar dat nadeel is wel groot, wanneer die combinatie een doorloopend karakter aanneemt. En dat zal geschieden, wanneer men scholen heeft van ongeveer 200 kinderen, waarvoor men slechts 5 leerkrachten vergoed krijgt; dan zullen regelmatig klassen gecombineerd moeten worden, waardoor er tusschen de 60 en 70 leerlingen samen worden gebracht, tenzij...... de gemeente een overtollige leerkracht voor haar rekening neemt. En dan zal de gemeente geplaatst worden tusschen haar zorg voor het onderwijs en haar beurs.

Op zich zelf zou er wellicht geen overwegend bezwaar bestaan een leerkracht voor eigen rekening te nemen en evenmin om dat te doen voor de bijzondere scholen, die in dezelfde omstandigheden verkeeren; maar wanneer de gemeente een overtollige leerkracht heeft, zullen de bijzondere scholen volgens art. 100 recht krijgen op zoo'n leerkracht, of zij die noodig hebben of niet. De bijzondere school met 220 leerlingen en 6 leerkrachten zal er evengoed recht op hebben als die met 201 leerlingen en 5 leerkrachten. En dan zal, wat bezuiniging voor het Rijk is, omslaan in een uitgaaf voor de gemeente, veel grooter dan de bezuiniging voor het Rijk.

Nu weet ik wel, dat men mij tegen kan voeren, dat onder de tegenwoordige wet dit bezwaar ook geldt en dat er ten slotte grenzen getrokken moeten worden, die altijd iets willekeurigs hebben. Daar staat echter tegenover, dat dit bezwaar groeit, naarmate men het aantal leerlingen per klasse vergroot, en dat de gemeenten volstrekt niet altijd vrijwillig tot een overtollige leerkracht zullen overgaan, maar dikwijls ondanks hun wil en tegen hun zin, bv. bij achteruitgang van het aantal kinderen, dat de school bezoekt. Het zal voor een gemeente practisch ondoenlijk zijn midden in een leerjaar een onderwijzer plotseling te ontslaan, om zoodoende binnen het bij de wet bepaalde aantal onderwijzers te blijven.

En dat is nu maar niet van mij het stellen van een mogelijkheid, maar wat ik zeg, sluit zich geheel aan bij de praktijk van die gemeenten, die hun leerlingental op de openbare school zien achteruitgaan.

Ik ken van nabij een gemeente, waar het totaal aantal schoolgaande kinderen is verminderd in 18 jaar tijd van circa 3000 tot 2500, ofschoon de bevolking gelijk is gebleven, en waar van de openbare scholen het aantal leerlingen is verminderd van 2170 tot 1370 ondanks de invoering van een 7de leerjaar en waar het altijd een passen en meten is geweest om de kinderen op de meest voordeelige wijze over de scholen te verdeelen.

En zoo zal het wel zijn in alle gemeenten, die in zielental niet of nagenoeg niet vooruitgaan.

Voor die gemeenten is het gevolg van de vergrooting van het aantal leerlingen per klas, dat zij nog meer dan tot dusverre onverhoeds voor het geval kunnen komen, dat zij een overtolligen onderwijzer hebben en daardoor voor de verplichting, die art. 100 oplegt, huns ondanks komen te staan en dat groote kosten kan veroorzaken.

En ook de bijzondere scholen zullen bij een daling van het aantal leerlingen meestal niet in de mogelijkheid zijn het aantal leerkrachten onmiddellijk te beperken binnen de normen door de wet gesteld en daarom zou ik zoowel in het belang van het onderwijs als van de gemeentefinanciën als van de bijzondere scholen aan den Minister willen vragen bij de toegezegde novelle te willen overwegen, of het niet mogelijk is voor die openbare en bijzondere scholen, waaraan een onderwijzer overtollig wordt, wegens achteruitgang van het aantal, een bepaling in het leven te roepen, volgens welke nog gedurende een zekeren tijd van overgang de overtollige onderwijzer door het Rijk wordt vergoed.

In dit verband nog een enkele opmerking naar aanleiding van art. 100.

(de Veer.)

Dit artikel kan het bijzonder onderwijs ongemotiveerd bevoordeelen, maar anderzijds is het volkomen juist wat door den heer Franssen zooeven is opgemerkt, dat dit artikel het openbaar onderwijs belangrijk kan bevoordeelen boven het bijzonder onderwijs, in strijd met wat door den Minister is gezegd in zijn Memorie van Antwoord.

Art. 100 is één der moeilijkste artikelen in de wet ten opzichte van de oplossing der daarin behandelde quaestie voor de practijk en daarom zou ik den Minister willen vragen nog eens het verlangen van den heer Franssen in ernstige overweging te willen nemen.

Zal art. 100 bij de novelle nog eens op de helling komen? En is de Minister bereid nog eens te overwegen, of niet een oplossing te vinden is, die aan de noodige zuinigheid ook de billijkheid paart?

Mij lijkt het toe, dat die oplossing vooral te vinden zal zijn in de richting van een onpartijdig lichaam, dat bij de vraag, of een surnumerair onderwijzer al dan niet door de gemeente moet worden bekostigd, de beslissing in handen heeft.

Er is een andere bepaling in het ontwerp, die m. i. eenerzijds aan de gemeenten nieuwe lasten zal opleggen, of anderzijds wellicht aan het Rijk geld zal kosten, ofschoon zij gemaakt is met het oog op bezuiniging. Ik bedoel de afschaffing van de vergoeding van het Rijk voor het vervolgonderwijs. De Minister beroept er zich op, dat voor een groot deel het nijverheidsonderwijs voorziet in dezelfde behoefte als het vervolgonderwijs. Dit moge voor een deel juist zijn, daaruit zou dan volgen, dat een deel van de leerlingen, die thans het vervolgonderwijs bezoeken, in de toekomst cursussen van nijverheidsonderwijs zullen wenschen te volgen en dus deze cursussen zullen moeten worden gesticht of uitgebreid.

Is de Minister bereid deze consequentie te aanvaarden en dus het Rijkssubsidie overeenkomstig de Nijverheidsonderwijswet voor die cursussen zoo noodig te verleenen of te verhoogen? Ik hoop van ja! Maar dan is er geen bezuiniging voor het Rijk, want de nijverheidscursussen zijn uit den aard der zaak duurder dan het vervolgonderwijs.

Maar er zijn er ook, en zeker in de steden velen, die niet de richting van het nijverheidsonderwijs uitgaan en voor wie eenig vervolgonderwijs zeer nuttig en noodig is. Ik heb het oog op kleine neringdoenden, loopjongens en op vakken, waarin noch nijverheids-, noch handels-, noch landbouwonderwijs voorziet. Wil men die niet verder zonder eenig onderwijs laten, dan zullen de grootere gemeenten voor hen het vervolgonderwijs moeten handhaven en voor eigen rekening nemen. Een bezuiniging van het Rijk ten koste der gemeente!

Een zaak van niet gering belang, ook met het oog op de gemeentefinanciën, lijkt mij de vraag, in het Voorloopig Verslag gesteld bij art. XXVII naar aanleiding van de in art. 72 opgenomen woorden, en het antwoord daarop door den Minister gegeven.

Er is gevraagd, of de in art. 72 opgenomen woorden: „of nieuwe schoolmeubelen, de leer- en hulpmiddelen daaronder begrepen" uitsluitend zien op het aanschaffen in geval van herbouw of van uitbreiding of verandering van een bestaand gebouw en derhalve niet op het geval van aanschaffing van nieuwe meubelen of leer- of hulpmiddelen in de plaats van oude wegens slijtage of wegens wijziging van inzicht omtrent het onderwijs, b.v. aanschaffing van een verbeterd soort schoolbanken.

Bij de bestaande wet is het een controvers, of het bestuur eener bijzondere school, dat b.v. schoolmeubelen of leer- en hulpmiddelen moet aanschaffen wegens uitbreiding van het aantal kinderen, zonder dat daarmede te gelijk een wijziging in het schoolgebouw gepaard gaat, daarvoor de noodige gelden aan de gemeente kan vragen. Het gemeentebestuur, dat zich op eng formalistisch standpunt stelde, kon aan zulk een aanvraag wel ontkomen. Om dit tegen te gaan, dient de wijziging van art. 72. Evenwel is de redactie van die wijziging zoodanig, dat men daaruit kan afleiden, dat een schoolbestuur voor alle nieuwe schoolmeubelen en nieuwe leer- en hulpmiddelen, die het wil aanschaffen, het geld aan de gemeente kan vragen. De Minister geeft dit in zijn antwoord ook nog eens uitdrukkelijk toe. Als dit juist is, en ik geef toe, dat de bewoordingen moeilijk een andere uitlegging toelaten, dan krijgen de bijzondere scholen de leer- en hulpmiddelen tweemaal betaald. Eens volgens dit art. 72 en eens volgens art. 101, want volgens art. 101, sub 5, worden medegerekend voor de door de gemeente jaarlijks te betalen vergoeding de kosten volgens art. 55, sub *f*, en art. 55, sub *f*, luidt:

> „de kosten voor het onderhouden van de schoolmeubelen en voor het aanschaffen en onderhouden van de schoolboeken, leermiddelen en schoolbehoeften."

En nu zal het toch wel niet de bedoeling zijn om die leer- en hulpmiddelen tweemaal aan de bijzondere scholen te betalen. Ik vraag daarom aan den Minister hieraan zijn aandacht bij de novelle wel te willen geven. En dan wil ik tevens wijzen op het gevaarlijke om leer- en hulpmiddelen anders aan de schoolbesturen te vergoeden dan volgens art. 101. Art. 72 stelt de deur open om op kosten der gemeente een royaliteit te betrachten met leer- en hulpmiddelen, waaraan geen grens is. Slordigheid, wispelturigheid, zucht naar het allerbeste en het allernieuwste worden dan ongebreideld losgelaten op de gemeentekas.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb thans vier zaken gehoord, waaruit blijkt, dat de bezuiniging, die zal worden aangebracht ten behoeve van het Rijk, eigenlijk neerkomt, voor een groot deel, op uitgaven ten behoeve van de gemeenten, nl. vergoeding voor de vakonderwijzers, de vergrooting der klassen, het vervolgonderwijs en de aanschaffing van leermiddelen, en ik vraag dus: had ik ongelijk toen ik aan het begin van mijn rede zeide, dat ik sceptisch stond tegenover bezuinigingen, die voor de gemeenten in dit wetsontwerp gelegen waren?

Ten slotte nog een enkele opmerking over de schoolgelden. In art. 101, sub 7, wordt gesproken van aftrek van de schoolgelden, indien deze door het schoolbestuur zijn geïnd en voor zoover zij niet oninvorderbaar zijn verklaard. Een oninvorderbaarverklaring door het gemeentebestuur van door het schoolbestuur te innen schoolgelden lijkt mij uitgesloten. Het gemeentebestuur kan alleen oninvorderbaar verklaren een vordering die het zelf heeft, en niet een vordering die het zelf niet mag invorderen. De woorden „voor zoover zij niet oninvorderbaar zijn verklaard", hebben dan ook geen beteekenis en zijn overbodig.

Dat de gemeenten verplicht zullen zijn, zooals de Minister beweert, als gevolg van de wijziging der artt. 62 en 66 haar schoolgeldverordeningen te herzien, stemt niet overeen met art. LXIV, § 10, dat de bestaande verordeningen laat gelden tot zij door nieuwe vervangen zijn, en dus de wijziging overlaat aan het goedvinden van het gemeentebestuur.

De heer **Slotemaker de Bruine**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mijn uitgangspunt nemen waar de spreker van zooeven het genomen heeft, nl. in de considerans van deze novelle, die wijst naar het zoeken naar bezuiniging, maar ik wil meer principieel dan technisch de zaak bezien. Uit het feit, dat wij hier staan voor een novelle in verband met bezuinigingsbegeerte, volgt dat allerlei dingen niet besproken moeten worden, die men overigens wellicht gaarne zou willen bespreken. Ik zelf, die geen lid der Kamer was in 1917 en 1920, maar die natuurlijk de continuïteit in de wetgeving aanvaard, denk er dus niet over, nu de vraag aan de orde te stellen, of ik de oplossing, die aan het onderwijsvraagstuk gegeven is, de meest gelukkige acht.

Ik geloof, dat, nu wij eenmaal een zeer beperkt doel hebben, het ook gelukkig is, dat aan de overzijde niet is aangenomen een amendement tot inschuiving van een derde alinea bij artikel 100, omdat inderdaad, zooals de Minister gezegd heeft op blz. 1236, daarmede een novum zou zijn verkregen, omdat niet meer zou te vinden zijn de maatstaf tot berekening van hetgeen moet worden uitgekeerd, die overigens gevonden wordt in de uitkeering voor het openbaar onderwijs.

De Minister heeft zich in de Memorie van Antwoord ietwat

(Slotemaker de Bruine.)

verbaasd over den wensch, thans uitgesproken in het Voorloopig Verslag, dat eigenlijk een geheel nieuw beginsel van wetgeving door den Minister in zijn ontwerp zou moeten zijn belichaamd, er er op gewezen, dat wie zich beroept op het gewijzigde Unierapport, moet weten dat daarin maar schetsmatige denkbeelden worden genoemd en niet reeds een uitgewerkt plan wordt geleverd.

Zijn tweede bezwaar is, dat men niet zonder overleg met verschillende Staatkundige groepen tot het inslaan van een nieuwen weg zou mogen besluiten. Ik deel deze overwegingen geheel. Maar ik meen voorts, dat er een zekere continuïteit met betrekking tot de onderwijswetgeving noodig is, omdat de gemeentebesturen en de schoolbesturen telkens tijd noodig hebben om zich in te leven in den nieuwen toestand en zoo van het onderwijs te maken wat er van te maken is.

Maar nu het onderwerp eenmaal is aangeroerd in het Voorloopig Verslag, hoop ik, dat u niet zult zeggen dat ik buiten de orde ben, als ik over de in het Voorloopig Verslag gelanceerde gedachte één algemeene opmerking plaats. Zij is deze. Wanneer men in het algemeen zegt, dat het beginsel, waarop een nieuwe schoolwetgeving zou moeten zijn gebouwd, hierop neerkomt, dat de kosten voor eenvoudig onderwijs zullen zijn voor rekening van het Rijk, maar de meerdere kosten moeten worden gevonden door schoolgeldheffing, dan acht ik dat een gegeven, waarmee wij zeer weinig kunnen doen, omdat ik niet zie, hoe men bepalen kan, wat die woorden „minimum kosten" beteekenen. Vraag ik naar de kosten van bouwgrond midden in een groote stad of achter in een klein dorp; vraag ik naar het gemiddelde van de kosten van scholen voor 60 of voor 240 leerlingen, dan bekruipt mij de vrees, dat, als dit beginsel in de wet zou worden uitgewerkt, ook hier de Overheid meer zeggingsrecht zou krijgen dan wij met het oog op de vrijheid van ons onderwijs aangenaam zouden achten.

Maar ik heb een veel ernstiger bezwaar. Ik kan mij voorstellen, dat hetgeen boven het minimum gegeven wordt, op twee wijzen wordt gevonden, namelijk: uit belasting of uit het meerdere schoolgeld! Beteekent het uit belasting, dan zal het gevolg zijn, dat de schoolstrijd opnieuw in de gemeenteraden wordt gebracht, en dat wij inzonderheid een pijnlijken strijd zullen hebben in die gemeenteraden, waar de minderheid voor het openbaar onderwijs is. En dan dreigt een toestand, waarbij het openbaar onderwijs in slechter conditie komt. Ik ben persoonlijk een zeer warm vriend van het bijzonder onderwijs sinds vele jaren, maar ik geloof, dat een politiek persoon het gansche onderwijs moet zien en de zaak nationaal moet beoordeelen.

Indien men niet via belasting, maar via schoolgeldheffing het meerdere vinden wil, komt men voor deze ontzaglijke moeilijkheid, dat vrienden van het Christelijk onderwijs in alle rangen van ons volk, ook bij de minder gesitueerden, sinds vele jaren zijn opgevoed in het brengen van offers, van allergeweldigste offers, en ik ben overtuigd, dat zij, die niet in die kringen leven, zich zeer zouden verbazen, wanneer zij zagen, hoeveel meer schoolgeld ouders betalen, wier kinderen bijv. de Christelijke H. B. S. bezoeken — ook ouders, die het nauwelijks kunnen betalen — dan zij zouden behoeven te betalen wanneer die kinderen de gemeentelijke of Rijks-H. B. S. bezochten. Die verhouding is bijv. soms zelfs zóó, dat men voor f 5 terechtkomt bij de gemeente, en f 110 moet betalen om te verkrijgen, dat zijn kinderen worden opgeleid in de wereld- en levensbeschouwing, waaraan de ziel der ouders zich heeft verpand. En deze oefening hebben de vrienden van het openbaar onderwijs niet meegemaakt. Ik vrees, dat het gevolg daarvan zou zijn, ten aanzien van het openbaar onderwijs, dat met name voor de minder gesitueerden, voor een groot deel van onze arbeiderskringen en degenen, die maatschappelijk daar beneden staan, slechts het minimum onderwijs beschikbaar zal zijn. Dat zou ik sociaal buitengewoon betreuren, gelijk ik het zooeven nationaal heb betreurd. Ik moge er bijvoegen, dat ik het ook religieus zou betreuren, omdat religie geen grooter vijand heeft dan domheid en onontwikkeldheid.

Wanneer wij dus al deze vragen niet mogen behandelen, zullen wij wat thans voor ons ligt moeten bezien uit het oogpunt van bezuiniging. De heer Slingenberg heeft herhaald den aandrang, dien wij ook vinden in het Voorloopig Verslag, dat de Minister zich stutten zou door de adviezen, die hem zijn uitgebracht, over te leggen. Ik denk hierbij niet aan de adviezen van de onderwijsinspectie, maar met name aan het advies van den Onderwijsraad, waarover ook de geachte afgevaardigde de heer Slingenberg sprak. En nu moge ik mij scharen aan de zijde van den Minister, die daartegen bezwaar heeft. Ik zal zeggen waarom. Er zijn nog meer Raden in Nederland dan de Onderwijsraad. Ik heb de eer van één van die Raden lid te zijn. Die Raad publiceert zijn adviezen en gevoelens wel eens met argumenten en bijna altijd met verhoudingen van meerderheid en minderheid.

Ik ben niet onvriendelijk, wanneer ik zeg, dat het een enkele maal voorkomt, dat de besprekingen en adviezen aldaar niet louter zijn van technischen aard en dat ook politieke dingen een enkele maal zich daarin nestelen. En daarmede is de waarde van het ambtelijk technisch advies voor een belangrijk deel verminderd, zoodat ik persoonlijk er bij den Minister niet op kan aandringen met betrekking tot den Onderwijsraad aldus te handelen.

Expertus loquor; u heeft meer aan wat u nu krijgt.

Intusschen zal ook, wie dat zegt, een antwoord moeten geven op de vraag, of wij een dergelijke verslechtering als die op tafel ligt, noodig achten.

Mag ik daarbij zeggen, dat ik mij ietwat heb verbaasd over het argument van den heer Slingenberg, die zeide: het is juist, dat de gulden veilig gesteld moet worden, maar het is niet juist, dat men dat moet doen door thans te bezuinigen op het onderwijs. Men moet den gulden veilig stellen door zulk voortreffelijk volksonderwijs, dat op den duur de thans onderwijs ontvangende jongens en meisjes in staat zijn, binnenslands en buitenslands te concurreeren.

Ik heb mij over die redeneering ietwat verbaasd, omdat de vrucht van het schoolonderwijs langzaam pleegt te rijpen en omdat ik niet hoop, dat de economische crisis zoolang zal duren, en dus het veilig stellen van den gulden zoolang zal noodig zijn in ons arme volk, als wij noodig hebben om de vruchten van het onderwijs in het maatschappelijk leven te plukken dergenen, die thans lager onderwijs genieten.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat de heer Slingenberg zich in den duur van de crisis vergist heeft. Ik hoop het althans van ganscher harte. Hetgeen niet beteekent, dat ik de crisis onmiddellijk transitoir acht en ik wil wel zeggen, dat, wanneer ik dat deed, ik tegen dit wetsontwerp zou stemmen.

Ik ga een stap verder, Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de besliste convictie, dat de Minister dan het ontwerp niet zou hebben aanhangig gemaakt.

Ik buk, maar doe dat heel moeilijk, voor de economische noodzakelijkheid. Ik geloof, dat de toestand veel ernstiger is dan menigeen zich indenkt en wij moeten op dat punt de consequenties trekken. Daarbij lijkt mij niet billijk, wat in het Voorloopig Verslag gezegd is, dat de Ministerraad niet had moeten beginnen bij het onderwijs. Gelijk ook in de Memorie van Antwoord staat, is dat niet een juiste weergave van den gang van zaken. Men is daarmede niet begonnen.

Wanneer ik dus medega met den Minister op grond van economische overwegingen, doe ik dat niet zonder met zeer groote kracht te zeggen, dat ik het met aarzeling en tegenzin doe.

Waarom zeg ik dit?

Draag ik aldus niet water naar de zee met betrekking tot dezen Minister? Ja, want ik heb met groote blijdschap vernomen, zoowel in de stukken als bij de openbare behandeling aan de overzijde, dat de Minister niet met zekeren wellust al die dingen voorstelt.

Maar er zijn nog meer menschen in de wereld behalve deze Minister en tegenover hen schijnt het mij zeer noodzakelijk, dat ook in deze Kamer stemmen opgaan om tot ieder te zeggen: weet wat gij doet, wanneer gij om economische overwegingen aan de cultureele en ideëele goederen van ons volk schade toebrengt.

Als het moet, moet het, maar het moet alleen, wanneer het moet. En ik geloof, dat wij noodig hebben een zekere men-

14de VERGADERING. — 14 FEBRUARI 1923.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Slotemaker de Bruine c. a.)

taliteit in ons volk, die het onmogelijk maakt, om in die lijn verder te gaan dan beslist geëischt wordt.

Ik zou mij daarbij wellicht mogen veroorloven aan den Minister te vragen: overweeg toch nog eens, of gij niet hier en daar met betrekkelijk kleine sommen een groot, een goed werk kunt doen. Ik denk aan de quaestie der doofstommen, waaromtrent wij juist weer een afdruk van een adres gekregen hebben en waaromtrent ik in de Memorie van Antwoord gevonden heb, dat op den datum van de onderteekening althans de Minister nog niet zijn meening volkomen had gevormd.

Ik wil hier ook noemen, wat de heer Slingenberg heeft genoemd het gerucht omtrent hetgeen er voor de H. B. S. en gymnasia zou te wachten staan.

Mij heeft de uitnoodiging bereikt, om over dat onderwerp in openbare vergadering te spreken en men verwachtte natuurlijk, toen men mij uitnoodigde, dat ook ik zou zeggen: uit paedagogische overwegingen is het uitbreiden tot 30 lesuren en tot 30 leerlingen buitengewoon bedenkelijk.

Ik heb voor die uitnoodiging bedankt, niet omdat ik het uit paedagogisch oogpunt niet buitengemeen bedenkelijk acht, maar omdat iemand, die de eer heeft lid te zijn van de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging, de zaak helaas niet alleen paedagogisch mag bezien, maar o.a. geroepen zal zijn haar ook economisch te bezien.

Ik heb in het openbaar, toen de Minister er niet bij was, niet willen zeggen: doe niet wat men zegt dat gij beoogt. Ik wil hier, nu de Minister er bij is, wel vragen: Excellentie, overweeg iederen stap dien gij doet, waardoor het onderwijs, waar dan ook, achteruit wordt gezet, driemaal eer gij den stap doet.

Nu iets, Mijnheer de Voorzitter, over de wegen ter bezuiniging. Ik ben dankbaar dat er andere eischen voor scholenbouw worden gesteld en ik heb kunnen opmerken, dat mr. Slingenberg en mevr. Pothuis—Smit in dit opzicht den Minister steunen. Ik ben ook dankbaar voor wat naar ik meen nog niet genoemd is, al heeft het doorgeschemerd in hetgeen mijn geachte buurman zeide over het verminderd aantal kleine scholen.

Ik denk ietwat anders, ietwat pessimistischer dan de Minister over de veranderde positie van het vervolgonderwijs en ook over de grootere klassen. En ik zeg dat niet, omdat ik mij verzetten zal tegen hetgeen voor ons ligt, maar alweer, omdat ik niet gaarne zou willen dat er een zekere mentaliteit verschijnt, waar dan ook, die zeide: het aantal kinderen doet er ten slotte niet veel toe.

Ik heb dat niet van den Minister gehoord, maar zou zoo gaarne willen, dat ik 't nooit en nergens van anderen hoorde. En ik stel mij geheel aan de zijde van den Minister, wanneer hij zoowel de quaestie van het 7de leerjaar als van de opleiding betreurt.

En dat doe ik, omdat het bij dit onderwijs gaat om de kans van ontplooiing van het arbeiderskind, over diegenen, die waarschijnlijk geen ander onderwijs dan dit zullen genieten.

De Minister en ik hebben vroeger een ambt bekleed, dat ons dagelijks gelegenheid gaf ons te bedroeven over de vruchten van het onderwijs. Hoevelen van degenen, met wie wij regelmatig moesten omgaan, de jongens en meisjes, kunnen goed lezen, kunnen een eenvoudig betoog goed volgen, kunnen hun gedachten weergeven; om niet te vragen: hoevelen van hen zijn in staat om volkomen in den vorm een billet doux te schrijven?

Maar niemand kan dat ontdekken zonder pijn te gevoelen.

Wij staan tegenover kinderen, die uitgeplooid moeten worden, wat hun verstand betreft, wat hun gemoedsleven betreft, wat hun positie in het cultureele leven betreft, en wij moeten alles doen wat wij kunnen om voor het kind van den arbeidenden stand te verkrijgen dat onderwijs, waardoor het zich kan ontplooien. Alleen tijdelijk mogen wij terugtreden, wanneer de bezuiniging dat vergt.

Ik zou met een tweetal vragen willen besluiten, die echter geen val zijn. Ik ben heel gemakkelijk te winnen, omdat ik overtuigd ben van de ontzaglijk moeilijke positie van dezen

(Slotemaker de Bruine c. a.)

Minister, die doet, wat hij principieel en theoretisch gesproken natuurlijk niet wil. De Minister, die dan den moed heeft om niet te handelen naar het advies van mevrouw Pothuis—Smit: ga heen en laat een ander het doen, maar een Minister, die den moed heeft om te zeggen: ik zal het doen, heeft voorzeker recht op onzen steun.

Ik ben dus wel gemakkelijk te winnen, maar wil toch vragen aan den Minister: kunt gij geruststellende verklaringen geven met betrekking tot de bezuiniging? Dit geldt natuurlijk ook de quaestie van de leermiddelen, waarover de heer de Veer heeft gesproken. Ook ik zie daarin het gevaar, dat er uitgaven noodig kunnen worden, die ternauwernood te overzien zijn.

Aan den anderen kant denk ik aan het feit, dat de boventallige onderwijzers blijven. Wanneer ik in de andere Kamer was geweest, zou ik daar gezegd hebben, dat ik liever andere dingen had zien teruggenomen dan zooals het nu is geschied. Maar het is niet onze taak, om daarop thans uitvoerig de aandacht te vestigen. Nu evenwel de Minister geen cijfers geeft, ook in de Memorie van Antwoord niet, en zegt, dat hij dat ook niet doen kan, zou ik toch wel willen vragen: Is het niet mogelijk, dat gij ons eenige geruststellende verklaringen geeft met betrekking tot de financieele resultaten? Ik vraag niet aan den Minister geruststellende verklaringen met betrekking tot zijn plannen tot verslechtering van het onderwijs. Want ik heb reeds gezegd, dat ik daaromtrent bij hem volkomen gerust ben.

Ik resumeer, dat ik wat hier voor ons ligt aanvaard; dat ik het zeer noode aanvaard, en dat ik het niet kan aanvaarden zonder voor mijn eenvoudig deel medegewerkt te hebben om in ons land het besef te verlevendigen dat, als het eenigszins kan, wij dien weg in elk geval niet verder op moeten, in het belang van de ziel van ons heele volk.

De heer **van der Maesen de Sombreff**: Mijnheer de Voorzitter! Nu in den eersten tijd wel niet te verwachten is, dat er in de wijze van opleiding der onderwijzers veranderingen zullen worden aangebracht, wensch ik mij met een enkel woord aan te sluiten aan den wensch, in het Voorloopig Verslag uitgedrukt, dat aan de kweekscholen en normaallessen de bevoegdheid zal worden verleend om een akte van bekwaamheid als onderwijzer uit te reiken. Bij amendement is dat in de Tweede Kamer door den heer Heukels voorgesteld, maar nadat de Minister gewezen had op de technische bezwaren, aan dat amendement verbonden, heeft de heer Heukels dat amendement ingetrokken. Gelukkig heeft de Minister bij die gelegenheid gezegd, dat hij een voorstander van een eindexamen aan de kweekschool is. Het ligt toch voor de hand, dat leeraren, die jarenlang leerlingen hebben opgeleid, beter over hun geschiktheid en bekwaamheid kunnen oordeelen dan andere personen, die hen een half uur of 20 minuten lang examineeren. Het bezwaar, dat tegen het examineeren door eigen leeraren wordt geopperd, is gewoonlijk, dat zij niet onpartijdig genoeg zullen zijn en het diploma te gemakkelijk zullen uitreiken.

Ik geloof, dat dit bezwaar overdreven wordt. Het is in hun eigen belang, dat zij niet lichtvaardig aan minder geschikten een diploma zullen uitreiken. Thans worden er vaak op een examen candidaten afgewezen, die volgens de geloofwaardige verklaring van de leeraren der onderwijsinrichting, waar zij hun opleiding genoten, tot de geschiktsten behoorden. Een examen is soms een loterij. Het hangt er te dikwijls van af door wien men toevallig geëxamineerd wordt. Ik zou dus met veel aandrang den wensch van het Voorloopig Verslag willen steunen. Deze ligt bovendien ook in de lijn van bezuiniging en versobering. Het is te hopen, dat de Minister spoedig het tot stand komen van een regeling zal willen bevorderen, waarbij aan de opleidingsscholen de bevoegdheid zal worden gegeven om na bij hen afgelegd examen de akte van bekwaamheid als onderwijzer uit te reiken.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VII*B* (*Departement van Financiën*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Algemeene beschouwingen.

Personeele belasting. Men vestigde er de aandacht van den Minister op, dat bij de schatting der huurwaarde dikwijls onrechtvaardigheden worden gepleegd, doordat men woningen vergelijkt met een type, waarmede ze niet overeenstemmen. Geeft de huurcommissie voor zulk een typegebouw verlof tot huurverhooging, dan nemen de schatters volkomen ten onrechte aan, dat daarmede ook eene waardestijging voor andere woningen bewezen is, voorbijziende, dat men, om die verhooging te beoordeelen, de motieven der huurcommissie moet kennen, bijvoorbeeld het motief van gestegen onderhoudskosten voor het gebouw in kwestie. Men hoopte, dat de Minister de aandacht der schatters op een en ander zoude willen vestigen.

Gaarne zoude men vernemen het aantal biljarten, dat door particulieren wordt bezeten.

Grondbelasting. De tegenwoordige grondbelasting werd geacht veel te hoog te zijn, vooral voor financieel zwak staande lieden, die vast goed gekocht hebben in tijden van hoogconjunctuur. Deze opmerking werd bestreden met het argument, dat de grondbelasting geen periodieke belasting is, omdat zij bij de berekening van den koopprijs in aanmerking wordt genomen. Schaft men ze af, dan wordt aan de grondeigenaren een geschenk gegeven.

Inkomstenbelasting. Gaarne zoude men vernemen, welke gevolgen in het algemeen de administratieve combinatie van Rijks- en gemeentelijke inkomstenbelastingen heeft gehad. Men meende te weten, dat althans voor sommige gemeenten het nieuwe stelsel nadeel medebrengt.

Zegelbelasting. Andermaal werd door eenige leden aangedrongen op het invoeren van eene zegelbelasting op handelstransacties, althans op tijdaffaires.

Betaling van geringe belastingaanslagen. Nu in toenemende mate ook de kleinere inkomens onder de directe belastingen vallen, moet men op nieuwe middelen zinnen om de betaling voor de in die categorie vallende aangeslagenen te vergemakkelijken. Gewezen werd op een bericht in *De Gemeente*, orgaan van de Vereeniging van Sociaal-Democratische gemeenteraadsleden, waaruit blijkt, dat eene Engelsche gemeente de aangeslagenen in staat stelt wekelijks shilling-postzegels op eene kaart te plakken, welke dan later kan worden ingeleverd bij den ontvanger. Eene soortgelijke regeling voor rijksbelasting, met speciale zegels desgewenscht, zoude voor beide partijen van groot nut kunnen zijn. Gaarne zoude men hierover het oordeel van den Minister vernemen.

Vervolgingskosten bij hoogere belastingaanslagen. Opnieuw drongen eenige leden aan op verhooging der vervolgingskosten voor hoogere aanslagen, b.v. die boven f 200. Indien de kosten der waarschuwing op f 1 werden gesteld, zoude dit eene niet te versmaden bate voor de schatkist opleveren, zonder tot vermindering der benoodigde waarschuwingen te leiden, want de rentebesparing, welke voor het uitstel gewoonlijk het motief vormt, is nog grooter.

Inning der belastingen. Men vroeg, waaraan het moet worden toegeschreven, dat de belastingen nog steeds zoo laat worden geïnd, in het bijzonder in 1922 de personeele belasting.

Belastingkantoren. Men drong er op aan, dat de Minister zal bevorderen, dat de belastingkantoren ter zelfder tijd geopend en gesloten worden; voorts dat onder de kantooruren daar niet worde gerookt.

Reclame op belastingbiljetten. Het werd minder wenschelijk geacht de omslagen der belastingbiljetten voor reclamedoeleinden te bezigen.

Duitsche kredietverleening. De aandacht werd gevestigd op het belangrijke request van het bestuur van den Bond voor den geld- en effectenhandel in de provincie van 20 December j.l. Gevraagd werd naar 's Ministers meening dienaangaande. [1])

Pensioenwetten. In de vergadering der Eerste Kamer van 10 Mei 1922 is een pleit gevoerd voor de pensioengerechtigdheid op vijf en vijftig-jarigen leeftijd van directrices van ziekenhuizen, die, ofschoon zelven in den regel oud-verpleegsters, in tegenstelling met deze nog geen recht op pensioen bezitten. Men zoude het op prijs stellen in kennis gesteld te worden met de uitkomsten van de toenmaals toegezegde overweging.

Intrekking van zilverbons. Gevraagd werd, of de intrekking van zilverbons, die met ingang van 1 Januari 1923 niet meer betaalbaar zijn, niet nadeel kan berokkenen aan personen, zonder dat hen op eenigerlei wijze het verwijt van eigen schuld kan treffen. Men noemde als voorbeeld het feit, dat papiergeld veelvuldig als gerechtelijke overtuigingsstukken aan de beschikking der eigenaren gedurende geruimen tijd is onttrokken, waardoor tijdige inwisseling onmogelijk wordt.

Raden van beroep. De wijziging in de regeling der remuneratie van de raden van beroep in belastingzaken had de aandacht getrokken. Men achtte die weinig serieus. Eerst bedroeg de remuneratie f 10 per zitting. In Augustus 1922 werd zij voor de gewone leden bepaald op f 5 per zaak, met terugwerkende kracht tot 1 Januari 1922. Thans is bepaald, dat zij in ieder geval een minimum van f 12 per zitting zal bedragen. Van bezuiniging is hier dus geen sprake.

Bank voor Nederlandsche Gemeenten. De vraag werd gedaan, of deze bank, wanneer zij voorschotten verstrekt aan gemeenten, vrij is in hare gestie, dan wel afhankelijk is van de Regeering en zij de door deze te geven voorschriften zal moeten eerbiedigen.

De coöperatieve bond „de Handelskamer". Gevraagd werd, of de Regeering voornemens is om bij de beoordeeling der conclusies van het rapport betreffende den coöperatieven bond „De Handelskamer" rekening te houden met de moeilijkheden, waarin dit lichaam en de verbruikscoöperaties in de crisisjaren hebben verkeerd.

Intrekking der wet van 27 November 1919 (Staatsblad n°. 786). Op blz. 6 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer is behandeld de gehaltewet. De daartegen door den Minister ingebrachte bezwaren achtte een lid illusoir. In het bijzonder wees dit lid er op, dat geen baten ooit kunnen komen uit het slaan van minderwaardige munten. Hij achtte het verkeerd tweeërlei soort van munt, waaronder eene minderwaardige, in omloop te brengen.

Tabakswet. Enkele leden stelden de vraag, of de Minister niet den tijd gekomen acht om, gelet op vele klachten der kleinhandelaren en fabrikanten, eene wijziging der Tabakswet in overweging te nemen, waardoor deze klachten zooveel mogelijk kunnen worden opgeheven.

Artikelen.

1ste Afdeeling.

Kosten van het Departement.

Art. 4. *Bezuinigingsinspecteurs.* De vraag werd gesteld, of het niet noodig is het aantal ambtenaren bij dezen dienst te vergrooten. Met de huidige geringe bezetting toch zal het vele jaren duren, eer de zoo samengestelde staatsmachine tot in al hare onderdeelen doeltreffend is nagegaan.

Enkele leden meenden voorts, dat, hoezeer de plichtsvervulling dezer ambtenaren wellicht reeds aanleiding geeft tot

[1]) De Commissie van Rapporteurs vestigt er de aandacht op, dat na het afdeelingsonderzoek aan de leden der Kamer is toegezonden een afdruk van het door den Minister op bovengenoemd request gegeven antwoord.

tevredenheid, het grootelijks aanbeveling zoude verdienen, hen een persoonlijk aandeel te doen genieten in de bedragen, die op hun initiatief bezuinigd worden.

Ten slotte zoude men het op prijs stellen, indien de bezuinigingsinspectie jaarlijks een beredeneerd verslag uitbracht, dat aan de Staten-Generaal werd overgelegd.

IIIde Afdeeling.

Kosten van 's Rijks schatkist.

Art. 18. Is er reeds eene beslissing genomen om de kantoren der betaalmeesters op te heffen?

IVde Afdeeling.

Kosten van het Muntwezen.

Nieuwe beeldenaar. De opmerking werd gemaakt, dat evenals ongeveer alle waardeteekens, die het Rijk vervaardigt — zilverbons, postzegels, plakzegels, rentezegels — ook de nieuwe gulden, ofschoon de beeldenaar verbeterd is, toch weer verre van fraai is te noemen. In het bijzonder werd aanmerking gemaakt op de wapenzijde, waar het schild gedekt wordt door een veel te groote kroon, die als een te wijde hoed er overheen schijnt te zullen zakken. Waarom niet teruggekeerd tot de sierlijke kleine kroon van den muntslag van 1901?

Vde Afdeeling.

Kosten van administratie der directe belastingen, enz.

Men vroeg strenger toezicht op de naleving van de wet op den waarborg op de gouden en zilveren werken. Er wordt, zoo beweerde men, te veel buitenlandsch goud en zilver ingevoerd. De goede naam van het Nederlandsch goud en zilver is dientengevolge gedaald, wat evenzoo het geval is met dien van het waarmerk.

VIde Afdeeling.

Kosten van administratie van het zegel, enz.

Staatsloterij. Art. 52. Een lid wenschte uitbreiding der Staatsloterij als het eenig doeltreffende middel tegen den zwendel, dien men bij den bestaanden toestand op dit gebied al meer en meer waarneemt.

Xde Afdeeling.

Dienst der Rijksgebouwen.

Hoe staat het thans met het bezit der niet meer voor den dienst noodige Rijksgebouwen, zoo werd gevraagd. Zijn er vele, die niet meer kunnen worden gebruikt en zoo ja, welke voornemens bestaan er dienaangaande? Verdient verkoop in den tegenwoordigen tijd aanbeveling? Wordt bij de aanwijzing en ingebruikneming van dienstgebouwen wel overwogen, of zij goed bruikbaar zijn met het oog op het publiek dat daar moet komen, ook zwakken en ouden van dagen. Dat die aanwijzing niet altijd met de noodige zorg geschiedt, meende men te moeten afleiden uit hetgeen is waar te nemen in de tegenwoordige behuizing van den Rijksbetaalmeester te Amsterdam. Daar vindt men zoovele onpractisch aangebrachte drempels en opstapjes, dat zij, die zich niet met de uiterste voorzichtigheid bewegen, daarvan herhaaldelijk de nadeelige gevolgen ondervinden.

Aldus vastgesteld den 13den Februari 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen. (287)

Artikel I.

Artikel 8. Ten aanzien van de wijziging van dit artikel werd opgemerkt, dat hetgeen de Memorie van Antwoord verklaart te willen bewerken, door de nieuwe formuleering nog niet met zekerheid wordt bereikt. De nieuwe lezing van het artikel ontheft de ontvangers wel van de verplichting om bij girobetaling hun handteekening op het belastingbiljet te stellen, doch dit houdt nog niet in, dat de girostrooken als kwitantie kunnen gelden. In plaats van in de Memorie van Toelichting had dit in de wet behooren te staan.

Artikelen 20—22. Gevraagd werd, of het de bedoeling was, den titel „deurwaarder" ook te doen vervallen in de ambtelijke stukken, dienende bij de invordering der belastingen. Zoo ja, dan werd dit onpractisch geacht. De titel „deurwaarder" heeft sinds lange tijden eene bepaalde beteekenis, die imponeert, en dit gezag kan hij bij de uitoefening zijner moeilijke taak ook kwalijk missen. Welk nut steekt er in, ook dezen titel weer te vervlakken tot den meest algemeenen, dien van „ambtenaar"?

Zullen er ook geen wettelijke bezwaren tegen rijzen? Art. 14, 2de lid, der Invorderingswet van 1845, dat gehandhaafd blijft, verwijst voor den vorm, waarin verschillende rechtshandelingen moeten worden verricht, naar het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering; dit echter eischt in zijne artt. 1, 2 e.v., 95, 439 e.a. het optreden van een deurwaarder op straffe van nietigheid.

De bedoeling der wijziging, zoo vroeg men verder, is toch niet, om langs zijdelingschen weg de financieele positie te drukken van hen, die thans met deurwaarderswerk belast worden en wier inspannende en tact vereischende arbeid in de groote steden den geheelen persoon vergt? Indien dit niet de bedoeling is, wat men gaarne aannam, dan worde ook toegezien, dat dit niet, tegen de bedoeling in, uit deze wetswijziging voortvloeie. Het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1920 (*Staatsblad* n°. 37) bepaalt de maximum-wedde der deurwaarders der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen in een district 1ste klasse op f 3400. De assistenten, die tegenwoordig met deurwaarderswerk belast worden en daarin hun geheele dagtaak vinden — en meer dan dat: in drukke tijden werken zij den ganschen avond ingespannen voort — zijn gesalarieerd met f 2700, plus f 240 toelage. Voor dit werk, waaraan het beheer van groote sommen gelds verbonden is in eene groote stad, is de vermelde salarieering vrij poover te noemen. Het ware billijk en verstandig, dezen ambtenaren het maximum toe te kennen, dat het Bezoldigingsbesluit voor deurwaarderswerk bedoeld heeft en op zijn minst hun de toelage van f 240 te waarborgen door deze thans in hunne vaste wedde op te nemen.

Aldus vastgesteld den 13den Februari 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

15de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 15 FEBRUARI 1923.
(Bijeenroepingsuur 11 uur voormiddag.)

Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920. — Bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 40 leden, te weten:

de heeren S. de Vries, d'Aumale van Hardenbroek, de Waal Malefijt, Slotemaker de Bruine, Sijtsma, Haffmans, Schönfeld, Westerdijk, Croles, Idenburg, Janssen, Franssen, Blomjous, van der Hoeven, de Veer, W. Franssen, de Vos van Steenwijk, Beelaerts van Blokland, Steger, Verkouteren, van der Lande, Gilissen, Douwes, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Gijselaar, van Wassenaer van Catwijck, Dobbelmann, Smeenge, Mendels, van Basten Batenburg, van der Maesen de Sombreff, Slingenberg, Anema, van Embden, van Lanschot, Haazevoet, Heerkens Thijssen, Wibaut en Diepenhorst,

en de heeren Ministers van Justitie en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (201).**

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **de Waal Malefijt:** Mijnheer de Voorzitter! In de allereerste plaats voel ik mij gedrongen een woord van waardeering te spreken voor den Minister van Onderwijs. Het was waarlijk geen aangename taak voor dezen bewindsman, om het werk, waarvoor hij zich zooveel moeite getroost had, dat hem zoo goed gelukt was, waarvoor hem van alle zijden zooveel lof was toegebracht, voor een groot deel weer af te breken en daardoor den schijn op zich te laden, alsof hij het niet zoo ernstig nam met de belangen van het onderwijs.

Gisteren heeft de heer Slingenberg gezegd, dat het niet aangenaam voor hem was, waar hij voorstander is van bezuiniging, de eerste wet, die ten gevolge van den drang naar bezuiniging werd ingediend, te gaan bestrijden, doch veel minder aangenaam is het voor den Minister, die een warm voorstander is van goed onderwijs, zoo kort, nadat zijn Onderwijswet is tot stand gekomen, die wet voor een deel weer te moeten terugnemen en haar op essentieele punten te moeten wijzigen, waardoor ook in zijn eigen oog de wet aan de gelijkheid en voortreffelijkheid verliest.

Maar wij allen weten, dat het noodzakelijk was om zulks te doen, en juist daarom meen ik, dat een woord van hulde aan den Minister hier niet mag ontbreken, omdat hij, overtuigd van de wenschelijkheid van een goede Onderwijswet, toch in het belang van de schatkist, in het belang van het Land, het initiatief heeft genomen om bezuiniging in de wet aan te brengen, hoewel hij daarvoor een deel van het verkregen voordeel voor het onderwijs moest prijsgeven.

(de Waal Malefijt.)

Het komt mij evenwel voor, dat de Minister de zaak nog te optimistisch inziet. Een deel van de bezuiniging, door hem aangebracht, heeft hij alleen tijdelijk voorgesteld, hopende dat na eenige jaren de zaak weer terecht zal kunnen komen.

Ik denk bijv. aan de invoering van het 7de leerjaar en de uitbreiding, die hij geven wil aan de opleiding. Hij heeft dat tijdelijk teruggenomen en hij denkt daarbij, dat over eenigen tijd, over zeer korten tijd zelfs, voor wat de invoering van het 7de leerjaar betreft, de zaak weer zal kunnen marcheeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat niet. De Minister zegt in de Memorie van Antwoord:

> „De kosten ter zake van het lager onderwijs vormen zeer aanzienlijke posten van uitgaaf op de jaarlijksche budgetten van het Rijk en van de gemeenten. Bestaat daartegen in normale tijden geen bezwaar, omdat hetgeen aan volksontwikkeling wordt ten koste gelegd als wel besteed geld gaarne wordt geofferd, nu de huidige economische crisis op de maatschappij in al haar geledingen zwaar drukt en het financieel evenwicht heeft verstoord, moet getracht worden door bezuiniging dat evenwicht te herstellen en de lasten te verlichten."

Ik geloof, dat dit te optimistisch geoordeeld is, en dat een Onderwijswet, als wij nu hebben, alleen uitvoerbaar is in tijden van buitengewonen voorspoed en dat ook in normale tijden een budget van 100 millioen, alleen voor onderwijs, te zwaar drukt op de Staatsbegrooting; dus dat vele van de wijzigingen, die de Minister heeft voorgesteld, niet tijdelijk maar blijvend zullen moeten zijn en dat er hoogst waarschijnlijk wel verdere bezuinigingen noodig zullen zijn.

Ik zeg dat geenszins met blijdschap, integendeel ik zou niets liever willen dan dat ik het optimisme van den Minister kon deelen en dat ik kon zeggen, dat ook naar mijn gevoelen over eenige jaren die bezuinigingen, die wij thans aanbrengen, kunnen komen te vervallen en dat wij dan weer de schoolwet, zooals die aanvankelijk was voorgesteld, zouden kunnen terugkrijgen.

Reeds op 6 October 1920, bij de behandeling van de wet in deze Kamer, heb ik gewezen op de groote kosten voor het Rijk, die toen nog onbekend waren, omdat men toen absoluut nog niet wist, hoe de salarisregeling der onderwijzers zou uitvallen, maar ook op de groote kosten voor de gemeenten, omdat wij heelemaal niet wisten, hoe het met den scholenbouw zou loopen.

De Minister stelde mij toen gerust en zeide: bijna alle schoolplichtige kinderen gaan nu reeds school, dus dat zal zoo'n vaart niet loopen. Het heeft wel een groote vaart geloopen, al heel spoedig is de Bouwwet er moeten komen en nu bij deze nieuwe wet is in art. 73 en in art. 11 van de overgangsbepalingen opnieuw een dam opgeworpen tegen het oprichten van een te groot aantal nieuwe scholen.

Ik geloof, dat wij ook in de toekomst er niet op moeten rekenen, dat wij dien dam spoedig zullen kunnen missen en dat wij spoedig weder zullen kunnen krijgen de wet, die oorspronkelijk was voorgesteld.

Maar niettegenstaande dat geloof ik toch, dat de bezuinigingen, die deze wet aanbrengt en aanbrengen zal, — want er zijn een deel daarvan waarvan men niet direct de uitwerking op de begrooting zal ontdekken, doch die alleen een waarborg zijn, dat in een te korte toekomst geen nieuwe uitgaven op de begrooting zullen komen —, niet onbelangrijk zijn.

In de eerste plaats hebben wij nu de vermindering van het aantal onderwijzers, doordat meer kinderen aan één onderwijzer kunnen worden toevertrouwd.

In de tweede plaats hebben wij een belangrijke bezuiniging gekregen door de nieuwe wachtgeldregeling.

Dan hebben wij het facultatief stellen en het niet extra beloonen van het werk, dat gedaan wordt voor het vervolgonderwijs, de verhooging van het aantal leerlingen voor de m.u.l.o.-scholen en eindelijk vooral de bepaling van art. 73, terwijl als van beteekenis voor de toekomst er nog kan worden gewezen, dat de breedere opleiding zal worden uitgesteld tot

(de Waal Malefijt.)

1935 en het zevende leerjaar althans een klein uitstel van 1 of 2 jaar heeft gekregen.

Ik geloof, dat, alles te zamen genomen, de bezuinigingen niet onbelangrijk zijn.

Alleen zou ik willen onderstrepen, wat gisteren door den heer de Veer is gezegd, nl. dat men niet moet meenen, dat er bezuinigd wordt, wanneer de uitgaven van het Rijk worden geschoven op het gemeentebestuur. Dat is een taktiek, als ik het zoo noemen mag, die in den laatsten tijd nogal eens voorkomt. Men krijgt daardoor een kleine begrooting, maar het gemeentebestuur komt voor groote moeilijkheden te staan.

Wat nu betreft de vrees, dat de vermindering van het aantal onderwijzers de gemeentebesturen en de bijzondere scholen in moeilijkheden zal brengen, geloof ik, dat dat op het platteland wel zal losloopen. Wanneer daar nl. een onderwijzer overbodig wordt volgens de nu door de wet gegeven minima, kan men aannemen, dat de betrekking van een dergelijken onderwijzer is opgeheven en hij kan dan eervol worden ontslagen en in het genot van wachtgeld worden gesteld. In de steden echter, waar wellicht scholen zijn gebouwd, waarvan de lokalen berekend zijn voor een kleiner aantal leerlingen dan nu volgens de wet aan een onderwijzer kunnen worden toevertrouwd, kunnen dergelijke gevallen misschien moeilijkheden opleveren. Het komt mij voor, dat, wanneer inderdaad kan worden aangetoond, dat men, gehoorzaam zijnde aan de wet, in moeilijkheden geraakt is, het Rijk zich niet zal kunnen onttrekken aan de taak om in dergelijke gevallen hulp te bieden.

Het is alleen jammer, Mijnheer de Voorzitter, dat sommige van die bepalingen niet wat vroeger zijn gekomen, want ik weet, dat er tal van gemeentebesturen zijn, die, wanneer de bepalingen vroeger hadden gegolden, die nu worden voorgesteld, zeer groote uitgaven hadden kunnen besparen.

Over sommige punten van het wetsontwerp wensch ik het een en ander op te merken.

In de eerste plaats zou ik iets willen zeggen over het buitengewoon onderwijs. In de vijfde alinea van art. 3 van de tegenwoordige wet wordt omschreven, wat er onder dat onderwijs is te verstaan. Ik lees daar:

> „Het buitengewoon lager onderwijs wordt gegeven in scholen, bestemd voor kinderen, die wegens ziels- of lichaamsgebreken of uit maatschappelijke oorzaak niet in staat zijn geregeld en met vrucht het gewone onderwijs te volgen of wier gedrag het noodzakelijk maakt hun buitengewoon onderwijs te doen geven."

In art. 4 wordt vervolgens gezegd:

> „Bij algemeenen maatregel van bestuur worden de soorten van scholen voor buitengewoon lager onderwijs aangewezen, waarop deze wet, voor zoover die scholen betreft, van toepassing is, terwijl in art. 128 wordt bepaald, dat de kosten van die scholen zullen worden gedragen door het Rijk en de gemeente, volgens regelen, bij algemeenen maatregel van bestuur nader te bepalen."

Het eigenaardige is, dat, terwijl het voorschrift, dat er een algemeene maatregel van bestuur zal komen, reeds voorkomt in de Lager-onderwijswet 1920, die 1 Januari 1921 in werking trad, op dit oogenblik nog slechts voor één soort van scholen een dergelijke bepaling gemaakt is, nl. voor de scholen voor zwakzinnigen..

Daardoor hangen de andere scholen voor buitengewoon onderwijs, voor doofstomme, blinde, slechthoorende en tuberculose kinderen, op het oogenblik als het ware in de lucht. Die scholen weten niet, waar zij haar subsidie vandaan moeten krijgen; zij zijn op groote kosten gejaagd, want de salarieering, die voor de onderwijzers is vastgesteld, is niet zonder invloed gebleven op die scholen. Ik heb hier een opgaaf van „Effatha", waaruit blijkt, dat die school, bestemd voor doofstommen en gevestigd te Dordrecht, in 1919 een tekort had van f 4870, in 1920 een tekort van f 4851, maar in 1921, toen de nieuwe salarieering er was gekomen, klom dat tekort in eens tot f 8442 en in 1922 tot f 8721.

Dergelijke scholen zijn in groote moeilijkheden gekomen door het uitblijven van het Koninklijk besluit.

De heer van Lanschot heeft den Minister schriftelijk gevraagd, wanneer nu dergelijke algemeene maatregel van bestuur zou komen, en daarop heeft de Minister geantwoord, dat een algemeene maatregel van bestuur tot regeling van het onderwijs aan doofstomme, blinde, slechthoorende en zwakzinnige kinderen gereed is en dat over dat ontwerp overleg wordt gepleegd, hetwelk naar verwacht mag worden binnenkort geëindigd zal zijn. Er is dus eenig uitzicht, dat eindelijk die scholen zullen geholpen worden.

Naar aanleiding van die mededeeling wensch ik echter een paar opmerkingen te maken en tot den minister een vraag te richten.

De Minister spreekt van 4 soorten van scholen: scholen voor blinde, doofstomme, slechthoorende en zwakzinnige kinderen, maar er zijn nog andere categorieën, die voor het ontvangen van gewoon onderwijs in aanmerking komen, bv. tuberculose en prae-tuberculose kinderen. Is de bedoeling dat daarvoor nu ook spoedig een algemeene maatregel van bestuur zal komen?

Of is de Minister van meening, dat het onderwijs, aan die kinderen gegeven, geen buitengewoon onderwijs is?

Ik meen, dat uit het bepaalde in art. 3, alinea 5, dat ik zooeven voorlas, duidelijk blijkt, dat ook dergelijk onderwijs beschouwd moet worden als buitengewoon onderwijs, en ik zou er dus op willen aandringen, dat ook voor die scholen zoo spoedig mogelijk een algemeene maatregel van bestuur verscheen.

Er is wat dat buitengewoon onderwijs betreft nog een punt, waarop ik de aandacht wil vestigen.

Art. 128 bepaalt, dat de kosten van instandhouding van buitengewone bijzondere scholen, hetzij door het Rijk, hetzij door de gemeente, hetzij door het Rijk en de gemeente te zamen aan de besturen dier scholen vergoed worden, onder de voorwaarden en volgens de regelen, bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen.

Het kan misschien zijn, dat het aan mij ligt, dat ik altijd buitengewoon gevoelig ben, zoodra de gemeentefinanciën in het geding komen, maar ik kreeg zoo'n gevoel, dat ik hier weder te doen heb met één van die vele grijparmen die de poliep Staat uitstrekt naar de gemeentefinanciën. Hier staat niet meer of minder, dat een algemeene maatregel van bestuur zal uitmaken, of en in hoever die kosten voor dit buitengewoon onderwijs moeten betaald worden door de gemeente. Daar kan die gemeente niets aan doen. Zij moet eenvoudig betalen wat de Staat haar oplegt. Maar bovendien, er staat in artikel 128 niet gemeenten, maar gemeente. Men schijnt dus de gemeente, waar de school is gevestigd, met dien last te willen bezwaren. Nu is het eigenaardige, dit kinderen, die op zoo'n school gaan, gewoonlijk uit verschillende gemeenten afkomstig zijn. Het komt zelfs voor, dat er geen een is uit de gemeente zelf, ik ken ten minste een buitengewone school, waar alle kinderen van buiten komen. Nu zou ik willen vragen: is het de bedoeling, dat de gemeenten, waar een dergelijke school gevestigd wordt, kan worden belast met het dragen van een deel of zelfs van het geheel der kosten? Men kan wel zeggen: die gemeente kan het weer van een andere gemeente terugvragen, waar de kinderen vandaan komen, maar vooreerst staat dat niet in artikel 128 en ten tweede geeft dat natuurlijk een geweldige administratie, en het komt mij voor, dat het toch eigenlijk geheel onredelijk is, dat in zulke gevallen één gemeente in de kosten wordt betrokken en dat een dergelijke school uitsluitend subsidie behoort te ontvangen van den Staat.

Een andere opmerking, die ik zou willen maken, heeft betrekking op artikel 73. Dit artikel bepaalt de gevallen, waarin een school kan worden opgericht, hoeveel kinderen er aanwezig moeten zijn om tot de gemeente de vraag te kunnen richten voor het oprichten van een school. Dienaangaande komt in het Voorloopig Verslag een vraag voor:

> „In het bestaande artikel staat in artikel 73, 1a, „waar het geldt eene gemeente" enz. Dit zal worden: „in eene

(de Waal Malefijt.)

gemeente". Is nu de bedoeling: in eene gemeente, waar de school wordt gebouwd, of in eene gemeente waar de kinderen wonen?"

Het antwoord daarop luidt:

„Zoowel in de thans vigeerende bepalingen van artikel 73, eerste lid, *a*, als in de voorgestelde nieuwe bepalingen van het eerste lid van dit artikel, is alleen de gemeente bedoeld, waar de school zal worden gesticht.".

Dat is dus duidelijk, Mijnheer de Voorzitter! Maar nu komt over dat artikel in het Voorloopig Verslag ook een opmerking voor en die opmerking is de Minister voorbijgegaan, hoewel ze toch, dunkt mij, niet van belang ontbloot is. Die opmerking luidt:

„Wordt in eene gemeente van 100 000 ingezetenen eene school gewenscht voor slechts 40 leerlingen, dan is de oprichting uitgesloten, doch indien aan die gemeente eene andere grenst van minder dan 25 000 ingezetenen, zoo zou men die school slechts even over de grens behoeven te bouwen, en dan zou de gemeente, waar de kinderen niet wonen, voor de oprichting moeten zorgen."

Mijnheer de Voorzitter! Een geval, als in het Voorloopig Verslag wordt aangeduid, doet zich thans reeds voor. Als ik goed ben ingelicht, zal in Heemstede een school gebouwd worden, die uitsluitend bezocht zal worden door kinderen uit Haarlem. Men ontgaat dan de bepaling van artikel 73 en kan bij het stichten van de school met 40 leerlingen volstaan. Iets dergelijks doet zich voor te Katwijk, waar een school is opgericht voor prae-tuberculose kinderen, die allen te Leiden woonachtig zijn.

In zulke gevallen kan men volstaan met een aantal van veertig kinderen, terwijl, als de school gesticht werd in de gemeente waar de kinderen wonen, het aantal veel grooter zou moeten zijn. Zoo heeft men ook rond den Haag dorpen met een zielenaantal beneden 25 000. Ook daar kon dus heel gemakkelijk een dergelijk geval zich voordoen.

Het is wel van belang, dat de Minister daaraan zijn aandacht wijdt, want die gevallen zullen zich, naar ik meen, in de toekomst vaak voordoen. Men zal even over de grens gaan en daar een school stichten, waarvoor men in de gemeente zelf volgens artikel 73 geen verlof zou kunnen krijgen. Ik weet wel, dat de gelden kunnen worden teruggevraagd aan de gemeente, waar de kinderen thuisbehooren, maar het gaat over het stichten van onnoodige scholen en de bepaling, die daartoe dient, kan op de aangegeven wijze worden ontdoken.

Een tweede vraag betreffende artikel 73 geldt de overgangsbepaling, opgenomen in § XI, waarin een bijzondere restrictie in zake dat artikel voorkomt. Daar lees ik:

„Tot 1 Januari 1928 zullen bij de medewerking tot de stichting eener nieuwe school onder de leerlingen, waarop de verklaring, bedoeld in het eerste lid van artikel 73 onder *a*, betrekking heeft, niet worden medegerekend leerlingen, die de door hen bezochte gelijksoortige bijzondere school zouden verlaten, doch voor wie op die school gelegenheid tot plaatsing in de voor hen bestemde klasse zoude blijven, tenzij aanzienlijke toeneming van de bevolking in eenig deel der gemeente tot de stichting aanleiding geeft."

Ik zou aan den Minister willen vragen in de eerste plaats: valt hieronder ook het geval, dat niet in eenig deel van de gemeente, maar in de geheele gemeente een aanzienlijke bevolkingstoeneming is aan te wijzen, en in de tweede plaats: is hiermede niet bedoeld een toeneming sedert de stichting of latere uitbreiding van bijzondere scholen van dezelfde richting? Want wanneer men van een toeneming spreekt, moet men een tijdstip aannemen, waarvan de toeneming wordt berekend. Ik denk, dat mijn vragen wel bevestigend moeten worden beantwoord, maar ik zou het gaarne uit den mond van den Minister zelf vernemen.

Nu heb ik nog enkele opmerkingen van algemeenen aard. Ik behoor niet tot hen, die van de Regeering nu reeds een principieele wijziging van de in 1920 tot stand gekomen wet hadden verwacht. Ik acht dien eisch niet redelijk.

Maar wel schaar ik mij bij hen, die overtuigd zijn, dat een zoodanige herziening op den duur niet zal kunnen uitblijven en die de hoop koesteren, dat zij niet al te lang op zich zal laten wachten.

Aan het hoofdbeginsel der pacificatie, de financieele gelijkstelling, wensch ik niet te raken. Dat wordt ook door niemand bestreden. Maar wel bestaat er in toenemende mate bezwaar tegen de wijze, waarop het in de wet tot uitdrukking is gebracht.

De financieele gelijkstelling was in ons oog het middel ter bereiking van het doel van onzen schoolstrijd, verzekering van het voortbestaan en den bloei van de vrije Christelijke school.

Een middel dat met eenige behoedzaamheid moest worden gehanteerd, want dat, op zich zelf, onmiskenbare gevaren met zich bracht.

Reeds kort na het optreden van dezen Minister, bij de behandeling der Staatsbegrooting voor 1919, toen het ontwerp der tegenwoordige Onderwijswet nog niet was ingediend, heb ik mij in deze Kamer tot tolk gemaakt van die kringen in het land, die liever hadden willen gaan in de richting van het Unie-rapport, omdat zij vreesden, dat het stelsel der Bevredigingscommissie: het bekostigen van alle onderwijsuitgaven uit de openbare kassen, op den duur schadelijk zou blijken voor onze scholen.

De vrees was namelijk groot, dat, naarmate de geldelijke steun uit de Overheidskassen toenam, de vrijheid onzer scholen, om zich naar eigen inzicht in te richten, zou afnemen.

Natuurlijk moeten er eischen van deugdelijkheid worden gesteld, opdat het onderwijs op de bijzondere school niet beneden zeker peil dale.

Maar dat beteekent niet, dat de bijzondere school van alle kanten met zooveel wettelijke bepalingen moet worden omsponnen, dat haar vrijheid geheel teloorgaat en zij feitelijk wordt een Overheidsschool, zij het dan ook een van een bepaalde richting.

Op die manier zou zij, in stede van te worden geholpen, worden gedood. De tegenwoordige wet is zeer bezorgd geweest om vrijheid van oprichting te waarborgen, zelfs in die mate, dat het noodig is geweest om alsnog beperkende bepalingen in de wet te brengen, waardoor de vrijheid van oprichting eenigszins wordt beteugeld. Maar wat de vrijheid van inrichting aangaat, heeft men er te weinig oog voor gehad, dat de vrije school een groote mate van vrijheid noodig heeft om inderdaad de vrije school te blijven. Vrijheid, niet slechts tot oprichting, maar ook voor de inrichting is voor de bijzondere school echter onmisbaar, zal zij de belangstelling en de liefde behouden van haar voorstanders.

Het streven van hen, die het onderwijs tot in de kleinste bijzonderheden van bovenaf willen regelen, zonder acht te slaan op locale toestanden, kan mij ook ten opzichte van de openbare school weinig bekoren. Maar tegenover de vrije bijzondere school acht ik het ten eenenmale ontoelaatbaar.

Naast vrijheid van oprichting behoort te staan vrijheid van inrichting.

En is die centralisatie ten aanzien van de regeling van het onderwijs toch in den grond eigenlijk niet dwaas?

Is het wel een goede toestand te noemen, dat de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij meerderheid van stemmen uitmaakt, dat in geen enkele lagere school, waar die ook is gelegen, vóór den afloop van het zesde leerjaar een aanvang mag worden gemaakt met het onderwijs in een vreemde taal?

De curieuze brief, die dezer dagen namens den Minister geschreven werd aan het hoofd eener lagere school, die op zijn leerplan en lesrooster eerst voor de leerlingen van het vierde leerjaar de vakken kennis der natuur en vaderlandsche geschiedenis had opgenomen en die gelast werd, voortaan met het onderwijs in die vakken reeds in het derde leerjaar te beginnen, „zullende anders het verleende voorschot aan het bestuur der school worden onttrokken" is wel een afschrikkend staaltje van te ver gedreven centralistische Overheidsbemoeiing met het onderwijs.

Zoover ik zien kan, is die hoofdambtenaar in het bedoelde geval geheel buiten zijn boekje gegaan en wanneer dit het

(Minister **de Visser** e. a.)

geval is, zal de Minister hem ongetwijfeld daar wel op gewezen hebben, maar het feit alleen, dat zulk een brief van 's Ministers Departement is kunnen uitgaan, toont genoegzaam aan, dat het geen overbodig werk is, om voor de vrijheid der bijzondere school met klem op te komen.

Maar er is nog een andere reden, waarom velen aan het stelsel, in het Unie-rapport uitgestippeld, de voorkeur geven boven dat, in de tegenwoordige wet belichaamd.

Ik vrees namelijk dat, nu de financieele zorg voor het voortbestaan hunner school geheel of bijna geheel van de schouders van de voorstanders der school is weggenomen, de energie onder hen zal verslappen en ten slotte geheel zal verdwijnen.

Dr. Kuyper, destijds Minister van Binnenlandsche Zaken, sprak dit laatste nog uit bij gelegenheid van het zilveren feest der Unie, op 7 April 1904 te Utrecht gevierd. Het zij mij vergund de woorden, die hij daar sprak, even aan te halen:

> ,,Welke financieele hulp het Rijk moge brengen", zoo verklaarde hij, ,,de Regeering zou het levendig betreuren, als de offervaardigheid van ons volk ook maar iets verminderde, en alles zou gaan drijven op de hulp van het Rijk. Dat zou de zedelijke energie, zulk een groote zegen, breken in ons volk; het zou zijn kracht verminderen."

En zoo werd toen en wordt nog door zeer vele voorstanders der bijzondere school geoordeeld.

De vrije Christelijke school kan niet alleen van Staatsgeld bestaan.

Zij moet gedragen worden door de liefde van haar vrienden.

Zonder die liefde is ze ten doode gedoemd, ook al stroomde het goud haar toe.

De ouders moeten blijven gevoelen, dat het hun school is, zooals ze ook gevoelen voor hun Kerk.

Welnu, de groote verdienste van het Unie-rapport ligt m. i. daarin, dat het op die gedachte steunt en daarvan uitgaat. Zoo treden, volgens het rapport, bij de schoolgeldheffing — thans helaas tot gemeentebelasting getransformeerd — niet de gemeentebesturen, maar de schoolbesturen op.

Alleen daar, waar die nog niet zijn, neemt de gemeente het beheer der scholen op zich, echter, zooals conclusie 5 van het rapport zegt, met dien verstande, dat zij op tijd en wijze, bij de wet te regelen, het beheer der scholen overdraagt aan plaatselijke schoolcommissiën, te benoemen door de ouders der schoolgaande kinderen. Het beheer wordt dus uit de handen van de gemeentebesturen gebracht in handen van de ouders. De besturen blijven vrij om meer personeel aan te stellen, de leerstof uit te breiden boven het minimum dat de wet voorschrijft, maar moeten de gelden voor dat meerdere door hooger schoolgeld of vrijwillige bijdragen vinden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u willen verzoeken, de conclusies van dit rapport, die niet bij alle leden bekend zullen zijn, in de *Handelingen* op te nemen.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **de Waal Malefijt:** Mijnheer de Voorzitter! De financieele gelijkstelling blijft volgens dit rapport ongerept. De heer Rutgers heeft aan de overzijde van het Binnenhof er echter uitvoerig op gewezen, hoe er verschillende stelsels zijn, waardoor de financieele gelijkstelling tot uitdrukking kon komen, en hij toonde daarbij aan, hoe in de tegenwoordige wet verschillende stelsels door elkander zijn gebruikt.

Hij deed daarbij de vraag, of de Minister bereid was, ,,te overwegen, of niet een commissie in het leven moet worden geroepen, die overweegt, of de wijze, waarop de financieele gelijkstelling, die de Grondwet eischt, in onze Onderwijswet is tot stand gebracht, in de practijk niet aanleiding geeft tot groote bezwaren en die te gelijk overweegt, of niet een weg is te vinden, om aan de bezwaren, die aan de verwezenlijking der financieele gelijkstelling door onze Onderwijswet zijn verbonden, kunnen worden ondervangen".

De Minister heeft daarop geantwoord, dat, alvorens daartoe over te gaan, eerst in stede van vage aanduidingen, concrete voorstellen moeten worden aangeboden en in de Memorie van Antwoord aan deze Kamer drukt hij zich aldus uit, dat

> ,,zij, die de wet principieel willen zien gewijzigd, moeten beginnen hunne denkbeelden nader in wettelijken vorm uit te werken en aan de practijk te toetsen. Eerst dan zal het oogenblik gekomen zijn voor de mogelijke benoeming eener commissie met de opdracht te overwegen of, met behoud van de pacificatie op het gebied van het lager onderwijs, een principieel ander stelsel aan de Lager-onderwijswet ten grondslag kan gelegd worden. Zoover zijn wij echter op dit oogenblik nog niet."

Tot op zekere hoogte kan ik het standpunt van den Minister wel begrijpen. Aan vaagheden heeft de Regeering weinig. En aan de voorstanders van een principieele herziening mag zeker gevraagd worden, hun verlangens zoo concreet mogelijk te formuleeren.

Toch meen ik dat ook van de Regeering mag worden gevraagd, dat ook harerzijds wordt nagegaan, of en in hoever de gedachten van het Unierapport voor verwezenlijking vatbaar zijn.

Maar dat neemt niet weg, dat m. i. op de voorstanders der vrije school de plicht rust, om de verkregen ruimte van beweging te benutten tot voortgaande nauwkeurige bestudeering van het onderwijsvraagstuk.

Het is daarvoor nu het goede oogenblik. De gelijkstelling is verkregen, en wat wij vragen komt niet alleen ten goede aan de bijzondere godsdienstige school, maar ook aan de neutrale school. Die moet ook vrijheid van beweging hebben om de paedagogische inzichten, die daar heerschen, tot uitdrukking te kunnen brengen in de school.

Op den straks door mij vermelden Uniedag was ook ons betreurd medelid, wijlen prof. Bavinck, aanwezig. Op de hem eigene wijze sprak ook hij een waarschuwend woord:

> ,,Er is een sterkere vijand dan wij versloegen. Als de financieele zorgen van ons zullen zijn weggenomen, bedreigt ons de verslappende weelde, de rustende roest.", luidde zijn oordeel.

Ook hij vreesde, wat nu werkelijkheid dreigt te worden, dat de veerkracht zou verslappen, wanneer men geen gelegenheid liet om die te gebruiken.

Wat wij noodig hebben is een schoolwet, die er op gericht is de ontplooiing van het particulier initiatief aan te moedigen en te bevorderen, dat niet enkel bij de oprichting, maar vooral ook bij de inrichting der school aan dat particulier initiatief zooveel mogelijk vrijheid van beweging worde verzekerd.

De heer **van der Hoeven:** Mijnheer de President! Ik wil deze wetsvoordracht aanvaarden in een stemming, die ik ook van Zijn Excellentie den Minister niet heel verre acht, nl. zonder groote geestdrift. In de eerste plaats omdat ik meen, dat dit wetsontwerp op onderwijsgebied geen verbeteringen brengt. Wij krijgen grootere klassen — ik kom daarop nog terug — waarvoor ik niet zoo bang ben, maar aan den anderen kant heb ik toch van mij afgezet het denkbeeld, dat een oogenblik bij mij opkwam, dat kinderen uit de grootste gezinnen gewoonlijk het best terechtkomen. Ik geloof, dat die vergelijking in dit verband wel eenigszins mank ging.

In de tweede plaats ontbreekt mij de noodige geestdrift, omdat ik met vele vorige sprekers de vrees deel, dat wel het Rijk ontlast zal worden, maar de gemeenten het gelag zullen moeten betalen. En daarmee schieten wij in dezen tijd, waarin wij allen op bezuiniging uit moeten zijn, niet hard op! Maar dat neemt allemaal niet weg, dat ik de bezwaren, die ik tot nu toe gehoord heb, overdreven vind. De klassen van de lagere school te brengen boven 36 leerlingen, acht ik geen overwegend bezwaar. Brengt men de klassen op een maximum van 42 leerlingen, dan komt men naar mijn schatting tot een

[1]) Zie noot achter het Verslag.

15de VERGADERING.— 15 FEBRUARI 1923.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(van der Hoeven.)

werkelijk gemiddelde van 38 leerlingen. Dat vermoeden wordt bij mij versterkt door een overzicht van de bezetting in de stad mijner inwoning. Wij hebben daar voor de gewone lagere school als regel een bezetting van ten hoogste 36 leerlingen. Mij werd in het begin van Januari gerapporteerd, dat de feitelijke gemiddelde bezetting voor de eerste klasse was voor de afdeeling A 33 leerlingen, afdeeling B 32 leerlingen en zoo voor de opvolgende klassen afdeelingsgewijs 31, 33, 33, 35, 33, 35, 32, 33, 28 en 27 leerlingen. Ik geloof dus, dat het zooeven door mij geopperde vermoeden niet al te optimistisch gekleurd is.

Maar ik sta op het standpunt, dat, al ware dat niet het geval, de nood ons dringt. De heer Slotemaker de Bruine heeft gisteren gezegd, dat hij niet geloofde aan een korte crisis. Wijlen ons betreurd Kamerlid, de heer Binnerts, heeft dat in een particulier gesprek eens op een andere wijze tot mij gezegd. Hij zeide: „gij moet heusch niet zoo pessimistisch zijn, daarvoor is geen reden, alles komt te recht, maar ...... ik reken daarvoor een termijn van 150 jaren". Het moge zijn, dat deze schatting op haar beurt weer wat pessimistisch was. Niemand kan het op 25 jaar schatten, maar het valt niet te ontkennen, dat wij binnenkort reeds 1/10 van een eeuw gescheiden zijn van 1 Augustus 1914 en dat de vraag op het bekende Delftsche bordje: „Zou 't klaren?" nog steeds niet anders beantwoord kan worden dan met deze woorden: „Neen, het wordt al duisterder op de aarde".

Onder zulke omstandigheden neemt een wijs man zijn maatregelen. En hierom prijs ik den Minister van Onderwijs, om zijn pogen om op dit gebied te bezuinigen.

Men kan wel zeggen: „bezuinig elders", maar de groote moeilijkheid is juist, dat men in een tijd als deze op „elk" gebied, geen een uitgezonderd, bezuinigen moet.

Wij hebben mijns inziens sinds jaar en dag, en zeker ook lang voor het jaar 1914, veel te groot geleefd. Onzen staat kunnen wij niet blijven voeren.

Dat is jammer, maar het is niettemin volkomen waar. Nu kan men wel zeggen, zooals ik dat gisteren heb beluisterd uit den mond van mevrouw Pothuis—Smit: „spreek mij toch niet over de veiligstelling van den gulden". Maar als men dit zegt, handelt men, naar mijn bescheiden meening, als het kind, waaraan verteld wordt, dat grootmoeder overleden is, en dat daarop antwoordt: „grootmoeder mag niet dood zijn".

Dan heeft mevrouw Pothuis—Smit gezegd: „ga het liever halen waar het te halen is", maar dan vergeet zij naar mijn meening toch ten eenenmale, dat een zeer wijs man, in deze Kamer, niemand minder dan de heer Henri Polak, reeds jaren geleden heeft gezegd: „er is niets meer te halen; wij zijn met onze belastingen aan het eind". Ik behoef er niet aan toe te voegen, dat sinds de heer Henri Polak dat verstandige woord hier heeft gesproken, nog heel veel ten ongunste zich heeft veranderd.

Mevrouw Pothuis—Smit heeft verder gezegd — het is niet aangenaam met een dame zoo van gevoelen te moeten verschillen, maar ik ben wel verplicht het te zeggen, de heer Mendels zal het mij toegeven —: „welnu, bezuinig het dan ook op onderwijsgebied, maar dan waar het geldt examencommissies en dergelijke".

Ik ben het met haar eens, wanneer op dit punt bezuinigd kan worden, moet dat ontegenzeglijk ook gebeuren, en ik ben er van overtuigd, dat Zijn Excellentie van hetzelfde gevoelen is, maar...... wanneer ik denk, dat ik daarmede er ben, dan handel ik als de bekende schrijver, wien indertijd door goede vrienden gezegd werd: dat hij zijn staat verminderen moest en die geen betere oplossing wist dan om zijn poes af te schaffen.

Mijnheer de Voorzitter! Dat zijn lapmiddelen, die, in een geheel stelsel van middelen, nut kunnen doen, maar die zonder meer ten eenenmale onvoldoende zijn, onzen toestand verbloemen en ons geen anderen dienst bewijzen dan dien van een blinddoek.

Een ander punt door mevrouw Pothuis—Smit te berde gebracht is de beteekenis van het door zoo vele Nederlanders geteekende verzoekschrift.

Ik ben het voor wat dit betreft volkomen eens met het gevoelen van den Minister. Ik geloof mede, dat wij aan die vele handteekeningen niet al te veel waarde moeten hechten. Het is toch een bekend feit, dat de gemiddelde Nederlander goedig van aard is. Hij teekent gauw, om een voorbeeld te noemen, hij teekent al heel gauw borgtochten, zelfs die welke boven zijn kracht uitgaan. En als het hem heelemaal niets kost en hij er zelfs een vriendelijk gezicht voor krijgt, dan teekent hij maar raak.

Het is heusch niet overdreven om te zeggen, dat de gemiddelde Nederlander, die hier zijn handteekening gesteld heeft, absoluut niet wist waar het om ging; want het gaat hier niet over de verbetering of de verslechtering van het onderwijs, voor verbetering van het onderwijs zijn wij toch allen, van welke kleur, partij of godsdienst ook, te vinden.

Maar het gaat hier — en dat heeft „men" zich bij het teekenen van dit request niet waar gemaakt — om de vraag of wij, ook wat het onderwijs betreft, kunnen blijven leven op den voet waarop wij leven. Het ging hier om een economische vraag, en of daarop door den man bij den kruidenier en bij den boekhandelaar kan worden geantwoord, betwijfel ik.

En dan nog iets, Mijnheer de Voorzitter. Nu wijk ik even af van het gevoelen van Zijn Excellentie en kom aan iets, dat een teer punt voor Zijn Excellentie is. Waarom nu juist in dit geval zooveel gehecht aan dien volkswil en op een ander punt — nu spreek ik weer tegen mevrouw Pothuis-Smit — dien volkswil ten eenenmale op zijde gezet? Ik doel — al begrijpt op het oogenblik niemand in de Kamer dit — op de afschaffing van het Fransch. Als er iets is, waaromtrent de volkswil zich heeft verklaard, dan is het toch wel ten aanzien van het onderwijs in het Fransch. Ja, ik weet wel, dat de Bond van Nederlandsche Onderwijzers vóór de afschaffing is. Ik wil alleen zeggen, dat de volkswil zich verklaard heeft tegen de afschaffing van het Fransch op de lagere school. Overal, nergens uitgezonderd, hoort men de klacht en overal is nu al de belemmering verbroken. De belemmering is doorgebroken te Amsterdam en vanmiddag breekt die door te Rotterdam. U kunt er naar komen luisteren, als u dat wilt. Vanmiddag komt daar in den raad het voorstel om de schoollokalen beschikbaar te stellen voor de privaatlessen in het Fransch. Zoo zal men vermoedelijk in Rotterdam bovendien weer krijgen van gemeentewege de oude cursussen in het Fransch.

Welnu, daar heeft men nu den volkswil, vox populi, vox Dei. Bij het Fransch wordt er niet naar geluisterd, bij het Fransch wordt altijd nog maar, zij het met alle benijdenswaardige sierlijkheid, op het Fransche stokpaardje voortgereden.

Het is volkomen waar, wat gisteren de heer Thijssen hier heeft medegedeeld: wanneer men zijn oor te luisteren legt, ook bij rectoren van gymnasia, directeuren van H. B. S., overal hoort men dezelfde klacht. Toch wordt, wanneer men hem niet gebruiken wil, diezelfde volkswil aan den kapstok gehangen. Het is misschien niet vriendelijk jegens den volkswil uitgedrukt, maar een beter voorbeeld komt mij zoo snel — u houde het mij ten goede, Mijnheer de Voorzitter — niet in de gedachten.

Een van de redenen, waarom ik niet enthusiast ben, is deze, dat ik mij afvraag, of er wel genoeg bezuinigd wordt, of wij hier niet te doen hebben met een schijnbezuiniging en of er zelfs niet nieuwe kosten gemaakt zullen worden. In dit verband betreur ik het, dat deze strijd is verlegd van het Parlement naar den gemeenteraad. Ik verwacht nu in den gemeenteraad allerlei verpolitiekte discussies en daarvoor is het onderwijs mij te lief. Ik hoop er het beste van, maar ik vrees het ergste. Ik vrees, al is de premie die de Minister uitloovt, zeer groot, wij zullen in Rotterdam — naar schatting — een 250 boventallige onderwijzers krijgen.

Men heeft mij nooit duidelijker gemaakt, wat, financieel, kleinere en grootere klassen beteekenen, dan toen een bekend onderwijsspecialiteit mij eens voorrekende — ik zal die rekensom nu niet opzetten om de heeren niet te lang op te houden — dat, wanneer men in Rotterdam de bezetting van de klassen terugbracht van 36 op 30 leerlingen, men dan voteerde een uitgave, die gelijk te stellen is met een bedrag, noodig

(van der Hoeven.)

voor den bouw van zeker drie Rotterdamsche stadhuizen. Hierom ben ik er bevreesd voor, om de beslissing in handen te geven aan de gemeenteraden. Mijn illusie is altijd nog, dat de gemeenteraden wat meer buiten de politiek zullen geraken. Door een wet als deze komen zij nog veel dieper in het politieke moeras.

Waar ik overtuigd ben van de groote noodzakelijkheid van bezuiniging, daar heeft het mij getroffen, dat de Minister toch nog op verschillende punten m. i. te optimistisch is. Zoo, om enkele speciale punten te noemen — ik zal mij natuurlijk zooveel mogelijk bekorten, bij hetgeen reeds gezegd is — art. 22, 3de lid, inhoudende, dat Gedeputeerde Staten het aantal scholen kunnen verminderen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, voor de openbare scholen is deze macht inderdaad aanwezig, doch niet voor de bijzondere scholen, zelfs niet als zij opzettelijk niet geheel noodig gebouwd worden. Ik mag zeker wel opmerken, dat ik een bemerking als deze niet wensch terug te houden op grond van het feit, dat ik een goed vriend van het bijzonder onderwijs ben. Primo niet, omdat ik van meening ben, dat het eenvoudig oneerlijk zou zijn om een dergelijke opmerking, wanneer die bij mij naar boven welt, binnen te houden. Ik zal de gronden daarvoor niet nader aanduiden. Prof. Slotemaker de Bruine heeft dat gisteren reeds op de hem eigen voortreffelijke wijze gedaan. Maar in de tweede plaats wensch ik juist als goed vriend van het bijzonder onderwijs dergelijke opmerkingen niet vóór mij te houden, omdat ik van meening ben, dat, zoolang wij het tegenwoordige systeem van wet hebben, het ook niet in het belang van het bijzonder onderwijs kan zijn, wanneer dit op gunstiger voet wordt behandeld dan het openbaar onderwijs. Ik wil hiermede natuurlijk niet zeggen, dat ik geloof aan een opzettelijke afwijking in de behandeling van beide soorten scholen. Het geldt hier een vergissing. Zooals ik zeg: ik vind den Minister op dit punt te optimistisch. De Minister zegt: speciale dwangmiddelen zijn hiervoor onnoodig: zoowel de gemeenten als de schoolbesturen zullen zich in het algemeen wel houden aan de in de wet gestelde normen.

Omtrent dit laatste ben ik volstrekt niet gerust. Het zal wel regel zijn, maar vele uitzonderingen zullen ook wel degelijk voorkomen. Zonder dat men er iets aan kan doen. zal men wel noodeloos scholen bouwen.

In het voorbijgaan veroorloof ik mij beleefdelijk een vraag aan Zijn Excellentie betreffende de administratiekosten. Ik zou gaarne willen weten of de bijzondere schoolbesturen die in rekening kunnen brengen? Ik weet wel, dat Gedeputeerde Staten van Zuidholland dit hebben geweigerd voor schoolhoofden, maar ik bedoel geen kosten voor hen, maar voor derden.

Ik betreur, dat reeds zoo spoedig is gebleken, dat het verplichte zevende leerjaar niet is te handhaven, maar, zooals ik al gezegd heb: nood breekt wet en men moet zich in een harde maatschappij als de onze weten neer te leggen bij het onvermijdelijke. Maar ik zou toch nog een poging willen doen om een stuk van het schip uit de branding te redden en ik zou willen vragen of Zijn Excellentie nog niet eens ernstig in overweging zou willen nemen om een verplicht leerjaar te handhaven voor die kinderen, die den leeftijd nog niet hebben bereikt, en die ook het zesde leerjaar nog niet hebben doorloopen. Dat kost letterlijk niets, geen halven cent. Bovendien heeft het dit voordeel, dat men er mee helpt de stumperds, die er het meest behoefte aan hebben. De vluggen houdt men dus niet een verplicht 7de jaar op school, maar de stakkerds, die de minste ontwikkeling hebben, die het minst hebben opgestoken, en die, wanneer zij in de maatschappij komen, ook niet mogen werken, worden dan het best voor de verleiding, waaraan zij blootstaan, behoed. Ik zou mij gelukkig rekenen, wanneer mijn vraag bij Zijn Excellentie een goed gehoor mocht vinden.

Ik gooi hierbij niets over den balk, maar vraag alleen iets voor die kinderen, die er het meest behoefte aan hebben.

Hetgeen de Minister in dit verband heeft gezegd over het ongewijzigd laten van de Arbeidswet, heeft mij niet bevredigd. Zijn Excellentie zegt op pag. 2 van de Memorie van Antwoord:

„En in de tweede plaats, omdat het uitstel van de verplichting voor de kinderen om het zevende leerjaar te volgen niet insluit, dat overal de gelegenheid, om onderwijs in dit leerjaar te ontvangen, zal ontbreken. Juist in de stedelijke gemeenten, waar de Arbeidswet de meeste beteekenis heeft, zijn reeds vele scholen op het zevende leerjaar ingericht.”

Mijnheer de President! Alles is natuurlijk volkomen waar, maar daarover loopt de quaestie niet. Het is niet de vraag, of kinderen, die het 6de jaar hebben doorloopen, zich verder kunnen bekwamen. Indien zij verstandige ouders hebben of indien het verstandige kinderen zijn, ook al hebben zij geen verstandige ouders, zullen zij den weg wel vinden om zich verder te bekwamen. Maar het gaat hier — ik zal het leelijke woord gebruiken — over een dwangmaatregel.

Het gaat over een „moeten”. Het is niet de quaestie of er gelegenheid is, maar of er van die gelegenheid zal „moeten” worden gebruik gemaakt.

Nu zal niemand mij verdenken, dat ik jeugdige kinderen graag weer aan het werk zie. Daarom wensch ik heusch geen wijziging van de Arbeidswet, maar ik behoor nog tot die ouderwetsche menschen, die werken hooger stellen dan straatslijperij. Ik weet er te veel van om niet te weten, dat juist op dien leeftijd en vooral in de groote steden spijbelen een zeer ongewenscht tijdverdrijf is. Daar komt allerlei ongerechtigs uit voert.

Laat ik het aldus uitdrukken: ik wil als nuchter man kiezen tusschen twee kwaden. Ik heb eens gehoord, dat de duivel veel levensgezellen en levensgezellinnen heeft en dat één van die levensgezellinnen op zijn oorkussen geborduurd heeft, in sierlijke teekens: „Ledigheid”.

Zóó is het ook. Lediggang is des duivels oorkussen. Wanneer wij het zevende leerjaar niet kunnen overeind houden, zou ik er veel voor voelen Zijn Excellentie met nadruk te vragen, of hij met zijn ambtgenoot — de Minister van Onderwijs heeft toch ook een illusie prijsgegeven — eens wil overleggen, of men hiermede op den goeden weg is. Ik weet wel, er is ook iets tegen te zeggen, en men kan natuurlijk zeggen, dat men de ouders dan in de verleiding brengt, om hun kinderen vroeger aan het werk te laten, dus geen gebruik te maken van de vrijwillige middelen tot verder ontwikkelen, maar ik geloof, dat mijn eerste argument zwaarder weegt dan het tweede.

In elk geval, ik gevoel zelf, dat ik hier heb aangeroerd een bij uitstek ernstig vraagstuk. Ik zeg niet: „ik hoop of vertrouw”, want „ik weet”, dat Zijn Excellentie het vraagstuk ook ernstig onder de oogen zal zien. Hoe het zij, men houde mij ten goede, wat hier in de Memorie van Antwoord staat, dat is geen argument.

Dat Zijn Excellentie voor wat betreft het vervolgonderwijs zijn hand op de schatkist legt, is misschien wat radicaal, maar niettemin te verdedigen. Ik kan mij voorstellen, dat de Minister daartoe ook niet dan na zeer lang wikken en wegen en met een bloedend hart is overgegaan.

Maar na deze mijn loftuiting, houde hij mij toch ook weer ten goede, wanneer ik zeg, dat ik tegen zijn argument, althans voor een der verschoonende redenen, wel eenig bezwaar heb. Ik doel speciaal op hetgeen de Minister op pagina 3 van zijn Memorie van Antwoord in zake het vervolgonderwijs in den aanvang heeft gezegd:

„De leden, die het schrappen van art. 61 der Lager-onderwijswet betreurden, zien over het hoofd, dat de in art. 13 der Nijverheidsonderwijswet bedoelde cursussen voorzien in de behoefte aan meer algemeene ontwikkeling dan de gewone lagere school biedt. De cursussen voor vervolgonderwijs zijn dus niet noodig voor hen die een ambacht leeren.”

Mijnheer de Voorzitter! Was dat nu maar juist, dan geloof ik, dat ik over het geheele vervolgonderwijs niet gesproken zou hebben. Maar dat is niet juist en dat is de ellende waar wij thans in zitten, een ellende waar ik in de groote steden mijn hart voor vasthoud.

Dat is het feit, dat op het oogenblik de Nijverheidsonder-

(van der Hoeven.)

wijswet niet wordt uitgevoerd. Ware er gelegenheid voor de kinderen om naar het nijverheidsonderwijs te gaan, dan had ik gezwegen. Nood breekt wet, maar met al mijn bezwaardheid, die ik straks wel terdege op den voorgrond heb gesteld, geloof ik niet, dat die nood zóó is, dat wij op het oogenblik ons ambachtsonderwijs mogen en kunnen stop zetten. En dit gebrek aan gelegenheid voor nijverheidsonderwijs is op het oogenblik gruwelijk, gruwelijk en gruwelijk. Zooals ik zeg, ik houd er mijn hart voor vast.

Ik heb hier — om maar één staaltje te noemen — voor mij een brief van den directeur van de ambachtsschool te Rotterdam. Het is een brief van 11 Januari jl. Hij zegt daarin:

„Hierbij heb ik de eer u te doen toekomen den uitslag van de inschrijving van nieuwe leerlingen, gehouden op 9 en 10 Januari jl."

Die leerlingen zijn verdeeld in bankwerkers, electriciens, smeden, timmerlieden, meubelmakers, huisschilders en kleermakers. Ik zal al de afzonderlijke cijfers niet noemen, maar wil volstaan met de mededeeling, dat er zich hebben aangemeld 709 leerlingen. Van die 709 kunnen er geplaatst worden 240. Er moeten dus afgewezen worden niet minder dan 469. De directeur schrijft, dat vermoedelijk het totaal aantal leerlingen van den nieuwen cursus zal bedragen 720, terwijl de school is berekend op 500 leerlingen.

Zoo is het, Mijnheer de Voorzitter! Ik zal daar verder niet in den breede op ingaan, ook niet op het nijverheidsonderwijs voor meisjes. Ook daarvoor woekeren wij in Rotterdam met de ruimte. Er is daar o. a. een school, waar de ratten de boterhammen van de kinderen opeten.

Er is heusch geen luxe, maar zóó is de toestand. Wij hebben scholen op allerlei zolders. Ik heb bij een inspectie één lokaal gezien waarin noch licht- noch luchtopening. Wij vroegen toen aan de onderwijzeres, of zij het electrisch licht eens wilde uitdraaien. Toen was het pikkedonker.

Ik zeg dit om aan te toonen, dat wij het geld niet over den balk gooien. Wij hebben bij die inspectie een vereerend geleide gehad van den bezuinigingsinspecteur en ik weet wel zeker, dat die functionaris getroffen is niet door onze grootdoenerij, maar door de betrekkelijke armoede, waarin wij daar zijn. Ik klaag daar niet over, geen seconde, Mijnheer de Voorzitter, absoluut niet, het behoeft niet mooier en niet beter dan het is. Maar den toestand, dat men honderden en honderden kinderen den toegang tot deze scholen moet weigeren, acht ik eenvoudig onhoudbaar. Dit kan niet en dit is ook met betrekkelijk weinig kosten te verhelpen.

Ik zal daar dit oogenblik — misschien is er later wel gelegenheid voor — niet dieper op ingaan. Ik wil alleen maar dit zeggen: dat ik geloof, dat de opmerking van den heer de Veer, dat het industrieonderwijs zoo duur is, niet geheel juist is, althans zeer zeker niet wat de gemeente Rotterdam betreft.

Hoe dit zij, die honderden kinderen kan men toch niet de straat op sturen en dit gebeurt in Rotterdam. Er is daar een groote drang naar het nijverheidsonderwijs, ik heb het reeds in ander verband gezegd: vox populi vox Dei. De ouders beseffen, dat hun kinderen daar wordt bijgebracht, wat zij noodig hebben. Daar komt nog bij, dat — ik zal thans geen cijfers noemen — de toeloop tot de u.l.o.-scholen op het oogenblik in Rotterdam zeer sterk aan het afnemen is. Dit is te begrijpen. Het ligt in het feit, dat de kantoorbedienden, zoo het eenigszins mogelijk is, door hun patroons worden ontslagen en dat er weinig of geen nieuw personeel wordt aangenomen.

Jongens en meisjes hebben op het oogenblik heel weinig toekomst in de kantoorwereld en daarom willen zij weer de handen uit den mouw steken en tot anderen arbeid overgaan. Laten wij ons indenken, welk een gevaar er voor zulke meisjes dreigt, als zij niet des avonds onderwijs kunnen krijgen. Het is verschrikkelijk, die categorie van kinderen hun amusement te doen zoeken op straat. Ik zal geen tragisch tafereel ophangen daarvan, maar er staan uiterst belangrijke, zedelijke, belangen bij op het spel. Daarom hoop ik, dat Zijn Excellentie Rotterdam helpen zal, want anders weet ik geen raad.

Mijnheer de Voorzitter! Van mij is afkomstig een opmerking, dat de kosten van het vervolgonderwijs, wanneer dat in het vervolg op stadskosten zal worden gegeven, op een niet billijke wijze zullen worden gerestitueerd aan het bijzonder onderwijs, zoodat dit te veel krijgt. Hoewel ik dacht, dat die opmerking duidelijk was, is zij toch door Zijn Excellentie niet goed begrepen, want ik lees op blz. 5 van de Memorie van Antwoord:

„Het is den ondergeteekende niet duidelijk, op welke wijze een schoolbestuur „*met gemeentegeld*" aan de bijzondere onderwijzers ter zake van het geven van vervolgonderwijs tweemaal zooveel belooning zou kunnen geven als de gemeente aan de openbare onderwijzers. Dit artikel beoogt niet eene volledige vergoeding der kosten van het bijzonder vervolgonderwijs, maar slechts eene bijdrage tot een gelijk bedrag per leerling als ten laste der gemeente is gebleven. Ondergeteekende vreest van de toepassing van dit artikel geen misbruik."

De woorden „met gemeentegeld" zijn bovendien in de Memorie van Antwoord cursief gedrukt. Daarmee heeft men blijkbaar willen zeggen: „de geheele opmerking is niet duidelijk, maar dat het „met gemeentegeld" zou gebeuren, is het alleronduidelijkste!"

Toch geloof ik, dat de zaak volkomen begrijpelijk is. De gemeente verschaft in het vervolg aan de besturen het geld, om het vervolgonderwijs te bekostigen, in het geval de gemeente zelf vervolgonderwijs geeft. Hoe men de zaak bekijkt, of men de bankjes van duizend met de hoogste of die met de laagste nummers bovenop legt, het is en blijft „gemeentegeld". Het gaat hier over „gemeentegeld" en dus is die cursiveering ongemotiveerd. Door den nieuwen wettelijken maatstaf van betaling krijgen nu de bijzondere onderwijzers, die vervolgonderwijs geven, — ik neem een willekeurig getal — bijv. 150 uren 's jaars, precies dezelfde belooning „met gemeentegeld", als de gemeente moet betalen aan haar onderwijzers bij het openbaar vervolgonderwijs, die b.v. 300 uur geven.

De bijzondere school krijgt dus dan wel degelijk voor de helft van het aantal uren dezelfde uitkeering als de openbare school! Dat is een — volkomen ongewilde — royaliteit, waarvoor geen enkele reden is, en die m. i. door een wetswijziging binnenkort moet worden verwijderd.

Voorts zou ik den Minister willen vragen — dit is een belangrijk punt, waarop veel te bezuinigen valt; ik zie specialiteiten op bezuinigingsgebied hier aanwezig, van wie één er al de ooren spitst! — of niet kan worden nagegaan, hoeveel de onderwijzeressen kosten aan onze kweekscholen voor elk jaar, dat zij als onderwijzeres dienst doen. Ik vraag mij zelfs af — maar ik ben mij bewust, dat ik mij dan op glad ijs ga wagen; het is wel eens goed, dat een onbescheiden man ergens zijn neus in steekt, en er over spreekt; het is wel meer voorgekomen, dat zoo'n opmerking een goed gevolg had — of die kweekscholen niet heelemaal kunnen worden afgeschaft.

Het is een eenvoudig rekensommetje, wanneer er iets terecht wil komen van de bezuiniging, dan zullen er in den eersten tijd natuurlijk heel veel onderwijzers en onderwijzeressen minder noodig zijn. Als men klassen maakte zóó groot als het aantal schoolkinderen in Nederland, dan had men maar één onderwijzer noodig. Hoe grooter de klassen, hoe minder onderwijzers. Dat is een axioma en wij leven nu weer in een tijd, dat men weer in axiomata en economische wetten gaat gelooven.

Nu bind ik eens een oogenblik de schaatsen aan om mij op dat gladde ijs te wagen en ik vraag, of onze hoogereburgerscholen niet voldoende zouden zijn voor die opleiding, bijvoorbeeld een driejarige hoogereburgerschool, gevolgd door een cursus. Ik schets maar; ik ben mij bewust van alle gevaren, verbonden aan schetsen; ik zal ook wel van alle kanten daarover worden aangevallen; er zijn zooveel belangen mede gemoeid, doch er moet toch iets in die richting worden gedaan en laat ik het maar ronduit zeggen: ik zou het niet zoo heel erg vinden, wanneer die onderwijzeressenopleiding aan degenen, die worden opgeleid, iets meer kostte.

(van der Hoeven c. a.)

Er worden nu tal van meisjes tot onderwijzeres opgeleid, die, voordat zij onderwijzeres zijn, trouwen. Dat gebeurt herhaaldelijk. Ik begrijp best, dat men niet, zooals bij voorbeeld bij de mediei, die zich verbinden om naar Indië te zullen gaan en dan niet gaan, een deel van de kosten der opleiding dier meisjes kan laten terugbetalen, maar wanneer die opleiding aan allen wat meer kostte, dan geloof ik, dat daaraan ook nog wel andere voordeelen verbonden zouden zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou thans gaarne mijn rede afbreken om haar na de pauze te kunnen voortzetten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heer Janssen wegens noodzakelijke aanwezigheid elders de vergadering heeft moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **van der Hoeven**: Mijnheer de Voorzitter! Er is mij gebleken uit de vragen van enkele mijner geachte medeleden, dat ik vóór de pauze, betreffende één punt in elk geval, niet duidelijk ben geweest en daar dit een punt is, waar ik zeer aan hecht, moge ik, met uw verlof, dit nog even verduidelijken.

Ik bedoel het in stand houden van de leerverplichting voor een zekere categorie van kinderen, waarover ik gesproken heb in verband met de afschaffing van de verplichting tot het volgen van het 7de leerjaar. Ik heb straks bepleit de wenschelijkheid, om voor een zekere categorie van kinderen de leerverplichting nog in stand te houden en toen heb ik misschien ten onrechte gesproken van het in stand houden van de verplichting voor het „7de" leerjaar. Dit is dan natuurlijk van mij een lapsus geweest. Het was mijn bedoeling, om voor de kinderen, die, binnen de „tegenwoordige" leeftijdsgrens, den 6-jarigen cursus nog niet hebben afgeloopen, althans een verplicht „6de" leerjaar in stand te houden. De motieven, die ik straks heb genoemd, zijn ten eerste: dat het geen geld zou kosten en ten tweede: dat men dan althans aan een categorie van stakkers, van achterblijvers, nog eenige kennis kan bijbrengen, hen te gelijk voor de verleiding der straat gedurende een jaar van niets-doen kan behoeden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal over de vervanging van oude meubelen niet veel meer zeggen na hetgeen ons geacht medelid de heer de Veer daaromtrent gisteren heeft gezegd. Ik kan dit volkomen onderschrijven. Ook ik geloof, dat een wetswijziging op dit punt moet komen, niet alleen omdat het gevaar dreigt dat de kosten van vervanging van een ouden stoel en een dito tafel tweemaal aan de besturen zullen worden vergoed, maar ook omdat de wet, zooals die nu luidt, voor de gemeentebesturen grooten rompslomp op dit punt zou medebrengen.

Want wanneer een schoolbestuur eenige niet oude stoelen zou wenschen te vervangen en daarvoor zou willen uitgeven een bedrag van bijv. f 150 — wat men tegenwoordig bij de vervanging van oude stoelen al spoedig kwijt is — dan zou daarvoor op het gemeentehuis volgens de wet een bedrag van 15 pct., dat is f 22,50, moeten worden gestort als waarborgsom.

Van die som moet dan natuurlijk jaarlijks de rente worden vergoed. Een dergelijken omslag zullen wij toch geen van allen wenschen. Wij hebben werkelijk op onderwijsgebied, ook wat de administratie betreft, al omslag en rompslomp genoeg.

Ik zou nog willen wijzen — al zal ik er niet in den breede op ingaan — op den geweldigen rompslomp, dien de huidige wijze van inning der schoolgelden medebrengt, nog daargelaten de groote andere bezwaren, die aan de tegenwoordige inning zijn verbonden. In Rotterdam bv. wordt 7 pct. van de kosten van het onderwijs terugbetaald in den vorm van schoolgeld. Naar een zoo juist mogelijke raming gaat van die 7 pct. 20 pct. — zijnde een bedrag van 1½ ton — jaarlijks voor inningskosten af. Ik behoef niet te schetsen, wat een massa absoluut improductief werk daarvoor wordt verricht. Van bezuiniging gesproken! En dat niet alleen door de ambtenaren, maar wat veel erger is, ook door de ouders, die men in Rotterdam bv. bij honderden achter elkander ten stadhuize voor een loket van den ontvanger kan zien wachten. Wanneer men zich afvraagt, Mijnheer de Voorzitter, wat een som gelds daarmede wordt verbeuzeld en vertreuzeld en vermorst en in het water gegooid, dan voelt men wel eens de misschien radicale gedachte bij zich opkomen, of het maar niet beter zou zijn om dien geheel averechtschen, precies omgekeerd toegepasten, kinderaftrek maar af te schaffen en de kosten van het onderwijs over alle belastingplichtigen om te slaan, evenals die der politie en welke niet.

Ik zeg niet, dat ik daarvan op het oogenblik een voorstander ben, maar de bezwaren, die nu door deze omslachtige regeling in het leven worden geroepen, zouden mij wel in die richting kunnen drijven. Ik zou het dus zeer op prijs stellen. wanneer wij een nieuwe schoolgeldregeling krijgen, dat met dien omslag geheel werd gebroken. Het oude systeem, dat men betaalde bij het schoolhoofd, was m. i. zeker het beste, en het had dit groote voordeel, dat het bij de ouders een zoo aangenaam mogelijken band legde tusschen hen en het schoolgeld, terwijl nu de onaangename gevolgen van den rompslomp op de gezichten der ouders te lezen staan, telkens als men over schoolgeld spreekt. Ik zou hier bijna, in alle bescheidenheid, willen zeggen: *Sapienti sat.*

Maar om terug te komen op die vervanging van meubels, ik geloof, dat de eenige goede oplossing is, zooals wij die in Rotterdam kennen, dat de kosten van vervanging bij het gemeentelijk onderwijs worden betaald uit „gewoon" en dat die kosten in de verrekening worden vergoed aan de bijzondere scholen. Het wordt toch wel wat al te mal, wanneer wij een vervangingsrekening zouden gaan openen op het stadhuis ter zake van een vervangen globe of van een vervangen wandkaart van midden-Europa. Te bedenkelijker, waar de kaart van midden-Europa tegenwoordig nogal eens aan wijziging onderhevig is.

Nu nog een woord over art. 17 van de nieuwe wet, waarbij niet verboden wordt, dat er meer onderwijzers zijn dan klassen. Dit geeft aanleiding tot den volgenden ongewenschten toestand. Op een plaats is een openbare school met 6 klassen, respectievelijk met 13, 13, 13, 13, 12 en 12 leerlingen. Er is één hoofd met 2 onderwijzers. De bijzondere school heeft 6 maal 40, dus 240 leerlingen. Dan is het gevolg krachtens art. 17, dat de laatste school drie onderwijzers boven de 6 mag aanstellen, dus 3 ambulante, en dit acht ik wederom een onnoodige uitgave.

Ik heb met groote belangstelling van den heer de Waal Malefijt gehoord, wat hij heeft gezegd met betrekking tot de oprichting van scholen in onmiddellijk aangrenzende gemeenten. Ik geloof, dat de opmerking van den heer de Waal Malefijt absoluut juist is en dat dus een wetswijziging niet kan uitblijven. Het is een feit, dat met deze wet een groep ouders het in de macht heeft een school te stichten in een onmiddellijk aangrenzende gemeente, terwijl zij niet het vereischte aantal heeft om dat in deze eigen gemeente te doen. Dit kan natuurlijk niet zoo blijven. Ik geloof, dat de door den heer de Waal Malefijt geschilderde schilderij nog iets te zonnig was. Hij heeft gezegd: het komt wel terecht, daar de eene gemeente weer verhaal heeft op de andere. Dat is op zich zelf juist, maar bedrieg ik mij niet, dan zal toch die aangrenzende kleinere gemeente verplicht zijn om te beginnen een school te bouwen.

Ik dring nog eens met alle kracht aan op het spoedig verschijnen van het Koninklijk besluit betreffende de inrichting van de schoollokalen. Daaraan is, wil deze wet tot haar recht komen, alles gelegen.

Wanneer daarmee wordt getalmd, kunnen de gemeentebesturen aan de bedoelingen van deze wet voorloopig geen gevolg geven. Daarom spreek ik den wensch uit, dat binnen zeer korten tijd de gemeenten mogen weten, waar zij aan

15de VERGADERING.— 15 FEBRUARI 1923.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(van der Hoeven.)

toe zijn, wat zij precies kunnen en mogen doen. Ik acht het in hooge mate wenschelijk, dat er daaromtrent licht kome. Blijft dat licht uit, dan zijn op het belangrijkste punt van deze wet de gemeenten tot werkloosheid gedoemd.

Ten slotte zou ik een goed woord willen doen met het orgaan, dat ik door Gods genade bezit, voor hen, die dat orgaan missen, voor de doofstommen. Ik weet, dat de heer van Lanschot reeds een vraag heeft gesteld, waarop de Minister een niet onbevredigend antwoord heeft gegeven, ik heb vanmorgen met de meeste sympathie geluisterd naar wat ons geacht medelid de heer de Waal Malefijt daaromtrent zeide, maar ik kan niet nalaten om ook mijnerzijds nog eens voor die ongelukkigen te pleiten. Ik wensch iets te zeggen in het belang van het onderwijs aan doofstommen en blinden. Ik spreek den wensch uit, dat men niet lang meer wachte met de instellingen, waarom het hier gaat, te helpen, want de nood is zeer groot. De toestand van de inrichtingen, die zich sinds zeer lang het lot van deze misdeelden hebben aangetrokken, is allerkritiekst.

Ik heb hier voor mij de bekende verhandeling over dit onderwerp van dr. Burger, hoogleeraar te Amsterdam: ,,Het dreigend bankroet van ons doofstommen- en blindenonderwijs". Die titel is werkelijk niet opgeschroefd. Daarin lees ik:

> ,,De Rotterdamsche inrichting moest in 1919 ruim f 18 000 van haar kapitaal opbreken, in 1920 ruim f 31 000, in 1921 ruim f 48 000. St. Michielsgestel in 1920 ruim f 44 000, in 1921 ruim f 72 000, van welke laatste twee bedragen intusschen een groot deel ten laste komt van verbouwing.
>
> Het subsidie te Groningen zag in 1921 zijn kapitaal verminderen met ruim f 34 000; Dordrecht had een tekort van ruim f 10 000. De Vereeniging voor Doofstommenonderwijs te Amsterdam van ruim f 4000 en het Blindeninstituut te Amsterdam boekte voor den dienst 1921/'22 een verlies van ruim f 25 000, en om dit bedrag draaide het reeds de laatste zeven jaren. De Prins Alexanderstichting te Huis ter Heide, de voorbereidende school voor het Amsterdamsche instituut, had mede een tekort van bijna f 5000.
>
> De doofstommenschool te Amsterdam zou het gemakkelijkst zijn te redden. Haar begrooting voor 1923 rekent op een Rijkssubsidie van f 27 000; de Staatsbegrooting kent haar slechts een toe van f 21 500. Dit te weinig zal ten gevolge hebben, dat automatisch ook het subsidie der provincie Noordholland wordt verminderd en wel met f 550. Persoonlijk heb ik deze school altijd beschouwd als een Overheidsschool, die voorzag in de behoefte aan doofstommenonderwijs in noordwestelijk Nederland, die was gesticht en werd beheerd door particulieren, maar die door de Overheid (Rijk, provincie en gemeente) werd in stand gehouden. Zij beschikt niet over noemenswaard kapitaal. Laat de Overheid haar in den steek, dan is het einde spoedig nabij en komen haar kleine honderd doofstomme leerlingen op straat te staan.
>
> Tegenhanger is langen tijd het Gereformeerde instituut ,,Effatha" te Dordrecht geweest. Tot voor weinige jaren gold daar het beginsel, dat de kosten der school door de geloovige landgenooten moesten worden gedragen. Langen tijd is het gelukt dit beginsel in stand te houden; evenwel is het door den druk der tijden ten slotte hopeloos in de knel gekomen en somber klinkt uit het laatste jaarverslag: ,,Effatha in nood".
>
> De bovengenoemde cijfers doen zien, dat deze noodkreet voor heel het blinden- en doofstommenonderwijswezen geldt. Ook de oud-eerwaarde, eertijds zoo kapitaalkrachtige instituten zien zich in hun bestaan ernstig bedreigd. Het is waarlijk tijd, dat van dezen noodtoestand de Overheid zich duchtig rekenschap geeft."

En zoo is het ook, Mijnheer de Voorzitter.

Wanneer men denkt: ,,die spreker — en zoo zijn zij toch eigenlijk allen — is heel anders geëindigd dan hij is begonnen", dan werp ik dat verwijt van mij. Ik ben nog altijd er van overtuigd, dat wij leven in een verschrikkelijken tijd,

(van der Hoeven e. a.)

die krachtigste noodmaatregelen eischt, en ik geloof, vast en zeker, dat wij verplicht zijn, als redelijke menschen, om in dezen tijd te bezuinigen, waar wij maar bezuinigen kunnen. Doch wat hier, met deze instellingen, gebeurt, heeft naar mijn bescheiden meening met bezuiniging niets te maken. Het is ondenkbaar, dat onze doofstomme en blinde kinderen aan hun lot zouden worden overgelaten. Dat kan niet en dat wil niemand. Zeer zeker niet deze Minister, die voor hun lot juist zoo buitengewoon veel gevoelt. Geld moet er dus toch zijn voor deze misdeelden. Maar wat gebeurt er nu intusschen? Ik geloof, dat men werkt tegen den draad. Wij vermoorden het particulier initiatief, dat wij in dezen tijd juist dubbel mooten ontzien.

Wanneer men instellingen zooals deze, welke hebben kunken steunen op de liefde van menschen voor menschen, op deze wijze bemoeilijkt en er het geld weghaalt — wat gebeurt, wanneer men bij de wet de traktementen verhoogt en de instellingen niet in de gelegenheid stelt om die verhoogde traktementen uit te betalen, en dus de kapitalen dezer instellingen verniet —, dan voedt men een naar mijn meening allerverderfelijkste gedachte in de besturen dier instellingen als: ,,laat ons dan maar retireeren, laat de Overheid dan maar zorgen, laat ons onze giften dan maar niet meer schenken, nu de belasting zoo hoog wordt en men ons toch niet meer helpt."

Daarom spreek ik den vurigen wensch uit, dat Zijn Excellentie gevolg zal geven aan het voornemen, geuit bij de beantwoording van de vraag van den heer van Lanschot, maar dat ook Zijn Excellentie deze inrichtingen niet langer zal laten zitten in de konijnenklem, waar zij nu in zitten. De toestand dier inrichtingen doet denken aan die van verklemde konijnen. Die schreien. En te recht! Zoo ook deze instellingen!

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mijn rede beginnen daar, waar de geachte vorige spreker de zijne heeft beëindigd, en ook mijnerzijds de aandacht der Vergadering vragen voor het doofstommenonderwijs.

De geachte afgevaardigde heeft verschillende inrichtingen genoemd, waar dat onderwijs in ons land wordt gegeven. Ik veroorloof mij met een enkel woord te citeeren datgene, wat prof. Burger, de Amsterdamsche hoogleeraar, in zijn brochure gezegd heeft van het doofstommeninstituut te St. Michielsgestel, de grootste inrichting van dien aard in ons land.

> ,,Ook van confessioneele zijde zijn in den loop der vorige eeuw (te Sint-Michiels Gestel en te Dordrecht) doofstommeninrichtingen verrezen, die voortreffelijk werk hebben gedaan. Met name kan van het instituut te Sint-Michiels Gestel worden getuigd, dat het door geen enkele doofstommeninrichting ter wereld wordt overtroffen, een instituut, waarmee de Roomsche liefdadigheid zich waarlijk een eerezuil heeft gesticht."

Indien dat instituut dat hooge peil van ontwikkeling heeft bereikt, dan dankt het dat in de eerste plaats aan den ijver en de toewijding van den tegenwoordigen directeur, den heer Hermes. Als er weer rustiger tijden zijn aangebroken, dan hoop ik, dat de goede gewoonte, die er bij de Kamer bestond vóór 12 jaar, toen ik lid dezer Kamer werd, om nu en dan sommige gedeelten van het land te bezoeken, weer zal herleven. De aangename verhouding, die er tusschen de verschillende leden der Kamer bestaat, onverschillig tot welke fractie zij behooren, moet wel een reden te meer zijn om die gewoonte, die door den oorlog is afgebroken, weer op te vatten.

Welnu, mocht bij zulk een bezoek de weg liggen naar Noordbrabant, dan hoop ik, dat de heeren ook het gesticht te St. Michielsgestel een bezoek zullen brengen.

De vorige spreker heeft gewezen op den slechten financieelen toestand van die gestichten. Ik voeg er bij, dat die inrichting te St. Michiels-Gestel naast dat tekort van bijbouw op de gewone rekening nog f 36 000 heeft uitgegeven voor nieuwbouw, die werd ondernomen in verband met de invoering der Lager-onderwijswet.

Ik vestig er de aandacht op, dat voor al deze gestichten thans slechts f 138 000 is uitgetrokken. Moeten verschillende

(van Lanschot.)

der gestichten noodgedrongen leerlingen wegzenden of worden opgeheven, dan zal het Rijk, dat de doofstommen niet aan hun lot kan overlaten, voor veel grooter uitgaven komen te staan.

Vanwaar de financieele nood van die gestichten? Natuurlijk is die in de eerste plaats een gevolg van de duurte van levensmiddelen, van schoeisel en kleeding, maar ook hierdoor, dat, waar de salarissen van de gewone onderwijzers bij het lager onderwijs verhoogd waren, deze instituten ook hun onderwijzers verhooging moesten toekennen. De taak van een onderwijzer aan een doofstommeninstituut is in menschkundig opzicht veel moeilijker dan die van een gewoon onderwijzer en, waar het Rijk geen vergoeding geeft voor onderwijzers aan die gestichten, is het gevolg van de Lager-onderwijswet dus geweest, dat die besturen in groote financieele moeilijkheden gekomen zijn. Nu zegt de wet uitdrukkelijk, dat wel degelijk die doofstommenzorg een onderdeel is van de Rijkstaak. Art. 128 schrijft voor, dat de kosten voor instituten voor buitengewone bijzondere scholen, hetzij door het Rijk of door de gemeenten of door Rijk en gemeenten samen, aan de besturen dier scholen zullen worden vergoed, volgens regelen bij algemeenen maatregel van bestuur te stellen.

Dit is voor mij aanleiding geweest aan de Regeering de vraag te richten, waar die algemeene maatregel bleef, nu de Onderwijswet reeds lang is ingevoerd. Ik heb die vraag ook gesteld aan den Minister van Financiën, omdat ik vermoedde, dat de hinderpaal lag bij hem.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb daarop het navolgende antwoord ontvangen:

> „Mede namens zijn ambtgenoot van Financiën heeft de ondergeteekende de eer mede te deelen, dat een ontwerp van een algemeenen maatregel van bestuur tot regeling van het onderwijs aan doofstommen, blinden, slechthoorenden en zwakzinnigen gereed is. Over dit ontwerp wordt overleg gepleegd, hetwelk, naar verwacht mag worden, binnen korten tijd zal beëindigd zijn."

Ik heb van dit antwoord met veel waardeering kennis genomen, doch ben niet bevredigd. Want het komt hierop aan: kunnen de besturen er nu op rekenen, dat die algemeene maatregel zal worden ingevoerd; loopt het overleg alleen nog maar over de vraag, hoe die algemeene maatregel moet worden ingekleed, of ook over de préalabele vraag, of die algemeene maatregel nu werkelijk zal worden ingevoerd?

Men gevoelt, dat de besturen van de doofstommeninstituten niet langer in onzekerheid kunnen worden gelaten, omdat, als het antwoord van den Minister ontkennend zou luiden, zij allerhande maatregelen moeten nemen, bijv. tot afschaffing van personeel en het geven van een andere bestemming aan hun gebouwen, en ik zou daarom aan dezen bewindsman de pertinente vraag willen stellen: kunnen de besturen der doofstommeninstituten er vast op rekenen, dat nu ook binnenkort die algemeene maatregel zal komen, of zal de Regeering antwoorden, dat daarmede moet worden gewacht tot de financieele toestand beter is? Doch dat kan nog jaren duren.

Ik vertrouw echter, dat deze geachte bewindsman zijn collega zal kunnen overreden, en in die overtuiging wil ik een korte opmerking maken over het doofstommenonderwijs zelf. Voor alles behoort daarbij opdrijving van de eischen voor het onderwijzend personeel te worden vermeden. Ik heb reden te vermoeden, dat in die richting wel eens aandrang op den Minister is uitgeoefend, maar ik zou hem willen vragen daaraan weerstand te bieden. Voor een juiste waardeering van de verdiensten van het onderwijzend personeel moet men eigenlijk gedurende jaren hebben gadegeslagen het onuitputtelijk geduld en de zelfopoffering, die noodig zijn om aan de arme kinderen de eerste klanken bij te brengen.

Uitgangspunt van die regeling moet dan ook zijn de overweging, dat het niet aankomt op groote geleerdheid, of boekenkennis of bezit van akten, maar op karakter, opoffering en geduld voor de kinderen.

In ieder geval dienen tot het geven van dit onderwijs bevoegd te worden verklaard degenen, die een akte M. O. hebben, die een cursus hebben gevolgd in philosophie en theologie en die een academischen graad bezitten.

Bij de invoering van den algemeenen maatregel zal ook rekening moeten worden gehouden met het onderwijzend personeel dat er is, en zal men een overgangsbepaling moeten maken, die zoo ruim mogelijk is.

Ook de subsidieering zal ter sprake komen. Die subsidieering is op het oogenblik verkeerd, zij berust op een verouderden grondslag en ik meen te weten, dat men daarvan aan het Departement van Onderwijs ten volle overtuigd is.

Als voorbeeld diene het navolgende. Het gesticht te St. Michielsgestel telde in 1921 216 leerlingen (thans veel meer), en kreeg een subsidie van f 17 750; dat de Dordrecht had 62 leerlingen en kreeg f 15 750 subsidie en Amsterdam, dat 95 leerlingen had, kreeg een subsidie van f 18 250. Hoewel Dordrecht nog niet één derde had van het aantal leerlingen van St. Michielsgestel, evenaarde zijn subsidie dat van St. Michielsgestel en Amsterdam, met minder dan de helft van het aantal leerlingen, kreeg zelfs méér dan St. Michielsgestel!

Ik vertrouw, dat de Minister bij de regeling van de subsidieering in den algemeenen maatregel dan ook rekening zal houden met het aantal leerlingen. Het gesticht, dat het grootste aantal leerlingen heeft, bewijst den grootsten dienst aan de maatschappij. Ook de wet op het L. O. houdt daarmee rekening, waar zij spreekt van de kosten van instandhouding dezer scholen. Voor de kosten van instandhouding der doofstommenscholen vormt het aantal leerlingen natuurlijk den hoofdfactor.

Alvorens dit onderwerp te regelen zal het voorts noodig zijn, dat men het oor te luisteren legt bij de specialiteiten, bij de directeuren van de verschillende gestichten. Nu verkeert de Minister in deze bijzondere gunstige omstandigheid, dat de tegenwoordige inspecteur van het onderwijs, dr. van Voorthuysen, iemand is met ruimen blik, die niets liever doet dan met de verschillende directies overleg plegen.

Het is mij bekend, dat over het eerste concept van dezen algemeenen maatregel de directies van de doofstommeninrichtingen zijn gehoord, maar ik weet ook, dat sinds dien tijd in het oorspronkelijk geconcipieerde stuk belangrijke wijzigingen en vereenvoudigingen zijn aangebracht.

Ik kom dus tot de Regeering met het vriendelijk verzoek, of zij nog termen zou kunnen vinden, alvorens zij de regeling van dit onderwerp en de subsidieering definitief vaststelt, om nog eens het concept van dien algemeenen maatregel van bestuur te zenden voor overleg aan de directies der doofstommeninrichtingen, die daarom vragen.

Ik meen te mogen vertrouwen, dat ik zoo straks zal mogen vernemen, dat de algemeene maatregel spoedig zal worden ingevoerd en dat op die manier het Rijk zich kwijten zal van de eereschuld, die het tegenover onze ongelukkige doofstommen heeft.

Ik zou nog een enkele vraag willen doen over een onderwerp van bijzonderen aard, nl. over § 9 van de overgangsbepalingen, waarin gesproken wordt van het vervolgonderwijs. In deze paragraaf staat „vóór 20 December 1922" en vroeger stond er „in het jaar 1922".

Nu hebben in de Tweede Kamer de heeren Ketelaar en van Wijnbergen aangedrongen om die eerste redactie te veranderen zooals zij thans luidt, maar daardoor schijnt er thans verschil van meening te bestaan over de wijze, waarop verder dat artikel moet worden toegepast. Ik veroorloof mij voor te lezen een gedeelte van een artikel van den heer van Wijnbergen over deze aangelegenheid. In dat artikel staat:

> „Van verschillende zijden wordt mij de laatste dagen bericht, dat op het Departement de meening zou bestaan, dat de Rijksvergoeding slechts zou mogen worden toegekend over het loopend cursusjaar, dus tot den zomer van dit jaar.
>
> Ik kan zulks moeilijk gelooven, wijl niet alleen de wet op dit punt duidelijk is, maar bovendien over deze bepaling, blijkens het bovenstaande in de Tweede Kamer eene discussie is geweest, eveneens duidelijk, en die juist heeft geleid tot eene wijziging ten einde in de wet

(van Lanschot e. a.)

te leggen, dat de Rijksvergoeding zal blijven toegekend, niet alleen over het loopende cursusjaar, maar over den vóór 20 December 1922 aangevangen cursus."

Nog eens, Mijnheer de Voorzitter, daaromtrent, omtrent de toepassing van dit artikel, schijnt tusschen de deskundigen eenig verschil van meening te zijn. Ik zou het op prijs stellen van de Regeering te mogen vernemen, welke in dezen haar zienswijze is.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik, in de 90er jaren, naar aanleiding van den drang die ontstond, iets te doen voor den toekomstigen ambachtsman, met anderen in verschillende plaatsen van ons land een bezoek bracht om ter zake inlichtingen in te winnen, kwamen wij onder meer ook in Zwolle. Het was daar, dat een eenvoudige werkman, voorzitter van een school der werkliedenvereeniging, nadat hij ons alle mogelijke inlichtingen had verstrekt, deze merkwaardige woorden sprak:

,,Nu de stoom in zeer vele gevallen den arbeider vervangt, nu moet bij den werkman voor de lichamelijke de geestelijke ontwikkeling in de plaats treden."

Die woorden, waarvan ik de beteekenis begreep, hebben op mij diepen indruk gemaakt en van dien tijd af was ik, meer nog dan vroeger, voorstander van uitstekend lager onderwijs.

En niet alleen om den toekomstigen ambachtsman, maar ook om anderen, omdat de toepassing van den stoom — en later die der electriciteit — zijn grooten invloed overal deed gevoelen, zoo bij landbouw, tuinbouw, scheepvaart en waar niet al. Men had daardoor meer rekening te houden met hetgeen ook elders op allerlei gebied voorviel, daar elke verandering, waar ook, bij de voortbrenging toegepast, hier haar invloed deed gevoelen.

Zouden de wenschen van dien voorzitter worden vervuld, nl. dat de toekomstige arbeider, op elk gebied, tot een hooger peil van ontwikkeling werd gebracht, dan begreep ik, dat niet alleen noodig was, dat de lagere school gaf al wat maar even mogelijk is, maar ook dat daaraan nog iets anders moest worden toegevoegd.

Dit denkbeeld willende uitwerken, stuitten wij vooi alles op twee moeilijkheden.

De lagere school bood, zelfs voor de trouwe bezoekers, niet altijd genoeg om daarop flink voort te kunnen bouwen, en er waren er te veel, die het onderwijs niet trouw volgden, en bij wie dus veel te veel ontwikkeling ontbrak, om te volgen wat naast het lager onderwijs noodig was, om den wensch van den Zwolschen werkman vervuld te krijgen.

Daarbij kwam dat de pogingen, die men aanwendde om de verzuimers naar de school te brengen, niet altijd succes hadden en evenzeer dat zij, voor wie men voortgezet onderwijs had mogelijk gemaakt, niet die belangstelling aan den dag legden, die men had mogen verwachten. Bovendien ontbrak het ook bij vele ouders dikwerf aan de noodige belangstelling. Al ontkenden zij niet het nut van meer onderwijs, de ernst om mede te werken was niet aanwezig. Toen mij, bij mijn pogingen om iets tot stand te brengen, dit meermalen bleek, ben ik geworden voorstander van en propagandist voor den leerplicht, omdat ik niet langer kon zien, dat bij de kinderen juist die tijd nutteloos verloren ging, die voor het onderwijs moet worden gebruikt. Toen dan ook — als 't ware door een toeval — onder den door mij nog altijd hoog vereerden Staatsman Borgesius de leerplicht was verkregen, was ik verheugd.

Tevreden zijn velen op dien middag naar huis gegaan, d. w. z. gedeeltelijk, want de poging die bij die zelfde gelegenheid werd aangewend om ook voor het herhalingsonderwijs leerplicht in de wet geschreven te krijgen, mislukte helaas.

De invoering van dien leerplicht was in het systeem dat ik mij dacht, een belangrijke stap vooruit; jammer dat het zoo lang heeft moeten duren vóór men op dit terrein verder ging. Meer wilden wij op dit gebied en waar nu zoovele

(Smeenge.)

verbeteringen, waarvan de noodzaak sinds dien tijd meer en meer op den voorgrond trad, afstuitten op den schoolstrijd, daar begreep men ten laatste te moeten zoeken naar samenwerking met de andersdenkenden.

Verheffing van het peil van het volksonderwijs, eerste voorwaarde voor de verbetering van de volkskracht, moest worden bereikt.

Zoo is men ten slotte met groote opofferingen van de zijde van de voorstanders der openbare school gekomen tot de pacificatie, in de hoop — en wat mij betreft in de stellige verwachting — dat dit alles aan de volksontwikkeling zou ten goede komen. Ik voeg er dadelijk bij: ik had veel meer verwacht dan is verkregen en helaas, ons wordt dit nu voor een belangrijk deel weer ontnomen.

Mijnheer de Voorzitter! De pacificatie heeft ons gebracht de Schoolwet 1920 en ik erken dankbaar — wat ik ook al eerder heb gedaan — dat deze bewindsman van die wet heeft gemaakt meer dan menigeen van die zijde had verwacht. Vele verbeteringen waren daarvan het gevolg. Ik noem de salarieering, de verbetering van het lot der onderwijzers, waarover ik op dit oogenblik niet verder zal uitweiden. In uitzicht werd gesteld een betere opleiding. Maar wat vóór alles mijn warme sympathie had, dat was het 7de leerjaar en het voortgezet lager onderwijs.

Voor de vervulling mijner wenschen op het gebied der vorming van de duizenden die niet het voorrecht zullen hebben andere dan lagere scholen te bezoeken, zou nu de tijd aanbreken door een 7de leerjaar en vervolgonderwijs.

Mijnheer de Voorzitter! Voor iemand, die meent, dat het niet alleen de school kan zijn, maar dat er ook andere middelen kunnen worden gebezigd, om hen, die straks in de maatschappij hebben op te treden, niet alleen van meerdere kennis, maar ook van practische vaardigheid te voorzien, is noodig, dat de gewone leertijd wordt verlengd en dat daarna gelegenheid komt hen ook theoretisch verder te bekwamen. Dat wij dus verheugd waren, behoef ik wel niet meer te zeggen. Nog eens, voor hen, die meenen, dat de vorming van hen, die niet het voorrecht kunnen hebben andere dan lagere scholen te bezoeken, op andere wijze kan plaats hebben, werd nu de gelegenheid geboden, om door het 7de leerjaar en door het vervolgonderwijs te bereiken, wat tot op dit oogenblik werd gemist, in elk geval niet in voldoende mate werd gevonden.

Was ik altijd bevreesd, dat de financieele gelijkstelling tot te groote uitgaven zou voeren, dat er een toestand zou komen in ons vaderland gelijk nu, dat men altijd denken moet over de mogelijkheid om te bezuinigen, dat kon niemand voorzien. Nu moge het waar zijn, dat de vrees, door mij zooeven nog in herinnering gebracht, nl. dat de financieele gelijkstelling tot te groote uitgaven zou leiden, gebleken is geen ijdele te zijn geweest, bij wat nu gekomen is, verzinkt dat alles in het niet.

Het zoogenaamde Stopwetje en al wat daarop gevolgd is was zeker een bewijs, dat de uitgaven voor die doeleinden tot veel hooger peil moesten worden opgevoerd, dan ooit was gedacht. Maar dat echter reeds zoo spoedig de vervulling van de eenvoudige wenschen, als die van een 7de leerjaar en van het vervolgonderwijs, niet kon worden verwezenlijkt, dat had niemand kunnen denken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik behoor tot hen, die erkennen, dat wij op velerlei gebied tot bezuiniging moeten komen, dat versobering overal noodig is, ook in de gezinnen, opdat men ook daar gaat meeleven met de zorgen, die Regeeringen en vertegenwoordigingen hebben, en zoo moet erkennen, dat veel moet worden veranderd uit gebrek aan middelen. Ik meen echter ook, dat bezuiniging niet leiden mag tot verwaarloozing van den Staatsplicht te zorgen, dat nieuwe bronnen van welvaart worden aangeboord en dat juist in tijden als deze de volkskracht worde versterkt. Indien die twee voorwaarden, door mij genoemd, in het oog worden gehouden, dan kan de Regeering, zoolang het mij gegeven zal zijn mee te doen, op mijn steun rekenen.

Of dit in dezen mogelijk is, ga ik nu uiteenzetten.

(Smeenge.)

Gelijk ik zeide, voor de vermeerdering van de ontwikkeling van duizenden, meer in het bijzonder van de kinderen op het platteland, had ik mij van het zevende leerjaar en van het vervolgonderwijs alles voorgesteld. Daarom betreur ik nu in hooge mate dat de Minister, die vroeger dezelfde gedachte meermalen uitsprak, ons zoo spoedig in den steek laat. Want dat is door deze voordracht het geval, terwijl de uitgaven voor de uitvoering, naar mijn meening, zooveel niet kunnen zijn.

Over de genoemde twee punten wil ik dan ook hoofdzakelijk iets zeggen.

Vooraf gaan evenwel een paar andere opmerkingen.

En zoo eerst iets over het Fransch. Ik behoor tot hen die betreuren, dat het amendement van mijn partijgenoote in de andere Kamer meuffrouw Westerman niet is aangenomen. Het is slechts met één stem meerderheid verworpen.

Wanneer nu de Minister zegt, dat hij het niet zoo erg vindt, dat in de vijfde en zesde klasse der lagere school geen vreemde taal zal worden onderwezen, dan denk ik daar anders over. Voor hen, die later geen andere inrichtingen van onderwijs bezoeken, dan de lagere school, had dit Fransch in die klassen wel waarde. Wenschten die leerlingen zich later verder te ontwikkelen, dan hadden zij in het geleerde, hoe weinig ook, een basis voor verdere studie. Daarom betreur ik het, dat de zaak zoo geloopen is als het geval werd.

Een ander punt.

De heer Slingenberg heeft gisteren gesproken over het aantal leerlingen per klasse. Door de dubbele qualiteit, die hij heeft, deed hij dat met groote kennis van zaken en ik zal er dus weinig meer van zeggen. Ik blijf betreuren, mede als gevolg van het ondervondene in de achttien jaar, die ik het voorrecht heb gehad vóór de schoolbanken te staan, dat het aantal wordt vergroot. Dat het te groot is voor goed onderwijs aan allen kan men niet tegenspreken. Wil de onderwijzer gelegenheid hebben zijn taak goed te vervullen, dan moet hij in staat zijn ook zoo nu en dan een klein onderhoud te hebben met een enkeling, dan moet hij speciaal zich bemoeien kunnen met hen, die niet tot de beste leerlingen behooren.

Nu zijn er allerlei berekeningen gemaakt over het aantal, dat er straks komen zal; ik zou in deze willen wijzen op art. 6, waar sprake is van de hygiënische eischen. Ik zou niet gaarne zien, dat men ook daarmede de hand gaat lichten; men komt dan nog verder op den verkeerden weg.

Wat de meertallige onderwijzers betreft, de heer van der Hoeven heeft gezegd, dat als men daarmee handelt als verlangd, een som zou moeten worden gevoteerd, gelijk aan die, noodig voor den bouw van drie stadhuizen.

De heer **van der Hoeven**: Ik heb gezegd: wanneer men destijds de klassen had teruggebracht van 36 op 30, dan zou men daarmede een som hebben gevoteerd gelijkstaande met een bedrag, voldoende voor den bouw van drie Rotterdamsche stadhuizen.

De heer **Smeenge**: Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is het niet, wat mij in dit opzicht moeilijkheden baart.

Dat de mogelijkheid, om die meertallige onderwijzers te hebben, nu in de wet gekomen is, is voor mij het bewijs, dat de Minister het nut, ja de noodzakelijkheid daarvan inziet.

De heer van der Hoeven sprak over Rotterdam, maar wanneer men denkt aan de gemeenten op het platteland, dan zal er van die meertallige onderwijzers weinig sprake zijn, dat staat wel vast, maar dan ook meteen, dat de noodige ontwikkeling daardoor op die plaatsen aan velen zal worden onthouden.

Een derde punt.

In de stukken komt voor de uitdrukking, dat de wet van 1920 aan het bijzonder onderwijs geen voorsprong heeft gegeven, en wel gekoppeld aan de quaestie van het ambulante hoofd. De Minister zeide in de Memorie van Antwoord, dat men daaruit geen voorkeur mag afleiden. Mijnheer de Voorzitter! Men acht het dan toch in die kringen niet van belang ontbloot, dat dit stelsel werd mogelijk gemaakt of gehandhaafd bij het bijzonder onderwijs! Welnu, er zijn voorstanders van het openbaar onderwijs, die de meening zijn toegedaan, dat zich omstandigheden kunnen voordoen bij de openbare school, die een alleen toezicht houdend man zijn geld wel waard zouden doen zijn!

Wanneer de Minister, dit wetende, aan de gelijkheid volle recht had willen laten wedervaren, dan had hij nu bij deze herziening ook in dit opzicht een gelijken toestand kunnen in het leven roepen. Maar dat is niet gebeurd. Toen van andere zijde in de Tweede Kamer werd voorgesteld, ook voor het openbaar onderwijs het ambulantisme weer mogelijk te maken, heeft de Minister zich daartegen verzet en dus niet meegewerkt, om die gelijkheid te betrachten. Ik meen, dat zulks niet was een juiste houding en dat men beter had gedaan, om òf het ambulantisme ook weer toe te laten bij het openbaar onderwijs, òf het ook voor het bijzonder onderwijs af te schaffen. Dat, na de verwerping van het amendement van den Vrijheidsbond, die de mogelijkheid van het ambulantisme voor de openbare school terugwilde, toen werd voorgesteld, het nu ook voor het bijzonder onderwijs af te schaffen, mijn partijgenooten daaraan niet hebben meegedaan, kan ik mij begrijpen. Afschaffing van een instituut bij een ander, waarvan men de waarde erkent, waarop men prijs stelt, is, alleen omdat men zijn zin niet krijgen kan, niet wel verdedigbaar; een andere houding zou m. i. onjuist zijn geweest.

Mijnheer de Voorzitter! Na deze punten dit. Mijn hoofdbezwaar tegen deze voordracht is, dat de invoering van het 7de leerjaar wordt opgeschort, dat het vervolgonderwijs door de Regeering is losgelaten. Ik herinnerde er zooeven aan, dat zij, die het opnemen voor de ontwikkeling van de minder bedeelden, zoowel in de steden als op het platteland, het 7de leerjaar van hooge waarde achten. De leerlingen, die dit meemaken, zullen door de school worden afgeleverd met meer kennis en wel voorzien van die kennis, die hen in staat stelt later zelf iets aan hun ontwikkeling toe te voegen. Hoe verheugd waren de voorstanders van goede volksontwikkeling, toen de wet van 1920 het verplichte 7de leerjaar bracht, en hoe krachtig hebben zij zich te weer gesteld in menige plaats, om het daarheen te drijven, dat daaraan uitvoering werd gegeven; wel een bewijs, dat dit leerjaar in die kringen des volks op hoogen prijs werd gesteld.

Dubbel jammer, dat nu ten gevolge van de opschorting de vraag moest worden gesteld, of de Arbeidswet nu niet weer zal moeten worden gewijzigd, die den arbeid voor kinderen in de industrie tot een bepaalden tijd, 14 jaar, verbiedt. De heer van der Hoeven heeft zooeven betoogd, dat, hoezeer hij die wijziging in het algemeen betreurt, hij het toch onder deze omstandigheid, dat ze anders een jaar op straat moeten slenteren, in het belang van die kinderen zou achten, indien een dergelijk voorstel ernstig werd overwogen. Straatslijperij leidt tot allerlei kwaad.

Ik meen, dat de heer van der Hoeven hier volledig juist was.

De Minister zegt in de stukken: Wijziging van de Arbeidswet behoeft niet, is voor den land- en tuinbouw niet noodig.

Dat is juist droevig genoeg, want ook op het land wordt voor het kind, dat straks zijn eigen positie heeft te voeren, een andere ontwikkeling verlangd dan vroeger het geval was. Ook daar is noodig hetzelfde wat nu in sommige plaatsen des lands gelukkig het geval is, dat het zevende leerjaar tot uitvoering kwam, om ook die kinderen beter en sterker de maatschappij te kunnen inzenden.

Mijnheer de Voorzitter! Dat het zevende leerjaar wordt opgeofferd, vind ik erg, maar laat ik het maar eerlijk zeggen, nog erger vind ik het loslaten van het vervolgonderwijs. Het vervolgonderwijs had op het platteland veel eerder dan alle andere middelen, die men zou kunnen te baat nemen, doel kunnen treffen. Bij allen moest dit onderwijs sympathie vinden.

Ik weet heel goed, dat van dat vervolgonderwijs werd gezegd: de wet maakte het mogelijk, de Staat betaalde het en goed. Wanneer bij de ouders weinig lust aanwezig was, poogden onderwijzers toch een klein groepje bijeen te brengen, om toch het vervolgonderwijs te kunnen geven.

15de VERGADERING. — 15 FEBRUARI 1923.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Smeenge.)

Mijnheer de Voorzitter! Was dit zoo, dan betreur ik dat.

Mijnheer de Voorzitter! Dat was niet de bedoeling, en waar dit voorviel, was dat een uitwas, iets dat sterke afkeuring verdiende, maar de Regeering weet toch heel goed, dat op het platteland, in meerdere gemeenten, het vervolgonderwijs de sympathie verkreeg, zoowel van de gemeentebesturen als van de ouders en dat het hier en daar reeds bloeide. Het is toch zeker wel bekend, dat in een der grootste gemeenten van ons land de vervolgcursussen worden bezocht door een 400 tot 500-tal kinderen. Er zijn in meerdere gemeenten cursussen van 30 tot 40, natuurlijk ook met het laagste cijfer dat is toegelaten. Uit hetgeen daar is waar te nemen mag dus niet worden afgeleid, dat er geen lust voor zou zijn en dat de ouders er zich niet toe willen laten brengen, hun kinderen daarheen te zenden. Of dit onderwijs in den tegenwoordigen vorm resultaten zal opleveren of niet aan de verwachtingen zal voldoen, kan nog niemand zeggen.

Het heeft nog geen tijd gehad resultaten af te werpen.

Dat hetgeen nu gebeurt het achteruit zal brengen, ten gevolge zal hebben, dat het, waar het nog niet is, niet komt, lijdt geen twijfel.

Gaf art. 21 van de wet een gebiedend voorschrift en bepaalde art. 61, dat het Rijk de kosten voor zijn rekening nam, voortaan zal art. 21 luiden:

> „Aan hen, die het gewoon of buitengewoon lager onderwijs hebben genoten en niet meer onder de verplichting vallen dit onderwijs te volgen, kan gelegenheid gegeven worden tot het genieten van vervolgonderwijs.",

terwijl art. 61 vervalt.

Het Rijk onttrekt zich dus aan deze zaak.

Wat wil dit nu zeggen: dat de gemeenten, die het belang der kinderen uit die gemeenten op het oog hebben, cursussen kunnen en zullen inrichten en uit eigen kas de middelen verschaffen.

In dit geval dus alleen verplaatsing van lasten. Wat nu van Overheidswege wordt bekostigd, zal dan moeten worden betaald uit de gemeentekas, die in vele gevallen in nog deplorabeler toestand verkeert dan de Rijksschatkist. In vele gevallen zal het er toe leiden, dat het vervolgonderwijs niet wordt gegeven; er zullen gemeenten zijn, waar men warme sympathie heeft voor het vervolgonderwijs, maar om der kosten wille het moeten nalaten. Hier komt dus geen gelegenheid tot dat wat noodzakelijk is.

Nu zegt de Minister: dat behoeft niet het geval te zijn, want vergeet niet, dat art. 13 van de Nijverheidsonderwijswet helpen zal.

Ik zou haast aan den Minister willen vragen: heeft men zich, toen men dat neerschreef, wel een volledig beeld gevormd van de jeugd, waarom het hier gaat? Mijn antwoord op die vraag is: neen. Niet voor allen, die aan het vervolgonderwijs konden profiteeren, wordt ambachtsonderwijs gevraagd, en het is voor die jeugd, die dit verlangt, dat de bedoelde cursussen van art. 13 der Nijverheidsonderwijswet worden ingericht.

Bovendien, de Minister weet heel goed, dat er voor dat doel ook lang geen scholen genoeg zijn. En bovendien niet allen, die hun brood straks met een ambacht willen verdienen, kunnen hun voorloopige vorming op een school ontvangen, omdat de ouders niet missen kunnen het loon dat — hoe weinig ook — reeds door die jeugd in de vrije maatschappij kan worden ontvangen. Zij zullen dus op andere wijze moeten worden geholpen.

Nog eens dus, het middel door den Minister aangegeven faalt.

Niet alleen, dat alle toekomstige ambachtslieden niet op een school komen met cursussen voor hen geschikt, maar er blijven honderdduizenden over die van deze cursussen, welke gericht zijn op de vorming van den ambachtsman, niet profiteeren kunnen, en dit zijn op het platteland evenals in de steden allen die wat anders moeten worden dan ambachtsman.

Nu heb ik straks reeds tot den Minister gezegd: Uit uw verklaring blijkt iets in ons voordeel, nl., dit, dat de noodzaak, maar ook de waarde van die cursussen, naast de school wordt gevoeld. Hoeveel te meer is behoud van het vervolgonderwijs voor de kinderen, door mij bedoeld, dus noodig. Ook met het oog op het leerlingwezen.

En het doet mij innig leed, dat ik nog niet gezien heb, dat na de nieuwe onderwijswet dit op de een of andere plaats in toepassing wordt gebracht. Nieuwe instellingen daartoe zijn in dit opzicht niet gevormd, iets wat ik toeschrijf aan te zware eischen die gesteld worden en dat men niet meer wil onderschrijven hetgeen ik zoo herhaaldelijk heb gezegd: liever een half ei dan een leege dop.

Bij toepassing van het leerlingwezen behooren cursussen als hierbedoeld. En het moet er, ook voor het ambachtsonderwijs, van komen. Want vergeet niet, bij de quaestie van het zenden van de kinderen al of niet naar de ambachtsscholen geldt wel degelijk mede de vraag: brengen zij loon mee thuis of niet. Welnu, bij het leerlingwezen geldt die vraag niet.

In de nieuwe onderwijswet heeft men immers aangegeven wat in de contracten, waarvan ons modellen zijn voorgelegd, moet worden opgenomen en daar komt uitdrukkelijk dit in voor, dat er een bedrag aan het kind moet worden gegeven, niet zoozeer voor het werk dat het kan verrichten, als wel om de ouders er toe te bewegen afstand te doen van hun vrijheid om het kind vandaag hier, morgen daar te plaatsen en den plicht op te leggen er voor te zorgen, dat de aangewezen onderwijsinrichtingen worden bezocht.

Met het oog op dit alles spijt het mij, dat de Minister deze verwijzing deed, omdat die niet juist is. Bovendien weet de Minister, dat voor de vrouwelijke leerlingen nog betrekkelijk weinig gelegenheid is. Meisjesindustriescholen, zij zijn voor Nederland nog weinig in getal; hoe graag men die hier en daar zou willen stichten, uit gebrek aan middelen moet het worden nagelaten. Ook door het leerlingwezen kan voor tal van meisjes wat worden gedaan, en zoolang de beste vorming niet mogelijk is, dienen zij, om straks ook in haar bestaan te kunnen voorzien, toch geholpen te worden. Dat bij de meisjes op het platteland de lust groot is, ook van de speciaal vrouwelijke vakken wat te leeren, wie zal het ontkennen. Niet alleen dat men door het niet inrichten van vervolgcursussen de mogelijkheid om meer te leeren afsnijdt, bovendien wordt daardoor de mogelijkheid weggenomen om de kinderen over tal van onderwerpen buiten het onderwijs iets goeds te laten hooren.

Zoo meende ik, dat het aanbeveling verdient ook de kinderen op het platteland iets te laten hooren over gezondheidsleer, over eenvoudige hygiënische maatregelen, over de gevaren van het alcoholisme, van het overmatig rooken en wat niet al.

Naast het aanbrengen van meerdere kennis wat dit de taak van het vervolgonderwijs. Dat dit, in de meeste gevallen, nu niet zal gebeuren, vind ik een vreeselijk ding. Daar kan ik niet overheen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu nog een enkel woord over de wachtgeldregeling. Op wachtgeld gestelde leeraressen, in het huwelijk tredende, zullen volgens deze regeling, geen wachtgeld meer ontvangen, terwijl den op wachtgeld gestelden onderwijzer, die in het huwelijk treedt, geen last wordt aangedaan.

Dat noem ik meten met 2 maten. En de gronden, die er voor worden opgegeven en die ook in de stukken herhaald zijn, zijn onjuist.

Die grond is deze: de onderwijzeres, op wachtgeld gesteld, die zich in het huwelijk begeeft, doet eigenlijk afstand van haar recht om weer in de school te komen; zij wenscht dat niet meer. Maar waaruit volgt dat? Dat volgt nergens uit. Waarom zou de op wachtgeld gestelde onderwijzeres, die later in het huwelijk treedt, bij gelegenheid niet een aanbod accepteeren om weer de school binnen te treden? Ik wil er niet veel over zeggen, maar alleen aan den Minister deze vraag doen: Indien de op wachtgeld gestelde onderwijzeres huwt, verliest zij haar aanspraak. Stel nu eens, dat haar echtgenoot zeer spoedig sterft en zij dus weduwe wordt, terwijl haar man haar geen vermogen nalaat, moet zij dan broodeloos in de maatschappij blijven staan, omdat zij zich, als wachtgelder, nog tot het huwelijk voelde aangetrokken? Dat kan toch zeker ook 's Ministers bedoeling niet zijn. En toch,

(Smeenge.)

lees ik het goed, moet de toepassing van de wet daartoe leiden. Terwijl omgekeerd de gehuwde en op wachtgeld gestelde onderwijzer, wellicht gehuwd met een vermogende vrouw, weduwnaar geworden, er veel beter van wordt, misschien een man in bonis, mag hij zijn wachtgeld blijven trekken. Ik meen, dat dit niet aangaat. Wanneer in het Voorloopig Verslag staat:

„Andere leden merkten naar aanleiding hiervan op, dat de gehuwde onderwijzeres niet in de school thuis behoort en dat, indien de op wachtgeld gestelde onderwijzeres zich in het huwelijk begeeft, met wien ook, zij als niet meer voor het onderwijs beschikbaar moet worden geacht.",

dan begrijp ik, dat de eerste uitspraak een principe geldt, waarover valt te twisten, maar dat iemand, die helder denkt, de tweede gedachte voor zijn rekening zou willen nemen, begrijp ik niet. Waarom zou zij, als weduwe, niet meer beschikbaar, maar ook niet weer geschikt zijn?

Mijnheer de Voorzitter! Het gaat er hier voor mij om, of het rechtvaardig is, dat zij, die jarenlang den Staat heeft gediend en door de omstandigheid, dat er minder personeel noodig is, op wachtgeld wordt gesteld, ten slotte moet worden behandeld anders dan de man. Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, zooals men nu wil, dat de zaak niet in orde is.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over de petitie. Er zijn er meer geweest, die een kort woord gewijd hebben aan de petitie, die tegen de behandeling van de Lager-onderwijswet in de andere Kamer in het land is gehouden, en ik zeg met den heer Slingenberg: datgene wat er te zeggen is van de waarde van sommige handteekeningen, was evenzeer het geval met elke vroegere. Daarover zal ik het niet hebben. Nu heeft de heer van der Hoeven, tegen mevrouw Pothuis een betoog houdende, gezegd: Och, gij weet hoe gemakkelijk het in Nederland gaat, handteekeningen te krijgen; de Nederlander zet heel gemakkelijk zijn hand, ja, zelfs onder borgtocht, en hier nam hij niet eens een verplichting op zich; waarom zou men het dan niet doen?

Laat ik den heer van der Hoeven alleen dit zeggen: Indien de tijd er voor was gegeven, zouden die 600 000 zijn vermeerderd tot 1 200 000; niet omdat men zoo lichtvaardig zijn handteekening zet, maar omdat het hier gold, en dit hun goed duidelijk werd gemaakt, een groot volksbelang. Het gold toch de vraag: wordt door de nu voorgestelde verandering de toekomst van uw kind niet in groot gevaar gebracht? En dit begreep men. Niet alleen de quaestie van het getal leerlingen in de klasse, maar het opschorten naar het 7de leerjaar, het laten vallen van het vervolgonderwijs vooral drong tot hen door.

Die vraag, voorgelegd aan het Nederlandsche volk in zijn geheel, moest wel bevestigend worden beantwoord, en het is mij dan ook bekend, dat in den aanvang tal van voorstanders van het bijzonder onderwijs aan de petitie en betooging wilden medewerken. Ware dat doorgegaan, dan zou het getal zijn verdubbeld. Op een zeker oogenblik helaas hebben zijn den steun aan de petitie onttrokken. Dit neemt echter niet weg, dat uit den aanvankelijken steun van die zijde voor menigeen ook volgde, dat de bedoeling van de actie een goede was.

Ik heb ook nooit gehoord, en vindt dat verblijdend, dat door het bestuur van volksonderwijs of door het comité, dat de actie heeft gevoerd, een afkeurenswaardige daad is verricht. Daarom mag men, dunkt me, de waarde niet in twijfel trekken.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister zal na al het aangevoerde begrijpen, dat het voor mij niet gemakkelijk is dit wetsontwerp te steunen. Had ik in de Memorie van Antwoord, zooals ik aanvankelijk hoopte, in zake het 7de leerjaar en het vervolgonderwijs een bevredigend antwoord gekregen, dan was het mij mogelijk geworden, helaas, dat is niet geschied. De heer van der Hoeven heeft er op aangedrongen, dat de Minister ten aanzien van het 7de leerjaar van het vervolgonderwijs alsnog een andere houding zal aannemen en ik doe nogmaals hetzelfde, in de vaste overtuiging, dat daarmede 's Lands belang wordt gediend. Daardoor wordt het gevaar, door deze verslechtering van het onderwijs de volkskracht in

(Smeenge e. a.)

de toekomst te ondermijnen, verminderd. Ik herhaal mijn verzoek uit volle overtuiging, dat het voor zeer velen noodig is, dat de middelen om meerdere ontwikkeling te verkrijgen dan de lagere school biedt, niet moeten worden ingekrompen, eer uitgebreid. Ik herzeg: Zoolang ik geen uitzichten krijg, dat dit het geval zal zijn, is het voor mij niet mogelijk, hoeveel leed het mij ook doet, mijn stem aan dit ontwerp te geven.

De heer **Schönfeld**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een enkele opmerking te maken naar aanleiding van de voorgestelde wijziging van art. 28.

In het *Kort Verslag* van de vergadering van de Tweede Kamer van 13 December lees ik o. a. de volgende door den Minister gesproken woorden:

„De heer Ketelaar zeide ook, dat het wetsontwerp onuitvoerbaar zou zijn. Natuurlijk zullen er bezwaren komen, b.v. als de lokalen te klein zijn voor de grootere klassen. Die bezwaren zijn echter niet zoo groot. Technici hebben spreker medegedeeld, dat bij onderzoek is gebleken dat in de lokalen voor 30 leerlingen best 38 of 40 leerlingen kunnen zitten. Dat verklaarden onpartijdige technici. Het blijkt dus dat het wetsontwerp ten opzichte van de lokalen best aangepast kan worden aan den bestaanden toestand.",

waarop de heer Ketelaar heeft geantwoord:

„De Minister zei, dat de lokalen voor 30 leerlingen ook wel geschikt waren voor 40. Ja, dat heeft spreker vroeger ook wel eens gezien; dan zette men twee rijen banken naast elkaar of tegen den muur. Voor den onderwijzer wordt de zaal dan echter veel lastiger te overzien."

Uit de ervaring, die ik heb opgedaan in een vroegere functie en in mijn tegenwoordige, is mij gebleken, dat, wanneer de lokalen te klein zijn, men soms zijn toevlucht moet nemen niet enkel tot het plaatsen van enkele rijen banken achter elkander, maar ook banken moet plaatsen langs de zijmuren, waardoor de kinderen van ter zijde op het bord en den werkmuur kijken. Ik vrees, dat een dergelijke toestand opnieuw zal intreden en daarom meen ik, dat Zijn Excellentie de zaak in de Tweede Kamer als te gemakkelijk en te eenvoudig oplosbaar heeft voorgesteld.

Ik neem gaarne aan, dat de technici, waarop Zijn Excellentie zich beriep, onpartijdig zijn, maar ik ben er van overtuigd, dat de practijk in vele plaatsen mij in het gelijk zal stellen.

Verschillende sprekers, o. a. de heeren de Veer en van der Hoeven, hebben gesproken over de praktijk, die zij ten gevolge van deze wet in hun bekende gemeenten vreesden; ik wil een voorbeeld aanhalen uit een gemeente, die mij meer speciaal bekend is, en wier financieele toestand helaas zeer gedrukt is. In die gemeente is het aantal leerlingen van de openbare school verminderd door het stichten van een tweetal bijzondere scholen, als gevolg van de wet van 1920. Dientengevolge zullen in die gemeente 4 onderwijzers boventallig — niet overtollig! — worden, die zoo spoedig mogelijk op wachtgeld zullen moeten worden gesteld, tot schade van het onderwijs.

Een ander spreker, tevens bestuurder van een groote gemeente, heeft gezegd, dat een woord, in een zijner bestuursvergaderingen gesproken, een gevleugeld woord is geworden: kinderen zijn geen turven! Ik beaam dat volkomen, maar ik vraag mij af, of de gemeente, waarover ik het nu heb, die kinderen van 6 of 7 scholen niet als zoodanig zal moeten behandelen, omdat zij door haar financieele omstandigheden gedwongen wordt, de leerlingen van die scholen door elkaar te schudden! Ik behoef niet aan te toonen, welke een schade voor het onderwijs dat beteekent!

Die financieele toestand noopt deze gemeente ook, die vier boventallige onderwijzers zoo spoedig mogelijk opzij te zetten, want doet zij dat niet, dan is zij verplicht, ook de boventallige onderwijzers van het bijzonder onderwijs te gaan betalen.

Deze dreigende desorganisatie, zoomede de redactie der betreffende wetsartikelen, geven mij aanleiding, den Minister enkele vragen te stellen, die ik gisteren Zijn Excellentie reeds

(Schönfeld e. a.)

heb overhandigd, vragen, welke niet gesteld zouden behoeven te worden, wanneer de toepassing van deze wet verlangzaamd werd en de boventallige onderwijzers nog eenigen tijd konden blijven.

Ik zou dan Zijn Excellentie willen vragen:

1. Kan bij de telling der werkelijk schoolgaande leerlingen in de onmiddellijk voorafgaande vier kalenderkwartalen het aantal genomen worden, dat op dezelfde school, ofschoon vroeger 6 klassen tellende, als werkelijk schoolgaande bekend stond?

2. Of wordt in dit geval art. 28, 7de lid, toegepast?

3. Is het de bedoeling van art. 28, dat het aantal leerkrachten ieder kalenderkwartaal in overeenstemming moet worden gebracht met het gemiddeld aantal leerlingen, indien de feitelijke toestand daartoe aanleiding geeft?

Nu nog een enkel woord over het vervolgonderwijs en het zevende leerjaar. Wat ten aanzien van beide is gezegd vooral door den laatsten spreker, geeft ook mijn meening weer. In de gemeente, waarover ik sprak, is het vervolgonderwijs onder de benaming van herhalingsonderwijs steeds gegeven ook in de jaren, dat die gemeente het zelf moest betalen. Indien de financieele toestand der gemeente het maar eenigszins toelaat, zal men daarmede waarschijnlijk doorgaan, maar is dat niet het geval, dan zal men er mede moeten ophouden, omdat er nl. een tusschenperiode is geweest, waarin de onderwijzers belooningen kregen voor dit werk, die geleidelijk zijn opgevoerd tot een hoogte, waarop de gemeente die niet meer uit eigen middelen zal kunnen betalen.

Deze zelfde gemeente is in het gelukkig bezit van een ambachtsschool, maar daaromheen zijn andere gemeenten gelegen, die haar missen. Ik vrees, dat ten gevolge van den slechten financieelen toestand, waarin vele van die gemeenten verkeeren, het vervolgonderwijs niet meer zal kunnen worden gegeven, ook al zijn de ouders er nog zoo op gesteld en stellen de onderwijzers zich er voor beschikbaar. Dit zal natuurlijk zeer tot schade zijn van de leerlingen, die de lagere school hebben verlaten en nog wat meer onderwijs zouden willen ontvangen. Vele ouders ook zullen door den toestand, waarin zij verkeeren, en die er in den laatsten tijd niet op is vooruitgegaan, het doen deelnemen hunner kinderen aan het ambachtsonderwijs in de centrumgemeente niet meer kunnen bekostigen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne zien, dat de Minister aan de wenschen, die door verschillende sprekers ten aanzien van deze zaken hier zijn geuit, zooveel mogelijk zou willen te gemoet komen.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dit wetsontwerp met genoegen begroet. Ik begrijp, dat het dezen Minister veel moet hebben gekost om het werk af te breken, dat hij met zooveel arbeid en talent heeft tot stand gebracht. Ik beschouw dit als een daad van zelfverloochening, maar des te meer waardeer ik het, dat de Minister den zedelijken moed heeft gehad dit wetsontwerp in te dienen. Want het was absoluut noodig.

Honderd vier en vijftig millioen voor Onderwijs kon ons land niet dragen. Dat is 50, misschien 100 millioen te veel. Het is nog niet zoo lang geleden, dat ons geheele budget 200 millioen bedroeg. De toestanden zijn gewijzigd, maar wij moeten niet op dezen voet doorgaan. Ik vrees echter, dat de Minister met den besten wil ter wereld zijn doel niet bereiken kan en zal, zoolang wij niet besluiten tot Grondwetsherziening.

De groote fout, waaronder het onderwijs nu lijdt, is deze geweest, dat men het bijzonder onderwijs even duur heeft willen maken als het openbare, terwijl, juist omgekeerd, het openbaar onderwijs even goedkoop had moeten zijn gemaakt als het bijzonder onderwijs. Die geheele tegenstelling tusschen openbaar en bijzonder onderwijs deugt ook eigenlijk niet. Men moet onderscheid maken tusschen neutraal en Christelijk onderwijs en dan aan de ouders zeggen: wilt gij neutraal onderwijs, dan moet gij daarvoor ook wat over hebben en beginnen dat zelf te betalen. Kunt gij dat niet, dan zal de Staat u helpen.

En als de Staat dan voor het neutraal onderwijs de helft

(Verkouteren.)

betaalt en ook voor het Christelijk onderwijs, dan is er ook een financieele gelijkstelling, welke echter niet medebrengt, dat de Staat voor beide soorten van onderwijs alles betaalt. Dat is niet vol te houden en die groote fout moet hersteld worden, anders krijgt men geen gezonden financieelen toestand.

Ook het neutrale onderwijs, dat nooit recht had en nog niet heeft om openbaar onderwijs te worden, moet worden bijzonder onderwijs; het moet alles bijzonder onderwijs zijn en dan Staatshulp en Staatstoezicht.

Ik heb met veel genoegen gisteren de welsprekende rede van prof. Slotemaker de Bruine aangehoord, maar ik moet daaruit toch even 2 punten releveeren, waarbij ik mij niet geheel kan neerleggen. Ten eerste heeft die geachte afgevaardigde ook alweer gesproken van: verslechtering van het onderwijs, terwijl het zeker mogelijk is, dat achteraf blijkt, dat deze versobering tot verslechtering leidt, maar het tegendeel ook mogelijk is.

Het is menschelijk, dat bij het petionnement, waarbij men de menschen in grooten getale heeft weten te bewegen tot teekenen, deze leuze werd aangeheven, maar in deze Kamer moeten wij voorzichtiger zijn met dergelijke uitdrukkingen en wij moeten dergelijke volkomen onbewezen stellingen niet zoo maar als axioma's proclameeren.

Vooral ook niet, dat die groote klassen nu per se een verslechtering zouden zijn. Een groote klasse heeft dit voordeel, dat de onderwijzer zich minder met de leerlingen kan bemoeien en minder zijn persoonlijkheid aan de leerlingen kan opdringen, waardoor die leerlingen meer zich zelf kunnen zijn, en daardoor verklaart zich het feit, dat er vroeger, toen de klassen grooter waren, veel meer knappe menschen en veel minder zenuwlijders waren dan tegenwoordig.

Een bekend paedagoog heeft mij zelfs eens gezegd: ik zou voor iedere school een dubbel aantal kinderen willen hebben, een ochtend- en een middagploeg, en dan ieder kind per dag 3 à 4 uur onderwijs. De resultaten zullen dan ten slotte aan het einde van het jaar even groot en mooi zijn en met veel minder kosten zijn bereikt.

Busken Huet, in zijn beroemd boek „Het Land van Rembrandt", zegt uitdrukkelijk, dat ons onderwijs in de 16de eeuw niets minder was dan tegenwoordig en toen werd er toch heusch niet 154 millioen daarvoor uitgegeven.

De heer Slotemaker de Bruine heeft ook nog gezegd, dat het onderwijs per se ontwikkeling geeft. Dat is ook weer niet geheel juist. Onderwijs kan ontwikkeling geven, maar het geeft ook dikwijls geen ontwikkeling en houdt ook dikwijls de ontwikkeling tegen.

Wanneer de leermeester voortdurend zijn persoonlijkheid zit op te dringen aan de leerlingen, zonder dat hij, als een fotograaf, het beeld van een ander tracht te ontwikkelen, dan houdt hij de leerlingen tegen.

Het onderwijs als zoodanig is eigenlijk reeds iets onpaedagogisch. Het geheele onderwijs is niets meer dan een noodzakelijk kwaad en nooit het groote goed, dat de liberalen er van hebben gemaakt. Alle groei in de natuur en alle ontwikkeling is van binnen naar buiten en van onderen naar boven, maar de onderwijzer werkt van boven naar beneden en van buiten naar binnen. Hoe meer dus de onderwijzer zijn best doet, hoe meer hij gevaar loopt de ontwikkeling tegen te houden. Pascal heeft ook eens gezegd: het geheele succes in mijn leven heb ik te danken aan het feit, dat mijn vader mij altijd een taak heeft opgelegd, die beneden mijn krachten was, maar wat doet gewoonlijk de onderwijzer? Altijd iets opleggen, wat boven de krachten gaat, zoodat de leerlingen nooit kunnen zeggen: mijn leeren is spelen. Zoo wordt het onderwijs vaak niet veel meer dan het kweeken van zenuwlijders. Zeker, het onderwijs kan ontwikkeling geven, vooral voor de leerlingen, wier onderwijzers begrijpen, dat de menschelijke geest geen flesch is, die men maar kan volgieten, maar veeleer een akker, die men moet bezaaien. Verder moet de onderwijzer niet vergeten, dat de leerlingen niet in de eerste plaats ontwikkeld worden door dengene, die voor de klasse staat en wat vertelt, maar vooral door hetgeen zij zelf mogen doen, onder leiding van anderen. Het

(Verkouteren.)

onderwijs is veel te passief; de activiteit is te veel aan de zijde van den onderwijzer, die maar al te vaak meent, dat hij de ruiter is, terwijl hij met de meer bescheiden rol van ros tevreden moet zijn. Wij hebben ook veel te veel, wat ik zou willen noemen, de Kerstboom-methode. De opgesierde boom ziet er prachtig uit, maar hij is dood en brengt geen vruchten meer voort. Zoolang ook de hoofden maar worden volgepropt met zoogenaamde axioma's, die in het practische leven geen steek houden, zoolang men afhakt, wat te lang en uittrekt wat te kort is, zoolang de geesten worden genivelleerd, zoolang de schoen niet wordt pasklaar gemaakt voor den voet, maar de voet wordt gewrongen in den vooraf gereedgemaakten schoen, zoolang een kind wordt gevormd volgens een leerplan, dat reeds gereed was voordat het kind geboren was, moet het onderwijs wel alle ontwikkeling tegenhouden. Wat zien wij dan ook in het dagelijksch leven? Dat die menschen het best slagen, die het minste onderwijs hebben genoten, maar zich zelf hebben kunnen vormen. Neem Lincoln, neem Edison, neem Garfield, neem Lloyd George, neem Bismarck, en gij ziet hetzelfde verschijnsel. Jan de Witt en zijn breer Cornelis hebben niet één examen gedaan en toch vier jaar goed gestudeerd. Busken Huet zegt in één van zijn geschriften over Potgieter, die alleen lager onderwijs had genoten en nooit had gestudeerd, die niet volgepropt was met allerlei geleerdheid, dat hij zich een veel beter methode van arbeiden had geschapen dan Huet zelf, de theoloog, die wel hooger onderwijs had genoten. Ik herinner hierbij ook aan de rede van prof. Pel over de cubiotiek (de kunst om goed te leven), waarin hij uitdrukkelijk zegt, dat niemand meer wetenschap hebben moet dan bijdraagt tot verhooging van zijn levensgeluk. Niemand heeft vandaag meer wetenschap noodig dan hij vandaag behoeft om zijn plicht te doen. Het is de oude traditie van de liberalen, ons vol te proppen met geleerdheid. Men meende de menschen daardoor zelfs zedelijk te kunnen verbeteren, maar nu wil ik daartegenover stellen de uitspraak van den beroemden industrieel Carnegie in Amerika, die in zijn Evangelie voor de rijken heeft gezegd: kennis is macht, jawel, menschenkennis, wereldkennis en zelfkennis, maar geen boekenkennis. Men zegt hier: en de dollar, maar wij weten allen, dat nergens meer voor de wetenschap gegeven wordt dan in het zoogenaamde pays du dollar.

Al hebben wij boekenkennis, wij kunnen er geen partij van trekken als wij niet eerst menschenkennis, wereldkennis en zelfkennis hebben verworven.

Ons onderwijs is totaal verkeerd georiënteerd. Wij leggen den nadruk op de knapmakerij, terwijl die moest vallen op de karaktervorming.

Gisteren kreeg ik in handen de begrooting voor Suriname, waarbij gelden zijn uitgetrokken voor onderwijs aan de boschnegers. In de Tweede Kamer is naar aanleiding daarvan gezegd, dat karaktervorming hoofdzaak zijn moest en niet de volpropperij met boekenkennis, maar dat is ook voor onze kinderen waar en niet alleen voor de Boschnegers. Karakters heeft een land noodig. Vele menschen klagen over degeneratie, maar gedegenereerden vindt men niet onder de mannen van karakter, wel onder de mannen van talent, veel meer dan men denkt. Men vindt onder hen zelfs krankzinnigen van alle soorten en nuances.

Ten slotte nog een woord over het zevende leerjaar. Ik ben het geheel met den Minister eens, dat de kinderen niet mogen leegloopen tusschen het 13de en 14de jaar en niet dat jaar moeten verlummelen, maar ik ben toch blij, dat het zevende leerjaar voorloopig van de baan is, want het is absoluut overbodig. Er is een andere oplossing, die niets kost en veel eenvoudiger is. Laten de kinderen een jaar later op school komen. Nu gaan zij veel te vroeg daarheen, eigenlijk zijn wij met alles twee jaar te vroeg.

Een Engelschman heeft eens gezegd: „our boys remain two years longer boys but then they are far better men".

Laten wij ons ook spiegelen aan onze vaderen. Die wisten het wel. Toen de Leidsche universiteit werd geopend, hebben de curatoren een soort leerplan gegeven en daarbij werd de jeugd verdeeld in drie tijdvakken van zeven jaar. In de eerste rondloopen, in de wei loopen en niets uitvoeren, dan tot het

(Verkouteren e. a.)

veertiende jaar op de lagere school, en ten slotte het hooger of vakonderwijs, waarbij het gymnasium verbonden was aan de universiteit, terwijl op het 21ste jaar alles afgeloopen moest zijn. Een nadeel van ons onderwijs is het nu, dat de leerling veel te laat komt in het werkelijke leven. De oplossing moet dus niet zijn om de kinderen een jaar langer op school te laten gaan, maar door de kinderen eenvoudig wat later naar school te zenden en door terug te keeren tot de wijsheid van onze vaderen, die op het gebied van het onderwijs een veel beter inzicht hadden dan wij.

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik begin met mij aan te sluiten aan een uitdrukking, gisteren gebezigd door prof. Slotemaker de Bruine in zijn, naar mijn meening, zeer verdienstelijke rede, waar hij zeide, dat ik op het oogenblik — en hij voelde dat met mij — tot een onaangename taak geroepen ben.

Zonder ijdelen omhaal van woorden en zonder dat er iets van onwaarachtigheid in is, durf ik de verzekering geven, dat, wanneer ik mijn eigen neigingen ware gevolgd, ik niet bereid zou geweest zijn, een ontwerp als dit te verdedigen. Maar het kwam mij voor, dat de tijdsomstandigheden bezuiniging ook op het gebied van het onderwijs eischen, en dat ik geen ander met die moeilijke, zware taak mocht belasten, te minder, omdat ik zelf destijds een ontwerp heb verdedigd, dat, wet geworden, tot zoo groote financieele gevolgen voor het Rijk aanleiding gaf. Het heeft mij dan ook in deze moeilijke episode van mijn leven, goed gedaan, woorden van waardeering te mogen vernemen tegenover een enkelen wanklank, die hierop neerkwam, dat ik beter had gedaan heen te gaan en deze taak aan een ander toe te vertrouwen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, naar ik vermoed in den geest der Kamer handelen, wanneer ik kort, ietwat schetsmatig de verschillende punten beantwoord, die in het debat naar voren zijn gekomen. Ik begin daartoe met enkele details, die betrokking hebben: 1°. op de Nota van den heer Franssen; 2°. op de quaestie van het buitengewoon onderwijs; 3°. op de uitlegging van enkele artikelen van de wet, terwijl ik daarna enkele beschouwingen hoop te geven over bemerkingen, die gemaakt zijn: 1°. tegen de zoogenaamde uniformiteit van de Lager-onderwijswet; 2°. over de wenschelijkheid van principieele verandering van de bestaande wet; 3°. over de grief tegen dit ontwerp, dat het een aanmerkelijke verslechtering van het onderwijs ten gevolge zou hebben.

Wat het eerste punt betreft blijft er — het spijt mij het te moeten zeggen — verschil bestaan tusschen den heer Franssen en mij.

Art. 100 van de Lager-onderwijwet zegt, dat, wanneer een gemeente op haar scholen boventallige onderwijzers aanstelt, zij „op gelijksoortige scholen" een zelfde aantal voor het bijzonder onderwijs moet betalen. Nu is de uitlegging van het adjectief: „gelijksoortige" in de practijk zeer moeilijk. Maar ik vraag toch, of het juist zou zijn, wanneer ik deed wat de geachte afgevaardigde de heer Franssen wenscht, nl., dat het bestuur eener bijzondere school in een gemeente zelf de openbare school zal mogen uitkiezen, die als norm voor de keuze van het door haar gewenschte aantal boventallige onderwijzers zal worden aangenomen.

Want tot welke gevolgen zou dit leiden?

Veronderstel, dat er in een bepaalde gemeente op het oogenblik een openbare school is, die door den bouw van bijzondere scholen in aantal leerlingen zeer is achteruitgegaan, zoodat een onevenredig groot aantal onderwijzers daar aan een betrekkelijk klein aantal leerlingen les geeft. Dan zou naar den wensch van den heer Fransen het bijzonder schoolbestuur het recht hebben om deze enkele school uit te kiezen en naar gelang van het beeld, dat die school vertoont, voor zich aan de gemeente een zóó groot aantal boventallige onderwijzers voor zijn school kunnen verzoeken.

Dat systeem, dat de heer Fransen van het begin af heeft verdedigd, komt neer op een dubbele abnormaliteit. In de eerste plaats zullen dan op sommige scholen veel te veel onderwijzers komen en ten tweede zou dit stelsel voor de gemeenten buitensporig duur worden. Bovendien zal de toepas-

15de VERGADERING.— 15 FEBRUARI 1923.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Minister de Visser.)

sing soms zeer willekeurig zijn. Als er namelijk in een groote gemeente drie openbare scholen zijn met eenzelfde aantal leerlingen, maar waarop door verschillende omstandigheden een verschillend aantal onderwijzers is, bijv. op de eene 6, op de andere 7, op een derde 8, zou het bijzonder schoolbestuur altijd het recht hebben om te zeggen: ik kies naar mijn wil één dier scholen, afgescheiden van de behoefte, die zich op mijn school doet gevoelen.

Dit nu kan niet. Wij hebben daarom onder de bedeeling van de wet 1919 deze voorzichtige uitlegging als een vingerwijzing van het Departement doen uitgaan: laat het gemiddeld aantal leerlingen, dat in een bepaalde gemeente op de openbare school te zamen genomen aan de onderwijzers is toevertrouwd, als norm gelden ter bepaling van wat het bijzonder schoolbestuur ten aanzien van zijn school vragen kan.

Toen die vingerwijzing uitging, was er nog geen beroepsprocedure in de wet aangegeven, gelijk nu in de wet 1920 het geval is, zoodat men bij het bijzonder onderwijs thans, wanneer men niet tevreden is met wat de gemeente geeft, in beroep kan komen bij Gedeputeerde Staten en ten slotte bij de Kroon.

Nu heeft de heer Fransen het voorgesteld, alsof dit eigenlijk een sinecure is, omdat de Minister in zijn vingerwijzing feitelijk reeds zijn meening heeft vastgelegd. Maar dit is onjuist. Want zoo onverstandig ben ik niet, om, waar eerst in de wet 1920 een procedure voor deze zaak is vastgelegd, ik mij aan de vóór dien tijd gegeven vingerwijzing angstig zou blijven vastklemmen, wanneer in het vervolg uit deugdelijke adviezen van schoolbesturen en beslissingen van gemeentebesturen of Gedeputeerde Staten zou blijken, dat een andere uitlegging en toepassing rationeeler is.

Ik erken, dat de toepassing van art. 101 zeer moeilijk is en zal blijven, maar tevens geloof ik, dat de meest rechtmatige deze is, dat het gemiddeld evenredig aantal leerlingen per onderwijzer aan de gezamenlijke overeenkomstige openbare scholen tot grondslag der berekening wordt genomen, gelijk nu legaal is vastgelegd in het 1ste lid van art. 100 als norm verlangt kan gelden.

Het spijt mij daarom, dat ik aan het verlangen van den heer Fransen, neergelegd in zijn Nota en hier mondeling verdedigd, tot op heden niet kan voldoen.

Ik kom thans tot de quaestie, gemoveerd door heer van Lanschot en ondersteund door verschillende leden dezer Kamer.

Wanneer de bezuinigingseisch één pijnlijk gevolg voor mij heeft, dan is het zeker niet het minst het gebrek aan voldoende verzorging van het onderwijs voor doofstommen, blinden en slechthoorenden.

Ik ben daarover niet alleen reeds enkele malen in relatie getreden met mijn ambtgenoot van Financiën, maar heb getracht vóór deze Vergadering een beslissing daarover te verkrijgen, wat mij helaas! niet is gelukt, ook ten gevolge van den grooten toevloed van werkzaamheden aan het Departement van Financiën. Maar men kan er op rekenen, dat ik de urgentie dezer zaak diep gevoel.

Nu heeft de heer de Waal Malefijt gevraagd nl. of in de bedoelde algemeene maatregel van bestuur voor scholen van buitengewoon onderwijs ook die voor tuberculose kinderen zullen worden opgenomen. Daarop moet ik antwoorden, dat het oorspronkelijke plan van het Departement van Onderwijs ook deze categorie omvatte, gelijk die van schippers- en kramerskinderen en tot op zekere hoogte ook van gestichtskinderen, maar dat de eisch van bezuiniging mij niet verder heeft kunnen brengen dan tot het doen van een poging om althans een algemeenen maatregel van bestuur te kunnen verkrijgen ten bate van slechthoorenden, doofstommen en blinden. Daarvan is dus het gevolg, dat voorloopig evenmin een algemeene maatregel van bestuur ten aanzien van schippers- en kramerskinderen als van tuberculose kinderen kan worden verwacht.

Het ligt in den aard der zaak, dat het leedwezen daarover bij mij minstens even groot is als bij den geachten afgevaardigde.

In de derde plaats kom ik tot enkele bedenkingen, die in den loop van het debat zijn geopperd naar aanleiding van enkele wetsartikelen, vooral in verband met den eisch der bezuiniging.

De heer de Veer heeft, op grond der weinige bezuiniging in dit ontwerp voor de gemeenten, een opmerking gemaakt, waaraan ik een oogenblik mijn aandacht wil wijden.

Het was deze, dat wanneer in een gemeente de openbare school achteruitgaat, zoodat feitelijk een te klein aantal kinderen een te groot aantal onderwijzers krijgt, het absurd is, dat, volgens de bepalingen van art. 101, het gemeentebestuur hetzelfde groot aantal boventallige onderwijzers ook aan de bijzondere scholen moet geven, en dat daarmede een buitengewoon zware financieele last op de schouders dier gemeente wordt gelegd.

Maar ik herinner dien geachte afgevaardigde er aan, dat juist ten gevolge van een amendement van den heer Rutgers in de Tweede Kamer op art. 28, 6de lid, aldaar de bepaling is opgenomen, dat bij de toepassing van dit artikel — het geldt het aantal onderwijzers voor een bepaald aantal kinderen — als grondslag wordt genomen het gemiddeld aantal kinderen, te berekenen naar het aantal, dat op 16 Januari, 16 Juni, 16 September en 16 December van het onmiddellijk voorafgaande kalenderjaar als werkelijk op school zijnde bekend was.

Men kan dus nu telkens om de 3 maanden een berekening maken en wanneer dan aan een gemeentebestuur binnen den beperkten tijd van 3 maanden blijkt, dat het aantal onderwijzers in verhouding tot het aantal kinderen te groot is, kan men het te groot aantal ontslaan en op wachtgeld stellen. Te gelijker tijd kan dan door de activiteit van het gemeentebestuur voorkomen worden, dat het bestuur eener bijzondere school op een dergelijk aantal beslag legt, als destijds de gemeente in haar dienst had. Dus in zooverre is, ook met het oog op het bezwaar, dat de heer de Veer heeft genoemd, de aanvulling van art. 28, 6de lid, een verbetering.

In de tweede plaats is mij door den heer de Waal Malefijt gevraagd, hoe het staat met de overgangsbepaling van § 11, of de woorden „tenzij aanzienlijke toeneming van de bevolking in eenig deel der gemeente tot de stichting aanleiding geeft" ook slaan op de groote uitbreiding eener gemeente in haar geheel. Ik meen dat de woorden zoo moeten worden gelezen, dat bij aanzienlijke toeneming der bevolking in de gansche gemeente die zelfde vrijheid bestaat. Maar wanneer dezelfde afgevaardigde mij vraagt, of als uitgangspunt van het in werking treden van deze § 11 kan genomen worden het tijdstip van de oprichting van een school van een zelfde richting, dan antwoord ik ontkennend, omdat ook daarvoor de tijdsbepaling geldt, die bij deze wet is gesteld, nl. de tijdsbepaling van 1 Januari 1923. Daarmede meen ik op de vragen van dezen geachten afgevaardigde een voldoend antwoord te hebben gegeven.

In de derde plaats heeft de heer van der Hoeven mij ook een paar vragen gedaan, betreffende de uitlegging van een paar wetsartikelen.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, of het bestuur van een bijzondere school ook de administratiekosten in rekening kan brengen. Daarop antwoord ik bevestigend. Maar dit kan niet leiden tot verhooging van het bedrag der gemeentelijke vergoeding, welke per leerling wordt berekend. In het bedrag der kosten per leerling van de openbare school zal namelijk niets voor administratiekosten van gemeentewege kunnen worden begrepen, omdat het niet mogelijk is met juistheid te zeggen, hoeveel de gemeente aan administratie voor het openbaar lager onderwijs heeft uitgegeven.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde mij gevraagd of ik niet er toe komen kon, om, wanneer wij te doen hebben met kinderen die bijv. zijn blijven zitten, of die een 7de leerjaar niet kunnen volgen, dezen toch een jaar langer op de school te laten, dus bijv. tweemaal de 6de klasse te doen doormaken, zoodat zij niet van school behoeven te worden gezonden. Dat is zeker een gewichtig punt, en ik geef ik den geachten afgevaardigde gaarne de verzekering, dat ik het, met het oog op het wezenlijk belang van sommige

(Minister de Visser.)

kinderen, vooral in de groote steden, nog eens rijpelijk zal overwegen.

Als mijn memorie mij niet te veel parten speelt, geloof ik hiermede de meer speciale vragen, in het debat mij gedaan, behalve die van den heer Schönfeld, te hebben beantwoord. De heer Schönfeld is zoo vriendelijk geweest mij gisteren zijn vragen schriftelijk te geven, die hij zooeven mondeling heeft herhaald, en hij heeft mij daardoor in de gelegenheid gesteld er nu terstond op te kunnen antwoorden, wat de Kamer niet anders dan aangenaam zal zijn.

De geachte afgevaardigde heeft in de eerste plaats dit gevraagd:

„Kan bij de telling van de werkelijk schoolgaande leerlingen in de onmiddellijk voorafgaande vier kalenderkwartalen het aantal genomen worden, dat op dezelfde school, ofschoon 6 klassen tellende, als werkelijk schoolgaande bekend stond?".

Mijn antwoord luidt: Bij de telling van het aantal werkelijk schoolgaande kinderen wordt niet gevraagd in welke klasse die kinderen zitten. Allen worden meegeteld.

Op de tweede vraag:

„Wordt in dat geval art. 28, 7de lid toegepast?",

antwoord ik beslist ontkennend, want dit geldt alleen voor nieuwe, pas geopende scholen.

En de derde vraag luidt:

„Is het de bedoeling van art. 28, dat het aantal leerkrachten elk kalenderjaar in overeenstemming moet worden gebracht met het gemiddeld aantal leerlingen, indien de feitelijke toestand daartoe aanleiding geeft?"

Op deze vraag luidt het antwoord bevestigend; dit bevestigend antwoord is een gevolg van de aanneming van het amendement-Rutgers in de Tweede Kamer.

Ik wil nu overgaan tot het bespreken van een drietal meer principieele punten, die ik uit de gehouden debatten opdiep en waarvan het eerste is het bezwaar tegen de z.g. uniformiteit van de Lager-onderwijswet, een bezwaar vooral door den heer Heerkens Thijssen naar voren gebracht. Ik heb met aandacht geluisterd of er motieven voor die aanklacht werden te berde gebracht, except de quaestie van het Fransch, maar ik heb geen ander motief gehoord, dan het verbod om in de zes eerste leerjaren te beginnen met het onderwijs in een vreemde taal.

Maar nu heeft het mij toch verwonderd van een zoo scherpzinnig man als de heer Slingenberg, van wien ik vertrouw, dat hij de discussies in de Tweede Kamer aandachtig heeft gevolgd, het verwijt te moeten hooren, dat ik, als ijveraar voor de eenheidsschool, tegen het Fransch in de eerste zes leerjaren gekant ben. Want ik heb mij èn bij de behandeling van de Lager-onderwijswet 1920 èn ook nu weer op het standpunt geplaatst, dat de nivelleeringsidee van de eenheidsschool mij volkomen vreemd is. Als dit als argument had moeten dienen, zou ik niet voor mijn stelsel hebben gepleit. Maar wèl wil ik den heeren, die zooveel invloed aan de onderwijzers toekennen, als het hun begeerte naar salarisverhooging betreft, eens vragen, waarom zij er zoo weinig beteekenis aan hechten, dat alle onderwijzers in de Tweede Kamer, van welke richting ook, voor mijn stelsel partij hebben gekozen. En zij deden dit, gelijk ik, eenvoudig op paedagogische gronden, voornamelijk op dezen grond, dat de lagere school zich zelf moet kunnen zijn, zoodat zij de kinderen brengt waar zij naar den aard van het onderwijs moeten worden gebracht en niet door hoogere onderwijs-instituten in een onnatuurlijk keurslijf moet worden gewrongen. De onderwijzers hebben zich, gelijk ik, op het standpunt gesteld, dat de kinderen eerst moeten leeren goed hun gedachten uit te drukken in de eigen moedertaal, en dat zij op dezen grondslag gemakkelijker een vreemde taal zullen kunnen leeren. Allerlei onderwijsautoriteiten, zoowel van rechts als van links, zijn daarvan warme voorstanders. Ik zou de namen kunnen noemen van velen, die volstrekt geen politiek in deze zaak willen mengen, en die zeggen: houd toch vast aan het beginsel om de kinderen van de lagere school niet eenzijdig te bezwaren en rustig het gewone leerplan van de vakken *a* tot *k* te laten afwerken.

Wij weten allen, dat, wanneer de lagere school aan één euvel lijdt, het dit is, dat het gros van de kinderen niet heeft geleerd behoorlijk Hollandsch te spreken en te schrijven. Wanneer zich 50 dienstboden aanmelden, zijn er zeker 45 onder, die geen behoorlijken brief kunnen schrijven. En gaat het zoo niet in alle rangen en standen van de maatschappij? Wanneer ik nu uit paedagogisch oogpunt wil, dat de kinderen de Hollandsche taal beter leeren en op de lagere school wat van de Hollandsche literatuur lezen, ook omdat straks op dien grondslag beter de kennis van de vreemde taal kan worden opgebouwd, moet men mij niet beschuldigen van de eenheidsschool te willen. Trouwens, wilde ik dat, dan zou ik ook in het 7de leerjaar niet het lesgeven in een vreemde taal hebben toegelaten. Trouwens, als men met de Duitsche eenheidsschool bekend is, weet men, dat dat heel wat anders is dan wat in de wet van 1920 staat.

Ik zal een voorbeeld noemen, dat dan tevens een argument is tegen hetgeen de heer Thijssen zeide. Ik vraag: wie kan uit de wet van 1920 en haar toepassing concludeeren, dat ik de lagere school in geen geval meer wil beschouwd zien als opleidingsschool voor andere onderwijsinrichtingen? Is er tot op dit oogenblik van het Departement van Onderwijs één handeling uitgegaan, die tot bewijs kan dienen van de stelling, dat ik de lagere school althans in dien zin tot eenheidsschool wil gemaakt zien, dat zij onherroepelijk alleen een op zich zelf staand eindonderwijs geeft?

Zeker, er zijn gemeenteraden, die de wet in dien zin hebben uitgelegd, maar er is geen enkele sanctie op een dergelijke daad van de zijde van het Departement gekomen.

Men kan dus den wetgever van 1920 en degenen, die die wet hebben uit te voeren, niet van uniformiteit op dit punt beschuldigen.

Ik denk er zelfs niet aan, de uniformiteit in dien zin door te voeren, maar wel wensch ik, zoolang ik op deze plaats sta, er voor te waken, dat de lagere school niet op die wijze gemodificeerd en gedeprecieerd wordt door onderwijsinrichtingen van geheel anderen aard, dat haar eigen zelfstandig karakter er door wordt aangetast.

In de tweede plaats kom ik tot het gewichtig punt der principieele herziening, dat de heer de Waal Malefijt heeft aangeroerd. Ik begin met hem mijn dank te betuigen voor de wijze, waarop hij dat teere punt in bespreking heeft gebracht. Ik begin met de eerlijke bekentenis, dat mij de toenemende actie den laatsten tijd tegen de wet-1920, althans in een enkelen kring, wel eenigszins bevreemdt; een actie, die ik zou kunnen begrijpen, wanneer men, al was het maar in hoofdtrekken, zelf met een stelsel klaar was, waarvan men de verwachting zou kunnen koesteren, dat het in zijn toepassing de eenmaal verkregen bevrediging zal handhaven, maar die mij nu verwondert en ik ook althans nu niet verstandig acht, waar men het nog niet verder heeft gebracht dan een achttal zinnetjes in het gewijzigd Unie-rapport, die speciaal op deze zaak betrekking hebben.

Ik ben dan ook blijde, dat de heer de Waal Malefijt, in aansluiting aan wat de heer Slotemaker de Bruine gisteren heeft gezegd, den wensch heeft afgekeurd, die in het Voorloopig Verslag was geuit, dat ik nu al met principieele wijzigingen van de wet 1920 had moeten komen. Ik zou zelfs niet geweten hebben, wat voor principieele wijzigingen ik zou hebben moeten aanbrengen. Want, terwijl ik aandachtig de onderwijslectuur volg en hetgeen verschillende politieke partijen en andere groepen, wat deze materie betreft, ten beste geven, heb ik tot heden niets gevonden dan aanmerkingen en enkele losse uitspraken, die hoegenaamd geen houvast bieden voor een nieuw stelsel.

Ook is dit het geval met wat het gewijzigd Unie-rapport over dit punt ten beste geeft. Dat luidt:

„Door het Rijk worde ten behoeve van de lagere scholen aan de schoolcommissiën eene vaste bijdrage uitgekeerd, te berekenen naar regelen, bij de wet vast te stellen, naar zoodanigen maatstaf, dat de kosten van eene gewone, eenvoudig ingerichte lagere school, voor zooverre deze niet uit de schoolgelden te vinden zijn, worden gedekt, en rekening gehouden wordt met uit-

(Minister **de Visser.**)

breiding van leerstof en vermeerdering van het onderwijzend personeel."

Nu vraag ik of dat een stramien is, waarop ik een geheel nieuw stelsel zou kunnen borduren. Gelukkig staat de heer de Waal Malefijt volkomen aan mijn zijde als ik die vraag beslist ontkennend beantwoord. Ik wensch echter hier te herhalen, wat ik in de Tweede Kamer heb gezegd, dat wanneer — om een uitdrukking van dr. Kuyper te gebruiken — gegadigden mij voorstellen weten aan te bieden, die voor wettelijke regeling vatbaar zijn, die de pacificatie handhaven en die dus toonen den schoolstrijd niet te zullen verlevendigen, ik bereid ben aan een onpartijdig samengestelde commissie dergelijke voorstellen ter beoordeeling in handen te geven. Dan zal eerst het oogenblik gekomen zijn om te zien, of werkelijk stelsel tegenover stelsel kan worden geplaatst en met een nieuw stelsel de pacificatie kan worden gehandhaafd.

Ik meen hiermede het meest pacifistische standpunt te dezen aanzien in te nemen, maar ik wil er toch één opmerking aan verbinden. Er wordt zoo dikwijls tegen de wet van 1920 als bezwaar geopperd, dat zij de vrije school zoo aan banden legt. De heer de Waal Malefijt heeft dienaangaande een onderscheid gemaakt, waaraan ik mij nu eens wil houden, en gezegd: bij de oprichting is men vrij, maar bij de inrichting wordt men op allerlei wijzen belemmerd.

Ik zou van mijn kant willen vragen: op welke wijze wordt men in de inrichting belemmerd? Nu het verplichte overleg met den inspecteur is weggenomen — ik laat daar, of het wenschelijk is —, is er maar één punt overgebleven met betrekking waartoe men, wat de interne regeling van het onderwijs betreft, van een zekere gebondenheid kan spreken, dat is het punt van het leerplan. En waarin bestaat die zekere gebondenheid? Alleen hierin, dat wanneer de inspecteur van oordeel is, dat het leerplan niet voldoet aan de wettelijke vereischten en het schoolbestuur weigert het te wijzigen, de inspecteur den Onderwijsraad — een zeer onpartijdig samengesteld college — kan verzoeken dit uit te maken. (Art. 90, 2de lid).

Ziedaar alles!

Ik voeg daarbij, dat ik van moeilijkheden in zake de interne regeling van het onderwijs, waar het de practijk gold, tot heden niets bemerkt heb. Doch in de tweede plaats wil ik er toch ook aan herinneren, dat deze bepaling omtrent het leerplan een van de waarborgen bij de financieele gelijkstelling in de Bevredigingscommissie is geweest en met algemeene instemming van alle leden dier commissie, ook de antirevolutionnaire, is geaccepteerd.

Dus die gebondenheid kan niet zoo groot worden geacht, dat op grond daarvan het verzet tegen de wet is gerechtvaardigd.

Maar ten tweede wordt ook financieel het bijzonder onderwijs zoo weinig door de wet van 1920 nog benadeeld, dat ik hier in de Eerste Kamer allerlei klachten hoor over de royaliteit, waarmede het Rijk de inrichtingen van bijzonder onderwijs bedenkt, terwijl geen enkele klacht wordt vernomen over het tegenovergestelde.

De heer de Veer, en ook de heer van der Hoeven, beiden vrienden van het bijzonder onderwijs, hebben wèl de klacht geuit, dat het bijzonder onderwijs op een enkel punt in te voordeelige positie is gekomen en de heer de Veer bijv. heeft hier met name op art. 72 in verband met art. 101, 5de lid, vgl. art. 55 onder *f*, gewezen voor wat de schoolmeubelen betreft. De schoolmeubelen zijn nu in art. 72 gebracht onder de buitengewone uitgaven, zoodat een schoolbestuur een extra aanvrage daarvoor, evenals voor een schoolgebouw zelf volgens art. 72 kan doen. Bovendien kunnen onder de kosten, die door de gemeentebesturen worden vergoed, die voor het onderhouden der schoolmeubelen worden gebracht.

Wanneer nu daartegen door vrienden van het bijzonder onderwijs bezwaren worden geopperd, wil ik er toch aan herinneren, dat ik in het oorspronkelijk wetsontwerp de woorden in art. 72 niet had opgenomen, maar dat de drang uit de Tweede Kamer in het Voorloopig Verslag mij er toe gebracht heeft om op dezen voor de bijzondere scholen royalen weg een voet te zetten en dat er daarna zelfs nog een amendement is gekomen van de Commissie van Rapporteurs om art. 72 nog wat uit te breiden en er ook de leermiddelen onder te begrijpen.

Waar dit nu zoo is, begrijp ik te minder, hoe men zich ten aanzien van de inrichting der bijzondere scholen nog beklagen kan, gelijk de heer de Waal Malefijt deed.

Ik zou nog andere voorbeelden kunnen aanvoeren ten voordeele van de wet van 1920, maar ik geloof, dat ik genoeg gezegd heb om de aanmerkingen, die dienaangaande zijn gemaakt, op zij te zetten.

Nu kom ik ten slotte tot het derde punt, de groote quaestie van de bezuiniging, door dit ontwerp beoogd, die, zooals de heeren Slingenberg, Smeenge en Schönfeld naar voren hebben gebracht, zulk een verslechtering van het onderwijs ten gevolge zou hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik die betoogen hoor, dan denk ik bij mij zelf voortdurend: de sprekers stellen zich allen op het verkeerde standpunt — zij houden het mij ten goede — als zouden de cijfers van de wet-Kappeyne als regel in de practijk gelden en als werd door dit ontwerp daartegen gereageerd.

De heer Ketelaar heeft, zooals door den heer Slingenberg werd betoogd, duidelijk den achteruitgang aangewezen, die vooral duidelijk zou blijken uit het staatje, daarvan door hem gegeven in de *Handelingen* der Tweede Kamer, op bladzijde 948 der *Handelingen* aangegeven. Maar dat staatje bewijst niet veel, gelijk ik zal aantoonen.

Wij hadden onder de wet van 1857 — de wet-van der Brughen, ingevoerd in 1858 — dezen eigenaardigen toestand, dat er voor meer dan 70 leerlingen naast het hoofd een kweekeling kwam en voor meer dan 100 leerlingen een hulponderwijzer kwam.

Toen is de wet-Kappeyne gekomen, de wet van 1876, ingevoerd in 1880. Deze wet heeft de getallen verbeterd en gezegd: bij meer dan 30 leerlingen krijgt het hoofd een onderwijzer en bij meer dan 70 leerlingen komt er nog een bij en bij meer dan 70 komen er twee bij.

Maar laat ons één ding niet vergeten: nl., dat de wet-Kappeyne een overgangsbepaling ten aanzien van art. 24 bevatte tot 1 Januari 1886. Men kon dus tot 1 Januari 1886, n'en déplaise de uitvoering van de wet in 1880, op de lijn van de wet-van der Brughen doorgaan. Daarna nu is te dezen aanzien niet de wet-Mackay gekomen, gelijk men uit het staatje van den heer Ketelaar zou opmaken, maar eerst nog de wet-Heemskerk van 1884, die de heer Ketelaar vergat. In 1884 namelijk werd een wet-Heemskerk aangenomen, omdat gebleken was, dat de wet-Kappeyne op dit punt, wat het aantal onderwijzers op het aantal kinderen betreft, te duur was „en te zwaar drukte op de gemeente" en de getallen van de wet-Kappeyne verhoogd van 30 op 40 en van 70 op 86, om een onderwijzer meer te krijgen. Weer werd de termijn van de overgangsbepaling, die de wet-Kappeyne kende, verlengd, en nu van 1886 tot 1890, d.w.z. dat tot 1890 de toestand van de wet-van der Brughen kon gehandhaafd blijven. En voordat die overgangsbepaling in 1890 was afgeloopen, kwam nu de wet-Mackay in 1889 bepalen, dat men voor elk 55-tal boven de 90 leerlingen een onderwijzer meer wordt vereischt.

Feitelijk is men dus met het oog op die overgangsbepalingen nooit gekomen tot de uitvoering van de wet-Kappeyne.

De heer **Slingenberg**: Ook bij de nieuwe scholen, die na 1878 gebouwd zijn?

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Daar gold de overgangsbepaling evenzeer voor.

Men heeft dus in veel gevallen òf de wet-van der Brughen behouden òf de wet-Mackay gekregen, die juist als mijn ontwerp een sprong kent van één onderwijzer extra voor elk 55-tal leerlingen.

Wanneer men dus mijn ontwerp herhaaldelijk als onuitvoerbaar voorstelt, dan vraag ik toch: hoe is het al die jaren door gegaan, die achter ons liggen? Op die vraag wacht ik nog steeds het antwoord, en zal men ook wel het antwoord moeten schuldig blijven.

Daar komt iets bij. De heer Slingenberg heeft verder in het debat gebracht wat de heer Ketelaar heeft gezegd, namelijk: Er zijn sommige scholen, die nu met zes of zeven leerkrachten werken en die zullen, als zij tot 5 of 6 leerkrachten worden teruggebracht, in een onmogelijken toestand komen. Ik kom daarop aanstonds terug, doch wil even aantoonen, hoe eenzijdig de heer Slingenberg redeneert. Hij komt tegen

(Minister de Visser.)

de groote getallen leerlingen voor één onderwijzer op en zegt b.v.: Er blijven in elke klasse leerlingen zitten; stel nu, dat er in de derde klasse 50 zijn en overgaan en er blijven in de vierde klasse 3 zitten, dan krijgt één onderwijzer er 53 voor zijn rekening. Maar hij spreekt dus wel van blijven zitten in de vierde klasse om dit hooge getal te verkrijgen, maar niet van blijven zitten in de derde klasse, zoodat er van die 50 enkelen afgaan, en zoo stelt hij dan zijn eenzijdige redeneering op. Ik haal dit maar aan als een staaltje hoe men overdrijft. Dit nu is ook het geval met wat de heer Ketelaar, door den heer Slingenberg in het debat gebracht, over de zooeven genoemde terugbrenging van 7 tot 6, en 6 tot 5 leerkrachten zeide.

De heer Ketelaar stelde daarbij het geval, dat in de eerste klasse 50 leerlingen zitten; dat de onderwijzeres vertrekt, en deze kinderen nu, omdat het aantal leerkrachten van 6 tot 5, of van 7 tot 6 moet worden teruggebracht, moeten worden verdeeld over de andere leerkrachten. Maar nu merk ik op, dat men op de zeer vele scholen, die zich nog altijd aan de genoemde overgangsbepalingen hielden, bij mijn wet slechts in de rubrieken van 201—210 en van 256—260 leerlingen den bedoelden achteruitgang respectievelijk van 6 op 5 en van 7 op 6 leerkrachten krijgt. En hierbij is dan ook uitgegaan van de onderstelling, dat overal de niet verplichte, maar door het Rijk eventueel bekostigde surplus-leerkracht was aangesteld. Het „onuitvoerbaar" wil dit zeggen, dat de toestanden van vóór 1920 en onder de overgangsbepalingen van de wet van 1920, die nog steeds gelden, practisch onmogelijk waren. En toch zijn zij er geweest en zijn zij er nog. Dit alles wordt eenvoudig vergeten of verzwegen.

In verband met deze zaak wil ik onderderstrepen wat prof. Slotemaker de Bruine tegenover den heer Slingenberg zoo juist heeft opgemerkt, nl. waar het betrof diens verzoek, om de adviezen van den Onderwijsraad en de inspectie over te leggen. Ik geloof, dat ik daarmede een zeer verkeerde daad zou doen. Want het gelukkig verschijnsel doet zich tot op heden voor, dat de adviezen van die colleges een volkomen onpartijdig, onpolitiek, louter zakelijk karakter dragen. Maar, het spreekt vanzelf — een mensch blijft een mensch —, dat, wanneer die heeren vooruit weten, dat die adviezen aan de Volksvertegenwoordiging zullen worden overgelegd, dit vanzelf op de resultaten van hun onderzoek, in den vorm, waarin zij worden neergelegd in hun rapporten, nadeelig moet werken. De Minister zal dan waarschijnlijk niet meer dat karakter van onpartijdigheid aan die adviezen kunnen toekennen, als hij op het oogenblik kan doen, en waarmede hij ook bij de samenstelling van dit ontwerp winst heeft gedaan.

Het spijt mij dus, in dit opzicht niet aan den wensch van den geachten afgevaardigde te kunnen voldoen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermede in hoofdzaak de verschillende sprekers te hebben beantwoord.

Laat mij mijn beschouwingen eindigen met de opmerking, dat ik stond op een tweesprong, waar het den eisch der bezuiniging gold. Het budget van Onderwijs is bezwaard, alleen voor de onderwijzerssalarissen, met ± 90 millioen, een cijfer, dat, gezien den algemeenen economischen toestand en de financieele draagkracht van het Rijk, niet behouden kan worden. Nu kon ik òf een poging doen, die salarissen te verminderen, òf het aantal onderwijzers inkrimpen, een derde bestaat niet. Uit de stemming echter in de Staten-Generaal, niet het minst ook aan de linkerzijde, is echter duidelijk gebleken, dat men niet wenscht, dat de onderwijzerssalarissen zullen worden verlaagd. Ik zeg inzonderheid de linkerzijde, want op vier leden van de linkerzijde na hebben alle leden een paar jaar geleden daarbij jaarlijks nog f 30 millioen willen bijdoen en de geheele linkerzijde f 16 millioen. Verlaging van de salarissen zou dus — van den geest in het onderwijzerskorps nog gezwegen — bij de Staten-Generaal op groot verzet zijn gestuit. Er schoot dus niets anders over dan te trachten het getal onderwijzers zoo te beperken, dat het onderwijs niet noemenswaard schade leidt, en het doel van bezuiniging, door inkrimping van het aantal leerkrachten, wordt bereikt.

Ik erken, dat het mij veel gekost heeft tot iets anders te komen, nl. om den steun van het Rijk voor het vervolgonderwijs los te maken, al geloof ik, dat èn de heer Slingenberg èn de heer Smeenge het vervolgonderwijs in den lande wel wat te veel beteekenis hebben toegekend.

(Minister de Visser e. a.)

Want van af de wet op den Leerplicht-Borgesius, die de gelegenheid opende voor vervolgonderwijs, door de gemeentebesturen te verplichten lokalen beschikbaar te stellen, is het vervolgonderwijs een lange lijdensgeschiedenis in ons land gebleven.

Rapporten na rapporten leggen daarvan een sprekend getuigenis af. En wanneer het tegenwoordig een beetje opgefleurd is, was het, omdat er een extra voordeeltje voor de onderwijzers aan verbonden is.

Naarmate nu de algemeene grondslag voor het nijverheidsonderwijs is verbreed, naarmate er daar meer gedaan wordt aan verschillende vakken *a* tot *k* van art. 2 van de Lager-onderwijswet, kunnen meer kinderen daar vinden, wat zij tot nog toe bij het vervolgonderwijs genoten. Natuurlijk worden alle kinderen er niet mede geholpen. Maar de economische druk van den tijd brengt natuurlijk mede, dat, wat ook maar eenigszins kan worden losgelaten, daarvoor het eerst in aanmerking komt.

Hetzelfde is het geval met het zevende leerjaar. Ik heb den heer van der Hoeven toegezegd, dat ik zijn opmerkingen graag wil overwegen, maar men wete, dat ik niets liever had gezien dan doorvoering van den leerplicht over het zevende leerjaar. Het spijt mij genoeg, dat de economische omstandigheden van het Rijk zulks beletten, maar men moet de zaak aan de andere zijde niet al te erg voorstellen. Want wat ik in de Memorie van Antwoord heb geschreven, is volkomen juist, nl. dat de meeste steden op de scholen het zevende leerjaar hebben en dat vele kinderen daarvan gebruik maken.

Daarnaast staat, dat het ambachtsonderwijs in de laatste jaren, sinds de invoering van de Nijverheidsonderwijswet, een groote ontwikkeling heeft gekregen, die tal van leerlingen in de gelegenheid stelt daarvan een gelukkig gebruik te maken. Het gevolg daarvan was, dat, waar wij op de lijn van de bezuiniging ons moeten voortbewegen, daarvoor het eerst, naast het vervolgonderwijs, het 7de leerjaar het slachtoffer moest zijn.

Maar ik herhaal hier uitdrukkelijk wat ik in de Tweede Kamer heb gezegd: ik sta op het standpunt, dat dit alle bezuinigingen van tijdelijken aard zijn, ofschoon het mogelijk is, dat de misère zoo lang zal duren, dat de tijdelijkheid zeer zal worden verlengd.

De noodlottige tijdsomstandigheden eischen echter, dat ieder Departement aan de bezuiniging zijn deel moet leveren en dat dus ook het Departement van Onderwijs onder het Caudijnsche juk door zal moeten gaan.

Ik vlei mij met de overtuiging, dat de Eerste Kamer, al is het noodgedwongen, zich op dat zelfde standpunt zal plaatsen en mede zal helpen om dit wetsontwerp in het *Staatsblad* te brengen.

De heer **Schönfeld**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister nog een enkele vraag willen stellen van practisch belang.

Zal de door den Minister aangekondigde wijziging van art. LX, § 2, worden ingediend en zoo ja, wanneer zal die wijziging in werking treden?

De heer **de Waal Malefijt**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne zoude ik nog van den Minister vernemen, wat hij denkt van mijn bezwaar aangaande de werking van art. 73.

De heer **van der Hoeven**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op mijn vraag nog eens te herhalen of er niet eenig uitzicht kan zijn op de vereenvoudiging der schoolgeldheffing.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De heer de Waal Malefijt heeft een vraag gedaan met betrekking tot de uitvoering van art. 73, een zaak, die in het Voorloopig Verslag behandeld is, nl. wanneer op de grens van een bepaalde gemeente een school voor kinderen uit een andere gemeente wordt gebouwd. Ik herinner er aan, dat dit geen novum in dit ontwerp is, dat die zelfde quaestie zich voordeed in de bestaande wet, en dat ik dus aan dit punt in dit wetsontwerp niets veranderd heb.

15de VERGADERING.— 15 FEBRUARI 1923.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

(Minister de Visser.)

Het is sterker geworden, zegt de heer de Waal Malefijt, maar dit betwijfel ik. Echter geef ik den heer de Waal Malefijt de verzekering, dat ik op dit punt nog eens zal overwegen. Natuurlijk, financieele bezwaren heeft de geachte afgevaardigde niet, omdat er altijd een verrekening tusschen de gemeenten plaats heeft.

De heer Schönfeld heeft mij gevraagd of de aangekondigde wijziging van art. 60, § 2, zal worden ingediend en, zoo ja, wanneer deze wijziging in werking zal treden.

Ik kan nog geen beslissend antwoord op de vraag geven, of deze wijziging zal worden ingediend en daarom te minder op die andere, wanneer deze in werking zal treden. Maar ook dat punt zal ik in nadere overweging nemen. Dat zelfde geldt hetgeen de heer van der Hoeven omtrent de schoolgeldheffing heeft gezegd.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en met 27 tegen 8 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Douwes, van Wassenaer van Catwijck, Dobbelmann, van Basten Batenburg, van der Maesen de Sombreff, Anema, Haazevoet, Heerkens Thijssen, Diepenhorst, S. de Vries, d'Aumale van Hardenbroek, de Waal Malefijt, Slotemaker de Bruine, Sijtsma, Haffmans, Croles, Idenburg, Franssen, Blomjous, van der Hoeven, de Veer, W. Fransen, de Vos van Steenwijk, Beelaerts van Blokland, Steger, Verkouteren en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Smeenge, Mendels, Slingenberg, van Embden, Wibaut, Schönfeld en Westerdijk.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren de Gijselaar, van Lanschot, Janssen, van der Lande en Gilissen.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERING.

In het Voorloopig Verslag over hoofdstuk III der Staatsbegrooting (Departement van Buitenlandsche Zaken), stuk n°. 84, blz. 1, kol. 2, regel 8 v. b., en *Handelingen I*, blz. 165, kol. 2, regel 25 v. b., is uitgevallen boven *a. werkzaamheid*, het woord *Volkenbond*.

---

1) DE UNIE „EEN SCHOOL MET DEN BIJBEL."

Het Gewijzigd Unie-Rapport voor Schoolwetwijziging.

In de 22ste jaarvergadering van de Unie, gehouden te Utrecht den 17den April 1900, is door eene commissie, bestaande uit de heeren: Æ. Mackay, te 's Gravenhage, voorzitter; H. Bavinck, te Kampen; T. Bos, te Bedum; H. J. Emous, te Amsterdam; Th. Heemskerk, te Amsterdam; R. Husen, te Utrecht; A. W. van Kluijve, te Middelburg; A. Kuyper, te Amsterdam, A. F. de Savornin Lohman, te 's Gravenhage; T. P. Mackay, te 's Gravenhage; M. Noordtzij, te Kampen; H. Pierson, te Zetten; Schimmelpenninck van der Oye van Hoevelaken, te Hoevelaken; J. Woltjer, te Amsterdam; D. Wijnbeek, te Zwolle, en R. Derksen, te Rotterdam, secretaris, uitgebracht het volgende

RAPPORT.

Tegen de bestaande regeling van het lager onderwijs kunnen o. a. drie groote grieven worden aangevoerd:

a. zoolang het grootste deel van de kosten der openbare school, mede door de wijze waarop de meeste gemeentebesturen, in strijd met den geest der Schoolwet, de schoolgeldheffing hebben geregeld, ten laste komt van de gemeentekas, blijft er eene ongewenschte rechtsonzekerheid bestaan tusschen diegenen, die het voor hen bruikbare onderwijs van gemeentewege ontvangen en diegenen, die dit zelve moeten bekostigen;

b. zelfs lotsverbetering van de *openbare* onderwijzers is niet mogelijk zonder de reeds te zwaar gedrukte gemeenten nog meer te belasten, terwijl ook het Rijk die slechts ter harte kan nemen indien, terwille van het in de wet opgenomen beginsel van rechtsgelijkheid, de bijdrage aan alle scholen wordt verhoogd;

c. het blijkt meer en meer, dat vele *openbare* scholen onder de leiding komen van onderwijzers, wier beginselen door de ouders der aldaar schoolgaande kinderen worden afgekeurd, zonder dat iemand bij machte is zoodanige onderwijzers te weren.

De vraag dringt zich op, of meer volledige toepassing der in 1889 aangenomen beginselen op schoolwetgebied niet verbetering zou brengen in den toestand; of niet aan de genoemde en vele andere genoeg bekende grieven kan worden tegemoet gekomen, door de gemeentebesturen te ontheffen van de verplichting om zelve de kosten van haar lager onderwijs te dragen, door deze ten laste te brengen van het Rijk, en door aan alle scholen eene bijdrage op gelijken voet uit te keeren, en alzoo de oprichting van bijzondere scholen onverschillig van welke richting, in de hand te werken.

De bestaande Schoolwet verbindt aan de uitkeering der bijdrage voorwaarden, die, gelijk thans een ieder toegeeft, de noodige vrijheid van opvoeding en onderwijs niet belemmeren, behalve dat, evenals in den tijd toen er van Rijksbijdragen nog geen sprake was, de onderwijzers moeten voldoen aan zekere van Staatswege gestelde eischen, welke echter met de bijdrage in geen onverbrekelijk verband staan, en op zich zelve moeten worden beoordeeld.

Door de bijdrage aan voorwaarden te verbinden, die elke school van welke richting ook, kan aanvaarden, heeft de wetgever het in zijne hand overal den toestand der school te verbeteren, zonder den ijver en het initiatief van particulieren te dooden.

Evenals thans, zou de bijdrage grooter en kleiner kunnen zijn, naar gelang van het aantal vakken in de school onderwezen en het in de school benoodigd en aanwezig onderwijzend personeel.

Bij de regeling van het bedrag der bijdrage zou ook rekening kunnen worden gehouden met de plaats der vestiging van de school, omdat de scholen ook bij gelijke inrichting niet overal hetzelfde kosten. De *regeling*, bij de vaststelling van het bedrag in acht te nemen, en de *voorwaarden*, aan de uitkeering der bijdrage verbonden, konden, evenals thans, in de wet worden opgenomen. Het juiste bedrag waarop de bijdragen moeten worden vastgesteld zou òf in de wet zelve òf telkenjare bij Koninklijk besluit kunnen worden bepaald.

Bij de *vaststelling van die bijdrage* zou alles in aanmerking moeten komen, wat voor het houden eener school vereischt wordt, derhalve:

a. de minimum jaarwedde voor het onderwijzend personeel;

b. het minimum bedrag, dat voor elken onderwijzer betaald moet worden om hem een pensioen te verzekeren;

c. de huur voor eene vrije woning ten gebruike van het hoofd der school;

d. eene zekere vergoeding voor lokaliteit;

e. hetgeen noodig is voor het aanschaffen en onderhouden der schoolmeubelen, schoolboeken, leermiddelen en schoolbehoeften; voor verlichting, verwarming en schoonhouden der lokalen.

De *voorwaarden*, aan de uitkeering verbonden, zouden dezelfde kunnen zijn als de thans bestaande. Ter verzekering van het lot der onderwijzers, zou de overlegging moeten gevorderd worden van het bewijs, dat het bedrag aan traktement en pensioenbijdrage, waarop bij de vaststelling der bijdrage gerekend is, ook werkelijk daarvoor is besteed.

Het is niet twijfelachtig, dat langs dezen weg overal particuliere scholen van allerlei richting zouden verrijzen. Tegen uitspatting der vrijheid zou, evenals thans, moeten gewaakt worden door de bepaling van art. 53 der Schoolwet, waarbij het verspreiden van leeringen, strijdig met de goede zeden of aansporende tot ongehoorzaamheid aan de wetten des lands, wordt verboden; alsmede door de bepalingen van de wet tot regeling en uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering, welke van gelijke strekking zijn.

Intusschen is er een overgang noodig. Het zou zeker eenigen tijd duren, voordat door allen de voordeelen van den nieuwen toestand werden ingezien. Hier of daar zou voldoende ijver ontbreken om voor *allen* de noodige scholen op te richten.

Daarom zou op de gemeentebesturen, als zijnde wettelijke en permanente colleges, de verplichting moeten worden gelegd om in de nog bestaande leemten te voorzien. Die besturen zouden desverkiezende het beheer der school kunnen opdragen aan eene plaatselijke commissie, voor de verkiezing waarvan aan de belanghebbende ouders invloed zou kunnen worden toegekend. Voor de aan hen uit te keeren bijdrage zouden dezelfde regelen moeten gelden als voor de bijdragen aan de bijzondere scholen.

De vraag is, op welke wijze de voor dit voorstel benoodigde gelden te vinden zouden zijn.

Op dit oogenblik worden de kosten van de openbare school gevonden, voor een zeer klein deel — ongeveer 1/10 — door schoolgelden, bij de heffing waarvan rekening mag worden gehouden met de meerdere of mindere gegoedheid der ouders; het overige, dat ten laste komt van de gemeenten met de bijdragen van het Rijk, wordt gevonden door belasting, waaraan de nietschoolgebruikers evenzeer als de gebruikers bijdragen. Billijk is het trouwens dat, wanneer de wet in het algemeen belang zekere eischen stelt aan het onderwijs, waardoor de kosten daarvan aanzienlijk verhoogd worden, ook allen daartoe, evenals voor het onderwijs der onvermogenden, bijdragen naar verhouding van hun gegoedheid. Doch onbillijk is het, dat daarbij de gebruikers van de bijzondere school, gelijk thans het geval is, dubbel betalen, in tegenstelling van de gebruikers van de openbare school.

Werden nu de onderwijskosten in de eerste plaats gevonden uit de schoolgelden en voor het ontbrekende ten laste gebracht van het Rijk, dàn zouden vooreerst de gemeentebegrootingen worden ontlast van de groote en zoo ongelijk drukkende uitgaven voor de scholen, en de gemeenten niet langer belast worden met het bekostigen van een nationaal belang, dat in geen verband staat met de gemeentelijke inkomsten; ten andere zou het Rijk de schoolgeldheffing en tevens de belastingheffing in verband met de Rijksbijdrage, waardoor in de onderwijskosten moet worden voorzien, zoodanig kunnen regelen, dat de gebruikers van de bijzondere school daarbij niet in ongunstiger conditio kwamen, dan zij, die van de openbare school gebruik maken.

Van hen, die niet tot de onvermogenden behooren, zou een proportioneel schoolgeld moeten worden gevorderd, en voorts door het Rijk eene bijdrage

15de VERGADERING. — 15 FEBRUARI 1923.

201. Wijziging der Lager-onderwijswet 1920.

verleend moeten worden aan al de scholen, waardoor het tekort in de kosten van eene gewone, eenvoudig ingerichte lagere school kan worden gedekt, waarbij echter rekening zou kunnen worden gehouden met de locale behoeften aan uitbreiding der leerstof en de vermeerdering van onderwijzend personeel. De vaststelling, zoowel van het bedrag der schoolgeldheffing, als van de Rijksbijdrage, zou moeten geschieden naar bij de wet vast te stellen regelen.

Wil een schoolbestuur (gemeentebestuur) aan de school een kostbaarder inrichting geven, zoodat de kosten niet gedekt worden door het schoolgeld en de Rijksbijdrage, dan zal het daartoe bevoegd zijn en hierin voorzien, niet door een bijdrage uit de openbare kas, maar door het heffen van een suppletoir schoolgeld of door vrijwillige bijdragen.

Ook de voorstanders van de vrije school zullen door vrijwillige bijdragen kunnen voorzien: 1°. in kostbaarder inrichting van hunne scholen, indien die verlangd wordt; 2°. in de kosten van kleine scholen, die in leerlingental beneden het te stellen minimum blijven; 3°. in het bijeenbrengen van kapitaal voor schoolbouw.

De vergadering, zich met dit Rapport vereenigende, heeft daarop met *algemeene stemmen* aangenomen de volgende

Conclusiën.

1. Op de lagere scholen worde, zoo mogelijk door de commissiën, die voor het beheer der scholen zijn of worden aangesteld, van hen, die niet tot de onvermogenden behooren, een proportioneel schoolgeld geheven, naar bij de wet vast te stellen regelen.

2. De gemeenten worden niet langer belast met de bekostiging van de lagere school.

3. Door het Rijk worde ten behoeve van de lagere scholen aan de Schoolcommissiën eene vaste bijdrage uitgekeerd, te berekenen naar regelen bij de wet vast te stellen, naar zoodanigen maatstaf, dat de kosten van eene gewone, eenvoudig ingerichte lagere school, voor zoover deze niet uit de schoolgelden te vinden zijn, worden gedekt, en rekening gehouden wordt met uitbreiding van leerstof en vermeerdering van het onderwijzend personeel.

4. De uitkeering van die bijdrage worde, evenals thans, verbonden aan voorwaarden, die de inrichting van het onderwijs vrij laten en alleen strekken om de besteding der rijksgelden voor het beoogde doel te verzekeren.

5. Voor zoover de ingezetenen niet zelve in hun onderwijs voorzien, treden in hunne plaats de gemeentebesturen op, met dien verstande echter, dat zij op tijd en wijze, bij de wet te regelen, het beheer der scholen overdragen aan plaatselijke Schoolcommissiën, te benoemen door de ouders der schoolgaande kinderen.

Het bestuur van de Unie „Een School met den Bijbel".

SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN HOEVELAKEN,
Voorzitter.

R. DERKSEN, *Secretaris.*

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IV *(Departement van Justitie)* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet heeft de navolgende uitkomsten gehad.

Algemeene beschouwingen.

Wetgevende arbeid.

Van verschillende zijden werd aandrang uitgeoefend, dat de Minister de vele hervormingen in de wetgeving, die dringend noodig zijn, met meer energie zal aanvatten. Immers zeer vele landgenooten ondervinden dagelijks de schade van ons verouderd handelsrecht en ons achterlijk procesrecht, zijn gedupeerd door de leemten in de regeling der naamlooze vennootschappen of hebben hunne met moeite opgebrachte spaarpenningen verloren zien gaan, omdat de wet op de levensverzekering veel te laat tot stand is gekomen. Al deze achterstand in onze wetgeving roept om een snelleren gang van den wetgevenden arbeid.

De leden hier aan het woord waren van oordeel, dat het door den Minister gevolgde stelsel van hervormen om, alvorens zelf voorstellen te doen, die, althans voor een groot deel, van staatscommissies af te wachten, veel te langzaam moet heeten. Met name drongen zij op spoed aan ten aanzien van het burgerlijk procesrecht, het huwelijksgoederenrecht en de rechterlijke organisatie. Zij konden niet goedkeuren, dat verwezenlijking van het eenvoudige en practische denkbeeld van prof. Scholten nopens de rechtspraak des kantonrechters nu weer opgehangen werd aan den haak van een commissoriaal onderzoek; en de woorden in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer, dat ook de Minister hoopt, dat voorstellen tot herziening van het procesrecht binnen niet te langen tijd zijn departement zullen kunnen verlaten, achtten zij voor eene oplossing van dit jarenlang hangende vraagstuk nog weinig moed gevend.

Van andere zijde werd gewezen op het belangrijke en vele, dat op wetgevend gebied tijdens het optreden van den Minister aan het hoofd van het departement was tot stand gebracht, zooals de anti-revolutiewet, het Wetboek van Strafvordering, de wet op den kinderrechter, de herziening der bepalingen op de makelaardij en de koopmansboeken, enz.

Administratieve Rechtspraak.

Met leedwezen hadden sommige leden gezien, dat het vraagstuk van de administratieve rechtspraak, met het oog op de kosten, naar de meening van den Minister moet blijven rusten. Is in dezen niets te doen, zoo vroegen zij, zonder dat groote uitgaven noodig zijn? Moet niet-uitvoering der nog steeds aanhangige algemeene regeling algeheel stilzitten ten gevolge hebben? Die leden gevoelden zich door deze gedragslijn weinig bevredigd.

Eenige leden verklaarden echter eene algemeene regeling van de administratieve rechtspraak niet gewenscht te achten. Die wetgeving moet zich als het ware van zelve ontwikkelen. Daartoe moeten wederom in iedere administratieve wet, evenals vroeger geschiedde, enkele bepalingen omtrent administratieve rechtspraak worden opgenomen. Er groeit dan langzamerhand een geheel. Ware men aan dat oude stelsel getrouw gebleven, dan zoude naar de meening van deze leden de administratieve rechtspraak reeds lang geregeld zijn.

Burgerlijk Wetboek.

Huwelijksrecht. Zooals hiervoren reeds is gebleken wenschten onderscheidene leden eene spoedige herziening van het huwelijksrecht. Dit moet worden gebracht in overeenstemming met het rechtsbewustzijn van het Nederlandsche volk. Daartoe wordt vereischt herziening van het recht van echtscheiding, van het recht op de uitoefening der ouderlijke macht en de beschikking der vrouw over eigen verdiensten, hieronder ook te verstaan haar salaris. Eene betere wetgeving kan veel leed, dat thans in het huwelijksleven geleden wordt, voorkomen. Een aantal leden meende echter bij den Minister te dezer zake op te merken onvoldoende waardeering van het standpunt van andersdenkenden; Zijne Excellentie bepaalt zich tot een uitspreken van zijne beschouwing van het huwelijk als Goddelijke instelling, maar verzuimt aandacht te schenken aan de bijzondere regeling der inwendige concrete verhoudingen. Met behulp van de Staatscommissie-Limburg brenge de Minister hierin spoedig verbetering.

Enkele leden, die de bepalingen der wet betreffende de beëindiging van een huwelijk minstens even belangrijk achtten als die voor het aangaan daarvan, waren van gevoelen, dat de in de wet voorkomende redenen van echtscheiding thans niet meer voldoende zijn. Zij zouden zoo ver willen gaan als de Zwitsersche wet en onder die redenen nog willen zien opgenomen: ongeneeslijke krankzinnigheid, venerische ziekten, perpetueele dronkenschap en liederlijk levensgedrag. Het verzet der Katholieken tegen uitbreiding der redenen begreep men dezerzijds niet, omdat het huwelijk als sacrament blijft.

Vele leden, die zich in deze overigens geheel aan de zijde van den Minister schaarden, drongen met kracht aan op behoud van de door God voor het gezin gegeven grondslagen en stelden volkomen vertrouwen in Zijne Excellentie, dat hij alles wat kan strekken tot verslapping van den huwelijks- en gezinsband met kracht zal weten te keeren. Zij waarschuwden tegen eene heillooze ondermijning en ontreddering van het gezin en het gezinsleven, als noodzakelijk gevolg van de zoogenaamde sexueele en oeconomische bevrijding van de vrouw. Zij vermochten niet zulk een groot verschil tusschen de bestaande wetgeving en het rechtsbewustzijn van het Nederlandsche volk te ontdekken, als werd aangegeven. Zij erkenden, dat in het huwelijks-goederenrecht te verbeteren valt, maar zij wenschten in het huwelijksrecht niet meer gewijzigd te zien dan voor de noodige verbeteringen in het huwelijks-goederenrecht strikt vereischt is.

De rechtspositie van de gehuwde vrouw in Nederland is naar hun gevoelen volstrokt niet zoo slecht als van feministische zijde wordt beweerd. Volkomen gelijkheid van man en vrouw in het huwelijk is ongewenscht. De man moet het hoofd van het gezin en van de vrouw blijven met al de gevolgen van dien.

De rechter behoort wel steeds bevoegd, maar nooit verplicht te zijn, echtscheiding uit te spreken, ook al is de echtscheidingsgrond bewezen. Het misbruik van gefingeerd overspel is dan gekeerd.

Wetboek van Koophandel.

Wisselrecht. Eenige leden drongen aan op wegneming of wijziging van verouderde bepalingen van het Wisselrecht. Verwezen werd naar de kleine vlugschriften te dezer zake van de Vereeniging voor Handelsrecht, die ook den Minister zijn toegezonden. Kan de Minister niet het advies van de Staatscommissie-Limburg vragen en dat advies dan omzetten in een wetsvoorstel? Kosten zijn met deze herziening niet gemoeid.

Naamlooze vennootschappen. Gevraagd werd naar de plannen van den Minister in zake de herziening van de wetgeving op de Naamlooze Vennootschappen. Men achtte herziening met het oog op de tegenwoordige tijdsomstandigheden dringend gewenscht. Gewezen werd daarbij op het feit, dat ten gevolge van de afschaffing van art. 28 Wetboek van Koophandel, de verplichting om de in art. 47 genoemde verklaring in eenig nieuwsblad aan te kondigen is vervallen, zoodat het bestuur eener naamlooze vennootschap, van welker kapitaal 50 pct. is verloren gegaan, kan volstaan met de in art. 47 genoemde verklaring ter griffie te doen inschrijven en aan het feit geen verdere openbaarheid behoeft te geven.

Deze toestand is niet gewenscht. Waar de wet het verlies van de helft of meer van het kapitaal eener naamlooze vennootschap terecht van zooveel belang achtte, dat zij het bestuur verplichtte daaromtrent eene verklaring ter griffie te doen inschrijven en bovendien die verklaring in de *Staatscourant* en andere nieuwsbladen aan te kondigen, mag men verlangen, dat, nu de verplichting tot aankondiging in de nieuwsbladen is vervallen, het publiek zich op andere wijze, met name door inzage van het Handelsregister, op de hoogte kan stellen. Dit doel ware te bereiken door art. 47 in dien zin te wijzigen, dat de verplichting tot aankondiging in de nieuwsbladen wordt vervangen door de verplichting tot het doen van opgave tot inschrijving in het Handelsregister, of wel, indien men de openbaarmaking in de *Staatscourant* wil blijven behouden, door in art. 47 Wetboek van Koophandel de verplichting tot aankondiging in de *Staatscourant* te herstellen en art. 16 der Handelsregisterwet zoodanig aan te vullen, dat het op de bij art. 47 bedoelde aankondiging toepasselijk is.

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Met ingenomenheid hadden vele leden het in de Troonrede vermelde plan van den Minister begroet om een wetsontwerp in te dienen tot invoering van een nieuw Wetboek van burgerlijke rechtsvordering. Men sprak de hoop uit, dat dit plan dan ook spoedig verwezenlijkt zoude worden.

De vraag werd gedaan, of de Regeering het niet wenschelijk acht het advies in te winnen van de voornaamste rechtscolleges over het ontwerp tot vaststelling van een wetboek van burgerlijke rechtsvordering, zooals dit door de Staatscommissie, ingesteld bij Koninklijk besluit van 4 November 1911, n°. 40, der Koningin is aangeboden en is toegelicht, of, indien dit eenvoudiger wordt geacht, over een eventueel avant-projet. Men vertrouwde, dat die rapporten waardevol materiaal zouden opleveren om de eischen der theorie met die der practijk in overeenstemming te brengen. Er bestond aanleiding tot de vrees, dat bij drukke rechtbanken de behandeling der zaken, zoowel voor den rechter-commissaris als voor de kamer, op onoverkomelijke moeilijkheden zal stuiten en eene groote vermeerdering van arbeid en uitbreiding van personeel zal noodig maken.

Anderzijds werd de tegenwoordige lijdelijkheid van den rechter in vele gevallen te groot geacht.

Wetboek van Strafrecht.

In overweging werd gegeven om de deportatie in ons strafstelsel op te nemen. Dit denkbeeld vond bijval bij eenige leden.

Gaarne zoude men vernemen, hoever de werkzaamheden gevorderd zijn van de commissie belast met het onderzoek in zake herziening der celstraf. Kan het rapport der commissie spoedig worden verwacht?

De vraag rees, of het in dezen tijd van bezuiniging wel verstandig is de bepaling te handhaven, dat er in strafzaken geen veroordeeling is in de kosten.

In het Voorloopig Verslag van de Commissie van Rapporteurs dezer Kamer op dit hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921 werd aangedrongen op strafbaarstelling van het aanleggen op een ander van een vuurwapen, ook al weet of moent men, dat het ongeladen is. Gaarne zoude men thans het resultaat vernemen van de door den Minister toegezegde nadere overweging en mededeeling ontvangen van de argumenten voor en tegen, welke daarbij werden bevonden.

Wetboek van Strafvordering.

De vraag werd gedaan, of de Minister kan mededeelen, wanneer de inwerkingtreding van het nieuwe Wetboek van Strafvordering in uitzicht kan worden gesteld.

In overweging werd gegeven om tegelijk met de wet, waarbij die invoering nader moet worden geregeld, bij novelle dat wetboek zoodanig te wijzigen, dat daaruit de verplichting vervalt om aan den verdachte vóór het verhoor mededeeling te doen, dat hij niet tot antwoorden verplicht is en dat in art. 387 voor verdachte en voor openbaar ministerie een gelijke termijn voor hooger beroep wordt opgenomen. De leden, die dezen wensch uitspraken, waren van gevoelen, dat de noodzakelijkheid van deze wijzigingen door vele gezaghebbende stemmen voldoende is aangetoond. Andere leden hadden er bezwaar tegen om bij invoering van het Wetboek van Strafvordering, te reageeren tegen daarin opgenomen voorschriften.

Wet op de Coöperatieve Vereenigingen.

Er werd van verschillende zijden op de noodzakelijkheid gewezen, om de wet tot regeling der coöperatieve vereenigingen te wijzigen. Deze is tot stand gekomen in een tijd, toen er schier geen coöperatieve vereenigingen waren en men er dus weinig ervaring van had opgedaan. Daarna hebben die vereenigingen een groote vlucht genomen en is het gebleken, dat de regeling te uniform is, waar ten onrechte voor de kleine en de groote dezelfde bepalingen gelden. Nu de Staatscommissie, welke met de herziening der wet belast was, haar verslag bereids heeft uitgebracht, zoude men gaarne zien, dat dit werd gepubliceerd. In landbouwkringen bestaat terecht groote belangstelling te dezer zake.

Notariaat.

Op herziening der wet van den 31sten Maart 1847 (*Staatsblad* n°. 12), houdende vaststelling van het tarief tot bepaling van de hoegrootheid en van den vorm van taxatie van het honorarium der notarissen, gelijk mede van verschotten, welke door hen in rekening zullen worden gebracht, werd aangedrongen. Deze wet is geheel verouderd. Wel legt art. 8 aan de notarissen de verplichting op aan hunne cliënten, desgevorderd, gespecificeerde rekeningen te geven, maar deze regeling beantwoordt niet aan haar doel. Men meende te weten, dat sommige vereenigingen van notarissen speciale tariefschalen hebben gemaakt, waarop verschillende werkzaamheden op bepaalde bedragen worden gesteld, dat deze tarieven noch aan de Kamers van Toezicht, noch aan het Departement van Justitie zijn medegedeeld en dat de cliënten van het bestaan en in elk geval van den inhoud daarvan geheel onkundig worden gelaten.

De taxatie door den voorzitter der rechtbank ingevolge art. 10 der wet, biedt tegen deze willekeur geen afdoend geneesmiddel. Een en ander leidt er toe, dat voor vele verrichtingen van de notarissen abnormaal hooge belooningen worden in rekening gebracht.

Men vroeg, of de Minister bereid is een onderzoek naar dezen misstand in te stellen en om dien zoo noodig wettelijk te beteugelen.

Premieloterijen.

Gaarne zoude men vernemen, hoe het staat met de plannen der Regeering tot bestrijding dezer loterijen.

Oorlogscontracten.

Waarom is nog steeds geene wetsregeling van deze contracten, welke reeds zoo lang is toegezegd, voorgesteld?

Distributiegerechten.

Gevraagd werd, of deze thans niet kunnen worden opgeheven.

Justitieele statistiek.

De vraag rees, of de zeer vele moeite, die voor de parketten verbonden is aan de invulling der desbetreffende formulieren, wel loonend is te achten. Men bedoelde met deze vraag evenwel geenszins, om in het algemeen mede te doen aan verdere beknibbeling der Rijksstatistieken, waarop reeds te veel besnoeid is. Dit laatste werd anderzijds beslist ontkend en op verdere besnoeiing werd aangedrongen.

Collectieve arbeidsovereenkomst.

Men zoude het op prijs stellen te worden ingelicht, in welk stadium de publiekrechtelijke regeling van de collectieve arbeidsovereenkomst verkeert.

Artikelen.

IIde Afdeeling.

Kosten van de rechterlijke macht.

Rechtspraak.

De opmerking werd gemaakt, dat ten aanzien van de rechtspraak sinds jaren de grief van „klassejustitie" wordt geuit. Sommige leden nu, zelf geen sociaal-democraat, waren van meening, dat voor zulke klacht wel eens grond bestaat, doordat de rechters en de maatschappelijke groep, waaruit zij herkomstig zijn, vaak te ver afstaan van de volksziel; het hapert hun niet zelden aan begrip daarvan en aan sociaal sentiment. Het is, naar de meening der hier aan het woord zijnde leden, mede door verbetering van het onderwijs, dat deze leemte verholpen moet worden; onderwijs in toegepaste sociologie en sociale psychologie zoude hier op den duur verbetering brengen.

Anderen merkten op, dat van „klassejustitie" geen sprake is, dat bezwaarlijk kan gezegd worden, dat de rechters ver van de volksziel afstaan, waar zij zelf haar helpen vormen, en dat de maatschappij zelve aan de rechters leering genoeg biedt, mits zij breken met de verouderde traditie, dat zij zich van het sociale leven afzijdig moeten houden en uitsluitend in hun engere rechtspraak op moeten gaan.

Kan de Minister reeds iets mededeelen over de ervaring, verkregen met het instituut van den politierechter en van den kinderrechter?

Pro deo-recht.

Eenige leden wezen op de noodzakelijkheid van herziening van dit recht. De advocaat heeft geen monopolie, zooals de notaris, de deurwaarder en vroeger de procureur. De Staat heeft dus geen recht hem met pro deo-zaken te belasten. De advocaat behoort hier dezelfde positie te hebben als de geneesheer.

Wijders werd de opmerking gemaakt, dat, wil men den pro deo-bijstand kunnen behouden, op welk behoud de leden hier aan het woord grooten prijs stelden, het niet raadzaam is om de bureaux voor rechtskundigen bijstand aan hun lot over te laten. In de grootere plaatsen toch zijn ze onmisbaar als aanvulling en, te midden van zaakwaarnemers en beunhazen, bakens in zee.

Bezuiniging.

Vele leden waren van meening, dat bezuiniging op het personeel der rechterlijke macht niet gewenscht is.

Al mogen van inkrimping van dat personeel, als gevolg van de opheffing van enkele kantongerechten en rechtbanken, eenige financieele voordeelen te verwachten zijn, wat intusschen wegens vermeerdering van getuigengelden nog aan twijfel onderhevig is, dan zoude toch eene zoodanige bezuiniging, naar het oordeel van deze leden, niet opwegen tegen de nadeelen, die eene goede rechtsbedeeling daarvan zoude ondervinden.

Ook zouden de sociale en cultureele belangen in en om de plaats, waar de bedreigde gerechten thans gevestigd zijn, door die opheffing, naar hunne meening, ernstig worden geschaad.

Voorts vroeg men nader naar 's Ministers oordeel over de maatregelen, aangegeven door den hoogleeraar Scholten in het *Weekblad voor Privaatrecht* van 30 September l.l.: alleen-rechtspraak in eerste instantie, afschaffing van het Openbaar Ministerie in Burgerlijke Zaken bij de Rechtbanken en Gerechtshoven, uitbreiding van de bevoegdheid der Kantongerechten tot alle vorderingen van niet hooger dan f 500.

Eenige leden waren van oordeel, dat in eerste instantie alleen-rechtsprekende rechters moesten berechten; maar in hooger beroep de collegiale rechtspraak behoorde behouden te blijven, echter met geen grooter aantal dan drie leden, ook zelfs bij den Hoogen Raad.

Men drong zeer aan op nieuwe benoeming van op wachtgeld gestelden, die nog voor het vervullen van staatsdiensten geschikt zijn, ook indien zij niet het verlangen om weer werkzaam gesteld te worden, te kennen hebben gegeven.

Art. 13. De circulaire van 22 December 1922, 4e afd., n°. 700, betreffende inzending en opgave van vorderingen en opgaven van te verwachten uitgaven, werd onpraktisch, tijdroovend en onnoodig bezwarend geoordeeld. Aangedrongen werd op vereenvoudiging dezer regeling.

VIde Afdeeling.

Kosten van Rijkspolitie.

Gewaarschuwd werd tegen te groote bezuiniging bij de Rijkspolitie. Men wees op de steeds toenemende gevallen van inbraak ten plattelande. Met name in de grensstreken heerscht meer dan ooit eene groote mate van onveiligheid, zoodat de aanwezigheid der Rijkspolitie en marechaussee daar vooral onmisbaar is. Er bestaat weinig uitzicht op verbetering ten deze, zoodat waakzaamheid geboden is.

Art. 33. Aangedrongen werd op reorganisatie van het corps der Rijksveldwacht in den geest als aangegeven in de artikelen „De Rijkspolitie", opgenomen in *„Het Vaderland"* van 28 October, 4 en 11 November en 1 December j.l. Daardoor zoude met minder geldelijke opofferingen van de schatkist de Rijkspolitie met veel meer nut te gebruiken zijn dan thans het geval is.

Art. 40*a*. Men wenschte te dezer plaatse te herhalen, wat aangaande de paspoorten is opgemerkt in het Voorloopig Verslag betreffende de begrooting voor het dienstjaar 1923 van het Departement van Buitenlandsche Zaken.

Deze opmerking luidt:

„Waartoe dient, zoo vroeg men, de omslachtige en kostbare verplichting voor hier gevestigde vreemdelingen, periodiek hun paspoort in te zenden ter viseering of ter verlenging van verblijfsvergunningen? In welke gevallen worden deze geweigerd? Waarom kunnen deze niet tot wederopzeggens toe verleend worden? Het mogelijke bezwaar, dat zulke opzegging alsdan moeilijk kan worden, omdat zonder periodieke aanmelding de adresveranderingen niet altijd bekend worden, geldt toch ook voor de toezending der uitnoodiging of aanmaning tot reviseering. Desnoods bedreige men straf tegen het niet opgeven van adresveranderingen. Staat de maatregel in verband met den stand der arbeidsmarkt, dan is nog niet in te zien, waarom voor de reviseering eene, en nog wel hooge, retributie gerekend moet worden."

VIIde Afdeeling.

Kosten van gevangenissen en Rijkswerkinrichtingen.

De opmerking werd gemaakt, dat bij de administratie der gevangenissen de centralisatie veel te ver is doorgevoerd. Als een bewaarder een pet moet hebben of een paar sokken noodig heeft, moet daarover eene correspondentie met het departement worden gevoerd.

Art. 52. Men vroeg, of onder de omschrijving van dit artikel ook begrepen is de electrificatie van gevangenissen en Rijkswerkinrichtingen, zoo ja, van welke; en welk bedrag voor iedere installatie is uitgetrokken. Men meende te weten, dat de kosten tot circa f 20 000 voor één gevangenis zullen stijgen en was van oordeel, dat dergelijke uitgaven niet urgent zijn.

De uitgewerkte en toelichtende staat laat een en ander in het duister.

Artt. 62 en 92. De vraag werd gedaan of het uittrekken op de begrooting van twee bedragen, elk van f 250, voor kosten tot inrichting en instandhouding van een penitentiair museum voor de studie van gevangeniswezen en dwangopvoeding niet beter achterwege ware gebleven. De bedragen zijn zoo gering, dat daarmede niets of bijna niets kan bereikt worden. Dergelijke

musea, die niet goed geoutilleerd zijn, bevorderen het groote nut, dat ongetwijfeld daaruit kan voortvloeien, in zeer geringe mate.

Men vroeg, hoe de Regeering zich voorstelt zulke musea aan hun doel te doen beantwoorden en in welk stadium van voorbereiding zij zich bevinden.

Art. 63. Is het juist, zoo werd gevraagd, dat in 1922 aan de ambtenaren en beambten van het opvoedingsgesticht voor jongens te Avereest een zeer belangrijk bedrag is uitgekeerd als achterstallig salaris?

VIIIste AFDEELING.

Kosten van het Rijkstucht en -opvoedingswezen.

Verschillende leden meenden een woord van waarschuwing te moeten laten hooren tegen te groote bezuiniging bij het verleenen van subsidies aan particuliere inrichtingen, werkzaam op het gebied van het tucht- en opvoedingswezen. Deze werken veel goedkooper dan het Rijk zelf. Deze leden betuigden instemming met het adres, te dezer zake door de bekende vereeniging „Pro Juventute" tot den Minister gericht.

Sommigen meenden, dat de Regeering ten aanzien van de reclasseering reeds veel te ver gaat en eene bezuiniging betracht, die de wijsheid bedriegen zal. Door hare laatste circulaires wordt geheel de ontplooiing belet van wat toch liefst het werk van particuliere vereenigingen moet blijven; erger nog, men ontmoedigt hare bestuurders, doet de vereenigingen kwijnen, ja eerlang te gronde gaan. Anderzijds werd bovenbedoelde bezuiniging toegejuicht. Daarentegen werd door enkele leden twijfel uitgesproken, of de uitkomsten der reclasseering wel in verhouding staan tot de hooge uitgaven, welke op dit gebied worden gemaakt.

Art. 94. Men vroeg, of de Regeering van het nut en de noodzakelijkheid van een rijksagentschap voor voogdijraadzaken is doordrongen en of het werk van den agent niet zonder groot bezwaar door anderen zoude kunnen worden verricht.

XIIde AFDEELING.

Verschillende uitgaven.

Art. 130. Art. 50*a*, 6de lid, der wet op het Notarisambt bepaalt dat de kosten, aan de instelling en werking der Kamers van Toezicht verbonden, daaronder begrepen de vacatiegelden der leden, en de reis- en verblijfkosten der leden en van den secretaris, ten laste komen van den Staat.

Bij besluit van den 13den November 1922 (*Staatsblad* n°. 597), houdende wijziging van het besluit van 29 December 1921 (*Staatsblad* n°. 1452), betreffende eene nieuwe regeling ten aanzien van de toekenning van vacatiegeld, wordt o. m. in III bepaald:

„Aan bezoldigde burgerlijke en militaire landsdienaren wordt geen vacatiegeld toegekend. In bijzondere gevallen kan vacatiegeld worden toegekend aan bezoldigde burgerlijke en militaire landsdienaren, die niet-ambtelijk in eene commissie zitting hebben."

Men meende, dat dit besluit niet op de Kamers van Toezicht van toepassing is, omdat deze krachtens de wet op vacatiegeld aanspraak hebben. Gaarne zoude men in deze de zienswijze der Regeering vernemen.

Aldus vastgesteld den 14den Februari 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VI (*Departement van Marine*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werden de navolgende beschouwingen en opmerkingen gemaakt.

Enkele leden meenden zich te kunnen onthouden van het treden in beschouwingen betreffende dit hoofdstuk der Staatsbegrooting, daar zij reeds genoegzaam van hunne meening te dien opzichte hadden doen blijken bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.

Andere leden merkten op, dat zij bij genoemde algemeene beschouwingen zich alleen hadden uitgesproken omtrent het optreden van dezen Minister in het huidig Kabinet en wenschten daarom dit punt thans verder buiten bespreking te laten.

Sommige leden, die liever hadden gezien, dat de Departementen van Oorlog en van Marine tot één Departement van Defensie waren samengesmolten, maar die zich niet tegen het afzonderlijk voortbestaan van het Departement van Marine zouden verzetten, nu de Regeering daarop voorshands bleek prijs te stellen, meenden toch een dringend beroep op den Minister te moeten doen om niettemin de zuinigheid zooveel mogelijk te betrachten.

Betreurd werd, dat volgens uitlatingen van dezen bewindsman door hem zal worden aangestuurd op de totstandkoming der Vlootwet. Hoe dit is te rijmen met den gebiedenden eisch van zuinigheid werd onbegrijpelijk geacht. Het Nederlandsche volk als geheel kan hierover niet verblijd zijn, en mocht de Vlootwet eenmaal in het *Staatsblad* komen, dat zal dit alleen voor enkele bepaalde kringen eene reden tot vreugde kunnen zijn.

Zoolang niet vaststaat of de Vlootwet inderdaad tot stand zal komen en wat ten slotte haar inhoud zal zijn, achtten verschillende leden de groote uitgaven, die op dit hoofdstuk voorkomen, nutteloos en doelloos. Ten koste van vele millioenen wordt zoo goed en zoo kwaad als het gaat op den ouden voet voortgeleefd; de waarde van het materieel vermindert echter gaandeweg en bij het personeel bestaan tal van grieven en klachten, die voorloopig niet uit den weg kunnen worden geruimd, daar men niet weet, waar men aan toe is. Deze onzekerheid werkt als het ware verlammend en doodt alle energie. Hierop thans verder in te gaan, achtten deze leden evenwel nutteloos, daar eene vruchtbare gedachtenwisseling eerst mogelijk zal zijn bij de behandeling der Vlootwet.

Gezien dat de bij Koninklijk besluit van 21 November 1922 n°. 51 ingestelde z.g. Vlootwet-Commissie gebonden is aan de scheepstypen in het ontwerp-Vlootwet opgenomen en aan den termijn van aanbouw van zes jaren, werd gevraagd, wat voor deze commissie dan nog te doen blijft.

Eenige leden betreurden het, dat bij de ramp van Smyrna geen Nederlandsch oorlogsschip ter plaatse is geweest en dientengevolge de hulp van eene vreemde Mogendheid is moeten worden ingeroepen voor onze onderdanen aldaar.

Andere leden wenschten den Minister dank te brengen voor de verbetering aangebracht in den loodsdienst te Vlissingen. De vraag werd echter gesteld, of uitbreiding van het personeel van den rivierloodsdienst niet, met het oog op de zeer sterke toeneming van den dienst, urgent is te achten.

Door een der leden werd gewezen op de wanverhouding tusschen de pensioenen van hen, die in vroeger jaren werden gepensionneerd en degenen, die thans den zeedienst verlaten. Onder verwijzing naar de in de Tweede Kamer verworpen motie-TER HALL (zie *Handelingen*, bladz. 924) wenschte dit lid te vragen, of het niet mogelijk is door toekenning van

gratificaties, waarvoor op de begrooting toch reeds posten zijn uitgetrokken, verbetering te brengen in die gevallen, waarin bedoelde wanverhouding zich het scherpst doet gevoelen.

Aldus vastgesteld den 14den Februari 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VIII (*Departement van Oorlog*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegoven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Algemeene beschouwingen.

Enkele leden waren van meening reeds voldoende van hun gevoelen ten opzichte van dit hoofdstuk te hebben doen blijken bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923, en onthielden zich daarom thans van het maken van verdere opmerkingen.

Door een der leden werd betoogd, dat hij niet geloofde, dat 's Lands veiligheid door bewapening werd gediend. Hij wees er op, dat sinds 1914 de toestand geheel is veranderd, en dat elke oorlog voor een land eene ramp is, waarbij geen andere is te vergelijken. De laatste oorlog heeft er toe geleid, dat de meeste landen zich tot een nieuwen toerusten met nog verschrikkelijker wapens. De Regeeringen moesten liever trachten den oorlogsgeest zooveel mogelijk tegen te gaan, maar door bewapening voor te staan doen zij het tegenovergestelde. Bovendien zijn het materialistische drijfveeren geweest, die tot alle oorlogen van den laatsten tijd hebben geleid.

Verschillende leden merkten naar aanleiding hiervan op, dat, hoe gaarne zij ook tot ontwapening zouden willen medewerken, zij dit in de gegeven omstandigheden echter niet wel mogelijk achtten. Zij waren van oordeel, dat ook degenen, die meenen, dat de rechtsgedachte eenmaal zoozeer bij de volken zal doordringen, dat inderdaad tot ontwapening zal kunnen worden overgegaan, zullen moeten toegeven, dat dit oogenblik thans nog niet is aangebroken. Van feitelijke ontwapening blijkt nergens, en zoo zal ook ons land vooreerst zijn gedwongen een leger en eene vloot te onderhouden tot handhaving onzer neutraliteit en tot vervulling van den plicht, dien wij in de rij der staten hebben te betrachten. Volgens het Volkenbondsverdrag is bewapening noodig ter verzekering van nationale veiligheid; het minimum, waartoe wij kunnen gaan, is de legerformatie, die noodig is om te voorkomen, dat ons territoir door anderen wordt benut voor krijgsondernemingen of strekt tot doortochtsgebied voor oorlogvoerenden. Verzaking van die plichten zal onmiddellijk gevaar opleveren voor ons nationaal bestaan. Hebben wij dus eenerzijds voor genoemd minimum te zorgen, anderzijds *kan* niet alleen, maar *moet*, om der kosten wil, alles worden nagelaten, wat niet volstrekt noodzakelijk is.

De leden hier aan het woord vroegen, of het niet mogelijk was nog meer te bezuinigen, dan bij deze begrooting reeds is geschied. Zij hadden hierbij op het oog het militair onderwijs — inzonderheid de Cadettenschool te Alkmaar —, de administratie en den geneeskundigen dienst.

Andere leden sloten zich hierbij aan. Zij waren van oordeel, dat de uitgaven, op dit hoofdstuk uitgetrokken, nog veel te hoog zijn en vroegen zich af, waarom ook hier niet tot 17 pct. kon worden bezuinigd, evenals dit bij andere Departementen was geschied.

Al is algemeene ontwapening voorloopig niet te verwezenlijken, eene grondige herziening van onze oorlogsuitgaven zal hun inziens niet kunnen uitblijven, wanneer het ernst is met eene bezuiniging, die de op de bevolking drukkende lasten draaglijk moet maken. Daartoe zal eene tot het uiterst doorgevoerde vereenvoudiging van de geheele weermacht noodzakelijk zijn, hetgeen aan de bruikbaarheid en paraatheid van het leger niet ten nadeele behoeft te strekken. De leden hier aan het woord begrepen niet, waarom in andere landen — zij dachten hierbij aan Zwitserland en Noorwegen — de militaire uitgaven zich in dalende lijn konden bewegen, terwijl Nederland, althans dynamisch vergeleken, nog een stijgende lijn vertoont.

Om te beoordeelen, welke uitgaven voor militaire zaken de natie zich zal hebben te getroosten, zal ook dienen vast te staan het doel van ons leger in verband met de middelen, die voor militaire doeleinden kunnen worden beschikbaar gesteld. Meent de Minister, dat wij moeten vasthouden aan de gedachte ons land zoo noodig tot het uiterste te verdedigen en dan alleen steunende op eigen krachten, of is hij van oordeel, dat wij kunnen volstaan met een leger, krachtig genoeg om op eenig punt, en dit zal hoogstwaarschijnlijk aan onze zuidelijke grenzen liggen, onze neutraliteit te kunnen handhaven?

In dit verband verklaarden verscheidene leden met bevreemding te hebben kennis genomen van de volgende passage in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer (blz. 2, onderaan):

„Zou men meenen, dat deze [de Minister van Oorlog] zich verantwoordelijk heeft te stellen, dat onder alle omstandigheden onze krijgsmacht de nationale veiligheid kan verzekeren, dan moet die meening aanstonds worden gewraakt; de Minister kan geen verantwoordelijkheid aanvaarden dan voor het scheppen van een redelijken waarborg voor 's Lands veiligheid, gelet eenerzijds op Nederlands internationale positie en op den wil zich te doen eerbiedigen, anderzijds op de middelen welke ter beschikking staan. Daarin ligt gradatie; tijdelijke verzwakking van de weerkracht of het tijdelijk nalaten van hetgeen tot versterking der weerkracht moet dienen, behoeft nog niet te leiden tot een toestand, die niet meer door de verantwoordelijkheid kan worden gedekt, echter zal zekere grens niet kunnen worden overschreden."

Hetgeen hier door den Minister is gezegd, deed dezen leden vragen, welke opvatting Zijne Excellentie heeft omtrent zijne verantwoordelijkheid voor de verdediging des Lands. Zij meenden uit deze woorden te moeten opmaken, dat de Minister van meening is, dat ons leger onze nationale veiligheid niet kan verzekeren, doch hoogstens een redelijken waarborg voor 's Lands veiligheid kan bieden, en dat die waarborg dan nog maar zeer betrekkelijk is, wijl afhankelijk van „beschikbare middelen" en hulp van het buitenland. Indien de meening der hier aan het woord zijnde leden als juist kan worden beschouwd, vroegen zij of de Minister niet verantwoordelijk moet worden geacht voor de ontoereikendheid der verdedigingsmiddelen, of wel, dat hij meent, dat zijn verantwoordelijkheid niet verder strekt dan de volmacht van de Staten-Generaal. Deze leden waren echter van eene tegenovergestelde meening,

Zij waren nl. van oordeel, dat indien, zooals in de genoemde Memorie wordt gezegd, ons kleine leger nog niet voldoende artilleristisch is uitgerust, het op den weg van den Minister ligt, het volk en de Staten-Generaal van de noodzakelijkheid van eene behoorlijke uitrusting te overtuigen.

Met het beleid van den Minister konden vele andere leden zich intusschen wel vereenigen en zij kwamen op tegen de politiek van hen, die niets anders beoogen dan al wat onze defensie betreft af te breken. Indien wij prijs stellen op het behoud van onze onafhankelijkheid, moeten wij daarvoor ook onzen plicht doen en er de kosten voor over hebben. Verliezen wij onze onafhankelijkheid, dan zullen wij toch ook moeten betalen, maar dan aan derden en te hunnen behoeve. Ook deze leden meenden evenwel, dat anderzijds toch zooveel mogelijk moet worden bezuinigd op de uitgaven voor de defensie, en zij wezen in het bijzonder op de uitgaven voor werven en arsenalen, en, evenals andere leden, op de administratie en den geneeskundigen dienst, en wel met name op de militaire hospitalen en apotheken. Zij meenden, dat de militaire apotheken zonder bezwaar konden worden opgeheven en stelden eveneens de vraag, of de Cadettenschool te Alkmaar nog niet overbodig is, en of ook geen belangrijke besparing kan worden verkregen door opheffing van het korps rijdende artillerie. Kan bij de Topographische Inrichting niet worden bezuinigd door inkrimping van het aantal ambtenaren? Ook werd gevraagd, waarom de commandant van de luchtvaart te Zeist bereden moet zijn.

Er dient echter niet op verkeerde wijze te worden bezuinigd, als hoedanig deze leden aanmerkten de bezuiniging op de aanvulling van projectielen voor de vuurmonden. Dit is eene zuinigheid, die de wijsheid bedriegt. Ook wenschten zij geen bezuiniging op de marechaussee, waaraan vooral in den laatsten tijd zoo dringend behoefte is ter bewaking der grenzen.

Overigens drongen vele leden aan op versterking der grenzen in verband met de gebeurtenissen in het Ruhrgebied.

Gevraagd werd, of de Minister het met een streven naar bezuiniging vereenigbaar acht, dat onlangs eene hoeveelheid van vijftig millioen geweerpatronen als oudroest is verkocht; dat eene belangrijke partij gasmaskers in het Rijkskleedingmagazijn te Amsterdam geheel is bedorven en totaal onbruikbaar is geworden; dat hetzelfde Rijkskleedingmagazijn onlangs eene partij van ongeveer 70 000 M. linnen voor haverzakken heeft ontvangen, terwijl er nog eene zelfde partij in het magazijn in voorraad was; dat duizenden paren oude schoenen tijdens de lederschaarschte zijn hersteld, terwijl deze schoenen ongebruikt zijn gebleven; dat nagenoeg alle kleeding- en uitrustingstukken te Zeist in de loodsen zoo slecht zijn opgeborgen, dat nagenoeg alles is bedorven.

Opheldering omtrent deze feiten werd noodzakelijk geacht.

Enkele leden achtten het tijdvak van vier maanden, ingevolge de motie-Deckers toegestaan voor vrijwillige afvloeiing, vooral met het oog op de ongunstige tijdsomstandigheden, veel te kort. Zij wenschten er daarom bij den Minister op aan te dringen dien termijn te verlengen tot ten minste einde 1924.

Verder werd er op aangedrongen de opleiding nog meer te beperken en werd de wenschelijkheid uitgesproken, dat ontslag, ook uit het eerste verband, aan allen zou worden verleend, die zulks verzoeken, en de ouderen, die bijna hun volledig pensioen hebben verdiend, op wachtgeld zouden worden gesteld. Mocht niettegenstaande de vrijwillige afvloeiing, toch gedwongen dienstverlating noodig zijn, dan hoopte men, dat de Minister in overweging zoude nemen diegenen te ontslaan, die meer dan 30 of minder dan 5 dienstjaren hebben; de eerste van deze beide categorieën zou dan op wachtgeld dienen te worden gesteld.

Enkele leden hadden vernomen, dat voor administratieve hulpdiensten, wachten en employementen wordt gebruik gemaakt van overcompleet personeel. Dit zal niet meer mogelijk zijn, wanneer de afvloeiing is beëindigd; alsdan zal moeten worden volstaan met het personeel der gewone vredesorganisatie. Met het oog daarop vroegen deze leden, of de Minister bereid is, een onderzoek te doen instellen, of het personeel der nieuwe organisatie wel voldoende zal zijn.

Ingevolge de nieuwe organisatie van het dienstvak der Militaire Administratie, is het aantal adjudanten-onderofficier vastgesteld op 12. Gaarne zagen enkele leden dit getal gebracht op 24, aangezien daardoor eene evenredige vermindering van het aantal luitenants kan worden verkregen. Niet alleen zouden de positie van de onderofficieren en hunne promotiekansen door dezen maatregel verbeteren, maar deze maatregel zou aldus ook tot bezuiniging op dit dienstvak kunnen leiden.

Uit een oogpunt van bezuiniging werd voorts aanmerking gemaakt op het bij art. 78 uitgetrokken bedrag van f 250 000 voor vergoedingen wegens kostwinnerschap. Gevraagd werd, of het niet beter zoude zijn, de kostwinners geheel vrij te stellen van militairen dienst, waardoor deze post zoude kunnen vervallen.

Verschillende leden meenden, dat de jaarwedden der militairen, met het oog op hun premievrij pensioen, f 200 lager waren dan die van overeenkomstige burgerambtenaren. Zij wezen er op, dat ook de Commissie-Idenburg op dit standpunt stond, want toen in 1920 de burgerambtenaren hun pensioen premievrij kregen, ontvingen de militairen 7 pct. bijslag, omdat zij anders bij eerstgenoemde categorie zouden achterstaan.

Is voor ons leger, zoo werd gevraagd, de Zweedsche gymnastiek wel de meest gewenschte en is het niet beter die te vervangen door meer natuurlijke lichaamsbeweging?

Opgemerkt werd, dat er nogal eens klachten worden geuit over het eten in de kazernes. Met name bereikte een der leden eene klacht uit de kazerne te Breda.

De vraag werd voorts gedaan, of het mogelijk zou zijn de jongelieden, die deelnemen aan de vooroefeningen, eerst op te laten komen na de loting. Men meende, dat, zoo hiertoe werd overgegaan, het aantal van hen, die aan die vooroefeningen deelnemen, veel grooter zou worden en dat daardoor belangrijke bezuinigingen zouden worden verkregen.

Ook zou men gaarne, naar aanleiding van het ongeval, hetwelk zich onlangs te Arnhem had voorgedaan en zoo droeve gevolgen heeft gehad, worden ingelicht, of voor het vernietigen van z.g. onbruikbaar buskruit geen voorschriften bestaan.

Ten slotte werd nog de vraag gesteld, of het juist is, dat, zooals de bladen hebben gemeld, de voormalige Duitsche eerste-luitenant Kurt Vogel, betrokken bij den moord op Rosa Luxemburg, in Nederlandschen dienst is, of geweest is.

Aldus vastgesteld den 14den Februari 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IX (*Departement van Waterstaat*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Algemeene beschouwingen.

Had men met waardeering kennis genomen van het voornemen van den Minister op de uitvoering van werken te bezuinigen, toch meende men nog nader diens aandacht daarop te mogen vestigen en er op aan te mogen dringen, dat bij de uitvoering van werken voor het departement meer dan tot dusverre zou worden gevraagd, waarmede men zonder schade zou kunnen volstaan. Zoo werd gewezen op den bouw van eene brugwachterswoning te Middelburg. De kosten van eene dergelijke woning ad ± f 10 000 achtte men veel te hoog. Het plan had eenvoudiger kunnen worden opgezet. Ook werd de aandacht gevestigd op mogelijke bezuiniging op het gebruik van Rijksdienstvaartuigen. Met instemming had men kennis genomen van de instelling door den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw van eene commissie tot onderzoek der mogelijkheid van een meer economisch gebruik der onder verschillende instellingen en administratiën behoorende Rijksvaartuigen en verwachtte daarvan ook goede resultaten ten opzichte van de onder Waterstaat ressorteerende vaartuigen. De hoop werd uitgesproken, dat de Minister bij deze commissie zou aandringen haar onderzoek met spoed ten einde te brengen.

In verband met de noodzakelijke bezuiniging en de rantsoeneering, waardoor de Waterstaatsbegrooting een zeker cijfer niet te boven mag gaan, werd door een lid ter sprake gebracht de bij de mondelinge behandeling dezer begrooting in de Tweede Kamer gevoerde discussie tusschen den heer BONGAERTS en den Minister, om nl. de uitvoering van productieve werken mogelijk te maken door middel van annuïteiten. Waar de Minister verklaarde niet afkeerig van dit stelsel te zijn, meende dit lid daarvoor te moeten waarschuwen. Hij achtte het groote voordeel, hetwelk werd voorgespiegeld, te weten om met weinig geld heel veel te doen, meer schijn dan werkelijkheid. Bij tal van werken kan de productiviteit niet van te voren onder cijfers worden gebracht, al mag men verwachten, dat zij de algemeene welvaart zullen bevorderen. En de Minister, die eenmaal met dit stelsel begint, zal, naar hij vreesde, er toe worden gedrongen tot productieve werken te verklaren zoodanige werken, die nimmer eenige rechtstreeksche bate voor de schatkist zullen opleveren. Wel zal men in de gelegenheid zijn in de eerste jaren veel meer werken uit te voeren dan anders, maar het gevolg zal zijn, dat over een aantal jaren, indien geen annuïteiten vrij komen, alsdan noodzakelijk geachte werken achterwege zullen moeten blijven, en de toekomstige Minister van Waterstaat, wiens ambtsvoorganger over de annuïteiten heeft beschikt, zal daardoor in moeilijkheden komen. Bovendien zijn op dit oogenblik de prijzen nog hoog, en is de mogelijkheid allerminst uitgesloten, dat werken, die thans worden uitgevoerd, belangrijk meer zullen kosten, dan wanneer zij over een aantal jaren worden tot stand gebracht. Mocht dit inderdaad het geval blijken, dan zouden bij invoering van het annuïteiten-stelsel dus niet alleen minder werken worden uitgevoerd dan thans, maar zou ook de bodem-productiviteit niet in die mate worden verhoogd als bij handhaving van het bestaande systeem.

Verschillende leden verklaarden met bezorgdheid te hebben kennis genomen van de groote verliezen, welke zijn en worden geleden door de provinciale electriciteitsbedrijven. Voor een belangrijk deel schijnen deze verliezen te wijten te zijn, althans wat Noordholland betreft, aan de contracten met gemeentebesturen, die vóór en tijdens den oorlog zijn gesloten. De destijds gemaakte kostenberekening staat buiten elke verhouding tot den huidigen kostprijs van de electrische energie. Met voldoening hebben deze leden vernomen, dat de Ministers van Waterstaat en van Justitie zich gewend hebben tot eenige gemeentebesturen in Noordholland met het doel deze contracten in minnelijke onderhandelingen alsnog gewijzigd te krijgen.

Een andere grond voor deze groote verliezen schijnt hierin te zijn gelegen, dat de afschrijvingen, welke de Regeering in de Rijksconcessies heeft voorgeschreven, ten aanzien van de bouwrekening voor het geval van naasting, zwaar drukken op de winst- en verliesrekening. De leden hier aan het woord zouden het daarom op prijs stellen te vernemen, of de Minister bereid is wijziging van het systeem der afschrijvingen in overweging te nemen, bv. door toepassing van annuïteiten, waardoor de provinciale bedrijven in de eerste jaren — die tevens de moeilijkste zijn, ten gevolge van de sterke uitbreidingen — aanmerkelijk zouden worden ontlast. Daar het van zoo groot belang is, dat aan deze verliezen een einde komt, en dat wordt verhinderd, dat de provinciale belastingen ten gevolge daar van zouden moeten worden verhoogd, meenden deze leden, dat nauwgezette overweging van elk middel, dat tot dit doel zoude kunnen leiden, alleszins gerechtvaardigd is.

IIde AFDEELING.

B. *Waterstaat.*

Wegen.

Vele leden klaagden over het vernielen der wegen door het vervoer van zware vrachten met automobielen. Zij herinnerden aan hetgeen te dier zake door het lid der Tweede Kamer, den heer RUTGERS VAN ROZENBURG (zie *Handelingen* blz. 741) is gezegd, die ook op het gevaar daarvan voor huizen en bruggen heeft gewezen en verschillende wenken heeft gegeven, die ernstige overweging verdienen bij de oplossing van dit als zeer urgent te beschouwen vraagstuk. Eene Rijksregeling betreffende dit vervoer achtten zij dringend noodzakelijk. De Minister heeft in zijne Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag gezegd, dat binnen zeer korten tijd de indiening tegemoet kan worden gezien van eene Nota van Wijziging betreffende het thans aanhangige ontwerp tot wijziging der Motor- en Rijwielwet, welke de gelegenheid zal openen voor eene regeling ook van het gebruik van vrachtauto's. Sommige leden meenden evenwel, dat de vernieling van de wegen, zooals die in de laatste jaren valt te constateeren, geenszins uitsluitend aan de zware vrachtauto's moet worden geweten. Ook de personenauto's beschadigen volgens hen in hooge mate de grind- en gewalste wegen door wegzuiging van de deklaag. Tegen dit verkeer zijn deze wegen op den duur niet bestand. Gewalste wegen, waarvan de deklaag vroeger 5 tot 10 jaren stand hield, vertoonen thans na 2 à 3 jaren reeds zoovele gaten, dat de kostbare bewalsing bijna als tevergeefs geschied is te beschouwen. Wat denkt de Minister, zoo vroegen deze leden, in dit opzicht tot behoud der wegen te kunnen doen?

Eenige leden meenden vooral vaststelling van een maximumgewicht voor het auto-verkeer te moeten aanbevelen. Zware vrachten dienen volgens hen per spoor te worden vervoerd. Ook in Engeland is men deze meening toegedaan.

Is eenerzijds verbetering der wegen onafwijsbaar, anderzijds dient eene oplossing te worden gevonden voor de daaraan verbonden kosten. Verschillende leden waren van oordeel, dat met het oog op die kosten — waaronder zij ook wilden rekenen die van aanleg van rijwielpaden — eene speciale belasting van automobielen en rijwielen behoorde te worden ingevoerd. Door een der leden werd als zoodanig aanbevolen eene belasting op gummi-banden. Andere leden achtten het

heffen van eene belasting van vrachtauto's door de verschillende gemeenten — gesteld al dat de Gemeentewet eene dergelijke belasting toeliet — ongewenscht, ook al zou deze uitsluitend ten doel hebben de opbrengst te doen strekken tot onderhoud der wegen. Zij meenden, dat als van Rijkswege eene belasting als hiervoren bedoeld zou worden ingevoerd, de opbrengst daarvan zou moeten worden verdeeld tusschen de onderhoudsplichtigen der wegen. Van andere zijde werd echter opgemerkt, dat de opbrengst van eene dergelijke belasting nooit zoodanig zou kunnen zijn, dat bij eene verdeeling tusschen de onderhoudsplichtigen deze van eenige beteekenis zou zijn voor het onderhoud. Ook waren de leden hier aan het woord van oordeel, dat, waar het Rijk zooveel doet voor het gewone verkeer en het verkeer te water, het niet wel aangaat voor het verkeer met automobielen en rijwielen van deze vervoermiddelen, op welke wijze dan ook, eene afzonderlijk belasting te heffen.

Hoewel thans de uiterste zuinigheid moet worden betracht, meenden eenige leden er op te moeten wijzen, dat juist de huidige omstandigheden het gewenscht doen zijn de zoo noodige verbetering der wegen niet uit te stellen, maar met kracht ter hand te nemen, aangezien daardoor aan velen, die thans ledig rondloopen, werk kan worden verschaft.

De aandacht werd er op gevestigd, dat de toegang tot verschillende steden ten gevolge van het in vroegere jaren oprichten van poorten en andere afsluitingen van dien aard is, dat er met het tegenwoordige snelverkeer van personen- en vrachtautomobielen ernstig gevaar voor ongevallen bestaat.

Indien deze poorten en afsluitingen bouwwerken zijn, die omnium consensu als monumenten van historische waarde dienen te worden beschouwd, werd het begrijpelijk geacht, dat zij niet mogen worden opgeofferd aan de eischen van het hedendaagsch verkeer. Men meende evenwel, dat in dit opzicht wel eens wordt overdreven, en drong er op aan, indien bouwwerken van slechts ondergeschikte beteekenis aan het verkeer in den weg staan, die te doen verdwijnen, opdat zoodoende ruim baan worde verkregen en daardoor tevens ongelukken worden voorkomen.

In dit verband wees men op de schorsing van het besluit van den raad der gemeente Haarlem, om de zoogenaamde kommiezenhuisjes, die eene belemmering vormen van den zuidelijken toegang der stad, te doen afbreken. Met leedwezen was van dit schorsingsbesluit kennis genomen. Deze kommiezenhuisjes, wegens hun kubusvorm in de wandeling te Haarlem „dobbelsteenen" genoemd, zijn geenszins monumenten van eenige beteekenis; zij kunnen gevoeglijk verdwijnen en dit te meer, waar een ieder het er over eens is, dat zij het verkeer belemmeren.

Gevraagd werd, of de Minister bereid is in dezen met zijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in overleg te treden, en bij laatstbedoelden bewindsman de verkeersbelangen te bepleiten, ten einde eene vernietiging van dit raadsbesluit te voorkomen.

Nog werd door een der leden ter sprake gebracht de wenschelijkheid om aan de toezichthebbende besturen de bevoegdheid te verleenen om het verkeer op de wegen zoo te regelen, dat desgewenscht rijwielpaden voor voetgangers, en voetpaden voor wielrijders kunnen worden verboden, daar waar deze paden deel uitmaken van een rijweg. Thans is die mogelijkheid door art. 7 van het Motor- en Rijwielreglement uitgesloten. Hij vroeg of de Regeering bereid was daartoe mede te werken.

Aangedrongen werd voorts op strenger politietoezicht op de wegen, vooral met het oog op het autoverkeer. Andere leden merkten evenwel op, dat het niet aangaat van alle ongelukken de auto's de schuld te geven; de schuldigen zijn zij, die in strijd met de voorschriften handelen.

In dit verband werd nog opgemerkt, dat het nut der wegwerkers al zeer gering is. Voor het politietoezicht beteekenen zij niets en in het algemeen schijnen zij de eenvoudigste voorschriften niet te kennen.

Tegen deze laatste beweringen wenschten andere leden op te komen, overtuigd als zij waren, dat de wegwerkers wel degelijk nuttig werk verrichten en niet kunnen worden gemist.

Wegen in Gelderland.

Is het juist, zoo werd gevraagd, dat de geheele rij boomen, een sieraad van den Zuiderzeestraatweg bij Hattemerbroek, geveld zal worden? Zoo ja, om welke reden zal dit moeten geschieden?

Bruggen bij Arnhem en Nijmegen.

Gevraagd werd, of de Minister in het belang van het verkeer en uit een oogpunt van werkverschaffing bereid is tot den voorgenomen brugbouw over den Rijn te Arnhem en over de Waal te Nijmegen over te gaan. Zoo ja, dan hoopte men, dat daarbij voldoende rekening zoude worden gehouden met de plaatselijke belangen en die niet aan de belangen der scheepvaart zouden worden opgeofferd.

IJsinlichtingsdienst (art. 40).

Een der leden meende te weten, dat maatregelen zijn genomen om een beteren ijsinlichtingsdienst in te stellen. Zoo dit inderdaad het geval mocht zijn, zou hij zich daarover ten zeerste verheugen, want voor de scheepvaart is een goede ijsinlichtingsdienst een der eerste vereischten en vooral voor het bevaren der Zuiderzee bij begin van vorst kan daarvan veel nut worden getrokken.

Verbetering van den IJssel (art. 45).

Nu de Geldersche IJssel van Westervoort tot aan de schans bij Brummen geheel, en van hare uitmonding af tot aan Zutphen toe vrij bevredigend is genormaliseerd en verdiept, meende men, dat het tusschenliggend gedeelte, ongeveer ter lengte van 12 K.M., met spoed ook in beteren staat behoorde te worden gebracht. Men wees er op, dat daar ter plaatse de diepte geringer is dan in het verbeterde gedeelte, en dat de scheepvaart daarvan ernstig nadeel ondervindt. Bovendien is, naar men had vernomen, door de schipperij vastgesteld, dat bij genoemde schans eene zandnederzetting heeft plaats gehad, ten gevolge waarvan de vaardiepte aldaar met ongeveer 30 c.M. is verminderd. Deskundigen, hiernaar gevraagd, hebben als hun oordeel uitgesproken, dat met het oog daarop zoo spoedig mogelijk de verbetering van bedoelde 12 K.M. moet worden ter hand genomen.

Thans is een bedrag van slechts f 50 000 uitgetrokken voor verbetering van den IJssel en schijnt het in de bedoeling te liggen daarvoor een gedeelte dezer rivier tusschen Deventer en Zutphen te verdiepen. De diepte aldaar is echter reeds grooter dan tusschen Brummen en Zutphen, zoodat de scheepvaart daardoor niet zoozeer zal worden gebaat. Is het daarom niet veel verstandiger, zoo werd gevraagd, de voorgenomen verbetering achterwege te laten en met volle kracht de verbetering van laatstgenoemd traject ter hand te nemen? Wel zouden daarvoor, naar men meende, ongeveer f 300 000 noodig zijn, maar dan was men afdoende geholpen. Voor de IJsselvaart is verbetering der hier bedoelde 12 K.M. dringend noodig en dit te meer met het oog op de reeds vermelde zandnederzetting.

Verbetering van den waterweg van Dordrecht naar Zee (art. 46).

Een der leden bracht in herinnering de bezwaren, in 1917 in het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag betreffende het wetsontwerp tot het maken van een waterweg van Dordrecht naar zee, geopperd ten aanzien van de daarvoor noodzakelijk geachte afdamming van het Beerengat. De afsluiting van dit door de binnenvaart veel gebruikte vaarwater werd zeer bedenkelijk geacht, daar de schippers dientengevolge een omweg van ongeveer 5 K.M. zullen moeten

maken. Ook wees dit lid er op, dat de door sommigen geuite vrees, dat het Beerengat water zal afvoeren, hetwelk voor den grooten zeeweg noodig is, niet algemeen wordt gedeeld. Hij wenschte daarom den Minister te verzoeken tot de afsluiting van dezen waterweg voorloopig niet over te gaan en daartoe eerst te besluiten, wanneer inderdaad blijkt, dat dit noodzakelijk is.

Haven te Scheveningen (art. 78).

In hare vergadering van 17 Mei 1922 heeft deze Kamer een wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 verworpen, welke wijziging ten doel had verbetering te kunnen brengen in den onhoudbaren toestand, waarin de buitenhaven te Scheveningen zich bevond. Sedert dien is alles bij het oude gebleven en bedoelde toestand er nog slechter op geworden. De wet van 24 Juli 1899 (*Staatsblad* n°. 194) verplicht den Staat echter tot het onderhoud van die buitenhaven. Met het oog hierop zou men gaarne door den Minister worden ingelicht, hoe hij zich voorstelt in dezen verder te handelen.

Haven te Delfzijl (art. 83).

Aanvankelijk was op de begrooting in art. 86 begrepen een post van f 430 000 voor verbetering en uitbreiding van de haven te Delfzijl. De Minister heeft dezen post echter teruggenomen en de uitvoering dezer werken tot later verschoven. Dit geschiedde niet om te bezuinigen, maar om, zooals in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer is gezegd, het vrijkomende bedrag te kunnen besteden voor de uitvoering van meer urgente werken. Hiertegen werd door enkele leden bezwaar gemaakt, daar zij de aan de haven te Delfzijl uit te voeren verbeteringswerken van groot belang en uitstel niet zonder bedenking achtten. Zij wezen er op, dat het maken van lage dammen aan deze haven, zooals in het voornemen lag, dringend noodzakelijk is ter voorkoming van verslibbing en dat verbetering der haven geen uitstel kan lijden, wil men niet het gevaar loopen, dat de houthandel zich mogelijk verplaatst naar Emden. Op dit laatste gevaar werd bij de mondelinge behandeling der begrooting in de Tweede Kamer reeds de aandacht van den Minister gevestigd en Zijne Excellentie heeft toen toegezegd onmiddellijk te zullen onderzoeken in hoeverre hier urgentie bestaat, en, zoo dit mocht blijken, te zullen trachten maatregelen te nemen ten einde aan de wenschen van Delfzijl te gemoet te komen. Gaarne zouden de leden hier aan het woord thans worden ingelicht aangaande de resultaten van dit toegezegd onderzoek.

Waterwegen in Noordbrabant.

Blijkens het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag werd door eenige leden bij de artt. 88 en 89 (oud) aangedrongen op het dienstbaar maken van het Wilhelminakanaal en de Zuid-Willemsvaart voor den afvoer van hemelwater uit zuidelijk Noordbrabant. In zijne Memorie van Antwoord heeft de Minister de meening geuit, dat dit was geschied in verband met de verbetering van de afwatering van gronden, deel uitmakende van het stroomgebied van de Dommel, waarvoor in opdracht van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant plannen zijn opgemaakt, die nog slechts een voorloopig karakter dragen. De Minister voegde daaraan toe: „ook is nog niet bekend, in hoeverre belanghebbenden zelf over deze plannen en over de verwezenlijking daarvan denken".

Gaarne zou men worden ingelicht aangaande de bedoeling van de hier aangehaalde zinsnede. Zou de Regeering er prijs op stellen, dat belanghebbenden (in casu het voorloopig bestuur van het waterschap) zich met haar te dezer zake in verbinding stellen en inlichtingen verschaffen; zoo ja, welke?

Belanghebbenden zijn, zoo werd betoogd, met den plaatselijken waterstaatstoestand natuurlijk goed op de hoogte, doch zij zijn niet technisch deskundig. Zij kunnen dan ook niet in eene technische beoordeeling der plannen treden. Men zou intusschen gaarne van den Minister vernemen, of de Rijkswaterstaat instemt met de voorloopige plannen, welke in opdracht van Gedeputeerde Staten zijn opgemaakt. Immers alleen indien ten deze volledige overeenstemming tusschen Rijk, provincie en waterschap bestaat, kan aan uitvoering dier plannen worden gedacht.

Schutsluis te IJmuiden.

Van verschillende zijden werd aangedrongen zooveel mogelijk spoed te betrachten bij de uitvoering der werken bedoeld in art. 96. Met voldoening had men uit de Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag gezien, dat het ook naar 's Ministers meening geen aanbeveling verdient den bouw van de nieuwe schutsluis te IJmuiden over een langeren termijn uit te strekken. Zou vertraging in de uitvoering zeer te betreuren zijn voor den handel, men meende daarenboven, dat de kosten daardoor eer hooger dan lager zouden worden en een dergelijke maatregel dus ook uit een oogpunt van bezuiniging geen aanbeveling zoude verdienen.

Verbetering van de haven te Vlissingen (art. 107).

Door een der leden werd de wensch geuit, dat, nu de motie VAN DER VOORT VAN ZIJP c. s. in de Tweede Kamer is aangenomen, de Minister zijne medewerking zoude verleenen aan de spoedige totstandkoming van de nieuwe haven te Vlissingen. Hij wees er op, dat deze haven als aanloophaven zal zijn aangewezen op het internationaal verkeer en dat, zoolang dit verkeer nog niet weder in vaste banen zal zijn geleid, de gunstige stemming, die er ten opzichte van Nederland in het buitenland heerscht, in het voordeel van deze haven zal zijn. Indien nu hare totstandkoming lang op zich mocht laten wachten, dan zou deze gunstige factor wellicht niet meer in die mate aanwezig zijn als thans, vandaar dat hij eene spoedige voltooiing der voorgenomen werken van het hoogste belang achtte. Kan de Minister, zoo vroeg hij, mededeelen wanneer hij zich voorstelt, dat deze werken gereed zullen kunnen zijn?

Nog werd door een ander lid gevraagd, of de Minister van oordeel is, dat met de oorspronkelijk voor dit doel geraamde gelden de uitvoering inderdaad mogelijk zoude zijn, of dat een hooger bedrag noodig zal zijn, bijv. voor spoorwegaanleg.

Gewezen werd op het groote belang voor Vlissingen bij het verkrijgen van eene nieuwe sluis. Aangezien de tegenwoordige sluis te klein is om de Koninklijke Maatschappij de Schelde in staat te stellen schepen van die grootte te bouwen als door de reederijen worden gevraagd, is het voor deze werf eene levensquaestie, dat de bestaande sluis wordt vergroot. Ook voor den Staat werd dit van groot financieel belang geacht in verband met het loopende erfpachtcontract met genoemde maatschappij. Hoe denkt, zoo werd gevraagd, de Regeering hierover en is zij bereid in dezen hare medewerking te verleenen? Naar men meende te weten, heeft de maatschappij de Schelde reeds meer dan twee jaren geleden een verzoek tot de Regeering gericht om eene commissie te willen belasten met haar in overleg te treden over de oplossing van deze sluisquaestie, op welk verzoek tot heden geen antwoord is ingekomen. Men drong er op aan, dat de Regeering zich ten deze zoude uitspreken.

Aanleg van een vluchthaven in den Stoofpolder aan het Zijpe.

Enkele leden betreurden, dat ten gevolge van het in de Tweede Kamer gevallen votum de uitgetrokken post van f 200 000 (zie artikel 83 oud) voor de verdere werken aan de in aanleg zijnde vluchthaven in den Stoofpolder is komen te vervallen.

Waterwegen in Overijssel.

Een der leden verklaarde met groote bevreemding te hebben kennis genomen van het antwoord van 's Ministers ambtsvoorganger op de vragen, ten vorigen jare door het lid der Tweede Kamer, den heer DUYMAER VAN TWIST, gesteld, betreffende het nemen van maatregelen in het belang van de bevaarbaar-

heid der waterwegen in het waterschap „Vollenhove". Hij begreep niet, dat het initiatief in zake de verbetering dier scheepvaartwegen niet bij het Rijk zou zijn, terwijl de Regeering toch zelf erkende, dat de toestand voor de scheepvaart is verminderd, sedert de bemaling van het waterschap „Vollenhove" werd ingesteld. Die bemaling had volgens hem niet plaats mogen hebben, zoolang geen afdoende maatregelen waren getroffen om de bevaarbaarheid der waterwegen te verzekeren. Zoo de Minister van meening is, dat de Gedeputeerde Staten van Overijssel in dezen de hand aan den ploeg moeten slaan, wie zal dit college dan daartoe dwingen?

Ook bracht dit lid in het midden, dat, zoo hij goed is ingelicht, van de zijde van het waterschap krachtig wordt gestreefd naar eene nog meer afdoende bemaling, ten einde tot eene betere bebouwing van den grond te kunnen geraken. Het is dus duidelijk, dat hier twee belangen met elkander in strijd komen, en het is te vreezen, dat de toestand voor de schipperij nog slechter zal worden. Hij zou er daarom prijs op stellen van den Minister te mogen vernemen, wat er in dezen kan worden gedaan om de scheepvaart voor verdere onheilen te behoeden en eene spoedige verbetering der vaargelegenheid te verkrijgen.

Brug over den IJssel te Katerveer.

Oorspronkelijk was bij art. 129 (thans art. 125) uitgetrokken een bedrag van f 345 000, waaronder f 10 000 voor den bouw van eene brug voor gewoon verkeer over den Gelderschen IJssel te Katerveer. Deze begrootingspost is evenwel bij het nader gewijzigd ontwerp teruggebracht tot f 327 700. Betreft nu de vermindering met f 17 300 ook het geraamde bedrag voor genoemden brugbouw? Men hoopte, dat dit niet het geval zoude zijn, aangezien voor het verkeer grootelijks behoefte aan die brug bestaat en daarnaar in het noordelijk deel der Veluwe verlangend wordt uitgezien. Immers eerst wanneer deze brug er zal zijn, zal kunnen worden gedacht aan het tot stand brengen van tramverbindingen om deze streek uit haar isolement te verlossen, hetgeen dringend noodig is, wil zij tot verdere ontwikkeling en welvaart kunnen komen.

Afwatering van de Geldersche Vallei (art. 153).

Waar eene behoorlijke afwatering van de Geldersche Vallei reeds zoo lange jaren op zich heeft laten wachten, werd gevraagd om met de voorgenomen uitvoering der daartoe strekkende werken niet te beginnen, voordat de belanghebbenden in de gelegenheid zijn gesteld hunne bezwaren en aanmerkingen kenbaar te maken. Sommigen leden toch was het bekend, dat de betrokken geërfden in drie van de vier collegiën der Exonereerende Landen de ten dezen gemaakte plannen eenstemmig veroordeelen, omdat volgens hen op eenvoudiger en minder kostbare wijze de gewenschte afwatering kan worden verkregen. Op instelling van een nader deskundig onderzoek werd derhalve aangedrongen.

Waterwegen in Friesland, Groningen en Drenthe.

De aandacht werd gevestigd op het kanaal Lemmer—Groningen. De Minister heeft te dien aanzien bij de mondelinge behandeling dezer begrooting in de Tweede Kamer gezegd, dat de Regeering in dit opzicht volkomen diligent is; dat wat de bijdrage van het Rijk betreft, „alles voor elkander is"; maar dat het, wanneer de belanghebbenden het niet eens zijn, vaak zeer moeilijk is om door te tasten. Zijne Excellentie voegde daar nog aan toe, dat het onder handen nemen van het geheele plan voorshands afstuit op de houding van Friesland, dat zijn tollen wil behouden en meent, dat het geheele belang aan de zijde van Groningen is. Een en ander achtte men kwalijk te rijmen met den inhoud van 's Ministers schrijven van 2 December 1922 aan Gedeputeerde Staten van Friesland, waarin — was men goed ingelicht — werd gezegd, dat in verband met 's Lands financiëele toestand voorloopig voor de verbetering van den vaarweg Groningen—Lemmer geen gelden van Rijkswege beschikbaar kunnen worden gesteld.

Gaarne zou men hieromtrent nader door den Minister worden ingelicht.

Is den Minister bekend, zoo werd verder gevraagd, hoe het komt, dat de plannen van het kanalencomité „de drie provinciën" zoolang op zich laten wachten.

Droogmaking van de Zuiderzee.

Eenige leden zouden gaarne worden ingelicht, of de Regeering, nu de eerste stappen tot drooglegging van de Zuiderzee zijn gedaan, van meening blijft, dat in dezen moet worden voortgegaan en zij dit ook in gerustheid kan doen. De leden hier aan het woord waren niet hoog gestemd ten opzichte van de voordeelen, die van dit werk zijn te verwachten. Andere leden daarentegen waren van een tegenovergesteld gevoelen. Zij wezen o. a. op het voordeel, hetwelk voor het Rijk ook in verband met den bevolkingsaanwas moet zijn gelegen in eene aanwinst van land, als door dit werk zal worden verkregen.

Van verschillende zijden werd intusschen de vraag gesteld, of het nog wel raadzaam is voort te gaan met den aanplant van Regeeringswege van rijshout ten behoeve van de Zuiderzeewerken. Men meende, dat dit niet loonend kon worden geacht, en wees in dit verband op de daling der houtprijzen. Gaarne zou men de meening van den Minister dienaangaande vernemen.

Door verschillende leden werd gewezen op den toestand van onzekerheid, waarin de Zuiderzeevisscherij en de nevenbedrijven zich bevinden ten gevolge van de Zuiderzeewerken. Crediet wordt van particuliere zijde niet meer verstrekt en ook de Regeering toont zich daartoe in steeds mindere mate bereid. Voor velen staat dientengevolge ondergang te wachten, tenzij nog bijtijds worde ingegrepen, waarop ernstig werd aangedrongen.

IIIde Afdeeling.

Spoorwegen.

Vele leden klaagden over de slechte uitkomsten van het spoorwegbedrijf en vroegen zich af, in hooverre hierin verbetering zoude kunnen worden gebracht.

Enkele leden gaf dit aanleiding te wijzen op den bouw van het centrale spoorwegbureau te Utrecht. Die bouw heeft veel gekost en zij achtten het onverantwoordelijk, dat daartoe was overgegaan, in een tijd, toen van eene sluitende exploitatie-rekening geen sprake was. Zij meenden met het oog daarop, dat de Regeering meer zeggenschap behoorde te hebben, dan thans het geval is. Ook werd de vraag gesteld, of het gebouw „de Droogbak" te Amsterdam niet evengoed had kunnen dienst doen als centraal spoorwegbureau.

Gevraagd werd, of het juist is, dat de belangrijke tekorten op de exploitatie der verbruikscoöperatie van het spoorwegpersoneel door de Nederlandsche spoorwegmaatschappijen zijn gedekt. Indien dit juist was, dan achtte men dit eene handeling, die den toets der critiek niet kan doorstaan, wijl aldus de tekorten dezer coöperatie op den Staat werden afgewenteld.

Men meende overigens, dat verlaging der spoorwegtarieven tot eene voordeeligere exploitatie zou leiden. Thans zijn die tarieven veel te hoog. Nagenoeg algemeen werd daarover geklaagd, vooral met het oog op de groote afstanden [1]). Het hooge tarief heeft in dat geval nog bijzondere nadeelen. Gewezen werd n.l. op de meer afgelegen deelen des lands, die ten gevolge van de sedert 1914 steeds verhoogde tarieven meer en meer dreigen te vervreemden van het overige Nederland. Is voor de bewoners van afgelegen provinciën de lange reis op zich zelf reeds een bezwaar om zich vaak naar het hart van het land te verplaatsen, de daaraan verbonden kosten maken dit thans onmogelijk en het is

[1]) De Commissie van Rapporteurs merkt op, dat na het afdeelingsonderzoek de spoorwegtarieven voor de lange afstanden met ingang van 1 Februari j.l. zijn verlaagd en dus reeds aan de hier geopperde bezwaren eenigermate is tegemoet gekomen.

dus van het hoogste belang, dat hierin spoedig wijziging wordt gebracht.

Sommige leden bepleitten met het oog daarop eene sterke degressie in de tarieven der spoorwegen voor de groote afstanden. Met ingenomenheid hadden zij kennis genomen, dat de Minister een voorstander is van een zoogenaamd „Staffel"-tarief en in de Tweede Kamer de hoop heeft uitgesproken (zie *Handelingen*, bladz. 825), dat er binnenkort in die richting iets tot stand zou komen. Zoo de tarieven voor de lange afstanden op dien voet worden herzien, meenden zij op wederinvoering der kilometerkaarten, welker afschaffing zij overigens betreurden, niet aan te moeten dringen.

Andere leden, hoewel niet gekant tegen degressie in de tarieven voor groote afstanden, meenden, dat veeleer met de groote gezinnen rekening moest worden gehouden, evenals zulks reeds in verschillende andere landen het geval is. Voor groote gezinnen toch wegen de kosten bijzonder zwaar en het is billijk, dat daarmede rekening wordt gehouden, willen ook zij voor schoolbezoek, ontspanning en anderszins van de spoorwegen gebruik kunnen maken.

De aandacht werd voorts gevestigd op het antwoord door den Minister gegeven op de door het lid der Tweede Kamer, den heer VAN RAVESTEIJN, ton vorigen jare gestelde vragen (zie *Aanhangsel*, bladz. 28) betreffende het gebruik van de verschillende klassen der spoorwegen en de prijzen voor personenvervoer in aangrenzende landen. Men meende, dat het door Zijne Excellentie gegeven staatje van eerstgenoemd gebruik geen volkomen juist beeld geeft, omdat geen rekening is gehouden met de in 1913 bestaande kilometerboekjes en kilometer- en vacantiekaarten. Doet men dit wel, dan blijkt, dat juist voor de groote afstanden de percentsgewijze verhooging der tarieven veel hooger is geweest dan voor de kleinere afstanden. Het werd daarom billijk geacht, dat allereerst voor de groote afstanden de tarieven zouden worden verlaagd.

De meening werd in dit verband uitgesproken, dat zij, die vroeger eerste en tweede klasse reisden, thans uit financieele overwegingen meer en meer van de derde klasse gebruik maken. Van de eerste klasse-rijtuigen wordt voor de groote trajecten dan ook weinig gebruik gemaakt, en van de tweede klasse-rijtuigen minder dan voorheen. Gaarne zag men een staatje overgelegd, waaruit het gebruik, hetwelk in den laatsten tijd van de verschillende klassen wordt gemaakt, blijkt.

Ook de prijzen van het goederenvervoer werden te hoog geacht, al zijn in den laatsten tijd veranderingen ten goede daarin aangebracht. Wat denkt de Minister, zoo werd gevraagd, te dezen opzichte verder te doen?

Voorts meenden verschillende leden, dat bezuiniging mogelijk zoude zijn, door verdere inkrimping van het aantal conducteurs bij de personentreinen. Naar het hun voorkwam is het aantal conducteurs hier te lande naar verhouding veel grooter dan in het buitenland.

Hoe staat het, vroegen andere leden, met de electrificatie der spoorwegen? Zoowel uit een economisch als uit een hygiënisch oogpunt achtten zij dit eene zaak van groot belang en zouden er daarom prijs op stellen 's Ministers meening dienaangaande te mogen vernemen.

Eenige leden wenschten te vernemen, hoever de voorbereiding is gevorderd van den aanleg der lijn Haarlem—Zaandam, en of spoedig met de uitvoering een aanvang zal worden gemaakt.

Treinverbindingen.

Verschillende leden wenschten de aandacht van den Minister te vragen voor de treinverbindingen van Leeuwarden met Holland. Waarom, zoo vroegen zij, moet Friesland steeds achterstaan bij andere provinciën? Geef Friesland dubbel spoor van Leeuwarden tot Meppel met doorgaande rijtuigen in sneltreinen, dan zal, zoo betoogden zij, de verbinding met Holland daardoor belangrijk worden verbeterd; voor Friesland is dat dringend noodzakelijk en het algemeen belang wordt hierbij ten zeerste gebaat.

Andere leden meenden den Minister te moeten wijzen op de slechte treinverbindingen van Zeeland met België over Roosendaal. Waar Zeeland aan België grenst en er daardoor uit den aard vele betrekkingen tusschen beide bestaan, achtten zij gemakkelijke verbindingen zeer gewenscht. Thans zijn die, in het bijzonder in de morgenuren, niet voldoende, daar van de 11 treinen, die per dag van Roosendaal naar België vertrekken, slechts 4 directe aansluiting hebben van Zeeland uit, waarvan dan nog 2 op een boemeltrein. De leden hier aan het woord meenden, dat met eenige medewerking van de zijde der directie hierin gemakkelijk verandering zoude zijn te brengen.

Ook werd door sommige leden geklaagd over de slechte verbinding te Maastricht van de uit de richting Simpelveld aankomende treinen met die, welke naar het Noorden (Roermond enz.) vertrekken.

Er komt b.v. 's morgens een trein van Simpelveld te Maastricht aan om 8.09, terwijl de trein naar Roermond reeds om 8.04 is vertrokken. Dringend werd verzocht hierin verbetering te willen aanbrengen.

Weder andere leden klaagden over den slechten treinenloop van de Noord-Friesche Locaalspoorweg, thans geëxploiteerd door de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij. Liepen vroeger steeds vijf treinen per dag van Leeuwarden via Stiens naar Harlingen of Anjum en omgekeerd, in 1914 zijn sommige treinen vervallen en tot nu toe loopen slechts vier treinen en is de vijfde (de middagtrein van vóór 1914) nog nimmer ingelegd. De betrokken gemeentebesturen, die aan de spoorwegmaatschappij, omdat zij overigens voor de betrokken streek in eene zoo groote behoefte voorziet, belangrijke subsidiën hebben verleend, verzochten tot dusverre tevergeefs om inlegging van bedoelden trein. Intusschen doet het gemis daarvan zich op verschillende wijzen pijnlijk gevoelen; niet alleen is het reizend publiek het slachtoffer, maar ook de spoorwegmaatschappij, die minder personen vervoert en daardoor minder inkomsten geniet, en daarenboven zijn thans autobusdiensten ingesteld, waardoor de wegen het moeten ontgelden. Met het oog op een en ander meenden deze leden den Minister te moeten verzoeken zijne medewerking te willen verleenen, opdat bedoelde vijfde trein wederom zoo spoedig mogelijk worde ingelegd, in het belang van de betrokken streek en mede, naar zij verwachtten, van de spoorwegmaatschappij zelve.

Snelheid van vervoer.

Opgemerkt werd, dat de snelheid der treinen ten onzent, anders dan in het buitenland, nog steeds veel geringer is dan vóór den oorlog. Op groote afstanden bedraagt het verschil een uur en meer. Den jarenlangen klachten en beloften ten spijt, is er te dezen opzichte nog weinig verbeterd. Laatstelijk verdedigde de directie deze achterlijkheid harer exploitatie met op de kosten te wijzen. Zij schijnt niet te beseffen, dat spoorwegexploitatie niet allereerst ten doel heeft aan dit bedrijf kosten te besparen, maar aan het publiek productieve diensten te bewijzen; de tijdverspilling der millioenen reizigers, die aan het gevoerde beheer thans en sinds jaren is te wijten, vormt eene veel grootere maatschappelijke schade, dan die van de kosten van een grooter kolenverbruik.

Van andere zijde werd hiertegenover opgemerkt, dat de directie toch zeer zeker naar eene sluitende exploitatierekening moet streven en dit doel voor oogen moet houden ook bij het voldoen aan de eischen van het reizend publiek.

Personenvervoer.

Vele leden spraken hunne verontwaardiging uit over de afwezigheid van behoorlijke maatregelen en contrôle bij het

vervoer van jeugdige personen, houders van z.g. weekabonnementen. De toestanden, die tijdens dat vervoer plaats grijpen, noemden zij uit een oogpunt van zedelijkheid en veiligheid ergerlijk. Zij drongen derhalve aan op streng toezicht en maatregelen, waardoor personen van verschillende sexen niet in een zelfde compartiment mogen plaats nemen.

Spoorwegrijtuigen.

Sommige leden spraken ten zeerste hunne afkeuring uit over den vervuilden toestand, waarin de meeste spoorwegcoupé's verkeeren, alsmede over de primitieve en zeer onhygiënische wijze, waarop de reiniging daarvan plaats heeft. Beter onderhoud en het gebruik van moderne reinigingsmiddelen als stofzuigers en dergelijke werden niet overbodig geacht.

Door andere leden werd de wenschelijkheid betoogd, in het bijzonder voor lange trajecten, een voldoend aantal spoorwegrijtuigen met retirades in de treinverdeeling op te nemen.

Ook werd de klacht vernomen, dat op sommige lijnen, vooral in het Noorden en Zuiden des lands, gebruik wordt gemaakt van spoorwegrijtuigen, die uit den tijd zijn. Het gaat niet aan het oude materiaal nagenoeg uitsluitend op bepaalde lijnen op te gebruiken.

Een der leden drong er voorts op aan, dat in elken trein behoorlijke wagons zouden worden opgenomen voor zieken, zwakken en ouden van dagen.

Stations.

Ook ten aanzien der stations werd de klacht geuit, dat de reiniging veel te wenschen overlaat. Men achtte het dringend noodig, dat hierin verbetering werd gebracht.

Een der leden wees er voorts op, dat de inrichting onzer groote stations verre achterstaat bij die van overeenkomstige stations in het buitenland. Hij meende, dat ook daaraan de noodige aandacht behoorde te worden geschonken.

Enkele leden wenschten er bij den Minister op aan te dringen de bestaande plannen tot aanplemping van het Oosterdok te Amsterdam onuitgevoerd te laten. Niet alleen zouden de kosten daarvan uitermate hoog zijn, maar die plannen zijn reeds meer dan tien jaren oud, zoodat van noodzakelijken spoed in dit geval toch geen sprake kan zijn en het daarenboven zeer wel mogelijk is, dat bij electrificatie der spoorwegen de behoefte aan genoemde aanplemping niet meer zal worden gevoeld. Bovendien worde niet vergeten, dat een der mooiste stadsdeelen van Amsterdam daardoor onherstelbaar zou worden verminkt en de binnenvaart zeer zou worden benadeeld.

Andere leden verklaarden zich niet te kunnen vereenigen met deze zienswijze. Het Oosterdok toch zal, in verband met de geleidelijke verplaatsing van het havengebied naar de oostzijde van Amsterdam, vanzelf zijne beteekenis voor de scheepvaart verliezen, en voor verminking van dit stadsdeel behoeft geene vrees te bestaan, daar het gemeentebestuur daar volgens hen wel voor zal weten te waken.

Ook voor het station te Zwolle wilde een der leden 's Ministers aandacht vragen. De overgang van het tweede naar het eerste perron wordt daar namelijk, telkens wanneer een trein moet passeeren, afgesloten door het optrekken van een ketting, hetgeen reeds ongelukken ten gevolge heeft gehad, daar personen kwamen te vallen door het plotseling optrekken van dien ketting. Eene spoedige verbetering van dezen toestand werd dringend noodig geacht.

Tunnel te Heerlen (art. 186).

Bij het oorspronkelijk begrootingsartikel 188 was gerekend op een uitgaaf van f 150 000 voor het maken van een tunnel te Heerlen. Met het oog op bezuiniging is daarvan echter afgezien en deze post geschrapt. Dit werd door sommige leden zeer betreurd, daar de behoefte aan genoemden tunnel bijzonder sterk wordt gevoeld.

Aanleg van tramwegen in Limburg (art. 189).

In de raming voor 1923 was aanvankelijk (zie artikel 191 oud) een bedrag van f 2 000 000 begrepen voor den aanleg en het in exploitatie brengen van een net van tramwegen in de provincie Limburg. Dit artikel is eveneens met het oog op bezuiniging verminderd met f 400 000, hetgeen evenzeer werd betreurd. Verschillende leden wenschten den Minister te vragen welken invloed deze bezuiniging op den aanleg van tramlijnen in de mijnstreek zal hebben. Zij meenden, dat met dien aanleg niet mag worden getalmd, daar de mijnstreek daarbij het allergrootste belang heeft. Ook werd gevraagd, of de Minister, indien mocht blijken, dat snellere afbouw van de in aanleg zijnde gedeelten geldelijk voordeeliger is, zoude willen bevorderen, dat de maatschappij van Limburgsche tramwegen tot dien afbouw in staat worde gesteld door bij suppletoire begrooting nieuwe gelden daarvoor aan te vragen.

Aanleg baanvak Nieuwe Meer—Amstel (art. 197).

De aanleg van het baanvak Nieuwe Meer—Amstel werd door verschillende leden ter sprake gebracht. Herinnerd werd aan de daaromtrent gevoerde discussie bij de mondelinge behandeling dezer begrooting in de Tweede Kamer. De Minister heeft toen den heeren VAN BRAAMBEEK en VAN DIJK geantwoord, (zie *Handelingen*, blz. 823), dat dit werk zal worden aanbesteed en van eene gunning uit de hand geen sprake is. Zijne Excellentie voegde daaraan toe, dat het nog een punt van overweging uitmaakte of het eene openbare of onderhandsche aanbesteding zou zijn, en dat hij daaromtrent nog inlichtingen moest inwinnen.

Naar aanleiding daarvan werd gevraagd, of de Minister bedoelde inlichtingen reeds heeft ontvangen; of de Kamer daarmede in kennis mag worden gesteld; en tot welke slotsom de Minister is gekomen. Met het oog op de heerschende werkloosheid in het grondbedrijf werd het gewenscht geacht de uitvoering van dit werk niet langer uit te stellen dan noodzakelijk is.

Zoo de Minister tot eene nieuwe aanbesteding mocht willen overgaan, werd in ernstige overweging gegeven het maken van het geheele baanvak in eens uit te besteden, en, zoo dit bij gedeelten moet plaats hebben, alle onderdeelen gelijktijdig, opdat eene goede vergelijking worde verkregen met de bedragen, bedongen bij de reeds vroeger gesloten voorloopige overeenkomst met de aannemersfirma Gebr. VAN DEN HEUVEL en BLANKEVOORT. Eenige leden meenden te moeten aandringen op handhaving dier overeenkomst, daar zij niet-nakoming daarvan eene onbillijkheid achtten. [1]

Aldus vastgesteld den 15den Februari 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

[1] De Commissie van Rapporteurs merkt op, dat na het afdeelingsonderzoek, volgens berichten in de bladen, de Minister is overgegaan tot onderhandsche gunning van het hier bedoelde werk aan dezelfde firma, waarmede reeds vroeger eene voorloopige overeenkomst was gesloten. Volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Februari j.l. zou de Minister in dezen ook het advies van den Landsadvocaat hebben ingewonnen. Indien dit juist is, zou mededeeling van dit advies, onder opgave der data, wanneer het is gevraagd en is uitgebracht, op prijs worden gesteld.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het „Fonds ter verbetering van de Kustverdediging" dienst 1923. (231)

Tegen dit wetsontwerp bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 25sten October 1922.

WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN EMBDEN.
SMITS.
SLINGENBERG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922. (279)

Tegen dit wetsontwerp bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 14den Februari 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
STEGER.
DE VLUGT.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor het dienstjaar 1923 en nadere regeling van de uitkeeringen aan 's Rijks middelen ten laste van dat bedrijf. (280)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werden daartegen geen bezwaren ingebracht.
Een der leden zou evenwel gaarne worden ingelicht, hoevele personen thans werkzaam zijn bij de constructiewerkplaatsen te Delft en bij de wapenfabriek aan de Hembrug.

Aldus vastgesteld den 14den Februari 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1923. (292)

Tegen dit wetsontwerp werden bij het afdeelingsonderzoek geen bezwaren te berde gebracht.

Aldus vastgesteld den 14den Februari 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot vaststelling van de begrooting van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1923. (4)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Minister en Gouverneur-Generaal.

De mededeeling, dat zijn aanblijven als Minister van Koloniën door sommige leden werd betreurd, kwam, na hetgeen ter zake in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer is gezegd, voor den ondergeteekende niet onverwacht. Onder verwijzing naar het voorkomende in de tweede alinea van § 1 der Algemeene Beschouwingen in de Memorie van Antwoord op laatstbedoeld Verslag, moge hij hier volstaan met de opmerking, dat uiteraard nòch de bedenking, dat zijn beleid dezen leden weinig vertrouwen inboezemt, nòch de grief, dat de discussie met hem weinig vruchtbaar zou zijn, zich leent tot bespreking zijnerzijds.

Hoogst erkentelijk is de ondergeteekende den velen leden, die, in tegenstelling met de evenbedoelde, blijk gaven zijn overgang in het nieuwe Kabinet te waardeeren. Te recht wordt door die leden gewezen op de buitengewoon moeilijke omstandigheden, waaronder de ondergeteekende het bewind heeft aanvaard en nog heeft te voeren.

Geplaatst tegenover de onderling fel tegenstrijdige inzichten, die meer dan ooit in de koloniale vraagstukken van den dag op staatkundig en economisch gebied de openbare meening verdeelen, stelt het algemeen belang aan het huidig Staatsbeleid bovenal den eisch van eene zakelijke, door geen propagandistische stroomingen beheerschte gedragslijn, die echter als zoodanig uit den aard der zaak wel zelden aan de uiterste zijden bevrediging zal kunnen geven.

Met groote erkentelijkheid is door den ondergeteekende kennis genomen van de door vele leden uitgesproken toezegging van steun aan het gemeenschappelijk streven van den Gouverneur-Generaal en hem, om, zooals het Voorloopig Verslag het uitdrukt, terug te keeren tot de vóór 1916 gevolgde financieele politiek.

Die toezegging stelt hij te meer op prijs, waar medewerking tot maatregelen, welke onvermijdelijk zijn om te komen tot het in Indië's belang volstrekt noodzakelijke herstel van het budgetair evenwicht, menigmaal zal vorderen opoffering van persoonlijke wenschen en inzichten op velerlei gebied.

Met betrekking tot de in verband met dit punt in het Voorloopig Verslag geoefende kritiek op het financieel beleid van den vorigen Landvoogd, staat de ondergeteekende, zooals kan blijken uit de eerste twee alinea's van § 4 der Algemeene Beschouwingen in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer, in algemeenen zin aan de zijde van die leden, die niet nalieten een nauw verband te leggen tusschen het geldelijk beleid van die jaren en de toenmalige eigenaardige tijdsomstandigheden.

Politiek beleid.

Met leedwezen heeft de ondergeteekende vernomen, dat het Regeeringsbeleid ten opzichte van de z.g. Inlandsche beweging naar het oordeel van eenige leden te wenschen overlaat, en dat hij de aspiraties der Inlandsche bevolking huns inziens niet voldoende heeft doorvoeld en doorzien.

In overeenstemming met hetgeen hij terzake in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer nopens de ontwerp-begrooting heeft opgemerkt, kan de ondergeteekende ook thans niet ingaan op de beschouwingen, in dit verband door dezelfde leden gewijd aan de wijze, waarop de Regeering, ter uitvoering van de desbetreffende artikelen der Grondwet, zich voorstelt de staatsinrichting van Nederlandsch-Indië te herzien.

Zich aansluitende bij den wensch van de meeste leden der Kamer, acht ook hij een vruchtbare gedachtenwisseling over deze aangelegenheid eerst mogelijk, wanneer het desbetreffend wetsvoorstel bij de Staten-Generaal in behandeling zal zijn gekomen.

De vervolgingen wegens spreek- en persdelicten — welke eerst worden ingesteld wanneer de wettelijke grenzen in ernstige mate zijn overschreden — kunnen geenszins worden beschouwd als pogingen tot intimidatie van de Inlandsche volksbeweging; van een stelsel van spionnage is geen sprake. In hoever het feit, dat ook de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in een hoofdartikel de houding der Regeering op dit punt scherp heeft gecritiseerd, inderdaad ,,teekenend" mag worden genoemd, in den zin als bedoeld door de leden, hier aan het woord, meent de ondergeteekende in het midden te mogen laten.

De in het Verslag ter sprake gebrachte houding van den Regeeringsgemachtigde Mr. SCHRIEKE heeft ook de aandacht van den ondergeteekende getrokken; na de dienaangaande in den Volksraad afgelegde verklaring (*Handelingen* Tweede gewone zitting 1922, bladz. 123 en 141) acht hij het onnoodig op deze aangelegenheid terug te komen.

Naar aanleiding van het in een der afdeelingen opgemerkte over uitbreiding van de arbeidswetgeving in verband met het vakvereenigingswezen, teekent de ondergeteekende aan, dat het stadium, waarin de vakbeweging in Nederlandsch-Indië thans nog verkeert, bedoelden maatregel niet zou rechtvaardigen.

Met belangstelling nam de ondergeteekende kennis van de verdere beschouwingen over het beleid der Regeering ten opzichte van de Inlandsche beweging.

Alvorens op de dienaangaande door eenige leden geleverde critiek nader in te gaan, veroorlooft hij zich te wijzen op het gevaar voor misverstand en daaruit voortspruitend wantrouwen nopens het standpunt der Regeering ten opzichte van den ontwikkelingsdrang in de Indische samenleving, wanneer de geestesstroomingen in de z.g. Inlandsche beweging worden vereenzelvigd met de uit maatschappelijke gedragingen blijkende gevoelens van sommige voormannen onder de leidende personen. Voor zoover zij bevorderlijk zijn voor eene geleidelijke en ordelijke ontwikkeling der samenleving, is en wordt aan de maatschappelijke stroomingen door de Regeering steeds vrij baan gelaten. Een ander standpunt echter behoort de Overheid in te nemen tegenover het onverantwoordelijk agitatorisch drijven van sommige leiders, onverschillig welke geestesstrooming zij heeten te vertegenwoordigen.

Tegenover Boedi Oetomo kan het standpunt der Regeering geen ander zijn.

Dat Boedi Oetomo, d. i. de vereeniging als zoodanig, zich geheel aan den radicalen kant zou hebben geschaard, kan de ondergeteekende uit de hem ter beschikking staande gegevens niet aanstonds opmaken. Ook hier zal, zooals in het Koloniaal Verslag over 1922 is vermeld, het streven der vereeniging als zoodanig en de gestie van enkele der voormannen scherp van elkander behooren te worden onderscheiden. En mocht inderdaad in de politieke richting van Boedi Oetomo eene betreurenswaardige wending zijn gekomen, dan kan die veranderde mentaliteit zeker niet aan de houding der Regeering worden toegeschreven.

Wat de aansluiting van Boedi Oetomo bij de Radicale Concentratie betreft, moge opgemerkt worden, dat de relatie tusschen genoemde vereeniging en die concentratie dagteekent van de oprichting, in November 1918, van bedoelde politieke centrale, welke in den laatsten tijd, als gevolg van het drijven van enkele partijleiders van niet-Inlandschen landaard, meer van zich heeft doen spreken.

Dat de Indische Regeering den Soesoehoenan van Soerakarta zou hebben gelast zijn schoonzoon als Regent te ontslaan, kennelijk omdat hij bestuurslid van Boedi Oetomo is, moet de ondergeteekende evenzeer betwisten als het bericht, dat de opvolger als Regent zijn ontslag zou hebben moeten nemen als bestuurslid van Boedi Oetomo. De juiste toedracht der zaak is, voor zoover den ondergeteekende bekend, de volgende.

De in het Verslag bedoelde schoonzoon van den Soesoehoenan had als ambtenaar op het kantoor van den Rijksbestuurder en als Kraton-Regent zitting in den Rijksraad, een college van advies voor den Zelfbestuurder. Tevens was hij voorzitter van het hoofdbestuur van Boedi Oetomo, als hoedanig hij echter in December 1921 aftrad, geruimen tijd vóórdat hem door den Soesoehoenan ontslag werd verleend als lid van den Rijksraad (niet als Kraton-Regent). Van eenig verband tusschen zijn aftreden als bestuurslid van Boedi Oetomo en zijn ontslag als lid van den Rijksraad kan derhalve geen sprake zijn. In zijn plaats werd als voorzitter van het hoofdbestuur van Boedi Oetomo verkozen een Pangeran, zoon van den Soesoehoenan. Deze Pangeran nu, die geen Regentsfunctie bekleedt, schijnt op last van zijn vader later uit het hoofdbestuur van Boedi Oetomo te zijn getreden.

De ondergeteekende meent dat het niet op den weg der Regeering ligt de beweegredenen na te gaan, welke de Zelfbestuurder, na te rade te zijn gegaan met het Gewestelijk Bestuur van Soerakarta, tot het genomen besluit hebben geleid, en kan allerminst instemmen met de uitspraak, dat het optreden van den Soesoehoenan tegenover personen uit zijn naasten kring een kenmerkend voorbeeld zou opleveren van de tegenwerking, welke de vereeniging Boedi Oetomo van Regeeringszijde zou ondervinden.

Geheel kan de ondergeteekende zich aansluiten bij de meening van de andere leden, die onjuist achtten de bewering, als zou het Indische bewind in den laatsten tijd doortrokken zijn van een geest van wantrouwen tegenover de Inlandsche beweging, en dat te haren opzichte een spionnagestelsel en een justitieele vervolgingsjacht wegens persdelicten worden toegepast. Wanneer bij uitzondering leiders eene gerechtelijke vervolging tegen zich zien ingesteld, hebben zij die ten volle aan eigen ontoelaatbare maatschappelijke gedragingen te wijten.

Ook de ondergeteekende zou, in verband met het tevoren daaromtrent vermelde, het betreuren, wanneer inderdaad de vereeniging Boedi Oetomo, als zoodanig, zich sterk naar links zou hebben verplaatst. Waar het nationalistisch streven van Boedi Oetomo op vele punten evenwijdig loopt met dat van extremistische partijen, is het intusschen verklaarbaar, dat revolutionnaire elementen onder de verschillende volksleiders zich beijveren om de algemeene gezindheid van die vereeniging in de door hen gewenschte richting te beïnvloeden.

Dat zoodanige invloeden nauwlettend toezicht en, waar het tot excessen mocht komen, eene krachtige houding van de Regeering alleszins rechtvaardigen, kan ook de ondergeteekende beamen.

Hoezeer ook de hoofdrichting der algemeene beweging in de Inlandsche samenleving naar links moge zijn verschoven, toch kan, ook naar het oordeel van den ondergeteekende, eene meer geleidelijke ontwikkeling van die beweging worden waargenomen; door eenige leden is terecht gesproken van een soort rustperiode, welke deels als een terugslag op overdreven actie is te verklaren.

Dat de Regeering, vooral onder deze omstandigheden, nevens handhaving van haar gezag en verzekering van orde en wet, een open oor zal dienen te hebben voor rechtmatige klachten en het contact tusschen bestuur en bevolking zal hebben te bevorderen, beaamt de ondergeteekende ten volle.

Houding tegenover de zelfbesturen.

De door eenige leden gekoesterde meening, dat onze politiek er sedert jaren op gericht is om de macht van de Inlandsche vorsten zooveel mogelijk in te perken, is in haar algemeenheid minder juist. In het algemeen zit het streven voor het daarheen te leiden, dat van die macht een zoo doeltreffend mogelijk gebruik worde gemaakt, waartoe in de eerste plaats eene strenge scheiding moet worden betracht tusschen de persoonlijke inkomsten van den Inlandschen zelfbestuurder en de inkomsten van het door hem bestuurd landschap. Bij de doorvoering van deze gedragslijn wordt er steeds voor gewaakt, dat aan familieleden der zelfbestuurders, die vroeger ten laste van de algemeene geldmiddelen leefden (en dat vaak op buitensporigen voet), behoorlijke inkomsten verzekerd blijven, zoodat de jongeren onder hen eene goede opvoeding kunnen genieten. De bestuursambtenaren staan hen daarbij met raad en daad bij en zorgen er voor, dat zij, die aanleg voor eenige openbare functie of tak van werkzaamheid toonen, in de gelegenheid worden gesteld zich daarvoor te bekwamen. Dat een en ander reeds sedert jaren de aandacht heeft van de Regeering en van de bestuursambtenaren en dat daarvan uit de verslagen blijkt, werd te recht door andere leden in herinnering gebracht. De ondergeteekende moge, om zich tot eenige recente mededeelingen van dien aard te bepalen, bijv. verwijzen naar het Koloniaal Verslag 1922, kolommen 101 (onderaan), 105 (voorlaatste alinea), 115 (bovenaan).

Uiteraard blijft het zaak, dat de in landschappen met zelfbestuur vereischte hervormingen met tact worden ingevoerd en daarbij zooveel mogelijk de gevoeligheid van de zelfbestuurders en hun aanhang wordt ontzien. De ondergeteekende schaart zich aan de zijde van die leden, die verklaarden, dat het hun niet bekend is, dat te dezen opzichte anders dan bij uitzondering reden tot twijfel of klachten bestaat.

Financieele toestand.

Zoowel bij de schriftelijke als bij de mondelinge beraadslagingen in de Tweede Kamer nopens de ontwerp-begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923 heeft de ondergeteekende met nadruk doen uitkomen, dat de financieele toestand van Nederland-Indië ernstige zorg vereischt. Verontrustend zou hij den toestand echter niet mogen noemen. Integendeel zijn reeds lichtpunten te ontdekken, die op eene spoedige verbetering in de begrootingsverhoudingen van Indië wijzen. De ondergeteekende meent hier niet in eene uitvoerige herhaling te moeten treden van hetgeen hij in den anderen tak der Volksvertegenwoordiging tijdens de jongste begrootingsdebatten over het ontstaan van den minder gunstigen financieelen toestand heeft gezegd. Zoowel bij die gelegenheid als bij de behandeling van vorige begrootingen heeft hij er op gewezen, dat de sedert 1916 steeds stijgende tekorten op den gewonen dienst hunne verklaring vinden in een samentreffen van verschillende omstandigheden: den tijdens en na den wereldoorlog waargenomen, even bedrieglijken als kortstondigen, opbloei van het economisch leven met de daarmede gepaard gaande aanzienlijke stijging van ambtelijke salarissen, arbeidsloonen en goederenprijzen; den onder dienzelfden misleidenden indruk ter hand genomen overmatigen uitbouw van de geheele huishouding en, niet in de laatste plaats, de allengs door die conjunctuur geschapen mentaliteit, waardoor niet alleen bij particulieren doch ook bij de Regeering en hare organen onder de begoocheling van den door dien opbloei veroorzaakten schijnrijkdom de realiteit der dingen uit het oog werd verloren en met kwistige hand uitgaven werden gedaan en kostbare werken werden ondernomen, waartoe in gewone omstandigheden stellig niet zou zijn overgegaan. Voegt men daarbij de omstandigheid, dat de door een en ander veroorzaakte ongekende uitzetting van uitgaven de verruiming der Landsinkomsten verre achter zich liet, terwijl bovendien nog de perceptie van de middelen door gebrekkige toerusting van den betrokken tak van dienst aanvankelijk ernstig te kort schoot, dan is het duidelijk, dat bij den plotseling ingetreden economischen omkeer ook het Indisch budget ten eenenmale uit het evenwicht moest raken. Het gevolg daarvan was uiteraard weer eene aanzwelling van den schuldenlast, die op haar beurt het budget beïnvloedde door verzwaring van den rente- en aflossingsplicht, — eene verzwaring, die aan het weder sluitend maken van het gewone budget in den weg staat. Niet alleen in het belang van het krediet van Indië, doch ook ter voorkoming van verderen onevenredigen aangroei van dien rente- en aflossingslast is het een noodzakelijk vereischte, dat de inkomsten en uitgaven van het gewone budget ten spoedigste tot onderling evenwicht worden teruggebracht en ook de buitengewone uitgaven aanzienlijk worden beperkt.

De ondergeteekende heeft met instemming kennis genomen van de mededeeling in het Voorloopig Verslag, dat het streven in die richting van den Gouverneur-Generaal en van hem bij een groot aantal leden waardeering vond.

Al ontveinst hij zich niet de vele moeilijkheden, welke nog overwonnen zullen moeten worden vóór de gewenschte verhouding in het gewone budget hersteld zal zijn, met de hier aan het woord zijnde leden is hij niettemin van oordeel, dat reeds veel gewonnen is nu bij het onderhavige ontwerp het tekort, ondanks den aanzienlijken teruglooop der middelen, eene aanmerkelijke vermindering vertoont. Volgens uit Indië ontvangen voorloopige mededeelingen belooft verder het beeld der begrooting voor 1924 weder belangrijk gunstiger te zullen worden dan dat van deze ontwerp-begrooting, terwijl gegronde verwachting bestaat, dat in 1925 het evenwicht in den gewonen dienst zal zijn herkregen.

Dat onder de vele bezuinigingen zich maatregelen zullen voordoen, die meer het karakter van uitstel dan van bezuiniging dragen, de ondergeteekende zal de laatste zijn om dit voorbij te zien. Hij is echter van oordeel, dat uit die omstandigheid geen blijvende nadeelen voor de ontwikkeling van land en volk zullen voortvloeien. De werken, die thans worden uitgesteld, zullen weder ter hand kunnen worden genomen in meer normale tijden, wanneer de druk der uitgaven minder zwaar zal worden gevoeld.

Zeer onlangs heeft de ondergeteekende van den Gouverneur-Generaal telegrafische gegevens ontvangen nopens de resultaten van de in het Voorloopig Verslag bedoelde vergadering van den Landvoogd met den Raad van Nederlandsch-Indië, de Bezuinigingscommissie en de Departementschefs. Die gegevens, betrekking hebbende op de vooruitzichten voor de begrootingen der jaren 1924 en 1925, zijn nog van te voorloopigen aard om thans reeds voor mededeeling in aanmerking te kunnen komen. Slechts moge worden aangeteekend, dat zij gegronde aanleiding geven tot

bevestiging van de hierboven vermelde verwachtingen nopens het begrootingsbeeld voor de eerstvolgende jaren.

Omtrent de werkzaamheden van de Bezuinigingscommissie hebben den ondergeteekende tot dusver alleen nog voorloopige mededeelingen bereikt, in hoofdzaak zich bepalend tot afbakening van de richting, waarin de commissie zich voorstelt hare doeleinden te bereiken.

Wat die richting aangaat, heeft zij voornamelijk getracht zich een beeld te vormen van de in de naaste toekomst uit de verschillende bronnen te verwachten regelmatige inkomsten, om — ter erlanging van het vereischte inzicht nopens den tot herstel van een sluitenden gewonen dienst te volgen weg — op dien grondslag de reductie te bepalen, die het gewone uitgavenbudget zal moeten ondergaan om met het bedrag der inkomsten in overeenstemming te komen. In hoever die reductie, waarbij rekening zal worden gehouden met den sterkeren groei van sommige diensten en organisatiën in vergelijking met andere, onverdeeld toepassing zal kunnen vinden, zal uit den loop van den arbeid der commissie blijken. Zooals hiervoren reeds is opgemerkt, mag uit de voorloopige uitkomsten van den versoberingsarbeid geconcludeerd worden, dat voor onrustbarende voorspellingen omtrent de toekomst van Indië, in financieel opzicht, vooralsnog geen reden bestaat, al zullen uiteraard in verschillend opzicht gevoelige offers gebracht moeten worden.

Financieele politiek.

Het wil den ondergeteekende voorkomen, dat het weinig practisch nut heeft zich in bespiegelingen te verdiepen nopens de vraag, of het beeld van de Indische geldmiddelen al dan niet ongunstiger is dan dat van de Nederlandsche financiën. De vele factoren, die hier en ginds hebben bijgedragen tot het ontstaan van den huidigen toestand, zijn in beide deelen van het Rijk òf zeer verschillend van aard òf zeer uiteenloopend van beteekenis geweest.

Op de opmerking van hen, die een voorname oorzaak van den ongunstigen toestand der Indische geldmiddelen zien in de h. i. onjuiste begrootingspolitiek, meent de ondergeteekende slechts in zoover te moeten ingaan, dat hij wenscht op te komen èn tegen de stelling, dat uit de tekorten zou blijken, dat de samenstelling van de begrooting aan Indië behoort te worden overgelaten, èn tegen de met bedoelde opmerking samenhangende opvatting, dat het huidige beeld der Indische geldmiddelen zooveel beter geweest zou zijn, indien hier te lande niet in de Indische begrootingsvoorstellen ware ingegrepen.

Het is uiteraard bezwaarlijk voor tegenspraak vatbaar, dat indien het mogelijk ware geweest de uitgaven te houden binnen de grenzen, door de begrooting voor 1920 gesteld, de financiën er beter voor gestaan zouden hebben dan thans. Minder duidelijk is het echter, hoe uit die niet te weerspreken beschouwing de gevolgtrekking zou zijn te maken, dat de latere overschrijdingen van die cijfers zich niet zouden hebben voorgedaan, indien de in Indië ontworpen begrooting ook daar te lande definitief ware vastgesteld. Inderdaad was het *in Indië*, dat men de grenzen overschreed, die daar te lande waren getrokken.

En wat aangaat het ingrijpen hier te lande in de Indische belastingvoorstellen van 1919, waarvan in dit verband opnieuw een grief wordt gemaakt, moge de ondergeteekende in herinnering brengen, dat hij reeds meermalen de ongegrondheid van deze, van onvoldoende bekendheid met de feiten blijk gevende, voorstelling heeft aangetoond. Wie de behandeling van de bewuste belastingvoorstellen met aandacht heeft gevolgd, zal moeten toegeven, dat de door den ondergeteekende in de oorspronkelijke Indische voorstellen gebrachte wijzigingen voor het welslagen dier voorstellen noodzakelijk waren. Dat die voorstellen — ten nadeele van 's Lands kas — later dan aanvankelijk verwacht werd het *Staatsblad* hebben bereikt, is toe te schrijven zoowel aan de onvoldoende bewerking der oorspronkelijke ontwerpen, waardoor nader overleg met de Indische Regeering onvermijdelijk was, als aan de aanzienlijke vertraging, welke de behandeling in de Staten-Generaal moest ondervinden. Overigens zou het om economische redenen zeer te bezien staan, of bij ongewijzigde invoering van de voorstellen — gesteld de Staten-Generaal hadden zich daarbij willen neerleggen — de Indische financiën er op dit oogenblik beter voor gestaan zouden hebben dan thans het geval is.

Het was den ondergeteekende aangenaam te vernemen, dat ook van andere zijde de zooeven gewraakte bewering van benadeeling der Indische schatkist door ingrijpen hier te lande in de belastingvoorstellen met klem van redenen is tegengesproken. Wanneer ten gunste van meerdere vrijlating van Indië wat aangaat de samenstelling — bedoeld werd blijkbaar de *vaststelling* — van de Indische begrooting geene betere gronden waren aan te voeren dan de hier besprokene, zouden voorstellen in die richting zich hoogst bedenkelijk laten aanzien.

Den leden, die te kennen gaven, dat den ondergeteekende in stede van blaam lof toekomt voor zijne erkenning van het gebrekkige karakter der productenbelastingen en voor zijne zorg om die heffingen slechts tijdelijk en als correctief te aanvaarden, is hij daarvoor erkentelijk.

Het was hem aangenaam te vernemen, dat de instelling van eene commissie tot herziening van het Indische belastingstelsel met ingenomenheid werd begroet.

In het Voorloopig Verslag worden verder eenige beschouwingen gewijd aan de overschrijding van de raming en de omstandigheden, die daarvan de oorzaken zouden zijn. Ongetwijfeld zijn die oorzaken ten deele te zoeken in den geest van royaliteit, zooals het Voorloopig Verslag het uitdrukt, die eenigen tijd in Indië — en waarlijk niet dáár alleen — heeft geheerscht en waardoor ook de steeds noodzakelijke contrôle op de lagere autoriteiten en ambtenaren in groote mate was verslapt. Doch de oorzaken zijn velerlei en door den ondergeteekende meer dan eens uitvoerig uiteengezet. [1]) Van belang is in dit verband ook nog de moeilijkheid, die vooral destijds zich deed gelden, om op het tijdstip, waarop de ontwerp-begrooting in Indië reeds moet worden samengesteld, eene eenigszins nauwkeurige raming te maken.

Dat regularisatiewetten, als in de laatste jaren voorgekomen, eene rechtstreeksche aanklacht tegen het gevoerde beheer zouden zijn, zooals in het Voorloopig Verslag wordt aangevoerd, kan dan ook alleen onder eene zeer belangrijke reserve worden beaamd. Houdt men de factoren, waarop de ondergeteekende in het bovenstaande doelde, in het oog, houdt men voorts rekening met de moeilijke tijdsomstandigheden, die achter ons liggen, dan is er plaats voor erkenning van het feit, dat de Indische Regeering voor eischen werd gesteld, die overschrijdingen van de ramingen tot zekere hoogte onvermijdelijk maakten.

De ondergeteekende komt thans tot de beantwoording van de vraag, wat de Regeering denkt te doen om die groote overschrijdingen te doen eindigen.

Wat het eerste hoofdstuk van uitgaven betreft, is die vraag reeds beantwoord in de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer nopens de regularisatiewetten voor 1920 (Gedrukte stukken Eerste Kamer, Zitting 1922—1923, n°. 24*a*).

Ten aanzien van de begrootingsbewaking in Indië moge het volgende dienen.

In de eerste plaats is door den Gouverneur-Generaal reeds op 18 April 1921 aan de hoofden der departementen van algemeen bestuur eene aanschrijving gericht, waarin krachtig werd opgekomen tegen het doen van bestellingen of uitgaven,

1) Bladz. 3 Memorie van Antwoord, Tweede Kamer, Begrooting voor 1922; bladz. 4 Memorie van Antwoord aan die Kamer betreffende de ontwerp-begrooting voor 1923, *Handelingen* Tweede Kamer loopende zittingsjaar, bladz. 1302—1304.

het afsluiten van contracten of het aankoopen van zaken, waarop bij de begrooting niet is gerekend, met bedreiging van aansprakelijkstelling voor de gevolgen van die ambtenaren, die zich aan dit voorschrift niet zouden houden.

Het spreekt van zelf, dat het bedrag, waarmede de begrooting is overschreden, in vele gevallen niet te verhalen zal zijn op den ambtenaar, die bij het doen van of het machtigen tot eene uitgaaf met het daarvoor toegestane bedrag geen rekening heeft gehouden of buiten de begrooting om uitgaven heeft gedaan of machtiging heeft verleend tot uitgaven, waarvoor geen gelden zijn toegestaan. Toch zal het in sommige gevallen, waarin noodeloos aan den Lande schade is veroorzaakt door te hooge uitgaven, wellicht niet onmogelijk zijn toepassing te geven aan artikel 82 der Indische Comptabiliteitswet, dat de verplichting tot schadevergoeding oplegt aan alle landsdienaren, die als zoodanig, zonder ter zake comptabel te zijn, door onrechtmatige handelingen of door het nalaten van de zorg, waartoe zij gehouden zijn, middellijk of onmiddellijk aan het Land nadeel toebrengen.

Kan de bedreiging met eene strenge toepassing van dit artikel reeds eene goede preventieve werking hebben, de wetenschap, dat voor elke overschrijding van bevoegdheid bij het doen van uitgaven de ambtenaar ter verantwoording zal worden geroepen en administratief kan worden gestraft, ook als de aan den Lande toegebrachte schade niet bewijsbaar is, zal er stellig toe leiden, dat de grootste voorzichtigheid wordt in acht genomen opdat de gestelde grenzen niet worden overschreden.

Zooals op bladz. 21 van de Memorie van Toelichting is uiteengezet, werd voorts het plan in overweging genomen om bij het Indisch departement van financiën een centraal orgaan in het leven te roepen, eene z.g. „Generale Thesaurie", die o. a. tot taak zal hebben, op het besteden der bij de begrooting toegestane bedragen toezicht uit te oefenen. In afwachting van het totstandkomen van dit orgaan, waarover het overleg met de Indische Regeering nog niet is afgeloopen, is intusschen reeds overgegaan tot instelling, bij wijze van tijdelijken maatregel, van eene bezuinigingsinspectie, die zoowel een preventief als een repressief toezicht op de uitgaven voor 's Lands dienst uitoefent.

Het laatste bericht, dat den ondergeteekende met betrekking tot dit punt heeft bereikt, is te vinden op bladz. 632 van de *Handelingen* van den Volksraad, tweede gewone zitting 1922. In de vergadering van dat lichaam van 18 December 1922 deelde de Directeur van Financiën namelijk mede, dat aan zijn departement een financieele statistiek zou worden bijgehouden, waaruit zooveel mogelijk de stand van de uitgaven zou blijken. Deze statistiek zal dus kunnen aanwijzen, òf en waar begrootingsoverschrijding dreigt.

Van de verklaring van eenige leden, dat de ondergeteekende wat betreft decentralisatie van overheidszorg op den goeden weg is, nam hij met waardeering kennis. Hij deelt de zienswijze, dat een behoorlijk voortschrijdende stoffelijke en intellectueele ontwikkeling van de bevolking alleen kan worden verkregen door de centrale Regeering te ontlasten van al die voorzieningen, welke beter door lagere organen kunnen worden behartigd. Ook voor een gezond financieel beheer is deze gedragslijn aangewezen, al valt in het oog te houden, dat decentralisatie van overheidszorg veelal tot verhooging der intensiteit en uit dien hoofde zelden tot bezuiniging leidt. Dit mag echter geen beletsel wezen om geleidelijk, doch met beslistheid op den ingeslagen weg voort te gaan, de bevolking het dragen van verantwoordelijkheid aan te leeren en haar zoodoende voor deelneming ook aan de algemeene bestuurstaak geschikt te maken.

Bezuinigingen.

De ondergeteekende kan uit het feit, dat in 1922 de zuivere gewone uitgaven voor Oorlog en Marine, met inbegrip van het tekort op de vlootuitbreiding, 30,1 pct. bedroegen van het totaal der landsuitgaven, vermeerderd met evenbedoeld tekort, terwijl dit percentage voor 1923 is gedaald tot 26,8, slechts afleiden, dat op de militaire uitgaven relatief meer is bezuinigd dan op de overige landsuitgaven. Hij kan de verzekering geven, dat zoowel zijn aandacht als die van den Gouverneur-Generaal in het bijzonder op vermindering van de militaire uitgaven blijft gevestigd, zooals zal kunnen blijken uit de binnenkort in te dienen aanvullingsbegrooting voor 1923 en nader uit de ontwerp-begrooting voor 1924.

Met de meening van vele leden, dat aan de vergelijking tusschen de militaire uitgaven en die voor cultureele doeleinden, welke in het geschrift van het Comité „Nieuw-Indië" over de begrooting 1923 wordt gemaakt, geen werkelijke beteekenis kan worden toegekend, kan hij zich geheel vereenigen. Heterogene belangen als deze zijn moeilijk te vergelijken en in geld te waardeeren, daargelaten, dat cijfergroepeeringen als de hierbedoelde op zich zelve dan nog weinig of niets zouden zeggen. Hij meent daarom de onjuistheden in de geproduceerde cijfers onweersproken te kunnen laten. [1])

Intusschen zou hij de aandacht er op willen vestigen, dat in de berekening onder de militaire uitgaven zijn opgenomen de op de afdeelingen Oorlog en Marine voorkomende burgerlijke uitgaven (voor de gouvernements-marine, den dienst van scheepvaart, de gewestelijke vaartuigen, de bebakening en kustverlichting, den haven- en loodsdienst, den topografischen en hydrografischen dienst), welke laatste uitgaven voor het jaar 1922 op een bedrag van pl.m. 14 millioen kunnen worden gesteld.

Zooals de ondergeteekende in zijn Memorie van Antwoord (§ 11, bladz. 18) op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer heeft vermeld, acht hij de beschikking over een vloot en een leger voor de verzekering van de uitwendige veiligheid van Indië noodzakelijk. Hij laat zich daarbij niet leiden door de gedachte, dat wij voor een uiteraard vruchteloozen strijd alleen tegen een overmachtigen veroveraar ons zouden moeten toerusten; een dergelijk geval kan buiten beschouwing blijven. Maar wel acht hij het onze taak, om naar de mate van onze krachten te waken voor integrale handhaving van onze Staatsplichten in het Oosten. Aan dit beginsel vasthoudend, is de ondergeteekende bereid tot aan de daarvoor onafwijsbare grens van militaire toerusting te gaan.

Voor zoover de leden, die er op aandrongen om niet te bezuinigen op onderwijs en volksgezondheid, daarbij het oog hadden op het achterwege laten van nieuwe maatregelen, meent de ondergeteekende te moeten opmerken, dat z. i. voor het oogenblik in de allereerste plaats rekening moet worden gehouden met de financieele eischen, welke er toe noodzaken zich voorshands te bepalen tot instandhouding, zooveel mogelijk, van het bestaande. Dat niettemin de opleiding en aanwerving in Indië van personeel (mede voor leidende betrekkingen en voor hooge ambten), als middel tot vereenvoudiging van de Indische staatshuishouding, ook naar het oordeel van den ondergeteekende van zooveel belang moeten worden geacht, dat te dien opzichte uitzonderingen kunnen worden toegelaten op de algemeene inkrimping der uitgaven, blijkt uit het aanhangig maken van het plan tot oprichting van een rechtshoogeschool in Indië.

Zonder de waarde voorbij te zien van den arbeid van den heer TILLEMA in het belang van de huisvesting en de hygiëne van de Inlandsche bevolking, betwijfelt de ondergeteekende nochtans of inderdaad ten deze met betrekkelijk weinig geld veel zou kunnen worden verbeterd. De ongunstige gesteldheid te dien aanzien betreft voornamelijk de groote steden in de minder gezonde kuststreken, waar vooral de malaria veel slachtoffers eischt. Een der eerste middelen voor die bevolkingscentra is wel drooglegging van de omringende moerassen en vischvijvers en demping van poelen en slooten, met de

1) Zoo zijn b.v. pensioenen, vervoerkosten, wachtgelden, verlofsbezoldigingen *niet* opgenomen onder de uitgaven voor cultureele doeleinden, wèl onder de militaire uitgaven (een bedrag van ± 122 millioen).

verdere voorzieningen, welke daarvan onafscheidelijk zijn, een arbeid, waarmede alleen reeds tientallen millioenen gemoeid zouden wezen. Verspreiding van juistere begrippen omtrent hygiënische toestanden vindt reeds plaats door den adviseur voor de medische propaganda, die voor de uitgaaf van bevattelijke lectuur en de opneming en vertooning van toepasselijke films zorg draagt. Deze propaganda zal in de toekomst aan beteekenis winnen, wanneer zij, door het geleidelijk doordringen van eene betere volksontwikkeling, minder behoeft af te stuiten op onkunde en bijgeloof.

De ondergeteekende is niet aanstonds in staat vergelijkende cijfers te geven betreffende geboorte en sterfte op Java en in Britsch-Indië, eene vergelijking, die, in zoo globalen zin opgevat, ook minder doelmatig zou blijken. Hij is echter gaarne bereid de Indische Regeering te verzoeken, om op voor het doel practischen voet dergelijke overzichten voor de laatste jaren te doen samenstellen, indien zulks voor den burgerlijken geneeskundigen dienst uitvoerbaar is.

Het verheugde den ondergeteekende, dat de in § 6 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer gegeven uiteenzetting betreffende het einddoel, dat ten opzichte van de salarieering moet worden nagestreefd, de instemming van vele leden heeft. Te recht werd hunnerzijds opgemerkt, dat bij de doorvoering van het gedachte nieuwe bezoldigingsstelsel de moeilijkheid ligt in den overgangstijd, in welken uiteraard vooral aanvankelijk nog veel in Europa aangeworven personeel bij de betrokken takken van dienst werkzaam zal zijn. Uit de in dit verband geopperde bezwaren meent hij intusschen te moeten afleiden, dat zijne denkbeelden aangaande de gedurende dien overgangstoestand toe te passen bezoldigingsmethode eenigszins zijn misverstaan. Het ligt namelijk niet in zijn bedoeling, dat gedurende dien tijd aan de in Europa aangeworven ingenieurs, rechtskundigen enz. een premie zou worden toegekend boven de inkomsten van hen, die in Indië worden aangenomen. Hij heeft alleen willen doen uitkomen, dat de eerste groep op grond van herkomst uit den vreemde en de daaraan verbonden bezwaren in het algemeen hooger gesalarieerd zal moeten worden den de tweede; eene hoogere betaling, uit haren aard als immigratiepremie aan te merken. Is eenmaal de eindtoestand bereikt, dien men zich in het stelsel denkt, waarbij de aanwerving buiten Indië zich hoofdzakelijk beperkt tot voorziening in de behoefte voor speciale doeleinden, dan zal alleen uit dien hoofde reeds salarieering op bijzonderen voet geen aanstoot kunnen geven. Zoolang echter nog een betrekkelijk belangrijk aantal personen voor den gewonen dienst van elders moet worden verkregen, die alleen op grond van voldoening aan de algemeene eischen van bekwaamheid als zoodanig zijn uitgezonden, laat zekere ontstemming zich eerder verwachten. Ten einde gedurende die overgangsperiode de verhoudingen zooveel mogelijk te verzachten, ware — aldus de gedachtengang van den ondergeteekende — derhalve voorshands de mogelijkheid open te laten tot toekenning van zekere toelagen niet aan de van elders verkregen personen, maar integendeel aan hen, die, overeenkomstig de beginselen van het stelsel, op grond van hunne herkomst en opleiding naar inheemschen maatstaf worden bezoldigd. Is eenmaal de algemeene staat van zaken in den tak van dienst eene zoodanige, dat zonder overwegend bezwaar het bezoldigingsstelsel in den zuiveren vorm kan worden doorgevoerd, dan zouden de evenbedoelde toelagen naar gelang van omstandigheden verder kunnen vervallen.

Dat aan de uitzending van personen voor 's Lands dienst in Indië goede zorg moet worden besteed, onderschrijft de ondergeteekende ten volle, en hij heeft de overtuiging, dat bij zijn Departement zooveel mogelijk in die richting wordt gewerkt. Hij vertrouwt dan ook, dat het geval, waarop in het Voorloopig Verslag wordt gedoeld, inderdaad een uitzonderingsgeval zal zijn.

Met betrekking tot het betoog van sommige leden, dat het voornemen tot het aangaan van eene overeenkomst met de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij inzake den aanleg van eene vrijliggende spoorwegverbinding Solo—Djokja en het verhuren daarvan aan het Gouvernement niet met een ernstig streven naar bezuiniging strookt en dat die nieuwe verbinding in hoofdzaak slechts wordt gemotiveerd met argumenten, waaraan thans met het oog op den teruggang van het verkeer geen groote beteekenis meer kan worden gehecht, moge het volgende worden opgemerkt.

Het onderwerpelijk voorstel heeft ten doel, in het algemeen belang voor goed een einde te maken aan de verkeers- en tariefsbezwaren, welke worden ondervonden als gevolg van de omstandigheid, dat een belangrijke schakel in de lijnen, waarover de Staatsspoorverbinding tusschen West- en Oost-Java gaat, zich niet in handen van het Land bevindt. Zooals uit de aan den Volksraad verstrekte toelichting (Gedrukte Stukken 2de gewone zitting 1921. Onderwerp 1. Afd VIII, stuk 1, bladz. 9) blijkt, zijn de voor de wegneming van deze bezwaren te brengen financieele offers niet overdreven te noemen, aangezien verwacht mag worden, dat de uit de nieuwe regeling voortvloeiende kosten binnen enkele jaren niet hooger zullen zijn dan die, welke aan de thans bestaande gebrekkige overeenkomst zijn verbonden.

Voorts dient in aanmerking genomen te worden, dat, al moge ten gevolge van de huidige omstandigheden verbetering van den toestand ter plaatse niet onverwijld noodzakelijk zijn, in de toekomst zoodanige verbetering niettemin niet achterwege zal kunnen blijven. Het zou daarom naar de meening van den ondergeteekende geen aanbeveling verdienen om alleen op grond van de overweging, dat voor het oogenblik een achteruitgang in het spoor- en tramwegverkeer valt waar te nemen, het resultaat, dat na zeer langdurige onderhandelingen met de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij eindelijk is verkregen, door terzijdestelling van de onderhavige plannen te niet te doen. Naar zijne overtuiging is er geen aanleiding om aan het herstel van een normalen gang van zaken op vervoersgebied in een niet ver verwijderde toekomst te wanhopen. Zijns inziens zou men het bij de intrede van dat herstel hebben te betreuren, wanneer van de thans geboden gelegenheid tot het aanbrengen van afdoende verbetering in de verkeerstoestanden op het baanvak Solo—Djokja geen gebruik was gemaakt.

In de met de Nederlandsch-Indische Spoorweg Maatschappij te sluiten overeenkomst zal, naar op bladz. 60 van de Memorie van Toelichting tot deze begrooting reeds is vermeld, rekening worden gehouden met de mogelijkheid van uitstel van den aanleg der nieuwe verbinding tot een — o. a. uit financieel oogpunt — gunstig tijdstip, dat in overleg met de Maatschappij zal worden bepaald. De ondergeteekende is ten volle bereid, de Indische Regeering — zooals ook in zijne bedoeling lag — te verzoeken, tot de vaststelling van bedoeld tijdstip niet over te gaan dan krachtens nader overleg met het Opperbestuur.

Belastingen.

Ook de ondergeteekende is van oordeel, dat verhooging van inkomsten in de eerste plaats verkregen zal moeten worden door eene betere perceptie der middelen. Intusschen sluit dit niet uit, dat voor zoover zonder overwegend bezwaar uitbreiding van de middelen zelve nog mogelijk mocht blijken, ook daarvan niet behoeft te worden afgezien, alleen reeds omdat ook langs dien weg kan worden bijgedragen tot tempering der toepassing van den algemeenen eisch van versobering tot het uiterste en eene anders onvermijdelijke aantasting van vitale belangen wellicht voorkomen kan worden. Zonder voorbehoud kan de ondergeteekende niettemin instemmen met de opvatting, dat men zeer voorzichtig zal moeten zijn met verzwaring van de lasten, drukkende op het in land- en mijnbouwondernemingen vastgelegd en het in

de industrie gebruikt kapitaal, wil men in het algemeen het kapitaal, ook het vreemde (niet-Indische) kapitaal, niet afschrikken. Waar de ondergeteekende en de Gouverneur-Generaal volkomen doordrongen zijn van het groote nut van het Europeesch en het Amerikaansch kapitaal voor de verdere ontwikkeling van Indië, behoeft het geen betoog, dat alles vermeden zal worden wat in redelijkheid dat kapitaal zou kunnen nopen zich van Indië af te wenden. Aan dit standpunt zal dan ook ongetwijfeld de in overweging zijnde vraag getoetst worden, of en, zoo ja, in hoever alsnog eenige vermeerdering van inkomsten door enkele nieuwe middelen en nadere voorzieningen zou kunnen worden verkregen.

Indien het juist mocht zijn, dat de Bataafsche Petroleum Maatschappij bezig is zich terug te trekken van hare minst productieve terreinen in Nederlandsch-Indië, waaromtrent den ondergeteekende echter geene gegevens hebben bereikt, meent hij te moeten betwijfelen of in fiscale bezwaren de aanleiding daartoe mag worden gezien.

Omtrent de in het Verslag vermelde overbrenging naar Serawak van een te Balik Papan gereed gekomen distilleerderij, als gevolg van de heffing van uitvoerrechten, waardoor de verwerking op het gebied van Britsch-Borneo minder kostbaar zou zijn dan op Nederlandsch-Indisch gebied, is hem niets bekend. Verplaatsing van eene distilleerderij om die reden, acht hij echter evenmin waarschijnlijk. Immers, toen zijne aandacht gevestigd was op de leemte in de Indische Tariefwet, waardoor ook de derivaten van in Nederlandsch-Indië verwerkte doch elders gewonnen aardolie door uitvoerrechten werden getroffen en het raffinagebedrijf in Nederlandsch-Indië van buitenlandsche aardolie dientengevolge in een ongunstigen toestand werd gebracht, heeft hij na overleg met de Indische Regeering zich terstond bereid verklaard om in die leemte te voorzien. In verband daarmede mocht hij reeds in de maand Augustus 1922 van de Bataafsche Petroleum Maatschappij de toezegging ontvangen, dat hare verwerkingsinrichting te Pangkalan Brandan niet alleen ook verder zou worden gebezigd voor een procédé, waarvoor ook Serawak-olie gebruikt zou worden, doch tevens dat zij geschikt zou worden gemaakt voor verwerking van andere buitenlandsche olie, een en ander in het vertrouwen, dat door de Staten-Generaal medewerking zou worden verleend tot wijziging van de Indische Tariefwet te dien effecte, dat aardoliederivaten, verkregen uit in Nederlandsch-Indië op of na 1 Juli 1922 van elders ingevoerde grondstoffen, van uitvoerrecht zouden worden vrijgesteld. Nu de Volksraad eenigen tijd geleden met eene wijziging van de Indische Tariefwet in dien zin heeft ingestemd, zal een daartoe strekkend wetsontwerp bij de Staten-Generaal aanhangig worden gemaakt. Aangezien het verder eenerzijds niet in de bedoeling ligt, in Nederlandsch-Indië verwerkte doch buitenslands gewonnen olie aan de aangekondigde aardoliebelasting te onderwerpen, en anderzijds de verschuldigdheid van die belasting noch het bedrag daarvan afhankelijk gesteld zal worden van de plaats, waar binnen Nederlandsch-Indië gewonnen en tot verwerking bestemde aardolie wordt geraffineerd, kan van die belasting bezwaarlijk worden verwacht, dat zij tot verplaatsing van een Indisch raffinagebedrijf naar het buitenland aanleiding zal geven.

In verband hiermede acht de ondergeteekende het ook onwaarschijnlijk, dat met het oog op de aangekondigde aardoliebelasting zou zijn afgezien van het voornemen om eene nieuwe raffinaderij in Nederlandsch-Indië op te richten en dat deze daarom thans bij Singapore zal worden gebouwd. Hij kan echter daaromtrent geen nadere inlichtingen verstrekken, aangezien ook omtrent dergelijke plannen hem niets bekend is.

De ondergeteekende meent, dat voor hem het oogenblik nog niet is gekomen voor het uitspreken van een oordeel over het samenstel der in het Voorloopig Verslag bedoelde Indische belastingen, noch ook over de daaromtrent door den heer VLEMING met Mr. TREUB gevoerde polemiek, nu de herziening van dat samenstel van heffingen bij de bepaaldelijk daarvoor ingestelde commissie nog in overweging is. Wat aangaat de cijfers, op bladz. 41 en 42 van het „Critisch Antwoord" van den heer VLEMING voorkomende, mag in verband met de uiterst globale wijze, waarop enkele belangrijke middelen over de onderscheiden bevolkingsgroepen zijn verdeeld, aan die gegevens allerminst onvoorwaardelijk gezag worden toegekend.

De opmerkingen aangaande het tijdstip, waarop aan de Volksvertegenwoordiging het wetsvoorstel zal worden voorgelegd tot definitieve afschaffing van het uitvoerrecht op aardolie en de derivaten daarvan, dat de facto sinds 1 Januari 1923 reeds niet meer betaald behoeft te worden, bevestigen opnieuw de in de vergadering van de Tweede Kamer van 22 December j.l. door den ondergeteekende te kennen gegeven meening, dat het wel onmogelijk zal zijn in deze elken zweem van argwaan en elke ongemotiveerde voorstelling weg te nemen.

Na alles, wat door hem hierover is medegedeeld zoowel in antwoord op de schriftelijke vragen van den heer VAN LANSCHOT (*Aanhangsel* tot de *Handelingen* van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, vel 4, Zitting 1922—1923) als in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer nopens de onderhavige ontwerp-begrooting en bij de mondelinge beraadslaging daarover in dien tak der Volksvertegenwoordiging, ziet de ondergeteekende van pogingen af om aan de leden, die van de noodzakelijkheid der gevolgde gedragslijn nog steeds niet overtuigd zijn, die overtuiging alsnog bij te brengen.

Bij wien trouwens ook omtrent het feit der afschaffing van de betaling van het uitvoerrecht misverstand moge hebben bestaan, stellig behoefde dit niet het geval te zijn bij de belanghebbende Maatschappij zelve, die, voor zoover van hare zijde bij den ondergeteekende inlichtingen zijn ingewonnen nopens het feit en het tijdstip van die afschaffing, nimmer inlichtingen zijn bekomen, die op eenig voornemen tot niet-nakoming van de gedane toezegging wezen. Zoodanig voornemen heeft nooit bestaan.

Zooals ook op bladz. 13 van de zooeven bedoelde Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer reeds werd medegedeeld, zou, gelijk in het onderwerpelijk Voorloopig Verslag wordt toegegeven, het voorbarig zijn, thans reeds in te gaan op de beschouwingen en vragen, betrekking hebbende op het weldra bij de Volksvertegenwoordiging in te dienen voorstel in zake verlenging van den duur der productenbelastingen.

Ten einde eens voor al elke onzekerheid op dit punt weg te nemen, acht de ondergeteekende het intusschen wenschelijk, bij voorbaat ten stelligste te verklaren, dat naar zijn gevoelen de bijzondere heffingen met inbegrip van den oorspronkelijk toegestanen driejarigen termijn in geen geval langer dan in totaal vier jaren zullen mogen werken, en dat derhalve van hem *geen voorstel* tot verdere verlenging te verwachten zal zijn.

Uit het in te dienen wetsvoorstel nopens de evenbedoelde verlenging van den duur der productenbelastingen zal tevens blijken, welke wijzigingen ter ondervanging van de tegen die heffingen gerezen bezwaren mogelijk zijn gebleken.

Kerk en zending.

Ten aanzien van de in bewerking zijnde herziening van artikel 123 van het Regeeringsreglement meent de ondergeteekende — om niet vooruit te loopen op de in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de loopende begrooting bedoelde besprekingen — zich hier te moeten bepalen tot de verzekering, dat met de van verschillende zijden reeds zoo herhaaldelijk geuite bezwaren tegen de bestaande redactie door hem rekening zal worden gehouden en dat bij de regeling van deze materie nevens uitdrukkelijke erkenning van de vrijheid tot verbreiding van elken godsdienst, elke godsdienstige richting of

godsdienstige leer, z. i. voor de Overheid in het bijzonder de handhaving van de openbare orde op den voorgrond treedt.

Ook zonder speciale verbodsbepalingen tegen het concubinaat staan der Regeering voldoende middelen ten dienste om maatregelen te treffen ten aanzien van Europeesche civiele en militaire landsdienaren, wier levenswijze in dit opzicht aanstoot geeft; in de practijk is dan ook herhaaldelijk tot dergelijke maatregelen (overplaatsing, ongeschiktverklaring voor bevordering) overgegaan. Voorts zullen naar de meening van den ondergeteekende in gekerstende streken, waaronder ook te begrijpen gebiedsdeelen, waar een groot aantal Inlandsche Christenen gevestigd is, zooveel mogelijk gehuwde bestuursambtenaren werkzaam gesteld moeten worden.

In aansluiting aan de door hem in de Vergadering der Tweede Kamer van 22 December jl. ter zake gedane toezeggingen, heeft de ondergeteekende bereids stappen gedaan om te geraken tot bespoediging van de aanhangige reorganisatie van de Protestantsche Kerk in Indië, terwijl tevens met den Gouverneur-Generaal in overleg is getreden nopens eene regeling van de rechtspositie der Gereformeerde Kerk en van andere in soortgelijke omstandigheden verkeerende kerkgenootschappen aldaar.

Bijzonder onderwijs.

De ondergeteekende is gaarne bereid te verklaren, dat verschillende behandeling van het Gouvernements- en het gesubsidieerd bijzonder onderwijs (anders dan uit de bestaande regelingen duidelijk voortvloeit) niet in de bedoeling ligt.

Van speciale plannen der Indische Regeering ten opzichte van de inkomsten der bijzondere onderwijzers is hem niets bekend en ook op dit punt behoeft voor verschil in behandeling niet te worden gevreesd.

Dat herziening van subsidieregelingen voor het bijzonder onderwijs niet plaats heeft zonder dat de Volksvertegenwoordiging daarin is gekend, blijkt uit de behandeling, bij de begrooting voor 1922, van herzieningen der subsidieregelingen voor de bijzondere hoogere burgerscholen, de bijzondere kweekscholen voor Inlandsche onderwijzers (zie de Memorie van Toelichting, onderafdeelingen 510*A* en 551*B*), het Europeesch lager, het Europeesch voortgezet en meer uitgebreid lager, het Hollandsch-Chineesch en het Hollandsch-Inlandsch onderwijs, zoomede voor het Inlandsch lager onderwijs (Zie de Nota van Wijzigingen op die begrooting, onderafdeelingen 540*A* en 557*B*). Ook in de toekomst zal herziening van subsidieregelingen niet plaats hebben zonder dat daarop bij de begrooting is gerekend. Van de te treffen herzieningen wordt aan de schoolbesturen tijdig kennis gegeven.

Wanneer hem gepreciseerde klachten worden voorgelegd met betrekking tot de wijze, waarop de beginselen, die aan de vastgestelde subsidieregelingen ten grondslag liggen, worden toegepast, zal de ondergeteekende niet nalaten de aandacht van den Gouverneur-Generaal daarop te vestigen.

Mutaties in de ambtenaarswereld.

De overgang van den heer MUURLING van 's Lands dienst in dien van de Bataafsche Petroleummaatschappij heeft ook de aandacht van den ondergeteekende getrokken. Zooals hij reeds deed blijken in zijne Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer (§ 16 der Algemeene Beschouwingen) acht hij een dergelijken overgang in bepaalde gevallen inderdaad te betreuren. Hij kan zich echter aansluiten bij het oordeel van die leden, die van belemmerende bepalingen ten deze geen heil verwachten, daargelaten nog, dat bepalingen van die strekking, welke niet aan den eenen kant het doel zouden voorbijstreven, aan den anderen kant in hare toepassing zouden te kort schieten, moeilijk te ontwerpen zouden zijn.

Poenale sanctie.

Ook de ondergeteekende betreurt het, dat het advies der Indische Regeering over het rapport van de Commissie uit de Tweede Kamer in zake de afschaffing van de poenale sanctie nog niet is ontvangen, waardoor een vruchtbare gedachtenwisseling over dat rapport nog niet mogelijk is. Ook hij is van oordeel, dat aan de bestaande onzekerheid zoo spoedig mogelijk een eind moet komen; zijnerzijds is dan ook bij de Indische Regeering met klem op bespoediging aangedrongen.

Het zal wel geen betoog behoeven, dat onder deze omstandigheden de ondergeteekende zich moeilijk kan uitspreken over de vraag, of de Regeering nog op het standpunt staat, in 1918 tegenover de planters ingenomen, dat het binnen enkele jaren tot de algeheele afschaffing der straf- en dwangbepalingen zou moeten komen. En wat betreft het al of niet handhaven van het voornemen om de poenale sanctie bij reëngagementscontracten met 1 Januari 1926 te doen vervallen, de beslissing dienaangaande zal afhangen van het antwoord op de vraag, welke bij de Indische Regeering in overweging is, of de in de cultures heerschende malaise het doorvoeren van een zoo ingrijpenden maatregel toelaat.

Omtrent de vestiging van Javaansche kolonies op de ondernemingen ter Oostkust (niet Westkust) van Sumatra, waaronder in het Voorloopig Verslag blijkbaar verstaan wordt het uitgeven in gebruik aan oppassende gewezen contractantengezinnen van een stuk ondernemingsgrond niet grooter dan 1/10 bouw, onder verplichting om tegen loon een zeker aantal weken op de onderneming te werken, kan worden medegedeeld, dat volgens de laatste uit Indië ontvangen gegevens, op deze wijze ruim 4000 gezinnen, verdeeld over 69 ondernemingen, zich als kolonisten hebben gevestigd.

Inderdaad kan op dit oogenblik niet worden volgehouden, dat de internationale verhoudingen zouden dwingen om op algeheele afschaffing van de poenale sanctie aan te sturen. In het vorige jaar zijn nog zoowel voor den Belgischen Congo als voor het Fransche mandaatgebied Kameroen arbeidsregelingen vastgesteld, welke de mogelijkheid openen om bij niet-nakoming van arbeidsverplichtingen straf op te leggen.

Voor zoover den ondergeteekende bekend, heeft de Mandatencommissie van den Volkenbond over het vraagstuk der poenale sanctie nog geen oordeel uitgesproken.

Het artikel van den heer P. A. COLIJN in de *Stemmen des Tijds* is den ondergeteekende bekend. Mededeeling van zijn gevoelen over de daarin aanbevolen, met de poenale sanctie geen verband houdende wijzigingen in de Koelieordonnanties acht hij niet gewenscht, voordat hij kennis zal hebben genomen van de meening op dit punt der Indische Regeering, aan wier aandacht het artikel ongetwijfeld eveneens niet zal zijn ontgaan.

NOTA.

In zijne bij het Voorloopig Verslag gevoegde Nota komt het lid der Kamer, de heer Dr. D. VAN EMBDEN, terug op zijn in haar vergadering van 28 December jl. uitgesproken wensch, om te worden ingelicht omtrent de beteekenis, welke te hechten is aan het feit, dat de ontwerpen der regularisatiewetten betreffende de Indische begrooting voor het dienstjaar 1920 eerst op 11 Mei 1922 bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal werden ingediend. Uit den loop van het debat was trouwens reeds gebleken, dat hij niet voldaan was door hetgeen de ondergeteekende in antwoord op zijn vraag in het midden had gebracht. Bovendien scheen

de genoemde afgevaardigde nog niet overtuigd te zijn, dat de minder vleiende veronderstelling, welke hij naar aanleiding van bedoeld feit bij zijn betoog meende te mogen uitspreken, op eene algeheele misvatting van zijne zijde berustte.

Uit de verklaring in zijne thans ingeleverde Nota, luidens welke hij de daarin omschreven vragen om nadere inlichtingen stelt „in het belang...... van een *betrouwbare* [1]) voorlichting der Kamers door den Minister", blijkt verder, dat hij ook thans nog niet tot het inzicht is gekomen, dat — daargelaten de vraag of, op zich zelf, eene dergelijke uitlating passend mag heeten — in elk geval daaraan onomstootelijk vaststaande feiten ten grondslag zouden moeten liggen en geene veronderstellingen, waarvan ook nu weer die geachte afgevaardigde in ruime mate gebruik heeft gemaakt.

De ondergeteekende moet het op prijs stellen, dat hem door de overlegging van de onderhavige Nota de gelegenheid is geboden, het besproken onderwerp in het volle licht te stellen. Hij zal daarbij, voorzoover de uitingen van den heer VAN EMBDEN in verband met het onderwerp der Nota daartoe aanleiding geven, in de discussiën van de vergadering van 28 December moeten terugtreden.

Hetgeen de ondergeteekende nopens het punt, dat aan de orde is, destijds betoogde, komt in het kort hierop neer, dat het, bij het openstaan van den dienst van een begrootingsjaar tot en met ultimo December van het daaropvolgend jaar, vanzelf sprak, dat de Regeering hier te lande niet in gebreke was te stellen, wanneer zij niet vóór ongeveer Mei-April van het weder daaropvolgend jaar, d. i. dus het tweede jaar na het begrootingsjaar, een regularisatievoorstel als dat betreffende het dienstjaar 1920 bij de Staten-Generaal had voorgebracht. Hij knoopte daaraan de opmerking vast, dat met de indiening van het onderwerpelijk wetsontwerp geene vertraging had plaats gevonden.

Wat heeft de afgevaardigde daartegen aangevoerd?

Na een korte bespreking van de door den ondergeteekende in dit verband genoemde, in artikel 17 der Indische Comptabiliteitswet 1917 (*Staatsblad* n°. 275) bepaalde termijnen, zeide hij, dat, „indien het standpunt onaantastbaar was, dat de maxima dier termijnen tegelijk de minima waren", het nimmer had kunnen voorkomen, dat „suppletoire Indische begrootingen de Kamers bereiken binnen den termijn van het huidige wetsontwerp, d. i. binnen ongeveer 16 maanden na het verstrijken van het betrokken dienstjaar". En hij voegde daaraan toe, dat hij de bewering voor zijn rekening durfde te nemen, dat „ondanks de bepalingen der Indische Comptabiliteitswet en de verzekeringen van den Minister, meermalen suppletoire Indische begrootingen binnen aanmerkelijk kortere termijnen na het verstrijken van het begrootingsjaar zijn ingediend".

In zijne thans voorgebrachte Nota meent de afgevaardigde die bewering met bewijzen te kunnen staven. Hij haalt daartoe de wetten aan tot goedkeuring van de afwijkingen der Indische begrootingen voor de dienstjaren 1913 tot en met 1918, waarvan de ontwerpen werden ingediend onderscheidenlijk op 15 December 1914, 9 November 1915, 7 November 1916, 8 Februari 1918, 21 Februari 1919 en 20 Februari 1920, de laatste „nog in de eerste bewindsmaanden van dezen Minister zelf". Op grond, dat „in al deze gevallen de door den Minister noodzakelijk genoemde vertraging der indiening tot April-Mei allerminst (bleek) vanzelf te spreken", achtte hij zich gerechtigd tot de slotsom, dat zijne stelling, dat „speciaal in een jaar van Kamerontbinding, indiening in Januari (1922) verwacht had mogen worden, blijkt overeen te stemmen met de practijk, die mogelijk is gebleken zelfs in tijden, waarin de communicatie met Nederlandsch-Indië zooveel moeilijker was dan in 1921".

1) Cursiveering van den ondergeteekende.

De ondergeteekende moet er allereerst op wijzen, dat reeds de term: „suppletoire Indische begrootingen" in het bovenaangehaalde op eene dwaling wijst. Want die term omvat *alle* aanvullende begrootingen, derhalve ook die, welke, in tegenstelling met regularisatiewetten, waardoor *gedane* uitgaven worden gesanctionneerd, *nog te verrichten* uitgaven autoriseeren en ter onderscheiding „gewone" suppletoire begrootingen kunnen worden genoemd. Een beroep op de indiening *daarvan* binnen den termijn van ongeveer 16 maanden na het verstrijken van het betrokken dienstjaar zou in dit verband geen zin hebben.

De afgevaardigde moet zich derhalve hebben vergist [1]) en in plaats van den door den ondergeteekende gewraakten term hebben bedoeld: „ontwerpen van regularisatiewet".

Wellicht zal de omstandigheid, dat ook hij blijkt te kunnen mistasten, den afgevaardigde zachter stemmen ten aanzien van door hem opgemerkte drukfouten of vergissingen van de zijde van het Departement. Inderdaad moet de juistheid van zijne opmerking [2]) worden toegegeven, dat bij verwijzingen door het Departement eene foutieve bladzijde en een foutief jaartal zijn genoemd. Waar bedoeld werd bladzijde 21/22, is vermeld bladzijde 22/33 en waar werd aangehaald de aanvullingsbegrooting „voor het dienstjaar 1920", werd in plaats van: „1920" geplaatst: „1922". De ondergeteekende betuigt zijn leedwezen over deze onjuistheden, die intusschen wel niet van zoodanigen aard zijn, dat een op dit gebied eenigszins ervaren lezer dientengevolge het spoor bijster kon raken [3]), hetgeen klaarblijkelijk in deze zich ook niet heeft voorgedaan. Te meer, waar het op de terecht aangehaalde bladzijde 22 aankwam en na het foutieve jaartal 1922 de juiste verwijzing naar het desbetreffend stuk („Gedrukte Stukken, Zitting 1922—1923 — 106, n°. 24*a*") was afgedrukt, had in werkelijkheid de zaak zeer weinig te beduiden.

De heer VAN EMBDEN heeft naast de hiervoren reeds besproken misvatting nog een tweede vergissing begaan. Hij doet het voorkomen, alsof de ondergeteekende van meening zou zijn, dat — om de uitdrukking van den afgevaardigde te gebruiken — „de maxima (der in artikel 17 van de Comptabiliteitswet genoemde) termijnen tegelijk de minima waren". Verklaringen van dien aard komen in het door den ondergeteekende gegeven antwoord niet voor. Hij moet dus die opmerking voor rekening van den afgevaardigde laten.

Wat nu de zaak zelf betreft, moet de ondergeteekende beginnen met te herinneren aan het bekende gezegde: „il faut juger les écrits d'après leur date". Die zoo behartenswaardige raad is door den geachten afgevaardigde veronachtzaamd. Uit het feit, dat ontwerp-regularisatiewetten betreffende de begrootingen voor de dienstjaren 1914 t/m 1918 in de maanden November, December, Januari en Februari zijn ingediend, leidt hij zonder meer af, dat dit ook mogelijk was met betrekking tot het dienstjaar 1920.

Die conclusie is onjuist. Het tijdstip van indiening van de ontwerp-regularisatiewet voor laatstgenoemd jaar is te beoordeelen naar de bepalingen der Indische Comptabiliteits-

1) In zijne Nota schijnt de geachte afgevaardigde zijne vergissing te willen herstellen door „op dit oogenblik" af te zien van „*b.* de jaarlijks terugkeerende suppletoire Indische begrootingen, die nog tijdens den duur van het betrokken dienstjaar worden ingediend" en daaraan de verklaring vast te knoopen, dat zijn repliek van 28 December j.l. zich bepaalde tot „de toepassing van artikel 17 der Indische Comptabiliteitswet op de eigenlijke regularisatiewetten".

Ofschoon dit den indruk moet maken, als zou de afgevaardigde reeds bij de discussie van 28 December j.l. ten deze tot juistere onderscheidingen zijn gekomen, blijkt daarvan niets uit de *Handelingen* (bladz. 106 1ste kolom, onderaan), welke geacht mogen worden weer te geven hetgeen de afgevaardigde heeft verklaard.

2) *Handelingen* Eerste Kamer, 1922—'23, bladz. 102/103.

3) Idem bladz. 103, 1ste kolom boven.

wet, zooals zij luiden na de wijziging bij de wet van 16 December 1916 (*Staatsblad* n°. 536), terwijl op de tijdstippen van indiening der eerstgenoemde reeks wetsontwerpen nog de oude tekst der Comptabiliteitswet van toepassing was.

De afgevaardigde heeft met eenigen nadruk doen uitkomen, dat de genoemde wet hem niet onbekend was [1]) en aan dat woord mag niet worden getwijfeld. Maar dan hebben hom bij zijn betoog toch niet voor den geest gestaan de bepalingen, waarop het hier juist aankomt, nl. die, welke vervat zijn in de eerste twee leden van artikel 2 der evengenoemde wet van 16 December 1916, luidende:

„De voorschriften der Indische Comptabiliteitswet ten aanzien van de begrooting en de rekening van Nederlandsch-Indië, zooals zij luiden volgens deze wet, worden voor de eerste maal toegepast op de begrooting en de rekening betreffende het dienstjaar 1919.

Ten aanzien van de begrootingen en rekeningen betreffende vroegere dienstjaren blijven de voorschriften, zooals zij vóór de totstandkoming van deze wet luiden, toepassing vinden."

De zin dier bepalingen komt hierop neer, dat, te beginnen met de begrooting voor 1919, de *Volksraad* in de totstandkoming moest worden gekend. Het zal nu geen betoog behoeven, dat degene, die een parallel trekt tusschen de tijdstippen van indiening van begrootingen *vóór* en *na* de inwerkingtreding van de aangehaalde wijzigingswet van 16 December 1916, met die bepalingen rekening heeft te houden. Dat heeft de afgevaardigde verzuimd, niettegenstaande de ondergeteekende in zijn antwoord nog uitdrukkelijk heeft doen uitkomen, dat in deze de ontvangst der Indische bescheiden moest worden afgewacht.

Na het bovenstaande zal het duidelijk zijn, waaraan het is toe te schrijven, dat de indiening van de ontwerpen der in de nota genoemde wetten ook uit een practisch oogpunt zooveel vroeger mogelijk is geweest dan die van de ontwerpen betreffende het dienstjaar 1920. Het ligt voor de hand, dat dit feit zijne verklaring daarin vindt, dat de Volksraad niet geroepen was, om aan de voorbereiding van de eerstbedoelde wetsontwerpen deel te nemen.

Het trekt de aandacht, dat de afgevaardigde een argument ongebruikt heeft gelaten, dat veel meer voor de hand lag dan hetgeen hij heeft aangevoerd.

De ontwerpen van de regularisatiewetten voor het dienstjaar 1919, derhalve voor het jaar, ten aanzien waarvan de Volksraad voor het eerst zijn medewerking heeft verleend, werden bij de Tweede Kamer ingediend op 11 Maart 1921. Daarom had met eenigen schijn van recht gevraagd kunnen zijn: „Hoe komt het, dat wat mogelijk was ten aanzien van het dienstjaar 1919, niet is geschied ten aanzien van het dienstjaar 1920; m. a. w. waaraan is het te wijten, dat de indiening van de ontwerpen betreffende laatstgenoemd dienstjaar niet in Maart, maar in Mei heeft plaats gevonden?"

Het spreekt van zelf, dat die vraag ook dàn een geheel zakelijk karakter had behooren te behouden, immers het kon zijn dat de verklaring van het verschil voor de hand lag. Inderdaad is dat het geval.

Doch alvorens die verklaring te geven, meent de ondergeteekende zijne bewering te moeten waar maken, dat „inderdaad...... niet de minste vertraging (heeft) plaats gevonden" ten aanzien van de indiening van de ontwerpen-regularisatiewetten voor 1920.

Hij meent dit niet beter te kunnen doen dan door — hetgeen aanstonds had kunnen geschieden wanneer de heer VAN EMBDEN, als gebruikelijk, bij de schriftelijke behandeling zijn bedoelingen had gepreciseerd — een chronologisch overzicht te geven van den gang van zaken, te beginnen met de indiening van de Indische ontwerpen bij den Volksraad en eindigende met die van de Ministerieele ontwerpen bij de Tweede Kamer.

Dat chronologisch overzicht luidt als volgt:

Behandeling.	*Data.*
Indiening bij den Volksraad	21 October 1921.
Voorloopige vaststelling van de suppletoire begrooting in Indië	19 Januari 1922.
Dateering van den brief van den Gouverneur-Generaal aan den Minister nopens die voorloopige vaststelling	29 „ „
Datum van agendeering van dien brief bij het Departement van Koloniën	3 Maart „
Toezending van de Ministerieele ontwerpen door de afdeeling van het Departement, die de zaak behandelt, aan andere afdeelingen ter beoordeeling	8 „ „
Verzoek aan het Ministerie van Marine om inlichtingen nopens enkele posten van het Iste hoofdstuk van uitgaven ...	14 „ „
Antwoord van evengenoemd Ministerie	21 „ „
Inzending van de stukken door de betrokken afdeeling van het Departement aan den Secretaris-Generaal ter arresteering door den Minister	27 „ „
Arresteering door den Minister	31 „ „
Inzending van de wetsontwerpen aan den Ministerraad	1 April „
Goedkeuring door dien Raad	7 „ „
Aanbieding van de wetsontwerpen aan de Koningin	19 „ „
Verzending daarvan naar den Raad van State	24 „ „
Advies van dat hooge College	2 Mei „
Rapport van den Minister aan de Koningin naar aanleiding van dat advies	8 „ „
Indiening van de wetsontwerpen bij de Tweede Kamer	11 „ „

Terloops vestigt de ondergeteekende er de aandacht op, dat de aanbieding van de wetsontwerpen aan den Minister door de afdeeling, die de zaak behandelde, 5 dagen na de ontvangst van de Indische missive, slechts mogelijk is geweest doordien de ontwerpen reeds vóór die ontvangst aan de hand van de Volksraadstukken gereed waren gemaakt, zoodat bij kennisneming van de Indische missive nog slechts rekening behoefde te worden gehouden met de slotopmerkingen van den Landvoogd. Het kan derhalve niet worden ontkend, dat de voorbereiding door de afdeeling van voortvarendheid getuigt.

Voor hen, die van oordeel mochten zijn, dat de duur van den termijn van 7 tot 19 April, na de goedkeuring in den Ministerraad, dan toch wat lang is geweest, moge verder dienen, vooreerst dat, wanneer een wetsontwerp in dien Raad is goedgekeurd, het nog een paar dagen pleegt te duren alvorens het ontwerp bij het Departement wordt terugontvangen; verder dat in den genoemden termijn de Goede Vrijdag en de Paaschdagen vielen en eindelijk, dat die termijn waarschijnlijk nog is gebruikt om enkele kleine veranderingen in de wetsontwerpen aan te brengen.

1) *Handelingen* Eerste Kamer 1922—'23, bladz. 106, 1ste kolom.

Eindverslag over wetsontwerp n°. 4.

Na het voorafgaande is de verklaring van de indiening van de ontwerpen voor 1920 op 11 Mei 1922 tegenover die van de ontwerpen voor 1919 op 11 Maart 1921 niet moeilijk. Terwijl de Indische besluiten nopens de regularisatiewetten voor 1920 werden vastgesteld den 19den Januari 1922, was de voorloopige vaststelling in Indië van de ontwerpen voor 1919 reeds op 23 November 1920 geschied. De ondergeteekende meent zich ontslagen te mogen rekenen van de taak, om ook de oorzaken mede te deelen, waardoor de eerstbedoelde besluiten in Indië zooveel spoediger tot stand kwamen dan de latere, omdat dit punt buiten het kader van de Nota ligt.

In verband met de bovenstaande uiteenzetting ligt het antwoord op de in de Nota gedane vraag: ,,welke praktijk bij de volgende gevallen van dezen Minister te verwachten is", evenzeer voor de hand. Dat antwoord kan geen ander zijn dan dat de ten aanzien van de ontwerpen der regularisatiewetten voor 1920 gevolgde praktijk zóó vanzelf spreekt, dat het geen twijfel lijdt, dat in volgende gevallen op dezelfde wijze zal worden gehandeld.

Uit het bovenstaande blijkt tevens, dat de opmerking aan het slot der Nota, dat het ,,ditmaal zooveel grootere totaalbedrag der overschrijding" zeker niet de onvermijdelijke oorzaak is geweest voor hetgeen daar wordt omschreven als ,,de thans ingetreden vertraging", volkomen juist is.

Naar aanleiding van de terzelfder plaats geopperde zienswijze, dat in dat zooveel grootere bedrag wel een reden te vinden ware geweest om onderscheidene partieele regularisatiewetten in te dienen, zou de ondergeteekende nog het volgende willen zeggen.

Ten aanzien van het bedrag van 61 millioen, vermeld aan het slot van de Nota naar aanleiding van het Verslag der Tweede Kamer nopens de onderwerpelijke wetsontwerpen (Gedrukte Stukken 1922—1923 — **106**, n°. 2), moet de wetgever geacht worden zich in tegenovergestelden zin te hebben uitgesproken. Dat bedrag immers van 61 millioen was het totaal van de bij de voorloopig vastgestelde tweede algemeene aanvullingsbegrooting voor 1920 aangebrachte verhooging van uitgaven, waarop wel de instemming van den Volksraad was gevraagd en verkregen [1]), maar die daarna niet aanstonds aan de goedkeuring der Staten-Generaal werd onderworpen om de redenen, aangegeven op bladz. 2 der Memorie van Toelichting betreffende de ministerieele ontwerp-begrooting voor 1921. Ter voorkoming van misverstand werd intusschen ter evenvermelder plaatse uitdrukkelijk mededeeling gedaan van het voornemen, om de wettelijke sanctie op de bedoelde verhooging van uitgaven te vragen bij de regularisatie-voorstellen voor 1920. Tegen dat voornemen hebben de Staten-Generaal geen bezwaar gemaakt.

Thans rest den ondergeteekende nog de overwegingen in beschouwing te nemen, welke de geachte afgevaardigde in de vergadering der Kamer van 28 December jl. hem heeft toegeschreven als beweegreden voor de indiening van het regularisatie-ontwerp in Mei 1922, in plaats van in den aanvang van dat jaar. Dat vroegere indiening practisch uitgesloten was, is hierboven met feiten en data aangetoond. Voor het oogenblik echter moge die omstandigheid buiten beschouwing blijven, waar de ondergeteekende zich te dezer plaatse ten doel stelt in algemeenen zin het ongemotiveerde van de evenbedoelde voorstellingen aan het licht te doen treden, om het even of vroegere indiening al dan niet mogelijk ware geweest.

De ontwerpen strekten om wettelijke sanctie te verleenen aan reeds genomen maatregelen; practische belangen waren daarmede niet gemoeid. De indruk, dien de heer VAN EMBDEN ook thans tracht te vestigen, als zou het in deze een zaak gelden van beteekenis ook voor ,,de verdere Indische financieele politiek in het algemeen", is dan ook niet juist. Had de Tweede Kamer in hare drukke werkzaamheden aanleiding gevonden om de behandeling te verdagen ten einde de ontwerpen in eene rustiger periode af te doen, geene reëele belangen zouden daardoor zijn geschaad.

Wanneer de geachte afgevaardigde meer van nabij vertrouwd was met den gang van zaken, zou het hem bekend zijn, dat de Minister van Koloniën zijne volle belangstelling geeft aan het tijdstip van indiening van de jaarlijksche ontwerp-begrooting zelve en van de aanvullingsbegrootingen in eigenlijken zin, maar dat — anders dan uit een bloot administratief oogpunt — die belangstelling slechts in zeer beperkte mate uitgaat naar het tijdstip van indiening der regularisatie-ontwerpen, — voorstellen, die geen andere dan een zuiver formeele strekking hebben, daar zij reeds lang gedane uitgaven betreffen, die noch door de Staten-Generaal, noch door hem ongedaan kunnen worden gemaakt. Voorstellen bovendien, welker verder verloop, ook al wilde de Minister zich bezig houden met bijgedachten als waarin de heer VAN EMBDEN zich heeft verdiept, buiten elk bestek vallen, waar immers, bij gemis van een fatalen termijn voor de totstandkoming der wet en, in den grond der zaak, bij ontstentenis ook van elk practisch belang van dien aard, de loop van de verdere behandeling geheel van het beleid der Staten-Generaal afhankelijk is.

Zelfs al had voor het onderwerpelijk geval de loop der omstandigheden op zich zelf niet reeds elken toeleg, als door den geachten afgevaardigde bedoeld, uitgesloten, dan nog heeft derhalve zijn critiek ook in dat opzicht hem tot voorstellingen gebracht, die beter achterwege waren gelaten.

De Minister van Koloniën,

DE GRAAFF.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 16 Februari 1923.

IDENBURG.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.

MENDELS.

DE WAAL MALEFIJT.

1) Volksraad; Gedrukte Stukken, eerste gewone zitting 1920, onderwerp 2. *Handelingen* dezelfde zitting, bladz. 364—529; 582—596; 606—637; 639—666; 697—713; 719—726; 737—743; 764—773; Gouvernementsbesluit van 15 Juli 1920, n°. 6 (*Javasche courant* van dien dag n°. 56*a*).

16de VERGADERING. — 16 FEBRUARI 1923.
Mededeeling ingekomen stukken. — Wetsontwerp n°. 19.

16de VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 16 FEBRUARI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin. — Uitbrengen van verslag over verzoekschriften. Behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging. — Regeling van werkzaamheden. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 36 leden, te weten:

de heeren de Waal Malefijt, Bosch van Oud-Amelisweerd, van der Maesen de Smbreff, Slotemaker de Bruine, Slingenberg, Anema, Franssen, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren W. Fransen, Croles, Sijtsma, Haffmans, Blomjous, d'Aumale van Hardenbroek, van der Hoeven, de Veer, de Gijselaar, Gilissen, Schönfeld, Beelaerts van Blokland, Mendels, Douwes, van Lanschot, Steger, van Embden, van Wassenaer van Catwijck, Verkouteren, Westerdijk, van Basten Batenburg, Idenburg, Haazevoet, Dobbelmann, Heerkens Thijssen, Wittert van Hoogland en de Vos van Steenwijk,

en de heer Minister van Justitie.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer van der Lande, dat hij de vergadering niet kan bijwonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. zestien missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende mededeeling van de bekrachtiging door Hare Majesteit van vijf en veertig ontwerpen van wet, door de Eerste Kamer aangenomen in haar vergadering van 21 December jl.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgend Verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van C. J. van Tussenbroek, architect, te Rotter-

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

dam, verzoekende om een onrechtmatige machtsuitoefening van de gemeente Rotterdam te fnuiken en mede te werken tot verkrijging van het hem toekomend rechtsherstel.

De Commissie stelt voor dit verzoekschrift ter zijde te stellen, aangezien de Kamer niet bevoegd is in deze op te treden en de adressant den door de Onteigeningswet aangewezen weg zal behooren te volgen;

II. een, van G. J. Otten, voorzitter, en A. Bakker, secretaris van het bestuur van de Kooikersvereeniging in Overijssel, te Wanneperveen;

III. een, van Gerrit Verhoef, secretaris van de Landbouwvereeniging „Ermelo", te Ermelo, beide verzoekende om hun belangen te willen behartigen bij de behandeling van het ontwerp Jachtwet.

De Commissie stelt voor deze verzoekschriften ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het ontwerp Jachtwet;

IV. een, van den voorzitter en den secretaris van den raad van de gemeente Doorwerth, verzoekende te verwerpen het ontwerp van wet betreffende de vereeniging der gemeenten Renkum en Doorwerth.

De Commissie stelt voor dit verzoekschrift ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen gelet worden bij de behandeling van het desbetreffend ontwerp van wet;

V. een, van den president en den 1ste-secretaris van het hoofdbestuur van „Ons Belang", Vereeniging van Onderofficieren enz., behoorende tot de Nederlandsche Landmacht, te Amersfoort, verzoekende om bij de behandeling van de Oorlogsbegrooting hun belangen te willen bepleiten.

De Commissie stelt voor dit verzoekschrift ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen gelet worden bij de behandeling van de Oorlogsbegrooting.

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet **tot wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging (19).**

De beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch maar een heel enkele opmerking te maken naar aanleiding van dit wetsontwerp en wel over een onderwerp, dat ook in de Tweede Kamer ter sprake is gebracht, maar dat niet in de wet wordt geregeld. Ik bedoel de rechtspositie van de natuurlijke kinderen. In het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer wordt daarover gezegd:

„Enkelen spraken er hun leedwezen over uit, dat van deze herziening niet was gebruik gemaakt om de ongunstige positie, waarin de natuurlijke kinderen verkeeren, eenigszins te verbeteren. Uit dien hoofde betreurden zij de verwerping van het amendement-Oud tot schrapping van art. 955 van het Burgerlijk Wetboek."

En in de Memorie van Antwoord heeft de Minister daarop geantwoord:

„Ondergeteekende is ook thans nog van oordeel, dat in dit wetsontwerp geen plaats is voor een herziening van de positie van natuurlijke kinderen, en dat schrapping van art. 955 van het Burgerlijk Wetboek ook niet als eene deugdelijke oplossing van het vraagstuk is te beschouwen."

Mijnheer de Voorzitter! Het is natuurlijk heel begrijpelijk, dat de Minister dit antwoordt, want in denzelfden geest

(Pothuis-Smit c. a.)

heeft hij zich enkele maanden geleden uitgelaten in de Tweede Kamer; ik kan mij begrijpen, dat hij niet veranderd is. Toch meen ik, dat het goed is, hier in de Eerste Kamer nog even de aandacht op deze zaak te vestigen. Meer kan ik natuurlijk niet doen. Ik betreur de niet-aanneming van het amendement-Oud, dat dus artikel 955 van het Burgerlijk Wetboek niet is geschrapt geworden. Wanneer straks deze wet hier wordt aanvaard — wat zeker wel gebeuren zal — dan zal de overblijvende ouder moeten erven, dan blijft er minder over voor de kinderen, dus ook voor het natuurlijke, erkende kind. En dit kind is toch al in een ongunstige positie, omdat het minder erft dan het wettige kind. Nu wordt echter de positie nog slechter.

Ik ben zeker van meening, dat dit wetsontwerp in zijn geheel goed is, dat het rechtvaardig is, dat ook de langstlevende echtgenoot na de aanvaarding van dit wetsontwerp zal mede-erven, maar nu komt er een nieuwe onrechtvaardigheid in ten opzichte van de natuurlijke kinderen. Ik heb gedacht, dat het amendement-Oud een eenvoudige oplossing had gegeven, want door artikel 955 van het Burgerlijk Wetboek is het verboden om verdere testamentaire bepalingen te maken ten behoeve van natuurlijke kinderen; dat is onmogelijk geworden. Iemand kan dus aan een vreemde — dus ook aan een niet erkend kind — meer legateeren. Nu ben ik maar een leek op dit gebied, maar in de Tweede Kamer hebben de heeren Oud en prof. Visser van IJzendoorn, die toch wel deskundigen genoemd kunnen worden, tal van voorbeelden aangehaald om de noodzakelijkheid te bepleiten van deze verandering. Zij hebben er o.a. op gewezen, dat om die reden het niet erkennen van een kind ook wel kon voorkomen. Ook buiten het Parlement zijn stemmen gehoord, die in die richting gingen.

Nu zegt de Minister, dat het hier niet op zijn plaats is en slechts een klein deel van het vraagstuk behandelt, terwijl Zijn Excellentie eveneens heeft verklaard, dat dat onderscheid vroeger bewust in de wet is gebracht. Maar daartegenover zou ik willen aanvoeren, dat het onderscheid ten opzichte van het natuurlijke kind nu ook weer grooter wordt bij deze wet. Het is toch ontegenzeglijk goed om de kans in het leven voor het natuurlijke kind te verbeteren; het staat maatschappelijk toch al in een zoo ongunstige positie. Ik sta op het standpunt, dat men elken maatregel moet aangrijpen om die positie eenigszins te verbeteren. In den loop der behandeling van het ontwerp en in de pers zijn zij paria's van de maatschappij en onschuldige slachtoffers genoemd. Niemand zal dat ontkennen.

De Minister heeft al bij de behandeling in de Tweede Kamer als zijn eindoordeel gezegd, dat het geen deugdelijke oplossing bracht. Ik zal natuurlijk als leek niet wagen mijn meening daartegenover te plaatsen, ofschoon alweer de heeren Visser van IJzendoorn en Oud wel ter zake kundig waren, maar ik wil toch naar aanleiding van die laatste uitspraak van den Minister twee vragen aan Zijn Excellentie doen en ik zou het bijzonder waardeeren als de Minister daarop eenig antwoord wilde geven. Het zijn deze vragen:

Wenscht de Minister mede te werken om spoedig tot een betere rechtspositie van het natuurlijke kind te komen?

En in de tweede plaats:

Wanneer de Minister dat wenscht, zou hij dan misschien willen mededeelen, in welke richting hij denkt te gaan en of hij met zulk een regeling ook het onwettig, niet erkende kind wil bereiken?

De heer Slingenberg: Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp geeft ons twee belangrijke wijzigingen: vooreerst de beperking van het erfrecht tot den zesden graad in stede van tot den twaalfden graad, zooals op dit oogenblik rechtens is, en in de tweede plaats de wijziging van het erfrecht der echtgenooten bij versterf. Met de beide wijzigingen kan ik mij zeer goed vereenigen en ik zal dan ook, behoudens enkele bedenkingen tegen de wijze, waarop deze gedachten zijn uitgewerkt, en enkele vragen, die ik aan den Minister zal stellen, mijn stem gaarne aan dit wetsontwerp geven, als mijn vragen bevredigend worden beantwoord.

In de eerste plaats de beperking van het erfrecht tot den zesden graad. In de Tweede Kamer en ook in de schriftelijke

(Slingenberg.)

stukken van deze Kamer hebben enkele leden daartegen bedenkingen geopperd. Ik geloof, dat die bedenkingen ongegrond zijn. Waarop is gebaseerd de rechtsgrond van het erfrecht bij versterf? Die vraag moeten wij even stellen om te kunnen nagaan in hoeverre er aanleiding is een zoo uitgebreid erfrecht als tot den twaalfden graad te behouden. Bij de behandeling van onze nationale wetgeving in de jaren 1820—1830 in de Staten-Generaal is gebleken, dat de rechtsgrond van het erfrecht bij versterf werd beschouwd als de onderstelde wil van den erflater, welken hij echter niet uitdrukkelijk bij testament heeft uitgesproken. De heer Nicolaï heeft dat zeer duidelijk gezegd. Diens rede is te vinden bij Voorduin, deel IV, bladz. 2, waar hij zegt:

> „Lorsque l'homme n'a pas disposé, lorsqu'il est mort sans avoir exprimé sa volonté, la loi en suppléant à ce silence, dispose pour lui; elle règle la transmission de ses biens comme il est présumable qu'il eut réglé lui-même."

Daarbij wordt dus gezegd: wanneer iemand niet getesteerd heeft, wordt hij geacht de wettelijke rgeling te willen en dan geeft de wet de regelen aan zooals de onderstelde wil van den erflater is geweest. Reeds vroeger is in ons nationale recht deze gedachte geuit door Hugo de Groot, die haar aldus heeft geformuleerd:

> „Successio ab intestato quae dicitur, ex conjectura voluntatis naturalem habet originem."

Dat is dus dezelfde gedachte, Mijnheer de Voorzitter! Al aanvaardt men nu de stelling, dat een erflater ook na zijn dood bij zijn testament vrij en onbeperkt moet kunnen beschikken over zijn boedel, dan kan men toch met den Minister van oordeel zijn, dat een zoo ver verwijderde bloedverwantschap als de twaalfde graad geen presumptie geeft, dat een erflater zijn neef in den twaalfden graad zou hebben bevoordeeld, indien hij een testament had gemaakt. Laten wij ons eens rekenschap geven van wat een twaalfde graad is. Nemen wij als voorbeeld, dat iemand, die nu sterft, geboren is in 1860 en dat nu moet erven iemand in den twaalfden graad. Dan moet men, om de bloedverwantschap te vinden, in zes étappes naar boven gaan. Stelt men nu voor een geslacht een gemiddelde van dertig jaar, dan is de gemeenschappelijke stamvader van den erflater en de erfgenamen geboren in het jaar 1680. Tot die jaren moet men dan teruggaan, wil men het gemeenschappelijke bloed vinden.

Nu zijn er wel verschillende geslachten, die hun voorouders tot 1680 nog wel in alle nauwkeurigheid weten na te gaan, maar ik geloof toch, dat de overgroote meerderheid van de families dat niet weet en dat men in groote moeilijkheden kan komen, indien een boedel inderdaad in zoo verre bloedverwantschap moet worden verdeeld. Indien er niet in zes achtereenvolgende geslachten mannelijk „oir" is aan beide zijden, is de familienaam reeds lang verdwenen en moet men uitgebreide recherches doen om het te kunnen nagaan, te meer waar eerst onder Napoleon een burgerlijke stand is ingevoerd. En voor zoover er oude families zijn, die haar stamboek keurig in orde hebben, en die derhalve ook ver verwijderde bloedverwantschap nog in eere houden, ligt het voor de hand, dat, indien men werkelijk iemand van den twaalfden graad wil bevoordeelen, men dan wel een testament kan maken, waarbij men beschikt zooals men dat wenscht. Men kan dan allerlei correcties aanbrengen, die de tegenwoordige wetgeving niet heeft, zoodat men niet kan zeggen, dat het wetsontwerp het erfrecht onder alle omstandigheden ontneemt aan hen, die verder verwijderd zijn dan den zesden graad. Op het oogenblik moet iemand, die niet wil dat zijn neef van den twaalfden graad erft, waakzaam zijn en een testament maken, en bij de nieuwe wet moet iemand, die iemand van den twaalfden graad wel wil laten erven, een positieve daad verrichten. Een verplaatsing van waakzaamheid derhalve. Ik geloof dan ook niet, dat er bezwaar in ligt. Men moet daarbij ook dit in aanmerking nemen, dat, behalve dien zesden graad men nog heeft de bepalingvan

(Slingenberg.)

art. 892 van het Burgerlijk Wetboek, de plaatsvervulling: wanneer iemand van den zesden graad erft, erven automatisch met hem mede de kinderen en kleinkinderen van zijn vooroverleden broeders en zusters, zoodat in dergelijke gevallen het erfrecht niet is beperkt tot den zesden, maar doorgaat tot den zevenden en achtsten graad.

Wat was in vroeger tijden het motief voor die ver verwijderde bloedverwantschap? Bij de Romeinen had men een veel steviger familieverband; men had een *pater familias*, gemeenschappelijke *sacra*; bij de Germanen had men de bloedwraak van de eene familie tot de andere, wat de geslachten zeer sterk aaneenbond. Maar in den tegenwoordigen tijd, die dergelijke dingen niet kent, waarin het gezinsverband veel meer naar voren komt, schaadt men niemand door het erfrecht tot den zesden graad te beperken. In andere landen heeft men ook dergelijke beperkingen gekregen. Ik moge herinneren aan Zwitserland, waar enkele leden van deze Kamer nog kort geleden kennis maakten met de bewindslieden en de instellingen van dat land. Ik had daar het voorrecht, aan tafel te zitten naast den Minister van Justitie, die zich voorstelde als de Zwitsersche Heemskerk en die mij zeide, dat men in Zwitserland gemiddeld erft tot den derden of vierden graad *ab intestato*. De Regeering heeft bij het aanvankelijke wetsontwerp het erfrecht beperkt tot den derden graad en dat bij de Memorie van Antwoord tot den zesden graad uitgestrekt. Ik zal er niet over discussieeren, welk systeem beter is; het komt mij persoonlijk voor, dat het een verbetering is geweest, dat men den zesden graad heeft genomen; de derde graad lijkt mij wel wat te beperkt.

Het tweede punt betreft het erfrecht van de echtgenooten. Tal van jaren heeft men in wetenschappelijke werken, in vereenigingen van wetenschappelijken en politieken aard, het erfrecht van de echtgenooten bepleit. In ons bestaande Wetboek erft de echtgenoot eerst na den twaalfden graad, zoodat men kan zeggen, dat practisch erfrecht van echtgenooten *ab intestato* is uitgesloten. Het groot aantal testamenten, waarbij tegenwoordig onder de bestaande wetgeving echtgenooten elkander niettemin tot erfgenaam aanwijzen, is het duidelijk bewijs, dat deze uitsluiting niet is overeenkomstig den veronderstelden wil des erflaters. Men heeft in de Tweede Kamer van den Minister zeer bevriende zijde gezegd, dat de Minister daarbij den familieband ging schenden; dat hij onjuist handelde door goederen van de eene familie op dergelijke wijze te doen overgaan naar de andere familie. Het komt mij voor, dat die redeneering niet juist, althans sterk overdreven is. Ik geloof, dat de Minister te recht hier de gezinsbelangen heeft doen prevaleeren boven de belangen van verre bloedverwanten. Wanneer een man en een vrouw een gezin hebben opgebouwd, jarenlang gelukkig hebben geleefd, zich op een zekeren voet van welstand hebben ingericht, doch vergeten hebben een testament te maken, waardoor het gevolg zou zijn, dat bij overlijden van den echtgenoot, die het vermogen aanbracht, de overblijvende echtgenoot dit zou zien gaan naar verre bloedverwanten, dan is dat een zóó schrijnend onrecht, dat men goed doet dat te herstellen.

Er is dus alles voor te zeggen, de belangen van het gezin te laten voorgaan. Zijn er kinderen, dan zal zich dat in de meeste gevallen wel schikken, maar zijn er geen kinderen, dan ontstaan vaak groote moeilijkheden. Bovendien, dit wetsontwerp geeft den echtgenoot geen legitieme portie — ik laat nu in het midden of dit juist is, zoowel voor het eene als voor het andere is veel te zeggen —, dus als de echtgenooten meenen, dat de banden des bloeds moeten voorgaan, kunnen zij zoodanige disposities maken als zij wenschen.

Waren zoowel de wetenschap als de practijk vrijwel eenstemmig van oordeel, dat den echtgenoot erfrecht moet worden toegekend, toch waren de meeningen verdeeld over deze vraag, of het voordeel, dat den langstlevenden echtgenoot zou toekomen, moest bestaan in vruchtgebruik of in den eigendom van een evenredig deel der goederen. De Minister heeft het laatste gekozen. Voor beide stelsels is iets te zeggen. Vruchtgebruik wordt aanbevolen, ten einde het familieleven intact te houden. Dat stelsel is belichaamd in de Fransche en in de Belgische wetgeving in de jaren 1891 en 1896. Andere wetgevingen daarentegen, bijv. de Duitsche, hebben den eigendom gekozen. Daaraan zijn voordeelen verbonden van economischen aard. Eigendom en genot der goederen moeten zoo weinig mogelijk gescheiden zijn en ook worden geschillen tusschen gebruiker en eigenaar vermeden. Persoonlijk zou ik opteeren voor vruchtgebruik, maar nu de Minister de voorkeur heeft gegeven aan eigendom, zal ik uit dien hoofde mij niet tegen het wetsontwerp verzetten.

Kan ik mij dus met deze beide hoofdpunten vereenigen, zoo wensch ik toch omtrent de artikelen nog eenige opmerkingen te opperen.

In § 5 van het Voorloopig Verslag lees ik:

> „Gevraagd werd, of door dit ontwerp aan de bepaling van art. 965 B. W. in sommige gevallen geen afbreuk wordt gedaan."

De Minister antwoordt daarop in de Memorie van Antwoord:

> „De vraag of door dit ontwerp niet in sommige gevallen afbreuk wordt gedaan aan de bepaling van art. 965 Burgerlijk Wetboek beantwoordt ondergeteekende ontkennend. Ook naar dit ontwerp zullen in het gestelde geval, dat de erflater zijn echtgenoot het vruchtgebruik van zijn geheele nalatenschap vermaakt, zijn drie kinderen de keus hebben òf dat legaat gestand te doen òf wel zich te vergenoegen met hun legitieme portie."

Met de conclusie van den Minister ga ik geheel mee. Ook ik geloof, dat art. 965 niet wordt gelaedeerd. Het is in de jurisprudentie en in de practijk vaststaand, dat men bij de boedelverdeeling begint met vaststelling van de legitieme portie en dan gaat uitrekenen, wat het beschikbare deel is. De legitimarissen krijgen dan hun deel zonder eenige reserve, daarna worden de disposities van het testament over het beschikbare deel bekeken.

Maar ik ga niet mee met het eerste argument van den Minister:

> „Vooreerst meent ondergeteekende, dat als het testament luidt, dat de overblijvende echtgenoot zal zijn vruchtgebruiker *voor het geheel*, deze echtgenoot, zooals vanzelf spreekt, niet daarenboven gerechtigd is tot zijn intestaat portie. Immers ware hij voor ¼ erfgenaam, dan was hij dus voor dat ¼ vol eigenaar en kon de erflater nog slechts over ¾ het vruchtgebruik legateeren. De beschikking, waarbij het vruchtgebruik van het geheel wordt vermaakt, houdt dus in het vervallen van het erfrecht op den eigendom van de intestaat portie, die immers geen legitieme portie is."

De juistheid van die uitlating van den Minister meen ik te moeten betwijfelen. Voor zoover ik geleerd heb — èn de jurisprudentie èn de practijk staan in deze aan mijn zijde —, is deze stelling van den Minister niet juist. Wanneer men legateert een vruchtgebruik — dat is een legaat en geen erfstelling —, neemt men een dergelijk legaat praenumerando, legaten gaan voor erfstellingen. Men ziet dan, wanneer dat legaat van den boedel af is, wat er overblijft, en dat verdeelt men onder de intestaat-erfgenamen. Wanneer dus een echtgenoot 4 kinderen heeft en men geeft één van die kinderen het vruchtgebruik van de heele nalatenschap, dan geldt, behoudens de legitieme, deze wijze van verdeeling, dat degene, die het vruchtgebruik geniet, bovendien nog krijgt zijn intestaat-portie in den blooten eigendom. Maar ik geloof niet, dat juist is de meening van den Minister, dat door het legaat de intestaat-portie vervalt.

Ik weet niet, welke beteekenis aan een dergelijke interpretatie van Regeeringswege moet worden toegekend, maar wanneer het inderdaad zoo zou moeten worden opgevat, zou dat beteekenen een radicale wijziging in de wijze van boedelverdeeling. Ik zie tot mijn genoegen, dat notaris Haffmans, die de practijk nog beter kent dan ik, toestemmend knikt.

Wel ben ik het eens met het tweede argument van den Minister, in de Memorie van Antwoord ontwikkeld, en dat is op zich zelf al voldoende om de vraag, in het Voorloopig Verslag gesteld, ontkennend te beantwoorden.

(Slingenberg.)

Thans een enkel woord over bezwaren, geuit door het hoofdbestuur van de Broederschap van Notarissen, en een opmerking over het transitoir recht, dat in de stukken wel niet is vermeld, maar waar ik den Minister schriftelijk van mijn voornemen in kennis heb gesteld, hoop ik, dat Zijn Excellentie gelegenheid heeft gevonden de zaak te overwegen en een antwoord zal willen geven op mijn vragen.

Er heeft ons bereikt een missive van het hoofdbestuur van de Broederschap van Notarissen, waarin verschillende bezwaren worden aangevoerd. Ik wil dadelijk zeggen, dat ik het lang niet met al die bezwaren eens ben. Zoo bijv. niet met het eerste bezwaar, dat de wet te veel en te weinig geeft. Immers, daarbij wordt gezegd, dat de verkrijging van den echtgenoot zoover zou kunnen gaan, dat de langstlevende 7/8 of 14/18 van den gemeenen boedel zou kunnen krijgen. Uit het stuk zelf blijkt immers reeds, dat, wanneer de langstlevende zooveel krijgt, dit niet geschiedt krachtens deze wet, maar krachtens een cumulatie van huwelijksgemeenschap, deze wet en testament. Het stuk zegt immers, dat de langstlevende een kindsgedeelte kan krijgen, maar bovendien bij testament als erfgenaam kan worden ingesteld. Ja, maar wat men bij testament kan krijgen of krachtens boedelgemeenschap, krijgt men niet volgens deze wet.

Wel gegrond acht ik het bezwaar tegen het slot van art. 899*a*, in verband met art. 949 Burgerlijk Wetboek.

Dat betreft de vraag, in hoeverre bevoordeeling van de tweede echtgenoote mag gaan in cumulatie met huwelijksgemeenschap. Gesteld, een bejaarde en vermogende man gaat een tweede huwelijk aan met een jonge, niet vermogende vrouw in gemeenschap van goederen, terwijl uit zijn eerste huwelijk kinderen geboren zijn. Dan krijgt die vrouw krachtens de huwelijksgemeenschap reeds een vermeerdering van goederen. Doch de man wenscht bovendien nog bij testament zijn vrouw te bevoordeelen. Prof. Visser van IJzendoorn — maar ik laat de qualificatie geheel voor zijn rekening — spak in dit verband van oude gekken. Ik laat dat daar, maar het geval komt voor. Nu is reeds bij de bestaande wetgeving de bepaling, dat de cumulatie van bevoordeeling niet hooger mag gaan dan een kindsgedeelte, tot een maximum van ¼, art. 236 juncto 949 Burgerlijk Wetboek. Maar hoewel dat beginsel bij artt. 899*a* en 949 is gehandhaafd, is het systeem geheel veranderd. Want bij de bestaande wetgeving kort men overschrijding in op de nalatenschap, omdat de eerste verkrijging, die door de gemeenschap van goederen, op rechtmatige wijze verkregen is. Maar het wetsontwerp verandert het systeem van inkorting. Zij wordt nu niet verhaald op de nalatenschap, maar op den gemeenen boedel, zoodat de tweede echtgenoot niet gerekend wordt deel te hebben gehad in de gemeenschap, maar uit de nalatenschap verkrijgt. Het gevolg daarvan is, dat de nalatenschap grooter wordt, waarvan het eerste gevolg weer is, dat meer successierecht moet worden betaald. De Minister van Financiën moge zich daarover misschien verheugen, maatschappelijk is dat natuurlijk geen gunstig verschijnsel. Maar dat is het ergste niet. Het tweede en ernstiger bezwaar is, dat het beschikbaar gedeelte daardoor grooter wordt. Dientengevolge komt het voordeel van inkorting niet aan de kinderen uit het eerste huwelijk ten goede, maar kan de testateur, die immers in het gestelde geval zijn kinderen zoo weinig mogelijk wil geven, zulk een beschikking maken, waarbij hij een derde het beschikbare deel geeft, en die derde kan een tusschenpersoon, zelfs een strooman zijn.

De regeling van den inbreng wordt ook gewijzigd, want doordat de nalatenschap grooter wordt, krijgt men de grootere legitieme en dus een andere regeling van den inbreng. Zoo zijn er meer gevallen denkbaar, waarbij de verandering van het systeem der inkorting inderdaad een wijziging in het erfrecht aanbrengt.

Mocht ik dit verkeerd inzien, immers, de Minister knikt ontkennend, dan houd ik mij ten zeerste aanbevolen voor een nadere uiteenzetting door den Minister, maar voor het oogenblik acht ik de wijzigingen, waarop ik zooeven doelde, niet gewenscht.

In den brief der notarissen wordt ook gesproken over het transitoir recht. De notarissen zeggen: die termijn van 90 dagen is te kort en zij vragen een novelle.

Op dien grond een novelle te vragen, komt mij niet juist voor. De termijn van 90 dagen, die gegeven wordt om de verschillende testamenten te wijzigen, is er toch een van beteekenis. Wanneer dit wat aan den krappen kant is, kan de Minister dien termijn wat verlengen door even te wachten met de publicatie van dit ontwerp in het *Staatsblad*. Daarvoor is dus geen novelle noodig, maar wij hebben een paar andere gevallen van veel ernstiger aard.

De regel geldt, dat de rechten uit de uiterste wilsbeschikking eerst ontstaan na den dood van den erflater. Immers, zij zijn steeds herroepelijk, zoodat de wet, die van kracht is op het oogenblik van het overlijden, het erfrecht vaststelt.

Dit was uitdrukkelijk neergelegd in art. 4 van de wet van overgang 1829, wet van 16 Mei 1829, *Stbl. 29*, op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving. Dit is ook de juiste toepassing en het zal ook hier gelden, zonder uitdrukkelijke wetsbepaling. Het gevolg zal echter zijn, dat verschillende testamenten zullen moeten worden herzien. Dat kan ook bij de meeste beschikkingen, en daarvoor heeft de Minister gegeven den termijn van 90 dagen, maar er zijn enkele beschikkingen, die niet meer gewijzigd kunnen worden.

Die wijzigingen kunnen eensdeels niet meer worden gemaakt op grond van juridische overwegingen en anderdeels niet meer wegens feitelijke omstandigheden.

Het eerste geldt voor de huwelijksvoorwaarden. Wanneer men daar een beschikking ter zake des doods gemaakt heeft, kan die niet meer gewijzigd worden. Wanneer men derhalve zich dan voor het feit gesteld vindt, dat men van meening is, dat door die beschikking bij huwelijksvoorwaarden in verband met de nieuwe wet de echtgenoot te veel of te weinig krijgt, kan men daaraan in vele gevallen niets meer veranderen. Voor zoover er bij testamentaire bepalingen aan is te gemoet te komen, kan dat alsnog geschieden, en dan is er natuurlijk geen bezwaar, maar ik wensch een voorbeeld te noemen, waarbij dat niet mogelijk is. Dat is, wanneer men bij huwelijksvoorwaarden aan zijn echtgenoot heeft vermaakt het beschikbaar deel van de nalatenschap. Dat deel is onder de bestaande wet anders dan onder de nieuwe wet en het verschilt in sommige gevallen zeer aanzienlijk. Wanneer het een kleine fractie is van bijv. 1/20 of 1/25, zou ik zeggen, dat is niet van zoo overwegend belang, maar wanneer er is een gezin met één kind, dan is het beschikbare deel der nalatenschap bij de bestaande wet ½, maar volgens de nieuwe wet ¾, omdat de legitieme portie ingevolge art. 961 B. W. niet meer ½, doch ¼ is, nu de echtgenoot mede-erfgenaam is. Bijgevolg is het beschikbaar gedeelte ¾. Hebben nu de echtgenooten dat bedoeld? Veranderen kunnen zij daaraan niets meer, want het beschikbare gedeelte is een vaststaand begrip onder de oude en onder de nieuwe wet. Bij de oude wet de helft, bij de nieuwe ¾ in het gestelde geval. Bij twee kinderen is het vroegere beschikbare deel 1/3, het nieuwe 5/9.

Nu zou ik geneigd zijn, in tegenstelling het den brief van notarissen, om de stelling te verdedigen, dat in zooverre misschien aan het bezwaar zou zijn te gemoet te komen — ofschoon het altijd een interpretatie blijft, ook zelfs al zou de Minister zich daarbij aansluiten —, dat de beschikkingen bij huwelijksvoorwaarden zijn te beschouwen in het kader van de akte van huwelijksvoorwaarden, zijnde een overeenkomst, en ik zou daarbij steun kunnen vinden in de woorden van de wet, ik meen art. 228 van het Burgerlijk Wetboek, waar gesproken wordt van de giften van de geheele of gedeeltelijke nalatenschap, en men kan zeggen, een gift van een nalatenschap is een overeenkomst, immers, een schenking, mits aangenomen, is een overeenkomst.

Wanneer deze stelling juist zou zijn en de Minister die tot de zijne zou willen maken, dan geldt een heel ander recht. Want dan geldt het recht, dat overeenkomsten worden beheerscht door de wetgeving, die van kracht was op het oogenblik, dat de overeenkomst gesloten werd. (Zie ook art. 3 van de reeds aangehaalde wet van 1829.) En dat zou het bezwaar aanmerkelijk verminderen.

Wanneer deze stelling door den Minister wordt aanvaard, dan zou men het er wellicht op aan durven laten komen.

16de VERGADERING. — 16 FEBRUARI 1923.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Slingenberg.)

Zoo niet of bij twijfel, dan zou ik den Minister toch in ernstige overweging moeten geven om hieromtrent een novelle in te dienen. Het belang is van dien aard, dat hier een vaststaande regeling dient te worden gemaakt.

Ik heb gezegd: er zijn tweeërlei beschikkingen, die onherroepelijk zijn: 1°. omdat zij bij huwelijksvoorwaarden gemaakt zijn, maar 2°. ook op feitelijke gronden, wegens krankzinnigheid of onder-curateele-stelling. Krankzinnigen en onder curateele gestelden, die een testament gemaakt hebben, toen zij gezond waren, onder de oude wet, en nu bij de nieuwe wet zullen de erfgenamen voor het feit komen te staan, dat de nalatenschap anders wordt verdeeld dan hun erflater, toen hij nog gezond van zinnen was, had bedoeld.

Dat is een zeer ernstig bezwaar en ik voor mij kan niet vinden hoe dat zou moeten worden opgelost. Ik houd mij zeer aanbevolen de meening van den Minister daarover te hooren. Vooralsnog kan ik heel moeilijk de stelling aanvaarden, dat men wordt geacht te hebben willen testeeren onder de oude wetgeving en dat daarom de nieuwe wetgeving niet van toepassing zou zijn op hen, die in de onmogelijkheid verkeeren zich aan te passen.

Ik geloof, dat het zeer moeilijk zou zijn deze stelling te verdedigen en dat inderdaad voor deze zaak toch wel een novelle gewenscht zou zijn.

Een derde punt wensch ik te bespreken ten aanzien van het transitoir recht, en dat is de bepaling, die bij de Memorie van Antwoord in de wet gekomen is ten aanzien van het beklemrecht en een ander in de provincie Groningen geldend recht van erfpacht op de stadsheemen te Stadskanaal.

Mijnheer de Voorzitter! Het beklemrecht is een eigenaardig Groningsch recht, alleen in die provincie bekend en niet bij de wet geregeld. Artikel 1654 zegt, dat het beklemrecht wordt geregeld naar de overeenkomst, naar de gebruiken, maar verder zegt de wet er niets van en toch is het een recht, dat in Groningen nagenoeg den geheelen grondeigendom beheerscht.

Het recht kan alleen vererven volgens de wet en niet bij testament. Beschikkingen daarover zijn bij de beklembrieven uitgesloten. Het recht wordt beheerscht door de overeenkomst, zegt de beklembrief, die het recht uitgeeft aan den beklemden meier.

Dat was geen bezwaar, zoolang men het erfrecht had tot den twaalfden graad. Toen het erfrecht bij versterf echter werd beperkt tot den derden graad, zooals aanvankelijk in het ontwerp stond, is men in Groningen ongerust geworden. Een volle neef zou niet erven, want hij behoort tot den vierden graad en toch voelt men de bloedverwantschap. Het beklemrecht zou ,,vrijsterven". Dat zou een bezwaar voor hypotheekverleening zijn en ook zou het een bezwaar zijn voor de bovengenoemde erfpachtsrechten. In het Groningsch landbouwblad is er toen een artikel over verschenen. Men heeft prof. Cohen gevraagd zijn meening daarover te zeggen. In een volgend nummer van het blad, 29 Mei 1920, heeft hij gezegd, dat de geopperde bezwaren gegrond waren, en geeft hij den Minister in overweging daaromtrent een speciale bepaling te maken. Dat heeft de Minister ook gedaan.

Bij mij is de vraag gerezen: was het wel noodig? Ik geloof, dat, toen het erfrecht wederom werd uitgebreid van den derden tot den zesden graad, het bezwaar niet zoo erg meer was, Maar bovendien, was het wel noodig, waar het beklemrecht wordt beheerscht door een overeenkomst, terwijl een overeenkomst wordt beoordeeld naar de wet, waaronder zij is aangegaan?

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eens nagekeken, wat in 1829 is gebeurd bij de wet op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving. Men had toen plotseling een ander erfrecht, een geheele nieuwe, nationale wetgeving en was het noodzakelijk de zaak goed onder de oogen te zien.

De Regeering heeft toen gezegd op een vraag in de afdeelingen naar een soortgelijke overgangsbepaling:

,,Men zoude de voorgestelde bepaling als zeer overtollig aanmerken, daar het toch aan geen redelijken twijfel kan onderworpen zijn, en althans bij art. 3 dezer wet met ronde woorden is verordend, dat de rechten, uit

(Slingenberg e. a.)

overeenkomst voortvloeiende, worden geregeld door de wetten, welke in werking waren toen die overeenkomsten zijn gesloten.

Het recht van beklemming moet derhalve ten aanzien van de belanghebbende partijen worden beoordeeld naar de rechten en verplichtingen, welke voortvloeien uit de verordeningen, die, op het tijdstip van de geboorte van het recht, kracht van wet hadden. Een uitdrukkelijke bepaling omtrent een punt, dat zoo duidelijk is, zoude een twijfel doen geboren worden omtrent rechten van gelijksoortigen aard, die te voren waren verkregen."

De afgevaardigde uit Groningen, de heer Sypkens, antwoordde daarop:

,,Hoezeer ik voor mij, tot wegneming van dwalingen, welke ik gelegenheid had op te merken, in de afdeeling den wensch heb te kennen gegeven, dat bij deze wet uitdrukkelijk ware verklaard geweest het beginsel, dat noch de tegenwoordige, noch de toekomende wetgeving eenige inbreuk kan geacht worden gemaakt te hebben op de verkregen rechten, voortspruitende uit de contracten van beklemming, onder vorige wetten opgericht, welke, zooals in de provincie Groningen, voor dat geheele gewest van zulk bijzonder belang zijn — zonder dat aan dit mijn verlangen door de Regeering is voldaan geworden — is deze weigering nochtans niet van dat belang, om uit dien hoofde in deze wet een gaping te zien.

Ik ben genoegzaam te dezen aanzien gerustgesteld door de verklaring der Regeering, bij haar antwoord op deze mijne aanvraag, waarbij dit beginsel in al zijnen omvang is erkend geworden, maar waarvan de waarheid en deugdelijkheid zóó in het oogvallend is geoordeeld, dat eene uitdrukkelijke verklaring op dit punt nutteloos kan worden geacht. Ik meen dan, dat dat antwoord voor de toekomst een genoegzame kompas is, hetwelk de rechters in de beoordeeling dezer belangen voor dwaling behoeden zal." (Zie Voorduyn over de Transitoire wet, pag. 91.)

Ik weet niet, of men in Groningen aan deze bepalingen gedacht heeft, toen men de vraag stelde, maar in elk geval zou men kunnen zeggen, dat het niet schaadt, of men ten overvloede een dergelijke bepaling in de wet neerlegt.

Ik zou dit dan ook achterwege hebben kunnen laten, wanneer men voor de beklembrieven had laten gelden de bepalingen van de oude wet. Maar thans staat er in de overgangsbepaling uitdrukkelijk: ,,Met afwijking van art. 908 B. W. ...... niet in aanmerking."

Is nu daarmede gezegd, dat het recht van plaatsvervulling, dat art. 892 omschrijft, hier niet van kracht is? Ik vraag dit op grond van de woorden, die ik aanhaalde, maar ik vraag het met te meer klem, omdat daarop volgt: ,,met dien verstande, dat bloedverwanten, die den overledene verder dan in den 12den graad bestaan, niet in aanmerking komen".

Daar wordt dus uitdrukkelijk gezegd, dat de 13de en de 14de graad bij plaatsvervulling niet in aanmerking komen. Vererving in dezen graad zullen wel is waar zelden voorkomen, maar ik meen, dat er in elk geval zekerheid moet bestaan omtrent hetgeen rechtens zijn zal.

Dit is hetgeen ik ten aanzien van het ontwerp in het midden te brengen heb. Ik hoop, dat de Minister mijn opmerkingen zal willen overwegen en dat hij naar aanleiding daarvan zal willen toezeggen een novelle ten aanzien van de huwelijksvoorwaarden en van de testamenten van krankzinnigen of onder curateele gestelden.

De heer **Anema**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wil gaarne een paar korte opmerkingen maken naar aanleiding van dit wetsontwerp. Hetgeen ik ga zeggen, zal van eenigszins anderen aard zijn dan wat de geachte afgevaardigde de heer Slingenberg heeft gezegd. Hij heeft zich meer bewogen op het gebied der techniek van het wetsontwerp, ik voor mij

(Anema.)

zou meer een korte opmerking willen maken over de algemeene sociale strekking er van. Niet dat ik die techniek op zich zelf niet van groot belang zou achten. Een wetsontwerp als dit is haast niet zóó te maken, dat er niet technische quaesties in blijven zitten, die in de practijk moeilijkheden opleveren, maar ik geloof niet, indien men de technische quaesties nagaat, dat zij genoegzaam grond zouden opleveren voor een novelle. Als men die technische punten overziet, dan is er eigenlijk geen bij van zooveel belang, dat het geheele apparaat van een novelle daardoor gerechtvaardigd zou zijn.

De opmerkingen van den heer Slingenberg zijn zeker van groot belang, maar ik meen — ik zal het niet nader uitpluizen — dat in de meeste van die gevallen het notariaat zelf wel over genoegzame middelen beschikt om de wet aan te passen aan de behoeften der practijk.

Ook in het bestaande wetboek hebben zich telkens weer technische moeilijkheden voorgedaan en in het algemeen is het notariaat er wel in geslaagd, deze te boven te komen. Bovendien is ook de rechterlijke macht in de laatste vijf en twintig jaren met de toepassing der wet heel wat soepeler geworden. Wanneer men zoo eens neemt het voorbeeld, dat de heer Slingenberg aanhaalde, van de huwelijksche voorwaarden, dan geloof ik zeker, dat de rechterlijke macht die voorwaarden zal opvatten als een overeenkomst. Men behoeft daartoe nog niet eens aan het noemen door de wet van het woord „gift" een motief te ontleenen, om een schenkingsakte te construeeren; de huwelijksche voorwaarden zelf vormen een overeenkomst, en de daarin voorkomende bepalingen, die beschikkingen inhouden ter zake des doods, maken daarvan een deel uit; naar ik meen zal ook de rechterlijke macht die als zoodanig toepassen. Bovendien stel ik dan nog de vraag, wat in het algemeen de strekking eener bepaling is, waardoor in de huwelijksche voorwaarden de echtgenoot erfgenaam wordt voor het beschikbare gedeelte. Meestal zal die strekking toch wel deze zijn, dat hij, die de bepaling maakt, de bedoeling heeft om de andere partij zooveel mogelijk te bevoordeelen. En ik geloof, dat de erflater zich meestal wel zal verheugen over dit ontwerp, waardoor het toegedachte deel der erfenis voor de andere partijen nog zal toenemen en daardoor des te beter aan die bedoeling zal worden voldaan. Ik zie die zaak niet zoo zwaar in, al wensch ik de techniek niet te onderschatten.

Maar het is mijn bedoeling, thans dit wetsontwerp te beschouwen uit eenigszins ander oogpunt. En dan zou ik er op willen wijzen, dat dit wetsontwerp is een eindpunt van een ontwikkeling, die vijftallen, zoo niet tientalen jaren oud is.

In de literatuur is reeds langen tijd de plaats van de vrouw in het erfrecht het argument geweest, dat overal werd aangevoerd, niet alleen hier te lande, maar ook in het buitenland, om te doen blijken, hoe erg en ergerlijk de regeling van het erfrecht verouderd is.

Ik herinner mij nog uit mijn studententijd, wanneer men wilde aantoonen, dat ons erfrecht op meer dan één punt een anachronisme was, dan wees men er op, dat de vrouw pas in de 13de plaats erfde, wat niet alleen juridisch en materieel, maar zelfs ook symbolisch een zeer slechte plaats is.

Op die wijze heeft zich langzamerhand een *communis opinio* gevormd. Die *communis opinio* is daarna omgezet in een practischen maatregel. Staatscommissies en auteurs hebben er zich aan gewijd, en wanneer men uitzondert enkele van onze patricische families, waarin het familiebesef uit den aard der zaak sterker is bewaard, kan men zeggen, dat zoowel bij het volk zelf als bij de juristen zich een algemeene opinie gevormd heeft in den geest van de regeling van dit onderwerp.

Vraag ik mij nu af, wat alles saamgenomen de gevoelens zijn, waarmede ik dit ontwerp begroet, dan zijn die toch niet warmer dan een gevoel van kalme waardeering. Dat die gevoelens niet warmer zijn, wensch ik allerminst te wijten aan dezen Minister en aan degenen, die vóór hem aan het tot stand brengen van dit ontwerp hebben gewerkt, maar dan ligt dit vooral hieraan, dat het erfrecht nu eenmaal een stof is, die zich voor direct ingrijpen van den wetgever niet bijzonder best leent. Men stelt in de laatste jaren wel tegenover elkaar het recht der werkelijkheid en dat van de wet en bedoelt daarmee dan, dat een groot deel van het privaatrecht ontstaat in de betrokken kringen en slechts voor een klein gedeelte berust op directe inmenging van de wet.

Die tegenstelling is m. i. min of meer betrekkelijk, maar als men nu eens van die tegenstelling mag uitgaan, dan zeg ik, dat het erfrecht en het huwelijkvermogensrecht grootendeels dergelijk recht van de werkelijkheid is. Van streek tot streek, van kring tot kring, van stand tot stand, ja van huisgezin tot huisgezin, loopt practisch uiteen wat in dezen recht is. Dat maakt, dat de wet in dezen niet zoo heel veel kan doen. De wet moet wat doen en kan ook wat doen, maar het is nu eenmaal het recht van de werkelijkheid, waarbij zoo groote moreele overwegingen en zoo veel andere dingen zijn betrokken, dat wettelijk ingrijpen veelal een te grof en te lomp middel blijkt om het gewenschte doel te bereiken.

Als men zich afvraagt, wat het beginsel is, dat achter deze wet zit, het beginsel van recht, dat onder het volk leeft, dan is het dit beginsel, dat men in het algemeen wil, dat bij den dood van één van de echtgenooten de andere ongeveer kon blijven in de sociale positie, waarin hij of zij verkeerde. Dat is een algemeene rechtsovertuiging en zie ik het wel, dan is de strekking van dit ontwerp, om aan die rechtsbehoefte van het volk te gemoet te komen. Maar dan wijs ik er aanstonds op, dat dit wetsontwerp voor het bereiken van dat doel slechts is een bijdrage, en misschien zelfs niet eens een zeer groote bijdrage. Dat doel wordt in de practijk van het leven grootendeels bereikt door andere middelen, die aan de maatschappij zelf zijn ontleend. Men voorziet in de positie van den achterblijvenden echtgenoot door het maken van testamentaire beschikkingen, waar er vermogen is; bij ambtelijke posities wordt daarin voorzien door pensioensbepalingen te maken voor weduwen, of, als er geen weduwenpensioen is, heeft de voorziening plaats door het sluiten van een levensverzekering.

Men ziet voorts het ieder oogenblik gebeuren, dat wanneer er een ouder sterft en de andere ouder achterblijft in een financieelen toestand, die het hem onmogelijk maakt in zijn stand te blijven leven, de kinderen hun erfdeel niet opvragen, ten einde den achterblijvenden ouder in dezelfde sociale positie te doen blijven.

Dan komt ook voor vrijwillige steun van vermogende familieleden, en zoo zou men kunnen voortgaan met te noemen een heel stel practische regelen, die voorzien in die behoefte. En naast dat alles komt thans deze wet, die een bijdrage geeft tot dit zelfde doel. Daarom heeft deze wet toch wel beteekenis, al is het dan ook een ondergeschikte, of althans een nevengeschikte.

Dan moet men niet vergeten, dat dit wetsontwerp in de practijk slechts raakt de kleinere boedels. Het is meermalen opgemerkt, dat ons intestaat-erfrecht een erfrecht is voor de kleine boedels. Bij families, die veel bezitten, is het gebruikelijk huwelijksche voorwaarden en testamenten te maken en deze bepalingen zullen dus overwegend beteekenis hebben voor de kleinere boedels.

Ten derde wijs ik er op, dat dit ontwerp alleen daar van ingrijpende beteekenis zal zijn, waar men heeft een huishouden zonder kinderen of met betrekkelijk weinig kinderen. Zijn er meer dan vier kinderen dan zal het wetsontwerp heel weinig beteekenis hebben, wanneer de boedel klein is. Wanneer men heeft een boedel met f 10 000 actief en vier kinderen, dan zal die eerst in tweeën gaan en dan krijgt de overblijvende echtgenoot f 1000 en elk van de kinderen f 1000, terwijl nu de kinderen f 1250 krijgen. Het is dus niet van groote beteekenis.

De heer **Mendels**: De kinderen krijgen f 250 minder maar de vrouw krijgt f 1000 meer.

De heer **Anema**: Dat is zoo, maar betrekkelijk maakt het toch weinig verschil, en als er meer kinderen zijn krijgt de vrouw nog minder. Maar ondanks, dat ik de sociale beteekenis van dit ontwerp niet wensch te overschatten, zal ik er

(Anema.)

toch gaarne vóórstemmen, want er zijn gevallen in de practijk, waarbij de tegenwoordige toestand stuitende gevolgen heeft voor het rechtsbesef. Zóó, wanneer er geen kinderen zijn en het overblijvende deel gaat naar een ver familielid, terwijl de vrouw er niets van krijgt. Ook ingeval de verhouding met aangetrouwde kinderen niet heel vlot is, geeft de thans bestaande toestand vaak aanleiding tot onaangenaamheden; dit wordt thans ook beter.

Intusschen betreur ik het, dat het amendement-Oud, om den inboedel tot een bedrag van f 2000 vrij te houden voor den echtgenoot, niet is aangenomen. Dit zou wel is waar een vrij krasse inbreuk maken op de bestaande wetgeving, maar het zou toch veel meer verwezenlijken het beginsel, dat de overblijvende in denzelfden stand moet kunnen blijven leven. Zooals het nu is geregeld, is het *Voraus* alleen een privilege bij de boedelscheiding, en ik kan dan ook begrijpen, dat de Minister dan ook verklaarde, dat hij tegenover deze zaak, zooals hij het noemde, ontzaglijk platonisch gestemd was.

Thans nog iets over art. 955.

Is het inderdaad gewenscht, dat art. 955 thans wordt geschrapt? Onvoldoende schijnen mij daartegen de bezwaren van formeelen aard. Stond inderdaad vast, dat het doel, dat men met die schrapping wil bereiken, juist is en dat de schrapping zelf daarvoor een doeltreffend middel is, dan zou ik over het formeel bezwaar heenstappen. Maar dat is juist, wat ik betwijfel. Ook gevoel ik niet veel voor het bezwaar van prof. Visser van IJzendoorn in de Tweede Kamer, dat het bestaande art. 955 de erkenning van onwettige kinderen zou tegenhouden. Hij wees op vermogende boerendochters, die onwettige kinderen hebben en verzuimen die bij huwelijk te laten wettigen, waaruit een ongewenschte toestand zou ontstaan. Maar dat zijn exceptioneele gevallen, die niet algemeen kunnen gelden. Ook heb ik bezwaar tegen het gevoelsargument van mevrouw Pothuis—Smit, dat eveneens is aangevoerd door prof. Visser van IJzendoorn: men moet het gevoel hier buiten houden. Zeker, achter elken rechtsregel schuilt een achtergrond van gevoel, maar men moet daarmede verbazend voorzichtig zijn; dat hoort meer thuis op philanthropisch gebied. Er zijn buiten de Kamer krasse uitspraken gedaan, die zijn hier gelukkig niet herhaald, trouwens ik had dat ook niet verwacht. Zoo is gezegd, dat wij, mannen van rechts, onze wraak willen koelen op het onechte kind. Dat is een absolute dwaasheid! Wij hebben onze liefde voor het onechte kind in de practijk getoond en behoeven daarover niet te spreken. Maar het bezwaar tegen schrapping van art. 955 is, dat dit niet een eenvoudige, maar een zeer ingrijpende rechtsmaatregel is. Achter die quaestie schuilen zeer fundamenteele principes van de afstammingsleer. Het artikel is het gevolg van een bepaald systeem van afstammingsrecht, dat een gesloten eenheid vormt. Over de deugdelijkheid van den grondslag, waarop dat systeem berust, kan men natuurlijk discussieeren, maar dat kan alleen geschieden, wanneer het afstammingsrecht in zijn geheel of althans voor een samenhangend deel aan de orde komt. Het is niet mogelijk, daarin met losse hand wijzigingen te maken; wil men den regel invoeren, dat de moeder geen bastaard maakt, dan valt daarover te spreken, maar door schrapping van één artikel moet men niet anticipeeren op een latere regeling. Komt die zaak later aan de orde, dan zal ik eventueel gaarne aan de discussie deelnemen.

De heer **Mendels**: De Staatscommissie voor burgerlijke wetgeving zit er al midden in.

De heer **Anema**: Dat is best, maar het mag niet gebeuren als losse maatregel, het moet in één geheel geschieden.

Resumeerende kom ik tot de conclusie, dat ik om drieërlei reden hoop, dat dit wetsontwerp zal worden aangenomen. In de eerste plaats is het een voldoening aan een reeds lang bestaand algemeen rechtsgevoel, en alleen reeds daarom is het een wenschelijke maatregel. In de tweede plaats bevat het wetsontwerp niet een zeer ingrijpende, maar toch practisch ook lang niet onbeteekenende verbetering van ons intestaaterfrecht, het recht van de kleine boedels, wat ik met blijdschap zie. In de derde plaats past dit ontwerp volkomen in den algemeenen ontwikkelingsgang, dien ons erfrecht doormaakt.

Dien ontwikkelingsgang kan men met een algemeenen term zoo aanduiden, dat het zwaartepunt van het intestaaterfrecht hier en elders bezig is zich te verleggen van de familie naar het gezin, dit dan genomen met inbegrip van het gezin, waarvan de overledene deel heeft uitgemaakt. In die ontwikkelingslijn is dit wetsontwerp, dat zich aansluit bij den bestaanden toestand, een passende stap.

De geachte afgevaardigde de heer Slingenberg noemde als grondslag voor ons erfrecht den stilzwijgend vermoeden wil van den erflater. Daaraan moet men evenwel niet al te veel beteekenis hechten. Die stilzwijgend vermoede wil van den erflater was in de eerste helft van de vorige eeuw een stoplap, waaronder men zoowat van alles bracht, maar het beginsel, waarvan men toen in werkelijkheid uitging, was het familie-erfrecht. Men hield vooral rekening met de vermogende klasse der bevolking en daarbij wilde men het familie-erfrecht op den voorgrond stellen, al was het formeel de stilzwijgend vermoede wil van den erflater. Door het toenemend verkeer en de meerdere gecompliceerdheid van de maatschappij is het begrip van familie-erfrecht buiten de patricische families aanmerkelijk verzwakt. De familie is niet meer wat zij was in de jaren 1820 en 1830, zij is kleiner geworden en omdat de reëele basis voor ons familie-erfrecht kleiner is geworden, is deze wijziging een stap in de goede richting.

Mijnheer de Voorzitter! In de Tweede Kamer is een principieel debat gevoerd over die twee beginselen. Ik voor mij zou in dien strijd niet zoo scherp partij willen kiezen. Ik zou noch uitsluitend gezinserfrecht noch uitsluitend familieerfrecht willen hebben. Men kan niet een van die twee begrippen met uitsluiting van het andere ten grondslag leggen aan ons intestaat-erfrecht en daarop geheel ons erfrecht opbouwen. Deze beginselen en begrippen zijn beide ordeningen Gods en daardoor principieel beide aangewezen om ons erfrecht daarop te bouwen. Maar — en ik zou daarop eenigen nadruk willen leggen — beide principes zijn totaal ongeschikt om daaruit abstracte gevolgtrekkingen te maken.

Ik heb mij daarom zeer verheugd, dat de Minister den derden graad heeft uitgebreid tot den zesden graad. Wanneer men uitgaat van het gezin, zooals de Minister deed in eerste instantie, moet men komen tot den derden graad, maar ik ben blij, dat hij een concessie heeft gedaan aan het familie-erfrecht en den zesden graad genomen heeft.

Anders zou men allicht hebben gekregen veel meer testamenten en zelfs eenige kapitaalvernietiging, zoolang er niet is een afzonderlijk fonds voor wat uit die bronnen aan den Staat komt.

Mijnheer de Voorzitter! In dit overgangsstadium van het gezinserfrecht naar het familie-erfrecht neemt dit wetsontwerp de juiste plaats in; het huldigt geen van beide met uitsluiting van het andere, en dat is volkomen juist. Ik acht het daarom zoowel uit principieel als uit practisch oogpunt een verbetering van ons erfrecht, waarom ik het gaarne bij de Kamer aanbeveel en zelf van harte mijn stem er aan zal geven.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat de heer Slotemaker de Bruine heeft bericht, de vergadering wegens dringende bezigheden elders te hebben moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou naar aanleiding van het gesprokene door ons geacht medelid den heer Slingenberg een paar opmerkingen willen maken. Ook ik heb bijgewoond de vergadering van de Broederschap van Notarissen, waarin deze zaak is behandeld, en ik heb als hoofdindruk van die vergadering meegenomen, dat de voornaamste bezwaren van de heeren lagen in hetgeen wij vinden aan het slot van hun bekende missive, nl. dat er te weinig tijd zou zijn om nieuwe testamenten te maken en oude testa-

(van Lanschot.)

menten te herzien, nu het wetsontwerp bepaalt, dat het in werking treedt 90 dagen na de afkondiging. Het komt mij voor, dat dit bezwaar, indien de Minister dat wenscht, ook zonder novelle zeer gemakkelijk is te overbruggen. Indien de Minister, voornemens zijnde, enkele maanden met de afkondiging dezer wet te wachten, onmiddellijk na de Koninklijke goedkeuring van dat voornemen, hetzij in de *Staatscourant*, hetzij op andere wijze, het publiek in kennis stelt, hebben de notarissen tijd te over, om de testamenten te maken of te herzien.

Een tweede punt betreft de vraag, in het Voorloopig Verslag gedaan naar aanleiding van art. 965.

In het zuiden van ons land bestaat de gewoonte, dat de langstlevende echtgenoot bij testament begiftigd wordt met het vruchtgebruik van den geheelen boedel. Nu is mijn vraag of, indien men niet wenscht, dat de langstlevende den eigendom, maar alleen het vruchtgebruik krijgt, men kan volstaan met een testamentaire beschikking, waarbij het vruchtgebruik van den geheelen boedel aan den langstlevende wordt gemaakt, m. a. w., omvat de testamentaire stipulatie, dat men het vruchtgebruik van de geheele nalatenschap laat aan den langstlevende, een onterving van den eigendom van den boedel of een gedeelte daarvan?

De Minister heeft daaromtrent het navolgende medegedeeld:

„Vooreerst meent ondergeteekende, dat als het testament luidt, dat de overblijvende echtgenoot zal zijn vruchtgebruiker *voor het geheel*, deze echtgenoot, zooals vanzelf spreekt, niet daarenboven gerechtigd is tot zijn intestaat portie. Immers ware hij voor ¼ erfgenaam, dan was hij dus voor dat ¼ vol eigenaar en kon de erflater nog slechts over ¾ het vruchtgebruik legateeren. De beschikking, waarbij het vruchtgebruik van het geheel wordt vermaakt, houdt dus in het vervallen van het erfrecht op den eigendom van de intestaat portie, die immers geen legitieme portie is."

De Broederschap van Notarissen is echter blijkens haar missive een andere meening toegedaan. Zij acht naast stipulatie van het vruchtgebruik ook nog onterving van de langstlevende noodig.

Nu de zaak zoo staat, veroorloof ik mij den heer Minister de vraag voor te leggen, of het niet mogelijk zou zijn het bestaande meeningsverschil te overbruggen. Ik zou daartoe de vraag willen gieten in dezen vorm: indien de echtgenoot het vruchtgebruik van een geheele nalatenschap wenscht te laten aan den langstlevende, terwijl men wenscht, dat hij geen eigendom krijgt van het geheel of een deel daarvan, zou het dan niet voorzichtiger zijn voor den testator, om naast de stipulatie van het vruchtgebruik ook den langstlevenden echtgenoot te onterven?

Indien de Minister die vraag toestemmend beantwoordt, is er volkomen overeenstemming tusschen hem en de notarissen.

Ik knoop hieraan een tweede vraag vast: gesteld eens, er wordt zulk een testament gemaakt, het vruchtgebruik komt aan den langstlevende, maar deze wordt tevens onterfd wat het eigendom betreft, is dan toch nog art. 965 B. W. van toepassing?

Met belangstelling zie ik het antwoord der Regeering te gemoet.

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de heer Douwes bericht heeft, wegens drukke werkzaamheden elders, genoodzaakt te zijn geweest de vergadering te verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Haffmans**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding wat door verschillende sprekers in het midden is gebracht, zou ik nog een enkel woord willen zeggen. De heer van Lanschot zeide, dat eigenlijk de moeilijkheid bestaat voor de testamenten, die nog gemaakt moeten worden, maar aangezien ook in mijn streek zeer veel testamenten gemaakt zijn, waarin de bepaling staat, dat de langstlevende echtgenoot zal ontvangen het vruchtgebruik van de

(Haffmans e. a.)

geheele nalatenschap, daar heeft bij ons geen twijfel aan bestaan, dat, wanneer de erflater ook bedoelt om niet meer aan den langstlevende te geven, dus alleen het vruchtgebruik van de nalatenschap, dat wij dan het testament moesten veranderen, want dat anders, behalve het reeds vermaakte, de langstlevende echtgenoot, stel er zijn 3 kinderen, ook nog ¼ krijgt.

Zijn Excellentie geeft ons een andere leer. Ik zou even nog een ander voorbeeld willen geven, om aan te toonen waarom de notarissen, wanneer wij met den Minister meegaan, geheel anders moeten te werk gaan dan vroeger.

Er is iemand die 3 broers heeft, die een testament gemaakt heeft, waarbij hij aan 1 van zijn broers, met wien hij samenwoont — iets wat in onze streek nogal eens voorkomt — het vruchtgebruik vermaakt heeft van zijn eigen nalatenschap. Dan zouden volgens het stelsel van den Minister de 2 andere broers de eenigen zijn, die bloot eigendom hebben.

Dus dan zouden wij in dat geval moeten zeggen, wanneer gij wenscht, dat naderhand de eene broer, die het vruchtgebruik heeft, zal erven, dan moet gij dat wel degelijk er in zetten. Dat is noodig in het systeem van den Minister.

Dus ik wil maar even aanduiden, dat het voor ons, notarissen, zeer moeilijk wordt, terwijl de Minister nu zegt, neen, jullie hebt het tot nu toe met zijn allen mis gehad. En dat is de groote moeilijkheid, waarvoor wij komen.

Ik vrees, nu wij deze twee leeren hebben, één van den Minister en één van de praktijk, die altijd zoo geweest is, dat wij daardoor moeten gaan twijfelen.

Hecht men meer aan de opinie van den Minister, dan moet ik anders optreden dan ik altijd heb opgetreden.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij verheugd, dat de geachte sprekers zich met de beginselen, waarop dit wetsontwerp is gebouwd, in het algemeen kunnen vereenigen, zij het dan ook, dat eenige critiek niet achterwege is gebleven.

En ik wil mijnerzijds zeggen, dat ik evenmin als de heer Anema verder kan komen dan tot een kalme waardeering van dit wetsontwerp, om de redenen, die deze geachte spreker aangevoerd heeft, namelijk omdat het nu eenmaal niet mogelijk is ten aanzien van het wettelijk erfrecht algemeene regelen te stellen, die voor alle gevallen een oplossing geven.

Er zijn gevallen, waarin het noodzakelijk is bij testament een meer bevredigende oplossing te geven en er zijn helaas ook gevallen, waar een bevredigende oplossing mogelijk is, omdat er niet veel te erven valt.

Over de vraag: gezinsrecht of familierecht behoef ik, na hetgeen er gesproken is door de heeren Slingenberg en Anema, zeker niet veel meer te zeggen. Ik voor mij geloof, dat de basis van het erfrecht *ab intestato* inderdaad is het gezinsrecht en ik zou niet precies — daarin ga ik met den heer Anema mede — de uitdrukking gebruiken, die door den heer Slingenberg is overgenomen van den wetgever van 1838, dat het gaat om den gepresumeerden wil van den erflater.

Het gaat dunkt mij eenigszins om hetgeen men mag aannemen dat is de roeping van den erflater, en de roeping van den erflater is om, indien het even mogelijk is, het familiegoed voor zijn gezin in de eerste plaats na te laten; daarbij geldt dan zeker de wensch, die te recht in de rechtsovertuiging leeft, dat de achtergebleven echtgenoot, zooveel als het mogelijk is, ongeveer in denzelfden stand zal kunnen blijven, waarin die met den echtgenoot verkeerde. Ongeveer zoover als mogelijk is, want in vele gevallen zal het helaas niet mogelijk zijn en is daar niets aan te doen.

En nu wil ik ook wel aanvaarden de zachte critiek van den geachten afgevaardigde den heer Anema, dat naast het gezinserfrecht ook nog in zekere mate een ander familieerfrecht bestaat, dat althans niet geheel is verdwenen, dat echter tegenover het gezinsrecht, dunkt mij, op den achtergrond dient te komen. Maar over dit punt behoeven wij op dit oogenblik niet te redetwisten, omdat de oplossing, die het wetsontwerp geeft, naar duidelijk blijkt, in deze Kamer geen bedenking ontmoet.

16de VERGADERING. — 16 FEBRUARI 1923.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Minister **Heemskerk.**)

Er zijn intusschen, Mijnheer de Voorzitter, door verschillende geachte afgevaardigden eenige opmerkingen gemaakt over bijzonderheden van dit wetsontwerp, waaraan men zijn aandacht moet wijden. De heer Slingenberg, ook de heer van Lanschot en laatstelijk nog de heer Haffmans, hebben gesproken over het onderwerp, dat behandeld is in § 5 van het Voorloopig Verslag.

Wanneer aan den langstlevenden echtgenoot gemaakt is het vruchtgebruik van de geheele nalatenschap — zoo luidt de vraag — houdt dat dan in een onterving van de erfgenamen *ab intestato*? Er is opgemerkt, dat op die vraag een eenigszins te pertinent antwoord is gegeven. Indien men het antwoord had willen vermijden, dan was het eenvoudig geweest om die vraag niet te stellen. Ik wil gaarne bekennen, dat een volkomen beslissend antwoord op die vraag door den Minister niet kan worden gegeven en een gewichtige reden, waarom zoodanig antwoord niet kan worden gegeven, is op zeer duidelijke wijze in het licht gesteld door het voorbeeld, dat de geachte afgevaardigde de heer Haffmans heeft gegeven. Het is niet alleen een vraag *de iure constituendo*, maar *de iure constituto*. De heer Haffmans heeft opgemerkt, dat het in de streek, waar hij woont, wel voorkomt dat, wanneer er b.v. drie zoons van den erflater zijn, die achterblijven, dan vermaakt wordt aan een van die broeders, aan den oudste, het vruchtgebruik van de geheele nalatenschap. Dan is de vraag: hebben nu die twee anderen te zamen den blooten eigendom van het geheel of heeft dan ook nog de oudste broeder den eigendom van een zeker gedeelte? Dan kan die vraag weer in twee vragen gesplitst worden: heeft hij dat voor zoover zijn erfportie is een legitieme portie of wel van de geheele portie *ab intestato*?

Nu zou ik geneigd zijn te zeggen, dat de twee jongere broeders te zamen hebben den blooten eigendom. De oudste broeder had kunnen zeggen: Ik wensch dat legaat van het vruchtgebruik niet en ik heb mijn erfdeel *ab intestato*. Ik geloof, dat, indien hij zou zeggen: Ik wensch dat legaat niet, hij eenvoudig zijn erfdeel *ab intestato* zou krijgen. Maar voor de voorstelling, dat, bij aanvaarding van het legaat van het vruchtgebruik van de geheele nalatenschap de twee andere broeders den blooten eigendom behouden en hij slechts het vruchtgebruik krijgt, is zeer veel te zeggen, doch dit is inderdaad een vraag, waarop ik eigenlijk het antwoord niet heb te geven. Indien de geachte afgevaardigde daarover moeilijkheid heeft, zou hij kunnen gaan naar een advocaat. Want het antwoord op de vraag, hoe het onder het tegenwoordig geldend recht is, kan de Minister van Justitie niet geven. Hoogstens kan ik ten aanzien van hetgeen thans wordt voorgesteld, zeggen, dat mijn opvatting zóó zou zijn: indien aan den langstlevenden echtgenoot wordt vermaakt het vruchtgebruik van het geheel en dit wordt aanvaard, dat dan de bloote eigendom van het erfdeel *ab intestato* niet meer aan dien langstlevenden echtgenoot is. Practisch zal het zóó zijn, dat die langstlevende echtgenoot krijgt het vruchtgebruik van het geheel en dat dan de kinderen, met toepassing van art. 965 van het Burgerlijk Wetboek, gerechtigd zullen zijn, te zeggen: gij krijgt het niet, gij krijgt alleen het beschikbaar gedeelte in eigendom; dat staat uitdrukkelijk in art. 965. Maar indien men er zich over beklaagt, dat dit een te stellig uitgedrukte meening is, is het volkomen juist, dat, evenals onder het tegenwoordige recht, die vraag ook kan rijzen onder het nieuwe recht en dat er, evenals in *iure constituto*, een antwoord op moet worden gegeven.

Er is met een enkel woord over gesproken wat de voorkeur verdient, dat een erfrecht *ab intestato* gegeven wordt van den eigendom van een erfportie of vruchtgebruik. De heer Slingenberg gevoelt meer voor vruchtgebruik, maar hij legt zich neer bij het voorstel, waarbij wordt gegeven aan den langstlevenden echtgenoot den eigendom van een erfportie.

Er zijn gevallen, dat het beter is, dat de langstlevende echtgenoot het vruchtgebruik heeft en dan zal voor den erflater de gelegenheid bestaan om bij testament dat vruchtgebruik te vermaken. Maar het nadeel van vruchtgebruik is, dat de vruchtgebruiker in staat is het goed op te maken, tenzij het onder beheer is gesteld, en nu kan men bij vruchtgebruik *ab intestato* het zeer moeilijk onder beheer stellen. Indien al de vruchtgebruiker, die *ab intestato* erft, de verplichting zou hebben om zekerheid te stellen, dit is een verplichting, waaraan men heel weinig heeft, want in den regel zal de erfgenaam niets anders hebben dan dat vruchtgebruik en zal hij dus geen zekerheid kunnen stellen. Daarom wil het mij voorkomen, dat het noodzakelijk is bij erfrecht *ab intestato* toe te kennen een erfportie in eigendom en dat de vrijheid om het vruchtgebruik bij testament te vermaken ook zooveel mogelijk voor de geheele nalatenschap moet blijven behouden, zooals die onder het tegenwoordige recht is, onder deze correctie, dat de kinderen altijd het recht hebben te zeggen: wij laten aan den langstlevenden echtgenoot alleen het beschikbaar gedeelte in eigendom.

De heer Slingenberg acht verschillende bezwaren, die door de Broederschap van Notarissen zijn aangevoerd, niet gegrond, andere wel. Hetgeen de Broederschap van Notarissen in deze aangelegenheid heeft gedaan, is een wel eenigszins ongewoon gebruik van het recht van petitie. Ik weet niet precies wat zij verlangd heeft van deze Vergadering, maar zij heeft haar denkbeelden aan leden van deze Vergadering in een bespreking en per brief medegedeeld. Maar de Regeering is bij dit gebruik maken van het recht van petitie als een quantité négligeable beschouwd. Indien niet één van de leden van dit geacht college de beleefdheid had gehad mijn Departement te waarschuwen, zou ik er niets van geweten hebben. Nu is er gelegenheid geweest, dat een geacht referendaris van mijn Departement de betreffende vergadering heeft kunnen bijwonen en er mij iets van heeft kunnen mededeelen.

Die heeft, toen bespeurd werd, dat er een brief zou worden geschreven, nog gevraagd, of zij ook niet zulk een brief zou mogen hebben. Indien dat niet gevraagd was, zou zij dien ook niet gekregen hebben. Het is dus een eenigszins ongewoon gebruik van het recht van petitie, dat door die heeren gemaakt is. Door dezen loop van zaken is het mogelijk, eenigermate op de opmerkingen van den heer Slingenberg in te gaan, hoewel daarbij enkele vragen ter sprake komen, waarvoor een meer gezette overweging en een schriftelijk overleg in hooge mate de voorkeur zouden hebben verdiend.

De heer Slingenberg meende, dat er bezwaar was tegen het slot van art. 899*a* in verband met art. 949.

Ik vind ook, dat er tegen dat slot eenig bezwaar is, want ik had het, in een anderen zin dan de geachte afgevaardigde sprak, andersom gewenscht. Het komt mij een te enge regeling voor, dat wij cumulatie van een kindsgedeelte uit de gemeenschap met een kindsgedeelte uit de erfenis voor den tweeden echtgenoot in gevallen, waarin kinderen uit het eerste huwelijk aanwezig zijn, uitsluiten. Ik houd het er voor, dat na eenigen tijd zich wel de overtuiging zal baan breken, dat daar inderdaad een te eenzijdig recht ten aanzien van den tweeden echtgenoot is in het leven geroepen, een recht, dat te zeer indruischt tegen het juiste postulaat, dat zooveel mogelijk de achterblijvende echtgenoot in even goede omstandigheden moet blijven als tijdens het huwelijk.

Men stelt dan het voorbeeld van den heer Visser van IJzendoorn van den bejaarden man, die een tweede huwelijk aangaat met een jonge vrouw. Sommigen zullen dan — niet met den heer Slingenberg, die het woord niet overgenomen heeft, maar met den heer Visser van IJzendoorn — spreken van een ouden gek, en meenen, dat tegen hem een wet moet worden gemaakt en daarmede de zaak is afgedaan. Maar er zijn zoo ontzettend veel andere gevallen van tweede huwelijk, waarin de zaak geheel anders ligt, waarbij men wel, indien men aan dit vraagstuk weder aandacht zal wijden, zal inzien, dat de Tweede Kamer bij haar beslissing omtrent dit punt in een te eenzijdige stemming verkeerde. Indien de zaak was gebleven, zooals ik had voorgesteld, had de quaestie, die de heer Slingenberg heeft besproken, zich niet voorgedaan.

De heer Slingenberg zegt: volgens het bestaande recht zal de gemeenschap voorgaan; volgens de formule van het slot van art. 899*a*, in verband met art. 949, zal hetgeen geërfd wordt in mindering worden gebracht van hetgeen uit de gemeenschap verkregen wordt. Dat moest. In art. 949 is

(Minister **Heemskerk.**)

althans eenige testeervrijheid ten faveure van den langstlevenden tweeden echtgenoot gelaten, voornamelijk in het tweede lid, waarin is bepaald, dat aan den tweeden echtgenoot kan worden vermaakt het vruchtgebruik van de helft van de nalatenschap, zonder dat de waarde van dit vruchtgebruik beperkt is tot het kindsgedeelte. Indien het aandeel in de gemeenschap in mindering komt van hetgeen men kan krijgen uit testamentaire beschikking, zou die bepaling haar doel hebben gemist en althans grootendeels verijdeld zijn geworden en zou de wijziging, die de Tweede Kamer door het geven van een nieuw slot aan die beide artikelen aanbracht, een veel verdere strekking hebben gekregen dan nu het geval is.

In het overleg in de Tweede Kamer over de amendementen-Oud is daardoor eenige ontspanning gekomen, omdat ten slotte diens aanvankelijke opzet, die art. 949 verijdelde, door de nieuwe redactie vervallen is.

Daarom is het noodzakelijk geweest deze, anders min fraaie, constructie te nemen, maar men zal er van af kunnen komen, indien men tot de overtuiging komt, dat men eenigszins nauwkeuriger in moet gaan op de quaestie van het erfrecht van den tweeden echtgenoot, wat men bij deze gelegenheid niet gedaan heeft. Want inderdaad, met het woord „oude gekken", is deze quaestie niet opgelost.

Nu zegt de heer Slingenberg te recht, dat daarvan het gevolg zal zijn, dat er wat meer successierecht betaald zal worden en dat vind ook ik een betreurenswaardig gevolg. Of het mogelijk zou zijn te dezen opzichte een wijziging van de wet op de successierechten te verkrijgen, durf ik niet te zeggen, maar in den brief van de notarissen wordt een ander bezwaar geopperd, ook door den heer Slingenberg naar voren gebracht. Daar staat, dat nu het beschikbaar gedeelte grooter wordt en dat de regeling van den inbreng gewijzigd wordt.

Ik meen niet, dat dit juist is. Ik heb een uitrekening voor mij gehad, en ik meen, dat die juist is. Naar mijn vermogen heb ik die gecontroleerd. Heeft men een echtgenoot en vier kinderen en men stelt den casus, een eenigszins zonderlingen, dat dan de erflater het beschikbare gedeelte aan een vreemde heeft vermaakt, dan krijgt deze volgens de gemaakte berekening 4/19 van den geheelen boedel, dan blijft er 15/19 over voor den echtgenoot en de kinderen, die ieder dus 3/19 krijgen. Dat zal het geval zijn, indien de echtgenoot eerst het tweede gedeelte krachtens gemeenschap krijgt, en ook indien de echtgenoot het eerst krijgt krachtens erfrecht (als erfgenaam of legataris), zal hetzelfde resultaat bereikt worden, omdat dan in werking treedt art. 963*a*. Volgens het ontwerp, luidende:

„In de gevallen, waarin voor het berekenen der legitieme portie rekening moet worden gehouden met erfgenamen, die wel zijn erfgenamen bij versterf, doch niet zijn legitimarissen, zal, wanneer aan anderen dan bedoelden erfgenamen, hetzij bij akte onder de levenden, hetzij bij uitersten wil, meer is geschonken dan het aandeel bedraagt, waarover men zou mogen beschikken, indien zoodanige erfgenamen niet aanwezig waren, bedoelde giften of schenkingen kunnen worden verminderd tot genoemd bedrag, zulks op de vordering en ten bate van de legitimarissen en van derzelver erfgenamen of regthebbenden.

De artikelen 967—976 vinden overeenkomstige toepassing.".

En wederom, volgens de berekening, die ik voor mij heb, komt men tot het eindresultaat, dat in dat geval het beschikbaar gedeelte blijft 4/19. Het is zeer moeilijk, dat in een mondeling debat voldoende te controleeren, maar deze stelling stel ik met gerustheid tegenover de ongemotiveerde stelling in den brief der notarissen. Ten aanzien van den inbreng zal men tot soortgelijke uitkomsten komen, zij het, dat dit niet geschiedt door toepassing van art. 963*a*.

Ik geloof dus inderdaad, dat wanneer dit nauwkeurig wordt uitgerekend en schriftelijk opgezet, de geachte afgevaardigde zijn bezorgdheid kan laten varen.

Door verschillende geachte sprekers is een woord gewijd aan het oogenblik van inwerkingtreding van deze wet. Ik geloof, dat het eenvoudigste recept om den termijn van inwerkingtreding een weinig te verschuiven is hetgeen gegeven is door de heeren Slingenberg en van Lanschot, nl. om zich niet te haasten met de plaatsing in het *Staatsblad*. Nu begrijpt de Kamer wel, dat dit wachten niet al te lang moet wezen, want het is in het algemeen plicht om een wetsontwerp in het *Staatsblad* te brengen.

Ik geloof ook niet, dat ik zou moeten volgen den wenk van den heer van Lanschot om bekend te maken, dat ik voornemens ben een zekeren tijd te wachten en hoe lang, want het is veel beter dat diegenen, die een testament wenschen te veranderen, dat maar spoedig doen en dat ik niet zeg: gij zult nog zóó lang den tijd hebben.

Ik geloof dat iets anders wenschelijk is, nl. dat, indien deze wet door deze Kamer wordt aangenomen en door Hare Majesteit bekrachtigd, dat er dan in de bladen de aandacht op wordt gevestigd, ook in de vakbladen, dat deze wet nu is aangenomen, dat er een termijn van 90 dagen is van af de plaatsing in het *Staatsblad*; dat die plaatsing in het *Staatsblad* nog niet geschied is, maar dat men verstandig zal doen, indien men in de nieuwe wet aanleiding vindt een nieuw testament te maken, met de noodzakelijkheid daarvan nu reeds rekening te houden.

En indien men dan inmiddels zich met de plaatsing in het *Staatsblad* niet al te veel haast, dan kan men op deze wijze een tamelijk redelijken termijn krijgen.

Maar ik geloof niet, dat ik van te voren moet zeggen: ik zal er zóó lang mee wachten. Laat ons alleen geen overdreven spoed betrachten. Het wil wij voorkomen, dat dit de meest eenvoudige weg is om aan dit bezwaar te gemoet te komen.

Een andere quaestie is, of wij niet een andere overgangsbepaling moeten hebben van eenigszins verdere strekking, en deze quaestie is ter sprake gebracht door den heer Slingenberg.

Wie testeeren kan, kan een nieuw testament maken, maar hoe is het met degenen, die beschikkingen hebben gemaakt bij huwelijksvoorwaarden en met hen, die de bekwaamheid om te testeeren hebben verloren, nadat zij hun testament hebben gemaakt?

Ten aanzien van die huwelijkswetgeving ben ik zeer geneigd met de opvatting van den heer Slingenberg mede te gaan, maar laat ons hierin toch de voorzichtigheid betrachten, daar een uitspraak van den Minister van Justitie hier niet bindend kan zijn.

Maar ik ben zeer geneigd te meenen, dat wanneer in huwelijksvoorwaarden uitdrukkingen gebruikt zijn, die onder een wetgeving, zooals die destijds gold, toen die huwelijksvoorwaarden gemaakt werden, een bepaalde beteekenis hebben gehad, dan die uitdrukkingen zullen moeten worden uitgelegd naar de wetgeving, die destijds gold. Ik ben zeer geneigd dat te meenen, maar ik geloof, dat de geachte afgevaardigde zelf zal gevoelen, dat een bindende uitspraak daaromtrent door den Minister niet te geven is.

Een andere vraag is of men ook zonder overgangsbepaling niet iets verder kan gaan ten faveure van den langstlevenden echtgenoot dan bij de huwelijksvoorwaarden gedaan is.

Indien er bijv. staat: het beschikbare gedeelte, en men komt tot de slotsom dat het nu beschikbare gedeelte door dit wetsontwerp iets grooter wordt en men dan aan den langstlevenden echtgenoot iets meer wil geven, dan zou ik eigenlijk niet zien waarom het niet mogelijk is een testament te maken, waarbij eenige uitbreiding gegeven wordt.

Men kan niet zeggen dat daardoor verkregen rechten van andere erfgenamen worden benadeeld, want die ontleenen geen rechten aan huwelijksvoorwaarden. Ik zou dus geneigd zijn te meenen, dat dit wel kan, maar alweer: het is eigenlijk een advocatenadvies. Doch ik erken: het omgekeerde, dat zal niet gaan. Of echter het omgekeerde dikwijls zal voorkomen, dat kan betwijfeld worden.

Wat betreft degenen, die incapabel zijn — er zou daaromtrent ook de stelling kunnen worden verdedigd, maar ik ga niet verder, Mijnheer de Voorzitter —, dat, indien iemand onder een zekere wetgeving een testament heeft gemaakt en er is een wijziging in de wet gekomen, maar vóór-

(Minister **Heemskerk.**)

dat die wijziging kwam heeft hij de bekwaamheid om te testeeren verloren, zoodat hij dus bij het maken van zijn testament geen rekening heeft kunnen houden met die wijziging, dan zou, zeg ik, men de stelling kunnen verdedigen, dat men bij de uitlegging van het testament rekening moet houden met de beteekenis van de uitdrukkingen onder de oude wet, waaronder het testament gemaakt is. Mij dunkt, Mijnheer de Voorzitter, die stelling kan worden verdedigd, maar ik ga niet verder, want het is niet de competentie van den Minister om dat te beslissen. Maar voor deze stelling zijn dunkt mij tamelijk rationeele gronden aan te voeren.

Intusschen wil ik wel overwegen, of er aanleiding zou zijn, naar aanleiding van dit punt een nader voorstel te doen, maar de geachte afgevaardigde houde mij ten goede, dat, indien ik het nog eens nader nauwkeurig wil overwegen, ik geen bepaalde toezegging kan doen omtrent het resultaat, waartoe ik zal komen, want de ondervinding heeft geleerd, dat men, wanneer men zulke vraagstukken bekijkt, dan gezichtspunten ziet, waaraan men eerst niet had gedacht. Maar zooals ik zeg, die overweging wil ik den geachten afgevaardigde gaarne toezeggen, al is het begrijpelijk, dat de slotsom op dit oogenblik niet kan worden vastgesteld.

Wat betreft de vraag, die dezelfde geachte afgevaardigde heeft gedaan over art. 908 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het beklemrecht, ik moet eerlijk zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat het mij wil voorkomen, dat daarin niet zooveel zwarigheid ligt. In art. II van het wetsontwerp staat als overgangsbepaling:

„Met afwijking van artikel 908 van het Burgerlijk Wetboek, zooals dit artikel bij deze wet is vastgesteld, zullen de bij de inwerkingtreding dezer wet bestaande rechten, welke wel bij versterf kunnen overgaan, doch waarover niet of slechts in verband met uitdrukkelijk beding bij uitersten wil kan worden beschikt, ingeval de gerechtigde bij zijn overlijden geen erfgenamen nalaat krachtens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, zooals deze bij deze wet zijn vastgesteld, overgaan op den bloedverwant of de bloedverwanten, die den overledene het naast bestaan, met dien verstande, dat bloedverwanten, die den overledene verder dan in den twaalfden graad bestaan, niet in aanmerking komen.”

Wat is de bedoeling van die bepaling? Niet geheel om voor die rechten het oude recht te laten bestaan, want het erfrecht van den langstlevenden echtgenoot komt er wel in bij deze redactie. Hieruit zal niet voortvloeien, dat de langstlevende echtgenoot niet erft dan na de bloedverwanten in den 12den graad. Dit blijkt uit de bewoordingen van het artikel. Maar de bedoeling is wel om, waar dus die rechten alleen door erfrecht *ab intestato* kunnen overgaan, dit erfrecht niet te laten ophouden bij den 6den graad, maar te laten voortduren op de wijze, zooals dat bij de oude wetgeving geschiedt, d. i. met het erven van bloedverwanten tot in den 12den graad. Dit is dus een soort paraphrase van het erfrecht *ab intestato* van de bloedverwanten, zooals dit op het oogenblik bestaat.

Nu staat er in art. 908 van het tegenwoordig Burgerlijk Wetboek, zooals het thans nog luidt:

„Bloedverwanten, welke den overledene verder dan in den twaalfden graad bestaan erven niet.”

Is daaruit af te leiden, dat plaatsvervulling, indien men eenmaal aan het erfrecht van bloedverwanten in den 12den graad toe is, niet meer bestaat? Het wil mij voorkomen, dat dit niet er uit is af te leiden. Want art. 892 van het Burgerlijk Wetboek zegt:

„Plaatsvervulling wordt ook toegelaten in iedere erfopvolging van zijdmagen, wanneer, nevens dengenen die den erflater het naast in den bloede bestaat, er nog kinderen of afkomelingen aanwezig zijn van vooroverleden broeders of zusters van eerstgemelden; in welk geval, deze bij plaatsvervulling met hunne ooms of moeijen, oudooms of oudmoeijen, tot de erfenis geregtigd zijn.”

(Minister **Heemskerk** c. a.)

En art. 888 zegt:

„Plaatsvervulling geeft aan den vertegenwoordigenden persoon het regt om te treden in de plaats, in den graad en in de regten van dengenen die vertegenwoordigd wordt.”.

En dus, indien het oude erfrecht van de bloedverwanten is bestendigd tot in den twaalfden graad en plaatsvervulling niet is uitgesloten, dan vloeit uit het wezen van de plaatsvervanging voort, dat de descendenten van broeders of zusters van den ervenden zijdmaag geacht worden in den twaalfden graad te komen. En daarom geloof ik, dat de rationeele uitlegging van dit artikel is, dat de plaatsvervanging blijft bestaan en bloedverwanten van den dertienden en veertienden graad, die rechten aan plaatsvervanging ontleenen, geacht worden in den twaalfden graad te erven. Dit is mijn opvatting, en nu wil het mij voorkomen, dat de vraag, die hierdoor aan de orde gesteld wordt, practisch niet van veel belang is, omdat vererving in den twaalfden graad niet dikwijls zal voorkomen. Dit is de opvatting, die bij mij ten aanzien van dit artikel bestaat en waarvan ik hoop, dat zij den geachten afgevaardigde aannemelijk zal voorkomen.

Nu is er nog een andere vraag overgebleven, die door mevrouw Pothuis—Smit en door den heer Anema ter sprake is gebracht, de vraag van de natuurlijke erkende kinderen.

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer Minister, dat punt na de pauze te behandelen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Pothuis—Smit heeft de vraag aangeroerd betreffende het erfrecht van natuurlijke kinderen en betreurd, dat art. 955 B. W. bij deze gelegenheid niet is gewijzigd. De heer Anema heeft verklaard, dat, indien hij meende, dat de wijziging, die in het amendement-Oud werd voorgesteld, een wenschelijke wijziging was, over het formeele bezwaar, dat dit wetsontwerp niet betrof het erfrecht van het natuurlijke kind, kon worden heengestapt. Maar die zelfde geachte afgevaardigde heeft later een beschouwing geleverd, waaruit duidelijk bleek, dat het formeele bezwaar volkomen gegrond is, en de zaak zelf raakt.

In de Tweede Kamer is hierover een eenigszins warm debat gevoerd, hoofdzakelijk tusschen den heer Visser van IJzendoorn en mij. Die geachte afgevaardigde had indertijd den wensch uitgesproken, dat in dit wetsontwerp de positie van het natuurlijke kind zou worden behandeld, en had daarbij o. a. de stelling verkondigd: de moeder maakt geen bastaard. Nu heeft de heer Anema zeer duidelijk in het licht gesteld, dat dit is een stelling, die de positie van het natuurlijke kind eenigszins meer principieel raakt dan een eventueele wijziging van art. 955 B. W. Daaruit blijkt, dat, wanneer men zich zet tot overweging van de rechtspositie van het natuurlijke kind, men, daargelaten tot welke slotsom men komt, het vraagstuk in zijn geheel moet overzien en zich niet kan bepalen tot wijziging van een enkel artikel.

Er was intusschen ook een materieel bezwaar. Art. 955 B. W. zegt:

„Indien ouders wettige en ook natuurlijke, doch wettiglijk erkende kinderen nalaten, zullen deze laatste uit de uiterste wilsbeschikkingen hunner ouders niet meer mogen genieten, dan hetgeen aan hen bij den elfden titel van dit Boek is toegekend.”,

en dat is maar één derde van hetgeen wettige kinderen genieten. Men kan verschillen van gevoelen omtrent de vraag, of het noodig is, absoluut uit te sluiten, aan een natuurlijk kind iets meer te vermaken dan 1/3 van hetgeen

(Minister Heemskerk.)

een wettig kind erft. Ook wie met mij overtuigd is, dat, hoe betreurenswaardig dit ook voor een natuurlijk kind möge zijn, er toch altijd een onderscheid in rechtspositie tusschen wettige en natuurlijke kinderen moet zijn, kan meenen, dat men toch iets verder mag gaan dan 1/3. Maar de heer Oud stelde voor schrapping van art. 955. Met het gevolg, dat er, behoudens de legitieme portie van wettige kinderen, ten behoeve van natuurlijke erkende kinderen volkomen testeervrijheid zou bestaan. Zoodat, indien er b.v. was één wettig kind en één natuurlijk kind en het wettige kind zou erven 3/4 van de nalatenschap, dat wettige kind zou kunnen worden beperkt tot de helft van zijn erfdeel ab intestato, dus tot 3/8, en het natuurlijke kind 5/8, dus meer zou mogen krijgen dan het wettige kind. En ook indien er meer kinderen zouden zijn, zouden ten slotte de kinderen met de legitieme portie worden afgescheept en het natuurlijk kind bij testamentaire beschikking meer ontvangen dan ieder van de wettige kinderen.

Dat is, ook wanneer men wijziging wil brengen eenigszins ten gunste van het natuurlijk kind in zijn rechtspositie, iets, dat klaarblijkelijk te ver gaat en iets, dat in het verband van dit wetsontwerp naar mijn bescheiden meening geheel ontoelaatbaar zou zijn.

Angstvallig zijn er nog in dit ontwerp bepalingen gemaakt om de testeervrijheid ten aanzien van den tweeden echtgenoot te beperken. Hoe kan men daarmede vereenigen den eisch van testeervrijheid ten behoeve van het natuurlijk kind?

Indien er gevaar is, dat er overmatig beschikkingen zullen worden gemaakt ten aanzien van den tweeden echtgenoot, is dat gevaar ten aanzien van natuurlijke kinderen toch zeker ook aanwezig. Indien men ten aanzien van het natuurlijk kind meer testeervrijheid zou willen hebben, zal ook nog eens moeten worden overwogen of er niet meer testeervrijheid ten aanzien van den tweeden echtgenoot zou moeten zijn. Door die voor den echtgenoot uit te sluiten en voor het natuurlijk kind te geven, wordt er eigenlijk ten gunste van natuurlijke kinderen een premie gelegd op het niet aangaan van een echtverbintenis.

Men kan allerlei casus posities stellen; ik stel die niet veel, omdat die dikwijls uitzonderingsgevallen betreffen, maar het stuit mij in hooge mate tegen de borst, dat men, terwijl men eischte op denzelfden dag beperking van de testeervrijheid ten aanzien van den tweeden echtgenoot, men tevens eischte een ver gaande testeervrijheid ten behoeve van het natuurlijk kind.

Wil men de testeervrijheid onder de oogen zien, dan moet die eenigszins wijder worden beschouwd en zal men dus het vraagstuk van de testeervrijheid in wat meerderen omvang moeten beschouwen.

Er zijn landen, waar die testeervrijheid bestaat, bijv. Engeland. Waar die algemeene testeervrijheid niet bestaat, ontkomt men er niet aan, dat zij ook ten aanzien van het natuurlijk kind altijd beperkt zal moeten zijn.

De zaak is dus in geen ander stadium dan dat dit vraagstuk nader onder de oogen zal moeten worden gezien.

De vraag van de geachte afgevaardigde mevrouw Pothuis—Smit, of ik bereid ben het onder de oogen te zien en te zeggen, wat ik ten aanzien hiervan wensch te doen, kan ik als volgt beantwoorden. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben bereid dit vraagstuk te overwegen, maar de conclusie, waartoe ik zal komen, kan op het oogenblik nog niet worden bepaald. Ik heb daarover nu enkele opmerkingen gemaakt, die, naar mijn meening, aanvankelijk juist zijn, maar het is mij bekend, dat dit vraagstuk ook wordt onderzocht — ik hoop maar in voldoenden omvang — door de Staatscommissie-Limburg. De Kamer weet, indien deze Staatscommissie mij een voorstel doet, dat ik dat nog nader overweeg en het zooveel mogelijk in bijzonderheden naga, maar ik wil wel zeggen, dat de wijziging van het erfrecht met betrekking tot het natuurlijke kind, in dien zin, dat ieder onderscheid tusschen de positie van het natuurlijke kind en het wettige kind zal worden opgeheven, niet door mij kan worden toegezegd, omdat ik overtuigd ben, dat men aan dat onderscheid onmogelijk kan ontkomen.

(Minister Heemskerk e. a.)

Men kan niet komen met een gelijkstelling van het natuurlijke kind met het wettige kind, zoodat ten slotte wat betreft de afstamming, de vraag of er een huwelijk is of niet, geheel buiten het recht zou blijven. Of er eenige correctie in de tegenwoordige bepaling is aan te brengen, is een zaak, die inderdaad te overwegen is, maar ik mag er wel deze opmerking bij maken, dat ik dan in de eerste plaats eens moet zien wat mij vanwege de Staatscommissie-Limburg wordt voorgesteld en dat er buitendien ook zeer vele andere ontwerpen van wetgeving op dit oogenblik in behandeling zijn, zoodat men omtrent den tijd, waarop dit zou kunnen geschieden, op dit oogenblik geen bepaling kan geven.

De zaak komt dus hierop neer. Dit vraagstuk is inderdaad de moeite waard om onder de oogen te zien; ik wil het zeer gaarne onder de oogen zien; de conclusie moet ik mij voorbehouden, maar het onderscheid tusschen het wettig en het natuurlijk kind zal nimmer geheel kunnen worden opgegeven. Een schrapping van art. 955 van het Burgerlijk Wetboek komt mij voor een buitensporige eisch te zijn, en te meer buitensporig en in zeer hooge mate buitensporig in verband met de bepalingen, die in dit zelfde wetsontwerp nog omtrent den tweeden echtgenoot zijn opgenomen.

De heer **Haffmans**: Mijnheer de Voorzitter! Nog slechts een enkel woord. De Minister heeft mij straks den raad gegeven om over de quaestie, waar wij het over hadden, niet verder met hem te praten, maar een advocaat te raadplegen. Ik kan mededeelen, dat ik reeds nu daartoe in de gelegenheid ben geweest, maar ik ben er niet verder mee gekomen en daarom helpt de raad van den Minister mij niets.

De vraag is nu, wat heeft de notaris te doen na de interpretatie, door den Minister gegeven? Voor ons, notarissen, is m. i. niets anders te doen dan een redactie te vinden, waarbij de quaestie absoluut in het testament wordt uitgeschakeld; doen wij dit, dan is er geen kwaad gesticht en ik zal mijn best doen, om na de nieuwe leer van den Minister te zorgen, dat wij in onze testamenten een redactie krijgen, zoodanig dat er geen sprake meer van kan zijn, dat naderhand quaestie daarover kan ontstaan.

Naar een advocaat gaan, helpt den notaris niet, want deze doet ook niets anders dan interpreteeren.

De **Voorzitter**: Ik deel nog mede, dat de heer van der Hoeven bericht heeft, wegens dringende bezigheden de vergadering te hebben moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund nog een enkel woord te repliceeren. In de eerste plaats wensch ik den Minister dank te zeggen voor zijn verklaringen, die hij gegeven geeft naar aanleiding van de vragen, door mij gesteld, en in het bijzonder omtrent de vragen, die niet in het Voorloopig Verslag gesteld waren, niet zoo gemakkelijk zonder schriftelijke voorbereiding waren te behandelen en die de Minister toch zoo welwillend is geweest te willen bespreken.

Ten aanzien van een enkele zaak ben ik gerustgesteld, met name ten aanzien van de redactie van het artikel omtrent het beklemrecht. De uitlegging, die de Minister daaraan gegeven heeft, dat daarbij artikel 892 niet is uitgeschakeld, aanvaard ik gaarne.

Niet zoozeer ben ik echter, tot mijn leedwezen, gerustgesteld ten aanzien van de huwelijksvoorwaarden en van de testamenten van krankzinnigen en onder curateele gestelden en dat is ook geen wonder, want hoezeer de Minister ook zijn eigen standpunt heeft willen mededeelen, Zijn Excellentie heeft daar zelf reeds aan toegevoegd: het is een meening die ik uit, en hoewel dit natuurlijk een zeer belangrijke verklaring is, die de Minister gegeven heeft, gezien ook den persoon van den Minister, zoo blijft toch altijd de rechter volkomen vrij om anders te oordeelen.

16de VERGADERING. — 16 FEBRUARI 1923.

19. Wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging.

(Slingenberg e. a.)

Nu heb ik met name het oog op het transitoir recht ten aanzien van huwelijksvoorwaarden en van hen, die niet meer bekwaam zijn om testament te maken. De Minister heeft min of meer aanvaard mijn stelling, dat huwelijksvoorwaarden een aard van overeenkomst zijn tusschen de a.s. echtgenooten en dat overeenkomsten kunnen worden beoordeeld naar de oude wetgeving.

Maar ook dit is maar een stelling en de vraag rijst, of ook niet hierbij de rechter zal zeggen: de beschikkingen, die daarin ten aanzien van de zaak des doods zijn gemaakt, zijn testamentaire beschikkingen.

Daarom wil ik den Minister ernstig vragen, nog eens goed te overwegen, of het niet voorzichtiger is, te dezen opzichte een kleine novelle te geven. De Minister heeft wel gezegd: ik geloof niet, dat de verschillen tusschen de oude en nieuwe wetgeving ten aanzien van deze materie practisch van veel belang zullen zijn, althans dat zulks zeer zelden voorkomt, maar ik wil eens een voorbeeld geven, waarin het wel belangrak verschil maakt.

Neem aan, dat twee echtgenooten elkander bij huwelijksche voorwaarden het beschikbare deel hunner nalatenschap hebben gemaakt; neem aan, dat uit het huwelijk één kind geboren wordt en dat een der echtgenooten komt te sterven na de invoering dezer wet. Nu zou onder de oude wetgeving, toen de voorwaarden gemaakt werden, aan de overblijvende echtgenoot toevallen de helft van de nalatenschap, maar volgens de nieuwe wet is het beschikbare deel 3/4 van de nalatenschap. Dat is dus wel een verschil van beteekenis. Hier een rechtsonzekerheid te laten bestaan, lijkt mij bedenkelijk.

Een tweede punt is de testeerbekwaamheid van krankzinnigen en onder curateele gestelden.

De Minister heeft de stelling willen verdedigen, dat het testament van hen, die onder de nieuwe wet niet meer kunnen testeeren, die onbekwaam zijn vanwege hun verstandelijke vermogens, zal worden beoordeeld naar de oude wet. Laat ik eens aannemen, dat die interpretatie wordt aanvaard, dan zijn wij er nog niet. Het geval kan zich voordoen, dat iemand krankzinnig wordt, die niet getesteerd heeft. Stel, dat hij gehuwd is, maar geen kinderen heeft en dat hij broers en zusters heeft. Hij heeft gedacht, dat de vermogenstoestand van dien aard is, dat zijn echtgenoote niet behoeft te erven, en mitsdien geen testament gemaakt; alles in de veronderstelling, dat dus zijn bloedverwanten zullen erven. Maar in dat geval wordt deze man gedupeerd, want, als bij de nieuwe wetgeving geen testament gevonden wordt, dan krijgt de echtgenoot alles en de familie niets.

Dit is een andere kant van de zaak, wanneer er geen testament gemaakt is.

Die twee gevallen zijn voor mij van ernstigen aard. Nu wil ik niet gaarne mijn stem aan dit wetsontwerp onthouden. Immers de gedachte, die aan het wetsontwerp ten grondslag ligt, is mij zeer sympathiek. Maar ik zou toch den Minister willen vragen, iets meer stellig dan hij gedaan heeft te willen toezeggen, deze punten nog eens te zullen nagaan en daarop bij novelle een verduidelijking voor te stellen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft het punt, nog door den heer Haffmans ter sprake gebracht, moge ik dit opmerken, dat de moeilijkheid hierin gelegen is, dat de vraag omtrent art. 965 Burgerlijk Wetboek is een vraag van het tegenwoordig recht, en die vraag kan onder het tegenwoordig recht zelfs veel moeilijker zijn dan in verband met de aanneming van dit wetsontwerp. Wanneer het vruchtgebruik van de geheele nalatenschap vermaakt is aan den langstlevenden echtgenoot en daarmede wordt geacht, dat die langstlevende echtgenoot geen erfdeel *ab intestato* krijgt, doet het er in den regel — er zijn altijd uitzonderingen — niet veel toe. Want na een zekeren tijd komt die langstlevende te overlijden en dan erven in den regel de kinderen van dien langstlevenden echtgenoot. En het verschil tusschen het tijdstip van het overlijden van den eerststervende en den langstlevende zal in vele gevallen niet zoo groot zijn. In andere gevallen wel,

(Minister **Heemskerk** e. a.)

maar er bestaat een zekere algemeene waarschijnlijkheid, dat na een niet al te langen tijd het goed eenvoudig geërfd wordt door de kinderen.

Wat is het geval onder het tegenwoordig recht, zooals de heer Haffmans ons dat mededeelt? Er zijn drie broeders en van die drie krijgt de een het vruchtgebruik van het geheel. Het kan gebeuren dat het b. v. 40 jaar duurt eer die oudste broer komt te sterven. Dan zal dus de bloote eigendom eerst na 40 jaar vervallen en zal het kunnen gebeuren dat die twee broers 40 jaren hebben moeten wachten of zij iets krijgen.

Er is uit een oogpunt van billijkheid meer voor te zeggen, dat zij na 40 jaar den blooten eigendom verkrijgen van de geheele nalatenschap, dan dat zij dan nog tot twee-derde beperkt worden. Dus het vraagstuk, dat geopperd is, is een vraagstuk, dat het tegenwoordige recht betreft in niet mindere mate dan wanneer deze wet zal zijn aangenomen, en daarom was het eenvoudiger geweest als de vraag niet gesteld was. Maar dit spreekt vanzelf, dat wil men een quaestie afsnijden, dan de notarissen voorzichtig doen, daarvoor in het testament te zorgen. Maar men moet zich wel voorstellen, dat hier een vraag is geopperd over de toepassing van artikel 965 van het Burgerlijk Wetboek, die geheel onafhankelijk van dit wetsontwerp geopperd kan worden.

Nu heeft de notarieele practijk zekere tradities. Of die altijd juist zijn, met alle respect voor de notarissen weet ik dat niet. Ik heb mij bijv. nooit kunnen vereenigen met de traditie der toepassing van de artikelen 236 en 949 van de notarissen onder de tegenwoordige wetgeving. Ik heb altijd gemeend, dat er onderscheid moest worden gemaakt tusschen gemeenschap en nalatenschap, maar de leer van de notarissen is om dat niet te doen. Er zijn verschillende andere uitleggingen, waarbij soms de notarissen den spijker op den kop slaan en soms niet, maar dat is niet eigen aan dit wetsontwerp. Maar dit spreekt vanzelf, dat het voorzichtig is van de notarissen, wanneer zij in de testamenten de quaestie afsnijden, terwijl ik niet voorstel in art. 965 een letter te wijzigen.

Nu iets wat betreft de opmerking van den heer Slingenberg. Ik weet niet of ik stelliger dan ik gedaan heb moet toezeggen om een overgangsbepaling te overwegen, want ik heb mij volkomen bereid verklaard, om ten aanzien van het door dien geachten afgevaardigde besproken punt zeer ernstig een overgangsbepaling te overwegen. Ik heb alleen opgemerkt, dat dit dan ook inderdaad met nauwkeurigheid moet geschieden, omdat er verschillende vraagpunten bij ter sprake komen. Daarom is het zoo moeilijk te zeggen, hoe die overgangsbepaling er uit zal zien. Maar ik ben volkomen bereid een overgangsbepaling in overweging te nemen.

Ik geloof niet, dat ik verder hieraan iets heb toe te voegen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Aangezien de Minister van Binnenlandsche Zaken, in verband met de behandeling van een ontwerp van wet in de Tweede Kamer, niet hier aanwezig kan zijn, stel ik voor, het ontwerp van wet tot wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau (289) van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

De Kamer gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

VERBETERING.

In de rede van den heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, blz. 203, kol. 1, reg. 38 en 39 van boven, vervallen achter „1ste lid van art. 100", de woorden: „als norm verlangt kan gelden";

idem, op blz. 205, kol. 2, regel 34 van boven, staat: 70, lees: 120.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van *Suriname* voor het dienstjaar 1923. (1)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Financieele toestand.

Met het door den Minister bij deze begrooting ingenomen standpunt, dat de bijdrage uit de schatkist aan de geldmiddelen der kolonie niet mag worden vergroot, kon over het algemeen worden ingestemd, althans zoolang de toestand der schatkist dit onvermijdelijk maakt. Als stelsel is deze gedragslijn echter te eenvoudig dan dat zij op den duur, min of meer bestendig, zou kunnen worden gevolgd.

Bij den ingezonken toestand der kolonie en in verband met het vele, dat daar nog te doen is, kan de weg tot verbetering niet bestaan in het bepalen van de moederlandsche hulp op het bedrag, dat toevallig in zeker jaar als bijdrage wordt geschonken. Wil men de kolonie opheffen, dan moet de geldelijke steun verband houden met hetgeen daartoe noodig is.

Eenige leden spraken hunne instemming uit met de denkbeelden van den Minister omtrent de instelling van locale gemeenschappen, die tot taak zullen hebben om in de plaatselijke behoeften te voorzien. Anderen achtten 's Ministers denkbeelden te dezen opzichte theoretisch wel juist, doch betwijfelden, of zij bij de Surinaamsche toestanden passen. Het volgen van dien weg zal het besef kunnen sterken, dat men in de kolonie althans voor de naastbij gelegen behoefte zelf heeft te zorgen, maar het zou naar het oordeel van deze leden zelfbedrog zijn om te meenen, dat dergelijke decentralisatie zou kunnen leiden tot vermindering van ambtenaarspersoneel of beperking van de kosten voor den publieken dienst. De ervaring elders geeft voor dergelijke hoop geen grond.

Sommige leden meenden goede uitkomsten te mogen verwachten van uitvoering van de denkbeelden, neergelegd in het rapport van den heer PYTTERSEN. Zij zouden gaarne van den Minister vernemen, wat de Regeering te dien opzichte voornemens is te doen.

Andere leden wilden zich niet verzetten tegen toepassing van de bedoelde denkbeelden, waarvan ook naar hun inzien wel goede resultaten te verwachten zijn. Zij waren echter van meening, dat het voor de opheffing van de kolonie bovenal noodig is de immigratie van geschikte werkkrachten te bevorderen, en dat met de mannen ook voor de overkomst van hunne gezinnen moet worden gezorgd. Het geld aan immigratie besteed is productief, ook voor het Gouvernement.

Door eenige leden werd de vraag gesteld, waarom het grootkapitaal, bij voorbeeld op het gebied van de suiker, dat over voldoende vakkennis en ervaring beschikt, zich blijkbaar zoo weinig aan Suriname laat gelegen liggen.

Die vraag gaf aanleiding tot de opmerking, dat de productiekosten in Suriname niet laag zijn, maar dat toch nog kort geleden de Nederlandsche Handelmaatschappij een zeer aanzienlijk bedrag voor een nieuwe inrichting in hare suikerfabriek heeft besteed.

Bij de gedachtenwisseling in de Tweede Kamer is met nadruk gewezen op het te groot getal ambtenaren, dat in de kolonie in dienst is (*Handelingen* bladz. 1417 en bladz. 1421).

Eenige leden achtten deze opmerking niet vrij van overdrijving. De bestuurskosten zijn per hoofd der bevolking hoog, maar dit ligt niet aan een te ruime personeelvoorziening, noch aan een te hooge salarieering, doch aan de geringe bevolkingsdichtheid van een groot deel der kolonie in verband met de cultureele eischen, die als grondslag voor de ontwikkeling van het land worden gesteld.

Zou het den Minister mogelijk zijn, zoo werd gevraagd, om eenige cijfers te geven betreffende de sterkte van het personeel, dat in Nederland en in Suriname in publieken en semi-publieken dienst is?

Grensregeling.

Uit hetgeen de Minister aanteekende op blz. 5 der Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer blijkt, dat er ter zake van de westgrens van Suriname vraagpunten zijn gerezen, die moeten worden opgelost en dat er betreffende die aangelegenheid correspondentie bestaat, die nog niet aan de Volksvertegenwoordiging kan worden overgelegd. In zijne rede van 6 Februari jl. (*Handelingen* blz. 1419) deelde de Minister mede, dat de quaestie voorshands al zeer weinig practisch belang heeft. Voorts blijkt uit die rede, dat de bedoelde vraagpunten kunnen betrekking hebben op het gebied tusschen de Koeroenirivier en de Nieuwe-rivier en geen verband houden met een in 1903 of later met Engeland gesloten grensverdrag, wijl dit niet bestaat.

In een artikel van dr. BENJAMINS in de *West-Indische Gids*: „Surinames Westgrens und kein Ende" wordt verwezen (blz. 395) naar eene opmerking van Minister LOUDON in de Memorie van Antwoord van het Voorloopig Verslag dezer Kamer betreffende hoofdstuk III der begrooting voor 1914, welke opmerking strekt om te doen uitkomen „dat een grensgeschil daar ter plaatse niet bestaat". In een artikel van denzelfden schrijver, getiteld: „Nogmaals Suriname's Westgrens" (*West-Indische Gids*, December 1922) wordt een uitspraak aangehaald, volgens welke Lord SALISBURY het bedoelde grensgedeelte als definitief vastgesteld beschouwde (blz. 417), terwijl in dat zelfde artikel (blz. 414) wordt herinnerd, dat de procureur-generaal in de vergadering van de Koloniale Staten op 5 Mei 1913 mededeelde, dat in 1903 na grondige overweging eene beslissing was tot stand gekomen.

De leden, die op het vorenstaande de aandacht vestigden, meenden, dat strijd tusschen deze twee rubrieken van uitspraken niet kan worden ontkend en verzochten den Minister een duidelijk overzicht te willen geven van de vraagpunten, die thans nog moeten worden opgelost. Uit de opmerking van den Minister, dat zich tot op dit oogenblik geen reëele moeilijkheden hebben voorgedaan, leidden deze leden af, dat het tijdstip gunstig is voor een definitieve oplossing, indien die nog moet worden tot stand gebracht. Zoodra werkelijke moeilijkheden zich voordoen en reëele belangen in het spel komen, wordt de oplossing veel bezwaarlijker.

Financieele gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs.

Verschillende leden gaven uiting aan hunne teleurstelling over de wijze, waarop uitvoering is gegeven aan de gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder onderwijs in Suriname.

Te dezen aanzien meende men te mogen verwijzen naar hetgeen bij de mondelinge behandeling van dit wetsontwerp in de Tweede Kamer is gezegd door den heer FEBER (*Handelingen* bladz. 1417). Veel van hetgeen door dit Kamerlid is aangevoerd, werd hier volkomen beaamd.

Gevraagd werd, wat de Regeering denkt te doen om tegemoet te komen aan den nood, waarin de scholen van de Broeder-Gemeente der Moravische Broeders verkeeren, deels ten gevolge van de onmogelijkheid om geldelijken steun uit Herrnhut te ontvangen, deels ten gevolge van de gebrekkige uitvoering van de subsidieregeling. Dientengevolge hebben de scholen niet ontvangen, hetgeen zij volgens toezegging van het koloniaal bestuur mochten verwachten, terwijl zij daarentegen wel werden verplicht om hetgeen toegelegd werd voor onderwijzerssalarissen ook in zijn geheel voor dat doel te besteden. De Minister heeft zich te dezen opzichte (rede 6 Februari 1923, *Handelingen* bladz. 1422) voor wat de pensioen- en verlofsregeling der bijzondere onderwijzers betreft, beroepen op de financieele onmogelijkheid, maar ook voorzien, dat de omstandigheden het Gouvernement zouden kunnen dwingen tot ingrijpen, als

het bijzonder onderwijs de aanvaarde taak door geldgebrek geheel of gedeeltelijk zou moeten opgeven.

Door dit antwoord waren vele leden niet bevredigd. Het is duidelijk, dat het Gouvernement iets zal *moeten* doen, wanneer de zending door financieele onmacht gedwongen wordt om de vrijwillig aanvaarde onderwijstaak te beperken of op te geven, maar naar hun oordeel brengt de goede trouw, waarin toezeggingen werden gedaan en aanvaard, mede, dat niet tot dit uiterste wordt gewacht. Zij hoopten, dat de Minister dat standpunt nader zou willen overwegen.

Onderwijs aan Boschnegers en Indianen.

Een der leden sprak er zijne voldoening over uit, dat de Minister blijkens zijne Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag betreffende dit wetsontwerp (zie bladz. 9) ook van oordeel is, dat, wil men van dit onderwijs goede uitkomsten verwachten, het meer op karaktervorming dan op het bijbrengen van intellectueele kennis dient te zijn gericht.

Kweekjesstelsel.

Gaarne zou men vernemen, in welk stadium van behandeling de zoogenaamde kweekjesverordening verkeert. Wordt er thans, zoo vroeg men, behoorlijk toezicht gehouden, dat de kinderarbeid niet ontaardt in kinderexploitatie? Door andere leden werd opgemerkt, dat te dien opzichte misbruiken niet ten eenenmale ontbreken, doch niet zoo algemeen zijn, als wel wordt beweerd, en dat de vraag gesteld kan worden, of die misbruiken van dien aard zijn, dat eene wettelijke regeling noodig is.

Aldus vastgesteld den 28sten Februari 1923.

IDENBURG.
VAN LOON.
VERKOUTEREN.
DOBBELMANN.
HEERKENS THIJSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van *Curaçao* voor het dienstjaar 1923. (3)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Vele leden verklaarden met vreugde te hebben gezien, dat Curaçao in de laatste jaren zeer merkbaar vooruitgaat. Zij wezen op de cijfers betreffende den in- en uitvoer in 1913, die verre achterstaan bij die van het jaar 1921, en het is met het oog hierop niet te verwonderen, dat ook de scheepvaartbeweging aanzienlijk is toegenomen. De Minister is, blijkens den aanhef zijner Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag betreffende dit wetsontwerp, van meening, dat de toekomst van de kolonie zich niet ongunstig laat aanzien. Deze meening werd vrij algemeen onderschreven, maar vele leden waren van oordeel, dat een ernstig waarschuwend woord hier niet achterwege kon blijven. Zij toch merkten op, dat de vooruitgang der laatste jaren voor een niet gering gedeelte is te danken aan de belangrijke faciliteiten, die op het gebied van invoerrechten en loodsgelden zijn verleend, en dat, zoo hierop wordt teruggekomen, het gevaar verre van denkbeeldig is, dat de bloei der kolonie reeds in hare opkomst zal worden gesmoord. Dat er alle aanleiding is zich ten deze ongerust te maken, werd door de leden hier aan het woord aangetoond door te wijzen op hetgeen de Minister in zijne evengenoemde Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer zelf heeft gezegd. Daarin toch wordt op bladz. 3 medegedeeld, dat bij eene onlangs tot stand gebrachte herziening van de verordening betreffende het loodswezen de tegemoetkomende voorschriften ten aanzien van de loodsgelden zijn vervallen. Wordt deze weg verder bewandeld, dan dreigt de kolonie alras terug te vallen tot den treurigen toestand, waarin zij tot voor kort verkeerde. Met klem wenschten deze leden er daarom bij den Minister op aan te dringen alles te vermijden, wat de opkomst van Curaçao zoude kunnen tegengaan, en die veeleer zooveel mogelijk in de hand te werken. Andere leden, die in het algemeen met dit gevoelen instemden, merkten op, dat, als zij wèl waren ingelicht, het vervallen van de tegemoetkomende voorschriften betreffende de loodsgelden gepaard ging met het vervallen van het verplichte gebruik maken van loodsen.

Eenige leden zouden het op prijs stellen te worden ingelicht aangaande de exploitatie der phosphaatlagen. Met name wenschten zij te vernemen, of deze ontginning weder door den concessionaris is hervat en of zij voor de kolonie voldoende voordeelen afwerpt.

Geklaagd werd over de slechte verbinding van St. Eustatius met Curaçao. Het is, naar werd opgemerkt, goeddeels hieraan te wijten, dat de cultuurondernemingen op St. Eustatius haar bedrijf onmogelijk eenigszins loonend kunnen maken. Ware dit wel het geval, dan zou de noodlijdende bevolking daar in hooge mate bij welvaren.

Eenige leden vestigden de aandacht op den oproep van den 1ste-luitenant J. H. C. VAN EIJK VAN VOORTHUIJSEN in het *Koloniaal Weekblad* van 15 Februari 1923. Blijkens het daarin medegedeelde zouden de woningtoestanden op St. Eustatius — eertijds een bloeiend eiland — zoo ellendig zijn, dat daarvoor financieele hulp uit het Moederland wordt gevraagd. Met een gering bedrag schijnt te kunnen worden volstaan. Kan, zoo vroegen deze leden, dit bedrag der bevolking niet van Gouvernementswege renteloos worden voorgeschoten?

Aldus vastgesteld den 28sten Februari 1923.

IDENBURG.
VAN LOON.
VERKOUTEREN.
DOBBELMANN.
HEERKENS THIJSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk II *(Hooge Colleges van Staat en Kabinet der Koningin)* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Algemeene beschouwingen.

Dezer dagen wordt bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal aanhangig gemaakt een ontwerp van wet tot uitvoering van artikel 97 der Grondwet. In dit wetsontwerp zijn ten opzichte van de in het Voorloopig Verslag bedoelde aangelegenheid

voorzieningen opgenomen. De ondergeteekende meent zich, in afwachting van de behandeling van meerbedoeld wetsontwerp, van beschouwingen omtrent deze zaak te moeten onthouden.

De gegevens, welke het Voorloopig Verslag vraagt, kan de Regeering slechts verkrijgen door een opzettelijk onderzoek, dat, naar het voorkomt, minder op haar weg ligt.

Artikel 1.

Spoorwegabonnement voor de leden der Staten-Generaal.

Artikelen 1 en 3. De Regeering heeft besloten eene voorziening, als hier bestreden, niet in te dienen. Opgemerkt worde intusschen, dat niet alle argumenten, in het Voorloopig Verslag genoemd, even sterk zijn. Inzonderheid wordt hier gedacht aan deze zinsnede: „Ten gevolge van de financieele verhouding tusschen Staat en spoorwegmaatschappijen zoude bedoelde afschaffing feitelijk geen financieel verschil voor den eerste opleveren.". Dit is uiteraard onjuist. Zoolang de Staat een tekort bijpast, zou het voor den Staat geen financieel verschil opleveren, zoo de abonnementskaarten van de Kamerleden in prijs werden verlaagd. Maar wèl zou het financieel verschil opleveren, zoo de kaarten werden afgeschaft en derhalve voor alle reizen, die niet in 's Lands dienst worden gemaakt — hetzij dan voor zaken, propaganda, familiebezoek of anderszins — door den betrokkene werd betaald.

Dit neemt niet weg, dat de Regeering — o. a. om de mogelijkheid tot plaatselijk onderzoek zoo ruim mogelijk te laten bestaan — afwijking van de tegenwoordige regeling niet zal voorstellen.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 3den Maart 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VA (*Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werden o. m. beschouwingen gehouden over eenige onderwerpen, welke inmiddels reeds ter sprake zijn gekomen, zoowel bij de schriftelijke als bij de mondelinge behandeling van het wetsontwerp tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (Gedrukte stukken 1922—1923, n°. 201).

Deze onderwerpen betroffen o.a. de opschorting van de invoering van het verplichte zevende leerjaar, de afschaffing van het Fransch in de eerste zes leerjaren, de subsidieering van het onderwijs aan doofstommen, slechthoorenden en blinden.

De Commissie van Rapporteurs veroorlooft zich derhalve ten deze te verwijzen naar de gewisselde stukken en de mondelinge beraadslaging over bovengenoemd wetsontwerp.

Algemeene beschouwingen.

Met het door den Minister betoonde beleid kon men zich vrij algemeen vereenigen. Eenige leden meenden hier evenwel te moeten herinneren aan de weigering van het verleenen van onderwijsvergunning aan dr. TACK en spraken hun leedwezen uit over de houding van den Minister in dezen.

Andere leden betreurden het, dat de Minister blijkbaar te veel toegeeft aan door zijn ambtgenoot van Financiën op hem geoefenden drang tot bezuiniging. Deze leden wenschten, dat de Minister in geen geval de belangen van het onderwijs aan den eisch van bezuiniging zoude opofferen.

Over den gang van zaken bij 's Ministers Departement werden klachten geuit, hoofdzakelijk wegens het lang onafgedaan blijven van verschillende, zelfs spoedeischende zaken. Gewezen werd bijv. op het feit, dat de vaststelling der vergoeding aan gemeenten en schoolbesturen over het jaar 1921 niet tot stand kwam in 1922, waardoor het nauwkeurig afsluiten der rekeningen van die lichamen, te welken opzichte de gemeenten aan een wettelijken termijn zijn gebonden, onmogelijk werd. Dit bezwaar bestond, naar werd opgemerkt, niet onder de vroegere Lager-onderwijswet, daar toen Gedeputeerde Staten het subsidie vaststelden. Ten bewijze van den tragen gang van zaken bij dit Departement werd voorts aangehaald, dat de gemeente Zwolle op 3 November 1921 om voorlichting in eene tractementsquaestie heeft gevraagd, en dat niettegenstaande 20 Februari 1922 en nogmaals 20 Augustus 1922 beleefd om bericht werd verzocht, het antwoord nog steeds is uitgebleven. Van andere zijde werd in dit verband de aandacht gevestigd op de late indiening van het wetsontwerp tot toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van een toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard.

Dat dit wetsontwerp zoolang op zich heeft laten wachten, werd te meer betreurd, omdat de betrokken onderwijskrachten recht hadden op het salaris voor door hen in opdracht verrichten arbeid. Eenige voortvarendheid ware hier zeker niet misplaatst geweest.

Naar aanleiding van een en ander werd de meening uitgesproken, dat de bij dit Departement aan den dag tredende zucht naar centralisatie oorzaak is van den achterstand. Ver doorgevoerde centralisatie achtte men hier niet zonder bedenking. De autonomie der gemeenten komt daardoor meer en meer in het gedrang. Tot welke moeilijkheden dit kan leiden, blijkt bijv. uit het request van den raad der gemeente Zwolle aan de Staten-Generaal betreffende de salarisregeling van den directeur der handelsdagschool en avondcursussen, vergeleken met de salarissen van andere ambtenaren, o.a. van den rector van het gymnasium aldaar. Ook trad die zucht tot regeling van bovenaf duidelijk aan het licht in het eerste ontwerp van wet tot herziening der Lager-onderwijswet 1920, waarbij in art. VIII (art. 28) de aanstelling van boventallige onderwijzers aan lagere scholen onmogelijk werd gemaakt. Het wekte ongerustheid, dat zoodanige voorstellen van dit Departement uitgaan en men hoopte, dat de Minister zich verder niet in die richting zou begeven.

Verschillende leden waren van oordeel, dat op het onderwijs in het algemeen niet voldoende wordt bezuinigd. Bezuiniging achtten zij niet alleen mogelijk, maar ook o. a. noodzakelijk door verlaging van de salarissen der leerkrachten, die, naar hun oordeel, met name bij het nijverheids- en lager-onderwijs, te hoog zijn opgedreven.

Ook wat betreft de kosten van examens, werd op bezuiniging aangedrongen. Als een bewijs, dat op dit gebied nog veel goed werk is te verrichten, werd aangehaald, dat onlangs 28 leeraren examen hebben moeten afnemen aan 27 leerlingen, hetgeen bij eene huishoudschool is geschied.

Vele leden waren van gevoelen, dat het de voorkeur zoude verdienen de examens zooveel mogelijk te doen afnemen door de eigen leeraren der examinandi.

Ook ten aanzien der van dit Departement uitgaande circulaires meende men, dat beperking en daardoor bezuiniging mogelijk was.

Voorts wenschte men bij den Minister aan te dringen op bevordering der lichamelijke opvoeding bij alle takken van onderwijs. Men meende dat daaraan zeer wel meer tijd kon worden besteed, zonder dat de geestelijke opvoeding daaronder zoude behoeven te lijden. Reeds de ouden waren er van overtuigd, dat het voor eene goede geestelijke ontwikkeling een eerste eisch is, dat het lichaam gezond zij. Bevordering der lichamelijke opvoeding zal ongetwijfeld de geestelijke ten goede komen.

Door een der leden werd ook nog gepleit voor bevordering der studie van de internationale hulptaal Esperanto, welker belang ten bate van vredesbeweging, wetenschappelijke congressen en handelsverkeer ook door den Volkenbond is erkend. De Minister zou, naar hij meende, bijv. van tijd tot tijd de aandacht van gemeente- en schoolbesturen op de wenschelijkheid van cursussen in Esperanto kunnen vestigen.

Vele andere leden daarentegen achtten het van vrij wat meer belang het zuiver houden van onze moedertaal ernstig bij den Minister te bepleiten. De Nederlandsche taal toch wordt in de Staatsstukken meer en meer geweld aangedaan, getuige daarin telkens wederkeerende woorden als „aansnijden", „versoberen", „veilig stellen", „factisch", en vele andere meer. Dat 's Ministers Departement hierbij niet vrij uitgaat, blijkt uit de Memorie van Antwoord op het door deze Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag betreffende het wetsontwerp, houdende eene nieuwe wettelijke regeling van het algemeen vormend lager onderwijs (zie n°. 86 der Zitting 1919/20), waarin Zijne Excellentie verklaarde (zie § 16): „Dat de in het Voorloopig Verslag gewraakte uitdrukkingen niet onberispelijk zijn, moet de ondergeteekende toegeven." Stukken, die van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen uitgaan, moeten, wat de taal betreft, toch zeker wel zooveel mogelijk onberispelijk zijn, en de leden hier aan het woord hoopten, dat de Minister ook buiten zijn Departement op de bres zoude staan ter verdediging van onze taal tegen vreemde smetten en geweldaandoening.

Iste Afdeeling.

Onderwijs in het algemeen.

Art. 13. Sommige leden wenschten nogmaals de aandacht te vestigen op de ten vorigen jare gemaakte opmerking (zie het Voorloopig Verslag dezer Kamer betreffende het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922) betreffende het bedrag, uitgetrokken voor Rijksbeurzen. Zij waren van oordeel, dat, indien de toen voorgeslagen weg ware bewandeld, van de voor dit doel beschikbaar gestelde gelden veel meer nut zoude zijn getrokken, en zij meenden den Minister in ernstige overweging te moeten geven thans in den aangegeven zin te handelen.

IIde Afdeeling.

Hooger Onderwijs.

Aangedrongen werd op vereenvoudiging van het universitair onderwijs, daar dit allengs topzwaar is geworden. Het zal op den duur, naar men meende, niet mogelijk blijken om aan alle universiteiten alle faculteiten volledig toegerust te houden. Ook vroeg men zich af, of het niet ernstige overweging verdient, tot inkrimping van het aantal universiteiten over te gaan, hetgeen evenzeer uit een oogpunt van bezuiniging aanbeveling zoude verdienen. Ging men tot inkrimping over, dan zou aan bijzondere universiteiten krachtige financieele steun kunnen worden verleend.

Van verschillende zijden werd betoogd, dat de kosten van ons universitair onderwijs thans te hoog zijn en daarin wijziging dient te worden gebracht. In de eerste plaats werd daartoe aanbevolen het verhoogen der collegegelden. Het daarvoor vastgesteld bedrag werd veel te laag geoordeeld en niet in evenredigheid tot hetgeen voor middelbaar onderwijs moet worden betaald. Voorts is het een bedenkelijk verschijnsel, dat bij het hooger onderwijs steeds verder gaande specialisatie plaats heeft, hetgeen de kosten voortdurend doet toenemen en ook uit anderen hoofde is af te keuren. Art. 1 der Hooger-onderwijswet beoogt, zoo werd opgemerkt, eene wetenschappelijke opleiding en natuurlijk ook eene practische vorming. Dit laatste gaat thans echter te veel vóór en de universiteit dreigt dientengevolge te ontaarden in eene vakschool. Wil de Regeering inderdaad dien weg op, dan ware het wenschelijk in vele gevallen in stede van hoogleeraren lectoren aan te stellen, waardoor aanzienlijk zoude kunnen worden bezuinigd. Het verlies echter van het karakter van het hooger onderwijs werd een te hooge prijs geacht voor de aldus te verkrijgen bezuiniging.

Nog werd aangevoerd, dat voor de opleiding der juristen de beoefening van het Romeinsche recht niet van zóóveel gewicht is, dat dit niet eenigermate op den achtergrond zoude kunnen worden gesteld. Voor het onderwijs in dit recht zouden dan geen afzonderlijke hoogleeraren noodig zijn.

Andere leden konden zich met deze denkbeelden echter geenszins vereenigen. Zij waren van oordeel, dat bij het voortschrijden der wetenschappen specialiseering van het onderwijs niet kan uitblijven, wil dit niet in peil dalen en daardoor achteruitgang op wetenschappelijk gebied intreden.

Opgemerkt werd, dat de commissie, belast met de afneming der semi-arts- en artsexamens herhaaldelijk voor de groote moeilijkheid staat, dat zij candidaten te beoordeelen krijgt, die de vereischte kennis wel bezitten, doch die wegens verstoord evenwicht in hunne geestvermogens, zonderlinge manieren of misbruik van drank, allerminst geschikt mogen heeten om de bevoegdheid te erlangen tot uitoefening der geneeskundige praktijk. Niettemin is de examencommissie onbevoegd, althans zij acht zich bij de geldende wet niet bevoegd, de toelating op die gronden te weigeren en is zij genoodzaakt iemand als geneesheer de maatschappij in te laten gaan, dien zij daartoe ongeschikt acht. Deze toestand vloeit, naar men meende, blijkbaar hieruit voort, dat de wetgever indertijd uitsluitend het stellen van intellectualistische eischen noodig schijnt te hebben geacht. Onze tijd denkt daar terecht anders over en men drong daarom aan op wetswijziging, vooral daar een groot algemeen belang hierbij is betrokken.

Andere leden, hoewel erkennend, dat er gevallen kunnen zijn, waarin het ongewenscht is iemand toe te laten tot de geneeskundige praktijk, ook al wordt hij, wat de vereischte kennis betreft, voldoende onderlegd bevonden, waarschuwden tegen het verleenen van eene bevoegdheid aan examencommissiën als hier wordt verlangd.

Eenige leden wenschten er bij den Minister op aan te dringen in overweging te nemen om het onderwijs in de wijsbegeerte algemeen in te voeren. Zij achtten dit onderwijs noodzakelijk voor juristen, medici, ingenieurs e. a., die thans daarvoor bijna uitsluitend op zelfonderricht zijn aangewezen. Naar hun oordeel is het gewenscht, dat reeds in de hoogste klasse van H. B. S. en gymnasium de logica of denkleer zou worden onderwezen, in de plaats waarvan dan een minder gewichtig vak zoude kunnen vervallen. Deze studie in de wijsbegeerte kon, aldus begonnen, aan de hoogere inrichtingen van onderwijs worden voortgezet met de behandeling van de vervolghoofdstukken, waartegenover een of ander vak facultatief zoude kunnen worden gesteld.

Andere leden, ofschoon zij het met dit betoog eens waren, meenden toch te moeten waarschuwen tegen de uitbreiding van het facultatief stellen van leervakken, omdat over het algemeen de lessen der facultatief gestelde vakken uiterst matig worden gevolgd.

Voorloopig Verslag over wetsontwerp n°. 2 (Hoofdstuk VA).

Enkele leden meenden, dat bij het voorbereidend hooger onderwijs de studie van het Grieksch kan worden gemist. Alleen voor a. s. literatoren en theologen achtten zij die studie gewenscht.

Hiertegen werd door andere leden opgekomen. Zij zouden afschaffing van het Grieksch als leervak een nadeel achten en betoogden de wenschelijkheid van het behoud daarvan ook voor de aanstaande juristen.

Door verschillende leden werd gevraagd om eene nieuwe tekstuitgave der wet op het hooger onderwijs en van sommige bijbehoorende Koninklijke besluiten, aangezien die wegens de vele daarin aangebrachte wijzigingen niet meer behoorlijk zijn te raadplegen.

I. Rijksuniversiteit te Leiden.

Opgemerkt werd, dat is overgegaan tot benoeming van een hoogleeraar in de kindergeneeskunde aan deze universiteit. Het instellen van dezen nieuwen leerstoel brengt den Staat op nieuwe lasten. Wel is beweerd, dat de hieruit voortvloeiende kosten slechts 500 gulden zouden bedragen, maar daarbij is alleen op het aanvangstractement gelet en zijn de verhoogingen over het hoofd gezien, niettegenstaande die op den duur een vrij aanzienlijk bedrag zullen beloopen.

Eenige leden meenden te moeten aandringen op het gedurende langeren tijd voor het publiek openstellen der Universiteitsbibliotheek te Leiden, welke klacht ook reeds bij de behandeling van de begrooting voor het afgeloopen dienstjaar is geuit.

II. Rijksuniversiteit te Utrecht.

Door verschillende leden werd gewezen op hetgeen door den Minister is gezegd in zijne Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer omtrent de vraag, of de Veeartsenijkundige Hoogeschool onder de Utrechtsche universiteit ware te brengen. Zijne Excellentie deelde t. a. p. (zie bladz. 7) mede, dat deze gedachte reeds een onderwerp van overweging bij de Regeering uitmaakte en dat, zoo zij tot uitvoering kan komen, daarvan allicht eene niet-onbeteekenende bezuiniging het gevolg zou zijn. Zouden sommige leden zich hiermede ten volle kunnen vereenigen, anderen daarentegen waren van oordeel, dat de Veeartsenijkundige Hoogeschool volkomen recht van bestaan heeft als afzonderlijke instelling. Zij verklaarden prijs te stellen op handhaving van den bestaanden toestand en meenden, dat samensmelting met de universiteit te Utrecht voor geen van beide gewenscht kon zijn.

IIIde Afdeeling.

Middelbaar Onderwijs.

Met het oog op de aanhangig gemaakte nieuwe regeling van het middelbaar onderwijs meenden vele leden zich thans te moeten onthouden van het treden in beschouwingen betreffende dat onderwijs.

Sommige leden meenden evenwel te moeten waarschuwen, bij de nieuwe regeling van het middelbaar onderwijs er vooral voor te waken, dat de toegang tot de universiteit meer in één baan wordt geleid, dan thans het geval is, want dit werd een groot bezwaar geacht van onze huidige wetgeving.

Verschillende leden waren van oordeel, dat het wenschelijk is reeds nu de aandacht van den Minister te vestigen op het weinig bevredigende in de bestaande regeling van het middelbaar onderwijs in de Staathuishoudkunde, in de hoop, dat Zijne Excellentie met hunne opmerkingen te dezen opzichte rekening zoude willen houden en de verwezenlijking hunner wenschen zoude trachten te bevorderen door wijziging van het aanhangige wetsontwerp.

De leden hier aan het woord wezen er op, dat kennis van de Staathuishoudkunde van groot belang moet worden geacht zoowel voor hen, die aan het bedrijfsleven zullen deelnemen, als voor degenen, die hunne krachten aan het bestuur van land of gemeente zullen geven. Niettemin ontbreekt de Staathuishoudkunde als leervak op de gymnasia, eene leemte, die aan de universiteit niet wordt aangevuld, behalve voor de juristen. Ook is het onderwijs in dit vak aan de hoogere burgerscholen nog te veel toevertrouwd aan bezitters van eene acte M. O., om van de talrijke onbevoegde leerkrachten maar te zwijgen, wien het maar al te vaak ontbreekt aan algemeene ontwikkeling, die onontbeerlijk is voor behoorlijk onderwijs in dit vak. De opleiding van deze leerkrachten is veel minder wetenschappelijk dan van academisch gevormde leeraren en dientengevolge zijn zij voor hunne taak onvoldoende berekend. Het is dus zeer gewenscht, dat hierin verbetering wordt gebracht. Opgemerkt werd, dat het nieuw academisch statuut hiertoe gelegenheid biedt, daar de staathuishoudkunde in de regeling van de doctoraal examens in de rechtsgeleerdheid, van de sociale aardrijkskunde en in de literaire faculteit eene veel voornamere plaats inneemt dan voorheen. Met het oog hierop wenschten de leden hier aan het woord den Minister in overweging te geven de bevoegdheid tot lesgeven in de Staathuishoudkunde vanaf een zeker tijdstip te ontnemen aan houders der acte M. O. De waarde dezer acte kan verder intact blijven, daar die evenals tot dusverre veel zal worden begeerd als aanbeveling voor handels- of administratieve betrekkingen. Het inslaan van dezen weg zou voorts het voordeel bieden, dat daardoor de prikkel wordt vergroot om aan de universiteiten de Staathuishoudkunde als vrijwillig vak te kiezen.

Ook meenden eenige leden te moeten klagen over de wijze, waarop de geschiedenis wordt onderwezen. Voornamelijk toch wordt den leerlingen eene dorre opsomming van feiten gegeven, zonder dat op oorzaak en gevolg wordt gewezen. Ook wordt te weinig aandacht geschonken aan de groote figuren uit de geschiedenis.

Een der leden pleitte vooral voor eene behandeling op de hoogere burgerscholen van de sociaal-economische gronden van verschillende gebeurtenissen in het verleden. Andere leden meenden evenwel, dat de leerlingen dier instellingen niet ontvankelijk kunnen worden geacht voor dergelijk onderwijs.

Met het oog op de gewenschte reorganisatie van het onderwijs in de geschiedenis werd nog gewezen op de boekjes van Dr. te Lintum, welke meer in de hier voorgestane richting trachten te gaan, doch die, wijl zij nog niet geheel aan de in dit opzicht te stellen eischen beantwoorden, niet het verwachte resultaat hebben opgeleverd.

Van andere zijde werd opgemerkt, dat de dorre opsomming van jaartallen, waartegen telkens wordt opgekomen, moet worden aangemerkt als de ruggegraat van het geschiedenis onderwijs, en dat de kennis dier jaartallen vooral dienstig is om de verschillende historische feiten te vergelijken.

Tegen deze laatste meening werd evenwel aangevoerd, dat voor zoodanige vergelijking — gesteld dat de leerlingen daartoe voldoende zouden zijn ontwikkeld, hetgeen werd betwijfeld — kan worden volstaan met het doen leeren van slechts enkele jaartallen, waardoor belangrijke tijdvakken, of zeer bijzondere gebeurtenissen, worden aangeduid.

Een der leden wenschte te herinneren aan hetgeen de Minister ten vorigen jare heeft gezegd over de stichting van eene Rijks hoogere burgerschool te Emmen. Hij sprak de hoop uit, dat de Minister de noodzakelijkheid daarvan zou inzien en een weg zou weten te vinden om de totstandkoming dezer veel begeerde school niet te doen wachten tot verbetering in den toestand van 's Lands financiën zoude zijn ingetreden.

IVde Afdeeling.

Nijverheids- en handelsonderwijs.

Ten aanzien van het nijverheidsonderwijs werd geklaagd over te groote centralisatie. Daardoor wordt, naar men meende, de afdoening van zaken belemmerd. Hoe staat het, zoo werd gevraagd, met de goedkeuring der schoolgeldregelingen en der rekeningen van de nijverheidsscholen over 1921, en met de

vaststelling van de jaarwedden van het personeel dier scholen over dat jaar? Zijn alle achterstallige salarissen der leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs thans voldaan? In een 7 November 1922 door het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond van Leeraren en Leeraressen bij het Nijverheidsonderwijs aan den Minister gericht adres werd het achterstallig bedrag van een aantal dier leerkrachten nog geraamd op f 148 393,62.

Opgemerkt werd, dat volgens de Nota betreffende den toestand van 's Lands financiën eene technische herziening van de salarisregeling voor het personeel van het nijverheidsonderwijs in het voornemen der Regeering ligt. Gaarne zou men aangaande de bedoeling der Regeering in dezen worden ingelicht. Men wees er op, dat indertijd de salarisregeling voor dit personeel is gemaakt zonder eenig voorafgaand overleg met de besturen der nijverheidsscholen, en men meende het daaraan te moeten toeschrijven, dat eene regeling was tot stand gekomen, die niet bevredigde en voor verschillende categorieën van personen een — naar veler oordeel — te hoog salaris was vastgesteld. Ook wees men er op, dat naarmate de eischen, die aan het onderwijzend personeel worden gesteld, hooger waren, ook hoogere salarieering noodzakelijk was, en dat bezuiniging op de salarissen alleen dan te verkrijgen zou zijn, wanneer ook de eischen werden gematigd. Dit laatste achtte men zeer wel mogelijk, vooral bij het teeken- en ambachtsonderwijs. Men meende, dat niet uit het oog moest worden verloren, dat dit onderwijs voornamelijk moet dienen ter opleiding tot practische vaklieden en niet moet strekken om opzichters, architecten en dergelijken te vormen. Wil het nijverheidsonderwijs aan dit doel beantwoorden, dan zal het op andere leest moeten worden geschoeid en is het, naar sommige leden meenden, wenschelijk, dat de Minister er naar streeft om de vakvereenigingen van werkgevers en werknemers belang te doen stellen in dit onderwijs.

De aandacht werd voorts door andere leden gevestigd op het tot deze Kamer gericht request der Vereeniging van gesubsidieerde bijzondere middelbare technische scholen in Nederland, dd. 27 November 1922, betreffende de bezoldigingen van directeuren en leeraren verbonden aan nijverheidsscholen. Het daarin vervat verzoek om aanvulling van het Koninklijk besluit van 11 Juli 1921 (*Staatsblad* n°. 921) met overgangsbepalingen, zooals die in het request zijn aangegeven, werd billijk geacht.

Vooral in de eerste jaren, zoolang de achterstand bij de administratie nog niet is ingehaald, achtte men het gewenscht grootere vrijheid te laten aan de besturen der nijverheidsscholen en deze meer onder eigen verantwoording te laten werken. Hiervan verwachtte men meer heil voor het nijverheidsonderwijs, dan wanneer alles van boven af wordt geregeld. Wordt het dezen besturen te moeilijk gemaakt, dan wordt het gevaar groot, dat zij zich terugtrekken, hetgeen zeer te betreuren zoude zijn. Het mag ook niet worden vergeten, dat het nijverheidsonderwijs en het overige vakonderwijs tot ontwikkeling en bloei is gekomen in het bijzonder door het particulier initiatief, en het kan niet gewenscht zijn dit thans dood te drukken.

De klacht werd geuit, dat de Minister, aan wiens goedkeuring, krachtens het tweede lid van art. 25 der Nijverheidsonderwijswet, de besluiten der gemeenteraden, waarbij de oprichting en instandhouding van nijverheidsscholen zijn onderworpen, die goedkeuring vaak onthoudt, niettegenstaande overigens aan alle wettelijke eischen is voldaan. Deze weigering brengt de betrokken gemeenten in groote moeilijkheden en men meende, dat het niet aangaat den Rijkssteun in dezen te onthouden uitsluitend met een beroep op den slechten staat van 's Lands financiën, zooals door den Minister in zijne Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer wordt gedaan (zie bladz. 15). Ter aangehaalde plaatse heeft deze bewindsman zich intusschen bereid verklaard te overwegen, in hoeverre door eene redactiewijziging van art. 25 aan de geopperde bedenking kan worden tegemoet gekomen. Gaarne zou men worden ingelicht, in welken geest de Minister meent, dat dit artikel zoude kunnen worden gewijzigd.

Sommige leden waren van oordeel, dat de eischen, gesteld omtrent den bouw en de inrichting van door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen, te hoog zijn. Zij meenden, dat die zonder eenig bezwaar zouden kunnen worden verlaagd en drongen daarop aan, mede uit zuinigheidsoverwegingen. Met name werd gewezen op de voor de onderwijslokalen geëischte hoogte van ten minste 4 M. en het voorschrift, dat de kubieke inhoud van elk schoollokaal ten minste 4 M^3. voor iederen leerling moet bedragen. Hoe zal aan dit laatste trouwens kunnen worden voldaan, zoo de klassen grooter worden? Dure uitbreidingen zullen dan noodzakelijk worden. Ook het verbod van gebruik van tegels voor wandbekleeding achtte men overdreven.

Een der leden wenschte te worden ingelicht, of er bij den Minister verzoeken van nijverheidsonderwijsinrichtingen of vereenigingen zijn ingekomen, waarbij wordt aangedrongen op invoering van het leerlingwezen. Zoo ja, dan zou hij gaarne vernemen, wat Zijne Excellentie ten deze voornemens is te doen.

Overlegging werd verzocht van een staat, waaruit blijkt over welke scholen en tot welke bedragen de bij art. 144 bedoelde subsidiepost over 1922 of, zoo opgave daarvan nog niet mogelijk is, over 1921 is verdeeld.

Vde Afdeeling.

Lager onderwijs.

Door vele leden werd geklaagd over de overlading van het leerprogram bij het lager onderwijs en zij drongen aan op herziening en vereenvoudiging van de leerstof, alsmede op afschaffing van „huiswerk", althans tot de zesde klasse. Zij meenden aan die overlading ook toe te moeten schrijven het feit, dat bij de schooljeugd, zoowel als bij de aankomende jongelingschap, verschijnselen van geestelijke oververmoeidheid zijn waar te nemen, blijkende uit de overdadige zucht naar ontspanning en den weinigen zin naar verdere ontwikkeling, als voortgezet onderwijs, vakonderwijs, deelname aan vereenigingen van algemeen nut enz.

Wanneer aan de overlading der geestelijke opvoeding een einde wordt gemaakt, zal ook verbetering van de lichamelijke opvoeding mogelijk zijn, hetgeen dringend noodig werd geacht

Enkele leden pleitten voor een uniform leerprogram voor alle lagere scholen, zij het ook, dat verschil zal moeten worden gemaakt voor de groote steden en het platteland. Thans heerscht zoo weinig uniformiteit, dat bij verhuizing der ouders de kinderen vaak in klasse worden achteruitgezet, daar zij het onderwijs anders niet kunnen volgen. In plaats van eene eenheidsschool ontstaan meer en meer standenscholen, hetgeen evenzeer werd betreurd.

Andere leden waren bevreesd voor nieuwe wijzigingen op gebied van het lager onderwijs. Immers, wil dit onderwijs tot zijn recht kunnen komen, dan moet het zich rustig kunnen ontwikkelen en niet telkens blootstaan aan het nemen van proeven.

Gevraagd werd, of het niet mogelijk is vereenvoudiging in de schoolgeldheffing aan te brengen. Het betalen van schoolgeld op de scholen zelf werd in ernstige overweging gegeven. Ook werd gepleit voor afschaffing van het evenredig schoolgeld.

Door enkele leden werd gewezen op het zeer groote aantal formulieren, hetwelk door de schoolbesturen moet worden ingezonden. Zij vroegen, of althans de inzending van zoogenaamde negatieve formulieren niet achterwege zoude kunnen blijven.

Verschillende leden wenschten den Minister te vragen zoo spoedig mogelijk uitvoering te geven aan de artikelen 4 en 71 der Lager-onderwijswet 1920 met betrekking tot de achterlijke kinderen, die niet onder de rubriek zwakzinnigen vallen. Thans is men gebonden aan den in de wet genoemden omvang van het onderwijs, terwijl het voor achterlijke kinderen gewenscht kan zijn dien omvang (de in artikel 2 genoemde

vakken *a—k*) te beperken. Beter ware het vrijheid te geven om naar de behoeften onderwijs te geven, desnoods zonder bijzondere geldelijke tegemoetkoming, en alleen naar de algemeene regelen der Lager-onderwijswet. Thans is het uitblijven van zulk een algemeenen maatregel van bestuur daarvoor een beletsel, hetgeen ten zeerste werd betreurd. Het Koninklijk besluit van 31 December 1920 (*Staatsblad* n°. 948) slaat nl. alleen op zwakzinnigen en kan mitsdien den toegezegden algemeenen maatregel van bestuur voor achterlijke kinderen niet ondervangen.

Men zou het op prijs stellen te worden ingelicht, of art. 205 slot der Lager-onderwijswet 1920 ook toepasselijk is op scholen, die in 1921 zijn getaxeerd, maar die nadien zijn opgeheven, of welker inrichting in 1922 is gewijzigd. Wordt in zoodanige gevallen de vroegere taxatie verhoogd en blijft de eenmaal vastgestelde rente bestendigd? Men meende, dat zulks het geval zoude zijn.

VIIde Afdeeling.

Kunsten en wetenschappen.

Verscheidene leden hadden met voldoening uit de Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebrachte Voorloopig Verslag vernomen (zie blz. 26), dat eene regeling tot heffing van een matig entrée-geld van de bezoekers der Rijksmusea, waaronder ook de Gevangenpoort zal vallen, in voorbereiding is. Zij hoopten, dat deze regeling spoedig tot stand zoude komen, daar zij die zeer gewenscht achtten, vooral met het oog op den nood der schatkist. Gezien de ondervinding elders met entrée-heffing als hier bedoeld opgedaan, meenden zij, dat daartegen geen bezwaren kunnen bestaan.

Door een der leden werd bepleit het verleenen van steun aan mannen en vrouwen, die zich door talent op het gebied van kunst of wetenschap onderscheiden. Zij toch maken thans een zeer moeilijken tijd door en hebben aan steun dringend behoefte.

Andere leden konden zich met dit denkbeeld niet vereenigen en wezen er op, dat ook de Staat in benarde omstandigheden verkeert en derhalve geen lasten van dezen aard op zich kan nemen.

Art. 228. Een der leden was van oordeel, dat 's Lands financiën niet gedoogen nieuwe subsidiën te verleenen voor onderhoud en instandhouding van oude gebouwen.

Velen anderen leden zou dit echter te ver gaan. Zij waren nl. van meening, dat de Staat in de gegeven omstandigheden alleen dan zijn steun mag onthouden, indien uitstel geen onmiddellijk gevaar oplevert voor het tenietgaan of wel voor al te groot verval, zoodat van een later herstel geen sprake meer zoude kunnen zijn. Intusschen ware wel te bezuinigen, door zich bij het onderhoud strikt te bepalen tot het allernoodzakelijkste.

Art. 289. Verschillende leden verklaarden van „het groote geestelijke en cultureele nut van het werk der Volksuniversiteiten", waarvan de Minister heeft gewaagd, geenszins overtuigd te zijn. Zij zouden het subsidieeren van deze instellingen dan ook willen beëindigen of althans zooveel mogelijk beperken.

Aldus vastgesteld den 27sten Februari 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VII*B* (*Departement van Financiën*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Personeele belasting. Aangezien wel aangenomen kan worden, dat in het algemeen de huurprijzen, door een huurcommissie toegestaan, als normaal moeten worden beschouwd, is aan de ambtenaren opgedragen de huurwaarde van niet gehuurde perceelen vast te stellen door vergelijking met perceelen die onder de Huurcommissiewet vallen. Eventueele hoogere onderhoudskosten en hoogere hypotheekrente zijn geenszins tot enkele woningen beperkt. Heeft de huurcommissie ten aanzien van eene ter vergelijking gebezigde woning een enkele maal op zeer bijzondere motieven acht geslagen, dan zullen de belanghebbenden het best doen, tegen hun aanslagen bezwaar te maken. Een opzettelijk onderzoek van te voren, of er voor de huurcommissie zeer bijzondere omstandigheden zijn, kan van de administratie in 't algemeen niet worden verlangd. Intusschen is de ondergeteekende bereid, deze zaak onder de aandacht der ambtenaren te brengen.

Over het belastingjaar 1921 waren in de belasting betrokken 820 in woningen gehouden biljarten.

Grondbelasting. Met de leden, in de tweede plaats aan het woord, is de ondergeteekende van meening, dat het karakter der grondbelasting er zich tegen verzet dat ten aanzien van de hier bedoelde personen een bijzondere maatregel wordt getroffen.

Inkomstenbelasting. De administratieve combinatie van de Rijks- en de gemeentelijke inkomstenbelasting heeft wel voor de administratie bezwaren opgeleverd — de ondergeteekende vertrouwt, dat zij gaandeweg zullen verminderen — doch dat er gemeenten zijn die er schade door lijden, is hem niet gebleken.

Zegelbelasting. Niet zonder eenige verwondering heeft de ondergeteekende gezien, dat andermaal wordt aangedrongen op het invoeren van eene zegelbelasting op handelstransactiën, althans op tijdaffaires.

Het wetsontwerp, hetwelk op grond van vroegeren drang door den ambtsvoorganger van den ondergeteekende werd ingediend en waarvan melding is gemaakt in de Memorie van Antwoord op het Verloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs uit deze Kamer over Hoofdstuk VIIB der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Zie Gedrukte Stukken, Zitting 1920—1921 n°. 2, 92*a*, blz. 5) heeft immers geleid tot de wet van 24 December 1921 (*Stbl.* n°. 1409), in werking getreden met ingang van 1 Maart 1922. Sedert die invoering zijn niet alleen met een zegelrecht belast, het handelspapier, de huurakten, de polissen van verzekering, de zg. beursnota's van gekochte en verkochte effecten enz., doch ook de bewijzen van opslag, de pakhuisceelen, de volgbriefjes, de cognossementen, de vrachtbrieven en de bewijzen van ontvang van vervoerde goederen, terwijl bovendien nog tal van stukken, in handelszaken en voornamelijk in het bankbedrijf gebruikelijk, vallen onder de bepalingen vervat in de Hoofdstukken II en III der zegelwet.

Misschien echter hebben de leden, die in het thans uitgebrachte Voorloopig Verslag aan het woord zijn, meer het oog op eene belasting, analoog aan die, welke wordt geheven van de nota's bij koop en verkoop van effecten, welke geheven zou

kunnen worden op nota's en facturen in gebruik bij den goederenhandel en waarvoor gesproken is bij de behandeling van het wetsontwerp op het recht van zegel in de Eerste Kamer der Staten-Generaal op 21 Maart 1917 (zie de *Handelingen* 1917 blz. 315/321.)

Mocht dit het geval zijn, dan is de ondergeteekende van oordeel, dat — afgescheiden van tal van andere bezwaren aan zulk een belasting verbonden — invoering daarvan in den tegenwoordigen zoo gedrukten tijd, geen aanbeveling zou verdienen.

Betaling van geringe belastingaanslagen. De ondergeteekende zal doen nagaan of het betalen van belasting door middel van zegels voor den fiscus en den aangeslagene van nut kan zijn.

In sommige gemeenten zijn, aanvankelijk met goed gevolg, andere middelen in toepassing gebracht om de betaling, vooral van kleine aanslagen in rijks- en gemeentebelasting te vergemakkelijken, te weten een gemeentelijke ophaaldienst en de tusschenkomst van de spaarbank, die kleine stortingen in ontvangst neemt en harerzijds voor de aanzuivering van den aanslag zorgt.

Vervolgingskosten bij hoogere belastingaanslagen. Het tarief der vervolgingskosten is eerst bij de wet van 24 December 1921 (*Staatsblad* n°. 1410) aanzienlijk verhoogd. Hetgeen in het Voorloopig Verslag wordt voorgesteld, zou trouwens niet een bijzonder hooge bate opleveren, daar het aantal der aanslagen boven f 200 van het totaal aantal aanslagen slechts een betrekkelijk klein deel vormt.

Inning der belastingen. Vergelijking van het bedrag, dat in 1922 maandelijks aan personeele belasting ten kohiere is gebracht, met de bedragen van 1921, doet zien dat in 1922 de aanslagsregeling veel sneller heeft plaats gehad. Aan een bespoedigd opleggen van de aanslagen in de directe belastingen wordt bij voortduring zorg gewijd.

Belastingkantoren. Het komt den ondergeteekende doelmatiger voor, dat — zooals thans — de tijd gedurende welken de kantoren geopend zijn, in verband met de plaatselijke behoeften wordt geregeld. Bepaalde bezwaren tegen een bestaande regeling zal de ondergeteekende gaarne vernemen en onderzoeken.

Een absoluut verbod van rooken schijnt niet op alle kantoren noodig.

Reclame op belastingbiljetten. De bezwaren, welke men tegen deze reclame zou kunnen aanvoeren, behooren in den tegenwoordigen tijd te wijken voor het financieel belang dat er bij betrokken is.

Duitsche Kredietverleening. De ondergeteekende moge verwijzen naar zijn antwoord aan het bestuur van den Bond voor den Geld- en Effectenhandel in de provincie, waarvan blijkens de noot van de Commissie van Rapporteurs een afdruk in handen van de leden der Kamer is.

Pensioenwetten. In den binnenkort krachtens artikel 49 der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) vast te stellen algemeenen maatregel van bestuur zullen de ambten van directrice en adjunct-directrice van ziekenhuizen worden opgenomen onder die waaraan op 55-jarigen leeftijd pensioen is verbonden.

Intrekking van zilverbons. Het ligt in de bedoeling binnenkort de gelegenheid tot het inwisselen der ingetrokken zilverbons van f 2.50 model 1915 en van f 1.— model 1916 wederom open te stellen.

Hiermede zullen de thans bestaande bezwaren van personen, welke niet in de gelegenheid waren den termijn van 1 Januari 1923 in acht te nemen, zijn ondervangen. Mocht, na het sluiten van den nieuwen termijn, blijken, dat als gevolg van gerechtelijke maatregelen, ingetrokken zilverbons niet konden worden ingewisseld, dan zal worden overwogen, voor dergelijke bons een bijzondere regeling te treffen.

Raden van beroep. Daar de in 1922 vastgestelde regeling, volgens welke de leden der Raden van beroep met een vast bedrag voor iedere zaak werden gerenumereerd, reeds dadelijk practische bezwaren opleverde, is die regeling weder ingetrokken en is teruggekeerd tot het vacatiegeld dat de leden volgens de vorige regeling hadden genoten. Dit vacatiegeld bedroeg niet f 10, doch f 12 per zitting.

Bank voor Nederlandsche Gemeenten. Op de gestie van de Bank voor Nederlandsche Gemeenten heeft de Regeering invloed, doordat de Staat groot-aandeelhouder is, en in verband hiermee, blijkens de Statuten, toezicht wordt geoefend door Regeeringscommissarissen. Verwezen moge in dit verband worden naar het medegedeelde bij de behandeling van het wetsontwerp tot aanvulling en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Deelneming in het kapitaal der Bank voor Nederlandsche Gemeenten) (Gedr. Stukken 1920—1921—423, Tweede Kamer). Afgescheiden van vorenbedoelden invloed der Regeering is de Bank niet onderworpen aan door de Regeering te geven voorschriften.

De coöperatieve bond „de Handelskamer". Deze vraag wordt bevestigend beantwoord, althans inzoover dit met het oog op de belangen van den Staat toelaatbaar is te achten.

Intrekking der wet van 27 November 1919 (Staatsblad *n°. 786*). De meening, dat de door den ondergeteekende tegen de intrekking van de gehaltewet ingebrachte bezwaren illusoir zouden zijn, steunt in het bijzonder op de stelling, dat er geen baten ooit kunnen komen uit het slaan van minderwaardige munten. Van „minderwaardige" munten kan hier echter de rede niet zijn. Het gaat om de vervaardiging van teekenmunten, waarvan de bruikbaarheid even groot is, maar waaraan minder edel metaal is ten koste gelegd. De Staat voorziet derhalve in de behoefte van het verkeer op even afdoende wijze als voorheen doch vermindert den kostprijs der munten. Het in omloop brengen van teekenmunt van tweeërlei gehalte levert overigens evenmin bezwaar op als het in omloop brengen naast zilvergeld van zilverbons.

Tabakswet. Het advies der Commissie, bedoeld in art. 53 der Tabakswet, betreffende een der voornaamste punten waaromtrent de ondergeteekende wijziging overweegt, is eenigen tijd geleden gevraagd, doch nog niet ingekomen. Daarop zal moeten worden gewacht, alvorens in deze kan worden beslist.

Artikelen.

1ste Afdeeling.

Kosten van het Departement.

Art. 4. *Bezuinigingsinspecteurs.* De waardeering, die uit deze passage in het Voorloopig Verslag voor het werk der bezuinigingsinspectie spreekt, wordt door den ondergeteekende op hoogen prijs gesteld. Zij is, naar hij meent, in 't algemeen ten volle verdiend.

Een verdieping van de taak der inspectie wordt overwogen, waarbij wellicht het aantal iets zal moeten worden uitgebreid. Op 't oogenblik kunnen daaromtrent nog geen nadere mededeelingen worden gedaan.

Een renumeratie als door enkele leden bepleit, wordt door ondergeteekende niet gewenscht geacht. In de eerste plaats is het vaak niet met juistheid te becijferen, welke bedragen rechtstreeks door de medewerking der inspecteurs zijn bezuinigd en welke bedragen, ten gevolge van de mentaliteit door hun heilzaam optreden gewekt, ook door anderer toedoen bespaard zijn. In de tweede plaats zou het idealisme, waarmee deze maatschappelijke reddingstaak verricht wordt, schade kunnen lijden, wanneer zij als stukwerk gehonoreerd werd. En in de derde plaats bovenal zou in die enkele gevallen waarin blijkt, dat niet alle Staatsorganen vooralsnog volkomen bereid zijn

de adviezen der inspectie geheel onbevooroordeeld te toetsen, haar invloed niet weinig schade lijden, wanneer het vermoeden kon postvatten, dat de adviezen niet uitsluitend door het algemeen belang waren ingegeven.

Het doen uitbrengen door de inspectie van een aan de Staten-Generaal over te leggen beredeneerd verslag zou naar de meening van den ondergeteekende niet in overeenstemming zijn met het karakter van dat instituut, dat immers een orgaan is, dat de Regeering van voorlichting moet dienen bij de uitoefening van haar taak.

IIIde Afdeeling.

Kosten van 's Rijks schatkist.

Art. 18. De beslissing omtrent de opheffing der betaalmeesterskantoren moet wachten totdat de reorganisatie van den Postchèque- en Girodienst haar beslag heeft gekregen. Eerst daarna zal de uitvoerbaarheid van de plannen, die in overweging zijn, geheel kunnen worden beoordeeld.

IVde Afdeeling.

Kosten van het Muntwezen.

Nieuwe beeldenaar. De ondergeteekende kan zich niet vereenigen met het bezwaar, dat uit aesthetisch oogpunt werd geopperd tegen de verhouding tusschen kroon en wapen van den nieuwen gulden. Hij moge te dezer zake volstaan met in herinnering te brengen, dat tegen de verhouding zooals die bestond bij den muntslag van 1901, eveneens bezwaren van aesthetischen aard zijn ingebracht, hetgeen het subjectieve van dergelijke beoordeelingen opnieuw doet blijken.

Vde Afdeeling.

Kosten van administratie der directe belastingen, enz.

Het voornemen bestond reeds sedert eenigen tijd, door een meer intensieve contrôle tegemoet te komen aan de hier geuite klacht, welke ook uit vakkringen was vernomen. De eerste maatregelen daartoe zijn reeds tot uitvoering gekomen.

VIde Afdeeling.

Kosten van administratie van het zegel, enz.

Staatsloterij. Art. 52. Ten dezen moge verwezen worden naar het desbetreffende antwoord, gegeven in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer over hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1923.

Xde Afdeeling.

Dienst der Rijksgebouwen.

De Rijksgebouwen, welke reeds zijn vrij gekomen of nog vrij komen, omdat zij niet meer voor de huisvesting van de Rijksdiensten noodig zijn — zij vormen inderdaad een beduidend aantal — worden, zoo dit op aannemelijke voorwaarden mogelijk blijkt, verkocht indien is gebleken dat in de naaste toekomst daaraan geen behoefte zal bestaan.

Of verkoop in den tegenwoordigen tijd aan te bevelen is, kan bezwaarlijk algemeen worden beslist. Zulks hangt af van den toestand en de soort van het perceel, doch in principe wordt dezerzijds verkoop voorgestaan, omdat exploitatie door het Rijk altijd bezwaren medebrengt.

Bij de beoordeeling van de geschiktheid van perceelen wordt ook met de behoefte van het publiek rekening gehouden. Wat in het bijzonder het kantoor van den Rijksbetaalmeester te Amsterdam betreft zij medegedeeld, dat het reeds naar een ander gebouw is overgebracht, alwaar het geschetste bezwaar van het vroegere niet bestaat.

De Minister van Financiën,

DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 2den Maart 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk X*A* (*Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Algemeene beschouwingen.

Sommige leden betuigden hunne instemming met het standpunt door den Minister ingenomen, nl. om niet toe te geven aan den eisch om 17 pct. op de begrooting van zijn Departement te bezuinigen. Waar bij dit Departement de meest vitale belangen van ons volk zijn betrokken, zou eene dergelijke bezuiniging de ernstigste gevolgen hebben. De leden, hier aan het woord, spraken de hoop uit, dat Zijne Excellentie krachtig pal zou blijven staan, indien de geest der reactie andermaal invloed op hem zou trachten uit te oefenen ten koste van groote volksbelangen.

Met belangstelling hadden deze leden intusschen kennis genomen van hetgeen de Minister in zijne Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer had medegedeeld omtrent vereenvoudiging in de organisatie van zijn Departement.

Andere leden toonden zich minder voldaan over 's Ministers beleid. Zij wezen er op, dat op de posten betreffende Volkshuisvesting en Volksgezondheid door hem is bezuinigd, hetgeen zij geenszins konden toejuichen.

Zij hadden evenwel den indruk, dat deze bewindsman slechts tegen wil en dank medegaat in de reactionnaire richting. Voornamelijk hadden zij hierbij het oog op de toepassing der Arbeidswet en zij herinnerden in dit verband aan de cijfers omtrent overwerkvergunningen door den Minister bij de behandeling van de wijziging der Arbeidswet aan deze Kamer gegeven, uit welke cijfers bleek, hoe de groot-industrieelen ook volgens den Minister dikwijls ongegrond klaagden.

Wat dit laatste betreft, werd door andere leden de opmerking gemaakt, dat de Minister te veel waarde hecht aan overwerkvergunningen. Overwerk is, zoo betoogden zij, van niet veel beteekenis voor fabrikanten. Bij de berekening van zijn kostprijs moet de fabrikant zekerheid hebben aangaande het aantal uren, dat kan worden gewerkt; hij kan daarbij niet uitgaan van de gedachte, dat hem mogelijk vergunning tot overwerk zal worden gegeven.

De leden, hier aan het woord, meenden reeds dadelijk te moeten aandringen op verlenging van den arbeidstijd en te moeten waarschuwen tegen verdere beperkingen, zooals ten opzichte van kantoorpersoneel e. d. in de bedoeling ligt.

Intusschen vroegen weder andere leden, die alle waardeering hadden voor het aanblijven van dezen Minister, zich niet zonder bezorgdheid af, of Zijne Excellentie wel steeds den juisten weg bewandelt. Zij betreurden namelijk den gang van zaken ten opzichte van de sociale verzekering. De Minister

geeft daar te weinig leiding, hetgeen zelfs zóó ver gaat, dat met zijne instemming hoofdambtenaren met plannen naar voren komen. Dit laatste achtten zij zeer verkeerd, daar de leiding bij den Minister behoort te blijven.

Ook ten aanzien van de plannen met de ziekteverzekering meenden zij, dat elke lijn ontbreekt en de Minister te kort schiet. Zij achtten zich verplicht in dezen een waarschuwend woord te moeten doen hooren en dit te meer, daar zij niet zonder bezorgdheid kennis hadden genomen van de aangekondigde plannen ter vereenvoudiging der sociale verzekering. Wel onderschreven zij den wensch naar eene uniforme regeling en juichten zij het streven naar vereenvoudiging toe, maar zij vreesden, dat met technische, ook principieele wijzigingen zouden worden aangebracht, waardoor het karakter van verzekering allengs teloor zou gaan en daarvoor Staatspensioen in de plaats zou treden, waartegen zij zich met kracht zouden moeten verzetten.

Nader kwam men hierop terug bij de behandeling van de derde afdeeling dezer begrooting.

Eenige leden aarzelden niet als hunne meening uit te spreken, dat de moeilijke financieele omstandigheden, waarin wij thans verkeeren, voor geen gering gedeelte zijn toe te schrijven aan de gestie van dezen bewindsman. Zij wezen daarbij op de groote sommen aan woningbouw besteed, waarop zonder schade voor de volkshuisvesting aanzienlijk had kunnen zijn bezuinigd, zoo de eischen, waaraan bedoelde woningen hadden te voldoen, minder hoog waren gesteld. Voorts vestigden zij de aandacht op de hooge bedragen besteed aan werkloosheidszorg, zoowel ter ondersteuning van werkloosheidskassen als ter subsidieering van productieve werkverschaffing. Ook hier is huns inziens met veel te milde hand gegeven, hetgeen daarenboven de werkwilligheid niet heeft bevorderd en vele gemeenten op bedenkelijke lasten heeft gebracht.

De leden hier aan het woord waren van meening, dat de omstandigheden, waaronder wij thans leven, zoo demoraliseerend werken, dat de Regeering bij hare maatregelen tot steun er bovenal op bedacht moet zijn het besef, dat arbeid noodzakelijk is, levendig te houden en den lust tot arbeid zooveel mogelijk aan te kweeken.

Andere leden kwamen krachtig op tegen deze laatste beschouwingen. Naar hun oordeel zijn de moeilijke financieele omstandigheden, waarin wij ons thans bevinden, veeleer het gevolg van de kosten der crisismaatregelen en van de uitgaven voor leger en vloot. Op de uitgaven voor woningbouw kan volgens hen niet worden gewezen als een der voornaamste oorzaken van den huidigen noodtoestand, want deze uitgaven zijn verstrekt in den vorm van rentegevende voorschotten. Ook heeft de Minister — en daar waren deze leden dankbaar voor — al het mogelijke gedaan om de bouwkosten tot het normale peil terug te brengen, welk streven met een gunstig resultaat is bekroond.

Eveneens ontkenden deze leden, dat er voor de werkloozenzorg te hooge bedragen zouden zijn besteed. De Regeering heeft, zoo betoogden zij verder, wel degelijk getoond er op bedacht te zijn, dat arbeid noodzakelijk is. Wil echter de lust tot arbeid voldoende worden aangekweekt, dan zal de industrie volgens hen moeten worden beschermd tegen buitenlandsche concurrentie.

IIde Afdeeling.

Arbeid.

Eenige leden konden de wijze van afvaardiging naar de internationale arbeidsconferentiën niet goedkeuren. Toen in 1922 bleek, dat belangrijke onderwerpen den landbouw betreffende zouden worden behandeld, heeft de Regeering nog tijdig deskundigen op landbouwgebied aangezocht en bereid gevonden ons land ter conferentie te vertegenwoordigen. Na dien heeft zij zich echter onthouden van afvaardiging van zoodanige adviseurs, hetgeen ernstig werd betreurd. De leden, hier aan het woord, spraken de hoop uit, dat in den vervolge intijds voor eene behoorlijke afvaardiging naar deze conferentiën zal worden gezorgd.

Verscheidene leden hadden met leedwezen kennis genomen van het voornemen van den Minister tot invoering van de bepalingen omtrent de arbeids- en rusttijden voor het kantoorpersoneel. Zij deelden volkomen de bezwaren daartegen ingebracht in het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Rotterdam en van andere lichamen; zij wezen op de groote moeilijkheden, waarin thans de handel verkeert en waren van oordeel, dat het niet zou getuigen van wijs beleid, die moeilijkheden door maatregelen van Regeeringswege nog te gaan vergrooten.

Gevraagd werd, hoe het thans staat met het sinds jaren aangekondigde wetsontwerp betreffende de huisindustrie.

Eenige leden gaven uiting aan hunne teleurstelling, dat de indiening van een wetsontwerp tot regeling der collectieve arbeidsovereenkomst nog steeds op zich laat wachten, niettegenstaande sedert 1918 die indiening herhaaldelijk in de Troonrede is toegezegd.

Ook werd leedwezen uitgesproken over hetgeen de Minister in de Tweede Kamer heeft gezegd ter zake van de motie van mejuffrouw Groeneweg (zie *Handelingen*, blz. 394). Betreurd werd namelijk, dat de Minister een eventueelen noodmaatregel voor de arbeidsters, die wegens bevalling 8 weken loon moeten missen, niet mogelijk achtte, zoolang niet werd aangewezen „waar het geld te vinden is".

Nu de Memorie van Antwoord betreffende het wetsontwerp houdende voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot het ontwerp-verdrag van *Washington* betreffende den arbeid van vrouwen vóór en na hare bevalling is verschenen, sprak men voorts de hoop uit, dat de mondelinge behandeling spoedig zoude volgen en de wet binnenkort tot stand komen.

IIIde Afdeeling.

Arbeidersverzekering.

Een der leden, die natuurlijk het advies van den Hoogen Raad van Arbeid aangaande de door de Afdeeling Arbeidersverzekering van het Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid ontworpen nota betreffende eene algeheele herziening der sociale verzekering en de voorstellen van den Minister wenschte af te wachten, alvorens omtrent die plannen een definitief oordeel uit te spreken, meende niettemin reeds thans enkele opmerkingen te dier zake te moeten maken.

Zijns inziens ontbreekt, door het niet invoeren van de Ziektewet, het fundament aan onze sociale verzekering en die niet-invoering heeft volgens hem niet alleen ten gevolge gehad, dat daardoor de arbeiders nog steeds verstoken zijn van eene wettelijke voorziening in geval van ziekte, maar ook dat de uitvoering der andere verzekeringswetten veel duurder gekost heeft dan het geval zou zijn geweest, wanneer eene wettelijk geregelde ziekteverzekering had bestaan. Immers kregen nu de door een ongeval getroffen arbeiders recht op uitkeering uit het Ongevallenfonds ook als de arbeidsongeschiktheid slechts van korten duur was, terwijl de voor de ziekteverzekering grootsch opgezette organen nu slechts dienen voor een klein onderdeel der organisatie. Wanneer de ziekteverzekering niet wordt ingevoerd, dan zouden deze organen weer kunnen verdwijnen en zou kunnen worden volstaan met gedecentraliseerde administratie.

Dit lid juichte de decentralisatie bij de uitvoering der ongevallenverzekering toe en meende, dat nog verder in die richting moet worden doorgegaan. Deze toch geeft het voordeel van het rechtstreeks voeling houden met werkgevers en werknemers, terwijl bovendien de uitvoering der wet goedkooper is.

Met de bedoeling van den schrijver der door den Minister aan den Hoogen Raad van Arbeid voorgelegde nota kon hij zich zeer wel vereenigen, voor zoover daardoor werd gehoopt vereenvoudiging van de uitvoering der sociale verzekeringswetgeving te verkrijgen. Echter was hij van oordeel dat de

beoogde herziening heel wat verder ging dan eene technische herziening en het verzekeringskarakter der bestaande wetgeving aantastte. Daarenboven vreesde hij, dat verwezenlijking dier plannen ten gevolge zal hebben, dat groote groepen van arbeiders uit de verzekering zullen worden gelicht, en ten slotte maakte hij zich geen groote illusies van de te verwachten bezuiniging.

De vereenvoudiging in de sociale verzekeringswetgeving zal immers in het stelsel van de nota voornamelijk worden verkregen door het brengen van alle arbeiders onder alle verzekeringswetten en door vervanging van de individueele verzekering door eene collectieve verzekering. Wat het eerste betreft, achtte het hier aan het woord zijnde lid de poging om te komen tot eene uniforme regeling zeer zeker toe te juichen. Maar hij vreesde, dat zulks practisch niet mogelijk zal zijn zonder groepen van arbeiders, bijv. de losse arbeiders en de dienstboden, van de ziekteverzekering uit te sluiten. Zoowel Minister Kuyper, als Minister Veegens en ook weer Minister Talma hebben gepoogd om hen in de Ziektewet op te nemen, maar zij zijn daarin niet geslaagd. En ten aanzien van de invoering van een stelsel van eenheidsrenten, de vervanging van de individueele verzekering door een collectieve, vreesde dit lid zooveel onrechtvaardigheden, dat hij huiverig was een dergelijk stelsel te aanvaarden. Op welk tijdstip toch zal men arbeider moeten zijn om recht op rente te hebben? Men zal toch bezwaarlijk kunnen bepalen, dat men evenals bij een ongeval in loondienst moet zijn op het tijdstip, waarop invaliditeit wordt geconstateerd; men zal dus een bepaald tijdvak moeten aannemen. Maar hoe wanneer de man pas op lateren leeftijd arbeider werd en het tijdvak te kort is? Zulke arbeiders hebben steun bij invaliditeit dikwijls het meest noodig. En hoe ten aanzien van arbeiders, die in loondienst zijn geweest en hunne verzekering vrijwillig willen voortzetten? De bezwaren tegen dit stelsel mochten naar de meening van dit lid niet worden onderschat, terwijl hij voorts van oordeel was, dat de contrôle, die hierbij geëischt zou moeten worden, zeer omvangrijk zal zijn. Het bezwaar tegen het zegels plakken achtte hij zeer overdreven, terwijl reeds de bestaande wet aan den Minister de gelegenheid geeft te bepalen, dat door groote werkgevers in geld wordt betaald, van welke gelegenheid de Minister echter geen gebruik heeft gemaakt.

Wat de organisatie der sociale verzekering betreft, was dit lid van oordeel, dat de uitvoering der verzekeringswetten behoort te worden opgedragen aan Overheidsorganen, bestaande uit werkgevers en werknemers, met volkomen gelijke bevoegdheid, onder leiding van onpartijdige voorzitters. Alleen dan achtte hij de belangen van de verzekerden volkomen gewaarborgd, ook in geval van economische geschilpunten tusschen werkgevers en werknemers. De sociale verzekering is evenals de sociale voorzorg in het algemeen een volksbelang, welks behartiging niet aan particulieren kan worden overgelaten, allerminst aan particuliere organisaties met monopolistisch karakter. De bezwaren tegen overheidsorganen behoeven niet te bestaan, wanneer men hun slechts, evenals aan particuliere organen, meerdere vrijheid van beweging laat.

Naar de meening van dit lid was het plan, voorgelegd aan den Hoogen Raad van Arbeid, louter een gevolg van de leuze „bezuiniging op sociale verzekering”, maar zou dit plan in den grond geen of slechts geringe bezuiniging brengen, terwijl groote belangen zullen worden geschaad.

Andere leden waren van oordeel, dat thans een debat over de regeling van de sociale verzekering niet aan de orde moest worden gesteld, terwijl weder andere leden van meening waren, dat het systeem-Talma geen aanbeveling verdiende en men de verzekering door de werklieden onder elkander moest laten regelen.

Verschillende leden wenschten intusschen te vernemen, op welke grondslagen naar het oordeel van den Minister de herziening van de sociale verzekeringswetten zal moeten berusten. Zij achtten het wenschelijk, dat de Minister zich dienaangaande reeds nu zoude uitspreken, opdat zekerheid worde verkregen ten aanzien van den verderen opbouw dezer herziening. Is de Minister, zoo vroegen zij, voornemens eene belangrijke plaats in te ruimen aan de vakvereenigingen bij de uitvoering der verzekeringswetten, indien bij collectief contract overeenstemming wordt verkregen?

Ook wenschte men te worden ingelicht, in hoeverre er spoedig uitvoering zal worden gegeven aan de in 1920 door de Tweede Kamer aangenomen motie-Haazevoet betreffende de instelling van een Rijkskinderfonds.

Andere leden vroegen, tegen wanneer de indiening van een wetsontwerp tot regeling der ziekteverzekering zal kunnen worden tegemoet gezien. Reeds sedert een tiental jaren wordt daarnaar in breede kringen verlangend uitgezien.

In verband met de laatstelijk geuite vragen spraken enkele leden hun misnoegen uit over den tragen gang van werken van den Hoogen Raad van Arbeid. Zij meenden, dat de ervaring nu wel voldoende heeft bewezen, dat dit college een buitengewoon belemmerenden invloed op de sociale wetgeving uitoefent, en zij geloofden dan ook, dat, indien geen verandering in de werkwijze van dat instituut komt, de Staten-Generaal op opheffing van dien Raad zullen moeten aandringen.

A. Ongevallenwet 1921.

Blijkens hetgeen de Minister op blz. 6 zijner Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag heeft medegedeeld, zullen behalve de agenten en de controleurs der Rijksverzekeringsbank een 150 administratieve ambtenaren dier instelling naar de Raden van Arbeid overgaan. De ambtenaren, die voor overplaatsing in aanmerking komen, zullen, zoo werd verder gezegd, vallen onder art. 1 van het Koninklijk besluit van 3 Augustus 1922 (*Staatsblad* n°. 479), zoodat bij weigering om eene betrekking bij de Raden van Arbeid te aanvaarden, de regeling van art. 7 van dat besluit op hen van toepassing zal zijn.

Gaarne zou men naar aanleiding van een en ander vernemen, of met de individueele belangen dezer voor overplaatsing in aanmerking komende ambtenaren rekening wordt gehouden, wanneer 's Lands belang daardoor niet wordt geschaad. Men zou dit billijk achten.

Ook wenschte men te worden ingelicht, welke bijzondere reden er was voor de overplaatsing naar Rotterdam van den agent der bank te Amsterdam, die laatstelijk was belast met het opmaken der processen-verbaal „Pro Justitia”. Welk voordeel was voor den dienst gelegen in die overplaatsing?

B. Radenwet.

Verschillende leden wenschten nogmaals te wijzen op de hooge kosten der Raden van Arbeid. Zij meenden, dat te dien opzichte bezuiniging nog zeer wel mogelijk was.

De vraag werd voorts gedaan, of het juist is, dat de Raden van Arbeid meermalen werden genoopt tot allerlei administratieven arbeid, b.v. tot het instellen van navorderingen, en wel voornamelijk ten gevolge van onwil bij de werkgevers.

C. Invaliditeitswet.

Ingevolge art. 41 der Invaliditeitswet moet bij ontslag van personeel, dat nog geen recht heeft op pensioen, de uitkeering van de zoogenaamde wiskundige reserve aan de Rijksverzekeringsbank plaats hebben. Zoo was door eene gemeente voor een in 1920/1921 ontslagen ambtenaar volgens opgaaf van de Rijksverzekeringsbank een bedrag van f 2 775 verschuldigd. Voor een gewezen schoolschoonmaakster met 2 jaar en 2 maanden diensttijd moest f 1000 worden gestort. Ook voor het personeel bij de spoorwegen, dat wegens overtolligheid wordt ontslagen vóórdat het pensioengerechtigd is, moet de wiskundige reserve of de contante waarde worden gestort. Was men wel ingelicht, dan deden zich daaromtrent bij de regeling van de uitkeering reeds verscheidene moeilijkheden voor. Gevraagd werd om ten deze voor de publiekrechtelijke lichamen eene meer bevredigende regeling te treffen.

In verband met art. 99 der Invaliditeitswet werd gevraagd, hoe het staat met den wachttijd voor opname in sanatoria.

Enkele leden herinnerden aan het voorstel van wet van den heer SANNES c. s. tot aanvulling van de Invaliditeitswet, waaromtrent het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer 6 December 1922 is vastgesteld. Zij hoopten, dat de Memorie van Antwoord spoedig zou verschijnen en het voorstel eerlang in mondelinge behandeling zou komen. Op aanneming daarvan stelden zij hoogen prijs. Zij wezen er op, dat, nu in tegenstelling met vroeger art. 373 der Invaliditeitswet niet meer toepasselijk is verklaard op de weduwen- en weezenrente, deze in zeer vele gevallen zóó klein is geworden, dat daaruit ten duidelijkste blijkt, dat dit nooit de bedoeling van den wetgever kan zijn geweest.

IVde AFDEELING.

Volksgezondheid en Volkshuisvesting.

Met leedwezen hadden vele leden gezien, dat ook ten aanzien van volksgezondheid en volkshuisvesting was bezuinigd. De wijze, waarop deze bezuiniging door den Minister in zijne Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag werd verdedigd, achtten zij zeer zwak.

De wijze waarop de woningpolitiek in het afgeloopen jaar is gevoerd en zooals die blijkens deze begrooting verder zal worden voortgezet, deed enkelen leden de opmerking maken, dat blijkbaar het Departement van Financiën meer dan dat van Arbeid, Handel en Nijverheid de richting in dezen bepaalt. Deze leden hadden nl. zeer sterk den indruk gekregen, dat laatstgenoemd Departement slechts datgene uitvoert, wat het Departement van Financiën wenscht. Zij betreurden dit en spraken de stellige verwachting uit, dat de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, zijn verleden indachtig, zou toonen zich zelf te kunnen zijn.

De leden hier aan het woord verklaarden tot deze opvatting te zijn gekomen, gezien de slappe wijze, waarop in de laatste maanden de woningnood werd bestreden. In verhouding tot den omvang van den woningnood achtten deze leden de uitgetrokken gelden onvoldoende en bevalen zij aan het sluiten van leeningen ten bate van de volkshuisvesting. Zij achtten dit eene productieve geldbelegging.

Andere leden, ofschoon zich vereenigend met dit laatste denkbeeld, achtten het noodzakelijk, dat de Minister zoo spoedig mogelijk zou trachten de normale verhoudingen tusschen bouwkosten en exploitatie-opbrengst te herstellen. De Rijksbijdragen zouden dientengevolge kunnen worden afgeschaft, hetgeen hoogst gewenscht is, aangezien deze bedragen feitelijk den aannemers ten goede komen en de bouwkosten hooger doen blijven, dan noodig is. Ook wenschten deze leden, dat hetgeen de bouwkosten tijdens de laatste crisisjaren meer hebben bedragen dan in normale tijden het geval zoude zijn geweest, als crisiskosten zoude worden afgeschreven en dat derhalve niet de annuïteiten daarmede zouden belast blijven.

In verband hiermede vroegen enkele leden, wat de Minister denkt te doen, indien in de naaste toekomst eene meer dan sluitende exploitatierekening door de woningbouwvereenigingen mocht worden verkregen, hetgeen zij zeer waarschijnlijk achtten. Zij meenden, dat van den Minister drang naar verlaging der huren diende uit te gaan met het oog op de sterk dalende loonen.

Andere leden drongen er op aan, dat de Minister zijn standpunt in zake huurverhooging der oudere woningen zoude verlaten, wijl bij totstaankoming van den woningnood deze woningen onverhuurd zullen blijven, omdat dan spoedig ook goedkoopere woningen zullen zijn te verkrijgen, en Rijk en gemeenten alsdan voor de tekorten der bouwvereenigingen zullen moeten opkomen.

Enkele leden hadden gehoord van misbruiken, met name door onderverhuring, van met Rijkssteun gebouwde woningen. Zij vroegen daarom, of bij de subsidieverleening wel de noodige voorwaarden worden gesteld en, zoo ja, of op de naleving daarvan voldoende toezicht wordt gehouden.

Verder vroeg een lid naar het verloop van zaken bij de woningvereeniging te Emmen.

Afkeuring werd nog geuit over de ingediende voorstellen tot wijziging der huurwetten. Te dezer zake betuigden de hier aan het woord zijnde leden algeheele instemming met het adres door den gemeenteraad van Amsterdam aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal gezonden. Intusschen meenden zij thans niet in verdere beschouwingen dienaangaande te moeten treden, aangezien die beter op hunne plaats zullen zijn bij de behandeling der bedoelde voorstellen in de Kamer.

Ook betuigden deze leden hun leedwezen, dat met de onbewoonbaarverklaring en ontruiming van minderwaardige woningen niet meer voortgang kan worden gemaakt.

Een der leden vroeg, welke beweegredenen de Regeering er toe hebben geleid hare verdere medewerking te onthouden aan de Centrale Bouwmaterialenvoorziening, die toch goede diensten voor den woningbouw bewees, en welke onthouding ten gevolge heeft gehad, dat deze heeft moeten liquideeren.

Sommige leden vroegen, waarom aan de leden van de Staten-Generaal niet meer, gelijk als voorheen, de circulaires betreffende de volkshuisvesting worden toegezonden. Blijkens den inhoud van deze circulaires bleek toch wel eenige contrôle van de Staten-Generaal op dezen tak van dienst gewenscht. Zij wezen nl. op het feit, dat het woningtype gaandeweg meer wordt vereenvoudigd; dat de kubieke inhoud bij elke circulaire wordt ingekrompen; dat het bouwen van woningen voor groote gezinnen met Rijksvoorschot vrijwel onmogelijk is; en dat blijkens de statistieken de bouwvereenigingen achtergesteld worden bij de gemeenten.

Gevraagd werd, of het bij art. 116 uitgetrokken bedrag van tien millioen gulden ter bevordering van woningbouw uitsluitend bestemd is voor premieverleeningen of ook voor hypotheek.

Opgemerkt werd, dat bij het in werking treden van de Warenwet het „Melkbesluit” nog niet tot stand was gekomen. Was men goed ingelicht, dan wordt in belanghebbende kringen ernstig verlangd naar medewerking van den Minister in dezen. Uitvoerig is deze zaak behandeld in het *Algemeen zuivel- en melk-hygiënisch weekblad*, waarnaar men meende te moeten verwijzen.

Gaarne zou men van den Minister vernemen, in welk stadium deze aangelegenheid zich thans bevindt en of spoedig eene regeling tot stand zal komen.

Is de Minister, zoo werd verder gevraagd, van oordeel, dat de tegenwoordige inrichting der keuringsdiensten aan de verwachting beantwoordt? Men meende klachten te hebben vernomen, dat sinds de centralisatie van deze diensten de keuring van waren in plaatsen, waar de keuringsdienst niet is gevestigd, niet zoo deugdelijk meer plaats had als vroeger, toen er aldaar een plaatselijke keuringsdienst was. Men vroeg, of ook den Minister klachten dienaangaande hadden bereikt, en, zoo ja, of aan deze bezwaren kon worden tegemoet gekomen door meerdere decentralisatie van dezen dienst.

De vraag werd gesteld, hoe het kwam, dat, waar de Minister had toegezegd de huisslachting zooveel mogelijk vrij te zullen laten, deze vrijstelling in de provincie Friesland alleen aan Ameland was gegeven en aan verscheidene gemeenten was geweigerd, ondanks het gunstig advies van Gedeputeerde Staten.

Gevraagd werd, hoe het staat met de plannen voor den aanleg van eene drinkwaterleiding in het zuiden van Limburg. Wel verklaarde de Minister, dat het steunen van Rijkswege van den aanleg van drinkwaterleidingen niet geheel is opge-

Voorloopig Verslag over wetsontwerp n°. 2 (Hoofdstuk XA).

geven, mits de exploitatie rendabel zal blijken, doch waar in Limburg de onttrekking van water aan den bodem ten gevolge van de mijnontginning in verschillende gemeenten eene drinkwatervoorziening noodzakelijk heeft gemaakt, daar meende men, dat op krachtigen geldelijken steun vanwege het Rijk mocht worden gerekend.

Door een der leden werd geklaagd over de slappe wijze, waarop de malaria-bestrijding in Noord-Holland wordt gevoerd. Hij wees er op, dat deze ziekte weder erger dan ooit in genoemde provincie heerscht, terwijl de middelen ter bestrijding daarvan onvoldoende worden toegepast.

Van andere zijde werd betwijfeld, of het wel wenschelijk is in 1923 voort te gaan met de malaria-bestrijding. Men meende, dat die bestrijding toch niets beduidde en dus gevoeglijk achterwege kon blijven.

Eenige leden wenschten specificatie van de subsidiën, vermeld in art. 102, tot een totaal bedrag van f 1 100 000.

Gaarne zou men voorts worden ingelicht, in hoeverre de plannen tot oprichting van consultatiebureaux reeds vasten vorm hebben aangenomen. De vrees werd daarbij geuit, dat de werking dier bureaux niet zonder invloed zal blijven op de uit te keeren subsidiën aan vereenigingen en sanatoria.

Dat het bedrag der subsidiën tot bestrijding van misbruik van sterken drank, uitgetrokken bij art. 123, is moeten worden verlaagd en van f 245 000 is teruggebracht tot f 100 000, werd betreurd.

Vde Afdeeling.

Werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling.

Gaarne zou men worden ingelicht aangaande de voornemens van den Minister ten opzichte van de werkloosheidsverzekering. Is hij van oordeel, dat op den huidigen voet moet worden voortgegaan? Vele leden waren van meening, dat daartegen ernstig bezwaar moet worden gemaakt en dat niet langer mag worden gewacht met wettelijke regeling van dit onderwerp. Zij betreurden, dat een daartoe strekkend wetsontwerp nog steeds niet bij de Staten-Generaal was ingediend, en drongen er op aan, dat dit spoedig zoude geschieden.

Eenige leden spraken er hun leedwezen over uit, dat de werkloosheidsbestrijding meer en meer het karakter van armenzorg gaat aannemen, in plaats van sociale voorzorg. In dit verband noemden zij het in de practijk uitschakelen van de vakvereenigingen en het overbrengen van een belangrijk deel der werkloozenzorg naar het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw. Ook het overbrengen van den post voor bijdragen in de kosten voor verruiming van werkgelegenheid achtten zij niet gemotiveerd; daardoor toch werd verwarring gebracht tusschen werkverschaffing als armenzorg (aan invaliden, paupers e. d.) en werkverschaffing als sociale voorzorg, ter verruiming van werkgelegenheid. Vooral nu de afdeelingen Handel en Nijverheid bij het Departement van Arbeid zijn ondergebracht, had deze post huns inziens op de begrooting van dit Departement moeten blijven. Deze leden achtten dan ook het antwoord van den Minister, aan de Tweede Kamer gegeven, niet voldoende.

Welk standpunt, zoo werd verder gevraagd, neemt de Minister in ten opzichte van het in September jl. tot hem gerichte adres van den Nederlandschen Werkloosheidsraad? Het bij dit adres gegeven advies achtten vele leden van groot belang en zij konden niet begrijpen, waarom de Minister, blijkens hetgeen sindsdien is geschied, niet meer aandacht daaraan heeft geschonken.

Sommige leden behielden zich voor op deze zaak uitvoeriger terug te komen.

Opgemerkt werd, dat bij de huidige organisatie der werkloosheidsverzekering overeenkomstig het Werkloosheidsbesluit 1917 de contrôle is opgedragen aan de gemeentebesturen. De gemeente, waar eene strenge contrôle wordt gehouden, doet dit niet alleen ten eigen bate, doch dit komt ook ten voordeele van de overige gemeenten en niet het minst van het Rijk, ook dus ten bate van die gemeenten, die niet of slecht controleeren. Het werd derhalve billijk geacht, dat gemeenten, die scherp controleeren, in de kosten daarvan worden gesteund. Wil de Regeering overwegen aan gemeenten, die, wat contrôle betreffende de werkloosheidsverzekering aangaat, aan eventueel door de Regeering te stellen eischen voldoen, subsidie in de kosten dier contrôle te verleenen?

Ook wilde men de aandacht van den Minister er op vestigen, dat, wanneer de gemeentebesturen er toe overgaan, krachtens de bepalingen van het Werkloosheidsbesluit 1917 bij de werkgevers inlichtingen in te winnen omtrent oorzaak en duur der werkloosheid, niet alle werkgevers steeds even geneigd zijn die inlichtingen te verschaffen, en sommigen zelfs — niet de groote bona-fide werkgevers, maar in den regel de kleinere — geven onjuiste inlichtingen. De gemeentebesturen bekomen dientengevolge somtijds in het geheel niet of slechts ten deele die gegevens, welke zij noodig hebben voor eene richtige uitoefening van hunne taak. Kunnen, zoo vroeg men, niet maatregelen worden getroffen om aan dit bezwaar tegemoet te komen door het maken van eene bepaling tot verplichting van het geven van inlichtingen, en wel in den geest van die, welke in art. 57 der Armenwet is opgenomen?

Gevraagd werd om opgave van het bedrag der voorschotten, verstrekt aan werkloozenkassen.

Ook wilde men den Minister vragen, of hij het niet wenschelijk acht de kassen, die ten gevolge van de langdurige crisis niet meer normaal kunnen werken, tijdelijk buiten werking te stellen en de werkloozen, die daaruit worden ondersteund, te helpen volgens de crisissteunregeling.

Men wees er op, dat de arbeidsbemiddeling in het geheele complex van maatregelen, door de Overheid te nemen ter bestrijding der werkloosheid, eene voorname plaats in moet nemen. Wel verrichten de arbeidsbeurzen veel nuttig werk ter regulariseering van vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, maar het is duidelijk, dat met de instelling alleen van arbeidsbeurzen niet kan worden volstaan. De arbeidsbemiddeling dient goed te worden geregeld, vooral ten plattelande. Verlangend zag men uit naar eene wettelijke regeling te dezer zake. Men meende te weten, dat zoodanige voorziening bij de Regeering in voorbereiding is en zou gaarne worden ingelicht of op spoedige indiening van een wetsontwerp van deze strekking valt te rekenen.

Sommige leden begrepen niet, waarom een ontwerp van wet als hierbedoeld niet reeds sedert lang had kunnen zijn ingediend, en betreurden het gebrek aan voortvarendheid van den Minister te dezen opzichte.

Gewezen werd op den nood, waarin zoovele musici verkeeren, en men vroeg, of de Minister bereid is met zijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in overleg te treden, ten einde zoo mogelijk voor deze geestelijke werkers eene arbeidsbemiddeling in te stellen.

Kamers van Koophandel en Fabrieken.

Verscheidene leden wenschten den Minister te vragen, of hij bereid is om publiceering van de begrootingen en rekeningen van de Kamers van Koophandel en Fabrieken te bevorderen. Waar alle begrootingen en rekeningen van publieke lichamen, b. v. van den Staat, de Provincie, de Gemeenten, enz., voor het publiek te raadplegen zijn, meenden zij, dat zulks

ook met die van de Kamers van Koophandel het geval moest zijn, te meer, waar de ontvangsten van deze Kamers uitsluitend afhankelijk zijn van met belastingen gelijk te stellen retributiën en heffingen.

Aldus vastgesteld den 15den Februari 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet (Stuk n°. 3) tot wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. (230)

Artikel I.

In het nieuwvoorgestelde artikel 19*a* wordt aan het slot van het tweede lid de punt vervangen door een komma en vervolgens daaraan toegevoegd de woorden: „zulks met inachtneming van de wettelijke regelen omtrent het bewijs."

Artikel III.

De voorgestelde wijziging van artikel 322 vervalt.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het dienstjaar 1922. (263)

Departement van Binnenlandsche Zaken.

Artikel 1. Onderscheidene leden konden zich niet vereenigen met de door den Minister aangenomen houding in zake het te stichten Provinciaal Gouvernementsgebouw te Haarlem. Zij brachten in herinnering, dat in het oorspronkelijke ontwerp der Bouwfondsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Gedrukte Stukken, Tweede Kamer. 1920/21 n°. 551) een post was uitgetrokken van 192 000 gulden voor grondaankoop (zie Memorie van Toelichting op voornoemd wetsontwerp, blz. 1), welke evenwel om bezuinigingsredenen bij Nota van Wijziging werd teruggenomen. Onderwijl echter waren onderhandelingen aangeknoopt tusschen het Rijk, Gedeputeerde Staten van Noord-Holland en de gemeente Haarlem. Reeds in 1918 was de Minister in overleg getreden met Gedeputeerde Staten om te verkrijgen, dat de provincie de hand zoude leggen op geschikt terrein, onder verzekering, dat de Regeering het grootste deel van dat terrein zoude overnemen om het gebouw er op te plaatsen. De gemeente heeft toen onder dien sterken aandrang van Rijk en Gedeputeerden terrein voor het nieuwe gebouw aangekocht en dat in gereedheid gebracht, zooals in de vergadering der Tweede Kamer van 6 Februari j.l. door den heer BOMANS is uiteengezet (*Handelingen* 1922—1923, blz. 1407, 2de kolom). De leden hier aan het woord keurden het af, dat in het stadium, waarin de zaak zich toen bevond, het Rijk zich plotseling had teruggetrokken en de gemeente nu met den door haar aangekochten grond achterliet, zoodat het ten slotte de gemeente is op welker kosten het Rijk bezuinigt. Al konden zij medegaan met het voornemen, althans tijdelijk, van den aanbouw af te zien, dan meenden zij toch, dat het Rijk in deze moreel gebonden is en de billijkheid vordert, dat het de kosten voor aankoop van het terrein betaalt. Bezuiniging mocht geen reden zijn voor het Rijk om na te laten den grond over te nemen.

Overigens achtte men verbetering van den toestand ten opzichte van het gouvernementsgebouw noodzakelijk. Er is geen vergaderzaal voor de Staten, terwijl het aantal beschikbare lokalen voor den provincialen dienst volstrekt onvoldoende is, ten gevolge waarvan de Gedeputeerde Staten over geen bureauruimte beschikken. Bij de uitbreiding der bemoeiingen ook van de Provincie mag dit niet zoo blijven.

Nog werd opgemerkt, dat het voor het Rijk niet noodig was de zuinigheid zóó ver te drijven, dat de vervuilde en zelfs met modder bespatte vensters van het gebouw niet worden schoongemaakt.

Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Artikelen 5, 7, 9. Men vroeg, of de hooge bedragen uitgetrokken voor gebouwen ten behoeve van het hooger onderwijs, zóó dringend noodig zijn, dat zij geen uitstel kunnen lijden.

Van andere zijde meende men te moeten waarschuwen tegen besparing, die verkregen wordt door het bouwen van nieuwe lokaliteiten na te laten, omdat men voor onhoudbare toestanden komt te staan, wanneer het later blijkt, dat die lokalen toch noodig zijn. De kosten bedragen dan dikwijls meer dan het geval zoude zijn geweest indien men tijdig tot dien aanbouw was overgegaan. Ook kan besparing op de bouwkosten meermalen aanleiding geven tot vermeerdering van de kosten van onderhoud.

Naar aanleiding van deze beschouwingen vestigden verschillende leden opnieuw de aandacht op de mogelijkheid, ter wille van de noodzakelijke bezuiniging, van vereenvoudiging van het hooger onderwijs, in dier voege, dat het aantal faculteiten aan eenige universiteiten zoude worden verminderd.

Aldus vastgesteld den 26sten Februari 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK
W. FRANSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
STEGER.
DE VLUGT.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen. (287)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Artikel 3.

De voorgestelde wijziging beoogt slechts, dat de verplichting van den ontvanger, om op het aanslagbiljet kwijting te stellen, beperkt wordt tot de gevallen, waarin daaraan voor de practijk behoefte bestaat. Dat de girostrooken als quitantie kunnen worden beschouwd, is eene opvatting van het verkeer; de toelichting verwees slechts naar die opvatting en wilde geenszins te kennen geven, dat dit door deze wetswijziging werd bewerkt.

Artikelen 20—22.

Het doen vervallen van den titel „deurwaarder" naast dien van kommies en assistent ligt, ook na de voorgenomen wijziging van artikel 20, niet in de bedoeling van den ondergeteekende. Het nut der wetswijziging is gelegen in de mogelijkheid om in het vervolg, bij verhindering van den deurwaarder, een ander ambtenaar der belastingen het werk der beteekening en executie op te dragen. Het is aan deze mogelijkheid, dat de Memorie van Toelichting denkt, wanneer zij zegt, dat uit een oogpunt van eenvoud de voorgenomen wijziging aanbeveling verdient. Wettelijk bezwaar tegen het fungeeren van dien ambtenaar bestaat er, naar de ondergeteekende meent, niet; de ambtenaren zijn volgens het gewijzigd artikel 20 bevoegd tot alle exploten en akten, hetgeen uiteraard zeggen wil alle exploten en akten, welke naar de burgerlijke rechtsvordering door deurwaarders geschieden.

Waar sedert 1904 geen deurwaarders meer als zoodanig zijn aangesteld, kan er uit den aard der zaak geen sprake van zijn, dat het thans de bedoeling der wijziging zou zijn om langs zijdelingschen weg de financieele positie te drukken van hen, die met deurwaarderswerk belast worden. Ook kan dit niet voortvloeien uit deze wetswijziging, daar de positie der ambtenaren, die met het werk van deurwaarder worden belast, hiermede geen wijziging ondergaat.

Voor de assistenten, met deurwaarderswerk belast, en die daarin hun geheele dagtaak vinden, is eene toelage van f 240 boven hunne bezoldiging eene voldoende belooning. Aan hun werk is het beheer van geldsommen niet verbonden, ook al komt het een enkele maal voor, dat zij belastingpenningen in ontvangst moeten nemen, om deze dadelijk af te dragen aan den ontvanger. Eene hoogere toelage zou de verhouding verstoren tot de toelage, toegekend aan andere assistenten, die eveneens een inspannenden en tact vereischenden arbeid hebben te verrichten, al brengt deze niet zoo dikwijls eene onaangename bejegening van de zijde van het publiek mede. Eene verhooging van de toelage voor het werk als deurwaarder zou het bezwaar slechts vergrooten, dat de inkomsten verminderen, indien bij het klimmen der jaren de assistenten minder geschikt worden voor het werk van deurwaarder en dientengevolge in het belang van den dienst van dit werk moeten worden ontheven. Hierin is ook de reden gelegen, dat de bijzondere belooning in den vorm eener toelage dient te worden toegekend en niet opgenomen moet worden in de wedde. Ten overvloede zij hier nog opgemerkt, dat de toelage in den pensioensgrondslag is begrepen.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 22sten Februari 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1923. (296)

Algemeen drong men aan op bezuiniging bij dezen dienst, waaraan naar veler oordeel geen verdere uitbreiding behoort te worden gegeven.

Men betreurde het, dat dit Staatsbedrijf in stede van eenige winst op te leveren, zoo een aanzienlijk tekort aanwijst. Bij verschillende leden rees het vermoeden, dat de bij dezen tak van Staatsdienst uitgekeerde loonen werden opgedreven. Bij navraag hadden zij vernomen, dat inderdaad op sommige plaatsen die loonen hooger waren dan die, welke daar voor dergelijken arbeid door anderen werden betaald.

Hiertegen werd er op gewezen, dat het verschijnsel van het niet rendeeren van het Staatsbedrijf ten deele moet worden verklaard door de omstandigheid, dat bosschen als het hier geldt, veelal niet als object van exploitatie behandeld worden, maar als weelde-object, zooals bij voorbeeld het Haagsche Bosch.

Eenige leden betoogden de wenschelijkheid om, met inperking van het bedrijf, ook particulieren, die bosschen willen aanleggen als werkverschaffing, gelegenheid te geven met steun van het Rijk grond om te spitten en voor beplanting gereed te maken.

Verschillende andere leden verklaarden, uit het oogpunt van behoud van het natuurschoon en bevordering der hygiëne en van het verschaffen van arbeidsgelegenheid, sympathiek te staan tegenover de bebossching van Staatswege, te meer wijl een en ander door de landbouwers wordt verwaarloosd. Zij meenden, dat dit bedrijf niet rendabel kan zijn, maar daarom is het dan ook noodig, dat de exploitatie zoo economisch mogelijk geschiedt. In dit verband wordt het algemeen betreurd, dat het antwoord van den Minister op de vragen in het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer het onmogelijk maakt te beoordeelen, of bij het Staatsboschbedrijf wel de noodige zuinigheid wordt betracht.

Aldus vastgesteld den 26sten Februari 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
STEGER.
DE VLUGT.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1923. (296)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De aandacht van den ondergeteekende is ook gevestigd op bezuiniging bij het Staatsboschbedrijf, in dien zin, dat naar een zoo zuinig mogelijk beheer wordt getracht.

Hoewel met het oog op den financieelen toestand des Rijks de kapitaalsuitgaven zoo sterk mogelijk dienen te worden beperkt, kan moeilijk sprake zijn van de stopzetting van de uitbreiding van het bedrijf. De groote algemeene belangen, verbonden aan het hebben van een blijvend boschbezit, mogen van voldoende bekendheid worden geacht, vooral na hetgeen de oorlogsjaren ons dienaangaande hebben geleerd.

Dat het jonge Staatsboschbedrijf een aanzienlijk verlies oplevert, ligt voor de hand. Het bedrijf bezit slechts heel weinig oudere bosschen, waar regelmatige velling plaats heeft en men van een feitelijk bedrijf zou kunnen spreken. De beplantingen zijn meest alle nog zeer jong en vereischen mitsdien nog vele uitgaven, terwijl het overgroote deel der terreinen bestaat uit woeste gronden, welker bebossching in ieder beheersobject regelmatig wordt voortgezet. Het onvermijdelijk gevolg is, dat de uitgaven de inkomsten verre overtreffen.

De loonen, die aan de arbeiders bij het Staatsboschbedrijf worden uitbetaald, houden rechtstreeks verband met de plaatselijke loonen voor soortgelijken arbeid. Vermits deze laatste waren gedaald, zijn ook de arbeidsloonen bij het Staatsboschbedrijf met ingang van 1 Januari 1923 herzien, waardoor, naar de ondergeteekende vertrouwt, de noodige aansluiting aan den plaatselijken loonstandaard weder is verkregen.

Het niet rendeeren van het bedrijf vindt in hoofdzaak zijne verklaring in het hierboven medegedeelde, maar daartoe dragen ook in meerdere of mindere mate factoren van bijzonderen aard bij.

Het Haagsche Bosch b.v. eischt, als ontspanningsplaats bij eene groote stad, groote bedragen voor onderhoud en toezicht, terwijl ter bewaring van natuurschoon geen sprake is van velling van het hout, wanneer dit rijp is. De duinbebossching vraagt bijzondere zorgen, terwijl de kosten hoog zijn. Voorts is meermalen door den Staat een voorbeeld gesteld door bebossching van woeste gronden ter hand te nemen daar, waar het particulier initiatief te kort schoot, b.v. door versnippering van het grondbezit of door de bodemgesteldheid.

Het streven van den Staat is gericht op het scheppen van een *blijvend* boschbezit. Vandaar dat naast de bebossching van domeingronden de bebosschingen van woeste gemeentegronden door den Staat met renteloos voorschot gesteund worden. Die steun strekt zich ook uit tot vereenigingen en stichtingen van algemeen nut. De met steun van den Staat beboschte gronden blijven onder voortdurend Staatstoezicht. De hulpverleening strekte zich nimmer uit tot particulieren, omdat bij dezen de zekerheid van een *blijvend* boschbezit niet voldoende gewaarborgd is en de financieele offers, die de Staat zich getroost, alléén in dat geval gerechtvaardigd zijn. De hulp, die door sommige leden voor particulieren gevraagd wordt, zou bovendien niet van het Staatsboschbedrijf kunnen uitgaan, omdat die hulp gerangschikt moet worden onder steunverleening voor werkverschaffing. Aanvragen, als door die leden bedoeld, zullen echter in ernstige overweging genomen worden.

Aan het bebosschen van woeste gronden zijn groote voordeelen verbonden, als verhooging der productiviteit van den bodem, verbetering van den economischen toestand ter plaatse en vermeerdering van den houtvoorraad, terwijl, gelijk door verschillende leden wordt opgemerkt, ook nog andere belangen er door gediend worden, b.v. die van het natuurschoon, de hygiëne en het klimaat. Niet onderschat mag worden het voordeel, dat het bedrijf biedt door het geven van werkgelegenheid juist in tijden, als in het landbouwbedrijf vele arbeidskrachten over zijn.

Gelijk hierboven reeds gezegd, is de aandacht van den ondergeteekende op eene zuinige inrichting van het Staatsboschbedrijf ten volle gevestigd. Uit den aard der zaak kan echter eene algemeene opmerking slechts in algemeenen zin beantwoord worden. Van een weelderigen opzet bij het Staatsboschbedrijf is ondergeteekende tot heden niet gebleken; mocht men echter bepaalde punten of gevallen noemen, dan zal hij zich beijveren daaromtrent zoo nauwkeurig mogelijk inlichtingen te verschaffen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,
CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 5den Maart 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
STEGER.
DE VLUGT.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor het dienstjaar 1923 en nadere regeling van de uitkeeringen aan 's Rijks middelen ten laste van dat bedrijf. (280)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Ter beantwoording van de in het Voorloopig Verslag gedane vraag zij medegedeeld, dat op 1 Februari 1923 aan de Constructie-Werkplaatsen te Delft 230 en aan de werkplaatsen aan de Hembrug 1300 personen werkzaam waren.

De Minister van Oorlog,
VAN DIJK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 5den Maart 1923.

SLINGENBERG.
SYTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS omtrent de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

§ 1. Het tijdstip door de Kieswet aangegeven voor de verkiezing van de leden der Tweede Kamer roept inderdaad bedenkingen op, die niet van belang ontbloot zijn. Maar het zou niet gemakkelijk blijken hierin een verandering te brengen, welke minder critiek uitlokt. Aan een aftreden der Tweede Kamer in het midden van een zittingjaar zal wel niemand denken en, nu volgens de Grondwet de zitting geopend wordt op den derden Dinsdag van September, brengt een vervroeging van het tijdstip van verkiezingen eigenaardige moeilijkheden mee. Werd toch, gelijk het Voorloopig Verslag aangeeft, Maart of April aangewezen, dan zou de Kamer vrijwel een half jaar of langer demissionair zijn, met alle nadeelen daaraan verbonden. Dit bezwaar wordt slechts in schijn ondervangen door b.v. in Juni of Juli een buitengewone zitting te houden. Eenerzijds kan het al kwalijk als een normale toestand worden geijkt om elke vier jaren tweemaal de zitting te openen. Anderzijds zou deze oplossing practisch vrijwel op hetzelfde neerkomen, omdat dan toch de Kamer hare werkzaamheden uiterlijk in Maart zou schorsen om ze, waar in den zomer niet dan bij groote noodzaak pleegt vergaderd te worden, eerst in September te hervatten.

De Regeering kan dan ook bezwaarlijk ten deze eene andere verklaring afleggen dan eene van leedwezen, dat de Eerste Kamer de thans ontwikkelde bedenkingen niet heeft te berde gebracht op een tijdstip toen er wellicht gelegenheid bestond om bij de Grondwetsherziening daaraan tegemoet te komen.

Inderdaad kleven aan een samenvallen van periodieke met verkiezingen na ontbinding, eenige nadeelen. Deze werden echter in het jongste gebeuren ruimschoots opgewogen door de besparing van de aanzienlijke kosten en de groote krachtsinspanning welke verdubbeling van den verkiezingsarbeid zou gevorderd hebben.

§ 2. Betwijfeld werd of de Kabinetsformatie wel zou zijn geschied in overeenstemming met gezonde parlementaire beginselen. Welke zijn dan die beginselen? is men geneigd te vragen. Er was een Kabinet, voortgekomen uit de partijen ter rechterzijde. Volgens goede gebruiken, onthield het zich van inmenging in den stembusstrijd. Die strijd eindigde met een beslissende overwinning van de rechterzijde. Wat was er nu meer vanzelfsprekend en dus uitvloeisel van gezonde beginselen, dan dat een Ministerie van rechts bestendigd werd? Acht men de keuze van de personen wellicht minder gelukkig, dan zij er aan herinnerd dat daarover zich bezwaarlijk laat debatteeren.

Werpt men tegen, dat hetgeen de meerderheid der kiezers zou hebben gewild, niet door het Kabinet kan worden verwezenlijkt, dan mag zeker wel, onder herinnering aan hetgeen de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer aanvoert, deze tegenwerping eene weinig reëele worden geheeten.

Bezuiniging was de leuze en reeds lang vóórdat deze leuze onder het volk was doorgedrongen, heeft het Kabinet door daden getoond, hoezeer het overtuigd was van de noodzaak om de bakens te verzetten. Ongetwijfeld zijn er in den aanvang en het midden van het afgesloten vierjarig tijdvak onderscheidene maatregelen tot stand gekomen, welke de schatkist zware lasten opleggen. Ten deze bestond in zoover gewoonlijk eendrachtige samenwerking tusschen Regeering en Volksvertegenwoordiging, dat beide de belangen welke aldus werden gediend, hooger aansloegen dan de financieele gevolgen en alleen hierover placht er menigmaal verschil van gevoelen te ontstaan, dat de Regeering zich schrap moest zetten tegen pogingen uit den boezem der Volksvertegenwoordiging om de lasten te verzwaren. Wel verre dus van een luchthartige financieele politiek te hebben gevoerd, was het Kabinet dat van 1918 tot 1922 de verantwoordelijkheid droeg, steeds gekant tegen al te groote uitzetting van uitgaven. Intusschen kan worden toegegeven, dat de huidige depressie, ware zij in vollen omvang voorzien, tot grootere zelfbeperking had moeten leiden. Maar nu het Kabinet dit volmondig erkent en maatregelen genomen en voorbereid heeft welke sommigen zelfs te drastisch voorkomen, kan men toch bezwaarlijk eenige reden aanvoeren, waarom anderen de verkiezingsleuze deugdelijker zouden hebben verwezenlijkt.

Dat over het Regeerings-program overleg met de leiders van de rechtsche partijen uit de Tweede Kamer is gepleegd, werd in de Memorie van Antwoord aan die Kamer bereids meegedeeld. Uit dat program blijkt voldoende omtrent welke punten men zich heeft verstaan, terwijl de evengenoemde Memorie van Antwoord dit nog aanvulde en tevens onderstellingen over een beperkten duur als onjuist afwees. Uit algemeen constitutioneel oogpunt ware een uitbreiding van het overleg tot de meerderheidsfracties der Eerste Kamer niet vrij van bedenking geweest. Immers het is altijd aldus verstaan, dat de richting van het Regeeringsbeleid wordt aangegeven door de Tweede Kamer. Hoe anders te verklaren, dat meermalen Kabinetten zijn opgetreden die allerminst homogeen waren met de in de Eerste Kamer bestaande meerderheid? Een andere opvatting zou onoverkomelijke moeilijkheden scheppen, wanneer de beide Kamers in politieke richting verschillen en bovendien de taak van het Hoogerhuis miskennen. Deze laatste is, naar algemeene erkentenis, toch niet om de richting aan te geven van de politiek van den dag, maar om te waken tegen miskenning van beginselen welke, als van permanenten aard, geen volk straffeloos verwaarloost.

In de beschouwingen over de vraag of de samenstelling dezer Kamer beantwoordt aan de politieke gezindheid van het volk, zal de Regeering, om te billijken redenen, het Voorloopig Verslag evenmin volgen als waar het behandelt de stroomingen in de Katholieke Staatspartij. Wie in verband met deze laatste spreekt van een „inbinden van Minister AALBERSE" doet de geschiedenis geweld aan. Gelijk van algemeene bekendheid is, heeft deze bewindsman, uitsluitend in verband met de gewijzigde economische omstandigheden, zijn gedragslijn in sommige opzichten moeten veranderen.

Wat de rechtsche samenwerking betreft, bestaat begrijpelijkerwijze — het is trouwens volmondig erkend in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer — tusschen de Regeeringspartijen geen eenstemmigheid over alle vragen van practische politiek. Maar, gelijk terecht van elders wordt aangevoerd en door den Voorzitter van den Ministerraad nogmaals is aangetoond in de vergadering der Tweede Kamer van 14 November jl., blijven onaangetast de grondbeginselen van Regeeringsbeleid welke de drie rechtsche partijen leiden en die haar een onmisbaren toetssteen verschaffen. De antithese, waarop terecht door andere leden een beroep werd gedaan, wordt dan ook allerminst weggedoezeld, al denken de gecoaliseerde fractiën niet altijd gelijk en gelijkvormig over alle vragen van den dag. Een beroemd Engelsch Staatsman heeft eens zich uitgesproken, dat in de staatkunde een zekere hoeveelheid alliage niet minder onmisbaar is dan bij den muntslag. Hoeveel te juister moet deze erkentenis heeten wanneer niet éene, maar drie partijen gezamenlijk de Regeeringstaak vervullen.

Ook de Regeering meent, dat het niet parlementair ge-

bruikelijk is een onderzoek in te stellen naar de stappen, die door de draagster der Kroon tijdens een crisis zijn gedaan.

§ 3. Indien metterdaad het regeeringsprogram bij de meerderheidspartijen minder instemming en voldoening mocht vinden dan met grond kan verwacht worden, zal dit ongetwijfeld blijken bij den verderen parlementairen arbeid. Voorshands schijnt een debat hierover voorbarig. Trouwens dat het Regeeringsprogram, gelijk het in de Openingsrede van September 1922 werd ontwikkeld, alles zou behelzen wat in de thans loopende wetgevende periode door het Kabinet zal worden aangevat, is een onderstelling die ook den leden door wie zij werd geopperd, weinig waarschijnlijk zal zijn voorgekomen. Het spreekt vanzelf, dat slechts hetgeen overheerschend en hetgeen min of meer urgent mag heeten, in een dergelijke rede kan worden aangeroerd. Daarnevens zal ongetwijfeld gelegenheid worden gevonden om ook andere onderwerpen ter hand te nemen, waarbij dan de in het Voorloopig Verslag genoemde zaken stellig alle aandacht zullen vorderen.

Daarom het program te kenschetsen als de uiting van een van dag tot dag politiek, is geen zeer billijke critiek en de Openingsrede als weinig beduidend te kwalificeeren, is slechts een kwestie van appreciatie. Waarom van de buitenlandsche betrekkingen, de defensie en van een specialiseering van de maatregelen tot bezuiniging gezwegen werd, is bereids in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer uiteengezet.

Het Voorloopig Verslag spreekt voorts van een geheim programma en gispt in het algemeen de geheimzinnigheid bij het aan de Kabinetsformatie voorafgaand overleg. In het buitenland zou ten deze een veel grootere openhartigheid worden betracht. Ten bewijze daarvan wijst men op door Ministers in Frankrijk en Engeland gehouden redevoeringen. De Regeering geeft volmondig toe, dat ten onzent politieke redevoeringen door bewindslieden slechts plegen te worden gehouden ter plaatse daarvoor aangewezen. Zij laat in het midden, welke practijk de voorkeur verdient. Maar dat in den vreemde een Kabinetsformatie publiekelijk zou worden behandeld, aan overleg met bevriende partijen openbaarheid gegeven — de Regeering weet er geen voorbeelden van aan te voeren. Wat bij een oplossing van een ministerieele crisis in het buitenland meermalen de aandacht trekt, is haar korte duur. Maar het Voorloopig Verslag geeft zelf in den aanhef voldoende aan, wat in den afgeloopen zomer een spoedige beslissing belemmerde. De vraag mag aan de hand daarvan gesteld worden, of in andere landen den formateur de arbeid wellicht gemakkelijker wordt gemaakt.

Het verheugt de Regeering, dat een lid uiting gaf aan den wensch om uit ons politieke partijleven kerkelijke kwestie's zooveel mogelijk uit te schakelen.

§ 4. Onder het voorbehoud, dat omtrent den afloop van den dienst 1922 nog slechts uiterst weinig te zeggen viel, gaf de ondergeteekende in de jongste millioenennota als zijne meening te kennen, dat het tekort op den gewonen dienst voor dat jaar, na aftrek van eene bijdrage van het leeningfonds van f $15^1/_2$ millioen, omstreeks f 34 à 35 millioen zou bedragen. De sedert dien verschenen middelenstaten geven inderdaad eene niet onaanzienlijke stijging der middelen A—F te zien. De in 1922 ontvangen bedragen overschrijden de totale raming voor dat jaar met plm. f 21 168 000. Voor de inkomstenbelasting bedroeg die overschrijding ruim 44 millioen. Intusschen is de som, welke uit hoofde van deze belasting, in 1922 in 's Rijks schatkist vloeide, abnormaal hoog als gevolg van de invoering van het systeem der voorloopige aanslagen en van de vermindering van den achterstand bij de heffing. Het overgroote deel der zooeven bedoelde som betreft het belastingjaar 1921/1922. Van dit deel komt slechts $^1/_3$ aan den dienst 1922 ten goede. Omtrent de baten dier belasting voor het belastingjaar 1922/1923, waarvan $^2/_3$ aan den dienst 1922 ten goede komt, valt nog weinig te voorspellen. Hetzelfde geldt ten aanzien van de ontvangsten uit de niet in de maandelijksche middelenstaten opgenomen bronnen van inkomsten. Onder deze omstandigheden en waar de gewone uitgaven vermoedelijk per saldo niet zeer belangrijk beneden de aanvankelijk toegestane bedragen zullen blijven, meent de ondergeteekende dat het op het oogenblik onvoorzichtig zou zijn het tekort op den gewonen dienst 1922 lager dan 25 millioen te schatten, bij welk cijfer dan gerekend is op eene bijdrage uit het leeningfonds van f $15^1/_2$ millioen.

Voor het dienstjaar 1923 is, volgens de thans bekende gegevens, het tekort van den gewonen dienst, na aftrek van een bijdrage van 10 millioen uit het leeningfonds, te ramen op f 37 597 274,62, dat van den buitengewonen dienst op f 169 530 308,92 en dat van den crisisdienst op f 5 828 700.

In den loop der middelen, zooals die sinds September j.l. in de gepubliceerde staten tot uiting kwam, ligt geen aanleiding, in de raming der ontvangsten voor 1923 wijziging te brengen.

De uitgaven, welke ten laste van de bedoelde memorieposten noodzakelijk mochten blijken, zullen geen beteekenenden invloed op den gewonen dienst oefenen.

§ 5. Ondergeteekende betreurt het, dat de begrooting bij eenige leden den indruk heeft gewekt, dat de Regeering in den gulden een afgod gaat zien, op wiens altaar offers moeten worden gebracht. Hij betreurt dit te meer, omdat diezelfde leden terstond toegeven, dat „alles behoort te worden vermeden wat zou kunnen leiden tot depreciatie van den gulden". Zij geven daarmede alles toe wat de Regeering omtrent den gulden beoogt. De bedoeling der Regeering gaat niet verder. De Regeering weet echter tevens, dat dit „alles vermijden" in dezen tijd niet zoo gemakkelijk is en groote offers vergt, en dat die offers niet zullen worden gebracht dan wanneer het gevaar scherp wordt ingezien. Vandaar wellicht dat zij, niets anders nastrevende dan wat ook de bedoelde leden begeeren, zich bij haar uitlatingen in hun oogen aan overdrijving schuldig maakt.

Dat het vermijden van depreciatie beproefd moet worden, niet door het nalaten van nuttige uitgaven, maar door te zorgen, dat de gewone uitgaven worden gedekt door de gewone inkomsten, is slechts gedeeltelijk juist. Er komt toch in deze opmerking een tegenstelling voor, die grond mist. Te zorgen, dat de gewone uitgaven worden gedekt door de gewone inkomsten, is in de huidige omstandigheden alleen mogelijk door het nalaten ook van nuttige uitgaven.

De voorstelling alsof de toestand hier te lande ware als die in Duitschland, heeft de ondergeteekende nergens, en zeker niet in eenig Regeeringsstuk, aangetroffen. Wèl de waarschuwing om niet, door boven onzen stand te blijven leven, op den duur den toestand hier te *maken* als die in Duitschland. Dat de goudwaarde van den gulden op dit oogenblik gunstig is, neemt het gevaar niet weg, hetwelk in onze topzware vlottende schuld voor de gaafheid van den gulden zal blijken gelegen te zijn op het oogenblik dat de bekende zeer bijzondere omstandigheden, die deze schuld thans betrekkelijk gemakkelijk doen financieren, hare werking zullen verliezen. Dat dit oogenblik zal aanbreken, is niet twijfelachtig, en alle streven moet er op gericht zijn om vóórdat het zoover komt, zoowel door het verkrijgen van een sluitend gewoon budget als door het inperken der buitengewone uitgaven, de vlottende schuld binnen normale grenzen terug te brengen.

De leden, die verklaarden, dat men volgens twee methoden kan bezuinigen en dat de methode, welke het Kabinet volgt, de verkeerde is, schiepen weder een tegenstelling, waarvan de juistheid niet kan worden erkend. De éène methode zou die zijn, waarbij met het potlood wordt gewerkt en voorgeschreven wordt dat „alle uitgaven met een bepaald bedrag moeten

worden verminderd"; de andere die, waarbij voor elken post het maatschappelijk nut der uitgaven wordt nagegaan en tevens onderzocht wordt of het aantal ambtenaren evenredig is aan het geleverde werk. Het behoeft nauwelijks betoog, dat de eerstgenoemde methode niet die der Regeering is. „Alle uitgaven," zonder de noodzakelijkheid of het economisch nut te toetsen, met een bepaald percentage te verminderen, ware uiteraard absurd; de Regeering heeft hieraan geen oogenblik gedacht. Zelfs niet op alle complexen van uitgaven, zooals die in een afdeeling eener begrooting zijn vervat, zou een dergelijk stelsel kunnen of mogen worden toegepast. In dit verband moge de ondergeteekende verwijzen naar de volgende woorden in § 7 der Memorie van Antwoord over hoofdstuk I aan de Tweede Kamer:

„Tenslotte zou ondergeteekende er nog wel de aandacht op willen vestigen, dat de rantsoeneering uiteraard niet bedoelde, dat op elk onderdeel of elke afdeeling eener begrooting de uniforme besnoeiïng zou worden toegepast. Wil een rantsoeneeringsstelsel ook maar eenigszins bevredigend werken, dan zal het uiteraard moeten loopen over vrij groote eenheden, binnen welker ressort voldoende speling is om naar bevind van zaken hier een hooger percentage dan het uniform vastgestelde, daar een lager, ginds in het geheel geen besnoeiïng toe te passen. Het kwam voor, dat de vrij omvangrijke begrootingshoofdstukken in dit opzicht niet a priori ongeschikt waren te achten."

M. a. w. de bedoeling der rantsoeneering was niet om op alle begrootingsposten gelijkop te bezuinigen, maar om bij het nagaan post voor post wat het minst onmisbaar was en het eerst voor versobering in aanmerking zou kunnen komen, in een a priori gesteld postulaat een zoo scherp mogelijken besparingsprikkel mede te geven. Gelijk in de aangehaalde § 7 van voormelde Memorie mede werd opgemerkt, zou het ditmaal verkregen resultaat niet zijn bereikt, wanneer niet het „heilige moeten" der bezuiniging, dat in het algemeen door ieder wordt aanvaard, verbijzonderd en toegespitst ware op de afzonderlijke hoofdstukken der begrooting. Ook in het onderhavig Voorloopig Verslag wordt de waarde hiervan gevoeld, waar in § 8, in ander verband, ten aanzien van de militaire uitgaven gezegd wordt: „Het beste schijnt wel tot rantsoeneering over te gaan en aan deskundigen de beslissing over te laten omtrent de wijze, waarop zij zal moeten worden toegepast". In deze korte zinsnede komt zoo juist en zoo kernachtig tot uiting, dat de rantsoeneering en de beoordeeling van het nut der posten hand aan hand kunnen gaan; dat derhalve het potlood door menschen, en niet door machines, kan worden gehanteerd; dat derhalve de bovenstaande tegenstelling op misvatting berust.

Ook de ondergeteekende is van meening, dat het van belang is, dat het niet alleen hier te lande, maar ook in Indië tot een sluitende begrooting komt.

Met eenige leden, in het Voorloopig Verslag aan het woord, acht hij het ongewenscht ten aanzien van de positie van onze munteenheid eene paniekstemming in het leven te roepen. Wanneer allen, die ten dezen invloed hebben, zich voortdurend van de noodzakelijkheid van versobering en het brengen van offers bewust zijn, bestaat daartoe ook allerminst aanleiding.

§ 6. Het lid, dat pleitte voor verandering van de maatschappelijke orde en voor wijziging van het productiestelsel, zoekt het geneesmiddel van alle kwalen in de socialisatie, gepaard met ontwapening. Het bedenkelijke van laatstgenoemde leuze onder de tegenwoordige internationale omstandigheden is reeds zóó dikwerf aangetoond, dat de Regeering hier niet verder op behoeft in te gaan. Wat de socialisatie aangaat, reeds bij de algemeene beschouwingen in de Tweede Kamer had de Regeering gelegenheid zich over een dergelijken voorslag, welke begrijpelijkerwijze bij zeer vele andere leden al zeer weinig instemming vond, uit te spreken. Zij heeft er toen opgewezen, dat aan de mogelijkheid eener spoedige verwezenlijking van de denkbeelden die in het woord „socialisatie" liggen besloten, ook in kringen van de voorstanders ver van algemeen wordt gedacht, terwijl de betreffende Staatscommissie ongetwijfeld hetgeen voor practische toepassing vatbaar mocht blijken, zal onderzoeken. Intusschen maken zij die de socialisatie propageeren, omdat de tegenwoordige maatschappelijke orde zou zijn uitgeleefd, het zich wel gemakkelijk door kortweg te wijzen op den val van verschillende financieele instellingen. In tijden van crisis spreekt het van zelf, dat zware verliezen worden geleden en nadat de feiten tot de geschiedenis behooren, de gedragslijn van de leiders te gispen, kan zelfs de minst ervarene.

§ 7. Het was den ondergeteekende eene voldoening te vernemen, dat over de noodzakelijkheid van bezuiniging geen verschil van gevoelen bestond. Dat zulks wel het geval was ten opzichte van de keuze der onderwerpen waarop bezuiniging moet worden toegepast, verwondert hem niet. Zijn eigen meening, dat handhaving van de gaafheid onzer munteenheid — die op den duur van een sluitend budget afhankelijk is — ook een cultureel en hygiënisch belang is, is bekend. Hij sluit zich dan ook gaarne aan bij de leden, die over de geheele lijn den eisch van beperking in het oog wilden houden. Het spreekt vanzelf, dat productieve uitgaven daarbij anders kunnen worden bezien dan inproductieve. Toch zal bij de ontzaglijk gestegen vlottende schuld niet vergeten mogen worden, dat ook buitengewone, productieve uitgaven, in onbeperkte mate gedaan, het oogenblik kunnen verhaasten, waarop de leeningscapaciteit van den Staat zal blijken overschreden te zijn en een „Papierwirthschaft" zijn intrede doet, welke aan de door die uitgaven zoo ijverig nagestreefde volkskracht een doodelijken slag toebrengt.

§ 8. Voor zoover de klacht omtrent de spilzieke wijze, waarop ministerieële departementen met de gelden der belastingbetalers omgaan, niet met redenen is omkleed, leent zij zich niet voor eene vruchtdragende behandeling. In zoover moet de Regeering derhalve volstaan met de opmerking, dat, naar hare meening, de in zoo algemeene bewoordingen geuite klacht niet gegrond is. Zij houdt zich aanbevolen voor mededeeling van alle gevallen, waarin minder zuinig beheer wordt vermoed, en zal niet nalaten voort te gaan met de reeds thans gevolgde praktijk, dergelijke mededeelingen aan een nauwgezet onderzoek te onderwerpen.

Het ten opzichte van het Departement van Oorlog genoemde voorbeeld wijst, voor zoover het juist is, niet op gemis van streven naar bezuiniging.

Tengevolge van de in uitvoering zijnde reorganisatie van het leger zijn reeds in verschillende plaatsen des lands gebouwen vrijgekomen, welke òf — als zijnde eigendom van de gemeenten — weder ter beschikking van de gemeentebesturen zijn gesteld, òf — als zijnde Rijkseigendom — zijn overgegeven aan het onder het Departement van Financiën ressorteerend Domeinbestuur (referte aan de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal hoofdstuk VIII Staatsbegrooting 1921 — ad art. 201 eerste alinea — en aan de Memorie van Antwoord alsvoren, Staatsbegrooting 1922 — ad Dislocatie, derde alinea). In dien zin wordt geregeld voortgegaan naar gelang blijkt, dat in militair beheer zijnde gebouwen niet meer voor militaire doeleinden noodig zullen zijn.

Aangezien het afstaan van gebouwen bezwaarlijk kan geschieden vóórdat vaststaat, dat zij gemist kunnen worden, moeten op enkele plaatsen des lands voorshands nog door den troep ontruimde gebouwen worden aangehouden, totdat is vastgesteld, dat zij niet meer benoodigd zijn voor oplegging van materieel en voorraden.

Deze oplegging is nog niet in allen deele geregeld kunnen worden, ook doordat hierop mede van invloed is de wijze van oplegging van alles, wat tot de uitrusting, enz. van de Vesting Holland behoort. Er wordt naar gestreefd om ook in dit opzicht tot een eindbeslissing te komen, waarbij eenerzijds zal moeten worden bereikt, dat alle wapens, voertuigen, uitrustingsstukken, voorraden, enz. worden opgelegd op die

plaatsen, die daarvoor uit een krijgskundig oogpunt het meest aangewezen zijn, doch anderzijds, voor zooveel ook maar eenigszins mogelijk — onder vooropstelling van evenbedoelden eisch — dat het doen van uitgaven voor het verkrijgen van bergruimten wordt vermeden. Een en ander eischt nauwgezetten en veelomvattenden arbeid en dus tijd.

Overigens bestaat er een geregelde samenwerking tusschen het Departement van Oorlog en den Rijksgebouwendienst; zoo houdt het Departement met dien dienst steeds overleg alvorens tot het stichten van een nieuw of tot het verbouwen van een bestaand gebouw over te gaan, alsmede nopens het voor andere doeleinden beschikbaar stellen van buiten gebruik komende gedeelten van onder het Departement van Oorlog ressorteerende gebouwen.

Omtrent de vraag, of het overbrengen van een deel der taak van de genie naar den Rijksgebouwendienst in 's Landsbelang gewenscht is, is het overleg nog niet beëindigd. Een beslissing over dit punt kan spoedig worden tegemoetgezien.

De vraag, in hoever de militaire budgetten in het bijzonder het voorwerp van bezuiniging zullen kunnen zijn, is uiteraard door de Regeering met de meeste aandacht onderzocht. Intusschen heeft zij bij haar overwegingen ten deze niet het standpunt kunnen innemen van de leden, hier aan het woord zijnde, die geneigd blijken te zijn de mogelijkheid te ontkennen dat een klein land in zijne defensiemiddelen een redelijken waarborg voor zijn veiligheid zou kunnen vinden en mitsdien reeds thans niet verder zouden willen gaan dan een weermacht, voldoende om een contingent te leveren bij eventueele machtsaanwending van den Volkenbond.

Vooropstellende, dat de Regeering er zich ten volle van bewust is, dat ook op de militaire uitgaven bezuinigd moet worden voor zoover 's lands veiligheid dit ook slechts eenigszins toelaat en dat haar militaire politiek geheel in dit teeken staat — waarvan de vermindering van de militaire begrootingen blijk geeft — kan van haar niet worden verwacht, dat zij, met name in het huidige tijdsgewricht, de grens van het toelaatbare zou overschrijden

Volledig stemt de Regeering in met het oordeel van die leden, die nòch in de moderne arbeidersbeweging, nòch in de huidige politieke constellatie van West-Europa, aanleiding kunnen vinden om 's lands defensie onvoldoende te verzorgen; ook zij is van oordeel dat het onverantwoordelijk zou zijn tot ontwapening over te gaan en dat steeds met den oorlog als gevolg van de zonde moet worden gerekend.

Ten aanzien van de vraag of de organisatie der weermacht in de eerste plaats gericht moet zijn op neutraliteitshandhaving dan wel op eene hardnekkige verdediging van den nationalen bodem, moge worden verwezen naar de nopens dat — bovenal strategisch — vraagstuk gegeven uiteenzetting in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal betrekkelijk de vaststelling van de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1923 (Gedrukte Stukken 1922—1923, n°. 292).

Wat de toetreding betreft van den Minister van Marine tot dit Kabinet, moge er, in aansluiting aan de tusschen de Regeering en de Tweede Kamer gevoerde gedachtenwisseling, op worden gewezen, dat er in werkelijkheid geen tegenspraak bestaat tusschen de voorstelling van den Kabinetsformateur, dat voor het Departement van Marine voorshands een eigen hoofd werd noodig geacht om zich geheel te kunnen wijden aan het vraagstuk van bezuiniging en de verklaring van den Minister van Marine, dat hij hoopt de Vlootwet tot stand te kunnen brengen. Immers, het een sluit het andere niet uit. Het eindcijfer van de begrooting van Marine kan dalen, terwijl tegelijkertijd aan de beschikbare gelden een hooger rendement kan worden verzekerd. Tot bereiking van dit tweeërlei doel, en niet tot het liquideeren van de vloot, is het departement van Marine afzonderlijk bezet.

De onderstelling van enkele leden, dat de benoeming van een Minister van Marine het gevolg is van een toegeven door de Regeering aan de militaire partij in ons land, is reeds zóó afdoende weerlegd door de daartegenover gestelde opmerking, dat dit vermoeden reeds daarom onjuist moet zijn, naardien er in Nederland geen bijzondere militaire partij bestaat, dat de Regeering zich van verdere beantwoording meent te kunnen onthouden.

Ten aanzien van het opgemerkte in de twee laatste alinea's van § 8 zij medegedeeld, dat door den Volkenbond in zijne publicatie van September 1922 opgenomen werden de officieele begrootingscijfers van de betrokken dienstjaren, n.l.:

1913 . . . . . f 16 467 000;

1922 . . . . . 48 494 000.

De door het Departement van Marine verstrekte gegevens hadden toen blijkbaar het Secretariaat van den Bond nog niet bereikt. Deze gegevens zijn:

„Dépenses pour la défense nationale figurant au budget du ministère de la marine":

1913. Comptes clos f 13 475 000.

1922. Evaluations budgétaires votées par le Parlement, à l'exclusion des credits additionnels, f 34 641 000.

Het verschil met de officieele cijfers uit de betrokken dienstjaren is te wijten aan de omstandigheid dat van deze officieele cijfers moesten worden afgetrokken de pensioenslasten, zulks in overeenstemming met een door den Secretaris-Generaal van den Volkenbond kenbaar gemaakt verlangen, terwijl bovendien in die officieele cijfers ook begrepen waren de kosten voor aanbouw en uitzending van materieel voor de defensie van Nederlandsch-Indië, welke kosten gedeeltelijk uit de Indische begrooting aan de middelen in Nederland gerestitueerd worden en dus ook voor zoover noodig van de oorpronkelijke begrootingscijfers behoorden te worden afgetrokken.

§ 9. Met instemming vernam de Regeering, dat men bij de bezuinigingscampagne het onderwijs blijkbaar niet uitgezonderd wenscht te zien. Naar aanleiding van de meening, dat zij zelfs „krachtiger" dient te bezuinigen, zij opgemerkt dat ten aanzien van elken tak van onderwijs reeds krachtige maatregelen tot bezuiniging zijn genomen of in voorbereiding zijn, doch dat, gelijk van zelf spreekt, vele van deze maatregelen niet dan geleidelijk tot kostenverlaging voeren.

Omtrent het hooger onderwijs zij in herinnering gebracht dat de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in zijn Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer betreffende hoofdstuk V^A dezer begrooting, het voornemen aankondigde om eerlang over te gaan tot de instelling van eene commissie voor de vraagstukken van Universitaire beperking, waaraan thans uitvoering is gegeven. Deze commissie heeft tot taak onder meer na te gaan langs welken weg vermindering van lasten op het gebied van het Universiteitswezen kan worden bereikt. In afwachting dat zij aan de Regeering een bepaald omlijnd advies aanbiedt, schijnt het weinig nut te kunnen hebben thans andermaal omtrent deze vraagstukken in algemeene beschouwingen te treden.

De sterke uitzetting der kosten van het nijverheidsonderwijs in de laatste jaren, is uitvloeisel van het wettelijk subsidiestelsel dat 70 pct. of 75 pct. van de netto-uitgaven der scholen voor rekening van 's Rijks schatkist nam. Nu op de materiaalprijzen daling intrad, zal dit evenzoo op 's Rijks uitgaven voor het nijverheidsonderwijs terugwerken.

Dat handhaving van den leerplicht voor het 7de leerjaar te groote uitgaven zal eischen, kan in het algemeen niet worden toegegeven. Iets anders is, of om reden van bezuiniging de leerverplichting voor het 7de leerjaar niet nog eenige jaren behoort te worden uitgesteld. Een hiertoe strekkend wetsontwerp werd bij Koninklijke Boodschap van 13 December 1922 bij de Tweede Kamer ingediend (Gedrukte Stukken 1922—1923, n°. 333). Eene berekening van de kosten voor aanbouw van nieuwe lokalen tengevolge van het verplichte 7de leerjaar kan, bij gemis aan daarvoor noodige gegevens, niet worden verstrekt.

§ 10. Beperking van de voorschotten voor woningbouw is noodzakelijk 1°. omdat de door sterk gestegen kapitaalbehoefte van den Staat een veel te groot deel van het volksvermogen in beslag wordt genomen, waardoor er gevaar dreigt voor de volkshuishouding en voor het Staatscrediet; 2°. omdat in strijd met de oorspronkelijke bedoeling van de woningwet in de laatste jaren de productie van woningen door den Staat werd gefinancierd en de bouw van woningen met overheidsgeld overeenkomstig de wet moet zijn aanvulling ter verbetering van de volkshuisvesting. Het streven der Regeering, woningbouw aan het particulier initiatief over te laten, is dan ook volkomen in overeenstemming met de bedoeling van den wetgever. Dat de wet vóór den oorlog en ook nog in de jaren 1914, 1915 en 1916 veel ruimer werd toegepast, is een onjuiste bewering. Blijkens den toelichtenden staat bij hoofdstuk VII*B* van de Staatsbegrooting voor 1923 werd vóór den oorlog het hoogste bedrag aan voorschotten bereikt in 1913 met f 8 437 741; in 1914, 1915 en 1916 werden voorschotten toegekend onderscheidenlijk tot bedragen van f 12 053 035, f 12 345 715 en f 10 911 794. In de vijf volgende jaren werden successievelijk toegekend — in afgeronde cijfers — 39 millioen, 49½ millioen, 102 millioen, 167½ millioen en 209½ millioen.

Bijdragen werden in vroeger jaren alleen toegezegd in de gevallen van z.g. sociale achterlijkheid; zij waren tot eind 1915 uitzondering. Eerst eind 1915 werden de bijdragen regel toen de z.g. rentevoet-bijdrage werd verleend. Einde 1916 kwam daar de z.g. materiaal-prijzenbijdrage bij. Bij dit alles stond nog niet als doel voor oogen te voorzien in den woningnood; het particulier bouwbedrijf was nog niet tot volslagen stilstand gekomen.

De Regeering houdt slechts in zoover vast aan het stelsel van premiën, dat zij dit jaar nog premiën toekent voor het bouwen van eenvoudige arbeiderswoningen, in de hoop, daarmede het particulier bouwbedrijf ook tot voorziening in deze woningbehoefte te prikkelen. Zoodra het bedrag van 9 millioen, dat hiervoor is bestemd, zal zijn uitgeput en in ieder geval met het einde van het loopende jaar, zal het verleenen van premies gestaakt worden. Alle verzoeken om premies moesten worden ingediend door tusschenkomst van de gemeentebesturen; deze zijn van den aanvang af van den loop der beweging op de hoogte geweest. Zou de poging slagen, dan, dit had de ervaring met vorige pogingen geleerd, moest het particulier bedrijf zooveel mogelijk worden vrijgelaten. Daarom was voor aanwijzing door de gemeente van het soort van woningen geen plaats. Inderdaad zijn hier en daar meer middenstandswoningen gebouwd dan oogenschijnlijk noodig zijn. Hiertegenover valt te bedenken, dat door den woningnood ook onder de middenstanders het samenwonen in gebruik is gekomen; een gebruik dat niet dan geleidelijk zal verdwijnen. Bovendien zijn in onderscheidene arbeiderswoningen middenstanders gehuisvest, die zeer goed een hoogere huur kunnen betalen. Deze misstand wordt zooveel mogelijk weggenomen.

In 1921 en 1922 werden premies toegekend voor onderscheidenlijk 28077 en 29594 woningen. Voor 14228 en 4271 daarvan werd hypothecair voorschot verleend, d. i. in 1921 voor rond 50 pct., in 1922 voor rond 14 pct. van het aantal woningen, waarvoor premie is toegezegd.

Hypotheek wordt niet meer gegeven.

De gevallen, waarin bouwers met premie, die geen aanspraak maakten op het ontvangen van geld op hypotheek, later die hypotheek niet konden missen, zijn zeer zeldzaam geweest.

Het particulier kapitaal heeft een zeer groot aandeel gehad in den bouw van woningen. Of dit ook ten aanzien van den bouw van eenvoudige arbeiderswoningen het geval zal zijn, zal de ervaring moeten leeren. Er zijn aanvankelijk gunstige verschijnselen.

De Regeering kan niet prijsgeven haar standpunt, dat de gemeenten het risico van de hypothecaire-voorschotten dragen. Het Rijk heeft de premies geheel voor zijn rekening genomen. De lasten zouden al te onevenredig verdeeld worden, indien het Rijk het risico voor het hypothecair-voorschot, dat van den aanvang af nadrukkelijk voor de gemeenten is gelaten, mee ging dragen. Een voorbehoud, als in het Voorloopig Verslag bedoeld, is door gemeenten niet gemaakt.

Van 1905 tot het einde van 1922 zijn krachtens de woningwet bouwvoorschotten toegekend tot een totaal bedrag van rond f 673 004 050. Er is geen reden om niet te verwachten, dat die voorschotten op de daarvoor bepaalde tijdstippen, d.w.z. jaarlijks, door storting van de annuïteiten, zullen worden terugbetaald.

§ 11. Zooals uit § 10 van de Memorie van Antwoord over hoofdstuk I aan de Tweede Kamer is gebleken, heeft de Regeering in den loop van het afgeloopen najaar van de Staatscommissie voor de regeling der financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten een voorloopig advies ontvangen omtrent eene herziening der gedurende de jaren 1921 en 1922 gegolden hebbende nooduitkeering aan de gemeenten. Aan het slot van dit in bedoelde paragraaf gepubliceerde advies komt het volgende voor: „Harerzijds bestaat tegen openbaarmaking van dit advies geen bezwaar, mits daarbij uitdrukkelijk wordt vastgelegd, dat de Commissie hare denkbeelden over de wijze van berekening der nooduitkeering nog zal kunnen wijzigen, indien de uitkomsten van haar thans nog in werking zijnd onderzoek daartoe aanleiding zouden moeten geven." Het is den ondergeteekende bekend, dat het voortgezette onderzoek hoogstwaarschijnlijk tot eenige correctie in het aanvankelijk opgezette plan van de nooduitkeering zal leiden. Het spreekt vanzelf, dat hij het nader rapport zal moeten afwachten, alvorens zich een eindoordeel te kunnen vormen.

§ 12. Reeds meermalen heeft de Regeering van hare zienswijze doen blijken, dat zonder verlaging van sommige al te drukkende belastingen een blijvend herstel van het economisch leven bezwaarlijk zal zijn te bereiken. Dit geldt met name eenige directe belastingen waaronder ook de successiebelasting is te rangschikken. Inderdaad is het niet vrij van bedenking, dat de belangrijke baten, welke door het hooge tarief uit deze belasting worden verkregen, ter bestrijding van gewone uitgaven worden aangewend. Weliswaar is deze heffing steeds onder de gewone inkomsten opgenomen, doch daartegen kon geen overwegend bezwaar bestaan zoolang het heffingspercentage matig was en tevens mocht aangenomen worden, dat de directe belastingheffing de voor de economische ontwikkeling van ons land, in verband met de toeneming zijner bevolking, noodige kapitaalvorming niet in den weg stond.

De Regeering meent derhalve, dat de financieele politiek der naaste toekomst o. m. gericht moet zijn op eene verlaging van den druk der directe belastingen. Dit doel zal, naast dat van het sluitend maken der begrooting, in hoofdzaak slechts bereikt kunnen worden door eene sterke vermindering van de uitgaven. Dan zal ook de prikkel weggenomen zijn, welke voor den belastingplichtige in den zwaren belastingdruk kan gelegen zijn om zich metterwoon in het buitenland te vestigen. De ondergeteekende acht het niet van overdrijving vrij te pleiten, in dit verband te spreken van een steeds toenemenden uittocht van ingezetenen naar den vreemde. Maatregelen tot beteugeling van dien uittocht, voorzoover deze bestaat, zijn meermalen, en ook jongstelijk, overwogen, doch een bevredigende oplossing is tot dusver niet gevonden.

Bij de aflossing der crisisschuld wordt thans niet verder gegaan dan uit de voorschriften der betrokken leeningwetten voortvloeit. Het vervangen van die schuld door leeningen met een langeren aflossingstermijn zou, zonder gedwongen conversie, welke de hier aan het woord zijnde leden vermoedelijk niet zouden wenschen, slechts mogelijk zijn ten koste van een aanmerkelijk hoogeren rentelast. In verband hiermede mag worden betwijfeld, of het aanbevolen denkbeeld per saldo verlichting van druk zou meebrengen.

§ 13. Naar aanleiding van het betoog ten gunste van verhooging van bestaande of invoering van nieuwe indirecte belastingen, moge er op worden gewezen, dat een der eerste

voorwaarden voor het economisch herstel van ons land gelegen is in eene verlaging van de kosten van het levensonderhoud. Dat eene beteekenende verhooging van de indirecte belastingen niet steeds tot opvoering van die kosten leidt, moge juist zijn, te vreezen valt wel, dat zij eene verlaging zal tegenhouden. Eene belasting op weeldeartikelen zou toelaatbaar zijn, doch de vraag is of, wanneer het begrip weelde binnen de juiste perken werd gehouden, eene belangrijke bate, na aftrek van de perceptiekosten, uit eene zoodanige heffing zou verkregen worden. De tevoren in het werk gestelde pogingen om eene z.g. weeldebelasting tot stand te brengen, geven op die vraag een niet zeer bevredigend antwoord.

De opbrengst van de in België bestaande omzetbelasting wordt voor 1923 geraamd op 250 millioen francs. Welk deel daarvan wordt verwacht uit de belasting op het verbruik in restaurants, blijkt niet uit de ter beschikking staande gegevens.

§ 14. In deze paragraaf worden o. a. beschouwingen gehouden over de vraag, of onder de tegenwoordige omstandigheden en dan vooral met het oog op de concurrentie door invoer uit landen met lage valuta, maatregelen moeten worden getroffen om de Nederlandsche industrie te beschermen, hetzij door heffing van hooge invoerrechten, hetzij door invoerverboden.

De Regeering meent te dezer plaatse daarop niet te moeten ingaan en wel om deze reden. In het Voorloopig Verslag wordt o. a. ook de schoenenindustrie in de Langstraat genoemd als eene dier industrieën, welke aan dergelijke bescherming behoefte heeft. Nu is juist dezer dagen bij de Staten-Generaal een wetsvoorstel ingediend tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk. In de Memorie van Toelichting tot dit wetsontwerp wordt door den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid uiteengezet, welk standpunt hij meent te moeten innemen ten opzichte van het vraagstuk der bescherming tegen valuta-concurrentie door invoerrechten of invoerverboden. Waar bij de behandeling van dit wetsontwerp over deze aangelegenheid in den breede met de Staten-Generaal van gedachten zal kunnen worden gewisseld, komt het rationeel voor om dit niet thans in deze Memorie van Antwoord te doen.

Voor zoover de opmerkingen in deze paragraaf gemaakt, niet rechtstreeks verband houden met bovenbedoeld vraagstuk, moge het volgende zijn opgemerkt.

Dat verhooging van invoerrechten noodzakelijkerwijze prijsverhooging voor het betrokken artikel als tendens moet hebben, spreekt naar de meening van ondergeteekende vanzelf. Indien een ingevoerd artikel met f 1 invoerrecht belast is, is het, behoudens wanneer tegenwerkende factoren in genoegzame mate optreden, uitgesloten, dat het voor denzelfden prijs geleverd zou worden wanneer het invoerrecht tot f 2 verhoogd wordt.

Wat in het Voorloopig Verslag ten deze wordt opgemerkt ten aanzien van Duitschland, België, Engeland en Zwitserland kan niet als bewijs van het tegendeel worden aanvaard, alreeds daarom niet, wijl, indien het leven in een bepaald land inderdaad duur is, en in een ander land goedkoop, het een en het ander niet uitsluitend samenhangt met invoerrechten, maar nauw verband houdt met tallooze andere factoren, waaronder slechts herinnerd zij aan hoogen of lagen loonstandaard.

De zinsnede in de Openingsrede, aanvangende met „Tevens zal het belastingwezen aan een ingrijpende verandering zijn te onderwerpen", stond in de Indische paragraaf dier rede en had dan ook uitsluitend betrekking op Ned.-Indië.

§ 15. In § 12 van het Voorloopig Verslag werd door eenige leden ter „verlichting van druk" aangedrongen op eene minder snelle aflossing der crisisschuld dan thans, overeenkomstig de voorwaarden der crisisleeningen, plaats heeft. Men wees er op, dat dit kon geschieden door de crisisschuld te vervangen door leeningen met een langeren aflossingstermijn. De ondergeteekende meende in § 12 dezer Memorie dien aandrang te moeten afwijzen.

Gelijk in deze benarde tijden — waarin in zeer onderscheiden richting redding gezocht wordt — meermalen voorkomt, wordt in deze § 15 een tegenovergesteld advies gegeven en feitelijk gepleit voor een snellere aflossing dan waarmee thans wordt volstaan.

Naar de meening van ondergeteekende kan in dezen tijd worden volstaan met de ingevolge de plannen van uitgifte der crisisleeningen verplichte aflossingen. Wat de inkomsten van het leeningfonds méér bedragen dan het benoodigde voor die verplichte aflossingen (en de rentebetaling), mag dan in deze moeilijke jaren aan den gewonen dienst ten goede komen. Wanneer men nu hiertegen aanvoert: „in dat geval blijkt, dat uw belastingen, voor zoover ze de inkomsten van het leeningfonds stijven, te hoog zijn" — dan is dit juist. Maar er blijkt tevens, dat de belastingen voor den algemeenen dienst te laag zijn. Niets is dus natuurlijker dan dat men een deel der belastingen, die voor het leeningfonds bestemd zijn, overbrengt naar den algemeenen dienst. In 1919 is dit gedaan. De verdedigingsbelastingen zijn toen verlaagd; de inkomsten- en de vermogensbelasting zijn verhoogd. Achteraf is gebleken, dat men bij die conversie nog niet ver genoeg is gegaan. Men zou thans wel nog een stap verder kunnen gaan, maar veel eenvoudiger is hetzelfde te bereiken door het surplus van de jaarlijksche inkomsten van het leeningfonds te bestemmen voor den gewonen dienst. Door deze methode wordt tevens het voordeel verkregen, dat de overheveling niet *duurzaam* gemaakt wordt en dat dus, zoodra het gewone budget ook zonder deze hulp zijn evenwicht herwonnen heeft, de extra-aflossingen weer kunnen beginnen. Het bezwaar dat tegen deze methode wel aangevoerd is, dat namelijk het tarief van de verdedigingsbelastingen niet op den gewonen dienst is aangelegd, is reeds vroeger weerlegd met de opmerking, dat de opcenten op de inkomsten- en vermogensbelasting, die óók deel van de inkomsten van het leeningfonds uitmaken, méér dan voldoende zijn om het over te hevelen surplus te dekken. De geheele gestie komt dus hierop neer, dat de opcenten op de inkomsten- en vermogensbelasting, die ten gunste van het leeningfonds worden geheven, thans gedeeltelijk ten goede komen aan den gewonen dienst, iets waartegen uit het oogpunt van belastingheffing allerminst bezwaar kan bestaan. Voor verlaging van het complex der heffingen is nu eenmaal het oogenblik nog niet aangebroken.

Dit wat de in het Voorloopig Verslag opgeworpen „onbillijkheid" tegenover de contribuabelen betreft.

Wat de baten van het fonds aangaat, moge het navolgende worden opgemerkt. Volgens de thans bekende cijfers zullen de baten van het fonds over 1922, na aftrek van alle uitgaven, zelfs met inbegrip van die voor de extra-aflossing op de leening 1919 wegens met schuldbekentenissen betaalde belastingen, eene uitkeering aan de algemeene middelen van $15^1/_2$ millioen mogelijk maken. Deze uitkomst is gunstiger dan destijds verwacht werd. Immers dat ook de bedoelde extra-aflossing nog zou kunnen geleden worden vóórdat het surplus van $15^1/_2$ millioen werd verkregen, lag niet in de verwachting en ook niet in den opzet, daar deze alleen met de ingevolge het leeningplan verplichte aflossingen rekening had te houden.

Voor 1923 is gerekend op een batig saldo, in afgerond cijfer, van 10 millioen, zonder dat ook nu weer rekening is gehouden met de zooeven bedoelde extra-aflossing. Voorzoover noodig, zal voor die extra-amortisatie bestemd mogen worden een deel van het op 1 Januari 1923 beschikbare saldo, dat, na aftrek van de vorenomschreven uitkeering van f $15^1/_2$ millioen, kan geraamd worden op tenminste f 93 millioen.

Het antwoord op de vraag, of de ondergeteekende er wel aan gedacht heeft, dat in 1930 de jaarlijksche aflossing der eerste leening 1916 met f 15 millioen moet versterkt worden, luidt bevestigend. Hiertegenover staat echter, dat, wordt uitsluitend rekening gehouden met de verplichte aflossingen, het fonds in 1935 zal ontlast worden met de uitgaven voor het deel der leening 1919, dat onder de crisisschuld is gerangschikt. In werkelijkheid zal zulks, als gevolg van de extra-amortisatie, reeds eerder, vermoedelijk omstreeks 1930, het geval zijn. Voor de zooeven bedoelde uitgaven is op de begrooting van het fonds voor 1923 rond f 21 600 000 uitgetrokken. Hieruit

blijkt, dat de in het Voorloopig Verslag kenbaar gemaakte vrees, dat het fonds zal tekort komen, niet op goeden grond berust.

Wat de wettigheid van de tegoedschrijving aan den gewonen dienst betreft, wijst ondergeteekende er op, dat hij reeds ten vorigen jare in de Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer schreef:

„Voor deze beschikbaarstelling zal te zijner tijd, wanneer over de uitkomsten voor 1922 zoowel van den gewonen dienst als van het Leeningfonds een juister oordeel kan gevormd worden dan thans mogelijk is, de medewerking van de Staten-Generaal moeten gevraagd worden. Eene wijziging der begrooting van uitgaven van het Leeningfonds en der Middelenwet zal daartoe noodig zijn."

Hieruit blijkt, dat de vraag, „hoe de Minister die sommen uit het fonds heeft kunnen nemen, zonder eerst met afzonderlijke wetsvoorstellen te komen", op misverstand berust. Er blijkt tevens uit, dat het debat over deze zaak bij de behandeling van de bedoelde wetsontwerpen, waarbij nauwkeuriger cijfers bekend zullen zijn, met meer vrucht zal kunnen worden voortgezet.

De in dit verband in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerking, dat de verdedigingsbelastingen eindigen met 1 Mei 1923, berust op een vergissing. Ze zijn reeds verlengd tot 1 Mei 1934.

Dat in de millioenennota en in de Memorie van Toelichting op het laatste leeningontwerp het tegoed van het fonds bij den Staat niet tot de vlottende schuld gerekend is, ligt voor de hand. Ware dit wèl geschied, dan had ook het — steeds ter beschikking van den Staat zijnde — batig saldo van het fonds onder de tegenover die schuld staande activa moeten gerekend worden. Dat het fonds tenslotte zal zijn uitgeput, is niet waarschijnlijk. Eer mag verwacht, dat het tenslotte zal dienen tot afschrijving van nog uitstaande tekorten.

Het in den aanvang dezer paragraaf uiteengezette standpunt brengt tevens mee, dat geen termen bestaan voor het vergoeden van rente aan het fonds ten laste van den gewonen dienst.

§ 16. Inderdaad geeft de werking van het tweede lid van artikel 3 der Pensioenwet tot gegronde klachten aanleiding. In de binnenkort in te dienen novelle op de Pensioenwet zal te dezer zake voorziening worden getroffen.

De berekening der door de publiekrechtelijke lichamen aan het algemeen burgerlijk pensioenfonds verschuldigde bijdragen zijn gebaseerd op een rentevoet van 4 pct. Het rendement der beleggingen zal, althans in de eerste jaren, hooger zijn. Hoewel het zeker gewenscht is de bijdragen zoo laag mogelijk te stellen, meent ondergeteekende niettemin vooralsnog niet tot verlaging van het bedrag der premie te moeten overgaan. Naar zijn inzicht gelden de door de Staatscommissie inzake de niet-militaire pensioenwetgeving ten dezen naar voren gebrachte argumenten, hierop neerkomende, dat later wellicht een geringer rendement der beleggingen is te verwachten, terwijl juist bij de pensioenen de berekeningen op een lang tijdsverloop betrekking hebben, ook thans nog onverzwakt (bladz. 126 Rapport der Commissie).

Naar aanleiding van wat in het Voorloopig Verslag opgemerkt wordt omtrent de vroeger door het Rijk genoten afloopende kortingen voor het personeel bij het gemeentelijk middelbaar onderwijs, moge er op worden gewezen, dat tegenover die inkomsten stonden de uitgaven voor de in die jaren aan dit personeel verleende pensioenen. Onder de werking van het destijds vigeerend omslagstelsel kunnen de pensioenkortingen worden beschouwd als een tegemoetkoming in den last der loopende pensioenen. Ondergeteekende is dan ook van oordeel, dat voor een wijziging als in het Voorloopig Verslag bedoeld, niet voldoende aanleiding bestaat. Wèl zal naar zijne meening, na het opmaken van de in het eerste lid van artikel 168 der Pensioenwet bedoelde wetenschappelijke balans, bij de alsdan ingevolge het tweede lid van dat artikel te treffen voorzieningen, — welke onder meer zullen moeten beoogen de distributie van het vastgestelde tekort in het geunificeerde fonds over de verschillende publiekrechtelijke lichamen — met den hier bedoelden factor, waaraan niet alle beteekenis wordt ontzegd, zijn rekening te houden.

Artikel 20 der Pensioenwet bepaalt, dat de Pensioenraad jaarlijks van zijn werkzaamheden verslag uitbrengt. De door dit College genomen beslissingen, welke van meer algemeene beteekenis zijn, zullen hierin worden opgenomen. Ondergeteekende zal echter in overleg met den Pensioenraad de mogelijkheid van een periodieke publiceering dezer beslissingen overwegen. Wellicht kan ten dezen dezelfde methode als bij de Directe Belastingen, Invoerrechten en Accijnzen worden gevolgd.

§ 17. Bij de binnenkort in te dienen novelle op de Pensioenwet zal de kwestie der cumulatie van pensioenen andermaal onder de oogen zijn te zien.

Bij het dezer dagen in te dienen wetsontwerp ter uitvoering van artikel 97, lid 2 der Grondwet zal de positie van den wegens het lidmaatschap der Tweede Kamer op non-activiteit gestelden ambtenaar ter sprake kunnen komen.

§ 18. Dat de Regeering voornemens is bijna alle ambtenaren te rangschikken onder artikel 2 sub *b* van het Wachtgeldbesluit is onjuist. Onder artikel 2 sub *a* vallen de ambtenaren, wier capaciteiten een zoodanig op den publieken dienst gespitst of in den publieken dienst gespecialiseerd karakter dragen, dat zij voor de particuliere maatschappij min bruikbaar zijn. Meesters in de Rechten, die gedurende 15 à 20 jaar een Staatsambt bekleed hebben zullen dus over het algemeen onder artikel 2 sub *a* vallen.

§ 19. De verschillen, welke bestaan tusschen de regelen voor de belegging van beschikbare gelden door de in het Voorloopig Veslag bedoelde instellingen, vinden hoofdzakelijk hunnen grond in afwijkingen in karakter, doel en werkzaamheid dier instellingen. Zoo speelt bij de belegging van de terstond opvraagbare, aan de Rijkspostspaarbank toevertrouwde gelden, de eisch van liquiditeit een belangrijker rol dan bij die van de gelden der Rijksverzekeringsbank en van het Pensioenfonds. Hieruit is de uitsluiting voor de Rijkspostspaarbank van belegging in hypotheken te verklaren.

Eene eenvormige regeling schijnt dan ook niet noodig of wenschelijk. In de onderscheidene colleges van toezicht hebben reeds hoogstaande financiers zitting, die in de gelegenheid zijn zich een oordeel over de gevolgde beleggingspolitiek te vormen en desgewenscht van hunne inzichten aan de Regeering te doen blijken.

Het verschil in voorwaarden van uitgifte tusschen de nieuwe Staatsleening en de leening der provincie Gelderland is toe te schrijven aan het veel grootere bedrag dat de Staat moest leenen en aan het feit, dat de Staat sedert 1914 zijne leeningscapaciteit in zeer sterke mate heeft benut, hetgeen bij verder aanbod van Staatsschuld niet zonder invloed blijft.

§ 20. De leden die de opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel betreurden, stellen het voor, alsof dit Departement uitsluitend met de behartiging van landbouw-aangelegenheden was belast. In werkelijkheid was de werkkring van het Hoofd van dit Departement veel omvangrijker. Uit dezen hoofde maakt het dan ook een heel wat minder groot verschil dan uit het betoog dezer leden zou volgen, of de Minister van Binnenlandsche Zaken, dan wel een ander Minister mede den Landbouw tot zijn werkkring ziet behooren. Stemt het tot geruststelling, dat leden die aan voortbestaan van het oude Departement de voorkeur zouden gegeven hebben, onder de bestaande omstandigheden de gekozen oplossing toejuichten, met groote ingenomenheid nam de Regeering kennis van den bijval die door andere leden werd betuigd.

§ 21. Het hier opgemerkte wil de Regeering gaarne overwegen. Slechts moge zij opmerken, dat over het beginsel der classificatie reeds vroeger beslist is en dat het thans slechts gaat om het geven van een juistere toepassing daaraan. Gelijk

uit het door den ondergeteekende bij de algemeene beschouwingen in de Tweede Kamer opgemerkte reeds blijkt, berust veel van wat te dezen aanzien rondverteld werd, niet op de voornemens der Regeering. Overigens moet thans het advies der betrokken commissie worden afgewacht.

§ 22. De Regeering wijst met beslistheid af de grief, dat de ziekteverzekering thans nog niet is tot stand gekomen. Blijkbaar hebben de leden, die deze grief hebben uitgesproken, geen kennis genomen van hetgeen de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid bij meerdere gelegenheden in de Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft gezegd omtrent de redenen, waarom hij er niet in geslaagd is tot de invoering der vorenbedoelde verzekering te geraken (zie bijv. de rede van bedoelden Minister in de vergadering der Tweede Kamer van 16 November 1922, *Handelingen* bladz. 477 en 478). De lezing van deze uitlatingen en in het bijzonder van de op deze aangelegenheid betrekking hebbende passages uit de hiervoren aangehaalde rede kan naar de overtuiging der Regeering geen anderen indruk vestigen dan deze, dat de Regeering, en in het bijzonder de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, het redelijke heeft gedaan om ook de ziekteverzekering tot invoering te brengen. Dat dit doel niet is kunnen worden bereikt, is niet de schuld der Regeering geweest, maar valt toe te schrijven aan den invloed van de verschillende omstandigheden, waarop de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid in zijne bovenaangehaalde rede — waarnaar hier moge worden verwezen — het licht heeft doen vallen.

Uit verzekerings-technisch standpunt beschouwd was het inderdaad beter geweest, indien de Invaliditeitswet niet ware ingevoerd vóór de Ziektewet tot invoering zou zijn gekomen. Blijkbaar is het de bedoeling, ook van het feit, dat deze volgorde juist andersom is geweest, aan de Regeering een verwijt te maken. Maar ook dat verwijt zou de Regeering als ten eenen male onverdiend moeten afwijzen. Toen het Kabinet-Ruys de Beerenbrouck in den zomer van 1918 optrad, stond het voor den wettelijken plicht om de Invaliditeitswet uiterlijk op 3 December 1919 tot invoering te brengen. Wel had het een voorstel tot wijziging van artikel 411 dier wet kunnen indienen ten einde voor de invoering der wet uitstel te verkrijgen, maar de groote volksbelangen, betrokken bij eene onverwijlde invoering der Invaliditeitswet, deden het onraadzaam voorkomen om als eerste Regeeringsdaad een maatregel te nemen, waardoor de invoering van dezen zoo belangrijken tak van sociale verzekering opnieuw zou worden verschoven.

Gelijktijdige invoering ook van de Ziektewet was reeds daarom onmogelijk, wijl de tijd, die over bleef om met de invoering der Invaliditeitswet tijdig gereed te komen, te kort was, om aan de Raden van Arbeid nevens den zeer omvangrijken arbeid, welke de voorbereiding van de invoering der Invaliditeitswet eischte, nog andere belangrijke werkzaamheden op te dragen. Daarnevens was het toenmalige Kabinet van gevoelen — en de loop der gebeurtenissen heeft de juistheid van dat gevoelen bevestigd — dat in breede kringen eene wijziging der Ziektewet in de richting van grootere bewegingsvrijheid aan het particulier initiatief zeer op prijs werd gesteld. Invoering der ongewijzigde Ziektewet zou dan ook allicht met zeer gemengde gevoelens zijn begroet, hetgeen voor de populariteit dier verzekering al aanstonds een niet te miskennen gevaar zou hebben opgeleverd.

Hoewel ongetwijfeld de administratiekosten der Invaliditeitswet lager zouden zijn gebleven indien ook de Ziektewet ware ingevoerd geworden, schijnt de taxatie dier besparing op millioenen guldens wel wat al te kwistig opgezet.

De uitvoerbaarheid van het ontwerp-Groeneveld kan op dit oogenblik beter onbesproken blijven, nu het advies van den Hoogen Raad van Arbeid over dat ontwerp is gevraagd.

§ 23. Van de wetsontwerpen, in deze paragraaf genoemd, zal de intrekking worden bevorderd van de nummers 6, 10, 12, 14, 15, 46, 49 en 50.

Van de wetsontwerpen, bedoeld bij de nummers 9, 11, 13, 16, 47 en 51, kan de intrekking in verband met nog niet geëindigd overleg vooralsnog niet worden bevorderd.

Van het wetsontwerp n°. 45 wordt intrekking overwogen.

Ook de ontwerpen, in de laatste alinea bedoeld, zullen worden ingetrokken.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 8sten Maart 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk V A (*Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Algemeene beschouwingen.

Met genoegen vernam de ondergeteekende uit het Voorloopig Verslag, dat men zich vrij algemeen met zijn beleid kan vereenigen. Gaarne spreekt hij er zijn erkentelijkheid vóor uit, dat men de bespreking van dat beleid met deze waardeerende verklaring heeft willen inleiden.

Afgescheiden van het geval Tack, waaromtrent de ondergeteekende tot zijn leedwezen vernam, dat hij er niet in geslaagd is enkele leden van de juistheid der door hem aangenomen houding te overtuigen, heeft men, blijkens het Voorloopig Verslag, twee bedenkingen van meer algemeenen aard. Vooreerst vinden blijkbaar de ter vermindering van de onderwijskosten door hem ingevoerde of aanhangig gemaakte maatregelen niet onverdeeld instemming. Daarnaast klaagt men over te trage afdoening van zaken bij zijn Departement, waarvan men dan de oorzaak zoekt in een onnoodig sterke zucht naar centralisatie, die zich van hem en zijn ambtenaren zou hebben meester gemaakt. Omtrent die twee punten wenscht de ondergeteekende onderscheidenlijk het volgende in het midden te brengen.

Zoo ergens, dan is het zeker, nu bezuiniging grondtoon is geworden van het Regeeringsbeleid, moeilijk het ten aanzien van de daarvoor toe te passen middelen een ieder naar den zin te maken. Het Voorloopig Verslag zelf levert hiervan het overtuigend bewijs. Verwijt men den ondergeteekende in de eerste kolom van bladz. 1, dat hij „blijkbaar teveel toegeeft aan door zijn ambtgenoot van Financiën op hem geoefenden drang tot bezuiniging", in de tweede kolom dierzelfde bladzijde heet het, dat blijkens het oordeel van verschillende leden „op het onderwijs in het algemeen niet voldoende wordt bezuinigd." Getuigt het dan van zelfoverschatting, wanneer de ondergeteekende bij zóó lijnrecht tegenover elkander staande beoordeeling tot de conclusie komt, dat hij in het inderdaad niet gemakkelijk zoeken naar den juisten middenweg tot dusver niet gansch heeft misgetast? Niemand kan weerspreken, dat de onderwijskosten, voor een goed deel als gevolg van de salarisregelingen der laatste jaren, op het budget des Rijks een zeer zwaren

druk zijn gaan leggen. Waar het om weer evenwicht te brengen in de Staatshuishouding onvermijdelijk is, dat allerwege wordt ingekrompen, kan evenmin worden volgehouden, dat alleen het onderwijs buiten schot zou moeten blijven. Ziet men dus aan den eenen kant in, dat beperking van deze kosten niet kan worden ontgaan, en moet aan den anderen kant natuurlijk het streven erop gericht zijn, dat aan het gehalte van het onderwijs daarbij zoo min mogelijk schade wordt toegebracht, dan is slechts deze oplossing denkbaar, dat men de verkregen salarisrechten zooveel mogelijk eerbiedigt, maar op inkrimping van het getal docenten aanstuurt door zwaarder arbeid van ieder te vergen. Van die gedachte is de ondergeteekende dan ook zoowel ten opzichte van het lager, middelbaar en hooger als het handels- en nijverheidsonderwijs uitgegaan.

Dat ook de inderdaad niet geringe examenkosten de aandacht niet ontgingen, blijkt wel uit de doorvoering van het systeem van schoolexamens ten opzichte van verschillende onderwijsinrichtingen, uit vermindering van het bedrag der vacatiegelden en uit het zooveel mogelijk gebruik maken van Rijksgebouwen voor examenlokalen. De vermelding in het Voorloopig Verslag, dat aan eene huishoudschool onlangs 28 leeraren zouden noodig geweest zijn om examen af te nemen aan 27 leerlingen, moet trouwens op een misverstand berusten. De examens immers aan huishoudscholen zijn schoolexamens en veroorzaken derhalve geen kosten voor het Rijk. Bedoelt men wellicht het examen voor de akte Nxɪx (landbouwhuishoudkunde), dat in 1922 zuinigheidshalve in lokalen der landbouwhuishoudschool te Posterholt is afgenomen, dan zij de aandacht erop gevestigd, dat de examencommissie voor deze akte inderdaad nogal groot moet zijn (zij bestond uit 25 leden) omdat zij, anders dan bij het gewone huishoudonderwijs, verschillende vakken (koken, voedingsleer, huishoudkunde, waschbehandeling, enz.) in zich vereenigt.

De aanbeveling in het Voorloopig Verslag om tot bezuiniging te geraken door den stroom van circulaires wat te temperen is niet geheel duidelijk; het doel toch van bijna al dergelijke in den laatsten tijd uitgegane aanschrijvingen is juist om tot zuinigheid bij het besteden van 's Lands gelden aan te manen.

Al moet de ondergeteekende, wat de tweede grief betreft, weerspreken, dat zijn Departement zich schuldig zou maken aan traagheid in het afdoen van zaken, ontkennen zal hij niet, dat in de eerste paar jaren na het inwerkingtreden inzonderheid van de Lager-onderwijswet 1920 en van de Nijverheidsonderwijswet in de dientengevolge zeer verzwaarde administratieve werkzaamheden eenige achterstand is ontstaan. Ongetwijfeld komt dit voor een goed deel voor rekening van de omstandigheid, dat die wetten, inzonderheid wat de salarieering van het personeel betreft, een meer gecentraliseerd stelsel hebben ingevoerd. Het is dan ook niet geheel billijk hem en zijn ambtenaren hiervan een verwijt te maken, vermits die centralisatie uit het gewijzigd stelsel, door den wetgever aanvaard, rechtstreeks voortvloeit. Voor het lager onderwijs immers vergoedt het Rijk niet meer als vroeger wettelijk vastgestelde minimum-wedden, doch de wedden zelf. Dit gewijzigd stelsel der Lager-onderwijswet 1920 maakt het ten aanzien van de Rijksvergoedingen voor de gemeenten en de schoolbesturen noodig, dat aan het Departement een nauwgezet onderzoek van de desbetreffende opgaven geschiedt. Zooals hij in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer betreffende de begrooting van hoofdstuk V A voor 1922 op bladz. 11 reeds te kennen gaf, wordt dat onderzoek aanmerkelijk vertraagd door de vele onjuistheden, welke daarbij aan den dag komen. Ook het beantwoorden van de talrijke vragen om inlichting veroorzaakt vertraging van de vaststelling der Rijksvergoedingen voor de ruim 4000 openbare- en ruim 3200 bijzondere lagere scholen. De ondergeteekende vertrouwt echter, dat de achterstand, welke bij de uitvoering der nieuwe wet in de eerste jaren ontstond, geleidelijk overwonnen zal worden.

De aandacht is in het Voorloopig Verslag ook gevestigd op de late indiening van het wetsontwerp tot toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard. De toezegging om te overwegen, of eene dergelijke gelegenheidswet zou kunnen worden ontworpen, heeft de ondergeteekende gedaan in de vergadering der Tweede Kamer van 9 Maart 1922. Het ontwerp kon op 11 Mei d.a.v. zijn Departement verlaten. Het is dus niet juist ook hier een bewijs van weinig voortvarendheid te willen zoeken. Het onwillekeurig verzuim eindelijk in het beantwoorden van een vraag om inlichtingen van Zwolle's gemeentebestuur betreurt de ondergeteekende. Hij heeft die inlichtingen thans verstrekt en aan dat gemeentebestuur zijn verontschuldiging voor het verzuim aangeboden.

Wat het nijverheidsonderwijs aangaat, moet naar de geldende salarisregeling het personeel aan van Rijkswege gesubsidieerde handelsscholen worden bezoldigd volgens de Rijksregeling, die overeenkomt met die voor de hoogere burgerscholen en gymnasia. Ook hier was een uniforme salarisregeling noodig om te voorkomen, dat de beste leeraren, door die gemeenten tot zich werden getrokken, die voor hare gymnasia, hoogere burgerscholen of handelsscholen eene bijzondere gunstige regeling vermochten vast te stellen. Ten onrechte haalt men in het Voorloopig Verslag de salarieering van den directeur der Zwolsche handelsschool aan als bewijs, dat de salarisregeling niet goed zou werken. Deze directeur is bevoegd voor een H.B.S. met 5-jarigen cursus en heeft als zoodanig aanspraak op gelijke wedde als een directeur van zoodanige H.B.S. of een rector van een gymnasium, n.l. f 5 500 tot f 6500 bruto. Voor het tevens door hem vervulde directoraat der handelsavondschool nu ontvangt hij daarenboven f 500 per jaar. Dit komt voor Rijk en gemeente goedkooper uit, dan wanneer er een afzonderlijk directeur voor de avondschool was. In het onderhavige geval is door ondergeteekende nog het beding gemaakt, dat bedoelde functionaris voor beide directoraten tezamen in geen geval meer dan f 7000 zal genieten, ook in geval de dagschool te eenigertijd meer dan 10 klassen mocht tellen. De rector van een gymnasium kan, indien dit meer dan 10 klassen telt, eveneens een salaris van f 7000 bereiken, terwijl eventueele nevenbetrekkingen bovendien nog afzonderlijk worden gehonoreerd.

Dat er een wanverhouding in deze salarissen zou bestaan, kan de ondergeteekende derhalve niet toegeven.

Met genoegen vernam hij voorts het pleidooi voor bevordering van de lichamelijke opvoeding. Van de noodzakelijkheid om naast de geestelijke ook de lichamelijke ontwikkeling te verzorgen is hij doordrongen en hij vertrouwt, dat de nieuwe organisatie van het Algemeen College van Advies goede vruchten zal afwerpen.

Het streven der Esperantisten verdient ook z.i. waardeering. De Regeering laat dan ook niet na zich op de internationale congressen voor deze hulptaal geregeld te doen vertegenwoordigen. Vooralsnog heeft deze beweging echter ook in het buitenland nog niet een zoodanige beteekenis verkregen, dat het op den weg der Regeering geacht moet worden te liggen de studie daarvan hier te lande langs officieelen weg te bevorderen. Dat de ondergeteekende het in verband hiermede tevens behandeld belang van zuiver spreken en schrijven van onze moedertaal zeer hoog stelt, behoeft hij ongetwijfeld niet nog eens nadrukkelijk te verzekeren. Voor hem geldt juist dit belang als een der krachtigste motieven om niet op de lagere school te spoedig met het onderwijzen van een vreemde taal aan te vangen. Geheel billijk schijnt het dan ook niet om juist hem te verwijten, dat in Staatsstukken tegen zuiverheid van taal en stijl wel eens gezondigd wordt. Van een veelvuldig gebruik van de in het Voorloopig Verslag bedoelde, in den laatsten tijd in zwang gekomen uitdrukkingen is hij zich niet bewust. In zwang *gebracht* heeft hij ze zeker niet. En

wanneer men bij de talrijke Staatsstukken, door hem als Minister onderteekend, als bewijs van min correcte hanteering van de Nederlandsche taal slechts vermag te wijzen op het feit, dat in de Lager-Onderwijswet 1920 eenige inderdaad niet geheel juiste omschrijvingen uit de wet van 1878 zijn overgenomen, dan kan hij het verwijt ook niet als ernstig gemeend beschouwen.

Iste Afdeeling.

Onderwijs in het algemeen.

Art. 13. Omtrent de vraag, of het practisch mogelijk is de Rijksbeurzen in renteloze voorschotten om te zetten — een denkbeeld, dat in theorie zeker aanlokt, maar in de uitvoering voor niet geringe moeilijkheden plaatst — pleegt de ondergeteekende op dit oogenblik nog overleg met de colleges van curatoren der Universiteiten en van de Technische Hoogeschool.

IIde Afdeeling.

Hooger Onderwijs.

Ter beantwoording van verschillende opmerkingen, in het Voorloopig Verslag gemaakt, meent de ondergeteekende te kunnen volstaan met verwijzing naar de instelling bij Koninklijk besluit van 24 Februari 1923, n°. 8 van eene Staatscommissie, aan welke is opgedragen — voor zoover het gewenscht is in overleg met de afdeeling Hooger Onderwijs van den Onderwijsraad — na te gaan, of en — zoo ja — door welke wettelijke en andere maatregelen:

1°. kostenbesparing op het openbaar hooger onderwijs kan worden verkregen zonder het peil van dit onderwijs in het algemeen te verlagen, en

2°. de verhouding tusschen het openbaar en bijzonder hooger onderwijs nader kan worden geregeld, zoodat het bijzonder universitair onderwijs zich naar zijn aard beter zal kunnen ontwikkelen dan op dit oogenblik het geval is. Ongetwijfeld zal hetgeen in het Voorloopig Verslag ook in verband met de quaestie der specialiseering omtrent bezuiniging wordt opgemerkt, bij de beraadslagingen der commissie een punt van bespreking uitmaken.

Het betoog, dat de collegegelden voor verhooging in aanmerking behooren te komen, strookt met het inzicht der Regeering. Een wetsontwerp, strekkende om in de thans geldende bedragen verandering te brengen is in gereedheid gebracht en zal de Staten-Generaal vermoedelijk eerlang bereiken.

Over de beteekenis van het onderwijs in het Romeinsch Recht voor de opleiding der juristen, wordt ook in den kring der juristen zelf verschillend geoordeeld. Dat echter voor het onderwijs in dit recht geen afzonderlijke hoogleeraren noodig zouden zijn, vond tot dusver geen verdediging en is dan ook een standpunt, dat de ondergeteekende niet gaarne zou innemen.

Door de wet van 24 November 1922 (*Staatsblad* n°. 613) zal in het vervolg — althans na 17 September 1923 — geen examen ter verkrijging van de hoedanigheid van arts meer worden afgenomen door Staatscommissies, en zal het artsexamen voortaan worden afgelegd ten overstaan van de geneeskundige faculteit overeenkomstig art. 131, derde lid, der hooger-onderwijswet, en het nieuwe Academisch Statuut. Inderdaad is het voor de examen-commissiën en voortaan dus voor de medische faculteiten een moeilijke vraag, in hoeverre zij bij de beoordeeling van een overigens voldoend artsexamen zich mede mogen laten leiden door bepaalde minder gunstige karaktereigenschappen van den examinandus. Zij begeven zich ongetwijfeld op een gevaarlijk terrein door anders dan in zeer evidente gevallen de aanwezigheid van zulke eigenschappen bij haar eindoordeel te doen wegen. En in ieder geval meent de ondergeteekende te moeten ontraden hieromtrent in wet of statuut een bepaald voorschrift op te nemen.

Ten aanzien van de invoering van de logica of denkleer aan de gymnasia moet de ondergeteekende opmerken, dat desverlangd voor een gymnasium kan worden toegestaan een van het algemeen leerplan afwijkend leerplan in te voeren. Daarin zou men dus ook propaedeutische wijsbegeerte kunnen opnemen. Aan eene enkele inrichting van voorbereidend hooger onderwijs is dit ook geschied. Evenwel staan de denkbeelden omtrent de plaats, die de wijsbegeerte bij het voorbereidend hooger onderwijs heeft in te nemen, niet in die mate vast, dat het den ondergeteekende wenschelijk voorkomt om in het algemeen leerplan deze propaedeuse op te nemen; hij geeft er de voorkeur aan aan de besturen der gymnasia over te laten, of zij met gebruikmaking van de wettelijke vrijheid in deze aan bedoeld onderwijs al dan niet een plaats willen geven.

Na de invoering van het nieuwe Academisch Statuut neemt de wijsbegeerte aan onze universiteiten een ruimere plaats in. Aan studenten van alle faculteiten wordt voldoende gelegenheid geboden hierin colleges te volgen. Tot het afleggen van het doctoraal examen in de wijsbegeerte is ieder bevoegd, die met goed gevolg een candidaatsexamen heeft afgelegd in een der vijf faculteiten.

In hoeverre de studie van het Grieksch bij het voorbereidend hooger onderwijs kan worden gemist, zal een punt van bespreking kunnen uitmaken bij de behandeling van het bij de Staten-Generaal aanhangige ontwerp van wet tot regeling van het algemeen vormend middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs.

Voor het doen uitgeven van eene nieuwe officieele tekst van de wet op het hooger onderwijs en van de daarbij behoorende Koninklijke besluiten is, naar het schijnt, weinig aanleiding, nu juist van n°. 9 van de Nederlandsche Staatswetten, editie Schuurman & Jordens, een negende druk (1923) is verschenen.

I. Rijksuniversiteit te Leiden.

De ondergeteekende veroorlooft zich de opmerking, dat het weinig zin zou hebben de omzetting van het lectorschap in de kindergeneeskunde in een gewoon hoogleeraarschap, die wegens het groote gewicht van dat leervak noodzakelijk moet worden geacht, niet te doen plaats hebben, omdat aan het nieuwe ambt een drietal periodieke verhoogingen zijn verbonden.

De mededeeling, dat de benoeming van een nieuwen gewoon hoogleeraar slechts f 1500 (en niet f 500 zooals abusievelijk is vermeld) meer zal vorderen, is alleen geschied om aan te wijzen, dat men hier heeft te doen met een reeds bestaanden leerstoel, terwijl de lector, die met het onderwijs is belast en tevens de leiding heeft van de kliniek voor kindorziekten, ook reeds in het genot is van subsidie en de hulp heeft van een conservator en assistenten, zoodat niet te vreezen valt voor andere verhoogingen dan die uit de benoeming zelve voortvloeien.

De Universiteitsbibliotheek te Leiden is thans opengesteld van 9.30 v.m.—5 n.m. en gedurende vier avonden in de week (op Maandag, Dinsdag, Donderdag en Vrijdag) van 7—9 uur.

Het ligt in de bedoeling van ondergeteekende om — nadat de nieuwe regeling eenigen tijd zal hebben gewerkt — te doen nagaan, welke de resultaten zijn van de openstelling der bibliotheek ook gedurende de avonduren.

II. Rijksuniversiteit te Utrecht.

De ondergeteekende heeft met zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken en Landbouw een gedachtenwisseling geopend omtrent de vraag, of de Veeartsenijkundige Hoogeschool onder de Utrechtsche Universiteit ware te brengen.

Omtrent de nadere uitwerking van dit denkbeeld kan hij echter in het stadium, waarin die onderhandelingen thans verkeeren, geen nadere mededeelingen doen.

IIIde Afdeeling.

Middelbaar Onderwijs.

De ondergeteekende stemt in met de meening, dat het geen aanbeveling verdient op dit oogenblik in beschouwingen te treden omtrent de materie, die het wetsontwerp op het algemeen vormend middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs zal hebben te regelen. Naar hij vertrouwt, zal men er dan ook mede accoord gaan, dat hij de vraag, welke scholen en

examens toegang zullen moeten geven tot de universitaire examens, — eene vraag, waarover zeer verschillend wordt gedacht — bij deze gelegenheid onbesproken laat.

Van de opmerkingen, in het bijzonder met betrekking tot het onderwijs in en de akte van bekwaamheid voor de staathuishoudkunde gemaakt, nam hij met belangstelling kennis. Hij zal ze gaarne nader overwegen. Reeds thans meent hij echter de mededeeling niet achterwege te mogen laten, dat, naar hij vreest, de opneming van genoemd vak in het leerplan der gymnasia het gevaar voor overlading in de hand zou werken. De gymnasia hebben in de eerste plaats tot doel eene klassieke opleiding te geven. Indien de tijd, voor het onderwijs in de klassieke talen bestemd, al te zeer werd ingekrompen, zou het gymnasium zijn bestaansrecht gaan verliezen, hetgeen de ondergeteekende levendig zou betreuren.

Het ongunstig oordeel, in het Voorloopig Verslag uitgesproken over de wijze, waarop thans aan de middelbare scholen de geschiedenis wordt onderwezen, zou de ondergeteekende, aldus gegeneraliseerd, zeker niet willen onderschrijven. Vermoedelijk zal dienaangaande de toestand aan de verschillende scholen nogal uiteenloopen. Door de leeraren ten dezo bindende voorschriften te geven, zou men zich op een gevaarlijken weg begeven. Te minder bestaat daartoo aanleiding, wijl in de kringen der docenten zelve, ook blijkens de artikelen in de vakbladen, voor deze quaestie eene levendige belangstelling wordt gekoesterd. Met name is de opvatting, door dr. Te Lintum verdedigd, in bedoelde artikelen ampel besproken. Ingrijpen der Regeering in deze en dergelijke vraagstukken van paedagogischen aard, hetgeen alleen mogelijk zou zijn door de vaststelling van een zeer gedetailleerd uniform leerplan, zou ondergeteekende onjuist achten. De aandrang hiertoe is trouwens, naar het hem voorkomt, niet goed voorengbaar met het onder de Algemeene Beschouwingen tot hem gericht verwijt, dat hij zich nu reeds te veel door zucht naar centralisatie laat leiden.

Op het ten vorigen jare ingenomen standpunt, dat zoolang voor nieuwe gemeente- en bijzondere hoogere burgerscholen en gymnasia geen Rijkssubsidie wordt verleend, ook geen nieuwe Rijks hoogere burgerscholen behooren te worden gesticht, kan de ondergeteekende niet terugkomen.

IVde Afdeeling.

Nijverheids- en Handelsonderwijs.

Onder de Algemeene Beschouwingen merkte de ondergeteekende hierboven reeds op, dat men hem ten onrechte de zucht tot onnoodig centraliseeren verwijt. Dit geldt zeer bepaald ook het nijverheidsonderwijs. Ongetwijfeld is, vergeleken bij vroeger toen het nijverheidsonderwijs wettelijk niet geregeld was, de organisatie door de totstandkoming van de Nijverheidsonderwijswet en de daarbij behoorende uitvoeringsbesluiten meer aan bepaalde voorschriften gebonden, is de administratie meer centraal geworden en zijn de schoolbesturen ook minder vrij in hun bewegingen. Maar die regeling is juist zoo soepel mogelijk gehouden en aan de organisatie van dit onderwijs werd juist deswege nog onlangs bij de behandeling in de Tweede Kamer van het wetsontwerp tot regeling van het lager- en middelbaar landbouwonderwijs lof toegekend.

Wanneer thans op enkele onderdeelen nog achterstand bestaat, is dit ook niet te wijten aan de organisatie of centralisatie, doch eenvoudig aan de groote hoeveelheid werk, die de invoering van de Nijverheidsonderwijswet, de Pensioenwet 1922 enz. in den laatsten tijd met zich brachten. Met name de invoering van nieuwe salarisregelingen voor een corps van ± 10 000 leeraressen en leeraren, welke door den loop der omstandigheden tot 3 maal toe moesten worden herzien, was oorzaak van veel extra-werk. Verzoeken om goedkeuring van schoolgeldregelingen komen niet in grooten getale bij het Departement in. Op dit punt bestaat dan ook geen achterstand.

Ten aanzien van de vraag, of de achterstallige salarissen der leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs, waarvan sprake is in het adres van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Bond van leeraren en leeraressen bij het nijverheidsonderwijs dd. 7 November '22 zijn voldaan, merkt ondergeteekende het volgende op. Bij het verschijnen van de leidraden voor de bezoldiging van het personeel dezer scholen voor 1919 en 1920 heeft de ondergeteekende geheel in aansluiting met de tot dien tijd gevolgde wijze van subsidieering aan de besturen bericht, dat van de uit de toepassing dezer leidraden voortvloeiende kosten 50 pct. voor rekening van het Rijk kon worden gebracht. Voorts werd hun in overweging gegeven pogingen in het werk te stellen om de overige 50 pct. op andere wijze, in de eerste plaats door verhoogde subsidiën van gemeente(n) on provincie, te verkrijgen. Daaraan heeft hij bij circulaire van 2 Maart 1921 n°. 3739 Afd. N. H. O. nog toegevoegd, dat voor het geval laatstbedoelde lichamen geen bijdragen voor salarisverhooging mochten toestaan, er dan aan het personeel der school slechts uitgekeerd mocht worden, wat daarvoor van het Rijk werd genoten. Nu heeft het Rijk aan al zijn verplichtingen met betrekking tot de uitvoering dier leidraden geheel voldaan. Het kan echter niet aansprakelijk worden gesteld voor het bedrag, dat men van elders voor die salarisverhooging verwachtte. Het is der Regeering ook geheel onbekend, in hoeverre de besturen der scholen ernstig hebben gepoogd om de resteerende 50 pct. op andere wijze te verkrijgen.

Bij het inwerking treden der Nijverheidsonderwijswet is inmiddels eene nieuwe salarisregeling van kracht geworden, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 11 Juli 1921 (*Staatsblad* n°. 921). De daarbij geregelde salarissen zijn den leeraren en leeraressen aan nijverheidsscholen gewaarborgd, zoodat achterstalligheid in den hiervoor bedoelden zin niet meer mogelijk is.

Eene technische herziening dezer regeling is thans in bewerking, welke, naar ondergeteekende verwacht, spoedig zal kunnen verschijnen. De bedoeling dezer herziening is in de eerste plaats enkele gebreken te herstellen, die bij de toepassing der regeling aan den dag kwamen, en voorts waar dit mogelijk bleek, bezuiniging te verkrijgen. De inzichten en wenschen van de besturen en het personeel dezer scholen ten aanzien van deze materie waren der Regeering uit veelvuldige adressen, waaronder ook het adres der vereeniging van gesubsidieerde bijzondere middelbare technische scholen in Nederland d.d. 27 November 1922, voldoende bekend om daarmede, zoover mogelijk, rekening te kunnen houden.

Overigens moet de ondergeteekende weerspreken, dat de eischen, waaraan het onderwijzend personeel aan gesubsidieerde nijverheidsscholen moet voldoen, te hoog zouden zijn opgevoerd. Deze eischen zijn in hoofdzaak vervat in art. 7 der N. O. wet. Verder zijn in het Koninklijk besluit van 11 Juli 1921 (*Staatsblad* n°. 918) de programma's vastgesteld voor de examens ter verkrijging van de verschillende akten van bekwaamheid. Deze programma's zijn aldus omschreven, nadat een speciale commissie van deskundigen, mannen van de practijk en van het onderwijs, den ondergeteekende dienaangaande had geadviseerd. De voorstellen dezer commissie zijn nagenoeg onveranderd overgenomen. Nadere bestudeering van de programma's en eischen voor de akte-examens doet tevens zien, hoeveel waarde de wetgever voor dit onderwijs aan de practijk toekent.

Dat ambachts- en teekenscholen dienen voor de opleiding van practisch goed onderlegde werklieden is ook volstrekt niet uit het oog verloren. Tot opleiding van opzichters, teekenaars en bedrijfsleiders zijn andere scholen bestemd, nl. middelbare technische scholen, academiën, kunstnijverheidsscholen enz.

De raad om de belangstelling der vakvereenigingen van patroons en werklieden voor dit onderwijs meer op te wekken wekt bij ondergeteekende eenige bevreemding, evenals het pleidooi voor het particulier initiatief. De Nijverheidsonderwijswet toch is doortrokken van het besef van den innigen samenhang van dit onderwijs met techniek en nijverheid, terwijl zij ten volle recht doet wedervaren aan de groote waarde van het particulier initiatief en van het overleg met de mannen der practijk. In de artt. 5 en 25 worden zelfs de bijzondere scholen vóór de openbare genoemd.

Voor wie voor het bovenstaande nog nadere bewijzen mocht wenschen, worden de volgende wetsartikelen in herinnering gebracht, artt. 4, 5, 25, 2de en 5de lid, 61, 64 zoomede verschillende bepalingen inzake het leerlingstelsel. De geheele wettelijke subsidieregeling is grootendeels gericht *op behoud van het particulier initiatief*. Aan de besturen der bijzondere scholen wordt binnen de grenzen der wettelijke voorschriften zooveel mogelijk vrijheid van handelen onder eigen verantwoordelijkheid gelaten. In de keuze van leeraren bijv. is men geheel vrij, mits aan de eischen van bekwaamheid enz. is voldaan. De ervaring heeft echter geleerd, dat men bijv. de berekening der salarissen niet geheel aan de besturen kan overlaten, daar een groot deel dier berekeningen min of meer grove fouten bevat. Allerlei onbillijkheden en te hooge uitgaven voor Rijk en gemeenten zouden hiervan het gevolg zijn. Het moet trouwens duidelijk zijn, dat, vooral in de tegenwoordige omstandigheden, nauwlettend toezicht op het financieel beheer plicht is.

In verband met de ook in de Tweede Kamer der Staten-Generaal geopperde bedenkingen tegen de toepassing, door den ondergeteekende gegeven aan art. 25, 2de lid, der N.O. wet heeft hij inderdaad een wetsontwerp tot het aanbrengen van een redactiewijziging in dat artikel in gereedheid gebracht. Vermoedelijk zal dit wetsontwerp spoedig zijn Departement kunnen verlaten.

De voorschriften omtrent bouw en inrichting van door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen sluiten geheel aan bij die voor den bouw van hoogere burgerscholen, lagere scholen enz. In het Koninklijk besluit van 11 Juli 1921 (*Staatsblad* n°. 922) is een bijzondere bepaling opgenomen (art. 21), krachtens welke naar gelang van de omstandigheden van een of meer dezer voorschriften ontheffing kan worden verleend. Van dit artikel wordt, mede uit financieele overwegingen, een ruim gebruik gemaakt. Het spreekt wel haast van zelf, dat aan dure uitbreidingen of verbouwingen op grond van het niet geheel voldoen door bestaande gebouwen aan den een of anderen eisch in het bouwbesluit, in de gegeven omstandigheden niet wordt gedacht.

Tot dusver zijn enkele verzoeken van vereenigingen om inlichtingen of om toekenning van Rijkssubsidie voor het in toepassing brengen van het leerlingstelsel bij het Departement ingekomen. Deze adressen kunnen echter eerst in behandeling worden genomen, nadat in overleg met schoolbesturen en organisaties een algemeene indeeling voor de organisatie zal zijn vastgesteld (art. 3, Koninklijk besluit van 11 Juli 1921, *Staatsblad* n°. 917), hetgeen vermoedelijk eerlang zal geschieden. Het ligt overigens in de bedoeling het leerlingwezen zooveel mogelijk in verband met bestaande vakscholen te regelen.

Het bedrag, uitgetrokken bij art. 144, omvat de totaal-raming van wat vermoedelijk in 1923 noodig zal zijn aan Rijkssubsidiën voor de volgende scholen, academiën, enz.:

Amsterdam (middelbare technische school, tevens kweekschool voor machinisten);

Deventer (middelbare technische school; *nog niet geopend*);

Dordrecht (middelbare technische school);

's Gravenhage (Academie van Beeldende Kunsten);

Groningen (middelbare technische school met kunstnijverheidsschool en avondcursussen);

Haarlem (middelbare technische school);

Heerlen (middelbare technische school);

Heerlen (mijnschool);

's Hertogenbosch (Koninklijke school voor kunst-techniek en ambacht);

Leeuwarden (middelbare technische school);

Rotterdam (Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen);

Sneek (middelbare technische school);

Utrecht (middelbare technische school).

Een specificatie naar de bedragen kan niet worden gegeven, aangezien de subsidiën eerst nauwkeurig kunnen worden berekend na contrôle der salarisstaten en volledige behandeling der rekeningen en verantwoordingen. Ook de subsidiën over 1921 zijn nog niet voor alle scholen definitief vastgesteld.

Vde Afdeeling.

Lager onderwijs.

De vele leden, die over de overlading van het leerprogram bij het lager onderwijs klaagden en daarbij aandrongen op herziening en vereenvoudiging van de leerstof, alsmede op afschaffing van huiswerk, althans tot de zesde klasse, hebben daarbij niet tevens aangegeven, of zij in deze iets van den ondergeteekende verwachten. Is dit het geval, dan moet hij herhalen wat hij hierboven ten aanzien van het middelbaar onderwijs schreef, dat n.l. een aandrang in die richting niet vereenigbaar is met de opmerking onder de Algemeene beschouwingen, waar men meent hem tegen te groote zucht naar centralisatie te moeten waarschuwen. En zeker zou de ondergeteekende het verwijt van centralisatiezucht niet ontgaan, wanneer hij het invoeren van een uniform leerprogram voor alle lagere scholen wilde bevorderen, waarvoor enkele leden pleitten.

Het zou naar de meening van den ondergeteekende niet goed zijn, wanneer het Departement omtrent vraagstukken van paedagogischen aard voorschriften ging geven en zich bijv. ging bemoeien met den omvang der leerstof op de lagere scholen. Wat de bijzondere school betreft, laat de wet trouwens binnen hare perken aan de schoolbesturen volle vrijheid. Voor de openbare school is weliswaar goedkeuring van den inspecteur op het leerplan voorgeschreven, maar de ondergeteekende ziet er geen heil in om langs dezen weg van Regeeringswege bindende regelen te stellen. Het stelsel om in de wet eene opsomming van de onderwijsvakken te geven, en de school zelf zooveel mogelijk vrijheid te laten naar hare eigen omstandigheden de leerstof voor elk dier vakken te omschrijven, biedt voordeelen, die zeker opwegen tegen het bezwaar, dat uit het gebrek aan uniformiteit in geval van verhuizing kan voortvloeien, waarop in het Voorloopig Verslag is gewezen.

Of en in welke mate en ook in welke klassen huiswerk zal worden opgegeven, is al evenmin een onderwerp, waarmede naar het oordeel van den ondergeteekende de Minister zich bemoeien moet.

Hiermede is niet gezegd, dat de ondergeteekende overlading van het leerprogram der lagere school in bescherming zou nemen. Ook hij is er van overtuigd dat, wanneer door beperking van de leerstof meer tijd beschikbaar blijft voor de lichamelijke opvoeding, dit de schooljeugd ten goede zal komen.

De pas tot stand gekomen wijziging van de artikelen 62 en 66 der Lager-onderwijswet 1920 had geen ander doel dan om in de schoolgeldheffing vereenvoudiging aan te brengen. Wanneer onder de wet van 1878 voor het innen van het schoolgeld van de diensten der onderwijzers werd gebruik gemaakt, berustte dat niet op een voorschrift van de wet. De wet van 1920 bevat evenmin als die van 1878 eene bepaling, welke dergelijke inning voorschrijft of belet.

Met het vermeerderen van de posten van uitgaven, die uit de openbare kassen aan de schoolbesturen worden vergoed, is natuurlijk ook toegenomen de omvang van de daaromtrent door die besturen te verstrekken gegevens. De z.g. negatieve opgaven kunnen echter niet achterwege blijven, omdat alsdan niet kan worden beoordeeld, of het niet-inzenden van het voorgeschreven formulier een gevolg is van verzuim — zooals herhaaldelijk voorkomt — dan wel van het feit, dat geen

nieuwe gegevens te vermelden zijn. De ondergeteekende stelt zich evenwel voor bij de herziening der administratieve voortschriften naar aanleiding van de jongste wijziging der Lager-onderwijswet aan te sturen op beperking van het aantal in te zenden formulieren.

Bij de mondelinge beraadslaging in de Eerste Kamer over het ontwerp der pas tot stand gekomen wet tot wijziging van de Lager-onderwijswet heeft de ondergeteekende medegedeeld, waarom de Regeering zich bij uitvoering van art. 4 voorshands zal moeten bepalen tot de blinden, doofstommen, slechthoorenden en zwakzinnigen. Het spreekt van zelf, dat hij thans geen toezegging kan doen ten opzichte van „achterlijke" kinderen, daargelaten nog dat achterlijkheid een zoo weinig omlijnd begrip is, dat het de vraag zou zijn, of het treffen van eene regeling mogelijk ware.

De naar aanleiding van art. 205 der Lager-onderwijswet 1920 gestelde vraag is den ondergeteekende niet duidelijk. Noch in het laatste lid van het oorspronkelijk artikel 205, noch in de bij de jongste wijziging aan dat artikel nieuw toegevoegde slotbepaling is sprake van verhooging der vroegere taxatie. Integendeel is in elke van deze slotbepalingen sprake van *vermindering* der vergoeding.

Voor scholen, „die in 1921 zijn getaxeerd, maar nadien zijn opgeheven", is het vierde lid van art. 205 van toepassing; krachtens het daar bepaalde vervalt de vergoeding, wanneer de school is opgeheven. Wijziging der inrichting van een schoolgebouw in 1922 zal — ongeacht het jaar der taxatie van dat gebouw — bezwaarlijk kunnen leiden tot verhooging der vergoeding, omdat die wijziging naar den regel van de artt. 72 en vlg. der Lager-onderwijswet door de gemeente zal zijn bekostigd. Zelfs zou in het geval, voorzien in het nieuwe tiende lid van art. 205, die wijziging kunnen leiden tot *vermindering* der gemeentelijke vergoeding, n.l. als bij de wijziging eenige lokalen van het getaxeerde gebouw worden geamoveerd.

VIIde Afdeeling.

Kunsten en Wetenschappen.

Het doet den ondergeteekende genoegen, dat het voornemen tot heffing van een matig entreegeld van de bezoekers van Rijksmusea instemming ontmoet. De in voorbereiding zijnde regeling zal vermoedelijk binnenkort kunnen worden ingevoerd.

Alleen reeds met het oog op den toestand van 's lands financiën zou de ondergeteekende bezwaar moeten maken mede te werken tot verwezenlijking van het denkbeeld om steun te verleenen aan alle behoeftige mannen en vrouwen, die zich door talent op het gebied van kunst of wetenschap onderscheiden — hoezeer hij ook begaan is met de inderdaad dikwijls moeilijke omstandigheden, waaronder velen hunner verkeeren. Dat de Regeering in dezen doet, wat eenigszins mogelijk is, moge blijken uit de door haar, in samenwerking met gemeentebesturen, getroffen regeling tot het verleenen van steun aan noodlijdende beeldende kunstenaars, aan wie opdrachten kunnen worden verleend.

Art. 228. Ook de ondergeteekende is van oordeel, dat het te ver zou gaan in het geheel geen nieuwe subsidies meer te verleenen voor onderhoud en instandhouding van monumenten. Liever schaart hij zich aan de zijde van de leden, die matiging bepleitten, maar algeheele stopzetting van Overheidssteun ontrieden. Hij heeft reeds verschillende subsidie-aanvragen, die in normaler tijdsomstandigheden wel voor inwilliging in aanmerking gekomen zouden zijn, voorloopig ter zijde gelegd. Zelfs paste hij op verschillende loopende subsidies een niet onbelangrijke bezuiniging toe.

Art. 289. Aangezien de ondergeteekende zich met het minder gunstig gevoelen van verschillende leden over de Volks-Universiteiten niet kan vereenigen, is er van hem geen voorstel te verwachten tot het beëindigen van de subsidiëering dier instellingen. Ook hier heeft intusschen de eisch van bezuiniging reeds tot sterke beperking gevoerd.

De Minister van Waterstaat heeft den ondergeteekende verzocht te antwoorden op enkele opmerkingen, voorkomende in het Voorloopig Verslag over het ontwerp van wet tot vaststelling van Hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923, aangaande de schorsing van het besluit van den raad der gemeente Haarlem, om de zoogenaamde kommiezenhuisjes te doen sloopen. Ter voldoening aan dat verzoek kan de ondergeteekende mededeelen, dat hij de vernietiging van dat raadsbesluit niet zal uitlokken zonder de meest mogelijke aandacht geschonken te hebben aan de daarbij betrokken verkeersbelangen.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,
J. Th. DE VISSER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 8sten Maart 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VI (*Departement van Marine*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Ondergeteekende wil gaarne de verzekering geven, dat zijn streven er voortdurend op gericht is om in het marinebeheer de zuinigheid zooveel mogelijk te betrachten.

Van af zijn optreden is hij er dan ook op bedacht geweest de organisatie overal te versoberen, waar dit mogelijk was zonder de gevechtskracht der marine aan te tasten.

Wat de gemaakte opmerkingen over de Vlootwet betreft, meent hij zich op de daarvoor bij de mondelinge behandeling der Marinebegrooting in de Tweede Kamer ontwikkelde gronden, in afwachting van het eerlang te verwachten advies van de zoogenaamde Vlootwetcommissie, van beschouwingen ter zake te moeten onthouden.

Wat de taak betreft van de bij Koninklijk besluit van 21 November 1922 n°. 51 ingestelde zoogenaamde Vlootwetcommissie, zij het ondergeteekende vergund te verwijzen naar hetgeen dienaangaande door hem werd gezegd bij de mondelinge beraadslagingen over de Marinebegrooting voor dit jaar in de Tweede Kamer der Staten-Generaal (*Handelingen* blz. 919).

Ondergeteekende is het in zooverre eens met de leden, die het betreurden, dat bij de ramp van Smyrna geen Nederlandsch oorlogsschip ter plaatse is geweest en dientengevolge de hulp van eene vreemde Mogendheid is moeten worden ingeroepen voor onze onderdanen aldaar, dat hij er de voorkeur aan zou hebben gegeven, indien spoediger een Nederlandsch oorlogsschip naar Smyrna gedirigeerd had kunnen worden.

Voor den gebrachten dank voor de verbetering aangebracht in den loodsdienst te Vlissingen is ondergeteekende erkentelijk.

Met uitbreiding van het personeel van den rivierloodsdienst op de Schelde is reeds begonnen.

Dat er groot verschil bestaat tusschen de pensioenen van hen, die in vroeger jaren werden gepensionneerd, en degenen, die thans den zeedienst verlaten, wordt door ondergeteekende beaamd. Bij de mondelinge behandeling der Marinebegrooting in de Tweede Kamer heeft hij er — in verband met de motie-Ter Hall — reeds op gewezen, dat dit verschil ook aanwezig is tusschen de pensioenen van vroeger gepensionneerden der landmacht, van het Indische leger en — zij het in mindere mate — van vele groepen van burgerambtenaren.

De Regeering is van meening, dat eene algemeene regeling tot verbetering op dit punt niet slechts groote financieele offers zal vergen, doch — als zijnde feitelijk gelijk te stellen met het verleenen van terugwerkende kracht aan pensioenwetten — ver strekkende consequenties zal hebben en dat daaraan mitsdien niet kan worden gedacht.

Onderzocht wordt, of en in hoeverre bestaande particuliere vereenigingen bereid zijn het verleenen van steun in de meest naar voren tredende gevallen op zich te nemen.

De Minister van Marine,

E. P. WESTERVELD.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 7den Maart 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen. **(62)**

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De ondergeteekende nam met leedwezen er van kennis, dat het ontwerp Arbeidsgeschillenwet bij het afdeelingsonderzoek veel tegenkanting ontmoette. Zooals uit onderstaande beschouwingen blijkt, kan hij het standpunt van de leden, die tegen dit wetsontwerp ernstig bezwaar hadden, niet deelen.

Het is inderdaad juist om van het nuttig effect der voorgestelde bepalingen geen overdreven verwachtingen te koesteren. De ondergeteekende heeft nimmer den indruk pogen te wekken, dat voortaan alle arbeidsgeschillen zouden kunnen worden voorkomen of althans beslecht, indien maar de in het wetsontwerp bedoelde permanente bemiddelingsorganen in het leven werden geroepen. Ook in den vervolge zullen velen, indien naar hunne meening een goede kans aanwezig is om door een staking of uitsluiting het beoogde doel te bereiken, het gebruik van deze machtsmiddelen aangewezen achten. In dit verband is door den ondergeteekende er reeds op gewezen, dat bij een stijgende conjunctuur de arbeiders, en dat bij een dalende conjunctuur de werkgevers minder geneigdheid zullen hebben om bemiddeling of arbitrage te aanvaarden. Voor de pessimistische opvatting van die leden, die het ontwerp van buitengewoon weinig beteekenis achtten, bestaat echter evenmin grond, gelet op de resultaten in andere landen met het thans ook hier voorgestelde stelsel bereikt, en ook in ons land in verschillende gevallen met bemiddeling en arbitrage verkregen. Zonder eenigen twijfel zal de tusschenkomst van den Rijksbemiddelaar in vele gevallen leiden tot voorkoming of tot verkorting van een staking of uitsluiting.

In Zweden, waar het instituut der Rijksbemiddelaars reeds bestaat, werd in het jaar 1921 bij 233 geschillen de tusschenkomst van de officieele bemiddelaars ingeroepen of aangeboden. In 163 gevallen vond werkelijk bemiddeling plaats. Voor 111 geschillen had de bemiddeling een gunstigen uitslag.

Dat ten onzent de Kamers van Arbeid en de door die lichamen ingestelde verzoeningsraden op het punt van beslechting van arbeidsgeschillen slechts uiterst geringe resultaten hebben bereikt, is niet onverklaarbaar. De Kamers van Arbeid bestonden slechts in een beperkt aantal gemeenten en dan nog slechts voor een beperkt aantal bedrijven. In de weinige gevallen, dat de Kamers uitgenoodigd werden of zelf het initiatief namen tot het bijeenbrengen van partijen, slaagden zij als regel daarin nog niet, mede als gevolg van de wijze, waarop samenstelling en bevoegdheid van de Kamer van Arbeid en van den verzoeningsraad bij de wet waren geregeld. De ontwikkeling van het vakvereenigingswezen in de richting van vakbonden en vakcentralen, die hunne werkzaamheden over het geheele land uitstrekken, ten gevolge waarvan de regeling der arbeidsvoorwaarden hoe langer hoe meer bedrijfsgewijze voor het geheele land geschiedde, was mede oorzaak, dat de Kamers van Arbeid in arbeidsgeschillen zelden gemengd werden. Voor het bijleggen van een geschil, dat zich over het geheele land uitstrekte, was de plaatselijke autoriteit van een verzoeningsraad immers geheel onvoldoende. Bezwaren, als hier genoemd, staan echter aan de werkzaamheid van de organen, welke het onderhavige wetsontwerp bedoelt in te stellen, niet in den weg. Ook de omstandigheid, dat de Rijksbemiddelaars, in tegenstelling met de Kamers van Arbeid, welker houding meer passief was, bij het ontstaan van geschillen het initiatief nemen tot het bijeenbrengen van partijen, is van groote beteekenis. Dit wordt duidelijk, wanneer men in aanmerking neemt, dat van de bovenvermelde 163 gevallen, waarin de Zweedsche Rijksbemiddelaars in 1921 hunne tusschenkomst verleenden, in 7 gevallen zulks geschiedde op verzoek van de werkgevers, in 10 gevallen op verzoek van de arbeiders, in 8 gevallen op verzoek van beiden en in 138 gevallen op initiatief van de Rijksbemiddelaars.

De overtuiging van sommige leden, dat de voorgestelde wet mettertijd het roemlooze lot der Kamers van Arbeid zal deelen, is dan ook niet die van den ondergeteekende. Hij kan aan deze leden evenmin toegeven, dat vruchtbare arbeid op dit gebied alleen te verwachten zou zijn van een juiste wettelijke regeling van de collectieve arbeidsovereenkomst en van het vakvereenigingswezen. Ook onder een zoodanige wettelijke regeling zullen er bedrijven zijn, die geen collectieve arbeidsovereenkomst hebben. En evenals thans zullen ook dan conflicten kunnen ontstaan, wanneer een collectieve arbeidsovereenkomst is afgeloopen en partijen omtrent den inhoud van een nieuwe overeenkomst geen overeenstemming hebben kunnen bereiken.

Blijkens het Voorloopig Verslag waren eenige leden van oordeel, dat dit wetsontwerp te diep ingrijpt en zou hier zelfs sprake zijn van een dwangwet, welke er niet toe bijdragen zou om den bedrijfsvrede te bevorderen, maar integendeel nieuwe wrijving zou doen ontstaan. Het wil den ondergeteekende voorkomen, dat hier een misvatting in het spel moet zijn. Het wetsontwerp toch verleent aan de Overheid niet de bevoegdheid om ter voorkoming en beslechting van geschillen desnoodig de arbeidsvoorwaarden aan partijen op te leggen, welk stelsel in Nieuw-Zeeland en op het vasteland van Australië is ingevoerd. Zelfs legt het niet aan partijen den plicht op om, althans in bepaalde bedrijven, af te zien van staking of uitsluiting, wanneer een geschil nog niet aan

het oordeel van een raad van verzoening en onderzoek is onderworpen, of zoolang een zoodanige raad zich met het geschil bezighoudt (het z.g. Canadeesche stelsel). Het wetsontwerp laat als regel de volledige vrijheid van partijen, om een gerezen geschil uit te vechten, ongerept. Door het instellen van organen, waaraan het uit den weg ruimen van geschillen kan worden opgedragen, oefent het hoogstens een moreelen invloed uit in de richting van de vreedzame oplossing van geschillen. Niemand echter wordt gedwongen, tegen zijn zin een verzoeningsraad of scheidsgerecht te aanvaarden. Vinden de bepalingen omtrent enquête toepassing, dan is deze invloed wel sterker dan bij de toepassing van de overige bepalingen der wet en staan het orgaan, dat met het onderzoek belast wordt, de noodige middelen ten dienste om zich een oordeel omtrent het geschil te kunnen vormen, maar ook hier geldt geen verbod van staking of uitsluiting, noch wordt men verplicht, zich aan eenige uitspraak te onderwerpen. De ondergeteekende is dan ook van oordeel, dat de ontworpen wet in geen enkel opzicht een dwangwet kan worden genoemd. Hij vermag evenmin in te zien, waarom dit wetsontwerp geen sociaal, maar een socialistisch karakter zou dragen, te minder, waar het toch bekend is, dat zij, die op het standpunt van den klassenstrijd staan, allerminst warme bewonderaars van een stelsel, als hier voorgedragen, zijn.

Een deel der werkgevers en der arbeiders moge weinig gevoelen voor de voorgestelde regeling, omdat zij zelfs niet door moreelen drang zich belemmerd willen voelen in de onbeperkte vrijheid, die zij tot dusverre hebben om hunne geschillen door staking of uitsluiting uit te vechten, in breede kringen heeft de poging, om te komen tot instelling van permanente bemiddelingsorganen, instemming gevonden. Hiermede rekening houdend en gelet op het algemeen belang, dat door stakingen en uitsluitingen ernstig kan worden geschaad, [1]) bestaat er voor de Regeering alle aanleiding de totstandkoming van een regeling, als in dit wetsontwerp neergelegd, op prijs te stellen.

Als een eerste bezwaar tegen het ontwerp Arbeidsgeschillenwet werd aangevoerd de moeilijkheid van de keuze der Rijksbemiddelaars.

Dit schijnt minder een bezwaar tegen de totstandkoming der wet dan een moeilijkheid, verbonden aan de uitvoering daarvan. De plaats der Rijksbemiddelaars in het stelsel van het wetsontwerp blijft, ook na de wijziging, welke tijdens de behandeling in de Tweede Kamer in artikel 6 is aangebracht, een zeer belangrijke. De resultaten van hun arbeid zullen, althans voor een goed deel, afhangen van hun bekwaamheid en tact. Daarom zal de keuze dezer personen met zorg moeten geschieden. Een dergelijke moeilijkheid doet zich echter meermalen voor bij het bezetten van belangrijke ambten.

In ons land zijn verschillende personen reeds als bemiddelaar of arbiter in arbeidsgeschillen opgetreden en vaak niet zonder goed gevolg. Maar ook buiten dezen kring zijn er personen, die geacht kunnen worden voldoende qualiteiten te bezitten voor de functie van Rijksbemiddelaar. De Regeering vertrouwt dan ook er in te zullen slagen, de noodige bemiddelaars te vinden.

Een tweede bezwaar werd gezien in de kosten, die dit wetsontwerp, mocht het worden aangenomen, met zich zal brengen. Verschillende leden meenden, dat de raming van f 40 000 te optimistisch zal blijken te zijn en de kosten niet mede zullen vallen. Op welke gronden die meening berust, is den ondergeteekende niet gebleken. Zij strookt niet met de zeer sceptische verwachtingen ten aanzien van het nuttig effect der voorgestelde bepalingen. Zou de wet in de practijk inderdaad weinig te beteekenen hebben, dan zullen de kosten ook zeer gering zijn.

Door den ondergeteekende is in de Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag opgemerkt, dat een eenigszins nauwkeurige raming der uitgaven moeilijk is te geven, omdat de met de uitvoering der wet te belasten personen slechts per vacatie of naar mate van de door hen verrichte werkzaamheden beloond zullen worden, en niet alleen het jaarlijksch aantal stakingen en uitsluitingen zeer uiteenloopt, maar uiteraard ook niet van te voren vaststaat, in hoeverre van bemiddelingsraden, enz. gebruik zal worden gemaakt.

In het jaar 1921 kwamen 88 stakingen en uitsluitingen voor, waarbij 50 of meer arbeiders waren betrokken. Had bijv. in 75 percent van die gevallen, d.i. 66 maal, bemiddeling of arbitrage werkelijk plaats gevonden, dan zou zeer waarschijnlijk belangrijk minder dan het geraamde bedrag van f 40 000 zijn uitgegeven. In andere jaren was het aantal stakingen en uitsluitingen, waarbij 50 of meer arbeiders waren betrokken, meermalen grooter. Niettemin kan aan een globaal bedrag van f 40 000 ook voor jaren, waarin veel bemiddeling en arbitrage mocht voorkomen, worden vastgehouden, aangezien de mogelijkheid bestaat de kosten, verbonden aan de uitvoering der wet, te beperken, omdat artikel 53, tweede lid, het toekennen van schadeloosstellingen aan hen, die deel uitmaken van een bemiddelingsraad, een scheidsgerecht of een commissie van onderzoek, facultatief stelt.

Aangezien in het algemeen de kosten evenredig zullen zijn aan het nut, dat zij afwerpen, niet alleen voor het maatschappelijk leven, maar ook voor 's Rijks schatkist, welke van stakingen en uitsluitingen eveneens nadeel ondervindt, kan op grond van financieele overwegingen naar de meening van den ondergeteekende bezwaarlijk ernstige bedenking tegen het wetsontwerp worden gemaakt.

De meening, dat de Minister, indien hij op de gronden, vermeld in artikel 41, eerste lid, van het wetsontwerp, een scheidsrechterlijke uitspraak vernietigt, cassatierechter wordt in een zuiver civiel geschil over loon of iets dergelijks, waar over de rechter en niet de administratie zou hebben te beslissen, komt den ondergeteekende niet juist voor. De Rijksbemiddelaar verleent immers zijn tusschenkomst niet, indien hem blijkt, dat het geschil een rechtsgeschil is, omdat voor de beslechting van deze geschillen andere organen zijn aangewezen (artikel 2, onder *b*, in verband met de artikelen 7, eerste lid, onder *c*, en 22, derde lid, onder *c*, van het ontwerp). De geschillen, die aan arbitrage kunnen worden onderworpen, zijn dus geen geschillen over een tusschen werkgevers en arbeiders bestaande rechtsverhouding, maar over de vraag, welke rechtsverhouding in de toekomst tusschen hen zal gelden, een onderwerp, waarover de rechterlijke macht geen bevoegdheid heeft te beslissen. De uitspraak van het scheidsgerecht is dus geen beslissing in een civiel geschil en evenmin wordt de Minister, die zoodanige uitspraak vernietigt, cassatierechter in een civiel geschil.

Het grootste bezwaar tegen het wetsontwerp betrof blijkbaar de regeling der enquête in § 4 van hoofdstuk II, met name in de artikelen 49 en 50, omdat door die regeling de bedrijfsleiding kan worden gedwongen gegevens omtrent het bedrijf bloot te leggen en die gegevens kunnen worden gepubliceerd. Deze aantasting der bedrijfsvrijheid ging velen leden te ver. Voorts werden tegen de in deze paragraaf voorgestelde bevoegdheid nog twee algemeene bezwaren van Staatsrechtelijken aard aangevoerd.

De ondergeteekende meent niet beter te kunnen doen dan een weerlegging dier bezwaren aan te vangen met de beantwoording der in het Voorloopig Verslag gestelde vraag, waarom schrapping der bepalingen omtrent de dwangenquête voor hem onaannemelijk was.

Een doeltreffend middel, om door wettelijke regeling alle stakingen of uitsluitingen te voorkomen, is tot dusverre niet gevonden. Wel is men er in verschillende landen is geslaagd door het scheppen bij de wet van organen voor bemiddeling, arbitrage en onderzoek met min of meer dwingende bevoegdheden de nadeelige gevolgen, die arbeidsgeschillen zoowel

[1]) Zoo schreef ook Paus Leo XIII in de Encycliek *Rerum Novarum*, waar hij de werkstaking behandelde: „Deze ramp, die tegenwoordig zoo dikwijls voorkomt en toch zoo ernstig is, moet door de overheid worden verholpen, want dergelijk staken benadeelt niet alleen de patroons en ook de arbeiders zelf, maar is bovendien schadelijk voor den handel en voor het algemeen belang, en omdat er gewoonlijk geweld en woeling mee gepaard gaat, brengt het dikwijls de openbare rust in gevaar.".

voor de onmiddellijk daarbij betrokkenen als voor de gemeenschap met zich brengen, te verminderen. De ondergeteekende is, zooals uit het wetsvoorstel blijkt, van meening, dat voor ons land in het algemeen volstaan kan worden met een behoorlijke regeling der bemiddeling en arbitrage op den grondslag van het vrijwilligheidsbeginsel. Aan partijen wordt daarbij overgelaten, of en in hoever zij van die instituten gebruik wenschen te maken. Er zijn echter conflicten, waarbij de door staking of uitsluiting uitgeoefende drang zich onmiddellijk in veel breederen kring doet gevoelen dan die der bij het geschil betrokken partijen. Dit is het geval bij stakingen of uitsluitingen in die bedrijven, welker ongestoorde werking, hetzij voortdurend, hetzij tijdelijk, wanneer het internationaal ruilverkeer gestoord is, voor de gemeenschap een levensbelang is. Geschillen in die bedrijven trekken dan ook dadelijk de algemeene belangstelling, die zich uit door uitvoerige besprekingen in de pers en in vergaderingen en door interpellaties en vragen, die in de Volksvertegenwoordiging tot de Regeering gericht worden. Bij dergelijke geschillen behooren aan de Regeering in het belang der gemeenschap verder gaande bevoegdheden te worden toegekend dan in de paragrafen 1—3 van hoofdstuk II zijn omschreven. De ondergeteekende acht daartoe de voorgestelde bepalingen omtrent enquête onmisbaar. Wat met die bepalingen beoogd wordt, is op bladzijde 7 der Memorie van Toelichting uiteengezet en behoeft hier niet herhaald te worden.

Zelfs al ware het juist, dat daardoor de vrijheid der bedrijfsleiding en der arbeiders zou worden aangetast en de loonbepaling beïnvloed, dan nog zou een onbeperkte vrijheid van werkgevers en arbeiders om een geschil uit te vechten, die een zoo onduldbaren dwang voor derden met zich kan brengen — men denke aan een staking in de transportbedrijven, die velen fabrikanten belet hun goederen af te voeren, aan een staking in het bakkersbedrijf, die de broodvoorziening stop zet, en aan een staking in een electriciteitsbedrijf, waardoor een geheele landstreek van de voor allerlei doeleinden benoodigde electriciteit beroofd wordt en de openbare veiligheid in gevaar komt — in een geordende maatschappij niet toelaatbaar zijn. Het is volkomen onjuist, wanneer men zou willen volhouden, dat het hier een strijd betreft, die alleen de betrokken werkgevers en arbeiders aangaat.

Een enquête-bevoegdheid, als de ondergeteekende noodig acht, behoort aan de Regeering onmiddellijk ten dienste te staan, als het niet mogelijk blijkt een geschil, waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken, door bemiddeling of arbitrage te beslechten. Dit is al de minste bevoegdheid, welke men in zoodanige geschillen aan de Overheid kan toekennen. Tot dat doel voor ieder geval afzonderlijk een wettelijke voorziening te treffen, doet veel kostbaren tijd verloren gaan, en schept het niet te miskennen gevaar, dat een economische strijd door politieke hartstochten wordt verscherpt en aldus een spoedige oplossing van het geschil wordt belemmerd. Hoewel het spoorwegbedrijf wegens de bijzondere rechtspositie van het daarin werkzame personeel niet onder de ontworpen regeling zal vallen, is in dit opzicht toch de spoorwegstaking van 1903 leerrijk. De eerste staking duurde van 29 Januari tot 1 Februari. Op 25 Februari diende de Regeering drie wetsontwerpen in, één betreffende aanvulling en wijziging van het Wetboek van Strafrecht, één tot verhooging van het achtste hoofdstuk der Staatsbegrooting (instelling van een spoorwegbrigade) en een derde betreffende het houden van een onderzoek ten aanzien van de rechtsverhoudingen en de voorwaarden, waaronder het personeel bij het spoorwegbedrijf in dienst is. De drie ontwerpen werden na zeer scherpe debatten op 9 April door de Tweede Kamer en op 11 April door de Eerste Kamer aangenomen, terwijl de wetten op denzelfden dag werden afgekondigd. Tusschen het oogenblik, waarop de staking begon; en dat, waarop de Enquêtewet tot stand kwam, verliep dus $2^1/_2$ maand. Bovendien ging hier onder den drang der omstandigheden een wijziging van het Algemeen Reglement voor den dienst op de spoorwegen bij Koninklijk besluit van 7 April 1903 (*Staatsblad* n°. 96), waarbij zeer belangrijke verbeteringen werden gebracht in de rechtspositie van het spoorwegpersoneel, aan de Enquêtewet vooraf. Inzonderheid laatstgenoemd feit levert een bewijs te meer op, hoe ondoelmatig het is, als de Regeering bij stakingen, die het maatschappelijk raderwerk ontwrichten, op de bewilliging der Staten-Generaal moet wachten voor het bekomen van de noodige wettelijke bevoegdheden tot het instellen van een onderzoek, hetwelk zij juist noodig heeft, om te kunnen overwegen, welke maatregelen zij moet nemen.

De ondergeteekende kan niet erkennen de juistheid der stelling, dat tot dusverre alleen de wetgever een enquête kan gelasten en dat men bij de voorgestelde regeling dus met een staatsrechtelijk novum zou te doen hebben. Immers bij de artikelen 29 en volgende der Schepenwet is aan den Raad voor de Scheepvaart de bevoegdheid toegekend zoo noodig een enquête in te stellen. Maar al ware bedoelde stelling juist, dan zou er hier toch alle aanleiding bestaan dat novum in het algemeen belang te aanvaarden.

Als algemeen bezwaar tegen de voorgestelde enquête-bevoegdheid is voorts nog aangevoerd, dat de Minister, zij het binnen de perken der wet, vrij zoude zijn tot het doen instellen van een enquête, vermits de kosten daarvan allerminst zouden zijn te voorzien. Behoeven alle uitgaven in het algemeen de voorafgaande goedkeuring der Staten-Generaal, in casu zou het er op neer komen, zoo meenden sommige leden, dat de Kamers reeds gedane uitgaven zouden moeten sanctionneeren. Het wil den ondergeteekende voorkomen, dat voor deze vrees geen grond bestaat. De kosten van eventueele enquêtes zullen worden bestreden uit de kredieten, door de Staten-Generaal ter uitvoering van de wet voor een bepaald jaar toegestaan. Het budget-recht der Kamers wordt derhalve niet aangetast. Sedert tal van jaren komt op de begrooting een post voor ter bestrijding van „Kosten van commissiën, met inbegrip van het drukken van verslagen; kosten van onderzoekingen of adviezen; subsidiën en verdere uitgaven in het belang van den arbeid". Ook thans kunnen dus onderzoekingen worden ingesteld en verschillende malen is reeds van die bevoegdheid gebruik gemaakt. Om alleen voorbeelden uit de laatste jaren te noemen, worde hier herinnerd aan het onderzoek naar den arbeid van vrouwen en meisjes in het winkelbedrijf, naar de arbeidsvoorwaarden van het hotel- en koffiehuispersoneel, naar de arbeidstoestanden in de bruinkoolindustrie, naar de arbeidsverhoudingen van het machinekamer- en dekpersoneel in de binnenscheepvaart, naar de arbeidsvoorwaarden van het personeel op handelskantoren en aan de instelling van de commissie van onderzoek naar de toestanden in het bouwbedrijf. En mocht men tegenwerpen, dat de begrootingspost wellicht onvoldoende kan blijken, dan moge hiertegen worden aangevoerd, dat dit geval zich meermalen voordoet. Indien bij voorbeeld een ernstige epidemie uitbreekt, zal allicht de gewone begrootingspost onvoldoende blijken. Zou men verlangen, dat de Regeering daarom naliet, de noodzakelijke maatregelen van verweer te nemen?

Bij verschillende wetten is de verplichting opgelegd om aan de Overheid of aan door haar aangewezen organen bepaalde gegevens te verstrekken, waarvan de verkrijging om redenen van openbaar belang noodig of wenschelijk wordt geoordeeld, en eventueel gelegenheid te geven de juistheid van die gegevens te controleeren. Een dergelijk geval is bij de toepassing van § 4 van hoofdstuk II ook aanwezig. De ondergeteekende ziet daarin niet een veel te ver gaande aantasting van de vrijheid der bedrijfsleiding. Ook hier moet het particulier belang voor het algemeen belang wijken.

Gevorderd mag worden, dat niet dan in bijzondere gevallen, wanneer inderdaad gewichtige redenen daartoe nopen, de verplichting tot het verschaffen van inlichtingen en met name tot het openleggen der boeken zal worden gesteld. En voorts is volkomen billijk de wensch, dat waarborgen worden geschapen om te voorkomen, dat bij een eventueel onderzoek zaken openbaar worden, die niet voor openbaarmaking bestemd

zijn. Aan beide voorwaarden wordt echter door het wetsontwerp voldaan.

Een enquête kan op grond van artikel 45 alleen worden ingesteld, indien een geschil is ontstaan, waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken en andere middelen tot bijlegging van het geschil hebben gefaald. Dientengevolge zal, naar te voorzien valt, een enquête slechts zelden behoeven te worden gehouden. Komt echter bij een groot conflict het algemeen belang in ernstige mate in het gedrang en zijn ook overigens de omstandigheden van dien aard, dat tot het doen instellen van een enquête moet worden besloten, dan is ook een alleszins voldoende rechtsgrond voor het opleggen van bovenbedoelde verplichtingen aanwezig. Het wil den ondergeteekende voorkomen, dat de belangen, die aanleiding opleveren voor een enquête, als bedoeld in het aanhangige wetsontwerp, niet van minder gewicht zijn dan die, betrokken bij het onderzoek, dat is ingesteld door de Staatscommissie, bedoeld in artikel 1 der Crisis-enquêtewet 1918 (wet van 11 October 1918, *Staatsblad* n°. 559), welke wet omtrent het hooren van getuigen en deskundigen, de inzage van bescheiden en het boekenonderzoek overeenkomstige voorschriften bevat als de ontworpen wet. Natuurlijk is de betrokken Minister voor het gebruik, dat hij van deze bevoegdheid maakt, aan de Staten-Generaal verantwoording schuldig.

Wat het boekenonderzoek betreft, dit kan noodig zijn, indien het geschil loopt over een loonsverlaging of een weigering tot loonsverhooging en de werkgevers hun houding motiveeren met een beroep op de financieele positie van de betrokken ondernemingen. Aangezien een enquête alleen kan worden gehouden bij groote conflicten, zal het in artikel 49 bedoelde boekenonderzoek — wordt daartoe overgegaan — wel niet of zeer zelden bij één bepaalde onderneming plaats hebben, maar ten einde een zoo juist mogelijken indruk te krijgen bij verschillende ondernemingen geschieden. Hierin ligt reeds zekere waarborg tegen het trekken van eenzijdige conclusies bij het onderzoek. Maar bovendien is er geen reden om aan te nemen, dat een enquête-commissie, waarin zitting zullen hebben personen, in staat om over het bedrijfsleven te oordeelen, na de deskundige voorlichting, welke zij zich kan verschaffen, en na bespreking met de werkgevers, zich nog een geheel onjuiste opinie omtrent den stand van zaken zal vormen.

De gedachte, dat bedrijfsresultaten van een afgesloten boekjaar beslissend zijn voor een te volgen bedrijfspolitiek, is in haar algemeenheid zeker niet juist, maar vindt ook in geen enkel artikel van het wetsontwerp steun. Dat niet alleen op het verleden, maar ook op de toekomst moet worden gelet, schijnt wel zoo vanzelfsprekend, dat van een enquête-commissie, alsook van den Minister, met de uitvoering der wet belast, niet is te verwachten, dat zij daarvoor geen oog zullen hebben. De vrees, dat de boeken van den bedrijfsleider gebruikt zullen worden voor allerlei wilde fantasieën, wordt dan ook door den ondergeteekende niet gedeeld.

De bezwaren tegen het boekenonderzoek bij de enquête, in het Voorloopig Verslag en het daarin aangehaalde adres van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen aangevoerd met het oog op de mogelijkheid van schending van geheimen, zijn naar het oordeel van den ondergeteekende sterk overdreven.

In een onderneming, welke met een geheim procédé werkt, pleegt de samenstelling er van slechts aan enkele personen, die zulks in verband met hun arbeid weten moeten, te worden medegedeeld. Die samenstelling vermeldt men niet in de boeken. Daardoor toch zou het procédé ter kennis kunnen komen van onbevoegd personeel en de mogelijkheid vergroot worden, dat het geheim geschonden wordt. Weinig gevaar zal derhalve bestaan, dat bij boekenonderzoek fabricageprocessen bekend worden. Bovendien bepalen de op het onderzoek van toepassing zijnde artikelen 18 en 19 van de wet van 5 Augustus 1850, *Staatsblad* n°. 45, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 10 Augustus 1918, *Staatsblad* n°. 514, dat niemand genoodzaakt kan worden als getuige of deskundige de geheimen van eenig handwerk, bedrijf of nering bloot te leggen, die door hem of de zijnen worden uitgeoefend, noch andere soortgelijke bijzondere belangen te openbaren, en dat zij, die uit hoofde van hun stand, beroep of wettige betrekking tot geheimhouding verplicht zijn, zich kunnen verschoonen getuigenis af te leggen, doch alleen en bij uitsluiting nopens hetgeen waarvan de wetenschap aan hen als zoodanig is toebetrouwd.

Ook de aard der bedrijven, waarin conflicten kunnen voorkomen, die aanleiding kunnen geven tot een enquête (transportbedrijven, bakkersbedrijven, e. d.) maakt de kans, dat fabrieksgeheimen aan de commissie van onderzoek bekend zullen worden, gering.

Het boekenonderzoek bij een enquête, als bedoeld in het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet, heeft een andere strekking dan het onderzoek, in den crisistijd vanwege de N. U. M. en de N. O. T. ingesteld. Bij laatstbedoeld onderzoek was van belang de herkomst en de bestemming der goederen. Bij het boekenonderzoek, bedoeld in het ontwerp, is het niet te doen om de relaties te leeren kennen, maar gaat het om andere gegevens. Desniettegenstaande is het natuurlijk mogelijk, dat bij het onderzoek der boeken gegevens omtrent het afzetgebied of ook van anderen aard aan de commissie van enquête bekend worden. Tegen schending van geheimhouding van de zijde der commissie van onderzoek biedt artikel 58 van het wetsontwerp echter krachtige waarborgen, terwijl ook het bepaalde in artikel 50 dient om te voorkomen, dat eenig geheim openbaar wordt.

Het spreekt overigens wel vanzelf, dat een zoo gewichtige beslissing als die betreffende de benoeming van een enquête-commissie niet genomen zal worden, voordat het desbetreffend voorstel een onderwerp van bespreking in den Ministerraad heeft uitgemaakt. Ook dit zal er toe bijdragen de gevaren, welke blijkens het Voorloopig Verslag gevreesd worden, zooveel mogelijk te verminderen.

Niet het onderzoek eener enquête-commissie zal fnuikend zijn voor de industrie. Dat onderzoek zal juist moeten dienen om de door een staking of uitsluiting aangevangen ontreddering van een belangrijk bedrijf en de gevolgen daarvan voor het maatschappelijk leven te keeren. Niet duidelijk is, in welk opzicht verband zou bestaan tusschen een dergelijk onderzoek en het door enkele leden geschetste optreden der Geallieerden in het bezette gebied van Duitschland.

Den ondergeteekende zijn geen gevallen bekend, dat belastingambtenaren de hun opgelegde geheimhouding hebben geschonden. Overigens kan het boekenonderzoek door belastingambtenaren, dat herhaaldelijk en bij allerlei ondernemingen ingesteld wordt, nog niet op één lijn gesteld worden met het in zeer zeldzame gevallen en dan nog slechts bij een bepaalde groep van ondernemingen plaats vindend boekenonderzoek, bedoeld in artikel 49 van het wetsontwerp.

Ten einde zich te vergewissen, of de bezwaren, die in het Voorloopig Verslag tegen het houden van boekenonderzoek bij arbeidsgeschillen worden aangevoerd, in de practijk werkelijk gevoeld worden, heeft de ondergeteekende door tusschenkomst van den Minister van Buitenlandsche Zaken in Noorwegen inlichtingen doen inwinnen. In dit land, dat op het gebied der arbeidsverhoudingen vrij groote overeenkomst met ons land vertoont, is in 1916 een wettelijke regeling ingevoerd, krachtens welke de Koning bij geschillen, waardoor de belangen der gemeenschap ernstig worden geschaad, kan bepalen, dat het geschil aan de beslissing van een scheidsgerecht moet worden onderworpen, terwijl hij tevens stopzetting van den arbeid kan verbieden. Ieder scheidsgerecht bestaat uit 5 leden: een rechtsgeleerden voorzitter en 2 leden, die door den Koning worden benoemd, een vertegenwoordiger van de werkgeversvereeniging en een van de arbeidersvakcentrale. Het scheidsgerecht kan bij zijn onderzoek openlegging der boeken bevelen. De werking der wet van 1916, die slechts tijdens den oorlog gold, is in 1919 en 1920 verlengd, terwijl in 1922 een soortgelijke wet is aangenomen, die voorloopig voor één jaar geldt.

Blijkens de verkregen inlichtingen zijn in de Storthing bij de behandeling van het ontwerp, dat tot laatstgenoemde wet

heeft geleid, geen bedenkingen tegen de voorschriften in zake de verplichte openlegging van boeken geopperd. Voorts hebben in 1922 deze bepalingen geen toepassing gevonden, maar is in een paar geschillen, die aan het scheidsgerecht werden onderworpen, tusschen werkgevers en arbeiders onderling overeengekomen de boeken over te leggen. De rechtsgeleerde, die in 1922 scheidsrechter is geweest, gaf bovendien als zijn meening te kennen, dat een wet met een strekking als de in Noorwegen geldende, voorschriften moet inhouden, die de bevoegdheid geven de openlegging van boeken te bevelen. Zonder zoodanige bepalingen kan de arbiter zich geen juist beeld vormen van den stand van zaken en kan hij niet nagaan, of de inlichtingen, welke hem verstrekt worden, inderdaad juist zijn. De toepassing dier bepalingen kan zijns inziens tot een minimum beperkt worden, vermits de werkgever met de bedoelde artikelen voor oogen er zich voor zal hoeden onjuiste inlichtingen te geven. De werknemer weet dit eveneens en hij zal derhalve in die inlichtingen in de meeste gevallen vertrouwen hebben.

Uit het vorenstaande mag worden afgeleid:

1°. dat de bezwaren, die hier te lande tegen het boekenonderzoek bij arbeidsgeschillen met het oog op de mogelijkheid van schending der geheimhouding worden aangevoerd, in Noorwegen in de practijk blijkbaar niet gevoeld worden; immers, ware dit het geval, dan zou wel op dien grond van krachtige oppositie tegen het voorstel, dat tot de wet van 1922 heeft geleid, gebleken zijn;

2°. dat het nut van het boekenonderzoek, hetwelk in het Voorloopig Verslag in twijfel wordt getrokken, door dengene, die bij uitstek bevoegd is over dat nut in de practijk te oordeelen, ten volle erkend wordt.

Onder de leden, die tegen het wetsontwerp geen bezwaar hadden, waren er enkelen, die meenden, dat door de wijziging van artikel 45 de grondslag van de enquête geheel anders is geworden dan aanvankelijk was aangegeven. Zulks kan niet worden toegegeven. Het heeft nimmer in de bedoeling gelegen om steeds of als regel een enquête te gelasten bij grootere arbeidsconflicten, wanneer van vrijwillige bemiddeling of arbitrage geen gebruik werd gemaakt of geen resultaat werd verkregen. De daaromtrent bij velen bestaande opvatting is onjuist. Zulks kan reeds blijken uit de Memorie van Toelichting tot het wetsontwerp. Bij de mondelinge behandeling is de enquête door den ondergeteekende herhaaldelijk in verband gebracht met die conflicten, waarbij de vitale belangen van het Nederlandsche volk gemoeid zijn. Reeds in eerste instantie verklaarde hij:

„Wanneer het een stap tot den vrede mocht zijn, dat ik uitdrukkelijk in het artikel (45) zet, dat van die bevoegdheid alleen gebruik gemaakt zal worden als het betreft conflicten, waarbij het algemeen belang in ernstige mate betrokken is, dan ben ik bereid dit in het artikel op te nemen, ofschoon ik het absoluut overbodig acht, omdat ik er geen oogenblik aan denk, dat de Regeering anders dan in dergelijke gevallen van deze bevoegdheid gebruik zal maken." Daarna werd bij de bespreking van het inmiddels door den heer Snoeck Henkemans op artikel 45 ingediend amendement opgemerkt:

„Ik verheug mij daarover, omdat de wijziging, die thans door den geachten afgevaardigde is voorgesteld, m. i. precies *expressis verbis* in het artikel neerschrijft wat, ook zonder dat amendement, bij een behoorlijke uitvoering van de wet naar de meening van den voorsteller gebeurd zou zijn.

Waar hier deze bevoegdheid voor de Regeering gevraagd werd om in bepaalde conflicten te kunnen optreden en een onderzoek in te stellen, spreekt het vanzelf, dat de Regeering van die bevoegdheid nooit anders gebruik zal maken dan wanneer het betreft conflicten, die in zeer ernstige mate het openbaar belang raken.

Daarin ligt de ratio voor een dergelijke buitengewone Regeeringsbemoeiing. Ik heb daarom geen bezwaar tegen het nieuwe amendement van den heer Snoeck Henkemans, en waar dit, voor zoover ik weet, ook door niemand bestreden is, ben ik bereid het over te nemen."

Uit het vorenstaande blijkt, dat de ondergeteekende deelt het standpunt, dat de in de §§ 1—3 van hoofdstuk II van het wetsontwerp aangegeven maatregelen niet hun natuurlijke bekroning vinden in § 4 van dat hoofdstuk, maar dat toepassing van het bepaalde in laatstgenoemde paragraaf slechts dient te geschieden in zeer bijzondere gevallen. Alleen is dit standpunt thans in de ontworpen wet tot uitdrukking gekomen.

Met instemming heeft de ondergeteekende gelezen de argumenten, door verschillende leden ter verdediging van het ontwerp aangevoerd. Hij heeft daaraan verder niets toe te voegen.

De Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid,

AALBERSE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 7den Maart 1923.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de Stoomwet. (68)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Blijkens het Voorloopig Verslag werd het wetsontwerp bij het onderzoek in de afdeelingen met weinig ingenomenheid begroet, en de reden daarvan lag wel voornamelijk in de overweging, dat de industrie een kommervollen tijd doormaakt en haar daarom geen nieuwe lasten moeten worden opgelegd.

De ondergeteekenden hebben dit bezwaar reeds ernstig overwogen, voordat zij tot de indiening der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal overgingen. Zij zijn toen tot de conclusie gekomen, dat er voor hen geen aanleiding bestond de verdere behandeling van het ontwerp op te houden, omdat ook in dezen tijd van malaise de belangen der nijverheid door de geringe heffing, die thans wordt voorgesteld, geen schade zullen ondervinden, terwijl daarentegen het brengen van evenwicht tusschen de Staatsuitgaven en de Staatsinkomsten met alle ten dienste staande middelen, welke billijk en uitvoerbaar zijn, bij den ongunstigen toestand van 's Lands financiën van overwegend belang moet worden geacht. Een dier middelen is het heffen van retributie voor diensten der Overheid, die tot dusverre gratis werden verricht.

Hetgeen thans in het Voorloopig Verslag tegen het wetsontwerp wordt aangevoerd heeft hen niet kunnen overtuigen, dat hun standpunt onjuist zou zijn. Zij vinden dan ook geen aanleiding om de behandeling van dit wetsontwerp, overeenkomstig den wensch van vele leden, voor onbepaalden tijd uit te stellen. In eenig uitstel betreffende de invoering van deze retributiën kunnen zij wel bewilligen. Zij zijn bereid te bevorderen, dat

de algemeene maatregelen van bestuur, waarbij de grondslagen der retributiën zullen worden vastgesteld, niet in werking treden vóór 1 Januari 1924; de jaarlijksche retributie voor het gebruik van stoomketels zal dus voor het eerst over 1924 geheven worden.

Verscheidene leden verklaarden zich niet overtuigd door hetgeen in de derde alinea der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer ter verdediging van de voorgestelde heffing werd aangevoerd. Zij bleven afwenteling van de kosten van het Rijkstoezicht niet oorbaar achten, als in lijnrechten strijd met de grondgedachte der Stoomwet van 1896, die uitging van het beginsel, dat op het gebruik van stoomtoestellen door de Regeering toezicht behoort te worden gehouden in het algemeen belang en niet om de gebruikers te gerieven.

De ondergeteekenden kunnen aan het ter zake in de genoemde Memorie van Antwoord medegedeelde weinig toevoegen. Zij staan op het standpunt, dat van strijd tusschen dit wetsvoorstel en de Stoomwet van 1896 niet gesproken kan worden, omdat door dit wetsontwerp de grondgedachte van de Stoomwet — Rijkstoezicht op het gebruik van stoomtoestellen in het algemeen belang — niet wordt aangetast. Het wetsontwerp gaat niet uit van de gedachte, dat het Rijkstoezicht geschiedt ten gerieve van de gebruikers van stoomtoestellen. Zou het algemeen belang, dat ten grondslag ligt aan eene bepaalde Overheidsfunctie, een beletsel vormen om ter geheele of gedeeltelijke goedmaking van de daaraan verbonden kosten eene vergoeding van belanghebbenden te vorderen, dan zou daarmede nagenoeg iedere retributieheffing veroordeeld zijn. Voorts ligt in het feit, dat de wetgever van 1896 het niet noodig geacht heeft de kosten van het toezicht op de gebruikers te verhalen, geen beletsel om hiertoe over te gaan, nu de omstandigheden zoozeer gewijzigd zijn. Er is hier geen verkregen recht van de zijde der gebruikers, dat beletten zou thans, evenals in tal van andere landen geschiedt, van hen eene bijdrage te vorderen in de kosten van het toezicht, dat het noodzakelijk gevolg is van het bezigen van stoomtoestellen in hun bedrijf.

Naar aanleiding van het in het Voorloopig Verslag door sommige leden gelegde verband tusschen de voorgestelde heffing en eene retributie tot dekking van de kosten, voortvloeiende uit de Veiligheidswet e.d., zelfs die van politie en justitie, meenen ondergeteekenden het volgende te moeten opmerken.

De kosten van Overheidsdiensten, als de justitie en de politie, die op ieder oogenblik in het belang der geheele gemeenschap werken, behooren als regel uit de algemeene belastingen te worden betaald, omdat eene verdeeling dier kosten over de rechtstreeks belanghebbenden — dat zijn alle ingezetenen — volgens geen anderen maatstaf kan geschieden dan die welke ook bij de heffingen dier belastingen geldt. Vindt het optreden van een Staatsdienst echter zijn grond in handelingen van bepaalde personen, zooals het geval is bij het toezicht, bedoeld in de Veiligheidswet, het IJkwezen, de Scheepvaartinspectie, het toezicht op het Stoomwezen en dat, belast met de naleving der Hinderwet, dan zou het zeer goed mogelijk zijn, de kosten daarvan naar evenredigheid te doen dragen door hen, die dat toezicht noodig maken, en zo niet over alle belastingbetalers om te slaan. Tot dusverre is men bij het heffen van retributie ten behoeve van 's Rijks kas niet verder gegaan dan het vorderen van bijdragen voor werkzaamheden, waarbij zij, die tot betaling verplicht worden, tevens door die werkzaamheden gebaat worden. Dat zal ook het geval zijn bij de voorgestelde heffing, want het zijn juist de gebruikers van stoomtoestellen, die directe en tastbare voordeelen trekken uit het van Rijkswege op het gebruik dier toestellen uitgeoefend toezicht. Dit meenen de ondergeteekenden te hebben aangetoond in de achtste alinea der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer, waarin die voordeelen zijn opgesomd.

De ontworpen heffing staat derhalve op ééne lijn met verschillende bestaande retributiën en vertoont met name overeenkomst met de loodsgelden en de vergoedingen, bedoeld in artikel 6 der Schepenwet en artikel 75 der Veewet. De ondergeteekenden kunnen dan ook niet toegeven, dat deze heffing inconsequent zou zijn met het oog op het niet verhalen van de kosten der Veiligheidswet e.d. of er toe zou moeten leiden ook retributiën te heffen ter goedmaking van de kosten van justitie en politie.

Door eenige leden, die met de strekking van dit wetsontwerp konden medegaan, werd de vraag geopperd, of de kosten voor de kleine industrieën niet te zwaar zullen zijn, terwijl er voorts nog in het bijzonder op werd gewezen, dat het sleepbootbedrijf naar verhouding zwaarder zal worden belast dan de industrie.

Naar aanleiding hiervan merken de ondergeteekenden op, dat het zeer bezwaarlijk is, door cijfers aan te toonen, in welke mate de klein-industrie door de retributie zal gedrukt worden. De vraag toch rijst al aanstonds: „wat is in dit verband te beschouwen als kleinindustrie?"

Het aantal stoomketels in eene onderneming levert geen zuiveren maatstaf op. Ook niet het aantal vierkante meters verwarmd oppervlak, want er zijn kleine inrichtingen, die geheel of grootendeels drijven op haar stoomgebruik, terwijl in andere, groote ondernemingen het stoomgebruik meer bijzaak is (men denke eenerzijds aan kleine textielfabrieken, wasscherijen, enz. met een ketel van 40—50 M² v.o.. anderzijds aan groote aannemersbedrijven, die werken met ketels — heimachines — van 5—8 M². v.o.). De ondergeteekenden meenen daarom te kunnen volstaan met het geven van enkele cijfers, die gebaseerd zijn op door den Dienst van het Stoomwezen verstrekte gegevens omtrent eenige ondernemingen, die als typen kunnen worden beschouwd. Het blijkt dan, dat van die ondernemingen een aantal van de kleinere stoomgebruikers, zooals eene capsulefabriek, eene cichoreifabriek, eene zagerij, eene machinefabriek, eene bleekerij, eene wasscherij en eene stoffenververij, jaarlijks aan retributie, berekend naar een grondslag van 21 cents per M². verwarmd oppervlak bij een minimum van f 4,20 per ketel, te betalen zullen hebben een bedrag van f 6,30; f 6; f 4,20; f 7,56; f 6,30 en f 12,60.

Voor vier der grootste textielfabrieken en eene groote electrische centrale zou de jaarlijksche heffing volgens denzelfden maatstaf bedragen f 113,40; f 198; f 285; f 289,60 en f 334,80.

Ten laste van een elftal kleinere stoombootmaatschappijen en sleepbooteigenaren komen jaarlijks de volgende bedragen: f 7,66; f 8,40; f 8,82; f 12,18; f 12,60; f 13,02; f 17,01; f 24,78; f 50,40; f 104,16 en f 113,82.

Drie der belangrijkste sleepdiensten met respectievelijk 66, 60 en 33 booten zullen te betalen hebben f 683,13; f 486,36 en f 792,12, d.i. gemiddeld per boot f 10,35; f 8,10 en f 24.

Volledigheidshalve worde hier nog vermeld, dat drie van de grootste Rotterdamsche scheepvaartmaatschappijen met respectievelijk 40, 51 en 25 zeeschepen aan retributie zullen moeten opbrengen f 7104,50; f 8734,78 en f 3513,30, d. i. gemiddeld per schip f 177,60; f 171,30 en f 140,50.

Uit het vorenstaande blijkt, dat de lasten, die de ontworpen heffing op industrieele ondernemingen legt, miniem zijn en dat scheepsreederijen als regel meer zullen hebben te betalen dan fabrieken, doch dat het te betalen bedrag per boot, zoowel bij de binnenvaart als bij de zeevaart, de exploitatiekosten niet noemenswaard verzwaart.

In het Voorloopig Verslag is de vraag gesteld, waarop de berekening van den eersten ondergeteekende steunt, dat deze nieuwe last, die op de industrie gelegd wordt, er op neerkomt, dat zij in haar geheel zal te betalen hebben niet veel meer dan een-vierden cent per arbeider en per week. De ondergeteekende kan hierop antwoorden, dat hij bij deze berekening, die een globaal karakter draagt, het totaal aantal in de nijverheid en de verkeersbedrijven werkzame personen gedeeld heeft op de opbrengst der jaarlijksche heffing en aldus kwam tot een bedrag, dat niet veel meer bedraagt dan een kwart cent per week.

Door verschillende leden is er bedenking tegen geopperd, dat de grootte der te heffen retributiën zal worden vastgesteld bij algemeenen maatregel van bestuur. Daarmede is huns inziens den Minister eene veel te groote vrijheid gelaten, want hij is zelfs niet door eene limiet in de wet gebonden.

De ondergeteekenden zijn, gelijk uit de Memorie van Toelichting tot het wetsontwerp blijken kan, uitgegaan van het standpunt, dat de toestand van 's Lands financiën niet toelaat, de kosten van het Rijkstoezicht op het gebruik van stoomtoestellen langer ten laste van het Rijk te doen komen. Het uit dien hoofde jaarlijks noodige bedrag willen zij daarom voortaan door de stoomgebruikers zien opgebracht.

In dit stelsel past niet het stellen van eene limiet bij de wet, zooals de ervaring bewezen heeft, toen bij de daling van de koopkracht van den gulden verschillende tarieven voor Overheidsdiensten verhoogd moesten worden. Het is toen juist een voordeel gebleken, dat in tal van wetten geen limiet was gesteld.

Het stellen van eene limiet bij de wet kwam den ondergeteekenden overigens onnoodig voor, omdat uit de voorgestelde retributie geen grooter opbrengst gehaald mag worden dan vereischt wordt tot dekking van de kosten, die het Staatstoezicht voor 's Rijks schatkist met zich brengt. Dit blijkt zoowel uit de considerans van het wetsontwerp als uit het opschrift van § 4.

De ondergeteekenden merken in dit verband dan ook op, dat zij niet het gevoelen kunnen deelen van de leden, aan het slot van het Voorloopig Verslag aan het woord, die het niet zoo bedenkelijk achten, zoo uit deze heffingen eene kleine bate voor het Rijk mocht voortvloeien.

Verschillende leden bepleitten de heffing van een vast recht. Huns inziens toch valt bij eene regeling der retributieheffing, als in het wetsontwerp neergelegd, te vreezen voor eene te dure inrichting van het Rijkstoezicht op het gebruik van stoomtoestellen. Gemist wordt immers elke prikkel tot zuinigheid. Wordt een vast recht bepaald, dan zou daarmede aan hunne vrees de grond ontnomen zijn.

De ondergeteekenden willen hierbij aanteekenen, dat tegen het heffen van zulk een vast recht verschillende bedenkingen zijn aan te voeren, en wel in de eerste plaats soortgelijke als hierboven werden aangegeven met betrekking tot het stellen van eene limiet bij de wet. Is het bedrag der heffing te laag, dan zal 's Rijks schatkist moeten worden aangesproken; is het te hoog, dan wordt het doel voorbijgestreefd. Een ander bezwaar is, dat een vast recht de gebruikers van kleine ketels verhoudingsgewijze zwaarder belast dan de gebruikers van groote ketels.

Overigens is den ondergeteekenden niet recht duidelijk, waarom elke prikkel tot zuinigheid voor het Rijk ontbreken zou, wanneer de kosten van het toezicht worden verhaald op de stoomgebruikers door middel van eene evenredige heffing, waarvan de grondslagen worden neergelegd in een algemeenen maatregel van bestuur. Het zal den leden, die deze opmerking maakten, niet onbekend zijn, dat tegenwoordig de Overheid, en met name òok de Landsoverheid, er op uit is de grootst mogelijke zuinigheid bij de uitvoering van haar taak te betrachten, om aldus bij haar streven in de richting naar het sluitend maken van het budget de belastingbetalers zoo min mogelijk te bezwaren. Maar om welke reden zou het Rijk dat streven naar bezuiniging achterwege laten, wanneer het gaat om lasten, die niet op de gezamenlijke belastingbetalers drukken, doch op eene speciale categorie van hen? Bovendien behouden ook bij de voorgestelde wijze van heffing de Staten-Generaal door het budgetrecht contrôle op de inrichting van den dienst en kunnen zij aldus tegen eene te dure inrichting daarvan waken.

De leden, die aan de heffing van een vast recht de voorkeur geven, wijzen er op, dat in het buitenland meestal een vast recht geheven wordt.

De ondergeteekenden meenen de juistheid van deze bewering te mogen betwisten, en zij beroepen zich daarvoor op de door tusschenkomst van het Departement van Buitenlandsche Zaken ter zake ontvangen gegevens, welke zijn opgenomen in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer. Volgens het daar medegedeelde kennen Duitschland, Oostenrijk en Noorwegen eene heffing, waarvan het bedrag varieert naar de grootte der ketels. Iets dergelijks geldt voor het onderzoek van scheepsketels in Denemarken, waar het bedrag der retributie bepaald wordt naar de tonnenmaat van het schip. Ook in Nederlandsch-Indië wordt eene retributie geheven, die samenhangt met de grootte van het verwarmd oppervlak der ketels.

Van het heffen van een vast recht wordt alleen melding gemaakt ten aanzien van Frankrijk en van eenige Staten van Noord-Amerika.

Verder worde bij het trekken van eene vergelijking met het buitenland niet uit het oog verloren, dat in tal van landen, die overigens wat betreft de bestrijding van de kosten van het Staatstoezicht op stoomtoestellen op verschillend standpunt staan — ook bijv. in Frankrijk met zijn vast recht — naast het Staatstoezicht geëischt wordt een geregeld onderzoek door particuliere deskundigen, natuurlijk voor rekening van de stoomgebruikers. Of aldus de belangen van deze laatsten goedkooper en beter worden gediend dan hier te lande bij aanvaarding van het in dit wetsontwerp neergelegde stelsel het geval zal zijn, mag betwijfeld worden. Waar echter de Dienst van het Stoomwezen te onzent uitnemend functionneert — dit is door niemand betwist — vinden de ondergeteekenden geen aanleiding om op dit punt eenige verandering voor te stellen.

In een ander verband nog is in het Voorloopig Verslag op het buitenland gewezen, met name op Frankrijk en België. Eenige leden waren nl. van oordeel, dat beter dan het in het wetsontwerp neergelegde het stelsel is, dat in die landen bestaat; daar toch wordt — zoo zeggen zij — het toezicht op de stoomtoestellen, voor zoover het algemeen belang daarbij betrokken is, door den Staat uitgeoefend en betaald, en, voor zoover het in engeren zin een bedrijfsbelang is, door het bedrijf.

België en Frankrijk behooren inderdaad tot die landen, waar het toezicht op het gebruik van stoomtoestellen niet uitsluitend door Rijksambtenaren plaats vindt; het periodiek onderzoek geschiedt daar door bevoegde particulieren. Dat echter dat onderzoek zou zijn een onderzoek in het belang van het bedrijf en daartegenover een eerste onderzoek met de daarmede gepaard gaande beproeving een onderzoek in het algemeen belang, achten de ondergeteekenden niet juist. Zij zien bijv. in het voorschrift van artikel 65 van het Belgische Koninklijk besluit van 28 Maart 1919, dat de gebruiker van een ketel ten minste eenmaal per jaar den ketel moet doen onderzoeken „pour s'assurer qu'il présente en tous ses points la résistance nécessaire et que les appareils de sûreté et autres accessoires satisfont aux conditions requises" eene bepaling, waaraan het algemeen belang evenzeer ten grondslag ligt als aan die betreffende het eerste onderzoek van een stoomketel.

Het is den ondergeteekenden trouwens gebleken dat, althans hier te lande, aan eene splitsing van algemeene en bijzondere belangen bij het toezicht op het gebruik van stoomtoestellen niet te denken valt. Beide soorten van belangen zijn gewoonlijk dooreengemengd. Overigens kunnen zij hier slechts herhalen, wat zij in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer toezegden: mocht het wenschelijk blijken, dat den gebruikers van stoomtoestellen, wanneer zij de kosten van het Rijkstoezicht te dragen krijgen, eene zekere medezeggingschap verleend wordt bij de inrichting en uitoefening van den dienst, dan zijn de ondergeteekenden bereid, de instelling van eene commissie van toezicht op den Dienst van het Stoomwezen te bevorderen.

Wat eindelijk betreft de vrees van eenige leden, dat van de te heffen retributiën een belangrijk deel aan inningskosten zal verloren gaan, zij medegedeeld, dat de ondergeteekenden die vrees ongegrond moeten noemen, daar wegens den geringen omvang der inningswerkzaamheden uitbreiding noch van kantoorruimte noch van personeel noodig zal blijken. De Dienst

van het Stoomwezen beschikt reeds thans over de gegevens, noodig ter vaststelling van de door iederen gebruiker van een stoomketel verschuldigde jaarlijksche retributie. Bij aanneming van dit wetsontwerp zullen in het algemeen alleen de volgende nieuwe administratieve verrichtingen met het oog op de inning der retributiën noodig worden. Het Stoomwezen brengt de gegevens, waarover het beschikt, ter kennis van de belasting-autoriteiten. Deze verdeelen die gegevens over de betrokken kantoren van de ontvangers der accijnzen, die aan de hand daarvan de aanslagbiljetten invullen en ze toezenden aan de gebruikers van stoomketels. Volledigheidshalve zij hierbij vermeld, dat er ruim vierhonderd accijnskantoren hier te lande zijn. Voor elk kantoor afzonderlijk zal deze nieuwe administratie dus geen noemenswaardige vermeerdering van werk met zich brengen.

De Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid,
AALBERSE.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 6den Maart 1923.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
ARNTZ.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
IDENBURG.
VERKOUTEREN.

NADER GEWIJZIGD ONTWERP VAN WET tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet. (268)

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat wijziging der Huurcommissiewet en in verband daarmede der Huuropzeggingswet wenschelijk is;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

In de Huurcommissiewet (wet van 26 Maart 1917, *Staatsblad* n°. 257, gewijzigd bij de wetten van 25 Maart 1918, *Staatsblad* n°. 182, en van 19 Februari 1921, *Staatsblad* n°. 71) worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. In het eerste lid van artikel 1, het eerste lid van artikel 2 en de eerste twee zinnen van artikel 8 wordt „20 %" vervangen door „50 %".

II. Aan artikel 1 wordt een nieuw lid toegevoegd, luidende:

Het is verboden voor het gebruik van eene krachtens de Woningwet onbewoonbaar verklaarde woning, tegen welker onbewoonbaarverklaring geen beroep meer open staat, als verhuurder eene hoogere vergoeding onder welken naam of in welken vorm ook te bedingen of aan te nemen, dan de huurprijs voor die woning geldende op of laatstelijk vóór 1 Januari 1923. Indien bij eene overeenkomst eene hoogere vergoeding bedongen is, geldt van rechtswege de geoorloofde huurprijs; artikel 8 blijft ten deze buiten toepassing.

III. Het eerste lid van artikel 3 wordt gelezen als volgt:

„In iedere gemeente, waarin naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders of van Gedeputeerde Staten daartoe aanleiding bestaat, wordt door Burgemeester en Wethouders eene huurcommissie ingesteld, mits Onze Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid daarvoor toestemming verleent. De werkkring der huurcommissie omvat de woningen in de gemeente harer vestiging. Echter kan ééne huurcommissie voor meer gemeenten en kunnen meer huurcommissiën in ééne gemeente worden ingesteld. De instelling van ééne huurcommissie voor meer gemeenten geschiedt door Burgemeester en Wethouders dier gemeenten in onderling overleg, onverminderd het vereischte der toestemming van Onzen voornoemden Minister.".

IV. De eerste zin van het eerste lid van artikel 5 wordt gelezen als volgt:

„De huurcommissie staat eene huurverhooging slechts toe:

1°. indien de huurprijs, welke de verhuurder zonder tusschenkomst der huurcommissie mag bedingen, blijft beneden de normale huurwaarde op 1 Januari 1916, vermeerderd met 50 %;

2°. indien hoogere uitgaven ter zake van de woning te bestrijden dan wel ingrijpende verbeteringen en veranderingen, aan de woning aangebracht, de huurverhooging wettigen,

met dien verstande, dat in het eerste geval — tenzij tevens een grond aanwezig is als bedoeld onder 2°. — geen huurprijs wordt toegestaan, welke de normale huurwaarde op 1 Januari 1916 vermeerderd met 50 % overtreft.".

V. Het tweede lid van artikel 11 wordt gelezen als volgt:

„Aan de verschenen personen kan vergoeding worden toegelegd overeenkomstig regelen te stellen bij algemeenen maatregel van bestuur.".

VI. De tweede zin van het eerste lid van artikel 12 wordt vervangen door het volgende:

„De kosten, veroorzaakt door de instelling en de werkzaamheid der huurcommissie, zoomede die, gemaakt door den kantonrechter ter uitvoering van deze wet, worden voldaan door de gemeente, die de helft dier kosten van den Staat vergoed krijgt. De huurcommissie en de kantonrechter kunnen intusschen de kosten, die noodeloos werden aangewend, laten voor rekening der partij die ze aanwendde.".

VII. Aan artikel 13 wordt toegevoegd een tweede zin, luidende:

„Bij dezen algemeenen maatregel van bestuur kunnen tevens regelen worden gesteld ten aanzien van de opheffing eener huurcommissie door Burgemeester en Wethouders.".

VIII. Het tweede lid van artikel 15 wordt gelezen als volgt:

„Wij kunnen, den Raad van State gehoord, verklaren, hetzij ten aanzien van alle gemeenten, hetzij ten aanzien van bepaaldelijk aan te wijzen gemeenten, dat de omstandigheden het voortbestaan der wet langer dan zes maanden na de dagteekening van Ons besluit niet noodig maken. Voor die gemeenten houdt de wet na afloop van den genoemden termijn

op te gelden, en vervalt de huurcommissie, behoudens dat zij de bij haar ingevolge de Huuropzeggingswet op dat oogenblik nog aanhangige zaken onverwijld afdoet.".

Artikel 2.

In de Huuropzeggingswet (wet van 25 Maart 1918, *Staatsblad* n°. 182, gewijzigd bij de wetten van 27 Juni 1919, *Staatsblad* n°. 412, en van 19 Februari 1921, *Staatsblad* n°. 71) worden de volgende wijzigingen aangebracht:

I. De tweede zin van het eerste lid van artikel 1 en de tweede zin van het eerste lid van artikel 2 vervallen.

II. De eerste twee zinnen van het zesde lid van artikel 1 worden gelezen als volgt:

„De huurcommissie bepaalt, zooveel mogelijk met inachtneming van de voorschriften der Huurcommissiewet, een voor de woning redelijken huurprijs. Zij kan een huurprijs bepalen, lager dan de verhuurder ingevolge de artikelen 1 en 2 der genoemde wet zonder hare tusschenkomst mag bedingen en aannemen, indien de staat van onderhoud, waarin de woning verkeert, dezen lageren huurprijs wettigt.".

III. Aan het zevende lid van artikel 1 wordt toegevoegd een nieuwe zin, luidende:

„Wanneer overeenkomstig den tweeden zin van het vorige lid een lagere huurprijs is bepaald, stelt de huurcommissie op verzoek van den verhuurder een hoogeren huurprijs vast, zoodra dit naar haar oordeel gewettigd wordt door aangebrachte verbeteringen of herstellingen.".

IV. Na artikel 2 wordt ingevoegd een nieuw artikel, luidende:

„*Artikel 2a.*

Ten aanzien van woningen gelegen in eene gemeente, waarvoor eene huurcommissie niet is ingesteld, treedt, voor de toepassing van deze wet, de kantonrechter in de plaats van de huurcommissie. Tegen de beslissing van den kantonrechter is geen rechtsmiddel toegelaten, behoudens voorziening in cassatie in het belang der wet.".

V. Het vierde lid van artikel 3 wordt gelezen als volgt:

„Aan de verschenen getuigen en deskundigen wordt desgevorderd vergoeding toegelegd overeenkomstig regelen te stellen bij algemeenen maatregel van bestuur.".

VI. De tweede zin van het zevende lid van artikel 3 wordt vervangen door de volgende drie zinnen:

„De kosten gemaakt door de huurcommissie en den kantonrechter ter uitvoering van deze wet worden voldaan door de gemeente, waarvoor de huurcommissie is ingesteld. De kosten, door den kantonrechter gemaakt ter uitvoering van artikel 2a worden voldaan door de gemeente waarin de woning is gelegen ten aanzien waarvan de uitspraak is gegeven. De gemeente krijgt de helft der kosten van den Staat vergoed.".

VII. Tusschen de artikelen 7 en 9 wordt ingevoegd een nieuw artikel luidende:

„*Artikel 8.*

Al hetgeen betreft de instelling, de samenstelling, de taak en de werkwijze der huurcommissie, zoomede de regelen en vormen betreffende de behandeling bij den kantonrechter, wordt, voor zoover daarin niet bij deze wet of de Huurcommissiewet is voorzien, nader bij algemeenen maatregel van bestuur geregeld.".

VIII. Het tweede lid van artikel 11 wordt gelezen als volgt:

„Wij kunnen, den Raad van State gehoord, verklaren, hetzij ten aanzien van alle gemeenten, hetzij ten aanzien van bepaaldelijk aan te wijzen gemeenten, dat de omstandigheden het voortbestaan der wet langer dan zes maanden na de dagteekening van Ons besluit niet noodig maken. Voor die gemeenten houdt de wet na afloop van den genoemden termijn op te gelden en eindigen van rechtswege de termijnen, ingevolge de artikelen 1 of 2 bepaald of verlengd.".

Artikel 3.

Waar het geldt woningen ten aanzien waarvan de Huurcommissiewet eerst door het in werking treden der Huuropzeggingswet toepasselijk is geworden, wordt de Huurcommissiewet, gewijzigd overeenkomstig artikel 1, aldus toegepast, dat:

1°. in het eerste lid van artikel 1, het eerste lid van artikel 2 en de eerste twee zinnen van artikel 8 dier wet in plaats van „1 Januari 1916, vermeerderd met 50 %", wordt gelezen: „1 Januari 1918, vermeerderd met $37\frac{1}{2}$ %";

2°. overal elders in plaats van „1 Januari 1916" wordt gelezen „1 Januari 1918";

3°. in het laatste lid van artikel 2 in plaats van „16 October 1916" wordt gelezen „1 Januari 1918";

4°. in het eerste lid van artikel 5 in plaats van „50 %" wordt gelezen „$37\frac{1}{2}$ %".

Voorts wordt, waar het die woningen geldt — doch alleen voor gemeenten waarvoor op 29 Maart 1918 (de dag van het in werking treden der Huuropzeggingswet) reeds eene huurcommissie was ingesteld — bij toepassing van artikel 2 der Huurcommissiewet in plaats van het tijdstip van de instelling van de huurcommissie genomen: 29 Maart 1918.

Artikel 4.

De instelling eener huurcommissie voor eenige gemeente, geschied na 6 October 1922, blijft slechts gehandhaafd, indien die instelling heeft plaats gehad met goedkeuring van Onzen Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, dan wel diens goedkeuring alsnog wordt verkregen binnen veertien dagen na de inwerkingtreding dezer wet.

Artikel 5.

De huurcommissie, bij welke bij het inwerking treden dezer wet zaken aanhangig zijn overeenkomstig den tweeden zin van het eerste lid van artikel 1 of den tweeden zin van het eerste lid van artikel 2 der Huuropzeggingswet, welke zinnen vervallen ingevolge artikel 2 der onderhavige wet, blijft niettemin met de afdoening van die zaken belast.

Artikel 6.

Artikel 2 der wet van 19 Februari 1921, *Staatsblad* n°. 71, vervalt.

Artikel 7.

1. Onze Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid kan ten aanzien van bepaaldelijk aan te wijzen gemeenten verklaren, dat het tegenwoordige huurpeil der woningen, waarop de Huurcommissiewet van toepassing is, eene van de artikelen 1 en 3 der onderhavige wet afwijkende regeling vordert.

2. Waar het geldt woningen, gelegen in eene gemeente, ten aanzien waarvan eene verklaring, als bedoeld bij het vorige lid, van kracht is, wordt, in afwijking in zooverre van het bepaalde bij de artikelen 1 en 3 der onderhavige wet, de Huurcommissiewet aldus toegepast, dat:

1°. in het eerste lid van artikel 1, het eerste lid van artikel 2 en de eerste twee zinnen van artikel 8 der Huurcommissiewet niet wordt gelezen „50 %" — ten aanzien van woningen als bedoeld bij artikel 3 der onderhavige wet: „$37\frac{1}{2}$ %" — doch „40 %" — ten aanzien van woningen als bedoeld bij artikel 3 der onderhavige wet: „30 %";

2°. de eerste zin van artikel 5 der Huurcommissiewet wordt gelezen:

„De huurcommissie staat geleidelijke huurverhoogingen toe, totdat eene billijke opbrengst van de woning wordt verkregen, met dien verstande, dat geen huurprijs wordt goedgekeurd of vastgesteld, welke meer bedraagt dan 50 % boven de normale huurwaarde op 1 Januari 1916, tenzij hoogere uitgaven, ter zake van de woning te bestrijden, dan wel ingrijpende verbeteringen en veranderingen, aan de woning aangebracht, eene grootere verhooging wettigen.",

behoudens dat in dezen eersten zin van artikel 5 ten aanzien van woningen als bedoeld bij artikel 3 der onderhavige wet in plaats van „50 %" en „1 Januari 1916" wordt gesteld „37½ %" en „1 Januari 1918".

3. Eene verklaring als bedoeld bij het eerste lid verliest in elk geval hare kracht twee jaar na het in werking treden der onderhavige wet, zoo die verklaring niet reeds eerder is ingetrokken."

Artikel 8.

Deze wet treedt in werking op een door Ons te bepalen tijdstip.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

De Minister van Justitie,

De Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid,

AANWIJZING EENER VERANDERING gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot wijziging der Radenwet. (293)

Artikel XV wordt gelezen:

Het eerste lid van artikel 54 der Radenwet wordt als volgt gelezen:

„De Verzekeringsraad is samengesteld uit acht onbezoldigde leden met hun plaatsvervangers en een bij algemeenen maatregel van bestuur op ten hoogste zes te bepalen aantal bezoldigde leden.".

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot wijziging van de Veewet. (341)

Artikel 1 wordt gelezen:

Het eerste lid van art. 78 der Veewet wordt gelezen:

Overtreding van het bepaalde in de artikelen 13, 17, 24, eerste lid, 25, 35, eerste lid, 37, 52, 53 of 70, of krachtens de artikelen 6, 8, 10, 11, 12, 29, 33, 38, 45, 46, 48, 57, 60, 61, 63 of 69 dezer wet, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste één jaar of geldboete van ten hoogste vijfhonderd gulden.

Artikel 2 wordt gelezen:

Deze wet treedt in werking met ingang van den dag, volgende op dien harer afkondiging.

17de VERGADERING. — 13 MAART 1923.

Mededeeling ingekomen stukken.

17de VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 13 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 8½ namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een brief van mr. L. W. C. van den Berg; toespraak van den Voorzitter; 3°. Regeeringsmissives; 4°. een missive van den Voorzitter der Tweede Kamer; 5°. boekwerken; 6°. verzoekschriften; 7°. geschriften; 8°. ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 35 leden, te weten:

de heeren Anema, Idenburg, de Waal Malefijt, d'Aumale van Hardenbroek, Schönfeld, Franssen, Diepenhorst, Douwes, de Vos van Steenwijk, van Lanschot, de Gijselaar, van Basten Batenburg, Heerkens Thijssen, Gilissen, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren W. Fransen, Wibaut, Arntz, de Veer, Janssen, Sijtsma, van der Lande, Blomjous, Dobbelmann, Beelaerts van Blokland, van der Maesen de Sombreff, Steger, Westerdijk, Slingenberg, van Embden, Slotemaker de Bruïne, van Wassenaer van Catwijck, van der Hoeven en Haazevoet.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Mendels, wegens ongesteldheid; van den heer Smits, deze week, wegens dringende bezigheden elders; van den heer Verheijen, ook volgende dagen, wegens ongesteldheid; van den heer Verkouteren; van den heer L. de Vries, wegens ziekte; van den heer Haffmans, vermoedelijk ook de volgende dagen, wegens ongesteldheid; van den heer Wittert van Hoogland, als voren.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende brief:

„Delft, 9 Maart 1923.

Aan den HoogWelgeboren Heer J. J. G. Baron van Voorst tot Voorst, Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Hooggeachte Heer,

Tot mijn groot leedwezen moet ik U mededeelen, dat ik wegens mijn hoogen leeftijd en om gezondheidsredenen niet langer lid kan blijven van de Eerste Kamer. Ik zal U niet behoeven te zeggen, dat mij zulks zeer spijt, en het is mij tevens eene behoefte, bij dezen uitdrukking te geven aan de hooge achting, die ik persoonlijk U steeds toegedragen heb.

Hoogachtend,

Uw dienstw. dr.
L. W. C. van den Berg."

De Voorzitter: Geachte medeleden! Met mr. van den Berg verlaat ons een geacht medelid.

In 1845 geboren, was hij, na in 1868 in de rechten gepromoveerd te zijn, eerst rechterlijk ambtenaar in Oost-Indië, later hoogleeraar aan de voormalige Indische Instelling te Delft. Van deze gemeente was hij burgemeester. Zijn talenten en werkzaamheid deden hem ook een arbeidsveld vinden in den gemeenteraad, in de Provinciale Staten en eindelijk in deze Kamer.

In 1911 als lid der Eerste Kamer gekozen, trad hij door zijn Indische studiën en de in de tropen opgedane ervaring al spoedig op den voorgrond. Bij de behandeling van overzeesche aangelegenheden voerde hij veelal het woord. Meermalen hebben wij met genoegen naar zijn bestudeerde betoogen geluisterd en geleerd uit hetgeen door hem werd medegedeeld.

Nu hij wegens ouderdom en ongesteldheid de Kamer gaat verlaten, wenschen wij hem hartelijk een volledig herstel toe.

Bij dien wensch bedanken wij hem in gedachten voor zijn vriendelijken omgang; wij zullen hier nog dikwijls aan hem denken. *(Algemeene teekenen van instemming.)*

3°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van het Departement van Buitenlandsche Zaken, houdende mededeeling van de onderteekening, op 23 Januari jl. van een overeenkomst tot regeling van de telefoongemeenschap tusschen Groot-Brittannië en Nederland;

een, van het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, ten geleide van: N°. 3 der Verslagen en Mededeelingen van de afdeeling Visscherijen;

een, van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, ten geleide van het tweede deel „Lager Onderwijs" van het Onderwijsverslag 1920—1921;

een, van het Departement van Marine, ten geleide van het boekje „Koninklijke Marine 1923" door het Departement uitgegeven voor rekening van het Fonds voor oude en gebrekkige zeelieden;

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen; de bijlagen zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

4°. een missive van den Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarbij wordt kennis gegeven, dat de schriftelijke en mondelinge verdediging in de Eerste Kamer van het voorstel van wet tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165) tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd, is opgedragen aan den heer A. Braat, lid der Tweede Kamer.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

5°. de volgende boekwerken:

Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië 1923 (2 deelen);

dr. P. C. Molhuysen. Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche Universiteit. Zesde deel (Rijks-Geschiedkundige Publicatiën);

H. J. Vooren. „De Indische Productenbelastingen";

mr. J. H. Abendanon. Het oud-Spaansch koloniaal stelsel, zooals dit is nedergelegd in de „Leyes de Indias" (van den schrijver);

dr. A. Binnerts. „Doofheid en Onderwijs" (van den schrijver);

l'Union Internationale. Ses Principes, son organisation (van den griffier);

„Geen Grieksch. Weg met het Staatsexamen", door een oud-student;

Algemeen Mijnwerkersfonds van de Steenkolenmijnen in Limburg. Jaarverslag over het 3de boekjaar 1921;

Verslag van de Kiesrecht-commissie (Nederlandsch-Indië), ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 16 November 1921 N°. 1X;

Departement van den Landbouw in Suriname. Verslag over het jaar 1921;

(Voorzitter.)

„De Gemeente Dordrecht", beschrijving der gemeente op verschillend gebied;

Nederlandsche Reedersvereeniging. Verslag over 1922;

„Vrije Arbeid", Maandblad voor Nederland en Indië. 9de Jaargang n°. 2;

Mededeelingen van het Nederlandsch Historisch Instituut te Rome II (1922);

44ste Jaarverslag van de Unie. „Een school met den Bijbel", met agenda voor de 45ste jaarvergadering;

Nieuw-Indië, Maandblad. 2de Jaargang n°. 2.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

6°. de volgende verzoekschriften:

een, van C. J. van Tussenbroek, architect te Rotterdam, betreffende onteigening van gronden voor de gemeente Rotterdam;

een, van de hoofdbesturen van den Bond van leeraressen bij het Huishoudonderwijs te Amsterdam en verschillende andere vereenigingen in zake het voornemen der Regeering tot een technische herziening van de salarisregeling van het personeel der nijverheidsscholen;

een, als voren, betreffende de heffing van bijdragen voor eigen pensioen en voor het pensioen van weduwen en weezen;

een, van het dagelijksch bestuur van de vereeniging „Ons aller belang", bond van geëmployeerden, jaarwedde-genietende militairen der landmacht, betreffende restitutie van de aan de jaarwedde-genietende militairen opgelegde vermindering van salaris;

negen en zestig, in zake het voorstel van wet tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165) tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236) tot invoering van een wettelijken tijd, van:

hoofdbestuur van de Kinder-vereeniging „Darchei Noungam", te 's Gravenhage:

secretaris van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité, te 's Gravenhage;

J. van der Steen, kantoorbediende, te Amsterdam;

voorzitter en secretaris van de Vereeniging „Linker-Maasoever" ter bevordering van de belangen van het land- en tuinbouwbedrijf te Charlois, gemeente Rotterdam, c. s.;

van de volgende land- en tuinbouwers, enz.:

P. C. Koopman c. s., te St. Maartensdijk;

W. G. Boot jr. c. s., te Haamstede;

P. J. Doeleman c. s., te Wissenkerke;

W. J. ten Haaf c. s., te Noordgouwe;

J. J. Mesu c. s., te Nieuw- en St. Joosland;

D. Butijn c. s., te Rilland-Bath;

P. Jacobse c. s., te Serooskerke;

Anth. Geluk c. s., te Oud-Vossemeer;

C. H. A. Stoutjesdijk c. s., te Tholen;

P. Janse c. s., te Tholen;

J. Brooijmans c.s., te St. Annaland;

A. C. Hage c. s., te Colijnsplaat;

C. Kouwijzer c.s., te Hontenisse;

C. L. Faasse c.s., te St. Philipsland;

T. A. Boudeling c. s., te St. Philipsland;

voorzitter en secretaris van den Provincialen Bond van rundveefokvereenigingen v/h zwartbonte veeslag in Overijssel, te Zwolle;

vice-voorzitter en secretaris van de Joodsche Winkeliersvereeniging, te Amsterdam;

secretaris van de afdeeling Oegstgeest en omstreken der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Sassenheim;

voorzitter en secretaris van de afdeeling Enkhuizen en omstreken van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Hoogkarspel (Lutjebroek);

vice-voorzitter en secretaris van de Maatschappij tot bevordering van landbouw en veeteelt in Zeeland, te Goes;

voorzitter en secretaris van den Algemeenen Nederlandschen Zuivelbond, te 's Gravenhage;

voorzitter en secretaris van de afdeeling Zevenhuizen en omstreken van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

voorzitter en secretaris van het Centraal Bestuur van den Nederlandschen Tuinbouwraad, te 's Gravenhage;

voorzitter en secretaris van het bestuur der afdeeling Lekkerkerk e. o. van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

als voren der afdeeling Ursem en omstreken van als voren;

voorzitter en secretaris van het hoofdbestuur der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te 's Gravenhage,

alle verzoekende het wetsvoorstel betreffende den zomertijd aan te nemen;

J. A. Lotgering, secretaris van het Bureau voor Sociale Actie ten dienste van handelsreizigers en handelsagenten, te Amsterdam;

voorzitter en secretaris van de afdeeling den Haag van den Bond van Rijwiel- en Motorhandelaren, te 's Gravenhage;

bestuur van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Middenstandsbond op federatieven grondslag, te 's Gravenhage;

secretaris van de Nederlandsche Maatschappij voor Scheepvaart, Handel en Nijverheid, te Rotterdam;

voorzitter en secretaris van het bestuur der Huurdersvereeniging „Die Haghe", te 's Gravenhage;

burgemeester en wethouders van Sas van Gent;

secretaris van het bestuur van het Groepsverband van Nederlandsche Tramwegen, te Amsterdam;

voorzitter en secretaris van het bestuur van de 's Gravenhaagsche Winkeliersvereeniging, te 's Gravenhage;

De Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Groningen;

voorzitter en secretaris van het bestuur der Hengelaarsclub „Groningen", te Groningen;

hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem;

1ste-secretaris van den Bond van Vereenigingen, spelende in den Rotterdamschen Voetbalbond, te Rotterdam;

N. P. Haremaker, te Rotterdam;

A. Langbroek c.s., te Rotterdam;

J. G. Hector c.s., te Rotterdam;

B. Heymans c.s., te Utrecht;

H. de Grood, wijnhandelaar, te Rotterdam;

J. de Jong, te Rotterdam;

W. J. Schrijvers, eigenaar van het Grand-Hotel de l'Europe te Rotterdam, te Rotterdam;

J. C. Lensvelt, te Rotterdam;

. . . . Hollemans c.s., te Amsterdam;

A. Groeneveld c.s., te Amsterdam;

P. Serle, gepensionneerd kapitein-luitenant ter zee, inspecteur van het gevangeniswezen, c. s., te 's Gravenhage;

G. P. Visser, te 's Gravenhage;

W. H. D. de Jongh, mijningenieur, te Maastricht;

R. N. Swets c.s., te Nijmegen;

T. D. Kolff van Oosterwijk, arts, c.s., te Kruiningen;

mr. W. H. Gesner van der Voort c.s., te Dordrecht;

A. M. W. ter Laag, te Oosterbeek;

J. L. Terpstra c.s., te Deventer.

E. C. M. van der Waay-Blommendaal, te Rotterdam;

L. Guyst c.s., te 's Gravenhage;

A. van Vucht Tijssen-Schlimmer, te Neerbosch;

B. van Lieshout, te Nijmegen;

P. Teijssen c. s., te Nijmegen;

(Voorzitter.)

voorzitter en secretaris van den Dordrechtschen Neutralen Bestuurdersbond, te Dordrecht;

voorzitter en secretaris van de Gezondheidscommissie te Haarlem;

Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Westelijk-Noordbrabant-Breda;

secretaris van het dagelijksch bestuur van de Koninklijke Nederlandsche Automobielclub, te 's Gravenhage,

alle verzoekende het wetsvoorstel betreffende den zomertijd te verwerpen.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften.

7°. de volgende geschriften:

motiën in zake het voornemen der Regeering tot wijziging der classificatie van de gemeenten:

van de afdeeling Rotterdam van het Nederlandsch Onderwijzersgenootschap;

van den raad der gemeente Assen;

een motie van den gemeenteraad van Assen in zake werkloosheidszorg;

een open brief van Joh. Beek te 's Gravenhage, aan den heer Simon A. Maas, voorzitter van het Verbond van Nederlandsche fabrikantenvereenigingen;

een van het Comité „Nieuw-Indië" in zake een door het comité gemaakte vergelijking tusschen de militaire uitgaven en die voor cultureele doeleinden, ten behoeve van Nederlandsch-Indië;

vier en vijftig geschriften betreffende het voorstel van wet in zake afschaffing van den zomertijd, van:

familie Bentford van Valkenburg, te Rotterdam;

T. Wertheim—Meija, te Rotterdam;

H. Bangert, te Rotterdam;

directeur postkantoor G. A. de Jong c. s., te Wassenaar;

J. Janszen, werktuigkundig ingenieur, te 's Gravenhage;

E. Wertheim, te Rotterdam;

firma C. van Hilten, in manufacturen te Rotterdam;

Ed. Kiehl c. s., te Rotterdam;

M. G. Timmers, te Rotterdam;

M. Scheltema de Heer c. s., te Amersfoort;

J. van Zutphen, te Gouda;

J. Geeverding, te Gouda;

W. M. G. Horius, te Gouda;

C. J. Kamer, te Schiedam;

J. Vos c. s., te Rotterdam;

H. E. van Dorp Kampers, oud-directrice der Rotterdamsche Kookschool te Rotterdam;

J. W. Stellenboom, te Rotterdam;

F. Vogels, te 's Gravenhage;

P. van der Ent, te Rotterdam;

N. Jordens, te Rotterdam;

H. G. Hofman, arts, te Zuidland;

M. J. van der Eb—Jordens, te Rotterdam;

G. Frödel c. s., te 's Gravenhage;

A. E. Tra—Kranen, te Nijmegen;

wed. E. Welters, te Nijmegen;

Mary van Hessen, te 's Gravenhage;

A. E. Kempees, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat, te Assen;

directeur post- en telegraafkantoor, te Ginneken;

personeel van de naamlooze vennootschap Hoogewerf, Chabot & Visser's Wijnhandel, te Rotterdam;

C. M. van Krieken, te Rotterdam;

E. H. Lebret, te Dordrecht;

Koninklijke Liedertafel „Gruno";

A. van der Scheer—van den Broek c. s., te Zutphen;

voorzitter van de Kamer van Koophandel, te Breda;

voorzitter en secretaris van het Federatiebestuur der Algemeene Roomsch-Katholieke Werkgeversvereeniging;

F. Faber, te Groningen;

pension „de Poolstar", te Noordwijk aan Zee;

Hendrik Bijdendijk c. s., te Rotterdam;

J. C. H. Niegeman, te Rotterdam;

A. van der Kuy, te Rotterdam;

J. Thooft, te Rotterdam;

telegram van:

de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Twenthe,

alle gericht tegen het wetsvoorstel betreffende den zomertijd;

voorzitter en secretaris van de Groninger Maatschappij van Landbouw, te Groningen;

voorzitters van de Boerenleenbank, den Boerenbond en den Veehoudersbond, te Papendrecht;

voorzitter en secretaris van den Veenkolonialen Boerenbond, te Veendam;

M. Spruyt, te Nederhorst den Berg;

voorzitter van het hoofdbestuur der Noordbrabantsche Maatschappij van Landbouw;

motie van de Warmoeziers Vereeniging „de Rotterdamsche Groentenveiling";

de volgende telegrammen:

hoofdbestuur Drentsch Landbouw Genootschap, J. Huges, voorzitter, G. Nijhuis, secretaris,

Utrechtsche Provinciale Bond van Melkveehouders, de Utrechtsche Neutrale en R.-K. Melkslijters Vereenigingen, J. A. Jungerius, A. Alblas, L. Baas;

Friesch-Groningsche Coöperatieve Beetwortelsuikerfabriek, te Groningen;

Utrechtsch Landbouw Genootschap, Taets van Amerongen van Renswoude, te Utrecht;

gemeentebestuur van Hoogezand;

Coöperatieve Bond van Verkoopvereenigingen in Gelderland, te Geldermalsen,

alle instemming betuigende met het wetsvoorstel betreffende den zomertijd;

Deze stukken zullen worden nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

8°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Intrekking van de Schepenuitvoerwet (36);

Wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (230);

Voorstel van wet tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd (281);

Wijziging der Radenwet (293);

Wijziging van de Veewet (341);

Onteigening voor het aanleggen van een algemeene begraafplaats op den Linker Maasoever in de gemeente Rotterdam (344);

Onteigening voor uitbreiding van het Tramplein te Zandvoort (345);

Wijziging van de wet van 2 November 1871 (*Staatsblad* n°. 118), houdende bepalingen omtrent de invoering der Nederlandsche Pharmacopoea (354);

Wijziging der wet van 5 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 348), houdende nadere wijziging der wet van 20 Juni 1913

(Voorzitter.)

(*Staatsblad* n°. 292), tot aanvulling van art. 143 der Regtpleging bij de Landmagt, enz. (359);

Onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen, gelegen in de gemeente Lonneker, noodig voor het uitbreiden van de algemeene begraafplaats der gemeente Enschedé (361);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Kosten bouw gevangenis- en gerechtsgebouwen te 's Hertogenbosch) (368);

Toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, enz. (246);

Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268);

Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth (346);

Vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen (363);

Vereeniging van de gemeenten Ravenstein, Huisseling en Neerloon, Deursen en Dennenburg en Dieden, Demen en Langel (365);

Naturalisatie van F. F. W. van Amerom en 19 anderen; I. L. Amkraut en 19 anderen; M. Birr Blei (Weissmann) en 19 anderen; A. Breslou, gescheiden echtgenoote van S. van Biene, en 19 anderen (369);

Nadere wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (355);

Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (357);

Onteigening ten behoeve van een mijnspoorweg van de Staatsmijn Hendrik naar Palenberg (Duitschland) (366);

Wijziging van de artikelen 8 en 35 van de wet op woonwagens en woonschepen 1918 (*Staatsblad* n°. 492), enz. (362);

Wijziging van verschillende wetten, in verband met de herziening der Hooger-onderwijswet (334).

Deze ontwerpen zullen worden verzonden naar de afdeelingen.

De Voorzitter: Ik heb de eer, aan de Kamer mede te deelen, dat de Centrale Sectie besloten heeft het afdeelingsonderzoek van het wetsvoorstel tot afschaffing van den zomertijd nog niet te doen onderzoeken in de afdeelingen. De aanleiding hiertoe is gelegen in verschillende tot mij gerichte verzoeken en in den wensch, om het wetsvoorstel in algemeenen zin nog nader te zien toegelicht. Voorts is het wenschelijk, dat de leden in de gelegenheid worden gesteld, kennis te nemen van het bundeltje desbetreffende stukken, dat ons van de Tweede Kamer heeft bereikt. en dat bevat de verslagen van Gedeputeerde Staten der verschillende provinciën en van de andere colleges, die door den Minister zijn geraadpleegd. Wij hebben den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw verzocht, een resumé te doen maken van die verschillende adviezen, om het overzicht daarvan te vergemakkelijken.

Dit zijn de overwegingen, die de Centrale Sectie hebben geleid tot het besluit, om dit wetsvoorstel morgen nog niet in de afdeelingen te doen onderzoeken, maar daarmede te wachten tot tijd en wijle de nadere inlichtingen van den Minister zijn ontvangen.

Morgen te 11 uur zullen in de afdeelingen worden onderzocht de nog niet onderzochte ontwerpen van wet, met uitzondering van het wetsontwerp tot wijziging van de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet (268), waaromtrent de stukken ons zóó laat hebben bereikt, dat het onderzoek nog niet wel mogelijk is.

Het is mijn voornemen, morgen in een openbare vergadering, welke te twee uur zal aanvangen, aan de orde te stellen de Indische begrooting, om zoo noodig de behandeling daarvan a. s. Donderdag voort te zetten. Het ligt verder in mijn voornemen, na afdoening van de Indische begrooting de volgende ontwerpen van wet aan de orde te stellen:

Wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (*Nederlandsch Staatsblad* 1921, n°. 692, *Indisch Staatsblad* 1921, n°. 346) (276);

Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918 (304);

Wijziging en aanvulling van de Stoomwet (68);

Wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922. (Verschillende onderwerpen) (279);

Wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen (287);

Wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau (289).

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van *Suriname* voor het dienstjaar 1923. (1)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Financieele toestand.

Het was den ondergeteekende aangenaam uit het Voorloopig Verslag te mogen vernemen, dat het ten aanzien van de onderwerpelijke begrooting door de Regeering ingenomen standpunt, wat aangaat het streven om de in 1923 aan de koloniale geldmiddelen toe te kennen Rijksbijdrage te beperken tot ten hoogste het bij de begrooting voor het afgeloopen jaar beschikbaar gestelde subsidiebedrag, over het algemeen instemming mocht verwerven.

De verder nopens dit punt geleverde beschouwingen, welke de ondergeteekende over het geheel gaarne onderschrijft, geven hem aanleiding om ten overvloede er de aandacht op te vestigen, dat het niet in de bedoeling heeft gelegen om eene zoodanige gedragslijn, welke, zooals ook in de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp werd opgemerkt, de Regeering zich thans opgelegd zag uit hoofde van den huidigen toestand van 's Lands financiën, op den duur, min of meer bestendig, als richtsnoer van het ten opzichte van de kolonie te voeren geldelijk beleid te aanvaarden.

Het spreekt wel vanzelf, dat de geldelijke steun van het Moederland aan de Kolonie in beginsel verband moet houden met den omvang van de te bevredigen behoeften, inzonderheid indien voorzieningen ter ondersteuning van een streven tot verbetering van den economischen toestand voor verwezenlijking in aanmerking worden gebracht. Niet minder voor de hand liggend is het echter, dat de Regeering bij hare voorstellen omtrent het tijdstip en de wijze van vervulling van die behoeften rekening dient te houden met de geldelijke draagkracht van het Rijk. Deze omstandigheid moet primeeren bij de overweging van de vraag, of en in hoever wellicht bij volgende begrootingen in meerdere mate dan thans het geval mag zijn aan de wenschen der Kolonie zal zijn te voldoen.

De ondergeteekende is erkentelijk voor de door eenige leden te kennen gegeven instemming met zijne denkbeelden omtrent instelling van plaatselijke gemeenschappen, welke zelfstandig in bepaalde locale behoeften zullen hebben te voorzien. Aan de andere leden, die bedoelde denkbeelden theoretisch juist achtten, doch betwijfelden, of zij bij de Surinaamsche toestanden zouden passen, moge de ondergeteekende doen opmerken, dat eene samenleving als bijv. die te Paramaribo in het wezen der zaak niet verschilt van de vele meerendeels reeds sinds jaren in zeker municipaal verband gebrachte bevolkingscentra in koloniale gewesten, als Georgetown en New-Amsterdam in Britsch-Guyana, Cayenne in Fransch-Guyana en Port-of-Spain in Trinidad, om slechts eenige der meer belangrijke bevolkingscentra in de nabij Suriname gelegen vreemde koloniën te noemen. De ondergeteekende ziet geen reden om te betwijfelen, of instellingen, welke voor de evengemelde samenwoningen een bron van gemeenschapsleven en van ontwikkeling van eigen bestuurskracht vormen, voor onze kolonie wel bruikbaar zouden zijn.

Moge het voorts waar zijn, dat decentralisatie van bestuur niet immer tot vermindering leidt van ambtelijk personeel of tot beperking van de kosten voor den publieken dienst, tot de verwezenlijking ook van die desiderata kan in groote mate worden bijgedragen door, rekening houdende met de draagkracht van de inwoners, in Suriname eene organisatie van plaatselijke besturen op eenvoudigen, weinig kostbaren voet tot stand te brengen, meer op de eischen van de samenleving in haar tegenwoordigen staat gericht dan op navolging van de inrichting van dergelijke gemeenschappen in gewesten, die economisch en maatschappelijk op hooger peil staan.

Ter beantwoording van de vraag van sommige leden, welke de voornemens van de Regeering zijn ten opzichte van de in het rapport van den heer Tj. Pyttersen omtrent landbouwondernemingen in Suriname vervatte voorstellen, moge de ondergeteekende in de eerste plaats verwijzen naar hetgeen dienaangaande werd medegedeeld in zijne ter gelegenheid van de mondelinge behandeling van het onderhavig wetsontwerp op 6 Februari 1923 in de Tweede Kamer gehouden rede. [1])

Omtrent uitvoering van de proefnemingen en opnemingen, welke in den aanhef van § XII van het rapport van den heer Pyttersen worden aanbevolen, is de Landvoogd aanvankelijk de meening toegedaan, dat, ofschoon het belang daarvan niet moet worden onderschat, het dadelijk nut en de opportuniteit van de te treffen voorzieningen niet in die mate wegen, dat aan deze boven andere ter opbeuring van den landbouw voorbereid wordende maatregelen de voorrang zou moeten worden gegeven.

Mocht de in uitzicht gestelde verdere gedachtenwisseling van den ondergeteekende met den Gouverneur tot uitkomst hebben, dat nog in den loop van dit jaar nadere stappen worden gewenscht, dan stelt de ondergeteekende zich voor een wetsontwerp in te dienen, waarbij de onder art. 132 thans opgenomen memoriepost in een cijferpost wordt veranderd.

Bij deze gelegenheid zullen de alsdan noodig geachte voorzieningen, in den geest van het rapport van den heer Pyttersen, overeenkomstig de in de hierboven bedoelde rede door den ondergeteekende gedane toezegging aan het oordeel van den begrootingswetgever worden onderworpen.

Aan de andere leden, die, wijl ook zij daarvan goede resultaten verwachtten, te kennen gaven zich niet te zullen verzetten tegen eene eventueele uitvoering van de hier besproken proefnemingen, doch tevens de zienswijze deden blijken, dat het voor de opheffing van de kolonie bovenal noodig is de immigratie van geschikte werkkrachten te bevorderen en dat, in verband hiermede, ook gezorgd moet worden voor overkomst van de gezinnen der emigreerende mannen, moge de ondergeteekende verklaren, dat het door hen voorgestaan belang niet uit het oog wordt verloren. De aanvraag, bij artikel 77 van het wetsontwerp, van een niet onaanzienlijk bedrag ter financiering van het Immigratiefonds heeft inzonderheid de strekking, te verzekeren dat door aanvoer van arbeiders uit Nederlandsch-Indië aan de huidige behoefte aan werkkrachten voor landbouw en industrie wordt voldaan.

In verband met het opgemerkte betreffende overkomst van gezinsleden van emigreerende arbeiders volgt hieronder de samenstelling van de transporten uit Java naar Suriname in de laatste zes jaren.

Jaar.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
1917	626	561	—	—
1918	832	342	—	1
1919	1263	824	22	17
1920	1790	1675	56	38
1921	—	—	—	—
1922	1280	580	63	52

[1]) *Handelingen*, bladz. 1419, tweede kolom, bovenaan.

Ofschoon met het oog op de daaraan verbonden groote kosten in Indië geen „gezinswerving” in den eigenlijken zin van het woord pleegt te geschieden, en bij voorkeur jongere personen worden aangeworven, blijkt uit de bovenstaande cijfers, dat er ernstig naar gestreefd wordt eene goede verhouding tusschen de aantallen naar Suriname emigreerende mannen en vrouwen te verkrijgen.

De door eenige leden gestelde vraag, waarom het grootkapitaal, bijvoorbeeld op het gebied van de suiker, dat over voldoende vakkennis en ervaring beschikt, zich blijkbaar weinig aan Suriname laat gelegen liggen, zou de ondergeteekende wenschen te beantwoorden met er op te wijzen, dat bedoeld kapitaal in het algemeen minder bereid is om zich elders in nieuwe koloniale ondernemingen te begeven zoolang het reeds gekozen arbeidsveld nog redelijke vooruitzichten aanbiedt. De ondergeteekende acht het nochtans geenszins uitgesloten, dat zich eerlang in deze opvatting ten voordeele van Suriname eene kentering zal voordoen. De kolonie toch bezit ongetwijfeld potentieele waarden van gewichtige economische beteekenis, welke op den duur, en inzonderheid bij verandering van de constellatie elders, niet zullen nalaten de belangstelling van den groot-ondernemer te trekken. Kortheidshalve veroorlooft hij zich te dezen aanzien te verwijzen naar het ter zake opgemerkte in zijne Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer nopens de Surinaamsche begrooting voor 1922. [1])

Overigens zijn ten deze bemoedigende teekenen de in het Verslag ter sprake gebrachte, door den ondergeteekende met waardeering gevolgde moderniseering van de suikerfabriek der Nederlandsche Handel-Maatschappij op de plantage Mariënburg, waaraan een belangrijk kapitaal ten koste is gelegd, en de zoowel van Amerikaansche als van Nederlandsche zijde overwogen uitvoering van plannen voor het in de kolonie in het leven roepen van eene fruitcultuur voor export.

Ten vorigen jare bij de beantwoording van het zooeven aangehaald Voorloopig Verslag der Eerste Kamer de wenschelijkheid besprekende, om mede door inperking van het aantal landsdienaren tot bezuiniging op de uitgaven te komen, heeft de ondergeteekende doen blijken, dat zoodanig streven zijne instemming heeft. [2]) Zooals hij nadien opmerkte bij de beschouwingen, die hij aan dit punt heeft gewijd in zijne reeds meer aangehaalde rede in de Tweede Kamer van 6 Februari ll. [3]), is de Landvoogd bereids in die richting werkzaam.

Aan den ondergeteekende ontbreken de gegevens, om met eenige juistheid te kunnen voldoen aan de in het onderhavig Verslag gedane vraag naar vergelijkende cijfers betreffende de sterkte van het personeel, dat in Nederland en in Suriname in publieken en in semi-publieken dienst werkzaam is.

Onder het noodige voorbehoud zij vermeld, dat, volgens eene in 1921 gemaakte becijfering, het aantal Landsdienaren in de kolonie 1118 zou bedragen, w.o. 267 man gewapende politie. Hierbij zouden nog komen 152 onderwijzers aan Gouvernements- en (vermoedelijk) een 200-tal onderwijzers aan van Landswege geldelijk gesteunde bijzondere scholen.

Aan den Gouverneur zal het verzoek worden gedaan om te dezer zake de huidige cijfers te verstrekken, terwijl wanneer de bewerking van de in 1920 in Nederland gehouden beroepstelling zal zijn voltooid, recente vergelijkende gegevens ten aanzien van het Moederland beschikbaar zullen komen. De beroepstelling van 1909 levert, o.m. wijl de bij publiekrechtelijke bedrijven werkzaam zijnde personen daarin niet afzonderlijk zijn gehouden, voor eene zoodanige vergelijking geene in voldoende mate bruikbare gegevens.

Grensregeling.

De in het Voorloopig Verslag verzochte uiteenzetting nopens bestaande vraagpunten ter zake van de westgrens van Suriname, hoopt de ondergeteekende, voor zooveel vereenigbaar met de beperking in het tweede lid van artikel 95 der Grondwet, te zijner tijd te kunnen verstrekken in een, na overleg met zijn ambtgenoot van Buitenlandsche Zaken, ten behoeve van de Staten-Generaal te maken overzicht, met de samenstelling waarvan eenige tijd gemoeid zal zijn.

Financieele gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs.

Den leden, die van hunne teleurstelling deden blijken wat betreft de doorvoering van het beginsel van gelijkbekostiging van openbaar en bijzonder onderwijs, zij te kennen gegeven, dat, hoewel aan de verwachtingen, welke te dien aanzien aanvankelijk ook die van den ondergeteekende waren, niet aanstonds in haar geheel kan worden voldaan, afstel van de verdere doorvoering geenszins in het voornemen van de Regeering ligt.

Zooals de ondergeteekende reeds meermalen te kennen gaf, drong de nood van 's Rijks schatkist ook in dit opzicht tot beslissingen, welke onder andere omstandigheden stellig achterwege zouden zijn gebleven, hierop neerkomende, dat tot betere tijden uitgesteld is de invoering van de aanvullende maatregelen, welke alsnog moeten worden genomen om het beginsel van financieele gelijkheid van beide takken van onderwijs *in zijn vollen omvang* in de kolonie tot verwezenlijking te brengen.

In dit verband komt het niet ondienstig voor, hier eene vergelijkende opgave te doen volgen betreffende de ten behoeve van het bijzonder onderwijs op de begrooting aangevraagde kredieten: [1])

a. voor 1919, in welk jaar de uitkeeringen nog op den ouden voet plaats vonden; [2])

b. voor 1923, nu de sedert getroffen voorzieningen tot doorvoering van het beginsel van gelijke bekostiging op het bedrag van die uitkeeringen van invloed zijn.

	1919	1923
Voor de scholen der Evangelische Broedergemeente	f 68 365	f 138 901
Voor de scholen der Roomsch-Katholieke gemeente	95 675	211 212
Voor de Christelijke school der vereeniging „de Vrije Evangelisatie”. . . .	8 090	13 090
Voor de scholen der „African Methodist Episcopal Church”.	14 170	35 741
Voor „detacheeringstoelagen” van onderwijzers bij het bijzonder onderwijs in de districten	—	9 000
Voor het naar- en van school vervoeren van onderwijzers van bijzondere districtsscholen en van schoolkinderen op die scholen	—	1 500
Voor verhooging van uitkeeringen bij verkrijging van hoogere rangen of bijakten door onderwijzers bij het bijzonder onderwijs	—	6 000

Op de stijging van het beloop der uitkeeringen heeft, zij het ook tot een naar verhouding weinig beteekenend bedrag, mede invloed gehad eenige sedert 1919 aan het bijzonder onderwijs gegeven uitbreiding.

In de opgave zijn voorts buiten beschouwing gebleven de *tijdelijke* duurte-verhoogingen, welke de uitkeeringen aan dat

[1]) Gedrukte Stukken, Zitting 1921/1922, N°. 185a, bladz. 2, onderaan.
[2]) Alsvoren, bladz. 2, bovenaan.
[3]) *Handelingen*, bladz. 1421, tweede kolom, bovenaan.

[1]) Hierbij *niet* medegerekend de uitkeeringen voor de scholen bij de Boschnegers en Indianen.
[2]) De werkelijk gedane uitkeeringen beliepen pl.m. f 5000 meer dan oorspronkelijk op de begrooting was uitgetrokken.

onderwijs, voor zoover deze naar den grondslag der salarissen van de onderwijzers berekend werden, in 1918—1922 hebben ondergaan. Eventueel in 1923 tot stand te brengen duurtebijslag-regelingen of in dat jaar in te voeren nieuwe wedderegelingen voor de koloniale landsdienaren (referte aan het dienaangaande vermelde in de toelichting, ad § IV, van de Tweede Nota van Wijzigingen van het wetsontwerp) zullen, op denzelfden voet als zij voor die landsdienaren zullen gelden, op de naar den grondslag der onderwijzerssalarissen toe te kennen uitkeeringen aan het bijzonder onderwijs van toepassing zijn. Deze verhoogingen zullen dan *boven* de in de laatste kolom van de opgave vermelde bijdragen aan dat onderwijs ten goede komen.

Wat betreft de moeilijkheden, waarin, tengevolge van de huidige wereldomstandigheden, het zendingsonderwijs van de Evangelische Broedergemeente zich bevindt, kan de ondergeteekende mededeelen, dat hij bereids gevolg heeft gegeven aan de toezegging, door hem gedaan bij zijne op 6 Februari l.l. in de Tweede Kamer met den heer VAN BOETZELAER VAN DUBBELDAM gehouden gedachtenwisseling [1]). Tot den Gouverneur is het verzoek gericht zijne voorlichting te verleenen nopens de mogelijkheid van ter zake van Landswege te treffen maatregelen, waardoor, eventueel, sluiting van de scholen dezer zendingscorporatie zou zijn te voorkomen.

Onderwijs aan Boschnegers en Indianen.

De ondergeteekende waardeert de in het Verslag uitgesproken instemming met zijne opvatting omtrent de algemeene strekking van het aan Boschnegers en Indianen te verschaffen onderwijs.

Kweekjesstelsel.

De ontwerp-verordening, betreffende het onderzoek naar de opvoeding en verzorging van kinderen door anderen dan ouders en voogden, verkeert in het eindstadium van behandeling bij de Koloniale Staten. De Gouverneur heeft het Eindverslag van de Staten nog te beantwoorden. Op verzoek van den Landvoogd heeft de ondergeteekende aan dezen nog onlangs een exemplaar van de voor de gemeente 's Gravenhage uitgevaardigde verordening op het opnemen van pleegkinderen, enz. toegezonden. De aangelegenheid heeft dus de volle belangstelling van het Koloniaal Bestuur.

De Minister van Koloniën,

DE GRAAFF.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 10den Maart 1923.

IDENBURG.
VAN LOON.
VERKOUTEREN.
DOBBELMANN.
HEERKENS THIJSSEN.

[1]) *Handelingen*, bladz. 1422, eerste kolom, onderaan.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van *Curaçao* voor het dienstjaar 1923. (3)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het was den ondergeteekende aangenaam zijne meening, dat de toekomst der kolonie zich niet ongunstig laat aanzien, vrij algemeen onderschreven te zien.

Aan de leden, die, vooropstellende dat de vooruitgang der laatste jaren te danken is aan de belangrijke faciliteiten, die op het gebied van invoerrechten en loodsgelden zijn verleend, in de tot stand gebrachte herziening van de verordening betreffende het loodswezen eene aantasting zagen van de gevolgde gedragslijn, welke het gevaar zou opleveren, dat de bloei der kolonie reeds in haar opkomst zou worden gesmoord, en die mitsdien bij den ondergeteekende met klem meenden te moeten aandringen op vermijding van alles, wat de opkomst van Curaçao zou kunnen belemmeren, kan de ondergeteekende de verzekering geven, dat ook bij hem ten volle de overtuiging bestaat, dat hij bij de volbrenging van de op hem rustende taak geene andere dan de hem aanbevolen gedragslijn zou mogen volgen. De ondergeteekende heeft trouwens bij de behandeling van de onderhavige begrooting in de vergadering van de Tweede Kamer van 7 Februari ll. (*Handelingen*, bladz. 1441, tweede kolom) in zijn in eersten aanleg gehouden rede met betrekking tot de Curaçaosche Petroleum-Maatschappij reeds verklaard, dat ook naar zijne inzichten in het algemeen er tegen gewaakt moet worden, zich te begeven in heffingen, waardoor een zich ontwikkelend bedrijf in den opbloei zou kunnen worden gestuit. Deze opmerking geldt uiteraard in niet mindere mate voor heffingen, die aanleiding zouden kunnen geven tot verplaatsing van het bedrijf. Voorts deed hij meer in het bijzonder ten aanzien van de verordening op het loodswezen uitkomen, dat hij den Gouverneur in overweging heeft gegeven spoedig het initiatief te nemen voor het treffen van eene voorziening, krachtens welke voor de ter plaatse thuisbehoorende vaartuigen bij in- en uitvaart van de haven overdag het gebruik van den loodsdienst niet meer verplicht zal zijn gesteld, zoodat voor dat verkeer dan ook geen loodsgelden meer behoeven te worden betaald. Zooals de ondergeteekende daarbij heeft te kennen gegeven, zouden door dezen maatregel de belangen ook van de voormelde maatschappij zeer worden gebaat, aangezien haar bedrijf, dat indirect tot den vooruitgang der kolonie aanmerkelijk heeft bijgedragen, met hare vaartuigen aan de bedoelde scheepvaart in ruime mate deelneemt.

Uit de op blz. 2 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer betreffende de onderhavige begrooting voorkomende opgave blijkt, dat phosphaat weder wordt uitgevoerd. De wederuitvoer is in 1913 aangevangen. Eerst in 1920 echter heeft de uitvoer, die tevoren tengevolge van den oorlog belemmering ondervond, zich krachtig kunnen ontwikkelen. Van den aanvang der exploitatie tot en met het afgeloopen jaar is, blijkens van de belanghebbende maatschappij ontvangen gegevens, ruim f 268 617 aan uitvoerrecht voldaan. Aan inkomstenbelasting betaalde de Maatschappij ruim f 92 589, waarbij nog komt de over 1921/1922 nog niet aangezuiverde belasting ad f 113 400. Aan andere belastingen werd f 4 585 betaald. Alles te zamen dus ruim f 479 200.

De Mijn-Maatschappij Curaçao is de eenige exploitante van phosphaat. Zij oefent haar bedrijf niet krachtens concessie uit, aangezien op het door haar ontgonnen mijnveld van toepassing is artikel 10 van de Curaçaosche mijnwet (*Publicatieblad* 1909 n°. 43), dat aan den eigenaar van den grond, die als zoodanig vóór 1 Juli 1906 eenige daad van beschikking heeft verricht, zoo voor zich zelf als voor zijne rechtverkrijgenden de beschikking over de delfstof laat.

. . .

De klacht over de slechte verbinding van St. Eustatius met het eiland Curaçao had de ondergeteekende gaarne nader toegelicht gezien. Vindt die opmerking haren grond in de omstandigheid, dat de gemeenschap niet door middel van een stoomschip maar met behulp van een schoener geschiedt, dan moge worden opgemerkt, dat van eene verwezenlijking van het herhaaldelijk overwogen denkbeeld eener stoomvaartverbinding tusschen de beide eilandengroepen is moeten worden afgezien met het oog op de onevenredig hooge kosten.

De voor Gouvernementsrekening met St. Thomas als tusschenhaven onderhouden zeilvaartverbinding, waarop men om die reden aangewezen blijft, is een maandelijksche en voorziet, naar de ondergeteekende meent, ruimschoots in de behoefte van het goederenvervoer.

Het is den ondergeteekende niet duidelijk, in welk opzicht het aan de bestaande scheepvaartverbinding zou moeten worden geweten, dat de cultuurondernemingen op St. Eustatius — voor zoover bekend, is er op dat eiland slechts één onderneming aanwezig, welke op dien naam aanspraak mag maken, n.l. de Cultuur-Maatschappij der Nederlandsche Antillen — haar bedrijf onmogelijk eenigszins loonend kunnen uitoefenen. Het door die maatschappij, welke zich in hoofdzaak op den verbouw van sisal toelegt, gewonnen product vindt, voor zooveel den ondergeteekende uit de hem ten dienste staande gegevens kan blijken, zijn afzetmarkt in Noord-Amerika, waarbij vervoer over de haven van Curaçao uitgesloten is.

De ondergeteekende zal aan den Gouverneur van Curaçao, van wien hij dienaangaande geene mededeelingen ontvangen heeft, de vraag voorleggen of de woningtoestanden op St. Eustatius inderdaad zóó ellendig zijn, dat er aanleiding zou bestaan om door het verleenen van rentelooze voorschotten van Gouvernementswege de bevolking te dien aanzien te hulp te komen.

De Minister van Koloniën,

DE GRAAFF.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 10den Maart 1923.

IDENBURG.
VAN LOON.
VERKOUTEREN.
DOBBELMANN.
HEERKENS THIJSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IV *(Departement van Justitie)* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De opmerkingen en beschouwingen, neergelegd in het Voorloopig Verslag betreffende het afdeelingsonderzoek van het wetsontwerp, geven den ondergeteekende aanleiding tot de volgende beantwoording.

Algemeene beschouwingen.

Wetgevende arbeid.

Sedert de verschijning van het Voorloopig Verslag der Eerste Kamer over de Justitiebegrooting 1922, waarin den ondergeteekende van verschillende zijden dank werd gezegd voor zijne groote werkzaamheid, zijn verscheidene wetten, welker invoering belangrijken voorbereidenden arbeid vorderde, in werking getreden. Herinnerd zij aan de wet tot vereenvoudiging van de rechtspleging in lichte strafzaken (in werking getreden 1 Sept. 1922), de wet houdende invoering van den kinderrechter en van de ondertoezichtstelling van minderjarigen (1 Nov. 1922), de nieuwe militaire strafwetgeving (1 Jan. 1923). Ook bereikten sedert verschillende wetten op justitieel gebied het *Staatsblad*, terwijl de indiening van nieuwe ontwerpen werd bevorderd. Vermeld worden de wet tot herziening der bepalingen nopens de makelaardij (5 Mei 1922 *Staatsblad* n°. 245), de wet tot wijziging van de bepalingen nopens koopmansboeken (5 Mei 1922 *Staatsblad* n°. 246), de wet tot aanpassing van het Wetboek van Strafrecht aan huidige toestanden op het gebied der aanwending van electrisch arbeidsvermogen (19 Mei 1922 *Staatsblad* n°. 313), de wet houdende nadere voorzieningen ter voorkoming van brandgevaar voor gebouwen en getimmerten (13 Januari 1923 *Staatsblad* n°. 9) en de wet, houdende wijziging en aanvulling van de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent de erfopvolging (onlangs door de Eerste Kamer aangenomen, nog niet afgekondigd). Ingediend werden o. a.: een ontwerp van wet, houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair rechterlijke macht (Kon. Boodschap van 13 Mei 1922, sedert geworden de wet van 13 Jan. 1923 *Staatsblad* n°. 6), een ontwerp van wet tot invoering van het voorwaardelijk stellen ter beschikking van de Regeering en van de voorwaardelijke plaatsing in eene tuchtschool enz. (Koninklijke boodschap van 19 Juni 1922, sedert geworden de wet van 24 November 1922 *Staatsblad* n°. 612), een ontwerp van wet, houdende wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burg. Rechtsv. (Koninklijke boodschap van 30 Aug. 1922), een ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (Koninklijke boodschap van 6 October 1922), een ontwerp van wet tot uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bewijs door getuigen in burgerlijke zaken (Koninklijke boodschap van 14 December 1922), en een ontwerp van wet tot wijziging van de artt. 143 e. v. van het Wetboek van Burg. Rechtsv. (Koninklijke boodschap van 26 Februari 1923).

In het afgeloopen jaar is mede tot stand gekomen de wet tot regeling van het levensverzekeringbedrijf (28 December 1922, *Staatsblad* n°. 716), welke tevens vervangt de dusgenaamde

noodwet (29 April 1921, *Staatsblad* n°. 695), welker spoedige totstandkoming door de Regeering werd bevorderd, zoodra haar was gebleken, dat eene oogenblikkelijke voorziening was vereischt. Onder de genoemde wetten en ontwerpen zijn er verschillende op het gebied van het handelsrecht en het procesrecht. Over de herziening van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering in zijn geheel wordt hierna gesproken onder het hoofd „Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering". Op de herziening van de wettelijke regeling der naamlooze vennootschap wordt teruggekomen onder het hoofd „Wetboek van Koophandel". Hier zij opgemerkt, dat wie alle financieele moeilijkheden waarin zaken verkeeren zou toeschrijven aan de bestaande wetgeving, den invloed van de economische omstandigheden miskent en vermoedelijk dien van de wet overschat. Ten aanzien van het handelsrecht zij nog medegedeeld, dat de ondergeteekende, door overleg met de bijzondere commissie uit de Tweede Kamer, de openbare behandeling van het wetsontwerp-Zeerecht mede voorbereidt. Het huwelijksgoederenrecht komt ter sprake onder het hoofd „Burgerlijk Wetboek". Zooals mede blijkt uit de hierboven gegeven opsomming — eenige onderwerpen werden, zooals de ondergeteekende met erkentelijkheid constateert, reeds vermeld door leden, die wezen op het vele dat tot dusverre tot stand is gebracht — kan den ondergeteekende kwalijk gebrek aan voortvarendheid worden verweten.

In het bijzonder in het privaatrecht, waar zelfs een beperkte wijziging vaak groote moeilijkheden ook van technischen aard met zich brengt, mag niet worden ingegrepen zonder nauwgezette overweging ook van de bezwaren, welke bij nader onderzoek kunnen blijken te bestaan tegen een denkbeeld, dat op het eerste gezicht plausibel schijnt. Het kan aan de wetgeving slechts ten goede komen, wanneer bij de daartoe geëigende onderwerpen de voorlichting wordt genoten van eene commissie. Trouwens uit het Voorloopig Verslag blijkt, dat ook de Eerste Kamer adviezen wel wenschelijk acht. Zoo wordt onder het hoofd „Burgerlijk Wetboek" melding gemaakt van de Staatscommissie-LIMBURG; onder het hoofd „Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering" wordt de vraag gesteld of het niet wenschelijk is over het ontwerp van een nieuw wetboek het advies te vragen der voornaamste rechtscolleges; onder het hoofd „Wet op de Coöperatieve Vereenigingen" wordt aangedrongen op publicatie van het verslag der desbetreffende commissie, opdat belanghebbenden zich kunnen uitspreken.

Aan het denkbeeld van prof. SCHOLTEN nopens de rechtspraak des kantonrechters wordt hierna eene beschouwing gewijd onder het hoofd „Bezuiniging". Het lag wel voor de hand over dat denkbeeld ook het advies der commissie inzake de inkrimping van het aantal gerechten te vragen, daar tusschen rechterlijke organisatie en rechterlijke indeeling onmiskenbaar verband bestaat.

Administratieve Rechtspraak.

Invoering van de administratieve rechtspraak zou niet wel mogelijk zijn zonder gelijktijdige versterking der gerechten. Uiteraard verliest het daaraan verbonden financieel bezwaar aan beteekenis, naarmate het voor de administratieve rechtspraak ontsloten gebied beperkter omvang heeft. Als zich de gelegenheid aanbiedt de gedachte van de administratieve rechtspraak op beperkt terrein te verwezenlijken, zal te overwegen zijn, of financieele overwegingen geacht moeten worden een beletsel te vormen.

Afgezien van de crisisrechtspraak, oordeelen de thans bestaande administratieve gerechten over geschillen, rakende de sociale verzekering, een aantal belastingen en de pensioenen. Als de leden, die voor van geval tot geval te treffen voorzieningen opkwamen, bedoelen, dat, zoo noodig, op soortgelijke wijs in de behoefte aan administratieve rechtspraak moet worden voorzien, kan de ondergeteekende met die opvatting medegaan. Overigens veroorlooft de ondergeteekende zich op te merken, dat de meer belangrijke administratieve wetten uit den lateren tijd nog altijd voorziening bij eene hoogere administratieve autoriteit plegen toe te laten.

Burgerlijk Wetboek.

Huwelijksrecht. De onderscheidene leden hier aan het woord wenschten een spoedige herziening van het huwelijksrecht. En bij de nadere omschrijving van hunne wenschen blijkt, dat deze leden de herziening niet wenschten te beperken tot het huwelijks*goederenrecht*, waarvan hierboven onder „Wetgevende arbeid" sprake was, doch dat zij meenden, dat ook het bestaande recht van echtscheiding en op de uitoefening van de ouderlijke macht niet is in overeenstemming met het rechtsbewustzijn van het Nederlandsche volk. Ondergeteekende houdt zich intusschen overtuigd, dat zij, die met het uitspreken van deze wenschen beoogen een grondvesten van het huwelijk op andere beginselen dan die onzer wet, niet spreken uit naam der meerderheid van het Nederlandsche volk. Ondergeteekende kan dan ook niet toegeven, dat hij door zijnerzijds tegenover die opvattingen te stellen de meening, die hij heeft verdedigd bij de bespreking van dit onderwerp in de Tweede Kamer en die hij ook thans nog wenscht staande te houden, zich zou schuldig maken aan onvoldoende waardeering van andersdenkenden.

Dat hij in zijn overtuiging te dezen niet alleen staat kan trouwens ten overvloede uit het Verslag zelf blijken, waarin vele leden er op aandrongen, dat de door God gegeven grondslagen voor het gezin zouden bewaard blijven en waarin diezelfde leden zich schaarden aan de zijde van ondergeteekende, een steun dien hij dankbaar aanvaardt.

Intusschen, de Staatscommissie-LIMBURG houdt zich, naar ondergeteekende bekend is, thans bezig met de herziening van het huwelijksgoederenrecht en ondergeteekende zal zeer zeker zijn belangstelling geven aan de te verwachten voorstellen dier Commissie, daar ook hij met de leden van verschillende richting, hier aan het woord, van oordeel is, dat overwogen behoort te worden, welke verbeteringen in deze materie zijn aan te brengen. Als een der punten van overweging zou dan kunnen gelden of wellicht de beschikking der vrouw over eigen verdiensten, haar reeds toegekend in art. 1637 *f* B. W., zou moeten worden uitgebreid tot verdiensten uit andere bronnen dan uit arbeidsovereenkomst.

Wat betreft de door enkele leden uitgesproken stelling, dat de bepalingen der wet betreffende beëindiging van een huwelijk minstens even belangrijk zijn te achten als die voor het aangaan daarvan, zoo zal het geen verwondering baren, dat ondergeteekende deze volkomen onderschrijft. Maar juist daarom wil ondergeteekende de gelegenheid van echtscheiding principieel binnen de engst mogelijke grenzen beperkt houden, waarmee intusschen geene uitspraak is gedaan omtrent ieder van de in het Voorloopig Verslag als aanbevolen echtscheidingsgronden, waaromtrent ondergeteekende zich zijn gevoelen voorbehoudt.

Of de oplossing, in het Voorloopig Verslag aan de hand gedaan ter beteugeling van het misbruik van gefingeerd overspel, juist is te achten, is aan twijfel onderhevig. Immers of een voorschrift, hetwelk den rechter in alle gevallen vrijlaat de echtscheiding al of niet uit te spreken, ook al is de echtscheidingsgrond bewezen, niet zou leiden tot groote ongelijkheid in de toepassing, is een vraag, die ten volle de aandacht verdient.

Wetboek van Koophandel.

Wisselrecht. De Staatscommissie-LIMBURG heeft reeds een wetsvoorstel tot wijziging van de bepalingen van wisselrecht van de strekking, als weergegeven in de vlugschriften der Vereeniging voor Handelsrecht, bij den ondergeteekende ingediend.

Het ligt in zijn voornemen dit wetsvoorstel binnenkort in studie te nemen.

Naamlooze vennootschappen. De ondergeteekende heeft het bij de Tweede Kamer aanhangige wetsontwerp op de naamlooze vennootschap en de ter zake gewisselde stukken in studie genomen. Daarbij wijdt hij tevens zijne aandacht aan het door de Staatscommissie-LIMBURG uitgebracht advies. Aan de herziening van de wetgeving op de naamlooze vennootschappen wordt dus door hem gearbeid. De nieuwe regeling mag niet het karakter dragen eener gelegenheidswetgeving, waarvoor het gevaar niet denkbeeldig zoude wezen, wanneer het oog al te sterk gericht blijft op „de tegenwoordige tijdsomstandigheden".

Inderdaad schijnt bij de totstandkoming der Handelsregisterwet van 26 Juli 1918 (*Staatsblad* n°. 493), over het hoofd te zijn gezien, dat art. 47, lid 1, Wetboek van Koophandel, wijziging behoefde door het vervallen van art. 28 van dat wetboek. Een ontwerp van wet, houdende eene correctie ter zake, is bij de Tweede Kamer ter overweging aanhangig gemaakt bij Koninklijke Boodschap van 21 Februari 1923.

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering.

Met de leden, hier aan het woord, hoopt de ondergeteekende, dat het hem gegeven moge zijn het in de openingsrede aangekondigde plan tot indiening van een nieuw Wetboek van burgerlijke rechtsvordering spoedig te verwezenlijken.

Den leden, die op bladz. 1 van dit Verslag als hunne meening te kennen gaven, dat een toezegging in dezen geest aan de Tweede Kamer gedaan, weinig moed gevend zoude zijn voor eene oplossing van dit jarenlang hangende vraagstuk, moge ondergeteekende er op wijzen, dat de belangrijkheid en omvangrijkheid van het onderwerp toch zeker wel wettigen een grondige en nauwgezette studie voor hem, die zich met de indiening en verdediging daarvan wil belasten.

Begrijpelijker is ondergeteekende dan ook de aandrang dier leden, die het advies wenschten te zien ingewonnen van de voornaamste rechtscolleges. Intusschen worde bedacht, dat het onderwerp sinds de verschijning van het ontwerp der Commissie-GRATAMA de algemeene aandacht van deskundige kringen heeft en dat met het vragen om nader advies, hoe welkom ieder deskundig advies ook zij, wederom veel tijd gemoeid zou zijn.

Wetboek van Strafrecht.

Naar de ondergeteekende heeft vernomen, zijn van het Centraal College voor de Reclasseering, hetwelk zich om voor de hand liggende redenen meent te moeten onthouden van het doen van dadelijke voorstellen van uit finantieel oogpunt wijde strekking, binnenkort voorstellen te verwachten tot het treffen van eenige voorloopige maatregelen, welke zonder groote kosten onmiddellijk zouden kunnen worden ter hand genomen.

Bij de besprekingen in het voornoemd college over het strafstelsel heeft, naar den ondergeteekende is medegedeeld, ook de straf van deportatie een ruime behandeling gevonden en daaromtrent zullen dan ook in het rapport van het College uitvoerige beschouwingen worden aangetroffen. Er zal dus spoedig gelegenheid zijn op dit punt opnieuw in te gaan. Voor het tegenwoordige moge daarom de ondergeteekende volstaan met de opmerking, dat bij de vraag der deportatie als straf practische overwegingen omtrent de mogelijkheid om een geschikt deportatie-oord te vinden een overwegende rol spelen.

Of een terugkomen op de in 1896 genomen beslissing om in het algemeen de kosten in strafzaken voor rekening van den Staat te brengen, daargelaten de bezwaren uit anderen hoofde, uit bezuinigingsoogpunt wel van zoo groote beteekenis zou zijn, is voor den ondergeteekende een open vraag. Het bedrag der kosten, aan de executie verbonden, zou, naar men mede op grond der vóór 1896 opgedane ervaring mag aannemen, dat der inkomende betalingen wel eens dicht kunnen blijken te naderen. De ondergeteekende wil zich intusschen zijn eindoordeel in deze gaarne nog voorbehouden.

De verwezenlijking van het denkbeeld om een strafbepaling te stellen tegen hen, die een vuurwapen op een ander aanleggen, ook al weten of meenen zij, dat het ongeladen is, is den ondergeteekende niet bepaald urgent voorgekomen. Waar de Vuurwapenwet gelegenheid geeft tot intrekking van een vergunning om een vuurwapen voorhanden te hebben en ook de bevoegdheid kent om de inlevering van een vuurwapen te eischen, is optreden tegen misbruiken van het bezit van een vuurwapen reeds mogelijk. Bovendien voorzooveel de betreurenswaardige gebeurtenissen, die het uitgangspunt vormden voor het verlangen naar een strafbepaling, inderdaad intreden, kan op grond van de bepalingen omtrent het veroorzaken van dood of letsel door schuld als regel wel reeds strafrechtelijk worden ingegrepen. Het wil den ondergeteekende aanvankelijk voorkomen, dat de preventieve kracht eener strafbaarstelling, als waarop in dezen is aangedrongen, zeer twijfelachtig is.

Wetboek van Strafvordering.

Aan het ontwerp van de Invoeringswet van het Wetboek van Strafvordering, waarvan de voorbereiding door het noodzakelijk overleg met alle andere Departementen geruimen tijd heeft gevorderd, wordt de laatste hand gelegd. De indiening daarvan, nadat het advies van den Raad van State zal zijn ingewonnen, kan dus spoedig worden tegemoet gezien. In het ontwerp zullen alsnog onderscheidene wijzigingen van het Wetboek zelf worden opgenomen, ten deele om de sinds de vaststelling totstandgekomen instituten van politie- en kinderrechter daarin te verwerken, ten deele om in kennelijke onvolledigheden en onjuistheden te voorzien, die inmiddels onder de aandacht zijn gekomen en in de praktijk moeilijkheid zouden kunnen geven. Angstvallig is daarbij echter gewaakt om niet aan wijzigingen te beginnen, die de innerlijke waarde van bepaalde voorschriften van het Wetboek in het geding zouden brengen. Aan dit kader moet, naar de ondergeteekende zou meenen, bij de Invoeringswet worden vastgehouden. Heropening van het debat over punten, die bij de vaststelling van het Wetboek in den breede behandeling hebben gevonden, zou een spoedige invoering in gevaar brengen. Uit dien hoofde moet eene overweging der in het Voorloopig Verslag te berde gebrachte wijzigingen naar zijn oordeel in dit stadium achterwege blijven.

Wet op de Coöperatieve Vereenigingen.

Zoodra zijne vele andere werkzaamheden zulks veroorloven zal de ondergeteekende niet in gebreke blijven de voorstellen der Staatscommissie in zake de Wet op de Coöperatieve Vereenigingen in nadere studie te nemen.

Inderdaad zijn sedert 1876, het jaar waarin de thans geldende wet haar beslag kreeg, de omstandigheden ook op coöperatief gebied veranderd. Voormelde Commissie heeft bij hare voorstellen hiermede rekening gehouden.

Naar gelang eene vereeniging grooter of kleiner is, naarmate zij meer of minder leden telt, dienen de statuten in opzet te verschillen, waardoor aan uiteenloopende behoeften kan worden voldaan. In dit verband zij medegedeeld, dat het ontwerp der Commissie voor vereenigingen met 200 leden en meer het instituut van den ledenraad, een door de leden gekozen college, pasklaar heeft gemaakt.

De ondergeteekende is gaarne bereid aan het in het Voorloopig Verslag uitgesproken verlangen naar openbaarmaking van het rapport der Commissie te voldoen.

Notariaat.

Bij de beoordeeling der rekeningen van notarissen worde niet over het hoofd gezien, dat de wet van 31 Maart 1847,

Staatsblad n°. 12 slechts wil beheerschen de werkzaamheden, welke de notaris *als zoodanig* verricht. Aangenomen wordt, dat daaronder b.v. niet valt een onderzoek wie eigenaar is van een over te dragen goed, welke erfdienstbaarheden daarop rusten enz. Ook moge er rekening mede worden gehouden, dat b.v. bij de openbare verkooping van onroerend goed het honorarium mede omvat vergoeding voor advertentie- en andere voorbereidingskosten, terwijl daaruit tevens het registratierecht wordt voldaan en ook waarborging van de voldoening der kooppenningen meermalen niet is uitgesloten. De ondergeteekende betwijfelt of herziening van het tarief, hetwelk alleen betreft de notarieele werkzaamheden in engeren zin, practische beteekenis zou hebben. Van meer belang ware wellicht eene regeling, volgens welke op de declaratie van notarissen zou worden toegezien, ook wanneer zij betreffen arbeid door den notaris slechts ter gelegenheid van zijn ambt verricht. Wellicht ook zou in geval van verschil tusschen notaris en cliënt, de kantonrechter de vergoeding voor den notaris kunnen vaststellen. De ondergeteekende wint over een en ander het oordeel in der Kamers van Toezicht.

Premieloterijen.

De vraag of, ter bestrijding van excessen op het gebied der zoogenaamde premieleeningen, een wijziging in de bestaande wettelijke bepalingen noodig zal zijn, wordt door ondergeteekende aan eene nauwgezette overweging onderworpen. Het resultaat daarvan kan thans nog niet worden vastgesteld.

Oorlogscontracten.

Dat reeds lang eene wetsregeling van oorlogscontracten zou zijn toegezegd, is een voorstelling van zaken, welke op misverstand berust. Laatstelijk nog in de Memorie van Antwoord, Tweede Kamer op de Justitiebegrooting van dit jaar (1922—1923. — 2. N°. 11, bladz. 6), heeft ondergeteekende medegedeeld zich het eindoordeel over deze vraag, die van buitengewoon moeilijken aard is, te moeten voorbehouden.

Distributiegerechten.

Zoolang er nog wettelijke voorschriften van kracht zijn, met het oog waarop de instelling der distributiegerechten geschiedde, bestaat er naar aanvankelijk oordeel van den ondergeteekende geen aanleiding om de opheffing dier gerechten, die, wanneer er geen zaken ter behandeling zijn, zoo goed als geen kosten met zich brengen, te bevorderen.

Justitieele statistiek.

De directeur van het centraal bureau voor de statistiek deelt mede, verdere inkrimping der justitieele statistiek niet gewenscht te achten, vooral omdat in den laatsten tijd meermalen — ook van de zijde der rechterlijke macht — opgave verzocht wordt van gegevens, welke vroeger in die statistiek zelf te vinden waren, toen zij nog niet zoo sterk besnoeid was als thans. Genoemde directeur is reeds begonnen met het gedeeltelijk aanbrengen van eenige bekortingen in de als grondmateriaal voor de statistiek dienende tabellen, waarbij te veel gedetailleerde inlichtingen gevraagd werden. Deze bekortingen zullen in de tabellen voor de statistiek over 1922 haar volle beslag krijgen. De vraag, hoe de tabellen zoo beknopt mogelijk ingericht kunnen worden, zonder dat zij hare bruikbaarheid voor statistische doeleinden verliezen, heeft steeds de aandacht van meergenoemden directeur.

Met het oog op het bovenstaande meent de ondergeteekende, dat voor het oogenblik niet tot verdere inkrimping dient te worden overgegaan. Hij wijst op het nut der justitieele statistiek wegens de gegevens door deze verschaft en te verschaffen over eventueele wijzigingen der rechterlijke indeeling, over toepassing der nieuwe wettelijke bepalingen van den kinder- en politierechter en van de vereenvoudigde kantongerechtsprocedure benevens te zijner tijd over de toepassing van het nieuwe wetboek van strafvordering.

Collectieve arbeidsovereenkomst.

De publiekrechtelijke regeling van de collectieve arbeidsovereenkomst is een onderwerp, hetwelk behoort tot het ressort van ondergeteekendes Ambtgenoot van Arbeid, Handel en Nijverheid. Is de ondergeteekende wèl ingelicht, dan heeft deze het onderwerp aanhangig gemaakt bij den Hoogen Raad van Arbeid. Van een sub-commissie uit dezen Raad is onlangs terzake een uitvoerig rapport gepubliceerd, hetwelk, naar den ondergeteekende uit de dagbladen bekend is, dezer dagen door den Hoogen Raad van Arbeid wordt behandeld om aan de hand daarvan zijn advies vast te stellen. De ondergeteekende is bij deze aangelegenheid slechts in zooverre betrokken, als aan de behandeling der publiekrechtelijke regeling is vastgeknoopt de verdere behandeling der privaatrechtelijke regeling van de collectieve overeenkomst, waaromtrent de ondergeteekende reeds in 1918 een voorontwerp heeft in gereedheid doen brengen, over welk voor-ontwerp, nadat met ondergeteekendes ambtgenoot van Arbeid aanvankelijke overeenstemming was verkregen, ook reeds de Hooge Raad van Arbeid in 1920 een advies heeft uitgebracht, doch hetwelk geoordeeld is te moeten blijven rusten, totdat over de publiek- en de privaatrechtelijke regeling gelijktijdig een beslissing zou kunnen worden genomen.

Artikelen.

IIde Afdeeling.

Kosten der rechterlijke macht.

Rechtspraak.

Naar aanleiding van het onder dit hoofd medegedeelde, zij het den ondergeteekende veroorloofd te verwijzen naar hetgeen door hem geantwoord is op bladz. 8 van de Memorie van Antwoord betreffende het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, onder het opschrift „Optreden der rechterlijke macht" en naar hetgeen in verband hiermede bij de mondelinge behandeling der begrooting door hem in het midden is gebracht. De ondergeteekende merkt hierbij nog op, dat het niet gemakkelijk is met betrekking tot de ook thans weder geuite grief van „klassejustitie" met volkomen juistheid een antwoord te geven; echter kan dit wel gezegd worden, dat, wanneer onder de aandacht van den ondergeteekende voorbeelden gebracht werden van z.g. „klassejustitie", deze na onderzoek als regel al heel weinig gelukkig gekozen bleken te zijn. In gevallen, welke ter kennis van den ondergeteekende gebracht werden en waarin geacht zoude kunnen worden, dat de beteekenis van bepaalde voorschriften niet voldoende beseft wordt, heeft hij niet nagelaten daaraan de noodige aandacht te wijden. Uiteraard is hij steeds bereid indien deze gevallen hem medegedeeld worden, daarnaar een onderzoek in te stellen.

De ervaring met betrekking tot de instituten van politie- en kinderrechter loopt, waar de politierechter pas den 1sten September j.l. bij enkele rechtbanken is ingesteld, terwijl de kinderrechter eerst den 1 November j.l. is opgetreden, nog slechts over een kort tijdperk. De ondergeteekende kan dan ook moeilijk anders geven dan zijn voorloopigen indruk, dat van een bevredigend resultaat mag worden gesproken. Die indruk is ook bepaaldelijk verkregen omtrent het onthaal, hetwelk het instituut van den kinderrechter met de daarmede samenhangende instelling der gezinsvoogdij heeft gevonden bij de particuliere personen en lichamen, van wier medewerking het welslagen der beoogde doeleinden zoozeer afhankelijk moet worden geacht.

Pro-deo-recht.

In verband met het ter zake verhandelde in de Eerste Kamer bij gelegenheid der Justitiebegrooting 1921 overwoog ondergeteekende, of eene bevredigende oplossing van het vraagstuk der verschillende verschotten in pro deo-zaken wellicht ware

te vinden, indien de bureaux van kosteloozen rechtsbijstand zich belastten met de contrôle op en de uitbetaling der verschotten, en het Rijk dan in den vorm van verhoogde subsidie aan die bureaux de uit dien hoofde te maken kosten zou vergoeden.

In dien geest had ondergeteekende reeds een overleg met de bureaux geopend, hetwelk evenwel tot geen resultaat heeft kunnen leiden, omdat de toestand van 's Rijks financiën voorshands verhooging van subsidio niet toeliet. Dezelfde overweging heeft de houding van ondergeteekende tegenover den pro-deo-bijstand van de bureaux bepaald. De reeds verleende subsidies zijn gehandhaafd, maar van voorstellen tot verhooging daarvan of tot verleening van nieuwe heeft ondergeteekende zich tot zijn leedwezen moeten onthouden.

Bezuiniging.

Bij de overweging der vraag in hoeverre tot inkrimping van het aantal gerechten kan worden overgegaan, behoort ongetwijfeld rekening te worden gehouden met de eischen eener goede rechtsbedeeling, terwijl ook aan het belang van een bepaalde plaats of streek aandacht kan worden gewijd. Anderzijds kan de toestand van 's Lands financiën een ingrijpen van den wetgever vorderen, waar, indien finantiëele overwegingen zich niet deden gelden, handhaving van het bestaande de voorkeur zou verdienen.

Bij Koninklijke Boodschap van 19 Februari 1923 is aan de Tweede Kamer aangeboden een ontwerp van wet, houdende ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en te Heerenveen, de rechtbanken welke voor opheffing in de eerste plaats in aanmerking komen. De indiening van dit wetsontwerp zou de ondergeteekende niet hebben bevorderd, indien hij daarvan geene bezuiniging verwachtte. De Regeering heeft nog geene beslissing genomen inzake eventueele verdere opheffing van gerechten.

Het denkbeeld de competentie van den kantonrechter uit te breiden tot alle vorderingen van niet hooger dan f 500, heeft de verdienste der eenvoudigheid. Gevraagd mag echter worden of, wanneer de bevoegdheid van den kantonrechter wordt uitgebreid, het aantal beroepen van diens beslissingen op de rechtbank niet aanmerkelijk zou toenemen. Bezuiniging van beteekenis zou aldus niet worden verkregen, daar dan verschillende zaken door kantonrechter en rechtbank worden berecht, die tot dusverre door de rechtbank in hoogste ressort (behoudens cassatie) werden afgedaan. Ook mag niet a priori worden aangenomen, dat de uitbreiding der competentie zoude zijn in het belang der justitiabelen. In dit verband moge ook worden gewezen op de bijdrage van mr. C. M. van Leeuwen in het *Weekblad van het Recht* van 14 Februari 1923, waarin wordt betwist, dat de Kantongerechtsprocedure goedkoop recht waarborgt. Bij deze competentiekwestie komt tevens de meer algemeene vraag ter sprake in hoeverre uitbreiding van de alleenrechtspraak wenschelijk is. Door gezaghebbende personen worden dienaangaande onderling afwijkende opvattingen verdedigd. De praktijk kent nog eerst kort den Politierechter en den Kinderrechter. Eene verdere uitbreiding is niet buitengesloten. Doch aan de wenschelijkheid elke zaak (burgerlijke- of strafzaak) in eerste instantie te doen berechten door den unus judex mag ernstig worden getwijfeld.

Het verdient geen aanbeveling den Hoogen Raad niet langer met vijf raadsheeren te doen vonnissen. De ondergeteekende kan zich vereenigen met het destijds ingewonnen advies van den Hoogen Raad, hetwelk hierbij in afschrift wordt overlegd. [1])

Het in het Voorloopig Verslag vermelde artikel van den hoogleeraar Scholten (*Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie* van 30 Sept. l.l.) handelt niet over het openbaar ministerie in Burgerlijke Zaken. Overwogen kan worden in hoeverre bezuinigingsmaatregelen op dit gebied wenschelijk zijn.

[1]) Ter griffie nedergelegd, ter inzage voor de leden.

Wat betreft het weer in dienst stellen van op wachtgeld geplaatsten, kan de ondergeteekende slechts herhalen wat door hem reeds in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer is gezegd, nl. dat hij bij de vervulling van vacante plaatsen, rekening houdend met te stellen eischen, zijn volle aandacht aan bovenvermelde categorie van gewezen ambtenaren zal blijven schenken.

Art. 13. Uiteraard zou het den ondergeteekende aangenaam zijn, indien mocht blijken, dat de voorschriften der circulaire van 22 December jl. zouden zijn te vereenvoudigen. Thans werkt zij nog te kort om reeds van ervaring te kunnen spreken. Vooralsnog meent hij echter de bij de circulaire verlangde gegevens in geen enkel opzicht te kunnen missen, ten einde het in den aanhef daarvan omschreven doel te bereiken.

VIde Afdeeling.

Kosten van Rijkspolitie.

De ondergeteekende is er op bedacht, dat bezuinigingen bij de Rijkspolitie niet mogen leiden tot vermindering van het politietoezicht, wanneer de uitgaven daarvoor ten volle verantwoord zijn. Getroffen en voorgenomen maatregelen op het gebied der grensbewaking zullen naar de ondergeteekende vertrouwt, er toe medewerken de onveiligheid in de grensstreken te verminderen. Natuurlijk is het streven van den ondergeteekende er op gericht om zooveel politietoezicht in stand te houden als vereenigbaar is met den plicht om zuinig te zijn.

Art. 33. Wanneer reorganisatie van het korps Rijksveldwacht aan de orde mocht komen, stelt de ondergeteekende zich voor ook in overweging te nemen de denkbeelden, daarop betrekkelijk, voorkomende in de in het Verslag aangehaalde dagbladartikelen, welke hem niet waren ontgaan, en waaromtrent reeds aanvankelijk een onderzoek is ingesteld.

Art. 40a. Naar aanleiding van het onder dit hoofd gerelateerde moge de ondergeteekende verwijzen naar het antwoord van den Minister van Buitenlandsche Zaken op de gedane vragen. Van dit antwoord heeft hij van te voren kennis genomen.

VIIde Afdeeling.

Kosten van gevangenissen en Rijkswerkinrichtingen.

Wat de opmerking betreft, dat bij de administratie der gevangenissen de centralisatie te ver is doorgevoerd, kan medegedeeld worden, dat de mogelijkheid van vereenvoudiging in onderzoek is. Het aangehaalde voorbeeld kan bezwaarlijk tot bewijs strekken. Eenmaal per jaar toch worden aan het Departement opgaven verstrekt door de gestichtsbesturen van de in den loop van het volgende jaar benoodigde dienstkleeding voor het personeel. De levering dier kleeding geschiedt daarna, op rechtstreeksche aanvraag van die besturen, door den arbeid in het gesticht, dat met aanmaak en aflevering is belast geworden. Uitsluitend voor nieuw aangesteld personeel wordt, zoo noodig, tusschentijds een afzonderlijke aanvraag om kleeding tot het Departement gericht.

Art. 52. Electrificatie, als bedoeld, is niet begrepen onder de omschrijving van dit artikel. De gelden daarvoor worden eventueel gevonden uit het onderhoudsartikel van de 10de Afdeeling (gebouwen), doch tot dergelijke wijziging van de verlichting wordt alleen overgegaan, als aangenomen kan worden dat zij tot duurzame besparing moet leiden in verband met

Eindverslag over wetsontwerp n°. 2 (Hoofdstuk IV).

onderhoudsstaat en kosten van de bestaande gasverlichting. Er is op dit oogenblik geen wijziging aanhangig.

Artt. 62 en 92. De hier bedoelde sommen zijn in de laatste jaren niet of slechts tot gering bedrag aangesproken. Het te Amsterdam gevestigd voor beide dienstvakken gecombineerd museum is tegenwoordig niet afdoende gehuisvest, nadat het gemeentebestuur de eerst voor dit doel afgestane ruimte in het Universiteitsgebouw weer moest terugnemen. Dit en de overigens voor uitbreiding der verzameling ongunstige tijdsomstandigheden zijn oorzaak van stilstand. Met het oog op de mogelijkheid van betere onderbrenging in een ander gebouw — welke kosten van transport en van eventueele herstelling van beschadigde modellen met zich zal brengen —, en geleidelijke completeering moet het behoud van het tot dusver toegestaan gering bedrag wenschelijk worden geacht.

Art. 63. De bij Koninklijk besluit van 19 December 1921 (*Staatsblad* n°. 1360) in het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1920 gebrachte wijzigingen hebben de jaarwedden van een aantal ambtenaren bij de rijksopvoedingsgestichten verhoogd, zulks in verband met de salarisregeling bij het lager onderwijs. Aangezien deze verhoogingen terugwerkten tot 1 Januari 1920, is aan die ambtenaren in het begin van 1922 het hun uit dien hoofde toekomende over de jaren 1920 en 1921 uitbetaald.

VIIIste Afdeeling.

Kosten van het Rijkstucht en -opvoedingswezen.

Reeds in de toelichting tot dit begrootingsontwerp heeft de ondergeteekende uiteengezet, dat hij voor de nooden der particuliere instellingen, werkzaam op het gebied der kinderbescherming, geenszins de oogen heeft gesloten, maar dat de toestand van 's Lands financiën nu eenmaal drastische bezuiniging op elk, en dus ook op dit, gebied tot onontkoombare noodzakelijkheid maakt. Daarbij bedenke men, dat ook na de bij dit begrootingsontwerp voorgestelde vermindering van den post subsidies voor de verpleging van regeerings- en voogdijkinderen deze nog altijd f 3 300 000 bedraagt voor 12 062 kinderen, terwijl over het jaar 1913 aan subsidies werd uitgekeerd f 1 289 000 voor 9120 kinderen; er is sedert dat jaar dus toch nog altijd eene stijging van ruim 93 pct., eene stijging, hooger dan die van de kosten van het levensonderhoud sedert dat jaar. Het aangehaalde adres van de vereenigingen „Pro Juventute" ziet deze beide dingen te zeer over het hoofd. Intusschen is de geheele zaak der verpleging, ook voor zooveel betreft de particuliere gestichten, in behandeling bij eene commissie door ondergeteekende ingesteld in overleg zoowel met het Departement van Financiën als met vertegenwoordigers der particuliere instellingen.

Waar sommige leden meenen, dat ten aanzien der Reclasseering de bezuiniging te ver gaat, moet met terugwijzing naar de volstrekte noodzakelijkheid zulks worden ontkend, al kan aanstonds worden toegegeven, dat de grens van het toelaatbare hier is bereikt.

Dat echter door die bezuiniging het werk van particuliere instellingen wordt vernietigd is een verwijt, dat vreemd aandoet. Het kenmerk van gezond particulier initiatief zal toch altijd moeten blijven, dat althans een deel der kosten door de instellingen zelve gedragen wordt.

Wanneer particuliere vereenigingen kwijnen of te gronde gaan, omdat zij aan dezen eisch niet kunnen voldoen, daar kan het niet de taak der Overheid zijn om kunstmatig het gebrek aan belangstelling en medewerking van de zijde van het publiek in het bestaan dier vereenigingen goed te maken.

Wat ten slotte de opmerking van enkele leden betreft over de kosten der reclasseering in verhouding tot hare resultaten, moge de ondergeteekende verwijzen naar hetgeen daarvan door hem op bladz. 27 en 28 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer der Staten-Generaal bij de behandeling dezer begrooting werd gezegd.

Art. 94. Bij de eerste aanvrage van gelden voor een rijksagent voor voogdijraadzaken op de Justitiebegrooting voor het jaar 1917 is uiteengezet, waarom schepping van zoodanige functie nuttig en noodzakelijk werd geacht en eene ruim vijfjarige practijk heeft de destijds uitgesproken meening ten volle bevestigd. Zoowel de omvang als de aard van dit werk eischen een afzonderlijk daarvoor aangewezen en daarop gespecialiseerden ambtenaar. Dat ook in financieel opzicht dit instituut aan de verwachtingen beantwoordt, moge blijken uit het feit, dat, voor een groot deel dank zij de bemoeiingen van den rijksagent, het bedrag der door de voogdijraden geïnde bijdragen van ontzette en ontheven ouders van ruim f 52 000 in 1917 tot ruim f 136 000 in 1921 is gestegen.

XIIde Afdeeling.

Verschillende uitgaven.

Art. 130. Ook de ondergeteekende is van meening, dat het Koninklijk besluit van 13 November 1922 (*Staatsblad* n°. 597), houdende wijziging van het besluit van 29 December 1921 *Staatsblad* n°. 1452), niet van toepassing is op de krachtens de wet toegekende vacatiegelden aan leden en plaatsvervangende leden van de Kamers van toezicht op de notarissen en de candidaat-notarissen.

Het Koninklijk besluit van 29 December 1921 (*Staatsblad* n°. 1452), gewijzigd bij besluit van 13 November 1922 (*Staatsblad* n°. 597), biedt de gelegenheid om bij Ministerieele beschikking aan leden van commissiën vacatiegeld toe te kennen. Daardoor zijn niet komen te vervallen de voor de leden en plaatsvervangende leden der Kamers van Toezicht in bedrag vastgestelde vacatiegelden, genoemd in artikel 25 van den — ter uitvoering van de artikelen 50*a* en 50*b* der Wet op het Notarisambt — getroffen algemeenen maatregel van bestuur van 16 September 1905 (*Staatsblad* n°. 270), laatstelijk gewijzigd bij besluit van 1 September 1917 (*Staatsblad* n°. 581). Volledigheidshalve zij hierbij medegedeeld dat de — ter uitvoering van artikel 14, tweede lid, van de Wet op het Notarisambt — in artikel 9 van den algemeenen maatregel van bestuur van 4 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 81), laatstelijk gewijzigd bij besluit van 31 Januari 1923 (*Staatsblad* n°. 31), geregelde vacatiegelden van de leden, de plaatsvervangende leden en den secretaris der Notarieele Examencommissie rechtens in gelijke positie verkeeren.

Krachtens de wet in algemeene maatregelen van bestuur gefixeerde vacatiegelden blijven voor het daarbij bepaald bedrag verschuldigd, zoolang zij niet nader zijn gewijzigd. De algemeene maatregel van bestuur van 29 December 1921 (*Staatsblad* n°. 1452), gewijzigd bij besluit van 13 November 1922 (*Staatsblad* n°. 597) heeft zoodanige strekking niet, stelde in 't geheel geen bedragen vast. Hij opent alleen de mogelijkheid om in den regel niet meer dan een bedrag van f 6 aan vacatiegeld bij Ministerieele beschikking toe te kennen. Art. 1 van dien algemeenen maatregel limiteert het onderwerp, dat hij bestrijkt, en art. 4 eerbiedigt, wat ook niet anders kon, de limiteering van het onderwerp.

Door deze nieuwe regeling zijn de vacatiegelden van de leden der Kamers van Toezicht en van die der Notarieele Examencommissie noch afgeschaft — hetgeen trouwens bij de wet zoude moeten geschieden — noch gewijzigd vastgesteld.

Zij zijn ongewijzigd blijven voortbestaan en in overeenstemming hiermede worden bij de onderwerpelijke begrooting (artikelen 130 en 129 van hoofdstuk IV) gelden beschikbaar gesteld ter voldoening.

De Minister van Justitie,

HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 10den Maart 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IX (*Departement van Waterstaat*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Ter beantwoording van het Voorloopig Verslag heeft de ondergeteekende de eer het volgende mede te deelen.

Algemeene beschouwingen.

Ondergeteekende vernam met genoegen, dat van zijn voornemen om op de uitvoering van werken te bezuinigen, met waardeering is kennis genomen. In verband met de daaraan vastgeknoopte opmerking zij aangeteekend, dat een streng doorgevoerde bezuiniging zooals die thans geboden is, zich niet alleen op de toekomst behoort te richten doch ook op het heden. Daarom is en wordt bij de reeds in uitvoering of voorbereiding zijnde werken nagegaan, of deze wellicht voor uitstel of beperking vatbaar zijn, terwijl voorts zooveel mogelijk opdracht wordt gegeven de plannen zoodanig te herzien dat de goedkoopste constructiewijze wordt verkregen. Het streven is derhalve om zooveel mogelijk te volstaan met wat strikt noodig of onvermijdelijk is en wat zonder directe schade voor het heden of buitengewone financieele bezwaren voor de toekomst verzuimd kan worden.

Wat betreft het in het Verslag vermelde geval van de brugwachterswoning te Middelburg kan het volgende worden medegedeeld:

Bij de ontwerp-Staatsbegrooting voor 1922 werd voor deze woning een bedrag van f 12 000 aangevraagd. Het in den zomer van 1922 opgemaakt bestek werd begroot op f 9900, het werk werd aangenomen voor f 9460. Door het aanbrengen van eenige wijzigingen tijdens de uitvoering kon de aannemingssom nog eenigszins verlaagd worden. De kosten zullen nu rond f 9000 bedragen. Deze som kan in verband met het tijdstip van aanbesteding niet te hoog worden geacht. Nog grootere vereenvoudiging van het plan is niet mogelijk. Bij het opmaken van het bestek moest ook rekening gehouden worden met de grootte en inrichting van de bestaande woningen van het brugpersoneel. De woning bevat gelijkvloers een keuken, een woonkamer, een slaapkamer en een bergplaatsje, voorts een kelder, terwijl op zolder nog twee slaapkamertjes zijn aangebracht; de inrichting komt dus geheel overeen met hetgeen ook voor andere brugknechtswoningen noodig geoordeeld wordt.

Op bezuiniging op het gebruik van Rijksdienstvaartuigen was het Departement van den ondergeteekende reeds geruimen tijd bedacht. Het initiatief daartoe werd reeds door zijn ambtsvoorganger genomen. Nu door den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw een Vaartuigencommissie is ingesteld, zijn de reeds verzamelde gegevens in handen der Commissie gesteld. Het verzoek om bij de Commissie op een spoedige afdoening van haar taak aan te dringen, is door den ondergeteekende aan zijn ambtgenoot, onder wien de Commissie ressorteert, overgebracht.

Het denkbeeld om het subsidieeren van openbare werken te doen plaats hebben door het verleenen van annuïteiten in de rente en aflossing van de daarvoor door de uitvoerders geleende kapitalen, waarover bij de behandeling van deze begrooting in de Tweede Kamer der Staten-Generaal ook door den Minister van Financiën ter gelegenheid van de algemeene beschouwingen en later door ondergeteekende gesproken is, en waartegen thans door een lid wordt gewaarschuwd, is sedert door den ondergeteekende nader overwogen.

Uit den aard der zaak heeft hij dienaangaande nader met zijn ambtgenoot van Financiën overleg gepleegd.

Deze aangelegenheid zal vermoedelijk nader onder de oogen kunnen worden gezien bij de behandeling van het ontwerp van wet tot regeling van de inrichting der Staatsbegrooting en Staatsrekening ingediend bij Koninklijke Boodschap van 4 October 1916 (Gedrukte Stukken Tweede Kamer n°. 245 van de Zitting 1916—1917).

Ondergeteekende is mede overtuigd van het groote belang, dat er in gelegen is om zooveel mogelijk te voorkomen de groote verliezen, die door enkele provinciale bedrijven geleden worden met name als gevolg van het sluiten van stroomleveringscontracten op langen termijn in een tijd, dat niemand de geweldige stijging van de materiaalprijzen en loonen kon voorzien. Zijne in het Voorloopig Verslag vermelde pogingen om bemiddeling te verleenen tusschen de provincie Noord-Holland eenerzijds en verschillende gemeentebesturen in dat gewest anderzijds, die door contracten als de bovenbedoelde aan elkaar gebonden zijn, mogen als bewijs daarvoor gelden.

Doch ook voor zoover de verliezen van provinciale electriciteitsbedrijven het gevolg zijn van bepalingen eener Rijksconcessie — zooals bekend, is aan verschillende dier bedrijven eene zoodanige concessie verleend — wil ondergeteekende voor zoover het hem althans mogelijk is, aan deze bedrijven de behulpzame hand bieden. Met deze zijn n.l. reeds onderhandelingen gaande, om de bij het Voorloopig Verslag bedoelde wijziging te brengen in het systeem van afschrijving; in de plaats van vaste jaarlijksche afschrijvingspercentages, waardoor in de beginjaren een te hooge druk op de bedrijven wordt gelegd, zal dan kunnen komen het gewenschte stelsel van afschrijving door toepassing van annuïteiten.

IIde Afdeeling.

B. *Waterstaat.*

Wegen.

Het belangrijke vraagstuk in zake het verkeer van zware vrachten over de wegen heeft de voortdurende aandacht van ondergeteekende. Tot zijne voldoening kan hij mededeelen, dat de Nota van wijziging in het thans bij de Tweede Kamer aanhangige ontwerp van wet tot wijziging van de Motor- en Rijwielwet, van welke nota ook sprake was in de in het Voorloopig Verslag aangehaalde rede van het lid dier Kamer, den heer Rutgers van Rozenburg, zijn Departement heeft verlaten. Uit de volgens die nota voorgestelde wijzigingen zal blijken, dat het bovenbedoelde vraagstuk nader onder de oogen is gezien. Waar de zaak aldus staat, meent ondergeteekende, dat eene bespreking van dit onderwerp gevoeglijk kan wachten tot bij de behandeling van het evenbedoelde gewijzigde ontwerp van wet, als wanneer een dergelijke bespreking ook meer tot haar recht zal kunnen komen.

Ook de behandeling van de vraag, op een andere plaats in het Voorloopig Verslag door een der leden ter sprake gebracht, omtrent het verbod van het gebruik van rijwielpaden door voetgangers en van het gebruik van voetpaden door wielrijders schijnt met meer vrucht bij de bespreking van meergemeld wetsontwerp te kunnen geschieden.

In dit verband worde tevens aangeteekend, dat de quaestie of strenger politietoezicht noodig is te achten, naar de meening van ondergeteekende van zelf weer aan de orde zal moeten komen, nadat bedoeld wetsontwerp is wet geworden. Hij stelt zich voor alsdan met zijn ambtgenoot van Justitie nader ter zake in overleg te treden. Inmiddels brengt hij de thans gemaakte opmerkingen ter kennis van genoemden Minister.

Aangaande de vraag, wat de ondergeteekende denkt te kunnen doen tot behoud der wegen, moge hij er op wijzen, dat daarbij zoowel technische als financieele factoren in het spel zijn. De financieele factoren nopen, althans vooreerst, tot beperking en bezuiniging, terwijl ten aanzien van de technische, ter beantwoording van de vraag hoe de wegverharding het beste is aan te passen aan de eischen van het moderne verkeer, nog allerlei proeven worden genomen.

De praktijk wijst uit, dat klinkerverharding voor wegen met zwaar en druk verkeer nauwelijks meer in aanmerking komt, terwijl grindwegen daartegen in het geheel niet meer bestand zijn.

Steeds stijgende onderhoudskosten nopen dan ook voor die wegen om te zien naar meer weerstand biedende materialen, die, hoewel kostbaarder in aanleg, door een langeren levensduur uit geldelijk oogpunt de voorkeur verdienen.

Op wegen met zeer druk en zwaar vervoer en op die met minder druk en lichter verkeer, worden thans verschillende soorten bestrating als proefvakken aangelegd.

Ondergeteekende herinnert aan de voor een deel reeds uitgevoerde en voor een deel nog in uitvoering zijnde proeven met beton, gewapend beton, asphaltblokken en bitumeverharding en aan het teren van steenslagwegen. Proeven met hoogovenslakken hebben reeds uitgewezen, dat voor wegen, waarop geen zwaar vervoer voorkomt, ook dit materiaal, mits men de goede slakkensoort kan toepassen, voor verharding in aanmerking komt.

Omtrent de zeer moeilijke vraag, op welke wijze eene oplossing ware te vinden voor de bestrijding van de kosten van wegverbetering, vooral in verband met de zooveel zwaardere eischen, welke thans in het algemeen aan de wegen worden gesteld, heeft ondergeteekende zich nog geen vaste meening kunnen vormen. Ook hij is echter overtuigd van de noodzakelijkheid, dat eene beslissing hieromtrent zoo spoedig als met een behoorlijk onderzoek der gewichtige zaak is overeen te brengen, moet genomen worden.

Hij moge er op wijzen, dat in de Commissie in zake belastingen van de weggebruikers, welke op voorstel van Gedeputeerde Staten van Utrecht is ingesteld door de vereeniging „Het Nederlandsche Wegencongres" bereids vertegenwoordigers van zijn Departement en van dat van Financiën hebben zitting genomen. Deze Commissie heeft hare taak nog niet beëindigd. Intusschen blijft deze belangrijke zaak de bijzondere aandacht van ondergeteekende houden. Bij de nadere overweging, mede aan de hand van de uitkomsten van het onderzoek van voormelde Commissie, zal zeker ook de noodige aandacht worden geschonken aan de thans in het Voorloopig Verslag geopperde denkbeelden.

Ook ondergeteekende beseft, dat juist de huidige omstandigheden het gewenscht doen zijn om de zoo noodige verbetering der wegen niet uit te stellen. Hij merkt echter op, dat met een eenigszins beteekenende verbetering aanzienlijke sommen zouden zijn gemoeid en dat de toestand van 's lands financiën het uittrekken van dergelijke bedragen niet veroorloofd. Het beschikbare geld is thans zooveel mogelijk op de meest urgente werken geconcentreerd. Bronnen voor werkverschaffing worden zoodoende slechts in bescheidene mate aangeboord.

Ondergeteekende moge er op wijzen, dat zij milder zouden kunnen vloeien indien hem voor de uitvoering van Rijks werken grooter bedragen ter beschikking stonden en dat hij, hoezeer bestrijding van werkloosheid niet in de eerste plaats tot de zorg van zijn departement behoort, alsdan gereedelijk en op overigens normale wijze zijne medewerking tot die bestrijding in ruimer mate zou kunnen verleenen, tengevolge waarvan dan velen zouden te werk gesteld kunnen worden, die nu op andere wijze moeten worden gesteund.

Het vraagtuk der werkloosheidsbestrijding — op zich zelf al zeer moeilijk — wordt nog ingewikkelder ten gevolge van den ongunstigen toestand van 's lands schatkist; blijkbaar is niet te vermijden, dat men eenerzijds het geld niet krijgen kan waar uitvoering van openbare werken veel nut zou stichten, terwijl anderzijds elders het geld *moet* worden uitgegeven omdat steun aan de belanghebbenden niet kan uitblijven.

Uit den aard der zaak is de aandacht van den ondergeteekende voortdurend gevestigd op het wegnemen van belemmeringen voor het verkeer, inzonderheid vóor het moderne snelverkeer, zij het, in hoofdzaak, op de Rijkswegen. Voorzoover daarbij ook andere belangen betrokken zijn, zullen voor elk geval die belangen tegen elkaar gewogen moeten worden.

Het in het verslag aangehaalde geval van de kommiezenhuisjes te Haarlem gaat echter buiten de bemoeiing van ondergeteekende's Departement om. Hij heeft daarom de vrijheid genomen de daaromtrent gemaakte opmerkingen aan zijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen over te dragen met verzoek de beantwoording ervan op zich te nemen.

Onder verwijzing naar wat dienaangaande reeds bij de behandeling van de begrootingen voor 1920 en voor 1921 is medegedeeld, zij vermeld, dat de arbeiders bij de wegen, de z.g. kantonniers, ook naar het oordeel van ondergeteekende, met het oog op een geregeld toezicht op- en het dagelijksch onderhoud van de Rijkswegen bezwaarlijk kunnen worden gemist. In den laatsten tijd wordt er echter bij het ontstaan van vacatures ernstig naar gestreefd door het samenvoegen van dienstkringen hun aantal zooveel mogelijk te beperken.

Wegen in Gelderland.

In de onderstelling dat bedoeld wordt de beplanting van den Zuiderzeestraatweg tusschen Wezep en Katerveer moge worden medegedeeld dat deze van ongeveer K.M. $62^1/_2$ tot K.M. 67 uit grootendeels ruim 90-jarige iepeboomen bestaat.

Naar het oordeel van het Staatsboschbedrijf, is de toestand dezer beplanting voor het verkeer over den weg en de bebouwing daarlangs niet zonder gevaar. Van het slechtste gedeelte tusschen K.M. 64^2 en 64^5, zijn reeds bij storm eenige boomen omgewaaid. In verband hiermede is tot de opruiming van dit vak beplanting besloten, waartoe onlangs is overgegaan.

Naar het zich intusschen laat aanzien, zal voorloopig hiermede kunnen worden volstaan.

Bruggen bij Arnhem en Nijmegen.

Betreffende den bouw van deze bruggen moge ondergeteekende verwijzen naar hetgeen voorkomt op blz. 9 der Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende het onderhavige Wetsontwerp en behandelende de vraag van de vervanging van pontveren door vaste rivierovergangen.

Het schijnt ondergeteekende toe, dat onder de bestaande omstandigheden aan het maken van vaste overbruggingen van Rijkswege ten behoeve dier rivierovergangen, zooals ook hier bij Arnhem over den Rijn en bij Nijmegen over de Waal worden beoogd, niet kan worden gedacht, indien niet vaststaat, dat de door het Rijk daaraan voor onderhoud, rente en aflossing te besteden bedragen niet geheel of grootendeels door opbrengsten bijv. in den vorm eener heffing van bruggeld althans voor een groot deel kunnen worden gedekt. Aangezien de verwezenlijking van eene regeling doch ook de verdere voorbereiding van den hier bedoelden brugbouw niet alleen van ondergeteekende, immers ook van de medewerking van de plaatselijk belanghebbenden afhankelijk is, schijnt deze zaak nog niet rijp voor eene beslissing.

Met de plaatselijke en scheepvaartbelangen zal uit den aard der zaak rekening worden gehouden.

IJsinlichtingsdienst (art. 40).

Het was den ondergeteekende aangenaam te vernemen, dat de instelling van een nieuwen ijsinlichtingendienst door een der leden zoo op prijs werd gesteld. Hij moge hieraan toevoegen, dat deze inlichtingendienst op 15 Februari jl. is begonnen, terwijl ook dezer dagen nog berichten zijn verschenen, zooals men wellicht uit de bladen zal hebben bemerkt.

Verbetering van den IJssel (art. 44).

De meening, dat verbetering van het nog niet genormaliseerde 12 K.M. lange riviervak van den Gelderschen IJssel tusschen de schans bij Brummen en Zutphen — in aansluiting aan de volbrachte verbeteringen boven en beneden genoemd riviervak — in het belang van de scheepvaart gewenscht is, wordt dezerzijds gedeeld.

De toestand van 's Lands financiën laat evenwel niet toe voor deze rivierverbetering, waarvoor nog een som van ongeveer 4 à 5 ton noodig zal zijn, in dit jaar een grooter bedrag beschikbaar te stellen, dan thans wordt aangevraagd.

De voor 1923 uitgetrokken f 50 000 zijn bestemd, om een — in verband met indertijd nog aanhangige havenplannen niet verbeterd — 1,5 K.M. lang riviervak boven Deventer af te werken. Nu bedoelde havenplannen hun beslag hebben gekregen en van gemeentewege de nieuwe havenmond is gegraven, is het in het belang van de scheepvaart aangewezen, om het nog niet verbeterde vak af te werken, aangezien de vaardiepte beneden Zutphen door de in genoemd vak aanwezige ondiepte wordt beheerscht.

De meening dat het verstandiger zou zijn, het uitgetrokken bedrag van f 50 000 voor de verbetering tusschen Brummen en Zutphen te gebruiken, kan derhalve niet worden gedeeld.

Verbetering van den waterweg van Dordrecht naar Zee (art. 46).

Reeds bij de behandeling van het betreffende wetsontwerp (zie *Handelingen* Tweede Kamer, Zitting 1917/18 bladz. 887) heeft de toenmalige ambtsvoorganger van den ondergeteekende reeds in uitzicht gesteld, dat wellicht niet tot afsluiting van het Berengat zou behoeven te worden overgegaan.

Ondergeteekende staat voorshands op hetzelfde standpunt; zoolang de noodzakelijkheid niet is gebleken zal niet tot afsluitingswerken worden overgegaan; doch ook bij gebleken noodzaak kan nog worden overwogen of door het maken van een sluisje aan bezwaren van de scheepvaart zal kunnen worden tegemoet gekomen.

Haven te Scheveningen (art. 78).

Na de verwerping van het wetsontwerp, waarvan in het Voorloopig Verslag onder dit artikel sprake is, deed de ambtsvoorganger van ondergeteekende op nieuw onderzoeken, op welke wijze door baggeren de gewenschte diepte in de buitenhaven te Scheveningen zou kunnen worden onderhouden.

Ingevolge eene, begin Maart gehouden aanbesteding, is voor eene vijfjarige onderhoudsperiode de beschikking verkregen over baggervaartuigen, welke aan bepaalde eischen moeten voldoen, en welke eischen zoodanig zijn gesteld, dat men hoopt met deze vaartuigen — van bijzondere constructie — de in de haven ontstane verondiepingen te kunnen wegruimen.

Bovendien zijn door den Minister van Oorlog onlangs bij wijze van proef enkele faciliteiten voor het baggeren verleend, van technischen aard, waardoor, met handhaving van de eischen, die uit een defensie-oogpunt moeten worden gesteld en binnen de grenzen van de wet, de verwachting wordt gekoesterd, dat in het vervolg de wettelijke diepte zal kunnen worden gehandhaafd, waardoor dus het werk vergemakkelijkt en ook, naar vertrouwd wordt, de kans op welslagen van de proef met nieuwe baggervaartuigen vergroot zal worden.

In hoeverre op deze wijze het op diepte houden der haven voor een redelijk en aannemelijk bedrag zal kunnen geschieden, zal, aanvankelijk na afloop van vorenbedoelde aanbesteding en vervolgens na afloop van de drie- of vijfjaarlijksche onderhoudsperiode, eerst kunnen worden beoordeeld.

Haven te Delfzijl (art. 83).

Ondergeteekende is met de hier aan het woord zijnde leden van meening, dat de voor de verbetering en uitbreiding van de haven te Delfzijl nog uit te voeren werken zoo tijdig gereed dienen te zijn, dat geen gevaar wordt geloopen, dat de houthandel in die haven zich wegens den minder gunstigen toestand naar Emden zou verplaatsen. Evenwel zal — zooals bij zoovele andere waterstaatswerken eveneens het geval is — ook bij de uitvoering van de havenwerken te Delfzijl in verband met 's lands financieele omstandigheden eenige beperking der uitgaven, welke moet leiden tot een eenigszins langeren termijn voor de voltooiing van het geheele werk, geboden zijn.

Eene zoo snelle uitvoering, als belanghebbenden zich blijkbaar voorstellen, is ook niet geheel bereikbaar, omdat de plannen nog niet volkomen vaststaan. Zoo bestaat nog geen eenstemmig oordeel over de hoogte van de tegen aanslibbing der haven aan te brengen lage dammen, terwijl over het voor de balkenhaven gemaakte ontwerp het oordeel van belanghebbenden nog moet worden ingewonnen.

Blijkt — met het oog op het gevreesde verloop van den houthandel te Delfzijl — eene snellere uitvoering der nog te maken werken, dan thans in het voornemen ligt, zeer dringend noodig, dan is ondergeteekende bereid, ten einde daartoe te komen, met zijn ambtgenoot van Financiën in overleg te treden, nopens de wijze, waarop alsdan in de hoogere uitgaven zou moeten worden voorzien.

Waterwegen in Noordbrabant.

De bedoeling van de onder dit hoofd aangehaalde zinsnede uit de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende het onderhavige wetsontwerp was geene andere dan het voorloopige karakter van de daar ter sprake gebrachte ontwateringsplannen meer te doen uitkomen. Uitvoering dier plannen toch is slechts mogelijk, wanneer belanghebbenden daarmede instemmen — wanneer dus vaststaat wat men zich voorstelt uit te voeren — en wanneer zij zich hebben uitgesproken omtrent de financieele lasten, welke daaraan voor hen zullen zijn verbonden.

Belanghebbenden hebben trouwens reeds verbinding met ondergeteekende gezocht en hij heeft zich tot eene bespreking bereid verklaard.

In aansluiting aan het ter zake vermelde in voren aangehaalde Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal kan worden medegedeeld, dat het rapport, waarvan sprake is in de eerste alinea op bladz. 20 dier Memorie, thans van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant is ontvangen. Ondergeteekende verwacht hierover en over door hem van den Rijkswaterstaat ontvangen rapporten nog nader advies. Hij moet zich derhalve vooralsnog zijne meening over deze aangelegenheid voorbehouden.

Intusschen meent hij, dat de plannen van het waterschap zelf moeten uitgaan.

Na beoordeeling en goedkeuring zijnerzijds van die plannen op grond van de door hem ontvangen rapporten, zal — naar hij meent — er voor het waterschap voldoende waarborg zijn verkregen, dat de voorgestelde oplossing technisch op het gewenschte peil zal staan.

Schutsluis te IJmuiden.

Met voldoening mocht ondergeteekende ontwaren, dat over het algemeen ook de Eerste Kamer der Staten-Generaal met hem van meening is, dat het geen aanbeveling verdient, om den bouw der nieuwe schutsluis te IJmuiden over langeren termijn uit te strekken dan alreeds wegens den bijzonderen aard van dit werk is geboden. Hij zal zich beijveren met den

bouw groote voortvarendheid te betrachten en overweegt of het mogelijk zal zijn beschikking over een zoo noodig grooter bedrag bij suppletoire begrooting te bevorderen.

Verbetering van de haven te Vlissingen (art. 107).

Ondergeteekende moge, naar aanleiding van den door een der leden geuiten wensch, mededeelen, dat hij uiteraard rekening zal houden met het door de Tweede Kamer der Staten-Generaal uitgebracht votum.

Hoezeer wellicht thans eenige neiging bestaat gebruik van Vlissingen als aanloophaven te maken, is het toch, naar hij meent, nog geenszins zeker, dat de verwachting inderdaad zal worden verwezenlijkt. Intusschen zou, wanneer de noodige fondsen worden beschikbaar gesteld, de uitvoering zoodanig kunnen worden geregeld, dat de werken in vier jaar gereed zouden kunnen zijn. Onder het voorbehoud van het beschikbaar zijn der benoodigde gelden zal de bouw van den kaaimuur $2^1/_2$ jaar vorderen. Wellicht zou een deel van de haven nl. dat nabij het zuidelijk einde van den kaaimuur reeds 2 jaar, nadat met den bouw van den muur is begonnen, in gebruik kunnen worden genomen.

Er zal naar worden gestreefd. dat met het bouwen van den muur in 1923 kan worden aangevangen.

De kosten van de havenverbetering worden thans geraamd op f 5400000. In die kosten zijn niet begrepen die voor het aanbrengen der aansluitingen van deze sporen aan het bestaande spoorwegnet, evenmin als de kosten van de outillage van de haven, daargelaten voor wiens rekening een en ander zal moeten komen. In totaal schijnt derhalve een uitgave tusschen 6 en 7 millioen gulden met de totstandkoming dezer havenverbetering gemoeid te zullen zijn.

De vraag, in hoeverre het voor de Koninklijke Maatschappij „de Schelde" van belang is, eene sluis te verkrijgen, welke voldoende afmetingen heeft, om schepen — als thans door de reederijen worden gevraagd — door te laten, is reeds eenigen tijd in overweging; deze aangelegenheid dient in verband met de loopende erfpachtsovereenkomst, goedgekeurd bij de Wet van 1 December 1913 (*Staatsblad* n°. 433) te worden onderzocht.

Over dit nader onderzoek en over de wijze waarop het moet worden gehouden is nog overleg met den Minister van Financiën gaande.

Voor zooveel van den ondergeteekende afhangt zal hij het verloop van dit overleg bespoedigen.

Aanleg van een vluchthaven in den Stoofpolder aan het Zijpe.

Hoezeer wellicht overbodig meent de ondergeteekende te mogen aanteekenen, dat hij met de leden hier aan het woord liever had gezien, dat de uitvoering van de werken van den vluchthaven in den Stoofpolder aan het Zijpe voortgang had kunnen vinden.

Waterwegen in Overijssel.

Betreffende de waterwegen in het waterschap Vollenhove moge de ondergeteekende verwijzen naar het antwoord van zijn Ambtsvoorganger van 27 April 1922, op de vragen van het lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, den heer DUYMAER VAN TWIST in deze aangelegenheid.

Uitvoerig is in dat antwoord het standpunt medegedeeld, dat bij daarin genoemd schrijven van 6 April 1922 aan Gedeputeerde Staten van Overijssel werd kenbaar gemaakt.

Ondergeteekende moge volledigheidshalve hier nog aan toevoegen, dat toen zijn toenmalige ambtsvoorganger op voetspoor van Gedeputeerde Staten van Overijssel, die aanvankelijk (in 1913) de verbetering van de scheepvaartwegen aan de bemalingsplannen voor het waterschap Vollenhove vastkoppelden, als voorwaarde voor het verleenen van Rijkssubsidie aan de bemalingsplannen den eisch stelde, dat de ten behoeve der scheepvaart te treffen voorzieningen geregeld moesten zijn, vóórdat aan de bemalingsplannen uitvoering zou mogen worden gegeven, niet kon worden voorzien, dat het College bij de indiening van het plan tot verbetering der scheepvaartwegen zou mededeelen, dat die verbetering naar zijne meening, zoozeer een Rijkszaak was, dat het Rijk de uitvoering er van met subsidie van de belanghebbenden diende ter hand te nemen en ook zich met het beheer en onderhoud diende te belasten.

Deze opzet betrekkelijk eene aangelegenheid, waarmede het Rijk tot dusverre zoo goed als geen bemoeiing had gehad, lag zoover buiten hetgeen de Regeering aanvankelijk voor oogen had gestaan, dat het voorstel — naar ondergeteekende meent terecht — niet kon worden aanvaard. Nochtans konden de bemalingsplannen voortgang hebben, nadat ook Gedeputeerde Staten hadden ingestemd met eene regeling voor het waterpeil in het belang van de scheepvaart.

Toen, nà het in werking treden der bemaling, die regeling niet ten volle aan de verwachting bleek te beantwoorden, is aan Gedeputeerde Staten van Overijssel bij vorenvermeld schrijven medegedeeld, dat de noodzakelijke verbetering der scheepvaartwegen thans in de eerste plaats diende te worden ter hand genomen.

Het is aan ondergeteekende bekend, dat van de zijde van het waterschap Vollenhove wordt gestreefd naar partieele inpolderingen met afzonderlijke bemaling, waardoor de waterstanden vermoedelijk nog verlaagd zouden worden.

Evenwel hebben Gedeputeerde Staten uitdrukkelijk verklaard, dat de noodzakelijke verbetering der scheepvaartwegen door deze bemalingsplannen in geen geval mocht worden opgehouden, welke meening ondergeteekende deelt. Genoemd College gaf evenwel ook stellig te kennen, dat — indien de scheepvaartquaestie niet spoedig werd opgelost — naar zijne meening, het niet noodig zal zijn het maalpeil ten behoeve der scheepvaart tijdelijk te verhoogen.

Overigens werd nog geen nader bericht ontvangen, zoodat de ondergeteekende zich ter zake van eenig verbeteringsplan nog geen meening heeft kunnen vormen. Inmiddels is bij vermeld College aangedrongen op bespoediging van de beantwoording van meerbedoold schrijven.

Brug over den IJssel te Katerveer.

De vermindering van art. 129 (thans art. 125) betreft uitsluitend de onderhoudsposten. Voor de voorbereiding van den bouw van een brug over den IJssel bij Katerveer blijft derhalve f 10000 bestemd. Zooals de ondergeteekende bekend mag onderstellen, dient dit bedrag voorshands om de voorbereiding van de plannen voort te zetten.

Afwatering van de Geldersche Vallei (art. 153).

De vrees behoeft niet te bestaan, dat belanghebbenden bij de afwatering van de Geldersche vallei niet in de gelegenheid zullen worden gesteld hunne bezwaren en aanmerkingen kenbaar te maken. Ondergeteekende zeide bij de mondelinge behandeling dezer begrooting in de Tweede Kamer der Staten-Generaal nader overleg met belanghebbenden immers toe; zij zijn dan ook tot zoodanig overleg reeds uitgenoodigd.

Tot een onderzoek, als waarop hier wordt aangedrongen, werd reeds 28 December j.l. opdracht gegeven.

Waterwegen in Friesland, Groningen en Drenthe.

Wat aangaat de gevraagde inlichting betreffende het kanaal Groningen—Lemmer, moge ondergeteekende het volgende opmerken:

Zijne ter zake bij de mondelinge behandeling dezer begrooting in de Tweede Kamer gedane mededeeling moet zoodanig worden opgevat, dat het Rijk tot loyale medewerking, om deze kanaalplannen tot uitvoering te brengen, bereid is. Evenwel is met de provincie Friesland betreffende de financieele bijdragen van Rijk en provincie nog geene oplossing kunnen gevonden worden, welke tot overeenstemming leidde. En die oplossing zal niet zoo gemakkelijk zijn, omdat de provincie de tolopbrengst op het te verbeteren gedeelte van den vaarweg Groningen—Lemmer in Friesland blijkbaar niet kan missen.

De mededeeling aan Gedeputeerde Staten van Friesland, dat in verband met 's Lands financieele toestand voorloopig voor de verbetering van den vaarweg Groningen—Lemmer geen gelden van Rijkswege zouden kunnen worden beschikbaar gesteld, dateert van 2 December 1921 en is afkomstig van den ambtsvoorganger van ondergeteekende.

Het komt den ondergeteekende voor, dat, indien het college in het bijzonder op de totstandkoming van den vaarweg gesteld ware geweest, dit antwoord niet van verderen aandrang had behoeven te weerhouden.

Die mededeeling had immers, naar ondergeteekende meent, geene andere strekking, dan om duidelijk te maken, dat omtrent de met deze vaartverbetering samenhangende vraagpunten in de verdeeling, die den ambtsvoorganger van ondergeteekende voor oogen stond voor de voor openbare werken beschikbare gelden, naar diens meening, eene oplossing kon worden verschoven, nu de onmiddellijk belanghebbenden het niet eens waren, hoezeer dan ook principieel 's Ministers medewerking vast stond.

Er ware intusschen nochtans niets tegen geweest, dat eene afwijkende meening ter kennis van de Regeering zou zijn gebracht, die zich dan nader zou hebben kunnen beraden of het aanvankelijke standpunt wellicht voor wijziging vatbaar had kunnen zijn.

Intusschen is de ondergeteekende gaarne bereid de onderhandelingen weder op te vatten.

Het is aan hem niet bekend, waarom de plannen van het kanalencomité „de drie provinciën" zoo lang op zich laten wachten.

Droogmaking van de Zuiderzee.

De ondergeteekende is van meening, dat moet worden voortgegaan met de uitvoering der door de wet van 14 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 354) bevolen werken, en wel met het oog op den toestand van 's lands geldmiddelen, vooreerst in een langzamer tempo, volgens het werkplan waaromtrent uitvoerige mededeelingen werden gedaan in de Memorie van Toelichting bij de ontwerp-begrooting van inkomsten en uitgaven van het Zuiderzeefonds voor het dienstjaar 1922. Ter uitvoering van dit plan, volgens hetwelk in elk der jaren 1922 tot en met 1925 ten hoogste 4 millioen gulden voor de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee zullen worden besteed, zijn op de thans ingediende ontwerp-begrooting van het fonds voor 1923 weder de noodige gelden uitgetrokken.

Hij is overtuigd, dat zulks met gerustheid kan worden gedaan, en deelt ten aanzien van de vraag, of in 's lands belang met de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee moet worden voortgegaan, de meening van die leden, welke er op wezen, dat alleen reeds de te verkrijgen aanwinst van land met het oog op den bevolkingsaanwas een genoegzame reden hiervoor oplevert, afgescheiden nog van de andere, ook indirecte, voordeelen, welke van de uitvoering der werken te verwachten zijn.

Aan den aanplant van rijshout ten behoeve van de Zuiderzeewerken is, sedert de ambtsvoorganger van den ondergeteekende bij de behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1922 in deze Kamer mededeelde, dat de verdere aankoop van grond voor de teelt van rijshout was stopgezet, geen verdere uitbreiding meer gegeven. Dit hield mede verband met de opdracht door zijn ambtsvoorganger gedaan aan een zeer vertrouwd persoon om een onderzoek in te stellen naar de rijswaarden, die voor de Zuiderzeewerken in cultuur zijn. Het door bedoelden persoon toegezegde rapport is echter door den ondergeteekende nog niet ontvangen. Medegedeeld kan worden dat de oppervlakte van de voor deze teelt in gebruik genomen gronden zich thans bepaalt tot de 732 H.A., welke daarvoor werden aangekocht en de 130 H.A., die tot het doel voor geruimen tijd in huur genomen zijn, al welke gronden reeds in 1922 tot rijswaard waren aangelegd. Het spreekt wel vanzelf, dat deze gronden thans verder als rijswaard ten behoeve van de Zuiderzeewerken zullen worden geëxploiteerd; in 1923 zal het eerste daarop geteelde rijshout gehakt en voor de werken gebruikt worden.

De marktprijs van het Hollandsche rijshout die in het begin van 1922 sterk was gedaald, is in den loop van dat jaar weder gestegen tot ongeveer 8 cent per bos, welke prijs, voor zooveel kan worden nagegaan toen ook door den aannemer van het beoosten Wieringen in uitvoering zijnde werk werd besteed.

In 1923 bedraagt de prijs van dit hout tot dusver 6 à 7 cent per bos.

Wat betreft de credietverleening aan de Zuiderzeevisscherij en de nevenbedrijven, zij aangeteekend dat deze volgens eene voorloopige regeling door de Regeering is gelegd in handen van de Credietvereeniging voor de Zuiderzee te Amsterdam, wier werkwijze in die mate buiten Regeeringsinmenging geschiedt, dat van een mindere toeschietelijkheid van de Regeering in het verstrekken van crediet geen sprake kan zijn.

Intusschen zij herinnerd, dat het hier uitsluitend een credietverleening betreft in verband met de afsluiting van de Zuiderzee en dat deze niet voorziet in gevallen, waarin de huidige economische omstandigheden oorzaak zouden zijn van den slechten gang der zaken. Voor steun in die gevallen zou immers ondergeteekende's departement niet zijn aangewezen.

IIIde Afdeeling.

Spoorwegen.

Dat de geldelijke uitkomsten van het spoorwegbedrijf hier te lande, die nimmer zeer gunstig zijn geweest, thans evenals vrijwel overal elders, slecht zijn, kan niet bevreemden. Verbetering zal zoowel door vermindering van uitgaven als door vermeerdering van ontvangsten moeten worden bereikt.

Wat de uitgaven betreft, mag worden verwacht, dat deze behoudens onvoorziene omstandigheden in 1923 ten gevolge van daling van prijzen, vermindering van personeel en verlaging van zijn inkomen, en ten gevolge van andere bezuinigingsmaatregelen, welke ten deele reeds ingevoerd en ten deele in voorbereiding zijn, ruim f 35 millioen minder zullen bedragen dan in 1921 en ruim f 15 millioen minder dan in 1922, d.i. een vermindering van niet minder dan 18 % en 9 %.

De achteruitgang in de ontvangsten, die voor 1922 ten opzichte van 1921 door de spoorwegmaatschappijen op f 16 à f 17 millioen geschat wordt, zal eerst tot stilstand komen en in vooruitgang kunnen overgaan, wanneer het economische leven zich herstelt.

Wat het in dit verband ter sprake gebrachte nieuwe hoofdgebouw der spoorwegen to Utrecht betreft, zij opgemerkt, dat, wilde de belangengemeenschap S.S.—H.S. tot haar recht komen, d.i. onder meer tot economischer exploitatie leiden, de hoofdadministratie noodwendig in één plaats moest worden samengevoegd. Daartoe was noodig een nieuw gebouw; het behoeft toch wel geen betoog, dat behalve voor het aantal H. S.-ambtenaren, dat het administratiegebouw H. S. aan den Droogbak te Amsterdam geheel vulde, daarin niet bovendien plaats was voor het nog grootere aantal S. S.-ambtenaren, te Utrecht werkzaam. De bouw te Utrecht ving in 1918 aan en geschiedde mitsdien in den duursten tijd, toen echter de tegenwoordige tekorten nog allerminst te voorzien waren, doch in allen gevalle met goedkeuring en onder toezicht van de Regeering, hetgeen reeds toen door de spoorwegovereenkomsten van 1890 werd verzekerd.

De vraag, betreffende de vermeende dekking door de spoorwegmaatschappijen van tekorten op de exploitatie der verbruikscoöperatie van het spoorwegpersoneel, kan ontkennend worden beantwoord.

In het Voorloopig Verslag wordt niet medegedeeld, op welken grond gemeend werd, dat algemeene verlaging van de spoorweg tarieven tot verbetering van de uitkomsten der exploitatie zoo leiden. De ervaring meer bepaaldelijk met betrekking tot het reizigersverkeer, waarvan de opbrengst over het jaar 1922

ondanks de groote malaise slechts pl. m. 3.5 % bij het vorige jaar ten achter blijft, maakt het niet aannemelijk, dat algemeen verlaagde tarieven betere uitkomsten zouden hebben opgeleverd.

Wat overigens de reizigerstarieven betreft, zij opgemerkt, zooals ook reeds door de Commissie van Rapporteurs geschiedde, dat verlaging van den tariefgrondslag op groote afstanden reeds plaats vond, en kan medegedeeld worden, dat vermoedelijk ingaande 1 April a. s. op een aantal baanvakken het buurtverkeertarief weder zal worden toegepast, en dat ook dit jaar uitgifte van vacantiekaarten zal plaats vinden.

Wat de gewenschte vermindering op de prijzen der plaatskaarten voor de leden van groote gezinnen betreft, zij opgemerkt, dat tegemoetkoming in dien geest reeds bestaat ten aanzien van scholierkaarten, voor welke aan meer dan één kind uit één gezin belangrijke vermindering wordt verleend, terwijl bovendien de bekende bepaling, dat kinderen jonger dan 4 jaren kosteloos en die van 4 tot en met 10 jaren tegen den halven prijs worden vervoerd, ook het meest aan de groote gezinnen ten goede komt. Overigens wordt gemeend, dat steunverleening aan groote gezinnen, zooals bijv. in Frankrijk geschiedt, niet op den weg der spoorwegmaatschappijen ligt.

In het in antwoord op de vragen van den heer VAN RAVESTEIJN gegeven staatje betreffende het gebruik van de verschillende klassen der spoorwegen is wel rekening gehouden met de in 1913 bestaande kilometerboekjes en kilometer- en vacantiekaarten; het daar gegeven cijfer is de totaal-opbrengst van het reizigersvervoer in 1913 en in 1921. In den staat van het aantal getelde reizigers (Aanhangsel blz. 30) zijn eveneens alle plaatsbewijzen in aanmerking genomen, o. a. ook kilometerboekjes, kilometer- en vacantiekaarten. Blijkbaar had men in het Voorloopig Verslag echter het oog op het als bijlage II bij bedoeld antwoord gevoegde staatje, aangezien dit en niet eerstbedoeld staatje, de verhooging der vrachtprijzen tegenover de prijzen vóór den oorlog betreft. De in dit staatje vermelde prijzen en percentages hebben, zoowel voor binnen- als buitenland, inderdaad slechts betrekking op de gewone plaatskaarten, wat voor eene zuivere vergelijking noodig is. De speciale kaarten in een dergelijk vergelijkend overzicht van binnen- en buitenland te betrekken is niet doenlijk.

Een staat, waaruit het gebruik blijkt, hetwelk in den laatsten tijd van de verschillende klassen wordt gemaakt, kan thans nog niet worden overgelegd.

De verhouding tusschen het aantal reizigers per klasse op bepaalde dagen in den zomer van 1920 en 1921 was — buiten de locaaltreinen — als volgt:

	1ste klasse	2de klasse	3de klasse
1920	1	3.5	9.5
1921	1	3.8	9.7

Hierbij werden alle reizigers, ongeacht de soort der plaatsbewijzen, geteld.

Zooals in het Voorloopig Verslag wordt erkend, zijn in den laatsten tijd op het stuk der goederentarieven vele verlagingen ingevoerd; het komt den ondergeteekende voor, dat in dien zin geleidelijk zal moeten worden voortgegaan.

Met de vermindering van het aantal conducteurs is zoover gegaan, als voor het oogenblik met eene goede uitoefening van den dienst overeen te brengen is, waarbij in het oog is te houden, dat het reizend publiek hier te lande er nog aan moet wennen om zich zelf te helpen.

Besloten is over te gaan tot electrificatie van den spoorweg Amsterdam—Rotterdam via Haarlem. Aangevangen wordt met het baanvak Den Haag—Leiden. De werken zijn aanbesteed en het materieel is besteld, zoodat naar het zich laat aanzien tegen het einde van dit jaar het proefbedrijf op dat baanvak zal kunnen aanvangen. Zoodra andere lijnen, door hare bestaande inrichtingen en het daarover plaats vindende vervoer, dezelfde motieven zullen opleveren als die, welke gelden voor de electrificatie van Amsterdam—Rotterdam, zullen ook deze worden geëlectrificeerd.

In de onderstelling, dat met de lijn Haarlem—Zaandam wordt bedoeld de verbindingsbaan tusschen Beverwijk en Krommenie, kan worden medegedeeld, dat de onteigening van de daartoe benoodigde gronden in gang is.

Treinverbindingen.

Evenals Groningen heeft Leeuwarden vijf paar treinverbindingen via Meppel met aansluitingen over Amersfoort. Deze treinen stoppen op het baanvak Leeuwarden—Meppel op meer stations dan de treinen op het baanvak Groningen—Meppel in verband met het grootere verkeer der betreffende plaatsen op eerstgenoemd baanvak. Leeuwarden heeft bovendien sneltreinverbindingen over Stavoren—Enkhuizen. De doorgaande rijtuigen, welke zich in de sneltreinen op de lijn Leeuwarden—Meppel bevinden, loopen naar en van Nijmegen, 's-Hertogenbosch, Tilburg of Roosendaal. Overbrenging te Zwolle van rijtuigen van en in die treinen in en van de sneltreinen Groningen—Holland v.v. wordt niet wenschelijk geacht met het oog op de zwaarte van laatstgenoemde treinen en wegens het minder nuttig gebruik van het materieel, hetwelk daarvan het gevolg zou zijn.

Voor het maken van het tweede spoor op de lijn Meppel—Leeuwarden zijn de plannen voor het gedeelte Meppel—Heerenveen gereed. De financieele omstandigheden veroorloven nog niet tot de uitvoering over te gaan.

De dienstregeling van de treinen uit Zeeland moet in de eerste plaats rekening houden met directe aansluiting te Roosendaal naar de richtingen Dordrecht en Breda. Daarnaast wordt het mogelijke gedaan om aan den wensch tot verbetering van de aansluitingen naar België te gemoet te komen. De te 7 u. 3 m. voormiddag uit Vlissingen vertrekkende sneltrein zal geen dadelijke aansluiting naar België kunnen verkrijgen. Deze trein kan niet gewijzigd worden in verband met de provinciale bootverbindingen van Zeeuwsch-Vlaanderen te Vlissingen en te Vlake, terwijl het overleg met de Belgische spoorwegen om den trein uit Roosendaal te wijzigen, geen resultaat heeft opgeleverd.

De aansluitingen te Maastricht van en naar Simpelveld naar en van het noorden (Roermond, enz.) worden in de komende dienstregeling verbeterd; o.a. zal de trein, te 7 u. 57 m. voormiddag te Maastricht aankomende, aansluiten op een te 8 u. 4 m. van daar naar Roermond vertrekkenden trein.

Evenals op andere baanvakken, is op de lijnen Leeuwarden—Stiens—Harlingen/Anjum het aantal treinen van 1913 nog niet weder bereikt. Ook in de eerstvolgende dienstregeling zal zulks nog niet het geval zijn; meer dan vroeger moet thans ook bij het inleggen van treinen rekening worden gehouden met den omvang en de vooruitzichten van het vervoer.

Snelheid van vervoer.

Ofschoon geleidelijk en ook weder bij de a.s. zomerdienstregeling tot versnelling van den loop der treinen wordt overgegaan, zijn de snelheden van vóór den oorlog nog niet overal weer bereikt. De kosten van onderhoud van den weg en verbruik van brandstof zijn bij zeer groote snelheden onevenredig aan de tijdwinst. Bovendien moet nu allereerst, zooals terecht van andere zijde werd opgemerkt, naar eene sluitende exploitatierekening worden gestreefd. Om dezelfde redenen is men ook in het buitenland niet tot de grootste snelheden van vóór den oorlog teruggekeerd en is ook daar de wensch van het publiek niet het eenige richtsnoer in de exploitatie.

Personenvervoer.

Waar de behoefte daaraan blijkt, worden in bepaalde treinen afdeelingen speciaal voor houders van jongeliedenkaarten aangewezen, zoo noodig gesplitst in jongens- en meisjesafdeelingen. Het is bezwaarlijk, indien slechts een gering aantal van beide geslachten aanwezig is, de splitsing steeds vol te houden. Bij klachten omtrent hinderlijke gedragingen wordt het toezicht verscherpt, zoo noodig door bijplaatsing van een conducteur

Spoorwegrijtuigen.

Dat de meeste spoorwegcoupés in vervuilden toestand zouden verkeeren, kan niet worden toegegeven. Bij de beoordeeling daarvan verlieze men niet uit het oog, dat de spoorwegdienst slechts verantwoordelijk kan zijn voor den toestand van de rijtuigen bij vertrek van het beginstation van den trein en niet kan voorkomen, dat reizigers, die aan tusschenstations instappen, door de onbeschaafdheid van dat deel van het publiek (in alle klassen), dat zich niet ontziet de zittingen der rijtuigen met bemodderde laarzen te bevuilen of op de vloeren der coupés vruchtenschillen, papieren en anderszins achter te laten, moeten plaats nemen in rijtuigen, waarover terecht te klagen valt. Stofzuiginrichtingen zijn nog slechts op enkele plaatsen aanwezig, maar uitbreiding van deze kostbare inrichtingen ontmoet bezwaar in de tegenwoordige omstandigheden.

In alle treinen, die vrij groote afstanden doorloopen, zoowel snel- als personentreinen, bevindt zich ten minste voor elke klasse één rijtuig met retirades.

Het nieuwste vier-assige personenmaterieel wordt vrijwel op alle hoofdlijnen, waarop sneltreinen loopen, dus in alle deelen des lands, gebezigd. Het nieuwste drie-assige personenmaterieel wordt op alle hoofdlijnen gebruikt, terwijl het andere drie- en twee-assige personenmaterieel overal, ook in het oosten en westen des lands, wordt gebezigd op lijnen met zwakker verkeer.

Aan den wensch om in elken trein rijtuigen te plaatsen speciaal aangewezen voor zieken, zwakken en ouden van dagen kan niet worden voldaan.

Stations.

Ook de klacht over gebrekkige reiniging van de stations moet in hare algemeenheid worden teruggewezen; mocht zich hier of daar een dergelijk geval voordoen, dan zal een zorgvuldig onderzoek en zoo noodig verbetering niet achterwege blijven, doch klachten te dezer zake worden zelden vernomen.

De opmerking, dat de inrichting van onze groote stations verre achter zou staan bij de overeenkomstige stations in het buitenland, is onjuist, mits men vergelijke stations, gebouwd in ongeveer denzelfden tijd. Ook bij onze nieuwere stations wordt met alle eischen van het verkeer nauwkeurig rekening gehouden.

Het plan voor de aanplemping van het Oosterdok te Amsterdam is in overleg met het gemeentebestuur opgemaakt en daarbij is op de belangen van de binnenvaart gelet. Het ligt niet in de bedoeling in de eerste jaren tot uitvoering van dat plan over te gaan. Dat bij electrificatie van de spoorwegen de behoefte aan genoemde aanplemping niet meer zou worden gevoeld, is evenwel hoogst twijfelachtig.

Te Zwolle zal de toestand door betere verlichting van de perrons en van het overpad van het eerste naar het tweede perron worden verbeterd. Het maken van een tunnel of overbrugging ter vervanging van het overpad moet voorshands wegens de hooge kosten worden uitgesteld.

Tunnel te Heerlen (art. 186).

Met de leden, die dit onderwerp ter sprake brachten, betreurt de ondergeteekende, dat onder de op zich zelf wenschelijke zaken, waarvoor de aanvankelijk uitgetrokken gelden wegens den toestand van 's lands financiën niet konden worden gehandhaafd, ook het hier bedoelde werk moest worden gerangschikt.

Aanleg van tramwegen in Limburg (art. 189).

Met niet minder leedwezen heeft de ondergeteekende zich genoopt gezien den voor het Limburgsche tramwegnet aanvankelijk uitgetrokken post van f 2 000 000 te verlagen tot f 1 600 000. Deze maatregel, hoe betreurenswaardig op zich zelf, was ter wille van 's lands financiën nu eenmaal onvermijdelijk, en het is den ondergeteekende thans niet mogelijk indiening van eene suppletoire begrooting voor het aanvragen van nieuwe gelden in uitzicht te stellen. Deze verlaging zal er toe moeten leiden, dat de omvang van het aan te leggen net vooreerst wordt ingekrompen, doch behoeft den aanleg van hetgeen wel wordt uitgevoerd niet te vertragen. Het onderzoek omtrent de vraag, op welke wijze de inkrimping moet worden verkregen, is echter nog niet afgeloopen.

Aanleg baanvak Nieuwe Meer—Amstel (art. 197).

Het is den ondergeteekende niet volkomen duidelijk, wat bedoeld werd met den wenk, om den aanleg van het geheele baanvak in eens uit te besteden, of dit althans voor alle onderdeelen gelijktijdig te doen geschieden. Immers de overeenkomst met de in het Voorloopig Verslag bedoelde firma, tot het aangaan waarvan de ambtsvoorganger van den ondergeteekende machtiging heeft verleend, betreft de zandlevering voor het geheele hier bedoelde baanvak. Had men echter aanbesteding in eens voor den geheelen spoorweg op het oog, dan zou dit denkbeeld waarschijnlijk op technische en geldelijke bezwaren stuiten.

De ondergeteekende acht het in allen gevalle met de leden, die zich in dezen zin uitspraken, gewenscht, dat uitvoering van het werk niet langer meer worde uitgesteld.

De meening van eenige leden, dat de billijkheid handhaving eischt van de in Augustus j.l. gesloten overeenkomst, heeft nader bij den ondergeteekende een punt van ernstige overweging uitgemaakt, hetgeen geleid heeft tot herziening van zijne aanvankelijke opvatting. Hoewel die overweging hem ten slotte in beginsel tot het gevoelen van bedoelde leden deed overhellen, moest aan den anderen kant in aanmerking worden genomen, dat het minder billijk ware van den Staat te vergen om die overeenkomst onvoorwaardelijk gestand te doen ook voor zooverre sedert dien tijd de omstandigheden, waaronder zij was gesloten, niet meer dezelfde waren gebleven. Immers diende de sedert ingetreden verandering in den economischen toestand niet buiten rekening te worden gelaten. Dit heeft er toe geleid, dat de betrokken firma eene aanmerkelijke vermindering van de aannemingssom heeft aanvaard.

Aan den aandrang naar overlegging van adviezen kan de ondergeteekende tot zijn leedwezen geen gevolg geven. Hij meent ook in dit geval niet te mogen afwijken van het beginsel, dat ambtelijke adviezen bepaaldelijk voor de Regeering bestemd zijn, daar zij anders op den duur hunne waarde als zoodanig zouden verliezen. Intusschen kan worden medegedeeld, dat het advies van den Landsadvocaat is gevraagd na de behandeling van de Waterstaatsbegrooting in de Tweede Kamer.

De Minister van Waterstaat,

G. J. VAN SWAAY.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 12den Maart 1923.

SLINGENBERG.
SYTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

18de VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 14 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. verzoekschriften; 2°. een telegram. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Toespraken van den Voorzitter en van den Minister van Koloniën naar aanleiding van den 80sten verjaardag van den heer van der Does de Willebois. — Aanvang van de behandeling van de ontwerpen van wet tot vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 39 leden, te weten:

de heeren van Lanschot, Westerdijk, van der Lande, Janssen, van Wassenaer van Catwijck, Douwes, Heerkens Thijssen, Slingenberg, de Vos van Steenwijk, Franssen, Smeenge, Sijtsma, Idenburg, d'Aumale van Hardenbroek, van der Hoeven, Beelaerts van Blokland, de Gijselaar, Verkouteren, Schönfeld, van der Maesen de Sombreff, Blomjous, Slotemaker de Bruine, Mendels, Dobbelmann, van der Does de Willebois, de Veer, van Basten Batenburg, Wibaut, Diepenhorst, Steger, W. Fransen, Arntz, de Waal Malefijt, Gilissen, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Embden, Haazevoet en Anema,

en de heer Minister van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. de volgende verzoekschriften, alle betreffende het voorstel van wet van de heeren Braat en de Boer tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (zomertijd), van:

de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam;

als voren voor de Beneden-Maas, te Vlaardingen;

den voorzitter, den penningmeester en den secretaris van het Kon. Nederl. Gymnastiekverbond;

het dagelijksch bestuur der Nederl. Reisvereeniging;

H. van Blankensteyn, tijdelijk wonende te Merano;

het bestuur van de Ver. van den Christelijken handeldrijvenden en industrieelen Middenstand, te Rotterdam;

het hoofdbestuur der Algemeene Vereeniging voor bloembollencultuur, te Haarlem;

het bestuur der Overijsselsche Landbouwmaatschappij, te Zwolle;

het bestuur der Tuinbouwvereeniging „De Groentecultuur", te Broek op Langendijk;

het Centraal Comité van Landbouwers, te 's Gravendeel;

(Voorzitter.)

de besturen der navolgende afdeelingen van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw:

Vlaardingen en Vlaardinger-Ambacht, te Vlaardingen;

Delft en omstreken, te Delft;

Rijnzaterwoude en omstreken, te Rijnzaterwoude;

Maasland en omstreken, te Maasland c. s.;

Westland, te 's Gravenhage;

Moordrecht en omstreken;

Beemster, te Beemster;

de volgende land- en tuinbouwers, enz., in de provincie Zeeland:

D. Rouw c. s., te Kapelle;

H. J. Dorst c. s., te Stavenisse;

L. J. Leendertse c. s., te Kamperland;

H. J. J. de Bruyckere c. s., te Aardenburg;

F. de Roo c. s., te 's Heer Abtskerke.

Deze verzoekschriften worden gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

2°. een telegram van den voorzitter en den secretaris van den Buurtkring Boekelo, te Boekelo, betreffende voornoemd wetsvoorstel.

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de ontwerpen van wet:

nos. 361, 341, 344, 345, 346, 363, 365, 230, 359, 368 en 369, de heeren van der Hoeven, W. Fransen, Verkouteren, d'Aumale van Hardenbroek en Heerkens Thijssen;

nos. 259, 264, 246, 36, 293 en 354, de heeren Westerdijk, Sijtsma, de Veer, Schönfeld en Slotemaker te Bruine.

De Voorzitter: Geachte medeleden! 9 Januari jl. is een onzer geachte medeleden, de heer van der Does de Willlebois, 80 jaar geworden. Door familie-omstandigheden was hij niet eerder hier aanwezig, zoodat ik niet eerder in de gelegenheid was hem namens de Kamer te complimenteeren. Behoort het tot de uitzonderingen, dat iemand van dezen leeftijd nog in het bezit is van alle geestelijke en lichamelijke eigenschappen, die voor het bekleeden eener openbare betrekking een eerste vereischte zijn, bij den heer van der Does de Willebois kunnen wij constateeren, dat hij dit zeldzame voorrecht geniet. Zijn helder verstand en groote werkkracht stelde hij gedurende zijn lang leven ter beschikking der gemeenschap. Als lid der Staten, als burgemeester van den Bosch en als afgevaardigde van Noordbrabant naar de Eerste Kamer, was hij vele jaren werkzaam.

28 Maart a.s. zal het 25 jaar geleden zijn, dat hij hier zitting nam. Als men de *Handelingen* der laatste 25 jaar dezer Kamer opslaat, komt men den naam van den heer van der Does de Willebois als woordvoerder voortdurend tegen. Hij nam dan ook steeds een zeer werkzaam aandeel aan onze beraadslagingen. Als hij wist, dat hij door vol te houden het algemeen belang kon dienen, gaf hij geen kamp. Ik herinner hier b.v. aan zijn wensch, om den commissaris van politie tot Rijksambtenaar te zien aangesteld. Achtereenvolgens voerde hij daartoe warme betoogen bij de begrootingen van Binnenlandsche Zaken, Justitie en Financiën.

Zijn redeneertrant was altijd opbouwend, nimmer kwetsend, steeds waardeerend. Humaniteit was de ondergrond van zijn betoog, het belang van het vaderland steeds zijn streven.

Het spreekt dus vanzelf, dat wij allen deelen in zijn beide zeldzame feesten. Op 28 Maart is de Kamer niet bijeen, vandaar dat ik de vrijheid neem, nu deze feesten te gelijk te memoreeren.

Waarde heer van der Does de Willebois! Blijf in goede gezondheid nog lang de nestor dezer Kamer, dat wenschen wij, uw medeleden, u recht hartelijk toe. *(Algemeene instemming.)*

(van der Does de Willebois e. a.)

De heer **van der Does de Willebois**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moge bij dezen mijn hartgrondigen dank uitspreken voor de vriendelijke, welwillende woorden, daareven door u tot mij gesproken en voor de instemming, die mijn medeleden daarmede, blijkens het algemeen applaus, hebben betoond.

Ik heb inderdaad alle reden van dankbaarheid tot de Voorzienigheid, dat ik zoo lang heb kunnen werkzaam zijn en mijn gezondheid heb mogen bewaren. Wanneer ik tegenover uw wensch, Mijnheer de Voorzitter, ook een wensch zou mogen uiten, zou het wel deze zijn, dat wanneer mijn vrienden mijn leeftijd mogen bereiken, zij ook zoo gezond mogen blijven. Want het een is met het ander noodzakelijk, om nuttig werkzaam te kunnen zijn en voor zich zelf voldoening te kunnen hebben van het leven.

Ik heb niet altijd kunnen doen wat ik wel wenschte; vooral in de laatste jaren heb ik minder aan de discussies in deze Kamer kunnen deelnemen dan vroeger.

Ik hoop, dat tot het laatst toe mij de kracht zal zijn gegeven, om de verplichtingen, die aan mijn verschillende betrekkingen verbonden zijn, te kunnen blijven vervullen tot heil van het vaderland en ook tot vestiging van een goede verstandhouding tusschen de verschillende partijen en schakeeringen, die zich in het openbare leven voordoen.

Dat ik veel sympathie heb gevonden bij hetgeen ik heb gedaan, is mij een groote voldoening geweest en heeft mij ook mogelijk gemaakt, dat ik in sommige opzichten nut heb kunnen stichten.

Ik dank u, Mijnheer de Voorzitter, en al mijn waarde medeleden voor de mij bewezen attentie en houd mij bij voortduring aanbevolen voor uw aller vriendschappelijke herinnering.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund mij namens de Regeering aan te sluiten bij de hartelijke en waardeerende woorden, door u tot een zoo hooggeacht lid als den heer van der Does de Willebois gericht.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet **tot vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (4).**

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de vier ontwerpen van wet gezamenlijk te behandelen.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van der Does de Willebois**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij bij de bespreking van de Indische begrooting 1923 bepalen tot enkele opmerkingen op beperkt terrein, maar een terrein toch, dat zich uitstrekt over geheel Nederlandsch-Indië en de grondgedachte raakt, die onze houding tegenover dit gedeelte van het Rijk der Nederlanden behoort te bezielen. Ik blijf buiten beschouwingen over de stoffelijke zijde van het vraagstuk, die ongetwijfeld ook de volle aandacht van onze Regeering, zoowel hier als ginds, met den meesten nadruk vordert, maar daarover vind ik in de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal reeds zooveel behartigenswaardig, dat ik dit gedeelte van het groote vraagstuk gerust aan meer ter zake bevoegden kan overlaten en daarover niet in herhaling meen te moeten treden. Op dit punt moge ik mij dus bepalen tot het onderschrijven van de samenvatting, daar uitgesproken in deze woorden:

> „Wij moeten nu komen tot den wederopbouw; wij moeten nu de middelen gaan noemen, waardoor het mogelijk zal zijn het verbroken evenwicht te herstellen."

Wat ik mij voorstelde hier nog eens nadrukkelijk ter sprake te brengen, is de plicht, die op de Regeering rust, om niets in den weg te leggen aan den arbeid van de Christelijke zending en het R.-K. missiewerk in onze Indiën.

Nog altijd staat daar in het Regeeringsreglement het reeds zoo herhaaldelijk besproken artikel 123, dat den arbeid der Christelijke beschaving onderwerpt aan het goedvinden van de burgerlijke Overheid, nl. in dien zin, dat de vestiging van Christelijke missieposten de machtiging behoeft van de Regeering.

Er bestaat nog altijd een m. i. zeer ongemotiveerde vrees, dat het naast elkander arbeiden van de Protestantsche en de Roomsch-Katholieke zending aanleiding zou kunnen geven tot verstoring van orde en rust.

Ik aarzel niet die vrees ongemotiveerd te noemen. Hoe kan men zich voorstellen, dat òf de Protestantsche zending òf de Roomsch-Katholieke missie, — immers beide strevende om de groote beginselen van het Christendom duidelijk te maken aan de inlandsche bevolking — door elkander te trachten af te breken, juist zouden medewerken aan vernietiging van den invloed van het Christendom op de inlandsche beschaving? De ervaring, door beide opgedaan in hun aanraking met de niet Christelijke volken, en hun streven — niet om op min Christelijke wijze te concurreeren in het verkrijgen van heerschappij — maar om als ondergrond van ware beschaving de Christelijke beginselen wortel te doen schieten in de mentaliteit der inlanders, zal toch de leiders èn van de zending èn van de missie wel terughouden van een optreden, dat hun eigen werk moet verlammen. En moet de invloed van Christelijke leeraars niet voldoende zijn om hun volgelingen af te houden van drijven tot verstoring van de maatschappelijke orde, wanneer dat al eens mocht opkomen in den zin van enkelen hunner volgelingen?

Wij zijn toch hier te lande gewend naast elkander te leven in het niet genoeg te waardeeren genot van volkomen vrijheid en moet dat niet hetzelfde zijn of worden in het overzeesche deel van Nederland?

Wat de houding van een deel der ambtenaarswereld in Indië betreft, aan wie men wel eens het verwijt van min gunstige stemming tegen zendings- en missiewerk hoort geven, ten deze rust op de Regeering de dure plicht aan die elementen onder de ambtenaarswereld duidelijk te maken, dat onpartijdige en welwillende houding tegenover zending en missie tot de taak der Regeering behoort, want ook aan elementen, die onverschillig staan tegenover positief Christelijke begrippen, behoort duidelijk voor den geest te staan, dat ook het stoffelijk landsbelang gemoeid is met een opheffing van de inlandsche maatschappij tot de krachtige beginselen van plichtsbesef, eerbiediging van het gezag, arbeidzaamheid en spaarzaamheid, die haar worden ingeprent door de Christelijke moraal.

Behalve dit alles, blijft als hoofdbeginsel ten deze tegenover het bestaan van art. 123 van het Regeeringsreglement, zooals het nu ongewijzigd luidt, dat niet toelaatbaar is, welke beperking ook, op te leggen aan de verkondiging van het Christendom door het Staatsgezag. In samenwerking en overleg met de hoofden van zending en missie, als gevreesd wordt voor verstoring van orde, zal de Regeering de beste waarborgen vinden voor de bewaring van orde en rust in de inlandsche maatschappij. Maar dat overleg moet gevoerd worden op den voet van eerbied voor elkanders streven, waardeering van den beschavenden invloed van het Christendom en welwillende tegemoetkoming.

Zoo moeten we komen tot toestanden, zooals we, Gode zij dank, hier te lande beleven. Volkomen vrijheid voor de Christelijke leer tegenover de belijders van verschillende godsdienstige gezindten, waardoor niemand zich zal gevoelen te worden achtergesteld in het gemeenschappelijk recht en de beste waarborgen gegeven worden voor den vrede op aarde!

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! Sedert wij het vorig jaar het genoegen hadden dezen geachten bewindsman te ontmoeten bij de behandeling van de Indische begrooting zijn er heel wat pennen en tongen in beweging gebracht over het Indische belastingvraagstuk. Omdat ook ik daarbij een bescheiden rol heb gespeeld, stel ik er prijs op, daaromtrent thans met den Minister van gedachten te wisselen. Vooraf deze algemeene opmerking. Bij behandeling van deze aangelegenheid heeft mij vóór alles getroffen de uiterst moeilijke positie waarin de Minister van Koloniën

(van Lanschot.)

verkeert ten gevolge van de vage, slecht omlijnde regeling van de bestaande bestuursmachten. Fout van die regeling schijnt mij, dat er zijn verschillende organen van gezag: de Minister zelf, de Gouverneur-Generaal, de Volksraad als adviseerend lichaam, en dat de machtsbevoegdheden van die verschillende organen nog in menig opzicht zoo vaag zijn afgebakend, dat eigenlijk de portefeuille van Koloniën onder de minst benijdenswaardige van alle mag worden gerekend.

Het wil mij voorkomen, dat zij, die in ons Voorloopig Verslag zich een scherpe critiek op dezen geachten bewindsman hebben veroorloofd, dit punt wel ietwat uit het oog verloren hebben.

Laat ons intusschen hopen, dat als straks een andere regeling van die bestuursorganen in werking treedt, dan ook meer vastheid kan worden gegeven aan het belastingbeleid in Nederlandsch-Indië.

In ander opzicht heeft deze geachte bewindsman het beter getroffen, daar hij aan het Departement zich de diensten en voorlichting heeft weten te verzekeren van een uitnemend ambtenaar, den heer van Brink, die op het gebied van het Indische belastingwezen zijn sporen heeft verdiend.

Thans overgaande tot de financieele aangelegenheden, moet ik allereerst een zaak behandelen, die nogal wat stof heeft opgejaagd: ik bedoel de quaestie van de uitvoerrechten op de aardolie.

Ik moge in herinnering brengen, dat het vorige jaar bij de discussies de Minister mij een zekere toezegging heeft gedaan, welke ik even woordelijk wil herhalen. De Minister heeft nl. gezegd:

„dat bij de Regeering het besliste voornemen bestaat en van den aanvang af heeft bestaan, om op het einde van het jaar 1922 te staken de heffing van uitvoerrechten op aardolie, om het even of daardoor al dan niet een speciale voorziening noodig zal zijn in den vorm van raffinagebelasting naast de extra-winstbelasting.”

Eenige weken echter nadat de Minister deze toezegging had gedaan, las ik in de dagbladen een bericht uit Indië, waaruit mij bleek, dat de Gouverneur-Generaal bij de opening van den Volksraad zich in geheel anderen zin had uitgelaten en toen heeft opgemerkt:

„Een raffinagebelasting voor de de aardolie-industrie is in behandeling; komt die tot stand, dan vervalt daarmede het nu nog geldende uitvoerrecht.”.

De Gouverneur-Generaal heeft dus een verband gelegd tusschen de opheffing der uitvoerrechten en de invoering van de raffinagebelasting, terwijl volgens de toezegging van dezen geachten bewindsman die band al was doorgeknipt.

In verband met dit meeningsverschil achtte ik het noodzakelijk om tot den Minister een vraag te richten, ten einde de zaak tot opheldering te brengen. Ik heb daarop het navolgende antwoord gekregen:

„Aan zijn uitdrukkelijke toezegging om bij het einde van het jaar 1922 de heffing van uitvoerrechten op aardolieproducten te staken, om het even of daartoe al dan niet een speciale voorziening noodig zal zijn in den vorm eener raffinagebelasting, heeft de ondergeteekende, naar aanleiding van de door den steller der vraag ingediende motie, de verklaring doen voorafgaan — ter verduidelijking waarvan bedoelde toezegging strekte —, dat hij geheel akkoord ging met den in die motie uitgedrukten wensch, dat na afloop van dit jaar ook voor den grooten landbouw en de aardolienijverheid de behaalde winsten uitsluitend zouden worden belast naar de drie grondslagen van de inkomstenbelasting.

Hierbij maakte de ondergeteekende evenwel het stellig voorbehoud, dat het reeds aangevangen overleg met de Indische Regeering niet de onmogelijkheid zou doen blijken, om met het beschikbaar belastingapparaat dan reeds alleen met de inkomstenbelasting verder in zee te gaan. Bleek die onmogelijkheid, dan zou, zoo vulde de ondergeteekende zijn verklaring met nadruk aan, worden voorgesteld om ook voor het artikel petroleum de speciale belastingheffing te brengen geheel in de lijn van de andere productenbelastingen, door met ingang van 1923 daarvoor in te stellen, eveneens als correctief voor de extra-winstbelasting, een raffinagebelasting, die met de extra-winstbelasting verrekend zou worden.”

Dan gaat de Minister voort en zegt o.a. nog:

„dat moet worden erkend, dat aan de bewoordingen van den Gouverneur-Generaal een — wel niet bedoelde — uitlegging kan worden gegeven, die met den juisten stand van zaken minder in overeenstemming zou zijn.”

Mijn vraag was dus volkomen gerechtvaardigd, want het blijkt, dat de uitleg van den Gouverneur-Generaal toch wel feitelijk in strijd is met dien van de Regeering.

Het antwoord van den Minister heeft aanleiding gegeven tot vrij wat commentaren en critiek. De een zeide: het antwoord is niet duidelijk, een tweede merkte op: de Minister houdt zijn belofte niet, en een derde maakte het nog veel erger en constateerde, dat de Minister de Eerste Kamer opzettelijk misleid had.

Ja, ziet u, Mijnheer de Voorzitter, het zijn alles niets dan groote woorden. Ik voor mij stel er prijs op hier te verklaren, dat er voor dergelijke beschuldigingen en verdachtmakingen van den Minister geenerlei grond bestond. Ik wensch, evenals ik reeds verleden jaar constateerde, deze aangelegenheid te behandelen zuiver zakelijk, los van alle politiek. Welk is nu echter het verdere verloop van deze zaak geweest?

De Regeering heeft de Staten-Generaal niet in de gelegenheid gesteld om vóór 1 Januari 1923 te beslissen over de opheffing van het uitvoerrecht. Dat had de Regeering gemakkelijk kunnen doen. De Regeering had gemakkelijk, na den Volksraad gehoord te hebben, vóór 31 December 1922 met een ontwerp bij de Tweede Kamer kunnen komen tot het doen eindigen van het uitvoerrecht op de aardolie. Dat heeft de Regeering niet gedaan. De Regeering heeft uitdrukkelijk verklaard: Ik stel er prijs op, dat het wetsontwerp tot opheffing van dat uitvoerrecht en tot invoering van een aardoliebelasting te gelijk worden behandeld.

Toen de Regeering eenmaal die verklaring had afgelegd, was het duidelijk, dat wij een ontwerp tot opheffing van dat uitvoerrecht niet meer vóór 31 December konden behandelen, omdat natuurlijk voor de aardoliebelasting eenige voorbereiding noodig was.

Waarom stelt de Regeering er nu prijs op, dat beide zaken gezamenlijk worden behandeld? Wij vinden dit medegedeeld in de Memorie van Antwoord op het ontwerp tot wijziging der Indische Tariefwet, nl.:

„omdat dit de Regeering mogelijk maakt de ten aanzien van de aardolie-industrie te volgen gedragslijn in zake belasting daarvan in de naaste toekomst te overzien, terwijl bij het gescheiden behandelen dezer materie stroomingen zouden kunnen ontstaan, die een juiste beslissing in gevaar zouden brengen.”

Mijnheer de Voorzitter! In deze spreekt de Regeering voor mij eenigszins orakeltaal. De stroomingen, waarvan de Minister spreekt, gaan mij te diep; zij zijn voor mij onpeilbaar. Als ik de zaak goed begrijp, wenscht de Minister het wetsontwerp tot opheffing van het uitvoerrecht en dat tot invoering der aardoliebelasting te gelijk in behandeling te brengen, om daardoor het eerste ontwerp te laten dienen als een soort locomotief om de aardoliebelasting in veilig station binnen te brengen. De zaak lijkt mij echter te gekunsteld: immers, door een achterdeurtje wordt nu weer verband tusschen de beide ontwerpen gelegd, een verband dat de Regeering zelf heeft ontkend en dat ook in werkelijkheid niet bestaat, omdat het uitvoerrecht opbrengt circa 5½ millioen, terwijl een speciale belasting op de aardolie zou opbrengen 16 millioen.

Wanneer de Minister in 1922 flinkweg gekomen was, na den Volksraad gehoord te hebben, met een ontwerp tot opheffing van het uitvoerrecht, zou dat beter zijn geweest en had de Minister zich vrijwat onaangenaamheden kunnen besparen.

(van Lanschot.)

Intusschen vestig ik er de aandacht op, dat het aanvankelijk in het voornemen van de Regeering lag om met het uitvoerrecht op de aardolie door te gaan na 31 December 1922, tot tijd en wijle over het ontwerp tot opheffing van uitvoerrecht zou zijn beslist om dan later de betaalde uitvoerrechten te restitueeren. Ware de Regeering bij dit aanvankelijk voornemen gebleven, dan zoude er nu alle aanleiding zijn geweest nog dieper op de zaak in te gaan, maar de Regeering heeft mij later verklaard op een nadere vraag, dat de heffing van uitvoerrecht na 1 Januari de facto zal ophouden en ik mag dus constateeren, dat althans voorloopig die quaestie van het uitvoerrecht op aardolie tot een bevredigende oplossing is gebracht.

Ik stel er prijs op, er bij te voegen, dat de loop van deze aangelegenheid mij geen aanleiding heeft gegeven om te twijfelen aan den goeden wil bij de Regeering, om haar eenmaal aan mij gedane belofte gestand te doen.

Ik kom nu tot het belastingvraagstuk in het algemeen. Sinds het vorige jaar is daarover een stapel literatuur verschenen. De meeningen loopen wel zeer uiteen, doch op één punt bestaat overeenstemming: zooals het thans met het belastingstelsel in Indië staat, kan het niet lang meer gaan.

De Regeering heeft dan ook reeds in Indië een commissie aangewezen, die dat heele stelsel zal bestudeeren en met wijzigingsvoorstellen zal komen.

Er zijn stemmen opgegaan — en niet van de eersten de besten, ik noem den heer Treub in zijn bekende Nota en ook den heer van Rijckevorsel — die er bij den Minister op aandrongen, om naast de commissie in Indië ook een commissie aan te wijzen hier te lande. De Minister heeft daartegen een afwijzende houding aangenomen, en in dit opzicht moet ik mij volkomen aan zijn zijde scharen. Ik vrees nl., dat de benoeming van meer dan één commissaris de oplossing van het belastingvraagstuk, welke urgent is, zoude vertragen.

De instelling van een dergelijke commissie tot voorbereiding van een wetsontwerp heeft ten gevolge, dat van de Regeering geenerlei voorstellen kunnen uitgaan vóór de commissie gereed is. Nu leert de ondervinding, dat daarmee altijd veel meer tijd verloopt dan men aanvankelijk verwacht. Men denke bijv. aan de commissie tot bestudeering van de financieele verhouding van Rijk en gemeenten.

Ik deel dus de meening der Regeering, waar zij een tweede commissie afwijst.

Laat ik thans de voorgeschiedenis van die productenbelastingen mededeelen. Toen die werden ingevoerd, heeft de Regeering aanstonds gezegd, dat zij moesten worden beschouwd als tijdelijke noodmaatregelen, een correctief voor de extra-winstbelasting. De Minister erkende het ondeugdelijke van die heffingen.

Na dien tijd zijn er nog andere stemmen opgegaan, die zich aan de zijde van de Regeering hebben geschaard. Ik noem in de eerste plaats mr. Treub, die in zijn bekende Nota die belastingen wangedrochten noemde. Ik noem nog iemand, dien men niet kan verdenken, dat hij bij de cultuurinstellingen in het gevlij tracht te komen, en wel den heer Fleming, een der voornaamste ambtenaren van den Nederlandsch-Indischen belastingdienst. Deze heeft in een brochure geschreven:

> „Indien het mogelijk is een billijke regeling te treffen zonder speciale productenbelastingen — m. i. moet dat kunnen — dan geloof ik, dat de voorstanders van afschaffing van dit soort van speciale belastingen het gelijk aan hun kant hebben.
>
> Zou men willen besluiten den duur van de productenbelastingen, zooals ook deze thans werken, nl. met een veel te hoogen fiscalen kostprijs voor die van de voornaamste cultures, te verlengen, dan zal dit naar mijn meening voor de schatkist zoo goed als niets opleveren en onnut werk verschaffen aan de betrokken belastingplichtigen en belastingambtenaren."

Mijnheer de Voorzitter! Ik mag mij alzoo ontslagen rekenen van de taak nog verder het verkeerde van deze belastingen aan te toonen.

De Minister betuigde dan ook verleden jaar instemming met de motie, die ik de eer had in te dienen en die ten doel had, zoo spoedig mogelijk, kon het zijn reeds 31 December 1922, tot afschaffing van die belastingen te komen. Een dergelijke uitspraak van deze Kamer, zoo meende ik, zou niet alleen voor deze Regeering, maar zou bovenal voor de Indische autoriteiten, voor den Gouverneur-Generaal en voor den Volksraad een vingerwijzing, een richtsnoer kunnen zijn voor den in dezen te volgen weg: terugkeer op het verkeerde pad, waarop men door de invoering van die productenbelasting was gekomen.

Nu is er een nieuwe phase ingetreden in dit geding en komt de Minister verklaren, dat hij voornemens is een voorstel te doen, die productenbelastingen nog voor een jaar te verlengen, maar dan, zegt de Regeering, zal het ook onherroepelijk uit zijn. Ik voeg er bij, dat ook de Regeering in Indië dien weg op wil, blijkens de schriftelijke stukken van den Volksraad:

> „Het ligt echter, in verband met hetgeen de Minister van Koloniën in de Staten-Generaal heeft gezegd, in de bedoeling der Regeering, dat die heffingen ultimo 1923 uit het samenstel van de belastingen zullen verdwijnen."

Ik behoef dus van het indienen van de motie geen spijt te hebben. Ik vlei mij veeleer, dat de aanneming daarvan door deze Kamer op het door de Regeering genomen besluit tot opheffing der productenbelasting niet zonder invloed is geweest, wat nog volstrekt niet zeggen wil, dat ik nu ook mijn stem zal kunnen geven aan het voorstel dat zoo straks deze geachte bewindsman zal indienen om die productenbelasting met een jaar te verlengen. Dat komt eerst later aan de orde.

Mijnheer de Voorzitter! Op één punt is men het in deze moeilijke materie eens.

Als bezuiniging, zelfs de sterkste bezuiniging op zich zelf niet voldoende is om het budget sluitend te krijgen, dan moet toch het geld gevonden worden om dat doel te bereiken en dan moeten natuurlijk de groote Indische ondernemingen, de petroleum, de tabak, de suiker, enz. haar evenredig deel daaraan mede betalen.

Het behoeft nauwelijk betoog — maar het kan toch altijd van nut zijn het nog een uitdrukkelijk te constateeren, dat de bedoeling van de motie geenszins was om de cultures van belasting vrij te stellen. Integendeel, indien in Indië dergelijke ondernemingen groote winsten maken, is het dringend noodig, dat zij progressief haar aandeel in de belasting dragen.

Thans komt echter de Regeering met het voorstel de productenbelastingen nog voor een jaar te verlengen en acht het blijkens het Voorloopig Verslag praematuur daarover thans reeds van gedachten te wisselen, omdat de desbetreffende ontwerpen nog niet zijn ingediend bij de Tweede Kamer.

Het wil mij echter voorkomen, dat het wel op den weg der Regeering ligt om ons thans reeds een perspectief te openen omtrent haar plannen op belastinggebied in Indië en dat de Kamer er aanspraak op kan maken, dat de Minister haar nu de noodige inlichtingen daaromtrent geeft.

De Regeering heeft zich natuurlijk nu reeds een denkbeeld gevormd over hetgeen er moet gebeuren, als die productenbelasting er niet meer zal zijn, onverschillig of dat moment nu zal zijn 31 December 1922 of 31 December 1923. Welnu, de vraag, die ik aan den Minister wensch voor te leggen en waarop ik thans reeds een antwoord meen te mogen verwachten, is deze: als de productenbelastingen zijn opgeheven, wat dan? Dan is de Indische belastingcommissie ook nog niet gereed met haar voorstellen.

Ik vertrouw, dat dan de Regeering niet nog eens weer zal komen met nieuwe speciale belastingen, want door dit te doen, zoude zij vooruitloopen op de plannen der commissie.

Ik meen dus te mogen veronderstellen — en ik hoop straks van de Regeeringstafel een geruststellende verklaring te hooren — dat er geen speciale belastingen meer zullen worden ingesteld na de afschaffing van de productenbelasting.

18de VERGADERING. — 14 MAART 1923.

4. Vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923.

(van Lanschot c. a.)

Ik stel echter de vraag ten allen overvloede, omdat de heer Bodenhausen, directeur van de financiën in Indië, sprekende van de productenbelasting, blijkens het verslag van den Volksraad ook het volgende heeft opgemerkt:

„Dat dit" (de verlenging) „slechts met een jaar geschiedt, wijst er op, dat de Regeering het stellige voornemen heeft om deze belasting in den tegenwoordigen vorm niet te laten voortbestaan."

En verder:

„De Regeering is dan ook tot de slotsom gekomen, dat de productenbelastingen, zooals zij zijn, nog voor een jaar moeten worden gehandhaafd."

Ik vertrouw echter, dat de Regeering, indien bezuiniging op zich zelf niet voldoende zou zijn om het budget sluitend te maken, dit zal weten te vinden niet door een nieuwe speciale belasting, doch op andere wijze, bijv. door wijziging der inkomstenbelasting, zooals mijn motie aangeeft.

Ik heb mij echter ook afgevraagd, waarom het eigenlijk noodig is, dat die productenbelastingen nog met een jaar worden verlengd. De Memorie van Toelichting zegt, dat het „in verband met den nood der schatkist noodig is er nog een jaar aan te knoopen", doch op de begrooting staat de opbrengst dier belastingen pro memorie uitgetrokken (behalve de tabak voor 1½ millioen). Het argument der Memorie van Toelichting is dus niet zeer overtuigend. Ben ik voorts goed ingelicht, dan gaat het thans beter met den dienst der belastingen in Indië. Maar men schijnt eenigszins bevreesd te zijn voor tegenvallers bij de kapitaalsaandeelen van de extra-winstbelasting. Doch is dat dan een reden om de productenbelasting nog een jaar te handhaven? Men kan het geld toch op een andere manier ook wel vinden, en als de extra-winstbelasting tegenvalt, zal die moeilijkheid zich ook volgende jaren evenzeer voordoen en is zij dus geen argument om er nog één jaar aan te knoopen. Als men het dus aan het eind van 1923 meent te kunnen stellen zonder de productenbelasting, waarom kan men dat dan ook niet een jaar vroeger?

Met de aardoliebelasting staat het eenigszins anders, want het maakt een groot verschil of men een bestaande belasting verlengt met een jaar, of een nieuwe speciale belasting op een enkel bedrijf invoert voor een enkel jaar. Maar dan rijst dezelfde vraag: als de Minister meent het op het einde van 1923 zonder een speciale belasting op aardolie te kunnen stellen, waarom dan niet op het einde van 1922? Waarom dan al die rompslomp voor één enkel jaar? Waarom die groote onzekerheid, die voor een groot bedrijf zoo bezwaarlijk is? Ik zal er dan ook prijs op stellen van de Regeering te vernemen of zij de Kamer in de gelegenheid zal stellen over het voorstel tot verlenging der productenbelasting en dat tot invoering eener aardoliebelasting elk afzonderlijk een oordeel uit te spreken en die voorstellen in aparte ontwerpen in te dienen.

Ten slotte zal ik er prijs op stellen als de Regeering ons een overzicht wil geven van haar toekomstplannen. Maar onverschillig of de in te dienen ontwerpen worden aangenomen of niet, zullen de productenbelastingen in ieder geval worden afgeschaft. Men kan in het midden laten of dit zal zijn einde 1922 of einde 1923. De Regeering deele ons daarom mede wat zij voornemens is te doen als de productenbelastingen zijn vervallen; daarmede loopt zij niet vooruit op de straks in te dienen ontwerpen.

De heer **Mendels**: Mijnheer de Voorzitter! De heer van Lanschot heeft op bijzonder innemende wijze, zooals wij dat van hem gewoon zijn, om den Minister in geen enkel opzicht onaangenaam te zijn, geïnformeerd, hoe het staat met de plannen van den Minister met betrekking tot de belasting van het grootkapitaal in Nederlandsch-Indië. Hij heeft zijn parlementaire goede zorgen gewijd aan de belangen van de Koninklijke en van de cultures. Dat is natuurlijk volkomen zijn goed recht, omdat daarbij voor een deel uiteraard ook de belangen van de kolonie als zoodanig betrokken zijn. Maar hij zal mij zeker niet euvel duiden, dat ik toch gaarne uit zijn

(Mendels.)

mond bij wijze van exceptie de vraag tot den Minister had hooren richten, niet alleen wat zijn plannen zijn ten aanzien van de Europeanen, die een sterke belastingdraagkracht hebben, maar ook wat zijn plannen en perspectieven zijn ten aanzien van het belastingstelsel voor de inlandsche bevolking. Dat is óók een belangrijk object ter bespreking, dat men eigenlijk niet kan behandelen volkomen los van de belastingheffing van de vermogende Europeesche ondernemingen in Indië. Nu heb ik echter uit den mond van den heer van Lanschot geen woord gehoord van belangstelling voor de draagkracht van de inlandsche bevolking, voor de mogelijke onbillijkheden en oneffenheden — om het maar euphemistisch uit te drukken — in dat belastingstelsel. Het was, als men den heer van Lanschot hoorde, of er in Indië, wat de belastingen betreft, alleen Europeanen bestaan!

In dat opzicht is de heer van Lanschot eigenlijk doorgegaan — misschien ongewild — op het voetspoor van den heer Gerritzen in de Tweede Kamer, die zich de uitdrukking heeft veroorloofd, dat zoo goed als alle belastingen, althans het overwegende deel, worden gedragen door de 2 pct. „productieven", zooals hij ze gelicfde te noemen, blijkbaar tegenover de 98 pct. „improductieven". Nu is door mijn vriend Albarda in de Tweede Kamer — voor zoover dat mogelijk was bij de extreme spoedbehandeling, die de Indische begrooting dit keer in de Tweede Kamer is te beurt gevallen — daartegen ingegaan; hij heeft gewezen op het onjuiste en onbillijke van een dergelijke minachting voor de groote offers van de inlandsche bevolking. Hij heeft daarbij aangehaald een zeer belangrijke studie van dr. W. Huender, die niet lang geleden te Groningen is gepromoveerd op een dissertatie, een overzicht van den economischen toestand der inlandsche bevolking van Java en Madoera.

Op grond van de zeer uitvoerige becijferingen, aanknoopend aan de berekeningen van wijlen van Deventer, kwam hij tot een globale vaststelling van het gemiddelde inkomen van den inlander op Java en van de gemiddelde belasting in geld, diensten en grondafstand per gezin. Nu geef ik toe, dat dit geschrift, hoezeer ook gewaardeerd als grondige studie, op zekere onderdeelen is aangevallen, o.a. in *Het Handelsblad* en de *Economisch-Statistische Berichten*. Maar mr. Joekes, die indertijd in Indië in Gouvernementsdienst was, en die op het oogenblik hoofdambtenaar is aan het Departement van Arbeid, heeft in *De Opbouw* die critiek behandeld. Hij heeft enkele onjuistheden in sommige becijferingen in aanmerking genomen en correcties aangebracht op de basis van de niet bestreden cijfers. Hij komt dan tot deze conclusie, dat het gemiddeld jaarlijksch inkomen van den inlander op Java is f 196 en dat hij een gemiddelde belasting betaalt per gezin en per jaar van f 13,50 of ruim 7 pct. Indien men er bijrekent de verschillende verplichte prestaties, niet in geld, dan komt men tot een bedrag van f 22,50 per gezin of 11½ pct.

In de tweede plaats verwijs ik naar het geschrift van den heer Fleming, chef van den gouvernementsaccountantsdienst in Indië, die in een zeer breed opgezet polemisch geschrift tegenover de belastingnota van den heer Treub tot de conclusie komt, dat tusschen de 40 en 45 pct. van de inkomsten van Indië feitelijk worden opgebracht door de inlanders, zoodat het nergens naar lijkt, te durven beweren, dat al het goede in financieel opzicht wordt bijeengebracht door de Europeanen. Percentsgewijs gaat de inlander nog altijd zeer zwaar gebukt onder de belastingen, indirecte zoowel als directe. Bij deze gelegenheid, waar wij ons hebben te bepalen tot het uitstippelen van groote lijnen, zal ik niet met meer cijfers de Kamer bezighouden, maar het moet mij toch van het hart, dat bij al die bezorgdheid voor de cultures en voor de groote belastingopbrengers van Europeeschen landaard, bij al die bezorgdheid voor het sluitend maken van het budget en bij den ijver, om een sterke bezuiniging door te voeren, m. i. veel te weinig wordt achtgeslagen op dezen zeer belangrijken factor: hoe reageert daarop de inlandsche bevolking.

Wat is de uitwerking van al uw economische en fiscale maatregelen? En ik voeg er bij, wat is de uitwerking en de

(Mendels.)

indruk van uw politieke maatregelen op de groote massa van de inheemsche bevolking?

Dit behoorde voor de Regeering de allesbeheerschende vraag te zijn, want zonder de medewerking en het vertrouwen van de 40 millioen inlanders zal zij er nooit in kunnen slagen, voor het Nederlandsche bewind, dat zij zoo gaarne wenscht te handhaven, voor die suprematie van het Nederlandsch gezag in Indië een vasten bodem te vinden en te handhaven.

Hoe staat het er nu mede in deze tijden?

Wij hebben ons de vraag voor te leggen: Hoe staat het met het sentiment van de inlandsche bevolking tegenover het Nederlandsche gezag en hoe staat het met het vertrouwen, dat de inlanders in de goede zorgen van de Nederlandsche Regeering te hunnen aanzien kunnen stellen? Wij moeten ons die vraag ernstig stellen; of wij staan aan den kant van de oppositie ten opzichte van dit bewind of aan de gouvernementale zijde, doet aan deze quaestie niets af. Zij is voor beide deelen dezer Kamer van diepen ernst.

Nu zijn mij bekend geworden uitingen van Europeanen zoowel als van inlanders, ook uit kringen, waaruit ik deze uitingen het allerminst had verwacht, die mij doen zeggen, dat er een groot gebrek is aan instemming bij die inlandsche bevolking met de tactiek der Nederlandsche Regeering te haren aanzien.

Laat ik beginnen met een uiting van den heer Kerkkamp, een vrijzinnig lid van den Volksraad, oud-luitenant-kolonel, een man, die zeker niet verdacht kan worden van revolutionnaire bedoelingen, die in het *Vrijzinnig Weekblad* schrijft:

„Er is wantrouwen, toenemend wantrouwen. Ten deele verklaarbaar en wellicht gerechtvaardigd, anderdeels zeker niet gerechtvaardigd. Het zou de Regeering betrekkelijk weinig moeite kosten aan dezen toestand een einde te maken, al zullen er, als in ieder ander land, altijd wel enkele ontevreden elementen overblijven. De meerderheid der ontwikkelde inlanders is zich volkomen bewust, dat voor een rustige ontwikkeling van land en volk een bestendiging en zelfs een versterking van den band met Nederland noodzakelijk is. De meerderheid wenscht niets liever dan onder Nederlandsche leiding opbouwend werk te verrichten. Ondanks alle reeds ondervonden teleurstellingen blijft zij uitzien naar een gelegenheid tot daadwerkelijke samenwerking.

Laat daarom de Regeering door daden toonen, dat ook zij een politiek van opbouw voorstaat, dat zij voor Indië wenscht te zijn een Landsregeering, welke geen ander doel voor oogen heeft dan behartiging van de belangen van land en volk, zonder bevoorrechting of achterstelling van wien ook. Daartoe bestaat juist thans ruimschoots gelegenheid. Zij kan de invoering van regentschapsraden en van desa-raden bespoedigen en op vrijgevige wijze het aandeel vaststellen, dat de bevolking zal hebben in de samenstelling dier raden. Hetzelfde geldt, hoewel eenigszins in mindere mate, voor de provinciale raden. Voorts kan zij, door een snelle en doelmatige regeling van het kiesrecht voor den nieuwen Volksraad, doen blijken van haar ernstigen wil om de wet op de Staatsinrichting van N. I. althans zoo goed mogelijk te doen beantwoorden aan den eisch: er van maken wat er van te maken is.

En ten slotte kan de Regeering veel teleurstelling en misnoegen bij de bevolking voorkomen door strenge handhaving van het destijds op den voorgrond gestelde beginsel „verhooging der volkskracht is het doel, dat steeds voor oogen moet staan". Zij late bij de inderdaad noodzakelijke bezuiniging op de landsuitgaven al wat het onderwijs en de gezondheidszorg betreft, voor zoover niet als weelde vanzelf veroordeeld, onaangetast. Het ware onverantwoordelijk, als zij zich door financieele moeilijkheden van tijdelijken aard liet drijven in een richting, welke direct strijdig is met het volksbelang en als zoodanig ook door de geheele inlandsche wereld wordt onderkend.

Ook Nederland kan slechts gediend worden door een Indische Regeeringspolitiek, welke geschraagd wordt door het vertrouwen van de inheemsche bevolking. Zou een van huis uit vrijzinnig g.-g. dit niet vermogen in te zien?"

Mijnheer de Voorzitter! Het vorig jaar heb ik mij veroorloofd de opmerking te maken, dat men tegenwoordig onze Indische begrooting, onze Indische politiek niet kan behandelen zonder het geheel te zien in het kader van de Oostersche ontwaking, zonder het te zien in het geheel van de ontwikkeling van de Oostersche volken.

Het is niet alleen de zaak om het budget van Indië hier aan te nemen en over enkele posten te spreken of te klagen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, ook Indië is alleen te begrijpen, indien men de volksbeweging aldaar ziet in het licht van de gansche evolutie, soms met schokken tot revolutie komend, die het Oosten in de laatste jaren doormaakt.

Ik heb dat het vorig jaar in den breede geprobeerd te schetsen en sindsdien heeft het niet stilgestaan in die richting.

Op één punt zou ik nog willen zwijgen. De eclatante overwinning, die de Regeering van Angora heeft behaald op de Grieken, de zelfbewustheid, waarmede het nieuwe Turkije optreedt als een groote macht, waar de groote Europeesche Mogendheden om heen loopen te Lausanne als de kat om de heete brij. Dat werkt door naar achteren, naar Afghanistan, naar Perzië, naar Britsch-Indië en natuurlijk ook naar onze Oost.

Over China, over de beweging van Sun yat Sen, zal ik niet spreken, aangezien dat te ver zou afvoeren van ons onderwerp. Maar nu is het toch te dwaas om de Indische volksbeweging, die rudimentair reeds iets van zich liet bemerken, toen de heer Idenburg nog Gouverneur-Generaal was, maar die sedert met haar ups and downs doorging zich te ontwikkelen langs eigen wegen en die hier niet kan worden bedwongen met boosheden of bevorderd met liefelijkheden, nu is het toch te dwaas om een zuur gezicht te zetten en de Indische beweging niet te gemoet te treden met goeden wille, en met het klare inzicht, dat aan die inlandsche beweging de toekomst is.

Wij moeten ons nu eenmaal afzetten van die idee, dat wij nog zoo verbazend lang, nog in onafzienbaren tijd de kleine minderheid van machthebbers in Indië zullen en kunnen blijven. Ik zeg niet, dat het over een jaar of over vijftig jaar zal gebeuren; ten opzichte daarvan kunnen wij ons geen voorspellingen wagen. Maar wanneer eenmaal dat gevoel van ontwaakt volksbesef is naar boven gekomen, zooals daar op Java het geval is — al weet ik, dat de groote massa van de desa-bewoners wellicht nog niet bij millioenen bewust achter deze beweging staat — wanneer eenmaal onder de groote massa van de intellectueelen en van de inlandsche industrieele arbeiders en andere proletarische groepen uit de inlandsche bevolking die idee post heeft gevat, gevoed door de gansche ontwikkeling van het Oosten, dan kunnen wij, willen we een verstandige politiek voeren, niets anders zeggen dan: Zoo spoedig mogelijk helpen wij deze inlandsche bevolking om rijp te worden voor de taak die haar toch eenmaal wacht, en gaan wij er niet met balsturig gezicht tegen in, boos om wat men noemt een exces, omdat die bevolking niet de woorden en de wegen kiest die men zelf zou gekozen hebben, maar dan komt met met sympathie en begrip een dergelijke beweging te gemoet.

Dat wat de Duitschers noemen *das Verständnis*, dat begrip is m. i. bij de Regeering niet in voldoende mate aanwezig. Dat is ook in het Voorloopig Verslag uitgedrukt, en wat is daarop nu het antwoord van de Regeering? De Minister beijvert zich in de Memorie van Antwoord slag op slag om in die beweging een scheidingslijn te trekken, om steeds scherp te onderscheiden tusschen de politieke aspiraties en de algemeene sociale wenschen in die beweging en wat hij noemt de maatschappelijke ontoelaatbare handelwijze en gedragingen van de leiders.

Dit is een zeer bedenkelijke tactiek om te zeggen, dat de beweging in wezen niet zoo kwaad is, maar dat haar optreden het werk is van een paar raddraaiers, opstokers, eerzuchtduikelaars, eenige onbetrouwbare elementen en welke fraaie

(Mendels.)

benamingen men meer wil gebruiken. Daarmede komt men niet verder en draait men zich zelf een rad voor de oogen.

Wij hebben dat bij de socialistische arbeidersbeweging in Nederland ook gekend, dat men zeide: de menschen willen het kiesrecht en het socialisme niet: er zijn alleen wat opstokers en eerzuchtige menschen, die hun dat voorpraten, maar de massa is tevreden. Ook van de kleine luyden der antirevolutionnairen is gezegd: het is de demagogie van Kuyper die hen opruit.

Maar geen enkel leider is in staat een beweging te scheppen en staande te houden, wanneer hij niet weergeeft wat in de massa woelt en bruist of onbewust sluimert op den bodem van het gemoed van de massa. De leider kan zich slechts staande houden wanneer hij tot uiting brengt wat ligt in de lijn van de maatschappelijke evolutie. Zoo niet, dan loopt een beweging in een minimum van tijd dood en de leider staat zonder volgelingen en is volmaakt machteloos.

Maar zoo is het niet met de inlandsche beweging, en toch wil de Regeering ons dat inpraten. Zij moet echter toegeven, dat de associatie-elementen gedreven worden naar de meer extrême richting. Boedi Otomo, bestaande uit meer gegoede inlandsche intellectueelen en vorstenzonen, is tot de Radicale Concentratie overgegaan, maar de Minister zegt daarvan, dat men hierbij de gestie van de vereeniging in haar geheel en die van enkele van haar voormannen scherp van elkander moet scheiden, en dat het niet aan de houding van de Regeering mag worden toegeschreven, dat Boedi Otomo tot een betreurenswaardige mentaliteit is gekomen. Maar die vereeniging is dan toch geheel op haar congres met haar leiding akkoord gegaan, en dat zeker niet buiten de schuld van het Gouvernement. Ik wijs b.v. op de manier, waarop de drie regenten van Bandoeng, Japara en Serang, die zich hadden aangesloten bij de zoogenaamde autonomie-beweging, behandeld zijn.

Zij hebben een wenk gekregen, dat zij zich daaruit moesten terugtrekken. Nu is die autonomiebeweging — waarmee ik op zich zelf niet zoozeer dweep — volstrekt niet anti-Nederlandsch gezag. Integendeel, zij werd gesteund door elementen, die juist de associatiepolitiek van het Oosten en het Westen sterk voorstonden; ik noem de heeren Folkertsma en van Hinlopen Labberton.

Die drie regenten hebben nu — en erkend is, dat zij daartoe een wenk van de Regeering hadden gekregen — moeten bedanken voor het lidmaatschap van die vereeniging.

Verder wijs ik op de pandhuisstaking, een staking van inlandsche ambtenaren bij den pandhuisdienst, die — ik ga daarop niet verder in — veroorzaakt is mijns inziens door het niet goed begrijpen van de inlandsche psyche. Die staking is verloren. Boedi Oetomo, hoewel de staking zelf afkeurend, heeft die menschen gesteund en is daarvoor als „revolutionnair" uitgekreten en haar is daarom de vergaderingsvrijheid ontnomen door den resident van Solo!

De verbittering tegen zulk een tactiek is ook tot uiting gekomen bij een uitermate bezadigd man als dr. Radjiman — de heer Idenburg en ook de Minister zullen dezen persoon zeker kennen —, die, naar ik meen, lid van den Volksraad is geweest, maar die zich reeds uit de politiek had teruggetrokken. Hij heeft zich echter, uit protest, dadelijk bij de leiding van Boedi Oetomo aangesloten, en heeft op het congres van Boedi Oetomo tot de Regeering gezegd: (*Handelsblad* van 14 November 1922):

> „Weest op uw hoede. Nu is het het tijdstip voor u ons te geven, wat wij wenschen. Nu kunt gij ons nog leiden, wacht niet langer. Het oogenblik zal komen, waarop ons volk het geduld zal verliezen en dat is het tijdstip hetwelk volgt op het huidige."
>
> Het standpunt van het hoofdbestuur werd daarop unaniem aangenomen.

M.a.w., de vereeniging in haar geheel accepteerde dat. Maar dan vraag ik, waaraan de Minister het recht ontleent, om, waar ik deze feiten noem, te spreken van het „onverantwoordelijk drijven van enkele leiders", om die te scheiden van de beweging en te zeggen: de beweging zelf wil niet zoo?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal een ander citaat van een uitermate bezadigd man voorlezen. Allen kennen dr. Boeke, die onlangs in het Indische Genootschap te den Haag een inleiding heeft gehouden over autonomie en auto-activiteit, waaruit ik deze zinsnede aanhaal:

> „De belangen van de kolonie als geheel, die in hoofdzaak thuis behooren in den sfeer van den kolonialen overheerscher, zijn volgens spreker niet die van de inheemsche maatschappij; de behartiging van die belangen heeft op de inheemsche samenleving en haar sociale organen een ontbindenden, neerdrukkenden invloed uitgeoefend in die mate, dat men de massa der inheemsche bevolking maatschappelijk gedemoraliseerd kan noemen."

Mijnheer de Voorzitter! Dat is geen vleiende critiek voor de werking van onze koloniale overheersching op de groote massa der inheemsche bevolking!

Dan heb ik hier nog een buitengewoon getuigenis, van een pater missionaris, die jarenlang in Indië vertoefd heeft en er nog is, pater van Lith, een bekend zendeling, lid van de herzieningscommissie omtrent de Indische Staatsinrichting. Deze pater heeft een brochure geschreven: „De politiek van Nederland ten opzichte van Nederlandsch-Indië", die door een groot gedeelte van de Nederlandsche pers merkwaardigerwijze is verzwegen. Pater van Lith sluit zich in een aparte Nota, die hij als minderheid bij het verslag van die herzieningscommissie heeft gevoegd, ten opzichte van het zeer fundamenteele punt van het kiesrecht aan bij het sociaaldemocratische lid van den Volksraad den heer Cramer. In die brochure schrijft pater van Lith:

> „Goed beschouwd is het hun eigen redding en behoud, indien zij tijdig afstand doen van voorrechten, die hun binnen korten tijd het leven kunnen kosten. Voorbij is de periode der overheersching van het blanke ras. Niet voor eeuwig zal één blanke stand houden tegenover 100 000 Aziaten. Het is spelen met vuur hooghartig te willen domineeren over iederen Javaan, enkel en alleen, omdat hij een Javaan is. Erken de rechten van den Inlander, wilt gij op den duur uw eigen rechten zien erkend. Doe vrijwillig afstand van gewaande eigen rechten en gehate voorrechten.
>
> Iedereen weet nu, dat wij missionarissen als bemiddelaars wenschen op te treden; maar ook, dat, mocht het onverhoopt komen tot een breuk, en wij gedwongen zijn partij te kiezen, staan zullen aan den kant der Inlanders."

Zoo schrijft een pater missionaris. Ik heb tot mijn groot leedwezen een weerklank van wat deze Katholieke geestelijke op grond van zijn eigen werken onder de inlanders en van zijn studie heeft meenen te moeten zeggen, in de Katholieke politiek van ons land, in de Katholieke uitingen in de Tweede Kamer, nog niet bijzonder veel bespeurd.

Pater van Lith sprak dan van een vergissing, nl. dat men de inlanders noemt futloos en zonder energie. Hij bestrijdt dat als een volkomen onwaarheid. De Javanen zijn altijd een energiek volk van zeevaarders en veroveraars geweest, maar men heeft hen futloos gemaakt. Verder zegt hij dan:

> „De tweede vergissing, als het ten minste een vergissing mag heeten, want feitelijk is het een verkeerde voorstelling, is deze: Laat den Inlander zooals hij is en hij is het gelukkigste."

Mijnheer de Voorzitter! Het is net alsof ik in de afdeelingen van de Eerste Kamer ben. Daar heb ik het ook zoo gehoord over deze begrooting: allemaal malligheid, laat die menschen maar, als ze maar wat rijst hebben en een strootje, en ze kunnen op hun matje zitten, al stinkt het ook nog zoo en al is er nog zooveel malaria in de kampong, het doet er niets toe, zij zijn wel tevreden. Die menschen begrijpen wel, dat Allah dat allemaal zoo wil, dat zij zulk een armzalig bestaan hebben.

De massa is tevreden, zegt men, maar het zijn de leiders.

(Mendels.)

die alles bederven. En wat is dan het antwoord van den heer van Lith?

„Het is niet waar. Het is een hemeltergende leugen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg dat niet tegen den Minister, want dat zou onparlementair zijn en u zou mij lang niet malsch afhameren. Maar pater van Lith zegt het, en dien kunt u niet afhameren, want hij is hier niet aanwezig.

> „Waren de leiders er niet geweest, dan waren de loonen van den Inlander na den oorlog, toen de prijzen verdriedubbeld waren, gebleven zooals zij waren. Een kwartje daags voor den oorlog en daarna een kwartje. Wij spreken niet van loffelijke uitzonderingen. Wie aandurft deze uitspraak te bestrijden, is mij als tegenspreker welkom."

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het noodig geacht deze uitingen op te halen, omdat de Minister er niets tegen in kan brengen, want hij kan niet van dezen man zeggen: o, dat is zoo'n opruier, of een geëxalteerde, wiens brein door de tropische zon in de war is gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Er is geklaagd over het prikkelende in de tactiek der Regeering. Persdelicten, spreekdelicten, vergaderdelicten, komen herhaaldelijk voor om nietigheden, die groote verbittering wekken onder de inlanders. Zware straffen worden uitgedeeld, langdurige preventieve hechtenis wordt opgelegd. Wat het spionnagestelsel betreft, zegt de Minister in de Memorie van Antwoord, dat hem daarvan niets bekend is, en Zijn Excellentie vraagt waar men dat toch vandaan haalt.

De Minister kan dat vinden op bladz. 224 van het verslag van den Indischen Volksraad, in een redevoering van het lid Salim, in de vergadering van Dinsdag 22 Juli 1922.

Dan wil ik nog over een geval spreken, dat de Minister ook op zulk een eigenaardige wijze in de Memorie van Antwoord heeft behandeld.

De regent van Japara was lid van den Volksraad, doch heeft bedankt voor dat lidmaatschap, vrijwel gedwongen bedankt, door de Regeering als het ware weggeduwd. Over een anderen regent, dien van Serang, die nog lid van den Volksraad is, schreef een blad van Soerabaja, dat er blijkbaar een ondergrondsche strooming gaande is en dat die regent blijkbaar door de Regeering niet gaarne als lid van den Volksraad wordt gezien. Maar wat gebeurt er nu?

De heer Schrieke, Regeeringsvertegenwoordiger in den Volksraad, schreef toen een stuk aan dat blad, waarin hij zegt: „Dat moet je maar goed begrijpen" — ik zeg het met mijn eigen woorden —, „er is een onderzoek gaande naar de wijze, waarop de regent van Serang zijn ambt waarneemt, in verband met zijn Volksraadlidmaatschap, want daar zijn klachten over gekomen." Het blad heeft niet begrepen, dat het was een privé stuk voor de redactie, met de bedoeling, dat die het zelfstandig zou omwerken als van haar zelf afkomstig; het stuk wordt dus klakkeloos in het blad opgenomen, onderteekend door den heer Schrieke. Het gevolg was natuurlijk groot spektakel, dat men zoo ondergronds tegen dien regent zat te intrigeeren.

Na twee dagen is toen de heer Schrieke gekomen in den Volksraad en heeft verklaard, dat dat stuk heelemaal op eigen beweging door hem was ingestuurd en dat de Regeering er geheel buiten stond. Het is mij wel wat vreemd, dat hij dat geheel op eigen initiatief heeft gedaan en dat de Regeering er niets van af wist, maar afgescheiden daarvan zijn er nog twee punten, die de aandacht vragen.

In de eerste plaats is de heer Schrieke gehandhaafd, in weerwil van zijn blunder, en in de tweede plaats is het onderzoek naar den regent blijkbaar wel degelijk door de Regeering gelast.

Ik weet, de heer Fock, de Gouverneur-Generaal, heeft den regent van Serang bij zich laten komen in zijn paleis te Buitenzorg en hem zijn excuses over dit geval gemaakt, maar men voelt hoe dergelijke dingen ook in de hoogere kringen der Javaansche wereld kwaad bloed zetten. En wat zegt nu de Regeering? In de stukken was gevraagd: Wat denkt gij van dit geval? Daaruit blijkt toch, dat er onfrissche reactionnaire invloeden aanwezig zijn, want die regent van Serang is een zeer onafhankelijk en vrijzinnig man. Wat denkt gij, Regeering, nu van die houding? De Minister zegt: het geval heeft ook mijn opmerkzaamheid getroffen, maar na de verklaring van den heer Schrieke in de zitting van den Volksraad van den zooveelsten, gevoel ik geen reden er verder op in te gaan.

Wat is dat nu, Mijnheer de Voorzitter? Daar lachte de Minister toch zelf om, toen hij dat neerschreef, net zoo hard als de Minister er nu om lacht. Ik zou het ook gedaan hebben. In ieder geval zal hij er wel in zijn binnenste om gelachen hebben, al heeft zich geen glimlach op zijn gelaat vertoond. Ik herhaal: wat denkt gij van den gevolmachtigde der Regeering, die dergelijke dingen doet en die twee dagen later zegt: ik heb het op eigen autoriteit gedaan, en die ons stiekempjes heeft geïntrigeerd?

Hoe staat het met de bestuurshervorming van dezen Minister, de belofte van den heer van Limburg Stirum, den Gouverneur-Generaal, in November 1918 afgelegd onder den indruk van de groote gebeurtenissen van dien tijd, dat de grondslagen van de Staatsinstellingen van Indië verouderd waren? Hij sprak zelfs van machtsverschuiving, die moest plaats hebben. Die beloften moet deze Minister nu vg. inlossen, maar de bestuurshervorming, die hij nu aanhangig heeft gemaakt bij den Volksraad, is een product, dat, hoe goed ook bedoeld, allerminst evenredig is aan de politieke behoeften van dezen tijd. In het Voorloopig Verslag is het genoemd benepen van opvatting. Welnu, wat zegt de Minister? Hij zegt: over dat ontwerp spreek ik niet: dat zullen wij eerst behandelen nadat het in de Tweede Kamer tot wet is verheven. Ik weet ook wel, dat wij dat ontwerp eerst dan kunnen behandelen als een parlementair stuk. Maar waar staat geschreven, dat ik moet zwijgen over de algemeene tendenz van een stuk, dat deze Minister laat indienen bij den Volksraad als ontwerp tot hervorming van dat college? Wij lezen daarover toch de beraadslaging van ons zusterlichaam en zullen wij dan daarop geen critiek mogen uitoefenen?

Wat is het gevolg geweest van de indiening van dit stuk? Dat ook deze benepen inlossing van de beloften van van Stirum de oppositie, Boedi Otomo, de Sarekat Islam, de Indische sociaal-democraten en de communisten naar elkander heeft toegedreven. De sociaal-democraten hebben het ontwerp ook scherp gecritiseerd. Mag dat niet? Mag er niet gezegd worden: dit is een volkomen onvoldoende, een slecht ontwerp, waarbij gespeeld wordt met de beloften, die gedaan zijn en dat niet te gemoet komt aan de gerechtvaardigde aspiraties van het Indische volk? Als men dat zegt in Indië, is men al op den drempel van de gevangenis in verband met de haatzaaiverordening.

Hoewel de sprekers binnen de wettelijke grenzen bleven, is tegen de woordvoerders van de radicale concentratie toch een afschuwelijke Hetze gevoerd, om die menschen, die uit innige overtuiging tot die richting gekomen zijn en die met opoffering van materieele belangen dat werk doen, als onverantwoordelijke haatzaaiers te behandelen.

Ik waarschuw de Regeering: gij kunt in die richting gaan, want gij hebt de macht, maar als gij met brute hand, met gezagsfanatisme gaat opereeren, als gij u door de hetzers laat drijven, zal zeer zeker de extreme richting de overhand krijgen. Die extreme richting — die wij niet willen — zal dan uit den band springen, zoo, dat het niet anders dan door ontijdigheid verwarring en buitensporigheden kan brengen. En dan draagt de Regeering daarvan zelf de schuld.

De Regeering zegt op de eerste bladzijde van de Memorie van Antwoord:

> „Voor zoover zij bevorderlijk zijn voor eene geleidelijke en ordelijke ontwikkeling der samenleving, is en wordt aan de maatschappelijke stroomingen door de Regeering steeds vrij baan gelaten. Een ander standpunt echter behoort de Overheid in te nemen tegenover het onverantwoordelijk agitatorisch drijven van sommige leiders, onverschillig welke geestesstrooming zij heeten te vertegenwoordigen."

(Mendels.)

En verder zegt zij, dat die concentratie eerst van zich heeft laten spreken ten gevolge van het drijven van „enkele partijleiders van niet-Inlandschen landaard".

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen hebben, dat de Minister wat duidelijker sprak. Wie heeft hij op het oog? Wie zijn die „partijleiders van niet-Inlandschen landaard"? Wie zijn die drijvers, die agitatoren? Wat is „onverantwoordelijk"? De Minister moet feiten noemen, hij moet met de stukken komen! Het is verbazend gemakkelijk om te zeggen: houd je mond maar, of zeg precies wat ik, Regeering, je dicteer, spreek den Minister maar naar den mond! Dat is natuurlijk niet „onverantwoordelijk"! Maar zoodra men in Indië critisch optreedt in het belang van den inlander, hem bewust tracht te maken van wat hij nog onbewust in zich meedraagt, heet dat „onverantwoordelijk en agitatorisch drijven".

Maar dan wil ik vragen: hoe denkt men dan over den heer Treub, die als bezoldigd propagandist — het zal wel een zeer behoorlijke bezoldiging zijn, die ik hem niet misgun, maar die in elk geval beter is dan die van de „onverantwoordelijke agitatorische drijvers" — van den Indischen ondernemersraad naar Indië is gegaan, om daar zijn politieke loopbaan, naar ik hoop, te eindigen?

Deze heer reist nu geheel Indië af en oefent voor ondernemerskringen de scherpste critiek op de Regeeringspolitiek, voor zoover die niet naar den zin van de ondernemers is. De heer Treub neemt geen blad voor den mond! Ik zal één voorbeeld noemen. Zoo zegt hij in „Bezuiniging in Indië en het Nieuwe Regeerprogram" op bladz. 29:

> „Helaas is het gevoel voor recht en billijkheid in de belastingheffing bij de Indische administratie niet bijster ontwikkeld."

Excusez du peu! Mijnheer de Voorzitter! Wanneer een inlander zoo iets zou zeggen in een vergadering van inlanders, zou dat denkelijk heeten het „zaaien van haat en minachting voor de Indische Regeering"!

Verder spreekt de heer Treub over de financieele Nota van de Regeering, waar staat:

> „dat in vele gevallen eerst van heffing van extrawinstbelasting sprake is bij winsten, die een exorbitant karakter dragen.
>
> Die bewering, aldus mr. Treub, is manifest onjuist; zij heeft alleen kunnen vloeien uit de pen van een belastingambtenaar, die voor de rechtvaardigheid van de aantooning niet gevoelt en die zich in zijn wrevel heeft laten verleiden tot een uitspraak, welke niet slechts onwaar is, maar onwaardig bovendien."

Dit is een ongezouten critiek, en is deze ambtenaar soms niet gecontroleerd door den Minister?

De Regeering zegt: zoolang de oppostie zoo optreedt, zal ik de sterke hand van het gezag moeten handhaven, maar dat is een vicieuze cirkel, juist omdat de Minister dat standpunt inneemt, komt de oppositie geen stap tot hem nader. Het gaat niet aan om te zeggen: eerst uw mond houden, dan zal ik met u spreken.

De heele politiek van de Regeering is zoo, dat de oppositie nu haar mond niet meer houden kan.

Een groote grief is ook omtrent de bestuurshervorming, dat de Minister niet spreekt over het kiesrecht. Dat wordt later apart behandeld. Dat misvormt de geheele bestuurshervorming van den Minister, want het is van fundamenteel belang, of het zwaartepunt van het Indische bestuur verlegd zal moeten worden van Nederland naar Indië, maar voor de bevolking is nog van veel grooter belang de vraag, als dat bestuur dan verlegd is, door wie dan deze Indische wetgevende en besturende lichamen zullen worden saamgesteld! Of daar nl. zal heerschen een kleine kliek van Europeesche exploitanten, dan wel of de inheemschen er de hun toekomende macht kunnen uitoefenen.

In het eerste geval dan zou ik voorloopig prefereeren, dat de Staten-Generaal nog zeggenschap hadden, die althans openlijk critiek kunnen uitoefenen en contrôle houden. Het is dus een groote grief bij de oppositie-groepen, dat men niet weet waaraan men met het kiesrecht toe is. Ook pater van Lith klaagt daarover zeer ernstig.

Er is in Indië een volk bezig te groeien. Daar is, om met Coen te spreken, in Indië wat groots te verrichten. Er staat iets schoons en groots te gebeuren. Er is daar een volk, dat alreeds een groot historisch verleden heeft. De groote cultuur is voor het grootste gedeelte ondergegaan, maar de tradities daarvan leven nog voort in de wortels van het volksleven. Dat volk is bezig zich op te richten.

Het heeft de gruwelijke uitzuiging door de Compagnie doorgemaakt. Het heeft achter den rug Daendels met zijn geweldpolitiek. Het heeft ondergaan het verfoeilijke cultuurstelsel van Willem I en van den Bosch, waarbij uit het bloed en zweet der inlanders de millioenen gevonden werden, o. a. voor de betaling van onze spoorwegen hier.

Eeuwenlang is dat volk verwaarloosd en nu wil het, gesteund door de algemeene ontwikkeling van het Oosten, en met erkenning van het goede, dat er in de laatste 30 jaar, mede onder invloed der ethische politiek en der Christelijke beginselen van sommige vooraanstaande menschen, is gedaan, niet weer worden teruggezet.

Bij de groote bezuiniging had de Minister van volksgezondheid en onderwijs moeten afblijven.

Op de oorspronkelijke begrooting, bij den Volksraad ingediend en door den Volksraad goedgekeurd, was daar niets op bezuinigd, en te recht, want dat ging niet voor een uitgeput volk, waarvan 12 pct. analphabeten zijn.

De Minister erkende zelf, dat minimaal 1000 desascholen moesten worden gebouwd, en nu zegt hij, dat dit aantal in 1923 500 en in 1924 nog maar 300 zal zijn. Voordat de begrooting bij de Kamer kwam, heeft de Minister op deze beide takken van dienst geschrapt. Dit heeft in Indië een uitermate slechten indruk gemaakt.

En uit de jongste publicaties, die ik uit Indië ontvangen heb, blijkt, dat er nog verder gaande bezuinigingen op onderwijs komende zijn.

Hoe is de verhouding waarin de uitgaven voor onderwijs en volksgezondheid staan tegenover de militaire uitgaven?

Er is — de cijfers kunnen niet tegengesproken worden — van 1917—1922 voor militaire doeleinden uitgegeven 732 millioen (ruim 122 millioen per jaar) en voor onderwijs ongeveer 180 millioen. Men kan dus niet zeggen, dat de tekorten, zooals men het zoo gaarne wil laten voorkomen, zijn veroorzaakt door de geldwegsmijterij voor allerlei sociale buitennissigheden en voor cultuurbelangen; dat mag men niet zeggen, want het is niet juist.

In 1922 is er voor onderwijs 18 millioen méér uitgegeven dan in 1916, maar voor leger en vloot bedraagt dat verschil 80 millioen.

Nu zijn alle deskundigen, niemand uitgezonderd, het er over eens, dat die 732 millioen, die wij in die 6 jaar hebben uitgegeven voor militaire doeleinden, absoluut weggegooid zijn en dat die in niets het defensiewezen van Java op vasten bodem hebben gezet.

Ik kan geen beter getuigenis geven dan hetgeen de legercommandant dienaangaande zegt in den Volksraad.

Hij zegt daarin o. a. het volgende:

> „De Archipel buiten Java is nog evenals vroeger vrijwel geheel onverdedigd. Alleen Java kan verdedigd worden, d.w.z. dat we een vijandelijken aanvaller waarschijnlijk eenigen tijd kunnen tegenhouden, terwijl we het hem, is hij eenmaal binnengedrongen, ook wel een tijdlang lastig kunnen maken, in afwachting van hulp van buiten."

Dus: waarschijnlijk even tegenhouden, maar komt de vijand er in, dan kunnen wij het hem misschien een poosje lastig maken, maar worden wij niet geholpen, dan blijft hij er. En dan hebben wij al prijs gegeven zonder slag of stoot al onze cultures en bezittingen op Sumatra, op Celebes, op Borneo, de Molukken.

Ook in *De Maasbode* kon men onlangs lezen van Indisch-militaire zijde een uitermate scherpe, onbarmhartige critiek

(Mendels.)

op ons defensiestelsel en de beoogde uitbreiding daarvan. Men spreekt daar van een „muizenval" in Bandoeng en zegt, dat er geen sprake van is, dat het geld, dat wij daaraan weggooien tegenover een buitenlandschen vijand ook maar eenigszins goed zou zijn besteed. Er wordt daar gezegd: wij moeten de illusie volkomen uit ons hoofd zetten, dat wij Java kunnen verdedigen; er is geen sprake van, dat wij dien met een vloot of een leger kunnen tegenhouden; de ontzettend groote oppervlakte van Java is inderdaad met onze beperkte middelen, tenzij wij ons volkomen ruïneeren, niet te verdedigen. Nu heeft zich een eigenaardig geval voorgedaan na de behandeling van deze begrooting in de Tweede Kamer.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 Januari, Ochtendblad A, stond een berichtje, dat luidde:

„De *Javabode* heeft zich naar aanleiding van geruchten omtrent een te Buitenzorg ontvangen brief van den Minister van Koloniën, waarin omstandig zou zijn uiteengezet, dat het leger dermate zou moeten worden ingekrompen, wegens geldgebrek, dat het niet meer zou kunnen blijven bestemd voor een strijd met een mogelijken buitenlandschen vijand, om inlichtingen gewend tot den algemeenen secretaris.

Deze verklaarde, dat er inderdaad een schrijven van den Minister ontvangen is, waarin de Minister uiteenzet, dat — met het oog op de groote lasten, welke een modern toegerust staand leger met zich medebrengt — een dergelijk leger, dat tot taak heeft Indië tegen een buitenlandschen vijand te verdedigen, voor de schatkist een ondraaglijke last is.

Ook vestigde de Minister er de aandacht op, dat het geen noodzaak is, dat aan het minimum van 35 000 man wordt vastgehouden, hoewel geen imperatieve last gegeven werd ingrijpende veranderingen aan te brengen.

Wel drong de Minister, in verband met de steeds grootere taak, welke voor de militairen wordt ingeruimd, op grooter versobering en bezuiniging op legerzaken aan."

Dit is een zeer belangrijk stuk!

Ik meen, dat de Minister zijn oordeel ten deze publiek moet uiteenzetten. Ik verheug mij ten zeerste, dat de Minister tot dat inzicht gekomen is, maar uit deze begrooting kan ik het niet bemerken. De Minister schijnt dit al begin December geschreven te hebben en heeft die gedachte dus al langer in zijn hoofd gehad. Maar dan had ik gaarne gewild, dat hij dat ook in de Tweede Kamer had gezegd. Ik zou nu van den Minister gaarne willen hooren, of hij bij deze meening blijft, want daaraan zit vast de consequentie, dat men het vlootplan moet intrekken. Als men meent, dat Indië niet te verdedigen is tegen een buitenlandschen vijand, geldt dat niet alleen het leger, maar geldt dat ook de vloot.

De heer **Dobbelman**: De ontwapening behoort bij den Volkenbond thuis.

De heer **Mendels**: U moet dat niet aan dien kapstok ophangen, want wij hebben een Vlootwet-ontwerp, dat niet malsch is en dat ten doel heeft om Indië wel tegen een buitenlandschen vijand te verdedigen, terwijl de commissie-Patijn is benoemd, om te trachten of het niet in een langzamer tempo kan. In elk geval is het een belangrijke brief en ik zou daarom van den Minister gaarne zien een ontwikkeling van zijn standpunt ten opzichte van het militaire vraagstuk.

Over de belastingen zal ik niet spreken, daar ik hoop, dat mijn vriend Wibaut iets zal zeggen over de exploitatiepolitiek van de Regeering. Ik wil alleen opmerken, dat ik het niet geheel met den heer van Lanschot eens ben, wat zijn bezorgdheid ten aanzien van de Koninklijke betreft. Wel heeft hij de reserve gemaakt, dat hij niet wil dekken alle publicaties van die maatschappij, maar objectief, los van alles, heeft hij toch de belangen van de Koninklijke verdedigd. De Koninklijke werd te veel gedrukt. Hij heeft natuurlijk alleen gesproken uit intiem rechtvaardigheidsgevoel en zou dat ook gedaan hebben ten behoeve van een inlander, die onbillijk wordt behandeld.

(Mendels e. a.)

De heer Philips heeft op een vraag, hoeveel belasting de Koninklijke in Indië heeft betaald in 1920, geantwoord, dat dit 25 millioen was, maar daartegenover wil ik stellen, dat de ingenieur Vrede, lid van den Volksraad, men kan het nog eens vinden in de *Locomotief* van 19 Dec. 1922, heeft uitgerekend, dat de winsten van de Koninklijke in 1922 hebben bedragen tusschen de 300 en 378 millioen.

Laten wij aannemen 300 millioen, dan is 25 millioen belasting 8 pct., en daar het ook 378 millioen kan zijn, dus maximaal 8 pct.! Ik zou zoo zeggen, dat wanneer uit dat bedrijf 300 à 350 millioen winst is getrokken, een bedrag van 25 millioen aan belasting, nadat tientallen van jaren bitter weinig is betaald, nog niet zoo schromelijk veel is, vooral in een zeer bijzonderen tijd als dezen en bij den zeer grooten nood van de schatkist. Waar de Minister, ook al ter wille van de bezuiniging, in het onderwijs gaat hakken, is het toch waarlijk niet zoo verschrikkelijk, als er een aparte belasting komt, die de Koninklijke nog eens 16 millioen kost, waarbij zij dan nog op voet van gelijkheid moet worden gebracht met de cultures, die ook die aparte productenbelasting hebben gehad. Ik geef toe, zij deugt niet als methode, maar men moet in elk geval beide gelijk behandelen. Wanneer men dat ziet, Mijnheer de Voorzitter, is er toch waarlijk geen aanleiding om zoo verschrikkelijk te schreeuwen.

Bovendien vind ik het begrijpelijk, dat er verschil wordt gemaakt tusschen petroleumexploitatie en suiker- en andere cultures. De cultures maken den bodem beter, er kan een goed bemeste grond achterblijven, maar de petroleumindustrie is een uitputtende industrie. Ik geef toe, zij is ook een risquante industrie, want raakt de bodem uitgeput vóór den tijd, dan zijn belangrijke kapitaalsuitgaven verloren. In verband met dit risico moet er ook een groote winst zijn, maar daarvan moet dan ook een evenredig grootere belasting betaald worden, die, ik kan mij dat voorstellen, gedurende korten tijd wel eens abnormaal kan zijn.

Er moet echter geen verschil gemaakt worden tusschen de behandeling van de groote Europeesche kapitalen en de inlanders, en dat gebeurt wel! Ik wil niet beweren, dat de Regeering dat opzettelijk doet, het zou immers belachelijk zijn dat te onderstellen, maar deze Minister verkeert niet in de juiste sfeer, om dat goed te kunnen begrijpen, en hij moet oppassen, dat hij niet komt onder den invloed van de reactionnaire Hetzers en drijvers, die hem verder zullen drijven dan hij misschien zelf wil. Dat zou voor Indië zeer verderfelijke gevolgen hebben.

Ik heb gelezen, dat de chef van de afdeeling belastingen, de heer Wellenstein, op Java aparte zitdagen heeft gehouden en namens de Regeering aan de bestuurders van de verschillende ondernemingen vragenlijsten heeft voorgelegd en hun heeft gevraagd: wat denkt u daarvan, welke zijn uw bezwaren? Hij heeft geconfereerd met verschillende groepen van ondernemers. Ik vind het uitstekend, dat de chef van dat belastinggebied met de heeren komt confereeren en vraagt: hebt u daar en daar bezwaar tegen, laten wij er dan eens over spreken. Wilt u het maar eens opschrijven, dan kan ik dat rapporteeren. Maar het is stuitend, dat men dan tegenover de inlanders, tegenover de kleine luiden, alleen heeft de harde hand en grof is tegenover hun gerechtvaardigde verlangens.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat mijn bescheiden woord eenigen indruk zal mogen maken. Heel optimistisch ben ik niet bij dezen Minister om te dezen aanzien zijn geestesgezindheid nog eens te herzien. Wat er verder in Indië gebeure, ons kan men niet verwijten, dat wij vernielend vuur heilloos hebben aangestookt. Van ons kan men alleen getuigen, dat wij hebben gemeend naar onze beste wijze van zien de ontwikkeling van Indië tot een hooger peil op te voeren en onheilen te voorkomen.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn bedoeling in de eerste plaats eenige aandacht te wijden aan de financieele politiek, maar na de veelszins voortreffelijke redevoeringen, die zijn voorafgegaan, van de heeren van Lanschot en Mendels, kan ik mij in dit opzicht zeer bekorten. Vooraf wil ik echter een paar kleine opmerkingen maken,

(Idenburg.)

die ik hier reeds eerder heb gemaakt, klein in verband met de millioenen van de Indische begrooting, klein in verhouding tot de gewichtige zaken, die de aandacht van den Minister bezighouden, maar groot van belang voor degenen, wie zij betreffen.

Ik heb verleden jaar al een goed woord gedaan voor de oude gepensionneerde militairen. Als gewezen militair voel ik mij altijd nog aan die menschen verbonden, speciaal aan hen, die in de moeilijkste tijden in het Indische leger hun gezondheid en krachten gegeven hebben, die toen zeker niet overmatig betaald zijn en nu met een klein pensioentje in de burgermaatschappij moeten verkeeren. Ik weet, dat de Minister van plan is die lieden te helpen en juich dat toe. Ik ben het met Zijn Excellentie eens, dat de nieuwe pensioenregeling geen retroactiviteit kan hebben. Dat is onmogelijk. Ik weet ook, dat de Minister voornemens is hen te helpen met een grooter bedrag dan de f 10 000, die daarvoor op de begrooting zijn uitgetrokken, waarvan de geringheid een zekere schrik en ontstemming onder de betrokkenen heeft verwekt. De Minister weet, dat wanneer hij de belangen van die menschen, die het slecht getroffen hebben, die het beter verdiend hadden, eenigszins behoorlijk wil behartigen, hij daarbij kan rekenen, dat is voldoende gebleken, op de medewerking van de Tweede Kamer en ik mag wel zeggen ook van deze Kamer.

De tweede betrekkelijke kleinigheid geldt de Indische ambtenaren, die met verlof hier te lande zijn en die, hier zijnde, vernomen hebben, dat zij vooreerst niet in activiteit in Indië kunnen worden hersteld in verband met de inkrimping van den dienst als een gevolg van de bezuiniging.

Onder deze menschen zijn er velen, die daarmede in hooge mate gedupeerd zijn. Hun geld is op, zij kunnen hier van hun traktement niet rondkomen, krijgen soms op het allerlaatste oogenblik het bericht thuis, dat zij — althans voorloopig — maar niet meer naar Indië moeten teruggaan, weten niet hoe lang zij hier moeten blijven, kortom verkeeren in de grootst mogelijke onzekerheid, ook in verband met de opvoeding hunner kinderen, hun financiën, hun toekomst, hun herplaatsing, maar ook in de grootst mogelijke moeilijkheid.

Het is den Minister natuurlijk niet onbekend, wat onder deze ambtenaren omgaat, maar ik zou den Minister toch wel willen verzoeken aan de belangen van deze categorie van landsdienaren, die het zoo buitengemeen slecht getroffen hebben, die, toen zij met verlof gingen, niet konden weten wat hun boven het hoofd hing, waaronder er zijn, die zelfs hun verlof indertijd hebben uitgesteld in het belang van den dienst en die, als zij dat niet gedaan hadden, al weer terug geweest zouden zijn in Indië vóór deze inkrimping, nog eens zijn speciale aandacht te wijden en te zien of die menschen, al kunnen zij financieel niet geheel geholpen worden, toch althans zekerheid krijgen, hoe lang zij hier nog moeten blijven en hoe zij zich moeten inrichten om op de minst schadelijke manier door deze ongelukkige periode van hun leven heen te komen.

Een derde opmerking, Mijnheer de Voorzitter, hangt samen met een punt, dat in de gewisselde stukken en ook in de Tweede Kamer behandeld is, nl. de salarisquaestie van Indië. Voor eenige jaren daarover sprekende, heb ik gezegd, dat deze quaestie brandend was; welnu, zij is met den dag brandender geworden.

Wij kennen hier ook eenigermate deze quaestie. Minister de Geer sprak van de „inboorlingen", menschen die onverplaatsbaar zijn en een inkomen genieten, grooter dan in hun omgeving noodig is.

Die zelfde quaestie bestaat in Indië op veel grooter schaal en wordt steeds meer urgent.

Die quaestie bestond vroeger niet. Vroeger had men betrekkingen, die door Europeanen werden bezet en bezoldigd werden naar Europeesch-Indischen maatstaf. Er waren verder betrekkingen voor inlanders, die werden bezoldigd zooals dat ongeveer overeenkwam met de betaling in de inlandsche maatschappij.

Een derde groep van betrekkingen was voor de eenigszins opgeleide inlanders en voor Europeanen van lagere sociale positie, en die werd zoo betaald, dat die menschen wel konden leven.

Maar in latere jaren is dit geheel veranderd, en zijn er tal van inlanders gekomen die plaatsen innemen in Europeesche korpsen. Hun getal zal en moet steeds grooter worden, maar zoo ontstaat een toestand, dat permanent plaatsen in het zich steeds uitbreidende ambtenarenkorps bezet worden met kinderen van het land, die gehonoreerd worden op een voet, die alleen toelaatbaar is als uitzondering voor personeel dat van buiten wordt aangevoerd en dat door hoogere salarissen verlokt moet worden om in den vreemde diensten te bewijzen. De druk der salarissen wordt op die manier blijvend onevenredig met het draagvermogen der belastingbetalers en met het levenspeil in de particuliere samenleving.

Die quaestie is onder de oogen gezien in Holland en in Indië. Er zijn commissies voor geweest, er is in den Volksraad over gesproken, er zijn rapporten over samengesteld, er zijn gouvernementsbesluiten over gekomen, maar met dat al is die quaestie niet opgelost.

Nu zegt de Minister dat het einddoel, hetwelk vaststaat, moet zijn, dat de Indische ambtenaren bezoldigd worden op Indische basis en dat alleen die heel enkelen, die dan nog in de toekomst uit Europa zullen noodig zijn, uitzonderingssalarissen zullen genieten.

Inderdaad, dat doel staat ons allen voor oogen, maar het is de langdurige overgangsperiode, waarin naast elkander dienst doen in hetzelfde korps menschen uit Indië en uit Europa, die dezelfde opleiding genoten hebben, die dezelfde capaciteiten bezitten, hetzelfde werk doen en daarvoor hetzelfde salaris genieten, maar daardoor voor de toekomst den toestand hoe langer hoe moeilijker maken. Nu zegt de Minister: de Indische betrekkingen, zoover zij vervuld worden door personen uit Indië geboortig, zullen gehonoreerd worden naar Indischen maatstaf, maar in den overgangstijd, als er nog velen zijn, die uit Europa moeten komen, omdat anders het korps incompleet zou zijn, zal men den Indischen ambtenaren een toelage geven, waardoor de inkomsten toch weer gelijkgemaakt worden.

Indien de Minister meent, dat hij langs dien weg de quaestie zal oplossen, dan voorspel ik hem, dat hij zich vergist. Als jaren en jaren lang de in Indië geborenen of opgeleiden die toelage genoten hebben, dan is die voor hun bewustzijn als het ware samengesmolten met hun traktement en in werkelijkheid blijft de zaak precies zooals zij was. Het is een buitengewoon moeilijke zaak en ik weet niet, of men er uit kan komen. De eenige weg, dien ik zie, is misschien niet te bewandelen. Ik bedoel dezen weg: dat men begint met vast te stellen, dat voor een bepaalde categorie van ambtenaren geen andere ambtenaren worden in dienst genomen dan zij, die bezoldigd worden naar Indischen maatstaf. Men zal dan waarschijnlijk in moeilijkheden komen, misschien den dienst moeten inkrimpen of zich moeten behelpen met personeel van minder opleiding, maar ten slotte kan men dan toch komen tot een toestand, waarin aanvankelijk voor één dienst of één diensttak het personeel op één zelfde basis bezoldigd wordt en inkomsten geniet, die in behoorlijke verhouding staan tot de traktementen en de inkomsten, die in de Indische maatschappij door de intellectueelen worden genoten. Men kan dan geleidelijk met andere diensten voortgaan.

Men begrijpe wel het belang van deze quaestie. Als men het bestuur duurzaam zoo bovenmatig duur maakt, dan belemmert men, of men wil of niet, den noodzakelijken voortgang en ontwikkeling. Men roept van alle kanten om onderwijs, om voorziening op hygiënisch en wetenschappelijk gebied, op welk gebied ook, en het is heel gemakkelijk achterstand op elk gebied te constateeren, maar indien die salarisquaestie niet behoorlijk is opgelost, indien men niet gevonden heeft een methode om de salarissen, die bij al die noodige diensten betaald moeten worden, in overeenstemming te brengen met het volksinkomen, dus in een toestand te komen, zooals wij die in Europa hebben, dan wordt men telkens gehandicapt, dan kan men niet wat men wil. Japan heeft onder dit opzicht veel boven ons voor. In Japan geniet de opgeleide een in-

(Idenburg.)

komen, dat niet precies gelijk is aan wat in den middenstand genoten wordt, maar toch niet zooveel er boven is. Daarom is Japan veel minder gehandicapt geweest in zijn ontwikkeling dan wij dit zijn in Indië. Het is een van de moeilijkste vragen waarvoor wij staan en ik heb daarom die vraag nog eens ter sprake gebracht.

Het is wel mogelijk, dat de weg, dien ik zooeven aanduidde, niet te bewandelen is, en toch zie ik geen anderen dan dat men begint met voor een bepaalden dienst te zeggen: wij nemen alleen aan op den Indischen maatstaf; en dat men gaandeweg dezelfde methode op de andere diensten toepast.

In verband met de bezuiniging heb ik met erkentelijkheid kennis genomen van een toezegging in de Memorie van Antwoord betreffende de railverbinding Solo—Djokja. Ik geloof inderdaad, dat op den duur die verbinding wenschelijk is, maar ook, dat zij onder de tegenwoordige omstandigheden nog wel achterwege kan blijven. Daarom verheugt het mij, dat de Minister bereid is de Indische Regeering te verzoeken tot het vaststellen van het tijdstip waarop die verbinding zal worden gebouwd niet over te gaan dan na nader overleg met het opperbestuur. Ik vat dat zoo op, dat de Staten-Generaal dan ook de gelegenheid zullen hebben daarover hun meening te zeggen.

Wat de bezuiniging aangaat, meen ik een woord van hulde te moeten spreken zoowel tot den Minister als tot den Gouverneur-Generaal, dat zij, en vooral de Gouverneur-Generaal, zoo helder inzien de noodzakelijkheid van het herstel van het financieele evenwicht en zoo krachtig den weg volgen, die daartoe noodig is. Ik kan mij voorstellen wat dit den Gouverneur-Generaal wel moet kosten. Hij is natuurlijk met illusies naar Indië gegaan; hij is een man, die in het Parlement jaren lang gepleit heeft voor tal van behoeften in Indië; hij is er heengegaan met de verwachting althans een deel van zijn levensprogramma te kunnen verwezenlijken. En nu komt hij daar en ziet, dat zijn eenige taak om zoo te zeggen is om bij elk voorstel, dat geld kost, neen te schudden, dat zijn grootste taak is om het financieele evenwicht en daardoor rustig voortbestaan van het Indische Gouvernement te verzekeren. Ik geloof, dat Nederland dankbaar mag zijn, dat wij een Gouverneur-Generaal hebben, die daartoe den zedelijken moed heeft en ook toont daartoe de zedelijke kracht te bezitten. Ik wil daarmede niet zeggen, dat als men zoo rustig hier staat en de zaken van grooten afstand beziet, er geen maatregelen genomen worden, waarvan men zegt: ja, het was inderdaad noodig, dat ook hierin reeds eens het mes gezet werd. Maar ik durf die gedachte niet uitspreken in den vorm van critiek, omdat ik gevoel hoe ontzaglijk moeilijk het is om op het gewone budget de reusachtige bedragen te bezuinigen, die bezuinigd moeten worden.

Ik ben het geheel eens met den vorigen spreker, dat bezuiniging op onderwijs en op het gebied van de gezondheid geen gewenschte bezuinigingen zijn. Ik meen ook, dat de Indische Regeering heeft uitgesproken, dat zij niet dan bij uiterste noodzaak in die richting zal gaan en geen terugwaartsche beweging wil uitvoeren, hoogstens het tempo van vooruitgang wil temperen. En indien dit zoo is, acht ik dat een juiste gedragslijn. Men kan over die bezuiniging ontevreden zijn — zooals er in Indië velen door ontstemd zijn —, maar als men verder ziet, zal men moeten erkennen, dat er voor een land geen grooter ongeluk is dan dat het financieele evenwicht op den gewonen dienst duurzaam verbroken wordt. Wij zien dat hier in Europa. Wij hebben dat vroeger gehoord, toen wij staatshuishoudkunde leerden. Wij geloofden het wel, maar het drong niet diep in ons door, maar nu zien wij er de ellende van, en het is een weldaad voor Indië, dat de Minister en de Gouverneur-Generaal het land voor dit onheil willen vrijwaren, daarbij hebben zij recht op steun van de Staten-Generaal.

De spreker, die mij voorafging, heeft in verband met de bezuiniging gewezen op de militaire uitgaven.

Hij heeft echter verzuimd te zeggen, dat de raming van de uitgaven van Oorlog voor 1922 bedroeg 119 millioen en voor 1923 99 millioen, d.w.z., dat er op dit budget al 20 millioen bezuinigd is. Indien men die cijfers vergelijkt met die van 1916, zien wij nog een aanzienlijke stijging, nl. van 60 millioen tot 99 millioen, dat is dus circa 65 pct., ongeveer juist de stijging van het indexcijfer. Men kan dus niet zeggen, dat die stijging abnormaal of onverklaarbaar is.

Natuurlijk zullen wij allen betreuren, dat er zoo'n belangrijk bedrag voor militaire doeleinden moet worden uitgegeven, en de vergelijking, die de heer Mendels heeft gemaakt: zooveel voor onderwijs en zooveel voor oorlog, is een vergelijking, die voor de hand ligt.

Ik heb hier voor mij het verslag van een vergadering van het Indisch Genootschap van 25 Maart 1919. Daar is gesproken door iemand, die op het oogenblik ook weer een zekere rol speelt in Indië, nadat hij ook vroeger zijn ervaring in dienst der Indische samenleving had gesteld, door den heer Stokvis, over „Uitkomsten en vooruitzichten van den ethischen koers in onze Koloniale Staatkunde". In die redevoering maakte de heer Stokvis dezelfde vergelijking. Aan het slot van die vergadering kwam de voorzitter, de heer Kielstra, tegen die vergelijking op. Tijdens diens betoog interrumpeerde de heer Stokvis:

> „Ik heb niet zoozeer den nadruk gelegd op de hoogte van de militaire uitgaven, als wel op de laagte van de uitgaven voor onderwijs."

Dat is wat de heer Mendels nu ook heeft gedaan. Toen zeide de heer Kielstra:

> „Maar ik wraak elke vergelijking. U achtte het eerst noodige: vrijheid, maar dan is allereerst noodig: orde. Men kan de militaire uitgaven niet verminderen zonder deze in gevaar te brengen; aan die uitgaven is niet te tornen. Wat men verder doet voor onderwijs, hygiëne of wat ook hangt af van de beschikbare geldmiddelen en deze zijn, hoe men het ook draait, ten slotte zeer beperkt."

Ik breng dat in herinnering, omdat ik niet graag mij zelf citeer of een van mijn partijgenooten. Ik doe een beroep op dr. Kielstra, die tot de linkerzijde behoorde, en die volkomen juist deed gevoelen, dat men eerst moet bestaan en dan kan groeien.

De geachte vorige spreker heeft ook melding gemaakt van een schrijven van den Minister naar Indië, waarbij zou zijn afgezien van een verdediging van Indië tegen buitenlandsch geweld. Indien die brief werkelijk in dien vorm is uitgegaan, is er toch niet zoo heel veel veranderd. Indien men nagaat de stukken, die in de vorige jaren zijn gewisseld door dezen Minister en zijn voorganger met de Staten-Generaal, zal men zien, dat men reeds sinds jaren op het standpunt staat, dat de sterkte van het leger niet grooter moet zijn dan noodig is voor de handhaving van orde en rust in Indië, en dat dat deel van het leger, dat gelegerd is op Java, dan tevens wordt uitgerust om, als de nood aan den man komt, onze neutraliteit te handhaven tegen een buitenlandschen vijand.

Daarop is ongeveer ook gebaseerd dat getal van 35 000 man, dat de heer Mendels noemde. De ervaring heeft geleerd, dat men op de Buitenbezittingen noodig heeft 11 000 man; om die daar op sterkte te houden, is op Java ook 11 000 man noodig, waarbij dan komt 10 pct. voor tijdelijk niet beschikbaar, zoodat men bij elkaar reeds 24 000 man noodig heeft. Met de hulpwapens en de hulpdiensten komt men dan tot een getal van ongeveer 34 000 man. Volgens het laatste *Koloniaal Verslag* bedroeg de sterkte 36 880; ik vrees dus, dat er inderdaad op dat leger niet veel meer te bezuinigen zal zijn, tenzij men wil afzien van den eerst voor de hand liggenden plicht van de Overheid, tot handhaving van het gezag, tot verzekering van de orde en de rust in haar gebied.

Er is natuurlijk van die militaire bezetting in de Buitengewesten nog wel een politiegebruik te maken, zooals ook in de bedeeling ligt, waardoor waarschijnlijk kan worden bezuinigd op de uitgaven voor de gewapende politie, maar overigens geloof ik, dat wij ons moeten neerleggen bij de onaangename gedachte, dat ongeveer 25 pct. van ons budget voor militaire uitgaven noodig is, d.w.z. voor de zelfhand-

18de VERGADERING. — 14 MAART 1923.

4. Vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923.

(Idenburg.)

having in de positie, waarin wij gesteld zijn. Bij voorbaat afzien van elke poging om te land onze neutraliteit te handhaven, zou zijn een verzaken van den plicht, dien wij als volk onder de volken te vervullen hebben.

Toen ik begon te spreken, zeide ik, dat de belangrijke redevoeringen, die de mijne vooraf zijn gegaan, het mij gemakkelijk maakten mij te beperken in datgene, wat ik over de financieele zaken wilde zeggen. Ik wensch nog een enkel woord te spreken in aansluiting aan hetgeen de heer van Lanschot heeft gezegd over de belastingen. De heer Mendels heeft het eenigszins gewraakt, dat de heer van Lanschot gesproken heeft over de inkomstenbelasting en over de productenbelastingen, en dat hij bij de inkomstenbelasting niet speciaal heeft melding gemaakt van de inlandsche bevolking. De heer Mendels heeft dat min of meer geweten aan een soort van ongevoeligheid voor de inlandsche bevolking.

Ik geloof, dat dit geheel en al ten onrechte is. Het is den heer Mendels misschien ontgaan, dat in de latere jaren op belastinggebied voor de inlandsche bevolking heel wat is gedaan, zoowel ten opzichte van de belastingen in geld als van de belastingen in arbeid. De Indische Regeering heeft wel degelijk de klachten, die op dit gebied tot haar zijn doorgedrongen, ter harte genomen en is daaraan te gemoet gekomen. Indien het waar is, wat de heer Mendels heeft gezegd, wat ik nu niet kan controleeren, dat een Javaansch gezin nog 11 pct. van zijn inkomen aan belasting betaalt, dan wil dat zeggen, dat wij voorzichtig moeten zijn met onze uitgaven, dat die bevolking nog vrij zwaar belast is en dat wij dus moeten zorgen, dat die belasting niet wordt verhoogd.

De heer Mendels heeft er zich op beroepen, dat 40 of 45 pct. — moet het in zijn gedachtengang niet zijn 55 à 60 pct. — van de middelen afkomstig zijn van de inlanders. De cijfergroepeering, waaraan dat percentage is ontleend, neem ik niet voor mijn rekening. Er zijn eenige ernstige bedenkingen tegen ingebracht door den heer Gerritzen in de *Economisch Statistische Berichten*. Ik geloof ook niet, dat die cijfers een juisten indruk geven, maar indien zij juist zijn, wil dat zeggen, dat de zeer kleine groep Europeanen ongeveer 50 percent van de middelen opbrengt. Dat is heel belangrijk, want er zijn 169 duizendtallen Europeanen en 48 millioenen inlanders, en wanneer dan werkelijk de Europeesche groep opbrengt ongeveer de helft van de belastingen, wil dat zeggen, dat het een groote zegen is voor de inlandsche bevolking, dat zij naast zich heeft een economisch zooveel krachtiger Europeesche bevolking, omdat het daardoor mogelijk is, om haar Staatshuishouding een inrichting te geven, die ver gaat boven het draagvermogen van haar eigen maatschappij.

Het is heel gemakkelijk om te zeggen, wij komen in Indië hierin te kort en daarin; hier in Nederland zijn zooveel scholen met zooveel kinderen en daar zooveel minder, maar dat is slechts theorie.

Wanneer men zich afvraagt wat deze bevolking alleen zou kunnen dragen van al dat schoons, dat zij bezit — zij het dan in ongenoegzame mate —, dan ziet men dat zij niet de helft van al dat goede zou kunnen tot stand brengen, en dat het gelukkig is dat er naast die inlandsche bevolking een kleine groep van Europeanen staat, die kapitaalkrachtig is en daardoor de lasten draagt die anders voor de inlandsche bevolking vernietigend zouden zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Men moet de beteekenis van het Europeesche kapitaal voor Indië niet onderschatten.

Ik heb hier — zeer toevallig — voor mij liggen een berekening van wat door de suikercultuur, de grootste aldaar, voor 1920 — een zeer bijzonder jaar — werd betaald aan belastingen; dat maakt een bedrag uit van 147 millioen, waarbij nog komt 20 millioen voor zegelbelasting, havengelden, invoerrechten, inkomstenbelasting van het personeel en dergelijke; te zamen is in 1920 door de suikerindustrie aan de openbare kassen betaald een 160 millioen en om nu dit getal te kunnen waardeeren, moet men daartegenover stellen dat de totale ontvangsten gewone dienst over 1920 volgens de begrooting bedroegen rond 550 millioen.

Hieruit blijkt wel van hoe groote beteekenis dat Europeesche kapitaal voor Indië is. Wij hebben dat kapitaal noodig om het huishouden te kunnen onderhouden, dat thans in Indië wordt gevoerd. Het is dus niet zoo onbegrijpelijk, dat de heer van Lanschot daaraan zijn aandacht heeft gewijd.

Aan hetgeen door den heer van Lanschot over deze belastingen is gezegd, heb ik feitelijk maar weinig toe te voegen. Ik begrijp dat de Minister na alles wat hij gezegd, gedaan en geschreven heeft, ten slotte komt met een voorstel om die productenbelastingen nog 1 jaar te verlengen en daarnaast nog komt met een nieuwe productenbelasting, de aardoliebelasting.

Maar als men mij vraagt: is dit rationeel? dan zeg ik beslist: neen. Van den aanvang af is de beteekenis dezer productenbelasting geen andere geweest dan een correctief op de extra-winstbelasting. Dat systeem heeft nu 3 jaar gewerkt, men is nu van de heffing der belasting wel op de hoogte en men weet ook wel, dat er geen extra winst meer wordt gemaakt, en dat men dus van die productenbelastingen niets meer krijgen kan, althans naar haar bedoeling niets meer behoort te krijgen. Nu komt men toch met een voorstel om die belastingen 1 jaar te verlengen en bovendien met een dergelijke belasting voor de aardolie.

Waarom? Als er nu toch een industrie is, waarvan men volkomen op de hoogte is, dan is het de aardolie-industrie. Die is van alle kanten bestudeerd, door den Indischen accountantsdienst, door het Mijnwezen lang te voren. Het komt wel eenige jaren later, maar men krijgt ten slotte bij het Mijnwezen een gedetailleerde en betrouwbare opgave over deze aardolie-industrie.

Nu vraag ik, als men een bedrijf heeft, waarvan men zoo goed op de hoogte is, waarvoor heeft men dan naast de extra-winstbelasting nog — en dat dan nog wel voor één jaar — noodig een productenbelasting? En hoe weet men, dat deze belasting, die een correctief moet zijn van de extra-winstbelasting, 16 millioen meer dan deze zal opbrengen? Of is het misschien niet een productenbelasting, is het niet een correctief van de extra-winstbelasting? In dat geval wordt het gansch iets anders, dan wordt het weder een exceptioneele belasting, maar dat zou dan niet in den haak zijn om er één product uit te halen en dat voor een jaar nog weer eens even te gaan belasten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ergens gelezen, dat de aardoliebelasting noodig zou zijn, eigenlijk niet als correctief voor de extra-winstbelasting, maar voor iets anders. Het werd daar zoo voorgesteld: in de petroleumindustrie zitten de verschillende maatschappijen zoo in elkaar, dat men de eene bijna niet van de andere kan onderscheiden en nu kunnen deze maatschappijen door overschrijven en overhevelen het zoo maken, dat het winstpercentage lager wordt berekend dan het eigenlijk in werkelijkheid is, en dus minder aan extra-winstbelasting verschuldigd wordt dan eigenlijk naar de bedoeling van den wetgever zou moeten worden betaald. En daartegen nu zou men dan noodig hebben een soort productenbelasting om te zorgen, dat de Staat toch kreeg, wat den Staat rechtens toekwam, maar wat men door die slimmigheidjes trachtte te ontgaan. Indien deze voorstelling juist is, dan moet die overheveling geschieden op Indisch terrein door de Bataafsche Maatschappij, of de Nederlandsch-Indische Industrie, of de Dordtsche. Ik zeg niet, dat dit gebeurt, maar als het geschiedt, dan kan het niet gebeuren zonder dat de Regeering het te weten komt. De Regeering heeft daarvoor zeker voldoende gegevens. En dan moeten daartegen maatregelen genomen worden in de voorschriften voor extra-winstbelasting, niet door een speciale belasting in te voeren, een belasting, die toch maar één jaar zal werken.

Wij hebben pas gelezen van een uitspraak van den Hoogen Raad, die voldoening gaf.

Ik neem natuurlijk aan, dat die uitspraak juridisch in orde is, dat spreekt vanzelf, maar wat speciaal voldoening gaf, was, dat de Hooge Raad uitgaat van de gedachte: wij hebben niet met uitgedachte constructies te maken, maar met de zaak zooals zij werkelijk is. Zoo moet het ook in de Indische belastingwetgeving: de fiscus behoeft zich geen rad voor de oogen te laten draaien, indien dit mocht worden beproefd;

(Idenburg.)

die heeft eenvoudig te heffen wat verschuldigd is, maar daarvoor is niet noodig een zoo zonderlinge constructie van één jaar als in de bedoeling schijnt te liggen. Ik begrijp, dat de Minister het voorstel niet achterwege laat; er is in Indië en hier over die olie en over die productenbelasting zooveel te doen geweest, maar ik begrijp toch ook, dat eigenlijk de Minister dezen weg niet met enthusiasme kan betreden. Want deze Minister zal altijd den lof verdienen, dat hij de eerste geweest, die het verkeerde van die productenbelastingen heeft erkend en gesignaleerd. Toen ieder in die richting drong, hier in de Tweede Kamer en in Indië — men wilde dergelijke belastingen permanent hebben —, toen heeft de Minister gezegd: Dat niet; als het onvermijdelijk is, hoogstens voor drie jaren.

Een Minister met die verdienste kan zijn hart niet verpand hebben aan de nieuwe productenbelasting op de olie voor één jaar en aan de verlenging der andere productenbelastingen. Ik zou den Minister in overweging willen geven, als hij straks komt met de voorstellen, die hij heeft toegezegd en die binnenkort de Staten-Generaal zullen bereiken, dat hij zijn hart ook aan dat papieren kind niet al te zeer moge verpanden.

Mijnheer de Voorzitter! Nu wensch ik alleen nog maar dit te zeggen, alvorens ik mijn rede afbreek.

De heer Mendels heeft als winst van de Koninklijke genoemd het fabelachtige getal van 378 millioen. Het is niet de eerste maal dat daarvan gesproken wordt. Een van de vrienden van den ingenieur Vreede heeft 28 November 1921 in den Volksraad gezegd:

„De heer Vreede heeft hoogere cijfers genoemd, ik herinner ze mij niet precies meer, maar ik meen, dat zijn winstcijfer 300 millioen bedroeg. Ik weet echter wel, dat men deze cijfers niet geheel juist kan noemen, maar het kan niet anders om de doodeenvoudige reden, dat de boeken der „Koninklijke" niet ter beschikking staan en men er dus eenvoudig maar met de muts naar moet gooien."

Ik leg den nadruk op de laatste woorden. In het laatst van 1921 heeft ook de heer Gerretson dat cijfer van 300 millioen onder de loupe genomen in de Tweede Kamer en heeft aangetoond, dat men, als men accepteerde de manier van berekening van het winstcijfer door den heer Vreede, die uitging van den verkoop in Europa in detail, toch niet hooger kon komen dan 120 millioen, terwijl de Minister ongeveer te zelfder tijd heeft gezegd, dat het, voor zoover zijn gegevens strekte, ongeveer 100 millioen kon zijn wat door de Bataafsche in Nederlandsch-Indië werd verdiend.

Ik memoreer dit met geen ander doel dan om een meer juisten grondslag te geven aan de beschouwing, die de heer Mendels in dit verband hield.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp dat uw bedoeling is dat ik thans afbreek.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

19de VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 15 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. geschriften. — Voortzetting der behandeling en aanneming van de ontwerpen van wet tot vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923. — Behandeling en aanneming van andere ontwerpen van wet.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 38 leden, te weten:

de heeren d'Aumale van Hardenbroek, Idenburg, Janssen, Beelaerts van Blokland, de Waal Malefijt, W. Fransen, Slotemaker de Bruine, van der Maesen de Sombreff, Schönfeld, Sijtsma, de Veer, Westerdijk, Dobbelmann, van Wassenaer van Catwijck, Steger, Gilissen, Arntz, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Blomjous, Mendels, Verkouteren, van der Does de Willebois, Heerkens Thijssen, de Vos van Steenwijk, van Lanschot, Bosch van Oud-Amelisweerd, de Gijselaar, Wibaut, Slingenberg, Anema, van Embden, Haazevoet, Smeenge, de Vlugt, van Basten Batenburg, Diepenhorst en Douwes,

en de heer Minister van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer dr. H. Franssen, door noodzakelijke tegenwoordigheid elders, ook morgen; van den heer S. de Vries, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften betreffende het wetsvoorstel in zake den zomertijd, van:

den voorzitter en den secretaris-penningmeester van de Nederlandsche Athletiek-Unie;

de besturen van de navolgende afdeelingen van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw:

Nieuwerkerk aan den IJssel, Capelle aan den IJssel en omstreken, te Nieuwerkerk aan den IJssel; Helder, te Helder; Putten; Vianen en omstreken; Texel, te Texel; Sloten (N.-H.);

het bestuur der Geldersch-Overijselsche Maatschappij van Landbouw, te Olst;

den voorzitter en den secretaris der afdeeling 's Gravenhage van de Nederlandsche Reisvereeniging, te 's Gravenhage;

de Gezondheidscommissie te Arnhem;

den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging „Spangen vooruit", te Rotterdam.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften,

3°. de volgende geschriften:

Telegrammen betreffende het wetsvoorstel in zake den zomertijd, van:

het bestuur der Tuinbouwvereeniging „Excelsior" voor Veen en omstreken; de Coöperatieve Vereeniging Suikerfabriek, te Puttershoek; het bestuur van de afdeeling Alblasserdam, Molenaarsgraaf e. o., der Holl. Maatschappij van Landbouw.

Betuigingen van adhaesie aan het adres der Overijsselsche Landbouwmaatschappij in zake als voren, van:

de afdeeling Oldenzaal en omstreken dier Maatschappij, de afdeeling Broekheurne; de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek „de Hoop", te Wanneperveen; de Coöperatieve Landbouwvereeniging Heino, te Heino; de Coöperatieve Aankoopvereeniging Notter-Luna en Rijnen; de Coöperatieve Landbouwersbank en Handelsvereeniging „Zwollerkerspel" te Zwolle;

een, van I. I. Verhoeff, oud-directeur der Kon. Ned. Stoombootmij., te Haarlem, over hetzelfde onderwerp;

een, van A. B. Verhaef, te Dordrecht, als voren;

afschrift van een motie van den Centralen Bond van Nederlandsch Post-, Telegraaf- en Telefoonpersoneel, betreffende de werktijdverlenging tot 8½ uur per dag.

Deze geschriften zullen worden nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Vaststelling van de begrooting voor Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (4).

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren heb ik tot mijn spijt niet kunnen beëindigen hetgeen ik in het midden wenschte te brengen in verband met den financieelen toestand van Indië. Ik heb eenige aandacht gewijd aan de opmerkingen van den heer Mendels over de belastingen in verband met de draagkracht van de inlandsche bevolking; ik heb eenige oogenblikken stilgestaan bij het betoog van den heer van Lanschot over de productenbelastingen en de extra-winstbelasting. Ik heb getracht in het licht te stellen het belang van het Europeesche kapitaal ook voor de Indische huishouding en ik was gekomen tot de vraag: indien inderdaad, zooals in het voornemen van den Minister ligt, die productenbelastingen zullen verdwijnen, en indien werkelijk de extra-winstbelasting niet opbrengt, wat daarvan werd verwacht, omdat er in dezen tijd eenvoudig geen extra winst gemaakt wordt, hoe zal dan moeten worden gevonden hetgeen het Indische budget noodig heeft? Op die vraag weet ik maar één antwoord: dat moet komen uit de gewone inkomstenbelasting. Het percentage daarvan zal belangrijk moeten worden opgevoerd. Als ik wel becijfer, zal het moeten worden gesteld op een 15 à 20 pct. Met de 10 pct. van prof. Treub komen wij er zeker niet. Het percentage kan, naar ik meen, ook wel zoo hoog worden opgevoerd, want ook op dit oogenblik wordt door normale landbouw-industrieele ondernemingen in Indië gemiddeld ruim 15 pct. aan dit soort belasting betaald (niet 6 pct., zooals een oppervlakkige lezing van het geschrift, dat gisteren door den heer Mendels is genoemd,

(Idenburg.)

zou kunnen doen denken). Op dit oogenblik wordt gemiddeld 15 à 16 pct. aan inkomstenbelasting betaald, en ik meen, dat ongeveer dit cijfer, zeg 15 à 20 pct., ook in de regeling van de inkomstenbelasting zal moeten worden vastgelegd. Ik ontken niet, dat dit hoog is, maar ik geloof niet, dat het te hoog is. Er is natuurlijk een grens, en die grens ligt daar, waar kapitaalwering begint op te treden. Voor „kapitaalvlucht" behoeft men bij landbouw-industrieele ondernemingen, die groote kapitalen in den grond hebben gestoken, niet zoo dadelijk te vreezen, maar het voor de hand liggend gevaar is, dat de belasting kapitaalwerend werkt, dat het beleggen van kapitaal in Indische ondernemingen daardoor wordt tegengegaan, en dat zou een ramp zijn, die wij moeten voorkomen.

Die grens ligt hooger dan eenige jaren geleden, want overal zijn de belastingen verhoogd, en de klachten over hooge belastingen zijn bij ons, zooals ze zijn in de Straits en zooals ze zijn in Britsch-Indië en in Indo-China. Toch moet men niet meenen, dat wij nog heel ver van die grens zijn, wanneer wij dat cijfer van 15 à 20 pct. in onze verordening schrijven.

De positie van onze suiker — dat is verreweg het belangrijkste product van den Indischen bodem uit fiscaal oogpunt — is niet zoo sterk als men wel geneigd is te meenen. Wanneer men onze suikerpositie vergelijkt met die van Cuba, is niet te ontkennen, dat de vooruitgang daarginds oneindig veel sterker is dan bij ons, en dat het alleen te danken is aan de voortreffelijke selectie en de voortreffelijke techniek bij ons, dat wij de concurrentie nog kunnen volhouden.

Maar onze productiekosten zijn hooger en die moeten niet veel hooger worden om de concurrentie schier onmogelijk te maken. Ik juich het dan ook toe, dat de Indische Regeering toont oog te hebben voor deze quaestie, en dat het, zooals de Minister in de stukken mededeelt — hetgeen, naar ik las in de bladen, ook reeds werkelijkheid geworden is—in het voornemen lag, iemand naar de naburige koloniën te zenden ter bestudeering van de belastingtoestanden in die landen, waarmede wij in Indië het meest te maken hebben. Het Europeesche kapitaal moet en kan belangrijk bijdragen in de geldmiddelen voor Indië. Wat daartegenover echter in de allereerste plaats gevraagd wordt, is zekerheid tegenover den fiscus, zekerheid, dat niet van jaar tot jaar de belastingverordeningen zullen worden gewijzigd, zekerheid, dat geen belasting zal worden ingevoerd met terugwerkende kracht, waarop men niet had kunnen rekenen. En ook zekerheid ten opzichte van de voorwaarden, waaronder het bedrijf kan worden uitgeoefend. Hier denk ik aan een quaestie, die gesloten scheen, maar weer geopend is, namelijk de poenale sanctie, de quaestie der dwangbepalingen tot uitvoering van arbeidscontracten in de buitengewesten. De vorige Gouverneur-Generaal had die zaak beslist; die had een datum genoemd, waarop het vervallen van de poenale sanctie voor de reëngagementscontracten zou intreden. Die beslissing is gekruist door de behandeling in de Tweede Kamer van een rapport van een Commissie uit die Kamer naar aanleiding van de voorstellen van den heer van Blommenstein. Dat voorstel van de Commissie uit de Tweede Kamer is op het oogenblik nog bij de autoriteiten in Indië in behandeling en de Minister — naar het mij voorkomt te recht — schakelt daarom thans elke discussie daarover uit: hij moet wachten en wij moeten wachten totdat het advies van de Indische Regeering over dat voorstel van de Commissie is ingekomen.

Maar het komt mij voor, dat bij deze quaestie eenige haast is. Juist in dezen tijd is noodig zekerheid voor het bedrijf, zekerheid voor hen, die hun kapitalen willen beleggen, of zij kunnen rekenen op aanvoer en tewerkstelling van werkkrachten, zooals dat tot nu toe geschiedde. Ik hoop, dat de behandeling van deze zaak zal geschieden met nuchterheid en dat de Minister zich niet van de wijs zal laten brengen door groote woorden, noch van de eene zijde, noch van de andere, bij voorbeeld door woorden, zooals die bij de behandeling in de Tweede Kamer gebruikt zijn, namelijk dat zij, die tegen de poenale sanctie zijn, lijders zijn aan verdwaasde ideologieën; dat de Minister ook niet zal vreezen, indien hij de poenale sanctie wenscht te verzwakken, door den thans afgetreden directeur van den landbouw in Indië te worden ingedeeld bij de hyper-ethici. Ook hoop ik, dat de Minister niet zal gelooven hetgeen zou kunnen worden afgeleid uit een artikel van een partijgenoot van mij in een bekend tijdschrift, dat de poenale sanctie is een speciale vrucht van de Christelijke wereldbeschouwing.

Van dat alles is niets waar. De poenale sanctie is een abnormaal middel naar onze begrippen, om de naleving van de werkcontracten te verzekeren. Het is natuurlijk ook niet juist, wat in de Tweede Kamer beweerd is, dat die poenale sanctie zich zoo bijzonder goed aansluit bij het rechtsbewustzijn van den inlander. Daar is niets van waar. Denkt men dat het rechtsbewustzijn van den inlander het zoo juist vindt, in een ander land dan het zijne te arbeiden onder lijfsdwang? Men moet dergelijke dingen zien in het licht van de realiteit. Het is de vraag, die zich de Indische Regeering moet stellen en ongetwijfeld heeft gesteld, die ook de Minister zich moet stellen, of die poenale sanctie te missen is. Als zij ten deele, maar nog niet geheel te missen is, moet zij ten deele worden gehandhaafd.

Het is ook niet bepaald noodig, dat zij in alle buitengewesten ten volle gehandhaafd wordt. Ik acht het denkbaar, dat zij in sommige streken moet worden gehandhaafd, in andere niet, maar zoolang zij gehandhaafd moet worden zal zij moeten worden omgeven met krachtige en zeer scherpe waarborgen, want ik herhaal het, de poenale sanctie is een abnormaal middel. Ik heb zelf jaren geleden met koelies gewerkt onder dergelijke arbeidscontracten, en ik weet, dat de macht, die de werkgever daardoor krijgt, niet goed werkt. Men voelt het: het middel en de daardoor veroorzaakte verhouding is abnormaal. Maar in elk geval heeft het Europeesche kapitaal op het oogenblik recht op zekerheid en indien de poenale sanctie thans nog werkelijk niet te missen is, dan blijve zij gehandhaafd. De schrikkelijke zaken, waarvan wij in het begin dezer eeuw hebben gehoord, behooren, Gode zij dank, voor zoover ik weet tot het verleden. Na het bezoek van mr. Rhemrev aan Deli is er heel wat verbeterd, de arbeidsinspectie doet nu niet alleen daar, maar over geheel Indië uitstekend werk, en ook de rechterlijke macht is thans veel beter toegerust dan toendertijd het geval was; maar toch, het blijft een abnormale regeling, die alleen kan worden aanvaard, wanneer en voor zoover dat absoluut noodig is en dan omgeven van vele waarborgen.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben gisteren van den heer Mendels belangrijke beschouwingen vernomen over de inlandsche beweging, beschouwingen, die ongetwijfeld de aandacht waard zijn. Ook ik zie, als hij, die Indische beweging niet buiten verband met het wereldgebeuren. Het staat ook voor mij vast, dat dit een golfje is van die groote golf, die door alle tropische landen gaat en die versterkt is door hetgeen in de laatste jaren over geheel de wereld gebeurd is, in China, Turkije, Mesopotamië, Egypte en op de slachtvelden van Europa.

Ik ben het ook eens met den heer Mendels, dat er een verscherping naar links is van het accent in deze beweging. Het is niet te loochenen, dat wat men dan noemt de extremistische elementen of wat daartoe nadert meer invloed gekregen hebben dan voor eenige jaren. Ik betreur het, dat een vereeniging als Boedi Oetomo zich ook onder dien invloed heeft gesteld, maar ik ben 't niet eens met dien geachten afgevaardigde, als hij de schuld daarvan geeft aan de Indische Regeering. Wel deel ik zijn gevoelen, dat wij de inlandsche beweging hebben te aanvaarden, zooals hij zeide, zonder een zuur gezicht, zonder wrok; blijmoedig; dat wij ze hebben te aanvaarden met haar goed en met haar kwaad. Opdat het goede echter, dat er ongetwijfeld in is, de gelegenheid hebbe om zich behoorlijk te ontwikkelen en vrucht te dragen voor de bevolking, is het noodig, dat de Regeering haar plicht betracht en het kwade inperkt. Op dit oogenblik zie ik niet, dat de Regeering deze juiste gedragslijn niet naleeft of haar overschrijdt.

Ongetwijfeld: er is een verplaatsing van het accent naar links en daaraan schrijf ik het toe, dat de Regeering genoodzaakt is, ter handhaving van orde en rust en ter voorkoming

(Idenburg.)

van misleiding en ophitsing van de bevolking, gebruik te maken van de middelen, die haar daartoe zijn toevertrouwd.

Mijnheer de Voorzitter! Of overigens het beeld, hetwelk de heer Mendels van die inlandsche beweging ontwierp, geheel juist is, weet ik niet. Hij schijnt goed geïnformeerd. De inlichtingen, die hij krijgt, komen blijkbaar van een zijde, die op de hoogte is. Wanneer ik daarom twijfel uitdruk ten opzichte van de juistheid van de voorstellingen, die hij gaf van de inlandsche beweging, doe ik dit met een zekeren schroom. Ik doe het echter op grond van hetgeen ik vond in een blad, dat toch zeker niet tot de uiterste rechterzijde behoort.

In het jaaroverzicht over het jaar 1922 van *De Locomotief* lees ik de volgende woorden, die in dit verband wel de aandacht verdienen:

„Opmerkelijk — men veroorlove ons de paradox — was de onopmerkelijkheid der Inlandsche beweging. In het begin des jaars leek het wel of de onbesuisde pandhuisstaking het teeken zou worden voor een groot opgezette stakingsbeweging onder de Inlandsche werknemers, die zelfs in sommiger verbeelding al de vormen aannam van een algemeen Inlandsch verzet — men herinnere zich het Bataviasch initiatief tot het oprichten van burgerwachten —, doch heel deze actie zakte door het besliste optreden der Overheid ten snelste ineen, verschillende leiders gingen eigener beweging „achteraf" en als na den tropischen wervelwind keerde een haast roerlooze kalmte weldra terug. Sinds is het rustig gebleven."

Aan het slot van dat artikeltje lees ik:

„Worden deze factoren nu niet van werkgeverszijde op ondoordachte wijze aangegrepen tot een loonsverlaging buiten verhouding tot de daling van den inheemschen levensstandaard, dan behoeft voor gevaarlijke opleving der Inlandsche beweging voorshands geen vrees te bestaan. Men mag dan hopen dat ze zich in wettige banen zal bewegen, als een steun verdienend streven naar politieke en economische ontwikkeling, onder inachtneming van noodzakelijke zelfkritiek."

Mijnheer de Voorzitter! Dit is een beschouwing van iemand die volstrekt niet van de uiterste rechterzijde is — de *Locomotief* was, ten minste eenige jaren geleden zeker, eer linksch dan rechtsch gekleurd — die leeft te midden van de inlandsche beweging.

De indruk, dien men daaruit krijgt, is niet die, welken mr. Mendels ons gisteren getracht heeft te geven.

Dat neemt niet weg, dat hij toch wel woorden gesproken heeft, waarin ik mij ook vinden kan. Hij heeft een citaat aangehaald, ik meen van den heer Kerkkamp — maar het doet er weinig toe van wien —, waarin gewezen werd op het feit, dat op dit oogenblik in de inlandsche beweging een pauze is en dat die pauze door de Regeering te benutten zij, met name ook om uitvoering te geven aan de bestuurshervorming van den Minister door het in het leven roepen van regentschapsraden.

Ik ben dat geheel met den schrijver of spreker, dien mr. Mendels geciteerd heeft, eens. Het oogenblik van de pauze, dat wij thans hebben, is daartoe uitnemend geschikt.

In 1913, toen ik nog in Indië was, en toen die inlandsche beweging begon zich te openbaren, heb ik pijnlijk gevoeld het gemis, dat er in sommige streken was, van een juist contact tusschen de bestuursambtenaren en de bevolking. Dat contact was op verschillende plaatsen onvoldoende.

De bestuursambtenaren, ook de inlandsche, wisten niet wat er gistte, leefde, werkte in de inlandsche kringen en dat heb ik altijd beschouwd als een van de groote voordeelen van de regentschapsraden, dat zij zullen herstellen op ongezochte wijze dat contact van het bestuur met de bevolking.

Zij zullen vormen de kanalen waarlangs zich in regelmatigen weg zal kunnen uiten datgene wat leeft in de inlandsche bevolking. Daarom ondersteun ik zeer gaarne den drang om de invoering van die bestuurshervormingen, met name ook van de regentschapsraden, niet te doen lijden onder der tijden nood.

Ik heb daarvoor ook nog een andere reden, die zich ook aansluit aan hetgeen mr. Mendels gisteren heeft gezegd, maar een reden, die van eenigszins anderen aard is.

Ik zie tweeërlei stroomingen. Ik zie een strooming der geesten, die den nadruk legt, nu wel niet op een absolute, maar dan toch op een zoo groot mogelijke zelfstandigheid van Indië; en daartegenover zie ik een andere strooming, die het accent laat vallen op den plicht en de taak van het moederland, op den eisch, dat het moederland het heft in handen houdt.

Die twee stroomingen zijn er altijd geweest, zijn soms tegen elkander aangebotst, hebben soms parallel geloopen.

Maar nu is door de laatste Grondwetsherziening het vermoeden gewekt, dat, waar het tot nu toe was meer vasthouden, het in de toekomst zou zijn meer overlaten; en nu vrees ik zeer — en de redevoering, die ik gisteren van den heer Mendels gehoord heb, bevestigt mij in die vrees; ik denk aan dat gedeelte, waarin hij sprak van de benepen voorstellen van dezen Minister — dat de verwachtingen, die gebouwd worden op die Grondwetsherziening, bedrogen zullen uitkomen; niet omdat de reactie zoo sterk is, maar omdat het niet anders kan, en ik zou wenschen, dat de volle nadruk — juist ter voorkoming dier teleurstelling — valt op de invoering van de bestuurshervormingen, zoowel in de provincies als in de regentschappen.

Ik wil met het oog op het belang van de zaak ook voor de toekomst een oogenblik daarbij stilstaan. Ik wil niet spreken over de voorstellen — benepen of niet benepen — van dezen Minister, maar over datgene wat wij in dit opzicht al dan niet kunnen verwachten van de Grondwetsherziening en indien dat geen bevrediging waarborgt, dan wil ik er aanleiding in vinden om nogmaals aan te dringen op krachtige doorvoering van de bestuurshervormingsdenkbeelden, die aanvaard zijn vóór de Grondwetsherziening.

Het gaat in deze quaestie feitelijk om de verhouding tusschen Nederland en Indië, tusschen den Minister en den Gouverneur-Generaal, het gaat om de verantwoordelijkheid van den Minister voor het koloniaal beleid, om de bemoeienis van de Staten-Generaal met de Indische politiek.

Tot aan deze Grondwetsherziening werd de verhouding bepaald door art. 61 der Grondwet, voorschrijvende het opperbestuur van den Koning; art. 1 van het Regeeringsreglement, voorschrijvende de regeering van Indië in naam des Konings; art. 5 van het Regeeringsreglement, voorschrijvende het eedsformulier van den Gouverneur-Generaal, waarin deze zweert trouw en gehoorzaamheid aan den Koning; art. 37 van het Regeeringsreglement, vaststellende, dat de Landvoogd voor de uitoefening van zijn ambt verantwoordelijk is aan den Koning, d.w.z. aan den constitutioneelen Koning, naar buiten handelend door den Minister, zoodat de Minister de verantwoording kan dragen tegenover het Parlement voor het koloniaal beleid.

In den loop der tijden is die verhouding, zooals deze gebaseerd is op de wettelijke bepalingen, welke ik zooeven noemde, periodiek in de Staten-Generaal aan de orde geweest en besproken; en indien men nu leest van 1854 af tot 1923 toe, wat daarover te doen is geweest, zooals ik dit in de laatste maanden weer heb gedaan, dan wordt men getroffen door de geringe wijziging, welke de denkbeelden te dezer zake in den loop der tijden hebben ondergaan, terwijl toch in dien zelfden tijd de denkbeelden over de koloniale politiek zelf zeer belangrijk zijn veranderd. Het treft, dat men reeds kort na 1854 en evenzoo kort vóór 1923, dus gedurende de geheele periode, deze twee gedachtengangen vindt: de Koning opperbestuurder, de Gouverneur-Generaal in naam des Konings besturend en aan den Koning verantwoordelijk, de Minister verantwoordelijk aan de Staten-Generaal, en de Gouverneur-Generaal aan den Minister; en daarnaast een reeks andere gedachten, die dit niet ontkennen, maar die den vollen nadruk leggen op het toch niet te veel regelen van uit het moederland, niet te veel voorschrijven, veel overlaten, vooral geen preventief toezicht, den Gouverneur-Generaal groote zelfstandigheid laten.

Men vindt dit van den tijd van Thorbecke af, dus in de vijftiger jaren en in de twintigste eeuw. Dien laatsten gedachtengang vindt men versterkt door de opmerking, dat dit

(Idenburg.)

overlaten, dit vrijlaten van den Gouverneur-Generaal vooral moet gelden ten opzichte van die bevoegdheden, welke door de wet zelf aan den Gouverneur-Generaal zijn opgelegd of toevertrouwd.

Daaruit volgt dan weer, dat men van den Minister eigenlijk geen andere verantwoording kan vergen dan voor de algemeene lijnen van de koloniale politiek, voor de benoeming van den Gouverneur-Generaal, voor diens handhaving en voor zijn oordeel over bepaalde bestuursdaden. Niet voor de bestuursdaden zelf, waaraan hij niets heeft kunnen doen, die hij niet eens heeft geweten, maar voor zijn oordeel daarover en voor de gevolgen, aan dit oordeel verbonden.

Zoo was het onder de Grondwetsartikelen, die tot nu toe gegolden hebben theoretisch en ten deele ook practisch. De theorie was over het algemeen zeer ruim. Van de groene tafel en ook van deze banken hier, noch in de Tweede Kamer, werd verdedigd wat een gewezen Gouverneur-Generaal eens gezegd heeft in het Parlement, dat de Gouverneur-Generaal ondergeschikt is aan den Minister, verplicht diens bevelen op te volgen, een uitspraak trouwens, waarop de spreker zelf later is teruggekomen; die theorie is zeer weinig vernomen of verdedigd. Integendeel heeft men in theorie veelal geijverd voor de zelfstandigheid van het Indisch bestuur. En te recht. Maar practisch? Och, Mijnheer de Voorzitter, jaar na jaar klachten over te veel ingrijpen van het Plein in Indië, over te weinig vertrouwen in de Indische Regeering, te veel regelen van hieruit.

In de eerste periode, waarin ik als Minister optrad, heb ik daarover een kleine discussie gehad met den heer van Kol, die ook de klacht voorbracht, dat Indië meer zelfstandig gelaten moest worden; dat de Gouverneur-Generaal, de Indische Regeering het toch beter wist dan men het hier wist en dat men zich van hieruit niet zoo veel met de zaken bemoeien moest.

Ik heb daarop dit geantwoord:

> „Als die klacht juist is, ligt daarvan m. i. de reden voor een niet gering deel in de belangstelling, die hier in de Staten-Generaal getoond wordt niet slechts voor de beginselen van koloniaal beleid, maar ook voor de details daarvan, voor de zaken, die men oppervlakkig zou meenen, dat wel aan de Indische Regeering konden worden overgelaten."

Ik bedoelde daarmede dit: dat, wanneer de Staten-Generaal op elke slak zout willen leggen, inlichtingen van den Minister begeeren over elk punt en over elk onderwerp, de Minister niet anders kan doen dan zich bemoeien met allerlei details van de Indische huishouding. Mijn toenmalige opponent, wiens afwezigheid hier ik nog steeds betreur, was het volkomen met mij eens.

Zoo was de toestand onder de Grondwetsartikelen, die tot op dit oogenblik gegolden hebben. De artikelen zelf, letterlijk, lieten toe een krachtige beperking, lieten ook toe groote vrijheid van de Indische Regeering, en de vraag, of die vrijheid ook in werkelijkheid zou genoten worden, was dus niet zoozeer een vraag van Staatsrecht, maar een vraag van Staatsbeleid.

Meer dan de letter was het de geest, die besliste.

En thans de vraag: wat hebben wij dan te wachten te dezen opzichte van de nieuwe Grondwetsartikelen?

Daarbij moet ik op den voorgrond stellen, dat zoowel ten aanzien van de wetgeving als ten aanzien van het bestuur het laatste woord gebleven is aan Nederland. Gehandhaafd is de bepaling, dat elk onderwerp bij de wet kan worden geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt: ook is voorzien de vernietiging bij de wet van koloniale verordeningen. Ook is, wat het bestuur aangaat, gehandhaafd het opperbestuur van den Koning.

Volgt daaruit nu, dat alles precies hetzelfde moet blijven? Neen, wij mogen zelfs het tegendeel verwachten.

In de Memorie van Antwoord toch aan deze Kamer betreffende de voorstellen tot herziening der Grondwet schreef de Minister van Binnenlandsche Zaken:

> „Tot nu toe was de leidende gedachte, dat alle bestuursbevoegdheden den Gouverneur-Generaal verleend zijn om daarvan gebruik te maken overeenkomstig instructies van de Kroon; met die gedachte zal worden gebroken. Ten opzichte van hetgeen op bestuursgebied door Grondwet of wet niet aan de Kroon is voorbehouden, zal deze voortaan slechts controleerende macht kunnen oefenen. Het niet meer betwiste beginsel van Staatsbeleid, dat het Opperbestuur zich zooveel mogelijk van inmenging in koloniale aangelegenheden heeft te onthouden, zal voorschrift van Staatsrecht worden."

De Minister van Binnenlandsche Zaken, die deze woorden boven zijn handteekening schreef, heeft daarbij ongetwijfeld gedacht aan hetgeen de Minister von Goltstein in 1874 heeft opgemerkt: dat de verhouding van Gouverneur-Generaal en Minister meer een hoogst gewichtige quaestie van Staatsbeleid was dan een van Staatsrecht, en von Goltstein voegde er bij:

> „Alles hangt af van de toepassing, van het beleid en de verhouding tusschen die twee machten. Is die in artikelen te omschrijven?... Ik geloof het niet."

Ik vraag mij af, of die woorden niet eigenlijk ook nog op dit oogenblik van beteekenis zijn.

Ik geloof dat ook op dit oogenblik die verhoudingen niet in wettelijke bepalingen zoo zijn vast te leggen als men zou wenschen en ik word daarin versterkt door hetgeen ik lees in dezelfde Memorie van Antwoord, waaruit ik zooeven citeerde: dat de grootere zelfstandigheid, die daardoor den Landvoogd zal worden toegekend, niet te kort zal mogen doen aan den eisch, dat het beleid in zijn hoofdlijnen gevoerd wordt overeenkomstig het inzicht van Regeering en Parlement.

Daarmede, Mijnheer de Voorzitter, zijn wij weer juist even ver als onder de oude Grondwetsartikelen, nl. dat het weer de quaestie is van den geest en niet de quaestie van de letter.

Dat kan ook niet anders. Zoolang Indië blijft Nederlandsch-Indië — en dat feit wordt niet ongedaan gemaakt door het adjectief te laten vervallen, zooals sommigen dat wenschen — zoolang zal Nederland internationaal verantwoordelijk blijven voor hetgeen daar geschiedt, zal Nederland, ondanks alle scheiding van financiën en bepalingen en wetten daaromtrent, verantwoordelijk blijven voor de Indische financiën.

Ik herinner aan, wat ik meen in 1874 Lord Salisbury zeide in het Engelsche Parlement, namelijk:

> „Ik kan mij geen toestand indenken, waarin het Engelsche krediet in stand zou zijn gebleven, als Engeland de schulden van Indië had verloochend."

Tusschen Britsch-Indië en Engeland bestaat dezelfde scheiding van financiën als tusschen Nederland en Indië. Maar als dat zoo is, dan is het ook noodig, dat Nederland houdt het laatste woord ook ten opzichte van het budget. Dat zelfde is ook noodig ter wille van de inlandsche bevolking, zoolang Indië niet heeft een wezenlijk en werkelijk Parlement, een wezenlijke en werkelijke vertegenwoordiging van het volk, die in staat is, als het moet, den regeerlast over te nemen; die werkelijk het volk representeert; dat behoeft niet volgens algemeen stemrecht, maar moet wel een werkelijke respresentatie van het volk zijn. De heer Mendels heeft gisteren te recht ook gewezen op dit belang van de Indische bevolking, opdat de Regeering niet feitelijk in handen zou komen van een betrekkelijk kleine categorie van personen, hetzij dan Europeesche kapitalisten, waarvoor hij speciaal vreest, hetzij dan een kleine groep van intellectueel opgeleiden, die meenen, dat in hen alle bekwaamheid is geconcentreerd.

Ik herinner in dit verband met bescheidenheid aan hetgeen ik in een andere functie in 1918 in de Tweede Kamer heb gezegd daaromtrent, en ook aan hetgeen pastoor van Lith, hier gisteren door den heer Mendels geïntroduceerd, in zijn lezenswaardig geschrift opmerkt.

19de VERGADERING. — 15 MAART 1923.

4. Vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923.

(Idenburg.)

Men moet mij wel begrijpen. Als ik spreek van verantwoordelijkheid, bedoel ik een zuivere en echte parlementaire verantwoordelijkheid. Ik zeg dit, omdat wij in ons Staatsrecht ook nog wel een andere verantwoordelijkheid kennen, de verantwoordelijkheid die verplicht om te antwoorden, die de bevoegdheid geeft om een oordeel uit te spreken, maar die de macht onthoudt om aan dat oordeel kracht bij te zetten voor het heden of voor de toekomst. Ik denk aan de verantwoordelijkheid van burgemeester en wethouders — speciaal dan van den burgemeester — voor den dagelijkschen gang van zaken, aan den raad, die geregeld is bij art. 183 der Gemeentewet. Daarvan zegt mr. Oppenheim:

> ,,De Raad zal bij de verstrekte inlichtingen zich neerleggen of daarin aanleiding vinden tot het uitspreken van een goed- of afkeurend votum, van een meer of minder dringend verlangen. Natuurlijk kan zijn oordeel nooit leiden tot het zelf ter hand nemen van hetgeen de wet hem heeft onttrokken of tot het ongedaan maken van hetgeen binnen de grenzen der bevoegdheid verricht, hem niet behaagt; ook niet tot het uitoefenen van anderen dan moreele dwang om dadelijk of in de toekomst anders te handelen dan is geschied.''

Dergelijke verantwoordelijkheid kan in den loop der tijden misschien ten gevolge van de nieuwe Grondwetsbepalingen ook wel voor den Gouverneur-Generaal tegenover den Volksraad worden ingevoerd. Dat is een verantwoordelijkheid, die niet tegenover zich vindt de macht. Het is de plicht om te antwoorden, met de bevoegdheid om het oordeel daarover naast zich neer te leggen. Reeds nu is de Gouverneur-Generaal onverplicht bereid bevonden om te antwoorden op vragen van den Volksraad. Welnu, een dergelijke conventie kan waarschijnlijk wel in de wet haar grondslag vinden, maar daarmede verandert niet de werkelijke toestand en krijgt het vertegenwoordigende lichaam in Indië niet de macht om kracht bij te zetten aan zijn oordeel. Dat kan ook niet. Parlementaire verantwoordelijkheid kan vooreerst alleen bestaan tegenover de Staten-Generaal. Dus van den Minister aan de Staten-Generaal en daarom van den Gouverneur-Generaal aan den Minister, want het correlaat van 's Ministers verantwoordelijkheid moet zijn de macht van den Minister over den Gouverneur-Generaal. Dat moet in zijn wezen vaststaan, en wie dat tracht te verbloemen, zal teleurgesteld worden. Men kan die macht temperen en men kan en moet haar met verstand, met wijs beleid, met overleg en met beleid hanteeren. Er zal beperking moeten zijn bij den Minister en beperking moeten zijn bij de Staten-Generaal, maar in het wezen van de zaak zal de macht aanwezig moeten zijn. Wie niet met dat feit rekent, zal en moet bedrogen uitkomen. Het is en zal blijven, zooals von Golstein het heeft gezegd: niet zoozeer een vraag van Staatsrecht als wel van Staatsbeleid; in den geest meer dan van de letter.

Inperking, beperking, zooals ik zooeven heb gezegd, niet slechts van de zijde van den Minister, maar ook en vooral van de Staten-Generaal. Men wil misschien in dit opzicht eenige waarde hechten aan mijn ervaring. Ik heb ervaring als lid van de Volksvertegenwoordiging, ik heb ook eenige ervaring als Minister en ik heb ook eenige ervaring als bestuurder van overzeesche koloniën. Er is mij nimmer gebleken, dat bij den Minister een buitengewone neiging bestond om zich te mengen in de interne aangelegenheden van de koloniën, maar wel zou ik de voorbeelden bij tientallen kunnen noemen, waarin de Minister gepousseerd is door de Staten-Generaal. Indien — ik zeg dit als lid van de Staten-Generaal — in de Staten-Generaal ook onder de nieuwe Grondwet de Staten-Generaal zich zullen willen blijven bemoeien met allerlei interne aangelegenheden, indien zij willen toelaten, dat de partijstrijd, daar in den Volksraad gevoerd, hier zijn verlengstuk vindt, en als zij willen optreden als arbiters over quaestics, die in Indië zijn gerezen, dan geven alle schoone bepalingen niets en nogmaals niets; dan geven alle voornemens tot zelfbeperking niets, dan wordt de Minister gedreven om zich te bemoeien met de ondergeschikte Indische zaken, niet door zijn eigen wil, maar door het gemis van zelfbeperking der Staten-Generaal.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, is er dan geen middel om te ontkomen aan wat wij toch geen van allen willen, is er geen middel om te verzekeren dat de interne aangelegenheden ook locaal behandeld en afgedaan worden? Ja, het is er, en deze Minister heeft dat bewezen, nl. door die interne aangelegenheden te onttrekken aan de directe bemoeienis van den Gouverneur-Generaal en ze te brengen buiten de Indische begrooting en dus ook buiten de verantwoordelijkheid van den Minister en ze op te dragen aan autonome gemeenschappen met eigen bevoegdheid, eigen gebied, eigen geldmiddelen en eigen verantwoordelijkheid. Dat is het, waarop ik ook naar aanleiding van de rede van den heer Mendels van gisteren, waarin ik veel vond, waarmede ook ik mij wel kon vereenigen, bij den Minister zou willen aandringen: laat toch de doorvoering van de bestuurshervorming niet lijden onder den nood der tijden, maar tracht zoodra mogelijk te bewerken, dat een toestand geboren wordt, waarbij de locale interne aangelegenheden van Indië, voor zoover die te onttrekken zijn aan Nederlandsch toezicht en overgedragen kunnen worden aan locale gemeenschappen, ook werkelijk overgedragen worden, opdat het zelf behartigen van eigen zaken niet afhangt van den geest van welwillendheid, niet als een soort gunst wordt geschonken maar als een onvervreemdbaar recht, gegrond in de erkende autonomie.

Dit wat ik wilde opmerken naar aanleiding van de rede van den heer Mendels. Nu heb ik ten slotte ook nog een paar opmerkingen van mij zelf. Ik wilde twee opmerkingen maken over het onderwijs.

Het algemeen vormend onderwijs, zooals dat gegeven wordt aan de inlandsche bevolking, omvat twee groepen, ten eerste de volksscholen en de zoogenaamde tweede klasse scholen, waarbij de inlandsche talen voertalen zijn en die opleiding geven aan den landbouwenden en handeldrijvenden middenstand. En dan is er een andere groep inlandsche scholen, de zoogenaamd Hollandsch-inlandsche scholen, waarbij de Nederlandsche taal voertaal is en die de basis vormen voor verder gaande intellectueele ontwikkeling. Het is te begrijpen, dat die laatste scholen de kinderen dwingen zich reeds op zeer jeugdigen leeftijd eigen te maken een vreemde en niet met hun eigen taal verwante taal, een niet gemakkelijke taal; en dat daarom van die kleine kinderen reeds vroeg een groote inspanning wordt gevorderd, een inspanning, die alleen kan worden gegeven, indien andere vakken daaronder lijden; en zoo is de practijk, dat de landstaal op die scholen de asschepoestersplaats heeft.

Tegen het beginsel om onderwijs in Indië aan de bevolking te geven in een andere dan de landstaal is in de Tweede Kamer herhaaldelijk opgekomen door den heer Gerhard en, ik geloof op theoretisch-paedagogische allerzins juiste gronden. Het kan ook geen blijvende toestand zijn, dat alle verder gaand onderwijs gegeven wordt in een andere dan de landstaal en dat zij, die verder gaand onderwijs willen genieten en zich wenschen te ontwikkelen, opdat zij leiders kunnen worden van hun eigen volk, zoo ondergedompeld worden in een andere cultuur, dat de band met hun eigen volk verslapt. Ik zeg nog eens: dat kan geen blijvende toestand zijn. Op het eerste Javanen-congres van Boedi Oetomo en later in een voordracht in het Indisch Genootschap alhier heeft dr. Radjiman, wiens naam gister ook door mr. Mendels met eere genoemd is, deze opmerking gemaakt:

> ,,Door veronachtzaming van zijn eigen ontwikkeling kan de Javaan komen op een punt, waarop hij in begripsvorming noch Hollander, noch Javaan is en zoodoende zeker degenereeren en als volk te gronde gaan zal.''

Toch geloof ik — en ik verheug mij, dat ik mij daarbij kan aansluiten bij wat ik den heer Mendels straks hoorde opmerken — dat die niet rationeele toestand nog langen tijd zal moeten worden aanvaard. In de eerste plaats, omdat de hulpmiddelen, de boeken en het personeel voor dat verder gaande onderwijs in de landstalen ontbreken; in de tweede plaats — en dat is voor mij een nog ernstiger motief —, omdat de inlanders het zelf zoo wenschen. De inlanders wen-

(Idenburg.)

schen in de Nederlandsche taal onderwezen te worden, niet als vreemde taal, maar als voertaal; zij willen die taal zoo leeren, dat zij die kunnen hanteeren als wij. Waar zij het als een krenking zouden gevoelen, indien wij het niet zoo zouden inrichten, moeten wij ons daarnaar voegen. Maar nog eens, het is geen blijvende toestand. Reeds nu zijn er teekenen, die er op wijzen, dat er een kentering komt, dat men het irrationeele gevoelt, dat men het schadelijke er van erkent. En de tijd zal komen, dat men ook verder gaand onderwijs in zijn eigen landstaal verlangt en het Nederlandsch zal leeren als vreemde taal, om te gebruiken bij de studie, maar niet als voertaal.

Dr. Radjiman, zeide ik zooeven, wat niet de eenige, die dat gebrek van de vervreemding van de landstaal gevoelde. Eenige jaren geleden is in Soerakarta een geslaagd congres gehouden voor Javaansche cultuurontwikkeling en onder de oogmerken van dat congres — ik citeer uit *De Locomotief* van 6 Juli 1918 — was ook dit opgenomen:

„De bevolking op te wekken om zich bewust te maken, dat naast economische en politieke opheffing een volk eerst dan een nationaal bestaan kan voeren, indien het steunt op historie en overlevering. Eigen cultuur is een der eminentste vormen, waarin het nationaal zelfbewustzijn en volkskarakter tot uiting komt. Dat te veronachtzamen en niet te letten op wat eigen voorouders aan edel en schoons, aan weten en kennen hebben gewrocht, is elk opkomend volk onwaardig."

En nog duidelijker vond ik de gedachte, die ik zooeven uitsprak, dezer dagen uitgedrukt in een artikel in een Indisch onderwijsblad:

„In het tijdschrift *Associatie* schrijft Sadikoen Tondokoesomo zeer waardeerbare woorden over de H. I. S. en haar pedagogische tekortkomingen.

De H. I. S. staat heelemaal los van ons verleden en vanzelf ook van de toekomst. Uit deze inrichting zal een volk komen, zoals Rabindranath Tagore gezegd heeft: Een valse copie van zijn westerse tijdgenoot. Zijn stem is een echo, zijn leven een citaat, zijn ziel zuiver intellekt en zijn vrije geest is een slaaf van zakelikheden ...

Het moet gezegd worden dat wij aan het geestelijk onderdrukkend H. I. S. siesteem mede schuldig zijn. Wij hadden de Regering verzocht om onze kinderen ruime gelegenheid te geven het Hollands zo vroeg mogelik te kunnen leren. Dit verzoek vloeide deels voort uit onwetendheid, dat het vroeg aanleren der vreemde taal belemmerend is voor de geestelijke ontplooiïng; deels uit de dwaze maatstaf, die de Regering gebruikt bij de beoordeeling van onze ontwikkeling."

De redactie van het onderwijsblad stemt hiermede in en zegt ook dit, hoe begrijpelijk het op het oogenblik is dat alles meer Hollandsch-onderwijs verlangt, toch in de toekomst de volkstaal op de eerste plaats moet komen.

Op het congres van 1918 in Solo heeft dezelfde pastoor van Lith, die gisteren hier al werd geïntroduceerd door den heer Mendels, het volgende gezegd:

„Zoo lang het mogelijk is, dat in de hoofdstad van het eigenlijke Javaland een congres gehouden wordt over de verheffing der nationale cultuur in twee vreemde talen, in het Nederlandsch en in het Maleisch, zoo lang de Javanen Maleische couranten lezen en dulden, dat de Regeering in bestuurszaken het Maleisch aan de Javanen opdringt, is er geen hoop, dat het nationale leven meer tot vollen bloei zal komen. Het leven van het volk is samengeweven met de taal. Het Maleisch moet worden weggebezemd uit Javaland en de Javaansche taalkunst moet het toonbeeld worden voor al de andere talen van het Indische Rijk."

Mijnheer de Voorzitter! Deze citaten bevestigen wat ik zooeven zeide, dat er al een kentering komt in dat algemeene jagen van de inlanders naar het Hollandsch als voertaal. Ik beschouw dan ook de splitsing van het inlandsch onderwijs in de twee categorieën, waarvan ik zooeven sprak, als een overgangstoestand, dien wij naar het oordeel van den een misschien wat korter, naar het oordeel van den ander wat langer moeten aanvaarden, maar die toch, als zijnde een overgangstoestand, ten slotte bestemd is om te verdwijnen. Daarom zou ik op drie punten de aandacht willen vestigen.

In de eerste plaats moet bij alle onderwijs, ook het voortgezet onderwijs, de studie van de landstaal niet worden verwaarloosd, tenzij dit een idioom is. dat slechts in zeer kleinen kring wordt gesproken. Wij mogen de leerlingen niet zoozeer losmaken van hun eigen taal, en daardoor van hun eigen volk, als dat tot nu toe in het algemeen nog gebeurt, misschien wel, omdat wij onze eischen te hoog stellen.

Dit brengt mij vanzelf tot het tweede punt, dat wij bij het vorderen van de kennis van het Hollandsch niet verder mogen gaan dan noodig is. Noodig is, dat de leerlingen een Hollandsche voordracht kunnen verstaan, dat zij de Hollandsche boeken, op hun vak betrekking hebbende, kunnen lezen. Niet noodig is, dat zij, als een Hollander, de Hollandsche taal tot in de perfectie kunnen hanteeren en zonder eenige fout spreken en schrijven. Er zijn duizenden Hollanders, die zich zeer goed kunnen helpen met Fransch, Duitsch en Engelsch, bij hun studie, bij het lezen van couranten, op reis, maar die onvoldoende zouden krijgen, indien zij thema's moesten maken of indien zij hun eigen gedachten, schriftelijk of mondeling uitgedrukt in die vreemde taal, aan beoordeeling moesten onderwerpen. Nu wensch ik, dat wij voor degenen, die kennis van het Hollandsch behoeven, de eischen matigen, dat wij het Hollandsch als verplicht vak niet verder laten leeren dan werkelijk voor hen nuttig en noodzakelijk is. Zijn er, die dieper in onze cultuur willen ingaan en die daartoe onze taal dieper willen bestudeeren, welnu, hun worde die weg niet afgesneden, maar door speciale curcussen gemakkelijk gemaakt. Het gaat alleen maar om datgene wat verplicht is.

Mijn derde opmerking betreft de Hollandsch-inlandsche school, waar het Hollandsch voertaal is. en die moet zijn een basis voor verder gaand onderricht. Het gevaar is niet denkbeeldig, maar zeer reëel, dat ook naar die school zullen gaan allerlei jongelieden, die niet de capaciteiten hebben, om dien zwaren weg af te loopen, of economisch daartoe niet in de gelegenheid zijn. Voor hen is het weggeworpen geld, tijd en moeite, die oneindig veel beter had kunnen zijn besteed, wanneer zij volledig waren toegerust om een eerste plaats in te nemen in de inlandsche maatschappij. Het allerbeste zou zijn, wanneer men een methode kon vinden, waarbij niet dadelijk en zoo jong aangevangen moest worden met de studie van de Nederlandsche taal. maar eerst eenige jaren onderricht werd gegeven in de eigen taal, waarna zij, die daartoe de capaciteiten bezitten en economisch daarvoor in de gelegenheid zijn, beginnen met het Nederlandsch, om op een niet te laat tijdstip de m.u.l.o.-school te kunnen bereiken. Er kan dan zekere selectie plaats grijpen. Die gedachte heeft ook bij de inrichting van ons middelbaar onderwijs voorgezeten. Men heeft ook daarbij twee leergangen, met gelegenheid voor selectie, om te kunnen laten afvloeien naar de maatschappij degenen, die voor verder onderwijs minder geschikt zijn.

Tot mijn vreugde heb ik gezien, dat diezelfde gedachte in Indië niet alleen is gerezen, maar dat op bescheiden schaal een proef in die richting is genomen met de z.g. schakelscholen. Men wil aan het derde jaar van de inlandsche tweedeklassescholen een cursus doen aansluiten, die voor de meest ontwikkelde leerlingen de gelegenheid opent om opgeleid te worden voor de m.u.l.o.-school; de andere leerlingen worden in de hoogere klassen der inlandsche school verder gevormd. Indien de proef slaagt, en de kans daartoe is grooter als men rekent met hetgeen ik opmerkte omtrent de eischen voor het Nederlandsch, dan zal een dubbel voordeel worden verkregen: 1°. dat de kinderen niet zoo jong worden losgemaakt van hun eigen taal en 2°. dat het verder gaand onderwijs economisch gegeven wordt, nl. aan degenen, die de capaciteiten en de gelegenheid bezitten, om er ten volle van te profiteeren.

Een andere opmerking in verband met het onderwijs geldt het tekort aan opvoedende kracht van een deel van ons onderwijs. Ik beschuldig niet, ik klaag niet, ik constateer alleen.

(Idenburg.)

Het is niet zoo gemakkelijk uit te drukken wat ik hiermee bedoel. Het is natuurlijk heel eenvoudig om uit dagbladen allerlei feiten en voorvallen te knippen, waaruit blijkt, dat de opgeleide inlanders geen heiligen zijn. Maar dat is mijn bedoeling niet. Mijn opmerking geldt het vrijwel algemeene verschijnsel, dat de door ons opgeleide inlanders over het algemeen door die opleiding geen betere menschen geworden zijn. Ik wil nu, tot toelichting van wat ik bedoel, niet mijn eigen woorden bezigen, maar een eenigszins groot citaat geven uit het boek van pastoor van Lith, een warm vriend van Indië, die zeer zacht oordeelt, maar aan wiens oordeel daarom groote waarde is te hechten. Hij heeft het over fouten en feilen van de inlandsche leiders en zegt dan:

„Eenigen hunner zijn veroordeeld wegens meineed. Men bedenke, dat de Javaan wordt opgevoed met het beginsel: Wanneer gij de tong gebruikt „grief niet"; niet zooals wij: „lieg niet". Ook is hij niet gewoon het moreele van zijn handelingen door eigen redeneeren te bepalen; hij volgt de adat of gewoonte, d. i. het volksgeweten. Daarbij hebben de inlandsche hoofden op de scholen, waar zij zijn opgevoed, het vertrouwen in hun eigen godsdienstig Javanisme verloren en daarvoor niets anders in de plaats gekregen. Als leiders der S. I. doen zij zich voor als vurige Islamieten. Voor hen is de Islam de nationale vlag. Hun godsdienst is niets anders dan de vergoding van het nationalisme; het is geen diepgevoeld liefde- en huldeblijk aan de Godheid. De vreeze Gods weerhield hen niet van meineed en de liefde, die hen dreef, was liefde voor de nationale zaak, liefde voor hun kameraden, niet de liefde Gods. Het was die liefde, welke hen bezielde en dreef tot meineed. De meineed zeker mocht niet ongestraft blijven; maar dit belet niet, dat de zonde en de misdaad in hen niet zoo zwaar geweest zijn als zij zouden geweest zijn in goed onderwezen Christenen.

Anderen zijn gebrandmerkt als dieven, omdat zij de gelden der vereeniging niet verantwoord hebben. De feiten loochenen wij niet; maar de schuld mag niet overdreven worden. Het familiezwak is bij de Javanen een epidemie. Heeft iemand geld in bezit of in bewaring, dan meent de geheele familie en daarbij de vriendenkring recht te hebben om dat geld te deelen. Nu heeft de algemeene president van een inlandsche vereeniging onder zich vele andere locale presidenten, die allen familie en vrienden hebben, die hun om hulp komen smeeken, en onder de heerschende gewoonte is er meer dan heldenmoed noodig, om aan die smeekbeden te weerstaan. De Javaansche leider, aan wien de kas der vereeniging te bewaren wordt gegeven, is te vergelijken met een Hollandschen collega, aan wien een voorraad water wordt thuisgebracht in een mand, om het daarin te bewaren. Wat zal er van dit water overblijven? Het is wel ongelukkig, maar niet ver van de waarheid."

Dit citaat is geen aanklacht. Het bedoelt dit allerminst. Het is een apologie, afkomstig van een man, die de Javanen liefheeft, die hen ziet zooals zij zijn, en die naar verklaring zoekt van wat hij waarneemt. Maar dan volgt daaruit, dat onze opleiding, ons onderwijs, niet het tegenwicht heeft gegeven tegen de verleiding, waaraan zij, die het genoten, juist daarom worden blootgesteld. Wijl zij die opleiding hebben genoten, zijn zij op die zedelijk gevaarlijke plaatsen gekomen.

Die klacht over het fiasco op moreel gebied van een deel van ons onderwijs komt niet alleen bij ons voor; men vindt die in de buitenlandsche koloniën juist zoo. Ik zou uit de Britsch-Indische bladen evengoed als uit de Nederlandsch-Indische bladen allerlei vreeselijke dingen kunnen knippen. Er zijn daar bladen, die aan het westersche onderwijs toeschrijven allerlei ongerechtigheden, tot moord en opstand toe maar dat alles zegt niets, wijl het verband komt uit vooringenomenheid.

Ik beroep mij hier op een boek van iemand — mr. James —, die uit volle overtuiging het Britsch-Indische onderwijssysteem verdedigt. Het is getiteld: „Education and Statesmansship in India 1797—1910.".

Hij begint het hoofdstuk over Moral and religions Education. met een critiek op het onderwijsstelsel van zekeren mr. S. M. Misra, luidende:

„Knowledge has been pursued without any regard for training in the moral virtues or in the development of character."

En dan zegt de schrijver, die uit overtuiging het onderwijsstelsel verdedigt:

„Now these and all similar criticisms friendly and otherwise must be admitted to have this much justification that all of us are agreed that the strengthening of character is the most important side of education and that as yet we are far from satisfied with the degree of certainty we can feel that the education being given in India is effective in shaping character rightly."

Die klacht, Mijnheer de Voorzitter, is dus volkomen gelijkloopend met die, welke bij ons vernomen wordt. Een andere Britsch-Indische onderwijsspecialiteit schreef al in 1851:

„Onderwijs zonder moreele opvoeding is waarschijnlijk minstens even vaak schadelijk als nuttig voor de maatschappij, en evenals bij ons in Indië, leert daar de ervaring, dat moreele opvoeding zonder godsdienst op fiasco uitloopt. „Secular education wherever it was given and by whomsoever it was given, was a lamentable failure", zegt bisschop Welldon,"

Pastoor van Lith wijst in de regels, die ik daar zooeven voorlas, zoo te recht op de oorzaken daarvan. Hij zegt van ons onderwijs:

„Zij hebben op de scholen, waar zij zijn opgevoed, het vertrouwen in hun eigen godsdienstig Javanisme verloren en daarvoor niets anders in de plaats gekregen."

Of om te spreken in den gedachtengang van professor Snouck Hurgronje, zij zijn „losgeweekt" van hun godsdienst. Het komt alles hierop neer, dat de geestelijke grondslag van hun leven is weggenomen zonder dat er iets anders voor in de plaats is gekomen. Nu schiet op dit gebied inderdaad ons zoogenaamd neutraal of a-religieus of humanistisch onderwijs te kort en ik meen, dat door warme vrienden van de openbare school in Nederland dat tekort meer en meer wordt erkend.

Ik grond dat op een overzicht, dat ik een paar maanden geleden in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* las en waaruit mij bleek, dat in zeer ernstige kringen, die het werkelijk goed meenen met de openbare school, heil voor de toekomst van die openbare school wordt verwacht van een opwekking van geestelijk leven, die zij in hun kringen meenen waar te nemen.

Maar hoe dat ook zij, in Indië schiet die a-religieuze school meer tekort, omdat zij niet aanvult en niet aangevuld kan worden door de opvoeding in het huisgezin. Ons onderwijs voert in een gansch andere sfeer, die nergens snijdt de sfeer van het gezin en die dus nergens uit dat gezin en uit die gezinsopvoeding — gesteld dat zij daarin aanwezig zijn — kan ontvangen de geestelijke waarden, die ons onderwijs karaktervormend zouden kunnen maken.

Ik wil niet onderschatten de beteekenis van het voorbeeld en van het woord van den onderwijzer, maar ik wil die ook niet overschatten. De moreele opvoeding komt niet tot stand door na te apen, door aanpraten, maar is een gevolg van een vrijwillig aanvaarde levenswet en levenstucht.

In Britsch-Indië heeft men, voor die zelfde moeilijkheid staande, getracht zich te helpen; men heeft een schoolvak gemaakt van moral philosophy, dat uit de leerboeken werd onderwezen. Natuurlijk is dit een absoluut fiasco geworden. Wie kan nu moraal uit een boek leeren? Moraal wordt niet als een studievak in het hoofd opgenomen. Moraal en religie zijn verwant. De moraal bloeit op uit de religie, die het gansche onderwijs, die de gansche opvoeding moet doortrekken.

En nu kan het Gouvernement zijn onderwijs in zijn scholen

(Idenburg.)

niet doen leven uit godsdienstige beginselen; en zoo staat elke koloniale Regeering voor een probleem, dat zij niet ten volle kan oplossen, indien zij het wil oplossen.

Nu moet men niet denken, dat die leemte den Indiër ontgaat. In den allereersten tijd, toen die ontwaking pas begon, werd met dankbaarheid aanvaard alles wat het Westen bood, zonder keur en zonder keus. Hoe rijp, hoe groen, dankbaar nam men het aan; maar die tijd is voorbij. De tijd van critiek is aangebroken en de helderstziendenden weten zeer goed te waardeeren onze goede Westersche wetenschappelijke methoden, onze uitnemende Westersche techniek, maar voelen daarnaast zeer goed de leemten, zien zeer wel in, dat bij dat intellectualistische onderwijs de ziel verarmen moet.

Ik heb een enkel symptoon daarvan reeds genoemd. Het streven om terug te grijpen naar het Oud-Javanisme is deels een gevolg van opwakend nationalisme, maar niet minder een gevolg van dat gemis van zielevoedsel, dat men heeft in ons a-religieuze onderwijs. In het citaat, dat ik zooeven voorlas over het Hollandsch-inlandsch onderwijs, komen ook deze regels voor van den inlandschen schrijver:

> ,,De produkten der Westersche edukatie zijn geen personen, doch schaduwen. Er is noch kunst in hun leven, noch muziek in hun ziel. De moderne opvoeding heeft een slavenziel in hen opgekweekt."

Mijnheer de Voorzitter! De heer van Boetzelaer van Dubbeldam heeft in de Tweede Kamer een interessant overzicht gegeven van aanhalingen uit Volksraadstukken en Volksraadredevoeringen, waarin op dat gemis gewezen wordt en waaruit althans blijkt, dat dat gemis gevoeld wordt in inlandsche kringen; men vraagt om godsdienstigheid, men vraagt om moraal, men vraagt om Oud-Javanisme; men toont waardeering voor het zendingsonderwijs, omdat het godsdienstig is. Ook mij zijn herhaaldelijk rapporten onder de oogen gekomen, waaruit mij bleek, dat men het zendingsonderwijs waardeert, omdat het godsdienstig is en daardoor een gunstigen invloed oefent op de leerlingen. De geest, die onder de intellectueele inlanders wakker wordt en die die leemte in het a-religieuze onderwijs ziet, is dezelfde geest van Rabindranath Tagore, over wien ik twee jaar geleden gesproken heb en die het Engelsche volk toeriep: zendt mij niet alleen administratie, zendt mij niet alleen machines met menschelijke instrumenten om die administratie te doen functionneeren en om die machines te doen loopen; zendt mij menschen en zendt mij zielen.

Dat is het gemis dat gevoeld wordt en dat is het gemis dat niet kan worden aangevuld door ons a-religieus onderwijs. Daarom kan dat onderwijs wel het intellectueele peil verhoogen en kan dat onderwijs wel de technische vaardigheid vermeerderen, maar het kan niet verhoogen de zedelijke weerstandskracht en het zedelijke weerstandsvermogen. Daarom ook kan dat onderwijs niet geven datgene wat prof. Snouck Hurgronje ons heeft leeren kennen als het absoluut noodige, opdat de eenheid van Nederland en Indië bestand zal blijken tegen de stroomen der tijden, nl. dit, dat op de materieele inlijving zal volgen een geestelijke inlijving. Geestelijke inlijving kan alleen het gevolg zijn van geestelijke gemeenschap. De ervaring leert, dat cultuur buiten de religie om niet saambindt, maar vervreemdt. Dat leert de ervaring bij ons, en dat leert de ervaring in Britsch-Indië.

Ik heb over deze dingen verleden jaar en vóórverleden jaar ook gesproken; ik zal er niet verder op ingaan. Ik heb reeds mijn verontschuldiging aan te bieden voor den tijd, dien ik in beslag heb genomen, en ik wensch nu nog alleen maar mijn conclusies te trekken.

Die conclusies zijn deze: allereerst dat de Regeering inzie, dat het beste onderwijs, dat zij geeft, voortreffelijk werk kan doen, maar eenzijdig is, te kort moet schieten; en verder, dat zij daarom zooveel als kan moet overlaten aan het particulier initiatief, ik zeg niet alleen aan het Christelijk initiatief, maar aan dat onderwijsinitiatief, dat zich niet als a-religieus behoeft voor te doen, dat uit een beginsel kan leven, dat uit een beginsel de opvoeding kan doen geschieden. Autonome moraal, daar begrijpt de inlander niets van. Ook voor hem zijn religie en moraal verwant.

(Idenburg e. a.)

En dan in de derde plaats, als ik wel zie, zal voor de voltooiing van het onderwijssysteem in Indië noodig zijn op den duur een belangrijke uitbreiding van alle mogelijke internaten. Laat dan de Regeering, waar zij in haar onderwijs niet anders dan neutraal kan zijn, zelf zoo min mogelijk van die internaten maken: laat zij dat zooveel mogelijk overlaten aan particulieren, opdat althans in de huiselijke opvoeding aan de leerlingen aanvullend gewerkt kan worden bij hetgeen de school leert en ingebracht kan worden de kiem, waaruit kan groeien de zedelijke veerkracht en zedelijke weerkracht van het volk, dat dan door deze bemoeienissen werkelijk èn intellectueel èn economisch èn sociaal op hooger peil kan worden gebracht.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer **Wibaut**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moge beginnen met ten opzichte van een ondergeschikt, maar toch belangrijk punt denzelfden wensch uit te spreken, waarmede de heer Idenburg gisteren zijn rede is begonnen, nl. dat de voorziening, die in uitzicht is gesteld ten opzichte van de oud-strijders, van de Indische gepensionneerde militairen, ook in dezen tijd zal zijn ruim. Het is uit de geschriften van den Bond van Oud-strijders bekend, en de feiten zijn niet te weerspreken, dat een aantal van hen lijden broodsgebrek. Het komt mij voor, dat het allerminst in het stelsel kan liggen, waarin landsverdediging op den voorgrond staat, dat degenen, die zich daarbij hebben gegeven, in hun ouderdom broodsgebrek zullen lijden.

Ik sluit mij dus, wat dit punt betreft, zonder eenig voorbehoud aan bij wat de heer Idenburg heeft gezegd.

In den loop van mijn rede zal wel blijken, dat er in de zeer belangrijke rede van den heer Idenburg eenige punten zijn, waarbij ik mij niet kan aansluiten. Ik wil mij echter eerst wenden tot den Minister.

In het Voorloopig Verslag is door eenige leden gevraagd het oordeel van den Minister over de denkbeelden ten aanzien van het Indische belastingstelsel, ontwikkeld door den heer Vleming, chef van den belastingaccountantsdienst, in zijn ,,Critisch Antwoord op de Belastingnota van mr. Treub, voorzitter van den Ondernemersraad van Nederlandsch-Indië".

De Regeering antwoordt daarop op blz. 6 van de Memorie van Antwoord:

> ,,De ondergeteekende meent, dat voor hem het oogenblik nog niet is gekomen voor het uitspreken van een oordeel over het samenstel der in het Voorloopig Verslag bedoelde Indische belastingen, noch ook over de daaromtrent door den heer Vleming met mr. Treub gevoerde polemiek, nu de herziening van dat samenstel van heffingen bij de bepaaldelijk daarvoor ingestelde commissie nog in overweging is."

Dit antwoord van den Minister is zonder twijfel beleefd, maar niet mededeelzaam, het is parlementair, maar ontwijkend. Nu neem ik daarvan onmiddellijk zelf de schuld. Het is te wijten aan mijn onervarenheid in de omwegen van het parlementaire verkeer, dat ik mijn vragen niet zoo concreet heb gesteld, dat een concreet antwoord van den Minister met meer vooruitzicht te wachten was dan nu het geval is geweest. Ik wil die fout herstellen en trachten, aannemelijk te maken, waarom er voor den Minister aanleiding was, om op het geschrift van den heer Vleming, in polemiek met mr. Treub, reeds thans, afgezien van wat de commissie voor het belastingwezen zal voorstellen, in te gaan.

Voor ik een en ander ga ontleenen aan het geschrift van den heer Vleming, is het goed, vast te stellen, dat, hoewel de heer Vleming Rijksaccountant is, hij deze brochure uiteraard niet geschreven heeft in die qualiteit, maar als particulier. Hij zegt het in zijn voorwoord:

> ,,als burger van Nederlandsch-Indië, die het nuttig en noodig vond, dat ook de door hem naar voren ge-

19de VERGADERING. — 15 MAART 1923.

4. Vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923.

(Wibaut.)

brachte kant van het belastingvraagstuk in het openbaar besproken zou worden."

Dit vooropstellende, meen ik, dat toch zeker aan de feitelijke mededeelingen, die in dat geschrift op den voorgrond worden gesteld, waarde mag worden gehecht, omdat zij zonder twijfel komen van een deskundig man. Nu is hierin zeer duidelijk, dat de wijziging, die de Minister heeft gebracht in de belastingregeling voor Indië van 1920, welke hij bevorderd heeft door art. 25*c*, dat de zg. kapitaalsaanduiding regelt, bezig is te leiden tot een belangrijk mindere belastinginkomst voor de schatkist dan vóór die wijziging het geval was.

Dat is op zich zelf reeds vreemd, want de wijziging van die inkomstenbelasting was bedoeld om de inkomsten voor de schatkist te vergrooten. Ten opzichte van de particuliere personen is dat ook bereikt. Ik heb hier een staatje van wat volgens de oude inkomstenbelasting van particuliere personen werd geheven en daarnaast een van wat na de wijziging werd opgebracht en wij zien daaruit een belangrijke stijging, naarmate de inkomens grooter worden. Dat is ook een juist beginsel.

Onder de oude regeling moest van een inkomen van f 5400 van een natuurlijk persoon worden opgebracht f 156,75 en volgens de nieuwe heffing f 160,80. Van f 30 000, oude regeling f 1344, nieuwe regeling f 1966; van f 100 000, oude regeling f 4844, nieuwe regeling f 12 166; van f 250 000, oude regeling f 12 344, nieuwe regeling f 47 066.

De nieuwe regeling beantwoordt hier dus aan het voorgezette doel, maar hoe ziet het er uit met de vennootschappenbelasting?

De heer Vleming heeft een aantal voorbeelden gegeven om zijn betoog duidelijk te maken, dat, wat betreft de vennootschappen, de nieuwe regeling averechts werkt. Waar wij bij de natuurlijke personen een sterke stijging van de belastingopbrengst zien, hebben wij hier in de meeste gevallen een sterke daling.

De heer Vleming noemt, zeer juist, geen namen van de ondernemingen, waarvan hij hier uiteenzettingen geeft. Hij voert aan een maatschappij A, die volgens het jaarverslag van 1919 een gestort kapitaal had van 20 millioen, een zichtbare reserve van ongeveer 40 millioen, een geheime reserve, volgens de jaarverslagen gesteld op 10 millioen en volgens het verslag over 1920 een winst, afgerond op 9½ millioen.

Deze onderneming was verschuldigd volgens de ordonnantie van 1920 f 732 000, zou verschuldigd zijn volgens de nieuwe ordonnantie, wanneer art. 25*c* daar niet was ingebracht, f 1 680 000, dat is 9 ton meer. Is verschuldigd op grond van art. 25*c* f 685 000, dat is nog f 47 000 minder dan onder de oude ordonnantie.

Voorbeeld B. Een onderneming volgens het jaarverslag 1919, gestort kapitaal 20 millioen, zichtbare reserves afgerond 65 millioen, volgens jaarverslag 1921 de winst f 3 012 500, met tantièmes er af f 299 877. Saldo afgerond f 2 700 000.

Die onderneming zou betaald hebben volgens de oude ordonnantie voor 1920 f 204 000. Volgens de nieuwe ordonnantie zonder artikel 25*c* f 254 880, dus 25 pct. meer, thans echter door invoeging van art. 25*c* slechts f 162 000. Dat is niet meer, maar 20 pct. minder.

Zoo staat het nog bij verschillende andere voorbeelden, die de heer Vleming noemt, en het eenige type van uitzondering vormen de maatschappijen met zeer buitensporige winsten, zooals de Javasche Bank, die onder de nieuwe belastingregeling na 1920 betaalt f 3 332 000 tegen dat zij anders zou betaald hebben f 1 028 000. Maar in ieder geval ook bij de Javasche Bank zou zonder art. 25*c* de uitkeering moeten zijn f 4 138 000, dus ook nog ruim 8 ton meer dan zij is met toepassing van art. 25*c*.

Nu moet het toch dunkt mij verwondering baren, dat, waar wij hebben gekregen een nieuwe belastingregeling, die alle natuurlijke personen in progressie belangrijk meer doet betalen na 1920 dan zij vóór 1920 betaalden, dat het groote aantal gemiddelde naamlooze vennootschappen — diegenen met exorbitante winsten als bijv. de door mij genoemde Javasche Bank uitgezonderd — belangrijk minder betalen dan vóór 1920 en zeer belangrijk minder dan zij zouden betalen, wanneer art. 25*c* daar niet was ingebracht.

Dit betoog brengt mij tot de vraag: Is de Minister van Koloniën erg gelukkig over de werking van dat art. 25*c*? Mij dunkt, wanneer men zoekt vermeerdering van inkomsten en die enkel verkrijgt van natuurlijke personen, maar niet van vennootschappen, van zakenbeheerders, wier aantal in de laatste jaren sterk is toegenomen, dan kan men daarover niet erg gelukkig zijn.

De Minister staat op het standpunt, dat de inkomsten niet mogen worden ingekrompen.

De Minister staat op het standpunt — en op dat punt ben ik het met hem eens —, dat er nog moet komen een aardoliebelasting. De heer Idenburg heeft daarbij gisteren een vraag gesteld: moet die belasting er eigenlijk nog wel komen? Ik heb die vraag niet al te best begrepen, want eenige oogenblikken te voren had de heer Idenburg met leedwezen gesproken over een zeker aantal bezuinigingen, die noodzakelijk zijn, bezuinigingen op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs, enz. Wanneer hij die aanvaardt als droeve noodzakelijkheid, dan begrijp ik niet goed, dat men, wanneer men dat doet, dan twijfel uitspreekt, of een belasting als de aardoliebelasting er nog werkelijk moet komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat in ieder geval straks uit het antwoord van den Minister zal blijken, dat hij zich op dit punt niet aansluit bij den heer Idenburg, maar wanneer de Minister het met mij eens is, dat de inkomsten van de schatkist moeten worden uitgebreid, wanneer hij mij toegeeft, dat dat ook de bedoeling was van de nieuwe regeling van 1920, dan herhaal ik mijn vraag: wat denkt hij van de werking van art. 25*c* ten opzichte van de vennootschappen?

En dan zou ik nu concreet deze vraag willen stellen, of de Regeering niet meent, dat die ongelijkheid van de heffing tusschen natuurlijke personen en vennootschappen ten spoedigste moet verdwijnen en of het niet noodzakelijk is om reeds nu, in afwachting van een algemeene herziening van het belastingstelsel — waarvoor de Minister dan op zijn commissie wacht — dit te doen geschieden door artikel 25*c* te schrappen?

Mijnheer de Voorzitter! Deze vraag heb ik nu, meen ik, concreet en duidelijk gesteld. Er is geloof ik nog een andere reden om aan te nemen, dat het wèl volkomen vereenigbaar is met de parlementaire gebruiken, dat de Minister in de Memorie van Antwoord niet ingegaan is op de vraag, gesteld in het Voorloopig Verslag, maar waarom het m.i. toch niet heelemaal goed is, dat de Minister niet nu reeds een standpunt inneemt en aan dat standpunt bekendheid geeft.

Het is de polemiek, die op het oogenblik gevoerd wordt tusschen de heeren Vleming en Treub en veel meer — want dat is veel belangrijker op zich zelf — de strijd, die op het oogenblik wordt gevoerd door den heer Treub tegen de regeling van de inkomstenbelasting van de naamlooze vennootschappen naar de winst. De heer Treub is wel te spreken, hoewel hij het niet — ik kom daarop terug — in overeenstemming acht met zijn theorie — over een belasting op de uitkeering van de vennootschap, maar hij is heelemaal niet te spreken over een belasting op de werkelijk gemaakte winst van de vennootschap. Hij wil niet nagegaan hebben of de reserves werkelijk zijn reëele reserves, waarover wij allen het eens zullen zijn, dat ze naar gelang van het risico, dat het bedrijf draagt, grooter of kleiner moeten wezen, dan wel of in die reserves, verscholen of openlijk aanvaard, aanwezig en aantoonbaar is het wegstoppen, het opbergen van winst, om die bij gelegenheid in den vorm van nieuwe aandeelen of bonussen enz. terug te geven. Een vorm dus van belastingontduiking.

Het spreekt vanzelf: wanneer wij spreken van belasting op de gemaakte winst, in tegenstelling van alleen op de uitkeeringen, willen wij niet alle reserves belasten; dan willen wij de reserves, die werkelijk voortspruiten uit, die rechtstreeks samenhangen met het reëele risico van het bedrijf, aanvaarden. Maar wij willen wel belasting heffen van die reserves, die ik straks noemde, die niet reëele, niet door goed bedrijfsbeheer geboden reserves, die bedoelen een deel van de gemaakte werkelijke winst aan de belastingheffing te onttrekken.

(Wibaut.)

Nu is de heer Treub behalve man van de ondernemers, voorzitter van den Ondernemersraad, ook een ondernemend man. Wellicht zelfs moet hij beschouwd worden als de coming man in Indië. Ik ben in de hoogere politiek een vreemdeling en zeg alleen, dat mij van den heer Treub op dit gebied niets zou verwonderen, waar hij een man is van zeer veelzijdige bekwaamheid, die zich in zijn verwachtingen nooit heel sterk heeft behoeven te temperen. Indien deze man actie voert, doet hij dat stevig. Het toeval heeft gewild, dat wij elkaar in het leven veel hebben ontmoet, al zijn wij in den laatsten tijd steeds verder uiteengegaan. Maar ik weet daardoor, dat hij, wat hij doet, stevig doet. Thans wil hij dienen de belangen van het grootkapitaal, dat voornamelijk den vennootschappelijken vorm gebruikt om winsten te maken, doch voor den belastingheffer verbergen. Ik meen nu, dat het niet onverstandig was geweest van den Minister van Koloniën, wanneer hij op de vraag van het Voorloopig Verslag hoe hij staat tegenover die politiek, niet op zeer parlementaire wijze had getracht iets te zeggen zonder eigenlijk iets te zeggen, doch duidelijk gezegd had hoe hij staat tegenover die quaestie om in de toekomst in Indië een inkomstenbelasting te heffen van de werkelijke winst en niet van dat kleine deel daarvan, dat uitgekeerd wordt, terwijl het overige reserve wordt genoemd en later wordt gemetamorphoseerd in nieuw kapitaal of in belastingvrije uitkeering.

Ik zou het dus op hoogen prijs stellen, wanneer ik ten aanzien van deze twee concrete punten alsnog een antwoord van den Minister zou mogen vernemen, nl. hoe hij staat tegenover de intrekking van artikel 25, letter *c*, van de belastingregeling, en wat de Minister denkt van het stelsel-Treub om de inkomstenbelasting voortaan alleen te heffen van de uitkeeringen en niet van de werkelijke winsten.

De heer Treub heeft voor zijn systeem een theorie. De heer Treub, ik zeide het, is mijn vriend, en ik volg hem altijd met belangstelling, maar met dubbele belangstelling volg ik hem, wanneer hij een theorie heeft!

Hij heeft nu een theorie, waarmee hij verdedigt, dat men van een naamlooze vennootschap nooit een progressieve heffing mag vragen, en hij tracht ons uit te leggen, dat zijn theorie eigenlijk is die van Adam Smith, den econoom, die het beginsel van draagkracht bij de belastingheffing reeds 150 jaar geleden op den voorgrond stelde.

De heer Treub brengt nu zijn opvatting, dat belasting alleen mag worden geheven van de uitkeering van een naamlooze vennootschap en niet van de winst, met zijn theorie op de volgende wijze in overeenstemming. Hij doet dat in zijn als altijd buitengemeen lezenswaardige en knappe nota over het Indische belastingwezen als volgt:

> „Een naamlooze vennootschap heeft geen draagkracht en heeft geen inkomen. Een vennootschapsbelasting is een zakelijke belasting, weshalve deze belasting niet progressief kan zijn."

En op een andere plaats zegt hij:

> „Grooter of kleiner draagkracht heeft degene, die een inkomen heeft ter bestrijding van de uitgaven van zich zelf en eventueel van zijn gezin. Daarentegen heeft een rechtspersoon, die geen eigen levensdoel heeft" — wanneer men zich voorstelt vele millioenen te winnen is dat geen levensdoel van dien rechtspersoon! — „en die alleen bestaat als middel om anderen aan inkomen of inkomensdeelen te helpen, geen draagkracht, en kan zij geen draagkracht hebben."

Het is een gemeenplaats om van een theorie te spreken als „grau", maar ook als ik mij aan die gemeenplaats niet schuldig wilde maken, zou ik deze theorie toch niet „grau" noemen. Integendeel, zij is buitengemeen frisch en levenskrachtig. Maar zij stelt naar mijn meening op den voorgrond, dat haar doel is, om den vennootschapsvorm van het grootkapitaal te ontzien bij de belastingheffing. Ook daarom zou ik het van het grootste belang achten, wanneer de Minister kon goedvinden — ik weet wel, die commissie is er, en zij heeft nog geen ontwerp ingediend — om reeds thans tegen die theorie stelling te nemen. Men moet de beteekenis van de propaganda van den heer Treub niet onderschatten. Wanneer er een algemeene opinie zou ontstaan in beslissende kringen, die leidde tot aanvaarding van dit systeem, zou naar mijn meening — die de Minister zal onderschrijven — sterke vermindering van de opbrengst van de Inkomstenbelasting daarvan het gevolg moeten zijn.

Ik geloof, dat wij daar niet aan toe zijn en verwacht ook niet van den Minister te vernemen, dat wij tot een mindere opbrengst van de belastingen in Indië kunnen geraken.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Idenburg heeft gisteren met grooten lof gesproken over den Gouverneur-Generaal, die den zedelijken moed had bezuinigingen door te voeren, en hij zeide er bij, dat het niet anders kon of daardoor werden aangetast dingen, die den Gouverneur-Generaal lief waren. De heer Idenburg heeft daarop laten volgen, dat hij vreesde, dat er op militaire uitgaven niet veel meer te bezuinigen valt, na de 20 millioen en de bezuiniging op de politie.

Het heeft mij leed gedaan, dat van dezen geachten afgevaardigde te vernemen, en wel om de mentaliteit. Ik meen, dat, wanneer men dat vooropstelt, men daardoor alvast verdere bezuiniging op dat gebied vrijwel uitschakelt. Het komt mij voor, dat het omgekeerde moet gebeuren en dat wij moeten voortgaan, voor zoover het in beperkte mate is gedaan, maar dat wij in ieder geval ook steeds de vraag onder het oog moeten zien, of werkelijk het effect van die groote uitgaven, waarvoor wij nog altijd staan, in overeenstemming kan worden geacht met wat er in tijd van nood mede kan worden bereikt. Op dit punt sluit ik mij geheel aan bij wat daaromtrent is gezegd door mijn vriend Mendels.

Ik wil dan ook wel zeggen, dat ik den zedelijken moed zou prijzen van een Regeering, die daar een stevige bezuiniging begint. Zeer, daarvoor is zedelijke moed noodig. Daar is tegenstand te overwinnen. De Gouverneur-Generaal en de Minister zullen bij de bezuiniging, die aanvaard is, zeker tegenstand hebben moeten overwinnen. Maar daarbij is veel sterker tegenstand te overwinnen dan bij bezuiniging op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg of cultuurbemoeiingen.

Zeker, er is zedelijke moed noodig om te bezuinigen als het noodzakelijk is, op dingen, die men lief heeft. Maar ik meen, dat die moed nog grooter is, als men die bezuiniging gaat toepassen daar, waar de weerstand het grootst is, nl. ten opzichte van de militaire bemoeiingen.

In de opmerking van den heer Idenburg, die de vraag stelde: zou de aardoliebelasting, die op 16 millioen gesteld is, nog wel noodig zijn, heb ik meenen te verstaan een uiting van de opvatting, die men tegenwoordig wel meer ontmoet, nl. dat eerst het belastingcijfer moet worden vastgesteld en daarna de uitgaven. Ik moest dien indruk krijgen, omdat de heer Idenburg het met mij eens is — dat is gebleken uit wat hij zelf van sommige noodzakelijk te aanvaarden bezuinigingen heeft gezegd — dat men de bezuiniging op het gebied van onderwijs en gezondheidszorg moet doen à son cœur défendant.

Maar wanneer men dat dan doet à son cœur défendant, dan vraag ik, waarom kan men dan te gelijker tijd de vraag stellen aan den Minister, of een aardoliebelasting nog wel noodig zal zijn?

De heer **Idenburg**: Omdat die aardoliebelasting hier is geïntroduceerd als een productenbelasting, als een correctief van de extra-winstbelasting voor één jaar.

De heer **Wibaut**: Inderdaad, omdat die aardoliebelasting is geïntroduceerd als een correctief. Daarmede kom ik nu ook op een opmerking, die ik te maken heb aan het adres van den heer van Lanschot.

De heer van Lanschot heeft, sprekende over productenbelasting, aangehaald het geschrift van den heer Vleming en hij heeft in den heer Vleming gezien een medestrijder tegen een productenbelasting.

Dat kon slechts geschieden, omdat de heer van Lanschot op dat oogenblik niet voor zich had de brochure zelf van den heer Vleming, doch afgegaan is op een citaat, dat, zooals met citaten meer het geval is, onvolledig was.

(Wibaut.)

Want nadat de heer Vleming gezegd heeft, dat hij een tegenstander is van de tegenwoordige productenbelasting, laat hij daarop op bladz. 39 volgen:

„Slechts wanneer bij de productenbelasting gewerkt wordt met den werkelijken kostprijs, zal hiervan profijt zijn te verwachten. Ook ben ik het in principe eens met hen die tegen elke belasting zijn gekant, welke een belemmering kan wezen voor de handhaving van de Nederlandsch-Indische producten op de wereldmarkt. Ik doel hier bij voorbeeld op een uitvoerrecht op petroleum onafhankelijk van petroleumprijzen en petroleumwinsten.

„Zoolang het echter mogelijk zou blijken, dat de in Nederlandsch-Indië werkende petroleummaatschappij(en) de daar inderdaad gemaakte winsten kunnen laten afvloeien naar andere buitenlandsche maatschappijen, zoo lang zal de fiscus in Nederland niet alleen het recht, maar ook den plicht hebben, met terzijdestelling zelfs van principieele bezwaren en als het moet langs den weg van uitvoerrechten, zijn deel van die winsten in de Indische schatkist te brengen."

Mijnheer de Voorzitter! Daar sluit ik mij bij aan. Wanneer ik de keuze heb tusschen de eene doeltreffend werkende belasting en de andere, belasting op winsten, die men niet gereedelijk kan ontduiken, niet door allerlei boekingsbekwaamheden en niet door het maken van niet reëele — wel zeer reëel wat de hoeveelheid betreft, maar niet reëel, wat het karakter betreft — reserves, wanneer men die belasting heeft, en wanneer die voldoende opbrengt om in de behoeften aan voorzieningen ,die het gewest heeft, te voorzien, dan geef ook ik de voorkeur aan die belasting boven iedere productenbelasting. Maar zoolang ik de productenbelasting noodig heb als correctief, om weg te nemen, wat langs anderen kant verloren gaat van hetgeen redelijkerwijs moest worden geheven, dan, Mijnheer de Voorzitter, wil ik ook van de productenbelasting geen afstand doen. Dat is het standpunt, wat ik te dien opzichte inneem.

Ik meen, dat er nog minder reden is om van die productenbelasting onder die omstandigheden afstand te doen, omdat reeds gisteren gezegd is, dat het aandeel, wat de inheemsche bevolking draagt van de totale belastingopbrengst, zeer belangrijk is.

Mijn vriend, mr. Mendels, heeft daarvoor genoemd 45 pct., maar hij citeerde op dat oogenblik niet van het papier en heeft, naar ik aanneem, de cijfers omgekeerd. Het is nl. niet 45 pct., maar 54 pct., zooals de heer Vleming in zijn staatje op blz. 42 van zijn brochure aantoont.

Het staat zoo, dat over 1921 het Europeesche deel van de bevolking naar berekening heeft opgebracht 248 millioen gulden aan belasting en het inheemsche deel van de bevolking 293 millioen, een verhouding dus van respectievelijk 46 pct. en 54 pct.

54 pct. betaalt dus het inheemsche deel van de bevolking van alle belasting, die wordt opgebracht.

Nu kom ik tot mijn leedwezen weer tot een punt, waarover ik het met den heer Idenburg niet eens kan zijn. De heer Idenburg zeide gisteren: de inlandsche bevolking kan het dus als een zegen beschouwen, dat zij naast zich heeft een kleine groep kapitaalkrachtige Europeanen, die de lasten dragen, die voor de inlandsche bevolking ondraaglijk zouden zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan dien plicht van dankbaarheid van de inlandsche bevolking niet voelen. Want wanneer die tientallen en honderdtallen millioenen, die het kapitaal in Indië voor een groot deel uit het land brengt, eens door een regeling van Overheidsbeheer in het land bleven, zouden dan die millioenen niet kunnen worden aangewend hetzij voor verruiming van de volgens velen te beperkte voorziening, hetzij tot vermindering van de belastingen, die op de inheemsche bevolking drukken? Naar mijn meening zonder twijfel, al denk ik er niet aan op het oogenblik, na alles wat er vroeger in de Parlementen gebeurd is, een betoog te leveren voor Staatsexploitatie van petroleumbronnen of van tinwinning e. d. Misschien komt er bij een andere constellatie wel de gelegenheid daarvoor. Maar vandaag doen

(Wibaut e. a.)

wij dat niet; wij passen de dingen aan aan de werkelijkheid.

Maar afgezien daarvan, moet ik toch zeggen, dat de honderden millioenen, die in dat land gewonnen worden uit de schatten van den bodem, uit den arbeid, naar Nederland komen en gedeeltelijk naar Amerika, naar Engeland enz. gaan. Zou dat een reden zijn voor de inlandsche bevolking om die gestie, die verhouding te zegenen? De tegenstelling van zegenen is vloeken, en ik geloof, wanneer ik kiezen moet tusschen het een en het ander, dat er veel meer aanleiding is voor de inheemsche bevolking om die verhouding te vloeken dan om die te zegenen.

Natuurlijk kan men zóó slechts spreken, wanneer men denkt aan de mogelijkheid van Overheidsbeheer, dat in de plaats zou treden van het particulier beheer, maar dat is niet ondenkbaar. De bewijzen zijn er te over, dat Overheidsbeheer bij particulier beheer, wat zijn effect, wat zijn succes betreft, volstrekt niet behoeft achter te staan.

Het zijn in hoofdzaak deze opmerkingen, die ik heb te maken, en wanneer ik nu wil komen tot mijn slot, dan zou ik dit willen zeggen: dat wij de mate van de belastingen, die moeten worden opgebracht, in eerste instantie moeten laten bepalen door de noodzakelijkheid van de te treffen voorzieningen.

Zeker hebben wij er den eisch bij te stellen, dat al die voorzieningen zoo economisch mogelijk worden ingericht, en de tijd kan eischen, dat wij ons van uitbreiding van die voorzieningen zullen moeten onthouden. Maar een stelsel, waarbij men begint met den belastingvorm vast te leggen en dan te zeggen: nu moet al het andere daaraan ondergeschikt zijn, acht ik verwerpelijk.

Juist in ons stelsel van beheer, waar men de exploitatie van de schatten van den bodem, van alle natuurlijke rijkdommen, voor het overgroote deel overlaat aan het particulier initiatief, behoeft men niet schroomvallig te zijn met van de winst, die men dat particulier initiatief toestaat te maken, een heel stevig deel tot zich te nemen.

Ik zal niet spreken van de heffingen van de petroleumindustrie. Betreffende de heffingen in verschillende landen van de grondeigenaars verwijs ik naar het artikel van den heer V. Rexhäuser, in *De Mijningenieur* n°. 1, 1923. Hij heeft daarin een overzicht gegeven van de rechten van ontginning in de petroleum produceerende landen en zijn conclusie is, dat deze rechten, ook wat den tijdsduur betreft, in Nederlandsch-Indië wel op de meest voordeelige wijze verleend worden.

Er wordt niet gesproken over heffingen van de winst, die in alle landen verschillend zijn, maar waar men hier op het standpunt heeft gestaan, dat nog voor lange jaren de exploitatie in particuliere handen zal blijven, zie ik er volstrekt niet tegen op om heel ver te gaan in het nemen van een goed deel van de winst en ga ik niet uit den weg voor betoogen van de Koninklijke Nederlandsche Petroleummaatschappij, al zijn deze op nog zulk mooi papier gedrukt en al bereiken deze ons ook in groote frequentie. Dat zijn betoogen, ik weet niet of ik mag zeggen voor persoonlijke belangen, waar een naamlooze vennootschap een rechtspersoon is, maar dan toch voor de belangen van een kleine groep aandeelhouders en tantièmetrekkers, waarvan wij ons niet veel hebben aan te trekken. Wij hebben ons alleen de vraag te stellen of de particuliere exploitatie houdbaar is bij een bepaald belastingstelsel en wij zijn bereid om, wanneer die voor de ondernemers niet meer loonend genoeg wordt geacht, de onderneming in openbaar beheer te nemen.

De heer **Gilissen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil een kort woord spreken naar aanleiding van hetgeen de geachte afgevaardigde van Noordbrabant, onze jubileerende nestor, gisteren hier heeft gezegd over de zending en de missies. Ik sympathiseer ten volle met hetgeen die afgevaardigde daaromtrent in het midden heeft gebracht. Ook ik verheug mij zeer, in het Eindverslag te hebben kunnen lezen, dat een herziening in bewerking is van het befaamde art. 123, wat naar mijn meening hoogst wenschelijk, ja noodzakelijk is.

Het is ongeveer vier maanden geleden, dat in de Troonrede deze wijziging werd aangekondigd, dus ik geloof wel, dat nu zoetjes aan de tijd daar is, dat deze wijziging ook tot

(Gilissen c. a.)

stand wordt gebracht. Ik heb verleden jaar het voorrecht gehad, juist naar aanleiding van bedoeld artikel in deze Kamer een en ander in het midden te mogen brengen en met argumenten en bewijzen te staven, hoe nuttig en noodig een wijziging van dat artikel is. Ik zal dus thans, ook wegens het gevorderd uur, daarop niet verder ingaan. Alleen wil ik de hoop uitspreken, dat deze geachte bewindsman met spoed — ik zal niet zeggen met bekwamen spoed want dat adjectief beduidt in het parlementaire vocabulair vaak het tegenovergestelde van het denkbeeld spoed — die wijziging van art. 123 zal tot stand brengen. Dat zal zijn in het groote belang van zending en missies en niet het minst voor de cultuur van Nederlandsch-Indië.

De heer **Blomjous**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch evenals de heer Gilissen een warm woord van adhaesie uit te spreken aan hetgeen onze geachte mede-afgevaardigde de heer van der Does de Willebois gisteren in het midden heeft gebracht over artikel 123.

Hoewel ik niet van plan was daarover te spreken, wil ik toch zeggen, dat ik dit thans wil doen, gesteund en gesterkt door de heerlijke rede, die wij hedenmorgen van den heer Idenburg mochten hooren. In die rede was te onderkennen, wat wij aan moreele ontwikkeling aan de inlandsche bevolking onthouden hebben, lange jaren, en niet zonder leedwezen vergelijk ik de Christelijke beschaving van de Filippijnen met die, welke door de inlandsche bevolking in Nederlandsch-Indië wordt ontbeerd. Ik hoop, dat spoedig van alle zijden zal worden ingezien, dat de Staat niet het recht heeft, volledige vrijheid van godsdienst te beperken, en dan ben ik niet bevreesd, dat er in Indië over deze quaestie onlusten zullen ontstaan. Integendeel, ik zie hier een edelen wedijver ontstaan, wie zal brengen de meeste materieele en persoonlijke offers om de Indische bevolking te maken tot een Christelijke bevolking.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer bij de besprekingen, die ik gisteren heb mogen vernemen naar aanleiding van deze ontwerp-begrooting, één beschouwing door mij met genoegen is gehoord, is het wel die, waarmede de geachte afgevaardigde de heer van der Does de Willebois zijn rede heeft geopend.

De conclusie daarvan was deze, dat na de moeilijkheden, die zich in de laatste jaren voor Indië hadden voorgedaan, van alle kanten, zoowel daar als in het moederland, de handen moeten worden ineengeslagen om zooveel mogelijk weer op te bouwen wat tot stilstand of tot achteruitgang is gekomen.

Van harte hoop ik, dat het mogelijk zal zijn aan die gedachte op uitgebreide schaal uitvoering te geven. Dat ik onder de krachten, die bij dien wederopbouw van het grootste nut zullen zijn, een zeer voorname plaats toeken aan de zending, behoef ik niet te zeggen na hetgeen herhaaldelijk reeds zoowel hier als aan de overzijde op dat punt door mij is opgemerkt.

Ik ben het geheel eens met den heer van der Does de Willebois, dat waar het arbeidsveld in onzen Archipel zoo uitgestrekt is, voor zendingswerk van alle richtingen daar meer dan voldoende plaats te vinden is.

De geachte afgevaardigde heeft voorts nog krachtig aangedrongen op een spoedige totstandkoming van de herziening van art. 123 van het Regeeringsreglement en de heeren Gilissen en Blomjous hebben zooeven dat betoog met klem ondersteund en opnieuw de noodzakelijkheid in het licht gesteld van een wijziging, die aan de wenschen van verschillende zijden zooveel mogelijk zal te gemoet komen.

Het is bekend, dat na de ontvangst van de Indische adviezen omtrent dit onderwerp een voorloopige eindredactie door mij is samengesteld, die aan het oordeel van verschillende deskundigen op dit gebied van uiteenloopende godsdienstige richting onderworpen is geworden. Zoodra ik van die inzichten kennis heb gekregen, zal ik trachten tot een oplossing te komen, die het onderwerp van een voortgezette behandeling kan uitmaken. Ik hoop evenzeer, dat een beslissing dienaangaande niet lang meer zal behoeven uit te blijven, waar het

(Minister de Graaff.)

hier een onderwerp geldt, dat velen in zoo hooge mate ter harte gaat.

Met den heer van der Does de Willebois ben ik mede van gevoelen, dat, wanneer en waar in ambtelijke kringen in Indië zich mocht openbaren — ik voeg er dadelijk bij, dat het een groote uitzondering zal zijn — een belemmerende stemming tegen den zendingsarbeid in het algemeen, met kracht van Regeeringszijde daartegen front zal moeten worden gemaakt. Ik spreek het vertrouwen uit, dat bij de Indische bestuursautoriteiten in dit opzicht steun zal worden gevonden.

Ik kom thans tot de opmerkingen, door den geachten afgevaardigde den heer van Lanschot uitgesproken met betrekking tot het Indisch belastingstelsel, meer in het bijzonder tot de heffing der zoogenaamde productenbelastingen.

De geachte afgevaardigde heeft, voorafgaande aan die meer concrete beschouwingen, in het algemeen doen uitkomen, hoe moeilijk bij de tegenwoordige constellatie van het Indisch Staatsbestuur de positie van den Minister van Koloniën is geworden. Dit is inderdaad het geval. De uitdrukking, welke de heer van Lanschot bezigde, dat de Minister van Koloniën langzamerhand als het ware ingeklemd is geworden tusschen verschillende organen, is niet onjuist. Ik ben het ten volle met den geachten afgevaardigde eens, dat de herziening van de Staatsinrichting van Nederlandsch-Indië, die op het oogenblik, nu de Indische adviezen ontvangen zijn, het stadium van eindbewerking op mijn Departement is ingetreden, wel in de eerste plaats zal moeten streven naar een scherpere afbakening van de positie van den Minister van Koloniën.

Dat neemt echter niet weg, dat, welken vorm men ook aan de zaak moge geven, toch steeds de Minister van Koloniën ook in de toekomst zich herhaaldelijk voor de grootste moeilijkheden gesteld zal vinden, wanneer het betreft onderwerpen als door den heer van Lanschot ter sprake gebracht, de fiscale instellingen in Nederlandsch-Indië, die uit haar aard zoo veelzijdig en van zoo vele zijden kunnen worden bezien.

De heer van Lanschot heeft het wenschelijk geacht, hier nog eens in het kort een overzicht te geven van de geschiedenis der speciale belastingen, die ik zooeven noemde; van de wording der productenbelastingen, van hetgeen zich daarna heeft voorgedaan en inzonderheid van hetgeen verband heeft gehouden met de motie, die hier op voorstel van dien afgevaardigde ten vorigen jare door de Eerste Kamer is aanvaard.

Ik zal den geachten spreker niet in bijzonderheden volgen; ik zou daarmede te zeer het geduld van de Kamer op proef stellen. Het verheugt mij in groote mate, dat de heer van Lanschot herhaaldelijk deed blijken van het feit, dat bij hem nimmer eenige twijfel heeft bestaan aan de vervulling van de toezegging, destijds door mij gedaan, wat aangaat o. m. de afschaffing van de heffing van het uitvoerrecht op aardolie en de derivaten daarvan, met ingang van 1 Januari 1923. Alleen verklaarde die afgevaardigde zich de meening toegedaan, dat het uit een practisch oogpunt de voorkeur zou hebben verdiend, wanneer de intrekking van het uitvoerrecht op aardolie niet geecombineerd ware geworden met het denkbeeld tot instelling voor het jaar 1923 van een speciale heffing op de aardolieproducten, een zoogenaamde „aardoliebelasting", waaromtrent ik binnen korten tijd voorstellen aan de Staten-Generaal hoop te kunnen overleggen.

De heer van Lanschot opperde de onderstelling, dat min of meer die combinatie dienst had moeten doen, om in den Indischen Volksraad om zoo te zeggen de locomotief te worden voor een veilig binnenbrengen van het tweede voorstel: de heffing van de aardoliebelasting.

Ik kan hier de verzekering geven, dat die bedoeling voor mij daaraan vreemd is geweest. Ik zou veeleer zelfs geneigd zijn om de zaak om te keeren en te zeggen, dat juist om een objectief oordeel te bevorderen in den Volksraad ten aanzien der afschaffing van het uitvoerrecht, het mij gewenscht voorkwam een volledig inzicht te geven in de denkbeelden van de Regeering omtrent het onderwerp in zijn geheel.

Ik geloof, dat de instemming, die de intrekking van het uitvoerrecht op de aardolie in den Volksraad algemeen heeft gevonden, in groote mate mag worden toegeschreven aan het feit, dat men bij de overweging daarvan een zoodanig overzicht vóór zich had.

(Minister de Graaff.)

Waar overigens de heer van Lanschot er op doelde, dat ten gevolge van het niet vóór 1 Januari vastgesteld zijn van de afschaffing van het uitvoerrecht, in belanghebbende kringen zekere onrust was verwekt, waaruit allerlei minder gewenschte mededeelingen van die zijde zijn voortgevloeid, staat het bij mij vast, Mijnheer de Voorzitter, dat zoodanige onrust bij het betrokken lichaam niet kan hebben bestaan. Men was daar ten volle van de plannen der Regeering op de hoogte.

Wat overigens den practischen loop der zaken betreft, deze moest in beide gevallen precies dezelfde zijn; zoowel wanneer de bedoelde combinatie niet als wanneer zij wèl werd toegepast, kon op stuk van zaken de inwerkingtreding van de afschaffing eerst plaats vinden, wanneer de begrooting zou zijn vastgesteld en dan in beide gevallen met terugwerking tot 1 Januari van dit jaar. De heer van Lanschot heeft te recht niet verzwegen, dat inmiddels in Indië reeds maatregelen zijn getroffen om staking der betaling van het uitvoerrecht met ingang van 1 Januari mogelijk te maken. Op dit oogenblik behoeft dat recht dan ook feitelijk niet meer te worden betaald.

Mijnheer de Voorzitter! Het was mij aangenaam, van de zijde van den heer van Lanschot steun te ontvangen wat aangaat de bezwaren, die het van enkele zijden geopperd denkbeeld bij mij heeft ontmoet, om naast de belastingcommissie, die in Indië is ingesteld tot herziening van het algemeen belastingvraagstuk, hier in Nederland te gelijker tijd een zoodanige commissie werkzaam te doen zijn. Ik sluit mij aanstonds aan bij de zienswijze van den geachten spreker, dat een zoodanige werkwijze zeker niet tot bespoediging van de afdoening van zaken zou kunnen leiden. Zooals ik reeds in de Tweede Kamer deed uitkomen, ligt het in mijn bedoeling om, wanneer uit Indië voorstellen ontvangen zijn, te zijner tijd daarover het oordeel van deskundigen hier te lande in te winnen, in de eerste plaats voor zoover zich twijfelachtige of voor mij niet aanstonds aannemelijke punten mochten voordoen. Een gelijktijdig werkzaam zijn echter van een herzieningscommissie in Indië en van een zoodanige commissie in Nederland zou m. i. tot geen bevredigend resultaat kunnen leiden.

Te recht zag de heer van Lanschot in de benoeming van die commissie een duidelijke verklaring van mijn zijde, dat ik het belastingstelsel met betrekking tot de particuliere nijverheid in Indië, zooals dat stelsel op het oogenblik daar bestaat, bezwaarlijk als instelling van duurzame strekking kan goedkeuren, dat het in verschillende opzichten mij daarvoor niet bruikbaar voorkomt.

Door den heer Idenburg is gisterenmiddag op den voorgrond gesteld — ik ben hem daar erkentelijk voor — dat van den aanvang af bij mij de overtuiging heeft bestaan, dat het complex van speciale belastingen, dat ik bij mijn optreden als Minister vóór mij vond liggen, ook na de herziening, die het destijds nog heeft ondergaan, zich niet voor continueering kon leenen. Reeds dadelijk heb ik gevoeld, dat dit het geval niet kon zijn, en, zooals de heer Idenburg deed uitkomen, heb ik daarom ook aanstonds verklaard, dat ik, wat aangaat de in het complex begrepen speciale belastingen, deze heffingen alleen kon aanvaarden als noodmaatregel, als een correctief voor niet meer dan drie jaren, om daarna de Staten-Generaal in de gelegenheid te stellen zich nader uit te spreken of men al dan niet nog zekere verlenging aan die belastingen toegekend zou willen zien. Na de ondervinding, inmiddels opgedaan, is thans, zooals ik deed uitkomen, bij mij het voornemen gerezen om bij de Staten-Generaal het denkbeeld aanhangig te maken, om de werking van de zoogenaamde productenbelastingen met één jaar te verlengen en daarnaast voor de aardolieproducten een in het wezen van de zaak gelijksoortige heffing in te stellen, eveneens voor niet meer dan één jaar, met de besliste bedoeling dat geen voorstel tot voortzetting na ultimo 1923 van mij te verwachten zal zijn, zooals ik in de Memorie van Antwoord bereids deed uitkomen. Dat ik aan die voorstellen mijn hart niet verpanden zal, zooals de heer Idenburg het uitdrukte, spreekt vanzelf. Ik zou dat evenmin thans kunnen doen als ik oorspronkelijk aan het belastingstelsel in zijn geheel mijn hart kon verpanden. Het is alleen de noodzakelijkheid, die mij tot die voorstellen dwingt, en die noodzakelijkheid spruit hieruit voort, dat de ondervinding, die men heeft opgedaan met de tegenwoordige heffingen, wel duidelijk heeft aangetoond, dat wanneer de Indische Regeering met geen ander wettelijk apparaat de toekomst ingaat dan met de inkomstenbelasting in haar huidige gedaante, het zeer te vreezen zal zijn, dat in velerlei opzichten de fiscus achter het net zal visschen. Die overweging is het, die in hoofdzaak mij er toe zal leiden, om het oordeel van de Staten-Generaal in te roepen omtrent de zooeven genoemde tijdelijke voorzieningen.

Wat de ondervinding van het vorige jaar heeft geleerd, is voor mij in de eerste plaats wel het feit, dat met een stelsel, waarbij de grondslag van de belasting gezocht is in de verhouding tusschen kapitaal en winst, men zeer zwak staat ten aanzien vooral van groote maatschappijen, die met holding-maatschappijen, dochter- en zustermaatschappijen en wat al niet meer van dien aard zijn toegerust en dientengevolge door allerlei manupulaties zich gemakkelijk kunnen onttrekken aan den plicht, om den fiscus te geven wat den fiscus toekomt.

Gistermiddag werd met een enkel woord door den geachten afgevaardigde den heer Idenburg melding gemaakt van het bekende arrest, onlangs door den Hoogen Raad gewezen in zake een dergelijke winstmanipulatie door de Koninklijke Petroleummaatschappij. Ook ik heb van die beslissing met voldoening kennis genomen; ook mij gaf die uitspraak bevrediging. Ik stel mij voor, bij de latere besprekingen van de genoemde voorstellen op dat arrest nader terug te komen in verband met de denkbeelden, in die voorstellen nedergelegd. Intusschen kan ik den heer van Lanschot, die bepaaldelijk mij vroeg of, wanneer de gewenschte termijn van een jaar verstreken is, aangenomen dat de belastingwetgever zich met mijn voorstellen kan vereenigen, de inmiddels ontworpen verbeteringen van de bestaande inkomstenbelastingen opnieuw gezocht zullen worden in speciale heffingen, op die vraag een ontkennend antwoord geven. In die richting gaan mijn gedachten niet.

De ondervinding, die ik met speciale belastingen heb opgedaan, is niet van dien aard geweest, dat ik opnieuw met dergelijke middelen de toekomst zou wenschen in te treden. In welke richting ik dan wel herziening zou wenschen, op dit onderwerp meen ik voor het oogenblik niet te mogen ingaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom hiermede onwillekeurig tot de vragen, zooeven door den heer Wibaut tot mij gericht. Deze geachte afgevaardigde heeft bij de ontwikkeling van zijn beschouwingen inzonderheid een beroep gedaan op gegevens, voorkomende in een brochure, die ook in Nederland zekere bekendheid heeft gekregen, een brochure van het hoofd van den Indischen belastingdienst, den heer Vleming, omtrent de werking van de inkomstenbelastingen daar te lande. Hoezeer ik die brochure eveneens met belangstelling heb gelezen en in verschillende opzichten de inhoud mij te denken gaf, toch komt het mij voor, dat bezwaarlijk onverdeeld waarde is te hechten aan de in het geschrift vermelde feiten en cijfers.

Om het ronduit te zeggen betreur ik het, dat de heer Vleming blijkbaar eenigszins haastig die brochure heeft samengesteld, en vooral waar hij zich voorstelde, daarmede een ernstige bestrijding te leveren van de door den heer Wibaut aangeduide denkbeelden van den heer Treub, zou een meer gezette bearbeiding van de stof mijns inziens niet onnoodig zijn geweest. Al dadelijk geldt dit het door genoemden afgevaardigde besproken exposé, waarmede de schrijver de meerdere of mindere doeltreffendheid van het complex van inkomstenbelastingen wilde doen blijken. Om zijn oordeel dienaangaande te staven, meende de schrijver te kunnen volstaan met het bekend stellen van de bedrijfsuitkomsten en de belastingaanslagen van niet meer dan een vijftal ondernemingen. Dat aantal is, zou ik meenen, wel zeer gering, waar het geldt een belastingheffing die over een zoo groot aantal bedrijven van allerlei vorm en gesteldheid zich uitstrekt. Het spreekt vanzelf, dat wanneer men niet

(Minister de Graaff.)

meer geeft dan een overzicht omtrent een vijftal ondernemingen, gekozen uit den aard der zaak met de bedoeling om zekeren persoonlijken indruk waar te maken, aan een exposé van dien aard slechts tot zekere hoogte waarde is te hechten. Hoe men b.v. ten aanzien van dat zelfde vijftal ondernemingen al dadelijk tot geheel afwijkende uitkomsten kan komen door een andere rangschikking van de cijfers met invoering ook van den factor: bedrijfskapitaal, blijkt uit een critische beschouwing van de zijde van den Ondernemersraad, die integendeel in het licht stelt hoe met betrekking tot die ondernemingen met het tegenwoordig stelsel van inkomstenbelastingen bereikt wordt hetgeen men beoogt: geringe heffing van geringe winsten, zware heffing van ondernemingen, die op groote schaal hebben gerendeerd. Zooals de heer Mendels bij interruptie opmerkt: *L'art de grouper les chiffres!*

De geachte afgevaardigde de heer Wibaut heeft zich echter niet in de eerste plaats verdiept in een ontleding van die cijfers, maar inzonderheid mij de vraag gesteld, wat mijn meening is ten aanzien van de bepaling sub *c* van artikel 25 der betrokken ordonnantie, betrekking hebbende op het in rekening brengen, bij de bepaling van het in het bedrijf gestoken kapitaal, ook van de uit gemaakte winsten gekweekte reserves.

Die vraag is op het oogenblik moeilijk in stelligen zin te beantwoorden. Ik geef toe, dat in die regeling wel degelijk een bron ligt van allerlei bezwaren. Intusschen neemt dit niet weg, dat van het begin af gevoeld is, dat, uit een billijkheidsoogpunt beschouwd, die reserves niet verwaarloosd mochten worden. Het is dan ook zeer opmerkelijk, dat de heer Vleming, niettegenstaande alle critiek, ten slotte toch tot de conclusie komt, dat althans met de zoogenaamde zichtbare reserves rekening is te houden, en, waar het voldoende bekend is, dat met een weinig boekhoudingshandigheid het maar al te gemakkelijk is om van stille reserves zichtbare reserves te maken, dus feitelijk ondanks alles geheel in de lijn van de te voren door hem zelf gewraakte bepaling terugkeert. Waar aldus ook de heer Vleming geëindigd is met in werkelijkheid zich daarbij neer te leggen, blijkt te meer, hoe moeilijk het antwoord op de gestelde vraag is, ook waar toch zeker bij niemand meer dan bij dien hoofdambtenaar de bedoeling heeft voorgezeten om de opbrengst voor den fiscus zoo hoog mogelijk op te voeren.

Het komt mij voor, dat onder die omstandigheden het van mijn zijde wel hoogst voorbarig zou zijn, om ten aanzien van een dergelijk punt vooruit te loopen op de Indische voorstellen en bij voorbaat een besliste meening te kennen te geven.

Ditzelfde geldt tot op zekere hoogte ook voor de andere vragen van den heer Wibaut en wel inzonderheid die, of ik mij kan vereenigen met het denkbeeld van den heer Treub van een belastingheffing op de daadwerkelijke uitkeeringen.

Wanneer ik op het oogenblik mij omtrent dit punt moet uitspreken, doe ik, met het noodige voorbehoud, dat in dezen zin, dat, de verhoudingen in Indië in aanmerking genomen, waar het overgroote deel van het in groote ondernemingen neergelegde kapitaal van vreemde herkomst is, zoodat de dividenden en tantièmes niet door den fiscus zijn te achtervolgen tot in de beurzen van hen, die op stuk van zaken de voordeelen genieten, een belastingheffing, gebaseerd op de werkelijke uitkeeringen voor Indië, weinig doelmatig zou zijn. Ik zeg dan al dadelijk, dat ware ik thans gesteld voor de keuze tusschen een heffing van de winst of een heffing van de werkelijke uitkeeringen, mijn voorkeur in de eerste richting zou gaan, zonder dat ik nochtans in het minst daarmede zou willen vooruitloopen op de voorstellen, die in verband met hetgeen de Indische commissie te dien aanzien zal aanbevelen, ter zijner tijd, wanneer ik dan nog Minister van Koloniën ben, door mij aan de Staten-Generaal zullen worden overgelegd. In het algemeen neem ik verder het standpunt in, dat het voor mij allerminst raadzaam zou zijn om, zooals de heer Wibaut zou wenschen, in den strijd, die zich volgens hem op 't oogenblik in Indië zou voordoen in verband met het verblijf aldaar van den heer Treub, mijn persoonlijke inzichten in de door hem besproken vraagstukken nu reeds met beslistheid uit te spreken.

Ik zou mij daarmede min of meer in de ongunstige positie stellen van den speler, die te vroeg zijn beste kaarten uitspeelt, en, als het oogenblik der beslissing daar is, geen troeven meer te zijner beschikking heeft.

Te meer nog past mij in deze een afwachtende houding, omdat, vooral in vraagstukken als deze, toch allereerst wel de zienswijze moet blijken van de Indische Regeering.

Wat aangaat de voorstellen tot verlenging van de zoogenaamde productenbelastingen, met instelling daarnaast van een tijdelijke aardoliebelasting, is mij door den heer van Lanschot nog de besliste vraag gedaan, of de Regeering de Staten-Generaal in de gelegenheid zal stellen om de verschillende onderwerpen, die zich daarbij voordoen, elk op zich zelf in beschouwing te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is inderdaad mijn voornemen. Mijn plan is het om de voorstellen bij de Staten-Generaal voor te brengen in den vorm van een viertal wetsontwerpen, het eerste betrekking hebbend op de wettelijke afschaffing van het uitvoerrecht op aardolie, met ingang van 1 Januari 1923, een ander ontwerp betrekking hebbend op een wijziging der Indische Tariefwet, verband houdend met het zoogenaamd veredelingsverkeer, een derde, eveneens ten doel hebbend een wijziging der Indische Tariefwet en dit met betrekking tot enkele onderwerpen van meer ondergeschikten aard, en eindelijk in de vierde plaats een wetsontwerp, waarbij wordt voorgesteld verlenging van de werking der productenbelasting met één jaar en, in aansluiting daarbij, instelling voor dien zelfden termijn van een aardoliebelasting.

De heer van Lanschot heeft mijn aandacht gevestigd op het feit, dat in het onderhavig begrootingsontwerp de productenbelastingen pro memorie zijn opgenomen, waaruit de geachte spreker meende te mogen opmaken, dat daarvan geen werkelijke opbrengst meer wordt verwacht. Ook de heer Wibaut heeft terloops daarop gedoeld.

Dit is een misverstand. Dat deze belastingen pro memorie zijn opgebracht, spreekt vanzelf. Voor zoover zij nog in dit ontwerp moesten voorkomen, hebben zij betrekking op hetgeen alsnog in den loop van dit jaar ontvangen wordt over vorige jaren. Voordat de sanctie van den begrootingswetgever is verkregen ten aanzien van de voortzetting der heffing voor het jaar 1923, zouden zij overigens niet vermeld mogen worden.

Daarbij komt, dat m.i. belastingen als deze, die in den grond der zaak bedoeld zijn als correctieven op de algemeene inkomstenbelastingen, speciaal op de extrawinstbelasting, feitelijk niet als cijferpost, maar als memoriepost op de begrooting behooren te worden opgebracht, overeenkomstig het eigenlijk karakter daarvan.

Uit het feit dus, dat zij thans pro memorie voorkomen, mag niet worden opgemaakt, dat geen werkelijke ontvangsten worden verondersteld. Integendeel, wanneer de prijzen behoorlijk zijn, zullen zij wel degelijk, indien de vereischte sanctie op de verlenging wordt verkregen, kunnen bijdragen tot een bevredigende bate voor het land.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga thans over tot de uitvoerige rede, die hier gisteren is gehouden door den heer Mendels. Die geachte spreker heeft in de eerste plaats ons allerlei rampen afgeschilderd, die voor de Indische bevolking in den loop der jaren het uitvloeisel zijn geweest van de Nederlandsche overheersching en die ook nu nog als gevolg van dat feit voor haar zich voordoen.

Wanneer ik dergelijke beschouwingen hoor — en ik mag wel zeggen, dat ik die elk jaar heb moeten vernemen, zoowel aan de overzijde als hier —, komt wel eens mij het bekende gezegde te binnen uit een van Molière's blijspelen: „Les gens que vous tuez, se portent assez bien".

Werkelijk, Mijnheer de Voorzitter, zoo ellendig is de toestand van de inlandsche bevolking allerminst. Wanneer men om zich heen ziet, zooals vooral in de laatste jaren wel ieder heeft gedaan, naar de moeilijkheden, waaraan vooral in de laatste tijden zoo duizenden hier in het Westen zijn blootgesteld ten gevolge van de nijpende levensomstandigheden, moet bij hen, die de Indische maatschappij kennen, wel telkens de gedachte rijzen, dat de bevolking daar, te

(Minister de Graaff.)

midden van de rijke tropennatuur, met haar onbezorgde levensopvatting, in vele opzichten inderdaad te benijden is.

Uit den aard der zaak spreek ik daarmede volstrekt niet tegen, dat ook in Indië nog allerlei misstanden zijn op te heffen en allerlei verbeteringen zijn aan te brengen, voordat geheel met tevredenheid de gang van zaken kan worden aangezien.

De heer Mendels nu heeft mij vooreerst de vraag gesteld, in aansluiting aan de beschouwingen van den heer van Lanschot: wat zijn uw plannen ten aanzien van de belastingheffing van de inlandsche bevolking?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou al dadelijk mij niet vereenigen met hetgeen ik in aansluiting daaraan heb moeten vernemen, de voorstelling nl. alsof ten aanzien van de inlandsche bevolking bij de Indische bestuurders de grootste onverschilligheid zou bestaan, alsof die bevolking in het geheel niet gehoord zou worden in haar belangen en zoo al meer. Dat is zeer zeker de toestand niet.

Ik zelf heb in verschillende ambtelijke functiën meerdere jaren te midden van de inlandsche bevolking doorgebracht en voortdurend aanraking met haar gehad en kunnen opmerken ook hoe anderen, met name onze bestuursambtenaren in Indië, met die bevolking zich onderhielden, en, enkele exceptioneele gevallen daargelaten, kan ik niet anders verklaren dan dat wel degelijk bij die ambtenaren de grootste belangstelling voor het lot en voor de nooden van den inlander bestaat.

,,Wat nu'' heeft, zooals ik zeide, de heer Mendels gevraagd, ,,zijn uw plannen ten aanzien van de belastingheffing van de inlandsche bevolking?''

Ik kan dan aanstonds er op wijzen, dat het belastingvraagstuk met betrekking tot de inlandsche bevolking, zooals ongetwijfeld den heer Mendels bekend is, sedert eenige jaren in een staat van omwerking verkeert, wat sommige heffingen aangaat. Een omwerking, waarbij gestreefd wordt naar unificatie met de belastingen voor niet-inlanders. Dit geldt vooral de inkomstenbelastingen, die met terzijdestelling van de vroegere bedrijfsbelasting voor niet-Europeanen in het kader van de voor Europeanen geldende regeling is gebracht.

Het spreekt intusschen vanzelf, dat waar de belangen van beide bevolkingsgroepen in allerlei opzichten verschillend zijn en de bedrijven en levensomstandigheden zoozeer uiteenloopen, niet in allen deele dezelfde belastingen aan dezen en aan genen kant geheven kunnen worden. Maar zoover dit eenigszins mogelijk is, voor zoover inderdaad geen reden bestaat om een anderen weg te bewandelen, ligt het voor de hand, dat allengs unificatie moet worden betracht.

De geachte afgevaardigde de heer Mendels heeft mijn aandacht gevestigd op enkele welbekende gegevens — genoemd werd het al meer aangehaalde geschrift van dr. Huender, herzien en verbeterd, zooals de heer Mendels deed uitkomen, door mr. Joekes — omtrent het gemiddeld inkomen van de inlandsche bevolking en het gemiddeld cijfer van belastingheffing. Ook ten aanzien van die cijfers moet ik de allergrootste behoedzaamheid aanraden. Ik zelf heb zoo vaak met dergelijke onderzoekingen te doen gehad en medegewerkt aan cijfergroepeeringen van dien aard, dat ik in dat opzicht tot de grootste voorzichtigheid ben gekomen. Wanneer ik bijv. hoor, hoe op een gulden na berekend is, dat het gemiddeld jaarlijksch inkomen van een inlandsch gezin op Java en Madoera zou bedragen f 196 en niet f 195 of f 197, verder dat het gemiddeld belastingcijfer zou zijn f 13,50 en, vermeerderd met de waarde van de gepraesteerde desadiensten f 22,50, dan, Mijnheer de Voorzitter, sta ik wel zeer sceptisch tegenover dergelijke bevindingen.

Bij de raming van de draagkracht der inlandsche bevolking wordt ook in den regel al te zeer uit het oog verloren, dat een groot deel, vooral van de landbouwende bevolking, maar een zeker gedeelte van haar beschikbaren tijd gebruikt voor het dagelijksch bedrijf en dat daarnaast vaak nog een ruime marge overgelaten blijft, die zij naar eigen verkiezing en naar gelang van de oogenblikkelijke behoefte al dan niet nuttig besteden kan. Alleen al uit dien hoofde bestaat eveneens zekere ruimte in de belastbaarheid van de hierbedoelde bevolkingsklassen. Toch neemt dit niet weg, dat ik de laatste zal zijn om te ontkennen, dat de inlandsche bevolking in het algemeen gesproken aan den fiscus opbrengt wat in redelijkheid van haar mag worden verlangd. Ik moet hier mogelijk een uitzondering maken voor de meer welgestelde inlanders, die vermoedelijk wat zwaarder getroffen zullen worden door de thans ook voor hen geldende algemeene inkomstenbelasting, waarbij hun jaarlijksch inkomen meer nauwkeurig bekend zal worden. Over het geheel evenwel zou ik dat voorbehoud niet willen stellen.

De heer Mendels heeft verder verklaard, dat bij de bezuiniging te weinig rekening wordt gehouden met het sentiment van de inlandsche bevolking en hij heeft mij gevraagd hoe het staat met het sentiment van die bevolking tegenover het Nederlandsch gezag. Ook die vraag is niet zoo gemakkelijk te beantwoorden. Vooreerst is de uitdrukking ,,inlandsche bevolking'' al zoo vaag. Hoever strekt men in deze dat begrip uit? Verstaat men daaronder ook de volksstammen van de Buitengewesten en alle klassen zonder onderscheid van de inlandsche maatschappij? Ik veronderstel, dat de heer Mendels speciaal het oog gericht had op de meer ontwikkelde klasse, die eenigszins zich een oordeel kan vormen omtrent bestuurstoestanden. Ik kan tot mijn voldoening verklaren, dat bij de gebruikelijke jaarlijksche samenkomst van hoofden van gewestelijk bestuur, die in het begin van dit jaar te Batavia heeft plaats gevonden, algemeen de indruk is uitgesproken, dat de stemming van de bevolking ten aanzien van het Nederlandsche Gouvernement over het geheel niet anders dan gunstig mocht heeten. Waar het hier betreft een uitspraak van bestuursautoriteiten, die meer dan wie ook in Indië in de gelegenheid zijn zich omtrent dit punt op de hoogte te stellen, komt het mij voor, dat aan die verklaring groote waarde mag worden gehecht, meer dan aan de vaak al te zeer tendentieuze verklaringen van andere zijden. Die mededeelingen stemmen in zeker opzicht overeen met de opmerkingen, door den heer Idenburg hedenmorgen voorgelezen uit het dagblad *De Locomotief*.

De heer Mendels sprak over de toekomstige bezuinigingen ten aanzien van onderwijs en gezondheidsdienst. Minder juist zeide die geachte afgevaardigde daarbij — de toelichtingen in de Gedrukte Stukken zijn in zoover blijkbaar aan zijn aandacht ontsnapt — dat die bezuinigingen van den Minister zijn uitgegaan. Dat is niet het geval. Ook die bezuinigingen zijn uitgegaan van de Indische Regeering, zooals in de stukken uitdrukkelijk is aangeteekend. Die bezuinigingen — ik behoef het nauwelijks te zeggen — gaan ten deele ook mij ter harte. Ik heb steeds nadrukkelijk doen blijken, dat ik bij de vereischte inkrimping van de Landsuitgaven in de allerlaatste plaats zou willen raken aan hetgeen tot de vitale belangen van de kolonie kan worden gerekend: onderwijs, volksgezondheid en andere. Ik moet nu echter wat aangaat de onderwerpelijke feiten er wel op wijzen, dat de beteekenis daarvan niet groot is.

Wat aangaat de door den heer Mendels vermelde bezuiniging met betrekking tot de Van-Deventerschool te Semarang, betreft het daarbij meer de vraag, op welke wijze in het vervolg instellingen van dien aard zullen worden gesubsidieerd; of dit geschieden zal in den vorm van een zg. bouwsubsidie, dan wel in dien van een zg. huursubsidie, waarbij een jaarlijksche uitkeering plaats vindt voor rente en aflossing der bouwkosten. Zoolang die quaestie, die bij de Indische Regeering in overweging is, nog niet is uitgemaakt, blijft de Van-Deventerschool genieten wat zij tot dusver genoot. Zoo is het ook met de bezuiniging op de uitgaven ten behoeve van den gezondheidsdienst, die eveneens niet veel te beduiden heeft.

Intusschen, hoezeer dat door mij evenzeer als door anderen zou worden betreurd, wanneer het ten slotte niet anders mocht kunnen, zal niettemin ook aan die takken van dienst geraakt moeten worden. Misschien zal dit kunnen worden ontgaan, maar dat alles neemt niet weg — en hierbij kom ik tot de woorden, gisteren ten aanzien van dezelfde materie door den heer Idenburg gesproken, — dat de allereerste voorwaarde, die boven alles primeert, moet zijn, in Indië opnieuw tot een

(Minister de Graaff.)

sluitend budget voor den gewonen dienst te komen. Wanneer niet dat resultaat in korten tijd wordt bereikt, vrees ik, dat wij al spoedig met het Indisch krediet in groote moeilijkheden zullen geraken, waarvan de geheele Indische maatschappij, de inlandsche niet minder dan de Europeesche, de funeste gevolgen zou ondervinden.

Met den heer Mendels ben ik het — om tot een ander onderwerp over te gaan — geheel eens, dat men tegenover de stroomingen in de richting van volksontwikkeling, die zich sedert eenige jaren in Indië openbaren, moet staan met een aanmoedigend gebaar, en niet met een stuursch afwijzend gezicht, en het deed mij genoegen, dat ik te dien opzichte hedenmorgen die zelfde zienswijze vertegenwoordigd vond bij een zoo bevoegd beoordeelaar als den heer Idenburg. Ik ben eveneens van oordeel, dat het niet alleen verkeerd, maar ook dat het nutteloos zou zijn met een ander gebaar zich daartegenover te plaatsen. Integendeel, wanneer die bewegingen zich niet verliezen in onvruchtbare verwarrende stroomingen, kunnen zij ook naar mijn overtuiging Indië brengen tot een toekomst, die werkelijk voor de bevolking in hooge mate te wenschen is.

Dit neemt niet weg, dat, wanneer zich daarbij voordoen, hetzij bij de leiders, hetzij bij hun volgelingen, daden, die uit maatschappelijk oogpunt niet zijn toe te laten, uitspattingen of hoe men ze noemen wil, de Regeering verplicht is, in de allereerste plaats in het belang van het welslagen der beweging zelf, krachtig op te treden en een „halt" toe te roepen aan hen, die zich aan feiten van dien aard hebben schuldig gemaakt of willen schuldig maken. Ik acht dit, zooals ik zeide, noodig in de eerste plaats ook in het belang van de strooming zelf, die alleen wanneer zij zich rustig kan ontwikkelen de vruchten kan opleveren, die men daarvan wil plukken.

Dit zelfde lag ook in mijn bedoeling, waar ik in de Memorie van Antwoord als het ware een scheiding bracht tusschen de leiders en de beweging zelf, waarmede ik in het algemeen te kennen wenschte te geven, dat, wanneer leiders zich te buiten gaan, wanneer zij door hun persoonlijke daden in het algemeen een richting uitgaan, die niet kan zijn die van de beweging zelf en die met het oog op rust en orde in de Indische maatschappij niet is toe te laten, tegenover die leiders in het bijzonder een houding moet worden aangenomen, die niet tot de beweging zelf zich behoeft uit te strekken.

Wat aangaat de vraag, of de vereeniging Boedi Oetomo in den laatsten tijd zich al dan niet zou hebben geschaard aan de zijde van de Radicale Concentratie, moet ik verklaren, dat dit punt op het oogenblik zelfs voor geheel ingewijden nog bezwaarlijk is te beantwoorden. Wel kan ik zeggen, en dit is waarschijnlijk in deze het nieuwste nieuws, dat wanneer de Radicale Concentratie voortgaat zich te verliezen in de richting, die zij in den laatsten tijd heeft ingeslagen, namelijk met besliste hostiliteit zich gaat stellen tegenover het Nederlandsch gezag, tal van bezadigde elementen in verschillende vereenigingen tot het besluit zullen komen, dat in een dergelijke concentratie voor hen geen plaats is.

De ongunstige stemming, die bij de vereeniging Boedi Oetomo ten aanzien van het Nederlandsch Gouvernement door den heer Mendels werd verondersteld, werd in het bijzonder door hem toegeschreven — de voorstelling is trouwens meer verspreid — aan enkele bepaalde feiten. Met name wees hij als zoodanig aan hetgeen zich heeft voorgedaan met het drietal regenten, die indertijd zich hadden aangesloten bij de zg. autonomie-beweging en die later, nadat hun het onjuiste van die handelwijze was duidelijk gemaakt, zich aan die beweging hebben onttrokken.

Ik heb nooit aan dit feit zooveel beteekenis kunnen hechten als men inzonderheid hier te lande in sommige kringen dat heeft gedaan. Ik heb er mij integendeel over verheugd, dat die regenten hebben begrepen, dat zij een minder tactvolle handeling hadden begaan; een handeling, die bovendien geen zin had, omdat hetgeen men wenschte, feitelijk destijds reeds was vervuld.

De vraag is gisteren terloops door den heer Mendels geopperd, of bij het standpunt, dat in deze door mij werd ingenomen, wat aangaat het optreden van die regenten, misschien ook de gedachte op den voorgrond stond, dat ik in het algemeen voor die inlandsche hoofdambtenaren een plaatsing in den Volksraad minder wenschelijk achtte.

Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, acht ik de positie van de regenten op Java en Madoera, de hoogste inlandsche bestuursautoriteiten in het regentschap, in beginsel weinig vereenigbaar met een deelnemen aan politieke bewegingen, waardoor zij elk oogenblik in de scheeve verhouding kunnen komen, krachtens den aard van hun ambt daadwerkelijk te moeten optreden tegen hetgeen zij mogelijk zelf, als liggend in de lijn van hun politieke actie, te voren hebben aangemoedigd.

De heer **Mendels**: Geldt dat niet voor Europeesche ambtenaren, bijv. voor den heer van der Jagt?

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Dat geldt evenzeer voor de Europeesche hoogste ambtenaren, voor de hoofden van gewestelijk bestuur en zelfs voor de assistent-residenten, om van de lagere Europeesche bestuursambtenaren niet te spreken. Ik ben in het algemeen van oordeel, dat noch de Europeesche, noch de inlandsche bestuursambtenaren van zoodanigen rang, zoolang zij die functie bekleeden, openlijk behooren deel te nemen aan het politieke leven, omdat dit hen morgen misschien in conflict kan brengen met hetgeen zij heden hebben voorgestaan.

Dezelfde urgentie, die in Nederland bestaat om enkele van de hoogste autoriteiten in het Staatsbestuur uit te sluiten van het lidmaatschap der Staten-Generaal, doet ook in deze zich voor, al is tot dusver nog om practische overwegingen over het bezwaar heengestapt. Die overwegingen betroffen, wat aangaat de regenten, inzonderheid het feit, dat wanneer men de bekleeders van dat ambt uitsloot van het lidmaatschap van den Volksraad, vooral destijds in de inlandsche maatschappij zoo weinigen zouden overblijven, die met voldoende kennis van zaken konden deelnemen aan de behandeling van in het bijzonder op die maatschappij betrekking hebbende aangelegenheden.

Bij de nieuwe organisatie van de centrale organen zal niettemin de vraag ernstig overwogen moeten worden — ook om redenen van anderen aard —, in hoever deelneming aan den arbeid van die lichamen voor de hierbedoelde personen wellicht gepaard zal moeten gaan met opnonactiviteitstelling wat betreft de bekleeding van hun bestuursambt.

De heer **Mendels**: Politiek moeten zij dus worden gecastreerd. Een ambtenaar mag dus niet aan politiek doen, want dit geldt evenzeer voor hen buiten den Volksraad. Hier mag dus een burgemeester ook geen lid der Tweede Kamer zijn.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Men moet de regenten en residenten niet vergelijken met de burgemeesters, maar met de Commissarissen der Koningin in Nederland, die eveneens van het lidmaatschap van de Volksvertegenwoordiging uitgezonderd zijn.

Een tweede feit, waarin de heer Mendels een oorzaak meende te kunnen vinden voor een minder gunstige stemming bij de inlandsche bevolking, betrof de ontneming van de bevoorrechting, die de plaatselijke afdeeling Solo van de vereeniging Boedi Oetomo te voren genoot wat betreft het houden van vergaderingen. Een bevoorrechting, die is ingetrokken nadat de vereeniging, inzonderheid de afdeelingen in de Vorstenlanden, haar sympathie hadden betuigd voor de pandhuisstaking. Ik kan hier verklaren, dat, wat ook omtrent die beslissing te zeggen valt, tot dusver de plaatselijke vereeniging nog geen enkele reëele moeilijkheid ondervonden heeft van de verplichting om, evenals andere vereenigingen van dien aard, voor het houden van vergaderingen te voren aan het hoofd van plaatselijk bestuur machtiging te vragen.

Een meer belangrijk punt, dat ik ook wat meer in den breede zou wenschen te bespreken, was het derde onderwerp, in hetzelfde verband door den heer Mendels genoemd: de in de laatste jaren telkens terugkeerende beschuldiging in de

19de VERGADERING. — 15 MAART 1923.

4. Vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923.

(Minister de Graaff.)

verslagen zoowel van de Tweede als van de Eerste Kamer, als zou in Indië in de laatste tijden een uitgebreid spionnagestelsel bestaan, belemmerend werkend op een vruchtbare ontwikkeling van de inlandsche volksbeweging.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb die voorstelling al meer dan eens bestreden en wanneer ik ook nu weer zie, welke feiten zijn bijgebracht om haar te staven, kan ik niets anders zeggen dan dat mijn twijfel nog daardoor wordt versterkt.

In de eerste plaats heeft de heer Mendels mededeeling gedaan van hetgeen zich heeft voorgedaan met den bekenden brief, die door mr. Schrieke, den Regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken bij den Volksraad, is geschreven aan een van de dagbladen in Indië met betrekking tot den regent van Serang. De heer Mendels heeft mij gevraagd, wat daarover mijn oordeel is. Ik kan niet anders zeggen dan dat ik het schrijven van dien brief in hooge mate ondoordacht vind. Ik heb in de Memorie van Antwoord medegedeeld, dat, waar de heer Schrieke in den Volksraad openlijk de verklaring had afgelegd, dat het schrijven van dien brief een geheel eigenmachtige daad van hem zelf is geweest, voor mij geen reden bestond om verder ter zake mij in commentaren te begeven.

Het betreft hier een zaak van internen aard tusschen den Gouverneur-Generaal en den betrokken hoofdambtenaar. Alleen al het feit van de aflegging van een dergelijke openlijke verklaring bewijst voldoende, wat het oordeel van de Indische Regeering omtrent het feit is geweest.

Een andere quaestie is het, dat de heer Mendels — en dàt is voor mij in deze van meer beteekenis — in verband met die zaak op den voorgrond heeft gesteld, dat blijkens den inhoud van den brief een spionnenonderzoek zou zijn ingesteld omtrent den genoemden regent.

Uit den aard der zaak is het mij niet bekend, in hoever naar de gedragingen van dien regent plaatselijke onderzoekingen zijn bevolen. Ook dit is een interne quaestie, die de Regeering in Indië aangaat. Maar ik wil wel één ding opmerken, nl. dat wanneer een zoodanig onderzoek wordt ingesteld, betrekking hebbende op inlandsche bestuurders, hetzij regenten, hetzij anderen, dat onderzoek, tenzij al dadelijk de aard der feiten justitieele inmenging vordert, een zuiver administratieve beteekenis draagt, zoowel wanneer het betreft de wijze van vervulling der ambtelijke taak, als wanneer het betrekking heeft op tekortkomingen van anderen aard. Zoowel in het eene als in het andere geval heeft dat onderzoek in den regel niets te maken met politieke bewegingen in Indië, dus ook niet met eenig spionnenonderzoek ter zake van politieke bewegingen.

Hoever men wel gaat met het vastknoopen aan gebeurtenissen in de inlandsche maatschappij van beweringen omtrent het bestaan van een spionnenstelsel als door den heer Mendels bedoeld, bleek mij nog enkele dagen geleden, toen ik in dat zelfde verband in een artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* vond melding gemaakt van een zaak, die zich geheel op justitieel gebied bewoog, de onderzoekingen namelijk, die in de afdeeling Sragen van de residentie Soerakarta zijn ingesteld naar aanleiding van ernstige misdrijven door gewapende rooversbenden daar en in den omtrek. Zeer zeker zal niemand er aan twijfelen, dat daarbij van spionnen gebruik zal zijn gemaakt. Het omgekeerde zou meer opmerkelijk zijn. Ik zou willen vragen, gebeurt dit niet overal, ook hier te lande, wanneer het dergelijke misdrijven betreft? Ik zou willen vragen: komen niet bij elken behoorlijk georganiseerden politiedienst gevallen voor, waarin men langs dien weg de misdadigers tracht op te sporen? Wel voor alle landen ter wereld zal die vraag bevestigend worden beantwoord. Maar die spionnage had alweer niets te maken met tegengang van inlandsche volksbewegingen; het betrof daarbij louter misdaden en nog wel van de ergste soort. Wanneer dus op dergelijke gevallen een beroep wordt gedaan, kan zeker niet daarmede worden aangetoond, dat in Indië een spionnenstelsel zou bestaan, uitgaande van de Regeering en gericht tegen de ontwikkeling van de inlandsche volksbewegingen.

Ook overigens zou ik nog wel zeer willen waarschuwen tegen een lichtvaardig gebruik van zulke beschuldigingen, die meer en meer zich hier herhalen. Wanneer men er zich rekenschap van geeft, hoe gering de macht is, waarmede wij in Indië dat uitgebreide land en die millioenenbevolking moeten besturen, moet het wel aanstonds erkenning vinden, hoe bedenkelijk dergelijke openlijke beschuldigingen van het bestuur en de Regeering daar te lande zijn, die zelden zullen nalaten in zekere kringen ongunstig op de algemeene beoordeeling van zaken te werken. Met aantijgingen van dien aard werkt men zeer weinig mede tot een krachtige bestuursvoering in onze koloniën, die toch zoo noodig is, in de eerste plaats voor het doel, dat ook de heer Mendels voorstaat: een vrije rustige ontwikkeling van het volksleven.

Ik hoorde gisteren met betrekking tot de militaire uitrusting de juiste opmerking maken, dat de eerste eisch voor een vrije ontwikkeling van elke nuttige beweging van dien aard is krachtige handhaving van rust en orde, en vooral in een land als Indië is om verschillende redenen de voldoening aan die eisch in hooge mate moeilijk. Wanneer geen besliste feiten aanwezig zijn om het gezag af te breken, onthoude men dus in het algemeen belang zich zorgvuldig daarvan.

Volgens den geachten afgevaardigde den heer Mendels zou voorts nog de meer ontwikkelde bevolking in Indië zich gegriefd gevoelen door de inmiddels aanvaarde voorstellen tot hervorming van het bestuurswezen en de nog in voorbereiding zijnde denkbeelden tot herziening van de Staatsinrichting. Het was mij bijzonder aangenaam, deze zaak hedenmorgen op een zoo waardeerende wijze door den heer Idenburg te hooren bespreken. Ik houd mij overtuigd, dat wanneer die voorzieningen eenmaal tot uitvoering zijn gebracht zooals zij zijn bedoeld, zeker in het algemeen bevrediging zal worden gegeven. Hoe gematigd voorts die denkbeelden aan sommigen mogen schijnen, het staat wel vast, dat zij voor geruimen tijd nog ver vooruitloopen op hetgeen met het actueel stadium van ontwikkeling van de Indische maatschappij in overeenstemming is en dat nog tal van jaren noodig zullen zijn voordat Indië in het algemeen zich ten volle zal hebben ingeleefd in de organisatie, welke door die voorstellen in het leven zal worden geroepen.

De heer Mendels heeft mij gevraagd, wat mijn bedoeling is ten aanzien van de regeling van het kiesrecht. Die vraag is mij in de Tweede Kamer ook door den heer Albarda gesteld en ik heb dezen geantwoord, dat het stellig in mijn bedoeling ligt om, wanneer de voorstellen omtrent een herziening van de Staatsinrichting worden ingediend of tijdens de behandeling daarvan, ook op dat punt de noodige inlichtingen aan de Kamers te verschaffen, opdat men zal kunnen beoordeelen, welke klassen van de inlandsche maatschappij naar het oordeel van de Regeering al dadelijk geroepen zullen worden om aan de samenstelling der vertegenwoordiging van het land direct of indirect deel te nemen.

Een zeer gevoelig punt, door de heeren Mendels en Wibaut aan de orde gesteld, betreft de militaire uitgaven voor Indië. De heer Mendels heeft gemeend mij te moeten voorhouden, dat van mij was uitgegaan een schrijven aan de Indische Regeering, waarbij de stelling werd geponeerd, dat het plan van verdediging van Indië niet langer zou gericht zijn op verdediging van den Archipel tegen een buitenlandschen vijand, maar tot een meer beperkt doel zou zijn teruggebracht. Zooals door den heer Idenburg is betoogd, heeft de voorstelling, dat wij met onze beperkte krachten ons tot taak zouden moeten stellen den geheelen Archipel te verdedigen tegen een buitenlandschen vijand, sinds lang reeds afgedaan, als grondslag ook voor de raming der militaire uitgaven.

Sinds lang heeft men zich op het standpunt gesteld, dat de militaire macht in Indië zich ten doel heeft te stellen, naast handhaving van rust en orde, handhaving van de neutraliteit, welke laatste verplichting in hoofdzaak zich hierin oplost, dat de legermacht zoo noodig geroepen zal worden tot verdediging van de steunpunten der marine en tot bescherming van den zetel der Regeering. Alleen met een zoo beperkt doel is het mogelijk binnen de grenzen van onze krachten voor Indië een weermacht te onderhouden, die aan behoorlijke eischen voldoet. Op die basis ook is berekend, zooals de heer Idenburg deed uitkomen, de sterkte, die onze legermacht in Indië in de laatste jaren heeft gehad. Ik moet

(Minister de Graaff.)

hieraan toevoegen, dat de legermacht van 36 500 man, die eenigen tijd geleden aanwezig was, inmiddels nog om redenen van bezuiniging is teruggebracht tot niet meer dan 33 000 man. De besparing, die tot dusver is tot stand gebracht ten aanzien van de defensie in Indië, betreft, wat aangaat leger en vloot te zamen, een bedrag van 35 millioen op een totaal van 161 millioen, derhalve een vermindering van 22 pct. Ik kan voorts nog mededeelen, dat het in de bedoeling ligt in de lijn van bezuiniging ook overigens nog verder te gaan. Aan den eisch, dat de bezuiniging in de eerste plaats zou treffen de militaire macht in Indië, derhalve leger en vloot, zal dus wel degelijk op groote schaal worden voldaan.

De heer **Mendels**: Maar hoe staat het nu met uw brief? De Algemeene Secretarie in Indië heeft openlijk erkend, dat u dien brief geschreven heeft.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, niet alleen dat een brief als door hem bedoeld is geschreven, maar dat de legercommandant, de luitenant-generaal Kroesen, zelfs openlijk in den Volksraad de algemeene strekking daarvan heeft medegedeeld, als vertegenwoordigende op dit punt de zienswijze van Gouverneur-Generaal en Minister. Die zienswijze is overigens niets nieuws.

De heer **Mendels**: Moet u dan brieven schrijven over oude standpunten?

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Ja, zeker, dat zal u ook wel eens overkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Een onderwerp, dat ons allen zeer sympathiek is en dat hier van twee zijden krachtig werd ondersteund, betreft de ondersteuning van de oude, gepensionneerde militairen. Zooals ik reeds in de Tweede Kamer mededeelde, ligt het in mijn bedoeling van den daartoe strekkenden begrootingspost in ruime mate gebruik te maken om te gemoet te komen aan de ergste nooden, die zich in die klasse van voormalige landsdienaren voordoen.

Ik kan natuurlijk niet bij voorbaat zeggen, tot welk bedrag zich die ondersteuning zal uitstrekken, maar naar een voorloopige raming zal voor dit jaar over een bedrag van f 60 000, zoo niet meer, beschikt worden. Het deed mij groot genoegen te mogen vernemen, dat een milde vervulling van deze behoefte, waarvoor de heer Idenburg gisteren krachtig pleitte, ook bij dezen tak van de Staten-Generaal een gunstig onthaal zal vinden.

Een moeilijk punt, door dien afgevaardigde ter sprake gebracht, betreft de hier te lande met verlof aanwezige Indische ambtenaren, voor wie in verband met de bezuiniging op het oogenblik geen plaats meer is in hun tak van dienst en die als zoodanig hier het oogenblik moeten afwachten, waarin zij weder in Indië werkzaam kunnen zijn.

Inderdaad, het vordert dikwijls zekere zelfoverwinning, om de bezuiniging uit te strekken ook tot die ambtenaren. Ook daaraan echter valt niets te doen, zooals aan zoovele harde maatregelen, die in dit tijdperk moeten worden genomen. Wat aangaat den financieelen toestand van die ambtenaren is onlangs een regeling getroffen van dien aard, dat zij na verloop van hun verloftijd worden gesteld in het genot van een non-activiteitstraktement, ten bedrage van 60 pct. van hun bezoldiging. Eenige zekerheid omtrent het tijdstip van hun herplaatsing kan niet gegeven worden. Zooals de zaken nu staan, worden in Indië als het ware dagelijks ambtenaren ontslagen, zonder dat het mogelijk zou zijn bij voorbaat een regeling te treffen, waarbij hun eenige zekerheid in bedoeld opzicht wordt gegeven. Ik behoef intusschen niet te zeggen, dat ook in deze al het mogelijke zal worden gedaan om den betrokken ambtenaren te gemoet te komen, zoodra dat maar eenigszins kan.

Een vraagstuk van grooten omvang is dat van de salarieering der landsdienaren in Nederlandsch-Indië. Door den heer Idenburg is in den breede uiteengezet, welke eigenaardige moeilijkheden zich daarbij voordoen in verband met het feit, dat tot dusver een groot gedeelte van de ambtenaren in Indië, in het bijzonder van hen, die een meer belangrijke plaats bekleeden, moest worden verkregen van elders, daaronder begrepen in de eerste plaats het moederland. Het spreekt vanzelf, dat ten aanzien van die categorie van elders aangeworven ambtenaren de financieele voorwaarden, waaronder zij in Indischen dienst treden, moet omvatten een zekere emigratiepremie, die het totaalbedrag der inkomsten belangrijk verhoogt. Het genot van een zoodanige premie echter kan geen raison hebben voor hen, die in Indië zich aanmelden voor 's Lands dienst.

Nu heeft dit feit doorloopend moeilijkheden veroorzaakt, die vooral bij den huidigen geldnood al scherper zich afteekenen. Het is voor de toekomst uitgesloten, dat voortgegaan wordt de krachten van het land op zoodanige schaal te bezoldigen, alleen maar omdat zij in denzelfden tak van dienst werkzaam zijn als personen, die uit den vreemde zijn verkregen. Het einde zou daarbij zijn de financieele ondergang van het land.

Zooals ik heb ontwikkeld in de Memorie van Toelichting lag het nu voorshands in mijn bedoeling, te dien aanzien allengs een stelsel ingang te doen vinden, waarbij gestreefd wordt naar uitbreiding van het aantal dienstkorpsen, bezoldigd op inheemsche basis en gerecruteerd zooveel mogelijk in Indië zelf, daargelaten, in het algemeen, van welken landaard de betrokken personen zijn.

De groote moeilijkheid echter ligt daarbij in de overgangsperiode, waarin Indië nog niet over een voldoend aantal krachten beschikt om alle of een groot deel van de plaatsen in die takken van dienst te bezetten, zoodat aanvoer in beduidende mate van krachten uit den vreemde nog steeds noodig blijft. Onder die omstandigheden blijft dus ook de onjuiste toestand voortbestaan van hoogere traktementen eenerzijds voor hen, die in den vreemde zijn aangeworven, en het feit anderzijds dat degenen, die een zoo hoog traktement niet behoefden te genieten, ten onrechte toch in het genot daarvan treden.

Den weg om tot een oplossing te komen, heb ik gezocht in toekenning, aanvankelijk nog, van toelagen aan het in Indië zelf verkregen personeel, als overgang tot den definitieven toestand. Ik geef toe, dat die oplossing moeilijkheden medebrengt, maar wanneer met beleid in die richting wordt voortgegaan, zoodat bij periodieke traktementsverhoogingen of bij verhooging in rang langzamerhand de toelagen vervallen, geloof ik, dat op den duur het gewenschte doel zal worden bereikt. Ik betwijfel of de weg, door den heer Idenburg aangegeven, waarbij men al dadelijk het stelsel voor een of meer korpsen tot in de uiterste consequenties doorvoert, beter zou voldoen. Ik vrees zeer, dat zich daarbij een wringen en dringen bij het betrokken korps naar gelijke voorwaarden met andere korpsen zou voordoen, met het gevolg dat de Regeering zou eindigen met tot den ouden toestand terug te keeren. Ik geef intusschen toe, dat de zaak zeer veel moeilijkheden oplevert.

In zooverre zal een uitspraak niet aanstonds gedaan behoeven te worden, dat het hier besproken stelsel een van de punten van overweging heeft uitgemaakt bij de in Indië ingestelde zoogenaamde Salariscommissie, welke, naar ik uit een mededeeling in de dagbladen zag, inmiddels haar verslag heeft uitgebracht. Ik stel mij daarom voor in afwachting van dat verslag dit punt voorloopig te laten rusten.

Wat aangaat de bij de in behandeling zijnde begrooting voorgestelde railverbinding Solo—Djokja, ben ik bereid de toezegging te geven, dat overeenkomstig den wensch van den heer Idenburg aan de thans verkregen principieele goedkeuring geen gevolg zal worden gegeven, wat betreft het tijdstip van aanvang van de uitvoering, zonder dat de Staten-Generaal alsnog in de gelegenheid zijn geweest om in verband met de financieele consequenties zich nader over dit punt uit te spreken. Er zal dus geen gebruik gemaakt worden van den thans voorgestelden memorie-post, maar te zijner tijd zal aan de Kamer een geldpost worden voorgelegd, wanneer de Regeering meent, dat de omstandigheden toelaten met de uitvoering van het werk aan te vangen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij geheel aan bij de hulde, die gisteren door den heer Idenburg in zoo ruime mate

(Minister de Graaff.)

is gebracht aan den Landvoogd van Indië, mr. Fock, voor zijn krachtige behartiging van de bezuinigingspolitiek, die op dit oogenblik een van de levensvoorwaarden voor Indië mag heeten.

Ik ondervind zelf dagelijks te veel de onaangenaamheden, die een zoodanige gedragslijn medebrengt, dat ook ik niet ten volle zou apprecieeren de gestie, die in dit opzicht van den Gouverneur-Generaal uitgaat.

Inderdaad heeft uit den aard der zaak ook de heer Fock zich naar Indië begeven met allerlei verwachtingen en plannen, terwijl, zooals de zaken nu staan, er voor opbouwenden arbeid nauwelijks eenige plaats is, tenzij het betreft voorzieningen, die geen geld kosten, en dat zijn er maar weinige.

Met de grootste instemming heb ook ik dezen morgen het vervolg van de belangrijke rede van den heer Idenburg aangehoord, in de eerste plaats wat betreft het vraagstuk der verhouding tusschen den Gouverneur-Generaal in Nederlandsch-Indië en het Opperbestuur.

Ik beaam in allen deele de conclusie, dat zoolang het niet mogelijk is in Indië in te voeren een parlementairen regeeringsvorm in den waren zin van het woord, een werkelijke vertegenwoordiging van de bevolking in breeden zin, het laatste woord aan het moederland zal moeten blijven. Dit betreft het opperbestuur en het betreft als zoodanig ook in hooge mate de financieele gestie, te meer nog, wijl op stuk van zaken, wanneer de middelen ter voorziening in de kosten der Landshuishouding moeten worden gevonden, het in de eerste plaats de Staatkundige verhouding tot het moederland is, die op de geldmarkt het krediet van Nederlandsch-Indië bepaalt. Waar dit het geval is, spreekt het vanzelf dat ook ten aanzien van de financieele aangelegenheden Nederland in een zoodanige positie zal moeten blijven verkeeren, dat de Rijksbegrootingswetgever een beslissend woord blijft medespreken en zich zal kunnen doen gelden, wanneer dat uit een algemeen oogpunt noodig is. Dit alles zonder dat daarmede zal mogen worden aangetast de vrijheid van beweging, die bij de Grondwetsherziening aan Nederlandsch-Indië is toegedacht; een vrijheid van beweging die inderdaad zoo ver mogelijk moet gaan en waartoe dan ook, zooals de heer Idenburg zoo overtuigend heeft uiteengezet, krachtige medewerking van de Staten-Generaal een eerste vereischte is.

Wanneer men vraagt, welke positie de Gouverneur-Generaal ten opzichte van het opperbestuur, van de Kroon, heeft in te nemen, moet ik op den voorgrond stellen wat al meer door mij is gezegd, namelijk, dat die quaestie een uiterst teere is, waarbij het in hooge mate geldt een wikken en wegen, een zaak van beleid. Ik zou, wanneer mij de vraag gesteld werd, of ik in enkele woorden die verhouding zou weten te definieeren, niets anders kunnen zeggen dan dat, naar mijn meening, die verhouding het kortst en toch het best is omschreven in de woorden, die bij de herziening van de Grondwet in het tweede lid van artikel 60 zijn opgenomen, de bepaling, luidens welke de Gouverneur-Generaal in Nederlandsch-Indië het algemeen bestuur voert in naam van de Kroon.

Besturen in naam van de Kroon, daaronder versta ik een besturen zooals men uit feiten en woorden weet of meent te moeten opmaken, dat de Kroon zou handelen, wanneer zij zelf voor de te nemen beslissingen stond. Aan die woorden hecht ik een zeer bijzondere waarde: zij geven voor mij in dit opzicht meer dan bladzijden vol commentaren omtrent de verhouding, die de Gouverneur-Generaal ten aanzien van de Kroon in acht heeft te nemen.

Evenzeer vereenig ik mij met de algemeene lijnen der beschouwingen van den heer Idenburg, wat aangaat het onderwijsvraagstuk, in het bijzonder ook wat betreft zijn conclusie, dat zooveel mogelijk moet worden gestreefd niet alleen naar het bijbrengen van intellectueele kennis, maar ook naar karaktervorming in goede richting. Ik ben het met dien geachten spreker eens, dat de bereiking van dat doel ten zeerste kan worden bevorderd door het particulier initiatief gelegenheid te geven zich te uiten, zoowel wat aangaat de oprichting van scholen als vooral wat betreft de totstandbrenging van internaten.

Door den heer Idenburg werd nog het beginsel uitgesproken

(Minister de Graaff e. a.)

dat ook bij het verder gaande onderwijs zooveel mogelijk de landstaal voermiddel zal moeten worden. Ik ben dit in principe eens, maar te gelijker tijd ben ik mij ten volle bewust van de voorshands onoverkomelijke moeilijkheden, die zich te dien aanzien voordoen. Ik laat nog daar dat de inlandsche talen zelf in haar tegenwoordige ontwikkeling zich nog niet daartoe leenen. Afgescheiden echter daarvan staat men voor het feit, dat het aan niet-inlanders zelden gegeven zal zijn, naast en na hun vakstudie zich nog zoozeer te bekwamen in een inlandsche taal, dat zij als docent daarvan gebruik zouden kunnen maken ten aanzien van het bedoelde verder gaande onderwijs. Eerst dus wanneer wij zoover zijn, dat uit de inlandsche maatschappij zelf een voldoend aantal vooraanstaande mannen op het gebied der wetenschap is voortgekomen, die een zoodanig onderwijs in hun eigen taal kunnen geven, zal vervulling van het desideratum werkelijk mogelijk zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Met deze beschouwingen meen ik de voornaamste punten, die gisteren en heden ter sprake zijn gebracht, te hebben beantwoord. Het is mij aangenaam geweest, dat zoovele van die beschouwingen zich bij mijn eigen persoonlijke inzichten aansloten en daaraan steun gaven. Het spreekt vanzelf, dat vele van die denkbeelden voor het oogenblik nog geen of nog slechts ten deele vervulling konden vinden in het begrootingsontwerp, dat vóór ons ligt. Van harte hoop ik, dat met den voortgang der ontwikkeling van Indië, dien wij allen wenschen, die vervulling meer en meer zal worden bereikt.

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Mendels heeft zich bij ons aangediend als iemand, die, ofschoon geen practische ervaring hebbende op Indisch gebied, nochtans rechts en links zijn informaties heeft ingewonnen en daardoor in zijn als steeds met aplomb voorgedragen redevoering van zijn belangstelling in Indische zaken kon doen blijken. Nu vind ik het jammer, dat hij bij het eerste deel van de rede van den heer Idenburg niet aanwezig is geweest, omdat hij daar zooveel practische kennis van Indische zaken had kunnen opdoen.

Die rede zou voor hem ongetwijfeld leerzaam zijn geweest. Hij zou dan hebben kunnen leeren, dat het kapitaal, dat vastgelegd is in de groote ondernemingen in Indië en waarover hij met weinig waardeering sprak, onmisbaar is voor de ontwikkeling van Indië en van zijn bevolking. Hij zou er ook uit hebben kunnen leeren, dat die ondernemingen een zeer belangrijk deel opbrengen van de belastingen aldaar. De heer Idenburg immers heeft er op gewezen, dat in het jaar 1920 door de suikerondernemingen alleen 170 millioen aan belastingen werd betaald, op een budget van even 550 millioen.

De heer **Mendels**: En de suikermaatschappijen verdienden in dat zelfde jaar 600 millioen!

De heer **van Lanschot**: Het laatste getal kan ik thans niet beoordeelen, al betwijfel ik, of de verdiensten zoo hoog zijn geweest.

Sprekende over de productenbelastingen, meen ik dus tevens de belangen van de Indische bevolking behartigd te hebben.

De heer Wibaut meent, dat het beter zou zijn, als de Overheid de groote ondernemingen exploiteerde. Ik trek echter zeer in twijfel, of het buitenlandsch kapitaal, dat ook dàn voor die exploitatie zou noodig zijn, zoo gemakkelijk zal te vinden zijn.

Die zelfde geachte afgevaardigde had eenige bedenkingen tegen de aanhalingen, die ik mij veroorloofde te doen uit de brochure van den heer Vleming. Ik vestig er echter zijn aandacht op, dat ik mij op de meening van den heer Vleming alleen beroepen heb voor zoover de productenbelasting betreft, welke blijkens het door den geachten afgevaardigde zoo straks voorgelezen deel der brochure-Vleming ook door dezen worden afgekeurd.

De heer Wibaut wees nog meer in het bijzonder op de navolgende zinsnede in die brochure:

(van Lanschot e. a.)

„Zoolang het echter mogelijk zou blijken, dat de in Nederlandsch-Indië werkende petroleummaatschappijen de daar inderdaad gemaakte winsten kunnen laten afvloeien naar andere buitenlandsche maatschappijen, zoolang zal de fiscus in Ned.-Indië niet alleen het recht, maar ook den plicht hebben, met terzijdestelling zelfs van principieele bezwaren, en als het moet langs den weg van uitvoerrecht, zijn deel van die winst in de Indische schatkist te brengen."

Mijnheer de Voorzitter! Het is inderdaad volkomen juist, dat de fiscus alle middelen in het werk moet stellen, om ontduiking van belasting door overheveling op andere maatschappijen te voorkomen, doch ik moge vragen: is daarvoor wel noodig een speciale productenbelasting? Is dat doel niet langs anderen, veel eenvoudiger weg te bereiken?

Ook de Minister heeft medegedeeld, dat hij verlenging der productenbelastingen met nog een jaar voorstelde, juist om die overheveling te voorkomen. Doch een zelfde bezwaar blijft evengoed bestaan voor volgende jaren. Indien dus de Minister meent na afloop der productenbelasting (1924) dat bezwaar voor overheveling langs anderen weg te overwinnen, waarom kan dat niet reeds thans geschieden voor het jaar 1923?

De heer Idenburg deelde ons reeds gisteren mede, dat deze moeilijkheid door wijziging der inkomstenbelasting gemakkelijk te overwinnen is. Dat spreekt ook wel vanzelf, want hier te lande wordt — zooals reeds blijkt uit het bekende arrest van den Hoogen Raad — die overheveling voorkomen zonder dat daartoe — naast de directe belastingen — nog speciale heffingen noodig zijn.

Bedrieg ik mij niet al te zeer, dan ligt het ook in de bedoeling van den Minister zelf om, indien de verlenging tot 31 December 1923 wordt aangenomen, voor volgende jaren een wijziging der inkomstenbelasting uit te lokken; immers, toen de heer van Rijckevorsel hem aan de overzijde vroeg: welke plannen bestaan er, als de productenbelastingen niet worden verlengd, heeft de Minister geantwoord (bladz. 1368):

> „Ik kan voor het oogenblik nog moeilijk een bepaald antwoord op die vraag geven, maar wèl kan ik zeggen, dat in dat geval een tijdelijke voorziening tot verbetering op enkele punten van de regeling der inkomstenbelastingen misschien noodig zal zijn en dat daartoe dan met spoed zou moeten worden overgegaan."

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen uit deze verklaring te mogen afleiden, dat het toch wel mogelijk schijnt om die overheveling door een verandering van de inkomstenbelasting te voorkomen.

Ziedaar de bedenkingen, die bij mij aanvankelijk rijzen tegen de voorstellen der Regeering tot verlenging der productenbelastingen, waaromtrent ik mij mijn eindoordeel natuurlijkerwijze wensch voor te behouden tot later.

De heer **Wibaut**: Mijnheer de Voorzitter! Het antwoord, dat de Minister mij heeft willen geven, heeft mij ten deele teleurgesteld, ten deele ben ik hem er erkentelijk voor.

Het heeft mij teleurgesteld ten opzichte van hetgeen de Minister heeft gezegd over de cijfers van den heer Vleming. De Minister verwijt den heer Vleming, dat hij maar 5 ondernemingen heeft genoemd ter adstructie van zijn betoog, dat art. 25*c* van de belastingregeling 1920 slecht werkt.

De heer Vleming heeft echter niet genoemd 5 gevallen, maar 5 voorbeelden van typen ondernemingen. Ik meen, dat men van geen betoog kan verlangen, dat het ter illustratie een onbeperkt aantal voorbeelden zal gebruiken, maar wanneer het werkelijk juist is wat de heer Vleming vooropstelt, en wat uit zijn betoog aannemelijk is, dat wij hier te doen hebben met typen, dan had daar de bestrijding van den Minister moeten liggen en niet in de ietwat gratuite mededeeling, dat die voorbeelden met een zekere bedoeling zijn gekozen.

Een ander argument van den Minister tegen deze cijfers is, dat zij in een publicatie van den Ondernemersraad zijn

(Wibaut.)

bestreden. Mag ik vragen: is de Ondernemersraad misschien een Regeeringsorgaan?

De heer **Mendels**: Semi.

De heer **Wibaut**: Zelfs niet semi, daarom begrijp ik niet, dat de Minister een publicatie van den Ondernemersraad tegen dit betoog, zonder detailleering, als argument aanvoert tegen cijfers, in welker critiek hij zich zelfs niet begeven heeft. Anders dan dit gebaar van „ze zijn met zekere bedoeling gesteld" is de critiek niet gegaan.

De Minister zeide, dat de vraag, die ik hem gesteld had, hoe zijn meening was ten opzichte van de werking van art. 25*c*, zeer moeilijk was te beantwoorden. Ja, Mijnheer de Voorzitter, het leven heeft inderdaad zijn moeilijkheden, ook voor Ministers. Maar dat nu in het bijzonder die vraag moeilijk zou zijn voor dezen bewindsman, begrijp ik niet.

De Minister moet toch thans reeds ingelicht zijn — zij het niet volledig dan toch gedeeltelijk —, hij kan althans nu reeds ingelicht zijn omtrent de werking van artikel 25 *c*, een onderdeel van de regeling, die als geheel bedoelde, de heffing uit de winsten van de vennootschappen te vergrooten. De vraag komt hierop neer: werkt die maatregel zoo of werkt die anders? Het is misschien niet plezierig om op die vraag te antwoorden, dat kan ik begrijpen, maar de buitengemeene moeilijkheid begrijp ik toch niet.

Ik kom nu tot de erkentelijkheid. Ik ben den Minister zeer erkentelijk voor zijn, zij het met voorzichtig voorbehoud omkleede verklaring, dat, zoover hij op het oogenblik kan zien — men kan van mij niet verwachten gemis van achting voor Ministerieele voorzichtigheid; ik stel die op hoogen prijs — en in aanmerking nemende, dat er veel vreemd kapitaal in Indië werkt, hij een heffing, beperkt tot de uitkeeringen van de naamlooze vennootschappen, weinig doelmatig acht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de heer Treub althans dit zich alvast voor gezegd zal houden en ik meen, dat wij daaruit mogen opmaken, dat het stelsel van den heer Treub inderdaad tegen het Regeeringsbeleid, zooals de Minister met alle aannemelijk voorbehoud kan zien, strijdt, dat het daartegen ingaat.

Een enkel antwoord ben ik onzen geachten collega den heer van Lanschot verplicht te geven. Deze kan zich niet goed voorstellen, wanneer de natuurrijkdom, de rijkdom van den bodem en de andere rijkdommen van onze koloniën worden geëxploiteerd, niet door particulier kapitaal, maar door een orgaan van de gemeenschap, wanneer wij dus hebben Overheidsbedrijven, dan kan de heer van Lanschot zich niet goed voorstellen, hoe men daarvoor het benoodigde kapitaal bij elkaar zou kunnen krijgen. Men zou het van derden moeten leenen, ook van buitenlanders.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, het zou misschien op dit uur van den dag wat uitvoerigheid vereischen om uiteen te zetten hoe het bij productieve Overheidsbedrijven, waar hier sprake van is, zal zijn. Ik heb daar wel eens mijn meening over gezegd in een commissie, die heeft samengesteld het socialisatierapport van de S. D. A. P. In twee woorden gezegd, de kapitaalvorming komt tot stand gedeeltelijk door overschotten uit het bedrijf, gedeeltelijk bij de oprichting, door heffingen. Evenwel zou men voorloopig zonder twijfel voor productieve bedrijven moeten leenen.

Nu begrijp ik — de heer van Lanschot is zoo vriendelijk geweest het niet te zeggen — dat de heer van Lanschot ten opzichte van leeningen voor de Indische Regeering op het oogenblik niet al te optimistisch gestemd is. De laatste leening — wij hebben er niet over gesproken —, 88 pct. nominaal, voor een 5½ pct. type, maakt niet den indruk van een buitengewoon succes te zijn geweest. Nu kan ik mij voorstellen, dat de heer van Lanschot het bedenkelijk zou vinden, wanneer de Staat moest leenen voor exploitatie van die bedrijven, indien die dan nog minder gunstig zou leenen. Ik denk echter, dat dit geheel anders zou zijn. Want het Overheidsorgaan, dat dan leent, zou dan vooropstellen niet alleen productieve bedrijven, maar bedrijven, die rijke win-

19de VERGADERING. — 15 MAART 1923.

4. Vaststelling van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923.

(Wibaut c. a.)

sten opleveren. Ik denk, dat zij dan op de kapitaalmarkt veel gereeder antwoord zou vinden op de vraag dan een Overheidsorgaan, dat in de positie is, dat het leenen moet deels om tekorten te dekken.

Ik heb het herhaaldelijk gezegd: tekorten op den openbaren dienst mogen er niet zijn; daar moeten wij redelijkerwijze zoo spoedig mogelijk van af zien te komen.

Doch ik geloof, dat de meening van den heer van Lanschot, als zou men met een door den Staat geëxploiteerd productief bedrijf moeite hebben met zijn leeningen, fantastisch is. Ik meen, dat voor die vrees geen reden bestaat.

Met de stelling, dat er aan de belastingen een grens moet zijn, ben ik het in haar algemeenheid wel eens. Ik zelf heb wel eens gezegd, dat, als men boven de 100 pct. gaat heffen van het inkomen, men voor administratieve bezwaren komt te staan, en ik wil nu wel zeggen, dat men daar nog een heel stuk onder moet blijven. Maar het gaat tusschen den heer van Lanschot en mij hierom, of men bij de heffingen van de winst op de groote bedrijven over de grens is geraakt, zooals men hier wil betoogen, en op die vraag is mijn antwoord ontkennend. Niet alleen zijn wij niet over die grens, maar wij zijn aan die grens nog niet toe.

De heer **Mendels**: Mijnheer de Voorzitter! Allereerst wil ik de persoonlijke woorden, die de heer van Lanschot zoo vriendelijk is geweest aan mij te wijden, met een paar syllabes beantwoorden. De heer van Lanschot schijnt een groote mate van bezorgdheid te koesteren ten aanzien van mijn koloniale opvoeding. De heer van Lanschot schijnt te meenen, dat ik een onattent leerling ben, die niet voldoende naar de woorden van de wijze leermeesters luistert, welke toch van zooveel nut voor hem konden zijn. Zoo heeft de heer van Lanschot het bejammerd, dat ik niet hier ben gebleven bij het stukje van de rede van den heer Idenburg, dat deze gistermiddag heeft uitgesproken. Ik heb echter van die rede nog ruim de helft gehoord en de vele wijsheden, die de heer Idenburg toen heeft ten beste gegeven, moeten dus geuit zijn juist in die vijf minuten, dat ik hem niet hoorde. Nu heb ik in de ochtendbladen gezien, dat de heer Idenburg toen heeft gezegd, dat met name de suikerondernemingen in 1920 plm. 150 millioen hadden bijgedragen in de belastingen, een groot percentage van de totale opbrengst.

De heer Idenburg heeft mij daarmee niets onthuld wat mij onbekend was; ik kende dat cijfer en ik had het desbetreffende materiaal bij mij; omdat ik mij gisteren beperken moest, heb ik het niet vermeld.

Ik wil nu die mededeelingen echter even aanvullen met het feit, dat naast het bedrag van 130 millioen aan belasting moet worden genoemd het bedrag van 600 millioen aan winst, dat door de suikermaatschappijen, alleen in dat jaar, werd gemaakt. Wanneer daarvan 150 millioen belasting wordt betaald, blijft er toch altijd nog een 450 millioen over!

Dat cijfer van 600 millioen zuig ik niet uit mijn duim. Ik zuig nooit iets uit mijn duim, Mijnheer de Voorzitter, ik gebruik mijn duim voor loyaler bezigheden. Dat cijfer haal ik uit een mededeeling van niemand minder dan den directeur van financiën in Indië, den heer Bodenhausen, te vinden op pag. 463 van de *Handelingen* van den Volksraad.

De heer Cramer, lid van den Volksraad, vroeg daar naar de belasting, die de suiker betaalde. De heer Bodenhausen antwoordde daarop het volgende:

„Hoewel mij voldoende gegevens ontbreken om met juistheid op te geven wat de suiker over het voordeelige oogstjaar 1920 heeft betaald aan suikerbelasting en inkomstenbelasting, meen ik dat te kunnen ramen op f 130 à f 140 millioen bij een winst van ± f 600 000 000. Voorzeker belangrijke belastingbedragen, doch ook de winst was exorbitant."

Daarop kunnen zij het volgend jaar verliezen, zegt de heer Blomjous hier. Och, Mijnheer de Voorzitter, als men pas 450 millioen verdiend heeft, heeft men wel een duitje om wat te verliezen! Er zijn menschen, die verliezen zonder dat zij te voren 450 millioen hebben verdiend!

Ik geloof dus wel, dat de bezorgdheid van den heer van

(Mendels.)

Lanschot over het gemis aan gegevens en wijsheid — die ik zeer erken en waardeer —, die ik uit den mond van den heer Idenburg als druppels voedende honig had moeten opvangen, eenigermate misplaatst is geweest. Ik had die gegevens reeds bij mij en heb ze nu tot mijn genoegen kunnen aanvullen met nadere feiten, die een eenigszins ander licht op de zaak doen vallen.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft, dat moet ik tot zijn eer zeggen, dit jaar — ik leg daarop den nadruk — de verschillende sprekers, die over zijn beleid het woord hebben gevoerd, meer uitvoerig beantwoord, zelfs met wat meer égards behandeld dan vroegere jaren. Hij is werkelijk breeder en dieper op de verschillende punten ingegaan, dan wij van hem gewoon waren.

Dat beteekent niet, dat ik met hetgeen de Minister gezegd heeft, mij tevreden kan verklaren. Bij al de schoone woorden, die de Minister heeft gesproken over het goede hart, dat hij die inlandsche beweging toedraagt, heeft hij toch weer de scheiding gemaakt tusschen de wat hij noemt maatschappelijk ontoelaatbare handelingen van de leiders en de doelstelling en actie van die vereenigingen zelf. Die scheiding kan ik niet aanvaarden, want de actie, de beweging van die vereenigingen vindt haar uiting nu eenmaal in de leiders. Die vereenigingen zijn er niet om stil te zitten, zij moeten actie voeren, hebben een doel en moeten dat trachten te benaderen door hun optreden. Het zijn toch geen biljartclubs.

Wanneer men dan zegt: het doel vind ik best, maar het optreden, dus het uiting geven aan wat die vereenigingen bezielt en wat zij nastreven, acht ik maatschappelijk ontoelaatbaar en ik kan de gedragingen van de leiders niet goedkeuren, dan beteekent dat, dat men een dergelijke beweging het bestaan feitelijk onmogelijk wil maken, immers, haar telkenmale bedreigt met onthoofding.

De Minister heeft aan de bespreking van enkele door mij genoemde typeerende feiten een verrassend nieuw oordeel vastgeknoopt. Hij heeft met groote stelligheid uitgesproken te wenschen, dat hoogere ambtenaren, ook de Europeesche, maar zijn betoog was vooral gericht op de inlandsche, niet zouden zijn lid van den Volksraad en dat zij zich niet moesten bewegen in het politieke leven. Zij mogen dus geen uiting geven aan hun politieke meening, hoe Indië in de komende dagen moet worden bestuurd. Want, zeide hij, als zij die uitingen hebben gedaan, kunnen zij den volgenden dag als vertegenwoordigers van het gezag moeten optreden en moeten dan misschien een andere houding aannemen. Ik acht dat een verklaring van zeer ver strekkenden aard, die hier en in Indië, dunkt mij, met verrassing zal worden vernomen. Heb ik wel verstaan, dan voegde de Minister er zelfs aan toe, dat hij ernstig in overweging zal moeten nemen een verbodsbepaling in die richting te ontwerpen.

Ik moet zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mij tegen zulk een verbodsbepaling sterk zou moeten verzetten. Dat beteekent een muilkorven van de ambtenaren. En als men dat alleen motiveert met de opmerking, dat een dergelijk ambtenaar als gezagsuitvoerder, als vertegenwoordiger moet optreden van het Gouvernement, wiens politiek hij heeft bestreden of gecritiseerd, dan is er geen reden om de consequenties niet voor Nederland toe te passen!

Alsof een ambtenaar niet de bestaande wetten en reglementen volgens zijn ambtsplicht kan toepassen en tevens buiten zijn ambtelijke functie vrij zijn meening te kennen geven over het *jus constituendum*.

Wij hebben hier Katholieke, vrijzinnige, sociaal-democratische en antirevolutionnaire burgemeesters, die elken dag de bestaande wetgeving moeten toepassen. Waar ging het naar toe, als zij hun politieke overtuiging niet tot uiting mochten brengen?

Het ware mij een lief ding geweest, indien de Minister deze zijn meening al in de Memorie van Antwoord tot uiting had gebracht. Dan had deze quaestie niet zoo en passant behandeld behoeven te worden.

De Minister heeft verder gezegd, dat de heer Schrieke in den Volksraad had medegedeeld, dat het zijn eigen particuliere daad was, dus niet in opdracht der Regeering, om de gesignaleerde intrige tegen den regent-lid van den Volksraad op touw te zetten. Zeker, een stuk aan de redactie te

(Mendels.)

doen toekomen met de bedoeling het te doen omzetten in een redactioneel stuk, zonder vermelding van zegsman, ten einde de positie van dat lid van den Volksraad te verzwakken, valt niet anders te qualificeeren.

Men heeft echter de zaak blauw-blauw gelaten en den man laten zitten.

Daarover had ik het oordeel van den Minister willen vernemen, want hier wordt weer met 2 maten gemeten. Een lager ambtenaar had zich eens moeten veroorloven, om maar zelfs 1/10 te doen van wat die hooge gevolmachtigde der Regeering deed, dan was hij er direct uitgewipt.

Om een voorbeeld te noemen. Op de groote salarismeeting in het Dekapark van ambtenaren van alle takken van dienst, hoog en laag, heeft ook de heer van Crefeld, een postambtenaar, gesproken. Hij werd daarvoor door zijn directeur ter verantwoording geroepen en daar hij volhield, dat hij als postambtenaar geen verantwoording behoefde af te leggen voor wat hij als bestuurslid van zijn vakbond heeft gesproken in een salarismeeting, is de man administratief gestraft met overplaatsing naar Palembang.

Ik neem dit typische kleine voorbeeld, om aan te toonen, dat een kleine ambtenaar niet het minste of geringste over zijn tong mag laten gaan, terwijl men over een zaak van een hoogen ambtenaar als de heer Schrieke eenvoudig de spons laat halen. Trouwens, ik zeg dat niet, omdat ik er zoo verbazend op sta, dat deze ambtenaar geringeloord zal worden, dat hij uit den dienst zal moeten treden. Och, men behoeft geen Regeeringsgevolmachtigden uit den dienst te zetten: zij gaan er vanzelf wel uit; zij gaan naar de Koninklijke toe!

Zoo is het bijv. nu gegaan met den heer Muurling, vroeger Regeeringsgemachtigde in den Volksraad. Deze quaestie is ook in de stukken behandeld; ik mag er dus nog wel even over spreken. Deze heer Muurling nu, zooals ik zei Regeeringsgemachtigde in den Volksraad, heeft deze gewichtige betrekking verlaten en is in dienst gekomen bij de Bataafsche Petroleummaatschappij en wel als chef van den politieken dienst! Een bewijs, hoe een dergelijk groot lichaam als deze maatschappij ook politieken invloed moet laten gelden. Er is daarover veel te doen geweest en ik acht het een *res pessimi exempli*, dat een zoo hooggeplaatst ambtenaar, die in staat is geweest elk oogenblik achter de schermen te kijken en die wist, wat er in de Gouvernementskeuken op het vuur stond, plotseling den dienst verlaat en overgaat als politiek vertegenwoordiger naar de Bataafsche Petroleummaatschappij, die ieder oogenblik met de Regeering millioenenzaken heeft.

Wat krijgen de inlanders, die volgens den heer Idenburg een hoogere moraal en sterk karakter moeten krijgen, wel goede lessen uit zulke voorbeelden!

Het geval is niet het eenige. Mr. dr. Talma, de drager van den naam van iemand, die werkelijk voor zijn zaak, voor zijn roeping lichaam en gezondheid heeft opgeofferd en die zijn leven geëindigd is in de stille pastorie van Bennebroek, een man, voor wiens nagedachtenis ik alle respect heb, de jonge Talma, die eerst directeur van financiën is geweest in Indië, die destijds als gemachtigde in den Volksraad er nog op heeft gewezen, dat deze Minister de belastingvoorstellen, die hij, Talma, had voorbereid, zoo lang slepende hield en daardoor de schatkist haar winsten liet derven (waardoor, alleen wat het uitvoerrecht betreft, ongeveer 20 millioen voor de schatkist verloren ging), die zelfde heer Talma is spoedig daarop uit den Regeeringsdienst gegaan en is geworden chef van het Suikersyndicaat. De man, die de belastingvoorstellen heeft moeten ontwerpen en verdedigen, legt zijn ambt neer, komt in dienst van dat syndicaat, dat door die belastingen wordt getroffen, en presideert thans vergaderingen, waar de heer Treub spreekt over die onbillijke belastingen!

Het klassieke voorbeeld is Colijn: die heeft het dien menschen geleerd, die vermenging van politieke loopbaan met het dienen van en verdienen aan dergelijke groote financieele en industrieele lichamen.

De Minister heeft ook over een ander punt gesproken en ontkend, dat er spionnage zou zijn in de ambtenaarswereld; dat dit niet waar is; dat hij althans er niets van weet. Hij heeft echter moeten toegeven, dat bij een groote strafzaak, de Sragensche zaak, spionnage heeft plaats gehad. Hij zegt: dat was maar een justitieele spionnage.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is niet juist. Hij heeft het voorgesteld, alsof die menschen van allerlei commune delicten werden beschuldigd, maar het was een Staatkundige vervolging. Men betichtte deze menschen van een complot, waaronder politieke stroomingen gezocht werden, en die menschen zijn ten slotte voor den rechter gebracht op verklaringen van drie door de Regeering erkende boeven, die men als spionnen en agents-provocateur heeft gebruikt. Dat heeft de Regeering in den Volksraad toegegeven. Ik heb hier nog een zeer recent artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van Dinsdagavond jl., waarin over deze zaak wordt gesproken.

De vervolging van politieke leiders, door en door fatsoenlijke menschen, die lezingen houden over het ontwerp bestuurshervorming, door stille rechercheurs, wordt wel niet door den Minister gelast, maar het teekent toch de mentaliteit, die bij de justitie en de politie in Indië heerscht.

Ik zal verder op hetgeen de Minister heeft medegedeeld, niet ingaan, behalve op dat eene punt, dat mij nog niet duidelijk is geworden, nl. dien brief, dien de Minister zou hebben gericht tot het Indische Gouvernement. De Minister heeft gezegd: in dien brief stond niets nieuws; hij heeft gehandhaafd, zegt de Minister, het oude standpunt, dat het leger wel degelijk ook moet dienen voor het tegengaan van een buitenlandschen vijand, maar dat wij ons natuurlijk te dien aanzien moesten beperken. Maar dan moet het leger toch geoutilleerd zijn en bewapend zijn, en houwitsers en zwaar geschut hebben, en wel moderne bewapening, en dat gaat toch zeker boven de draagkracht van het Indische budget.

Maar volgens de *Javabode* — en dit bleef sedert onweersproken — heeft de Algemeene Secretarie juist het tegendeel medegedeeld, nl. dat er een brief is gekomen, waarin de Minister zegt, dat hij van dat standpunt is afgegaan, en dat hij nu meent, dat het leger niet meer kan dienen tegen een buitenlandschen vijand, maar alleen moet dienen tot handhaving van de binnenlandsche orde en rust!

Nu zegt de Minister, dat dit niet zoo is. Welnu, dat moet hij dan maar met de Algemeene Secretarie uitvechten.

Mijnheer de Voorzitter! Het betoog van den heer Idenburg — het spijt mij werkelijk voor den heer van Lanschot — heb ik met de grootst mogelijke opmerkzaamheid aangehoord. Het is mij in menig opzicht sympathiek geweest, maar ik ben het maar zeer ten deele eens met wat hij over het onderwijs heeft gezegd. Hij heeft gezegd: wij moeten dien menschen geven een steun voor den hun ontvallen moreelen grondslag. Mijnheer de Voorzitter! Het is de vraag, of die moreele grondslag hun ontvallen is alleen door het feit, dat die menschen op de Hollandsch-Indische school gaan. Hoe komt de heer Idenburg daaraan! Die menschen komen uit een Mohammedaansch gezin op de Hollandsch-Indische school. Waarom zullen zij daardoor hun moreelen en religieuzen grondslag later vallen?

Het heeft mij getroffen, dat de heer Idenburg, zeer te recht, ten opzichte van de taal heeft gewaarschuwd tegen het gevaar, dat inlanders, die men in een vreemde cultuur inleidt, daardoor licht gedenatureerd worden. Maar waarom wil de heer Idenburg hun dan wel een vreemden godsdienst opdringen? Dat is nog veel erger, dat denatureert hen nog veel meer, want dat grijpt veel dieper in hun psychisch en mentaal bestaan, in hun gedachte- en zieleleven in. Angst voor een vreemde taal, voor vreemde leerboeken, maar niet voor een vreemden godsdienst! Is die godsdienst dan geen deel van een vreemde cultuur? Dat is juist, volgens den heer Idenburg, immers de essentie van een vreemde cultuur. Dat gaat in tegen hun Islamitische gedachtenwereld. Dat ontwortelt zeer zeker den inlander aan zijn historie en aan zijn volksaard, wanneer men hem volkomen losmaakt van zijn traditioneelen godsdienst en hem een wildvreemden godsdienst laat leeren, dien hij nooit thuis, nooit in zijn historie, heeft aangetroffen. Voelt de heer Idenburg niet ook deze tegenstrijdigheid in zijn betoog?

Overigens ben ik het met den heer Idenburg eens, dat men met het Hollandsch matig moet zijn. Maar het is noodig, want hoe wil men inlandsche artsen, ambtenaren, enz. vor-

(Mendels c. a.)

men, hoe wil men die menschen intellectueel opleiden, als zij geen Hollandsche leerboeken kunnen lezen? Wij hebben nu eenmaal geen wetenschappelijke en technische werken in het Javaansch. Zeker, er wordt op dit punt overdreven. Zoo was er b. v. en is wellicht nog een leerboek in gebruik voor plantkunde, waar de jonge Javaantjes o. a. leerden over den doovenetel, een plant, die op Java absoluut niet voorkomt!

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben dankbaar, dat wij bij deze behandeling van de begrooting althans enkele groote lijnen van beleid hebben kunnen uitstippelen. Maar ik ben uiteraard allerminst voldaan.

Ik acht het ook verkeerd, dat men tegenover het buitenland den indruk blijft wekken, alsof Indië er financieel zoo deplorabel voor staat. Niet dat ik struisvogelpolitiek wil voeren. Maar ik acht de voorstelling, die gegeven wordt omtrent den gevaarlijken schuldenlast van 1½ milliard, door haar onvolledigheid gevaarlijk en tendentieus. Vergeet men niet, dat van 1867 af uit de gewone middelen allerlei buitengewone productieve werken in Indië zijn aangelegd en betaald, zonder dat men er ooit één cent voor geleend heeft?

Men heeft geheel Indië geoutilleerd voor het moderne verkeer uit de overschotten van de gewone inkomsten, zonder dat men er ooit een cent voor heeft geleend. Men heeft bijv. de volgende productieve uitgaven gedaan: voor het aanleggen van spoor- en tramwegen 648 millioen, voor havens 230 millioen, voor monopolies enz. 146 millioen, voor post en telegrafie 80 millioen, waterwerken 64 millioen en voor particuliere landerijen 56 millioen. Dat is zoowat 1½ milliard, die wij nu schuld hebben. Het is een afkeurenswaardige financieele politiek geweest, dat men de gewone middelen heeft aangewend ten bate van dergelijke groote productieve werken en niet voor de sociale verheffing van het volk.

Nu men heeft moeten leenen, wijst men op het groote cijfer, maar men vergeet, dat de schuld nog heel behoorlijk is gedekt, waarmee natuurlijk niet wil gezegd zijn, dat Indië maar onbezorgd er op los kan leven.

Hoezeer onvoldaan op de meeste punten, Mijnheer de Voorzitter, hoop ik toch, dat, wat hier is gezegd door den heer Wibaut en door mij, ten deele ook door den heer Idenburg, zijn weerklank moge vinden, zoo niet in de gouvernementeele kringen hier en in Indië, dan toch bij vele anderen daarginds en dat het mede moge strekken tot heil en ten bate van de inlandsche bevolking.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou niet het woord gevraagd hebben, indien de geachte vorige spreker mij niet de eer had aangedaan, zich ook tot mij te wenden en verder zich niet beroepen had op de Kamer als getuige van hetgeen hij aan den Minister ten laste legt.

De heer Mendels zegt, dat de Minister afkeurend heeft gesproken over het lidmaatschap van regenten van den Volksraad, maar dat is slechts de halve waarheid. Ik meen, dat het tweede gedeelte van hetgeen de Minister daarbij zeide den geachten spreker is ontgaan. Immers, de Minister zeide er bij: ofschoon ik dus in beginsel dat niet goedvind, kan het moeilijk anders, omdat, indien men dat zou willen verbieden, er niet voldoende geschikte keuze voor Volksraadleden zou overblijven.

Indien de heer Mendels zich beroept op de Kamer, moet dat zijn om te staven de volledige uitlating van den Minister en niet een gedeelte.

Verder heeft de heer Mendels eenige woorden gewijd aan hetgeen ik hedenmorgen heb betoogd met betrekking tot de studie van de Nederlandsche taal door de inlandsche bevolking. Hij heeft gemeend, dat in tegenspraak te moeten brengen met mijn opkomen voor de religieuze grondslagen voor de moraal. Hij heeft zeer goed begrepen, wat ik gezegd heb, maar hij heeft niet begrepen, waarom ik dezen ochtend op dit punt niet verder ben ingegaan.

Ik heb hier over deze dingen vaker gesproken en als de heer Mendels de moeite zou willen doen, in de *Handelingen* nog eens te lezen, wat ik twee jaar geleden bij de Indische begrooting heb gesproken en wat ik verleden jaar weer op andere wijze heb gezegd, dan zal hij, geloof ik, voelen, dat er geen tegenspraak ligt tusschen datgene wat ik wensch ten

(Idenburg.)

opzichte van de taal en datgene wat ik begeer ten opzichte van de moraal.

De heer Mendels heeft hier ook op gezag van den directeur van financiën een cijfer genoemd van 600 millioen, die in 1920 zouden zijn verdiend in de suiker en welk bedrag gesteld moest worden naast een bedrag van ongeveer 150 millioen, dat in 1920 aan belasting betaald is door of in verband met de suiker. Ik heb te dien opzichte de meer precieze cijfers gisteren genoemd.

De directeur van financiën is natuurlijk een autoriteit en ik had, wat de heer Mendels ons hier heeft medegedeeld, ook gezien. Doch in verband met de gegevens, die ik nog van vroeger in het hoofd had, kwam het mij weinig waarschijnlijk voor, dat dit getal van 600 millioen juist zou zijn, en ik heb mij daarom gewend tot de betrokkenen om inlichtingen ter zake. Dezen hebben mij opgegeven, dat de verkoopprijs van den oogst 1920 gemiddeld per pikol bedroeg f 33,95, de gemiddelde kostprijs zonder uitbreidingen e. d. was f 18,72, de winst per pikol dus f 15,27, wat over 24½ millioen pikols ongeveer maakt 374 millioen.

Aan deze cijfers hecht ik minstens evenveel waarde als aan de ronde getallen, genoemd in den Volksraad door den heer Bodenhausen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch den Minister dank te zeggen voor de aandacht, die hij wel heeft willen wijden aan hetgeen door mij gesproken is, meer speciaal ook voor de toezegging, die hij gedaan heeft ten opzichte van de gewezen militairen en van het gebruik maken van de machtiging om het nieuwe gedeelte voor de verbinding tusschen Solo en Djokjokarta te bouwen.

Met den heer Wibaut wil ik bij gelegenheid gaarne nog eens spreken over het nut van het particuliere kapitaal en over de wenschelijkheid om die groote industrieën in Indië door de gemeenschap te doen beheeren.

Ook over de mogelijkheid daartoe. Indien de heer Wibaut deze ochtenduren had kunnen aanwezig zijn, dan zou misschien zijn aandacht getrokken hebben, hetgeen ik heb medegedeeld omtrent de positie van deze suikerindustrie in de wereld; daaruit zou hij kunnen begrepen hebben, dat alles wat thans nog zeer schoon is, in wezen te precair is om daarop proefnemingen te nemen.

En ik geloof, dat die overweging alleen reeds voldoende is om in te zien, dat men de groote voordeelen van het particulier initiatief, van de groote scherpzinnigheid en toewijding, die thans aan de suikerindustrie worden besteed, niet zou kunnen missen en prijsgeven voor een gemeenschappelijk beheer dezer industrie, afgezien van de groote bezwaren en van de m. i. denkbeeldige voordeelen daaraan verbonden, b. v. wat voor de suiker geldt, geldt ook voor andere cultures en exploitaties.

Hetgeen door den heer Wibaut overigens is aangevoerd, is ten deele besproken door den heer van Lanschot en ik kan mij volkomen met diens opmerkingen in dit verband vereenigen; ik wensch dan ook dit korte woord te besluiten met de onderschrapping van een oordeel, door den Minister uitgesproken over de waarde, die wij kunnen hechten aan de cijfers, medegedeeld in het geschrift, waarop de heeren Mendels en Wibaut zich hebben beroepen.

Men moet mij wel begrijpen. Die cijfers zijn juist en wat de schrijver zegt, is ook juist. Maar men moet wel zeer goed lezen, want de indruk, dien hij wekt, is een geheel andere dan wat hij zegt. En waarom? Omdat hij buiten haakjes gebracht heeft zoowel de 20 opcenten als de productenbelasting. De min oplettende lezer krijgt nu den indruk, dat hij wordt ingelicht omtrent hetgeen het kapitaal nu betaalt, maar dat is niet juist en dat zegt de schrijver ook eigenlijk niet. Hij wil alleen laten zien, hoe de inkomstenbelasting werkt, en brengt daarom buiten haakjes wat als correctief van de extra-winstbelasting en ter gedeeltelijke vervanging daarvan aan productenbelasting wordt betaald, benevens de 20 opcenten.

Wat dat buiten haakjes brengen van die 20 opcenten en van de productenbelasting beteekent, wil ik even toelichten. Op pagina 25 van dat geschrift komt een uitlating voor, die

(Idenburg c. a.)

betrekking heeft op voorbeeld E. Daar stond een beschouwing, welke ik voelde, dat niet juist kon zijn, en toen heb ik getracht te ontdekken, wie die E was. Ik heb dat uitgevonden en ik heb hier het verslag van die maatschappij. Daar blijkt nu wel uit, wat het beteekent, wanneer men de productenbelasting buiten haakjes brengt.

Deze onderneming heeft betaald aan inkomstenbelasting 1921 129 millioen, eigenlijk bijna 130 millioen; aan overwinstbelasting 128 millioen (bijna 129), maar aan extrawinstbelasting niets. Daarbij staat een noot: „wegens compensatie suikerbelasting 1920", en nu zie ik, dat deze suikerbelasting 1920 bedraagt ruim 400 millioen! Indien men dus dergelijke cijfers buiten haakjes brengt, vestigt men wel een verkeerden indruk!

Ik zou er nog verder op kunnen ingaan, want ik ben daardoor nog bevestigd in mijn overtuiging, dat de conclusies, die de heer Vleming neerschrijft op pag. 25, niet juist zijn; dat namelijk over de winst over 1921 gemaakt wèl extrawinstbelasting of eventueel een hooger bedrag aan suikerbelasting zal worden betaald. Maar daarom is het mij niet te doen. Het was mij te doen om in het licht te stellen, dat de cijfers van den heer Vleming, voor zoover ik kan nagaan, wel juist zijn, maar dat hij factoren buiten beschouwing stelt, die van beslissenden invloed zijn voor de beoordeeling van de vraag, of de vennootschappen al dan niet zwaar belast zijn.

Daar onderschreef ik volkomen, wat de Minister heeft gezegd omtrent de noodzaak van voorzichtigheid bij het gebruik der cijfers, en ik voeg er bij, dat het niet minder noodig is om zeer precies en critisch deze critiek op mr. Treubs nota te lezen.

De heer de Graaff, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij beperken tot een enkel woord, waar de tijd niet toelaat, uitvoeriger op het gesprokene in te gaan.

Na hetgeen zooeven is opgemerkt door den geachten afgevaardigde den heer Idenburg, behoef ik mij wel niet verder te begeven in de nadere beschouwingen, waarin de heer Wibaut alsnog getreden is, over het geschrift van den heer Vleming. De punten, door den heer Idenburg genoemd, hadden ook mijn aandacht getrokken.

Ik zou alleen willen doen uitkomen, dat, waar ik van de bestrijding dezer cijfers van de zijde der ondernemers melding heb gemaakt, daarmede niet werd bedoeld een zeker gezag toe te kennen aan den Ondernemersraad. Wel heb ik willen doen uitkomen, dat men door een andere en meer volledige groepeering tot zeer verschillende conclusies kan komen. Dit heb ik in het licht willen stellen, zonder mij in gezagsquaesties te begeven.

Een punt, waarop ik even nog wat dieper zou willen ingaan, betreft het reeds besproken artikel 25 van de ordonnantie betreffende de inkomstenbelasting.

Ik heb gezegd, dat ik moeilijk thans een beslist antwoord zou kunnen geven op de vraag, die mij ten aanzien van de bepaling onder *c* van dat artikel door den heer Wibaut is gesteld.

De moeilijkheid is voor mij des te grooter, waar degene, die zich zoo scherp tegen dit artikel keerde, de heer Vleming, per slot van rekening in de voorstellen, die hij gaf, toch weer in denzelfden kring een oplossing voorstelde, zij het dan dat hij, wat inderdaad weinig verandering zou brengen, de in aanmerking te nemen reserves beperken wilde tot de zichtbare. Ik betoogde, dat een systeem, zoo opgezet, feitelijk in zoover vrijwel tot dezelfde uitkomsten zou leiden als men nu heeft. Intusschen neemt dit niet weg, dat ik tevens heb

(Minister de Graaff.)

doen uitkomen, dat ik mèt den heer Wibaut wel degelijk de bezwaren erken van de toepassing van de hier bedoelde bepaling. Overigens acht ik het thans den tijd nog niet om dieper op dit punt in te gaan. Het onderwerp komt vanzelf ter sprake bij de latere behandeling van het bestaande belastingstelsel en van de wijzigingen, die ik eventueel daarin zou wenschen als verbetering van het thans aanwezig belastingapparaat.

Deze laatste woorden brengen mij op het terrein van de nabeschouwingen van den heer van Lanschot, die mij gevraagd heeft: wanneer een herziening van de bestaande bepalingen noodig is, waarom dan niet die reeds voor 1923 en waarom eerst voor 1924 haar te doen gelden? Mijnheer de Voorzitter! Om de afdoende reden, dat die herziening nog niet klaar is en nog een punt van overweging met de Indische Regeering moet uitmaken. Ik hoop, dat deze beraadslaging, voor zoover alsnog vereischt, zal kunnen plaats vinden vóór het einde van dit jaar, om tegen dien tijd een voorstel aan de Staten-Generaal te kunnen voorleggen. Daarom dus heb ik voor dit jaar nog een verlenging van de bestaande correctieven en daarnaast de aardoliebelasting noodig, anders zou voor 1923 zich een hiaat voordoen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans aan hetgeen nog door den heer Mendels is opgemerkt.

Waar ik een scheiding maakte tusschen de leiding van de volksbewegingen in Indië en de vereenigingen zelf, heb ik, zooals ik reeds uiteenzette, het oog gehad op excessen, door de leiders begaan. Het komt mij inderdaad voor, dat men wel zeer moeilijk de vereeniging voor dergelijke daden aansprakelijk zou kunnen stellen. Ik althans zou in het belang van de vereenigingen in het algemeen zoover niet willen gaan.

Wat voorts betreft de quaestie, of regenten tevens lid kunnen zijn van den Volksraad, betuig ik mijn dank aan den heer Idenburg voor de rectificatie, die op dat punt ten deele reeds door hem is gegeven. Ik moet daaraan nog toevoegen, dat de quaestie van het al dan niet lid kunnen zijn van den Volksraad, naar ik duidelijk heb doen uitkomen, voor de practijk zich zal oplossen in de vraag, of een regent of resident, in het algemeen een hooggeplaatst bestuursambtenaar, wanneer hij geroepen wordt zitting te nemen in den Volksraad, al dan niet door hem op non-activiteit te stellen buiten de uitoefening van zijn bestuursambt zal dienen te worden geplaatst.

Dit is de vraag, die ik bedoel, en zeer zeker zal, naar mijn meening, dit punt voor de toekomst een onderwerp van rijpe overweging moeten uitmaken.

De beraadslaging wordt gesloten.

De vier ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Wijziging en aanvulling van de Indische Tariefwet (Nederlandsch Staatsblad 1921, n°. 692; Indisch Staatsblad 1921, n°. 346) (276);

III. Vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao over het dienstjaar 1918 (304).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk III (*Departement van Buitenlandsche Zaken*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Beleid van den Minister. De ondergeteekende is gevoelig voor de waardeerende wijze, waarop zijn beleid werd beoordeeld en stelt er prijs op daarvoor zijn dank te betuigen.

In het bijzonder verheugde het hem, dat, hetgeen hij in de stukken gezegd had over een politiek van zelfstandigheid, juist was begrepen. De bedoeling was inderdaad niet om daarmede eene „zwenking van beteekenis" aan te kondigen of eene nieuwe politieke richting in te luiden in afwijking van die, welke tot nog toe gevolgd was. De bedoeling was om te doen uitkomen, dat het begrip zelfstandigheid beter beantwoordt aan de essentialia der aan Nederland door zijn natuurlijke en politieke positie aangewezen staatkunde dan het begrip neutraliteit. Dit toch beperkt zich tot de gedachte, dat het niet op den weg van Nederland ligt zich te mengen in de geschillen van andere Staten. Op zich zelf is dit nauwelijks eene staatkunde te noemen. Zelfstandigheid evenwel zegt meer. Dit begrip onderstelt niet slechts de neutraliteit, omdat deze, gelet op onze geografische ligging en op de omringende machtsverhoudingen, voorwaarde is van zelfbehoud, maar het geeft tevens uitdrukking aan de omstandigheid, dat de Nederlandsche staatkunde leven moet uit eigen kracht en eigen geest, en vrij moet zijn van vreemden invloed. Dit is niet slechts eisch van het eigen belang, maar ook van het Europeesch politiek evenwicht, waarin de zelfstandigheid van Nederland een rol van beteekenis vervult. Hetzelfde geldt mutatis mutandis ten aanzien van de buiten Europa, met name in Azië, gelegen deelen des Rijks. In een tijd nu, waarin tendenzen opkomen, die gericht zijn op groepeering, op militairen of anderen grondslag, als internationaal systeem of ter verwezenlijking van bepaalde desiderata, scheen het niet van belang ontbloot bij de kenschetsing van de Nederlandsche staatkunde naar de juiste benaming te streven.

Dat men een politiek van zelfstandigheid gaarne steunde vernam de ondergeteekende met voldoening. Voor bezorgdheid, dat deze opvatting van de Nederlandsche politiek een beletsel zou kunnen zijn om met andere kleine staten op den grondslag van het recht de internationale politiek hechter te vestigen tegenover de machtspolitiek, die thans nog zulk een groote rol speelt, is zijns inziens geen grond aanwezig. Met isolement heeft zij niets gemeen. En in de zelfstandigheid ligt juist opgesloten het element der vrijheid, dat voor samenwerking en vooruitgang van zooveel belang is, terwijl daarin tevens, naar de overtuiging van den ondergeteekende, de verklaring gezocht moet worden van het vertrouwen, dat ons op het gebied der samenwerking in het algemeen is ten deel gevallen. Het aandeel, dat Nederland ook na den oorlog in de internationale samenwerking en rechtsvorming gehad heeft, is inderdaad zeer ruim geweest en het bewijst, dat de Nederlandsche politiek zich in deze richting met succes heeft bewogen, ondanks de moeilijkheden, die daarbij, onder anderen uit hoofde der politieke verhoudingen, te overwinnen vielen.

Van de omstandigheid, dat niettemin verschillende leden van gevoelen waren, dat Nederland zich nog krachtiger op internationaal gebied moet doen gelden, neemt de ondergeteekende gaarne nota, maar hij vraagt zich af, of deze aansporing met een beroep op de kwestie der minderheden te rechtvaardigen is. Ofschoon de behandeling van deze kwestie aan de Nederlandsche delegatie in den Volkenbond geen aanleiding tot ingrijpen gaf, heeft zij haar niettemin met groote belangstelling gevolgd. Te overwegen valt daarbij intusschen, dat, voorzoover het vraagstuk bezien werd in het kader van de door de vredesverdragen getroffen concreet politieke voorzieningen, zij, die met de plaatselijke toestanden en verhoudingen vertrouwd zijn, beter dan anderen tot oordeelen zijn bevoegd, terwijl voorts het probleem, wanneer het in abstracto en uit een algemeen staatkundig oogpunt wordt bezien, niet zoo eenvoudig en onschuldig is, dat daarover in beginsel maar één gevoelen zou kunnen bestaan. Overigens gelooft de ondergeteekende niet, dat Nederland op het gebied van de rechtskundige ordening en van de associatie der internationale betrekkingen in den Volkenbond in diligentie is te kort geschoten. Was het evenwel de bedoeling van de leden hier aan het woord om uit te spreken, dat Nederland zich in den Bond, ook in politieke vragen, waarin het tot dusver niet gemengd was, meer op den voorgrond moest stellen, dan treedt men op ander gebied. Aan het historisch verleden van ons land als geboorteland van Hugo de Groot, waarop in het Voorloopig Verslag een beroep werd gedaan, zou de ondergeteekende niet gaarne te kort doen, maar hij gelooft, dat daarin nog geen bijzondere titel gelegen is, die een optreden van ons land in politicis zou kunnen rechtvaardigen, met gezag bekleeden en van succes verzekeren. Trouwens ook andere landen hebben hun historisch verleden en hun groote mannen gehad. Op het gebied van de staatkundige tegenstellingen en verwikkelingen geven factoren den doorslag, die hun waarde aan de realiteit ontleenen. En ter kenschetsing van den gedachtengang, waardoor de Nederlandsche delegatie zich tot dusver in den Volkenbond ten deze liet leiden, veroorlooft de ondergeteekende zich in dit verband het standpunt in herinnering te brengen, dat hij in het rapport aan de Staten-Generaal over de bijeenkomst der Eerste Assemblée (1920) in de volgende bewoordingen omschreef:

„Het wereldgebeuren en het streven naar bevestiging en versterking van eigen positie en aanzien hebben Nederland den weg op geleid van eene politiek, sprekender en actiever dan die, welke overeenkomstig de traditie der latere tijden, door ons land te midden van de volken placht gevolgd te worden. De goede kanten, welke aan die traditie verbonden waren en waarvan wij de voordeelen hebben genoten, mochten echter niet worden voorbijgezien en golden als een waarschuwing zich te houden binnen de perken van de eervolle plaats, die Nederland naar werkelijkheid in den raad der volken geacht mag worden toe te komen. Op die plaats heeft de delegatie er naar gestreefd in volledige zelfstandigheid zich door raad en overleg van hare taak te kwijten, niet slechts in het belang van het eigen land, maar ook van den nieuwen Bond; in het bewustzijn evenwel, dat deze Bond niet de weg zou mogen zijn, waarlangs Nederland werd medegevoerd in de maalkolk der politieke verwikkelingen, die de rust der wereld bedreigen. Het heeft een schoonen schijn als onpartijdige mede te spreken in de conflicten, die andere volken verdeeld houden; men bedenke, dat hier de verantwoordelijkheid het woord als zijn schaduw volgt en terugkeer in den regel niet mogelijk is."

De omstandigheden hebben nog niet zoodanige verandering ondergaan, dat deze overwegingen, naar de overtuiging van den ondergeteekende, niet nog onverzwakt zouden gelden, en het is niet gebleken, dat dit standpunt aan het gezag en den invloed van Nederland afbreuk heeft gedaan.

Wat de vraag betreft, of de reis van Hare Majesteit de Koningin naar de Scandinavische landen, waarbij de ondergeteekende Hare Majesteit vergezelde, voor de samenwerking met andere Staten eenige beteekenis had, zij aangeteekend, dat deze reis in dit verband in zooverre beteekenis had, dat met deze Staten door Nederland gaarne overleg gepleegd wordt en het bezoek, door de gevoelens welke tot uitdrukking kwamen, voor de verlevendiging en bevestiging der vriendschappelijke betrekkingen van belang was.

Commissie van buitenlandsch beleid. Het is voor den ondergeteekende moeilijk zich uit te spreken over de waarde en het belang van een jaarlijksch verslag van de commissie voor buitenlandsche zaken der Tweede Kamer met het oog op de al of niet instelling van zoodanige commissie door de Eerste Kamer. Daargelaten of het mogelijk zou zijn zoodanig verslag aan de verwachting te doen beantwoorden, vraagt de ondergeteekende zich af, of het zou kunnen tot stand komen zonder medewerking van den Minister, wiens mededeelingen daarin zouden worden verwerkt.

Volkenbond. a. Werkzaamheid. De waardeering, welke werd uitgesproken voor hetgeen de Volkenbond voor Oostenrijk heeft gedaan, verheugt den ondergeteekende, mede met het oog op de beslissing der Regeering inzake deelneming in de garantie van de Oostenrijksche leening. Het binnenkort te dezer zake in te dienen wetsontwerp zal gelegenheid bieden hierop nader terug te komen.

b. Economische afsluiting. Ondergeteekende heeft geen bezwaar het door de Commissie van Advies voor Volkenrechtelijke Vraagstukken uitgebrachte rapport betreffende art. 16 van het Volkenbondverdrag, ter griffie te deponeeren ter inzage van de leden [1]). Een wettelijke regeling te dezer zake is nog niet in voorbereiding. De oorzaak daarvan is, dat sinds eenigen tijd ernstige reden tot twijfel bestaat, of de amendementen op art. 16, aangenomen door de Tweede Vergadering van den Volkenbond, binnen den vereischten termijn van 22 maanden de bekrachtigingen zullen verwerven, noodig om daaraan rechtskracht te verschaffen. Bij den thans bestaanden teestand van onzekerheid omtrent den tekst van art. 16 moet van het treffen van wettelijke voorzieningen te dezer zake voorloopig worden afgezien.

Overigens moet nog worden opgemerkt, dat art. 16 nauw verband houdt met het sindsdien gerezen vraagstuk der garantieverdragen, dat op het oogenblik een onderwerp van onderzoek en studie zoowel bij den Volkenbond als bij de Regeering uitmaakt.

Derde Volkenbondsvergadering. a. Delegatie. Het was den ondergeteekende een groote voldoening, dat de houding onzer delegatie en de positie, die hare leden weder hebben ingenomen, werd gewaardeerd.

Het deed den ondergeteekende intusschen leed, dat ook in deze Kamer door eenige leden critiek uitgeoefend werd op de rede door den heer Loudon gehouden in zake de schadevergoedingen. Hoe men ook overigens over deze rede moge denken, daarvan kan stellig niet gezegd worden, dat zij bestemd scheen de opdracht aan den Volkenbond van de regeling der schadevergoedingen te belemmeren. In dit licht mag de houding door den heer Loudon in zijn rede aangenomen niet worden bezien en is zij ook te Genève niet verstaan. Zij beoogde de betrokken Regeeringen van de noodzakelijkheid eener oplossing te doordringen, gelet op de onmogelijkheid om zonder hun volledige medewerking den Volkenbond iets te doen uitrichten. Onder deze omstandigheden en op zich zelf is voor de vraag of de houding van den heer Loudon in de delegatie besproken was geworden en of zij de instemming had der meerderheid geen plaats.

Wat het verslag der delegatie betreft, is de ondergeteekende het geheel eens met de leden, die op het nut van een spoedige publicatie wijzen. Dat het echter zeer goed vóór 1 November en gemakkelijk vóór 15 November zou kunnen geschieden, moet de ondergeteekende betwisten, tenzij men het verslag alleen zou willen doen dienen tot eenvoudig geleide van de noodige stukken, gelijk in de meeste andere landen geschiedt. Dit zou echter te betreuren zijn, aangezien het bij zoodanige opvatting op den duur onmogelijk zou worden den weg in de ontwikkeling van den Volkenbond terug te vinden. De verslagen, zooals zij nu worden uitgebracht, zijn voor de toekomst van groot belang en een belangrijk hulpmiddel voor hen, die van den Volkenbond en zijn actie studie maken. Zullen de verslagen aan den eisch voldoen dan vorderen zij een grondige en synthetische bewerking der omvangrijke en ingewikkelde materie. Zij vertegenwoordigen een aanzienlijke arbeid, waarbij de medewerking vereischt is van hen, die de vergadering hebben bijgewoond. Dat daarmede en met het drukken tijd gemoeid is, is duidelijk en niet te vermijden. In het bijzonder wordt de publicatie dit jaar vertraagd, doordat de heeren Struycken, van Eysinga en François geheel in beslag genomen werden door de Juristen-Conferentie voor de herziening van het oorlogsrecht, welke eerst dezer dagen is afgeloopen. Ware deze conferentie niet tusschenbeide gekomen, dan zou het verslag vermoedelijk reeds zijn uitgekomen.

b. Beperking van bewapening. Met voldoening vernam de ondergeteekende, dat met zijn meening over het verband, dat gelegd werd tusschen ontwapening en garantieverdragen, werd ingestemd. Zijn oordeel over een conventie van algemeenen aard meent de ondergeteekende zich nog voor te moeten behouden, omdat het onderzoek en de behandeling van het vraagstuk nog niet zoover zijn gekomen, dat een pertinente uitspraak verantwoord zou zijn. Wel is het duidelijk, dat tusschen een algemeene conventie eenerzijds en regionale of particeele groepeeringen anderzijds verschil bestaat van beteekenis. Maar zelfs een algemeene conventie zou aan den opzet van den Volkenbond een uitbreiding kunnen geven, die niet zonder bedenking is en waarvan het de vraag is of daarmede de oplossing van het probleem der bewapening inderdaad verder gebracht zou worden. Uit een politiek oogpunt is deze aangelegenheid met name voor Nederland van beteekenis. Zoodra het onderzoek in den boezem van den Volkenbond zal zijn afgeloopen, zal de Regeering haar standpunt bepalen.

Wapenfabricage. Wat betreft de wapenconventie van Saint-Germain, zij opgemerkt, dat de Regeering in het algemeen haar instemming had betuigd met de strekking van deze conventie, doch hare onderteekening afhankelijk had gesteld van de vraag, welke andere mogendheden bereid waren de conventie te aanvaarden. Deze aangelegenheid is evenwel in een geheel nieuw stadium gekomen sinds de Vereenigde Staten van Amerika definitief hebben geweigerd, de conventie te ratificeeren, waardoor de mogelijkheid van hare inwerkingtreding als uitgesloten moet worden beschouwd. De Derde Vergadering van den Volkenbond heeft dan ook reeds aan de Gemengde Tijdelijke Commissie opgedragen, deze materie opnieuw in studie te nemen en te trachten, een nieuw ontwerp-verdrag voor te bereiden, dat de instemming van de Vereenigde Staten zou kunnen verwerven.

Traktaten en andere overeenkomsten. Naar aanleiding van de vraag, voor welke onderwerpen onder vigueur van het nieuwe artikel 58 der Grondwet voortaan de tractaatsvorm gekozen zal worden en voor welke niet, meent de ondergeteekende op den voorgrond te moeten stellen, dat het niet de bedoeling geweest kan zijn verbintenissen, die wettelijke rechten betreffen, geldelijke verplichtingen of afstand van grondgebied, voortaan aan de goedkeuring der Staten-Generaal te onttrekken. Deze regelingen zullen derhalve, evenals vroeger, in tractaatsvorm gestoken moeten blijven. Wat andere onderwerpen betreft, zal de grenslijn niet altijd gemakkelijk zijn te trekken. Met verschillende factoren als den duur, het gewicht, het karakter der betreffende regelingen zal zijn rekening te houden. Schijnt de tractaatsvorm aangewezen, wanneer het verbintenissen geldt, die naar haren aard behooren tot het uitwendig verkeer der Staten en als zoodanig in het Volkenrecht of de politieke organisatie eene plaats innemen, anderzijds zullen ongetwijfeld

[1]) Nedergelegd ter Griffie.

overeenkomsten, waarbij de Staten in het algemeen blijven binnen het gebied van het private rechtsverkeer of die van zuiver administratieven aard zijn, naar de meening van ondergeteekende, in anderen vorm kunnen tot stand komen, voor zoover er geen bijzondere redenen zijn den tractaatsvorm te kiezen. De ondergeteekende veroorlooft zich overigens ten deze aan te teekenen, dat het nauwkeuriger aangeven van criteria niet wel doenlijk schijnt, te minder, omdat de aanwijzingen der praktijk van het nieuwe artikel zullen zijn af te wachten. Daarbij komt, dat ook het bij de andere partijen geldende recht of de gewoonte aanleiding kunnen geven den tractaatsvorm te kiezen in gevallen, waarin deze hier te lande niet noodig zou zijn.

Laterale Rijnkanaal. Het Laterale Rijnkanaal in den Elzas kan geen invloed hebben op de waterstanden op den Nederlandschen Rijn, Lek en IJssel aangezien het voor dit kanaal uit den Rijn af te leiden water (hoogstens 800 M^3. per seconde), na het passeeren der turbines van KEMBS, weder in den Rijn zal terugvloeien en wel ongeveer 7 K.M. beneden het punt, waar het water aan den Rijn wordt onttrokken.

Hieraan kan nog worden toegevoegd, dat art. 358 van het Verdrag van Versailles, waarmede den aanleg van het kanaal verband houdt, uitdrukkelijk bepaalt, dat de in dat artikel bedoelde werken (waaronder bovendien eventueele waterafvoer voor de voeding van binnenkanalen met Rijnwater), noch nadeel mogen toebrengen aan de bevaarbaarheid van het natuurlijk Rijnbed of van de vertakkingen, die er voor in de plaats mochten komen, noch de gemakkelijkheid der scheepvaart in het Rijnbed of op die vertakkingen mogen verminderen.

De Centrale Commissie voor de Rijnvaart heeft bij hare Resoluties van 10 Mei 1922 geconstateerd, dat het Fransche plan voor het eerste vak van het kanaal, gelijk dat door de Centrale Commissie is geamendeerd, aan de bepalingen van hooger bedoeld art. 358 van het Verdrag van Versailles voldoet.

Verhouding tusschen Nederland en België. De ondergeteekende kan geen inlichtingen geven over hetgeen in de parlementaire commissie voor buitenlandsche zaken in België gezegd is geworden, voor zoover niet een officieel communiqué ter beschikking staat. Van het bericht in de *Maasbode* werd kennis genomen, maar het is niet bekend of en in hoeverre het gegrond is.

Op de vraag hoe het staat met de verhouding tusschen den Belgischen en den Nederlandschen loodsdienst kan de ondergeteekende geen ander antwoord geven dan dat in die verhouding geen wijziging is gekomen.

Verhouding tusschen Nederland en Roemenië. Door de daling zijner valuta valt het Roemenië uiterst moeilijk de renten op zijn staatsschulden te voldoen.

Kort geleden heeft de Roemeensche regeering echter aan de Nederlandsche houders van Roemeensche staatsobligaties bericht, dat de achterstallige rente betaald zal worden te Brussel in Belgische franken. Tegen de aanvaarding van deze regeling bestaat van de zijde der Nederlandsche houders bezwaar. De Vereeniging voor den Effectenhandel, die in verband met de afstempeling van Roemeensche fondsen binnenkort een delegatie naar Boekarest zendt, heeft deze delegatie opgedragen over de regelmatige uitbetaling van de coupons der staatsobligaties met de Roemeensche regeering overleg te plegen.

De stappen, die door bedoelde delegatie daartoe zullen worden ondernomen, hebben uit den aard der zaak de volle aandacht der Regeering, die niet zal nalaten aan de delegatie, indien noodig, haar steun te verleenen.

Nog zij aangeteekend, dat blijkens van particuliere zijde ontvangen inlichtingen, de Roemeensche Regeering zich nader bereid zou hebben verklaard, de betaling van coupons van Nederlandsche houders van Roemeensche staatsobligatie's in Fransche franken te doen geschieden.

Vorderingen op het buitenland. Eene opgave van de schulden van vreemde Staten volgens den stand op 31 December 1922 is ter inzage voor de leden, ter griffie van de Kamer neergelegd. Deze opgave omvat: aan verschillende Staten toegestane credieten, kosten van doorvoer van krijgsgevangenen, van waarneming van belangen en repatrieering, alsmede van interneering.

Weigering van onderwijsvergunning aan dr. Tack. Wat de weigering betreft van de onderwijsvergunning aan dr. TACK, meent de ondergeteekende te mogen verwijzen naar hetgeen hij bij de behandeling zijner begrooting in de Tweede Kamer met betrekking tot zijn aandeel en zijn standpunt in deze aangelegenheid heeft gezegd (*Handelingen* bladz. 1059—1060 en bladz. 1063—1064). Met het oog op hetgeen ter zake in het Verslag werd opgemerkt moge aangeteekend worden, dat, welke ook de overwegingen mogen zijn, waarvan het verleenen van onderwijsverlof afhankelijk gesteld kan worden — hetgeen niet te zijner beoordeeling staat —, de ondergeteekende, wanneer zijn Departement om inlichting gevraagd wordt, den plicht heeft in zijn advies overwegingen van internationalen aard te doen gelden, wanneer hij daartoe met het oog op zijn verantwoordelijkheid termen aanwezig acht. Dat het den ondergeteekende vooral te doen zou zijn geweest de Belgische Regeering naar de oogen te zien, valt uit zijn toelichting in de Tweede Kamer niet af te leiden. Deze luidde aldus: „afgezien van hetgeen Regeeringen in de verzorging van de onderlinge verhouding tusschen de Staten tegenover elkaar hebben in acht te nemen, had ik de overtuiging, dat, wanneer de benoeming van dezen persoon, gelet op zijn antecedenten, door de Regeering werd bevorderd daarmede niet alleen zou worden gespeeld in de kaart van degenen, die er op uit zijn, verwijdering tusschen België en Nederland gaande te houden, maar dat daarmede ook zou worden bemoeilijkt de arbeid van die stroomingen en kringen, die er naar streven om tusschen beide landen het vertrouwen weer te herstellen."

Wie deze overweging nauwkeurig leest, zal erkennen, dat daarbij niet met de Belgische Regeering, maar met de stroomingen en kringen onder het Belgische volk werd rekening gehouden.

Paspoorten. De verplichting voor hier te lande gevestigde vreemdelingen periodiek hun paspoort in te zenden ter verlenging van het hun voor de eerste maal verleende visum houdt, voor zoover die nog in verband met de geleidelijke afschaffing der verplichte viseering bestaat, hoofdzakelijk verband met de mogelijkheid, dat de langere aanwezigheid van den vreemdeling om economische en andere redenen ongewenscht mocht blijken te zijn. De stand van de arbeidsmarkt is hierbij een voorname factor. Geschiedde de verlenging tot wederopzegging, dan zou de contrôle veel moeilijker worden in verband met de opheffing der verplichting tot aanmelding bij de politie ter verkrijging van een indentiteitskaart. Bovendien kan bij paspoorten die, gelijk de Duitsche, slechts een bepaalden termijn geldig zijn, het visum niet voor onbeperkten tijd worden verleend. Overigens schijnt de heffing van een recht van f 6 voor de visumverlenging noch onbillijk, noch te hoog. Intusschen is nopens de vigeerende regeling een onderzoek gaande, waarvan de resultaten tot nadere overweging aanleiding kunnen geven.

Toepassing Invaliditeitswet op vreemde arbeiders. Voor het sluiten, eventueel, van een wederkeerigheidsverdrag, op grond waarvan een algemeene maatregel van bestuur, als bedoeld in het tweede lid van artikel 168 der Invaliditeitswet, zou kunnen worden uitgevaardigd, zou aanvankelijk alleen het Duitsche Rijk in aanmerking komen.

Met het oog op de sterk gedaalde waarde der munteenheid van dat land, bestaat er voor de Nederlandsche Regeering voorloopig geen aanleiding, de totstandkoming van zoodanig verdrag te bevorderen.

Iste AFDEELING.

Kosten van het Departement.

Bezuiniging. Dat beperking van de uitgaven voor den huishoudelijken dienst niet alleen mogelijk is, maar ook ernstig wordt nagestreefd, moge blijken uit het feit, dat deze uitgaven, welke in 1919, 1920 en 1921 onderscheidenlijk f 270 966,81, f 297 724,22 en f 247 442,80 hebben beloopen, over 1922, voor zooveel thans reeds kan worden vastgesteld, tot ongeveer f 140 000 zijn teruggebracht.

Nu uit eene briefwisseling met de Bezuinigings-Commissie, onlangs is gebleken, dat deze alsnog prijs zou stellen op eene nadere mededeeling in zake sommige aangelegenheden van ondergeschikten aard, welke in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 14 Dec. ll. werden ter sprake gebracht, zal overeenkomstig de door den ondergeteekende destijds gedane toezegging eerstdaags die mededeeling aan de Commissie worden verstrekt.

IIde AFDEELING.

Kosten van buitenlandsche zendingen en consulaten.

Erkentelijk voor het ten aanzien van de regeling van het gezantschaps- en consulaatwezen in zijn beleid gestelde vertrouwen, stelt de ondergeteekende er prijs op, te herhalen, dat door hem ten volle met den bestaanden financieelen nood wordt rekening gehouden. De tegenwoordige begrooting bewijst, dat hij er niet tegen opziet posten op te heffen of onvervuld te laten, wanneer hij niet de stellige overtuiging heeft, dat het nut daarvan meer gewicht in de schaal legt dan de kosten. Alleen die posten worden gehandhaafd waarvan het behoud voor de behoorlijke behartiging van de aan den ondergeteekende toevertrouwde belangen noodzakelijk is, en het is alleen uit zuinigheidsoverwegingen, dat niet is overgegaan tot de instelling van een afzonderlijken diplomatieken post bij de Oostzeestaten en dat voorshands de vertegenwoordiging in die Staten blijft opgedragen aan Harer Majesteits gezant te Kopenhagen.

In antwoord op de vraag, of de gezantschapspost in Oostenrijk niet met een anderen zou kunnen worden verbonden, moge dienen, dat zulks reeds thans het geval is, aangezien de post verbonden is met dien in Hongarije. Daaraan zij echter aanstonds toegevoegd, dat deze combinatie in de praktijk gebleken is bezwaar op te leveren, zoodat het reeds spoedig noodzakelijk is geweest een gezantschapsraad te Boedapest te plaatsen om daar zelfstandig met de leiding der zaken te worden belast. Ter weerlegging van de opvatting als zouden de werkzaamheden aan den post te Weenen van weinig beteekenis meer zijn, kan overigens worden medegedeeld, dat de Gezant, die ondanks zijn hoogen leeftijd een onvermoeide werkkracht toont te bezitten, zich onlangs genoopt heeft gezien versterking van personeel aan te vragen, aan welk verzoek alleen wegens gebrek aan beschikbare krachten nog niet kon worden voldaan.

Gezantschap bij den Paus. Uit de gemaakte opmerkingen schijnt te mogen worden afgeleid, dat de zuiver diplomatieke overwegingen op grond waarvan tot de bestendiging van het Gezantschap bij den Pauselijken Stoel, als zijnde een middelpunt van diplomatiek verkeer, werd overgegaan, algemeen werden begrepen.

De ondergeteekende neemt aan, dat de leden, die de wenschelijkheid uitspraken, dat op dezen gezantschapspost een Protestant zou worden benoemd, daarmede niet bedoelden zich uit te spreken voor eene vervanging van den tegenwoordigen titularis, die getoond heeft op dezen post uitnemend op zijne plaats te zijn. In beginsel is echter de benoeming van een Protestant tot Gezant bij den Pauselijken Stoel niet uitgesloten te achten.

Consuls. Bij de benoeming van honoraire consulaire ambtenaren van niet-Nederlandsche nationaliteit wordt door ondergeteekende steeds ernstig rekening gehouden met de vraag, of hun nationaliteit moeilijkheden kan opleveren in het land hunner vestiging of nadeelig kan zijn voor hun invloed bij het behandelen van zaken. Blijken moeilijkheden ter zake te rijzen ten aanzien van reeds in functie zijnde personen, dan wordt tot hun vervanging overgegaan of worden in hun plaats waarnemers aangesteld, ten opzichte van wie die moeilijkheden niet bestaan.

Op grond van de bepalingen der wet op de Personeele Belasting van 1896 (*Staatsblad* n°. 72) kan voor de kanselarijen van *geene* der vreemde consulaten vrijdom van personeele belasting worden verleend.

De ondergeteekende gelooft niet dat in de diensten welke deze consulaten ook onzen landgenooten bewijzen, een grond gelegd is voor wijziging der wet.

Art. 41. De ondergeteekende heeft bij herhaling met zijn ambtgenoot, waaronder de zorg voor den landbouw ressorteert, overleg gepleegd nopens het al of niet handhaven van dezen post, maar heeft in verband met het resultaat van dat overleg geen vrijheid kunnen vinden tot opheffing daarvan over te gaan.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,
VAN KARNEBEEK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 14den Maart 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VIII (*Departement van Oorlog*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Algemeene beschouwingen.

Het vraagstuk of en in hoever 's lands veiligheid door bewapening wordt gediend is reeds herhaaldelijk in de schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling van de Regeering met de

Eindverslag over wetsontwerp n°. 2 (Hoofdstuk VIII).

Volksvertegenwoordiging betrokken geworden. Ondergeteekende meent dan ook ten deze te kunnen volstaan met de opmerking, dat ook hij den oorlog een der grootste rampen acht, die volk en land kunnen treffen, en dat alle poging, die wordt of kan worden aangewend om de mogelijkheden van den oorlog te beperken, steun verdient. Echter mag dit de verantwoordelijke Regeering niet leiden tot ontwapening, reeds omdat — zooals door verschillende leden wordt opgemerkt — van feitelijke ontwapening nergens blijkt en ook ons land derhalve gedwongen zal zijn eene weermacht te onderhouden tot beveiliging van onze nationale zelfstandigheid en tot het vervullen van de plichten, die op ons als lid der Statengemeenschap rusten.

Op grond van dezelfde overwegingen zal de kracht van de weermacht niet mogen dalen beneden het minimum, waarbij de haar toegedachte taak nog naar behooren kan worden vervuld. Eene verder gaande vermindering der bewapening zou een onmiddellijk en niet te verantwoorden gevaar voor onze eigen veiligheid en voor de verhoudingen in West-Europa beteekenen.

Dat beperking tot het strikt noodzakelijke geboden is, wordt door ondergeteekende ten volle onderschreven; hij meent dan ook te hebben getoond, dat het hem ernst is zulks te verwerkelijken. Waar noodig heeft nog nader onderzoek plaats of vereenvoudiging mogelijk is; voor wat betreft het militair onderwijs, den militair-geneeskundigen dienst en de militaire administratie worden hierna eenige opmerkingen gemaakt.

Ten aanzien van de opmerking als zoude op de oorlogsbegrooting niet tot 17 pct. zijn bezuinigd evenals op de begrootingen der andere Departementen, meent ondergeteekende te mogen verwijzen naar het door hem te dezer zake medegedeelde op bladz. 3 en 4 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal nopens deze begrooting uitgebracht, waaruit moge blijken dat het bedoelde percentage van bezuiniging ten volle bereikt is.

Zooals de Regeering reeds in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag betreffende Hoofdstuk I der Staatsbegrooting 1923 mocht mededeelen, is het standpunt door haar ingenomen in zake de vraag of wij moeten uitgaan van de gedachte ons land zoo noodig tot het uiterste te verdedigen, dan wel of wij kunnen volstaan met een leger, krachtig genoeg om op eenig punt onze neutraliteit te handhaven, neergelegd in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal nopens vaststelling van de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1923. Daaraan moge te dezer plaatse worden toegevoegd, dat een operatief orgaan van voldoende kracht en behoorlijk toegerust voor het laatste doel — de *effectieve* neutraliteitshandhaving n.l. — grootere geldelijke en personeele offers zou vragen, dan een zoodanig orgaan, dat zijn bewegingsvrijheid gewaarborgd weet door een beveiligde operatiebasis.

Ondergeteekende meent naar het door hem geleverde betoog op bladz. 1 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal nopens deze begrooting te mogen verwijzen met betrekking tot onze militaire uitgaven in vergelijking met die van de andere mogendheden.

De uit deze Memorie aangehaalde passus aangaande de verantwoordelijkheid van den Minister van Oorlog, waarvan verscheidene leden met bevreemding hebben kennis genomen, dient te worden beschouwd in het licht van het daaraan in die Memorie voorafgaande, waar werd ingegaan op eene opmerking in het Voorloopig Verslag.

De bedoeling was geen andere dan de grenzen aan te geven van de verantwoordelijkheid. De ondergeteekende meende en meent nog deze verantwoordelijkheid als die voor het „scheppen van een redelijken waarborg voor 's lands veiligheid" te kunnen omschrijven, waar toch de eisch dat *onder alle omstandigheden* de nationale veiligheid *verzekerd* moet zijn, wel nimmer aan eene krijgsmacht kan worden gesteld. Intusschen is daarmede een volstrekt bepaalbaar begrip uiteraard niet verkregen; wiskunstig is niet uit te maken hoeveel mankracht en doode weermiddelen daarvoor noodig zijn, mede omdat de kracht, voor den afweer noodig, bepaald wordt door de kracht, waarmede eene aanranding ondernomen wordt. Maar wel kan worden gezegd, dat eene zoodanige kracht aanwezig moet zijn — gedoeld wordt hier in de eerste plaats op de operatieve kracht —, dat een eventueele aanvaller zich wel ernstig zal bedenken alvorens onze rechten te schenden en daarmede ook Nederland als vijand in den strijd te betrekken, een kracht die door belligerenten een factor van beteekenis wordt geacht, welke in staat zal zijn de schaal naar de eene of de andere zijde te doen doorslaan, en die in staat is een eersten stoot op te vangen. Daarop wordt gedoeld, waar in den aangehaalden passus wordt gesproken van „gelet eenerzijds op Nederlands internationale positie en op den wil zich te doen eerbiedigen". Het „anderzijds" wijst op de middelen welke ter beschikking staan; al staat voor oogen een zekere kracht, belichaamd in eene gekozen organisatie met inbegrip van eene voldoende uitrusting, dan zal tijdelijke verzwakking of het tijdelijk nalaten van hetgeen tot versterking moet dienen — geboden door den financieelen toestand van het oogenblik — hoezeer te betreuren, nog niet aanstonds mogen leiden tot de conclusie, dat van het dragen van de verantwoordelijkheid moet worden afgezien. Ook dan, wanneer in geregelden, ononderbroken voortgang de uitrusting van de krijgsmacht kan worden opgevoerd tot het vereischte peil, zal er geruime tijd verloopen alvorens dat peil bereikt is en intusschen zal men zich zoo goed mogelijk moeten behelpen, terwijl in die periode de uitrusting nog onvoldoende is. Echter zal een zekere grens niet kunnen worden overschreden; zouden niet de middelen beschikbaar worden gesteld om het, zelfs bij den tegenwoordigen financieelen toestand, noodzakelijk geachte te verkrijgen, dan mag worden verwacht, dat de verantwoordelijkheid niet meer zal worden aanvaard.

Uit het vorenstaande moge volgen, eenerzijds dat ondergeteekende niet van meening is, dat zijn verantwoordelijkheid niet verder strekt dan de volmacht van de Staten-Generaal, anderzijds dat hij zich verantwoordelijk acht voor de richting, waarin de organisatie van onze krijgsmacht zich beweegt en gemeend heeft zich niet te mogen onttrekken aan zijn taak op grond, dat in de verdere uitrusting der krijgsmacht noodgedrongen niet zoo spoedig kan worden voorzien als overigens geboden zou zijn. Hij meent zich voorts omtrent de noodzakelijkheid van eene behoorlijke uitrusting niet onduidelijk te hebben uitgesproken.

Het was ondergeteekende aangenaam te mogen vernemen, dat vele andere leden zich wel met zijn beleid konden vereenigen.

Ten aanzien van de door deze leden naar voren gebrachte bezuinigingsmogelijkheden zij het volgende medegedeeld.

Indien met uitgaven voor werven en arsenalen bedoeld worden de uitgaven voor den dienst der artilleriemagazijnen, moge worden opgemerkt, dat deze dienst zoo beperkt mogelijk wordt gehouden, doch dat een goed beheer van den magazijnsvoorraad geboden is en dat daarop, zonder dat beheer te schaden, niet belangrijk meer bezuinigd kan worden dan thans reeds is geschied. Op deze aangelegenheid blijft de bijzondere aandacht gevestigd.

In zake de reorganisatie van het militair onderwijs hoopt ondergeteekende eerlang voorstellen aan de Staten-Generaal te kunnen doen, waarbij tevens het vraagstuk van het al of niet opheffen van de Cadettenschool onder de oogen zal worden gezien.

Wat den militairen-geneeskundigen dienst aangaat, vertrouwt hij, dat door het dienstbaar maken van dien dienst aan andere doeleinden het algemeen belang der schatkist zoowel als het militaire belang zullen zijn gebaat. Hoewel de reorganisatie nog in vollen gang is, kan reeds worden medegedeeld, dat slechts in de groote garnizoenen militaire hospitalen worden aangehouden, terwijl militaire apotheken alleen dáár worden gehandhaafd, waar een militair hospitaal is gevestigd en dan

nog slechts indien het gereedmaken der recepten door burger-apothekers duurder zou blijken. Hierbij mag niet uit het oog worden verloren, dat in de apotheken nog andere werkzaamheden ten dienste van het leger worden verricht dan het gereedmaken van recepten.

De militaire administratie werd door de jongste herziening van het stelsel van administratief legerbeheer reeds zeer vereenvoudigd en verloor door de thans vastgestelde organisatie pl. m. 44 pct. van haar sterkte aan personeel.

In het thans aanvaarde stelsel echter zal — althans voorshands — geen vermindering meer kunnen plaats hebben; het zal eerst dienen door te werken; het geldelijk beheer bij de korpsen en de controle daarover vereischt een staf van goedgeschoold personeel, die niet straffeloos zou kunnen worden gemist. De afgeloopen mobilisatiejaren hebben aangetoond dat ook voor den administratieven arbeid kernen in vredestijd onmisbaar zijn.

De reeds, zoowel in haar vredes- als oorlogssamenstelling, zeer verminderde rijdende-artillerie kan niet worden gemist, aangezien deze wapensoort voor het oorlogsleger noodig is in de eerste plaats voor de alsdan te formeeren „lichte brigade", waarbij zij niet door de minder mobiele veld-artillerie kan worden vervangen, terwijl daarenboven deze mobiele geschutkracht niet kan worden ontbeerd met het oog op de nog zeer onvolledige toerusting aan artillerie van het leger.

Zooals ondergeteekende reeds mededeelde in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer van de Staten-Generaal nopens deze begrooting (bladz. 47) ligt het in de bedoeling der Regeering om uitbreiding te geven aan de werkzaamheden van de Topographische Inrichting, welke uitbreiding is mogelijk geworden door de ingebruikneming van het nieuwe gebouw. Deze echter brengt mede een belangrijke uitzetting van de administratie en dus vermeerdering van personeel.

Van inkrimping van het aantal ambtenaren bij deze inrichting kan derhalve bezwaarlijk sprake zijn.

De commandant van de luchtvaartafdeeling te Soesterberg is niet bereden uit hoofde van zijne functie als zoodanig, doch omdat hij hoofdofficier is van het dienstvak van den generalen staf. Er bestaat geen aanleiding om te zijnen aanzien een uitzondering te maken op den regel dat alle officieren van dat dienstvak bereden zijn.

Ten aanzien van de bezuiniging op de aanvulling van projectielen zij opgemerkt, dat deze met het oog op den dringenden eisch tot vermindering van uitgaven voor ditmaal is teruggebracht tot het minimum waarbij de kosten per stuk niet onevenredig hoog worden. Zooals moge blijken uit hetgeen ondergeteekende in de 2de en 4de zinsnede onder § 2 *b*, van de Memorie van Toelichting op dit wetsontwerp opmerkte, is het zijn bedoeling, zoodra de geldmiddelen zulks zullen toelaten, het tempo van aanvulling van het ontbrekende te versnellen.

Bezuiniging op de marechaussee door inkrimping ligt niet in de bedoeling.

De gebeurtenissen in het Ruhrgebied hebben de Regeering genoopt enkele maatregelen voor te bereiden ten einde deze in werking te kunnen doen treden bij mogelijke overschrijding van onze grens op groote schaal.

Onverminderd het bovenstaande is reeds thans — op verzoek van den Minister van Justitie — de grensbewaking versterkt door er een gedeelte van de politietroepen uit het binnenland te detacheeren.

De meening, dat onlangs vijftig millioen geweerpatronen als oud roest zijn verkocht, moet op een uit de lucht gegrepen mededeeling berusten; een dergelijke verkoop vond nimmer plaats.

In de kleedingmagazijnen zijn geen gasmaskers in voorraad, zoodat van het onbruikbaar worden van een belangrijke partij gasmaskers in het Rijkskleedingmagazijn te Amsterdam geen sprake is.

Linnen voor haverzakken of voor eenig ander doel is in de kleedingmagazijnen niet ontvangen of aangekocht.

Bij wijze van proef zijn ongeveer 1000 paar ingeleverde gedragen schoenen hersteld en aan den troep uitgereikt. De proef met het verstrekken van herstelde gedragen schoenen heeft echter niet voldaan, zoodat van verdere herstelling en verstrekking van ingeleverde gedragen schoenen is afgezien.

Voor wat betreft de opberging en bewaring van kleeding- en uitrustingstukken te Zeist, moge ondergeteekende verwijzen naar het gestelde onder „Ad art. 119" op bladz. 3 van de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende „nadere wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921" (Gedrukte Stukken 1922—1923. — 316). Zooals daaruit moge blijken, was het dezerzijds niet bekend, dat goederen in het tijdelijk magazijn te Zeist zouden zijn bedorven anders dan tengevolge van lekkage in 2 barakken.

Eerst thans is het ondergeteekende uit een rapport van den Directeur der Centrale Magazijnen van militaire kleeding en uitrusting bekend geworden, dat bij de algeheele ontruiming van vorenbedoelde magazijn, waarmede in Mei 1922 een aanvang is gemaakt, gebleken is, dat de aldaar nog aanwezige gedragen kleeding door vocht en mot schade heeft beloopen.

Hieraan zij nog toegevoegd, dat reeds sedert Juli 1920 uit Zeist naar het Centraalmagazijn te Woerden successievelijk goede en bruikbare gedragen kleeding is gezonden, om in laatstgenoemd magazijn te worden gereinigd en hersteld en daarna aan de onder de wapenen komende dienstplichtigen te worden uitgereikt.

De Regeering heeft gemeend uitvoering te moeten geven aan de motie-DECKERS, aangezien deze een algemeene wensch van de Tweede Kamer der Staten-Generaal bleek weer te geven.

Eene nog grootere uitbreiding te geven aan het uitstel van de gedwongen dienstverlating zou te zeer in strijd zijn met het geldelijk belang van het Rijk en ligt mitsdien niet in de bedoeling.

In overweging is om de ten aanzien van de opleiding van nieuw beroepspersoneel reeds toegepaste beperking zoo mogelijk nog uit te breiden; in het bijzonder geldt dit de opleiding tot den officiersrang en die tot den rang van sergeant (wachtmeester).

In de zoogenaamde rangschikkingsregeling voor het beroepspersoneel der landmacht is het beginsel neergelegd, dat de onderscheidene rangen door de dienstverlating zooveel mogelijk volgens den leeftijd gelijkmatig moeten worden gedund; bij de vervulling der plaatsen na de doorwerking van de dienstverlating zal toch in die rangen wederom zooveel mogelijk een gelijkmatige verdeeling naar de leeftijden gevonden moeten worden. In strijd met dat beginsel zou het zijn om slechts de personen, die meer dan 30 of minder dan 5 dienstjaren hebben, voor gedwongen afvloeiing in aanmerking te brengen. Wel wordt de regel toegepast, dat in de eerste plaats zij, die wegens volbrachten diensttijd op hun volle pensioen reeds aanspraak kunnen maken, voor dienstverlating in aanmerking komen, voor zoover niet bijzondere omstandigheden het noodzakelijk maken de beschikking over hen te behouden.

Daarnaast wordt zooveel mogelijk de gelegenheid tot een vrijwillig gebruik maken van wachtgeld- of nonactiviteitsregeling gegeven, zoodat eerst in de laatste plaats tot gedwongen afvloeiing wordt overgegaan.

Inderdaad is gedurende de reorganisatie van het leger van overcompleet gekomen personeel, dat nog niet voor eene definitieve indeeling of wel voor dienstverlating kon worden

aangewezen, gebruik gemaakt om administratieve hulpdiensten en andere diensten te verrichten; naast de vervulling van functies, welke door de reorganisatie als afloopend kunnen worden beschouwd, werden zoodanige diensten in het bijzonder opgedragen in garnizoenen welke reeds zijn, of staan te worden opgeheven, ten einde te voorkomen, dat voor de bewaking van Rijkseigendommen aldaar en voor noodzakelijke administratieve en garnizoensdiensten, hangende het overgangstijdperk, personeel aan de opleiding zou moeten worden onttrokken. De overtuiging bestaat, dat het personeel der nieuwe organisatie — zij het wellicht met enkele verschikkingen — zal blijken voldoende te zijn voor de taak waarvoor het wordt gesteld.

Ondergeteekende acht het niet gewenscht het aantal adjudanten-onderofficier der militaire administratie, dat in de nieuwe organisatie is gehandhaafd, te vermeerderen tot 24, te minder waar dit, volgens de bedoeling van de hier aan het woord zijnde leden, een evenredige vermindering van het aantal luitenants zou moeten medebrengen. De in de organisatie opgenomen luitenants zijn voor den administratieven dienst noodzakelijk; hunne vervanging door adjudanten-onderofficier is, met het oog op de door hen — in vredestijd, maar vooral bij mobilisatie — te verrichten diensten, niet aan te bevelen. Een bezuiniging van eenige beteekenis zou door dezen maatregel trouwens niet verkregen worden, aangezien het gemiddeld salaris van een luitenant en van een ouderen adjudant-onderofficier niet belangrijk verschilt.

Het stelsel om aan de kostwinners vrijstelling te verleenen in stede van vergoeding aan hun verwanten, wordt reeds thans zoo streng mogelijk toegepast. Uitzondering wordt echter gemaakt voor die gevallen, waarin het kostwinnerschap eerst ontstaat nadat de dienstplichtige reeds zoolang onder de wapenen is, dat de opleidingsarbeid en de opleidingskosten, aan den man besteed, het wenschelijk maken zijn militaire opleiding te voltooien.

Evenwel moge niet uit het oog worden verloren, dat vele dienstplichtigen door het aangaan van een huwelijk of door andere omstandigheden eerst kostwinner worden na het volbrengen hunner eerste oefening. Bij opkomst voor herhalingsoefeningen, waarvan vrijstelling slechts bij hooge uitzondering toelaatbaar is, ontstaat dan de noodzakelijkheid tot toekenning van vergoeding. De begrootingspost van f 250 000 is dan ook voornamelijk bestemd om te dienen voor kostwinnersvergoeding tijdens herhalingsoefening.

Bij de beoordeeling van de hoegrootheid van dezen post behoort nog in aanmerking te worden genomen, dat de lichtingen, die in 1923 en de daarna eerstvolgende jaren voor herhalingsoefeningen moeten opkomen, hun eerste oefening volbrachten in een tijd, dat het stelsel van kostwinnersvrijstelling veel minder ruim werd toegepast, zoodat vooreerst deze post niet voor verdere vermindering vatbaar is. Te verwachten is, dat bij het doorwerken van het nieuwe stelsel het bedrag nog voor eenige verlaging vatbaar zal blijken.

De meening van verscnillende leden, dat de jaarwedden der militairen met het oog op hun premievrijpensioen f 200 lager waren dan die van overeenkomstige burgerambtenaren, kan niet juist worden geacht. Voor de beoordeeling van dit vraagpunt moge worden verwezen naar bijlage C, toegevoegd aan de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal nopens deze begrooting.

Inderdaad ontvingen de militairen — toen in 1920 de burgerambtenaren eigen- en weduwenpensioen premievrij kregen door het doen vervallen van de korting van 7 pct. die op hunne salarissen werd toegepast tot een maximum van f 210 — een bijslag van ongeveer 7 pct. der jaarwedde tot een maximum van f 210.

Deze bijslag kon worden beschouwd als te bestaan uit twee deelen:

a. verhooging der jaarwedde, omdat het recht op premievrij eigen pensioen reeds bestond, te stellen op 2 pct.;

b. geheele of gedeeltelijke vergoeding van korting, op de jaarwedden van belanghebbenden toegepast, ter verzekering van pensioen aan hunne weduwen en weezen, te stellen op 5 pct.

Toen dus met ingang van 1 Juli 1922, bij de inwerkingtreding van de Militaire Weduwenwet, de korting voor weduwen- en weezenpensioen kwam te vervallen, werd de vergoeding onder *b* bedoeld niet meer toegekend en de bijslag teruggebracht tot ongeveer 2 pct. tot een maximum van f 60.

Eene door den toenmaligen Minister van Oorlog benoemde commissie van deskundigen heeft geadviseerd tot invoering bij het leger van het thans bestaande stelsel van gymnastiek, waarmede goede resultaten worden bereikt.

De vraag in hoeverre dat stelsel ware te vervangen door meer natuurlijke lichaamsbeweging is, zonder nadere aanduiding van hetgeen wordt bedoeld, niet te beantwoorden.

Klachten over het eten in de kazernes zijn dezerzijds niet vernomen. Indien hieromtrent nadere aanwijzingen zouden worden verstrekt, zou ondergeteekende een onderzoek kunnen doen instellen.

Volgens mededeeling van den garnizoens-commandant te Breda zijn in de kazernes aldaar geen klachten van eenige beteekenis over het eten voorgekomen.

De vraag of het mogelijk zou zijn de jongelieden, die deelnemen aan de vooroefeningen, eerst na de loting deze oefeningen te doen aanvangen, werd reeds overwogen, doch — zooals in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer nopens deze begrooting op bladz. 11, eerste alinea, werd medegedeeld — dit denkbeeld is om de daar aangegeven redenen voorshands weder losgelaten.

Ter zake van hetgeen wordt gevraagd naar aanleiding van het ongeval te *Arnhem* zij medegedeeld, dat alleszins afdoende bepalingen bestaan omtrent de behandeling van ontplofbare stoffen. Zooals ondergeteekende reeds mededeelde in het antwoord op de vragen, welke het Lid der Tweede Kamer, de heer TER HALL, onlangs stelde (*Aanhangsel Handelingen* Tweede Kamer bladz. 119, vraag n°. 148), is het ongeluk te wijten aan handelingen in strijd met de bestaande bepalingen.

Omtrent den voormaligen Duitschen luitenant KURT VOGEL zal eerstdaags een antwoord worden gegeven op de desbetreffende vragen, gedaan door het lid der Tweede Kamer, den heer HUGENHOLTZ, waarnaar moge worden verwezen.

De Minister van Oorlog,

VAN DIJK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 14 Maart 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk X^A (*Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Algemeene beschouwingen.

De ondergeteekende kan niet nalaten mede te deelen, dat de opvatting van sommige leden over het standpunt, door hem ten aanzien van beperking van het eindcijfer van zijn begrootingshoofdstuk ingenomen, op een misverstand berust. Hij heeft niet geweigerd, en niet kunnen weigeren, medewerking te verleenen aan een door de Regeering ingenomen standpunt en hij heeft ernstig gezocht naar een vermindering van posten, zoodat het gewenschte eindresultaat zou worden bereikt. Als hij er niet volledig in is geslaagd dit laatste te verwezenlijken, is dit niet het gevolg geweest van eenig vooraf ingenomen standpunt, maar van de omstandigheid, dat verreweg het grootste deel van het eindcijfer wordt verkregen door wettelijk vastgestelde posten, terwijl bij het overige gedeelte angstvallig moest worden nagegaan, dat geen vitale belangen voor de toekomst van het Nederlandsche volk werden gekwetst. Hier moest een afweging van gewichtige, maar tegen elkaar ingaande factoren plaats hebben. Het is begrijpelijk, dat het oordeel of die afweging juist heeft plaats gehad, bij verschillende leden verschillend is uitgevallen, waar uitteraard de waardeering van de tegenover elkaar in aanmerking komende belangen niet bij ieder dezelfde zal zijn. De ondergeteekende hoopt intusschen ook bij zijn verder beleid even ver te blijven van den geest der reactie als van een luchthartig omgaan met de financieele belangen van den Staat en de maatschappelijke groepen.

De meening, dat de toepassing, die thans aan de Arbeidswet door middel van overwerkvergunningen gegeven wordt, zou beteekenen een medegaan — zij het ook tegen wil en dank — in reactionnaire richting, acht de ondergeteekende geheel onjuist. Die toepassing houdt verband met den ongunstigen toestand van onze industrie, tengevolge van de tegenwoordige malaise, en geen Regeering, ook de meest vooruitstrevende, kan zich hierbij aan den drang der omstandigheden onttrekken. Van een toegeven aan de reactie is echter geen sprake, omdat bij het verleenen van overwerkvergunningen nimmer verder is gegaan, dan in het belang der industrie noodzakelijk was.

De in het Voorloopig Verslag aan het woord zijnde leden, die meenen, dat de ondergeteekende te veel waarde hecht aan overwerkvergunningen, denken blijkbaar alleen aan vergunningen, die verleend worden wegens onvoorziene omstandigheden en seizoendrukte. De economische crisis heeft echter tengevolge gehad, dat reeds sedert geruimen tijd werktijdverlengingen worden toegestaan om geheele of gedeeltelijke stopzetting van fabrieken in verschillende bedrijfstakken te voorkomen. Deze vergunningen gelden voor vrij langen tijd, terwijl de noodige zekerheid bestaat, dat zij, indien de ongunstige economische omstandigheden blijven voortduren, verlengd zullen worden. De betrokken ondernemers hebben bij het zoeken naar opdrachten gelegenheid daarmede rekening te houden. Voortdurend heeft overleg plaats tusschen de arbeidsinspectie en de industrieelen over dergelijke vergunningen en dikwijls met het gevolg, dat de besparing op de productiekosten door werktijdverlenging de voortzetting der productie mogelijk maakt. Voor gevallen, als hier bedoeld, is het dan ook niet juist, dat een fabrikant niet kan uitgaan van de gedachte, dat hij langer zal mogen werken. Dit heeft integendeel herhaaldelijk plaats.

Op grond van de toepassing, die thans aan de Arbeidswet wordt gegeven, acht de ondergeteekende vooralsnog geen aanleiding aanwezig om verder gaande maatregelen tot werktijdverlenging te nemen, zooals in het Voorloopig Verslag door sommige leden wordt gewenscht.

De gang van zaken ten opzichte van de sociale verzekering rechtvaardigt niet de blijkens het Voorloopig Verslag door eenige leden geuite bewering, dat ondergeteekende daarbij de leiding uit handen zou hebben gegeven. Ondergeteekende heeft aan de Afdeeling Arbeidersverzekering van zijn Departement verzocht hem een advies te willen uitbrengen over de grondslagen, waarop naar het oordeel dier Afdeeling de herziening onzer sociale verzekering zou moeten berusten, over welk advies het gevoelen van den Hoogen Raad van Arbeid is gevraagd. Nadat het advies van bedoeld college zal zijn ingekomen, zal ondergeteekende definitief de lijnen vaststellen, waarnaar overeenkomstig zijn opdracht door de bedoelde Afdeeling een wetsontwerp tot herziening der sociale verzekering zal zijn uit te werken. De leiding blijft derhalve onverkort in zijne handen.

Het schijnt ondergeteekende in verband met het voorgaande thans niet het geëigende oogenblik om op deze herziening nader in te gaan. Beter wordt daarmede gewacht tot het oogenblik, waarop hij zijn standpunt in zake de grondslagen dier herziening heeft vastgesteld.

Intusschen kan reeds thans worden verklaard, dat van ondergeteekende geen voorstellen te verwachten zijn, welke zouden strekken tot geheele of gedeeltelijke vervanging van het karakter van verzekering door dat van Staatspensioen.

Ten slotte moet ondergeteekende de in dit verband geuite grief, dat hij in zake de invoering der ziekteverzekering zou zijn te kort geschoten, met beslistheid afwijzen. Bij gelegenheid van de behandeling der begrooting van zijn Departement voor het loopende dienstjaar in de Tweede Kamer heeft hij uitvoerig uiteengezet, door welke oorzaken hij tot zijn leedwezen er niet in is mogen slagen ook de ziekteverzekering tot invoering te brengen (bladz. 477 en 478 der *Handelingen* Tweede Kamer). Naar dat betoog veroorlooft ondergeteekende zich hier te verwijzen. De kennisneming van het bij bedoelde gelegenheid te dezer zake door hem gesprokene zal, naar hij vertrouwt, geen anderen indruk kunnen achterlaten dan deze, dat hij het redelijke heeft gedaan om ook de Ziektewet tot invoering te brengen.

De maatregelen, door wetgever en Regeering op voorstel mede van ondergeteekende genomen in zake woningwezen en werkloosheid, zouden de moeilijke financieele omstandigheden van thans voor een goed deel hebben veroorzaakt. De ondergeteekende gelooft, dat deze uitspraak niet vrij is van eenige overdrijving. Sociale uitgaven, militaire uitgaven, crisisuitgaven hebben ongetwijfeld een drietal groote posten gevormd, waarvan men in de Staatsrekening de gevolgen nog langen tijd zal gevoelen. Dit te erkennen wil echter allerminst zeggen, dat men daarmede eenige schuld erkent. Integendeel, die drie categorieën van uitgaven waren noodzakelijk, om niettegenstaande de moeilijke tijden een onverzwakt Nederlandsch volk voor de toekomst te behouden. Welke van de drie het meest onvermijdelijk is geweest, is een louter speculatieve vraag. Alleen moge ten aanzien van de sociale uitgaven worden opgemerkt, dat zij niet het grootste bedrag hebben verslonden, en dat tegenover de kapitaalsuitgaven voor woningen een zeer waardevol bezit is verkregen, dat, zoo men wilde, zelfs in de naaste toekomst zou kunnen worden van de hand gedaan en dus in geld zou kunnen worden omgezet.

Natuurlijk is het iets anders, of men bij de zorg voor de

volkshuisvesting en voor de werkloosheidsbestrijding wel steeds den juisten weg heeft gevolgd. Stellig zijn bij deze uiterst gecompliceerde vraagstukken ook door ondergeteekende wel eens beslissingen genomen, die later beter anders genomen bleken. Maar hij kan toch niet erkennen, dat de algemeene lijn onjuist is geweest. Wat de werkloosheidsbestrijding aangaat, is steeds het streven geweest om de groep der werkloozen voor volledige inzinking te behoeden en toch het beschikbaar te stellen bedrag — ook in het wezenlijk belang der betrokkenen zelf — zoo laag mogelijk te houden. De ondergeteekende moge er aan herinneren, dat de op zijn beleid uitgeoefende critiek in het algemeen ook niet gaat in de richting van het Voorloopig Verslag, maar dat het telkens herhaalde verwijt veeleer was, dat hij te sterk den nadruk legde op een beperking der praestaties.

Wat het woningwezen betreft, spreekt het Voorloopig Verslag de meening uit, dat op de uitgaven zonder schade had kunnen zijn bezuinigd, als de eischen, waaraan de woningen hadden te voldoen, minder hoog waren gesteld. Is dit bedoeld als grief tegen den ondergeteekende, dan is ze totaal ongemotiveerd. In 1918 waren in het geheel geen grenzen voor de woningen gesteld. Onder de vereenigingen, architecten en gemeentediensten waren er echter, die de typen opdreven. Daartegen is in circulaires gewaarschuwd. Toen dat niet hielp zijn grenzen gesteld — naar boven; het maximum was eerst 300 M³., toen 260 M³. en nu is men gekomen aan een normaaltype van 225 M³. Door een bijdrageregeling zóó, dat de bijdrage daalde naarmate de woning grooter werd, werd geprikkeld tot beperking.

De eenige positieve eisch, die gesteld is, was die nopens de slaapgelegenheden: twee of drie rechtstreeks met de buitenlucht in gemeenschap staande. Een tweede woonkamer is in het algemeen toegelaten, nooit geëischt, wel in menig geval geweerd.

Overweegt men dit alles, dan kan toch moeilijk worden volgehouden, dat de eischen, van Regeeringswege aan woningen gesteld, de kosten buitensporig en onnoodig hebben opgedreven.

IIde Afdeeling.

Arbeid.

De opmerking omtrent de samenstelling der afvaardiging naar de Internationale Arbeidsconferenties moet op een misverstand berusten. Op de Arbeidsconferentie toch van 1922 zijn, zooals blijkt uit het beknopt verslag dier conferentie, verschenen als Bijvoegsel van de December-aflevering 1922 van het Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek, geen landbouw-onderwerpen behandeld. Wel zijn in 1921 belangrijke landbouw-onderwerpen op de Arbeidsconferentie behandeld. Bij die gelegenheid zijn dan ook een aantal deskundigen op landbouwgebied aan de Nederlandsche afvaardiging toegevoegd.

De invoering van de bepalingen betreffende den arbeidstijd van kantoorpersoneel van 18 jaar en ouder zal niet de nadeelige gevolgen hebben, welke daarvan thans voorspeld worden in vele adressen en publicaties.

In deze geschriften wordt herhaaldelijk blijk gegeven van onbekendheid met die bepalingen, in het bijzonder met de mogelijkheid om met allerlei bedrijfseischen rekening te houden.

Het zou den ondergeteekende het aangenaamst zijn, indien de toestanden op de kantoren zoo weinig te wenschen overlieten, dat zonder nadeel de invoering der werktijdbepalingen nog uitgesteld kon worden tot betere tijden. De uitingen van hen, die die invoering niet gaarne zien, hebben echter anderen aanleiding gegeven om op het bestaan van misstanden te wijzen, waarvan bezwaarlijk gezegd kan worden, dat zij tot de zeldzaamheden behooren.

De indiening van een wetsontwerp betreffende de huisindustrie zal geschieden, zoodra de toestand van 's Lands financiën dit toelaat. De ondergeteekende is voornemens een voorontwerp eener wettelijke regeling van de huisindustrie binnenkort bij den Hoogen Raad van Arbeid aanhangig te maken.

Omtrent een aan het Departement van Justitie ontworpen privaatrechtelijke regeling van de collectieve arbeidsovereenkomst is destijds door den Hoogen Raad van Arbeid advies uitgebracht. Mede op grond van dat advies was de ondergeteekende met zijn ambtgenoot van Justitie van oordeel, dat de privaatrechtelijke en de publiekrechtelijke regeling tegelijk bij de Staten-Generaal aanhangig gemaakt moesten worden. Nu het praeadvies van Commissie XII van den Hoogen Raad van Arbeid over bedrijfsorganisatie en aanverwante vraagstukken een onderwerp van bespreking in dien Raad heeft uitgemaakt, zal spoedig een beslissing over de indiening van een wetsontwerp tot regeling der collectieve arbeidsovereenkomst genomen kunnen worden.

Zooals blijkt uit hetgeen door den ondergeteekende in de Tweede Kamer gezegd is naar aanleiding van de motie van mejuffrouw Groeneweg, is het hem tot zijn leedwezen vooralsnog niet mogelijk een noodmaatregel te treffen ten behoeve der arbeidsters, die wegens het verbod van arbeid, gesteld in art. 11 der Arbeidswet, gedurende 8 weken haar loon moeten missen. De afdoening van het in het Voorloopig Verslag bedoelde wetsontwerp kan hierin geen verandering brengen, aangezien in dat ontwerp juist het voorbehoud van toetreding is opgenomen met het oog op de moeilijkheden, verbonden aan de invoering van een wettelijke regeling betreffende de ziekteverzekering en de ziekteverzorging.

IIIde Afdeeling.

Arbeidersverzekering.

Met belangstelling heeft ondergeteekende kennis genomen van de door een der leden gemaakte opmerkingen aangaande de nota van de Afdeeling Arbeidersverzekering van zijn Departement betreffende eene algeheele herziening der sociale verzekering. Omtrent de in die nota vervatte denkbeelden heeft ondergeteekende het advies gevraagd van den Hoogen Raad van Arbeid, welk advies hij wenscht af te wachten alvorens zijn standpunt met betrekking tot die denkbeelden definitief te bepalen.

Het betrokken lid zal het ondergeteekende daarom wel niet ten kwade duiden, dat hij op dit oogenblik op de door dat lid gemaakte opmerkingen niet ingaat, en dat hij thans wordt volstaan met de verzekering, dat ondergeteekende bij de definitieve vaststelling van zijn standpunt de door dat lid ontwikkelde bezwaren tegen de denkbeelden der bovenbedoelde nota nauwgezet hoopt te overwegen.

Het behoeft wel geen nader betoog, dat ondergeteekende, in verband met het vorengaande, het geheel eens is met de leden, die van oordeel waren, dat een debat over de regeling van de sociale verzekering thans niet aan de orde behoort te worden gesteld. Maar ondergeteekende moet er mede bezwaar tegen maken om, ter voldoening aan den door verschillende leden uitgesproken wensch, thans zich op stellige wijze uit te spreken over de grondslagen, op welke naar zijn oordeel de herziening der sociale verzekeringswetten zal moeten berusten.

Uitteraard heeft hij omtrent die grondslagen algemeene denkbeelden — denkbeelden, welke in wezen niet afwijken van die over den opzet en de organisatie der sociale verzekering, gelijk hij deze, toen hij nog lid der Tweede Kamer was, in zijne rede van 22 Mei 1912 bij gelegenheid van de behandeling van het ontwerp-Ziektewet (Handelingen 1911—1912, blz. 2419 en 2420), heeft ontwikkeld — maar hij wenscht zich zijn meer definitief oordeel voor te behouden, totdat hij door kennisneming van het vorenbedoelde straks door den Hoogen Raad van Arbeid uit te brengen advies, de gelegenheid zal hebben gehad na te gaan in hoeverre hij zijne aanvankelijke zienswijze moet herzien.

In verband met de tegenwoordige malaise in het bedrijfsleven, welke het opleggen van nieuwe lasten onraadzaam doet voor-

komen, is vooralsnog van ondergeteekende geen wetsvoorstel te verwachten betreffende de instelling van een Rijkskinderfonds.

Het ligt vooralsnog niet in ondergeteekende's voornemen de regeling van de ziekteverzekering ter hand te nemen los van de voorgenomen algeheele herziening der sociale verzekering.

Ingeval hem echter mocht blijken dat op de totstandkoming dezer herziening binnen een redelijken termijn geen uitzicht bestaat, zal hij de noodige maatregelen bevorderen tot invoering der ziekteverzekering.

Voor het in dit verband door enkele leden uitgesproken misnoegen over den tragen gang van werken van den Hoogen Raad van Arbeid bestaat geen redelijke grond. De verzochte adviezen worden steeds met den noodigen spoed uitgebracht, terwijl van eenigen belemmerenden invloed, welke van dat college op de sociale wetgeving zoude uitgaan, niet is gebleken. Indien de hier aan het woord zijnde leden bij het uiten van hun misnoegen in het bijzonder op het oog hebben gehad de behandeling bij den Hoogen Raad van Arbeid van het voorontwerp tot wijziging der Ziektewet, bewijst die behandeling, naar het gevoelen van ondergeteekende, juist het nut van het raadplegen van een college als de Hooge Raad van Arbeid, aangezien door die raadpleging in duidelijke belichting kwam, dat zich omtrent de meest gewenschte organisatie der ziekteverzekering in de kringen der bij die verzekering meer van nabij betrokkenen eene niet verwachte verandering van zienswijze had voltrokken, welke anders waarschijnlijk eerst later zou zijn gebleken en dan allicht tot verwarring en niet minder vertraging aanleiding zou hebben gegeven.

A. Ongevallenwet 1921.

Met de individueele belangen der van de Rijksverzekeringsbank naar de Raden van Arbeid voor overplaatsing in aanmerking gebrachte ambtenaren is rekening gehouden. Ondergeteekende veroorlooft zich met betrekking tot de wijze, waarop dit laatste is geschied, te verwijzen naar de artikelen 43*b*—43*i* van het Koninklijk besluit van 30 December 1922 (*Staatsblad* n°. 769).

Aangezien in verband met de decentralisatie van de uitvoering der ongevallenverzekering één der beide agenten, die tot 1 Januari 1923 waren belast met het, ieder in een bepaald deel van het Rijk, opmaken van proces-verbaal „Pro Justitia", kon worden gemist, zoodat voortaan met één ambtenaar voor die werkzaamheden voor het geheele land kon worden volstaan, werd er voor het dienstbelang voordeel in gezien Rotterdam als standplaats van dien ambtenaar aan te wijzen.

B. Radenwet.

De Verzekeringsraden houden hunne voortdurende aandacht gericht op een zoo zuinig mogelijk beheer der Raden van Arbeid.

De Raden van Arbeid hebben inderdaad veel werk te verrichten in verband met navorderingen tegen werkgevers, die hetzij uit onwil, hetzij uit onbekendheid met de wettelijke voorschriften, niet hebben voldaan aan de verplichting tot premiebetaling.

C. Invaliditeitswet.

Omtrent eene meer bevredigende regeling nopens de uitbetaling door publiekrechtelijke lichamen aan de Rijksverzekeringsbank van wiskundige reserve, ingevolge artikel 41 der Invaliditeitswet, wordt overleg gepleegd met den Minister van Financiën.

In den regel behoeven verzekerden niet lang te wachten voor hunne opneming in een sanatorium. Uitzonderingen op dien regel doen zich voor bij gevallen, waarin de verzekerde een besliste voorkeur uitspreekt voor of een beslisten tegenzin tegen een bepaalde inrichting, in welke gevallen uitteraard wel eens langer dan wenschelijk is op plaatsing moet worden gewacht.

IVde Afdeeling.

Volksgezondheid en Volkshuisvesting.

Dat ook op deze afdeeling moest worden bezuinigd, heeft den onderteekende meer dan iemand anders leed gedaan. Er moest evenwel rekening worden gehouden met de onafwijsbare economische feiten. Zoowel bij de bezuiniging als bij de woningpolitiek in het afgeloopen jaar heeft de ondergeteekende zelfstandig bepaald, wat onder de gegeven omstandigheden noodzakelijk en toelaatbaar was. Van uitvoeren van wenschen van het Departement van Financiën was en is geen sprake, wel van overleg.

Het is den ondergeteekende niet duidelijk wat bedoeld wordt met „de slappe wijze, waarop in de laatste maanden de woningnood werd bestreden". De woningproductie over 1921 beliep 40 364 woningen; over 1922 was de productie iets meer dan 45 000 woningen. Een groot deel van die productie wordt met particulier kapitaal gefinancierd. Inmiddels zijn, mede door de maatregelen van de Regeering, de bouwkosten sterk gedaald. Let men voor het vormen van een oordeel over de woningpolitiek der Regeering alleen op de uitgetrokken bedragen, dan is het onmogelijk tot een juiste beoordeeling te komen.

Het beleid van den ondergeteekende is er op gericht geweest, zoo spoedig mogelijk met het toekennen van bijdragen op te houden en inmiddels den woningnood te bestrijden. Wanneer niet al te ongunstige onvoorziene factoren de daling van bouwkosten in stijging omzetten, kan in afzienbaren tijd het toekennen van bijdragen, tenzij in gevallen van z.g. sociale achterlijkheid, worden gestaakt.

Of een deel der bouwkosten als crisiskosten zal worden afgeschreven, kan eerst overwogen worden, wanneer een eenigszins stabiele toestand zal zijn bereikt.

Wanneer exploitatierekeningen van woningbouwvereenigingen een batig saldo opleveren, is een toestand ontstaan, dien de wetgever gewild en voorzien heeft; de saldi zullen moeten dienen voor verdere verbetering van de volkshuisvesting. Het zou niet juist zijn, op grond van die saldi over te gaan tot een verlaging van huren.

Einddoel van de woningpolitiek voor het heden is, dat de huren een sluitende exploitatie geven. Is dat doel bereikt, dan is voor het particulier bouwbedrijf de weg voor deelneming aan de woningproductie zonder steun vrij. Om dat doel te bereiken moeten de bouwkosten dalen en de huren komen op een peil, waarop de bouwkosten, zooals zij vermoedelijk in de naaste toekomst zullen zijn, zonder bijdragen gedekt worden. Zijn er nu woningen, die tegen lager huur wel een sluitende exploitatierekening geven, dan is het handhaven van die lagere huur niet anders dan bevoorrechten van de huurders, die, dit leert de ervaring, in veel gevallen zeer goed een economische huur kunnen betalen. Huurverhooging is in die gevallen te meer redelijk, omdat het bouwkapitaal verstrekt is tegen een te lage rente en de exploitatie van de woningen dus feitelijk geschiedt met een verkapte bijdrage. Bij de huurverhoogingen wordt evenwel steeds rekening gehouden met de inkomens van de gezinnen.

Dat de loonen dalen kan in het algemeen nog geen reden zijn om van de verhooging der huren op het economisch peil af te zien, omdat de meeste loonen in de vorige jaren zeer sterk gestegen zijn en, ondanks de daling, toch nog boven het peil van 1914 staan.

Aangezien het economisch huurpeil samenhangt met de bouwkosten behoeft er, naar de ondergeteekende meent, ook geen vrees te bestaan, dat op groote schaal woningen onverhuurd blijven. Waar zich dit verschijnsel voordoet, heeft men te doen met woningen, die in den duren tijd gebouwd, zeer duur zijn gemaakt en waarvoor volgens de regelen gesteld voor het verleenen van voorschotten een hooge huur moet worden gevorderd. Voor die huren zijn de gemeenten aansprakelijk. Op verhooging van hooge huren heeft de ondergeteekende niet aangedrongen, tenzij ten aanzien van woningen, waarin personen gehuisvest waren, wier inkomen stond boven het peil van hen, voor wie de woningen eigenlijk bestemd waren.

Het is den ondergeteekende niet duidelijk, op welken steun gedoeld wordt door de leden, die gehoord hadden van misbruiken. Voor het verleenen van premie zijn enkele voorwaarden

gesteld, die evenwel onderverhuring niet uitsluiten en ook niet behoeven uit te sluiten. Onderverhuring dient als regel geweerd te worden ten aanzien van woningen, die met steun krachtens de Woningwet zijn gebouwd. Zij wordt zooveel mogelijk tegengegaan. De gemeentebesturen zijn in de eerste plaats tot toezicht geroepen.

In Emmen zijn onderscheidene woningvereenigingen. Zonder nadere aanduiding is het niet wel mogelijk op de hier gestelde vraag een antwoord te geven. Met meer dan één vereeniging hebben zich moeilijkheden voorgedaan, wat heeft geleid tot de vorming van een centrale woningstichting.

Van een bespreking van het ingediende voorstel tot wijziging van de Huurwetten meent de ondergeteekende zich thans te mogen onthouden.

Onbewoonbaarverklaring en ontruiming van krotten zal weder ter hand genomen kunnen worden naarmate de woningnood zal zijn overwonnen. Ook de ondergeteekende betreurt het, dat er voorshands niet meer voortgang mede kan worden gemaakt. In dagen van woningnood is toch een slechte woning altijd toch nog minder slecht, dan in het geheel geen woning.

De Centrale Bouwmaterialenvoorziening is niet geliquideerd, omdat de Regeering haar medewerking aan dat instituut onthield, maar omdat door de inkrimping van de Regeerings-voorschotten en het opkomen van het particulier bouwbedrijf de kans op een behoorlijke functioneering voorbij was.

De laatste circulaire inzake steun voor woningbouw is tengevolge van een niet-opzettelijk verzuim niet aan de Staten-Generaal medegedeeld. Het doet den ondergeteekende leed, dat dit verzuim is gepleegd. Contrôle van de Staten-Generaal is daardoor evenwel niet uitgesloten; de circulaire is in de ruimste mate publiek domein geworden. Vereenvoudiging van woningtype was dringend noodig. In de laatste jaren was voldoende gebouwd voor de beter gesitueerde arbeiders; aan eenvoudige woningen bestaat thans de grootste behoefte. Het bouwen van woningen voor groote gezinnen is ook thans nog mogelijk. Van achterstelling van vereenigingen bij de gemeenten is geen sprake.

Bedragen voor hypotheek worden betaald ten laste van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting. De post op de begrooting van den ondergeteekende strekt alleen voor premies.

Een Melkbesluit moet steunen op de Warenwet. Zoodra die wet in werking trad, heeft de ondergeteekende aan de commissie, bedoeld in artikel 17, verzocht, zoo spoedig mogelijk van advies te dienen over een Melkbesluit. De commissie heeft haar advies uitgebracht. Naar aanleiding daarvan is de ondergeteekende in overleg getreden met zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken en Landbouw; na afloop van dat overleg zal zoo spoedig mogelijk een besluit tot stand worden gebracht.

Voor zoover de ondergeteekende kan oordeelen, voldoen de keuringsdiensten aan de verwachting. Een enkele maal heeft den ondergeteekende een klacht bereikt, dat met name in kleinere plaatsen de dienst minder intensief zou werken dan in andere plaatsen. Bij onderzoek bleken die klachten niet gegrond. Worden tekortkomingen tot zijn kennis gebracht, dan is hij bereid een onderzoek in te stellen en eventueel verbetering te bevorderen. Meerdere decentralisatie zou de diensten noodeloos kostbaarder maken.

Vrijstelling van huisslachtingen moest in Friesland worden geweigerd, omdat, ook na een herhaald onderzoek, bleek, dat de blaaswormziekte onder het vee in die provincie meer of minder sterk en vrij algemeen verspreid voorkomt. Het gezondheidsgevaar, dat hieruit dreigt, noopte tot deze beslissing.

Ten behoeve van proefboringen voor een drinkwaterleiding in Zuid-Limburg is vroeger reeds steun verleend.

Thans is in overleg met het provinciaal bestuur een onderzoek gaande naar de medewerking van de gemeentebesturen. Wordt die in voldoende mate verkregen, dan zal, indien het eenigszins mogelijk is, de totstandkoming van eene waterleiding bevorderd worden.

De voorstelling, die in het Voorloopig Verslag aan de malariabestrijding in Noordholland en van haar resultaat wordt gegeven, is niet juist. Nadat gedurende twee winters op een bepaalde wijze was gewerkt en aan de bevolking getoond was, hoe de strijd gevoerd moest worden, was de tijd aangebroken, om de bevolking zelf tot actief medewerken op te wekken. In die richting wordt de bestrijding thans geleid. De ziekte zelf is op enkele plaatsen verminderd, op andere zeker niet erger dan vroeger. Dat de ziekte erger dan ooit zou heerschen in Noord-Holland, moet dan ook worden tegengesproken.

Evenmin als met de zooeven besproken meening kan de ondergeteekende zich vereenigen met het gevoelen, dat de bestrijding toch niets beduidt. Aanvankelijk is er meer reden voor de meening, dat zij wel wat beduidt. Voortgezette ervaring en onderzoek zullen hier ten slotte moeten beslissen.

Een specificatie van de subsidiën, toegekend uit artikel 102, heeft de ondergeteekende gegeven op bladz. 12 van de Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van zijn Departement aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Ter vermijding van herhaling moge daarnaar worden verwezen.

De plannen tot oprichting van consultatiebureaux staan vast. De uitvoering wordt vertraagd tengevolge van de bezuiniging. Enkele bureaux zijn reeds opgericht; zooveel mogelijk wordt in die richting doorgewerkt.

De ondergeteekende ziet niet, welken invloed de werking der bureaux zou kunnen hebben op de subsidiën voor vereenigingen en sanatoria, tenzij, over eenigen tijd wellicht, een sterke vermindering van de tuberculose vermindering van de werkzaamheden zou toelaten. Dergelijk resultaat zou in hooge mate verblijdend zijn.

De vermindering van de subsidiën voor drankbestrijding heeft ook de ondergeteekende betreurd. De onafwijsbare noodzaak, zooveel mogelijk te bezuinigen, liet evenwel geen keus.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw heeft den ondergeteekende verzocht een tweetal vragen te beantwoorden, die in het Voorloopig Verslag betreffende de begrooting voor zijn departement zijn gedaan maar onderwerpen raken, die behooren tot den werkkring van den ondergeteekende. Dat antwoord moge hier volgen.

Goedkeuring van gemeenteverordeningen (tapverbod). Naar aanleiding van het jongste arrest van den Hoogen Raad betreffende het tapverbod heeft de ondergeteekende besloten, af te zien van verdere vernietiging van dergelijke voorschriften.

Bij de IIde afdeeling van evenbedoeld Voorloopig Verslag, wordt gevraagd of het wel wenschelijk is, dat de gemeenteraad oppermachtig beslist over het verbieden van den verkoop van sterken drank op bepaalde dagen. Deze vraag is er eene van jus constituendum. De ondergeteekende geeft er de voorkeur aan, zich het antwoord op die vraag voor te behouden, totdat de herziening van de Drankwet aan de orde zal zijn. Zij kan dan overwogen worden in verband met andere, daarmede samenhangende, vragen.

Vde Afdeeling.

Werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling.

De indiening van een wetsontwerp tot regeling van de verzekering tegen de geldelijke gevolgen van werkloosheid heeft bij ondergeteekende reeds geruimen tijd geleden een punt van ernstige overweging uitgemaakt. Hij heeft over enkele punten het advies van den Nederlandschen Werkloosheidsraad gevraagd, welke echter zijn definitief advies nog niet heeft uitgebracht. Inmiddels blijft de regeling, neergelegd in het Werkloosheidsbesluit-1917 gehandhaafd; de werkloozenkassen worden in 1923, voorzoover de noodzakelijkheid is gebleken, door toekenning overeenkomstig dat Besluit van een subsidie van meer dan 100 pct. der bijdragen in staat gesteld haar reglementaire uitkeeringen te verstrekken.

Ondergeteekende ziet niet in, dat de werkloosheidsbestrijding meer en meer het karakter van armenzorg in plaats van dat

van sociale voorzorg aanneemt, tenzij men daarmede bedoelt het in bepaalde omstandigheden rekening houden met de behoeften der werkloozen, wat hij echter geenszins onjuist acht. Bij de door hem getroffen maatregelen heeft hij zich steeds krachtig ten doel gesteld, de werkloosheids*verzekering* in stand te houden. Waarop gedoeld wordt niet de woorden: „het in de praktijk uitschakelen van vakvereenigingen” is niet duidelijk.

De overbrenging van den post voor bijdragen in de kosten voor verruiming van werkgelegenheid en werkverschaffing naar hoofdstuk V der Staatsbegrooting hangt samen o. a. met het verband, dat bestaat tusschen werkverschaffing — een der vormen van bestrijding der werkloosheid — en de steunregelingen, die onder het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw ressorteeren. Of deze regeling in de toekomst wijziging behoeft, zal de Regeering zeker, zoo noodig, overwegen.

Dat verwarring tusschen werkverschaffing als armenzorg en werkverschaffing als sociale voorzorg is ontstaan, is ondergeteekende tot dusverre geenszins gebleken.

Het advies van den Ned. Werkloosheidsraad van 31 Augustus 1922 had de volle aandacht van ondergeteekende. Uit hetgeen hij bij de behandeling van de interpellatie van den heer VAN DEN TEMPEL in de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 15 November 1922 mededeelde, kon blijken, dat hij aan het advies zijne aandacht heeft geschonken, en dat hij, wat de werkloosheidsverzekering betreft, voornemens was het zooveel mogelijk te volgen, behoudens dat nog overleg werd gepleegd ten opzichte van maatregelen voor die kassen, die moesten worden geacht ook met 200 pct. subsidie niet goed te kunnen functionneeren. Het gepleegde overleg leidde tot het resultaat, dat de Regeering besloten heeft, ten aanzien van deze kassen de gelegenheid tot invoering eener steunregeling, als in het advies van den Werkloosheidsraad bedoeld, mogelijk te maken met stopzetting der kas.

Bij de huidige organisatie der werkloosheidsverzekering krachtens het Werkloosheidsbesluit 1917 berust de contrôle niet alleen, gelijk werd opgemerkt, bij de gemeentebesturen doch evenzeer bij het Rijk. Beide hebben hierbij eene afzonderlijke taak. Van den aanvang af heeft als regel gegolden, dat ieder de kosten van de hem opgedragen contrôle draagt. Het uitgangspunt daarbij is, dat goede gemeentelijke contrôle niet slechts is een belang van het Rijk, doch evenzeer een belang der gemeenten. Het is volkomen juist, dat de goede contrôle eener gemeente ook aan andere gemeenten ten goede komt, en daarom wordt vanwege den Rijksdienst der Werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling bij voortduring getracht en niet zonder succes, de gemeentelijke contrôle overal zoo goed mogelijk te doen zijn. Ondergeteekende betreurt het, dat nog steeds een aantal gemeenten niet krachtig genoeg de contrôle uitoefenen, en daardoor toonen, niet voldoende te begrijpen, dat, bij het huidige stelsel, de verzekering slechts dàn goed kan loopen, als alle gemeenten hare taak behoorlijk vervullen. Nochtans meent hij, aangezien het Rijk behalve zijne eigene contrôle-kosten geheel voor zijne rekening heeft de kosten der bijdragen in de administratiekosten der werkloozenkassen, thans niet te kunnen bevorderen, dat een Rijksbijdrage in de gemeentelijke kosten van contrôle wordt verleend.

Een verplichting tot het geven van inlichtingen door werkgevers in verband met het recht op uitkeering uit een werkloozenkas, zou alleen bij de wet kunnen worden opgelegd. Bij een wettelijke regeling der verzekering tegen de geldelijke gevolgen van werkloosheid zal deze zaak onder de oogen worden gezien, waarvan ondergeteekende het groote belang beseft.

In een staat, welke ter inzage ter griffie der Kamer is overgelegd, zijn vermeld de bedragen, welke als voorschotten aan vereenigingen met werkloozenkas werden verstrekt.

In verband met de vraag, of het wenschelijk is, kassen, die niet normaal kunnen werken, tijdelijk buiten werking te stellen en de werkloozen, die daaruit worden ondersteund, volgens de crisis-steunregeling te helpen, veroorlooft ondergeteekende zich te verwijzen naar hetgeen hierboven is opgemerkt ten aanzien van het werken der werkloozenkassen in 1923.

In het bovenstaande vinden beantwoording die opmerkingen in het Voorloopig Verslag van de Commissie van rapporteurs over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw) der Staatsbegrooting voor het loopende dienstjaar, welke meer in het bijzonder de ambtstaak van den ondergeteekende betreffen.

De meening, dat de *arbeidsbemiddeling* in het geheele complex van maatregelen, door de Overheid te nemen ter bestrijding der werkloosheid, een voorname plaats moet innemen, wordt volkomen door ondergeteekende gedeeld. De opvatting, dat met de instelling alleen van arbeidsbeurzen in grootere plaatsen niet kan worden volstaan, is geheel in overeenstemming met de door hem gevolgde praktijk, daar hij de instelling en het goed functionneeren van correspondentschappen der arbeidsbemiddeling in kleinere plaatsen en de uitwisseling van vraag en aanbod tusschen al die plaatselijke organen onderling zoo krachtig mogelijk heeft bevorderd en bevordert. In volkomen vrijheid, zonder dat eenige verplichting door de wet is opgelegd, is en wordt in toenemende mate op dit gebied dan ook veel bereikt. Thans acht ook de ondergeteekende ordening door de wet van het tot wasdom gekomen organisme der arbeidsbemiddeling noodig.

Indiening van een wetsontwerp van deze strekking hoopt hij eerlang te bevorderen.

Gaarne is de ondergeteekende bereid, voor zoover noodig, in overleg met zijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen het mogelijke te verrichten ten einde voor musici een doelmatige arbeidsbemiddeling te verkrijgen. Raadzaam schijnt hiertoe vooral, dat zij zelf meer dan tot dusver van de organen der openbare arbeidsbemiddeling gebruik maken.

Kamers van Koophandel en Fabrieken.

Naar aanleiding van de opmerking der leden, die verzochten de publicatie van de begrootingen en rekeningen van de Kamers van Koophandel en Fabrieken te bevorderen, moge er op gewezen zijn, dat de provincies en de gemeenten krachtens het ter zake in de Provinciale en Gemeentewet bepaalde verplicht zijn hare begrootingen en rekeningen algemeen verkrijgbaar te stellen.

Een overeenkomstig wettelijk voorschrift voor de Kamers van Koophandel en Fabrieken ontbreekt evenwel.

Intusschen komt het ook ondergeteekende gewenscht voor, dat autonome lichamen als genoemde Kamers aan het door haar gevoerde financieel beheer eigener beweging zooveel mogelijk openbaarheid geven.

Ondergeteekende stelt zich voor ter zake met de Kamers van Koophandel en Fabrieken in overleg te treden.

De Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid,

AALBERSE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 15den Maart 1923.

SLINGENBERG.
SIJTSMA.
DE VEER.
HAAZEVOET.
JANSSEN.

20ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 16 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. adhaesiebetuigingen. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Uiteengaan der Kamer tot Dinsdag 20 Maart a.s.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 34 leden, te weten:

de heeren van Lanschot, Westerdijk, Sijtsma, de Waal Malefijt, Heerkens Thijssen, W. Fransen, Dobbelmann, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, van der Hoeven, Beelaerts van Blokland, Schönfeld, de Vos van Steenwijk, Smeenge, Douwes, van Embden, Steger, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van der Maesen de Sombreff, Verkouteren, Idenburg, Arntz, van Wassenaer van Catwijck, de Gijselaar, Gilissen, de Veer, Slotemaker de Bruine, Slingenberg, Haazevoet, Anema, Blomjous, Diepenhorst en de Vries,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Financiën, van Waterstaat en van Arbeid, Nijverheid en Handel.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, van den heer Janssen, van den heer Mendels, wegens beroepsbezigheden, en van de heeren van der Does de Willebois en Wibaut.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften betreffende het wetsvoorstel in zake den zomertijd, van:

den voorzitter en den secretaris van de Leeraarenvergadering der 2de hoogereburgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

I. Berkhout c. s., te Dordrecht;

de Gezondheidscommissiën te Amersfoort, Schoonhoven en Ubbergen;

de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor het gebied Utrecht;

de Vereeniging tot behartiging der Stoomvaartbelangen in Nederland;

den Alg. Nederl. Bond van Handels- en Kantoorbedienden,

alle verzoekende het wetsvoorstel te verwerpen;

de volgende afdeelingen van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw: Texel, Heiloo en omstreken, Beemster,

(Westerdijk.)

Purmerend en omstreken, Woerden en omstreken, IJselmonde, Voorne en Nieuwer-Amstel,

alle verzoekende het wetsvoorstel aan te nemen.

Deze verzoekschriften zullen worden verzonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. de volgende adhaesiebetuigingen:

een, aan het adres der Overijsselsche Landbouwmaatschappij, waarbij wordt aangedrongen op goedkeuring van het initiatief-ontwerp van wet-Braat in zake den zomertijd, van:

de afdeeling Hengelo (O.) dier maatschappij;

telegrammen van: de besturen van den Nederlandschen Vlassersbond, te Zuidland; van de Coöp. vereeniging, afd. Wijhe, der Overijsselsche Landbouwmaatschappij, van de plaatselijke afdeeling Hellendoorn, van als voren, de Coöp. Aankoopvereeniging van landbouwbenoodigdheden „Ons Belang", te Vroomshoop, en de Vereeniging tot coöperatieven aankoop van landbouwartikelen, te Dedemsvaart,

alle verzoekende het wetsvoorstel aan te nemen;

een, aan de adressen, ingediend tot behoud van den zomertijd, van het bestuur der Rotterdamsche Centrale Fietsclub, te Rotterdam.

Deze stukken zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Wijziging en aanvulling van de Stoomwet (68).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Westerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de verdediging van het voorstel tot wijziging en aanvulling der Stoomwet heeft de Minister van Arbeid in de Tweede Kamer verklaard zich te verbazen over de felle oppositie, die tegen dit „vrij onnoozele wetsontwerp", zooals hij het noemde, in het land en ook in de Kamer was ontstaan.

Indien het alleen ging om de 1/4 ct. per arbeider en per week, die, zooals de Minister meende, als nieuwe last op de industrie zou worden gelegd, dan zouden de felheid en de algemeenheid dier oppositie inderdaad moeilijk zijn te verklaren geweest.

Daarom ging het dan ook niet in hoofdzaak. De groote grief was, begrijp ik het goed, dat aan den Minister van Arbeid de bevoegdheid zou worden gegeven een tak van Staatsdienst, tot dusver bekostigd door het Rijk, voortaan ten volle te doen bekostigen door de gebruikers van stoomketels en stoomtoestellen, en zulks zonder hun medezeggenschap toe te kennen omtrent de inrichting van dezen Staatsdienst, m. a. w. het Departement van Arbeid vrijelijk riemen te laten snijden van hun leer.

Betaalt de Staat de kosten, dan ligt daarin voor de Regeering en — wat misschien meer zegt — voor haar ambtenaren een zekere rem, om de kosten niet te hoog te laten oploopen. Wentelt men ze geheel af op een ander, dan wordt die rem gemist.

Het is toch niet de bedoeling, om de gebruikers van stoomketels een redelijke, bij de wet bepaalde, bijdrage in de kosten te laten betalen en den Staat de rest, maar om de kosten ten volle te verhalen op de gebruikers, naar een tarief, telkenjare, naar het aanzwellen van den betrekkelijken post der Staatsbegrooting, vast te stellen bij algemeenen maatregel van bestuur.

Immers lezen we in de Memorie van Toelichting, blz. 1 onderaan:

„Ten einde de opbrengst der retributiën te kunnen regelen naar de uitgaven, die telkenjare volgens de Staatsbegrooting de dienst van het stoomwezen met zich

(Westerdijk.)

zal brengen, kwam het gewenscht voor, de door de gebruikers van stoomtoestellen verschuldigde bedragen niet vast te leggen in de wet, doch aan een algemeenen maatregel van bestuur ter vaststelling over te laten."

Bedrieg ik mij niet, dan ligt vooral hierin de ongerustheid en de oppositie, die dit wetsontwerp zoo algemeen heeft opgewekt.

Toch gevoel ik wel iets voor het standpunt der Regeering — vooral in den tegenwoordigen tijd, nu het zoo moeilijk is om de Staatsbegrooting sluitende te krijgen — als zij er op uit is om hen, die een speciaal genot hebben van bepaalde, daarvoor in aanmerking komende takken van Overheidsdienst, in de kosten daarvan te laten bijdragen.

Ook kan ik mij wel vereenigen met de definitie van retributie, zooals die is gegeven door von Eheberg in zijn „Finanzwissenschaft" en medegedeeld door den Minister van Arbeid in de vergadering der Tweede Kamer van 24 October jl. En evenmin heb ik bezwaar om daaronder te rangschikken — zooals von Eheberg doet — de „Gebühren für Dampfkesselproben und -revisionen".

De gebruikers van stoomketels hebben, door het daaraan verbonden explosiegevaar, de Overheid genoodzaakt een vrij kostbaren keurings- en contrôledienst in te stellen voor de openbare veiligheid. Is het onredelijk daarvoor van de direct belanghebbenden een bijdrage in de kosten te verlangen? Met de Regeering kan ik dit niet inzien.

Daar komt nog bij, dat die gebruikers doorgaans meer of minder geldelijk voordeel genieten van dezen Rijksdienst, wegens de vermindering van het explosierisico en van de daaruit voortspruitende assurantiekosten. En ook vermindert daardoor voor hen de last der aansprakelijkheid voor de schade, ontstaan uit minder goede constructie, minder goed onderhoud of ondoeltreffend gebruik.

Wel is dit voordeel niet voor allen even belangrijk en bijv. voor de leden der „Vereeniging van gebruikers van stoomketels en krachtwerktuigen" van geen groote beteekenis, omdat zij zelf beschikken over deskundig toezicht. Maar met dergelijke verschillen kan de wetgever uiteraard moeilijk rekening houden en, bij den betrekkelijk geringen financieelen last dezer heffing is het ook minder noodig dit te doen.

Tegen deze retributie als zoodanig bestaat daarom bij mij geen bezwaar, maar wel tegen de wijze, waarop zij in dit wetsontwerp is uitgewerkt. In de Memorie van Toelichting is zij aanbevolen als een maatregel van zuinigheid. Te recht is hiertegen in de Verslagen van beide Kamers opgemerkt, dat niet in afwenteling van lasten, maar in vermindering van kosten de zuinigheid bestaat. En waar het systeem van het wetsontwerp de rem, om die kosten te beperken, wegneemt of althans verzwakt, daar zal het resultaat precies het tegendeel moeten zijn van hetgeen men beoogt.

Tegen die uitwerking hebben blijkbaar ook verscheidene adressanten bezwaar. Daarom hebben sommigen van hen gezocht naar een oplossing, waarbij aan de belanghebbenden op de een of andere wijze medezeggenschap zoude worden toegekend bij de inrichting en uitoefening van den betrokken dienst. En de Regeering heeft zich in de Memoriën van Antwoord aan beide Kamers bereid verklaard dit denkbeeld te overwegen en, zoo noodig, de instelling van een commissie van toezicht op den dienst van het stoomwezen te bevorderen. Medezeggenschap, als door belanghebbenden gewenscht, en toezicht, als door de Regeering in uitzicht gesteld, is echter nog geenszins hetzelfde.

Heel duidelijk is het dan ook niet, hoe men aan niet verantwoordelijke particulieren medezeggenschap zou kunnen toestaan in de organisatie van een tak van Overheidsdienst. Aannemelijker ware uit dit oogpunt een adviseerende stem, maar daaraan zouden adressanten vermoedelijk niet zoo heel veel hebben.

Veel eenvoudiger en meer afdoende ware het voor belanghebbenden, hun een naar het verwarmd oppervlak der stoomketels in de wet vastgelegde bijdrage te laten betalen en den Staat de rest. De eersten zouden dan weten, waaraan zij toe zijn, en het Departement zou den noodigen prikkel behouden tot beperking der kosten.

(Westerdijk e. a.)

Mocht daarbij te eeniger tijd blijken, dat door de waardeverandering van den gulden deze bijdrage te hoog of te laag zou zijn geworden, dan zou aan dit euvel door een kleine wetswijziging gemakkelijk genoeg zijn te gemoet te komen.

Dit is, naar het schijnt, ook het systeem, dat in het buitenland wordt gevolgd, voor zoover belanghebbenden daar een retributie hebben te betalen. Naar de korte mededeelingen daaromtrent in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer zijn zij nergens met de volle kosten belast, behalve dan in Oostenrijk, waar men zelfs op een matige winst voor de wanhopig berooide Staatskas schijnt te rekenen. Dat het vóór ons liggende ontwerp daarvan niet wil weten, acht ik juist, omdat anders deze heffing, die bedoeld is als retributie, zou worden gedenatureerd.

Intusschen is het mij niet duidelijk, Mijnheer de Voorzitter, hoe de in uitzicht gestelde commissie van toezicht zal kunnen waken tegen een onnoodige verhooging van kosten van dezen tak van Overheidsdienst, indien het Rijk, zooals het voornemen is, die kosten ten volle gaat afwentelen op belanghebbenden.

Tenzij dit nog duidelijk mocht worden uit het antwoord van de Regeeringstafel, zal ik mijn stem uit dien hoofde aan dit wetsontwerp moeilijk kunnen geven.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Evenmin als de geachte vorige spreker kan ik den Minister vleien met de hoop, dat ik aan dit wetsontwerp mijn stem zal geven.

Aangediend als bezuiniging, is het niet anders dan een verplaatsing van lasten van den Staat op de industrieelen. Dat is niet hetgeen men onder bezuiniging verstaat, dat is: er voor zorgen, dat in de toekomst, zonder dat het algemeen belang wordt geschaad, sommige uitgaven niet meer noodig zijn.

En dan, Mijnheer de Voorzitter, deze kosten moeten blijven ten laste van het algemeen. In de Tweede Kamer is er nadrukkelijk op gewezen, dat bij de totstandkoming van de wet van 1896 uitdrukkelijk op den voorgrond is gesteld: het algemeen belang eischt dit toezicht. Ik meen, dat ook uit al deze stukken volgt, dat deze Minister er niet anders over denkt. Het algemeen belang vordert het toezicht, waarover het hier gaat, maar dan moet ook de Staat dat toezicht bekostigen. Ter wille van de tijdsomstandigheden wil men nu iets anders; dat komt mij niet juist voor. De Minister beriep zich bij de behandeling van dit ontwerp in de andere Kamer, ter rechtvaardiging van dit nieuwe stelsel, op de Vleeschkeuringswet en de heffing van marktgelden.

Mijnheer de Voorzitter! Deze voorbeelden gaan niet op. De Minister zei zelf, sprekende over de vleeschkeur: de slagers betalen de kosten. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar de slagers wentelen die kosten af, maar hoe moet de industrie dat doen? De industrie, die in groote moeilijkheden verkeert, kan in menig geval niet eens aan den arbeid blijven, uit gebrek aan werk. Zij kan de concurrentie niet volhouden wegens de te hooge productiekosten. En nu wil men die kosten verhoogen; van opfleuring der industrie zal daardoor nog later sprake zijn.

De Minister noemde voorts als voorbeeld de heffing van marktgelden. Mijnheer de Voorzitter! Het tot stand brengen van goed ingerichte markten is voor de landbouwende bevolking van een streek van belang. Het gevolg daarvan toch kan zijn, dat de prijzen, die worden besteed voor het ter markt aangevoerde, hooger zijn dan anders, omdat door een goed ingericht marktterrein het aangevoerde vee veel beter uitkomt dan anders het geval is. Dat is een grond voor marktgeldheffing, van die instelling profiteert het algemeen, door meerderen bloei van die markten, maar vóór alles de belanghebbenden. Hier mogen de kosten worden gelegd op de bedrijven, die profiteeren. De Minister recommandeert zijn wijziging door te zeggen: och, het kost zoo weinig, de belasting komt immers neer op 1/4 cent per week en per arbeider, dus voor 100 arbeiders f 13. Dat zou inderdaad niet veel zijn, indien de industrie loonend werken kon, dan zou men dit bedrag wel uit den prijs kunnen vinden. Maar waar men op het oogenblik niet of zeer weinig werk heeft, omdat de

(Smeenge.)

productiekosten te hoog zijn, daar maakt elke verhooging van die productiekosten den toestand slechter.

Men hoopt, dat de industrie spoedig weer in betere omstandigheden zal gaan verkeeren, om zoo ook daaruit te trekken wat noodig is, om onze heele samenleving weer beter te doen marcheeren. Welnu, door deze handeling verschuift men dat tijdstip!

Het bedrag mag niet groot zijn, de emmer is reeds meer dan vol. Dit is dan ook niet de druppel, die den emmer doet overloopen, wij hebben dat stadium reeds bereikt. Wij hebben daarvoor bewijzen genoeg.

Uit het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Haarlem volgt, dat het standpunt, dat ik inneem, volkomen juist is. Men zegt in dat adres:

,Zij — de Kamer — veroorlooft zich er op te wijzen, dat door Z. E. den Minister van Arbeid dit wetsontwerp als ,,vrij onnoozel'' is bestempeld en dat het slechts een last voor de industrie zal meebrengen, die ,,niet veel meer dan een vierde cent per arbeider per week'' zal bedragen.

De Kamer voornamelijk meent, dat onze Nederlandsche industrie onder geen omstandigheden nog zwaarder belast dient te worden. Het is volgens haar meening dan ook niet juist dit wetsontwerp te verdedigen door de motiveering, dat slechts ,,een vierde cent per arbeider per week'' betaald moet worden, doch dat het eenig juiste standpunt is: geen nieuwe lasten op de industrie te leggen. Wanneer de toestand van 's Lands financiën de uiterste zuinigheid eischt — en de Kamer is zich daarvan ten volle bewust — dan meent zij dat het een verkeerde methode is, deze bezuiniging te verkrijgen door nieuwe lasten op de industrie af te wentelen, waardoor feitelijk niet anders dan een verschuiving plaats heeft.''

Maar, Mijnheer de Voorzitter, er is meer. Wij hebben ook een adres gekregen van de exploitanten van sleepdiensten, die zeggen: het moge waar zijn, dat voor de industrie die berekening van 1/4 cent per arbeider per week juist is, bij het scheepvaart- en inzonderheid bij het sleepbootbedrijf heeft men een geheel anderen toestand. Daar heeft men zoo enorm veel ketels. Zij zeggen: vergeet niet, dat bij het sleepbootbedrijf behoort bij één ketel een kapitein met twee man, zoodat hier maar 3 man in rekening kunnen worden gebracht, als behoorende bij één bedrijf. In het adres van die Rotterdamsche sleepbootexploitanten wordt dat als volgt nader uiteengezet:

,,De ondergeteekenden zullen het meest de nadeelige gevolgen van aanneming van het wetsvoorstel ondervinden, omdat de winsten in hun bedrijf niet worden gemaakt met behulp van een enkele of enkele stoomketels, zooals in de meeste ondernemingen waar stoomkracht gebruikt wordt het geval is, doch met tal van stoomketels.

Waar in andere ondernemingen één stoomketel gebruikt wordt bij een groot aantal werklieden, staat voor het bedrijf van ondergeteekenden vast, dat op iedere drie werklieden één stoomketel wordt gebruikt.

Het bedrijf van ondergeteekenden moet dus voor de berekening van den druk der te heffen retributie worden gesplitst in even zoovele klein-bedrijven, als door de onderneming sleepbooten worden geëxploiteerd.''

De Minister heeft dit bezwaar eenigszins erkend, maar hij telt het weinig! Zijn Excellentie zegt op pag. 2 Memorie van Antwoord bovenaan:

,,Het aantal stoomketels in een onderneming levert geen zuiveren maatstaf op.'',

en voegt er aan toe:

Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt in de Memorie van Antwoord ter rechtvaardiging van zijn standpunt:

,,Ten laste van een elftal kleinere stoombootmaatschappijen en sleepbooteigenaren komen jaarlijks de volgende bedragen: f 7,66; f 8,40; f 8,82; f 12,18; f 12,60; f 13,02; f 17,01; f 24,78; f 50,40; f 104,16 en f 113,82.''

Mijnheer de Voorzitter! De Minister leidt uit deze cijfers af, dat de retributie niet drukken zal; dit moge juist zijn in gewone omstandigheden, thans is dit niet het geval.

Zeker niet, wanneer men let op dat wat in het adres der sleepbootexploitanten sub 4°. voorkomt.

Daar lezen wij:

,,Wanneer ondergeteekenden door de tijdsomstandigheden gedwongen zullen worden hunne booten op te leggen of een deel daarvan (hetgeen reeds geschied is), dan zullen zij zelfs door dezen maatregel niet kunnen ontkomen aan het betalen der retributie, omdat door het stoomwezen ook het jaarlijksche onderzoek vereischt wordt voor sleepbooten, welke niet in gebruik zijn.''

Mijnheer de Voorzitter! Hoeveel booten zijn niet opgelegd? Hoeveel banken hebben daardoor schade geleden, hoe droef is de algemeene toestand ook daardoor geworden?

En nu deze menschen nog meer gaan belasten?

Mijnheer de Voorzitter! Ik ken, betrekkelijk nog kleine, ondernemingen in Amsterdam, die de booten voor het meerendeel aan den wal hebben liggen. Die booten worden nu wel niet alle gedreven door stoom, sommige door motoren, maar die ondernemers klagen steen en been. Ik zag eenige dagen geleden bij een van die ondernemers voor den wal liggen een zestal booten, die zoo goed als niet meer gebruikt worden. Het ziet er in dat bedrijf werkelijk diep treurig uit. Gaat het nu aan dezen lieden een nieuwe belasting voor de booten, die door stoom worden voortbewogen, op te leggen, voor elken ketel een f 7, f 8 à f 9 te laten betalen? Het komt mij voor, dat dit niet kan.

Mijnheer de Voorzitter! Dat men, wanneer men straks van een andersmans leer riemen kan snijden, de f 224 000, die voor dit doel nu van Staatswege worden uitgegeven, aanmerkelijk hooger zal opvoeren, gelijk de heer Westerdijk veronderstelde, dat geloof ik, die zelf ambtenaar ben, niet. Deze doen niet altijd gekke dingen zooals menigeen tegenwoordig wel zou willen doen gelooven. Dat te plichtmatig zijn, kan niemand hun euvel duiden, zij willen meestal het goede. Mijnheer de Voorzitter! Ik blijf volhouden, dat het uit principe niet gaat, die instellingen, die op het oogenblik niet alleen niet verdienen, maar dagelijks geld moeten bijleggen, omdat zij uit goedheid hun menschen nog niet willen ontslaan en deze niet willen laten komen ten laste van de algemeene kas, nu nog eens opnieuw te gaan belasten. Men moet over die 6 maal f 7 of f 8, of als het meer is zooveel maal f 13 niet zoo lichtvaardig denken. Iedere uitgave, die men aan de industrie op het oogenblik oplegt, is precies in strijd met hetgeen men wil, nl. dat de industrie zal opleven.

De vorige geachte spreker heeft het er ook over gehad, dat als de Staat de kosten van dit toezicht niet meer kan dragen, een andere weg kan worden gevolgd dan men nu voorstelt. Ik meen ook, dat ter voorkoming van hetgeen men vreest, nl. dat de Overheidsambtenaren het kostbaarder zullen maken dan strikt noodig is, men het aan de particulieren zelf zou kunnen overlaten, natuurlijk onder algemeen toezicht. Dit zou volgens meerderen het toezicht veel goedkooper maken en de Regeering ontkent dit niet. In de Memorie van Antwoord staat daaromtrent een passage neergeschreven, die mijn sympathie heeft, omdat dit daarin als het ware wordt erkend. Onderaan op pagina 2 en bovenaan op pagina 3 van genoemde Memorie lezen wij toch:

,,Verder worde bij het trekken van eene vergelijking met het buitenland niet uit het oog verloren, dat in tal van landen, die overigens wat betreft de bestrijding van de kosten van het Staatstoezicht op stoomtoestellen op verschillend standpunt staan — ook bijv. in Frankrijk met zijn vast recht — naast het Staatstoezicht geëischt wordt een geregeld onderzoek door particuliere deskundigen, natuurlijk voor rekening van de stoomgebruikers.

(Smeenge e. a.)

Of aldus de belangen van deze laatsten goedkooper en beter worden gediend dan hier te lande bij aanvaarding van het in dit wetsontwerp neergelegde stelsel het geval zal zijn, mag betwijfeld worden. Waar echter de Dienst van het Stoomwezen te onzent uitnemend functionneert — dit is door niemand betwist — vinden de ondergeteekenden geen aanleiding om op dit punt eenige verandering voor te stellen."

Ik had verwacht, dat de Regeering zou antwoorden: „dat is niet goedkooper". Neen, de Minister zegt slechts, dat hij betwijfelt, of dat goedkooper zal zijn. Als men even had kunnen aantoonen, dat het niet goedkooper was, dan meen ik, dat dit in de Memorie van Antwoord wel zou zijn neergeschreven en daarom meen ik dien twijfel zoo te mogen interpreteeren, dat ook de Regeering niet onwaarschijnlijk acht, dat het goedkooper zal zijn als de industrieelen voor gemeenschappelijke rekening of hoe dan ook dit toezicht lieten uitoefenen.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, ik heb gehoord, dat wanneer men voor gezamenlijke rekening door particuliere deskundigen dit werk laat doen, het belangrijk in de kosten zou schelen. Wanneer men dat toestond, dan zou toch het Rijkstoezicht, waarover in de stukken met zooveel lof wordt gesproken, wel den waarborg leveren, dat die particuliere deskundigen het werk goed zullen doen, waarvoor zij zelf trouwens ook wel verstandig genoeg zullen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Het is om al deze redenen, dat ik op dit oogenblik nog niet kan besluiten mijn stem aan dit wetsontwerp te geven. Ik blijf er bij: de tijden zijn te ernstig voor de industrie in het algemeen en voor enkele onderdeelen daarvan in het bijzonder, dan dat men een zij het nog zoo'n klein bedrag aan die industrie mag opleggen voor het verrichten van werkzaamheden, die tot nu toe in het algemeen belang werden gedaan.

De heer **Arntz**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met de beide vorige sprekers ben ik van meening, dat er tegen aanneming van dit wetsontwerp geen overwegende bezwaren bestaan, aangezien het mij logisch en billijk voorkomt, dat men de kosten van een toezicht, dat in de eerste plaats ten goede komt aan de gebruikers van stoomketels, ook door deze belanghebbenden laat dragen.

Wel heeft men betoogd, dat het hier een algemeen belang geldt en o. a. een beroep gedaan op de Veiligheidswet, doch deze vergelijking gaat mijns inziens niet op, daar bij het toezicht krachtens de Veiligheidswet hoofdzakelijk gelet wordt op de belangen der arbeiders en van het publiek en dit toezicht dus zuiver van algemeen belang is. Het zou voor de industrie zelf direct geen verschil maken, indien de Veiligheidswet eens werd afgeschaft. Bij de Stoomwet is dit echter anders; door het toezicht heeft de gebruiker uitsluitend een waarborg voor goed materiaal en worden bovendien fouten tijdig ontdekt, zoodat men dikwijls met een kleine reparatie kan volstaan en zekerheid heeft ongestoord te kunnen doorwerken.

Wanneer ik dus mijn stem aan dit wetsontwerp wil geven, ga ik van de veronderstelling uit — en ik zou dienaangaande wel gaarne een positieve toezegging van den Minister ontvangen —, dat de tarieven billijk zullen zijn en dat met belanghebbenden omtrent het tijdstip van onderzoek steeds overleg wordt gepleegd. De Minister zal verder telkenjare moeten overwegen in hoeverre het personeel zal worden ingekrompen in verband met het ieder jaar verminderde aantal stoomketels, welke door electrische motoren worden vervangen.

Ten slotte zou ik gaarne van den Minister vernemen, wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, dat ook werkelijk practisch de zuinigheid betracht wordt en in de toekomst de gelden, voor dit toezicht op de begrooting aangevraagd en benoodigd, door de ontvangsten gedekt worden.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Het thans aan de orde zijnde wetsontwerp is mij allerminst sympathiek, en wel om drie redenen.

In de eerste plaats om de nieuwe lasten, bij wijze van retributie op de industrie te leggen;

(Dobbelmann.)

in de tweede plaats om het tijdstip, waarop deze nieuwe lasten op de industrie zullen worden gelegd, en

ten derde, omdat deze maatregel geen bezuiniging is, maar wel het tegendeel.

Deze retributie op de industrie is niet billijk. In het Voorloopig Verslag is dienaangaande gezegd:

„De leden hier aan het woord waren dan ook van meening, dat de Staat de kosten van dit ten algemeenen nutte uitgeoefend toezicht behoort te dragen."

Daarop is door den Minister geantwoord:

„Tot dusverre is men bij het heffen van retributie ten behoeve van 's Rijks kas niet verder gegaan dan het vorderen van bijdragen voor werkzaamheden, waarbij zij, die tot betaling verplicht worden, tevens door die werkzaamheden gebaat worden."

Mijnheer de Voorzitter! Anders kan het toch ook niet, want verondersteld dat degenen, die er door geschaad werden, ook nog zouden moeten betalen, dat ware al te ver gaande. Dat men er bij gebaat is, is niets bijzonders bij het heffen van retributiën.

Ik zou hierbij willen wijzen op de Veewet, waarover ook de heer Smeenge heeft gesproken. Ik heb den tijd nog gekend, dat er geen slachthuizen bestonden en iedere slager slachtte in zijn eigen slachtgelegenheid. Hij was daarin vrij en betaalde daarvoor dus ook geen kosten. Toen zijn de slachthuizen opgericht en moesten de slagers de kosten betalen. Naderhand kan men wel zeggen: het is gebleken, dat daarin voor de slagers een voordeel was gelegen, vooral toen er later de koelcellen bijkwamen. Dat is te begrijpen en de menschen hebben er nu niets meer op tegen. Bovendien worden die lasten afgewenteld op de verbruikers, zooals de heer Smeenge ook zeide.

Later is er echter iets anders gebeurd, dat minder juist is. Toen de Keuringswet kwam, heeft men de keuringskosten ook willen legggen op de slagers. In verschillende gemeenten is dat aanvankelijk niet gebeurd, en in Nijmegen bijv., waar ik de eer heb lid van den raad te zijn, heeft men het tegengehouden, totdat er een imperatief voorschrift kwam en na den maatregel, die van de Regeering is uitgegaan, heeft men dus ook de keuringskosten moeten verhalen op de slagers. Dit acht ik evenmin juist als dat men hier een retributie gaat heffen van de stoomverbruikers. Immers, de keuringskosten voor het vleesch zijn uitgaven, die geschieden in het algemeen belang. Dat geschiedt als een hygiënische maatregel ten bate van het algemeen en niet ten bate van de slagers. Integendeel, de goede slagers, die zorg hebben voor hun vak, zullen nooit slecht vleesch aan hun klanten willen leveren. Het zijn juist de minder goede slagers, die daartoe wellicht wel eens konden overgaan, en het is vooral het vleesch, dat van buiten af in de gemeente wordt ingevoerd, dat gekeurd moet worden. Door het misbruik, dat sommigen maken, moeten hier de goeden met de slechten lijden.

Dit is nu precies hetzelfde met de stoomverbuikers. Een goed fabrikant zal uit zich zelf wel zorgen, dat zijn stoomtoestellen in orde zijn; hij wil zijn werklieden en zich zelf beschermen tegen het gevaar van explosie, ook al was er geen wet.

Maar de wet is gemaakt voor hen, die dit wellicht niet zouden doen. Alweer: de goeden moeten hier ten gevolge van de kwaden lijden. En ook hier alweer is de maatregel genomen in het algemeen belang, ten einde bescherming te verleenen tegen het gevaar van explosie.

Ik vind deze retributie, welke op de industrie wordt gelegd, allesbehalve billijk. Dit is dus de eerste reden, waarom ik dit wetsontwerp niet toejuich.

De tweede reden is het tijdstip, waarop deze nieuwe last op de industrie wordt gelegd. In het Voorloopig Verslag lees ik daaromtrent het volgende:

„Vele leden zouden de behandeling van dit wetsontwerp dan ook gaarne voor onbepaalden tijd zien uitgesteld, althans totdat het bedrijfsleven zich weder in gunstigen toestand mag verheugen."

20ste VERGADERING. — 16 MAART 1923.

68. Wijziging en aanvulling van de Stoomwet.

(Dobbelmann e. a.)

Daarop antwoorden de Ministers van Arbeid, Handel en Nijverheid en van Financiën:

„Zij zijn toen tot de conclusie gekomen, dat er voor hen geen aanleiding bestond de verdere behandeling van het ontwerp op te houden, omdat ook in dezen tijd van malaise de belangen der nijverheid door de geringe heffing, die thans wordt voorgesteld, geen schade zullen ondervinden."

De heer Smeenge heeft zooeven reeds aangetoond, dat, al zijn het kleine bedragen, waar de emmer reeds overloopt, er geen druppel meer bij kan. Maar bovendien zijn deze bedragen toch werkelijk niet zoo klein.

Ik vind hier bij voorbeeld voor de groote Rotterdamsche scheepvaartmaatschappijen, die ook niet in een al te florissanten toestand verkeeren, bedragen genoteerd van f 7104,50, f 8734,78 en f 3513,30 per jaar.

De Regeering zegt dan verder:

„In eenig uitstel betreffende de invoering van deze retributiën kunnen zij wel bewilligen. Zij zijn bereid te bevorderen, dat de algemeene maatregelen van bestuur, waarbij de grondslagen der retributiën zullen worden vastgesteld, niet in werking treden vóór 1 Januari 1924; de jaarlijksche retributie voor het gebruik van stoomketels zal dus voor het eerst over 1924 geheven worden."

Maar nu zou ik toch willen vragen: hoe zou de Minister het vroeger kunnen doen dan 1 Januari 1924? Het wetsontwerp is nog niet eens aangenomen; er is toch ook nog tijd noodig om de noodzakelijke gegevens voor de heffing dezer retributie vast te stellen. Dus vóór 1 Januari 1924 zal deze retributie niet geheven kunnen worden.

Met de toezegging van uitstel maakt de Minister ons daarom blij met een doode musch.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou aan den Minister willen vragen werkelijk eenig uitstel te geven en dat dan te geven tot 1 Januari 1925.

Dit is vooral ook nog in het voordeel van den Minister van Financiën, want — zooals de heer Smeenge ook reeds heeft gezegd — er zijn vele noodlijdende industrieën op het oogenblik en bij deze noodlijdende industrieën zullen er toch werkelijk zijn, die het niet kunnen houden tot 1925. Als die nu eenmaal verdwenen zijn, zullen er bij den fiscus minder oninvorderbare of slecht invorderbare posten komen.

In de geheele maatschappij, ook in de bedrijven, vindt men apostelen en martelaren. Vóór 1925 zijn die martelaren waarschijnlijk al dood en het is te hopen, dat de apostelen, die dan nog over zullen zijn, niet tot martelaren behoeven gemaakt te worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb in de derde plaats gezegd, dat deze maatregel geen bezuiniging is, maar wel het tegendeel daarvan. Het is reeds uitvoerig uiteengezet en ik kan daarom kort zijn. Ik wil alleen aantoonen, waarom het hier het tegendeel van bezuiniging is.

Alle kosten worden nl. afgewenteld op de gebruikers van de stoomtoestellen, dus indirect op het geheele Nederlandsche volk. Daarnaast komen de kosten van de uitrekening en heffing er bij.

Ik meen in de stukken gelezen te hebben, dat de Minister zich voorstelt die werkzaamheden te laten verrichten door hen, die nu reeds bij de belastingen werkzaam zijn.

Wanneer ik echter zie hoe groot de achterstand bij dien tak van dienst is, zoodat b. v. in Nijmegen in Januari van dit jaar de belastingbiljetten van de personeele belasting over het jaar 1922 werden uitgereikt, begrijp ik niet goed, hoe dat zelfde personeel ook nog werkzaamheden zou kunnen verrichten, die betrekking zullen hebben op de uitvoering van deze wet.

Ook uit dien hoofde zullen de kosten dus grooter worden en is het niet een bezuiniging, maar het tegendeel daarvan, dat door het geheele Nederlandsche volk zal moeten worden gedragen.

Mijnheer de Voorzitter! Het heeft mij wel eenigszins gehinderd in de stukken te lezen, dat de Minister die berekening van ½ cent per week per arbeider gebruikt heeft.

Uit hetgeen de heer Smeenge hierover gezegd heeft, meen ik te mogen afleiden, dat deze geachte afgevaardigde werkelijk meent, dat deze berekening ter zake dienstig is.

Ik ken den Minister van Arbeid te goed, om niet te weten, dat het niet zijn bedoeling kan zijn, een misleidende berekening te geven en het is ook niet mijn bedoeling dit te zeggen. Maar deze berekening is het voor menschen, die in deze materie niet thuis zijn, toch wel eenigszins om de volgende redenen.

De arbeiders, die in een bedrijf werkzaam zijn, hebben niets, maar dan ook in het geheel niets, te maken met het gebruik van stoomketels en toestellen.

Ik ken bedrijven, waarin veel arbeiders werkzaam zijn en waarin zeer weinig stoomketels opgesteld zijn. Ik ken ook bedrijven, waarin een groote capaciteit aan stoomketels is en waarin heel weinig arbeiders werken. Ik durf te zeggen, dat de opgestelde ketelcapaciteit omgekeerd evenredig is aan het aantal arbeiders, die in het ketelhuis werkzaam zijn, omdat hoe grooter de ketelcapaciteit is, des te gemakkelijker de bediening wordt, nl. door de automatische stookinrichtingen.

Ik ken een bedrijf, waarin achttien groote stoomketels zijn opgesteld en waarin twee mannen werkzaam waren. Terwijl dit in een kleinbedrijf niet kan, is het in het grootbedrijf wel mogelijk. Op dien grond meen ik te mogen zeggen, dat het aantal arbeiders omgekeerd evenredig is aan de capaciteit van de opgestelde ketels.

Ik heb reeds een verzoek gedaan om uitstel van invoering tot 1 Januari 1925.

Verder zou ik nog een verzoek tot de Regeering willen doen betreffende de berekening van de retributie.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister:

„Het aantal stoomketels in een onderneming levert geen zuiveren maatstaf op. Ook niet het aantal vierkante meters verwarmd oppervlak."

Het doet mij genoegen dit te lezen, want er moet nog een factor bij in aanmerking genomen worden, nl. de druk per c.M²., aangezien er een groot onderscheid is tusschen stoomketels, wat den druk aangaat. Men treft aan ketels van 1, 4, 6, 8, 14, zelfs 22 atmosferen overdruk, en nu is het duidelijk, dat, ofschoon de ketels, die gebruikt worden voor hoogen druk, meer veiligheid hebben, de uitwerking eener eventueele explosie bij een overdruk van 22 atmosferen aanzienlijk grooter is dan b.v. bij een ketel, die een overdruk heeft van 8 atmosferen. Dus ik zou gaarne zien, dat bij het vaststellen van het tarief met dien overdruk rekening gehouden wordt.

Als ik nu toch zal stemmen vóór dit wetsontwerp, dan zal het niet zijn uit sympathie daarvoor, maar omdat mij de bezwaren toch niet zoo gewichtig voorkomen om als Eerste-Kamerlid te stemmen tegen een wetsontwerp, dat door de Tweede Kamer zonder hoofdelijke stemming is aangenomen.

Ik hoop echter, dat de Minister de door mij gestelde vragen in gunstigen zin zal willen beantwoorden.

Ik zou verder nog den wensch willen uitspreken, dat de industrie in de toekomst met rust gelaten zal worden.

Eenige maanden geleden heeft de Minister van Arbeid een vergadering van groot-industrieelen bijeengeroepen, waar ook ik, op uitnoodiging van den Minister, aanwezig was. Het heeft mij toen bijzonder getroffen — en de Minister zal het zich zeker herinneren —, dat daar één van de groot-industrieelen zeide: Excellentie, ik vraag van u niets anders dan dat u ons met rust laat; wij moeten een beetje op adem komen. Ik zou willen zeggen: behalve die rust mogen wij van den Minister ook nog wel iets verlangen in het belang der nijverheid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier een staat, getiteld „Eenige wettelijke verplichtingen van werkgevers", welke ik gaarne als noot in de *Handelingen* opgenomen zag.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten. [1]

[1]) Zie noot achter het Verslag.

(Dobbelmann e. a.)

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Kamer voor haar besluit tot opneming in de *Handelingen* van dezen staat.

Daarin wordt eerst genoemd de wet van 1 December 1917 (*Staatsblad* n°. 665) betreffende de statistiek. Daar wordt gesproken van:

„Invullen van telkaarten, verstrekken van cijfers omtrent verbruikte materialen, productie, afzet, personeel en machine-installatie, verstrekken van nadere inlichtingen betreffende de opgegeven cijfers en in bijzondere gevallen inzage geven van boeken en bescheiden.

Weigering of nalatigheid wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste 3 maanden of geldboete van ten hoogste f 300. Opzettelijk onjuiste opgave wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste één jaar of geldboete van ten hoogste f 12 000."

Verder de Wet op het Handelsregister, de Arbeidswet, de Invaliditeitswet, met allerlei verplichtingen voor de industrieelen en met de op niet-naleving daarvan gestelde straffen. Daarop volgt de Ongevallenwet, eveneens op dezelfde wijze; dan de Stoomwet, de reeds bestaande, en het Stoombesluit van 1915. Dan de Hinderwet, al de bepalingen, waaraan men daarbij heeft te voldoen. Dan komt de Veiligheidswet en de Rijksinkomstenbelasting; op deze laatste wil ik nog een oogenblik de aandacht vestigen.

Volgens die Rijksinkomstenbelasting moeten de fabrikanten ieder jaar een opgave doen betreffende al de werklieden, in hun bedrijf werkzaam, met de adressen van die werklieden en een opgave van hetgeen zij verdienen, enz. Dat is echter het ergste niet, maar het heele jaar door heeft men daar last van. Er gaat geen week voorbij, of in een eenigszins groot bedrijf krijgt men van den inspecteur van de belastingen navraag om gegevens, die men reeds verstrekt heeft.

Dan komt daar bij de verplichte invulling van biljetten voor de gemeentelijke bedrijfsbelasting in de gemeenten, waar deze belasting is ingevoerd, en nog tal van andere werkzaamheden, zooals b.v. voor de Kamer van Koophandel, welke wel niet verplicht zijn, maar men moet er toch aan voldoen. Verder voor gemeentebesturen en andere belanghebbenden, die prijs stellen op kostelooze verstrekking van opgaven in zake de nijverheid. Dat alles maakt, Mijnheer de Voorzitter, dat het in groote bedrijven op het oogenblik noodzakelijk is, om een meester in de rechten of in ieder geval een juridisch ontwikkeld persoon in dienst te hebben, om te kunnen voldoen aan alle verplichtingen, die de verschillende wetten aan de werkgevers opleggen, willen zij ten minste niet in boete of gevangenisstraf vervallen. Dat is een groote last, die daardoor op de groote bedrijven wordt gelegd.

Nu behoor ik volstrekt niet tot diegenen, die dezen Minister lastig vallen over de sociale wetten; integendeel, ik wil er op wijzen, dat ik die sociale wetten absoluut niet zou willen missen. Zeker zijn er in dat opzicht ook fouten gemaakt, maar de Minister is de eerste geweest om dat te erkennen. De Minister heeft reeds vele fouten verbeterd en hij gaat zeker op dien weg nog door. Ik zou echter den Minister wel willen vragen, dat hij toch verder geen maatregelen neme, welke nog meer lasten leggen op de nijverheid.

De heer **van der Maesen de Sombreff**: Mijnheer de Voorzitter! Nadat het Voorloopig Verslag over dit wetsontwerp reeds was opgemaakt, is bij deze Kamer nog ingekomen een verzoekschrift van verhuurders van locomobielen en stoomketels. Ik heb Zijn Excellentie den Minister van Arbeid daarmede in kennis gesteld, die er geen bezwaar tegen heeft, dat dit verzoekschrift nog ter sprake wordt gebracht.

Deze verhuurders van stoomketels en locomobielen verkeeren in bijzondere omstandigheden. Zij geven in hun verzoekschrift te kennen, dat aan de speciale ondernemingen als van adressanten door deze wet het bestaan onmogelijk zou worden gemaakt. Zij zeggen in hun adres o. a. het volgende:

„dat requestranten uitoefenen het bedrijf van verhuren van locomobielen en werktuigen, welke objecten

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

bij bedrijfsstoringen in fabrieken, overstroomingen en dergelijke noodgevallen gebruikt worden om stagnaties van bedrijven te voorkomen of snelle hulp te kunnen verleenen;

dat voor een zoodanig bedrijf een groot park van stoomketels en locomobielen onderhouden wordt, waarvan gemiddeld slechts enkele verhuurd zijn;

dat door deze wet in bedrijven van requestranten het geval zich zou kunnen voordoen, dat, indien een jaarlijksch recht betaald moet worden voor alle stoomketels, de belasting meer zou bedragen dan de huur van de enkele verhuurde locomobielen;

dat een zoodanig stoomketelpark noodzakelijk is om aan de groote verscheidenheid van eischen te kunnen voldoen;

dat dit bedrijf de laatste jaren reeds noodlijdend is ten gevolge van de weinige vraag naar hulpwerktuigen in geval van bedrijfsstoringen, gezien het weinige belang, dat industrieelen over het algemeen hebben, hun bedrijf thans met extra onkosten gaande te houden;

dat, wanneer thans het bedrijf van requestranten geheel onmogelijk gemaakt zou worden, dit bij een herleving van de nijverheid dikwerf een ramp zou kunnen zijn voor personeel, aan fabrieken verbonden, welke, in geval van bedrijfsstoringen, geen snelle hulp meer in Nederland terstond zouden kunnen verkrijgen."

Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat het bedrijf van deze requestranten in buitengewone omstandigheden verkeert. Het is te hopen, dat, indien dit wetsontwerp wordt aangenomen, door de Ministers van Arbeid en van Financiën zoodanige regelingen zullen worden getroffen, dat aan de bezwaren van requestranten zal worden te gemoet gekomen en dezen niet al te zwaar in hun bedrijf zullen worden getroffen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van dit toch werkelijk zeer eenvoudig wetsontwerpje is volkomen duidelijk. De Staat betaalt voor het toezicht op de stoomtoestellen jaarlijks een bedrag van 2½ ton en nu is de bedoeling van dit wetsontwerp, om dat bedrag in het vervolg niet meer te betalen uit de algemeene belastingmiddelen, maar uit een speciale retributieheffing, welke betaald zal worden door de gebruikers van deze stoomtoestellen, door welk gebruik dat toezicht noodzakelijk is geworden.

Ik wees er reeds op, dat dit als beginsel niets nieuws is. Ik verwees naar de Veewet, waarin staat, dat de keuringen voor uitvoer betaald zullen worden door de eigenaren van de dieren, die uitgevoerd worden.

Hetzelfde hebben wij bij de Vleeschkeuringswet. Ook volgens die wet worden de keuringen betaald door degenen, die vleesch laten keuren. Nu heeft de heer Dobbelmann gezegd, dat dit pas in de wet is gekomen, maar dat vroeger de gemeenten de kosten dier keuringen betaalden. Het is mogelijk, dat men in Nijmegen zoo royaal was, maar ik ken tal van gemeenten, waar van het begin af aan, dat men een vleeschkeuring had, de kosten der keuringen zijn verhaald op de eigenaren der dieren, die gekeurd werden, op de slagers. Dat was de algemeene regel en het is mogelijk, dat op dit punt Nijmegen een zeer speciale uitzondering heeft gemaakt.

In de Schepenwet hebben wij precies hetzelfde. Ook daar wordt de keuring der schepen, alvorens de certificaten worden afgegeven, door de eigenaren der schepen betaald.

Deze enkele voorbeelden zou ik met vele andere kunnen vervolledigen. Bij al die voorbeelden vindt men hetzelfde beginsel, dat de kosten van het toezicht, de keuringen enz. in den vorm van een retributie worden betaald door hen, die òf die kosten veroorzaken òf wel direct of indirect van de instellingen, waarvoor die kosten werden gemaakt, profijt hebben.

Wanneer men de zaak zoo beziet, kan men toch de vraag stellen: waarom zou het van uit dat oogpunt bezien verkeerd zijn om de kosten van het Staatstoezicht op de stoomtoestellen te laten betalen door de gebruikers van die toestellen? En

(Minister **Aalberse.**)

waar het ten slotte ging om een betrekkelijk klein bedrag in verhouding tot de algemeene kosten van de Nederlandsche industrie, heb ik al reeds in de Tweede Kamer gezegd, dat ik inderdaad verbaasd heb gestaan over het feit, dat dit eenvoudige wetsontwerpje aanleiding heeft gegeven tot een zoo groote agitatie in het land.

Is dit nu werkelijk een onbillijk voorstel? Legt het werkelijk een te grooten last op de Nederlandsche industrie? Ook na wat ik vandaag hier heb gehoord, kan ik dat niet toegeven. De heer Westerdijk vindt het stelsel zoo verkeerd, omdat nu de rem weg is. Het zal meer gaan kosten, want thans wordt geput uit den post van de Staatsbegrooting, maar dan zal men putten uit de zakken van de industrieelen en zal men vrijelijk dezen dienst kunnen gaan uitbreiden.

Ik heb eerlijk gezegd die redeneering niet goed begrepen, want als men meent, dat de Staatsbegrootingspost een rem is tegen te groote uitbreiding, dan komt er nu nog een rem bij, want de begrootingspost moet blijven. Er komt alleen bij een tegenpost in de Middelenwet voor de opbrengst van deze retributie. De Staten-Generaal zullen dus elk jaar te stemmen hebben over de post van het Staatstoezicht.

Maar wat komt er bij? Dat het op het oogenblik de industrie niets kon schelen wat het kostte, als de dienst maar goed werkte, want het kwam toch uit de algemeene middelen. Maar nu zal het juist anders worden. Nu zal men bij uitbreiding van den dienst het volgende jaar een hoogere retributie moeten betalen. Ik geloof dus, dat het omgekeerde waar is van wat de geachte afgevaardigde heeft gezegd: de rem blijft, maar er komt een nieuwe rem bij en de Staten-Generaal, dan gewaarschuwd door de belanghebbenden, zullen er tegen kunnen opkomen, dat de post grooter wordt.

De heeren Smeenge en Dobbelmann hebben het principieele bezwaar naar voren gebracht, dat in 1869 het Staatstoezicht op de stoomtoestellen ingesteld is in het algemeen belang en dat het dus onlogisch is de kosten daarvan te laten betalen door bepaalde personen.

Ik geloof toch inderdaad, dat die stelling onjuist is, d. w. z. de praemisse is volkomen juist, het toezicht is inderdaad ingesteld in het algemeen belang; men kan het vergelijken met de Hinderwet. De Staat heeft door de ervaring geleerd, dat door onvoldoende keuring van stoomtoestellen nu en dan geweldige explosies plaats hadden, waardoor niet alleen de eigenaar en zijn arbeiders, maar ook de buren groot levensgevaar liepen. Zoo is, niettegenstaande het uitstekende toezicht, in Gouda voor eenigen tijd een stoomketel gesprongen, waardoor 2 meisjes gedood en verschillende personen gewond zijn en groote materieele schade is aangericht. Het is hier uitsluitend een quaestie van algemeen belang, maar de conclusie, die men trekt, dat het ook daarom uit de algemeene middelen en niet uit een speciale retributie moet worden betaald, volgt volstrekt niet uit die praemisse. En de Veewet, de Schepenwet, de Vleeschkeuringswet wijzen er op, dat men zich nooit op dat standpunt heeft gesteld; de keuring geschiedt daar eveneens in het algemeen belang en de kosten worden betaald door de direct belanghebbenden. Zoo ook met de Hinderwet. Het voorschrift, dat men maatregelen moet nemen om zijn buren van hinder en overlast te bevrijden, strekt in het algemeen belang, maar niemand zal meenen, dat de Staat die maatregelen moet betalen. De heer Westerdijk heeft er aan herinnerd, dat ik in de Tweede Kamer reeds heb geciteerd den bekenden specialist op dit gebied, prof. von Eheberg, die in zijn groot leerboek over de Finanzwissenschaft als voorbeeld van een juiste retributieheffing aanhaalt een retributie voor de keuring van stoomketels en het toezicht op stoomtoestellen.

Te minder behoeft men scrupuleus te zijn om met deze retributie mede te gaan, waar het *in confesso* is, dat de gebruikers van stoomtoestellen groot nut, ook financieel, van het Staatstoezicht hebben.

De heer Westerdijk heeft herinnerd aan de mededeeling der Regeering in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer: als het toezicht er niet was, zouden de betrokkenen zelf er voor moeten zorgen, of zij zouden er toe gedwongen worden door de assurantiemaatschappijen, die dan zelf het toezicht zouden uitoefenen en de kosten zouden heffen in den vorm van een hoogere premie. Nu heb ik mij voorzichtig uitgedrukt door te zeggen: uit niets blijkt, dat dit voor de industrie goedkooper zou zijn. Daarop redeneert de heer Westerdijk *a contrario*, wat in het geheel niet juist is: als de Regeering dacht, dat het duurder was, zou zij dat wel gezegd hebben. Ik heb mij echter alleen voorzichtig willen uitdrukken en ik behoefde niets meer te zeggen, maar, zonder dat ik het kan bewijzen, vermoed ik toch wel, dat onze dienst goedkooper is. Ik weet toch, dat de dienst buitengewoon sober is ingericht en zeer goed en accuraat werkt. Het is verschillende malen voorgekomen, dat bij voorbeeld werkgevers bij mij kwamen klagen over ambtenaren van andere dienstvakken en dat men juist de ambtenaren van het stoomtoezicht daartegenover aanhaalde als voorbeeld van goed, vlug en aangenaam werkende. Ik geloof, dat dit de algemeene opinie is van de Nederlandsche industrie, want in de vier en een half jaar, dat deze dienst onder mij staat, heb ik nog nooit eenige klacht daarover vernomen. De dienst werkt zoo zuinig, dat mij laatst nog door een fabrikant werd opgemerkt, dat het kantoor daarvan toch wel wat erg sober was. Dat is inderdaad het geval, maar de toestand van 's Rijks schatkist is ook heel sober en de heeren zullen dus voorloopig nog in dat kantoor moeten blijven, maar hier heeft men nu juist een voorbeeld van een Staatsdienst, die goed en goedkoop werkt en die populair is in den goeden zin van het woord. Ik ben dan ook overtuigd, dat het Engelsche stelsel zeker duurder zou werken.

De heer Westerdijk heeft er op gewezen, dat het toch niet aangaat, de kosten van een opsporingsdienst te laten dragen door degenen, tegen wie die opsporingsdienst gericht is.

De heer Westerdijk zeide: wanneer het alleen betrof de kosten van keuring en toezicht, zou ik het kunnen begrijpen, maar dit ook uit te strekken over de kosten van opsporing, dat gaat toch te ver! Mijnheer de Voorzitter! In theorie kan ik dat wel toegeven en ik zou aan de totstandkoming dezer wet daarom ook nooit een argument willen ontleenen, om bijv. de kosten van de inspectie op de naleving van Arbeids- en Veiligheidswet als retributie op de industrie te leggen. Dat zou volkomen onjuist zijn. Maar practisch acht ik de waarde van dat argument nihil. Ik wil even een paar cijfers noemen.

In 1915 hebben er 42 301 inspecties op stoomtoestellen plaats gehad en zijn er 9 processen-verbaal opgemaakt, dus 1 op 4600 inspecties. Voor 1920 is het nog veel gunstiger: 45 535 inspecties en 4 processen-verbaal, dus 1 op 11 000 inspecties. Deze cijfers toonen toch wel aan, dat de kosten van den opsporingsdienst zoo minimaal zijn, dat, indien ik die kosten niet in de retributie zou begrijpen, dat voor die retributie op zich zelf al heel weinig verschil zou maken.

De heeren Smeenge en Dobbelmann hebben gezegd: ook al zou het goed zijn, die retributie te heffen, dan is het thans toch zeker niet de tijd om nieuwe lasten op de industrie te gaan leggen!

Mijnheer de Voorzitter! Degenen, die kennis hebben genomen van het Voorloopig Verslag van deze Hooge Vergadering over de Staatsbegrooting voor dit jaar, zullen hebben bemerkt, dat deze Vergadering zich bij uitstek bewust is, dat de toestand van de Rijksfinanciën niet minder deplorabel is dan die van de Nederlandsche industrie. Wanneer men vraagt, wie van beide het op het oogenblik het best kan dragen, zou men misschien moeten antwoorden: alle twee even slecht!

Dit argument zou dan ook zeker op mij indruk hebben gemaakt, wanneer het ging over groote bedragen. Ik moge een paar cijfers geven. De heer Smeenge heeft speciaal gesproken over den sleepdienst. Wordt dit wetsontwerp aangenomen, dan zal de Stoomsleepdienst voorheen P. Smit jr. te betalen hebben f 683 per jaar. Dat is een vrij groot bedrag, maar... het gaat ook over 66 schepen, zoodat per schip en per jaar wordt betaald ongeveer f 10. Een andere groote firma, J. en A. van der Schuyt, zal betalen f 486, dat is voor 60 schepen, dus per schip en per jaar niet meer dan f 8. Al is dus het totale bedrag bij die vrij groote ondernemingen vrij veel, wanneer men ziet, hoe het op de exploitatiekosten drukt,

(Minister Aalberse.)
kan men niet zeggen, dat het een zoodanige last is, dat het bedrijf er door in moeilijkheden komt.

Men zegt verder, dat vooral de klein-industrie zwaar zal worden gedrukt. Ik voel voor dat argument, maar veel indruk kan het op mij niet maken, want ik heb speciaal daarnaar een onderzoek ingesteld, dat mij in dit opzicht volkomen heeft gerustgesteld. Ik zal weer een paar cijfers geven. Zij betreffen klein-bedrijven, maar met één of meer stoomketels, dus zoo heel klein zijn ze niet; in elk geval behooren zij tot de klein-industrie.

De stoffenververij J. Beukers, te Enschedé, zal te betalen hebben f 12,60 per jaar;
de wasscherij J. van Aller, te Hasselt, f 6,30 per jaar;
de Enschedé'sche machinefabriek, f 4,20 per jaar;
de chichoreifabriek Dalfsen f 6 per jaar, en
de Deventer capsulenfabriek f 6,30 per jaar.

Zijn dat nu bedragen, waarvan men kan zeggen, dat daardoor de Nederlandsche industrie in moeilijkheden zal geraken? Daaruit ziet men, hoe absoluut overdreven de oppositie tegen dit wetsontwerp is. Daarom ben ik ook zoo dankbaar aan den heer van der Maesen de Sombreff, dat hij voorlezing heeft gedaan van een adres, dat bij deze Kamer is ingekomen van A. de Vries, verhuurder van locomobielen en stoomtoestellen. De geachte afgevaardigde heeft mij gisteren met dat adres in kennis gesteld en daardoor ben ik in de gelegenheid geweest de beweringen in dat adres na te gaan. In dat adres wordt beweerd, dat de belasting onmogelijk zal zijn op te brengen, omdat het totale bedrag aan retributie, dat hij zal hebben te betalen, meer bedraagt dan het geheele bedrag, dat hij aan huur ontvangt. Hij kan dus zijn bedrijf niet voortzetten; wie een locomobiel moet huren, zal dat niet meer kunnen; de industrie zal komen stop te staan, de arbeiders komen op straat te staan, enz. Wat is het geval? Deze adressant heeft in het afgeloopen jaar gehad 16 stoomketels en locomobielen. Wanneer hij over het geheele jaar wordt belast, zal hij in totaal te betalen hebben f 90. Nu heb ik eens geïnformeerd naar wat men per week voor huur van een locomobiel betaalt.

Toen werd verteld, dat dat was f 60 à f 70 per week. Nu zal ik alle mogelijke bijzondere gevallen buiten rekening laten, als bijv., dat sommige toestellen een geheel jaar niet gebruikt worden en dat er dan nog wel wat aan te doen is, om die retributie in dergelijke gevallen niet te laten betalen, maar als hij alle 16 toestellen in gebruik heeft, en dan f 90 per jaar moet betalen, terwijl hij f 60 of f 70 per week aan huur krijgt van een toestel, dan begrijp ik niet, hoe zoo iemand in een adres aan deze Kamer, waar zooveel deskundigen zitting in hebben, kan trachten wijs te maken, dat hij in zijn heele bedrijf per jaar niet meer dan f 90 bruto aan huur ontvangt.

Het deed mij daarom genoegen, dat de geachte afgevaardigde dit adres ter sprake bracht, omdat ik daardoor in de gelegenheid werd gesteld hierover eens mijn meening te zeggen.

De heer Dobbelmann heeft nog even gesproken over de uitlating, die ik, ik beken het eerlijk, heel terloops aan de overzijde heb uitgesproken, over 1/4 cent per arbeider.

Toen ik in de Tweede Kamer kwam te staan voor de verdediging van dit ontwerp, was ik niet van plan dit cijfer te noemen, ik wist het ook niet, maar een der geachte afgevaardigden vertelde met veel pathos, dat er hier weer zulk een zware last werd gelegd op „*de* Nederlandsche industrie". Ik had toevallig het cijfer van het aantal arbeiders in mijn hoofd en heb dat toen gedeeld op de f 240 000, waardoor ik ongeveer kwam tot ¼ cent per arbeider per week. Neemt men dit nu à la lettre, dan is dat niet heelemaal juist. Ik heb de cijfers nu precies volgens het Bureau voor de Statistiek en kom dan tot een bedrag van ½ ct., maar ook dan nog is de grief van den heer Dobbelmann niet heelemaal juist, want mijn antwoord is alleen een antwoord geweest op het onjuiste argument, dat op de Nederlandsche industrie een zoo zware last werd gelegd. Er was gegeneraliseerd over de industrie, ik generaliseerde over de verdeeling.........

De heer **Dobbelmann**: Toen was uw Excellentie nog maar alleen Minister van Arbeid, doch nu is u ook Minister van Handel en Nijverheid.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Dat is geen compliment, want ook als Minister van Arbeid had ik altijd mijn oog gericht op de belangen van de industrie, omdat ik voelde, dat dat ook van groot belang was voor de arbeiders, en bij bijna alle zaken van belang heb ik overleg gepleegd met mijn ambtgenoot, die speciaal er mede was belast, de belangen van de industrie te behartigen. Nu ik, niet door mijn toedoen, zelf de behartiging dier belangen op mij heb moeten nemen, zal men zien, dat ik het niet anders zal doen, want ik ben overtuigd, dat ik ook in de voorafgaande jaren naar mijn beste inzichten en volgens mijn geweten wel degelijk de belangen van de industrie zoo goed mogelijk heb behartigd.

De critiek op het door mij genoemde cijfer is dus in zooverre juist, dat dit niet precies weergaf, hoe de retributie zal treffen.

Iemand, die een fabriek heeft met veel arbeiders en een klein stoomtoestel, zal veel minder moeten betalen dan dat bedrag, terwijl iemand met veel groote toestellen en weinig arbeiders meer zal hebben te betalen. Mijn antwoord was er dus een op een onjuist argument en als zoodanig juist, maar als men het opvat als de heer Dobbelmann, is dat niet heelemaal juist.

De heer Arntz heeft gevraagd, of ik kan toezeggen, dat over het kiezen van de dagen der keuring overleg zal worden gepleegd met de industrie. Ik zou den geachten afgevaardigde willen verwijzen naar den bestaanden algemeenen maatregel van bestuur, en wel naar het IVde hoofdstuk „Van het toezicht op de stoomketels anders dan die, bedoeld in hoofdstuk V.", waar in art. 47, eerste lid, uitdrukkelijk wordt gezegd:

> „Aan den gebruiker wordt ten minste drie weken te voren schriftelijk kennis gegeven van den dag, waarop en de plaats, waar het inwendig onderzoek of de herbeproeving van den ketel zal plaats hebben."

En in het 4de en 5de lid staat:

> „Bestaat er bij den gebruiker bezwaar tegen den dag, waarop, de maand, waarin of tegen de plaats, waar het inwendig onderzoek of de beproeving zal plaats hebben, dan is deze bevoegd zijn bezwaar ten minste twee weken van te voren schriftelijk ter kennis te brengen van het districtshoofd.
>
> Meent deze geen anderen dag, maand of plaats te kunnen bepalen, dan kan de gebruiker zich tot Onzen Minister wenden, die alsdan beslist."

Men krijgt dus tijdig bericht en heeft gelegenheid om daar bezwaar tegen in te brengen en wanneer de inspectie dat bezwaar niet deelt, kan men zich altijd nog bij den Minister vervoegen.

Ik kan wel zeggen: in de 4½ jaar, dat ik de uitvoering der Stoomwet heb gehad, is nog nooit een dergelijk beroep bij mij ingesteld; daarvoor gaat het ook bij de stoominspectie te huiselijk en gemoedelijk toe dan dat men daaraan denkt. Dit zal in de toekomst ook zoo blijven en de geachte afgevaardigde kan dus hieromtrent gerust zijn.

De heer Dobbelmann heeft nog gevraagd, of er niet een andere wijze van berekening der retributie mogelijk is. In de stukken heb ik gezegd, dat mijn aanvankelijk voornemen was, dit te doen per vierkanten meter verwarmde oppervlakte, zulks op advies van deskundigen.

Waar de geachte afgevaardigde echter gezegd heeft, dat er nog andere maatstaven zijn, heb ik geen bezwaar, toe te zeggen, dat ik dit nog eens wil nagaan en overleg hieromtrent plegen met de betrokken organisaties der eigenaren van deze toestellen, mits uit een eventueelen anderen opzet maar een zelfde totaalbedrag komt.

De heer Dobbelmann heeft ook nog gevraagd, of ik niet kon toezeggen de heffing der retributie nog één jaar uit te stellen.

Ik kan dat niet doen zonder overleg met mijn ambtgenoot

20ste VERGADERING. — 16 MAART 1923.

68. Wijziging en aanvulling van de Stoomwet.

Minister **Aalberse** e. a.)

an Financiën, wien in den grond deze zaak meer aangaat an mij; ik verdedig deze wet alleen, omdat zij bij mij in uitoering komt. Maar in de stukken heb ik reeds gezegd, dat n ieder geval deze retributie dit jaar niet zou worden geeven.

Nu zegt de heer Dobbelmann: ja, dat kan ook niet meer, naar ik meen dat daartoe wel de mogelijkheid aanwezig is. n ieder geval heb ik in de Memorie van Antwoord aan deze Kamer toegezegd, dat zij dit jaar niet zal worden geheven n dat de algemeene maatregel van bestuur pas in werking al treden op 1 Januari 1924.

Ten slotte nog deze opmerking.

Dit is natuurlijk niet een buitengewoon belangrijk wetsntwerp. Toch hecht de Regeering en ik in het bijzonder er vel eenige waarde aan. Het is eenmaal aangenomen, dat de ekorten op de Staatsbegrooting binnen zekeren tijd moeten vorden weggewerkt.

Zoolang dat niet het geval is, moeten er gelden worden pgenomen en is het gevaar daardoor groot voor depreciatie an onzen gulden.

Dit is dus een heel klein onderdeel van het algemeen telsel. Wanneer deze 2½ ton niet van mijn begrooting fgaan, dan zal dit tot gevolg hebben — ik heb dat ook in e Tweede Kamer gezegd en men heeft mij dat daar wel wat walijk genomen, maar ik meende het eerlijkheidshalve te moeten opmerken —, dat ik dat ergens anders op moet inden, misschien wel op een post, waarvan men het nog erkeerder zal vinden dan op dezen post. Voor sommige leden al deze redeneering hun in zoover te hulp kunnen komen, at zij zeggen: wij moeten van twee kwaden het minste iezen en dit is naar onze meening nog het minste.

Hiermede meen ik de geachte sprekers te hebben beantvoord en zal ik verder de beslissing der Kamer afwachten.

De heer **van der Hoeven**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel r prijs op, mijn stem met een enkel woord te motiveeren. Ik al mijn stem aan dit wetsontwerp geven, maar ik doe dat eer schoorvoetend en wel hierom, omdat ik bevreesd ben, at uit dit wetsontwerp weer op fiscaal gebied veel ambtearij zal voortkomen.

Wanneer ik mijn stem aan dit wetsontwerp geef, dan doe k dat voornamelijk om het motief, dat zooeven te berde is ebracht door ons geacht medelid dezer Kamer den heer Dobbelmann. Met hem hecht ik er groote waarde aan, wanneer de Tweede Kamer met algemeene stemmen een wetsntwerp heeft aangenomen. Ik ben echter zeer bevreesd — och, wij merken daar later niet veel meer van —, dat ook en wet als deze weer veel ambtenarij met zich mee zal leepen. Ik zeide het reeds: „op fiscaal gebied".

Gisterochtend hadden wij op het Rotterdamsche stadnuis als gasten eenige heeren uit den Elzas. Die heeren zagen laar een schilderij, een van de vele geschenken, voorstellende „paddestoelen". Eén van die heeren merkte toen, geestig ls Franschen zijn, op, dat het waarschijnlijk een allegoriche voorstelling was van de tegenwoordig als paddestoelen uit den grond kruipende belastingen, heffingen, retributiën, belastingambtenaren en wat dies meer zij. Al die cheepjes worden hier klein op stapel gezet, maar ten slotte vorden ze een heel groote vloot, bemand met veel ambtenarij. Nu gun ik ten volle aan noodzakelijke ambtenaren, lat de zon bij hen in het water schijnt, maar een onnoodige uitbreiding van ambtenarij is allerminst gewenscht.

De meeste menschen zien dat niet, die hooren er niet van, lie lezen en leven er over heen. Maar ik mag toch als llustratie wel eens mededeelen, dat b.v. de inning van de choolgelden in Rotterdam verslindt 20 pct. van al het choolgeld en dat er met de inning 1½ ton gemoeid is. Zoo al het ook hier gaan. De Minister zegt: de belasting zal een neel klein sommetje opbrengen. Des te meer reden om niet neel veel ellendige kosten te maken!

Dit is het groote bezwaar, dat ik tegen deze wetsvoordracht neb en waardoor het mij zeer veel moeite zal kosten om aan lit wetsontwerp mijn stem te geven. Maar ik wensch in weede instantie ook nog een andere opmerking te maken. Had ik wellicht mijn verontschuldiging moeten aanbieden

(**van der Hoeven** e. a.)

voor het feit, dat ik hetgeen ik zooeven gezegd heb niet in eerste instantie heb gezegd, hetgeen ik nu in het midden zal brengen is een weerklank op hetgeen zooeven door den Minister ter verdediging van dit wetsontwerp is aangevoerd. Namelijk dit. Ik heb niet zonder leedwezen gehoord, dat er door den heer Minister zijn genoemd bedragen, door verschillende fabrikanten bij eventueele aanneming van dit wetsontwerp te betalen.

Mijnheer de President! Ik zou toch niet gaarne zien, dat zulke mededeelingen gewoonte werden, en daarom gevoel ik mij verplicht er met een enkel woord iets over te zeggen. Ik neem aan, dat deze cijfers zijn verkregen na navraag bij de betrokken fabrikanten en dat zij er dus min of meer zelf aanleiding toe hebben gegeven, dat die cijfers hier hedenochtend zijn genoemd. Maar ik zou toch willen verzoeken om in het vervolg dergelijke cijfers niet te willen noemen: ik meen, dat dit niet op den weg van de Overheid ligt, want als men in deze een stap verder doet, komt men verkeerd uit. De toestand der fabrikanten is toch reeds zeer moeilijk en hierom zou ik niet gaarne zien, dat deze nog moeilijker werd gemaakt.

De nu genoemde bedragen zijn wel klein, maar zij zullen vaak met moeite worden opgebracht, omdat thans zelfs groote lichamen dikwijls met verlies werken. Wanneer er dan — zij het ook betrekkelijk kleine — bedragen bijkomen, zijn het verre van aangename retributies. Ik stelde er prijs op om te zeggen, dat in dit geval mijn stem voor mij veel moeite zal kosten.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb den indruk gekregen, dat het lot van dit wetsontwerp, waartegen, gelijk de Minister zelf heeft herinnerd, in den aanvang groote oppositie werd gevoerd, in veilige haven wordt gebracht. Ik constateer echter, dat de Minister uitdrukkelijk heeft erkend, dat het toezicht in dezen oorspronkelijk wel degelijk in het algemeen belang werd verricht. Waar dat zoo is, daar blijf ik er bij, dat er geen reden is daarvan nu af te wijken. Nu zegt de Minister wel, dat, als wij dit ontwerp niet accepteeren, zijn begrooting niet wordt ontlast met de genoemde f 250 000 en er dan iets anders zal moeten worden voorgesteld, dat misschien nog onaangenamer is. Mijnheer de Voorzitter! Dat moge zoo zijn, voor mij is het geen motief, om de industrie, die vrij algemeen met verlies werkt, om de scheepvaart inzonderheid, die haar materiaal niet eens kan gebruiken, het moet laten stilliggen, zwaarder te gaan belasten. Ik meen, dat men alles moet doen om de industrie de gelegenheid te geven er weer boven op te komen en dat doet men niet door haar nieuwe lasten op te leggen. Als men dat wel doet, dan verschuift men het oogenblik, waarop de industrie weer in staat zal zijn bij te dragen voor het algemeen belang. Mijnheer de Voorzitter! Nu moet ik er mijn verwondering over uitspreken, dat de geachte afgevaardigde uit Rotterdam, die zijn excuus maakte niet in eersten aanleg gesproken te hebben en die niet anders heeft gedaan dan het ontwerp bestrijden, die herhaald heeft de argumenten, door ons tegen het wetsontwerp aangevoerd, begon met te zeggen: ik stem voor. De heer van der Hoeven is een man, die te hoog staat dan dat ik daarover nog veel zou willen zeggen: Hij veroorlove mij echter, dit uit te spreken: Ik begrijp uw handeling niet. Dit zelfde geldt voor den geachten afgevaardigde van Nijmegen, die evenals de heer van der Hoeven voor zijn voornemen om voor te stemmen een geheel verkeerd motief gaf. Wat zeggen de heeren? Dit: nu aan de andere zijde van het Binnenhof deze wet met algemeene stemmen is aangenomen, nu vinden wij geen vrijheid, niettegenstaande onze bezwaren, tegen te stemmen. Mijnheer de Voorzitter! Dit is niet juist. Dit mag men niet afleiden uit wat aan het slot der behandeling van dit ontwerp in de Tweede Kamer is gebeurd, nadat over het principe reeds was beslist.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier voor mij het *Kort Verslag*, waarin voorkomt, dat in stemming is gebracht art. 28c, waarvan het eerste lid luidt:

> „1. De gebruiker van een stoomketel is jaarlijks ten behoeve van 's Rijks kas een bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen bedrag verschuldigd."

(Smeenge e. a.)

Dat was het principe, en dat is bij stemming aangenomen met 45 tegen 34 stemmen. Zeer zeker geen minderheid, die men mag verwaarloozen. Mijnheer de Voorzitter! En daaronder waren, nl. onder de 34, drie leden, die veel meer dan een ander de verplichting hadden de Regeering te steunen, namelijk van rechts.

Het is juist, dat de heer van der Hoeven en de heer Dobbelman hadden kunnen opmerken, dat men het wetsontwerp aan de overzijde heeft aangenomen zonder stemming, maar . . . . . niet dan nadat gebleken was, dat 34 van de 79 zich tegen het principe hadden verklaard. Er was toen geen aanleiding meer de zaak langer op te houden door nog weer te laten stemmen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet verklaren, dat ik aan dit wetsontwerp mijn stem niet zal geven en dit hadden de beide genoemde afgevaardigden na hun bestrijding evenzeer moeten doen. Men bezuinigt hier niet, men verplaatst alleen lasten.

De heer **Dobbelmann:** Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor het gegeven antwoord en speciaal voor de uitlegging, die Zijn Excellentie heeft gegeven betreffende dien 1/4 cent per arbeider en per week. Daarbij heb ik mij veroorloofd, den Minister te interrumpeeren. En ik geloof, dat de Minister dat eenigszins verkeerd heeft opgenomen. Ik bedoelde daarmee niets onaangenaams. Ik wilde alleen zeggen, dat ik nu de uitlegging van Zijn Excellentie geheel begrijp, omdat hij, toen alleen Minister van Arbeid zijnde, alleen het cijfer omtrent het aantal arbeiders voor oogen had. Ik heb echter met mijn interruptie niets kwaads bedoeld en ik hoop, dat de Minister dat van mij zal willen aannemen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat de repliekken van mij veel antwoord vragen. Alleen heeft de geachte afgevaardigde de heer van der Hoeven de vrees geuit, dat dit wetsontwerp aanleiding zal geven tot veel ambtenarij wegens de inning van de retributie. Ik kan den geachten afgevaardigde op dit punt volkomen gerust stellen. Zooals uit de stukken blijkt, is het de bedoeling, dat deze retributie zal worden betaald aan de kantoren der accijnzen, waarvan er in ons land 400 zijn. Ook naar de meening van mijn geachten ambtgenoot van Financiën, wien ik daarnaar speciaal heb gevraagd, kan de inning aan die kantoren geschieden, zonder dat eenige uitbreiding van het ambtenarenkorps noodig zal zijn. Het betreft hier niet kantoren, waar een groote achterstand van werk is. Ik geloof, dat zonder bezwaar de inning aan die kantoren kan worden opgedragen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met 25 tegen 5 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Douwes, Steger, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van der Maesen de Sombreff, Verkouteren, Idenburg, Arntz, van Wassenaer van Catwijck, de Gijselaar, Gilissen, de Veer, Slotemaker de Bruine, Haazevoet, Anema, Blomjous, Diepenhorst, Heerkens Thijssen, W. Franssen, Dobbelmann, van Basten Batenburg, d'Aumale van Hardenbroek, van der Hoeven, Beelaerts van Blokland, de Vos van Steenwijk en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Smeenge, van Embden, Slingenberg, Westerdijk en Schönfeld.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren van Lanschot, Sijtsma, de Waal Malefijt en S. de Vries;

II. **Intrekking van de Schepenuitvoerwet (36);**

III. **Wijziging der Ongevallenwet 1921 (259);**

IV. **Wijziging van de wet van 2 November 1871, Staatsblad 118, houdende bepalingen omtrent de invoering der Nederlandsche Pharmacopoea (354);**

(de Gijselaar.)

V. **Wijziging van de wetgeving nopens de invordering van 's Rijks belastingen (287).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

Behandeling van de ontwerpen van wet:

VI. **Wijziging der wet van 4 April 1892 (Staatsblad n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau (289).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Gijselaar:** Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn leedwezen kan ik mij niet vereenigen met den inhoud en de strekking van het wetsontwerp n°. 289, dat thans in behandeling is.

De Minister geeft toe, dat het voorstel geen bewondering kan wekken, maar acht het noodig, dat tot in de kleinste zaken, waar mogelijk, tot bezuiniging moet worden overgegaan.

Als iemand dat laatste met hem eens is, dan ben ik dat. Ieder voorstel tot ware bezuiniging zou ik willen steunen, doch heeft hier werkelijk bezuiniging plaats?

Is het niet een geval, zooals bij dien heer, waarvan ons geacht medelid de heer van der Hoeven in een vorige vergadering verhaalde, die mededeelde aan zijn vrienden: ik ben mijn staat gaan verminderen; ik heb mijn kat reeds afgeschaft?

Het zal hier weer zijn een geval niet van werkelijke bezuiniging, doch van overdracht van lasten.

Wij hebben zoo straks de Stoomwet besproken en ik wil daar nu niet op terugkomen, maar ten slotte moeten wij vragen: hoe bezuinigen wij economisch voor het geheele land? Of dat nu ten slotte de Staat, de gemeente of de particulieren betalen, is een vraag m. i. niet van het grootste belang. De zaak is, dat er werkelijk bezuinigd worde.

Nu zou ik dit wetsontwerp willen noemen een paradebezuiniging. Ik bedoel daarmede niets tegen de Regeering te zeggen, maar ik geloof, dat de Regeering zich zelf daarmede zand in de oogen heeft gestrooid en dat wij dit ook zouden doen, ingeval wij dit wetsontwerp aannamen.

Het gevaar van dergelijke bezuinigingen is, dat het de aandacht afleidt van werkelijke bezuinigingen. Als wij ons gaan verdiepen in de vraag: hoe kunnen wij het weer verhalen op het publiek, de provincie of de gemeente, dan zijn wij wellicht tevreden met ons werk en zeggen: wij hebben vandaag een goeden dag gehad, er is een wetsontwerp aangenomen in de Kamer, dat weer tot bezuiniging voert, terwijl die bezuiniging in werkelijkheid niets beteekent.

Maar het ergste is, dat ik geloof, dat dit wetsvoorstel, tot wet geworden, eerder, maatschappelijk beschouwd, tot verspilling aanleiding zal geven.

Thans heeft ieder zijn ridderorde in bruikleen van het Rijk. Noodig is ieder jaar alleen het in beter staat herstellen van eenige geretourneerde kruisen en het aanmaken van enkele nieuwe wegens vermeerdering der bevolking, als althans ongeveer hetzelfde percentage ridderorden blijft gegeven worden.

Komt het wijzigingsontwerp tot stand, dan zullen vele kruisen eigendom blijven van de familie van den overledene. Veel meer kruisen zullen dus nieuw aangemaakt moeten worden, ergo: fabricage van improductieve voorwerpen, verspilling van grondstoffen, maar vooral van arbeid. Als ik een vergelijking mag maken, zou ik willen zeggen: het is goedkooper boeken te lezen uit een bibliotheek of door gebruikmaking van een leesgezelschap, dan zelf de nieuwe boeken te koopen en in eigendom te houden.

Zal dus deze nieuwe regeling aan de maatschappij geen bezuiniging, maar eerder kosten geven, er zijn bovendien vele bezwaren tegen, waarvan sommige in het Voorloopig Verslag genoemd zijn en ik mag wel zeggen een beetje lauw in de Memorie van Antwoord zijn gerefuteerd.

(de Gijselaar.)

De Minister schrijft:

> „De waarde der onderscheiding acht de Regeering niet zoozeer gelegen in het bezit van de daaraan verbonden versierselen, dan wel in de benoeming zelf."

Ik betwijfel zeer, of dat zoo is. Het Belgische voorbeeld, zooals in de Memorie van Toelichting genoemd wordt, behoeft voor een Nederlander nu niet altijd navolging te vinden. Maar daarenboven, als dat zoo mocht zijn, waarom dan de medailles wel gegeven en ook de militaire Willemsorde? De begiftigden hechten toch zeker veel aan het kruis zelf; de Minister zelf voelt dat ook bij de medailles en de militaire Willemsorde. Wij allen zullen toch ook wel van meening zijn, dat het vreemd is, als men iemand verklaart tot held, dat men dan tot hem zegt: gij moet nu zelf de versierselen der orde maar koopen. Ik zou den Minister willen vragen: zou hij in zijn jeugd tevreden zijn geweest met een bon voor zijn verjaardags- of St. Nicolaasgeschenken, terwijl hij zelf later die geschenken moest koopen? De vreemdelingen zullen natuurlijk wel het kruis zelf ontvangen; de Minister voelt dus zelf wel, dat het niet aangaat, om een vreemdeling als het ware een bon voor een geschenk te geven, terwijl de vreemdeling dan zelf het geschenk moet koopen.

Jaren geleden heeft een van onze zeehelden van den Deenschen Koning een gouden keten ontvangen. Het staat in alle geschiedboeken met eere vermeld. Maar hoe zou het destijds geapprecieerd zijn geworden, indien hij slechts een bon had gekregen, terwijl hij zelf dien keten had moeten koopen?

Het lijkt mij dat deze geheele quaestie volkomen natuurlijk en uit den aard der zaak is. In vroeger jaren, bij het instellen van de orde van den Nederlandschen Leeuw, heeft men er niet eens aan gedacht om te handelen zooals thans. Een bindende bepaling kwam niet in de wet, maar uit den aard der zaak kreeg men een kruis en daarmee uit. Dat was een tijd toen men waarschijnlijk meer om de eer gaf. dan tegenwoordig. Het was ook een zuiver Hollandsch idee: wanneer een ridderorde verleend werd, dan kreeg men een kruis er bij; toen was een groot blijk van vereering, dat men den Nederlandschen Leeuw kreeg. Dat hing samen met de algemeene beschouwingswijze op het punt van de eer, die in die dagen hier in Nederland gold.

Nu schrijft de Minister in zijn Memorie van Antwoord:

> „Dat tal van personen, die zich de weelde-uitgaven, verbonden aan het koopen van de versierselen, bezwaarlijk kunnen getroosten, op kosten zullen worden gejaagd, kan niet worden toegegeven. Ieder is vrij in zijne beslissing, of hij zich die uitgaven getroosten wil. Het in het Voorloopig Verslag gebezigde argument zou — en dan op juisteren grond — tegen elke belasting op weelde-uitgaven kunnen aangevoerd worden."

Dit gaat zeker niet op. Bij officieele gelegenheden worden de authentieke kruisen, de echte, wel degelijk gedragen. Men denke bv. aan de opening van de Staten-Generaal, aan officieele ontvangsten, die ik niet nader behoef aan te duiden, en bij mij ter stede aan plechtige gelegenheden in het universiteitsgebouw. Stel het geval: een beroemd geleerde krijgt het commandeurskruis van de Oranje-Nassau-orde; die zal dat dan dragen bij een plechtige gelegenheid aan de universiteit. Hij behoeft het niet te doen, maar hij geeft een blijk van minachting voor de Koninklijke onderscheiding, wanneer hij het niet doet. Wordt deze geleerde niet op kosten gejaagd? Als men bij een plechtige gelegenheid als op 8 Februari de aula der universiteit binnentreedt, dan hebben de hoogleeraren hun kruizen aan. Maar het is voor velen een heele uitgave als men die kruisen zelf moet koopen.

Deze quaestie lijkt mij een zaak waar de eer van het Land mee gemoeid is.

Ieder is dus niet vrij in zijn beslissing, of hij zich die uitgaven getroosten wil en een vergelijking met een weeldebelasting gaat heelemaal niet op. Het pleit m. i. eenigszins tegen de juiste appreciatie vanwege de Regeering van de Koninklijke onderscheidingen, om die te vergelijken met weeldeartikelen.

De Minister zegt dat niet wordt voorbijgezien, dat waar

(de Gijselaar e. a.)

de versierselen bij overlijden van gedecoreerden in het bezit der erfgenamen zullen blijven, te verwachten is, dat de versierselen voor gering bedrag bij aankoop zullen kunnen verkregen worden. Dit lijkt mij er geheel naast. Moeten die erfgenamen er dan mede te koop gaan loopen? Is dat ridderorden hooghouden en is dat eervol voor de erfgenamen? Bij verhooging in rang moet men ook het mindere kruis aan den Staat teruggeven en het hoogere koopen. Is dit ook wel in den haak?

De Regeering krijgt dus gaandeweg al die kruisen terug. Moet zij er dan een uitverkoop van gaan annonceeren en moet geadverteerd worden: „ordekruisen voor half geld aan te koopen bij den kanselier van de orden?"

Ik meen dat deze zaak, zonder dat het er de Regeering om te doen is, bij het volk den indruk moet maken van iets niet volwaardigs. Ik geloof, dat men de verdienstelijke Nederlanders op kosten zal jagen. Bevordering kan soms een strop zijn; òf men kan een weigering krijgen. En als de Regeering op haar besluit terugkomt en weer de kruisen vrijwillig gaat schenken zooals tot nog toe bij den Nederlandschen Leeuw, dan zullen zich ook moeilijkheden gaan voordoen.

Daarenboven dreigt het gevaar, dat men veel royaler gaat worden met de verleening van orden, als men alleen een afschrift van het Koninklijk besluit zendt. Er zijn dikwijls menschen, die men gaarne zou willen begunstigen, maar nu is men gebonden aan een zekere som op de begrooting. Dan zal het hek van den dam zijn.

Waar dus van werkelijke bezuiniging geen sprake zal zijn, eerder van het tegendeel, de directe onkosten voor den Staat in deze zeer gering zijn, de medailles en de militaire ordekruisen toch gratis beschikbaar blijven, zoodat er wellicht niet meer dan f 3000 direct jaarlijks uitgespaard zal kunnen worden, meerdere uitzetting is toch niet noodzakelijk, en dit ontwerp m. i. niet de eer van het land en de Regeering hooghoudt, zal het voor mij hoogstbezwaarlijk zijn om vóór dit ontwerp te stemmen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Het is het gewone lot van de Regeering, dat, wanneer zij met voorstellen komt tot bezuiniging, haar wordt te gemoet gevoerd: bezuiniging is goed, maar op dit punt is zij verkeerd. In dezen gedachtengang zou het langzamerhand wel wanhopig werk worden met bezuinigingsvoorstellen bij de Staten-Generaal te komen en moet men in een eenigszins opgewekte gemoedsstemming verkeeren om zich niet van het doen van voorstellen te laten afhouden.

Wat hier wordt voorgesteld, bestaat in het buitenland al gedurende jaren en men schijnt daarvan niet de nadeelige gevolgen te ondervinden, die de geachte afgevaardigde ons in schrille kleuren heeft geschetst.

Hij vreest bij voorbeeld een groote uitbreiding van het getal onderscheidingen. Och, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men dat zoo hoort, denkt men aan de categorie menschen, die pleiten tegen groote uitbreiding van decoraties, maar die zelf behooren tot hen, die nogal veel decoraties, niet voor zich zelf, maar voor anderen aanvragen. En dan kan daarop geantwoord worden: zoo'n vaart zal het, wanneer men een goed beleid tracht te voeren, wel niet loopen.

De geachte afgevaardigde sprak van de afwenteling van de kosten op de particulieren. De kosten zullen niet meer worden gedragen door het Rijk, maar worden gemaakt door de particulieren, die de decoratie ontvangen. Geheel juist is die voorstelling van zaken niet.

Er worden tot nu toe uitgereikt de groot-model onderscheidingen. Er is natuurlijk geen percentage aan te geven, maar vaststaat, dat een niet gering gedeelte der gedecoreerden nooit het groote onderscheidingsteeken draagt. Dit groote onderscheidingsteeken wordt alleen gedragen door militairen; voorts door niet-militairen, die bij bepaalde gelegenheden een ambtscostuum aantrekken, terwijl het, althans in sommige kringen, voor niet volkomen correct wordt geacht, indien men op een niet-uniform de groote onderscheiding draagt. Men volstaat dan met een klein onder-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

scheidingsteeken, dat men niet ontvangt van het Rijk, maar dat men koopt of aangeboden krijgt van familie of vrienden op den heuglijken dag, waarop men gedecoreerd wordt. Hetgeen de geachte afgevaardigde op dit punt heeft gezegd, is dus niet in alle opzichten juist. Het komt hierop neer, dat een aantal onderscheidingsteekenen, die niet werden gedragen en in het etui bleven zitten, in het vervolg niet meer zullen worden uitgereikt.

De Regeering zou het zeer betreuren, indien de Kamer het advies van den geachten afgevaardigde zou volgen. Men kan zeggen, dat het argument, dat ik aanvoer, niet steekhoudend is, maar ik wil toch opmerken, dat de Tweede Kamer gemeend heeft, dit belangrijke wetsontwerp zonder discussie en zonder stemming te kunnen aannemen. Ik wil niet onderstellen, dat de belangstelling voor decoraties bij de Tweede Kamer geringer is dan in de Eerste Kamer, maar laten wij toch in dezen bezuinigingstijd ook de kleine middelen niet uit het oog verliezen. Ik geloof inderdaad, dat de geachte afgevaardigde zich de zaak verkeerd voorstelt. Het zou een zeer slechten indruk maken in het land, indien de Eerste Kamer meende, op de door den geachten afgevaardigde ontwikkelde gronden, dit eenvoudige voorstel te moeten afwijzen.

Nu slechts één van de geachte afgevaardigden zich hiertegen heeft verklaard, kan ik daaruit misschien afleiden, dat hij niet de woordvoerder is van 25 anderen en in die veronderstelling — maar ook in die veronderstelling alleen — meen ik het hierbij te kunnen laten.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp natuurlijk, dat de Minister dit ontwerp heeft verdedigd; hij is er mede gekomen en de Tweede Kamer heeft er zich mede vereenigd, maar ik geloof toch, dat het onze plicht is, het niet aan te nemen. De Minister sprak van een gewichtig ontwerp. Ik weet niet, of Zijn Excellentie dat ironisch bedoeld heeft of niet, maar ik vind, dat het, wat de bezuiniging aangaat, zeker wel „ironisch bedoeld" kan worden genoemd.

Ik kan er mij echter niet mede vereenigen voor de eer van het land. Ik vind het voorbeeld van het buitenland, en er is speciaal België genoemd, niet erg bewonderenswaardig. Ik weet er niet veel van, kom heel weinig in het buitenland, maar mij is verteld, dat als men in Brussel in de opera komt, het een wonder is, als men er iemand ziet zonder lintje. Het zit hem echter niet in die lintjesdragerij, maar in de onderscheiding, en bij die onderscheiding behoort het kruis. Als men dan zegt: u kunt het zelf gaan koopen, zit er weinig eervols in. De Minister zegt: de groote kruisen zullen zoo weinig gekocht worden, maar dat gaat toch hier niet op; ik betoogde het reeds ter eerster instantie. Stel eens, dat de bevolking van ons land niet toenam, dan zou men misschien kunnen zeggen, dat men steeds met de kruisen, die nu bestaan, toe kan komen, omdat die dan circuleeren. Maar dat gaat niet op; het spreekt toch vanzelf, dat iemand, die het maar eenigszins kan doen, uit eerbied voor zijn vader toch niet gaat zeggen: het ordekruis van mijn overleden vader is te koop. Het is een eervolle onderscheiding, die men zoo maar niet wegdoet.

Met een ambtscostuum kan ik mij dat best begrijpen, dat is wat anders en men kan het geld daarvoor misschien noodig hebben, zoo'n ambtscostuum heeft een betrekkelijk groote waarde, maar het strookt niet met mijn eergevoel voor de natie om hiertoe mede te werken wat aangaat de ordekruisen. Ik zou op alles liever willen bezuinigen dan op zulke zaken van eer; evenwel het wetsontwerp brengt geen bezuiniging.

Dat het ontwerp in de Tweede Kamer zonder hoofdelijke stemmen is aangenomen, is in deze materie van niet het geringste belang. Ik wil niet stekelig zijn, maar wat bezuiniging door de andere Kamer betreft, zou ik mij willen refereeren aan hetgeen ik heb gezegd bij mijn betoog, waarbij ik trachtte mijn medeleden over te halen, om hoofdstuk III van de Grondwetsherziening te verwerpen.

Er zullen er natuurlijk zijn, die aanmerking er op zullen maken, maar ik geloof niet, dat het overgroote deel van het Nederlandsche volk het deze Kamer kwalijk zal nemen, als zij met deze quasi-bezuiniging niet medegaat.

(**de Gijselaar** e. a.)

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat het onderwerp hiermede nagenoeg is uitgeput. Het is een gewichtige zaak, omdat de eer der natie er mede gemoeid is en ik hoop, dat er in de Kamer geen meerderheid voor dit ontwerp zal te vinden zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: De heer de Gijselaar verzoekt dit ontwerp in stemming te brengen. Ik stel voor, de stemming te doen plaats hebben a.s. Dinsdag, onmiddellijk na het trekken der afdeelingen.

Daartoe wordt besloten;

VII. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (Staatsblad n°. 171), van eigendommen, gelegen in de gemeente Lonneker, noodig voor het uitbreiden van de algemeene begraafplaats der gemeente Enschedé (361);**

VIII. **Wijziging van de Veewet (341);**

IX. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het aanleggen van eene algemeene begraafplaats op den Linker Maasoever in de gemeente Rotterdam (344);**

X. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor uitbreiding van het Tramplein te Zandvoort (345);**

XI. **Wijziging der wet van 5 Juli 1920 (Staatsblad n°. 348), houdende nadere wijziging der wet van 20 Juni 1913 (Staatsblad n°. 292), tot aanvulling van art. 143 der Regtspleging bij de Landmagt, enz. (359);)**

XII. **Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Kosten bouw gevangenis- en gerechtsgebouwen te 's Hertogenbosch) (368);**

XIII—XVI. **Naturalisatie van F. F. W. van Amerom en 19 anderen; I. L. Amkraut en 19 anderen; M. Birr Blei (Weissmann) en 19 anderen; A. Breslou, gescheiden echtgenoote van S. van Biene, en 19 anderen (4 wetsontwerpen) (369).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw zich bereid heeft verklaard om wegens dringend noodige aanwezigheid elders van den Minister van Waterstaat de ontwerpen van wet nos. 264 en 279 eventueel te verdedigen;

XVII. **Afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen (264).**

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XVIII. **Wijziging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1922 (279).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het Eindverslag bevat niets van belang omtrent dit wetsontwerp en het zou dus onbescheiden van mij kunnen heeten, wanneer ik het woord neem, maar ik heb zooeven den Minister van Waterstaat gesproken en deze vond het goed, dat ik hier enkele opmerkingen zou maken, waarop trouwens niet geantwoord behoeft te worden.

Ik zou dus een paar woorden willen zeggen, omdat in deze begrooting een zeer gewichtige quaestie wordt behandeld, met name in artikel III.

Dit artikel III houdt in een vermindering van eenige posten der oorspronkelijke begrooting en o. a. van artikel 175,

20ste VERGADERING. — 16 MAART 1923.

279. Wijziging van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1922.

(de Gijselaar.)

waarbij werd voorgesteld de vervanging van de spoorwegdraaibrug aan de Koningshaven te Rotterdam door een hefbrug. Voorgesteld wordt thans die post te verminderen met f 780 000 en te brengen op f 10 000. En in de Memorie van Toelichting lees ik, dat dit werk wegens de tijdsomstandigheden voorloopig afgesteld wordt.

Nu zou ik bij de behandeling der begrooting voor 1923 hierover wel een en ander willen zeggen, omdat ik dit werk beschouw als van zeer groot economisch nut, als een werk, dat op den duur geen kosten zal geven, doch integendeel goed zal rendeeren, en het zou vreemd lijken als ik nu bij deze begrootingswijziging over 1922, zonder iets te zeggen, medeging, want dan zou de Minister mij naderhand te recht kunnen te gemoet voeren: gij waart er kortgeleden content mede, dat dit werk werd afgesteld.

Alleen om die reden, Mijnheer de Voorzitter, wenschte ik deze woorden even te zeggen. Verder zie ik dus thans van het woord af.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel de geachte afgevaardigde mij ontslagen heeft van de verplichting om te antwoorden, wil ik hem gaarne toezeggen, dat ik met mijn ambtgenoot van Waterstaat de door hem gemaakte opmerkingen zal bespreken.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Aan de orde zou thans zijn de behandeling van de ontwerpen van wet Begrooting van Suriname voor 1923 (1) en Begrooting van Curaçao voor 1923 (3), maar aangezien de Minister van Koloniën niet aanwezig is, stel ik voor, deze beide ontwerpen van wet van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt verdaagd tot aanstaanden Dinsdag 2 uur.

---

1) EENIGE WETTELIJKE VERPLICHTINGEN VAN WERKGEVERS.

Statistiek.
Wet van 1 December 1917 (*Staatsblad* n°. 665).
Invullen van telkaarten, verstrekken van cijfers omtrent verbruikte materialen, productie, afzet, personeel en machine-installatie. Verstrekken van nadere inlichtingen betreffende de opgegeven cijfers en in bijzondere gevallen inzage geven van boeken en bescheiden.
Weigering of nalatigheid wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste 3 maanden of geldboete van ten hoogste f 300.
Opzettelijk onjuiste opgave wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste één jaar of geldboete van ten hoogste f 12 000.

Handelsregister.
Invullen van formulieren.
Betalen van inschrijvingsrecht en jaarlijksche contributie.
Opzettelijk onjuiste of onvolledige opgave wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van ten hoogste f 1000.
Onjuiste of onvolledige opgave door schuld van den aangever wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste 6 maanden of geldboete van ten hoogste f 1000.

Arbeidswet.
Opmaken van arbeidslijsten en bijhouden van een arbeidsregister.
Het geven van inlichtingen aan de ambtenaren der arbeidsinspectie. Voldoen aan talrijke wettelijke bepalingen betreffende duur en indeeling van den arbeidstijd, overwerk, enz.
Overtredingen worden gestraft met hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van ten hoogste f 100, bij herhaling hechtenis van ten hoogste 2 maanden of geldboete van ten hoogste f 200.

(Dobbelmann.)

Invaliditeitswet.
Plakken van rentezegels en dagteekenen dezer zegels.
Het geven van inlichtingen aan ambtenaren van den Raad van Arbeid.
Voor overtredingen zijn verschillende straffen vastgesteld:
niet plakken van zegels wordt gestraft met boete van ten hoogste f 3 per week;
onjuiste dagteekening met hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van ten hoogste f 100;
inhouden van premie met geldboete van ten hoogste f 100, enz.

Ongevallenwet.
Aangifte doen in duplo van een verzekeringsplichtig bedrijf. Bijhouden van loonlijsten. Betalen van premie.
Verstrekken van inlichtingen aan het bestuur der Rijksverzekeringsbank en aan ambtenaren der bank.
Kennis geven aan het bestuur der Rijksverzekeringsbank van elke verandering in de onderneming, die van invloed kan zijn op het gevaar.
Aangifte doen van elk bedrijfsongeval.
Strafbepalingen: Verzuim van aangifte, niet geven van verlangde inlichtingen, verzuim van kennisgeving van veranderingen in de onderneming of van staking van het bedrijf; niet aangeven van een ongeval wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste een maand of geldboete van ten hoogste f 100.
Niet behoorlijk invullen van loonlijsten, aangifteformulieren, enz. wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste 3 maanden of geldboete van ten hoogste f 300.
Afhouden van de uit de Ongevallenwet voortvloeiende kosten van het loon wordt gestraft met geldboete van ten hoogste f 100.
Opzettelijk valsche verklaringen betreffende een ongeval worden gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste 3 jaren.
Opzettelijk nalaten van aangifte van een ongeval wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste 6 maanden.

Stoomwet. Stoombesluit 1915.
Vergunning vragen voor in werking brengen van een stoomtoestel.
Voldoen aan talrijke voorschriften betreffende de inrichting van stoomketels en toebehooren en andere stoomtoestellen.
Beschikbaar stellen van werklieden en werktuigen voor onderzoek en beproeving van een stoomtoestel.
Verstrekken van inlichtingen en te allen tijde toegang verleenen aan de ambtenaren.
Strafbepalingen. Een stoomtoestel in werking hebben zonder akte van vergunning wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste 6 maanden of geldboete van ten hoogste f 300.
Niet op eerste vordering vertoonen der vergunning wordt gestraft met geldboete van ten hoogste f 3.
In strijd handelen met de voorwaarden der akte van vergunning wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste 6 maanden of geldboete van ten hoogste f 300, enz.

Hinderwet.
Aanvragen van vergunning voor oprichting, uitbreiding of wijziging eener inrichting, eveneens voor het na 4-jarigen stilstand weder in werking brengen of na verwoesting door eenig onheil weder herstellen eener inrichting.
Strafbepalingen. Met geldboete van 50 cent tot f 200, of hechtenis van 1 tot 60 dagen wordt het hoofd der onderneming gestraft bij het in werking brengen of houden eener inrichting zonder vergunning. Het voortzetten der werkzaamheden wordt in dit geval verboden en de inrichting wordt gesloten en de werktuigen worden verzegeld.
In strijd handelen met de bij het verleenen der vergunning gestrafte voorwaarden wordt gestraft met geldboete van 50 cent tot f 100 of hechtenis van 1 tot 14 dagen.
Aanwezige gevaarlijke of schadelijke stoffen kunnen in deze gevallen in beslag genomen en krachtens rechterlijk vonnis vernietigd of onbruikbaar gemaakt worden.

Veiligheidswet.
Voldoen aan talrijke voorschriften, zoowel van de wet als van het districtshoofd der arbeidsinspectie, o. a. betreffende een reglement.
Geven van inlichtingen aan het districtshoofd en ambtenaren der arbeidsinspectie.
Strafbepalingen. Met hechtenis van ten hoogste 1 maand of geldboete van ten hoogste f 100 wordt gestraft: niet ophangen of opgehangen houden van het voorgeschreven reglement, niet uitreiken van een afschrift daarvan aan elken arbeider; niet geven van de gevraagde inlichtingen; niet geven van gelegenheid tot geneeskundig onderzoek der werklieden, enz.
Met hechtenis van ten hoogste 3 maanden of geldboete van ten hoogste f 300 wordt het hoofd der onderneming gestraft, die een onjuiste opgave aan den burgemeester doet betreffende het bedrijf volgens art. 14.

Rijksinkomstenbelasting.
Verstrekken van opgaven aan den inspecteur van de beloning der werklieden.
Strafbepalingen. Opzettelijk valsche of vervalschte opgave wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste 2 jaren.
Niet volledig voldoen aan de verplichting tot opgave wordt gestraft met geldboete van ten hoogste f 100.

21ste VERGADERING. — 20 MAART 1923.
Mededeeling ingekomen stukken.

21ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 20 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. verzoekschriften; 4°. geschriften; 5°. telegrammen; 6°. motiën. — Trekking der afdeelingen. — Stemming over en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau. — Mededeeling van de benoeming van voorzitters en ondervoorzitters van de afdeelingen. — Behandeling van de ontwerpen van wet tot vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beraadslaging). — Nog ingekomen een bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 43 leden, te weten:

de heeren Janssen, van Lanschot, van der Hoeven, S. de Vries, Idenburg, van der Maesen de Sombreff, d'Aumale van Hardenbroek, Gilissen, Smeenge, Smits, Franssen, van Basten Batenburg, de Vlugt, de Gijselaar, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van der Does de Willebois, Blomjous, Wibaut, Anema, Slotemaker de Bruine, W. Fransen, de Vos van Steenwijk, Haazevoet, Dobbelman, Wittert van Hoogland, Beelaerts van Blokland, Sijtsma, Steger, Verkouteren, van Wassenaer van Catwijck, Diepenhorst, Douwes, Heerkens Thijssen, Haffmans, van der Lande, de Veer, van Loon, Mendels, de Waal Malefijt, Schönfeld, Arntz en van Embden,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Marine, van Financiën, van Oorlog en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen; van den heer Verheijen, wegens gezondheidsredenen, ook de eerstvolgende dagen; van den heer Bosch van Oud-Amelisweerd, eveneens ook volgende dagen, wegens ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, ten geleide van een overzicht van de door dien Minister ingewonnen adviezen in zake den zomertijd.

Dit stuk is reeds gedrukt en aan de leden rondgedeeld;

(Voorzitter.)

3°. de volgende verzoekschriften:

een, van dr. P. Molenbroek, voorzitter van den Bond voor Internationale Humaniteit en Gerechtigheid c.s., te 's Gravenhage, daarbij verzoekende, dat de Kamer aan de in het adres ter sprake gebrachte feiten ernstig haar aandacht zal willen schenken en al die maatregelen in overweging zal nemen, welke de stipte naleving der bepalingen van het statuut van den Volkenbond kunnen verzekeren;

een, van het bestuur van het Genootschap voor Zedelijke Volkspolitiek, te Amsterdam, betreffende het ontwerp Arbeidsgeschillenwet;

de volgende, alle instemming betuigende met het voorstel van wet in zake den zomertijd:

van de besturen der navolgende afdeelingen van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw:
Zoetermeer-Zegwaart en omstreken;
Alblasserwaard;
Goedereede en omstreken;
Gouda en omstreken;
Bleiswijk-Bergschenhoek;
de Lier c. s.;
Knollendam, Marken-binnen en omstreken;
Zaanlandsche gemeenten;
Ouder-Amstel;
Barsingerhorn;
van het bestuur der vereeniging Betsalel, vereeniging van Israëlietische werklieden, enz., te Amsterdam;
van den gemeenteraad van Vierpolders,
van den gemeenteraad van de Lier;
van het dagelijksch bestuur van den Flakkeeschen Boerenbond, te Stad aan 't Haringvliet-Melissant;
van het centraal bestuur der Provinciale Bonden van Melkveehouders, te Rotterdam;
van den secretaris van den Noordermarktbond, te Noordscharwoude;
van het hoofdbestuur der Nationale Vereeniging tot bevordering der Paardenfokkerij te 's Gravenhage;
van het bestuur der afdeeling Oudewater en Omstreken van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw c. s.;
van burgemeester en wethouders der gemeenten Lopik, Jaarsveld en Willige-Langerak;
van het bestuur der afdeeling Aalsmeer van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;
van de afdeeling Overflakkee en Goedereede, en
van de afdeeling Sommelsdijk dezer maatschappij;

de volgende, verwerping vragende van het voorstel van wet in zake den zomertijd:

van de Gezondheidscommissiën te Apeldoorn, Lochem, Wageningen en Zuidhorn;
van den gemeenteraad van Eindhoven;
van den voorzitter en den 1ste-secretaris der Handels-Societeit te Utrecht;
van de secretaresse van de Tennisclub aan het Spaarne, te Haarlem;
van den voorzitter en den secretaris van den Nationalen Bond van Handels- en Kantoorbedienden ,,Mercurius'', te Utrecht,
van den voorzitter en den secretaris van het Centraal Comité voor Bezuiniging te Utrecht;
van de Gezondheidscommissiën te Maassluis, in de gemeente Schoterland;
van van der Mandele c. s., allen bankiers, industrieele, scheepvaart- en handelsondernemingen, gevestigd te Rotterdam;
van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Haarlem en omstreken;
van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Olympisch Comité, waarin zijn opgenomen de Algemeene Nederlandsche Wielrijdersbond voor Nederland en 24 andere bonden, enz.;

Deze verzoekschriften zullen worden verzonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

(Voorzitter.)

4°. de volgende geschriften:
een, van M. S. Gortworst van Asselt, te Groningen, daarbij zich beklagende over geneeskundige behandeling;
verschillende, adhaesie betuigende aan het adres van de Overijselsche Landbouw-Maatschappij:
bestuur van de afdeeling Hasselo van bovengenoemde maatschappij;
bestuur van de afdeeling Genemuiden van als voren;
bestuur van de afdeeling Diepenheim van als voren;
besturen van de Coöperatieve Landbouwers Handelsvereeniging ,,Holten", te Holten, en de afdeeling Holten der Overijselsche Landbouw-Maatschappij;
bestuur van de Coöperatieve Landbouwers Aan- en Verkoopvereeniging ,,Ommen en omstreken", te Ommen;
bestuur van de Coöperatieve Landbouwers Aan- en Verkoopvereeniging ,,Olst", te Olst;
bestuur van de Coöperatieve Landbouwvereeniging, te Nieuw-Leusen;
bestuur van de Coöperatieve Landbouwersbank en Handelsvereeniging, te Steenwijkerwold;
bestuur van de Coöperatieve Aankoopvereeniging, afdeeling Vollenhove der Overijselsche Landbouw-Maatschappij, te Vollenhove;
Coöperatieve Aan- en Verkoopvereeniging, te den Ham;
Coöperatieve Aan- en Verkoopvereeniging ,,Dalfsen", te Dalfsen;
bestuur van de Coöperatieve Zuivelfabriek en Landbouwvereeniging ,,de Vooruitgang", te Ambt-Delden;
bestuur van de Coöperatieve Landbouw-Handelsvereeniging, te Vriezenveen;
bestuur van de Coöperatieve Landbouwvereeniging ,,Markelo", te Markelo;
bestuur van de afdeeling Blankenham van de Overijselsche Landbouw-Maatschappij;
bestuur van de afdeeling Kampen van als voren;
bestuur van de afdeeling Staphorst van als voren;
bestuur van de Coöperatieve Landbouwvereeniging, afdeeling van als voren, te Lutten;
bestuur van de Coöperatieve Landbouwers-Aankoop-Vereeniging, te Borne;
Coöperatieve Landbouw- en Handelsvereeniging, te Hardenberg;
bestuur van de Coöperatieve Boerenvereeniging ,,Rectum", te Ypelo;
bestuur van de Diepenveensche Coöperatieve Landbouwers-Vereeniging, te Diepenveen;
bestuur van de Coöperatieve Landbouwers-Handelsvereeniging ,,Hasselt en Omstreken", te Hasselt (O.);
bestuur van de Coöperatieve Landbouwersbank en Handelsvereeniging, te Almelo;
bestuur van den Buurtkring Twekkelo der Overijselsche Landbouw-Maatschappij;
Coöperatieve Aan- en Verkoopvereeniging ,,Samenwerking", te Rouveen;
bestuur van den Buurtkring Usselo der Overijselsche Landbouw-Maatschappij;
bestuur van de Coöperatieve Vereeniging Aardappelmeelfabriek ,,Pekela en Omstreken", te Nieuwe-Pekela;
bestuur van de Coöperatieve Aardappelmeelfabriek ,,Wildervank en Omstreken", te Eextervecnschekanaal.

Deze geschriften zullen ter griffie worden nedergelegd ter inzage voor de leden;

5°. de volgende telegrammen:

bestuur van de afdeeling Tiel der Geldersche Landbouw-Maatschappij;
bestuur der Aardappelmeelfabriek, te Wildervank;
raad van beheer der Coöperatieve Landbouwersbank en Handelsvereeniging, te Meppel;
bestuur der Bathmensche Coöperatieve Landbouwers-Aankoop-Vereeniging, te Bathmen.

Deze telegrammen worden voor kennisgeving aangenomen;

6°. de volgende motiën:
Kiesvereeniging ,,Schellinkhout", te Schellinkhout, ten gunste van het wetsvoorstel in zake den zomertijd;
Algemeene Nederlandsche Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer, te 's Gravenhage, tegen het wetsvoorstel in zake den zomertijd.

Deze motiën worden voor kennisgeving aangenomen.

De Kamer gaat over tot de trekking der afdeelingen.

De uitslag daarvan is, dat zullen behooren:

tot de eerste afdeeling, de heeren Beelaerts van Blokland, Steger, van der Hoeven, de Gijselaar, de Waal Malefijt, Verkouteren, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Veer, L. de Vries en van der Maesen de Sombreff;

tot de tweede afdeeling, de heeren van Lanschot, Smits, Anema, Heerkens Thijssen, Bosch van Oud-Amelisweerd, Croles, H. Fransen, Mendels, Smeenge en Janssen;

tot de derde afdeeling, de heeren Verheijen, de Vlugt, Haazevoet, Wibaut, Slingenberg, d'Aumale van Hardenbroek, Schönfeld en Westerdijk;

tot de vierde afdeeling, de heeren van der Does de Willebois, van Wassenaer van Catwijck, Arntz, Diepenhorst, Wittert van Hoogland, Slotemaker de Bruine, W. Fransen, van der Lande, de Vos van Steenwijk en S. de Vries;

tot de vijfde afdeeling, de heeren van Loon, Blomjous, Dobbelmann, van Basten Batenburg, Gilissen, Idenburg, van Embden, Douwes, Sijtsma en Haffmans.

Aan de orde is:

I. de stemming over het ontwerp van wet tot wijziging der wet van 4 April 1892 (*Staatsblad* n°. 55) tot instelling der Orde van Oranje-Nassau (289).

Het ontwerp van wet wordt met 36 tegen 4 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Heerkens Thijssen, Haffmans, van der Lande, de Veer, van Loon, Mendels, de Waal Malefijt, Schönfeld, Janssen, van Lanschot, Idenburg, van der Maesen de Sombreff, d'Aumale van Hardenbroek, Gilissen, Smeenge, Franssen, van Basten Batenburg, de Vlugt, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van der Does de Willebois, Blomjous, Wibaut, Anema, Slotemaker de Bruine, W. Fransen, de Vos van Steenwijk, Haazevoet, Dobbelmann, Wittert van Hoogland, Beelaerts van Blokland, Sijtsma, Steger, Verkouteren, van Wassenaer van Catwijck, Diepenhorst en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Hoeven, Smits, de Gijselaar en Douwes.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren S. de Vries, Arntz en van Embden.

De **Voorzitter**: Ik verzoek thans den leden, zich naar de afdeelingen te willen begeven tot het kiezen van voorzitters en ondervoorzitters.

De vergadering wordt voor tien minuten geschorst en daarna hervat.

De **Voorzitter**: Ik deel nog aan de Vergadering mede:

1°. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot voorzitters de heeren de Waal Malefijt, van Lanschot, de Vlugt, van der Does de Willebois en Idenburg, en tot ondervoorzitters de heeren de Gijselaar, Franssen, Verheijen, de Vos van Steenwijk en Gilissen;

2°. dat is ingekomen een bericht van den heer van der Hoeven, dat hij wegens andere ambtsbezigheden de vergadering heeft moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

(de Vos van Steenwijk.)

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet **tot vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt geopend.

De heer de Vos van Steenwijk: Mijnheer de Voorzitter! Zoo is dan ook voor deze Kamer eindelijk het oogenblik aangebroken, waarop zij over schier elk punt van Regeeringsbeleid met het gecontinueerd Kabinet-Ruys de Beerenbrouck van gedachten kan wisselen. Immers, waartoe leenen zich niet algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting?

Vrees echter niet, Mijnheer de President, dat ik alles en nog wat overhoop zal halen. Integendeel. Slechts enkele kwestiën wensch ik ter sprake te brengen, al zal ik daarmede, tot mijn leedwezen, de Kamer langer ophouden dan haar natuurlijk aangenaam is.

Behoef ik het te zeggen, dat ik mij over het resultaat der ll. zomer gehouden verkiezingen verheug? Een uitslag, die zoo helder aantoonde, dat het overgroot deel van het kiezerscorps een Christelijk bewind verlangt, eene Regeering, welke, hoezeer rekening houdende met de stoffelijke nooden, de hoogere volksbelangen niet uit het oog verliest. Natuurlijk stemt de rechtsche overwinning mij dankbaar. Voor linksche ondernemingen en dito avonturen, met onafscheidelijk daaraan verbonden vermeerdering van financieele en economische verwarring, zijn wij vooreerst gespaard.

Maar toch ben ik niet blind voor het zeer wezenlijk gevaar, dat in eene aanzienlijke meerderheid steekt. Niet alleen omdat aanwas van kracht verhoogde verantwoordelijkheid importeert — die van de rechterzijde thans is door den heer Colijn zelfs „beangstigend" genoemd — maar ook vermits voor staatkundige partijen niet minder dan voor individuën het oud-Hollandsche rijmpje geldt:

> Alle dingen kan men dragen,
> Uyt-gesondert goede dagen.

Heeft menigeen het in zijn persoonlijk leven, helaas, maar al te dikwijls moeten ervaren tegen voorspoed niet bestand te zijn, evenzeer heeft succes menigmaal politieke fracties ernstig geschaad. Zoo leert het de parlementaire geschiedenis op menige bladzijde.

Dit wordt bij alle druk beweeg, in al het razend gedoe, van ons moderne leven te veel voorbijgezien. Ga niet aan ons, rechterzijde, onbewogen langs — ik kom er aanstonds op terug — wat de geestelijke voorgangers van den Vrijheidsbond, eens zoo machtig, hebben bestaan, en wat hun nakroost — hoe divergeerend hunne benaming telkens ook was — gerechte straf, dientengevolge moest ervaren. Mogen wij er leering uit putten, er ons voordeel mede doen. Eensgezind zijn, niet kibbelen, tot stand brengen wat wij in uitzicht hebben gesteld, en de linksche partijen volkomen recht laten wedervaren. Die zich aan een ander spiegelt!

Omnium consensu — gezwegen van enkele uitmiddelpuntige lieden — toonde de uitkomst der verkiezingen aan, dat de overgroote meerderheid der bevolking — geen gehoor gevende aan hen, die haar met schoone beloften paaiden — in deze zoo moeilijke tijden, te zorgvoller wijl de ernst er van niet algemeen genoegzaam wordt beseft, het landsbestuur in handen wenschte te zien van de drie rechtsche groepen, en bracht die uitslag dus het optreden van een rechtsch Kabinet mede. Ik zeg niet het aanblijven van het Ministerie-Ruys de Beerenbrouck.

Immers ging eensdeels de strijd bij de stembus om de beginselen, langs het Kabinet heen, was dit laatste er niet de inzet van, object noch van aanval noch van verdediging, naardien het *tempore utili* niet met een bepaald program voor den dag kwam, zoodat van instemming daarmede of afkeuring daarvan door de kiezers geen sprake kon zijn, anderdeels — de waarheid moet gezegd — vereenigden zich op rechts heel wat stemmen, afkomstig van hen, die nu niet precies gebrand waren op verlenging van het ministerieel leven van enkele der toenmalige bewindslieden.

Heeft men van evenbedoelde onthouding het Kabinet-Ruys de Beerenbrouck al niet met zoovele woorden een grief gemaakt, betreurd is het geworden. Ook in deze Kamer kwam zoo iets tot uiting in de vergadering van 10 Mei l.l., toen de geachte afgevaardigde uit Zuid-Holland, de heer Idenburg, o. a. zeide:

> „Het had nuttig kunnen zijn, indien de Regeering reeds nu duidelijk van haar plannen had doen blijken, die dan als inzet voor de verkiezingen hadden kunnen dienen. Dan zou meer richting gegeven zijn aan de verkiezingen en dan had men ook de kans vergroot, dat de Regeering in de nieuwe Staten-Generaal een krachtige meerderheid had gevonden, die zij noodig heeft voor haar maatregelen. Ik zou wenschen, dat de Regeering elke mogelijke gelegenheid zou aangrijpen om propaganda te maken voor haar plannen, opdat daarvoor enthousiasme kon worden gewekt in de breede kringen der bevolking en de plannen gedragen zouden worden door het geheele volk. Dat zou niet alleen getuigen van Regeeringskracht van dit Kabinet, maar tevens een goede inzet zijn voor de verkiezingen."

De billijkheid brengt mede te erkennen dat een optreden, als waartoe in dit College van zoo gezaghebbende en bevriende zijde aan den Premier een wenk werd gegeven, hier te lande niet usueel is, en dat er bezwaren zijn aan te voeren tegen het van Regeeringszijde zich op boven aangegeven wijze min of meer mengen in den verkiezingsstrijd. Wij hebben er — zij het in een ietwat anderen vorm — reminiscenties aan uit de zestiger jaren van de vorige eeuw, toen zulks in de politieke wereld een storm deed opsteken. Maar dat belet niet, dat, gelet op de zeer bijzondere tijdsomstandigheden, ik het mij niet alleen had kunnen getroosten, zoo ditmaal van de adat ware afgeweken, maar dat ik het met den heer Idenburg zelfs zou hebben toegejuicht, zoo het Kabinet voor het beleid in de komende jaren tijdig richtlijnen had getrokken, een parool gegeven. Het kiezersvolk had dan precies kunnen weten wat van eene voortzetting van het Ministerie-Ruys de Beerenbrouck stond te wachten. De worsteling zou zijn gegaan voor of tegen het Kabinet. Erlangde het eene meerderheid, het zou aanstonds ongemeen sterk hebben gestaan in de Staten-Generaal, en van het onverkwikkelijk twee maandsch — excuse du peu — binnenskamersch gedokter over een program met de rechtsche partijen in de Tweede Kamer ware geen sprake geweest.

Doch wat hiervan ook zij, zooals de zaken nu eenmaal geloopen zijn, heb ik in den uitslag der verkiezingen een votum van vertrouwen in het zittend Kabinet niet vermogen te zien, wel een uitspraak ten gunste van de rechtsche politiek.

Eene andere oplossing van de crisis, dan er ten slotte aan gegeven is, liet zich dus denken. En zeker voor hem, die het eens is met de uitspraak van wijlen Dr. Kuyper, gedaan in de vergadering van de Tweede Kamer op 1 December 1896:

> „Laat de Premier gaan zitten op dien zetel, van waar het beslissende woord ter oplossing van de politieke problemen van het oogenblik moet gesproken worden."

Welke die zetel l.l. zomer was, en thans nog is, daarover zal wel geen verschil van meening bestaan, daarover zullen alle partijen het wel eens zijn geweest en zijn. Aan Binnenlandsche Zaken is hij niet te vinden. En zoo kan tegen eene samenstelling van het Kabinet met den formateur aan Binnenlandsche Zaken op een oogenblik, dat aan dat Departement geen buitengewone kwestiën oplossing wachten, doch aan een ander Ministerie wel, captie worden gemaakt, naardien goede politieke zede medebrengt, dat de Premier de hoofdkwestie, waar het Kabinet voor staat, voor zijne rekening neemt. Zeker ook vroeger was reeds meer dan eens de Premier niet met de hem als zoodanig toekomende portefeuille belast; of wil men het anders zeggen, was de hoofdpersoon in het Kabinet niet formateur en Premier. Ik denk aan de Ministeries van Tienhoven-Tak van Poortvliet en Röell-van Houten. De Premiers van Tienhoven en Röell betrokken achtereenvolgens het Departement van Buitenlandsche Zaken, aan de heeren Tak van Poortvliet en van Houten — om met Dr. Kuyper te spreken — de oplossing overlatende van het politiek probleem van het oogenblik, n.m. de regeling van het kiesrecht.

(de Vos van Steenwijk.)

Het Ministerie-Ruys de Beerenbrouck is dan gecontinueerd. Wel hebben wij formeel een nieuw Kabinet, in zooverre alle bewindslieden uit het vorige op hunne aanvrage ontslag bekwamen, maar feitelijk niet, waar alle titularissen op twee na terugkeerden. In dit verband trekt het de aandacht, dat dezen keer eene andere gedragslijn is gevolgd dan in den zomer van 1921. Ook toen vroegen alle bewindslieden hun ontslag en gingen eveneens slechts twee heen, maar op de ontslagaanvrage van hen, die bleven, is nimmer beschikt. Vanwaar dit verschil zoo zou ik den Premier willen vragen.

Nu ten gevolge van de zoo sterk gewijzigde omstandigheden ten aanzien van verschillende aangelegenheden in andere richting moet worden gestuurd dan in 1918, het roer soms zelfs geheel behoort te worden omgegooid, levert het ongetwijfeld bezwaren op, dat het Kabinet aan Regeeringsantecedenten is gebonden, die het in zijne bewegingsvrijheid kunnen belemmeren. Eigen werk, dat moeizaam werd opgebouwd, te moeten afbreken, is schier bovenmenschelijk. Toch zal het noodig zijn; want, hoe teleurstellend ook, de wijzers van de klok moeten achteruit worden gezet. En ten aanzien van sommige bewindslieden steekt er waarheid in hetgeen de Haagsche briefschrijver van *De Tijd* schreef:

„De Ministers, die bleven, zullen andere moeten zijn, dan zij waren, om op hun plaats te zijn. Indien zij in alle opzichten dezelfde blijven, dan deugen zij niet."

Want het Kabinet staat voor gansch andere toestanden en kwestiën, waarnaar het zich heeft te voegen, dan in 1918. Een Ministerie, dat op die van 4 jaar geleden paste, behoeft het nog niet op de huidige te doen.

Getuigd moet worden, dat de Ministers van Arbeid en van Onderwijs successievelijk bereids onvervaard den zedelijken moed hebben gehad om, „in verband met de gewijzigde economische omstandigheden", op met groote inspanning verricht werk terug te komen; de eerste bij gelegenheid van de jongste wijziging der Arbeidswet, de laatste in zake de Wet tot regeling van het lager onderwijs.

Over het verloop van de crisis zal ik, behoudens ten aanzien van één punt, waarover aanstonds, zwijgen.

Ook zal ik — waar, m. i., direct na de verkiezingen de portefeuilles ter beschikking van H. M. de Koningin hadden behooren te worden gesteld, vermits het ter beslissing van de Kroon stond of het Kabinet, gevolg van de verkiezingen van 1918, ook na die van laatstleden zomer al dan niet behoorde aan te blijven — niet ingaan op het door den Premier in de vergadering van de Tweede Kamer op 14 November aangegeven motief, om zulks eerst twee weken later te doen. Het woord uitvlucht wil ik niet bezigen, maar er mij toe bepalen te zeggen, dat, al gevoel ik mij Christelijk-Historisch in merg en been, van top tot teen — wellicht juister uitgedrukt, even daarom — ik niet partijman genoeg ben om alles goed te vinden en te accepteeren wat een bevriend Minister doet en vertelt.

„Kwaad is kwaad, en goed is goed,
„Of het vriend of vijand doet."

Ik wensch mij daaraan te houden.

Bovendien — al is de Kroon ontegenzeggelijk bevoegd om te allen tijde, buiten hare Ministers om, andere Staatslieden te hooren —, iets zonderlings steekt er toch wel in dat, gelijk in Juli l.l. geschied is, het Hoofd van den Staat links en rechts raad schaft, speciaal over het al dan niet heengaan van een niet-demissionair Kabinet. Tot hiertoe werden dergelijke adviezen, meen ik, eerst ingewonnen nadat het Ministerie zijn ontslag had ingediend.

In dit verband herinner ik mij zeer wel wijlen mr. van Idsinga te hebben hooren leeraren — en in gelijken geest uit zich mr. Fabius in het laatste September-nummer van zijne *Studiën en Schetsen*, bladz. 38 — dat een Kabinet nimmer in den uitslag van verkiezingen grond mag vinden zijne demissie te vragen, hoe ongunstig die voor het Ministerie ook zij. Colisie met een van de twee takken der Volksvertegenwoordiging behoort te worden afgewacht. Hij toornde tegen de opvatting, dat eene uitspraak der kiezers ooit tot terugtreden aanleiding zou geven. Maar met al den eerbied, dien ik voor dezen grooten geleerde koesterde, en al zal ik er mij wel voor wachten te beweren dat, constitutioneel gesproken, zijne zienswijze onjuist is, het volgen van de door hem voorgestane leer is mij altijd in hooge mate onpraktisch voorgekomen. Slechts tijdverlies zou er het sequeel van zijn. Maar een dergelijke overweging wees mr. van Idsinga, als opportunistisch, met verachting af.

Wanneer ik dit zeg, wil ik natuurlijk allerminst gerekend worden akkoord te gaan met hetgeen te lezen staat in een artikel, voorkomende in een nummer van den *Vrijheidsbond*, dat in Juni l.l. liefst in 500 000 exemplaren, als even zoovele giftkorrels door ons dierbaar vaderland is gestrooid.

„Waar zij (de Regeering) —zoo heet het — regeerkracht miste, lag de fout in de eerste plaats in haar grondslag, de versleten antithese, en het gemis aan saamhoorigheid. Zij ruste in vrede. Het Nederlandsche volk, *alle volwassen mannen en vrouwen in kiezersqualiteit, hebben nu* de schoone, maar moeilijke taak *de benoeming te doen van den opvolger.*"

Derhalve niet langer H. M. de Koningin, maar de kiezers, die de Ministers benoemen.

Zoo wordt de natie ingelicht en opgevoed door een partij, welke, wanneer het voor kiezersvangst voordeel schijnt te zullen aanbieden, het Wilhelmus in oude toonzetting aanheft, om toch vooral niet onder verdenking te liggen het Huis van Oranje niet hou en trou te zijn, in Oranjemin voor de rechtsche groepen onder te doen; quitte, om op een ander oogenblik, ten einde zich ultra-democratisch aan te stellen, Hare Majesteit geheel op zijde te schuiven. *Het Volk* zou het niet anders verlangen, al zou het bij de bestaande Staatsinstellingen zulken onzin niet opnemen.

Of de *Standaard* van 24 Juni l.l. in een entrefilet: „Schip zonder stuur", van den Vrijheidsbond sprekende, ook te recht driestarde:

„Wit, zwart, zwart wit. 't Is alles immers hetzelfde, als 't gaat om verzamelen van het grootst aantal stemmen. Ziedaar de vastheid die de Vrijheidsbond geeft: Schip zonder eenig stuur."

Trouwens ook mr. van Houten uit zich in gelijken geest, waar hij in zijn Staatkundigen Brief van 25 Oct. l.l. spreekt van — ik citeer letterlijk — „het gescharrel met de liberale vlag, beurtelings haar neerhalen en hijschen, naarmate van de kansen van kiezersvangst."

Mijnheer de Voorzitter! Heb nu eens houvast aan zulk eene partij van electorale hengelaars.

Er is dan één punt, betrekkelijk den gang van zaken tijdens de crisis, waarover ik een woord wensch te spreken. Te weten het hooren van de drie rechtsche fracties van de Tweede Kamer over het toekomstig Regeeringsprogram met uitsluiting van die in deze Kamer.

Stelling en roeping van ons college zijn, zooals ik die hier op 5 April l.l. bij de behandeling van de Grondwetsherziening mocht uiteenzetten, gansch verschillend van die van het Staatslichaam, dat aan de overzijde van het Binnenhof is gezeteld. Buiten de politiek staan wij zeker niet, maar wij staan er niet midden in, en ook staan wij er anders tegenover. En in zoover zal ik, met de opvatting, die ik opzichtens de taak van de Eerste Kamer heb, uit een Staatsrechtelijk oogpunt er geen bezwaar tegen maken, dat wij in de crisisdagen zijn voorbijgegaan.

Terloops merk ik op, dat echter in Engeland — voor sommigen het parlementaire land bij uitnemendheid — de praktijk een andere is. Zoo weten wij dat, toen in October l.l. de Koning in de ontslagaanvrage van Lloyd George had bewilligd, Bonar Law Zijne Majesteit op de noodzakelijkheid heeft gewezen van het bijeenroepen eener vergadering der Unionisten uit *Hooger-* en Lagerhuis, ten einde eene goedkeuring van zijn politiek te verkrijgen, voordat hij de verantwoordelijkheid aanvaardde om een Kabinet samen te stellen, en dat in aansluiting daarmede die vergadering door een groot aantal leden van *beide* Huizen van het Parlement is bijgewoond.

21ste VERGADERING. — 20 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(de Vos van Steenwijk.)

Eene krenking van onze rechten, eene capitis deminutio zien de Christelijk Historische leden dezer Kamer in de gevolgde gedragslijn evenwel niet. Ware dat het geval, ik zou er met mijne zwakke krachten tegen opkomen. Het: ,,wij zijn er ook nog!" zou ik dan doen hooren. Want kan een individu nimmer te bescheiden zijn, een Staatslichaam kan het wel. Het heeft er op toe te zien, er voor te zorgen, dat aan zijne rechten, zijne prerogatieven, niet worde getornd, dat het niet onder den voet worde geloopen. Maar waar de zaken zoo niet staan, heeft het voor mij persoonlijk zelfs zijn charme, dat met ons geen overleg is gepleegd. Niet weinig. Want die door den formateur jegens ons aangenomen houding, welke ik — gelijk gezegd — uit een Staatsrechtelijk oogpunt niet bestrijd, heeft natuurlijk hare consequenties. Immers waar wij zorgvuldig buiten de raadzaal zijn gehouden, waarin over de crisis werd geconféreerd, waar ons niet is gevraagd, of de daaraan gegeven oplossing met ons inzicht nopens hetgeen „le jeu constitutionel" vorderde strookte, of wij haar de juiste achtten, of zij ons voldoening schonk, daar — het behoeft wel geen nader betoog — zijn wij er evenmin debet aan als een pasgeboren kind, dragen wij er niet de allergeringste verantwoordelijkheid voor, en beschikken wij tegenover het Ministerie over eene mate van vrijheid, niet ongelijk aan die eens vogels in de lucht. Door niets zijn wij aan een Kabinet gebonden, over welks ontstaan — juister gezegd voortbestaan — samenstelling en program wij niet zijn geraadpleegd. Wij zijn het niets verschuldigd. Hoe meer het conform de beginselen, die wij belijden, het bewind zal voeren en blijken zal opgewassen te zijn tegen de zoo moeilijke taak, welke het heeft te vervullen, hoe krachtiger het zich zal betoonen, hoe vroeder zijn beleid zal zijn, zooveel te meer stoffe tot verheugenis zal het ons bieden, en ons oorzaak zijn het te steunen.

Maar ,,ons" Kabinet, in den zin van een over welks geboorte wij mede hebben gezeten en gewaakt, kan het, zooals de loop der zaken nu eenmaal is geweest, het spreekt wel vanzelf, niet zijn. Die algeheele bewegingsvrijheid, dat absoluut los zijn van het Kabinet heeft, gelijk gezegd, eene groote bekoring; maar, Mijnheer de Voorzitter, indien u mij zou vragen, of de te dezen gevolgde gedragslijn van wijsheid en voorzichtigheid getuigt, dan zou ik daarop zoo maar niet aanstonds een bevestigend antwoord durven geven. Ik denk, Mijnheer de Voorzitter, aan hetgeen de jongste parlementaire geschiedenis leert. Hoe het eerste, of wil u het tweede, Kabinet-Ruys de Beerenbrouck licht tellende de zienswijze van deze Kamer en dienaangaande niet tijdig op informatie uitgaande, althans met hetgeen in dit college leeft geen rekening houdende, in een korte spanne tijds hier successievelijk de wetsontwerpen betreffende de pensioenregeling voor de ambtenaren en hunne weduwen en weezen, de aanvulling van de Indische tariefwet, het in overweging nemen van een voorstel van verandering van het IIIde hoofdstuk der Grondwet, en de verbetering van de haven te Scheveningen zag stranden, terwijl nog niet bepaald gezegd kan worden, dat aanneming van het ontwerp-Arbeidsgeschillenwet hier als een paal boven water staat.

U weet zeer goed, Mijnheer de Voorzitter, dat, ofschoon ik het mijn plicht heb geacht tot de verwerping der eerste vier voordrachten zeer bescheidenlijk mede te werken, ik mij over dezen gang van zaken geenszins heb verheugd. Integendeel, dat hij mij met zorg heeft vervuld; dat ik hem heb betreurd. Heel wat liever ware het mij geweest, zoo het Kabinet had kunnen goedvinden tijdig zijne voelhoorns naar dit Staatslichaam uit te steken, en mitsdien ingelicht omtrent onze inzichten, en daarmede zijn profijt doende, ons niet geheel onnoodig had genoodzaakt tegenover bovenbedoelde wetsontwerpen eene afwijzende houding aan te nemen. Voorkomen is nu eenmaal beter dan genezen. En in dien gedachtengang kan ik er niet anders dan mijn leedwezen over uitspreken, dat de opnieuw betoonde onverschilligheid ten aanzien van de overtuigingen, welke leven in de drie rechtsche fracties hier, gevolgen *kunnen* hebben, die ik zoo gaarne zag vermeden, en zoo gemakkelijk te voorkomen waren geweest, bijaldien ook die fracties als element van beslissing waren gehoord. ,,*Element*", Mijnheer de Voorzitter, u versta mij wel. Slechts ,,element". Niets meer, maar ook niets minder.

Men kome mij niet aan boord met het verwijt, dat ik de 1ste Kamer een rol wensch te zien spelen, welke haar niet is toegedacht. Wie wat ik zeide zoo aanvoelt vergist zich ten eenenmale. Uit hetgeen ik hier op 5 April l.l. sprak en uit het voorafgaande blijkt genoeg, precies het tegendeel. Immers ik erken, dat Staatsrechtelijk de zaak in orde is. Maar juist omdat ik zoo van ganscher harte wenschte, dat, na tegen onzen zin verplicht te zijn geweest binnen enkele weken zoozeer op den voorgrond te treden, door herhaaldelijk ons veto te doen hooren, het ons mogelijk ware gemaakt voortaan eene meer geretireerde houding aan te nemen, betreur ik het, dat wij misschien te avond of te morgen wederom van eene afwijkende zienswijze zullen *moeten* doen blijken, hetgeen zoo best voorkomen had kunnen worden, indien van onze inzichten te juister tijd kennis ware genomen en daarmede eenigszins rekening gehouden. Men voere niet tegen mij aan, dat het aan de rechtsche fracties in de Tweede Kamer vrijstond met de correspondeerende hier overleg te plegen. Want, al zou zulks hebben plaats gehad, brieven aan A. gericht worden nu eenmaal niet door B. tevens beantwoord, vermits deze laatste er niet van is gesaisisseerd, geen recht van medespreken heeft. Eerst dan wanneer dezelfde vragen aan de groepen in *beide* Kamers waren gesteld, zou de formateur ook volkomen zijn ingelicht omtrent de zienswijzen van de rechtsche fracties hier. En nu behoeft het toch wel geen nader betoog, dat de inzichten van mannen als een Idenburg, een Verheijen, een de Gijselaar, voor een formateur hunne waarde moeten hebben, mitigeerend werken, en dat kennisneming daarvan hem bakens in zee had verschaft. Zelfstandige, onafhankelijke naturen, het verleden leert het, laten zich niet binden door afspraken tusschen derden, waaraan zij zelf rechtstreeks part noch deel hebben. De Romeinsche privaatrechtelijke regel betreffende ,,res inter alios acta" doet zich hier op het publieke erf ook gelden, en is van volle kracht. Zoodat het zou *kunnen* gebeuren, — op het woord ,,kunnen" leg ik den nadruk — dat achteraf bleek, dat te dezen niet een staatsrechtelijke, maar eene politieke fout is begaan. Trouwens schijnt de hoofdredacteur van *Koningin en Vaderland* van hetgeen ik zeg iets te hebben gevoeld, waar dat Tweede Kamerlid in het nummer van 31 Aug. ll. in een artikel over ,,de Crisis" schrijft:

> ,,Er dreigt ten eerste in elke der drie rechtsche partijen wrijving tusschen hare vertegenwoordiging in de Tweede Kamer, die schijnbaar over alles mocht medespreken en hare vertegenwoordiging aan de overzijde van het Binnenhof, die overal buiten bleef."

Laat ik er onmiddellijk aan toevoegen, dat ik van harte hoop, dat bedoelde wrijving zich nimmer zal voordoen.

Waarom ik dit alles zeg, Mijnheer de Voorzitter?

Om tweeërlei redenen.

Vooreerst omdat de Christelijk-Historische leden dezer Kamer, hoe sympathiek zij ook mogen staan tegenover de personen van de verschillende Ministers, en hoezeer zij verlangen hunne voorstellen eventueel te kunnen steunen, in het licht wenschen te stellen, dat zij zich, gelet op het feit, dat zij aan de oplossing der crisis part noch deel hebben, zich algeheele vrijheid van handelen tegenover het Kabinet voorbehouden; en ten tweede om, bijaldien die leden in den loop der maanden zeer tot hun leedwezen zich genoopt mochten zien tegen eenig Regeeringsontwerp stelling te nemen, en mede daardoor hier een ongeluk stond te gebeuren, reeds nu de verantwoordelijkheid daarvoor te leggen daar, waar zij, dank zij de gevolgde gedragslijn, t'huis behoort, d. i. bij den formateur.

Waar de rechtsche partijen dezer Kamer over de aan de crisis te geven oplossing niet zijn gehoord, kan ik mitsdien geacht worden van haar verloop niets meer te weten dan hetgeen de pers dienaangaande mededeelde, dan wat tot den man in de straat is doorgedrongen. De indruk, dien ik daar-

(de Vos van Steenwijk.)

van kreeg — maar hij kan natuurlijk geheel verkeerd zijn — is, dat het meer de rechtsche Tweede Kamerleden dan de formateur is geweest, die — om het ietwat gemeenzaam uit te drukken — gezegd hebben hoe het moest zijn. Ik vrees wel een weinig, dat de laatste tijdens de crisis de taak op zich heeft genomen om — zooals het genoemd is — den grootsten gemeenen deeler tusschen de drie rechtsche partijen in de Tweede Kamer te zoeken; dat hij zich met den rol van tusschenpersoon heeft vergenoegd. Dat zou mij spijten. Vraagt men mij, welk bezwaar hebt gij daartegen, dan antwoord ik, dat daardoor m. i. de zelfstandigheid van de Regeering tegenover de Staten-Generaal in het gedrang komt. Ministers zijn, naar mijne opvatting, geen lasthebbers van partijen. Zij staan daarvoor in mijne oogen veel en veel te hoog. Zij behooren niet de uitvoerders te zijn van een program, dat door de fracties, waarop zij steunen, is vastgesteld, maar van een dat door den formateur is ontworpen.

Intusschen bestaat er voor ons Christelijk-Historische leden dezer Kamer veelzins reden om in dit zoo zorgvol tijdperk van ons Staatkundig en oeconomisch leven de daden van het Kabinet met vertrouwen af te wachten, vermits het in zijn geheel de fundamenteele beginselen belijdt, die in de Rechterzijde leven, naar de woorden van den Premier, zijn „Christelijk karakter" blijft bewaren. Waarbij komt, dat wij het offer, dat Zijn Excellentie door in 1918 op te treden in 's lands belang bracht, zijne vastberaden en kloeke houding in November van dat jaar, zijne onverzwakte beginseltrouw niet mogen en niet zijn vergeten; dat de gestie van den schranderen, gepondereerden Minister van Buitenlandsche Zaken — een da capo van het geval-Tack doe zich nimmer voor — een hoog relief aan ons land heeft gegeven, en dat in de tegenwoordige hopelooze wereldconstellatie het heengaan van een bewindsman, die er terecht blijk van geeft wel eene zekere verwachting te hebben van den Volkenbond, maar dan toch gespeend is aan elk onevenwichtig enthousiasme er voor, en die met zijn verstandigen en nuchteren kijk op zaken, naar ik vermoed, wel eens sceptisch zal staan tegenover veel kinderlijk-naïef geliefhebber en gedoe op internationaal gebied van leeken, amateurs en buitenstaanders, dat zeker niet het herstel van het oeconomisch wereldevenwicht zal brengen, bijkans ware gelijk te stellen met een nationale ramp; en dat het behoud van den grooten rechtsgeleerde en genialen Staatsman, die hoofd van het Departement van Justitie is, — om met deze Excellentie te eindigen, alle goede dingen bestaan uit drieën — waarborg is voor bezonken wetgeving op zijn territoir.

Eene uitzondering moge ik maken. Voor hem, die het voorrecht heeft gehad gedurende een tiental jaren in deze Kamer collega te zijn van den huidigen Minister van Waterstaat, hij kan, bedenkende diens velerlei groote gaven, niet anders dan van dezen scherpzinnigen bewindsman de beste verwachtingen koesteren.

Wat de opheffing van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel betreft, verheug ik er mij over, dat, al had ik liever dat van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zien verdwijnen, en de daaronder ressorteerende takken van dienst aan dat van Binnenlandsche Zaken ondergebracht, de Landbouw althans naar dit laatste Departement is verhuisd en niet naar dat van Arbeid.

In normale tijden, wanneer niet op alles bezuinigd moest worden, zou ik van meening zijn, dat. waar wij van ouds een landbouwend volk zijn, en land- en tuinbouw in een groot deel van Nederland de natuurlijke hoofdbron van bestaan zijner inwoners is, een eigen, afzonderlijk Departement van Landbouw gerechtvaardigd ware, naardien het zou beantwoorden aan de rechtmatige verlangens van een zeer belangrijk deel der bevolking. Geen volksgroep heeft dan ook bij de jongste verkiezingen voor de Tweede Kamer zoozeer beslag op zetels gelegd als de plattelandsche. Onder de huidige omstandigheden zie ik in het gebeurde echter geen achteruitstelling van den zoo beteekenisvollen tak van volkswelvaart als de landbouw is.

Aan het afgetreden hoofd van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel wensch ik hulde te brengen. Tijdens diens bewind is er, niet zonder eenig succes, een zekere „hetze" tegen den heer van IJsselsteijn op touw gezet, waaraan het persoonlijk element, helaas, niet ontbrak. Er waren lieden, die het niet in hem konden zetten, dat hij zijn gang ging, en allerminst onder den indruk kwam van hen, wier — laat ik het zeer zacht formuleeren — vrijmoedigheid hunne kennis van zaken overtrof. Nu heeft het mij, Mijnheer de Voorzitter, altijd willen voorkomen een verdienste te zijn van een Minister, wanneer hij vooral niet bang is voor astrante, brutale Kamerleden, — want die zijn er ook — welke, zij het wellicht mede een gevolg van gemis aan opvoeding, beschaving, cultuur en goeden smaak, zich tegenover de raadslieden van de Kroon een toon veroorloven, die zelfs eene den minderen tegenover hunne meerderen niet passende gemeenzaamheid overschrijdt. Immers het moet erkend worden, dat, gezwegen van insinuaties en grofheden, de toon, die tegenwoordig meermalen door sommige Volksvertegenwoordigers tegenover Ministers wordt aangeslagen, meer dan ongepast, ja ergerlijk, is. Ik vind het eenvoudig een schandaal.

Niet genoeg is gewaardeerd al hetgeen de heer van IJsselsteijn gedaan heeft om velerlei hinderlijke, het verkeer belemmerende, crisisinstellingen op te ruimen. Instellingen, welke, zoo zij al gerechtvaardigd waren in oorlogstijd, de wederopleving van 's lands welvaart tegenhielden. Deswege is Nederland hem dank verschuldigd.

Twijfel ik er geen oogenblik aan of Regeering en Staten-Generaal ruimschoots rekening zullen houden met de zienswijzen der partijen, die in de minderheid zijn — daarvoor zijn wij rechtsch — ik wil daarop toch ten allen overvloede even aandringen. Ik vat het, dat Vrijheidsbonders van zoodanigen aandrang mijnerzijds niets zullen begrijpen, maar zoo zijn nu eenmaal onze rechtsche manieren. Wij moeten er ons voor hoeden misbruik te maken van onze overweldigende meerderheid in beide takken der Volksvertegenwoordiging, en het: „over haar zonder haar handelen" opzichtens de linksche groepen nimmer in praktijk brengen. Wij mogen indachtig zijn aan hetgeen wij tientallen van jaren aan den lijve hebben ondervonden onder de tirannij van de in meerderheid verkeerende voorzaten van den Vrijheidsbond — afgestorvenen zal ik niet noemen, al doemen in dit verband natuurlijk tallooze namen voor mij op —, die zich in hunne hemeltergende arrogantie als „het denkend deel" der natie aandienden. Toen die toonaangevende, hooghartige, geïnfatueerde, bekrompen lieden, zonen van de satisfaits van 1848, — ik denk geen oogenblik aan de Vrijzinnig-Democraten en hunne voorgangers, die, naar de getuigenis van mr. Marchant, in hun beleid, *verba valent usu*, niet anti-clericaal zijn — beneveld door hunne macht, op ieder gebied voor zich de suprematie opeischten, geen rekening hielden met hen, die uit het Christelijk beginsel leefden, ze licht achtten, ze voor stommelingen of huichelaars scholden, ze achterstelden en onderdrukten, nimmer de allergeringste eerbiedenis voor hunne godsdienstige overtuigingen betoonden. Gedurende al die jaren had het er veel van of de liberalisten hadden in hunne grenzelooze verwatenheid octrooi genomen om de rechtsche partijen met felle gebetenheid te knechten. Wij werden bij de nachtschool gerekend, niet voor vol aangezien, niet eens als burgers van de 2de soort aangemerkt, laat staan behandeld; niet waardig gekeurd het publieke erf te betreden, telden heelemaal niet mede, werden buiten het gemeene recht geplaatst, als paria's bejegend, vilein gepersecuteerd. Voor ons was geen plaats onder de zon, gold art. 5 der Grondwet blijkbaar niet. Het was in de dagen, toen voor coryphееën als Kuyper en van Idsinga geen zetel was aan de Rijksuniversiteiten, — propaganda-secte scholen van links, als zij, liefst op algemeene kosten, tallooze jaren waren en thans nog grootendeels feitelijk zijn —, maar wel voor liberale mediocriteiten, vrijzinnigen van den zooveelsten of van heelemaal geen rang; in de dagen, dat het hoofd van een gewest — nog kort geleden werd er in de linksche pers aan herinnerd — durfde te verklaren geen antirevolutionnaire burgemeesters te kunnen gebruiken; later zou blijken hoe bruikbaar hij zelf was. Hier schiet mij juist iets te binnen, Mijnheer de Voorzitter! Het was in de dagen toen de groote Nederlander, die dr. Schaepman heette, eens tegen mij zeide:

(de Vos van Steenwijk.)

„Als zij" — dat waren de liberalen — „aan het bewind zijn, is het voor ons nog zoo erg niet; zij zoeken altijd zoete broodjes met ons te bakken, maar jullie haten en vervolgen ze." En het allerverschrikkelijkste was, dat dr. Schaepman in dat verband de namen noemde niet van *dii minores, non-valeurs*, maar van vooraanstaande mannen, leiders, namen, die klonken als een klok — in de partij natuurlijk!

De Goucourt heeft eens van het Realisme gezegd, dat het was „un épatement de bourgeois", het liberalisme van het acabiet, dat ik hiervoren schetste, is „un épatement" geweest van een deel — natuurlijk niet het beste — van de Nederlandsche burgerij. Hier te lande — ik spreek niet van Engeland — heeft het liberalisme in zijne enghartige, kleinzielige, stompzinnige, verbijsterende zelfvoldaanheid nooit iets verstaan van de geestelijke dingen, die er in ons volk leven, van den hoogen inzet der Christelijke partijen, van de ernstige realiteit. Van dat liberalisme — ik raak niet aan de personen van de adepten — kan men geen kwaad genoeg zeggen of denken. Het was door alles heen. Het was demonisch. Daartegen ging ons rechtmatig protest. Rechtmatig, want miskenning van de rechten eener minderheid is misdadig. Ik moet er niets van hebben. Alles wat in mij is komt daartegen in opstand. Ik gruw er van. Laten wij zelf daar nooit schuldig aan staan, en links volkomen recht laten wedervaren. Niet het geleden kwaad met gelijk kwaad vergelden; bedenkende, dat toenadering eischt God's orde en dezer tijden nood. Laten Kabinet en Rechterzijde zich bezadigd en verzoeningsgezind betoonen, en laten de vrijzinnigen hunnerzijds vooral niet te spoedig klagen, zich rekenschap gevende van hun eigen roetzwart verleden op dit punt, culmineerende in het beruchte „dan moet de minderheid maar worden onderdrukt".

Waarop — ik behoef den naam van den schitterenden orator wel niet te noemen — het vernietigend bescheid werd gegeven:

> „Neem dan ook uit het wapenschild der Nederlanden
> „weg den Leeuw, het beeld der fierste vrijheid, en stel
> „er voor in stede den Adelaar met het lam in de
> „klaauwen, beeld der tirannie!"

Er wordt tegenwoordig veel geschermd en gesold met het woord „democratie"; er eene beteekenis aan gegeven, welke het niet heeft. Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Rechterzijde zich in den waren zin democratisch zal betoonen, dat is, dat zij zal opkomen voor *heel* het volk, in *al* zijne geledingen, dus voor *alle* groepen, klassen en standen, de hoogere zoowel als de lagere, en voor *alle* partijen, de linksche zoowel als de rechtsche; dat zij met *alle* stroomingen in de natie, geene uitgezonderd, rekening zal houden. In dien zin, den eenigen juisten, vat ik het woord democratisch op, en in dien zin wensch ik dan ook democraat te zijn en mij te betoonen. Niemands belang mag worden verwaarloosd, zoomin dat van den meer als van den minder welgestelde, tot welke Staatkundige richting hij ook behoore. Dat is democratie.

Tot op zekere hoogte — want men moet billijk zijn — is den liberalen hun optreden te vergeven. Op Staatkundig gebied de Souvereiniteit Gods ontkennende en die van de menschelijke rede aanvaardende, misten zij alle objectieve normen en moesten zij er wel toe komen zelf uit te maken wat recht en zedelijkheid zijn. Naar welk subjectief inzicht de minderheden zich dan maar hadden te voegen, hetgeen tot onduldbare dwingelandij leiden moest. En zoo kom ik tot een onderwerp, dat „l'attrait de la nouveauté" ten eenenmale mist, maar waarover ik toch iets, zij het weinig, wil zeggen, omdat er ons van linksche zijde bij en na de laatstgehouden verkiezing in niet geringe mate een verwijt van is gemaakt; ik bedoel de partijgroepeering.

Het is reeds zoo dikwijls, ik zou bijna zeggen uit den treure, dezerzijds betoogd, dat de tegenstelling in ons volksleven, welke met de antithese wordt bedoeld, hoe groot man dr. Kuyper ook was, voorwaar geen uitvinding van hem is geweest. Ze kon het ook niet zijn, om de eenvoudige reden dat ze niet iets kunstmatigs, maar eene werkelijkheid is. Iets zeer wezenlijks. De scheidingslijn loopt tusschen hen, die in politicis de Goddelijke openbaring als grondslag van hunne handelingen aanvaarden en hen, die zich daarin laten leiden door de menschelijke rede. Derhalve de souvereiniteit Gods tegenover die van den mensch. Tot de eersten behooren de rechtsche partijen. Hoe groot ook de verschillen van kerkelijken aard tusschen hen mogen zijn, zij hebben, in tegenstelling met de groepen ter linkerzijde, dit cardinale, alles overheerschende punt gemeen, dat zij zich in het Staatkundig leven voor de souvereiniteit Gods buigen, naardien zij belijden, dat Hij de bron van alle gezag is. Zij wenschen het voeren van eene Christelijke politiek, het gaan in positief Christelijke richting. Wat ons antirevolutionnairen, roomsch-katholieken en Christelijk-historischen bindt is — zooals de Regeering het op bladz. 3 der Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer betreffende hoofdstuk I uitdrukt — „de drang naar toepassing van de Christelijke beginselen op het Staatsbestuur". Die drang biedt den meest natuurlijken grondslag voor groepeering der politieke partijen. Zeker, sedert de invoering van de evenredige vertegenwoordiging bestaat de coalitie in den vroeger gangbaren zin van het woord niet meer. Een op afspraken steunend bondgenootschap bij de stembus heeft uit. Maar wel bestaat een samengaan, eene samenwerking, gegrondvest op de hoogere beginselen, die de drie rechtsche partijen gemeen hebben. Die zoogenaamd verouderde antithese is levendiger, reëeler dan ooit. En ik zeg het den Premier na, dat het van „geestelijke kleurenblindheid" getuigt, wanneer men telkens vraagt, waarin eigenlijk de antithese bestaat. In welk een climaat van gedachten toch leven zij tot wie hiervan niets doordringt, die niets bemerken van de zoo diametraal tegenover elkander staande levens- en wereldbeschouwingen? Het is onbegonnen werk om bij zulk eene mentaliteit te trachten tot gezichtsverheldering bij te dragen. Het ware een ploegen op rotsen. De dwaas alleen verschiet zijn kruit om niet.

Natuurlijk denken niet de drie groepen en in elke partij alle leden precies hetzelfde. Maar in welke doet dit laatste zich wel voor? Immers in niet eene. Volkomen eenstemmigheid bestaat niet onder denkende wezens.

Van links kan men wel voortgaan met te beweren, dat de huidige partijformatie niet deugt, dat deze eenig en alleen moet steunen op sociale, oeconomische en financieele inzichten; maar — daargelaten dat een Kabinet op zoodanige partijgroepeering gegrond geen kracht zou hebben, futloos zou zijn, elke politieke vastheid zou missen — wanneer de groepen der rechterzijde zulks — te recht — ontkennen en weigeren daartoe mede te werken, dan zal links haar daartoe toch niet kunnen dwingen. Met de feiten heeft men te rekenen, en er steekt veel waars in hetgeen Mr. P. Scholten in „Onze Eeuw" (9de aflevering) schrijft:

> „dat ons volk nog altijd in groote meerderheid zóó aan zijn Godsdienst is gehecht, dat het in de onderscheiding naar godsdienstige overtuiging het criterium ziet, waarnaar het zijn vertrouwen ook in politieke zaken wegschenkt. De traditie, die aan kerkelijke richting bindt, is nog altijd sterk in Nederland en de verbinding tusschen haar en de politiek, die de 19de eeuw heeft gelegd, wordt niet gemakkelijk verbroken."

Trouwens links moet daar niet over klagen, maar schuld belijden. „Immers" —zoo vervolgt mr. Scholten — „als ik naar het buitenland, met name Engeland zie, kan ik het niet anders zien dan *als gevolg van de politiek van onze liberalen*". Volkomen juist. Zoo in andere landen, met name in Engeland, datzelfde verschil in levensbeschouwing niet tot dezelfde politieke consequenties heeft gevoerd als hier te lande, dan is dat het gevolg hiervan, dat b.v. een Gladstone er nooit aan heeft gedacht zich dermate te keeren tegen de Christelijke grondslagen van het volksleven als voormannen der liberalen het in Nederland bestonden. Overigens wint elders, b.v. in Duitschland, de gedachte veld, is men doende, om tot eene partijgroepeering te komen, gegrond op de Christelijke beginselen. Zeer juist merkt mr. Scholten op, dat de oude pogingen om de menschen te leeren,

(de Vos van Steenwijk.)

dat politiek en godsdienst gescheiden kunnen worden gehouden, evenals de nieuwere der socialisten om de arbeiders aan het verstand te brengen, dat zij voor alles arbeider moeten zijn, als verkiezingen ter sprake komen, en dan in de tweede plaats, als zij het wenschen, aanhangers van eenigen godsdienst, zijn afgestuit op kerkelijke neiging van het Nederlandsche volk. De Christelijke arbeiders heeft de Sociaal-Democratie nog niet voor zich gewonnen, zij erkent het zelve, de band van den Godsdienst gaat over die van de klasse. Dat is nu wel heel verdrietig voor mr. Troelstra, maar hij zal het zich toch maar moeten getroosten. En zoo nam ik er met instemming nota van, dat de Regeering in haar Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer op hoofdstuk I, bladz. 1, gewaagt van „de hoogere beginselen, die aan het Regeeringsbeleid ten grondslag liggen en door de kiezers in meerderheid blijken beleden te worden". Beginselen, waarvan ik zou willen zeggen, dat zij de tijden hebben verduurd, en waarvan ook thans en in de toekomst alleen voor land en volk heil is te verwachten. Zou men mij toevoegen: wat hebben die beginselen voor zin nu het in hoofdzaak gaat om het land van financieelen ondergang te redden?, dan antwoord ik: wanneer het tot bezuiniging komt, is het juist de vraag, van welke leidende gedachten men daarbij uitgaat. Ook bij de oplossing, aan economische, financieele, sociale vraagstukken te geven, bieden die beginselen een veilig richtsnoer aan voor de te volgen politiek.

De klacht, die anderzijds veelal wordt vernomen, dat daardoor scheiding tusschen zonen van hetzelfde volk wordt gebracht, is inderdaad geheel ongefundeerd. Scheiding wordt er niet door gebracht, de klove bestaat sedert de vraag werd gesteld, te vinden in Mattheus XXII, vers 42, al sluit dit geen samenwerking uit op sommige punten van praktisch Staatsbeleid, hetgeen volstrekt niet tot beginselloosheid behoeft te leiden.

Wie daartegen geheel kunstmatig, onnoodig scheiding brengen in de natie, dat zijn de predikers van den klassenstrijd.

Overigens heeft het debat over de huwelijkswetgeving in de Tweede Kamer bij de behandeling van het hoofdstuk Justitie te allen overvloede glashelder in het licht gesteld de bestaansreden van de huidige partijgroepeering, waar op het stuk van het huwelijk links — ik zeg niet bij allen — desiderata leven, die met de Christelijke levensbeschouwing absoluut onvereenigbaar zijn. Men hoore maar eens naar hetgeen de nieuw-lichters te dien aanzien preconiseeren. Voor velen van hen geldt het slechts een sexueel vraagstuk.

Eene geruststellende gedachte is het, dat Zijn Excellentie de Minister van Justitie de grondslagen onzer huwelijkswetgeving wenscht te handhaven en „de gelegenheid van echtscheiding principieel binnen de engst mogelijke grenzen wil beperkt houden". Dit laatste is meer dan noodig. Van 1912—1921 is het aantal echtscheidingen toegenomen van 1055—1988. Men kan dus zeggen, dat in 10 jaren tijd het getal pl.m. zal zijn verdubbeld. Wij hebben blijkbaar te doen met een besmettelijken geestelijken bacil, die ernstig dient bestreden, vermits hij cerebrale afwijking, moral insanity veroorzaakt.

Dat noem ik nu eens „verslechtering", heel wat erger dan een beetje minder kostbaar onderwijs. Moraliteit gaat ver boven kunde uit. Heel wat.

Moge de Minister er in slagen elke verslapping van den huwelijks- en gezinsband te keeren.

Overtuigd voorstander als ik steeds was en ben van de oude, beproefde samenwerking der drie rechtsche partijen, hoop ik van ganscher harte, dat, waar zij reeds zoovele jaren land en volk tot rijken zegen was, zij in lengte van dagen moge voortduren; en dat niet meer — ik denk aan de Bioscoopwet — in aangelegenheden, ten aanzien waarvan men rechts eenheid van opvatting mag verwachten, vermits de Christelijke grondslagen van ons volksleven er bij zijn betrokken, gedeeldheid aan den dag trede.

Nog eens, Mijnheer de Voorzitter! Wij mogen niet kibbelen, wij moeten eensgezind blijven en veel tot stand brengen.

Thans zou ik iets willen zeggen over twee punten; n.m. de bezuiniging en de militaire uitgaven. Over de financiën zal ik zoo goed als zwijgen, waar een ander lid mijner fractie zich voorstelt dienaangaande een en ander in het midden te brengen.

De bezuiniging dan. Zal het er nu eens werkelijk, inderdaad toe komen? Zeker, het Kabinet is in die richting werkzaam. Maar genoeg? Met een onverzettelijk willen, een heilig vuur? De slotsom, waartoe de Bezuinigingscommissie in haar tweede verslag kwam, luidt:

„Aan het einde van dit verslag gekomen, erkent de Commissie met waardeering, dat in sommige opzichten maatregelen tot bezuiniging zijn tot standgebracht. Zij kan nochthans niet verklaren, steeds die medewerking te hebben ondervonden waarop zij meende te mogen rekenen. In het bijzonder ten aanzien van de inkrimping van het aantal ambtenaren en de strikte handhaving van de in het verslag geciteerde Regeeringsverklaring, heeft de Commissie niet den indruk dat de Departementen van Algemeen Bestuur algemeen doordrongen zijn van het besef dat bezuiniging onafwijsbare plicht is."

Uit de school klappen mag ik niet, maar dit mag ik toch wel zeggen, dat de woorden, waarin die conclusie is vervat, begrijpelijkerwijze door de Staatscommissie zeer ernstiglijk zijn gewikt en gewogen: dat het suaviter in modo ruimschoots is betracht; dat er mogelijk aanleiding ware geweest ze ietwat scherper te kiezen. Bedenk ik dit alles, dan kan slechts een „dankbaar maar niet voldaan" mij over de lippen komen. Erkennende, dat de taak, waarvoor het Kabinet, ook ten deze, staat buitengemeen zwaar, veelal grenzenloos ondankbaar is, zou ik toch van deze plaats alle Ministers, geen uitgezonderd, met den grootsten aandrang willen verzoeken om met geheel de macht, waarover zij beschikken, en de kracht, die in hen is, zich aan de zaak van de bezuiniging te geven, en o. a. aan de Staatscommissie meer, ja volledige, medewerking te schenken. De Regeering verlieze niet uit het oog, dat de leden dier Commissie zich toch voorwaar zelf niet hebben opgedrongen, maar dat zij op haar zeer uitdrukkelijk verzoek zijn gaan zitten. Ik — natuurlijk spreek ik hier niet namens de Commissie, maar uitsluitend voor mij zelf — geef er mij volkomen rekenschap van, dat, gelijk aan elk menschelijk werk, ook aan het onze gebreken kleven; en ook versta ik het, dat onze bevindingen en daarop steunende adviezen middellijk en onmiddellijk daarbij betrokkenen meer dan eens ontstemmen en tot tegenstand prikkelen. Dat is zoo door en door natuurlijk. Maar mogen de Ministers, zich daar boven stellende en uitsluitend naar het landsbelang vragende, als mannen van karakter de daardoor voor hen rijzende moeilijkheden overwinnen, en daarvoor geenszins uit den weg gaan. Bovenal uit *eigen* oogen zien. Meer zal ik er niet van zeggen. Een goed verstaander heeft maar een half woord noodig. Geschiedt dit niet, dan lijdt het geen twijfel, dat wederom zal blijken, dat, wie den dageraad heeft gezien, nog niet de schemering heeft aanschouwd, zoodat wij ten slotte den dag *niet* zullen kunnen prijzen.

Bezuiniging over heel de linie is noodzakelijk, waar „Nederland eenige jaren het schouwspel geleverd heeft van eene geldsmijterij zonder weerga, waarvan men nu maar eens op moest houden elkander te beschuldigen, daar wij er allen debet aan zijn" (*Het Vaderland*, 22 Augustus 1922). Gemeenschappelijk hebben wij schuld. Allen te zamen hebben wij veel goed te maken. Wij weten nu hoe het niet moet. Wij hebben allen bekeering noodig. Niet alleen op de groote, maar — gedachtig aan het „vele kleinen maken een groote" — evenzeer op de kleine uitgaven behoort te worden bezuinigd. Al mogen sommige leden dezer Kamer blijkens het Voorloopig Verslag omtrent de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting het stigma van benepenheid drukken op den door de Regeering zoo wijselijk getroffen maatregel in zake vacatiegelden van Staatscommissies, en al moge de geachte afgevaardigde van Noordbrabant de heer van Lanschot, zooals enkele weken geleden, nog zoo dikwijls spreken van eene zuinigheid, die de wijsheid bedriegt, laat de Regeering zich van alle dergelijke kritie-

21ste VERGADERING. — 20 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(de Vos van Steenwijk.)

ken maar niets aantrekken. Luisterde zij er naar, er zou van de geheele bezuiniging ten slotte niets terechtkomen. Er is niet eene bezuiniging, hoe gering ook, die niet de moeite waard zou zijn. Al ware het alleen maar om het principe, en om de velen, die onder de zware belastingen gebukt gaan, niet te ergeren. Wij hebben ons tevreden te stellen met eene minder goede behartiging van *alle* belangen, mede cultureele en sociale, dus ook te bezuinigen op velerlei, waarop wij het onder andere, betere omstandigheden zorgvuldig zouden nalaten, b.v. op rechtspraak, onderwijs, kunst, volksgezondheid, woningbouw, waterstaat, altemaal zeer nuttige zaken. Elk Departement moet tot vermindering van uitgaven bijdragen. Wij hebben op bescheidener voet te leven, ons tevreden te stellen met minder kostbare, wat trouwens nog niet altijd beteekent minder goede, voorzieningen. Zelfs op het stuk van productieve uitgaven moeten wij ons beperken, om de eenvoudige reden dat wij er op den duur, gelet op den ontzettenden omvang van onze schuld, geen geld voor kunnen vinden. Ze niet kunnen financieren, daar ze onze leeningscapaciteit te boven gaan. Het budgetair evenwicht dient vóór alles hersteld. De welvaart van het tegenwoordig en van het komend geslacht, niet het minst van den arbeidersstand, is met een en ander gemoeid.

Dat is hard, maar het is noodzakelijk. De heer Colijn heeft het zoo juist gezegd in een asterisk van *De Standaard*, van 14 September l.l.: ,,Bezuiniging vraagt zelfverloochening". Zonder offer komt men er niet. Iedereen moet zich dat in dezen tijd getroosten. Het sociaal-wenschelijke behoort te wijken voor het financieel en oeconomisch noodzakelijke. Dat hebben wij te ondergaan. Het komt over ons. En laten wij er ons voor hoeden het nog erger voor te stellen dan het reeds is. Niet perpetueel klagen en zuchten. Men kan wel dansen, al is het niet met de bruid. Met reactie heeft dit alles niets te maken. Er is trouwens niemand die ze beoogt. Maar allerminst mag men in dezen tijd met verlangens komen, die onmogelijk in vervulling kunnen gaan. Ik denk aan de viering van het 25-jarig parlementair jubileum van de S. D. A. P. hier ter stede. Volgens het verslag van dat feest was er een doek aangebracht, waarop onder meer stond te lezen: ,,Wij eischen den 6-urigen arbeidsdag." Den 6-urigen! De luiaards. In de volle kracht van het leven dagelijks maar 6 uur werken! Het verfoeilijk systeem van den arbeid een vloek in plaats van een zegen te noemen. En dat liefst nu er meer dan ooit geproduceerd behoort te worden. Maar gelooft een van de S.D.-voormannen in ernst, dat het daartoe komen kan, met feiten, niet met desiderata valt te rekenen, bovenal dat dit geluksvermeerdering zou beteekenen? Wat zegt de geachte afgevaardigde uit Noordholland, de heer Wibaut, daartoe? Ik vermoed, dat hij, zooals de meesten onzer, wel ietwat meer dan 6 uur daags werkt en verlangt te werken. Hoogere loonen — ik zeg niet in waardeloos papier, maar in op peil gebleven gulden uitgedrukt — en minder werken gaat op den duur nu eenmaal niet.

In bezuiniging steekt niets onsociaals. Integendeel. De hoofdredacteur van *Het Vaderland* heeft het zoo juist gezegd in een zijner — men moet, ook in het Staatkundige, den persoon van zijn tegenstander steeds zooveel mogelijk eere geven — als gemeenlijk zoo bijzonder smakelijk gestelde, geestige, aan parlementaire en belletristische herinneringen rijke, politieke causeriën, warvan hij het geheim bezit:

,,Bezuiniging is in de eerste plaats niet onsociaal, maar sociaal bij uitnemendheid, omdat zonder deze de heele societas naar den kelder zou gaan."

Wij moeten dus evengoed bezuinigen op onderwijs als op iets anders. Ons verstand zegt het. Ofschoon er niemand is, die ook voor het onderwijs, maar natuurlijk daarvoor niet alleen, het beste dat te verkrijgen is, niet zou wenschen. Met meer of minder liefde voor goed onderwijs heeft het niets te maken. Al dienen de bestrijders van bedoelde bezuiniging zich gaarne aan als de paladijnen van het onderwijs, en gewagen zij ostentatief van ,,verslechtering", ,,declasseering". Daarmede poseeren zij zich als de ware vrienden van het onderwijs. Niets dan jacht naar populariteit in de onderwijzerskringen. Gebrek aan ruggegraat. Karakterlooze naturen.

Slechts hij, wien het te doen is om het onderwijzerskorps, ,,een niet te versmade macht bij de stembus", op zijne hand te krijgen, durft de noodzakelijkheid dier bezuiniging te weerspreken. Van de sociaal-democraten verwachtte ik, begrijpelijkerwijze, in deze niet zoo heel veel, maar van de vrijzinnig-democraten — ik ben nu eenmaal naïef — heel wat. Helaas ten onrechte. Ze praten wel over bezuinigen, zij roepen er zelfs om, ook in de verkiezingsdagen. Hun verkiezingsmanifest, mitsgaders hun program-1922 stemden zoo hoopvol. Daarin werd herstel der Staatsfinanciën voorop geplaatst. ,,De tering" — zoo heette het — ,,moet worden gezet naar de nering, opdat men niet zal eindigen met ,,bankroet". De beide militaire Departementen zouden met 50 millioen behooren te worden verminderd, — hoe dat mogelijk ware werd wel niet gezegd; systeem van op een ander af te schuiven wat men zelf niet kan, nogal simplistisch —, doch ook de andere Departementen zouden zoozeer moeten worden gerantsoeneerd, dat de Staatsbegrooting ,,sluitend" werd.

Jawel. Maar nu de verkiezingen voorbij zijn, het er ten slotte toe moet komen, zijn de vrijzinnig-democraten, kalmweg negeerende wat het tijdsgewricht vordert, behalve dan op defensiegebied, in 't generaal gesproken, voor bezuiniging niet te vinden, hebben zij steeds ,,onoverkomelijke bezwaren" bij de hand. Ofschoon ze toch ook wel op hunne tien vingers kunnen natellen, weten, dat niet alleen op onze weermacht behoort te worden bezuinigd, dat wij er dan niet komen. Geen ernstig willen en durven. Niets dan windmakerij, schijn. Woorden, geen daden.

,,Lange mijlen leggen
Tusschen doen en seggen."

De vrijzinnig-democraten laten mij — Overijsselschen plattelander — steeds denken aan het bekende magere hoen:

,,Veel gepraat en weinig doen
Is gelijk een mager hoen,
Dat wel kakelt op de stok
Maar geen ei legt in het hok."

Dat kakelen typeert de vrijzinnig-democraten zoo treffend juist. Ik ben een principieel tegenstander van spel en weddenschap. Maar anders, Mijnheer de Voorzitter, zou ik zeggen: ik wed dat er leden in deze Kamer worden gevonden, die het met mij eens zijn.

De houding van de vrijzinnig-democraten is teleurstellend. En allesbehalve ,,mooi". Vooral van eene partij, die dat woord veel op de lippen heeft, er mede op staat en mede naar bed gaat, op ostentatieve wijze voortdurend schermt met haar ,,mooie" beginselen en haar ,,mooi" maandschrift; van welk laatste ik, getrouw lezer, zeker geen kwaad zal zeggen, al is zijn buitenlandsch overzicht orthographisch van het soort ,,mooi", dat men in de kinderkamer aantreft, ééne doorloopende cacographie, en dies voor menschen, normaal kunstzinnig op taalgebied, afschuwelijk, en mitsdien ongenietbaar.

Ik geef er mij wel rekenschap van, dat met te bezuinigen van hen, die het raakt, geen bijval is te winnen, dat het hun gunst niet heeft; dat men integendeel er zijne populariteit mede verspeelt. Maar *dat* mag toch geen punt van overweging uitmaken. Eigen populariteit beteekent niets, is geen knip voor den neus waard, het landsbelang, daar alleen gaat het om.

Blijkbaar zijn de vrijzinnig-democraten echter niet bestand tegen de verleiding om den ,,mooien" man uit te hangen, ,,mooi" weer te spelen. Zoodat zij zich verzetten tegen maatregelen, waartoe zij, zelf aan het bewind zijnde, zonder twijfel ook hun toevlucht zouden moeten nemen. Ofschoon zij evengoed als wie ook weten, dat zonder de zaak te schaden er bezuinigd kan worden, en niet een klein beetje, op onderwijsgebied; dat volgens gezaghebbende mannen van verschillende politieke partijen er ,,schooldrijverij", ,,instructionisme" heerscht; dat ons onderwijsstelsel — een fraai certificaat vooral in dezen tijd — het kostbaarste is in Europa; dat — zooals Civis er aan heeft herinnerd, in een redactio-

(de Vos van Steenwijk.)

neel artikel van *the Baukers Magazine* van Augustus 1920 de aandacht is gevestigd op het feit, dat, ook wat het onderwijs betreft, het ,,first things first" geldt, d. i., dat er op moet worden besnoeid, wil het ten slotte niet ten gevolge van een Staatsbankroet geheel ten ondergaan; dat trouwens onderwijs, onder heel wat minder gunstige omstandigheden gegeven, toch gedurende lange jaren heldere koppen en werkzame handen heeft gekweekt, weshalve de productieve kracht van de Natie onder inperking van de uitgaven op onderwijsgebied geenszins behoeft te lijden, veroorloven zij zich de weelde zich daartegen te verzetten.

Zij kunnen dat gemakkelijk doen, wel wetende, dat er eene meerderheid is, welke plichts- en verantwoordelijkheidsgevoel genoeg heeft om ook zonder hen bezuiniging op dit stuk tot stand te brengen.

Deze krijgt dan het odium voor hare rekening, en zelf — speculeerende op het eigenbelang van de door de bezuiniging getroffenen — blijven de vrijzinnig-democraten het onderwijzerscorps, waardevolle hulptroep bij de verkiezingen, in het gevlij. Zij oogsten zelfs lof. Zoo vreeselijk gemakkelijk. Gewikste vleierij. Van loyale oppositie gesproken. De democratie der vrijzinnig-democraten is er eene, welke niet ,,neen" durft zeggen. Algeheele absentie van zedelijken moed.

Maar wat blijft er aldus over van het de tering naar de nering zetten uit hun verkiezingsmanifest? Immers minder dan niets. Van hen is op finantieel gebied zeker geen redres te verwachten. Daarvoor zien ze de kiezers veel te veel naar de oogen. Integendeel, ze staan het finantieel herstel van ons land in den weg, verhinderen het. Feitelijk degradeeren zij zich zelf tot anti-bezuinigingsmaniakken. Niets dan demagogie.

St. Nicolaas spelen bezorgt wel vrienden, maar kost ontzaglijk veel. Voor de houding der vrijzinnig-democraten in deze kan ik moeilijk eenige bewondering hebben. Zoo gaat het ,,mooie" van de politiek af, en geraakt zij eerst recht bij de Natie in discrediet, terwijl het aanzien van het Parlement er allesbehalve door stijgt. Hoe kan het anders? Ronduit gesproken zijn de vrijzinnig-democraten — ik begrijp dat het hen koud laat — mij in deze tegengevallen. Ik zag ze niet voor zoo verpolitiekt aan, en zij hebben daar, meen ik, ook wel eens blijk van gegeven. Als ik ze goed begrijp — maar dat is niet altijd even gemakkelijk — dan geldt, voor zoover op de defensie 50 millioen zoude moeten worden bezuinigd, dit uitsluitend de zuivere weermachtsuitgaven. Salarissen, gagementen, pensioenen, wachtgelden, vergoedingen, enz. behooren zelfs te stijgen. Alweer het spelletje van den ,,mooien" man. Zoo jaagt men naar populariteit bij den grooten hoop, 's Rijks schatkist ten spijt. Is dat ook soms ,,mooi"?

Zeker, op leger en vloot zal mede zijn te bezuinigen. Hoe meer hoe liever, mits wij voldoende weerbaar blijven, weshalve voorzichtigheid te dezen geboden is.

Tot voor korten tijd waren de vrijzinnig-democraten, vergis ik mij niet, voorstanders van het zoogenaamde volksleger, waarvan het allesbehalve vaststaat, dat het bezuiniging had beteekend. Thans wil mr. Marchant, die op onderwijsgebied de millioenen niet telt, de taak van onze weermacht in de naaste toekomst beperken tot — ik citeer letterlijk — ,,de beveiliging tegen min of meer ongeregelde invallen uit het Oosten". Eene gedachte, welke in *De Vrijzinnig-Democraat* van 3 Februari ll. nog eens wordt onderstreept, waar gezegd wordt, dat

> ,,Nederland van een oorlogsweermacht behoort af te zien en zich bij de landsdefensie te bepalen tot een militaire politiemacht, ook tegen het binnendringen van min of meer georganiseerde benden".

Nog één stap, en de Vrijzinnig-Democraten staan in één gelid met hen, die roepen: ,,geen man en geen cent". Alsof het daar ooit toe kan komen. Niets dan waan.

In deze heeft Hongarije ons iets te leeren. Daar had onder leiding van den pacifist Karolyi ontwapening plaats. Met dit gevolg dat — n'en déplaise het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen, met de heeren Fimmen en Oudegeest, of hoe die machtsfantasten verder ook heeten mogen, inclusis, mitsgaders alle reeds gehouden en verder op te trommelen zoogenaamde Vredescongressen — de buren stukken land van het Hongaarsch grondgebied in bezit namen, de communisten aan het rooven togen en de Roemenen strooptochten hielden. Bezinning kwam, het volk ging zich weer wapenen, maar door scha en schande wijs geworden. Daarentegen was de sociaal-democraat Branting verstandig genoeg in Zweden voor bewapening te zorgen, terwijl er bij mijn weten in Rusland nog zoo iets als het roode leger bestaat. De ontwapeningsleus is eene ergerlijke onoprechtheid. Minder dan ooit staat de wereld er naar. Geen socialist of communist, die aan het bewind is, brengt ze in praktijk. Daar wacht hij zich wel voor. En terecht, want 1°. moet er orde, veiligheid en rust zijn in het binnenland; en 2°. behoort de vijand buiten de landpalen te worden gehouden. Daarvoor is eene veilige schuts, een leger noodig.

Trouwens, ik wil dit nog wel eens even in parenthesi zeggen, niet alleen in zake defensie zijn de handelingen van de Sociaal-Democraten met hunne theorieën in flagranten strijd. Ik denk aan de zoogenaamde ,,worgwetten" van 1903, om in het Sociaal-Democratisch jargon te spreken, en aan den Sociaal-Democratischen President der Duitsche Republiek, die, toe de spoorwegstaking uitbrak, decreten daartegen uitvaardigde, de leiders deed arresteeren, op de bij de banken geplaatste gelden der organisatie beslag legde en de gewapende macht tegen deze woeling opriep; terwijl in Frankrijk Briand in zake stakingen van het sporwegpersoneel geen andere houding heeft aangenomen.

Wat de binnenlandsche rust betreft, moge mr. Troelstra — n. b. hij! — in de vergadering van de Tweede Kamer, op 7 November l.l. unverfroren der Regeering en vellen, die bezuiniging voorstaan, er een grief van maken, ,,dat zij alles behalve de politieke rust in ons land bevorderen", en de woorden van mr. Vissering in herinnering brengen, waar deze in zijn antwoord aan de Broederschap van Notarissen wijst op de noodzakelijkheid van politieke rust om te komen tot oeconomische beterschap, de doorsnee Nederlander heeft toch wel zooveel gezond verstand om geen oogenblik aan mr. Troelstra's verlangen naar rust te gelooven — ik althans wensch er mij niet aan te vergapen, mij door dergelijke praatjes in slaap te laten wiegen — en te begrijpen, dat juist hij en de zijnen het noodzakelijk maken, dat er ook voor de binnenlandsche rust een leger is. Die doorsnee Nederlander heeft geheugen genoeg om zich te herinneren — al zou mr. Troelstra het natuurlijk wel anders willen —, dat die zelfde heer Troelstra in November 1918 de grootste onruststoker was, en er geen been in zag om, naar de woorden van ons vroeger geacht medelid, den heer Polak, in het *Weekblad van den Algemeenen Nederlandschen Diamantbewerkersbond*, ,,roof en moord" over ons land te brengen. Zeker, het is er, God zij dank, niet toe gekomen. Het is mr. Troelstra niet gelukt een burgeroorlog te ontketenen en stroomen bloed te laten vloeien. Toen het voor hem mis liep, heeft de snelvoetige, de held, zich in bed verstopt, maar wij weten toch allen, dat, zoo het van hem, met zijn ,,revolutionair sentiment" in het hoofd, en zijne allesbehalve dubbelzinnige Arnhemsche eenheidsmotie in den zak, afhing, ook nu, nog liever heden dan morgen, — want ook voor hem vliegen de dagen daarhenen — revolutionaire experimenten over ons zouden komen.

Zoolang mr. Troelstra in spijt van al het gebeurde, trots zijn, weliswaar mislukt, maar daarom niet minder misdadig pogen, niet alleen in zijne partij nog wordt geduld, maar zelfs eene vooraanstaande positie blijft innemen, en sociaaldemocratische schrijvers, als mr. D. A. van Eck, die, meen ik, dezer dagen tot lid van het hoofdbestuur der partij is gepromoveerd, er in *Het Volk* onomwonden voor uitkomen, dat de S. D. A. P. ,,een revolutionaire taak" heeft, zoolang duurt het revolutiegevaar voort, blijft groote waakzaamheid mitsdien geboden, en hebben wij ook voor het binnenland een leger noodig, dat mr. Troelstra en consorten belet met hen, die de prooi van deze volksmenners zijn, langs gewelddadigen weg hunne heillooze plannen door te zetten. Immers is te avond of te morgen, naar het inzien van mr. Troelstra, de beruchte ,,situatie" daar, — hij moge zich opnieuw vergissen — dan beraamt hij wederom een staatsgreep en stookt

hij tot revolutie aan, ongeacht de stroomen bloed, die van anderen zouden vloeien. Natuurlijk eenig en alleen ter wille van het hem zoo dierbaar, zoo na aan het hart liggend, strijdend proletariaat, dat voortdurend al zijn zorg heeft. Volstrekt niet uit machtswellust. Ziet u, Mijnheer de Voorzitter, louter uit naastenliefde. Wij zijn, zooals wij hier zitten, zelfs de jongsten, te oud om lichtgeloovig te zijn, maar dat gelooven wij natuurlijk allemaal. Dat heet pacifisme!

Zoolang derhalve mr. Troelstra en de zijnen niet Alphonse Larr's vermaning: ,,Que Messieurs les assassins commencent'' in practijk brengen, zal in Nederland een weermacht noodig blijven, ook voor de binnenlandsche rust.

Wanneer ik van sociaal-democratische zijde zoo luid hoor roepen om bezuiniging op militaire uitgaven, ga ik er allerminst sekuur op, dat het daarbij in de eerste plaats om bezuiniging is te doen. Te minder, waar door de partijgenooten op schier elk ander gebied de leuze wordt aangeheven, dat geld geen rol speelt. Het kon wel eens wezen — ik wensch de dingen te zien, zooals zij werkelijk zijn — dat er heel wat anders achter stak, dat het er eigenlijk om te doen was der Overheid het zwaard te ontnemen, haar in zoodanigen staat te brengen, dat zij de middelen mist om het gezag te handhaven. Die gedachte kan ik niet van mij afzetten. Den heer van Houten zeg ik het na (Staatkundige brieven, n°. 3, 25 Oct. 1922): ,,Ieder Staatsburger, die niet met bolsjewisme is besmet, wil voldoende weermacht om de politie afdoende te kunnen steunen.''

Ik weet zeer wel, dat een leger op den duur niet vermag in te gaan tegen hetgeen de meerderheid der Natie wil, maar daarvan kan hier te lande bij de bestaande Staatsinstellingen onmogelijk quaestie zijn, waar het geldt de Overheid te beschermen. Juist het tegendeel. Het gaat er om te beletten, dat, wat blijkens de geschiedenis zoo dikwijls het geval was en is, eene brutale, vastberaden minderheid langs gewelddadigen weg, door een coup de main, haar wil oplegt aan de meerderheid. Dat is de zaak. En daarom achten mijne partijgenooten en ik het noodig, dat de Regeering een voldoende weermacht te harer beschikking heeft ter verzekering van de binnenlandsche rust.

Wat het tweede punt betreft — het houden van den vijand buiten de landpalen — wij moeten, voor zoover wij althans prijs stellen op ons onafhankelijk volksbestaan — en welk *rechtgeaard* Nederlander doet dat niet? — in staat zijn de verplichtingen na te komen, gevolg van het feit, dat wij eene zelfstandige natie zijn. Wij behooren, ten einde te voorkomen, dat wij in den oorlog worden gewikkeld, onze neutraliteit te kunnen handhaven. Want al gruwt ieder weldenkend mensch van den oorlog, wij hebben er rekening mede te houden, dat oorlogen en geruchten van oorlogen op aarde zullen blijven; dat in deze bedeeling de vrede telkens verstoord zal worden. Om van den oorlog voorgoed verlost te worden, zou de mensch niet langer zondig mensch moeten zijn. Aan ons veldleger aan de grenzen danken wij het, na God, dat wij in 1914 buiten den krijg zijn gebleven. Ware het er niet geweest, de Duitsche troepen zouden om tijd te winnen ook door ons land zijn getrokken, waardoor wij in den strijd zouden zijn gesleept. Dat onze grenzen niet werden overschreden lag hieraan, dat de door ons leger te bieden weerstand het beoogde voordeel van den doortocht, d. i. tijdwinst, voor Duitschland zou hebben doen verloren gaan. Wie die hersens heeft en zijne beide oogen open, gelooft ook maar een oogenblik, dat de politieke toestand in Europa minder zorgwekkend, dat het gevaar voor nieuwe verwikkelingen geringer is dan in 1914? Het lid van de Tweede Kamer, de heer Albarda, zeker niet. Blijkens een verslag van eene door hem op 9 Januari l.l. voor de afdeeling Zwolle van de S. D. A. P. gehouden redevoering, zeide hij, dat ,,het gevaar voor een nieuwen oorlog met den dag schijnt te groeien.'' Ik ben het met den heer Albarda volkomen eens, en ik sta er van te kijken, wanneer ik zie, dat D. v. E. in den *Vrijzinnig Democraat* van 3 Februari l.l. schrijft: ,,Onze onafhankelijkheid wordt niet meer bedreigd.''

Men moet wel willens en wetens de oogen voor de werkelijkheid sluiten, om zoo iets te kunnen neerpennen.

De onmacht van het internationaal socialisme is — al houdt het nog zooveel quasi vredescongressen met nog zooveel opgeschroefde redevoeringen — laatstelijk dezer weken wederom helder en klaar gebleken. Het heeft zelfs de bezetting van het Ruhrgebied niet kunnen verhinderen. Niet dat die onmacht mij verwondert. Heelemaal niet. Wie had het tegendeel verwacht? Allerwegen leeft het nationaal gevoel wederom sterk op, en blijkt hoe langer hoe meer, dat er voor internationalisme geen plaats is in de praktijk van het leven. Ten hoogste vindt het onderkomen in de studeercel van enkelen. Het krijgsgevaar is herleefd. Overal worden reeds voor den eerstvolgenden oorlog voorbereidselen getroffen. Of men het nu al betreurt, te ontkennen valt het niet. Zonder gegronde vrees daarvoor zou België zich toch wel niet tot de tanden toe wapenen, een leger op de been houden, dat zijne financieele krachten in zoo hooge mate te boven gaat, als het geval is.

Indien mogelijk, willen de Christelijk-Historische leden dezer Kamer volgaarne nog meer op de defensie bezuinigen dan reeds geschiedt. Maar zij wenschen niet zich door idealisten van de wijs te laten brengen. Zij gaan niet mede met het simplistisch vrijzinnig-democratisch decreet, dat de bezuiniging 50 millioen moet bedragen, zonder dat de wijze is aangegeven hoe zulks kan geschieden. Zij zweeren niet bij contingentsvermindering en stellen zich evenmin tevreden met eenige zinledige woorden als het ,,harmonische leger'' van den Vrijheidsbond, volgens mr. Schokking ,,een meer artistieke dan duidelijke uitdrukking'', maar waarvan ik zou willen zeggen, dat de zaak, waar het om gaat, toch inderdaad te gewichtig is, om — het woord nonsens wil ik niet bezigen — met zulke holle klanken te komen. Men behoort toch eens ernstig te kunnen zijn. Daarentegen staan mijne partijgenooten en ik achter de Regeering, wanneer deze bij monde van den Premier verklaart, dat ,,de Landsverdediging een eisch is, waaraan moet worden voldaan zoolang door bewapening van anderen 's Lands veiligheid aan gevaar is blootgesteld''. Het ,,Waeckt voor uw saeck'' blijven wij getrouw.

Nog een kort woord tot den Minister van Financiën. Zijne Excellentie deelt in de Millioenennota als zijne overtuiging mede, dat zonder verlaging van sommige al te drukkende belastingen een blijvend herstel van het oeconomisch leven bezwaarlijk zal zijn te bereiken. Eene overtuiging, welke Zijne Excellentie in zijne Memorie van Antwoord aan deze Kamer omtrent de algemeene beschouwingen herhaalt. Ik geloof dat dit volkomen juist is. Met bezuiniging alleen, zelfs à outrance, zooals ik zou willen, kunnen wij er niet komen. De belastingwetgeving dient gewijzigd, in eene andere richting geleid. Het behoort uit te zijn met een heffingscomplex, dat kapitaalvorming tegengaat, en de vermogenden over de grenzen jaagt. Maar daarvoor is noodig, dat er eene andere mentaliteit ontsta. De vurige afgunst, welke, helaas, hier te lande zoo welig tiert, zal niet meer het hoogste en het laatste woord mogen spreken. Men zal het moeten kunnen velen, dat de zon in het water van den buurman schijnt, dat hij een hoogere mate van welstand geniet.

Men zal tot het inzicht moeten komen, dat de vorming van groote, aanzienlijke fortuinen een Staatsbelang is. Eén man met 100 millioen brengt tot stand zaken, waarvoor 100 met één millioen niet zijn te vinden. De van der Bilts, Rockfellers, Carnegies, zij zijn het die universiteiten, bibliotheken, ziekenhuizen stichten. Zoo zal men dan ook den grooten fabrieksheeren een behoorlijk deel van de in tijden van voorspoed door hen gemaakte winsten behooren te laten, hun mag het leven hier te lande niet hoe langer hoe meer onmogelijk worden gemaakt, wil de nijverheid niet kwijnen.

Er is in ons Voorloopig Verslag — m. i. ten onrechte — gesproken van de ,,klein-burgerlijkheid'' van onze politiek ten aanzien van een ander punt. Maar hier zou ik willen gewagen van een koekebakkerspolitiek.

Met groote instemming nam ik kennis van de door den Minister in de Memorie van Antwoord uitgesproken zienswijze, dat speciaal eenige directe belastingen moeten worden verlaagd. Inderdaad, daar moet het heen. De directe belastingen zijn dermate hoog, dat zij de voor ons land noodige

(de Vos van Steenwijk c. a.)

kapitaalvorming in den weg staan. Eene andere verhouding tusschen directe en indirecte heffingen is geboden. Dat Zijne Excellentie met name de successiebelasting noemt, juich ik ten zeerste toe. Zij is in 1921 zoodanig gewijzigd, juister gezegd gedenatureerd, dat de gezins- en de familiebanden er spleet na spleet van krijgen, terwijl de spaarzin er allerwegen door wordt geknakt; met het gevolg, dat zij niet alleen toeneming van het nationaal vermogen tegengaat, maar zelfs vermindering er van in de hand werkt, te meer waar hare opbrengst ter bestrijding van gewone uitgaven wordt aangewend. Over de tegenwoordige exorbitante successierechten in deze Kamer onder den allerhoogsten politieken druk doorgedreven, wordt in alle rangen en standen algemeen steen en been gejammerd. De klachten daarover zijn niet van de lucht. Wij hooren dagelijks welke diepbedroevende hardheden er het gevolg van zijn. Mitsdien zou ik er bij den Minister zeer nadrukkelijk op willen aandringen de door hem in uitzicht gestelde verlaging der successierechten zoo spoedig mogelijk ter hand te nemen. Ik zou Zijne Excellentie zeer dankbaar zijn, indien hij mij zulks alsnog wilde toezeggen.

Ik besluit, Mijnheer de Voorzitter, met aan het Kabinet, mede namens mijne partijgenooten in deze Kamer, de beste wenschen voor zijn arbeid aan te bieden en de hoop uit te spreken, dat wij het daarbij steeds eendrachtig zullen kunnen steunen.

De heer van Lanschot: Mijnheer de Voorzitter! De tijd, die verloopen is sedert wij verleden jaar het genoegen hadden, deze Regeering bij de algemeene beschouwingen te ontmoeten, is zoo rijk geweest aan gebeurtenissen op politiek, economisch en Staatkundig gebied, dat het wel de moeite loont daaraan eenige beschouwingen te wijden.

Aan die veranderingen heeft onze Kamer in niet geringe mate haar deel gehad. Deze Vergadering vormt geen juiste afspiegeling meer van de sterkte der politieke partijen in haar kiescolleges: de Staten der verschillende provinciën. Zij is min of meer topzwaar geworden, en dat valt te betreuren, niet alleen uit een oogpunt van Landsbelang, maar ook van deze Vergadering zelf, die door een voortduren van den bestaanden ongewenschten toestand aan prestige zou kunnen inboeten. Ieder, die het goed met onze Vergadering meent, moet wenschen, dat aan den tegenwoordigen abnormalen toestand zoo spoedig mogelijk een einde komt. Het volgende jaar zal in dien toestand ongetwijfeld verbetering brengen. Dan zullen wij krijgen een zeer groote vermeerdering, naar alle waarschijnlijkheid, van de linkerzijde, hetgeen zeker niet zal strekken tot vergemakkelijking van de taak van de rechterzijde, maar wel tot bevordering van 's Lands belang.

Laat ik hieraan een korte opmerking mogen vastknoopen, betrekking hebbende op het ontwerp, dat door de Regeering is ingediend tot regeling van het kiesrecht voor deze Kamer, waarop, naar ik tot mijn genoegen constateer, door de Regeering reeds de Memorie van Antwoord is ingediend.

Ik wil den wensch uitspreken, dat de Tweede Kamer er toe zal medewerken, dat dit ontwerp ons zoo spoedig mogelijk zal bereiken. Het betreft een uiterst gewichtige, zeer ingewikkelde zaak, en het komt mij voor, dat de Eerste Kamer aanspraak mag maken op den noodigen tijd om deze aangelegenheid rustig te overwegen. Spoed in deze is ook nog in ander opzicht gewenscht. Immers, het is noodig, dat de verschillende Statencolleges tijd genoeg hebben om de uiterst ingewikkelde verkiezingen, die van dat ontwerp, wet geworden, een gevolg zullen zijn, te regelen.

Mijnheer de President! Ik stel mij voor, in afwijking van wat de geachte vorige spreker heeft gedaan, vrij lang stil te staan bij onzen economischen en financieelen toestand in het algemeen, daaraan vast te knoopen eenige opmerkingen over het Leeningfonds, te spreken over een zeer donkere bladzijde van ons budget, die ik zou willen noemen de bladzijde van de dubieuze debiteuren, waaraan veel te weinig aandacht wordt geschonken en ten aanzien waarvan ik volstrekt niet gerust ben, vervolgens een enkel woord te wijden aan de nooduitkeering aan de gemeenten en de reclassificatie,

(van Lanschot.)

om te besluiten met enkele opmerkingen op politiek en Staatkundig gebied.

Na mijn opmerkingen bij de Grondwetsherziening zal ik er niet waarschijnlijk op behoeven te wijzen, dat m. i. de leiders der partijen in de Eerste Kamer zeer zeker niet moeten gehoord worden bij een Kabinetscrisis.

Dit zou in strijd zijn met de plaats, die de Eerste Kamer in ons Staatsbestel inneemt, en bovendien aanleiding kunnen geven tot richtingsverschillen van de leiders eener zelfde partij in Eerste en Tweede Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Indien men het verloop van den oorlog en de jaren, die daarachter liggen, overziet, vertoonen deze een verrassende overeenstemming met de Napoleontische oorlogen en hun nasleep. Ook toen een geweldige prijsstijging, ook toen een veel grooter opbrengst der landerijen, ook toen een zeer groote depreciatie van ons ruilmiddel. Wie onzer heeft bij het openschuiven van de een of andere lade nog niet onder oude familiestukken gevonden die bekende assignaten, zooals onze nazaten wellicht zullen vinden Marken en Roebels. Ook toen, na die hoogconjunctuur, een malaise, maar niet een, zooals menigeen misschien nog denkt, van een of twee jaar, maar van tientallen van jaren. Het is dan ook beslist onjuist, om te hopen, dat die tijd van depreciatie spoedig voorbij zal zijn. Ik houd het veel meer met den heer H. Colijn, die den huidigen toestand beschouwd wil zien als normaal, zoodat wij van een spoedige wederopleving ons niet te veel illusies moeten maken.

Wat staat in deze omstandigheden der Regeering te doen?

Met het stellen van deze vraag staan wij onmiddellijk met beide voeten in het vraagstuk, dat iedereen op het oogenblik bezighoudt, het vraagstuk van den dag: Moet de Regeering daadwerkelijk ingrijpen ter bescherming van onze vaderlandsche industrie of moet zij, gedachtig aan het bekende aloude „laisser faire, laisser passer" de malaise laten uitzieken?

En in dit eerste geval, indien de Regeering moet ingrijpen, op welke wijze en door welke middelen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het niet goed zou zijn, hier een principieel debat te openen over den vrijhandel en de bescherming. Een dergelijk debat maakt op mij altijd den indruk alsof, stel eens, Amerika en Zwitserland samen zouden gaan oorlogvoeren. Men bereikt elkander toch nooit en overtuigt elkander nog minder.

Trouwens, op het oogenblik is deze materie niet meer in een stadium van theorie, maar in een van de practijk. Het is langzamerhand geworden een quaestie van opportuniteit.

Toch wil ik even aanhalen een opmerking van den bekenden Engelschen economist, prof. Nicholson, in zijn bekend werk „War Finance":

> „Op wetenschappelijk gebied — zoo zegt hij — zijn er geen bekrompener wezens denkbaar dan de dogmatische vrijhandelaar en de dogmatische protectionist."

Mijnheer de Voorzitter! Ik stel dus al die theoriën ter zijde en houd alleen rekening met de feiten, zooals zij daar liggen.

Feit is dan, dat op dit oogenblik de toestand op economisch gebied abnormaal is in het quadraat. Theoretische beschouwingen worden voortdurend door de werkelijkheid weersproken.

Feit is ook, dat de Nederlandsche industrie wordt doodgedrukt. De toestand in Noordbrabant is in menig opzicht onhoudbaar. Aan den Noordbrabantschen industrieel klinkt de leuze van den survival of the fittest als een bittere ironie in de ooren.

Feit is, dat in zeer vele gevallen ook de werklieden van dien verkeerden toestand de dupe worden en indirect natuurlijk ook de belastingbetaler, die, ingeval er werkloozen zijn, aan de Staatskas voor ondersteuning dier werkloozen heeft bij te dragen.

Feit is ook, dat de drie Regeeringspartijen in hun verschillende programma's aan dien toestand paragrafen hebben gewijd, die ik ter opfrissching van het geheugen even wil voorlezen. Ik vind op het Roomsch-Katholieke Staatsprogram:

> „Maatregelen tot instandhouding der Nederlandsche

21ste VERGADERING. — 20 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van Lanschot.)

Nijverheid, ook door bevordering van uitvoer en bemoeilijking van invoer voor zoover de abnormale omstandigheden, waarin de Nederlandsche Nijverheid in de concurrentie op de wereldmarkt verkeert, deze maatregelen rechtvaardigen en eischen.

Ik vind op het program van actie der antirevolutionnaire partij onder III*h*:

„Teneinde de ernstige gevolgen van den abnormalen valutastand der ons omringende landen van ons eigen bedrijfsleven althans eenigermate af te wenden, worde aan de Regeering volmacht verleend, zoodra mogelijk, bijzondere maatregelen ter zake te treffen.".

terwijl op het program van actie der Christelijke Werkgevers-Vereeniging, waarin ook zijn opgenomen de Christelijk-Historische werkgevers onder meer staat vermeld:

„Art. 6. Maatregelen in verband met de tegenwoordige crisis.

De Regeering neme voor bepaalde industrieën tijdelijke maatregelen tegen de zeer schadelijke gevolgen, welke deze industrieën van de buitenlandsche concurrentie, met name der landen met zeer lage valuta, ondervinden."

En de vertegenwoordigers der rechterpartijen aan de overzijde van het Binnenhof hebben zich te dezer zake dan ook niet in deze richting onbetuigd gelaten.

Maar feit is anderzijds ook, dat men met het nemen van dergelijke maatregelen zeer voorzichtig moet zijn, dat het uiterst moeilijk is om na te gaan, wanneer en hoe moet worden ingegrepen, ten slotte, dat de industrieelen zelf omtrent de soort van maatregelen, die genomen moeten worden, van meening verschillen.

Wat heeft nu de Regeering, sinds den tijd dat die noodtoestand ontstaan is, eigenlijk gedaan, om daaraan het hoofd te bieden?

In dit opzicht kan ik een gevoel van teleurstelling niet verhelen.

Er zijn commissies benoemd, er is overleg gepleegd en nog eens overleg, uitstel en nog eens uitstel, maar in dien tijd is voor menig industrieel het water aan de lippen gekomen. *Deliberante senatu perit Saguntum.* Dat kunnen wij ook toepassen op de Nederlandsche industrie.

Laat ik even mogen nagaan, wat door de Regeering is tot stand gebracht. Allereerst de regeling, die verleden zomer tot stand is gekomen, waarbij Staatsgaranties werden gegeven voor exportkredieten. Maar daarvan is geen enkele maal gebruik gemaakt. Onlangs heeft men, toen men zag, dat de aanvankelijke regeling niet practisch was, daarin verandering gebracht.

Ik heb hier een artikel van prof. Bruins, in de *Economische Statistische Berichten* — dus niet van den eerste den beste —, die daaromtrent het volgende mededeelt:

„Het gevolg kan zijn, dat de regeling een zeer beperkte toepassing zal erlangen."

Indien wij nu zien, dat de vorige regeling absoluut geen effect heeft gesorteerd en dat een eminent econoom als prof. Bruins nu reeds zegt, dat de nieuwe regeling wel eens weinig effect zou kunnen hebben, dan zijn mijn verwachtingen niet hoog gespannen.

Als derde maatregel, dien de Regeering bezig is tot stand te brengen, noem ik het ontwerp betreffende de schoenindustrie. Ik zal daarop nu natuurlijk niet diep ingaan, aangezien dat praematuur zou zijn, maar ik zou een oogenblik willen spreken over de grondgedachte, die daaraan ten grondslag ligt.

En dan wil het mij voorkomen, dat tegen dien maatregel tweeërlei is op te merken: de maatregel komt te laat en de maatregel is niet uitgebreid genoeg.

De maatregel komt te laat, want ik mag de Vergadering wel in herinnering brengen, dat verleden jaar ongeveer in Februari reeds door een subcommissie van de Commissie voor economische politiek, waarin zitting hebben mannen als Vissering, Kortenhorst en Treub, dus waarlijk niet de eersten de besten, is gezegd: laat de Regeering komen met invoerverboden. En nu is er een heel jaar voorbijgegaan, zonder dat die maatregel er nog is.

Maar niet alleen, dat de Regeering met dien maatregel te laat komt, het wil mij voorkomen, dat de Regeering beter had gedaan met het voorstel te doen, zich zelf een meer uitgebreide bevoegdheid toe te kennen. Ik houd mij overtuigd, dat de maatregel, dien de Regeering voorstelt, te beperkt is.

Want indien men de vaderlandsche industrie wil beschermen door invoerverboden, dan moet men daarvoor niet gebruiken telkens een wet. De wet is daarvoor te stroef, de wet is niet soepel genoeg, ze is ook niet vlug genoeg; men komt met een wet zooveel te laat. En bovendien en vooral: de wet laat zich niet spoedig genoeg weer opheffen.

Wij moeten één ding niet vergeten: wij leven nog niet in een normalen, maar in een volkomen abnormalen toestand. Men denke slechts aan de Ruhr. Een bezetting als die van de Ruhr kan den economischen toestand ook van ons land geheel wijzigen. Wij leven van dag tot dag. Het had de voorkeur verdiend, dat de Regeering een ontwerp hadde ingediend, waarbij zij zich zelf de bevoegdheid verleende om op artikelen, waarvoor zij dat noodig acht, een invoerverbod te stellen; een invoerverbod, dat zij elk oogenblik kan invoeren, maar dat zij ook terstond weer kan opheffen. Desgewenscht zou men dan de Regeeringsmaatregelen later bij de wet hebben kunnen goedkeuren, zooals in de Plantenziektenwet, meen ik, is voorgeschreven.

Stellig wordt zoodoende aan de Regeering een zeer groote bevoegdheid gegeven en een zeer ruime mate van vertrouwen geschonken. Maar ik voor mij heb daartegen geen bezwaar. Ik houd mij veeleer overtuigd, dat de Regeering geen misbruik zou maken en, indien straks misschien de Minister-president zou zeggen: op die groote bevoegdheid, die gij ons wilt toebedeelen, zijn wij gansch niet gesteld; die verantwoordelijkheid drukt ons te zwaar, dan antwoord ik thans reeds: daar zijn de heeren nu eenmaal Minister voor, om een groote verantwoordelijkheid te dragen.

Op het oogenblik is de plaats, waar ik woon, door de doorbraak van de Beersche Maas omgeven door een watervlakte, en nu hebben wij in Noordbrabant deze typeerende uitdrukking: wien water deert, die water keert. Welnu door de tallooze artikelen, waarmede ons land van uit het buitenland overstroomd wordt, verkeeren wij in denzelfden toestand. Zou de Regeering op industrieel gebied niet een zelfden maatregel kunnen toepassen om de schoenen en andere artikelen aan de grenzen te kunnen keeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nu, als het u convenieert, op een punt gekomen, waarop ik gevoeglijk mijn rede zou kunnen afbreken.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer Gilissen staat op bladz. 331, kol. 2, regel 3 v. o.: „vier maanden"; lees: „vier jaren".

22ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

Ingekomen stukken. — 2. Vaststelling Staatsbegrooting 1923 (Algemeene beschouwingen).

22ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 21 MAART 1923.

Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beraadslaging). — Verslag uitgebracht over verzoekschriften.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 40 leden, te weten:

de heeren d'Aumale van Hardenbroek, Westerdijk, Janssen, Smits, Arntz, Haffmans, van Lanschot, de Waal Malefijt, Sijtsma, Idenburg, Schönfeld, van der Lande, Slotemaker de Bruine, W. Fransen, Steger, Heerkens Thijssen, Blomjous, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Veer, Verkouteren, Gilissen, van der Does de Willebois, de Gijselaar, Dobbelmann, van Wassenaer van Catwijck, Wittert van Hoogland, van der Hoeven, van Loon, Anema, van der Maesen de Sombreff, Smeenge, van Basten Batenburg, Franssen, Wibaut, de Vos van Steenwijk, Haazevoet, van Embden, Douwes en S. de Vries,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Marine, van Financiën en van Waterstaat.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Croles, deze week, wegens ongesteldheid; van den heer Slingenberg, deze week, wegens droevige familieomstandigheden.

Deze berichten, welke beide zijn ingekomen na afloop der vergadering van gisteren, worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften betreffende het voorstel van wet in zake den zomertijd, van:

het bestuur der afdeeling „Hoeksche Waard" van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw te Strijen;

den voorzitter van den Nederlandschen Boerenbond, federatie der vijf gewestelijke Boerenbonden, te 's Gravenhage;

den voorzitter en den secretaris van het Genootschap ter bevordering van den Landbouw in Drenthe, te Assen;

den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging „Landbouwbelang", te Strijen;

de Coöperatieve Aardappelmeelfabriek „Veendam en omstreken", te Veendam,

alle verzoekende het voorstel aan te nemen:

(Voorzitter e. a.)

van den algemeenen secretaris van het Verbond van Vereenigingen van Sigarenfabrikanten in Nederland, te Amsterdam;

de Kamers van Koophandel en Fabrieken voor Rijnland, te Leiden; Maastricht en omstreken, te Maastricht; het land van Maas en Waal, te Nijmegen; de gemeenteraden van Bergen op Zoom en Breda,

alle verzoekende het voorstel van wet af te wijzen.

Deze adressen zullen worden gezonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften.

De Voorzitter: Ik heb de eer mede te deelen, dat de Centrale Afdeeling besloten heeft, aanstaanden Vrijdag des namiddags om 3 uur in de afdeelingen te doen onderzoeken het wetsvoorstel in zake den zomertijd.

Met opzet zijn die dag en dat uur gekozen, om zoo min mogelijk stoornis te brengen in de beraadslaging over de Staatsbegrooting. Bovendien verwacht men, dat de afdeelingen zeer druk zullen bezet zijn en, met het oog op het gewicht, dat door de natie blijkbaar gehecht wordt aan de beslissing over het vraagstuk van den zomertijd, alle leden de gelegenheid zullen hebben in de afdeelingen het vóór en tegen uiteen te zetten.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet tot **vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **van Lanschot** zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren heb ik eenige oogenblikken stilgestaan bij de groote malaise, welke op dit oogenblik in onze vaderlandsche en meer in het bijzonder in de Noordbrabantsche industrie heerscht, en de vraag opgeworpen, of het niet overweging zou verdienen aan de Regeering een algemeene bevoegdheid te geven om door het instellen van invoerverboden de buitenlandsche artikelen, waarmede ons land overstroomd wordt, te weren. Thans overgaande tot mijn financieele beschouwingen, wil ik er de aandacht op vestigen, dat onze geheele economische en financieele toestand in niet geringe mate wordt beïnvloed door het waardebehoud van ons ruilmiddel.

Over het algemeen ben ik het wel eens met de financieele politiek van den tegenwoordigen Minister van Financiën, maar hij zal mij ten goede willen houden, dat ik hem in zijn evolutiën op literair gebied liever niet volg. De „veiligstelling van den gulden" vind ik een uitdrukking, die mij slechts matig kan bekoren.

Het gaat met onzen gulden als met de vrouw van Caesar: hoe minder men er over spreekt, hoe beter. Vóór alles heeft men te waken tegen gemis van vertrouwen. Immers men vergete niet, dat de waarde van ons ruilmiddel in niet geringe mate ook afhankelijk is van psychologische factoren. Als de vrees er eenmaal in zit, — wij zien dat in België, in Frankrijk, in Duitschland — als eenmaal de speculatie à la baisse begint, dan weet men niet tot waartoe dit kan leiden.

In dit opzicht heeft de Minister goed werk verricht. Hij heeft, zooals zijn plicht was, gewaarschuwd, maar hij heeft tevens blijk gegeven van een gezond optimisme.

Waar zoovele berekeningen van vooraanstaande economisten in deze door de feitelijke uitkomsten zijn weerlegd, zal ik mij niet aan voorspellingen wagen ten opzichte van de toekomst van onzen gulden, maar er mij toe bepalen te wijzen op eenige factoren, welke in deze hoopvol stemmen. Ik noem: den drang naar bezuiniging en onzen goudvoorraad.

Den drang naar bezuiniging, die zich thans allerwege doet gevoelen en die ten doel heeft om ons budget sluitend te maken. Met volkomen instemming heb ik kennis genomen van de zinsnede in de Memorie van Antwoord, waar de Minister schrijft, dat, om het budget sluitend te maken, ook nuttige uitgaven achterwege moeten blijven.

(van Lanschot.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga niet in op de vraag, die aan de overzijde van het Binnenhof druk is besproken, of de Minister pessimistisch of optimistisch is geweest bij zijn ramingen in de Millioenennota, want ook thans nog zijn ramingen even zoovele slagen in de lucht. Ik constateer eenvoudig, dat ieder er van overtuigd is, niet alleen dat wij bezuinigen moeten, maar ook dat wij niet genoeg bezuinigen kunnen, en daarop komt het aan. Waar de Minister aan dat debat in de Tweede Kamer de opmerking heeft vastgeknoopt, dat hij gaarne kennis zal nemen van punten, die voor bezuiniging in aanmerking komen, veroorloof ik mij hem te wijzen op de salarissen van het vakonderwijs, meer in het bijzonder in de landelijke gemeenten. Wij weten, dat in landelijke gemeenten kleine vakscholtjes zijn opgericht en bij de overgangsbepaling ook onderwijskrachten daaraan onderwijs kunnen geven, die geen diploma hebben. Dit heeft ten gevolge, dat vakonderwijzers zonder diploma salarissen genieten voor de enkele uren, die zij aan die scholen doorbrengen, die werkelijk veel te hoog zijn. Ik weet, dat er een technische regeling daaromtrent aanhangig is, en zou den Minister willen vragen, daarop de aandacht van zijn bezuinigingsinspecteurs te vestigen.

Een tweede punt, dat ik ter sprake zou willen brengen, is het subsidie voor het onderwijs aan de doofstommen. Indien niet binnen zeer korten tijd door de Regeering wordt ingevoerd de algemeene maatregel van bestuur, die hierop betrekking heeft, dan staat te vreezen, dat verschillende besturen der doofstommeninrichtingen zeer tot hun leedwezen zich aan de taak, de verzorging van die ongelukkigen, voor een deel zullen moeten onttrekken en het Rijk dan voor nog veel grooter uitgaven zal komen te staan.

Ik heb, zooals u weet, daarover verschillende vragen gericht tot de Regeering, maar nog geen uitsluitsel gekregen. Op het oogenblik heerscht er onzekerheid: de besturen weten niet, waaraan zij zich te houden hebben; zij hebben allerlei maatregelen te nemen voor de naaste toekomst. Ik wensch er dan ook nog eens zeer instantelijk bij de Regeering op aan te dringen, dat zij zoo straks verklaren zal, dat de invoering van den bewusten algemeenen maatregel weldra zal kunnen worden te gemoet gezien.

Laat ik thans mogen wijzen op den anderen factor, welke op het waardebehoud van ons ruilmiddel van grooten invloed is: onzen goudvoorraad.

De overtuiging wint hoe langer zoo meer veld, dat het eenige geneesmiddel, om de tegenwoordige desorganisatie in de Europeesche ruilmiddelen te verbeteren, is de terugkeer tot den gouden standaard. In gouddekking heeft men het na de Napoleontische oorlogen gezocht en ook gevonden en daarheen moet het ook thans. Ik wil in dit verband wijzen op het verslag der bekende Barclay's bank, waarvan de directeur zijn betoog eindigde met te wijzen op de noodzakelijkheid van terugkeer tot den gouden standaard. Ook de Banque Nationale in België stuurt op hetzelfde aan:

„Il faut donc entreprendre résolument la réduction de la quantité de monnaie en circulation, de manière à provoquer graduellement la baisse du coût de la vie, augmenter la valeur de la monnaie et rétablir l'étalon d'or."

En nu vestig ik de aandacht op de bijzonder gunstige positie, waarin in dit opzicht Nederland verkeert. Onze gouddekking — verplicht tot een percentage van 20 pct. — bedraagt, blijkens de jongste weekstaten der Nederlandsche Bank, niet minder dan circa 60 pct. In België bedraagt die 40 pct, hetgeen een der redenen is van de schrikbarende daling van den Belgischen franc.

Mijnheer de Voorzitter! Ik verwonder mij er werkelijk over, dat men nog zoo weinig aandacht heeft gevestigd op dat uitermate gunstig verschijnsel. Als onze gulden zoo goed op waarde is gebleven en wij gespaard zijn gebleven voor rampen zooals onze oostelijke naburen hebben getroffen en die thans in België aan den dag treden, dan hebben wij dat voor een niet gering deel te danken aan de uitnemende gestie van de directie van de Nederlandsche Bank, die zich niet heeft laten verleiden in deze tijden, waarin zoovele nieuwe theorieën opduiken, af te wijken van de oude, door de ondervinding beproefde goudpolitiek. Een woord van hulde mag haar daarvoor niet worden onthouden.

Ik meen op practische gronden te hebben aangetoond, dat het met onzen gulden nog volstrekt niet zoo slecht staat, en als wij nu zien, dat de omliggende landen, Duitschland, België en Frankrijk, daadwerkelijk toonen het grootste vertrouwen te stellen in onzen gulden, dan zou het van ons als Nederlanders toch wel dwaas zijn ons eigen ruilmiddel te wantrouwen, terwijl het buitenland ons in dit opzicht zulk een beschamend voorbeeld geeft.

Ik kom nu tot het Leeningfonds. Het zal den Minister van Financiën niet verbazen, dat ik daarbij nog stilsta, want hij heeft mijn naam in dit verband bij het debat aan de overzijde genoemd. In die vergadering heeft men zich er druk over gemaakt, dat de Minister 10 millioen brengt van het Leeningfonds naar gewoon, wel een beetje wonderlijk, want verleden jaar heeft de Minister er 15 millioen van overgebracht en is er niets van gezegd. Die quaestie is echter op zich zelf naar mijn meening niet van blijvend belang, omdat ik van oordeel ben, dat die overschotten op het leeningfonds zich in de toekomst door daling onzer inkomsten niet vaak meer zullen voordoen.

Ik zou dan ook liever willen ingaan op de kern van de quaestie, nl. deze, of wij er destijds goed aan hebben gedaan om onze oorlogsschulden in te richten op zoo korten termijn van aflossing en of het niet beter zou zijn geweest om in plaats van in circa 30 die af te lossen bijv. in circa 60 jaar. Indien thans nog een beslissing moest worden genomen over den termijn, zou die m. i. heel anders geluid hebben.

Als bezwaar is in de Tweede Kamer opgeworpen, dat spoedige aflossing der crisisschuld daarom alleen reeds noodig is, omdat het langer bestaan van die schuld bij de menschen de verbeelding wekt, dat Nederland rijker is dan in werkelijkheid, en zoodoende zou kunnen ontstaan een verkeerde mentaliteit bij het publiek.

Dat argument is natuurlijk zuiver een verbeeldingsargument. Het bewijst te veel, want ware dit argument juist, dan zou het ook moeten gelden bij allerlei andere leeningen, die dan zouden moeten worden gesloten met een aflossing van circa 30 jaren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie er niets geen bezwaar in, dat de oorlogsschuld op veel langer termijn wordt afgelost, ik zou dat zelfs gewenscht achten. Het voortbestaan van onze nationale onafhankelijkheid, waarvoor die schuld is gemaakt, is ook voor het nageslacht wel een offer waard. Zeker, onze kinderen zullen dan over 30 jaar geen schoone lei vinden, maar laten zij dan ook maar eens leeren om zuinig te zijn.

Maar bovendien bestaan er practische bezwaren tegen snelle aflossing van de oorlogsleeningen. Deze aflossing wordt mogelijk gemaakt door de Verdedigingsbelasting, die zoodanig hoog is, dat zij een belemmering vormt voor spoedige opleving van handel, nijverheid en industrie.

Ook staat te vreezen, dat, indien die korte aflossing blijft, de Verdedigingsbelastingen in den een of anderen vorm na een finale aflossing zullen gehandhaafd blijven en de toekomstige Overheid, ruim in haar geld zittend en gestimuleerd door allerlei politieke invloeden, van voren aan zal beginnen om het met zooveel moeite door de belastingschuldigen samengebrachte geld uit te geven aan allerlei niet strikt noodige zaken.

Als het dus eenigszins mogelijk is, moeten wij komen tot een verlenging van de aflossing onzer oorlogsschuld. En te gelijker tijd moeten de Verdedigingsbelastingen geleidelijk verminderd worden. Zal die verlenging van aflossing echter ook practisch mogelijk zijn? Er is een paardenmiddel voor, dat ik niet gaarne zou willen aanbevelen, nl. telkenjare voor de betaling van rente en aflossing opnieuw te leenen. Gelukkig is onze financieele toestand nog niet zoo, dat wij daartoe zouden moeten overgaan. De mogelijkheid is echter niet uitgesloten, dat wij langs den weg der conversie het gewenschte doel kunnen bereiken. Indien de rentestandaard daalt, is dat geenszins uitgesloten. Wij zouden dan de oorlogsleeningen kunnen converteeren in nieuwe leeningen op den-

(van Lanschot.)

zelfden of lageren rentevoet, doch met langeren looptijd. Onmogelijk is dit geenszins. Wel neen. Verleden week hebben wij daarvan nog een voorbeeld gezien in onze Nederlandsche financiën, waarmede ik den geachten bewindsman gelukwensch, dat nl. schatkistpapier is uitgegeven voor 3 jaar, tegen 4½ pct., koers 99 en een fractie. Daaruit blijkt, dat de schatkist kan leenen tegen 4 à 4½ pct. Ik wijs er op, dat de Engelsche 4 pcts. funding leening thans is gestegen tot 90, en ik voeg er bij, dat ik mij hier in goed gezelschap bevind, in dat van mr. Vissering, die in een interview onlangs het volgende heeft gezegd:

„Vast staat, dat onder de huidige valutaverhoudingen veel buitenlanders, niet alleen Duitschers, maar ook Belgen en Franschen, en zelfs inwoners van landen, waarvan men dat niet zou vermoeden, gaarne hun kapitaal in Nederland of in Nederlandsche waarden beleggen. Een groot deel van de vlottende schuld, die m.i. nog steeds heel groot is en die in ieder geval niet grooter mag worden, hebben wij kunnen aangaan, doordat buitenlandsch particulier kapitaal in Nederland rustige belegging zocht. Ik zie aankomen, dat in de naaste toekomst de geldverplaatsing van het buitenland naar Nederland nog sterker zal worden en dat de toevloed van vreemd kapitaal den rentestandaard betrekkelijk laag zal houden. 5 pct. gemeentelijke leeningen zullen m.i. weldra weer kunnen worden aangegaan. Het is zelfs niet uitgesloten, dat, terwijl het rentetype in het buitenland veel hooger is, de Staat der Nederlanden over eenigen tijd tot het 4½ pct. rentetype zal kunnen terugkeeren."

Mijnheer de Voorzitter! Indien die voorspelling bewaarheid wordt, zouden de oorlogsleeningen van dat zelfde of lager rentetype, maar dan met langeren looptijd. Zoo ziet men, dat de geheele materie van het leeningsfonds niet is een van zuiver theoretischen aard, maar wel degelijk een practische aangelegenheid, die onze geheele toekomstige financieele politiek wel eens zou kunnen beheerschen, omdat, als het gelukt die leeningen op langen termijn te verschuiven, de directe belastingen in verband daarmede ook kunnen worden verminderd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot een geheel ander onderwerp, dat een zeer donkere bladzijde vormt voor ons budget, die van de dubieuze debiteuren. Wat versta ik daaronder, Mijnheer de Voorzitter? Gemeenten, vereenigingen, rechtspersonen, zedelijke lichamen, waaraan het Rijk voorschotten in een of anderen vorm heetf verleend, of wel zekerheids- of borgstelling heeft gegeven, bijv. tot aflossing en rentebetaling van schuldvorderingen: alles liabilities van den Staat, waaraan naar mijn meening veel te weinig aandacht is geschonken en die toch ons budget op de allerbedenkelijkste manier zouden kunnen gaan drukken.

Ik noem, om met den hoofdpost te beginnen, de bouwvoorschotten. Op het oogenblik is er ongeveer 750 millioen (!) aan bouwvoorschotten door den Staat gegeven. Ik vraag mij echter af: komt dat geld terecht, krijgen wij het terug? De Regeering is daarop gerust. Zij antwoordt in haar Memorie van Antwoord:

„Er is geen reden om niet te verwachten, dat die voorschotten op de daarvoor bepaalde tijdstippen, d.w.z. jaarlijks, door storting van de annuïteiten, zullen worden terugbetaald."

Mijnheer de Voorzitter! Ik help het den Minister hopen! Maar als nu de huren eens gaan dalen, hoe staat men er dan voor? Er zijn financieele specialiteiten van den eersten rang, die thans reeds in dit opzicht verre van gerust zijn. Ik citeer uit de Tweede Kamer den heer van Gijn, die bij de algemeene beschouwingen o. a. heeft opgemerkt:

„Er zijn in de laatste jaren veel bedragen geleend voor woningbouw. Dit was juist, omdat het geld uitgeleend werd aan gemeenten en vereenigingen, maar die gemeenten en vereenigingen weten wel, dat zij op een gegeven oogenblik moeilijk in staat zullen zijn dat geld, dat zij gekregen hebben voor veel te dure huizen, terug te geven."

Daar hebt u het al, Mijnheer de Voorzitter!

En bij de begrooting van Arbeid zeide de heer van Gijn:

„Toen de heer Schaper sprak, heb ik geïnterrumpeerd: er zitten reusachtige stroppen in. Ik heb volstrekt niet te kennen willen geven, dat, wanneer er 657 millioen zal zijn uitbetaald aan voorschotten, dit geheele bedrag verloren zou zijn, maar alleen dat de woningen, waarvoor in 1919, 1920 en 1921 voorschotten gegeven zijn van onderscheidenlijk 73 millioen gulden, 113 millioen gulden en 183 millioen gulden, gebouwd zijn in den allerduursten tijd en dat wij geen oogenblik er aan behoeven te twijfelen of, wanneer dezelfde woningen voor eenderde minder gebouwd zullen kunnen worden, deze woningen aan waarde zullen verliezen, en het zal dan aan de gemeenten en vereenigingen onmogelijk zijn om die bedragen geheel terug te geven."

Ik vind ten aanzien van dit punt ook een tirade in ons Voorloopig Verslag, waarmee ik het niet eens ben. Daar wordt gezegd:

„Men zoude wenschen, dat, wanneer bedoelde tekorten zich voordoen, de Regeering de omstandigheden zal laten wegen en mede zal dragen in de tekorten."

Ik zou dien wensch volstrekt niet willen onderschrijven. Maar wat de klap op de vuurpijl geeft is, dat de Regeering zelf blijkens haar uitlating in de Tweede Kamer op dit punt volstrekt niet gerust is.

Want de Minister zelf heeft op bladz. 568 van de *Handelingen* gezegd:

„Wanneer er een saldo overblijft op den crisisdienst, wat zeer waarschijnlijk is, als alles binnenkomt wat nog binnenkomen moet, o. a. de 60 millioen interneeringskosten van België, dan gevoel ik veel voor het denkbeeld van den geachten afgevaardigde, om dit aan te wenden tot dekking van tegenvallers bij de woningvoorschotten."

Mijnheer de Voorzitter! De geachte bewindsman erkent hier dus implicite, dat er wel eens tegenvallers zouden kunnen komen, en hij spreekt zelf uit, dat, wanneer de nood aan den man komt, hij wel bereid zou zijn door een gedeelte van die voorschotten een streep te halen. Ik moge den geachten bewindsman vragen: hoe rijmt hij de hierboven geciteerde uitlating met hetgeen hij heeft geantwoord in de Memorie van Antwoord, „dat alle voorschotten wel zullen terug komen". Is de eerst geciteerde uitlating van dezen geachten bewindsman niet zeer onvoorzichtig geweest? Het gaat hier niet om kleine bedragen, maar om 10 en 20 tallen van millioenen. Indien hij zich voorstelt te komen tot kwijtschelding van voorschotten, waar is dan de grens? Aan welke gemeenten zal de Regeering uitstel verleenen, aan welke gemeenten kwijtschelding? Begeeft zij zich hierdoor niet op een buitengewoon gevaarlijken weg, waardoor bij de gemeenten verwachtingen worden gewekt, waaraan uiterst moeilijk zal kunnen worden voldaan? Zal ook hierdoor het verantwoordelijkheidsgevoel bij de gemeenten niet in het gedrang komen? Zullen de gemeenten, die er maar op los hebben gebouwd, wellicht vrijstelling krijgen van het voorschot, en de gemeenten, die het verstandig en zuinig hebben gedaan, die gunst niet deelachtig worden? Daarbij komt, dat door deze uitlating van de Regeering het vraagstuk van de financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten, dat toch al zoo ingewikkeld was, nog moeilijker gemaakt wordt.

Hier hebt ge dus voor millioenen, voor 10- en 20-tallen van millioenen aan dubieuze debiteuren, waaromtrent ik geenszins gerust ben. Het zal mij aangenaam zijn als de Regeering te dien aanzien een geruststellende verklaring kan afleggen en ons een overzicht geeft, hoe hij ten aanzien van de teruggave der bouwvoorschotten in de toekomst denkt te handelen.

En wat ik gezegd heb voor gemeenten, geldt evenzeer voor andere lichamen, voor instellingen, zedelijke lichamen, ver-

(van Lanschot.)

eenigingen, die in den een of anderen vorm van den Staat zekerheid, borgstelling of een of andere garantie hebben gekregen, om aflossing en rentebetaling te garandeeren. Als zulk een vereeniging een leening uitgeeft en daarbij garantie van den Staat kan krijgen, vindt deze gereedelijk plaatsing.

Ik wil hopen, dat al die garanties, waarvoor natuurlijk geen geldbedragen op de begrooting zijn uitgetrokken, terechtkomen, doch het tegendeel is niet uitgesloten.

Toen de voorschotten aan den woningbouw werden gegeven, dacht men ook wel, dat alles in orde was, doch het tegendeel is gebleken.

Welnu, heeft de Regeering reeds de mogelijkheid onder de oogen gezien, dat de Staat later voor een deel dier garanties zal hebben bij te springen.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, een overzicht van onzen financieelen toestand, waarop ik niet gerust ben en waaromtrent ik het op prijs zal stellen de inzichten der Regeering te vernemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot een punt, waarop ik eenige critiek aan dezen geachten bewindsman niet meen te mogen onthouden, nl. de nooduitkeeringen aan de gemeenten.

Ik mag in herinnering brengen, dat wij in deze vergadering een wet hebben gevoteerd, waarbij tot einde 1922 aan de gemeenten een nooduitkeering werd gegeven. Ik voeg daarbij, dat toen de Minister van Financiën een Staatscommissie heeft ingesteld, die zich met dit onderwerp zou onledig houden en ten slotte, dat hij zelf, nog Kamerlid zijnde, een bijzondere belangstelling voor deze aangelegenheid heeft aan den dag gelegd, en deze zaak buitengewoon urgent heeft genoemd.

De Regeering leefde toen nog in de zoete hoop, dat de Staatscommissie vóór einde 1922 met haar taak gereed zou zijn niet alleen, maar dat wij ook nog in de gelegenheid zouden zijn, haar voorstellen hier te behandelen, zoodat de nooduitkeering 31 December 1922 had kunnen afloopen.

Die hoop van de Regeering werd niet gedeeld door een van onze meest voorzichtige medeleden. Behoef ik het nog te zeggen, het was de geachte afgevaardigde uit het Oversticht, de heer de Vos van Steenwijk, die in een van die vriendelijke honingzoete redevoeringen, waarvan hij nu eenmaal in deze vergadering het geheim schijnt te bezitten, zooals wij gisteren wederom hebben bemerkt, onder meer het navolgende heeft opgemerkt:

> „Al betracht de Staatscommissie — waarover aanstonds een enkel woord — de grootst mogelijke voortvarendheid, er niet de minste kan bestaat, dat in het jaar, dat ons van 1 Januari 1923 scheidt, een jaar bestemd voor de behandeling van de Grondwetsherziening en waarin de verkiezingen voor de Tweede Kamer plaats grijpen, de definitieve regeling, ik zeg niet in elkaar zal worden gezet, desnoods ingediend, maar tot stand zal komen.
>
> Wie van de Kamerleden geloof ook maar een oogenblik het tegendeel? Immers niet één. Men behoeft heusch geen ziener te zijn om te weten, dat die regeling voorwaar niet met een handomdraaien door de Staten-Generaal zal worden behandeld. Daarvoor zal er veel te veel aan vastzitten.”

Mijnheer de Voorzitter! De heer de Vos van Steenwijk had het grootste gelijk ter wereld. De zaak is eigenlijk nog veel erger dan hij ze toen voorstelde, want niet alleen, dat de betrekkelijke Staatscommissie nog niet klaar is met haar plannen, maar zelfs heeft de Regeering der Kamer nog geen gelegenheid geboden om zich uit te spreken vóór den 31sten December 1922 over het voortzetten dier nooduitkeeringen.

Het gevolg daarvan is geweest een toestand van onzekerheid, van verwarring, ik ging haast zeggen van desorganisatie, want de gemeenten werden zoodoende bij het samenstellen hunner begrooting geplaatst voor een dilemma; zij wisten nog niet, of zij de nooduitkeering voor 1923 als post op de begrooting moesten opnemen of niet. En sommige gemeenten hebben dit wèl gedaan, andere niet. Sommige colleges van Gedeputeerde Staten hebben gemeentebegrootingen, waarop die posten waren uitgetrokken, goedgekeurd, andere weder niet. Gedeputeerde Staten staan dus door de bestaande onzekerheid voor dezelfde moeilijkheid en de Memorie van Antwoord geeft geen voldoende licht. De Regeering heeft gezegd, dat zij zal afwachten wat de Staatscommissie haar daaromtrent verder zou adviseeren.

Maar daarmede zijn de gemeenten niet geholpen; zij moeten ten deze zekerheid hebben o. a. voor het vaststellen van hun hoofdelijken omslag.

Ik zou het dus op prijs stellen, als de Regeering nu definitief kon verklaren, of begrootingen, waarop posten van nooduitkeering voorkomen, door Gedeputeerde Staten al dan niet moeten worden goedgekeurd.

Nog erger is, dat de Regeering door haar handelwijze de Kamer heeft gesteld voor een fait accompli, want nu eenmaal het jaar 1923 is begonnen en er verschillende gemeenten zijn, die deze post op hun begrootingen hebben gebracht, staan zoowel de Regeering als de Kamer in deze aangelegenheid niet meer vrij in hun oordeel. Het wordt voor de Kamers zoo niet onmogelijk, dan toch wel uiterst moeilijk een voortzetting der nooduitkeering te verwerpen.

Ik meen, dat de Kamers er recht op hadden deze materie geheel vrij te beoordeelen.

Over de finale regeling van de financieele verhoudingen mag men zich, dunkt mij, na de jongste mededeelingen der commissie, geen illusie maken.

Wij zullen thans waarschijnlijk weder krijgen als voorloopige tijdelijke maatregel een voortzetting van de nooduitkeering tot 1927, in welk jaar de Staatscommissie met haar voorstellen hoopt gereed te zijn.

Er is echter niets zoo blijvend als het tijdelijke. En zoo betwijfel ik ten zeerste of ook in 1927 dit moeilijke vraagstuk wel tot oplossing zal zijn gebracht.

Het zal vrees ik van jaar tot jaar voortsukkelen blijven.

Mijnheer de Voorzitter! Thans moet ik nog stilstaan bij een onderwerp, dat vrij wat personen en tongen in beweging heeft gebracht: de reclassificatie. Reeds aanstonds dient er op gewezen te worden, dat deze materie nog geheel verkeert in een stadium van voorbereiding en dat de Regeering nog geenerlei beslissing ter zake heeft genomen. Critiek te dezer zake op de Regeering uitgeoefend behoort dan ook als zijnde praematuur te worden gewezen van de hand.

Toch zij mij een enkele opmerking geoorloofd over het denkbeeld om thans een reclassificatie te ondernemen.

Iedere classificatie en a fortiori elke reclassificatie draagt een vitium originis in zich, nl. dat ze nooit perfect volmaakt kan zijn. Zij is uit den aard der zaak afhankelijk van de factoren die den levensstandaard in iedere gemeente beïnvloeden; deze zijn in iedere gemeente anders. Zij wisselen voortdurend en zijn moeilijk te achterhalen. Zou een reclassificatie thans ondernomen worden, dan zou deze voor een deel moeten rusten op de prijzen der levensmiddelen. Doch op dit oogenblik schijnt mij de economische toestand nog te onzeker en de prijzen nog te weinig vast, om met hoop op bevredigenden uitslag een herclassificatie te ondernemen.

De Regeering bedenke ook, dat in dezen le mieux c'est l'ennemi du bien. Zij vleie zich niet met de hoop, dat zij, door in de thans bestaande classificatie wijziging te brengen, een volmaakte regeling zou kunnen tot stand brengen.

En zoo dringt zich de vraag op, of het niet de voorkeur zou verdienen, het denkbeeld der reclassificatie voorloopig te laten rusten, tot de prijzen der levensmiddelen zich hebben gestabiliseerd en rustiger tijden zijn aangebroken. Zonder thans op een antwoord van de zijde der Regeering aan te dringen, vertrouw ik toch, dat zij met deze opmerkingen bij het nemen van een eventueel besluit in deze materie zal willen rekening houden.

Ik wensch ten slotte eenige opmerkingen te maken over den uitslag der verkiezingen en zijn gevolgen.

En dan wil het mij voorkomen, dat het optreden van dit Kabinet geboden was door parlementaire noodzaak.

Ik acht het ijdel en een onbegonnen werk om na te gaan, of in dezen uitslag der verkiezingen moet gezien worden een goedkeuring door het kiezerskorps van alle handelingen van

22ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van Lanschot.)

dit Kabinet in de afgeloopen 4 jaren. Het is onmogelijk om in dit opzicht den wil der kiezers te achterhalen.

Doch eenmaal aangenomen, dat men wenschte een parlementaire Regeering — en die wensch was na de ondervinding, die men van het tegendeel had opgedaan, in alle parlementaire kringen algemeen, dan zie ik niet in, welke andere oplossing men zou hebben gewild of beoogd. Voor de verkiezingen heeft men gezegd: als rechts wint, moeten er nieuwe mannen aan het bewind komen, omdat in menig opzicht de Regeering zal moeten terugkomen op maatregelen, die in het woelige tijdvak van de afgeloopen vier jaar genomen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De kracht van dat argument ontgaat mij ten eenenmale.

Wij allen, particulieren, ook wij moeten op wellicht enkele uitzonderingen na eveneens ten gevolge van de gewijzigde omstandigheden ons leven herzien; wij zullen ons hebben aan te passen aan den nieuwen toestand; wij zullen terug moeten komen op menigen maatregel, dien wij in betere tijden hebben genomen en die ons dierbaar was. Doch nemen wij daarvoor een administrateur? Wel neen: dat doen wij immers zelf. Wanneer bijv. op zee na het mooie weer de storm komt opzetten, en er moeten veiligheidsmaatregelen genomen worden, moet dan het schip van kapitein veranderen? Immers neen.

Zoo gaat het ook met deze Regeering. Zij zal het leven van den Staat hebben aan te passen aan den gewijzigden toestand, maar de heeren behoeven daarom zelf nog niet af te treden. Doch die gewijzigde toestand doet mij een gansch andere conclusie trekken; niet deze, dat de vorige bewindslieden moesten heengaan, maar veeleer: dat de oppositie buitengewoon bescheiden moet zijn in haar critiek.

Als bijv. Minister Aalberse van oordeel is, dat de nood der tijden hem dwingt om aan de Arbeidswet een andere uitvoering te geven dan hij aanvankelijk had gedacht, hem dwingt om sommige werktijden te verlengen, dan is hij reeds bij voorbaat gevrijwaard tegen ieder verwijt van inconsequentie. Als Minister de Visser verschillende zeer nuttige, maar kostbare onderwijsmaatregelen achterwege moet laten, dan kan hem nooit voor de voeten worden geworpen dat hij zich zelf niet gelijk is gebleven. Als, ten slotte, de Minister van Financiën bezuinigingsmaatregelen neemt die in den lande ontevredenheid wekken, dan behoort iedere beschuldiging van onbestendigheid te zijnen opzichte reeds bij voorbaat te worden afgewezen met een exceptie van niet-ontvankelijkheid. En indien de critici, ik zeg niet in deze Vergadering, ik zeg evenmin aan de overzijde van het Binnenhof, doch de critici in den lande op dit gebied nu eens hun geweten zouden willen onderzoeken, ja, dan geloof ik, dat zij niet geheel vrij zouden uitgaan.

Aan de overzijde is vaak gezegd, — en het is in ons Voorloopig Verslag herhaald — dat de Regeering en haar program niet wordt gedragen door de partijen der rechterzijde en haar woordvoerders. Zeker is het gewenscht, dat er geen twijfel besta omtrent den oorsprong van dit Kabinet. Wij moeten van den aanvang af in deze driejarige periode weten wat wij aan deze Regeering hebben. Ik zou dan willen constateeren, dat deze Regeering niet is, zooals sommigen het willen voorstellen, een amphibie, die het midden houdt tusschen een parlementair en een extra parlementair Kabinet, maar wel degelijk een zuiver parlementaire Regeering, wortelende in het volle vertrouwen van de rechterzijde en haar leiders. De omstandigheid alleen reeds, dat deze leiders aan de overzijde van het Binnenhof zich in dat opzicht niet onbetuigd hebben gelaten en de Regeering krachtig hebben ondersteund, rechtvaardigt die conclusie ten volle.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou ten slotte de aandacht willen vestigen op de beteekenis der jongste verkiezingen. Het is uit den aard der zaak altijd moeilijk om den wil van de kiezers te achterhalen, maar het wil mij toch voorkomen, dat die verkiezing voor de partij, waartoe ik de eer heb te behooren, de Katholieke Staatspartij, een ver strekkende beteekenis heeft gehad, een beteeknis, welke ver uitgaat boven iedere appreciatie van Ministerieel beleid. Ik zie in den uitslag van die verkiezing, in het groot aantal zetels, dat de Katholieke Staatspartij ditmaal heeft behaald, een besliste overwinning van het Christelijk beginsel over iedere andere meer materialistische levensbeschouwing en denkwijze. De Minister-President heeft het aan de overzijde van het Binnenhof zoo juist opgemerkt, dat de Katholieke Staatspartij is een volkspartij bij uitnemendheid. Zij herbergt in haar midden verschillende maatschappelijke groepen, waarvan de economische belangen zeer veel verschillen. Nooit zijn die verschilpunten sterker tot uiting gekomen dan in deze tijden, waarin de stoffelijke belangen zoo zeer tegen elkander indruischen. Ook van andere zijde is dit verschijnsel geconstateerd: en zulks niet zonder eenig leedvermaak. Men speculeert reeds op het nabijzijnde uiteenvallen der Katholieke Staatspartij. Zoo lees ik in ons Voorloopig Verslag, dat verschillende leden meenden, dat ten slotte de Katholieke arbeiders zich ten deele zullen wenden tot de S. D. A. P. en ten deele tot de Katholieke Volkspartij.

Mijnheer de Voorzitter! Men tijgt op de Katholieke berenjacht en deelt de huid van den beer al bij voorbaat. Doch tot de heeren, die dit in het Voorloopig Verslag hebben neergelegd, zoude ik willen zeggen: weest voorzichtig, dat gij in plaats van Katholieke beren geen politieke bokken schiet.

Ook de heer Vliegen heeft verleden jaar in een zeer belangwekkende rede in deze Kamer op dat verschijnsel gewezen. Het ligt geenszins op mijn weg om in deze Vergadering hoog opgezette politieke beschouwingen te houden: ik laat dat veel liever over aan de sterren van de eerste grootte, die schitteren aan het politieke firmament van de Tweede Kamer, maar nu ten tweede male op dat verschijnsel wordt gewezen, gevoel ik mij toch verplicht met een enkel woord daarop terug te komen, omdat stilzwijgen dezerzijds den schijn zou kunnen hebben van eigen wankelmoedigheid, van eigen gemis van vertrouwen in de toekomst van onze partij. Ik citeer uit de rede van den heer Vliegen van verleden jaar:

> „De reden van dit alles zit in het onwaarachtige van elke partijvorming op godsdienstigen grondslag. Het is niet waar dat men door overeenstemming op godsdienstig terrein dezelfde politieke richting moet volgen."

Voorts zegt hij, dat de materie het politieke leven te sterk beïnvloedt om op grondslag eener ideëele eenheid een politieke partij te vormen, en wat verder:

> „dat dit opschuiven van de verantwoordelijkheid en zooveel anders alles teekenen zijn van ontbinding van de Katholieke Staatspartij".

Vervolgens:

> „Wat dat wegloopen betreft, gedurende een reeks van dagen heeft *De Maasbode* stemmen uit het land over de verkiezingen geplaatst en daarbij schreef iemand uit Groningen, dat ondanks alle moeite van de kiesvereenigingen volgens hem niet op de helft van de kiezers gerekend kan worden, daar de ontstemming over het zittende Kabinet zoo groot is, dat men alleen zal stemmen volgens eer en geweten", — waarna hij concludeert: — „Ik geloof in verband met dit alles niets meer van de regeerkracht van deze partij.".

Nu, Mijnheer de Voorzitter, als men den uitslag van de verkiezingen echter nagaat, dan kunnen, dunkt mij, de Katholieken daarmede knapjes tevreden zijn.

De heer Vliegen zegt ten slotte:

> „Ik zou aan de heeren willen vragen, of zij nu misschien begrijpen de argumenten, die wij altijd hebben gesteld tegenover het verwijt, dat wij den klassenstrijd prediken: dat deze strijd niet is de uitvinding van dezen of genen, maar dat het is een natuurnoodwendig gevolg van de maatschappelijke verhoudingen."

Die rede van den heer Vliegen was een zuiver principieele rede, omdat zij de ideëele eenheid, den godsdienst, meer in het bijzonder den Katholieken godsdienst, verwierp als fundament voor partijvorming en daarvoor als basis in de plaats stelde het materialisme, den klassenstrijd.

Welnu, het komt mij voor, dat op die stellingen van den heer Vliegen het Katholieke kiezersvolk, mannen zoowel als

(van Lanschot e. a.)

vrouwen, door het groot aantal stemmen, aan de stembus uitgebracht, een even duidelijk als afdoend antwoord heeft gegeven. Zij hebben tegenover die rede aan de stembus gesteld een daad, en een flinke daad, die toont, dat er ook in het politieke en Staatkundige leven toch nog wel iets anders, iets hoogers, iets edelers is dan materialisme en klassenstrijd, een daad, die toont dat, al mogen dan ook in een Staatspartij als de onze, omdat zij volkspartij is bij uitnemendheid, economische verschilpunten voorkomen zooveel men wil, ten slotte aan de stembus, dus juist op politiek, Staatkundig gebied, de Katholiek, ook in de moeilijkst denkbare omstandigheden, die economische verschilpunten weet opzij te stellen en ze weet te onderwerpen aan het hooge doel: de ideëele eenheid, de godsdienstige saamhoorigheid.

Het komt mij voor, dat aan de toekomst van een partij, die er zóó voorstaat, die getoond heeft ook in de moeilijkst denkbare omstandigheden een dergelijke krachtproef te kunnen doorstaan, niet behoeft te worden getwijfeld.

De heer van der Lande: Mijnheer de Voorzitter! In de Memorie van Antwoord der Regeering omtrent de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting van dit jaar lees ik, dat de Regeering meent, dat de financieele politiek der naaste toekomst onder meer gericht moet zijn op een verlaging van den druk der directe belastingen.

Dit, Mijnheer de Voorzitter, was mij aangenaam te mogen hooren. Minder aangenaam was hetgeen er bijgevoegd werd, namelijk, dat deze verlaging slechts — ik druk op dit woord „slechts" — kon geschieden door sterke vermindering der uitgaven.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter! De uitgaven moeten verminderd worden, doch dit alleen kan niet voldoende zijn om den hoogen druk der directe belastingen zoo te verminderen, dat deze dragelijk wordt.

Trouwens, de eisch, die, naar het mij wil voorkomen, aan vermindering dier directe belastingen gesteld moet worden, is zóó, dat deze door vermindering der uitgaven niet kan worden bevredigd.

De directe belastingen moeten naar mijn meening met 50 pct. verminderd worden, wat in de eerste plaats slechts kan geschieden door verhooging der indirecte belastingen, willen zij dragelijk worden en het bedrijfsleven niet schaden.

Ik geloof niet, dat de Minister van Financiën zooveel bezuinigen kàn, hoe sterk Zijn Excellentie zich ook als bezuinigingsminister moge voelen.

Het wil mij voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat wij met het heffen der directe belastingen op den verkeerden weg zijn. Vermogensbelastingen, verhoogde successierechten, gevoegd bij het recht der gemeenten om ook de vermogens aan te tasten, hooge belastingen op het kapitaalvormend inkomen, zij zijn alle ontstaan door wetten, die door het wat men noemt „democratisch element" der Volksvertegenwoordiging met een zeker welbehagen gepropageerd en gretig aangenomen zijn.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, aan de groote massa, steeds blijde als een kind met de vreugde, die de schijn en het oogenblik verschaffen, aan die massa zal de aanneming van zulke kapitaalvernietigende wetten een oogenblik van tevredenheid gebracht hebben. De massa kijkt niet verder dan den dag van heden. Werden de gevolgen voor de toekomst overwogen, werden de gevolgen onbevangen en onbevooroordeeld onder de oogen gezien, dan zou men al spoedig tot de conclusie komen, dat in onze maatschappij — men moge haar instelling ideaal noemen of haar als een slecht werk der menschheid afbreken of bestrijden —, dat in die maatschappij het kapitaal noodzakelijk is om te kunnen arbeiden, te kunnen produceeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil deze Regeering er op wijzen, hoe gevaarlijk het is het kapitaal te ondermijnen door het stelselmatig te verminderen of, wat even erg is, het te beletten zich in gelijken tred met het buitenlandsche kapitaal te vergrooten.

Wanneer ik van het kapitaal spreek, dan bedoel ik daarmede zoowel het kapitaal, door den eigenaar zelf in eigen Nederlandsche industrieele of commercieele onderneming

(van der Lande.)

belegd, als het kapitaal, dat de kapitalist aan andere Nederlandsche ondernemingen ter beschikking kan stellen. Wanneer dat kapitaal door zware heffingen verhinderd wordt zich uit te breiden of, wat erger is, verminderd wordt, en het buitenland laat zijn kapitaal onaangetast of tast het minder aan en zorgt, dat het zich door minder zware inkomstenbelastingen sneller uitbreidt, dan beteekent dit achterstelling, vernietiging van Nederlandsche industrie en handel.

Mijnheer de Voorzitter! Of men nu tot de sociaal-democratische partij behoort of tot welke partij ook — de communisten uitgezonderd —, algemeen staat het vast, dat in onze bestaande maatschappij ieder, die direct of indirect bij het commercieele en industrieele leven betrokken is, en ook de Staat zelf, het grootste belang er bij heeft, dat een steunpilaar van den arbeid in onze bestaande maatschappij niet ondergraven wordt.

Alleen die partij, die meent, dat onder de Staten dezer wereld ons landje als gangmaker zal moeten dienen voor geheele omverwerping van ons maatschappelijk stelsel, alleen die partij, die zich inbeeldt, dat alle andere landen haar vermeend succes moeten volgen, alleen die partij kan bij kapitaalvernietiging belang hebben.

Wanneer ik voor de noodzakelijkheid van kapitaal pleit, dan weet ik, dat ik een pleitbezorger ben van een zaak, die sedert lang niet in het Parlement besproken is. Het kapitalisme werd van links en rechts aangevallen; deed men dat niet, dan was men geen man van dezen tijd, men was een aanbidder van het gouden kalf. Behartiging van de belangen van het kapitaal was dan ook in veler oogen buitengewoon ondemocratisch. Geen wonder dan ook, dat de verschillende Regeeringen steeds succes hadden met wetsvoorstellen, die het kapitaal belastten en kapitaalvorming belemmerden. Wat zijn daarvan echter de gevolgen geworden? Het nationaal vermogen zal vernietigd worden.

Het nationaal vermogen in den wortel aantasten, zooals tegenwoordig hier geschiedt, leidt onvermijdelijk tot ruïneering van ons land, tot armoede bij alle standen. Nederland mag er geen wetten op na houden, die zijn positie verzwakken tegenover andere landen. Men mag van een Staat niet eischen, dat hij zich zelf den levensader afsnijdt. Men verwacht toch ook niet van den sociaal-democraat, wanneer hij tot de kapitaalkrachtigen behoort, dat hij afstand doet van zijn eigen kapitaal, hij moge nog zoo tegen het principieele van het bezit van eigen kapitaal gekant zijn.

Evenmin als deze zelf een uitzondering wil zijn in het maatschappelijk leven, evenmin mag hij het goedkeuren, dat ons land een uitzondering maakt op het gebied van kapitaalvernietiging door belastingen, wanneer deze vernietiging ontstaat door hoogere heffingen op inkomen, vermogen of vermogensovergang dan in andere Staten.

Iedere Regeering is verplicht op de economische toestanden der andere Staten te letten. Ik sprak daarover verleden jaar bij de algemeene beschouwingen en ried voorzichtigheid aan ten opzichte van sociale wetten en arbeidsvoorwaarden, het bestendigen van loonen, hooger dan de buitenlandsche. Ik ried aan, toch notitie te nemen van wat het buitenland doet op dit gebied.

De Regeering sta boven iedere arbeidersvereeniging, die niet verder kijkt dan haar neus lang is. Leiders van arbeidersvereenigingen denken groote democraten te zijn, indien zij het loonpeil hebben doen stijgen. Evenals zij gun ook ik den arbeider van harte gaarne het hoogste loon, dat een industrie in verband met het oogenblik en de toekomst kan geven. Ik gun hem gaarne den kortsten arbeidsdag ..., wanneer dit althans op hem een gunstigen invloed heeft. Wanneer echter dat hoogste loon den arbeider zelf den arbeid ontneemt, wanneer, om eens een voorbeeld van recenten datum te noemen, een arbeiders-metselaars-stukadoors- en timmerlieden-trust, in het midden latende, of deze officieel of officieus bestaan heeft, bepaalt en eischt, dat een arbeiderswoning bij voorbeeld 30 pct. duurder moet worden door een opgeschroefd weekloon, dan beteekent dit, dat de weekhuur van die woning procentueel evenveel duurder wordt, dat de arbeider deze hoogere huur moet betalen, de industrie

(van der Lande.)

hooger loon moet geven, terwijl het eind van het lied is, dat de industrie niet meer op de wereldmarkt en evenmin op eigen markt kan concurreeren, wanneer de levensvoorwaarden elders goedkooper zijn.

Wijkt de Regeering af van den weg, dien ik aangaf, of blijft zij op den verkeerden weg doorgaan, dan beteekent dit bevordering van de werkloosheid en de ruïne van ons land.

Mijnheer de Voorzitter! Het belang van den arbeider in onze maatschappij is de vorming van een financieel krachtige industrie en handel. Zonder krachtigen steun van het grootkapitaal ten dienste van industrie en handel is geen concurrentie met het buitenland mogelijk. Bevordering van kapitaalvorming is dus dwingend noodzakelijk in onze maatschappij. Ik sta niet alleen met deze stelling.

Den democraten van links en rechts raad ik aan eens kennis te maken met het betoog van den bekenden sociaaldemocraat Louis Bertrand, die onlangs in het Belgische sociaal-democratische hoofdorgaan *Le Peuple* het volgende schreef:

„Zonder kapitalistische concentratie zou het socialisme, verstaan als de socialisatie der voortbrenging en ruilmiddelen, onmogelijk te verwezenlijken zijn en de gedachte aan zijn noodzakelijkheid zou bij niemand opgerezen zijn.

Er zijn twee reeksen van kapitalisten.

Ten eerste de kapitalisten, die obligaties met vaste rente koopen. Zij beperken zich over het algemeen tot het afknippen van de couponnetjes. Ten tweede zijn er kapitalisten, die hun kapitalen wagen in nijverheids-handels-, landbouw- en financie-ondernemingen. Deze laatsten handelen met het doel meer te winnen dan de anderen. Doch zij loopen soms ernstige gevaren, die om zoo te zeggen hun grootere inkomsten rechtvaardigen.

Volgen dezen socialist zijn deze gevaren niet denkbeeldig. Men heeft de geschiedenis opgemaakt der 1610 eerste naamlooze vennootschappen in België, opgericht van 1873 tot 1893, met een gezamenlijk kapitaal van 3 milliard. Welnu, na 20 jaar bleven er van de 1610 t.t.z. 30 p.r. maatschappijen meer over. Van de daarin geplaatste 2 milliard was meer dan de helft verloren.

Ziedaar een feit, dat men kennen moet en waarmee men rekening houden moet, indien men onpartijdig het kapitalistisch regiem wil beoordeelen.

Een derde reeks kapitalisten bestaat uit hen, die zelf arbeiden om hun kapitaal vruchten te doen dragen."

Deze socialistische leider zegt verder:

„Het kapitalisme is dus een historisch feit. Het heeft toegelaten, talrijke nijverheden op te richten, uitvindingen tot haar recht te doen komen, in verre landen rijkdommen te ontdekken, de algemeene onkosten te doen verminderen en alzoo het algemeen welzijn te bevorderen.

Zoodoende heeft het dienst bewezen aan de menschheid."

Tot zoover Louis Bertrand. Deze bekende socialist is het dus in zijn oordeel omtrent de noodzakelijkheid van krachtige kapitaalvorming geheel met mij eens.

Nu zal van zekere zijde hiertegen ingebracht worden, dat vele kleinere bedragen ook een groot kapitaal kunnen vormen, dat bij het oprichten van zaken ook kleine aandeelen uitgegeven kunnen worden om de minder bezittenden in de gelegenheid te stellen deel te nemen in industrieele of andere ondernemingen.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, dat kàn alles zeer goed. Dan moet er echter ook lust bestaan voor de minder bezittenden om hun spaargelden in industrieele of handelsondernemingen te steken, het risico te loopen van geld te verliezen. Of deze lust bestaat, betwijfel ik. Ook is het voor de weinig bezittenden aanbevelenswaardiger, op andere wijze hun spaargelden te beleggen, waardoor minder risico geloopen wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer nu de vraag gesteld wordt, of ons nationaal kapitaal achteruitgaat, dan vind ik die vraag zoo goed beantwoord door den thesaurier-generaal, den heer mr. Trip, in de *Manchester Guardian*.

Hij begint met te zeggen, dat de toestand onzer Staatsfinanciën bij het uitbreken van den oorlog bevredigend was. Nederland behoorde toen echter niet tot de rijkste landen van Europa.

In de oorlogsjaren werd pl.m. 2½ milliard winst gemaakt.

Trekt men volgens mr. Trip's berekening van de 2½ milliard winst, die in den oorlog gemaakt werd, de groote verliezen af, die geleden werden door het bezit van Marken en Kronen, Russische en Oostenrijksche effecten, dan komt hij tot de conclusie, dat door den oorlog zelf het nationaal vermogen aanzienlijk achteruitgegaan is, en ik voeg hierbij: door de groote verliezen, die wegens achteruitgang der prijzen van vaste goederen en handelswaren door handel en industrie geleden zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Men vergete daarbij niet, dat de Staat een alleraardigste compagnieschap aangegaan heeft met handel en industrie in de oorlogsjaren. De Staat heeft in die jaren de menschen aangespoord om toch maar te produceeren, fabrieken te vergrooten en op te richten. De Staat kreeg haar dertig procenten als oorlogswinst mee. Zoodra zag de Staat niet, dat de wind uit een anderen hoek ging waaien, of hij zei de compagnieschap op en liet handel en industrie met de schade zitten. Mijnheer de Voorzitter! Dat was gewoon schandelijk en de naweeën worden nu nog gevoeld. Ik wil dan ook bij deze nog eens beroep doen op den Minister van Financiën en hem verzoeken toch de meeste inschikkelijkheid te betoonen, voor zooyer er nog compagnons van hem uit dien tijd bestaan, die door den achteruitgang in moeilijkheden geraakt zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De bedragen, die dit jaar weer aan directe belastingen gevorderd worden, eischen in de toekomst sterke vermindering.

Nu zal de Minister zeggen, dat de opbrengst der inkomstenbelasting minder geraamd is, en wel van 88 millioen op 70 millioen, de dividendbelasting 3 millioen, de vermogensbelasting 1 millioen en de successierechten 8 millioen lager. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, doch dat geschiedde nolens volens, zeker niet om het kapitaal minder zwaar te belasten, doch in het besef, dat het met de Nederlandsche welvaart gedaan is en dat de opbrengst, wilde men het percentage niet verhoogen, zeker niet meer zal bedragen dan de Minister nu raamt.

De Minister van Financiën zegge niet, dat er nu reeds verbetering in den toestand van handel en bedrijf te bespeuren valt en dat die verbetering het begin is van een nieuwen constanten opbloei.

Het is waar, er is eenige beterschap te bespeuren, edoch deze beterschap is enkel en alleen ontstaan door het geknakte Duitsche bedrijfsleven, de bezetting van de Roer, den slechten treinenloop en dergelijke belemmeringen in het fabriceeren, waardoor het onzen Oostelijken buren onmogelijk is geworden met hun fabrikaten Nederland te overstroomen.

De Regeering make zich dus niet blij met deze oogenblikkelijke beterschap. De zieke is, indien geen betere medicamenten toegediend worden, onherroepelijk ten doode opgeschreven.

Hoeveel schade de kapitaalheffingen aan industrie en handel berokkend hebben, zou de Minister van Financiën het best te weten kunnen komen, indien hij de Rijksbelastinginspecteurs en notarissen der voornaamste gemeenten eens bij elkaar liet komen. Zij zouden hem vertellen, hoe het hooge successierecht, dat kinderen van de nalatenschap hunner ouders moeten betalen, dikwijls niet betaald kan worden zonder groote schade te berokkenen aan het krediet, waarmede de zaken gedreven worden. Hoe tot hooge rente gelden moeten worden opgenomen om de successierechten te kunnen betalen, zoodat de erfgenamen met zorg en financieel zwaar belast de zaken verder voort trachten te zetten.

Vooral in deze tijden van sterk wisselende waarden is het heffen van een successiebelasting, als de bestaande, funest voor onze volkswelvaart.

Zoo is het voorgekomen, dat iemand een erfenis ontvangen had van 12 millioen Mark op het moment, dat de Mark

(van der Lande.)

3 cent waard was. Acht maanden later werd de successiememorie ingediend, toen de Mark gedaald was beneden 1 cent; toch moest successiebelasting betaald worden over het bedrag der 3-cents Marken, met gevolg, dat de successiebelasting hooger was dan de geheele erfenis.

De man zou er failliet door kunnen gaan!

Een ander geval om te bewijzen, hoe een hoog successierecht de zaken kan ontwrichten en de arbeiders de dupe doet worden. Het voorbeeld haal ik aan, zooals het is uitgewerkt in het *Weekblad voor Privaatrecht* van 24 Februari van dit jaar en op feiten berust.

Een broerskind erft f 500 000 en moet daarvan f 171 070 belasting betalen. Ingevolge verschil van meening met den fiscus omtrent het hoogere bedrag der nalatenschap tegenover de aangifte vermogensbelasting en Rijksinkomstenbelasting en aankleve van dien moest de erfenisontvanger van die f 500 000 ten slotte f 202 763 aan den Staat afstaan.

Nu vraag ik, Mijnheer de Voorzitter, wat de gevolgen zijn van zulke heffingen. Veronderstel nu eens, dat die erfenis bestond uit een fabrieks- of handelszaak, met gebouwen, machinerieën, vorderingen en wat bedrijfskapitaal, dan kan een kind toch uitrekenen, dat met de belasting van zoo'n bedrag de zaak naar den kelder is en de arbeiders en het kantoorpersoneel op straat komen te staan.

Ja, de erfgenaam heeft dan nog 3 ton, doch de zaak, het bedrijf als zoodanig, is geruïneerd, de arbeiders moeten ontslagen worden, het cijfer der werkloozen wordt weer vergroot en de belastingen nog eens weer extra verhoogd.

Een ander geval, dat mij bekend is, lag ongeveer zoo. De eigenaar van een industrieele zaak sterft. Twee bloedverwanten zijn de erfgenamen. Zij hebben de laatste jaren het bedrijf mede geleid. Het bedrijf gaf een matig bestaan. Het bedrijfskapitaal werd grootendeels door een bank gefourneerd; op de gebouwen, enz. lag een krediethypotheek. De fiscus eischte f 25 000 successierecht. Dat kon niet uit de zaak genomen worden. De bank wilde verder niet voorschieten, zegde bovendien het toegestane krediet op, omdat de fiscus nog 25 mille met voorrang te vorderen gekregen heeft. Gevolg, Mijnheer de Voorzitter, meer dan 100 arbeiders op straat, ten laste en ten koste van de gemeenschap.

Mijnheer de Voorzitter! Aan dergelijke dwaasheden moet een einde komen. Zulke zware heffingen ontwrichten het bedrijfsleven.

Behalve het verminderen van het successierecht zal deze wet toch herzien moeten worden, opdat de dwaasheid niet mogelijk is, dat iemand meer moet betalen aan successierecht dan hij als erfenis ontvangt. In het *Weekblad voor Privaatrecht* van Februari jl. wordt het geval genoemd, dat iemand effecten nalaat, die op het oogenblik van overlijden op 70 pct. genoteerd worden. De erfenis bedroeg f 500 000. Acht maanden na het overlijden werd de successiememorie ingediend, de aandeelen waren door de malaise in waarde tot f 100 000 teruggeloopen en waren niet meer in de officieele beursnoteering opgenomen. De erfgenaam moest nu van de f 100 000 werkelijke waarde f 171 000 successierecht betalen. En betalen moest hij, geen kwijtschelding noch Koninklijke gunst helpt hem er af.

De Minister zal zeggen, dat de aandeelen bijv. tot 200 pct. hadden kunnen stijgen en dat dit dan een voordeel voor den erfgenaam zou zijn geweest. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, die redeneering moge in haar algemeenheid juist zijn, zij helpt den erfgenaam niet, die door de onbillijkheid van meer te moeten betalen dan hij ontvangt, tot ondergang is gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe hooger het percentage eener belasting is, hoe sterker de onbillijkheden uitkomen en gevoeld worden. Dat geldt voor de Successiewet, maar ook voor de andere belastingwetten. Door de opcenten worden die onbillijkheden nog eens weer aangedikt.

Daarom moeten de belastingwetten herzien worden en tot een veel verlaagd cijfer worden gereduceerd. Vermogens-, verdedigings- en inkomstenbelastingen zijn veel te hoog.

Ik wijs er de Regeering bovendien nog eens uitdrukkelijk op, hoe deze directe belastingen het leven per se duurder maken.

Er wordt nu eenmaal rekening gehouden met de lasten, die op een zaak drukken. De handeldrijvenden en producenten moeten rekening houden met hetgeen van de nettowinst overblijft om daarnaar hun uitgaven voor eigen levensonderhoud te kunnen bepalen.

Bij het bepalen van den verkoopprijs van eenig handelsartikel wordt dus vast en zeker met de abnormale belasting gerekend.

Dure verkoopsprijzen belemmeren weer het meegaan met de buitenlandsche loonen, waarvan weer de gevolgen zijn werkloosheid en malaise.

Vergelijk nu hetgeen wij aan belastingen te betalen hebben met hetgeen onze zuidelijke buren betalen. Ik raad den Minister aan, het pas verschenen werk op financieel gebied van Max Leo Gerard te bestudeeren omtrent „Impôts d'hier et d'aujourd' hui". De Minister zal dan zien, hoe in België „l'ensemble des contributions" per hoofd der bevolking slechts 76 goudfrancs bedraagt tegen 43 goudfrancs vóór den oorlog. De Belgische belastingbetaler betaalt dus f 36,50 belasting tegen — men hoore dit wel — honderd en tien gulden per hoofd der bevolking in ons land!

Dat onze abnormale belastingen enkelen (velen zijn het echter niet) uit ons land verdreven hebben, kan niemand verwonderen. Het leven in België is goedkoop door een beter belastingstelsel en, men lette wel, een verstandigere handelspolitiek. Dit goedkoopere leven trok enkelen aan, doch het leven niet alleen; zij dachten ook aan de successie-afpersing hier te lande, die bij hun dood betaald moest worden.

Mijnheer de Voorzitter! Dure verkoopprijzen zijn de gevolgen van onze belasting- en handelspolitiek. Een der eerste levensbehoeften, ons dagelijksch brood, wordt er zelfs door beïnvloed. Een voorbeeld uit de honderden. De Belgische meelfabrieken gebruiken dezelfde grondstoffen als de Nederlandsche. Het brood is er niet minder in qualiteit als hier te lande. Op tarwebloem is in België een invoerrecht, in tegenstelling met hier te lande, zoodat de Belgische meelfabrikant naar Nederland kan importeeren. Volgens de vrijhandelaren zou dus tarwebloem in België duurder moeten zijn. De loonen zullen in België door de valuta natuurlijk lager zijn. Ik ben echter overtuigd, dat vooral de belastingen, die onze bakkerijen moeten betalen, hierbij gevoegd het verschil in sociale wetgeving en minder hoog opgeschroefde gemeentebelastingen, mede de oorzaak zijn, dat een der voornaamste voedingsmiddelen, het dagelijksch brood, hier te lande vijf en twintig cent per K.G. kost, tegen vijftien cent in België! Brood hier dus 10 cent per K.G. duurder dan in België! Wat hiervan de gevolgen zijn, Mijnheer de Voorzitter, behoef ik heusch niet verder uiteen te zetten.

Ik heb deze cijfers, wat ons land betreft, van onzen geachten collega Wibaut. De prijs van gebuild tarwebrood was te Amsterdam in Februari 20 cent per 800 gram, dus 25 cent per K.G. De Belgische prijs is afkomstig van een groote broodfabriek te Brussel.

Mijnheer de Voorzitter! Tegen dat land moet onze industrie nu concurreeren!

Mijnheer de Voorzitter! Onze belastingwetten grijpen te diep in het economisch leven in.

En dan dat onaangename van ons belastingsysteem. Het eene biljet heeft men nauwelijks ingevuld, of een aanmaning voor invulling van een ander vindt men op zijn schrijftafel. Dan de briefjes van de inspecties, die opheldering wenschen.

Verder de reclames. De eene reclame is nauwelijks afgewerkt, of een nieuwe is in zee. Mijnheer de Voorzitter! Dit worde niet begrepen als een grief tegen onze belastingambtenaren. Integendeel, zij doen, voor zoover ik het heb kunnen beoordeelen, zonder het het publiek te moeilijk te maken, voor den Staat, wat hun voorgeschreven is. Wij hebben goede ambtenaren.

De wetten zelf zijn echter te diep ingrijpend in het economisch leven. De belastingambtenaren krijgen tegenzin en walging in hun werk. Wanneer de Minister hiernaar eens een onderzoek wil instellen door de ambtenaren zelf te hooren omtrent den toestand, zal hij tot dezelfde conclusie komen. Alle ambtenaren, die ik om algemeene inlichtingen omtrent den financieelen toestand van de belastingbetalers vroeg, getuigden unaniem, dat zij dikwijls met tranen in de oogen

22ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van der Lande.)

de wet moesten toepassen. Ja, Mijnheer de Voorzitter! Ik kwam bij een hooger belastingambtenaar, wien ik vroeg, of hij mij als belastingambtenaar inlichtingen mocht geven over den toestand. Hij antwoordde mij: „ik ben geen belastingambtenaar meer. ik ben verlaagd tot Staatsbeul!"

Zoover is het gekomen, Mijnheer de Voorzitter!

Zooals ik in het begin mijner rede zei, constateerde ik met vreugde, dat de Regeering ook inziet, dat het zoo niet verder gaan kan met de directe belastingen. Het verschil van meening tusschen Regeering en mij ligt in het percentage, dat de Regeering de indirecte belastingen wil doen verminderen. Wanneer deze vermindering slechts alleen door vermindering der uitgaven kan plaats vinden, och, Mijnheer de Voorzitter, dan zullen het enkele percenten zijn, die minder opgebracht moeten worden. Ik daarentegen acht vermindering tot 50 pct. een absolute noodzakelijkheid.

De directe belastingen moeten verminderd worden en dat is mogelijk.

Ten eerste, door de uitgaven te verminderen. Hierin is de Minister van Financiën op den goeden weg en ik breng hem gaarne mijn hulde voor hetgeen hij op dit gebied tot stand bracht.

Ten tweede door de crisisschuld langzamer af te lossen. Er is een ruimte op de geldmarkt. De laatste leeningen bewijzen dit. De Regeering late den tijd niet voorbijgaan. Zij benutte dit oogenblik.

Ten derde door herziening van ons tarief voor invoerrechten.

Waarom de aflossing van de crisisschuld niet met bijv. 25 jaar vertraagd? Ook in de Tweede Kamer werd dit aan de Regeering gevraagd. De Minister van Financiën antwoordde laconiek: dat ook in de Eerste Kamer aanbevolen was den termijn van aflossing te verschuiven, wat mogelijk zou zijn door voor de tegenover de obligatiehouders verplichte aflossingen opnieuw te leenen. Ik vond dit middel van den Minister volkomen juist.

Wat zegt de Minister echter verder?

„Dat hij dit een bedenkelijke politiek acht."

Ik ben zoo vrij hierin ten eenenmale van meening te verschillen met den Minister.

Een bedenkelijke politiek is het, neen een onverantwoordelijke politiek is het, het tegenwoordige geslacht te laten betalen voor hetgeen het in het waarachtig belang van komende geslachten in den kritieken oorlogstijd voor Nederland deed. Ook het program der Antirevolutionnaire Partij wijst denzelfden weg aan, waar het door een gewijzigde delging van de schuld verlichting van belastingdruk eischt.

Het jammerlijke is, Mijnheer de Voorzitter, dat de Regeering niet schijnt te beseffen, dat de snelle aflossing van de crisisschuld ook nog het noodzakelijk gevolg heeft, dat juist de komende geslachten de ellende zullen ondervinden van de ontkapitaliseering van het tegenwoordige geslacht, waarvan ik zooeven voorbeelden aangehaald heb.

Mijnheer de Voorzitter! Deze begrooting wijst aan, dat het kapitaal aan directe belastingen moet opbrengen 335 millioen gulden, tot welk bedrag ik gekomen ben door de bedragen der inkomstenbelasting, dividend- en tantièmebelasting, vermogensbelasting, grond- en personeele belastingen en successierechten samen te tellen en daarbij de bijdragen voor het Leeningfonds te voegen. Tegen deze 335 millioen directe belastingen staan slechts 180 millioen indirecte belastingen.

Deze verhouding is niet de juiste, vooral ook daarom niet, doordat de gemeenten, zich verkneukelend in het verkregen recht, tot 100 opcenten op de vermogensbelasting mogen innen. Dit bedrag zal tientallen millioenen moeten bedragen; over de juiste cijfers kon ik tot op dit oogenblik niet beschikken.

Dat enorme bedrag moet door het kapitaal worden opgebracht. Het kapitaal wordt hiertoe veelal verplicht, en ik leg den nadruk op dat „verplicht".

Onze wetten vragen er namelijk niet altijd naar of het kapitaal iemand wel in staat stelt te kunnen betalen. De betaling wordt geëischt, ook al is het geld er niet.

Wanneer de Minister eens een enquête wil houden bij zijn inspecteurs, dan zal hij hooren, hoe er massa's gevallen voorkomen, waarbij de belastingen op het kapitaal niet betaald kunnen worden, omdat datgene, wat onze belastingwetgeving onder kapitaal verstaat, in de laatste jaren niets heeft opgebracht.

De vermogensbelasting moet dan echter toch betaald worden.

De winst-en-verliesrekening van iemand, die eigen zaken drijft, wijst bv. de laatste jaren verlies aan. Wijzen de balansen aan, dat er aan gronden, gebouwen, machines en dergelijke nog waarden bestaan, dan moeten deze waarden belastingen opbrengen. Belasting, niet alleen op die vermogenswaarde, maar ook op de winst, die deze in het voorafgaande jaar heeft opgebracht. De inkomstenbelasting en de aankleve van dien, de verdedigingsbelasting, moet betaald worden, als die winst dikwijls niet meer bestaat in contanten. De eigenaar van die zaak, in mijn voorbeeld aangehaald, heeft het jaar, dat hij geen winst maakte, toch moeten leven met zijn gezin! Een zakenman is geen ambtenaar, die op regelmatige tijden zijn inkomen ontvangt! In dergelijke gevallen moeten belastingen worden betaald, als het geld op is. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, de eigenaar had in het goede jaar de winst kunnen reserveeren. Dat zullen er zeker velen hebben gedaan. Die reserve moet dan toch in iets belegd zijn en die beleggingen, de ondervinding heeft dat toch de laatste jaren helaas geleerd, brengen toch ook nog geen zekerheid.

De eigenaar moet dus betalen, doch waar moet hij het vandaan halen? Het krediet, dat hij bij zijn bank had, moet worden verhoogd. Staat de bank het krediet niet toe, dan is het met zijn zaken gedaan. Hij moet liquideeren en met zijn overschotje hier of elders zich er weten door te slaan.

Ik ben er zeker van, Mijnheer de Voorzitter, dat de zooeven berekende opbrengst van 1/3 milliard heel wat ellende over Nederland heeft gebracht. Ellende bij de belastingbetalers, die hun zaken moesten inkrimpen, hun kredietwaardigheid zagen verminderen, noodzakelijke uitgaven tot instandhouding der zaken niet konden doen. Ellende bracht het, doordat zij hun bedrijfskapitaal zagen verminderen en ten gevolge der inkrimping hunner zaken arbeiders moesten ontslaan.

En wanneer de enquête, die ik Zijn Excellentie aanried, gehouden is, dan zal de Minister vernomen hebben, wat een ellende die kapitaalbelastingen gebracht hebben over alle standen, die door kapitaal en arbeid het maatschappelijk economisch leven in stand hielden. Dan zal hij hooren, wat voor een ellende een rigoureuze successiebelasting te weeg gebracht heeft. De menschen kunnen die hooge heffing niet betalen. Vernietiging van zaken en bedrijven zijn de gevolgen geworden. Gebrek aan arbeid is er door ontstaan. Reeds ter wille van den arbeid moeten de successierechten verlaagd worden. Twee jaren zijn verloopen sedert de totstandkoming dezer wet. Nu haar funeste werking bekend is, zal menig lid van dit Parlement het met mij betreuren, dat zij aangenomen is.

Deze successie-kapitaalbelasting heeft de grens der billijkheid, naar het mij voorkomt, verre overschreden, de grens nl., die aan de Staat gesteld moet worden om belastingen te heffen van het persoonlijk bezit. En het is hier, naar ik meen, in deze Kamer reeds meermalen gezegd, doch ik herhaal het nog eens, dat een der grootsten op sociaal gebied, Leo XIII, in zijn encycliek reeds schreef, dat het tegen recht en billijkheid druischt, als de Staat een overgroot deel van het vermogen zijner onderdanen in den vorm van belastingen zich toeëigent. Toets ik nu de successiebelasting aan deze uitspraak, dan mag ik zeggen, dat heffingen tot pl. m. 50 pct. van het vermogen de grens van recht en billijkheid verre overschrijden. Men zegge mij niet, dat de erfgenaam het betaalt. Het vrije beschikkingsrecht van den eigenaar wordt aangetast en het kapitaal zelf betaalt de successierechten. Het heette toen, dat de opbrengst beslist noodig was tot herstel van het financieel evenwicht. Het ware toen verstandiger geweest de uitgaven te beperken dan het maatschappelijk leven te ondermijnen. En dat geldt ook thans nog.

(van der Lande c. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben nog niet geheel gereed, maar ik geloof, dat het op het oogenblik, althans voor mij, een geschikt punt is om mijn rede af te breken.

Indien u ook deze meening is toegedaan, zou ik u verlof willen vragen mijn rede thans af te breken om die straks weder voort te zetten.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit: Mijnheer de Voorzitter! In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

een, van C. J. van Tussenbroek, architect te Rotterdam, met verzoek om de gemeente Rotterdam tegen te gaan in haar brute machtsuitoefening en terug te brengen op den weg naar algeheel eerherstel.

Uw Commisie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden;

een van: de voorzitters en secretarissen van den Bond van leeraressen bij het huisonderwijs;

den Nederlandschen Bond van Leeraren en Leeraressen bij het Nijverheidsonderwijs;

de Nederlandsche Vereeniging voor onderwijs;

de R.-K. vereeniging van directeuren, directrices, leeraren, leeraressen bij het Nijverheidsonderwijs „St. Bernardus";

de Vereeniging tot Bevordering van het Nijverheidsonderwijs voor meisjes;

de Vereeniging van leeraren van Middelbaar-Technische scholen en kunstscholen in Nederland;

de vereeniging tot bevordering van het zeevaartonderwijs;

de vereeniging van directeuren van Nijverheidsscholen, allen te Amsterdam,

houdende verzoek te worden gehoord en gekend bij de technische herziening van de salarisregeling voor het personeel der nijverheidsscholen;

een, van dezelfde requestranten, houdende verzoek om zoodanige voorzieningen te treffen, dat art. 34 van het K. B. van 11 Juli 1922 (*Stbl.* n°. 921) onveranderd blijve gehandhaafd.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van de begrooting van hoofdstuk *Va;*

een, van den voorzitter en den secretaris van het dagelijksch bestuur der vereeniging Ons Aller Belang, bond van geëmployeerden jaarwedde genietende militairen der Landmacht, gevestigd te Muiden, houdende verzoek om bij de behandeling van de Oorlogsbegrooting te bewerken, dat de hun opgelegde salarisverlaging van af 1 Juli 1922 alsnog hun worde gerestitueerd.

Uw Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van de Oorlogsbegrooting.

I. Abrahams, voorzitter, H. Hammen, secretaris, en J. Polak, penningmeester van het hoofdbestuur van de Kinder-Vereeniging „Darchei Noungoun" (Liefelijke wegen), gevestigd te 's Gravenhage;

V. R. IJ. Croesen, voorzitter, en H. Molhuyzen, secretaris van het Kon. Nederl. Landbouw-Comité, te 's Gravenhage;

J. van der Steen, kantoorbediende, te Amsterdam;

J. Kruidenier, voorzitter, en A. Groenenboom, secretaris van de Vereeniging „Linker Maasoever" ter bevordering

(van der Maesen de Sombreff.)

van de belangen van het Land- en Tuinbouwbedrijf, te Charlois, gemeente Rotterdam;

P. C. Koopman c. s., te St. Maartensdijk, allen land- en tuinbouwers, veehouders en belanghebbenden bij deze takken van bedrijf in de provincie Zeeland, Mij. tot bevordering van Landbouw en Veeteelt in Zeeland (secret.-penningmeester Fr. B. E. Kielstra, te Goes);

W. G. Bood c. s., te Haamstede;

P. J. Doeleman, te Wissenkerke;

Jacq. Brooymans, te St. Annaland;

P. Zuydweg, te Kats;

A. Priester c. s., te St. Arendskerke;

P. Jacobse c. s., te Serooskerke;

Anth. Geluk c. s., te Oud-Vossemeer;

C. H. A. Stoutjesdijk c. s., te Tholen;

P. Janse c. s., te Tholen;

J. Brooymans c. s., te St. Annaland;

A. C. Hage c. s., te Colijnsplaat;

C. Kouwijzer c. s., te Hontenisse;

L. J. v. Nieuwenhuysen c. a., te St. Philipsland;

T. A. Boudeling c. s., te St. Philipsland;

W. H. van der Kolk, voorzitter en 1ste-secretaris van den Prov. Bond van fokvereenigingen v/h zwartbonte veeslag in Overijssel, te Zwolle;

S. Hoffman, vice-voorzitter, en den secretaris van de Joodsche Winkeliersvereeniging te Amsterdam;

Slingerland, secretaris van de afdeeling „Oegstgeest en Omstreken" van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Sassenheim;

voorzitter en secretaris van de afdeeling „Enkhuizen en Omstreken" van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

voorzitter en secretaris van de Maatschappij tot bevordering van Landbouw en Veeteelt in Zeeland, te Goes;

voorzitter en secretaris van den Algemeenen Nederlandschen Zuivelbond, te 's Gravenhage;

G. Braat, voorzitter, en A. Vos, secretaris van de afdeeling „Zevenhuizen en Omstreken" van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Zevenhuizen;

H. C. Dresselhuys, voorzitter, en H. C. Valeton, secretaris van het centraal bestuur van den Nederlandschen Tuinbouwraad, te 's Gravenhage;

H. de Jongh, voorzitter, en A. Smits, secretaris der afdeeling „Lekkerkerk en Omstreken" van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

J. Buis jr., voorzitter, en den secretaris van de afdeeling „Ursem en Omstreken" der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Ursem;

D. de Boer, voorzitter, en P. Oly, secretaris van het hoofdbestuur van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te 's Gravenhage;

den voorzitter en algemeen secretaris-penningmeester van de Algemeene Vereeniging voor Bloembollencultuur, te Haarlem;

den voorzitter en secretaris van de Overijsselsche Landbouw Maatschappij, te Zwolle;

den heer Oijevaar, secretaris van de Tuinbouwvereeniging „De Groentecultuur", te Broek op Langendijk;

den heer Naaktgeboren, secretaris van het Centraal Comité van Landbouwers, te 's Gravendeel;

D. van Heyningen, voorzitter, en G. v. d. Molen, secretaris van de Afdeeling Vlaardingen en Vlaardinger-Ambacht van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Vlaardingen;

C. van Koppen, voorzitter, en G. S. van Krieken, lid en secretaris van de afdeeling Delft en omstreken van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Delft;

C. van de Berg, secretaris afd. Rijnsaterwoude en Omstreken van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Rijnsaterwoude;

S. Visser, secretaris, en L. Dijkshoorn, voorzitter van de afd. Maasland en Omstreken der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Maasland;

den voorzitter en A. v. d. Berg, secretaris van het bestuur

(van der Maesen de Sombreff.)

der Veilingvereeniging „Maasland en Omstreken", te Maasland;

Spruyt, voorzitter, en L. W. Westteyn, secretaris van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw Afd. Westland, te 's Gravenhage;

den waarnemenden voorzitter en den secretaris van de afdeeling Moordrecht en omstreken van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

C. Fok, voorzitter, en D. Nobel, secretaris van de afdeeling Beemster der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Beemster;

D. Rouw Kapelle c. s., namens land- en tuinbouwers, veehouders en belanghebbenden der Maatschappij tot bevordering van Landbouw en Veeteelt in Zeeland; secretaris-penningmeester Tj. B. E. Kielstra, te Goes;

H. J. Dorst, te Stavenisse c. s.;

L. J. Leendertse, te Kamperland c. s.;

H. J. J. de Bruykere, te Aardenburg c. s.;

F. de Roo, te 's Heer Abtskerke c. s.;

M. den Hollander, voorzitter, en P. J. van den Weele, secretaris van het bestuur der afdeeling Nieuwerkerk aan den IJssel, Capelle aan den IJssel e. o.;

J. Verfaille, voorzitter, en H. Bakker, secretaris van de afdeeling Helder der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Helder;

M. van Buuren en C. Loeff, voorzitter en secretaris der afdeeling Putten van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

den waarnemenden voorzitter en J. Sterk, secretaris-penningmeester der afdeeling Vianen e. o. der Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

W. van Hulsen, voorzitter, en A. C. Kodde, secretaris van de afdeeling Sloten van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Sloten (N.-H.);

van Rappard en C. Oominck, voorzitter en secretaris van de Geldersch-Overijselsche Maatschappij van Landbouw, te Olst;

H. W. Keesom, voorzitter, en R. A. Keyser, secretaris van de afd. Texel der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Texel;

M. Mulder, voorzitter, en den secretaris van de afd. Meiloo der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Meiloo;

den voorzitter en R. de Jager, secretaris van de afd. Beemster, Purmerend e. o. der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Beemster;

G. van Eyk, voorzitter, en A. Smorenburg jr., secretaris van de afd. Woerden en omstreken der Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

C. Dekker, voorzitter, en D. J. de Weerd, voorzitter en secretaris der afd. IJselmonde van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Barendrecht;

A. M. van Dorssen en K. Dirkzwager, namens het bestuur der afd. „Voorne" van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te den Briel;

W. Nieuwkoop, voorzitter, en K. A. de Boer, secretaris der afd. Nieuwer-Amstel van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw,

alle verzoekende het wetsvoorstel-Braat betreffende den zomertijd aan te nemen;

J. H. Lotgering, secretaris voor het Bureau voor Sociale Actie ten dienste van Handelsreizigers en Handelsagenten in Nederland, te Amsterdam;

S. Huisman, voorzitter, en K. Priem, secretaris van den Bond van Rijwiel- en Motorhandelaren;

het bestuur van den Nederl. R.-K. Middenstandsbond voor het Bestuur, Nationaal Hanzebureau, 's Gravenhage;

den secretaris van de Nederlandsche Maatschappij voor Scheepvaart, Handel en Nijverheid, te Rotterdam;

J. C. C. Ernst, voorzitter, B. J. van Tilburg, secretaris van de Huurdersvereeniging „Die Haghe", te 's Gravenhage;

burgemeester en wethouders van Sas van Gent;

F. M. Augustijn, secretaris van het Groepsverband van Nederlandsche Tramwegen, te Amsterdam;

den voorzitter en den secretaris van de 's Gravenhaagsche Winkeliersvereeniging, te 's Gravenhage;

den voorzitter en den secretaris van de Kamer van Koophandel te Groningen;

H. Aalderink, voorzitter, en Hool, secretaris, der Hengelaarsclub „Groningen", te Groningen;

Posthuma, voorzitter, en G. S. de Clercq, secretaris van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem;

Th. van Maasakker, 1ste-secretaris van den Bond van Vereenigingen spelende in den Rotterdamschen Voetbalbond, te Rotterdam;

N. P. Haremaker, te Rotterdam;

A. L. Buijtendijk c. s., te Rotterdam;

J. G. Hector c. s., te Rotterdam;

B. Heijermans en J. Heymans—de Leeuw, te Utrecht;

H. de Grood, te Rotterdam;

J. de Jong, te Rotterdam;

W. J. Schrijvers, te Rotterdam;

J. C. Lensvelt, te Rotterdam;

Holleman c. s., te Amsterdam;

H. M. Brem c. s., te Amsterdam;

P. Serée c. s., te 's Gravenhage;

G. P. Visser, te 's Gravenhage;

J. W. Scharrer c. s., te Maastricht;

J. M. Swets de Bruijn, te Nijmegen;

F. D. Kolff van Oosterwijk, arts, en J. Koumans, arts, te Kruiningen;

mr. W. H. Gesner van der Noort, A. Gesner van der Noort—Swart, te Dordrecht;

A. M. van der Laag, te Oosterbeek;

dr. J. Louise A. Terpstra c. s., te Deventer;

E. C. M. v. d. Waay Blommendaal, te Rotterdam;

Frederika Quarijen c. s., te 's Gravenhage;

A. v. Vucht Tijssen Schlimme, te Neerbosch;

B. van Lieshout, te Nijmegen;

P. Teyssen c. s., te Nijmegen;

den voorzitter en secretaris van den Bestuurdersbond van het Algemeen Nederlandsch Vakverbond, te Dordrecht;

G. Adrian, arts, voorzitter, en Nobaets, secretaris van de Gezondheidscommissie, te Haarlem;

den secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor westelijk Noordbrabant, te Breda;

den secretaris van het dagelijksch bestuur van de Kon. Ned. Automobielclub en den secretaris van het dagelijksch bestuur van de Kon. Ned. Motorwielr. Verg. Motorrijdersbond v. Nederland, te 's Gravenhage;

den waarn. voorzitter en den secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam;

den voorzitter en J. Houtman, secretaris te Vlaardingen van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Beneden Maas;

Joh. Heynen, voorzitter, J. B. van Zuylen, penningmeester, en J. Vis, secretaris van het Kon. Nederl. Gymnastiek Verbond, te Amsterdam;

den algem. voorzitter en den algem. secretaris van de Nederl. Reisvereeniging, te 's Gravenhage;

H. van Blankensteyn, te Merano;

A. Bos, voorzitter, en van Dongen, secretaris der Vereeniging van den Christelijken Handeldrijvenden en Industrieelen Middenstand, te Rotterdam;

P. W. Scharroo en J. W. Hardeman, voorzitter en secretaris-penningmeester van de Nederl. Athletiek-Unie, te 's Gravenhage;

L. J. v. Zwijndregt, voorzitter, en E. v. Bergen, secretaris van de afd. 's Gravenhage der Nederl. Reisvereeniging;

den voorzitter en den secretaris van de gezondheidscommissie te Arnhem;

A. H. C. van der Kruk en J. van der Most, voorzitter en secretaris van de vereeniging „Spangen Vooruit", te Rotterdam;

Z. N. Bouwman en H. W. Henis, voorzitter en secretaris van de Leerarenvereeniging der 2de hoogereburgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

J. Berkhout c. s., allen te Dordrecht;
Schreuders, voorzitter, en den secretaris, namens de Gezondheidscommissie te Amersfoort;
dr. D. M. Bouman en den secretaris, namens de Gezondheidscommissie te Schoonhoven:
van Lamsweerde, voorzitter, en van Laer, secretaris, namens de Gezondheidscommissie te Ubbergen;
voorzitter en secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Utrecht;
voorzitter, gedelegeerd lid en J. A. Brouwer, secretaris van de Vereeniging tot Behartiging der Stoomvaart-Belangen in Nederland, te Amsterdam;
voorzitter en Jacobsen; 2de-secretaris van den Algemeenen Nederlandschen Bond van Handels- en Kantoorbedienden, te Amsterdam,

allen verzoekende het wetsvoorstel-Braat betreffende den zomertijd niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, al deze adressen ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop kunne worden gelet bij de behandeling van het wetsvoorstel.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor 1923 wordt voortgezet.

De heer van der Lande zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide, dat alles, wat niet strikt noodzakelijk is op cultureel, geestelijk en economisch gebied, moet worden achterwege gelaten.

Het nieuwe jaar zijn we alreeds lang weer ingegaan. Een Staatsbegrooting moest minstens een maand vóór het nieuwe jaar in de Eerste Kamer behandeld kunnen worden. Ingrijpende veranderingen kunnen daarin thans niet meer gebracht worden.

Ook deze begrootingen zullen wel weer, als haar voorgangsters, worden aangenomen.

Een begrooting, waarop naar mijn meening voor millioenen uitgaven staan, die in deze tijdsomstandigheden niet moeten geschieden. In deze tijden moeten de Zuiderzeewerken stopgezet worden; mag er niet aan gedacht worden om nieuwe sluizen te bouwen, mogen er geen waterstaatswerken worden uitgevoerd, die niet strikt noodzakelijk zijn, moeten aanvragen om subsidie aan trams, locaal- en gewone spoorwegen, tot andere tijden worden afgewezen, moeten wij ons, wat het leger en vloot betreft, tot het uiterste bepalen. Het Zuiderzee-avontuur verleide ons verder niet in die onderneming nog millioenen te steken. Indien 't een maatschappij op aandeelen was, Mijnheer de Voorzitter, dan stonden de aandeelen verre onder pari, neen, onder nul, indien dat mogelijk kan zijn. Verder kunnen wij ons de weelde niet veroorloven er zooveel universiteiten op na te houden en deze gestaag uit te breiden. Waar ter wereld worden zooveel hoogescholen, zooveel professoren gevonden in verhouding als in ons kleine landje? Waar vindt men op zoo'n klein bestek naast een groote internationale haven als Rotterdam de luxe van andere kunstmatige havens? Waar vindt men de rariteit, dat er eerst dure spoorwegen worden aangelegd en dat er dan weer een kanaal naast gegraven wordt?

Noch zulke havens, noch zulke kanalen hebben recht van bestaan, de concurrentie, die zij noodwendig in het leven roepen, is doodend voor de andere, overigens rendabele haven, of voor den bestaanden spoorweg.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou wel eens willen weten, welk land ter wereld zooveel waterstaatskunstwerken uitgevoerd heeft als ons land. Dat er dijken onderhouden moeten worden, wat andere landen niet noodig hebben, dat de ondergrond hier duurdere wegen noodig maakt, dat de vele wateren meer bruggen noodig maken, dat dit alles hoogere kosten dan elders met zich brengt, spreekt als een boek. Bij dat noodzakelijke moet het echter blijven. Het maakt hier te

(van der Lande.)

lande op mij altijd zoo den indruk, alsof er per se waterstaatswerken uitgevoerd moeten worden. Of het komt door den overvloed van gediplomeerden op waterbouwkundig gebied, waarmee Delft ons voorziet, of het komt door naijver tusschen de verschillende steden, ik weet het niet, voor mij is het echter een feit, dat veel achterwege had kunnen blijven.

Bezuiniging op nog grooter schaal zal moeten worden toegepast en daarnaast de bevordering van een goede welvaartspolitiek met sterke vermindering der directe belastingen en bevordering van den nationalen arbeid. Mijnheer de Voorzitter! Een juister welvaartspolitiek!

Die welvaart is voor ons geestelijk en materieel leven noodzakelijk.

Dr. Nolens zeide het in zijn laatste politieke rede zoo duidelijk:

> „Het economisch leven neemt evenals de economische arbeid, niet in de orde der waardigheid, doch in de orde der noodzakelijkheid, de eerste plaats in en is de grondslag van alle verder streven."

En wanneer ik mij nu de vraag stel, Mijnheer de Voorzitter, of deze Regeering in ieder opzicht de welvaartspolitiek voldoende bevordert, dan mag ik, voor zoover het aan mij is om dat te beoordeelen, daarop geen bevestigend antwoord geven tot mijn spijt.

En toch, Mijnheer de Voorzitter, het is wel noodig, dat er voor gezorgd wordt, dat de welvaart zoo krachtig mogelijk bevorderd worde. Onze handelsbalans geeft een groot verschil aan tusschen in- en uitvoer. In 1922 bedroeg de invoer f 2 026 578 760 en de uitvoer slechts f 1 221 231 211. Wij hebben dus meer moeten invoeren dan uitvoeren voor ruim achthonderd vijf millioen gulden. Nu is dit verschil wel iets gunstiger dan het verschil tusschen de cijfers over 1921, men vergete echter niet, dat onze betalingsbalans beslist ongunstiger cijfers zal vertoonen. Op deze betalingsbalans toch komen de cijfers te voorschijn, die aangeven, hoeveel het Nederlandsche kapitaal aan inkomsten uit het buitenland ontvangt. Daar nu groote kapitalen, die in de landen met lage valuta belegd zijn, weinig of geen rente opbrengen, en onze industrieele ondernemingen, waarin toch zeker ook een groot deel van het Nederlandsch kapitaal belegd is, weinig opbrengen, vrees ik, dat die betalingsbalans er niet fraai uit zal zien.

Hoe de toestand van handel en industrie is, blijkt duidelijk uit de vele liquidaties en verkoopen van industrieele inrichtingen en uit het onrustbarend stijgen van het getal faillissementen. Zie de nieuwsbladen. Zij staan vol van advertenties voor publieke verkoopingen van fabrieken met haar inventarissen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu weet ik wel, dat hiertegen aangevoerd zal worden, dat het getal der aangeslagenen in de vermogensbelasting van 103 000 in het belastingjaar 1914/15 gestegen is tot 166 000 in 1920/21 en dat het bedrag der vermogens volgens de vermogensbelasting in die jaren steeg van 7½ milliard tot ruim 13 milliard.

Bij het beschouwen dezer cijfers verlieze men echter niet uit het oog, dat de fiscus sedert 1914 de werkelijkheid veel dichter benaderd heeft, zoodat daardoor het totaal der vermogens grootere getallen aanwijst. Ook vergete men niet, dat juist sedert de laatst bekende cijfers van 1921/22 de scherpe waardedaling van effecten, roerende en onroerende goederen ontstaan is en bovendien niet, dat het totaal vermogen door de mindere koopkracht van den gulden in vergelijking tot 1914/15 een veel geringer waarde vertegenwoordigt. Ook de opmerking, dat er volgens de laatste jaarcijfers nog zooveel en groote vermogens bestaan. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ook dat is waar, doch die cijfers gaan niet verder dan het belastingjaar 1921/22 en het zijn juist de middelmatige en groote vermogens, die het meest achteruitgegaan zullen zijn. De toestand, zooals die op dit oogenblik bestaat, zal eerst over twee jaar in cijfers uitgedrukt kunnen worden.

Vermindering van de groote en middelmatige vermogens door progressieve hooge belastingen, dat was wel de meest

22ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van der Lande.)

democratische leuze voor de aanvoerders van links en rechts en zij bezorgde steeds succes, vooral bij hen, die met de internationale economische toestanden weinig of geen rekening hielden.

Die vermogensvermindering werd dan toegejuicht, want, zoo redeneerde men, indien de groote vermogens met 50 pct. of meer achteruitgaan door hooge belastingen, dan blijft er voor de eigenaren dier vermogens nog altijd genoeg over in vergelijking met de minvermogenden. Die vergelijking en die conclusie moge het een oogenblik verbluffend juist doen voorkomen, alsof de sociale rechtvaardigheid gediend wordt met vermindering dier kapitalen, zoodat de tegenstellingen in de maatschappij minder schril daardoor worden, het ernstige materieele gevolg wordt dan over het hoofd gezien. Zij, die de vermogensvermindering toejuichen, vergeten, dat die vermindering, veroorzaakt door abnormale belastingen, ten gevolge van te hooge Staatsuitgaven of slechte behartiging der industrieele belangen, de minvermogenden niet tot kapitalisten en de kleine vermogens niet sterker maakt.

Achteruitgang der vermogens brengt bedrijven tot stilstand, legt zaken stil, doodt den arbeid. Die achteruitgang kan in ons land als onderdeel van het economisch maatschappelijk leven op dit aarddeel, die achteruitgang kan nooit in het belang van het Nederlandsche volk zijn, noch in dat der arbeiders, noch in dat der overigen.

De handels- en betalingsbalansen kunnen gunstiger cijfers aantoonen, de directe belastingen kunnen lager gesteld worden. Naar mijn meening kan dit laatste door belasting te heffen, zooals het buitenland dit doet, op ontbeerlijke genotmiddelen, door een eerlijke herziening van ons tarief van invoerrechten, wat ik op de derde plaats aanhaalde als middel tot herstel onzer financiën.

Mijnheer de Voorzitter! De jaren, dat ik de eer had lid van deze Kamer te zijn, heb ik het mij steeds tot plicht geacht te strijden tegen de onjuiste leuze „Nederland is een vrijhandelsland". En ik wil daartegen ook thans weer opkomen. Ik acht het mijn plicht, zoolang die valsche grond nog bestaat bij hen, die geroepen zijn om het Nederlandsche volk te regeeren of voor te lichten. Zoo lang zal ik trachten die drogreden te ontzenuwen.

Die strijd, Mijnheer de Voorzitter, heeft tot doel een einde te maken aan de onwaarheid, die er ligt in de bewering, dat wij in Nederland een vrijhandelstarief zouden hebben. Ik heb het al zoo dikwijls gezegd en ik herhaal het nogmaals: ons tarief is protectionistisch, waar het enkele industrieën door buitengewoon hooge invoerrechten boven alle andere industrieën beschermt.

Ons tarief is beschermend, waar het een matig invoerrecht heft op vele artikelen, terwijl het enkele artikelen vrijlaat en van andere artikelen een hoog invoerrecht heft.

Hoe kan men nu toch ergens ter wereld zoo'n tarief een vrijhandelstarief noemen? Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de Kamer de opsomming sparen van de bewijzen, die dienen tot staving van mijn beweren. Ik verwijs naar de lijvige, 500 bladzijden bevattende handleiding tot heffing der invoerrechten, samengesteld door den heer Heinsius.

Ik verwijs er niet alleen naar, ik mag zelfs redelijkerwijze eischen van ieder, die de vraag waagt te bespreken, of ons tarief inderdaad een vrijhandelstarief is, dat hij kennis neemt van iedere bladzijde van deze handleiding.

Dat gebeurt echter niet. De practijk, de werkelijkheid van ons tarief moet verdonkeremaand blijven. Ik heb zelfs vele vooraanstaande mannen op handelsonderwijsgebied ontmoet, die ten opzichte van ons tarief geen flauw begrip hadden van de werkelijkheid. En wanneer hun dan gewezen werd op al die bescherming, dan was 't altijd hetzelfde antwoord, schoolsch van buiten geleerd: „Ja, maar......... ons tarief ademt dan toch een vrijhandelsgeest.". De historie wijst op vrijhandel!

Mijnheer de Voorzitter! Is het niet verschrikkelijk, dat onze oud-Minister van Buitenlandsche Zaken, jhr. Loudon, op de conferentie te Genève meende te mogen zeggen, dat zijn land is „un pays libre échangiste". Dat is voor mij een bewijs, dat die hooge vertegenwoordiger der Regeering dit tarief nooit in zijn geheel bestudeerd heeft, doch 't alleen van „hooren zeggen" meent te kennen.

Wanneer de heer Loudon daar gezegd had, dat in zijn land de theorie van vrijhandel tusschen alle naties de meeste aanhangers vond, dan stond ik aan zijn zijde.

Er is meer, Mijnheer de Voorzitter!

Zoo treft het mij ten zeerste, dat ook deze Regeering nog steeds op het standpunt staat, dat zij er een handelspolitiek op na houdt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stelde de vraag in 't Voorloopig Verslag, welk stelsel van handelspolitiek er naar de meening van de Regeering hier te lande bestaat. Die vraag stelde ik met het bewuste doel, om een verklaring en uiteenzetting te krijgen van deze Regeering omtrent ons tarief van invoerrechten, om de Regeering aanleiding te geven, zich ernstig de vraag te stellen: hebben wij hier wel een stelsel van handelspolitiek, zooals dit door de jaren heen betiteld is? En wat was het antwoord, Mijnheer de Voorzitter?

De Regeering heeft het beter geoordeeld de vraag, die ik gemeend heb te moeten stellen in het Voorloopig Verslag, te mogen negeeren. Dat spijt mij, Mijnheer de Voorzitter.

Is het een verzuim, Mijnheer de Voorzitter, dan wil ik er geen oogenblik over spreken. Is er een andere reden, waarom op deze vraag geen antwoord gegeven werd, dan wensch ik dit van de Regeering te vernemen. Ik dring op dit antwoord aan. Ik heb daar recht op.

Ik verwacht dus van de Regeering een beslist antwoord (bij de behandeling van deze Staatsbegrooting) op de vraag, welk stelsel van handelspolitiek er naar de meening van de Regeering hier te lande bestaat.

Het gaat niet aan, indien 't geen verzuim is, struisvogelachtig den kop in de veeren te steken en den waren toestand niet onder de oogen te willen zien. Mijnheer de Voorzitter! Verwonderen doet het mij niet, dat mij een antwoord niet gegeven is. Ten deele ben ik er zelfs blij mee, dat 't antwoord uitgebleven is. Die blijdschap grond ik op 't vermoeden, dat de Regeering de vraag: welk stelsel van handelspolitiek volgen wij hier, nog nooit gesteld is geworden, nu de oogen een weinig opengegaan zijn. Tot nu toe heeft ze in den droom geleefd, dat er een positief stelsel bestond. Ze dacht er niet aan, dat iets anders mogelijk was. En nu komt daar in het Voorloopig Verslag op eenmaal de vraag: welk stelsel? Eerlijk als deze Regeering is, is ze aan het zoeken gegaan. Ze is het tarief gaan doorbladeren en vindt nu werkelijk, dat van vrijhandel geen sprake is. Ze ziet, dat het tarief een kameleontisch karakter heeft, iedere bladzij geeft een ander stelsel dan de voorgaande, en in haar ontsteltenis vergeet de Regeering mijn vraag, in 't Voorloopig Verslag gesteld, te beantwoorden. Mijnheer de Voorzitter! Mocht toch zoo 't verloop der dingen geweest zijn!

Zij, die ons tarief baseeren op het vrijhandelsbegrip, klampen zich nog vast aan iederen strohalm. Zij voeren aan, dat ons tarief zoo weinig opbrengt, weshalve het valt onder de vrijhandelstarieven. Mijnheer de Voorzitter, zeide ik zooeven, dat de meesten ons tarief niet kennen, ze schijnen ook niets te weten van de opbrengst van dit tarief. In 1922 was de opbrengst 38½ millioen gulden. En omtrent dit getal maakt men dan dadelijk de opmerking, dat daarin hooge bedragen aan accijnzen berekend zijn van buitenlandsche goederen. Mijnheer de Voorzitter! Ook dat is niet waar. Ik heb dit eens laten berekenen door het Bureau voor de Statistiek, dat mij opgaf, dat hiervan slechts pl.m. 2 millioen „accijnzen" waren. Het tarief bracht dan op in 1922 38½ millioen gulden. Dat noemt men onbeteekenend, evenals dan onbeteekenend genoemd worden invoerrechten, zooals we hier heffen op enkele artikelen, van 30 pct. en hooger.

Dan wordt als bewijs van vrijhandel aangevoerd de classificatie der artikelen. Zie, Mijnheer de Voorzitter, hoe dat aangevoerd kan worden als bewijs, dat we hier vrijhandel hebben, is mij nog vreemder. Zeker, men kan zeggen: Er zijn hier hooge invoerrechten en middelmatige invoerrechten, enkele artikelen met laag invoerrecht, alsook vrije invoer. Eenig systeem, en dat wil men allicht bewijzen, schept dit niet voor ons tarief, evenmin als de bewering, dat de

(van der Lande.)

classificatie van „grondstoffen vrij" en „fabrikaten laag belast", 't recht geeft om van vrijhandel te spreken.

En dan wordt als dooddoener er bij gesleept de historie!

De historie, het verleden nota bene, moet dan bewijzen, dat ons tarief een vrijhandelstarief is. De waarheid van het heden moet dan verduisterd worden voor een principe uit het verleden. Het is best mogelijk, dat 80 jaren geleden de gedachte van vrijhandel voorgezeten heeft bij de ontwerpers van het tarief. Dat principe werd toen echter reeds prijsgegeven, door vele fabrikaten te beschermen, welke bescherming door latere wetten nog vergroot werd.

Op grond van de historie zou ons tarief dus een vrijhandelstarief zijn. Het is prachtig. Ik haal het voorbeeld van die geheelonthoudersvereeniging nog eens aan.

Aangenomen, dat er 50 jaren geleden een geheelonthoudersvereeniging werd opgericht, welker oprichters het geheelonthoudersprincipe huldigden. Men denke zich nu eens, dat het reglement toen al artikelen bevatte, waarbij het geoorloofd is zoo nu en dan drank te gebruiken; dat volgende besturen dier geheelonthoudersvereeniging dat reglement zoodanig wijzigen, dat er nog meer sterke drank gedronken kan worden en dat men zelfs een enkelen keer beschonken mag zijn. En nu denke men zich eens, Mijnheer de Voorzitter, dat, indien zoo'n vereeniging aan de kaak gesteld wordt, haar verdediging luidt: „Ja, maar de historie bewijst toch maar, dat we het geheelonthoudingsstelsel huldigen!"

De historie van die geheelonthoudersvereeniging en van de verdedigers van onzen vrijhandel sorteeren m. i. hetzelfde effect.

Mijnheer de Voorzitter! Stelt men zich nu de vraag, hoe 't dan toch komt, dat er nog steeds, vooral door hen, die als leeraren optreden, ons tarief een vrijhandelstarief genoemd wordt, dan kan daarop slechts het volgende geantwoord worden.

Er wordt afgegaan op hetgeen hun geleerd is. Zij bevinden zich in fatsoenlijk gezelschap. Van hun jeugd af zijn ze in die leer grootgebracht, waarbij dan nog de verwarring komt van het vrijhandelsdogma met de realiteit van ons tarief. Die twee zaken worden door elkaar gehaspeld.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, ook ik ben een aanhanger van de leer, dat vrijhandel een zegen voor de volkeren kan zijn, dat de voortbrengselen der aarde en der nijverheid daar moeten worden geproduceerd, waar de natuur de plaatsen als 't ware aanwees, dat de verwijdering der slagboomen in het wereldverkeer de goedkoopste productie en de gemakkelijkste verdeeling der voortbrengselen bevordert, kortom, dat voor de geheele wereld vrijhandel het beste is. Dat dogma aanvaardde ik ook. Edoch, zoo ligt de zaak niet.

Hoe schoon het (theoretisch) vrijhandelsdogma ook is, het heeft geen zin dit woord in verband te brengen met ons handelsstelsel, indien er bij ons van eenig stelsel sprake is, wat ik betwist.

Men is dus het schoone in de vrijhandelsgedachte in verband gaan brengen met ons tarief. Dat is de groote fout van de heeren, die zich hier te lande vrijhandelaren noemen.

Deden zij nu, zooals de vereeniging Het Vrije Ruilverkeer een paar jaar geleden gedaan heeft, nl. eens ernstig studie maken van ons tarief, dan zouden ze al gauw tot andere gedachten gekomen zijn. Deze vereeniging heeft eens een tarief ontworpen, dat werkelijk een vrijhandelstarief was in tegenstelling met ons tarief.

Dat voorbeeld wordt echter niet gevolgd. Men gaat steeds voort met het schoone vrijhandelsdogma te verwarren met den toestand hier te lande. Men neemt het air aan, alsof het vrijhandelsdogma hier in de practijk is toegepast. Vraag ik mij nu af, waarom zoo star vastgehouden wordt aan deze begripsverwarring, dan is mijn antwoord: Men kan niet anders. Het zou toch te erg zijn, indien al die geleerde menschen en groote mannen nu op eenmaal bakzeil moesten halen en openlijk moesten bekennen, dat het vrijhandelsdogma, hoe schoon het ook is, hier te lande nooit toegepast werd. Men is in een impasse gekomen. Er bestaat zoogoed als nergens vrijhandel. Bijna alle landen hebben hun tarieven tot slagboom doen dienen tegen buitenlandsche fabrikaten. Hoe kan men nu van vrijhandel spreken, waar met bijna alle landen niet vrij gehandeld kan worden?

En dan komt als hinkend paard achteraan de vrees voor represaille-maatregelen, die het buitenland zal nemen tegenover den invoer onzer uitvoerartikelen.

Zie, Mijnheer de Voorzitter, die reden is bij het belachelijke af. Sedert jaren heeft het buitenland niet anders gedaan dan onze fabrikaten met invoerrechten belasten; in de laatste twee jaar is dat systeem door alle Staten uitgebreid. Het ideale Engeland is differentieele rechten gaan heffen, die onze industrie deerlijk benadeelen; Amerika heeft een tarief aangenomen, dat bijna prohibitief genoemd mag worden; België, Frankrijk en de andere Europeesche landen, ze hebben alle het vrijhandelsdogma toegejuicht, doch practisch het protectionisme gehuldigd, en daar blijven wij met ons halfbakken tarief zitten onder het motto: pompen of verzaan. Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik begrijp niet, hoe men van represailles van andere landen durft te spreken, waar wij nog wel eenige malen het tarief kunnen verhoogen, vóór wij met die landen gelijkstaan en het woord represaille in aanmerking komt om te mogen worden gebruikt. Laten we dat paard dus nog voorloopig op stal zetten.

Nu wil het mij voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat onze nationale welvaart in de toekomst geheel afhankelijk is van de erkenning der waarheid omtrent de benaming van ons tarief.

Zoolang men nog driest durft beweren, dat het een vrijhandelstarief is en dat men nu eenmaal geen beslag gelegd heeft op dat groote woord, zoolang dat woord, in tegenstelling met de realiteit, nog die uitwerking heeft op de groote pers, zoodat zij met een haast ondenkbare brutaliteit durft schrijven bij gelegenheid van de behandeling van het nieuwe verhoogde invoerrecht op sigaren, dat dat nu de eerste stap op het gebied der bescherming zou zijn, zoolang dat woord vrijhandel gebruikt wordt om uit angst het boek der tarieven te sluiten en te verzegelen, zoolang kan er geen hoop bestaan, dat er een eerlijke herziening van ons tarief kan komen. Alleen de erkenning der waarheid kan mij die hoop verschaffen.

En toch is dit noodig. Het tarief moet herzien worden en het moet in plaats van veertig, tachtig millioen opbrengen. De uitgaven voor werkloozenondersteuningen zullen, doordat er nieuwe arbeid ontstaat, verminderd worden, vele bedrijven zullen ontdaan van den belastingketen zich weer kunnen herstellen, de arbeid zal kunnen worden hervat, de donkere wolken, die thans rondom ons opkomen, zullen verdwijnen, de nationale welvaart van het geheele volk en niet het minst van het arbeidende gedeelte zal er mede gebaat zijn.

En nu vind ik het zoo erg jammer, dat de Regeering in § 14 van de Memorie van Antwoord van meening is, dat van een verhooging van invoerrechten verhooging van prijzen tendenz en gevolg is. Mijnheer de Voorzitter! In zijn algemeenheid mag dat niet gezegd; wie dat zegt, geeft blijk van de industrieele bedrijfsleer geen kennis te hebben. Of de prijzen van eenig artikel verhoogd worden door een invoerrecht, is geheel afhankelijk van de capaciteit en hoedanigheid der productie van dit artikel in ons land. Als dat de Regeering nu maar eens van mij wilde aannemen, dan was er veel gewonnen.

Mag ik de juistheid van deze stelling eens met een voorbeeld bewijzen?

Er zijn hier vele en groote katoenweverijen, vooral in Twente. Deze weverijen hebben tot nu toe een bescherming van 5 pct. (men hoore toch goed: de katoenweverijen zijn niet beschermd!). Het productievermogen dier fabrieken is méér dan voldoende, ja zelfs veel grooter dan wat voor Nederlandsch gebruik noodig is. De inrichting dier fabrieken is technisch volmaakt. Zij kunnen in ieder opzicht ook door haar ligging de vergelijking met het buitenland doorstaan. Ik schakel een oogenblik de hooge directe belastingen, die op onze industrie drukken en de zwaardere sociale wetten, vergeleken tegen de buitenlandsche, uit.

Denkt de Regeering nu inderdaad, dat die 5 pct. invoerrecht de katoenen goederen hier duurder maken? De onderlinge concurrentie zal hiertegen waken.

Gaat men daarentegen de katoen als grondstof belasten, dan worden de prijzen der fabrikaten even zooveel hooger. Ja, zelfs het enorme invoerrecht op sigaren behoeft den prijs niet duurder te maken. Ik wil geen rekening houden met de oogenblikkelijke valutaverschillen. Al hetgeen ik

(van der Lande.)

omtrent invoerrechten zeg, heeft betrekking op normale verhoudingen, die noodzakelijkerwijze in Europa weer zullen terugkeeren. Wanneer de tabak niet belast is en de productie van sigaren is ruim voldoende voor het gebruik, dan zal de algemeene prijs door dat hooge invoerrecht zelfs niet hooger worden. Zulke hooge invoerrechten vind ik echter niet in 's Lands belang. Zij werken prohibitief en brengen daardoor geen geld in de schatkist.

Een practisch doorgevoerd tarief zal de handelsartikelen niet merkbaar duurder maken, mits er voor gezorgd worde, dat die fabrikaten fiscaal beschermend behandeld worden, die hier evengoed en in voldoende mate als in het buitenland gefabriceerd worden. Het invoerrecht mag geen prohibitief recht zijn. Het moet de deur openlaten voor buitenlandsche concurrentie, zoodat deze, wil zij haar producten ,,spuien'', hier mededraagt in de belastingen, die onze industrie kwellen.

Mijnheer de Voorzitter! Men begrijpe het toch goed, dat de buitenlandsche fabrikant toch zeker niet geprotectionneerd dient te worden. In ons tarief komt dit echter bij eenige fabrikaten sterk tot uiting. De buitenlandsche fabrikant wordt beschermd, indien hij hier enkele fabrikaten zonder invoerrecht en andere fabrikaten tot een te laag invoerrecht invoert. Zijn grootere productie dan die van den Nederlandschen fabrikant stelt hem in staat goedkooper te fabriceeren. Een buitenlandsche fabriek, waarvan het productievermogen tot de grootste hoogte opgevoerd is, kan per eenheid goedkooper fabriceeren dan een Nederlandsche fabriek, die door den buitenlandschen fabrikant en onwil der Regeering een deel van zijn afzetgebied ziet verloren gaan.

Bovendien, Mijnheer de Voorzitter, vragen de ambtenaren der invoerrechten er naar, of buitenlandsche fabrikaten onder dezelfde wettelijke arbeidsvoorwaarden gefabriceerd zijn? Vragen zij er naar, of die ingevoerde fabrikaten onder 12- of 8-urigen werkdag gefabriceerd zijn? Of zij gefabriceerd zijn onder de zware bepalingen der Invaliditeitswet? Kijken de ambtenaren der invoerrechten er naar, of de ingevoerde goederen onder plaatselijke bedrijfsbelastingen of andere ingevoerde nieuwigheden op belastinggebied gefabriceerd zijn?

En nu vraag ik, Mijnheer de Voorzitter, waarom nu toch den buitenlandschen fabrikant begunstigd door vrijstelling van al die belastingen, die op onze industrie drukken? Dat moet veranderd worden! Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Regeering mijn raadgevingen niet in den wind zal slaan, want het is mijn waarachtige overtuiging, dat de welvaart onzer geheele natie op het spel staat. Mede te werken tot instandhouding onzer nationale welvaart is ook plicht dezer Kamer. En wanneer ik nu zie, dat het hier met Nederland misloopt, dan hoop ik, dat de Regeering het mij niet te moeilijk, neen, Mijnheer de Voorzitter, dat de Regeering het mij mogelijk zal maken, haar te kunnen blijven steunen.

Ik vertrouw dan, dat de Regeering in overweging zal willen nemen, dat de hooge directe belastingen kapitaal vernietigend werken, waardoor het bestaan van handel en industrie in den wortel wordt aangetast; dat de productiekosten van vele fabrikaten hier te lande hooger zijn geworden dan in andere landen, die door invoerrechten hun productie vergrootten en daardoor goedkooper kunnen fabriceeren; dat door de verhoogde productiekosten der Nederlandsche nijverheid tegenover lagere loonen, gunstiger arbeidsvoorwaarden en lagere belastingen in het buitenland, de Nederlandsche industrie in een ongunstige positie gekomen is; dat hierdoor werkloosheid ontstaan is; dat de nationale welvaart ernstig bedreigd wordt; dat de Regeering overwege of het niet noodzakelijk is, dat naast krachtige bezuiniging en belasting op ontbeerlijke genotmiddelen onverwijld wetsontwerpen ingediend worden, die de directe belastingen minstens 50 pct. verminderen en het mogelijk maken, dat het tarief van invoerrechten in meer fiscaal beschermenden zin gewijzigd worde, zoodat:

ten eerste: een laag invoerrecht geheven wordt van die fabrikaten, die hier te lande evengoed als in het buitenland en in voldoende hoeveelheid gefabriceerd kunnen worden.

ten tweede: het invoerrecht verhoogd wordt voor die fabrikaten, die met een te laag invoerrecht belast ingevoerd worden;

ten derde — de Regeering neme er goed notitie van — het invoerrecht verlaagd wordt op die fabrikaten, die, in verhouding tot die onder 1°. en 2°. genoemd, te hoog belast zijn.

De heer **Wibaut**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de vraag te behandelen, of er in ons land inderdaad gesproken kan worden van een dreigend gevaar voor waardevermindering van den gulden en van het gevaar van inflatie, dat daarmede gepaard gaat en of het dus geoorloofd is stemming te maken tegen dat gevaar. In wensch in de tweede plaats te bespreken de vraag van de methode van bezuiniging die de Regeering tot nog toe aan het toepassen is, en, zooals ik de eerste vraag ontkennend zal beantwoorden, hoop ik ook aan te toonen, dat de methode van bezuinigen der Regeering niet de juiste is, en op den duur falen moet.

Daarnaast wensch ik te bespreken de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten en hoop er in te slagen aan te toonen, dat de Regeering ten opzichte van de gemeenten in een zeer ernstig verzuim is en dat er geen dag te verliezen is om te trachten althans dat verzuim op die wijze te herstellen, dat van de Regeering onverwijld een stellige toezegging zal komen, dat alsnog bij suppletoire begrooting aan de Kamers zullen worden aangevraagd de gelden voor een nooduitkeering aan de gemeenten en wel geen cent minder dan de nooduitkeering op den voet als over 1921 en 1922 is gegeven.

De gedachtenwisseling in de stukken over de eerste vraag, of namelijk inderdaad waardevermindering van den gulden te vreezen is met de inflatie, die daarvan het gevolg zou zijn, heeft niet tot eenstemmigheid geleid tusschen de Regeering en sommige leden.

Ik geloof wel te mogen zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat die sommige leden er maar zeer weinige zijn. De Regeering heeft in het Voorloopig Verslag gelezen, dat de leden, die de meening uitspraken dat zij een onredelijken eerbied aan den dag legt voor de veiligstelling van den gulden, dat zij dreigt er zich aan schuldig te maken, dien gulden als een afgod te gaan beschouwen en afgodendienst daaraan te bewijzen, de Regeering heeft gelezen dat die zelfde leden van meening zijn dat alles behoort te worden vermeden wat zou kunnen leiden tot depreciatie van den gulden. En zij zegt: die leden geven daardoor alles toe wat de Regeering omtrent den gulden beoogt.

En op een andere plaats van de Memorie van Antwoord zegt de Regeering, dat het niet in haar bedoeling ligt, om ten opzichte van de positie van onze muntconheid een paniekstemming in het leven te roepen, een beschuldiging, die zij — zij het dan niet met zoovele woorden — in het Voorloopig Verslag gelezen had.

En wat doet de Regeering een kolom verder? Op bladz. 3 in de tweede kolom aan het slot van § 7 zegt de Regeering:

> ,,Toch zal bij de ontzaglijk gestegen vlottende schuld niet vergeten mogen worden, dat ook buitengewone, productieve uitgaven, in onbeperkte mate gedaan, het oogenblik kunnen verhaasten, waarop de leeningscapaciteit van den Staat zal blijken overschreden te zijn en een ,,Papierwirtschaft'' zijn intrede doet, welke aan de door die uitgaven zoo ijverig nagestreefde volkskracht een doodelijken slag toebrengt.''

Nu zal de Regeering het wel met mij eens zijn, dat wij hier de ,,onbeperkte mate'' mogen uitschakelen en dat hier slechts sprake is van de mate, die op dit oogenblik door eenige leden wordt verlangd.

Maar ik meen, dat in dit citaat een aanwijzing ligt, dat de Regeering in strijd met wat zij zegt in een vroegere kolom, hier wel degelijk een onredelijke en m. i. ongeoorloofde paniekstemming wekt.

De term ,,Papierwirtschaft'' is van Duitschen oorsprong en ik meen, dat niets in de geldelijke verhoudingen van het land er het recht toe geeft om hier van een ,,Papierwirt-

(Wibaut.)

schaft" te spreken. Ieder, die dagelijks de couranten opneemt, kan zien, dat in de waardeverhouding tusschen de Nederlandsche munt en het pond sterling en den Amerikaanschen dollar en den Zwitserschen franc geen enkele aanwijzing ligt, doch alle aanwijzing voor het tegendeel van een relatieve waardevermindering van den gulden, die tot inflatie zou leiden.

Wat is eigenlijk inflatie? Laat mij met enkele woorden zeggen, dat inflatie is een algemeene prijsverhooging, die ontstaat uit de wanverhoudingen van de hoeveelheid ruilmiddelen, papieren geld, die in circulatie worden gebracht en de hoeveelheid economische goederen en diensten, die in een bepaald land of een zeker aantal landen aanwezig zijn en welker ruilingen moeten geschieden met behulp van dat ruilmiddel.

Ik geloof, dat men in groote lijnen kan zeggen, dat de koopkracht van al het papiergeld over de geheele wereld wordt bepaald door de hoeveelheid economische goederen en diensten, waarover alle menschen te zamen beschikken en die zij onderling ruilen. En feitelijk geldt dat zelfde voor de hoeveelheid papiergeld ten opzichte van de hoeveelheid economische goederen en diensten in een bepaald land.

Wanneer die hoeveelheid ruilmiddelen verdubbeld wordt en de hoeveelheid economische goederen en diensten gelijk blijft — van prijsfluctuaties spreek ik nu niet — dan ontstaat er een belangrijke waardevermindering in het geld en wanneer die inflatie verder gaat — inflatie werkt inderdaad als een besmettelijke ziekte, Duitschland is daar het voorbeeld van, Nederland niet, Duitschland kan van een Papierwirtschaft spreken, maar Nederland niet —, dan komt men op dat gebied van kwaad tot erger.

Wat is de remedie tegen deze inflatie, tegen deze waardevermindering van het geld?

Op dit eene punt bestaat er overeenstemming tusschen de Regeering en mij. Deze remedie of liever dat voorbehoedmiddel is, om te hebben sluitende budgetten, evenwicht tusschen de inkomsten van den gewonen dienst en de uitgaven van den gewonen dienst; sluitende budgetten niet enkel op papier, maar ook in werkelijkheid. Sluitende diensten dus, wat niet wil zeggen, dat een eventueel tekort over het eene jaar niet kan worden gedekt door een overschot van één of meer jaren en dat men in tijden van scherpen overgang, als wij nu beleven, bij een tekort over een bepaald jaar tot wanhoop behoeft over te gaan. Maar behoudens zulke uitzonderingen staat het in het algemeen toch vast, dat het voorbehoedmiddel tegen de inflatie in de eerste plaats ligt in het sluitend maken van de begrootingen en diensten, het dekken van de gewone uitgaven door de gewone inkomsten.

Een andere eisch, die te stellen is aan een goed financieel beleid, waardoor men inderdaad gevaar zou kunnen voorkomen, is een goede leeningspolitiek en wel een leeningspolitiek in dezen zin, dat alleen wordt geleend voor buitengewone uitgaven, dat wil zeggen voor zulke uitgaven, welker noodzakelijkheid of nuttigheid zich uitstrekt over een reeks van jaren. Daarnaast moet echter staan een goede aflossingspolitiek, waarvan de termijn van aflossing ongeveer in verhouding moet staan tot den geraamden duur van de nuttigheid van het met die leeningsgelden gestichte object.

Wanneer deze regelen worden gevolgd, dan wordt naar mijn meening alles gedaan wat noodig is, en dan behoeven — zooals ik zal aantoonen dat de Regeering toch nog doet — geen gevaren voor inflatie of spoken meer te worden gezien.

Wat is nu in het land, waar de inflatie is ontstaan, waar die ontwrichting van het geldwezen ontstaan is, daarvan de eerste oorzaak geweest? Het uitgeven van ontzaglijke bedragen voor oorlogsdoeleinden, waar geen enkel economisch goed, geen enkele economische dienst tegenover stond. Alle oorlogsuitgaven — wij zullen het daarover wel eens zijn — zijn economische verspilling, en dat was in Duitschland het begin van de ontwrichting. Ook in België en Frankrijk is dat een van de voornaamste oorzaken daarvan. Hoe die ontwrichting met de verder gaande waardedaling van het geld hoe langer hoe erger is geworden en nog erger wordt, ik geloof, wij kunnen ons dat allen voorstellen.

In dezen gedachtengang kan er dus, mits de productiviteit van een uitgave vaststaat en mits ook vaststaat, dat het tempo van aflossing in goede verhouding staat tot de zorgvuldige waardeering van de nuttigheid van het object, geen sprake van zijn dat men voor buitengewone uitgaven, voor productieve uitgaven niet zou mogen leenen. Hier komt nu dadelijk het principieele verschil tusschen den Minister van Financiën en mij. Want uit het gedeelte, dat ik heb voorgelezen, blijkt, dat wanneer de Minister van Financiën niet meer kan zeggen dat een uitgave niet productief is, hij dan zegt: Ook voor productieve uitgaven moogt gij niet onder alle omstandigheden leenen, want dan komt gij in botsing met de leeningscapaciteit.

Mijnheer de Voorzitter! Nu meen ik, dat er geen vrees behoeft te zijn in ons land, dat wij in botsing zullen komen met de leeningscapaciteit. Ik geef volkomen toe, dat men een tijd gehad heeft en gedeeltelijk nog heeft, al is die snel aan het voorbijgaan, dat er een achterstand was in de consolidatie van de vlottende schuld. Die achterstand is echter aan het verdwijnen, maar dat men op het oogenblik zou kunnen zeggen dat wij aan de grens zijn van onze leeningscapaciteit, vermag ik niet in te zien. Ik meen, dat dus voor productieve uitgaven wel mag worden geleend en meen in tegenstelling met den heer van der Lande, dat men zich wel mag begeven in wat hij een Zuiderzee-avontuur noemt en ook de woningvoorschotten niet sterk mag verminderen, met het oog op de volksgezondheid en de volkskracht. Als men de veiligstelling van den gulden daarbij in het geweer brengt, brengt men de volksgezondheid, de volkskracht juist in gevaar.

De heer **van der Lande**: Dan maakt men van den gulden een dubbeltje.

De heer **Wibaut**: Neen, men laat den gulden wat hij is: als men maar de annuïteiten stelt op 50 jaar en ook met die annuïteit leent, dan behoeft men niet de leeningscapaciteit in het veld te brengen als spook, dat men geen goede woningpolitiek zou mogen voeren. Waaruit blijkt, dan toch, dat Nederland aan de grens is van zijn leeningscapaciteit voor productieve uitgaven? Het zelf gekozen rentetype van 6 pct. staat nu minder of meer boven pari.

Nu wil ik daarmede niet zeggen, dat alle uitgaven, waarvoor wordt geleend, productieve uitgaven zijn. Ik meen den heer van der Lande iets te hooren zeggen van oorlogsschepen en dan ben ik het met hem eens, dat oorlogsschepen heelemaal geen productieve uitgaven zijn. Bij een werkelijk streng gehouden financieel beleid zou men uitgaven voor leger en vloot eigenlijk alleen moeten doen uit een fonds, dat men van te voren uit het inkomen gevormd had.

Wanneer men — Mijnheer de Voorzitter, ik raad het niet aan, ik maak er geen voorstel van — eerst heeft gevormd een fonds uit de overschotten van de inkomsten, waarmee men kan omspringen, zooals men wil, zal men zelfs door het voeren van oorlogen en het bouwen van een vloot zijn muntwezen en geldwezen niet ontwrichten.

Ik kan dus niet aanvaarden de grens van de leeningscapaciteit en ik meen, dat de Regeering verkeerd doet, die theorie — die niets anders is dan een theorie — te gebruiken om uitgaven van buitengewonen aard, die voor de volkskracht zoo noodig zijn, tegen te houden. Ik noem bijv. voorschotten voor woningbouw en, hoewel ik daartusschen een behoorlijken afstand laat, de drooglegging van de Zuiderzee. Ik zou deze laatste niet in denzelfden rang willen plaatsen, maar zij is toch als productieve uitgave in één lijn te stellen. Ook daarvoor mag men leenen en behoeft men zich om de leeningscapaciteit niet te bekommeren. Wanneer aan dit voorschrift wordt voldaan: op den duur dekkende diensten, goede leeningspolitiek en goede aflossingspolitiek, kan men gerust voor productieve uitgaven leenen, zonder voor ontwrichting van het geldwezen op den duur te behoeven te vreezen. Het tempo van aflossing is hierbij natuurlijk van groote beteekenis. Oorlogsschepen moeten eigenlijk uit aanwezige contanten worden gebouwd, anders moet men met die liefhebberij

22ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Wibaut.)

niet beginnen. Bij woningvoorschotten moet men niet licht er toe overgaan, gevolg te geven aan den drang, om de annuïteiten over 75 of 80 jaar te verdeelen in plaats van over 50 jaar, omdat twijfelachtig is, of wij over 50 jaar niet met andere behoeften en eischen ten opzichte van woningen en woninginrichting zullen staan dan nu, en die kans over 75 jaar nog groooter is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu aan het tweede punt, de methode van bezuiniging.

In het Voorloopig Verslag is aan de Regeering verweten, dat zij toepast de bezuiniging „met het potlood", dat zij ten opzichte van onderdeelen der begrooting heeft toegepast een niet geheel, maar vrijwel uniforme vermindering. Er is betoogd, dat dit is een plotseling werkende methoode, die zich niet nauwkeurig rekenschap geeft van wat men doet, van het maatschappelijk nut der uitgaven, die men op die wijze tegenhoudt, en dat het daarom een methode is, die ten achter staat bij de andere, waarbij men zich wel in alle onderdeelen nauwkeurig rekenschap geeft van de beteekenis van hetgeen men doet.

De Regeering wijst dat verwijt af en zegt: degenen, die zoo spreken, geven er zich geen rekenschap van, dat dat potlood niet wordt gehanteerd door machines, maar door menschen.

Dat lijkt mij een technische bijzonderheid, Mijnheer de Voorzitter, niet zonder belang, maar toch van ondergeschikte beteekenis. Ten slotte worden ook kantoormachines toch door menschen bediend en het is dus enkel de vraag, of menschen met of zonder machines dat potlood hanteeren en goed hanteeren.

Nu gaat het hier om een tegenstelling tusschen die methoden van het potlood en de methode van bezuiniging, die allereerst op den voorgrond stelt, wat de Engelschen noemen de „efficiency", die er zich rekenschap van geeft, of iedere uitgave gebeurt op de meest economische wijze, die aan iedere uitgave den eisch stelt, dat geen f 1,10 zal worden uitgegeven, wanneer met f 1 kan worden volstaan, die aan iederen dienst en aan ieder bedrijf den eisch stelt, dat geen 41 man aan het werk zullen worden gehouden, wanneer 40 het doen kunnen, en die daarnaast het maatschappelijk nut van iedere uitgave nauwkeurig weegt en wanneer vastgesteld is, dat die uitgave voor de volkskracht onmisbaar is, die, mits met alle correcties van economische verbetering, in de efficiency liggen, aanvaardt en ten slotte de middelen schept en handhaaft, de inkomsten aan het totaal van die uitgaven aan te passen. In dat stelsel zal dan vanzelf liggen, dat men op de eene groep, op de uitgaafposten van het eene Departement, in het geheel geen of een veel kleiner bezuiniging toepast, wanneer men tot algemeene vermindering moet komen, en op het andere een veel grooter.

Nu komt het mij voor, dat er hier een zeer principieel verschil ligt. Het is, als men wil, beide bezuiniging, maar een methode van bezuiniging, die zich op het standpunt stelt van de efficiency, verschilt met de andere in dit opzicht, dat zij is, ik geef het toe, een weinig opzienbarende, een langzame, maar ik zeg er bij een gestadige, en op den duur de eenige, die kan worden gehandhaafd.

De heer de Vos van Steenwijk heeft gisteren een rede gehouden, die in een deel der pers verkeerd is begrepen. Er was een heel brok in van stellige ironie. Wat hij zeide over de sociaal-democratie was ironisch bedoeld. Een gestudeerd en belezen man als de heer de Vos van Steenwijk kan niet anders hetgeen hij daarover heeft gezegd als ironisch bedoeld hebben. Ik ben er dan ook niet ingeloopen en heb dat direct begrepen. Maar waar dit niet algemeen zoo begrepen is, moet ik toch nog een paar punten daarvan bespreken.

De heer de Vos van Steenwijk dan heeft gisteren een tegenstelling gezien tusschen de houding van sociaal-democraten ten opzichte van bedrijfsbeheer en de bezuiniging. De sociaal-democraten — zegt hij — maken er niets van, maar ik had er ook niets van verwacht.

Maar mag ik dien geachten afgevaardigde er aan herinneren dat de eerste voordracht tot het instellen van een bezuinigingsinspectie op den voet van efficiency, een bezuiniging, welke iedere uitgave toetst aan de doelmatigheid, in de hoofdstad van ons land is ingediend door den sociaal-democratischen wethouder Vliegen en dat in 1919, toen o. a. voor een groot deel der Rijksadministratie nog gold, dat geld eigenlijk geen rol speelde, een ander sociaal-democratisch wethouder — ik zelf — sedert een groot deel van zijn tijd aan de leiding der werking van die bezuinigingsinspectie op den door mij genoemden grondslag van efficiency heeft gegeven en geeft?

Mag ik dien geachten afgevaardigde er verder aan herinneren dat in het Socialisatierapport van de S. D. A. P. de economische bezuiniging, de economische doeltreffendheid als eisch van de voortbrenging niet alleen op den voorgrond staat, maar dat de noodzakelijkheid daarvan ook gedocumenteerd is aangetoond en dat dit geheele rapport één aanklacht is tegen economische verspilling?

Mag ik er verder op wijzen dat de sociaal-democratische vakbeweging tegen deze soort bezuiniging, die te Amsterdam in het eene bedrijf na het andere wordt ingevoerd en die moet leiden tot het ongevraagd ontslag van een aantal ambtenaren en arbeiders, geen enkel verzet heeft aangeteekend, omdat zij deze economische verbetering van de productie noodzakelijk acht?

Natuurlijk staat daarbij op den voorgrond behoorlijke wachtgeldregeling voor hen, die ongevraagd ontslag krijgen.

Mag ik hem er aan herinneren, dat in al onze geschriften van de laatste 15 of 20 jaar, overal, waar geschetst werd of liever, waar de mogelijkheden werden gezien en de lijnen werden getrokken van den constructieven opbouw, die aan de nieuwe productieregeling, gericht op de algemeene voorziening, moet voorafgaan, dat daar de eisch van de economische productie, dicht naderend tot het productivisme, altijd op den voorgrond is gesteld, zoodat het natuurlijk niet anders dan ironisch kan zijn bedoeld, althans van den heer de Vos van Steenwijk, om te meenen, dat hij voor een werkelijke, doelmatige bezuiniging bij de sociaal-democraten aan het verkeerde adres zou zijn.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat is bezuiniging op papier.

De heer **Wibaut**: Neen, integendeel; dat is bezuiniging in werkelijkheid.

De heer **de Vos van Steenwijk**: En uw socialisatierapport, dat u aanhaalt?

De heer **Wibaut**: Over socialisatie heb ik in de afdeelingen niet gesproken en wat de Regeering daarover zegt, is daarom ook niet aan mijn adres.

Ik heb altijd moeite om over de dingen te spreken in een milieu, waar zij geheel buiten vallen; men moet zich altijd trachten aan te passen aan zijn milieu. Dat echter de socialisatie bezuiniging zou zijn, Mijnheer de Voorzitter, ik zal den heer de Vos van Steenwijk eens zenden een brochuretje — dat natuurlijk beneden zijn aandacht ligt —, een overdruk van drie artikelen uit *Het Volk*, waar ik geschreven heb aan de hand van hetgeen een Amerikaansch rapport van „efficiency-engineers" zegt over de verspilling in de productie, in de industrie en dan moet hij daarin eens lezen, hoe ontzaglijk in dat meest kapitalistische land, als de Vereenigde Staten van Amerika zijn, de verspilling in de industrie is. Dan kan hij voorts nagaan, dat het overal zoo is. Men kan daarom over de socialisatie smadend spreken, wanneer men zich geen rekenschap geeft van de grondslagen, waarop die zich vestigen wil, namelijk van de economische productie, die men zich natuurlijk niet denken kan en die wij ons ook niet denken zonder een toepassing van een zoodanig medebetrekken van alle arbeiders in de productie, in de uitbreiding en geleidelijk ook in de leiding der productie, dat zij inderdaad geven hun beste krachten, dat zij inderdaad de productie gaan zien als een algemeen belang.

Deze afwijking naar aanleiding van de interrupties van den heer de Vos van Steenwijk moge mij vergund zijn, Mijnheer de Voorzitter; ik kom thans terug op mijn betoog.

Er is in die methode van bezuiniging door het potlood nog iets anders, wat ik zeer te laken acht, nl. de afschuiving,

(Wibaut.)
die de Regeering toepast, van uitgaven op den rug van anderen; ik bedoel op den rug van de gemeenten. Ik geloof niet, dat er in onze Grondwet of in de Gemeentewet iets staat, dat de gemeenten eigenlijk vogelvrij zijn en dat het beleid van de Regeering er op gericht moeten wezen een goed geldelijk beheer van de gemeenten zooveel mogelijk te verstoren. Ik heb dat tot nog toe nergens gelezen, maar de practijk is toch soms wel alsof het ergens stond. Wat in de laatste jaren de gemeenten hebben ervaren van bezuiniging van Regeeringswege, maar de uitgaven dan te laden op den rug der gemeenten, uitgaven waarvan meestal de onvermijdelijkheid vaststond, dat is buitengewoon sterk.

Ik zal daar enkele voorbeelden van noemen. Ik heb hier in de eerste plaats de uitgaven voor werkloosheidsverzekering, de kassen. Ik geloof, dat men zelfs hier wel een meerderheid zal hebben voor de meening, dat de tijd, dat men de werkloozen maar op een houtje kon laten bijten, ongeveer voorbij is. Er zijn dan ook ingericht werkloosheidskassen. Welke zijn nu de bezuinigingen van de Regeering op dit gebied van den allerlaatsten tijd. De uitkeeringsduur van de werkloosheidskassen is geleidelijk ingekrompen. Voor den Algemeen Nederlandschen Bond van Handels- en Kantoorbedienden is de duur ingekrompen van 78 op 60 dagen, voor de R.-K. handels- en kantoorbedienden van 91 op 60 dagen, voor de Christelijke vereeniging van handels- en kantoorbedienden van 90 op 60 dagen, voor Mercurius van 90 op 78 dagen, voor de Nederlandsche vereeniging van fabrieksarbeiders van 90 op 72 dagen, voor de Nederlandsche R.-K. fabrieksarbeiders van 90 op 72 dagen. Zoo gaat dat eentonige lijstje voort. Voor de R.-K. lederbewerkers van 90 op 60, voor de R.-K. werkmeesters van 90 op 78, voor den Centralen Bond van Transportarbeiders van 78 op 60, de algemeene werkmeesters van 90 op 60, de Nederlandsche Christelijke bouwarbeiders van 78 op 42, den Algemeenen Nederlandschen Stucadoorsbond van 60 op 42, den Metaalbewerkersbond van 48—60 op 36—60, en alle sigarenmakersbonden van 90 op 60.

Het gevolg hiervan is, dat men vroeger uitgetrokken geraakt dan voorheen en dus vroeger ten laste komt van de steunverleening. Het scherpst komt dat voor de gemeenten tot uiting in de bedrijven, waarin door de Regeering aangenomen wordt, dat er geen crisistoestand meer heerscht en ten aanzien waarvan zij derhalve geen subsidie verleent in de kosten van de ten laste van de gemeenten komende steunregeling, bedrijven als de bouwvakken, de metaalnijverheid, de fabrieksnijverheid, de grafische bedrijven, waarbij de uitkeeringstermijn telkens korter wordt en geen crisistoestand wordt aanvaard en alle uitkeeringen voor eenmaal of dubbel uitgetrokkenen voor rekening der gemeente komen. Hetzelfde geldt voor de bedrijven, waarbij de Regeering de gemeenten subsidieert voor de steunverleening, de diamantindustrie, het havenbedrijf, de sigarennijverheid en de meubelindustrie, maar door vermindering van den uitkeeringsduur van de kassen is men ook hier vroeger dan voorheen dubbel uitgetrokken en zijn de gevolgen voor de gemeenten gelijk.

En wat is geschied met de steunregeling? De Rijksbijdrage wordt nu slechts verleend gedurende de eerste 24 weken voor gehuwden en kostwinners en van 18 voor kostgangers. Daarna is men dubbel uitgetrokken en moet uitsluitend de gemeente steun verleenen. Dat zijn alles maatregelen van den laatsten tijd.

Met de zoogenaamde wachtgeldregeling, de uitkeering waarin de patroons een aandeel hadden, was vroeger het aandeel van de gemeente 10 pct. en nu 25 pct.

Een ander gebied wil ik ook noemen, het onderwijs. In het vervolgonderwijs betaalt het Rijk niets meer. De gemeente betaalde tot dusver alleen de materieele voorziening van het openbaar en het vervolgonderwijs en moet nu bovendien betalen de salarissen van de openbare en bijzondere onderwijzers. Die wijziging is zoo plotseling gekomen, dat men er bij de samenstelling van de begrooting voor 1923 niet eens rekening mede kon houden. Men had te Amsterdam een bedrag van f 74 600 te wachten, dat nu plotseling niet meer komt.

Wat den schoolbouw aangaat, schrijft de Regeering voor, dat de nieuwe schoollokalen moeten worden ingericht voor 48 leerlingen, wat natuurlijk beteekent, dat zij meer kosten dan die voor 40 leerlingen. De schoolbesturen worden niet gedwongen 48 leerlingen te plaatsen in een klasse — naar mijn meening is dat ook veel te veel — en het gevolg is dus duurdere bouwkosten, grootere kosten van verwarming en verlichting, alles ten laste van de gemeentekas, zonder eenig nuttig effect.

Bewaarschoolonderwijs: de behandeling van het wetsontwerp wordt telkens uitgesteld en de volle last blijft drukken op de gemeenten.

Hoeveel de laatste Lager-onderwijswet de gemeenten zal kosten, kan nog niet worden gezegd, maar wanneer een groote of kleine gemeente het onderwijs niet al te zeer in beteekenis wil laten achteruitgaan — en het behoort tot de weinige dingen, die men aan het arbeiderskind kan geven —, zal zij verplicht zijn een groot en vaak zeer groot aantal boventallige onderwijzers voor haar rekening te nemen, die voor het 7de leerjaar bijv. alle. Wanneer dat voor Amsterdam niet meer beteekent dan een ton of zes per jaar, zal het mij buitengewoon meevallen!

De regeling van de vergoeding voor de lesuren buiten de gewone schooltijden in 1919, 1920 en 1921 is pas in de Tweede Kamer tot stand gebracht, en de gemeenten hebben vergunning gekregen, die zelf te betalen! Daaraan was echter voorafgegaan, dat de Minister van Onderwijs aan den heer Bulten in de Tweede Kamer het volgende zeide:

> ,,Nu erken ik met den geachten afgevaardigde, dat degenen, die in het jaar 1920 op den ouden voet voortgegaan zijn en dachten daarover een afzonderlijke renumeratie te krijgen, hierdoor worden teleurgesteld. Ik wil hem daarom toezeggen, dat ik dit punt zeer ernstig zal overwegen en dat ik, wanneer blijkt, dat de financieele gevolgen niet te groot zijn, den menschen, die in het vertrouwen hebben geleefd, dat zij er iets voor zouden ontvangen, alsnog een vergoeding zal toekennen. Maar alleen wanneer de financieele gevolgen niet te groot zijn.''

De Regeering schijnt tot de ontdekking te zijn gekomen, dat zij wel te groot zijn, en zij geeft nu een aanwijzing, dat de gemeenten ze mogen betalen. Ieder begrijpt, dat dat leidt tot sterken drang bij de gemeenten, en dat, wat redelijk en billijk zou zijn geweest, indien het door het Rijk ware gedragen — de Minister van Onderwijs heeft het erkend tegenover den heer Bulten — weer op de schouders der gemeenten wordt geladen. Ik vraag mij af of al deze methoden van bezuiniging wel erg moeilijk zijn. Veronderstel, dat bezuiniging voor den Nederlandschen gulden noodzakelijk is, wordt deze er dan iets beter op, indien de noodzakelijke uitgaven als werkloosheidsuitkeeringen binnen de beperkte grens van het bestaande tarief, steunverleening, crisisuitkeering, enz. worden gedaan door het Rijk, of dat zij worden afgeschoven op de ruggen der gemeenten? Het laatste is alleen erg lastig voor de gemeenten, maar voor den Nederlandschen gulden is het precies hetzelfde! Hier kan men alleen spreken van een stelsel van afschuiving, dat mij voorkomt als methode van bezuiniging niet bijzonder aangewezen, maar nogal buitengewoon gemakkelijk te zijn!

Ik zou als slot van wat ik over de bezuiniging te zeggen heb wel eenige concrete vragen aan den Minister willen stellen en wel: hoe lang denkt hij de bezuiniging met het potlood, al dan niet met gebruik van kantoormachines of alleen met menschelijke kracht te kunnen volhouden? Gelooft hij niet, dat hij zal moeten geraken tot de methode van efficiency, die minder snel, maar gestadiger en beter werkt? Hoe lang denkt de Minister van Financiën nog te kunnen volhouden de afschuivingsmethode, die van die potlood-methode een onderdeel vormt, en is hij niet van oordeel, dat die andere methode, die uitgaat van het beginsel van efficiency, hoewel langzaam, bescheiden werkend, toch eigenlijk op den duur beter is en de eenig mogelijke?

Wanneer hij dat wel van oordeel is, is zijn Departement op de toepassing van die betere methode dan geoutilleerd, of is hij voornemens zijn Departement te outilleeren?

(Wibaut.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu op enkele onderdeelen van de Memorie van Antwoord en wel op die betreffende de Woningwetvoorschotten en den premiebouw.

Er is in het afdeelingsverslag, zeer te begrijpen, dat het een enkele maal kan voorkomen, een misverstand ontstaan, wat ook bij de Regeering tot misverstand heeft geleid. Uit dat verslag zou zijn te lezen, dat er leden waren, die meenden, dat het bedrag aan voorschotten krachtens de Woningwet na 1916 was verminderd, terwijl ieder, die wel eens een courant of een Regeeringsstuk leest, weet, dat het omgekeerde het geval is en dat inderdaad die bedragen tot 1921 zeer sterk zijn gestegen.

Daar liep het echter niet over. De vraag, die gesteld werd, bedoelde deze te zijn, of de Regeering, wat betreft het verleenen van bijdragen naast het voorschot, nog op het standpunt staat, dat werd ingenomen in 1915 of dat zij staat op een ander standpunt, zooals ik vrees, of op een ruimer, zooals ik hoop.

Het standpunt, waartoe de Regeering in Januari 1915 kwam, het had wat moeite gekost haar zoo ver te krijgen, was als volgt. Aan de gemeente Amsterdam werd volgens de Woningwet een voorschot verstrekt voor den bouw van 3500 woningen, tot een bedrag van 50 pct. in het tekort op de exploitatie, dat zou ontstaan uit het verhuren beneden den kostprijs voor de woningen niet bestemd voor armlastigen, maar uitsluitend bestemd voor arbeiders, wier inkomen hen niet in staat stelde in die gemeente woningen te verkrijgen, die voldeden aan de minimum eischen, mits die behoefte aan dergelijke woningen was ontstaan door maatregelen, met name genoemd in § 7 van de Woningwet.

Een maatregel dus in het belang der verbetering van de volkshuisvesting.

Het is van groot belang te weten hoe de Regeering daartegenover staat, of zij dat standpunt nog inneemt of misschien zoover haar standpunt heeft verruimd, dat zij die beperking van art. 7 der Woningwet laat vallen en dat zij aanvaardt een bijdrage in de exploitatie-kosten waar dat noodig is en voor valide, niet chronisch werkloze, niet armlastige arbeiders, maar arbeiders wier loonen niet voldoende zijn om de huur eener goede woning ten volle te betalen, naast het voorschot een bijdrage van minstens 50 pct. in het exploitatie-tekort verleent.

Het is van de allergrootste beteekenis dat te weten, vooral voor hen, die niet zoo optimistisch zijn als de Regeering zelf ten opzichte van wat het particulier kapitaal zal tot stand brengen op het gebied van den bouw van arbeiderswoningen.

De Regeering meent, dat het niet goed is op ruime schaal verdere woningbouwvoorschotten te geven, omdat dit een te groot deel van het volksvermogen zou vastleggen en zij zegt dan ook, dat het daarom niet noodig zal zijn, omdat er reeds goede vooruitzichten zijn, dat die woningen wel door het particulier kapitaal zullen tot stand komen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat ik zoo in mijn naaste omgeving er van zie, gaat juist in omgekeerde richting; daar treedt elken dag meer aan het licht, dat op het particulier kapitaal niet gerekend kan worden om arbeiderswoningen te stichten, zelfs niet al krijgt het premies en al zijn die premies zoo hoog als eenige maanden geleden, f 900, en dat het particulier kapitaal ten eenenmale onmachtig zal blijken om op groote schaal goedkoope arbeiderswoningen te stichten, wanneer het niet gesteund wordt door hypotheek van de Regeering of van semi-Regeeringsinstellingen als de Rijksverzekeringsbank en dan misschien met garantie van de gemeente en dat het ook dan nog twijfelachtig is of het op groote schaal zal kunnen gebeuren.

Ik meen dus, dat het optimisme der Regeering in dit opzicht bedenkelijk is en dat precizeering noodig is, welke de gunstige verschijnselen zijn, die de Regeering op dit gebied reeds ziet. Ik hoop, dat de Regeering geen bezwaar zal hebben deze verschijnselen mede te deelen.

In verband met de uitvoering der Woningwet moet ik nog een enkel punt nader toelichten. Er was in het afdeelingsverslag gesproken over den premiebouw en er was aan de Regeering gevraagd of het niet vaststond dat de Regeering van te voren was gewezen op het deels ondoelmatige van dien premiebouw, waarbij het met de voorziening van middenstandswoningen vrijwel in den blinde was gegaan, en of het niet vaststond — dat was de tweede vraag — dat van de zijde der gemeenten gemotiveerd voorbehoud was gemaakt ten opzichte van de gemeentelijke garantie voor hypotheken?

Ten opzichte van die laatste vraag heeft de Regeering gezegd, dat het haar niet bekend was en ik heb hier nu een brief voor mij, dd. 21 April 1921, van burgemeester en wethouders van Amsterdam, waaruit blijkt, dat de Regeering toen op het standpunt stond, dat vrees voor een zoodanige waardevermindering der met steun op den voet van het Koninklijk besluit van 8 November 1920 gebouwde woningen, dat de verplichtingen die voor de bouwers uit de hypothecaire leening voortvloeien, niet meer door het onderpand zouden gedekt zijn, niet behoefde te bestaan.

Het is der Regeering echter thans bekend, dat op het oogenblik tal van gevallen aan de orde van den dag zijn, waar die tekortkoming in dekking wel bestaat, waar het onderpand voor die hypotheek, door de Regeering gegeven en door de gemeenten gedwongen gegarandeerd, reeds onvoldoende blijkt.

Nu erken ik natuurlijk, dat de Regeering de macht heeft te zeggen: daar hebben de gemeenten zelf voor op te komen, en ik erken ook, dat de gemeenten gedwongen zijn geweest, dat stelsel te aanvaarden. Maar ik meen, dat het toch niet aangaat, om, wanneer door de waardevermindering van de woningen, die mede veroorzaakt is door den ruimen onstelselmatigen bouw met álles wat daaraan vastgezeten heeft — wanneer daardoor de tekorten van rente en aflossing van de Regeeringshypotheken ontstaan, die dan geheel op de gemeenten te schuiven.

Ik heb hier gebruikt het woord macht, die de Regeering had toegepast en ik kom hier op een ander verwijt, dat ik in het bijzonder tot den Minister van Financiën heb te richten, namelijk wat betreft de financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten.

Mijnheer de Voorzitter! Toen de tegenwoordige Minister van Financiën burgemeester van Arnhem was en Minister werd, was zijn standpunt ten opzichte van de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten bekend. Kort voor zijn optreden als Minister had hij met de Kamerleden van den Tempel en Treub een initiatief-voorstel ingediend, waarbij hij uitsprak, dat de nooduitkeering, zooals zij daar lag volgens het ontwerp van de Regeering, ten eenenmale onvoldoende was, en hij had een veel hoogere voorgesteld.

Nu ware het niet onredelijk geweest te verwachten, dat toen de heer de Geer Minister van Financiën werd, hij zich dat zou hebben herinnerd en een wetsontwerp zou hebben ingediend. De Volksvertegenwoordiging had het kunnen aannemen of verwerpen, maar ik meen dat men de indiening daarvan had mogen verwachten. Maar ik ben een heel gemakkelijk mensch; ik wil zelfs als verontschuldiging aannemen dat een Kamerlid die Minister wordt andere verantwoordelijkheden gevoelt en heeft te dragen dan hij te dragen had als Kamerlid. Maar ook wanneer ik zoo ver ga, dan meen ik dat ik toch nog harde woorden mag spreken ten opzichte van het beleid van Minister de Geer in de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeente. Zelfs als men wil verontschuldigen, zelfs als men wil verklaren dat hij zijn initiatiefvoorstel, als Kamerlid gedaan, niet poogde te maken tot een Regeeringsvoorstel, zelfs wanneer men dat aanneemt, dan is het toch zeker niet te verontschuldigen dat deze Minister de begrooting voor 1923 indient zonder een cent voor de nooduitkeering aan de gemeenten.

De heer de Geer heeft, zoodra hij Minister van Financiën was, een Staatscommissie ingesteld ten opzichte van dit vraagstuk. De heer de Vos van Steenwijk noemt het een moeilijk vraagstuk; ja, Mijnheer de Voorzitter, het schijnt voor vele Kamerleden heel moeilijk te zijn, maar het vraagstuk is feitelijk heel gemakkelijk. De Minister van Financiën zelf vindt het ook eigenlijk zoo moeilijk niet. Wanneer gij hem toen zoudt gevraagd hebben of dit vraagstuk moeilijk was, zou hij hebben gezegd: ik weet de oplossing precies. De Minister van Financiën heeft dan een Staatscommissie ingesteld en hij heeft bij de installatie van die Commissie

(Wibaut.)

een voortreffelijke rede gehouden, waarvan ik een stuk zal voorlezen. De Minister van Financiën is op het punt van kennis van de financieele verhouding van Rijk en gemeenten een veel beter man dan zijn voorganger Minister de Vries. Die heeft altijd de fout begaan de verbetering van de financieele positie van de gemeenten te zoeken in uitbreiding van het belastinggebied. Dit is echter sedert jaren iets, waaraan de gemeenten het minst behoefte hebben.

Wij hebben gekregen een belasting op de brandverzekering, die door geen enkel gemeentebestuur is ingevoerd en hoogstens ingevoerd zou kunnen worden door heel kleine gemeenten. Een paar jaar geleden had ik in Amsterdam ernstig behoefte aan belastingen en heb de invoering van die belasting ernstig geprobeerd, maar ik heb het even ernstig moeten opgeven, onder de oprechte betuiging, dat het niet ging. Wanneer dit een belastinggebied is, zou het moeten zijn voor een Rijksbelasting, al kan ik het niet aanbevelen.

Wij hebben toen ook gekregen een zakelijke belasting op de bedrijven, die een aantal gemeenten zullen moeten toepassen zoolang zij er is, maar waarover weinigen zouden treuren als zij werd opgeheven.

De Minister de Geer zocht dus de verbetering van de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten niet in uitbreiding van het belastinggebied. Hij zeide, toen hij de Staatscommissie installeerde:

„Ik ontveins mij niet, dat het resultaat van uw arbeid van dien aard zal kunnen zijn, dat aanzienlijke offers van 's Rijks schatkist zullen worden gevorderd. Op het oogenblik, dat ook de Rijksfinanciën in een hoogst bedenkelijken toestand verkeeren en dat de uiterste grens van wat de natie aan publieke lasten kan torsen, vrijwel bereikt schijnt, is dat op zich zelf niet aanlokkelijk. In dit verband behoort echter niet uit het oog verloren te worden, dat een doeltreffende regeling van de financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten zeer wel tot een verschuiving van lasten kan leiden, die niet een algemeene verzwaring, eer het tegendeel beduidt. De druk, waaronder op het oogenblik de natie gebukt gaat, wordt gewoonlijk gedemonstreerd aan de gezamenlijke heffingspercentages van de inwoners van de zwaarst belaste gemeenten, te recht, daar immers duidelijk blijkt, dat ook voor de Rijksbelastingheffing de uiterste limiet bereikt is. Hieruit volgt intusschen, dat een offer voor 's Rijks schatkist een waarborg biedt dat de gemeentelijke heffingen binnen redelijke grenzen zullen worden gebracht, een waarborg die wellicht ook wettelijk zou kunnen worden vastgesteld, wat ik gaarne voorshands aan uw beter oordeel overlaat."

De Minister weet, waar hij burgemeester van Arnhem is geweest, waarover hij spreekt, en weet dus, dat een uitvoering van een eventueel voorstel zal beteekenen voor het Rijk een vergrooting van lasten, maar dat het toch een verbetering zal zijn, omdat zij dan rechtmatiger zullen worden verdeeld en rechtmatiger zullen worden gedragen.

Nu wordt de Minister teleurgesteld in den duur van het werk van die Staatscommissie. Hij had gehoopt, dat zij in het einde van 1922 gereed zou zijn, en dat blijkt niet het geval te zijn. Nu ware het plicht — ik druk op dat woord — geweest van den Minster, om op de begrooting voor 1923, ongevraagd en zonder aandrang, te brengen bij het afzonderlijk wetsvoorstel het totaal bedrag, dat aan nooduitkeeringen is betaald volgens de wet over 1921 en 1922, daarbij het voornemen uitsprekende, om zoolang hij Minister was en een definitieve regeling niet was tot stand gekomen, die zelfde uitkeering telkens op de Staatsbegrooting te brengen. Maar de Minister heeft dat niet gedaan.

Wanneer men door dergelijke posten weg te laten komt tot een tekort op het budget, dat kleiner is dan verwacht werd, is dat weer een niet te moeilijke manier van bezuinigen! Men kan zich een bezuiniging voorstellen, die moeilijker, maar dan ook beter is!

De Minister laat toe, dat de meest wonderlijke verwarring ontstaat. Gedeputeerde Staten van Zuidholland, een nog al zelfstandig college, richten aan alle gemeenten, ongevraagd ongeweigerd, een circulaire, waarin wordt gezegd: denk er aan, zet die nooduitkeering niet op uw begrooting. De Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten komt samen in den zomer van 1922. In een huishoudelijke vergadering blijkt, dat niet de groote gemeenten alleen of het meest, maar honderden kleine gemeenten evenzeer onmogelijk kans zien, haar begrooting voor 1923 sluitend te maken zonder de nooduitkeering op den grondslag van 1921 en 1922. Zij spreken af, dat zij alle het bedrag als in 1922 op haar begrooting zullen zetten, en de meeste doen het ook.

Het eene college van Gedeputeerde Staten — er zijn ook onder de colleges van Gedeputeerde Staten zeer verstandige, Mijnheer de Voorzitter — keurt die gestie goed, het andere college keurt ze af. Nu stelt men aan de gemeenten den eisch, een sluitende begrooting te hebben. Heeft de Minister van Financiën zich wel rekenschap gegeven, dat hij dit op die wijze onmogelijk maakt?

Wij schrijven vandaag 21 Maart 1923, en nu weten de gemeenten nog niet, wat zij van dien post krijgen! Nu gaat de Minister van Financiën probeeren het op een akkoordje te gooien. In zijn rede van September in de Tweede Kamer heeft hij gezegd: als er overschotten zijn op den Rijksdienst, zal er voor die gemeenten wel wat moeten worden gedaan. Hij heeft gesproken van de helft, Mijnheer de Voorzitter! Dit is geen gebied, waarop te marchandeeren valt! De gemeenten vragen niet een aalmoes van de helft, maar hun recht, de volle 100 pct.! Zij vragen de parate, onverwijlde mededeeling van den Minister, dat zij daarop zullen kunnen rekenen voor dit jaar en voor de andere jaren, zoolang de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten, al dan niet aan de hand van het rapport der Staatscommissie, is tot stand gebracht.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Het betreffende wetsontwerp is aangenomen op voorwaarde, dat het slechts twee jaar zou werken.

De heer **Wibaut**: Daarom moet er een nieuw wetsontwerp komen, en dat had de Minister dan bij zijn begrooting moeten indienen. Hij had niet den indruk moeten wekken van een begrooting, die sluit met een tekort van x millioen gulden, welk tekort grooter zal worden, omdat de gemeenten — die in de schatting van een aantal Kamerleden, in de Tweede als in de Eerste Kamer, toch maar het geld verdoen, er niets verstandigs en goeds mee weten te doen — het noodig maken, dat er weer een bedrag moet bijkomen, waarop bij de begrooting niet is gerekend. Ik maak er den Minister een ernstig verwijt van, dat hij niet dat wetsontwerp bij de begrooting heeft gevoegd en ik meen, dat het geen uitstel meer kan lijden, dat de gemeenten, in het bijzonder zeer vele kleine, maar ook de groote, spoedig te dezen opzichte zekerheid moeten hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou ten slotte een enkele opmerking willen maken naar aanleiding van hetgeen door den heer van Lanschot is gezegd, die van de Staatscommissie ten opzichte van de financieele verhouding niets verwachtte.

Ik geloof, dat dat niet verstandig is en dat, wanneer die Staatscommissie ter harte neemt de installatierede van den Minister van Financiën, zij goed werk zal kunnen doen. Natuurlijk is van haar niets te verwachten, wanneer zij zich op het standpunt zou stellen: het mag niets kosten. Dan zou het niets geven. Vooral echter kan zij goed werk doen, wanneer zij er nog eens bij bedenkt de lasten, die in de laatste twee jaren op de gemeenten zijn gelegd. Ik denk b.v. aan de Pensioenwet. Niet, dat ik die pensioenen te hoog vind, maar wel heb ik er iets tegen, dat midden in een begrootingsjaar op 1 Juli 1922 een wet wordt ingevoerd, die alleen voor Amsterdam f 1 675 000 per jaar kost.

Maak de budgetten sluitend, zorg vooral, dat er geen tekort op de begrooting staat. De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw is van tijd tot tijd ook zoo vriendelijk in een circulaire de gemeenten aan die wenschelijkheid te herinneren en daarin enkele bedreigingen op te nemen. Gedeputeerde Staten worden herinnerd aan artikel zooveel

22ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Wibaut.)

van de Provinciale wet en de burgemeesters aan artikel zooveel van de Gemeentewet. Maar die zelfde Regeering brengt midden in een begrootingsjaar voor die zelfde gemeenten „sans crier gare" groote bedragen op de budgetten, die sluitend moeten worden gemaakt!

Een enkel woord nog, Mijnheer de Voorzitter, over een paar uitdrukkingen van den heer van der Lande, die gezegd heeft, dat hij ontmoet heeft een hooger belastingambtenaar, die hem zeide: ik ben geen belastingambtenaar meer, ik ben Staatsbeul.

Ik geloof, dat het niet goed zou zijn daarover niet een paar woorden te spreken, want dat zou zijn een propaganda tegen het Staatsbelastingstelsel en het stelsel van heffing, die in dezelfde richting gaat als het streven, waarover ik iets zal voorlezen uit de publicaties van de Centrale commissie voor bezuiniging van de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel.

Deze commissie geeft vlugschriften uit, waarin zij courantenuitknipsels verzamelt om stemming te maken voor bepaalde doeleinden, voor bezuiniging vooral op sociale uitgaven.

Uit de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* is bijv. het volgende geknipt:

„Onrust op Marken.

Men meldt ons van Marken, dat dit eiland gisteren in rep en roer was wegens ontevredenheid der bevolking over de hooge belastingen. Er zijn relletjes voorgekomen, waarbij harde klappen gevallen zijn. O. a. werd wethouder Dorland mishandeld."

Ik heb er niets tegen, dat in dezelfde rubriek, waar vermeld wordt, dat kinderen door een petroleumstel in brand zijn geraakt, dit berichtje wordt medegedeeld, maar dat de Centrale commissie voor bezuiniging van de Maatschappij voor Nijverheid dat berichtje gebruikt om stemming te maken tegen de belastinginning, acht ik minder juist en het gaat in dezelfde lijn als wat de heer van der Lande vertelde van dien hooggeplaatsten belastingambtenaar, die zich een Staatsbeul voelde.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom ook nog wel eens in aanraking met de inning der Rijksbelasting, maar mijn indruk daarvan is een gansch andere. Mijn ervaring en wat ik er te Amsterdam van hoorde is deze, dat daarbij niet te werk wordt gegaan in strijd met overwegingen van redelijkheid en humaniteit, doch dat er volkomen met alle redelijke omstandigheden rekening wordt gehouden bij het verleenen van vermindering, uitstel en eventueel ook ontheffing. En wanneer dat zoo is, en de heer van der Lande knikt nu van ja, dan moet hij niet met instemming spreken van Rijksbeulen, want dan maakt men stemming tegen het stelsel van de belasting zelf.

De heer **van der Lande**: Zoo heeft de man zich zelf genoemd. Zoo heb ik hem niet genoemd.

De heer **Wibaut**: Dat weet ik wel, maar u hebt hem zoo vermeld en u maakt daarbij stemming tegen deze belasting, die u verminderd wilt hebben, op dezelfde wijze als de Maatschappij van Nijverheid met het bericht van dien mishandelden wethouder op Urk, een wijze die ik mij veroorloof af te keuren.

De heer **van der Lande**: Maar zooals die belastingambtenaar zelf ook deed.

De heer **Wibaut**: Precies en ik heb van dien man ook geen woord kwaad gezegd.

Mijnheer de Voorzitter! Nu werkelijk het slot.

De heer van der Lande heeft gezegd, dat hij hoopte, dat wij zullen staken allerlei uitgaven voor buitengewone werken als sluizenbouw in IJmuiden, Zuiderzeewerken, alle werken, die veel leeningsgeld vereischen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij de crisis, die wij thans doorleven, willen geven het allerslechtste resultaat,

(Wibaut c. a.)

wat een crisis kan hebben in lengte van jaren voor ons volksbestaan, voor onze economische kracht, voor onze volkskracht, dan moet de Regeering doen, wat de heer van der Lande haar aanraadt, ophouden met sluizenbouw, met kanalen graven, met productieve uitgaven te doen, die aan het economische leven van het nageslacht ten goede zullen komen, ook met woningbouwvoorschotten.

Maar ik hoop, dat de Regeering wijzer zal zijn en dat wij ons door de tijdelijke crisis niet zoo zullen laten drukken, dat wij al die werken, die noodig zijn voor ons volksbestaan in de naaste toekomst, zullen verminderen, maar dat wij ze wel degelijk nog zullen tot stand brengen.

De heer **Blomjous**: Met uw toestemming, Mijnheer de Voorzitter, zou ik mijn rede willen aanvangen met te wijzen op hetgeen ik o.m. op 3 Mei 1922 in deze Kamer gezegd heb, nl. dit:

„De omvang der werkloosheid geeft geen juist beeld van de ellende van den toestand onzer nijverheid.

Niet of beperkt produceeren kost een bedrijf groote sommen. Daarom worden vele opdrachten aanvaard zonder winst, ja zelfs met verlies. Bij hetzelfde verlies als de fabriek stilstaat of voor lage prijzen werkt, geeft elke ondernemer de voorkeur aan werken, maar dit heeft voor allen ten slotte zijn grenzen. Wat zich nu wreekt op de winst-en-verliesrekening, zal zich later eerst voorgoed gaan wreken op de werknemers, als namelijk de levenssappen der nijverheid zijn uitgebloed."

Hoe gaarne, Mijnheer de Voorzitter, zoude ik van deze plaats bij deze begrootingsdebatten hebben getuigd, dat ten slotte de toestanden zich in beteren zin bleken ontwikkeld te hebben dan men in den aanvang van 1922 wel had kunnen vermoeden.

Helaas, Mijnheer de Voorzitter, moet ik er echter integendeel op wijzen, hoe de misère van de Nederlandsche nijverheid en van ons algemeen economisch leven zich aldoor steeds scherper afteekent.

De stormen schudden steeds heviger aan het fundament van het steeds verzwakkende gebouwencomplex onzer nijverheid. Minder sterke of in der haast opgetrokken gedeelten zijn reeds gevallen; maar ook aan oude, hechter gefundeerde gedeelten dreigt onherstelbare schade te worden toegebracht.

De verschillende takken van nijverheid, die in den aanvang van 1922 er nog de voorkeur aan gaven orders met verlies te aanvaarden of op voorraad te werken, eerder dan de bedrijven geheel of gedeeltelijk stop te zetten, hebben noodgedwongen dit systeem moeten prijsgeven, omdat de verliezen te omvangrijk worden of de afzet der producten onmogelijk is.

Dientengevolge is thans de werkloosheid onrustbarend gestegen. Naast meer dan 110 000 officieel ingeschreven werkloozen staan meerdere honderdduizendtallen geheel of gedeeltelijk werkloozen, die de officieele cijfers niet vermelden. Ik leid dit o.a. af uit de opgaven over de Tilburgsche textiel-industrie, waarover de arbeidsbeurs over de week van 29 Januari tot 3 Februari 420 geheel en 562 gedeeltelijk werkloozen opgeeft over ten minste 6500 mannelijke en vrouwelijke arbeiders.

Intusschen is op verzoek van den heer directeur-generaal van den arbeid een enquête ingesteld naar den werkelijken toestand. De opgaven werden, zooverre zij de leden der Vereeniging van Fabrikanten van wollen stoffen te Tilburg betreffen, aan haar bureau ingediend. Toen ik het resultaat van dit deel der enquête opnam, waren van 42 firma's op een totaal van 46 leden de cijfers ingekomen. Over een totaal aantal van ongeveer 4400 arbeiders bleken 1357 geheel en 577 gedeeltelijk werkloozen te zijn, gedurende dezelfde week.

Dit is, Mijnheer de Voorzitter, 44 pct. In de geschiedenis van meer dan een eeuw is een dergelijk percentage zeker in de verste verte ooit benaderd.

Ook niet van een vijfde deel van dit percentage.

Daarenboven produceeren zij die nog in de bedrijven werkzaam zijn luttel.

Ik geef deze laatste cijfers, Mijnheer de Voorzitter, in deze

(Blomjous.)

Kamer alleen om te doen uitkomen, dat men de afmetingen van het zich steeds uitbreidend kwaad bezwaarlijk kan afmeten naar de officieele cijfers, al waren die op zich zelf reeds van uiterst ernstigen aard genoeg om ons te doen huiveren voor de gevolgen, vooreerst over den tegenwoordigen bitteren nood, welke in menig gezin geleden wordt, maar daarenboven ook voor het blijvende nadeel aan een eenmaal ontwricht bedrijfsleven toegebracht; over de sombere, duistere toekomst, Mijnheer de Voorzitter, welke onze dichte bevolking dreigt ten gevolge van de ontzieling van vele takken van nijverheid.

Die bevolking kan zonder krachtige nijverheid voor een zeer aanmerkelijk deel op onzen beperkten bodem nu eenmaal niet blijven leven. Indien, Mijnheer de Voorzitter, een zoo aanmerkelijk deel der bevolking door een crisis als die wij thans beleven getroffen wordt, dan worden ook in grooten getale burgers in de ellende medegesleept, welke buiten de nijverheid staan. Degenen, welke met onzen handeldrijvenden middenstand in relatie staan, weten maar al te wel hoe ook in die kringen het economisch evenwicht is verstoord. Indien in een centrum van bevolking van bijv. 20 000 gezinnen er 3000 tot 4000 gezinnen door geheele of gedeeltelijke werkloosheid van één of meer leden hun koopkracht verloren hebben, is daarmede de geheele middenstand onevenwichtig geworden. Zijn bestaansmogelijkheid toch is gevestigd op en de inrichting zijner handelszaken heeft zich aangepast aan een normale koopkracht van het geheele aantal der bevolking en indien, zooals nu, een zoo aanmerkelijk deel ophoudt te koopen, dan krimpt de omzet van den handel in dier mate, dat de bedrijfsonkosten de winst niet meer dekken en zoodoende ook bij hen weder de koopkracht daalt. Hoe moeilijk de tijden thans ook voor den middenstand zijn, bewijzen de steeds langer wordende lijsten der faillissementen en de onbetaalde wissels met de verzoeken om uitstel van betaling, door vroeger zeer solide firma's tot de leveranciers gericht.

Reeds eenige jaren, Mijnheer de Voorzitter, is men naar het recept van zeer vooraanstaande economen bezig de nijverheid te laten uitzieken, in stede van bij de eerste duidelijke symptomen van ernstig lijden naar den dokter te snellen, ten einde hem de middelen te doen beramen en toepassen, welke herstel en verkwikking kunnen brengen.

Zeker, Mijnheer de Vorzitter, wij begrijpen zeer wel, dat al de wereldellende ons kleine land niet ongeroerd kon laten en wij hebben zonder opstand van den geest tegen de Voorzienigheid, uit Haar handen het deel van het wereldlijden, hetwelk ook ons volk treft, in berusting te aanvaarden; echter in geenen deele in fatalistisch nietsdoen, maar wij hebben met alle energie de oorzaken op te zoeken en wij moeten gebruik maken van de middelen tot herstel, welke dezelfde Voorzienigheid ons schonk door ons te doen zijn: een vrij en onafhankelijk volk, in vrijheid beschikkend over de toepassing van die middelen, waarvan ook alle andere vrije volkeren gebruik maken om het economisch evenwicht te herstellen en de welvaart te doen herleven. Alle internationaal saamhoorigheidsgevoel der menschheid ten spijt, is wel degelijk, Mijnheer de Voorzitter, aan elk volk afzonderlijk providentieel de taak toebedeeld, om het eigen gemeenschappelijk volksbestaan te verzekeren. Om de vrije toepassing van sommige dier middelen te herwinnen is ook de Turk bereid zelfs te vechten.

Wij hebben dus, Mijnheer de Voorzitter, de oorzaken van onzen economischen achteruitgang na te sporen. Vroeger reeds heb ik gewezen op het nadeel, hetwelk het bedrijfsleven van een al te ver doorgevoerde Staatsbemoeiing ondervindt. Deze inmenging moet binnen de grenzen van het noodzakelijke beperkt blijven, al aanvaarden wij van ganscher harte het recht en den duren plicht, welke op de Overheid rust, om bij excessen regelend en verordenend op te treden. Ik wil, Mijnheer de Voorzitter, bij deze gelegenheid op dit punt niet verder ingaan, omdat ik het reeds eenmaal uitvoerig deed, maar ook omdat het besef van de waarheid der vooraf gaande stelling thans allerwege steeds sterker blijkt door te dringen.

Deze beschouwingen, Mijnheer de Voorzitter, zoude ik liever willen wijden aan de bespreking van twee voorname redenen, welke er naar mijn meening het meest toe bijdragen, dat, terwijl landen als de Vereenigde Staten, Groot-Brittannië, Zwitserland en andere, welke niet meer direct betrokken zijn bij de na-oorlogsellende, een merkbaar herstel van hun welvaart en van hun bedrijfsleven mogen begroeten, het Nederlandsche volk daarentegen zijn toestand nog steeds slechter ziet worden. Ik moge dan noemen:

1°. de schier ongebreidelde invoer binnen ons vrij ruilverkeer van buitenlandsche fabrikaten, en

2°. ons systeem van belastingheffing.

Indien dit straks, Mijnheer de Voorzitter, niet door anderen op zeer krachtige wijze zoude gedaan worden, dan zoude ik neiging gevoelen nu allereerst een warm pleidooi te houden voor het vrije ruilverkeer. Ik kan volstaan met de verklaring, dat ik voorstander ben van een ongestoorden en ongehinderden vrijen handel, mits, Mijnheer de Voorzitter, men er het woord ,,internationaal'' slechts vóór plaatse.

De indertijd door ons zeer geacht medelid, den heer van Embden, door hem met talent geschreven brochure ter verdediging van dit principe, gaf ook mijn hart oprechte reden van verheuging en geestdrift, tot, Mijnheer de Voorzitter, ik meen de achtste pagina. Daar kwam de verkoeling en de verwijdering van gedachten tusschen den schrijver en zijn lezer. Professor van Embden, en velen met hem, gaan in hun redeneering zóó ver, dat zij den vrijen handel als dogma beschouwen, zijn ideaal zoo verheven vinden, dat het hun niet geoorloofd voorkomt om, in welke omstandigheid dan ook, daarvan af te wijken. Mijn liefde daarentegen, Mijnheer de Voorzitter, voor den vrijhandel is niet idealistisch genoeg om zijn onvoorwaardelijke toepassing als een dogma te erkennen en het steunen der eigen nijverheid door practische invoerbelemmering daarentegen als een kwaad te beschouwen. Mijn stelling is veeleer deze: hoe goed en wenschelijk de internationaal erkende en algemeen toegepaste vrije handel ook moge zijn, heeft toch, indien een zeer groot deel der volkeren den invoer van tal van artikelen afsnijdt of zeer ernstig belemmert, elke geestelijk en materieel samenlevende volksgemeenschap den plicht zich zelf af te vragen, of zij, staande tusschen al die belemmeringen, op den duur voldoende bronnen van bestaan kan behouden en tot ontwikkeling kan brengen om, rekening houdend met het recht en den plicht van elken krachtig levenden stam om zich in aantal te vermeerderen, het volk in zijn geheel op voldoende welvaartspeil te houden of te brengen, zonder eenige afwijking van het vrijhandelstelsel.

Indien, Mijnheer de Voorzitter, alle beschaafde volkeren der wereld den invoer van fabrikaten ernstig belemmeren en één land laat allen invoer vrij of bijna vrij toe, dan geniet dat ééne land geenszins vrijen handel, maar onderwerpt zich aan een uiterst eenzijdig stelsel, hetwelk alleen zóólang mag worden volgehouden als dat het voor dat volk in zijn geheel voordeelen biedt.

Nederland, Mijnheer de Voorzitter, is dat land, hetwelk zich onderwerpt aan dit stelsel. De vreemdeling beweegt zich vrij op ons erf en plankt en spijkert het zijne voor ons af.

Het is wel zeer opmerkelijk, Mijnheer de Voorzitter, dat geen enkel volk ter wereld over deze materie denkt zooals wij denken; handelt zooals wij handelen. Het moge dan met een zuiver beschermend of wel met een zuiver fiscaal dan wel met gemengd fiscaal-beschermend doelwit zijn, daar is geen enkel vrij volk, hetwelk zijn wetgeving niet steeds sterker naar invoerbelemmeringen richt.

De opsomming der lange rij der in de laatste 15 jaren tot stand gekomen tariefsverhoogingen zal ik der Kamer besparen. Mij is in dien tijd geen enkel terugtreden bekend. Men schijnt er zich wel bij te voelen.

Wanneer men mij dan wel zal tegenwerpen, Mijnheer de Voorzitter, dat Groot-Britannië dan toch den invoer van het overgroote deel der afgewerkte fabrikaten vrij toelaat, dan geef ik dat, zooverre dit het begrensde gebied van Engeland en Schotland betreft, gereedelijk toe, al draagt ook daar het tarief een sterk fiscaal karakter door de hooge heffing op sommige artikelen.

Echter, Mijnheer de Voorzitter, het groote Britsche empire als zoodanig huldigt allerminst het vrij handelsstelsel. Zijn systeem daarentegen ademt een uiterst scherp uitgesproken

(Blomjous.)

beschermend karakter door de zeer belangrijke voorkeursrechten, welke de Britsche dominions aan Britsche fabrikaten bij den invoer verleenen. Herhaaldelijk is die voorkeur verhoogd, met name in het Australische gemeenebest en in Canada, en menige tak, ook van Nederlandsche nijverheid, Mijnheer de Voorzitter, heeft in die gebieden zijn plaats moeten inruimen voor de Britsche industrie. Als wij dan ook den laatsten tijd den uitvoerhandel van Engelsche fabrieksgoederen vrijwel zien teruggekeerd tot het peil van voor den oorlog, de uitvoer van ijzer en staal is verbeterd, de industrieele aandeelen in één jaar gemiddeld 30 procent zijn gestegen, de Staatsinkomsten de uitgaven dekken, de Engelsche schuld steeds wordt verminderd, zooals lord Curzon in zijn Londensche rede van 27 Februari jl. mocht verklaren, als men daar de werkloosheid ziet afnemen, terwijl zij hier sterk toeneemt, dan staat het voor mij vast, dat dit alles zijn hoofdoorzaak vindt in het ten voordeele der Engelsche nijverheid afgesloten ontzaglijk groote handelsgebied, omvattend de meest belangrijke deelen van het Britsche Rijk buiten Europa. Engeland zag b. v. Australie's markt uitgroeien tot den tweeden afnemer zijner nijverheid.

Deze voorkeursrechten, Mijnheer de Voorzitter, hebben blijkbaar aan Engelands nijverheid voldoende compensatie gegeven tegen de slagen, welke haar ten gevolge van verhoogde invoerrechten en ook door vermindering van koopkracht in andere landen zijn toegebracht; zij hebben haar gered van inzinking met name door de laatstelijk nog sterk geaccentueerde beschermende wetgeving door de Vereenigde Staten in toepassing gebracht, waar, vooral van fabrikaten, zóó hooge invoerrechten geheven worden, dat zij in vele gevallen prohibitief werken.

Het Britsche volk kan fier de vrijhandelsvlag boven het Rijk in Europa doen uitwaaien zoolang de geest van onderlinge saamhoorigheid van dat groote volk, over alle werelddeelen verspreid, er het belang maar van blijft inzien, dat het geven van de voorkeur aan Britsche producten, en het daaruit volgende hoog houden van de nijverheid in het moederland een levensbelang is voor den Britschen stam in zijn geheel. Voor andere landen, en ook voor het onze, en ook voor Twente, zijn zij zeer hinderlijk en het heeft mij dan ook buitengemeen geïnteresseerd, laatstelijk op een vergadering de stem van een der groote Twentsche industrieelen te mogen beluisteren, die blijk gaf zeer wel dien hinder te kennen.

De ontplooiing en de bloei der nijverheid, Mijnheer de Voorzitter, in landen welke door bescherming geen vastheid op de eigen markt hebben, wordt voornamelijk belemmerd door het tot het uiterste doorgevoerde beschermend karakter van het handelsstelsel, in de Vereenigde Staten van toepassing.

Dit groote land met zijn meer dan 110 millioen bewoners, door de natuur rijk gezegend, en plaats biedend voor nog een zeer veel grooter aantal burgers, is de grootste leverancier van Europa, niet het minst van Nederland, in granen en grondstoffen als katoen en metalen. Het ware nu zoo schoon en zoozeer gewenscht, Mijnheer de Voorzitter, indien Amerika aldus zou redeneeren: Ons grondgebied levert door de uitoefening van den landbouw en het winnen der delfstoffen ons volk een goed bestaan; die landen, wier dichte bevolking noodzakelijk de nijverheid als bron van bestaan noodig heeft, zijn aangewezen om die grondstoffen tot fabrikaten te verwerken en ons door terugzending van een deel hunner producten te betalen.

Zoo, Mijnheer de Voorzitter, zou ook in werkelijkheid, ten minste in de groote lijn genomen, de handelsverhoudingen tusschen Europa en Amerika zijn, indien de wetgeving in de Vereenigde Staten er op gebaseerd ware den invoer der Europeesche fabrikaten vrij of desnoods onder toepassing eener zuiver fiscale belasting toe te laten. Dit nu is geheel andersom.

Indien mannen als onze van Embden's, van Gijn's, Smissaert's, Plate's en zoovele anderen, allen verdedigers van het onbeperkte vrije ruilverkeer, en in deze sterren van de eerste grootte, als andere apostelen eens den oceaan zouden oversteken om het volk der Vereenigde Staten de noodzakelijkheid van de toepassing hunner leer als een ander evangelie te verkondigen, en die massaprediking zou werkelijk den geest van dat volk voeren naar den vrijen handel, wij zouden bij hun terugkomst in het vaderland, Mijnheer de Voorzitter, deze Nederlanders luisterrijk inhalen en wij zouden hun arbeid zegenen; dan konden wij het vraagstuk van vrijhandel of steun door bescherming in werkelijkheid van een geheel ander standpunt beschouwen dan wij dat heden, noodgedwongen, moeten beschouwen.

Ik zou, Mijnheer de Voorzitter, in dit geval ontslagen zijn van den plicht, dien ik nu, onder den drang der realiteit, zwaar op mij voel rusten, te moeten zeggen tegen de Regeering: „Denk aan de bestaansmogelijkheid van het zich in aantal steeds vermeerderende Nederlandsche volk, en doe datgene, wat de Regeering van elk land ter wereld doet, voor dat volk de nijverheid in zijn veelzijdige vertakkingen als welvaartsbron behouden en uitbreiden."

De Vereenigde Staten, Mijnheer de Voorzitter, hebben zich nu eenmaal, alle theorie ten spijt, in het hoofd gezet om, naast de groote takken van bedrijf, landbouw en grondstoffenproductie, óók een krachtige nijverheid te willen bezitten, en dat volk heeft die nijverheid opgebouwd met groot élan en groot succes, welk laatste intusschen nooit zou bereikt zijn zonder een beteugeling der concurrentie door vreemde fabrikaten, welke beteugeling het richtsnoer was der Amerikaansche handelspolitiek.

Kunstmatige opkweek, zal men minachtend zeggen, ik geef het toe; tegen het belang van een uitgebreid handelsverkeer; ook dit moge waar zijn, Mijnheer de Voorzitter, maar in elk geval voordeelig voor het Amerikaansche volk, en daarom streng doorgevoerd, omdat in dat land de gedachte levendig is, dat een volk op de eerste plaats voor de eigen toekomst heeft te zorgen en te dien opzichte de natie een roeping te vervullen heeft.

Het wordt vaak voorgesteld, alsof het Nederlandsche volk door verhoogde invoerrechten meer schade dan voordeel zou ondervinden. De belangrijkste naar voren gebrachte bezwaren zijn:

1°. bemoeilijking van onzen transito-handel, ten gevolge van het vermeerderen en verzwaren der bij doorvoer van goederen te vervullen formaliteiten;

2°. het gevaar van represaille-maatregelen, door andere landen te nemen tegen onzen landbouw en tegen onzen export in het algemeen;

3°. stijging der prijzen, duurdere levensstandaard en duurdere productiekosten ten gevolge van de belasting op den invoer tot verbruik.

Ik vertrouw, Mijnheer de Voorzitter, ter wille van de actualiteit en van het belang van dit vraagstuk, dat u mij wel zult willen toestaan om op elk dezer bezwaren, tegen verhooging van invoerrechten ingebracht, eenigszins dieper in te gaan.

Naar mijn meening zoude er, Mijnheer de Voorzitter, van meerdere bemoeilijking van onzen doorvoerhandel alleen dan sprake kunnen zijn, indien wij overwogen zouden hebben over te gaan van den algeheelen vrijen invoer tot het in toepassing brengen van een tarief van invoerrechten. Nu wij echter thans reeds een tarief van invoerrechten bezitten, al is de belasting bij den invoer op vele artikelen slechts gering, moeten ook nu alle schepen, wagonladingen en stukgoederen, welke voor doorvoer worden aangegeven, gecontroleerd worden; moeten met andere woorden, door verzegeling en anderszins al die maatregelen genomen worden, welke den doorvoer dier goederen verzekeren en aflading binnen ons grondgebied onmogelijk maken. Daarenboven, Mijnheer de Voorzitter, bestaan er nu eenmaal artikelen, waarop elke lading scherp moet gecontroleerd worden, ook bij het bestaande tarief. Alcohol toch zoude bij frauduleuze aflading tot verbruik in Nederland een ontduiking aan belasting beteekenen van meer dan het tienvoudige der waarde van het artikel zelf. Ik behoef bij dit vaak opgeworpen bezwaar niet lang stil te staan, omdat iedereen zeer gemakkelijk zal begrijpen, dat de vraag of een artikel met 5 dan wel met 10—15 of 20 pct. naar de waarde belast is, niets uitstaande heeft met den aard en het getal der formaliteiten bij den doorvoer van goederen toe te passen.

(Blomjous.)

Wellicht is het hier de plaats om, met alle waardeering voor de beteekenis van den transito-handel van onze groote koopstad Rotterdam, even te doen uitkomen, dat zoowel in het belang der haven zelf als voor de beteekenis, welke die haven heeft voor het geheele land, een sterke aanvoer van grondstoffen tot verwerking door een bloeiende eigen nijverheid van grooter belang is en meer vastheid geeft dan doorvoerhandel. Om te doen uitkomen hoe de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* dit mede sterk gevoelt, citeer ik het navolgende uit haar artikel van 31 December 1922, hetwelk een overzicht gaf van den toestand van Rotterdam in het afgeloopen jaar:

„Zooals reeds met een enkel woord bleek, verliest de concurrentie der Duitsche havens door de stijgende kosten wat aan scherpte. Antwerpen blijft echter nog een gevaarlijke mededinger. Deze Belgische haven heeft bovendien haar eigen industriegebied en een beter geoutilleerd spoorwegwezen. Zijn wij met onze tonnenmaat nog ± 800 000 ton bij 1913 ten achter. Antwerpen was er einde November reeds 500 000 ton boven. In de eerste elf maanden van 1922 kwamen daar 7508 schepen binnen met 11 489 029 herleide N.R.T.; in de overeenkomstige periode van 1913 6453 schepen met 10 986 533 ton."

In veler oogen, Mijnheer de Voorzitter, weegt het tweede tegen verhooging der invoerrechten ingebrachte bezwaar meer: de mogelijkheid nl. van represailles, door andere landen tegen onzen landbouw en tegen onzen export in het algemeen te nemen. Ik zoude in verband met deze vrees dan deze vraag willen stellen, Mijnheer de Voorzitter! Welk land heft geen hoogere invoerrechten op afgewerkte fabrikaten dan wij? en ik zoude een andere vraag daarop willen doen volgen: En welke is dan wel de reden, dat wij het eenige volk ter wereld zijn, hetwelk het recht, dat elke andere natie heeft, derft om nl. vrij te beslissen over de vraag welke handelspolitiek men wenscht te voeren, zonder den toorn der Goden over ons af te roepen?

Nog een andere vraag, Mijnheer de Voorzitter! Zijn er tegenover den export van ons land, ook, ja vooral van landbouwproducten, nog grootere belemmeringen en zelfs chicanes mogelijk dan die, welke wij thans, n'en déplaise onze grootmoedigheid, allerwegen ondervinden?

Ik moge wijzen op het vaak buitengemeen ongemotiveerd boycotten van den afzet van ons vee op oogenblikken, waarop men het liever niet ontvangt. Koopt men onze zuivelproducten ergens ter wereld daar, waar men die zelf in voldoende mate kan produceeren? Koopt het Roergebied bijv. ons thans eenige melk af uit vriendschap, of omdat zij daar noodig is? Ten gevolge van de zeer verzwakte koopkracht van een groot deel ,ik leg den nadruk op deel, Mijnheer de Voorzitter, van het Duitsche volk, hetwelk eens de grootste afnemer was onzer land- en tuinbouwproducten, heeft thans, meer dan ooit te voren, de Nederlandsche landbouwer een uitnemend belang bij, dat de koopkracht van het Nederlandsche volk algemeen sterk blijve of liever worde.

Om de thans nog eenig loonende productie van onzen landbouw, die der zuivelproducten, loonend te doen blijven, moeten er in ons land niet te veel centra van bevolking komen, waar werkloosheid heerscht. Vooral het verbruik der zoozeer begeerde en voedzame volle melk neemt daardoor tot schade van onzen landbouw aanstonds sterk af.

Represailles, Mijnheer de Voorzitter, welke wij ten gevolge van een verhoogd tarief van invoerrechten zouden te duchten hebben, zijn spookbeelden. Wellicht zouden wij heel wat minder geplaagd en gehinderd worden, indien wij, naast een algemeen verhoogd tarief van invoerrechten, er nog een ter beschikking zouden hebben, nog ietwat hooger, ten dienste van eenig land, hetwelk neiging zou vertoonen onzen afzet meer dan die van andere landen, te hinderen. Ik geloof niet, dat dit tarief dikwijls in toepassing zou gebracht worden, maar voor ons land zou toch daardoor de bekende clausule der handelsverdragen, welke behandeling op den voet der meest begunstigde natie waarborgt, van grooter beteekenis zijn dan zij thans is.

Het belangrijkste bezwaar tegen een tarief met sterker fiscaal beschermend karakter, Mijnheer de Voorzitter, is wel de gevreesde prijsstijging, het duurder worden van den levensstandaard en der productie. Het spreekt wel vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, dat men een tarief van invoerrechten zoodanig kan vaststellen, dat een zeer wel merkbare en ongewenschte stijging van den levensstandaard daarvan het gevolg zou zijn. De invloed op de prijsstijging hangt af van twee factoren:

1°. van den aard en het getal der met invoerrechten te belasten artikelen;

2°. van de hoegrootheid van het te heffen recht.

Er is echter daarentegen zeer wel een tarief samen te stellen, door eerste levensmiddelen en grondstoffen onbelast te laten en er voor te zorgen, dat voornamelijk van die artikelen invoerrechten geheven worden, welke hier te lande voldoende vervaardigd worden of waarvan de uitzetting der productie in het belang van den Nederlandschen arbeid gewenscht is. Ook ik besef zeer goed onze positie, Mijnheer de Voorzitter, en zeker tot zoolang de omvang der bevolking nog niet zoodanig uitgegroeid is, dat het grootste deel zijn bestaan zou moeten vinden in de nijverheid, gevoel ook ik niets voor prohibitieve of zelfs zeer hooge invoerrechten. De groei in aantal van onzen stam speelt hier een groote, ik zou bijna zeggen, overwegende rol. Nooit zou bijv. Duitschland zijn tusschen de beide oorlogen van 1870 en 1914 sterk in getal aanwassende bevolking hebben kunnen blijven voeden, indien het zich in dien tijd in evenredigheid met dien groei niet had weten op te werken tot een overwegend industrieelen Staat.

Ik vrees geen gerechtvaardigde tegenspraak, Mijnheer de Voorzitter, door te beweren, dat de steun, welke, ten gevolge eener sterk doorgevoerde bescherming, de eigen Duitsche markt als afzetgebied aan die nijverheid al die jaren verleend heeft, op zijn allerminst genomen een der gewichtigste factoren geweest is, wellicht de allergewichtigste, welke dien opbouw, die grootsche ontwikkeling mogelijk maakte.

Ondanks, of ten gevolge dier bescherming, kon Duitschland door prijs en hoedanigheid der goederen van velerlei artikelen, de wereldmarkten, ook die van het toen nog vrijhandelsgezinde Britsche Rijk, veroveren en kon ook op eigen markt goed en goedkoop leveren.

In verband met de stelling, dat invoerrechten den levensstandaard en de productie duurder maken, zou ik willen vragen, waarom dan desondanks die landen, welke hun nijverheid met voorliefde beschermen, daardoor in geenendeele minder geduchte concurrenten op de buitenlandsche markten worden. Ik neem als voorbeeld, Mijnheer de Voorzitter, niet den huidigen abnormalen toestand, maar dien van vóór den oorlog.

Over Duitschland sprak ik reeds; het verplichte opschrift „Made in Germany" vermocht den billijken prijs en de voortreffelijkheid der Duitsche goederen op de Britsche markten slechts nog duidelijker aan te toonen, maar ook Frankrijk, dat zwoer bij bescherming, zelfs van eerste levensbehoeften, heeft zijn export vóór den oorlog steeds sterk zien groeien, vooral in textielfabrikaten, waarvan het op eigen markt den invoer na 1870 steeds in geleidelijke toenemende mate belette. En was de levensstandaard, Mijnheer de Voorzitter, in de eerste 14 jaren dezer eeuw in Frankrijk, Duitschland en België in het algemeen hooger dan in Nederland of in Engeland? Wij weten dat eer het tegendeel waar was.

In het vervolg mijner rede, Mijnheer de Voorzitter, vertrouw ik te kunnen aannemelijk maken, dat een verhooging onzer invoerrechten, zoodanig, dat de in de Wet op de Middelen 1923 geraamde opbrengst van f 40 000 000 tot f 80 000 000 zou stijgen, aan de Nederlandsche nijverheid reeds aanmerkelijken en weldadigen steun zou verleenen, om zich op eigen markt te kunnen handhaven en uitzetten. Indien nu, Mijnheer de Voorzitter, die meerdere heffing geheel zou moeten betaald worden door den Nederlandschen consument, dan zou bij een bevolkingsgetal van rond 7 000 000 de levensstandaard gemiddeld maximaal f 5,85 jaarlijks stijgen of

22ste VERGADERING. — 21 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Blomjous.)

per gemiddeld gezin van 5 personen met f 29,25 jaarlijks. Er is echter geen sprake van, Mijnheer de Voorzitter, dat een dergelijk verhoogde heffing door den consument in haar geheel of zelfs ook maar voor het grootste deel zou betaald worden. Een zeer aanmerkelijk deel van een dergelijk fiscaal beschermend werkend recht. wordt zonder eenigen redelijken twijfel betaald door den hier importeerenden buitenlandschen fabrikant, omdat deze bij het bepalen zijner verkoopprijzen zal trachten een zoo groot mogelijk deel van zijn afzet op onze markt te behouden. Zijn conditie tegenover den Nederlandschen fabrikant wordt ongunstiger, echter zal hij een zoo groot mogelijk deel zijner winst van den prijs der goederen nemen, om zich, zij het dan niet geheel, toch gedeeltelijk op onze markt te handhaven. Dit is een uiterst gewichtige factor, die door velen bij de beoordeeling van dit vraagstuk over het hoofd wordt gezien.

Daar is ter wereld niemand, Mijnheer de Voorzitter, die met meer grond de waarheid van deze bewering kan getuigen, dan de Nederlandsche fabrikant, omdat hij die gedurende de laatste 25 jaren, maar vooral die den oorlog onmiddellijk voorafgegane en daaropvolgende jaren, telkens weer opnieuw, ten gevolge van verhoogde invoerrechten, aan den lijve gevoeld heeft.

Indien nu wij bij den invoer op fabrikaten hooger rechten gaan heffen, dan zal omgekeerd ook menige buitenlandsche fabrikant menige veer, ik bedoel een deel zijner winst, moeten laten vallen. Onze nijverheid daarentegen zal zich beter kunnen outilleeren en zal daardoor ook goedkooper kunnen produceeren. Dit, Mijnheer de Voorzitter, is ook mede reden, dat de hoogere heffing slechts voor een deel, of in sommige gevallen wellicht geheel niet, door de consumenten betaald wordt.

In het belang eener billijke prijsstelling, Mijnheer de Voorzitter, is het daarenboven niet altijd gewenscht, dat de prijzen op onze markt in het buitenland bepaald worden, ten gevolge van het ontbreken van tegen het buitenland concurreerende Nederlandsche fabrieken.

Indien wij bijv. op het oogenblik een flinke ijzer- en staalindustrie zouden bezitten en bijv. onze eigen rails zouden vervaardigen, dan zoude op een oogenblik van verstoring der buitenlandsche productie, vooral als daarin groote combinaties bestaan, zooals wij nu door de Ruhrbezetting ondervinden, het buitenland niet zoo direct van onze hulpeloosheid kunnen profiteeren. als men nu doet en herhaaldelijk te voren reeds deed.

Ik zoude, na het vooraf betoogde, Mijnheer de Voorzitter, het navolgende willen stellen. Indien ten gevolge eener verhooging van het tarief van invoerrechten deze rechten stel f 40 000 000 jaarlijks meer zouden opbrengen, dan kan het totaal der prijsstijging van alle producten der Nederlandsche nijverheid, voor verbruik hier te lande bestemd, vermeerderd met de binnen ons vrij ruilverkeer voor consumptie hier te lande ingevoerde fabrikaten, nooit meer bedragen dan f 40 000 000, of f 5,85 per jaar en per hoofd der bevolking. Deze theoretisch maximale stijging wordt echter grootendeels weder geëffend ten gevolge van winstderving door den buitenlandschen producent en door het scheppen van een krachtiger en beter geoutilleerde Nederlandsche nijverheid. Door de ten gevolge der meerdere bescherming ontstane grootere vraag naar arbeidskrachten zullen de loonen op peil kunnen gehouden worden en zelfs kunnen stijgen. Als gevolg van die loonstijging — voor zooverre veroorzaakt door die hoogere heffing — kunnen echter de Nederlandsche consumenten nooit meer dan f 5,85 jaarlijks gemiddeld per hoofd der bevolking nadeel ondervinden, zelfs dan niet, indien het totaal bedrag dier loonstijging aanzienlijk meer dan f 40 000 000 zoude bedragen. Indien immers, Mijnheer de Voorzitter, ten gevolge dier loonstijging de productiekosten der Nederlandsche nijverheid en daardoor de verkoopsprijzen meer zouden stijgen dan het prijsverschil, hetwelk een verhoogd invoerrecht tusschen buitenlandsch en binnenlandsch fabrikaat schept, dan wordt als het ware automatisch de buitenlandsche concurrentie weer ingeschakeld. Indien wij dus als gevolg eener meerdere heffing van invoerrechten ten bedrage van f 40 000 000 een zeer veel grooter bedrag aan meerdere arbeidsloonen zouden kunnen betalen, zonder de consumtie hooger dan f 40 000 000 als maximum behoeven te belasten, dan spruit dit o.a. voort uit verbeterde productievoorwaarden, ontstaande uit grootere omzet en uit meerdere winst uit vergrooten export. Deze exportvermeerdering, als gevolg van meerdere vastheid op eigen markt, verwacht ik voor mij, voor zeer vele fabrikaten, met zekerheid.

Hoe dan blijft het feit bestaan, zal men nu vragen, dat ondanks die te verwachten zeer geringe stijging eenige industrieën toch zweren bij den vrijen invoer? Dit zijn dan, Mijnheer de Voorzitter, die takken van nijverheid, welke geen of slechts een gering belang hebben bij den afzet op de Nederlandsche markt, of wier belangen in elk geval verre overwegend bij den export liggen. De Nederlandsche stroocartonfabrikanten hebben de voornaamste rede van afkeer tegen elke bescherming wel zeer duidelijk naar voren gebracht. In hun adres wordt toch, Mijnheer de Voorzitter, het zwaartepunt der bezwaren geworpen op de te verwachten verhoogde arbeidsloonen. Het spreekt wel vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, dat in een land, waar men op een dichte bevolking tracht er zoo weinig mogelijk industrie op na te houden, dat in zulk land de vraag naar arbeidskrachten geringer zal zijn, dan daar waar de nijverheid zich in alle takken van productie sterk ontwikkelen kan ten gevolge van een door de Regeering gevolgde welbewuste welvaartspolitiek. Zoude, Mijnheer de Voorzitter, een stijging der loonen en salarissen, als gevolg van den groei der nijverheid, echter in gemoede wel als een kwaad kunnen aangemerkt worden? Of moeten wij in den geest van het adres van de stroocartonfabrikanten maar zorgen, dat eenige exportindustrieën uit honderdduizenden werkloozen de noodige arbeiders maar voor het roepen hebben en door dit groote aanbod zoo goedkoop mogelijk hun arbeid kunnen doen verrichten? Dit, Mijnheer de Voorzitter, zoude m. i. zijn averechtsche welvaartspolitiek en sterk indruischen tegen het algemeen belang.

Bij onze andere meer belangrijke exportindustrie, ik bedoel de Twentsche katoennijverheid, Mijnheer de Voorzitter, staat de verhouding tusschen de belangen, welke men op eigen markt heeft en die, welke men bij den export heeft, reeds eenigszins anders.

Ruw geschat gaat een derde deel der Twentsche productie in handen van de binnenlandsche consumenten over, terwijl ongeveer twee-derde deel geëxporteerd wordt. Van dit twee-derde deel gingen in 1920 13 278 405 K.G. katoenen manufacturen naar Nederlandsch-Indië, ter waarde van 86½ millioen gulden, of wel 63 pct. van den totalen Twentschen export. Twente heeft het benijdenswaardige geluk voor zijn producten een zeer belangrijk afzetgebied te hebben in Ned.-Indië, waar het onder gelijke voorwaarden met andere landen kan mededingen en zelfs uit den aard der zaak door taal en relaties een voorsprong heeft. Het tropisch klimaat duldt nu eenmaal geen andere kleeding, dan die uit katoen vervaardigd. Dit feit, te gelijk met den ondernemingsgeest en de werkzaamheid, welke daar heerschen, en met de hulp, door den Staat in vroegere jaren — toen de markt nog op Lanshire moest worden veroverd — verleend, is het geluk en de oorzaak van Twentes opbloei geworden. In procenten uitgedrukt, Mijnheer de Voorzitter, is het deel van de Twentsche productie, hetwelk naar andere landen dan Nederlandsche gewesten geëxporteerd wordt, dus niet zoo geweldig belangrijk als het oppervlakkig en naar de vrij algemeen geldende meening wel lijkt. Zij bedroeg in 1920 iets minder dan 25 pct. der productie. Ook voor Twente is het niet van belang ontbloot, mede met het oog op de concurrentie van Japan op de Oostersche markten en de Britsche voorkeursrechten, om voor de toekomst eenige meerdere vastheid op onze Nederlandsche markt te hebben en een deel van den import, die in 1922 in katoenen weefgoederen f 28 713 000 bedroeg, naar zich toe te trekken.

Juist hedenmorgen heb ik nog onder de oogen gekregen een staaltje van de concurrentie uit China, waar van 1913 tot 1921 het aantal spillen is toegenomen van 1 millioen tot 2 343 000, een feit waarbij ook Twente wel belang heeft.

(Blomjous.)

De Twentsche fabrikanten zijn over het algemeen echter nog steeds warme aanhangers van de grootst mogelijke vrijheid, ook wat betreft het ruilverkeer. Men moet zich echter niet voorstellen, Mijnheer de Voorzitter, dat er onder de Twentsche industrieelen geen zijn, die, de huidige toestanden der Nederlandsche nijverheid begrijpend, niet afkeerig zijn van het nemen van maatregelen, welke een redelijke bescherming van den vaderlandschen arbeid beoogen. In verband hiermede acht ik het van uitnemend belang, Mijnheer de Voorzitter, hier een verklaring bekend te maken, welke de bekende groot-industrieel, de heer Menko-Hartogensis, lid der firma N. J. Menko, een der belangrijkste textiel-bedrijven van Twente, mij als zijn zienswijze te kennen gaf.

De heer Menko verklaarde mij dan als volgt:

„Indien men al de ellende in zijn eigen land ontwaart, welke wordt aangericht door de ongebreidelde buitenlandsche concurrentie en daarbij de houding, ten opzichte van onzen export door schier alle buitenlandsche Regeeringen aangenomen, overweegt — zelfs ten deele door Engeland met zijn voorkeursrechten voor tal van zijn koloniën —, daarbij in aanmerking neemt, dat de te zwaar drukkende directe belastingen een goedkoop fabriceeren in al zijn geledingen in den weg staan, dan kan men niet anders dan een redelijke fiscaal beschermende belasting op den invoer van vreemde fabrikaten goedkeuren en wenschen, zelfs dan indien men zelf voelt er zonder die bescherming nog wel te zullen komen."

Tegenover deze verklaring, Mijnheer de Voorzitter, past het uitspreken van mijn oprechten dank aan den heer Menko-Hartogensis voor de machtiging, welke hij mij gaf om zijn woorden in deze Kamer te herhalen. Ik voor mij stel dit op zeer hoogen prijs. Bij het overwegen der vraag, of meerdere bescherming, door het zich wijzigen der verhoudingen, dringender noodig is dan vroeger, Mijnheer de Voorzitter, hebben wij vooral de sterk in de richting der protectie gewijzigde houding, vooral gedurende de laatste jaren door schier alle volkeren aangenomen, na te gaan, zoomede de daaruit voortkomende gevolgen voor onze nijverheid. Behalve de reeds tot stand gekomen tariefsverhoogingen, bestaan er nog vele plannen. Nog kort geleden hoorden wij o. a. toch den Belgischen Minister Theunis uitdrukking geven aan zijn voornemen om de invoerrechten te verhoogen, met het tweeledig doel om een deel van het tekort op de begrooting uit de opbrengst te dekken en tevens om den Belgischen handelsbalans te verbeteren. Zoo gaat het steeds en overal verder in deze richting. Wij mogen dit alles oprecht betreuren, Mijnheer de Voorzitter, maar die droefheid over het afmaken van het vrijhandelstelsel mag er ons toch in geenen deele toe leiden, om, indien wij als gevolg der feiten duidelijk gevoelen, dat men onze nijverheid den hals toesnoert, dit om wille van onze liefde voor vrij ruilverkeer goedsmoeds te ondergaan. Ik geloof dan ook niet aan het tijdelijke karakter van de crisis, welke onze nijverheid thans doormaakt. Prijsverschillen van 50 of meer procenten kunnen op den duur niet blijven bestaan, al kan in de huidige omstandigheden de duur van sterk uitgesproken zgn. valuta-concurrentie zoodanig hevig en langdurig zijn, dat het plicht is der Regeering, ook daar ernstige maatregelen tegen te nemen alvorens er groote ongelukken in bedrijfstakken plaats vinden. Daarover echter thans niet meer, waar aan de overzijde de schoenenwet in behandeling is.

Zonder aan de wijziging van onze handelspolitiek een meer blijvend en algemeen karakter te geven, zullen wij, dit is mijn overtuiging, in de toekomst nooit meer onze arbeiders in de fabrieken terugzien, nog minder het jaarlijksch overschot onzer bevolking door uitbreiding der nijverheid loonenden arbeid kunnen verschaffen. En toch is dit noodig!

De reeds vrij algemeen toegepaste intensieve bodemcultuur en de doorgevoerde bereiding der zuivelproducten in Nederland doet niet voorzien, dat de landbouw nog een aanmerkelijk deel der groeiende bevolking arbeid en bestaan kan verschaffen. Onze middenstand is in aantal zeer overladen en de handel neemt, zelfs bij een niet te voorzienen bloeitijd, uit den aard der zaak nooit het groote aantal werkers tot zich.

Mijnheer de Voorzitter! Ten gevolge van de belemmering en zelfs het beletten van den invoer van fabrikaten, allerwegen in steeds sterker mate toegepast, wendt de nijverheid, bij tijdelijke of blijvende overproductie in een of ander fabrikaat, het eerst den blik naar ons land, om het overschot op onze markt te werpen. Wij zijn door onze handelspolitiek in een zóó sterk isolement gekomen, dat dan in het eene, dan in het andere artikel, door onverhoedschen invoer van vreemd fabrikaat, telkens weer opnieuw de afzet op de eigen markt verstoord wordt. Dit steeds opnieuw schokken en verstoren van den binnenlandschen afzet maakt een geleidelijken, eenigszins van te voren te regelen gang der nijverheid onmogelijk. Een dergelijk wisselvallig bestaan is voor geen enkelen tak van nijverheid vol te houden. Daartegen moet onvermijdelijk een regulateur gesteld worden, die altijd gereedstaat de schokken op te vangen en op een dusdanige wijze prijsregelend op te treden, dat, zonder de buitenlandsche concurrentie uit te sluiten, toch het verbruik op de Nederlandsche markt eenige regelmaat waarborge aan den gang van de bedrijven. Dit nu kan alleen bereikt worden door een tarief van invoerrechten, hetwelk aan dit doel beantwoordt. Gedurende 1922 hebben wij voor ruim 2 milliard ingevoerd, terwijl onze uitvoer slechts 1,2 milliard bedroeg.

Onze handelsbalans was f 805 347 549 naar den passieven kant. Er is dus slechts nog een geringe verslechtering noodig om te bereiken, dat de waarde van onzen invoer het dubbele bedrag bereikt van onzen uitvoer. Nu weet ik wel, Mijnheer de Voorzitter, dat men bij de beoordeeling daarvan, met het oog op onderscheidene factoren als scheepsvrachten, de Indische handelsbeweging en rente op buitenlandsche effecten, voorzichtigheid moet betrachten, maar daar staat tegenover, dat vele buitenlandsche effecten geen rente meer afwerpen, dat een groot bedrag verkocht is, en dat daarentegen wij helaas een zeer aanzienlijk bedrag rente aan het buitenland te betalen hebben.

Met evenveel, ja, met meer recht dan Minister Theunis, mogen wij als gevolg eener verhooging der invoerrechten een aanmerkelijk verbeterde handelsbalans verwachten. Honderdduizend arbeiders meer in onze fabrieken, in plaats van in huis en op de straat, werkend voor onze markt, zullen de passiviteit van die balans ten minste met f 250 000 000 verminderen. Het groote, overheerschende belang daarvan is zonneklaar voor een ieder.

Daar is, Mijnheer de Voorzitter, gelukkig een wassende strooming onder ons volk, een steeds sterker wordende drang naar meerdere bescherming, duidelijk waarneembaar. Het volk gelooft niet meer aan de afschrikwekkende platen als gedurende de verkiezingsperiode in 1913 tegen de zuilen geplakt werden, waarop de dreigende bescherming werd verzinnebeeld door een roofdier, zijn prooi, de vaderlandsche welvaart, dreigende te omstrengelen. Wat liberale economen nog niet willen erkennen en tot anderen nog als een schemer doordringt, de waarheid dat ons handelsstelsel van buiten af onhoudbaar gemaakt is, dringt scherper en helderder door tot ons volk. In de zuidelijke provincies, met name in Brabant, waar de noodklok somber luidt, zijn alle standen in deze solidair, omdat allen, ook de landbouw en de middenstand, zich in hun bestaan bedreigd achten. Maar ook in de Nederlandsche gewesten boven den Moerdijk, dringt de nood, ontstaan uit kapitaalverliezen en werkloosheid, tot snelle, ernstige maatregelen. De feiten, Mijnheer de Voorzitter, gaan te sterk spreken. Zeer vele leiders der Roomsch-Katholieke arbeiders hebben den geest, die levendig is of levendig wordt onder de arbeiders, reeds begrepen en ook de S. D. A. P. zal, zonder nieuw verlies van haar aanhang, niet dwars tegen die strooming kunnen ingaan.

De vraag, of er al dan niet in deze iets werkelijk systematisch moet gedaan worden in den geest van, zij het een matige, dan toch effectieve bescherming, is innig verbonden met de vraag, of wij onze arbeiders al dan niet in de bedrijven zullen kunnen terugzien, staat daarenboven in nauw verband met de oplossing van het bevolkingsvraagstuk, zooals

(Blomjous.)

dat zich bij ons voordoet. Zonder afkeerig te zijn van emigratie door leden van onzen stam, weten wij toch ook zeer wel, dat ook deze naar landen, waar den emigrant voldoende vooruitzichten geboden worden, door wetgevende maatregelen, uiterst beperkt is. Daarenboven is het vaderland zelf op de eerste plaats bestemd als de plaats waar de kracht van ons volk zich moet ontplooien en uitbloeien. Een geforceerd vertrek en masse van een deel van het volk pleit niet voor eigen bloei en welvaart. Bij het wegen der voor- en nadeelen van een verhoogde heffing op den invoer moge men daarenboven niet vergeten, dat het bedrag der daaruit ontstane meerdere opbrengsten geheel ten bate der schatkist komt. De perceptie daarvan kost niets, omdat wij daarvoor geen enkel douanebeambte meer noodig hebben. De geheele opbrengst komt der bevolking ten goede in den vorm van verminderde directe belastingen.

Een verdubbeling van de inkomsten uit hoofde der invoerrechten zal de mogelijkheid scheppen ons uitmergelend, kapitaalvernietigend belastingsysteem aanmerkelijk te verbeteren. Het is vooral gedurende de oorlogsjaren, Mijnheer de Voorzitter, dat wij maar steeds onze directe belastingen opschroefden, al te zeer lettend op de directe resultaten, zonder te letten op de gevolgen. De winsten in handel en nijverheid waren zeer ruim, alles kon toen ten slotte betaald worden en elk Nederlandsch burger bleef toen ook Nederlandsch inwoner. Wij vormden een afgesloten wereldje.

Thans, Mijnheer de Voorzitter, is dat alles anders.

Elken dag blijkt het duidelijker en de tegenwoordige beheerder der schatkist weet dat reeds lang, dat wij met ons systematisch ver doorgevoerd systeem van progressieve directe belastingheffing dreigen een reusachtig failliet te slaan. Het zijn waarlijk niet alléén de kapitalisten, die zuchten onder den druk der directe belastingen. In tijden van sterken teruggang van het nationaal vermogen en der groote inkomens, zooals wij thans beleven, verandert als bij tooverslag de onderlinge verhouding tusschen de bedragen, welke de belastingen halen uit de hooge inkomens en die welke de middelmatige en de kleine moeten opbrengen. Het heffen van hooge, sterk progressieve belastingen in tijden van voorspoed lijkt der massa zeer rationeel en voordeelig, maar indien, Mijnheer de Voorzitter, hetzelfde bedrag, noodig tot dekking van hoog opgevoerde Staatsuitgaven, in tijden van malaise en van verliezen moet opgebracht worden en de inkomens van f 50 000, van f 100 000 en daarboven meerendeels niet meer bestaan, dan sorteert de toegepaste progressie bitter weinig effect meer en moet de beurs van den middel- en kleinen man sterker worden aangesproken. Dit wordt, Mijnheer de Voorzitter, thans allerwege sterk aan den lijve gevoeld.

Daarenboven zijn heffingen door Staat, provincie en gemeente, te zamen gaande tot 40, zelfs 50 pct. op hooge inkomens, en dan nog wel onder vigueur van een systeem, dat berekend is tot den laatsten druppel uit te knijpen, in de practijk niet houdbaar. Dit systeem doet de bronnen, waaruit de belastingopbrengsten moeten vloeien, opdrogen.

Als de Staat zijn schatkistbiljetten en schuldbrieven vrij gemakkelijk kan plaatsen en er saldo's staan op de banken, dan moet ons dat niet al te zeer verheugen omdat een aanmerkelijk deel daarvan helaas aan den Staat en aan de banken niet geleend wordt door Nederlandsch kapitaal, maar door den vreemdeling, vaak als gevolg van betalingen op naar hier geleverde goederen. Ons belastingsysteem maakt het Nederlandsche kapitaal kopschuw voor Nederlandsche ondernemingen. Kapitaalkrachtige personen, die met hun rente kunnen rondkomen, gevoelen, dat de redelijke kansen tusschen mogelijke winsten en even mogelijke verliezen, door dergelijke heffingen verstoord worden. Indien, wat tegenwoordig veelvuldig voorkomt, in ondernemingen gedurende één of meer jaren kapitaal verloren wordt, moet het geheele verlies gedragen worden en komt in een daaropvolgend jaar, waarin winsten gemaakt worden, de fiscus toch kalmweg de helft daarvan incasseeren. Alleen naamlooze vennootschappen kunnen dien doodendans ontspringen, omdat alleen onder dien bedrijfsvorm reserveeringen zonder belastingheffing zijn toegestaan. Daardoor drijft men elke onderneming onder firma naar den bedrijfsvorm der naamlooze vennootschap. Dit is zeer te betreuren, Mijnheer de Voorzitter, omdat de bedrijfsvorm, waar leiders met geheel hun persoon en geheel hun bezit als waarborg achter de onderneming staan, gepaard met den aan dien vorm eigen liefde voor het bedrijf, verre de voorkeur verdient.

Hoe het ook zij, het is een betreurenswaardig feit, dat mede ten gevolge der hooge directe belastingen het kapitaal verschrompelt en onrustbarende geneigdheid toont om uit de vaderlandsche ondernemingen te treden. Vaak wordt die stap dan nog helaas gevolgd door vertrek uit Nederland. De Memorie van Antwoord geeft omtrent den omvang van den uittocht van Nederlandsch kapitaal tamelijk geruststellende verklaringen. Toch, Mijnheer de Voorzitter, moge ik hopen, dat mijn onrust dienomtrent een volgend jaar moge gelogenstraft worden. Ik vrees daar echter ten zeerste voor, als ik zoo om mij heen hoor van de vele plannen tot vertrek, welke reeds vaststaan of overwogen worden. Reeds menige nijverheidsonderneming is thans reeds zeer verzwakt, door het zich uit zaken terugtrekken van één of meerdere firmanten. De overblijvenden kunnen dan vaak met eigen kapitaal de zaak niet verder financieeren, men vormt een naamlooze vennootschap en belast de onderneming met een hypothecaire leening om de uittredende vennooten uit te keeren. Een dusdanig omgevormd bedrijf heeft niet meer de kracht van voorheen. Een ander nog al voorkomend geval is gewoonlijk gunstiger voor het bedrijf zelf, maar des te nadeeliger voor de schatkist. Ik bedoel, dat de eenige of voornaamste aandeelhouder aftreedt als directeur en daarvoor een ander aanwijst, zelf president of gedelegeerd commissaris wordt en het land metterwoon verlaat. De fiscus moet zich dan tevreden stellen met de inning der op zich zelf vrij schrale dividend- en tantièmebelasting, terwijl de heffing op het inkomen, hetwelk toch uit een Nederlandsch bedrijf voortspruit, buiten zijn bereik blijft.

Dit alles, Mijnheer de Voorzitter, zijn heel erge en verschrikkelijke dingen, maar daar waar men de grenzen gesloten houdt voor den invoer van Nederlandsche fabrikaten, zet men vaak de deuren wijd open voor onze kapitaalkrachtige landgenooten.

Om die beweging niet te doen groeien, maar haar integendeel te stuiten, om dus, 1°. het kapitaal in de bedrijven te houden en te brengen en ook om den uittocht van kapitaal uit het land te beperken, bestaat slechts één enkel middel, door ons belastingsysteem meer in overeenstemming te brengen met dat, in andere landen toegepast. Daartoe biedt het heffen van hoogere invoerrechten de eenige practische mogelijkheid. Zonder daartoe over te gaan, zal er vooreerst van vermindering der directe belastingen wel niets komen. Ik waardeer ten zeerste, Mijnheer de Voorzitter, de energieke pogingen tot bezuiniging, welke de Regeering, met name Zijn Excellentie de Minister van Financiën reeds bewerkte en nog op het oog heeft. Wij zullen ten deze echter dezen geachten bewindsman uiterst dankbaar moeten zijn, en zijn bewind prijzen, indien hij als gevolg van die bezuinigingen, tegen de verminderende belastingopbrengsten in, het bestaande deficit zal kunnen dekken en de begrooting in evenwicht brengen.

De opbrengst der rechten op den invoer worden voor 1923 in de wet op de middelen geraamd op f 40 000 000. In aanmerking nemend, dat over het algemeen het buitenland voor de ruwe grondstoffen evenveel moet betalen als wij, en dus een doorsnee invoerrecht van 15 pct. op afgewerkte fabrikaten, welke hier voldoende vervaardigd worden, of waarvan de ontwikkeling eener grootere productie gewenscht is, als beschermende factor van den Nederlandschen arbeid in werkelijkheid een grootere beteekenis dan 15 pct. heeft, zoude mij deze heffing voldoende voorkomen om onze nijverheid, niet incidenteel, maar in de groote lijn en continueel op gang te brengen en haar verdere ontwikkeling mogelijk te maken. Rekening houdend met een uit die hoogere heffing voortspruitenden minderen invoer, zou men toch de verhoogde opbrengst dier invoerrechten op f 40 000 000 kunnen stellen.

De opbrengst der inkomstenbelasting is voor 1923 geraamd op f 90 000 000, waarvan als treurig teeken des tijds f 20 000 000 voor kwade posten moet worden afgetrokken.

Van de f 40 000 000, welke de invoerrechten meer zouden opbrengen, zouden 23½ millioen noodig zijn om alle percentages der inkomstenbelasting met 1/3 te verminderen. Daaren-

(Blomjous.)

dat binnen
boven zou men gerustelijk mogen aannemen, dat
betrekkelijk korten tijd zich het feit zou gaan afteekenen,
een dergelijke vermindering van het percentage der heffing
een aanmerkelijke stijging van het totaal bedrag der som,
waarover inkomstenbelasting geheven wordt, zou ten gevolge
hebben. Ten gevolge eener dergelijke verlaging, Mijnheer de
Voorzitter, zou een dusdanig blijmoedige stemming, een zoo
groot optimisme over alle rangen en standen van het Neder-
landsche volk neerdalen, dat de ondernemingsgeest en de
werklust daardoor zeer zouden gestimuleerd worden en de
liefde voor den vaderlandschen bodem bij velen zou groeien.

Hoe schoon, Mijnheer de Voorzitter, zou dan het meerdere
der opbrengst boven 23½ millioen kunnen gebruikt worden
tot vermindering der successierechten, wier opbrengst voor
1923 geraamd is op 32¼ millioen.

Want deze belasting, Mijnheer de Voorzitter, is, zóó als zij
thans geheven wordt, buiten alle proporties van redelijkheid
en berokkent ontzaglijk veel leed en schade.

Ik zou hier voorbeelden kunnen noemen, Mijnheer de
Voorzitter, van dat leed en van de schade welke de tegen-
woordige heffing op de successierechten berokkent. Het zou
mij echter te ver van mijn betoog af voeren.

Het is, Mijnheer de Voorzitter, mijn innige overtuiging,
dat, indien deze Regeering de eenvoudige lijn, zooals ik die
mij veroorloofde uit te stippelen, en waarvan ik hier mede
de redelijkheid en de gewenschtheid verdedigde, zonder tal-
men en met vaste hand zoude volgen, zeer veel er betrekkelijk
snel geheel anders zoude uitzien dan het er thans uitziet.
Steeds sterker zullen de feiten naar dit systeem heendringen.

(Blomjous c. a.)

Elke maand, welke men wacht om iets in deze richting te doen, beteekent verdere inzinking van onzen economischen toestand, grootere werkloosheid en daardoor mede verslapping van het moreel van ons volk. Want in deze, Mijnheer de Voorzitter, is het stoffelijk belang niet van het zedelijke te scheiden, omdat voor de geestelijke verheffing van het volk een zekere mate van welvaart noodig is.

Liever dan het weerstandsvermogen van de arbeidersgezinnen verder lijdelijk te zien ondergaan, eerder dan lijdelijk aan te zien hoe het in nijverheidsondernemingen gestoken Nederlandsch kapitaal verder verdwijnt en verschrompelt, moge ik deze Regeering, Mijnheer de Voorzitter, toewenschen, dat zij met groote wilskracht den weg in zal slaan, die ons geheele volk niet alleen redding zal brengen, maar voor dat volk tevens nieuwe perspectieven zal openen en zijn zedelijk noodzakelijke vermeerdering in aantal ook economisch zal mogelijk maken.

De Voorzitter: Het is mijn wensch, dat deze week de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting afloopen, maar dan moet het in een vlugger tempo gaan dan vandaag, want wij hebben 3½ sprekers gehad en er staan er nog 7 op het lijstje. Ik moet de leden dus waarschuwen, dat, wil mijn wensch in vervulling gaan, het waarschijnlijk noodig zal zijn morgen om half 9 een avondvergadering te houden.

De algemeene beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk V (*Departement van Binnenlandsche Zaken*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Algemeene beschouwingen.

Zomertijd.

In het stadium waarin zich het vraagstuk van de afschaffing van den zomertijd thans bevindt, meent de ondergeteekende zich te moeten onthouden van beschouwingen nopens de vraag of die afschaffing al dan niet wenschelijk moet worden geacht.

Wijziging der Kieswet.

Ondergeteekende nam met belangstelling kennis van de denkbeelden in het Voorloopig Verslag geuit, aangaande wijzigingen aan te brengen in de uitwerking van het beginsel van evenredige vertegenwoordiging.

In verband met het te berde gebracht bezwaar, inzonderheid van beteekenis geacht voor de samenstelling van de gemeenteraden, dat men volgens de thans geldende wet slechts zou kunnen stemmen op het geheel van de lijst zijner eigen richting, ook al vindt men bepaalde candidaten van andere richting onmisbaar, moge hij in aansluiting aan de zienswijze mede in het Voorloopig Verslag uitgesproken, verwijzen naar het voorschrift van art. 75 der Kieswet, volgens hetwelk de kiezer zijn stem uitbrengt op den candidaat zijner keuze. Met het stelsel omtrent de voorkeurstemmen, zooals dat thans is nedergelegd in art. 103 der Kieswet, is naar de ondergeteekende meent, nog geen voldoende ervaring opgedaan, om reeds nu een definitieve uitspraak te doen over de deugdelijkheid van die regeling.

Dat verruiming noodig zou zijn van het voorschrift van art. 78 der Kieswet in zake bijstand, aan lichamelijk hulpbehoevende kiezers, is den ondergeteekende tot dusver niet gebleken.

Gaarne zal hij nader aan dit punt, in verband met herziening van de Kieswet, zijn aandacht geven.

Kiezerslijst.

De ter sprake gebrachte wijze van uitvoering van de artikelen 7 en 8 der Kieswet en van het Koninklijk besluit van 8 December 1917 (*Staatsblad* n°. 687) sedert gewijzigd, heeft de aandacht van den ondergeteekende.

Verkiezingskosten.

De ondergeteekende vindt geen vrijheid de gestelde vraag bevestigend te beantwoorden. Nu blijkt dat de weg langs welken hij zich voorstelde een oplossing in de aanhangige quaestie te bereiken, niet tot het beoogde doel leidt, overweegt hij nader wat ten deze zijnerzijds te doen valt. Hij moge zich nog de opmerking veroorloven dat de gewijzigde voorschriften der Kieswet omtrent de geloofsbrieven van de leden der Tweede Kamer, de kosten in quaestie niet hebben gebracht ten laste van het Rijk, doch de aanleiding van die kosten hebben weggenomen.

Lidmaatschap van de Eerste Kamer en van de Provinciale Staten.

Wijziging van art. 21 der Provinciale wet, samenhangende met het vervallen uit de Grondwet van de bepaling, welke de onvereenigbaarheid uitsprak van het lidmaatschap van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en dat van de Staten eener provincie, is opgenomen in het wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet, bij Koninklijke Boodschap van 13 Februari 1923 ingezonden bij de Tweede Kamer (Zitting 1922—1923, n°. 376).

In verband met artt. 70 en vlg. der Provinciale wet zij het ondergeteekende veroorloofd zich te onthouden van een antwoord op de vraag in het Voorloopig Verslag gesteld, of ook zonder bedoelde voorafgaande wetswijziging een lid der Eerste Kamer reeds thans lid der Staten zou kunnen worden.

Goedkeuring van gemeenteverordeningen.

Ondergeteekende is zich bewust van het belang voor de gemeentebesturen bij eene beslissing ten deze op den meest gereeden termijn en stelt zich mitsdien steeds als doel dat die beslissing geen noodelooze vertraging ondervinde. Echter bedenke men, dat dikwerf tijdroovend overleg met Gedeputeerde Staten of andere Departementen aan de goedkeuring moet voorafgaan en dat een termijn van drie maanden als het Voorloopig Verslag noemt, nog blijft binnen de limiet welke de artt. 233 en vlg. Gemeentewet stellen.

Ondergeteekende heeft de vraag die gesteld is met betrekking tot het verschil van opvatting aangaande de toelaatbaarheid van een zoogenaamd tapverbod, overgebracht aan zijn ambtgenoot van Arbeid, Handel en Nijverheid. Omtrent dit punt is eene mededeeling opgenomen in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Commissie van Rapporteurs uit de Eerste Kamer der Staten-Generaal op het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk X^A der Staatsbegrooting voor 1923.

Vereeniging van gemeenten.

Bij de beoordeeling van de voorstellen ter zake van grenswijziging of samenvoeging van gemeenten die ondergeteekende langs den weg van artt. 128 v. v. der Gemeentewet bereiken, laat hij zich leiden door de vraag in hoever het algemeen belang door uitvoering van die voorstellen zouden gediend worden. Bezwaren tegen die voorstellen door belanghebbenden uitgebracht, vormen bij die beoordeeling een element waaraan alle aandacht geschonken wordt. In de gevallen waarin het blijkt dat die bezwaren voortvloeien uit nadeelen, die uitgaan boven de algemeene belangen met die voorstellen samenhangende, kan op de medewerking van den ondergeteekende niet gerekend worden. Hij vleit zich in dezen zin de beperking te verwezenlijken die het Voorloopig Verslag bedoelt.

De herziening van de bepalingen der Gemeentewet inhoudende de regeling van samenwerking tusschen gemeenten, zal naar de ondergeteekende zich voorstelt, slechts met vrucht zijn te behandelen wanneer de algemeene herziening van die wet aan de orde is.

Grenswijziging van Haarlem.

Omtrent het plan door Gedeputeerde Staten van Noordholland ontworpen tot uitbreiding van de grens van Haarlem hebben sedert kort de adviezen van de Raden en de Commissiën uit de ingezetenen der betrokken gemeenten den ondergeteekende bereikt.

In verband met de bezwaren, bij die adviezen tot uiting gekomen en door Gedeputeerde Staten nader toegelicht, is nieuw overleg noodig aangaande den omvang aan de voorgenomen grensuitbreiding te geven. Aan de belangen van Haarlemmerliede c. a. wordt de noodige aandacht geschonken.

De vertraging, welke deze aangelegenheid ondervond, is een gevolg van de moeilijkheid om de tegenstrijdige belangen en wenschen der betrokken gemeenten tot eenheid te brengen.

In verband met het stadium waarin deze aangelegenheid zich thans bevindt, meent ondergeteekende zich de opmerking te mogen veroorloven, dat er voor hem geen aanleiding is om in te gaan op de stelling in het Voorloopig Verslag geuit, dat voor het tot stand komen van wijziging van gemeentegrenzen niet behoeft gewacht te worden op het inkomen van desbetreffende voorstellen van de Colleges der Gedeputeerde Staten.

Gemeentelijke autonomie.

Wenken als door Gedeputeerde Staten van Overijssel gegeven aan de gemeentebesturen in die provincie bij de circulaire van 3 Januari l.l., zijn voor die besturen geen bindende voorschriften. Zij randen mitsdien in geen enkel opzicht de gemeentelijke autonomie aan. In hoever de gemeentebesturen aan die wenken gehoor wenschen te geven zal aan de Gedeputeerden Staten blijken uit de gemeentebegrooting. Vindt het College aanleiding om aan de begrooting de vereischte goedkeuring te onthouden, dan staat het betrokken gemeentebestuur de weg open van beroep op de Kroon.

Eindverslag over wetsontwerp n°. 2 (Hoofdstuk V).

De ondergeteekende deelt de opvatting der leden, die van oordeel zijn, dat de Veewet niet toelaat den gemeentebesturen de verplichting op te leggen op overtreding van hun verordeningen, als bedoeld in artikel 5 dier wet, het strafmaximum van artikel 78 te bedreigen. Door een zoodanige verplichting zou de gemeentelijke autonomie en in het bijzonder artikel 161 der Gemeentewet worden geschonden. De ondergeteekende moet er echter op wijzen, dat een zoodanige verplichting noch van Departementswege, noch van de zijde van zijn ambtsvoorganger in zake de behartiging van de belangen van het veeartsenijkundig Staatstoezicht is opgelegd. Slechts is tot Gedeputeerde Staten het verzoek gericht er bij de gemeentebesturen op aan te dringen in hun strafmaat met het in de wet neergelegde strafmaximum rekening te houden. De al of niet verleening der Koninklijke goedkeuring werd daarvan echter niet afhankelijk gesteld.

De gewoonte brengt mee, dat, ter vermijding van administratieven omslag, ook andere Ministers dan die van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, zich rechtstreeks tot Gedeputeerde Staten richten ter wille van aangelegenheden die hun Departement in het bijzonder raken.

Artikel 228 der Gemeentewet.

De mededeeling, welke ondergeteekende deed aan de Gedeputeerde Staten van Noordbrabant in zake bevoegdheid der gemeente tot het voldoen van eene vordering na afloop van den verjaringstermijn voor die vordering, ingevolge art. 228 der Gemeentewet geldende, betrof de vraag of voor vernietiging in aanmerking te brengen ware een raadsbesluit tot het alsnog voldoen van een aldus verjaarde vordering.

Ondergeteekende beantwoordde die vraag ontkennend.

Voor dit standpunt geldt de overweging, dat de uitgaaf, uit het desbetreffend raadsbesluit voortvloeiende, als begrootingspost onderworpen is aan de goedkeuring van de Gedeputeerde Staten en dat met de ten deze te nemen beslissing samenhangt de vraag omtrent de toelaatbaarheid van het raadsbesluit. In dergelijke gevallen pleegt de Minister zich van ingrijpen te onthouden.

Op grond van deze beschouwing valt, naar het oordeel van den ondergeteekende, een strijd aan te wijzen tusschen de bedoelde mededeeling, zijnerzijds gedaan aan de Gedeputeerde Staten van Noordbrabant en de uitspraak, vervat in het Koninklijk besluit van 15 November 1922, n°. 27.

Burgemeesters.

Het rondschrijven, dat blijkbaar het uitgangspunt bij deze beschouwingen vormde, is gedateerd 2 October 1922 en betrof het verzamelen van de noodige gegevens omtrent prijzen van levensbehoeften ten dienste van de z.g. Classificatie-Commissie, voor een nieuwe indeeling der gemeenten in klassen volgens het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren.

Voor het verschaffen van deze gegevens hadden de organisaties der vakbonden zich bereid verklaard. De circulaire beoogde de medewerking van een lid van het gemeentebestuur of van een secretarie-ambtenaar om leiding te geven aan het bijeenbrengen van de verlangde prijsopgaven.

Bijzondere kosten vloeiden voor de gemeentebesturen uit deze opdracht niet voort.

Overigens bedenke men, dat herhaaldelijk een onderzoek noodzakelijk is, hetwelk onmogelijk langs anderen weg kan plaats vinden; hoewel noode, moet dan de Regeering wel een beroep doen op de Burgemeesters.

Gemeentelijke inkomstenbelasting.

Voor het verleenen van de bevoegdheid aan de gemeente om de plaatselijke inkomstenbelasting door haar eigen belastingadministratie te doen heffen, geldt als algemeene regel dat het desbetreffend verzoek, pleegt te worden toegestaan indien er voor weigering geen bijzondere redenen aanwezig zijn.

De stelling dat heffing door de gemeentelijke administratie steeds de voorkeur zoude verdienen, gaat in tegen het denkbeeld dat met betrekking tot dit punt heeft voorgezeten bij het tot stand komen van de wet van 30 December 1920 (*Staatsblad* n°. 923). Een aanvangscijfer lager dan dat der Rijksinkomstenbelasting pleegt ook te worden toegestaan wanneer de heffing geschiedt door de Rijksbelastingadministratie.

In hoever aan gemeentebesturen, die de belasting zelf heffen, gelegenheid kan worden gegeven de heffing te doen plaats vinden naar een gemiddeld inkomen van verschillende jaren, is een punt, hetwelk bij de in voorbereiding zijnde herziening van de regelen der Gemeentewet omtrent de plaatselijke belastingen, onder de oogen kan worden gezien.

Zakelijke bedrijfsbelasting.

De zakelijke belasting op het bedrijf door de gemeente geheven, heeft het karakter van eene bijdrage in de kosten welke het bedrijf veroorzaakt aan de gemeentekas als gevolg van de vestiging in de gemeente van arbeiders met lage loonen.

Hieruit volgt dat de belasting buiten verband staat met de winst in het bedrijf genoten of c.q. het verlies daarbij geleden, en dat ook de vraag of een klein bedrijf naar verhouding meer winst maakt dan een bedrijf met meer dan tien arbeiders, een punt betreft dat omgaat buiten den gedachtengang welke den wetgever leidde tot het opnemen van de belasting op het bedrijf in het systeem van gemeentelijke belastingheffing.

De grens van tien arbeiders berust op de stelling dat eerst wanneer meer dan tien arbeiders in het bedrijf werkzaam, in de gemeente wonen, er aanwijsbare kosten zijn, welke het bedrijf ter zake van zijn arbeiders, voor de gemeente medebrengt.

Forensenbelasting.

Een herziening van de voorschriften der Gemeentewet omtrent de forensenbelasting is in overleg tusschen de Departementen van Financiën en Binnenlandsche Zaken en Landbouw, voorbereid. Het desbetreffend wetsontwerp zal naar de ondergeteekende zich vleit, gelegenheid bieden, aan de geschetste bezwaren nader alle aandacht te schenken.

Uitkeering aan de gemeenten.

Uit inlichtingen, door het gemeentebestuur van Emmen en Gedeputeerde Staten van Drenthe verstrekt nopens het gerucht, al zoude over 1922 door die gemeente op de jaarrekening een bedrag van f 50 000 zijn overgehouden, is den ondergeteekende gebleken, dat de rekening van dat jaar nog loopende is en de eindcijfers niet vóór Juli 1923 bekend zullen zijn.

In hoever die rekening een overschot zal opleveren, valt mitsdien thans niet te beslissen.

Wèl is er een batig saldo op de gemeenterekening over 1921, groot f 50 216,29[5]. Dit saldo dankt zijn ontstaan aan de opbrengst van forensenbelasting van buiten de gemeente Emmen wonende verveners, voor wier aanslag de gemeente aanvankelijk geen termen aanwezig achtte. Uit dien hoofde was tijdens de vaststelling van de gemeentebegrooting, dienst 1921, met die aanslagen nog geen rekoning gehouden.

Intusschen staat thans reeds vast, dat tengevolge van door Gedeputeerde Staten van Drenthe toegewezen reclames een bedrag van f 27 531,19 door de gemeente aan de betrokken aangeslagenen gerestitueerd moet worden.

Ondersteuning van werkloozen.

Hetgeen opgemerkt wordt in de eerste twee alinea's en in de voorlaatste alinea omtrent de werkloosheidsverzekering, heeft de ondergeteekende ter kennis gebracht van zijn ambtgenoot van Arbeid, Handel en Nijverheid, die in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk X[A] een en ander nader heeft beantwoord.

De ondergeteekende waardeert het, dat men zich met de gedachte, welke aan de jongste circulaires inzake de steunverleening ten grondslag ligt, nl. dat hierbij werkverschaffing voorop moet gaan, kan vereenigen. Hij kan evenwel niet inzien, dat de voorwaarden, die daarbij speciaal ten opzichte der loonen zijn gesteld — opgemerkt moet worden, dat reeds gedurende eenige jaren door den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid ten opzichte van de loonen voorwaarden werden gesteld en de thans gevolgde praktijk zich daarbij aansluit — de werkverschaffing praktisch onmogelijk maken, zoodat de betrokken gemeente ook bij de steunverleening geheel voor de

kosten moet opkomen. De ervaring heeft geleerd, dat in tal van gemeenten, ook in de groote, het verschaffen van werk onder door de Regeering gestelde loonnormen, zeer goed mogelijk is.

Bij elke aanvraag van een gemeente om steun wordt, geval voor geval, nagegaan, of de mogelijkheid tot werkverschaffing, hetzij voor alle werkloozen, hetzij voor een deel ervan, mogelijk is. Nagegaan wordt verder, welke de loonen in de aanvragende gemeente zijn voor onderscheidene werkzaamheden en daarna wordt een loon voor de werkverschaffing vastgesteld. Tot nu toe heeft in bijna alle gevallen het overleg met de gemeentebesturen ertoe geleid, dat inzake de loonen overeenstemming werd bereikt. De loonen zijn steeds zoo, dat zij uitkomen, in vele gevallen niet onbelangrijk, boven hetgeen een werklooze met een gemiddeld gezin aan steun zou ontvangen, indien hij onder een steunregeling zou vallen. Bedacht moge hierbij worden, dat de loonen in de bouwvakken voor de Regeering niet als normen kunnen dienen, omdat op een werkverschaffing niet uitsluitend bouwvakarbeiders geplaatst worden. Daarom zou — werd het contractloon bijv. voor grondwerkers als grondslag aangenomen — voor vele tewerkgestelden, een loon gelden, dat hooger is dan of gelijk aan hetgeen zij gewend waren te verdienen, vóórdat zij bij de werkverschaffing geplaatst waren. Voorts zijn er vele werkverschaffingen waar werk wordt verricht dat buiten het bouwvak valt, bijv. ontginningen enz.

Uit het voorgaande blijkt, dat de loonen steeds geval voor geval worden vastgesteld en dat rekening wordt gehouden met de plaatselijke loonen. Daar in vele gemeenten gewoonlijk meer dan één soort van industrie c.q. bedrijf is, kan veelal bezwaarlijk gesproken worden, gelijk in het Voorloopig Verslag het geval is, van *het* plaatselijk loon.

Het is derhalve uiteraard ondoenlijk een maatstaf aan te leggen, welke voor het geheele land geldt. Ook zal, naar de ondergeteekende vertrouwt, wel gebleken zijn, dat bij de loonen der werkverschaffing nimmer van bedeeling sprake kan zijn, omdat ze uitkomen boven hetgeen de steunregeling biedt, aangenomen al, dat de steunregeling bedeeling zoude verstrekken.

Het is juist, dat in vele gevallen ongeoefenden voor den aannemer niet het loon waard zijn, dat hij aan geschoolden betaalt. Daarom moet bij een werkverschaffing, waar arbeiders van allerlei beroepen te zamen werken, geen loon gelden, dat bij normale uitvoering aan normaal geschoolden zou worden betaald. Het werkverschaffingsloon dient redelijk te zijn en moet voor den werknemer den prikkel in zich hebben om door accoordwerk iets meer te verdienen dan bij vast werk, maar tevens moet het loon zoodanig worden gesteld, dat de tewerkgestelden het werk van de vrije arbeidsmarkt verkiezen boven dat der werkverschaffing en zich beijveren, het zoo snel mogelijk te krijgen.

De ondergeteekende kan verklaren en zulks stemt tot blijdschap, dat het mogelijk is gebleken, gelijk reeds hiervoren is gezegd zelfs in groote gemeenten ten aanzien van het loon bevredigende oplossingen te vinden. Tot overleg met de gemeentebesturen is hij steeds bereid.

Medewerking in deze van de vakbeweging, gelijk deze herhaaldelijk wordt verleend, stelt de Regeering op prijs.

Met de opmerking, dat bij de bepaling van het steunbedrag de gezinsinkomsten althans ten deele in mindering moeten worden gebracht, en dat hetgeen door frauduleuze opgave is genoten, moet worden teruggevorderd, stemt de Regeering daarne in.

Ook de ondergeteekende is voorts van meening, dat die leden van het gezin, die tot het verrichten van werk lichamelijk geschikt zijn, tot het zoeken daarnaar, zoo noodig, dienen te worden aangespoord. Contrôle op de ondersteunden wordt reeds zooveel mogelijk uitgeoefend. In gemeenten, in welke zich een noemenswaardig aantal ondersteunden bevindt, wordt daartoe een speciale controleur aangesteld, terwijl voorts zooveel mogelijk, en indien wenschelijk geacht, commissiën van steunverleening worden ingesteld. Deze zullen, waar noodig en mogelijk, ook kunnen bevorderen, dat de jongere leden van het gezin in plaats van de zeer bejaarde te werk worden gesteld.

Wat betreft het verleenen van subsidie aan de gemeenten in de kosten van steunverleening wordt opgemerkt, dat steeds zoo nauwkeurig mogelijk wordt nagegaan, of onder de arbeiders, voor welke een gemeentebestuur geldigverklaring der steunverleening aanvraagt, eene algemeene crisiswerkloosheid heerscht, zulks in hoofdzaak op grond van de gegevens bedoeld op bladz. 3 van de circulaire van 4 December 1922 Afd. A, n°. 2750 *s*.

Tot het treffen van eene algemeene steunregeling is de ondergeteekende evenwel niet bereid. Deze algemeene steunregeling zou — de ervaring die het Kon. Nat. Steuncomité in deze heeft opgedaan, bewijst zulks afdoende — tot zooveel misbruik aanleiding geven, dat zij binnen zeer korten tijd weder opgeheven moest worden. Mocht onverhoopt de nood in ons land van dien aard worden, dat de bestaande regeling onhoudbaar mocht blijken, dan zal het tijdstip gekomen zijn, waarop de Regeering haar houding nader zal hebben te bepalen.

De ondergeteekende is van oordeel, dat de bestrijding van de gevolgen van de werkloosheid in de eerste plaats taak van de gemeente is, en dat de Staat daarom slechts hulp aan de gemeenten mag verleenen, en wel, indien en voor zoover de toestand van de gemeente-financiën zulks noodzakelijk maakt. Van *afschuiving* van de lasten op de gemeenten kan daarom, meent hij, niet gesproken worden. Integendeel, de Staat neemt, waar hij subsidie verleent, een deel van de taak der gemeenten over.

Het was den ondergeteekende aangenaam te vernemen, dat men het gewaardeerd heeft, dat de Regeering, naar hetgeen omtrent arbeidsweigering bij de firma WILTON te Rotterdam gepubliceerd is, terstond een onderzoek heeft doen instellen.

Landbouw.

De onder het hoofd „Landbouw" voorkomende opmerkingen en vragen zouden in zooverre praematuur genoemd kunnen worden, dat deze beter ter sprake zijn te brengen bij de binnenkort bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal aanhangig te maken suppletoire begrooting voor 1923 van hoofdstuk V, welke noodig is in verband met de opheffing van het voormalig Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel en de overbrenging van de Directie van den Landbouw en de afdeeling Visscherijen bij het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

Ondergeteekende meent daarom — voor zooverre een en ander ook niet reeds in de Memorie van Toelichting tot die suppletoire begrooting behandeld wordt in verband met het door de Tweede Kamer uitgebrachte Voorloopig Verslag op Hoofdstuk X der Staatsbegrooting 1923 — met het volgende te kunnen volstaan.

Wat betreft de opmerking omtrent de behartiging door ondergeteekende van de belangen van den landbouw moge hij verwijzen naar hetgeen door hem is gezegd in de Tweede Kamer bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 en de interpellatie van het lid dier Kamer den heer VAN RAPPARD naar aanleiding van de vermindering van het aantal Departementen van Algemeen Bestuur (*Handelingen* 14 November 1922, bladz. 368 e.v.).

Uit hetgeen omtrent het geneesmiddel van den heer VAN DEN BERG tegen mond- en klauwzeer in de pers is gepubliceerd, is ondergeteekende niet gebleken, dat dit middel voor onzen veestapel van beteekenis zoude zijn.

Tot dekking van het tekort op de exploitatie eener proefzuivelboerderij te Hoorn over het jaar 1923 is een bedrag van f 12 000 geraamd, ofschoon te verwachten is, dat dit tekort hooger zal zijn. Echter werd met het oog op de noodzakelijke bezuiniging slechts het bovengenoemde bedrag uitgetrokken in de hoop, dat dit voldoende zal blijken.

Het bedrijf wordt zoo economisch mogelijk gevoerd, ook in het belang van de vereeniging zelf, die toch een bedrijfs- en waarborgkapitaal van f 15 000 heeft bijeengebracht voor de exploitatie van de boerderij. Vergeten mag echter niet worden, dat het hier geen gewoon bedrijf geldt, doch eene inrichting voor het nemen van proeven, waaraan kosten zijn verbonden, welke in een gewoon boerenbedrijf niet voorkomen. Die proeven beoogen eene verbetering in de zuivelbereiding, waardoor de landbouw belangrijke voordeelen zal kunnen genieten.

Wat aangaat de veenkoloniale proefboerderijen, ook deze dienen voor proefnemingen op landbouwgebied. De exploitatie moet zeer zeker zoo economisch mogelijk geschieden. Daarnaar wordt ook gestreefd, doch de inkomsten zijn in hooge mate afhankelijk van den prijs van het voornaamste landbouwproduct, aardappelen, en deze prijs was in 1922 zeer laag. Ook op de ontvangsten van dit bedrijf was zulks van nadeeligen invloed.

Uit den aard der zaak levert een jong boschbedrijf weinig inkomsten, terwijl door de voortdurende bebossching het bedrag der uitgaven hoog is. De verliespost kan dus niet anders dan hoog zijn. Voor nadere inlichtingen omtrent den werkkring van het Staatsboschbedrijf meent de ondergeteekende te mogen verwijzen naar de bladz. 45 tot en met 57 van het verslag over 1921 betreffende de takken van dienst, ressorteerende onder de Directie van den Landbouw.

De bijzondere plaats, die het Staatsboschbedrijf ten opzichte van het arbeidsvraagstuk op het platteland inneemt, maakt inkrimping der werkzaamheden vaak zeer moeilijk, terwijl daar, waar groote werkloosheid heerscht, juist meer werk van het bedrijf gevraagd wordt.

Door een en ander was bezuiniging op dezen tak van dienst tot heden niet mogelijk, wat echter niet wegneemt, dat ondergeteekende volle aandacht aan eene economische inrichting van het bedrijf blijft wijden.

Naar aanleiding van de vraag, gesteld onder verwijzing naar een adres, gedagteekend 28 November 1922, van de vereeniging tot instandhouding van het lijstervangersbedrijf te Nijemirdum, of eene wijziging der Vogelwet 1912 wordt overwogen, zij het volgende medegedeeld.

In artikel 49 der Vogelwet 1912 is bepaald, dat gedurende vijf jaren na het inwerkingtreden van het eerste lid van artikel 2 dezer wet, in gemeenten en gedurende den tijd bij algemeenen maatregel van bestuur aangewezen, het vangen van lijsters door strikken, niet lager gesteld dan één meter boven den grond, en het verhandelen dier vogels geoorloofd zou blijven. Thans is het vangen van lijsters met strikken niet meer geoorloofd, tenzij dit speciaal is toegestaan aan hen, wien eene vergunning, als bedoeld in artikel 9 of 16, of eene aanstelling, als bedoeld in artikel 15 der Vogelwet 1912, is verleend (vergelijk artikel 10 van het Koninklijk Besluit van 18 November 1913 (*Staatblad* n°. 412). De vergunning of aanstelling kan echter alleen worden verleend in geval van schade of overlast.

De Conventie van Parijs van 1902 pour la protection des oiseaux utiles à l'agriculture laat niet toe het vangen van vogels, welke door de wetgeving van het betrokken land worden beschermd als nuttig voor den landbouw, anders dan in geval van schade of overlast, dus niet met het oog op consumptiedoeleinden. De bepaling nu van artikel 49, nader uitgewerkt in den algemeenen maatregel van bestuur van 17 October 1913 (*Staatsblad* n°. 394), had ten doel voor het lijstervangersbedrijf het verbod van lijstervangst niet plotseling, maar geleidelijk te laten intreden. Als zoodanig is de bepaling ook bij de parlementaire behandeling van het ontwerp der Vogelwet 1912 verdedigd. In verband met de bepalingen der Conventie van Parijs, waartoe ons land is toegetreden, kan geen wijziging worden overwogen van de Vogelwet 1912 in dien zin, dat het vangen van lijsters met strikken voortaan weer geoorloofd zou zijn.

Artikelen.

IIde Afdeeling.

Binnenlandsch Bestuur.

Op het voetspoor van eene regeling bij verschillende banken, o.a. van de Nederlandsche Bank, heeft de Regeering besloten, den halven cent zooveel mogelijk in de administratie te verwaarloozen. In geval echter zich tegen verwaarloozing wettelijke bepalingen verzetten, wordt de halve cent niet verwaarloosd, maar naar boven tot een cent afgerond. Op die wijze is aan wettelijke bezwaren in afwachting van wetswijziging tegemoet gekomen. Deze maatregel is tevens zeer bevorderlijk voor vereenvoudiging in de administratie van den Postchèque en Girodienst en heeft in de practijk niet tot moeilijkheden geleid.

De vraag of het wel wenschelijk is, dat de Gemeenteraad oppermachtig beslist over het verbieden van den verkoop van sterken drank op bepaalde dagen en de daarmede verband houdende opmerking, is door den ondergeteekende ter kennis gebracht van zijn Ambtgenoot van Arbeid, Handel en Nijverheid, die een en ander heeft beantwoord in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Kamer betreffende de ontwerp-begrooting van dat Departement.

Art. 32. Vermindering van den post, bestemd voor subsidie voor de burgerwachten, waartoe de ondergeteekende slechts noode is overgegaan, was, evenals ten opzichte van zoovele andere Staatsuitgaven het geval is, wegens de alom geboden bezuiniging onvermijdelijk. Met het oordeel van vele leden omtrent de instelling der burgerwachten stemt de ondergeteekende gaarne in.

Wat betreft de vraag hoe het staat met de technische noodhulp bij stakingen, zij medegedeeld, dat in sommige gemeenten, veelal als bijzondere afdeeling van de plaatselijke burgerwacht, een technische noodhulp bestaat, welke bestemd is om tijdens stakingen in overheidsbedrijven, dienst te doen. Overigens kan de organisatie van een technische noodhulp-organisatie bezwaarlijk verplicht worden gesteld. Een dergelijke organisatie waarbij het bovenal op goeden wil en bereidvaardigheid aankomt, kan bezwaarlijk van bovenaf dwingend worden voorgeschreven.

Art. 34. Tengevolge van het in werking treden van de Dienstplichtwet en de daarmede verband houdende gewijzigde opkomst der dienstplichtigen, zal in zeer veel geringere mate dan te voren het geval was, bij het ontstaan van onlusten gerekend kunnen worden op door het leger te verleenen steun in den vorm van militairen bijstand. In dit verband moet groote waarde gehecht worden aan het bezit van een goed geoefend en geschoold militair korps, dat naast zijn overige diensten en onder bovenbedoelde omstandigheden tot tijdelijke versterking van de plaatselijke politie kan worden gebezigd. Zou uitbreiding van het Wapen der Koninklijke Marechaussee in die mate moeten plaats hebben, dat daardoor, voor wat het verleenen van militairen bijstand betreft, op het behoud van het Korps Politietroepen niet langer prijs zou behoeven te worden gesteld, dan zouden — afgezien nog van het feit dat het Wapen der Koninklijke Marechaussee niet in groote verbanden geoefend wordt en zich dus voor het hier geschetste doel minder eigent — daartegen bij de Departementen van Oorlog en Justitie wel zulke overwegende financieele bezwaren bestaan, dat daartoe niet zou kunnen worden besloten. Kleinere uitbreidingen van het Wapen, uit organisatorische of justitieële overwegingen, liggen uiteraard buiten de bemoeienis van ondergeteekende.

De Minister van Binnenlandsche Zaken
en Landbouw,

Ch. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 21sten Maart 1923.

DE VOS VAN STEENWIJK.
ANEMA.
VAN LANSCHOT.
SCHÖNFELD.
VAN EMBDEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. intrekking van de Schepenuitvoerwet (36);
2°. wijziging der Ongevallenwet 1921 (259);
3°. afstand van een gedeelte van voor ontginning van Staatswege gereserveerde terreinen (264);
4°. wijziging van de wet van 2 November 1871, *S.* 118, houdende bepalingen omtrent de invoering der Nederlandsche Pharmacopoea (354).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld 14 Maart 1923.

WESTERDIJK.
SIJTSMA.
DE VEER.
SCHÖNFELD.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. (230)

Het beginsel van direct verband tusschen rechter en partijen, dat in deze wetswijziging zijn uitdrukking vindt, werd toegejuicht. In het strafgeding bestaat zoodanige onmiddellijke aanraking, en waarom, zoo mocht gevraagd worden, zoude dit beginsel ook ten opzichte van civiele zaken niet als nuttig erkend worden.

Algemeen was men echter van gevoelen, dat de rechter niet bevoegd mag zijn de partijen te hooren zonder dat hare raadslieden tegenwoordig zijn.

Aldus vastgesteld den 16den Maart 1923.

VAN DER HOEVEN.
W. FRANSEN.
VERKOUTEREN.
D'AUMALE VAN HARDENBROEK.
HEERKENS THIJSSEN.

NOTA NAAR AANLEIDING VAN HET EINDVERSLAG der Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet tot wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. (230)

Op de in art. 19*a* (nieuw) geregelde verschijning tot het geven van inlichtingen is art. 19 Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering van toepassing.

Ook in dit geval kan derhalve worden bevolen eene verschijning van de partij hetzij „in persoon of *door* of *met* derzelver praktizijns". En ofschoon in den regel de rechter wel zal wenschen de partijen met hare raadslieden voor zich te zien, zoo schijnt het toch niet gewenscht de mogelijkheid uit te sluiten, dat de rechter de partijen onder vier oogen de noodige inlichtingen vraagt.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard. (246)

Eenige leden begroetten dit wetsontwerp met weinig ingenomenheid, omdat het 1°. beoogt betaling te laten doen voor diensten, die reeds eenige jaren geleden zijn bewezen, 2°. die betaling niet wil laten geschieden uit 's Rijks kas, maar op kosten der gemeenten. Het gevolg zal zijn, dat belanghebbenden zich tot de raden hunner gemeenten zullen wenden met een beroep op dit ontwerp, wet geworden zijnde, en daarin zullen lezen eene gemeentelijke verplichting, alhoewel deze er niet in is gelegd en verder de langs dezen weg verkregen sommen zullen beschouwen als eene buitengewone bate of wel geschenk en dit om de hierboven onder 1°. genoemde reden.

Dat deze royaliteit door de gemeenten zal moeten worden bekostigd, daarin zagen de leden, hier aan het woord, het grootste bezwaar tegen dit ontwerp. Het was, naar hunne meening, weer eene herhaling van hetgeen in den laatsten tijd reeds meer is voorgekomen: het Rijk draagt op of laat over aan de gemeenten het nemen van maatregelen, die geld kosten en die dus voor het Rijk het karakter hebben van eene besparing, maar voor de gemeenten dat van eene extra-uitgave. Deze leden betreurden daarom de indiening van het ontwerp. Het ware hun aangenamer geweest, als de Minister weerstand had geboden aan den op hem uit de Tweede Kamer uitgeoefenden drang.

Andere leden juichten het toe, dat de door de onderwijzers buiten den gewonen schooltijd verrichte werkzaamheden, waarvoor zij nog geen bezoldiging hadden kunnen ontvangen, eindelijk zullen worden betaald. Zij achtten dit niet meer dan billijk. Dit nam evenwel niet weg, dat zij tegen de wijze, waarop thans wordt voorgesteld deze aangelegenheid te regelen, ernstige bedenkingen hadden. Voorgesteld wordt namelijk om aan de gemeenten de vrijheid te geven voor bedoelde werkzaamheden toelagen te verleenen uit de gemeentekas. De gemeenten blijven dus vrij en worden niet verplicht deze toelagen toe te kennen. De leden, hier aan het woord, achtten dit verkeerd, daar de vraag of belanghebbenden bezoldiging zullen genieten, nu een punt van geschil bij de gemeentebesturen kan gaan uitmaken. Liever hadden zij gezien, dat de gemeenten daartoe verplicht waren geworden, of beter nog, dat het Rijk de betaling op zich had genomen. Nu dit niet het geval is, spraken zij de hoop uit, dat de gemeentebesturen in dit opzicht een billijk standpunt zouden innemen.

Nog andere leden verklaarden zich met dit wetsontwerp zeer wel te kunnen vereenigen en zouden daaraan gaarne hunne stem geven.

Aldus vastgesteld den 21sten Maart 1923.

WESTERDIJK.
SIJTSMA.
DE VEER.
SCHÖNFELD.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Radenwet. (293)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp verklaarden eenige leden ernstige bezwaren te hebben tegen de ver strekkende gevolgen van de bij de Memorie van Antwoord zoo terloops ingediende wijzigingen. Immers, deze wijzigingen vormen eene nieuwe en zeer ver gaande ondermijning van het zelfbestuur der Raden, zooals dit in de Radenwet is vastgelegd.

Hoewel de den Raden van Arbeid bij artikel 50 toegekende belangrijke bevoegdheid in de praktijk reeds ten zeerste is beperkt, moet tegen vastlegging dezer praktijk in de wet met klem worden opgekomen.

Nog bedenkelijker vonden deze leden het, dat tengevolge van de laatst voorgestelde wijziging de Raden van Arbeid ook in hun administratie geheel afhankelijk zullen worden van den Verzekeringsraad.

Het voorgestelde artikel 79*c* zal den Verzekeringsraad in plaats van een *toezichthoudend* doen worden een *voorschrijvend* en *regelend* lichaam. Waar in de practijk is gebleken, dat de Verzekeringsraden in hunne bevoegdheid ten aanzien van de begrootingen der Raden van Arbeid reeds ten volle beschikken over de middelen om zich ten aanzien van de inrichting der administratie bij de onderscheidene Raden te doen gelden, is het overbodig die bevoegdheid van de Verzekeringsraden in dit opzicht nog uit te breiden.

De gevolgen dezer wijziging zullen ook zijn, dat de Verzekeringsraad voor het geven dier voorschriften en op het toezien van de naleving daarvan *een niet onaanzienlijk aantal ambtenaren* noodig zal hebben, waardoor het *effect* dezer *bezuinigingswet* ten eenenmale teloor zal gaan.

Waar de eenheid van administratie in de hoofdzaken reeds uitvoerig is vastgelegd in tal van algemeene maatregelen van bestuur, kan het nieuwe voorschrift van artikel 79*c* niet anders worden dan een bron van paparasserie en bureaucratie, niet alleen bij de uitvoering der Invaliditeits-, Ouderdoms- en Ongevallenwetten, maar ook — waar het hier de Radenwet betreft — bij de uitvoering der *Ziektewet*.

Waar de Raden van Arbeid tot nu toe steeds er naar hebben gestreefd om — elk naar eigen behoefte — de administratie zooveel mogelijk te vereenvoudigen en vrij te houden van onnoodigen rompslomp, daar is te vreezen, dat het ééne centrale college, de Verzekeringsraad, dat volgens 's Ministers voorstel thans tot in de kleinste onderdeelen alle macht in handen zal krijgen en voor de *grootste* en *kleinste* Raden centraal alles zal voorschrijven, bovengenoemd streven geheel zal vernietigen.

De voorteekenen daarvan zijn er reeds, sedert een aantal aan de Rijksverzekeringsbank overbodig geworden ambtenaren aan de Verzekeringsraden zijn toegevoegd. Deze ambtenaren, geheel opgevoed in en doordrenkt met de centralisatie-gedachte, zullen niet nalaten te trachten de 36 Raden tot *uniforme* bijkantoren van den Verzekeringsraad om te vormen. Het is duidelijk, dat de nu reeds aan den dag getreden onlust van de werkgevers- en werknemers-leden van de Raden, om hun tijd en werkkracht aan van alle zelfstandigheid beroofde lichamen te blijven geven, na de totstandkoming dezer wijzigingen niet zal verminderen doch toenemen.

Deze leden waren dus van oordeel, dat de *grondgedachte* der Radenwet zich tegen de nu voorgestelde ver doorgevoerde centralisatie verzet en het streven der Raden naar zuinigheid, eenvoud en aanpassing aan de onderscheidene omstandigheden in de verschillende deelen des lands door de bovengenoemde wijzigingen zal worden vernietigd.

Zij konden zich geheel vereenigen met de beschouwingen, in de Tweede Kamer door den heer RUTGERS gehouden. De bezwaren, door hem geopperd, achtten zij dan ook door den Minister allerminst weerlegd.

Zij waren van oordeel, dat ten aanzien van onze sociale verzekering een hoogst bedenkelijke weg wordt ingeslagen. Onder het motto „bezuiniging" worden allerlei maatregelen genomen, die in de praktijk zullen blijken geen bezuiniging te brengen, zelfs eerder het tegendeel, maar waardoor onze sociale verzekeringswetgeving steeds meer wordt ondergraven. Wanneer bij den Minister de bedoeling voorzat broksgewijze de sociale verzekeringswetgeving af te breken, kon Zijne Excellentie geen beteren weg kiezen dan thans sedert eenigen tijd door zijn Departement wordt ingeslagen.

In dit verband wezen deze leden op hetgeen door den heer RUTGERS is medegedeeld in de vergadering der Tweede Kamer van 6 Maart jl. (*Handelingen* bladz. 1740). Hij heeft daar uit een circulaire van den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond, waarin verslag wordt gedaan van een bespreking, gehouden op het Departement met den heer GROENEVELD, het volgende voorgelezen:

„De heer GROENEVELD verklaarde dit fiasco uit de aanwezigheid ten Departemente van twee stroomingen, waarvan de eene autonomie nastreefde, de andere de sociale verzekeringsinstituten als louter Rijksdiensten beschouwde, welke laatste opvatting had gezegevierd, in verband waarmede eerlang eene wetswijziging zal worden ingediend."

Kan aldus incidenteel een der beginselen, waarop onze sociale verzekering steunt en waarover indertijd de Staten-Generaal lang en uitvoerig hebben beraadslaagd, door Departements-ambtenaren worden gewijzigd?

Nu is de in genoemde circulaire bedoelde wetswijziging die, welke thans voor ons ligt. De heer GROENEVELD beschouwt deze wijziging dus als ten doel hebbende afschaffing van de autonomie der Raden; de Minister daarentegen antwoordt aan den heer RUTGERS, dat door deze wet het zelfbestuur der Raden niet wordt aangetast. Gaarne zouden de hier aan het woord zijnde leden een wegwijzer zien aangebracht in dezen doolhof van meeningen.

De Minister motiveerde zijn voorstel in de Tweede Kamer, dat er een of twee Raden zijn, die zich niet storen aan het overleg tusschen de Vereeniging van Raden van Arbeid en de Verzekeringsraden en dat daarom dergelijke drastische bepalingen noodig zijn. Hiertegen werd aangevoerd, dat den Minister ook een andere weg openstond, die heel wat minder duur zou zijn dan die, welke thans gekozen is, en welke nu reeds blijkt tal van dure ambtenaren noodig te maken. De Minister had in de Radenwet een erkenning van de Vereeniging van Raden van Arbeid kunnen opnemen en bepalen, dat besluiten, bij meerderheid van stemmen genomen, bindend zouden zijn voor de andere leden. Op die wijze ware voor een niet noemenswaard bedrag, voor enkele honderden guldens, te bereiken geweest hetgeen nu tienduizenden zal kosten. Of na eventueele totstandkoming van dit wetsvoorstel nog van overleg van de zijde van den Verzekeringsraad sprake zal zijn, kan betwijfeld worden. De Verzekeringsraad zal dan kunnen bevelen, d. w. z. de daaraan verbonden ambtenaren zullen bevelen en de werkgevers en werknemers, die de besturen der Raden van Arbeid vormen zullen hebben te gehoorzamen. De volgende stap is dan opheffing van de Raden van Arbeid en zuiver bureaucratische uitvoering van de Verzekeringswetten.

Gaarne zouden deze leden vernemen hoe groot de totaalkosten zijn van het toezicht van de Verzekeringsraden, hoeveel ambtenaren thans werkzaam zijn bij de Verzekeringsraden, hoe groot hun totaal salaris is, hoe hoog de reis- en verblijfkosten zijn geweest in het afgeloopen jaar van de leden der Verzekeringsraden en hun ambtenaren en de toegevoegde ambtenaren.

Enkele andere leden maakten de opmerking, dat zij in het bijzonder veel gevoelden voor de bezwaren, door den heer RUTGERS in de Tweede Kamer kenbaar gemaakt tegen de opneming van art. VIII*a*, bepalende, dat bij algemeenen maatregel van bestuur voorschriften kunnen worden gegeven, waaraan de regeling van de bezoldiging enz. der aan den Raad van Arbeid ondergeschikte ambtenaren moet voldoen.

Verscheidene leden verklaarden zich zonder meer met dit wetsontwerp te kunnen vereenigen. Zij betuigden hunne instemming met de strekking daarvan, t. w. om door wijziging van de Radenwet de organisatie onzer sociale verzekering voor het Rijk minder kostbaar te maken.

Ten slotte werd nog gewezen op hetgeen door den Minister in zijne Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag is gezegd ten aanzien van de vraag of vermindering van het aantal bezoldigde leden van den Verzekeringsraad niet mogelijk zoude zijn. Zijne Excellentie heeft te dier zake geantwoord (zie bladz. 2 ad XV), dat dit *voorshands* niet wel doenlijk zal zijn, maar dat de vacature, die dit jaar zal ontstaan door het bereiken van den 70-jarigen leeftijd door een der bezoldigde leden, onvervuld zal kunnen blijven. Dit antwoord van den Minister werd weinig bevredigend genoemd.

Aldus vastgesteld den 21sten Maart 1923.

WESTERDIJK.
SIJTSMA.
DE VEER.
SCHÖNFELD.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. wijziging van de Veewet (341);
2°. verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor het aanleggen van eene algemeene begraafplaats op den Linker Maasoever in de gemeente *Rotterdam* (344);
3°. verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor uitbreiding van het Tramplein te *Zandvoort* (345);
4°. wijziging der wet van 5 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 348), houdende nadere wijziging der wet van 20 Juni 1913 (*Staatsblad* n°. 292), tot aanvulling van art. 143 der Regtspleging bij de Landmagt, van de Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Geregtshof, en nadere voorzieningen betreffende de jaarwedden van de leden der militair-rechterlijke macht (359);
5°. verklaring van het algemeen nut der onteigening, met toepassing van de wet van 27 Maart 1915 (*Staatsblad* n°. 171), van eigendommen, gelegen in de gemeente *Lonneker*, noodig voor het uitbreiden van de algemeene begraafplaats der gemeente *Enschedé* (361);
6°. wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (368);
7°. naturalisatie van:
   1°. Fritz Friedrich Wilhelm Van Amerom en 19 anderen;
   2°. Isak Leib Amkraut en 19 anderen;
   3°. Murdéhay Birr Blei (Weissmann) en 19 anderen;
   4°. Amelia Breslou, gescheiden echtgenoote van Salomon van Biene, en 19 anderen (369).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld 14 Maart 1923.

VAN DER HOEVEN.
W. FRANSEN.
VERKOUTEREN.
D'AUMALE VAN HARDENBROEK.
HEERKENS THIJSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

vereeniging van de gemeenten *Renkum* en *Doorwerth* (346);

vereeniging van de gemeenten *Genderen, Drongelen en Meeuwen* (363);

vereeniging van de gemeenten *Ravenstein, Huisseling* en *Neerloon, Deursen en Dennenburg* en *Dieden, Demen en Langel* (365).

Algemeene beschouwingen.

Onderscheidene leden verklaarden zich niet in alle opzichten te kunnen vereenigen met de thans veelvuldig voorgestelde vereeniging van gemeenten, waarbij dikwijls geen rekening wordt gehouden met bestaande, in de historie gewortelde toestanden, en niet altijd acht wordt geslagen op den wil der meerderheid van de ingezetenen of op het gevoelen van de commissie uit hun midden gekozen ter beoordeeling van het ontwerp betreffende de vereeniging der gemeente met eene andere.

Zij betreurden, dat er tegenwoordig een steeds meer toenemend streven bestaat tot opheffing van kleine gemeenten ten behoeve der daaraan grenzende grootere plaatsen, zonder dat er voldoende rekening wordt gehouden met de belangen der minderheden.

Voor gemeenten, die goed haar taak vervullen en zorgvuldig beheeren, is het hoogst teleurstellend op een goeden dag te moeten vernemen, dat zij in eene andere zullen worden opgelost. Annexatie is soms een nadeel voor eene gemeente of het gedeelte daarvan, dat bij eene andere wordt ingelijfd, maar erger is het, wat ook voorkomt, wanneer het beste deel van eene gemeente wordt afgenomen. Ook het financieele voordeel, dat men met de vereeniging beoogt, gaat dikwijls verloren, omdat de ingelijfden wel eens veel hoogere eischen gaan stellen aan het nieuwe gemeentelijk bestuur, wat ten slotte tot verhooging van belasting, ook voor de bewoners van de inlijvende gemeente, moet aanleiding geven. Om deze redenen waren de leden hier aan het woord van oordeel, dat samenvoeging van gemeenten slechts dan mag geschieden, wanneer er werkelijk groote belangen bij zijn betrokken.

Hiertegen werd opgemerkt, dat de bezwaren tegen samenvoeging van gemeenten bijna altijd terug te brengen zijn tot bezwaren van financieelen aard, maar dat vereeniging van kleine gemeenten, gelijk het hier geldt, op den duur besparing van uitgaven medebrengt en zeer zeker in het belang der inwoners zal zijn.

Art. 9. Er werd op gewezen, dat dit artikel niet geheel juist is. Er behoort niet alleen gelet te worden op het aantal dienstjaren in de gemeente, maar tevens op het laatst genoten traktement. Ook met de dienstjaren in andere gemeenten moet worden gerekend.

Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth.

Wat meer in het bijzonder de vereeniging van deze gemeenten betreft, werd er op gewezen, dat de juistheid van de hiervoren gemaakte opmerking, dat geen voldoende rekening wordt gehouden met het gevoelen der minderheid, hier duidelijk aan den dag treedt. En dat gevoelen moet wel degelijk in aanmerking worden genomen.

In de wet is juist het beginsel vastgelegd, dat in geval van vereeniging of splitsing van gemeenten niet alléén het oordeel van den raad, maar ook dat eener commissie uit de ingezetenen, te kiezen door de kiezers voor den raad, zal worden ingewonnen, waaruit dus ten duidelijkste blijkt, dat men meent tot eene zoo ingrijpende verandering niet te mogen overgaan enkel en alleen op advies van den gemeenteraad. En waar nu uit de

Memorie van Toelichting tot het wetsontwerp blijkt, dat bedoelde commissie in de gemeente Renkum zich slechts met 8 tegen 4 stemmen ten gunste van de samenvoeging verklaarde, terwijl èn de raad èn de commissie uit de ingezetenen van de gemeente Doorwerth zich eenparig tegen de samenvoeging uitspraken, op grond dat Renkum voor hare ontwikkeling het gebied van Doorwerth niet behoeft, en dat de samenvoeging voor laatstgenoemde gemeente zal leiden tot verhooging van belasting, daar was men algemeen van oordeel, dat meer rekening had moeten worden gehouden met de onverdeelde uitspraak dezer plaats, gesteund door één derde van de commissie uit de ingezetenen te Renkum. Dat deze opvatting niet denkbeeldig is, blijkt ten duidelijkste uit de laatste opgaaf van het Bureau voor de Statistiek (Belastingdruk 1922—1923), bladz. 9 en 11 waar wordt aangegeven, dat een gehuwde met twee kinderen van een inkomen van f 2000 te Doorwerth f *16,97* betaalt plus *30* opcenten op de personeele belasting, terwijl over ditzelfde inkomen in Renkum f *35,76* plus *50* opcenten op de personeele belasting moet worden voldaan. Daarenboven dient hierbij in aanmerking te worden genomen, dat de bevolking van Doorwerth niet de minste behoefte heeft aan de meer weelderige eischen, welke door de steeds toenemende uitbreiding der dorpen Oosterbeek en Renkum voor die gemeente onvermijdelijk zijn, doch waarvan de inwoners van Doorwerth al zeer weinig of niet zullen genieten.

Hiertegen werd opgemerkt, dat de nieuwe grensregeling in casu geographisch volkomen rationeel is. Doorwerth is thans geheel geënclaveerd. De inlijving bij Renkum is noodig en zoude op den duur toch moeten worden tot stand gebracht. Ook van handhaving van eenen ouden historischen toestand kan hier geen sprake meer zijn, daar deze reeds lang door de tijdsomstandigheden gewijzigd is.

De leden, die hierop wezen, konden dan ook zeer goed met het gedane voorstel medegaan.

De wetsontwerpen tot vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen (**363**) en tot vereeniging van de gemeenten Ravenstein, Huisseling en Neerloon, Deursen en Dennenburg en Dieden, Demen en Langel (**365**) gaven geen aanleiding tot nadere beschouwingen.

Aldus vastgesteld den 20sten Maart 1923.

VAN DER HOEVEN.
W. FRANSEN.
VERKOUTEREN.
D'AUMALE VAN HARDENBROEK.
HEERKENS THIJSSEN.

De ondergeteekende heeft de eer de volgende motie in te dienen:

De Eerste Kamer der Staten-Generaal, overwegende, dat beperking der defensie-uitgaven tot een zoogenaamd onontbeerlijk minimum in zich zelf de strekking heeft, die uitgaven op te voeren tot een onbegrensd maximum;

erkennend, dat, tot welk bedrag deze uitgaven ook stijgen, zij, in het bijzonder voor kleine staten, nimmer méér kunnen opleveren dan een kleine kans op beveiliging;

acht voor een staatstaak met zoo geringe resultaten slechts te aanvaarden de besteding van een begrensd maximumbedrag, hetwelk thans, behoudens eenige overgangsjaren met hoogere eischen, nabij dertig millioen gulden te stellen ware;

en noodigt de Regeering uit, een staatscommissie te benoemen om na te gaan, welk geheel van militaire en maritieme middelen voor deze som verkrijgbaar zoude zijn.

D. VAN EMBDEN.

23ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 22 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. verzoekschriften; 3°. geschriften; 4°. een ontwerp van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beraadslaging). — Indiening van een motie van orde door den heer van Embden.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 39 leden, te weten:

de heeren d'Aumale van Hardenbroek, van Lanschot, Janssen, van der Lande, van Basten Batenburg, van Loon, W. Fransen, Steger, Schönfeld, Blomjous, de Waal Malefijt, de Gijselaar, van der Does de Willebois, Dobbelmann, Diepenhorst, Douwes, de Vos van Steenwijk, Westerdijk, Idenburg, van Embden, Verkouteren, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Wassenaer van Catwijck, Haffmans, Gilissen, Mendels, van der Maesen de Sombreff, van der Hoeven, Slotemaker de Bruine, Sijtsma, Anema, Beelaerts van Blokland, de Veer, Franssen, Haazevoet, Smeenge, Wittert van Hoogland en S. de Vries,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Marine, van Financiën, van Waterstaat, van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. bericht van den heer Heerkens Thijssen, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen, wegens ambtsbezigheden.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften betreffende het voorstel van wet in zake den zomertijd:

een, van den voorzitter en den secretaris der landbouwvereeniging „Aller Belang", te Dubbeldam;
een, van het bestuur der afdeeling Berkel en Rodenrijs van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;
een, van het bestuur der afdeeling Krommenie van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;
een als voren van de afdeeling Eierland op Texel, en
een als voren van de afdeeling Alkmaar van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;
een, van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Akkerbouwers, te Rotterdam;
een, van B. van Reeven, lid van het bestuur der Coöperatieve Boerenleenbank te de Lier c. a.;
een, van het bestuur der Coöperatieve Vereeniging Centrale Coöperatieve Aardappelmeelfabriek, te Coevorden,

(**Voorzitter** e. a.)

alle verzoekende het wetsvoorstel in zake den zomertijd aan te nemen;
een, van de Kamers van Koophandel en Fabrieken voor de Langstraat te Waalwijk en voor Oostelijk Noordbrabant, te Eindhoven;
een, van de Gezondheidscommissie voor de gemeente Dordrecht;
een, van het bestuur der Zandvoortsche Handelsvereeniging, te Zandvoort;
een, van het bestuur der Vereeniging „Vreemdelingenverkeer", c. s., te Noordwijk;
een, van het bestuur der Werkliedenvereeniging „Helpt Elkander", te Wijk en Aalburg,
alle verzoekende het wetsvoorstel in zake den zomertijd niet aan te nemen.

Deze verzoekschriften zullen worden verzonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. de volgende geschriften betreffende het voorstel van wet in zake den zomertijd:

betuiging van adhaesie van de afdeeling Ootmarsum van de Overijsselsche Landbouwmaatschappij, aan het adres dier Maatschappij;
een motie van het bestuur van de Loosduinsche Groentenveiling en van andere bij land- en tuinbouw betrokken corporaties in het Westland;
een telegram van mr. H. W. Hovy, burgemeester van Loosduinen, naar aanleiding van voormelde motie van het bestuur van de Loosduinsche Groentenveiling c. s.;
een betuiging van adhaesie van de Coöper. Landbouwersbank en Handelsvereeniging, te Lonneker, aan het adres van de Overijsselsche Landbouwmaatschappij, alle ten gunste van het wetsvoorstel in zake den zomertijd;
een telegram van de Kamer van Koophandel voor de Zeeuwsche eilanden, te Middelburg;
een telegram van den Centralen Raad van Vakbonden in het Grafisch en boekbedrijf, te Amsterdam, beide tegen het wetsvoorstel in zake den zomertijd.

Deze geschriften zullen worden neergelegd te griffie, ter inzage voor de leden;

4°. het door de Tweede Kamer aangenomen ontwerp van wet regeling van de inkomsten en uitgaven van de posterijen, de telegrafie en de telefonie voor 1923 (309).

Dit ontwerp van wet zal worden gezonden naar de afdeelingen.

De **Voorzitter**: Ik geef het woord aan den heer Westerdijk, die het gevraagd heeft.

De heer **Westerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Gisteren is door u medegedeeld, dat het onderzoek van het ontwerp van wet betreffende den zomertijd morgenmiddag om 3 uur in de afdeelingen zou plaats hebben. Ik zou gaarne zien, dat, zoo mogelijk, op dat besluit werd teruggekomen, omdat het velen leden, vooral dengenen, die van verre komen, bijzonder slecht voegt morgenmiddag om 3 uur in de afdeelingen te gaan. Ik zou er prijs op stellen, wanneer het onderzoek morgenochtend tusschen 10 en 11 uur in de afdeelingen zou plaats kunnen hebben. Dat is een niet te vroeg uur en bovendien blijven wellicht vele leden vannacht in den Haag over.
Mijnheer de Voorzitter! Ik doe dan ook het voorstel, in plaats van morgenmiddag morgenochtend om 10 uur in de afdeelingen te gaan.
Mijnheer de Voorzitter! Ik doe het voorstel ook, omdat ik meen, dat de afdeelingen dan beter zullen worden bezocht. U zelf hebt er op aangedrongen, dat de afdeelingen zooveel mogelijk door de leden zullen worden bezocht voor het onderzoek van dit wetsvoorstel, dat in den Lande algemeen de belangstelling heeft, niet het minst van de zijde van den landbouw. Met het oog hierop zou ik er nog te meer prijs op stellen, wanneer het onderzoek morgenochtend zou kunnen plaats hebben.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen de heer Westerdijk heeft gezegd, zou ik gaarne de vraag willen stellen, of er eigenlijk bezwaar tegen bestaat, dat de Eerste Kamer vergadert in de stille week.

Ik begrijp, dat men zich in die week onthoudt van allerlei, maar meen, dat men toch niet heelemaal werkeloos behoeft te blijven.

Het zou kunnen zijn, dat het ook voor de Regeering aangenaam ware, wanneer wij in de stille week bijeenkwamen.

Wij hebben gisteren, bij afwezigheid van den Minister van Financiën, die in de Tweede Kamer moest zijn, zeer belangwekkende redevoeringen gehoord van de heeren van der Lande en Blomjous. Het zal voor Zijn Excellentie zeer moeilijk zijn, zoolang hij niet de *Handelingen* van deze Vergadering heeft, daarop te antwoorden.

Wanneer daartegen bij u en de andere leden van deze Vergadering geen bezwaar bestaat, zou ik willen voorstellen in de stille week bijeen te komen en het voorstel van wet betreffende den zomertijd niet morgenochtend, maar in den loop van de volgende week in de afdeelingen te onderzoeken.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is een denkbeeld, dat plotseling bij mij opgekomen is en ik weet dan ook niet of er bij u veel bezwaren tegen bestaan, naar ik vermoed, bij de Regeering niet.

De **Voorzitter**: Maakt de heer de Vos van Steenwijk een voorstel van zijn denkbeeld?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer andere heeren mijn denkbeeld steunen, ben ik daartoe bereid.

De heer **de Gijselaar**: Ik steun het denkbeeld van den heer de Vos van Steenwijk.

De heer **Verkouteren**: Ik ook.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Dan doe ik het voorstel en zou daarover gaarne gestemd zien.

De heer **van der Maesen de Sombreff**: Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat bij de zaken, welke deze week hier niet meer worden afgehandeld, niet zoo'n haast is, dat zij niet zouden kunnen blijven liggen tot de week na Paschen. Er is geen bijzondere spoed bij. Ik geloof ook, dat er heel veel leden zijn, die er tegen op zien de volgende week hier te komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het gewenscht, dat de behandeling van die zaken zal worden uitgesteld tot de week na Paschen.

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat er wel aanleiding kan zijn om de debatten over de begrooting — om de Regeering de gelegenheid te geven afdoende te beantwoorden — ook na Vrijdag nog voort te zetten, doch dan niet in de goede week. Het is altijd de gewoonte geweest, dat de Kamer niet vergadert in die week. Ook ik gevoel er bezwaar tegen en zal dan ook mijn stem niet kunnen geven aan het voorstel van den heer de Vos van Steenwijk.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Het voorstel van de verste strekking namelijk, om de volgende week te vergaderen, lijkt mij niet aanbevelenswaard. Het bezwaar er tegen is door eenige heeren reeds toegelicht en ik zal er dan ook niet verder op ingaan.

Ik zou echter het voorstel van den heer Westerdijk willen ondersteunen. Ofschoon deze geachte afgevaardigde en ik ten slotte over het wetsvoorstel niet gelijk denken zullen, stellen toch wij beiden er prijs op, dat het voorstel van wet, dat zooveel gewicht heeft voor het land, onderzocht wordt in afdeelingen, die door de leden goed bezocht zijn.

Ik voor mij geloof, dat die kans grooter is, wanneer de

afdeelingen morgenochtend om 10 uur dan wanneer zij morgenmiddag om 3 uur vergaderen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Er schijnen leden te zijn, die er bezwaar tegen hebben in de stille week te vergaderen. Daarom zal ik daarop niet aandringen.

Waarom het mij te doen is, is alleen te voorkomen, dat de algemeene beschouwingen, om het gemeenzaam uit te drukken, zouden worden afgejakkerd. Ik wensch der Regeering en speciaal den Minister van Financiën alle gelegenheid te geven, om de zeer belangrijke redevoeringen, welke hier gisteren gehouden zijn, te overwegen. Wanneer er nu heden een avondvergadering werd gehouden en de algemeene beschouwingen morgen zouden afloopen, vrees ik, dat over die redevoeringen heen zou geloopen worden. Ik wensch dus voor te stellen geen avondvergadering te houden, opdat de leden volkomen den tijd hebben rustig te zeggen, wat zij wenschen, en der Regeering tijd en gelegenheid worden gegeven om alles, wat in het midden is gebracht, speciaal dat, wat over den financieelen toestand en het financieel beleid is gezegd, rustig te overwegen.

Wij kunnen dan in de week na Paschen met de algemeene beschouwingen voortgaan.

De **Voorzitter**: Er zijn dus twee voorstellen: één van den heer Westerdijk, om morgenochtend om 10 uur in de afdeelingen te gaan, in plaats van morgenmiddag 3 uur, ten einde het voorstel in zake den zomertijd te onderzoeken, en één van den heer de Vos van Steenwijk, om in de week na Paschen voort te gaan met de algemeene beschouwingen en dan hedenavond geen vergadering te houden.

Nu had ik juist voor willen stellen vanavond wèl te vergaderen, opdat dan de heeren de gelegenheid zouden hebben rustig en kalm hun opmerkingen te maken. Wij zijn dan aan geen tijd gebonden, kunnen zoo laat vergaderen als wij zelf willen en dus is er niets tegen het houden eener avondvergadering.

Maar als wordt voorgesteld geen avondvergadering te houden, kunnen wij ook in de week van Paschen doorgaan, bij voorbeeld Woensdag om 2 uur.

Nu weet ik echter niet, of de Regeering dat aangenaam zal zijn. Of juist is, dat speciaal de Minister van Financiën geen gelegenheid zou hebben gehad kennis te nemen van hetgeen door de verschillende leden gesproken is, weet ik niet, doch het is zeer wel mogelijk, dat de Regeering er prijs op stelt de week van Paschen vrij te hebben en dat de algemeene beschouwingen deze week afloopen.

Door de Regeering is niet medegedeeld, wat in deze haar opinie is en ik meen daarom dat het beter is, dat de Kamer zelf uitmaakt wat gebeuren zal.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Nu door u geïnformeerd wordt naar de meening der Regeering, zij het mij vergund om, in tegenstelling met de gewoonte, even bij deze regeling van werkzaamheden het woord te voeren.

Het is met het oog op de verplichte aanwezigheid gisteren in de Tweede Kamer van mijn geachten ambtgenoot van Financiën, dat door ons op prijs gesteld wordt, dat hedenavond geen vergadering wordt gehouden. Dan zou de Minister van Financiën gelegenheid hebben om, ernstiger dan hij anders zou kunnen doen, na te gaan hetgeen de heeren gisteren over het financieel beleid der Regeering hebben gezegd.

Bovendien zou het der Regeering gelegen komen, indien, als toch eenmaal besloten werd om na Paschen met de algemeene beschouwingen voort te gaan, dit niet geschiedde in de week na Paschen, dus de week die begint met Maandag 2 April. Het zou met het oog op sommige leden van het Kabinet, mij zelf ook, zeer aangenaam zijn, indien de Staten-Generaal een gewoon Paaschreces hielden en er dus plaats was voor een verloftijd, dien sommigen van ons in de laatste maanden niet gehad hebben.

(Voorzitter e. a.)

De Voorzitter: Nu de leden de mededeeling van den Minister-President namens de Regeering vernomen hebben, kunnen zij daarmede bij het uitbrengen van hun stem over het voorstel van den heer de Vos van Steenwijk rekening houden.

De heer de Vos van Steenwijk: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mijn voorstel alsnog wijzigen in overeenstemming met den wensch, dien de Minister-President zooeven namens de Regeering heeft geuit.

Ik stel nu voor, om hedenavond de vergadering niet voort te zetten en de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting te hervatten in de week, volgende op de Paaschweek.

De heer de Gijselaar: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat de Minister er niet aan gedacht heeft, dat in de tweede week na Paschen plaats hebben de verkiezingen voor de Provinciale Staten en daardoor een aantal leden de vergadering hier niet zullen kunnen bijwonen. Ik zal althans op Woensdag 11 April niet hier kunnen zijn.

Waarom zouden wij niet gewoon kunnen doorgaan onmiddellijk na Paschen? Misschien kunnen de Ministers wel hun vacantie een week verzetten.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van den heer Westerdijk wordt in stemming gebracht en met 27 tegen 6 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren Westerdijk, Idenburg, van Embden, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Wassenaer van Catwijck, Haffmans, Gilissen, Mendels, van der Maesen de Sombreff, van der Hoeven, Slotemaker de Bruine, Sijtsma, Anema, Beelaerts van Blokland, de Veer, d'Aumale van Hardenbroek, Janssen, van der Lande, van Basten Batenburg, W. Fransen, Steger, Schönfeld, Blomjous, van der Does de Willebois, Dobbelmann, Diepenhorst en de Vos van Steenwijk.

Tegen hebben gestemd de heeren Verkouteren, van Lanschot, de Waal Malefijt, de Gijselaar, Douwes en de Voorzitter.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren van Loon, Franssen, Haazevoet, Smeenge, Wittert van Hoogland en S. de Vries.

Het gewijzigd voorstel van den heer de Vos van Steenwijk wordt in stemming gebracht en met 25 tegen 7 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd de heeren van der Hoeven, Slotemaker de Bruine, Sijtsma, Anema, de Veer, d'Aumale van Hardenbroek, van Lanschot, Janssen, van der Lande, van Basten Batenburg, Steger, Schönfeld, Blomjous, van der Does de Willebois, Douwes, de Vos van Steenwijk, Westerdijk, van Embden, Verkouteren, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Wassenaer van Catwijck, Haffmans, Gilissen, Mendels en van der Maesen de Sombreff.

Tegen hebben gestemd de heeren Beelaerts van Blokland, W. Fransen, de Gijselaar, Dobbelmann, Diepenhorst, Idenburg en de Voorzitter.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren van Loon, de Waal Malefijt, Franssen, Haazevoet, Smeenge, Wittert van Hoogland en S. de Vries.

De heer de Gijselaar: Mijnheer de Voorzitter! De heeren weten, dat zij nu in de verschillende provincies op Woensdag 11 April en Donderdag 12 April niet kunnen stemmen. Zij hebben zich dus vrijwillig van het stemrecht ontdaan, dat nog liefst verplicht is.

(de Gijselaar.)

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet tot **vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer de Gijselaar: Mijnheer de Voorzitter! Vele van de opmerkingen, in de paragrafen 15, 16 en 17 van het Voorloopig Verslag voorkomende, zijn van mij afkomstig. Wellicht zult u het dus kunnen goedkeuren, dat ik de Vergadering eenige oogenblikken ophoud, door enkele beschouwingen te berde te brengen naar aanleiding van hetgeen de Minister in zijn Memorie van Antwoord op mijn bezwaren heeft ingebracht. Vooraf wil ik echter mededeelen, dat ik de woorden, gisteren door den heer van Lanschot geuit omtrent het Leeningfonds, niet beaam. Wel degelijk zijn verleden jaar de 15½ millioen hier vermeld geworden en ook vind ik de zaak van nagenoeg geen gewicht, als zijnde van voorbijgaanden aard.

Mijnheer de Voorzitter! Uit den aard der zaak kan ik betrekkelijk kort zijn, daar toch de Minister in paragraaf 15 van de Memorie van Antwoord, wat betreft de voornaamste quaestie, van meening is dat:

> „het debat over deze zaak bij de behandeling van de bedoelde wetsontwerpen — (bedoeld worden wetsontwerpen tot wijziging der begrooting van uitgaven van het Leeningsfonds en der Middelenwet over 1922) — waarbij nauwkeuriger cijfers bekend zullen zijn, met meer vrucht zal kunnen worden voortgezet."

En ook in de paragrafen 16 en 17 word ik als het ware naar huis gestuurd door de aankondiging van een „binnenkort in te dienen novelle op de Pensioenwet", welke novelle intusschen een paar dagen geleden is uitgekomen, doch die ik nog niet goed heb kunnen instudeeren, en ook door de aankondiging van een „dezer dagen in te dienen wetsontwerp ter uitvoering van art. 97, lid 2, van de Grondwet" (thans ook reeds in ons bezit).

Toch wensch ik thans reeds gaarne een enkel woord over de beantwoording van den Minister te zeggen, en dan zou ik, wat betreft § 15, deze algemeene vraag willen vooropstellen: Heeft de Minister wel een juist idee omtrent den aard en het wezen van een afzonderlijk beheerd fonds, zooals het Leeningfonds 1914 toch werkelijk is? Het fonds heeft eigen inkomsten en ook zijn eigen uitgaven te doen; het heeft een afzonderlijke begrooting en rekening, die telkens bij de wet worden vastgesteld.

Gaat het nu aan met die inkomsten eigenlijk een beetje te goochelen, zoodat ze nu eens zullen kunnen dienen tot bestrijding van de uitgaven van het fonds zelf en dan weer tot bestrijding van de gewone uitgaven van den Staat?

Als dat toelaatbaar zou zijn, zou men evengoed te zijner tijd surplus inkomsten van het pensioenfonds kunnen gaan bezigen om gewone uitgaven van het Rijk te gaan bestrijden.

De Minister wil dit euvel wel gaan regulariseeren door het later indienen van wetsvoorstellen tot wijziging der begrooting van de uitgaven van het Leeningfonds en der Middelenwet over 1922, maar door wettelijke sanctie te geven aan een verkeerde zaak, aan een absoluut verkeerde geldelijke administratie, maakt men de zaak zelf toch niet goed.

Daarenboven, de buitengewone belastingen worden volgens de consideransen der desbetreffende wetten geheven „ter gedeeltelijke bestrijding der kosten van den oorlogstoestand".

Kan het nu ooit geoorloofd zijn, door wijziging van een begrooting van het Leeningfonds en van een Middelenwet, den aard dier buitengewone belastingen, zooals die blijkt uit de consideransen der desbetreffende wetten, als het ware door een achterdeurtje te wijzigen?

Nu zoekt de Minister zich voor zijn voorgenomen handeling in de navolgende bewoordingen te excuseeren:

> „Het bezwaar, dat tegen deze methode wel aangevoerd is, dat namelijk het tarief van de verdedigingsbelastin-

(de Gijselaar.)

gen niet op den gewonen dienst is aangelegd, is reeds vroeger weerlegd met de opmerking, dat de opcenten op de inkomsten- en vermogensbelasting, die óók deel van de inkomsten van het Leeningfonds uitmaken, méér dan voldoende zijn om het over te hevelen surplus te dekken. De geheele gestie komt dus hierop neer, dat de opcenten op de inkomsten- en vermogensbelasting, die ten gunste van het Leeningfonds worden geheven, thans gedeeltelijk ten goede komen aan den gewonen dienst, iets waartegen uit het oogpunt van belastingheffing allerminst bezwaar kan bestaan."

Maar dit excuus gaat niet op.

Als de middelen van het Leeningfonds een surplus boven de uitgaven van het fonds geven, waarom bestaat dat surplus dan juist uit een gedeelte van de opcenten op de inkomsten- en vermogensbelasting? Men kan evengoed beweren, dat de verdedigingsbelastingen, die óók deel van de inkomsten van het Leeningfonds uitmaken, meer dan voldoende zijn om het over te hevelen surplus te dekken, en dat dus de geheele gestie hierop neerkomt, dat de verdedigingsbelastingen, die ten gunste van het Leeningfonds worden geheven, thans gedeeltelijk ten goede komen aan den gewonen dienst, iets — maar dan hokt de zaak, want dan zou er moeten volgen: — ,,iets waartegen uit het oogpunt van belastingheffing het allergrootste bezwaar bestaat."

Men mag niet maar zoo, zonder meer, een van de middelen van het fonds uitpikken om een verkeerde financieele manipulatie goed te praten.

Het surplus van het fonds is evengoed te danken aan de verdedigingsbelastingen en aan de opcenten op de andere belastingen; gaven die bronnen minder, dan zouden de opcenten op de inkomsten- en vermogensbelasting absoluut niet ,,meer dan voldoende zijn om het over te hevelen surplus te dekken".

Er zou dan best geen surplus kunnen zijn, dus óók niets over te hevelen.

Maar er is meer, wat m. i. niet in orde is in het betoog van den Minister. Eenige regelen boven het zooeven door mij geciteerde schrijft Zijn Excellentie:

> ,,Men zou thans wel nog een stap verder kunnen gaan, maar veel eenvoudiger is hetzelfde te bereiken door het surplus van de jaarlijksche inkomsten van het leeningfonds te bestemmen voor den gewonen dienst. Door deze methode wordt tevens het voordeel verkregen, dat de overheveling niet *duurzaam* gemaakt wordt en dat dus, zoodra het gewone budget ook zonder deze hulp zijn evenwicht herwonnen heeft, de extra aflossingen weer kunnen beginnen."

Voorop sta, dat ik nooit gepleit heb voor snellere aflossing, zooals de Minister bovenaan bladz. 6 van de Memorie van Antwoord, 2de kolom, beweert, doch enkel in de bres ben gesprongen voor ordelijk en wettelijk beheer van het fonds en voor voorkoming van onbillijke belastingheffing, maar dan zou ik thans wel aan Zijn Excellentie willen vragen: hoe heb ik het nu?

Ik wil nu eens met den Minister aannemen, dat het hier feitelijk in principe alleen gaat om de opcenten op de inkomsten- en vermogensbelastingen, maar mag men dan die opcenten naar willekeur nu eens ten goede laten komen aan de gewone middelen en dan weer gebruiken voor extra aflossingen?

Heeft het Leeningfonds te veel inkomsten, dan moeten m. i. de opcenten en de verdedigingsbelastingen verminderd worden; hebben de gewone middelen versterking noodig, dan moeten op wettige wijze daartoe maatregelen genomen worden, maar die facultatieve overheveling lijkt mij uit den booze.

Daargelaten de onbillijkheid tegenover een deel der belastingschuldigen, kleeft aan die facultatieve niet duurzame overheveling het gevaar, dat men meer op overheveling dan op bezuiniging bedacht zal zijn en dus die niet duurzame overheveling erg duurzaam zal blijken te zijn in de practijk.

Het sustenu van den Minister, dat de inkomsten van het Leeningfonds, voor zoover ze meer bedragen dan het benoodigde voor de verplichte aflossingen en de rentebetaling, in deze moeilijke jaren aan den gewonen dienst ten goede mogen komen, meen ik hiermede voldoende weerlegd te hebben.

Het verbaast mij ook ten zeerste, dat Zijn Excellentie, na beaamd te hebben, dat de belastingen, voor zoover ze de inkomsten van het Leeningfonds stijven, momenteel te hoog en de belastingen voor den algemeenen dienst te laag zijn, kan schrijven:

> ,,Niets is dus natuurlijker dan dat men een deel der belastingen, die voor het Leeningfonds bestemd zijn, overbrengt naar den algemeenen dienst. In 1919 is dit gedaan. De verdedigingsbelastingen zijn toen verlaagd; de inkomsten- en de vermogensbelasting zijn verhoogd."

Dus wat in 1919 is gedaan, zou gelijkstaan met wat de Minister thans doen wil.

Het is precies het omgekeerde.

In 1919 is van geen buitenwettelijke overheveling sprake geweest. Toen is op geheel wettige wijze de toestand opnieuw geregeld; omdat het Leeningfonds toe kon komen met lagere verdedigingsbelastingen dan die tot dusverre direct voor crisisuitgaven geheven werden, zijn die zeer bijzondere progressieve heffingen verminderd en is de Rijksinkomstenbelasting, die dienen moet om gewone uitgaven te dekken, verhoogd.

Nu daarentegen wil de Minister juist een omgekeerden weg volgen en de bijzondere belastingen tijdelijk (met een vraagteeken) laten dienen om het gewone budget in evenwicht te houden.

,,Achteraf is gebleken, dat men bij die conversie nog niet ver genoeg is gegaan" vervolgt de Minister.

Welnu, als dat waar is, zet dan op wettige wijze die conversie voort, maar neem niet uw toevlucht tot geheel andere en m. i. onwettige en onbillijke lapmiddeltjes, zou ik willen antwoorden.

Of is het Leeningfonds soms niet voldoende gesecureerd?, want op een andere plaats zegt de Minister weer: ,,Voor verlaging van het complex der heffingen is nu eenmaal het oogenblik nog niet aangebroken."

Maar in dat geval mag men zeker geen millioenen uit het fonds gaan overhevelen; dat zou een hoogst gevaarlijke financieele politiek zijn.

Lezen we echter § 15 verder door, dan moet wel als vaststaande worden aangenomen, dat de positie van het fonds zeer sterk is en derhalve het oogenblik wel aangebroken is voor verlaging van het complex der heffingen.

Die verdere lezing van § 15 der Memorie van Antwoord, voor zooverre betrekking hebbende op het Leeningfonds, is werkelijk zeer verheugend.

In de toelichting op het wetsontwerp n°. 253, Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Leeningfonds 1914 voor het dienstjaar 1923, een wetsontwerp, dat eenige weken geleden in deze Kamer werd behandeld, stond nog te lezen, dat het dienstjaar 1922 waarschijnlijk een batig saldo van f 5 500 000 zou opleveren. Thans mogen we vernemen, dat buitendien nog f 15 500 000 aan de algemeene middelen zal kunnen worden uitgekeerd.

De raming van het batig saldo voor 1923 op plm. 9 millioen (niet 10 millioen) zal dus ook wel zeer medevallen en evenzoo het saldo van het fonds zelf ad 93 millioen.

Verdere beschouwingen hieromtrent te voeren lijkt mij overbodig, vermits de Minister zelf verklaart, dat pas later een juister oordeel kan gevormd worden dan thans mogelijk is.

De getallen, genoemd in de toelichting en de verdere bijlagen van wetsontwerp n°. 253, blijken toch zeer ,,bij benadering geraamd" te zijn. In alle gevallen deed het mij genoegen te vernemen, dat de Minister er op gerekend heeft, dat in 1930 de jaarlijksche aflossing der eerste leening 1916 met 15 millioen moet versterkt worden.

Alhoewel zeker overbodig, moge ik hier tevens in herinnering brengen, dat óók de aflossing van de tweede leening 1916, rentende 4 pct., zal moeten worden versterkt en wel met ingang van 1937.

de Gijselaar.)

Uit de in het Voorloopig Verslag geciteerde stukken blijkt ok, dat de annuïteiten ten laste van het Leeningfonds van 930—1936 zullen bedragen f 97 954 900 en van 1937—1943 91 954 900, terwijl de inkomsten voor 1923 geraamd zijn p f 92 880 000.

Ik noem nog even deze getallen, omdat ze van gewicht unnen zijn voor de beoordeeling van het ,,in alle gevallen n boven allen twijfel vaststaan van de soliditeit van het Leeningfonds", ook al mochten de opbrengsten der Verdedigingsbelastingen en der opcenten dalen.

De bewering in de Memorie van Antwoord, dat het voor le hand ligt, dat in de Millioenennota en in de Memorie van Toelichting op het laatste leeningontwerp het tegoed van het fonds bij den Staat niet tot de vlottende schuld gerekend s, komt mij bepaald onbegrijpelijk voor.

Het fonds dient geheel voor aflossing en rentebetaling van obligatiehouders en is ontstaan, omdat later meer afgelost moet worden dan thans geschiedt. Het fonds behoort dus feitelijk aan de schuldeischers van den Staat, doch is opgenomen in de vlottende Staatsmiddelen. Het fonds rouleert onder de gewone middelen en het bedrag van het fonds vormt dus wel degelijk een deel der vlottende schuld.

Het saldo is geen actief van den Staat, evenmin als het pensioenfonds of bijv. het totaal der belegging van de postspaarbank.

Ook zal het fonds niet ten slotte mogen dienen tot afschrijving van nog uitstaande tekorten.

De crisisbelastingen mogen m. i. alleen geheven worden tot betaling van rente en aflossing der crisisschulden.

Alleen een altijd mogelijk klein overschot — men kan niet alles tot op een gulden nauwkeurig berekenen — zal mogen komen ten bate van uitstaande tekorten.

Natuurlijk moest ook de gewone dienst rente vergoeden aan het Leeningfonds.. Hierover zou niet gedubieerd worden als het een pensioenfonds of een ander fonds betrof, maar dit ontwerp-Leeningfonds schijnt op alle wijzen mishandeld te mogen worden.

Komende op § 16, Memorie van Antwoord, wil ik thans alleen mijn verwondering uiten, dat de Minister vooralsnog geen verlaging van het bedrag der pensioenpremies wil overwegen, want daarop komt het antwoord van den Minister neer.

Uit den aard der zaak kan hij zoo maar niet tot verlaging overgaan. Maar waarom wil de Minister nog niet eens de berekeningen laten nagaan?

De wet van 1913, gebaseerd op een 3½ pct. basis, eischte 7 pct. premie (wat veel te hoog was); de huidige wet, gebaseerd op 4 pct. basis, eischt 10 pct. Maar daarenboven: ,,is 4 pct. thans een reëele basis"?

De eerste jaren zal er zooveel te veel betaald worden, dat zelfs bij inzinking van den rentevoet nog een groote reserve gemaakt kan worden. Een 5 pct. basis lijkt mij absoluut veilig, en het gaat niet aan, in deze tijden de publiekrechtelijke lichamen met zulke zware uitgaven onnoodig te belasten.

De historie heeft ook bij de vroegere pensioenfondsen bewezen, dat de adviseurs of inventeurs van deze zaak altijd te veel premie vragen, waarschijnlijk om absoluut gedekt te zijn tegenover elke moreele verantwoordelijkheid.

Ik neem de vrijheid hierbij eenige volzinnen aan te halen uit een bijdrage van den heer A. J. P. Koster, getiteld: De Pensioenwet 1922, voorkomende in het Januari-nummer van *Gemeentebestuur*, het maandschrift van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten.

De heer Koster betoogt, dat de 7 pct. bijdrage, verschuldigd ingevolge de Pensioenwet 1913, reeds veel te hoog is geweest, en doet dat in de navolgende woorden:

> ,,Overwegende, dat de bijdrage voor het ambtenaarspensioen ad 7 pct. van den pensioensgrondslag gebaseerd was op een rentevoet van 3½ pct., terwijl een gemiddelde rente van 5¼ pct. zeer zeker kon worden gekweekt, dan ligt de conclusie voor de hand, dat de bijdrage veel te hoog is geweest. Zelfs ongeacht de omstandigheid, dat in de crisisjaren de gevallen van ontslag zonder recht op pensioen in verband met den overgang in particulieren dienst aanzienlijk zijn toegenomen en het aantal trouwelijke ambtenaren, voor welke categorie zooals gezegd de kosten van pensionneering werden berekend op slechts 4,32 pct. van den pensioensgrondslag, zich eveneens belangrijk heeft uitgebreid. Twee voordeelige factoren van niet te onderschatten waarde."

Verder betoogt hij en m. i. te recht — hij voert er in zijn geschrift deugdelijke bewijzen voor aan —, dat de verbeteringen van het ambtenaarspensioen door de wet van 1922 niet van zoo'n groote beteekenis zijn, dat ze een eenigszins aanzienlijke verhooging van de 7 pct. wettigen.

In het kort haal ik nog dit aan:

> ,,Door het handhaven van den 65-jarigen leeftijd als eisch voor recht op pensioen zal bijna ieder ambtenaar op dien leeftijd wel reeds geruimen tijd zijn maximumbezoldiging genieten en vrij zeker veertig dienstjaren kunnen aanwijzen. Voor deze groepen bedraagt de verhooging van het pensioen dus slechts 3⅓ pct. van den pensioensgrondslag.
>
> Wij laten hierbij nog buiten beschouwing de voor tal van ambtenaren gehandhaafde rechten, voortvloeiende uit de wet tot verhooging van de pensioenen.
>
> De voornaamste verbetering zit in het minimumpensioen van 30 pct.
>
> Het aantal ambtenaren, dat van deze bepaling voordeel zal trekken, moet echter vooral niet te groot worden gesteld, lettende op de omstandigheid, dat toch in ieder geval een diensttijd van zeven jaren voor het recht op pensioen wordt vereischt.
>
> In verband met de conclusie, waartoe wij zooeven kwamen, mag het toch verwonderen, dat de veel te hooge bijdrage ad 7 pct. deze meerdere kosten niet kan dekken."

En dan vervolgt hij:

> ,,Het wiskundig verslag van de heeren Zoot en Turksma, toegevoegd aan het rapport van de Staatscommissie in zake de niet-militaire pensioenwetgeving, leert ons echter anders.
>
> In genoemd rapport wordt de bijdrage voor het ambtenaarspensioen berekend op 10 pct. van den pensioensgrondslag.
>
> Als rentevoet is voor deze berekeningen aangenomen 4 pct., welke rentevoet ook voor de Vijfde Wetenschappelijke Balans van het Pensioenfonds voor Weduwen en Weezen is gebruikt.
>
> Tegen dezen rentevoet nu bestaat, het is hiervoor reeds breedvoerig besproken, ernstig bezwaar. Zonder de voorzichtigheid uit het oog te verliezen had, naar het voorkomt, toch zeker wel een rentevoet van 5½ pct. kunnen worden aangenomen.
>
> Bovendien zijn de lasten bepaald in de veronderstelling, dat de grootte van het pensioen aan geen maximum was gebonden, en dat bij de openbare onderwijzers de berekening van de grootte van het pensioen niet in hun nadeel zou worden veranderd en dus ongewijzigd zou blijven. Men ziet hoe voorzichtig genoemde heeren hun berekeningen hebben gemaakt. Zooals zij zelf opmerken is het eindresultaat in elk geval aan den veiligen kant.
>
> Gezien de conclusie, ten aanzien van de bijdragen vroeger verschuldigd op grond van de Pensioenwet voor de gemeenteambtenaren 1913, verder gelet op de betrekkelijk geringe verhooging, die de pensioenrechten hebben ondergaan ten gevolge van de Pensioenwet 1922 en den te lagen rentevoet, welke aan de berekeningen in het laatstgenoemd wiskundig rapport ten grondslag is gelegd, moet worden aangenomen, dat een heffing van 10 pct. van den pensioensgrondslag voor het ambtenaarspensioen onnoodig hoog is. Te meer, nu de invloed der promoties, een zeer verzwarende factor, met het oog op de algemeene bezuinigingsepidemie wel van geringe beteekenis zal blijken.
>
> Aan de overmatige belasting van de gemeenten kan

(de Gijselaar.)

dus worden te gemoet gekomen door verlaging van het percentage. Of is het invoeren van een geheel ander stelsel aan te bevelen?

Dit stelsel denken wij ons als volgt.".

Dit andere stelsel laat ik thans nu maar varen, maar uit het geciteerde blijkt, dat de heer Koster het absoluut met mij eens is, dat veel te groote bijdrage van de publiekrechtelijke lichamen wordt gevraagd. Vooral de conclusie *c* van het betoog van den heer Koster moge de Minister ernstig overwegen.

De Minister moest die gewichtige quaestie maar niet met enkele woorden afwimpelen.

Ernstig, zeer ernstig onderzoek is noodig, ook door menschen, die verantwoordelijkheid durven te dragen.

Ik ben in het volste vertrouwen, dat een 5 pct. basis veilig zal zijn, dat 7 pct. premie — misschien 7½ pct. — niet te laag mag heeten en dat daardoor aan Rijk, provinciën, gemeenten en waterschappen millioenen bespaard zullen kunnen worden.

Momenteel profiteert het Rijk nog van een uitzonderingsbepaling, maar in de toekomst kan de bate van het Rijk wellicht even hoog worden als het bedrag, dat het thans verhaalt voor de ambtenaarspensioenen.

Ik schat het voordeel van het Rijk, als die regeling geheel is uitgewerkt, minstens evengroot als hetgeen thans verhaald wordt alleen voor de ambtenaarspensioenen, dus niet voor de weduwen- en weezenpensioenen. Dat is heel wat en ik heb er dan ook niets geen berouw van, dat ik indertijd heb gesproken tegen de Pensioenwet. De toen gevoerde debatten hebben een versterking van de middelen ten gevolge gehad.

Ik vereenig mij volgaarne met de conclusies *a* tot en met *e* van den heer Koster, luidende:

„*a.* de gemeente-financiën worden ten gevolge van de financieele lasten uit de Pensioenwet 1922 voortvloeiende, overmatig belast;

b. de bijdrage ad 7 pct. van den pensioensgrondslag, indertijd verschuldigd door de gemeenten ingevolge de Pensioenwet voor de gemeenteambtenaren 1913, was in verband met de stijging van den rentevoet veel te hoog;

c. de verbeteringen in het ambtenaarspensioen, tot stand gekomen bij de Pensioenwet 1922, zijn van zeer betrekkelijke beteekenis; weshalve de vraag rijst of de te hooge bijdrage ad 7 pct., vermeld sub *b*, niet voldoende zou zijn voor de dekking van de hoogere pensioenlasten;

d. de op grond van de Pensioenwet 1922 verschuldigde bijdrage ad 10 pct. van het ambtenaarspensioen is, o. a. in verband met den rentevoet, welke aan de berekening van de pensioenlasten werd ten grondslag gelegd, onnoodig hoog;

e. op grond van het vermelde sub *c* en *d* wordt het mogelijk geacht over te gaan tot een verlaging van de bijdragen voor het ambtenaarspensioen.".

Over dit alles thans voorloopig niet meer.

Alleen wensch ik hierbij aan te stippen, dat hier nu eens niet in het vage op bezuiniging wordt aangedrongen, doch een reëele bezuiniging van millioenen precies wordt aangewezen. Hier liggen millioenen op tafel, zoowel voor het Rijk als voor de gemeenten.

Wat alinea 3 van § 16 betreft, haar inhoud is absoluut onbevredigend. De pensioenen van de leeraren hooger onderwijs en middelbaar onderwijs vielen vroeger buiten bemoeienis der gemeenten.

De leeraren betaalden aan het Rijk de helft van hun aanvangstraktement en van hun verhoogingen in 4 jaar af en dan zorgde het Rijk verder voor hun pensioenen. Nu opeens na 1 Juli 1922 kunnen de gemeenten de volle premies voor de leeraren, die op 1 Juli 1922 in functie waren, aan het Rijkspensioenfonds gaan betalen; verhaal is òf niet òf slechts zeer gedeeltelijk mogelijk en het Rijk steekt de betaalde stortingen in zijn zak.

Dit is grof onbillijk en hierop moet een regeling gevonden worden, zooals aangegeven is in het Voorloopig Verslag. Dus

(de Gijselaar e. a.)

het Rijk moet betalen 10 pct. minus 10/3 × het mogelijke verhaal door de gemeenten.

De Minister ziet, niettegenstaande zijn afwimpeling, de onbillijkheid blijkbaar ook wel in, want „aan den hier bedoelden factor wordt niet alle beteekenis ontzegd".

Thans een enkel woord over § 17.

§ 17 van de Memorie van Antwoord kan thans geheel buiten bespreking worden gehouden, aangezien omtrent deze materie twee wetsvoorstellen zijn ingediend.

Van harte hoop ik, dat aan de bezwaren, geuit in het Voorloopig Verslag, zal kunnen worden te gemoet gekomen.

Het is mijn vaste overtuiging, dat de cumulatie van pensioen en traktementen mede in verband met het verhoogde salaris der Tweede Kamerleden groote verbittering in het land heeft verwekt, en het is tevens mijn vaste overtuiging, dat de ware bezuiniging niet zal kunnen worden doorgevoerd zonder dat, natuurlijk met inachtneming der billijkheid, minder uitgegeven zal worden aan traktementen en pensioenen.

Maar, zooals bij alle zaken: de hoogst staanden zullen het voorbeeld moeten geven; dan alleen kan op bereidwillige medewerking gerekend worden.

Ten slotte nog een zeer korte algemeene beschouwing.

Met zeer veel genoegen heb ik in de Memorie van Antwoord het oordeel van den Minister van Financiën gelezen over de werking van onze overmatige successiebelasting en de kapitaalverspilling, waartoe deze leiden moet, maar tot mijn leedwezen miste ik iedere vaste toezegging omtrent een nooduitkeering aan de gemeenten over 1923 en volgende jaren.

Vermits deze niet kan uitblijven, te meer nu de Staat ook o. a. op onderwijsgebied allerlei uitgaven blijft afschuiven op de gemeenten, waag ik het, het werkelijke tekort op den gewonen dienst van 1923 te ramen op:

1°.	het geraamde tekort der Regeering pl.m.	f 37 500 000
2°.	de m. i. niet toelaatbare uitkeering uit het Leeningsfonds	10 000 000
3°.	de rente van dat fonds	5 000 000
4°.	de opbrengst der successiebelasting	42 000 000
5°.	de nooduitkeering aan de gemeenten	pro memorie
	dus te zamen	f 94 500 000

plus de nooduitkeering aan de gemeenten.

Meer dan 100 millioen zal dus jaarlijks bezuinigd moeten worden, alvorens wij in een gezonden financieelen toestand kunnen heeten te verkeeren.

En dan zitten we nog met al onze drukkende belastingen. Voorwaar geen schitterend vooruitzicht.

Alleen door zuinigheid en spaarzaamheid en ook door het nalaten van alle overbodige Staatsbemoeiingen zullen we, voor zoover het van ons menschen afhangt, deze moeilijke tijden te boven kunnen komen.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Wie als lid der linkerzijde bij de algemeene beschouwingen het woord voert, zou reden hebben uitvoerig stil te staan bij onze politieke verhoudingen, bij de stembus voor de Tweede Kamer van Juni jl., bij de ministerieele crisis, de Kabinetsformatie, het Regeeringsprogram, de politieke grondslagen dezer Regeering en allicht ook bij de verschuivingen in dien grond slag, die waarneembaar zijn, gelet bij voorbeeld op de mutaties aan de beide vleugels der Roomsch-Katholieke Staatspartij.

Er is stof te over om over deze onderwerpen van algemeen politieken aard het woord te voeren en toch zal ik, behoudens een paar korte opmerkingen, die stof ditmaal niet trachten te verwerken.

Ik acht het nut er van op dit oogenblik geringer dan de bespreking van een bepaald onderwerp van Regeeringsbeleid, waarop ik mijn aandacht wil concentreeren.

Mijnheer de Voorzitter! Indien ik er dus van afzie deze algemeene politieke onderwerpen anders dan vluchtig te beroeren, zal de Regeering en de meerderheid dezer Kamer wellicht desondanks willen aanvaarden, dat onze fractie onder het gewicht van de argumenten, in de Memorie van

(van Embden.)

Antwoord aangevoerd, nog niet geheel verpletterd ligt, nog niet volkomen sprakeloos staat.

Wanneer b.v. in de Memorie van Antwoord wordt betoogd, dat de Kabinetsformatie op volkomen constitutioneele en parlementaire wijze is tot stand gekomen, dat daar niets op aan te merken valt, weten wij het ons toch nog wel te herinneren, dat de methode dier formatie zeer gecritiseerd is niet alleen ook van invloedrijke Christelijk-historische zijde en zelfs ook van Katholieke zijde, en dat ook deze rechtsche woordvoerders het nieuwe Kabinet en zijn chef verwelkomd hebben in bewoordingen, die het vriespunt wel heel dicht naderden, en dat — ik bedoel nog steeds invloedrijke woordvoerders van de Christelijk-historische partij — de thans gevolgde methode van Kabinetsformatie voor de toekomst vooral ontraden wilden.

Er is dus wel eenige grond en er zouden ook wel argumenten te vinden zijn om op dit gedeelte van de Memorie van Antwoord in te gaan.

Wanneer daarnaast die Memorie ons de eensgezindheid der Regeering van de Regeeringsmeerderheid wil duidelijk maken door het argument, dat toch niet te vergen is, dat men nu juist op alle vragen van Regeeringsbeleid en nog wel tusschen drie partijen eenstemmig denkt, dan zijn wij niet naïef genoeg om door deze vergoelijkende zinsnede niet heen te zien en daartegenover niet aan te voeren, dat eenstemmigheid over alle vragen door geen redelijken tegenstander verlangd wordt, maar dat het wel opvallend is, dat telkenmale in belangrijke principieele vragen de eenheid zoek is, in vragen nog wel ten aanzien waarvan het gezamenlijk religieus uitgangspunt der Regeeringspartijen, indien het regeerkracht opleverde, meer dan ooit eenstemmigheid moest opleveren.

Neen, wij zijn niet vergeten de diepgaande verschillen, welke zich geopenbaard hebben bij het pauselijk gezantschap, bij het processieverbod, bij de Zondagswet, bij de Bioscoopwet, voor zoover daarbij geestelijke belangen betrokken waren, en zelfs bij het defensievraagstuk.

En wanneer ik de onderwerpen: Kabinetsformatie en programpunten nu nog verbindt, dan levert ons ten slotte het hoofd van het Kabinet in zijn persoon zelf nog een krachtig argument tegen die hooggeroemde eenstemmigheid tusschen de Regeeringspartijen.

Immers, indien deze eenstemmigheid bestond, zouden wij dan niet dengene, die jarenlang de onbetwiste, kundige leider der Roomsch-Katholieke Staatspartij geweest is en die ook geweest is de crypto-formateur van het Kabinet in zijn eerste stadium, dr. Nolens, zien aan de Regeeringstafel, zoo al niet als hoofd van het Kabinet, dan toch als Minister?

Wie zou er bezwaar tegen hebben? Vrijzinnigen niet en vrijzinnig-democraten in de allerlaatste plaats. Maar het is een sécret de Polichinelle, dat voor dr. Nolens zijn kerkelijk kleed in ons land een bezwaar oplevert om een Ministerszetel te aanvaarden. Wie zouden er aanstoot aan nemen? Voor allen: aanhangers van deze Regeeringscoalitie, de orthodoxe Protestantsche groepen, die keurvendel en stormtroep der beide Protestantsche rechtsche partijen zijn. Welk een harmonie, welk een overeenstemming ter zake van Regeeringsbeginselen!

En zou men nu meenen, Mijnheer de Voorzitter, dat wij dergelijke evidente waarheden zouden voorbijzien, dat zij voor ons zouden zijn te maskeeren door maar het eenvoudige zinnetje neer te schrijven, dat men het toch niet op alle punten eens kan zijn? Hier past het woord: Ou vous avez beaucoup de candeur, ou vous nous en supposez trop.

Dit en andere dingen zou men uitvoerig kunnen uiteenzetten. Maar, ik herhaal, het nut van zulk betoog in deze Kamer, in de gegeven omstandigheden acht ik niet het allergrootst. Reeds bij voorbaat kan ik mij het tegenbetoog voorstellen van den Minister-President, dat verkregen zou worden. Waartoe dus? Trouwens, indien het juist is, dat de Regeeringsbasis zoo zwak is, als wij meenen, dan komt de ineenstorting vanzelf wel; het zou mij zelfs verwonderen, wanneer die volle twee jaar uitbleef. Een politiek ontbindingsproces, naar de ervaring leert, pleegt in te treden als de regeerkracht en de leiding ontbreken. Een vorige Minister-President, de heer Cort van der Linden, heeft eens een bekend woord gelanceerd: „Do not speak to the man at the wheel.” Dat was naar mijn smaak op het gebied van regeerkracht wel wat te veel van het goede. Maar evenmin kan ik prijzen den stuurman, wiens koers schijnt te luiden: waar zal het toeval mij heden heendrijven?

Wanneer ik niet anders doe dan over deze algemeen politieke onderwerpen enkele vluchtige opmerkingen maken, dan volgt daaruit voor mij, dat ik ook over een onderwerp van specialer aard, zij het nog van zeer ruime strekking, de tariefpolitiek, de handelspolitiek, ditmaal niet spreken zal. Ik zal ditmaal geen bestrijding wijden aan het protectionistisch standpunt, dat in deze Kamer, niet voor de eerste maal, is ingenomen en door mij in een vroeger stadium wel bestreden is, hoezeer mij hebben geïnteresseerd de redevoering van den heer van Lanschot en, als nog meer speciaal protectionistisch, die van de heeren van der Lande en Blomjous. Ik heb met name wat het protectionistisch standpunt betreft deze twee laatste redevoeringen aangehoord met veel belangstelling en met volstrekt gebrek aan instemming. Maar het onderwerp, waarop ik het van belang acht de aandacht te concentreeren, laat ik mij liever niet voorschrijven door mijn wederpartij; zoo mogelijk kies ik dat zelf. Ik zou trouwens, wanneer ik op de vrijhandelsvraag op dit moment diep inging, van de Regeeringstafel waarschijnlijk ten antwoord krijgen, dat men daar tal van vrijhandelsargumenten in het algemeen volkomen onderschrijft. De Regeering verkondigt immers telkens, dat zij principieel de vrijhandelspolitiek wil handhaven.

Inderdaad, zoo belijdt zij het met den mond, alleen deze vrijhandelsgezinde Regeering dient telkens protectionistische wetten in. Maar goed, het onderwerp komt in deze Kamer wellicht aan de orde, indien de schoenenduurtewet de overzijde passeert en dat monstertje ons dus wordt toegezonden.

Indien ik op dit oogenblik in het algemeen van de partijpolitiek afstap, moet ik toch in het kort een uitzondering maken voor een klein terrein en een enkele korte opmerking wijden aan hetgeen over de verschillende partijen, en met name over de vrijzinnig-democratische partij, door den heer de Vos van Steenwijk in het midden is gebracht. Den aanval van dien geachten afgevaardigde noodzaakt mij tot deze korte uitweiding. De heer de Vos van Steenwijk heeft de vrijzinnig-democratische partij wel willen vereeren met veel aandacht en wel willen trakteeren op veel critiek. Mishaagd heeft mij dat in het algemeen niet. Fas est ab hoste doceri. Men kan ook zijn licht ontvangen van de tegenpartij. Maar twee redenen beletten mij daarop thans uitvoerig van antwoord te dienen. De eerste reden is, dat de tijd, welken ik in redelijkheid van de Kamer vragen mag, te kort is om het oordeel van dien geachten afgevaardigde over de vrijzinnig-democratische partij in den breede te gaan toetsen. Men zou allicht ook het nut van een breede bespreking problematiek kunnen noemen. De illusie om door mijn antwoord den geachten afgevaardigden uit Overijssel nog eens vrijzinnig-democratische tinten te doen aannemen bezitten wij niet. Deze geachte afgevaardigde is van onze sociale opvatting ongeveer evenver verwijderd als hij dat is van het democratische driekwart der Katholieke Staatspartij — zijn waarde coalitiegenoote —, en zelfs als hij dat is van den linkervleugel van de Christelijke-historische partij; en misschien moet ik zelfs zeggen van den linkervleugel van zijn fractie in deze Kamer.

Ik heb echter nog een tweede reden om niet dan zeer in het kort dien geachten spreker te beantwoorden. Zijn aanval op de vrijzinnig-democratische partij mag geweest zijn fijn van dictie, zij was grof van substantie.

De geachte spreker heeft goedgevonden om ons toe te dichten, dat onze politiek gericht is op een jacht naar populariteit, maar niet gebaseerd is op een eerlijke overtuiging. Wij zouden vragen wat de massa behaagt en zouden stemmen in die richting, met bewuste verwaarloozing van 's Lands belang. Wij hebben bijv. geageerd en gestemd tegen de laatste wijziging der Lager-onderwijswet, wijziging, die wij blijven noemen verslechtering van dat onderwijs. Maar dat hebben

(van Embden.)

wij, naar de voorstelling van ons geacht medelid, niet gedaan, omdat wij aldus zagen het belang van ons volk en zelfs dat van de schatkist, maar eenvoudig als hengelaars naar de volksgunst, ten einde immers niet te verliezen die waardevolle propagandisten, de onderwijzers, die wij in het gevlij wenschten te komen. Derhalve, wij werden gemoveerd door huichelarij en corruptie, althans op zijn minst door partijbelang en machtsbegeerte in plaats van door 's Lands belang.

Nu is een verwijt van democratische zijde, dat men een politiek voert van jacht op volksgunst, zoo oud als de geheele tegenstelling conservatief en democraat in de wereldgeschiedenis is. Uit haar beginsel wil nu eenmaal een democratische partij eenerzijds aantasten de voorrechten van macht of bezit, welke een kleine minderheid heeft boven de groote massa. Zij wil anderzijds voor de leden dier meerderheid vergrooten de ontwikkelingskansen, zij wil die verschaffen aan elk lid der natie. Zoo komt practisch haar politiek telkenmale, ja bijna altijd ten goede aan de groote massa, en in een tijd, dat iedereen het algemeen kiesrecht bezit, is de beschuldiging van jacht naar partijwinst voor de hand liggend. Onophoudelijk wordt die beschuldiging vernomen, waarschijnlijk als gevolg van een zeer wijd verbreide menschelijke kleinzieligheid. Zij teekent in de eerste plaats het gebrek aan idealisme van hem, die aldus interpreteert.

Maar hoe wijd verbreid deze gedragslijn nu ook zij, ik had toch van iemand van de standing van den heer de Vos van Steenwijk beter verwacht. Hoe zou hij het vinden, indien ik de houding der Christelijk-historischen ging verklaren op dezelfde wijze? Indien ik bijv. de stemmen, die zij uitbrengen voor elke oorlogsbegrooting, hetzij die hoog is, dan wel nog hooger, uitlegde als een speculeeren op den aanhang van beroepskader en officieren, die men vóór alles naar de oogen wil zien? Hoe zou hij het opvatten als ik den strijd van zijn fractie tegen de successiebelasting interpreteerde als natuurlijk een hengelen naar de gunst van de kapitalisten, die daardoor waarschijnlijk zijn partijkas beter zullen steunen? Hij gevoelt wel, dat dit volkomen de analogie is van de onderwijzerspropagandisten, waarover hij gesproken heeft.

Maar sterker nog. Ik behoef ten aanzien van de successiebelasting niet eens zoo onderstellenderwijze te spreken. De heer de Vos van Steenwijk heeft aan het slot van zijn rede eigenlijk toegegeven, dat voor het voteeren van die wet ter rechterzijde onzuivere motieven hebben gegolden, wel niet zoo materieel belangzuchtig, als ik zooeven schilderde, maar toch wel kennelijk het motief, het partijbelang boven een objectief gezien Landsbelang te stellen. Zeide de geachte afgevaardigde Dinsdag jl. niet met nadruk, dat deze wet slechts onder den scherpsten politieken druk is tot stand gekomen? Ik zie, dat de geachte afgevaardigde toestemmend knikt. Maar ontgaat het hem dan, dat hij op dat oogenblik zijn eigen medestanders beschuldigde met soortgelijke aanklacht, als hij goedvond aan ons adres te lanceeren? Ons trof het ditmaal niet; wij hebben de Successiewet en daarmede de Regeering gesteund. De laatste klacht van den heer de Vos van Steenwijk was dus een compliment aan zijn coalitiegenooten, met inbegrip wellicht van zijn partijgenoot den heer van der Hoeven, die ook vóórgestemd heeft!

Mijnheer de Voorzitter! Zou het niet van meer goeden smaak getuigen, zoo lang mogelijk te beproeven ten aanzien van zijn tegenstanders een loyalen uitleg van hun gedragingen? Zou het peil van het debat niet hooger blijven, wanneer men slechts in het uiterste geval, als waarlijk nergens een andere verklaring te vinden is, tot een ongunstige uitslag zijn toevlucht nam? En hoe gemakkelijk ware juist ten aanzien van de Onderwijswet een loyale interpretatie onzer houding te vinden geweest! Goed onderwijs, toegankelijk en vruchtbaar te maken voor alle lagen der bevolking, ziet de heer de Vos van Steenwijk niet, dat dit precies een toepassing is van ons partijbeginsel: gelijke kans voor elken burger, harmonische ontwikkeling der menschelijke persoonlijkheid? Zeker, indien bezuiniging op het onderwijs wordt voorgesteld, die de qualiteit er van niet vermindert, verzetten wij ons niet. De geachte afgevaardigde kon zich bijv. herinneren, dat bij het zg. Bouwstopwetje onze fracties hebben voorgestemd en hier de heer Slingenberg het verdedigd heeft. Wil ik nu zeggen, dat bezuiniging in den trant van de laatste wijziging van de Lager-onderwijswet nooit aan de orde mag komen? Neen, Mijnheer de Voorzitter, maar toch eerst in de allerlaatste plaats. Want het is een improductieve daad, een rem op de ontwikkeling van diezelfde volkskracht, waaruit de gezondmaking van onze Staatsfinanciën moet worden verkregen. Eerst bezuiniging op ander terrein: oorlog en marine, en eindelijk, als er niets meer te vinden is, in de allerlaatste plaats, op onderwijs. Maar hoe dit zij, voor ieder, die loyaal wil uitleggen, was het toch volkomen duidelijk, dat ook hier onze stem voortkwam en beantwoordde aan onze overtuiging en inzicht omtrent het algemeen belang.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb den heer de Vos van Steenwijk ditmaal nog in het kort te woord gestaan, ofschoon hij onze partij en haar vertegenwoordigers heeft wenschen uit te maken voor oneerlijke lieden. Als hij andermaal dezen weg mocht betreden, doen wij dit niet. Mocht hij voortgaan, aan de vrijzinnig-democratische partij losweg minderwaardige motieven toe te dichten, dan zullen wij zulke insinuaties voorbijgaan met de geringschatting, waarop zij aanspraak hebben.

Ik heb, behalve de onzakelijke critiek van dit geacht lid, waarop ik tot mijn leedwezen eenigszins duidelijk heb moeten antwoorden, uit zijn mond ook waarlijk een zakelijken aanval op onze partij vernomen, die mij welkom was, omdat een bespreking daarvan alleszins nuttig kan zijn.

Het betreft onze verkiezingsleuze ten aanzien van de defensie, door den geachten afgevaardigde geciteerd: bezuiniging op oorlog en marine met minstens 50 millioen.

Dit raakt precies het onderwerp van Regeeringsbeleid, dat ik in beschouwing zou willen nemen. Ik wensch te bespreken de defensie als Staats-financieele politiek.

In de Memorie van Antwoord wordt neergeschreven: er is in ons land geen militaristische partij en over dat onderwerp behoeft men dus niet te discussieeren. Toch is het in zekere mate het geval.

Een militaristische, annexionistische partij kennen wij niet, wij kennen geen pan-Neerlandisme en betoogen niet, dat de Rijn tot aan zijn bronnen eigenlijk een rivier op Nederlandsch gebied behoort te zijn. Wij hebben geen geestdriftige vergaderingen, die pleiten voor inlijving en annexatie. In dien zin missen wij inderdaad een militaristische partij. Maar wij bezitten in ons land wel velen, die militaristisch denken en die met die gedachten een grooten invloed op het practische Regeeringsbeleid uitoefenen; en vooral op een Regeering der rechterzijde kunnen zij hun invloed doen gelden.

Tot staving van deze bewering, en het schijnt, nu ik ontkennend zie knikken, niet overbodig, beroep ik mij allereerst op het antwoord, dat Nederland tot tweemaal toe heeft ingezonden aan den Volkenbond in zake de beperking van de bewapening.

Het eerste antwoord, dat reeds door en door in een militaristische gedachtensfeer gedrenkt was, heb ik verleden jaar besproken en ik zal dus hierover mijn bezwaren niet herhalen. Ik vermeld het slechts, omdat het tweede antwoord en wat daaruit voortvloeide, weder evenzeer te kort schoot en zich dus bij het vorig jaar pijnlijk nauwkeurig aansloot.

Gevraagd werd ditmaal aan alle Staten, welke hun oorlogsuitgaven geweest zijn in 1913 en 1922.

De statistiek van den Volkenbond nu toont voor die jaren 1913 tot 1922 voor Nederland een stijging der oorlogsuitgaven met 48 pct., een cijfer, waarin natuurlijk reeds is verdisconteerd en uitgewischt de waardedaling van het geld. Het is gebaseerd op een indexcijfer van 163.

Een stijging van 48 pct., het is niet alleen hooger dan zoovele andere landen, maar is natuurlijk in nog veel pijnlijker tegenstelling met de daling, vervat in de cijfers van Zwitserland en Noorwegen. Met die 48 pct. stonden wij in onzen militaristischen koers te kijk in het buitenland en in het binnenland. Dit cijfer heeft onze militaristen, ik bedoel dus niet een georganiseerde partij, maar degenen, die in die richting denken, zeer opgeschrikt en dwarsgezeten. Wat al pogingen tot beknibbeling van die 48 pct. heeft men al niet aangewend. Men heeft er vooreerst aan herinnerd, dat de statistiek van den Volkenbond vooropstelt, dat de cijfers niet bruikbaar zijn voor internationale vergelijking.

23ste VERGADERING. — 22 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van Embden.)

In statischen zin opgevat is deze onthouding ongetwijfeld geboden. Deze uitgaven geven, over één jaar gezien, nog geen aanwijzing omtrent de meerdere of mindere geneigdheid der Staten, om zich militair toe te rusten.

Maar in een dynamischen, in een ontwikkelingszin, geeft de statistiek wel degelijk recht tot vergelijking. De Nederlandsche cijfers over de beide jaren, dus onderling vergeleken, toonen sterke stijging, de buitenlandsche cijfers daarentegen van alle voormalige neutralen vertoonen zwakkere stijging of zelfs daling. En in deze beweging zijn de cijfers wel degelijk te vergelijken.

Naast dat eerste middel om wat af te dingen op die fatale 48, heeft men ook gezegd: gij moet niet vergeten, dat in de gestegen uitgaven zijn inbegrepen niet militaire uitgaven, bijv. de uitgaven voor de betere geestelijke verzorging van den soldaat. Aldus werd het neergeschreven in het Regeeringsantwoord aan de Tweede Kamer.

Maar wanneer men zich nu zet om die verschillende excuses in hun financieelen inhoud te becijferen, dan blijkt, dat de uitgaven voor de geestelijke verzorging der militairen een verhooging der Oorlogsbegrooting opleveren met 1 ton op de 71 millioen. En zoo heeft men zich niet gegeneerd om de 48 pct. stijging o.a. te verklaren met de uitvlucht dezer in vergelijking zoo nietige uitgave. Onder zulke argumenten hebben de heeren van het Departement van Oorlog de handteekening van den Minister van Financiën weten te verkrijgen.

Indien men nu alle beknibbelingen royaal toegeeft, dan nog — aldus heb ik het nauwkeurig uitgerekend en gepubliceerd in *De Telegraaf* van 9 November jl. — vertoont de begrooting van Oorlog op zich zelf een stijging van 12½ pct.

De Minister van Oorlog heeft in de Tweede Kamer dit trachten te verzachten, door aanmerking te maken op het indexcijfer. De statistiek van den Volkenbond is gebaseerd op een indexcijfer van 163, en hij nam gaarne over wat de heer Dresselhuys hem aan de hand deed, nl. dat het indexcijfer van 175 redelijker zou zijn.

Naar aanleiding van deze nieuwe poging merk ik op, dat de Engelsche *Economist* van Noember 1922, het tijdstip, waarop de Memorie van Antwoord inkwam, als indexcijfer, herleid naar den toenmaligen pondenkoers, 190 geeft, hetgeen tegenover de 114 van het jaar 1913 uitmaakt 166, een kleinigheid hooger dan de 163 van den Volkenbond, maar niet noemenswaard.

En indien ik zelfs het indexcijfer 175 van den Minister van Oorlog overneem, dan nog is niet juist, wat hij in de Tweede Kamer verkondigde, dat dan de stijging van 12½ pct. van Oorlog geheel zou zijn weggewerkt, neen, dan nog is er stijging in onze militaire uitgaven.

Vervolgens de Marinecijfers. Ook hier diverse pogingen tot beknibbelen. Er was door mij uitgerekend, dat, indien men alle vorige excepties van het Departement toegaf, Marine toch nog vertoont een stijging van 100 pct., alweer met verdisconteering van de waardevermindering van het geld.

In de Memorie van Antwoord aan onze Kamer is het Departement nog met een nieuw verweermidel gekomen, het allernieuwste, maar misschien nog niet het laatste. Het Departement doet opmerken, dat men moet laten wegen de pensioenbedragen en de uitgaven, die Nederland van Indië terugontvangt.

Mijnheer de Voorzitter! Tegen het afrekenen van de pensioenbedragen heb ik geen bezwaar, kan ik ook geen bezwaar hebben, want dat punt is door den Volkenbondssecretaris zelf verzocht. Maar het argument van de terugbetaling door Indië is hier volkomen misplaatst. Nederlandsche oorlogsschepen, die ten laste van de Indische begrooting komen, kunnen elk oogenblik door de Nederlandsche Regeering naar de Nederlandsche wateren worden teruggeroepen. Die overboeking op de Indische financiën is zeer interessant voor onze financieele verhouding tot Indië, maar heeft geen beteekenis voor onze internationale machtsontwikkeling. De Volkenbond wenscht niet anders te onderzoeken dan de militaire machtsverhouding tusschen de Staten. Meent men nu, dat het iemand daarbij wat kan schelen, hoe de kosten tusschen Nederland en Indië verrekend worden? Wij kunnen natuurlijk posten boeken op de Indische begrooting, maar dat heeft tegenover de internationale gemeenschap geen meerdere waarde dan de handigheid, die in elkaar gevlochten naamlooze vennootschappen tegenover den fiscus wel uithalen, wanneer zij de winst van de moeder- bij de dochtervennootschap noteeren. Overboeking van eenige millioenen op de begrooting van Indië is als antwoord aan den Volkenbond volkomen er naast.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Maar voor Nederland en Indië gelden afzonderlijke cijfers.

De heer **van Embden**: Zeker, ook in Indië heeft men een boekhouding sinds men het duidelijker vond om de Indische krijgsmiddelen afzonderlijk te zien, maar zoolang de zeggenschap over die machtsmiddelen hier in den Haag berust, is dat voor de internationale gemeenschap van geen beteekenis.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: De zaak is alleen zuiver, wanneer u de totaalkosten van de marine neemt.

De heer **van Embden**: Wat ontbreekt er dan aan die totaalkosten van de marine?

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Het rapport van den Volkenbond vermeldt afzonderlijk de kosten van de marine voor Nederland en voor Indië. Wanneer men nu elk afzonderlijk beschouwt, moet men dezelfde uitgaven natuurlijk niet tweemaal nemen, eens op de Nederlandsche en eens op de Indische begrooting. Het is dus niet redelijk, die uitgaven tweemaal in rekening te brengen, en dat gebeurt op de wijze, waarop u dat berekent.

De heer **van Embden**: Dat is, als ik de Memorie van Antwoord goed lees, toch allerminst daarin te kennen gegeven. Indien het een quaestie van dubbele telling is, zou dat argument natuurlijk gelden.

Ik houd intusschen, zelfs al moet ik door deze correctie enkele uitgaven in mijn credit laten vallen, nog een ruime latitude over in de Nederlandsche begrootingscijfers. Ik kwam tot de becijfering, dat de stijging van onze Marineuitgaven van 1913 tot 1922, zoo al niet 100 pct., wegens aftrek thans der pensioenbedragen, dan toch is geweest hetzij 87 pct., hetzij 130 pct., naar twee methoden van berekening, die ik nu niet nader behoef te ontwikkelen. Welnu, eenige percenten, zelfs een tiental percenten kan daarop worden afgedongen, en dan nog staan wij voor de beschamende uitkomst, dat er van 1913 tot 1922 een uitermate groote stijging is geweest. In beide gevallen blijft, naar mijn becijfering, de gezamenlijke stijging er een van 40 pct., of, met de zooeven toegegeven vermindering, nog omstreeks 30 pct. In elk geval dus is het stijging tegenover de daling bij de twee andere kleine Staten, die ik straks noemde.

En nu sprak ik in dit verband over een militaire partij of militaristisch denkenden. Wel, dat wij die in Nederland rijk zijn, blijkt nu juist hieruit, dat men zich zoo weinig bewust is, hoezeer in die Volkenbondsstatistiek onze tekortkoming gebleken is. Behalve het reeds daarover aangevoerde wijs ik bij voorbeeld op een rede van den generaal Snijders, den oudopperbevelhebber. In het begin van deze maand sprekende voor een vergadering van studenten te Amsterdam, zeide hij daarbij:

> „Het statuut van den Volkenbond spreekt niet van ontwapening, doch slechts van evenredige vermindering der bewapening en zelfs in dit opzicht is nog niets bereikt."

Ja, er is niets bereikt, o. a. door de schuld van Nederland. Maar dat werd er niet bijgevoegd.

Niet anders de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 7 Febr. jl., waar de redactie betoogt:

(van Embden.)

„Alle Volkenbondsidealen ten spijt schijnt de politiek van den dag ons weer in ons isolementshoekje te dringen.”

En dus: de veste Holland en vechten.

Het *Handelsblad* op zijn beurt is zoozeer geërgerd door de Volkenbondsstatistiek en allicht vooral door het figuur, dat Nederland er in maakt, dat het onlangs die statistiek maar liefst uitmaakte voor onbetrouwbaar, vrijwel waardeloos, kinderachtig, gek en gevaarlijke *Spielerei*. Al deze epitheta zijn in één redactioneele alinea bijeengeplaatst.

Dan is ten minste heel wat beter wat *De Tijd* schreef, nl. dat indien de stijging, door mij uitgerekend, juist is, wij zoo niet mogen doorgaan. „Wat negen jaar geleden kon, moet thans niet onmogelijk zijn” (ik voeg er bij: is thans nog veel eerder mogelijk). „In dat geval”, aldus dit blad, „kunnen de militaire begrootingen met 40 of 30 pct. naar beneden.”

Intusschen, belangrijker dan het internationale aspect van de beperking der bewapening is voor ons land het nationale, in verband met den toestand der Staatsfinanciën en de noodzaak der bezuiniging.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben hier aan een geschikt punt gekomen om, met uw goedvinden, te pauzeeren, waar ik alleen dit onderwerp, zij het dan ietwat uitvoerig, nog te behandelen heb, doch dit dan ook liever niet zou willen splitsen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer **van Embden** zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide zooeven, dat ik de zaak van de defensie en haar beperking op het oogenblik voor Nederland nog gewichtiger acht in haar nationaal aspect, en dat ik ze als zoodanig bespreken wil in verband met haar beteekenis voor de Staatsfinanciën.

Er is in deze tijden voor een Minister van Financiën een grootsche taak weggelegd, en zoo gaarne zou ik zien, dat deze Minister, voor wien ik zeer groote achting heb, die uiterst moeilijke taak met kracht kon volbrengen en met succes kon volvoeren. Maar ik ben op dit punt nog ongerust en nog niet overtuigd, dat hij die moeilijke taak onder de knie heeft, *that he has risen to the occasion*.

Vooreerst, hij heeft als stelsel van bezuiniging geïntroduceerd de rantsoeneering van ieder Departement met 17 pct., ten deele als perspectief, ten deele als realiteit. Hopen wij, dat dit perspectief te zijner tijd niet zal overgaan in een luchtspiegeling.

Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats is mijn opmerking, dat een dergelijk stelsel toch wel een groote zwakheid inhoudt. De Minister schrijft in de Memorie van Antwoord, dat toch niet te vergen zou zijn, dat ieder onderdeel of elke afdeeling van elke begrooting door hem onder de loupe zou worden bezien om haar waarde te beoordeelen en eventueel het bedrag te verminderen. Men moet samenvatten. Het lijkt hem „a priori niet ongeschikt” daarvoor te nemen de geheele begrootingshoofdstukken.

Nu is „a priori niet ongeschikt” een term, waaruit van hem, die het neerschreef, maar zeer matig enthusiasme spreekt. Te recht. Alweder toch school er groote overdrijving in de stelling: niet elk onderdeel kan ik toetsen. Neen, dat vergt ook niemand en het is een charge in den trant van die van zooeven: de Regeeringsmeerderheid behoeft niet eensgezind te zijn op elk punt. En een besnoeiing van de geheele hoofdstukken naar een uniformen maatstaf van 17 pct. is daarom zoo zwak, omdat men onmogelijk kan volhouden, dat de onderlinge verhouding dier hoofdstukken van tot dusver eigenlijk de steen der wijzen is geweest, de ideale distributie van 's Lands gelden over de verschillende Departementen der Staatshuishouding en dat men die historisch geworden verhouding dus ook strikt ontzien moet. Veeleer wordt door de gekozen methode de gedachte gewekt, dat men de Departementen van zijn ambtgenooten moeilijk durft te taxeeren op hun onderlinge en betrekkelijke waarde, en dat men de kracht mist — met dat „men” bedoel ik, hetzij den Minister van Financiën, hetzij de meerderheid van den Ministerraad — om hier te differentieeren.

Maar een goed huisvader, een individueel persoon, die zich voor de pijnlijke taak van bezuiniging gesteld ziet, zou zulk een mechanischen maatstaf van een gelijk percentage bezuiniging op alle uitgaven zeker niet aanleggen. Hij zou met oordeel des onderscheids sommige uitgaven niet, andere weinig en weer andere heel sterk verminderen.

Indien men ook in de Staatshuishouding met oordeel des onderscheids ging bezuinigen, dan zou men de productieve uitgaven des lands allereerst hebben te ontzien en zou men niet het pijnlijke hebben moeten ervaren, dat nagenoeg voorop ging de besnoeiing van het lager onderwijs; van het middelbaar onderwijs — ik denk aan het fatale 30-urenplan —; de pensioenkorting, welke onverstandig en onrechtvaardig is; de opheffing van het Departement van Landbouw, de besnoeiing op de subsidies van leeszalen, van kunst, hygiëne, tuberculosebestrijding, volksontwikkeling van allerlei aard, waarbij ik nog maar rusten laat het niet verhoogen der veel te lage renten van de ouderdoms- en invaliditeitsverzekering.

Maar naast deze algemeene aanmerking op het stelsel, om alle Departementen gelijkelijk te rantsoeneeren, heb ik bovendien in het bijzonder mijn critiek hierop te richten, dat speciaal ten aanzien van de beide militaire Departementen niet een geheel ander stelsel van besnoeiing wordt gevolgd, een speciale methode, die op haar plaats is, omdat wij in hen bezitten een geheel bijzonderen tak van Staatsdienst.

Het komt mij voor, dat de Minister tegenover deze takken van Staatsdienst een afzonderlijke, een zeer speciale besnoeiingsmethode heeft te volgen, en ik meen, dat alleen daardoor wij zullen kunnen wegwerken onze tekorten en zullen verkrijgen de mogelijkheid tot verlaging onzer belastingen en het opnieuw aanvatten eener krachtige hervormingspolitiek.

Moge ik den Minister van Financiën, aan wiens goeden wil ik geen oogenblik twijfel, ten opzichte van zijn speciale taak tegenover deze Departementen eenigszins kunnen den weg wijzen.

De beide militaire Departementen verslinden thans samen ruim 103 millioen en wanneer daarop de 17 pct. ten volle gekort zullen worden, dan zal dat bedrag beneden de 100 millioen dalen. Maar zelfs indien het daalt tot 70 millioen, of daaromtrent, dan nog zouden wij niet veel verder komen, omdat aan de gedachte, waarvan onze defensieplannen uitgaan, een fout ten grondslag ligt, die teweegbrengt, dat ook een tot 70 millioen of minder neergedrukt oorlogsbudget eerlang onverbiddelijk weer oploopt.

Ik zal de defensie bezien uitsluitend op dit moment als een nationaal middel. Eerlang zal dit wellicht in te passen zijn als een onderdeel van een internationale weermacht, maar voorhanden is die laatste nog niet.

Ik stel mij op het standpunt der realiteit. Nederland zal eenmaal zulk een internationale weermachtstaak hebben te vervullen, maar ik loop daarop niet vooruit en blijf op den bodem der werkelijkheid.

Wij kunnen dus te eeniger tijd geroepen zijn om, hetzij als Staat alleen, hetzij met een bondgenoot, ons te verdedigen tegen welke aanranding ook.

En wat is nu in onze defensie de principieel foutieve gedachte, die voor onze financiën zoo ruïneerende gevolgen heeft?

Dat is de theorie van het absolute minimum. Dat is de telkens herhaalde stelling, dat wij voor onze defensie niet meer moeten uitgeven dan het „strikt noodzakelijke”. En wie die stelling poneert, meent dan, dat hij staat op het standpunt van den bezuiniger. Naar mijn inzicht echter komt men dan in de practijk precies op het standpunt van dengene, die de uitgaven welbewust steeds opvoert.

De stelling van het absolute minimum is schering en inslag bij alle uitspraken over onze defensie-uitgaven: welk Regeeringsstuk over dit onderwerp men ook ter hand neemt, men zal altijd vinden: geen onnoodige opvoering, geen verspilling, maar het absolute minimum, dat wij voor onze veilig-

(van Embden.)

heid en voor ons zelfstandig volksbestaan noodig hebben. Weinig maar goed. Ons leger zij dan klein, maar paraat. Anders kunt gij het ook wel geheel opdoeken. Wij kunnen, zegt men, op onze defensie wellicht bezuinigen, maar het ga niet verder dan tot de uiterste grens, die onze veiligheid nog waarborgt. Er valt nog wat te besparen, het zij zoo, maar toch niet verder dan tot de uiterst toelaatbare grens, die ons veiligheid oplevert.

Deze en dergelijke omschrijvingen van de grondgedachte van ons defensiestelsel, welke men, gelijk gezegd, in alle desbetreffende Regeeringsmissives aantreft, deze opvatting omtrent het „uiterste minimum", zij is naar mijn meening de ziekte, die onze financiën teistert en de genezing steeds verder verschuift.

Ik bedoel niet, dat zij, die deze stelling als uitgangspunt aanvaarden, ons zeggen: Wanneer gij mij maar dat uiterste minimum geeft, garandeer ik u voor onafzienbaren tijd de veiligheid volstrekt. Die bewering zal ik hun niet toedichten en zal ik dus ook niet bestrijden. Men is al teruggedrongen tot het betrekkelijk bescheiden standpunt van een redelijken waarborg, menschelijkerwijze gesproken, en niet meer volstrekte zekerheid. Maar toch: een beveiliging in ons land te verschaffen door zijn bewapening, mits zij niet verder terugga dan tot die grens, en tot dat minimum mocten wij ons offers getroosten. Daarom moeten wij die en die legersterkte hebben, zus en zoo toegerust en met die en die technische hulpmiddelen; dat is het uiterste minimum dat nog dienen kan.

Waarom is dat absolute minimum nu de vijand van onze Staatsfinanciën? Omdat het in de practijk onvermijdelijk worden moet het onbegrensde maximum, dat maar los te krijgen is. Wij vrijzinnig-democraten verwerpen dat onbegrensde minimum, omdat het een hersenschim is, en stellen daartegenover: principieel is elk defensiestelsel onvoldoende en blijft onvoldoende, hoe hoog men de kosten ook opvoere, onvoldoende en dikwijls volkomen ondoeltreffend. Deze tak van Staatszorg, geheel anders dan andere diensten, is daarom een zeer bijzondere en vraagt daarom een zeer bijzondere beoordeeling van den Minister van Financiën.

Ik bespreek dit vraagstuk geheel in zijn financieel verband, niet uit pacifistisch oogpunt, in onze verhouding tot andere volken, wat bij hoofdstuk III zou thuisbehooren, niet in zijn speciaal technische beteekenis, wat een vraag ware van hoofdstuk VI en VIII, maar in zijn beteekenis van het herstel onzer Staatsfinanciën.

Het betoog, dat er geen uiterst minimum is en dat men met die hersenschim practisch komt op den weg van de onbegrensde opvoering, berust eenvoudig op de internationale werking van elke bewapening, die telkens het met groote offers nagejaagde nuttig effect weer geheel te niet doet. Indien wij ons begeven in takken van Staatszorg, die geen internationale werking hebben, wordt de zaak geheel anders. Indien men een waterbouwkundig ingenieur vraagt, de minimum grens aan te geven voor het bouwen van een dijk ter beveiliging tegen overstrooming, hem verzoekt te ramen, wat men ten minste daarvoor besteden moet om menschelijkerwijs veilig te zijn, dan kan dit minimum in absoluten zin worden opgegeven, omdat immers beveiliging tegen dit soort gevaar niet onmiddellijk in een ander land een tegenactie uitlokt, die het gevaar weer oplevert. Daardoor is er hier ook geen technisch verouderen; wij profiteeren ten deele nog van de waterstaatswerken, die door onze voorouders gebouwd zijn; wanneer men hier een minimum beveiliging heeft daargesteld, heeft men dat afdoende en voorgoed.

Maar wanneer men op het gebied van de defensie een oogenblik een minimum zou bereikt hebben, het absolute minimum, dat ons veiligheid zou beloven, dan wordt om zoo te zeggen den volgenden dag door een nieuwe uitvinding hier en een nieuwe uitgaaf ginds, dat minimum weer reddeloos ondermijnd en het geld is verspild. Telkens worden onze offers weer vernietigd door internationale tegenactie. Het is de werking van een wet der communiceerende vaten: de uitgaven voor 's lands verdediging zou men in elk land kunnen vergelijken met een watervijver, maar die vijvers zijn alle door communicatiekanalen verbonden en het is dus een illusie zich te verbeelden, dat men de veiligheid van zijn land verzekeren kan door verhooging van het peil van zijn eigen vijver. Hoe gaat het telkens? Men ontdekt in zijn eigen weermiddelen leemten, zeg aan geschut of avions of anderzins, en gaat dat nu stilletjes aanvullen, gaat stilletjes wat bijgieten in zijn vijver, met de kinderlijke hoop, dat ditmaal het waterpeil ten onzent zal willen blijven staan boven dat in het buitenland. Maar ginds wordt onze daad aanstonds nagevolgd, men verhoogt er gelijkelijk het niveau, en automatisch is alle nuttig effect weder uitgewischt.

De Minister van Financiën lette er toch op, dat ten aanzien van alle andere Staatsuitgaven dan die voor defensie, het beeld van de communiceerende vaten geheel misplaatst ware. Het nuttige effect van onderwijs, verkeerswezen enz., wordt door meer uitgaven, mits natuurlijk doelmatig aangewend, evenredig verbeterd, daar deze niet automatisch een tegenwicht vinden in de offers van andere landen. Wat deert het ons of Engeland en België eveneens meer voor onderwijs en spoorwegen gaan uitgeven? Het nuttig effect wordt er ten onzent niet geringer door. Maar het nuttig effect van Staatsmiddelen, die in hun wezen bestemd zijn om tegen elkaar te worden aangewend, wordt onverbiddelijk gecompenseerd, hoe hoog de wederzijdsche offers ook opgevoerd worden.

Ten gevolge daarvan is dat uiterste minimum der defensie, dat men in zuinigheid najaagde, nooit bereikt, nooit bereikbaar. De geschiedenis van ons volk en van alle volken leert dit als een eindelooze financieele tragiek.

Permanent zijn wij beneden het uiterste minimum en onverbiddelijk zij wij dus ook permanent blootgesteld aan de kansen op schending van onze zelfstandigheid en ons grondgebied, blootgesteld aan de kans op nederlaag. Permanent is onze weermacht onvoldoende, en is dus een groot deel der hooge uitgaven, die wij tot dusver er ons voor getroost hebben, verspild geweest. Want ondanks alles heeft men het minimum niet bereikt. Het minimum is een fata morgana.

En die onbereikbaarheid, let wel, ligt in het principe der internationale werking, geenszins in schuldheid of kortzichtigheid der regeerders.

Men komt geen stap verder door nog eenige millioenen er bij te voegen; dan zijn wij er nog steeds niet. Het minimum, dat heden misschien toereikend zou zijn, is door elke nieuwe uitvinding morgen beneden peil; en zoo ad infinitum.

Niet alleen de theorie leert het, ook natuurlijk de geschiedenis. In 1870 mobiliseerden wij tegen een mogelijke schending der neutraliteit, en onze voorouders hadden in de jaren, die daaraan voorafgingen, geduldig hun millioenen geofferd om een weermacht te onzer beveiliging in stand te houden. Welnu, de beveiliging, die wij toen aan onze mobilisatie ontleenden, is volslagen onvoldoende geweest, en in de eerste jaren na 1870 heeft men dat in de parlementaire discussiën dan ook onomwonden blootgelegd.

Wij sukkelden in de volgende tijdperken verder, offerden nieuwe millioenen en deden eenigszins ons voordeel met de lessen, die wij in 1870 uit de gebleken onvoldoendheid geput hadden. 1914 kwam. Wij mobiliseerden opnieuw. Maar toen de tijd gekomen was om een oordeel over de waarde van die mobilisatie te vellen, moest dit opnieuw luiden, dat wij daaraan onze beveiliging niet hadden kunnen ontleenen. Wel in dezen preventieven zin, dat op een zeker moment, ik meen in 1917, toen Duitschland reeds de grenzen van zijn krachten begon te naderen, het voor dit land niet geheel onverschillig was ons als nieuwen vijand er bij te krijgen, nu ons leger eenmaal gemobiliseerd stond, maar in militair-technischen zin zou onze weermacht practisch te kort zijn geschoten. Indien het den vijand weer de moeite waard was geweest, ons grondgebied te schenden, wij zouden aan onze weermiddelen feitelijk geen beveiliging ontleend hebben.

Zoowel generaal Snijders, de ex-opperbevelhebber, als de tot onderzoek benoemde Staatscommissie, onder presidium van den heer Lambrechtsen van Rithem, hebben dat uitdrukkelijk geconstateerd. Had het lot gewild, dat wij onze weermiddelen niet slechts als façade, maar ook feitelijk hadden moeten aanwenden, dan waren wij onder den voet geloopen.

Waren die teleurstellingen van 1870 en van 1914 nu

(van Embden.)

een verkeerd begrepen zuinigheid van den wetgever, die niet de vereischte sommen had willen gunnen? Lag het aan de benepenheid van de bewindvoerders of van de Kamer? Neen, het lag aan den aard van die Staatszorg, die in zijn wezen steeds onvoldoende blijven moet. En het wegnemen van eenige leemten, die men door ondervinding op het spoor is gekomen, belet niet, dat onvermijdelijk tal van leemten blijven of er bijkomen, die dan bij een volgende gelegenheid ontdekt worden.

Ditmaal, in en na 1914, had men vooral opgemerkt, dat de artilleristische uitrusting onzer weermacht te kort schoot en in de verste verte niet tegen een aanval bestand zou zijn. Men richt daarop dus vooral zijn aandacht en tracht, zoodra het politiek gunstige moment daar is, deze leemte te suppleeren. Dat zal dan geschieden door het indienen der reeds beroemde aanvrage voor het artilleriefonds.

Nu, het is begrijpelijk, dat de theoretici van het uiterste minimum de artillerieleemte in het oog hebben gevat, want die zelfde Staatscommissie had dienaangaande o.a. gerapporteerd:

,,De waardeering van hetgeen verricht werd, kan haar niet blind maken voor de eenvoudige feiten, dat sedert de mobilisatie 1 Augustus 1914 tot aan October 1917 nog niet één enkel hier te lande vervaardigd stuk geschut aan het leger kon worden afgeleverd, dat niet één enkele in het binnenland aangemaakte mitrailleur voltooid werd.

Hetzelfde geldt ook voor het aanmaken van oorlogsvliegtuigen."

Nemen wij nu aan, dat na het tot stand komen onverhoopt van die Artilleriewet die leemte dan zoogenaamd zou zijn weggewerkt. Zouden wij er dan zijn? Zou men dan mogen aannemen, dat met dit nieuwe groote offer wij bereikt zouden hebben het zoo vurig begeerde uiterste minimum, dat ons redelijkerwijze veiligheid kan waarborgen?

Dat zal zoo weinig het geval zijn, dat bv. een deskundige als majoor Schuurman in zijn rede ,,Lessen uit den wereldoorlog", gehouden voor de Vereeniging tot beoefening van de Krijgswetenschap, als volgt zich uitlaat (ik citeer uit de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 28 October jl., dienen deze uitvoeriger is dan het verslag in het orgaan der vereeniging):

,,Wat kunnen wij krijgen? In afzienbaren tijd kunnen wij ons niet aanschaffen wat het veldleger noodig heeft. Spreker zal dankbaar zijn als we eenmaal hebben hetgeen de Minister heeft beloofd, al is het nog veel minder dan het buitenland heeft. Dan zullen wij intusschen nog bitter zwak aan artillerie zijn en we zullen moeten zorgen niet meer te ontspannen dan de ons gegeven arm kan omvatten. Van een kanon op 10 meter zal bij ons nooit sprake kunnen zijn."

Na alzoo een nieuw offer van 106 millioen in dezen bodemloozen put te hebben geworpen, hebben wij nog niet dat uiterste minimum bereikt; natuurlijk niet. Onder meer ook hierom weer niet, omdat wij ook nog een ,,schromelijk" tekort aan munitie hebben.

De stand onzer munitie is thans onvoldoende, zooals de Regeering in openbare stukken gezegd heeft. Aanvulling is dringend noodig en zou in de toekomst ook in veel sneller tempo moeten geschieden dan thans nog het geval is.

Maar onvoldoende zal onze munitievoorraad altijd blijven, ook bij snellere tempo's, en nimmer zal hij ons in staat stellen tot aanwending dier kunstmiddelen van den modernen oorlog, die men gedoopt heeft met de namen van roffelvuur, trommelvuur en de vuurwals. Want dit zijn expediënten, die ongetelde millioenen granaten verslinden, waarvan men er nimmer genoeg heeft. Nooit heeft men ook in dit opzicht dat uiterste minimum bereikt.

Men luistere slechts naar de lessen van een ander deskundig spreker, den kapitein Froger. In zijn rede van 2 Februari 1923, eveneens gehouden voor de Vereeniging tot beoefening van de Krijgswetenschap, zegt hij het volgende (ik citeer uit het orgaan dier vereeniging, er bij opmerkend, dat de taak van aanvallen in den positieoorlog in bepaalde omstandigheden ook op ons kan komen te rusten):

,,Bij het trommelvuur in den positieoorlog bleek, dat de verdediger door de diepte, waarover het vuur moest worden verdeeld, zelfs bij een langdurig trommelvuur, niet te vernietigen was, en hij in staat was, den aanval te doen mislukken, terwijl door de lange voorbereiding de verrassing was uitgesloten. Men ging er toen in den positieoorlog toe over, de beschieting hevig, maar kort te maken. Aan de Ailette, October 1917, werd een voorraad munitie verschoten, waar alle fabrieken van den Staat 3 maanden voor gewerkt hadden. Men moest telkens de operaties weer opnieuw beginnen, omdat de munitie op was."

Frankrijk, in industrieele capaciteit verre onze meerdere, liet dus al zijn fabrieken drie maanden werken en bleef nog beneden het onontbeerlijke, het absolute minimum. Wat zou dan Nederland kunnen?

Deze kapitein wees, zou men meenen, nogal met eenigen nadruk op het gewicht van de artillerie, maar merkwaardigerwijze uitten de debaters, die hij tegenover zich vond, de meening, dat hij de waarde van de artillerie nog zeer ... onderschat had! Deze debaters, het waren de kapitein Prest van Kempen en de majoors Seyffart en Schuurman, waren alzoo van oordeel, dat degene, die wijst op de te kort reikende productie van drie maanden van alle fabrieken van Frankrijk, de beteekenis van de artillerie niet hoog genoeg aansloeg.

Nu zegge men niet: nu ja, dat zijn van die fanatici, die altijd nog meer willen hebben.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, van technisch standpunt bekeken en zoolang men de stelling van het absolute minimum niet loslaat, hebben deze heeren gelijk. Zij kunnen niet anders zien dan de noodzakelijkheid om het niveau steeds hooger op te voeren, maar de wet van de communiceerende vaten kennen zij niet. En zoo wordt dat absolute minimum een bodemloos vat, waarin de Minister van Oorlog zooveel werpt als hij maar even kans ziet los te krijgen. En dan meent men zoodoende nog bij uitstek vaderlandslievend te handelen. Maar de uiterst toelaatbare grens is onbereikbaar voor elk land, zeker voor een klein volk. Steeds rijzen de eischen en met een goed doel, vaderlandsliefde, ruïneert men dat zelfde vaderland.

Nog tal van voorbeelden kunnen mijn stelling demonstreeren. Ik doe een willekeurige greep uit maar één jaargang, 1922, van *De Militaire Spectator*. Een opstel van den kapitein der infanterie B. van Slobbe eindigt als volgt:

,,Wij, infanteristen, vragen daarom niets anders dan eenvoudig infanteriegeschut voor de hierboven aangegeven doeleinden. Wij vragen dit geschut met klem; wij kunnen er niet langer op wachten. Ons wapen is op het oogenblik niet in staat aanvallend op te treden."

Wij hebben dus het absolute minimum ook in dit opzicht nog niet bereikt, er moet nog bij infanteriegeschut. Zonder dit is ons hoofdwapen, de infanterie, niet eens meer in staat aanvallend op te treden. Is de leemte groot genoeg?

In denzelfden jaargang een opstel van den kapitein der genie van Dooden. Het slot van zijn artikel luidt:

,,Er mogen wellicht nog verschillend vraagpunten in dit voor ons nieuwe onderwerp nog niet geheel opgelost blijven, het vorenstaande geeft in groote lijnen een denkbeeld van de belangrijke rol, die door de zoeklichten met hun luistertoestellen bij luchtverdediging wordt gespeeld, en geeft een aanwijzing betreffende de richting, waarin de oplossing van het betreffende vraagstuk moet worden gezocht."

Een vraagstuk alweder, en het moet worden ,,opgelost". Wat practisch zal worden opgelost, dat zullen onze geldmiddelen zijn. De schrijver vervolgt:

23ste VERGADERING. — 22 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van Embden.)

„Het zal voorts geen nader betoog behoeven, dat een toekomstige, niet te vermijden, aanschaffing op groote schaal van luchtverdedigingsartillerie en jachtvliegtuigen gepaard zal moeten gaan met een daarmede evenredige aanschaffing van luchtverdedigingszoeklichten."

Dit is zijn laatste aanvulling van het absolute minimum. De ritmeester der cavalerie H. Mathon schrijft het volgende:

„Cavalerie welke dien naam mag hebben, bezitten wij niet meer; indachtig aan Kornilof's woorden, zal het, om de ergste catastrophes te voorkomen" — niet minder: om de ergste catastrophes te voorkomen — „van des te grooter belang zijn om, zoowel voor materieelen als moreelen steun, pantserautomobielen ter beschikking te hebben."

En dezelfde schrijver heeft de naïeveteit in een ander artikel in dienzelfden jaargang te schrijven, dat wij vooral óók moeten hebben verdedigingsmiddelen tegen de...... pantserauto's van den vijand!

Ik moet mij in mijn voorbeelden beperken. Zoo besprak ik bij de artillerie nog niet de houwitsers, de bommenwerpers en ander patriottisch gereedschap.

Dan komen de tanks. De majoor Schuurman begeert ze maar ziet er geen kans toe. Gesteld dat wij ook deze leemte verhielpen met 50 of 100 tanks. Zijn wij dan verantwoord? Zou de Minister van Financiën dan zeker zijn, dat dit door hem toegestane geld nuttig effect zou hebben? In het minst niet. Met 100 tanks zijn wij immers te zwak tegen de 200 of 400 van den vijand! Bovendien zullen zij misschien te klein zijn, te langzaam, met te weinig geschut bewapend en wat dies meer zij.

Volgen de gasmaskers. Wij hebben er. Maar hebben er ook tegen de nieuwste chemische verdelgingsmiddelen, die kunnen worden aangewend? Reeds op elk beperkt terrein, dat men in het oog vat, is het streven naar het minimum een hersenschim en het werpen van onze belastingpenningen in een afgrond. Welnu, dan behoort de Minister van Financiën kloekmoedig front te maken tegen de fatale stelling van het uiterste minimum, dat steeds terugwijkt, onophoudelijk ons ontglipt en daardoor practisch wordt een variabel maximum. Op grond daarvan vinde de Minister van Financiën den moed dat zoogenaamd onontbeerlijke wel degelijk te weigeren. Hij moet doorzien de principieele fout in den gedachtengang en daartegenover stellen een vaste maximum grens. Hij stelle zich voor oogen, dat dit stelsel met zijn eindelooze serie leemten de poging is om een draagkrachtige ketting te krijgen, terwijl men nimmer meer bereiken kan dan eenige schalmen naast elkander te stellen, sommige ineen en andere los. De draagkracht van zulk een keten is nihil. Is zulk een Staatsdienst waard, dat men er 83 pct. van de vorige begrooting aan besteedt?

Dan komt nog de luchtvaart, het nieuwe wapen. Wij schaffen voor 1923 aan 35 avions, waaronder 20 oorlogsvliegtuigen. Wij hebben misschien in totaal een 100-tal avions. Maar in 1925 zal Engeland er hebben 557 en Frankrijk 2180, naar zijn tegenwoordige plannen. Het is alweer hopeloos. En toch heeft een deskundige, de vliegtuigbouwer Fokker, onlangs in een voordracht gezegd, dat men hier nog op groote uitbreiding te rekenen heeft.

„De deelneming van het vliegtuig aan den achter ons liggenden wereldoorlog" — aldus het verslag van zijn rede in de *N. R. C.* van 28 Februari jl. — „was nog heel bescheiden; thans duidt alles er op dat zijn rol in den eerstvolgenden oorlog waarlijk geweldig zal worden. Geloof niet dat de vijand van morgen een scheiding zal trekken tusschen de weermacht van zijn tegenstander en de noncombattante bevolking. Ik heb de overtuiging, dat de massa er geen flauw begrip van heeft hoe de oorlog der toekomst gevoerd zal worden. Hij zal verschrikkelijk zijn en meedoogenloos. Het eenige wapen er tegen om aan de slagen van dezen geesel te ontkomen is een krachtig offensieve luchtmacht."

Dit verweermiddel getuigt natuurlijk al weer van een groote naïeveteit, gepaard wellicht met eenig bedrijfsbelang, iets dat op het terrein der bewapeningswedijver ook niet geheel onbekend is! Maar in elk geval, van het standpunt van het uiterste minimum is er geen ontkomen aan.

En nu lette men op, dat bij dit wapen het eenvoudig maar opgewassen zijn tegen een buitenlandsche luchtmacht ontoereikend wordt geacht. Men moet overtreffen! Majoor Schuurman en de heer van Eden van der Pals plaatsten in de vergadering van October jl. van de Vereeniging voor Krijgswetenschap zich met nadruk op dat standpunt. Of je niet wapenen op het gebied van de luchtvaart of heel goed; en wat dit inhoudt lezen wij op bladz. 60 van het orgaan der vereeniging:

„De heer van Ede van der Pals: Mijnheer de Voorzitter. Ik wilde enkel het navolgende opmerken. Waar men het eigen geschut achterwaarts kan opstellen en men dus binnen zekere grenzen vuur kan brengen, waar men zulks wenscht, is dit in geenen deele het geval met het vuur van uit bombardementsvliegtuigen. Opdat deze zullen slagen in het werpen van bommen op de vijandelijke doelen, moet overwicht in de lucht zijn verkregen. De onzekerheid, dat dit het geval zal zijn, is m. i. zeer groot, en heeft men dit overwicht niet, dan heeft de vijand voldoende gelegenheid om met zijn eigen jachtvliegtuigen en zijn afweergeschut met de bombardementsvliegtuigen af te rekenen."

Wij geven thans ruim 2 millioen gulden voor onze luchtstrijdkrachten. Natuurlijk is dit voor onze verdediging volslagen onvoldoende, want men moet het overwicht hebben. Zonder dit heeft men „den komenden oorlog" bij voorbaat verloren. Maar hoe dit overwicht te verkrijgen? En te behouden? Misschien zou men een nota kunnen richten tot de andere Staten met het verzoek hunnerzijds toch te willen blijven beneden de grenzen onzer financieele draagkracht!

Onze vestingen. De Minister van Oorlog vindt die uitnemend, de heer Colijn echter raamt in November jl., dat, om ze op de hoogte der moderne eischen, dus in een staat van voldoendheid te brengen, er 300 millioen gulden noodig zal zijn. Welke uitgave niemand durft te voteeren en welke dus achterwege blijft. Weer een bres, weer een zwakke plaats in den dijk; en één zwakke plaats is voldoende, om de doorbraak te ondergaan.

Vervolgens onze afweer tegen luchtaanvallen van den vijand op onze steden. De heer Colijn heeft toegegeven, dat dit deel van onze defensie absoluut hopeloos is. Wij staan op dat punt weerloos. Maar nu is weerloosheid op één punt precies toereikend om het geheele stelsel onvoldoende te maken. De heer Colijn acht deze afdeeling niet meer te redden, niet meer te betalen. Zulke woorden van dien man, van den oud-Minister van Oorlog, en leider van de meest militaristische partij in ons land, zijn heel wat waard. Hij heeft dit uitgesproken in die befaamde rede in de Tweede Kamer bij de algemeene beschouwingen. Men zegge niet, dat sedert dien de politieke schrik hem in de beenen is geslagen en hij den terugtocht heeft aanvaard; want de bedoelde uitspraak gaf hij in tweeden termijn.

Die erkenning is uit financieel oogpunt goud waard. Reeds deze eene afdoende onvoldoendheid bevat den sleutel tot de schatkamer der bezuiniging.

Onze steden zijn onverdedigbaar, wij kunnen worden geterroriseerd en kunnen ons niet weren. De Regeering, centrum en leider van den weerstand, kan worden verdreven, opgejaagd en machteloos zullen we het moeten aanzien. Waar blijft dan het uiterste minimum, dat we thans, naar de Regeering beweert, nog niet overschreden hebben en waarvoor die 100 millioen goed besteed heeten te zijn? Weer een leemte bij het tiental of meer, dat ik reeds genoemd heb.

Waartoe zijn wij bij machte? Tot den bouw van een trein zonder locomotief, zonder koppelingen, e. d. m.

En eindelijk nog de chemische oorlog. Die maakt ons andermaal weerloos. Eenige maanden geleden schreef de militaire en gerechtelijke pharmacoloog-apotheker, de heer van Waegeningh, te Breda, over den modernen gasoorlog in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*:

„Aangezien men in Amerika overtuigd is, dat in een volgenden oorlog hoofdzakelijk de chemische producten den doorslag geven zullen, beschikt de regeering te Edgewood (Maryland) over een groot aantal onderzoekingslaboratoria en fabrieken, welke uitsluitend ten doel

(van Embden.)

hebben het ontdekken en fabriceeren van vergiftige gassen. Daar werken 20 scheikundigen met een 2400 man personeel. Het geheel heeft veertig millioen dollar gekost."

Veertig millioen dollar, het bedrag onzer geheele Oorlogsbegrooting, alleen voor proefnemingen! De heer van Waegeningh schrijft verder:

,,Onder de fabrieken is een reusachtige chloorfabriek met een capaciteit van 50 ton chloor per dag en een phosgeenfabriek met een capaciteit van 80 ton per dag. De koolzuurfabriek kan 5500 en de zuurstoffabriek 5000 kubieke meter gas fabriceeren. De koolmonoxydefabriek zelfs 15 000 kubieke meter."

Alweder, Mijnheer de Voorzitter, zulke fabrieken bezitten wij niet en zullen wij nimmer kunnen bekostigen. Afweermiddelen daartegen bezitten wij evenmin en wat wij heden zouden aanschaffen zal morgen verouderd zijn.

Alzoo ook op dit punt weerloosheid. Mijnheer de Voorzitter! Ik ben toch benieuwd, of men ter bestrijding van mijn stellingen, hetzij van de Regeeringstafel, hetzij van de overzijde dezer Kamer, den moed zal hebben om tegenover al die nuchtere feiten, maar gruwelijk in hun nuchterheid, te stellen phrases als: onze geboortegrond, onze mannelijke plicht ons te verdedigen, of, wat een zeer geliefde qualificatie is, in dit verband: lamlendigheid van diegenen, die durven betwijfelen of wij wel tegen deze taak opgewassen zullen zijn.

Zulk een bestrijding veroorloof ik mij daarom phrases te noemen, omdat de waarde van ons nationaal volksbestaan niet in het minste door onze partij in twijfel wordt getrokken, en omdat anderzijds die qualificaties niet het minste veranderen aan wat de feiten zijn van de hedendaagsche machtsverhoudingen en machtsmiddelen.

Neen, het is geen verschil in vaderlandsliefde, wat de bewapenaars onderscheid van ons, vrijzinnig-democraten, maar het is verschil in inzicht omtrent doelmatigheid in erkennen der werkelijkheid. Ons inzicht is, dat die middelen om ons vaderland te verdedigen ondeugdelijk zijn en altijd ondeugdelijk zullen blijven, hoevele millioenen schats men er telkens bijwerpt.

Evenmin voere men mij te gemoet, dat deze redeneering schijnt uit te gaan van het denkbeeld, dat Nederland altijd alleen zal blijven staan. Wij zullen onze bondgenooten krijgen.

Mijnheer de Voorzitter! In den grooten oorlog heeft België zijn bondgenooten gehad en het is onder den voet geloopen. Servië, Roemenië en Bulgarije hebben hun bondgenooten gehad en zij zijn vertreden. Die Balkanstaten zijn bewoond door een krijgshaftige bevolking, meer paraat en getraind voor den oorlog dan de onze, geoefend in de Balkanoorlogen van 1912, bovendien een bergland tegenover de uiterst moeilijke verdedigbaarheid van ons vlakke land, Staten ook, die hun bewapening allerminst verwaarloosd hadden vóór 1914. En toch zijn Servië, Roemenië en Bulgarije onder den voet geloopen, nog wel op een moment, dat hun machtige aanvallers van alle kanten gebonden schenen te zijn.

Bovendien kan de hulp van machtige bondgenooten ook uitblijven; in 1864 is Denemarken aangevallen door sterke naburen; Engeland, dat de Deensche politiek in Sleeswijk had aangemoedigd en dat zijn hulp zoo goed als aangekondigd had, heeft het landje ten slotte alleen laten staan. Ook dat kan. Denemarken werd natuurlijk verslagen.

Trouwens de hulp van buiten, indien de Minister van Financiën daarin de rechtvaardiging van zijn fiat mocht vinden, verandert principieel niets aan de onbereikbaarheid van dat veilige minimum.

Want de stelling der communiceerende vaten geldt uit den aard der zaak voor de groote Staten precies evenzeer. Duitschland heeft — gelijk zijn generaal-majoor Baumgarten-Crusius in zijn boek ,,Deutsche Heerführung im Marnefeldzug" 1921 ,,wiskundig" aantoont — den eersten slag aan de Marne en daarmede den oorlog verloren, omdat het onvoldoende bewapend was: het bezat met name niet de communicatiemiddelen, de luistertoestellen, de telefonen, noodig om de bevelvoering doeltreffend te maken; het was onvoldoende bewapend, zegt de schrijver bitter, door de schrielheid en kortzichtigheid van zijn Rijksdag. Vandaar deze ,,wantoestand".

Is dat nu overdrijving van een militaristisch man? Neen, het is ook bij de allersterkste Staten de noodzakelijkheid.

En dientengevolge heeft elke Staat zijn zwakte te dragen; de kansen op veiligheid en prevertie tegen een aanval zijn wellicht voor den een iets grooter, maar het absolute minimum is voor allen een hersenschim.

Maar dan kan men ook niet anders concludeeren dan dat, waar die minimum grens onvindbaar is, het streven er naar onvermijdelijk leidt tot allengs hooger opvoering van de oorlogsuitgaven, wijl op elk moment elke Minister van Oorlog van elke willekeurige technische hulpmiddelen bewijzen kan, dat zij noodzakelijk zijn en dat alle vorige offers verspild zijn, als deze aanvulling er niet bij wordt gevoegd. En heeft hij het er door gehaald, dan komt hij met den volgenden onmisbaren schakel in den keten en op het standpunt van het uiterste minimum zal hij onafwijsbaar zijn. Daarmede wordt het uiterste minimum het onbegrensde maximum, zonder dat de kansen op productiviteit dier uitgaven de kansen op improductiviteit ooit overtreffen kunnen.

Maar wanneer dan het doel der redelijke veiligheid nimmer benaderd kan worden door meer millioenen op het budget te brengen, dan moet men een geheel ander principe aanvaarden, nl. het principe van de permanente onvoldoendheid. Men behoort den moed te hebben, zich dit te bekennen. En voor dezen in zijn wezen zoo gebrekkigen tak van Staatszorg is dus slechts te aanvaarden een begrensd maximum van offers. In plaats van de 103 millioen, die wij thans hebben, die telkens meer zullen worden, die onverbiddelijk omhoog zullen gaan, die historisch ontstaan, maar niettemin willekeurig zijn, zegge men nu niet: ik zal nog scherper gaan rantsoeneeren en gaan tot 90 of 80 millioen. Men moet van die historische lijn volkomen af en begrijpen, dat men in den tegenwoordigen tijd met deze technische hulpmiddelen de zaak van den anderen kant moet benaderen.

Men limiteere de militaire uitgaven tot een maximum bedrag, omdat zij nu eenmaal nimmer grootere waarde kunnen hebben. Een maximum bedrag, zeg 30 millioen.

Men kappe de historische lijn af. Men zou dit niet mogen doen — en nu kan ik misschien den heer de Vos van Steenwijk, die daar van deze uitdrukking zoo ontstelde, weer geruststellen — bij een cultuurorganisatie, maar het is volkomen verantwoord dat te doen bij een technische organisatie. Gelijk de spoorwegen de historische lijn afkapten van de trekschuit, wat ook geen cultuurschade aan ons volk toebracht.

Het nieuwe beginsel, dat de onvoldoendheid altijd er is en nimmer kan worden weggeruimd, vergt een geheel nieuwen bouw voor ons weerstelsel. Ik noemde 30 millioen als maximum. Laat men over een zoo laag schijnend bedrag niet aanstonds de schouders ophalen en mij te gemoet voeren, dat dat een volkomen gratuite greep is, die nauwelijks ernstig kan worden genomen. Dat bedrag van 30 millioen is hooger dan hetgeen Denemarken na den oorlog en na de reorganisatie van zijn weermiddelen besloten heeft voor zijn beide takken van landsverdediging uit te geven.

Men heeft in Denemarken geen rechtsche Regeering. Wel heeft men er gezonde Staatsfinanciën. De eerste Minister van Denemarken, de heer Neugaard, heeft in Juni 1922 in het Folketing uitgesproken,

,,dat de toestand van de schatkist" — aldus een telegram in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* — ,,nog gunstiger is dan de 75 millioen kronen ,,hard cash" aanduiden. Vermoedelijk zal de Staat dus niet tot een leening behoeven over te gaan. Spreker had na den oorlog donkere tijden verwacht, maar het lijkt thans, dat de vooruitzichten gunstiger zijn dan vermoed werd."

Ik hoop, dat de Minister van Financiën het niet onbarmhartig van mij vindt, dat ik hem, die met zooveel zorgen zit, een dergelijke uiting van zijn Deenschen ambtgenoot voor-

(van Embden.)

lees. Maar ik teeken, naar mijn meening, een uitweg er bij. Dertig millioen als maximum. Indien men zoowel het bedrag als het limiteeren fantastisch mocht vinden, herinner ik er aan, dat in October 1896 een politiek program is gepubliceerd, onderteekend door de 25 Katholieke leden der Tweede Kamer, hetwelk de zinsnede bevatte:

„De vraag moet worden onderzocht of bij den tegenwoordigen stand van zaken een uitgaaf van meer dan 20 millioen 's jaars voor het leger gewettigd is."

Wanneer men nu in het oog houdt, dat toenmaals aan onze oostgrens nog hing de machtige dreigende schaduw van het Bismarckiaansche Duitschland; dat die Katholieke afgevaardigden niet leden waren van een democratische partij, gekozen als zij waren onder het zeer beperkte kiesrecht van 1848 en 1887, en dat toenmaals de defensiezaak voor een kleine natie nog niet zoo hopeloos stond als tegenwoordig, dat men toenmaals, zonder luchtwapen en chemische verdelging, met een bescheiden artillerie, nog wel wat vermocht; wanneer dus de Katholieke Kamerleden uit dien tijd het allerminst absurd vonden een maximum grens van 20 millioen te noemen, dan is het voor een democratische partij van onzen tijd te verantwoorden, indien zij voor leger en vloot samen een maximum stelt van dertig millioen.

Natuurlijk zie ik niet voorbij, dat men in de overgangsjaren nog uitgaven daarenboven zal hebben te dragen, voornamelijk om de schade te vergoeden, die aan het persoonlijk belang van hen, die in het leger werkzaam zijn, zou worden toegebracht.

Het bedrag in Denemarken, dat, zeide ik, beneden dertig millioen blijft, is nog een compromis. Het plan van de conservatieven was om het maximum te stellen op 27½ millioen. De bevelvoerende generaals kwamen een eind boven de dertig millioen; de radicale partij stelde het maximum op 12 millioen. Welnu, in de 5 overgangsjaren, die men daar aanvaardde, werden slechts weinige millioenen boven die maxima als verplicht geraamd.

Men voere niet aan, dat Denemarken minder bevolkt is dan ons land en geringere Staatsinkomsten heeft. Dit geldt niet als argument, waar macht gemeten wordt. Wanneer Denemarken het onderspit zou delven, zou het niet kunnen aanvoeren: wij konden niet meer missen; want oorlog is geen sport, waarin een handicap verleend wordt. Welnu, wat daar echter patriottisch te verantwoorden is, kan ook hier. En al is er dan te rekenen met een duurderen overgangstijd van vijf jaar, dan is toch deze groote vooruitgang verkregen, dat men ook tijdens de overgangsjaren met hun dure wachtgelden bezit het lichtend perspectief, dat het alles weldra beter wordt. Dat er uitkomst is. Thans echter ontbreekt zulk perspectief. Troosteloos strompelen wij voort, telkens opgejaagd door nieuwe eischen van het onontbeerlijke, waaraan wij geen weerstand weten te bieden. Dan echter, ook met eenige jaren kostbaar wachtgeld, zouden wij de toekomst hoopvol kunnen te gemoet gaan.

Het zou niet uitgesloten zijn, voor die tijdelijke lasten een leening aan te gaan en de contante waarden dier lasten in een fonds te storten. Het zijn uitgaven, die gelijkstaan met de cijfers, die men zich heeft te getroosten voor een onteigening. Schrielheid wil ik hier niet bepleiten. De personen, die het aangaat, worden toch nog zwaar getroffen en niet alléén door financieele schade. Hen, officieren en onderofficieren van het beroepskader, treft ook het moreele leed van allengs te moeten beseffen, dat hun beroep, in plaats te zijn het nationale bij uitnemendheid, maar een zeer geringe sociale waarde heeft. Dit woord van sympathie worde hier uitgesproken en het worde te zijner tijd gehonoreerd.

Dertig millioen als limiet, men noemt het willekeurig? Natuurlijk is het nagenoeg willekeurig. Men noemt het onvoldoende? Dat spreekt vanzelf. Maar 100 millioen is ook onvoldoende en 300 millioen eveneens. Welnu, indien wij altijd even veilig en even onveilig zullen zijn bij grootere of kleinere uitgaven, dan kieze men de kleinere. Maar welk Staatsbelang valt met die gelimiteerde uitgave nog te dienen? Hebben zij nog eenig nuttig effect? Mijnheer de Voorzitter, men krijgt er niet voor een redelijken waarborg, laat staan zekerheid voor onze veiligheid. Men krijgt slechts een kleine kans om te ontsnappen aan een aanranding; het is het scheppen van een risico. Het risico der onzekerheid, der verwikkelingen, der interventie. Het zal uitoefenen een zekere preventieve werking. Volmaakte weerloosheid is bijna de uitnoodiging: kom binnen. Een weermacht met een zeer beperkte defensieve kracht kan deze preventieve werking uitoefenen, gelijk onze mobilisatie in 1914 het deed, al was zij ook, militair-technisch gesproken, nietswaardig. Maar een politiek preventieve werking heeft ze uitgeoefend.

Ik zeg natuurlijk niet: preventief, evenredig aan bewapening, maar door het enkele feit, dat het niet geheel zonder gevaar is ons aan te grijpen. Dit beperkte nut is een klein en beperkt offer waard. Bij een klein land is deze uitgave gelijk aan die voor een brandassurantie, welker ondernemer te voren bekendmaakt, dat hij in 9 van de 10 gevallen niet uitkeert. Dat is niet aantrekkelijk, maar beter is niet te krijgen. Men waagt dan slechts een zeer bescheiden premie voor dat kleine kansje. Op meer heeft die soort Staatszorg, die de permanente onvoldoendheid in zich draagt, geen aanspraak. In geen geval dus heeft zij aanspraak op de exorbitante premie van omtrent 12 procent van ons inkomen, zooals thans.

Wanneer wij onze uitgaven limiteeren, hebben wij tevens voor de toekomst, als onze weermacht een onderdeel zal worden van den Volkenbond, het voordeel, dat wij uit eigen beweging te kennen geven, dat wij kleine Staten daarin slechts naar bescheiden middelen willen mededragen en die mate zelfstandig willen bepalen. Het is goed ook ten deze niet geheel lijdelijk af te wachten.

Men zou mij misschien nog kunnen vragen: gij noemt een willekeurig bedrag; schets ons nu eenigermate wat men daarvoor hebben kan. Welk verband van lichtingen, geschut, enz. zou er mee verkrijgbaar en doelmatig zijn? Maar die plicht wijs ik af. Het is niet aan de Kamer, zulk een schets te leveren. Dat is juist het verschil tusschen de begrootingswetgeving, waaraan wij bezig zijn, en de zaken der technisch deskundigen. Indien wij voor ons krijgen een onderwijsplan of een plan voor een spoorwegnet of voor sociale verzekering, dan zullen wij eventueel van oordeel zijn, dat het geraamde bedrag niet beschikbaar kan worden gesteld. Dan zenden wij het plan terug, limiteeren ongeveer het bedrag en verlangen van de technisch deskundigen de uitwerking van hetgeen voor het nieuwe bedrag verkrijgbaar is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan eindigen.

Ik leg deze stellingen aan den Minister van Financiën voor, opdat hij zich moge afvragen, of niet de bron van alle ellende zit in den waan van het absolute minimum en of niet genezing kan worden gevonden in de erkenning van de permanente onvoldoendheid.

Ik vroeg den Minister, deze stellingen te willen overwegen met al den ernst, waartoe de nood onzer Staatsfinanciën en onze volkswelvaart aansporen. Moge hij komen tot erkenning van het funeste karakter van deze minimum theorie en tot het inzicht, dat voor deze bepaalde Staatszorg een maximum grens dient te worden gesteld, een laag maximum, wijl dit onverbiddelijk geboden is om uit het financieel moeras te geraken. Aanvaardt hij de these, dan stelle hij t. z. t. dienovereenkomstig zijn eischen en bij weigering daarvan door zijn ambtgenooten trekke hij de consequenties.

Zou hij zich zoo krachtig toonen en overwinnen, hij zou ons vaderland onschatbare diensten bewijzen.

Deze nieuwe koers, die onze partij allengs gevonden heeft door de lessen der wereldgeschiedenis en der vredesbeweging, kan, naar ik hoop, op den duur ons bevrijden, en dan voorgoed, uit het financieel labyrinth, waarin wij ons thans bevinden. Zij wijst den uitweg.

Ten einde haar den weg te banen om in onze volksovertuiging post te vatten, acht ik het van belang deze stellingen neer te leggen in een motie, waarin ik mijn betoog samenvat en die ik straks de eer zal hebben, Mijnheer de Voorzitter, bij u te deponeeren.

Deze motie luidt:

(van Embden e. a.)

„De Eerste Kamer der Staten-Generaal, overwegende, dat beperking der defensie-uitgaven tot een zoogenaamd onontbeerlijk minimum in zich zelf de strekking heeft die uitgaven op te voeren tot een onbegrensd maximum;

erkennend, dat, tot welk bedrag deze uitgaven ook stijgen, zij, in het bijzonder voor kleine Staten, nimmer meer kunnen opleveren dan een kleine kans op beveiliging;

acht voor een staatstaak met zoo geringe resultaten slechts te aanvaarden de besteding van een begrensd maximum bedrag, hetwelk thans, behoudens eenige overgangsjaren met hoogere eischen, nabij dertig millioen gulden te stellen ware;

en noodigt de Regeering uit, een Staatscommissie te benoemen om na te gaan, welk geheel van militaire en maritieme middelen voor deze som verkrijgbaar zoude zijn."

Zij zal in deze Kamer worden verworpen. Wij komen terug. Indien ik het volgend jaar geroepen zou zijn aan de beraadslaging hier opnieuw deel te nemen, zal ik en, indien niet, dan anderen na mij, dit principieele betoog telkens weer opvatten, totdat wij het pleit gewonnen hebben. Maar ten slotte zullen deze denkbeelden ook zegevieren, want zij hebben op hun hand de logica en de lessen der historie.

Met dezen principieelen aanval op het absolute minimum drijven wij de verouderde militaire opvattingen juist in dien hoek, waar zij het onderspit zullen delven.

En die nederlaag zal voor het Nederlandsche volk de overwinning zijn.

De heer **Diepenhorst**: Mijnheer de Voorzitter! De arbeidsverdeeling van de antirevolutionnaire fractie brengt met zich, dat door mij zal worden behandeld, ietwat uitvoerig, een meer concreet punt van Regeeringsbeleid, en wel de handelspolitiek.

Alvorens daartoe over te gaan, zij het mij vergund een blijk van sympathie te geven aan de verschillende leden, die in het Voorloopig Verslag zeggen de oplossing van de Kabinetscrisis toe te juichen, maar betreuren, dat bij de formatie het raadplegen van de drie rechtsche fracties van de Eerste Kamer is uitgebleven.

De gevonden oplossing van de crisis wordt ook door mij gewaardeerd en toegejuicht. Er wordt te zeer geklaagd over gebrek aan continuïteit van Regeeringsbeleid, dan dat deze roekeloos en onnoodig zou kunnen worden opgeheven. Landsbelang en piëteit beide brachten dan ook mede, dat bij het ordenen van de nieuwe parlementaire periode het bestaande Kabinet als uitgangspunt werd genomen. Door tegen alle persoonlijke consideraties in het bewind in 1918 te aanvaarden, door de voortreffelijke wijze, waarop dit Kabinet zijn roeping heeft vervuld, heeft het Kabinet aanspraak gemaakt op erkentelijkheid, die ook in politicis tot de Christelijke en maatschappelijke deugden mag worden gerekend; een erkentelijkheid, die des te gemakkelijker viel te betrachten, gezien het verrassende succes, aan de rechterzijde ten deel gevallen. Evenzeer is te waardeeren, dat hier in den Haag en daarbuiten in verre regionen schijnt getracht te zijn, een behoorlijke basis voor het Regeeringsbeleid te vormen.

Ik zeg „schijnt" getracht te zijn, want alle overleg heeft plaats gehad buiten de fracties der rechterzijde van deze Kamer, althans buiten de antirevolutionnaire fractie, om.

Ik persoonlijk betreur dat, niet omdat ik niet instem met hetgeen in de Memorie van Antwoord op de algemeene beschouwingen gezegd wordt omtrent de taak van de Eerste Kamer, die geheel anders is dan die van de Tweede Kamer. Wanneer daar betuigd wordt, dat de leiding behoort aan de Tweede Kamer, dat de Senaat is het Hof van revisie en wordt opgemerkt, dat de Tweede Kamer is de veer en de Eerste Kamer de regulateur in het Staatkundige uurwerk, dat mitsdien de geestelijke stuwkracht heeft uit te gaan van de Tweede Kamer en de regelende en matigende kracht van de Eerste Kamer, zijn dat alle schoone gedachten, die ten volle worden onderschreven. Eveneens kan worden verstaan, dat bij het te houden overleg de leiders van de rechtsche

(Diepenhorst.)

Kamerfractie in de Tweede Kamer het eerst en het sterkst in het overleg worden betrokken.

Dit alles kan worden verstaan, maar wat niet verstaanbaar is, is de absolute negatie van de rechtsche Kamerfracties in den Senaat.

Het bedenkelijke van die praktijk wil ik niet aantoonen door allereerst te wijzen op het feit, dat een zoo voorzichtig man als de heer de Vos van Steenwijk reeds bij de bespreking van deze tactiek eenigszins jubileerend uitriep: „Het Kabinet is zoo vrij als een vogel in de lucht, en wij, de Christelijk-historische fractie en ik, zijn eveneens zoo vrij als een vogel in de lucht." Ik geloof dat de bezonken wijsheid van dien geachten afgevaardigde hem er voor zal behoeden om uit dat zoo vrij zijn als een vogel in de lucht te concludeeren een vogelvrijheid van hem en een vogelvrijheid van het Kabinet.

Ik wil dat bedenkelijke evenmin aantoonen door een beroep te doen, gelijk door dien geachten afgevaardigde is gedaan, op de gevolgde praktijk in andere landen. Immers de verschillende rechten, die Senaat of Hoogerhuis in die verschillende landen bezitten, rechtvaardigen voor een goed deel een verschillende tactiek. Maar wanneer ik mij beroep op het bedenkelijke van die praktijk, breng ik drie eenvoudige gedachten naar voren. Ik begin zoo eenvoudig mogelijk.

In de eerste plaats: het zijn van Eerste-Kamerlid is op zich zelf geen aanwijzing van onbekwaamheid om in het parlementair overleg betrokken te worden. Het feit, Mijnheer de Voorzitter, dat u bij de oplossing van deze Kabinetsformatie door de Kroon ter consultatie zijt geroepen, is een eclatante weerspraak van een dergelijk somber vermoeden.

Een tweede waarheid geeft een terugslag op de opmerking, dat meermalen Kabinetten zijn opgetreden, die allerminst homogeen waren met de Eerste Kamer. Die opmerking uit de Memorie van Antwoord kan worden aanvaard, maar daar kan aanstonds tegenover gesteld worden, dat ook meermalen Ministeries zijn opgetreden, die, met de meerderheid in de Tweede Kamer verschillend, zich sterk wisten door het bestaan van een geestverwante meerderheid in de Eerste Kamer. In ieder geval zal niet worden betwist, dat meermalen de samenstelling van de Eerste Kamer een element van invloed was bij de vorming van een Kabinet en de samenstelling van zijn program.

En mijn derde opmerking doelt op de bijzondere moeilijkheid van het parlementair overleg, die zoo scherp is geaccentueerd na de invoering van de evenredige vertegenwoordiging. Sinds dien wordt niet langer met gemeen contact door voorheen gecoaliseerde partijen de verkiezingsstrijd ingegaan, maar aanvaardt ieder met eigen program den kamp. Wanneer nu de Kabinetsformateur na de verkiezingen de leiders polst, zal, naarmate dit overleg solider geschiedt, te meer waarborg voor vruchtbaar Regeeringsbeleid worden geboden. Het Staatsbestuur is zoo ingewikkeld, dat niets, letterlijk niets, mag worden verzuimd, dat den waarborg van overeenstemming van inzicht kan verhoogen. Mits slechts voldaan wordt aan den eisch, dat het binnenskamersch overleg niet ontaardt in zekere camarillapolitiek en dat van den grondslag, waarop gehandeld wordt, rekenschap wordt afgelegd in het Parlement, is niet wel in te zien, waarom een dergelijke tactiek zou moeten worden gewraakt.

De Kabinetsformateur heeft blijkbaar ook de noodzakelijkheid van dat parlementair overleg gevoeld, waar hij opmerkt, dat een formateur, die met zijn Kabinet in de Kamer verschijnt zonder zich te hebben vergewist, dat de meerderheid bereid is de Regeering te steunen, ternauwernood aanspraak op den naam van ernstig man zou kunnen maken.

Ik zou de vraag willen stellen: zou die aanspraak van ernstig man schade lijden, zou die ernst ook maar eenigermate in het gedrang komen, wanneer het peilen van de gevoelens zich ook zou uitstrekken tot een college, dat mee lid is van de Volksvertegenwoordiging? Het volgen van een zoodanige tactiek zou m. i. niet zijn het ontsieren van de constitutioneele moraal, maar ongetwijfeld aan de stabiliteit van het Regeeringsbeleid ten goede komen. Ware dat geschied, dan zoude het Kabinet wellicht een sterker indruk hebben bekomen dan het op het oogenblik schijnt te bezitten

(Diepenhorst.)

omtrent den ernst van de overtuiging, die bij een goed deel dezer Kamer aanwezig is met betrekking tot het gewenschte van wijziging van onze handelspolitiek.

Voor dit onderwerp wensch ik thans de aandacht van de Kamer in te roepen. Het wil mij voorkomen, dat dit onderwerp bij uitstek geschikt is voor behandeling bij het algemeen begrootingsdebat. Het kan ook niet de bedoeling zijn van het Kabinet om de behandeling van een zoo breed vraagstuk te verschuiven tot de behandeling van het Schoenenwetje. Dit vraagstuk leeft in het algemeen op te breeden voet, dan dat het passend zou zijn voor dat wetje, dat reeds met zekere minachting dezen dag is betiteld als een „monstertje" van wetgeving. Ik stel te meer prijs op een ietwat uitvoeriger principieele bespreking van dit onderwerp, omdat de Regeering zich tot nog toe van die bespreking heeft onthouden. Nu eens was Genua, dan weer was het warme jaargetijde, waarin de verkiezingen vielen, de reden om dat debat te verschuiven.

Bij de algemeene beraadslaging in de Tweede Kamer gaf de Minister van Binnenlandsche Zaken enkele opmerkingen over hetgeen omtrent de handelspolitiek in deze Kamer was gezegd, maar hij endosseerde de zaak zelf verder aan zijn ambtgenoot van Financiën, die over dat onderwerp zou spreken. Maar toen de beurt kwam aan dien geachten ambtgenoot van Financiën, sprak deze één, hoogstens twee zinnen en maakte de opmerking: de beantwoording van de leden, die over de handelspolitiek hebben gesproken, is reeds geschied door mijn geachten ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken.

De uitlatingen van de Regeering over de handelspolitiek zijn dan ook wat sober en kostbaar. In antwoord op het ietwat forsche betoog van den heer Dobbelmann van 29 November 1922 bij behandeling van het wetsontwerp tot verhooging van het invoerrecht op sigaren, waar deze geachte spreker opmerkte:

> „Het gaat niet aan, om den werknemer Christelijk te regeeren en te gelijker tijd den werkgever volgens het liberale stelsel, den werkman te beschermen en de industrie aan haar lot over te laten.",

gaf Minister de Geer deze uitspraak:

> „Ik zie geenerlei verband tusschen de groote beginselen, die in ons land de rechter- en de linkerzijde scheiden eenerzijds en de beginselen van de handelspolitiek anderzijds."

Die uitspraak is te aanvaarden, wanneer zij bevat een waarschuwing tegen de gedachte, alsof het vóór of tegen beschermende rechten zou samenvallen met het al of niet aanvaarden van de Christelijke beginselen als norm van de politiek. Maar niet is die uitspraak te aanvaarden, wanneer daarmede bedoeld wordt uitdrukking te geven aan de stelling, dat de ontwikkeling der handelspolitiek geheel staat buiten de tegenstelling der beginselen. Hoezeer ook de realia de overtuiging mee bepalen, toch gaat de ontwikkeling van het vraagstuk der handelspolitiek niet geheel om buiten de principieele levensovertuiging.

Het kan niet worden geloochend, dat de handelspolitiek met name in ons land heeft geleden onder de groote eenzijdigheid, waarmede in het bloeitijdperk van het liberalisme de absolute vrijhandelsleer als het eenig passende systeem werd aangewezen. Het mag worden gewaardeerd, dat in den laatsten tijd verschillende uitingen zijn opgekomen, om de antithese tusschen vrijhandel en protectie te verbreken en een meer synthetisch standpunt in te nemen.

Evenzeer bestaat alle aanleiding in de ontwikkeling van den toestand in ons land, aan dit synthetisch standpunt toenadering te betoonen.

Ik ga deze drie gedachten kort verdedigen.

In de eerste plaats, de vrijhandelsbeweging staat in onlosmakelijk verband met de ontwikkeling van het liberalisme, met de oude liberale leer van de Staatsonthouding. De historische ontwikkelingsgang duidt het aan. In vroegere eeuwen werd aan de ontkenning van het recht en den plicht van den Staat, om door verschillende maatregelen van in- en uitvoerpolitiek invloed uit te oefenen op de binnenlandsche productie, niet gedacht. Het werd anders in de 18de eeuw, toen de gedachte veld won, dat bij absolute algeheel vrije concurrentie een harmonische orde in het leven zou worden geroepen.

Toen werd de stelling verdedigd, dat door de Voorzienigheid van ieder land de productie werd bepaald en dat het was ingrijpen in het werk der Voorzienigheid, wanneer men met de wetgeving daartegen inging.

Vandaar ook dat diegenen, die vooraan stonden in de oudliberale economie, te gelijk waren de pioniers voor den vrijhandel. Bastiat, de man van de „harmonies économiques", was te gelijker tijd „de Achilles van den vrijhandel". Dunoyer, die zijn bestrijding tegen de Overheidsbemoeiing zoover dreef, dat hij zelfs de examens als vereischte voor het bekleeden van beroepen afkeurde, was te gelijk een freetrader bij uitnemendheid.

John Bright, de bestrijder der korenrechten, was in 1847 ook de man, die zich verzette tegen een wettelijke regeling van den arbeidsduur van de vrouw.

Nu is het merkwaardig, dat de leer van den klappermansstaat, de leer der Staatsonthouding, vrijwel is prijsgegeven, maar dat althans in Nederland de leer van den vrijhandel nog goeddeels is aangehouden. Zij wordt wel is waar niet meer verdedigd op gronden, aan het *laissez aller, laisser passer* ontleend, maar toch onbewust en ook bewust nog voor een goed deel staat zij onder invloed van die oud-liberale beschouwing.

Het zou niet moeilijk zijn daarvoor verschillende voorbeelden aan te geven. Wanneer bijv. professor Verrijn Stuart in *De Economist* van 15 Januari 1921 zegt, dat stabiliteit in de waarde der Duitsche munteenheid nog geenszins is bereikt, dan voegt hij daaraan toe:

> „Toch zijn er al teekenen, dat deze begint te worden verwezenlijkt en dat althans de voortdurende daling thans met kracht wordt tegengegaan. Er is laatstelijk eene neiging tot stijging merkbaar, welke juist omgekeerd den uitvoer uit Duitschland remt en den invoer daarheen prikkelt."

Hij schreef deze woorden in een periode, toen de Mark nog stond op 4,75 en hij profeteerde, dat daling nu was uitgesloten, dat veeleer stijging aanstaande was.

Daar is dus nog geen centimale waarheid in deze bewering te vinden, evenmin als in hetgeen daarop volgt:

> „Concurrentie is niet anders dan wedstrijd in dienstbetoon. Het ware een brutaal stukje een zoodanigen wedstrijd thans hinderpalen in den weg te gaan leggen."

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, een dergelijke verheerlijking van de vrije concurrentie kan slechts voorkomen in den mond van hen, die dat oud-liberale vrijhandelsbegrip nog aanvaarden.

Een ander voorbeeld vinden wij in het optreden van den oud-Minister van Gijn, die voor enkele maanden in *De Sociale Voorzorg* een artikel schreef over internationale regeling van de arbeidsvoorwaarden. Hij gaf daarin een bestrijding van de internationale arbeidswetgeving, hij achtte het een waandenkbeeld van denzelfden aard als de verdediging van de beschermende rechten, dezelfde economische miskenning van het ruilverkeer en voegde daar deze merkwaardige opmerking aan toe:

> „Hetzelfde land, dat zoo zwaar zondigde door het beschermend stelsel in te voeren, riep in 1890 ook de internationale arbeidsconferentie bijeen, gaf den stoot tot de internationale arbeidswetgeving."

Mijnheer de Voorzitter! Het typeert, dat die beide, beschermende rechten en internationale arbeidswetgeving, als dwalingen van hetzelfde gehalte worden veroordeeld.

Zoo kan het niet worden ontkend, dat de verdediging van den vrijhandel een erfgoed is van de oud-liberale politiek. Daarom proclameerde *De Nieuwe Courant* de begrippen liberaal en vrijhandelaar als gelijkluidend. Daarom qualificeerde in Mei 1915 *Het Vaderland* de benoeming van mr.

(Diepenhorst.)

Rutgers tot burgemeester van Boskoop als een slag in het aangezicht van het liberalisme, omdat de Boskoopsche liberale kweekers volbloed vrijhandelaren waren. Daarom was alles, wat groot was in liberale kringen, met enkele loffelijke uitzonderingen, te gelijker tijd ook kampioen voor den vrijhandel.

Welnu, tegen die prediking van het vrijhandelsdogma als het eenige aannemelijke is in verschillende kringen verzet uitgegaan, ook in antirevolutionaire kringen.

Ik geef aanstonds toe, dat in terugslag op het sterk verbinden van het vrijhandelsprincipe en het liberale beginsel de dwaling ingang vond, alsof het protectionistisch beginsel in de rij van de antirevolutionaire principes zou moeten worden ingelascht. Maar ik wil daar aanstonds aan toevoegen deze opmerking, dat de partij als partij nimmer tot zulke dwalingen aanleiding heeft gegeven en dat de leidende figuren zich daartegen hebben verzet.

Uit de bekende rede, in het Concertgebouw te Amsterdam door dr. Kuyper gehouden over de Heilige Orde, blijkt, dat hij den vrijhandel als dogma verwerpt, maar hij verzet zich niet minder sterk tegen het protectionisme als dogma. Het verzet tegen het vrijhandelsdogma sluit niet in het aanvaarden van het protectionistisch beginsel. Protectie en protectionisme dienen wel te worden onderscheiden. Het protectionisme streeft naar nationale zelfgenoegzaamheid, naar de economische afsluiting der verschillende Staten, en daartegen moet niet minder sterk gewaarschuwd worden dan tegen den absoluten vrijhandel. Beide gedachten: vrijhandel en bescherming, hebben bestaansrecht en bij de vraag, in welke richting de lijn in de handelspolitiek meer moet worden omgebogen — naar den vrijhandel of naar de bescherming — zijn het goeddeels de feitelijke verhoudingen, die den doorslag geven.

Het was niet onjuist, toen voor enkele jaren de heer Treub het aldus uitdrukte:

> ,,Geen enkele handelspolitiek is voor alle tijden en onder alle omstandigheden te volgen en bij de beoordeeling van de handelspolitiek, welke door een bepaald land in een bepaalden tijd moet worden gevolgd, moet men zich niet te veel laten leiden door abstracte algemeene theorieën, maar heeft men voor alles rekening te houden met de economische bestaansvoorwaarden van dat land in dat bepaalde tijdperk.''

Die stelling kan ten volle worden aanvaard en daarom mag met instemming geconstateerd worden — ziedaar mijn tweede gedachte —, dat in de laatste jaren zekere toenadering in de literatuur tot het synthetisch standpunt is waar te nemen, zooals blijkt uit de geschriften van Cunningham, Taussig, Trinky, von Tyska, Hecht en talrijke anderen meer, die zich stellen op het standpunt: Vrijhandel en protectie zijn geen absolute tegenstellingen, vrijhandel en protectie hebben niet absolute waarde, zij hebben slechts relatieve waarde; van een abstract-dogmatische behandeling moet men zich onthouden. Hoezeer in het algemeen vrijhandel als leidend beginsel kan worden aanvaard, zijn er meermalen omstandigheden, waarin van dat beginsel moet worden afgeweken.

Niet slechts, dat in wetenschappelijke kringen die overtuiging wordt gedeeld, ook in meer practische sfeer wordt die zelfde gedachte aangehangen. Ik wijs er op, dat er is geweest in de geschiedenis van het *Handelsblad* een periode van eenige maanden, waarin het van dat wijs inzicht blijk gaf, toen het, in terugslag op den Engelschen *Economist*, die constateerde, dat Nederland was het eenige land, waar de aanval van protectionistische krankzinnigheid niet zijn besmettenden invloed doet gevoelen, deze veelzeggende woorden schreef:

> ,,Wij zouden geneigd zijn ons in dien lof te verheugen, maar vrijhandel is niet doel op zich zelf; de vrijheid is niet doel, maar middel. Zoolang het middel is, strijden wij er voor, maar als wij vreezen dat het zieke lichaam het middel niet meer onvermengd verdragen kan, gaan wij bedenken of wij met de toepassing niet voorzichtig moeten zijn.''

Dat alles is van beteekenis, maar van veel meer beteekenis is nog de kentering, die in de sociaal-democratie is gekomen. Ik wijs daar met nadruk op, omdat het zwijgen van ons geacht medelid den heer Wibaut op dit punt en het ontbreken van ons geacht vroeger medelid den heer Polak niet een juist beeld geeft van den ommekeer, die zich allengs in sommige sociaal-democratische kringen heeft voltrokken.

Doordien de sociaal-democratie zich stelde op revolutionnair standpunt en op cosmopolitisch standpunt, oriënteerde zij zich in vrijhandelsrichting. Toen zich een andere strooming openbaarde, werd bij de afstomping van de scherpte van dat standpunt door verscheidenen uit dezen kring het goed recht van beschermende rechten bepleit. Talrijke sociaal-democratische voormannen in het buitenland hebben dat gedaan, maar ook ten onzent. Ik herinner aan hetgeen gebeurd is in vakvereenigingskringen. Het zij mij vergund te herinneren aan twee uitspraken. Een van den heer van der Wal, die vroeg: moet Nederland, nu zoo goed als overal het vrijhandelsideaal tijdelijk wordt losgelaten, door het vasthouden aan een dogma een deel zijner arbeiders aan de ellende van een vergroote werkloosheid prijsgeven? En ik herinner vooral aan het geschil, dat zoo scherp en waardig is gesteld tusschen de twee sociaal-democraten, die ik zooeven noemde, Polak en Wibaut, waarbij de heer Polak den heer Wibaut de vraag stelde:

> ,,moeten de sigarenmakers, de typografen, de meubelmakers, de confectiewerkers en de metaalbewerkers maar blijven leven van den steun als uitgetrokkenen, dubbel uitgetrokkenen of honderdvoudig uitgetrokkenen, en, zoo neen, wat dan? Is het mogelijk dat wij een vrijhandelseilandje blijven in den brullenden protectie-oceaan, zonder gevaar te loopen zelf verzwolgen te worden? Het vrije ruil- en handelsverkeer komt er niet door het enkele feit, dat ons kleine landje er zoo krampachtig aan vasthoudt.''

Dit zijn gezonde woorden, die de overweging van de leden Kamer zeker ten volle waard zijn.

En hiermede ben ik genaderd tot mijn derde punt. Kan inderdaad Nederland blijven een vrijhandelseilandje, zonder gevaar te loopen verzwolgen te worden? Wie let op de verhoudingen die zich hier afteekenen, kan moeilijk ontkennen, dat de vraag of niet in onze handelspolitiek voor nieuwe dingen plaats moet worden ingeruimd, ernstige overweging verdient. Ik wijs slechts op enkele nova. In de eerste plaats op de ontwrichte handelsbalans. In 1917, het eerste jaar dat vergelijking toelaat, was de meer-invoer nog maar 145 millioen, maar in 1922 was hij tot 804 millioen gestegen. In de tweede plaats is er reeds op gewezen, dat Nederland met zijn ongewijzigde handelspolitiek geheel alleen staat en onbewogen blijft ten opzichte van alle maatregelen, die door het buitenland worden genomen. Nederland ziet lijdelijk toe en het goed recht van een dergelijke tactiek wordt verdedigd met verschillende argumenten. Met naïeve en zwaarwichtige; naïeve, die wij lezen in de literatuur van de vereeniging: Het vrije ruilverkeer, en die ons herinneren aan de dagen onzer jeugd, toen ons werd gezegd: wanneer een ander in het water springt, doet gij het dan ook? Maar daarnaast worden ook zwaarwichtiger argumenten te berde gebracht, bijv. door den heer van Embden, waar hij er op wijst, dat ten opzichte van verschillende instituten Nederland zich het recht heeft voorbehouden een zelfstandige regeling te treffen. Alle landen hebben een jury, maar Nederland niet. Kan dat worden afgekeurd?

Uiteraard niet. Nederland heeft het recht en den plicht, ten opzichte van verschillende nationale instituten als de inrichting der rechtspleging die taktiek te volgen, die voor eigen land en behoeften de meest gewenschte is, zonder op het buitenlandsch voorbeeld te letten. Maar ten opzichte van de handelspolitiek kan een dergelijk geïsoleerd standpunt niet worden ingenomen. Bij handelspolitiek, het woord zegt het reeds, gaat het om de internationale verhoudingen der Staten, bij handelspolitiek is juist reciprociteit een van de overheerschende elementen, en het gaat niet aan, met verwijzing naar dergelijke voorbeelden, de noodzakelijkheid van die reciprociteit te loochenen.

(Diepenhorst.)

Zoo is het ook verstaan o.a. in de bekende motie van Jaurès in de Fransche Kamer:

> ,,De Kamer noodigt de Regeering uit een internationale conferentie van alle belanghebbende Mogendheden uit te lokken, om tot een trapsgewijze en eenparige verlaging van de tarieven van invoerrechten te geraken."

Zoo is het ook verstaan in 1862, toen wij ons meer gingen bewegen in vrijhandelsrichting. Een van de belangrijkste argumenten, toen daarvoor aangevoerd, was: alle landen geven blijk, vertrouwen te stellen in den vrijhandel, waarom zullen wij die tactiek van andere landen niet volgen? Kan de eisch van logica, die in 1862 gold, in 1923 buiten werking gesteld worden?

Eindelijk nog een derde moment: de veranderde stemming van het bedrijfsleven. Toen in 1913 het tarief-Kolkman in behandeling kwam, kon de opmerking worden gemaakt, dat slechts een enkele reactionnaire clericale Kamer van Koophandel instemming met verandering van handelspolitiek had betuigd. Nu is het niet één enkele amechtige clericale Kamer van Koophandel, nu zijn het heele groepen, die sterk en luid den eisch van verandering onzer handelspolitiek doen hooren. Ik wijs op adressen van het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen, het congres voor tijdelijke invoerbelemmering te Amsterdam, het middenstandscongres, het adres van den Bond van Nederlandsche Confectiefabrikanten, de meeting van de Brabantsche nijverheid, die alle protesteeren tegen het vrijhandelsdogmatisme, dat zoo geestig is gehekeld door een van de practici, die aldus den stand van zaken teekende:

> ,,Ik heb mijn hart niet verpand aan die ras-protectionisten, die iedereen, kreupel of welgevormd naar lijf en leden, een stel krukken thuis willen sturen, met de boodschap, dat men daarmede zoo gemakkelijk kan loopen. Ik kan mij begrijpen, dat iemand, die nog flink op zijn beenen kan staan, van deze hulp niets wil weten. Maar daarentegen voel ik ook niets voor de officieren van het vrijhandelsschip, die, als lading met schip ondergaan, nog roepen: ,,Godlof maat. Alles verloren, behalve het principe."
>
> Ik heb gezien, hoe een oud heer, toen het zoo glad was buiten, hulp weigerde. Een oogenblik later, na een poging om de straat over te steken, deed hij midden tusschen de voertuigen wanhopige pogingen om overeind te komen. Ik dacht mij mezelf: dat is zeker een vrijhandelaar ...."

Niet onverdienstelijk is hier inderdaad sommiger mentaliteit geteekend. In de nova, die ik heb aangevoerd, en in andere, die zouden kunnen worden bijgebracht, ligt ongetwijfeld overvloedig stof om met ernst de vraag te overwegen, of ook in onze handelspolitiek niet voor nieuwe dingen ruim plaats moet worden gemaakt.

Ik erken, dat daaraan moeilijkheden zijn verbonden, dat er gevaren zijn, maar al is hier nauwkeurig schiften, wikken en wegen noodzakelijk, men mag zich van die noodzakelijkheid niet laten afbrengen door een beroep op de bekende argumenten, die ten gunste van den absoluten vrijhandel zijn aangevoerd; men mag niet een beroep doen op het bekende verdoovingsargument. Er is gezegd, dat van die beschermende rechten ook in Nederland een verdoovende en verslappende invloed uitgaat, omdat de industrie dan gaat vertrouwen op den arm van den Staat.

Inderdaad is het een argument van beteekenis. Het is een gevaar, dat zich bij beschermende rechten kan voordoen gelijk als bij Staatshulp in het algemeen. Een gevaar, dat zich met name kan voordoen bij verwezenlijking van het voorstel van de subcommissie van economische politiek, die wilde, dat subsidies aan de industrieën verleend zouden worden, een denkbeeld, dat ook in sociaal-democratischen kring sympathie heeft gevonden. Maar het is toch belachelijk zonder meer de stelling te poneeren, gelijk geschied is, dat de beschermende rechten, dat de bescherming in het algemeen te allen tijde stond ,,in het teeken van de lamlendigheid".

Men kan tegen Duitschland vele en gewichtige bezwaren in het midden brengen, maar zou iemand durven gestand houden, dat Germania met zijn protectionisme stond in het teeken van de lamlendigheid?

De enkele industrieën, die bij ons beschermd zijn, en sterk beschermd, staan in techniek en productievorm allerminst ten achter bij die andere, die niet beschermd zijn. De Twentsche textielindustrie heeft haar opkomst en bloei, al wil men het nog zoo ontkennen, voor een zeer belangrijk deel te danken aan de beschermende rechten, aan de differentieele rechten, die eerst in 1875 werden afgeschaft, en die aan Twente hebben gegeven een vasten voet op de koloniale markt.

Zeker, wanneer bescherming ontaardt, wanneer men in het leven tracht te houden wat in zich geen levenskracht bezit, wanneer men broeikasplantjes tracht te scheppen, dan kan dat verdoovingsargument in het midden worden gebracht, maar wanneer de bescherming zich houdt binnen de grenzen van bescherming en zij inderdaad wil protegeeren datgene, wat in zich zelf voldoende levenskracht bezit, maar dat door abnormale omstandigheden niet tot uiting kan komen, dan is het niet in te zien, op welke gronden dat verdoovings-, dat verslappingsargument tegen die beschermende rechten in het midden kan worden gebracht.

Er is een tweede argument van beteekenis, nl. de overweging, dat bij het heffen van beschermende rechten, leidend tot vermindering van den invoer, ook noodzakelijk een daling van den uitvoer zou moeten plaats hebben, grif kan worden toegegeven, dat in dit in- en uitvoerargument een tendenz ligt van waarheid, dat een zeker verband aanwezig is, maar dat door velerlei tegenwerkende factoren dat nauwe contact tusschen in- en uitvoer wordt opgeheven.

Het is niet onverschillig of worden ingevoerd grondstoffen dan wel afgewerkte fabricaten. Wanneer invoer geschiedt tot delging van reeds lang te voren aangegane schulden of wanneer kredieten worden gesloten op langen termijn, kan er een benauwend overschot van invoer boven uitvoer plaats hebben. Hoe weinig een onaantastbaar axioma is de stelling: vermindering van invoer moet noodzakelijk leiden tot daling van den export, blijkt uit hetgeen wedervoer aan de profetie van mr. van Houten. Toen Duitschland in 1879 overging tot invoering van een protectionistisch tarief, profeteerde de heer van Houten in *Vragen des Tijds*, dat zijn uitvoer evenzeer zou gaan kwijnen als zijn invoer. Kwijning van uitvoer is de oorzaak van kwijning van invoer en omgekeerd, en de uitkomst is geweest, dat, met name sinds 1895, de uitvoer van Duitschland in verhouding veel sterker is toegenomen dan met dien van een vrijhandelsland als Engeland het geval was.

Wij mogen ons niet door de vrees voor vermindering van uitvoer, door de vrees voor represaillemaatregelen van het heffen van invoerrechten laten weerhouden.

Het lijkt zeer idealistisch, wanneer in een der jongste vlugschriften van de vereeniging: Het vrije ruilverkeer, de opmerking wordt gemaakt:

> ,,Neen, wij komen niet met ledige handen; wij komen, zoolang wij ons niet met retorsie afgeven, met een zaak van groote waarde. Onderhandelaren zullen het buitenland zeggen: gij zegt in beginsel vrijhandelaar te zijn, doch te beschermen omdat iedereen het wil; welnu, maak dan uitzondering voor het eenig land, dat het juiste beginsel hoog houdt."

Zoo zullen de Nederlandsche onderhandelaars in het buitenland spreken, maar wat zal het antwoord zijn van het buitenland? Zal het antwoord niet dit wezen: Vriend, uw standpunt is een verheven standpunt, dat de diepste roerselen van het menschelijk hart in beweging brengt, maar — en het beeld is voor de tegenwoordige wereldconstellatie niet ongepast — de lommerd geeft daarvoor toch geen geld, mijn vriend, en daarom ga heen en wordt warm. Met dat verheven lijdelijkheidsstandpunt wordt geen enkele waar-

(Diepenhorst.)

borg gegeven voor verhoogden export, wel daarentegen meermalen door de mogelijkheid van het heffen van invoerrechten, omdat wij dan niet langer uitsluitend en alleen op de welwillendheid van het buitenland zijn aangewezen.

En eindelijk ontmoeten wij nog het belangrijkste argument, dat met name van de zijde der Regeering, van den Minister van Financiën naar voren is gebracht, nl. het duurte-argument, de benadeeling van den consument, die van verhooging der invoerrechten wordt verwacht.

De dure schoenen zijn in 1923 schier even populair als de dure klompen in 1913.

Dat duurte-argument maakt blijkbaar ook op den Minister van Financiën zooveel indruk, dat hij in de Memorie van Antwoord bij de algemeene begrootingsdebatten van deze Kamer de opmerking maakte:

„dat verhooging van invoerrechten noodzakelijkerwijze prijsverhooging van de betrokken artikelen als tendenz moet hebben, spreekt naar de meening van ondergeteekende vanzelf".

Als een vanzelfsprekendheid wordt aangenomen, dat invoerbelemmering met zich moet brengen de tendenz tot prijsverhooging. Wel wordt de mogelijkheid erkend van tegenwerkende factoren, maar aan die factoren wordt blijkbaar slechts toegekend een vrij exceptioneele kracht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik betwist deze voorstelling. Het schijnt juist wanneer men zegt: Beschermende rechten, een van tweeën, zij zullen effect sorteeren of zij zullen geen effect sorteeren. Zullen zij effect sorteeren, dan moet ook een verhooging van den prijs intreden en is dat niet het geval, dan wordt daarmede onthouden datgene, wat juist door den inlandschen producent begeerd wordt.

Bij die redeneering, Mijnheer de Voorzitter, worden verschillende tegenwerkende factoren uit het oog verloren.

In de eerste plaats, dat in enkele gevallen het beschermende recht voor een goed deel wordt gedragen door den buitenlandschen producent, die een deel van zijn winst laat vallen. Daarnaast echter wordt vergeten, dat de fabrikant niet alleen niet in de allereerste plaats geholpen is door een verhooging van den prijs zijner producten, maar vooral door een verruiming van zijn afzetgebied, en door de beperking van den buitenlandschen invoer zal verruiming van afzetgebied plaats hebben; een verruiming van afzetgebied, die hem meermalen in staat stelt voor lageren prijs te verkoopen dan zonder beschermende rechten het geval zou zijn. Dat voordeel, ook voor den consument, wordt van te meer beteekenis, wanneer die verruimde productie hem tot het verlagen van de voortbrengingskosten in staat stelt. Begrijpelijkerwijze is dan ook de ervaring in meerdere landen, dat bij de invoering van beschermende rechten wel soms tijdelijk een prijsvermeerdering het gevolg is, maar dat in den regel van duurzame stijging geen sprake is.

De grootste grief tegen het duurte-argument is deze, dat zoo eenzijdig het consumentenbelang naar voren wordt gebracht. Het duurte-argument is een door en door egoïstisch argument.

Wij hebben hier een dwepen met het consumentenbelang, waartegen vogels van diverse politieke en andere pluimage zich met kracht hebben gericht. Schippel heeft toch niet aan doovemans oor geklopt, wanneer hij telkens weer daartegen waarschuwt. Het is toch niet economische onwijsheid, wanneer Polak zegt: wat baat het, als het peil der prijzen belangrijk daalt, indien er een geweldige en toenemende werkloosheid aan vastzit? Wat baat het den werklooze, als een paar wollen kousen niet langer drie gulden, maar een daalder kost, als hij toch geen geld heeft om ook maar een draad wol te koopen? Is die prijsdaling niet wat al te duur gekocht?

De meest krachtige bestrijding van het duurte-argument is wel de bestrijding in het mooie boekje van een vooraanstaand liberaal, een van de weinigen, die zich in de liberale partij van het vrijhandelsdogmatisme heeft losgemaakt, nl. mr. Pijnappel. Deze zegt in zijn geschrift: „Arbeid en bescherming" het volgende:

(Diepenhorst c. s.)

„Het komt mij voor, een groote zelfzucht te zijn, wanneer iemand, om zelf eenig artikel iets goedkooper te verkrijgen, er zich niet om bekommeren zou, wat dientengevolge het lot onzer nijverheid werd. Laat de nijverheid ten gronde gaan, als ik mijn klein voordeel maar behoud! Zoo cynisch wordt het niet uitgesproken, maar dat is toch de kern van het argument der goedkoopheid. Het is een zuiver egoïstisch argument! Maar bescherming, zegt men, is toch een verplaatsing van voordeelen; wat men den één geeft, ontneemt men den ander. Neen, dat is het niet, indien men de bescherming houdt binnen den kring, waarin zij alleen recht van bestaan heeft. Tegenover elkander staan dan niet eenige guldens, die de een rijker, de ander armer wordt. Maar tegenover elkander staan het behoud van het arbeidsveld der industrie, en eene kleine prijsverhooging — misschien — van het geproduceerde voorwerp.".

En verder:

„Wij zijn ook allen, of behooren het te zijn, producenten. Wie niet produceert, maar alleen consumeert, mag zeker daaraan geen titel ontleenen om te klagen over schade, die de consument zal lijden, indien de Staat zorgt voor de voorwaarden van gezondheid en veiligheid, waaronder de arbeid verricht wordt, of voor het behoud en de verruiming van het arbeidsveld zelf."

Voortreffelijk wordt hier uiteengezet, dat het niet juist is, wanneer men zegt, dat protectie geeft een douceurtje aan enkelen, aan de ondernemers, ten koste van de consumenten. Het is een steun aan het bedrijf, die aan alle bedrijfsgenooten, aan het geheele volk ten goede moet en bij behoorlijke werking ten goede zal komen.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn tijd is verstreken. De uitvoerigheid van de behandeling van dit onderwerp vinde haar verontschuldiging in de belangrijkheid van de materie en ook in de begeerte om tegen de hardnekkige systematische propaganda voor den eenzijdigen vrijhandel te doen zien, dat het meer is dan een zeker economisch dadaïsme, dat voor beschermende rechten het pleit voert. Nergens als op dit terrein vindt men zoo taaie vooroordeelen. Soms heeft het er allen schijn van alsof het woord protectie voor onderscheidenen is een vloek, die niet door cerbare lippen mag worden uitgesproken. Soms heeft het allen schijn, alsof men, om zich niet met beschermende rechten te besmetten, boven deze aan invoerverboden de voorkeur geeft. Van dit Kabinet mogen betere dingen verwacht worden. Het heeft getoond te gevoelen het stuk waarheid, dat schuilt in de theorie der productieve krachten, door Friedrich List opgesteld, waarin hij zegt: de kracht, om rijkdom te scheppen, is van meer beteekenis dan de rijkdom zelf. Het heeft getoond te gevoelen voor de ontwikkeling van de productieve krachten door de onverpoosde zorg, die het heeft besteed aan de verheffing van den arbeid, door streng te waken voor de geestelijke goederen van de natie. Maar het Kabinet verzuime ook niet om te benutten het krachtige middel, dat het bezit in een gewijzigde handelspolitiek, tot bereiking van het ideaal, dat zeker ook het zijne is: in Nederland een hoog ontwikkeld bedrijfsleven, dat aan alle lagen der bevolking zijn zegeningen ten goede doet komen.

De Voorzitter: Door den heer van Embden is ingediend de volgende motie van orde:

„De Eerste Kamer der Staten-Generaal, overwegende, dat beperking der defensie-uitgaven tot een zoogenaamd onontbeerlijk minimum in zich zelf de strekking heeft die uitgaven op te voeren tot een onbegrensd maximum;

erkennend, dat, tot welk bedrag deze uitgaven ook stijgen, zij in het bijzonder voor kleine Staten, nimmer meer kunnen opleveren dan een kleine kans op beveiliging;

acht voor een staatstaak met zoo geringe resultaten slechts te aanvaarden de besteding van een begrensd maximum bedrag, hetwelk thans, behoudens enige

(Idenburg.)

overgangsjaren met hoogere eischen, nabij dertig millioen gulden te stellen ware;

en noodigt de Regeering uit, een Staatcommissie te benoemen om na te gaan, welk geheel van militaire en maritieme middelen voor deze som verkrijgbaar zoude zijn."

Ik stel aan de Kamer voor, deze motie van orde te doen drukken en ronddeelen en haar te behandelen te gelijk met deze algemeene beschouwingen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Nadat ik de vorige week op bijna onbescheiden wijze gebruik gemaakt heb van het woord, dat mij door u was gegeven bij de Indische begrooting, wilde ik bij deze algemeene beschouwingen bescheidenheid betrachten. Ik heb mij daarom niet dadelijk laten inschrijven, doch heb gewacht tot anderen mij waren voorgegaan, en ik ben daar niet rouwig om, want door de belangrijke redevoeringen van onze collega's is het mij nu mogelijk, om datgene, wat ik namens de antirevolutionnaire leden van deze Kamer in het midden wil brengen, belangrijk te beperken, in hoofdzaak tot het vaststellen van onze verhouding tot het Kabinet.

Dit Kabinet dient zich aan als een Christelijk Kabinet, dat steunt op de drie partijen der rechterzijde. Ik acht dien grondslag juist in principe. Ik heb verleden jaar bij de algemeene beschouwingen uitvoerig gesproken over principieele partijgroepeering en aangetoond, dat zij niet absurd is, doch rationeel, wel niet overal en altijd, maar wel hier in Nederland en in dezen tijd, nu de grondslag van het maatschappelijk en Staatkundig leven blootstaat aan ontwortelende krachten. Ik kan wat ik toen gezegd heb in het kort aldus resumeeren:

Het gaat om de vraag, of ons Staatkundig en maatschappelijk leven met medewerking van de Overheidsmacht voortgaand zal worden ontkerstend, of de band, die ons publieke leven aan God als zijn oorsprong bindt, zal worden doorgesneden, of naar Kuiper's woord: de Christelijke grondslagen zullen worden gehandhaafd.

Op die vraag antwoorden de partijen der rechterzijde bevestigend. Daarin ligt de band tusschen de partijen der rechterzijde en tusschen de rechterzijde en dit Kabinet. Ik ben overtuigd, dat die band soms zeer teer schijnt. De heer van Embden heeft er vanmiddag nog aan herinnerd, dat soms de eenstemmigheid zoek schijnt, ook op punten, waar die naar billijkheid kon worden verwacht. Het moge waar zijn, dat een allerdiepste wortel is aan te wijzen, waaruit de partijen der rechterzijde gemeenschappelijk leven, het is niet minder waar, dat reeds zeer kort boven dien wortel de splitsing begint, die oorzaak is van verschil van inzichten tusschen de rechtsche partijen op Staatkundig gebied, waaruit volgt, dat een goed samengaan, indien dit noodig wordt geacht, alleen kan geschieden met wederzijdsche opofferingen. Maar al zeg ik dit zoo duidelijk en zoo scherp, ik weet daarnaast, dat hetgeen ons als partijen der rechterzijde vereenigt, sterker is dan wat ons scheidt, en dat waar de nood ons opgelegd is, om weerstand te bieden aan wat ik noemde de ontwortelende krachten, die op ons Staatsleven werken, aan de krachten, die de Christelijke wereldbeschouwing de heerschappij in het publieke leven betwisten, wij schouder aan schouder zullen staan en samen dien gemeenschappelijken tegenstander het hoofd zullen bieden. Want bij alle partijen der rechterzijde gaat ten slotte het geestelijke boven het stoffelijke, het beginsel boven het belang. Daarom ben ik overtuigd, dat evenals in de vorige parlementaire periode ook in deze parlementaire periode vruchtbare samenwerking mogelijk zal kunnen zijn van de partijen der rechterzijde met het Kabinet, dat op die partijen steunt.

Indien slechts in het oog wordt gehouden, dat samengaan niet is een gedwongen zaak, maar een zaak, die vrijwillig door ons wordt aanvaard met het oog op den gemeenschappelijken tegenstander, dat in dit samengaan ieder zich zelf blijft, dat wij ons niet laten verdoezelen, maar ook, dat wij ter wille van dat samengaan niet star en strak op eigen wenschen blijven staan, niet eigen wil doordrijven, maar ons opofferingen willen getroosten. Indien wij slechts bedenken, dat wij in de samenwerking niet onnoodig tegenstellingen of gevoeligheden mogen verscherpen, maar zooveel mogelijk moeten verzachten, anderzijds niet overgevoelig moeten zijn, indien wij niet uit het oog verliezen, dat wij elkander niet moeten afstooten in zaken, waarin feitelijk geen principieel verschil bestaat en waarin nevenoverwegingen den doorslag geven — ik denk aan wat gebeurd is bij de behandeling van de Bioscoopwet in de Tweede Kamer, bij de behandeling van de motie-Beumer over de afvloeiing van het personeel van de posterijen, telegrafie en telefonie, zaken ten opzichte waarvan in de partijen der rechterzijde eigenlijk geen principieel verschil bestaat, en waarin de genomen beslissing meer kwaad doet dan het genoegen is van die kleine triomfen, die er liggen, wanneer men eigen haan kan doen koning kraaien.

Ik zeg dit tot ons, als partijen der rechterzijde en evenzeer tot het Kabinet in zijn samenwerking met die partijen, waarop het wenscht te steunen.

Acht ik de principieele grondslagen van dit Kabinet juist, ik acht ook juist het optreden van dit Kabinet als weerslag op den uitslag van de verkiezingen. Die verkiezingen wezen in de eerste plaats uit, dat ons volk in zijn groote meerderheid prijs stelt op een Christelijk staatsbeleid. Het is bij die verkiezingen gegaan juist zooals ik in Mei heb voorspeld. Er zijn bij ons antirevolutionnairen pannen van het dak gevlogen, maar zij zijn niet gevlogen naar de zijde van den heer Vliegen, naar aanleiding van wiens reden ik toen sprak, maar naar de andere zijde, waar men ons niet principieel genoeg vindt. Ook de Christelijk-historische partij heeft, als ik wel heb, op haar eenen vleugel wel stemmen verloren, van hen, die meenden, dat die partij niet principieel genoeg was, zooals zij ongetwijfeld aan den anderen vleugel zeer velen heeft gewonnen, die overgekomen zijn over de „scheidslijn", en die met haar de in de Heilige Schrift geopenbaarde ordening Gods, zooals het in het program der Christelijk-Historische Unie luidt, ook op Staatskundig gebied willen erkennen.

In de tweede plaats wezen de verkiezingen uit, dat ons volk begeert een gezonde financieele politiek, herstel van het verbroken budgetair evenwicht, vooral niet door verhooging van de belastingen, maar door bezuiniging.

De heer de Vos van Steenwijk heeft er aan herinnerd, dat ik in Mei verleden jaar den wensch heb geuit, dat vóór de verkiezingen het Kabinet ons zou helpen aan een duidelijk financieel program, omdat ik begreep, dat er groote offers van ons volk zouden moeten worden gevraagd, dat het mes er diep in zou moeten worden gezet, en omdat ik wenschte, dat wij in de verkiezingscampagne aan de kiezers zouden kunnen zeggen: dit hebt gij te wachten en dit zult gij moeten ondergaan, opdat wij voor het komende Kabinet den zedelijken steun van het volk zouden kunnen verzekeren.

Het Kabinet heeft dat niet gedaan. Het heeft ons zoo den verkiezingsstrijd laten ingaan, maar toch is onder de kiezers voldoende doorgedrongen, dat bezuiniging noodig is. Aan de twee hoofdzaken, waarom de verkiezingsstrijd is gegroepeerd, den wensch naar een Christelijk Staatsbeleid èn den wensch naar een bezuinigingspolitiek, kan dit Kabinet voldoen. Voldoen, niettegenstaande er Ministers in dit Kabinet zitten, die door sommigen speciaal verantwoordelijk worden gesteld voor de groote stijging van de uitgaven in de vorige parlementaire periode. Er zijn er, die in het aanblijven van die beide Ministers een bezwaar zien voor de kracht van dit Kabinet.

Ik heb dat bezwaar nimmer gevoeld en niet kunnen begrijpen. Ik vond het zelfs niet geheel juist, dat het werd geuit, want het zijn niet speciaal die twee met name genoemde Ministers, die daarvoor verantwoordelijk zijn. Het is het gansche Kabinet; sterker, het is het Kabinet met de gansche Volksvertegenwoordiging. Het Kabinet heeft zelfs meermalen geremd; en evengoed als wij, volksvertegenwoordigers, van inzicht kunnen veranderen en het roer kunnen

(Idenburg.)

omzetten, evengoed kan dat geschieden door de Ministers, die nog meer dan wij verantwoordelijk zijn. Voor de Ministers zelf kan er bezwaar zijn, maar wanneer zij daar overheen komen, en zij het offer willen brengen, dat zij ten deele willen remmen en willen afbreken wat zij hebben opgebouwd, dan treft hun geen blaam, en dat is dan niet een zwakke plek voor het Kabinet, maar dan past ons een woord van lof, dat zij hun plicht zoo inzien en dien harden plicht willen vervullen, en dan is hun aanblijven niet een oorzaak van zwakte, maar kan het zijn een oorzaak van kracht voor dit Kabinet.

Wat de samenstelling van dit Kabinet aangaat, bij deze algemeene beschouwingen is daarop critiek geoefend door den heer de Vos van Steenwijk. In beginsel ben ik het meer met den heer van Idsinga eens, dien hij sprekende hier heeft ingevoerd, dan met hem.

Ik ga niet zoover als de heer van Idsinga, die volgens den heer de Vos van Steenwijk gezegd moet hebben, dat een Kabinet nimmer in een stembusuitslag aanleiding zou kunnen zien om zijn portefeuilles ter beschikking te stellen.

Dat zou inderdaad onder sommige omstandigheden zeer onpractisch kunnen zijn en noodelooze vertraging van den arbeid kunnen veroorzaken en tot noodelooze conflicten kunnen leiden.

Maar dat nimmer is ook precies het tegenovergestelde van het steeds, en nu kan ik mij zeer goed denken dat na den stembusuitslag van verleden jaar zomer dit Christelijk Kabinet niet getwijfeld heeft aan de mogelijkheid van samenwerking met de Staten-Generaal zooals die na de verkiezing zou zijn samengesteld. Men moet niet vergeten dat wij niet hebben parlementaire Ministeries, maar Koninklijke Ministeries.

Ik kan mij dus zeer goed begrijpen dat het Kabinet aanvankelijk gemeend heeft de portefeuilles niet ter beschikking te moeten stellen, maar getracht heeft in de eerste plaats de juistheid van zijn meening te verifieeren, dat met die nieuwe Staten-Generaal vruchtbare arbeid mogelijk zou zijn. Wat later geschied is, dat ter beschikking stellen van de portefeuilles, heb ik steeds beschouwd als een middel om de overweging gemakkelijk te maken of misschien bij de handhaving van het Kabinet ook eenige wisseling van portefeuilles zou noodig zijn.

Principieel heb ik aan die beschikbaarstelling der portefeuilles geen waarde gehecht. Voor mij is dit Kabinet in zijn wezen hetzelfde als het voorgaande. Maar daarom juist is mijns inziens de critiek van den heer de Vos van Steenwijk op dit Kabinet in zijn tegenwoordige samenstelling niet geheel opportuun.

Ik ben het geheel met dien geachten afgevaardigde eens dat de formateur normaal moet zijn de drager van de belangrijkste portefeuille en dat de belangrijkste portefeuille in dit Kabinet op dit oogenblik is de portefeuille van Financiën. Indien, wat in 1922 geschied is, werkelijk zou zijn de formatie van een geheel nieuw Kabinet, dan zou ik ook meenen dat die portefeuille zou moeten zijn genomen door den Kabinetsformateur.

Maar dat verandert, indien men het Kabinet van 1922 niet los kan maken van het Kabinet van 1918.

Nu kan men hierover allerhande beschouwingen houden en teruggaan tot de crisis van 1921, toen ook Financiën al de belangrijkste portefeuille was, toen ook een zoogenaamde reconstructie van het Kabinet heeft plaats gevonden, toen de toestand ook al anders was dan in 1918. In 1918 was het oorlogstijd, toen had de ervaring geleerd dat het noodig was dat de formateur een kleine portefeuille had, opdat hij veel aandacht kon wijden aan de samenwerking der collega's.

Maar dat was in 1921 ook niet meer noodig. Men kan teruggaan in zijn critiek tot 1921, maar dat is toch ten slotte niet anders dan theorie en indien men dit Kabinet beschouwt eigenlijk als een voortzetting van, als het Kabinet van 1918, dan is alles, wat geschied is, hoogst eenvoudig en rationeel. Doet men dat niet, dan kan men allerlei quaesties opwerpen, allerlei vragen doen. Maar men zal ten slotte toch moeten eindigen met het historische feit te aanvaarden, dat het Kabinet-Ruys de Beerenbrouck gaandeweg is veranderd in een Kabinet Ruys—de Geer.

Ik kan mij overigens geheel vereenigen met hetgeen de heeren van Lanschot en de Vos van Steenwijk hebben gezegd betreffende de noodzakelijkheid van het raadplegen van de rechtsche fracties van deze Kamer. Beide heeren hebben gezegd, dat die noodzakelijkheid niet bestond en dat gevoelen deel ik geheel. Inderdaad behoort naar mijn idee de politieke leiding te berusten bij de Tweede Kamer en de Eerste Kamer moet naar mijn meening niet trachten zich daarvan meester te maken.

Ik kan daarom niet instemmen met het gevoelen, dat is uitgesproken door prof. Diepenhorst en ik kan ook niet instemmen met het oordeel van den heer de Vos van Steenwijk, dat het, zooal geen noodzaak, dan toch een bewijs van wijs beleid zou zijn geweest, indien het Kabinet bij het overleg met de Tweede Kamer ook overleg had gepleegd met de rechtsche fracties van deze Kamer en van de vrucht van dat overleg een element had gemaakt bij het vaststellen van zijn werkprogram.

Mijnheer de Voorzitter! Het is beter, dat wij buiten die dingen blijven. Onze positie in de Eerste Kamer is een andere dan die van de Tweede Kamer; zij moet ook een andere zijn.

Bovendien bestaan er ook practische bezwaren.

Wie wel eens iets van een Kabinetsformatie van nabij heeft meegemaakt, wie weet welke groote moeilijkheden nu reeds verbonden zijn aan het overleg met groepen, die ieder weer zijn samengesteld uit personen, soms zelfs uit vele personen, die ieder hebben bepaalde wenschen, bepaalde verlangens, bepaalde eischen, iemand die dit alles wel eens van nabij heeft gezien, zal het, geloof ik, met mij eens zijn als ik zeg, dat het volkomen verklaarbaar en volkomen juist is, dat de Regeering niet gedaan heeft datgene, wat naar het oordeel van haar critici in deze wenschelijk was.

En als nu de heer de Vos van Steenwijk zegt: Wij zijn vrij, dan zeg ik hem dit na. Wij zijn vrij, maar niet absoluut. Vrij tegenover de concrete wetsvoorstellen, vrij tegenover de uitwerking, die aan beginselen wordt gegeven in die voorstellen, maar niet vrij tegenover die beginselen zelf, waarvan wij aannemen, dat het zijn beginselen, die met het Kabinet ook door ons worden beleden. Wij zijn vrij en toch gebonden door onze begeerte om steun te geven aan een Kabinet, dat een Christelijk Staatsbeleid wil voeren en dat wij daarom wenschen te steunen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik ben dit geheel met u eens.

De heer **Idenburg**: Dat dacht ik wel.

Ik wensch nu een enkel woord te zeggen over het beleid, dat wij van dit Kabinet mogen verwachten.

Als ik spreek van het beleid, dan bedoel ik niet het werkprogram van dit Kabinet, waarvan ik zooeven gezegd heb, dat wij daarvan niets weten, maar dan spreek ik over datgene wat door het Kabinet is verklaard, in de eerste plaats in de Openingsrede, en wat later in de beraadslagingen met den anderen tak der Volksvertegenwoordiging omtrent de voornemens van dit Kabinet is gebleken.

Als ik nu die Openingsrede neem, vind ik daar inderdaad een van de polen, waarom zich naar mijn oordeel de verkiezingsstrijd heeft bewogen. Ik bedoel de financieele pool. Daarin wordt zeer duidelijk en zeer scherp uitgedrukt het herstel van het financieel evenwicht. Dat is te recht door het Kabinet in die Openingsrede op den voorgrond gesteld. En ook de andere pool ontbreekt niet. Wie in dat stuk de tendenz zoekt om de Christelijke grondslagen van ons volksleven te eerbiedigen en te sterken, zal het niet geheel onbevredigd ter zijde leggen, ook al blijft voor den antirevolutionnair, die dit stuk vergelijkt met het verkiezingsprogram, wel het een en ander te wenschen over.

Men moet mij niet misverstaan. Wij, antirevolutionnairen, wenschen niet, dat, nu de meerderheid in de beide Kamers beslist rechtsch is, daarvan gebruik zal worden gemaakt om partijpolitiek te voeren, om onze denkbeelden op te dringen en op te leggen aan anderen. Wij wenschen niet anderen een

(Idenburg.)

vrijheid te gunnen als ons is geschonken in den tijd, waaraan de heer de Vos van Steenwijk herinnerde, toen de minderheden maar moesten worden onderdrukt en toen wij de vrijheid hadden om na betaald te hebben voor wat naar ons oordeel niet voldeed, voor eigen kosten te stichten datgene, waaraan onze kinderen behoefte hadden. Wij wenschen ook niet onzen politieke tegenstanders een soort practische ongeschiktverklaring voor allerlei ambten te doen ondergaan als waaraan in een zekere periode onzer Staatkundige geschiedenis wij hebben blootgestaan. Wij willen naar eisch van ons Christelijk beginsel vrijheid voor allen, vrijheid om voort te bouwen op de Christelijke grondslagen van ons volksleven, die wij willen handhaven, en wij wenschen, dat in onze wetgeving en in ons bestuur het Christelijk karakter van ons volk niet zal worden verloochend, m. a. w., dat ons recht en ons oordeel over goed en kwaad, dat ons begrip van schuld en straf, dat ons inzicht in het huwelijk en het gezin niet los gemaakt worden van zijn Goddelijken oorsprong en van de Goddelijke wet. Ik zeg dat duidelijk, ook tot het Kabinet. Ons volk, dat in zijn groote meerderheid zich heeft verklaard vóór een Christelijk beleid, verwacht van het Kabinet, dat het zulk een beleid zal voeren, zooals het van het Kabinet ook verwacht een krachtig beleid, een Staatsbeleid, dat werkelijk leiding geeft ook in het Parlement. De ervaring leert, dat juist als de meerderheid vrij sterk is, de verleiding voor enkelen om uit den band te springen en eigen politiek te gaan drijven, grooter is dan wanneer de meerderheid klein is en het op een enkele stem aankomt. Daarom is juist bij een groote meerderheid een krachtige leiding van het Kabinet noodig, en die krachtige leiding verwacht ons volk van dit Kabinet; een Regeeringsbeleid, dat zich, als het moet, ook met kloeken moed zal stellen tegen de vergiftigende, den grondslag van ons volksleven ondermijnende krachten.

Wanneer ik nu de Openingsrede weder ter hand neem en dan naga, welke zaken meer direct in aanraking komen met het antirevolutionnair verkiezingsprogram, voor zoover dat betrekking heeft op het handhaven van de Christelijke grondslagen van ons volksleven, dan constateer ik met dankbaarheid, dat ik daarin vind het voornemen van de Regeering om een wijziging aanhangig te maken van de wet op de besmettelijke ziekten, waarbij zal worden te gemoet gekomen aan gewetensbezwaren tegen de vaccinatie. Dat punt komt ook in ons program van actie voor. Misschien moet ik in dit verband ook noemen het wetsontwerp tot regeling van de rechtspositie van de kerkgenootschappen. Indien dat ook in dit verband moet worden genoemd, dan doe ik dat gaarne, maar ik moet opmerken, dat met dit aangekondigde wetsontwerp de kerkelijke quaestie niet is opgelost. Ons standpunt te dezen opzichte is vastgelegd in art. 20 van ons program van beginselen. Met dat standpunt komt volkomen overeen de bereidwilligheid van de Regeering, om het rechtens verschuldigde te kapitaliseeren en aan de rechthebbenden uit te keeren, aangenomen dat dat mogelijk is zonder wijziging van de Grondwet.

Eveneens past daarop geheel de bedoeling van de Regeering, om zich niet in te laten met de inwendige aangelegenheden van de Kerk. Maar als dan de Regeering daaraan toevoegt, dat de groote Nederlandsche Kerk, de Ned. Hervormde Kerk, thans volkomen vrij is, en dat zij, Regeering, een zuiver afwachtende houding wenscht aan te nemen tot tijd en wijle genoemde Kerk in eigen boezem heeft uitgemaakt, aan welk orgaan de gekapitaliseerde uitkeering heeft te geschieden, dan rijst bij mij een ernstige vraag. De Regeering meent natuurlijk op die manier de grootst mogelijke rechtvaardigheid en onpartijdigheid te betrachten. Maar stelt zij zich niet juist door deze houding partij in een zeer ernstig intern geschil?

Er zijn velen in de Hervormde Kerk, die haar uitgangspunt: de Kerk is vrij, en haar conclusie: mij slechts de taak, om af te wachten, goedkeuren. Het is het standpunt van mr. Schokking en van het dagblad *De Nederlander*.

Er zijn echter anderen, die oordeelen, dat in 1816 aan de Kerk een ernstig onrecht is gepleegd door het opleggen van een synodale organisatie, en dat dat onrecht niet is opgeheven door hetgeen later te dezer zake is geschied. Voor de feiten, waarop dat gevoelen berust, moge ik verwijzen naar de gedocumenteerde artikelen van prof. Fabius in *De Standaard*. Hun standpunt is: de Kerk is niet vrij, het kerkelijk leven en de organisatie komen telkens in pijnlijk conflict.

De Kerk — niet de organisatie — maar de Kerk is ten gevolge van die Regeeringshandelingen tot op den huidigen dag onvrij gebleven. En die anderen, die aldus oordeelen, zijn niet meer buitenstanders, zooals ik, dat zijn niet „maar" antirevolutionnairen. Daaronder zijn goede trouwe leden van de Hervormde Kerk — ik verwijs naar de artikelen in het blad *De Gereformeerde Kerk* van Ds. Lingbeek — ook velen die zich verre houden van de antirevolutionnaire partij. Volgens hen is er onvrijheid veroorzaakt door de Regeering, ten opzichte waarvan de Regeering zich dus niet afzijdig kan houden. Dat zijn twee diametraal tegenover elkaar staande meeningen. Wanneer nu de Regeering, gelijk zij doet, één van die meeningen tot de hare maakt, handelt zij dan neutraal, of stelt zij zich aan de zijde van een der partijen? Als men het conflict uitdrukt in de twee woorden: Kerk en organisatie, en zij kiest voor de organisatie, stelt zij zich dan partij of houdt zij zich neutraal? Nu is de moeilijkheid — en dat is ten deele een rechtvaardiging van het standpunt der Regeering — dat voor zoover ik weet tot op dit oogenblik nog geen duidelijk en practisch uitvoerbaar antwoord is gegeven op de vraag, wat de Overheid heeft te doen om dat onrecht te herstellen. Ik acht mij daartoe onbevoegd en niet geroepen, en indien ik mij al bevoegd en geroepen achtte, weet ik zeker, dat de betrokkenen dat oordeel niet zouden aanvaarden. Maar ik zou der Regeering dit denkbeeld in overweging willen geven: zou zij het standpunt niet kunnen laten varen, dat de Kerk thans vrij is, en dat de Regeering mitsdien kan volstaan met het innemen van een negatief standpunt.

Indien ja, zou zij dan niet commissoriaal kunnen doen onderzoeken in hoeverre en langs welke wegen het mogelijk is, dat onrecht, dat van Staatswege gepleegd is, te herstellen, of althans de gevolgen daarvan weg te nemen, opdat zooveel mogelijk de Kerk werkelijk vrij worde en de kerkelijke quaestie verdwijne uit de politiek van Nederland.

Ik geloof, dat ik der Regeering geen onrecht doe wanneer ik zeg, dat die twee punten, welke ik zooeven heb aangestipt, de eenige zijn in de openingsrede, die meer rechtstreeks in verband staan met de handhaving van het Christelijk karakter van ons volksleven. Ik bedoel niet, dat niet ook in die andere wetsontwerpen en maatregelen, die worden aangekondigd, het Christelijk karakter van het Kabinet kan uitkomen, maar men rekent die andere onderwerpen niet tot die, die meer speciaal met de Christelijke grondslagen van ons volksleven samenhangen. Op zich zelf is dit mijnerzijds niet een grief. Ik hecht veel meer aan den algemeenen geest van wetgeving en bestuur dan aan enkele bepaalde wetsontwerpen, maar toch wensch ik deze gelegenheid te benutten om te informeeren naar de voornemens van de Regeering ten opzichte van bepaalde punten, die in ons program van actie van verleden jaar op den voorgrond zijn geschoven en waaromtrent hetgeen de Regeering ons omtrent haar voornemens mededeelde, zwijgt.

Ik ontleen de vrijmoedigheid daartoe aan de opmerking in de Memorie van Antwoord aan deze Kamer, dat datgene, wat nu nog gebleken is omtrent haar voornemens, niet limitatief moet worden opgevat. Het kan dus zijn, dat er nog bepaalde voornemens bij haar bestaan en die te kennen is mijn doel.

Ik zou aan de Regeering ten eerste willen vragen, of bij haar het voornemen bestaat om de Staatsloterij te handhaven. Ik weet wel, hoe die instelling wordt goedgepraat, en hoe zij van sommige zijden wordt aanbevolen als een soort geneesmiddel, maar ik zou toch willen vragen, of in dezen tijd, waarin op ongekende wijze de speelwoede zich van ons volk heeft meester gemaakt, waarin de Amsterdamsche predikanten het noodig vonden om openlijk protest in de wereld te zenden om te getuigen en te waarschuwen tegen een poging tot, wat ik maar noemen zal, gokkerij op Christelijken grondslag, ik zou willen vragen, of, waar iedereen roept om beperking, als het moet door de Regeering, van die

(Idenburg.)

speelwoede, de Regeering toont een open oog te hebben voor die zedelijke gevaren door handhaving van haar Staatsspel en of zij niet door eigen loterij eigenlijk het volk leert, dat, indien het slechts met eenige waarborgen is omgeven, een kansje wagen nog zoo verkeerd niet is.

In de tweede plaats zou ik willen vragen, of de Regeering haar invloed zou willen gebruiken die twee wetsontwerpen, die reeds geruimen tijd bij de Tweede Kamer aanhangig zijn, nl. de Zondagswet en de wet op de lijkverbranding, tot het *Staatsblad* te brengen. De Regeering moet niet antwoorden, dat dat een zaak is van de Tweede Kamer. Formeel natuurlijk juist, maar ik ben toch wel zooveel nourri dans le sérail, dat ik weet, dat indien de Regeering een behandeling van bepaalde wetsontwerpen wenscht, zij, bij deze constellatie, dien wensch wel kan vervuld zien. Over de noodzakelijkheid van die beide ontwerpen bestaat geen verschil tusschen de Regeering en mij. De Regeering is, ik weet het, van die noodzaak doordrongen. Dit blijkt uit de indiening van die wetsontwerpen. Beide zijn in mijn oogen zeer noodig, maar van die twee is dat ten opzichte der lijkverbranding wel het meest urgent.

Persoonlijk ben ik tegen lijkverbranding zooals onze gansche partij er tegen is. Ik beschouw lijkverbranding als in strijd met de Christelijke zeden. Ik behoef dat niet uitvoerig te betoogen; als het wetsontwerp hier aan de orde komt, dan ben ik daartoe gaarne bereid.

Ik wensch alleen te memoreeren, dat het Christendom in de wereld optredend, schier overal de lijkverbranding gevonden heeft en haar schier overal door begraving heeft doen vervangen, en daarnaast het andere feit, dat de voorliefde voor lijkverbranding, die de laatste 30, 40 jaar zich in verschillende kringen openbaart, blijkens de historie nauw verband houdt met den afkeer van de Christelijke wereldbeschouwing.

Deze feiten spreken boekdeelen.

Maar afgezien van dat inzicht in het karakter van de lijkverbranding en den daaruit voortvloeienden plicht der Overheid, is thans te dezen opzichte een toestand ontstaan, die inderdaad niet kan worden geduld.

Volgens de arresten van den Hoogen Raad van 1 Maart 1915 schrijft de Begrafeniswet begraving voor en staat de wetgever op het standpunt, dat verbranding niet geoorloofd is, maar de sanctie ontbreekt.

Men kan die arresten betreuren en met professor Fabius — wiens oordeel in deze blijkens een uitlating, door hem gedaan in de vergadering van 14 Maart 1919, door ons geacht medelid den heer Bosch van Oud-Amelisweerd wordt gedeeld — van oordeel zijn, dat de Begrafeniswet den burgemeester aanwijst als dengene die voor de begraving heeft te zorgen, dat kan alles zoo zijn, maar men heeft te aanvaarden, dat het Kabinet Cort van der Linden en het daaropvolgende Kabinet overeenstemmen met de arresten van den Hoogen Raad, artikel I van de Begrafeniswet beschouwen als een onpersoonlijk gebod om voor de begraving te zorgen, tot niemand gericht, en derhalve, zooals prof. Struycken zegt, als een zinlooze frase, zoodat de Minister van Justitie zich ontslagen acht van den plicht, om als hoofd der Rijkspolitie, volgens art. 5 van den algemeenen maatregel van bestuur van 17 December 1851, te waken voor de handhaving dezer wet.

Maar indien dat zoo is, dan is de Regeering verplicht om er op te staan, dat die toestand van wetteloosheid eindigt. Alles wat thans geschiedt, is bloote vrucht van een overeenkomst met een particuliere vereeniging en strikt genomen moet thans krachtens het standpunt van den Hoogen Raad en van de Regeering elke methode tot vernietiging van lijken in Nederland worden geduld, ook de methode van de Parsen, die te Bombay hun lijken op hooge kolommen den gieren ter vernietiging aanbieden.

De conditie, die gemaakt is in de overeenkomst tusschen den Minister en die particuliere vereeniging, dat, indien niet aan zekere voorwaarden voldaan wordt, het verbranden van lijken zal worden tegengegaan, mist volgens professor Struycken van het standpunt der Regeering rechtsgrond.

Alleen reeds hierom is noodig, dat de Regeering haar invloed gebruikt om de quaestie der lijkverbranding, die naar haar oordeel niet wettelijk geregeld is, wel wettelijk te regelen.

Men kan het betreuren, dat zij niet een ander standpunt heeft ingenomen, dat zij met name niet het standpunt heeft ingenomen, dat door professor Fabius is verdedigd, maar nu zij dit niet gedaan heeft, kan daarop niet worden teruggekomen en nu is inderdaad een regeling noodig. Zooals de toestand op het oogenblik is, is het onverantwoordelijk.

En indien ik nu spreek over een wet, die niet gehandhaafd wordt, dan wensch ik ook nog een enkel woord te zeggen over een andere wet, die niet gehandhaafd kan worden, en in verband daarmede over een ander punt, dat in ons program van actie voorkomt, nl. de quaestie van den stemplicht.

Ik herinner mij heel goed de mislukte poging om bij de behandeling van de voorstellen tot Grondwetsherziening ons volk van den stemplicht te verlossen. Men vreesde voor herleving van vroegere misbruiken bij de kiezersjagerij en verwachtte beterschap van langere ervaring.

Mijnheer de Voorzitter! Die verwachting is, zooals voorspeld werd, niet vervuld. In het jaar 1918 bleven 10,8 pct. van de kiezers thuis en in 1922 13,3 pct. In totaal ontbraken er in 1922 449 000 kiezers. Het is voor de burgemeesters van de groote steden natuurlijk onmogelijk om de verantwoording van al die nalatige kiezers te beoordeelen. Ook is het voor de rechters onmogelijk om in korten tijd al die zaken te behandelen. Volgens artikel 150 van de Kieswet moeten de berispingen schriftelijk geschieden. Men denke toch inderdaad van al dien omslag niet gering. De sanctie van den stemplicht is een bespotting; de wetgever ondermijnt daarmede zijn eigen gezag. Dat is het eene bezwaar.

Een ander bezwaar is, dat de stemplicht wordt opgelegd aan personen, met name vrouwen, die gewetensbezwaren hebben tegen het stemmen en voor wie een conflict wordt geschapen tusschen den plicht van gehoorzaamheid aan de Overheid en het, naar zij meenen, bestaande gebod Gods om niet op die manier aan het publieke leven deel te nemen. Misschien worden zij niet gestraft; ik zeg: misschien, want een paar dagen geleden las ik, dat een vrouw uit Boskoop te Alphen veroordeeld is wegens het niet nakomen van den stemplicht. Zij meende, dat Gods Woord haar het stemmen verbood. De opgelegde boete meende zij niet te moeten betalen en zoo werd deze ruim 60-jarige vrouw naar den Haag gebracht om gevangenisstraf te ondergaan.

Nu weet ik wel, dat men zegt: dat conflict bestaat niet; men behoeft niet te stemmen, indien men slechts opkomt. Er is opkomstplicht, geen stemplicht. Een oogenblik aangenomen, dat dit zoo is, dan is dat toch een absoluut onnoodige bemoeilijking van huismoeders, die uit haar huis en haar werk worden gehaald, eenvoudig om niets, om op het bureau te komen en haar gezicht te laten zien.

Maar ik zou van die bewering geen misbruik willen maken. In art. 72 van de Kieswet staat, dat men zich moet aanmelden ter uitoefening van zijn stemrecht. Dat is de plicht; de sanctie reikt echter niet verder dan de aanmelding. Nu vind ik het geen goede volksopvoeding om den menschen te zeggen: Er staat wel, dat gij u moet aanmelden om te stemmen, maar de wetgever heeft daar geen straf aan verbonden; als gij maar komt en doet alsof gij komt stemmen, kunt gij vrij uitgaan zonder te stemmen. Op die manier ondermijnt men het gezag van de wet.

Ik hoop, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken deze zaak toch nog eens in verband met de uitkomsten van de laatste verkiezingen zal willen overwegen. Eerbied voor het gezag, zooals zich dat uit ook in de wetgeving en gehoorzaamheid aan de wet, is een Christelijk beginsel, is een plicht, waarop de Overheid heeft te staan, maar dan heeft ook die Overheid aan den anderen kant te zorgen, dat zij haar onderdanen niet onnoodig bemoeilijke, niet onnoodig voor gewetensconflicten plaatse, niet bevelen geve, die niet zijn te handhaven.

Ik kom nu aan het laatste punt, dat meer rechtstreeks verband houdt met het handhaven van de Christelijke beginselen van ons volksleven, dat voorkwam in ons program van actie maar dat niet voorkomt in de openbaringen die de Regeering ons gegeven heeft omtrent haar voornemens. Over dit laatste punt zal ik spreken met eenigen schroom, omdat ik begrijp

23ste VERGADERING. — 22 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Idenburg.)

dat het zich buitengemeen goed leent om daarvan misbruik te maken. Dat laatste punt is het herstel van het recht der Overheid om den moordenaar aan het leven te straffen.

Het is een punt ten opzichte waarvan tusschen de partijen ter rechterzijde overeenstemming bestaat en verschil.

Overeenstemming wat aangaat het recht van de Overheid om ook aan het leven te straffen, maar verschil ten opzichte van de vraag, of dat recht ook onder sommige omstandigheden voor de Overheid van Godswege een plicht kan zijn.

Bij ons zijn er velen die die vraag bevestigend beantwoorden. Het is niet mijn bedoeling om die quaestie hier op het oogenblik in het debat te brengen; zij hangt voor een groot deel samen met Schriftexegese. Maar ik zou er toch wel op willen wijzen, dat met de quaestie van de doodstraf zeer nauw samenhangt de quaestie van schuld en straf in het algemeen. De Overheid, zegt de apostel, draagt het zwaard niet tevergeefs. Wie die waarheid verwaarloost, maakt het de Overheid op den duur schier onmogelijk om wezenlijk strafrecht te handhaven. De verzwakking van de gevoelens omtrent schuld en straf, die zoo duidelijk openbaar wordt, gaat voor mijn bewustzijn niet om buiten het verwaarloozen van dat apostolische woord. Het is een feit, bevestigd door de crimineele statistiek en erkend door de redactie van het *Weekblad voor het recht,* dat de eerbiediging voor het leven in ons land afneemt. „De zeden", zoo lees ik daar, „hebben een verruwing ondergaan, die zich ook in de misdaad openbaart." En nu zou ik aan hen, die met ons willen handhaven de Christelijke beginselen van schuld en straf, willen vragen, of juist niet in dezen tijd de Overheid haar zwaard moet gebruiken tot handhaving van het recht en dus ook tot intooming van het kwaad. Leert niet de ervaring, dat wij ten onrechte in ons recht Gods ordeningen hebben losgelaten, dat, wie moedwillig met voorbedachten rade, terwijl verzachtende omstandigheden van beteekenis niet aanwezig zijn, de hand slaat aan eens anders leven, dat misdrijf met verlies van eigen leven boete? Men heeft dit punt van ons verkiezingsprogram genoemd een lugubere verkiezingsleuze. Dat is zij niet. Zij is een uiting van diepgevoelde overtuiging, dat, wil men waarlijk het strafrecht handhaven, deze ordening Gods niet mag worden verwaarloosd. Ik behoef die overtuiging niet te verdedigen tegenover een Kabinet, waarvan de Minister van Justitie ons program van actie heeft onderschreven. En als men ons tegenvoert dat wij met dien eisch ons volk cultureel achteruitbrengen, dan spreekt die opmerking mij geenszins toe. Het is niet ons streven om ons volk te stellen aan de spits van wat men in de wereld cultuur noemt, een cultuur, die vaak met werkelijke bebouwing van den geest weinig te maken heeft, maar in dit geval durf ik den strijd tegen die bewering nog wel aan. Als wij rondzien in Europa, vinden wij in Frankrijk, in Duitschland, in Engeland, ja in alle landen behalve Italië, Portugal, Noorwegen en sommige Zwitsersche kantons, de doodstraf ook in burgerlijke zaken gehandhaafd en toegepast; zelf hebben wij deze voor scheepsvolk, voor de militairen en in onze koloniën. Wie onze toestanden gaarne meet met vreemden maatstaf, kan daarin misschien een aanleiding vinden om tot ons standpunt over te komen. Voor ons is dat niet het hoogste; voor ons is dat niet datgene wat den doorslag geeft, maar wie zich gaarne meet met wat in het buitenland geschiedt, kan hier steun vinden voor een overtuiging, die ten goede zou kunnen komen aan den ernst van ons volksleven.

Dit zijn de punten, die in ons program van actie op den voorgrond zijn geschoven, ten opzichte waarvan ik de voornemens der Regeering niet ken en waaromtrent ik gaarne zou worden ingelicht.

De tweede pool, waarom zich de verkiezingen hebben bewogen, was het financieel evenwicht. Na de voortreffelijke redevoeringen, daarover gehouden, kan ik mij op dit punt zeer sterk bekorten. Ik ben dankbaar, dat de Regeering dit punt vóór op haar program heeft gesteld en met kracht streeft naar bezuiniging. Zij meent, dat het financieel evenwicht door bezuiniging moet worden hersteld, en dat voor dien eisch andere eischen moeten wijken. Ik ben het niet eens met de bezwaren, die daartegen zijn ingebracht. De Staat heeft in de eerste plaats te zorgen voor zijn bestaan, en daarna voor zijn bloei en ontwikkeling. Als de taak, die de Staat in den loop der geschiedenis voor zich heeft opgeëischt, op een gegeven oogenblik te groot, te wijd, te zwaar wordt, dan is het honderdmaal beter dat een deel van die taak wordt losgelaten en overgegeven aan het vrije maatschappelijk leven, dan dat de Staat tracht door een namelooze ophooping van belastingen moeizaam zijn leven voort te sleepen, met het vooruitzicht, dat dat doel misschien toch niet wordt bereikt.

Ik zeg niet, dat reeds nu noodig is, dat een deel van de cultuurtaak, van de welvaartstaak door den Staat moet worden losgelaten, maar wel vraag ik: wie kan zeggen, hoever deze malaise, deze crisis, deze inzinkingstoestand zal doorgaan?

Ik kan mij dus voorstellen het standpunt van het Kabinet, dat vóór alles moet worden gezorgd voor het budgetair evenwicht. Ik heb gisteren met groote voldoening gehoord, dat ook de heer Wibaut dit als een primordiaal belang beschouwt.

Hij voegde daaraan een ernstige critiek toe op de wijze, waarop de Regeering begonnen is te bezuinigen, en hij heeft een zeer belangrijk exposé gegeven van de wijze, waarop er naar zijn oordeel bezuinigd moest worden. Iets dergelijks hebben wij vanmiddag gehoord van prof. van Embden. De heer Wibaut sprak van bezuiniging in verband met de economische doelmatigheid, prof. van Embden sprak van een bezuiniging met oordeel des onderscheids. Beiden bedoelden ongeveer hetzelfde. Het beeld, dat ons van die bezuinigingsmethode gegeven is, is inderdaad aantrekkelijk. Maar ik vroeg mij af, toen mij dat beeld werd voorgeteekend: is het nog iets meer dan een beeld, dan een theorie, of is het bloot theorie? In mij zelf gaf ik het antwoord: het lijkt wel mooi, maar het is niets dan theorie.

De Regeering heeft haar methode van bezuiniging, op deze begrooting toegepast, ook niet voorgesteld als de steen der wijzen. Integendeel, zij heeft zeer openhartig gezegd, dat zij deze ruwe methode moest aanvaarden om het budget voor 1923 er niet al te slecht te doen uitzien, om metterdaad te toonen, dat het haar ernst is om inflatie, dat groote gevaar dat ons dreigt, te keeren.

Deze methode heeft mijns inziens reeds thans deze vrucht geleverd, behalve dat er zoovele millioenen zijn bespaard, dat over het gansche land in alle kringen het bewustzijn is doorgedrongen, dat er werkelijk met veel meer zuinigheid dan tot nu toe moet worden omgesprongen met 's Lands gelden.

Voortgaande bezuiniging, ik ben er van overtuigd, zal ook door de Regeering zooveel mogelijk systematisch en doelmatig geschieden. Maar ik geloof ook, dat wij alleen met doelmatige bezuiniging het financieel evenwicht niet zullen herstellen. De ervaring van de Indische financiën leert mij, dat het met de zg. doelmatige bezuiniging zeer gauw uit is en dan komt men in de minder doelmatige.

Zoo zal het hier ook wel gaan. Ik ben het volkomen met de Regeering eens, dat het herstel van een werkelijk sluitend budget een primordiaal belang is.

De heer Wibaut heeft gisteren, en ik meen heden ook de heer van Embden, zich vrij sterk verzet tegen het standpunt, dat bezuiniging ook noodig is op de buitengewone uitgaven. Ik acht ook in dit opzicht het standpunt van de Regeering juist, en dat van de opponenten onjuist. Zoolang het budget niet sluit en men op den gewonen dienst een tekort heeft, moet de aflossing en de rente ten deele betaald worden uit geleende gelden en dat kan niet zijn een goede politiek. Als een bepaald persoon dat deed, zou men spreken van bankroetierspolitiek. Ik heb bezwaar, om de Regeering in die richting te stimuleeren. Ik begrijp zeer goed, dat men zoo spoedig mogelijk met kracht weer zal moeten aanvangen met die buitengewone maatregelen, waarvan verhooging van productiviteit in de toekomst kan worden verwacht, maar op het oogenblik is een sluitend maken van het budget, is een sobere, gezonde financieele politiek het eerste, wat wij noodig hebben. Dat is geen aanbidding van het gouden kalf, maar het noodzakelijke om ons te bewaren voor dat gruwelijke gevaar van inflatie.

Toen wij economie leerden, werd ons zoo iets van inflatie verteld. Wij begrepen het of begrepen het maar half, maar tegenwoordig begrijpen wij het allen. Wie eenigen tijd over de grenzen is geweest en in de gelegenheid was om te zien

(**Idenburg.**)

die namelooze ellende van de inzinking der valuta, vooral van de onstandvastigheid van het ruilmiddel, dat vandaag zóóveel waard is en morgen misschien maar een derde deel daarvan, die begrijpt, dat er uit economisch oogpunt bijna geen grooter ramp het volk kan treffen.

Ik ben de Regeering dankbaar, dat zij dat goed heeft ingezien en het heeft uitgesproken, en ik hoop, dat zij haar standpunt krachtig zal handhaven en doorzetten.

De heer Wibaut meent, dat de grens van de leeningscapaciteit nog ver weg ligt en dat wij daarom nog gerust met een gezonde leeningspolitiek kunnen doorgaan.

Ook hier geloof ik, dat het standpunt van de Regeering het juiste is en dat van den heer Wibaut onjuist. De Regeering beroept zich, ik denk aan de redevoering van den Minister van Financiën, in de Tweede Kamer gehouden, op den heer Vissering, den bekwamen president van de Nederlandsche Bank, aan wiens voortreffelijk bankbeleid ik gaarne met den heer van Lanschot hulde breng. Die waarschuwt tegen een groote stijging van de vlottende schuld, en inperking daarvan noemt hij het eenige redmiddel. Indien de grens zoover zou wegliggen als de heer Wibaut meent, waarom zijn dan die Indische en Nederlandsche leeningen ten deele in het buitenland geplaatst?

Ik herhaal, ik luister gaarne naar de belangrijke betoogen van de heeren Wibaut en van Embden, maar ik houd het met het standpunt van de Regeering.

Ik deel met name het gevoelen van de Regeering, zooals dat omschreven is in een van zijn redevoeringen door den tegenwoordigen Minister van Financiën, dat men op alle terreinen te gelijk moet bezuinigen.

Dat is iets dergelijks als ik verleden jaar betoogd heb bij de algemeene beschouwingen.

> „Niet alleen", zegt de Minister, „omdat op die wijze het meest verkregen wordt, maar ook omdat langs dien weg de mentaliteit geschapen wordt tot het brengen van groote offers. De eene bezuiniging schraagt de andere. Er moet op alle terreinen tegelijk worden bezuinigd, niet alleen in het afsnijden van verspillingen en in het stoppen van lekken in de administratie, maar ook in het iets minder verzorgen van belangen dan tot dusver het geval was."

Als bezuiniging het eerste en het meest voor de hand liggende middel tot keering van het inflatiegevaar is, dan moet toch in de tweede plaats daarnaast als een bijna gelijkwaardig middel worden genoemd de verhooging van het welvaartspeil en het wegnemen van datgene wat daartegen een belemmering is.

Wij hebben daarover zeer belangrijke redevoeringen gehoord van de heeren van Lanschot, van der Lande, Blomjous en Diepenhorst. Uit een redevoering, die ik hier eens verleden of voorverleden jaar gehouden heb, is gebleken, dat ik in dit opzicht niet doctrinair ben.

Ik ben geen doctrinair vrijhandelaar, ook niet een doctrinair protectionist en ik geloof ook niet, dat men dat moet zijn, doch dat men op het gebied van de handelspolitiek zich moet aanpassen aan de omgeving, aan den toestand van het eigen land en dien van de omgevende landen. Ik ben echter overtuigd, dat bij ons de grens der directe belastingen zoo al niet overschreden, dan toch bereikt is en dat een verschuiving — zooals blijkens de Memorie van Antwoord in de bedoeling van den Minister van Financiën ligt — waarbij de directe belastingen — waaronder de Minister dan ook begrijpe de successierechten, waar ik persoonlijk nu niet zulk een groot bezwaar tegen heb — worden verminderd, met verhooging van de indirecte belastingen, inderdaad ook indirect gunstigen invloed zou kunnen oefenen op ons economisch leven en op de mogelijkheid om te concurreeren met het buitenland, die daardoor zou kunnen worden verhoogd.

In dit verband is door den heer van Lanschot een m. i. zeer belangrijke aanduiding gedaan in verband met de mogelijkheid van conversie. Ik ben zeer benieuwd naar het antwoord dat de Regeering daarop zal geven.

Waar zooeven ook onze handelspolitiek door professor Diepenhorst vrij uitvoerig is behandeld, meen ik mij van verdere uitspraken onder dit opzicht ontslagen te mogen achten.

Ik zou hiermede ook van die financieele zaken kunnen afstappen, ware het niet, dat ik, al was het slechts uit beleefdheid, met een enkel woord moet ingaan op het hoogst belangrijke betoog dat professor van Embden in deze middaguren heeft gehouden.

De strekking van dit betoog — al was de toelichting voortreffelijk — was niet geheel nieuw; wel de motiveering, niet de gedachtengang. Als ik dit betoog heel kort samenvat, zooals men zegt: om op een dubbeltje te schrijven, dan komt het hierop neer: wij kunnen het niet en daarom moeten wij het maar niet probeeren.

Ik heb zulk een gedachtengang bij een vroegere gelegenheid gequalificeerd en toen ben ik dien geachten spreker onaangenaam geweest; dat doet mij nog steeds leed; na dien tijd qualificeer ik zulk een betoog dan ook niet meer. Maar ik herhaal, zeer in het kort komt het hierop neer: wij kunnen het niet en daarom moeten wij het niet probeeren.

De heer **van Embden**: Geen enkel volk kan het.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Daarmede versterkt de professor zijn betoog niet. Dan zouden wij, waar niemand zijn methode toepast, kunnen wachten tot andere volken ons voorgaan: maar wij kunnen het niet en daarom moeten wij het niet probeeren, dat was de strekking van wat hij zeide. Prof. van Embden heeft het internationale afzonderlijk behandeld; hij sprak ook over de onmogelijkheid speciaal voor een klein volk als wij; ik beperk mij dus tot dit nationale en het is al stof genoeg voor dit late middaguur.

De geachte afgevaardigde heeft zijn stelling werkelijk krachtig toegelicht; hij heeft toegelicht, dat zijns inziens het „absolute minimum" niet bestaat en heeft ons dit duidelijk gemaakt met het beeld van communiceerende vaten. Als wij er wat in gieten, giet een ander er ook weer wat in. Maar, Mijnheer de Voorzitter, wij gieten er pas wat in, wanneer een ander er iets in giet. Wij gaan niet vóór: anderen gaan voor. Ons ingieten behoeft dan voor anderen geen aanleiding te zijn tot bijgieten. De geachte afgevaardigde heeft uitdrukkelijk op den voorgrond gesteld, dat wij niet imperialistisch of annexionistisch zijn, dat wij dergelijke booze dingen niet in ons brein of ons hart hebben. Wij doen niet anders dan trachten om het noodzakelijke absolute minimum te bereiken en inderdaad zijn wij daarin afhankelijk van wat anderen doen. Maar dat is geen reden om na te laten wat onze plicht is.

De eerste toelichting van het standpunt van den geachten afgevaardigde was: het absolute minimum bestaat niet. Het tweede was: wat hebben wij bereikt met onze groote krachtsinspanning in 1870 en 1914? Blijkens de rapporten zouden de resultaten onvoldoende zijn geweest. Onvoldoende waarvoor? Om aanvallen van Duitschland af te slaan? Mijnheer de Voorzitter! Onze inspanning is niet onvoldoende geweest, maar voldoende voor datgene, waarvoor zij noodig was: Duitschland heeft ons gebied ontzien; Duitschland is niet voor zijn genoegen om den uitstekenden hoek van Limburg heengeloopen. Duitschland heeft door onze houding onze neutraliteit geëerbiedigd.

In de derde plaats heeft prof. van Embden, om aan te toonen, dat het absolute minimum, dat wij heeten na te streven, niet bereikbaar is, ons gewezen op den geweldigen vooruitgang van de techniek. Met allerlei citaten en groote technische kennis heeft hij deze stelling toegelicht.

Maar het gaat hier om de vraag wat ons doel is, en daar kom ik dadelijk op.

Zeker, wij kunnen niet altijd de nieuwste snufjes van de techniek hebben; wij kunnen niet altijd de beste weermiddelen hebben, niet altijd ons aanschaffen wat in theorie misschien gewenscht was. Dat gaat niet. Wij kunnen niet een doorgezetten aanval van een groote Mogendheid doorstaan en afslaan. Maar het gaat om gansch iets anders, en ten opzichte van dat andere is wel te bereiken wat noodig is.

(Idenburg.)

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: Wij kunnen het niet en daarom moeten wij het niet probeeren. Ik kom nu tot de vraag: Wat kunnen wij niet? Kunnen wij niet weerstand bieden aan een aanval van Frankrijk en België samen; aan een aanval van Groot-Britannië; aan een van Sowjet-Rusland? Neen, dat kunnen wij niet, en dat vergt of verwacht ook niemand. Wàt wordt als minimum van ons gevergd? Van ons wordt verwacht, niet dat onze defensie ons geeft een redelijken waarborg voor onze veiligheid, maar een redelijken waarborg dat wij kunnen vervullen den plicht, die ons onder de volken is opgelegd, dat wij kunnen handhaven onze neutraliteit; dat wij kunnen voorkomen, dat reeds bij het begin van complicaties ons terrein wordt gemaakt tot basis van operaties voor de belligerenten, wanneer wij in onze lamlendigheid de mogelijkheid prijsgeven om ons daartegen te verzetten.

Dat is onze plicht; dat heb ik vroeger ook gezegd. Ik heb mij steeds losgemaakt van een langdurige, voortgezette verdediging tegen een overmachtigen doorgezetten aanval. Dat heeft ook de heer Colijn gedaan. Ik heb met genoegen gehoord, dat de heer Colijn voor den geachten spreker een autoriteit is: hij heeft zich met instemming op hem beroepen. Hij heeft gezegd: Dat is een man die van de zaken weet, die Minister van Oorlog geweest is. Welnu, in de redevoering van den heer Colijn, die zooeven door den geachten afgevaardigde is aangehaald, waarin deze gezegd heeft, dat wij een tekort hebben aan afweergeschut tegen de avions, heeft hij ook gezegd en mogelijk geacht, dat wij kunnen hebben een orgaan, om de zelfstandigheidspolitiek, zooals die door den Minister van Buitenlandsche Zaken omschreven werd, ook inderdaad te kunnen handhaven. Daarvoor is noodig een neutraliteitsleger, een leger, dat van voldoende kracht en geoefendheid is om de taak, die daardoor op onze weermacht wordt gelegd, te kunnen vervullen. Welnu, dat is schier letterlijk wat ik een en andermaal heb gezegd. Dit is de vervulling van den plicht, die ons wordt opgelegd door het lidmaatschap van den Volkenbond; dat is het minimum, waartoe de Volkenbond ons verplicht. Artikel 8 van het pact zegt:

> „Reduction des armaments nationaux au minimum compatible avec la sécurité nationale."

Ik neem aan dat men dan ook voldoet aan den eisch om gereed te zijn voor „l'exécution des obligations internationales inposeé par une action commune".

De grootte van dat minimum hangt niet af van ons, maar van ons in verband met de anderen. En nu is het in hooge mate bedroevend dat van beperking van bewapening op het oogenblik in Europa nog geen schijn of schaduw te zien is. Ik zeg: in Europa, omdat ik de overeenkomst van Washington zie als een lichttoren in zee. Maar in Europa is bij voorbeeld Frankrijk niet alleen tot de tanden gewapend, maar sprak het zich ook afwerend uit in de Assemblée, toen van Engelsche zijde een voorstel in de richting van beperking werd gedaan. En zoolang internationaal niets is geregeld en ieder zijn gang gaat, moeten wij dus zelf bepalen wat het noodzakelijk minimum is voor la sécurité nationale. Dat is het standpunt waarop ik sta; wij moeten hebben een weermacht die voldoet aan de eischen, ons opgelegd door onze plaats onder de volken, opdat wij niet door weerloosheid worden een lokvink voor andere volken om ons terrein te gebruiken als operatiebasis, en dan meen ik, dat het leger ook voldoende zal zijn voor een eventueele actie, door den Volkenbond opgelegd, en tevens de kern kan zijn waarom zich de nationale voortgezette verdediging groepeert als wij aan een doorgezetten aanval blootstaan.

De heer van Embden zegt: het hoogste, dat gij bereiken kunt, zal zijn een klein percentage van kans, dat gij eventueel iets aan die zoogenaamde assurantie hebt. Ik deel geenszins dat gevoelen. Het gevaar, waaraan wij blootstaan, ook in verband met onze geografische ligging, is niet een doorgezette aanval van een machtigen tegenstander, maar het gevaar ligt hierin, dat wij verzuimen onze grenzen te verdedigen en daardoor een van de belligerenten dwingen zich tijdig van onze terreinen meester te maken. En dat gevaar, het jaar 1914 heeft het bewezen, kan onder Gods zegen worden bezworen, ook al is de weermacht niet tip top. Daarom wordt mijns inziens door onze weermacht niet een klein deel van het risico gedekt, maar een groot.

Deze heele quaestie tusschen den geachten afgevaardigde en de menschen van het „militarisme" en „imperialisme", de menschen van het „absolute minimum", wordt natuurlijk ten slotte ook bepaald door het standpunt, waarvan men uitgaat. Wanneer men de handhaving van ons onafhankelijk volksbestaan beschouwt niet als iets, dat men doen kan of laten, maar als een plicht, die ons is opgelegd, als het voldoen aan een levenswet, die elk organisme, hetzij mensch of Staat, is ingeschapen, om te handhaven de groote, ook geestelijke goederen, die God ook ons, vooral ons, als Nederlandsch volk, heeft geschonken, dan staat men tegenover dit vraagstuk anders dan wanneer men de defensie beschouwt als een van de vele dingen, die de Staat wel ter hand kan nemen, maar die hij ook kan laten loopen. De Staat kan zijn schoolmeester, kunstenaar, opera-exploitant, bruggenbouwer, havenexploitant en wat niet al; zoo kan hij zich ook de luxe veroorloven er een leger op na te houden! Neen, Mijnheer de Voorzitter, zoo zie ik het niet; handhaving van het recht, naar binnen en naar buiten, dat is een plicht, dat is de eerste plicht.

Dit betrof het negatieve gedeelte van het betoog van den heer van Embden; ik kom nu tot het positieve gedeelte van de motie. Dat houdt in, dat deze uitgaven, die een bijzonder soort uitgaven zijn — hier zit een drang tot groei in, zegt de geachte afgevaardigde; die zit in andere uitgaven van den Staat natuurlijk niet! —, gelimiteerd moeten worden. Hier moet een schrap worden gezet, en de geachte afgevaardigde zet die schrap bij 30 millioen. Ik heb hem vroeger gevraagd: Hoe komt gij daaraan, dat is toch niet serieus. En hij heeft nu geantwoord: Denemarken doet het ook. Denemarken is zijn grondslag. Nu gaf hij een reden voor dat getal. Nu is het serieus. Echter een paar vragen. Heeft Denemarken dat zoo maar gedaan, geheel willekeurig? Of is uitgegaan van een bepaalde noodzakelijk geachte voorziening? Misschien wil de geachte afgevaardigde mij daarop even antwoorden.

De heer **van Embden**: In Denemarken is een Staatscommissie benoemd, die rekening had te houden met het bedrag, dat door verschillende partijen was geraamd, en dat in maximum beschikbaar mocht worden gesteld. Dit bedrag stond voorop.

De heer **Idenburg**: Maar dan toch op grond van bepaalde onderstellingen; niet willekeurig. Bovendien, Denemarken en Nederland is toch gansch iets anders. Wij hebben een lange landgrens en koloniaal bezit, Denemarken heeft een kleine landgrens en geen koloniaal bezit. Als Denemarken met 30 millioen uitkomt, volgt daaruit nog niet, dat wij er mee uitkomen. Ik wil den geachten afgevaardigde iets zeggen, dat hem vreemd zal schijnen: het is mogelijk, dat het bij ons komen moet tot een zeer diep inzetten van het mes, tot een bedrag dat ons op het oogenblik onvoldoende schijnt; maar dan zal dat toch niet geschieden volgens deze geheel willekeurige methode. Vooralsnog vind ik het geen methode om te zeggen: gij moet het voor 30 millioen doen. En als ik vraag: heeft Denemarken het zóó gedaan, en gij antwoordt: neen, dan geeft dat voorbeeld van Denemarken ook niets.

Ik heb één punt van den geachten afgevaardigde niet beantwoord. Hij heeft een zeer interessant en goed gedocumenteerd betoog gehouden, dat ik ook reeds in *De Telegraaf* had gelezen, maar dat hij nu nog eens heeft uitgewerkt, omtrent de stijging van de cijfers der defensie, blijkens mededeeling aan den Volkenbond. Ik kan daarop niet antwoorden, omdat ik niet in die cijfers zit. Men moet daartoe over meer gegevens beschikken, anders vergallopeert men zich licht. Het ligt ook niet op mijn weg om die cijfers te beoordeelen, maar op den weg van de Regeering. Over de voorstelling echter, die daardoor wordt gewekt, kan ik iets aanhalen uit de rede van 21 December jl. van den Minister van Oorlog. Deze heeft gezegd, dat zonder bezuiniging de Dienstplichtwet 1912 op dit oogenblik de begrooting zou hebben

(Idenburg.)

opgevoerd tot 86 millioen. De begrooting voor 1923 wijst aan 63 millioen, daaronder is 5 millioen voor personeel, dat moet afvloeien en zoo maar niet op straat kan worden gezet, dus is eigenlijk het budget op het oogenblik gedaald tot 58 millioen, d. w. z. f 8,35 per inwoner; Zwitserland heeft voor 1923 geraamd 78 millioen francs, dat is per hoofd fr. 19½ of f 9,26. Denemarken, dat verleden jaar de bewondering van den heer van Embden bijna tot enthusiasme deed stijgen en dat hij ons nog heden als voorbeeld heeft voorgehouden, heeft zijn militair budget gesteld op 31 millioen, hetgeen beteekent f 9 per inwoner. f 9 tegen wij f 8,35 per inwoner.

Na dit alles zal het duidelijk zijn, dat er tusschen den geachten afgevaardigde en mij een kloof ligt. Ik ben helaas op het oogenblik nog vastgeroest in dat ,,onbereikbare minimum", en ik zal daarom tot mijn leedwezen mijn stem niet kunnen geven aan zijn motie.

Ik zie teleurstelling bij den geachten afgevaardigde. Na alles wat ik heb gezegd, dacht hij natuurlijk, dat ik zou voorstemmen, maar tot mijn leedwezen kan ik dat niet.

Ik zou in dit verband nog een kort woord willen zeggen tot de Regeering.

Toen ik een paar jaar geleden bij de Dienstplichtwet heb gesproken over de militaire uitgaven, heb ik gezegd, dat ik mij zeer goed kon denken, dat de tijd zou komen, dat over de gansche breedte van het budget zou moeten worden bezuinigd en het mes zeer diep zou moeten worden gezet in allerlei zaken, die wij op dat oogenblik eigenlijk onmisbaar achtten. Ik heb er uitdrukkelijk bij gezegd, dat ik ook dacht aan de mogelijkheid, dat op militaire uitgaven meer zou moeten worden bezuinigd dan naar ons inzien toentertijd wel verantwoord was.

Die zelfde gedachte, welsprekender dan ik het kan uitspreken, duidelijker en met meer gezag, is ook door den heer Colijn in de Tweede Kamer vertolkt. Toen heeft hij tot de Regeering gezegd en ik herhaal dat met volle instemming: als het oogenblik komt, dat wij den plicht, die ons van Godswege is opgelegd, ten opzichte van de defensie niet zóó zouden kunnen vervullen, als wij het zouden wenschen, als beneden dat minimum moet worden gegaan, vindt het dan niet op het operatief orgaan, maar op de doode weermiddelen.

Ik zal dit thans niet verder toelichten, ik zou dan moeten komen in allerlei technische beschouwingen en daarvoor ontbreekt mij nu de tijd.

Ten tweede zou ik aan de Regeering willen zeggen, dat zij niet zoover van zich moet afwerpen het denkbeeld, door den heer Colijn uitgesproken, om, indien het zoover komt, het voorbeeld te volgen van het Zwitsersche zuivere militieleger. De Minister van Oorlog heeft daartegen bezwaren ingebracht; die bestaan natuurlijk, want als zij niet bestonden, hadden wij het al lang; maar als ik mij stel op het standpunt, dat het noodig kan zijn, dat men nog veel dieper gaat dan thans — en dat kan noodig zijn, want men weet niet, hoelang de crisis nog duurt, men weet niet, hoe diep de malaise gaat — dan kan dat Zwitsersche stelsel de weg zijn, waarlangs wij althans eenigermate behoorlijk onze defensie in stand kunnen houden zonder dat ons budget daaronder bezwijkt.

De Minister van Oorlog heeft die argumentatie trachten te verzwakken. Er wordt voor het beroepskader niet 40 millioen uitgegeven, merkt hij op, maar ongeveer 34 millioen, en daarvan is 5 millioen voor wachtgelden, dus bestemd om te verdwijnen, en 9 millioen voor pensioenen, zoodat er voor het beroepskader maar een 20 millioen wordt uitgegeven en de bezuiniging dus niet zoo groot kan zijn als werd gemeend.

Ik kan die redeneering niet geheel aanvaarden. De pensioenen toch vormen een blijvenden post en nog wel een zeer sterk stijgenden. Het is dus niet juist, dat er met 20 millioen voor beroepskader moet worden gerekend, want het is minstens 30 millioen en het zal nog stijgen.

Welnu, de weg van het zuivere militieleger met militiekader, ik geef toe, er zijn bezwaren tegen, maar het kan een weg zijn die het ons mogelijk maakt om zonder onzen eersten plicht te verzaken toch te zorgen, dat de financieele lasten niet ondraaglijk worden.

Voordat ik nu eindig, wensch ik nog met eenige woorden steun te geven aan iets gansch anders, aan een opmerking, die de heer van Lanschot gisteren heeft gemaakt over de noodzakelijkheid van herziening der subsidieering van de doofstommeninstituten en eigenlijk van al dat buitengewoon onderwijs. Wat ik daarvan verneem, en de Regeering weet dit ook wel, maakt het dringend noodig, dat niet te lang worde overwogen, opdat niet tijdens dat overleg die instellingen te gronde zouden gaan.

Hiermede ben ik aan het einde van datgene wat ik wilde opmerken. Het is langer geworden dan ik mij had voorgesteld, langer ook dan misschien mijn ambtgenooten aangenaam was in dit vrij late middaguur, maar dat is niet geheel mijn schuld, maar de schuld van den heer van Embden, die mij gedwongen heeft om een enkel woord te spreken over hetgeen door hem in het midden is gebracht en in een motie is neergelegd.

Ik ben niet zooals hij, die zegt: ik laat mij niet de wet voorschrijven door mijn tegenstanders; ik ben volgzamer; indien men hier dingen zegt, waar ik het niet mede eens ben, dan meen ik daartegenover mijn meening te moeten stellen en onder dit opzicht mij dus naar mijn opponent te moeten richten.

Eindigende, resumeer ik, dat ik het optreden van dit Kabinet principieel goed acht en in overeenstemming met den uitslag van de stembus. Ik verwacht van dit Kabinet een krachtig Christelijk Staatsbeleid en ik zeg dit Kabinet daarbij toe onzen krachtigen steun. Ik wensch het Kabinet toe, dat het van God zal ontvangen de kracht en de wijsheid om in deze moeilijke tijden het roer zóó te houden, dat het schip van Staat recht door de baren naar veilige haven koerst.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

24ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 23 MAART 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. verzoekschriften; 2°. geschriften; 3°. ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs door de afdeelingen over een ontwerp van wet. — Voortzetting van de behandeling der ontwerpen van wet tot vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beraadslaging). — Nog ingekomen een bericht van een lid. — Uiteengaan der Kamer tot 10 April.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 40 leden, te weten:

de heeren W. Fransen, d'Aumale van Hardenbroek, de Vlugt, Sijtsma, de Waal Malefijt, Haffmans, van der Hoeven, Janssen, van der Lande, Blomjous, van Embden, Verkouteren, van Lanschot, Heerkens Thijssen, Douwes, de Vos van Steenwijk, Diepenhorst, Slotemaker de Bruine, Gilissen, van Wassenaer van Catwijck, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van der Does de Willebois, Smeenge, van Basten Batenburg, Dobbelmann, Schönfeld, Wibaut, Westerdijk, de Veer, Steger, de Gijsclaar, Beelaerts van Blokland, S. de Vries, Anema, Franssen, van Loon, Bosch van Oud-Amelisweerd, Smits en Idenburg,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Marine, van Financiën, van Oorlog en van Waterstaat.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. de volgende verzoekschriften:

een, van den gemeenteraad van Doorwerth, in zake het ontwerp van wet tot vereeniging dier gemeente met de gemeente Renkum;

twaalf, betreffende het voorstel van wet in zake den zomertijd;

een, van het bestuur van de Oudercommissie te Wijk en Aalburg;

een, van het bestuur der Vereeniging „de Tuinbouw", te Grootebroek;

een, van het bestuur der afdeeling Leiden en omstreken, en een, van het bestuur van de afdeeling Schagen en omstreken, beide van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

een, van het bestuur der Coöp. Aardappelmeelfabriek Alteveer, te Alteveer, gem. Onstwedde;

(Voorzitter.)

een, van het bestuur der afdeeling Wieringen, te Wieringen, en een, van het bestuur der afdeeling Buiksloot, te Buiksloot, beide van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;

een, van het bestuur der Kaasfabriek „Nooitgedacht", te Wieringen;

een, van het bestuur van het Comité voor „Zonnetijd", te Wijk en Aalburg (N.-Br.);

een, alsvoren, van het waterschap der Gemeenschappelijke uitwatering met stoombemaling van en door den Heerenpolder, te Oudetonge;

een, alsvoren, van de Veeverzekering „Onderlinge Steun", te Wijk en Aalburg;

een, alsvoren, van de Friesche Maatschappij van Landbouw, te Leeuwarden,

alle vóór het wetsvoorstel in zake den zomertijd;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rotterdam, te Rotterdam;

een, van burgemeester en wethouders der gemeenten Maastricht en Nijmegen;

een, van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer, te Nunspeet;

een, als voren, van de Nederl. Ver. van Christ. Kantoor- en Handelsbedienden, te Amsterdam;

een, als voren, van den Centralen Bestuurdersraad van den Neutralen Amsterdamschen Middenstand, te Amsterdam;

een, als voren, van den Bond van Procureurs- en Deurwaardersklerken in Nederland, afd. Rotterdam,

alle tegen het wetsvoorstel in zake den zomertijd.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de verzoekschriften;

2°. de volgende geschriften, betreffende het voorstel van wet in zake den zomertijd:

een motie van het Koninklijk Nederlandsch Gymnastiekverbond;

een adhaesiebetuiging van L. E. de Vries, leeraar aan het gymnasium, enz. te Maastricht, c. s., allen te Maastricht;

een, van een landbouwer uit de „Betuwe";

een telegram van den voorzitter en den secretaris der Coöperatieve Boerenleenbank te Wezep;

een, van het bestuur der Coöperatieve Stoomzuivelfabriek te Heeze.

Deze geschriften zullen ter griffie worden nedergelegd, ter inzage voor de leden;

3°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Wijziging der Registratiewet 1917 (367);

Wijziging der wet van 20 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, enz. (358);

Verhooging en wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (Onderbrenging beheer stormwaarschuwingsdienst en kustwacht bij het Departement van Marine) (380);

Wijziging van de wet van 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 843), tot regeling van de bezoldiging van den Raad van State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 1921 (*Staatsblad* n°. 660) (385);

Onteigening ten name van de gemeente Tilburg van perceelen in die gemeente, ter voorziening in den woningnood (377);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen het dorp Katwijk aan Zee, ten zuidoosten van de begraafplaats (388);

Onteigening ten behoeve van de omlegging van den tramweg Oosterhout—Tilburg te Oosterhout (389);

(Voorzitter c. a.)

Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor 1923 (386);

Goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met hare stoomschepen wordt medegegeven (391);

Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van de steenen boogbrug, gelegen in den Rijksweg van Haarlem naar Bennebroek over de Bennebroekervaart onder de gemeente Bennebroek (395);

Wijziging van art. 47, eerste lid, Wetboek van Koophandel (387);

Vereeniging van de gemeenten Balgoy en Overasselt (396);

Vereeniging van de gemeenten Echteld en IJzendoorn (397).

Deze ontwerpen van wet zullen naar de afdeelingen worden verzonden;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over het ontwerp van wet n°. 281 de heeren Verkouteren, Janssen, Haazevoet, van der Lande en Blomjous.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet **tot vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beraadslaging wordt hervat.

De heer **Slotemaker de Bruine**: Mijnheer de Voorzitter! Het feit, dat ik nog maar zeer kort de eer heb lid te zijn van deze Kamer, is voor mij aanleiding genoeg om te begrijpen, dat ik bij de algemeene beschouwingen òf in het geheel niet het woord moet voeren òf alleen over een zeer bepaald onderdeel. Ik begrijp, dat de bescheidenheid en in dit geval ook een stukje zelfkennis mij nopen moeten om algemeene dingen over te laten aan mannen van meer ervaring en meer kennis op dit gebied.

Maar het moge mij niet euvel geduid worden, wanneer ik over een onderdeel, dat toevallig ligt op het terrein van mijn studie en arbeid, een enkele opmerking ga maken. Het is te vinden op het wereldwijde terrein van de verhouding tusschen Kerk en Staat, waarover ik echter natuurlijk alleen zal zeggen wat met het zeer kleine onderdeel, waarop ik het oog heb, samenhangt. Ik vind daartoe aanleiding eenerzijds in wat aan de overzijde door den hoogleeraar Visscher is gezegd en anderzijds in hetgeen staat in de aan den overkant gewisselde stukken betreffende hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting.

Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat u mij wilt toelaten de zaak niet bij hoofdstuk VII *B*, doch hier te behandelen — gelijk trouwens ook de heer Idenburg gedaan heeft —, omdat ik niet van plan ben de financieele quaestie te bezien, maar den invloed van dit vraagstuk op onze algemeene politieke ontwikkeling.

Ik ben zeer onder den indruk van de groote moeilijkheden, waarin het parlementaire stelsel verkeert, en ik heb de sterke overtuiging, dat het noodig is voor hen, die het Parlement willen sterken, om alles weg te werken wat den invloed der partijen in het algemeen en met name wat de samenwerking der drie rechtsche partijen zou kunnen bemoeilijken, die alle staan op religieuze basis. Ik zeg religieus en niet kerkelijk of dogmatisch.

Wanneer de heer van Embden zich het onderscheid had herinnerd tusschen religieus en kerkelijk-dogmatisch op politiek terrein, dan zou hij wellicht gisteren eenigszins anders over de bedoelde samenwerking hebben gesproken. Bovendien kunnen de kerkelijke vragen, waarop ik het oog heb, niet anders dan schade lijden, wanneer zij betrokken worden in den politieken strijd.

Nu heeft de heer Visscher op 24 November 1922 zijn rede aangevangen met deze woorden:

(Slotemaker de Bruine.)

> „Een der onvervulde idealen onzer antirevolutionnaire partij ligt in het kerkelijk vraagstuk.".

Ik acht die aanduiding niet zonder bedenking, omdat het kerkelijk vraagstuk als het eenigszins mogelijk is geen inzet zijn moet voor welke partij ook. Ik weet wel, dat de heer Visscher dat sprak naar aanleiding van een deel van het program van zijn eigen partij, waarin wij in artikel 20 lezen:

> „Ter bevordering van een meer dan dusgenaamde scheiding tusschen Kerk en Staat dient de verplichting uit artikel 168 (thans 172) der Grondwet voor de Overheid voortvloeiende, na uitbetaling aan de rechthebbenden van het rechtens verschuldigde, te worden opgeheven.".

In beide gevallen een verband tusschen het kerkelijk vraagstuk en de politiek. Het ontgaat mij niet, dat dit verband in de woorden van prof. Visscher veel enger wordt gemaakt dan in het antirevolutionnair program; ik kan mij voorstellen, dat voldaan wordt aan art. 20 van dat program zonder eenigen invloed op de ontwikkeling van het kerkelijk vraagstuk. Maar hoewel er tusschen die beide een groot verschil bestaat, kan ik toch een parallel trekken.

Mijn overtuiging is, dat zoowel het antirevolutionair program als de woorden van prof. Visscher een buitengewoon voortreffelijk doel beoogden, nl. om alle kerkelijke moeilijkheden, die de normale ontwikkeling van ons politieke leven bedreigen, weg te werken, indien dat mogelijk is. Ik persoonlijk, ik spreek alleen voor mij zelf, waardeer dat dubbel, omdat ik iedere kerkelijke wrijving tusschen de antirevolutionnaire en Christelijk-historische groep zeer zou betreuren en zeker niet zou meedoen om de scheiding daartusschen tot een klove te maken of de kerkelijke hartstochten te prikkelen.

Het doel acht ik dus bijzonder gelukkig; het middel van prof. Visscher acht ik niet heel gelukkig. Als ik aan hem denk, denk ik te gelijk aan enkele woorden uit het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer op hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting, waarin geschreven werd:

> „Enkele leden gaven als hun opvatting te kennen, dat de synodale organisatie der Nederduitsch Hervormde kerken wettigen grondslag mist. Zij achtten het niet juist, dat een bedrag van f 40 000 als kosten van kerkbestuur wordt toegekend aan een instelling, welker kerkrechtelijke bevoegdheid voor ernstige betwisting vatbaar is, en stelden in verband daarmede de vraag, of de Regeering bereid is te overwegen, of niet, voordat wederom tot toekenning van een zoodanige bijdrage wordt overgegaan, de Nederduitsch Hervormde kerken in de gelegenheid behooren te worden gesteld zich een wettig bestuur te kiezen."

Indien gebeurde, wat hier wordt geïnstigeerd, dan zou daarmee de Overheid zich mengen in de inwendige organisatie van een der Kerken. Ik kan hierin niet anders zien dan een uitnoodiging tot het oefenen van een *jus in sacra;* èn als kerkelijke èn als politiek persoon moet ik mij daartegen verzetten.

Als men vraagt, of deze toestand niet een gevolg is van 1816, toen de Overheid ook heeft ingegrepen, antwoord ik: ik kom daarop nog terug; maar ik acht in het algemeen een ingrijpen van de Overheid in de inwendige organisatie ongeoorloofd en bovendien in dit geval onnoodig. Ik ben dankbaar voor het antwoord van den Minister, dat „de Hervormde Kerk vrij is zich haar bestuursinrichting te kiezen."

Ik zou willen, dat men zich rekenschap geve van de gevolgen, indien men op een ander standpunt staat. Het gevolg zou moeten zijn, dat in onze politieke lichamen specifiek kerkelijke vragen gemaakt worden tot een voorwerp van onderzoek en overweging, c. q. van strijd.

Ik noem *exempli gratia*: moeten in onze politieke lichamen vragen behandeld worden als deze: wat was het karakter van de vroegere organisatie dezer Kerk? Prof. Fabius en prof. Visscher hebben verzekerd, dat de gemeenten van die Kerk vroeger autonoom waren en alleen classicaal verbonden. Ik

(Slotemaker de Bruine.)

meen, dat men in kerkelijke en politieke stukken van vóór 1816 de bewijzen van het tegendeel kan vinden. Om de Vergadering niet op te houden, wijs ik met een half woord op een synode van die Kerk, waarin in 1571 de eenheid der Kerk reeds is uitgesproken, op een liturgisch geschrift van die Kerk uit 1773, waarin dat is uitgesproken; beide uitspraken lang vóór Koning Willem I.

Maar ik vraag vooral de aandacht voor dit politieke feit, dat in de Additionnele Artikelen van 1798, artikelen 1 en 6, en in de Grondwet van 1814, artikel 136 — beide malen vóór het optreden van Koning Willem I — gesproken wordt over „de eene Kerk".

Intusschen ga ik op deze zaak niet door, want deze gansche quaestie moet niet behandeld worden in politieke lichamen.

Een tweede vraag. In art. 20 van het antirevolutionnair program komt voor het woord „rechthebbenden". Wie zijn dat? Nu lees ik in een orgaan, dat nauw is verwant aan prof. Visscher: „Volgens gereformeerd kerkrecht zijn de plaatselijke gemeenten de rechthebbenden.". Ik onderzoek niet, of dat juist is, maar ik stel vast, dat dit een quaestie is, die in een politiek geding, in een politieke partij niet aldus gesteld mag worden, omdat de vraag niet wordt beslist naar Gereformeerd kerkrecht, maar naar het recht. Bovendien acht ik het volkomen onjuist, dat de plaatselijke Kerken, resp. de plaatselijke gemeenten, zouden kunnen zijn aangewezen, om bij voorbeeld de f 40 000 te toucheeren, waarvan sprake is in den passus van het Voorloopig Verslag. Maar die vraag van Gereformeerd kerkrecht moet in het geheel niet worden behandeld in een politieke vergadering.

Een derde voorbeeld. Is de Kerk thans vrij? Ik kan mij niet voorstellen, dat wanneer die vraag uitvoerig zou worden behandeld, men de vraag zou kunnen ter zijde laten, of deze Kerk vóór 1816 is vrij geweest. Als ik opsla de confessie art. 36 en de Kerkorde, artt. 4, 5, 28, 50, dan zou ik persoonlijk die vraag ontkennend beantwoorden. Maar nog eens, die vraag moet naar mijn overtuiging en om de regelmatige ontwikkeling van ons kerkelijk leven buiten de politieke sfeer, dus ook buiten een politieke vergadering worden behandeld.

Thans is echter het oogenblik gekomen, om een communis opinio te constateeren, omdat het groote voordeel van het optreden van prof. Visscher en de daarop gevolgde gedachtenwisseling mij schijnt, dat de overtuiging zich heeft gevestigd: de Overheid heeft hier geen taak.

Prof. Fabius heeft een reeks artikelen aan dit onderwerp gewijd, waaraan de heer Idenburg reeds de verdiende aandacht heeft geschonken, en ik wil van die reeks slechts wijzen op het artikel in *De Standaard* n°. 15 578, waarin hij alle wegen afspeurt, die wellicht door de Overheid zouden kunnen worden bewandeld. Eerst acht hij den weg, die door dr. Kuyper in de Tweede Kamer in 1874 is genoemd, nl. het intrekken van het Koninklijk besluit van 1816, onmogelijk, waarvan dankbaar akte.

Hij meent evenwel, dat er een mogelijkheid is, dat de gemeenten zich wenden tot de Regeering of de Regeering tot de gemeenten.

Op gronden, die ik nu niet zal uiteenzetten, geloof ik, dat zoowel kerkelijk als juridisch die beide wegen onmogelijk zijn. Mocht iemand zich interesseeren voor de argumenten, die ik daarvoor heb, laat hij dan de vriendelijkheid hebben op te slaan het tweede blad van *De Nederlander* van Zaterdag 10 Februari 1923, nummer 8988, waarin ik die argumenten gegeven heb.

In *De Standaard* n°. 15 595 heb ik trouwens een artikel gelezen van prof. Visscher, waarin deze constateert, dat de zaak is vastgeloopen.

Van den heer Idenburg hebben wij gisteren echter vernomen, dat naar zijn meening de zaak nog niet vastgeloopen is. Hij vroeg, of de Regeering niet kon overwegen het instellen van een commissie, die zou onderzoeken, of de Kerk, waarover het gaat, inderdaad vrij is. Hij heeft dat aldus geconstrueerd, dat hij zeide: de Kerk is vrij, zegt de een, de Kerk is niet vrij, zegt de ander. De Regeering heeft toen partij gekozen door de woorden in de Memorie van Antwoord, hoofdstuk VII*B*. Ware het niet beter, dat de Regeering zich geen partij stelde en neutraal bleef?

Ik kan zeer tot mijn spijt niet geheel met den heer Idenburg medegaan; ten eerste omdat ik vrees, dat als een dergelijke commissie zou gaan werken, wij toch al zeer spoedig een inmenging zouden krijgen in het interieur van de Kerk, maar bovendien omdat mij tot nu toe geen enkel argument onder de oogen gekomen is om te bewijzen, dat de Kerk niet vrij is.

De heer Idenburg heeft zich gisteren beroepen op een uitlating van den heer Lingbeek in *De Gereformeerde Kerk*, die mij natuurlijk bekend is, maar ik moge er op wijzen, dat als de heer Visscher spreekt over de niet-vrijheid der Kerk en als de heer Lingbeek daarover spreekt, dat zij dan spreken over twee totaal verschillende onderwerpen.

De heer Visscher spreekt over de onvrijheid der Kerken, om zich zelf een organisatie te geven die haar behaagt; de heer Lingbeek spreekt hiervan, dat thans de Kerk niet vrij is om alles te doen wat haar behaagt, wijl zij gebonden is aan haar kerkorde.

Dat laatste spreekt vanzelf; wie dat niet zou willen, zou anarchist zijn. De vraag in geding is niet de vraag, door den heer Lingbeek opgeworpen, maar de vraag, door den heer Visscher opgeworpen: of de Kerk in staat en bevoegd is om zich zelf iedere organisatie te geven, die haar behaagt, en ik herhaal, dat ik geen enkel argument heb ontmoet, aantoonende, dat de Kerk hiertoe niet bevoegd zou zijn.

Wat de Overheid betreft, moge ik wijzen op een element, dat ik van gewicht acht en dat de heer Idenburg gisteren niet heeft genoemd, nl., dat wij een wet op de kerkgenootschappen hebben van 1853 na 1816, 1842 en 1852, terwijl vaststaat, dat de Regeering zich aan die wet zal moeten houden of, wanneer wij die eventueel krijgen, aan een nieuwe wet, maar in elk geval aan de wet.

En indien al de Regeering zich tot de Kerk of de Kerk zich tot de Regeering zou wenden, dan zou het adres aan kerkelijke zijde nimmer anders kunnen gevonden worden dan met erkenning van rechten, die lidmaten of gemeenten kunnen laten gelden op grond van de bestaande organisatie; omdat buiten die organisatie om geen menschen te vinden zijn, die het adres zijn van de Kerk of de gemeente, hetgeen beteekent, dat als de organisatie niet rechtens bestaat, men zich niet tot die Kerk kan richten, en als men dit wel kan, dan heeft men erkend, dat de organisatie rechtens bestaat. Ik zie uit deze impasse geen uitweg. Maar ik merk er twee dingen bij op, om zoo dicht mogelijk te staan bij den heer Idenburg.

Ten eerste, dat, wanneer de heer Idenburg tegenover den heer Schokking plaatst die mannen, die meenen, dat in 1816 aan de Kerk onrecht gedaan is, deze tegenstelling in elk geval niet absoluut is. Men kan wel waarlijk meenen, dat er in 1816 onrecht gedaan is zonder te meenen, dat thans de Overheid over de middelen beschikt of de roeping zou hebben om dat onrecht na meer dan een eeuw te herstellen.

Ten tweede wil ik opmerken, dat, als ik politiek aldus spreek, dit niet beteekent, dat ik geacht wil worden de kerkelijke toestanden verdedigd te hebben, wat ik niet doe. De uitwerking daarvan behoort echter niet hier.

En ik zou de antirevolutionnaire partij met groote bescheidenheid willen vragen: wilt gij niet overwegen om uit artikel 20 van uw program enkele woorden te doen vervallen? En indien dat te veel gevergd is, wilt gij dan niet overwegen om althans te desavoueeren datgene wat door enkele leden in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer is gezegd en wat veel verder gaat? Omdat ik namelijk zoo gaarne uit ons politiek leven en met name ook uit de ontwikkeling der verhouding tusschen antirevolutionnairen en Christelijk-historischen alles zou zien weggewerkt of vermeden, wat onze politiek vertroebelt.

Maar ik mag niet ontkennen, dat, als ik op deze wijze spreek in mijn eigen kring, mij dan telkens een opmerking wordt gemaakt, die niet geheel van beteekenis ontbloot is. Namelijk deze opmerking, dat ik wel praten kan over het wegwerken uit de politiek van het kerkelijk vraagstuk, dat leeft bij de Protestanten, met name bij Hervormden en Gereformeerden, maar dat ik dan blijkbaar blind ben voor de moge-

(Slotemaker de Bruine.)

lijkheid, dat een ander kerkelijk vraagstuk zich in de politiek inmengt, en wel in verband met de Roomsch-Katholieken.

Nu spreekt het vanzelf, dat ik in het algemeen iedere inmenging in de politiek van kerkelijke vragen en iedere vertroebeling daardoor betreur; volkomen afgezien van de vraag, van welke zijde zij komt en in wiens voor- of nadeel zij eventueel zou zijn. Dan mag ik misschien wijzen op een symptoom.

Ik denk aan het gezantschap ten Vaticane. Ik wijs er hier op en niet bij hoofdstuk III — hoewel ik weet, dat het daar thuis hoort —, omdat ik niet van plan ben over de zaak te spreken, noch hier, noch bij hoofdstuk III, maar omdat ik het gebruiken wil als een symptoom van hetgeen ik bedoel.

In de Memorie van Antwoord aan deze Kamer lees ik dienaangaande:

> „Uit de gemaakte opmerkingen schijnt te mogen worden afgeleid, dat de zuiver diplomatieke overwegingen op grond waarvan tot de bestendiging van het Gezantschap bij den Pauselijken Stoel, als zijnde een middelpunt van diplomatiek verkeer, werd overgegaan, algemeen werden begrepen."

Dat wil dus zeggen: hier is een diplomatieke, dit is politieke fundeering. Ik kan mij ook in den mond van een Staatsman geen andere fundeering denken. Maar men duide het mij niet euvel, wanneer ik vraag, hoe een daad als deze gevoeld wordt ter plaatse, waar de daad wordt verricht. Onze Regeering en Volksvertegenwoordiging hebben een politieke daad verricht door een gezant ten Vaticane te zenden. Hoe heeft nu het Vaticaan die politieke daad verstaan? Men begrijpt, dat, als ik die vraag voel opkomen, ik mij nog soberder en nog bescheidener zal uitdrukken dan zooeven met betrekking tot de antirevolutionnaire partij. Maar misschien duidt men het mij toch niet euvel, wanneer ik herinner aan enkele woorden uit de kortelings verschenen encycliek *Ubi arcano Dei*, welke ik citeer in de vertaling van *De Maasbode*.

Daarin heeft de Paus gehandeld over de eenheid der Christenen en gewenscht, dat alle Christenen zich onder hem, als van God gewild hoofd, zouden scharen. Het spreekt vanzelf, dat ik over deze kerkelijke en dogmatische vraag hier geen enkel woord spreek. Maar nadat dit onderwerp door de Paus is aangeroerd, gaat de Encycliek aldus voort:

> „Als een heerlijk voorteeken van deze godsdienstige eenheid kan het verheugende feit beschouwd worden, dat u" — dit zijn de bisschoppen — „allerminst onbekend is en dat in den laatsten tijd zich heeft voorgedaan: voor allen onverwacht, voor enkelen wellicht onaangenaam, voor ons en u zeker alleraangenaamst. De meeste vorsten en de leiders van bijna alle naties, als door eenzelfde verlangen naar den vrede voortgedreven, hebben als om strijd hun oude vriendschap met den H. Stoel willen hernieuwen of een eerste overeenkomst willen sluiten. Met recht mogen wij ons hierover verheugen; niet alleen wijl aldus het gezag der Kerk uitgebreid wordt, maar ook wijl aldus de schittering van haar weldadigheid wordt vermeerderd.", enz.

Als een heerlijk voorteeken van deze godsdienstige eenheid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben een geloovig Protestant. Deze kerkelijke interpretatie van wat door mijn land als politieke daad is verricht, heeft mij pijn gedaan. En ik vertrouw, dat alle leden van deze Kamer dit billijken, ook al deelen zij dit gevoel niet.

Ik zou zeggen, wij moeten niet voortgaan op een weg, die in onze politiek weer de kerkelijke quaestie zou stellen, verdeelend eenerzijds, vertroebelend anderzijds. En ik zou willen, dat wij in onze politiek staan bleven met twee voeten op wat in onze Grondwet sinds vele jaren in de artt. 169 en 170 (nieuwe telling) staat en waardoor geen kerkelijk cachet op ons politiek leven kan drukken.

Ten slotte nog één opmerking. Een en andermaal heb ik gesproken van losmaking van Kerk en Staat: een en andermaal heb ik het woord scheiding uitgesproken. Ik bedoel echter allerminst, dat dit zou beteekenen, dat de Staat en

(Slotemaker de Bruine e. a.)

de politieke partijen zich het bestaan van Kerken en van religieuze vragen niet moeten herinneren. Wie dat bepleit, zou in de eerste plaats te kort schieten in besef van de eigenlijke principia, die ook in de politiek beslissing geven.

Hij zou bovendien te kort schieten in besef van wat er thans psychologisch in de wereld geschiedt. Als één ding allerwegen duidelijk wordt, dan is het wel, dat wedergeboorte van de wereld door sociale, economische en politieke maatregelen alleen zeker niet zal kunnen worden bereikt en dat zedelijke en geestelijke krachten onontwijkbaar noodig zijn. En van de zedelijke en geestelijke krachten zijn de Kerken zeer belangrijke draagsters.

Ziehier daaromtrent een merkwaardig getuigenis. Ik weet heel goed, dat één zwaluw geen zomer maakt; maar ik denk hier toch aan een uiting van den heer G. W. Melchers in *De Socialistische Gids*, dus in een orgaan, dat dergelijke uitingen niet pleegt te brengen. Daar handelt de schrijver op bladz. 1150, in een artikel over Kerk en Staat, over de noodzakelijkheid van moreele en geestelijke krachten, wil men slagen in zijn nationale en internationale taak. Hij zegt daar:

> „Tot nu toe zijn de kerken . . . . de eenige instellingen, die de verzorging van het innerlijk leven als haar taak behartigen . . . . Denkt men de kerken weg, dan weet ik geen instellingen, die op zoo breede schaal en met zooveel invloed voor dit doel werken."

Een dergelijk getuigenis vóór de cultuurbeteekenis van de Kerken in het algemeen aanvaard ik met groote blijdschap.

En ik wilde dus zeggen: Laat ons doen wat wij kunnen, opdat onze politiek in het algemeen zuiver zij van wat niet anders doen kan dan haar vertroebelen. Laat ons doen wat wij kunnen om de politieke partijen in het algemeen zoo te sterken, dat zij ons parlementaire stelsel schragen. Laat ons doen wat wij kunnen, om weg te nemen wat wrijving geeft tusschen degenen, die geroepen zijn om samen te werken in het belang van ons volk. En laten de politieke partijen en de Regeering — ik behoef dit tot deze Regeering niet te zeggen, want zij heeft het reeds — een open oog hebben voor de waardij van de geestelijke goederen, waar het gaat om de toekomst van een volk.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Men heeft mij in dit parlementaire jaar er hier herhaaldelijk aan herinnerd, dat ik een eenling ben, de tijdelijk laatst overgeblevene van een eertijds ook hier vrij krachtige groep.

Daarom had ik verwacht en gehoopt, dat de heeren hier mijn positie niet moeilijker zouden maken dan die al is. Helaas, in die verwachting ben ik teleurgesteld.

De wijze toch, waarop eergisteren de geachte afgevaardigde uit Overijssel, de heer de Vos van Steenwijk, zich heeft uitgelaten over den Vrijheidsbond, waarvan ik het voorrecht heb lid te zijn, noopt mij een ernstig woord van protest te doen hooren.

De wijze, waarop die afgevaardigde in deze hooge Vergadering sprak, was, meen ik, voor hem stellig ongewoon; hij, man van vormen, had zoo niet moeten spreken.

Mijnheer de Voorzitter! Door aldus te handelen, heeft de spreker bij mij, als oud-propagandist in verkiezingsdagen, een lust opgewerkt, waaraan ik evenwel niet te veel zal toegeven. Ik moet echter mijn partij tegen de geuite beschuldiging verdedigen, al hoop ik daarbij de perken van welvoeglijkheid niet te buiten te gaan.

Voorop stel ik dit.

Zoowel de heer de Vos van Steenwijk als de heer Idenburg hebben hun vreugde uitgesproken over den uitslag der verkiezingen.

De heer de Vos van Steenwijk drukte dit aldus uit:

> „Behoef ik het te zeggen, dat ik mij over het resultaat der ll. zomer gehouden verkiezingen verheug? Een uitslag, die zoo helder aantoonde, dat het overgroot deel van het kiezerscorps een Christelijk bewind verlangt, eene Regeering, welke, hoezeer rekening houdende met de stoffelijke nooden, de hoogere volksbelangen niet uit

24ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Smeenge.)

het oog verliest. Natuurlijk stemt de rechtsche overwinning mij dankbaar. Voor linksche ondernemingen en dito avonturen, met onafscheidelijk daaraan verbonden vermeerdering van financieele en economische verwarring, zijn wij vooreerst gespaard.".

En verder:

„Heeft menigeen het in zijn persoonlijk leven, helaas, maar al te dikwijls moeten ervaren tegen voorspoed niet bestand te zijn, evenzeer heeft succes menigmaal politieke fracties ernstig geschaad. Zoo leert het de parlementaire geschiedenis op menige bladzijde.

Dit wordt bij alle druk beweeg, in al het razend gedoe, van ons moderne leven te veel voorbijgezien. Ga niet aan ons, rechterzijde, onbewogen langs — ik kom er aanstonds op terug — wat de geestelijke voorgangers van den Vrijheidsbond, eens zoo machtig, hebben bestaan, en wat hun nakroost — hoe divergeerend hunne benaming telkens ook was — gerechte straf, dientengevolge moest ervaren. Mogen wij er leering uit putten, er ons voordeel mede doen. Eensgezind zijn, niet kibbelen, tot stand brengen wat wij in uitzicht hebben gesteld, en de linksche partijen volkomen recht laten wedervaren. Die zich aan een ander spiegelt!

Omnium consensu — gezwegen van enkele uitmiddelpuntige lieden — toonde de uitkomst der verkiezingen aan, dat de overgroote meerderheid der bevolking — geen gehoor gevende aan hen, die haar met schoone beloften paaiden — in deze zoo moeilijke tijden, te zorgvoller wijl de ernst er van niet algemeen genoegzaam wordt beseft, het landsbestuur in handen wenschte te zien van de drie rechtsche groepen, en bracht die uitslag dus het optreden van een rechtsch Kabinet mede. Ik zeg niet het aanblijven van het Ministerie-Ruys de Beerenbrouck.".

Mijnheer de Voorzitter! Dezen laatsten zin lees ik met eenige stemverheffing voor.

De heer Idenburg heeft gisteren gezegd, zich over den uitslag der verkiezingen te verheugen, omdat hier zat een Kabinet, voortgekomen uit partijen, die — ik zeg het nu wat anders — stoelden op één wortel des geloofs, er bijvoegende: uit dien wortel komen al heel spoedig verschillende spruiten!

Ik kan mij begrijpen, dat die heeren met den verkiezingsuitslag tevreden zijn, in hoofdzaak omdat zij meenen, dat orde en rust, rechtszekerheid, zedelijke begrippen en wat niet al onder een Christelijk bewind veiliger zijn dan onder een ander, omdat zij hopen dat hartewenschen zullen worden vervuld. Maar, Mijnheer de Voorzitter, uit hetgeen de heeren hier verder hebben medegedeeld, volgt ook — en dat is voor de kiezers, die aan deze samenstelling hebben medegewerkt ook van gewicht — dat onder die groepen niet alles is pais en vree. Dat het zoo erg is, als ook hier, zelfs hedenmorgen nog weer is gebleken, moet dan toch voor het vervolg tot eenige voorzichtigheid manen!

Men moet er bij de verkiezing toch ook om denken, dat de gekozenen tot taak hebben de schoone beloften, aan de kiezers gedaan, in te lossen. En waar dit zoo is, daar vraag ik, hoe hebben deze meerderheidspartijen zich dan bij de kiezers durven aandienen, gelijk zij deden?

De heer Idenburg heeft gisteren nog herinnerd aan een passage, voorkomende in de rede door den Minister van Binnenlandsche Zaken, uitgesproken in September 1922, waarin deze te kennen gaf, dat een oplossing zou worden gezocht voor het vaccinatievraagstuk.

Verder noemde de heer Idenburg eenige andere vraagstukken, in de oplossing waarvan hij belang stelt, o. a. de afschaffing der Staatsloterij, de doodstraf, en vroeg wat de Regeering voor de oplossing dier quaesties wil doen.

Wat de doodstraf betreft, werd er bijgevoegd, dit punt van het program van actie was geen verkiezingsleuze, de uiting van een diep gevoelde behoefte.

Mijnheer de Voorzitter! Als men erg gerust was, dat deze hartewenschen nu in vervulling zouden gaan, was aanmaning tot handelen van die zijde onnoodig.

Ik ben al lang lid van het Parlement en ken die oude quaestie. Uit hetgeen ik aan het slot van mijn betoog over het door den heer de Vos van Steenwijk gesprokene zeggen wil, zal blijken, dat wij in 1888, wat de vaccinatie-quaestie betreft, op hetzelfde punt stonden als waarop wij nu staan en dat niettegenstaande coalitie-Regeeringen aan het bewind zijn geweest.

En nu de heer de Vos van Steenwijk. Nadat hij de verklaring, zich over den uitslag der verkiezingen te verheugen, had afgelegd, wilde hij niet akkoord gaan met hetgeen te lezen staat in een artikel, voorkomende in een nummer van den Vrijheidsbond, in de verkiezingsdagen (Juni ll.), dat liefst in 500 000 exemplaren, als even zoovele giftkorrels, door ons vaderland is gestrooid, waarin staat:

„Waar zij (de Regeering) — zoo heet het — regeerkracht miste, lag de fout in de eerste plaats in haar grondslag, de versleten antithese, en het gemis aan saamhoorigheid. Zij ruste in vrede. Het Nederlandsche volk, *alle volwassen mannen en vrouwen in kiezersqualiteit*, hebben *nu* de schoone, maar moeilijke taak *de benoeming te doen van den opvolger*."

Waarom kan de heer de Vos van Steenwijk met die gedachte niet akkoord gaan? Omdat de grond voor die aansporing niet juist was, nl. dat de antithese is versleten?

Neen, daarom niet, maar omdat uit deze opwekking moet volgen, dat volgens den Vrijheidsbond niet langer het is H. M. de Konigin, die de Minister benoemt, maar het zijn de kiezers.

Kernachtig wordt gezegd:

„Derhalve niet langer H. M. de Koningin, maar de kiezers, die de Ministers benoemen."

Mijnheer de Voorzitter! Hoe is het mogelijk, dat een zoo scherpzinnig man als de heer de Vos van Steenwijk dit uit die opwekking heeft kunnen lezen!

Dan volgt er nog:

„Zoo wordt de natie ingelicht en opgevoed door een partij, welke, wanneer het voor kiezersvangst voordeel schijnt te zullen aanbieden, het Wilhelmus in oude toonzetting aanheft, om toch vooral niet onder verdenking te liggen het Huis van Oranje niet hou en trou te zijn, in Oranjemin voor de rechtsche groepen onder te doen; quitte, om op een ander oogenblik, ten einde zich ultrademocratisch aan te stellen, Hare Majesteit geheel op zijde te schuiven. *Het Volk* zou het niet anders verlangen, al zou het bij de bestaande Staatsinstellingen zulken onzin niet opnemen.

Of *De Standaard* van 24 Juni l.l. in een entrefilet: „Schip zonder stuur", van den Vrijheidsbond sprekende, ook te recht driestarde:

„Wit, zwart, zwart wit. 't Is alles immers hetzelfde, als 't gaat om verzamelen van het groote aantal stemmen. Ziedaar de vastheid die de Vrijheidsbond geeft: Schip zonder stuur."

Trouwens ook mr. van Houten uit zich in gelijken geest, waar hij in zijn Staatkundigen Brief van 25 Oct. l.l. spreekt van — ik citeer letterlijk — „het gescharrel met de liberale vlag, beurtelings haar neerhalen en hijschen, naarmate van de kansen van kiezersvangt"."

Mijnheer de Voorzitter! Ik laat de beide laatste uitdrukkingen natuurlijk voor rekening van hen, die ze hebben gebruikt. Dat de heer de Vos van Steenwijk zich daarop beroept, doet mij leed, te meer omdat hij het volkomen bewust moet hebben gedaan, anders beschuldigt men zoo niet. Maar, Mijnheer de Voorzitter, de deur wordt dichtgedaan door de zinsnede die nu volgt:

„Hebt nu eens houvast aan zulk een partij van electorale hengelaars."

Mijnheer de Voorzitter! De geachte spreker herinnerde er zelf aan, dat dit alles is gebeurd in den verkiezingstijd, maar dan vraag ik te meer: waar haalt men den moed vandaan

(Smeenge.)

om anderen een verwijt te maken, wanneer eigen partij dingen deed, die minder door den beugel konden?

Ik zeide zoo straks, dat de aanval van den heer de Vos van Steenwijk op den Vrijheidsbond juist om de reden, die ik zoo laatst opgaf, mij verbaasd had. Ik herhaal: waar haalt men den moed vandaan om dergelijke dingen te zeggen?

„Een Christelijk Kabinet werd verlangd", zoo sprak de heer de Vos van Steenwijk, om de door ZEd. genoemde resultaten te bereiken en om te voorkomen — hetgeen de heer de Vos van Steenwijk met nadruk heeft gezegd — dat wij niet kregen linksche ondernemingen en dito avonturen als vroeger met als noodzakelijk gevolg vermeerdering van financieele en oeconomische verwarringen.

Mag ik dien geachten afgevaardigde eens vragen: wanneer zijn die Staatsfinanciën zoo enorm in de war gekomen als zij thans zijn? Herinnert hij zich niet de periode van 1914—1918, toen de oorlog woedde en toen, wie ook achter deze groene tafel was gezeten, men komen moest tot uitgaven, waarvan naderhand de gevolgen duchtig zouden worden gevoeld, alles tot behoud van eigen volksbestaan en voorziening in nooden en behoeften, door den oorlog ontstaan?

Wie zijn in 1918 aan het bewind gekomen? Waren dat mijn vrienden, waren dat mijn medestanders? Is niet sedert 1918 de financieele toestand van ons land nog enorm achteruitgegaan, waarvan ik de vorige Regeering niet alle schuld wil geven?

Dat er in het toenmalig Kabinet een conflict ontstond vóór de verkiezingen van het vorig jaar, dat noodig maakte vervanging van enkele bewindslieden, den heer de Vos van Steenwijk door de coalitie dan toch ook nastaande, was aan den toestand der financiën en het beleid ter zake toch ook niet geheel vreemd?

Ik zal daarover niet meer zeggen, Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans even terug op het gewraakte artikel in het vlugschrift van den Vrijheidsbond. Ik moet eerlijk verklaren, dat na herlezing van de bedoelde passage ik in de uitdrukking, dat de kiezers de schoone, maar moeilijke taak hebben de benoeming te doen van den opvolger, niets kwaads zie. Bedoelde uitdrukking moge Staatsrechtelijk niet van onbetwistbaren stijl zijn, er wordt toch m. i. niets anders in uitgedrukt dan dat in Nederland het parlementaire stelsel geldt en dat in dit stelsel de Koningin de Ministers zal kiezen en benoemen uit de partijen, die bij de verkiezing de meerderheid hebben verkregen. Dit staat er in gewoon Hollandsch en niet wat de geachte afgevaardigde daaruit heeft willen halen.

Mag men daaruit, in deze Vergadering nog wel, onze trouw aan het Huis van Oranje in verdenking brengen? Mag men ons, die bij niemand in trouw aan ons Koningshuis willen achterstaan, op die wijze bejegenen? Past het den geachten afgevaardigde zulke dingen te zeggen op een dergelijken twijfelachtigen grond. Weet hij niet, dat van hetgeen, waarvan hij ons beschuldigt, zoo gemakkelijk iets kan blijven hangen, evenals meer gebeurt?

Wat de saamhoorigheid betreft, door beide sprekers in dit opzicht bedoeld, herinnert de heer de Vos van Steenwijk zich niet, dat in zeer vele quaesties de coalitiepartijen op dit oogenblik niet gelijk denken en anders stemmen?

Wie hebben gemaakt, dat Minister Ruys bij de eerste behandeling der Grondwetsherziening. hier hoofdstuk III niet binnenhaalde?

Wie stemden tegen het gezantschap bij den Paus? Wie hebben de Bioscoopwet in den grond geboord? Wie zijn het, die het goede, dat daarin voorkwam en dat nut had kunnen stichten, totaal onmogelijk hebben gemaakt, omdat zij nog meer dan hun partijgenooten op dit stuk wilden?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet meer vragen te dien opzichte stellen, ik wil er alleen aan herinneren, dat bij meerdere gelegenheden, waar juist blijken moest van de eenheid, die bij andere partijen ten aanzien van die onderwerpen niet altijd was te vinden en waarom men juist den koers der coalitie volgen moest, gebleken is, dat die keuze daartoe niet afdoende was.

Iederen avond vrijwel kan men in de rechtsche pers zien, hoe vinnig de strijd is, hoe weinig die beginselovereenkomst is. Men neme bijv. *De Standaard* van eergisteren ter hand, waar geklaagd wordt over een nieuw geval, nl. dat slechts 7 Roomsch-Katholieken en 1 Christelijk-historische stemden vóór het amendement-Beumer betreffende het in den regel ontslag verleenen aan de gehuwde vrouwelijke ambtenaren bij den postdienst.

Gelukkig, ik zeg gelukkig, dat het zoo is geloopen, maar *De Standaard* schrijft:

> „Wij klagen niet; wij constateeren slechts, dat de eenheid in belangrijke aangelegenheden bij de rechterzijde nog altijd niet is verzekerd."

De heer Idenburg heeft gisteren ook nog te kennen gegeven, dat hij het diep betreurde, dat dergelijke dingen voorkwamen en dat daartegen moest worden gewaakt, wil men de saamhoorigheid behouden.

Ik voor mij trek daaruit de conclusie, dat de eendracht niet is, zooals de heeren zelf wel wenschen; ik voeg er bij, zooals men den kiezers heeft voorgespiegeld. *De Standaard* vervolgt:

> „Dit maakt de vooruitzichten op vruchtbare samenwerking op principieel terrein niet moedgevend. Tot nu toe wil men steeds vrijwel altijd zijn eigen weg volgen, als er principieele vraagstukken aan de orde kwamen."

Dat is ernstige critiek op wat de heer de Vos van Steenwijk een zoo gelukkigen uitslag heeft gevonden; ernstiger critiek kan zeker niet worden geleverd.

Wil men er nog meer van weten, lees dan *De Nederlander*. Lees dan eens hetgeen daarin wordt gezegd over wat het voornemen is van de Katholieke partij, nl. om te Nijmegen een academie te stichten. Op welken grond wil *De Nederlander* dat niet? Op denzelfden grond, dien de heer Lohman aangeeft, wanneer hij het een fout noemt, dat de Vrije Universiteit is opgericht, nl. dat dit niet in de eerste plaats was het belang van de wetenschap, maar van de politiek. En dat is volgens dien geëerden Staatsman geheel verkeerd.

Wat volgt er uit een en ander, dat wat het eene deel der coalitie als het hoogste goed acht, door het andere als zoodanig niet wordt erkend.

Hoe kan men dan zoo hoog opgeven van het geluk, dat er in steekt te zamen overwinnaar te zijn?

En nu de uitdrukking, tegenover ons, op de wijze en gronden als boven vermeld, gebezigd: „Electorale hengelaars."

Heeft de Christelijk-historische partij zich daarvoor steeds behoed?

In Baarn werd in bedoelden verkiezingstijd van die zijde een pamflet verspreid, waarin werd gezegd: vertrouw den Vrijheidsbond niet, hij bestrijdt de S. D. A. P., maar hij is eigenlijk hetzelfde, want bij de Eerste-Kamerverkiezingen werkt hij met de S. D. A. P. mede. Mijnheer de Voorzitter! Dat is tegengevallen, maar bovendien wist men, dat, indien dit gebeurde, het een gevolg was van een stembusakkoord, zonder meer. Waarom vertelde men dit alles dan? Om kiezers te vangen, en wel die van ons, die meer dan anderen voor de S. D. A. P. vrees hebben.

Ik herhaal mijn vraag: is men zich niet bewust, dat men zelf verkiezingshengelaar is in het groot, en dan op een wijze, die ik niet gaarne voor mijn rekening zou nemen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik had lust, maar ik zal dien lust bedwingen, om iets voor te lezen, wat gisteren een van de medestanders van den heer de Vos van Steenwijk reeds zag, nl. een stuk, volgens het onderschrift afkomstig van het bestuur der afdeeling Oud-Beijerland van de Christelijk-historische Unie. Van de eerste tot de laatste letter wordt daarin niets anders gezegd dan dit: kiest ons! En waarom? Omdat wij Rome moeten bestrijden en de S. D. A. P.

Ik vind dit erg, omdat het in de bedoeling ligt met dezelfde Katholieken straks de coalitie te vormen.

Waar men zoo handelt, gaat het daar aan anderen te beschuldigen te zijn verkiezingshengelaars?

Waar in het bedoelde stuk wordt gezegd, dat alles wat de

(Smeenge.)

Katholieken doen, voor het Protestantisme niet goed is, wordt daar door de schrijvers iets anders bedoeld dan te kennen geven, dat alleen de keuze van Christelijk-historischen goed is voor het algemeen om te speculeeren op vreesaanjaging?

Nu vraag ik toch: hoe ter wereld is het mogelijk, dat men dergelijke dingen schrijft, den menschen voorhoudende het groote gevaar, dat er gelegen is in het nog verder versterken der macht van Rome, en daartoe wil samenwerken juist met die groep om Nederland te behoeden voor linksche avonturen? Wat is dat anders dan kiezersjacht?

Ware de heer de Vos van Steenwijk nog langer in het Parlement geweest dan hij reeds is, dan zou hij zich wellicht hebben herinnerd wat vroeger eens is voorgevallen. Het was bij de behandeling der Staatsbegrooting voor 1889, na de gehouden algemeene verkiezingen.

Mijn partijgenoot Lieftinck had zich opgemaakt aan te toonen, dat men in den verkiezingstijd veel had gesproken en geschreven wat beter was nagelaten.

De heer Schaepman — ik hoop dat de heer de Vos van Steenwijk er leering uit zal trekken — heeft toen het volgende gezegd:

,,De heer Lieftinck heeft ons gisteren vergast op een rede, waarin hij met een benijdbare kracht van navolging eenige tooneelen uit den verkiezingsstrijd weer voor ons heeft opgevoerd.

Wat mij betreft, zonder te willen ontkennen, dat ik soms mij zelf meende te herkennen, werd ik toch op andere oogenblikken in den waan gebracht, dat een of ander spreker, gelukkig of ongelukkig candidaat van de overzijde, zelfs uit den jongsten tijd, aan het woord was. Maar hoe dat zij — ik wensch mijn geachten vriend den heer Lieftinck op dit gebied niet te volgen. Ik geloof zelfs, dat de Kamer mij dat niet euvel zal duiden; wij allen, voor zoover wij aan den verkiezingsstrijd deelnemen — en daar zijn niet weinigen onder ons, die in dat geval verkeeren — wij allen weten, dat bij dien strijd de zaken op eenigszins andere wijze moeten uitgesproken worden dan dat hier pleegt te geschieden.

Men behoort dan te spreken met woorden, die treffen, met woorden, die teekenachtig zijn, met woorden, die oogenblikkelijk indruk maken.

Wanneer er aan deze zijde dan soms gesproken wordt van liberale tirannie, dan aarzelt men niet van de andere zijde te spreken van priesterheerschappij. Ik geloof, dat het een tegen het ander opweegt, maar ik meen ook, dat wij wel doen, met deze dingen in deze Kamer niet te zeer ter sprake te brengen: *intra et extra muros peccatur.*

Wanneer het tijdstip, waarin die zonde eenige verontschuldiging kon vinden, voorbij is en het oogenblik weer gekomen is, waarop men de zaken bij haar gewonen dagelijkschen naam noemt, dan komt het mij voor, dat het beter is bij het gewone spraakgebruik te blijven.

Ik zal ten minste trachten aldus te doen.

Over de rede van den heer Lieftinck heb ik verder weinig in het midden te brengen. Het meeste van hetgeen door hem gezegd is, is ook door den heer de Beaufort herhaald, in een vorm, die, ik mag het niet ontveinzen, meer aantrekkelijks heeft. Maar één zaak, één punt wil ik iets over zeggen.

Hij (Lieftinck) heeft met nadruk gewezen op het gebrek aan homogeniteit, dat bij deze Regeering zou bestaan.

Om dit ontbreken van homogeniteit duidelijk te doen uitkomen, heeft hij er op gewezen, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken en de Minister van Koloniën bij een mogelijke stemming over de vaccinatie tegenover elkaar zouden staan.

Nu wist ik niet, dat de vaccinatie — hoe groot een volksbelang ook — toch zoo bij uitnemendheid een Staatsbelang is, dat bij de vorming van het Kabinet de meening over de vaccinatie — ik zeg niet over den vaccinedwang, maar ook over het nut van de vaccinatie — een onderwerp van beraadslaging zou uitgemaakt hebben."

Mijnheer de Voorzitter! Wat blijkt uit dit slot? Dat het vaccinevraagstuk ook toen reeds was een hoofdpunt, en ik herinner er nogmaals aan, dat dit evenals in 1888 nog aan de orde is en men dus niet in staat was, niettegenstaande gemeenschappelijk regeeren, deze quaestie op te lossen. In de Troonrede van 1922 is dat punt weer aangeroerd, terwijl er gisteren door den heer Idenburg aan is toegevoegd de quaestie van de loterij. Mij dunkt, dit zegt genoeg.

Mijnheer de Voorzitter! Ik eindig met de verzekering, ik zou al die dingen niet hebben gememoreerd, indien de heer de Vos van Steenwijk zich niet had opgemaakt, om de partij, waartoe ik behoor, op die wijze gelijk hij deed hier in het debat te brengen. Ik hoop niet, dat ik te lang aan het woord ben geweest, maar ik moest iets zeggen, omdat anders van het door den heer de Vos van Steenwijk gesprokene zoo licht iets bleef hangen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Maar u heeft mij heelemaal niet weerlegd.

De heer **Smeenge**: Ik meen dat wel te hebben gedaan en hoop anders daartoe later nog een betere gelegenheid te krijgen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nu gaarne nog eenige andere punten ter sprake brengen.

In het Voorloopig Verslag is behandeld het doen samenvallen van de periodieke verkiezing met die na de ontbinding en als oordeel van meerdere leden te kennen gegeven, dat dit niet meer moet gebeuren.

Mijnheer de Voorzitter! De Regeering erkent, dat tegen een handeling als ook nu weer plaats had bedenkingen zijn, maar weet geen oplossing. Zij betreurt, dat die bedenkingen van deze zijde niet zijn gemaakt bij de Grondwetsherziening.

Mijnheer de Voorzitter! Er mag op dit oogenblik weinig aan te veranderen zijn, men heeft, meen ik, toch maatregelen te beramen, opdat dit zelfde niet altijd moet gebeuren.

Vele der klachten, die wij, toen de Grondwetsherziening in tweede lezing moest plaats hebben, hoorden over het voorgestelde, eenmaal aangenomene, zouden achterwege hebben kunnen blijven, indien vóór de tweede lezing, na de ontbinding, aan het oordeel der kiezers het vóór of tegen dier herziening was onderworpen.

Nu ging men op in de politiek van het vervolg, stapte over de hoofdbezwaren heen tot schade van het heden.

Nog kunnen velen niet zwijgen over de bezwaren, die zij hebben tegen hetgeen nu Grondwettelijk is vastgesteld, en ik betreur dat te meer, omdat daarbij niet alleen betrokken is de positie van gewone personen, maar ook van het hoogste gezag.

Overweging verdient deze quaestie dus wel.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord over de bezuiniging. Ik heb bij de behandeling van de wet op 't lager onderwijs gezegd, dat ten aanzien van de bezuiniging de Regeering op mijn steun kon rekenen, onder dit voorbehoud, dat de Staat zijn plicht niet verwaarloost, maar blijft zorgen voor nieuwe bronnen van welvaart en dat juist in een tijd als dezen de volkskracht worde versterkt. Ter wille van dit laatste heb ik mijn stem niet gegeven aan genoemd wetsontwerp, omdat naast het betrekkelijk weinige, dat werd bespaard, het onderwijs ten plattelande groote schade zou ondervinden.

Waar onze bevolking per jaar met een 100 000-tal toeneemt, is het noodig, dat telkens worde gezocht naar het openen van nieuwe productiekanalen, dat veel, wat nu wordt nagelaten ter wille van de bezuiniging, toch moet geschieden. Ik zal niet ontkennen, dat met de grootste nauwgezetheid moet worden nagegaan, waarvoor geld kan worden gevoteerd, maar, zooals ik zeide, men moet zorgen, dat nieuwe bronnen van welvaart worden geschapen, waaruit in de toekomst kan worden geput. En zoo ben ik het niet geheel eens, Mijnheer de Voorzitter, met den heer van der Lande, die met een zekere minachting sprak over de drooglegging van de Zuiderzee; hij wenschte, dat met die ,,gekheid" — hij gebruikte die uitdrukking niet, maar dit lag, naar het mij voorkwam, in zijn woorden opgesloten — zoo spoedig mogelijk zou worden opgehouden.

Nu zou ik toch den heer van der Lande willen vragen:

(Smeenge.)

Weet hij niet, dat door dien arbeid Nederland ten slotte zal worden verrijkt met een zeer groote oppervlakte gronds, waaraan bij de vermeerdering der bevolking juist zoozeer behoefte bestaat? Weet hij niet, dat, indien de groote dijk is gelegd, enorme sommen kunnen worden bespaard op de zeeweringen van Friesland en Noordholland? Weet hij niet, dat, indien dat onderdeel van het werk is tot stand gebracht, dat zou beteekenen een enorme besparing voortaan op de kosten van vervoer uit en naar de aangrenzende provinciën en de hoofdstad des lands? Weet hij niet, dat, indien dit werk wordt tot stand gebracht, gedurende dien tijd en daarna aan duizenden arbeid zal worden geboden?

Het moge waar zijn, dat van de werklooze grondarbeiders niet zoovelen dadelijk bij dit werk kunnen worden gebruikt als wel gewenscht, op allerlei gebied zal hetgeen hier moet gebeuren zijn invloed doen gevoelen.

Ik bekijk de zaak in het algemeen, en wanneer men dat doet, is de uitspraak van den geachten afgevaardigde niet juist.

Het heeft mij verheugd, dat men aan de andere zijde van het Binnenhof het heeft opgenomen voor de verbetering van de haven te Vlissingen, dat men de Regeering er toe heeft gebracht daarvoor meer te doen dan aanvankelijk het plan was, want in het hebben van een goede haven daar zie ik ook een bron van welvaart en ontwikkeling. Betreurd heb ik het evenwel, dat men, om aan het geld te komen, geschrapt heeft een post voor de haven te Bruinisse, want de behoefte daaraan is, naar mijn overtuiging, zeer groot en bestaat al jarenlang. Ook voor de veiligheid van hen, die met het schip hun brood moeten verdienen op de Zeeuwsche stroomen, dringt deze quaestie. De Minister van Waterstaat zal, indien hij terugdenkt aan het verleden, deze woorden gaarne onderschrijven.

Ik hoop, dat de Regeering deze quaestie in het oog blijft houden. Zij moet op dit oogenblik niet verder gaan dan noodig is, het wegvoeren van de materialen, die reeds aanwezig waren voor de uitvoering van dit werk, moet men achterwege laten.

Waar ik het beteur, dat men meerdere groote werken niet voldoende steunt, daar denk ik tevens aan de haven van IJmuiden. Ik hoor, dat er nu eenig uitzicht is, dat het met den arbeid aan de sluis sneller zal gaan, waarover ik mij zou verheugen. Indien straks de zeevaart weer vermeerdert — wij hopen toch allen op vooruitgang — en men in ons land weer meer zal aanbrengen wat gedistribueerd moet worden, hier en elders, dan moeten wij in het bezit zijn van goed geoutilleerde werken, om de concurrentie met anderen te kunnen volhouden. Daarvoor hebben wij nu te maken wat noodig is. Zoo denk ik, Mijnheer de Voorzitter, over het aanleggen van wegen en vaarten in het land. Meerderen zijn zou gauw geneigd te zeggen: dit of dat kan men voorloopig wel achterwege laten. Mijnheer de Voorzitter! Laat men bij de beoordeeling der voorgenomen werken toch vooral bedenken: de uitoefening van den landbouw in allerlei vorm eischt goede wegen. Men moet meerdere producten snel en goedkoop kunnen vervoeren, de productiekosten moeten worden verlaagd. Niet altijd vindt men bij de betrokkenen het noodige geld om de nieuwe werken tot stand te brengen. Laat men van Regeeringszijde voor het antwoord, dat men op een aanvrage geeft, goed overwegen, welke belangen het geldt. Ik breng in dit verband hulde aan de Regeering voor de wijze van steunverleening op meerdere plaatsen, omdat het daardoor mogelijk wordt, dat werken worden ter hand genomen, waaraan men anders vooreerst niet zou beginnen. Het geld, dat op die wijze wordt besteed, brengt nuttige werken tot stand.

Mij op dit standpunt stellende en vreezende, dat men soms meer wil doen dat noodig is, meen ik de aandacht der Regeering te moeten vestigen op een werk, dat men wil uitvoeren, maar dat, naar mijn meening, zoo grootsch niet noodig is.

Het moge vreemd klinken uit den mond van iemand, die 24 jaar voorzitter is geweest van de Schippersvereeniging „Schuttevaêr" en die telkens heeft aangedrongen op verbetering van kanalen, bruggen, sluizen, enz., maar er moet op dit oogenblik niet meer gedaan worden dan noodig is, ten einde ook andere nuttige plannen te kunnen steunen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb vernomen, dat men nu wil maken een verbeterden waterweg van Rotterdam over Gouda naar Amsterdam, en met vreugde. Dat daar evenwel noodig is een vaarweg, geschikt voor 2000-tonsschepen, betwijfel ik. Het staat vrijwel vast, ook in de kringen van hen, die de gewone scheepvaart uitoefenen, dat daaraan geen behoefte bestaat. Verbetering, niet het minst te Gouda en vooral wat sluizen, bruggen en afsnijdingen betreft, is hoog noodig, is jarenlang gevraagd. Dat men dadelijk, wat gemelde verbetering betreft, wat na jaren eerst kan geschieden, in het oog houdt, is goed, maar verder behoeft men thans niet te gaan. Dat hier een vaarweg voor schepen van 2000 ton zal noodig worden, gelooven meerderen, die ik er over sprak, niet. Zij zeggen onder meer dit: vervoer van hoeveelheden, als in een schip van 2000 ton kunnen worden geladen, zou alleen kunnen plaats hebben van goederen, die over zee in groote stoomers zijn aangevoerd. Welnu, in dat geval is het veel beter en voordeeliger, dat die stoomers, die te Rotterdam zijn binnengevallen, na het lossen van een deel der lading zelf naar Amsterdam varen of omgekeerd.

Wat er van zij, omdat ik zooveel mogelijke goede gelegenheden wensch, achtte ik het mijn plicht, hier aan de Regeering de vraag te doen: Overweeg ernstig, wat dit werk betreft, als men u om steun vraagt, wat met het oog op de tijdsomstandigheden het beste is.

Ten slotte nog iets over 2 punten. Ten eerste de classificatie.

Wij vinden in de Memorie van Antwoord, dat men nog bezig is te dien opzichte te onderzoeken. De Minister zegt, dat er reeds een classificatie bestaat. Zeker, doch ik meen, dat men met groote nauwgezetheid zal hebben na te gaan, of de classificatie moet worden behouden en tot welke wijziging men komen moet om nog verdere benadeeling van meerderen te voorkomen. Ik heb mij destijds in de andere Kamer met kracht tegen dit instituut verzet. Zij, die op het land wonen, hebben immers uitgaven, die men in de steden niet kent, waar men in zijn omgeving alle mogelijke gelegenheid vindt om zijn kinderen een behoorlijke opleiding te geven, zonder dat verplaatsing noodig is. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, dat is met hen, die op het land den Staat dienen, wel het geval en dit kost veel. Daarenboven, tal van levensbenoodigdheden zijn op het land volstrekt niet goedkooper dan in de steden, het tegendeel is dikwijls het geval. Over meerder levensgenot, zonder en met groote kosten, spreek ik nu maar niet. Meer zal ik er nu niet over zeggen.

Thans de protectie. De heer Diepenhorst heeft hier gisteren een schitterend betoog gehouden om de tegenstanders van de protectie over te halen tot zijn meening. Mijnheer de Voorzitter! Ik zal thans niet trachten, ook om des tijds wille, zijn stellingen te weerleggen, ik wil slechts herinneren aan den strijd, die gevoerd is, ik meen in 1898, toen men in sommige deelen van ons land protectie wilde voor den landbouw. Ik zeg, in sommige deelen, van waar uit men het overige landbouwende Nederland tot die gedachte wilde overhalen. De aangewende pogingen mislukten, en gelukkig. Later erkende men, dat het gelukkig was, dat men tot de eerst verlangde handeling niet was gekomen. De actie had wel gunstige gevolgen, men spande zich overal meer in om den landbouw tot hooger volkomenheid op te voeren.

Men staat hier nu ook voor een eerste handeling, maar die natuurlijk door tal van andere zal worden gevolgd, waarvan de heer Diepenhorst dan ook helaas geen vijand was. Waar gaan wij heen?

Ik vind het aardig om eens even mede te deelen hoe men thans in de kringen der schippers, waar tijdens den oorlog en nog daarna protectie werd ondervonden, daarover denkt. Ik las dezer dagen in *Het Schippersblad*:

> „Velerlei zijn de over dit onderwerp in de groote pers voorkomende beschouwingen.
>
> Protectie — bescherming — wordt dan onmiddellijk verbonden aan extra bevoorrechte of belaste goederen, die van over de grenzen in zeker land worden ingevoerd.

24ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Smeenge.)

En dat deze beschouwingen bijna uitsluitend in afkeurenden zin luiden, behoeft niemand te verwonderen. Al geven we aanstonds toe niet te behooren tot degenen, die dit onderwerp, zoowel in zijne nationale als internationale beteekenis ten volle meester zijn, toch is ons uit de practijk gebleken, dat ook de binnenschipperij zijn ,,protectie" kent of gekend heeft.

We beweerden dit reeds enkele jaren terug en 't werd ons toen nogal kwalijk genomen, dat we ons voorstanders van absolute handels- en bewegingsvrijheid verklaarden.

We behoeven immers slechts de ,,beurtbevrachting en vaste tarieven" — die zich thans nauwelijks meer iemand herinnert — en al den aankleve daarvan in het geheugen terug te roepen, om te erkennen, dat deze kunstmatig in 't leven geroepen en eenigen tijd door de Regeering nog kunstmatiger in 't leven gehouden machinale bevrachtingsmethode der schipperij slechts schijnbare voordeelen heeft bezorgd, en inderdaad tot nadeel der gemeenschap heeft geleid.

De fabelachtige vrachtprijzen — 'n dikke duizend gulden vracht voor 'n Friesch-turf-tjalkje was regel —, de hooge ligloonen — f 50 à f 60 per dag voor een lichter van 500 à 600 ton was gewoonte geworden — hebben de schipperij inderdaad niet vooruitgebracht.

Afgedacht nog van de vele andere nadeelen, psychologische nadeelen zouden we ze liefst noemen, als: schepen duur verkoopen, markenspeculatie, aankoop van aandeelen, nietsdoenerij, met een heimelijk inwendig terugverlangen naar den tijd van de z.g.n. ,,sobere" vrachtjes, waar je eigenlijk niet van ,,bestaan" kon, maar die toch de menschen van schippertje schipper en zelfs groote-kast-schipper hebben gemaakt, afgedacht van dit alles is er, door het mee-genieten van den reeder-concurrent van de behaalde schijnbare voordeelen feitelijk geen winst meer uit die beroemde beurtlijst-protectie overgeschoten."

De heer **Blomjous**: Is dit nu een argument tegen bescherming der nijverheid?

De heer **Diepenhorst**: Toch geen verweer tegen bovenmatigen buitenlandschen invoer.

De heer **Smeenge**: Ik heb gezegd, dat ik daarop niet nader zal ingaan; ik wilde alleen een paar eenvoudige voorbeelden aanhalen, die evengoed als al het gesprokene van waarde zijn.

Thans mijn slotwoord. De heer Idenburg heeft het hier gehad over de Staatsloterij. Ook ik wensch daarover een enkel woord te zeggen.

De heer Idenburg wil de Staatsloterij afschaffen; dat wilde men ook al in 1888. Bij de verkiezingen was het denkbeeld van de afschaffing voor de antirevolutionnairen steeds programpunt. Welnu, zij die achter de groene tafel kwamen, — ook de heeren van de geestesrichting van den heer Idenburg — hebben die afschaffing niet ondernomen.

Mijnheer de Voorzitter! Evenmin hebben zij, die de Staatsloterij wilden verruimen, ten einde het publiek, dat loten wil, goede gelegenheid te geven, hun zin gekregen.

Wat daarvan het gevolg is, de Minister van Justitie is op dit oogenblik niet hier, maar Zijn Excellentie weet, hoe het daarmede staat, hoeveel hoofdbrekens de loterij zoowel der politie als den rechterlijken ambtenaren kost.

Niettegenstaande de toestand van het heden volgens meerderen ongeoorloofd is en in strijd met wetten en verordeningen, wordt ons volk als het ware met allerlei loterijen overstroomd, terwijl van meerdere alle mogelijke kwaad wordt verteld. Mijnheer de Voorzitter! Dit laat men maar doorgaan. Schatten geld worden daaraan besteed. Nu ons volk nu en dan toch eens een kansje wil wagen, is het nu niet veel beter, dat men den menschen daartoe gelegenheid geeft onder behoorlijke contrôle, terwijl de Staat daarvan het zijne trekt? Op die wijze zouden de inkomsten, uit de Staatsloterij verkregen, grooter worden. Ik hoop niet, dat men dit denkbeeld maar dadelijk wegwerpt; ik hoop, dat men het nog eens nauwgezet zal overwegen en bedenken, dat, naarmate men de ge-

(Smeenge e. a.)

legenheid heeft willen verminderen, meerderen de gelegenheid hebben gevonden duizenden, ja honderdduizenden tot loten te brengen, zonder dat de Staat er iets aan heeft.

Waar dit zoo is, daar meen ik, dat veel beter is, dat de Staat zelf dit werk verder ter hand neemt.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Het was niet mijn plan, om mij in dit debat te mengen. De redevoering van mijn partijgenoot Wibaut was mijns inziens voldoende, maar juist omdat het terrein, waarop hij zich heeft bewogen, speciaal op financieel gebied lag, meen ik toch, dat ik enkele opmerkingen, die hier door een van de geachte sprekers in het midden zijn gebracht, niet kan laten voorbijgaan, omdat die gemaakt zijn in verband met de partij, waartoe mijn fractie behoort. Het zal slechts een kort woord zijn, ik zal niet veel tijd van de Kamer vragen.

De heer de Vos van Steenwijk heeft een paar dagen geleden gezegd, dat hij gewenscht had, dat het Kabinet voor het beleid in de komende jaren de richtlijnen had getrokken en een parool gegeven aan het kiezerskorps, zoodat dit precies kon weten wat van een voortzetting van het Ministerie-Ruys de Beerenbrouck te wachten was. Daaraan heeft de heer de Vos van Steenwijk toegevoegd: Dat is niet gebeurd, men heeft eenvoudig gestemd rechts of links, bij gebrek aan die richtlijnen.

Nu zou ik naar aanleiding van die opmerking van den heer de Vos van Steenwijk wel eens willen vragen: waren de kiezers wel ingelicht — ik bedoel voornamelijk de massa van de ongeschoolden, die voor het eerst ter stembus gingen —, waren die wel volkomen ingelicht waarom het ging? Als ik dan denk aan dien verkiezingstijd van verleden jaar, dan ging het er toch voor de meesten van die ongeschoolde massa om: voor of tegen de Kerk, voor of tegen den godsdienst, voor of tegen de zedelijkheid, voor of tegen de revolutie. Maar wanneer nu dat kiezersvolk eens precies had geweten, wat het van een voortzetting van dit Ministerie te wachten stond, wanneer het bijv. nadrukkelijk had vernomen, dat dit Ministerie van plan was weer een afzonderlijk Ministerie van Marine in te voeren, om het Departement van Landsdefensie weer te verdeelen in een Ministerie van Marine en een van Oorlog, en dat er een Minister van Marine zou komen, die stond op het standpunt van het ontwerp-Vlootwet, waarvan de behandeling was uitgesteld, het vorig jaar, in de Tweede Kamer, en als dat kiezersvolk eens geweten had, dat een van de eerste maatregelen, die van dat Kabinet zouden uitgaan, zou zijn wat ik noem de verslechtering van ons volksonderwijs, en wanneer zij geweten zouden hebben, dat het Ministerie van Landbouw niet alleen niet een afzonderlijk Ministerie zou worden, wat zoovelen hadden gewenscht, maar dat het geheel zou verdwijnen; als zij zouden geweten hebben, dat een der eerste maatregelen van deze Regeering zou zijn de verslapping van de Huurcommissiewet, waarbij door den grooten woningnood de huiseigenaars de gelegenheid krijgen de huren te verhoogen, dan betwijfel ik, of de uitslag der verkiezingen zou geweest zijn, als wij verleden jaar gezien hebben.

Nu heeft de heer de Vos van Steenwijk herhaaldelijk gezegd, dat de coalitie steunt op Christelijke beginselen en uitgaat van Christelijke ordonnantiën. Maar wat heeft hij daarvoor aangevoerd? Hij zeide:

> ,,Overigens heeft het debat over de huwelijkswetgeving in de Tweede Kamer bij de behandeling van het hoofdstuk Justitie ten allen overvloede glashelder in het licht gesteld de bestaansreden van de huidige partijgroepeering.",

terwijl hij verder zeide, dat een geruststellende gedachte is de wijze, waarop de Minister van Justitie zich heeft geuit ten aanzien van de echtscheiding. Hij heeft gezegd, dat het aantal echtscheidingen van 1912 tot 1921 bijna verdubbeld is.

Ik vind dit geen sterk bewijs voor de noodzakelijkheid van een Christelijke Regeering, al vind ook ik het toenemen van de echtscheidingen treurig, als men denkt aan het vele leed, dat er door geleden wordt, maar wij moeten ook bedenken, dat er in de jaren 1912—1921 gedeeltelijk een Christelijke Regeering is geweest, zoodat men moeilijk kan zeggen, dat

(Pothuis-Smit.)

die toeneming door een Christelijk bewind kan worden tegengegaan.

En of die uiting van den Minister van Justitie nu zoo geruststellend is, zou ik willen betwijfelen. Ik geloof niet, dat men verbetering van de zeden kan verkrijgen door handhaving van een wet.

Als nu de geachte spreker denkt, dat de sociaal-democraten — zijn bête noire — niets liever willen dan veel echtscheidingen, dan heeft hij het mis. Het is misschien een dankbaar onderwerp voor een of ander verkiezingsbiljet, maar de waarheid is het niet. Natuurlijk wenschen wij wel, dat de wet gewijzigd wordt in zooverre deze echtscheiding mogelijk maakt in gevallen, waarin het moreeler is van elkander te gaan dan bijeen te blijven, maar dat heeft niets te maken met een Christelijke Regeering. Misschien kan ik er bij de behandeling van hoofdstuk IV op terugkomen, maar ik wil wel zeggen, dat het verschijnsel van de toeneming van de echtscheidingen zich vertoont in alle landen en in alle kringen, al is het het meest in die van de beter gesitueerden.

Maar ook in Christelijke, evengoed als in niet Christelijke kringen. Ik heb hier vóór mij het laatste nummer van *Christelijk Vrouwenleven*, waarin een van de redactieleden spreekt over de groote verwording in de gezinnen in de verhouding van de ouders onderling, van de ouders tegenover de kinderen en van de kinderen tegenover de ouders.

Zij vindt dat heel erg en voegt er bij:

> „Dat gebeurt niet alleen in de huishoudens van aan den overkant" — dat zijn wij en dergelijke — „maar dat gebeurt in oer-Gereformeerde en oer-Christelijke gezinnen."

Men kan dus moeilijk zeggen, dat dergelijke dingen alleen in niet Christelijke kringen voorkomen; een verwijt aan ons kan hieruit niet worden geformuleerd, zooals de heer de Vos van Steenwijk het bedoelde.

Deze geachte spreker heeft ook gesproken over de verslapping van den gezinsband. Dat is een onderwerp, waarover zoo vaak wordt gesproken tegen menschen, die niet veel weten, die niet veel gelezen hebben en alles maar aannemen. Het wordt dan zoo vaak voorgesteld, alsof die verslapping alleen kan worden tegengegaan door een Christelijke Regeering! Dat komt mij evenmin juist voor.

In onze kringen is juist van het tegenovergestelde sprake. Ik kan dat weten; ik ben reeds bijna 25 jaren in die kringen werkzaam; ik heb met zooveel vrouwen, met zooveel gezinnen contact, dat ik dat gerust kan zeggen. In onze kringen wil men juist den opbouw van het gezin. Het gezin is, niettegenstaande het Christendom, in de laatste 40, 50 jaar neergehaald door het kapitalisme. Wanneer men vergelijkt het gezin van een georganiseerd arbeider van nu met het gezin van een ambachtsman — niet een pauper — van zooveel jaar geleden, dan is daarin een onzaglijk verschil. In de gezinnen, zeker, waar de vrouw in de socialistische beweging is, staat het gezinsleven op oneindig hooger peil dan in de gezinnen van zooveel jaar geleden. De arbeidersbeweging — natuurlijk ook de kerkelijke — heeft daartoe het hare gedaan. Wat zou het gezin van dien ambachtsman geweest zijn, wanneer er geen arbeidersbeweging, geen socialistische beweging ware geweest? De belangstelling voor, het zich verdiepen in de opvoeding der kinderen, waaraan men vroeger niet dacht, komt in de arbeidersgezinnen van onze kringen hoe langer hoe meer naar voren. Het gezinsleven staat op veel hooger peil.

Verleden jaar heb ik bij de algemeene beschouwingen er nog op gewezen, hoe juist deze Regeering vaak maatregelen neemt, die den gezinsband storen, het gezin ontwrichten. Ik zal dat nu niet weer herhalen, ik wijs alleen maar op de wijziging van de Huurcommissiewet, die wij nog te behandelen krijgen. Ik ben, juist met het oog op het gezin, blij, dat een der vrouwelijke rechtsche leden in de Tweede Kamer zich daartegen heeft verklaard. Een paar dagen geleden is er in den Amsterdamschen raad een voorstel aangenomen voor den bouw van 1000 nieuwe woningen. Er werden bij die gelegenheid cijfers genoemd en behalve de zeer belangrijke cijfers van de krotwoningen, die niet konden worden opgeruimd, is er ook gezegd, dat er in de laatste jaren ongeveer 21 000 huwelijken zijn gesloten in die stad en van die paren zijn er 12962 gaan inwonen bij anderen.

Kan dat een goed gezinsleven bevorderen? Moet hierbij niet gevreesd worden voor een groote breideling van het geluk van die menschen? Aan de woningbeurs hebben zich in Amsterdam in 1922 aangemeld 877 jongelieden, die wilden trouwen, maar den datum van hun huwelijk niet konden bepalen, omdat zij geen woning konden krijgen. Dat bewijst, hoe het gezinsleven wordt bedreigd door deze wet. De heer de Vos van Steenwijk had hieraan wel eens mogen denken.

Om terug te komen op die verwording, waarop deze geachte afgevaardigde ook doelde, en waarvan hij de verbetering zoo veilig achtte in handen van deze Regeering, moet ik zeggen, dat dit toch voor een goed deel de schuld is van den oorlog en den oorlogstoestand. Maar dit alles accepteert de heer van Vos van Steenwijk heel kalm. Het is immers onmogelijk daarin verandering te brengen!

Die frivoliteit, die toenemende degeneratie, onbevredigdheid, rusteloosheid, die vele echtscheidingen zijn wel degelijk een gevolg van de veranderde mentaliteit, in den oorlogstijd ontstaan.

Trouwens wij hebben hier nog slechts alleen de mobilisatie gekend, maar ieder, die op de hoogte is, weet, hoe ook die de oorzaak is geweest van veel treurigheid in zoovele gezinnen. Evenwel de heer de Vos van Steenwijk zegt: zij, die ontwapening willen, maken zich schuldig aan onoprechtheid en demagogie.

Ik zou hem willen vragen, of dat eigenlijk wel past in het kader van zijn redevoering, waarin hij zegt de verschillende partijen der tegenstanders juist met de noodige égards te willen behandelen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nog iets willen rechtzetten, dat door deze geachten afgevaardigde is gezegd, nl., dat de zesurendag de leuze is van de S. D. A. P.

Ter gelegenheid van de 25-jarige parlementaire werkzaamheid van mijn partij is er een feestvergadering geweest, waarbij een doek was, waarop stond, dat de 6-urendag geëischt werd, en de heer de Vos van Steenwijk heeft den leden van de S. D. A. P. verweten, dat zij luiaards waren, maar dit doek gold den werkdag van jeugdige personen, voor jongens en meisjes. Tot dusver staat de S. D. A. P. den achturendag voor, desnoods de 48-urige werkweek, maar natuurlijk, mocht de techniek zooveel vooruitgaan, dat men genoeg maatschappelijken arbeid kan verrichten in minder tijd, dan is het mogelijk, dat wij in dit opzicht veranderen.

De heer de Vos van Steenwijk moet evenwel wel bedenken, dat de arbeid, dien men zelf uitkiest — want hij heeft zich tot den heer Wibaut gewend en gevraagd: werkt gij ook maar 6 of 8 uur —, dien men verricht uit eigen verkiezing, uit neiging of uit liefhebberij, iets anders is. Ik weet niet, of deze geachte afgevaardigde het aangenaam zou vinden, om in Twente acht uur aan een weefgetouw te staan of eenigen anderen fabrieksarbeid te verrichten, dan zou hij gevoelen, dat elken dag 8 uur aan zulk een eentonigen beroepsarbeid meer dan genoeg is.

Ik ben trouwens er van overtuigd, dat de liefde tot den arbeid — waarover men tegenwoordig zoo klaagt, dat die aan het verdwijnen is — gaandeweg zal terugkeeren naarmate ieder arbeidend mensch zich meer een deel van het geheel zal gaan gevoelen.

De heer de Vos van Steenwijk meende dat het zoo goed zou zijn, indien wij weder teruggingen naar de groote fortuinen, en weer kregen dus die tegenstellingen tusschen heele rijken en zeer armen, naar den tijd van de groote fabrieksheeren zooals hij dat noemde; hij wenschte menschen als Rockefeller, Carnegie e. d., die dan toch allicht zouden overgaan tot het stichten van eenige bibliotheken, maar ik zou willen vragen of die arbeidersklasse dan nog wel de ontwikkeling zal hebben om van de bibliotheken dier fabrieksheeren te profiteeren.

Niet afgunstig zijn, acht de heer de Vos van Steenwijk het voornaamste. De menschen, die niets hebben, moeten maar tevreden zijn. Van den ideëelen ondergrond van het

(Pothuis-Smit c. a.)

socialisme, dat die geachte afgevaardigde toch reeds zoo lang bestrijdt, heeft hij schijnbaar toch niet veel begrepen.

Het is niet slechts een begeeren naar stoffelijk bezit, naar betere levensvoorwaarden, maar door den strijd voor een anderen vorm van het bedrijfsleven streeft de arbeidersklasse naar zedelijke en geestelijke verheffing. En het komt mij voor, dat het groote maatschappelijke ideaal van het Christendom eerst door het socialisme zal worden verwezenlijkt en volkomen persoonlijk — dit zeg ik met nadruk — ben ik er van overtuigd, dat dan de wereld ook een godsdienst zal bezitten.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord over de motie van den heer van Embden, welke een uitvloeisel is van diens rede, welke ik met buitengewoon groote belangstelling heb aangehoord. Deze geachte afgevaardigde is verder gegaan met de bespreking van de beperking der defensie dan het vorige jaar, hetgeen zeker voortkomt uit de veranderde omstandigheden.

Ik zou echter wenschen dat hij nog iets verder ware gegaan. Na de beschrijving van de verschrikkelijke bewapeningen, die er zijn, uitgevonden worden en nog zullen worden uitgevonden en na te hebben gewezen op de onmogelijkheid voor Nederland om die ooit te bekostigen, zou voor mij de consequentie zijn geweest, dat die geachte afgevaardigde zich voor ontwapening had verklaard.

Nu stelt hij nog daarvoor een bedrag van 30 millioen voor, terwijl dit volgens zijn redevoering feitelijk ook weggeworpen geld is.

In elk geval beoogt zijn motie een beperking der bewapening, een verbetering van den bestaanden toestand en daarom zal onze fractie dan ook haar stem aan deze motie niet onthouden.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Als ik bij deze algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting 1923 ook nog een woord wil spreken over onze handelspolitiek, dan zal ik zoo kort mogelijk zijn.

Vele geachte afgevaardigden hebben vóór mij over dit punt reeds hun meening gezegd. Ik heb hen met groote belangstelling gevolgd en vooral de schitterende en geestige rede van prof. Diepenhorst heb ik met groote voldoening en volkomen instemming aangehoord.

Toch vrees ik, hetzij met alle bescheidenheid opgemerkt, dat het resultaat van al deze redevoeringen niet groot zal zijn.

De heeren van der Lande en Blomjous hebben beiden aangedrongen op herziening van ons tarief van invoerrechten. Beide geachte afgevaardigden hebben als noodzakelijke verhooging van dit tarief genoemd een bedrag van 40 millioen.

Zie, Mijnheer de Voorzitter, daarin kan ik hun niet bijvallen.

Een herziening van ons tarief van invoerrechten, hoe gewenscht, hoe noodzakelijk ook, is een te langzaam werkend geneesmiddel voor onze zieke industrie.

Dat gaat niet in enkele dagen, ook niet in eenige weken of maanden. Ik vrees, dat zulk een herziening nog in geen jaar deze Kamer zou passeeren, ook al betracht de Regeering meer dan den gebruikelijken bekwamen spoed.

En de tijd dringt, Mijnheer de Voorzitter! De nood der industrie is ten top gestegen.

Prof. Diepenhorst, wiens belangrijk en klemmend betoog een krachtige aansporing voor de Regeering moet zijn, heeft in algemeene lijnen wel is waar aangegeven, dat het zoo niet langer kan gaan, maar, als ik het in alle bescheidenheid mag zeggen, niet nauwkeurig omschreven, wat dan wel in de naaste toekomst moet geschieden.

Mijn geachte partijgenoot de heer van Lanschot heeft een meer concreet middel aan de hand gedaan. Een middel, waaromtrent, vergis ik mij niet, de geachte afgevaardigde de heer Idenburg nieuwsgierig is te hooren wat de Regeering hierop zal antwoorden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er ook nieuwsgierig naar. Ik heb over dit middel reeds meermalen met enkele Regeeringspersonen gesproken. De antwoorden waren wel is waar

(Dobbelmann.)

niet direct bemoedigend, maar, Mijnheer de Voorzitter, ze waren toch niet afwijzend en daarom heb ik thans nog hoop op een gunstig antwoord van de Regeering.

Voordat ik echter verder ga, Mijnheer de Voorzitter, moet ik even een enkel woord zeggen om misverstand te voorkomen. Mijn geachte medeleden zullen mij niet misverstaan, ook de Regeering niet, dat weet ik, maar, Mijnheer de Voorzitter, ons woord, hier gesproken, wordt ook buiten deze hooge Vergadering gehoord en besproken en is het mij al meermalen opgevallen, dat iedereen in het openbaar kan spreken over zaken, waarvan hij verstand heeft, zelfs over zaken, waar hij geen verstand van heeft, daar wordt niets verkeerds achter gezocht, maar wanneer een industrieel spreekt over industrie, dan hoort men dadelijk het woord eigenbelang. Mijnheer de Voorzitter! Mijn beide geachte medeleden en industrieelen de heeren van der Lande en Blomjous hebben dat na hun jongste rede ook alweer ondervonden.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, wil ik even vooropstellen, dat ik hier nimmer zal opkomen voor welk eigenbelang of particulier belang ook, maar dat ik steeds in het oog zal houden, dat ik hier moet dienen en bespreken het algemeen belang.

Als ik dus als industrieel spreek over de handelspolitiek van de Regeering en de belangen van de industrie, welke daarmede gemoeid zijn, dan doe ik dit alleen, omdat, en voor zoover ik meen, dat het algemeen belang van Nederland daarmede gemoeid is.

Mijnheer de Voorzitter! Prof. Diepenhorst heeft reeds opgemerkt, dat de Regeering op het aangevoerde in het Voorloopig Verslag onder § 14 niet veel antwoordt, doch dat zij verwijst naar de Memorie van Toelichting op het wetsontwerp tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk, en als men deze Memorie opslaat, dan blijkt daaruit, om het maar kort te zeggen, dat de Regeering allerminst afstand wenscht te doen van het thans in Nederland geldende handelsstelsel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij dus afgevraagd: Wat is het thans in Nederland geldende handelsstelsel? Met welken naam moet men dit stelsel aanduiden? Hoe moet men het betitelen? Het gaat er dus niet om, te bewijzen, dat het absolute vrijhandelsstelsel het beste is. Maar het gaat om de vraag, welke is ons handelsstelsel, en om het bewijs, dat dit stelsel op dit oogenblik onder de thans bestaande omstandigheden voor Nederland het beste is.

Mijnheer de Voorzitter! Bestaat in Nederland vrijhandel? Ik beweer: neen. Wij zouden hier gaarne vrijhandel willen hebben, maar wij hebben inderdaad eenzijdigen vrijen invoer in Nederland. Of dit überhaupt een stelsel is, moeten de theoretici maar uitmaken.

Er bestaat ook buiten Nederland geen vrijhandel. Nergens! Overal zijn nieuwe of verhoogde inkomende rechten ingevoerd. Zelfs in Engeland en zijn koloniën. Betreffende dit zoogenaamde vrijhandelsland bij uitnemendheid schrijft prof. Aengenent in zijn „Leerboek der sociologie", vierde uitgave, bladz. 37:

„Merkwaardig is ongetwijfeld, dat nergens ter wereld vrijhandel bestaat, behalve gedeeltelijk in Engeland en in Nederland. Engeland koos voor vrijhandel, toen het juist door protectie meester van de wereldmarkt was geworden, en koos er toen nog zoo voor, dat het pro rato een veel hooger bedrag heft dan wij. In 1912 is in Engeland aan inkomend recht betaald ruim 281 millioen gulden. Daar de bevolking van ons land een achtste bedraagt van de bevolking van Groot-Brittannië, zou dit naar proportie voor ons land zijn 35½ millioen gulden. Wij inden slechts 14 millioen, dus nog niet de helft.

Dat bij de verhoogde tarieven handel en scheepvaart kwijnen, is in strijd met de feiten. In Duitschland, dat zeer zware inkomende rechten heeft, beliep de handel in 1890: 54 millioen ton en in 1905 104 millioen ton. Alzoo in vijftien jaar bijna een verdubbeling. En wat de scheepvaart betreft, Duitschland had in 1871 even 982 000 ton in de vaart, en in 1906 was dat 2,4 maal zooveel. (Kuyper: „Onder het roer van Staat", n°. 8, bladz. 10 en 11.)"

(Dobbelmann.)

Deze aanhaling betreft den toestand van vóór den oorlog. Daarom zou ik zoo gaarne eens bewezen willen zien, dat het huidige zoogenaamde handelsstelsel, zijnde dus de eenzijdige vrije invoer in Nederland, het handelsstelsel is, thans voor Nederland noodzakelijk en passend. Daar komt het op aan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben geen protectionist. Ik herhaal, ik ben geen protectionist, integendeel, ik ben vóór vrijhandel onder zekere voorwaarden, waarop ik nader zal terugkomen. Ik ben echter een beslist tegenstander van ons tegenwoordig handelsstelsel, nl. van eenzijdigen vrijen invoer, omdat dit stelsel noodzakelijk op een bankroet moet uitloopen. Het vrije ruilverkeer veronderstelt toch minstens, dat het wederkeerig zij. Prof. Diepenhorst heeft dit aangetoond; reciprociteit moet er zijn. Is er geen wederkeerigheid, dan is er ook geen vrij ruilverkeer meer, dan is het voor den buitenlander vrij en voor den Nederlander gebonden. Zij verkoopen hier hun waren op de voordeeligste wijze op onze markt, maar wij worden van hun markt geweerd. Hoe kan zulk een stelsel nu het ware zijn? Dat moeten de doctrinaire vrijhandelaars nu eens aantoonen. Kunnen zij dat niet, dan is hun vasthouden aan theoretisch misschien juiste stellingen een verkeerde, ja een gevaarlijke dwaasheid.

Ik wil nu iets aanhalen van een groot vrijhandelaar, doch zal aantoonen, dat deze niet doctrinair is, nl. iets van den oud-Minister N. G. Pierson uit zijn „Leerboek der Staathuishoudkunde", 1ste deel, bladz. 33:

> „Men kent de uitdrukking, waarmede een vaste opeenvolging, of ook wel een onveranderlijk samentreffen, van twee of meer voorvallen pleegt te worden aangeduid, het is de uitdrukking *wet*. Zij is aan de rechtstaal ontleend. Aan een wet is elkeen gebonden; door dit woord te bezigen, wil men dus het denkbeeld van *gebondenheid* te kennen geven. Ten einde echter duidelijk te doen gevoelen, dat hier niet wordt gedacht aan een gebondenheid, die ontstaat uit beschikkingen der overheid, gebruikt men veelal het woord *natuurwet*. Naar wetten, natuurwetten te zoeken, is de taak van iedere wetenschap."

Dan volgen deze merkwaardige woorden op bladz. 35—36:

> „De slotsom, die zich uit dit een en ander laat afleiden, is, dat algemeene economische wetten steeds een *voorwaardelijk* karakter dragen. Zij gelden slechts onder zekere gegevens.".

En op bladz. 36:

> „Geen algemeene economische wet is onbepaald geldig. Algemeene economische waarheden zijn altijd *betrekkelijke* waarheden.",

en deze uitspraak is zekerder dan de relativiteitsleer, waarmee prof. Einstein getracht heeft de meest exacte wetenschap, de wiskunde, op losse schroeven te zetten.

Zeer duidelijk is ook hetgeen prof. P. A. Diepenhorst schrijft in zijn „Voorlezingen over de Economie":

> „Schoon reeds geslacht op geslacht met een liefde en ijver, als slechts spaarzaam wordt aanschouwd, zich gegeven heeft aan de systematische beoefening van deze wetenschap van het stoffelijk maatschappelijk leven, is toch de onzekerheid en twijfel op haar gebied angstwekkend groot.
>
> Voortdurend staan wij voor twijfel en verschil."

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Vergadering mij zal toestaan nog voor te lezen een ander eenigszins lang citaat uit mr. N. G. Pierson's Leerboek:

> „Voorschriften te geven is nooit de taak eener wetenschap; de taak der onze allerminst, want louter stoffelijke belangen houden haar bezig, en stoffelijke belangen, zoodra zij met hoogere in botsing komen, moeten natuurlijk voor deze wijken. Van een wetenschap kan noch mag ooit iets meer of iets anders worden geëischt, dan dat zij ons inlichte omtrent het verband, den samenhang der dingen. Klaarheid te verspreiden over duistere punten, ziedaar haar eenige roeping. Zij mag niet tot den Staat spreken: doe dit of doe dat! Doch zoo de Staat verlangt te weten, welke gevolgen te wachten zijn van maatregelen, die hem worden aanbevolen, is de wetenschap verplicht hem dienaangaande, voor zooveel in haar vermogen ligt, kennis te verschaffen. Men zou de diensten, die de economie aan de practijk bewijst, kunnen vergelijken met die, welke een schrijver verwacht van een goed woordenboek: het woordenboek zegt hem niet, wat hij te schrijven heeft, maar het leert hem de beteekenis van elke uitdrukking kennen. Zoo zegt onze wetenschap den Staat niet, wat hij te doen of te laten heeft, maar zij onderricht hem aangaande de waarschijnlijke gevolgen zijner beslissingen. Bezigt gij dit woord, zoo zult gij deze gedachte uitdrukken. Handelt gij aldus, zoo zal met betrekking tot de welvaart des volks dit of dat geschieden."

Mijnheer de Voorzitter! Het ware te hopen, dat de leerlingen van dezen beroemden hoogleeraar in de Staathuishoudkunde zich beter aan zijn woorden gehouden hadden, want, zooals men ziet, ging prof. Pierson lang zoover niet als men tegenwoordig gaat. Het blijkt wel, dat hij volstrekt geen doctrinair vrijhandelaar was, maar terdege rekening hield met hoogere beginselen en ook met de tijdsomstandigheden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gezegd: Ik ben geen protectionist. Ik ben vrijhandelaar, maar onder zekere voorwaarden.

Welnu, de eerste voorwaarde is, dat het werkelijk vrijhandel zij, dien men voorstaat, dus wederkeerig vrij ruilverkeer, geen eenzijdige, vrije invoer, m.a.w. de vrijhandel moet internationaal zijn, wil men dezen kunnen voorstaan. Juist hetzelfde als bij de ontwapening. Ik ben geen militarist, ik ben vóór ontwapening, maar internationaal.

De tweede voorwaarde, welke ik aan vrijhandel stel, is, dat rekening gehouden moet worden met de verschillende productiefactoren in de mededingende landen en wel voornamelijk wat de arbeidsloonen en arbeidsvoorwaarden betreft.

Als op dit gebied dus, op het gebied der arbeidswetgeving, groote verschillen tusschen de landen onderling bestaan, dan is vrijhandel onmogelijk voor die landen, welke een vergaande sociale arbeidswetgeving hebben.

Ook als andere factoren ongelijk zijn, bijv. zooals thans het geval is met het betaalmiddel, zal tijdelijk ingegrepen moeten worden. Dan zijn er nog andere omstandigheden, waarmede rekening gehouden moet worden, bijv. bij invoer met dumping-bedoeling of -uitwerking, doch dit kan ik laten rusten. Zelfs doctrinaire vrijhandelaren geven dit toe, ofschoon zij het in de practijk niet toepassen.

Mijnheer de Voorzitter! In het kort dus moet naar mijn meening het vrijhandelsstelsel met inachtneming van onze hoogere Christelijke beginselen internationaal worden toegepast. Anders gaat het niet.

Het moet gepropageerd worden in den Volkenbond en in de verschillende landen, welke nu nog protectionistisch aangelegd zijn. Evenals ook in den Volkenbond het militarisme bestreden en de ontwapening internationaal gepropageerd moet worden.

Nu leven wij in Nederland in een zeer ongunstig tijdperk en wij verkeeren in een zeer onaangename en onvoordeelige positie.

Er heerscht een malaise, zooals nimmer te voren gekend. De gevolgen doen zich sterk gevoelen.

Werkloosheid voor de arbeiders.

Bedrijfsverlies voor de industrie.

Verarming van de geheele bevolking.

Mijnheer de Voorzitter! Daar moet toch iets tegen gedaan worden. Er moeten middelen beraamd worden om te ontkomen aan de ergste gevolgen van de ongunstige tijdsomstandigheden.

Naar mijn meening is er maar één middel. Het middel, waarover ik reeds sprak en eveneens door den heer van Lanschot aanbevolen.

De Regeering moet, en wel zeer spoedig, de tijdelijke bevoegdheid krijgen, invoerverboden uit te vaardigen en inkomende rechten in te voeren zonder voorafgaande goedkeuring

24ste VERGADERING. — 23 MAART 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Dobbelmann.)

der Staten-Generaal, zonder dat voor elk geval een afzonderlijke wet noodig zij.

De Regeering heeft ingediend een wetsvoorstel tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, wat men daarvan leest en hoort, bevestigt mijn meening. Bovendien, dat wetsvoorstel komt te laat, zooals de heer van Lanschot aantoonde.

Jeder wetsvoorstel in dezen geest zal steeds te laat komen, als de Regeering bij haar voornemen blijft.

Op deze wijze zal de Regeering achter de feiten blijven aanloopen en men weet het toch: *gouverner c'est prévoir*.

Ik geef toe, Mijnheer de Voorzitter, het is voor de Regeering een moeilijke taak. Zij is ook niet gesteld op deze bevoegdheid. Er is ten opzichte van het vraagstuk, dat ons thans bezighoudt, onder de bevolking geen eensgezindheid.

Ook niet onder de volksvertegenwoordigers, en wat wel het treurigste is, evenmin onder de industrieelen en de werklieden van dit land.

Daarom, Mijnheer de Voorzitter, is het juist des te meer noodig, dat de Regeering de macht in handen krijgt, om, zonder te letten op allerlei belangen en belangetjes, te kunnen sturen in de richting, waarin zij meent, dat gestuurd moet worden en vooral, en dit zeg ik meer bijzonder tot den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, om uw sociale wetten, waarvoor gij, Excellentie, zoo hard gewerkt hebt, te kunnen behouden, om ze te kunnen blijven handhaven en niet toe te laten, dat uw werk geboycot wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Toen ik over dit hier aanbevolen middel, nader omschreven in § 14 van het Voorloopig Verslag, met een zeer bekend en bekwaam lid van de Tweede Kamer sprak, nu al maanden geleden, zeide deze geachte afgevaardigde mij: ,,maar dat is een dictatoriale macht, welke gij den Minister wilt geven".

En dat is het inderdaad, maar, zooals ook in het Voorloopig Verslag betoogd wordt, rechtvaardigt de buitengewone toestand het nemen van abnormale maatregelen.

Op pagina 7 van het Voorloopig Verslag lees ik:

> ,,Als meest gewenschten vorm, waarin het hierboven omschreven doel zoude kunnen worden bereikt, meende men te mogen aanbevelen het stelsel gevolgd in Frankrijk en België, waarbij aan de Regeering bevoegdheid wordt gegeven, indien zij dit in voorkomende gevallen gewenscht acht, tot tijdelijke verhooging van het invoerrecht te besluiten."

Mijnheer de Voorzitter! Er had nog bij moeten staan: invoerverboden uit te vaardigen, wat blijkbaar ook in de bedoeling ligt.

> ,,Immers onmiddellijk ingrijpen is vaak noodig en eene wettelijke regeling zoude in vele gevallen te lang op zich laten wachten. Verschillende leden, die in gewone tijden bezwaren hadden tegen invoerbelemmeringen, waren van gevoelen, dat de buitengewone toestand, waarin wij thans verkeeren, het tijdelijk nemen van abnormale maatregelen rechtvaardigt."

Mijnheer de Voorzitter! Het zou eigenlijk wel noodig zijn dit denkbeeld wat nader uiteen te zetten, maar ik durf niet langer gebruik te maken van het geduld van de Regeering en van de Kamer. Ik zal het hierbij dus laten en afwachten hoe de Regeering omtrent het door den heer van Lanschot en mij aangeprezen middel tot herstel van ons economisch evenwicht oordeelt.

Men bedenke echter wel: het betreft hier niet een belang van één klasse van onze samenleving. Neen, Mijnheer de Voorzitter! Het gaat hier om een groot algemeen belang.

Door de industrie op de been te houden, beschermt men in de eerste plaats den Nederlandschen arbeider, maar voorkomt men ook indirect de algemeene verarming, ook van hen, die, ofschoon geen producent zijnde, alleen economische diensten aan de gemeenschap bewijzen, dus onze professoren, leeraren, onderwijzers, advocaten, doctoren, ambtenaren, enz., enz., in één woord ons geheele Nederlandsche volk.

(Voorzitter e. a.)

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De Voorzitter: Ik deel nog mede, dat de heer van Embden wegens ambtsbezigheden verplicht is geweest, de vergadering te verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De algemeene beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **de Veer:** Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige algemeene beraadslagingen, die hier gehouden zijn, wensch ik zeer in het kort een speciaal onderwerp ter sprake te brengen. Dat onderwerp is de verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten, wat betreft de financiën. Ik doe dat in het bijzonder daarom, omdat de zaak mij zeer ter harte gaat, maar ook omdat mijn partijgenoot, aan wien ik deze zaak liever had overgelaten, dezen middag hier niet aanwezig kon zijn.

Op de vraag in het Voorloopig Verslag: Wat zijn ten aanzien van de nadere financieele regeling tusschen Rijk en gemeenten de plannen der Regeering, antwoordt de Regeering niet. En op de vraag, wat de Regeering van plan is te doen, als de nooduitkeering volgens de wet van 12 November 1921 ultimo 1922 vervallen is, antwoordt de Regeering, dat het vanzelf spreekt, dat het nader rapport moet worden afgewacht van de Staatscommissie voor de regeling van de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten.

Toen ik dat had gelezen, heb ik mij zelf afgevraagd: worden wij nu met dat bekende kluitje in het riet gestuurd? Wanneer men zich van de zaak wil afmaken, is het gereedelijk te verklaren, dat geen antwoord of een ontwijkend antwoord wordt gegeven. Maar van dezen Minister van Financiën kan ik dat niet veronderstellen.

Ten opzichte van de gemeentefinanciën heeft deze Minister een verleden, en wel een gunstig verleden. Er is te recht aan herinnerd door den heer van Lanschot en den heer Wibaut en ik herinner aan verschillende uitspraken, die door dezen Minister in den loop der jaren zijn gedaan. Eerst toen hij nog lid was van de Tweede Kamer:

> ,,De ernst en de urgentie van het vraagstuk nopen ondergeteekenden, langs den weg van het parlementair initiatief, de zaak andermaal aan de orde te stellen."

Dit is te lezen in de toelichting tot het voorstel van wet van den heer de Geer c. s. tot het nemen van maatregelen tegen te zwaren gemeentelijken belastingdruk.

Als Minister schrijft de heer de Geer:

> ,,De tweede ondergeteekende vertrouwt, dat hij, als hem het ministerieele leven gelaten wordt, in het najaar van 1922 de herziening der financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten zal tot stand brengen.".

Elders:

> ,,Het zeer urgente vraagstuk van de verhouding tusschen de Rijks- en de gemeentefinanciën is door de Regeering in handen gesteld van een Staatscommissie, welker samenstelling de verwachting wettigt, dat met bekwamen spoed naar een oplossing zal worden gestreefd.".

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb volle vertrouwen in dezen Minister. Ik verwacht van hem, dat hij niet zal doen zooals de schenker deed ten tijde van Jozef, die, toen hij in hoogheid gekomen was, Jozef totaal vergat. Ik heb de verwachting, dat hij de gemeentefinanciën, waarmede hij nauw betrokken is, niet zal vergeten; althans verwacht ik van dezen Minister, dat wanneer hij tot een ander inzicht zal zijn gekomen, om welke reden ook, hij dat zeker ruiterlijk zal erkennen.

Misschien zal de Minister zeggen: Ik gaf wel antwoord, namelijk: dat ik wacht op de Staatscommissie. Maar m. i. kan de Minister zich niet verschuilen achter de instelling van een Staatscommissie; iemand als de heer de Geer, die

(de Veer.)

optreedt als Minister van Financiën, moet althans een plan hebben hoe hij de verhouding tusschen Rijks- en gemeentefinanciën denkt te regelen. Hij mag zijn toevlucht niet nemen tot een Staatscommissie, althans niet tot een als de thans ingestelde, die meer op de politiek dan op de techniek van het vraagstuk gericht schijnt. Doet men dit wel, dan moet men aan een dergelijke commissie m. i. de uitwerking van een betrekkelijk zoowel technisch als financieel omlijnd plan voorleggen, wil men eenigszins kans hebben binnen afzienbaren tijd op een practisch uitvoerbaar, in de lijn der Regeering liggend ontwerp; en dan moeten in zoodanige commissie niet de politieke, maar de technische deskundigen den boventoon hebben.

De Regeering heeft het anders gedaan, en wat is nu het resultaat geweest? Voor de gemeenten — men mag gerust zeggen: treurig, en voor den Minister teleurstellend. Tenzij, en ik ben zoo vrij met alle bescheidenheid daarnaar te informeeren, tenzij de Minister een wenk aan de Commissie mocht hebben gegeven. Haast u langzaam, en in ieder geval moet het bedrag, dat het Rijk beschikbaar stelt, langzaam maar zeker verminderen. Is dat niet het geval, dan is het resultaat voor den Minister zeker teleurstellend.

Wanneer men doordrongen is van de urgentie van het onderwerp, en verwacht in den loop van 1922 een ontwerp veilig in het *Staatsblad* te brengen, en men heeft dan aan het einde van 1922 slechts de mededeeling van de Staatscommissie, dat het nog eenige jaren zal duren voor het plan, dat de Commissie heeft, op zijn uitvoerbaarheid zal worden getoetst, dan is het zeker voor den Minister zeer teleurstellend. Maar nog teleurstellender wordt dat, wanneer die Staatscommissie tevens een advies uitbrengt omtrent een ,,speciale regeling", zooals het heet, ,,welke den overgang vormt van den ouden naar den nieuwen toestand en omtrent een herziening der nooduitkeering". Want die speciale regelingen voor den tijd van overgang en voor de nooduitkeering hebben beide den toets der critiek niet kunnen doorstaan, en de Commissie is nog altijd bezig — er zijn nu reeds 5 maanden verloopen sedert de uitbrenging van het voorloopig advies —, te onderzoeken of haar denkbeelden over de door haar voorgestelde wijze van berekening der nooduitkeering nog wijziging moeten ondergaan. Ik zal de Kamer niet vermoeien met critiek op de voorgestelde regeling. Ik verwijs slechts naar de critiek in de dagbladen, o.a. naar een stuk van den burgemeester van Zutphen, mr. Dijkmeester, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, en bovenal naar de uitvoerige nota van de directie der Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, uitgebracht aan de ledenvergadering in Februari jl., een nota, die feitelijk geen stuk heel laat van 't werk der Staatscommissie en waaruit ik alleen dit wensch te citeeren (bladz. 7 bovenaan):

> ,,Het resultaat van beide voorgedragen regelingen is derhalve, dat in het algemeen de gemeenten minder, in vele gevallen zeer belangrijk minder zullen ontvangen dan in de laatste 3 jaren, waarbij nog opmerking verdient, dat, naar de denkbeelden der Staatscommissie, de bedragen voor 1924 minder zullen worden en daarna nog minder, omdat de Staatscommissie zich ,,voorshands" bepaalt tot een ,,nooduitkeering" voor de jaren 1923 en 1924."

Het resultaat, dat in het algemeen de gemeenten minder, in vele gevallen zeer belangrijk minder zullen ontvangen dan in de laatste jaren!

Mijnheer de Voorzitter! De Minister behoeft m. i. niet verder te wachten op het werk der Staatscommissie, want dat kan niet. De Minister kan niet met zoo'n voorstel komen. Ik ben het volkomen eens met hetgeen de heer Wibaut gezegd heeft. De gemeenten vragen de parate, onverwijlde mededeeling van den Minister, dat zij op de volle 100 pct. zullen kunnen rekenen voor dit jaar en voor de andere jaren, zoolang de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten niet is tot stand gebracht.

Wanneer de heer de Vos van Steenwijk interrumpeert, dat het betreffend wetsontwerp is aangenomen op voorwaarde, dat het slechts twee jaar zou werken, dan wijs ik dien geachten afgevaardigde er op, dat die termijn blijkens de geschiedenis niet is gesteld, omdat daarna de uitkeering niet noodig zou zijn, maar omdat na twee jaar de definitieve herziening zou moeten zijn tot stand gekomen.

(de Veer e. a.)

Ik zal niet de Kamer ophouden met een lange uiteenzetting van den nood der gemeenten. Wie daarin belangstelt, moet maar eens nagaan de uitgave van het Bureau voor de Statistiek omtrent den druk der gemeentebelastingen. Ik zal ook niet uitvoerig stilstaan bij de impasse, waarin de gemeenten gekomen zijn, nu ze niet weten of ze nog eenige nooduitkeering zullen ontvangen.

Ik zal ook niet bespreken de moeilijkheden, die zijn ontstaan door het al dan niet goedkeuren der gemeentebegrootingen. Ik zal er niet op ingaan, dat er zelfs provinciale besturen zijn geweest, die de begrooting, waarop de nooduitkeering was gebracht, van de eene gemeente wel, maar van de andere gemeente niet hebben goedgekeurd. Er zijn dus zelfs provinciën, die intern geen vaste gedragslijn hebben.

Ik wijs er alleen op, dat met Mei het heffingspercentage van den hoofdelijken omslag moet vaststaan, om dezen te gelijk met de Rijksinkomstenbelasting te kunnen heffen, dat wie geen nooduitkeering krijgt, haar hoofdelijken omslag met dit bedrag moet vermeerderen, en dat dit voor verschillende gemeenten een verschillend bedrag uitmaakt, maar voor vele een verhooging van den hoofdelijken omslag met 10 à 20 pct. beteekent; voor sommige wellicht nog meer! En dat bij een te verwachten sterken achteruitgang van het belastbaar inkomen!

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil eindigen met de pertinente vraag aan de Regeering, bij haar beantwoording klaren wijn te schenken en zich niet te verschuilen achter de Staatscommissie. Mijn vraag luidt: Is de Regeering bereid om, totdat een definitieve regeling is tot stand gekomen, althans voor 1923 aan de gemeenten te verzekeren de nooduitkeering, die zij ook over 1922 hebben genoten, en daarvoor een wetsontwerp in te dienen?

Nog is het tijd! Nog kunnen de gemeenten dan bij de vaststelling van het bedrag van den hoofdelijken omslag daarmede rekening houden.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De oude gewoonte getrouw, zal bij de beantwoording van hetgeen de sprekers bij deze algemeene beschouwingen in het midden hebben gebracht, een arbeidsverdeeling zijn te maken tusschen mijn ambtgenoot van Financiën en mij. Waar de Minister van Financiën de financieele politiek van het Kabinet zal belichten en zal behandelen hetgeen speciaal op het terrein van zijn Departement ligt, blijft er voor mij over tweeërlei: in de eerste plaats het bespreken van de algemeene Regeeringspolitiek en de politieke vraagstukken, behalve de financieele, en in de tweede plaats als woordvoerder van het Kabinet de speciale punten te behandelen, die besproken zijn met het oog op de gestie van de andere leden van het Kabinet, behalve van mijn ambtgenoot van Financiën.

Wanneer ik dan hedenmiddag een aanvang maak met de politieke beschouwingen in het algemeen, ontmoet ik met blijdschap de drie woordvoerders van de drie rechtsche fracties in deze Kamer, de heeren Idenburg, de Vos van Steenwijk en van Lanschot, die in verschillende bewoordingen, maar toch in gelijken toonaard aan dit Kabinet hun steun hebben toegezegd, zoowel in hun eigen naam als in dien hunner fracties.

Nu de omstandigheden van dien aard zijn, dat van die drie geachte afgevaardigden slechts de heer de Vos van Steenwijk aanwezig kan zijn, geloof ik verstandig te doen, hedenmiddag slechts te bespreken eenige punten, door dien geachten afgevaardigde behandeld, mij reserveerende, in overeenstemming met uw bedoeling, Mijnheer de Voorzitter, na het Paaschreces de zeer algemeene lijnen van de politiek te bespreken.

Het behoeft geen verwondering te wekken, wanneer ik zeg, dat ik met groote belangstelling de redevoering van den heer

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

de Vos van Steenwijk heb aangehoord. Hij verstaat de kunst, om de meest platgetreden onderwerpen nog met iets nieuws aan te vullen. Intusschen moet de Minister bij het aanhooren van dien geachten afgevaardigde toch ietwat voorzichtig zijn, om niet te komen onder zijn staatsrechtelijke bekoring.

Ons Staatsrecht is nu eenmaal langzamerhand gegroeid, om een bekende uitdrukking te bezigen: *our constitution is not made but grown.* Daarom zal ik mij veroorloven te zeggen, dat, hoe vernuftig ook sommige opmerkingen van den heer de Vos van Steenwijk zijn, de Minister te waken heeft, dat geen opvattingen postvatten die in ons positieve Staatsrecht geen plaats behooren te vinden. Ik had reeds het voorrecht, vroeger met dezen geachten afgevaardigde van gedachten te wisselen, toen hij ter gelegenheid van de Grondwetsherziening voor deze Kamer een positie opeischte, die naar mijn meening vreemd is aan het bestel, dat onze Staatsinrichting beheerscht.

Ook heden ben ik tot mijn leedwezen genoodzaakt met hem van meening te verschillen. In zijn opvatting, dat de Kabinetsformateur over de verwezenlijking van zijn Regeeringsprogram overleg had moeten plegen met de bevriende partijen ook in deze Kamer, heeft hij een bondgenoot gevonden in den heer Diepenhorst. Intusschen kan ik tot mijn genoegen constateeren, dat de woordvoerder van de partij, waarin de heer Diepenhorst een zoo uitnemende plaats inneemt, met dezen geachten afgevaardigde op dit punt tenminste niet instemt.

Reeds in de Memorie van Antwoord is over de vraag, of de Kabinetsformateur verstandig had gedaan de bevriende groepen van de Eerste Kamer te raadplegen, het noodige gezegd; er is op gewezen, dat de rol, die voor de Eerste Kamer is weggelegd, bij het hooren van de bevriende partijen zou worden verwrongen.

In de tweede plaats moet ik als onjuist afwijzen den eisch, het verlangen, den raad, dat van te voren de Regeering, wil zij ongelukken voorkomen, nopens den inhoud van wetsontwerpen zich zou hebben te vergewissen, dat de Eerste Kamer daarmede akkoord gaat. Maar, mag ik vragen, zou dit niet zijn de zaak op haar kop zetten? Het is zelfs geen gewoonte, zeer bijzondere gevallen daargelaten, met de groepen in de Tweede Kamer voorafgaand overleg te plegen.

Maar er is meer. Het wordt der Regeering, zelfs in zaken, die buiten de wetgeving liggen, euvel geduid, als zij haar verantwoordelijkheid poogt te ondervangen door van te voren na te gaan, of de Tweede Kamer met zekere gedragslijnen zal instemmen.

Hoeveel te bedenkelijker zou een dergelijke houding niet zijn, als de Regeering, behalve met de Tweede, ook nog met de Eerste Kamer overleg ging plegen. Wat — om een practische vraag te stellen — zou de Regeering moeten doen indien de vertegenwoordigers van beide Kamers van gevoelen verschilden? Moet zij dan trachten deze tot overeenstemming te brengen? Moet zij trachten — om een gemeenzame uitdrukking te bezigen — den grootsten gemeenen deeler te construeeren? Men zou, meen ik, komen tot een soort van voor-Parlement, dat een Staatsman, wiens gezag de geachte afgevaardigde stellig niet zal loochenen, een gruwel in het oog zou zijn.

Mag ik den geachten afgevaardigde de lezing aanbevelen van wat een der grootste figuren van zijn partij, de heer de Savornin Lohman schreef? Hij vindt het op bladz. 2 van het eerste deel van de verzamelde opstellen van den heer Lohman, wiens meening hierop neerkomt:

> „dat onze Grondwet slechts kent samenwerking tusschen Regeering en de geheele Staten-Generaal".

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dan ook, dat ik tegenover den geachten afgevaardigde het beproefde conservatieve standpunt moet innemen en hem te gemoet moet voeren, dat, moge al voor de Eerste Kamer in de toekomst een dergelijke rol misschien zijn weggelegd, onze tegenwoordige Staatsinrichting aan de Eerste Kamer de plaats heeft toegedacht van Hof van Revisie.

De taak van een Hof van Revisie is, — om een uitdrukking van een bekenden schrijver te gebruiken — „te waken tegen den waan van den dag". Onbevangen, onbevooroordeeld moet de Eerste Kamer gelegenheid hebben, wat haar wordt voorgelegd op den dag, dat het haar wordt voorgelegd, te beoordeelen en daarover een beslissing te nemen.

En dat recht niet alleen, maar de vrijheid om dat te doen verwerkt de Eerste Kamer, wanneer zij reeds te voren zou worden gehaald in een overleg achter de schermen.

Ik weet niet, of de geachte afgevaardigde een vlijtig lezer is van het tijdschrift *De Opbouw.* Nu dat het geval is, veroorloof ik mij een weinig het geheugen van dien geachten afgevaardigde op te frisschen.

Wanneer hij in den eersten jaargang op bladz. 468 en volgende eens wil lezen, wat daar staat, zal hij er aantreffen een bijdrage van den heer van Hettinga Tromp. Die schrijver breekt een lans voor vereenvoudiging van ons wetgevend apparaat. Den Raad van State wil hij doen verdwijnen, maar daartegenover — en nu draagt hij misschien koren op den molen van den geachten afgevaardigde — wil hij aan de Eerste Kamer een veel invloedrijker positie geven in de wetgeving. Een zijner stellingen moet — indien ik mij niet vergis — den geachten afgevaardigde uit het hart zijn gegrepen. Die stelling luidt:

> „Het recht van amendement gaat van de Tweede Kamer naar de Eerste Kamer over".

Maar in de redeneering van den heer van Hettinga Tromp zou — ik vermoed voor den geachten afgevaardigde helaas — daartegenover staan verlies van het interpellatie- en enquêterecht en, wat wij vooral op dit oogenblik zouden betreuren, verlies van medezeggenschap over de begrootingen.

Hoe vernuftig dit alles ook moge zijn opgezet door den heer van Hettinga Tromp, zoolang de Eerste Kamer is tot wat onze Grondwet haar gemaakt heeft, kan aan haar naar mijn meening niet die invloed worden gegeven, waarvoor de geachte afgevaardigde pleit, waar het geldt niet alleen de wetgeving, maar ook, althans voor een gedeelte van de Kamer, de voorbereiding van de samenstelling van het Kabinet.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer de Vos van Steenwijk heeft een vergelijking gemaakt tusschen hetgeen gebeurd is in de crisismaanden van 1921 en de crisismaanden van 1922. En nu zou ik, op gevaar af van af te wijken van het voorbeeld van den geachten afgevaardigde, op gevaar af van mij niet zacht uit te drukken, de begrippen, die de geachte afgevaardigde heeft verkondigd, bijna revolutionnair durven noemen, indien zij niet van zijn conservatieve lippen vloeiden.

Heb ik den geachten afgevaardigde wèl verstaan, dan keurt hij het af, dat de draagster der Kroon in 1922 haar adviseurs heeft geraadpleegd over den politieken toestand, vóórdat het Ministerie zijn ontslag had aangeboden. Maar er is toch in onze Grondwet, meen ik, een artikel, dat den Koning de macht geeft zijn Ministers naar welgevallen te ontslaan, zonder dat de Ministers zich zelf door een opzettelijke daad als demissionnair qualificeeren. De Kroon bezit derhalve te allen tijde het recht zich van haar verantwoordelijke raadgevers te ontdoen.

Nu is het waar, de Kroon pleegt in normale omstandigheden gedurende een wetgevende periode dat recht niet te hanteeren. Maar zoodra een dergelijke periode is afgesloten, wanneer algemeene verkiezingen een nieuwe Kamer hebben samengebracht, is naar het vaststaand gebruik het oogenblik gekomen om de vraag te stellen, of wisseling van Ministerie geboden is. En het is steeds als een onaantastbaar prerogatief van de Kroon beschouwd, om zich dan te beraden over de gedragslijn, die de Kroon zal aannemen, en dus, wanneer de Kroon dat noodig acht, de raadgevers te hooren, die de Kroon wenscht.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, wie zich een benoeming als Minister laat welgevallen, wie als Minister gehandhaafd wordt, moet zijn optreden of aanblijven in het Parlement desverlangd verdedigen, maar de stappen, die de Koning persoonlijk doet op het oogenblik, dat zijn verantwoordelijke raadslieden hem ontvallen, plegen naar goed consti-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

tutioneel gebruik te blijven buiten de invloedsfeer van het Parlement. Dit geldt steeds zoowel ten aanzien van de voorlichting, welke de Kroon wenscht in te winnen, als van de beschikkingen, welke zij meent te moeten nemen op verzoeken, door de Ministers in dagen van crisis tot haar gericht.

De geachte afgevaardigde zal mij dus vergunnen stilzwijgend voorbij te gaan de opmerkingen, die hij wijdde aan de verschillende gedragslijn in 1921 en 1922.

Mijnheer de Voorzitter! In dit zelfde verband moet ik nog even spreken over een wensch, niet zoozeer door den geachten afgevaardigde geuit als wel in zijn gedachtengang wellicht niet geheel afwezig, nl. dat de Ministers zich meer met de verkiezingspolitiek moesten bemoeien. Uit hetgeen in de Memorie van Antwoord te lezen is, volgt, dat ik deze methode van aanbeveling der Regeeringsbeginselen niet gaarne van mijn cachet zou willen voorzien. Zeker, het is bekend: in andere landen is men in dat opzicht een andere meening toegedaan en is men minder fijngevoelig op dit punt. In Engeland zien wij de Ministers, kan het zijn dagelijks, voor hun kiezers optreden om van hun denkbeelden getuigenis af te leggen. Maar daar zijn de verhoudingen ook geheel anders dan hier. De Ministers, althans de op den voorgrond tredende, zijn daar lid van het Parlement, gewoonlijk zelfs leiders van een partij. Hun herkiezing is een eerste eisch, willen zij hun ambt kunnen blijven vervullen. Is het dan wonder, dat zij zich geroepen gevoelen, ik zou bijna zeggen, ondanks hun Ministerschap, gelijk menig lid der Volksvertegenwoordiging, rekenschap hunner staakundige gevoelens af te leggen? Hier te lande is het, een enkele uitzondering niet te na gesproken, gewoonte, dat een Minister, als hij bij zijn benoeming lid van het Parlement is, voor die functie bedankt. „Hoe dichter men staat bij de Kroon — en dit is een der zegeningen van de monarchie in ons vaderland — hoe minder partijman men zich gevoelt." Met deze uitspraak van iemand, die 25 jaar geleden dezelfde plaats vervulde, die ik thans de eer heb in te nemen, stem ik geheel in. In dit opzicht moet, wie tot deelneming aan de Regeering wordt geroepen, meer dan anderen te allen tijde bedenken, dat hij ook aan tegenstanders, andersdenkenden heeft te geven, wat hun toekomt. Ook voor hem geldt in de eerste plaats als plicht *jus suum cuique tribuere*. Ik durf het dan ook een uitstekende gewoonte noemen, dat ten onzent de Ministers den stembusstrijd slechts als belangstellend toeschouwer gadeslaan en niet, door zelf aan dien strijd deel te nemen, bij hun politieke tegenstanders de meening doen postvatten, dat zij zich ook als Minister vóór alles partijman gevoelen. Ik ga verder, een zoodanige terughoudendheid, een zoodanige gereserveerdheid ligt ook in de reden gedurende den tijd, dat een politicus raadsman is van de Kroon.

Daarom is het begrijpelijk, dat in het algemeen de bezwaren tegen het cumuleeren van het Ministerschap met het lidmaatschap van de Volksvertegenwoordiging in ons land grooter worden geschat dan de voordeelen, die er gewis ook met het oog op een voortdurend voeling houden met de partij, waartoe de Minister behoort, aanwezig zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Met uw goedvinden zal ik het hierbij thans laten, ten einde, zooals ik zeide, na de terugkomst van de Kamer de algemeene beschouwingen voort te zetten en de speciale punten te beantwoorden.

De Voorzitter: Ik heb geen bezwaar, aan het verzoek van den Minister te voldoen.

De beraadslaging wordt geschorst.

De Voorzitter: Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat overeenkomstig het besluit van gisteren de Kamer weder zal bijeenkomen 10 April a.s., des namiddags te 2 uur. Het ligt in mijn voornemen, aan de Centrale Sectie voor te stellen, alsdan in de afdeelingen te onderzoeken de verschillende ontwerpen van wet, die ons reeds hebben bereikt of ons wellicht nog zullen bereiken, zooals bijv. de Jachtwet, het z.g. Schoenenwetje, enz.

Voorts is het mijn voornemen, den volgenden dag, 11 April, des morgens te 11 uur in openbare vergadering te hervatten de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Waarom vergaderen wij Dinsdag 10 April te 2 uur en niet, zooals gewoonlijk, 's avonds te half negen?

De Voorzitter: Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, dat het in de bedoeling ligt dien middag verschillende ontwerpen van wet in de afdeelingen te onderzoeken. Bovendien zijn wij overladen met werk, zoodat het onze plicht is, alles te doen om de afdoening van onze werkzaamheden te bespoedigen.

De vergadering wordt verdaagd tot Dinsdag 10 April des namiddags te 2 uur.

25ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 10 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Toespraak van den waarnemenden Voorzitter. — Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsmissives; 3°. boek- en drukwerken; 4°. verzoekschriften; 5°. geschriften; 6°. telegrammen; 7°. ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Waarnemend Voorzitter: de heer van der Does de Willebois.

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 38 leden, te weten:

de heeren van Wassenaer van Catwijck, de Vlugt, Anema, Franssen, Douwes, Janssen, Idenburg, Diepenhorst, Beelaerts van Blokland, Haffmans, Bosch van Oud-Amelisweerd, van Lanschot, van Basten Batenburg, de Gijselaar, Slingenberg, Heerkens Thijssen, van Embden, W. Fransen, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Veer, Smits, Blomjous, van der Lande, Gilissen, Westerdijk, S. de Vries, Haazevoet, d'Aumale van Hardenbroek, Wibaut, van der Maesen de Sombreff, Verkouteren, Arntz, Steger, Wittert van Hoogland, de Vos van Steenwijk, Smeenge en van der Hoeven.

De waarnemende **Voorzitter:** Mijne Heeren! Het heeft ons allen zeer leed gedaan, dat onze President door ongesteldheid verhinderd is, heden den voorzittersstoel in te nemen, en dat dit nog wel eenige dagen kan duren. Dientengevolge rust op mij, ingevolge het Reglement van Orde, de taak om zijn functie waar te nemen. Ik hoop — en de Kamer zal daarmede ongetwijfeld instemmen — dat dit slechts voor zeer korten tijd zal zijn, en dat wij weldra weer het voorrecht zullen hebben, onzen President in volkomen goede gezondheid in ons midden te zien. Ik moge voor den korten tijd, dat ik zijn functie moet waarnemen, mij zeer aanbevelen in de welwillendheid van mijn medeleden en het vertrouwen uitspreken, dat wij het elkander over en weer gemakkelijk zullen maken om onze werkzaamheden zooveel mogelijk te doen strekken ten bate van de ons toevertrouwde belangen. *(Teekenen van instemming.)*

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter:** Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van Voorst tot Voorst, wegens ziekte; van den heer Slotemaker de Bruïne, wegens ambtsbezigheden; van den heer Verheijen, wegens ongesteldheid; van den heer de Waal Malefijt, ook morgen, wegens ambtsbezigheden; van de heeren Sijtsma en L. de Vries, als voren; van den heer Croles, ook morgen; van den heer Dobbelmann.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. de volgende Regeeringsmissives:

twee, van het Departement van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van:

een afschrift van den tekst der op 23 Januari 1923 onderteekende overeenkomst tot regeling van de telefoongemeenschap tusschen Groot-Britannië en Nederland, en

een afschrift van den tekst van een op 6 November 1922 onderteekend verdrag tusschen Nederland en Oostenrijk voor de toelating van Oostenrijksche consulaire ambtenaren in de Nederlandsche koloniën;

een, van het Departement van Financiën, houdende mededeeling van de inzending aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, van opgaven over 1922, betreffende onder dat Departement ressorteerende domeinen;

een, van het Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid, ten geleide van afleveringen en aanvullingsbladen van het *Bulletin International des Douanes.*

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen; de bijlagen van de eerste beide missives zijn reeds gedrukt aan de leden rondgedeeld; de bijlagen van laatstgenoemde missive zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

3°. de volgende boek- en drukwerken:

J. Bergmans, Technische herziening der Lager-onderwijswet, met aanteekeningen;

Bond van Marine-onderofficieren, Jaarverslagen over 1922;

„Waarschuwende cijfers uit de Gemeente-Financiën". Vergelijkend overzicht, samengesteld op verzoek van de Centrale Commissie voor bezuiniging, ingesteld door de Ned. Maatschappij voor Nijverheid en Handel;

Dr. J. A. Nederbragt. „Nieuwe Banen". een causerie over de Literair-Aesthetische richting in het meisjesonderwijs;

Uitkomsten der in November 1920 in Ned.-Indië gehouden Volkstelling (2 deelen);

Bureau van Statistiek der Gemeente Amsterdam. Statistisch Jaarboek der Gemeente Amsterdam. 17de Jaargang. 1920—1921;

Statistisch Bureau der Gemeente 's Gravenhage. Eenige gegevens betreffende het aantal ambtenaren en beambten en dat der werklieden in dienst der Gemeente op 1 Januari 1900, 1919 en 1913 t/m 1923;

Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland 1918—1922;

Departement van Gouvernementsbedrijven in Ned.-Indië. Jaarverslag over de Poeloe-Laoet Steenkoolontginning, 1920 en 1921;

Vereeniging van Directeuren van Electriciteitsbedrijven in Nederland. Electriciteitsvoorziening, een hoogspanningsluchtnet voor Nederland, 7de gedeelte;

Nederlandsche Bond voor Ziekenverpleging. 1 Januari 1923. Verschillende opgaven;

Statistiek van den Handel- en de In- en Uitvoerrechten in Ned.-Indië over 1921, Deel I;

Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rotterdam. Jaarverslag 1922;

Mededeelingen van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst in Ned.-Indië, anno 1922. Deel IV;

Jaarverslag 1922 van de centrale vereenigingen van Personeel in 's Rijksdienst;

Jaarverslag van de Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën;

Jaarboek van de Koninklijke Marine 1921—1922;

De Nederlandsche Werkgever. Algemeen weekblad voor handel, enz., 1ste jaargang. N°. 1.

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

(Voorzitter.)

4°. de volgende verzoekschriften:

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Groningen;

een, als voren voor de Veenkoloniën, te Veendam,

beide betreffende het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk;

een, van A. van Riet, te Harlingen c.s., allen aktehouders der lange jacht in de drie noordelijke provinciën, in zake het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht;

verscheidene, betreffende het voorstel van wet in zake den zomertijd van de navolgenden:

A. van:

den gemeenteraad van Veldhuizen;
het bestuur der afdeeling „Velsen en Omstreken" van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Velsen (N.H.);
als voren Alphen a/d Rijn van id., te Alphen a/d Rijn;
als voren Hoorn en Omstreken, van id., te Hoorn;
als voren Rotterdam, Schiedam en Omstreken, van id., te Rotterdam;
het bestuur der Antirevolutionnaire Kiesvereeniging: „Nederland en Oranje", te Aarlanderveen;
als voren te Lange Ruige Weide;
het bestuur der Christelijk-Historische Kiesvereeniging te Horst en Telgt, gem. Ermelo;
N. Roelse, te Westkapelle, c. s., allen inwoners der provincie Zeeland;
den secretaris-administrateur van het Hollandsch Bloembollenkweekers-Genootschap, te Haarlem;
het bestuur der Provinciale Vereeniging ter bevordering der Paardenfokkerij in Groningen, te Stadskanaal;
de N. V.: Aardappelmeelfabriek „Oostermoer", te Gasselternijveenschemond;
K. Hollander, secretaris der Landbouwvereeniging „Ons Belang", te Piershil;
burgemeester en wethouders van de gemeente Boskoop;
den gemeenteraad van Weesperkarspel;
id. van Nieuwenhoorn;
id. van den Ham (O.);
het bestuur van de afd. Wijk en Aalburg der Noord-Brabantsche Maatschappij van Landbouw;
id. Sloterdijk van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Sloterdijk;
id. Medemblik e. o., van id.;
id. Wognum, Nibbixwoud e. o., van id., te Sijbekarspel-Oostwoud;
id. Assendelft van id., te Assendelft;
id. Hazerswoude, Koudekerk e. o., van id., te Hazerswoude;
id. Waddinxveen e. o., van id.;
den voorzitter en den secretaris van het bestuur der kiesvereeniging: „Algemeen Belang", te Genderen;
den secretaris der Christelijk-Historische kiesvereeniging, te Overschie;
het bestuur der vrijzinnige kiesvereeniging: „Gemeentebelangen", te Blokker;
den voorzitter van het bestuur van den Bond van Melkveehouders „Hollandsch Noorderkwartier", te Alkmaar;
den secretaris van het bestuur der Coöperatieve Malerij „Boerenbelang", te Ouder-Amstel;
Jac. Berbee, te Voorhout;
het bestuur der vereeniging: „Landbouw en Veeteelt", te Numansdorp;
het bestuur van den R.-K. Diocesanen Land- en Tuinbouwbond in het Bisdom Haarlem, te Leiden;
het comité in de gemeente Veen, tot afschaffing van den zomertijd;
de Coöperatieve Vereeniging: Coöperatieve Aardappelmeelfabriek „ter Apel en Omstreken, te ter Apel;
het bestuur de kaasfabriek de Eendracht, te Wieringen;
den secretaris der vereeniging „Westland", gevestigd te Poeldijk, te Naaldwijk;
den voorzitter en den secretaris van het bestuur van den Land- en Tuinbouwbond, afdeeling Wateringen, te Wateringen;
als voren der vereeniging „Onze Buurt", te Kalenberg en Hoogeweg, gem. Oldemarkt;
als voren der Coöperatieve Aardappelmeelfabriek Musselkanaal e. o., te ter Apelkanaal;
den secretaris van het bestuur der coöperatieve Tuinbouwveiling „Rotterdam en Omstreken", te Rotterdam;
het bestuur van den bond „Westland", afd. Wateringen, te Wateringen;
bestuur der vereeniging „Plaatselijk Belang", te Ossenzijl, gem. Oldemarkt;
den secretaris en ged. commissaris der N. V.: Aardappelmeelfabriek „de Toekomst", te Nieuw-Compagnie;
den voorzitter en den secretaris van het bestuur der Landbouwvereeniging „Ons Belang", te Maasdam (Z.H.);
den secretaris van het bestuur van den Christelijken Boeren- en Tuindersbond in Nederland, te Goes;
den voorzitter en den secretaris van de oudercommissie in de gemeente Berkhout;
het bestuur der veilingsvereeniging „Westland", afd. Quintsheul, gem. Monster, gevestigd onder de gemeente Wateringen, te Quintsheul;
het bestuur van de afdeeling Waard en Groet der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Nieuwe-Niedorp;
den directeur van de Coöperatieve Boerenleenbank te Groot-Ammers, c. s.;
den voorzitter en den secretaris van den Coöperatieven Sliedrechtschen Boerenbond, te Sliedrecht;
W. S. Vermeulen, te Haarlem;
alle houdende verzoek, het wetsvoorstel aan te nemen;

B. van:

den voorzitter en den secretaris van het bestuur der Gymnastiek- en Schermvereeniging: „Concordia", te Haarlem;
den secretaris van het bestuur der Nederl. Binnen Beurtvaart Vereeniging, gevestigd te Amsterdam, te Leiden;
J. Rouschop c. s., te Maastricht;
de gemeenteraden van Leeuwarden, Utrecht en Helmond;
de gezondheidscommissiën te Helmond, Tiel, Brielle en Amsterdam;
de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Noordelijk Overijsel, te Zwolle;
het bestuur der vereeniging van ter Amsterdamsche Beurze vertegenwoordigde brandassuradeuren, te Amsterdam;
het bestuur van den 's Gravenhaagschen Turnbond, te 's Gravenhage;
den voorzitter en den secretaris van de vereeniging: Nederlandsche Bond van Werkgevers in Hotel-, enz.-bedrijven „Horecaf", te Amsterdam, c. s.;
als voren van den Bond van Technici, te Amsterdam;
als voren van den Nederl. R.-K. Bond van handels-, kantoor- en winkelbedienden „St. Franciscus van Assisië", te Amsterdam;
den voorzitter, secretaris en penningmeester van het bestuur der vereeniging „Zomers Buiten", te Amsterdam;
het bestuur der provinciale Friesche ver. voor vreemdelingenverkeer, te Leeuwarden;
B. M. Bakker c. s., te Hilversum;
het hoofdbestuur van den Centralen Nederl. Ambtenaarsbond, te Amsterdam;
E. C. van Leersum c. s., leden van het comité van actie in zake het behoud van den zomertijd, gevestigd te Amsterdam, (met adhaesiebetuigingen);
het bestuur van het plaatselijk comité voor den Haag tot behoud van den zomertijd, (met adhaesiebetuigingen),
alle houdende verzoek, het wetsvoorstel te verwerpen.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende geschriften:

afschrift van een motie betreffende de Tabakswet, aangenomen in het door den Eersten Nederlandschen Bond van

(Voorzitter.)

Kleinfabrikanten in de Sigarenindustrie uitgeschreven, te Amsterdam gehouden demonstratief congres;

afschrift van een motie, aangenomen in een te 's Hertogenbosch gehouden vergadering van in die motie genoemde vereenigingen, betreffende herclassificatie der gemeenten;

geschriften betreffende het wetsvoorstel in zake den zomertijd van de nagenoemden:

het bestuur der Maatschappij tot bevordering van Vlasindustrie, te Rijsoord;

voorzitter en secretaris van het bestuur der Coöperatieve Landbouwers Aan- en verkoopvereeniging Mariënberg, te Mariënberg;

gemeentebestuur van Geervliet;

E. Voorthuis te Amsterdam.

Deze geschriften zullen ter griffie nedergelegd worden ter inzage van de leden:

6°. de volgende telegrammen:

een, van de Kamer van Koophandel voor Gooiland;

een, van het bestuur van de Vereeniging tot ontwikkeling van den landbouw in Hollands Noorderkwartier, te Winkel;

een, van den voorzitter van de Rotterdamsche Vereeniging van fruit- en groentenexporteurs, te Rotterdam.

Deze telegrammen zullen ter griffie worden nedergelegd ter inzage van de leden:

7°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Bepalingen betreffende de jacht (27);

Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382);

Wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gezonden aan de afdeelingen.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel verder mede, dat volgens besluit der Centrale Afdeeling heden, onmiddellijk na afloop dezer openbare vergadering, in de afdeelingen zullen worden onderzocht de ontwerpen van wet, die in de afdeelingen nog niet zijn behandeld, met uitzondering van het ontwerp Jachtwet (27), waarvan het overzicht der beraadslaging eenige dagen geleden verschenen is, zoodat het voor een nadere bestudeering van het ontwerp van wet wenschelijk is, dit heden nog niet in de afdeelingen te doen onderzoeken.

Vervolgens deel ik mede, dat ik, wanneer de beraadslaging over de algemeene beschouwingen der Staatsbegrooting voor 1923 zal zijn afgeloopen, dadelijk daarna, met het oog op de vereischte tegenwoordigheid van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw bij de behandeling van het ontwerp van wet tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376), in de Tweede Kamer op 17 April a.s., in beraadslaging zal brengen hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1923 en vervolgens de ontwerpen van wet, tot genoemd Departement betrekking hebbende, nl.

vaststelling der begrooting van het Staatsboschbedrijf voor 1923 (296);

vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth (346);

vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen (363);

vereeniging van de gemeenten Ravenstein, Huisseling en Neerloon, enz. (365).

en dat na afloop der beraadslaging over hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor 1923 zal worden behandeld het ontwerp Arbeidsgeschillenwet (62).

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer **van Lanschot**, bladz. 386, kol. 1, regel 10 v. o., staat: „40 pct."; lees: „4 pct.";

idem, bladz. 387, kol. 1, regel 41—39 v. o., staat: „Indien die voorspelling bewaarheid wordt, zouden de oorlogsleeningen van dat zelfde of lager rentetype, maar dan met langeren looptijd"; lees: „Indien die voorspelling bewaarheid wordt, zouden de thans bestaande crisisleeningen kunnen worden omgezet in andere van hetzelfde of lager rentetype, maar dan met langeren looptijd."

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, bij de tweede lezing in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet (n°. 28), houdende bepalingen betreffende de jacht. (27)

Artikel 54.

In het eerste lid, onder *b*, moet in plaats van: „is geoorloofd” worden gelezen: „geoorloofd is”.

De overige wijzigingen, aangebracht bij de tweede lezing, zijn opgenomen in Stuk n°. 29.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het voorstel van wet tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd. (281)

Het afdeelingsonderzoek van dit voorstel van wet heeft de navolgende uitkomsten gehad.

§ 1. Vele leden waren van oordeel, dat de regeling van den nationalen tijd niet eene zaak is, die zich leent tot een initiatiefvoorstel. Meer vertrouwen biedt een dergelijk ontwerp, indien het van de Regeering uitgaat, die beter in staat is te beoordeelen, wat in het algemeen belang is.

Ofschoon erkennend, dat hetgeen ten opzichte van de houding der Regeering bij gelegenheid van het afdeelingsonderzoek van verschillende zijden is opgemerkt, niet tot de voorstellers van deze wetsvoordracht kan worden gericht, meende men het toch van belang dit in het Verslag, een openbaar Staatsstuk, op te nemen, daar het op deze wijze ter kennis van de Regeering komt.

Het werd dan betreurd, dat de Regeering zich geheel buiten deze aangelegenheid had gehouden en zelve geen voorstel, in welken zin dan ook, had gedaan, ook niet nadat een voorstel, op alleszins onvoldoende gegevens berustend, door leden der Tweede Kamer was ingediend. Ongetwijfeld zouden dan de door haar verstrekte gegevens juister en vooral meer volledig zijn geweest. Maar ook zonder zelve met een voorstel te komen, nadat de heeren BRAAT en DE BOER het hunne aanhangig hadden gemaakt, had de Regeering eenige leiding behooren te geven en tijdens de behandeling in de Tweede Kamer van haar gevoelen kunnen doen blijken. Tevens had zij dan zorg kunnen dragen om, zoo volledig mogelijk, gegevens te verstrekken, ten einde het vraagstuk van alle zijden te kunnen bezien en tot een goed oordeel te komen. Er werd hierbij opgemerkt, dat de thans door de Regeering, op verzoek, ter elfder ure verstrekte gegevens nog zeer onvolledig en van geen groote beteekenis zijn en aanvulling behoeven. Het werd zelfs door sommigen wenschelijk geacht, dat dit zoude geschieden, alvorens over het wetsvoorstel eene beslissing zoude worden genomen.

Tegenover het gevoelen, dat meer leiding van de Regeering noodig was geweest, stond dat van andere leden, die oordeelden, dat zij goed deed eene passieve houding te blijven innemen, om de gelegenheid te geven, dat alle gevoelens tot uiting zouden komen.

Gevraagd werd naar de meening van de voorstellers omtrent het door de Regeering opgemaakte overzicht van de door haar ingewonnen adviezen. Ook vroeg men, of de voorstellers zouden kunnen mededeelen, wat andere landen doen ten opzichte van den zomertijd.

De leden, die van gevoelen waren, dat de Regeering zich de tijdregeling niet uit handen had moeten laten nemen, meenden, dat de Eerste Kamer, overeenkomstig haar taak, is aangewezen om dit wetsvoorstel af te wijzen. Het betreft, volgens hen, een belang, hetwelk slechts door ééne groep in den lande wordt voorgestaan, die voor haar streven zeer krachtig propaganda heeft gemaakt. De Eerste Kamer heeft volgens deze leden tegen de eenzijdige behartiging van de belangen of vermeende belangen van deze groep te waken. Bovendien, zoo voegde men hieraan toe, is het oogenblik onjuist gekozen, wijl er met het oog op de politieke situatie kans bestaat, dat de verkiezingen, welke in voorbereiding zijn, worden beheerscht door een groepsbelang met verdoezeling van het algemeen belang.

Sommige leden verklaarden zich tegen het wetsvoorstel, omdat zij daarin eene ruwe poging zagen, om, zonder meer, het bestaande omver te werpen.

§ 2. Sommige leden betuigden hunne instemming met dit wetsvoorstel, waarvan zij met groote belangstelling hadden kennis genomen, en hetwelk algemeen steun vond in de verzoekschriften, die te dezer zake tot de Staten-Generaal uit landbouwkringen gericht waren. Men erkende hierbij wel, dat de zomertijd ongetwijfeld voordeelen biedt aan de stadsbevolking; voordeelen die echter grooter worden voorgesteld dan zij in werkelijkheid kunnen zijn, doch die bovendien eveneens bereikt kunnen worden, zonder de klok te behoeven te verzetten.

Tegenover de voordeelen van den zomertijd staan echter zeer groote nadeelen voor de landbouwende bevolking. Deze nadeelen kunnen echter moeilijk onder cijfers worden gebracht. Wel heeft de heer DOJES in de vergadering dezer Kamer van 22 Maart 1922 (*Handelingen*, Zitting 1921—1922, bladz. 510, 2de kolom) getracht eene becijfering te geven, doch hij is, hoe verdienstelijk zijn pogen ook was, beneden de werkelijkheid gebleven. Door de invoering van den zomertijd, die den arbeidsdag voor den landbouwer met een uur vervroegt, moet gedurende een zekeren tijd het werk verricht worden, terwijl de morgendauw nog sterk zijn invloed doet gelden; de arbeid gedurende het vochtige, zeer vroege morgenuur is nadeelig voor de gezondheid der op het land werkenden. Het wieden in het natte gewas heeft veel bezwaar. Het hooien brengt eveneens groote moeilijkheden mede, wijl dit naar de droge avonduren moet worden verplaatst, terwijl tal van werkzaamheden worden vertraagd, omdat het landbouwproduct in drogen toestand moet worden verwerkt. Ook de bloembollencultuur lijdt schade door den zomertijd.

Van Israëlietische zijde wordt ook gewezen op godsdienstige bezwaren, in het bijzonder wat het ingaan en eindigen van den Sabbath betreft.

Veel grooter is het hygiënisch bezwaar voor de kinderen op het platteland, die ten gevolge van den zomertijd slaap te kort komen. Zij kunnen niet in slaap komen, zoolang de zon nog schijnt.

Het economisch voordeel van besparing op kolen en licht, o. a. te Amsterdam bedragende f 41 600 op eene totaal-uitgave van zeven millioen, is zeer betrekkelijk, omdat de zomertijd geen besparingen op afschrijvingen en algemeene bedrijfsonkosten biedt. De voordeelen van den zomertijd staan dan ook niet in verhouding tot de groote nadeelen en bezwaren, die hij aan de bevolking van het platteland berokkent.

De leden hier aan het woord waren van gevoelen, dat landbouw en veeteelt recht hebben op den meteorologischen tijd. Het gaat toch niet aan, omdat de stedeling niet vroeger op wil staan om daardoor een uur langer van het zonlicht te genieten, land- en tuinbouw en veeteelt schade te doen lijden.

De Nederlanders moeten leeren vroeger op te staan. Er zijn ten onzent brouwerijen, waarin men bij voorkeur Duitschers gebruikt, omdat deze daaraan gewoon zijn. Onze vaderen stonden veel vroeger op dan het tegenwoordig geslacht.

Men wees ook op het buitenland, waar de zomertijd òf niet òf veel milder wordt toegepast. In de Fransche Kamer is een

voorstel om den zomertijd in te voeren, met 451 tegen 90 stemmen van de agenda afgevoerd. België zal Frankrijk wel volgen. Duitschland kent geen zomertijd. De Vereenigde Staten van Amerika hebben slechts twee jaren den zomertijd gehad. Engeland heeft den zomertijd ingevoerd van 22 April tot 16 September, doch is met zijne geringe landbouwende bevolking voornamelijk aangewezen op import van levensmiddelen.

Een lid, dat zich met het voorstel kon vereenigen, stelde zich op een eenigszins ander standpunt als de overige voorstanders. Hij wees er op, dat de „zomertijd" metterdaad een gevolg is van de door den oorlog veroorzaakte buitengewone omstandigheden, in het bijzonder de schaarschte van steenkolen. Die tijd is nu voorbij, en de door de buitengewone omstandigheden in het leven geroepen wetten worden ingetrokken. Wat men noodgedwongen in den oorlogstijd heeft gedaan, is in strijd met de natuur. Hij achtte het eene minderwaardige handeling om, nu de nood er niet toe dwingt, zich zelven en elkander, ten opzichte van de tijdsaanwijzing, te misleiden door de klok te verzetten, waarvan velen voordeel trekken, maar waardoor ook velen schade lijden.

Dit lid ontkende de bevoegdheid der wetgevende macht om bij de wet voor te schrijven, dat in alle gemeenten des lands alle werkzaamheden van publiekrechtelijke colleges, van scholen, van fabrieken enz. een uur, of meer of minder, vervroegd of verlaat zullen worden. Maar dan heeft zij ook evenmin de bevoegdheid dit indirect te doen door verschuiving van de tijdsaanwijzing.

Vele andere leden daarentegen konden zich met het voorstel niet vereenigen.

Men wees er op, dat het grootste deel der bevolking, genoemd werd negentig percent, den zomertijd wenscht: de stedeling, het overgroote deel der bevolking, die op het land woont en niet direct bij den landbouw betrokken is, alle standen, vooral de midden- en de werkmansstand. De zomertijd verschaft kosteloos langer licht, doet den mensch langer van de verkwikkende zonnestralen genieten. Eenige van de leden hier aan het woord, waren van gevoelen, dat in dezen tijd, waarin zooveel voor genoegen wordt uitgegeven, dit genot, wat nu eens niets kost, niet mag worden prijsgegeven.

Tegenover de verzoekschriften uit landbouwkringen staan de door honderd duizenden ondersteunde verzoekschriften uit de groote en kleine steden, welke alle een beroep doen op de Eerste Kamer om dit voorstel te verwerpen. Indien dan ook bij referendum dit vraagstuk aan het oordeel der bevolking zou worden onderworpen, zou — en dit werd algemeen erkend — de bevolking den zomertijd willen behouden.

De tegenstanders van den zomertijd generaliseeren dan ook, wanneer zij zeggen, dat de landbouwende bevolking den zomertijd wenscht afgeschaft te zien. In dit verband werd o. a. gewezen op de uitlatingen van den Burgemeester van Loosduinen en melding gemaakt van het feit, dat de arbeiders in Groningen weigerden een uur later den arbeid aan te vangen, omdat zij daardoor een uur minder vrij hadden in den avond. Ook moet men acht geven op het verschil, dat moet worden gemaakt tusschen landbouw uitgeoefend in de onmiddellijke nabijheid der groote steden en dien bij de meer hiervan verwijderde. De bezwaren aan vervroeging van den tijd verbonden, worden in hoofdzaak ondervonden door hen, die voor hunne producten van zuivel of groenten op de stad zijn aangewezen; al de overigen richten hunne werkzaamheden in naar eigen inzicht of goedvinden, althans kunnen dat doen, zonder dat de vervroeging van den tijd daartoe een beletsel vormt. De tegenstand komt dan ook voornamelijk van de boeren, die hunne producten direct naar de stad brengen, ofschoon de tuinbouwers om Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage geen bezwaren tegen den zomertijd hebben aangevoerd. Zij die hun melk voor de zuivelfabrieken afgeven, zijn met den zomertijd tevreden. Het is juist bij de meer van de steden verwijderde landbevolking, dat men onverschillig staat tegenover den stand van de klok, omdat men daar desgewenscht een uur later met den arbeid kan beginnen.

De geheele beweging tegen den zomertijd noemden onderscheidene leden grootendeels kunstmatig opgeschroefd. De bezwaren van het platteland zijn sterk overdreven en ten deele aangepraat. Zeer vele plattelanders zijn niet voor de afschaffing; professor VAN LEERSUM ontving op zijn adres voor het behoud van den zomertijd veel adhaesie van het platteland. Opvallend is het, dat zoovele Noordbrabantsche gemeenten, waar de landbouw de voorname bron van bestaan is, zich voor behoud van den zomertijd hebben uitgesproken. Men mocht dan ook niet gewagen, zooals van de zijde der voorstanders van het voorstel in den lande geschiedt, van eene tegenstelling in deze van steden tegen platteland, omdat de stedelingen hier vrijwel één van zin zijn en de bewoners van het platteland niet.

Ook houde men rekening met de omstandigheid, dat steeds meer het platteland wordt ontvolkt en de bevolking zich in de steden ophoopt, zoodat de nadruk bij de beoordeeling van het voorstel moet vallen op de steden. Bovendien, zoo werd door eenigen beweerd, is ons land geen landbouw- maar een handelsstaat; handel, scheepvaart en visscherij waren steeds onze voornaamste bronnen van welvaart. Later is ook de nijverheid opgekomen, maar landbouw en veeteelt zijn niet de voornaamste takken van bedrijf.

Men was van meening, dat hetgeen door de voorstellers blijkens de gewisselde stukken is aangevoerd, al uitermate weinig houvast geeft, om het deel der bevolking, dat in den zomertijd nadeel ondervindt, en de grootte van dit nadeel te bepalen. Zoowel de in geld uitgedrukte hoegrootheid der schade, die bij behoud van den zomertijd zoude worden ondervonden als het aantal in den landbouw en de veeteelt arbeidende personen, door de voorstellers op gemiddeld 8 per bedrijf gesteld, alsook de losse mededeelingen omtrent het tijdstip van mesten en ploegen in het landbouwbedrijf, kwamen onjuist en schromelijk overdreven voor.

Even onjuist was de mededeeling, dat de directie der Spoorwegen voor de afschaffing van den zomertijd zoude zijn.

Ook afgescheiden van het belang der spoorwegen bij aansluiting aan den spoorwegdienst in naburige landen, met name België en Frankrijk, werd de invoering van den zomertijd gewenscht geacht. Ook een beperkte zomertijd, gelijk door velen wordt voorgestaan, is verkieselijker boven geen zomertijd. Mocht daardoor die aansluiting ook al niet aanstonds verkregen worden, het was van genoegzaam belang, dat althans gedurende eenige maanden en nog wel tijdens de drukste reismaanden, eene aansluitende dienstregeling kon bestaan.

De hygiënische bezwaren van den zomertijd voor volwassenen en kinderen werden ongegrond geacht, hetgeen o.a. dr. Vos, wethouder van Amsterdam, in *De Telegraaf* had aangetoond. De bewering, dat de kinderen te weinig zouden slapen, omdat zij te bed moeten gaan als het nog licht is, werd niet juist, althans overdreven geacht. Ook is de tijd, binnen welken zulks het geval zoude kunnen zijn, beperkt tot de langste dagen en mitsdien van zeer korten duur. Jonge kinderen slapen gewoonlijk ook overdag, terwijl volwassenen, ook veldarbeiders, dikwijls op het heetst van den dag een oogenblik rust nemen om te slapen. Men wees er hierbij op, dat voor eenige jaren een Minister van Oorlog in Frankrijk voorschreef, dat de jonge soldaten in de kazernen één uur in den namiddag op hun bed moesten gaan liggen.

In Duitschland bestaat de Midden-Europeesche tijd, waar dus ook in het westelijk aan ons land grenzend gedeelte alles veertig minuten vroeger geschiedt dan hier te lande en niet gedurende enkele maanden, maar gedurende het gansche jaar, en toch verneemt men van daar geen klachten.

Door de voorstellers worden de economische voordeelen van den zomertijd zeer onderschat. Als bewijs voor de waarde der argumenten door hen aangevoerd, om de nadeelen van den zomertijd te belichten, werd in het bijzonder nog gewezen op de aangegeven mindere opbrengst voor de gemeenten uit de bedrijven van gas en electriciteit. Verzuimd werd daarbij immers te vermelden, dat de ingezetenen door de lichtbesparing

veel meer bezuinigen dan de gemeentekas aan winst zal derven. Een zaakkundige, de voorzitter van de Nederlandsche Vereeniging van Gasfabrikanten, heeft de kolenbesparing voor ons land geschat op een millioen gulden. Hierbij mag veilig nog een millioen geteld worden aan besparing van petroleum, enz.

Deze lichtbesparing, gevoegd bij het waardevol genot om een uur langer, na een moeizamen dag, van de natuur en de buitenlucht te kunnen genieten, werden zoodanige voordeelen geacht voor een groot deel der bevolking, dat de daartegenover staande nadeelen voor een ander deel al zeer ernstig zouden moeten zijn, om die bezuiniging en dat economisch goed aan de eerste groep te mogen onthouden. Beperkt naar den duur tot de eigenlijke zomermaanden, zullen de nadeelen, uit den zomertijd voortvloeiend, voor een gedeelte der bewoners van het platteland nog aanzienlijk verminderen. Ongetwijfeld kan ieder voor zich individueel langer van het zonlicht genieten, hetzij door vroeger op te staan, hetzij door zijn klok een uur te vervroegen. Afgescheiden van het feit, dat de enkeling, bij gemis aan eene algemeene regeling, daartoe niet gemakkelijk overgaat, moeten de tegenstanders van den zomertijd wel bedenken, dat indien aldus in bepaalde grootere gemeenten meer algemeen werd gehandeld, de bewoners van het platteland in de naaste omgeving van zoodanige gemeenten zich allicht in hun eigen belang naar die vervroeging van den tijd zouden moeten schikken. En dan zouden zij de nadeelen van den zomertijd ondervinden, ook zonder dat hij wettelijk ware geregeld.

Bovendien houdt men in landbouwkringen er geen rekening mede, dat het ingewikkelde stadsleven zich niet richten kan naar het platteland, wijl het op zijn beurt afhankelijk is van tal van factoren o. a. van buitenlandsche, zooals de Amsterdamsche beurs zich moet richten naar de Londensche beurs, enz.

Ten slotte werd de meening bestreden, dat de zomertijd een crisismaatregel is en om die reden thans behoorde te worden ingetrokken. De invoering heeft wel plaats gevonden gedurende den oorlog en is daardoor verhaast, maar reeds vóór dat deze uitbrak, was er in 1914 eene conferentie in Parijs gehouden over de mogelijkheid en wenschelijkheid van die invoering. Al is de zomertijd ingevoerd in den crisistijd, de daardoor verkregen bezuiniging is ook thans nog welkom en bovendien is zelfs een groot gedeelte der bevolking aldus aan het behoud van een vervroegden tijd gaan hechten.

§ 3. Vele leden, op den voorgrond stellende, dat van beide zijden, zoowel door tegenstanders als door voorstanders van den zomertijd overdrijving plaats heeft, maar de voordeelen voor de eene groep en de nadeelen voor de andere groep juist afwegende, waren van oordeel, dat vooral bij eenige inperking van den duur van den zomertijd de voordeelen eenerzijds gewichtiger zijn en een grooter aantal personen ten deel vallen dan de nadeelen anderzijds ernstig zijn en het deel der bevolking, dat deze te dragen heeft, belangrijk is.

Toegevende, dat in het vorige jaar de zomertijd zoowel te vroeg is begonnen, als te laat is geëindigd, meenden de leden hier aan het woord, dat de bezwaren bij de bewoners van het platteland, juist meerendeels liggende in dat te vroege en te late, voor een groot gedeelte zijn te ondervangen door den zomertijd niet vóór 1 Mei te laten aanvangen en uiterlijk 15 September te doen eindigen. Grieven, als het moeten melken bij kunstlicht, het naar school gaan der kinderen in het donker, moeten noodwendig vervallen, indien de zomertijd beperkt wordt als hier is aangegeven. Deze leden betreurden dan ook, dat de motie van den heer Staalman, strekkende tot zoodanige beperking van den zomertijd, in de Tweede Kamer niet was aangenomen, omdat aldus eene te waardeeren bemiddeling tusschen voor- en tegenstanders van den zomertijd kon worden verkregen. Opgemerkt werd, dat de beweging tegen den zomertijd aan kracht heeft gewonnen, toen in 1922 de Regeering reeds in Maart den zomertijd invoerde. Velen waren van oordeel, dat de zomertijd in ieder geval tot vier maanden behoorde beperkt te worden; anderen noemden een termijn van 22 April tot 15 September zooals in Engeland, of van 28 April tot 29 Augustus. Gevraagd werd evenwel, of het internationaal spoorwegverkeer zoo eene verkorting toelaat.

Andere leden, die zich met de wetsvoordracht konden vereenigen, verklaarden zich vooral tegen de inkrimping van den zomertijd, omdat de aangevoerde bezwaren tegen dien tijd zich juist en vooral doen gelden gedurende de maanden Juni, Juli en Augustus.

Men kwam tot de slotsom, dat het op den weg der Regeering ligt met een modus vivendi te komen, door den termijn te bekorten, gedurende welken de zomertijd zou gelden of, gelijk eenige leden aangaven, door invoering van den Midden-Europeeschen tijd. De verwachting werd daarom algemeen uitgesproken, dat bij eventueele verwerping van het voorstel van den heer Braat c. s. de Regeering in dien zin zou handelen.

Aldus vastgesteld den 3den April 1923.

VERKOUTEREN.
JANSSEN.
HAAZEVOET.
VAN DER LANDE.
BLOMJOUS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

vereeniging van de gemeenten *Renkum* en *Doorwerth* (346);

vereeniging van de gemeenten *Genderen*, *Drongelen* en *Meeuwen* (363);

vereeniging van de gemeenten *Ravestein*, *Huisseling en Neerloon*, *Deursen en Dennenburg* en *Dieden*, *Demen en Langel* (365).

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Algemeene beschouwingen.

Gelijk in het Voorloopig Verslag naar aanleiding van de gemaakte bedenkingen is opgemerkt, zijn de bezwaren, welke door belanghebbende ingezetenen tegen samenvoeging van gemeenten plegen te worden ingebracht, in den regel van financieelen aard. Daarbij wordt veelal over het hoofd gezien, dat door vereenvoudiging van bestuur en administratie — hetgeen op zich zelf reeds van belang is — op den duur, althans te dien opzichte, besparing wordt verkregen. Dit zelfs ondanks betere bezoldiging van het personeel, waardoor geschikter krachten ter behartiging van de gemeentelijke belangen kunnen worden aangesteld.

Dit geldt in 't bijzonder de samenvoeging van kleine gemeenten, waar de bezwaren dikwijls mede voortspruiten — al wordt zulks uiteraard meestal in de adviezen verzwegen — uit vrees voor verlies van eene bekleede functie of van invloed.

Een voordeel van algemeenen aard vormt nevens de voormelde nog het feit, dat door vereeniging van kleine, meest weinig draagkrachtige, gemeenten, welke door aard en ligging bij elkaar passen, een gemeentelijk geheel wordt verkregen, hetwelk beter in staat is, om de geleidelijk zoo zeer uitgebreide gemeentelijke taak naar behooren te vervullen. Dat is ongetwijfeld mede van algemeen belang voor de betrokken inge-

zetenen, ook al mochten daardoor de uitgaven toenemen voor nuttige doeleinden, zooals b.v. de volksgezondheid, betere wegen, bestrijding van werkloosheid, enz.

De bedenkingen, welke door de ingezetenen veelal worden ingebracht, worden steeds zorgvuldig nagegaan, doch dienen tot hare ware beteekenis te worden teruggebracht, om een onpartijdig en juist oordeel te vormen. Die bezwaren doen zich het meest gevoelen, indien eene kleine gemeente aan eene grootere wordt toegevoegd. Daartoe verleent de Regeering echter slechts dan hare medewerking, indien het algemeen belang zulks beslist vordert. Maar ook overigens zijn meerdere voorstellen tot samenvoeging wegens de gegrondheid van gemaakte bezwaren afgewezen. Slechts dan wordt inlijving van een deel eener gemeente door de Regeering voorgesteld, indien dat deel feitelijk door aaneensluiting van de bebouwing één geheel vormt met eene andere gemeente.

Overigens bedenke men, dat menigmaal in miniatuur-gemeenten groote belangen verwaarloosd moeten worden uit financieele overwegingen, terwijl dergelijke gemeenten dikwerf uitgaven kunnen vermijden, omdat zij op de aangrenzende gemeenten, als het ware, klaploopen.

Er bestaan thans nog 446 gemeenten van 2000 of minder inwoners, van welke 28 met minder dan 500 zielen, 156 met 500—1000 zielen en 262 met 1000—2000 zielen. Van 1 Januari 1918 af werden er 26 gemeenten opgeheven. Men kan dus allerminst zeggen, dat de Regeering in deze al te rad zou ingrijpen; integendeel, in geval van twijfel pleegt zij zich te onthouden.

Artikel 9. Het bepaalde in het eerste lid, dat hier wordt beoogd, strekt om overgang in dienst der door de vereeniging ontstaande gemeente te bevorderen ter besparing van wachtgeld. Uiteraard zal tevens op het laatstgenoten traktement worden gelet, wijl anders tot dat bedrag aanspraak op wachtkan worden gemaakt. Of ook met vroegere dienstjaren in andere gemeenten rekening zal zijn te houden, dient aan het beleid van het gemeentebestuur te worden overgelaten, zooals algemeen gebruikelijk is.

Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth.

Zooals in het Voorloopig Verslag tegenover de geopperde bedenkingen werd opgemerkt en breedvoerig is uiteengezet in de Memorie van Toelichting en in de Nota ter beantwoording van het Verslag der Tweede Kamer — waarnaar moge worden verwezen —, pleiten voor vereeniging van Doorwerth met Renkum zeer bijzondere omstandigheden, voortvloeiende uit de ligging en de voor beide gemeenten belangrijke bron van welvaart, t.w. het vreemdelingenverkeer en het bewonen van landgoederen. Bepaaldelijk ten aanzien van die bronnen van inkomsten voor de ingezetenen heeft Doorwerth zich vrijwel van het doen van uitgaven onthouden, daarbij profiteerend van hetgeen Renkum te dier zake sedert lang bekostigt.

Dit verklaart vanzelf, dat de belastingdruk te Doorwerth belangrijk minder is dan te Renkum, maar vormt anderzijds verder een motief vóór dan tegen samenvoeging.

Aan de redenen, in de Algemeene beschouwingen uiteengezet, kan aan zoodanige der ingewonnen adviezen tegenover de niet te loochenen noodzaak der vereeniging geen overwegende beteekenis gehecht worden.

Ondergeteekenden blijven dan ook — mede in verband met hetgeen hiervoren bij de Algemeene beschouwingen is opgemerkt — volkomen overtuigd, dat het algemeen belang vereeniging van deze twee saamhoorige gemeenten vordert.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,

CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Minister van Financiën,

DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 22sten Maart 1923.

VAN DER HOEVEN.
W. FRANSEN.
VERKOUTEREN.
D'AUMALE VAN HARDENBROEK.
HEERKENS THIJSSEN.

AANWIJZING EENER VERANDERING, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet Wijziging Registratiewet 1917. (367)

Artikel I.

§ 2 wordt gelezen:

„Het derde lid van artikel 27 vervalt."

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582). (394)

In plaats van de woorden „**Artikel 1**" wordt gelezen:

„Eenig artikel.

In de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582), worden de navolgende wijzigingen aangebracht:".

De aanduidingen „**Artikel II**" en „**Artikel III**" vervallen.

26ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 11 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Mededeeling omtrent den gezondheidstoestand van den Voorzitter. — Ingekomen: 1°. een bericht van afwezigheid; 2°. een Regeeringsmissive; 3°. verzoekschriften; 4°. geschriften. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Voortzetting der algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Beraadslaging over de motie van den heer van Embden. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften.

Waarnemend Voorzitter: de heer van der Does de Willebois.

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 41 leden, te weten:

de heeren Westerdijk, van der Lande, Franssen, Janssen, Slotemaker de Bruine, de Vos van Steenwijk, d'Aumale van Hardenbroek, Idenburg, Blomjous, Diepenhorst, de Vlugt, Arntz, van Lanschot, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Wassenaer van Catwijck, Douwes, de Gijselaar, van Loon, van Embden, Steger, van der Maesen de Sombreff, Gilissen, Verkouteren, Wittert van Hoogland, van der Hoeven, van Basten Batenburg, Haffmans, Slingenberg, Mendels, Beelaerts van Blokland, Anema, Smeenge, Wibaut, Bosch van Oud-Amelisweerd, de Veer, W. Fransen, Dobbelmann, Heerkens Thijssen, Haazevoet, S. de Vries,

en al de heeren Ministers.

De waarnemende **Voorzitter**: Het is mij zeer aangenaam, aan de Kamer te kunnen mededeelen, dat de berichten omtrent den Voorzitter der Kamer in zooverre gunstig luiden, dat de nacht goed is geweest.

Wellicht zullen in den loop der Vergadering nog nadere berichten worden ontvangen; ik hoop die dan aan de Kamer mede te deelen.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer W. Fransen, dat hij verhinderd is het eerste deel der vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van het Departement van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van een verslag van de Derde Zitting van de Vergadering van den Volkenbond te Genève, van 4—30 September 1922.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. de volgende verzoekschriften:

een, van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité, betreffende het ontwerp tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk;

een, van den secretaris van het bestuur der Christelijke Werkliedenvereeniging „Patrimonium", c. s., te Amsterdam, in zake het voorstel van wet betreffende den zomertijd;

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam, in zake het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

4°. de volgende geschriften:

afschrift van twee motiën, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten, als:

een, aangenomen in een op 2 dezer te Zwolle gehouden buitengewone gewestelijke vergadering van R.-K. onderwijzers, ambtenaren en beambten in Overheidsdienst en in dienst der spoorwegen, en

een, aangenomen in een op 25 Maart ll. te Nijmegen gehouden groote gecombineerde vergadering van ambtenaren in Overheids- en semi-Overheidsdienst.

Deze geschriften zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet nos. 362, 357, 334, 358, 387, 385, 396, 397, 380, 367, 388 en 382 de heeren Steger, Smits, Slingenberg, Wittert van Hoogland en van Basten Batenburg,

en voor de ontwerpen van wet nos. 268, 366, 355, 309, 386, 389, 391, 395, 377 en 394 de heeren de Veer, Bosch van Oud-Amelisweerd, Wibaut, W. Fransen en Gilissen.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet tot **vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beschouwingen worden hervat.

Hierbij is tevens aan de orde de motie van den heer van Embden, luidende:

„De Eerste Kamer der Staten-Generaal, overwegende, dat beperking der defensie-uitgaven tot een zoogenaamd onontbeerlijk minimum in zich zelf de strekking heeft die uitgaven op te voeren tot een onbegrensd maximum;

erkennend, dat tot welk bedrag deze uitgaven ook stijgen, zij, in het bijzonder voor kleine Staten, nimmer meer kunnen opleveren dan een kleine kans op beveiliging;

acht voor een staatstaak met zoo geringe resultaten slechts te aanvaarden de besteding van een begrensd maximum bedrag, hetwelk thans, behoudens eenige overgangsjaren met hoogere eischen, nabij dertig millioen gulden te stellen ware;

en noodigt de Regeering uit, een Staatscommissie te benoemen om na te gaan, welk geheel van militaire en maritieme middelen voor deze som verkrijgbaar zoude zijn."

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik naga, wat de geachte afgevaardigden, die aan de algemeene beschouwingen hebben deelgenomen, in het midden gebracht hebben, dan is er niet weinig, dat niet tot de Regeering was gericht. Ik mag dus veronderstellen, dat deze Vergadering van mij niet een antwoord daarop verwacht. Het gebruik althans in de Tweede Kamer brengt mede, dat de verschillende politieke groepen elkander bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting aan den tand voelen; het spreekt vanzelf, dat, waar die strijd van leiders van verschillende groepen langs de Regeering heengaat, daarop mijnerzijds geen beschouwingen zullen geleverd worden.

In de tweede plaats zijn er een zeker aantal waardevolle beschouwingen ten beste gegeven, die de Regeering met groote instemming heeft gehoord. Het is overbodig, dat ik, voor wat die beschouwingen betreft, in herhalingen treed.

Vóórdat ik, in aansluiting op hetgeen ik in het eerste deel mijner rede vóór het Paaschreces heb gezegd, nader inga op de eigenlijke algemeene politiek, zij het mij vergund mijnerzijds eenige onderwerpen, door verschillende geachte afgevaardigden behandeld, met een enkel woord te bespreken.

In de eerste plaats dan het vraagstuk van de defensie, niet zoozeer ter bestrijding van hetgeen de heer van Embden heeft gezegd, dan wel naar aanleiding van het onderwerp, door dien geachten afgevaardigde behandeld.

Wat is het standpunt, hetwelk de Regeering in deze inneemt? De Regeering is van oordeel, dat de weermacht moet dienen om ons volk onder de volkeren de plaats, wil men de bescheiden plaats, te doen innemen welke aan ons volk toekomt. Meer wenscht de Regeering niet, maar ook niet minder. Zij is van meening, dat de opofferingen, welke wij ons daarvoor zoowel in het Rijk in Europa als in Indië zullen hebben te getroosten, mede afhankelijk zijn van factoren, waarvan de grootte niet alleen door ons, maar mede door andere volken wordt bepaald. Het is nòch in het belang van den algemeenen vrede, nòch in het belang van ons zelf, een gebied als het onze, zoowel het moederland als Indië, dat uit economisch en uit strategisch oogpunt in verband met zijn ligging zoo belangrijk is, onverdedigd te laten.

Ik vraag mij af, of, indien wij onze weermiddelen verwaarloozen en daardoor den indruk maken ons zelf ontslagen te achten van den plicht om voor ons zelf te zorgen, wij dan niet te eeniger tijd het gevaar zouden loopen, dat anderen zich geroepen zouden achten die zorg van ons over te nemen.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, elk streven naar beperking van bewapening, elke poging tot vreedzame beslechting van geschillen tusschen de Staten behoort reeds op historische gronden door de Regeering te worden gesteund. Laat ik het kortweg zeggen: als ieder land ontwapent, kunnen wij het ook doen. Hij, die internationaal voelt, zal moeten toegeven, dat het rekenen op bondgenooten in een eventueelen oorlog volkomen is te rechtvaardigen, ook voor ons, omdat ons land, met het oog op zijn defensieve politiek, niet in oorlog zal gaan dan alleen wanneer het daartoe wordt gedwongen.

Met dat perspectief mag, neen, moet rekening gehouden worden bij de vraag, aan welke eischen de weermacht moet voldoen, maar dat is, meen ik, iets geheel anders dan de weermacht te land en ter zee terug te brengen tot zoodanig peil, dat van verdediging eigenlijk geen sprake zou kunnen zijn. Wel staat voor de Regeering vast, dat ook op het gebied van de defensie moet worden bezuinigd. Dat beteekent niet, dat die bezuiniging in de eerste plaats moet worden gevonden in inkrimping van de militaire voorzorgen, die wij, ik herhaal het, als volk onder de volkeren behooren te nemen. De Regeering is van meening, dat handhaving van onze zelfstandigheid als natie is een ons opgelegde plicht, een ons opgelegde heilige plicht.

Uit den aard der zaak is hetgeen beschikbaar kan worden gesteld niet onbeperkt. De organisatie onzer weermacht moet zoo sober mogelijk zijn, waarbij de sterkte niet hooger mag worden opgevoerd dan geboden door het nadere doel, dat wij ons kunnen en moeten stellen, nl. preventie, neutraliteitshandhaving en te gelijk daarmede een zekere waarborg voor 's Lands veiligheid.

De Regeering is zich werkelijk niet bewust — zooals wel eens wordt gezegd — te worden beïnvloed door het naar sommiger oordeel ook in ons land aanwezig zijnde militaristisch denken van velen, speciaal dan van velen der rechterzijde. En nu ontken ik, dat men een symptoom van een zoodanig militaristisch denken zou kunnen vinden in de antwoorden, die de Regeering gegeven heeft aan den Volkenbond in zake het vraagstuk van de beperking der bewapening of in de cijfers, voorkomende in de statistiek van den Volkenbond betreffende de oorlogsuitgaven van 1913 en 1922.

Wat het eerste aangaat, Mijnheer de Voorzitter, is de Regeering van oordeel, dat haar verantwoordelijkheid haar houding volkomen rechtvaardigt en dat een andere houding zoowel uit nationale als uit internationale overwegingen onverdedigbaar is.

Wat de statistische cijfers van den Volkenbond betreft, ik ga daar niet op in; bij de behandeling van de begrootingen der militaire Departementen zal daarover zoo noodig van gedachten kunnen worden gewisseld.

Ik dien thans enkele woorden te spreken over de woningpolitiek van de Regeering. De heer Wibaut heeft daaromtrent aan de Regeering eenige vragen gesteld. De eerste was deze: is de Regeering bereid in het algemeen bijdragen voor woningbouw te geven of houdt zij vast aan beperking van die gevallen tot krotopruiming?

Het antwoord daarop is het volgende. Er moet in de toekomst naar worden gestreefd, dat men bij de voorziening in den woningbouw als regel niet verder gaat dan de economische kracht van de bewoners reikt, behoudens de zoogenaamde sociaal achterlijken. De bijdragen zijn op het oogenblik nog algemeen. Zoodra mogelijk moeten die bijdragen verdwijnen en uitzondering worden met een opvoedende strekking. Er moeten dus zijn afloopende bijdragen.

De tweede vraag was: waarom verwacht de Regeering iets goeds van het particulier initiatief? Hierop antwoordt de Regeering als volgt. De woningen, waarvoor in de tweede helft van 1922 premies zijn toegezegd, zijn overwegend arbeiderswoningen. Ook voor een premie van f 300 voor kleine typen van arbeiderswoningen voor particuliere rekening is animo. Dit neemt evenwel niet weg, dat op het gebied van den woningbouw een zoom zal blijven bestaan, meer of minder breed, waarvoor het particulier bedrijf zich niet zal interesseeren. Hoe breed nu die zoom zal zijn, kan alleen de ervaring leeren: zij zal plaatselijk door de ter plaatse werkzame factoren worden bepaald. Zijn bijdragen en premies geheel vervallen, dan kan eerst definitief blijken hoever het particulier bedrijf wil gaan. Maar tot dusverre leert de ervaring, dat het particulier bedrijf zijn plaats in de maatschappij wil handhaven en uitbreiden.

Ten derde sprak de geachte afgevaardigde over risico van de hypotheken. Uit zijn mededeeling omtrent het schrijven van B. en W. van Amsterdam van 21 April 1921 blijkt nog niet, dat de gemeente voorbehoud heeft gemaakt ten opzichte van de algeheele garantie van hypotheek. Daar dient evenwel bij te worden opgemerkt, dat de Regeering de volle premie heeft betaald. De gemeente had dus tot dusverre onverdeeld profijt van dat Rijksgeld. Zou nu in enkele gevallen de gemeente aan de hypotheek te kort komen, dan kan dat toch niet opwegen tegen het offer van het Rijk. Van dwang is nooit sprake geweest en de gemeente, die ook vrij was om op andere wijze in den woningnood te voorzien, had het in haar hand een voorzichtige taxatie van de hypotheken te bevorderen. Het is opmerkelijk, dat de geachte afgevaardigde, die behalve lid van deze hooge Vergadering in het openbare leven ook nog een andere belangrijke plaats inneemt, juist op dit aambeeld heeft gehamerd, want wat men van Amsterdam moge beweren, men mag er niet van zeggen, dat het met name door zelfbeperking bij het aanhangig maken van bouwplannen naar een zoo goedkoop mogelijken bouw van woningen heeft gestreefd.

De heer **Idenburg** heeft navraag gedaan naar de wijziging van de wet ter voorziening tegen besmettelijke ziekten.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

Tusschen de Departementen van Arbeid, Handel en Nijverheid en Financiën wordt over deze aangelegenheid overleg gepleegd.

Mevrouw Pothuis—Smit heeft een verband gelegd tusschen versterking van den gezinsband en de wijziging van de Huurcommissiewet. Het is mij evenwel niet duidelijk, waarin dat verband bestaat. De Regeering toch verwacht, dat door meerdere vrijheid in de bepaling der huren het getal nieuwe woningen zal toenemen.

Over de werkloozenzorg is door den heer Wibaut een en ander in het midden gebracht. Zijn eerste opmerking, dat de uitkeeringsduur van de werkloozenkassen geleidelijk is ingekrompen, is op zich zelf — wanneer men alleen het tijdvak 1922—1923 beschouwt — juist. Maar minder juist is, deze inkrimping als rechtstreeks door de Regeering getroffen maatregel van bezuiniging voor te stellen. De inkrimping is wel door de Regeering goedgekeurd, nadat de commissie van advies voor de werkloosheidsverzekering, waarin ook vertegenwoordigers van de gemeenten zitting hebben, is gehoord. Maar van beteekenis is, dat voordien de besturen der werkloozenkassen zelf voorstellen in dien zin hebben ingediend. Bovendien moet men in aanmerking nemen, dat in de jaren vóór 1920 de reglementen der werkloozenkassen veelal kortere uitkeeringstermijnen voorschreven. Een voorbeeld: de Christelijke Bouwarbeidersbond, waarvan de heer Wibaut mededeelde, dat de uitkeeringsduur is teruggebracht van 78 op 42 dagen, had in 1917 een uitkeeringstermijn van 48 dagen. De Algemeene Nederlandsche Stucadoorsbond, waarvan hij zeide, dat de uitkeeringsduur was teruggebracht van 60 tot 42 dagen, had in 1917 eveneens 42 dagen. De vijf metaalbewerkersbonden, waarvan de heer Wibaut als teruggang noemde van 60 tot 42 dagen, hadden in 1917 eveneens 42 dagen.

De steunregeling, een zaak, die behoort tot de bemoeienis van het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, toont een overeenkomstig beeld. In den laatsten tijd zijn eenige beperkingen bij verleening van Rijkssubsidie toegepast, doch voorheen werd voor dergelijke steunverleeningen hoegenaamd geen subsidie uit 's Rijks kas verleend.

Hetgeen de heer Wibaut mededeelt omtrent de wachtgeldregeling, behoeft eenige aanvulling. Het aandeel, dat vroeger ten laste van de gemeenten kwam, bedroeg wel is waar ten minste 10 pct., maar in tal van gemeenten werd een grooter percentage vrijwillig ten laste van de gemeentelijke kas genomen. En nu meen ik, dat het niet onbillijk is te achten, dat voor dergelijke regelingen de gemeenten evenveel bijdragen als het Rijk.

Ook de geachte afgevaardigde de heer Blomjous heeft een en ander gezegd over de werkloosheid. Zijn conclusie luidde, dat er meerdere honderdtallen werkloozen zijn, welke moeten worden geteld bij de opgave van hen, die zijn ingeschreven als werkzoekenden bij organen der arbeidsbemiddeling in gemeenten met meer dan 5000 inwoners. Het doet mij leed, dat ik deze conclusie bezwaarlijk kan aanvaarden. De geachte afgevaardigde beriep zich op de omstandigheid, dat het aantal ingeschreven textielarbeiders bij de arbeidsbeurzen over de week van 29 Januari tot 3 Februari 1923 veel geringer was dan het percentage van 44, dat bij de leden van de Vereeniging van Fabrikanten van Wollen Stoffen te Tilburg werkloos zou zijn geweest. Intusschen deelde deze vereeniging bij schrijven van 26 Februari 1923 aan den directeur-generaal van den arbeid o. a. mede:

> „Volgens gegevens, daarover door ons eenigen tijd geleden verzameld, zouden thans 16 pct. minder arbeiders in de fabrieken werken dan bij arbeid der fabrieken op volle capaciteit."

Voorts deelde de afdeeling Tilburg van den Roomsch-Katholieken Textielarbeidersbond mede, dat in de laatste week van Januari 1923 van haar circa 3400 leden, voor zoover haar bekend, 650 of ongeveer 19 pct. geheel of gedeeltelijk werkloos waren. In deze cijfers is allerminst een bevestiging te vinden van de uiterst sombere conclusie van den geachten afgevaardigde. Ik geef gaarne toe, dat de officieele gegevens een groote toeneming der werkloosheid in de laatste maanden van het vorige jaar aantoonden. Intusschen, deze officieele gegevens geven van de beweging der werkloosheid een zuiver beeld, zij het dan ook misschien niet van den absoluten toestand op een bepaald oogenblik. Maar sinds de laatste maanden van het vorige jaar is een verbetering ingetreden. Op 31 Maart jl. toch was het cijfer der bij de arbeidsbeurzen ingeschreven werkloozen gedaald tot 93 000.

Verschillende geachte afgevaardigden hebben in hoogst belangrijke redevoeringen het vraagstuk van vrijhandel of bescherming aangeroerd. Mijn geachte ambtgenoot van Financiën zal daarover nog het een en ander zeggen. In het algemeen zou ik kunnen volstaan met te verwijzen naar hetgeen bij de behandeling van het Schoenenwetje in de Tweede Kamer mijn ambtgenoot van Arbeid, Handel en Nijverheid te dezer zake als zijn meening heeft medegedeeld. Maar ik meen goed te doen, met die meening in enkele zinnen samen te vatten. Bij de behandeling van het Schoenenwetje in deze Kamer, waarop ik niet wil vooruitloopen, zal over de meening van de Regeering ten deze nader van gedachten kunnen worden gewisseld.

Als regel zal in ons kleine land in normale omstandigheden aan vrijhandel de voorkeur moeten worden gegeven boven protectie. Deze regel geldt zelfs op dit oogenblik, nu wij in abnormale omstandigheden verkeeren. Maar in die abnormale omstandigheden kan het wegens de valuta-concurrentie mogelijk zijn, dat maatregelen van tijdelijke bescherming, zooals bijv. het verleenen van exportkredieten, een tijdelijk invoerverbod van een bepaalde waar, voorkeur bij bestellingen aan de Nederlandsche industrie en dergelijke als uitzondering op den regel gelden en als het minste van twee kwaden moeten worden uitgevaardigd.

Dit standpunt, in den breede door mijn ambtgenoot van Arbeid, Handel en Nijverheid in de Tweede Kamer ontwikkeld, is ook de meening van de Regeering. Zooals ik zooeven zeide, zal er gelegenheid bestaan om daarop terug te komen bij de behandeling van het Schoenenwetje.

De geachte afgevaardigde de heer Smeenge heeft tot mijn leedwezen een gedeelte van de Memorie van Antwoord niet juist opgevat. Toen de Regeering haar spijt uitdrukte, dat bij de Grondwetsherziening niet de bedenkingen zijn gemaakt, welke in den aanhef van het Voorloopig Verslag vermelding vinden, doelde zij op de zwarigheden, welke worden opgeroepen, doordat ten onzent de ministerieele crises in den vacantietijd plegen te vallen. Gelijk uit haar gansche betoog blijkt, zou daaraan slechts zijn te gemoet te komen, indien de dag van opening der Staten-Generaal niet langer was de derde Dinsdag van September. Daarvoor zou een Grondwetsherziening noodig zijn, omdat de Grondwet dien dag vastgesteld heeft. Maar het samenvallen van de verkiezingen na ontbinding met de periodieke verkiezingen is eenvoudig een quaestie van beleid, waarbij wat het zwaarste is ook het zwaarst moet wegen. Met de Grondwet heeft dit niets uit te staan. Naar mijn meening had de geachte afgevaardigde dan ook het betoog moeten leveren, dat de bedenkingen tegen hetgeen thans geschiedt van zoo ernstigen aard zijn, dat de voordeelen, daarbij vergeleken, in het niet verzinken.

Ik kom thans tot de meer algemeene beschouwingen, en dan ontmoet ik in de eerste plaats den geachten afgevaardigde den heer van Embden, die, als ik het zoo zeggen mag — het is een oude uitdrukking —, een bos brandnetels heeft afgeplukt om daarmee het Kabinet vriendelijk te aaien. Het is volgens hem constitutioneel noch parlementair tot stand gekomen. Homogeniteit is volgens dien geachten afgevaardigde ver te zoeken. Maar merkwaardig is, dat de geachte afgevaardigde iedere gedachtenwisseling heeft trachten af te snijden door aan zijn gedachten een hypothetischen vorm te schenken en te verklaren, dat hij die gedachten niet in den vorm van stellingen zal uitspreken, omdat hij zich van te voren reeds het tegenbetoog kon voorstellen. Nu staat de geachte afgevaardigde in zijn partij bekend als een scherpzinnig man en ik twijfel niet, dat als hij zich de moeite had getroost zijn betoog eenigszins te adstrueeren, het de moeite waard zou zijn geweest, in een breede weerlegging daarvan te treden, althans te trachten daarin te treden. Maar nu is het mij tot mijn groot leedwezen niet mogelijk, de vele be-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

weringen, die als zoovele aphorismen worden geuit, te bestrijden. Ik moet dan ook volstaan met er op te wijzen, dat het Kabinet over de beginselen van het Regeeringsbeleid eenstemmig denkt; dat ik nog altijd niet vermag in te zien, waarom een zuiver rechtsch Kabinet niet zou passen op de bij de jongste verkiezingen verkregen uitkomsten, en dat reeds de allereerste eischen van bescheidenheid mij verbieden de vraag te behandelen, of de Kroon in de keuze van den formateur al dan niet gelukkig is geweest. Slechts meen ik den geachten afgevaardigde er aan te mogen herinneren, dat de tegenstelling van het verbod om met den stuurman te mogen spreken, niet culmineert in het zich verlaten op het toeval, maar in een uitnoodiging aan hen, die meenen den koers te kunnen aanwijzen, den formateur met die zienswijze in kennis te stellen. Dat ik voor dergelijke voorlichting, mits van bevoegde zijde, toegankelijk ben, wil ik gaarne bekennen en de geachte afgevaardigde, wiens lijfspreuk toch niet zal zijn: ,,al wat mijn politieke tegenstander doet, is slecht, en alles wat hij niet doet, prijs ik'', zal die handelwijze toch niet afkeuren.

Een geheel ander geluid hebben de heeren Idenburg, de Vos van Steenwijk en van Lanschot doen hooren. Zij gaven daarbij blijk van instemming met het optreden en werken van het Kabinet, welke instemming door mijn ambtgenooten en mij ten zeerste wordt gewaardeerd. Over de wijze, waarop het Kabinet zich had te gedragen na den uitslag van den stembus 1922, kan men verschilllend denken. De heer de Vos van Steenwijk heeft er te recht aan herinnerd, dat een zoo voortreffelijk geleerde als wijlen de heer van Idsinga met groote overtuiging de stelling verdedigde, dat, hoe de uitslag van de stembus ook moge zijn, een Kabinet nimmer zijn ontslag behoort aan te bieden, zoolang niet een daadwerkelijk conflict met de Staten-Generaal het daartoe noopt. Uit practische overwegingen behoeft men die stelling niet op de spits te drijven, wat ook door den heer Idenburg wordt betoogd. Maar wanneer een Kabinet, dat zich bewust is gedurende 4 jaar zooveel in zijn vermogen was te hebben geregeerd naar de beginselen, die in de rechterzijde leven, verrast wordt met een uitspraak van de kiezers, die met groote beslistheid wijst op den wensch, dat althans zakelijk op den ingeslagen weg worde voortgegaan, is het dan te verwonderen, indien de leider van het Kabinet niet onmiddellijk na den uitslag der verkiezingen zich naar het paleis spoedt, om aan H. M. de Koningin een eervol ontslag te verzoeken?

Te meer verheugt het mij, dat op die vraag ook een man als de geachte afgevaardigde de heer Idenburg een ontkennend antwoord doet volgen, nu, gelijk reeds meermalen is uiteengezet, het Kabinet zich op het standpunt plaatst, dat de Kroon te allen tijde over de portefeuilles kan beschikken.

Zoodra evenwel aan het Kabinet bleek, dat een daad zijnerzijds, die dit openlijk in het licht stelde, den toestand klaarder zou maken, is het Kabinet daartoe overgegaan.

Gaarne geef ik den heer Idenburg toe, dat de bezuinigingsleuze overheerschend is. Bij herhaling is dit in de Staatsstukken, voor welke het Kabinet vóór en na de verkiezingen de verantwoordelijkheid draagt, betoogd. Door daden, ik denk bijv. aan de instelling der Bezuinigingscommissie in December van het jaar 1920, heeft de Regeering van die gezindheid blijk gegeven. Maar ik zou willen vragen: volgt daar nu ook uit, dat de Premier, de formateur, de portefeuille van Financiën moet op zich nemen?

Allerminst, want ik meen, dat die leer tot zonderlinge consequenties zou kunnen voeren. Toen in 1914 de wereldoorlog uitbrak, was plotseling het Departement van Buitenlandsche Zaken het meest overheerschende. Immers, vóór alles moest onze buitenlandsche politiek op strikte neutraliteit worden gericht. Maar, mag ik vragen, heeft iemand er toen aan gedacht, dan toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken uit te noodigen zijn Departement te verlaten en de portefeuille van Buitenlandsche Zaken over te nemen?

Doch er is meer. In den tegenwoordigen tijd gaat het te minder aan voor den formateur het meest op den voorgrond tredende Departement op te eischen, omdat de financiën, al zijn er natuurlijk in de wijze van bezuiniging verschillende methoden toe te passen, al kan zich ook daarbij de richting van het Kabinet doen gelden, toch vóór alles een zakelijk en, afgezien van fiscale theorieën, weinig politiek onderwerp vormen.

Nu versta men mij wel bij hetgeen ik verder ga zeggen. Volgt men streng den weg, dien de geachte afgevaardigde, heb ik hem goed begrepen, den meest juisten acht, dan zou men, geloof ik, tot een soort zakenkabinet komen, waarvoor de veiligstelling van den gulden het parool vormde, een Kabinet, dat, evenals destijds in sommige oorlogslanden, zou moeten bestaan uit vertegenwoordigers van alle partijen, die van de juistheid dezer leuze zijn doordrongen.

Mijnheer de Voorzitter! Met andere woorden, niet de antithese, die in het Parlement tot uitdrukking komt, niet de groepeeringen, die na de stembus door vriend en vijand als de aangewezene zijn erkend, hadden de vorming van het Kabinet moeten beheerschen, maar het had, wat de sociaaldemocraten plegen te noemen, alle burgerlijke partijen moeten omvatten. Nu zeg ik — men versta mij wel —: De geachte afgevaardigde de heer Idenburg trekt die conclusie niet. Maar ik durf hem toch vragen, of niet uit zijn minor in het syllogisme mijn maior logisch volgt.

De geachte afgevaardigde de heer Idenburg heeft voorts nog gevraagd naar de voornemens der Regeering ten aanzien van enkele onderwerpen, die hem in het bijzonder ter harte gaan. Hij noemde de Zondagswet en de lijkverbranding; wetsontwerpen te dezer zake liggen, gelijk de geachte afgevaardigde trouwens opmerkte, ter tafel der Tweede Kamer. Het hangt dus in de eerste plaats van de Tweede Kamer af, welke verdere gevolgen daaraan zullen zijn te geven. Wanneer van den ernstigen wil blijkt om deze en andere onderwerpen van principieelen aard in gemeen overleg met de Regeering te behandelen, zal het Kabinet allerminst trachten zich aan die taak te onttrekken. Maar ter verkrijging van een deugdelijk resultaat zal moeten blijken, dat de Regeeringspartijen, ook al zullen zij niet volledig kunnen bereiken wat zij zouden wenschen, tot medewerking bereid zijn.

Maatschap is de bron van allen twist, zoo leerden reeds de Romeinsche juristen, maar in politicis heeft de rechterzijde tot dusverre, in het algemeen gesproken, deze uitspraak weten te beschamen. Aan die eendrachtige samenwerking der rechterzijde na de stembus doet geen afbreuk de verkiezingsliteratuur als de geachte afgevaardigde de heer Smeenge aan de Vergadering mededeelde. Ik twijfel er dan ook niet aan, dat de twee vooraanstaande leden der Christelijk-historische partij, die bij deze algemeene beschouwingen het woord voerden, met de leiders hunner partij dergelijk geschrijf, als de geachte afgevaardigde hier mededeelde, zullen afkeuren.

De geachte afgevaardigde de heer Idenburg heeft een woord gesproken, dat mij uit het hart is gegrepen, toen hij er op wees, dat de leden der rechterzijde elkander niet moeten afstooten in zaken, waarin feitelijk geen principieel verschil bestaat.

Was deze waarheid van beteekenis in de afgeloopen vierjarige periode, zij klemt te meer, nu de rechterzijde in de beide takken der Volksvertegenwoordiging over een groote meerderheid beschikt.

En met den geachten afgevaardigde den heer de Vos van Steenwijk ben ik niet blind voor het wezenlijk gevaar, dat in een aanzienlijke meerderheid schuilt, maar ik meen dan ook dat de groote invloed, dien verschillende geachte afgevaardigden — en ik noem in dit verband dan in de eerste plaats de heeren Idenburg en de Vos van Steenwijk — in hun partijen bezitten, zal weten te bereiken dat ook in de toekomst elk der rechtsche partijen zal blijven inzien dat vruchtbare samenwerking slechts kan bestaan indien ieder dier partijen op haar beurt de verwezenlijking van denkbeelden, welke zij met liefde propageert, tijdelijk weet te verdagen.

In het laatste lot zullen tot mijn leedwezen enkele onderwerpen, die de geachte afgevaardigde de heer Idenburg bedoeld heeft, om uiteenloopende redenen moeten deelen.

Ik denk aan de wederinvoering van de doodstraf.

De Regeering erkent het recht van de Overheid den moordenaar met den dood te straffen, krachtens Goddelijke

26ste VERGADERING. — 11 APRIL 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

opdracht tot uitoefening van de gerechtigheid. Slechts op dien grond en niet om utiliteitsredenen acht zij de wederinvoering van de doodstraf geoorloofd. Nu dient evenwel de vraag te worden gesteld, of een in genoegzame mate veldwinnende overtuiging, dat ter voldoening aan de gerechtigheid de doodstraf weder behoort te worden ingevoerd, blijkt te bestaan.

Deze vraag moet ontkennend worden beantwoord. Waar nu een dergelijke overtuiging ontbreekt, zou een poging tot wederinvoering van de doodstraf niet gelukken. Zou die poging wel slagen, dan zou dit geschieden door overwegingen, aan de afschrikkende kracht der doodstraf ontleend, die met gerechtigheid niets te maken hebben.

In dat geval zou de Overheid de zedelijke kracht missen, die bij de bedreiging met en de toepassing van de doodstraf in naam van het van Godswege aan de Overheid gegeven recht onmisbaar is, ook ter handhaving en aankweeking van het rechtsbesef in het volk.

Ten aanzien van den stemplicht kan ik de toezegging doen, dat ik in samenwerking met mijn ambtgenoot van Justitie een onderzoek zal instellen in hoeverre de eerbied voor de wet wordt ondermijnd, doordat in vele gevallen van wetsovertreding vervolging achterwege blijft. Aan de hand van de resultaten van dat onderzoek en van de andere bezwaren, die tegen den stemplicht worden ingebracht, zal dan ernstig zijn te overwegen, of een voorstel tot afschaffing van den stemplicht geraden is.

Intusschen mag ik er zeker reeds thans op wijzen, dat bezwaarlijk het verwijt is vol te houden, als zou de wetgever op de gemoedsbezwaren tegen den stemplicht niet of niet genoeg acht hebben geslagen. Zeker, te recht heeft de geachte afgevaardigde de heer Idenburg er op gewezen, dat men kan volstaan met zich bij het stembureau aan te melden en zelfs geen stembiljet in ontvangst behoeft te nemen. Met andere woorden, ofschoon de wetgever had kunnen volstaan met er rekening mede te houden, dat degene, die niet wil stemmen, een blanco biljet in de stembus kan werpen, is hij verder gegaan en heeft niemand tot zelfs maar een begin van uitvoering gedwongen.

Degene, die van deze vrijheid gebruik maakt, dwingt hij tot een waardeloozen gang naar de stembus, doch daartegen kunnen slechts utilistische, maar geen principieele bezwaren worden aangevoerd. Wanneer de wetgever daartoe niet had gedwongen, had hij evengoed den stemplicht achterwege kunnen laten.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer de Vos van Steenwijk heeft, onder instemmende aanhaling van de woorden, verleden jaar door den heer Idenburg gesproken, er zijn leedwezen over betuigd, dat het Kabinet vóór de verkiezingen niet een program als inzet van de verkiezingen heeft openbaar gemaakt.

Ik heb met bijzonder genoegen dezen aandrang van den geachten afgevaardigde den heer de Vos van Steenwijk gehoord. Er blijkt uit, hoezeer de geachte afgevaardigde aan het thans zittend Kabinet, een voortzetting van het Kabinet 1918/1922, welgezind is en, al zegt de geachte afgevaardigde het niet met zooveel woorden, ik meen uit zijn rede te kunnen opmaken, dat hij de oplossing der crisis 1922, zooals ik die door mijn nieuwe formatie aan de hand deed, goed en gelukkig acht. Of intusschen vóór de verkiezingen van 1922 het bekendmaken door mij van een werkprogram voor de wetgevende periode na de verkiezingen, afgezien van den inhoud van dat program, wel die algemeene instemming zou hebben gevonden, welke zoowel die geachte afgevaardigde alsook de heer Idenburg wel zoo welwillend was te onderstellen, waag ik voor het oogenblik te betwijfelen.

Laat ik eerlijk zeggen, dat het continueeren van een Ministerie na een vierjarige regeerperiode in ons land een ongekend iets is, het Oorlogskabinet-Cort van der Linden daargelaten. Het is langzamerhand een soort van politieke adat geworden, dat een Kabinet, na vier jaren 's Lands zaken meer of minder gelukkig bestuurd te hebben, geacht wordt zijn *Schuldigkeit* te hebben gedaan. Indien ik in het voorjaar van 1922, als leider van het zittend Kabinet, door het bekendmaken van een werkprogram voor de volgende zittingperiode,

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

het Kabinet met zijn program tot inzet der verkiezingen zou hebben gemaakt, daardoor als het ware een recht van voorkeur zou hebben uitgesproken, dan vraag ik mij af, of dit niet tot eenige gedachtenwisseling, met hetgeen daaraan vastzit, in den Lande, misschien ook in de rechterzijde, zou hebben aanleiding gegeven.

Zeker, nu ik vóór de verkiezingen geen regeerprogram bekendmaakte en eerst na de opdracht tot Kabinetsformatie mijn program aan de fracties van de Tweede Kamer mededeelde, moest over dit program met de fracties van gedachten worden gewisseld. Dat dit lang heeft geduurd, ontkent niemand, maar hij, die over dien duur een oordeel uitspreekt, gelieve te bedenken, dat veel Nederlanders in de maanden Juli en Augustus geest- en lichaamskrachten in het buitenland plegen te herstellen.

Gekomen aan het slot van hetgeen ik bij deze algemeene beschouwingen, althans in eersten termijn, heb te zeggen, gevoel ik neiging te herhalen de door den geachten afgevaardigde den heer de Vos van Steenwijk gebruikte huiselijke woorden: niet kibbelen. Partijen en individuen, behoorende tot de rechterzijde, zullen bewijzen moeten geven van opofferingsgezindheid, vooral wanneer die individuen òf deelhebben aan de leiding van hun partij in of buiten de takken der Volksvertegenwoordiging, òf gezeten zijn in de Regeering.

Met zelf gevoelig te zijn en met gevoeligheden bij anderen op te wekken, zijn het Land en de rechterzijde niet gebaat. Dit geldt vooral bij de oplossing van vraagstukken, waarbij theoretisch de rechterzijde één van zin is, doch waarbij in het zoeken van een practische oplossing gestreefd moet worden naar hetgeen de geachte afgevaardigde genoemd heeft den grootsten gemeenen deeler.

In die principieele vragen dient men zich, naar ik meen, te hoeden voor het te veel kijken naar andere partijen dan die van de rechterzijde. De ervaring toch heeft aangetoond, dat in zoodanige beginselzaken een toegeven in onderdeelen aan principieele tegenstanders voor een oogenblik misschien een voordeel biedt, doch in de einduitkomst teleurstelt.

Wil men eendracht in de rechterzijde — en ik herhaal: ik denk daarbij aan de aanwezigheid van haar leden in de Staten-Generaal en in het Kabinet —, dan is voorts noodig voor individuen en voor colleges, dat ieder blijft staan op de plaats die hem is toegewezen; dat hij de aan die positie toekomende rechten en bevoegdheden onverkort, maar ook onvergroot uitoefent. Ook hier geldt het Fransche spreekwoord: les bons comptes font les bons amis.

Dit heeft — en ik meen dit ter geruststelling van den heer de Vos van Steenwijk te mogen zeggen — voor mij ook als richtsnoer gegolden bij de samenstelling van het Regeeringsprogramma, waarop ik de medewerking van de rechtsche fracties der Tweede Kamer mocht verkrijgen.

Ik zeg het den geachten afgevaardigde uit volle overtuiging na: het Kabinet behoort niet te zijn de uitvoerder van een programma, dat door de fracties, waarop het steunt, is vastgesteld, maar de uitvoerder van een programma, dat door den formateur is ontworpen.

De stembusuitspraak van 1922 is geweest een votum van vertrouwen van de Nederlandsche kiezers in de rechtsche politiek. Het is de dure plicht van de rechtsche leden der Volksvertegenwoordiging en van het Kabinet, dat vertrouwen niet te beschamen. Ons land is een der weinige landen, welker bevolking welbewust het bestier van 's Lands zaken hebben toevertrouwd aan mannen, naar wier innige overtuiging ook in het openbaar leven met Gods Woord rekening moet worden gehouden. Moge gedurende de ingetreden wetgevende periode onder Gods zegen dat bewind ons volk tot heil strekken.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch te beginnen met een woord van dank voor de woorden van aanmoediging en waardeering, welke ik in dit debat heb mogen vernemen en niet minder voor de leerzame critiek, die daarbij niet onuitgesproken is gebleven, en die, al was zij m. i. niet steeds ten volle verdiend, toch altijd het nuttig effect kan hebben, dat zij eigen standpunt

(Minister de Geer.)

klaarder doet indenken en van de gekozen gedragslijn nauwkeuriger rekenschap doet geven.

Ik wil hieraan toevoegen een woord van leedwezen, dat ik door verplichte aanwezigheid in de Tweede Kamer enkele der meer in het bijzonder tot mij gerichte redevoeringen niet heb kunnen bijwonen. Des te meer heb ik er bij de lezing van genoten, daar zij mij nu naast haar rijken inhoud en verzorgden vorm ook de bekoring der nieuwheid brachten.

Mijnheer de Voorzitter! Alvorens op de groote lijnen van het debat in te gaan, zou ik eerst eenige speciale punten willen behandelen, en dan wel in de eerste plaats den wensch van den geachten afgevaardigde den heer de Gijselaar om de door verschillende publiekrechtelijke lichamen te betalen premie voor het eigen pensioen der ambtenaren te verlagen. Ik kan tot mijn leedwezen aan den wensch van dezen geachten afgevaardigde, die mij heeft medegedeeld, deze zitting niet verder te kunnen bijwonen, niet voldoen. Het voornaamste argument van dien geachten afgevaardigde is dit, dat de 4 pct.-basis, die door de wiskundigen bij de berekening is aangenomen, te laag is. De geachte spreker heeft het volste vertrouwen, zooals hij zeide, dat een 5 pct.-basis thans veilig zou zijn.

Die uitlating heeft mij eenigszins verwonderd in den mond van een zoo voorzichtig financier. Men moet bij dergelijke berekeningen, die op een zeer lang tijdsverloop betrekking hebben, verder zien dan de indrukken van den dag reiken.

Ik wil er in dit verband op wijzen, dat blijkens het jaarverslag van de Rijkspostspaarbank over 1921 van de geheele belegging, berekend over de inkoopwaarde van de aan die bank behoorende fondsen — en op die inkoopwaarde komt het natuurlijk aan —, van 1881 tot 1921, dus in 40 jaar, een gemiddelde rente werd verkregen van 3,52 pct. Alleen in de jaren 1881, 1920 en 1921, dus in 3 jaar, werd een percentage van boven de 4 pct. bereikt, n.l. resp. van 4,01, 4,21 en 4,36 pct. Zeer verwonderlijk is dat niet, als men bedenkt, dat bij stijging van den rentestandaard het hoogere percentage alleen te maken is van nieuw te beleggen gelden en dat daarentegen bij daling van den rentestandaard, ten gevolge van conversie en extra uitlotingen, het lagere percentage vlugger in de oude beleggingen doorwerkt.

Het is dan ook met de bovenstaande cijfers van de Rijkspostspaarbank voor oogen veeleer de vraag, of een gemiddelde rentevoet van 4 pct. niet aan den hoogen kant is genomen. Tot deze laatste conclusie kwam ook de deskundige de heer H. I. Hoven, die kort geleden in de bladen besprak de tarieven voor de vrijwillige ouderdomsverzekering en voor de vrijwillige pensioensverzekering van ambtenaren, waarbij ook een basis van 4 pct. genomen is. Deze deskundige schrijft daar, dat dit op de grens is, en zegt, dat verschillende deskundigen een lageren rentevoet hebben gekozen.

Mijnheer de Voorzitter! Het geheele betoog van den geachten afgevaardigde den heer de Gijselaar, ook voor zoover het is ontleend aan het geschrift van den heer Koster, berust feitelijk alleen op het argument van den rentevoet. Immers, ook de bewering, dat de 7 pct. premie van de Gemeenteambtenarenwet van 1913 veel te hoog zou zijn, vindt geen andere motiveering dan in den rentevoet. Dat is trouwens ook niet wel mogelijk, daar bij de opheffing van het gemeentelijk pensioenfonds nog geen wetenschappelijke balans verschenen was. Het is dan ook zeer twijfelachtig, of het percentage van 7 pct. te hoog, ja, zelfs of het voldoende was. Vast staat daarentegen, dat de laatste berekening voor de burgerlijke pensioenen ten laste van het Rijk tot de uitkomst heeft geleid, dat bij aanneming van een rentevoet van 4 pct. de doorloopende korting onder de oude pensioenwetgeving had moeten bedragen 7,74 pct. Dit percentage is nu gebracht op 10 pct. onder de nieuwe Pensioenwet, met het oog op de verbeteringen en faciliteiten, die de nieuwe regeling heeft gebracht voor het personeel. Die verbetering wordt door den heer de Gijselaar wel laag aangeslagen, maar er is een tijd geweest, dat de geachte afgevaardigde over die verbeteringen anders sprak dan thans.

Maar bovendien, hoe men ook over de zaak denkt, in elk geval is er op dit oogenblik om nog andere redenen geenerlei aanleiding om tot premieverlaging over te gaan.

Zooals men weet, en het is bij de behandeling der Pensioenwet in deze Kamer scherp naar voren gekomen, zal er in het Pensioenfonds nog jarenlang een groot tekort zijn, omdat de nieuwe mildere bepalingen ook werken voor hen, voor wie te voren niet naar evenredigheid is gestort. Dat tekort is door de wiskundige adviseurs geschat op een groot aantal millioenen; het zal eerst worden vastgesteld, wanneer ingevolge art. 168 der wet de wetenschappelijke balans opgemaakt is. Bij het opmaken van die balans zullen tevens de berekeningen, die op de te heffen premie van invloed zijn, opnieuw moeten plaats hebben, zoodat aan den wensch van den heer de Gijselaar, om ,,alles nog eens na te rekenen'', reeds in de wet zelf is voldaan.

Gesteld nu eens, dat bij het opmaken van die wetenschappelijke balans tevens blijkt, dat de huidige bijdragen iets te hoog zijn en dat dus de contribueerende publieke lichamen, in afwachting van de voorzieningen, waartoe de balans ingevolge het tweede lid van art. 168 aanleiding zal geven, eenige jaren te veel hebben betaald, dan nog zal men dat niet behoeven te betreuren en zal dat nooit tot ongewenschte gevolgen aanleiding kunnen geven, daar dan dit teveel uitsluitend zal strekken tot eenige vermindering van het te constateeren tekort. Wanneer dan ook de geachte spreker aan het slot van dit deel van zijn betoog zegt, dat hier nu eens niet in het vage op bezuiniging wordt aangedrongen, doch een reëele bezuiniging van millioenen precies wordt aangegeven, dan zal het waarschijnlijk liggen aan mijn afwijkende opvatting van het woord reëel, dat deze woorden mij min of meer als ironisch in de ooren klinken. Reëele bezuiniging acht ik een inperking van behoeften of een voorziening in dezelfde behoeften met minder verspilling, maar niet een verzwakking van de reserveering voor toekomstige behoeften, althans niet wanneer die verzwakking, zooals zij m. i. doet, grootendeels haar motief vindt in een gewaagde speculatie op een langdurigen hoogen rentestandaard. De heer Wibaut zou hier kunnen spreken niet van een bezuiniging met het potlood, maar van een bezuiniging met de roulette.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot het tweede speciale punt. De heer van Lanschot heeft enkele woorden gezegd over onze dubieuze debiteuren. Hij oefende in dit verband critiek uit op een uitlating, die ik mij veroorloofd heb in de Tweede Kamer in antwoord aan den heer van Gijn. Deze had nl. gezegd, dat het gewenscht zou zijn om, wanneer er een saldo bleef op den crisisdienst, dit aan te wenden tot dekking van mogelijke tegenvallers bij den woningbouw, en ik heb toen gezegd, dat wanneer inderdaad een dergelijk saldo moest overblijven, wat waarschijnlijk is als alles binnenkomt wat nog binnenkomen moet, o. a. ook de 60 millioen interneeringskosten van België, ik voor het denkbeeld van den geachten afgevaardigde gevoelde. Maar dit beduidt niet, dat ik voornemens zou zijn een deel van die voorschotten te gaan kwijtschelden. Wanneer een bank een reservefonds heeft tot dekking van tegenvallers van kredieten, wil dat niet zeggen, dat zij bereid is door een deel van die kredieten een streep te halen, maar dat, wanneer er ten slotte een strop mocht komen, deze uit het reservefonds zal worden gedekt. In dien zin heb ik aan het denkbeeld van den heer van Gijn eenige sympathie betuigd, welk denkbeeld alleen liep over het financieeren, niet over het aanvaarden van stroppen. Overigens blijf ik van meening, gelijk ik in de Memorie van Antwoord aan deze Kamer schreef, dat wij in het algemeen op de geregelde en vlotte betaling van de zijde der gemeenten zullen mogen rekenen, al sluit dit de mogelijkheid van op zich zelf staande tegenvallers niet uit.

Behalve over de woningvoorschotten heeft de geachte afgevaardigde nog gesproken over allerlei door den Staat verleende garanties ter verzekering van aflossing en rentebetaling door vereenigingen. Hij moet hierbij hoofdzakelijk het oog hebben op crisismaatregelen, als het kweekers- middenstandskrediet, e. d. Daarin kunnen zeker stroppen zitten, doch wanneer ik sprak van een saldo op den crisisdienst, ligt daaraan ten grondslag de onderstelling, dat de overige door hem bedoelde stroppen reeds gedekt zijn, immers, anders is er geen saldo. Deze crisisdienst heeft nog verscheidene onze-

(Minister **de Geer.**)

kere activa en passiva; over sommige wordt zelfs nog geprocedeerd, maar wanneer de interneeringskosten binnenkomne, blijft er hoogstwaarschijnlijk een saldo, welk woord natuurlijk cum grano salis moet worden opgevat. Als activa staan hierbij immers op de balans alle groote crisisleeningen, tusschen 1914 en 1919 aangegaan. Overigens merk ik op, dat de geachte afgevaardigde, die in zijn rede op 21 Maart zooveel vrees uitsprak in zake de vroeger verleende garanties, op 20 Maart in het eerste deel van zijn rede de Regeering nog verder in die richting wilde stuwen door aan te dringen op een op ruimere schaal verleenen van exportkredieten.

Naar aanleiding van een opmerking van den geachten afgevaardigde omtrent de salarissen bij het vakonderwijs in de landelijke gemeenten, kan ik mededeelen, dat een herziening in voorbereiding is, waarbij aan deze grief, waarvan de gegrondheid tot zekere hoogte erkend wordt, zal worden te gemoet gekomen.

In zake het onderwijs aan doofstommen heeft de geachte afgevaardigde reeds een antwoord ontvangen van den Minister van Onderwijs naar aanleiding van zijn schriftelijke vraag.

De heeren Smeenge en Idenburg hebben in een eenigszins verschillenden geest gesproken over de Staatsloterij. De Regeering heeft reeds meermalen medegedeeld, dat zij voorshands noch tot afschaffing, noch tot uitbreiding meent te moeten overgaan. Intusschen kan ik aan den heer Smeenge, die op uitbreiding aandrong op de bekende gronden, dat men op die wijze het publiek moet afhouden van de particuliere loterijen, mededeelen, dat die argumenten op het oogenblik reeds min of meer verouderd zijn, omdat zelfs bij den bestaanden omvang van de Staatsloterij deze van de particuliere loterijen zoodanige concurrentie ondervindt, dat de loten niet alle meer worden verkocht. Dezer dagen ontving ik een motie van de Vereeniging van collecteurs en collectrices der Staatsloterij, waarin dit zeer duidelijk werd uitgesproken en werd aangedrongen op maatregelen. Van andere zijde vernam ik eveneens, dat de loten niet alle meer worden verkocht, zoodat de directeur in overweging heeft gegeven om een ergens bestaande vacature voorloopig niet te vervullen, omdat er wellicht geen bestaan meer in zit. Dat men maatregelen moet nemen tegen particuliere loterijen, ben ik met den heer Smeenge eens, maar het blijkt, dat de maatregel, welke bestaan zou in uitbreiding der Staatsloterij, dien men dikwijls daarvoor heeft aanbevolen, niet afdoende zou zijn.

De heer Idenburg heeft de meening uitgesproken, dat de Regeering, door haar verklaring in de Memorie van Antwoord over hoofdstuk VII *B*, dat de Hervormde Kerk vrij is, gekozen zou hebben voor een van de bestaande opvattingen, en hij heeft daaraan de volgende woorden toegevoegd:

> ,,Zou de Regeering het standpunt niet kunnen laten varen, dat de Kerk thans vrij is, en dat de Regeering mitsdien kan volstaan met het innemen van een negatief standpunt?
>
> Indien ja, zou zij dan niet commissoriaal kunnen doen onderzoeken in hoeverre en langs welke wegen het mogelijk is, dat onrecht, dat van Staatswege gepleegd is, te herstellen, of althans de gevolgen daarvan weg te nemen, opdat zooveel mogelijk de Kerk werkelijk vrij worde en de kerkelijke quaestie verdwijne uit de politiek van Nederland."

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag mij af, of de Regeering *niet* zou kiezen voor een der bestaande opvattingen, wanneer zij op deze motiveering tot de benoeming eener commissie zou overgaan. Daarmede zou toch worden uitgesproken de opvatting, dat de Kerk thans niet vrij is, en ik vraag mij af, of daarmede niet de kerkelijke quaestie voor jarenlang stevig midden in de politiek van Nederland zou komen te staan, en of zij daarmede niet tot het grootste deel der leden van de Hervormde Kerk, want de meeste verkondigers der onvrijheid staan buiten die Kerk, zou zeggen: of gij wilt of niet, uw Kerk is onvrij, ik zal haar werkelijk vrij maken. Ik meen, dat het woord, dat dr. Schokking deed hooren in het debat met prof. Visscher over deze zaak in de Tweede Kamer: ,,hands off", door zeer velen zou worden herhaald en dat

(Minister **de Geer c. a.**)

daardoor dit onderwerp tot een bij uitstek politiek onderwerp zou worden gemaakt. Ik wijs er op, dat zelfs de verkondigers van de onvrijheid daarbij met elkander slaags zouden raken, zooals reeds gebleken is uit de discussie tusschen prof. Fabius en prof. Visscher in *De Standaard*. Ik geloof dan ook met den heer Slotemaker de Bruine, dat, wil de Regeering zich niet inlaten met de inwendige aangelegenheden van de Hervormde Kerk, zij van de benoeming van een commissie, als de heer Idenburg voorstelde, zich zal hebben te onthouden. De uiting van den heer Slotemaker de Bruine, dat hem tot nog toe geen enkel argument onder de oogen was gekomen om te bewijzen dat de Kerk niet vrij is, is misschien wel wat heel sterk, gezien het bekende groote boek van prof. Fabius ter zake, waarin verschillende den schrijver blijkbaar overtuigend voorkomende argumenten worden aangevoerd. Ik vraag evenwel: Heeft in dit geschil over de vrijheid of onvrijheid der Kerk de Overheid wel een taak te vervullen? Daarop komt het aan. Zou men wenschen, dat de Regeering de intrekking van de Koninklijke besluiten van 1816 en latere jaren bevorderde? Zelfs prof. Fabius, die de ongeldigheid dier besluiten staande houdt, beveelt die intrekking niet aan, en de heer A. F. de Savornin Lohman schreef in *De Nederlander* van 28 Maart jl., dus van zeer recenten datum, het volgende:

> ,,Het Besluit van 1816 bracht geen vrede, wel orde, en de door dat besluit geconsolideerde feitelijke toestand zal wel dienen te blijven gehandhaafd, wil men op kerkelijk gebied geen chaos doen ontstaan en aller vrijheid en recht handhaven. Die handhaving is, nu de toestanden zich daarnaar hebben gevoegd, noodzakelijk.".

Zoo er een rechtsvraag is aangaande de rechtsgeldigheid van de huidige organisatie der Hervormde Kerk, ware deze met die intrekking ook niet opgelost. De jurisprudentie van den Hoogen Raad, die uitgaat van het *rebus-ipsis-et-factis*, zou intact blijven.

Hoe men de zaak ook beziet, voor een Staatscommissie schijnt ook van het standpunt van den heer Idenburg een terrein van vruchtbaren arbeid niet wel aangewezen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben thans aan een geschikt punt gekomen om mijn rede af te breken.

De beraadslaging wordt geschorst.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie van de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van K. H. Roessingh, voorzitter, en H. T. de Graaf, 1ste-secretaris van het bestuur van het Genootschap voor Zedelijke Volkspolitiek, gevestigd te Amsterdam, houdende verzoek om het wetsontwerp op de arbeidsgeschillen niet te verwerpen op grond van het voorgestelde recht van enquête.

Uw Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het bedoelde wetsontwerp;

II. een, van dr. P. Molenbroek, voorzitter, W. D. van Renesse, secretaris, M. Verbroek—Maronier, van Nouhuys, H. van Haeften, C. M. G. van Rossem, van Hamel en B. van Rossem, leden van den Bond voor Internationale Humaniteit en Gerechtigheid, gevestigd te 's Gravenhage, houdende verzoek om al die maatregelen in overweging te nemen, welke de stipte naleving van de bepalingen van het Statuut van den Volkenbond kunnen verzekeren.

Uw Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van hoofdstuk III der Staatsbegrooting (Departement van Buitenlandsche Zaken);

(van der Maesen de Sombreff.)

III, een, van den voorzitter en den secretaris van den raad der gemeente Doorwerth, houdende verzoek om het aanhangige wetsontwep tot vereeniging van de gemeente Doorwerth met de gemeente Renkum niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop kan worden gelet bij de behandeling van bedoeld wetsontwerp;

IV. de volgende betreffende den zomertijd:

een, van den voorzitter en den secretaris van de afd. Zoetermeer-Zegwaart en omstreken, van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Zoetermeer-Zegwaart;
een, van id. te Alblasserdam;
een, van id. te Goedereede;
een, van id. te Gouda;
een, van id. te Bleiswijk;
een, van id. te Lier;
een, van id. te Knollendam en Marken Binnen;
een, van id. te Zaandam voor de Zaansche gemeenten;
een, van den voorzitter en den secretaris der vereeniging Betsalel van Israëlietische Werklieden en Handelsbedienden, te Amsterdam;
een, van den gemeenteraad van Vierpolders;
een, van den voorzitter en den secretaris van den Flakkeeschen boerenbond, te Haringvliet;
een, van den gemeenteraad van de Lier;
een, van den voorzitter en secretaris van het Centraal Bestuur der Provinciale Bonden van melkveehouders, te Rotterdam;
een, van den secretaris van de Vereeniging „De Noordermarktbond", te Noordscharwoude;
een, van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, afdeeling Ouder-Amstel;
een, van id. te Barsingerhorn;
een, van den voorzitter en den secretaris van de Nationale vereeniging tot bevordering van de Paardenfokkerij in Nederland, te 's Gravenhage;
een, van voorzitters en secretarissen van vereenigingen, gevestigd te Oudewater;
een, van burgemeester en wethouders van Lopik, Jaarsveld en Willige-Langerak;
een, van den voorzitter en den secretaris der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Aalsmeer;
een, van id. te Overflakkee en Goedereede;
een, van den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Hoekschewaard van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;
een, van J. Th. Verheggen, voorzitter van den Nederlandschen Boerenbond, te 's Gravenhage;
een, van den voorzitter en den secretaris van het Genootschap ter bevordering van den Landbouw in Drenthe, te Assen;
een, van den voorzitter en den secretaris van de vereeniging „Landbouwbelang", te Strijen;
een, van de Coöperatieve Aardappelmeelfabriek „Veendam en omstreken", te Veendam;
een, van den voorzitter en den secretaris der Landbouwvereeniging „Aller Belang", te Dubbeldam;
een, van den voorzitter en den secretaris van de afdeeling Berkel en Rodenrijs van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;
een, van id. te Krommenie;
een, van id. te Eierland op Texel;
een, van id. te Alkmaar;
een, van den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging van Nederlandsche Akkerbouwers, te Rotterdam;
een, van bestuur en leden van den raad van toezicht van de Coöperatieve Boerenleenbank te de Lier;
een, van den voorzitter en den secretaris van het bestuur der coöperatieve vereeniging: Centrale Coöperatieve Aardappelmeelfabriek, te Coevorden;
een, van den voorzitter en den secretaris van de oudercommissie te Wijk en te Aalburg;
een, van den voorzitter en den secretaris van de vereeniging „de Tuinbouw", te Grootebroek;
een, van den voorzitter en den secretaris van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw voor Leiden en omstreken;
een, van id. voor Schagen en omstreken;
een, van den voorzitter en den secretaris van de Coöperatieve aardappelmeelfabriek „Alteveer", te Alteveer;
een, van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Wieringen;
een, van directeur en secretaris der Kaasfabriek „Nooit Gedacht", te Wieringen;
een, van voorzitter en secretaris der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, afdeeling Buiksloot en omstreken;
een, van den voorzitter en den secretaris van het Comité voor Zonnetijd, te Wijk en Aalburg (N.-B.);
een, van voorzitter en secretaris van het Waterschap der Gemeenschappelijke Uitwatering, te Oude Tonge;
een, van den voorzitter en den secretaris van de Veeverzekering „Onderlinge Steun", te Wijk en Aalburg;
een, van den voorzitter en den secretaris der Friesche Maatschappij van Landbouw, te Leeuwarden,
alle verzoekende, het wetsvoorstel-Braat betreffende den zomertijd aan te nemen;
een, van voorzitter en secretaris der Gezondheidscommissie te Apeldoorn;
een, van idem te Lochem;
een, van idem te Wageningen;
een, van idem te Eindhoven;
een, van burgemeester en wethouders der gemeente Eindhoven;
een, van den voorzitter en den secretaris van de Handelssocieteit, te Utrecht;
een, van den voorzitter en den secretaris van den Nationalen Bond van Handels- en Kantoorbedienden „Mercurius", te Rotterdam;
een, van den voorzitter en den secretaris van het Centraal Comité voor bezuiniging, te Utrecht;
een, van mejuffrouw E. Dozy, secretaresse der tennisclub „Aan het Spaarne", te Haarlem;
een, van den voorzitter en den secretaris der Gezondheidscommissie te Maassluis;
een, van idem te Schoterland;
een, van bankiers, industrieelen, scheepvaart- en handelsondernemingen, te Rotterdam;
een, van den vice-voorzitter en den secretaris der Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Haarlem en omstreken;
een, van den voorzitter en den secretaris van het Nederlandsch Olympisch Comité, te 's Gravenhage en Amsterdam;
een, van den algemeenen secretaris van het Verbond van Vereenigingen van Sigarenfabrikanten in Nederland, te Amsterdam;
een, van den voorzitter en den secretaris der Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rijnland, te Leiden;
een, idem voor Maastricht en omstreken, te Maastricht;
een, idem voor het Land van Maas en Waal, te Nijmegen;
een, van den voorzitter en den secretaris van idem voor de gemeente Bergen op Zoom;
een, idem voor de gemeente Breda;
een, van B. Timmermans, voorzitter, en den secretaris der Kamer van Koiphandel en Fabrieken voor de Langstraat, te Waalwijk;
een, van den voorzitter en den secretaris der Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Oostelijk Noordbrabant, te Eindhoven;
een, van den voorzitter en den secretaris der Gezondheidscommissie, te Dordrecht;
een, van den voorzitter en den secretaris der Zandvoortsche Handelsvereeniging, te Zandvoort;
een, van den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer te Noordwijk;
een, van den voorzitter en den secretaris der Werkliedenvereeniging „Helpt Elkander", te Wijk en Aalburg;
een, van den voorzitter en den secretaris der Kamer van Kooophandel en Fabrieken voor Rotterdam;
een, van burgemeester en secretaris der gemeente Maastricht;

26ste VERGADERING. — 11 APRIL 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

een, idem van Nijmegen;

een, van den voorzitter en den secretaris der Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer, te Nunspeet;

een, van den voorzitter en den secretaris van de Nederlandsche Vereeniging van Christelijke Kantoor- en Handelsbedienden, te Amsterdam;

een, van den voorzitter en den secretaris van den Centralen Bestuurdersraad van den Neutralen Amsterdamschen Middenstand;

een, van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Procureurs- en Deurwaardersklerken in Nederland, afdeeling Rotterdam.

Adressanten verzoeken het ontwerp-Braat niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de verdere behandeling van dit ontwerp.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De algemeene beschouwingen over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923** en over de **motie van den heer van Embden** worden voortgezet.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën, zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer van der Lande heeft een zeer donker tafereel opgehangen van den huidigen druk der belastingen.

Hij heeft daaromtrent reeds enkele opmerkingen vernomen van den geachten afgevaardigde den heer Wibaut, met wien ik het eens ben, dat men niet den indruk moet vestigen, dat de ambtenaren niet humaan en coulant over het algemeen te werk gaan, wat trouwens ook door den heer van der Lande volmondig is toegegeven, maar overigens heb ik op dat betoog van den heer van der Lande niet veel af te dingen.

Dat betoog kan ik grootendeels beamen. Ook ik acht dien druk zwaar en op den duur gevaarlijk voor de kapitaalvorming, zonder welke ons dichtbevolkt en jaarlijks in aantal inwoners sterk accresseerend land tot verarming komen moet.

Die druk der belastingen wordt vooral thans zwaar gevoeld, omdat op dit oogenblik velen uit een gereduceerd inkomen aanslagen moeten voldoen, die nog gegrond zijn op de aangiften uit de vette jaren. In zooverre mag men zeggen, dat de naaste toekomst voor de contribuabelen reeds automatisch een kleine verlichting zal brengen, omdat deze abnormale situatie zich natuurlijk vanzelf zal herstellen.

Maar ik erken, dat mede daardoor op dit oogenblik de druk der belastingen buitengewoon zwaar is, en aan den heer van der Lande, die mij in overweging gaf te dien aanzien eens mijn licht op te steken bij sommige belastingambtenaren, kan ik mededeelen, dat ik dat niet meer noodig heb. Ik weet er alles van en ik zou de staaltjes, door hem genoemd, nog met vele treffende kunnen aanvullen.

Introduceerde hij dan hier ook een ambtenaar, die zich zelf 's Rijks beul noemde, ik wil in dezen gedachtengang gaarne erkennen, dat ik mij somtijds 's Rijks opperbeul gevoel.

De schuld daarvan ligt intusschen, zooals de heer van der Lande trouwens erkende, niet bij den beul, maar waar ligt zij dan? Hij vermoedde bij den wetgever. Ook dat is slechts zeer betrekkelijk juist.

Natuurlijk zijn er hier en daar oneffenheden in de distributie der belastingen; ook kan men de stelling verdedigen — hoewel ik die niet voor mijn rekening neem —, dat een algeheele verschuiving der directe naar de indirecte belastingen wenschelijk zou zijn, maar al kan over dergelijke feiten gedebatteerd worden, in het algemeen kan gezegd worden dat bij de ellende, ook de belastingellende, waarin wij op het oogenblik verkeeren, niet aan elkander behoeven te verwijten, maar zij over ons gekomen is uit buiten onzen wil liggende factoren, in eersten aanleg uit de groote wereldramp, die verbonden is aan den datum van 1 Augustus 1914.

Ik wil er in dit verband op wijzen, hoe ook in Engeland, een der na den oorlog financieel best beheerde landen, de klachten over onmatige belastingen nog steeds niet van de lucht zijn.

Toen daar onlangs een motie-Snowden van de Labour Party in het Parlement werd ingediend, vragende eenige zeer radicale maatregelen tegen den eigendom, werd in een Engelsche correspondentie geschreven, dat dit wel een zeer slecht gekozen tijd was voor zulke moties, „daar" — en hier citeer ik letterlijk — „de Engelsche kapitalisten zuchten en steunen onder belastingen zoo zwaar, dat geen socialistische regeering ze zwaarder zou kunnen bedenken".

Bij den eisch, in die zelfde motie gesteld van onteigening van den grond tegen aflosbare 5 % schuldbewijzen, werd aangeteekend, „dat de landeigenaren meerendeels dankbaar zouden zijn, als hun 5 % van het kapitaal, dat in hun grond steekt, werd gewaarborgd".

De zware druk, waaronder wij ook in Nederland thans gebukt gaan, is dan ook, generaal gezien, niet de schuld van eenigen belastingwetgever, maar is een bezoeking, die van buiten over ons is gekomen.

Het kwam mij nu en dan voor, dat de geachte spreker in zijn welsprekend, hier en daar aangrijpend betoog dit niet volkomen in het oog hield.

Mijnheer de Voorzitter! Dit neemt intusschen niet weg, dat wij moeten streven naar verzachting van dien toestand en dat wij dankbaar moeten overwegen alle middelen van redres, die ons daartoe aan de hand worden gedaan.

De heer van der Lande noemde er drie: 1°. bezuiniging; 2°. vervanging van directe belastingen door indirecte belastingen, en 3°. een langzamer tempo van aflossing der crisisleeningen.

Elk van deze drie middelen heeft ook andere verdedigers gevonden, die ik te gelijk hoop te beantwoorden zonder steeds hen met name te noemen.

In zake het eerste middel, de bezuiniging, ga ik geheel met den heer van der Lande akkoord. Ik zal er aanstonds nog het een en ander van moeten zeggen.

Het tweede middel is de vervanging van de directe belastingen door indirecte belastingen.

Dat middel vindt bij mij minder onverdeelde sympathie dan het eerste.

Wilde men op die wijze komen tot een aanmerkelijke vermindering van de directe belastingen — de geachte spreker sprak zelfs van 50 pct. —, dan zou een zeer groote verhooging van de indirecte heffingen daartegenover moeten staan.

Nu heeft in ons land steeds een zekere verhouding bestaan tusschen de directe en de indirecte belastingen, een verhouding, die inderdaad in den loop van de laatste jaren is omgebogen naar de zijde van de directe heffingen, maar toch zoo, dat men daarbij de indirecte allerminst heeft vergeten. Ik denk bij voorbeeld aan de verhooging van den bieraccijns en van den accijns op het gedistilleerd, aan den invoer van den tabaksaccijns, met gelijktijdige verhooging van de invoerrechten.

Alvorens nu door een verlaging van de directe belastingen de indirecte over de geheele linie te gaan verzwaren, zullen toch eerst wel onder de oogen mogen worden gezien de bekende bezwaren, die zich daartegen doen gelden en steeds gewogen hebben bij het systeem, dat wij tot nog toe hebben gevolgd.

Als voordeelen van de indirecte belastingen zou ik willen noemen de mindere perceptiekosten, het mindere gevaar voor fraude dan bij de directe belastingen, en voornamelijk ook den psychologischen factor, dat zij in zeker opzicht gemakkelijker worden gedragen, in zooverre men bij de prijsstijging van de artikelen meent waar voor zijn geld te krijgen, waardoor men het geld met eenige meerdere opgewektheid offert dan wanneer men het plompverloren naar den fiscus draagt.

Deze factor strekt inderdaad ten gunste van de indirecte belastingen.

Als keerzijde van de medaille staat hier echter tegenover,

(Minister **de Geer.**)

dat de indirecte heffingen niet alleen geen rekening houden met de draagkracht, maar ook onevenredig zwaar drukken op de groote gezinnen.

Bij de directe heffingen heeft men althans een bescheiden kinderaftrek hier te lande; bij de indirecte heeft men dit niet; men heeft daar een omgekeerden kinderaftrek, een kinderbijtelling; hoe meer kinderen des te grooter aandeel in de belastingen. Het komt mij voor, dat de heer van der Lande en ook de heer Blomjous voor deze zijde der zaak niet geheel ongevoelig kunnen zijn.

Bovendien dringt de vraag zich op, of dit tijdsgewricht, waarin de redding vóór alles gelegen is in een dalende lijn van de productiekosten, niet bijzonder geëigend moet worden geacht voor een verzwaring der indirecte belastingen.

Lagere loonen, lagere prijzen van grondstoffen, van materialen en hulpmiddelen, moeten onze exportnijverheid en landbouw weer in staat stellen op de wereldmarkt te concurreeren. Zonder een krachtige exportmogelijkheid is ons kleine dichtbevolkte land economisch verloren. De heeren van der Lande en Blomjous klagen te recht over den looden last, door de tegenwoordige belastingen op de nijverheid gelegd. Ik deel die klacht. Het feit is mij een bron van zorg. Maar ik vraag mij af, of — nu uitsluitend uit het oogpunt der nijverheid bezien —, het niet beter is de winsten dan de productiekosten te belasten.

De bezwaren, welke ik noemde, gelden uit den aard der zaak alle indirecte belastingen, zoowel de accijnzen als de fiscale invoerrechten. De laatstgenoemde bezwaren gelden ook de beschermende of, zooals men ze genoemd heeft, fiscaal-beschermende invoerrechten. Een deel van de industrie, welke hoofdzakelijk voor de binnenlandsche markt werkt, moge daarbij tijdelijk gebaat zijn, maar in een land als het onze zijn de groote welvaart scheppende industrieën aangewezen op export, en deze kan van de tendenz van invoerrechten niet anders dan schade lijden.

Ik geloof, dat ik in dit verband niet met den heer van der Lande behoef te twisten over de vraag, of wij hier te lande wel een vrijhandelstarief hebben. Volledig — dat is volkomen juist — hebben wij dit niet. Er zijn in ons tarief beschermende factoren aan te wijzen, maar het is mij nooit duidelijk geweest, waarom dit feit door hen, die als de geachte afgevaardigden denken, meermalen met zooveel nadruk is naar voren gebracht, met andere woorden, welk argument zij daarin zien. Het feit is niet weg te redeneeren, dat sinds tientallen van jaren onze handelpolitiek in een bepaalde richting zich heeft ontwikkeld. Bij de vraag, of het in 's Lands belang is aan die ontwikkeling getrouw te blijven, is het toch van weinig gewicht of het vigeerend tarief nog beschermende elementen bevat. Op de dringende vraag van den heer van der Lande, in het Voorloopig Verslag gedaan en welke helaas onbeantwoord is gebleven, waarvoor ik hem mijn excuses aanbied, eens precies te zeggen, welk stelsel van handelspolitiek hier bestaat, moet dan ook het antwoord luiden: het vrijhandelstelsel, ook al zijn in ons tarief nog verschillende posten aan te wijzen, welke eenige bescherming verleenen. Dit antwoord wordt trouwens niet alleen gegeven door de vrijhandelaars, maar ook door velen, die bescherming bepleiten. Hun vaak herhaalde grief is immers juist, dat, waar het buitenland hooge tariefmuren optrekt, wij allen invoer vrij of bijna vrij laten. Ik verwijs den heer van der Lande naar de redevoering van den heer Blomjous, welke ik nu niet zal voorlezen, maar waarin op bladz. 406 geklaagd wordt, dat wij allen invoer vrij laten of ten minste bijna vrij, terwijl het buitenland anders handelt.

In het voorbijgaan wil ik opmerken, dat die grief m. i. reeds door mr. Pierson te recht weerlegd is met deze opmerking, dat, wanneer een klein land zich daartegen gaat verweren met op zijn beurt den invoer te belasten, dan aan den uitvoerhandel een tweede slag wordt toegebracht, die misschien nog harder aankomt dan de eerste. Pierson schreef: „De werking zal volkomen dezelfde zijn als wanneer het buitenland onze goederen aan een nieuwe tariefsverhooging onderwierp." Doch dit terloops.

Waarop ik wijzen wilde is, dat de beschermingsgezinden plegen uit te spreken, dat wij hier het vrijhandelsstelsel hebben. Dit schijnt mij dan ook moeilijk voor betwisting vatbaar. Maar mijn voornaamste opmerking is: wat doet het er toe? Wat is de kracht van het argument? Al kon de geachte afgevaardigde in strijd met het betoog van den heer Blomjous bewijzen, dat wij het vrijhandelsstelsel niet hebben, is dan daarmede bewezen, dat het op dit oogenblik aanbeveling zou verdienen om 40 millioen gulden meer te halen uit een verzwaring van ons tarief van invoerrechten? Zou men dan niet evengoed juist andersom kunnen redeneeren en zeggen: wij hebben waarlijk al bescherming genoeg; het zou misschien mogelijk zijn door een technische herziening hier en daar wat te verschikken, maar een verdubbeling van de opbrengst van ons tarief zou, gezien de protectie, die wij reeds hebben, in die richting veel te ver voeren. Aldus zou men evengoed kunnen redeneeren.

Ik begrijp de verschillende argumenten van den heer van der Lande van zijn standpunt en ik eerbiedig hun betrekkelijke waarde; maar het argument, ontleend aan het karakter van het tegenwoordig tarief van invoerrechten, dat hij het breedst ontwikkelde en dat bij hem blijkbaar het zwaarst woog, schijnt mij inderdaad voor het bestaande geschil zeer weinig beteekenis te hebben.

De heer Blomjous heeft berekend, dat een vermeerdering van de opbrengst van het tarief van invoerrechten met 40 millioen op zijn ongunstigst kan beteekenen een belasting van f 5,85 per hoofd der bevolking. Dit is m. i. echter niet volkomen juist. Daarnaast valt ook rekening te houden met de hoogere prijzen van de beschermde binnenlandsche producten. Ook kunnen daarnaast komen de hoogere prijzen van de niet beschermde binnenlandsche producten, waarvan de kostprijs en hierdoor de verkoopprijs stijgt. Het duurder maken van het leven op bepaalde punten werkt als een zich voortwentelende last, waarvan de druk niet te voren valt te berekenen.

Onze export-industrieën hebben, zeide ik, vóór alles noodig een dalende lijn in de productiekosten. Een adres van de stroocartonfabrikanten heeft dit o. a. helder uiteengezet en nu verwondert mij eenigszins de wijze, waarop de heer Blomjous dat adres besproken heeft. Ik moet om het groote belang van deze zaak er even op wijzen, dat de geachte afgevaardigde op bladz. 409 daaromtrent het volgende gezegd heeft:

> „De Nederlandsche stroocartonfabrikanten hebben de voornaamste reden van afkeer tegen elke bescherming wel zeer duidelijk naar voren gebracht. In hun adres wordt toch, Mijnheer de Voorzitter, het zwaartepunt der bezwaren geworpen op de te verwachten verhoogde arbeidsloonen. Het spreekt wel vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, dat in een land, waar men op een dichte bevolking tracht er zoo weinig mogelijk industrie op na te houden, dat in zulk land de vraag naar arbeidskrachten geringer zal zijn, dan daar waar de nijverheid zich in alle takken van productie sterk ontwikkelen kan ten gevolge van een door de Regeering gevolgde welbewuste welvaartspolitiek. Zoude, Mijnheer de Voorzitter, een stijging der loonen en salarissen, als gevolg van den groei der nijverheid, echter in gemoede wel als een kwaad kunnen aangemerkt worden? Of moeten wij in den geest van het adres van de stroocartonfabrikanten maar zorgen, dat eenige exportindustrieën uit honderdduizenden werkloozen de noodige arbeiders maar voor het roepen hebben en door dit groote aanbod zoo goedkoop mogelijk hun arbeid kunnen doen verrichten?"

Mijnheer de Voorzitter! Dit is m. i. een volkomen onjuiste weergave van den gedachtengang. De heer Blomjous stelt het voor alsof de exportindustrieën zeggen: laat de industrieën doodgaan, dan houden wij een ruim aanbod van werklooze arbeidskrachten en dan kunnen wij dus lage loonen betalen. De redeneering is juist andersom. De exportindustrieën zeggen: houd door lage prijzen van de levensbenoodigdheden de nominale geldloonen laag (wat een behoorlijk reëel loon kan beteekenen); dan kunnen wij concurreeren op de buiten-

(Minister de Geer.)

landsche afzetgebieden en kan dus de Nederlandsche nijverheid opbloeien en aan allen werk verschaffen, zoodat de werkloosheid verdwijnt.

Men mag deze redeneering onjuist achten en haar bestrijden, maar men behoort haar m. i. niet in dien zin te vertolken, alsof de exportindustrieën speculeeren op de werkloosheid. Ik voor mij acht bovendien de redeneering niet onjuist, omdat ik meen, dat inderdaad de toekomst van ons kleine, dichtbevolkte land afhankelijk is van een zeer krachtige export.

Den heer Diepenhorst wil ik in dit verband opmerken, dat het duurte-argument volstrekt niet behoeft te zijn een egoïstisch consumentenargument. Het standpunt, zooals hij dat teekende aan de hand van een vroegere redevoering: „laat de nijverheid te gronde gaan, als ik mijn voordeel maar behoud", moge het standpunt zijn van sommigen; de meening van menschen, wien het vermogen om publiekrechtelijk te denken zóó geheel vreemd is, behoort in een ernstig debat als dit buiten aanmerking te worden gelaten. Allen die in oprechtheid het duurte-argument hanteeren, bedoelen er mee: laat de nijverheid, met name de groote exportnijverheid, tot nieuwen bloei komen; laat ons niet in de misère van dezen tijd geneesmiddelen aanwenden, die tijdelijk pijnstillend schijnen te werken, maar die de oorzaken der ziekte verergeren en verduurzamen.

Mijnheer de Voorzitter! Het verheugt mij intusschen, dat de heer Diepenhorst, die mijn inzichten in deze materie niet ten volle blijkt te deelen, in hoofdzaak adhaesie heeft betuigd aan de opmerking, welke ik mij bij de behandeling van het sigarenontwerp tegenover een der geachte sprekers meende te moeten veroorloven, deze nl., dat ik generlei verband zie tusschen de groote beginselen, die in ons land de rechter- en linkerzijde scheiden, eenerzijds en de beginselen van de handelspolitiek anderzijds. In hoofdzaak heeft de heer Diepenhorst zich met deze opvatting vereenigd, maar hij maakte een kleine restrictie. Ik voor mij zou die stelling wel onverzwakt willen handhaven. Ten aanzien van de bedoelde groote beginselen acht ik de handelspolitiek evenzeer in de neutrale zone gelegen als b. v. de quaestie van den zomertijd en die van de demping der Zuiderzee. En het schijnt mij steeds bedenkelijk tusschen het een en het ander een kunstmatig verband te construeeren, omdat dit het een ontwijdt en een onbevangen onderzoek van het ander bemoeilijkt.

Mijnheer de Voorzitter! Naast de vervanging van directe door indirecte belastingen heeft de heer van der Lande als derde middel van redres genoemd de verlangzaming van de aflossing der crisisleeningen. Daarop zou ik nog even willen ingaan.

Wij gaan op het oogenblik met die aflossing reeds niet verder dan de tegenover de obligatiehouders verplichte aflossingen, maar ik geef den heer van der Lande toe, dat deze betrekkelijk vlug gaan. En nu zegt de geachte spreker te recht: gij kunt het tempo verlangzamen door voor de aflossingen opnieuw te leenen. De heer van Lanschot, die dat bedenkelijk zou vinden, wil liever de crisisleeningen converteeren in leeningen van langeren looptijd. Ik merk echter op, dat dit hetzelfde denkbeeld is. Aan conversie tegen lager rentetype valt thans natuurlijk niet te denken; onze crisisleeningen hebben respectievelijk een rentetype van 4, 4½ en 5 pct. en zulke leeningen kan men thans niet in leeningen met een lager rentetype converteeren. De heer van Lanschot legt daarop dan ook niet den nadruk. Hij wil door de conversie een langeren looptijd, maar dan komt zijn recept ook neer op dat van den heer van der Lande, d. w. z. aflossen en voor het betalen van die aflossingen opnieuw leenen, en zelfs is dan de methode van den heer van der Lande beter, want waarom zou men in dien gedachtengang meer aflossen dan waartoe men verplicht is? Wanneer men voor het aflossen toch opnieuw geld moet opnemen, is het beter die gestie tot het noodzakelijke te beperken en dus telkens te leenen voor hetgeen men tegenover de obligatiehouders verplicht is af te lossen, en is er geen reden om die aflossing te forceeren. Dit klemt te meer, waar het opnieuw leenen niet alleen niet zou gaan tegen lager rentetype, maar ook niet tegen hetzelfde rentetype als van de crisisleeningen. Het is geheel iets anders of men met korten looptijd schatkistbiljetten plaatst tegen 4½ pct., zooals de geachte spreker aanhaalde, of dat men een geconsolideerde leening met langen looptijd tegen die rente plaatst. Daarvan is momenteel nog geen sprake.

Wanneer men dus de amortisatie der crisisleeningen wil verlangzamen, is het eenige middel voor de verplichte aflossingen opnieuw te leenen. Integraal aflossen met integraal opnieuw leenen zou zeer schadelijk uitkomen.

Intusschen, ook het denkbeeld, in den vorm van den heer van der Lande, lijkt mij aan groote bezwaren onderhevig te zijn. Bedacht behoort te worden, dat de crisisleeningen niet zijn aangegaan ter dekking van productieve uitgaven en dat de betrekkelijk korte looptijd daarmede samenhangt. Een der sprekers in de Tweede Kamer heeft gezegd ter bestrijding van een langzamer tempo van schulddelging, dat het Nederlandsche volk zich door de crisisobligaties rijker waant dan het feitelijk is. De heer van Lanschot, die den termijn wil verlengen van 30 op 60 jaar, zeide hierbij, dat dan geen enkele leening langer zou mogen loopen dan dertig jaar.

Ik heb mij over die opmerking van den geachten afgevaardigde verbaasd; ik meen haar te moeten beschouwen als een lapsus. Daarbij wordt uit het oog verloren, dat tegenover die andere leeningen staan verkregen economische waarden. Wij moeten niet vergeten, dat de crisisuitgaven in economischen zin niet behooren tot de buitengewone, maar tot de gewone uitgaven. Vóór 1914 onderscheidden wij alleen gewone en buitengewone uitgaven; de gewone uitgaven waren verteringsuitgaven en de buitengewone waren beleggingsuitgaven; de eerste moesten uit de gewone inkomsten worden gedekt; voor de laatste mocht worden geleend. Na 1914 kwamen er bij de crisisuitgaven, zijnde voornamelijk mobilisatie- en distributie-uitgaven. Zij schiepen geen economische waarden, maar strekten ter vertering; zij vielen dus onder het genus gewone uitgaven; evenwel werden zij, omdat zij in zulk een reusachtigen omvang moesten worden gedaan, dat zij niet uit de gewone jaarlijksche inkomsten konden worden gedekt en ook omdat het wegens haar zeldzaamheid te verdedigen was, over meerdere jaren verdeeld en dus in zooverre als buitengewone uitgaven behandeld. Maar dit neemt niet weg, dat zij haar karakter van verteringsuitgaven behielden en dat derhalve de obligaties van de crisisleeningen, welke ter financieering van die uitgaven werden aangegaan, een vermogen vormen, dat niet zijn tegenwaarde vindt in productiemiddelen.

Dit was dan ook de reden, waarom b.v. de colleges van Gedeputeerde Staten van verschillende provinciën een looptijd van niet langer dan tien jaren voorschreven voor de gemeentelijke crisisleeningen. Dit was ook de reden waarom, wat betreft de Rijkscrisisuitgaven, destijds is gepleit voor een heffing in eens. De beweging voor die heffing, al is zij nu en dan ontsierd door politiek vuurwerk, had een ondergrond van economische wijsheid, voor zoover zij voortkwam uit het verlangen om aan deze onreëele obligaties, aan dezen schijnrijkdom, aan deze in economisch opzicht uitgeholde en mergelooze waardepapieren door een kapitaalsheffing een spoedig einde te maken. Er waren natuurlijk uit ander oogpunt bezwaren tegen de heffing in eens, o. a. dat op deze wijze de groote arbeids- en bedrijfsinkomsten niet naar evenredigheid in de crisislasten zouden kunnen bijdragen. Er is dan ook van een zoodanige volledige heffing niets gekomen. Maar als tusschenoplossing is toen aanvaard: een stelsel van crisisleeningen met een korteren looptijd dan gewoonlijk, waarbij dus rekening werd gehouden met het volslagen onproductieve van deze door leeningen te dekken uitgaven. Het lijkt mij bezwaarlijk om thans daarop terug te komen. De verplichte aflossingen vormen m. i. wel het minimum van schulddelging, dat ten deze betaamt. Dat minimum behoeven wij niet te overschrijden en daarom wil ik, wat de inkomsten van het Leeningfonds méér bedragen dan voor de verplichte aflossing en rente noodig is, ook gaarne aan den gewonen dienst ten goede doen komen en niet bestemmen voor extra aflossing. Maar verder kan ik niet gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik raak hier het betoog van den heer de Gijselaar, die heeft gesproken over de tegoedschrijving aan den gewonen dienst van de 10 millioen, die dit jaar

(Minister de Geer.)

de inkomsten van het Leeningfonds meer zullen bedragen dan de uitgaven, en daartegen bezwaar maakte. Ik zal op de zaak niet zeer uitvoerig ingaan, daar zij terugkomt bij het te dier zake in te dienen wetsontwerp. Maar ik wil toch wijzen op de verkeerde voorstelling, die de geachte afgevaardigde zich vormt van de beteekenis van het Leeningfonds 1914. Het scherpst kwam, dunkt mij, zijn vergissing uit, toen hij de vraag besprak, of het saldo van dat fonds niet onder de vlottende schuld van het Rijk behoort te worden gerekend. Het Leeningfonds 1914 heeft op het oogenblik een saldo van 90—100 millioen, laat ik gemakshalve aannemen 100 millioen. Dat geld rouleert onder de kasmiddelen van den Staat en de geachte afgevaardigde meent nu, dat het saldo een vlottende schuld van den Staat vormt, zoodat bij de opsomming van de vlottende schuld, zooals die b.v. voorkomt in de Memorie van Toelichting tot het laatste leeningsontwerp, ook deze schuld zou moeten worden genoemd naast de schatkistpromessen en -biljetten, zilverbons en het tegoed van het girobedrijf. Hij heeft als argument daarvoor aangevoerd, dat het fonds „feitelijk behoort aan de schuldeischers van den Staat".

Dit argument komt mij zeer onjuist voor. Het totaal van de Staatsschuld zijn wij gewoon te berekenen uit de geconsolideerde schuld plus de vlottende schuld. Wanneer wij nu die 100 millioen saldo van het Leeningfonds, omdat die behooren aan de obligatiehouders van de crisisleeningen, zouden optellen bij de vlottende schuld, zouden wij immers die 100 millioen tweemaal meetellen onder de Staatsschuld, want in de bedragen van de geconsolideerde crisisleeningen zitten natuurlijk die 100 millioen ook. Reeds hieruit blijkt, dat deze constructie niet juist kan zijn. Maar bovendien, er is geen sprake van dat het saldo van het Leeningfonds het eigendom zou zijn van de obligatiehouders. Gelukkig voor die obligatiehouders zijn hun rechten heel wat steviger. Hun vorderingen, evenals die van alle houders van Staatsfondsen, zijn gedekt door alle bezittingen en inkomsten van den Staat. Het Leeningfonds 1914 is niet geschapen tot zekerheid van de obligatiehouders. Ik heb indertijd als lid van de Commissie van Rapporteurs het ontstaan van dat Leeningfonds van nabij medegemaakt, maar daarvan is nooit een oogenblik sprake geweest. Zoo Turksch zijn wij gelukkig nog niet, en ook niet geweest, dat wij bepaalde bronnen van inkomsten zouden moeten verpanden tot zekerheid van onze obligatiehouders. Het Leeningfonds 1914 is zuiver en alleen ingesteld tot intern gebruik; d.w.z. tot het behouden van een helder inzicht in den loop van onze financiën. De nieuwe lasten, die wegens de mobilisatie en de distributie aan de bevolking moesten worden opgelegd, wilde men afzonderlijk houden, afgescheiden van den normalen dienst, en dit geschiedde alleen om ons helder rekenschap te blijven geven van den toestand, en allerminst om meer zekerheid te geven aan de obligatiehouders. Later is zelfs meermalen aangedrongen, o.a. in een bekende rede van den heer Visser van IJzendoorn, op het laten vervallen van die splitsing, en de inkomsten van het crisisfonds met de andere Staatsinkomsten samen te smelten. Ik voor mij heb mij daartegen steeds verzet, juist ter wille van de overzichtelijkheid en van een juisten kijk op den groei onzer financiën, maar niet voor de zekerheid van de obligatiehouders. Ik kan dit argument van den geachten spreker dus niet aanvaarden. Nu zou het uiteraard kunnen zijn dat hij, afgezien van dit argument, desniettegenstaande gelijk had en dat het saldo van het Leeningfonds, hetwelk onder de kasmiddelen van den Staat rouleert, toch onder de vlottende schuld is mede te rekenen. Zijn gedachtengang is deze: dat saldo wordt gebruikt als kasgeld van den Staat, het is dus een vordering van het fonds op den Staat. Het is natuurlijk aldus te construeeren, maar *wanneer* men het aldus construeert, moet men ook anderzijds hetzelfde saldo onder de activa mederekenen. De eigenaar van het fonds is de Staat zelf. Het is hier hetzelfde geval als met het zoogenaamde suikerpotje, dat ook nog bestaat en waarvan het bedrag onder het kasgeld van den Staat rouleert. Nooit heeft iemand er aan gedacht, hiervan een post te maken op de vlottende schuld, wijl immers, zoo men het deed, een precies even groot actief er tegenover zou staan, omdat de Staat zelf eigenaar is van het suikerpotje.

Mijnheer de Voorzitter! In ouderwetsche particuliere huishoudens was het vaak gewoonte, om voor allerlei bijzondere doeleinden aparte potjes te maken. Onderstel eens, dat iemand, den inhoud van zulk een potje tijdelijk als kasgeld gebruikende, bij de aangifte van zijn vermogen dit onder de schulden aftrok, omdat het immers een vordering was van het potje op hem. Zou niet de belastingambtenaar antwoorden: het potje is ook van u, het is een schuld op u zelf. Het is dan ook bij het Leeningfonds een geheel ander geval dan bijv. bij het girobedrijf. Het tegoed, dat het girobedrijf bij den Staat heeft, verschijnt wekelijks onder de vlottende schuld. Daar is het een vordering van een buiten de Staatskas staand zelfstandig bedrijf en niet een vordering van rokzak op broekzak. Het girobedrijf, en hieruit blijkt het verschil wel het duidelijkst, is dan ook niet alleen gegadigde in de vlottende schuld van den Staat, maar ook in de geconsolideerde schuld. Het girobedrijf schrijft in op onze Staatsleeningen, evenals bijv. de Rijkspostspaarbank en de Rijksverzekeringsbank. Dit zou het Leeningfonds 1914 natuurlijk niet kunnen doen, eenvoudig omdat het een onderdeel van de Staatskas is, zij het gedirigeerd naar een apart loketje. En ook van het Pensioenfonds, door den geachten spreker genoemd, geldt hetzelfde. Ook het Pensioenfonds schrijft in op onze Staatsleeningen, wat bij het Leeningfonds ondenkbaar ware.

Het Leeningfonds 1914 is niets dan een aparte boekhouding van den Staat. Over de baten er van is de Staat gerechtigd, te allen tijde onbeperkt te beschikken, niet slechts voor kasgeld, maar ook definitief. Wanneer dus de jaarlijksche inkomsten van het Leeningfonds meer blijken te bedragen dan de jaarlijksche uitgaven, d. w. z. de betaling van rente en verplichte aflossing, dan is het zuiver een quaestie van beleid, wat men met dat surplus wil doen. Men kan het gebruiken voor niet verplichte, extra aflossing; dat is zeer solide, maar op het oogenblik m. i. niet gewenscht, al was het maar omdat de Staat, die nog steeds groote leeningsbehoeften heeft, thans tegen hoogere rente leent dan de rente van de crisisleeningen bedraagt, zoodat het een onnoodige bevoordeeling van de obligatiehouders zou zijn.

In de tweede plaats kan men het surplus in het fonds laten, maar krijgt dan de vreemde constructie, dat het fonds een jaarlijks cumuleerend saldo krijgt, hetwelk het ook in de toekomst, zoolang men de aflossing althans niet extra versnelt, niet noodig zal hebben, terwijl anderzijds de gewone dienst een jaarlijks cumuleerend tekort laat zien. Dit is een ongewenschte toestand, die in 1919 er toe geleid heeft, de belastingen, die aan het Leeningfonds ten goede zouden komen, te verlagen, en die voor den gewonen dienst te verhoogen. Het zou voor de hand liggen, dit thans weer te doen, en het schijnt, dat dit in de lijn van den geachten spreker zou liggen. Maar ik acht het beter, het niet te doen. Verstandiger schijnt, het jaarlijksch surplus van de inkomsten van het Leeningfonds telkenmale bij afzonderlijke wet aan den gewonen dienst ten goede te doen komen. Immers het blijkt dan duidelijker, dat de gewone dienst op dezen van buiten komenden meevaller geen recht heeft. De overheveling wordt niet verduurzaamd en de prikkel om tot een sluitend budget te komen, zonder deze uitkeering uit het Leeningfonds, blijft sterker.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen met deze opmerkingen de bespreking van dit punt te kunnen besluiten, waar de zaak bij het wetsontwerp, dat de overheveling zal regulariseeren, toch weer aan de orde komt.

Ik kom thans terug tot den heer van der Lande. De middelen II en III, die hij noemde, vervanging van directe door indirecte belastingen, en verlangzaming van de aflossing van de crisisleeningen, lijken mij niet zeer aannemelijk. Doch wanneer de heer van der Lande nu zegt, dat de directe belastingen niettemin omlaag moeten, ben ik dat met hem eens. Maar dan zeg ik: het eerste en het laatste middel daartoe is bezuiniging. Die bezuiniging zal er ons toe moeten brengen, dat wij eerst een sluitend budget krijgen, en daarna, liefst onmiddellijk daarop, dat wij komen tot verlaging der directe belastingen.

Ik moet in dit verband den heer de Vos van Steenwijk opmerken, omdat ik meen dat hij het anders begrepen heeft, dat ik in het door hem geciteerde stuk de verlaging van de directe belastingen ook niet anders heb genoemd dan in ver-

26ste VERGADERING. — 11 APRIL 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Minister de Geer.)

band met en als vrucht van de door mij bepleite bezuiniging, en niet in verband met een verhooging der indirecte belastingen.

Tot een verlaging van het tarief der successierechten zal niet kunnen worden overgegaan voordat de bezuiniging verder heeft doorgewerkt. Wel heeft op het oogenblik een wijziging van de Successiewet mijn Departement verlaten, doch deze strekt slechts om, evenals men dit heeft bij de Registratie- en de Zegelwet, een bepaling op te nemen, volgens welke de Kroon in bijzonder harde gevallen ontheffing zal kunnen verleenen. Een dergelijke bepaling ontbreekt tot nu toe in de Successiewet en is ook daarin wenschelijk gebleken. Ik denk o. a. aan het geval, dat bij iemands overlijden recht op een lijfrente ontstaat ten laste van een maatschappij, die kort daarna in déconfiture blijkt te zijn. Wanneer die maatschappij op den dag van het overlijden nog 100 pct. uitkeerde, moet volgens de bestaande bepalingen het recht over de volle gekapitaliseerde lijfrente worden betaald, ook al is vóór den dag van betaling, 9 maanden later, reeds de gewijzigde toestand ingetreden. Zoo zijn er ook andere gevallen, waarin eenige meerdere speelruimte voor het uitvoerend gezag noodig is. Maar de algemeene verlaging der tarieven zal, zooals ik reeds gezegd heb, moeten wachten totdat de uitgaven voldoende gedaald zijn.

Maar zal het ooit zoover komen, dan zal van de zijde van allen, die ten dezen invloed kunnen oefenen, ook van de zijde van het Parlement, krachtig tot die bezuiniging moeten worden medegewerkt, zoowel in groote als in kleine zaken. Ik ben het met den heer de Vos van Steenwijk volkomen eens, dat kleine bezuinigingen niet moeten worden versmaad, niet alleen om ergernis te voorkomen, maar bovenal ook om de mentaliteit te wekken, die groote bezuinigingen doet aanvaarden. Het is volkomen onjuist, wat hier bij het Decoratiewetje gezegd is, dat kleine bezuinigingen de aandacht van groote afleiden. Integendeel, zij effenen het pad daartoe, zij kweeken de bereidwilligheid, om zich offers te getroosten.

Zal het ooit zoover komen, dan zal er ook een einde moeten komen aan de verdwazing, dat men bij iedere voorgestelde bezuiniging zegt: bespaar liever op dat andere. Zoo men ook de mogelijkheid van die andere bezuiniging aannemelijk kan maken, dan moet die aan de eerstvoorgestelde worden toegevoegd, maar nooit daarvoor in de plaats komen. De noodzaak van bezuiniging is voorshands onbeperkt; zij gaat ver uit boven de mogelijkheid van bezuiniging, en men moet dus nooit de eene versobering afwijzen door te verwijzen naar een andere, zooals bijv. thans weer schijnt te gebeuren naar aanleiding van het wetsontwerp over het opheffen van een paar rechtbanken.

Zal het ooit zoover komen, dan zal men ook moeten breken met het denkbeeld, dat nog bij den geachten afgevaardigde den heer Wibaut schijnt te spoken, dat men alleen moet zoeken naar zg. doelmatige, dat wil blijkbaar zeggen geen belang derende, bezuinigingen. Dat soort besparen is uitnemend en zeer behaaglijk; zij is de efficiency, waarvan ik een warm voorstander ben; het zoeken naar de meest economische methoden; het tegengaan van verspilling; zij is eigenlijk eisch in iederen tijd, niet slechts nu. Maar men bereikt er thans bij verre niet mede wat noodig is. Een versobering, die ons redt, zal offers moeten kosten; offers aan de defensie èn aan het onderwijs èn aan den woningbouw èn aan alle onderdeelen van Staatszorg. Een particulier, die boven zijn stand leeft en zich bekrimpen gaat, moet een deel van zijn comfort prijsgeven en kan niet volstaan met verspilling te vermijden, al zal hij natuurlijk daarnaar in de eerste plaats streven.

Met den heer van der Lande — ik wil dit in dit verband zeggen — ben ik het eens, dat ook op het gebied van de Waterstaatswerken en van het hooger onderwijs met de absolute noodzakelijkheid van inperking der uitgaven zal moeten worden gerekend. De geachte afgevaardigde vroeg: ,,waar ter wereld worden in verhouding zooveel hoogescholen, zooveel professoren gevonden als in ons kleine landje?'' Voor die vraag bestaat reden. Vooral wanneer men daarbij ook denkt aan de dure hulpmiddelen, laboratoria, academische ziekenhuizen, enz.

Ik heb er onlangs aan herinnerd in de Tweede Kamer, dat als straks de R.-K. universiteit te Nijmegen zal zijn tot stand gekomen, daarmede het tiental hoogescholen in Nederland vol zal zijn, de hoogescholen te Delft, Wageningen, Rotterdam en de veterinaire school te Utrecht medegerekend.

Wat de Waterstaatswerken betreft, deze zijn natuurlijk voor een deel productief en als zoodanig anders te bezien dan gewone uitgaven. Maar behalve dat ook productieve werken in dezen tijd, en bij onze topzware vlottende schuld, niet onbeperkt kunnen worden doorgezet, is eenige voorzichtigheid geboden alvorens iets als productief te aanvaarden. De heer van der Lande vroeg: ,,Waar vindt men de rariteit, dat er eerst dure spoorwegen worden aangelegd en dat er dan weer een kanaal naast wordt gegraven?'' Ik weet niet, waarop de geachte spreker het oog had en of dus in casu zijn critiek billijk was. Maar ik weet wel, dat, vooral onder het motto: ,,productieve werkverschaffing'', in dezen tijd meermalen het signalement productief wordt gedrukt op dingen, die daarop allerminst aanspraak hebben.

Ook de verdeeling van de kosten tusschen de verschillende publiekrechtelijke lichamen werkt in dit opzicht wanbegrippen in de hand. Een typeerend voorbeeld hiervan kwam mij onlangs onder de oogen, toen in een onzer provinciesteden een viaduct in een grindweg geopend werd, waaraan in lange jaren nog geen behoefte bestond, maar waarvan bij de openingsplechtigheid in een redevoering werd gezegd, dat het werk op dit oogenblik toch zeer economisch was, omdat, tegenover het aanzienlijk bedrag aan rente, dat door jarenlang uitstel bespaard had kunnen worden, stond de bijdrage van het Rijk. Deze bijdrage, alsof die maar van de sterren kwam vallen, was een essentieele factor in de rentabiliteitsberekening.

Dit feit staat niet op zich zelf, en zulke feiten stemmen inderdaad tot behoedzaamheid bij het steunen van zoogenaamd productieve werken.

Doch ook bij het uitvoeren van wezenlijk productieve werken zal men in dezen tijd met eenig oordeel des onderscheids moeten te werk gaan. De heer Wibaut heeft de stelling verdedigd, dat, wanneer voor productieve werken maar de juiste annuïteit gekozen wordt, er nooit bedenkingen tegen kunnen bestaan en hij noemde hierbij in het bijzonder de woningvoorschotten.

De motiveering, welke de geachte afgevaardigde hierbij bezigde, is helaas bijzonder aanvechtbaar. De geachte spreker zeide: ,,Nu meen ik, dat er geen vrees behoeft te bestaan in ons land, dat wij in botsing zullen zijn met de leeningscapaciteit.

Ik geef toe, dat wij een tijd gehad hebben, die er gedeeltelijk nog is, al is die snel aan het voorbijgaan, dat er achterstand was in de consolidatie van de vlottende schuld. Die is echter aan het verdwijnen. Maar dat men kan zeggen, dat wij aan de grens zijn van onze leeningscapaciteit, kan ik niet inzien.

Hoe gaarne zou ik willen, dat dit betoog juist was, Mijnheer de Voorzitter, maar het is dit niet. Het berust op een onjuiste waarneming van de feiten en is daarom, salva reverentia, gevaarlijk.

Sinds 1 Januari 1922 heeft de Regeering van de Staten-Generaal machtiging gekregen om achtereenvolgens te consolideeren 300 millioen en 350 millioen. De eerste som is ongeveer geheel, van de laatste is tot dusver 100 millioen opgenomen; derhalve een kleine 400 millioen te zamen. De berg van onze vlottende schuld is daardoor ten slotte slechts voor een betrekkelijk klein gedeelte afgegraven. Wanneer men den toestand van onze vlottende schuld nagaat van 1 Januari 1922 en dien vergelijkt met dien van half Maart 1923, en wanneer men dan beide malen buiten rekening laat dat deel, dat wordt opgewogen door onze voorschotten aan Indië en onze voorschotten aan de gemeenten wegens de voor haar geïnde inkomstenbelasting, die natuurlijk op korten termijn terugkomen, dan zie ik, dat de vlottende schuld ondanks de geconsolideerde 400 millioen slechts met ongeveer 100 millioen is teruggegaan.

Gaat men na, hoe dit komt, dan blijkt een der hoofdoorzaken gelegen in de woningvoorschotten, die in die 15

(Minister de Geer.)

maanden nog moesten worden verleend op grond van oude toezeggingen.

Nu kan toch, dunkt mij, de geachte spreker zelf niet meenen, dat op die wijze kan worden voortgegaan; dat men ongestraft zooveel honderden millioenen per jaar kan blijven leenen.

Volksgezondheid en volkskracht zijn prachtige dingen, maar geen natie kan ze zich verzekeren boven de grens van het economisch bereikbare. Beproeft zij het toch, dan treden rampen in, die de volkskracht en de volksgezondheid doodelijk wonden.

Indertijd heeft Minister Pierson gezegd: laat de vlottende schuld nooit oploopen boven de 50 millioen; als zij zóóver is, moet zij geconsolideerd worden.

Wij moeten thans nog een reusachtige massa consolideeren om onze vlottende schuld tot dat peil terug te brengen. En als wij dat willen gaan doen, dan blijkt onder de hand, door het effectief worden van vroeger toegezegde woningvoorschotten, de vlottende schuld alweer voortdurend aan te zwellen.

Zoo is de situatie en wanneer men in die omstandigheden meent, dat onze leeningscapaciteit nooit gevaar kan loopen en dat men met productieve uitgaven onbeperkt kan doorgaan, dan ben ik het daarmede niet eens.

De heer Wibaut heeft gemeend, dat er eenige strijd zou bestaan tusschen eenerzijds de opmerking der Regeering, dat voor een paniekstemming ten aanzien van den gulden geen reden bestaat, en anderzijds haar waarschuwing, dat bij een overschrijding der leeningscapaciteit van den Staat een *Papierwirtschaft* haar intrede zou doen.

Het komt mij voor, dat de geachte afgevaardigde zich hierin vergist. Ik voor mij zie althans tusschen deze beide uitlatingen geenerlei strijd. Reeds bij het algemeen debat in de Tweede Kamer heb ik mijn standpunt in deze uiteengezet. Ik meen, dat voor een paniekstemming geen reden bestaat, juist omdat tegen het gevaar gewaarschuwd wordt, van velerlei zijde, en omdat die waarschuwing ondanks lichtvaardig-geruststellende klanken naar mijn overtuiging tijdig voldoende gehoor zal vinden.

Wanneer een gids in donkeren nacht een gezelschap langs een afgrond voert, dan moet hij waarschuwen, omdat slechts groote voorzichtigheid er veilig doorheen kan brengen, en dan moet hij te gelijker tijd geruststellen, omdat zenuwachtigheid en gebrek aan vertrouwen het gevaar vergrooten. Tusschen die beide bestaat dan geen strijd. Aldus zie ik thans de positie. En de geruststelling is even ernstig gemeend als de waarschuwing. Er zijn nu eenmaal gevaren, waaraan men naar menschelijke berekening vrij zeker zal ontkomen, zoo men het gevaar beseft. In zoodanige gevallen zijn een woord van vertrouwen en een heenwijzing naar het gevaar gelijkelijk op hun plaats.

Ik herhaal dus, dat een versobering, die ons redt, offers zal moeten kosten. Afgodenoffers alzoo op het altaar van den heiligen gulden?, wordt in het Voorloopig Verslag gevraagd, een uitlating, die eenigszins den gedachtengang van mijn geachten opponent den heer Wibaut schijnt te vertolken.

Ik moet daarover eens een enkel woord zeggen, hoewel dit eigenlijk na de voortreffelijke woorden van den heer Idenburg, die ik met warme instemming heb aangehoord, niet meer noodig is.

Het is in sommige kringen en ook in een deel der pers gebruik geworden de veiligstelling van den gulden voor te stellen als een soort Mammonisme. In het sociaal-democratisch blad *Het Volk* las ik bijv. onlangs, dat men de veiligstelling van den gulden niet moet verkiezen boven de veiligstelling van den mensch. In een ander verband las ik, dat de misdaad van Judas was gepleegd voor 30 veiliggestelde guldens. De mentaliteit, die uit zulke uitlatingen spreekt, toont een absoluut gemis van besef, waarom het hier gaat.

Men zou kunnen beginnen met te vragen, of de menschen, die aldus zich los van den gulden schijnen te gevoelen, dit standpunt zouden volhouden wanneer straks de gulden eens werkelijk in waarde mocht dalen.

Zouden zij dan zeggen: het is maar de gulden die daalt; dat ding laat ons koud; de loonen, de uitkeeringen, de subsidies enz., kunnen ongewijzigd blijven? Mijnheer de Voorzitter, ik geloof het niet. Zij zouden onmiddellijk en luidkeels aandringen om de depreciatie te compenseeren door hoogere nominale bedragen van guldens, maar daardoor zouden zij dan ook het weinig massieve, het holle van bovenbedoelde exclamaties aantoonen.

En waar die compensatie al spoedig in afdoende mate onmogelijk zou blijken, daar zouden zij tot het besef komen der waarheid: de veiligstelling van den gulden is de veiligstelling van den mensch, voor zoover zijn stoffelijke behoeften betreft.

Maar bovendien, wat tegenover deze uitingen wel de deur dichtdoet, is dit, dat juist het grootkapitalisme, *ceteris paribus*, van de muntverzwakking het minst nadeel heeft. Het is dezer dagen door den heer Smid, oud-referendaris aan het Departement van Landbouw, in een voordracht nog eens zoo kernachtig gezegd:

> „Men heeft van democratische zijde niet zelden op smalenden toon gesproken over de veiligstelling van den gulden. Blijkbaar hebben zij, die dit deden, een onvoldoend besef van de groote sociale beteekenis van de waardevastheid van het geld. Wellicht zijn zij van meening, dat dit vraagstuk alleen of in de eerste plaats de groote kapitalisten aangaat. Het omgekeerde is echter het geval. Groote kapitalisten hebben in den regel hun bezit vooral belegd in goederen en minder in vorderingen. Anders is het met de van den verkoop van hun arbeidskracht levende groepen. Wat zij aan bespaard of uitgesteld loon bezitten, bestaat voor het grootste deel uit vorderingen, waarvan de waarde afhangt van de waarde van het geld. Men denke slechts aan de reusachtige bedragen, welke gevormd worden door de bezittingen van spaarbanken, levensverzekeringsmaatschappijen, pensioen- en ander sociale fondsen en andere groote, uit arbeidsinkomen gevormde sommen, die door de bezitters zelf zijn belegd in hypotheken, pandbrieven en andere obligatiën.”

Mijnheer de Voorzitter! Dit is volkomen juist. De aandeelen van vele naamlooze vennootschappen stijgen, naar gelang de munteenheid daalt, in koers. De waarde van fabrieken en vaste bezittingen volgt niet den teruggang van de munteenheid. Het kind van de rekening worden de kleine obligatiehouders en zij, die van hun arbeid of hun schamele spaarpenningen moeten leven.

Er is in deze dagen dan ook geen grooter sociaal werk te doen dan de veiligstelling van den gulden. Mijn geachte ambtgenoot van Arbeid, daaraan medewerkend, blijft dan ook geheel in de lijn van zijn vroegere bewindsjaren. Wie het tegendeel zegt, vergist zich ten eenenmale.

Mijnheer de Voorzitter! Ik voor mij zou wel wenschen, dat die noodzaak tot het brengen van offers, waarvan ik sprak, meer algemeen werd gevoeld, ook door die groepen in het Parlement, op wie de Regeering niet in de eerste plaats steunt. De evidentie van de feiten ligt toch ook voor hen open. In de eerste plaats zitten wij met een groot tekort; in de tweede plaats zitten wij daarmede ondanks een belastingpercentage, dat de kapitaalvorming bedreigt, en in de derde plaats moet de daling van de middelen, ook bij gelijk blijvend belastingpercentage, nog eerst goed beginnen. De inkomstenaangiften van 1 Mei 1923 en 1 Mei 1924 zullen tot resultaten voor het voornaamste onzer middelen voeren, waaraan niet zonder zorg valt te denken. Dit, Mijnheer de Voorzitter, wat het gewone budget betreft. Op den stand van het buitengewone budget wees ik zoo straks reeds.

In zulke omstandigheden zou men meenen, dat er een ernstig, toegewijd, algemeen streven zou zijn om, ook ten koste van offers, den toestand meester te worden. Er blijkt nog te weinig van.

In dit verband moet ik mij b.v. beklagen over den heer van Embden, die, evenals zijn geestverwanten, vrijwel alle groote bezuinigingen buiten het defensieterrein blijft af-

(Minister **de Geer.**)

wijzen, terwijl toch ook hij een sluitend budget wenscht. (Op zijn rede over de defensie-uitgaven kom ik straks terug.)

Ik zou hem willen vragen: hoe stelt u zich dit voor?

Wij zitten met een tekort van 37½ millioen. Wanneer wij daarbij rekenen de 10 millioen van het Leeningfonds, die aan gewoon zijn tegoedgeschreven, is het 47½ millioen. Voor de geestverwanten van den heer van Embden, die deze gestie afkeuren, is het tekort dus 47½ millioen.

De financieering van het spoorwegtekort tijdelijk uit crisisuitgaven wordt door de geestverwanten van den heer van Embden bestreden, waarschijnlijk ook door hem afgekeurd, zal trouwens ook naar de meening van de Regeering niet duurzaam kunnen zijn.

Het tekort op den gewonen dienst stijgt daardoor in zijn gedachtengang tot 77½ millioen.

De heer de Gijselaar telt er nog een groot deel van de opbrengst van de successiebelasting bij, omdat deze, gegeven tot bedragen als sinds de jongste wetsherziening geschiedt, niet aan den gewonen dienst ten goede mag komen, daar ze niet het nationaal inkomen, maar het nationaal vermogen vertegenwoordigt.

Daarvoor is iets te zeggen, maar ik laat het ter zijde en zeg: als de geachte afgevaardigde dit standpunt niet deelt, is het gewone tekort voor den heer van Embden 77½ millioen.

Op den dienst van het jaar 1924 zal voor het eerst komen te rusten de jaarlijksche bijdrage voor de vrijwillige verzekering, 12 à 15 millioen. Ondanks het scherp doorgevoerde rantsoeneeringsbeginsel bij deze begrooting — ik trek er de perspectiefbesparingen niet af, omdat die grootendeels berusten bij „onderwijs", en dus door den heer van Embden afgekeurd worden — zal het tekort voor den heer van Embden 90 millioen bedragen.

Ik bereken overeenkomstig zijn standpunt en vraag mij af, hoe de geachte spreker die 90 millioen wil doen verdwijnen. Hij wil bezuinigen door voor de geheele defensie slechts uit te geven 30 millioen, maar als men bedenkt, dat er in de Marinebegrooting een groote 10 millioen zit voor niet militaire uitgaven en die als productief ook in zijn gedachtengang moeten blijven ......

De heer **van Embden:** Dat bedrag heb ik er afgetrokken.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: ......dan komen wij tot hetzelfde cijfer; dan blijkt daaruit, dat zijn motie nooit meer bezuiniging zou kunnen geven dan 70 millioen en dat nog slechts in de zeer verre toekomst, want verkregen personeelsrechten wil hij ontzien, wat bij nauwgezette berekening op tientallen millioenen is te schatten. Vast staat dan ook, dat, al ging men die richting uit, de 90 millioen nog niet voor de helft zou verdwijnen. En ook deze zijn nog te laag geraamd, omdat de geachte spreker ook de premiekorting afkeurt, waardoor de begrooting voor 15 millioen is ontlast. Er zou dus een tekort zijn van 105 millioen. Toch verklaart de geachte spreker, dat, wanneer men hem slechts volgen wilde, niet alleen het budget sluitend zoude kunnen worden gemaakt, maar bovendien de sociale hervormingen weer met kracht konden worden aangepakt. Dit beteekent derhalve een aanboren van nieuwe millioenen boven het tekort van 105 millioen. Ook daarvoor wordt weer een wissel getrokken op de militaire bezuiniging, die altijd springende fontein, die doos van Pandora, waaruit eindeloos goede gaven komen.

Dit is mijn grief tegen den geachten spreker en zijn geestverwanten, dat als zij een dergelijke hoop hebben, het profijt, daaruit te trekken, door hen drie- of viermaal wordt gebruikt en zij daardoor blind worden voor al het overige, dat voor de redding noodzakelijk is.

Zoo ging het indertijd ook met de heffing in eens. Het element van vrijheid, dat daarin zat, heb ik reeds erkend. Maar de heeren meenden, dat het een toovermiddel was om ons volk van de verarming van den oorlog af te helpen. Zij zeiden, dat men dan niet jarenlang den druk der crisisbelastingen achter zich aan zou sleepen, wat uiteraard kon worden beaamd. Maar zij zeiden te gelijk, dat de hap uit het nationaal vermogen spoedig zou worden ingehaald door intense besparing door de contribuabelen, wat natuurlijk streed met het voorafgaande, want de hap uit het vermogen kon alleen ingehaald, als de contribuabelen zich jarenlang een spaarlast oplegden, die met den betalingslast der crisisheffingen ongeveer overeen zou stemmen. En zij zeiden in de derde plaats, dat de heffing in eens noodig was om het sociaal hervormingswerk niet te doen stilstaan, d.w.z. ruimte te maken voor nieuwe belastingen, die dit hervormingswerk konden financieeren. M. a. w., het geld, dat eerst aan de contribuabelen zelf gegund was („geen belastingen achter zich aansleepen"), dat hun daarna opgedragen was te besparen, kreeg ten slotte nog een derde bestemming door het aan den jaarlijkschen belastingheffer toe te werpen, ter dekking van nieuwe sociale hervormingen.

Iets dergelijks ziet men nu met de bezuiniging op de militaire uitgaven. Zij wordt voor alles te gelijk bestemd en gaat daardoor ver, zeer ver, boven haar kracht.

Ik zeg dit inderdaad met leedwezen, want ik zou een zoo bekwaam en sympathiek econoom als de heer van Embden is, veel liever als bondgenoot dan als tegenstander hebben in de moeizame versoberingscampagne. Ik voed nog steeds de hoop, dat ook hij de juistheid van het parool, dat over de geheele lijn offers moeten worden gebracht, zal inzien.

Die geachte afgevaardigde sprak ook nu nog van de onrechtvaardigheid van het premieverhaal.

Ik zou willen vragen: leert het hem niets dat, nadat de Regeering daartoe besloten had onder verzet van zijn geestverwanten en van de sociaal-democraten in de Tweede Kamer, dat zelfde voorbeeld, zij het met een gewijzigd percentage, gevolgd is door den Amsterdamschen gemeenteraad met medewerking van die zelfde partijen? Geeft een dergelijk staaltje niet een solide basis aan een verwijt, als de heer de Vos van Steenwijk gericht heeft tot de vrijzinnig-democraten, dat zij zich verzetten tegen maatregelen, waartoe zij, zelf aan het bewind zijnde, zonder twijfel ook hun toevlucht zouden moeten nemen?

De heer **van Embden:** De Amsterdamsche gemeenteraad stond vrij tegenover de ambtenaren.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Waarom de Regeering niet?

De heer **van Embden:** Omdat de Regeering nog slechts weinige maanden te voren verklaard had tot korting niet te zullen overgaan.

De heer **de Geer,** Minister van Financiën: Dit is onjuist, maar ik kan daarop nu niet ingaan. In dit zelfde verband ontmoet ik ook nogmaals den heer Wibaut. Diens schild tegen bezuiniging, die offers zal kosten, vormde ditmaal niet de militaire bezuiniging — al gaat hij natuurlijk op dit stuk met den heer van Embden mede —, maar zijn schild is de efficiency. Hij stelde de concrete vraag: hoe lang denkt ge de bezuiniging met het potlood te kunnen volhouden en gelooft ge niet ten slotte te moeten komen tot een methode van efficiency; meent ge niet, dat deze op den duur beter zal werken?

Ik zou met allen eerbied voor den geachten afgevaardigde willen zeggen: welk een zonderlinge vraag! Zij herinnert mij aan de vraag, die in de Tweede Kamer gesteld werd bij de bespreking van de pensioenkorting, nl.: zoudt ge niet liever de besparing op ambtenarensalarissen vinden door inkrimping van het personeel? Daarop heb ik geantwoord: natuurlijk hebben wij zoowel het een als het ander noodig; maar die inkrimping wordt dan ook met kracht gestreefd.

Iets dergelijks zou ik den heer Wibaut willen antwoorden. Geheel zijn breed opgezette antithese, geheel zijn voorstelling, alsof hij tegenover de Regeeringsmethode van bezuiniging een andere heeft uitgedacht en alsof hij deze nieuwe vondst als terra incognita aan de Regeering ter overweging komt aanbieden, berust op misverstand.

Natuurlijk is de efficiency de eerst aangewezen methode

(Minister de Geer.)

van besparing. De Regeering is daarvan innig overtuigd en heeft reeds tal van maatregelen in die richting getroffen. De instelling van het Rijksinkoopbureau, de oprichting van den Rijksgebouwendienst, het op wachtgeld stellen van honderden ambtenaren en tal van andere daden zijn aan het streven naar efficiency te danken. Nog onlangs heb ik een contract gesloten met het bekende efficiency-bureau-van Gogh om in samenwerking met een tweetal belastingambtenaren een ingrijpende vereenvoudiging van den dienst der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen voor te bereiden. Zooals bekend is, staat daarvoor een memoriepost op hoofdstuk VIIB uitgetrokken.

Geheel het betoog van den geachten afgevaardigde heeft op mij een eenigszins verrassenden indruk gemaakt. Wij hebben niet de keuze. Wij hebben als eersten plicht verspilling tegen te gaan, organisaties te moderniseeren, op de meest economische wijze beheer te voeren, maar daarmede komen wij er niet. Misschien komt men er daarmede te Amsterdam. Dat zou dan bewijzen, dat de gemeenten er tegenwoordig beter voor staan dan het Rijk. Het Rijk komt op die manier niet tot een sluitend budget, laat staan tot een goedmaken van de in te treden sterke daling van de opbrengst der inkomstenbelasting, laat staan tot verlaging der belastingen.

Wat zou een particulier antwoorden, die zich moet bekrimpen en kleiner moet gaan wonen, wanneer zijn buurman, wien het ook niet al te best gaat, doch die de koorden aardig bij elkaar schijnt te kunnen houden, tot hem zeide: ik heb een betere methode: ik rijd tegenwoordig bij een autozaak, die 30 pct. reductie geeft; ik heb tegenwoordig vaste planten in mijn tuin in plaats van elk jaar nieuwe bloemen aan te brengen; ik heb een huisschilder gevonden, die deugdelijker verf gebruikt, zoodat het werk niet om de twee jaren overgedaan behoeft te worden? Zou de aangesprokene niet antwoorden: uw methode is prachtig; ik beijver mij sinds eenigen tijd die te volgen, maar zij is voor mij niet toereikend.

Bezuiniging met het potlood noemt de geachte afgevaardigde een bezuiniging, die zich van te voren bindt aan het bereiken van het doel van een sluitend budget, en dan nagaat, met welk percentage daartoe de vorige begrooting van uitgaven moet worden verminderd. Toch is dat thans voor het Rijk de eenige methode om het doel van een sluitend budget te bereiken. Als wij van de andere zijde beginnen en zeggen: laat ons nagaan, welke uitgaven zonder schade geschrapt kunnen worden, blijft het doel zeer ver buiten zicht. Juist is, dat die percentsgewijze vermindering niet op alle uitgaven moet worden toegepast, doch daarvan is ook geen sprake geweest. Zij kan slechts doeltreffend werken, wanneer zij over groote eenheden loopt, zoodat er voldoende speelruimte overblijft om het belang der onderscheiden uitgaven te wegen. Daarom zijn de begrootingshoofdstukken gekozen. Nog beter ware het — ook dit geef ik volkomen toe — niet de verschillende hoofdstukken te nemen, maar de grootst denkbare eenheid: alle hoofdstukken te zamen, de geheele Staatsbegrooting. Practische bezwaren zullen zich daartegen vaak verzetten, omdat het vaak moeilijk is objectief en mathematisch vast te stellen, welke uitgaven het eerst kunnen worden gemist. Voor zoover men echter in die richting kan gaan, verdient zij inderdaad aanbeveling. Maar ook dan zal het blijken, wat de geachte afgevaardigde noemt een bezuiniging met het potlood, dat wil zeggen een bezuiniging, die aan een vooraf gesteld postulaat van een sluitend budget gebonden wordt.

Tegenover deze wijze van bezuinigen zou men de zijne kunnen noemen een luk-raak-bezuiniging, omdat het luk-raak is of zij voldoende rendement zal hebben om een sluitend budget te bereiken, terwijl, wat het Rijk aangaat, zeker is, dat zij dit niet zal hebben.

Waar nu een sluitend budget van het hoogste belang is, zal dus de gewraakte methode, die naast efficiency ook het brengen van offers impliceert, gevolgd moeten blijven. Een troost daarbij is, dat haar krachtigste bestrijder, de heer Wibaut, haar op een bepaald terrein blijkbaar niet ondienstig acht: door den steun, dien hij en zijn fractie aan de motie-van Embden hebben verleend, heeft hij op het gebied van de defensie gekozen voor „de methode van het potlood".

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet nu een woord zeggen over wat de heer Wibaut heeft genoemd een onderdeel van de potloodmethode, nl. de afschuivingsmethode op de gemeenten. In dit verband heeft hij genoemd de Lager-onderwijsnovelle.

Het heeft mij veel genoegen gedaan, dat dit punt hier is genoemd, daar ik mij geërgerd heb aan de onbillijke klachten, die ook bij de behandeling daarvan in deze Kamer zijn vernomen. Wat is de zaak? In het oorspronkelijke ontwerp was het aantal onderwijzers imperatief vastgesteld; het was verboden daarboven te gaan. Daartegen stak een storm op. Men zei: wanneer wij het zelf betalen, waarom mogen wij dan niet méér onderwijzers hebben? Waarom deze voogdij over de gemeentefinanciën? Het is in strijd met de autonomie, enz.

De Minister van Onderwijs, mijn geachte collega, had aanvankelijk weinig neiging om aan de bezwaren te gemoet te komen. Hij wees er te recht op, dat het hier niet maar een quaestie van voogdij over de gemeenten gold, maar dat er ook wel degelijk een Rijksbelang bij betrokken was om, waar van Rijkswege de opleiding van de onderwijzers grootendeels bekostigd werd, het aantal onderwijskrachten in het land in het algemeen te limiteeren.

Eigenlijk was dan ook in dit geschil de logisch zuivere oplossing geweest, wanneer men de vrijheid van gemeenten en schoolbesturen tot het doen ook van overtollige uitgaven volkomen wilde ontzien en toch de koorden van de Rijksbeurs in handen wilde houden, om de bevoegdheid te geven de surnumeraire onderwijzers te kiezen uit de leerlingen van zelfbekostigde opleidingsscholen. Intusschen bestonden hiertegen uiteraard practische bezwaren.

De Minister van Onderwijs gaf ten slotte toe en in het gewijzigde ontwerp werd de bepaling opgenomen, dat de gemeenten en schoolbesturen mochten gaan boven de wettelijke norm op eigen kosten. En wat zag men toen? Dat de hekken werden verhangen en dat werd gezegd: gij schuift de traktementen der surnumeraire onderwijzers op de gemeenten; gij bezuinigt op de ruggen van anderen. Ik stel de vraag, of ooit een afgedwongen concessie op incorrecter wijze is bejegend.

De heer Wibaut heeft nu gezegd: wanneer een groote of kleine gemeente het onderwijs niet al te zeer in beteekenis wil laten achteruitgaan, daar dit behoort tot de weinige dingen, die men aan het arbeiderskind kan geven, dan zal zij verplicht zijn een groot aantal surnumeraire onderwijzers voor haar rekening te nemen. Maar ik merk op, dat dit een petitio principii is. De wetgever heeft nu eenmaal uitgemaakt, dat dit op het oogenblik niet de plicht der Overheid is, want dat de Overheid daardoor boven het economisch kunnen van de natie reiken zou. Er is juist uitgemaakt, dat op dit en andere punten met minder zal moeten worden volstaan in het dringend belang van allen, bovenal van het arbeiderskind. Men kan daartegen toornen. Ik acht dien toorn een uiting van verdwazing; anderen kunnen hem een uiting van hooge wijsheid achten. Maar wanneer dat uitgevochten is en men heeft daarbij gedaan gekregen, dat de gemeenten haar gang kunnen gaan, dan moet men niet als tweede grief aanvoeren, dat de gemeenten nu moeten doen, wat vroeger het Rijk deed. Want de gemeenten doen dit tegen het inzicht van het Rijk.

Wat de geachte spreker zeide van het vervolgonderwijs is van dezelfde figuur. Ook daar is de opvatting van den Rijkswetgever, dat naast het u.l.o., het vakonderwijs thans niet meer in zoodanige behoefte voorziet, dat in dit tijdsgewricht de uitgaven daarvoor noodzakelijk zijn. De Rijksoverheid zou inderdaad ver met de versobering komen, wanneer alle uitgaven, waarin zij het mes meent te moeten zetten, haar via de gemeentelijke autonomie weer konden worden toegeduwd. Het Rijk bindt in. De gemeente meent „ten onrechte". Zij is autonoom en neemt de taak over. Maar nu moet het Rijk de onkosten vergoeden; anders volgt het de „afschuivingsmethode".

Het komt mij voor, dat die gedachtengang toch voor geen

(Minister **de Geer.**)

enkel verstandig man, van welke richting hij ook zij, is te aanvaarden.

Op de andere punten, door den geachten spreker genoemd, is ten deele hetzelfde van toepassing. Het meest verwonderlijk in zijn opsomming schijnt mij het bewaarschoolontwerp. Dit was tot dusverre zuiver het werk der gemeenten, die het hier minder, daar meer grootscheeps, volkomen vrijwillig, ter hand namen. Vóór eenige jaren werd een bewaarschoolwet ingediend, die de taak grootendeels voor het Rijk overnam, aan het bewaarschoolwezen een groote uitbreiding zou gegeven hebben en in dat opzicht min of meer gewerkt zou hebben als de wet op het Nijverheidsonderwijs, welke de uitgaven voor dat onderwijs sedert 1914 met meer dan 1000 pct. deed stijgen. Van die dure bewaarschoolwet, die het totaal van de publiekrechtelijke uitgaven voor het bewaarschoolonderwijs in hooge mate zou hebben opgedreven, is afgezien. Dit noemt de geachte spreker nu afschuiving van lasten van het Rijk op de gemeenten. Het komt mij voor, dat dit voorbeeld buitengewoon ongelukkig gekozen is.

De vraag, waarom het bij de bewaarschoolwetgeving ging, was niet een vraag van afschuiving, maar de vraag: moet de Overheid in dezen tijd niet eens ophouden met voortdurend nieuwe terreinen tot voorwerp van Staatszorg te maken, ja is het niet noodzakelijk, in te binden zelfs op terreinen, waar de Staatsbemoeiing reeds werkzaam was? De Regeering heeft reeds blijk gegeven, die tweeledige vraag bevestigend te beantwoorden, en zij blijft van meening, dat slechts bij dit antwoord afdoend herstel mogelijk is.

Daarnaast of liever daaraan primair wil zij natuurlijk streven naar de doeltreffende methodes, naar iedere bezuiniging, die mogelijk is, zonder dat eenig belang wordt te kort gedaan. Intusschen behoort niet vergeten te worden, dàt vooral bij dit soort bezuinigen vaak een opkomend verschil van gevoelen loopt niet over de vraag, of men bezuinigen wil, maar over de vraag, of een bepaald denkbeeld al dan niet bezuiniging zal brengen. Ik zeg dit onder andere in verband met hetgeen de heer de Vos van Steenwijk zeide naar aanleiding van de adviezen van de Bezuinigingscommissie. Ik kan dien geachten afgevaardigde mededeelen, dat ik voor die adviezen altijd zeer dankbaar ben en ze nooit zonder onderzoek naast mij neerleg. Maar die adviezen bewegen zich meermalen op een terrein, waarop, als van organisatorischen aard, te goeder trouw verschil van appreciatie omtrent het bezuinigend rendement der gedane voorstellen mogelijk is, en bij zoodanige verschillen behoort niemand van de meening uit te gaan: Nul n'aura de l'esprit, hors nous et nos amis. De Regeering behoort, gelijk de geachte afgevaardigde het uitdrukte „uit eigen oogen te zien" ook tegenover de Bezuinigingscommissie. Het feit, dat de Regeering zelf de commissie heeft ingesteld, ontheft haar uiteraard niet van die verantwoordelijkheid.

Mijnheer de Voorzitter! Alvorens te besluiten zou ik nog twee punten, die in dit debat naar voren zijn gekomen, kortelijk willen bespreken. Het laatste dier twee staat in verband met de bezuinigingspolitiek, maar draagt toch voldoende een eigen stempel om er afzonderlijk enkele woorden aan te wijden. Ik bedoel ten eerste de financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten en ten tweede de motie-van Embden met de daarbij gegeven belangwekkende toelichting.

Eerst een woord over de financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten, door verschillende geachte afgevaardigden ter sprake gebracht. Daar de heeren Wibaut en de Veer op dit punt ook eenige persoonlijke opmerkingen aan mijn adres hebben gemaakt — zij het op volkomen correcte en hoffelijke wijze —, zal ik, al was het maar beleefdheidshalve, ook daarop een oogenblik moeten ingaan.

De heer Wibaut was wel zoo vriendelijk, het mij niet kwalijk te nemen, dat ik, als Minister optredende, het destijds door mij gedane initiatief-voorstel niet als Regeeringsontwerp heb ingediend. Ik waardeer die welwillendheid, maar merk op, dat daarvoor toch nog geheel andere redenen golden dan de verontschuldiging, die de geachte afgevaardigde aanvoerde, dat een Kamerlid, dat Minister wordt, andere verantwoordelijkheden gevoelt. Ik zal die andere redenen, omdat het ook met het oog op de toekomst van belang is, in een paar woorden in herinnering brengen. Tegen de voorheen gevoerde gestie werden mijnerzijds drie bezwaren ontwikkeld. Het eerste bezwaar ging tegen het stelsel van een nooduitkeering. Ik wenschte algeheele en definitieve herziening van de wet van 1897 en achtte het argument, dat de Staatscommissie van 1903 daaromtrent niet tot eenstemmigheid en zelfs niet tot een meerderheidsvoorstel had kunnen komen en het vraagstuk dus blijkbaar onoplosbaar was, om verschillende redenen, die ik nu niet nader zal ontwikkelen, niet afdoende. Ik wenschte daartoe een kleine Staatscommissie, die vlug zou kunnen werken, en ik achtte in verband hiermede vooral den onbepaalden tijdsduur van het nooduitkeeringsontwerp verwerpelijk.

Mijn tweede grief was, dat artikel 9 *bis* van de wet van 1897 (de bekende onderwijsaftrek), waaraan door de geschiedenis van de L. O.-wet 1920 de rechtsgrond ontvallen was, niet onmiddellijk ingetrokken werd. Mijn derde grief was, dat niet een heffingslimiet werd gesteld aan de gemeentelijke inkomstenbelasting, evenals dit bij de provinciale heffingen het geval is. Het scheen mij ongerijmd een belastingbron van het Rijk, nadat de Rijksbelastingwetgever de daarbij toelaatbare percentages en progressie angstvallig gewogen heeft, daarna vrijwel onbeperkt als belastingbron ook nog aan een ander publiekrechtelijk lichaam over te laten. Ik wees er op, dat men bij de provinciale heffingen anders gehandeld heeft en dat ook de gemeentelijke opcenten op de dividend- en tantièmebelasting gelimiteerd zijn, dat slechts bij de gemeentelijke heffing van particuliere inkomens het veld vrijgelaten werd. Deze wettelijke lacune had vroeger geen schadelijk effect, maar in de na-oorlogsche toestanden voerde zij tot absurditeiten. Toen ik dan ook die heffingslimiet in wetsvorm belichaamde, eerst als amendement op de wijziging der Gemeentewet (het zoogenaamde verruimingsontwerp), daarna als zelfstandig initiatiefvoorstel, heb ik daaraan verbonden een gewijzigde uitkeering, maar steeds op den voorgrond gesteld, dat de laatste, zonder een heffingslimiet, voor mij niet aannemelijk was. Toen ik nu, einde Juli 1921, in die omstandigheden als Minister optrad, was een van mijn eerste gedachten gewijd aan deze materie van de financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten. Reeds den avond vóór mijn beëediging schreef ik aan den oud-secretaris van de Staatscommissie van 1903, die door zijn ambt voortdurend in die zaken was blijven werken, of hij voorzitter wilde worden van de door mij bedoelde kleine commissie. Ik ontving een gunstig antwoord, en binnen enkele dagen was de geheele commissie bijeen. Dat was Augustus 1921. Het bij de Kamer nog aanhangige nooduitkeering-wetsontwerp werd gehandhaafd, maar in verband met het vooraf gaande werd de werkingsduur bepaald tot de jaren 1921 en 1922. De vraag van de heffingslimiet moest als een element van de definitieve regeling nu natuurlijk in eerste instantie aan de Staatscommissie overgelaten worden. Van een verhooging van het percentage der nooduitkeering kon dus van mijn standpunt toen geen sprake zijn. Wel daarentegen werd in het wetsontwerp opgenomen de schrapping van het straks vermelde artikel 9 *bis*, de bekende onderwijsaftrek, welke schrapping trouwens ook het bedrag van de nooduitkeering ten gunste van tal van gemeenten beïnvloedde. Men zal, dunkt mij, moeten toestemmen dat die houding was volkomen in de lijn van het door mij als Kamerlid verdedigde. Eenige verontschuldiging is daarbij niet noodig.

Het verloop, dat de zaak sindsdien nam, is inderdaad ook voor mij een teleurstelling geweest. Die teleurstelling begon in Mei 1922, toen ik een schrijven van de Staatscommissie ontving (ik heb dat destijds medegedeeld in mijn Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer), dat zij niet tijdig gereed zou kunnen zijn met definitieve herziening van de wet van 1897, en waarin aangeboden werd der Regeering van advies te dienen omtrent eventueele verlenging van een al dan niet gewijzigde nooduitkeering. Van dit aanbod heeft de Regeering gebruik gemaakt en het advies, doch nog slechts in voorloopigen vorm, heeft haar bereikt in October j.l. en is

(Minister de Geer.)

volledig medegedeeld in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I der Staatsbegrooting aan de Tweede Kamer.

De commissie behield zich voor, nog wijziging in dit advies te brengen en was voornemens, bij haar nader rapport ook een kostenraming te geven. Dit nader rapport is tot dusverre niet ontvangen. Naar ik verneem zal het in den loop van de maand Mei verschijnen en het zal dan terstond worden gepubliceerd. Deze gang van zaken is inderdaad teleurstellend. Wel is ook de nooduitkeering over 1921 eerst in November 1921 in deze Kamer aangenomen, zoodat verwacht mag worden dat die over 1923 in ieder geval niet later in het *Staatsblad* zal komen dan toen, ik hoop vroeger. Maar ik erken ten volle, dat deze toestand onbevredigend is.

De heer Wibaut vroeg van mij nu de parate onverwijlde mededeeling, dat de gemeenten over 1923 en alle volgende jaren, totdat de definitieve regeling zal zijn tot stand gekomen, zullen kunnen rekenen, althans wat mij aangaat, op een nooduitkeering van 100 pct. van wat zij over 1922 hebben genoten, en de heer de Veer sloot zich daarbij aan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan een dergelijke verklaring niet geven. Zij zou m.i., al ziet de geachte spreker dat niet aldus in, in hooge mate incorrect zijn èn tegenover het Parlement èn tegenover de Staatscommissie. In 1921 is de nooduitkeering in beide Kamers voor twee jaar aangenomen, na vrij sterk verzet, en nadat ik de uitdrukkelijke toezegging had gedaan, dat, hoe het ook met de definitieve regeling liep, in geen geval iets geprejudicieerd werd voor volgende jaren. Dat was natuurlijk niet bedoeld in dien louter formeelen zin, dat een nieuwe wet noodig zou zijn, want daartoe had men geen toezegging noodig; de beperkte werkingsduur stond in het bestreden wetsontwerp zelf. De bedoeling was, dat ook materieel de zaak niet geprejudicieerd werd, m.a.w., dat niet automatisch, ongezien, op grond van verkregen rechten der gemeenten, de uitkeering zou worden verlengd, maar dat de zaak opnieuw, in vrijheid, onder de oogen zou worden gezien. Wanneer ik nu, ongeacht het advies van de Staatscommissie, ongeacht den gewijzigden toestand in verschillende gemeenten, de parate verklaring zou afleggen, dat alles op den ouden voet zal worden verlengd, en dat nog wel op het motief van den heer Wibaut, dat de gemeenten niet een aalmoes vragen, maar haar recht, de volle 100 pct., dan zou dit vierkant in strijd zijn met mijn toezegging, want dan zou de eenig denkbare motiveering van een zoodanige houding zijn de prejudice, welke gelegen is in de bestaande wet. Dan zou ik het Parlement inderdaad op een dwaalspoor hebben gebracht, al ziet de geachte afgevaardigde, die destijds geen lid daarvan was, en dus vanzelf niet een levendige herinnering aan de gehouden gedachtenwisseling heeft, dit uiteraard niet aldus in.

Ook tegenover de Staatscommissie ware zulk een houding moeilijk te rechtvaardigen. Deze is nu geruimen tijd bezig aan het ontwerpen van een gewijzigde nooduitkeering. Het is mij uit inzage van enkele gegevens gebleken, dat zij haar taak zeer serieus heeft opgevat. En nu zou de geachte spreker wenschen, dat ik, zonder rekening te houden met haar October-advies en zonder af te wachten haar slotadvies, tot die commissie zou zeggen: al uw berekeningen, op verzoek der Regeering gemaakt, zijn van nul en geener waarde. De bestaande wet schept een onafwijsbare prejudice, de gemeenten vragen haar recht, de volle 100 pct., en de Regeering is daaraan gebonden.

Er bestaat te minder reden tot de gevraagde verklaring, daar mij uit gegevens van de Staatscommissie gebleken is, dat er althans enkele gemeenten zijn, die op een verlenging zelfs van eenige nooduitkeering thans allerminst aanspraak kunnen maken. Dat trouwens ook overigens de acute noodtoestand van een paar jaar geleden in sommige gemeenten wijziging heeft ondergaan, is uit de gelukkige verlaging van het heffingspercentage in die gemeenten wel voldoende gebleken.

Toch wil ik thans gaarne eenige verklaring geven.

Ik kan mededeelen, 1°. dat de Regeering voornemens is, na de ontvangst in de maand Mei van het nader rapport der commissie een ontwerp tot het verleenen van een nooduitkeering over 1923 aanhangig te maken; 2°. dat dit ontwerp niet een kopie van de nooduitkeering over 1921 en 1922 zal zijn, doch in den geest der Staatscommissie gegrond zal zijn mede op nieuwe gegevens. Of de Regeering zich daarbij volkomen aan het advies der Staatscommissie zal kunnen aansluiten, zal natuurlijk eerst kunnen worden beoordeeld, wanneer dit in eindredactie is ontvangen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch van dit onderwerp niet af te stappen zonder met een enkel woord op te komen tegen de wijze, waarop de heer de Veer de Staatscommissie en haar werk heeft meenen te moeten bespreken. Hij noemde haar samenstelling meer op de politieke dan op de technische zijde van het vraagstuk gericht en achtte de vrucht van haar arbeid veroordeeld, omdat die van sommige zijden critiek had uitgelokt. Alsof dit laatste niet het lot zou zijn van ieder, die op dit gebied eenig voorstel, welk ook, zou doen. Het is mij bekend, dat de Staatscommissie zuiver technisch is te werk gegaan, zich alzijdig heeft laten voorlichten en o. a. gegevens heeft opgevraagd van alle gemeenten uit ons land. Onder haar vijf leden bevinden zich twee oud-Ministers van Financiën en een wethouder van financiën van een groote gemeente. De heer Diepenhorst zou zeggen: „Het feit, dat men wethouder van financiën van een groote gemeente is, is op zichzelf nog geen bewijs voor de onbekwaamheid tot zulk werk; reeds het feit, dat de heeren Wibaut en de Veer een dergelijke functie bekleeden, weerspreekt een zoo somber vermoeden.". Voorts is lid dier commissie een van de beste deskundigen op het gebied der gemeentefinanciën uit de S. D. A. P., terwijl zij ten slotte een voorzitter heeft, van wien men zou kunnen zeggen: al wat in gemeentelijke belastingkohieren staat, is in dat hoofd gevaren. Waarbij ik nog niet genoemd heb den zeer kundigen griffier van de provincie Utrecht, die als secretaris is opgetreden. Het komt mij dan ook voor, dat voor de critiek van den geachten afgevaardigde op de samenstelling geen reden is. Tegenover de critiek in de pers op het October-advies, door den heer de Veer geciteerd, wil ik dien geachten afgevaardigde wijzen op de zeer waardeerende bespreking, aan dat advies gewijd in een hoofdartikel van *De Standaard*, het hem geestverwante orgaan, van 14 November jl. Waar ik mag aannemen, dat dit orgaan de behandeling van dergelijke onderwerpen in zeer bevoegde handen legt, zou de herlezing van dit artikel den geachten afgevaardigde misschien aanleiding kunnen geven, zijn aanvankelijk oordeel nader te toetsen.

Ik kom ten slotte tot de rede van den heer van Embden over den financieelen kant van onze defensie. Ik heb die met veel belangstelling aangehoord. Ik geloof, dat wij dien geachten afgevaardigde dankbaar mogen zijn, omdat hij op een terrein, waar vaak vage leuzen klinken, gepoogd heeft nu eens een duidelijk en precies omlijnd standpunt aan te geven.

Ook komt het mij voor, dat de heer van Embden verschillende dingen gezegd heeft, die niemand ontkennen zal en die ook bijv. door den heer Idenburg implicite zijn erkend, als is de conclusie van den heer van Embden niet volkomen passend op zijn praemisse.

Wat is de korte inhoud van zijn betoog? Hij meent, dat gebroken moet worden met het stelsel van een absoluut minimum voor onze defensie-uitgaven, hierin bestaande, dat, zooals het vaak luidt, een „redelijke veiligheid" wordt verzekerd. Immers men kan hier niet als bij een zeewering objectief en wetenschappelijk vaststellen, wat een absoluut minimum is; men blijft steeds afhankelijk van wat anderen uitgeven en uitvinden; vandaar dat het altijddurend onmogelijk is, een „redelijke veiligheid" ook maar van verre te verzekeren en het absoluut minimum nooit wordt bereikt; het stelsel van het absoluut minimum komt dientengevolge hierop neer, dat steeds gestreefd wordt naar het maximum, dat politiek en financieel verkrijgbaar schijnt. Op die wijze grijpt men in den regel boven zijn financieele kracht, zonder dat daar een afdoend veiligheidsrendement tegenover staat.

Dit betoog voert den geachten spreker echter niet tot ontwapening; immers nu komt er een merkwaardige wending in zijn betoog. De redelijke veiligheid wordt niet verkregen in technischen zin, maar wel in politieken zin. Zoowel in 1870 als in 1914, betoogt de spreker aan de hand van deskundige

rapporten, zouden wij het terstond afgelegd hebben, als de grens geschonden ware geworden. Maar preventief had ons leger in beide gevallen waarde. Tegen schending heeft het ons bewaard. Dat zelfde effect, zoo is verder zijn gedachtengang, zou intusschen ook zijn verkregen met minder. Het is niet zoozeer afhankelijk van de waarde van onze defensie als wel van het feit, dat wij er een defensie op nahouden. Laten wij dus voortaan een beperkt maximum bedrag stellen, dat wij aan militaire uitgaven kunnen besteden en aan de deskundigen overlaten, dit op de doeltreffendste wijze te benutten.

Mijnheer de Voorzitter! De bekoring van dit betoog zit hierin, dat het ons uit de vage leuzen, die soms door sprekers geestverwanten worden aangeheven, uitvoert, en een ernstige poging doet tot een wel sluitend systeem.

Toch zit er m. i. een fout in.

Vooreerst wil ik opmerken, dat de heer van Embden in zijn praemisse niet zoover van zijn tegenstanders afstaat als hij schijnt te meenen. Er moge meermalen van een ,,absoluut minimum'' en van ,,redelijke veiligheid'' gesproken zijn, — met deze laatste wordt toch in den regel slechts bedoeld wat de heer van Embden noemt de veiligheid in politieken zin. De geachte afgevaardigde leze daarop maar eens na de rede van den heer Idenburg. Deze heeft het zoo scherp mogelijk gezegd:

> ,,Wàt wordt als minimum van ons gevergd? Van ons wordt verwacht, niet dat onze defensie ons geeft een redelijken waarborg voor onze veiligheid, maar een redelijken waarborg dat wij kunnen vervullen den plicht, die ons onder de volken is opgelegd, dat wij kunnen handhaven onze neutraliteit; dat wij kunnen voorkomen, dat reeds bij het begin van complicaties ons terrein wordt gemaakt tot basis van operaties voor de belligerenten.''

Het blijkt nog duidelijker uit hetgeen verder volgt:

> ,,Het gevaar, waaraan wij blootstaan, ook in verband met onze geografische ligging, is niet een doorgezette aanval van een machtigen tegenstander, maar het gevaar ligt hierin, dat wij verzuimen onze grenzen te verdedigen en daardoor een van de belligerenten dwingen zich tijdig van onze terreinen meester te maken. En dat gevaar, het jaar 1914 heeft het bewezen, kan onder Gods zegen worden bezworen, ook al is de weermacht niet tip top.''

M. a. w., de heer Idenburg geeft dezelfde doelstelling aan voor onze defensie als de heer van Embden. Er bestaat tusschen de beide sprekers te dien aanzien geen verschil. Het ,,absolute minimum'' en de ,,redelijke veiligheid'' van den heer Idenburg bepalen zich hiertoe, dat wij ontzag inboezemen aan wie lust mocht gevoelen onze grens te schenden. De dijk — om een beeld van den heer van Embden te gebruiken — kan natuurlijk nooit afdoende gemaakt worden zooals tegen het zeegevaar. Maar er moet althans een bruikbare dijk zijn, opdat niet tot binnentreden als het ware uitgenoodigd worde, opdat niet, zooals de heer Idenburg het uitdrukte, ons land een ,,lokvink'' worde voor andere volken om ons terrein te gebruiken als operatiebasis.

Hierover zijn beide sprekers het eens.

Maar er is meer.

De hoogte van dien dijk — ook hierover zijn beiden het eens — zal mede afhankelijk moeten zijn van onze financieele kracht. Niet alleen om de relatieve waarde van den dijk, maar ook omdat nu eenmaal van geen volk meer kan worden gevorderd dan waartoe het economisch in staat is. Ook hieromtrent bestaat tusschen de heeren van Embden en Idenburg geen verschil van gevoelen. De heer Idenburg verwees naar zijn vroegere uitlating, dat hij ,,zich zeer goed kon denken, dat de tijd zou komen, dat over de gansche breedte van het budget zou moeten worden bezuinigd en het mes zeer diep zou moeten worden gezet in allerlei zaken die wij op dit oogenblik eigenlijk onmisbaar achten''. Hij noemde dit ook op de militaire uitgaven toepasselijk. In dit verband het Zwitsersche militieleger besprekende, zeide hij, dat daartegen natuurlijk bezwaren bestaan, maar

> ,,als ik mij stel op het standpunt, dat het noodig kan

> zijn, dat men nog veel dieper gaat dan thans — en dat kan noodig zijn, want men weet nog niet, hoe lang de crisis nog duurt, men weet niet, hoe diep de malaise gaat — dan kan dat Zwitsersche stelsel de weg zijn, waarlangs wij althans eenigermate behoorlijk onze defensie in stand kunnen houden zonder dat ons budget daaronder bezwijkt''.

Nu kan men bij de begrooting van Oorlog bespreken, in hoever het Zwitsersche stelsel goedkooper is, maar in elk geval — en daarop komt het in dit verband aan — blijkt uit deze woorden *luce clarius*, dat ook de heer Idenburg de eischen der defensie mede afhankelijk stelt van ons financieel kunnen en derhalve niet een absoluut minimum predikt buiten en boven den toestand onzer geldmiddelen.

Dat blijkt duidelijk. Ik herhaal dus, dat de heer van Embden een scherpere antithese heeft gesteld dan met de werkelijkheid overeenstemt. Hij en de heer Idenburg beiden leggen den nadruk op de preventieve kracht van onze defensie; hij en de heer Idenburg beiden meenen, dat bij de verzorging ook van dat belang met onze financieele kracht rekening behoort te worden gehouden.

Wil dit nu zeggen, dat men op het oogenblik een willekeurig cijfer voor onze defensie-uitgaven moet vastleggen, met bevoegdheid om in de eerste jaren, waarin met de verkregen rechten van het personeel moet worden rekening gehouden, — de ,,overgangsjaren'' van de motie — daarboven te gaan?

De heer van Embden zou dan voor de liquidatie van die verkregen rechten een fonds willen stichten, waarvoor geleend mag worden .

Met allen eerbied voor zijn zienswijze meen ik, dat dit niet de methode is.

Afgescheiden er van, dat het cijfer, dat hij noemt, volkomen in de lucht hangt, en geen enkele andere zakelijke basis heeft dan dat het in een ander land ook is aangenomen, een land dat — zooals de heer Idenburg herinnerde — niet met het onze is te vergelijken, een cijfer, dat dus geen constructieve beteekenis heeft, terwijl overigens zijn rede zoo constructief was, zou dit bovendien nog voor jaren neerkomen op een papieren bezuiniging en een overheveling van een groot deel, dat thans op den gewonen dienst drukt en daar thuisbehoort, naar den buitengewonen dienst.

Of in de toekomst het thans op papier vastgelegde cijfer bereikt zou worden, zou van het dan heerschend inzicht afhankelijk zijn.

Veel beter is m. i. dan ook het tegenwoordig cijfer der defensie-uitgaven, dat inderdaad boven onze financieele draagkracht uitgaat, geleidelijk te verminderen, gelijk bij deze begrooting reeds geschied is. Men zal dan voorhanden organisaties en voorhanden personeel kunnen benutten en allengs kunnen inkrimpen. De historische lijn zal dan niet worden afgebroken, zooals de geachte afgevaardigde het noemde, maar omgebogen. Er zal niet een tusschenperiode zijn, waarin de preventieve kracht van onze defensie geheel zal ontbreken.

De heer van Embden gebruike daarom zijn gezaghebbend woord om dat proces te bevorderen en hij trekke thans zijn motie in, welke, waar zij verworpen zal worden, geen ander effect kan hebben dan dit proces te belemmeren.

En die belemmering — en hiermede wil ik eindigen, Mijnheer de Voorzitter — zou te betreuren zijn, want — en dit zeg ik niet uitsluitend met het oog op de militaire uitgaven, maar met het oog op ons geheele budget — het oogenblik, waarvan de heer Idenburg sprak, dat men nog veel dieper moet gaan dan thans en dat het mes zeer diep moet worden gezet in allerlei zaken, die wij thans nog onmisbaar achten, is, gezien ons huidig deficit, gezien de hoogte onzer huidige belastingen, gezien ons dalend nationaal inkomen, bedenkelijk dichtbij.

De heer **van Wassenaer van Catwijck**: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet beginnen met mijn verontschuldiging aan te bieden, dat ik in tweeden termijn het woord vraag voor een zaak, die nog niet in dit debat is behandeld.

(van Wassenaer van Catwijck.)

Ik meen echter dit te moeten doen, nu mij dezer dagen van zeer bevoegde zijde de verzekering bereikte, dat zij van nog grooter belang is dan ik reeds vermoedde.

De zaak, die ik bedoel, is de positie van den gulden in verband met de financieele gestie van Nederlandsch-Indië. Het is een zaak, die zoowel Nederland als Indië aangaat en die daarom bij deze algemeene beraadslagingen behoort behandeld te worden.

In het Voorloopig Verslag van en de Memorie van Antwoord aan deze Kamer is er melding van gemaakt in § 5, bladz. 3. Het moet m. i. voor een ieder duidelijk zijn, dat, daar de gulden zoowel voor Nederlandsch-Indië als voor Nederland de munteenheid is en door een zelfde muntstuk wordt vertegenwoordigd en in beide landen gangbaar is als wettig betaalmiddel, een aanmerkelijke daling van de waarde in Nederlandsch-Indië niet zonder invloed kan blijven op de waarde van den gulden in Nederland. Wanneer men in Nederlandsch-Indië guldens kan krijgen, die aanmerkelijk minder waard zijn dan in Nederland, dan wordt het voordeelig om guldens uit Indië hierheen te brengen en er goederen of effecten voor te koopen, met het gevolg, dat wij hier overstroomd worden met zilvergeld, dat, zooals bekend is, slechts fiduciaire waarde heeft.

Wij komen dan in den toestand, die na 1874 ontstond en die deed vreezen, dat het zilver met verlies zou moeten worden ontmunt.

Destijds is door gelukkige omstandigheden, buiten ons toedoen, die zaak wel is waar vanzelf terechtgekomen, maar niemand kan zekerheid geven, dat zulk een gelukkige afloop zich later herhalen zal.

Er zijn reeds teekenen van daling van den gulden in Indië waar te nemen. Hij staat reeds geruimen tijd beneden pari en een van de redenen van die daling is zeker te zoeken in de groote toeneming van de vlottende schuld, waarmede de Indische Regeering in de laatste tijden in haar uitgaven voorziet, welke vlottende schuld steeds de neiging heeft om inflatie te veroorzaken.

Ten einde de inflatie in Indië tegen te gaan, heeft de Regeering in de laatste tijden voor honderden millioenen op Nederland getrokken. In het begin van 1921 was het 266 millioen en tijdens het opstellen der Millioenennota was het reeds bijna 280 millioen en sedert is er alweer een 15 millioen bijgekomen. Daar blijkt dus uit, dat Indië, in stede van aan zijn verplichting tot het zenden van remise te voldoen, nog steeds voortgaat met het kunstmatig op peil houden van den gulden in Indië door te trekken op Nederland.

Op den duur kan dat zoo niet doorgaan en moet het m. i. eindigen in een catastrophale daling van den Indischen gulden, op het oogenblik, waarin men tot het inzicht komt, dat Nederland de zaak niet langer op deze wijze kan volhouden.

Onze eigen vlottende schuld wordt wel is waar door den Minister berekend onder aftrek van de aan Indië voorgeschoten millioenen, maar als dat voorschot permanent wordt en steeds aangroeit, kan men het eigenlijk geen voorschot meer noemen en zal het ten slotte de inflatie in Nederland te voorschijn roepen, die Indië voor zich zelf er door tracht te vermijden. Dan zouden wij door toedoen van Indië al de ellende te dragen krijgen, die in de landen rondom ons te zien is als gevolg van gedeprecieerde munt, van welke ellende Zijn Excellentie in zijn Nota op blz. 17 en 18 een zoo juiste schets heeft gegeven en welke hij zooeven zoo welsprekend in het licht heeft gesteld.

De daling van den gulden in Indië is, zooals ik in den aanvang zeide, een gevaar voor den gulden in Nederland. De wijze, waarop de Indische Regeering die daling in Indië tracht tegen te houden, is op den duur ondeugdelijk en brengt het gevaar mede, dat de gulden in Nederland op zijn beurt onder de gevolgen van inflatie zou gaan lijden.

Dien toestand kan de Regeering niet zonder zorg aanzien en het is daarom, dat ik meen, haar ernstige aandacht voor het dubbele gevaar voor Nederland en Indië, dat in dezen toestand gelegen is, te moeten vragen, opdat tijdig maatregelen beraamd worden om daaraan te gemoet te komen.

De heer **Wibaut**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn voornemen om, wanneer ik de gelegenheid kreeg in deze Kamer te repliceeren, ook een woord te zeggen naar aanleiding van de rede van den heer Blomjous, die bij de algemeene beschouwingen na mij gesproken heeft, en misschien ook een woord te zeggen over de rede van den heer van der Lande, die onmiddellijk aan mij voorafging. Ondertusschen zal ik mij daarvan vandaag geheel onthouden, mede in verband met wat door den Minister van Financiën in zijn rede in antwoord aan die beide sprekers is gezegd, en wat door mij met bijzonder veel genoegen is aangehoord.

Er zal gelegenheid zijn bij de behandeling van de wet op de schoenennijverheid nog op die redevoeringen terug te komen. Ik noem het een wet, geen wetje, want die betiteling acht ik misleidend, omdat daarmede de beteekenis van wat naar mijn meening is het begin van ondermijning van ons stelsel van beperkte vrijhandelspolitiek, wordt onderschat. Er zal, zeg ik, dan gelegenheid zijn ook nog eens de beteekenis van die wet te toetsen aan de beginselen, welke door den Minister zoo welsprekend en voor mij zoo sympathiek zijn uiteengezet, ja, ik mag wel zeggen: beleden, en derhalve kan ik de bespreking van de redevoeringen der heeren Blomjous en van der Lande tot dan uitstellen.

Moge het mij nu veroorloofd zijn in de eerste plaats een woord te zeggen over enkele ondergeschikte punten, op welke de Minister-President mij wel heeft willen beantwoorden.

Ik had namelijk gevraagd, hoe de Regeering in den vervolge zou staan ten opzichte van de bijdragen op den voet van de Woningwet voor de groepen van arbeiders, wier loonen onvoldoende zijn, om, wanneer zij een passend gedeelte daarvan afzonderen voor de huur, de exploitatiekosten van een behoorlijke woning te betalen. Ik had er in het afdeelingsverslag aan herinnerd, dat in 1915 de Regeering stond op het standpunt, dat die bijdragen moesten worden verleend niet alleen aan „sociaal-achterlijken", maar ook aan de valide arbeiders, wier loon onvoldoende is om de exploitatiekosten te betalen met het gedeelte, dat zij voor hun woning kunnen betalen, al had de Regeering in 1915 de beperking opgenomen, dat de woningbehoefte moest zijn ontstaan op grond van maatregelen, genomen volgens paragraaf 7 der Woningwet.

Ik had den Minister gevraagd, of hij nog op dat standpunt stond, maar de Minister antwoordde, dat de crisisbijdragen allengs moeten vervallen en er geen bijdragen meer zullen worden gegeven dan voor de sociaal-achterlijken.

Nu stel ik in de eerste plaats vast, dat ik niet over crisisuitgaven heb gesproken. Wanneer er nog wat meer stabiliteit zal zijn gekomen in de kosten van den woningbouw, zal er over de liquidatie van de crisisuitgaven nog wel een woordje moeten worden gesproken, maar ik heb het gehad over de bijdragen op voet van de Woningwet. Nu voegt de Minister mij dat geheimzinnige woord: sociaal-achterlijken toe. Mag ik nu eens eerst vragen, wat men onder die sociaal-achterlijken verstaat?

De heer **Mendels**: Ons.

De heer **Wibaut**: De heer Mendels denkt, dat hij daarmede bedoeld is. Ik heb er dat niet in gehoord, maar ook ik zou wel eens willen weten, of dit het geval is.

Wat zijn die sociaal-achterlijken? Ik heb gesproken over valide arbeiders; zelfs zijn daarbij groepen van arbeiders, die vrij regelmatig werk hebben, maar wier loon onvoldoende is, wanneer zij daarvan ongeveer 1/6 afzonderen om de huur van een behoorlijke woning te betalen. Nu heb ik de Regeering gevraagd: zal te dien opzichte nog een bijdrage worden verleend, zooals men het in 1915 had aanvaard of misschien zelfs zonder die beperking van art. 7 der Woningwet, een beperking die trouwens zeer veel ruimte laat. Zal dat worden aanvaard of moet ook het verleenen van zulke bijdragen onder de versobering wegvallen?

Ik zou er dus hoogen prijs op stellen alsnog te mogen vernemen wat men bedoelt met die sociaal-achterlijken, een woord, dat ik nu en dan ook op congressen verneem, en waar-

26ste VERGADERING. — 11 APRIL 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Wibaut.)

van mij in dit verband steeds de beteekenis ontsnapt is. Gaarne zou ik vernemen, wat men daarmede eigenlijk bedoelt en of men daarmede iets anders bedoelt dan de hier en daar vrij groote groep arbeiders die ik hier heb omschreven.

De Minister-President heeft gesproken over de verliezen die zekere gemeenten gaan lijden — en ik geloof, dat dit sterke verhoudingen gaat aannemen — op de garantie die zij verleend hebben voor hypotheken voor den premiebouw. De Minister-President heeft in een schrijven van 21 April, dat ik aangehaald heb, niet gelezen, dat eenige gemeente, hier werd bedoeld Amsterdam, ten opzichte van het verleenen van waarborg voor die hypotheken een voorbehoud had gemaakt, en hij zegt: de gemeenten waren toch vrij; zij konden op haar eigen wijze in den woningnood voorzien.

Het beroep op die vrijheid herinnert mij aan een anecdote van een schoenmaker, die op het standpunt stond, dat zijn kinderen volkomen vrij moesten zijn in hun beroepskeuze, maar hij kleedde dat als volgt in, toen hij zijn zoon van 13 jaar toesprak: ge zijt nu oud genoeg om een beroep te kiezen, zeide hij; ik laat je daarin geheel vrij; maar als ge geen schoenmaken kiest, dan sla ik je de beide beenen kapot. Met de vrijheid van de gemeenten om dien premiebouw te aanvaarden, stond het ongeveer zooals met de vrijheid van dien schoenmakersjongen om een beroep te kiezen. Immers, die premiebouw deed zich voor op een oogenblik dat de Regeering het geraden achtte reeds het verleenen van nieuwe voorschotten belangrijk te gaan inkrimpen. Toen stond in een aantal gemeenten de keuze zoo: zal daar met premie worden gebouwd op vrij groote schaal — ik zal straks aangeven, in sommige opzichten op te groote schaal — of zal daar middenstandsbouw heelemaal niet meer tot stand komen?

Dat de gemeenten, waar bittere woningnood heerschte, het voorbeeld volgden van dien schoenmakersjongen — want deze is inderdaad schoenmaker geworden — is, dunkt mij, wel te begrijpen. Alleen kan ik mij niet goed verklaren, hoe de Minister-President hier kon spreken van vrijheid van de gemeenten. Ik zou hem willen vragen om de correspondentie, waarover ik gesproken heb, die gevoerd is over het voorbehoud ten opzichte van de waarborgen voor de hypotheken voor den premiebouw en die te uitvoerig is om op dit uur van den dag geheel vermeid te worden, nog eens na te gaan. Ik heb zooveel vertrouwen in het gevoel van billijkheid van den Minister-President, dat ik meen te mogen aannemen, dat hij, wanneer hij zich daarvan eens ernstig rekenschap geeft, minder afwijzend zal staan dan hij op dit oogenblik blijkt te doen ten opzichte van deelneming van de Regeering in de tekorten, die uit de waarborgen van de hypotheekverleening zullen ontstaan. Ik zeg niet eventueele tekorten, want ze zijn — het is der Regeering bekend — reeds reëel; ze zijn bezig reëel te worden.

Nu zeg ik dit, dat de tekorten op de door de gemeenten gewaarborgde hypotheken in een aantal gemeenten zijn veroorzaakt — ik zeg niet moedwillig — door de gestie van de Regeering zelf, door haar stelsel van premiebouw, waarin zij geen rekening hield met de woningbehoefte, zooals die in gemeenten, waar een behoorlijke woningstatistiek bestond, bleek. De premiebouw stelde geen eischen aan het type der woningen, en wilde in den blinde weg het aantal woningen vergrooten. Ik wil niet ironisch zijn, maar het duidelijk zeggen: die gansche, niet naar de woningstatistiek geleide methode, moest er toe leiden, en heeft er toe geleid, ook op dit punt is de Regeering gewaarschuwd, dat in bepaalde gemeenten van bepaalde soorten van woningen een teveel is ontstaan, wat nu mede leidt, naast sterke daling van de bouwkosten, tot een zeer sterke daling van de waarde van die woningen, waardoor de hypotheek in gevaar komt en een tekort het gevolg is.

Nu vertrouw ik, dat de Minister-President zich van de gestie van de Regeering en van de gevolgen daarvan nog eens nauwkeurig rekenschap zal geven, voordat hij volhardt bij zijn afwijzend standpunt in deze.

Daarnaast wil ik opmerken, dat ik mij het optimisme van de Regeering bij monde van den Minister-President, dat nl. het particulier initiatief op bemoedigende wijze bezig is te voorzien in den nood aan arbeiderswoningen, niet kan verklaren. Het ligt misschien aan mijn waarnemingsgebied, maar zoover ik kàn waarnemen, neem ik waar en dan moet ik wel zeggen, dat ik buitengemeen weinig zie van dat particulier initiatief, dat dat er in zou slagen zonder Staatssteun arbeiderswoningen te verschaffen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet genoeg Prinzipienreiter om het niet met blijdschap te begroeten, wanneer wat de Regeering meent, zou gebeuren en wanneer er dan te gelijker tijd behoorlijk goede woningen zouden komen, maar ik begrijp niet waar de Regeering haar optimisme vandaan haalt. Ik zie wel het omgekeerde, dat het particulier initiatief, wanneer het zich aangordde om groote woningcomplexen te stichten enkel met premie en zonder hypotheken, door de Regeering verleend, zich buitengewoon onmachtig gaat voelen, zijn plannen uit te voeren, omdat men van particuliere banken geen hypotheek kan krijgen. Dat gaat dus in gansch omgekeerde richting dan waarin de Minister-President zien moet om zijn optimisme te rechtvaardigen.

De Minister-President is zoo vriendelijk geweest om lof te brengen aan Amsterdam voor het gemis van zelfbeperking in de ruime opvatting van den woningbouw, ook wat de kosten betreft in den afgeloopen tijd. Deze lof, waarvan ik aanneem, dat zij gansch niet ironisch is bedoeld, aanvaard ik gaarne. Ik geloof, dat het goed geweest is, dat men in den tijd, dat de Regeering op het standpunt kon staan om met de voorschotten ruim te zijn, ook ten opzichte van door haar goedgekeurde bedragen van stichting, het woningtype en de woninginrichting goed verzorgd heeft en toen niet op de versobering, die nu op dit gebied voor iedereen geboden is, niet is vooruitgeloopen. Trouwens het is niet Amsterdam alleen geweest. De Minister van Arbeid heeft zelf het voorbeeld gegeven; ik herinner aan de zitkamer, de tweede woonkamer, die toen door een der circulaires wel niet werd voorgeschreven, maar die werd aanvaard, en waardoor dus het type veel grooter werd en de bouwkosten hooger.

Ik moet nu even voor mevrouw Pothuis-Smit aan den Minister-President verklaren, wat zij bedoelde toen zij zeide, dat de Huurcommissiewet het gezinsverband niet zou versterken. De Minister-President antwoordde: dat zal de Huurcommissiewet wel, want wij verwachten er van een verruiming van het aantal woningen en dan kunnen er meer gezinnen afzonderlijk wonen. Mevrouw Pothuis bedoelde, dat de Huurcommissiewet de strekking heeft om onmiddellijk — afgezien of zij het aantal woningen zal vergrooten — de huren te doen stijgen, en zij meent dat daardoor het aantal gezinnen, dat geen eigen woning kan betalen, grooter zal worden en dit voor het gezinsverband niet bevorderlijk zal zijn.

De Minister-President heeft mij te gemoet gevoerd, dat de inkrimping van den duur der werkloosheidsuitkeering door de kassen is tot stand gekomen voor een groot deel in samenwerking met de besturen van die kassen zelf. Dat wordt door mij niet ontkend. De portée van mijn opmerking was, dat hier was een van de vele omstandigheden, waardoor de financieele lasten voor de gemeenten in de laatste jaren zijn verhoogd. Dat was de beteekenis van deze uitspraak. Ik heb niet gezegd, dat de werkloosheidskassen er niet aan hebben medegewerkt, maar ik heb gezegd: naarmate de duur van de uitkeering kleiner wordt, komt men spoediger tot het uitgetrokken en dubbel uitgetrokken zijn en dan trekt de Regeering zich al vrij spoedig geheel terug en komt de geheele last van de werkloosheid op de gemeenten.

Het is een van de feiten, die ik heb aangehaald om aan te toonen dat de financieele positie van de gemeenten mede door de Regeeringsmaatregelen in den laatsten tijd slechter is geworden en dat op haar allerlei is afgeschoven; een andere beteekenis had deze mededeeling niet.

Minister de Geer heeft mij de eer aangedaan van een uitvoerige bestrijding, en zooals men van een voortreffelijk debater als hij is wel mocht verwachten en in ieder geval moet aanvaarden, heeft hij zich daarbij een sterke positie gemaakt, door mijn positie zwakker voor te stellen, dan zij volgens de stukken is. Minister de Geer heeft de voorstelling

(Wibaut.)

gewekt, alsof er tusschen hem en mij hierover verschil zou zijn, of het van belang is de waardedaling van den Nederlandschen gulden tegen te gaan. Maar daarover loopt heelemaal geen verschil. Ik heb het in het afdeelingsverslag en in mijn rede bij de algemeene beschouwingen met zoovele woorden gezegd, dat dit belang door mij geheel wordt onderschreven. Dit wordt absoluut door mij aanvaard. Daarover loopt geen verschil en ik geloof, dat achterwege had kunnen blijven om tegen mij aan te voeren een paar knipsels uit de pers, waarbij de dertig zilverlingen, aan Judas aangeboden, vergeleken worden met dertig veilig gestelde guldens. Ik wensch voor wat ik zeg op te komen, maar ik verlang ook, dat wat ik niet zeg, mij niet in de schoenen wordt geschoven! Ik aanvaard de noodzakelijkheid van het voorkomen van de waardedaling van den gulden, maar het verschil tusschen de Regeering en mij ligt hierin dat, waar ik meen, dat de positie van den gulden zoo gezond is als zij zijn kan — ik herhaal, niemand in Nederland maakt het zoo goed als de Nederlandsche gulden, niemand is zoo gezond als hij — de Regeering in naam van de veiligstelling van den gulden te veel een stemming van vrees verwekt.

Nu heeft Minister de Geer, waar hij den schijn wekte mij op alle punten sterk te bestrijden, toch wel enkele mededeelingen gedaan, waarover ik mijn voldoening kan uitspreken. Hij heeft gezegd, dat de efficiency, het wegen van iedere uitgave op haar doeltreffendheid, het terugbrengen van iedere uitgave tot het doeltreffend gebodene, de eerst aangewezen methode van besparing is.

Ik zie tot mijn genoegen, dat de Minister toestemmend knikt — maar dan vraag ik: heeft de Minister dan ook die methode het eerst toegepast? En op die vraag geef ik, zoo niet een geheel, dan toch, gezien het groote vraagteeken dat ik er achter plaats, een bijna ontkennend antwoord. Ik heb vernomen van het Rijksinkoopbureau, van den Rijksgebouwendienst, die inderdaad in de richting van efficiency gaat, van het contract, dat de Regeering dezer dagen schijnt te zijn aangegaan met een efficiencybureau om de doeltreffendheid van zekere onderdeelen van den belastingdienst na te gaan — maar ik heb bij de ingediende begrooting niet gevonden, dat die methode als de eerst aangewezene op den voorgrond werd gesteld. Ik heb daar op den voorgrond zien stellen de percentsgewijze schrapping op alle Departementen; ik heb niet gezegd: gelijkmatig op iederen post van iedere afdeeling, maar toch gelijkmatig op ieder Departement. En een andere grond voor kleine voldoening is, dat de Minister op de toegepaste methode van ongeveer gelijkmatige schrapping op elk Departement zelf critiek levert. Het ware beter, zoo zegt hij, indien wij die methode hadden toegepast op het totaal van de begrooting, want Departementsgewijze begaat men groote fouten.

Mijnheer de Voorzitter! Dat was één van de dingen, die ik betoogde! Dat het geen ideale methode van bezuiniging was, die thans is gevolgd, had de Minister vroeger ook al gezegd, maar dat doet niet af tot mijn argument, dat de percentsgewijze gelijke schrapping op alle Departementen op den voorgrond werd gebracht als de eerst aangewezen methode en dat toen van efficiency geen sprake was.

Nu zegt de Minister, en dat is de hoofdzaak van zijn betoog: alleen met efficiency kom ik er niet, die werkt niet snel genoeg en zelfs al werkte zij wel snel genoeg, dan gaf zij mij toch niet de bedragen die ik noodig heb om mijn budget sluitend te maken; behalve doeltreffende inrichting van de diensten heb ik ook noodig inperking van bemoeiing. Laat dit zoo zijn, dan ontneemt mij dat niet het recht van critiek op de methode, zooals die aanvankelijk is toegepast, om de uitgaven van alle Departementen aan een ongeveer gelijken aftrek te onderwerpen.

Wanneer in die erkenning van den Minister mocht worden gezien — niet al te vast, maar dat vraag ik ook niet — dat het in de bedoeling ligt de duurzaam werkende efficiency meer op den voorgrond te brengen bij alle diensten, niet alleen bij de inning der belastingen, omdat men, indien schrapping noodzakelijk is, eerst ernstig de maatschappelijke beteekenis van de te schrappen uitgaven zal overwegen, dan zou daarin al een zekere voldoening liggen.

In dat verband wensch ik een enkel woord te zeggen over de belastingverlaging. De Minister heeft aan het slot, maar ook op verschillende andere plaatsen van zijn rede, den nadruk gelegd op de noodzakelijkheid van verlaging der belastingen. Ook op dat punt bestaat tusschen den Minister en mij geen principieel verschil. Ik heb, daar waar ik het financieel beleid te voeren heb, tweemaal bereikt te komen tot verlaging van het vermenigvuldigingscijfer der inkomstenbelasting. Wel is waar stellen de gemeenten, die dat doen, zich bloot aan het verwijt, ook wel van Regeeringswege, dat zij blijk geven in zoo gunstige positie te zijn geraakt, dat de vraag rijst, of zij aan nooduitkeeringen en dergelijke excessen nog wel behoefte hebben. Daarover is nog wel iets te zeggen, maar dat gevaar is te trotseeren. Maar ook wanneer men de vraag, of de belastingen verlaagd moeten worden en dan zoo spoedig mogelijk, bevestigend beantwoordt, dan aanvaardt men daarmede nog niet het stelsel, dat vandaag door dezen Minister niet met zooveel woorden is beleden, maar dat wel van anderen kant, waar men de bezuiniging sterk op den voorgrond stelt, wordt beleden: eerst de opbrengst van de belastingen die wij kunnen heffen, vastleggen, en dan bepalen in welke behoeften wij kunnen voorzien. Ik meen daartegenover, dat het aldus moet, dat wij eerst moeten vaststellen de noodzakelijkheid der uitgaven, langs den weg der efficiency tot de kleinst mogelijke proporties teruggebracht, en dat dan in de uitgaven, die noodig zijn, door belastingen moet worden voorzien.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Als het geld er maar is!

De heer **Wibaut**: Mijnheer de Voorzitter! De heer de Vos van Steenwijk meent, dat ik op het standpunt sta, dat geld geen rol speelt. Ik sta niet op dat standpunt, maar ik meen toch, dat bij een behoorlijk financieel beheer de noodzakelijke uitgaven eerst moeten worden vastgesteld en dat daaraan de belastingen moeten worden aangepast.

De Minister heeft gemeend op wat ik noemde: voorbeelden van afschuivingsmethoden, de sterkste critiek uit te oefenen door aan te halen wat ik zeide over de Lager-onderwijswet. In de Onderwijswet, zegt de Minister, stond eerst imperatief een zeker aantal leerlingen per school voorgeschreven, dat aanspraak gaf op een zeker aantal onderwijskrachten. Toen is gekomen de kreet van de gemeenten: blijf van onze autonomie af. De Regeering heeft daarop schoorvoetend aan dien kreet voldaan. Maar nu zeggen de gemeenten: gij schuift die uitgaven op onze ruggen af.

Mijnheer de Voorzitter! Het is verheugend te vernemen, dat de autonomie der gemeenten bij de Regeering een zoo sterke bescherming vindt. Er zijn wel eens uitingen geweest van de zijde der Regeering, die daaraan eenigen twijfel deden rijzen. Ik herinner o.a. aan een circulaire, door den Minister-President in September 1922 aan Gedeputeerde Staten gezonden, die wel deed betwijfelen, of op dat moment de liefde voor de autonomie der gemeenten even sterk blaakte als bij de behandeling der L.-O.-wet! Intusschen lijkt mij het voorbeeld, dat de Minister van Financiën tegen mij aanvoerde, buitengemeen ongelukkig.

De Regeering zegt, en de Minister van Financiën herhaalde dat, dat de versobering, die zit in de vergrooting van het aantal leerlingen per klasse, moet worden aanvaard, en dat van de gemeenten verwacht wordt, dat zij zich daarbij aanpassen. Wanneer zij het niet doen, hebben zij der Regeering niets te verwijten!

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wordt die aanpassing mogelijk gemaakt in het jaar 1923? Het heeft er niets van! Die aanpassing is in 1923 onmogelijk! Aanvankelijk stond in de wet een overgangsbepaling voor 1923, 1924 en 1925, maar door de Regeering is aanstonds meegedeeld, dat dat een vergissing was. Nu, iedereen, ook een Regeering kan zich wel eens vergissen. Er werd een wijziging toegezegd, en die wijziging is gekomen in de jongste novelle, die zegt: de vraag, of een onderwijskracht aan een bepaalde school zal worden vergoed, wordt bepaald bij het ontstaan van een vacature. Maar dan niet naar den maatstaf van de school-

(Wibaut.)

bevolking op het oogenblik, dat de vacature ontstaat, maar rekening houdend met het aantal leerlingen per klasse gemiddeld over de vier voorafgaande kwartalen.

Zelfs wanneer een gemeente op het oogenblik niets haastigers te doen had dan zich aan te passen aan de schoolbevolking der nieuwe wet — er zijn er een aantal, die er mede bezig zijn, *contre coeur*, zij moesten wel, het is een offer, dat de gemeenten zullen hebben te brengen — en zich hiermee zou haasten, helpt het haar voor 1923 niets!

Want neem eens aan, dat de gemeenten tooveren konden en in eens het aantal leerlingen per school konden brengen op het peil, dat bij een zesklassige school alle leerkrachten voor vergoeding in aanmerking komen, dan nog zou haar dat voor 1923 niet baten, waar men bij de berekening van het betalen van het aantal leerkrachten zes of negen maanden teruggaat. Op het oogenblik is het voor de gemeenten, zelfs al wilden zij zich onmiddellijk aanpassen aan de Lager-onderwijswet, onmogelijk om dat te doen, zonder dat zij afhangen van de macht van het toeval, welke vacaturen ontstaan, welke vacaturen aan de betaling worden onttrokken. Ik herhaal dus, dat die last wordt afgeschoven op de ruggen van de gemeenten. Zoo staat het met het sterkste voorbeeld, dat de Minister tegen mij meende te kunnen aanhalen.

Dan noem ik het vervolgonderwijs. Ik herhaal, dat de gemeenten bij het opmaken van de begrootingen voor 1923 op steun van het Rijk hebben gerekend en mochten rekenen en dat haar die steun plotseling komt te ontvallen. Ik heb het alweer niet anders aangehaald dan als een bewijs, hoe den laatsten tijd herhaaldelijk aan de gemeenten de steun van het Rijk is ontnomen, waarop zij mochten rekenen en hadden gerekend.

Ik kom nu tot het betoog van den Minister ten aanzien van de financieele verhouding tusschen het Rijk en de gemeenten, in het bijzonder met betrekking tot de nooduitkeering. Ik moet zeggen, dat in dat opzicht de rede van den Minister mij heeft teleurgesteld. Neen, ik had van den Minister niet verwacht, dat hij de Staatscommissie zou uitschakelen, ook niet dat hij het Parlement zou uitschakelen; dit laatste mocht zeker niet van den Minister en van geen enkelen Minister worden verwacht. Maar ik had toch wel verwacht, dat hij iets meer zou toezeggen dan hij heeft gedaan. Zeker, hij heeft iets gedaan met vriendelijke stembuiging, den indruk wekkend, alsof hetgeen hij toezegde, iets positiefs was. Hij heeft gezegd, dat de Regeering na de ontvangst van het definitieve advies van de Staatscommissie, dat in Mei wordt verwacht, een wetsontwerp zal indienen, om een nooduitkeering aan de gemeenten te geven, die gegrond zou zijn op andere gegevens dan die van 1921, en geldende voor het jaar 1923. Dat heeft mij ook daarom teleurgesteld, omdat de Minister hierbij heeft te pas gebracht de vraag, of die nooduitkeering een recht was van de gemeenten en of de omstandigheid, dat in sommige gemeenten het vermenigvuldigingscijfer van de belastingen is gedaald, hierbij ook een woord zou mogen meespreken. Neen, wanneer de belastingverlaging in sommige gemeenten als argument zou moeten worden gebruikt, dat dan die uitkeering minder noodig is, of dat zij daar minder aanspraak op zouden maken, zou daarin, naar mijn meening, moeten worden gezien een andere toepassing der methode van afschuiving van lasten op de ruggen der gemeenten.

Het staat toch zoo, en zeker is de Minister de laatste, om dat te ontkennen, dat de financieele verhouding tusschen Rijk en gemeenten een vraagstuk is, waar wij ons tientallen van jaren mede bezighouden. Niemand beter dan de Minister heeft in zijn installatierede van de Staatscommissie gezegd waar het om gaat, nl. om een rechtmatige verdeeling der lasten. Omdat het daarom gaat en omdat uit de instelling van een Staatscommissie — de tweede reeds — blijkt, dat de Regeering overtuigd is, dat aan de rechtmatigheid van die verdeeling nog het een en ander to verbeteren valt, daarom mogen de gemeenten hier wel degelijk spreken, zonder dat het precies in cijfers wordt uitgedrukt, van een recht. Nu de omvang van dat recht niet tot formuleering is kunnen komen, omdat de Staatscommissie niet met haar werk gereed was, of gereed kon zijn, ware het minste, wat de gemeenten van dezen Minister hadden mogen verwachten, dat in zijn antwoord aan den heer de Veer en aan mij iets geklonken had van een erkenning van dat recht.

Er heeft integendeel in geklonken een ontkenning van dat recht, want de Minister heeft gezegd: wanneer ik dat zou erkennen, zou ik aan de wet van 1920 geven de kracht, de beteekenis van te praejudicieeren en het is bij de behandeling van die wet gezegd, dat zij niet praejudicieeren zou.

Het is een bijzonderheid van ondergeschikten aard, of die wet praejudicieeren zou of niet, want ook zonder die wet bestond al jarenlang het recht der gemeenten op een betere regeling van die verhouding, die een grooter deel van de uitgaven voor politie, armenzorg, geneeskundige armenzorg en een deel van het onderwijs voor Rijksrekening zou brengen en die, langs lijnen, vaak getrokken, die verhouding beter zou regelen.

Ten spijt van de toezegging van den Minister van Financiën op dat stuk verklaar ik mij dus hier bitter teleurgesteld.

Het komt mij voor, dat althans van dezen bewindsman voor de gemeenten, welker nood hij toch kent, terwijl hij ook den omvang van dit vraagstuk kent, blijkens zijn genoemde installatierede iets anders ware te wachten geweest.

De Minister heeft zijn rede geëindigd met te zeggen, dat naar zijn meening, gezien den teruggang van de Rijksinkomsten, die nog te wachten staat, gezien de deficitten, die nog zullen komen, de tijd niet ver meer zal zijn, dat het mes dieper zal moeten worden ingezet in allerlei bemoeiingen dan thans is gedaan.

Wij zullen daarover nog wel een en ander hooren van den heer van Embden bij de bespreking van zijn motie. Maar dit moet toch vandaag worden gezegd, dat, wanneer de noodzakelijkheid blijkt, om hier en daar het mes in te zetten, dat alleen zal mogen gebeuren nadat eerst de andere methode, die de Minister toegeeft, dat het eerst moet worden toegepast, de methode van efficiency, over de geheele lijn zal zijn in werking gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte een paar woorden over de grens van onze leeningscapaciteit.

Ik heb de opmerking gemaakt, dat de Regeering komt met het argument van de grens onzer leeningscapaciteit, wanneer de andere argumenten feitelijk niet meer sterke geldigheid hebben.

Wanneer de Minister en wij het eens zijn, dat de budgetten sluitend moeten worden gemaakt en dat alleen voor productieve uitgaven mag worden geleend, dan komt de Regeering en zegt: ja, maar die productieve uitgaven moeten wij beperken met het oog op de leeningscapaciteit.

En nu wil de Minister dat in het bijzonder toepassen op de Woningwetvoorschotten en hij vraagt mij, of ik meen, dat voortgegaan kan worden met evenveel honderden millioenen voor Woningwetvoorschotten uit te geven als in de allerlaatste jaren zijn gevoteerd en als nu nog in loop van realisatie zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan daarop antwoorden met een andere vraag. Meent de Minister van Financiën, dat de woningnood nog even scherp is als een jaar of drie geleden?

Ik meen, dat er nog woningnood is, dat er nog een aantal woningvoorschotten moeten worden verleend en dat er ook, wanneer er geen woningnood is, woningvoorschotten moeten worden verleend voor woningverbetering, voor krottenopruiming, maar ik meen ook, dat de woningnood toch niet meer te vergelijken is met wat zij 3 jaar geleden was. Van het oogenblik af, dat zij daarmede niet meer te vergelijken is, gaat het ook niet om woningvoorschotten in hetzelfde tempo als zij in 1918, 1919 en 1920 zijn gevoteerd. Dat is ook nergens gevraagd, maar de vraag is: Moeten de woningvoorschotten, waar zij noodig zijn, stop worden gezet uit overwegingen van de grens onzer leeningscapaciteit?

En nu meen ik, dat de zaak zoo staat, dat de grens onzer leeningscapaciteit zeker toelaat — niet onbeperkt, dat wordt door mij nergens beweerd — om woningvoorschotten, waarvan de betaling in annuïteiten verzekerd is, te verleenen en die eenvoudig te beschouwen, niet als vlottende, doch als geconsolideerde schuld, die in den loop — niet van 75 of 80 — maar van 50 jaar wordt afgelost.

En nu wil ik dat beeld van dien afgodendienst niet al te

(Wibaut.)

zeer verslijten, maar ik meen, dat er toch van het motief van dat zeker groote belang van de veiligstelling van den gulden een zeer slecht gebruik wordt gemaakt, wanneer men op het belang van die veiligstelling zich beroept om niet te verleenen woningvoorschotten in de mate, waarin die in de eerstvolgende jaren zullen noodig zijn.

Hier gaat het werkelijk om de volkskracht en ik geloof, dat de tijdelijke crisis, waarin wij leven — wij weten toch allen, ook Minister de Geer weet het, dat de gang van het kapitalisme altijd opwaartsche en neerwaartsche bewegingen vertoont — de neerwaartsche beweging tot grootste ramp zou hebben, wanneer wij ons lieten verleiden om nu niet meer krachtig voort te zetten wat voor de volkskracht zoo dringend

(Wibaut c. a.)

noodig is, de woningvoorziening. Ook waar wij den grootsten woningnood overwonnen hebben, zou het een groote fout zijn, die voorziening te bekrimpen in naam van de veiligstelling van den gulden.

De waarnemende **Voorzitter:** Ik deel mede, dat de stemming over de motie van den heer van Embden zal plaats hebben morgen, na de pauze, ook al zou de algemeene beraadslaging reeds vóór de pauze gesloten zijn.

De beraadslaging wordt geschorst en de vergadering gesloten.

27ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 12 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Mededeeling van den waarnemenden Voorzitter. — Ingekomen: 1°. de geloofsbrief, met bijbehoorende stukken, van het nieuwgekozen lid der Kamer mr. P. E. Briët; benoeming eener Commissie van onderzoek; 2°. een Koninklijk besluit; 3°. missives ten geleide van drukwerken. — Voortzetting der algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 en de motie van orde van den heer van Embden. — Ingekomen: bericht van een lid. — Verslag uitgebracht over den geloofsbrief van den heer Briët. — Stemming over en verwerping van de motie van orde van den heer van Embden.

Waarnemend Voorzitter: de heer **van der Does de Willebois.**

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 44 leden, te weten:

de heeren van Loon, Steger, L. de Vries, Janssen, Slotemaker de Bruine, van Lanschot, Blomjous, de Veer, van Wassenaer van Catwijck, Idenburg, Schönfeld, Westerdijk, Beelaerts van Blokland, Gilissen, van Embden, de Waal Malefijt, Arntz, Douwes, d'Aumale van Hardenbroek, de Gijselaar, Dobbelmann, van der Hoeven, Haffmans, van Basten Batenburg, de Vos van Steenwijk, Verkouteren, van der Maesen de Sombreff, Wittert van Hoogland, W. Franssen, S. de Vries, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Anema, van der Lande, Smeenge, Franssen, Haazevoet, Bosch van Oud-Amelisweerd, Mendels, Wibaut, Diepenhorst, Heerkens Thijssen, Slingenberg, Croles,

en al de heeren Ministers, behalve de Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën.

De waarnemende **Voorzitter:** Mijne Heeren! Ik kan aan de Vergadering mededeelen, dat hedenochtend bericht is ontvangen, dat de nacht voor onzen President goed is geweest. Gistermiddag, voor zoover de leden dit niet reeds vernomen hebben, was het bericht, na het bezoek van den dokter, dat de patiënt eenig voedsel had gebruikt, de temperatuur normaal wordt, maar de lijder nog zeer zwak is.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

(Voorzitter c. a.)

1°. de geloofsbrief, met bijbehoorende stukken, van het nieuwbenoemde lid der Kamer den heer mr. P. E. Briët.

Deze stukken worden gesteld in handen eener Commissie, waarin de waarnemende Voorzitter benoemt de heeren van der Lande, Verkouteren en L. de Vries;

2°. een Koninklijk besluit van 9 April 1923 n°. 8, houdende machtiging op den Voorzitter der Kamer tot beëediging van den heer mr. P. E. Briët.

Dit besluit wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. twee missives van den Minister van Binnenlandsche Zaken ten geleide van de volgende drukwerken:

1°. de verslagen omtrent den toestand der provinciën over 1921;

2°. de gedrukte notulen van de zittingen van Provinciale Staten in 1922, enz.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen; de bijlagen zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet tot **vaststelling der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De algemeene beschouwingen, waarbij tevens aan de orde is de **motie van orde van den heer van Embden** (zie *Handelingen*, bladzz. 435, 440 en 473) worden voortgezet.

De heer **van Lanschot:** Mijnheer de Voorzitter! Laat ik mijn repliek mogen aanvangen met aan de Regeering mijn welgemeenden dank te betuigen voor de zoo welwillende beantwoording der verschillende vragen, die ik haar gesteld heb aangaande den steun aan het doofstommenonderwijs, waarvan de Regeering heeft toegezegd, dat een desbetreffende algemeene maatregel van bestuur met ingang van 1 Januari 1924 zal worden ingevoerd. Ik mag hierbij wel de verzekering geven, dat ik die toezegging op hoogen prijs stel, en ik houd mij er tevens van overtuigd, dat thans aan de verschillende besturen en directies dier inrichtingen de gelegenheid zal zijn geboden, om zich de zorg voor die ongelukkige kinderen te blijven aantrekken, waarmede ook voor de toekomst een zeer belangrijke stijging van de Rijksuitgaven zal worden voorkomen.

Ik wensch mij in mijn repliek nagenoeg geheel te bepalen tot een beantwoording van de zeer uitvoerige opmerkingen, welke ik van de zijde van den heer Minister van Financiën naar aanleiding van wat ik in eersten termijn gezegd heb, vernomen heb. Inderdaad, de rede van dien geachten bewindsman is zoo uitvoerig geweest, hij gaat op elke opmerking, welke wij maken, zoozeer in, dat het van mijn kant onbeleefd zou zijn om daarop niet te antwoorden.

Allereerst de post der dubieuze debiteuren, waarover ik in eersten termijn heb gesproken.

Deze aangelegenheid heeft ook de aandacht van anderen reeds getrokken. De heer Patijn heeft in een beschouwing over den financieelen toestand van het Rijk in de *Economisch-Statistische Berichten* daaromtrent het volgende opgemerkt:

„Blijkens de specificatie bij Hoofdstuk VII*B* was tot 1 Juli 1922 voor woningbouw toegekend krachtens art. 33 der Woningwet f 657,7 millioen en aan voorschotten met premiebouw f 80,8 millioen, te zamen f 738½ millioen.

Dit kolossale bedrag vertegenwoordigt, als het geheel zal zijn uitgekeerd, een actief aan rentegevende vorderingen. De debitrices zijn voor ongeveer ⅘ vereenigingen, die geen ander vermogen hebben dan haar bezit aan voor een goed deel in den duren tijd gebouwde huizen; de door haar verschuldigde annuïteiten moeten uit de huren komen. Het behoeft geen betoog, dat hierin een

(van Lanschot.)

groot risico voor den geldgever is gelegen. Mochten de vereenigingen, in verband met den dalenden loonstandaard, een belangrijk deel der woningen niet voor de berekende prijzen kunnen verhuren, dan zullen zij wel in gebreke moeten blijven ter zake van rente en aflossing der voorschotten. Gaat het dien kant op, dan zullen de gemeenten, die in de eerste plaats het risico dragen voor de solvabiliteit der debitrices, in niet geringe moeilijkheden geraken.

In de practijk zou de Staat de schade bezwaarlijk geheel voor rekening van de gemeenten kunnen laten, en op zijn beurt offers hebben te brengen. De steun voor den woningbouw, die nu bijna geheel ten laste van den buitengewonen dienst wordt gebracht, zou dan een bedenkelijken druk gaan oefenen ook op het budget der gewone uitgaven. In dat geval zouden de gevolgen der woningbouwpolitiek der laatste jaren als een donkere wolk boven de toekomst onzer financiën hangen."

De opvatting, dat de hier bedoelde schade ook door den Staat zou moeten worden gedragen, kan ik niet onderschrijven.

En waar van de Regeeringstafel is gezegd, dat men zich in deze materie heeft voor te bereiden op tegenvallers, die uit het saldo van den crisisdienst zouden moeten worden betaald, dan ligt daarin wel niet opgesloten, dat de Minister van plan is, de voorschotten kwijt te schelden, maar het wil mij toch voorkomen, dat bij de gemeentebesturen verwachtingen worden opgewekt, die hun verantwoordelijkheidsgevoel zouden kunnen doen verslappen. Ik zou er dan ook wel prijs op stellen om een meer positieve verklaring te hooren, nl., dat de Regeering zich op een streng standpunt zal stellen en flinkweg zal verklaren, dat de gemeenten in de toekomst niet moeten rekenen op een kwijtschelding van die voorschotten, want is dat niet het geval, dan vrees ik, dat de gemeentebesturen er op zullen gaan rekenen, dat zij die voorschotten voor een deel niet zullen behoeven terug te geven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet ook nog even terugkomen op de nooduitkeering aan de gemeenten. Ik heb de Regeering voorgehouden, dat het de voorkeur zou hebben verdiend, als de Minister termen had kunnen vinden om reeds verleden jaar van zijn meening ten opzichte van die nooduitkeering aan de gemeentebesturen te doen blijken. Dan zou niet die toestand van onzekerheid zijn ontstaan, waarmede nu verschillende gemeentebesturen hadden te kampen, een onzekerheid, die ook verschillende colleges van Gedeputeerde Staten deed aarzelen, of zij al dan niet hun goedkeuring moesten geven aan de begrootingen, waarop een post voor die nooduitkeering voorkwam.

Deze geachte bewindsman heeft gezegd, dat hij moest afwachten het rapport van de desbetreffende Staatscommissie, maar ik zou hem uit de stukken der Regeering zelf, die hij heeft overgelegd, en aan de hand van een uitlating van die Staatscommissie kunnen bewijzen, dat het veeleer juist de bedoeling van die commissie is geweest, dat de Regeering zich reeds in 1922 omtrent de nooduitkeering zou verklaren. In de Memorie van Antwoord op de algemeene beschouwingen aan de Tweede Kamer geeft de Minister een uittreksel uit het voorloopig rapport van deze Commissie, waaruit ik het navolgende aanhaal:

> „De Commissie beijvert zich de berekeningen, welke nog ter nadere uitwerking van haar advies noodig zijn, zoo snel mogelijk te voltooien. Aangezien echter de gemeenten in het vaststellen harer begrootingen voor 1923 worden bemoeilijkt, indien zij omtrent het al of niet ontvangen van een nooduitkeering langer in onzekerheid worden gelaten, heeft de Commissie gemeend voorloopig dit advies aan Uwe Excellentie te moeten uitbrengen."

Dus de Staatscommissie gaf zich zelf rekenschap van de moeilijkheid, waarin de gemeentebesturen zouden komen door de bestaande onzekerheid, en ten einde daaraan te gemoet te komen, heeft zij vooraf een schema aan den Minister overgelegd van haar toekomstplannen, opdat de Regeering een principieele verklaring daaromtrent zou kunnen afleggen, welke aan de gemeenten, wat betreft het samenstellen van haar begrootingen, meer zekerheid zou kunnen verschaffen. Het wil mij voorkomen, dat de Minister beter zou hebben gedaan met in ieder geval die zekerheid te geven en zulk een verklaring af te leggen.

Voorts is het mij niet duidelijk, waar de Minister de voor de nooduitkeering benoodigde gelden zal weten te vinden. Misschien is de Regeering in staat daaromtrent thans reeds eenige inlichtingen te geven.

Ons geacht medelid de heer Wibaut heeft mij voorgehouden, dat het beter ware geweest zich niet uit te laten over den arbeid der Staatscommissie. Ik had gezegd mij daaromtrent niet veel illusies te maken. Natuurlijk had ik daarmede geenszins de bedoeling twijfel te opperen omtrent de bekwaamheid of ijver der commissie, maar ik heb eenvoudig de waarheid onder het oog willen zien en willen constateeren, dat de commissie, naar ik vrees, staat voor een inderdaad onmogelijke taak. Ik breng in herinnering, dat geruimen tijd geleden ook reeds een dergelijke commissie is benoemd, waarin mannen zaten als U, Mijnheer de Voorzitter, als de heer van Nierop, als de tegenwoordige Minister Heemskerk en als de heer Godin de Beaufort, die voorzitter was. Die commissie heeft het niet tot een resultaat kunnen brengen. Welnu, die taak is sinds dien tijd niet vergemakkelijkt. Ik vrees niet alleen, dat de commissie over vier jaar nog niet met haar arbeid gereed zal kunnen zijn, doch vooral dat haar rapport spoedig weer verouderd zal zijn, omdat de omstandigheden, wat betreft de verhouding tusschen Rijk en gemeenten, zich telkens wijzigen.

Als voorbeeld noem ik de bouwvoorschotten, die in de verhouding tusschen Rijk en gemeenten diepgaande verandering kunnen brengen.

Het is, dunkt mij, beter in deze de waarheid onder het oog te zien, geen struisvogelpolitiek te voeren en zich rekenschap er van te geven, dat, als de Minister straks met zijn ontwerp komt om de nooduitkeering voort te zetten, dit ontwerp niet voor vier jaren, doch voor een onafzienbare reeks van jaren zal moeten gelden. Reden te meer om aan die voorstellen der Regeering alle aandacht te schenken.

Thans het Leeningfonds. Het is inderdaad juist: misschien heb ik mij in eersten aanleg wat sterk uitgedrukt, toen ik zeide, dat de crisisleeningen en de gewone leeningen volkomen een zelfde karakter dragen. Maar aan den anderen kant moge ik toch opmerken, dat naar mijn meening de Minister te ver is gegaan, waar hij de crisisuitgaven heeft beschreven als improductief. De vraag, die ons verdeeld houdt, is deze: indien er kans is, dat wij de aflossing der crisisleeningen op langeren termijn zouden kunnen verschuiven, moeten wij dan van die kans gebruik maken of niet? Ik meen van ja, de Minister van neen.

Ik wijs er op, dat de crisisleeningen voor een goed deel worden gedekt door de verdedigingsbelastingen; die belastingen echter zijn ongetwijfeld van de familie van de heffing in eens, zooals ook de heer van Gijn, in de Tweede Kamer heeft verklaard, waar hij betoogde, „dat de verdedigingsbelastingen eigenlijk opgezet zijn als een heffing in eens". Welnu, iedereen is het er over eens, dat op het oogenblik een heffing in eens verkeerd zou zijn, omdat zij zou belemmeren de opleving van handel, nijverheid en industrie, die zoozeer noodig is. Daarom alleen reeds ligt het voor de hand, dat het gewenscht is te komen tot een geleidelijke vermindering van de verdedigingsbelastingen, ook door uitstel van de aflossing van de oorlogsschuld.

De geachte bewindsman heeft op den voorgrond gesteld, dat de crisisuitgaven eigenlijk improductief zijn. Is dit echter wel in ieder opzicht juist? Laat mij vooropstellen, dat handhaving van onze nationale zelfstandigheid toch zeker een zaak is, waarbij ook het nageslacht gerekend mag worden belang te hebben en waaraan ook het nageslacht behoort bij te dragen.

Bovendien schijnt mij de stelling, dat de crisisuitgaven improductief zijn, in haar algemeenheid genomen, minstens twijfelachtig.

Laat de Minister zich eens verplaatsen naar het Nederlandsche polderland. Daar vindt men ter beteugeling van het

(van Lanschot.)

rivierwater de dijken. Welnu, wat een dijk is voor het water, is ons leger geweest ten aanzien van den oorlog, want wij hebben nog twee weken geleden den heer Idenburg hier in zijn belangwekkende rede op den voorgrond hooren stellen, dat het leger in Nederland heeft gediend ter voorkoming van den oorlog.

Ik kan dus niet zoo direct overnemen de stelling, dat al de crisisuitgaven improductief zijn geweest, want als het leger werktuig is geweest tot voorkoming van den oorlog, heeft het zeer productief gewerkt. Bij oorlog hadden wij misschien onze koloniën verloren of zouden wij verkeeren in de positie van België, dat zucht onder vijf milliard papieren marken, die Duitschland aan het land heeft overgedaan, om nog niet eens te spreken van de verwoestingen en het verlies aan menschenlevens.

Maar bovendien, van de crisisuitgaven is 800 millioen direct betaald aan belastingen, terwijl een gedeelte is besteed aan volksvoeding, welke toch zeer zeker mag worden gerekend onder de productieve uitgaven, want daarmede houdt men de natie in stand en bevordert men de productie.

Ik kom dan ook tot de conclusie, dat, als de gelegenheid zich voordoet, men zal moeten komen tot een verlengde aflossing van de crisisschuld met daarmede gepaard gaande vermindering der verdedigingsbelastingen.

De Minister heeft zich ook beroepen op de Engelsche financiën, die elke natie in Europa tot voorbeeld mogen strekken; mijnerzijds zou ik er op willen wijzen, dat van de Engelsche Funding Loan van 4 pct. de aflossing pas begint in 1960 en eindigt in 1990.

Hoe het na de Napoleontische oorlogen in Engeland is gegaan, daarvan vond ik een uittreksel in het dagblad *Pall Mall Gazette*, waaruit ik het volgende zou willen aanhalen:

> ,,De Staatslieden van 1815 waren mannen die òf een buitengewoon vèr zienden blik hadden òf buitengewoon gelukkig waren in de keuze van de middelen, om de reusachtige oorlogsschuld onder de knie te krijgen. Zij zagen in, dat Engeland's voornaamste behoefte bestond in het ontwikkelen van handel en nijverheid, en dat onbehoorlijk hooge belastingen die zeer noodige ontwikkeling moest stuiten. Daarom besnoeiden zij 's lands uitgaven met meedoogenlooze energie en hielden zij die tientallen van jaren op het laagst mogelijke peil. De uitgaven van Engeland, die in veertig jaren van bijna onafgebroken oorlogvoeren reusachtig toegenomen waren, werden als volgt ingekrompen. 1814 £ 106 832 260, 1815 £ 92 280 180, 1816 £ 65 169 771, 1817 £ 55 281 238. Vele tientallen van jaren achtereen schommelden de uitgaven van Engeland, en pas sedert 1880 bereikten zij weer de cijfers van 1814 en 1815."

En voorts:

> ,,Napoleon en andere voorname Franschen hadden voorspeld, dat de reusachtige last van de oorlogsschuld als een molensteen aan Engeland's hals zou hangen en het land vernietigen. Financieele puristen hadden het denkbeeld bepleit, dat de Regeering de oorlogsschuld zoo snel mogelijk moest aflossen. De Staatslieden en financiers van een eeuw geleden achtten het wijzer om de scheppende welvaart van het land te ontwikkelen, door het geld, dat het volk overhield, te laten besteden voor de uitbreiding van de nationale productie en van den nationalen handel. Men deed nauwelijks een poging om de oorlogsschuld af te lossen."

Volgens een verhandeling over de Engelsche financiën, die ik vond in de *Economisch Statistische Berichten*, wordt ook thans nog daarvoor veel gevoeld in Engeland.

> ,,Overziet men de wijzigingen, die gedurende het laatste jaar in de samenstelling der binnenlandsche schuld hebben plaats gegrepen, dan blijken deze naar tweeërlei richting in gunstigen zin te zijn uitgevallen,
>
> In de eerste plaats is de gemiddelde vervaldatum tot een verderaf liggend tijdstip verschoven en vervolgens is de totale rentelast aanzienlijk verlicht."

Mijnheer de Voorzitter! Ons geacht medelid de heer Idenburg heeft in zijn rede aangedrongen op vervanging, zooveel mogelijk, van directe door indirecte belastingen. Van mijn kant wil ik er de aandacht op vestigen, dat hetzelfde denkbeeld thans in Engeland bestaat. Sir Eric Geddes, de oud-minister en bekend bezuiniger, thans president van de ,,Federation of British Industries", heeft bij den Engelschen Minister van Financiën aangedrongen op een vermindering van directe belastingen en verhooging der accijnzen.

> ,,Sir Eric Geddes drong aan op een grondige herziening der indirecte belastingen, vooral wat de accijnzen betreft. De Regeering bestudeere, hoe hoog men deze kan opvoeren, opdat zij het mogelijke bedrag afwerpen. Hoe hooger de opbrengst der accijnzen, hoe meer de directe belastingen, welke op de Britsche export-nijverheid zoo fnuikend drukken, verminderd zullen kunnen worden.

Onwillekeurig denk ik hierbij aan de voorstellen, die ons geacht medelid de heer de Vries als Minister van Financiën heeft gedaan en die eveneen beoogden verhooging van de accijnzen.

Mijnheer de Voorzitter! Thans een enkel woord over de vraag, die gisteren een groot deel van de beraadslagingen in beslag heeft genomen, de quaestie van vrijhandel of bescherming. Ik meende in eersten aanleg te mogen opmerken, dat de Regeering ten deze nog niet zoo heel veel had gedaan, en ik heb inmiddels geïnformeerd, welk gevolg gegeven was en hoe in de practijk werkte de nieuwe regeling voor de garantie der exportkredieten. Ben ik wel ingelicht, dan heeft deze regeling ook in haar nieuwen vorm nog geen effect gehad en is nog voor geen enkel krediet garantie verkregen.

Ook de verklaring, die de Regeering heeft afgelegd omtrent de bescherming in het algemeen, heeft mij teleurgesteld. Die verklaring zal in Noordbrabant nu juist niet met gejuich worden vernomen. Ik wil ze nog even releveeren:

> ,,Als regel zal in ons kleine land in normale omstandigheden aan vrijhandel de voorkeur moeten worden gegeven boven protectie. Deze redenen gelden zelfs in de tegenwoordige abnormale omstandigheden, doch wegens de valuta-concurrentie kan tijdelijke bescherming noodig zijn."

Ik zal het aan de heeren van de Lande en Blomjous overlaten om verder op dit punt in te gaan, maar ik wil thans nader ontwikkelen het stelsel, waarop ik reeds 14 dagen geleden de aandacht vestigde. Het komt mij voor, dat in de bestaande moeilijke omstandigheden de regeling zal zijn te vinden door aan de Regeering de bevoegdheid te geven, indien zij dat op een gegeven oogenblik wenschelijk acht, hetzij door een invoerverbod, hetzij door een tijdelijke verhooging van invoerrechten de Nederlandsche industrie te beschermen, welke Regeeringsmaatregelen dan later wettelijk zouden kunnen worden bekrachtigd.

Ik wensch dit onderwerp thans ter sprake te brengen, omdat het betreft een aangelegenheid van algemeen Regeeringsbeleid en niet alleen betreft het Departement van Arbeid, Nijverheid en Handel, maar ook dat van Financiën aangaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik maak mij geen illusies over het tot stand komen van een algemeene verhooging van het tarief. Indien wij zien, wat er gebeurd is in het verleden, dat het tarief van Minister Harte van Tecklenburg niet is ingevoerd, en evenmin dat van Minister Kolkman, dan geloof ik, dat wij om spoedig afdoende hulp te brengen moeten trachten een andere oplossing te vinden, die op gemakkelijker wijze kan tot stand komen.

Als ik de Regeering een dusdanige bevoegdheid toedenk, bedoel ik dat als een tijdelijken maatregel in de tegenwoordige abnormale omstandigheden en plaats ik mij op een standpunt van opportuniteit.

De bedoeling is eenvoudig, dat de Regeering een wapen in de hand heeft om zich te verdedigen tegen aanvallen van buiten. Een dergelijke bevoegdheid zal preventief kunnen

(van Lanschot.)

werken en maatregelen van het buitenland, welke vrije industrie zouden kunnen belemmeren, voorkomen.

Als verleden jaar de Regeering die bevoegdheid eens had gehad, wie weet of dan het ontwerp-Schoenenwetje niet overbodig ware geweest.

Ik breng den Minister in herinnering het bekende rijmpje van Canning:

> In matters of commerce the fault of the Dutch,
> Is giving too little and asking too much.

Dat is van honderd jaar geleden, Mijnheer de Voorzitter, maar nu vervallen wij in een ander uiterste:

> In matters of commerce the fault of the Dutch,
> Is asking too little and giving too much.

Ik moge er in dit verband de aandacht op vestigen, dat verleden voorjaar een subcommissie uit de commissies voor de economische politiek, waarin ook zitting hadden de heeren Vissering en Treub, als haar meening te kennen gaf, dat een bevoegdheid van de Regeering om invoerrechten uit te vaardigen, aan de Regeering niet kan worden onthouden.

En voorts:

> ,,In het algemeen is het wenschelijk, dat krachtig wordt opgetreden bij de Regeering van een land, die den Nederlandschen export belemmeren of door hun uitvoerpolitiek ten aanzien van grondstoffen en halffabrikaten het Nederlandsche bedrijfsleven bemoeilijken. Het feit, dat de Regeering de macht bezit invoerverboden als retorsiemaatregel uit te vaardigen, kan aan hare vertoogen tegenover het buitenland kracht bijzetten, en daardoor internationale toepassing van het vrijhandelsbeginsel bevorderen."

De heer **van Embden**: Treub is in dezen altijd opportunist geweest en Vissering kan in de minderheid geweest zijn!

De heer **van Lanschot**: Ik ben bij de beraadslaging van die commissie niet tegenwoordig geweest en ik kan mij in gissingen omtrent de stemmenverhouding aldaar niet verdiepen. Ik kan alleen rekening houden met hetgeen in het rapport staat, waaruit ik nog citeer:

> ,,Het is voornamelijk op dezen grond, dat naar het oordeel der subcommissie het scheppen van de mogelijkheid om invoerverboden in te stellen bezwaarlijk kan worden gemist."

Wat Zwitserland betreft, wijs ik op een correspondentie in het *Handelsblad* van 6 Januari jl., waarin ik het navolgende aantref:

> ,,De Zwitsersche Regeering grijpt de gelegenheid aan om een pleidooi ten gunste van haar douan-politiek te geven. Zij zegt slechts het voorbeeld van andere landen gevolgd te hebben, ten einde zich te beschermen tegen den invoer van waren, waardoor de eigen productie bedreigd werd. De verschillende Parlementen hebben hun Regeeringen gemachtigd de maatregelen te nemen, welke in de gegeven bijzondere omstandigheden noodzakelijk zouden blijken. Behalve in Amerika is geen enkel der thans geldende tarieven aan discussie in het Parlement onderworpen geweest.
>
> De door Zwitserland gevolgde politiek — beperking van den invoer en verhooging van tarieven — heeft tot voordeel gehad — zoo zegt het Regeeringsrapport verder —, dat de nationale productie op doeltreffende wijze beschermd werd en de ontvangsten van den fiscus vermeerderden, zonder een noemswaardige stijging van de kosten van het levensonderhoud te veroorzaken. Immers, ondanks het verhoogde douanetarief en de invoerbeperkingen is de duurte in Zwitserland sterker afgenomen dan in eenig ander land, zelfs Engeland, dat toch in zooveel gunstiger omstandigheden verkeert dan Zwitserland.
>
> De Zwitsersche Regeering ziet in de tariefsverhooging twee voordeelen: bescherming van de binnenlandsche productie en een wapen om economische concessiën bij de onderhandelingen met andere landen af te dwingen. De tarieven moeten zoo hoog zijn, dat het den landen, die hun waren in Zwitserland willen verkoopen, wat waard is, om reducties te verkrijgen."

Ook over Denemarken heb ik een uitknipsel, dat wellicht den heer Wibaut zal interesseeren:

> ,,De sociaal-democratische partij heeft bij de Deensche Folkething een wetsontwerp ingediend tot verlenging van de bestaande tijdelijke invoerbepalingen betreffende schoeisel en sigaren, welke einde Maart afloopen.",

en bij de plaats gehad hebbende eerste behandeling van dat ontwerp verklaarde de Minister van Handel:

> ,,dat de Deensche Regeering niet kan toestemmen in een vernieuwing van de afloopende invoerbepalingen. De Regeering gaf echter toe, dat de heerschende economische moeilijkheden nog steeds eenigen tijd buitengewone maatregelen noodig zullen maken, ten einde zekere industrieën te beschermen, die vooral in moeilijkheden verkeeren. De Regeering is daarom voornemens, een tijdelijk nooddouanetarief voor te stellen voor sommige artikelen en onder zekere voorwaarden."

De vraag zoude echter kunnen rijzen, of door het leggen van een dergelijke bevoegdheid in handen der Regeering deze niet dan voor gelijke moeilijkheden zoude geplaatst worden. Ik moge echter wijzen op hetgeen gezegd is door Minister Posthuma, toen het bekende ontwerp van de N.U.M. werd behandeld en wij ook in zeer abnormale omstandigheden verkeerden:

> ,,Wenscht men de Regeering de middelen te geven, die naar haar oordeel noodig zijn, of in de naaste toekomst noodig kunnen worden, om de volkswelvaart te behartigen? Gelijk een timmerman in zijn gereedschapkist tal van instrumenten noodig heeft, om in alle voorkomende gelegenheden, zijn taak te kunnen volbrengen, zoo heeft ook de Regeering behoefte aan bevoegdheden, die zij noodig heeft, om ons land in dezen uiterst critieken tijd te kunnen besturen. Is de vergadering het daarmede eens?"

Toen werd dus ook een dergelijke algemeene bevoegdheid aan de Regeering gegeven.

Het zij mij ten slotte vergund een citaat te geven uit een rede, onlangs gehouden door den voorzitter der Nederlandsche Reedersvereeniging, en waarin eens weer in het bijzonder de belangen van den handel naar voren werden gebracht.

> ,,Aan alle kanten is een streven waar te nemen naar bescherming van eigen nationale zeescheepvaart en zelfs van het in het leven roepen daarvan, een streven dat zich uit in reeds genomen wettelijke maatregelen, in de voorbereiding daarvan en in op de gouvernementen in die richting uitgeoefenden drang."

En dan gaat hij voort met het opsommen van verschillende landen. Hij spreekt van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, van Italië, Frankrijk, Portugal.

> ,,Portugal breidde het verbod van kustvaart onder vreemde vlag uit tot alle vervoer tusschen dat land en zijne koloniën, een onlangs in werking getreden voorschrift, hetwelk den door een onzer groote reederijen met veel moeite en kosten opgewerkten dienst tusschen Oporto en Portugeesch Oost-Afrika met één slag vernietigde."

En welke is dan de conclusie?

> ,,Ik geloof, dat in de omstandigheid, dat wij in hoofdzaak aan den vrijhandel vasthouden, een niet te onderschatten kracht ligt; immers de Nederlandsche politiek, welke in het algemeen vreemden handel niet belemmert,

27ste VERGADERING. — 12 APRIL 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van Lanschot e. a.)

kan de Regeering ruimte verleenen tot maatregelen van verweer, wanneer wij in den vreemde onredelijk worden behandeld."

Wat men dus ook hier wenscht, zijn maatregelen tot verweer, die onze Regeering moeten gegeven worden: wapenen om onzen handel zoo noodig te verdedigen tegen belemmeringen van het buitenland. En dit is alleen te bereiken door het toekennen van een bevoegdheid aan de Regeering als door mij bedoeld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik koester nog altijd de hoop, dat de Regeering misschien aanleiding zal kunnen vinden het door mij aanbevolen middel in de huidige moeilijke omstandigheden toe te passen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met iets recht te zetten. Hetgeen ik op 20 Maart l.l. hier zeide over de voortzetting van het Kabinet-Ruys de Beerenbrouck, is door sommigen misverstaan. Ik beoogde de redenen te vermelden waarom die continuatie, al acht ik haar niet in strijd met den uitslag der l.l. zomer gehouden verkiezingen, m.i. er niet het *noodzakelijk* gevolg van is, zoodat eene andere oplossing der crisis zich zeer wel liet denken. Meer niet.

Intusschen is mij ter oore gekomen, dat er zijn, die uit mijn betoog hebben gedistilleerd, dat ik het heengaan speciaal van twee Ministers, die bleven, zou hebben begeerd en toegejuicht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de pertinente verklaring af te leggen, en ik volsta daarmede, dat dit laatste evenmin het geval is, als het door mij te kennen werd gegeven. Ware het anders, dan zou ik heusch nog wel den moed en de woorden hebben weten te vinden om zulks zeer duidelijk te zeggen. Men behoeft bij mij niet tusschen de regels te lezen. Dat is niet alleen geheel overbodig, maar het leidt bovendien tot verkeerde conclusies.

Alvorens iets in het midden te brengen naar aanleiding van hetgeen mevrouw Pothuis en de heeren van Embden, Wibaut en Smeenge zoo vriendelijk waren mij wel te willen toevoegen, zou ik gaarne even de aandacht van den Premier vragen.

Tot mijne niet geringe verbazing mocht ik van Zijne Excellentie vernemen, dat naar mijne opvatting „de Kabinetsformateur" — ik citeer letterlijk — „over de verwezenlijking van zijn Regeeringsprogram overleg had *moeten* plegen met de bevriende partijen, ook in deze Kamer", en „de Regeering, wil zij ongelukken voorkomen, nopens den inhoud van wetsontwerpen zich zou hebben te vergewissen, dat de Eerste Kamer daarmede akkoord gaat." Mijnheer de Voorzitter! De Minister houde het mij ten goede, noch het een noch het ander is juist. Het komt er in deze op aan precies te zijn. Wat heb ik gezegd? Dit: dat het niet hooren der rechtsche fracties in deze Kamer staatsrechtelijk volkomen in orde was — tot 4 maal toe heb ik daar den nadruk op gelegd —, maar dat, vermits afspraken tusschen den formateur en de rechtsche groepen van de Tweede Kamer de correspondeerende in dit college natuurlijk onmogelijk konden binden, het, met het oog op te avond of te morgen te voorschijn tredende dissenteerende zienswijzen hier, *voorzichtiger* ware geweest tijdig van onze inzichten kennis te nemen. Als vanzelf sprekend gevolg van des formateurs gedragslijn legde ik mede namens mijne partijgenooten in deze Kamer vast, dat wij vrij staan tegenover het Kabinet, al kon ik later, bij wijze van interruptie, verklaren het met den heer Idenburg volkomen eens te zijn, dat die vrijheid de concrete wetsvoorstellen, de uitwerking, die in die voorstellen aan beginselen wordt gegeven, betreft, maar niet die beginselen zelf, waarvan wij aannemen, dat het zijn beginselen, die met het Kabinet ook door ons worden beleden. Zooals de geachte afgevaardigde van Zuid-holland het zoo treffend juist formuleerde:

> „Wij zijn vrij en toch gebonden door onze begeerte om steun te geven aan een Kabinet, dat een Christelijk Staatsbeleid wil voeren en dat wij daarom wenschen te steunen."

(de Vos van Steenwijk.)

Hoe de Minister, naar aanleiding van mijn opmerking, dat het voorzichtiger ware geweest zijne voelhoorns ook naar dit Staatslichaam uit te steken, tegen mij kan aanvoeren de uitspraak van mr. de Savornin Lohman, dat onze Grondwet „geen samenwerking tusschen Regeering en partijleiders kent, maar alleen tusschen Regeering en Staten-Generaal", is mij ten eenenmale onbegrijpelijk. Immers, tot de „Staten-Generaal" behoort voorwaar evengoed de Eerste als de Tweede Kamer.

Werkelijk, Mijnheer de Voorzitter, Zijne Excellentie deed geen gelukkigen greep, toen hij meende bovenaangehaalde woorden van den hooggeëerden Staatsman in ruste tegen mij te kunnen uitspelen.

Ten aanzien van één punt moet ik den Minister-President nog een kort oogenblik ophouden, belangrijk in zoover eene juiste opvatting van het beginsel van de Ministerieele verantwoordelijkheid er bij is betrokken.

Wat is het geval? 20 Maart l.l. — het is te vinden op blz. 374 van de *Handelingen* — veroorloofde ik mij het volgende te zeggen:

> „Het Ministerie-Ruys de Beerenbrouck is dan gecontinueerd. Wel hebben wij formeel een nieuw Kabinet, in zooverre alle bewindslieden uit het vorige op hunne aanvrage ontslag bekwamen, maar feitelijk niet, waar alle titularissen op twee na terugkeerden. In dit verband trekt het de aandacht, dat dezen keer eene andere gedragslijn is gevolgd dan in den zomer van 1921. Ook toen vroegen alle bewindslieden hun ontslag en gingen eveneens slechts twee heen, maar op de ontslagaanvrage van hen, die bleven, is nimmer beschikt. Vanwaar dit verschil, zoo zou ik den Premier willen vragen."

Op die doodeenvoudige, voor de hand liggende, vraag krijg ik van den Minister te hooren:

> „De geachte afgevaardigde de heer de Vos van Steenwijk heeft een vergelijking gemaakt tusschen hetgeen gebeurd is in de crisismaanden van 1921 en de crisismaanden van 1922. En nu zou ik, op gevaar af van af te wijken van het voorbeeld van den geachten afgevaardigde, op gevaar af van mij niet zacht uit te drukken, de begrippen, die de geachte afgevaardigde heeft verkondigd, bijna revolutionnair durven noemen, indien zij niet van zijn onverdachte lippen vloeiden.",

en verder, dat „naar goed constitutioneel gebruik de beschikkingen, welke zij (de Kroon) meent te moeten nemen op verzoeken, door de Minister in dagen van crisis tot Haar gericht, buiten de invloedssfeer van het Parlement plegen te blijven." „De geachte afgevaardigde" — aldus vervolgde de Minister — „zal mij dus vergunnen stilzwijgend voorbij te gaan de opmerkingen, die hij wijdde aan de verschillende gedragslijn in 1921 en 1922."

Ik ben den Minister natuurlijk dankbaar, dat hij wel heeft willen vastleggen, dat ik meer met stroop en suiker omga dan met zout en peper, dat ik zoet ben als honigzeem. Ik ben dat volkomen met hem eens. Maar al heb ik Zijner Excellentie niets te vergunnen, bij zijn antwoord kan en mag ik mij niet neerleggen. Had Zijne Excellentie mij rondweg toegevoegd: ik erken de door u gesignaleerde onregelmatigheid, ik heb een steek laten vallen, Mijnheer de Voorzitter, ik ware de eerste geweest om te zeggen: ik zelf doe den ganschen dag niet anders, laten wij er niet verder over praten, tot op zekere hoogte is de kool de sop niet waard.

Maar is het feit, dat in 1922 een andere gedragslijn is gevolgd dan in 1921, au fond niet heel belangrijk, het bescheid, dat ik van den Minister in ontvangst had te nemen, is het des te meer, vermits daarbij zijne verantwoordelijkheid te dezen door hem geheel ter zijde wordt gesteld.

Waar toch komt Zijner Excellentie's antwoord op neer? Hierop, dat wat ik hem vraag, nu ja wel niet bepaald van een revolutionnairen geest getuigt, maar dan toch in ieder geval in hooge mate ongepast is, naardien ik mij bemoei met, mijn neus steek in zaken, die de mijne niet zijn, die den Staten-Generaal niet aangaan.

Mijnheer de Voorzitter, ik veroorloof mij met den Minis-

(de Vos van Steenwijk.)

ter absoluut in zienswijze te verschillen. Waar Zijne Excellentie poneert, dat de beschikkingen, welke de Kroon meent te moeten nemen op verzoeken, door de Ministers in dagen van crisis tot Haar gericht, naar goed constitutioneel gebruik buiten de invloedssfeer van het Parlement plegen te blijven, acht ik het mijn plicht tegen deze stelling in hare algemeenheid met de grootst mogelijke beslistheid op te komen. Zij behelst, gelet op art. 53 der Grondwet, niet minder dan eene staatsrechtelijke ketterij.

Hoe nu, beschikkingen, welke de Kroon meent te moeten nemen, b. v. op ontslagsaanvragen van Ministers, buiten de invloedssfeer, de contrôle van het Parlement? Het feit, dat op ontslagsaanvragen van Ministers het eene jaar geene beschikking — welke dan ook — is genomen, het volgend jaar daarentegen wel, zou in de Volksvertegenwoordiging geen punt van bespreking mogen uitmaken?

Mag ik niet vragen, waarom heeft de Koningin, onder de verantwoordelijkheid van Hare Ministers, onder precies dezelfde omstandigheden in 1922 een anderen weg bewandeld dan in 1921? Mag ik den Ministers niet vragen, waarom zij in 1921 zijn aangebleven, zonder dat op hunne ontslagsaanvrage eene beschikking is genomen, en in 1922 eerst nadat dit wel was geschied en zij herbenoemd zijn?

Als dat het geval is, Mijnheer de Voorzitter, laat ik dan niet alleen uitscheiden met hier te spreken, maar laat ik nog liever hedenmiddag dan hedenavond mijn ontslag als Kamerlid indienen.

Wat voer ik hier dan verder nog uit?

Wat is dat voor Staatsrecht? Zeker niet dat van het Koninkrijk der Nederlanden anno 1923. Waar haalt Zijne Excellentie het vandaan? Nog wel liefst van „naar goed constitutioneel gebruik" spreekt de Minister. Mijnheer de Voorzitter, tot op 20 Maart ll. was het naar geen enkel gebruik, en zeker niet „naar goed constitutioneel". Het is zoo inconstitutioneel mogelijk. Wat blijft er op die wijze van de ministerieele verantwoordelijkheid over?

Ik gevoel en ik weet, dat heden ten dage een vraagstuk als dit de belangstelling van maar zeer enkelen heeft. Zich warm maken over staatsrechtelijke quaesties, zelfs van de eerste orde, vindt de groote hoop tegenwoordig minderwaardig, formalisme, zooals het heet. Het is al sociale wetgeving, wat de klok slaat. Maar ik ben te veel van de oude school, te vieux jeu, om niet met alle kracht, die in mij is, mij te keeren tegen 's Ministers redeneering en voorstelling van zaken. De dagen zullen nog wel eens komen, waarin het wel weer tot het bewustzijn van velen zal doordringen, dat men niet ongestraft over staatsrechtelijke beginselen met een polsstok heen springt, of ze met klompen aan de voeten vertreedt. Ben ik in Zijner Excellentie's oogen op het randje van revolutionnair geweest, toen ik de op zich zelf — het zij hier nog eens herhaald — vrij onbeduidende zaak ter sprake bracht, de Minister is ver over de grens van reactie heen. Hij gaat terug tot de dagen van vóór 1848, toen er nog geen ministerieele verantwoordelijkheid bestond, tot de dagen van het persoonlijk régime.

Intusschen, ik ben een gemakkelijk mensch. Wil de Minister mij liever geen antwoord geven, om welke reden ook, ik vind het best. Ik houd er niet van het anderen lastig te maken. En zeker niet, waar het eene hoogst onbeteekenende kwestie geldt.

Maar wat ik niet best vond en wat ik niet accepteer, dat is, dat de Minister mij eene indiscretie aanwrijft, het laat voorkomen, dat ik de grenzen van het betamelijke overschrijd, waar ik eenvoudig gebruik maak van een mij door de Grondwet toegekend recht.

Daar kom ik tegen op. En verder basta. Voor mij is de zaak hiermede uit.

De heer van Embden heeft zich gestooten aan hetgeen ik zeide ten aanzien van de beweegredenen, welke de Vrijzinnig-Democraten leiden bij de door hen tegenover de bezuiniging aangenomen houding. Mijnheer de Voorzitter! Ik erken, dat het niet aan mij is de interne roerselen van mijne tegenstanders vast te leggen, en zeker niet, minder lofwaardige. In zoover — al handhaaf ik mijne kritiek op den onwil der Vrijzinnig-Democraten om tot bezuiniging mede te werken — belijd ik schuld. Volmondig. *Peccavi.* Ten allen overvloede voeg ik hieraan toe, dat het mij bij de bestrijding van staatkundige partijen in het verleden nimmer mijne bedoeling was, noch in de toekomst zal zijn, een lid dezer Vergadering persoonlijk te kwetsen. Daarvoor is mij aan eene goede en aangename verhouding met mijne ambtgenooten, welke de plaatsen ook zijn, die zij in de politieke arena innemen, veel te veel gelegen. De heer van Embden zal mij dus wel willen gelooven, wanneer ik zeg, dat geen haar op mijn hoofd er aan heeft gedacht hem of zijnen fractiegenooten persoonlijk onaangenaam te zijn.

Maar gezondigd heb ik; daar gaat niets van af. Deswege bied ik onvoorwaardelijk mijne verontschuldigingen aan; mes excuses les plus plates.

Dit gezegd zijnde, mag ik intusschen den geachten afgevaardigde van Noordholland niet verhelen — hij moet het mij niet ten kwade duiden — dat zijne bij deze gelegenheid, trouwens niet voor het eerst, aan den dag getreden susceptibiliteit mij toch wel een weinig verwondert. Zoo hebben wij het reeds beleefd, dat de heer van Embden op 10 Maart 1921 aanstoot vond in de qualificatie van defaitisme, door den heer Idenburg aan zeker euvel volkomen terecht gegeven.

Nu zou ik den geachten afgevaardigde de vraag willen voorleggen — en hij beantwoorde die, niet aan mij, maar in zijne binnenkamer — of hij zich zelf in deze Vergadering wel de meest aangewezene acht om een zijner collega's te wijzen op gemis aan goeden toon en smaak, aan loyale interpretatie van des tegenstanders gedragingen, op drukken van het hoogtepeil van het debat; kortom om op dit gebied als censor zijner medeleden op te treden? Mij althans wil het voorkomen, dat zijne teergevoeligheid meer aan den dag treedt wanneer het geldt woorden tot hem, dan door hem zelf gesproken.

Ten einde den heer van Embden op weg te helpen, het hem gemakkelijk te maken tot eene juiste conclusie te komen, wil ik, figuurlijk gesproken, hem hierbij aanbieden een tuil van ...... ik zeg niet bloemen, laat staan schoone en welriekende, bijeengegaard uit enkele zijner zoo sympathieke redevoeringen. Of laat de geachte afgevaardigde maar liever zelf dien tuil plukken, wanneer ik hem slechts eenige plaatsen aanwijs, waar het onkruid samen te lezen is. Ik noem uit vele de bladzijden van de *Handelingen*, gewijd aan het door den heer van Embden gesprokene op 14 Maart, 10 en 11 Juli 1919; 15 Februari, 10, 11, 31 Maart en 30 Juni 1921, en 3 Februari 1922. De geachte afgevaardigde kan daaruit baliemanden vullen met aanminnigheden, den raadslieden der Kroon en zijnen ambtgenooten gratis aangeboden.

Waarmede ik maar wil zeggen: ik heb onomwonden, *coram populo*, schuld beleden, laat de geachte afgevaardigde van Noordholland het althans in stilte doen, en laten wij ons beiden beteren; dan is de tijd aan onze gedachtenwisseling besteed niet zonder nut geweest, en dan zien wij allen, zooals wij hier zitten, bij de specialiseering, welke tegenwoordig ons hooger onderwijs doorwoekert, met vertrouwen en verheuging den dag aanbreken, waarop de stedelijke vroedschap van Amsterdam het onderricht in goeden parlementairen toon en manieren zal opdragen aan dr. D. van Embden.

Ten slotte als bloempje aan den geachten afgevaardigde nog dit. Hij zeide niet de illusie te hebben mij nog eens vrijzinnig-democratische tinten te doen aannemen. Volkomen juist. Ik wensch van zoo beslist mogelijke Christelijk-Historische kleur te blijven. Wat *ware* democratie impliceert. In tegenstelling met de richting van den heer van Embden, die, naar *Het Volk* van 27 Maart ll., — de geachte afgevaardigde schrikke niet, hij neme zijn courage à deux mains — „achteruitstrevend" is „om van te sidderen"!

Het is hard, ik heb met den heer van Embden te doen; alles in het werk te stellen om voor democraat te worden aangezien, en dan, zooal niet bij zijne heele broeders, dan toch bij zijne halve, voor reactionnair door te gaan. Inderdaad ontmoedigend!

Den geachten afgevaardigde uit Noordholland den heer Wibaut ben ik dank verschuldigd. In tweeërlei opzicht. Vooreerst omdat hij te midden van onze langdurige vergaderingen — het kan niet genoeg gewaardeerd worden —

(de Vos van Steenwijk.)

gezorgd heeft voor „la nôte gaie". Immers, vestig ik de aandacht op het feit, dat, wanneer het om bezuiniging gaat, van hem en zijne politieke vrienden feitelijk weinig of geen medewerking is te verwachten — gelijk trouwens opnieuw gebleken is bij de laatste wijziging van de wet tot regeling van het lager onderwijs —, dan weerspreekt hij mij door te verwijzen naar......... sociaal-democratische geschriften, brochures en rapporten. Er ontbreken nog moties en congressen aan.

Wat is dat nu anders dan bezuiniging in theorie, op het papier?

Gesteld, dat het dat al is. Wat ik ten sterkste betwijfel, naardien 's heeren Wibaut's politieke vriend, Ebert, die het in Duitschland maar voor het zeggen heeft, er zich wel voor wacht het socialisatierapport van de Nederlandsche partijgenooten in praktijk te brengen.

Nog om een andere reden ben ik den geachten afgevaardigde — en ook mevrouw Pothuis — zeer erkentelijk. En wel om hun zwijgen op een punt, waarvan ik akte neem. Een zwijgen, dat welsprekender is dan de schoonste oratie, en dat niet meer ongedaan kan worden gemaakt door op het verzwegen punt alsnog terug te komen. Ik bedoel de door mij betoogde noodzakelijkheid van een weermacht ter verzekering van de binnenlandsche rust, met het oog op het gevaar, dat van de zijde van mr. Troelstra en de zijnen blijvend dreigt.

Wij hebben nu als vaststaand feit, dat de heer Wibaut en mevrouw Pothuis het revolutionnaire streven van mr. Troelstra erkennen.

Nog een enkel woord tot den heer Smeenge.

Uit mijn antwoord aan mr. van Embden blijkt voldoende mijne bereidheid om openlijk en volmondig schuld te bekennen, waar ik er mij van bewust ben. Na den geachten afgevaardigde uit Drenthe te hebben gehoord, kan ik echter geen woord terugnemen van hetgeen ik aan het adres van de Vrijheidsbonders heb gezegd. Tegenover mijne op aangevoerde feiten gegronde bewering, dat zij politieke hengelaars zijn, stelt de heer Smeenge, dat mijne partijgenooten het zijn. Zacht gestemd als ik ben, zal ik niet de qualificatie in herinnering brengen, welke zulk eene soort repliek gemeenlijk verdient en te beurt valt. Maar wel wil ik den geachten afgevaardigde er op wijzen, dat hij den voorzitter van het hoofdbestuur zijner partij toch heusch geen recht laat wedervaren, wanneer hij, ter verdediging, ter verontschuldiging van den door mij aan den schandpaal genagelden passus, een door dien voorzitter onderteekend, in 500 000 exemplaren op den vooravond der verkiezing over het land rondgestrooid, manifest, op eene lijn stelt met een verkiezingsblaadje in een of ander dorp. Voor het eerste is de partij verantwoordelijk, zoolang zij haren voorzitter niet publiekelijk désavoueert, voor het laatste, op zijn best, eene min of meer beteekenende plaatselijke kiesvereeniging.

Precies hetzelfde is dat niet.

Nog in een tweede opzicht was de heer Smeenge allesbehalve complimenteus voor zijn partijvoorzitter.

Ten einde den door mij uit bovenvermeld manifest geciteerden passus goed te praten, voert de geachte afgevaardigde de welbekende uitspraak van wijlen dr. Schaepman aan, dat den propagandisten in verkiezingsdagen wel eens een onvertogen woord ontvalt.

Maar hoe heb ik het nu, Mijnheer de Voorzitter, wordt door den heer Smeenge het in woelige bijeenkomsten van kiezers met verhitte breinen, door een willekeurigen spreker losgelaten woord op eene lijn gesteld met dat, wat door een partijvoorzitter in de stilte van zijn studeervertrek aan het papier wordt toevertrouwd, met de wetenschap, dat het als uiting van de gansche partij door het geheele land zal worden rondgedragen, en dat „scripta manent"?

De geachte afgevaardigde weet wel beter. Zulk een schriftuur wordt niet dan na rijpe overweging in elkaar gezet, elk woord wordt met groote omzichtigheid gekozen, nauwgezet gewikt en gewogen. Natuurlijk. Te veel hangt er van af. Immers de gansche partij wordt er aan gehouden. Van eene uitdrukking, welke „Staatsrechtelijk niet van onbetwistbaren stijl moge zijn", zooals de heer Smeenge zich zeer euphemistisch uitdrukte, kan dan eenvoudig geen sprake zijn. De steller

(de Vos van Steenwijk e. a.)

weet en zegt precies wat hij zeggen wil. Hij is geen kind, geen stumperd. En zoo blijft dan onwedersprekelijk ter verantwoording van den Vrijheidsbond, dat zijn voorzitter het op een gegeven moment in de verkiezingsdagen nuttig en oirbaar heeft geacht den volke voor te houden, dat „alle volwassen mannen en vrouwen in kiezersqualiteit" de benoeming hebben te doen van Ministers.

Het moge den heeren Vrijheidsbonders niet aangenaam zijn er door mij in het openbaar aan te zijn herinnerd, al het water van de zee wascht het gebeurde niet af. Ook niet een „in major" — zooals onze hooggeëerde Voorzitter het noemde — voorgedragen tegenspraak. „Men moet niet vergeten" — zoo sprak de heer Idenburg hier op 22 Maart ll. — „dat wij niet hebben parlementaire Ministeries, maar Koninklijke Ministeries." De heer Smeenge en de zijnen houden het zich voor gezegd.

Trouwens — en hiermede neem ik afscheid van den geachten afgevaardigde — het dubbelzinnige van den Vrijheidsbond komt in het helderste licht te staan, wanneer men bedenkt, hoe hij zich tijdens den verkiezingsstrijd als de bezuinigingspartij „par excellence" aandiende, terwijl zijne leden in de Tweede Kamer op hunne rekening hadden, er schuldig aan staan, den 1sten December 1920 te hebben gestemd unaniem voor de motie-Otto, welke, indien zij het beoogde gevolg had gehad, het budget blijvend met een slorderige 16 millioen zou hebben bezwaard.

Is dat soms niet de huig naar den wind hangen?

Met belangstelling wacht het Nederlandsche volk nog steeds naar eene verklaring van zulk een équivoque optreden.

Ten slotte nog dit. Ik weet niet of het den heer van Embden met de door hem voorgestelde motie ernst is. Het is haast niet aan te nemen. Zoo ja, dan zal het u, Mijnheer de Voorzitter, na de uiteenzetting, welke ik hier op 20 Maart l.l. gegeven heb van het standpunt, dat de Christelijk-Historische leden dezer Kamer in zake het defensievraagstuk innemen, niet verwonderen, wanneer ik verklaar, dat mijne partijgenooten en ik haar met de grootst mogelijke beslistheid zullen afwijzen.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik ingevolge uw wensch nog vóór de pauze een aanvang zal maken met mijn repliek, wil ik beginnen met de rede van den heer de Vos van Steenwijk.

Deze geachte afgevaardigde heeft, om zijn critiek op onze partij samen te vatten, bij ons geconstateerd, zijn eigen eerste lezing herziende, een onwil tot bezuiniging. Maar die onwil vloeide, blijkens zijn tweede lezing, voort uit een gebrek aan inzicht en niet uit onoprechtheid en jacht op kiezers, gelijk zijn eerste voorstelling was. Met deze correctie heeft de geachte afgevaardigde zijn subjectieve critiek omgezet in een objectieve. De excuses, die hij voor den eersten, minder parlementairen vorm heeft aangeboden, aanvaard ik gaarne. Wat den objectieven inhoud van zijn verwijt betreft, dat is implicite aan de orde bij de motie, die te gelijk bij deze algemeene beschouwingen in behandeling is. Op het oogenblik, dat de geachte afgevaardigde ons verwijt, tot geen enkele bezuiniging te willen medewerken, is die motie ter tafel, welke een bezuiniging van 70 millioen op het oog heeft, en ik vraag mij met eenige verwondering af, of hem dat ontgaan is.

De geachte afgevaardigde heeft op de aanbieding van zijn excuses doen volgen, dat hij in geen geval bedoeld had eenig lid van deze Vergadering persoonlijk te kwetsen. Ik heb mij dat goede voornemen telkens nog eens terdege moeten inprenten, toen de geachte afgevaardigde er op liet volgen, dat hij meermalen zich over den toon van het debat had te beklagen en dat ik mij wel eens in herinnering mocht brengen, dat men de goede bedoelingen van zijn tegenstanders loyaal moet interpreteeren. De verschillende plaatsen in de *Handelingen*, die de geachte afgevaardigde heeft aangegeven, zal ik met ijver nalezen; wellicht zullen zij tot mijn eigen verbetering bijdragen. Indien ik er in vind onnoodige scherpte, betreur ik zulks en, indien ik mocht vinden een gebrek aan loyale interpretatie, zal ik gaarne dezelfde verontschuldigingen aanbieden als waartoe de geachte afgevaardigde reden had.

(van Embden.)

Maar zou het ook kunnen, dat bij zijn beoordeeling van hetgeen ik mij van tijd tot tijd veroorloof zelfs tot raadslieden van de Kroon te zeggen, wel eens beheerscht wordt door het feit, dat de taak, welke de oppositie in een Parlement heeft te vervullen, door een lid van de meerderheidsgroepen niet altijd geheel gesavoureerd pleegt te worden? Zou daarin wellicht ten deele de reden liggen van de minder gunstige beoordeeling? Indien dat niet zoo is en indien er een fout is mijnerzijds, dan zal ik trachten die te herstellen en ik verklaar gaarne te onderschrijven wat de heer de Vos van Steenwijk zooeven zeide: op den aangenamen omgang met mijn geachte collega's in deze Vergadering stel ook ik prijs, en ik zal mij beijveren hem als voorbeeld te nemen voor die aangename omgangsvormen, al moeten zij blijkbaar bij hem van tijd tot tijd door excuses worden gecorrigeerd.

Er is nog een ander punt, waarover ik slechts een kort woord te zeggen heb, en dat is onze handelspolitiek. Ik behoef wel nauwelijks mede te deelen, dat ik dat deel van de rede van den Minister van Financiën, hetwelk aan de verdediging van den vrijhandel was gewijd, met instemming heb gehoord. Ik ben daardoor versterkt in mijn meening, dat ik goed heb gedaan door dit onderwerp in eersten termijn onbesproken te laten, waar ik toch reeds zooveel tijd in beslag moest nemen voor mijn defensiebeschouwingen, goed heb gedaan, de afwijzing van de aanvallen van de heeren van Lanschot, Blomjous, Diepenhorst en Dobbelmann over te laten aan iemand van de positie van den heer de Geer. Uit den aard der zaak heeft dit meer waarde dan een tegenbetoog uit mijn mond, en het tegenbetoog van den Minister van Financiën is afdoende. Ik heb dat betoog met groote ingenomenheid gehoord en ik begrijp nu des te beter, waarom de Minister van Financiën de Schoenenwet niet mede heeft onderteekend. Dit is waarschijnlijk een uiting van die homogeniteit in theorie, te onderscheiden van de homogeniteit in de practijk, die ons door den Minister-President als kenmerk van dit Kabinet is uitgelegd.

Mijnheer de Voorzitter! Kortheidshalve zal ik mij ook ditmaal beperken tot het onderwerp, dat ik in eersten termijn besprak, de defensie. Ik zal die taak ook nu in tweeën splitsen en eerst iets zeggen met betrekking tot de statistiek van den Volkenbond.

De heer Idenburg is zoo goed geweest op de door mij genoemde cijfers in te gaan, in nuttige onderscheiding met den Minister-President, die gezegd heeft, dat deze zaak te zijner tijd met de begrootingen van Oorlog en Marine zou kunnen worden besproken. Het is Zijn Excellentie blijkbaar ontgaan, dat deze belangrijke aangelegenheid in haar wezen is een zaak van het geheele Kabinet en dat zij dan ook feitelijk bij de schriftelijke gedachtenwisseling, zoowel in de Tweede als in de Eerste Kamer, bij de algemeene beschouwingen is behandeld. Intusschen heb ik tot mijn genoegen een antwoord gekregen van een in deze Vergadering zoo invloedrijk man als den heer Idenburg. Deze hield mij voor dat, wat er dan ook waar mocht zijn van mijn critiek, de uitgaven per hoofd der bevolking in drie voor vergelijking vatbare landen aldus luiden: Zwitserland f 9,26, Denemarken f 9 en Nederland f 8,25. Die cijfers hebben, voor zoover ik heb kunnen nagaan, de ronde gedaan in de kleine pers van rechts en ook in enkele grootere bladen, die een triomfkreet geslaakt hebben, omdat met die repliek degene, die thans het woord voert, volkomen verpletterd was.

Die cijfers van den heer Idenburg hebben mij verheugd, omdat zij aan het debat grootere tastbaarheid verleenden. Zij zouden mij meer verheugd hebben, indien zij volkomen juist waren geweest. De heer Idenburg heeft voor Nederland doen wegen, dat 5 millioen moest worden afgetrokken wegens de vergoedingen in zake de afvloeiing. Indien hij dat stelsel volgt, behoort dat voor Denemarken eveneens te gebeuren, want ook daar heeft men overgangsjaren ingeleid, waarbij dergelijke tijdelijke uitgaven op de begrooting drukken. Voegt men de 5 millioen voor Nederland er weer bij, dan wordt het cijfer voor Nederland per hoofd der bevolking eveneens f 9 en is het gelijk aan het Deensche. Maar de zaak staat sterker. Het is den heer Idenburg blijkbaar ontgaan, dat de cijfers van Denemarken betrekking hebben op leger en zeemacht te zamen, en bovendien is het bedrag van 31 millioen, dat hij noemde, nog hooger dan het zijn zal ingevolge het nieuwe defensieplan, waartoe onlangs de Deensche wetgever heeft besloten. Zelfs nu, vasthoudende aan het voor de toekomst te hooge bedrag van 31 millioen voor Denemarken, staat daartegenover, dat de uitgaven van Nederland per hoofd der bevolking bedragen f 14,07 tegenover die f 9 in Denemarken. De vergelijking met Denemarken handhavende — zij is trouwens door den heer Idenburg zelf naar voren gebracht — maakt Nederland dus geen gunstigen indruk.

En dit is nu geen toevallige greep over een ongunstig jaar, neen, de cijfers van de Volkenbondsstatistiek geven een soortgelijke verhouding. Aan de cijfers over 1922 ontleen ik, dat Zwitserland per hoofd der bevolking uitgeeft f 9,07, Denemarken (begrooting 1922—'23) f 11 en Nederland f 17. Indien ik van het laatste cijfer enkele guldens moet laten vallen wegens de opmerking, die de Minister van Marine in eersten termijn gemaakt heeft, dat hierin schuilt een stukje dubbele telling, dan blijft een bedrag over van nagenoeg f 15, correspondeerende met f 14,07 voor het a.s. begrootingsjaar. Er is dus allerminst reden om met eenigen trots op de Oorlogsbegrootingen van andere landen te wijzen!

Men zou kunnen zeggen: gij spreekt over land- en zeemacht, wat heeft een vergelijking met Zwitserland daarbij voor nut, dat geen zeemacht onderhoudt?

Ik heb het Zwitsersche cijfer niet zelf naar voren gebracht, maar het wettigt toch in geen geval, dat ons land in deze uiterst zorgelijke omstandigheden zooveel boven die andere kleine landen aan land- en zeemacht spendeert. Desgewenscht vergelijke men dan alleen met Denemarken. Het wettigt, zeg ik, niet tot die opvoering der defensie-uitgaven, tenzij men dan staat op het door mij bestreden standpunt van het absolute minimum, dat echter ook de heer Idenburg begint te verlaten, gelijk de Minister van Financiën zeer te recht heeft opgemerkt.

Maar overigens — dit houde de heer Idenburg in het oog — is de vergelijking van uitgaven per hoofd der bevolking in het minst niet afdoende tegenover mijn critiek op de houding van Nederland in zake zijn Volkenbondstaak. Want de Volkenbond vroeg zulke cijfers in het geheel niet.

Ik critiseerde, dat de antwoorden, die Nederland verleden jaar en dit jaar heeft gegeven, de verbetering der internationale verhoudingen tegenwerken, ik constateerde, dat Nederland te kort schiet in zijn taak, om den weg van beperking der bewapening op te gaan.

De Volkenbond vroeg begrootingscijfers, te vergelijken over de jaren 1913—1922.

De Volkenbond vroeg niets van uitgaven per hoofd der bevolking. Die kan men, als men in ieder geval de houding der Regeering wil vergoelijken, wel er bij halen, maar die zijn niet in het geding betrokken. Welnu, wat betreft de begrootingsjaren 1913 tot 1922, hebben wij de pijnlijke stijging van 48 pct. of — rekening houdend met de opmerking van den Minister van Marine — de stijging van nagenoeg 40 pct. aan de wereld getoond. Nu heeft de heer Idenburg gezegd: ik verdiep mij niet zoozeer in de cijfers van den Volkenbond, ik zit daar niet in, dat ligt meer op den weg van de Regeering. Het komt mij voor, dat het bestudeeren en zoo noodig verdedigen van de houding van Nederland in zijn Volkenbondspositie wel zeer ligt op den weg van den heer Idenburg. Als men in zake defensie degenen, die voor bezuiniging en internationale toenadering opkomen, bestrijdt, als men, gelijk de heer Idenburg hier doet, de Regeering in haar militaire politiek steeds dekt en het is dan gebeurd en telkens in de bladen besproken, dat Nederland tegenover andere landen in zijn militaire politiek zeer ongunstige afwijkingen vertoont, dan zou ik zeggen, dat degenen, die die militaire politiek plegen te verdedigen, van de cijfers van den Volkenbond kennis behooren te nemen. Wie anders kan dan ons land op den weg van een meer vredelievende politiek terugbrengen dan de leden van de Regeeringspartijen? Toch in elk geval oneindig veel beter dan dit vermag de zwakke stem van een lid der oppositie en dan

27ste VERGADERING. — 12 APRIL 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegr. voor 1923 (Algemeene beschouwingen). — Verslag uitgebr. over een geloofsbrief.

(van Embden e. a.)

nog van een zóo onnatuurlijk zwakke oppositie als deze Kamer bezit.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is het eerste deel van de militaire politiek, dat ik wenschte te bespreken. Ik zou nu met uw goedvinden hetgeen ik daaraan heb toe te voegen gaarne willen onderbreken tot na de pauze.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de heer van der Hoeven kennis heeft gegeven, dat hij, wegens verplichte aanwezigheid in den gemeenteraad van Rotterdam, hedenmiddag de vergadering niet verder kan bijwonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

De heer **van der Lande** brengt het volgende Verslag uit:

Uw Commissie, in wier handen is gesteld de geloofsbrief, met bijbehoorende stukken, van den heer mr. P. E. Briët, door de Provinciale Staten van Zuidholland benoemd tot lid der Eerste Kamer, heeft de eer het volgend Verslag uit te brengen:

De heer Briët heeft overgelegd:

1°. een uittreksel uit de notulen der Statenvergadering van Zuidholland van 5 April 1923, waaruit blijkt, dat werden uitgebracht 73 stemmen, overeenkomende met het aantal de presentielijst geteekend hebbende leden, waarvan op de heeren mr. P. E. Briët 38 stemmen, H. H. van Kol 19 stemmen, mr. P. Rink 10 stemmen, mr. S. van Houten 1 stem, prof. mr. C. van Vollenhoven 3 stemmen, en 2 stemmen in blanco, zoodat de heer mr. P. E. Briët met volstrekte meerderheid van stemmen gekozen is tot lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal;

2°. een extract uit het register van geboorten der gemeente Barneveld, waaruit blijkt, dat aldaar op den 16den Juni 1879 is geboren Paul Etienne Briët;

3°. een door hem zelf, onder dagteekening van 11 April 1923, afgegeven verklaring, dat hij de volgende openbare betrekkingen bekleedt:
secretaris van den Voogdijraad te Leiden:
lid van het Centraal College voor de reclasseering;
lid van de Commissie van toezicht van het tijdelijk Rijksopvoedingsgesticht voor jongens te Leiden.

Hieruit blijkt, dat de heer Briët geen betrekking bekleedt, onvereenigbaar met het lidmaatschap der Staten-Generaal.

Uw Commissie stelt mitsdien voor, den heer Briët tot lid der Kamer toe te laten, zoodra de bij art. 91 in verband met art. 87 der Grondwet bedoelde eeden (beloften en verklaring) door hem zullen zijn afgelegd.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De algemeene beschouwingen over de **Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923** en de beraadslaging over de **motie van orde van den heer van Embden** worden voortgezet.

De heer **van Embden** zet zijn rede voort en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nu nog enkele dingen te zeggen over de tweede, namelijk de nationale afdeeling van het defensievraagstuk. Ik ontmoet bij dat deel van mijn onderwerp als bestrijder, als gewaardeerd bestrijder, den heer Idenburg. Deze geachte afgevaardigde is een zeer hoffelijk man. Wij hebben in deze Kamer de courtoisie in soorten, maar die van den heer Idenburg staat bij mij zeer hoog aangeschreven. Het is mij altijd buitengewoon aangenaam, met hem van gedachten te wisselen. Hoezeer ik mij evenwel over den vorm van zijn wellevende bestrijding heb verheugd, op het punt harer argumentatie is zij voor mij een groote teleurstelling geweest. Niet natuurlijk, omdat er tusschen hem en mij verschil van beginselen bestaat; daarover beklag te uiten, zou

(van Embden.)

van naïveteit getuigen. Neen, te betreuren is juist, dat, terwijl op het punt der Landsverdediging en in zake de nationale plichten, die wij te vervullen hebben, de heer Idenburg en ik niet zoover van, althans niet lijnrecht tegenover elkaar staan, gelijk door den Minister van Financiën te recht is opgemerkt, te betreuren is, dat niettemin de heer Idenburg toch niet komen kan tot dat, wat in het belang van onze financiën zoo wenschelijk ware. Ik bedoel, dat de technische beoordeeling van het bewapeningsvraagstuk en de lessen, die uit de jongste historie te putten vallen, hem wel degelijk konden leiden tot het standpunt, dat ik hier verdedig.

Inderdaad, wij zijn het, wat de beginselen betreft, niet zoo oneens, ik mag wel sterker zeggen, wij staan dicht bij elkaar.

De heer Idenburg zegt:

„Wanneer men de handhaving van ons onafhankelijk volksbestaan beschouwt niet als iets, dat men doen kan of laten, maar als een plicht, die ons is opgelegd, als het voldoen aan een levenswet, die elk organisme, hetzij mensch of Staat, is ingeschapen, om te handhaven de groote, ook geestelijke goederen, die God ook ons, vooral ons, als Nederlandsch volk, heeft geschonken, dan staat men tegenover dit vraagstuk anders dan wanneer men de defensie beschouwt als een van de vele dingen, die de Staat wel ter hand kan nemen, maar die hij ook kan laten loopen. De Staat kan zijn schoolmeester, kunstenaar, opera-exploitant, bruggenbouwer, havenexploitant en wat niet al; zoo kan hij zich ook de luxe veroorloven er een leger op na te houden!"

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet niet of het de bedoeling van den heer Idenburg is geweest, maar deze passage is in wezen niet tegen mij gericht en ik onderschrijf haar bijna woord voor woord.

Maar deze voorstelling van zaken, die te recht zoo hoog stelt de zelfbeschikking van individu en volk, wat bewijst zij nu voor de doeltreffendheid van het militaire machtsmiddel, voor het effect van het middel van internationaal wantrouwen tegenover het middel van internationale samenwerking? Wat bewijst zij voor het nuttig effect van de huidige bedragen, die ons land voor zijn defensie uitgeeft?

De stellingen die ik voorsta, worden door de principieele opvattingen van den heer Idenburg niet in het minst aangetast; zij staan daarnaast, evenzeer als de omschrijving onzer nationale taak, die de Minister-President ons te hooren gaf, volkomen langs mijn stellingen heengaat.

Wat de Minister Ruys ons gisteren zeide, bewijst niets voor de thesis, dat een klein volk goed doet met maar millioenen te voteeren, om dat zoogenaamde minimum van veiligheid of redelijke zekerheid, of hoe men het ook noemen moge, te verkrijgen.

Fraaie zinsneden van den Minister-President, dat wij de plaats moeten innemen die ons toekomt, zijn indrukwekkend, maar wat helpt zulk een zin tegenover machtige escadrilles van vliegtuigen of tegenover zooveel duizend kilogram chloorgas?

Wat helpen de onvergetelijke woorden van den Minister-President, dat Nederland — ik hoop, dat de heer de Vos van Steenwijk deze plaats niet bij de strafpassages noteeren zal, die ik naderhand herlezen moet — zijn plaats moet behouden als volk tusschen de volkeren, wat helpen die tegenover zooveel duizend kilogram van dat zeer giftige koolmono-oxydegas?

Het is misschien erg onaardig van mij, dat ik zulk diep gevoeld patriotisme verstoor met de nuchtere — en gruwzame — realiteit van den tegenwoordigen scheikundigen oorlog, maar in die omstandigheden verkeeren wij en dat hebben wij te beoordeelen. Dit realisme alleen brengt ons op den weg van bezuiniging; maar het illusionisme van de patriottische phrasen voert ons verder op den weg van de millioenenverspilling. Ten slotte beteekenen die phrasen een machtiging aan de militaire Ministers, om onze defensie geschoeid te houden op de oude ruime leest, die nutteloos is en die wij niet betalen kunnen, en die wij niet behooren te

(van Embden.)

bekostigen, omdat onze defensie op deze basis even zwaknuttig blijft als op kleinere basis.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Idenburg bestrijdt mijn argument van de communiceerende vaten met de tegenwerping, dat niet wij het zijn, die begonnen, dat het altijd een ander volk is, dat zijn militaire uitgaven verhoogt en eerst daardoor wij mee moeten gaan.

Deze argumentatie is er weer volkomen naast — de heer Idenburg houde mij deze opmerking ten goede. Het ging niet om de schuldvraag, maar om het nuttig effect, dat men met deze uitgaven hebben kan, hetzij 't dan weldra gecompenseerde of zelf compenseerende uitgaven zijn.

Ieder volk zegt trouwens, dat men van den anderen kant begonnen is. Maar, ook indien het juist is, dat tegenover ons een ander volk, hetzij uit wantrouwen, hetzij door hetgeen het de laatste jaren ondervonden heeft, op een bepaalde sterkte boven de onze blijven wil, ook dan nog blijft onze tegenmaatregel even doelloos; want ook dat zal aanstonds te niet gedaan worden.

Niet de schuldvraag, maar de vraag van het nuttig effect is hier aan de orde.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Idenburg bestrijdt mij ook door te zeggen: ik geef toe, dat het niet in de perfectie kan zijn, de nieuwste snufjes kunnen wij niet er op na houden.

Is met deze, ik zou bijna zeggen: luchthartige uitdrukking werkelijk de stand van zaken geteekend?

Ik wees op de uitspraak van een zeer deskundig officier, dat ons hoofdwapen, de infanterie, geen aanvalskracht bezit. Is het buiten gevecht stellen van geheel ons hoofdwapen een vraag van ,,de nieuwste snufjes"?

Ik wees er op, dat wij nimmer de artillerie kunnen bekostigen en indien wel, dan toch niet de daarvoor noodige munitie.

Ik herinner aan een uitspraak van den heer Colijn, dat wat de luchtaanvallen betreft, wij volkomen weerloos moeten blijven. Ik voegde er aan toe, dat deze ééne, weerloosheid, deze ééne bres in den dijk, volkomen afdoende is, om al hetgeen wij wel hebben dra van zijn geheele waarde te berooven.

Ik herinnerde aan de scheikundige verdelgingsmethoden e. a. middelen en roerde daarbij nog niet eens onze maritieme onmacht aan.

Men stelle zich voor wat het practisch beteekenen kan, al deze fundamenteele zwakte maar weg te doezelen. Indien, wat God verhoede, het oorlogsconflict over ons zou komen, beteekent het, dat het leger onmachtig is zich te verdedigen tegen avions of chemische gassen en gruwelijk geteisterd wordt. Zie het voor u die jonge mannen in doodsnood, ons land in het grootste gevaar of verloren; en zie voor het tegenwoordige voor u den nood van de belastingbetalers, die gij daarvoor thans hun millioenen doet offeren. Meent gij waarlijk, dat de nuttelooze offers van nu en het nutteloos lijden van dan gedekt worden met het argument der nieuwste snufjes?

Kan dat er mee door, als het gaat om zulke gapende leemten en zooveel redenen van weerloosheid?

Onze weermacht, op dezen leest geschoeid, is onverbiddelijk even slecht als zij het zijn zou op goedkoopere schaal. Daarom is het huidige te dure stelsel een verspilling en nogmaals een verspilling.

Neen, het is naar mijn meening geen behartiging van 's lands belang, dit alles weg te doezelen met een: ,,tiptop kan het niet zijn, maar dat behoeft ook niet."

En toch heeft Minister de Geer zeer juist opgemerkt, dat de heer Idenburg niet eens meer diametraal tegenover mij staat.

De Minister van Financiën — wien ik erkentelijk ben voor de heldere en correcte resumtie van mijn standpunt — wees er op, dat op menig principieel punt — en ik heb inderdaad getracht het defensievraagstuk van den principieelen kant te bezien — de heer Idenburg en ik tot elkander schijnen te naderen.

In zekere mate geef ik dat inderdaad toe.

De aanval, dien men, vooral als men zich op een principieelen grondslag stelt, op de zwakke militaire veste kan richten, en dien ik mij in den loop van de jaren veroorloofd heb hier te beproeven, noopt inderdaad van tijd tot tijd de wederpartij tot concessies. Daaruit zou men dan willen concludeeren, dat de sociale waarde van deze debatten, ook al blijft men zelf in de minderheid, toch niet geheel nul is. Maar ik neem anderzijds waar, dat al is dan te constateeren, dat zij, die zooveel millioenen voteeren voor onze defensie, het standpunt van de betrekkelijke ontwapening geleidelijk naderen, voortdurend schommelen tusschen de beide uitersten en telkens op de waan van het absolute minimum terugvallen.

Men leze b.v. in het antwoord bij deze begrooting aan deze Kamer bladz. 41. Ons land, heet het daar, moet in zijn defensiemiddelen een redelijken waarborg voor zijn veiligheid vinden. Daaronder kan nog het politieke minimum der defensie verstaan worden, dus het nieuwere, juistere denkbeeld. Maar er volgt onmiddellijk op, dat er moet bezuinigd worden voor zoover 's lands veiligheid dit ook slechts eenigszins toelaat; de grens van het toelaatbare mag niet worden overschreden; daarvoor moet ,,voldoende" worden gezorgd. Welnu, onmiddellijk blijkt men weder aangeland te zijn in de illusie van het militair-technische minimum, dat bereikt zou kunnen worden door slechts een zeker getal millioenen met de daarbij behoorende organen toe te staan!

Ik erken, het uiteenhouden der beide principes is niet gemakkelijk. Dit en andere principieele punten zijn het, die het ontwapeningsvraagstuk zoo moeilijk maken, en mede daardoor zijn de verschillende landen er nog zoo weinig verder mede gekomen.

In het onderkennen der verschillende principes valt eenige vooruitgang waar te nemen, maar telkens valt men nog terug op een waan van zooveel millioenen, waarmede men dan militair technisch gedekt zou zijn.

Doch voor zoover er nu reeds overeenstemming is tusschen mijn wederpartij en mij; voor zoover ook de heer Idenburg en de Minister van Financiën dat absoluut minimum afzweren, en reeds toegeven, dat elk bedrag willekeurig en ontoereikend is, voor zooveel mag ik dan toch in 's Lands belang van hen de erkenning verlangen, dat in technischen zin die onvoldoendheid permanent blijft en men volkomen verantwoord is met voor een gelimiteerd bedrag een zekere politieke weerkracht te scheppen en daarmede te volstaan. Dit nu kan men met elk bedrag van eenig aanbelang. Ik noemde althans een bedrag, dat reëelen zin heeft. Waarom wijst de Minister van Financiën dat af? Waarom weigert hij een limiet van 30 millioen? Omdat het willekeurig is? Maar de huidige 100 millioen is evengoed willekeurig.

Gesteld eens, dat wij tot op dit oogenblik hadden uitgegeven 300 millioen en dat ik hier een motie indiende om te verminderen tot 100 millioen. De verhouding zou dan juist dezelfde zijn en men zou met evenveel recht kunnen zeggen, dat die 100 millioen een willekeurig en ontoereikend bedrag ware.

Met deze driemaal grootere bedragen bleef alles strikt gelijk! Is het dan niet jammerlijk, dat men zich aan het huidige hooge cijfer zoo hardnekkig en zoo doelloos vastklampt?

Ik wijs er den Minister van Financiën op, dat hij zonder het land te schaden 70 millioen kan besparen en onverschillig wijst hij dit af. Hij oppert slechts eenige bezuiniging. Maar in zijn stelsel zal dit historisch geworden bedrag zich in de toekomst onvermijdelijk weder uitzetten, omdat telkens valt aan te toonen, dat er iets onmisbaar is. Weigert men het onmisbare, waar blijft dan de handhaving van de neutraliteit en van ons zelfstandig volksbestaan? En zwicht men voor de eischen van onmisbaarheid, die bij elk stuk geschut en bij elke nieuwe uitvinding kan worden gedemonstreerd, dan krijgt men die automatische uitzetting van uitgaven, welke hier juist de misère teweegbrengt.

Dus èn om de permanente willekeur èn om de permanente onvoldoendheid èn om de in het oude stelsel gelegen tendenz tot expansie is het noodig nu radicaal te gaan afbreken en op geheel nieuwen grondslag een even voldoende en even onvoldoende weermacht op te bouwen. Natuurlijk zonder een

(van Embden.)

vacuum; zonder dat er overgangsjaren zouden komen, waarin men, gelijk de Minister aan mijn voorstel toedichtte, niets zou hebben. Het is toch wel meer vertoond, dat men een grondige reorganisatie tot stand brengt zonder dat men in de overgangsjaren geheel ontbloot is van alle middelen.

Er zullen overgangsjaren komen, welke hoogere financieele lasten aan de begrooting kunnen opleggen. De Minister van Financiën zeide, dat aan wachtgelden tientallen millioenen zouden moeten uitgegeven worden. Hoeveel? Zooeven sprak hij, of de geheele 70 millioen daaraan op zou gaan. Het kan niet anders, of het moet belangrijk minder zijn; maar zou het nu niet van belang zijn, dat hij dit nu eens eenigszins liet berekenen, gebaseerd op een voorloopig bezuinigingsplan? In Denemarken, waar men bezig is, de inkrimping tot stand te brengen, heeft men aangenomen een overgangstijdperk van 5 jaren. Dat zou ook hier kunnen geschieden.

Nu was mijn standpunt, dat men volkomen gerechtigd zou zijn om, gelet op de groote financieele hervorming, die men aldus tot stand brengt, de schadeloosstellingen in de overgangsjaren uit leeningsgeld te bekostigen, zoodat men slechts de rente van die leening permanent op de begrooting zou krijgen en dus slechts weinig in mindering der besparing komen zou. Men heeft voor een zoo weinig productieve politiek als de levensmiddelenbijslagen gedurende den oorlog wel leeningen van honderden millioenen opgestapeld; zuiver consumptieve kredieten. Hier evenwel zou men kleine leeningen aangaan voor iets dat zeker productief mag heeten, wijl het inhoudt het overgaan naar een weermachtstelsel, dat op bescheiden voet geschoeid is en dat niettemin precies even goed of even slecht aan zijn doel beantwoordt. Voor het belangrijke doel: bevrijd te geraken van het oude, historisch geworden, dure stelsel, is het aangaan van een leening voor die 5 overgangsjaren degelijk te verantwoorden. Is dit het geval, dan bespaart de Minister van Financiën inderdaad 70 millioen per jaar, minus de rente van die kleine leeningsbedragen.

De Minister van Financiën kan zich met het afkappen van die historische lijn niet vereenigen en vraagt mij, de lijn liever te willen ombuigen. Dat komt dan neder op de aansporing om te blijven bezuinigen en te besparen ook op dezen tak van Staatsdienst, gelijk men overal tracht te bezuinigen en te besparen. Hier valt ook de Minister van Financiën terug op het oude standpunt, en bestrijdt hij implicite, maar niet met argumenten en misschien niet eens desbewust, mijn stelling, dat men in de defensie een geheel specialen tak van Staatszorg voor zich heeft, waarop het noodzakelijk is een geheel andere soort van besnoeiing toe te passen dan op andere takken van Staatszorg, noodzakelijk wegens die internationale compensatie, waarover al voldoende gesproken is.

Neen, met eenvoudig besnoeien dit jaar met 17 pct., een ander jaar met een ander percentage, komen wij er hier niet. Zonder andere principes te aanvaarden, zou zich onverbiddelijk weer vertoonen de fatale expansiedrang.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, niet gelijkelijk besparen op productieve en improductieve uitgaven of, als men dat billijker vindt, niet gelijkelijk op de sterk- en op de zwakproductieve uitgaven, die der defensie. Maar neen, het door mij gestelde principe, dat ik meende te mogen noemen den uitweg uit onze financieele misère, de heer de Geer laat het alweder los. Ook hem, evenals den heer Idenburg en anderen, ziet men telkens terugvallen in den ouden waan van het absolute minimum en van de gelijksoortigheid van al deze Staatstaken. Dáárom, om dien waan te helpen uitroeien, is mijn motie noodig en kan ik ook niet voldoen aan het verzoek om deze motie in te trekken. Het is een strijden tegen het dwaallicht van het absolute onontbeerlijke, dat ons steeds verder in het moeras lokt, nu en ook voor latere jaren. Al wordt er nog zoo versoberd en geremd, men staat niet op vasten grond, men zakt steeds dieper in het moeras. De motie echter tracht in te prenten, dat het feux follets zijn, en tracht naar vasten bodem terug te leiden.

Men noemt mijn bedrag willekeurig. Ik antwoord, dat de huidige 103 millioen dit eveneens zijn. Men voert mij te gemoet, dat de verwijzing naar Denemarken zwak is; de heer Idenburg licht dit toe door de opmerking, dat Denemarken geen koloniën en slechts een korte landgrens bezit. Ik moet den heer Idenburg doen opmerken, dat ik niet trad in de quaestie der koloniale verdediging; die behoort thuis bij andere begrootingen en zal te zijner tijd ook bij de Vlootwet aan de orde komen.

Mijn betoog heeft slechts betrekking op onze nationale verdediging. De kleinere landgrens van Denemarken is natuurlijk een argument, maar ik kan daartegenover stellen, dat dit land ter zee weer heel wat kwetsbaarder is dan het onze, en dat, als men in Denemarken aan het ,,absolute minimum'' verslaafd zou zijn, de Deensche wetgever er toe had moeten komen om juist voor de marine veel hoogere en telkens aangroeiende bedragen, oneindig hooger dan de tegenwoordige, te voteeren.

En nu nog dit. Denemarken is niet het eenige argument geweest, dat ik in eersten termijn ten gunste van dat lage en vaste maximum bedrag genoemd heb. Ik heb, meer bepaaldelijk ten gunste der limiteering, een tweede argument aangevoerd, dat merkwaardigerwijze tot dusver alom is verzwegen: in de pers, in deze debatten; het is niet genoemd door den heer Idenburg, ook niet opgemerkt door den Minister-President, noch door den Minister van Financiën. En toch had dat argument naar mijn meening eenige moreele waarde. Ik heb er nl. aan herinnerd, dat het werkelijk niet een gril, een inval is van een anti-militaristisch vrijzinnig-democraat, om te zeggen: ik stel een maximum, waarmede gij het maar moet doen. Neen, ik heb aangestipt, dat de eer van deze uitvinding toekomt aan de Roomsch-Katholieke Kamerclub van 1896. Die heeren hebben toen geschreven en onderteekend de verklaring — ik moet nu wel herhalen wat ik in eersten termijn heb gezegd —, dat de vraag behoort te worden overwogen, of niet een maximum van 20 millioen voor leger als onverbiddelijke grens moest worden gesteld.

In mijn eersten termijn heb ik toegelicht, waarom ik tot een ander bedrag kwam voor leger en vloot en ondanks de waardevermindering van het geld kwam tot een lager bedrag dan de heeren toenmaals. Doch de hoofdzaak is natuurlijk niet, of de 20 en 30 millioen thans precies in de ware verhouding staan, maar wel of het serieus werk mag heeten om voor dezen bepaalden tak van Staatszorg en dezen alleen een limiet te stellen, welke niet mag worden overschreden, ongeacht of het aangenomen bedrag ook onvoldoende mocht blijken.

Het Roomsch-Katholieke programma van 1896 is onderteekend door de 25 toenmalige leden der Tweede Kamer, tot die partij behoorende. Ik heb de lijst van namen voor mij; er zijn tal van personen onder, die niet meer tot de levenden behooren, maar er zijn enkele namen bij, die waard zijn te worden geciteerd, namelijk die van dr. W. H. Nolens en mr. Kolkman, en nog een naam, dien ik aanstonds zal noemen. Indien deze heeren het toenmaals verantwoord hebben geacht om dit maximumstelsel, dat men op dit oogenblik gaarne voor min of meer absurd uitmaakt, in hun programma op te nemen, vraag ik of dat denkbeeld, voor de prioriteit waarvan ik hun gaarne hulde breng, onder de tegenwoordige financieele omstandigheden niet alleszins waard is opnieuw te worden opgevat. Waar in 1896 — welk een *aurea aetas* van thans uit gezien — een dergelijke stelling is geponeerd, is er thans tiendubbel reden om dat te doen.

Niettemin, ik twijfel er niet aan, dat ook de Katholieke leden dezer Kamer straks het uitnemende initiatief van de heeren Nolens en Kolkman verloochenen en tegen mijn motie zullen stemmen. Maar ik zal, dunkt mij, één lid dier fractie moeten uitzonderen. Eén stem van rechts zal zeker vóór mijn motie worden uitgebracht. Het zal die van den heer van Basten Batenburg zijn. Hij is een van de mede-onderteekenaars van genoemd programma geweest. Over het door mij genoemde bedrag mag hij misschien een kleine opmerking willen maken, maar het beginsel, het stellen van een maximum, heeft hij aangedurfd en heeft hij met zijn handteekening bekrachtigd. Het zal den heer van Basten Batenburg, denk ik, een voldoening zijn straks zijn ,,voor'' te laten hooren. Zijn eigen partij heeft hem daar nooit toe in de gelegenheid gesteld, onder meer, omdat weldra de Roomsch-Katholieke fractie zich coaliseerde met de zoo militaristisch georiënteerde Christelijk-historische en vooral de antirevolutionnaire groep.

(van Embden c. a.)

Maar mij is het thans een verheugenis, hem dien wensch van zijn jeugd nu eindelijk te kunnen voerleggen en ik twijfel niet, of hij zal straks met geestdrift zijn stem aan mijn motie schenken.

Wat het bedrag betreft, ten slotte nog dit eene woord tot den Minister van Financiën. Ik wijs er Zijn Excellentie op, dat hier de mogelijkheid bestaat om 70 millioen te bezuinigen zonder het land te schaden. En hoe beantwoordt de Minister dat aanbod? Met een tegenaanval op de vrijzinnig-democratische politiek. Waarom toch? Waarom beschouwt hij mijn geheele voorstel als een aanval?

De Minister zegt, dat het geen tegenaanval op mij was en dat hij het in een geheel ander verband heeft gezegd, maar het verwijt sloeg nogal in. Ik moet dat even releveeren. Zijn Excellentie voerde mij te gemoet, dat dit bedrag niet voldoende was voor het huidige tekort, hetwelk hij berekende te zullen bedragen ruim 100 millioen, reeds medegerekend de millioenen van de vrijwillige ouderdomsverzekering, die eerst in 1924 op de begrooting zullen drukken, en er werd als het ware bij ,,hineininterpretirt'' dat wij die 70 millioen meer dan eenmaal zouden verdisconteeren, gelijk wij zouden hebben gedaan met de gehoopte opbrengst der heffing in eens in 1915. Indien dat geen tegenaanval was, was het toch een aanval. Maar waartoe is zij noodig? Voor 100 millioen tekort zijn deze 70 millioen onvoldoende dekking; ook mogen deze 70 millioen niet andermaal of meermalen worden aangerekend. Zeker, maar is dat alles een reden voor den Minister van Financiën om deze 70 millioen zijnerzijds niet althans éénmaal aan te nemen en aan te wenden? Hoe grooter het tekort is, zoo meer reden om deze welkome hulp te aanvaarden, tenzij men kan aantoonen, dat ons land voor de 100 millioen veel veiliger is dan met de 30. Maar indien dit niet zoo is, en indien de Minister van Financiën, die immers de stellingen, die ik poneer, voor een groot deel zegt te beamen, zijn militaire collega's aandurft, dan neemt hij alvast die 70 millioen. Of anders bewijze hij — zijn taak is dit — dat de willekeurige grens, die wij trekken, het hoogste Landsbelang schaadt, en dat dit hoogste Landsbelang wel beveiligd is door het o. i. ruïneuze stelsel der Regeering; zoolang dit echter niet bewezen is, hebben wij den plicht onze motie te handhaven. Wij meenen, dat wij alleen langs dien weg onze militaire machtsmiddelen brengen kunnen op het peil onzer draagkracht, en alleen op deze wijze het militarisme kunnen treffen in zijn Achillespees. Wij zullen dan ook voortgaan met ons pleidooi; zullen deze denkbeelden uitdragen onder het volk en wij zullen volhouden totdat wij overwonnen hebben.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! In dit stadium van de discussie zal ik mij veroorloven een zeer kort woord te spreken tot den vorigen spreker en naar aanleiding van hetgeen mij van de Regeeringstafel is geantwoord. Ten eerste iets over de rede van den heer van Embden. Het is altijd een genoegen met dezen geachten afgevaardigde den degen te mogen kruisen, maar wel moet ik dat steeds doen in een positie, waarbij de twee partijen niet gelijk zijn. Hij heeft zijn redevoering nauwkeurig kunnen voorbereiden, goed kunnen documenteeren, schoon kunnen inrichten, terwijl het mijn lot is om onmiddellijk na dat welsprekende woord mijn bedenkingen er tegenover te moeten inbrengen. Indien ik dan ook aan die rede niet die aandacht schenk, welke zij waarschijnlijk wel verdient, worde dat niet geweten aan onderschatting van het belangrijke, dat ook thans weer door hem is aangeboden, maar aan het feit, dat de gelegenheid mij ontbreekt om goed gedocumenteerd een zoo geharnast ridder te gemoet te treden.

De heer van Embden heeft hetgeen hij zeide naar aanleiding van hetgeen ik mij veroorloofd heb op te merken in verband met zijn eerste rede, gesplitst in twee deelen. Het eerste draaide om de quaestie van de Volkenbondscijfers.

In dat gedeelte heeft de geachte afgevaardigde mij een kleine bestraffing toegediend, dat ik mij maar zoo had afgemaakt van zijn betoog over de stijging van de Volkenbondcijfers, en mij vermaand, voortaan mijn plicht in deze te be-

(Idenburg.)

grijpen, opdat ik den invloed, dien ik geacht word te bezitten, moge aanwenden in de richting, welke door den geachten afgevaardigde nuttig en noodig wordt geacht. Ik heb gezegd, dat ik kennis had genomen van de zeer interessante, goed gedocumenteerde betoogen van den geachten afgevaardigde, reeds vroeger in *De Telegraaf* medegedeeld, omtrent de stijging van de cijfers der defensie, blijkens mededeelingen aan den Volkenbond. Ik heb daaraan toegevoegd: ,,ik kan daarop niet antwoorden, omdat ik in die cijfers niet zit; men moet daartoe over meer gegevens beschikken, anders vergaloppeert men zich licht.'' Heb ik mij daarom met recht op den hals gehaald een vermaning als mij thans wordt toegediend? Ik ben ouder dan de geachte afgevaardigde, heb misschien dientengevolge wat meer ervaring en die ervaring heeft mij geleerd, dat men met cijfers voorzichtig moet zijn. Het is niet een zekere geestelijke traagheid om mij te onttrekken aan een plicht, dien ik ook wel erken, om critiek te oefenen op de Regeering ook naar aanleiding van cijfers, die door den Volkenbond worden gepubliceerd, maar het is mijn begeerte om die critiek te doen berusten op goeden grondslag. En daarom stelde ik prijs om over datgene wat de geachte afgevaardigde had opgemerkt omtrent de militaire cijfers in de Volkenbondsstukken eerst te vernemen de toelichting van de Regeering. Het is toch bekend, dat schier niets zoo moeilijk is als het vergelijken van cijfers van verschillende volken. Men moet dan geheel ingewerkt zijn in de inrichting van de begrooting, b.v.: schuilen onder de Marine alleen militaire uitgaven of ook civiele; zitten onder de personeele uitgaven alleen traktementen of ook wachtgelden en pensioenen? Dat zijn vragen, die op de eindcijfers grooten invloed oefenen en derhalve de vergelijking kunnen beheerschen en schijnbaar onverklaarbare zaken kunnen verklaren. Welnu, zoolang ik niet van deskundige zijde, i. c. de Regeering, inlichtingen heb ontvangen, weiger ik een oordeel uit te spreken.

Ik heb wel iets anders gedaan: ik heb gevoeld dat, indien het betoog van den geachten afgevaardigde geheel juist was, dat inderdaad een ongunstigen indruk zou kunnen wekken ten aanzien van het militaire beleid van de Regeering. Waar ik overtuigd ben, dat die indruk onjuist zou zijn, heb ik eenige cijfers, die mij zoo voor de hand lagen en waarop ik mij niet te voren kon voorbereiden, gebruikt om in het licht te stellen, dat wij niet zoo'n slecht figuur maken. Ik heb gezegd, dat ik die cijfers ontleende aan de rede van den Minister van Oorlog op 21 December, pag. 1309 van de *Handelingen*, 1ste kolom. De geachte afgevaardigde heeft op die cijfers captie gemaakt en gezegd: die cijfers voor Denemarken gelden voor de geheele defensie en gij vergelijkt die met de cijfers voor ons leger. Maar ook met die opmerking van den geachten afgevaardigde ben ik voorzichtig! Ik meen te weten, dat er in Denemarken behalve de bedoelde uitgaven voor het leger, die ik aan de rede des Ministers ontleende, ook uitgaven voor de vloot zijn.

Ik word daarin versterkt door de cijfers in het laatste ,,Statesmans Yearbook'', dat over het jaar 1921/22 voor het militaire budget, het leger (want daaronder volgen gegevens voor de marine), een bedrag aangeeft van 40 millioen Kronen. Ik geloof dus inderdaad, dat de critiek van den heer van Embden in dit opzicht geen goeden grond heeft. Overigens hecht ook ik weinig aan de vergelijking van dergelijke cijfers. Hetgeen de heer van Embden ook nu weer in het midden heeft gebracht over de defensie in het algemeen, heeft mij bevestigd in de overtuiging, dat het zeer moeilijk is landen met landen, volken met volken en Staten met Staten te vergelijken. Hoe kan men Denemarken nu vergelijken met Nederland? Nederland heeft koloniën, en dat heeft natuurlijk invloed op onze marine. De heer van Embden zal zeggen, dat hij dan ook uit onze Marinebegrooting de Indische uitgaven heeft uitgesloten. Ik betwijfel echter zeer, of hij dit goed gedaan heeft, want zoo iets is niet ieders werk; men moet, om dergelijke zaken te kunnen uitzoeken en te kunnen vergelijken, inderdaad goed in het systeem van de begrootingen thuis zijn. Daarom hecht ik eigenlijk aan dergelijke vergelijkingen niet. De heer van Embden heeft zelf gewezen op het verschil tusschen de zeegrenzen van Denemarken en de watergrenzen van Nederland. Ik had reeds gewezen op het

27ste VERGADERING. — 12 APRIL 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Idenburg.)

verschil in de landsgrenzen, wij beiden kunnen elkander wijzen op het verschil in geografische ligging. Het is een groot verschil tusschen ons, die grenzen aan de grootste militaire macht van Europa, aan onze zuidzijde, en Denemarken, dat aan den eenen kant grenst aan de zee en aan den anderen kant aan het ontwapende Duitschland. Zoo heeft men bij vergelijkingen op dit gebied allerlei omstandigheden in acht te nemen, waarvan de verwaarloozing tot geheel verkeerde conclusies zou leiden. Daarom kan ik in hetgeen de heer van Embden in dit gedeelte van zijn betoog heeft aangevoerd, geen aanleiding vinden om iets terug te nemen van hetgeen ik in mijn critiek op zijn rede in het midden heb gebracht.

Het tweede gedeelte van de rede van den heer van Embden bewoog zich meer op principieel terrein. Hij heeft zich er in verheugd, zoo zeide hij, dat er schier woordelijk op principieel terrein overeenstemming is tusschen hem en mij. Ik ben een te vredelievend mensch dan dat ik mij niet hartelijk zou verheugen in die overeenstemming. Indien echter de geachte afgevaardigde meent, dat dit speciaal een gevolg is van de betoogingen, die ik in deze vergaderzaal heb gehoord, dan moet ik hem die illusie ontnemen.

De eerste keeren, dat ik in deze vergaderzaal over militaire zaken gesproken heb (het is nu eenmaal zoo gegaan, dat ik een paar keer over militaire zaken heb moeten spreken), heb ik reeds in het licht gesteld, dat mijn standpunt niet is datgene, wat men in den gewonen zin militaristisch noemt. Ik herinner mij, dat ik in een redevoering verleden jaar gezegd heb, dat ik bezig was een brug te bouwen tusschen den heer van Embden en mij. Ik heb gezegd, „er is een grens voor onze defensie, en die grens is, dat wij houden wat wij te goeder trouw tegenover de wereld beloofd hebben, en wat internationaal onze plicht is. Dat is het punt, waarover wij het misschien eens zijn, dat wij ons woord moeten houden, dat wij moeten handhaven onze neutraliteit. Dat is het minimum, en ik wensch niet daarboven te gaan." Bij de bespreking van het Dienstplichtontwerp heb ik hetzelfde gezegd. Mijn eischen gaan niet verder dan de handhaving van onze neutraliteit. Zoo heb ik het standpunt, dat ik een paar dagen geleden hier heb toegelicht, reeds verleden jaar en ook het jaar daarvoor verdedigd. In de practijk is er inderdaad verschil tusschen den heer van Embden en mij, een verschil, dat zich hierop grondt, dat ik de defensie een zoo aangelegen onderdeel van de Staatstaak acht, dat wij ons niet daarvan kunnen afmaken met een zeker bedrag. Datgene wat onze plicht is als volk onder de volkeren — dat is geen sentimenteele uitlating, maar een zeer reëele plicht, — is te zorgen, dat ons grondgebied niet wordt een basis van operaties voor belligerenten, dat onze onverdedigbaarheid, ons nalaten van datgene, wat wij doen moeten, niet wordt een lokvink voor belligerenten om op ons terrein te komen. Dat is het minimum, waartoe wij verplicht zijn, en dat wij moeten naleven.

Dat kunnen wij niet met een zekere som als het ware afkoopen ten eeuwigen dage. Ik kan mij voorstellen, dat wij beneden dat minimum moeten gaan, omdat wij niet kunnen, maar dan doen wij dat met bewustzijn en niet volgens een systeem van den geachten afgevaardigde, een systeem, de geachte afgevaardigde houde mij ten goede, dat eigenlijk geen systeem is. Ik heb vroeger wel eens, over het systeem van den geachten afgevaardigde sprekende, gezegd: het is voor mij de vraag, of, als men een zeker weinig gemotiveerd bedrag beschikbaar stelt, men niet beter doet met niets beschikbaar te stellen. Het kan toch zijn, dat met dat bedrag niets te bereiken is. Wij zouden dan misschien beter doen met het voorbeeld te volgen van Luxemburg.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind het geen systeem, om te zeggen: daar hebt ge 30 millioen, en zie nu maar wat ge er van maakt. Als de geachte afgevaardigde meent, dat voor 30 millioen na te leven is de plicht, dien wij hebben om onze neutraliteit te handhaven, rust op hem de taak, om dat aannemelijk te maken.

De heer **van Embden**: Meent u, dat dat bij 100 millioen wel kan?

De heer **Idenburg**: Ja zeker, gewis.

De heer **van Embden**: De heer Colijn zegt, dat ook dit gevaarlijke leemten insluit.

De heer **Idenburg**: Dan hebt u den heer Colijn niet begrepen. Ik heb daar in mijn eerste rede ook al op gewezen. De heer Colijn zegt juist, dat wij een leger noodig hebben om onze neutraliteit te verdedigen. De heer Colijn praat geen onzin, hij zegt niet, dat wij iets moeten hebben, wat hij eigenlijk meent, dat wij niet kunnen hebben. Wij moeten hebben, wat noodig is om onze neutraliteit te handhaven, dat bedoelde de heer Colijn en dat bedoelde ik en de erkenning daarvan heb ik in dit middaguur weer gemist in het betoog van den geachten afgevaardigde. De geachte afgevaardigde spreekt, alsof het groote gevaar dat ons dreigt is een doorgezette aanval van een vijand, die ons gebied veroveren wil. Maar dat is niet het groote gevaar. Het groote gevaar is, dat onze neutraliteit geschonden wordt en dat wij daardoor, tegen onzen zin, in een oorlog betrokken worden. Ik heb al meermalen gezegd en herhaal dat nu: tegen dat risico kunnen wij wel degelijk maatregelen nemen en staan wij niet volslagen onmachtig.

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp den wensch van prof. van Embden om de militaire uitgaven te drukken zeer goed, een wensch trouwens, die gedeeld wordt door den Minister van Financiën en ook door den Minister van Oorlog. Want ten slotte is de Minister van Oorlog niet slechts een technisch Minister, maar maakt hij ook deel uit van het Kabinet, dat te zorgen heeft voor den goeden gang van zaken in het land. Daarom kan niet aanvaard worden een systeem, waarbij men zegt: daar hebt gij zooveel millioen, zie maar, wat gij er voor doet. Geen volk doet dat en ik weiger om mee te werken om het Nederlandsche volk op dien dwaalweg te doen gaan. Als de geachte afgevaardigde zegt: wij moeten arbeiden, strijden, ons inspannen om te zorgen, dat het recht onder de volkeren wordt geëerbiedigd, dat niet bajonetten en kanonnen, maar het recht onder de volkeren heerscht, daarom moet de Volkenbond worden gesteund, dan ben ik het daarmee volkomen eens, maar in afwachting daarvan moeten wij doen datgene, wat zelfs de Volkenbond, de gemeenschap der volkeren, van ons vordert, namelijk dat wij beschermen onze neutraliteit.

Bij de principieele overeenstemming, die er is tusschen den geachten afgevaardigde en mij, blijft er dus practisch een verschil, groot genoeg om te motiveeren de afwijzende stem, die ik, en naar ik hoop ook mijn politieke vrienden, over zijn motie zullen uitbrengen.

In de tweede plaats heb ik een enkel woord te spreken tot de Regeering. Ik heb haar te danken voor de aandacht, die aan de Regeeringstafel geschonken is aan mijn opmerkingen in eersten termijn. Ik voel mij tot een kort wederwoord verplicht. In de eerste plaats omtrent hetgeen geantwoord is op wat ik gesproken heb over de verhouding tusschen de Hervormde Kerk en den Staat. Ik heb daarop ontvangen een wederwoord van professor Slotemaker de Bruine en een antwoord van de Regeering. Dat antwoord is mij gegeven bij monde van den Minister van Financiën. Aan welke omstandigheid ik het te danken heb, dat dat antwoord van de Regeering mij is gegeven door den Minister van Financiën, weet ik eigenlijk niet. Voor zoover mij bekend is, is de zaak van de eerediensten, met uitzondering van de predikantstraktementen — waarover ik juist met geen woord gesproken heb —, bij besluit van het jaar 1870 opgedragen aan den Minister van Justitie. En eerder dan van den Minister van Financiën had ik dan ook — indien om welke reden dan ook de Kabinetsformateur mij niet op mijn algemeene beschouwingen had willen antwoorden — van den Minister van Justitie een wederwoord verwacht. Misschien zou dan ook het juridische gedeelte meer tot zijn recht zijn gekomen.

De rede van den heer Slotemaker de Bruine, aan welker verzoenende strekking ik gaarne hulde breng, heeft volkomen bevestigd hetgeen ik in eersten termijn over deze zaak heb gezegd. Mijn stelling was, dat er zijn twee stroomingen: de een beweert, dat de Kerk is vrij; de ander beweert, dat de

(Idenburg.)

Kerk is onvrij, maar dat de organisatie, die haar omvat, vrij is, en dat de Kerk als Kerk van die organisatie belemmering in haar leven ondervindt. Welnu, ik heb voor dat laatste standpunt een paar getuigenissen ingeroepen en ik heb gezegd, dat het eerste standpunt is dat van den heer Schokking en van *De Nederlander* — ik had ook kunnen zeggen van den heer Slotemaker de Bruine. Dat uitgangspunt is volkomen door de rede van den heer Slotemaker de Bruine bevestigd. En dat was de grondslag van mijn betoog; over de quaestie zelf sprak ik eigenlijk niet.

Nu zegt de heer Slotemaker de Bruine: zou de antirevolutionnaire partij niet een kleine wijziging willen aanbrengen in art. 20 van haar ,,Program van Beginselen"? Hij zegt niet precies, welke woorden hij zou willen laten vervallen en daarom is het niet zoo gemakkelijk dien wensch van den geachten afgevaardigde over te brengen. Maar, oprecht gesproken, ik zie voor deze zaak niet zoo veel verschil tusschen art. 20 van ons program en art. 12 van het program van de Christelijk-Historische Unie. Ook daar wordt gesproken van eerbiediging van verkregen rechten, daar wordt gevraagd bescherming van de Overheid van ieders recht om zich van de Kerk los te maken. Uit die laatste woorden zou men ten opzichte van het uittreden uit de Kerk en de financieele gevolgen daarvan conclusies kunnen trekken, die waarschijnlijk niet in de bedoeling liggen. Maar al zou de antirevolutionnaire partij niet alleen art. 20 willen veranderen, maar zelfs art. 12 van de Christelijk-Historische Unie geheel willen overnemen, zou daardoor de kerkelijke quaestie niet uit de politiek verdwijnen. Als niet meer geschiedde, zou verschil blijven bestaan over de vraag, of de Kerk vrij is of niet en of de Regeering moreel het recht heeft, in deze quaestie aan één zijde te gaan staan.

De Minister van Financiën is van oordeel, dat degenen, die spreken van de onvrijheid van de Kerk, in tegenstelling dan met de vrijheid van organisatie, voor het grootste gedeelte staan buiten de Hervormde Kerk.

Het kan zijn. Ik weet niet, of het zoo is, maar wel weet ik, dat er belangrijke groepen zijn in de Hervormde Kerk, die aldus oordeelen.

Ik noemde reeds *De Gereformeerde Kerk* van ds. Lingbeek, ik had ook kunnen noemen *De Waarheidsvriend*, *Het Convent*, de ,,dogmatische fragmenten" van den Hervormden predikant ds. Knap. Ik had ook nog kunnen wijzen op wat dezer dagen geschreven is door ds. Knap in *Oude Paden*. Kennisneming van die bescheiden zal den Minister van Financiën den indruk kunnen geven, dat het hier niet gaat om een kleine, onbeteekenende groep of om buitenstaanders, maar om ernstige grieven van een ernstig deel der Hervormde Kerk.

Of nu die verschillende groepen het samen onderling oneens zijn, zooals ik op gezag van den heer Slotemaker de Bruine gaarne wil gelooven, doet voor hetgeen ik zeg er niets toe. Het feit blijft, dat velen zeggen: de Kerk is vrij; anderen zeggen: de Kerk is onvrij, en dat de houding der Regeering zich plaatst op het standpunt van een der partijen.

Nu heeft het antwoord der Regeering, ik wil dat openlijk uitspreken, mij niet geheel bevredigd. Niet omdat de Regeering niet wil ingaan op mijn voorslag. Ik heb dien voorslag zóó bescheiden gedaan, dat afwijzing daarvan geenszins mij kan krenken. Maar onbevredigd laat mij dat antwoord, omdat het ging, naar mij voorkomt, ver buiten hetgeen ik in het midden heb gebracht en omdat het daardoor niet vertoonde die groote evenwichtigheid, die overigens de zoo welverzorgde rede van den Minister van Financiën sierde.

Wat toch heb ik gevraagd?

Ik heb gevraagd, of de Regeering niet commissoriaal zou willen maken de vraag, in hoeverre en langs welken weg het mogelijk is het begane onrecht te herstellen.

Dat onrecht is begaan, wordt niet door velen ontkend, ook niet door den heer Slotemaker de Bruine en door *De Nederlander*.

Ik heb gevraagd, dat de Regeering eens een oogenblik haar standpunt zou loslaten, om gelegenheid te hebben, de door mij genoemde vraag door een commissie te doen onderzoeken.

Ik heb de Regeering niet uitgenoodigd, zich op het tegenovergestelde standpunt te plaatsen. Ik heb haar niet gevraagd, tegenover de Hervormde Kerk een andere praktijk te gaan volgen of een andere handelwijze. Wat dienaangaande werd opgemerkt, gaat dus geheel langs mij heen.

Het eenige, wat ik bescheiden voorgeslagen heb om te komen uit de moeilijkheden, die door een deel van ons volk als pijnlijk gevoeld worden, was een onderzoek.

Motiveert dat een betoog aan mijn adres tegen de personen, die intrekking van de besluiten van 1816 vragen? Ik heb er met geen woord van gerept, weet zelfs niet, of dergelijke personen bestaan. Motiveert dat de bewering, dat opvolging van mijn voorslag de kerkelijke quaestie voor jaren in het centrum van de politiek zou plaatsen?

Het tegendeel is waar. Dat kan niet het gevolg zijn van een onderzoek, als ik bedoelde. De kerkelijke quaestie heeft haar plaats in de politiek mede ten gevolge van de houding der Regeering, die zich stelt op het standpunt van een der partijen, die dienovereenkomstig handelt, en zelfs niet wil overwegen, of dat standpunt wel geheel juist is en of niet in hetgeen de andere partij wenscht een element van rechtmatigheid ligt. Ik ontken niet het formeele recht van het standpunt der Regeering en heb dit in eersten termijn voldoende doen uitkomen, maar ik meen, dat zij dwaalt, indien zij oordeelt, dat zij, aldus handelende, onpartijdig en neutraal is in deze netelige quaestie, die van groot belang is voor een ernstig deel van ons volk.

De formateur van dit Kabinet heeft mij ook de eer bewezen om eenig wederwoord te geven op sommige van de door mij tot hem gerichte vragen. Ik ben hem daarvoor dankbaar.

In dat wederwoord heeft hij ook bestreden enkele der door mij gemaakte opmerkingen, met name de opmerking, dat in normale omstandigheden de belangrijkste portefeuille van het Kabinet door den formateur moet worden bezet.

Hij heeft betoogd, dat aanvaarding van dien regel zou leiden tot het loslaten van een principeel, homogeen Kabinet, zou leiden tot een zaken-Kabinet.

Het is tot mijn spijt niet tot mij doorgedrongen, hoe dat van den door mij op den voorgrond gestelden regel het gevolg zou kunnen zijn.

Ik handhaaf dan ook mijn uitspraak, dat onder normale omstandigheden de belangrijkste portefeuille, die als het ware het karakter van het Kabinet aangeeft, moet bezet zijn door den Kabinetsformateur. Dat lijkt mij toe een goede zede en hetgeen de formateur van dit Kabinet daartegen heeft ingebracht, heeft mij van het tegendeel niet overtuigd.

Weet u, Mijnheer de Voorzitter, wat mij in het betoog van den Minister-President heeft verwonderd? Dat het was gericht tot mij en niet tot den heer de Vos van Steenwijk, want ik had slechts zeer bescheiden een woord van instemming betuigd met een uitspraak, die met veel meer gezag en veel welsprekendheid door den heer de Vos van Steenwijk in het midden was gebracht.

Ik heb slechts een kleine captie op die uitspraak gemaakt ten bate van den Minister-President, waar ik aantoonde, dat ik het zeer goed begrijpelijk vond, dat in dit geval die regel niet was opgevolgd.

De Minister-President wil zich misschien herinneren, dat ik ook genoemd heb het jaar 1921, dat er toen misschien aanleiding geweest was om van portefeuille te veranderen, maar niet in het jaar 1922. Ik heb gansch mijn constructie zoo gemaakt, dat ik aannemelijk kon maken de oplossing, die door den Minister-President in 1922 aan de crisis is gegeven, zoodat ik, eerlijk gezegd, geloof, dat de vermaning, die mij van de Regeeringstafel onder dit opzicht is toegediend, eigenlijk bestemd was voor den geachten afgevaardigde uit Overijssel.

Mijnheer de Voorzitter! Er was nog een misverstand bij den geachten formateur van dit Kabinet ten opzichte van hetgeen ik bedoelde, toen ik mij ook weer aansloot bij den heer de Vos van Steenwijk over de vraag, of het wenschelijk

(Idenburg e. a.)

of niet wenschelijk geweest was, dat van Regeeringswege een financieel program was geopenbaard, dat wij in de verkiezingsdagen hadden kunnen toelichten en uitdragen onder ons volk, opdat ook door het volksbewustzijn het financieel Regeeringsprogram van dit Kabinet zou worden gesteund.

De geachte Minister-President heeft dat opgevat, alsof ik zou gewenscht hebben, dat gebroken zou worden met de zede, dat een Nederlandsch Ministerie zich zelf niet maakt tot inzet van de verkiezing en niet als het ware een verkiezingsprogram lanceert.

Mijnheer de Voorzitter! Dat was geenszins mijn bedoeling. Wanneer de formateur van dit Kabinet in gedachte terug wil gaan tot Mei 1922, dan zal hij zich herinneren, dat ik van dat financieel program gesproken heb in verband met de oplossing van de crisis van 1921.

Toen was er een crisis ontstaan op een zeer ongedachte wijze bij Financiën. Er was een crisis bij Oorlog en toen verdween de Minister van Financiën en toen heb ik gezegd: er had moeten komen naar mijn bescheiden meening een financieel program, natuurlijk niet voor dat eene jaar, want het was bijna niet de moeite waard geweest van Minister van Financiën te veranderen, maar een program, dat voor eenige jaren zou strekken. Het was dat program, dat wij hadden kunnen gebruiken, indien het was gepubliceerd voor de verkiezingen, om, waar ongetwijfeld het bezuinigen een groote inspanning zou kosten voor de Regeering en veel moeite zou veroorzaken voor de bevolking, aan dat bezuinigen den zedelijken grondslag te geven, waaraan het ongetwijfeld kan behoefte hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Nog rest mij slechts een woord van dank aan de Regeering voor de informaties, die zij mij heeft willen verstrekken op mijn vraag, wat verder van haar te verwachten is ten opzichte van eenige punten, die ons, antirevolutionnairen, ter harte gaan.

Ik hoop zeer, dat zij er in zal slagen de quaestie van de lijkverbranding en de Zondagswet spoedig tot oplossing te brengen; dat haar onderzoek in zake den stemplicht met voor mij goeden uitslag zal worden bekroond, dat het „vooralsnog" voor de handhaving van de Staatsloterij van niet al te langen adem zal zijn.

Wat nu de doodstraf aangaat, het Kabinet staat op hetzelfde standpunt, waarop ook ik sta. Ik heb het Kabinet gevraagd, of van de Regeering, van het principieele standpunt uitgaande, voorstellen in die richting waren te verwachten. Daarom is mij niet geheel en al duidelijk de argumenteering van het afwijzend antwoord. Wel begrijp ik er de strekking van, maar de argumenteering is mij niet geheel duidelijk. Dit heb ik dan toch wel verstaan, dat door hen, die meenen, dat tot het welzijn van ons volk, wijl tot handhaving van Gods ordonnantiën, het noodig zou zijn tot dezen maatregel over te gaan, een krachtige principieele propaganda zal noodig zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb aan hetgeen ik in eersten termijn heb gezegd niet veel meer toe te voegen.

Het antwoord, dat de Regeering mij gegeven heeft op de verschillende speciale punten, die ik ter sprake heb gebracht, heeft mij niet verwonderd, heeft mij niet buitengemeen verblijd en ook niet buitengemeen teleurgesteld.

Ik had eenige vermoedens en die zijn bevestigd.

Ik weet — en de formateur van het Kabinet heeft namens het Kabinet ons er aan herinnerd —, dat, indien er samenwerking is van partijen, die geen van alle een absolute meerderheid hebben, natuurlijk de partijen alle van hun specifieke wenschen iets zullen moeten laten vallen.

Wij zijn er toe bereid en houden ons overigens het recht voor te ijveren voor datgene, wat wij achten in het waarachtig belang van ons land.

Waar dit Kabinet wil handhaven de Christelijke grondslagen van ons volksleven, herhaal ik den wensch, dat het van God moge ontvangen de kracht en de wijsheid om dat voornemen uit te voeren.

De heer **van der Lande**: Mijnheer de Voorzitter! Het gisteren gesprokene heeft herinneringen bij mij opgewekt. Op den dag, dat de groote Staatsman dr. Kuyper begraven werd, besloot de Tweede Kamer der Staten-Generaal dien

(van der Lande.)

dag haar vergadering wel door te laten gaan. En nu komt in mijn herinnering te voorschijn het om stijl en inhoud zoo schoone artikel van den Hoefijzer-correspondent in het *Handelsblad*, dat toen zoo treffend weergaf, hoe Kuyper's invloed zelfs nog na zijn verscheiden de Kamer beheerschte. „De klokken luiden", zoo was de titel. Zij luidden en trokken de Kamerleden uit de Kamer naar zijn graf, zoodat de vergadering niet kon doorgaan. Kuyper's geest was krachtiger dan het formeele besluit van een Tweede Kamer.

Dat beeld, Mijnheer de Voorzitter, kwam mij in herinnering, toen ik gisteren den Minister-President en den Minister van Financiën, sprekende als Regeeringsmannen, hoorde antwoorden op mijn rede, die ik hield bij de algemeene beschouwingen. Dat beeld vervormde zich echter eenigszins. Het werd een dissolving view en het bracht voor mijn oogen den geest van het oud-liberalisme, den geest van de oud-liberale partij, die zooveel jaren zweefde om de Regeeringstafel, waaraan nu een rechts Ministerie gezeten is. Ik zag dien geest weer zweven. Mijnheer de Voorzitter! De oud-liberale partij is verdwenen, maar evenals Kuyper's geest na zijn verscheiden de Kamer beheerschte, zoo schijnt thans even krachtig de invloed van het door de liberale partij zich toegeëigende vrijhandelsdogma, dat zoo dikwerf en in alle vormen van die zelfde Regeeringstafel verkondigd werd, althans in deze Kamer zijn invloed op deze Regeering niet te hebben gemist.

Ik breng ook in mijn herinnering terug, hoe ik in 1913 als lid dezer Kamer stond tegenover het Kabinet-Cort van der Linden. Hoe ik toen dat liberale Kabinet bestreed. Ik verkondigde nu dezelfde stellingen als toen. Ik ging uit van het principe, dat het daaraan voorafgaand Christelijk Kabinet aan de Regeering gebracht had het principe, waarvoor geheel rechts Nederland toen ten strijde trok. Alles wat toen tot de rechtsche partij behoorde, zette zich scherp tegen de onware leuze: Nederland is een vrijhandelsland en moet het blijven. En onder die strijders zijn vast en zeker een Ruys de Beerenbrouck en mr. Aalberse geweest. Ze zullen vooraan gestaan hebben. Ik stond naast hen. Thans staan zij verre van mij. Ik stond toen tegenover het Kabinet-Cort van der Linden. En zie, Mijnheer de Voorzitter, in die 10 jaar is er veel veranderd. Zelfs de groote steen des aanstoots, de onderwijsquaestie, is verdwenen. Maar wat niet verdween, neen, wat met nieuwe kracht naar voren gebracht wordt, is de stelling, dat Nederland een vrijhandelsland is en moet blijven. Precies dezelfde argumenten als waarmee het liberale Ministerie-Cort van der Linden in zijn maidenspeech tien jaar geleden kwam aangesleept, precies dezelfde woorden moest ik nu hooren. En het fraaiste, neen, Mijnheer de Voorzitter, het treurigste van alles vind ik, dat de helpers, die als paladijnen den toenmaligen Minister-President Cort van der Linden beschermden tegen mijn aanvallen, ook thans zich scharen aan de zijde van Minister Ruys de Beerenbrouck.

Men kan oogen en ooren nauwelijks gelooven. En toch is het zoo. Het is de treurige waarheid.

Dezelfde geest, die toen het geheel beheerschte, beheerscht ook dit Ministerie. Die geest is aan de Regeeringstafel blijven hangen. Toen werd getracht, evenals nu, te bewijzen, dat ons tarief een vrijhandelstarief is en dit zoo moet blijven. Toen zat de meening voor, die gisteren ook door de Regeering uitgesproken werd, dat Nederland het vrijhandelsstelsel heeft, ook al zijn in ons tarief nog verschillende posten, die eenige bescherming genieten. En de hoofdgedachte van den Minister was: Nederland is een vrijhandelsland en moet het blijven. Toen deze gedachten door den Minister van Financiën geuit werden, werden zij als het ware met applaus begroet door den Minister-President. Toen Minister de Geer die woorden sprak, gaf de Minister-President daarvan blijk door een bewust of onbewust hoofdknikken, dat hij het betoog van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid bevestigde, dat ook hij die woorden geheel onderschreef.

Slechts een der Ministers keek stil voor zich heen: hij dacht zeker met smarte aan lang vervlogen dagen, zat in papieren te snuffelen. Es war einmal...... die Minister deed, alsof er niets gewichtigs gesproken werd, alsof die Regeeringsverklaring in het openbaar officieel gegeven niet den

(van der Lande.)

minsten indruk op hem maakte. Het was de geachte bewindsman van Justitie, de heer Heemskerk, die eens uit zijn zetel geworpen was door de thans verkondigde stelling.

Toch waren dat hoogst gewichtige woorden, door deze Regeering met of zonder toestemming van Minister Heemskerk gesproken, woorden, Mijnheer de Voorzitter, die, uitgelokt door mijn pertinente vraag, nu eens klaar weergegeven hebben, wat wij van dit Kabinet te wachten hebben; woorden, die tot hen moeten doordringen, die geraadpleegd zijn bij de samenstelling van dit Kabinet; woorden, die in strijd zijn met de meening van zoovelen der rechterzijde. Ik wil slechts even herinneren aan hetgeen dr. Nolens zeide, zeker aan den Minister-President een niet geheel onbekende persoonlijkheid, die bij de algemeene beschouwingen aan de overzijde onlangs de bescherming der nationale welvaart wilde bevorderen. Dr. Nolens zeide toen naar aanleiding van hetgeen de heer Loudon ter conferentie van Genève had verklaard:

„Op bladz. 17 van het „compte rendu de la troisième assemblée de la société des nations", lezen wij:

„Un autre moyen, irréalisable pour le moment, je le crains, mais qu'un pays libre-échangiste comme le mien a le droit de préconiser de toute son énergie, serait la suppression des barrières économiques entre les nations."

Daar staat achter genoteerd: applaudissements sur divers bancs. Ik zie het, Mijnheer de Voorzitter, ik hoor het. Ik heb ook dergelijke internationale conferenties medegemaakt en ook van die toejuichingen gehoord, toejuichingen, waaronder er dan veelal zijn van hen, die in hun eigen land de hoogste invoerrechten heffen. Ik heb na afloop van die vergadering een Amerikaan bij mij gehad, die de vergadering had bijgewoond en die opgetogen was over den vrijhandel, waarover hij een heele dithyrambe voordroeg.

Ik heb hem toen gezegd: goede vriend, ga naar Washington en vertel dat aan uw Regeering. En zoo zou ik den heer Dresselhuys in overweging willen geven: ga naar uw buitenlandsche vrienden en tracht die te bekeeren tot datgene, waarvan wij hier in ons land bijna algemeen overtuigd zijn. Wij vinden hier weer het onuitroeibare sofisme van de zoogenaamde vrijhandelaars. Voortdurend verwart men de internationale vrijheid en de bepaalde positie van een land in gegeven omstandigheden. Argumenten, die gebruikt worden voor den internationalen vrijhandel, worden getransponeerd op het politieke terrein van een bepaald land, en zoo kan het gebeuren, dat in ons land, omgeven door andere landen, die hun eigen grenzen op alle mogelijke wijzen sluiten en onzen uitvoer daarheen bemoeilijken, op grond van argumenten voor den internationalen vrijhandel beweerd kan worden: wij moeten geen invoerrechten heffen of andere maatregelen nemen, die den invoer kunnen belemmeren. Dat is hetzelfde sofisme als wij voortdurend hooren bij de ontwapening. De argumenten, die voor een internationale ontwapening of vermindering van bewapening worden aangevoerd, worden overgebracht op een bepaald land, in welke omstandigheden dat land ook verkeert tegenover zijn buren; ik zeg niet, door allen, maar door sommigen.

Waar het op het oogenblik op aankomt is dit, dat wij, met of zonder internationalen vrijhandel, met of zonder de uitlatingen, die daarover door zeer hoogstaande personen, ook in het buitenland, zijn gedaan, moeten zorgen, dat wij voor ons bedrijfsleven het hoofd boven water houden."

En om nu tot de eigenlijke beantwoording van het antwoord der Regeering over te gaan, ik dank de Regeering wel voor de aandacht, die zij aan het door mij gesprokene heeft willen schenken. Mijn dankbaarheid is helaas niet evenredig aan mijn voldaanheid.

Het doet mij leed, dat de Minister van Financiën den toestand van 's Lands financiën even donker inziet, ja, haast nog donkerder dan ik. Dat spijt mij, omdat ik niet kan begrijpen, waarom Zijn Excellentie niet meer aandacht wil schenken aan het door mij aanbevolen systeem van fiscaal beschermende rechten. Deze rechten toch beoogen den buitenlander in onze belasting te betrekken, mits zij geheven worden van die fabrikaten, die hier in voldoende mate en evengoed als in het buitenland gefabriceerd kunnen worden.

Een fiscaal beschermend tarief laat den invoer toe, waarvan de buitenlandsche fabrikant, die hier geen belasting betaalt, gebruik kan maken om zijn fabrikaten af te zetten.

Of dacht de Minister nu inderdaad, dat hier de katoenen goederen 5 pct. duurder zouden worden, indien hij over de Twentsche industrie niet nog eens de zegening van 5 pct. bescherming liet neerdalen? De onderlinge concurrentie der Twentsche industrie zal wel zorgen, dat de prijzen niet verhoogd worden. Wil de buitenlander hier verkoopen, welnu, dan moet hij tot den Twentschen prijs zijn waar aanbieden en betaalt dan 10 pct. aan de schatkist.

Daardoor wordt het groote arbeidersgezin, waarvan de Minister meende te moeten spreken, de schatkist en de industrie gebaat. Wat wil men nog meer?

Een verstandig tarief is gericht op dat principe.

Een goed ingericht tarief maakt het leven niet duurder. Zelfs in Duitschland, 't land van uiterste protectie, was 't leven vóór den oorlog niet duurder dan hier, integendeel, goedkooper. Zoo ook België vóór den oorlog.

Erkent dit de Minister of bestrijdt hij dit?

't Is dan ook ten eenenmale onjuist, dat matige invoerrechten op de groote gezinnen zouden drukken. Dat is een prachtig argument, dat allicht inslaat bij de massa en haar leiders, die de juiste gevolgen van een goed fiscaal beschermend tarief niet kennen! Mijn antwoord is, dat de prijzen niet duurder zullen worden. Een fiscaal beschermend tarief moet niets afnemen, doch moet arbeid brengen aan de velen, die om arbeid en loon schreeuwen.

Is een dergelijk fiscaal beschermend invoerrecht niet doelmatiger dan het zoogenaamde vrijhandelsprincipe, dat volgens dezen Minister tot grondslag ligt aan ons tarief, welk principe tot gevolg heeft, dat n. b. petroleum belast wordt, de drijfkracht van vele industrieën, het verlichtingsartikel van den arme in zijn schamele woning, den kleinen landbouwer in zijn hut op het veld.

O, Mijnheer de Voorzitter, dat tarief moet goedgepraat worden, dat onder 't motto van vrijheid de onzinnigste belasting heft van hen, die 't niet kunnen betalen.

Waarom ik zoo strijd tegen die leuze, dat Nederland het vrijhandelsland is? Wel, Mijnheer de Voorzitter, vroegere regeeringen en ook deze hebben zich nog steeds op het standpunt gesteld, dat hier vrijhandel heerscht, zij het ook, zooals de Minister zegt, met verschillende afwijkingen.

Ik blijf er tegen protesteeren, zoolang deze stelling van Nederlands vrijhandel aangenomen blijft op het gebied van belasting.

Mijnheer de Voorzitter! Vóór 10 jaren werd ik lid van deze Kamer en het zijn nog dezelfde gedachten, die ik, toen ik in 1913 lid werd van dit Parlement, hoorde van het liberale Kabinet Cort van der Linden, zooals ik reeds zeide, en dezelfde woorden klinken nog in mijn ooren. Zij zijn in volkomen harmonie met de tonen, die toen aangeslagen werden. De liberale Regeering van toen werd toen gesteund door haar helpers. Wat is er nu veranderd? Een andere Regeering, maar dezelfde gedachten, dezelfde helpers. Of was het niet treffend, dat zich onmiddellijk na mijn laatste rede als Regeeringshelpers aanboden de heeren van Embden, Smeenge, mevrouw Pothuis, naar ik meen, en ook de heer Wibaut? Ik vraag u, Mijnheer de Voorzitter, is dat niet teekenend? Geeft dat niet te denken?

De Minister van Financiën zeide, dat we een vrijhandelsstelsel hebben, ook al zijn in ons tarief nog verschillende posten, die eenige bescherming genieten.

Mijnheer de Voorzitter! Gewoonlijk zegt men, na zulke uitdrukkingen gehoord te hebben: dat klinkt heel wat, doch het is niets.

Hier ligt het anders; het klinkt heelemaal niet en het is niets. Op mijn uitvoerige uiteenzetting in mijn rede van

27ste VERGADERING. — 12 APRIL 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(van der Lande.)

Maart heb ik trachten te bewijzen, dat hier geen vrijhandelsstelsel bestaat. Tegenover die bewijzen stelt de Minister alleen, of juister deze Regeering, dat zij dat niet vindt; zonder eenige bewijsvoering wordt botweg een bewering gelanceerd, waarvan alleen de toon, waarop zij geuit werd, eenige belangstelling verwekte. Mijnheer de Voorzitter! U zult mij zeker willen excuseeren, dat ik langer spreek dan gewoonlijk bij een repliek in deze Kamer het geval is. Het onderwerp, niet mijn woorden, acht ik echter zoo belangrijk, dat ik meen er iets langer bij stil te moeten blijven staan.

Ik wil het nu verder niet hebben over den toon, waarop 's Ministers gewichtige woorden geuit werden, doch den zin er van eens gaan ontleden. De Minister zegt: Wij hebben vrijhandel — en men lette nu wel op —, ook al zijn in ons tarief nog verschillende posten, die eenige bescherming genieten.

Het wil mij voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister evengoed had kunnen zeggen: wij hebben vrijhandel, voor zoover wij geen beschermende rechten heffen, of wel: wij hebben vrijhandel en we hebben hem niet.

Waarom ik zoo hecht aan de verklaring van de Regeering? Wel, Mijnheer de Voorzitter, omdat mijn tegenstanders, valschelijk voorgelicht of onkundig omtrent ons tarief, het zoogenaamde bestaan van onzen vrijhandel, en vooral het volgens hen breken daarmede, een onoverkomelijk bezwaar vinden om zelfs maar eenige betere wijze van invoerrechtenheffing in overweging te willen nemen.

De Minister vraagt mij: Wat doet het er toe wat voor systeem wij hier hebben? Men zou evengoed kunnen zeggen, dat er nu reeds protectie genoeg is. Goed gezegd, Mijnheer de Voorzitter! Ik stel deze uitdrukking op hoogen prijs, omdat zij althans blijk geeft, dat Minister de Geer ons tarief en protectie althans in één adem durft noemen en zijn eed, op het vrijhandelsdogma afgelegd, hem toch nog toestaat, al is het niet met geheel geopende oogen, ons tarief te bestudeeren. Het is wel niet veel, maar het is toch iets. Zijn Excellentie vindt in den toestand van ons tarief geen aanleiding om het 40 millioen meer te laten opbrengen en hij knoopt hieraan vast de vrees, die den vrijhandelaren niet uit het hoofd te praten is, dat dan de levensbehoeften 40 millioen duurder zullen worden, en om dit de massa goed in te prenten, voegt de Minister er aan toe, dat dit dan in de eerste plaats de groote gezinnen zal treffen.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, en nogmaals neen. Het buitenland moet deze belasting in hoofdzaak treffen. De exportindustrie mag er niet door geschaad worden. Was het product der maalindustrie, die voor het dagelijksch brood zorgt in België, duurder of goedkooper dan in Nederland, terwijl België plm. 8 pct. invoerrecht hief en Nederland tarwebloem niet met invoerrecht belastte? Dit is wel een sterk bewijs tegen 's Ministers stelling. Of meent de Minister, dat de drukkende directe belasting hier het brood niet duurder maakt? Waarom durft de Minister het schreeuwende cijfer niet in zijn antwoord behandelen, dat ik aanhaalde, om te bewijzen hoe de directe belastingen hier als een der eerste factoren genoemd moeten worden, waarom hier in het jaar door het volk tientallen millioenen guldens meer aan brood betaald moet worden dan in België? Begrijpt de Minister dan niet, dat een prijsverschil, zooals op dit oogenblik, van plm. 8 cent per kilogram brood — begin Maart was het plm. 10 cent —, gefabriceerd van dezelfde grondstoffen als in België, een groot deel door de directe belastingen wordt veroorzaakt, waardoor de directe belastingen ten slotte weer indirecte belastingen worden? Een nieuwe gedachte, Mijnheer de Voorzitter, die ik der Regeering wel in overweging geef bij haar economische beraadslagingen niet uit het oog te verliezen.

Bijzonder interesseerde mij de mededeeling van den Minister van Financiën, dat hij zoo innig kennis genomen had van een adres, zegge van één adres, der strookartonindustrie, om geen tariefverandering. Ik wil het in het midden laten, of die industrieelen het onderwerp „fiscale bescherming" en ons tarief volkomen bestudeerd hebben, of die industrieelen een internationalen en nationalen kijk hebben op onzen economischen toestand. Ik wil hen niet

(van der Lande e. a.)

afbreken, noch loven. Dat eene adres van die enkele industrie zegt m. i. niets. Wanneer de Minister zoo gevoelig is voor adressen, dan neem ik aan hem een mand vol adressen te bezorgen, een mand, gevuld met pakken adressen, zooals ze in de hal dezer Kamer staan, allemaal adressen voor het bestaan blijven van den zomertijd, een adressenmassa van die belastingbetalers, die door successiebelasting en de andere kapitaalvernietigende belastingen gedupeerd en ontkapitaliseerd zijn, van industrieelen, die niet mogen deelen in de bescherming, die hun andere landgenooten genieten.

Ik verwijs den Minister naar wat mijn voorganger, de heer Stork, hier in deze Kamer over de wijziging der invoerrechten heeft gezegd: misschien maakt diens woord meer indruk dan het mijne.

De heer Stork dan zeide 12 April 1917:

> „Met den heer van Nierop ben ik wel eenigszins verwonderd geweest over de uitlatingen van ons geacht medelid den heer Polak, die gezegd heeft, dat uit de directe belastingen niet meer te halen is, en men dus zou moeten komen tot verhooging der invoerrechten of tot monopolies.
>
> Ik geloof niet, dat iemand van ons thans reeds zal kunnen zeggen hoe en wat wij te doen hebben voor onze industrie, wanneer de oorlog afgeloopen is. Dat zal geheel en al afhangen van de wijze, waarop deze oorlog zal eindigen en van de maatregelen, die dan in andere landen worden genomen. Ik zou, hoe warm voorstander van den vrijhandel ik ook ben, niet zoo ver willen gaan als de heer van Nierop, om te zeggen, dat na den oorlog in geen geval aan het tarief van invoerrechten zal mogen worden geraakt."

Mijnheer de Voorzitter! Wat baat al mijn spreken? Het is den moriaan gewasschen! Wat helpt het, of ik den Minister toeroep: „Indien gij dan zoo bang zijt, dat tariefsverhooging de arbeidsgezinnen belast, wat ik ontken, waarom dan de accijnzen op vleesch en suiker en zout niet afgeschaft, noodzakelijke levensbehoeften, waarvan de accijnsopbrengst beslist ten laste komt van den gebruiker, in tegenstelling van tariefsverhooging."? Wat baat het, indien ik aan het rechtvaardigheidsgevoel van de Regeering appelleer en van haar eisch: behandel alle Nederlanders gelijk: bescherm den een niet overmatig en den ander niet in het geheel niet. Wat baat dat alles? Après nous le déluge. De folteringen der directe belastingen blijven bestaan, de Nederlandsche fabrikant wordt belast en de buitenlander vrij gelaten; de Successiewet blijft haar financieele moorden onbelemmerd uitoefenen, den werkman blijft den arbeid en het loon onthouden en de buitenlandsche fabrikant en werkman lachen in hun binnenste. De toekomst zal leeren, of deze Regeering Nederland al dan niet tot financieelen ondergang gebracht heeft.

De heer **Blomjous**: Vooraf zij het mij vergund, Mijnheer de Voorzitter, met een enkel woord te wijzen op een onderdeel der belangrijke rede van ons geacht medelid den heer professor Slotemaker de Bruine, op 23 Maart in deze Kamer gehouden. Ik doel hier op dit gedeelte dezer rede, waarin de heer Slotemaker de Bruine een passage aanhaalt uit de pauselijke encycliek *Ubi arcano Dei*, waarin de Paus het als een heerlijk voorteeken van godsdienstige eenheid beschouwt, dat de meeste Vorsten en de leiders van bijna alle naties, als door een zelfde verlangen naar den vrede voortgedreven, als om strijd hun oude vriendschap met den Heiligen Stoel willen vernieuwen of een eerste overeenkomst willen sluiten.

Ik betreur het ten zeerste, Mijnheer de Voorzitter, dat, zooals de heer Slotemaker de Bruine het zegt, deze kerkelijke interpretatie van wat door zijn hand als politieke daad is verricht, hem pijn heeft gedaan.

Waar professor Slotemaker de Bruine als geloovig Protestant in deze voor zich zelf sprak, veroorloof ik mij, alleen en uitsluitend mijn eigen persoonlijk gevoelen weergevend, een bescheiden woord daarover te zeggen.

Ik meen, Mijnheer de Voorzitter, dat men in Rome zeer wel op de hoogte is van de bedoeling onzer Regeering bij de

(Blomjous.)

vestiging en de handhaving van het gezantschap ten Vaticane. Ondanks de interpretatie, in de encycliek aan het herstel der oude vriendschap door Vorsten en volkeren gegeven, is er naar mijn meening geen reden als Protestant daardoor pijnlijk getroffen te zijn. De Paus toch ziet hier dezen algemeenen drang naar herstel der vriendschappelijke betrekkingen van een algemeen, breed standpunt, het oog gericht op de gezamenlijke naties der geheele wereld, waaronder zeer vele overwegend Roomsch-Katholieke volkeren zijn. Zoo bezien, kan toch moeilijk in een encycliek de bedoeling, welke elke natie afzonderlijk met het herstel der oude vriendschap gehad heeft, geanalyseerd worden en de bedoeling van onze Regeering als uitzondering worden aangeduid.

Nog in geen enkel land, ook niet bijv. in het, meer dan Nederland, niet Roomsche Engeland, heeft dan ook deze passus in de encycliek eenige ergernis gewekt.

Bij de overweging van het al dan niet wenschelijke van een gezantschap bij den Paus, kan men natuurlijk tot de conclusie komen, dat deze vertegenwoordiging nuttig is vanwege de belangrijkheid van het politieke milieu, of wel kan men ook meer het oog hebben op het belang, hetwelk een groot deel der burgers er bij heeft, dat de Regeering nauwer contact houdt met den Pauselijken Stoel. Alleen en uitsluitend voor mijn persoon gesproken, acht ik beide redenen uiterst gewichtig en ik zou er niet aan denken mij er over te verontrusten, indien de omstandigheden er toe leidden, dat onze Regeering om beide redenen bij het hoofd van een anderen godsdienst, door tal van Nederlanders beleden, resideerende in het buitenland, een gezant zoude accrediteeren. Voor de Nederlandsche Regeering echter is de belangrijkheid van het diplomatisch milieu uitsluitend reden geweest tot het zenden van een gezant en uit al haar daden en gedragingen in deze gedurende de laatste twee jaren is geen enkel feit te bespeuren, dat een ander dan dit motief haar bij het nemen en het handhaven van haar besluit geleid heeft.

Ik moge den wensch uitdrukken, Mijnheer de Voorzitter, dat dit bescheiden woord er eenigszins toe moge strekken, het pijnlijk gevoel, door de encycliek *Ubi arcano Dei* bij ons geacht medelid gewekt, te verzachten, zoo mogelijk zelfs weg te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord van repliek op de quaesties, welke ons gisteren bezighielden. Met het gebruiken van cijfers moet men zeer behoedzaam zijn. Ik was dan ook zeer ontsteld, toen gisteren de Minister-President mij voorhield, dat de cijfers, die ik gegeven had over de werkloosheid in de wollenstoffenindustrie te Tilburg, in hooge mate onjuist zouden zijn geweest en ik heb mij aanstonds, nadat de Minister zijn rede had uitgesproken, telegrafisch gewend tot hen, die mij deze cijfers hadden gegeven.

> „13 Februari schreeft u mij, dat de leden onzer vereeniging van 29 Januari tot 3 Februari 1357 geheel en 577 gedeeltelijk werkloozen hadden. Minister Ruys zegt heden, dat de vereeniging op 26 Februari 16 procent minder arbeiders opgaf dan normaal; dit klopt niet met de mij gegeven cijfers, waaraan vier leden onzer vereeniging ontbraken; telegrafeer mij spoedigst naar Eerste Kamer, waar het verschil zit."

Ik heb in antwoord daarop het volgende telegram ontvangen, dat het misverstand ten volle opheldert:

> „Aantal arbeiders der 42 aangesloten fabrieken bij volle capaciteit 5300; dit aantal door malaise op heden verminderd tot 4400, dus met 17 pct.; van deze 4400 arbeiders waren op 3 Februari 1923 1357 geheel en 577 gedeeltelijk werkloos; de 2 laatste cijfers hebben betrekking op 38 van de 42 leden."

Dat beteekent dus, Mijnheer de Voorzitter, dat de toestand nog heel veel slechter is dan ik in eersten termijn aangaf. Van de 5300 arbeiders, die normaal in de industrie werkten, zijn nog slechts 4400 ingeschreven, de overigen hebben de industrie verlaten, en van die 4400 zijn nog 1934 geheel of gedeeltelijk werkloos. Daarbij komt, dat de werkloozenverzekering, die een cijfer gaf van 110 000 werkloozen, geen cijfers geeft van gemeenten met minder dan 5000 zielen, die natuurlijk een belangrijk aantal vertegenwoordigen.

Uiteraard kan mijn repliek op de woorden, die het hoofd van het Kabinet wel aan mijn rede van 21 Maart heeft willen wijden, zeer kort zijn. Reeds uit onderscheidene in het laatste jaar verschenen stukken, uitgaande van de Regeering, en mede uit de beraadslagingen, in de Tweede Kamer gehouden, was de afwijzende houding der Regeering tegenover een meer rationeele bescherming van den Nederlandschen arbeid tegen den eenzijdigen, drukkenden invoer uit het buitenland voelbaar. De verklaring, door den Minister-President gister afgelegd, heeft het standpunt der Regeering in deze uiterst belangrijke quaestie bevestigd.

Zijn Excellentie sprak ongeveer als volgt.

Als regel zal in ons kleine land in normale omstandigheden aan vrijhandel de voorkeur boven protectie moeten gegeven worden.

Dit geldt zelfs nu in deze abnormale tijden.

Alleen kan in speciale gevallen door tijdelijke maatregelen uitzondering worden gemaakt.

Zijn Excellentie heeft, en te recht, de motiveering van dit standpunt overgelaten aan zijn ambtgenoot van Financiën, als eenig motief voor den vrijen invoer van buitenlandsche fabrikaten noemende den kleinen omvang van ons land.

Als ik nu kom tot de zeer belangrijke rede van Zijn Excellentie den heer Minister van Financiën, dan vind ik ook daarin, Mijnheer de Voorzitter, het motief van de „kleinheid" naar voren gebracht.

Ik moge in verband daarmede opmerken, dat mij geen ander „klein" land bekend is dan Nederland, hetwelk handelt zooals wij. Ik moge noemen Zwitserland, Denemarken en België. Al die kleine landen beschermen hun nijverheid systematisch en wel overwogen op de binnenlandsche markt. Staat hun export van fabrikaten deswege bij onzen export ten achter? Of de ontwikkeling der nijverheid dezer kleine volkeren, Mijnheer de Voorzitter? Kan zij met onze ontwikkeling mede of gaat zij vaak verre daarboven uit? Onze Twentsche katoennijverheid bijv. met haar belangrijken export naar Nederlandsch-Indië moge onze trots zijn, echter kan zij niet halen bij de ontwikkeling der Belgische katoenen linnenindustrie. Ter vergelijking heb ik het aantal spillen niet ter beschikking, maar ik meen toch zeer aan den veiligen kant te kunnen zeggen, dat dit aantal in België meer dan het dubbele bedraagt der spillen, waarover onze nijverheid in die branche beschikt. En dit, Mijnheer de Voorzitter, ondanks de veel geringere beteekenis van het koloniale afzetgebied.

Alvorens in verdere repliek te komen op de rede van Zijn Excellentie den heer Minister van Financiën, moet het mij van het hart, hoe pijnlijk het voor mijn gevoel is, op dit uiterst belangrijke punt van economische politiek recht tegenover de zienswijze van Zijn Excellentie te staan. Ik erken ten volle de uiterst belangrijke rol, die deze bewindsman reeds vervuld heeft met betrekking tot het herstel van het evenwicht der Rijksfinanciën en welke verwachtingen wij in deze op zijn krachtig beleid nog mogen bouwen. Uit de krachtig geargumenteerde rede van gisteren is mij weder opnieuw gebleken, dat dezen bewindsman het gevaar, waarin de Nederlandsche kapitaalvorming en daarmede de economische toestand van ons geheele volk verkeert, helder voor oogen staat, en dat het krediet, hetwelk de Staat geniet, rechtvaardiging vindt door de leiding van dezen bekwamen gids en leidsman.

Des te somberder echter wordt het gevoelen, indien men de overtuiging draagt, dat een blijvend herstel en een ontwikkeling der nijverheid, evenredig met de aangroeiende bevolking, onmogelijk is zonder aan die nijverheid eenige meerdere vastheid te geven op eigen markt en men de absolute zekerheid verkrijgt, dat een krachtig man als Minister de Geer geheel zijn machtigen invloed aanwendt om die bescherming te weren. Evenals op mij persoonlijk, zullen op ongeveer het geheel der bevolking van provincies, die zonder een zich krachtig ontplooiende nijverheid niet kunnen, de verklaringen, door den Minister van Financiën hier afgelegd, een diepen en ontmoedigenden indruk maken.

De Minister heeft eenige grepen uit mijn rede genomen, en ik geef toe, dat hij bezwaarlijk anders handelen kon. De

(Blomjous.)

uitgebreidheid der stof, gister hier door Zijn Excellentie behandeld, maakte een categorische weerlegging mijner argumenten onmogelijk.

Daaraan, Mijnheer de Voorzitter, wijt ik het, dat bijv. niet werd ingegaan op het feit, dat alle landen ter wereld steeds meer den weg der bescherming op gaan en daardoor onze exportmogelijkheden verlammen. Onze groote, welvaartscheppende industrieën hebben export noodig, zegt de Minister, en zonder krachtigen export is ons kleine land verloren. Voor dien export is goedkoope productie noodig en de Minister vraagt zich verder af, of het niet beter is de winsten dan de productie te belasten. Naar mijn meening, Mijnheer de Voorzitter, hecht de Minister een al te groot gewicht aan het duurder worden der productie als gevolg van een matig den invoer reguleerend recht op fabrikaten, en ziet hij al te veel over het hoofd de noodzakelijkheid, om op de eerste plaats een afzetgebied voor de producten van den arbeid te bezitten. Waar nu telkens weder opnieuw, zoodra een Nederlandsch artikel goed en wel op een der buitenlandsche markten geïntroduceerd is, de invoer daarvan belemmerd en verhinderd wordt, daar is de inkrimping van onze exportmogelijkheid de directe oorzaak van het feit, dat wij daartegenover een equivalent op eigen markt hebben te scheppen.

Zijn Excellentie vraagt zich af, of het ten slotte niet beter is de winsten dan de productie te belasten.

Ik veroorloof mij, Mijnheer de Voorzitter, daartegenover de vraag te stellen, of een belasting der winsten, zooals die hier geschiedt, niet voor een zeer aanmerkelijk deel mede beteekent belasting der productiekosten.

Toen Pierson, Mijnheer de Voorzitter, als zijn meening uitsprak, dat kleine landen zich niet moeten verzetten tegen de handelspolitiek der groote landen, omdat daardoor den uitvoerhandel wederom een nieuwe slag wordt toegebracht, stonden de zaken nog in verre niet zóó, als zij thans staan. De exportmogelijkheden in dien tijd waren niet te vergelijken en veel belangrijker dan thans.

Men kon toen nog fabrikaten exporteeren naar het geheele Britsche Rijk, naar de Vereenigde Staten, en dichterbij naar België en andere kleinere Europeesche landen. Zou, Mijnheer de Voorzitter, Pierson thans, nu al die landen sterk beschermende tarieven hebben, ook de kleine, nog durven schrijven: kleine landen moeten zich niet verzetten tegen de handelspolitiek der groote, hij zou dan moeten schrijven: „Alleen Nederland moet zich daartegen niet verzetten". De andere „kleinen" immers doen het reeds, en even dapper als de groote.

Het R.-K. Staatsprogram, Mijnheer de Voorzitter, vraagt onder de rubriek „Algemeen" het navolgende:

„Maatregelen tot instandhouding der Nederlandsche Nijverheid, ook door bevordering van den uitvoer en bemoeilijking van invoer — voor zoover de abnormale omstandigheden, waarin de Nederlandsche Nijverheid in de concurrentie op de wereldmarkt verkeert, deze maatregelen rechtvaardigen en eischen."

De abnormale omstandigheden, Mijnheer de Voorzitter, waarvan hier sprake is, zijn in hooge mate aanwezig. Niet alleen door de zg. valutaconcurrentie, maar onze positie tegenover de wereldmarkt zal abnormaal blijven zoolang wij van alle markten met het meerendeel van de producten van den Nederlandschen arbeid geweerd worden en wij alleen onze markt laten overstroomen met alles wat andere volkeren op een willekeurig oogenblik te veel hebben. Tegen die abnormale verhouding zullen wij blijven vragen: regulee-ring van den invoer. Wij willen niet strijden over de vraag, of invoerrechten al dan niet de wereldproductie zullen bevorderen, wetend dat wij ten gevolge van grooteren afzet op eigen markt ten gevolge van meer beperkten invoer van fabrikaten in elk geval de nuttige productie van den Nederlandschen arbeid zonder eenigen redelijken twijfel zullen kunnen verhoogen.

Toegevende, dat men, zij het dan niet zonder onnoemelijk veel schade te berokkenen aan het Nederlandsch bedrijfsleven, nog wel een tijdlang, wellicht eenige jaren, onze tegenwoordige handelspolitiek zal kunnen handhaven, ben ik toch overtuigd, dat toch te eeniger tijd elke Regeering, hetzij dan een rechtsche, hetzij dan een linksche, door de feiten gedwongen, in deze van koers zal hebben te veranderen. Ik kan het hierbij voor heden laten, Mijnheer de Voorzitter.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Al was het niet met het oog op den tijd, ik zou toch heel weinig nog hebben te zeggen. Hetgeen de heer de Vos van Steenwijk in eersten termijn heeft gezegd oven den Vrijheidsbond gaf mij aanleiding te wijzen op een paar passages, in de redevoeringen door de heeren de Vos van Steenwijk en Idenburg uitgesproken, nl. dat zij zich bijzonder hadden verheugd over den uitslag der verkiezingen, de mogelijkheid van voortzetting der coalitie. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er op gewezen, dat van de groote eensgezindheid op principieele punten, waarover men in de verklezingsdagen zoo herhaaldelijk en zoo hoog opzet, in de coalitiepartijen nog zoo weinig is gebleken. Ik noemde voor die meening verschillende voorbeelden.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, de heer de Vos van Steenwijk heeft hedenmiddag omtrent deze stelling van mij geen woord gezegd. Hij onderschrijft die dan ook zeker, evenals de sterkere uitdrukking door den Minister van Binnenlandsche Zaken ter zake gebruikt.

Ik zal er daarom niet op terug komen. Het „niet mogen kibbelen" ten einde zaken tot stand te brengen, door beide sprekers herhaaldelijk zoo sterk op den voorgrond gesteld, is hier door den Minister van Binnenlandsche Zaken nog eens met groote kracht herhaald. Ik had dus recht te spreken gelijk ik deed.

De Minister van Financiën heeft, sprekende over de Staatsloterij, die ook door mij in het debat was gebracht, gezegd: de heer Smeenge behoeft zich verder over uitbreiding niet warm te maken, want bij de laatste loterij is gebleken, dat men alle loten niet meer kon kwijt raken. Er is mij zelfs voorgesteld, aldus de Minister, het getal loten te verminderen en enkele collecteurschappen op te heffen.

Mijnheer de Voorzitter! Mag daaruit worden afgeleid dat ons volk niet meer wil loten.

Dat blijkt er allerminst uit. Integendeel, er blijkt uit, dat men zich ter zake steeds meer begeeft op een terrein, dat stellig door de Regeering evenals door mij minder wordt geacht dan dat der Staatsloterij.

Dat er uit zou blijken dat er geen lust meer is, lootjes te koopen, is stellig niet juist. De voordeelen der particuliere loterijen, te recht of ten onrechte aangeboden, lokken uit. Men heeft, dat zou ik er eerder uit willen afleiden, het juiste tijdstip voor uitbreiding van de Staatsloterij ongebruikt laten voorbijgaan. Een vermeerdering van het aantal particuliere loterijen is mede het gevolg geweest van de omstandigheid, dat juist bij de coalitiepartijen bij elke verkiezing er op werd gewezen, dat de Staatsloterij in ons Staatsbestel geen plaats meer moest hebben. Men meende daardoor, dat die spoedig zou worden afgeschaft en dat heeft aanleiding gegeven, dat men zich op het vrije terrein ruimer is gaan bewegen. En dit te meer, omdat de pogingen, die men deed, de vrije loterij te bemoeilijken, faalden.

Men zal goed doen, dit punt nog eens ernstig onder de oogen te zien, vooral na de uitdrukkelijke verklaring, door deze Regeering, niettegenstaande de herinnering van den heer Idenburg aan den vurigen wensch zijner partijgenooten, afgelegd: aan opheffing denken wij niet.

Aan den heer de Vos van Steenwijk nog een enkel woord. Deze geachte afgevaardigde heeft gezegd, sprekende over hetgeen ik had gezegd over de strooibiljetten der Christelijk-historischen: er worden in die tijden zooveel ongeteekende geschriften uitgegeven, waarvan de oorsprong niet is na te gaan, dat men daarvoor ook niet de leiders van de Christelijk-historischen kan verantwoordelijk stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Op die wijze maakt men zich van hetgeen ik gezegd heb omtrent de verkiezingspraktijken, ook bij zijn partij, wel wat al te gemakkelijk af. Ik zal er echter nu niets anders van zeggen, dan dat ik hoop, dat de heer de Vos van Steenwijk zijn machtigen invloed zal aanwenden,

(Smeenge c. a.)

ten einde ook in zijn partij te voorkomen, dat dit in het vervolg op die wijze niet meer gebeurt.

Wat betreft het bewuste stuk in den Vrijheidsbond van den heer Dresselhuys, waarop ik onlangs heb gewezen ten aanzien van de uitlegging der besproken woorden, blijf ik mijn standpunt handhaven. In de uitdrukking: „Het Nederlandsche volk, alle volwassen mannen en vrouwen in kiezersqualiteit, hebben nu de schoone, maar moeilijke taak, de benoeming te doen van den opvolger.". is niets te herkennen van een ondermijnen van de Staatsinrichting van het oogenblik. Er is niets anders in te lezen dan dit: indien gij u uitslooft ten bate van onze richting met goed gevolg, dan ligt het voor de hand, dat er een andere Regeering zal komen, maar daarop gericht, gekozen natuurlijk door de in ons Staatsbestel daartoe bevoegde macht. Hare Majesteit de Koningin. Het oordeel der natie hierover wacht ik gerust af.

Nu heeft de heer de Vos van Steenwijk, ten einde aan mijn partijgenooten nog een deuk te geven, gezegd: In de verkiezingsdagen hebt gij u zoo uitgesloofd te vertellen, *urbi et orbi*, dat gij de bezuinigers wildet zijn, uw daden zijn daarmede in strijd. En met welk bewijs komt de spreker dan om zijn betoog te rechtvaardigen.

Hij komt met de motie-Otto, van 1920, waarvan sprake was toen het gold de interpellatie-Ossendorp over de onderwijzerssalarissen. Een motie dus, ingediend op een tijdstip, toen de voormelde bezuinigingsbeloofte nog niet was afgelegd.

Neen, Mijnheer de Voorzitter! Indien de spreker kan aantoonen, dat mijn partijgenooten na de verkiezingen maar een duimbreed zich hadden verwijderd van de belofte, dan had hij kunnen spreken gelijk hij deed, nu niet. De heer de Vos van Steenwijk heeft dit zelfs niet gepoogd. Hij heeft dat ook niet kunnen doen, ofschoon ik hem daartoe de gelegenheid heb geboden, door er op te wijzen, dat mijn mentaliteit niet altijd was gelijk aan die van de heeren aan de overzijde, door er aan te herinneren, dat ik bij de Lager-onderwijswet tegen heb gestemd, terwijl men aan de andere zijde, meenende zich te moeten houden aan het eenmaal gegeven woord, heeft voorgestemd. Ik meen echter mijn standpunt, dat beter was, voldoende te hebben gerechtvaardigd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat wij over dergelijke dingen in het vervolg niet meer behoeven te twisten, indien het ons gegeven mocht zijn, nogmaals hier bijeen te zijn. Ik meen, dat een aanval als van den heer de Vos van Steenwijk niet gerechtvaardigd was. Hij mocht ten opzichte van de groep, waartoe ik ook behoor, niet zeggen wat hij daarover in het midden bracht.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Aangezien het in uw bedoeling ligt heden deze algemeene beschouwingen te doen afloopen, zal van de zijde der Regeering niet zooveel tijd van de Kamer in beslag kunnen worden genomen als dat in eersten termijn het geval is geweest.

Laat ik dan beginnen met eenige ondergeschikte punten, waarop door verschillende geachte afgevaardigden van mij nog een antwoord werd gevraagd, even te behandelen. Ik ontmoet in de eerste plaats den geachten afgevaardigde den heer van Embden, die zijn verwondering er over uitsprak, dat ik niet ingegaan ben op de cijfers van den Volkenbond.

Het komt mij voor, dat zoowel van de zijde der Regeering als van de zijde der leden dezer Vergadering er naar moet worden gestreefd ieder onderwerp in een zoodanig midden van beraadslaging te plaatsen, dat de behandeling zoo goed en vruchtdragend als mogelijk is geschiedt. En nu het is de overtuiging der Regeering, dat het ingaan op de cijfers van den Volkenbond de zaak meer tot haar recht doet komen, wanneer zulks geschiedt bij de militaire Departementen.

In de Tweede Kamer is dat ook geschied. Indien derhalve de geachte afgevaardigde zoowel bij hoofdstuk VI als bij hoofdstuk VIII deze zaak opnieuw in behandeling wil nemen, dan zal de Regeering bij monde van de verdedigers dezer beide hoofdstukken gaarne met den geachten afgevaardigde van gedachten wisselen.

Waarom, zoo vraagt de geachte afgevaardigde de heer Idenburg, heeft niet de Minister-President, maar de Minister

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

van Financiën het door hem aangesneden kerkelijk vraagstuk behandeld?

De geachte afgevaardigde gaf, blijkens hetgeen voorkomt op bladz. 443 der *Handelingen*, aan de Regeering het navolgende in overweging:

> „Zou zij — d. i. de Regeering — haar standpunt niet kunnen laten varen, dat de Kerk thans vrij is en dat zij er mede kan volstaan met het innemen van een negatief standpunt?"

Dit, Mijnheer de Voorzitter, was een weerslag op hetgeen bij hoofdstuk VII*B* in de schriftelijke stukken is besproken. Het sluit aan bij hetgeen in den anderen tak der Volksvertegenwoordiging bij de behandeling van dit hoofdstuk in een zeer belangrijke redevoering in het midden werd gebracht door professor Visscher, waarop toen natuurlijk door den Minister van Financiën is geantwoord.

Toen dan ook tusschen mijn ambtgenoot van Financiën en mij de vraag werd besproken, wie van ons beiden den geachten afgevaardigde hierop van antwoord zou dienen, is, laat ik zeggen op historische gronden, nu het eenmaal zoo gegroeid is, het zijn deel geworden te antwoorden.

Intusschen geef ik den geachten afgevaardigde geheel toe, indien men deze zaak bij een hoofdstuk wil behandelen, dan hoort zij eigenlijk thuis bij hoofdstuk IV.

De geachte afgevaardigde de heer Wibaut heeft mij gisteren in zijn redevoering eenige vragen gesteld, betrekking hebbende op de woningpolitiek.

In de eerste plaats vroeg de geachte afgevaardigde, hoever het begrip „sociaal achterlijken" zich zal uitstrekken voor de toekomstige woningpolitiek.

Tot nu toe verstaat men in dit verband onder „sociaal achterlijken" in de eerste plaats arbeidersgroepen, die onder abnormaal lage loonen werken, en in de tweede plaats hen, die de ontwikkeling of energie missen om voldoende te verdienen of van hun verdienste voldoende af te zonderen voor een goede woning. In deze gevallen werkt de betere woning als middel om het geheele niveau van de betrokkenen te doen wijzigen.

In vele gevallen geschiedt het dan ook met goed gevolg.

Nu is er, meent de Regeering, geen reden om op dit oogenblik het begrip „sociaal achterlijken" ruimer te stellen, in dien zin, dat er onder zouden vallen zij, die de huur van een thans gebouwd wordende woning niet zouden kunnen betalen.

De kostprijs toch van die woningen is te hoog, o. a. als gevolg van de veelal nog te hooge loonen van groepen van bouwvakarbeiders. Eerst wanneer deze laatstgenoemde loonen in evenredigheid zijn gekomen met de loonen van andere arbeiders, kan de Regeering bepalen, of bijzondere maatregelen noodig zijn voor de arbeiders, die de heer Wibaut heeft bedoeld.

De geachte afgevaardigde heeft mij verder in overweging gegeven nog eens de correspondentie tusschen het Rijk en de gemeente Amsterdam over premiebouw te lezen.

Mijnheer de Voorzitter! Wat was het onderwerp van die correspondentie? In Amsterdam wilde het gemeentebestuur aanvankelijk niet veel weten van premiebouw en dit werd, meen ik, vooral belemmerd, doordat de goede bouwterreinen niet werden beschikbaar gesteld. Wat blijkt nu, volgens mijn meening, uit de geschiedenis van deze zaak? Dat het juist onder den invloed van het Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid is geweest, dat hierin eenige verandering is gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft eindelijk de vraag geopperd, of toch eigenlijk niet de Regeering zelf en wel in het bijzonder mijn ambtgenoot van Arbeid ietwat schuldig zou zijn aan het opdrijven van het woningtype door het aanvaarden van een tweede woonkamer in de gebouwde woningen.

Ik veroorloof mij, den geachten afgevaardigde te doen opmerken, dat hij de zaak toch niet geheel juist voorstelt; de Tweede Kamer heeft toch daarin toegestemd onder het Kabinet-Cort van der Linden. De tegenwoordige Minister van Arbeid had hierop alleen kunnen terugkomen.

27ste VERGADERING. — 12 APRIL 1923.

2. Vaststelling van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Algemeene beschouwingen).

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

Ik veroorloof mij echter te vragen, Mijnheer de Voorzitter, of de periode omstreeks 1919 en 1920 wel daarvoor bijzonder gunstig was, stel, dat men er op had willen terugkomen.

De gemeenten hadden het echter vooral in de hand remmend te werken bij den opzet der woningplannen. Men kan nu de zaak beoordeelen, zooals men wil, zeggen, dat het is een verdienste dan wel, dat het moet worden geschreven in het debet van Amsterdam (ik laat dat in het midden), maar van Amsterdam is geen remmende invloed ten deze uitgegaan.

Integendeel. Nog eens gezegd: ik beoordeel niet, of de leuze juist was, ja dan neen, de leuze was: ruime woningen en vele en groote plannen.

Het onderwerp: vrijhandel of protectie, is zoowel in eersten als in tweeden termijn door verschillende geachte afgevaardigden in zeer belangrijke redevoeringen behandeld. De juiste opmerking is daarbij gemaakt, dat ik als woordvoerder van het Kabinet voor de algemeene politiek slechts een gering deel van hetgeen de geachte afgevaardigden hebben gezegd, heb beantwoord en dat mijn ambtgenoot van Financiën daaraan meer aandacht heeft gewijd.

Dit is zoo en was zoo bij vorige Kabinetten. Zoowel bij de algemeene beschouwingen als bij de verdediging van wetten, betrekking hebbende op vrijhandel of protectie, was het de Minister van Financiën, die verreweg het meeste wat op dit onderwerp betrekking had voor zijn rekening nam. Ik zal dan ook in tweeden termijn over deze aangelegenheid weinig zeggen. Alleen ontmoet ik den heer van der Lande; diens betoog mag ik niet stilzwijgend voorbijgaan. Immers, hij heeft een ouden geest opgeroepen en beweerd, dat de oudliberale geest nog achter de Ministerstafel in 1923 zijn invloed deed gelden. Dit zou zijn uitgekomen door hetgeen zoowel door mijn ambtgenoot van Financiën als door mij over dit vraagstuk was gezegd.

Nu geloof ik, dat de geachte afgevaardigde hier in den letterlijken zin des woords spoken ziet. Wat is het geval?

Ik zou hem willen vragen, of hij niet een waar woord vergeten heeft, dat als twee hetzelfde doen, dit nog niet altijd hetzelfde is. Vergis ik mij, indien ik beweer, dat de liberalen, die principieel voor vrijhandel zijn, dit logisch afleiden uit hun beginsel, gebaseerd op de individualistische maatschappijopvatting? Vergis ik mij, wanneer ik zeg, dat dit niet de beginselen zijn van dit Kabinet? Maar dit alles sluit niet uit, dat wie niet uit beginsel vrijhandelaar is, toch op historische en practische gronden van meening kan zijn, dat in een bepaald land, in een bepaald tijdperk protectie niet voor het algemeen belang de meest gewenschte handelspolitiek is.

Iets anders is door mij niet beweerd en daarom geloof ik niet ten onrechte te kunnen concludeeren, dat de geachte afgevaardigde niet het recht had dit Kabinet en zijn leden te beschuldigen, de liberale beginselen te huldigen.

De heer **van der Lande**: Dat heb ik niet gezegd. Over beginselen sprak ik niet. Ik heb gezegd, dat u precies hetzelfde geantwoord heeft, wat mij geantwoord is door het Kabinet-Cort van der Linden.

Het gaat er over, of men de menschen beoordeelt naar hun daden of naar hun beginselen.

Ik toets de menschen aan hun daden en taxeer den boom aan zijn vruchten.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Ik heb ook gezegd, dat, wanneer twee hetzelfde doen, dit nog niet hetzelfde is. Maar ik moge herhalen, wanneer er omstandigheden in een land zijn, zooals deze nu zijn in het tijdperk, dat wij beleven, dan is het zeer goed mogelijk, dat men, uitgaande van een zelfde beginsel als de geachte afgevaardigde en ik, komt tot verschillende gevolgtrekkingen. Het is maar de vraag, op wat voor wijze men bij het construeeren van het algemeen belang let op de belangen van de verschillende deelen, waaruit de maatschappij bestaat.

Ik moet thans nog iets zeggen tot den heer de Vos van Steenwijk.

Het is altijd een genoegen dezen geachten afgevaardigde te hooren spreken, maar het genoegen vermeerdert, wanneer men de gelegenheid heeft om hetgeen hij gezegd heeft nog eens rustig en kalm in de studeerkamer na te lezen en te overwegen. Er komen in zoo'n redevoering zoovele heerlijke passages voor, niet alleen van literatuur, maar ook van Staatsmanswijsheid, dat men, als men ze zoo hoort, niet in staat is ze alle op haar waarde te schatten.

Zoo is het mij heden ook gegaan, toen ik den geachten afgevaardigde hoorde.

Zoo heb ik uit zijn rede deze stelling genoteerd, dat wij in Nederland hebben Koninklijke Kabinetten en geen parlementaire Kabinetten. Ziet, dat is nu toch iets, waarover men langer dan 5 minuten zou kunnen praten. Een stelling, zooals de geachte afgevaardigde daar zonder eenige toelichting naar voren schuift, eischt toch van een Minister — ik zeg het nogmaals — meer dan 5 minuten, maar ik wil mij beperken.

Ik kan de tegenstelling, welke de geachte afgevaardigde maakt tusschen parlementaire en Koninklijke Kabinetten, niet aanvaarden. Het parlementaire stelsel komt niet geheel tot zijn recht, als er niet is een parlementair Kabinet, d. w. z. een Ministerie, dat steunt op een parlementaire meerderheid in de Tweede Kamer; en nu ligt het in den aard van onze constitutioneele instellingen, dat naar het optreden van een zoodanig, in dien zin parlementair Kabinet genaamd, wordt gestreefd. Maar toch zijn de Ministers Ministers der Kroon. In zoover dus kan men spreken van Koninklijke Ministers.

Indien nu de politieke toestand zich bij ons zoo zou ontwikkelen, dat een parlementair Ministerie niet meer mogelijk zou zijn, dan zou dat wijzen op een verzwakking van de politieke ontwikkeling van de natie. In dat geval zou men afglijden in de richting van extra-parlementaire Ministeries, of, wat misschien nog erger zou zijn, in de richting van Koninklijke Ministeries, zooals de geachte afgevaardigde, teruggaande tot vóór het jaar 1848, vermoedelijk bedoelt.

Mijnheer de Voorzitter! Waarom meen ik, dat ons land gevrijwaard moet blijven van dergelijke extra-parlementaire Ministeries? Omdat zij weinig waarborgen bieden tegen allerlei incidenten. Daarom meen ik, dat het de taak is van de leden der twee takken der Volksvertegenwoordiging, zij mogen nu zijn leden van de Regeeringspartijen of leden van de oppositiepartijen, het mogelijke te doen, dat wij in ons land houden parlementaire Kabinetten in den zin waarin ik die woorden bedoel.

De stelling, die de geachte afgevaardigde heeft naar voren gebracht, zou aanleiding kunnen geven tot misverstand en tot gevolgtrekkingen, die hij waarschijnlijk zelf niet wil maken.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik heb dat niet gezegd aan uw adres, maar aan dat van den heer Smeenge.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik opmerken, dat, aan wiens adres het ook moge gezegd worden, indien het onweersproken blijft ook van de Ministerstafel, dat wij hier hebben een Koninklijk en geen parlementair Kabinet, een zoodanige uitspraak allicht voor de toekomst tot misverstand aanleiding kan geven? Om die reden heb ik gemeend een enkel woord tegenover de stelling van den geachten afgevaardigde te moeten zeggen.

Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft mij ontslagen van de verplichting om hem in één opzicht te antwoorden. Dat doet mij aan den eenen kant leed, maar aan den anderen kant maakt het de zaak op dit oogenblik misschien wel eenvoudig; er breekt misschien nog eens een gelegenheid aan, dat de geachte afgevaardigde en ik daarop kunnen terugkomen. Wat toch is de zaak? De geachte afgevaardigde heeft aanmerking gemaakt op dat gedeelte van mijn betoog, waarin ik beweerde, dat aan het einde van een vierjarige periode na de verkiezingen er een oogenblik kan aanbreken, zooals ik dat uitdrukte, waarop aan de Kroon haar verantwoordelijke raadslieden zijn ontvallen. De geachte afgevaardigde leidde daaruit af, dat er feiten kunnen zijn,

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** c. a.)

die gedurende een ministerieele crisis plaats hebben, die zouden vallen buiten het besprekingsrecht van de Staten-Generaal.

Zóó, Mijnheer de Voorzitter, heb ik de zaak niet gesteld. Naar mijn opvatting is de Minister, die benoemd wordt of die aanblijft, wel degelijk verantwoordelijk voor het aanvaarden van zijn benoeming, voor de continueering van zijn ambt, maar geen verantwoording schuldig tegenover de Staten-Generaal voor iedere daad gedurende de crisis. Daarop sloegen de woorden, die ik hier heb gebezigd.

De geachte afgevaardigde heeft per slot van rekening aanmerking gemaakt op het feit, dat ik niet geheel te recht heb weergegeven, welken raad hij aan den Kabinetsformateur gegeven heeft voor wat betreft het voeling houden met de meerderheidspartijen in de Eerste Kamer. Wat heb ik gezegd, Mijnheer de Voorzitter? Hoofdmotief om de meerderheidspartijen in de Eerste Kamer te laten buiten het overleg van den formateur en de Regeeringspartijen is geweest, dat, indien dat niet geschiedt, het karakter van de Eerste Kamer geweld zou worden aangedaan. De Eerste Kamer is, naar mijn meening, hof van revisie; zij moet vrij blijven en mag zich niet vastleggen. Hoe in de verschillende partijen, waarop de Regeering steunt, de verhouding tusschen de individuen, tusschen de organen, wordt geregeld, is een zaak, waar de Regeering buiten staat. Het orgaan van ieder van de Regeeringspartijen, op wier steun een formateur rekenen wil en waarmede hij bij de oplossing der ministerieele crisis te maken heeft, is de fractie in de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Ik heb tot verwondering van den geachten afgevaardigde mij beroepen op zijn partijgenoot, den heer de Savornin Lohman. Hij vroeg, wat dat er mede te maken had. Het heeft er heel veel mede te maken. Uit de passage, welke ik heb aangehaald, blijkt, dat de heer de Savornin Lohman allesbehalve gerust er over is, dat de verhoudingen uit een constitutioneel oogpunt goed blijven, indien het binnenkamers overleg tusschen den formateur en de Regeeringspartijen in de Tweede Kamer te veelvuldig plaats heeft, want, zegt de heer de Savornin Lohman: aan de eene zijde de Regeering en aan de andere zijde de Staten-Generaal, meerderheid en minderheid. Waar nu de heer de Savornin Lohman in dezen gedachtengang in de eerste plaats en misschien wel alleen aan de Tweede Kamer heeft gedacht, in ieder geval aan de meerderheidspartijen in de Tweede Kamer, daar zou hij, zonder het te zeggen, a fortiori een combinatie: meerderheidspartijen in de Tweede Kamer en in de Eerste Kamer, nog bedenkelijker vinden, dan de meerderheidspartijen alleen in de Tweede Kamer. In zooverre geloof ik, dat mijn beroep, niet op de woorden, maar op den gedachtengang van den heer de Savornin Lohman, volkomen juist is.

Ten slotte heb ik een woord van verontschuldiging te spreken tot den heer Idenburg en den heer de Vos van Steenwijk, aan wie ik onbewust uitlatingen heb toegedacht, naar het schijnt, welke de hunne niet zijn. Het blijkt, dat beide geachte afgevaardigden, die een zoo belangrijk aandeel in deze algemeene beschouwingen hebben genomen, zoo goede politieke vrienden zijn, dat als men den een bestrijdt, de andere meent zich dat te moeten aantrekken. Indien ik dus ten onrechte den heer Idenburg heb genoemd, verzoek ik den heer de Vos van Steenwijk het gesprokene als tot hem gericht te beschouwen.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen op dit late uur in uw geest te handelen door slechts kort te repliceeren. Bovendien heb ik, zooals ook de heer van Lanschot opmerkte, gisteren verschillende onderwerpen zóó uitvoerig behandeld, dat dit een reden te meer is om mij thans tot enkele opmerkingen te bepalen.

In de eerste plaats een woord aan het adres van den heer Wibaut. Die geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat hij met genoegen uit mijn eerste rede had vernomen, dat de efficiency ook naar het oordeel van de Regeering het eerst aangewezen middel van bezuiniging is, maar hij voegde er aan toe: waarom is daarvan dan in de begrootingsstukken tot dusver niet gebleken?

Mijn antwoord daarop is, dat er in die stukken inderdaad melding van gemaakt is. O. a. in het begin van § 6 van de Memorie van Antwoord over hoofdstuk I aan de Tweede Kamer, waarin wordt gesproken over de handhaving van de

(Minister **de Geer**.)

waarde van den gulden, en dan wordt gezegd:

> „Deze handhaving vormt op dit oogenblik een der eerste volksbelangen. Zij eischt eene sterke vermindering van de Rijksuitgaven, welke niet uitsluitend door vereenvoudiging en het streven naar „efficiency" kan verkregen worden, maar daarnaast andere maatregelen vordert."

Ik merk bovendien op, dat op de begrooting van hoofdstuk VII *B* een memoriepost uitgetrokken staat om gebruik te maken van de medewerking van een efficiency-bureau. Ook is daarover bij de behandeling van hoofdstuk VII *B* een discussie gevoerd tusschen den heer van Gijn en mij, waarbij die geachte afgevaardigde zeide, dat hij den post toejuichte en mij aanried te beginnen met de directe belastingen, waarop ik bij interruptie antwoordde, dat dit juist de bedoeling was. Tevens werd toen meegedeeld, dat, zoo de proef met dat bureau voldoende rendement geeft, zij op ander gebied zal worden voortgezet. Intusschen is het efficiency-streven der Regeering natuurlijk niet tot de aanraking met dat bureau beperkt. Deze vormt er slechts een klein onderdeel van. Bepaalde ramingen van bedragen, die door dit streven zouden worden bespaard, konden uiteraard niet worden gegeven. Die ramingen zijn, bij de voorshands onbeperkte noodzakelijkheid tot besparing, ook minder noodig.

Mijn tweede opmerking is, dat ik er geen oogenblik aan gedacht heb eenig verwijt te maken aan gemeentebesturen, die het percentage der belasting hebben verlaagd. Ik acht dit een zeer gelukkig verschijnsel, want het belastingpercentage, zooals dit in sommige gemeenten geweest is en op menige plaats nog is, schijnt mij zeer bedenkelijk. En wanneer, mede ten gevolge van de nooduitkeering, hier en daar het percentage is verlaagd, dan heb ik dit steeds met groote instemming begroet en gedacht: „dit is precies de bedoeling". Wanneer ik dus iets gezegd mocht hebben, waaruit de geachte afgevaardigde een verwijt heeft gehoord, dan moet dit berusten op zuiver misverstand. Ik wil er aan toevoegen, dat de regeling der nooduitkeering, waaromtrent ik nog het eindadvies van de Staatscommissie verwacht, in elk geval niet op deze leest geschoeid zal zijn, dat men alléén omdat het belastingpercentage verlaagd is, zich de nooduitkeering geheel of ten deele zal zien ontvallen.

De heer Wibaut heeft nog een andere opmerking gemaakt, waarover ik een enkel woord wil zeggen. Ik heb in mijn rede van gisteren doen uitkomen, dat men ten aanzien van het lager onderwijs geheel ten onrechte aan de Regeering verwijt afschuiving van de kosten daarvan op de gemeenten, nu de gemeenten zelf de onderwijzers moeten betalen, die zij vrijwillig boven het wettelijk getal verkiezen aan te stellen, waartoe haar de bevoegdheid in het eerste ontwerp onthouden werd. In antwoord op mijn betoog heeft de heer Wibaut nu gisteren gewezen op een bepaling in de novelle, waardoor het nog korten tijd zou kunnen voorkomen, dat een gemeente tegen haar wil surnumeraire onderwijzers zou moeten aanhouden, die zij dan zelf moet bekostigen. Ik laat in het midden of dit juist is. Het zou dan gelden voor een overgangstoestand, maar wat ik gisteren beantwoordde, was de rede van den heer Wibaut in eersten termijn, toen hij blijkens pagina 402 der *Handelingen* zeide, dat de gemeenten, omdat het tot het weinige behoort, dat men aan een arbeiderskind kan geven, wel gedwongen zullen zijn, boven het nieuwe wettelijke aantal te gaan, waaruit dan zou volgen, dat het Rijk de kosten op de gemeenten afschuift. Die opvatting bestreed ik, en die opvatting is een heel andere dan de klacht, welke de geachte afgevaardigde gisteren tot uiting bracht.

Ten slotte liet de heer Wibaut uitkomen, dat hij niet verantwoordelijk is voor de persuitlatingen, welke ik in zake de veiligstelling van den gulden aanhaalde en wraakte. Het zou mij leed doen, wanneer ik dien indruk gewekt had. Ik acht den heer Wibaut daarvoor veel te verstandig. Ik heb alleen de gedachtenwisseling met hem aangegrepen om sommige wanbegrippen, die nu en dan in de pers aan het licht treden, hier eens te bespreken. Dat de heer Wibaut gevoelt, dat de depreciatie van den gulden, zoo zij kwam, een sociale ramp zou zijn, daarvan was ik te voren volkomen overtuigd.

Mijnheer de Voorzitter! De vraag van den geachten afgevaardigde den heer van Lanschot omtrent de financieering van de nooduitkeering zou kunnen besproken worden, wanneer dit ontwerp aan de orde komt en de raming bekend is.

(Minister de Geer.)

Hetgeen mij in de repliek van dien geachten afgevaardigde het meest trof, was zijn beschouwing over het productieve van de crisisuitgaven in verband met de door hem gewenschte verlangzaamde aflossing. Hij heeft mij — maar het was enforcer une porte ouverte — voorgehouden, dat de uitgaven voor de distributie zoo buitengewoon gewenscht waren. Inderdaad, maar daarom waren ze nog niet productief. Dijkaanleg en rivierkanalisatie, waarvan de geachte afgevaardigde sprak, verhoogen de waarde van de gronden. De crisisuitgaven hebben ons reëele bezit niet verhoogd. Het meest verraste mij, dat de geachte afgevaardigde in dit verband voornamelijk de distributie-uitgaven noemde en wees op het groote belang der volksvoeding.

Men zou in deze lijn onze dagelijksche voeding van thans ook kunnen beschouwen als een buitengewone, d.w.z. productieve uitgaaf. Een der verontrustende dingen in den oorlogstijd was juist, dat wij zelfs onze voeding, die meest typische verteringsuitgaaf, grootendeels betaalden uit leening. En niet alleen de voeding voor de minst draagkrachtigen, maar voor de geheele bevolking. Juist dit element der crisisuitgaven is m.i. een der krachtigste redenen voor een relatief korten looptijd.

Dezelfde geachte spreker heeft gevraagd of spoedig exportkredieten zullen worden verleend. Dat hangt er van af, of zich spoedig gegadigden zullen opdoen, die vallen onder de nieuwe omschrijving op den begrootingspost. De heer van Lanschot merkt daar op, dat hij bedoelde te vragen of reeds kredieten zijn verleend. Voor zoover ik weet, is dat niet het geval. Juist omdat er weinig gebruik van kon worden gemaakt onder de ten vorigen jare aanvaarde stringente clausule op de begrooting, is, in overleg met de commissie van advies onder presidium van prof. Bruins, de formule thans gewijzigd. Ik was reeds overtuigd, dat deze Kamer het mij niet euvel zou duiden, wanneer ik de kredieten zou verleenen volgens de nieuwe redactie, die nu voorkomt op hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting, ook zoolang dit begrootingshoofdstuk hier nog niet is goedgekeurd. Althans wanneer gegadigden, die daarvoor in aanmerking komen, zich voordoen. Door de woorden van den heer van Lanschot ben ik nu in die overtuiging bevestigd.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord aan den heer van Wassenaer van Catwijck, die de aandacht heeft gevestigd op de positie van den Indischen gulden. In dit stadium acht ik het gewenscht daarop niet in te gaan, omdat een gedachtenwisseling hieromtrent gaande is tusschen het Departement van Financiën, dat van Koloniën en de Indische Regeering. Een van de directeuren van de Nederlandsche Bank bevindt zich op het oogenblik in Indië, om o.a. deze zaak te bespreken. De aandacht der Regeering is er ten volle op gevestigd.

Met den heer Smeenge ben ik het volkomen eens, dat het ontbreken van koopers voor de loten der Staatsloterij niet is een teeken van verminderde liefhebberij voor het loten. Dat heb ik ook niet gezegd, maar alleen dat men, nu zelfs niet alle loten verkocht worden, niet meer het middel van uitbreiding der Staatsloterij kan aanbevelen als doeltreffend tot het tegengaan van particuliere loterijen. Daarvoor zullen andere middelen noodig zijn.

De heer van Embden heeft mij gevraagd, hoe ik er toe kwam de 70 millioen, die hij mij aanbood, niet te aanvaarden. Ik moet den geachten afgevaardigde doen opmerken, dat mij wel eens meer veel geld is aangeboden; o. a. een motie-Braat in de Tweede Kamer bood mij 350 millioen aan. Men moet echter daarbij aantoonen de mogelijkheid om die bedragen te besparen. Wanneer nu de heer van Embden volstaat met te zeggen: laat ons de militaire begrootingen reduceeren tot 30 millioen, dan kan hij niet concludeeren tot een afgewezen aanbod van 70 millioen, daar hij niet concreet aangetoond heeft, dat die reductie op het oogenblik mogelijk is.

De heer van Embden heeft in zijn in menig opzicht constructieve rede veel gezegd, waarmee ik het eens kan zijn, en ik heb reeds aangeduid, dat ook de heer Idenburg een heel eind met hem meeging. Vooreerst hierin, dat de doelstelling van ons leger is politieke preventie, zooals de heer van Embden het noemt, d.w.z. dat meer het feit, dat wij een leger hebben, ons helpt dan de technische algenoegzaamheid van het leger. En ook hierin, dat bij de outiulage van dat middel van „politieke preventie”, wij afhankelijk zijn van den financieelen toestand, omdat van geen volk kan worden geëischt, dat het dit belang behartigt boven zijn economische kracht. Ik zou gaarne willen, dat uit die praemisse de heer van Embden zijn gezaghebbend woord gebruikte om de militaire uitgaven, die op het oogenblik inderdaad zijn boven onze financieele draagkracht, tot een lager cijfer te helpen terugbrengen. Hij zal daarin sterk staan. Ook de heer Idenburg zeide, dat er een tijd kan komen, dat men het mes dieper moet zetten in de uitgaven dan thans mogelijk wordt geacht, en dat zal ook gelden de militaire uitgaven.

Het cijfer evenwel, dat de heer van Embden genoemd heeft, is geheel in de lucht hangend. Hij betwist dit, aan de hand van twee argumenten. Het eerste argument is, dat men het ook in Denemarken heeft, en het tweede is het cijfer van 20 millioen van het Katholieke program van 1896.

Wat het eerste argument betreft, heeft de heer Idenburg opgemerkt, dat Denemarken geen koloniën heeft. Het heeft mij verwonderd, dat de heer van Embden daarop antwoordde, dat dit van geen beteekenis is, omdat het geld van de vloot voor Indië zit in de Indische begrooting. Dat is volkomen onjuist. In het cijfer van onze Marinebegrooting zit een belangrijk bedrag, dat wij niet zouden hebben te voteeren, als wij geen koloniaal bezit hadden.

De heer Idenburg meende, dat de heer van Embden van het cijfer der Marinebegrooting een bepaald bedrag voor Indië had afgetrokken, en hij betwijfelde, of dat op juiste wijze was gebeurd, omdat het een moeilijke schatting betreft. Maar de zaak staat nog anders dan de heer Idenburg meende: de heer van Embden heeft niets voor Indië afgetrokken. Hij neemt de volledige kosten der Landsdefensie en de volledige marine-uitgaven (uitgezonderd de niet militaire uitgaven, zooals voor het loodswezen) en komt zoo tot een bedrag van 103 millioen. Maar in onze marine-uitgaven zit veel, het is zeker veel meer dan de helft, dat wij nooit zouden hebben uit te geven, als wij Indië niet hadden.

De vergelijking met Denemarken is dus wel zwak.

Wat betreft het tweede argument, de Katholieken hebben in 1896 op hun program gehad: 20 millioen voor de Landsdefensie. De heer van Embden wilde nu de waardevermindering van het geld in aanmerking nemen, en stelde daarom 30 millioen. Nu is die waardevermindering vrij zwak genomen, maar bovendien, de Katholieken begrepen in die 20 millioen alleen de Landsdefensie, terwijl de heer van Embden neemt 30 millioen voor landmacht en marine te zamen.

Ik acht ook dit argument, om een cijfer uit de lucht te grijpen, dus niet gelukkig gekozen, vooral niet, als men bedenkt, dat hoofdstuk VIII der begrooting in 1896 geraamd was op ruim 23 millioen, zoodat het Katholieke program een verlaging eischte van 23 op 20 millioen.

Dat is heel iets anders dan van 103 op 30 millioen.

De heer van Embden stelde de vraag: waarom zit men zoo vast aan historische begrootingscijfers? Mijnheer de Voorzitter! Dat cijfer is niet slechts historisch, maar berust op de Militiewet en een heel complex van organisaties en maatregelen, dat men niet maar zoo op zij kan schuiven.

In Denemarken was men waarschijnlijk ook niet zoo vèr boven de 30 millioen, toen men daar het nieuwe rantsoen bepaalde. Men kan de lijn wel geleidelijk ombuigen, maar niet de zaak aldus forceeren.

Ten slotte zou ik aan den heer van Embden, hoeveel ik ook voor zijn praemisse gevoel, nog dit in overweging willen geven: wanneer men, uitgaande van de gedachte, dat het alleen op de politieke preventie en niet op de technische bruikbaarheid aankomt, een defensie kiest die technisch heelemaal niets waard is en wanneer men zich dan daarbij op die nietswaardigheid oriënteert en deze openlijk afficheert, zou dan ook de politieke preventie niet gevaar loopen? Meer wil ik daar niet van zeggen.

Thans nog een enkel woord tot den heer Idenburg over de kerkelijke quaestie. Ik zal er niet diep op ingaan, omdat hij zal begrijpen, dat ik van mijn standpunt het beter acht, dat er zoo weinig mogelijk over wordt gesproken: juist omdat ik de politiek niet wil vertroebelen door kerkelijke quaesties, wat altijd onheil sticht. Hij heeft gevraagd, waarom ik hem van antwoord heb gediend. Hij heeft reeds van den Minister-President gehoord, dat de verklaring, dat de Kerk op het

(Minister de Geer.)

oogenblik vrij is, werd uitgesproken in de stukken, behoorend bij hoofdstuk VIIB, op een vraag uit de Tweede Kamer bij dat hoofdstuk gedaan. De heer Idenburg verzocht, dat de Regeering dat standpunt zou ,,laten varen". Ondersteld mocht dus worden, dat het hem niet onaangenaam zou zijn, wanneer door hem, die de verklaring afgelegd had, het antwoord op zijn verzoek gegeven werd.

Maar voornamelijk roer ik deze zaak nog even aan om op te merken, dat de geachte afgevaardigde, een commissie vragende, ten onrechte meende een onpartijdig, neutraal standpunt in te nemen, in tegenstelling met het geprejudicieerde standpunt, dat de Regeering zou innemen. Het is volkomen onjuist. De heer Idenburg vraagt op bladz. 443, commissoriaal te laten onderzoeken, in hoeverre het mogelijk is, het onrecht, dat van Staatswege gepleegd is, te herstellen of althans de gevolgen daarvan weg te nemen, opdat zooveel mogelijk de Kerk werkelijk vrij worde. Wie een commissie met een dergelijke opdracht instelt, heeft de zaak geprejudicieerd, neemt geen neutraal standpunt in. Hij heeft uitgemaakt, dat de Kerk op het oogenblik niet vrij is. Ik wacht van het brengen van deze quaestie midden in de politiek niet veel goeds.

Ten slotte een enkel woord over de quaestie, die de heeren van Lanschot, van der Lande en Blomjous hebben besproken. Ik zal er niet diep op ingaan, omdat ik er reeds gisteren veel over gezegd heb, al hebben de heeren van der Lande en Blomjous zich eenigszins beklaagd, dat ik nog niet dieper op hun redeveeringen ben ingegaan. Zij hebben er intusschen onmiddellijk op laten volgen, dat dit bij het vele, dat ik te bespreken had, begrijpelijk was.

De heer van Lanschot heeft vandaag gezegd: Omdat de Tariefwetten van de Ministers Kolkman en Harte van Tecklenburg niet geslaagd zijn, moeten wij het niet weer probeeren langs dien weg, maar moeten wij aan de Regeering de bevoegdheid geven, tijdelijk de invoerrechten te verhoogen.

Dat lijkt mij toch een eenigszins vreemde gedachtengang. Wanneer een tariefsverhooging bij de wet niet mogelijk is, schijnt het weinig aannemelijk, op dien grond het recht tot verhooging aan de Regeering te geven. Een dergelijk wetsontwerp zou, geloof ik, ook niet veel kans hebben aangenomen te worden. De zaak kan bezwaarlijk op deze wijze aan de Regeering worden gedelegeerd. Ik spreek nu niet over invoerverboden, maar over het tarief van invoerrechten.

De heer van Lanschot sprak in dit verband voortdurend van ,,tijdelijk". Ik doe hem intusschen opmerken, dat de heeren van der Lande en Blomjous de zaak anders aanvatten, vooral de laatste, die hedenmiddag in zijn belangwekkende rede zuiver heeft aangedrongen op een duurzame herziening van het tarief van invoerrechten. Er is dus eenig belangrijk verschil tusschen de heeren onderling. Zij hebben beiderzijds gesproken over de ontstemming in een bepaalde provincie, maar het is de vraag, of zij, wanneer zij tot de verantwoordelijkheid waren geroepen, tot eenstemmigheid zouden komen.

Den heer van der Lande zou ik nog willen opmerken, dat hij er niet te veel den nadruk op moet leggen, dat ik slechts één ingekomen adres noemde. Dat adres was door den heer Blomjous besproken, mijns inziens niet volkomen juist, en daarom bracht ik het in debat. Maar wanneer hij nu zegt: ,,ik kan mandenvol adressen krijgen van belastingbetalers, die ongelukkig zijn over de belastingen", dan geloof ik dat gaarne, doch desgewenscht zou men ook mandenvol adressen kunnen krijgen van exportindustrieën, die tegen verhooging der invoerrechten zijn.

Toen ik indertijd voorzitter was van een commissie van voorbereiding over een herziening der Tariefwet, en ik als zoodanig niet alleen adressen had te lezen, maar ook met de commissie tal van adressanten ontving, trof het mij, dat een zeer groot aantal van die adressen tegen de herziening afkomstig waren niet van handel en scheepvaart, maar van industrieelen, die op de bescherming niets gesteld waren en daarvan schade duchtten.

De heer van der Lande heeft gezegd, dat de invoerrechten de levenskosten niet zooveel hooger maken, omdat zij betaald worden door het buitenland, en dat de tegenovergestelde bewering slechts inslaat bij de groote massa en haar leiders.

Het komt mij voor, dat de heer van der Lande die laatste toevoeging achterwege zou hebben kunnen laten, omdat,

(Minister de Geer e. a.)

evenzeer te eerbiedigen als zijn meening, deze andere is, dat de verhooging van ons tarief met 40 millioen zwaar zou drukken op de productiekosten en de consumenten hier te lande.

Ten slotte nog een enkel woord, dat zich eenigszins aansluit bij hetgeen de Minister-President gezegd heeft.

In het begin van de rede van den heer van der Lande hoorde ik dien geachten afgevaardigde zeggen, dat ,,het door de liberale partij zich toegeëigende vrijhandelsbeginsel thans heerscht aan de Regeeringstafel". Er was tegenspraak in deze zinsnede. Die laatste woorden waren bedoeld als critiek op de Regeering; maar in de eerste woorden werd erkend, dat de liberale partij zich het vrijhandelsbeginsel ,,toegeëigend" heeft, m. a. w., dat zij er geen monopolie van heeft, dat het in de neutrale zone ligt en dus anderen evenveel recht hebben er met zekere warmte voor op te komen.

De algemeene beschouwingen worden gesloten.

De waarnemende **Voorzitter:** Ik geef het woord aan den heer Wittert van Hoogland, die het gevraagd heeft, tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **Wittert van Hoogland:** Mijnheer de Voorzitter! Hoewel van oordeel dat, indien het maar eenigszins mogelijk is, de militaire uitgaven moeten worden beperkt, zullen toch eenige van mijn politieke vrienden en ik aan deze motie onze stem niet kunnen geven, omdat wij het onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden onverantwoord zouden achten de Regeering te binden aan een willekeurig maximum bedrag als in de motie wordt voorgesteld.

Wij vertrouwen echter, dat de Regeering bereid zal zijn, zoodra dit maar eenigszins mogelijk is, op de defensieuitgaven te bezuinigen.

De waarnemende **Voorzitter:** Ik geef het woord aan den heer van Basten Batenburg, tot het afleggen eener korte verklaring.

De heer **van Basten Batenburg:** Mijnheer de Voorzitter! Ons geacht medelid de heer van Embden heeft mij hedenmiddag herinnerd aan een door mij onderteekend program der Roomsch-Katholieke Kamerfractie der Tweede Kamer in het jaar 1896.

In dat program werd aangenomen dat de militaire uitgaven de 20 millioen niet zouden overtreffen.

Van het zich vastleggen aan een bepaald cijfer voor onze defensieuitgaven heeft de fractie, naar ik meen, niet veel genoegen beleefd, omdat het niet wel mogelijk is gebleken de door de omstandigheden, van ons onafhankelijk, noodzakelijk geworden uitgaven ook boven zoodanig bedrag af te wijzen.

Dit door mij verkeerd geacht inzicht in zake 's Lands defensie vind ik na 27 jaar terug bij den heer van Embden die voorstelt onze defensieuitgaven op een maximum bedrag van 30 millioen jaarlijks vast te stellen.

De geachte afgevaardigde, die zoo vriendelijk was mij aan een vroeger door mij ingenomen standpunt te herinneren, moge in hetgeen ik hier zeg. de verklaring vinden, waarom ik mijn stem niet aan zijn motie zal kunnen geven.

De motie van orde van den heer van Embden wordt in stemming gebracht en verworpen met 24 tegen 6 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren de Vos van Steenwijk, Verkouteren, van der Maesen de Sombreff, Wittert van Hoogland, W. Fransen, van der Lande, H. Franssen, Haazevoet, Croles, Steger, L. de Vries, Janssen, Slotemaker de Bruine, van Lanschot, Blomjous, de Veer, van Wassenaer van Catwijck, Idenburg, Beelaerts van Blokland, d'Aumale van Hardenbroek, Dobbelmann, Haffmans, van Basten Batenburg en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Mendels, Slingenberg, Schönfeld, Westerdijk en van Embden.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren S. de Vries, Anema, Smeenge, Bosch van Oud-Amelisweerd, Wibaut, Diepenhorst, Heerkens Thijssen, van Loon, Gilissen, de Waal Malefijt, Arntz, Douwes, de Gijselaar en van der Hoeven.

De vergadering wordt gesloten.

28ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 13 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. verzoekschriften. — Beëediging van het nieuwgekozen lid der Kamer mr. P. E. Briët. — Behandeling en aanneming van de ontwerpen van wet tot vaststelling van de hoofdstukken V, II, VII*B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 en van verschillende ontwerpen van wet. — Aanvang der behandeling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Regeling van werkzaamheden.

Waarnemend Voorzitter: de heer **van der Does de Willebois.**

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 38 leden, te weten:

de heeren van Lanschot, van der Lande, de Veer, Westerdijk, W. Franssen, Blomjous, Dobbelmann, Janssen, de Waal Malefijt, Slingenberg, d'Aumale van Hardenbroek, L. de Vries, Heerkens Thijssen, Croles, Steger, Sijtsma, van Loon, van der Maesen de Sombreff, Verkouteren, mevr. Pothuis—Smit, de heeren Schönfeld, Beelaerts van Blokland, Douwes, de Vos van Steenwijk, Wittert van Hoogland, van Embden, Gilissen, Slotemaker de Bruine, van Basten Batenburg, Briët, van Wassenaer van Catwijck, de Gijselaar, Arntz, Anema, Haazevoet, Smeenge, Diepenhorst,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Marine, van Financiën en van Waterstaat.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer dr. Franssen, dat hij, wegens andere, zeer dringende bezigheden, verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van den directeur der N.V. Amsterdamsche Ballast Maatschappij, e. s., allen aannemers van zeer groote werken, betreffende den aanleg van een gedeelte ceintuurspoorweg om Amsterdam;

een, van het hoofdbestuur der Nederlandsche maatschappij tot bevordering der geneeskunst, te Amsterdam, in zake het wetsvoorstel omtrent den zomertijd;

een, als voren, van den voorzitter en den waarnemenden

secretaris van het bestuur der vereeniging van suikerbietverbouwers in Noordholland, te Haarlemmermeer;

een, als voren, van den secretaris van het bestuur van het Nationaal Arbeidssecretariaat, te Amsterdam.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen der Commissie voor de Verzoekschriften.

De waarnemende **Voorzitter**: De heer mr. P. E. Briët, tot wiens toelating in de vergadering van gisteren besloten is, is in het gebouw der Kamer aanwezig. Ik verzoek den heer griffier het nieuwbenoemde lid binnen te leiden.

De heer **Briët**, door den heer griffier binnengeleid, legt in handen van den waarnemenden Voorzitter de bij de Grondwet voorgeschreven eeden af.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik wensch den heer Briët geluk met zijn benoeming en verzoek hem in ons midden plaats te nemen.

De heer Briët zal behooren tot de derde afdeeling.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. Vaststelling van hoofdstuk V (Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Heerkens Thijssen**: Mijnheer de Voorzitter! Het ligt niet in mijn voornemen bij deze gelegenheid te bespreken het beleid van den Minister in het algemeen, maar ik heb wel gemeend uit de lange lijst van onderwerpen, welke wij in het Voorloopig Verslag en ook in de Memorie van Antwoord vermeld vinden, een paar grepen te moeten doen, een paar onderwerpen een enkel oogenblik onder de aandacht te moeten brengen.

In de eerste plaats een kort woord over de grenswijziging van Haarlem. Dat ik hierover iets zeggen wil, zal misschien niemand verbazen, wanneer hij verneemt, dat ik van 1895 af door de omstandigheden geleid werd tot werkzaamheden in verband met Haarlems grenswijziging, zonder dat daarin sinds dien tijd eenige verandering is aangebracht.

Aanvankelijk als ambtenaar ter provinciale griffie werkzaam gesteld wordende, kreeg ik als eerste taak te bekijken de grenswijziging van Haarlem met de omliggende gemeenten en op het oogenblik, nu ik het voorrecht heb wethouder te zijn, kijk ik nog maar steeds op die grenswijziging, nu, in 1923, en met mij kijken velen uit naar een oplossing, die altijd op zich laat wachten.

Een lichtpuntje heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken thans doen verschijnen door de mededeeling, dat de stukken, die zoo lang gesluimerd hebben op de bureaux van de provinciale griffie van Noordholland, op zijn Departement waren aangeland. Dat is een stap nader tot den vrede, dachten wij in Haarlem. Maar zie, onmiddellijk worden wij weer door een schrik overvallen, nu wij vernemen, dat het uiteenloopende van de verschillende adviezen, die ter zake zijn uitgebracht, er de Regeering toe heeft gebracht, de stukken weer terug te sturen, althans nadere inlichtingen te vragen. Nu ben ik o zoo bang voor die nadere inlichtingen, niet om Zijn Excellentie, wiens voortvarendheid in dezen ik geen enkele reden heb om in twijfel te trekken, maar wel om de menschen, van wie die inlichtingen moeten komen. Want zonder nu een al te harde aantijging te uiten tegen het college van Gedeputeerde Staten van Noordholland, is het toch een feit, dat de ervaringen, die wij te dezer zake hebben opgedaan, met groote vreeze doen vreezen, dat dit nader onderzoek, dat de Minister gevraagd heeft, van dien kant niet al te veel bespoedigd zal worden.

Nu is mijn wensch, mijn vraag aan den Minister deze, dat hij zijnerzijds alles in het werk wil stellen om, nu de

(Heerkens Thijssen.)

zaak eindelijk in de richting gekomen is van een oplossing, die oplossing dan ook zoo spoedig mogelijk te doen verkrijgen. Welken weg hij daarvoor moet bewandelen, laat ik gaarne aan dezen bewindsman over, die dat beter weet dan ik, maar met aandrang vraag ik hem: zie toe om zooveel mogelijk het verkrijgen van een oplossing in dezen te bespoedigen, want — ik zeg dit nu niet om een gemeenplaats te gebruiken — er heerscht in dezen in Haarlem inderdaad een noodstand. Het feit doet zich voor, dat wij van alle kanten omringd zijn door stukken bebouwde kom van onze buren. Men kan aan de buitenzijde van de stad bijna geen straat doorloopen of men heeft aan den eenen kant de eene gemeente en aan den anderen kant een andere. Deze quaestie eischt dringend oplossing, want ik geef u de verzekering, dat de gemeentebesturen op allerlei moeilijkheden stuiten, die tot oplossing moeten worden gebracht. De Minister zal goed werk doen door zijn invloed aan te wenden om die oplossing te bevorderen, afgescheiden van de vraag, hoe die oplossing zal zijn. Daarover praten wij later, want dat is thans niet aan de orde.

Mijnheer de Voorzitter! Vergun mij thans nog een enkel oogenblik stil te staan bij een ander onderwerp, dat in de Memorie van Antwoord vrij in den breede is behandeld, namelijk de ondersteuning van werkloozen, voor zoover die thans bij Binnenlandsche Zaken is ondergebracht, in de eerste plaats de werkverschaffing en in de tweede plaats de steunregeling. Ik heb mij er best mede kunnen vereenigen, dat de werkverschaffing en de steunregeling bij het Departement van Binnenlandsche Zaken zijn ondergebracht, omdat daardoor een duidelijke scheiding is gekomen tusschen de verzekering en den steun. Maar al te dikwijls gaf het tot verwarring aanleiding, toen die beide zaken bij het Departement van Arbeid te zamen thuisbehoorden. Thans is de scheiding streng gemaakt en dat vind ik volkomen juist.

Ten opzichte van de werkverschaffing geeft de Minister als zijn meening te kennen, dat de loonen, daarbij bepaald, steeds zoo zijn, dat zij uitkomen, in vele gevallen niet onbelangrijk, boven hetgeen een werklooze met een gemiddeld gezin aan steun zou ontvangen, indien hij onder een steunregeling zou vallen. Daarbij heeft de Minister vermoedelijk rekening gehouden met de verhooging, die de vastgestelde uurloonen kunnen ondergaan bij akkoordwerk. De practijk heeft evenwel uitgewezen, dat dit akkoordwerk niet altijd mogelijk is. Wanneer dan, zooals is voorgekomen, bij werkverschaffing een uurloon wordt vastgesteld van 40 cent, kan bij een vijf en veertigurige arbeidsweek een loon worden gehaald van achttien gulden. Met een gezin van b.v. drie kinderen ontvangt een ondersteunde in een plaats van eenige beteekenis hetzelfde bedrag als ondersteuning, met een gemiddeld gezin van vier kinderen reeds meer.

Waar bij niet-akkoordwerk de arbeidsprestatie bij werkverschaffing uit den aard der zaak reeds minder is dan in het gewone bedrijf, wordt bij een dergelijk loon het werk vanzelfsprekend onevenredig duur, omdat dan de prikkel tot intensieven arbeid ontbreekt.

Aangenomen echter, dat akkoordwerk mogelijk is, en een vermeerdering met 20 pct. van het loon ten gevolge heeft, dan ontvangt een tewerkgestelde in het bovengenoemde geval, met een gemiddeld gezin van vier kinderen, een betrekkelijk gering bedrag meer aan loon dan hij aan steun zou ontvangen, hetgeen bij een grooter aantal kinderen nog duidelijker spreekt, want dan komt hij er weer onder. En nu weet ik wel, dat hij het bij de werkverschaffing met arbeid verdient, terwijl hij den steun met nietsdoen — helaas gedwongen — ontvangt, maar de betrokkenen zien dat anders, zien dat onjuist, toegegeven, maar met deze mentaliteit heeft men nu eenmaal, mede uit een oogpunt van beleid, rekening te houden.

De Regeering wijst in de Memorie van Antwoord een vergelijking met de bouwvakken af.

Toegegeven wordt natuurlijk, dat de loonen in de bouwvakken voor de Regeering niet als norm kunnen dienen, omdat op een werkverschaffing niet uitsluitend bouwvakarbeiders geplaatst worden. Maar aan de andere zijde kan niet worden ontkend, dat, wanneer de loonen der grondwerkers volgens het collectief contract ter plaatse zeven en tachtig cent per uur zijn en diezelfde grondwerkers worden bij de werkverschaffing bij het ophoogen van terreinen te werk gesteld tegen een uurloon van veertig cent, er een zoodanige verhouding tusschen het loon in het vrije bedrijf en dat bij de werkverschaffing bestaat, dat daaruit moeilijkheden moeten voortvloeien, moeilijkheden, welke onwillekeurig van invloed zijn op de bereidwilligheid om te gaan arbeiden van andere groepen, ook al zou voor hen de afstand tusschen de loonen, die zij in het vrije bedrijf genieten en die, welke zij bij de werkverschaffing ontvangen, niet zoo groot zijn.

Ik zou er derhalve op willen aandringen bij de bepaling der loonen bij werkverschaffing het loon niet zoodanig vast te stellen, dat de afstand tusschen de loonen in het vrije bedrijf en die bij werkverschaffing een zoodanigen omvang neemt, dat de bereidwilligheid om te gaan werken zeer gering, ja onmogelijk wordt. Een bepaling van twee loonnormen: één voor geschoolden en één voor ongeschoolden, lijkt mij daarbij steeds verkieslijk.

Ik heb daar ervaring van. In de plaats mijner inwoning heb ik verleden jaar zien uitvoeren een niet onbelangrijk werk in werkverschaffing; er werd tweeërlei loon vastgesteld en dat is goed gegaan; het werk is in korten tijd afgewerkt en ieder was tevreden.

Wat de subsidieverleening aan de gemeenten in de kosten van steunverleening aan crisis-werkloozen aangaat, deelt de Minister als zijn meening mede, dat de bestrijding van de gevolgen van de werkloosheid in de eerste plaats taak van de gemeente is, en dat de Staat daarom slechts hulp aan de gemeenten mag verleenen.

Ik meen, dat dit niet geheel juist is en dat moeilijk kan worden ontkend, dat bijv. bij werkloosheid in de sigarenindustrie te Den Bosch en Kampen, de diamantindustrie te Amsterdam, de textielindustrie in Twente, zeker in groote mate Rijksbelangen zijn betrokken. Ik meen dan ook, dat het vraagstuk der werkloosheid er een is van nationalen aard. Wanneer de lasten der werkloosheid in de eerste plaats op de gemeenten worden gelegd, wordt een gemeente, die met groote werkloosheid heeft te kampen en wier inkomsten dus reeds aanmerkelijk verminderen, dubbel belast. Ik wil daarop echter niet verder ingaan, maar er op wijzen, dat de Regeering daadwerkelijk gelukkig zich met de bestrijding van de gevolgen van de werkloosheid bezighoudt. Ten opzichte van de subsidieering van de gemeenten in zake steunverleening bij crisis-werkloosheid zou ik echter het volgende wenschen op te merken.

De steunregeling van crisis-werkloozen en de daaraan verbonden subsidieering der gemeenten is indertijd door het Rijk in het leven geroepen. Subsidie werd verleend in de kosten van ondersteuning van werkloozen, die op het tijdstip, waarop zij werkloos werden, werkzaam waren in bedrijven, waarin naar de meening van den Minister een algemeene werkloosheid ten gevolge van de crisis heerschte. Later is deze clausule veranderd en thans wordt slechts dan steun verleend, indien in een tak van industrie ter plaatse een algemeene crisis-werkloosheid heerscht en indien en voor zoover de financieele toestand der gemeente daartoe aanleiding geeft. Tegen dit laatste kan moeilijk bezwaar worden gemaakt, mits daarbij niet te ver worde gegaan.

En inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, wordt in deze zeer ver gegaan. *De Gemeentestem* van 24 Maart 1923 geeft daarvan krasse staaltjes. Verschillende voorbeelden worden genoemd, die misschien niet juist zijn als demonstratie van een verkeerde handelwijze der Regeering, want van elke beslissing zou men den ondergrond moeten kennen. Ik weet, dat wanneer de Regeering een gemeentebestuur verschillende vragen stelt over geheven of nog te heffen belastingen, daaraan dikwijls een zeer langdurige bespreking is voorafgegaan eer de zaak publiek werd, dat vaak de gemeentebesturen zelf verdeeld zijn over de vraag of bepaalde belastingen moeten worden ingevoerd, ja of neen, zoodat de Regeering als een soort arbiter uitspraak moet doen. Echter kan het feit niet worden ontkend, dat de autonomie der gemeenten, die door de gemeentebesturen nog altijd wordt beschouwd als een kost-

(Heerkens Thijssen.)

baar pand, dat aan hun hoede is toevertrouwd, dreigt zoek te raken, terwijl zij toch inderdaad een groot belang vertegenwoordigt. Ik wil een typisch staaltje citeeren als een bewijs, hoever de Regeering bij zaken, de werkverschaffing betreffende, zich weet in te dringen in de huishoudelijke gestie van de gemeente, op gevaar af dus, dat ik zal raken aan iets wat de resultante is van een langdurig overleg:

,,Het gemeentebestuur van Hoogezand had aan de Regeering een aanvraag om subsidie voor uit te voeren werken ter bestrijding der werkloosheid ingediend, waarop deze antwoordde, dat zij bereid was voor het aanleggen van een weg 30 pct. subsidie te verleenen op het uit te betalen loon, onder voorwaarden, waarin o. a. voorkomt, dat de gemeenteraad besluit den aftrek voor noodzakelijk levensonderhoud voor den aanslag in de gemeentelijke inkomstenbelasting te verlagen van f 900 tot f 700 plus f 50 voor elk kind, dat de opcenten op de vermogensbelasting worden verhoogd van 50 op 100 en dat het uurloon wordt teruggebracht op 20 cent bij vast werk en tot 24 cent bij akkoordwerk. Men kan dit vinden in het *Aanhangsel* tot het verslag van de *Handelingen* der Tweede Kamer 1922/23, vel 60 (vragen van den heer Schaper en antwoord daarop van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw)."

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp, dat de Regeering, als zij uit 's Lands kas steun verleent aan gemeentebesturen voor werkverschaffing of steunregeling, behoedzaam is, zich ten volle laat inlichten en zich er van vergewist of de gemeentebesturen niet in staat zijn zelf de zaak te rooien, zonder hulp van de Regeering. Ik kan dat zelfs toejuichen, want ook ik meen, dat menig gemeentebestuur in deze wel eens steun van de Regeering noodig heeft, om er voor te zorgen, dat men zijn eigen zaken zooveel mogelijk zelf beslist, maar ik herhaal, men moet in deze niet te ver gaan. De Regeering, en nu citeer ik weder uit *De Gemeentestem*, en wel een passage, waarmede ik het volkomen eens ben:

,,De Regeering zegt tot de eene gemeente ,,Gij zult eene straatbelasting invoeren" en tot eene andere ,,Gij zult meer opcenten op de vermogensbelasting heffen", terwijl het toch zeer wel mogelijk is, dat het gemeentebestuur om redenen van plaatselijken aard, welke ter plaatse beter dan in den Haag kunnen worden beoordeeld, absoluut tegen straatbelasting is of tegen verhooging der opcenten op de vermogensbelasting en dan nog maar liever de plaatselijke inkomstenbelasting wil verhoogen, als zijnde meer in het belang van de betrokken gemeente. Ja, zelfs wil de Regeering, blijkens haar antwoord aan den heer Schaper, nauwgezet doen nagaan, of de gemeente wel alle bronnen van belasting voldoende heeft ,,aangeboord", zooals het in deftigen stijl sinds de laatste paar jaar heet; dus straks krijgen we vermoedelijk voorbeelden, dat de Regeering aan de gemeenten gaat opleggen, zij het dan ook zijdelings, de heffing van reclamebelasting, van assurantiebelasting, enz.

Waarlijk, dat gaat te ver. Ook gaat het te ver, dat de gemeenten, die in financieel gedrang zitten, gedwongen worden van hare ambtenaren pensioensbijdragen te gaan heffen, waar de Pensioenwet de gemeenten daarin geheel vrij laat en waar het betrokken gemeentebestuur liever het bedrag, dat het totaal dier bijdragen zou vertegenwoordigen, op de plaatselijke inkomstenbelasting wil leggen om het te laten opbrengen door alle ingezetenen en niet door een kleine groep, n.l. door de gemeente-ambtenaren, wier taak juist in behoeftige gemeenten veelal zwaarder is dan elders."

Dergelijke uitingen hoort men den laatsten tijd meer, Mijnheer de Voorzitter, van verschillende kanten. Niet ten onrechte wordt er geklaagd over de al te straffe inmenging van de Regeering. Ik erken, dat er gevallen mogelijk zijn, waarin die inmenging noodzakelijk is. Er zijn gemeenteraden, die hun gang maar gaan, die niet vragen, waar het geld vandaan komt, en alle heil verwachten van de directe plaatselijke belastingen, die daar maar steeds meer opleggen, zoodat van een deel der ingezetenen onevenredig hooge bijdragen worden gevraagd. Met het noodzakelijk gevolg, dat de gemeenten voor de helft leegloopen, daar de meest kapitaalkrachtige elementen een goed heenkomen zoeken naar gemeenten, waar een beter beleid heerscht, en de toestanden financieel beter zijn, of, wat ik erger vind, met hun heele vermogen naar het buitenland verhuizen. Ook dat komt veel, en te veel, voor.

(Heerkens Thijssen c. a.)

Wanneer de Regeering dan ingrijpt en maatregelen neemt, om daaraan paal en perk te stellen, moet dat worden toegejuicht, maar het waarschuwend woord, dat ook opklinkt uit het artikel in *De Gemeentestem*, en dat met tal van uitingen kan worden aangevuld, brengt mij er toe, der Regeering te verzoeken, de noodige behoedzaamheid te oefenen, opdat de autonomie, waarop de gemeenten te recht prat gaan, niet te zeer wordt ingekort.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben nog een lange agenda voor ons, waar wij eenigszins vlug ons doorheen moeten werken; ik zal dus maar enkele opmerkingen maken in telegramstijl.

Ik zou niet gesproken hebben, indien de Memorie van Antwoord mij daartoe geen aanleiding gaf. De Memorie van Antwoord bevredigt mij niet op een paar punten; ik geloof niet, dat de Memorie van Antwoord op die punten juist is. Ik wijt dat volstrekt niet aan den Minister persoonlijk, deze kan niet van alle bijzonderheden op de hoogte zijn. Zijn voorlichters hebben hem verkeerd ingelicht.

In het Voorloopig Verslag staat, dat geklaagd wordt, dat de burgemeesters van Rijkswege zooveel te doen krijgen. De Memorie van Antwoord geeft zelf het voorbeeld aan van de classificatie. De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat de Regeering een beroep moet kunnen doen op de medewerking van de burgemeesters; ik ben dat met den Minister eens. Wij moeten als burgemeesters medewerken, men kan onze taak niet omschrijven als die van de Commissarissen der Koningin of andere ambtenaren. Wij moeten te midden van het land regeeren in de plaatsen, die ons zijn aangewezen.

Het kan overdreven worden, maar in het algemeen sta ik op het standpunt van den Minister. Maar dan moet de Minister ons het leven ook niet al te onpleizierig maken! Dan moet hij wat vlot zijn!

Nu lees ik echter onder het hoofd: Goedkeuring van gemeenteverordeningen, dat een termijn van 3 maanden, als in het Voorloopig Verslag genoemd, nog altijd blijft binnen de bij art. 233 en vlg. der Gemeentewet gestelde limiet. Maar wil ik u eens zeggen, hoe lang die termijn inderdaad is? 6 weken bij Gedeputeerde Staten en ten hoogste 2 maanden daarna bij de Kroon. Nu heb ik over het lange uitblijven van goedkeuring op gemeentelijke belastingverordeningen geklaagd bij Gedeputeerde Staten en ik heb gevraagd, waar toch de verordeningen blijven en toen is mij geantwoord: ja dat ligt niet aan ons, maar aan het Departement. Hier heb ik een lijstje betreffende het lange uitblijven van goedkeuring op allerlei verordeningen, maar ik kan u verklaren, dat er geen enkele bij is, die binnen de 2 maanden is teruggestuurd. Er zijn er bij, die verschrikkelijk lang zijn weggebleven. Ik hoor den Minister zeggen: ,,het is een schande". Zeker, dat is het ook, want daardoor worden de gemeentefinanciën geducht benadeeld. Daarom hoop ik, dat Zijne Excellentie de menschen van zijn Departement maar eens goed achter de vodden zal zitten, want er moet op de bureaux dan maar eens flink gewerkt worden. 't Is niet alleen om rechtspositie, traktement en pensioen te doen; de ingezetenen eischen ook goed werken.

Thans nog iets over de autonomie der gemeenten. De Minister zegt, onder dat hoofd van de Memorie van Antwoord, alinea 2, dat hij het heelemaal met mij eens is, maar hij, of liever zijn voorganger, handelt anders. De Minister zegt: ,,Slechts is tot Gedeputeerde Staten het verzoek gericht er bij de gemeentebesturen op aan te dringen in hun strafmaat met het in de wet neergelegde strafmaximum rekening te houden." En daarmede kan men rekening houden, dat is nog niet het aantasten van de gemeentelijke autonomie. Maar zoo staat het niet in de oekase, die wij gekregen hebben.

(de Gijselaar.)

Daarin staat: daarom verdient het aanbeveling in de bovengenoemde verordeningen de in de wet vastgelegde strafmaxima over te nemen. Dus voor ieder delict moet steeds het in de wet vastgelegde strafmaximum worden vastgesteld. In de Veewet staat, als ik mij niet vergis, dat de gemeentebesturen 3 maanden of 500 gulden boete kunnen (dus niet moeten) vaststellen. Nu zou men zeggen, dat een gemeenteraad voor het eene delict in maximum 6 weken, voor een ander 2 maanden, voor een derde 3 maanden kan stellen, maar neen, zegt de circulaire, voortaan zal op ieder delict, in die wet voorzien, door den gemeenteraad drie maanden maximum moeten worden bepaald. Zoo is het ook opgevat door Gedeputeerde Staten. De verordening van Leiden heb ik opgestuurd 27 September 1922. Toen is gekomen dat bijvoegsel van het *Provinciaal Blad* van December 1922, en daarop hebben wij de verordening teruggekregen van Gedeputeerde Staten met de mededeeling, dat de verordening niet voor goedkeuring kon worden aanbevolen met het oog op dat Ministerieel bevel. Ik heb mij daartegen verzet. ik heb een keurig verweerschrift geschreven en wat is nu het eind? Men zou denken, dat de Minister bekeerd is volgens zijn uitlating in de Memorie van Antwoord; maar neen, hij is niet bekeerd! Nog steeds is de verordening niet goedgekeurd en het is nu gaandeweg 7 maanden geleden, dat de verordening, die bepaald op 1 Januari 1923 in werking moest treden, werd ingezonden. En zoo komt van deze zaak, waarbij de grootste urgentie was, niets terecht, omdat thans geen verordening bestaat en dus geen straffen kunnen worden opgelegd. Ik zou Zijn Excellentie willen verzoeken, dat te onderzoeken en de verordening zoo spoedig mogelijk goedgekeurd te doen terugzenden.

Maar wat is eigenlijk de groote fout? Die is, dat de nieuwe wetten — en daaraan staan wij, beide Kamers en de Regeering, schuldig — te weinig vrijheid overlaten aan de gemeentebesturen. Er wordt eenvoudig gezegd: gij, gemeentebesturen, zult uitvoeringsverordeningen maken, en dan volgt er een recept, dat strikt gevolgd moet worden. Niets wordt meer aan het inzicht der gemeenten overgelaten, die het best de plaatselijke omstandigheden kunnen beoordeelen.

Zet dan liever alles in de wet, maar geeft niet een absoluut te volgen voorbeeld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal verder van dit onderwerp afstappen, het is door den vorigen spreker reeds op andere punten uitvoerig behandeld, maar wil nog op iets anders wijzen.

In de Memorie van Antwoord staat:

> „Op het voetspoor van eene regeling bij verschillende banken, o. a. van de Nederlandsche Bank, heeft de Regeering besloten, den halven cent zooveel mogelijk in de administratie te verwaarloozen. In geval echter zich tegen verwaarloozing wettelijke bepalingen verzetten, wordt de halve cent niet verwaarloosd, maar naar boven tot een cent afgerond. Op die wijze is aan wettelijke bezwaren in afwachting van wetswijziging tegemoet gekomen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind deze heele geschiedenis eigenlijk schandelijk. Het is absoluut oneconomisch en verkeerd, dat de Nederlandsche Bank daarmede begonnen is. Ik heb nog nooit gehoord, dat die ½ ct. zooveel last gaf; alle handelszaken en privé personen hebben het er jarenlang best mede gedaan. Die ½ ct. is op het oogenblik ongeveer drie centiem waard, maar ik heb nog nooit gehoord, dat men in Frankrijk dat bedrag maar verwaarloost. Wij leven in een tijd, waarin op de kleintjes moet worden gelet. Het bedrag van die halve eentjes in totaal, dat de Staat zal wegwerpen, is zeker wel nagenoeg het bedrag, dat wij kort geleden moesten bezuinigen met de ridderorden, — en daarmede was de eer des Lands gemoeid.

Er wordt naar boven afgerond; maar dat willen wel degenen, die van het Rijk iets te vorderen hebben, degenen echter, die aan den Staat moeten betalen, zeggen: neen, wij betalen enkel naar beneden afgerond. Aan beide zijden verliest het Rijk. Dat zijn allemaal kleine gemaksmiddeltjes, die onnoodig zijn.

Op die wijze, Mijnheer de Voorzitter, wordt onder het volk een verkeerde mentaliteit gebracht. Iets van een waarde van 50 Mark wordt eenvoudig weggegooid, want dat is zoo'n prulleboel, dat wij dat wel overboord kunnen smijten.

Het is onpaedagogisch. Het zijn daarenboven niet altijd zulke kleinigheden, want als menschen effecten in bewaring hebben bij de Nederlandsche Bank, bijv. stukken, waarvan de coupons eindigen op ½ ct., dan beteekent dat voor 10 stukken een verlies van 5 cts. per halfjaar, dus f 0,10 per jaar. Is het nu heelemaal niets meer?

Ik begrijp, dat ik niet veel heb te hopen, als ik hierbij bezuiniging voorstel. Dat heb ik meer ondervonden, zooals bijv. bij hetgeen ik heb gezegd over het Leeningfonds en de premiën voor pensioen, toen met andere woorden mij werd gezegd: „verandering niet mogelijk". Ik zal beide zaken later nog wel eens te berde brengen, als de twee desbetreffende wetsvoorstellen aan de orde komen, maar ik blijf er bij, dat bezuiniging óók moet beginnen met kleinigheden.

Ik wil hierbij nog even iets bespreken, waardoor ik bij het volgende agendanummer van het woord kan afzien.

In de Memorie van Antwoord van de begrooting van het Staatsboschbedrijf zegt de Minister, dat uit den aard der zaak een jong boschbedrijf weinig inkomsten oplevert, en daardoor de verliespost niet anders dan hoog kan zijn, maar ik moet toch opmerken, dat wel inderdaad het boschbedrijf jong is, doch dat niet alle bosschen jong zijn.

Verleden jaar heb ik het mijne hier ook over gezegd. Het is zoo jammer, dat hier zoo weinig aan die zaak te doen is; wij sputteren wel tegen, maar het volgend jaar is het weer net zoo. Zóó kan het echter niet doorgaan met ons boschbedrijf.

Dit jaar is het tekort weer grooter dan verleden jaar. Ik heb deze zaak eens gedetailleerd. De uitgaven bedragen feitelijk f 1 417 827 en de inkomsten f 218 000, dus is het verlies f 1 199 827 of rond f 1 200 000.

Wanneer ik dat detailleer, dan volgt daaruit, dat de loonen en pensioenen eischen f 425 000, het verlies op het bedrijf f 400 000 bedraagt en de rente van het kapitaal plus de verschillende lasten f 375 000 zijn, dus te zamen f 1 200 000.

Als wij nu de eigenlijke kapitaalrente er af trekken, dan wordt er f 842 000 verlies geleden op een kapitaal van 6¼ millioen, dat is 13 pct., en rekent men de rente er bij, dan is het verlies 18½ pct. M. a. w. in 5½ jaar eet men zijn geheele kapitaal op.

Dat is toch te gek; dat zal toch bij geen enkele particuliere onderneming gebeuren. Ik begrijp zeer goed, dat hier de Staat een economische taak te vervullen heeft, ik begrijp ook, dat dit bedrijf moet verliezen, maar het verliest veel te veel, en nu is hierbij het meest zonderlinge, dat er ook maar niet één enkele houtvesterij is, of zij levert verlies op; als er nu nog eens een enkele bij was, waarbij dat niet het geval was, maar er is er geen één en dat is toch te zot.

Ik zou wel eens willen zien, als een der dames of heeren, hier aanwezig, een erfenis kreeg, die haar of hem een verlies van ruim 1 millioen gulden jaarlijks opleverde, of men daarmede ingenomen zou zijn.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat dit bedrijf op een andere wijze zal moeten worden beheerd, b.v. door een particuliere deskundige maatschappij of in den vorm van een gemengd bedrijf of hoe dan ook, maar een fout lijkt het mij in ieder geval toe — en ik geloof, dat daar de ondergrond ligt van het verlies —, dat dit bedrijf absoluut ambtelijk wordt beheerd.

In elk geval hier moet bezuinigd worden en ik zou den Minister zeer ernstig in overweging willen geven, daartoe de noodige maatregelen te willen treffen.

Ik zal na het antwoord, dat de Minister in de Memorie van Antwoord gegeven heeft omtrent het zoogenaamde tapverbod die zaak beter kunnen behandelen met zijn ambtgenoot van Arbeid, en wat betreft de wijziging der Kieswet, zoo ben ik er van overtuigd, dat men de Kieswet, gelijk zij thans is, niet zóó zal kunnen wijzigen, dat daardoor die wet geschikt kan worden gemaakt om het gehalte onzer gemeenteraden te verhoogen. Daarvoor zal een nieuwe Grondwetsherziening

28ste VERGADERING. — 13 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk V (Depart. van Binnenl. Zaken en Landbouw) der Staatsbegrooting voor 1923.

(de Gijselaar c. a.)

afgewacht moeten worden. Hoogst wenschelijk is echter, dat bij wijziging van de Kieswet meer invloed wordt gegeven aan de voorkeurstemmen.

De heer **L. de Vries**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund op een paar zaken betreffende de gemeentebelasting de aandacht te vestigen.

In de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer op hoofdstuk I heeft de Regeering een schema gegeven van de grondslagen der berekening, waarop de uitkeering aan de gemeenten over de jaren 1923 tot en met 1926 zal plaats hebben. Dat intusschen de Regeering geen bedrag heeft uitgetrokken voor nooduitkeering aan de gemeenten over 1923, is voor vele gemeenten een teleurstelling. Voor enkele is het moeilijk een sluitende begrooting te kunnen maken en zelfs is mij een gemeente bekend, die haar begrooting voor 1923 bij Gedeputeerde Staten heeft ingezonden met een nadeelig saldo van 50 mille. Deze noodlijdende gemeente heeft in verhouding tot andere welvarende gemeenten krachtens de wet van 24 Mei 1897 veel te weinig uitkeering genoten, en niet alleen deze gemeente, maar, in Friesland althans, krijgen de armste gemeenten meestal de laagste uitkeering. Gelukkig, dat in dezen toestand, die al veel te lang geduurd heeft, verandering staat te komen. Daarom doet het mij genoegen, dat de Staatscommissie van andere beginselen uitgaat dan van die der genoemde wet van 1897, waarin meer rekening wordt gehouden met de draagkracht der gemeenten. Daar echter dit nieuwe systeem, dat de Staatscommissie beoogt, pas na enkele jaren kan worden ingevoerd, wenscht zij intusschen een speciale regeling in te stellen, welke den overgang vormt van den ouden naar den nieuwen toestand, doch gedurende dien overgangstijd, dus over de jaren 1923—1926, zal de Rijksuitkeering ingevolge de meergenoemde wet van 1897 in hoofdzaak de basis blijven, waarop de uitkeering berust, zoodat de gemeenten, die sedert de invoering der wet van 24 Mei 1897 altijd te weinig hebben ontvangen, gedurende de jaren '23, '24, '25 en 1926 nog eens het kind van de rekening zullen worden. Nu geef ik gaarne toe, dat het moeilijk gaat om ook in dit overgangstijdperk een regeling te treffen, waarbij alle gemeenten gelijkelijk gebaat zijn. Dat is ook niet te vergen. Maar ik breng deze quaestie van de stiefmoederlijk bedeelde gemeenten (en dat zijn veelal de armste, met een groote arbeidersbevolking) hier ter sprake, om den Minister van Binnenlandsche Zaken te verzoeken, te willen bevorderen, dat bedoelde gemeenten gedurende de jaren 1923—1926 met een buitengewoon subsidie worden gesteund.

Vervolgens wensch ik te wijzen op art. 244 der Gemeentewet, waarin wordt geregeld de forensen-aanslag. Aan deze belasting ligt het principe ten grondslag, dat eigenaars of ondernemers, die een bedrijf uitoefenen in een gemeente, waar zij hun domicilie niet hebben, ook in de gemeente, waar het bedrijf of de fabriek aanwezig is, belastingplichtig zijn, op grond, dat de heffende gemeente uitgaven heeft voor het personeel dier bedrijven. Het criterium voor dezen aanslag is, dat de ondernemer van een bedrijf een vaste installatie, kantoor of werkplaats in de gemeente moet hebben of ten minste er 90 dagen van een jaar moet aanwezig zijn geweest. Het eerste is te constateeren, maar dat baat de gemeenten, die dicht bij een stad zijn gelegen, veelal niet, want de ondernemers houden hun kantoor in de stad, waar zij wonen. Zij komen vrij zeker meer dan 90 dagen bij hun bedrijf, maar dat is bijna niet te constateeren. Het gevolg is, dat voor sommige gemeenten artikel 244 der Gemeentewet illusoir is. Mij is een gemeente in Friesland bekend, waar 15 fabrieken zijn, waarvan de exploitanten allen buiten de gemeente wonen, van wie de gemeente geen belasting kan heffen, omdat in die fabrieken niet aanwezig is een kantoor of een installatie en niet te constateeren valt hoeveel dagen de exploitanten in hun bedrijf komen. Maar ik vraag: wat doet het er ook toe of de ondernemer van een bedrijf 90 dagen van het jaar in de gemeente, waarin het bedrijf wordt uitgeoefend, aanwezig is? Men dient te breken met het bestaande stelsel, nl. om de forensen onder den hoofdelijken omslag te betrekken, want

(L. de Vries.)

dat stelsel brengt mede het constateeren van de aanwezigheid der forensen, terwijl het criterium, om met goed gevolg de forensen, die een bedrijf uitoefenen, te kunnen aanslaan, moet zijn: de aanwezigheid van het bedrijf en de winst, die het afwerpt. De gemeentewetgever is van de billijkheid overtuigd, dat de forensen in de gemeentelijke belasting dienen bij te dragen, doch dan dient de wet ook zoo te worden geredigeerd, dat zij effect kan sorteeren. Waar de Minister in de Memorie van Antwoord te kennen heeft gegeven, dat de regeling in de Gemeentewet in zake de forensenbelasting, naar Zijn Excellentie vertrouwt, binnen niet langen tijd aan de orde zal worden gesteld, hoop ik, dat de Minister mijn geopperde bezwaren tegen de thans vigeerende artikelen der Gemeentewet in gunstige overweging zal willen nemen en zoodanige bepalingen zal maken, dat de forensen naar billijkheid kunnen worden aangeslagen.

En eindelijk zou ik willen wijzen op de wenschelijkheid om door wijziging van de Gemeentewet het weer mogelijk te maken, dat de gemeenten evenals vroeger van de veranderlijke inkomsten het gemiddelde kunnen nemen over eenige jaren voor de heffing van den hoofdelijken omslag.

Vóór de laatste wijziging der Gemeentewet kon men voor de berekening van den hoofdelijken omslag het gemiddelde nemen van de veranderlijke inkomsten over ten hoogste 5 jaar. De aangebrachte wijziging in 1920 heeft dat onmogelijk gemaakt, omdat zoowel de aanslag als de inning der gemeentelijke belastingen is opgedragen aan den Rijksontvanger, die alleen wat het belastbaar inkomen betreft zich heeft te houden aan het kohier van de Rijksinkomstenbelasting, waarbij geen rekening wordt gehouden met het gemiddelde van veranderlijke inkomsten. Wel is in § 3 der wet van 30 December 1920 bepaald, dat telkens voor een periode van ten hoogste 5 jaren aan een gemeente de bevoegdheid kan worden verleend, de plaatselijke inkomstenbelasting door haar eigen administratie te doen heffen, maar al werd haar die bevoegdheid gegeven, zoo zoude zij toch niet van de veranderlijke inkomsten voor de heffing harer gemeentelijke belastingen het gemiddelde over enkele jaren mogen nemen, omdat volgens art. 243*c*, 2de lid, het belastingjaar begint met 1 Mei en eindigt met 30 April. En toch acht ik het voor eenige stabiliteit in de plaatselijke belastingen zeer wenschelijk, dat de hoofdelijke omslag kan geregeld worden naar het gemiddelde van de veranderlijke inkomsten. Het kan toch voorkomen, dat de plattelandsgemeenten, die haar hoofdelijken omslag hoofdzakelijk van de inkomsten uit den landbouw moeten hebben, in een tijd van malaise of van misgewas bijna geheel zouden moeten heffen van degenen, die een vast salaris genieten, en van het inkomen uit kapitaal. Het spreekt vanzelf, dat het voor deze belastingplichtigen een last kan worden, die hun draagkracht te boven gaat. Om dit zooveel mogelijk te voorkomen en meer stabiliteit bij de heffing van den hoofdelijken omslag te verkrijgen, zal men de gemeenten in de gelegenheid moeten stellen om van de veranderlijke inkomsten het gemiddelde te kunnen berekenen over ten hoogste 5 jaar. De gemeenten kunnen zelf het best uitmaken wat voor haar de doelmatigste wijze van belastingheffen is, en daarin dient de wet haar vrij te laten. In de toepassing der wet dient eenige soepelheid te zijn. Omdat de wet uniforme regelen voorschrijft en de gemeenten, waar zij wordt uitgevoerd, dikwijls zeer verschillend zijn, zoowel wat de welvaart van haar inwoners betreft, alsmede den aard en den omvang van de bedrijven, die binnen haar grenzen worden uitgeoefend, is het wenschelijk, dat in de toepassing der wet eenige soepelheid bestaat.

Resumeerende zou ik beleefd aan den Minister willen vragen:

1. Om de gemeenten, die reeds lang ingevolge de wet van 24 Mei 1897 een te geringe uitkeering hebben ontvangen, gedurende de jaren 1923—1926, zoo noodig, met een buitengewoon subsidie te steunen.

2. De forensenbelasting zoodanig te regelen, dat die niet afhankelijk wordt gesteld van het houden van een kantoor of werkplaats, noch van de aanwezigheid van den forens voor een zeker aantal dagen in de heffende gemeente, maar het inkomen uit de bedrijven als basis wordt genomen voor den aanslag.

(L. de Vries c. a.)

3. Door wijziging in de Gemeentewet het weer mogelijk te maken, dat de gemeenten bij de berekening voor de heffing van den hoofdelijken omslag van de veranderlijke inkomsten het gemiddelde kunnen nemen over ten hoogste 5 jaar.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch mij aan te sluiten bij eenige opmerkingen, gemaakt door de heeren Heerkens Thijssen en de Gijselaar.

Eerstgenoemde heeft gesproken over de grenswijziging van Haarlem. Inderdaad, wat dat betreft hebben wij te doen met een langen lijdensweg, die ons eerst na lange jaren misschien zal voeren tot het beoogde doel. Ik heb verleden jaar reeds den Minister er op gewezen, dat het naar mijn meening voor de Regeering niet noodzakelijk is om zich in deze van initiatief te onthouden. Wanneer Gedeputeerde Staten niet inzenden een ontwerp dan wel indienen een ontwerp, dat verbetering behoeft, dan is ook volgens de leer van Staatsraad Oppenheim de Regeering bevoegd om het initiatief ook ten aanzien van dit onderwerp uit te oefenen.

Overigens kan ik mij bijna woord voor woord aansluiten bij hetgeen de heer Heerkens Thijssen over deze aangelegenheid heeft gesproken; alleen met dit onderscheid, dat ik tot mijn leedwezen niet reeds in 1895 met deze zaak geoccupeerd was. In het jaar, dat hij op de provinciale griffie deze zaak reeds bestudeerde, hield ik mij in de gemeente, waarvan onze geachte collega Schönfeld burgemeester is, nog bezig met de Grieksche themata.

Dan de opmerking van den heer Heerkens Thyssen betreffende de loonen van de arbeiders bij de werkverschaffing. Inderdaad is het systeem, dat de Regeering daarbij toepast, aan gezonde critiek onderhevig. Het is begrijpelijk, dat de Regeering een systeem volgt, waarbij de loonen zoodanig gesteld worden, dat er voor een arbeider een prikkel bestaat en blijft bestaan om te gaan werken in plaats van — wanneer die neiging al bij een enkelen mocht bestaan — te profiteeren uit de werkloosheidskas of de gemeentekas. Maar het systeem moet toch niet zoover gaan, als de Regeering het doorvoert, door met loonen te komen, die geheel onvoldoende zijn. Met name in Haarlem wil de Regeering invoeren een loon van 40 cent per uur, dus voor een 45-urige werkweek met een weekloon van f 18. Daarvoor weigeren de menschen eenvoudig te werken, niet omdat zij niet liever werken dan uit de werkloosheidskas of de gemeentekas te trekken, maar omdat zij daardoor het loon ook in het vrije bedrijf zoodanig drukken, dat het in het algemeen arbeidersbelang niet door hen kan worden aanvaard.

Die weerstand is volkomen begrijpelijk en het is dan ook voor een gemeente buitengewoon moeilijk om met dergelijke loonsbepalingen te gaan werken. Wij hebben te Haarlem daarmede de grootste moeilijkheden gekregen. Wij hebben daar gehad opstootjes, optochten, deputaties ten stadhuize, deputaties in de particuliere woning van den wethouder voor de werkloosheidsbestrijding, enz., welke het gemeentebestuur van Haarlem in een buitengewoon moeilijk parket brachten.

Een derde opmerking, waarin ik mij aansluit bij de vorige sprekers, betreft den langen termijn, dien de Regeering en Gedeputeerde Staten nemen voor de goedkeuring van gemeentelijke verordeningen. De opmerking is gemaakt door den heer de Gijselaar en ik onderschrijf die volkomen. Daaruit vloeien buitengewone moeilijkheden voort voor verschillende gemeenten.

Laat ik een voorbeeld daarvan noemen. Wij hebben in Haarlem het geval, dat wij voor het middelbaar en gymnasiaal onderwijs een nieuwe schoolgeldregeling troffen, bij den aanvang van den cursus 1921/1922, en zonden, overeenkomstig den tijd, die daarvoor in art. 233 van de Gemeentewet is aangegeven, nl. binnen 8 dagen, de verordening aan Gedeputeerde Staten. Het duurde echter tot Augustus van het volgende jaar, voor wij de verordening goedgekeurd terugkregen. Het is gegaan over de Departementen van Onderwijs en Binnenlandsche Zaken. Nu geef ik toe, het is mogelijk, dat er daardoor eenige vertraging plaats heeft gevonden, maar een zoodanige vertraging, waardoor de goedkeuring bijna een

(Slingenberg.)

jaar op zich laat wachten, acht ik toch vooralsnog niet noodzakelijk.

Maar wat voor practische bezwaren daaruit voortvloeien, zou ik nog in het midden willen brengen om de Regeering er van te verzekeren, dat daarmede groote belangen gemoeid zijn.

Wat hebben nl. de ouders gedaan van de leerlingen? Toen na Augustus 1922 de kohieren moesten worden opgemaakt en daarna de aanslagbiljetten uitgereikt, was het reeds September; toen was er een nieuwe cursus ingegaan en waren dus de vorige leerlingen reeds van burgerschool en gymnasium af. De ouders zeiden toen: de navordering betalen wij niet; wij hebben onze kinderen naar de school gezonden in September van het vorige jaar, toen het schoolgeld nog lager was; zij hebben nu de school verlaten, zijn reeds naar de universiteit of in een maatschappelijke betrekking; die verhooging van f 200 betalen wij niet meer. De gemeente heeft toen dwangmiddelen toegepast; zij heeft dwangbevelen uitgereikt, waarop de ouders hebben betaald, onder de reserve evenwel van niet verschuldigd zijn.

En wat is er nu gebeurd? Onlangs hebben al die ouders van de bewuste leerlingen een vereeniging opgericht, een belangengemeenschap gevormd en de gemeente gedagvaard om genoemd bedrag te restitueeren. Het college van burgemeester en wethouders heeft toen de vraag besproken, of zij misschien niet de Regeering of liever het college van Gedeputeerde Staten in vrijwaring zou moeten roepen, omdat dit zijn wettelijke plichten niet is nagekomen, want in art. 233 der Gemeentewet staat, dat Gedeputeerde Staten een dergelijke verordening binnen zes weken met bericht aan de Regeering moeten doorzenden en ik heb gegrond vermoeden, dat deze termijn is overschreden. Wanneer dat inderdaad zoo is, kunnen misschien Gedeputeerde Staten in vrijwaring worden geroepen. Het zou dan een zeer uitvoerig proces kunnen worden, een waar paradijs voor advocaten, maar dat is toch geen belang van de gemeente. Ik wil daarom aan deze opmerking een conclusie verbinden en tot den Minister van Binnenlandsche Zaken de vraag richten, of hij als Minister-President niet wil overwegen om zoowel voor eigen Departement als voor dat van Onderwijs dergelijke zaken meer te bespoedigen.

De volgende opmerking betreft de toepassing, welke de Regeering geeft aan art. 228 der Gemeentewet, bepalende, dat pretenties ten laste van de gemeente moeten worden ingediend binnen een half jaar, dus vóór 1 Juli, na het verstrijken van het dienstjaar en verjaard zijn na afloop daarvan. Nu is het herhaaldelijk voorgekomen, dat een dergelijke rekening te laat wordt ingediend, en niet altijd uitsluitend ten gevolge van de schuld van dengene, die de rekening moest indienen. Er kan eenig onderzoek noodig zijn en er kan zich ziekte voordoen, zoodat door verschillende omstandigheden die termijn van een half jaar verstrijkt. Nu deed zich in Haarlem een dergelijk geval voor. Het betrof de leverantie van uniformpetten voor de politieagenten tot een bedrag van f 2000. Eerst hebben burgemeester en wethouders en later heeft de raad na eenige aarzeling aldus geredeneerd: die man is te laat, wij kunnen ons op verjaring beroepen, maar dat doen wij niet; wij stellen die rekening betaalbaar, trekken een begrootingspost uit en zenden dien ter goedkeuring aan Gedeputeerde Staten op. Gedeputeerde Staten hebben echter hun goedkeuring aan dien suppletoiren begrootingspost onthouden op grond, dat art. 228 het betaalbaar stellen van dergelijke rekeningen zou verbieden. De gemeente is deswege in hooger beroep gegaan bij de Kroon en deze heeft het afwijzend besluit van Gedeputeerde Staten bevestigd. Ofschoon ons de jurisprudentie bekend was in dezen zin, dat dergelijke posten niet betaalbaar konden worden gesteld, hadden wij eenige hoop gekregen, dat de Regeering van zienswijze was veranderd, aangezien zich in Noordbrabant het geval had voorgedaan, dat een gemeentebestuur — het geval is te vinden in het *Weekblad voor Gemeentebelangen* van 15 Mei 1922, bladz. 140 — aan de Regeering had gevraagd: wij hebben een vordering gekregen, welke na den wettelijken termijn is ingekomen, maar wij zouden die toch willen betalen; mogen wij dat doen en , indien wij dat doen, komt gij dan misschien tusschenbeide met een Koninklijk besluit tot ver-

(Slingenberg.)

nietiging van dat Raadsbesluit? Daarop heeft de Regeering geantwoord: neen, wanneer gij die vordering betaalt, zullen wij niet intervenieeren. Ik had daaruit begrepen, dat de jurisprudentie aan het keeren was en de Regeering derhalve haar goedkeuring niet zou onthouden aan een begrootingspost, waarop een dergelijke vordering voorkwam, maar dat is het geval niet geweest.

In het Voorloopig Verslag om nadere inlichtingen gevraagd, antwoordt de Regeering daarop, dat die zaken geheel verschillend zijn, want dat het geheel iets anders is of men een raadsbesluit ter vernietiging voordraagt — dat is een zeer ingrijpende daad — dan wel of men zijn goedkeuring onthoudt aan een begrooting, waarop een dergelijke post voorkomt. Het is een zeer specieuze onderscheiding en, als men 25 jaar vroeger leefde, zou men kunnen zeggen: inderdaad, het vernietigen van een raadsbesluit is van zoo ingrijpenden aard, dat men er zelden toe zal overgaan. Maar in den tegenwoordigen tijd, waarin vernietiging van een raadsbesluit geen groote zeldzaamheid is, dacht ik, dat de eene maatregel niet veel van de andere verschilde. Die hoop is echter den bodem in geslagen.

Maar nu zou ik toch dit willen opmerken, dat het mij voorkomt, dat de jurisprudentie niet juist is. Die jurisprudentie is gevestigd op de wet van 1815 en artikel 228 der Gemeentewet. De wet van 1815 regelt de verjaring van vorderingen ten laste van het Rijk. Er staat in artikel 3, dat pretenties, die niet binnen den termijn, in het voorgaande artikel bepaald, zijn ingediend, beschouwd zullen worden als verjaard en vernietigd.

En in artikel 228 van de Gemeentewet staat, dat de termijnen, voor de verjaring van vorderingen ten laste van het Rijk bepaald, ook op de vorderingen van de gemeente van toepassing zijn. Men zou dus kunnen redeneeren: de Gemeentewet heeft alleen voor de gemeenten de verjaring (prescriptio), niet de vernietiging gekozen en zeggen: de vorderingen aan de gemeente, die te laat zijn ingediend, zijn verjaard; dan zou men er zijn, want men is niet verplicht zich op verjaring te beroepen. Een vordering, die verjaart, laat nog altijd een natuurlijke verbintenis over.

Ik betreur het ook uit practisch oogpunt, dat de Regeering dezen weg gevolgd heeft.

Natuurlijk is een bepaling als van artikel 228 der Gemeentewet noodzakelijk. Er moet een zekere orde zijn in de gemeentelijke huishouding en er moeten termijnen worden gesteld, maar het schijnt mij, dat dit ook maar het eenige motief mag zijn voor deze bepaling en dat, wanneer er omstandigheden zijn die motiveeren, dat een vordering uit hoofde van een leverantie wat later wordt ingediend, men daarin geen aanleiding mag vinden om iemand niet te betalen.

Er is nu in Haarlem een leverancier van uniformpetten voor de politie, die de geheele politie van hoofddeksels heeft voorzien en geen geld daarvoor heeft gekregen. Die man denkt, als hij een politieagent ziet: dat is mijn pet en zou misschien neiging gevoelen tot revolutionnair optreden en de pet af te rukken. Maar hij is een braaf burger en doet dat niet. Wanneer ik dien man echter tegenkom, schaam ik mij, qualitate qua, want ik heb het gevoel, dat ik iemand tegen kom, van wien ik goederen heb ontvangen, die ik niet heb betaald. Nu wenscht de gemeente dat ook niet, en wanneer er niet een positieve bepaling in de wet is, die het voorschrijft, mag het ook niet plaats hebben. De heer de Waal Malefijt doet mij aan de hand het uitlokken van een raadsbesluit tot schadeloosstelling. Wanneer dat mogelijk was, zou ik zeggen: dan is het niet goedkeuren van de betaling toch erg formalistisch. Er is geen causa voor schadevergoeding. Er is alleen sprake van de levering van goederen. Maar als dat de weg is, zal de gemeenteraad van Haarlem dien gaarne volgen. Laat de Minister in deze dus een wenk geven, of men werkelijk de wet van 1815 in alle gestrengheid wil toepassen ten aanzien van de betalingen van Overheidswege.

Indien zulks het geval is, dan zou ik toch willen vragen, of geen wijziging mogelijk is. Het moge noodig zijn geweest in 1815, maar niet in den tegenwoordigen tijd. Wanneer een leverancier, die ietwat te laat is met een rekening, zoo-

(Slingenberg e. a.)

zeer wordt gestraft, is dat toch ietwat onbillijk. Het geval lijkt vreemd, maar heeft zich toch inderdaad in Haarlem voorgedaan, want Gedeputeerde Staten hebben het officieel behandeld. Zou het niet mogelijk zijn om alsnog aan deze feitelijke onbillijkheid te gemoet te komen?

De heer **W. Fransen**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, een korte opmerking te maken naar aanleiding van de vraag in het Voorloopig Verslag, hoe het staat met de technische noodhulp bij staking, en of de wetgever de gemeenten niet behoorde te verplichten, voor zoodanige technische noodhulp zorg te dragen. Die vraag is gesteld, omdat in vele gemeenten het niet denkbeeldige gevaar bestaat, dat op een goeden dag de werklieden in Overheidsdienst, hetzij geheel, hetzij gedeeltelijk, het bijltje er bij neerleggen en verschillende gemeentebedrijven daardoor geheel of gedeeltelijk komen stil te liggen. De Minister heeft op die vraag geantwoord, dat in sommige gemeenten daarvoor reeds in het bijzonder afdeelingen van de burgerwacht zijn aangewezen. Dit wijst er toch op, dat een aantal gemeenten dat gevaar inzien en daarom tijdig hebben gezorgd voor een zoodanige technische noodhulp. Het is dan ook inderdaad van groot algemeen belang, dat van Overheidswege in dit opzicht maatregelen worden getroffen. Het zou toch een ramp zijn, als op een goeden dag de gasfabriek, het electriciteitsbedrijf, de waterleiding of de reiniging geheel of gedeeltelijk werden stop gezet. Daarom moet de Overheid intijds in zoodanige noodhulp voorzien.

De Minister antwoordt voorts, dat het zoo moeilijk is, een organisatie van technische noodhulp verplichtend te stellen. Het bevreemdt mij eenigszins, dat de Minister zoo angstvallig is, een zekere verplichting op de gemeenten te leggen. Er zijn toch reeds tal van bepalingen getroffen, waarbij de gemeenten worden verplicht, organisaties in het leven te roepen. De technische noodhulp zal in dagen van staking de gemeenten zelf voor vele moeilijkheden bewaren. En waar nu de Minister eenigszins bevreesd is om dwingend op te treden, moge ik aanhalen het ontwerp Arbeidsgeschillenwet — niet omdat ik mij daarop wil beroepen, want er zal nog veel in mij moeten veranderen alvorens ik daaraan mijn stem zal geven — als voorbeeld, dat de Regeering toch niet erg bevreesd is voor dwingende maatregelen.

Voorts zegt de Minister:

„Een dergelijke organisatie, waarbij het bovenal op goeden wil en bereidvaardigheid aankomt, kan bezwaarlijk van bovenaf dwingend worden voorgeschreven."

Dat is juist, wanneer de gemeenten verschillende personen zouden moeten aanwijzen, die tot taak zouden hebben, in tijden van staking die diensten in de verschillende bedrijven te verrichten, maar mijn bedoeling is alleen, dat de gemeenten zouden worden aangeschreven, dat zij een technische noodhulp in het leven moeten roepen. Er zal dan zeker voldoende animo zijn onder de burgerij, zoodat de bedrijven in tijden van staking zullen kunnen functionneeren, zij het niet met volle kracht. Mijn vraag aan den Minister is dus, of hij op deze wijze wil medewerken tot het voorkomen van een débâcle, waarbij het algemeen belang zoo nauw betrokken is.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigden de heeren Heerkens Thijssen en Slingenberg hebben woorden gewijd aan de uitbreiding van de gemeente Haarlem. Eerstgenoemde geachte afgevaardigde zeide, dat deze geschiedenis, die hij een lijdensgeschiedenis noemde, hem reeds bekend is van 1895 af. Er is altijd baas boven baas, ook in lijdensgeschiedenissen. Ik heb wel niet medegemaakt, maar ik ben toch bekend met een lijdensgeschiedenis van een andere gemeente, ik bedoel de gemeente Maastricht, welke begonnen is in 1866 en eerst in 1919 een eenigszins bevredigende oplossing heeft gevonden, waaraan ook nadeelen verbonden zijn, zooals achteraf wel eens blijkt. Dat is dus een lijdensgeschiedenis van 53 jaar. Vóór het jaar 1948 bereikt is, zal met de gemeente Haarlem wel iets ge-

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

schied zijn in den zin als de beide geachte afgevaardigden hebben gevraagd. Intusschen ben ik gaarne bereid aan de grenswijziging van de gemeente Haarlem mijn bijzondere aandacht te wijden. Ik ben ter plaatse geweest en ik erken, dat de zaak om een oplossing roept. Intusschen, zoo heel eenvoudig is zij niet. Verschillende oplossingen zijn mogelijk, waarbij de belangen van naburige gemeenten zijn betrokken. Ook die belangen moeten worden behartigd, men mag zich niet blind staren op de belangen der centrumgemeente alleen. Het doet mij intusschen genoegen, dat bij deze gelegenheid twee geachte afgevaardigden hebben aangedrongen op samenvoeging van gemeenten. In den laatsten tijd heb ik herhaaldelijk meenen op te merken, dat men mij in dit opzicht ietwat al te voortvarend vond. Mijn antwoord daarop is steeds geweest, en misschien zal ik dat bij een volgende gelegenheid hier ook moeten zeggen, dat, terwijl er heeren zijn, die in theorie altijd tegenstanders zijn van samenvoeging van gemeenten, zij voorstanders worden als zij er zelf bij betrokken zijn, en omgekeerd. Intusschen is dat met de beide geachte afgevaardigden, die gesproken hebben, niet het geval.

Dezelfde beide geachte afgevaardigden hebben ter sprake gebracht het vraagstuk van de werkloosheid. Inderdaad, de heer Heerkens Thijssen heeft gelijk, wanneer hij zegt, dat dit is een vraagstuk niet van plaatselijken, maar van nationalen aard. De Rijksregeering heeft er natuurlijk belang bij, dat de werkloosheid wordt bestreden op een wijze, die zij voor haar verantwoording kan nemen.

Dit is te meer het geval, nu een gedeelte van de bestrijding van de gevolgen van de werkloosheid, de steunverleening en de werkverschaffing, ondergebracht is bij het Departement van Binnenlandsche Zaken. Maar, ik voeg er dadelijk aan toe, uit het overbrengen van een gedeelte van de werkloosheidsbestrijding bij Binnenlandsche Zaken, afdeeling armenzorg, volgt, dat evenals bij armenzorg ook bij de werkloosheidsbestrijding op den voorgrond dient te staan de gemeentelijke bemoeienis. Systeem van onze Armenwet is: de gemeente ga voor, het Rijk, indien noodig, volgt. Ik geef den geachten afgevaardigde volkomen toe, dat de gemeentelijke autonomie een groot goed is en voor zoover mogelijk wensch ik ook niet te raken aan de gemeentelijke autonomie. Maar het doet mij genoegen, dat de geachte afgevaardigde zelf heeft gezegd, dat er gemeenten zijn, die wel niet onder curateele moeten worden gesteld, maar toch wel verdienen te hebben een toezienden curator, waar zij uitgaven doen, zonder te letten op de wijze, waarop zij hun inkomsten krijgen.

Ik herhaal, het doet mij genoegen, dat de geachte afgevaardigde, erkennende, dat ten deze van de zijde der Regeering eenig toezicht noodig is, tot de conclusie komt, dat het een zaak is van meer of minder. Er zijn gemeenten, waar naar het oordeel van den geachten afgevaardigde de Regeering te recht heeft ingegrepen, er zijn andere, waar naar het oordeel van *De Gemeentestem* en van den geachten afgevaardigde, die zich daarbij aansloot, de Regeering te ver is gegaan. Ik zeg nog eens, Mijnheer de Voorzitter, het is dus een quaestie van meer of minder; principieel zijn wij het eens, er is slechts een gradueel verschil, en over een gradueel verschil valt te praten. Dan is ieder geval op zich te beschouwen, en dan neem ik gaarne aan, dat de geachte afgevaardigde zal zeggen: gij zijt in dit geval een beetje scherp opgetreden, maar in een ander geval gaat gij niet ver genoeg.

De heer Slingenberg heeft, zich aansluitende bij den heer Heerkens Thijssen, gewezen op de loonen van de werklieden bij de werkverschaffing. Men moet die loonen niet te laag stellen, omdat anders de prikkel om aan den arbeid te gaan te gering wordt. Intusschen is deze zaak zoo ingewikkeld, zij houdt eenerzijds verband met de loonen in de particuliere bedrijven, anderzijds met de bedragen, die als ondersteuning worden gegeven en met de uitkeeringen uit de werkloozenkassen, dat de beide geachte afgevaardigden, die practisch en theoretisch van deze zaak op de hoogte zijn, van mij niet zullen verlangen, dat ik hier een uitspraak doe. Ik wil intusschen gaarne toezeggen, dat ik hun waardevolle opmerkingen zal overwegen en zien, of de werkloosheidspolitiek der Regeering ten deze meer in hun richting moet worden geleid.

De geachte afgevaardigde de heer de Gijselaar heeft mij gevraagd, of ik het leven van de burgemeesters niet wenschte te veraangenamen. Waar de vraag zoo gesteld wordt, zeg ik onmiddellijk ja, en waar zij komt van dien geachten afgevaardigde, zeg ik dubbel ja! Intusschen ben ik mij niet bewust, dat ik in den laatsten tijd niet getracht heb in die richting werkzaam te zijn. De geachte afgevaardigde heeft zich beklaagd over de gestie van het Departement van Binnenlandsche Zaken. Hij is te goed parlementariër en te goed op de hoogte van onze constitutie, dan dat ik hem zou behoeven te zeggen, dat het Parlement en dus ook ieder lid van het Parlement alleen te maken heeft met den betrokken Minister.

Indien er dus fouten gemaakt zijn, ben ik de verantwoordelijke man. Wat er binnenskamers gebeurt, wat ik met mijn adviseurs of mijn medehelpers wensch te doen, blijft buiten de bespreking in deze Kamer. Ik kan daarom moeilijk ingaan op de feiten, die de geachte afgevaardigde heeft genoemd, maar indien hij mij het beruchte lijstje, dat hij heeft opgemaakt, ter hand wil stellen, zal ik zien, wat ik ten aanzien van die feiten te doen zal hebben. Intusschen verlieze men niet uit het oog, dat er gevallen zijn, waarbij meer dan één Departement betrokken is. En wanneer dan de correspondentie loopt tusschen het gemeentebestuur en Gedeputeerde Staten, Gedeputeerde Staten en het Departement A en Departement B, en dan weer van Departement B naar Departement A terug, dan gaat er, niettegenstaande de voortreffelijke functionneering van de post, een heele tijd voorbij. Het door den heer Slingenberg medegedeelde over het te lang uitblijven van een goedkeuring van een schoolgeldverordening is mij uit den aard der zaak niet bekend. Zij heeft natuurlijk mijn Departement wel gepasseerd, maar ik kan op het oogenblik niet antwoorden, of de termijnen, voor wat Binnenlandsche Zaken betreft, te lang zijn geweest. Ik wil hem gaarne toezeggen, dat ik zal nagaan, of onder mijn verantwoordelijkheid fouten zijn gemaakt en dat, indien mogelijk, deze in de toekomst zullen worden vermeden.

De heer de Gijselaar heeft nog twee onderwerpen ter sprake gebracht. In de eerste plaats den halven cent. Hetgeen ik te dien aanzien geantwoord heb, heb ik gedaan op voetspoor van de Nederlandsche Bank. Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat die beslissing niet juist was, en hij heeft daarvoor gronden aangevoerd. Ik zal die gronden gaarne overwegen, en indien zij zoo zwaarwichtig zijn als hij heeft gezegd, dan zal ik zien, of op die beslissing moet worden teruggekomen.

In de tweede plaats sprak de geachte afgevaardigde over het Staatsboschbedrijf. Ik ben het met den geachten afgevaardigde volkomen eens, dat in het boschbedrijf verandering moet komen. En dat is niet een uitspraak, die ik nu geef, na den geachten afgevaardigde te hebben gehoord, maar als hij de vriendelijkheid wil hebben om de Memorie van Antwoord te lezen, zal hij merken, dat ik het volmaakt eens met hem was. Ik heb daarin gezegd, dat ik mijn volle aandacht aan een economische inrichting van dat bedrijf blijf geven. Ik heb daaraan laten voorafgaan twee motieven, die allicht aanleiding geven tot de hooge kosten, nl. deze:

> „De bijzondere plaats, die het Staatsboschbedrijf ten opzichte van het arbeidsvraagstuk op het platteland inneemt, maakt inkrimping der werkzaamheden vaak zeer moeilijk, terwijl daar, waar groote werkloosheid heerscht, juist meer werk van het bedrijf gevraagd wordt.
>
> Door een en ander was bezuiniging op dezen tak van dienst tot heden niet mogelijk.".

Het is den geachten afgevaardigde bekend, dat ik 3½ maand van het vorige jaar interimair Minister van Landbouw ben geweest en sinds 1 Januari van dit jaar als Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw werkzaam ben.

In die maanden heb ik gelegenheid gehad door besprekingen mij te overtuigen van de noodzakelijkheid die veranderingen aan te brengen. Nog eenige dagen geleden heb ik mij daarover, voor wat een onderdeel betreft, laten voorlichten.

Of het intusschen moet gaan in de richting van oprichting

28ste VERGADERING. — 13 APRIL 1923.

2. Vaststelling hoofdstuk V voor 1923. — 296. Vaststelling begrooting Staatsboschbedrijf voor 1923.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

van een naamlooze vennootschap, zooals de geachte afgevaardigde hier als een betrekkelijk nieuwe gedachte heeft geïntroduceerd, Mijnheer de Voorzitter, ik veroorloof mij hierop niet onmiddellijk een antwoord te geven. Bij mijn verdere overwegingen zal ik echter zonder eenigen twijfel ook dit punt betrekken.

De geachte afgevaardigde heeft terloops, en misschien denkende *ridendo dicere verum*, een en ander gezegd over de Kieswet. Ik meende, dat zijn conclusie zou geweest zijn: schaf de geheele Kieswet af; schaf het kiesrecht af.

Zoover zou ik niet met hem durven medegaan, maar dat een technische herziening van de Kieswet noodig is, blijkt voortdurend.

Binnenkort zal in de Tweede Kamer een herziening van de Kieswet aan de orde komen en daarop zullen misschien nog andere herzieningen moeten volgen. Maar of men dan zal kunnen raken aan den grondslag van ons tegenwoordig kiesstelsel? Ik geloof, dat daarvoor in ons land nog wel eenige tijd zal noodig zijn.

De geachte afgevaardigde de heer L. de Vries heeft belangrijke beschouwingen gewijd aan den financieelen toestand van de gemeenten. Hij dacht in de eerste plaats aan de hem bekende gemeenten in Friesland. Nu heeft deze geachte afgevaardigde in zijn belangwekkende beschouwingen verschillende punten ter sprake gebracht, die niet alleen behooren tot de competentie van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Het is den geachten afgevaardigde en der Vergadering wel bekend, dat, voor wat betreft de gemeentefinanciën, er, en te recht, — vooral nu de gemeentefinanciën in minder bloeienden toestand verkeeren dan dat jaren geleden het geval was — voortdurend samenwerking is tusschen het Departement van Binnenlandsche Zaken en dat van Financiën.

De geachte afgevaardigde heeft mij een drietal vragen gesteld. Heb ik hem wel begrepen, dan verlangt hij op die vragen in deze vergadering geen antwoord. Dat komt ook goed uit; immers, zoo heel eenvoudig zijn die drie vragen ook niet te beantwoorden. Daarenboven zou bij de beantwoording van een der vragen allicht verwachtingen worden opgewekt tegenover gemeentebesturen, die daarvoor in aanmerking komen en ik wensch mij van het opwekken van verwachtingen voorzichtigheidshalve te onthouden.

Daarom meen ik in zijn geest te handelen, wanneer ik volsta met te zeggen, dat ik gaarne zal overwegen hetgeen de geachte afgevaardigde heeft gezegd en met mijn ambtgenoot van Financiën over deze aangelegenheid van gedachten zal wisselen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ontmoet ten slotte nog de heeren Slingenberg en Franssen. Eerstgenoemde heeft een tegenstelling ontdekt tusschen de wet van 1815 en art. 228 van de Gemeentewet. Hij heeft gevraagd, of er voor mij geen aanleiding was ten opzichte van het door hem behandelde onderwerp een beetje coulanter te zijn tegenover de schuldeischers van de gemeentebesturen.

Ook deze geachte afgevaardigde heeft het in deze zaal gebruikelijke woord „overweging" genoemd. Hij heeft mij aanbevolen de gedachten, door hem ontwikkeld, zelfs in „ernstige overweging" te nemen. Een reden te meer, Mijnheer de Voorzitter, ook hier geen antwoord te geven, daar ik in den korten tijd na de redevoering van den geachten afgevaardigde geen gelegenheid gehad heb deze zaak met ernst te overwegen.

Intusschen zeg ik den geachten afgevaardigde gaarne toe, dat hetgeen hij gezegd heeft, door mij nauwgezet zal worden bezien en ik hoop, dat ik tot een resultaat zal kunnen komen, dat hem en de schuldeischers der gemeenten zal kunnen bevredigen.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, de geachte afgevaardigde de heer Franssen, die behandeld heeft het eenigszins teere onderwerp der technische noodhulp.

Hoe minder de technische noodhulp, oneigenlijk gezegd, in het geweer behoeft te komen, hoe beter het is; dat wijst op een blijven van de gemeentebedrijven buiten economische conflicten.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** c. a.)

Maar waar eenmaal economische conflicten zijn uitgebroken en een zeker gedeelte der bevolking roerig is, daar geloof ik, dat de rustige elementen, die het algemeen belang zoo hoog stellen, dat zij de gemeentebedrijven willen laten buiten die conflicten, in zich zelf aansporing genoeg hebben en in hun beginselen voldoende kracht bezitten om zonder aansporing van het centraal gezag, tot zoodanige hulpverleening te komen.

Wij zijn allen theoretisch en wij trachten allen practisch voorstanders te zijn van de gemeentelijke autonomie. Nu zou ik in dit geval speciaal willen zeggen: het ligt op den weg van de gemeente, regelingen te treffen en het centraal gezag blijve van die regelingen af.

De gemeenten zelf hebben hierbij het grootste belang. Ieder gemeentebestuur, van welke richting ook, moet er zelf toe komen de zaak zelf te regelen en heeft daartoe geen aansporing van het centraal gezag noodig.

De beraadslaging wordt gesloten en het hoofdstuk zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

II. **Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1923 (296).**

De beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch eenige opmerkingen te maken naar aanleiding van een passage in het Voorloopig Verslag over dit ontwerp van wet. Ik lees daarin:

> „Men betreurde het, dat dit Staatsbedrijf in stede van eenige winst op te leveren, zoo een aanzienlijk tekort aanwijst. Bij verschillende leden rees het vermoeden, dat de bij dezen tak van Staatsdienst uitgekeerde loonen werden opgedreven. Bij navraag hadden zij vernomen, dat inderdaad op sommige plaatsen die loonen hooger waren dan die, welke daar voor dergelijken arbeid door anderen werden betaald."

De Minister heeft daarop geantwoord:

> „De loonen, die aan de arbeiders bij het Staatsboschbedrijf worden uitbetaald, houden rechtstreeks verband met de plaatselijke loonen voor soortgelijken arbeid. Vermits deze laatste waren gedaald, zijn ook de arbeidsloonen bij het Staatsboschbedrijf met ingang van 1 Januari 1923 herzien, waardoor, naar de ondergeteekende vertrouwt, de noodige aansluiting aan den plaatselijken loonstandaard weder is verkregen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik onderstel, dat dit wel een bevredigend antwoord zal zijn voor hen, die in het Voorloopig Verslag aan het woord waren. Mij heeft het echter verwonderd, dat met ingang van 1 Januari 1923 de loonen bij verschillende houtvesterijen weer zijn verlaagd.

Mijn bezwaren daartegen zijn: ten eerste, dat daarover geen overleg met de verschillende organisaties heeft plaats gehad, en ten tweede ook, dat ten opzichte van de arbeiders bij het Staatsboschbedrijf steeds meer wordt afgeweken van de loonen en in het algemeen ook van de arbeidsvoorwaarden van de arbeiders in andere takken van Rijksdienst, zoodat zij steeds hoe langer hoe meer in ongunstiger omstandigheden komen te verkeeren.

Wat het overleg betreft, is er wel een commissie van advies ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden van de Rijkswerklieden in het algemeen, maar daaronder vallen de arbeiders bij het Staatsboschbedrijf alweer niet.

In Januari 1920 is een geheel nieuwe loonregeling vast-

(Pothuis-Smit.)

gesteld zonder eenig overleg met de verschillende organisaties. In den loop van 1920 is wel uit de algemeene commissie een subcommissie van advies samengesteld, waarin de organisaties van verschillende kleur waren vertegenwoordigd en welke bij de verschillende houtvesterijen een onderzoek heeft ingesteld naar de daar betaalde loonen en bestaande arbeidsvoorwaarden, waarna ze een concept-loonreglement heeft samengesteld, dat door de algemeene commissie is aangenomen, maar de Regeering heeft zich daaraan niet gestoord: zij heeft de concept-regeling niet aangenomen.

Bovendien vallen de arbeiders bij het Staatsboschbedrijf met ingang van 1 Januari 1923 onder een afzonderlijk arbeidsreglement en niet meer onder het algemeene reglement voor de Rijkswerklieden. Ook ten aanzien hiervan is met de organisaties geen overleg gepleegd.

Mijnheer de Voorzitter! Had het niet op den weg van den Minister gelegen, om voor deze arbeiders in het Staatsboschbedrijf een afzonderlijke commissie te benoemen? Nu staan deze arbeiders geheel buiten dat georganiseerd overleg.

Dit wat het overleg betreft.

Wat de loonen zelf aangaat, zeide ik reeds, dat deze voor deze categorie van arbeiders steeds naar beneden gaan en vergeleken met die van andere Rijkswerklieden dikwijls 30 pct. en meer verschillen, ofschoon door hen — ik noem bij voorbeeld de arbeiders bij den Rijkswaterstaat — geen hooger soort arbeid wordt verricht.

Men hoort tegenwoordig dikwijls, dat de loonen moeten worden verlaagd, maar hier geldt het loonen van ongeveer f 20 en minder per week, derhalve op zich zelf reeds veel te lage loonen. Nu is het waar, dat sommigen een zekeren bijslag daarop hebben in den vorm van een woning of een stukje heidegrond, dat zij zeer moeilijk kunnen bewerken, maar in elk geval toch iets voor hen beteekent.

In verband met dit laatste moet ik er nog op wijzen, dat bij dit bedrijf zoo buitengewoon veel tijdelijke arbeiders zijn te werk gesteld. De vaste arbeiders aan dit bedrijf verbonden zijn verre in de minderheid en nu staat wel in de zinsnede uit de Memorie van Antwoord en het Voorloopig Verslag, welke ik zooeven voorlas, dat de loonen over het algemeen op gelijken voet moeten worden berekend, als dit in het particulier bedrijf geschiedt, maar de Staat is toch een bijzondere werkgever en het gaat toch niet aan, dat hij, wanneer een particuliere werkgever kans ziet de loonen te verlagen, maar onmiddellijk volgt.

Wat die tijdelijke arbeiders betreft, moet ik er nog op wijzen, dat velen van hen, zoodra zij worden ontslagen, dikwijls niet dadelijk ander werk kunnen vinden, zoodat zij in bijzonder ongunstige omstandigheden verkeeren. Ook zou ik willen vragen, of het juist is, dat zij tegenwoordig geen kindertoeslag meer krijgen. Ofschoon ik in het algemeen geen voorstandster van kindertoeslagen ben, zou dit voor deze menschen toch weer een vermindering van hun loon beteekenen, waarom ik den Minister zou willen vragen, of de correspondentie, welke, naar ik vernomen heb, hieromtrent is gevoerd, reeds tot het resultaat heeft geleid, dat de kindertoeslag wederom gegeven wordt.

Thans nog een enkel woord over het bedrijf zelf. Ik denk daarover eenigszins anders dan de heer de Gijselaar.

In het Voorloopig Verslag staat, dat men niet alleen op bezuiniging aandringt, maar naar veler oordeel aan dit bedrijf geen uitbreiding diende te worden gegeven. Nu is de Minister in zijn antwoord daarop uitvoerig ingegaan en heeft het boschbedrijf ernstig verdedigd. Eigenlijk vond ik wat de Minister hedenochtend gezegd heeft, naar aanleiding van het betoog van den heer de Gijselaar, veel minder gunstig, dan hetgeen hij hierover in zijn Memorie van Antwoord geschreven heeft. Daarin toch schreef hij, dat er moeilijk sprake kon zijn van het stopzetten der uitbreiding aan dit bedrijf te geven, m. a. w. het bedrijf dient wel degelijk uitgebreid; hij wees er op wat de oorlogsjaren ons in dit opzicht hebben geleerd, en hoevele groote algemeene belangen er verbonden zijn aan een blijvend boschbezit, enz.

In alle bescheidenheid — want het betreft hier een terrein waarop ik betrekkelijk onbekend ben — zou ik de vraag willen

(Pothuis-Smit c. a.)

stellen, of die wenschelijke uitbreiding, waarop de Minister eenigszins den nadruk legt, overal plaats heeft dan wel alleen in enkele houtvesterijen.

Zeer onlangs heb ik bezocht het bedrijf van het Staatsboschbeheer op de Veluwe, te Kootwijk, en ik ben toen meer dan ooit tot de overtuiging gekomen van hoe groot belang het Staatsboschbeheer is, niet alleen wat het boschbezit betreft, maar ook wegens allerlei algemeene belangen, die er aan vastzitten, nl. dat aldus particulieren geanimeerd worden om ook hun gronden te gaan ontginnen en het geheele peil van ontwikkeling en welvaart der bevolking naar omhoog gebracht wordt.

Nu heb ik te Kootwijk zeer sterk den indruk gekregen, dat men daar behoefte gevoelt aan uitbreiding, doch dat daar het bedrijf juist eerder is ingekrompen dan uitgebreid; dat daar verder geen terreinen zijn aangekocht en dat dus daar van die uitbreiding niet veel sprake is. Trouwens, in de Memorie van Toelichting betreffende dit wetsontwerp heeft de Minister ook van dit boschbedrijf op de Veluwe gezegd, dat de landbouwteelt daar dit jaar beperkt was. Dit wijst eenigszins op inkrimping, in elk geval niet op uitbreiding.

Nu zou ik hier verband willen leggen tusschen de quaestie van de arbeiders, die ik zooeven heb besproken, en het doel en de vooruitzichten van het Staatsboschbedrijf.

Productieve werkverschaffing is een moeilijke zaak. De Minister de Geer heeft een voorbeeld genoemd, hoe dikwijls werkverschaffing averechts wordt toegepast en hoe dikwijls zij niet de resultaten oplevert, welke men er van hoopt.

Het lijkt mij echter, dat daarvan hier geen sprake kan zijn. Dit is wel productieve werkverschaffing in den waren zin. Het geld wordt niet gegeven voor werkloozenondersteuning. De menschen worden geholpen en tevens wordt er grond ontgonnen; er heeft zoodoende kapitaalvorming plaats, al is het geen kapitaalvorming ten voordeele van particulieren.

Nu zijn er in Kootwijk slechts 30 vaste arbeiders, terwijl men heel gemakkelijk daar veel meer arbeiders zou kunnen aanstellen. Dit zou goed zijn voor het boschbeheer en ook in het belang van de productieve werkverschaffing.

Men zou tevens moeten breken met het stelsel, dat mij zoo verkeerd lijkt van losse en losvaste arbeiders. Ik begrijp, dat er een aantal tijdelijke arbeiders noodig zullen zijn met het oog op seizoenarbeid, maar geheel verkeerd is de verhouding, gelijk zij nu is, tusschen het groote aantal tijdelijke arbeiders, die de groote meerderheid vormen, en het kleine aantal vaste arbeiders. De vaste arbeiders genieten natuurlijk de voordeelen van pensioen en vacantie, terwijl de positie der tijdelijken meest zeer treurig is.

Ik hoop, dat de Minister op deze verschillende vragen een antwoord wil geven.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de President! Het ligt niet in mijn bedoeling om bij dit wetsontwerp nu een groote rede te houden, maar wel wensch ik van deze gelegenheid gebruik te maken om de aandacht te vestigen op iets dat, niet direct in verband staande met het Staatsboschbeheer of met de ontginning van woeste gronden voor boschcultuur, toch, als voor de geheele maatschappij van bijzonder groot belang, als gevolg van bedoelde ontginningen plaats had. Vooraf nog dit.

Evenals ik de beide vorige jaren hier uitvoerig uiteenzette, kan men, naar mijn meening, op het terrein van den boschaanleg en goede ontginningen niet gauw te veel doen.

Er is in ons land enorm groote behoefte aan gelegenheden, die kunnen worden benut, ook door mindervermogenden, voor ontspanning, niet het minst voor de jeugd. Kan men, door den aanleg van bosschen en het ontginnen van woeste gronden, op plaatsen, die daarvan anders verstoken zouden blijven, zoowel voor het heden als voor de toekomst, arbeid en welvaart brengen, dan verdient dit werk dubbel aanbeveling.

In tijden als deze, met hun groote werkloosheid, ook op het platteland, dient aan dit werk groote aandacht te worden geschonken. Dat niet dadelijk financieele voordeelen zullen worden verkregen, begrijpt ieder. Mijnheer de Voorzitter! Wij hooren ook hier zoo vaak over misdadige en verwaarloosde jeugd, evenzeer als over gebrek aan eerbied bij zoo velen van

(Smeenge c. a.)

het jonge geslacht voor plant en dier, dat zeker niet onvermeld mag blijven wat dezer dagen werd gedaan. Men kwam daartoe — en daarom dient het vermeld te worden op dit oogenblik — omdat men met een werk van het Staatsboschbedrijf in een zeker stadium was gekomen. Waar hetgeen gedaan werd niet alleen voor het heden, maar ook voor de toekomst van buitengewoon nut kan blijken, daarom moet het nog eens worden vermeld.

Op de begrooting, die na deze aan de orde komt — Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor 1922 — komen meerdere posten voor, strekkende tot aankoop van gronden voor boschaanleg, zoo voor een terrein in de omgeving van Gieten.

Na den aankoop van die gronden heeft het Staatsboschbeheer, vooral ook om de werkloosheid te verminderen, zich met kracht op de ontginning toegelegd. Men was daarmede reeds nu zoover gevorderd, dat aan wegen, die waren gereedgekomen, opgaande boomen konden en moesten worden geplaatst. En wat heeft men nu eenige dagen geleden, op 27 Maart gedaan? Men heeft gehouden een boomplantdag en wel op een bijzonder sympathieke wijze. Zoowel aan hen, die daarvoor het initiatief hebben genomen, als aan hen, die, op welke wijze ook, tot de uitvoering hebben medegewerkt, breng ik daarvoor van deze plaats gaarne hulde. Die daad mag hier niet onopgemerkt voorbijgaan. Wat heeft men gedaan? Men heeft — het dorp was geheel in feestelijke stemming — de kinderen uit de hoogste klasse der lagere school den arbeid, die te doen was, laten verrichten, dat wil zeggen, ieder dier kinderen laten planten een boom en aan dien boom aangebracht een loodje, waarop de naam van de of den planter staat vermeld.

Zoo juist werd hier gevraagd: ,,Zullen ze het wel goed hebben gedaan, want zoo neen, dan loopt alles op desillusie uit.'' Ik veronderstel van wel, omdat het gebeurde onder goed toezicht. Mocht bij het nagaan van het werk zijn gebleken, dat het aanvullen van het plantgat om den boom niet te goed was geschied, dan kon men dat gemakkelijk nog verhelpen.

In tegenwoordigheid van den heer Commissaris der Koningin, den directeur-generaal van het Staatsboschbedrijf, den inspecteur van het lager onderwijs, vele ouders en belangstellenden hield bij die gelegenheid een der mannen van het Staatsboschbedrijf, die, naar ik meen, te Assen over dit bedrijf den scepter voert, bij die gelegenheid een zeer sympathieke rede. Hij wees daarin op het belang van hetgeen was verricht, de vreugde, die er bij de planters kon zijn over hun werk, de voldoening, die zij later konden smaken over hetgeen op dezen Maartdag was verricht. Hij spoorde kinderen en ouders aan, bij herhaling naar het geplante te gaan zien, om zoo mede een wakend oog op alles te houden.

Waar het in de bedoeling ligt elk jaar een dergelijken plantdag te houden, komen zoo telkens meer nieuwe jongens en meisjes voor dat werk in aanmerking en leven zoo allen in het vervolg mee met hetgeen daar gebeurt.

De arbeid, daar verricht, moet in de toekomst veredelend werken en kan niet genoeg worden gewaardeerd, vandaar dan ook mijn dank aan allen die er toe medewerkten; zoo ook aan de Regeering, die indirect en wellicht ook direct in dit werk de hand heeft gehad. Ik beveel den heer Minister, die met mij van het nut van dit werk overtuigd is, aan, te bevorderen, dat men ook elders, waar men dit nog niet deed, zoo handele.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zei, dit moet ,,veredelend'' werken, dit kan niet anders. Liefde voor de natuur wordt hier aangekweekt, zucht tot vernieling van wat daar groeit en leeft op den duur stellig tegengegaan.

Eerst zullen hier de ouders met de kinderen gaan zien om zich van de ontwikkeling der boomen te overtuigen, later de tegenwoordige jeugd, jongens en meisjes geworden, zich gaan verlustigen in hetgeen langzamerhand daar komt te zien, om nog later als vader en moeder hun kroost te toonen, welk heerlijk werk in 1923 daar werd aangevangen, ter verbetering van allerlei maatschappelijke toestanden.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Volgaarne sluit ik mij aan bij de laatste woorden, gesproken door den geachten afgevaardigde den heer Smeenge. Ik geef hem toe, dat, voor zoover het van mij afhangt, getracht zal worden het Gietensche voorbeeld elders te doen volgen. Met hem meen ik, dat ieder, die het wel meent met ons land, er niet genoeg voor kan zorgen, dat de liefde voor de producten van den vaderlandschen bodem bij de jeugd wordt vergroot en aan de jeugd moet worden geleerd, dat alle deelen van ons land schoon zijn en belangstelling verdienen. Het ligt zeker op den weg van het Staatsboschbedrijf, van dezen belangrijken tak van Staatsdienst, om in deze richting werkzaam te zijn.

De geachte afgevaardigde mevrouw Pothuis—Smit heeft naar aanleiding van dit wetsontwerp eenige belangrijke beschouwingen ten beste gegeven. Zij heeft haar betoog doen culmineeren in een drietal vragen, waarvan de eerste ging over de Commissie van overleg. De geachte afgevaardigde vroeg of het niet gewenscht was voor het Staatsboschbedrijf een aparte Commissie in het leven te roepen. In dit verband moge ik opmerken — de geachte afgevaardigde zal het wel met mij eens zijn — dat het karakter van de Commissie van overleg niet is van beslissenden, maar van adviseerenden aard en, wanneer men wel eens de opmerking hoort: ,,niettegenstaande de Commissie van overleg dit of dat heeft geadviseerd, is de Regeering een anderen weg uitgegaan'', dan heeft die opmerking een zekere beteekenis, maar moet zij niet in zich sluiten een afkeuring van hetgeen de Regeering heeft gedaan, want de Regeering moet de eindbeslissing aan zich houden. Natuurlijk, met de argumenten, voorkomende in de adviezen der Commissie van overleg, moet rekening worden gehouden, maar als de Regeering van het advies afwijkt, heeft theoretisch de Commissie zich niet te beklagen. Of ik bereid ben een afzonderlijke Commissie in het leven te roepen, de geachte afgevaardigde verhoogt vermoedelijk de kans op een ja-woord, als zij mij vandaag niet verplicht tusschen ja en neen te kiezen. Er is voor haar denkbeeld iets te zeggen en de argumenten, welke zij ten beste heeft gegeven, zullen worden nagegaan.

Wat betreft de verhouding van het totaal der los-vaste werklieden tot het totaal aantal werklieden in dien tak van Staatsdienst, kan men van meening verschillen. Moeten er veel zijn, moeten er weinig zijn, hoe moet de verhouding zijn? Over die vragen is te praten, maar ik meen, dat het in sommige deelen van ons land gewis in het belang van den arbeidersstand in het algemeen is, als men niet te zeer aandringt op het in vasten dienst nemen van een zeer groot aantal arbeiders, want daarvan zou het gevolg kunnen zijn, dat de uitkomsten van het Staatsboschbedrijf financieel voor het Rijk van dien aard waren, dat dat bedrijf, wat zijn omvang betreft, moest worden ingekrompen. Het is beter, dat in de gedeelten van het land, waarop ik het oog heb, de arbeiders werk hebben, al is het ook in los-vasten dienst, dan dat zij in het geheel geen werk hebben.

Het moge theoretisch juist zijn, als men zegt: beter in vasten dan in los-vasten dienst. Maar daartegenover staat ook: beter in los-vasten dienst dan heelemaal zonder werk. Wat echter de verhouding moet zijn, daarover is te praten.

En wat de geheele loonpolitiek betreft, of het in het belang is van den arbeidersstand, dat van Overheidswege wordt medegedaan met het naar beneden doen gaan van de loonen, daarin zal ik mij niet begeven. Ik geloof, dat men bij de partijgenooten van de geachte afgevaardigde daaromtrent ook niet volkomen eenstemmig is. Er zullen er zijn, die zeggen: wanneer ik in gewijzigde omstandigheden met f 1 meer kan koopen dan in ongewijzigde omstandigheden met f 1,20, heb ik liever de gewijzigde omstandigheden van f 1. Die theorie heb ik in verschillende kringen al hooren verkondigen, en ik geloof niet, dat iemand à priori kan zeggen, dat het onjuist is.

De geachte afgevaardigde zeide, dat zij van kindertoeslag geen principieel voorstandster was, maar er toch in de practijk wel voor pleit. Er is nog een onderzoek gaande of de

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

kindertoeslag zal worden hersteld. Ik kan dus tot mijn leedwezen aan de geachte afgevaardigde heden geen antwoord geven op de vraag, die zij mij in dit opzicht heeft gesteld.

Zooals ik reeds bij de behandeling van de begrooting aan den heer de Gijselaar heb gezegd, is de wijze, waarop het boschbedrijf werkt, bij mij in onderzoek. Ik heb daaromtrent verschillende besprekingen gehad en tracht mij zoo goed mogelijk op de hoogte te stellen. Het is mijn voornemen op dezen weg door te gaan, want met den geachten afgevaardigde, die er het woord over heeft gevoerd, ben ik overtuigd, dat een goed ingericht boschbedrijf voor ons land van groote beteekenis is. Het bezit van boschrijkdom is voor een land van groote waarde, en wanneer de Staat zelf bosschen heeft, dient deze een voorbeeld te geven aan particuliere eigenaren en dient hij te zorgen, dat de bosschen zoo goed mogelijk worden beheerd ten bate van het levend en ook van het na ons komend geslacht.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben wat de Commissie van advies betreft den Minister dankbaar, dat hij het instellen van een afzonderlijke commissie in overweging zal nemen en ik hoop, dat die overweging gunstig zal uitvallen. Maar over de andere punten heeft de Minister eigenlijk heel weinig positiefs gezegd. Wat betreft de quaestie van het totaal aantal losse arbeiders en de verhouding tusschen dezen en het aantal los-vaste arbeiders, dat het moeilijk was, dat precies te bepalen. Ik heb hier een lijstje, waaruit blijken de resultaten van het onderzoek van de subcommissie, waarover ik heb gesproken. Daarin wordt medegedeeld, dat menschen, die vier, acht jaren en langer onafgebroken in dienst van het Staatsboschbedrijf zijn geweest, nog steeds tijdelijk blijven. Het komt mij voor, dat dit een ongewenschte toestand is; zeker, het is zuiniger, want die menschen missen de voordeelen, aan vasten dienst verbonden, maar de Staat mag toch op deze wijze niet als werkgever optreden en m. i. zal ook de Minister dit moeten erkennen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1922. (Verschillende onderwerpen.) (357).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth (346).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **d'Aumale van Hardenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! Meer en meer bereiken ons wetsontwerpen tot vereeniging van gemeenten en, hoewel het als een zeer ondankbaar werk valt te beschouwen om voor het belang der te annexeeren plaatsen op te komen (getuige onder meer het weinige succes, dat ons geacht medelid de heer de Waal Malefijt had bij de behandeling van het wetsontwerp tot wijziging der grenzen van Delft, Schipluiden en Pijnacker en opheffing der gemeenten Hof van Delft en Vrijenban, zitting van 28 Juli 1920, *Handelingen* Eerste Kamer, bladz. 850 en volgende), zoo gevoel ik mij toch gedrongen een enkel woord van protest te doen hooren tegen het steeds meer en meer veld winnende systeem om de belangen van de kleinere gemeenten geheel ter zijde te stellen ten behoeve van de naar uitbreiding reikhalzende buurvrouw.

Men heeft toch zeker niet de bedoeling gehad om de bepaling in de Gemeentewet: ,,dat in dit geval niet uitsluitend het gevoelen van den raad, maar daarenboven ook dat eener commissie uit de ingezetenen is in te winnen'', bij voorbaat tot een doode letter te maken? Uit dit voorschrift blijkt ten duidelijkste, dat men juist in dit zeer bijzondere geval de ingezetenen een grootere bevoegdheid heeft willen toekennen

(d'Aumale van Hardenbroek.)

om invloed — al is het dan ook indirect — uit te oefenen op den gang van zaken; doch maar al te dikwerf blijkt uit de stukken, dat door de hoogere Regeeringscolleges van dit gevoelen al zeer weinig notitie wordt genomen. (Zie daarover de redevoering van den heer de Waal Malefijt.)

Het spreekt vanzelf, dat er zich in de onmiddellijke nabijheid van steden herhaaldelijk gevallen voordoen, dat het beslist noodzakelijk is om een gemeente met een andere of een deel daarvan te vereenigen, doch dan bestaan er in den regel voor beide partijen ook gemeenschappelijke belangen, waaraan dikwerf moeilijk of niet op andere wijze kan worden te gemoet gekomen, en zijn deze motieven aanwezig, welnu, dan is ook geen of onbeduidend verzet te verwachten.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, mijn bezwaren gelden voor die vereenigingen van gemeenten, waar de eene plaats alles wint en de andere slechts groote schade heeft te boeken; waar de eene streeft naar weelde, terwijl de andere zeer tevreden is met eenvoud, en nu valt het mij telkens op, dat het juist zeer dikwerf voorkomt, dat de meer weelderig bedeelde gemeenten er op uit zijn de eenvoudige zoo mogelijk te annexeeren en in dat systeem — hetwelk bij de groote Staten zeer te recht scherp wordt veroordeeld — telkens door Gedeputeerde Staten en Regeering worden gesteund.

Deze wijze van handelen springt zeer duidelijk in het oog bij het wetsontwerp n°. **346**. In de Memorie van Toelichting wordt onder meer gezegd op bladz. 1:

> ,,Genoemde fabrieken en het gesticht behelzen een afwisselende bevolking, die uit den aard der zaak aan de gemeente Doorwerth allerminst vast verbonden is, terwijl overigens deze gemeente slechts luttele bewoners bevat.'',

en verder op bladz. 2:

> ,,De raad van Renkum sprak zich op voormelde gronden zonder hoofdelijke stemming uit ten gunste van de samenvoeging.
>
> De commissie uit de ingezetenen'' (nl. van Renkum) ,,verklaarde zich vóór met 8 tegen 4 stemmen. De tegenstemmers zijn van oordeel, dat Renkum voor zijn ontwikkeling het gebied van Doorwerth niet behoeft en dat samenvoeging zal leiden tot verhooging van belasting. Op gelijke gronden verklaarden de raad en de commissie uit de ingezetenen van Doorwerth zich tegen de vereeniging.'',

terwijl men verder leest:

> ,,Het gaat er hier niet om, dat Renkum het veel minder bevolkte Doorwerth noodig heeft ter ontwikkeling, maar dat beide gemeenten elkander daartoe noodig hebben.''

Ten eerste blijkt dus, dat de gemeente Doorwerth slechts luttele bewoners bevat, en waarom moeten dezen dupe worden van een aangrenzende gemeente, die niet algemeen van oordeel is, dat ze samenvoeging behoeft voor haar ontwikkeling?

De raad toch van Renkum hield zelfs geen hoofdelijke stemming, dit kan natuurlijk het bewijs zijn, dat men hetzelfde gevoelen was toegedaan, maar blijken doet het niet, want hoe dikwerf komt het niet voor, dat geen stemming wordt gevraagd, omdat men vooraf overtuigd is van in de minderheid te blijven, en ware het, dat er wel een stemming had plaats gehad, dan is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat deze dezelfde verhouding had aangewezen als die der commissie uit de ingezetenen; daarenboven waren in de gemeente Doorwerth èn raad èn commissie eenparig van oordeel, dat de vereeniging niet gewenscht was en nog wel op precies dezelfde gronden als de minderheid der commissie te Renkum, wat niet geheel overeenkomt met de zooeven door mij aangehaalde woorden van den Minister in de Memorie van Toelichting, waar Zijn Excellentie schrijft, ik herhaal het nogmaals:

> ,,Het gaat er hier niet om, dat Renkum het veel

28ste VERGADERING. — 13 APRIL 1923.

346. Vereeniging van de gemeenten Renkum en Doorwerth.

(d'Aumale van Hardenbroek e. a.)

minder bevolkte Doorwerth noodig heeft ter ontwikkeling, maar dat beide gemeenten elkander noodig hebben."

Het eerste is blijkbaar ook de opvatting van een deel van Renkum's ingezetenen en van raad en commissie te Doorwerth, doch daaruit vloeit allerminst voort, dat beiden elkander ter ontwikkeling zoo noodig hebben, dat samenvoeging tegen wil en dank absoluut noodzakelijk is te achten.

Het ons overgelegde situatiekaartje levert daarvan stellig ook niet het bewijs.

Wij zien daaruit, dat bijv. het dorp Oosterbeek zich stellig nog eenige kilometers kan uitbreiden zonder aan de grens van Doorwerth te komen, dat het dorp Renkum zich in noordelijke richting uitstekend kan uitbreiden (zuidelijk ligt de rivier), en het betreft dus alleen Heelsum, dat zich ook in noordelijke richting kan uitbreiden. En nu is het mij allerminst duidelijk, dat de Minister onder deze omstandigheden in het Eindverslag eenvoudig neerschrijft:

„Aan de redenen, in de algemeene beschouwingen uiteengezet, kan aan zoodanige der ingewonnen adviezen, tegenover de niet te loochenen noodzaak der vereeniging, geen overwegende beteekenis gehecht worden."

Wat mij betreft, Mijnheer de Voorzitter, zie ik die noodzaak nergens aangeduid.

Men gaat hier weer tegen wil en dank een eenvoudige kleine gemeente annexeeren ten bate der aangrenzende, geheel in strijd met het beginsel der steeds gehuldigde gemeentelijke autonomie en met het gevolg, dat de ingezetenen van Doorwerth meer dan 100 pct. aan verhooging van belasting zullen hebben te dragen.

Ik zeg dit met te meer vrijheid, omdat wij juist van den Minister hebben gehoord, bij de beantwoording van de sprekers, die het woord gevoerd hebben over hoofdstuk V der Staatsbegrooting, dat de Minister zelf een groot voorstander is van de gemeentelijke autonomie.

Men spreekt in den tegenwoordigen tijd zoo gaarne van democratische opvatting der wet, maar wanneer deze soort van democratie meer en meer moet leiden tot onderdrukking van minderheden, welke voor haar rechtmatige belangen opkomen, dan kan ik mij met die uitlegging van dat woord niet vereenigen.

Wanneer het hoofdmotief mocht zijn „bezuiniging", zoude ik Zijn Excellentie beleefd in overweging willen geven, bij ontstane vacaturen in kleine gemeenten deze, als bezuinigingsmaatregel, onder denzelfden burgemeester te brengen.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft er zich over beklaagd, dat de Staten-Generaal in den laatsten tijd zooveel voorstellen van wet bereiken, beoogende samenvoeging van gemeenten. Daartegenover moge ik opmerken, dat aan de Staten-Generaal onbekend zijn de gevallen, waarin hetzij Gedeputeerde Staten niet ingaan op den aandrang van een gemeentebestuur tot samenvoeging, hetzij de Minister de voorstellen van Gedeputeerde Staten niet aan de Staten-Generaal inzendt.

Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, dat het meer dan eens voorkomt, in onderscheidene provincies, dat Gedeputeerde Staten dergelijke verzoeken naast zich neerleggen, en dat ook door den tegenwoordigen bewindsman van Binnenlandsche Zaken niet alle voorstellen van Gedeputeerde Staten worden overgenomen.

Meer speciaal geldt voor het provinciaal bestuur van Gelderland, waarin de betrokken gemeenten zijn gelegen, dat het zich niet te buiten gaat aan een samenvoegingsmanie. Integendeel, en dat college verdient daarvoor alle hulde! Het is dan ook voor den Minister een reden tot gerustheid, wanneer hij de weloverwogen adviezen van het college van Gedeputeerde Staten van Gelderland ontvangt.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: ik kan mij indenken, dat, als een gemeenschappelijk belang aanwezig is, men er toe overgaat, gemeenten samen te voegen. Maar nu is het merkwaardige, dat in zeer veel gevallen niet 100 pct.

(Minister Ruys de Beerenbrouck e. a.)

van hen, die betrokken zijn in dat gemeenschappelijke belang, het er over eens zijn, dat er een gemeenschappelijk belang is, dat samenvoeging eischt. Wanneer ik even voor mijn geest laat voorbijgaan de verschillende samenvoegingen, die wij in den laatsten tijd hebben gehad, treft het altijd, dat de centrale gemeente, soms ter zijde gestaan door een deel van de buitengemeenten, er wel toe overhelt om te zeggen, dat het algemeen belang samenvoeging eischt, en dat de buitengemeenten om verschillende redenen het belang niet zoozeer inzien. Daarop zijn natuurlijk ook weer uitzonderingen. Als voorbeeld uit den laatsten tijd kan ik noemen de gemeenten den Haag en Loosduinen, waar in den Haag, ik zal niet zeggen 100 pct., maar toch een vrij groot percentage vóór de vereeniging was; de gemeenteraad nam het voorstel daartoe met algemeene stemmen aan, en in de commissie uit de ingezetenen verklaarden 19 leden zich er vóór en 5 er tegen.

In den Loosduinschen gemeenteraad is met een meerderheid van 7 tegen 5 stemmen besloten een gunstig advies uit te brengen en in de commissie uit de ingezetenen was de stemmenverhouding 8 tegen 5. Nu treft het, dat degenen, die theoretisch groote bezwaren inbrengen tegen het samenvoegen, in groote meerderheid in dit geval vóór de samenvoeging waren. Het verschijnsel heeft zich voorgedaan, dat bij de candidaatstelling voor den gemeenteraad van den Haag alle politieke partijen zonder onderscheid hebben afgesproken om geen candidaten te stellen, ten einde de gemeente de kosten van twee opeenvolgende verkiezingen te besparen, indien de beide takken van de Volksvertegenwoordiging ten aanzien van deze zaak den noodigen spoed zouden willen betrachten.

In theorie kan men wel zeggen: als het algemeen belang de samenvoeging eischt, voeg dan samen, maar in de practijk — en daarop komt het aan — laat men zich veelal leiden zoo al niet door egoïstische, dan toch door egocentrische overwegingen. Zoo schijnt het ook hier het geval te zijn. Men vergeet, dat de gemeente Doorwerth een enclave vormt van de gemeente Renkum. De samenvoeging van deze beide gemeenten, indien zij nu niet plaats heeft, zal toch in ieder geval binnen eenigen tijd moeten plaats hebben. Ik kan mij beroepen op het advies van den gemeenteraad van Renkum, waarin zitting hebben menschen, die in principe niet zeer voor samenvoegingen voelen en waarvan ook de voorzitter die meening is toegedaan. Maar de practische overwegingen, die Gedeputeerde Staten hebben geleid om het voorstel te doen, en die mij er toe hebben geleid, dat voorstel over te nemen, hebben ook de leden van den raad van Renkum er toe geleid, hun theoretische bezwaren ter zijde te stellen. Nu spreekt men wel eens van het historisch gewordene en ook ik heb daarvoor den gepasten eerbied, maar ook daarop kan men hier geen beroep doen.

Wat nu de opmerking van den geachten afgevaardigde betreft, dat, als men bezuinigen wil, dat ook kan geschieden door bij eventueele vacaturen één burgemeester te benoemen voor Renkum en Doorwerth, moet ik opmerken, dat het niet altijd mogelijk is, een gemeenschappelijken burgemeester voor twee gemeenten te benoemen. Bovendien vraag ik mij af — ik geloof, dat Renkum meer inwoners heeft dan voor het benoemen van één burgemeester voor meer dan één gemeente is toegestaan — of het wel mogelijk zou zijn den burgemeester van Renkum tot burgemeester van Doorwerth te benoemen.

Dit alles leidt mij er toe, om de Kamer met aandrang te verzoeken, het wetsontwerp aan te nemen.

De heer **d'Aumale van Hardenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! Om misverstand te voorkomen, wensch ik er even op te wijzen — waar de Minister telkens het voorbeeld van den Haag en Loosduinen heeft aangehaald — dat ik juist gezegd heb, dat ik heel goed kan begrijpen, dat grenswijziging voor groote gemeenten zeer noodig kan zijn.

Ik zal ook geen stemming over het wetsontwerp vragen. Ik zou alleen aanteekening in de notulen willen vragen, dat ik, indien het wetsontwerp in stemming zou zijn gebracht, er tegengestemd zou hebben.

De beraadslaging wordt gesloten.

(Haazevoet.)

De waarnemende **Voorzitter**: In de notulen zal worden aangeteekend, dat de heer d'Aumale van Hardenbroek wil geacht worden tegen te hebben gestemd.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

V. Vereeniging van de gemeenten Genderen, Drongelen en Meeuwen (363);

VI. Vereeniging van de gemeenten Ravenstein, Huisseling en Neerloon, Deursen en Dennenburg en Dieden, Demen en Langel (365);

VII. Vereeniging van de gemeenten Balgoij en Overasselt (396);

VIII. Vereeniging van de gemeenten Echteld en IJzendoorn (397);

IX. Vaststelling van hoofdstuk II (Hooge Colleges van Staat) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

X. Vaststelling van hoofdstuk VIIB (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Haazevoet**: Mijnheer de Voorzitter! Indien ik een enkel woord zal zeggen in verband met deze begrooting, zal het uit den aard der zaak geen uitgebreid betoog worden. Ik wensch slechts een enkele opmerking te maken over de uitvoering der Tabakswet.

Indien de Tabakswet thans nog ontwerp was, dan ben ik sterk van meening, dat het nooit het *Staatsblad* zou bereiken. Wanneer de Staten-Generaal beter met de bezwaren, die aan het toenmalige ontwerp en aan de huidige wet kleven, bekend waren geweest, zou dit ontwerp nooit zijn aangenomen.

Ik wil hiermede geen verwijt doen aan het adres van de Staten-Generaal, integendeel, ik geloof, dat de tekortkomingen in dezen liggen bij de groepen van belanghebbenden, die, en dat gebeurt wel meer, met hun inlichtingen te laat zijn gekomen, zoodat men in het volle vertrouwen op de inlichtingen, die verstrekt werden door het Departement, het wetsontwerp heeft aanvaard.

Intusschen staat de zaak zoo. Deze wet brengt voor den kleinhandel en voor de geheele industrie groote moeilijkheden mede, terwijl de wet zelfs in vele opzichten onuitvoerbaar is. Vandaar dat er in het Voorloopig Verslag staat:

> ,,Enkele leden stelden de vraag, of de Minister niet den tijd gekomen acht om, gelet op vele klachten der kleinhandelaren en fabrikanten, eene wijziging der Tabakswet in overweging te nemen, waardoor deze klachten zooveel mogelijk kunnen worden opgeheven."

Hierop antwoordt de Minister:

> ,,Het advies der Commissie, bedoeld in art. 53 der Tabakswet, betreffende een der voornaamste punten waaromtrent de ondergeteekende wijziging overweegt, is eenigen tijd geleden gevraagd, doch nog niet ingekomen. Daarop zal moeten worden gewacht, alvorens in deze kan worden beslist."

Indien ik goed ben geïnformeerd, dan zijn de inlichtingen, gevraagd bij de Commissie, bedoeld in art. 53 van de wet, over het al of niet handhaven van het banderollesysteem, dat voor den kleinfabrikant een groot bezwaar oplevert, omdat het een belangrijk verlies voor het bedrijf beteekent, zeer groote onkosten met zich brengt, zoomede uitgebreider personeel, hooger loonbedrag en daardoor het product belangrijk duurder maakt dan alleen door de belasting het geval zou zijn.

Ofschoon dit reeds enkele bezwaren zou doen opheffen, geloof ik, dat daarmede het stelsel, de grondslag van de wet, ongewijzigd zou blijven en dat zou ik betreuren. Indien er iets gedaan moet worden om aan de bezwaren van de klein-

(Haazevoet e. a.)

fabrikanten te gemoet komen, dan meen ik, dat de Minister ernstig het geheele systeem der wet zal moeten herzien en dus het geheele stelsel moet veranderen.

Het heeft mij aanvankelijk overdreven toegeschenen, toen ik aan de overzijde van het Binnenhof de klacht hoorde uit de groepen van belanghebbenden, dat deze wet onmogelijk was uit te voeren, maar nu moet ik toch erkennen, dat die bezwaren inderdaad gegrond zijn. Het is mij uit verschillende informaties gebleken, dat, indien deze wet uitgeveerd zou worden zooals de wetgever dat verlangt, het aantal ambtenaren dan met circa 800 à 1000 vermeerderd moet worden, ten einde de contrôle te verrichten, zooals dat behoort. De kosten van de uitvoering dezer wet zouden dan echter het geheele bedrag der belasting opslokken, zoodat dan de wet haar beteekenis zou verliezen.

De contrôle is dan ook buitengewoon moeilijk. Op het oogenblik worden er tal van ontduikingen der wet oogluikend toegelaten, omdat het absoluut onmogelijk is de wet na te leven. De huisindustrie bijv. trekt zich van de wet niets aan, men kan overal clandestien sigaren koopen zonder bandjes, die door de huisindustrie geleverd worden.

Het stelsel op zich zelf brengt mede, dat de fabrikanten over een tamelijk groot bedrijfskapitaal moeten beschikken. Men moet een groot aantal vellen in voorraad hebben, waarop die bandjes zijn afgedrukt, hetgeen circa een vermeerdering van f 4000 van het bedrijfskapitaal vordert, wil men een eenigszins behoorlijken voorraad hebben.

Dat is voor de groote fabrikanten geen bezwaar, maar het vormt voor den kleinen man een ontzettend bezwaar en nu zal de Minister zeggen: ja, maar zij kunnen 6 maanden krediet krijgen tegen zekerheidstelling. Maar dit is juist weer een bezwaar, waardoor de kleine fabrikanten gedupeerd worden; voor den grootfabrikant is dat geen bezwaar, maar een kleine fabrikant kan dat krediet niet krijgen, omdat hij geen voldoende zekerheid bij de een of andere bank kan stellen.

Daarbij komt, dat de wet eischt, dat aan den achterkant der zegels staat de naam van den fabrikant.

De fabrikant, die een kleine hoeveelheid van een zeker soort banden noodig heeft, is verplicht, die in een grootere hoeveelheid te nemen, omdat zij aan vellen zitten.

Dit heeft ten gevolge, dat er voortdurend een ruilhandel in strijd met de wet plaats heeft, doordat fabrikant A zijn ringen en banderolles overdoet aan fabrikant B, om zoodoende van al te groote voorraden een opruiming te houden.

Mijnheer de Voorzitter! Nadat ik de zaak ernstig heb overwogen, hebben al deze bezwaren mij doen besluiten, er bij den Minister op aan te dringen, het geheele stelsel van de wet te veranderen en de belasting te heffen — zooals men dat pleegt te zeggen — bij de bron.

Ik geef toe, dat ook daaraan bezwaren zijn verbonden, bij voorbeeld, dat de qualiteit van de tabak niet kan getaxeerd worden. Dit bezwaar is echter voor een groot gedeelte ondervangen, als men het gemiddelde neemt. Als men de belasting op de veilingen heft, zal het bezwaar eveneens voor een groot gedeelte ondervangen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop dan ook, dat de Minister ernstig overwegen zal, het geheele stelsel van de wet te veranderen en zonder deze belasting op de tabak, van welke belasting ik geen vijand ben, los te laten, zou ik hem bovendien in overweging willen geven, de belasting te heffen op de veilingen. Zij behoudt dan het karakter van accijns, waar zij nu alleszins het karakter draagt van een zeer hinderlijke en plagerige bedrijfsbelasting.

De heer **Gilissen**: Mijnheer de Voorzitter! Uit het Eindverslag over de Staatsbegrooting voor 1923 nam ik met voldoening kennis van de mededeeling, ,,dat de Regeering meent, dat de financieele politiek der naaste toekomst o. m. gericht moet zijn op een verlaging van den druk der directe belastingen". Dat deze meening in den lande vrij algemeen gedeeld wordt, behoef ik hier niet uiteen te zetten: dat feit is *in confesso* en manifesteerde zich nog dezer dagen vrij luid in deze Kamer. Ik moge er ook aan herinneren, dat reeds voor enkele jaren, toen de klaagzangen op dit chapiter nog

(Gilissen.)

lang niet zoo luid klonken, niemand minder dan ons geacht voormalig medelid de heer Henri Polak, een der intelligentste voormannen van de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij, in deze Kamer betoogde, dat verhooging van directe belastingen nu wel niet meer mogelijk was.

Zooals uit de mededeeling van den geachten Minister van Financiën blijkt, wil Zijn Excellentie in hoofdzaak door bezuiniging tot sluiting der begrooting en vermindering der directe belastingen geraken. Een voornemen, Mijnheer de Voorzitter, dat zeker toejuiching verdient.

Evenwel wil het mij toch toeschijnen, dat zij hier in alle bescheidenheid opgemerkt, dat daardoor alleen of nagenoeg alleen het door Zijn Excellentie beoogde doel, naar ik vrees, niet zal worden bereikt.

Dat er op onze dure Staatshuishouding, stammende uit de tijden van overvloed en hoogconjunctuur, nog heel wat kan worden bezuinigd, stem ik volmondig toe. Ja, heel wat kan in die richting bereikt worden, maar, naar ik meen, toch lang niet alles; indirecte heffingen zullen hierbij een handje moeten helpen. Vele kleintjes maken een groote en er zijn nog wel voor den Staat eenige van die inkomsten te verkrijgen, die, weinig drukkend, nog vrij wat kunnen opleveren. Zoo werd ook weder ditmaal in het Voorloopig Verslag dezer Kamer de aandacht van den Minister gevestigd op het wenschelijke van het invoeren eener zegelbelasting op handelstransacties en tijdaffaires. Het Eindverslag geeft daarop het volgend antwoord:

,,Niet zonder eenige verwondering heeft de ondergeteekende gezien, dat andermaal wordt aangedrongen op het invoeren van eene zegelbelasting op handelstransactiën, althans op tijdaffaires.

Het wetsontwerp, hetwelk op grond van vroegeren drang door den ambtsvoorganger van den ondergeteekende werd ingediend en waarvan melding is gemaakt in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs uit deze Kamer over Hoofdstuk VII B der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (Zie Gedrukte Stukken, Zitting 1920—1921 n°. 2, 92*a*, blz. 5) heeft immers geleid tot de wet van 24 December 1921 (*Stbl.* n°. 1409), in werking getreden met ingang van 1 Maart 1922. Sedert die invoering zijn niet alleen met een zegelrecht belast het handelspapier, de huurakten, de polissen van verzekering, de zg. beursnota's van gekochte en verkochte effecten enz., doch ook de bewijzen van opslag, de pakhuisceelen, de volgbriefjes, de cognossementen, de vrachtbrieven en de bewijzen van ontvang van vervoerde goederen, terwijl bovendien nog tal van stukken, in handelszaken en voornamelijk in het bankbedrijf gebruikelijk, vallen onder de bepalingen vervat in de Hoofdstukken II en III der zegelwet.

Misschien echter hebben de leden, die in het thans uitgebrachte Voorloopig Verslag aan het woord zijn, meer het oog op eene belasting, analoog aan die, welke wordt geheven van de nota's bij koop en verkoop van effecten, welke geheven zou kunnen worden op nota's en facturen in gebruik bij den goederenhandel en waarvoor gesproken is bij de behandeling van het wetsontwerp op het recht van zegel in de Eerste Kamer der Staten-Generaal op 21 Maart 1917 (zie de *Handelingen* 1917 blz. 315/321.)

Mocht dit het geval zijn, dan is de ondergeteekende van oordeel, dat — afgescheiden van tal van andere bezwaren aan zulk een belasting verbonden — invoering daarvan in den tegenwoordigen zoo gedrukten tijd, geen aanbeveling zou verdienen."

Op de eerste plaats, Mijnheer de Voorzitter, leg ik hier den klemtoon op ,,vroegeren drang". Zeker, Mijnheer de Voorzitter, die drang werd uitgeoefend, maar laat ik er onmiddellijk bijvoegen, in hoofdzaak werd daaraan tot mijn spijt geen gevolg gegeven; immers in de vergadering van 2 April 1919 werd daaromtrent o. m. door mij het volgende gezegd:

,,Toen bij de behandeling in deze Kamer van de thans vigeerende Zegelwet in de vergadering van 21 Maart 1917 den toenmaligen bewindsman de opmerking gemaakt en de vraag gesteld werd, waarom alleen de effectenhandel met deze wettelijke bepalingen (het zegelen der effectennota's) zoo mildelijk gedoteerd werd en niet eveneens de overige handel, de handel in het algemeen met gelijkvormige voorschriften zou worden begiftigd, was het ongeveere antwoord van dien geachten bewindsman, dat het beter was, te beginnen met proefondervindelijk de werking van deze nieuwe wet bij den effectenhandel na te gaan om ze dan later, wanneer bleek, dat ze daar goed werkte, tot den goederenhandel uit te breiden. Het was dan ook vooral daarom, Mijnheer de Voorzitter, dat ik met belangstelling uit het Eindverslag vernam, dat Zijn Excellentie de tegenwoordige Minister het wenschelijke wilde overwegen om, evenals bij den effectenhandel, ook den goederenhandel de verplichting op te leggen tot zegeling van de nota's wegens goederentransacties."

Door den toenmaligen Minister van Financiën den heer de Vries werd daarop geantwoord:

,,Met genoegen hoorde ik, dat de heer Gilissen sympathie had voor mijn plan, om voortaan niet alleen de effectennota's aan zegel te onderwerpen, maar ook den goederenhandel daarin te betrekken. Hij kan dit plan reeds opmaken uit mijn toezegging, dat ik een wetsontwerp zal indienen, waarbij ook facturen, cognossementen en vrachtbrieven aan zegelrecht zullen worden onderworpen. Heel gaarne neem ik nota van zijn advies, om dit uit te breiden tot alle nota's van den goederenhandel."

Dan, Mijnheer de Voorzitter, zou ik hier nog kunnen wijzen op hetgeen in de openbare vergaderingen dezer Kamer van 2 April 1919, 12 Februari 1920 en 10 Maart 1921 over deze materie werd gesproken en waarbij telkenmale bleek, dat deugdelijke, afdoende bezwaren tegen een goederennotazegelbelasting ,,ad valorem" niet vermochten te worden aangevoerd; ik zal echter deze geachte Vergadering met aanhaling daarvan niet vermoeien; slechts zij het mij veroorloofd nog even in herinnering te brengen hetgeen o. m. bij de behandeling der aanvulling en wijziging der Zegelwet 1917 op 22 December 1921 door mij werd in het midden gebracht:

,,Waar een wil is daar is een weg, en het wil mij nog altijd toeschijnen, dat met eenig overleg en practisch beleid, vooral practisch beleid, die weg wel te vinden is.

Waarom bijv. den goederenhandel niet evenzeer de verplichting opgelegd bij elke transactie, koop of verkoop, een nota af te geven uit een register zooals bij den effectenhandel, zij het dan in eenigszins gewijzigden vorm, verordend is. Er zou dan kunnen bepaald worden een minimum bedrag waarboven zegelbelasting verplichtend is, waardoor kleine koopen en verkoopen vrijvallen. Bij den effectenhandel zijn alle transacties, zelfs de kleinste, van f 5 of van f 10, belastbaar. En dit zou ik bij den goederenhandel op veel hooger niveau willen brengen.

Ook voor de tijdaffaires, welke in normale tijden van zeer grooten omvang zijn, zou zulk een zegelbelasting moeten geheven worden met bijv. de bepaling, dat bij elke transactie een koopbrief verplichtend moet gepasseerd worden met vermelding van waar en prijs.

Aan den effectenhandel is voorgeschreven het houden van een register, en dat bij elken koop of verkoop een nota moet worden geschreven, die onmiddellijk moet worden gezegeld. Een dergelijke maatregel zou voor den handel evengoed verplichtend kunnen worden gesteld."

De tegenwoordige Minister van Financiën antwoordde daarop:

,,Ik kan den heer Smeenge dank zeggen voor zijn steun, zoomede den heer Gilissen, die gepleit heeft voor een recht ad valorem en door de wijze, waarop hij dit

(Gilissen.)

deed, overdreven bezwaren tegen een wetsontwerp als dit wraakte.

Ik geloof, dat ik dat recht ad valorem wel eens overwegen kan bij een nieuwe technische herziening."

En waar nu in het Eindverslag wordt verwezen naar het verhandelde in deze Kamer over het wetsontwerp Recht van zegel op 21 Maart 1917, lees ik in de *Handelingen* o. a. het volgende antwoord van Minister Treub:

,,De verschillende sprekers die over de aanhangige nieuwe Zegelwet hebben gesproken, hebben vrijwel, althans in hoofdzaak, zich bewogen op hetzelfde terrein. Intusschen heeft de heer Gilissen zich ook nog hierover bezwaard gevoeld, dat door dit ontwerp, indien het de medewerking van deze Kamer zal erlangen, speciaal de effectenhandel zal worden belast, omdat wel een verplichting is opgelegd tot zegeling van de nota's wegens effectentransacties, maar niet voor den goederenhandel. Tot mijn groot genoegen heeft deze geachte afgevaardigde daaraan niet vastgeknoopt, dat hij het wenschelijk zou vinden, dat men niet op was gegaan den weg van het belasten met een matig zegel van de nota's voor den effectenhandel, maar meende hij, dat men verder had moeten gaan en evenzeer de nota's van den goederenhandel in de Zegelwet had moeten opnemen. Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, dat bij het ontwerpen van de Zegelwet mijn aanvankelijke meening ook in die richting ging, maar dat ik ten slotte gemeend heb, dat het beter was te beginnen met te zien hoe dit zou werken bij den effectenhandel en wanneer dan bleek, dat het daar goed werkte, het uit te breiden over den goederenhandel. Ik kan dus den geachten spreker de meest volledige verzekering geven, dat ik in zijn geest zal handelen, althans indien men hieromtrent ervaring zal hebben, zoolang ik nog op deze plaats gezeten ben, en dan zal overwegen of het niet wenschelijk zal zijn, wanneer men eenmaal den effectenhandel ter beurze op deze wijze belast, ook al was het alleen om het argument van den geachten afgevaardigde, maar ik zou zeggen ook wegens de belangen van den fiscus, hetzelfde te doen voor den goederenhandel."

Men ziet dus, Mijnheer de Voorzitter, dat de ontwerper der wet, de ,,Urheber", mij bijviel en het er van liet afhangen, of, indien de effectennotazegelbelasting goed werkte, hij ook een analoge wet op den goederenhandel zou indienen. Zijn Excellentie zag er dus blijkbaar geen bezwaar in een dergelijke wet te ontwerpen. En nu, Mijnheer de Voorzitter, mag ik toch hier wel constateeren, dat de effectennotazegelbelasting goed en vruchtbaar gewerkt heeft. Het eerste jaar bracht ze f 2 500 000, het tweede jaar 7½ millioen op. En dat alleen op de effectenbranche. Wat zou nu een zoodanige wet op den zooveel uitgebreider goederenhandel, en daarbij vooral de tijdaffaires niet te vergeten, niet kunnen inbrengen?

Dat de gedrukte tijd, dien we doormaken, voor het invoeren eener deugdelijke wet een beletsel zoude zijn, kan ik moeilijk beamen. Immers wanneer een tak van handel door de heerschende malaise getroffen is, is het toch wel de effectenhandel, en toch heeft de effectennotazegelbelasting daarbij geen invloed ten kwade op het bedrijf zelf uitgeoefend, alleen natuurlijk zal door de stilstand in zaken het rendement heel wat geringer zijn. Dat zou ook het geval zijn bij een goederennotazegelbelasting. Want alleen bij transacties, bij koop en verkoop wordt zegelbelasting geheven en ik houd er me van overtuigd, dat het verplichte zegel geen enkelen kooper of verkooper, ook in de tegenwoordige gedrukte tijden, van het afsluiten eener transactie zal terughouden. Immers was dit bij den effectenhandel van weinig of geen invloed, veel minder nog zal dit den goederenhandel beïnvloeden alwaar de marges, de verschillen tusschen koop en verkoop in den regel veel aanzienlijker zijn.

Zooals ik reeds vroeger bij besprekingen over ditzelfde onderwerp mocht opmerken, zou het wenschelijk zijn, dat over kleine bedragen, bijv. f 100 of f 200, geen zegelbelasting geheven werd.

(Gilissen e. a.)

Waar nu deze geachte bewindsman nog in de vergadering dezer Kamer van 22 December 1921 verklaarde: ,,Ik geloof, dat ik dat recht *ad valorem* wel eens overwegen kan bij een nieuwe technische herziening", meen ik Zijn Excellentie in alle bescheidenheid te mogen verzoeken deze heffing, die ongetwijfeld voor 's Lands schatkist goede resultaten zal kunnen afwerpen, eens ernstig onder de oogen te willen zien.

Hoe zou zoo'n wet er moeten uitzien? Te uitgebreid en tevens te voorbarig ware het daarover thans van gedachten te wisselen. Het komt me voor, dat het voorbeeld der Effectennotazegelbelasting al wel in grove trekken de lijnen aangeeft. Natuurlijk zouden, met het oog op sommige eigenaardige toestanden in het gewone handelsbedrijf, voorzieningen moeten getroffen worden, welke met eenig overleg en goeden wil wel te vinden zullen zijn. Wat reeds vroeger bij bespreking over dit onderwerp is in het midden gebracht, herhaal ik hier: waar een wil is, daar is een weg, ja een mijns inziens met succes bewandelbare weg.

Ik heb dan ook alle vertrouwen, dat deze ervaren bewindsman, die niet aarzelde in deze moeilijke en kommervolle tijden de zware en weinig benijdenswaardige taak van beheerder van 's Rijks schatkist op zich te nemen, in 's Lands belang dit probleem tot een uitvoerbare oplossing zal weten te brengen, zooals ik meen me die te mogen voorstellen.

Nu had ik nog een enkel woord willen zeggen naar aanleiding van de tabaksbelasting, maar na de duidelijke uiteenzetting door den heer Haazevoet wil ik, ten einde niet in herhalingen te treden, gaarne verklaren volkomen in te stemmen met de bezwaren, door hem tegen die belasting ingebracht. Ook ik meen, dat de uitvoering van die belasting, al moet zij blijven, omdat zij voor 's Lands schatkist onontbeerlijk en het een weeldebelasting is, niet houdbaar is, en daarom zou ik Zijn Excellentie vooral in overweging willen geven om de belasting geheel te heffen aan de hoofdbron; al zijn ook daaraan bezwaren verbonden, deze zijn gemakkelijker te ondervangen dan bij de wijze, waarop thans de uitvoering plaats heeft. De uitvoering ware dan gemakkelijker te regelen en het aantal daarvoor benoodigde ambtenaren zou het tegenwoordige aantal niet doen vermeerderen.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Omtrent een tweetal punten wensch ik een korte opmerking te maken. In het Voorloopig Verslag was ter sprake gebracht de vraag, of het, met het oog op sommige omstandigheden, niet het minst bij de rechterlijke colleges, niet gewenscht kon zijn ten aanzien van de zilverbons het vroegere standpunt te herzien. De Minister heeft geantwoord, dat het de bedoeling was — het is reeds een feit geworden — dat te doen ten opzichte van meerdere zilverbons. Ik breng hem daarvoor dank, maar ik ben Zijn Excellentie nog veel meer erkentelijk voor de tweede zinsnede, waarvan de inhoud deze is, dat, wanneer na ommekomst van de te treffen regeling mocht blijken, dat door nietinwisseling van vervallen bons schade zou kunnen worden toegebracht aan hen, die niet kunnen helpen dat ingetrokken zilverbons niet werden ingewisseld, of aan hen, die over die zilverbons tijdelijk het beheer hadden en ze niet inwisselden, zal worden overwogen ten opzichte van die bons een bijzondere regeling te treffen. Ik breng den Minister daarvoor dank, in de hoop dat een goede weg zal worden gevonden. Voor zoover ik daaraan kan helpen door het verstrekken van inlichtingen, verklaar ik mij daartoe gaarne bereid.

Het tweede punt, naar aanleiding waarvan ik een opmerking wil maken, is hetgeen in de stukken voorkomt over verkoop van die Rijksgebouwen, welke men op dit oogenblik niet noodig heeft, met de toevoeging, dat men bij de beoordeeling van de vraag, of een gebouw voor een bepaalden dienst al dan niet geschikt is, vooral ook moet letten op de omstandigheden, waarin de personen verkeeren, die op een kantoor moeten komen, in het bijzonder zwakken, ouden van dagen en dergelijken.

Het antwoord, dat de Minister geeft over het verkoopen van dergelijke perceelen, is in het algemeen juist; men kan ze niet alle houden en moet ze daarom voor een deel verkoopen. Ik zou er echter op willen wijzen, dat het wenschelijk is, bij de beoordeeling van deze quaestie vooral rekening te houden met de mogelijkheid, dat, hetzij dadelijk, hetzij na

28ste VERGADERING. — 13 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIIB (Departement van Financiën) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Smeenge e. a.)

betrekkelijk korten tijd, een nieuw dienstgebouw noodig is. Ik denk bijv. aan den Verzekeringsraad.

Wat betreft de keuze van de gebouwen voor bepaalde diensten, het antwoord daaromtrent is niet juist.

Van hen, die in de afdeelingen deze quaestie ter sprake brachten, had één juist op het oog den toestand van het tegenwoordige kantoor van den betaalmeester te Amsterdam. De Regeering meent, dat de bedoelde bezwaren nu zijn vervallen. Mijnheer de Voorzitter! Dat is onjuist. Juist in het gebouw aan de Heerengracht, hoe geschikt misschien ook voor de diensten, die er zijn ondergebracht, ontbreekt voor meerderen gewoonlijk het noodige licht om trapjes en drempels te zien. Dit inconvenient is met 't oog op velen, die er komen moeten, hinderlijk. Ik zou willen, dat vooraf met meer ernst nagegaan werd of er bezwaren voor het vervolg zijn en, zoo ja, hoe men ze moet wegnemen. In het bedoelde geval kan de portier wel de noodige inlichtingen geven; hij is van veel getuige. Ik hoop, dat alsnog aan een en ander aandacht zal worden geschonken.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! In het debat, dat hier de vorige dagen is gevoerd, hebben een groote rol gespeeld de zware belastingen, die thans drukken mede op handel en industrie, en het heeft mij daarom eenigszins verrast, dat er nu aangedrongen wordt een nieuwe belasting op het bedrijf in te voeren. Het blijft mij voorkomen, zooals ik reeds in de Memorie van Antwoord schreef, dat de tegenwoordige zoo gedrukte tijd niet het juiste oogenblik is tot invoering daarvan. De heer Gilissen kan met grond betoogen, dat die belasting niet zwaar zal drukken, maar men moet in dezen tijd ook eenigszins rekening houden met het sentiment. Dit blijkt wel bij de zakelijke bedrijfsbelasting van de gemeenten; deze is uiterst miniem en komt neer op de betaling van een halven cent hooger uurloon per arbeider. Toch wordt zij, naar wat wij in sommige gemeenten zien gebeuren, blijkbaar als een groote last gevoeld. Intusschen wil ik te zijner tijd bij een technische herziening der Zegelwet de aanbevolen heffing gaarne overwegen, al staat zij m. i. niet geheel op één lijn met de belasting, die geheven wordt van de nota's bij koop en verkoop van effecten.

De heer Smeenge heeft gesproken over de zilverbons. Ik wil gaarne de toezegging herhalen dat, wanneer er ook nog van de oudste zilverbons zijn, die ten gevolge van gerechtelijke inbeslagneming niet tijdig zijn ingewisseld kunnen worden, daarvoor speciale maatregelen zullen worden overwogen.

Aan hetgeen de heer Smeenge heeft gezegd ten aanzien van het kantoor van den Rijksbetaalmeester te Amsterdam, zal ik mijn aandacht wijden.

Ik kom nu tot het hoofdpunt van dit korte debat, de quaestie van de Tabakswet. Zooals ik reeds in de stukken heb meegedeeld, is wijziging omtrent een der voornaamste punten in overweging en heb ik daarover advies van de commissie ex artikel 53 gevraagd. Het geldt namelijk een afschaffing van de stuksgewijze banderolleering, zoodat alleen zou overblijven de banderolleering per kistje. Nu hebben de geachte afgevaardigden de heeren Haazevoet en Gilissen gezegd: gij moet komen tot het systeem van belasting der ruwe tabak. Over dit punt is reeds meermalen van gedachten gewisseld, maar die toezegging kan ik tot mijn spijt niet doen. De heer Gilissen zeide: gij moet de bezwaren van dat systeem niet overschatten. Ik overschat ze allerminst, maar ik heb met de omstandigheden te rekenen. De Tabakswet is geweest de resultante van een strijd van twintig jaren. Allerlei stelsels zijn in ontwerpen e.d. aan de orde geweest, commissies zijn benoemd en ten slotte is men gekomen tot het bestaande stelsel. Waar het als een paal boven water staat, dat de tabak als consumptie-artikel moet worden belast, gelijk bijna overal elders ter wereld, en die belasting bij ons reeds jarenlang is opgehouden door dien strijd over het te volgen stelsel, daar ware het toch inderdaad Chineezenwerk, het eindelijk aanvaarde stelsel thans weer in te trekken, zoodat wij den Sisyphusarbeid weer zouden beginnen. Wij staan hier voor een fait accompli, voor een chose jugée, en moeten daarbij

(Minister **de Geer** e. a.)

blijven, al heb ook ik zelf voor het stelsel van belasting der ruwe tabak destijds het meest gevoeld.

Intusschen moeten wij natuurlijk ons best doen om dit stelsel zoo goed mogelijk te maken. Daarom heb ik doen onderzoeken de mogelijkheid om de stuksgewijze banderolleering te vermijden. Daartegen bestaan groote bezwaren, want dit kan alleen gebeuren onder scherpe maatregelen van contrôle, opdat de opengebroken kistjes niet worden aangevuld met niet veraccijnsde sigaren. De commissie ex art. 53 heeft voor mij een reis naar Berlijn gemaakt om de zaak aldaar te onderzoeken en na te gaan, of de contrôlemaatregelen voldoende en niet bovenmate hinderlijk zijn. De voorloopige indruk schijnt niet volstrekt onbevredigend. Ik voeg er echter aan toe, dat, nadat dit onderzoek in de courant vermeld is, in de laatste weken uit kringen van belanghebbenden adressen door mij zijn ontvangen om er in geen geval toe over te gaan, daar men op die contrôle veel minder gesteld is dan op het tegenwoordige banderollesysteem. Het zal dan ook zaak zijn, niet lichtvaardig tot wijziging over te gaan.

De heer **Haazevoet**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft medegedeeld, dat het onderzoek der commissie, bedoeld bij art. 53 der Tabakswet, inderdaad zich heeft bepaald tot een eventueele wijziging in het banderollesysteem. Ik geloof, dat Zijn Excellentie daarmede op den verkeerden weg is.

De Minister zeide: wij hebben dit stelsel nu eenmaal aanvaard, na een strijd van 20 jaren, en wij moeten ons nu daaraan houden. Of die strijd precies 20 jaar geduurd heeft, weet ik niet, maar als de Minister het zegt, neem ik het aan. Maar daartegenover mag ik zeggen: beter ten halve gekeerd dan ten deele gedwaald. De toestand, die er nu is, is reeds gebleken absoluut onhoudbaar te zijn, en als de Minister zelf daarvan niet overtuigd was, zou hij de vraag om wijziging van het banderollesysteem niet gesteld hebben aan de commissie volgens art. 53 der wet. Wanneer niet meer elke sigaar afzonderlijk behoeft te worden gebanderolleerd, dan is slechts een deel van de bezwaren ondervangen en zal een zoo uitgebreid personeel niet meer noodig zijn, maar het bezwaar, dat het meest drukt op den kleinfabrikant, blijft bestaan, nl. dat hij een vermeerdering van zijn bedrijfskapitaal noodig heeft van gemiddeld f 4000. Daarop wordt een krediet verleend, mits onder voldoende zekerheidstelling, maar die kan een kleinfabrikant uit den aard der zaak niet krijgen. De groote fabrikanten daarentegen kunnen gemakkelijk zekerheid stellen en nemen dan ook het krediet, al hebben zij het niet noodig, zoodat hij hun kapitaal uitbreiden ten koste van 's Rijks schatkist, doordat zij als het ware zes maanden lang de belastinggelden in kas houden, terwijl de kleine fabrikant contant betalen moet.

Het gaat met de Tabakswet — ik ben blij, dat ik gelegenheid heb, het dezen Minister te zeggen — als met de wet in zake de belasting op gouden en zilveren werken, een onderwerp, waarmede ik meer van nabij bekend ben. Ook daarvoor zijn jarenlang commissies benoemd, die een onderzoek zouden instellen naar wijzigingen van de wet, maar telkens kon men te voren wel zeggen, hoe de uitspraak zou luiden, want al die commissies waren eenzijdig samengesteld. Met de goud- en zilverindustrie is het nu zoo gesteld, dat de Nederlandsche producent er geen brood meer in verdienen kan; de werkloosheid is er nagenoeg algemeen, en met dit belastingsysteem gaat het in de tabaksindustrie denzelfden weg op, omdat de commissie, die deze wet ontworpen heeft, ook eenzijdig was samengesteld en de ingewijden vooruit wisten, dat er een ontwerp zou komen, fnuikend voor den kleinen man. In de naaste toekomst zal de kleine tabaksindustrieel geen stuk brood meer kunnen verdienen en dat weet men in die kringen ook heel goed. De heer Hiolen, directeur van Hillen's sigarenfabrieken te Delft, heeft in een door hem geschreven brochure zich er over uitgelaten, dat een van de voordeelen der wet juist was, dat de kleinindustrie zou verdwijnen. Ik vind dat een in hooge mate onsociaal standpunt. Een kleine en een wat betere middenstand moet juist blijven bestaan, opdat de menschen gelegenheid hebben om trapsgewijs naar boven te kunnen

(Haazevoet e. a.)

komen. Een wet, die het bestaan van kleinfabrikanten onmogelijk maakt, is daarom funest en moet veroordeeld worden.

Met het heffen van belasting aan de bron bedoelde ik niet, dat de belasting in Indië geheven zou moeten worden of in Amsterdam of Rotterdam aan de kade. Men kan een belasting heffen naar de opbrengst ter veiling. Als daarvan een zeker percentage geheven wordt, heeft men een behoorlijke belasting, die weinig perceptiekosten medebrengt en geen omvangrijke contrôle. Ik ben er van overtuigd, wanneer deze Minister aan de in art. 53 der wet bedoelde commissie (ik vertrouw, dat deze niet eenzijdig is samengesteld, dat daarin niet alleen grootfabrikanten maar ook middenstanders zitting hebben, zoodat zij niet bij wijze van gunst eens werden gehoord, maar medezeggenschap hadden) inlichtingen zou vragen, dat de Minister dan een advies zou krijgen, volkomen objectief en dat hij dan ook geen dag langer het stelsel van deze wet zou handhaven.

De heer **Gilissen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij volkomen refereeren aan hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Haazevoet zooeven tegen den Minister heeft aangevoerd.

Wat de zegelbelasting betreft, geloof ik, dat Zijn Excellentie de zaak te zwart inziet. Die belasting wordt geheven van een affaire, die afgesloten wordt. Wordt bijv. een zaak afgesloten in koffie, suiker, tabak, enz., ter waarde van f 10 000, dan wordt daarvan f 10 zegelbelasting betaald. Zal er één kooper of verkooper zijn, die daarom een zaak zal doen of laten? Een zoo luttel bedrag kan den handel niet drukken. Bij tijdaffaires, die vaak met groote marges worden verhandeld, die loopen over bedragen van f 100 000 en f 200 000 en hooger, maakt een belasting van f 1 per f 1000 ook weinig of niets uit. Bij effectentransacties zijn de marges in den regel veel geringer en daarom zou het gewicht van de belasting bij goederenhandel lang niet zoo zwaar drukken als bij den effectenhandel. In het begin is tegen die zegelbelasting, zooals tegen elke nieuwe belasting, wel wat gesputterd, maar ten slotte is alles zeer regelmatig gegaan.

Mijnheer de Voorzitter! Wij verkeeren in een groote malaise, maar deze belasting wordt slechts geheven, ik merkte het zooeven op, wanneer een koop of verkoop tot stand komt. Ik zie dus niet in, wat de heffing van deze belasting met de slechte tijden te maken heeft, alleen zal de opbrengst daardoor minder zijn, omdat er minder zaken gedaan worden.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XI. Vaststelling van hoofdstuk VI (Departement van Marine) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Namens mijn fractie wil ik bij dit hoofdstuk een zeer kort woord spreken; het zal meer zijn een verklaring met eenige illustratie. Het schijnt onze fractie een achteruitgang, dat er weer een afzonderlijk Ministerie van Marine is gekomen.

Zooals bekend is, zijn wij voorstanders van ontwapening, en wanneer dit Departement werd beheerd door den Minister van Oorlog, zouden wij ook tegen de begrooting hebben gestemd, maar nu komt het ons voor, dat de Regeering meer in militaristische richting is gegaan dan voorheen.

De Regeeringen moeten gaan, zoo wordt gezegd, in de richting van vermindering van bewapening, maar hier zien wij het tegenovergestelde. Nog niet zoo heel lang geleden dacht deze zelfde, althans ongeveer dezelfde Regeering er anders over. Er was sprake van de vereeniging van de Departementen van Oorlog en van Marine tot één Departement van Defensie. In 1921 gaven de Vereeniging van Marineofficieren en de Marinevereeniging een boekje uit, waarin deze quaestie werd besproken. Een ernstige waarschuwing noemde die vereeniging het aan de Regeering, de Staten-Generaal en het Nederlandsche volk. Aan deze en dergelijke stemmen heeft de Regeering zich gestoord en zij is de militaristische richting uitgegaan. Zij heeft niet ingesteld een Departement van Defensie, maar zij heeft opnieuw een Departement van Marine ingesteld, hetgeen m. i. een achteruitgang beteekent.

(Pothuis-Smit.)

Wat nu de gewisselde stukken betreft, die munten uit door kortheid. Ik zou mij willen aansluiten bij een opmerking in het Voorloopig Verslag:

> „Betreurd werd, dat volgens uitlatingen van dezen bewindsman door hem zal worden aangestuurd op de totstandkoming der Vlootwet. Hoe dit is te rijmen met den gebiedenden eisch van zuinigheid, werd onbegrijpelijk geacht. Het Nederlandsche volk als geheel kan hierover niet verblijd zijn, en mocht de Vlootwet eenmaal in het *Staatsblad* komen, dan zal dit alleen voor enkele bepaalde kringen eene reden tot vreugde kunnen zijn."

Dus in plaats van liquidatie van de vloot, waarvoor stemmen zijn opgegaan — en onze vloot dient toch nergens anders voor en kan nergens anders voor dienen dan voor eenig vlagvertoon — hebben wij nu gekregen een nieuwen Minister en deze Minister beteekent natuurlijk niets anders dan de Vlootwet, die in dezen tijd van versobering een groot aantal millioenen zal kosten. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord de opmerking beantwoord, dat hij in afwachting van het eerlang te verschijnen rapport van de Vlootwetcommissie zich zal onthouden van op deze opmerking in te gaan. Maar die Vlootwetcommissie zal toch alleen te beslissen hebben over het tempo van uitvoering — al is dat op zich zelf natuurlijk ook belangrijk — maar niet over het principe; dat blijft onaangetast. Dat het aannemen van de Vlootwet slechts aan enkele kringen van de bevolking vreugde zal geven, wordt wel altijd door de Regeeringsmeerderheid ontkend, maar het komt mij voor, dat dit toch juist is. Er is hier een z.g. militaire partij, die wel klein is, maar die toch een zeer grooten invloed heeft. Dat die hier ook dezen invloed heeft uitgeoefend, zou ik even willen illustreeren. Ik zou daarvoor willen aanhalen enkele uitlatingen in het orgaan van de Koninklijke Nederlandsche Vereeniging „*Onze Vloot*", welke vereeniging over het optreden van dezen Minister natuurlijk zeer verblijd is. Het zegt van dezen Minister,

> „dat hij de hoogst ondankbare taak op zich heeft genomen, om tegen verdachtmakingen, onverstand en onnadenkendheid" — dat slaat natuurlijk op ons en die het met ons eens zijn — „den strijd voor de Vlootwet en tegen een persé weerloos Nederlandsch Rijk aan te binden."

Dat orgaan juicht vooral, omdat deze Minister de Vlootwet zal brengen en zegt:

> „Dat stemt ons niet alleen tot dankbaarheid, maar er komt iets van hoop op de toekomst, iets van de verwachting, dat de strijd, dien ook wij streden, niet tevergeefs geweest zal zijn geweest."

Het staat er, alsof met het tot stand komen van de Vlootwet een groot ethisch belang gemoeid is. En toch zal de Vlootwet er ons slechts toe kunnen brengen om op eenigerlei manier mede te doen aan de verschrikkingen, die ook de zeeoorlog kan brengen.

Na een lange beschouwing voegt dan de redactie er nog aan toe, zeker om niet alleen de militairen te laten spreken: „Een stem uit de Burgerij". Het is „een kreet uit het hart", zoo heet het, van iemand, die zich noemt „een patriot", uit een artikel in *De Nieuwe Courant* van 14 December van het vorig jaar.

Daarin wordt op de meest demonstratieve wijze naar voren gebracht, hoe onze marine tot nog toe behandeld is en hoe verkeerd het is, zich daartegenover te stellen.

Het artikel vangt aan:

> „Het lezen van het verslag der Marinebegrooting zou ik ieder rechtgeaard Nederlander sterk afraden. Het is zich ergeren en zich nog eens ergeren."

Zoo gaat het voort. De heer Westerveld wordt beklaagd

(Pothuis-Smit e. a.)

en hij zal zich dikwijls moeten „verbijten en de vuisten ballen" door alle argumenten, die in beide Kamers tegen zijn beleid worden gebruikt door menschen, die er geen verstand van hebben, en zoo gaat het verder.

Dan komt de patriot aan met den heer Hugenholtz, die spreekt „van de liquidatie van ons miniatuurvlootje". Die patriot wenscht natuurlijk een zeer groote vloot en zegt:

„Aan wie de schuld, dat wij een miniatuurvlootje hebben?"

Hij gaat dan verder:

„In de Kamer werd de zeemacht afgebroken; ieder Marineminister werd bespot met de modder van „Slijmeringen en Droogstoppels", en Barbarossa ging voort in zijn dagboek om, als het eenigszins kon, de vloot belachelijk te maken. Dat slaat in, dan heeft de goe'gemeent' plezier."

De redactie voegt er bij:

„Wij maken met groote voldoening die woorden van Patriot tot de onze."

Dit zijn dus stemmen uit militaire en burgerkringen.

Ik heb ook geen verstand van de technische zijde van het marinevraagstuk, maar zóóveel weet ik er toch van, dat wij alleen met een groote en dure vloot iets kunnen bereiken, en dat zal dan nog slechts kunnen leiden tot wat ik daareven noemde: de verschrikkingen, die ook de zeeoorlog brengt.

Uit zulke personen nu bestaat de partij, die ik aanduidde als de militaire partij. Ik moet evenwel erkennen, dat de Regeering volkomen het recht heeft gehad, om zich aan de zijde van de militaristen te scharen. De zeer groote meerderheid, die de rechtsche partijen bij de verkiezingen hebben verkregen het vorig jaar, rechtvaardigen dat volkomen, want de kiezers en kiezeressen hebben kunnen weten, dat wanneer deze Regeering werd gecontinueerd, en de rechtsche partijen sterk zouden overwinnen, de Vlootwet waarschijnlijk ook op het program zou komen en dat wij dus weer een afzonderlijk Ministerie van Marine zouden krijgen. Ook de vrouwen konden het weten, dus de Regeering was in dit opzicht volkomen gerechtvaardigd aldus te handelen.

Ik weet natuurlijk niet, of bij alle verkiezingspropaganda het geheel is uitgekomen, dat dan de Vlootwet niet te vermijden zou zijn, maar dat had in ieder geval zoo moeten gebeuren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan hiermede eindigen. Onze fractie zal tegen dit begrootingshoofdstuk stemmen.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan er mij niet goed mede vereenigen, dat wij nu weer hebben een afzonderlijk Ministerie van Marine. Het strookt ook niet met mijn inzichten, dat Marine en Oorlog wederom gescheiden zijn en dat wij aan het hoofd van beide Departementen militairen hebben. Het is volkomen waar, dat beide functionarissen ook in het civiele belangrijke betrekkingen hebben bekleed, en dat men hen met eenigen goeden wil wel kan aanduiden als civiele Ministers, maar ik ben zoo vrij te gelooven, dat, wanneer deze heeren ook niet achter zich hadden gehad een schoon militair verleden, zij nooit, alleen om hun civiele verdiensten, in aanmerking zouden gekomen zijn, om Ministers van Oorlog en Marine te worden. De militaire, niet de civiele verdiensten, hebben hier den doorslag gegeven.

Wanneer men meent, dat voor de beide Departementen altijd een zeeman of een militair moet zitten, dan is er een groot misverstand. Men verwart dan verschillende dingen, die uit elkander moeten worden gehouden. Men verwart de functie van den geweermaker met die van den scherpschutter, die van den wapensmid met die van den schermmeester, men vergeet, dat de hand, die het wapen voert, een geheel andere is dan die het wapen smeedt en dat hij, die een begrooting heeft te verdedigen of andere wetten, heel andere talenten noodig heeft dan hij, die zich te bepalen heeft tot de verdediging van grenzen of kasten.

M.i. moeten wij dus voor deze functies geen krijgslieden

(Verkouteren.)

hebben, maar Staatslieden, en daaronder versta ik in de eerste plaats menschen, die reeds eenige jaren in het Parlement hebben gezeten en weten hoe daarmede om te gaan.

Wanneer de laatste proef met een civielen Minister van Marine niet zoo heel gelukkig is uitgevallen, dan schrijf ik dat niet daaraan toe, dat de keuze van den persoon ongelukkig was, maar dat men iemand heeft genomen, die niet alleen geen ervaring had op militair gebied, maar ook niet op parlementair gebied. De gekozene was noch krijgsman noch Staatsman en ik ben overtuigd, dat het geheel anders zou zijn geloopen, indien men iemand genomen had, die reeds eenige jaren in het Parlement gezeten had.

Wat ik nu voorsta, Staatslieden en geen krijgslieden, volgt ook uit onze geschiedenis. Wie was onze beste Minister van Marine in haar bloeitijd, in die dagen van stadhouder Willem III? Geen onzer zeehelden zou daarvoor geschikt zijn geweest. De Ruyter was een man van weinig algemeene beschaving; hij schreef brieven als een keukenmeid. Cornelis Tromp was een driftkop, en de eenige zeeheld, dien ik als daartoe eenigszins geschikt beschouw, was in de latere periode van Kinsbergen.

Maar wie heeft het wapen gesmeed, dat de Ruyter zoo meesterlijk heeft gehanteerd? Dat waren Johan de Witt en Hiob de Wildt, de secretaris van de Amsterdamsche admiraliteit.

Ook in het buitenland heeft men altijd de militairen op zijde geschoven en de burgers op den voorgrond gebracht. Ik herinner bijv. aan Roosevelt en Taft, terwijl het nu Trotzky is, die in Rusland het roode leger heeft hervormd.

Men ziet ook dikwijls, dat militaire Ministers van Oorlog en Marine veel grooter fouten begaan dan burgers ooit gemaakt hebben. Ik heb den oorlog van 1870 nog meegemaakt en herinner mij dien nog zeer goed. De Minister van Oorlog was toen Leboeuf en toen men hem vroeg, of het Fransche leger klaar was, antwoordde hij: Nous sommes achi-prêts. Er ontbreekt geen knoop aan een slobkous, zeide hij, terwijl in werkelijkheid zoowat alles ontbrak.

De man ook, die het Fransche leger ter slachtbank van Sedan voerde, was generaal Cousin de Montauban. Mac Mahon zond een generaal naar Parijs om tegen die dwaasheid te protesteeren, maar de Montauban wist zijn zin door te drijven en toen alles verloren was, is het een burger geweest, een advocaat — ik zeg het met trots —, die den toestand nog zoo goed mogelijk heeft moeten redden.

Wanneer Moltke naderhand een boek schrijft over den oorlog van 1870 en over de groote daden van Gambetta spreekt, raakt hij in geestdrift. De Duitschers hadden na Sedan geen Fransch leger meer in het veld verwacht. Zij waren volkomen verrast, toen zij per slot van rekening bij Coulmiens werden verslagen en zagen, dat de oorlog pas was begonnen, toen zij meenden, dat hij was geëindigd.

Gambetta heeft ook een voorganger gehad, Carnot, „l'organisateur de la victoire", die tijdens de Fransche revolutie de zegepraal aan Frankrijk heeft weten te verschaffen, dat toen in strijd was met een coalitie van half Europa.

Nu zal men misschien zeggen, dat burgers de noodige technische kundigheden missen, maar in de eerste plaats wil ik daarop antwoorden, dat men een Minister van Oorlog of Marine dan niet noodig heeft. Hij moet voor alles zijn een organisator en een administrateur en voor het technische zorgt de staf. De staf beslist, welke kanonnen en geweren wij moeten hebben, en dan moet de Minister beproeven het geld daarvoor bij de heeren los te krijgen. Is de Minister een militair, dan kan hij ook wel eens den moed krijgen om te willen commandeeren, en wat komt er dan terecht van zijn Ministerieele verantwoordelijkheid?

Leeken bezitten ook zeer dikwijls wel technische kundigheden. Bijna alle uitvindingen op militair gebied zijn gedaan door leeken, te beginnen bij het buskruit, dat uitgevonden is door Berthold Schwarz, een theoloog. De militairen hebben zelfs niet het buskruit uitgevonden! De Krupp, de Schneider- en de Creusot-kanonnen, onze Beaumontgeweren en alle explosiemiddelen bijna zijn uitvindingen van burgers. In de middeleeuwen was de man, die den stormtoren heeft uitge-

(Verkouteren.)

dacht, waarmede Damiate is veroverd, ook een theoloog, Olivier van Keulen.

Het intellect was toen in de Kerk en niet, zooals nu, bij de liberale partij.

Men moet dus niet te veel den leek tegenover den vakman zetten.

Men moet ook niet vergeten, dat het voor een advocaat dagelijksch werk is technische zaken te behandelen, waarvan hij niets weet en waarover hij al zijn wijsheid heeft geput bij anderen. Hij moet dit alles echter aan den rechter voordragen en doet dat dikwijls beter dan de cliënt zelf.

Ik herinner hierbij aan het beroemde telefoonproces, toen de quaestie liep over de vraag, of men draden mocht spannen over de erven van particulieren; professor Asser hield toen een prachtig technisch betoog om aan te toonen, dat de telefoon was een species van het genus electro-magnetische telegraaf. Hij wist dit niet uit zich zelf en moest zich laten voorlichten door den directeur van de telefoonmaatschappij, maar hij heeft de zaak uitnemend voorgedragen en aan zijn betoog ontbrak niets.

Een advocaat ook moet vandaag procedeeren over ijzer, morgen over koffie of veeziekten. Van dat alles is hij niet op de hoogte en toch moet hij de zaak behoorlijk voordragen en alles aan den rechter duidelijk maken.

Ik herinner de heeren er ook aan, hoe indertijd Thorbecke, bij het debat over de medische wetten, het medische gedeelte op uitnemende wijze heeft verdedigd. Wel had hij in zijn buurt deskundigen zitten, die hij kon raadplegen, maar hij bracht het in de Kamer.

Jan de Witt ook was jurist, maar toch niet zonder technische kundigheden. Hij heeft onder meer de kettingkogels uitgevonden. De Ruyter heeft echter niets uitgevonden, evenmin als een onzer andere zeehelden. Jan de Witt heeft ook eens, toen die vloot door het zoogenaamde Spanjaardengat naar buiten moest worden gebracht en de Ruyter en anderen zeiden: het gaat niet, gezegd: het gaat wel. Hij ging toen in een klein bootje met het dieplood voor en wees zoo den schepen een weg. Iets dergelijks deed zijn broer Cornelis bij den tocht naar Chatham, toen de deskundigen beweerden, dat het niet geraden was de Theems op te varen. Als gedeputeerde ter zee zette hij zijn wil door, en met succes.

Op het slagveld van Blenheim zeiden ook de deskundigen, dat de slag niet geleverd worden kon, omdat het terrein te doorweekt was. De artillerie en de cavalerie konden niet manoeuvreeren. Toen sprong onze gedeputeerde vlootman te paard, reed in alle richtingen over het veld en bewees, dat het wel kon. De slag is toen doorgezet en gewonnen.

Jan de Witt heeft tot tweemaal toe persoonlijk de vloot gecommandeerd en als geen tegenwind hem belet had zijn plannen uit te voeren, zou hij waarschijnlijk den slag hebben geleverd.

Richelieu, alweer een theoloog, heeft met het harnas aan en omgord met het zwaard, zelf het beleg geleid van La Rochelle, en meer dergelijke voorbeelden zijn er te geven.

Wanneer wij onze Oranjevorsten uitschakelen, hebben wij geen beter generaals gehad dan Daendels en Krayenhoff. De eerste evenwel was advocaat en de ander medicus.

Andreas Hofer was een tapper, nog wel zonder vergunning, en toch heeft hij de Tirolers uitnemend aangevoerd. Bilderdijk was ook uitnemend op de hoogte van de krijgskunde en gaf lessen in de vestingbouwkunde. Bij den tocht der Pruisen tot herstel van Willem V heeft hij als technisch adviseur het leger geleid en toen de tocht gelukt was en er te Amsterdam op den Overtoom wapenschouwing werd gehouden, heeft de hertog van Brunswijk hem hulde gebracht voor zijn uitstekende hulp, zonder welke de expeditie nooit zou gelukt zijn.

Wie heeft ook de Pruisen tegengehouden bij Ouderkerk? Een tabaksverkooper van den Nieuwen Dijk, de Wilde, en de hertog van Brunswijk was beschaamd, dat zijn oude ijzervreters door zoo'n man in hun opmarsch waren gestuit.

Mijn standpunt is dus: neem voor Minister van Oorlog en van Marine **een Staatsman en geen krijgsman, een Staats**man met parlementaire ervaring, die begrijpt, dat in de eerste plaats parlementaire talenten noodig zijn en geen militaire. Zet dan naast hem iemand, die militair deskundig is, maar vergeet toch niet, dat de een artillerist is, de ander infanterist of cavalerist. Zelfs Napoleon heeft nooit de kunst verstaan een compagnie infanterie te commandeeren. Algemeene deskundigheid is dus niet altijd bij militairen te vinden.

Men bedenke ook, dat een leek, die liefhebberij heeft in iets, doet wat hij kan, terwijl een vakman dikwijls het land heeft aan zijn eigen vak. Wij hebben nog onlangs een professor gehoord in het Romeinsche recht, die zeide, dat hij het Romeinsche recht haatte. Zulke menschen doen wat zij moeten, maar ook niet meer.

Frederik Hendrik heeft ook een leek als Leeghwater gebruikt voor het beleg van 's Hertogenbosch, en zoo zijn er honderden gevallen, waarin leeken met succes zijn opgetreden. Spinola was eigenlijk een bankier. Hij nam het beleg van Ostende aan voor een ronde som. Aangezien echter dat beleg langer heeft geduurd dan hij had berekend, heeft hij er een geweldigen strop aan gehad.

Mag ik ook nog eens herinneren aan onze eigen ervaring? Lotsy, de burgemeester van Dordrecht, is een zeer goed minister geweest. Mr. de Jonge heeft niet lang geleden de beide Departementen vereenigd en ik geloof te mogen zeggen, dat hij dit uitstekend heeft gedaan. Waarom zullen wij dus nu ons afwenden van een eens beproefd stelsel, dat uitstekend heeft voldaan? Ik begrijp ook niet, hoe het te rijmen is met de militaire discipline, dat men een militair neemt als Minister van Oorlog. Seyffardt was, toen hij Minister werd, majoor en werd dus als Minister chef van zijn chefs, om naderhand, toen hij Minister af was, ondergeschikt te worden aan zijn ondergeschikten.

Zulk een positie lijkt mij volkomen valsch en als leek kan ik er mij niet indenken.

Het gebeurde ook met generaal Dumouriez, die ook in onze geschiedenis een rol heeft gespeeld, toont, hoe zoo iets tot slechte gevolgen leiden kan. Hij werd verdacht van verraad en toen stuurde de Regeering naar zijn kamp in het noorden den Minister van Oorlog, die veel jonger was dan Dumouriez en diens adjudant was geweest. Dumouriez zeide toen: denkt ge, dat ik mij door dien man laat controleeren, en hij nam hem gevangen.

Nu wil ik niet, dat een generaal zal staan aan het hoofd van de vloot of een zeeman aan het hoofd van het leger, al zijn er uit de geschiedenis voorbeelden bekend, dat het wel eens goed gegaan is. Generaal von Caprivi heeft den grondslag gelegd voor de Duitsche marine, welke hij op uitstekende de wijze heeft georganiseerd. Wij hebben ook wel gezien, dat generaals ter zee goede diensten hebben bewezen. Ik noem van Wassenaer van Obdam, Monk, Prins Rupert en Don Juan, bij Lepanto.

Als men aan het hoofd van beide Departementen heeft een bekwaam Staatsman met organiseerend talent, dan kan men ook de beide Departementen zeer goed vereenigen, Oorlog wordt dan niet gecommandeerd door een zeeman en Marine niet door een generaal. Staan beide Departementen evenwel onder een Staatsman, die een goeden naam heeft en ook door zijn verleden gezag bij het Parlement, dan komt dat veel goedkooper uit. Een dergelijk Departement echter zou dan niet moeten heeten: Departement van Defensie. Dat is een verkeerde naam. Altijd, zoowel in 1814 als in 1815 en 1830, zijn wij offensief opgetreden en evenzoo in 1672. Eerst weken wij terug, maar het jaar was nog niet om, of Willem III deed zijn beroemden uitval in de richting van Charleroi. Laat men het dus liever noemen: Departement van Krijgszaken. Dat is een Nederlandsch woord. Aan het hoofd kome dan een burger, die er liefhebberij in heeft en zich vlug in die zaken zal weten in te werken.

Men zal dan ook niet hebben den naijver tusschen de beide Departementen, welke nu bestaat. Zoo'n Minister toch zal niet met zich zelf gaan vechten.

Ik zal er thans niet verder op ingaan. Ik vertrouw, dat het gestrooide zaad zal opkomen en dat de vraag onder de oogen zal worden gezien, of men zal moeten hebben een Minister

28ste VERGADERING. — 13 APRIL 1923.

2. Vaststelling van het VIde hoofdstuk (Departement van Marine) der Staatsbegrooting 1923.

(Verkouteren c. a.)

van Oorlog en een Minister van Marine, dan wel dat het mogelijk zal zijn beide Departementen onder één civiel hoofd te vereenigen.

De heer **Westerveld**, Minister van Marine: Mijnheer de Voorzitter! In deze discussie zijn twee hoofdpunten naar voren gebracht: de algemeene defensiepolitiek op marinegebied en de quaestie van de vereeniging van de Departementen van Marine en van Oorlog. Wat betreft de algemeene defensiepolitiek meen ik, dat bij de dezer dagen gehouden algemeene beraadslaging het standpunt van de Regeering voldoende duidelijk uiteengezet is. Zoowel door den Voorzitter van den Ministerraad als door den Minister van Financiën is uitvoerig uiteengezet, op welk standpunt de Regeering zich hier plaatst en ik meen mij aan het door hen gesprokene te kunnen refereeren.

Het gesprokene culmineert niet hierin, dat wij, om mij tot de marine te bepalen, een vloot noodig hebben, zooals mevrouw Pothuis—Smit dat uitdrukt, om te kunnen mededoen aan de verschrikkingen van den zeeoorlog, maar dat wij die noodig hebben om te voorkomen, dat wij gedwongen zouden worden om daaraan mede te doen. Wat mij betreft, heb ik aan hetgeen van de Regeeringstafel is gezegd op dit punt dan ook niets toe te voegen, terwijl ik meen dat, wanneer de Vlootwet aan de orde komt, er gelegenheid zal bestaan nader van gedachten te wisselen ten aanzien van de marinepolitiek.

Zoowel door mevrouw Pothuis—Smit als door den heer Verkouteren is ter sprake gebracht de vereeniging van de Departementen van Oorlog en van Marine.

De heer Verkouteren heeft het gedaan in een zeer humoristische en historische rede, die feitelijk, naar ik meen, hierop neerkomt, dat hij zou wenschen, dat aan het hoofd stond van de gecombineerde Departementen van verdediging een Staatsman met een parlementair verleden, die vooral geen militair mag geweest zijn, dus bijv. geen reserve-officier, maar die liefst geweest moet zijn advocaat, met of zonder pleizier in zijn vak, dat heb ik niet begrepen. Maar dit is een zaak, die

(Minister **Westerveld** e. a.)

den Minister van Marine niet aangaat; het is een quaestie, die bij de algemeene beschouwingen ter sprake had moeten worden gebracht, omdat zij den formateur van het Kabinet raakt. Ik kan toch moeilijk hier aan de Kamer gaan zeggen, welke de redenen zijn, die den Kabinetsformateur hebben bewogen om mij te verzoeken tot het Kabinet toe te treden.

Ik geloof dus goed te doen — al heb ik met zeer veel belangstelling naar de rede van den geachten afgevaardigde geluisterd — met mijn spijt uit te drukken, dat hij zijn rede niet wat vroeger heeft gehouden, opdat de formateur van het Kabinet in de gelegenheid ware geweest, hem te antwoorden. Ik voor mij kan ten minste absoluut geen enkel aanknoopingspunt vinden, waarop ik zou kunnen ingaan.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op, te verklaren, dat ik in mijn rede absoluut niet de bedoeling had, eenigen aanval te doen op personen. Ik heb gestreden tegen stelsels en niet tegen personen en ik heb alleszins reden te gelooven, dat binnen de grenzen van dat door mij afgekeurde stelsel de keuze der personen zeer gelukkig is geweest.

De beraadslaging wordt gesloten.

De waarnemende **Voorzitter**: De stemming over het ontwerp van wet zal plaats hebben aanstaanden Dinsdag, bij den aanvang der vergadering.

Ik deel nog mede, dat hedenavond zal verschijnen de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag omtrent het voorstel van wet in zake den zomertijd. Dit voorstel van wet zal dan worden behandeld op Woensdag van de volgende week, desnoods met onderbreking der agenda, bij den aanvang der vergadering.

De vergadering wordt verdaagd tot Dinsdag 17 April, des namiddags 2 uur.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het voorstel van wet tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (*Staatsblad* n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd. (281)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan den heer A. BRAAT was medegedeeld, ingevolge de in de vergadering der Eerste Kamer van den 13den Maart 1923 ingekomen mededeeling, dat de Tweede Kamer in hare vergadering van den 6den Maart jl., op grond van het laatste lid van art. 118 der Grondwet, aan genoemden heer de schriftelijke en mondelinge verdediging van gemeld wetsvoorstel had opgedragen, is van dezen ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het is den ondergeteekende aangenaam te vernemen, dat sommige leden hun instemming met dit wetsvoorstel uitspraken, dat getuigt van een helder oordeel over de volksbehoeften en van een goed Staatsmansbeleid; indien algemeen een dergelijk inzicht bestond, zouden zeer zeker nieuw opkomende partijen in haar voortgang gestuit worden.

Minder juist in hun opvattingen echter waren die leden, die propaganda zoeken bij de indieners van dit wetsvoorstel, daar in de Tweede Kamer duidelijk gebleken is, dat dit geen politiek vraagstuk is of als zoodanig beschouwd kan worden.

Het verbaasde den ondergeteekende in hooge mate, dat zoo'n onnoozel wetsvoorstel door hen zoo van alle zijden bekeken en het voor en tegen tot in de fijnste finesses uitgeplozen wordt, te meer daar destijds bij de invoering dezer wet de land- en tuinbouw niet over diens meening gevraagd is. Nu het echter van alle zijden blijkt, dat niet alleen land- en tuinbouw, doch bijna alles wat daarmede verband houdt, waarbij gevoegd kunnen worden ook vele stedelingen, waaronder vele fabrieksarbeiders, het ongerief en de schade, die daaruit voortvloeien, gevoelen, den zomertijd weg willen hebben, hierover zoo buitengewoon veel stof wordt opgejaagd dat het wel lijkt of het volksbestaan van Nederland aan het al dan niet handhaven afhangt, terwijl dit wetsvoorstel niets beoogt, dan den land- en tuinbouw niet langer onnoodig te hinderen in de rustige uitvoering hunner bedrijven.

Dat dit zou gaan ten koste van hen, die blijkbaar meer willen doen aan genot en pleizier, kan en mag bij degenen, die hierover te beslissen hebben, bij een onpartijdige en rustige beoordeeling nauwelijks een punt van overweging uitmaken.

Gevraagd wordt naar de meening der voorstellers over de door de Regeering ingewonnen en kenbaar gemaakte adviezen. Het komt den ondergeteekende voor, dat de daarin opgenomen lichtbesparing overdreven en onjuist is. Vooral daar, waar men stedelijke electriciteits- en gasexploitaties heeft, is de winstderving — want dit is de juiste opvatting van dit soort besparing in die bedrijven — een niet te onderschatten factor, waar rekening mee gehouden moet worden, daar die verloren winst, door de invoering van den zomertijd veroorzaakt, langs andere wegen in den vorm van belasting gevonden zal moeten worden, terwijl bij niet-wederinvoering van den zomertijd het meerdere lichtgebruik door de meest gesitueerden zal plaats hebben, iets dat echter niet noodzakelijk geacht kan worden en het algemeen belang niet raakt.

Zoo is de daarin genoemde kolenbesparing geen goed motief, daar er kolen volop te verkrijgen zijn tegen prijzen, die, in vergelijking met de prijzen van enkele jaren geleden, goedkoop geacht kunnen worden; bovendien zal een minder kolengebruik slechts de algemeen voorkomende werkloosheid vooral in die bedrijven vergrooten, terwijl tevens bij minder kolengebruik bovengenoemde winst verloren gaat.

Facultatiefstelling is m. i. juist gezien en toegelicht zijnde practisch onuitvoerbaar door de groote verwarring die dit zou stichten.

Wat andere landen doen ten opzichte van den zomertijd kan ons betrekkelijk niet interesseeren, daar elk land in dezen op zich zelf staat. Wel is het algemeen bekend, dat de zomertijdquaestie een internationaal verschijnsel is en in alle landen, waar tot op heden die tijd nog gehandhaafd wordt, de landbouw zich met hand en tand tegen diens voortbestaan verzet, waardoor door de Regeering der desbetreffende landen wordt overwogen, dien tijd niet meer te handhaven.

Dat de zomertijd voordeelen voor de stadsbewoners zou meebrengen, is den ondergeteekende niet bekend, wel, dat hij schade en ongerief voor het overgroote meerendeel der plattelandsbevolking meebrengt en dat ook vele stadsbewoners niet van den zomertijd gediend zijn, blijkt wel uit het feit, dat door het comité van actie voor het behoud van den zomertijd volgens de laatste berichten der bladen nog geen 400 000 handteekeningen verzameld is kunnen worden, terwijl in alle streken en oorden des lands die lijsten ter teekening hebben gelegen. Wanneer nu wordt aangenomen, dat alle handteekeningen echt zijn, en de optelling juist is, dan is het verhoudingscijfer op een bevolking van ruim 7 000 000 zielen nog slechts van 2 tot 35, wat te weinig geacht moet worden om voor hen alleen den zomertijd te behouden, en er op wijst, dat de bevolking in breede lagen den zomertijd niet wenscht. Dit handteekeningenaantal is, gezien de reclame, die daarvoor gemaakt is, belachelijk klein, vooral als men rekent, dat in 1921 Amsterdam alleen een bevolking had van 684 834 inwoners, wat thans ruim 700 000 zal zijn, zoodat slechts 4/7 gedeelte van het totaal aantal inwoners van die stad voor den zomertijd zouden zijn; dan is er verder de bevolking van het geheele land nog die men als tegenstanders zou kunnen beschouwen. Zoo men van de 7 millioen 3 millioen uitschakelt, als zijnde jeugdige personen, dan staat het verhoudingscijfer nog van één tot tien.

Het tijdstip van mesten en ploegen zou volgens de gedachten van „vele leden'' onjuist zijn opgegeven, wat ondergeteekende, tot zijn spijt voor deze leden, niet erkent.

Ook zou het overdreven zijn, dat op elk bedrijf gemiddeld in den tijd, dat de zomertijd vorige jaren bestond, acht personen werkzaam zijn, welk cijfer gerekend den bedrijfsleider en diens gezin gedeeltelijk, plus de losse arbeiders zeer zeker nog slechts aan den lagen kant gerekend mag worden; men lette bij voorbeeld eens op de dagen van aardbeziën- en bessenplukken, waar immer handen te kort voor zijn, hoelang dit alleen reeds duurt; zoo ook bij graanmaaien en dorschen, bij hooien, oogsten en aardappelrooien, bij vlas plukken, reepen, rooten en binnenhalen, waar zich troepen werkmenschen, zoowel mannen als vrouwen als kinderen, opeenhoopen, waarbij visschers, ambachtslieden, bootwerkers en lieden van allerlei slag vaak bij te pas komen en hoeveel doorslag dit geeft op het gemiddelde cijfer der werkers, in elk bedrijf.

Ook zou het onjuist zijn, dat de directies der spoorwegen voor de niet-wederinvoering van den zomertijd zijn, wat wel door de feiten gelogenstraft wordt, gezien de vergadering der internationale spoorwegconferentie, gehouden te Luzern van 7—11 November ll., waar gezegd is, dat de spoorwegdeskundigen algemeen gaarne zouden zien, dat de zomertijd niet meer werd ingevoerd en de dienstregelingen alsdan zouden kunnen gelden van 1 Juni tot 31 Mei, zoodat dan tevens een belangrijk bedrag aan administratie- en drukkosten, vooral wat betreft de dienstregelingsbiljetten voor internationalen treinenloop, gespaard kon worden.

Voorts kan het algemeen bekend zijn, dat destijds in de bladen heeft gestaan, dat de directies der spoorwegen den Minister van Waterstaat hebben doen weten, dat indien omtrent den zomertijd vóór 17 Maart ll. alsnog geen beslissing was genomen, de directies bij het samenstellen der dienstregelingen deze zouden inrichten op den gewonen Amsterdamschen tijd, iets dat er op wijst, dat zij voor de sporen dien tijd boven den zomertijd prefereeren.

Eindverslag over wetsontwerp n°. 281.

Het kan elk duidelijk zijn, dat bij spoorwegen verschillende tijdregelingen in verband met de nieuw op te maken en te drukken dienstregelingen veel bureauwerk en daarmede gepaard gaande kosten gemoeid zijn.

Daarom is het voor hen juist van groot belang, te weten, dat een onveranderlijke tijd, zooals b.v. de Amsterdamsche tijd is, bestaat, die niet elk jaar opnieuw door een Regeering willekeurig verzet kan worden, dan zal het opmaken der nationale en vooral der internationale treinenloopdienstregeling, volgens een door de Directie der spoorwegen aan mij dezer dagen persoonlijk gedane verklaring, steeds gemakkelijk te regelen zijn, en goede aansluiting op de grenzen verkregen worden, zoodat de treinen aan de grenzen niet langer dan gewoonlijk stil behoeven te staan, in spijt of naburige landen er een zomertijd op nahouden of niet, en ook in spijt er van of die landen zich naar Nederland willen regelen, daar alsdan Nederland zich aan hun diensten kan aanpassen; men kan dan hier hetzelfde doen wat men in andere landen zooals b.v. in Amerika en Canada doet, waar men Mountain time en en Pacific time heeft, doch dit bij het passeeren der grenzen nimmer oponthoud geeft; dit tijdverschil wordt daar op het spoorboekje verwerkt, wat hier ook zeer goed mogelijk is, wat slechts voor enkelingen, voor internationale reizigers een uur vroeger opstaan beteekent, en niet een geheel volk meegesleept behoeft te worden.

De bezwaren voor de gezondheid der kinderen zouden ongegrond zijn, omdat de Amsterdamsche wethouder dr. Vos daarover geschreven heeft. Als tegenhanger daarvan verwijs ik naar het bij de Eerste Kamer ingezonden adres van de Kindervereeniging ,,Darchei Noungam" (liefelijke wegen), te den Haag, dat mij meer practisch en deskundig voorkomt, omdat men hier met specialiteiten te doen heeft.

De geuite gedachte van vele leden, dat een beperkte zomertijd verkieslijker zou zijn dan geen zomertijd of een middenweg gezocht dient te worden, die beide partijen bevredigt, lijkt ondergeteekende eenigszins optimistisch voorgesteld, daar het de tegenstanders geenszins zou bevredigen, omdat hinder en schade alsdan onnoodig zouden blijven voortbestaan.

De opmerking, dat de zomertijd kosteloos langer licht zou geven, kan moeilijk serieus genomen worden, omdat met het oog op den rustigen gang der zon, van langer licht geen sprake kan zijn, en met het oog op de schade in den land- en tuinbouw, van kosteloos zeer zeker niet gesproken behoort te worden. Wel is het juist dat de zomertijd het geheele dorpsbedrijfsleven in verwarring brengt.

De tuinders en melkboeren om de groote steden hebben, volgens de opmerkingen van enkele leden, hun bezwaren niet naar voren gebracht. Deze leden kunnen alsnog in de Memorie van Toelichting lezen, hoe de Christelijke Boeren- en Tuindersbond in Nederland, het Koninklijk Nederlandsch Landbouw Comité en de Nederlandsche Boerenbond destijds hun bezwaren reeds aan de Regeering kenbaar maakten, welke bezwaren afgedrukt zijn in het *Algemeen Nederl. Landbouwblad* van 1 October 1921, en dit door niet-intrekking alsnog van kracht is.

Voegt daarbij de vele adressen van landbouw-, tuinbouw- en melkboerenvereenigingen, die in den recenten tijd een adres aan de Eerste Kamer richtten, met het verzoek den zomertijd niet meer in te voeren, door het wetsvoorstel-BRAAT—DE BOER aan te nemen, waaronder men aantreft den Nederlandschen Boeren- en Tuindersbond, Federatie der Vijf Gewestelijke Boerenbonden, omvattende 80 000 leden, den Bond van Kaasproducenten te Gouda, den Nederlandschen Tuinbouwraad, den Nederlandschen Melkboerenbond, voorts nog vele provinciale en plaatselijke landbouwvereenigingen, corporaties, coöperaties, fok-, contrôle- en stamboekvereenigingen, boerenbanken, differente andere ondernemingen, enz., dan zal het dezen leden wel blijken, dat het den land- en tuinbouwers ernst is en van geen bezwaren kenbaar maken geen sprake kan zijn, en dat daarbij zeer zeker de tuinders en melkboeren om de groote steden ingesloten zijn.

Om den ernst dezer voor boeren en tuinders zoo belangrijke zaak aan te toonen, verwijst ondergeteekende naar de gecombineerde vergadering van de Loosduinsche Groentenveiling, de Coöperatieve Groentenveiling, de Loosduinsche Warmoezierspatroonsvereeniging, den Roomsch-Katholieken Land- en Tuinbouwbond en de afdeeling Loosduinen van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, alle te Loosduinen, om hun verontwaardiging uit te drukken over hun burgemeester, mr. Hovy, die ten onrechte, namens hen, ten gunste van den zomertijd had geadviseerd.

Met de opmerking van die leden, die voorstanders van den zomertijd zijn, dat de geheele beweging kunstmatig is opgeschroefd, gaat ondergeteekende niet akkoord; wel is het hem bekend, dat van de andere zijde de groote trom danig geroerd is, waarbij de groote pers voorgegaan is om het vóór van den zomertijd hemelhoog op te vijzelen en de tegenschrijvers weinig of geen plaats inruimden, zelfs geheel afwezen, zoodat een eenzijdige publieke belichting plaats heeft, wat zeer zeker bedoelt het stadspubliek tegen het vreedzame platteland op te zetten om hen langer ten behoeve van vermaak en genot ten believe der halve-dagen-werkers onnoodig op te offeren.

De opmerking, dat grieven als het te vroeg moeten gaan melken in het te vroege morgenuur en het te vroeg naar school gaan der kinderen noodwendig zouden vervallen bij een beperking van den zomertijd van 1 Mei tot 15 September, moet ondergeteekende weerspreken, daar alsdan 4½ maand die moeilijkheid en schade voor land- en tuinbouwers en voor kinderen, die op verren afstand van de scholen wonen, ook voor kinderen die te vroeg, volgens de zon, naar bed moeten gaan, en voor schippers, en voor visschers, en voor ambachtslieden, en voor den Nederlandschen werkman in het algemeen, kortom van bijna allen die buiten het ambtenarenkorps, roeiers, tennis- of voetbalclubs vallen, blijft voortbestaan zonder eenig economisch doel te bereiken.

De slotsom dat het op den weg der Regeering zou liggen om met een modus vivendi te komen door den termijn te bekorten of door invoering van den Midden-Europeeschen tijd, kan door ondergeteekende slechts als contrabande worden beschouwd en wijst niet op het rustig onder de oogen zien van de economische vraagstukken onzer volksmassa, komt ondergeteekende tot de slotsom dat het streven der zomertijdvoorstanders voortvloeit uit de sociale wetgeving, die velen in den lande verbiedt dagelijks een behoorlijken tijd te arbeiden, zoodat juist dezen 's morgens gaarne een uur vroeger (zonnetijd gerekend) kunnen en willen beginnen, in hun streven de geheele maatschappij mee willen sleepen, in spijt er van of anderen daarvan schade en hinder hebben of niet, zoodat zij dan 's namiddags nog een klein half dagje vrij krijgen om te genieten, waarvoor de vrije Zaterdagmiddag alreeds niet meer voldoende geacht wordt.

Het voor en tegen naast elkaar zettend, ziet men bij de voorstanders van den zomertijd slechts genot en plezier, bij de tegenstanders schade en hinder, zoodat de uitspraak van de onzijdige balans, ongeacht zelfs nog den luttelen steun, dien het Comité van Actie heeft opgedaan, zeer zeker ten gunste van de tegenstanders overslaat.

BRAAT.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 13den April 1923.

VERKOUTEREN.
JANSSEN.
HAAZEVOET.
VAN DER LANDE.
BLOMJOUS.

NOTA tot verbetering van eene drukfout in het Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk V (*Departement van Binnenlandsche Zaken*) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (2)

Onder het hoofd: „Artikel 228 der Gemeentewet", wordt in het vierde lid, in plaats van: „een strijd aan te wijzen", gelezen: „geen strijd aan te wijzen".

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,

CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. nadere wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1921 (355);

2°. verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een mijnspoorweg van de Staatsmijn Hendrik naar Palenberg (Duitschland) (366);

3°. verklaring van het algemeen nut van onteigening ten name van de gemeente Tilburg van perceelen in die gemeente, ter voorziening in den woningnood (377);

4°. vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor het dienstjaar 1923 (386);

5°. verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van omlegging van den tramweg Oosterhout—Tilburg te Oosterhout (389);

6°. overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van de steenen boogbrug, gelegen in den Rijksweg van Haarlem naar Bennebroek over de Bennebroekervaart onder de gemeente Bennebroek (395).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 11den April 1923.

DE VEER.
BOSCH VAN OUD-AMELISWEERD.
WIBAUT.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsboschbedrijf voor het dienstjaar 1922. (Verschillende onderwerpen.) (357);

2°. verhooging en wijziging van het VIde hoofdstuk der der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (380);

3°. wijziging van art. 47, eerste lid, Wetboek van Koophandel (387);

4°. vereeniging van de gemeenten *Balgoij* en *Overasselt* (396);

5°. vereeniging van de gemeenten *Echteld* en *IJzendoorn* (397).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 11den April 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

29ste VERGADERING. — 17 APRIL 1923.
Ingekomen stukken, enz.

29ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 17 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Stemming over en aanneming van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VI der Staatsbegrooting voor 1923. — Aanneming van een ontwerp van wet. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VA der Staatsbegrooting voor 1923.

Waarnemend Voorzitter: de heer **van der Does de Willebois.**

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 43 leden, te weten:

de heeren van Wassenaer van Catwijck, de Gijselaar, de Vos van Steenwijk, Haffmans, W. Fransen, van der Lande, van Basten Batenburg, Anema, Douwes, Slingenberg, Arntz, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Diepenhorst, van Embden, Mendels, Wittert van Hoogland, van der Maesen de Sombreff, L. de Vries, Bosch van Oud-Amelisweerd, Idenburg, de Waal Malefijt, Blomjous, Slotemaker de Bruïne, H. Franssen, Heerkens Thijssen, Gilissen, Westerdijk, d'Aumale van Hardenbroek, de Veer, Janssen, Sijtsma, Haazevoet, Beelaerts van Blokland, Schönfeld, Smeenge, Dobbelmann, Steger, Briët, S. de Vries, van Loon, de Vlugt en van Lanschot,

en de heeren Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Marine.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van der Hoeven, wegens ambtsbezigheden; van den heer Verkouteren, wegens beroepsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van G. J. M. van Slingelandt, te Diesen (N.-B.), betreffende het als extraneus afleggen van eindexamen gymnasium, enz.;

in zake het voorstel van wet betreffende den zomertijd:

een, van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor noordelijk Limburg, te Venlo;

een, van C. Bisdom—Roelvink c. s., vormende het Comité „Statenkwartier" tot behoud van den zomertijd, te 's Gravenhage, met adhaesiebetuigingen, beide verzoekende dit voorstel te verwerpen;

een, van het bestuur van de afdeeling Houtrijk en Polanen der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, verzoekende dit voorstel aan te nemen.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgend verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van R. Roelfsema, voorzitter, en H. Sminia, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Groningen;

II. een, van W. Meijer, voorzitter, en N. Bakker, secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Veenkoloniën te Veendam;

III. een, van den voorzitter en H. Molhuysen, secretaris van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité, te 's Gravenhage;

IV. een, van den voorzitter en den secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam,

alle strekkende om het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het ontwerp van wet;

V. een, van A. van Riet, voorzitter, en A. Botteman, secretaris van het bestuur van de Vereeniging van aktehouders voor de lange jacht in de drie noordelijke provinciën, te Harlingen, verzoekende de voorgestelde Jachtwet niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het ontwerp van wet;

VI. een, van Ch. de Wilde, T. den Bressen, E. Bakker, Joh. Kraaijeveld, J. E. Valker en Gebr. Aberson Holscher en K. Kraaijeveld, allen aannemers te Amsterdam, Nijmegen, Gorinchem, Sliedrecht en Hilversum, verzoekende om zoo nog mogelijk een bevredigende oplossing te vinden in een quaestie over den aanleg van een gedeelte centrum spoorweg om Amsterdam.

Uw Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de verdere behandeling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting;

VII. verschillende adressen betreffende het wetsvoorstel aangaande den zomertijd als van:

burgemeester en wethouders der gemeente Veldhuizen;
voorzitter en secretaris van de Afdeeling „Velsen en Omstreken" van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw;
id. van Alphen aan den Rijn;
id. van Hoorn en omstreken;
id. van Rotterdam, Schiedam en omstreken;
den voorzitter en secretaris der Antirevolutionnaire Kiesvereeniging „Nederland en Oranje", te Aarlanderveen;
id. te Lange Ruige Weide;
voorzitter en secretaris der Christelijk-historische Kiesvereeniging te Ermelo;
den secretaris van het Hollandsch Bloembollenkweekers Genootschap, te Voorhout;
den voorzitter en secretaris van de Provinciale Vereeniging tot bevordering der paardenfokkerij in Groningen;
N. V. Aardappelmeelfabriek „Oostermoer";
den secretaris der Landbouwvereeniging „Ons Belang", te Piershil;

(van der Maesen de Sombreff.)

burgemeester en wethouders van Boskoop;
burgemeester en wethouders van Weesperkarspel;
id. van Nieuwenhoorn;
id. van den Ham (O.);
voorzitter en secretaris der Afdeeling Wijk en Aalburg der Hollandsche Maatschappij van Landbouw;
id. van Sloterdijk;
id. van Medemblik;
onleesbaar;
id. van Assendelft;
id. van Hazerswoude;
id. van Waddingsveen;
voorzitter en secretaris der Kiesvereeniging „Algemeen Belang", te Genderen;
id., te Overschie;
id., te Blokker;
voorzitter en secretaris van den Bond van Melkveehouders „Hollandsch Noorderkwartier";
den secretaris der Coöperatieve Malerij „Boerenbelang", te Ouder-Amstel;
Jac. Berbee, te Voorhout;
voorzitter en secretaris der Vereeniging Landbouw en Veeteelt, te Numansdorp;
het bestuur van den R.-K. Diocesanen Land- en Tuinbouwbond in het bisdom Haarlem;
het Comité in de gemeente Veen tot afschaffing van den zomertijd;
Coöp. Aardappelmeelfabriek te ter Apel;
voorzitter en secretaris der Kaasfabriek de Eendracht, te Wieringen;
den secretaris der Vereeniging Westland, te Poeldijk;
den voorzitter en secretaris van de afd. Wateringen van den Land- en tuinbouwbond;
den voorzitter en secretaris der Vereeniging „Onze Buurt", te Oldemarkt;
Coöperatieve Aardappelmeelfabriek „Musselkanaal";
den secretaris van de Coöperatieve Tuinbouwveiling „Rotterdam en Omstreken";
het bestuur van den Bond Westland, afd. Wateringen, te Wateringen;
voorzitter en secretaris der Vereeniging „Plaatselijk Belang", te Ossenzijl;
N. V. Aardappelmeelfabriek „De Toekomst", te Nieuw-Compagnie;
voorzitter en secretaris der Landbouwvereeniging „Ons Belang", te Maasdam;
den secretaris van den Christelijken Boeren- en Tuindersbond in Nederland, te Goes;
voorzitter en secretaris der Oudercommissie te Berkhout;
het bestuur der Veilingvereeniging „Westland", afd. Quintsheul, te Wateringen;
voorzitter en secretaris der Vereeniging „Waard en Groet" der Holl. Mij. van Landbouw;
den directeur der Boerenleenbank en den voorzitter van den Boerenbond van Groot-Ammers;
voorzitter en secretaris van den Coöperatieven Sliedrechtschen Boerenbond;
Wilhelmina Sophia Vermeulen, te Haarlem;
J. Kielstra, secretaris v. d. Maatschappij tot bevordering v. Landbouw en Veeteelt in Zeeland, te Goes, en 8201 andere onderteekenaren,

alle verzoekende het wetsvoorstel in zake den zomertijd aan te nemen;

VIII. verschillende adressen betreffende hetzelfde onderwerp, van:

voorzitter en secretaris der Gymnastiekvereeniging „Concordia", te Haarlem;
den secretaris der Nederl. Binnen Beurtvaart Vereeniging, te Amsterdam;
Eugène Marris en anderen, uit Maastricht;
voorzitter en secretaris der gemeente Leeuwarden;
burgemeester en wethouders van Utrecht;
id. van Helmond;
voorzitter en secretaris der Gezondheidscommissie te Helmond;
id. te Tiel;
id. te Brielle;
id. te Amsterdam;
den secretaris der Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Noordelijk Overijssel, te Zwolle;
voorzitter en secretaris van de Vereeniging van ter Amsterdamsche Beurze vertegenwoordigde Brandassuradeuren;
voorzitter en secretaris van den 's Gravenhaagschen Turnbond;
voorzitter en secretaris van „Horecaf";
voorzitter en secretaris van Eersterangs Hotels en Restaurants in Nederland en Koloniën;
voorzitter en secretaris van den Bond van Technici, te Amsterdam;
voorzitter en secretaris van den Ned. R.-K. Bond van Handels-, Kantoor- en Winkelbedienden „St. Franciscus van Assisië", te Amsterdam;
voorzitter en secretaris van „Zomer's Buiten", te Amsterdam;
voorzitter en secretaris van de Prov. Friesche Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer, te Leeuwarden;
den secretaris van den Centralen Nederlandschen Ambtenaarsbond, te Amsterdam;
den secretaris van het Comité van Actie tot behoud van den zomertijd, te Amsterdam;
id. te 's Gravenhage;
B. W. Backers, te Hilversum, en meerdere duizenden onderteekenaars aldaar;
de secretarissen van de Christelijke Werklieden Vereeniging „Patrimonium", van den Amsterdamschen Bestuurdersbond, van den Roomsch-Katholieken Volksbond, van het Plaatselijk Arbeids-Secretariaat, van den Amsterdamschen Christelijken Besturenbond, van den Christelijken Werkmansbond en van den Neutralen Bestuurdersbond, alle te Amsterdam;
V. E. J. Buning, voorzitter, en dr. P. H. J. W. Droogleever Fortuyn, secretaris van het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst, te Amsterdam;
A. Roodenburg, voorzitter, en A. Buurman, waarnemend secretaris van de Vereeniging van Suikerbietverbouwers in Noordholland, te Haarlemmermeer;
Th. J. Dissel, secretaris van het bestuur van het Nationaal Arbeids-Secretariaat, te Amsterdam,

alle verzoekende het wetsvoorstel in zake den zomertijd niet aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, al deze adressen ter griffie neder te leggen ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de verdere behandeling van bedoeld voorstel van wet.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusies.

Aan de orde is:

I. de **stemming** over het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk VI (Departement van Marine) der Staatsbegrooting voor 1923 (2).

Het ontwerp van wet wordt aangenomen met 33 tegen 6 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Wittert van Hoogland, van der Maesen de Sombreff, L. de Vries, Bosch van Oud-Amelisweerd, Idenburg, de Waal Malefijt, Blomjous, Sletemaker de Bruine, H. Franssen, Heerkens Thijssen, Gilissen, d'Aumale van Hardenbroek, de Veer, Janssen, Sijtsma, Haazevoet, Beelaerts van Blokland, Smeenge, Dobbelmann, Steger, Briët, van Wassenaer van Catwijck, de Gijselaar, de Vos van Steenwijk, Haffmans, W. Fransen, van de Lande, van Basten Batenburg, Anema, Douwes, Arntz, Diepenhorst en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Embden, Mendels, Westerdijk, Schönfeld, Slingenberg en mevrouw Pothuis—Smit.

(Steger.)

Afwezig waren bij deze stemming de heeren S. de Vries, van Loon, de Vlugt en van Lanschot;

de behandeling van de ontwerpen van wet:

II. Verhooging en wijziging van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (380).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Vaststelling van hoofdstuk VA (Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923 (2).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Steger**: Mijnheer de Voorzitter! Waar mij in deze Hooge Vergadering voor de eerste maal het woord wordt verleend, moge ik van deze gelegenheid gebruik maken om te spreken over een onderwerp, dat, in de vele jaren, die ik bij het middelbaar, gymnasiaal en hooger onderwijs, bijzonder zoowel als openbaar, practisch werkzaam ben geweest, mij onophoudelijk heeft beziggehouden. Ik bedoel de studie der wijsbegeerte, of, om maar aanstonds volledig te zijn, haar verwaarloozing.

Ten einde elk misverstand te voorkomen in een materie, waarin dit zoo gemakkelijk en maar al te dikwijls ontstaat, zij eerst vastgesteld, dat ik met wijsbegeerte bedoel de kennis van de diepere oorzaken der verschijnselen van de in- en uitwendige ervaring, verkregen met behulp van de menschelijke rede. Over de kennis, die verkregen wordt door de bovennatuurlijke openbaring, vervat in Gods gesproken of overgeleverd Woord, zal ik dus niet spreken, niet rechtstreeks en niet zijdelings. Hiermede is het mijn bedoeling elk meeningsverschil, dat zijn grond vindt in wat men zou kunnen noemen levensbeschouwing, geloofs- of godsdienstige overtuiging, van te voren uit te sluiten. Wie goed kunnen waarnemen en het verstand goed gebruiken, behooren zich in wijsgeerige beschouwingen één te voelen; dat dit zoo dikwijls niet geschiedt, kan ten slotte alleen hiervan het gevolg zijn, dat niet allen altijd aan die twee voorwaarden voldoen. De waarheid, dit moet te voren vaststaan, kan niet pluriform wezen; immers, er is slechts één werkelijkheid en het verstand komt daarmede overeen of niet. Is er dus meeningsverschil, dan moeten noodzakelijk òf alle meeningen verkeerd zijn, òf alle op één na. Voor hem, die dit niet aanvaardt, is elke discussie tot onvruchtbaarheid gedoemd, eigenlijk ook volkomen overbodig. Al zal ik op dit punt nog terugkomen, ik achtte het noodig, mijn inzicht ten deze in den aanvang reeds te doen kennen, opdat daarover aanstonds volle klaarheid zou heerschen.

De breede weg, waarlangs wij de waarheid zoeken, is de redeneering. Het is dus volkomen begrijpelijk, dat wij eerst moeten weten hoe wij de rede, het werkapparaat, dat in en buiten wetenschappelijk verband, en ons allen, zonder uitzondering, daarbij dient, moeten gebruiken. Dit nu wordt, zooals bekend is, geleerd in het onderdeel der wijsbegeerte, dat logica of redeneerkunde heet. Dat ook zonder bepaalde studie van een te volgen methode elk verstand wel tot de waarheid komt, Mijnheer de Voorzitter, de ervaring is daar, om dit vaak uitgesproken beweren, zeker in zijn algemeenheid, te logenstraffen. In ieder geval, bij geen enkelen tak of twijg van wetenschap laten wij het aankomen op aangeboren talent zonder meer, zelfs niet op dilettantisme, en waar het goed gebruik van de rede niet alleen beteekenis heeft voor dengene, die zich met een studievak bezighoudt, maar voor ieder ontwikkeld mensch, daar mag m.i. dat wat mogelijk is om in de geestelijke vorming der rijpende jeugd ook de logica te betrekken, niet worden nagelaten.

Ons middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs nu is over de geheele linie van dit voor allen zoo hoogst nuttige, om niet te zeggen noodzakelijke leervak verstoken. Onze meisjes en jongens worden in de middelbare leerjaren ruimschoots voorzien van kennis van talen, van wis- en natuurkunde en van nog vele andere vakken. Voor dat, wat hun wordt bijgebracht en de wijze, waarop dit geschiedt, hoop ik, Mijnheer de Voorzitter, een andermaal de aandacht van deze Kamer te vragen. Ik stel thans slechts vast, dat op elken lesrooster de redeneerkunde ontbreekt. Zeker, ik weet wel dat bij voorbeeld een onderwijs in de letterkunde, waarbij gewezen wordt op de in de behandelde literatuur toegepaste of verwaarloosde logica, eenigszins kan vervangen wat, naar mijn meening noode, gemist wordt; ik weet ook, dat bij voorbeeld Katholieke inrichtingen bij het onderwijs in de apologie eenige logica invlechten, omdat daardoor de verdediging van het Christendom beter tot haar recht komt, maar dit is nog lang niet hetzelfde als een methodisch onderwijs, waarbij men rechtstreeks leert hoe men iets zelf behoort te doen; daarbij komt, dat voor een behandeling bij de letterkunde, waartoe een groot gedeelte van ons onderwijs dan uitsluitend zou zijn aangewezen, door de eischen van grammatica en syntaxis, tegenwoordig gesteld, geen tijd meer is; eindelijk die behandeling stelt als noodzakelijke voorwaarde, dat de leeraar in quaestie de redeneerkunde als vak behoorlijk meester is. Dat intusschen dit correctief, maar als meer mag het niet beschouwd worden, inderdaad bestaat, toont de ervaring, waar ze leert, dat tusschen het logisch spreken en schrijven van degenen, die van verschillende onderwijsinrichtingen komen, dikwijls een aanwijsbaar verschil bestaat, dat niet zijn grond vindt in aanleg of toeleg van den leerling.

Aan dezen toestand, die op het geestesleven van ons volk, direct van het ontwikkelde en indirect van het onontwikkelde deel, een zeer schadelijken invloed heeft, behoort, naar mijn innige overtuiging, een einde te worden gemaakt. Op de hoogste klasse van al onze inrichtingen, die aan de rijpende jeugd, de vrouwelijke zoowel als de mannelijke, geestelijke ontwikkeling bijbrengen, moet, naar mijn meening, onderwijs gegeven worden in de logica, bij voorbeeld twee uren per week en mét practische oefening. De tijd hieraan besteed zal tot den meest productieven behooren van de geheele leerperiode, omdat het effect in geestelijk en daardoor ook in materieel opzicht gedurende het geheele leven zal nawerken, hoe en in welke positie dit ook wordt doorgebracht. Natuurlijk, ik ontken het volstrekt niet, een voornaam doel van het onderwijs in den middelbaren leeftijd der jeugd is het bijbrengen van feitenkennis, zonder welke geen behoorlijke geestesontwikkeling kan verkregen worden, maar voornamer dan deze is het goed en ordelijk kunnen redeneeren. Kan van de eerste een groot gedeelte in het latere leven worden gemist, dus zonder schade verloren, het laatste is niet alleen in den vollen verkregen omvang tot aan ieders jongsten dag noodzakelijk, maar het moet ook voortdurend worden verbreed en verdiept. Een gelukkig omstandigheid daarbij is, dat, waar zoo veel kennis nagenoeg uitsluitend moet worden vastgehouden door het geheugen, welk vermogen met het klimmen der jaren in kracht afneemt, het systematisch en logisch redeneeren, eenmaal als methode gekend, niet, of althans niet in de toepassing meer wordt verloren.

Aan allen derhalve wien na de eerste periode van lager onderwijs nog het voorrecht van een tweede te beurt valt, wensch ik toe, dat zij bekend gemaakt worden met een beknopte en door practische oefening voor gebruik parate redeneerkunde, maar in het bijzonder vind ik dit volstrekt noodzakelijk voor degenen, die zich in een of andere wetenschap gaan bekwamen en dus later tot de intellectueelen der maatschappij zullen behooren. Want inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, ik aarzel niet het te zeggen, de wijze waarop zelfs door zeer talentvolle jonge menschen, die met een belangrijke dosis vakkennis en vakinzicht gewapend hun loopbaan beginnen, vaak wordt geredeneerd, is verbijsterend; ik bedoel nu niet hoe over allerlei vraagstukken van het hoogste maatschappelijk belang wordt gesproken en geschreven, maar de wijze waarop uit in het studievak waargenomen verschijnselen conclusies worden afgeleid, en over anderer gevolgtrekkingen wordt gediscussieerd. Het klinkt misschien ongelooflijk, gezien den hoogen stand van wetenschappelijkheid waarvan ons onderwijs de reputatie geniet, maar velen geven blijk zelfs niet in staat te zijn de begrippen waarmede ze werken behoorlijk te definieeren en onderscheid te maken

(Steger.)

tusschen meerdere beteekenissen of gebruik-in-verschillende-zin van hetzelfde woord, wat niet zelden met spitsvondigheid wordt verward. Dat, als gevolg van deze onkunde, de spreker of schrijver gemakkelijk en ongemerkt kan komen tot precies het tegenovergestelde van wat hij zich voorgenomen had te bewijzen, mag dan eigenlijk slechts hem zelf verbazen. Het zou onrechtvaardig zijn, dit te wijten aan tekort aan studie-ijver of ernst waarmede aan onze universiteiten en hoogescholen wordt gewerkt; ik wil integendeel gaarne van de gelegenheid gebruik maken om dengenen, aan wien lof daarvoor toekomt, dien hier te brengen; men moet dit op rekening schrijven van het leerprogram dat zij hebben moeten volgen en waarop ,,systematisch en logisch uitdrukken der gedachten", als ware het quantité négligeable in plaats van het begin, zoowel van alle toepassing van kennis als van alle wetenschap, volkomen wordt gemist. Laat zich dit reeds ernstig voelen bij degenen die ook hoogere studies hebben gemaakt, de gevolgen zijn nog ernstiger bij hen die dit voorrecht niet mochten genieten; en daar tegenwoordig velen dezer, het zij tot hun eer gezegd, zich door eigen studie verder ontwikkelen en een rol van invloed in de maatschappij gaan spelen, behoort ook om deze reden het onderwijs in de logica thuis zoowel op de gymnasia als op de hoogereburger- en handelsscholen.

Dit onderwijs, het zal wel nauwelijks gezegd behoeven te worden, moet vóór alles eenvoudig en duidelijk zijn. Beantwoordt het niet aan deze beide voorwaarden, dan worde het beter niet gegeven. Naar mijn meening is eenvoud nog altijd het kenmerk van het ware, en onduidelijkheid veelal een gevolg van onwetendheid. Men kan natuurlijk zeggen, dat deze beide eischen aan elk onderwijs moeten gesteld worden, ik zal dit niet ontkennen, maar zij zijn hier bijzonder noodig en bovendien, het gevaar is niet denkbeeldig, dat men zich in het onderhavige geval van een verkeerde methode gaat bedienen.

De methode, die, naar mijn meening, verreweg de voorkeur verdient, zelfs wel alleen in staat zal blijken om in den korten tijd, die beschikbaar kan gesteld worden, een tastbaar resultaat te bereiken, is die welke gebruik maakt van het syllogisme of van de sluitrede. Zij is wel is waar een schoolsche, draagt daarnaar zelfs den naam van scholastieke, maar waar het hier middelbaar en gymnasiaal onderwijs betreft, zal wel niemand er daarom bezwaar tegen maken. Met nadruk wil ik hieraan toevoegen, om te voorkomen dat men mij zou verdenken, als in een paard van Troje of een turfschip van Breda, in de scholastieke methode van logica religie binnen te willen smokkelen, dat deze twee niets noodzakelijks met elkander hebben uit te staan. Trouwens, als het mij noodig voorkomt over een godsdienstige aangelegenheid te spreken, zal ik dat met dezelfde openhartigheid doen als waarmede ik reeds mocht ondervinden dat alle quaesties in ons Hoogerhuis worden behandeld. Nu is mijn bedoeling volstrekt niet, dat deze methode van redeneeren later te pas en te onpas wordt gevolgd, al zou daardoor menige vergadering menig uurtje worden verkort en in heel wat meer gevallen overeenstemming worden verkregen; maar wel wil ik uit eigen ervaring verklaren, dat zij een tot nog toe onovertroffen toetssteen is voor de juistheid van eigen en anderer redeneering, een methode die een overzichtelijkheid, een systematiek brengt in pleidooi en geschrift, welke in staat stelt om ingewikkelde vraagstukken zóó te behandelen, dat het schijnt of ze alle moeilijkheden hebben verloren en aan den anderen kant een waarborg verschaft, als geen ander systeem vermag te doen, tegen het vangen van den geest in het warnet van drogredenen, waaruit zij zoo moeilijk weer loskomt. Dat deze methode ontleend is aan den ouden Griekschen wijsgeer Aristoteles en dus van eerbiedwaardigen leeftijd is, zal zeker door niemand in haar debet worden geboekt, die de verdediging van het Spartaansch oordeel: ,,alles wat oud is behoort te verdwijnen", niet voor zijn rekening neemt. Trouwens, men kan desgewenscht hierin een waarborg zien dat er geen Christelijke geloofsquaestie achter steekt, wanneer men van deze methode een warm voorstander is; het gaat hier dan ook werkelijk om een zuiver verstandsvraagstuk.

Terwijl ik dan, Mijnheer de Voorzitter, aan Zijn Excellentie den Minister het opnemen van de logica of redeneerkunde in de leerplannen van middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs met allen ernst en gepasten aandrang aanbeveel, voeg ik hieraan toe, dat ik voorshands tevreden zou zijn, wanneer het deelnemen aan de lessen in dit leervak en het afleggen van examen daarin alternatief-verplichtend werd gesteld. Ik bedoel hiermede, dat de leerling vrijelijk zou kunnen kiezen tusschen het onderwijs in de logica en in een gedeelte van een of meer andere leervakken, dit naar het voorbeeld van de A- en B-studie en het eindexamen van het gymnasium. Men zal dan ondervinden dat, wanneer het bedoelde onderricht maar smakelijk en met actueele voorbeelden, gekozen uit de lectuur van den dag, wordt gegeven, vele leerlingen deze zoo nuttige en animeerende studie zullen kiezen. Ook houd ik mij overtuigd, dat in de logicales door de docenten nog wel eens een heel andere kijk zal worden gekregen op den aanleg en de capaciteiten van sommige leerlingen, die bij den wedloop der feitenkennis een slecht figuur slaan. Maar boven alles ben ik er zeker van, dat zij, die van dit onderwijs gebruik maken, later dankbaar zullen erkennen, dat het hun van onberekenbaar nut is geweest voor geheel hun verder leven. Wat ik ten aanzien van de scholastieke methode heb gezegd, is natuurlijk niet bedoeld als een dwang, zelfs niet als een suggestie om in deze eenig voorschrift van den Staat te laten uitgaan; elke school moet hierin vrij worden gelaten. Ik heb alleen willen voorkomen dat sommigen, ten gevolge van de vele verwarring stichtende leerwijzen, welke in dit vak bestaan en waaraan in hoofdzaak ik toeschrijf dat het zoo in miskrediet is gekomen, zouden meenen dat het noodzakelijk is zulk een leerwijze te kiezen. Ik herhaal, dat dàn het door mij voorgestane onderwijs beter wegblijve; liever geen dan een verkeerd; voor elk onderwijs geldt dit natuurlijk, maar vooral voor de redeneerkunde. Intusschen, waar volgens het aangegeven denkbeeld de leerling mag kiezen tusschen de logica, al of niet, kunnen de ouders het waakzaam oog er op houden, dat aan de rede van hun kinderen geen geweld wordt aangedaan. Ik moge dit gedeelte besluiten zooals ik het begonnen ben, en er aan herinneren, dat de wijsbegeerte, dus ook de logica, de wetenschap is van het gewoon gezond verstand. Hier is dus geen sprake van politiek inzicht of godsdienstige overtuiging, niet van aannemen op gezag van anderen, dus van geloof, nog veel minder van dat gevoel wat met geloof zoo vaak wordt verward; bij al wat ik zeide en bedoelde heeft het verstand het eerste en het laatste, ja, het eenige woord.

Terwijl ik, Mijnheer de Voorzitter, het onderwijs in de philosophie voor het middelbaar en gymnasiaal onderwijs tot de logica zou willen zien beperkt, vraag ik de voortzetting daarvan voor het hooger onderwijs, en wel over de geheele linie. Doel van het hooger onderwijs moet uiteraard zijn de wetenschappelijke vorming van den student. De wetenschap nu zoekt en verzamelt de feiten van de in- en uitwendige ervaring, rangschikt ze systematisch, en dan, komend tot haar eigenlijk object, zoekt ze het ,,waardoor" en het ,,waarom", in één woord de oorzaken der dingen.

Wegens de groote uitgebreidheid van haar veld en de beperktheid van ons omvattingsvermogen, werd de natuurlijke wetenschap verdeeld in onderdeelen, van welke de wis- en natuurkunde, de geneeskunde, de letterkunde en geschiedenis, het recht, de voornaamste zijn. Bij de toenemende ontwikkeling dezer onderdeelen werd verdere splitsing noodzakelijk; deze gaf ten onzent het aanzien aan niet minder dan drie Staatshoogescholen, de technische, de veeartsenijkundige en de landbouwkundige, terwijl voor dat onderdeel der wetenschap van het recht, dat leert waardoor de algemeene stoffelijke welvaart wordt beheerscht en bevorderd, nl. de economie, een bijzondere hoogeschool en aan de universiteit van Amsterdam, een afzonderlijke faculteit werd opgericht.

Deze specialiseering der wetenschap heeft onze kennis op bepaalde punten en in bepaalde richtingen ontegenzeglijk vergroot, en dit is een winst geweest, maar ze heeft onze

29ste VERGADERING. — 17 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Steger.)

algemeene ontwikkeling verkleind, soms tot eenzijdigheid toe, en daardoor zijn velen doof en blind geworden voor conclusies uit andere vakken dan het hunne. Deze zeer bedenkelijke schaduwzijde van ons tegenwoordig hooger onderwijs had men kunnen vermijden door de handhaving van de wijsbegeerte als studievak voor allen. Immers, de wijsbegeerte verschaft der vakwetenschap, die de naast oorzaken der dingen opspoort, een hechten grondslag en verdiept haar tevens, omdat zij de verwijderde oorzaken bestudeert. Dan ook brengt ze, door haar algemeen karakter, den student in contact en, wat het voornaamste is, in fundamenteel contact met alle wetenschappen. Eindelijk maakt ze, dat de afgestudeerde, intellectueel centrum toch in de maatschappij, niet zoo hulpeloos en hopeloos staat tegenover de groote vraagstukken van het leven, tot schade van zich zelf, van zijn gezin en van de gemeenschap. Ik zal deze drie beweringen nader met argumenten staven.

Over den invloed, die het reeds behandelde deel der wijsbegeerte, de logica, haar kennis en haar gemis, op de wetenschap moet uitoefenen, is het toch werkelijk niet noodig lang te spreken. De veelheid der verschijnselen tot eenheid van oorzaak en wet en de verscheidenheid der gevolgtrekkingen tot eenheid van beginsel terugbrengen, dat is wetenschap beoefenen, geschiedt immers met het verstand. En het verstand gebruikt daartoe begrippen en redeneering, zal dus met grooter kans tot de waarheid komen, naarmate de eerste beter gekend worden en de laatste meer methodisch plaats vindt. Het is mij een vreugde hieraan te kunnen toevoegen, dat ik dit dan ook nooit en door niemand heb hooren ontkennen. Maar de vragen worden gesteld, of er wel eigenlijk gezegde waarheid bestaat, en zoo al ja, of wij in staat zijn met zekerheid waarheid te kennen.

Zij, die deze vragen ontkennend beantwoorden, en dezulken heb ik wel ontmoet, konden zich eigenlijk beter van wetenschappelijke studie onthouden. Immers, wat kan deze hen ooit verder brengen, wanneer de resultaten, waartoe zij komen, evenveel waarde hebben als de soms lijnrecht tegenovergestelde van anderen, of wanneer wel wordt toegegeven, dat er maar één waarheid is, maar dat niemand zekerheid kan krijgen haar te bezitten? Intusschen leert gelukkig de ervaring, dat zij, die deze wijsgeerige theorie van waarheid en zekerheid houden, haar, althans in de natuurlijke wetenschappen. — de bovennatuurlijke heb ik van den aanvang van mijn betoog af ter zijde gelaten. — meestal niet toepassen. Aan de zijde nu van hen, die de leer der relatieve waarheid en, ik moet eigenlijk zeggen, der onzekerheid aanhangen, schaar ik mij niet, Mijnheer de Voorzitter, niet alleen omdat zij wijsgeerig onhoudbaar is, maar ook omdat zij indruischt tegen het gezond verstand. Niemand, ik ben er van overtuigd, zal van mij verwachten, dat ik het eerste hier nader uiteenzet, maar het tweede kan ik met enkele voorbeelden gemakkelijk toelichten.

Is bijv. de waarheid van oordeelen, als „twee maal twee is vier", „het geheel is grooter dan een zijner deelen", „wat bestaat, bestaat òf uit eigen kracht òf het dankt zijn ontstaan aan iemand of iets anders", veranderlijk met tijd, plaats en persoon? Mijnheer de Voorzitter! Ik durf beweren, dat de gezonde rede moet antwoorden, dat wij hier te doen hebben met waarheid, die vandaag en morgen, hier en elders, voor mij en voor ieder ander, hoe ook welke tak van wetenschap zich moge ontwikkelen, dezelfde blijft, derhalve absoluut is. De vraag, of ik met zekerheid kan weten waarheid te bezitten, moet, het lijdt voor mij geen twijfel, bevestigend beantwoord worden. Ik bedoel met zekerheid niet de mindere of meerdere waarschijnlijkheid, waarmede ik bij voorbeeld het bestaan van moleculen en atomen en beider structuur ken, nog niet eens, wanneer die hypothesen later zouden blijken de werkelijkheid weer te geven, omdat ik dan de waarheid onbewust gekend had, maar ik bedoel de bewuste kennis van de waarheid, die van de hoogste waarschijnlijkheid duidelijk te onderscheiden is. Met zulk een zekerheid weet ik bij voorbeeld, dat ik thans spreek tot den Voorzitter, omdat ik dit rechtstreeks waarneem, dat iets niet te gelijker tijd kan bestaan en niet-bestaan, omdat ik dit helder inzie, dat de slag van Waterloo heeft plaats gehad, omdat mij daartoe een redeneering brengt, waarbij elke vergissing is uitgesloten.

De philosophische leer der waarheid en zekerheid, de criteriologie, is wel ingewikkelder, maar haar stellingen kunnen tot den eenvoud van het aangehaalde worden teruggebracht, en vooral, haar uitkomsten mogen niet anders zijn dan die van het gezond verstand, op straffe van valsche te wezen. Deze tak der wijsbegeerte behandelt ook de bronnenkritiek, de regels nl., naar welke wordt bepaald de waarde der mondelinge, schriftelijke of materieele getuigenis, waarop men zich in en buiten wetenschap beroept, en ook de waarde van den getuige, met name diens kennis van zaken en diens waarachtigheid.

Omdat nu, voor de geheele wetenschap en daarbuiten, deze criteriologie van zulk een allesbeheerschend gewicht is, kan men slechts betreuren, dat zij niet door iederen hoogeschoolstudent, ten minste tot zekere hoogte, moet bestudeerd en gekend worden. Ware dit wel het geval, velen zouden zich niet zoo gemakkelijk gewonnen geven voor schijnwaarheden, anderen zouden niet nog eischen van bewijs stellen aan een zekerheid, die reeds krachtens de natuur der rede onmiddellijk bezit is van iedereen, de meesten zouden daardoor voorzichtiger worden in de keuze van personen en uitspraken, die zij, tot staving van hun beweren, nu vaak met verbluffende oppervlakkigheid er niets en niemand sparende roekeloosheid ten tooneele voeren.

Op dezen noodzakelijken grondslag kan ik thans mijn verder betoog opbouwen.

Wanneer de natuurkundige het terrein van de zuivere waarneming verlaat en de verschillende verschijnselen in hun geheel gaat beschouwen, om te zien of de feiten ook zoo heterogeen zijn als de experimenten soms wel doen schijnen, of dat, integendeel, die veelheid een fundamenteele eenheid verbergt, dan beweegt hij zich op het terrein der natuurphilosophie. Dan maakt hij abstractie van het individueele in de materie, spoort op en formuleert de wetten, waardoor de stof als zoodanig wordt beheerscht, en kan dan, binnen den omvang dier wetten, de gedragingen van nieuwe chemische individuen voorspellen en de grootte hunner energie van te voren bepalen. Men zal mij zeggen dat dit tòch geschiedt en zonder voorafgaande studie der wijsbegeerte op dit terrein, maar voor hoevele natuuronderzoekers ware het een groot goed geweest, reeds voor hun vakwetenschap, maar ook voor hun algemeene ontwikkeling, wanneer hun was geleerd hoe het verstand moet te werk gaan om van het waargenomen bijzondere tot het beredeneerde algemeene te komen, zonder daarbij het terrein der werkelijkheid te verlaten. Neen, wil een hoogeschool haar taak volledig vervullen, dan mag zij dit den student niet onthouden, en als ik der Amsterdamsche Alma Mater nog altijd hartelijk dankbaar ben voor het voortreffelijk onderwijs, dat zij mij heeft doen genieten, dan denk ik met de grootste erkentelijkheid aan mijn vereerde leermeesters in de vakwetenschap mijner keuze, maar breng ik mede warme hulde aan de nagedachtenis van Magister de Groot, die mij in de geheimen der wijsbegeerte heeft ingewijd.

Diezelfde natuurkundige wetenschap, waarover ik reeds sprak, doet nog meer aan verborgen wijsbegeerte, die, helaas, expliciet te weinig gekend is. Zij neemt b.v. waar, dat door samenwerking van twee lichtstralen, afkomstig van eenzelfde lichtpunt, soms grooter helderheid, soms duisternis ontstaat, en leidt daaruit door redeneering af, dat het licht zich voortplant door trillingen. Van de *stof, die trilt*, weten wij uit de ervaring dat ze is geen lucht, noch eenig ander gas, want het licht plant zich ook voort in het absoluut vacuum. Ook leert ons nog een andere proef haar positieve eigenschap, dat zij zich gemakkelijk door alle lichamen beweegt. Zoo kennen wij den aether uit op ervaring berustende redeneering, zonder dat wij die stof ooit rechtstreeks waarnamen. Dezelfde methode nu past de wijsgeerige psychologie toe om uit de met zinnen waargenomen feiten tot de kennis van het bestaan der geestelijke ziel te komen. Als men dit bedenkt, kan het toch den natuurkundige niet euvel worden geduid, wanneer hij die beoefenaars der medische wetenschap, die, uit het feit dat ze de ziel met het ontleedmes nooit aansneden, concludeeren dat ze niet bestaat, naar de banken

(Steger.)

verwijst om eerst wijsbegeerte te studeeren. Maar wat een schat van diepere vakkennis kan de psychologie den medicus nog bijbrengen, ja, men mag zich afvragen, kan deze wel buiten deze philosophische wetenschap? Hoe wil men toch zonder de kennis van de ziel en haar eigenschappen het lichaam in alle ziekteomstandigheden op voldoende wetenschappelijke gronden kunnen helpen, bij de nauwe betrekking die tusschen ziel en lichaam bestaat? Dat de verbeelding op hersenen en zenuwgestel invloed uitoefent, dat hersen- en ingewandsstoringen moreele oorzaken als verdriet, angst, toorn kunnen hebben, is toch reeds aan iederen niet-medicus met wat levenservaring bekend. Wat èen voordeel zou het dan zijn, indien onze universiteiten, naast superieure vakkennis, aan den student ook een degelijke zielkunde bijbrachten, ja, ik mag eigenlijk wel zeggen, wat een onnoodig nadeel voor hen, dat ze dit nalaten.

De proefondervindelijke wetenschappen bewijzen de redelijkheid der studie van nog een ander vraagstuk, dat wijsgeerig tot de algemeene metaphysica behoort en in zijn nadere gevolgen diep ingrijpt in 's menschen geestesleven. Ik bedoel het causaliteitsprobleem. Dat gevolg noodzakelijk een oorzaak hebben moet, is voor geen natuurkundige een quaestie, eigenlijk voor niemand wien men er niet naar vraagt. Newton zag den appel vallen en hij vond als oorzaak der nederwaartsche beweging de zwaartekracht; de geneesheer heeft nauwelijks de klacht gehoord, of hij zoekt naar de oorzaak der ziekte; Pasteur constateerde de gisting en hij ontdekte als oorzaak de fermenten; Raleigh bewees, dat de stikstof der lucht zwaarder is dan die op eenige andere wijze verkregen, en hij verrijkte de wetenschap met de oorzaak en de chemie met het argon. Maar, wanneer de logisch doordenkende mensch zoekt naar de eerste oorzaak van alle oorzaken en daardoor redelijkerwijs uit de materieele in de bovennatuurlijke realiteit terechtkomt, dan zingt een koor van niet of onvoldoende wijsgeerig geschoolden Du Bois-Reymond zijn „ignoramus" na, „wij weten het niet". In naam van de wetenschap van het gezond verstand, Mijnheer de Voorzitter, wil ik hiertegen, om zich zelf en om de gevolgen, mijn stem gaan verheffen. Ik heb geaarzeld, dit te doen reeds bij de eerste spreekbeurt, die ik hier vervullen mag. Dat ik ten slotte deze aarzeling heb overwonnen, moet toegeschreven worden aan het drievoudig motief: dat mijn inzichten in deze materie zoo geheel zijn samengegroeid met mijn wetenschappelijke ontwikkeling: dat ik, geloof ik, niet goed begrepen zou worden, wanneer ik, na hetgeen voorafging, in dit opzicht verder zou zwijgen; eindelijk, dat de tijdsomstandigheden, waarin wij leven, het spreken hierover zoo bijzonder noodzakelijk maakt.

Bij de onderdeelen van de wetenschap, die zich bezighoudt met het zoeken der waarheden langs natuurlijken weg, dus door middel van het gewoon gezond verstand, is er een, dat in gewicht dat van alle andere overtreft. Het is dat, wat handelt over het bestaan van God, en theodicee of Godsleer genoemd wordt. Is er, zoo luidt de vraag, buiten dat, wat physiek en dat, wat psychisch is of bestaat, nog een derde „zijn", dat in wezen verschilt van deze twee, en zoo ja, welke zijn van dat „zijn" de eigenschappen? Het gaat hier niet om een fictieve ideeën-constructie, zij het ook naar aanleiding van waarnemingen, maar om een reëele feitenwerkelijkheid, die buiten en boven de natuur, maar in volle echtheid bestaat. Omdat dit „zijn" logisch en a priori niet onmogelijk is, is de wetenschap aan de rede verplicht er naar te zoeken. En dan vindt zij inderdaad op tal van wijsgeerige gronden en in volle harmonie met de uitspraak van het gezond verstand den éénen, persoonlijken God, Schepper van hemel en aarde en dus ook Heer van al het geschapene. Zij vindt Hem o.a. uit het bestaan van de zichtbare wereld en van het leven, dat, zooals Virchow het zoo kort en duidelijk heeft gezegd, den gewonen mensch nog de keuze laat tusschen generatio spontanea of schepping, maar den wetenschappelijken man dwingt tot het laatste, omdat hij het eerste, op experimenteele gronden, moet verwerpen. Zij vindt Hem ook in de doelmatigheid der natuur; de heerlijke systematiek van ons zonnestelsel, waarvan een Copernicus, een Kepler, een Newton ons de wetten leerden, in de weergalooze orde die heerscht in die ultramicroscopisch kleine wereld van moleculen, atomen en electronen, waarmede de moderne natuur- en scheikunde ons hebben vertrouwd gemaakt; in de alle menschelijk genie beschamende structuur van het skelet onzer levende vliegmachines, de vogels, volgens een Pieter Herting „de oplossing van het vraagstuk, hoe met de geringst mogelijke lichaamsmassa de grootste kracht kan vereenigd worden". Kan het verbazen, dat zelfs een Kant erkent, dat de menschelijke geest door de wonderen der natuur gedwongen wordt tot het bestaan van een goddelijke wijsheid, dat een Voltaire, sprekend over het zonnestelsel, vraagt, of het niet ongerijmd is te beweren, „que cette horloge marche et n'ait pas d'horloger"?

Terwijl in de laatste eeuw zooveel niet- of halfontwikkelden tot de materialisten en atheïsten behoorden, erkende en bekende dan ook het overgroote deel der voornaamste natuurwetenschappelijke mannen het bestaan van een geestelijke menschenziel en van God. Antonin Eymieu in zijn in 1920 te Parijs verschenen boek „La part des croyants dans les progrès de la science au XIXe siècle", komt uit de door en over dezen gepubliceerde geschriften tot de conclusie, dat onder de baanbrekers, „ceux qui ont fait la science, ceux à qui on doit ses principaux développements au cours du XIXe siècle", verreweg de meesten deze twee grondwaarheden van het Christendom hebben aanvaard, en ik kan hieraan toevoegen, dat van de drie Nederlandsche corypheeën, die ik het voorrecht heb mijn leermeesters te mogen noemen, van der Waals en Bakhuis Roozeboom zelfs uitgesproken Christenen waren, terwijl over van 't Hoff, uit wiens werken nergens eenige bepaalde overtuiging ooit is gebleken, Eymieu de volgende verklaring aflegt, hem door de weduwe van den grootmeester der chemie op 22 April 1914, met toestemming van publicatie, afgegeven: „mon mari n'avait pas une nature religieuse, mais la religion ne le laissait pas indifférent". De gratuite bewering, dat de studie der natuurwetenschappen noodzakelijk leidt tot ongeloof, verwijs ik dus naar het rijk der fabelen, den ernstigen denker over de grootste vraagstukken, die het verstand kunnen bezighouden, naar de ervaring, die het tegendeel bewijst.

Is de vraag naar het bestaan van het volstrekte, onafhankelijke Zijn of, wat hetzelfde is, van een persoonlijken God, in positieven zin beantwoord, dan behoort de rede ook te zoeken naar zijn eigenschappen, en ook deze vindt ze in de wijsgeerige Godsleer. Zegt men nu, dat beide ons bekend zijn uit de Openbaring, dan erken ik, Mijnheer de Voorzitter, de juistheid ook van deze kenbron, maar voor de velen, die het geloof missen en wien ze dus niet ten dienste staat, moet uitsluitend het gezond verstand aan het woord gelaten worden, want het gaat hier niet alleen om het eerste en voornaamste geloofspunt, maar om een, buiten alle geloof om, met zekerheid te bestudeeren en te kennen studieobject. Het is mij bekend, Mijnheer de Voorzitter, dat deze laatste bewering door sommigen, wier godsdienstige overtuiging in meerdere opzichten na staat aan de mijne, niet wordt gedeeld, daarom wil ik er aan toevoegen, dat ik gaarne eerbied heb voor elke andere oprechte meening en dat, ook volgens mij, de stem van eigen geweten in laatste instantie ieders richtsnoer moet zijn, omdat hetgeen hij te goeder trouw als plicht beschouwt inderdaad voor hem persoonlijk als zoodanig geldt, maar een blind geloof, dat zijn beweeggronden niet vindt in de natuurlijke rede, of een, dat niet strookt met de wijsbegeerte van het gezond verstand, een zoodanig geloof moet ik noodzakelijk afwijzen.

Dat de kennis van het bestaan van God, eerste oorzaak, maar dan ook, logisch, hoogsten wetgever, dus belooner van het goed en straffer van het kwaad, van het oogenblik af, waarop men haar bezit, voor allen en voor alles van het uiterste belang is, dit is zoo klaarblijkelijk, dat het door niemand wordt ontkend. Naar die kennis te zoeken met de natuurlijke rede behoort dan echter het streven te zijn van iedereen, die de wetenschap wil dienen en daarbij haar hoogste uiting, dat is immers haar eerste oorzaak, niet wil verwaarloozen. Van de rationeele godsleer als onderdeel der wijsbegeerte wordt men echter van Staatswege op onze

(Steger.)

hoogescholen, die toch de centra der universeele wetenschap behooren te zijn, onkundig gehouden, en zoo zijn er tal van studenten en afgestudeerden, die zelfs het bestaan er van niet kennen en altijd nog maar meenen, òf wel dat ook de wetenschappelijke man volstaan moet met wat de Franschen noemen „la foi du charbonnier'', òf wel, dat geloof en wetenschap met elkander strijden, òf, indien zij van het nieuwste op dit gebied toevallig gehoord hebben, dat wel beide reden van bestaan hebben, maar elk een eigen terrein bestrijkt, met een onoverkomelijke muur er tusschen.

De wijsbegeerte behandelt eindelijk ook de laatste oorzaken van het recht, recht dan genomen in den meest algemeenen zin van het veelomvattend woord. Leert de metaphysica kennen de begrippen van hoogste goed en laatste doel, en de godsleer die van oppersten wetgever en rechter, beginsel en tevens handhaver van het gezag, de wet zelf wordt gegeven en gecommentarieerd in de ethica. Welnu, als men niet kent en erkend het laatste doel, waarnaar individu en maatschappij, via beider naaste doeleinden, streven moeten, wat is dan de beteekenis van menschelijk bestuur en leiding? Dit baat dan toch even weinig als het roer aan den zeeman, die het einddoel van zijn reis niet in het oog houdt bij het bepalen van den weg dien hij moet volgen en de tusschenhavens, welke hij zal aandoen. En hòe moet dat bestuur, die leiding worden uitgeoefend door hem, wien geen geloofsovertuiging als kompas ten dienste staat, als hij niet langs wetenschappelijken weg geleerd heeft, dat dezelfde wet, die den mensch deugdzaam en rechtvaardig doet leven, de volkeren welvarend en gelukkig maakt? De noodzakelijkheid van de wijsbegeerte, niet in het minst van de ethica, is voor den Staatsman, den rechter, den socioloog, den econoom, kortom voor ieder, die eenige besturende of leidende functie in de maatschappij bekleedt, voor mij zoo evident, dat het slechts verbazing en ergernis kan wekken, dat zij niet geëischt wordt van de studenten, wien, krachtens hun studies naar deze posities de weg wordt gebaand.

Is reeds voor dezen uit een zuiver wetenschappelijk vakoogpunt dit verzuim m.i. volstrekt onverdedigbaar, het is het eigenlijk niet minder voor de anderen, om de zoo uiterst belangrijke gevolgen, welke daaruit voor individu, gezin en maatschappij, met onafwijsbare consequentie, voortspruiten. Immers, zij, die later tot de intellectueelen der samenleving behooren, zullen, krachtens dit feit, niet alleen centra kùnnen wezen, van waaruit de geestes- en gemoedsstemming der minder ontwikkelde massa wordt beïnvloed en beheerscht, maar er rust op hen een plicht, dit inderdaad ook te zijn, en door woord en voorbeeld mildelijk te geven aan de armen en onmondigen van geest, wat hun zelf in overvloed en zonder verdienste van hun kant geschonken werd. De wet nu, tot het onderhoud waarvan ieder mensch, niet krachtens godsdienstige overtuiging, maar krachtens zijn daarvan onafhankelijke, door alle eeuwen onveranderde en ook onveranderlijke natuur verplicht is, zóó, dat hij wel anders handelen kàn, maar niet anders handelen màg, die zedenwet leert, hoe men zich als redelijk wezen behoort te gedragen, en is dus van het allerhoogste gewicht voor iedereen. Over het bestaan dier wet bestaat gelukkig maar één redelijke opvatting. Niemand met gezond verstand heeft ooit gemeend, dat zijn moeder eeren of haar dooden, zijn woord houden of het breken, ieder het zijne geven of het ontnemen, zedelijk gelijkwaardige daden zijn, het voldoen aan 's menschen lusten de geldende wet en het brutale geweld het eigenlijk gezag is, en mocht de hartstocht de rede al eens verduisteren, ze laat toch altijd nog genoeg licht door voor het onderscheid maken tusschen individu en massa en spaart aldus de zedenwet ten minste voor de maatschappij, die zonder haar ondenkbaar is.

Die natuur- of zedenwet nu gebiedt in de eerste plaats den godsdienst. Is God inderdaad de oorzaak van ons bestaan, dan moet hij logisch onzen dienst vorderen en wij moeten logisch Hem dien bewijzen. Dan is godsdienst niet een onverschillig, maar een noodzakelijk iets en dan kan noch mag de mensch volstaan met voor zich zelf fatsoenlijk te leven en voor anderen hulpvaardig te zijn. Spreekt men zonder ophouden van de rechten des menschen, ook God heeft de Zijne. Die cijns der Godsvereering is niet alleen het individu in privé en openbaar schuldig, maar ook de Staat. Ook wederom, omdat de Staat een natuurlijke instelling en dus een instelling van den Schepper der natuur is, daarenboven omdat de Staat aan God weldaden dankt en zonder Hem niet goed regeeren kan, eindelijk, maar niet in de minste plaats, omdat de Staat van God zijn rechtsmacht ontvangt en dus bij het maken zijner wetten rekening moet houden met Gods natuurwet op straffe van ongeldigheid, ook al mocht een meerderheid van stemmen haar menschelijke sanctie hebben gegeven.

Deze logische gevolgtrekkingen uit in de godsleer bewezen praemissen hebben in den loop der tijden schrikkelijk geleden. Niet alleen wordt door velen, tegen het gezond verstand in, het bestaan van een persoonlijken God ontkend, maar ook velen, die het erkennen, willen niet, impliciet of expliciet, de consequenties van dit feit voor het openbaar of particulier leven. Zij, die wel een zedenleer aanvaarden, maar geen God, steunen daarbij op den onafhankelijken volkswil, welke die leer, hetzij uit vrije keuze of uit noodzakelijkheid, oplegt. Dat die keuze vandaag anders kan zijn dan morgen en de zedenleer dus veranderlijk wordt als het weer of de mode, dat de noodzakelijkheid degenereert in een besoin de la cause, ontgaat hun, niettegenstaande de feiten van den dag er onophoudelijk aan herinneren. Maar het verschrikkelijk onlogische van het geval is, dat dezulken wel een wet erkennen, maar het bestaan van een boven hen staanden wetgever loochenen. Daarom, met het aanvaarden van het godsbestaan of het verwerpen daarvan, staat en valt de natuurwet en, aan den anderen kant, alleen God kan en moet ook van Zijn redelijk schepsel eischen, dat hij overeenkomstig de natuurlijke zedenwet leeft; het verstand kan hieraan niet ontkomen.

Is dit nu, Mijnheer de Voorzitter, een uitspraak alleen van wijsgeerig belang voor den aanstaanden jurist? Neen, zij is dat voor iederen student, die aanstonds in de maatschappij vóór moet gaan in alles wat op een wetenschappelijken grondslag berust, zeker in dat wat voor de geheele samenleving van het hoogste belang is. En dat dit met een grondige kennis der ethica het geval is, wil ik niet zonder bewijs laten.

Schrijft de natuurwet voor, dat men zijn evennaaste beschouwt en behandelt als zich zelf, zonder dit moet het menschdom noodzakelijk vervallen in een toestand van haat in plaats van liefde, van oorlog in plaats van vrede, van meester en slaaf in plaats van heer en dienaar. Zegt men, in theorie geef ik dit toe, maar de natuur gaat boven de leer, dan antwoord ik: komt en ziet om u heen en luistert naar wat de ervaring leert. En dan nemen wij waar, dat menschen en volkeren elkander het licht zelfs der oogen niet meer gunnen, dat Staten Staten dooden en als gieren de lijken verscheuren, dat het sociaal bestaan door klassooverheersching en klassenstrijd dermate ondermijnd is, dat welhaast de gemeenschap aan den rand des afgronds staat. Men heeft in zoo menig land God den dienst opgezegd en Hem gebannen, althans officieel, uit den Staat, men heeft Hem gebannen uit het huisgezin, uit het particulier leven, en men vergat, dat daarmede ook practisch de zedenwet verviel, aan de geheele maatschappij de bron der levenssappen werd afgesneden en zij aldus tot verkwijnen en sterven onherroepelijk werd opgeschreven. Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, naar mijn overtuiging — niet als godsdienstig, maar als redelijk mensch spreek ik thans — de grondoorzaak van den ontredderden toestand der wereld.

Eischt de natuurwet den dienst van God en de naastenliefde, zij is ook de bron van het gezag. Eerbied, liefde en gehoorzaamheid is het kind aan de ouders verplicht, om de waardigheid van hun staat, immers zij zijn Gods plaatsbekleeders; omdat het kind naast God aan hen alles te danken heeft naar geest en lichaam; omdat de ouders het recht hebben het kind op te voeden en het huisgezin te besturen en het kind dus den plicht heeft te gehoorzamen. Meent men hier buiten God als bron van het gezag en Zijn zedewet te kunnen, dan zal men het misschien ver brengen, indien de ouders naar de meening der kinderen de ook op hen rustende plichten behoorlijk volbrengen, maar de geest van critiek is

(Steger.)

wel dusdanig tegenwoordig, dat dit zeer dikwijls onvoldoende zal worden gevonden, en ook, vele ouders vervullen hun plichten inderdaad onvolledig. Mutatis mutandis geldt ditzelfde voor werkgevers en arbeiders. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, ze zijn mij bekend de vele pogingen in den loop der laatste jaren aangewend om verbetering te verkrijgen van verhouding tusschen deze twee belangrijke, vaak tegenover in plaats van naast elkander staande groepen der bevolking, en ik heb er groote waardeering voor, maar vast staat, onherroepelijk vast, dat alleen die kans van slagen hebben, welke tot grondslag nemen de door God in ieders hart gelegde natuurwet. Materieele belangen kunnen binden, maar niet op den duur, ze zijn daarvoor veel te zeer onderhevig aan wisseling, alleen de moreele, omdat zij berusten op de onveranderlijke, redelijke natuur van den mensch, zijn in staat aan den knagenden tand des tijds weerstand te bieden.

Wijst men op feiten, die deze bewering schijnbaar logenstraffen, dan verwijs ik deze naar een onderzoek, of inderdaad en naar waarheid de gehuldigde en vooropgestelde beginselen juist en voldoende zijn toegepast. Zijn de handelingen van velen beter dan hun leer, die van anderen kunnen ook slechter zijn; dit bewijst echter niets tegen de leer, maar tegen degenen, die haar verzuimen toe te passen.

Naast gebrek aan liefde en miskenning van gezag heeft de zucht naar het genot der zinnen de menschheid dermate aangegrepen, dat de natuurwet, die ook dit regelt, vaak is verstikt. En zoo is het gekomen, dat de eerbied voor elkander, als menschen met eenzelfde natuur en dus ook dezelfde natuurlijke rechten, is verdwenen, dat de onverbreekbaarheid van het huwelijk is opgeheven en plaats gemaakt heeft voor de wisselvalligheid van een burgerlijk contract, vaak op heel korten termijn, dat de opvoeding der kinderen maar aldoor gemakkelijker en lichtvaardiger aan anderen, liefst aan den Staat wordt overgelaten, dat het levensrecht tegenover zich zelf en zijn evenmensch steeds meer wordt geschonden, ja, zelfs dat de ongeboren vrucht vaak niet veilig meer is in moeders schoot.

Al is waar, dat menschelijke wetten nog trachten te redden wat te redden valt, de voortdurend groeiende drang naar vrijheid, eigenlijk moet ik hier spreken van bandeloosheid, dwingt tot afbrokkeling dier wetten, en daar waar de Staat het gezag Gods en Diens natuurwet niet, althans niet openlijk meer erkent, moet consequent ook alles verdwijnen wat persoonlijke willekeur beperkt. Men heeft luide geprotesteerd, en te recht, tegen den vreeselijken wereldoorlog, die vijf jaar lang den bloei der jongelingschap van de belangrijkste Europeesche cultuurlanden heeft weggemaaid, maar het tegennatuurlijk kwaad, dat de door God gewilde aanwas der bevolking tegenhoudt, gaat onder de sanctie van menschelijke voorzienigheid, sluier dikwijls van het zuiverste egoïsme, zijn ongestoorden, stillen, zielen en lichamen ondermijnenden gang.

Eindelijk, Mijnheer de Voorzitter, de natuurwet, die het eigendomsrecht beschermt en de leerstelsels, die dit bestrijden en de gemeenschap der goederen willen invoeren. Volgens het eene stelsel zijn de begrippen omtrent God, zedelijkheid, recht en plicht slechts droomerijen, weerspiegelingen van stoffelijken welvaart of ellende, die, op haar beurt, weer afhankelijk is van economische toestanden. De enkele bladzijden over klassenstrijd, welke in de boeken der wereldgeschiedenis voorkomen, worden, met een overdrijving, die met elke gezonde wetenschap spot, met de geschiedenis zelf geïdentificeerd, de strijd wordt gepromoveerd tot het natuurlijke middel om den economischen toestand te verbeteren, alsof niet van den aanvang der wereld af strijd duurder ware geweest en nog altijd veel duurder is dan vrede. Ja, sommigen gaan zelfs zoover, dat zij dezen strijd verheffen tot de levenswet der menschheid, waardoor en waarmede de huidige groepenmaatschappij, zooals ze uit de natuur volgt, in een zoogenaamde eenheidsgemeenschap moet worden omgewrongen. En de theorieën van het andere stelsel zijn niet minder fel, alleen haar volgelingen trekken de lijnen, van hetzelfde valsche beginsel uit, onmiddellijk en ten minste onverbiddelijk logisch door tot het bitter eind.

Nog lang niet somde ik alles op, Mijnheer de Voorzitter, waarin de mensch, het huisgezin, de maatschappij voor een helaas al te groot gedeelte om niet overwegenden invloed uit te oefenen, zijn natuur en haar Schepper verloochenend, afdwaalde van den weg, die, krachtens de rede alleen hem voeren kan tot den staat van geluk, waartoe hij geboren werd en waarnaar hij smacht en snakt. Opdat men mij niet al het aangedragene uit de hand sla met de opmerking, dat de wil, die toch bij alle kennis van wet de handelingen van ieder regeert, niet vrij is, beroep ik mij op het bewustzijn van ieder gezond denkend mensch, dat op elk uur van den dag het tegendeel proefondervindelijk bewijst. En zegt men hetzelfde van de massa, ik antwoord: als onlangs te Bern, bij gelegenheid van den eeremaaltijd door den president van den Zwitserschen Bond Nederlandsche autoriteiten aangeboden, gezegd ware, dat wij niet in den oorlog zijn gegaan, omdat wij daartoe de vrijheid van wil misten, had stellig iedereen gelachen, maar nu onze voortreffelijke gezant de mooie woorden heeft laten klinken, „wij zijn neutraal gebleven, niet uit angst, doch omdat de vaste wil daartoe bij onze beide volkeren bestond", hebben alle Zwitsers en Nederlanders, en met volle recht en reden, hem luide toegejuicht. Neen, aan den vrijen wil ontbreekt het individu noch massa, maar men mag vragen, is de goede wil er wel altijd?

En wat is nu van dit alles de naar mijn meening onafwijsbare conclusie?

In de landen, zij mogen door den wreeden oorlog onmiddellijk of middellijk zijn getroffen, zij mogen tot de overwinnaars, de overwonnenen of de toeschouwers behoord hebben; in de gezinnen, hetzij zij het verlies van aan hen dierbare levens of van materieele goederen reeds te betreuren kregen of nog van deze rampen werden gespaard; wáár ook degenen, wier maatschappelijke positie of een gemeenschappelijke arbeid hen tot elkander brengt, te zamen komen; overal, letterlijk overal, leest en hoort en ziet men slechts angst en vrees voor de toekomst. Inderdaad, ook ik, Mijnheer de Voorzitter, acht daar reden voor, de tijden zijn niet alleen slecht, maar ik zie, zoolang men de laatste en diepste oorzaken van het verschijnsel niet heeft weggenomen, geen enkel redelijk motief waarom ze niet nòg slechter zullen worden. Regeering en Volksvertegenwoordiging in ons vaderland roepen om bezuiniging en het is ook naar mijn meening plicht die, ondanks opoffering van veel schoons en nuttigs wat wij allen zonder onderscheid wenschen, tot een zoo hoog mogelijken graad op te voeren, in het particuliere zoowel als in het openbare leven. Intusschen, hoe doeltreffend dit ook moge zijn om den doodzieken patiënt nog zoolang mogelijk in het leven te houden, hem genezen kunnen wij zoo niet. Daarvoor bestaat, naar mijn innige overtuiging, gegrond op gewone redeneering, welke overtuiging hier uit te spreken ik het mijn ernstige en heilige plicht acht, slechts één, niet gemakkelijk wel is waar, maar zeker middel; het individu, het huisgezin, de maatschappij moet, voor zoover ze daarvan afweek, terug tot de natuurwet en haar Wetgever, moet in enkele, maar alles zeggende woorden, terug naar God. Geschiedt dit niet, dan zal de wereld steeds meer verzwakken en eindelijk uitgeput neerliggen als een willooze speelbal van de booze lusten en hartstochten van den kwaden genius, die haar slechts zooveel leven laat, dat ze juist niet sterven kan. Geschiedt dit echter wel, of ten minste in zeer aanwijsbare mate, dan zal de Eerste Oorzaak, de Opperste Wetgever ook blijken te zijn de Groote Geneesheer; het is alweer het natuurlijk gezond verstand dat mij dit met volstrekte zekerheid dicteert. Sommige economisten schudden wellicht het hoofd, omdat de wetten van hun studievak anders leeren; ik moge als dienaar der proefondervindelijke wetenschap hen geruststellen met de herinnering aan het onloochenbare ervaringsfeit, dat ook de inzinking is gekomen met een snelheid en in een diepte, die heeft gelachen met elke theorie. Een geschiedkundige moge misschien uit de historie extrapoleeren, dat het niet anders dan recht en zeker naar den afgrond kàn gaan, hem zou ik willen antwoorden, ten eerste dat extrapoleeren maar zelden geoorloofd is, en hem op grond daarvan vragen of hij misschien reeds wetenschappelijk gesproken al niet te ver gaat, en ten tweede, dat Hij, die het plan der wereld ontwierp en den loop er van in de hand houdt,

29ste VERGADERING. — 17 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Steger.)

natuurlijk kan ingrijpen waar en wanneer Hem dat behaagt. Maar, evenals de huisvader de kinderen, die hem aan de deur gezet hebben, aan hun lot overlaat, totdat zij, erkennend hun schuld en zijn gezag, hem vragen zijn plaats aan den haard weer in te nemen, hen weer te verzorgen en te leiden, zoo zal ook de Hemelsche Vader de wereld wederom in genade aannemen en besturen, indien zij berouwvol tot Hem komt en zich bekeert. Het antwoord, het eenige redelijke antwoord dat, naar mijn overtuiging, de wachter geven kan op de vraag: ,,wat is er van den nacht", is derhalve afhankelijk van den omslag der volksmentaliteit in de door 's menschen gezond verstand en zijn redelijke natuur geëischte richting.

Heeft bij een groot gedeelte der menschheid de wil de plaats ingenomen van het verstand en de hartstocht die van de wijsbegeerte, dan zal het duidelijk zijn, dat een der belangrijkste middelen om tot de zoo noodzakelijke verandering van geestesgesteldheid te komen, bestaat in het herstel der wijsbegeerte van het gezond verstand aan ons hooger onderwijs. Zooals de misleiding is uitgegaan van de intellectueelen, moeten ook dezen aan het volk de leiding naar den omkeer geven. Dit is nooit, maar zeker niet in deze hachelijke tijdsomstandigheden, een vraagstuk van keuze, maar een van dwingende noodzakelijkheid.

Wanneer ik, Mijnheer de Voorzitter, dan aan Zijn Excellentie den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in de tweede plaats de vraag stel om, op grond van wetenschappelijke en sociale belangen, ernstig in overweging te nemen het onderwijs in de wijsbegeerte aan alle Staatsinrichtingen van hooger onderwijs voor alle faculteiten en afdeelingen in te voeren, dan zal niemand zich verwonderen, dat ik daarmede bedoel het onderwijs in die wijsbegeerte, waaraan het in mijn rede behandelde is ontleend en waaraan ik geen anderen eisch stel dan dat er geen tegenspraak zij tusschen haar gevolgtrekkingen en het gewoon gezond verstand. Ik heb alle redenen om hieraan expliciet toe te voegen, dat geen enkele stelling dezer wijsbegeerte en geen enkel bewijs van eenige stelling, direct of indirect, berust op openbaring of overlevering, maar uitsluitend als kenbron bezit de rede, waarover ieder normale mensch, welke ook zijn godsdienstige overtuiging moge zijn, als over de grootste gave, die hem werd geschonken, vrijelijk kan beschikken.

Mij zal misschien worden opgemerkt, Mijnheer de Voorzitter, dat deze wijsbegeerte aan een enkele Staatshoogeschool reeds door een bijzonder hoogleeraar wordt gedoceerd, en dat dit aan de vijf andere dan ook maar zoo moet geschieden. Daarop zou ik willen antwoorden: 1°. dat dit onderwijs dan behoort te worden gehonoreerd door den Staat en niet door een kerkelijke gemeenschap, omdat het gaat over de wetenschap, die de leidster is van alle andere, en niet over godsdienst, 2°. dat dan die bijzonder-hoogleeraren niet het goedvinden van faculteit of afdeeling moeten behoeven om in het door hen onderwezen vak te examineeren (Art. 179 H.-O.-wet), maar dit suo jure moeten kunnen doen, wanneer de student het verlangt, en dat bij de beslissing omtrent den uitslag van het examen hun stem meetelt, 3°. dat dit onderwijs alternatief-verplichtend zou moeten zijn, opdat de reeds vol belaste student het kunne volgen. Met dit laatste bedoel ik, dat ieder student bij elk examen ook een gedeelte der wijsbegeerte zou kunnen betrekken, tegen vrijstelling van een aequivalente hoeveelheid andere leerstof, welker kennis nu bij de wet van hem wordt geëischt, want het is mij niet te doen om de vorming van enkele philosofen, neen, ik zou wenschen dat ieder student de wijsbegeerte als een draad kon laten loopen door zijn geheele hoogere studie, en het is mijn onwrikbare overtuiging dat, wanneer hij dit dan deed, het peil van zijn ontwikkeling daardoor en daarmede zou worden verhoogd, ja, dat hij met een geheel andere en betere, wijl algemeenere en diepere ontwikkeling, de hoogeschool zou verlaten.

Gelukkig kan men hieraan toevoegen, dat studeerenden en afgestudeerden zichtbaar behoefte hebben aan dezen zoo onmisbaar gebleken grondslag aller wetenschap, aan de kennis der laatste oorzaken en der noodzakelijkste waarheden. Cursussen en colloquia voor juristen, die de philosophie van rechts- en Staatsleer willen kennen, groeiende belangstelling

(Steger e. a.)

voor wat aan de hoogescholen op gebied van wijsbegeerte in het algemeen reeds wordt gedoceerd of in vrije voordrachten wordt geboden, zijn van deze behoeften de controleerbare getuigen. Nu het koude materialisme als levensbeschouwing niet meer bevredigt, wil de geest der menschen, geleid door de anima rationalis, teruggeschrikt door de verwoesting, aangericht in hoofden, harten, lichamen en beurzen, — want ook de economische ruïne vindt haar laatste oorzaak in het neerdraaien van het licht der rede —, terug naar de kenbronnen van de waarheid over de geheele linie, van de waarheid, die rechtstreeks het leven van mensch en maatschappij regeert, zeer in het bijzonder. Door dit streven te begrijpen en te steunen zal deze Minister de kroon zetten op het vele mooie en nuttige werk, door hem in het belang van de vorming van den geest reeds zoo vele jaren met bewonderenswaardige kennis en vasthoudendheid verricht, of liever nog, zal hij zich een gedenkteeken oprichten, dat in lengte van dagen het dankbaar nageslacht zal herinneren aan zijn schoonsten levensarbeid, het herstel van de wijsbegeerte aan het onderwijs in Nederland.

De heer **Slotemaker de Bruïne**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een en ander op het hart over het peil van ons hooger onderwijs. Ik ben namelijk bang, dat dit peil bezig is te zakken, en ik zou dat zeer betreuren. Ik maak mij over de ontvangst van hetgeen ik zeggen ga niet de allerminste illusie; ik zal ingaan tegen den draad, tegen wat in de laatste jaren gesponnen is en ik heb mij al met eenigen schrik voorgesteld, welke epitheta ornantia ik naar mijn geachte hoofd zal krijgen! Ik ga in tegen de publieke opinie en tegen wat reeds jaren in de Kamers gebeurd is. Maar in één opzicht ben ik daarover zeer blijde; want ik ga nu niet in tegen den Minister. De Minister heeft onlangs, toen de zaak in deze Kamer incidenteel aan de orde kwam bij de quaestie van de uitbreiding der academische examens, volkomen te recht opgemerkt, dat hij niets anders deed dan wat jaren lang in de beide Kamers met algemeen goedvinden was gebeurd. Nu weet de Minister, dat ik tot geen prijs tegen hem zou willen ingaan; en ik ben dus blij, dat ik mijn hart kan uitstorten zonder Zijn Excellentie te bestrijden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga uit van art. 1 van de wet op het hooger onderwijs. Ieder weet, dat daarin tweeërlei doel gesteld wordt: aan den eenen kant de wetenschap, aan den anderen kant de practijk. Nu is het voor een zaak altijd bedenkelijk, wanneer zij tweeërlei doel heeft; want die beide doeleinden concurreeren dan en in dien wedloop dient een van de twee achter te blijven: zal de wetenschap het winnen van de practijk of de practijk van de wetenschap? Ik vrees, dat thans de practijk het wint van de wetenschap! En dat wraak ik. Ik wraak dat met een beroep op de wet op het hooger onderwijs. Ik heb gezegd: ieder weet, wat in art. 1 staat; maar het is niet de eerste keer, dat, als ieder iets weet, het juist niet waar is. Wat iedereen er in leest, staat er niet in. Er staat, dat het hooger onderwijs omvat ,,de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereischt wordt". Er is dus niet tweeërlei doel: aan den eenen kant de wetenschap en aan den anderen kant de maatschappelijke positie. Maar in de eerste plaats is er de wetenschap en in de tweede plaats de wetenschap, die noodig is voor het bereiken van een bepaalde maatschappelijke positie. Wij hebben niet de beide dingen gecoördineerd, maar de wetenschap is vooraan gezet en ergens gesubordineerd staat de practijk.

Wie nu met het oog op de practijk de universiteit zou veranderen, zou zich dus vergrijpen aan wat er staat in art. 1 van de wet op het hooger onderwijs.

Dat zou ik het vreeselijkste niet vinden; want dan kon ik nog altijd mijn stem geven aan een voorstel tot wijziging van dat artikel; maar ik zou dit niet gaarne doen, omdat ik dat artikel zie als een beginsel van groote beteekenis voor ons gansche volksleven. Vraagt men iets anders dan daar wordt gegeven, dan moet men zijn kundigheden voor dat andere elders gaan zoeken dan aan een universiteit. En wij moeten niet de universiteit aanpassen, omdat er dan ge-

(Slotemaker de Bruine.)

vaar is, dat die verdwijnt en dat wij op den duur alleen vakscholen zullen overhouden Ik zeg volstrekt niet, dat wij zoover zijn; maar ik zie eenige symptomen, die mij het recht geven om te vreezen, dat wij zoover zullen komen.

Ik vrees, dat er studenten zijn, die zich naar een universiteit begeven, niet om te studeeren, maar om tot een betrekking te komen; in strijd met artikel 1 van de Hooger-onderwijswet.

Ik vrees, dat hun methode dus niets anders wordt; dat zij niet studeeren, maar kundigheden verzamelen. Ik vrees, dat het gevaar bestaat, — ik zal tegenover mijn leerlingen en hun collega's zeer voorzichtig zijn —, dat er wellicht ook eens iemand komt, wiens bekwaamheid iets anders is dan men van een mensch, die komt om wetenschappelijk te studeeren, zou wenschen.

Als dit alles gebeurt, zakken natuurlijk ook de colleges van de professoren.

Het is niet waar, dat het peil uitsluitend bepaald wordt door den hoogleeraar. Het staat zonder twijfel ook onder invloed van de vraag, of de professor al dan niet werkt met studenten, die komen om te studeeren. Als zij een ander doel hebben, een andere methode, andere bekwaamheden dan zullen dezen zich iet wat verplicht voelen, hun eischen te laten zakken.

Met welk recht beweer ik nu, dat een dergelijke vrees niet ongegrond is?

Ik wijs op tweeërlei. Eenerzijds op wat noodig wordt geacht voor den toegang tot de universiteit, anderzijds op de gestie aan de universiteit zelf.

Wat den toegang betreft, mag ik op vier dingen kortelijks wijzen. In de eerste plaats op de wet-Limburg. Die is in ieder geval ingevoerd vóór dezen Minister. Maar volgens art. 133, lid 1, van de wet, kan men thans academische examens doen na het eindexamen van de H. B. S.

Men zal mij in de rede willen vallen en er aan herinneren, dat dit slechts geldt voor twee faculteiten van de vijf.

Ik begrijp niet, dat men met die opmerking de zaak verbetert; men maakt de zaak integendeel slechter. Wanneer het geldt voor twee faculteiten, zal dat doorsijpelen, totdat het geldt voor vijf, of wanneer het slechts geldt voor twee faculteiten, en het moet daarbij blijven, dan beteekent dit dus, dat men de universiteit in tweeën gedeeld heeft en het bezoeken van de universiteit heeft opengesteld zonder die twee gevallen in twee ontwerpen te regelen.

Dat is in strijd met de bestaande wet op het hooger onderwijs, die over vijf faculteiten spreekt.

Met alle bescheidenheid tegenover de Kamers, die aldus hebben besloten, Mijnheer de Voorzitter, zie ik weinig reden voor hetgeen men in 1917 heeft gedaan. De bevoegdheid der betrokken personen, om maatschappelijke betrekkingen te bekleeden, was er te voren en is er thans ook nog. Alleen, zij konden toen geen academischen titel verkrijgen. Doch men krijgt toch geen titel voor de eer, maar als vrucht van, als kroon op de studie! Met het oog op de uitdeeling van academische titels verandert men toch zijn universiteitsconceptie niet!

Dat is bovendien geschied onder vigueur van de wet op het middelbaar onderwijs en het voorbereidend hooger onderwijs, waar gymnasium en hoogereburgerschool nog essentieel verschillend waren — in parenthesi; zij zijn het nog — hetgeen dus beteekent, dat zonder voorbereidend hooger onderwijs iemand het hooger onderwijs kan volgen en academische titels kan verkrijgen.

Ik vrees dat ik daarin moet zien een zich schikken naar de practijk, in strijd met art. 1 van de wet.

Het tweede voorbeeld, dat ik aanhaal, ligt dichterbij en tegelijk is het eigenlijk buiten de orde; het is het ontwerp-wet middelbaar onderwijs.

Ik weet, dat wij thans niet tot de behandeling daarvan geroepen zijn en dat de definitieve vorm, waarin het in de Eerste Kamer zal komen, thans nog niet vaststaat; maar een enkele opmerking moge ik mij bescheidenlijk veroorloven, omdat ik in de plannen een symptoon zie van wat in Nederland groeiende is.

En dan zou ik dit ontwerp misschien zoo mogen typeeren, dat het een uitbreiding is van de gedachte-Limburg over de vijf faculteiten; voor zoover dat niet kan, omdat de H.B.S.-opleiding eenige elementen mist, die men noodig heeft in de faculteit der rechten, der letteren en der theologie, kan dan de H.B.S.-studie worden aangevuld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij onthouden van groote woorden, maar anders zou ik geneigd zijn om het woord „oppervlakkig" te gebruiken bij een constructie die zegt: een H.B.S. plus een paar klassieke talen is hetzelfde als een gymnasium, in wezen, paedagogisch en methodisch. Ik veroorloof mij vooralsnog te meenen, dat dit in wezen niet hetzelfde is. En ik geloof dat men veeleer moet zeggen: wie langs den weg der H.B.S. bereiken wil een recht, waardoor hij in zijn maatschappelijke behoeften kan voorzien, die moet dien weg opgaan langs de universiteit heen.

Ik begrijp, dat men zich hier beroept op den gang der zaken en zeggen zal, dat reeds thans bijv. 50 pct. der H.B.S.-leerlingen de hoogeschool bezoekt, gelijk daaraan dezer dagen door professor Symons is herinnerd. Daartegenover zeg ik, al is het niet vriendelijk, dat dit op zich zelf voor mij weinig bewijst. Ik voel er niets voor mij te laten sturen, ik stuur liever zelf.

Bovendien is het cijfer niet volkomen juist.

Wanneer ik de hoogeschool en de universiteit scheid, dan blijkt, dat er 20 pct. naar de universiteit gaat, dus slechts een-vijfde.

Mijn derde voorbeeld ontleen ik aan de wet op het hooger onderwijs, art. 133, 6de lid. Sinds 1921 kan iemand na zijn 30ste jaar universitaire studiën volbrengen, zelfs zonder eenige vooropleiding.

Ik weet dat zeer te waardeeren; ik gevoel ook al het voortreffelijke dat daarachter gedreven heeft. Maar ik gevoel tevens, dat wanneer dit zou worden uitgebreid, het voor de studie aan de universiteit funest zou kunnen worden.

En het zal den Minister niet verbazen, dat ik met groote dankbaarheid heb kennis genomen van de circulaire in Maart 1923 door hem uitgevaardigd en waarbij hij gezegd heeft: „weest aan de universiteiten wat voorzichtig met de toepassing van art. 133, 6de lid"; wat bijna is in de lijn van wat ik zeg.

Eindelijk ten vierde een half woord en dan nog zeer voorzichtig over de voornemens met betrekking tot de juridische faculteit.

Ieder weet, dat men eigenlijk van een lijdensgeschiedenis spreken kan met betrekking tot de graden en bevoegdheden in de juridische faculteit. Daarover spreek ik thans niet. Maar ik heb het oog op dit feit.

De practijk toont aan, dat zij, die rechten gestudeerd hebben, voor een deel straks niet zoeken een juridische, maar een economische positie; omdat zij die zoeken, zullen wij de studie in de juridische faculteit mogelijk maken voor hen, die eigenlijk geen voorbereiding hebben voor juridische, maar wel voor economische studie.

Deze constructie lijkt mij ongewenscht. Ik zou het volkomen kunnen begrijpen, wanneer men zeide: aangezien er menschen zijn, die na studie aan de universiteit willen komen tot een economische positie en aangezien zij die thans nauwelijks kunnen bereiken, zullen wij de stichting van een economische faculteit overwegen. Maar dat men juridische graden verleent aan hen, die toch eigenlijk geen universitaire studie stricto sensu achter den rug hebben, lijkt mij ongewenscht en in strijd met artikel 1 van de wet op het hooger onderwijs.

Ik kom thans tot hetgeen aan de universiteit zelf gebeurt, en daar ga ik zeker absoluut tegen den draad in.

In de eerste plaats betreur ik het, dat de examens al meer academisch worden gemaakt; is gelijk: dat de effectus civilis via den academischen graad groeit; is gelijk: dat men den academischen graad zoekt voor de practijk en niet voor de wetenschap. Tot voor kort was aan twee faculteiten de toestand zooals ik dien, wanneer ik zou durven, eigenlijk voor alle faculteiten wenschen zou, nl. dat de academische graad geen effectus civilis had, ik bedoel aan de theologische en de medische faculteit. Zoo mocht bijv. iemand, die doctor in de medicijnen was, niet praktizeeren; wanneer hij werk in

(Slotemaker de Bruine.)

de praktijk wilde doen, moest hij zich eerst daartoe voorbereiden. Thans is men in de medische faculteit overgegaan tot deze toestand in de andere faculteiten. Het spreekt vanzelf, dat ik dat betreur.

Ik mag het misschien illustreeren met wat er gebeurd is bij het ontwerp n°. 105. Wie zin heeft voor humor — ik zelf heb dien helaas niet —, zou een allereigenaardigst betoog kunnen opzetten in verband met de vraag: zullen wij het artsexamen academisch maken, het examen voor apotheker, voor tandarts, voor vroedvrouw en voor apothekersbediende? Die quaestie moest daar onder de oogen worden gezien; de vraag was altijd: hoe ver moeten wij daarbij gaan? De Regeering heeft gemeend, dat een vroedvrouw en een apothekersbediende geen academisch examen moeten afleggen. Ik heb er geen bezwaar tegen; maar ik zou wel eens willen weten, waar het essentieele verschil is aan te wijzen in deze eigenaardige en inderdaad ietwat zonderling geconstrueerde reeks. En ik meen, dat de fout eigenlijk daarin schuilt, dat het begin niet deugde. In het academisch statuut, artikel 42 en 43, vind ik een tweede voorbeeld van wat aan de academie geschiedt en wat ik tot mijn spijt moet betreuren. Daar is het voor niet-studenten mogelijk gemaakt candidaats- en doctoraal examen in de moderne talen af te leggen zonder voldoende universitaire voorbereiding.

Men zal er mij aan herinneren, dat dit slechts geldt tot de zomervacantie van 1924. Die herinnering doet echter m.i. niet ter zake. In de bepaling: het geldt slechts tot de zomervacantie van 1924, ligt eigenlijk implicite opgesloten, dat het niet heel gelukkig is. Maar dan begrijp ik niet, waarom men die overgangsbepaling heeft gemaakt. Laat de heeren en dames examen A en examen B doen; dan kunnen zij ook een maatschappelijke positie verwerven en krijgen zij niet een titel, dien zij eigenlijk niet hebben verworven door studie.

Het derde. Ik heb nog een bezwaar met betrekking tot het academisch statuut. Ik ben niet blind voor de vele voortreffelijke zijden van dat instituut; en ik vlei mij eenigszins, dat de Minister niet zonder een gevoel van bevrediging het uitvoerig artikel heeft gelezen in de *Stemmen des Tijds* van Februari 1922, dat ik aan dat academisch statuut gewijd heb en waarin ik heb getracht al de schoone kanten er van op den voorgrond te stellen. Maar ik ben niet blind voor één gevaar.

Wat wil het het academisch statuut? Ik mag het met twee woorden zeggen: differentiatie en ruimte. Differentiatie van studie en ruimte voor ontwikkeling der persoonlijkheid. Buitengewoon voortreffelijk; mits er vóór de differentiatie een eenheid is en mits er bij de ruimte een basis is. Wanneer wij uitsluitend differentieeren en uitsluitend ruimte geven, zullen wij straks, naar ik vrees, een enorme versplintering zien, wij zullen varia zien en dilettanten krijgen.

Natuurlijk begrijp ik wel, dat iemand over dit onderwerp niet alleen mag constateeren en klagen, maar dat men ook moet beproeven om te verklaren, wat er is gebeurd, en om billijk te zijn. Ik doe dit gaarne en herinner mij dan, dat het hier gelden moet: eenerzijds de democratie, anderzijds de beroepskeuze. Beide schoone zaken met een zwarten kant.

De democratie eerst. Zij bedoelt natuurlijk, de levenskansen van ieder gelijk te maken overeenkomstig zijn bekwaamheid.

Ik weet, dat er een vorm van democratie is, waarbij men de laatste woorden weglaat en alleen spreekt van gelijke levenskansen voor ieder; maar op die wijze wil ik geen democraat zijn, want dan leggen de bekwamen het loodje. Maar als het is: volgens ieders bekwaamheid, dan wil ik gaarne zelf ook democraat zijn.

Maar nu komt het gevaar. Wat doet men, wanneer er peilverschil is tusschen hetgeen in het midden van de natie is bereikt en hetgeen de massa vermag? Dan zijn er twee wegen: de eene, dat men de massa opvoert tot de hoogte van het bereikt peil, en de andere, dat men het peil omlaag schroeft. De eerste weg is zeer moeizaam en langzaam; daarom zie ik hier en daar menschen, die den snelleren en korteren weg nemen van wat hoog is af te snijden. Dan is men allemaal gelijk. Ik herinner aan het bekende verhaal van Saul, die van de schouders opwaarts en hooger grooter was dan gansch Israël, zoodat men zeide: die kerel is een kop grooter dan wij allen, hem maken wij leider. Maar men had ook kunnen zeggen en zou wellicht in onze dagen zeggen: als men zijn hoofd afsnijdt, zijn wij allen gelijk; al zou hij dan ook dood en dit op zich zelf een kleine drawback zijn. Welnu, ik wensch niet, dat wij gezamenlijk armer worden; ik zou willen, als het kan, dat wij te zamen rijker worden. Maar daarvoor moeten wij de hoogte laten bestaan en worstelen naar de hoogte; wij zullen niet het hooge moeten afbreken. Indien ik zou moeten kiezen tusschen ongelijkheid in de hoogte of gelijkheid in de laagte, dan kies ik met bewustheid: ongelijkheid in de hoogte; en dan ben ik overtuigd, dat daarmede gekozen wordt in het waarachtig belang van ons gansche volk.

Naast de democratie staat de beroepskeuze; een even schoone. Laat ons, zoo is de grondgedachte, toch niet ontijdig een juk opleggen aan de jonge menschen, die zich nog niet van zich zelf bewust zijn. Wij moeten de zaak organisch bezien en mogen de menschen niet vangen in een ijzeren kooi, maar zij moeten zich kunnen ontplooien naar de wet van hun eigen innerlijk leven. Maar ik wijs hier toch op het groote gevaar, dat wij zoodoende geen ruggegraat overhouden en geen staal meer hebben. Ik wil geen menschen gevangen zien in een ijzeren kooi, maar ik wil ook niet alle ijzer zoo wegnemen, dat wij geen staal meer hebben in ons bloed. Ik acht het ziekelijk, wanneer van jongs af tot mijn ouden dag toe ik omgeven word door lieve beste bakerende vingers, die alle kleine en groote bezwaren van mij wegnemen, zoodat ik mij zelf niet behoef in te spannen. Dat kan alleen ten gevolge hebben volksverarming.

Daarnaast het voortdurend verschuiven in het zoeken en aankweeken van kennis. Ontstaat dan niet allicht een kennis, die geen onderbouw heeft en die ons door de mogelijkheid van telkens een nieuwe richting uit te gaan, bedreigt met revolutiebouw of, als men het zoo liever noemen wil, een kaartenhuis?

Mijnheer de Voorzitter! Thans een enkel woord over hetgeen ik dan wel zou willen; ik begrijp, dat ik dat óók zeggen moet. Eigenlijk heb ik reeds doen doorschemeren, dat ik iets zou willen, dat buitengewoon dwaas is; ik zal het eerst zeggen en dan onmiddellijk weer intrekken. Ik zou willen: het wegnemen van den effectus civilis over de gansche linie van alle academische graden. Waarom? Omdat wij daardoor zouden verkrijgen, dat men de academische graden alleen zoekt met het oog op de wetenschap.

Maar nu dat onbereikbaar is — al zou het niet zoo dwaas zijn geweest, als men besloten had, het voorbeeld van de medische faculteit en de theologische faculteit ook op de drie andere faculteiten toe te passen — nu heb ik subsidair een anderen wensch. Hij sluit zich aan bij hetgeen gegroeid is, bij de quaestie van de beroepskeuze, bij de democratie; en hij poogt te gelijk iets van het universitaire leven te redden. Ik denk mij de zaak aldus: laten de velen komen tot de universiteit, natuurlijk na een voorbereiding die voor de universiteit noodig is, en laten zij, de velen, candidaats-examen doen. Dit examen geeft geen effectus civilis, maar het heeft een ander zeer belangrijk effect: dat reeksen onzer studenten gelegenheid ontvangen zich zelf te leeren kennen door zelfonderzoek aan de academie omtrent de vraag, of zij geschikt zijn voor wetenschappelijke studie dan of zij geschikt zijn om gereed gemaakt te worden voor de practijk zonder meer.

Men zou dan krijgen de mogelijkheid voor allen om te kiezen; en daarna eenerzijds een universiteit met wetenschappelijke studie en met de practijk, die de wetenschappelijke studie vereischt (art. 1 van de wet op het H. O.); anderzijds een maatschappelijke opleiding, maatschappelijke examens en een maatschappelijke positie. Daarbij zou althans worden bereikt, dat de doctorale examens, dat de dissertaties, dat de colleges wetenschappelijk kunnen blijven.

Men zal misschien zeggen, dat ik dan blijkbaar geen kennis draag van de vruchten der maatschappelijke ontwikkeling. Ik erken, dat ik niet in examencommissies gezeten heb; maar ik heb wel gelezen het bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van 6 Februari 1923, en wel daarin de treurmare gelezen omtrent de kennis met betrekking tot de wis-

(Slotemaker de Bruine.)

kunde. Maar ik kan niet inzien, dat, zoo dit niet alleen voor de wiskunde geldt maar wellicht over de gansche linie, wij daaruit moeten besluiten, de universiteit omlaag te schroeven; ik kan alleen zien, dat daaruit volgt, dat men de maatschappelijke opleiding wat omhoog moet schroeven. Dit laatste zou ik natuurlijk van harte toejuichen!

Ik weet, dat de Vereeniging van academisch gevormde Leeraren juist dezer dagen in een adres aan de Tweede Kamer precies het tegendeel heeft gewenscht. Ik heb dus, bij hetgeen ik heb bepleit, dus een beetje het gevoel van een fossiel; maar wellicht liggen er in hetgeen ik gezegd heb toch dingen, waarvan men op den langen duur ontdekt, dat men ze gebruiken kan om onze universiteiten te houden of te brengen op het peil, waarop zij moeten staan.

Ik heb nog twee korte toepassingen van dat gezegde te maken, maar op uw verzoek, Mijnheer de Voorzitter, zal ik dat gaarne doen, als u later de vriendelijkheid zult hebben, mij nog even het woord te geven.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

VERBETERINGEN.

In de rede van den heer **Verkouteren:**

bladz. 539, kol. 1, reg. 23 en 24 v. o., moeten vervallen de woorden: ,,Marine en Oorlog wederom gescheiden zijn en dat";

idem, kol. 2, reg. 15 v. b., staat: ,,die dagen"; lees: ,,de dagen";

idem, idem, reg. 25 v. o., staat: ,,Coulmiens"; lees: ,,Coulmiers";

idem, idem, reg. 17 en 18 v. o., staat: ,,dat men een Minister van Oorlog of Marine dan niet noodig heeft"; lees: ,,dat een Minister van Oorlog of Marine die niet noodig heeft";

idem, idem, reg. 11 en 12 v. o., staat: ,,Is de Minister een militair, dan kan hij ook wel eens den moed krijgen om te willen commandeeren"; lees: ,,Is de Minister een militair, dan kan hij ook wel eens den lust krijgen om te gaan commandeeren";

idem, idem, reg. 4 en 5 v. o., staat: ,,De militairen hebben zelfs niet het buskruit uitgevonden! De Krupp, de Schneider"; lees: ,,De Krupp, de Armstrong";

bladz. 540, kol. 1, reg. 41 v. o., staat: ,,die vloot"; lees: ,,de vloot";

idem, idem, reg. 37 v. o., staat: ,,een weg"; lees: ,,den weg"; reg. 29 v. o., staat: ,,vlootman"; lees: ,,Vleertman";

idem, kol. 2, reg. 24 v. b., staat: ,,Minister geweest"; lees: ,,Minister van Marine geweest".

30ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 18 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. verzoekschriften; 3°. een geschrift. — Regeling van werkzaamheden. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Aanvang der behandeling van het voorstel van wet betreffende den zomertijd; schorsing der beraadslaging. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor 1923.

Waarnemend Voorzitter: de heer **van der Does de Willebois.**

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 47 leden, te weten:

de heeren Franssen, van Lanschot, d'Aumale van Hardenbroek, W. Fransen, Smits, van der Lande, L. de Vries, Slingenberg, Sijtsma, Janssen, van Loon, de Waal Malefijt, Heerkens Thijssen, Diepenhorst, Idenburg, van der Hoeven, Westerdijk, Arntz, Blomjous, de Gijselaar, van der Maesen de Sombreff, Croles, van Embden, de Veer, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Douwes, Smeenge, Beelaerts van Blokland, Dobbelmann, Haazevoet, Gilissen, Verkouteren, Schönfeld, de Vos van Steenwijk, van Wassenaer van Catwijck, Briët, Wittert van Hoogland, Slotemaker de Bruine, Steger, S. de Vries, de Vlugt, Mendels, Haffmans, van Basten Batenburg, Wibaut, Anema,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Bosch van Oud-Amelisweerd, dat hij, wegens andere dringende ambtsbezigheden, verhinderd is de vergadering bij te wonen, ook morgen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van het Dagelijksch Bestuur van het Centraal Industrieel Verbond, te 's Gravenhage, in zake het wetsvoorstel omtrent den zomertijd;

een, als voren van het Bestuur der afdeeling Zijpe en

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

Omstreken van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. een geschrift van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor 's Hertogenbosch en omstreken, betreffende het wetsvoorstel omtrent den zomertijd.

Dit geschrift zal worden nedergelegd ter griffie ter inzage voor de leden;

B. dat de Centrale Afdeeling heeft besloten het ontwerp Jachtwet in de afdeelingen te doen onderzoeken op Dinsdag a. s., onmiddellijk na afloop van de op dien dag des namiddags te twee uur te houden openbare vergadering.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van G. J. M. baron van Slingelandt, te Diessen, houdende verzoek om te willen bevorderen: 1°. dat gelegenheid gegeven worde om als extraneus eindexamen gymnasium te kunnen afleggen, en 2°. dat een Staatsexamen voor de betrekking van gemeentesecretaris worde ingevoerd of een leerstoel daarvoor aan de universiteit worde ingesteld.

Uw Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, opdat daarop kan worden gelet bij de verdere behandeling van de Staatsbegrooting;

II. een, van den voorzitter en den secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken in noordelijk Limburg, te Venlo, houdende verzoek, het voorstel van wet van den heer Braat niet aan te nemen;

III. een, van den voorzitter en den secretaris, namens het bestuur der afdeeling Houtrijk en Polanen der Hollandsche Maatschappij van Landbouw, te Halfweg, houdende verzoek het voorstel van wet van den heer Braat aan te nemen;

IV. een, van het comité: „Statenkwartier” tot behoud van den zomertijd, houdende verzoek het voorstel van wet van den heer Braat te verwerpen;

V. een, van den voorzitter en den secretaris van het dagelijksch bestuur van het Centraal Industrieel Verbond, te 's Gravenhage, houdende verzoek als voren;

VI. een, van den voorzitter en den secretaris van de Hollandsche Maatschappij van Landbouw, afdeeling Zijpe en omstreken, houdende verzoek het voorstel van wet van den heer Braat aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden, opdat daarop nog zal kunnen worden gelet bij de behandeling van het voorstel van wet.

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën.

Aan de orde is de behandeling van het **voorstel van wet tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (Staatsblad n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (Staatsblad n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd (281).**

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer griffier den heer Braat, aan wien de verdediging van dit voorstel van wet is opgedragen, binnen te leiden.

De heer Braat wordt door den griffier binnengeleid en neemt de voor hem bestemde plaats in.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch bij de behandeling van dit wetsvoorstel een enkel woord in het midden te brengen, en wensch dan te beginnen met het uitspreken van een woord van waardeering, dat op dit oogenblik in onze vergadering aanwezig is de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, omdat er dan gelegenheid bestaat, aan de Regeering enkele vragen te stellen.

Alvorens te komen tot een bespreking van het wetsvoorstel zelf wil ik een enkel woord zeggen — ook naar aanleiding van hetgeen daaromtrent in het Voorloopig Verslag is opgemerkt — omtrent de houding, die de Regeering in de laatste jaren inneemt bij ontwerpen, die hun oorsprong danken aan het recht van initiatief van de Tweede Kamer.

Bij de verschillende wetsvoorstellen, die hier zijn behandeld, en die, welke den toegang tot deze Vergadering niet hebben kunnen verkrijgen, heeft de Regeering zich op het standpunt geplaatst, dat aan de Regeering afzijdigheid paste, wanneer de Staten-Generaal onderling discussieerden over de vraag, of een initiatief-voorstel aan de Kroon ter bekrachtiging zou worden voorgedragen.

De Regeering heeft meermalen gezegd, dat zij zich afzijdig hield „naar een erkend en goed parlementair gebruik".

Mijnheer de Voorzitter! Is dat gebruik wel „goed" en is het wel „erkend?"

Het kan van het grootste belang zijn, indien de Regeering reeds, voordat een dergelijk wetsontwerp de Kamers der Staten-Generaal heeft doorloopen, van haar meening doet blijken. Zij hoeft zich daarbij uiteraard niet vast te leggen ten aanzien van haar definitieve houding ten aanzien van het wetsvoorstel. Daartegen zou ook een Staatsrechtelijk bezwaar kunnen worden aangevoerd, daar het advies van den Raad van State behoort te worden ingewonnen alvorens een dergelijk wetsontwerp aan de Kroon ter bekrachtiging kan worden voorgelegd. Maar de Regeering kan toch, hangende de beraadslagingen, zich vrij houdende ten aanzien van haar eindoordeel, enkele wenken geven, waardoor het mogelijk is, althans waarschijnlijk, dat de Regeering niet meer zoo afzijdig behoeft te staan tegenover een wetsontwerp, dat door de Staten-Generaal is aangenomen. Aldus opgevat geloof ik, dat men ook meer te gemoet komt aan den wensch van de Grondwet, die ten aanzien van wetten zegt, dat zij worden tot stand gebracht in gemeen overleg tusschen de Regeering en de Staten-Generaal. Nu geloof ik, dat men kwalijk van gemeen overleg kan spreken, indien de Regeering na de discussies in de Staten-Generaal alleen haar ja of neen laat hooren. Ik geloof dan ook, dat de Regeering goed zal doen, aan de discussies betreffende initiatief-ontwerpen deel te nemen, te meer waar het aantal initiatief-ontwerpen de laatste jaren toeneemt en de belangrijkste onderwerpen van den dag gaat beheerschen en de voorstellers zelfs zoover gaan, van zich niet te laten afschrikken door een eerste afwijzing van de Staten-Generaal, maar ten tweeden male met een voorstel komen, als zij de situatie gunstiger achten.

Ik herinner hier aan de verwerping van het eerste ontwerp betreffende de afschaffing van den zomertijd en aan de verwerping van het voorstel-Rutgers c. s. betreffende wijziging van de Drankwet.

Een goed gebruik meen ik het dus niet te mogen noemen, maar ook geen erkend gebruik, omdat de geschiedenis van onze wetgeving uitwijst, dat er verschillende voorbeelden zijn, waarbij de Regeering zich heeft gemengd in de discussie over initiatief-voorstellen. Ik volsta met één voorbeeld aan te halen, dat zeer afdoende is, èn om het belang van de zaak, waarover het ging, èn om de personen, die destijds de positie bepaalden. Het was in het zittingjaar 1853/54, dat 9 leden van de Tweede Kamer, deels behoord hebbende tot het pas afgetreden Ministerie-Thorbecke, een voorstel indienden tot afschaffing van het tonnengeld en den accijns op het geslacht. Men vindt de behandeling daarvan op bldz. 509 e. v. van de *Handelingen* van de Tweede Kamer. De Minister van Financiën mengde zich, nadat ampele discussies over het voorstel hadden plaats gehad, op 20 December intensief in die discussie. Dat werd de Regeering toen van de zijde der voorstellers noch van andere zijde geenszins euvel geduid. Integendeel, de onmiddellijk daaropvolgende spreker, niemand minder dan Thorbecke, zeide ten aanzien van het ingrijpen der Regeering dit (te vinden pag. 514 van de *Handelingen*):

> „Ik moet eerst, Mijnheer de Voorzitter, den toegang tot ons voorstel vrijmaken van de veronderstellingen, verwijten, beschuldigingen, waarmede men dien heeft bedekt. Ik mag daaronder ook tellen de rede van den Minister van Financiën, die wij zooeven hebben gehoord. De Minister is begonnen met het zeggen, dat de voorstellers het niet zouden miskennen, zoo hij, wiens tegenwoordigheid in de Eerste Kamer weldra werd gevorderd, nu reeds het woord nam. „Miskennen", dat beteekent denkelijk, dat de voorstellers het niet vreemd zullen vinden. De voorstellers hebben het gewis niet vreemd gevonden, dat de Minister van Financiën het woord nam, in eene zaak van zoo hoog belang voor het belastingwezen van dit land. Maar hetgeen zij vreemd hebben kunnen vinden, hetgeen zij vreemd hebben gevonden is, dat de Minister van Financiën op dit oogenblik heeft kunnen goedvinden, een hartstogtelijk en partijdig pleidooi tegen het voorstel en de voorstellers uit te spreken."

En dan volgt de verdediging van het voorstel.

Hieruit blijkt dus, dat een persoon als de Minister van Financiën uit dien tijd en iemand van de Staatsrechtelijke positie als de heer Thorbecke het geenszins vreemd vonden, dat in een dergelijk initiatief-ontwerp de Regeering haar gewichtige stem mede deed hooren.

Thans een enkel woord over hetgeen door de Regeering tijdens de behandeling van dit wetsvoorstel is gedaan. De Regeering immers heeft zich tijdens den loop van dit voorstel van wet niet bepaald tot de afzijdige houding, die zij gewoon is aan te nemen, maar zij is nog verder gegaan, en de Minister heeft zelfs termen kunnen vinden om, hangende dit wetsvoorstel, geen uitvoering te geven aan een bestaande wet.

Het was ons geacht medelid de heer de Vos van Steenwijk, wiens voortvarendheid algemeen bekend is, die reeds 15 Maart jl., dus op een datum, vóórdat de Regeering een taak had te vervullen — 18 Maart —, tot haar de vraag stelde, of de Regeering niet van oordeel was, dat met het bepalen van den datum, waarop de zomertijd behoort in te gaan, niet behoort te worden gewacht totdat over het wetsontwerp tot intrekking van de wet van 1918, regelende den wettelijken tijd, een beslissing is genomen, zoodat de wettelijk voorgeschreven tijd buiten werking zou worden gesteld.

Deze suggestieve vraag gaat dus uit van de gedachte, dat het onjuist is, een bestaande wet niet uit te voeren, hangende een initiatief-voorstel tot wijziging daarvan. Ik kan mij met dezen gedachtengang volkomen vereenigen.

De Regeering antwoordde o. a. op deze vraag:

> „Overigens mag er zeker wel de aandacht op gevestigd worden, dat nu een initiatief-voorstel tot afschaffing van den zomertijd ter tafel ligt van de Eerste Kamer, het voor de Regeering wel moeilijk is een beslissing te nemen. Immers mocht dit voorstel wet worden, dan zou daarmee een eventueel Koninklijk besluit tot instelling van den zomertijd automatisch ongedaan gemaakt zijn, wat tot groote moeilijkheden met name voor het spoorwegverkeer zou leiden."

Ik geloof, dat de Regeering daarbij niet voldoende aandacht heeft geschonken aan het feit, dat een ontwerp als dit, een initiatief-voorstel, toch niet ingaat zonder bekrachtiging van de Regeering, zoodat niet kan worden volgehouden, dat een Koninklijk besluit tot instelling van den zomertijd automatisch ongedaan zou worden gemaakt, zonder dat de Regeering zelf daartoe zou hebben medegewerkt.

Afgescheiden hiervan echter geloof ik, dat het een vrij bedenkelijk precedent zou zijn, indien de Regeering dat standpunt zou handhaven. Wat zou immers het gevolg hiervan kunnen zijn? Indien de heer Braat in deze Vergadering geen meerderheid zou kunnen vinden voor zijn wetsvoorstel,

(Slingenberg.)

dan zou hij het volgend jaar misschien kunnen komen den laatsten dag vóór 18 Maart, in welk geval de Regeering ook dan geen aanleiding zou kunnen vinden om de bestaande wet tot instelling van den zomertijd uit te voeren. De heer Braat is iemand, die een dergelijken truc niet zal uithalen, want hij heeft met groote voortvarendheid op het Voorloopig Verslag van deze Kamer geantwoord. Wanneer hij daarmede langen tijd had gewacht, zou hij gelegenheid hebben gehad het land nog eenigen tijd den zomertijd te onthouden.

Maar het geval zou zich bij dezen gedachtengang kunnen voordoen, dat een lid der Volksvertegenwoordiging een belangrijken invloed zou kunnen uitoefenen op de uitvoering van een bestaande wetgeving en dat komt mij minder juist voor.

Wat nu het wetsontwerp zelf betreft, ben ik een warm voorstander van den zomertijd. Maar ik zal, gezien de uitvoerige agenda, die de Eerste Kamer nog vóór zich heeft, niet al te uitvoerig op het voor en tegen ingaan.

Ik zal mij daarbij tot mijn leedwezen eenigszins los moeten maken van de Memorie van Antwoord van den geachten verdediger van dit wetsontwerp, want tot mijn leedwezen moet ik verklaren, dat ik niet altijd den juisten gedachtengang van den geachten voorsteller heb kunnen doorgronden en niet altijd ook heb kunnen voelen de zwaarwichtigheid van de argumenten, die hij in dat Staatsstuk heeft getracht aan te voeren.

Maar ik zal mij beperken tot enkele opmerkingen, die m. i. van beteekenis zijn voor den zomertijd. In de eerste plaats acht ik den zomertijd een groot hygiënisch belang en ik meen niet beter te kunnen doen dan in dit opzicht te verwijzen naar den brief, dien wij gekregen hebben van het hoofdbestuur van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunde, en waarvan ik mij veroorloof het navolgende uittreksel te citeeren:

„Meer licht, meer lucht, meer zon elken dag, gedurende eenige maanden, zullen den gezondheidstoestand van ons volk ten goede komen. Krachtiger weerstand tegen ziekten, grooter kans op herstel zijn daarvan te verwachten.

Voor de kinderen, die door ons klimaat toch al te veel tot in huis zitten gedwongen worden, beteekent het winst aan alle kanten, als zij een uurtje langer buiten kunnen spelen.

Het sterftecijfer bedraagt in de zomermaanden 10 tot 11, in de wintermaanden 14 tot 15 per 1000. In de groote gemeenten stijgt en daalt de ziektelijn precies op dezelfde wijze voor elke gemeente afzonderlijk, als voor geheel Nederland. Ondanks de groote verschillen tusschen stad en platteland, tusschen de verschillende beroepen en bedrijven, altijd dezelfde seizoeninvloed, machtiger dan alle andere invloeden.

Voor de verschillende factoren, die het sterftecijfer omlaag drukken, zijn licht, lucht en zon wel zeer belangrijke.

Men denke aan het gebruik, dat in de geneeskunde daarvan gemaakt wordt bij allerlei vormen van tuberculose, bij bloedarmoede, bij de Engelsche ziekte der kinderen, in het tijdperk van herstel na ziekte. Het is toch de zon, die de planten tot nieuw leven brengt, tot bloesem en bloem.”

Deze woorden kan ik geheel tot de mijne maken en ik geloof derhalve niets te moeten toevoegen aan de stelling, die hier wordt verkondigd, dat het een uitermate hygiënisch belang is om meer van de zon te profiteeren dan op dit oogenblik wordt gedaan.

Nu zou men daartegen kunnen aanvoeren, en ik verwacht dat de geachte defendens van dit wetsontwerp dat zal doen, dat men dan maar in de steden een uurtje eerder moet gaan opstaan, maar is dat argument juist?

En in de eerste plaats, is het wel uitvoerbaar, om de geheele levenswijze van zoo groote centra van bevolking maar plotseling te wijzigen?

Maar een tweede argument, dat m. i. sterker is, is dit. Gesteld eens dat men dat zou doen in de groote steden, dan zou het platteland dezelfde moeilijkheden ondervinden als met den zomertijd.

Dat zou de moeilijkheid verergeren, dan zou de melkboer, die op een bepaald uur in den morgen in de stad moet zijn, een uur eerder daar moeten zijn. In dat geval is het argument van de tegenpartij dan ook geenszins steekhoudend.

Een ander argument vóór den zomertijd is het argument van de economische en sociale beteekenis van den zomertijd. Het is niet voor tegenspraak vatbaar, dat zonlicht geen kapitaal vordert, kunstlicht daarentegen wèl en dat bij de invoering van den zomertijd men meer profiteert van het zonlicht en minder van het kunstlicht. Men verkrijgt daardoor een belangrijke kolenbesparing.

Nu wordt in de Memorie van Antwoord wel gezegd, dat dat geen voordeel is, omdat men met het kolendelven de werkloosheid bestrijdt. Dat is echter een economische stelling, die ik, hoewel ik op het gebied van de economie geen specialiteit ben, met bescheidenheid, maar dan toch met eenige beslistheid bestrijd.

Ik heb altijd geleerd, dat men zoo economisch mogelijk handelt, wanneer men met zoo weinig mogelijk kapitaal in zijn behoeften voorziet.

Het kleine bedrag van de winst, die de gemeenten zouden missen door de mindere inkomsten van het gas- en electriciteitsbedrijf, mag hier, naar mijn bescheiden meening, van geen beteekenis zijn.

In de derde plaats heeft men door den zomertijd meer gelegenheid arbeid te verrichten in die bedrijven, waar men het zonlicht noodig heeft en met kunstlicht niet kan werken. Deze bedrijven komen vooral op het platteland voor.

Als men een rationeele arbeidsverdeeling invoert, kan men in die bedrijven langer werken dan thans het geval is, en derhalve meer produceeren.

Waarde kan bovendien niet worden ontzegd aan het argument, dat in het Voorloopig Verslag is gebezigd, nl. dat de landarbeider, die zijn dagtaak vervuld heeft, bij de invoering van den zomertijd nog de gelegenheid heeft een eigen stukje land te bewerken.

Het is dan ook niet te verwonderen, Mijnheer de Voorzitter, dat tegen het wetsvoorstel van den heer Braat groote oppositie is gekomen op het oogenblik, dat het in de Tweede Kamer werd aangenomen.

Ik geloof, dat men mag constateeren, dat een groote ontroering door het land ging, toen men zich voor het feit geplaatst zag, dat de Tweede Kamer, wat niemand had verwacht, het ontwerp had aangenomen.

De heer **Mendels**: De Tweede Kamer afschaffen!

De heer **Slingenberg**: Het gevolg van die groote beweging is geweest het oprichten van een comité van actie en het adres, dat van dat comité is uitgegaan. De beteekenis van dit adres wordt door den geachten voorsteller verkleind met de opmerking, dat het maar 400 000 handteekeningen bevat, terwijl Nederland in het geheel 7 millioen inwoners telt, zoodat het een heel klein percentage van het Nederlandsche volk is, dat gerequestreerd heeft.

Men moet hierbij echter in acht nemen, dat niet iedere Nederlander requestreeren kan, tenzij men aanvaarden kan, dat de vader niet alleen voor zich, maar ook voor zijn kinderen requestreert, hetgeen bij deze soort van requestreeren geen gebruik is.

Bovendien zou het aantal adhaesie-betuigingen oneindig veel grooter zijn geworden, wanneer men niet gemeend had, dat men slechts een korte spanne tijds tot zijn beschikking had om de adhaesie-betuigingen te doen inkomen.

Immers het comité is van de onderstelling uitgegaan, dat de Eerste Kamer onmiddellijk na de behandeling van het voorstel in de Tweede Kamer het in de afdeelingen zou onderzoeken en spoedig in openbare zitting zou behandelen.

Het comité heeft daarom, indien ik mij niet vergis, den termijn van drie dagen gesteld tot het teekenen van het adres en in dien tijd is een enorm groot aantal handteekeningen binnengekomen.

(Slingenberg.)

Bij die adhaesie-betuigingen, die ik niet alle citeeren zal, omdat dat te veel tijd van deze Vergadering zou vragen, zijn er verscheidene, die afkomstig zijn van het platteland. Ik citeer met bijzonder genoegen een adres van het gemeentebestuur van Beerta, een plaatsje in Groningen, mijn geboorteplaats zijnde, dat zij zich zoo goed hebben kunnen indenken in het gevoelen der bewoners van de groote steden, dat, hoewel uitsluitend samengesteld uit bewoners van het platteland, zij niettemin met warmte hebben gerequestreerd vóór den zomertijd.

Het bezwaar van het platteland is daarom van niet zooveel beteekenis, omdat men zich in veel opzichten niet veel van den zomertijd aantrekt. Uit de enquête, door de Regeering ingesteld en aan de Vergadering overgelegd, is gebleken, dat in tal van gemeenten de klok blijft staan en de landbouwende bevolking, die niet aan een bepaalden tijd gebonden is om iederen morgen in de stad te komen, volkomen vrij blijft haar werkzaamheden zoodanig te verdeelen, dat zij een uur later beginnen kan.

Zoover ik kan nagaan, is alleen met eenig recht het bezwaar als juist te erkennen van de melkveehouders, die in de onmiddellijke omgeving der groote steden wonen. Zij hebben inderdaad met eenige moeilijkheden te kampen, wanneer zij een uur vroeger de stad moeten bedienen, maar de practijk heeft al sedert eenige jaren uitgewezen, dat zij zich best weten te redden en ten slotte is deze categorie van bewoners zeker niet zonder beteekenis, maar van den anderen kant niet van dien omvang, dat daarom aan het meerendeel der bevolking de zegen van den zomertijd zou moeten worden onthouden.

Nu heeft men in de Tweede Kamer en ook thans in de schriftelijke stukken der Eerste Kamer getracht vooral van de zijde der voorstanders van den zomertijd tot een compromis te komen, waardoor aan de bezwaren der tegenstanders eenigszins werd te gemoet gekomen.

In de Tweede Kamer heeft de heer Staalman een desbetreffende motie ingediend en ook in het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer is een dergelijke toon te beluisteren.

Persoonlijk zou ik voor dit compromis — iets later beginnen en iets vroeger eindigen — misschien nog te vinden zijn, maar ik geloof toch niet, dat het verstandig zou zijn reeds nu met een dergelijk voorstel te komen, omdat voor het sluiten van een compromis 2 partijen noodig zijn en het in de Tweede Kamer gebleken is, dat de voorstanders een dergelijk voorstel mordicus afwijzen, terwijl de geachte voorsteller in zijn schriftelijk antwoord aan de Eerste Kamer zegt, geen enkel compromis te aanvaarden. Dit is natuurlijk het goed recht van den voorsteller, maar dan is ook dergelijk compromis niet mogelijk, omdat daarvoor, zooals ik zeide, twee partijen noodig zijn.

Wellicht had de Regeering bij de behandeling van het voorstel in de Tweede Kamer tijdig met een dergelijk voorstel kunnen komen en was dan daarvoor misschien eerder een meerderheid te vinden geweest dan voor het voorstel-Braat, maar waar dit nu niet gebeurd is, rest mij niet anders dan te adviseeren het hier ter tafel gebrachte voorstel te verwerpen en den Minister te vragen, of, indien de Eerste Kamer zich met dit voorstel van wet niet vereenigt, dan de Minister zoo spoedig mogelijk den zomertijd zou willen invoeren en zoo spoedig mogelijk zou willen bevorderen, dat er een regeling tot stand komt, waarbij de precieze data worden aangegeven, waarop de zomertijd zal beginnen en eindigen.

Ik zou daarbij met alle bescheidenheid voor het jaar 1923 de Regeering in overweging willen geven, haar aandacht te schenken aan het feit, dat in België de zomertijd wordt ingevoerd in den nacht van Zaterdag op Zondag a.s. en dat dit ook voor ons een goed gekozen datum zou zijn, in verband met het internationaal verkeer.

Wanneer er een compromis mocht tot stand komen en de Regeering verklaart, dat zij bereid is, het volgend jaar te komen met een voorstel om den termijn te beperken, dan zou ik aan de Regeering willen vragen, om in de wet althans niet op te nemen, dat tusschen zooveel April en zooveel October bij Koninklijk besluit de zomertijd wordt geregeld, maar te bepalen, dat de zomertijd zal beginnen op den zooveelsten Zondag in April en eindigen op den zooveelsten Zondag in September, opdat iedereen zich tijdig daarnaar kan regelen.

(Slingenberg c. a.)

Hiermede heb ik over deze aangelegenheid het mijne gezegd, Mijnheer de Voorzitter! Mijn wensch is, dat de Kamer het voorstel van wet zal verwerpen.

De heer **Diepenhorst**: Mijnheer de Voorzitter! De tegenstanders van den wettelijken zomertijd, de voorstanders van het voorstel-Braat, voelen op dit oogenblik in bijzondere mate het tragische conflict tusschen hetgeen men ziet en hetgeen men niet ziet.

Mijnheer de Voorzitter! Wat men ziet, wat men gevoelt, is het persoonlijk gemak, het persoonlijk genot, dat schier vóór elk lid van deze Vergadering de zomertijd oplevert. Wat men ziet, is de geachte voorsteller, de heer Braat, en zijn werk, zijn wetsvoorstel, zijn memories, zijn contramemories, zijn schriftelijke en oratorische pleidooien.

Dat alles wekt niet aanstonds een presumtie te zijnen gunste. Dat alles verzekert niet zonder meer een succes, dat bezegeld wordt met een *veni, vidi, vici*.

Maar Mijnheer de Voorzitter, wat men niet ziet, dat zijn de schade en het ongerief, die in breede groepen van de bevolking, op de afwering van wier onnoodige benadeeling het voorstel is gericht, wordt geleden. Het wil mij voorkomen, dat voor een goede beoordeeling van het voorstel daaraan alle aandacht dient te worden geschonken. Immers, het is overbodig het in deze Vergadering te zeggen: wanneer men dit wetsvoorstel verdedigt, omdat men daarvan persoonlijk genot ondervindt, of het bestrijdt, omdat men er persoonlijk overlast van heeft, dan wordt daarmede dit vraagstuk niet gebracht in het kader, waarin vragen van Staatsbestuur behooren gesteld te worden.

De quaestie moet op hooger niveau worden gebracht en daarom betreur ik het, dat juist de geachte voorsteller, de heer Braat, van zijn recht van initiatief bij deze quaestie heeft gebruik gemaakt. De kans op objectieve behandeling van het vraagstuk zou zijn verhoogd, indien de Regeering deze zaak had aangevat. Was dat door het Ministerie gedaan, dan zou het in de historische lijn zijn gebleven. Ik meen mij, naast het historische argument, door den heer Slingenberg te berde gebracht, op een ander precedent te mogen beroepen, nl. het precedent, geleverd de eerste maal, dat door leden van de Tweede Kamer van het recht van initiatief werd gebruik gemaakt. Toen onder het Ministerie-Thorbecke in 1852 een tiental leden voor de eerste maal het recht van initiatief uitoefenden, betrof dat de afschaffing ook van een maatregel, die op het platteland in hooge mate impopulair was, nl. de afschaffing van den accijns op schapen- en varkensvleesch. De Regeering is toen aanstonds gekomen, omdat zij met den gedachtengang van die Kamerleden akkoord ging, met een nagenoeg gelijkluidend ontwerp. Ik zou er mij over hebben verheugd, indien ook bij deze quaestie een dergelijke methode was gevolgd. Indien dat veelal onbereikbaar was, omdat de Regeering op een ander standpunt stond, was verkieslijker geweest een uitoefening van het recht van initiatief van die Kamerleden, den heer Deckers c. s., die reeds te voren een ontwerp in dezen geest hadden ingediend. Dat ik daaraan de voorkeur geef, is niet allereerst een uitvloeisel van mijn waardeering voor de persoonlijke eigenschappen van den geachten voorsteller. Zeker, het wil mij voorkomen, dat de verdediging van dit wetsontwerp meer overtuigend had kunnen geschieden. De berekening van de schaden, honderdmaal hooger dan het juist geachte bedrag, is niet in overeenstemming met de arithmetische nauwkeurigheid, die den Staatsman en den landman eert. De geleverde Staatsstukken boeien niet alle door literaire schoonheid en overtuiging, evenmin door overstelpend bewijsmateriaal, terwijl het peilen der gevoelens van de tegenstanders niet uitmunt door fijne psychologische analyse.

Hoezeer dat alles moet worden betreurd, toch ligt daarin voor mij niet het bedenkelijkste van het optreden van den heer Braat. Het bedenkelijkste is voor mij zijn politieke of liever zijn niet-politieke „standing". Hij toch treedt niet op als vertegenwoordiger van een politieke partij, als drager van

30ste VERGADERING. — 18 APRIL 1923.

281. Afschaffing van den Zomertijd.

(Diepenhorst.)

politieke principes, maar als vertegenwoordiger van een belangengroep, die eenzijdig aan de vervulling van wenschen van een bepaalde categorie zijn parlementaire taak heeft te wijden. Daardoor kleeft aan hetgeen door hem wordt voorgesteld een zeker odium van beroepsegoïsme, een odium, waardoor ook dit ontwerp wordt getroffen. Daardoor is ook ontstaan een zekere geprikkeldheid en animositeit, die de antithese tusschen stad en platteland in hooge mate en op onaangename wijze heeft toegespitst.

De heer **Mendels**: Op al die standjes is hij niet geprepareerd.

De heer **Diepenhorst**: Het doet mij genoegen, dat de heer Mendels de beschermende hand over den heer Braat uitstrekt, ook omdat ik mij nu aanstonds bevind in het gezelschap van den geachten interruptor, waar ik zelf ook een dergelijke bescherming aan den geachten voorsteller wilde verleenen.

Het zou toch in hooge mate onjuist zijn, als men die geprikkelde stemming toeschreef uitsluitend aan den geachten voorsteller. Integendeel, niet alle schuld is bij hem te vinden.

Wanneer ik slechts herinner aan het beruchte stuk van dr. van der Linden in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, voelt men aanstonds met wat een verwatenheid van de zijde van sommige stedelingen over het platteland en zijn bewoners, over den heer Braat wordt geoordeeld. In dat stuk toch vindt men de hooghartige woorden, dat alleen in de steden beschaving mogelijk is, dat de landbouwende bevolking in hoofdzaak werkt voor de stadsbewoners; zij zijn er voor ons en wij niet voor hen. Ik herinner ook aan den wraakroep van mevrouw Wijnandts—Francken in *De Hollandsche Huisvrouw*, waarbij zij te wapen roept de intellectueelen, de industrieelen, middenstanders, fabrieksarbeiders, huisvrouwen, leden van de Unie voor vrouwenbelangen, en zegt, dat allen zich in 1925 moeten herinneren de namen van hen, die ons een kostbaar bezit dreigen te ontnemen, het beste wat wij hebben, onze gezondheid, zoodat men er voor moet zorgen, dat geen plattelandsbewoner ook maar een enkele stem krijgt in de steden en dat de vier dozijn, die zich voor de zegekar van boer Braat lieten spannen, zich van hem afkeeren.

Het zou niet moeilijk zijn naast deze vrouwelijke en onvrouwelijke uitspraken nog meerdere aan te voeren, die van een sterke minachting en zelfs van een grof persoonlijk beleedigend karakter tegenover den geachten voorsteller blijk geven. Ik zeg nog eens: de schuld daarvoor ligt niet geheel bij den geachten voorsteller, maar toch is hij niet van alle schuld vrij te pleiten. Immers, dit alles is voor een goed deel een terugslag op de actie, door hem en zijn kring gevoerd, waarbij gesproken werd van langslapers en stadspatsers, terwijl in uitzicht werd gesteld, dat legioenen van duizenden plattelanders gereedstaan om de groote steden met den grond gelijk te maken. Op die wijze werd provoceerend opgetreden en rijst de vraag, of de geachte voorsteller wel mag worden beschouwd als de ,,legislator designatus'', wel is de aangewezen wetgever.

Maar, losgemaakt van alle antecedenten van den geachten voorsteller en losgemaakt van zijn verdediging, wensch ik mij toch te verklaren voor de idee, die in zijn ontwerp ligt. Ik wensch daarvoor te ontwikkelen deze vier gedachten: ten eerste: het drijven voor den zomertijd is te veroordeelen, omdat de motieven, die weleer tot het instellen van den zomertijd aanleiding gaven, zijn verzwakt of vervallen; ten tweede: het behoud van den zomertijd staat in den weg aan hetgeen voor den rustigen en geordenden gang in de maatschappij noodig is, nl. tijdsunificatie, één tijdsaanwijzing; ten derde: de invoering van den zomertijd legt aan de boeren en tuinders onnoodige lasten op en schaadt de ontwikkeling van het plattelandsleven; ten vierde: bij de invoering van den zomertijd wordt de Overheidssteun misbruikt voor een onnatuurlijken maatregel.

Het zij mij vergund die gedachten kort te verdedigen. Ten eerste wordt dan gewraakt het behoud van den zomertijd, omdat de motieven, die vroeger voor de invoering golden, thans zijn verzwakt of vervallen. Immers, de zomertijd is van origine een crisismaatregel. De schaarschte aan steenkolen en verlichtingsartikelen dwong tot abnormale maatregelen. En zoo werd ook in de crisiswetgeving ingelijfd de wet van 29 April 1916, die den wettelijk geregelden tijd met een uur vervroegde — een maatregel, die van jaar tot jaar zou worden beoordeeld en in 1918 met 38 tegen 23 stemmen tot een blijvende werd geproclameerd. Men kan niet ontkennen, dat de zomertijd is een oorlogskind. Hieraan doet niets af het feit, dat reeds vóór de crisis warme propaganda voor den zomertijd werd gemaakt; dat verschillende mannen zich toen als voorstanders deden kennen; ik denk aan het optreden van prof. d'Aulnis, aan het wetenschappelijke congres in de Sorbonne te Parijs in Juni 1914. Volkomen naar waarheid kon niettemin Minister Cort van der Linden in 1918 deze redeneering opzetten: ,,de ondervinding met den zomertijd opgedaan is, voor wat de steden betreft, onverdeeld gunstig geweest, maar hetzelfde is niet het geval met het platteland. In landbouwkringen heeft men ernstige bezwaren ondervonden, maar de landbouwers hebben zich geschikt, omdat zij inzagen, dat in den oorlogstijd de maatregel noodzakelijk was. Volkomen juist wordt het hier geteekend: de landbouwers hebben zich geschikt in crisisdagen, hebben het offer gedragen, hebben niet gemokt, maar toen de crisis haar scherpte verloor en men trachtte den noodmaatregel in een blijvenden om te zetten, is de oppositie gewassen, omdat het was een slechte beloonin voor een loyale houding, door de landbouw- en tuinbouwbevolking aangenomen. Die oppositie was te begrijpelijker, omdat de bestaande tijd was een compromis in een kamp, niet zonder heftigheid gestreden. Omstreeks het jaar 1906, toen de Greenwich-tijd bestond, waren twee voorstellen gedaan: eenerzijds tot invoering van den Midden-Europeeschen tijd, dat het leven 40 minuten naar den morgen zou verplaatsen; anderzijds om in te voeren den West-Europeeschen tijd, die het leven 20 minuten naar den avond zou verzetten.

Toen is Minister Heemskerk met een compromis gekomen; hij wilde van het wettelijk, kunstmatig gekweekte licht niet weten. Alleen de oude Amsterdamsche tijd zou voortaan bestaan. Het komt mij voor te zijn niet geheel in overeenstemming met de goede trouw, wanneer na de toen bevredigende oplossing de welwillendheid van de plattelandsbevolking in crisistijd wordt geëxploiteerd om hetgeen een noodmaatregel was te maken tot het normale. Daartoe bestond te minder reden, omdat andere landen een andere gedragslijn volgden. Zeker, in België werd de zomertijd behouden, maar niet slechts in Amerika en Duitschland, ook pas in Frankrijk werd hij afgeschaft, en daarmede is vervallen een van de zeer belangrijke motieven, die door de voorstanders worden ingebracht. Toen toch een vorig jaar door de heeren Braat en Deckers in de Tweede Kamer hun ontwerp werd ingediend, werd aangenomen de motie-Beumer, die nauw verband legde met de houding van andere landen, met het internationaal spoorwegverkeer. Toen de Regeering met haar wetsontwerp kwam, was eveneens aansluiting bij de andere landen een der motieven. Thans is dat motief naast andere aanmerkelijk verzwakt.

Mijn tweede gedachte is, dat het behoud van den zomertijd in den weg staat aan hetgeen voor den rustigen en geordenden gang van het leven noodzakelijk is, nl. tijdsunificatie, eenheid van tijdsaanwijzing.

Wij hebben allen gekend de periode van verwarring en van ongerief, die een aanvang nam, toen in 1892 bij de spoorwegen de West-Europeesche tijd werd ingevoerd. Er was toen maar één opinie, en dat was deze: aan die verwarring moet een einde komen, wij moeten eenheid van tijdsaanwijzing krijgen. Die eenheid is verkregen, maar nu is weer verwarring ontstaan toen de zomertijd werd ingevoerd.

Die verwarring, gevolg van tweeërlei tijdsaanwijzing, zal blijven, zal toenemen, indien de zomertijd gehandhaafd blijft. Immers, een deel van de plattelandsbevolking tracht een deel van de bezwaren van den zomertijd op te heffen door niet mede te doen aan de klokspronggvariatie, door vast te houden aan den ouden tijd. Ook een deel van het vereenigingsleven, de aanvang van scholen, de aanvang van kerken, de aanvang van de samenkomst van meerdere cor-

(Diepenhorst.)

poraties regelt zich daarnaar. Anderen echter regelen zich naar den nieuwen tijd, en zoo ontstaan op het platteland allerhande conflicten en botsingen, die groote onaangenaamheden met zich brengen. Vandaar dan ook dat begrijpelijk is, dat de Bond van Nederlandsche Onderwijzers reeds een adres stuurde aan den Minister van Onderwijs, waarin hij vraagt, voor het geval de wetgevende macht mocht besluiten tot handhaving van den zomertijd, maatregelen te nemen om er voor te zorgen dat deze tijd worde ingevoerd bij alle inrichtingen van onderwijs, zonder uitzondering, omdat in vele plattelandsgemeenten bij de invoering van den zomertijd de schooltijden een uur worden verlaat. Dien weg van dwang moet men opgaan om de nadeelen van den zomertijd, zij het dan slechts voor een deel, weg te nemen. Slechts voor een deel, want ook wanneer men overgaat tot dezen maatregel zal toch nog altijd een deel van het platteland blijven vasthouden aan den ouden tijd. De unificatie van den tijd zal in het gedrang komen, omdat een deel van het platteland zal blijven vasthouden aan den zonnetijd, aangezien de zomertijd inderdaad vitale belangen van de plattelandsbevolking schaadt.

Zoo ben ik genaderd tot mijn derde gedachte: de invoering van den zomertijd legt aan de boeren en tuinders lasten op, onnoodig en onrechtvaardig, die niet slechts de uitoefening van hun bedrijf drukken, maar die ook de rustige ontwikkeling van het plattelandsleven schaden.

Mijnheer de Voorzitter! Het ongerief voor de boerenbevolking, het kan niet worden geloochend, is groot. Te dikwijls en te goed zijn reeds de klachten van de boeren- en tuindersbevolking uiteengezet, dan dat nog noodig zou zijn een breede weergave daarvan door een niet-practicus, te meer daar mag worden vertrouwd, dat een ander geacht medelid in ons midden, meer van nabij met de practijk van het boerenleven bekend, op deze bezwaren nog nader de aandacht zal vestigen. Maar dit weinige moge ik er toch van zeggen: het leven en de werktijd op het platteland zijn reeds zoo vroeg, dat van een vervroeging met een uur in vele streken vrijwel geen sprake kan zijn. Het melken, het hooien, het eggen, het ploegen, het voeren van het vee, welke landbouwwerkzaamheden men ook neemt, zij alle zullen daarvan een min of meer drukkenden last ondervinden. Vooral waar het vervoer van de producten naar stad of veiling een eenigszins belangrijk onderdeel van het bedrijfsleven uitmaakt, zal dat bezwaar scherper worden geaccentueerd. Degenen, die staan buiten de practijk van het boerenleven en van het tuindersleven, kunnen het zich dikwijls zoo moeilijk indenken, hoe subtiel het voortbrengingsproces in land- en tuinbouw is, hoe elke gewrongen afleiding hier schade met zich dreigt te brengen. Denkt bijv. bij den landbouw aan het feit, dat gedurende de periode, waarin de kiem van de aardappelziekte zich ontwikkelt, het van onberekenbare schade voor het gewas is, wanneer er 's morgens vroeg aan wordt gewerkt, omdat dan de ziektekiemen zich met buitengewone snelheid ontwikkelen.

Luistert alles nauw bij den landbouw, dit is in nog sterker mate het geval bij het fijner, gecompliceerder weefsel, dat wij in het productieproces van den tuinbouw bezitten. Men heeft voor den tuinbouw dit bezwaar zoeken te loochenen door een beroep op de uitspraak van den energieken en kundigen burgemeester van Loosduinen, mr. Hovy, die ook in het Voorloopig Verslag van deze Kamer met zekere eere is genoemd. Maar uit de protesten, die na zijn schrijven zijn gekomen, is wel gebleken, dat daarmee mr. Hovy de magistrale grenzen aanmerkelijk heeft overschreden en hij zeer sterk aan den lijve moest ondervinden de waarheid van het spreekwoord, dat ik eenigszins gemoderniseerd moge overnemen: *Quod licet Jovi, non licet Hovy.*

Er is in een in den breede gemotiveerd stuk op gewezen, dat tal van gegadigden in het Westland de gewoonte hebben, per dag drie of vier veilingen in verschillende plaatsen te bezoeken, dat daarom die veilingen op verschillende uren moeten worden gesteld. Waar nu de producten meermalen niet een dag te voren in gereedheid kunnen worden gebracht, kunnen bij invoering van den zomertijd die veilingen niet zoo worden gesteld, dat in overeenstemming met de belangen van de tuinders deze praktijk kan worden gehandhaafd.

Het is dan ook volkomen begrijpelijk, dat na aanneming van het wetsontwerp-Braat niet is „gesidderd", maar van meer dan één veilingsgebouw in het Westland de nationale driekleur is uitgestoken, en men door te vlaggen zijn vreugde over die aanneming heeft te kennen gegeven.

Thans over die practische bezwaren niet meer. Maar toch nog dit éene. Men moge zeggen, dat de bezwaren van boeren en tuinders overdreven zijn, men kan zeggen, dat in de eene streek die bezwaren zich sterker doen gevoelen dan in de andere, het kan alles worden toegegeven, maar wat niet kan worden toegegeven is, dat eigenlijk voor een ontleding van de oppositie, door den boeren- en tuindersstand geboden, Staring's „koppige boer" de oplossing geeft.

Wie in dien gedachtengang mocht leven, neme kennis van de uitvoerige adressen, opgesteld door het Ned. Landbouwcomité, den R.-K. Boerenbond, den Christelijken Boeren- en Tuindersbond, den Ned. Tuinbouwraad, kortom, door de vier landelijke organisaties van den boeren- en tuindersstand ten onzent. Zij alle brengen hun bezwaren zonder eenige reserve tegen den zomertijd in het midden en dringen op aanneming van het wetsontwerp-Braat aan.

Ik hecht aan deze adressen te meer waarde, omdat zij niet inhouden protest tegen zekere socialerige nieuwigheden, maar omdat verzet wordt aangeteekend tegen een maatregel, die hun in de practijk bekend was, dien men in een tijd van nood zonder morren heeft aanvaard, waarvan men de hardheid in het practische leven aan den lijve heeft gevoeld, een maatregel, dien men als een onrechtvaardigen maatregel qualificeert. Onrechtvaardig om tweeërlei redenen. In de eerste plaats omdat degenen, die zoo licht over die bezwaren heengaan, vergeten de gansch eigenaardige gestalte van het productieproces in land- en tuinbouw. Zij vergeten, dat wij hier te doen hebben niet, zooals in de industrie of andere bedrijfstakken, met doode dingen, met machines, instrumenten, werktuigen, die ieder uur van den dag op dezelfde goede of slechte wijze hun werk doen, maar met levende organismen, die ten diepste van de natuur afhankelijk zijn. In de tweede plaats, omdat het kwaad, de last, dien men hierbij land- en tuinbouw aandoet, eigenlijk wordt opgelegd ten einde daarmee te verkrijgen bevrediging van lusten voor een ander deel der bevolking, meermalen hoogst eerbare lusten, alleszins prijzenswaardige lusten, in welker waardeering ik veel verder ga dan de geachte voorsteller de heer Braat, maar toch ten slotte lusten, die grootendeels liggen op ideëel gebied, niet in den zin, als door den heer Slingenberg is aangehaald, die daaronder ook hygiënische voordeelen begreep, maar in dezen zin, dat men meer tijd heeft voor genot en ontspanning. De economische voordeelen daaraan verbonden zijn voor de stadsbevolking echter gering.

Bevrediging dezer lusten kunnen op geheel andere, op betere wijze worden verkregen, want bij wettelijke invoering van den zomertijd wordt door de Overheid de macht misbruikt voor een onnatuurlijken maatregel.

Aan de verdediging van deze gedachte is het slot van mijn rede gewijd.

De zomertijd is kunstmatig en onnatuurlijk in hooge mate. Ik breng dit met eenigen nadruk naar voren, omdat door de tegenstanders van het ontwerp met een vrijmoedigheid, die door menigeen, ook door den geachten voorsteller van het ontwerp zal worden benijd, de rollen hier worden omgekeerd.

Blijkens het Voorloopig Verslag toch verklaren sommige leden van deze Kamer zich tegen het wetsontwerp, „omdat zij daarin zien een ruwe poging om zonder meer het bestaande omver te werpen".

Dat klinkt geweldig revolutionnair. Een ruwe poging om het bestaande omver te werpen! De heer Mendels leeft er geheel en al van op. Van revolutionnaire smetten hoop ik mij ten eenenmale vrij te houden en de eerbied voor het bestaande zit mij diep in het bloed, maar de eerbied voor het bestaande, hierop neerkomende, dat men niet mag raken aan een noodmaatregel, die gedurende enkele jaren heeft

Diepenhorst.)

bestaan, gaat mij toch te ver. Een dergelijken devoten knieval voor de traditie wensch ik niet te doen.

Neen, dan gevoel ik mij veel meer thuis in den gedachtengang van den heer Schaper, wanneer deze zegt:

> ,,de toestand in verband met den natuurlijken tijd heeft zich door de eeuwen heen geconsolideerd, en daarmede hebben wij te rekenen. Ik acht handhaving van een oorlogswinst van deze strekking voor de stedelingen ongewenscht.".

Het lijkt mij volkomen juist. Niet afwijzing, maar invoering van den zomertijd is in strijd met het historisch gewordene. De bestrijding, die wordt ingezet onder de leuze van ,,eerbied voor het bestaande", draait de rollen om en datzelfde euvel ontmoeten wij op ander gebied.

Liefde voor de natuur, voor licht, lucht en leven! Zoo heeft de heer Slingenberg het gezegd, met aanhaling van een adres van de Maatschappij voor Geneeskunst. Dit is wat ons drijft tot oppositie tegen het ontwerp-Braat.

Heb ik het goed verstaan? De liefde voor de natuur drijft de tegenstanders van het ontwerp-Braat hiertoe! Maar dan is het toch liefde voor de natuur, die zich tracht los te maken van de natuur. Liefde voor de zon, maar dan is het toch een liefde, die zich openbaart door den zonnetijd te bestrijden.

De heer **van Embden**: Dat geldt voor elken wettelijken tijd.

De heer **Diepenhorst**: Met zijn gewone scherpzinnigheid heeft de heer van Embden aanstonds gevoeld, welke noodlottige consequenties uit deze redeneering zouden kunnen voortvloeien. Het zij mij daarom vergund, aanstonds te trachten hem aan de werking van dat fatum te ontworstelen. De stand van de zon is te allen tijde richtsnoer geweest bij de tijdsverdeeling. Nu is aan dien toestand, dat eeuwen door gewordene, een zekere sanctioneering gegeven door omstreeks 1837 aan te nemen den middelbaren zonnetijd.

Nu zegt de heer van Embden: er ligt ook iets kunstmatigs in, immers, de tijden van zonsopgang en zonsondergang zijn in verschillende plaatsen en steden van ons land ietwat onderscheiden.

Inderdaad kan worden toegestemd, dat om eenheid voor ons land te krijgen enkele afwijkingen zijn weggewerkt en door den middelbaren Amsterdamschen tijd aan te nemen enkele verschilpunten zijn ontstaan, maar die zijn minimaal vergeleken bij het groote verschil, dat heerscht bij den kunstmatigen zomertijd. Ik vestig er de aandacht op, dat die Amsterdamsche tijd, die middelbare zomertijd niet is iets kunstmatigs, het is niet een ,,koeientijd", het is, om eenigszins te komen in de klassieke sfeer, geen ,,hora plattelandica". Het is een nationale tijd, overeenstemmend met den aard, de ligging en de behoeften van ons land. Hij sluit zich aan bij de natuur. Omdat nu eenmaal geldt het woord, dat de natuur geen sprongen doet, wreekt zich iedere kunstmatige afwijking; die wreekt zich in het voortbrengingsproces, wreekt zich in het hygiënisch ongerief, in het werken, in het schoolgaan op het heetst van den dag, in verkorting van den slaaptijd. Daarom is het zoo volkomen begrijpelijk, dat, toen in het Zaterdagavondnummer van *Het Volk* de hygiënische arviseur van *Het Volk*, dr. Heyermans, besprak het adres van de Maatschappij voor Geneeskunst, hij aanstonds wees op de overdrijving van dat stuk. Zeker, ook hij was geporteerd voor den zomertijd, maar naar zijn oordeel mochten niet hygiënische motieven ten gunste van den zomertijd den doorslag geven.

Die agitatie tegen het ontwerp-Braat door de maatschappij voor Geneeskunst, onder leiding van professor van Leersum, is in weinig opzicht onwaar en opgeschroefd. In het adres vinden wij deze zinsneden:

> ,,Elken dag brengen de natuurwetenschappen aan het licht nieuwe feiten, die van een wonderlijken heilzamen invloed der zon op de stofwisseling der levende wezens getuigen.
>
> Pas is weer proefondervindelijk aangetoond, dat de stralende energie het geneesmiddel bij uitnemendheid is tegen de Engelsche ziekte, welke volksziekte bezig is het weerstandsvermogen van het volk op schrikbarende wijze te ondermijnen."

Wil men daarmede zeggen, dat de heer Braat en zijn medestanders niet willen bestrijden de Engelsche ziekte? Ik wil verklaren, en ik meen, dat ik ook kan spreken namens den heer Braat, dat wij den kamp tegen nationale en internationale krankheden willen opnemen met dezelfde warmte als ieder ander. Wij vinden in het betoog van den heer van Leersum nog de volgende zinsnede: ,,ons volk snakt naar meer licht, naar meer zon". Het klinkt pathetisch! Wordt door den heer Braat en de zijnen het genot van de zon onthouden? Als de voorstanders van den zomertijd zich dagen en dagen willen verkwikken in zonnebaden, wij zullen er ons van harte in verheugen. Wij vinden bij die heeren een zonnencultus van het woord, waartegen de daad vloekt. Ons volk snakt naar meer zon, naar meer licht! Ik zou zeggen: het zijn stakkers die snakkers. Want datgene, waarnaar zij heimwee hebben, kunnen zij krijgen door een energieken zwaai: zich vroeger aan de bedrust te ontworstelen. Dat kunnen zij niet, dat valt moeilijk in breede kringen. Daarom moet de klok worden verschoven. Ik weet niet, of de voorsteller van dit wetsvoorstel zich nauwverwant voelt aan Desiderius Erasmus. Is dat zoo, dan kunnen wij ons nu reeds verheugen over den Lof der Zotheid, dien hij straks zal zingen op het Nederlandsche volk. Wij kunnen niet vroeg opstaan, dat is zoo lastig en daarom wordt hier gelegd een reusachtige ezelsbrug.

De zomertijd is toch eigenlijk de incarnatie van het *mundus vult decipi, decipiatur ergo*. Wanneer men dien weg opgaat, dan opent zich een verheffend perspectief. Die methode kan ook bij andere aangelegenheden worden aangewend.

Reeds is voorgesteld in *De Nieuwe Courant* door een inzender, om dit procédé ook toe te passen ten opzichte van de vacanties. In deze eeuw van het kind is een lange vacantie in het belang van het kind en daarom wordt voorgesteld de maand Augustus van 31 dagen met 10 dagen te verlengen, dan hebben wij een langere zomervacantie en bovendien is een herfstvacantie gewenscht; dat stuit op moeilijkheden af; dan maar de maand October verkorten met 10 dagen, dan bezit men herfstvacantie.

Op dergelijke wijze wordt er geknoeid en dat is het groote bezwaar, dat ik heb tegen de gevolgde methode van wetgeving bij den zomertijd, dat hier een totaal verkeerd principe wordt aanvaard.

Een wondeplek van ons Nederlandsch maatschappelijk leven is dat in vergelijking met andere landen, de werkzaamheden te laat worden aangevangen. Het is te recht opgemerkt in *De Telegraaf*: de cultuur verwijdert zich al meer en meer van de natuur en professor van Leersum moest het ook in zijn adres toegeven:

> ,,Ten gevolge van de geleidelijke verschuiving van het dagwerk, krijgt de zon steeds minder vat op ons."

Waar dat wordt erkend, zou toch de aangewezen weg zijn, om den strijd aan te vangen tegen de verkeerde gewoonte, tegen de tradities, die ons volksleven in verkeerde banen leiden; in plaats van dat te doen, gaat men de natuur aan de cultuur aanpassen. In plaats van de klok te verschuiven, had men de dagtaak te verschuiven naar den zonsopgang en nu weet ik zeer wel, dat dit niet kan zijn het werk van een enkeling, dat het ook niet zonder meer kan zijn het werk van enkele organisaties, maar dat het geldt een proces, over verschillende jaren loopend, in het leven geroepen door veler georganiseerd optreden. Wanneer dat proces in werking is, kan de Overheid door verschillende maatregelen haar sanctie daaraan geven.

Dat is een gezond beginsel van wetgeving, maar wat hier geschiedt is eigenlijk niets anders dan aanstonds, zonder dat eenige poging uit het maatschappelijk leven zelf is aangewend, de lamlendigheid sanctionneeren.

En wanneer men dan interrumpeert, ook dan zouden de bezwaren van het platteland zich doen gevoelen, dan heeft men hier weer dien verkeerden gedachtengang, alsof de be-

(Diepenhorst e. a.)

zwaren der boeren alleen zouden bestaan in de grieven van die enkele categorieën, die zich in den omtrek der steden bevinden.

Ik meen in mijn rede te hebben doen zien, dat die bezwaren zijn van geheel anderen, dieperen aard, omdat men door het onnatuurlijke Overheidsbemoeien juist krijgt een verschil in tijd, dat bij een natuurlijk verloop der dingen zou worden weggenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Er heeft zich voor deze zaak en de behandeling in deze Kamer geopenbaard een beschamende belangstelling en ik mag er aanstonds aan toevoegen, er heeft zich ook voor ons college een beschamende waardeering getoond. Tegenstanders en voorstanders van het ontwerp-Braat putten zich uit in de meest schoone en liefelijke woorden, waarbij de wijsheid en het vroed beleid van den Senaat worden geprezen.

Zoover is men daarin gegaan, dat zelfs der communisten leidsman, de heer dr. van Ravesteijn, den Rotterdamschen gemeenteraad mobiel wilde maken om te appelleeren op het gezonde verstand van den Senaat.

Mijnheer de Voorzitter! In het sociaal-democratisch dagblad *Het Volk* kan men met vriendelijke woorden vinden gesproken van den Senaat, wiens vroed beleid zal afwentelen van het Nederlandsche volk de ramp, waarmede Braat en consorten het bedreigen.

Die uiting is wel zeer in strijd met vroegere uitlatingen. Ik noem slechts een uitspraak, die mr. Troelstra over deze Eerste Kamer gaf na de verwerping van de successiebelasting in December 1916, toen hij sprak:

> „Het zou een kolfje zijn naar onze hand, om in een agitatie van eenige jaren de Eerste Kamer daar te brengen, waar ze behoort, nl. op de mesthoop."

Mijnheer de Voorzitter! Het beeld is niet schoon, maar wij moeten toch er in waardeeren den profetischen blik, die hierin uitkomt.

Immers toen reeds voelde de heer Troelstra, dat de triomfen door de Eerste Kamer zouden worden behaald in de agrarische regionen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is niet die lof van *Het Volk*, die mij kan bewegen tegen dit voorstel te stemmen. Het is ook niet de lof van den heer Braat, die mij beweegt er vóór te stemmen. Wanneer hij verklaart, dat het voorstemmen getuigt van een helder oordeel over de volksbehoeften en van goed Staatsmansbeleid, gevoel ik mij zeer gevleid door een dergelijk oordeel en is dat een troost op den moeilijken levensweg. Maar toch, een dringend motief is het niet.

Mijnheer de Voorzitter! Dat ik handel, zooals ik handel, vindt zijn oorzaak in het feit, dat ik, evenals de heer Braat, neem de balans. Ik stel aan de eene zijde de alleszins eerbare voordeelen van de stadsbevolking en aan de andere zijde de zeer groote nadeelen van de plattelandsbevolking, de nadeelen — en dat is een moment van de grootste beteekenis —, die als onrechtvaardig, grievend worden aangemerkt, omdat zij niet worden aangedaan door den natuurlijken loop van dingen, maar door een kunstmatige Overheidsbemoeiing.

En dan zeg ik, Mijnheer de Voorzitter, vóór het ontwerp-Braat, tegen den zomertijd.

De heer **Westerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Als volbloed plattelander, als voorzitter van de Groningsche Maatschappij van Landbouw en als bestuurslid van het Kon. Nederlandsch Landbouwcomité, zou ik stellig mijn plicht verzaken, als ik bij een onderwerp, dat de belangen van het platteland en het landbouwbedrijf in zoo hooge mate raakt als de zomertijd, niet opkwam voor die belangen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik gevoel niets voor een afzonderlijke plattelanderspartij en voor de erkenning van de tegenstelling tusschen de stad en het platteland.

Integendeel. Ik meen, dat de stad en het platteland elkander voortdurend noodig hebben, dat het in Nederland onmogelijk is het platteland tot welvaart te brengen, als het de steden niet goed gaat, en omgekeerd, dat het de steden niet goed kan gaan bij een armelijk platteland.

(Westerdijk.)

Maar, Mijnheer de Voorzitter, waarop ik wel prijs stel is, dat diegenen van onze Volksvertegenwoordigers, die het platteland van nabij kennen, op de bres staan, wanneer het betreft de verdediging van de belangen van dat platteland tegen, laat ik zeggen de onkunde van de stedelingen.

Vele stedelingen kennen, blijkens de ingekomen adressen, de belangen van het platteland niet. In die adressen wordt beweerd, dat de bezwaren van het platteland overdreven zijn, dat er maar heel weinig van aan is.

Wie aldus redeneert op het stuk van den zomertijd, kent de belangen van het platteland en van den landbouw niet.

De tijdquaestie is eigenlijk zeer eenvoudig en zeer natuurlijk. De zon is de groote, natuurlijke tijdregulateur door haar licht in verband met de omwenteling der aarde. Die omwenteling is volkomen regelmatig en men zou zeggen, dat dan de zonnetijd ook volkomen regelmatig zou zijn. Dit is wel bijna, maar niet heelemaal juist, omdat de aardbaan, zooals wij weten, eenigszins elliptisch is en geen zuiveren cirkel vormt en omdat de aardas niet loodrecht staat op het vlak van beweging der aarde om de zon; m. a. w. omdat het aequatoriaal vlak en de ecliptica niet samenvallen.

Daarom zijn de zonnedagen niet alle precies even lang. Er is een kleine correctie noodig om tot een middelbaren tijd te komen, waarbij alle dagen precies even lang zijn.

Het verschil in zonnetijd en middelbaren tijd is niet altijd gelijk. Dit is op zich zelf ook eenigszins varieerend, maar het overtreft nooit de 17 minuten. In Februari gaat de klok 14 minuten vóór de zon en in November 16 minuten achter de zon. Dit wil zeggen, dat, wanneer de klok 12 uur aanwijst, de zon òf nog niet in den meridiaan staat, òf er reeds doorgegaan is. In de zomermaanden gaat de klok slechts enkele minuten vóór de zon.

Behoudens deze kleine correctie, zou het nu redelijk zijn als het in elke plaats te 12 uur middag was, wanneer de zon in den meridiaan staat, niet in het zenith, zooals aan de overzijde van het Binnenhof is gezegd, want bij ons staat de zon nooit in het zenith en kan er ook nooit in staan. Dan zou elke plaats haar eigen middag regelen naar haar meridiaan en zou in elke plaats, die 15 graden verder naar het oosten ligt, de klok een uur vroeger moeten aanwijzen.

Zoo was het eertijds ook in de practijk.

De spoorwegen vooral hebben hierin verandering gebracht. Van 1892 tot 1 Mei 1909 hebben de Nederlandsche spoorwegen den Greenwichtijd, den West-Europeeschen tijd, aangenomen. De gemeenten behielden echter den plaatselijken tijd. De Amsterdamsche klok ging 20 minuten vóór den West-Europeeschen tijd, de Groningsche klok 27 minuten.

Wij hadden toen allerlei verwarring. Menigeen zal zich herinneren, dat men destijds op menig horloge had 2 minuutwijzers en dat niettemin allerlei verwarring voorkwam.

Onze eerste wettelijke tijdregeling is vastgesteld bij de wet van 23 Juni 1908. Wij hebben toen den zonnetijd van Amsterdam aangenomen als wettelijken tijd en sedert de invoering van die wet, op 1 Mei 1909, tot 1916 was iedereen volkomen tevreden. Klachten werden niet meer vernomen.

In den oorlogstijd dreef het groot gebrek aan steenkolen en petroleum naar maatregelen tot besparing van licht. Verschillende landen hebben toen den zomertijd ingevoerd als crisismaatregel, als tijdelijken maatregel. Bij de wet van 23 Maart 1918 werd aan de Kroon opgedragen om den zomertijd te bepalen tusschen 31 Maart en 1 October; bij de wet van 22 Maart 1922 werd die termijn veranderd en uitgebreid tot 18 Maart—9 October, dus meer dan 6 maanden.

De land- en tuinbouwers hadden daarvan aanmerkelijke schade, maar zij getroostten zich die schade en morden er niet tegen, omdat zij wisten, dat men te doen had met een crisismaatregel, een tijdelijken maatregel, die later zou worden opgeheven, zoodra de omstandigheden weer normaal zouden zijn geworden.

Wat heeft men echter gezien? Tal van crisismaatregelen werden na den oorlog opgeheven, maar de zomertijd is, bij ons te lande althans, tot dusver gehandhaafd. Daartegen is nu groote oppositie ontstaan, die telkenjare toeneemt en nu zoo groot is geworden, dat men nu heeft gekregen het initiatief-voorstel.

30ste VERGADERING. — 18 APRIL 1923.

281. Afschaffing van den Zomertijd.

(Westerdijk.)

Ik heb het betreurd, dat het voorstel niet is uitgegaan van de Regeering; inderdaad kwam het ook mij voor, dat de Regeering veel meer bevoegd daartoe ware geweest dan een van de Kamerleden. De Regeering zou een veel breedvoeriger onderzoek hebben kunnen instellen en men mocht ook aannemen, dat de Regeering tegenover het vraagstuk objectiever en minder eenzijdig zou staan dan een vertegenwoordiger van het platteland. En op die objectiviteit zullen allen, die er goed over denken, ook op het platteland, ongetwijfeld prijs stellen.

De zomertijd zou niet noodig zijn, indien de menschen zich met hun levensgewoonten wilden blijven richten naar de zon, evenals de boeren doen en de kippen.

Professor van Leersum heeft in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 8 Maart jl. er op gewezen, dat de stedelingen voortdurend hun levenswijze hebben verlaat, dat zij successievelijk steeds later zijn gaan opstaan en later naar bed gaan, dat zij hun maaltijden voortdurend hebben verschoven in de richting van den nacht, evenals hun werktijden. Dat is vooral in Nederland in sterke mate gebeurd. Het is niet gebeurd in Duitschland. Daar worden de winkels, de kantoren en colleges een uur eerder geopend dan bij ons. Het geheele land heeft zich daaraan aangepast, maar onze stedelijke bevolking is op dit stuk in mora. Het is de fout van de stedelijke bevolking, dat zij successievelijk haar levenswijze heeft veranderd in de verkeerde richting. Wanneer nu die fout moet worden gecorrigeerd door een kunstmaatregel, waarvan het platteland de dupe wordt, dan komt mij dat onbillijk voor en krenkend voor het rechtsgevoel.

De zomertijd is van landbouwerszijde over de geheele wereld sterk becritiseerd en veroordeeld.

Het gevolg er van is geweest, dat een landbouwland als Australië den zomertijd maar één jaar heeft gehad en dien reeds in 1917 heeft afgeschaft; dat Spanje hetzelfde heeft gedaan in 1920; dat de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, een land, dat zeker de meeste ervaring op het stuk van de tijdregeling heeft, omdat men in dat groote land er vier tijden op nahoudt, van het westen naar het oosten — men heeft daar vier tijdgordels, vier zones, elk van 15 graden breedte, waarin de tijd telkens een uur verschilt; die ervaring doet men op, als men van New-York naar San-Francisco reist —, ook reeds in 1920 den zomertijd hebben ingetrokken, stellig mede omdat daar de landbouw en de export van landbouwproducten van beteekenis zijn. Men heeft het daar wel aan de Staten overgelaten en enkele Staten hebben wel nog korten tijd den zomertijd gehandhaafd, maar zelfs in New-York, waar de stedelijke bevolking verre overheerschend is, heeft men dien toch ook reeds in 1920 afgeschaft.

In Frankrijk heeft men verder van den zomertijd niet willen weten.

Wij staan nu vóór de vraag, hoe wij hebben te stemmen, een vraag, welke misschien menig lid van de Eerste Kamer wel eenigszins in moeilijkheid gaat brengen, maar ik wil gaarne erkennen, dat voor mij die moeilijkheid niet bestaat. Mijn overtuiging staat zeer gedecideerd vast. Wij hebben hier te doen met twee soorten van belangen, economische en ideëele belangen. Die economische belangen hebben tijdens den oorlog den doorslag gegeven; zij waren toen inderdaad van beteekenis. Wat zij nu nog beteekenen, hebben wij kunnen lezen in de antwoorden van verschillende gemeentebesturen aan de Regeering nopens het minder verbruik van steenkolen, want daarop komt het aan. Het is niet de besparing van de groote kosten, welke moeten worden besteed voor verlichting door particulieren, maar de nationale besparing op het gebruik van steenkolen. De algemeene onkosten, welke een fabriek heeft, blijven gelijk, afgezien van de vraag of er wat meer of minder licht wordt geproduceerd; het gaat hier daarom alleen over de besparing op de steenkolen.

Hoeveel bedraagt nu die besparing? Te Amsterdam f 41 600, te Rotterdam f 52 000 en te den Haag f 32 000, om de voornaamste gemeenten te noemen. Naar die cijfers kon de bezuiniging over het geheele land eenige tonnen bedragen, maar dat is dan ook alles.

Nu de schade aan land- en tuinbouw. Ik wil die schade niet uitpluizen. De heer Diepenhorst heeft misschien verondersteld, dat ik daarvoor erg mijn best zou doen, maar waar daarover in de stukken, in dagbladen, in adressen enz. reeds zooveel is geschreven, zal ik dat nalaten, omdat ik anders in volkomen overbodige herhalingen zou treden. Het is onmogelijk die schade onder cijfers te brengen.

Men kan onmogelijk zelfs bij benadering aantoonen hoe groot die schade voor den Nederlandschen land- en tuinbouw is. Dat die groot is, daaraan valt niet te twijfelen en ik verwijs hiervoor naar de rede van den heer Dojes, in deze Kamer gehouden in Maart 1922. Dit is iemand, wars van alle overdrijving, iemand die de juistheid zoo dicht mogelijk wilde benaderen. Hij heeft op grond van een becijfering, die alleen mag dienen om de gedachten eenigszins te bepalen in verband met de portée van de zaak, de schade geschat op tien millioen en heeft er op gewezen, dat deze gedragen wordt door 200 000 landbouwers en verder de dupe worden een millioen landarbeiders, inclusief hun vrouwen en kinderen. Op die cijfers zal ik mij niet beroepen als ook maar bij benadering nauwkeurig, maar wel om aan te toonen, dat de schade voor den landbouw toch wel zeer groot is. Men behoeft geen boer te zijn om te begrijpen, dat het van groot belang is, dat de oogst zoo droog mogelijk binnenkomt. De oogst komt hier wel altijd binnen: wij zien hier gelukkig niet dat hij soms prijsgegeven moet worden, maar het maakt toch groot verschil hoe hij binnenkomt, en dat hij droog binnenkomt is van groote beteekenis voor de qualiteit der producten.

Over den export van landbouwproducten is door onkundigen minachtend gesproken; maar volgens de statistiek bedraagt hij niet minder dan 45 pct. van den totalen export in 1921, en dit geeft nog een veel te gering denkbeeld van dien export, waar het hier artikelen geldt, die geheel of bijna geheel in ons land zijn ontstaan, terwijl bij andere exportartikelen, zooals b.v. de textielwaren van Twente, een groot deel van de waarde van het artikel gevormd wordt door de van uit Amerika naar ons land geïmporteerde grondstoffen. In de statistiek is opgenomen de volle waarde van het eindproduct, maar daarin zit een groot deel waarde aan grondstof en dus is het maar voor een betrekkelijk klein deel Nederlandsch product. De export van landbouwartikelen is dus stellig van uiterst belangrijke beteekenis voor de welvaart van ons land.

De conclusie, die niemand zal kunnen tegenspreken, is deze, dat wanneer men de economische voordeelen en nadeelen van den zomertijd voor ons land tegenover elkander afweegt, de nadeelen zeer veel grooter zijn dan de voordeelen.

Behalve de materieele belangen hebben wij ook te doen met ideëele belangen, die te recht zeer op den voorgrond zijn gebracht ook door de geachte vorige sprekers. De Nederlandsche Maatschappij voor Geneeskunst zegt: meer licht, meer lucht, meer zon. Meer tijd voor huiselijk leven, voor ontspanning en ontwikkeling, zegt het adres van diverse stedelijke werkliedenvereenigingen. Meer tijd voor roeien, visschen, tennissen, voetballen, zeggen diverse sportvereenigingen. Dat is in het wezen der zaak juist, ik erken het, al wordt stellig menigmaal overdreven. Maar ook de geachte vorige spreker heeft er reeds op gewezen, dat die groote voordeelen, indien die zoo worden gewaardeerd, ook te bereiken zijn langs anderen weg, door spontaan, vrijwillig, op eigen initiatief een uur eerder op te staan en successievelijk de dagverdeeling weer te verschuiven, terug te brengen naar wat vroeger geweest is. Dat zal misschien moeilijk zijn, maar wanneer men de zaak wil aantasten, moet men het doen van die zijde. Hier wordt mij toegevoegd, dat het bezwaar dan voor het platteland even groot zal blijven. Dat heeft de heer Slingenberg ook gezegd, maar de heer Diepenhorst heeft het weerlegd. Die weerspraak schijnt niet erg ingeslagen te zijn, en toch heeft de heer Diepenhorst gelijk. Of de stedeling wat eerder opstaat of wat later, en of de kantoren wat eerder opengaan of wat later, is alleen in zooverre van belang voor het platteland, dat de melkboeren, die dicht om zulk een stad heen wonen, er bij geïnteresseerd zijn. De verandering van de spoorwegdienstregeling heeft voor het platteland niet het minste bezwaar. Het motief, dat hier genoemd wordt, geldt alleen voor een kleine groep van plattelanders, die wonen vlak om een groote stad. Het aantal van die menschen beteekent echter niets in vergelijking tot het geheel van den boerenstand.

Maar als men komt met het voorstel: staat spontaan een

(Westerdijk.)

uur eerder op, dan antwoordt men: dat doet men niet, dat gaat niet, dat is grauwe theorie. Ik erken ook, dat dit juist is, maar dan blijkt ook, dat in werkelijkheid de belangstelling van den stedeling voor de natuur en voor al die mooie zaken niet zoo ontzaglijk groot is als men wel zou afleiden uit al de ingekomen adressen. Als inderdaad de behoefte aan meer zon en meer natuur zoo groot was, zou men verwachten, dat die hefboom ook in staat zou zijn, het geheele stadsleven, wat den tijd betreft, weer terug te schuiven naar den toestand, zooals die vroeger bestond en die nog in Duitschland wordt teruggevonden.

Wanneer men den zomertijd handhaaft om die fout van de stedelingen te corrigeeren door de wijzers van de klok te verzetten — het is een fopspeen genoemd! —, dan staat men voor het gevaar, dat de stedelingen kalm voortgaan met die verschuiving, zoodat over een dertig jaren de klok opnieuw een uur vooruit moet worden gezet. Men komt er niet op die wijze. De eenige oplossing is, dat men zijn leven inricht naar de zon, gelijk de boeren en de kippen nog steeds en met reden doen.

De zomertijd is van overgroote beteekenis voor het internationaal verkeer; waar dit van groote beteekenis is geworden, is het van het grootste belang, dat men rekening houdt met de wenschen van de spoorwegmaatschappijen. Daarom heb ik mij veroorloofd, aan Zijn Excellentie den Minister van Waterstaat te vragen, hoe de directies der spoorwegen over deze zaak denken, nadat zij kennis hebben gekregen van de houding van het buitenland op dit stuk. Tot mijn leedwezen is het antwoord nog niet ingekomen en kan thans daarvan geen gebruik worden gemaakt — tenzij de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw daaromtrent alsnog een mededeeling zou kunnen en willen doen, wat zeker door de Kamer op hoogen prijs zou worden gesteld.

Ik wijs in dit verband ook op de Europeesche spoorwegconferentie, in November 1922 te Luzern gehouden, waar men breedvoerig heeft gesproken over de handhaving van den zomertijd, en de conclusie was:

> ,,Der Vorsitzende stellt fest, dass die Eisenbahnfachleute es allgemein gerne sähen, wenn die Sommerzeit nicht mehr eingeführt werde."

De spoorwegen hebben wèl noodig een uniforme regeling. Het gaat niet aan, dat ieder land óp zich zelf daarmede willekeurig omspringt. In overleg met de aangrenzende landen dient onze tijd te worden geregeld, anders krijgt men de grootste verwarring en kosten, want dan moeten de spoorwegdienstregelingen voortdurend worden veranderd, wat met groote moeilijkheden gepaard gaat. Engeland en België zullen dit jaar den zomertijd behouden, d. i. de West-Europeesche (Greenwich-) tijd, met een uur vervroeging; hun tijd is dus dezelfde als die in Duitschland (Midden-Europeesche tijd). Engeland en België zullen dus hebben den Duitschen tijd, maar wanneer wij den zomertijd invoeren, zetten wij de klok nog 20 minuten vroeger dan die landen.

Dan krijgen wij dit vreemde en onredelijke verschijnsel, dat onze klok, hoewel wij wonen aan de westzijde van Duitschland en daar de zon eerder opgaat dan in ons land, toch 20 minuten vóór den Duitschen tijd is!

Ik voorzie, dat zoo die dwaze toestand wordt gehandhaafd, wij in ons land een jaarlijksche agitatie zullen krijgen van den landbouw tegen den zomertijd.

Wanneer het niet mocht gelukken, daarvoor een andere oplossing te vinden, die de partijen bevredigt, zal de agitatie niet ophouden. Ons volk is verdeeld in twee kampen, een zee van adressen is van beide partijen gekomen. Op het platteland vindt men ongetwijfeld menschen, die onverschillig staan tegenover den zomertijd, zelfs vindt men er voorstanders van den zomertijd. Het omgekeerde is het geval in de groote steden: algemeen is het platteland tegen, zijn de steden vóór den zomertijd. In zooverre kan men de bevolking van ons land in tweeën splitsen. Wanneer een middenweg kan worden gevonden, dan zou dit sterk zijn aan te bevelen. Men heeft er ook ijverig naar gezocht. Twee middelen worden aangegeven: 1°. inkrimping van den duur van den zomertijd, later invoering in het voorjaar, eerder

(Westerdijk e. a.)

ophouden in het najaar; 2°. invoering van den Midden-Europeeschen tijd.

Indien men tusschen beide zou moeten kiezen, komt het mij voor, dat het laatste de voorkeur verdient, in de veronderstelling, dat wij krijgen continu den Midden-Europeeschen tijd (M. E. T.), winter en zomer. Wij krijgen dan een eenheid van tijd, waarbij de landbouw zich wellicht kan aanpassen, welke aanpassing niet zal geschieden, wanneer de klok telkens wordt heen en weer gezet.

De M. E. T. heeft voor ons land ook dit voordeel, dat wij dan langs onze lange Duitsche grens één tijd hebben; de tijdregeling langs de Belgische grens, die veel korter is, is van minder belang. Bovendien is het spoorwegverkeer met Duitschland, althans in normale tijden, van zeer veel meer beteekenis dan dat met België, zoodat aansluiting bij den M. E. T. ook uit dat oogpunt wellicht aanbeveling verdient.

Een verkorting van den zomertijd heeft dit bezwaar, zelfs wanneer hij beperkt wordt tot de drie vacantiemaanden, Juni, Juli en Augustus, dat ieder jaar juist in den voor den landbouw allerbelangrijksten oogsttijd de verkeerde tijd bestaat. Daarom gevoel ik voor inkorting van den zomertijd uiteraard wel iets, maar toch nog minder dan voor invoering van den Midden-Europeeschen tijd voor het geheele jaar.

In een der laatste nummers van *Het Volk* heeft de heer Mansholt betoogd, dat inkorting van den zomertijd voor de opheffing van die bezwaren niet veel zou beteekenen. Ik citeer den schrijver van dit artikel met graagte, omdat hij bekendstaat als een gezaghebbend landbouwdeskundige voor de S. D. A. P. Hij is o. a. de schrijver van het hoofdstuk Landbouw in het bekende socialisatierapport.

Ik lees dan in *Het Volk:*

> ,,Ik ben geenszins blind voor de belangen die vooral voor de stedelingen met den zomertijd zijn gemoeid. Men wil na z'n dagtaak van den mooien langen avond genieten.
>
> Nu meen ik evenwel dat de stedelijke bevolking zich dient te schikken. Immers niet de landelijke — doch de stedelijke bevolking heeft in den loop der jaren haar levensgewoonten gewijzigd. Ze is steeds later begonnen op te staan en gaat ook later naar bed. Wil men niet onrechtvaardig zijn tegenover de landbouwende bevolking, en wil men toch de voordeelen van den langen zomeravond genieten, dan zie ik geen anderen weg, dan dat men de levensgewoonten weer wijzigt; dat men de scholen, kantoren, de beurs, de treinenloop en wat dies meer zij, een uur eerder laat beginnen."

En iets verder:

> ,,In de praktijk heeft de zomertijd tengevolge een arbeidstijdverlenging voor een groot deel der landarbeiders, van die groep der bevolking dus, die meer dan een andere zucht onder onmatig langere arbeidstijden in den zomer.
>
> Ik hoop dat de partijgenooten-Eerste Kamerleden straks een open oog zullen hebben voor de inderdaad gegronde bezwaren tegen den zomertijd. Dat ze zullen inzien dat het thans niet langer aangaat, ruw in te grijpen in de levensgewoonten der landbouwende bevolking en in de agrarische produktie, en dat alleen om tegemoet te komen aan bezwaren der stedelijke bevolking, bezwaren die op andere — meer ,,natuurlijke" — wijze kunnen worden opgeheven."

Ik hoop, Mijnheer de Voorzitter, dat niet alleen de partijgenooten van den heer Mansholt, maar dat alle leden van deze Hooge Vergadering dat open oog zullen toonen te hebben.

De behandeling van het voorstel van wet wordt verdaagd tot den volgenden dag, des morgens te 10 uur.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

(Slotemaker de Bruine.)

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk Va (Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Slotemaker de Bruine** verkrijgt het woord tot het voortzetten zijner rede en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij gisteren veroorloofd een en ander te zeggen over deze gedachten: laat het peil van het universitair onderwijs hoog gehouden worden, laten wij een open oog hebben voor de mogelijkheid, dat dit peil daalt, en laten wij ook, gezien de practijk, die nu eenmaal geworden is, ons inspannen, om zooveel mogelijk de thans bereikte hoogte te behouden, wellicht zelfs nog ietwat te klimmen.

Ik heb reeds doen uitkomen, dat ik nog een enkel oogenblik de aandacht der Vergadering zou willen vragen voor twee bijzondere opmerkingen. Ik meen nl., dat het peil, ja het karakter van het hooger onderwijs betrokken is bij de twee onderwerpen, die thans in het midden der belangstelling staan, de quaestie van de bezuiniging bij het hooger onderwijs en die van het bijzonder hooger onderwijs.

Ik herinner mij natuurlijk, dat er een Staatscommissie bestaat, die deze onderwerpen moet overwegen, en dat ik zelf lid dier Commissie ben, zoodat het in ieder opzicht praematuur voor mij is, thans groote bijzonderheden te geven. Maar anderzijds lijkt het mij niet juist, dat de Volksvertegenwoordiging zich absoluut onthoudt van het bespreken van onderwerpen, zoodra deze eenmaal toevertrouwd zijn aan een Staatscommissie, en daarom moge ik misschien over deze beide punten iets zeggen.

Eerst wat de bezuiniging betreft. Wanneer het juist is wat ik vrees, dat door allerlei oorzaken het peil van de universiteit ietwat zakt, dan is het ook juist, dat een deel van het werk, dat door de hoogleeraren gedaan wordt, lectorenwerk is.

Ik geloof niet, dat hoogleeraren geroepen zijn practische kennis aan te brengen, dan alleen in zooverre als de wetenschappelijke kennis, die zij aanbrengen, noodig is voor de practijk, conform art. 1 der wet. En ik herinner mij bijv. met groote waardeering het college van een hoogleeraar, ergens op onzen aardbol — ik ben eenigszins vaag in deze aanduiding, opdat men er den man niet uitzoeken kan —, die, college gevende over een wetboek, komende aan een nieuw artikel, zeide:

> „Mijne Heeren, de inhoud van dit artikel is van buitengewone beteekenis voor uw latere praktijk. Ik zal het overslaan, want daarin schuilt geen wetenschappelijk vraagstuk."

Dat is nu voor mij het ideaal, al is het zeker niet het ideaal van iedereen. Ik wijs trouwens ook nog op een tweede. Er is gevaar, dat men zich genoopt zal gevoelen eerste beginselen bij te brengen.

En nu weet ik heel goed, dat „eerste beginsel" beteekenen kan het principium in dezen zin, dat het leggen van de basis beslist over den ganschen opbouw, en ik meen, dat dat inderdaad is wetenschappelijk werk. Maar principium kan beteekenen, behalve beginsel, ook nog begin en ik zie niet in, dat het altijd noodzakelijk is, dat het begin door hoogleeraren wordt bijgebracht. Wanneer men zou kunnen gaan, op den duur natuurlijk, in de lijn, die ik mij gisteren veroorloofd heb te trekken, dan zou het naar mijn overtuiging mogelijk zijn, dat de colleges vóór het candidaatsexamen voor een belangrijk deel werden gegeven door lectoren. Niet alle colleges, want ik wilde, dat de student in de eerste jaren gelegenheid krijgt, om door zelfcontrôle te weten, of hij roeping heeft voor een wetenschappelijke loopbaan; dus moet hij colleges volgen, die op wetenschappelijke basis zijn gegrond; maar een belangrijk deel van de colleges zal toch door lectoren kunnen worden gegeven, wanneer men lector noemt niet iemand, die professor moet worden, maar iemand die essentieel anders is; iemand, die bovendien ander maatschappelijk werk doet; en dan geloof ik zonder onkiesch te zijn te kunnen zeggen, dat hier eenige bezuiniging mogelijk zou wezen. En dan tusschen haakjes niet alleen bezuiniging in geld. Ik heb wel eens hooren zeggen, dat het in ons kleine landje niet altijd gemakkelijk is, voor iedere vacature in iedere faculteit den meest aangewezene te vinden. Wij zouden in deze lijn ook wat zuiniger met onze menschen kunnen zijn.

Zou de lijn, die ik trok, in beginsel gelukken, zou het aantal studenten verminderen, dan hadden wij bovendien dit bereikt, dat wij nooit doublures noodig hadden in colleges, studenten, laboratoria en dergelijke.

Als ik over de bezuiniging spreek, dan voel ik mij genoopt, nog een ander onderwerp aan te roeren, dat mij, naar ik meen, wel weer heel kwalijk zal genomen worden. Ik denk aan de hoogeschool naast de universiteit. Ik denk, dat wij in Nederland onderscheid kunnen maken tusschen hoogeschool en universiteit. Delft en Wageningen hebben thans een hoogeschool; ook Utrecht heeft veterinair een hoogeschool. Natuurlijk vraag ik: zijn op den dag, nadat dit geschied was, de opleiding aan die inrichtingen, de studie in die inrichtingen en de methode in die inrichtingen gewijzigd, ja dan neen? Indien zij niet gewijzigd zijn, was het niet noodig dat alle leerkrachten den titel en het traktement van hoogleeraar ontvingen. Indien zij wel gewijzigd zijn, vraag ik mij af, of men niet op den duur behoefte zal hebben aan andere inrichtingen, die voor de practijk weer datgene geven, wat vroeger deze inrichtingen, inderdaad op de practijk toegespitst, gaven.

Ik zal op dit punt een voorbeeld ontleenen aan Delft. In de tegenwoordige wet op het hooger onderwijs, art. 119, lid 3, vindt men opgemerkt, dat bij de examens, die in Delft worden afgenomen, nu en dan „deskundigen buiten de hoogeschool" dienst doen. Ik zal mij niet vermeten dien maatregel te beoordeelen, waartoe ik niet bevoegd ben; nog veel minder zal ik dien afkeuren. Maar ik zal constateeren, dat deze regeling staat in een wet, waarvan art. 1 luidt: Wij bedoelen wetenschappelijke opleiding door wetenschappelijke krachten en die wetenschappelijke opleiding leidende tot de practijk; en halverwege die zelfde wet vind ik een artikel, waarin staat: Maar wij, hoogleeraren, zijn niet in staat, dat examen af te nemen en daarom krijg ik menschen, die deskundig zijn buiten de hoogeschool, en ik laat hen mede het examen afnemen. Het komt mij voor, dat deze constructie niet is in overeenstemming met de bedoeling, dat zij min of meer onelegant is.

Maar ik denk, dat ik hiermee de zaak zelf op het spoor ben. Is het eigenlijk wel goed, dat die studie te Delft geregeld is bij de wet op het hooger onderwijs, waarin tot op dien tijd alleen sprake was van universiteiten? Zou het niet gelukkiger geweest zijn, indien men met Delft had gedaan als met Wageningen en met Utrecht, veterinair; dat men de quaestie hoogeschool gesteld had naast de quaestie universiteit? Dan had men verschillende groepen, dan kon men èn in zake de toelatingseischen èn in zake de methode èn in zake de studie voor de hoogeschool datgene vragen, wat de hoogeschool vraagt, en kon de universiteit onaangetast gebleven zijn.

Ik heb gisteren herinnerd aan de becijfering, die ons mededeelde, dat 50 pct. van de H.B.S.-leerlingen gaat naar de hoogeschool.

Ik heb toen reeds een weinig captie gemaakt op die cijfers. In het laatste verslag zie ik, dat 20 pct. gaat naar de universiteit en 30 pct. naar de hoogeschool. En dan meen ik, dat die cijfers nog niet bewijzen, dat wij moeten letten op de strooming in de maatschappij, die van de H. B. S. naar de universiteit wijst. Zouden wij niet goed gedaan hebben, wanneer wij hoogeschool en universiteit naast elkaar zagen?

Als iemand die vraag ontkennend beantwoordt en meent, dat de veterinaire inrichting te Utrecht en de Landbouwschool te Wageningen moeten worden geïncorporeerd in het hooger onderwijs, zoodat dit op één lijn staat met het universitaire onderwijs, dan vraag ik, of men de veterinaire inrichting te Utrecht niet had kunnen incorporeeren in de universiteit te Utrecht, waardoor wellicht geen dubbel stel bibliotheken en leerkrachten noodig zou zijn en dus bezuinigd zou kunnen worden. En terwijl ik als niet-deskundige niet kan

(Slotemaker de Bruine.)

aanwijzen, waar Wageningen onder dak had kunnen worden gebracht, vraag ik mij toch af, of het niet had kunnen worden geïncorporeerd in een bestaande universiteit.

Ik geef hier alleen een paar disjecta membra, maar ik geloof toch, dat wij tot bezuiniging kunnen komen, als wij de zuivere universitaire lijn in het oog houden.

Thans een woord over het bijzonder hooger onderwijs. Ieder gevoelt, waarom dit onderwerp hier past. Hoe minder een universiteit een vakschool is, des te minder is het mogelijk om zonder sprongen te gaan van lager via middelbaar naar hooger onderwijs. Wanneer hooger onderwijs essentieel anders is dan lager en middelbaar, dan geldt in elk geval de redeneering niet, dat wat men per se wil zoeken voor lager en middelbaar onderwijs en voorbereidend hooger onderwijs, ook gewild moet worden met betrekking tot de universiteiten. Persoonlijk geloof ik dan ook, dat die redeneering niet opgaat, omdat de universiteit in wezen een andere inrichting is dan een inrichting, waar men kundigheden opdoet; immers een inrichting, waar de studenten leeren zelfstandig te kiezen. Dr. Nolens zeide in een rede op 23 Februari 1904 aan de overzijde, dat men bij de universiteit staat voor „den overgang van aanleeren tot meer zelfstandig denken". Ik zou het zelfs krachtiger willen zeggen. En wanneer men opgeleid moet worden tot zelfstandig denken, moet er ook meer dan één levensbeschouwing aanwezig zijn en moet er in elk geval ruimte zijn voor meer dan één levensbeschouwing. Dan is het niet voldoende, dat men verschillende levensbeschouwingen ontziet. Dr. Nolens zeide in zijn bedoelde rede ook, dat „negatieve onpartijdigheid het eenige is, dat van de professoren van openbare universiteiten verlangd kan worden, doch dat dit niet genoeg is voor geloovige richtingen". Dit is inderdaad niet genoeg, dat professoren negatief onpartijdig zijn: zij moeten zich kunnen geven compleet, zooals zij zijn krachtens hun wereldbeschouwing, en daarvoor moet plaats zijn aan onze openbare universiteit, in den zin zooals ik daarover gesproken heb.

Misschien zal men vragen, of de werkelijkheid daaraan beantwoordt. Ik merk op, dat de werkelijkheid daaraan misschien niet beantwoordt, maar ik laat mij niet door het actueele, maar door het principieele leiden; en als het actueele niet in orde is, moet dat veranderen en niet het principe.

Dat er thans eenzijdigheid voorkomen kan...... ik ben zeer onder den indruk van de mogelijkheid daarvan geraakt door een tweetal artikelen in *De Tijd* van 21 en 22 Februari. Daarin staan zeer ernstige feiten. Ook hier moet, gelijk overal op dit terrein, met oordeel des onderscheids worden gelezen. Op een bepaald oogenblik vindt men bijv. de opmerking, dat dr. Kuyper prof. Visscher te Utrecht als eersten rechtzinnige in zijn faculteit heeft benoemd; maar mij is niet bekend, dat er ooit anders dan rechtzinnigen in die faculteit te Utrecht zijn werkzaam geweest! Men moet dus die mededeelingen even controleeren. Maar dat er eenzijdigheid mogelijk is, erken ik volkomen. Niet alleen bij de keuze der hoogleeraren, ook bij den arbeid van elk hunner. Ik erken, met leedwezen, dat er hoogleeraren zijn, die nog altijd niet verstaan, dat ook in de wetenschap de wereldbeschouwing het eerste en diepste, ik zeg niet het laatste woord spreekt.

Men kent in de kringen der hoogleeraren de uitdrukking: *voraussetzungslos*. Indien zij daarmee bedoelen, dat zij niet te voren hun resultaat fixeeren, acht ik die uitdrukking volkomen juist. Het van te voren fixeeren van het resultaat is voor een wetenschappelijk man mijns inziens ongeoorloofd.

Verstaat men onder *Voraussetzung* het hebben van een bepaalde werkhypothese en wil men, dat een wetenschappelijk man werkt zonder werkhypothese, dan vind ik dat zoo allerzonderlingst, dat ik daaraan geen woord verspil. Maar wanneer men er mee bedoelt, dat de echt-wetenschappelijke geen invloed ondergaat van zijn allerdiepste zielsovertuiging, die achter alle wetenschap ligt, en die zich aan alle wetenschappelijke contrôle onttrekt, die reikt tot daar, waar de oorsprongen liggen........, dan kan ik mij over een dergelijken oppervlakkigen blik in zake de wetenschap alleen bedroeven.

Of iemand buigt voor den Schepper; of iemand aanvaardt, dat de mensch essentieel iets anders is dan de andere deelen van het organische leven, dat zijn geen vragen, die voor wetenschappelijke discussie vatbaar zijn. Hier kan men alleen getuigen en door intuïtie spreken. Maar dat zijn vragen, die beslissen over den gang van het wetenschappelijk onderzoek. Wie deze dingen zou willen uitschakelen en in dien zin zou willen, dat de universiteit „neutraal" is, zou met de allerbeste bedoelingen de universiteit zeker verlagen tot een vakschool, omdat de leiders van de studie zich niet bewust zouden zijn van het allerdiepste, dat hen dreef.

Ter verduidelijking een voorbeeld, Mijnheer de Voorzitter, dat ik ontleen aan een boek, dat ik toevallig dezer dagen gebruiken moest bij mijn studie, en dat — dit is misschien van mij ook maar voorzichtig — niet geschreven is door een hoogleeraar, al is het geschreven door een man, die een wetenschappelijken naam heeft.

Het boek handelt over de zielkunde. De schrijver schetst het biologisch zielsbegrip, het axiologisch zielsbegrip, het immaterieel zielsbegrip, om dan aldus verder te gaan:

> „De psycholoog wenscht vrij te zijn van vooroordeel bij den opbouw van zijn wetenschap, vrij in het bijzonder van de vooroordeelen, die geconsolideerd zijn in de genoemde zielsbegrippen."

Dat wil dus zeggen: wanneer een wetenschappelijk man eerst het voorwerp van zijn wetenschap bepaalt, dan heeft hij een vooroordeel; dus als hij zuiver wetenschappelijk zijn zou, zou hij niet het voorwerp van zijn wetenschap bepalen. Ik begrijp dat niet.

Het beteekent bovendien, dat iemand op een dergelijk teeder terrein als dat der ziel zou kunnen werken zonder invloed van zijn wereldbeschouwing; bewust, of wat nog veel gevaarlijker is, onbewust.

Op dit punt kunnen ook aan onze universiteiten zeer ongewenschte toestanden voorkomen. Maar dan zou moeten worden hersteld de handhaving van de idee van een echte universiteit.

Niet, doordat men de universiteit laat zakken tot een vakschool en tot eenzijdigheid, waarbij slechts voor één wereldbeschouwing plaats is.

Ik mag, wat dit laatste betreft, herinneren aan een allereigenaardigst geval, dat wij kort geleden hebben medegemaakt. In de rede van den heer Nolens, die ik de eer had tweemaal te citeeren, komen, het was in 1904, deze woorden voor:

> „Gesteld, de aangestelde komt door studie en voortgezet onderzoek in strijd met het beginsel, dat ten grondslag ligt, dan rest hem als eerlijk man niet anders dan zijn ontslag te nemen."

Dr. Nolens meende toen dus, dat er een bepaald beginsel was, dat ten grondslag ligt aan onze openbare universiteiten. Hij zoekt dat beginsel in een bepaalde wereldbeschouwing, die met uitsluiting van andere daar recht zou hebben.

Ik betwist, dat men aldus onze universiteiten kan typeeren, en vraag niet, als gunst, maar als recht, dat voor de meest positieve Christelijke wereldbeschouwing en wetenschapsbeschouwing plaats zal zijn aan onze openbare universiteiten.

Maar, terwijl de heer Nolens onderstelt, dat wie van wereldbeschouwing verandert, eigenlijk zijn ontslag zou moeten nemen, hebben wij kort geleden beleefd, dat een hoogleeraar in Delft van wereldbeschouwing veranderde, en dat niemand er aan gedacht heeft te verzoeken of te instigeeren, dat hij ontslag zou nemen. Niemand; en dat, terwijl hij een vak doceert, dat met de wereldbeschouwing in het allernauwste verband staat. Natuurlijk heeft men een dergelijke terugtreding niet gewenscht, want voor de wereldbeschouwing, die hem thans eigen is, is er alle plaats aan onze eigen, Nederlandsche universiteiten.

Ik zou willen, dat dat aan alle kanten het geval bleef.

Waarom? Omdat ik voor onzen tijd in ieder geval een zeer groote behoefte zie aan cultuur en dus aan centra, die de dragers en beschermers van die cultuur moeten zijn. Eenerzijds wordt onze tijd gekenmerkt door een ontzaglijke verbrokkeling, anderzijds door het terugtreden van de macht

30ste VERGADERING. — 18 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Slotemaker de Bruine e. a.)

der materie en van de macht der techniek. Terugtreden namelijk in dien zin, dat noch materie noch techniek bij machte zijn, om de zielen te vullen en de wezenlijk-noodige levenskrachten aan te dragen. Maar laat dan toch de volksinstituten bestaan, die tot roeping hebben om de vragen, die zich opdoen, tot op het diepste te peilen. Laat er zorg zijn voor de universeele cultuur door universiteitscultuur; laat er wetenschap zijn en niet alleen vakkennis. Laat er toch gekweekt blijven een algemeen inzicht van den samenhang der dingen en niet alleen feitenkennis. Laat ons toch houden eenheid boven en aleer wij hebben Einzelwissenschaften en laat ons toch niet enkel specialisten verkrijgen. En laat, als dit niet voor allen bereikbaar is, het voor sommigen bereikbaar zijn; liever dan dat het voor niemand bereikbaar is, omdat het niet aanwezig is.

Onze worstelende tijd vraagt vóór alles principieele bezinning en bezonken leiders en ik ben zeer blijde, dat ik mij hierbij eigenlijk beroepen kan op onzen tegenwoordigen Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, die immers in de Memorie van Antwoord op hoofdstuk VA dd. 22 November 1922 met betrekking tot de Technische Hoogeschool deze woorden heeft geschreven:

„De opleiding, die aan de Technische Hoogeschool gegeven wordt, heeft als opleiding voor zelfstandige beoefening der technische wetenschappen een speciaal karakter, dat bijzondere eischen stelt aan hen, welke die opleiding bezoeken.

Wie aanleg voor zelfstandige beoefening der technische wetenschappen mist, doet beter de opleiding te Delft niet te kiezen. Ongetwijfeld wordt dit door velen, die zich laten inschrijven, uit het oog verloren. Verwacht mag echter worden, dat het middelbaar technisch onderwijs geleidelijk meer tot zich zal trekken de bovenbedoelden, voor wie het technisch hooger onderwijs te zwaar is.”

De gedachte, die achter deze woorden schuilt, is mij geheel uit het hart gegrepen. En ik heb dus dubbele vrijmoedigheid, om tot den Minister te zeggen — en dit uiterst voorzichtig en vaag, gezien wat reeds zoovele jaren gegroeid is en waar niemand tegen in kan —: Excellentie, wilt gij niet overwegen, of er mogelijkheid is, dat op den duur de door u zoo voortreffelijk geformuleerde gedachten over de gansche linie van het universitair onderwijs en als het mogelijk is van het hooger onderwijs bovendien al meer worden toegepast, opdat — en nu word ik heel somber, maar ik overdrijf, opdat men daardoor mijn bedoeling goed begrijpt — wij niet op den duur hebben vakscholen, leeraren en leerlingen, aan wie men met het oog op gewenschte hoffelijkheid den persoonlijken titel verleent van universiteiten, professoren en studenten.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkele opmerking te maken betreffende het nijverheidsonderwijs en wel naar aanleiding van hetgeen er in de stukken is geschreven.

Allereerst over de achterstallige salarissen.

De Minister zegt op blz. 4 der Memorie van Antwoord, dat het Rijk aan zijn verplichtingen in dat opzicht heeft voldaan, dat zijn nl. de 50 pct. die het Rijk geeft, en verder moet de school dan maar zien hoe zij aan de overige 50 pct. komt, in het bijzonder natuurlijk dan van de verhooging van het provinciaal en gemeentelijk subsidie.

Maar dit heeft toch niet altijd bevredigende resultaten opgeleverd. Ik heb bijv. vernomen dat in Leeuwarden de raad het subsidie eerst niet heeft willen toestaan voor het nijverheidsonderwijs, en ten slotte gekomen is met 15 pct., dat Gedeputeerde Staten dit niet hebben goedgekeurd en dat toen de raad van Leeuwarden in beroep is gegaan bij de Kroon en dat dit beroep niet ontvankelijk is verklaard.

Nu zou ik den Minister willen vragen, hoe zit dat? Is dat geval nu een uitzondering of zijn er meer analoge gevallen?

Dan over de pensioenbijdrage.

(Pothuis-Smit.)

Wij hebben op 28 Februari een adres gekregen van een achttal vereenigingen bij het nijverheidsonderwijs, vereenigingen van personeel en directies, vereenigingen van verschillende richting en verschillende kleur, maar die alle daarin samengaan. In dat adres wordt uitgesproken groote teleurstelling, dat ook op het personeel bij het nijverheidsonderwijs zal worden verhaald een gedeelte van de bijdrage voor de pensionneering, nl. 8½ pct. Nu lijkt dat heel gewoon, omdat nu zoovelen die pensioenbijdragen moeten betalen, maar deze menschen spreken toch met meer recht.

Genoemde vereenigingen verwijzen naar de salarisregeling van 1921, en vooral naar het Koninklijk besluit van Juli 1921, waarin is vastgesteld, dat eventueel verschuldigde bijdragen voor pensioen of premies voor pensioenverzekering en dergelijke ten behoeve van het personeel komen ten laste van het lichaam, in welks dienst dat personeel is. Deze menschen waren dus uitgeschakeld; zij behoefden niets te betalen. Zij zien nu in deze nieuwe regeling een te niet doen van een recht, te meer daar bij dezelfde salarisregeling van Juli 1921 zij reeds — wij leefden toen reeds in den tijd van bezuiniging — hun salaris aanmerkelijk hadden zien verminderen. Zij kregen daarbij premievrij pensioen; men meende dus, dat het eene het andere moest aanvullen, ten minste gedeeltelijk. Nu het echter ten slotte blijkt, dat zij toch pensioenbijdragen moeten betalen, zien zij daarin een aanranding van hun recht.

Bovendien moet men bedenken, dat zij de eerste tien jaar een som moeten betalen, om zich in het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren in te koopen. Zij komen dus in buitengewoon ongunstige positie en ik zou aan den Minister willen vragen: hoe verdedigt gij dit?

Dan, Mijnheer de Voorzitter, spreekt de Minister in de Memorie van Antwoord over de technische herziening van het nijverheidsonderwijs, die in bewerking is en waarschijnlijk spoedig zal worden ingevoerd. Nu zou ik den Minister willen vragen: waarom zijn bij die technische herziening de organisaties niet gekend, waarom zijn zij niet gehoord? Ik wil mij alweer beroepen op het adres van die zelfde reeks vereenigingen, die dat zeer nadrukkelijk gevraagd hebben en die nu alweer haar groote teleurstelling uitspreken dat dit niet gebeurd is. Zij wijzen daarbij op een vorig geval; dat was een maatregel van bestuur tot uitvoering van de artt. 16 en 28, en zeggen: toen zijn wij wel gehoord, toen zijn de organisaties wel gekend en zijn er naar aanleiding van de gevoerde besprekingen werkelijk wijzigingen gekomen, die door het personeel van die nijverheidsscholen met voldoening zijn ontvangen. Nu vraag ik: waarom is dat ook nu niet gebeurd? Het moet toch in het voordeel zijn van het onderwijs en kan het onderwijs alleen ten goede komen als zulk een voldoening, als waarvan in het adres gesproken wordt, ontstaat. Ik zou den Minister willen vragen, of dat overleg — de technische herziening is er nog niet — misschien nog niet zou kunnen geschieden.

Over die technische herziening zou ik nog een enkel woord willen zeggen.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat die technische herziening er moet komen om enkele gebreken te herstellen en ook om bezuiniging te verkrijgen waar dit mogelijk is. Ik kan mij begrijpen dat, toen het personeel en de directies van de nijverheidsscholen dat lazen, zij hun hart hebben vastgehouden. De verlagingen op de salarissen zijn al heel aanmerkelijk; er worden voorbeelden genoemd van f 500, 700 en f 1000 achteruitgang in salaris. Wanneer die herziening in die zelfde lijn doorgaat, zal dat voorbeeld met vele vermeerderd worden.

Nu zou ik den Minister in overweging willen geven, de salarissen niet nog meer te drukken, ook niet in de zoogenaamde practische vakken, die vooral niet achter te stellen bij de theoretische vakken, omdat ik meen, dat die bij het nijverheidsonderwijs van even groot, misschien nog grooter belang zijn. Van dat nijverheidsonderwijs hangt zoo buitengewoon veel af.

Wij moeten goed geschoolde werkkrachten krijgen in alle mogelijke vakken. Gisteren is er in Amsterdam geopend een congres voor efficiency. Daarop heeft Minister de Geer ge-

(Pothuis-Smit.)

spreken en zullen nog spreken allerlei bekende Nederlanders op dit gebied. De bedoeling van dit congres is, middelen te zoeken om de productiviteit te verhoogen en om den arbeid doeltreffender te maken. Allen zijn het er over eens, dat dit moet geschieden. Nu zou ik willen vragen: hoe is dit te bereiken zonder goed geschoolde werkkrachten? Die moeten er toch komen door uitgebreid en goed nijverheidsonderwijs, en wanneer nu de Regeering bij deze technische herziening de salarissen nog meer gaat verlagen, wordt het een nijverheidsonderwijs op een koopje en zoo zou de zuinigheid de wijsheid kunnen bedriegen. Men krijgt dan minder goede onderwijskrachten, het onderwijs komt op lager peil, en vanzelf zullen dan de resultaten ook minder zijn.

Wij moeten ook niet vergeten, dat het nijverheidsonderwijs voor een goed deel het vervolgonderwijs heet te vervangen. Het Rijk subsidieert het vervolgonderwijs niet meer en het nijverheidsonderwijs zou daarvoor voor een goed deel in de plaats moeten komen. Ik zou daarom gaarne van den Minister willen vernemen, of de technische herziening geen verderen teruggang zal brengen.

Nu nog een enkel woord over het algemeen beleid van dezen Minister. Bij de zoo kort geleden behandelde wet tot technische verbetering van het lager onderwijs zijn eigenlijk al voldoende algemeene beschouwingen gehouden. Toen ging het om bezuiniging bij het onderwijs en nu kan ik mij aansluiten bij het Voorloopig Verslag, waarin staat, dat andere leden het betreurden, dat door den Minister blijkbaar te veel toegegeven wordt aan zijn ambtgenoot van Financiën en dat zij wenschen, dat de Minister niet de belangen van het onderwijs aan de bezuiniging zal opofferen, waarop de Minister antwoordt, dat andere leden juist hebben gezegd, dat er nog niet genoeg bezuinigd wordt en dat hij dus meent den middenweg te hebben gekozen, en dat aan het gehalte van het onderwijs zoo min mogelijk schade zal worden toegebracht. Maar nu meen ik, dat de hier aangenomen wet wel het gehalte van het onderwijs aantast en het ontwerp van veel schade zal blijken. Ik heb dat zeer onlangs weer gezien in een plattelandsschool, waar men verschillende klassen heeft moeten samenvoegen, hetgeen mij zeer gesterkt heeft in mijn overtuiging, dat wij den verkeerden weg opgaan. Ik kan alleen maar protesteeren, dat de Minister niet op mijn bezwaren heeft gelet. Maar wie mocht denken, dat mijn meening maar een meening is van een enkeling, waarvan de Minister zich niets behoeft aan te trekken, vergist zich. Ook in den eigen kring van den Minister hoort men dergelijke stemmen en die kan de Minister niet geheel negeeren. Ik heb hier uitspraken van onderwijzersbladen, die, wat hun politieke overtuiging aangaat, aan den kant van den Minister staan. Zoo schrijft de redacteur de Boer in *De Katholieke Schoolbode*, nadat de beslissing in de Tweede Kamer over de verandering der Lager-onderwijswet was gevallen:

„Zo is het dan toch gebeurd!

Met 64 tegen 21 stemmen is de Onderwijsnovelle aangenomen. De tegenstemmers waren sociaal- en vrijzinnig-demokraten.

De rechterzijde benevens de liberalen behoorden tot de voorstemmers.

De gehele onderwijspers was tegen dit wetsontwerp, indien het niet behoorlik werd gewijzigd.

Van de verwezenliking der voorstellen onzer Federatie zou afhangen, of het ontwerp voor ons te aanvaarden was. Zonder ingrijpende veranderingen — we wezen er in ons nummer van 7 December nog op — was ook voor onze Federatie het ontwerp onaannemelik. Die ingrijpende veranderingen zijn niet gekomen; de toenmaals uitgesproken konklusie blijft dus ook na het votum op 22 December gelden.

De hoofdgrief gold de getallen van art. 28 èn omdat daardoor de klassen met het oog op onze Nederlandse toestanden te groot werden, èn omdat er door het aanvaarden dier getallen een grote ongelijkheid wordt geschapen tussen scholen met grote en kleine lokalen."

De heer Theysse schreef in *De Katholieke School*:

„Alle pleidooi vermocht niet het harde vonnis te verzachten. Het tribunaal bleek onverbiddelik.

Het beruchte art. 28, voor zover het de gewone volkschool raakt, aangenomen, zoals de Minister het, lichtelik gefriseerd, in zijn Memorie van Antwoord de Kamer had voorgesteld.

Veel te grote klassen dus, geen tuchtmiddelen, daarmee geëvenredigd; en opvoeding en onderwijs worden met een forse ruk naar beneden gehaald .....

Het vervolgonderwijs heeft een mep gekregen, waarvan het wel niet meer zal opkomen. Nog enkele jaren kan het een kwijnend bestaan voortslepen, om dan eenzaam en vergeten te sterven. En...... te worden bijgezet in één graf met...... het zevende leerjaar.

Eerst uitstel, daarna afstel. De beproefde methode om iets ongemerkt te doen verdwijnen.

Zo zijn we dan een halve eeuw teruggeworpen.

De Nederlandse volkschool heeft weer — zoals ze vóór 50 jaar al had — zes overbevolkte klassen en daarmee zal 75 pct. van de spes patriae het moeten doen......

Wij moeten weer van voren af aan beginnen.

Wat na lange en bange worsteling voor onderwijs en onderwijzer werd verworven, is goeddeels weer te loor gegaan.",

en in een later nummer:

„Zo is 't inderdaad. De Minister van Onderwijs, al dan niet onder de druk van zijn kollega van Financiën, luisterde wel allerminst naar de stemmen, die er opgingen uit het onderwijzerskamp.

En daardoor is het vertrouwen der onderwijzers in deze Regering — het is nutteloos dat te verbergen — onherstelbaar getroffen.

Wie, zoals wij, de uitingen van teleurstelling, van moedeloosheid en van verbittering mag beluisteren, die in vertrouwelik onderhoud de werkelike gesteldheid des harten openbaren, vraagt zich niet zonder vreze af: tot welke daden zal dat leiden in de toekomst?"

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, een citaat uit *De Christelijke Onderwijzer*, het blad van de Unie van Christelijke onderwijzers, waarin, in het nummer van 7 Februari jl., in een polemiek tegen *De Standaard*, wordt geschreven:

„Dubbele moraal?

De Standaard zegt van ons, dat we hadden moeten bedenken bij de kritiek, die we op de techniese herziening oefenden, dat wanneer twee hetzelfde doen, het daarom nog niet hetzelfde is. Dat weten we nu zo langzamerhand wel. Wanneer in 1916 Dr. de Visser op een gemeenschappelike salarismeeting spreekt, mag dit zonder opmerking passeren. Wanneer echter in 1920 de Uniesekretaris op precies zo'n samenkomst optreedt, vindt dit feit afkeuring. Wanneer in 1921 het Gereformeerd Schoolverband met Volksonderwijs samengaat in kritiek op een wetsontwerp, vindt dit stilzwijgende instemming. Wanneer in 1922 de Unie presies hetzelfde doet, worden alle anti-Unie-hefbomen in beweging gebracht. Wanneer blijkens het verslag in de groote dagbladen van een te Londen gevoerd proses de heer Colijn samenwerking zoekt te verkrijgen met de bolsjewiek Krassin, ter behartiging van de belangen der bekende protroleumtrust, bestaat daartegen blijkbaar niet het minste bezwaar, doch als de Unie in samenwerking met mensen, die de Standaard toch nog wel wat minder gevaarlik zal vinden dan deze sovjet-leider, tracht ons onderwijs te bewaren voor verlaging van het peil, dan krijgen wij van deze zelfde heer Colijn de vermaning, dat we scherp behoren toe te zien tot welk gezelschap we toetreden. Inderdaad! Als twee hetzelfde doen, schijnt het nog niet hetzelfde te zijn.

Maar in ons Spreukenboek staat nog altijd, dat tweeërlei weegsteen de Here een gruwel is."

Hieruit blijkt dus, Mijnheer de Voorzitter, dat de onderwijzers uit de kringen, waarin de Minister toch zijn medestanders moet vinden, volkomen met mijn critiek medegaan.

(Pothuis-Smit c. a.)

Ik verwacht niet, dat de Minister mij hierop zal antwoorden, maar heb hiermede willen constateeren, dat ik in mijn protest niet alleen sta.

De heer **Franssen**: Mijnheer de Voorzitter! Een 5-tal punten wensch ik kort te bespreken. Hoewel er over meer te discussieeren valt, beperk ik mij hiertoe.

1°. Zij mij de vraag vergund, of de verschijning van het besluit omtrent bouw en inrichting der scholen spoedig zal plaats hebben. Dit besluit is toch een complement van de technische herziening, bezuiniging beoogende.

2°. Moet ik een woord zeggen over de zuiverheid van taal en juistheid van uitdrukking, waarover in het Voorloopig Verslag aan het slot van de algemeene beschouwingen gesproken wordt. De Minister kan het „verwijt niet als ernstig beschouwen", blijkens de Memorie van Antwoord. Nu merk ik op, dat „verwijt" een kras woord is, in het Voorloopig Verslag niet gebezigd.

Maar dat de uitdrukkingen in quaestie door den Minister van Onderwijs in de nieuwe Onderwijswet overgenomen zijn uit de oude wet, tot stand gekomen, toen Onderwijs nog niet een afzonderlijk Departement vormde, maar behoorde onder het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, betreur ik inderdaad, omdat in wetten, na de Onderwijswet van 1878 tot stand gekomen, een goede terminologie gevolgd is.

Doch wil de Minister meer voorbeelden hebben, dan verwijs ik naar het Voorloopig Verslag dezer Kamer op het wetsontwerp n°. 201, de technische herziening betreffende, waarin verschillende gevallen genoemd zijn, waarin verduidelijking van gebezigde uitdrukkingen gevraagd werd. En ik vestig in het bijzonder de aandacht op art. XXXVII, rakend art. 90 der Onderwijswet 1920, waaromtrent de Memorie van Antwoord het volgende bevat:

„Ondergeteekende is evenwel bereid te overwegen, of verduidelijking op dit punt bij de aangekondigde novelle wenschelijk is."

Het betrof hier een volstrekt niet noodige wijziging van de woorden der wet, waardoor na eenige uitbreiding der bepalingen een onduidelijkheid in den vorm ontstaan was.

In de novelle n°. 383 is de noodige verbetering evenwel niet opgenomen. De Minister brenge die alsnog aan, waartoe de gelegenheid nog openstaat.

3°. Een derde punt betreft de salarisregeling.

Bij het onderwijzend personeel heerscht groote ongerustheid te dezen opzichte, wegens geruchten omtrent herziening der classificatie.

Bij de algemeene beschouwingen omtrent de Staatsbegrooting sprak de Minister van Financiën ook over het oorspronkelijk in de technische herziening opgenomen verbod van het aanstellen van boventallige leerkrachten en maakte Zijn Excellentie op mij den indruk van te betreuren, dat de Minister van Onderwijs dit had losgelaten.

Ik heb mij over het laten vallen dier bepaling zeer verheugd. Maar nu zeg ik, ziende hierop: Excellentie, sta pal in zake eventueele wijziging der classificatie, al zal u dit veel strijd kosten, en voorkom, dat er wijziging in de classificatie komt, in den zin der geruchten, welke gewagen van uitbreiding der klassen en verhooging van het percentage van den aftrek.

Waarom zijn de onderwijssalarissen bij Koninklijk besluit geregeld? Toch ook hierom, om te voorkomen, dat de besturen van gemeenten en van bijzondere scholen tegen elkander zouden blijven opbieden, waarvan het gevolg zoude zijn, dat minder goed gesitueerde besturen in het gedrang zouden komen en òf geen òf minder goede onderwijskrachten zouden verkrijgen.

En indien het waar zoude zijn, dat om financieele redenen verhooging van den aftrek en uitbreiding van het aantal klassen der gemeenten in overweging is, zoo roep ik met alle kracht den Minister toe: Excellentie, sta pal, opdat het onderwijs niet schade lijde. Het geldt ongetwijfeld ook persoonlijke belangen, maar daarover spreek ik nu niet. Maar wel waarschuw ik tegen het toebrengen van schade aan de belangen van het onderwijs in de gemeenten, welke in de lagere klassen geplaatst zouden worden. Sapienti sat!

Moet er bezuiniging worden aangebracht — en zulks is ongetwijfeld noodig! — overweeg dan liever b.v., of het beginsel wel goed is, dat de bevoegdheid, om een betrekking te bekleeden, ook recht geeft op het salaris van de betrekking, waarvoor men bevoegdheid heeft, zoodat b.v. iemand, die bevoegd is om aan een 5-jarige H.B.S. geplaatst te worden, geniet van de salarisregeling van zulk een school, ook al bevindt hij zich aan een 3-jarige H.B.S.

Iemand, die Minister geweest is en na zijn aftreden b.v. tot lid van den Raad van State benoemd wordt, ontvangt toch ook niet daar het salaris van een Minister, hoewel hij bewezen heeft bevoegdheid te bezitten om Minister te zijn?

In deze richting valt inderdaad nog wel wat te bezuinigen en mogen de „Leidraden" wel herzien worden.

4°. Het vierde punt, dat ik kort bespreek, geldt de verhouding van den Minister tegenover de autonomie der besturen van gemeenten en van scholen.

Ik weet zeer goed, dat de autonomie der gemeenten iets is, dat men bijna onder de „fossielen" kan rangschikken, aangetast als zij is en wordt door verschillende wetten en Regeeringsmaatregelen en dus bij verschillende Departementen kan ter sprake gebracht worden.

En als ik bij hoofdstuk *Va* daarover het woord voer, is dit niet, omdat de Minister van Onderwijs bij uitnemendheid de man is, met wien daarover te handelen is. In geenen deele.

Maar toch gaat ook hij niet vrij uit en bestaat er aanleiding te waarschuwen, dat hij en zijn ambtenaren die autonomie zooveel mogelijk te ontzien hebben.

Naar aanleiding van de technische herziening is, als ik mij niet vergis, ook over het Bouwbesluit gesproken en drukte men de vrees uit, dat daarin niet maar de minimum eischen zouden gesteld worden, doch de regelen absoluut zouden worden vastgesteld, geldend voor alle besturen, rijk of arm, in stad of dorp. Dit was evenwel nog slechts een vrees, welke echter naar ik wensch beschaamd zal worden.

Maar er zijn feiten, welke onnoodig m. i. de autonomie aantasten. B.v. bij de technische herziening is de verplichting om vervolgonderwijs te geven vervallen. Dus bekostigt het Rijk dit ook niet meer.

Toch worden regelingen voorgeschreven omtrent dit onderwijs, wanneer een gemeente of een schoolbestuur het vervolgonderwijs wil in stand houden. Zelfs zijn die regelen bij art. VIII van wetsontwerp n°. 201 betreffende art. 21 der Lager-onderwijswet 1920 nog uitgebreid. Hoewel het Rijk er niet meer voor betaalt! Waardoor een argument om regelen daarvoor te stellen vervallen is.

Excellentie, tast dan ook niet door bindende bepalingen de autonomie aan!

Over het in het oorspronkelijk wetsontwerp in zake de technische herziening voorkomende verbod om voor eigen geld boventallige onderwijzers aan te stellen sprak ik reeds met een enkel woord.

Wat de Minister van Financiën zeide, deed de gedachte bij mij rijzen, of die bepaling wel uit het eigen brein van den Minister van Onderwijs is voortgekomen. Maar of dit al dan niet het geval was, het was toch voorgesteld. En nu is het, gelukkig, wel teruggenomen. Maar het was toch maar voorgesteld. En dit acht ik een veeg teeken. Het was toch een ongekend ver gaande aantasting der autonomie van gemeenten en schoolbesturen en karakteriseert den geest, aan het Departement heerschende.

Evenzoo het onlangs voorgekomen geval van de aanschrijving aan een bestuur om het onderwijs in geschiedenis reeds in een vroegere klasse, dan op het leerplan was aangewezen, aan te vangen.

En wel is die aanschrijving ingetrokken. Maar ze was toch gegeven. en dat toont de richting, waarin het Departement zich beweegt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal hierover niet verder uitweiden, hoewel er aanleiding zou bestaan om nog te spreken over de leidraden van de bezoldigingen van leerkrachten, waarin ook van kindergelden en premiebetalingen voor pen-

(Franssen.)

sioen wordt gesproken, en welke gelden ook voor ambtenaren van gemeenten, in welke voor het gemeentepersoneel uitdrukkelijk bepaald was, dat geen kindertoeslagen en geen betaling voor pensioen gegeven of geheven zou worden. Ten gevolge waarvan in de gemeentehuishouding wanverhoudingen ontstaan.

En nu begrijp ik zeer goed, dat, wanneer het Rijk geld geeft, de vrijheid van gemeentebesturen en besturen van scholen beperkt wordt, maar dit geeft toch alleszins aanleiding, nu er zulke botsingen zich voordoen, om ook hierdoor aan te dringen op ernstige overweging van het gewijzigd Unierapport, afgedrukt op bladzijde 207 der *Handelingen* van deze Kamer van dit jaar.

Ik herhaal ten slotte wat in het Voorloopig Verslag gezegd is: ,,Men hoopte, dat de Minister zich verder niet in die richting zou begeven.''

5°. Ik kom thans tot het vijfde en laatste punt, waarover ik een en ander wensch in het midden te brengen.

Ik bedoel het onderwijs aan zg. achterlijke kinderen.

Op bladzijde 5, 2de kolom, van de Memorie van Antwoord lees ik:

> ,,Het spreekt van zelf, dat hij thans geen toezegging kan doen ten opzichte van ,,achterlijke'' kinderen, daargelaten nog, dat achterlijkheid een zoo weinig omlijnd begrip is, dat het de vraag zou zijn, of het treffen van eene regeling mogelijk ware.''

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, kan de Minister zelf thans niets positiefs doen, laat Zijn Excellentie dan niet verhinderen, dat anderen iets doen.

De wet noemt in art. 2, sub 1, de vakken, welke op de gewone lagere scholen moeten worden onderwezen, welke 11 vakken in art. 2, sub 3, nog iets worden uitgebreid door te zeggen wat onder *e* (vaderlandsche geschiedenis) en onder *g* (kennis der natuur) mede begrepen is, nl. de eenvoudigste kennis der gemeente-, provinciale en Staatsinrichting van Nederland en de eenvoudigste kennis van gezondheidsleer.

Art. 12, sub 1, zegt, dat de tot de school toegelaten kinderen in elke klasse verplicht zijn aan het onderwijs in alle de aldaar onderwezen vakken deel te nemen.

En volgens art. 25, sub 2, moet een voldoend en regelmatig voortschrijdend onderwijs in die leervakken worden verkregen.

Wel wordt in art. 25, sub 5, de mogelijkheid geopend af te wijken van wat in het tweede lid van dat artikel geëischt wordt en daarmede van het bepaalde in het eerste lid van artikel 2, doch blijkens de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer, bladzijde 40, is dit bepaald met het oog op nieuwe paedagogische ideeën, bijv. de Montessori-methode.

Dit alles past voor normale kinderen.

Er zijn echter ook abnormale kinderen. Daarvoor zorgt de wet in artikel 3, sub 5:

> ,,die wegens ziels- of lichaamsgebreken of uit maatschappelijke oorzaak niet in staat zijn geregeld en met vrucht het gewone onderwijs te volgen, of wier gedrag het noodzakelijk maakt hun buitengewoon onderwijs te doen geven.''

Maar nu zegt artikel 4:

> ,,Bij algemeenen maatregel van bestuur worden de soorten van scholen voor buitengewoon lager onderwijs aangewezen, waarop deze wet, voor zoover die scholen betreft, van toepassing is.''

En artikel 71 bepaalt, dat

> ,,bij algemeenen maatregel van bestuur regelen worden vastgesteld ten aanzien van:
> *a.* den omvang van het onderwijs.''

Dit laatste is nu ook noodig voor kinderen, die niet zwakzinnig en dus normaal zijn, maar die wel beneden normaal te noemen zijn.

En nu moge het begrip ,,achterlijke kinderen'' weinig omlijnd zijn, zulke kinderen zijn er toch. Kinderen, die het

(Franssen e. a.)

gewone normale onderwijs, in het normale tempo gegeven, niet kunnen volgen, die met hun klasse niet mede komen kunnen, die een belemmerenden invloed uitoefenen, wanneer de onderwijzer zich naar hen moet schikken, of die niet krijgen kunnen wat zij noodig hebben en dus niet overgaan kunnen met de anderen tot een hooger leerjaar; die door de Leerplichtwet gedwongen zijn op school te gaan, maar op hun 11de jaar nog in de 1ste klasse zitten of op hun 13de eerst de 3de klasse bereikt hebben, en men vrage dan maar niet hoe dit nog is gegaan.

Kan de Minister voor zulken niet een regeling maken? Zijn Excellentie neme weg de beletselen, welke gemeentebesturen of schoolbesturen, die gehouden zijn de wet op het gewene lager onderwijs uit te voeren, in den weg staan om voor die achterlijken naar behooren te zorgen, ze te doen onderwijzen zóó, dat ze er voor hun leven nog wat aan hebben. Laat de verschillende besturen dan vrij, om in overleg met den inspecteur het onderwijs zóó te regelen, dat het wel niet beantwoordt aan de eischen der wet voor de normale kinderen, maar dat het voor die beneden-normale kinderen zooveel mogelijk vruchtdragend kan zijn en dezen in het allernoodigste uitgerust worden voor den strijd des levens.

De Minister gevoelt toch, waarom het gaat. Welnu, laat Zijn Excellentie mij dan den weg wijzen, waarop men te gaan heeft om gehoorzaam te zijn aan de wet, indien de Minister meent, dat reeds thans zonder algemeenen maatregel van bestuur in de behoeften van deze achterlijken kan worden voorzien; òf laat Zijn Excellentie een zeer ruimen algemeenen maatregel van bestuur geven, waardoor het vrijgelaten wordt ,,den omvang van het onderwijs'' te beperken naar het vermogen dezer minder bedeelde leerlingen.

Ook dit is een groot onderwijsbelang, dat de wet niet een keurslijf zij voor zulken, voor wie zij niet past, doch die door den leerplicht daarin geperst worden.

Helpe de Minister spoedig, zeer spoedig!

De heer **van der Maesen de Sombreff**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord zou ik nog even de vraag willen opperen, of bij den maatregel, om met 1 Mei a.s. normaalscholen op te heffen, niet te veel van die scholen worden opgeheven. Ik heb met name het oog op de school te Heerlen. Daarvoor hadden zich aangemeld 51 candidaten, en waar zullen die nu verder hun opleiding tot onderwijzer moeten ontvangen? Het is voor hen ondoenlijk om te gaan naar andere scholen, want de meest nabijzijnde te Maastricht, Meerssen en Roermond kunnen zij alleen door twee uur reizen heen en weer per trein bereiken, ongeacht wat zij dan nog moeten loopen of per rijwiel afleggen. Ik behoef niet te zeggen, hoevelen daardoor er van zullen worden afgeschrikt om onderwijzer te worden, terwijl het toch voor de mijnstreek zoo noodig is, dat er onderwijzers worden gevormd. De liefhebberij om in de mijnstreek onderwijzer te worden is toch al niet groot, in verband met den duren levensstandaard, de vlottende schoolbevolking en de vele buitenlandsche kinderen. Ik heb onlangs vernomen, dat in de omgeving van Heerlen ongeveer 25 vacatures waren, die bijna niet te vervullen waren. Ik heb geheord, dat er groot bezwaar voor Zijn Excellentie zou zijn, om nu nog vóór 1 Mei a.s. op zijn besluit terug te komen. Maar ik durf de hoop en het vertrouwen uitspreken, dat, wanneer de omstandigheden eenigszins gunstiger worden, de Minister op dezen maatregel, dien hij zeker zeer ongaarne heeft genomen, zal terugkomen; dat Zijn Excellentie, zoodra het eenigszins mogelijk is, die normaalschool zal herstellen niet alleen, maar ook op flinke basis zal reorganiseeren. Daarmee zal het onderwijs in de mijnstreek ten zeerste zijn gebaat.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Pothuis—Smit heeft het mij betrekkelijk gemakkelijk gemaakt, nu zij reeds gesproken heeft over de technische herziening van de salarisregeling, en met eenige voorbeelden heeft aangetoond, dat hier en daar, neen, dat betrekkelijk veel verandering noodig is. Ik zal daarover op dit oogenblik niets meer zeggen, overtuigd als ik ben, dat de Minister, die den leeraren bij het nijverheidsonderwijs een goed hart toe-

30ste VERGADERING. — 18 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Smeenge.)

draagt, de moeilijkheden, die zich voordoen, de werkelijk schrille toestanden, waarvan in de stukken ook enkele zijn vermeld, zal willen wegnemen. Ik zal met gerustheid dit afwachten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil thans nog iets zeggen over het onderwijs aan schipperskinderen. Men heeft mij al gezegd: houdt uw pleidooi maar niet, want het geldt een zaak, die gij van te voren reeds verloren hebt. Mijnheer de Voorzitter! Dat mag zoo zijn, ik verwacht wel geen direct resultaat, maar ik zou het van mij onverantwoordelijk vinden, wanneer ik — hoe goed ik den toestand ook ken, die de Minister er toe drijft niet meer te doen dan hij doet — een gelegenheid liet voorbijgaan om op dit punt te wijzen. Ik wensch opnieuw in het licht te stellen de noodzakelijkheid van onderwijs voor die groep der bevolking.

Eenige jaren geleden verkeerden de schippers in een betere financieele positie dan wel vroeger en was de noodzaak van hulp niet zoo klemmend als op dit oogenblik. Nu toch verkeert de binnenschipper weer in allerdroevigste omstandigheden. Goede vracht kan hij niet maken. Hij moet zoeken naar vracht en zwerft weer zoo van het eene punt van Nederland naar het andere ten einde te slagen. Daardoor wordt de mogelijkheid van het schoolbezoek der kinderen met den dag weer kleiner. Nu zijn er wel vereenigingen, die ook door den Minister worden gesteund en die op dit gebied trachten te redden wat maar even mogelijk is, maar deze kunnen niet alles. Daar komt bij, dat hier en daar de gelegenheid, die er tot heden was, gevaar begint te loopen en dat zoo de toestand weer wordt verergerd. Dit wordt een gevolg van de herziening van de wet op het lager onderwijs.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hier vóór mij een brief van burgemeester en wethouders van Oude-Pekela. Aan de openbare school aldaar is sedert 1920 een afzonderlijke klasse verbonden, speciaal voor schipperskinderen. Blijkens den overgelegden staat werd die school in Januari van dit jaar bezocht door 19, 29, 25 of 22 leerlingen per dag. De plaats heeft veel kantonindustrie. Het meer of minder bezoek hangt dus af van de tijdsomstandigheden. In elk geval blijkt, dat, wanneer de schippers daar liggen, zij gaarne van de gelegenheid gebruik maken om hun kinderen het onderwijs te doen volgen.

Nu komt men in moeilijkheden ten gevolge van de herziening van de wet op het lager onderwijs. Het getal kinderen, dat noodig is om een 7de leerkracht te kunnen krijgen, die door het Rijk wordt betaald, staat door het vlottende der schoolbevolking niet vast. Komt die toestand van te weinig leerlingen om een 7de betaalde leerkracht van het Rijk te krijgen, dan moet de klasse worden opgeheven, want de gemeente Pekela behoort helaas tot de niet draagkrachtige. Financieel is die gemeente niet in staat de kosten voor die leerkracht voor haar rekening te nemen, en de klasse zal in zoo'n geval moeten worden opgeheven. Dit zou vreeselijk zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor den geachten afgevaardigde uit Winschoten in zich zelf al zeggen en hij wil dit, zoo noodig, in het openbaar ook wel herhalen: Het zit er niet aan. In het bedoelde geval zal aan die klasse de doodslag dus worden toegebracht.

Wat wil ik hiermede te kennen geven?

De Minister heeft in antwoord op een vraag, hem gesteld bij de behandeling van de herziening der Lager-onderwijswet, meer in het bijzonder met het oog op blinden, hardhoorenden en dergelijken, nog eens opnieuw medegedeeld, hoe het staat met het Koninklijk besluit, waarnaar men juist ook in de kringen van de schipperswereld zoo met smart uitziet.

Op 15 Februari 1923 toch zei de Minister:

> ,,Nu heeft de heer de Waal Malefijt gevraagd of in den bedoelden algemeenen maatregel van bestuur voor scholen van buitengewoon onderwijs ook die voor tuberculose kinderen zullen worden opgenomen. Daarop moet ik antwoorden, dat het oorspronkelijke plan van het Departement van Onderwijs ook deze categorie omvatte, gelijk die van schippers- en kramerskinderen en tot op zekere hoogte ook van gestichtskinderen, maar dat de eisch van bezuiniging mij niet verder heeft kunnen brengen dan tot het doen van een poging om althans een algemeenen maatregel van bestuur te kunnen verkrijgen ten bate van slechthoorenden, doofstommen en blinden. Daarvan is dus het gevolg, dat voorloopig evenmin een algemeene maatregel van bestuur ten aanzien van schippers- en kramerskinderen als van tuberculose kinderen kan worden verwacht.

Door den heer van Lanschot is later een vraag ter zake gesteld aan den Minister, waarop deze op 31 Maart ll. het volgende antwoord gaf:

> ,,Mede namens zijn ambtgenoot van Financiën heeft de ondergeteekende de eer mede te deelen, dat zij zullen bevorderen, dat de in de vraag bedoelde algemeene maatregel van bestuur met ingang van 1 Januari a.s. zal worden ingevoerd."

Mijnheer de Voorzitter! De zoozeer verlangde maatregel komt dus voor het bedoelde doofstommenonderwijs. Mijnheer de Voorzitter! Ik verheug mij over dit antwoord, maar zou juist daarom nu nog aan den Minister willen vragen: is het niet mogelijk, dat men zoekt naar een middel, en het ook vindt, ten einde voor de door mij genoemde categorie ook een Koninklijk besluit uit te vaardigen? Is het niet mogelijk, dat de door mij bedoelde groep, waarvan de Minister evengoed als ik overtuigd is, dat de kinderen moeten worden geholpen aan onderwijs, ook inderdaad geholpen wordt?

Mijnheer de Voorzitter! De noodzaak voor een algemeenen maatregel van bestuur voor de scholen voor buitengewoon onderwijs voor de schipperskinderen klemt door de tegenwoordige tijdsomstandigheden te meer.

Indien ten gevolge van de bezuiniging door de herziening van de wet van 1920 de schipperskinderen, die nu eenig onderwijs krijgen, eigenlijk veel meer moesten hebben, straks daarvan nu ook nog zullen worden verstoken, dan vind ik dit allerverschrikkelijkst.

De financieele toestand van die groep onzer bevolking is immers zeer slecht. Met het bedrijf zelf ziet men geen kans meer zijn brood te verdienen en moet men aan den wal blijven, wat moet men dan met de kinderen? Dezen zijn achter bij al de andere kinderen, wat de kennis betreft, omdat zij niet geregeld een school hebben kunnen bezoeken en zoo weinig of niets hebben geleerd. En aan den wal willende werken, kunnen zij niet concurreeren met de andere kinderen, die de school in de latere jaren geregeld hebben moeten bezoeken.

Mijnheer de Voorzitter! Dit alles geeft mij de vrijheid nog eens opnieuw op deze leemte te wijzen, in de hoop, dat men dit kwaad zal kunnen keeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte: er is aan den Minister een vraag gesteld over het leerlingwezen en daarop krijgen wij in de Memorie van Antwoord het volgende antwoord:

> ,,Tot dusver zijn enkele verzoeken van vereenigingen om inlichtingen of om toekenning van Rijkssubsidie voor het in toepassing brengen van het leerlingstelsel bij het Departement ingekomen. Deze adressen kunnen echter eerst in behandeling worden genomen, nadat in overleg met schoolbesturen en organisaties een algemeene indeeling voor de organisatie zal zijn vastgesteld (art. 3, Koninklijk besluit van 11 Juli 1921, *Staatsblad* n°. 917), hetgeen vermoedelijk eerlang zal geschieden.
>
> Het ligt overigens in de bedoeling het leerlingwezen zooveel mogelijk in verband met bestaande vakscholen te regelen."

Over het slot verheug ik mij, omdat er staat, dat het de bedoeling is, in verband met de vakscholen, dat leerlingwezen te regelen. Een oogenblik heb ik mij bang gemaakt, toen ik meende te bemerken, dat men de toepassing van het leerlingwezen alleen aan de vakscholen wilde overlaten. Een regeling in dien geest, daartegen zou ik strijd hebben moeten voeren, omdat ik meen, dat op die wijze niet tot zijn recht zou komen het particulier initiatief, dat ook de Minister zoo hoogacht.

(Smeenge e. a.)

Voor een goede uitvoering van het leerlingwezen wil ik, indien de mogelijkheid bestaat, omdat hier of daar in de omgeving een vakschool is, gaarne met de directie daarvan overleggen of door samenwerking nog betere resultaten zijn te bereiken. Ik heb het bewijs gegeven daarvan een vriend te zijn door in den loop der jaren mij tot de ambachtsscholen in Drente te wenden met de vraag: wilt gij mij aanwijzingen geven en hulp verleenen bij het maken der proefstukken, enz., ten einde langs dien weg van samenwerking meer te bereiken dan wellicht anders het geval zou zijn?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne willen, dat het hierbedoelde Koninklijk besluit er nu langzamerhand kwam, omdat ik weet, dat er van hier en daar aanvragen voor de invoering van het leerlingstelsel zullen worden gedaan, zoo gauw men maar weet waaraan men toe is. Met kracht, Mijnheer de Voorzitter, beveel ik dezen vorm van opleiding aan. Het leerlingenonderwijs kan ook buiten de school wel met vrucht worden toegepast, zonder dat de daaraan verbonden kosten zeer hoog zijn. Het kan voor een belangrijk deel ook dienen tot opheffing der positie van den toekomstigen ambachtsman, die meer in het bijzonder in de provincie zijn brood moet verdienen.

Meer dan vroeger is er door den nieuweren tijd, met zijn stoom en electriciteit, ook op het platteland behoefte aan goed geschoolde krachten. Die menschen krijgt men niet uit de groote centra; dezen willen niet op een afgelegen plaats in de provincie wonen. Men moet daarvoor dan andere middelen toepassen.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte: zoo gauw de kas weer beter gespekt is, en men kan gaan denken aan den bouw ook van burgerscholen, laat men dan ook denken aan dat deel der provincie Drente, dat zoo'n groote behoefte heeft aan meer ontwikkeling, om juist in de toekomst den toestand daar te verbeteren, gelijk ik vroeger al meermalen aantoonde. De oprichting van een Rijkshoogereburgerschool te Emmen kan mede dienen tot verbetering van den droeven staat, waarin economisch Emmen en de omgeving verkeeren.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een drietal punten te bespreken in verband met deze begrooting, in de eerste plaats de quaestie van het gebruik der specialiteiten.

Het lager onderwijs kent nog niet de vakleeraren en wanneer die daarbij hun intrede zouden doen, zou het lager onderwijs den voorrang verliezen, dien het nu heeft.

Als ik het onderwijs uit een paedagogisch oogpunt beschouw, dan zou ik de volgorde willen omkeeren en zeggen, het lager onderwijs staat in dit opzicht het hoogst en het hooger onderwijs het laagst, omdat bij dit laatste niet meer de mensch, maar het vak object is.

Wat is het verkeerde van het specialiseeren bij het onderwijs? Wanneer een leerling zeg van specialiteiten les krijgt, dan is hij de eenige die niet specialiseeren mag. Ieder specialiteit beschouwt zijn vak als hoofdvak en dus moet de leerling dan 7 hoofdvakken hebben, wat het beste middel is om hem heelemaal te verstompen.

Hier is het meest krasse voorbeeld, hoe soms bij het onderwijs de belangen van den leerling opgeofferd zijn aan dat van den leermeester. Laat ik ook eens nagaan tot welke dwaasheden dat stelsel zal voeren op ander gebied om aan te toonen, dat specialiseeren misschien goed is voor de wetenschap, wat ik nog zeer betwijfel, maar voor het onderwijs glad verkeerd.

Laat ik beginnen met het gymnastiek-onderwijs. Voor iedere spiergroep een anderen onderwijzer, een voor den rechterarm en een voor den linkerarm. Men krijgt dan ook voor het dresseeren van een paard meerdere pikeurs, allemaal specialiteiten, zooals b.v. een specialiteit voor den linkerachterpoot en dergelijke. Op die manier zou er van het dresseeren van zoo'n paard niets terechtkomen, wanneer het werd opgedragen aan verschillende menschen, die ieder verstand hebben van een stukje van het paard. Neen, Mijnheer de Voorzitter, daarvoor moet men iemand hebben, die verstand heeft van het geheele paard. En zoo is het ook bij

(Verkouteren.)

de opvoeding der menschen. Ieder opvoeder moet zelf zijn een afgerond geheel naar lichaam en naar geest. Door de methode van specialiteiten echter krijgen wij een verstoring van het evenwicht.

Specialiseeren is ook het middel om het onderwijs duur en slecht te maken. Vroeger was het combineeren van vakken regel. Ik heb eens een boekje gelezen van Tutein Nolthenius, een biografie meen ik van Richard Hol. Hij schrijft daarin, dat het vroeger volstrekt niet ongewoon was, dat een pianoleeraar ook les gaf voor viool. Hij wist daar niet zoo heel veel van, maar hij had toch de methode en dat was voldoende. Een leerling moet ook niet te veel leermeesters hebben. Het spreekwoord geldt ook hier, Mijnheer de Voorzitter: vele honden zijn des hazen dood.

Rousseau geeft aan zijn *Emile* maar één instructeur. Alexander de Groote had maar één leermeester, Aristoteles, dus geen acht; had hij er meer gehad, dan was hij misschien nooit geworden, wat hij geweest is.

Bij het oude gymnasium gaf één doctor in de letteren les in vijf vakken: Latijn, Grieksch, antiquiteiten, geschiedenis en aardrijkskunde, en ik ben van meening, dat dat oude gymnasium oneindig beter was en oneindig goedkooper dan het tegenwoordige.

Ik heb eens op de Zaan gevaren met een van onze vroegere hoogleeraren te Utrecht. Deze wees mij op een klein, houten huisje en zei toen: dat was vroeger mijn gymnasium. Misschien waren daar maar twee docenten, maar het was niet zoo duur en heeft toch voortreffelijke mannen gevormd. Het was prof. Pekelharing, die mij daarop wees.

In het algemeen dus: men moet niet te veel menschen hebben bij het onderwijs, men kan het dan veel goedkooper maken en veel beter. Men moet de krachten concentreeren. Prof. Fabius heeft een tijdlang de geheele juridische faculteit vertegenwoordigd aan de Vrije Universiteit. Het was vóór mijn tijd, maar een oom van mij heeft mij verteld, dat hij leerling was geweest van den Tex en van Hall, die samen de geheele juridische faculteit vormden aan het Athenaeum van Amsterdam en al de vakken daarin voor hun rekening hadden. Men ging toen misschien niet zoo ver als tegenwoordig, maar de samenhang was er en het onderwijs was beter en goedkooper.

Een ander misbruik is het, dat wij nu nog hebben hoogleeraren in het Romeinsch recht. Reeds in 1809 is dat Romeinsch recht bij ons afgeschaft, en toch hebben wij nog steeds hoogleeraren in dat recht; wel een bewijs van den sleur, waarin wij maar voortleven en hoe wij volharden bij een gedrag, dat reeds lang geen reden van bestaan meer heeft.

Hoe zijn wij aan dat Romeinsch recht gekomen? Het was hier weer de gewone armoede van geest, waardoor de Nederlandsche jurist altijd moet napraten zonder ooit een zelfstandig Nederlandsch recht te scheppen. Eerst hebben wij het Romeisch recht nagepraat, toen het Fransche, toen het Duitsche, en nu is misschien het Engelsche of wel het Israëlietische, het Mozaïsche recht aan de beurt! In de tweede plaats was er een zeer gewaagde historische constructie, waarbij men ons wilde wijsmaken, dat het Romeisch recht toch eigenlijk nationaal recht was. Wij behoorden, zeide men, tot het heilige Romeinsche Rijk, dat was een voortzetting van het Rijk van Karel den Groote en die had weer het rijk opgericht van keizer Augustus. Het Romeinsche recht was dus nationaal recht, omdat wij eigenlijk behoorden tot het Westersch-Romeinsche Rijk. In de derde plaats — en hier kwam de aap uit de mouw —, dat Romeinsch recht steunde heerlijk het absoluut vorstelijk gezag, want voor den vorst gold: *princeps regibus solutus est.* Het Bourgondische Rijk was ook een lappendeken en nu kon het Romeinsche recht dienst doen als instrument voor éénheid, zoodat de regeering geen rekening behoefde te houden met de verschillende nationale rechten.

Dit Romeinsch recht is ons dus om verschillende redenen opgedrongen, en juist het volk, dat het meest nationaal gevoelt en denkt, het Engelsche, heeft het nooit gerecipiëert. Hadden wij nu van het Romeische recht maar het goede overgenomen, maar zoo is het nu eenmaal: men neemt bij ons niet het mooie en het goede over, maar gewoonlijk alleen het verkeerde.

(Verkouteren.)

Het Romeinsche recht had bijv. de inductieve methode van het recht tot regel, en niet het omgekeerde, van het bijzondere werd opgeklommen tot het algemeene. *Non ex regula jus sumatur sed ex jure quod est regula fiat*. Daarover liep ook de intreerede van prof. Moltzer. De Romeinsche juristen zouden ook nooit hebben afgeschaft het gewoonterecht, een dergelijke zotheid is alleen voor het Nederlandsche volk bewaard gebleven. Als de Romeinsche juristen nog leefden, zouden zij ook vragen, of wij niet goed wijs zijn en zeggen: gij hebt ons nooit goed begrepen, er is geen recht dat bruikbaar is voor alle tijden en alle volken. Voor ons was het nationaal recht, maar gij hebt er van gemaakt internationaal recht, zooals wij nooit hebben bedoeld. En nu zegt men: ja, die Romeinsche juristen stonden toch zoo hoog en het Romeinsche recht is het recht bij uitnemendheid. Ik ben zoo vrij daarop wat af te dingen.

Wat is nu nog bruikbaar van het Romeinsche recht? Het burgerlijk recht en verder niets. Het handelsrecht, het administratief recht, het strafrecht, het staatsrecht, het internationaal privaatrecht, het volkenrecht en het kerkrecht der Romeinen is voor ons waardeloos, en ik vraag u of er één cultuurvolk is dat zulk een armoede heeft getoond op juridisch gebied als de Romeinen. Mag ik ook herinneren, hoe lang wij gebukt hebben gegaan onder de treurige Romeinsche opvatting van de ouderlijke macht, die den pater familias maakte tot een Jupiter op zijn troon. En toen ik voor eenige jaren schreef, dat de ouderlijke macht gegeven is aan de ouders in het belang van de kinderen en niet om de ouders ben ik zelfs van den preekstoel af verketterd. Nu echter zegt iedereen het, ook de dominees. Welk jurist kan ook wijs worden uit de *causa*, de schuldoorzaak bij verbintenissen? Daarover wordt nog altijd gestreden. De pijnbank hebben wij ook van de Romeinen overgenomen, maar dezen hadden die alleen maar voor hun slaven, terwijl wij haar toepasten op vrije burgers.

Als ons recht nu nog ten deele op het Romeinsche recht steunt, welnu, dan moet dat veranderen, wij moeten ons eigen nationaal recht hebben. Alleen zou ik willen overnemen het edict van den praetor en ook wel het instituut van den censor, want goede zeden maken tal van wetten overbodig, terwijl slechte zeden door geen goede wetten worden verbeterd. Ik stel mij ook voor, dat als in den Romeinschen Senaat iemand het zou gewaagd hebben te zeggen: laat ons leger en vloot maar afschaffen of zoo verzwakken, dat zij niets meer waard zijn, de censor hem onmiddellijk zeer gevoelig op de vingers zou hebben getikt en gezegd: gaat u dat maar ergens anders verkondigen, hier hooren zulke wonders niet thuis.

Laten wij dus overnemen van het Romeinsche recht wat er nog goed in is, vooral het edict van den praetor. En daar ons burgerlijk recht nog ten deele steunt op het Romeinsche recht, kan de professor in het burgerlijk recht ook het Romeinsche recht doceeren, bij wijze van historische inleiding. Prof. Scholten te Amsterdam heeft dat recht vroeger ook gedoceerd en zoo zou het Romeinsche recht in dezelfde positie komen als het Fransche, dat ook op ons recht invloed heeft gehad.

Niemand denkt er aan, een professor in het Fransche recht te benoemen!

De Romeinsche juristen hebben nooit gesold met een dood recht, zij wisten, dat zulk een recht niets waard is. Een recht moet voortdurend leven, er moet iederen dag wat bijkomen of afgaan, anders verliest het zijn waarde. Het recht der Romeinen was ook geen professoren- maar advocatenrecht door de practijk van het leven gevormd.

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord ten slotte bij deze begrooting over het subsidieeren van mannen en vrouwen van talent.

Nederland heeft altijd slecht voor zijn groote mannen en vrouwen gezorgd. Bilderdijk, Vondel en Rembrandt. hebben armoe geleden, Ruysdael is in het armenhuis gestorven, Frans Hals heeft ook armoede gekend. De eerste, die ons geleerd heeft, wat voor onze mannen en vrouwen van talent te doen, was een vreemdeling, Koning Lodewijk, die aan Bilderdijk een jaargeld gaf van f 6000. Maar toen Lodewijk aftrad, daar ons land geannexeerd werd, verloor hij dat. Toen is gebleken,

(Verkouteren e. a.)

hoe onwaar het is, te zeggen: een groot man komt altijd, net als een kat, op zijn pootjes terecht. Dat is het gewone voorwendsel voor den schrielen Hollander, om de hand op den zak te houden!

Da Costa heeft dat vooroordeel in een prachtig, kort vers weergegeven:

,,Geen verdrukking houdt u tegen,
Bergen mogen op u wegen,
Gij ontworstelt haar gewicht,
En uw hoofd reikt tot de transen,
Schittrend in het wederglansen,
Van het ongeschapen licht.''

In de practijk evenwel komt dat niet uit. Want om zich te kunnen wijden aan kunst, wetenschap of letteren moet men een zekere bescheiden welvaart bezitten. Men behoeft niet rijk te zijn, want rijkdom maakt maar traag van geest, als men niet werkzaam van nature is, maar wanneer men den heelen dag moet ploeteren voor zijn dagelijksch brood, kan het talent niet tot ontwikkeling komen.

Voor alle schatten der wereld kan men geen talent koopen, maar om een talent dat men bezit vruchtbaar te maken, is een bescheiden welvaart noodig.

Toen Bilderdijk zijn goede dagen had, begon hij aan den ,,Ondergang der Eerste Wereld'', zijn grootste heldendicht, een van de weinige producten van dien aard, die wij in onze letterkunde bezitten. Maar toen hem zijn jaargeld werd ontnomen, verloor hij den moed om het verder af te maken.

Het is zeker tegenwoordig een slechte tijd om nieuwe uitgaven te vragen, maar wanneer ik zie, dat honderden millioenen worden gegeven voor sociale wetgeving, vraag ik: zijn die mannen en vrouwen van talent, die valeurs bij uitnemendheid, minder dan een invalide werkman? Ik misgun het dien man niet, ik wil hem niets afnemen, ik ben zelf plaatsvervangend voorzitter van een Raad van Arbeid, en weet, dat er bij de sociale wetgeving wel eens weelde is. Ik vraag dus, of niet een klein brokje van dien overdaad kan worden gegeven aan de kunstenaars. f 6000 tegenover 150 of 200 millioen is toch geen verhouding!

Wanneer een volk niets doet voor zijn mannen en vrouwen van talent, toont het geen beschaafd volk te zijn. Die menschen vormen de trotsch en de glorie van de natie, zij brengen onze ontwikkeling vooruit, en zooveel hebben zij niet noodig. Ik ben het volkomen met den Minister eens, dat Nederland niet heeft te zorgen voor alle arme kunstenaars, letterkundigen en geleerden, ,,Privat''-geleerden, zooals men in Duitschland zou zeggen, maar wat wij nu doen is te weinig. Ik geloof, dat Denemarken, dat niet rijk is, ons land hierin de baas is. Al gaven wij een paar ton, dan zou dat nog niets zijn, in verhouding tot hetgeen voor andere doeleinden wordt uitgegeven.

Ik hoop dus, dat de Minister dit eens ernstig zal overwegen. Als ik alleen steun vraag, zal het wel niet veel helpen, maar ik geloof, dat iedereen het wel met mij eens zal zijn, dat Nederland moet zorgen voor zijn vrouwen en mannen van talent. Wij moeten breken met die echt nationale traditie door te zeggen: och, laat maar loopen, die menschen zullen zich zelf wel redden. Neen, die talenten kunnen door de zorgen van het dagelijksch leven te gronde gaan en dat mag niet gebeuren.

De heer **van der Lande**: Mijnheer de Voorzitter! Mij aansluitende aan hetgeen de laatste geachte spreker aan het slot van zijn rede heeft betoogd, zou ik een vraag aan den Minister willen stellen betreffende de Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam. De kunstenaars, en in het bijzonder zij, die geen kunstenaars van naam zijn, hebben nog iets anders noodig dan alleen een naam. Zij hebben een diploma noodig. Ik zou nu willen vragen: wat is de reden, dat zij die gestudeerd hebben aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam, door de Regeering zonder diploma in de maatschappij worden gezonden en waarom wordt hun een diploma geweigerd?

Acht de Minister het niet gewenscht, dat aan de leerlingen van die instelling bij het verlaten daarvan een diploma wordt uitgereikt?

De heer de Visser, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat het goed is om in omgekeerde orde, als ik gewoon ben, de sprekers te beantwoorden. Ik ben gewoon te beginnen met het hooger onderwijs om dan af te dalen tot de andere takken van onderwijs, maar ik doe beter nu de omgekeerde orde te volgen, omdat de meest principieele beschouwingen bij de behandeling van de afdeeling Hooger Onderwijs zijn gehouden.

Ik begin dan, getrouw aan de zooeven aangegeven gedragslijn, met de beantwoording der opmerkingen, die ter zake van de afdeeling Kunsten en Wetenschappen zijn gemaakt, en het treft dan toevallig samen, dat juist de beide laatste sprekers een onderwerp over de kunst hebben aangeroerd.

De heer van der Lande heeft in een kort maar zakelijk betoog op de wenschelijkheid gewezen, dat aan de leerlingen, die de Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam bezoeken, na het afloopen van den cursus een diploma worde uitgereikt, opdat zij daardoor een betere positie, zoowel in het binnen- als buitenland zullen kunnen verwerven. Ik kan den geachten spreker daarop antwoorden, dat ik zelf reeds enkele jaren geleden, vooral naar aanleiding van een persoonlijk bezoek, dat ik aan de Academie voor Beeldende Kunst gebracht heb, de directie en het bestuur op de wenschelijkheid daarvan heb gewezen en hun uitdrukkelijk heb verzocht een leerplan samen te stellen, dat zou uitloopen op een zoogenaamd eindexamen, waarbij, bij goeden uitslag, aan den leerling een diploma zou worden uitgereikt.

Ik heb dien aandrang daarna nog versterkt, maar zooals het in de wereld van de kunst meer gaat — en dit zeg ik zonder eenige depreciatie van personen — heeft men daar wel eens meer voorliefde voor de kunst als zoodanig, dan voor een methodologischen studiegang, die gevolgd moet worden.

Evenwel heeft het betoog van den geachten afgevaardigde toch den indruk op mij gemaakt, dat ik goed doe nog eens bij bestuur en directie der academie aan te dringen op een studiegang, die leidt tot het verkrijgen van een diploma, door middel van een eindexamen.

Het ligt in den aard der zaak, dat het betoog van den geachten afgevaardigde den heer Verkouteren door mij met groote instemming is gevolgd. Toen ik optrad, stond er geen enkele post op de begrooting voor letterkundigen en ik had het voorrecht toen op de begrooting een post van f 5000 voor letterkundigen te brengen, die het daaropvolgende jaar met f 1000 is verhoogd.

Hadden de treurige financieele omstandigheden van het Rijk niet een inbreuk gemaakt op de verhooging van elke post der begrooting, dan zou niet onwaarschijnlijk ook deze post van f 6000 al zijn verhoogd geworden.

Dat is nu door de tijdsomstandigheden niet kunnen gebeuren en indien iemand dat betreurt, dan is dat wel ondergeteekende, die, nu en dan in relatie komende met den Bond van Letterkundigen, maar al te zeer den nood kent, welke thans onder de letterkundigen bestaat.

Evenwel mag ik er op wijzen, dat, hoewel die post van f 6000 niet verhoogd is en in de naaste toekomst niet verhoogd kan worden, er toch een post van f 25 000 voor beeldende kunstenaars is uitgetrokken, die in overleg met verschillende gemeenten iets kan bijdragen, om aan arme beeldende kunstenaars een toelage te verzekeren, onder voorwaarde, dat de kunst zelf daarmede gediend wordt.

Mijnheer de Voorzitter! Nu opklimmende wat de afdeelingen der begrooting betreft, kom ik tot de beantwoording van die sprekers, die zich op het gebied van het lager onderwijs hebben bewogen, ontmoet ik allereerst mevrouw Pothuis—Smit en dan de heeren Franssen en Smeenge, voor zoover deze laatste geachte afgevaardigde de schipperskinderen in verband met het gewone lager onderwijs besproken heeft.

Mevrouw Pothuis—Smit is eenigszins teruggetreden in een vroeger debat, dat bij de behandeling der technische herziening der Lager-onderwijswet is gevoerd, en heeft eenige citaten aangehaald, ten bewijze van haar toen en ook nu verdedigde stelling, dat het onderwijs grootelijks schade zou lijden door de tot stand gekomen wet. Tegenover die getuigenissen van onderwijzers in het Katholieke schoolblad *De Katholieke School* en van *„de Christelijke onderwijzer"*, het bekende blad van de Unie voor Christelijke onderwijzers, plaats ik de getuigenissen van andere onderwijzers. Om te beginnen het getuigenis van alle onderwijzers, die lid zijn van de Tweede Kamer, die tot de rechterzijde behooren, en van mejuffrouw Westerman, behoorende tot de linkerzijde, in hun stemmen vóór het ontwerp van wet: technische herziening van de Lager-onderwijswet. Die menschen zijn allen autoriteiten op dit gebied en behooren niet alleen tot de Katholieken en antirevolutionnairen, maar ook tot de Christelijk-historischen en den Vrijheidsbond. Wanneer nu al deze onderwijzers en onderwijzeressen, die toch ook hart hebben voor het onderwijs en die autoriteiten zijn op dit gebied, eenparig vóór de wet stemden, dan mag toch wel de conclusie getrokken worden, dat de schade voor het onderwijs niet zoo groot is te achten als mevrouw Pothuis—Smit, op grond van haar ervaringen, meende te kunnen aantoonen.

Ik heb laatst een onderwijsvergadering bijgewoond; daar stond een directeur van een kweekschool op en die man, die zijn geheele leven aan het onderwijs had gewijd, verdedigde daar uit paedagogisch oogpunt de stelling, dat het hebben van veel kinderen in een klas maakte, dat de kinderen veel beter zelf leeren werken en zich zelf leeren zijn en veel beter zich ontwikkelen dan wanneer bij kleine klassen ieder kind voortdurend een object van waarneming en behandeling van den onderwijzer is. Dan loopt men gevaar niet die krachten ontwikkeld te zien, die in het kind schuilen.

Ik haal deze dingen aan, om aan te toonen, dat de legende, die zoo langzamerhand ontstaat, dat door grootere klassen het onderwijs per se op lager peil zou worden gebracht, geen waarheid bevat. Zelfs uit paedagogisch oogpunt is het wellicht beter, dat de klassen groot, dan dat zij klein zijn.

In de tweede plaats heeft de heer Smeenge op het belang van klassen voor schipperskinderen gewezen. Ik ben dat volkomen met den geachten afgevaardigde eens, maar moet helaas er bijvoegen, dat het met het oog op de financiën van het Rijk reeds veel heeft gekost om den algemeenen maatregel voor 1924 ten behoeve van het onderwijs aan doofstommen, slechthoorenden en blinden in het *Staatsblad* te krijgen, en dat ik dus voorloopig — ook hier raakt mijn betoog dat van den heer Franssen — bezwaarlijk, hetzij voor de achterlijke, hetzij voor de mismaakte of voor de kramers- of schipperskinderen nog bovendien een algemeenen maatregel zou kunnen concipieeren; de heer Smeenge weet nog beter dan ik, dat die categorieën van doofstommen, enz. slechts klein van omvang zijn en een algemeene maatregel voor hen betrekkelijk niet veel kost, terwijl daarentegen die andere soort van kinderen een zoo groote rubriek vormt, waarbij zich nog splitsing in richting voordoet, dat een algemeene maatregel op veel grooter kosten zou komen te staan. Evenwel wil ik één ding overwegen. Er stond op de begrooting voor 1922, naar ik meen, een post van f 1500 voor een Schippersbond, welke post niet gebruikt is door den toestand, waarin die bond verkeerde. Nu is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat misschien met dit bedrag van f 1500, dat door een ongelukkig toeval is vrijgevallen, nog iets ten bate van die schipperskinderen zou zijn te doen, waarop de heer Smeenge het oog had. Dat zou vooral te motiveeren zijn met het oog op den tijdelijk ongunstigen economischen toestand, waarin vele ouders verkeeren. Ik wil gaarne de toezegging doen, dat ik over dit punt mijn gedachten nog eens zal laten gaan.

Dit zelfde raakt wat de heer Franssen gevraagd heeft: of binnen de grenzen van de bestaande wet een algemeene maatregel mogelijk zou zijn ten aanzien van achterlijke kinderen, zonder dat daarmede kosten voor het Rijk gemoeid zijn, zoodat den gemeentebesturen meer vrijheid wordt gegeven, om hunnerzijds voor het onderwijs van achterlijke kinderen te zorgen. Ik wil gaarne overwegen of aan den wensch van den heer Franssen is te gemoet te komen.

Wat de vraag van den heer Franssen betreft, of het herziene bouwbesluit spoedig openbaar zal worden, kan ik hem antwoorden, dat wij met de herziening van dit bouwbesluit

30ste VERGADERING. — 18 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister de Visser.)

bezig zijn en ik hoop, dat dit herziene bouwbesluit spoedig zal kunnen verschijnen.

Verder heeft de heer Franssen een opmerking gemaakt, die mij eigenlijk pleizier doet en waarbij ik hem reeds nu uitnoodig tot repliek.

De heer Franssen heeft zich ten tolk gemaakt van gevoelens, die buiten de Kamer op hoe langer hoe breeder schaal worden verspreid en die aanleiding kunnen geven tot het vormen van een legende. Het is deze legende, alsof onder mijn beheer van het Departement van Onderwijs de centralisatie en het knotten van de vrijheid op onderwijsgebied steeds sterker wordt. Ik vraag daarvoor bewijs, en ik heb recht dat te vragen.

Ook de heer Franssen is weer aangekomen met de fout, die gemaakt is ten aanzien van den eisch om in de derde klasse de geschiedenis en natuurkennis in de lagere school te onderwijzen. Reeds heb ik schriftelijk medegedeeld, dat die geheele zaak berustte op een verkeerde interpretatie van een advies van den Onderwijsraad, waarbij de betrokken persoon van de afdeeling een vergissing heeft begaan. Dat stuk kwam bij den secretaris-generaal in de dagen, toen diens moeder stervende was en hij niet over genoegzamen tijd beschikte om het goed na te zien. Het is toen dáár in der haast afgedaan zonder het mij voor te leggen. Ik heb dat alles openlijk als een fout erkend, maar ik vind het erg om daaruit de conclusie te trekken, dat er aan het Departement heerscht een zucht om de vrijheid te belemmeren.

Als tweede voorbeeld heb ik dezer dagen gelezen het uitgaan van een circulaire, om zooveel mogelijk nationale liederen aan de kinderen te leeren. Ten eerste merk ik op, dat het initiatief daartoe is uitgegaan van een antirevolutionnair, die het belang heeft bepleit van het leeren der kinderen van bijzondere en openbare scholen van goede volksliederen. Na overleg met de hoofdinspectie heb ik toen een circulaire in dien zin laten uitgaan, waarin de wenschelijkheid werd uitgesproken, en niets meer, dat deze zouden worden geleerd. Maar nu vraag ik alweer: waar de zaak zóó staat en een dergelijk middel wordt aangewend om de nationaliteit op de school tot eere te brengen, past het dáár om te zeggen, dat hier weer een symptoom is van belemmering van vrijheid en een centralisatiesysteem door het Departement wordt ingevoerd?

Mijnheer de Voorzitter! Een derde voorbeeld om te bewijzen, hoe legenden bezig zijn zich te vormen.

Ik heb de eer gehad, verleden week een referaat te houden in een kring van een 400 predikanten. Daar werd bij het debat mij door dr. Kromsigt eenigszins het verwijt gemaakt, dat de Schoolwet van 1920 niet huldigde de relatieve neutraliteit, d.w.z. dat de godsdienst op de openbare school in die wet niet genoeg tot eere was gebracht. Ik heb op dat verwijt toen geantwoord:

In de eerste plaats dat ik den godsdienst op de openbare school meer tot eere gebracht had door den maatregel, dat aan alle Rijkskweekscholen de predikant of de geestelijke, die daar godsdienstonderwijs geeft, door het Rijk wordt gekoncerd. Vroeger geschiedde dat niet; menigeen had er geen tijd voor, en daardoor gebeurde dit slechts sporadisch. Thans echter wordt niemand aldaar tot onderwijzer opgeleid, of hij is in de gelegenheid gesteld, naar de overtuiging van zijn ouders of van zich zelf, behoorlijk godsdienstonderwijs te ontvangen.

In de tweede plaats heb ik er voor gezorgd, dat, waar vroeger de predikant of geestelijke, die op de openbare school godsdienstonderwijs kwam geven, dikwijls werd afgescheept met een of ander uur vóór of na schooltijd, hij nu dat uur kan regelen in overleg met het hoofd en met het gemeentebestuur, zoodat hij gelegenheid heeft, bijv. van 10 tot 11 of van 3 tot 4 godsdienstonderwijs op de openbare school te geven.

In de derde plaats heb ik dr. Kromsigt geantwoord, dat het godsdienstig element op het gebied van het lager onderwijs in het algemeen door de wet van 1920 zoo wordt versterkt, dat wij nu in de practijk ten aanzien van den godsdienst krijgen, wat Groen van Prinsterer zich voorstelde bij het ideaal van de facultatieve splitsing, nl. drie groote groepen van onderwijs, die elk het recht hebben op gelijken voet de school naar hun godsdienstige overtuiging in te richten, nl. een Roomsch-Katholieke groep, een Christelijk-Protestante groep en daarnaast een neutrale groep, die wat het godsdienstig element betreft, er nog beter aan toe is dan vroeger.

Hoe ter wereld kan nu een weldenkend mensch daaruit concludeeren: de Minister is bezig het Overheidscachet te drukken op de Roomsch-Katholieke en Christelijk-Protestante scholen en hun de vrijheid te ontnemen.

Het doet mij buitengewoon genoegen, dat de heer Franssen dit onderwerp ter sprake heeft gebracht en mij in de gelegenheid heeft gesteld om wat krom is, recht te zetten.

Laat iemand mij een bewijs toonen uit de wet van 1920, dat de vrijheid van het bijzonder onderwijs in die wet, gegeven de bevrediging, meer aan banden is gelegd dan vroeger het geval was, en mij ook maar één aanduiding geven, dat er bij het Departement een zucht heerscht ten centralisatie en knotten van die vrijheid. Toen ik enkele weken geleden iemand bij mij had, een man van aanzien op het gebied van het onderwijs, die een voordracht had gehouden, waarin hij hetzelfde had beweerd, heb ik tot hem gezegd: ik vraag van u, dat gij mij met de stukken aantoont, dat die zucht aan het Departement bestaat.

Tot op den huidigen dag wacht ik op dit bewijs.

Ik zelf heb te lange jaren, meer dan misschien eenig lid dezer Kamer, voor de vrijheid, inzonderheid van het bijzonder onderwijs gestreden, dan dat ik na vier jaar lang Minister te zijn geweest, er toe zou zijn gekomen om in strijd met mijn eigen verleden het bijzonder onderwijs aan banden te gaan leggen. Daarom herhaal ik, dat, tenzij eenig bewijs uit mijn eigen worden of uit mijn wetgeving van het tegendeel wordt aangegeven, ik beweer, dat ieder, die iets dergelijks zegt, mij grootelijks onrecht aandoet.

Al opklimmende kom ik thans tot het nijverheidsonderwijs. Met eenige verwondering heb ik mevrouw Pothuis hooren klagen over de salarissen van het personeel bij het nijverheidsonderwijs. In de eerste plaats merk ik op, dat het bekend is, dat de nieuwe salarisregeling bij het nijverheidsonderwijs geen terugwerkende kracht heeft, zoodat niemand in zijn salaris wordt getroffen. Het verwondert mij dan ook, dat de geachte afgevaardigde gesproken heeft van een verlaging der salarissen, omdat niemands salaris wordt verminderd.

Maar wèl wil ik tegenover haar klacht stellen, dat juist een van de grootste bezwaren, die ik herhaalde malen tegen mijn regeling van het nijverheidsonderwijs heb hooren opnoemen, deze is geweest, dat men, in tegenoverstelling met die van het middelbaar en lager onderwijs, de salarissen bij het nijverheidsonderwijs te hoog vond.

Wat de technische wijziging betreft, die aan de orde komt, deze betreft in hoofdzaak een verandering van art. 25. Men heeft mij meermalen toegeworpen, dat ik eigenlijk niet mag doen wat ik deed, nl. practisch de ontwikkeling van het nijverheidsonderwijs stop zetten, omdat art. 25 dat verbiedt. Om nu legaal te zijn, heb ik mij voorgenomen het „wordt" in dit artikel te veranderen in „kan", dus in de mogelijkheid, dat het Rijk subsidie geeft, d.w.z. om het in zekere tijdsomstandigheden niet te doen.

Verder kan ik omtrent dit punt niet gaan.

En eindelijk kom ik tot den hoofdschotel. Zonder iets af te doen aan de waarde van verschillende betoogen, die ik op het terrein van lager en nijverheidsonderwijs en kunsten en wetenschappen heb gehoord, zal ieder het wel met mij eens zijn, dat het hoofdelement van het debat in deze Kamer bij mijn begrooting lag in de discussies op het gebied van het hooger onderwijs.

Ik vond het een merkwaardig verschijnsel — en ik moge er aan toevoegen, dit is een compliment voor de veelzijdigheid van den eersten geachten spreker, prof. Steger —, dat een hoogleeraar in de techniek van oliën en vetten, zooals hij, een zoo breed opgezet wijsgeerig betoog heeft ten beste gegeven.

Dat is werkelijk een *rara avis*, waarvoor wij allen hem dankbaar moeten zijn.

Maar onder zijn betoog zijn toch verschillende vragen bij

(Minister de Visser.)

mij gerezen, die natuurlijk op een plaats als deze geen antwoord kunnen erlangen. Wanneer hij bijv. de stelling uitspreekt: langs den natuurlijken weg van de rede kan de waarheid worden gekend, dan zou ik allereerst willen vragen: wat verstaat de heer Steger onder „rede"? Toen in de Tweede Kamer, ik meen in 1901, een machtig interessant debat plaats had, waarbij dr. Kuyper de hoofdleiding had, over de algemeene richting van het Kabinet en het onderscheid tusschen rede en openbaring werd besproken, heeft dr. Kuyper niet minder dan 20 verklaringen van de „rede" opgenoemd — men kan het lezen op blz. 322 en 323 van de *Handelingen* van 4 December 1901 —, ontleend aan het „Wörterbuch des philosophischen Begriffes und Ausdrucks Eisler".

Wanneer wij over de zinsnede van den heer Steger wilden disputeeren, zouden wij het eerst eens moeten zijn over wat nu eigenlijk onder „rede" verstaan moet worden.

Ik herinner mij uit mijn theologische literatuur, dat de hoogleeraar Gunning daarvan een geheel andere explicatie gaf dan mijn voormalige leermeester Doedes.

Onder het begrip „rede" kan men het geheele innerlijk psychisch leven van den mensch begrijpen, maar men kan het ook in veel engeren zin nemen.

Dan kom ik tot de ontleding van het tweede gedeelte der zinsnede. Wat verstaat men onder de „waarheid"?

Bij de behandeling van de wet op het hooger onderwijs van dr. Kuyper heb ik het onderscheid op den voorgrond gebracht tusschen waarheid en juistheid, en betoogd, dat de wetenschap nooit de waarheid kan grijpen, maar het alleen tot een zekeren graad van juistheid kan brengen of de werkelijkheid benaderen.

Er is zelfs, behalve het onderscheid tusschen juistheid en waarheid, ook nog een ander tusschen waarheid en werkelijkheid. De werkelijkheid benaderen is nog niet de waarheid benaderen.

Laat ik een voorbeeld noemen. Als Hij, die door den heer Steger en mij — en in dit opzicht zijn wij geloofsgenooten — als Heiland der wereld wordt aangebeden, zegt: „Ik ben de weg, de waarheid en het leven", dan noemt Jezus zeker dat begrip waarheid in een anderen zin dan wanneer de heer Steger zegt: „Langs den natuurlijken weg van de rede kan de waarheid worden gevonden." Want de mensch zou toch nooit langs den natuurlijken weg van de rede een openbaring hebben gevonden als in den Zoon Gods gevonden wordt.

Nu kom ik echter tot het voornaamste. De heer Steger heeft gezegd: „Langs den natuurlijken weg van de rede kan de waarheid worden benaderd of gevonden." Wat is nu de natuurlijke weg? Ik weet, dat de Katholieken de lijn doortrekken, die Aristoteles, Thomas van Aquino en prof. de Groot — die ook door mij op grond van achtjarige samenwerking in de Ineenschakelingscommissie hooglijk werd gewaardeerd — hebben aangegeven, nl. dat langs den natuurlijken weg van de rede het hoogste, ook het bestaan van God, kan worden bewezen. Wij als Protestanten denken daarover anders. Want naar Protestantsch-Christelijke opvatting heeft de zonde in die mate bij den natuurlijken mensch de rede verduisterd, dat zonder het licht van de bijzondere openbaring in de Heilige Schrift, persoonlijk toegeëigend onder leiding van den Heiligen Geest, de waarheid nooit kan worden benaderd of verstaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil op al deze dingen niet verder ingaan ,omdat de Kamer daarvoor niet het aangewezen lichaam is. Ik meende echter aan den heer Steger verplicht te zijn, na de schoone rede, die hij van zijn standpunt gehouden heeft, de reden op te geven, waarom ik de beteekenis der wijsbegeerte niet zoo hoog kan aanslaan als hij deed.

De heer Steger staat op het standpunt, dat, wanneer men de logica maar goed leert, ook aan de kinderen zoowel van de hoogereburgerschool als van het gymnasium, men ook den godsdienst dient, ja de ontwikkeling van den geheelen mensch. Maar nu wil ik een duidelijk voorbeeld noemen om aan te toonen dat dit voor een groot deel illusie is. De weg van de gezonde logica zal de rede brengen tot Godskennis.

Maar als ik nu mijn eigen ervaring raadpleeg uit den tijd, toen ik als student met graagte de schitterende lessen in logica en metaphysica volgde van wijlen prof. Opzoomer in Utrecht, en de empirische, natuurwetenschappelijke methode hoorde aanprijzen, ook op het gebied van wijsbegeerte en godsdienst, werd daardoor het geloof aan een persoonlijk God en het geloof aan een bijzondere openbaring niet aangekweekt of versterkt, veeleer het tegendeel.

Hoe dit komt? Omdat de logica afhankelijk is van de praemisse, die prof. Slotemaker zooeven formuleerde in de zieleovertuiging van den mensch, van den Christen. Ik sta dan ook voor mij zelf in deze overtuiging, dat wetenschap en geloof geen antipoden zijn, maar dat de wetenschap als haar noodzakelijke basis altijd weer heeft het geloof.

Verder zal ik hierop niet ingaan. Ik kom tot de zaak zelf, waarover prof. Steger gesproken heeft, en die is deze. Hij klaagt er over, dat de wijsbegeerte aan de verschillende inrichtingen van onderwijs niet genoeg tot haar recht komt. Die klacht was gerechtvaardigd, vóór het Academisch Statuut tot stand kwam. Vóór de wet van 1876 had de wijsbegeerte een veel grootere plaats aan de universiteit dan onder de wet van 1876. Toen heeft men onder den toenemenden invloed van de natuurwetenschappen de philosophie op den achtergrond gesteld: voor literatoren, juristen en theologen was voor de propaedeuse de philosophie niet meer noodig. Daarmede deed men de wijsbegeerte onrecht aan. Hieraan is bij het Academisch Statuut in tweeërlei opzicht een einde gemaakt. Ten eerste door het in het leven roepen van een doctoraat voor de philosophie, en ten tweede door iedereen, die candidaat is in eenige faculteit, toe te laten tot het doctoraal examen in de philosophie. Voor iederen student, in welke faculteit ook, biedt dus het Academisch Statuut nu de gelegenheid tot behalen van een doctoralen graad in de wijsbegeerte.

Nu zou ik echter huiverig zijn in te gaan op de gedachte van prof. Steger, om in de leerplannen van H. B. S., gymnasium en lyceum de philosophie als leervak op te nemen. Ten eerste ontbreekt het op het oogenblik aan docenten: ik zou niet weten, waar ik alle docenten vandaan zou halen om dat onderwijs te geven. Maar ook dreigt er overlading, vooral nu ook aan het gymnasium een ruimere plaats is gegeven aan de natuurwetenschappen, terwijl tegen de H. B. S. reeds lang dezelfde klacht wordt gehoord.

Hoewel de wijsbegeerte mijn sympathie heeft, kan ik den heer Steger onder deze omstandigheden niet verzekeren, dat in de naaste toekomst aan zijn verzoek zal worden voldaan.

Ik heb mij in menig opzicht verheugd over het schoone betoog van prof. Slotemaker de Bruine ten aanzien van de verheffing van het peil van het hooger onderwijs. Het gevaar, waarop hij doelde, is zeker niet denkbeeldig, namelijk dat de universiteiten vakscholen dreigen te worden en dus het universitair peil zal dalen. Ik kan echter in mijn antwoord kort zijn, omdat de heer Slotemaker de Bruine heeft gezegd, dat zijn systeem tot bezuiniging leidt. Want nu ik een commissie in het leven heb doen roepen, die ook tot taak heeft te trachten bezuiniging aan te brengen op het gebied van het hooger onderwijs, en nu de geachte afgevaardigde zijn rede heeft vastgehecht aan het element van bezuiniging, is voor mij de weg aangewezen, om de gedachten, die hij ventileerde, over te brengen naar die commissie, die wellicht in staat zal zijn om, door een reorganisatie in zijn geest, met bezuiniging het hooger onderwijs tevens op hoog peil te houden of op een hooger peil te brengen.

De geachte spreker zal mij ten goede houden, dat ik dus nu op bijzonderheden van zijn betoog niet inga. Ik maak echter één uitzondering. Hij heeft vier elementen genoemd, die naar zijn meening oorzaak zijn van verlaging van het universitaire peil, nl.: de wet-Limburg, het ontwerp Middelbaar-onderwijswet, art. 133 en zekere toestanden in de juridische faculteit. Op beide eerste voorbeelden zal ik thans niet ingaan, maar ik wil wèl iets zeggen over art. 133. De circulaire, die hij te recht heeft toegejuicht, heeft bewezen, dat ook ik de gevaren daarvan inzie, maar aan de andere zijde meen ik, dat juist art. 133 een middel is, om het universitaire peil te verhoogen, want hoe werkt dit artikel in de practijk? Er zijn menschen, in de practijk ge-

(Minister **de Visser** e. a.)

vormd, die nu zeggen: ik heb aan de practijk niet genoeg, ik wil mij theoretische bekwamen, ik wil wetenschappelijk op hooger peil komen. En dan wordt juist door deze toepassing van art. 133 bereikt, wat prof. Slotemaker wil, omdat wij daardoor menschen aan de universiteit krijgen, die niet komen met het oog op hun practische bestemming (het tweede deel van art. 1 van de wet op het Hooger onderwijs), maar om het eerste deel, de wetenschappelijke vorming, die hij zoo hoog schat.

In de tweede plaats heeft die geachte afgevaardigde zich verwonderd, dat onder de academische examens wèl zijn gebracht de artsexamens en daarbuiten zijn gelaten de examens voor vroedvrouw en apotheker-assistent. Maar deze laatsten krijgen geen universitaire opleiding, zoodat de parallel, die de geachte spreker hier trok, niet geheel juist is.

Maar — en dit is althans op dit oogenblik een bezwaar tegen zijn heele systeem, — ik begrijp niet, hoe dit tot bezuiniging zal leiden, waar hij de staatsexamens algemeen wil zien doorgevoerd en men dus een zeer aanzienlijke kostenverhooging zal krijgen. Maar, zooals ik zeide, wil ik gaarne zijn denkbeelden aan de H. O.-commissie voorleggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal natuurlijk niet ingaan op het pakkende, pittige betoog van den heer Verkouteren. Ik ben te weinig jurist, om de waarde te kunnen beoordeelen van het Romeinsche recht, of de betrekkelijke onwaarde. Ik wil alleen zeggen, dat het moeilijk zal zijn om, nadat pas het Academisch Statuut is gewijzigd, dit nu weer op een zoo belangrijk punt te wijzigen. Dit neemt echter niet weg, dat ik met groote belangstelling zijn opmerkingen heb aangehoord en ze in gedachten zal houden.

De heer **Franssen**: Mijnheer de Voorzitter! Hoewel ik geen vriend van repliceeren ben, heeft de Minister mij als het ware tot repliek uitgenoodigd. Het doet mij genoegen, dat een nadere verklaring is gegeven ten opzichte van de geschiedenis in zake het leerplan, die ik genoemd heb, maar ik heb nog gewezen op twee andere dingen, op feiten, waarover door Zijn Excellentie niet is gesproken.

Ik heb niet gesproken over het knotten van de vrijheid van het bijzonder onderwijs, en ik heb er zelfs niet aan gedacht. Ik heb dus niets naders te verklaren en nog minder iets terug te nemen.

Met belangstelling heb ik vernomen wat de Minister heeft gezegd over de achterlijke kinderen. Nu is in het Voorloopig Verslag deze opmerking gemaakt:

> ,,Beter ware het vrijheid te geven om naar de behoeften onderwijs te geven, desnoods zonder bijzondere geldelijke tegemoetkoming, en alleen naar de algemeene regelen der Lager-onderwijswet."

Ik meen, dat Zijn Excellentie daarmede akkoord gaat. Op die wijze kan de zaak door ieder gemeente- of schoolbestuur geregeld worden.

Ik heb dit even willen aangeven, omdat de Minister niet heeft gezegd, dat in de behoefte voor de achterlijke kinderen voorzien kan worden naar de bestaande wet.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen ik gezegd heb van de vermindering der salarissen bij het nijverheidsonderwijs heeft de Minister gezegd, dat de nieuwe regeling geen terugwerkende kracht zal hebben. Dat is natuurlijk goed, maar het feit blijft toch bestaan, dat een groot bedrag is verminderd bij verschillende nijverheidsscholen voor meisjes, terwijl ik evenzeer als voorbeeld noem de middelbaar technische school te Amsterdam, waar de salarissen achteruitgingen met buitengewoon groote bedragen, en ik herhaal, dat ik vrees, dat de nieuwe technische herziening verder in deze richting zal doorgaan.

De Minister heeft verder gesproken over de kleine klassen, en hij zeide, dat hij kort geleden een onderwijsman had hooren betoogen op een vergadering, dat het verkeerd is, zulke heel kleine klassen te hebben; men laat de kinderen dan te weinig zelf werken.

Ik ben nooit voorstandster geweest van heel kleine klassen en ik ben dat nog niet, maar het gaat hier juist om het om-

(**Pothuis-Smit** e. a.)

gekeerde en ik meen toch, dat het verkeerd is, te mogen klimmen tot de mogelijkheid van klassen van 50 leerlingen en meer. De aangehaalde onderwijsman zal zelfs moeten toegeven, dat dat een groot kwaad is.

Tegenover de citaten, die ik heb gegeven van verschillende onderwijzers, is de Minister gekomen met citaten van onderwijzers, die lid zijn van de Tweede Kamer, en de Minister heeft speciaal genoemd de leden van den Vrijheidsbond. Ieder weet echter, dat deze leden van den Vrijheidsbond in de Tweede Kamer zeer vele tegenwerpingen hebben gemaakt tegen de technische herziening der Lager-onderwijswet, maar ten slotte hebben gemeend, dat de algemeene bezuiniging zwaarder moest wegen dan het belang van het onderwijs. De heer Smeenge evenwel heeft tegen gestemd.

Maar ik vind dat geheel iets anders dan de citaten, die ik heb gegeven van onderwijzers, die niet in het politieke leven maar midden in de practijk staan en van wie, voor wat hun algemeene politieke overtuiging betreft, verwacht mocht worden, dat zij aan de zijde van den Minister zouden staan.

Waar dit niet het geval is, meende ik, dat deze citaten van zeer groot belang waren en dat ik ze hier moest geven.

De heer **S. de Vries**: Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft hen, die meenden dat de Lager-onderwijswet van 1920 een centraliseerend karakter heeft, al gesommeerd om met bewijzen voor die stelling te komen; de bewijzen, die de Minister daarvoor zelf eerst aangaf, vond ik ook niet sterk. Vooral na het ruiterlijk *amende honorable*, dat hij heeft gemaakt over het bericht aan het bestuur eener bijzondere school, om in een bepaalde klasse met het geschiedenisonderwijs te beginnen, moet daarover m. i. niet meer gesproken worden. Dat is een vergissing geweest.

Ik zou ook niet graag in het feit, dat de Minister aan gemeente- en schoolbesturen het advies heeft gegeven om de leerlingen toch vooral de nationale liederen te leeren, een bewijs willen zien, dat hij voorstander is van centralisatie. Een dergelijk advies heeft daarmede m. i. niets te maken. Ik voor mij vind het zelfs gewenscht, dat de Regeering gemeente- en schoolbesturen er op wijst, dat de Nederlandsche jeugd die nationale liederen moet kennen.

Maar wanneer de Minister met zooveel vrijmoedigheid zegt: lever mij nu één bewijs, dat de Onderwijswet van 1920 een centraliseerend karakter heeft, alsof hij zeggen wil: ik ontken dat; dan zou ik toch wel een poging daartoe willen wagen. Het zal ook den Minister niet ontgaan zijn, dat het bij de gemeente- en schoolbesturen vrijwel een *communis opinio* is, dat deze wet hun vrijheid sterk heeft verminderd en groote macht heeft gegeven aan het centraal gezag in den Haag. En ik geloof, dat dit een der zwakke punten is van deze wet, misschien niet zoo bedoeld, maar in de practijk gebleken, zoodat zij wel eens aan revisie zal moeten worden onderworpen.

Ik zit thans zelf in een schoolbestuur in den Haag, maar geen vergadering gaat er voorbij of men voelt, dat sinds de wet van 1920 er iets veranderd is en de macht van school- en gemeentebestuur sterk is verminderd.

Ik had niet de bedoeling mij in dit debat te mengen, maar nu de Minister met zooveel aandrang gevraagd heeft, noem nu eens voorbeelden, meen ik, dat dit debat niet mag eindigen met de gedachte: de Minister heeft zijn stelling gewonnen, dat wij in 1920 niet in de richting van centralisatie vooruit zijn gegaan.

Ik wijs er op — en dat wordt juist door de schoolbesturen gevoeld — dat op dit oogenblik tot op den laatsten cent toe het salaris van de onderwijzers door de Regeering wordt bepaald en is vastgelegd bij Koninklijk besluit. Vroeger bepaalden de gemeentebesturen en de schoolbesturen, wat ieder onderwijzer zou verdienen; thans heeft de Regeering hier in den Haag een bureau moeten inrichten, een kaartenstelsel moeten inrichten voor alle onderwijzers in heel Nederland, waarin tot in bijzonderheden hun leeftijd, hun aantal dienstjaren, hun bevoegdheden, alles keurig is gecatalogiseerd, op grond waarvan wordt uitgerekend, hoeveel salaris ieder onderwijzer moet hebben. Dat alles wordt in den Haag beslist. Is dat nu centraliseerend, ja dan neen, en ligt dat in de wet van 1920, ja dan neen?

30ste VERGADERING. — 18 APRIL 1923.

2. Vaststelling van Hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(S. de Vries.)

De band, die er vroeger bestond tusschen het schoolbestuur en de onderwijzers, is ten gevolge daarvan belangrijk zwakker geworden; de onderwijzers voelen zich op dit oogenblik veel meer Rijksambtenaar dan vroeger.

Ik wensch een tweede voorbeeld te noemen. Ik noem maar enkele voorbeelden, die voor het grijpen liggen, zonder dat ik aanspraak wil maken op volledigheid.

Op dit oogenblik wordt het schoolgeld, ook van de bijzondere scholen, geïnd door het gemeentebestuur. Is dat centraliseeren, ja dan neen? De wet heeft bepaald, dat men op de bijzondere scholen niet meer zal bepalen, welk schoolgeld er zal worden geheven. Dàt schoolgeld moet geheven worden, dat de Regeering eischt. Is dat centraliseeren, ja dan neen? Vanuit den Haag wordt alles geregeld, terwijl vroeger de schoolbesturen het zelf bepaalden.

Nog een derde punt wil ik noemen. De wet heeft bepaald, dat op de lagere school geen onderwijs in het Fransch mag worden gegeven. Voelt het schoolbestuur dat als een beknotten van zijn vrijheid; heeft dat bestuur het gevoel, dat men van uit den Haag dicteert, hoe het onderwijs — zelfs wat betreft de inrichting van het leerplan — moet worden gegeven, ja dan neen?

Het kan gebeuren, dat wij over de beteekenis van het woord „centraliseeren" verschillen. Dat is mogelijk, en gelijk bleek, dat over de rede 22 definities bestaan, is het ook mogelijk dat aanstonds de Minister over het woord „centralisatie" mij een andere definitie gaat geven. Maar het bezwaar tegen de centralisatie wordt in den laatsten tijd uitgesproken zoowel door de gemeentebesturen als door de schoolbesturen. Misschien vergissen zij zich, maar de idee heeft de Minister nu wel begrepen: zij voelen zich in hun vrijheid geknot, zij hebben veel minder te regelen dan vroeger. Ik heb daar enkele voorbeelden van genoemd; ik onderstel dat de Minister, wanneer hij zich in mijn opvatting van centralisatie kan vinden, zal toestemmen, dat inderdaad de wet van 1920 een zeer sterk centraliseerend karakter had.

Nu wil ik het niet laten bij eenige critiek op den Minister, die mij zoo sympathiek is, maar nu ik toch spreek, wil ik te gelijker tijd een woord van dank zeggen voor de voortreffelijke wijze waarop de Minister naar mijn meening het orthodox-Protestantsch beginsel gesteld heeft tegenover het gisteren op zoo voortreffelijke wijze uiteengezet Roomsch-Katholieke beginsel. Ik zeg den Minister daarvoor dank en geef hem de verzekering er bij, dat hij daarmede geheel naar mijn hart gesproken heeft.

En nu zou ik nog gaarne een enkele inlichting van den Minister ontvangen. Hij weet dat speciaal in mijn kringen eenige ongerustheid gewekt is door zijn uitlating op de straks door hem gememoreerde predikantenvergadering. In de couranten stond, dat een van de predikanten had gevraagd: Excellentie, zijt gij niet te veel op de Kuyperiaansche lijn gekomen; zijt gij niet met die wet van 1920 geheel in de richting van Kuyper gegaan? Ik weet dat die naam alleen in sommige kringen al een veroordeeling inhoudt. Daarop zou volgens de couranten de Minister geantwoord hebben: Maak u niet ongerust, dat is heelemaal niet het geval; integendeel, ik ben met de wet van 1920 geheel gegaan in de richting van de facultatieve splitsing van de openbare school. Daarom wil ik een inlichting vragen aan den Minister.

Volkomen te recht heeft *De Standaard* gisteravond naar mijn meening gezegd: voordat wij ons daarover uitspreken zouden wij eerst de bevestiging van den Minister willen hebben, dat hij het zoo gezegd heeft. Indien hij het zoo gezegd heeft, wil ik wel zeggen, dat in in de meer Kuyperiaansche kringen een zekere teleurstelling zal wekken. De Minister heeft thans een andere verklaring gegeven. Wanneer hij aan dominé Kromsigt heeft medegedeeld: voor zoover ik invloed kan uitoefenen, zonder met de wet in strijd te komen, heb ik zelfs ook op de openbare scholen de baan voor het godsdienstonderwijs vrijer gemaakt, bestaat daartegen in mijn kringen zeker geen bezwaar. Maar wanneer de bedoeling van de wet van 1920 zou geweest zijn om de Roomsch-Katholieke en orthodox Protestantsche bijzondere scholen eigenlijk te maken tot Roomsch-Katholieke en

(S. de Vries e. a.)

Christelijke Overheidsscholen, dus te maken drie categorieën van openbare scholen: Protestantsch-Christelijke, Roomsch-Katholieke en neutrale, dan wil ik wel zeggen, dat dit in mijn kringen een zeer groote teleurstelling zou wekken.

De Minister heeft, geloof ik, zooeven ook de bedoeling gehad om dat tegen te spreken. Misschien dat hij in zijn dupliek de gelegenheid wil aangrijpen om te zeggen, dat zooals de couranten het hem in den mond hebben gelegd het door hem niet is bedoeld en dat aan hem ieder idee vreemd is onze bijzondere Roomsch-Katholieke en orthodox Protestantsche scholen te maken tot Roomsch-Katholieke en Protestansch-Christelijke Staatsscholen. Mij dunkt, die geruststellende verzekering zouden wij van dezen Minister nog wel eens in onomwonden bewoordingen mogen ontvangen.

De heer **Steger**: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel kort woord zij mij veroorloofd, allereerst om Zijn Excellentie mijn oprechten dank te betuigen voor de zeer waardeerende wijze, waarop hij zich heeft geuit over hetgeen ik in het midden heb gebracht.

De Minister heeft zeer te recht gezegd, dat het noch zijn, noch mijn bedoeling kon zijn om over hetgeen ik in mijn rede heb aangevoerd, hier van gedachten te gaan wisselen; ik wil hetgeen ik nu zeg dan ook niet zien beschouwd als een soort van repliek, maar alleen als een kleine toelichting op een punt, dat Zijn Excellentie naar voren heeft gebracht.

Ik moet zeggen: als ik geweten had dat een talent als dr. Kuyper reeds aan het begrip „rede" 22 verklaringen heeft gegeven, ik zeker bij den eersten keer, dat ik dat woord gebruikte, daaraan zou hebben toegevoegd, welke verklaring ik tot de mijne maakte, maar de Minister zal mij zeker wel niet euvel duiden, dat ik dat niet geweten heb en zal ook van mij niet verwacht hebben, dat ik van de verschillende begrippen, waarvan ik in mijn rede heb gebruik gemaakt, telkens een definitie zou geven. Dan was mijn rede zonder eenigen twijfel een niet aanhoorbare geworden.

Dit neemt niet weg, dat ik nù met een enkel woord wil zeggen wat ik bedoelde met de door den Minister geanalyseerde zinsnede, die ik mij niet woordelijk herinner, maar die toch hierop neerkomt, dat de mensch langs den natuurlijken weg der rede waarheid kan kennen.

Door den term „rede" te gebruiken in deze zinsnede heb ik niet anders bedoeld dan te spreken over een van de twee faculteiten, die aan de ziel zijn toe te schrijven: nl. het verstand of de rede, en de wil. Ik heb een enkelen keer de woorden „rede" en „verstand" verwisseld; zeer scherp onderscheid maakt men namelijk in de wijsbegeerte, die ik gewoon ben te lezen en te bestudeeren, tusschen die twee termen niet. Maakt men het wel, dan wordt „rede" gebruikt daar, waar men door redeneering tot de kennis van de waarheid komt, en „verstand" daar, waar men die zonder redeneering, door onmiddellijk inzicht verkrijgt. Onder „waarheid" versta ik de overeenkomst van het verstand met de werkelijkheid. Om een zeer eenvoudig voorbeeld te geven: wanneer ik zeg dat op het oogenblik de zon schijnt, en het is inderdaad zoo, het is de werkelijkheid, dan spreek ik de waarheid.

Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord moge ik nog terugkomen op hetgeen Zijn Excellentie heeft gezegd in verband met wetenschap en geloof. Ik heb in mijn rede duidelijk doen uitkomen, dat het gezond verstand ons brengt tot de kennis van God, van het bestaan der onstoffelijke en onsterfelijke ziel, en tot het bestaan van de natuur- of zedenwet. Door redeneering, door gebruikmaking van het gezond verstand, kan ieder mensch komen tot deze waarheden, tot wat men noemt een natuurlijken godsdienst. Volgens de Katholieke leer zijn — dit is allicht ook den Minister bekend — door de erfzonde de natuurlijke gaven van den mensch niet veranderd of verminderd, maar verloor hij alleen de bovennatuurlijke, de extra gaven, hem daarbij gegeven, en deze worden gedeeltelijk teruggekregen door het heilig doopsel.

Ik voelde toen ik dit schreef en uitsprak, en ik voel thans nog, dat ik hiermede op een ander standpunt sta dan deze bewindsman; de Minister zal mij niet euvel duiden, dat ik

30ste VERGADERING. — 18 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VA (Dep. van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Steger c. a.)

het mijne heb ingenomen, noch ik den Minister dat hij zich op het zijne heeft geplaatst.

Wat betreft het Academisch Statuut, dat toelaat, dat elke candidaat een doctoraat philosophie kan doen, ik meen reeds implicite te hebben gezegd, dat „dit" niet mijn bedoeling is door mede te deelen, dat ik niet dacht aan het vormen van philosofen, maar aan het laten loopen van de studie der wijsbegeerte als een draad door de geheele hooger-onderwijsstudie. Zijn Excellentie zal niet verwachten dat ik op dit punt weer nader inga; want, zoo de inzage van mijn redevoering in de *Handelingen* — die naar ik hoop de Minister zal willen nemen — hem niet duidelijk zal maken, dat ik heel iets anders bedoel dan de Hooger-onderwijswet, dan verwacht ik ook niet dit met een paar enkele nieuwe zinnen te bereiken.

Ik moge dus eindigen, Mijnheer de Voorzitter, met datgene waarmede ik ben begonnen, en spreek dan den heer Minister nogmaals mijn dank uit voor de aandacht, die hij wel zoo goed is geweest aan het door mij gesprokene te wijden.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats vraag ik den heer van der Maesen de Sombreff verschooning, dat ik niet heb geantwoord op zijn opmerking betreffende de Rijksnormaallessen.

Een klacht als die van den geachten afgevaardigde heb ik uit verschillende plaatsen van ons land gehoord. Overal, waar Rijksnormaallessen werden opgeheven, hebben de menschen, die daar woonden zich beklaagd over de moeite, die dat voor hun kinderen opleverde. Wij hebben echter naar ons beste weten de plaatsen verdeeld en gemeend dat, waar het tot opheffing van Rijksnormaallessen moest komen, het het beste was, die in Meerssen te handhaven en die in Heerlen op te heffen.

Wanneer er kinderen zijn, voor wie het gewenscht is, dat zij hun verdere opleiding volbrengen, zal de Overheid ze financieel in de gelegenheid stellen om van een of ander vervoermiddel gebruik te maken naar de naastbijgelegen plaats, waar een normaalschool of kweekschool bestaat. Dat geldt ook voor Limburg. Mochten de tijdsomstandigheden anders worden, dan hoop ik te denken aan wat de geachte afgevaardigde als zijn verlangen ten aanzien van Limburg heeft te kennen gegeven.

In de tweede plaats wil ik den heer Franssen antwoorden, dat twee punten in eersten termijn mij ontgaan zijn. De geachte afgevaardigde had het een en ander gezegd over de spelling, hetgeen ik ter harte zal nemen, en hij heeft er bij mij op aangedrongen, dat bij de salarisregeling niet de classificatie zal worden gevolgd, waarvan de dorpen en kleine gemeenten het voorname slachtoffer zouden worden.

Ik zal dit laatste gaarne aan mijn ambtgenoot van Financiën overbrengen, bij wien deze materie thuisbehoort.

Ik kom thans tot de quaestie van de aantasting van de autonomie van de gemeenten in verband met hetgeen door de heeren de Vries en Franssen is opgemerkt over de centralisatie van de Lager-onderwijswet. De beide geachte afgevaardigden meenden, dat zij voorbeelden konden aanhalen ten bewijze, dat de Lager-onderwijswet 1920 te veel centraliseert.

Op den voorgrond plaats ik, dat geen van beiden ook nu maar een enkel voorbeeld heeft aangehaald van een zucht bij het Departement tot centraliseeren en knotten van de vrijheid. Ik constateer dit met voldoening. Maar de wet doet dit!

Het zij mij vergund te beginnen met de quaestie van het Fransch. De heer de Vries zal het met mij eens zijn, dat dit een zaak is, niet inhaerent aan de wet, in zooverre het de quaestie van de gelijkstelling geldt. Ook is hier geen sprake van vrijheidsbelaging. Het beste bewijs daarvoor is wel dit, dat uit alle partijen ter rechterzijde personen voor de afschaffing van het Fransch hebben gestemd, ook antirevolutionnairen. Wij hebben hier te doen met een bijkomstige quaestie, waaromtrent ieder oogenblik anders kan worden beslist.

Geheel anders staat het met de twee andere punten, die door den geachten afgevaardigde zijn genoemd. Hij zeide: het Rijk regelt nu alleen de salarissen en wij zijn daardoor de vrijheid kwijt om iets daarboven uit particuliere kassen toe

(Minister **de Visser.**)

te leggen en zoo de banden tusschen schoolbesturen en onderwijzers te versterken.

Hier hebben wij inderdaad een element, inhaerent aan de gelijkstelling. In de Tweede Kamer is destijds de quaestie uitvoerig behandeld, en het is toen duidelijk gebleken, dat wanneer men den bijzonderen schoolbesturen het recht gaf uit aparte fondsen op de traktementen van de onderwijzers toe te leggen, en wanneer men de Overheid verbiedt datzelfde uit de Overheidskassen te doen, de bijzondere scholen de beste leerkrachten tot zich trekken ten koste van het openbaar onderwijs. Op die manier krijgt men ongelijkheid en verbreekt men de pacificatie.

Datzelfde geldt voor de schoolgeldregeling, waarop ik, na mijn opmerkingen over het eerste punt, niet dieper behoef in te gaan.

Wanneer het nu den voorstanders van het bijzonder onderwijs gelukken mocht om een nationale wet tot stand te brengen, waaruit deze 2 regelingen waren weggenomen, maar te gelijk de bevrediging gehandhaafd bleef, zou ik dat toejuichen. Maar maakt iemand zich ook maar één seconde de illusie dat dit thans mogelijk is?

Bij toeneming verwondert mij dan ook de geheele strijd van dit oogenblik tegen de wet van 1920, zonder dat men nog zelf een stelsel daarvoor in de plaats heeft.

De heer de Vries interrumpeert nu, dat het strikt genomen gaat om de vraag of deze wet van 1920 een centraliseerend karakter heeft, waarvoor hij eenige voorbeelden heeft aangehaald, maar ik antwoord, dat er altijd eenige meerdere centralisatie moet zijn bij een wet als die der gelijkstelling, en niemand nog een systeem van bevrediging aan de hand deed, waarbij deze kon gemist worden.

Men heeft bij de Nijverheidsonderwijswet en haar toepassing dezelfde klacht aangeheven en gezegd: nu de Nijverheidsonderwijswet er is gekomen, staan wij veel meer dan vroeger onder den dwang van den Haag. Zij, die met die wet op de hoogte zijn, zullen dat beamen, maar dat is een gevolg van de bepaling, dat 70 pct. door het Rijk wordt gegeven en dientengevolge de begrootingen, ter berekening van het bedrag dier 70 pct., nauwgezet moeten worden nagegaan. Dat dit noodig is, blijkt wel uit het feit, dat er in dit jaar door die contrôle bijna 2 ton bezuinigd is op de begrooting van het Nijverheidsonderwijs, omdat verschillende vergissingen bij de samenstelling der begrootingen waren gemaakt, de traktementen onzuiver waren berekend, posten er op waren gebracht, die er niet op gebracht mochten worden, enz.

Precies hetzelfde geldt, hoewel in andere vormen, op het gebied van het lager onderwijs bij de gelijkstelling. Doch ik herhaal, wat ik reeds vroeger zeide, dat het mij zal verheugen, indien in bevoegde, deskundige kringen een voorstel wordt uitgewerkt, in wettelijken vorm belichaamd, aan de practijk getoetst, waarvan men zeggen kan, dat het grooter vrijheid geeft en tevens de pacificatie, de bevrediging in geen enkel opzicht aantast.

Maar voor één ding wil ik waarschuwen. Wij hebben het liberalisme jarenlang verweten dat het zijn wetten gaf op het gebied van het onderwijs en daarom onrecht deed aan een deel des volks. Thans dreigt het gevaar, dat men van andere zijde hetzelfde gaat doen. Mocht dit het geval zijn, en alzoo de schoolstrijd weer worden heropend, dan zal men in mij geen bondgenoot, maar een tegenstander vinden.

Ik plaats mij eenvoudig weer op het standpunt, dat ik hier vroeger heb ingenomen in het debat met den heer de Waal Malefijt, nl. dat ik, het werk van 1920 niet menschelijkerwijze volmaakt achtend, vatbaar ben voor gegronde aanmerkingen, maar dat ik daaraan eerst het oor zal leenen, wanneer ik zeker ben dat de pacificatiewet niet door een partijwet vervangen wordt.

Ik zal verder niet ingaan op het korte betoog van den heer Steger, maar alleen de opmerking maken, dat hij van mijn standpunt zijn betoog nog eenigszins bedenkelijker heeft gemaakt door de begrippen verstand en rede tot synoniemen te maken. Het is juist het meest gevaarlijke wat men doen kan, wanneer men het nuchtere verstand synoniem verklaart met dat hoogste in den mensch, dat door de rede wordt aangegeven. Daardoor brengt men er juist zoovelen

(Minister de Visser c. a.)

toe om door middel van het nuchtere verstand hoogere dingen te willen beoordeelen, die buiten het bereik van het nuchtere verstand gelegen zijn. Daarom herhaal ik, wat ik reeds gezegd heb, naar aanleiding van een uitdrukking van den heer Slotemaker de Bruine: geloof is steeds de basis van de wetenschap.

Thans nog één punt, genoemd door den heer de Vries. Elke gedachte, alsof ik de facultatieve splitsing van Groen van Prinsterer zou hebben willen combineeren met de idee, dat Christelijk-Protestantsche scholen en Roomsch-Katholieke scholen Overheidsscholen zouden moeten worden, was en is mij volkomen vreemd; ik sta daar vijandig tegenover. Ik heb in mijn betoog niets anders gezegd dan dit: Waar geklaagd werd, dat de religie zou lijden onder mijn wet, meen ik, dat integendeel over de geheele linie de godsdienst op alle inrichtingen van hooger onderwijs op hooger peil werd gebracht, ook op de openbare instellingen van het l. o.; meer niet en minder niet. Ik meen hiermede mijn vroegeren ambtgenoot de Vries te hebben bevredigd.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard. (246)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De ondergeteekende vernam uiteraard met genoegen, dat het wetsontwerp bij een deel der leden onverdeeld steun vond.

Tegen het betoog van eenige andere leden, die het met weinige ingenomenheid hadden begroet, omdat het 1° beoogt betaling te laten doen voor diensten, die reeds eenige jaren geleden zijn bewezen, en 2° die betaling niet wil laten geschieden uit 's Rijks kas, maar op kosten der gemeenten, meent de ondergeteekende het volgende te mogen aanvoeren.

Waarom belanghebbenden, als zij zich met een beroep op dit ontwerp, wet geworden zijnde, tot de Raden hunner gemeenten wenden, daarin eene gemeentelijke *verplichting* zullen lezen, is den ondergeteekende niet duidelijk. Evenmin hadden belanghebbenden, die zich in 1919 tot den gemeenteraad mochten gewend hebben met de vraag, of deze op grond van art. 26 *novies*, derde lid, der voormalige wet tot regeling van het lager onderwijs tot de Kroon het verzoek wilde richten met toepassing van het tweede lid de jaarwedden der daarvoor in aanmerking komende onderwijzers te verhoogen, reden om te denken, dat de gemeenteraad tot indiening van zoodanig verzoek *verplicht* was. Koesterden zij destijds die gedachte, dan was zij even onjuist als de hun thans toegeschreven opvatting, als zou de Raad verplicht zijn hun de toelage te geven, waartoe dit wetsontwerp hem in staat stelt.

Dat de belanghebbenden de langs dezen weg verkregen sommen zullen beschouwen als eene buitengewone bate of wel geschenk, acht de ondergeteekende eene allerminst voor hand liggende onderstelling. Veeleer zal bij degenen die deze toelagen zullen ontvangen, het bevredigde gevoel ontstaan, dat hun eindelijk *recht* is gedaan, nu ook zij in het genot worden gesteld van belooning voor gedaan overwerk, waarvoor collega's in meer diligente gemeenten reeds lang geleden eene verhooging van jaarwedde hadden ontvangen.

Van royaliteit door de gemeenten kan, zoo zij de toelagen verleenen, dan ook kwalijk worden gesproken. Juister zou het zijn te gewagen van het goedmaken van eene schade, die de onderwijzers door verzuim van wege het gemeentebestuur hebben geleden.

Evenmin is de voorstelling juist, dat de Regeering hier weder ten koste van de gemeenten besparing zou trachten te verkrijgen op de Rijksuitgaven. Het Rijk immers heeft geenerlei verplichting tot vergoeding van hetgeen de onderwijzers aan schade leden door verzuim van gemeentebesturen, zoodat ook van eene besparing voor het Rijk, die uit dit wetsvoorstel zou voortvloeien, geen sprake kan zijn.

De eenige bemoeienis, die de Rijkswetgever te dezer zake kan hebben, is hierin gelegen, dat, nu de gemeenten sedert 1 Januari 1919 niet meer de bevoegdheid hebben, uit eigen middelen aan onderwijzers eene belooning of eene toelage te geven, haar voor dit uitzonderingsgeval die bevoegdheid binnen streng omlijnde grenzen wordt verleend, eenerzijds, omdat den ondergeteekende gebleken is, dat onderscheidene gemeenten gaarne uit eigen kas aan de onderwijzers wilden vergoeden, hetgeen zij hun door verzuim onthielden, en anderzijds om de onderwijzers niet de dupe te doen blijven van de nalatigheid dier gemeentebesturen, welke deze laatsten niet bij machte zouden zijn goed te maken, zoo niet de wet daartoe de bevoegdheid gaf. Vooral deze laatste omstandigheid deed den ondergeteekende sympathiek staan tegenover den aandrang uit de Tweede Kamer op hem geoefend, omdat aldus eene in het verleden tegenover de onderwijzers begane onrechtvaardigheid door de gemeentebesturen kan worden ongedaan gemaakt.

Dat andere leden, die het toejuichten, dat de onderwijzers thans de bedoelde belooning in den vorm van eene gemeentelijke toelage kunnen krijgen, het verkeerd achtten, dat de gemeentebesturen daartoe niet verplicht worden, schrijft de ondergeteekende hieraan toe, dat die leden voorbijzien, dat ook art. 26 *novies*, derde lid, eene *facultatieve* bepaling inhield. Ook toen waren de gemeenteraden vrij de verhooging van jaarwedde voor werkzaamheden buiten den gewonen schooltijd of aan eene school van bijzonderen aard *al dan niet* aan de Kroon aan te vragen. Nu ligt het toch voor de hand, dat indien een gemeenteraad in 1919 op weloverwogen gronden de aanvrage aan de Kroon *niet* heeft gedaan, dit wetsontwerp die gemeente niet moet kunnen *verplichten* tot het doen van datgene, waartoe de Raad krachtens de toen geldende wet vrijheid had zulks na te laten.

Dat het Rijk zelfs geene *moreele* verplichting heeft om de betaling op zich te nemen, heeft de ondergeteekende hiervoren in den breede aangetoond. Hij vereenigt zich echter met die leden, die de hoop uitspraken, dat de gemeentebesturen in dit opzicht een billijk standpunt zouden innemen, te meer, als zij erkennen, dat de onderwijzers door het verzuim dier besturen niet gekregen hebben, wat in andere gemeenten, die een actiever bestuur hadden, aan hunne collega's ten deel is gevallen.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,
J. TH. DE VISSER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 16den April 1923.

WESTERDIJK.
SIJTSMA.
DE VEER.
SCHÖNFELD.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot wijziging der Radenwet. (293)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Tegenover de door eenige leden met betrekking tot de artikelen VIII*a* en XXIII*a* van het onderhavige wetsontwerp aangevoerde bezwaren wordt het volgende gesteld.

Voor de ambtenaren in dienst van het Rijk en van Rijksinstellingen, voor zoover die ambtenaren rechtstreeks door de Regeering worden benoemd, heeft de Regeering algemeene regelen gegeven nopens de bezoldiging en de periodieke verhooging daarvan, nopens het wachtgeld, de verschuldigde bijdrage voor pensioen enz. Aangezien de taak, welke aan de

Raden van Arbeid is opgedragen, overeenkomt met die, opgedragen aan de Rijksverzekeringsbank — uitvoering der sociale verzekering —, en de aard der werkzaamheden, welke verricht worden door de ambtenaren dier Raden, dan ook geen essentieel verschil vertoont met dien der werkzaamheden, waarmede de ambtenaren der Rijksverzekeringsbank zijn belast, ligt het voor de hand, dat de Raden van Arbeid voor hunne ambtenaren zich bij de vorenbedoelde algemeene regelen, welke ook voor de ambtenaren der Bank gelden, aansluiten, en dat zij in elk geval in hunne reglementen omtrent een of meer der bovenaangeduide onderwerpen geen regeling geven, welke uitgaat boven die, geldende voor de ambtenaren in rechtstreekschen Staatsdienst.

De meerderheid van de Raden van Arbeid ziet de redelijkheid van dit laatste in, maar er zijn ook Raden, die met een beroep op hun zelfbestuur in meer of minder belangrijke mate voor hun personeel boven de Rijksregelingen willen uitgaan. Voor het algemeen verzekeringsbelang, dat geschaad wordt door onnoodige opdrijving van de administratiekosten, behoort naar het gevoelen van ondergeteekende het zelfbestuur van de Raden van Arbeid te wijken, evenals op het gebied der gemeente-administratie het zelfbestuur der gemeente zijne begrenzing vindt door het algemeen belang.

Aan het voorstel van artikel XXIII*a* ligt de overweging ten grondslag, dat, waar de taak van alle Raden van Arbeid dezelfde is en de verzekeringswetten, bij wier uitvoering deze organen zijn betrokken, uniforme toepassing over het geheele Rijk vereischen, eene zekere uniformiteit in de inrichting der administratie van de Raden van Arbeid noodzakelijk is, opdat het mogelijk zij op een gegeven oogenblik zonder al te veel moeite een betrouwbaar overzicht te hebben van den stand der onderscheidene verzekeringen. In dit verband worde niet voorbijgezien, dat elke Raad van Arbeid in regelmatig contact staat met het centraal verzekeringsinstituut, de Rijksverzekeringsbank, en dat ook onderling de Raden met elkander een regelmatig verkeer onderhouden (b.v. als gevolg van verhuizingen van verzekerden naar andere ambtsgebieden). Men stelle zich de bezwaren van dat contact en dat verkeer voor, ingeval iedere Raad zijne administratie naar believen zoude inrichten.

Ook hier mag echter worden vastgesteld, dat de groote meerderheid der Raden van Arbeid van de noodzakelijkheid van uniformiteit in de administratie is overtuigd. De in het Voorloopig Verslag aan het woord zijnde leden, welke zich kantten tegen het voorgestelde nieuwe artikel 79*c* der Radenwet, blijken trouwens hunne bezwaren niet zoozeer te richten tegen het beginsel van uniformiteit, als wel tegen de wijze, waarop volgens het onderhavige wetsvoorstel uniformiteit zal worden bevorderd.

Het wil ondergeteekende voorkomen, dat die bezwaren te breed zijn uitgemeten.

Bij hun toezicht op het beheer der Raden van Arbeid zullen de Verzekeringsraden, die een breeder terrein overzien dan een Raad van Arbeid, op leemten in de administratie der sociale verzekering kunnen stuiten, waarin voorziening wenschelijk is, doch welke niet zoodanige beteekenis bezitten, dat daarvoor bevordering van eene aanvulling van een der algemeene maatregelen van bestuur, welke de hoofdzaken dier administratie hebben vastgelegd, noodig schijnt. Bij het aanwezig zijn van zoodanig geval behoort daarom de Verzekeringsraad de bevoegdheid te hebben door een bindend voorschrift de geldende regeling aan te vullen.

Deze bevoegdheid ligt geheel in de lijn van de den Verzekeringsraden door den wetgever toegedachte taak. Ingesteld als een toezichthoudend lichaam (artikel 79, eerste lid, der Radenwet), bezit de Verzekeringsraad krachtens verschillende wettelijke voorschriften mede de bevoegdheid om nadere uitvoeringsvoorschriften te geven. (Zie b.v. artikel 100, tweede lid, artikel 301, eerste lid, der Invaliditeitswet.)

Uit deze voorbeelden volgt, dat hetgeen de hier aan het woord zijnde leden meenden te moeten constateeren als eene niet door den wetgever bedoelde uitbreiding van de bevoegdheid van den Verzekeringsraad, integendeel in de wet steun vindt. Dit kan bezwaarlijk bevreemding wekken, indien wordt bedacht, dat het vaststellen van leemten en gebreken in eenige administratie behoort te worden gevolgd door het aanvullen en herstellen dier leemten en gebreken. En dan ligt het toch in de rede, dat aan het gezag, dat tekortkomingen bevindt, niet de middelen worden onthouden om te zorgen voor herstel dier tekortkomingen.

Ondergeteekende acht het overigens nuttig er in dit verband op te wijzen, dat bij de administratie der Raden van Arbeid aanzienlijke geldelijke bedragen gemoeid zijn. In totaal kunnen de administratiekosten voor de verplichte invaliditeits- en ouderdomsverzekering en voor de vrijwillige ouderdomsverzekering, voor zoover die kosten de Raden van Arbeid betreffen, worden gesteld op ongeveer zes millioen gulden per jaar. Het zal duidelijk zijn, dat bij dat aanzienlijk kostenbedrag theoretische overwegingen niet de eenige grondslag van wettelijke regelingen mogen zijn, maar dat ook met de eischen der practijk rekening moet worden gehouden.

Intusschen zou het allerminst aan de bedoeling van het nieuwe wetsvoorschrift beantwoorden, indien de Verzekeringsraden van de hun hier toegedachte bevoegdheid gebruik maakten door tot in de kleinste onderdeelen de administratie der Raden van Arbeid te gaan voorschrijven. Het gezonde verstand zal hier den weg weten te wijzen, waarlangs het goede kan worden bereikt zonder dat tot eene de energie der Raden van Arbeid doodende centralisatie wordt vervallen. Aangezien de benoeming van ambtenaren bij den Verzekeringsraad bij de Regeering berust en uitbreiding van het ambtenarenpersoneel bij die instelling niet in het voornemen ligt, bestaat overigens reeds in deze omstandigheid eene voldoende rem, indien, hetgeen ondergeteekende uitgesloten acht, onverhoopt de Verzekeringsraad van zijne nieuwe bevoegdheid een niet door de Regeering bedoeld gebruik zou willen maken.

Uit het bovenstaande zal het duidelijk zijn, dat een streven om de Raden van Arbeid tot uniforme bijkantoren van den Verzekeringsraad om te vormen, niet de instemming van ondergeteekende zou hebben, en dat ondermijning van het zelfbestuur der Raden niet met deze wetswijziging wordt bedoeld.

De voor dit jaar geraamde totaalkosten van de Verzekeringsraden en het aantal ambtenaren in hun dienst staan vermeld in de ontwerp-begrooting van zijn Departement voor het loopende dienstjaar. Ondergeteekende meent hier naar die begrooting te kunnen verwijzen.

Ten slotte moge ondergeteekende, zulks naar aanleiding van de laatste alinea van het Voorloopig Verslag, mededeelen, dat, indien hem na de samensmelting der beide Verzekeringsraden mocht blijken, dat het aantal bezoldigde leden te groot is, vermindering van dat aantal door hem zal worden bevorderd. Op dit oogenblik ontbreken echter de noodige gegevens om de mogelijkheid eener vermindering te kunnen beoordeelen.

De Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid,
AALBERSE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend, met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 16den April 1923.

WESTERDIJK.
SIJTSMA.
DE VEER.
SCHÖNFELD.
SLOTEMAKER DE BRUINE.

31ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 19 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 10 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een Regeeringsmissive. — Voortzetting der behandeling en verwerping van het voorstel van wet betreffende den zomertijd. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1923.

Waarnemend **Voorzitter**: de heer **van der Does de Willebois.**

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 45 leden, te weten:

de heer Smits, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Croles, L. de Vries, Haazevoet, Schönfeld, van der Lande, W. Fransen, van der Hoeven, Westerdijk, Sijtsma, Blomjous, Franssen, Janssen, de Vos van Steenwijk, van Lanschot, de Waal Malefijt, van Loon, van Embden, Anema, Gilissen, de Vlugt, Douwes, Briët, de Veer, Idenburg, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Wittert van Hoogland, Arntz, Dobbelmann, van der Maesen de Sombreff, Heerkens Thijssen, Smeenge, Beelaerts van Blokland, Haffmans, Diepenhorst, Mendels, de Gijselaar, Steger, Wibaut, S. de Vries, Slingenberg, van Basten Batenburg,

en de heeren Ministers van Justitie en van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren d'Aumale van Hardenbroek en van Wassenaer van Catwijck, beiden wegens een sterfgeval; van den heer van Basten Batenburg, wegens dringende ambtsbezigheden, althans het eerste gedeelte der vergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van het Departement van Marine, ten geleide van een exemplaar van het nieuwe reglement voor het Koninklijk -instituut voor de Marine te Willemsoord.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het voorstel van wet tot intrekking van de wet van 23 Maart 1918 (Staatsblad n°. 165), tot tijdelijke afwijking van de wet van 23 Juli 1908 (Staatsblad n°. 236), tot invoering van een wettelijken tijd (281).

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Schönfeld**: Mijnheer de Voorzitter! Na de uitvoerige besprekingen, die gisteren reeds zijn gehouden over het wetsontwerp-Braat, heb ik niet veel meer te zeggen. Alleen nog dit.

Ik ben steeds voorstander geweest van den zomertijd en ben dat nog, maar ik zou bereid zijn mijn stem te geven aan dit wetsontwerp, indien mij overtuigend ware aangetoond, dat het zou zijn in het belang van en overeenkomende met de verlangens van de overgroote meerderheid van het Nederlandsche volk.

Dat is evenwel niet het geval. Men kan gerust vaststellen, dat de bevolking van de steden, niet alleen van de groote, maar ook van de provinciale hoofdplaatsen en provinciesteden, in overgroote meerderheid is voor het behoud van den zomertijd en dat niet is vol te houden de bewering, dat het platteland, de land- en tuinbouwende bevolking in het algemeen, im Groszen und Ganzen, afschaffing van den zomertijd zou wenschen.

Ik stem direct toe, dat naast het nadeel, dat ondervonden wordt door een kleine minderheid, een groote meerderheid van die land- en tuinbouwende bevolking geen hinder van den zomertijd ondervindt.

Er is een beroep gedaan door de voorstanders, waarbij ik mij aansluit, op de ingekomen adressen tot behoud van den zomertijd; speciaal is gewezen op het adres van de Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst. Maar ik wil tevens een beroep doen, en dat ter bestrijding van de cijfers, die gisteren door ons geacht medelid den heer Westerdijk zijn aangehaald, waar hij zeide, dat de besparing op kolen, zelfs in de groote steden, bij behoud van den zomertijd van weinig beteekenis was, op een in verschillende bladen ingezonden en geplaatst stuk van den waarnemenden voorzitter der Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland, waarin ik het volgende lees:

„De lange rij van ingezonden stukken over den zomertijd meen ik met een te moeten vermeerderen en vind daartoe aanleiding in den brief van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw aan de Eerste Kamer, weergevende het resultaat van een onderzoek in deze materie.

Eenige weken geleden is door de Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland een onderzoek ingesteld en aan den Minister medegedeeld, naar de gasbesparing, verkregen door den zomertijd in 1922. Dit onderzoek omvatte alle gasfabrieken in Nederland en had tot resultaat, dat, gerekend op een gasprijs van 12 cent per M³., verleden jaar door de gasverbruikers door den zomertijd eene besparing van rond f 1 000 000 verkregen was."

Dit cijfer acht ik zoo welsprekend, dat ik het aanhaal om aan te toonen de groote voordeelen, die de zomertijd verschaft, vooral in die plaatsen, waar gas voor verlichting en verwarming wordt gebruikt, en dat zijn waarlijk niet alleen de groote steden, maar daartoe behooren ook de kleine, de plattelandssteden en dorpen waar gasfabrieken zijn, dat daaraan niets meer behoeft te worden toegevoegd.

Er is gewezen op het poovere resultaat, dat het onderzoek, door de Regeering ingesteld in verschillende gemeenten naar de kwade gevolgen van den zomertijd, heeft gehad. Ik stem volkomen toe, dat dit onderzoek weinig heeft opgeleverd.

Het is echter de vraag: waar ligt hier — als ik van „schuld" of „fout" mag spreken — de schuld of de fout, bij de besturen, die de vragen hadden te beantwoorden, of bij de vragen zelf?

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal meedeelen de vragen, zooals ik die in mijn qualiteit van burgemeester heb ontvangen van Gedeputeerde Staten van Groningen bij schrijven van 15 December 1922, hetwelk als volgt luidt:

„Gelijk u bekend zal zijn, heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken bij de behandeling van het wetsontwerp tot vaststelling van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1923 aan de Tweede Kamer toegezegd haar zoo volledig mogelijk de gegevens te verstrekken, noodig ter beoordeeling van de voor- en nadeelen verbonden aan handhaving van den zomertijd.

(Schönfeld.)

Ten einde den Minister in staat te kunnen stellen aan die toezegging te kunnen voldoen, noodigen wij u uit, ter voldoening aan het tot ons door Zijne Excellentie bij schrijven, dd. 11 December 1922, n°. 15598, Afdeeling B. B., gedaan verzoek, ons zoo na mogelijk onder cijfers mede te deelen den invloed, welken de zomertijd heeft uit het oogpunt van besparing van kolen en kunstlicht in uwe gemeente.

Tevens zullen wij gaarne uwe zienswijze vernemen omtrent de vraag of het aanbeveling zoude kunnen verdienen, dat de zomertijd, hetzij facultatief wordt gesteld in dien zin, dat gemeentebesturen, die daarop prijsstellen, vervroeging van den wettelijken tijd met een uur zouden kunnen toepassen gedurende eenige maanden in het jaar, hetzij alleen wordt ingevoerd voor de meer stedelijke gemeenten."

Ons gemeentebestuur heeft daarop na ingesteld onderzoek niets anders kunnen antwoorden dan:

,,dat de landbouwende bevolking prijsstelt op het behoud van den wettelijken tijd, maar dat degenen, betrokken bij industrie en nijverheid, voor vervroeging van den wettelijken tijd met een uur gedurende eenige maanden in het jaar de voorkeur geven.

Het is ons niet mogelijk onder cijfers mede te deelen den invloed, welken de zomertijd heeft uit het oogpunt van besparing van kolen en kunstlicht in deze gemeente."

Vandaar dat onder de antwoorden in dat resumé voorkomt, dat Winschoten de gestelde vragen niet heeft kunnen beantwoorden.

Ter vergelijking geef ik nu de vragen, die in 1916 gesteld zijn, en het antwoord, dat ik daarop in mijn qualiteit van burgemeester heb gegeven.

De vragen luidden toen:

,,Het komt mij gewenscht voor, dat na afloop van den termijn, voor welken bij de wet van 27 April 1916 (*Staatsblad* n°. 172) de in de wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236) bedoelde wettelijke tijd met een uur is vervroegd, zoo na mogelijk worde vastgesteld welke gevolgen uit algemeen economisch, zoowel als uit financieel oogpunt die vervroeging heeft gehad.

Ik heb mitsdien de eer U.H.E.G." — het schrijven was gericht tot den Commissaris der Koningin — ,,uit te noodigen in bedoelden omvang een onderzoek te willen instellen, waarbij bepaaldelijk de voor- en nadeelen dier vervroeging worden in het licht gesteld en mij van de uitkomst verslag te doen.

Aan de hand van de door U H.E.G. te verzamelen gegevens. zal ik tevens gaarne uw advies vernemen omtrent de vraag, of bij voortduring van de buitengewone omstandigheden. voor den volgenden zomer het bevorderen van gelijke voorziening gewenscht is te achten en of, afgescheiden van die omstandigheden, er termen zouden zijn, die pleiten voor invoering van den zomertijd op den voet van de wet van 27 April 1916 (*Staatsblad* n°. 172) als blijvenden maatregel."

De Commissaris der Koningin schrijft verder:

,,Naar aanleiding van het vorenstaande heb ik de eer u mede te deelen, dat ik het op prijs zal stellen, uw oordeel te mogen vernemen", enz.

Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van dit meer uitvoerig en gedetailleerd schrijven heb ik toen in mijn gemeente een onderzoek ingesteld bij de hoofden van de daar gevestigde bedrijven.

Ik kan mijn gemeente m. i. als type nemen, omdat daar zoowel de land- en tuinbouwbedrijven als die van handel en industrie worden uitgeoefend.

Ik heb aan de vertegenwoordigers van die verschillende takken van bestaan de vraag gesteld: hoe denkt ge er over, en uit de antwoorden dit resumé opgesteld:

(Schönfeld e. a.)

,,In beleefd antwoord op de ter zijde aangehaalde missive, heb ik de eer U H.E.G. te berichten, dat de tijdsvervroeging voor onze woonplaats gunstige gevolgen heeft gehad, zoowel voor den winkeliersstand alsook voor particulieren, omdat daardoor een aanzienlijke besparing op het gebruik van lichtgas werd verkregen. Alleen de landbouw ondervond er in de maand September eenigen last van, voornamelijk de koemelkers, die gewoon zijn in de vroege morgenuren (5 of 4 uur) het vee in de weide te gaan melken, om de melk tijdig te kunnen afleveren.

Op grond echter van de mij uit verschillende kringen gedane mededeelingen ben ik van meening, dat tijdsvervroeging niet alleen bij voortduring der buitengewone omstandigheden, maar ook daarna, dus als blijvende maatregel, meer voordeel dan nadeel zal veroorzaken."

Nu zal men zeggen, dat ik met dat antwoord mijn schepen heb verbrand, maar gelukkig is dit niet het geval, want geheel onafhankelijk hiervan ben ik nog van meening, dat de zomertijd moet worden gehandhaafd.

Ik heb mijn onderzoek in de omgeving sedert hernieuwd. Deze bestaat in het noordelijk gedeelte uit kleigrond, in het zuidelijk gedeelte uit zand.

Nadat het door den heer Slingenberg aangehaald raadsbesluit van Beerta mij bekend was geworden, heb ik aan verschillende personen gevraagd, of zij van meening waren, dat de zomertijd nadeel meebracht. Zij antwoordden ontkennend. In het zuidelijk gedeelte mijner omgeving, in de zandstreek derhalve, kreeg ik ten antwoord, dat de zomertijd geen nadeel meebrengt, maar wel hinder, b. v. voor het naar school gaan der kinderen en het reizen met trein en tram.

Nu is het in die streek een — ik erken het — verkeerd gebruik, dat men zich niet naar den officieelen tijd, maar naar dien der zon regelt, liefst eenige minuten daarvóór. Vandaar de moeilijkheden en onaangenaamheden, aan den zomertijd verbonden. Werkelijke schade ondervindt men er echter niet van.

Wat zal er nu gebeuren — vroeg de heer Westerdijk — wanneer dit wetsvoorstel wordt verworpen?

Het doet mij genoegen, dat wij — hij tegenstander, ik voorstander van den zomertijd — ons bij de beantwoording van deze vraag ontmoeten en kunnen samengaan.

Mij komt het voor, dat in deze een verzoening van de tegenover elkander staande partijen — ik zeg niet van de steden tegenover het platteland — kan worden tot stand gebracht door de invoering van den Midden-Europeeschen tijd.

Vooral voor de streek, waar ik woon, en waarschijnlijk ook voor het meer zuidelijk gelegen Drente en Overijssel geloof ik, dat men zich daarin gemakkelijk zal schikken.

De Midden-Europeesche tijd verschilt met den Amsterdamschen 40 minuten, maar in oostelijk Groningen is het tijdsverschil met Amsterdam, naar de zon berekend, 10 minuten. Deze moet men derhalve van de 40 minuten aftrekken, zoodat het werkelijke verschil wordt 30 minuten.

Nu kom ik terug op de gewoonte, zooeven reeds door mij aangeduid, dat in onze streek door velen, juist in het landbouwbedrijf werkzaam, onverschillig welke de officieele tijd is, de klok ongeveer ½ uur vóór den zonnetijd wordt gesteld. Met dit halfuur is men derhalve quitte en is het verschil verdwenen en dus zou de landelijke bevolking zich in onze streek uitermate best kunnen schikken in invoering van den Midden-Europeeschen tijd. Ik ondersteun dus in dezen gaarne het denkbeeld van den heer Westerdijk en het komt mij voor, dat ook mijnerzijds in deze een wenk aan de Regeering in die richting mag gegeven worden, hetgeen ik bij deze doe.

De heer **de Waal Malefijt**: Mijnheer de Voorzitter! Het onderwerp, dat wij nu behandelen, ligt in de neutrale zone. Politieke beginselen zijn er dus niet bij betrokken, wat echter nog niet beteekent dat men er hier en daar geen politieke munt uit zal trachten te slaan. In het algemeen kan men deze zaak objectief beschouwen en ik wensch haar dan ook aldus te behandelen.

De invoering van den zomertijd wordt door een groot deel van ons volk zeer gewaardeerd. In beknopten vorm zijn ons de

(de Waal Malefijt.)

voordeelen, die de zomertijd aan het overgroote deel der bevolking biedt, gekenschetst als te zijn van socialen, economischen, ethischen en hygiënischen aard. Deze uitdrukking komt voor in het adres ten gunste van het behoud van den zomertijd, dat wij ontvangen hebben van het daartoe opgerichte comité van actie. Ik zal dit nu niet in bijzonderheden nader ontvouwen. Wij allen kennen het adres. Het is dus voldoende als ik daarop slechts wijs.

In dit adres komt o. a. ook voor het argument van besparing. Er wordt niet de nadruk op gelegd. Het is geen hoofdzaak, maar wel strekt het tot versterking van den wensch. Wanneer men iets verlangt, dat geld kost, is het in deze dagen dubbel zaak om te overwegen, of de geldmiddelen de inwilliging van dien wensch wel toelaten, maar hier hebben wij een verlangen, waarvan de inwilliging geen geld kost, maar integendeel bezuiniging brengt. Hoe groot die bezuiniging is, is niet zoo dadelijk onder cijfers te brengen, maar dat zij zeer belangrijk is, alleen reeds aan besparing van kunstlicht, is ontwijfelbaar.

De geachte verdediger van dit initiatiefvoorstel bestrijdt dit argument op een zeer eigenaardige wijze. Hij zegt in de Memorie van Antwoord: wanneer de gemeenten minder gas en electriciteit verkoopen, dan behalen zij daardoor minder winst en zullen zij het tekort uit belastingen moeten vinden.

Ik acht dit een zeer zonderlinge redeneering, want ieder weet toch, dat gemeentebedrijven in den regel slechts een zeer sobere winst opleveren; bij een gasprijs van 13 cent per M³. bedraagt de winst ternauwernood een halven cent per M³. Dus een M³. gas onnoodig verbruiken, beteekent een verlies van 13 cent voor de particulieren en een bate voor de gemeentekas van slechts een halven cent.

Te recht is gisteren dan ook door den heer Slingenberg opgemerkt, dat men, als men die besparing juist wil waardeeren, moet letten op de algemeene kolenbesparing die verkregen wordt. En die is zeer belangrijk.

Waar men dus aan den wensch van zeer velen voldoen kan en te gelijker tijd een belangrijke economische besparing verkrijgen, geloof ik, dat ook het argument der besparing wel degelijk in aanmerking genomen moet worden.

Ik zeg, dat voor zeer velen het behoud van den zomertijd of de wederinvoering van den zomertijd een groot belang vertegenwoordigt en door hen op hoogen prijs wordt gesteld. Men kan dat het best zien aan het feit, dat het adres, waarvoor men geen voorbereiding heeft kunnen treffen, dat men slechts zeer korten tijd ter teekening heeft kunnen leggen, in die enkele dagen 400 000 handteekeningen heeft verkregen.

Door een tweetal afgevaardigden, n.l. den heer Westerdijk en professor Diepenhorst, is gisteren het pleit gevoerd vóór het initiatiefvoorstel en tegen den zomertijd.

Speciaal over de rede van laatstgenoemde wensch ik enkele opmerkingen te maken, omdat hij zich tot tolk maakte van bezwaren, die zeer dikwijls gehoord worden en die strekken tot verdediging van het voorstel, dat wij nu in behandeling hebben.

Door prof. Diepenhorst is er gisteren opnieuw de nadruk op gelegd, dat wij hier zouden hebben te doen met een noodmaatregel, een crisiswet, en, zoo zegt hij, de crisis is voorbij, dus moet de crisiswet ook worden ingetrokken. Wat nu het eerste aangaat, dat de crisis voorbij is, ik geloof niet, dat er velen in het land zullen zijn, die hem dat op dit oogenblik zullen nazeggen; als wij maar eens even letten op de steenkolenprijzen, die met den dag stijgen en nu in eenige weken een stijging van 25 pct. hebben ondergaan. Ik meen dus, dat wij over het argument van de kolenbesparing ook nu waarlijk niet licht moeten heenloopen en dat men maar niet zonder meer mag verklaren: de crisis is voorbij. Maar ook afgezien daarvan zou ik er op willen wijzen, dat de geachte afgevaardigde zelf dit argument, dat wij hier te doen zouden hebben met een noodmaatregel, heeft afgebroken. Hij heeft dat gedaan door gebruik te maken van een gewone handigheid, en de argumenten van de tegenstanders terloops en vluchtig genoemd en ze vervolgens als van weinig beteekenis ter zijde gesteld.

Die argumenten zijn daardoor echter volstrekt niet ontzenuwd. Ten bewijze, dat wij niet met een crisismaatregel te maken hebben, is er in een van de adressen, welke ons hebben bereikt, op gewezen, dat reeds in 1892 door eenige Rotterdamsche geneesheeren, ondersteund door twee professoren, verzocht is om den Midden-Europeeschen tijd in te voeren. Wat echter vooral gewicht in de schaal legt, is, dat op het internationale congres, dat op 10 Juni 1914 in Parijs is gehouden, op voorstel van dr. Böttinger met algemeene stemmen het besluit is genomen om aan te sturen op invoering van een internationalen zomertijd. De zomertijd is dus niet uitsluitend een crisismaatregel, al geef ik toe, dat door de buitengewone tijdsomstandigheden de invoering is vergemakkelijkt en bespoedigd. Al was er echter geen crisis gekomen, wij zouden den zomertijd toch hebben gekregen; alleen zou het dan wat langer hebben geduurd.

Het argument, dat wij te doen hebben met een crisismaatregel, welke met de crisis behoort te verdwijnen, snijdt dus geen hout.

Het tweede hoofdargument, dat wij gisteren hebben gehoord, is, dat door den zomertijd een onnoodige en onrechtmatige last op land- en tuinbouw wordt gelegd. Als ik deze bewering even nader bezie, dan wijs ik er in de eerste plaats op, dat men volstrekt niet in het algemeen mag spreken van „landbouw", want dat met name in de zandstreken in het geheel geen klachten over den zomertijd worden gehoord. Ik heb dat van een zeer deskundige op dit gebied vernomen en het komt ook voor in een artikel, dat indertijd in *De Kampioen* is opgenomen en dat niet weersproken is. In dit licht vooral moeten, dunkt mij, ook bezien worden de adviezen van de 144 Noordbrabantsche gemeentebesturen, die geen bezwaar bleken te hebben tegen den zomertijd.

In de tweede plaats wijs ik er op, dat volstrekt niet is bewezen, dat b.v. de landarbeiders, op wie men toch ook wel eens het oog mag vestigen, zoo groot bezwaar tegen den zomertijd hebben. Door den heer van der Waerden aan de overzijde van het Binnenhof is met nadruk verzekerd, dat de voorzitter van den Frieschen Landarbeidersbond hem had gezegd, dat bij de arbeiders volstrekt geen behoefte bestond om den zomertijd afgeschaft te krijgen.

In de derde plaats wijs ik er op, dat vele van die bezwaren, welke den landbouw dan heeten te drukken, gemakkelijk zijn te ondervangen door eenvoudig de verschillende werkzaamheden te regelen naar den stand van de zon.

Dat doen de boeren trouwens nu reeds. Een boer heeft niet een agenda, waarop staat: vandaag dit en morgen dat, om zoo laat dit en om zoo laat dat: neen, hij kijkt naar de gewassen op het veld en naar den stand van de zon en naar het weer. Die drie factoren, die wij niet in de hand hebben, beheerschen het landbouwbedrijf, maar niet de klok.

Onze arbeidswetgeving, waarover de industrie zich zoo vaak beklaagt, dat zij er door aan banden wordt gelegd, laat de boeren geheel vrij. Zij kunnen beginnen en eindigen zoo laat zij willen. Trouwens, als wij nagaan dat de zon voortdurend op een ander oogenblik opgaat en ondergaat, het geheele jaar door, en dat zij alle uren van den dag op een andere plaats aan den hemel staat en het weer iederen dag afwisselt, dan kan ik mij niet begrijpen, hoe men aan dat vooruitzetten van de klok zulk een fatalen invloed toeschrijft op het landbouwbedrijf. Ik wijs er op, dat men ook hiermede rekening moet houden, dat de stand van het gewas volstrekt niet ieder jaar op denzelfden datum gelijk is. Dat kan twee of drie weken verschillen en dan scheelt de lengte van den dag ook weer. En dan zou ik willen vragen: is de dagverdeeling in het boerenbedrijf het geheele jaar door in alle streken gelijk? Zijn er geen streken, waar b.v. het melken om vier uur begint en andere, waar die werkzaamheid om zes uur aanvangt? Zijn er geen streken in ons land, waar de scholen des ochtends om acht uur beginnen? Is het niet juist, dat er zelfs streken zijn in Friesland, waar men al lang vóór 12 uur middagmaalt? Het gaat dus niet aan om in het algemeen te spreken van den landbouw als een eenvormig bedrijf, waar de toestanden in den landbouw zooveel verschillen en er zooveel variaties zijn.

Wanneer men, toen er klachten kwamen over de werking

(de Waal Malefijt e. a.)

van den zomertijd, had nagegaan, of het ook mogelijk was die bezwaren weg te nemen, was men, naar ik meen, heel wat verder gekomen, maar nu heeft men juist die bezwaren vergroot en ik geloof, dat dit een van de voornaamste factoren is geweest waardoor langzamerhand zoo ongemerkt een beweging tegen den zomertijd is ontstaan.

Een ander bezwaar, dat wij gisteren gehoord hebben, is, dat de zomertijd kunstmatig en onnatuurlijk is. Ik zou omgekeerd willen zeggen, dat de zomertijd een eenvoudig en doeltreffend middel is om de nadeelen van ons kunstmatig en onnatuurlijk leven en onze kunstmatige en onnatuurlijke dagverdeeling voor een deel op te heffen, om weer smaak aan te kweeken voor het genieten van de natuur en duidelijk te maken het voordeel van meer zon- en daglicht. Ik vertrouwde bijna mijn ooren niet, toen werd gezegd, dat ideëele belangen moesten wijken voor de economische. Zeker, dat gebeurt wel eens, helaas, maar ik zou er toch niet gaarne een principe van willen maken; ik zou, hoezeer ik ook op dit punt voorzichtig ben, meenen, dat men dan nog beter als principe kon stellen, dat de economische belangen moeten zwichten voor de ideëele.

Laat ik thans nog eens in het kort mijn standpunt in dezen uiteenzetten.

Het spijt mij, dat het initiatief — indien dat had moeten worden genomen — niet van de Regeering is uitgegaan. Wij hadden dan een betere toelichting gekregen dan de vage beweringen, die wij nu van alle kanten hebben vernomen, en die vaak niet behoorlijk ondersteund worden door de feiten. Indien verleden jaar in plaats van een vervroeging tot 18 Maart een verlating tot 1 Mei was ingesteld en de zomertijd beperkt was gebleven van Mei tot de helft of driekwart van Augustus, dan zou een groot deel van de klachten geheel achterwege zijn gebleven.

Wat ik zou wenschen is ten eerste, dat er vastheid kwam in de invoering van den zomertijd, zoodat ieder weet wanneer deze definitief plaats heeft. Thans geschiedt dit tusschen 18 Maart en 18 October; men zou — bijv. bij algemeenen maatregel van bestuur — kunnen bepalen, dat de zomertijd aanvangt op den Maandag, vallende tusschen 28 April en 4 Mei, en eindigt op den Maandag, vallende tusschen 29 Augustus en 4 September. Ten tweede zou ik wenschen dat, wanneer dit wetsvoorstel verworpen werd — wat ik van harte hoop —, de Regeering een nauwkeurig onderzoek instelde naar de bezwaren, die tegen den zomertijd zijn ingebracht en op welke wijze daaraan kan worden te gemoet gekomen.

En in de derde plaats zou ik wenschen, dat de Regeering trachtte den draad, die in 1914 is afgebroken, weer aan te knoopen en te komen tot een internationale regeling van den tijd.

Ik heb nagenoeg mijn geheele leven op het platteland gewoond en daardoor heb ik leeren waardeeren de groote beteekenis van het genot van frissche lucht en zonlicht. Daarom gun ik dat genot ook aan de stedelingen en ook aan het groote deel van de plattelandsbevolking, dat aan uren gebonden is en niet zoo vrij in zijn bedrijf als de land- en tuinbouwer. Ik zou er niet graag toe willen medewerken, om een stuk levensgeluk aan een groot deel van ons volk door afschaffing van den zomertijd weder te ontnemen en ik zal dus stemmen tegen het initiatiefvoorstel.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik zou den geachten sprekers in het algemeen willen verzoeken, zich zooveel mogelijk te bekorten. Ik wilde gaarne den Minister van Binnenlandsche Zaken, die straks in de Tweede Kamer moet zijn, heden nog gelegenheid geven te antwoorden, en zoo mogelijk vandaag nog komen tot stemming.

Met die vriendelijke recommandatie geef ik het woord aan den heer Haazevoet.

De heer **Haazevoet**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal trachten aan uw verzoek te voldoen.

Het is mij eenigszins anders gegaan dan dien leden van de Tweede Kamer, die in het Voorloopig Verslag dier Kamer hebben medegedeeld, dat zij bij nadere studie van tegenstanders voorstanders van het wetsvoorstel waren geworden. Door mijn benoeming tot lid van de Commissie van Rapporteurs ben ik vanzelf er toe gebracht, aan dit wetsvoorstel nog meer dan de gewone belangstelling te wijden, en het gevolg daarvan is geweest dat ik, aanvankelijk voorstander van de afschaffing van den zomertijd, zeer sceptisch ben komen te staan tegenover de bezwaren, die tegen den zomertijd worden aangevoerd.

Meer en meer ben ik tot de overtuiging gekomen, dat deze materie zich niet leent voor regeling bij een initiatief-ontwerp. Uit de bezwaren van voor- en tegenstanders blijkt, dat men meer vertrouwen stelt in een ontwerp, dat uitgaat van de Regeering, die niet alleen beter in staat is te beoordeelen wat het algemeen belang eischt, maar die ook beter georiënteerd is ten aanzien van de juistheid der bezwaren. Ik behoor dan ook tot die leden, die betreuren dat deze gang van zaken der Regeering de gelegenheid benomen heeft om zelf een regeling voor te stellen, want, indien de Regeering in dit opzicht voornemens mocht hebben gehad, wat ik slechts veronderstel, dan is de uitvoering van die voornemens zeker belangrijk vertraagd door de indiening van dit wetsvoorstel. Wij staan bovendien voor een zeer slecht voorbereid, om het minder scherp uit te drukken, voor een onvoldoend voorbereid wetsontwerp. In de Tweede Kamer heeft de Commissie van Rapporteurs moeten komen met een Verslag, alvorens het Eindverslag kon worden uitgebracht. De Commissie van Rapporteurs van deze Kamer heeft de Regeering en het Nederlandsche volk niet in ongelegenheid willen brengen, maar een belangrijk deel heeft zeer sterk de neiging gehad, om geen Eindverslag uit te brengen, maar alsnog verschillende inlichtingen te vragen naar aanleiding van de Memorie van Antwoord. Zij heeft dat nagelaten, omdat er meer dan haast is bij een beslissing over dit wetsontwerp. Ofschoon ik betreur, dat de Regeering niet met een regeling is kunnen komen, ben ik aan den anderen kant verheugd, dat de Regeering een passieve houding heeft aangenomen, omdat daardoor de gevoelens zoowel van voor- als tegenstanders tot uiting zijn kunnen komen en de Eerste Kamer thans meer dan ooit gelegenheid heeft, die gevoelens te peilen.

Die gevoelens hebben ongetwijfeld op deze Kamer een indruk gemaakt. Het ligt niet in mijn bedoeling, om de honderden adressen, die tot een respectabelen stapel zijn aangegroeid, ook maar bij name te noemen, maar enkele van de belangrijkste adressen wil ik toch aanhalen.

Ons geacht medelid de heer de Waal Malefijt heeft reeds een belangrijk woord gesproken over de economische voordeelen van den zomertijd, zoodat ik over dit punt niet behoef te spreken. De besparing op het gasverbruik wordt geschat op ruim 1 millioen, en in het adres, dat ons gisteren bereikte, van het Centraal Industrieel Verbond wordt de besparing op electriciteit geschat op bijna 3 millioen.

Het adres van de Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst noemt verschillende voordeelen van den zomertijd op, o. a. een belangrijke daling van het sterftecijfer in de zomermaanden door het genieten van meer licht en lucht, en verschillende andere factoren, die het sterftecijfer omlaag drukken.

De geachte voorsteller van dit wetsontwerp heeft gemeend eenigszins smalend te moeten spreken over de sociale wetgeving in verband met den zomertijd. Ik begrijp niet goed, in welk verband dat noodig was, maar hij heeft daarbij ook genoemd de fabrieksarbeiders, die voor de afschaffing van den zomertijd zouden zijn. Ik zou daartegen willen aanvoeren het adres van 4 April van de georganiseerde arbeiders van alle richtingen (Patrimonium, Amsterdamsche Bestuurdersbond, R.-K. Volksbond) in de hoofdstad, totaal 70 000 georganiseerde arbeiders, die een beroep doen op de Eerste Kamer om het wetsvoorstel niet aan te nemen.

Ik wijs voorts op de adressen van de Kamers van Koophandel te Utrecht en Rotterdam en het belangrijke adres van het Comité van Actie tot behoud van den zomertijd. De geachte voorsteller heeft gezegd, dat het aantal van 400 000 handteekeningen op dat adres weinig zegt, waar alleen Amsterdam al een bevolking heeft van 3/4 millioen, maar hij

31ste VERGADERING. — 19 APRIL 1923.

281. Afschaffing van den Zomertijd.

(Haazevoet.)

kan toch niet verlangen, dat op een verzoekschrift aan de Kamers der Staten-Generaal zelfs door zuigelingen wordt geteekend!

Indien ik uit de verschillende adressen, waarvan ik als lid der Commissie van Rapporteurs de meeste heb willen doorwerken, een conclusie zou moeten trekken, dan zou het deze zijn, dat het groote stadsleven zeer gecompliceerd is, en dat het platteland zich daaraan steeds heeft moeten aanpassen. Men lost deze zaak niet op door te zeggen, gelijk in de Memorie van Antwoord in een zin van 23 regels wordt gezegd, dat het de stadsbevolking te doen is om een uur langer te slapen. Als de stadsbevolking een uur langer slaapt, dan is dat ten behoeve van de plattelandsbevolking. Als werd te gemoet gekomen aan den wensch van den heer Braat en de bevolking van de groote steden algemeen een uur eerder opstond, zonder dat de klokken werden verzet, dan zouden zich dezelfde bezwaren voordoen, die ook thans worden gevoeld.

Ga ik nu de verzoekschriften van beide partijen na, dan constateer ik, dat de voorstanders van den zomertijd homogeen zijn, terwijl daarentegen de boerenbevolking in haar meening verdeeld is. In het Voorloopig Verslag nemen de voorstanders van het ontwerp-Braat genoegen met een bemiddelingsvoorstel en zeggen, dat daardoor reeds een groot deel der bezwaren van de tegenwoordige regeling zou kunnen worden ondervangen. De geachte voorsteller echter wil daarvan niets weten, beschouwt het als contrabande. De geachte voorsteller spreekt smalend van de sociale wetgeving, speciaal van de Arbeidswet. En hij zegt in een zin van 16 regels in de Memorie van Antwoord, dat vrije Zaterdagmiddag en 8-urendag nog niet voldoende waren! En dat er nu nog een zomertijd bij moest. Maar hierin zijn de argumenten van de voorstanders van het ontwerp-Braat toch ongegrond. Vroeger was algemeen het stadsleven niet alleen een uur vroeger dan thans, maar zelfs 2 of 3 uur. Ik herinner mij uit mijn jongensjaren, dat de arbeiders vrij algemeen om 5 of 6 uur in den morgen aan den arbeid begonnen, soms zelfs nog vroeger; hebben wij toen bezwaren gehoord van de landbouwende bevolking? Neen, nog nooit zijn die gehoord.

Sinds dien is het stadsleven door de invoering van de wettelijke regeling van den arbeidstijd zeer belangrijk verlaat, tot acht of negen uur, voor de kantoren soms nog later, en nu heeft de plattelandsbevolking bezwaar, als wij maar voor een gedeelte teruggaan tot wat wij in vroeger jaren hadden. Ik heb vroeger nooit van bezwaren van de plattelandsbevolking gehoord, als de melkrijders om 4 uur hun melk moesten bezorgen, noch van bezwaren van de warmoeziers, toen de schafttijd werd ingevoerd.

Wat zijn de bezwaren, die de geachte voorsteller heeft tegen den Midden-Europeeschen tijd? Hij beschouwt ook dat als contrabande. Enkele leden, o. a. de heer Westerdijk, zouden dezen tijd als een bemiddelingsvoorstel willen aanvaarden. De heer Braat meent echter, dat de landbouwende bevolking daarmede niet verlost is van haar bezwaren. Maar hoe is het dan, als bijv. in Overijssel, Gelderland, Limburg en Groningen aan de Duitsche grens de boerenbevolking geen genoegen zou willen nemen met den Midden-Europeeschen tijd, gesteld met de menschen aan de andere zijde van onze grenzen? Er zijn ons van die zijde nooit bezwaren ter oore gekomen.

Dat het platteland over dit vraagstuk verdeeld is, blijkt o. m. uit een zeer frappante uitlating van een schoolhoofd te Stiens (Fr.), die aan het comité van actie tot behoud van den zomertijd schreef:

> In de laatste dagen had ik gelegenheid, om de meening der landbouwers in deze streek omtrent de invoering van den zomertijd te leeren kennen. De jongere boeren, de meest ontwikkelden, staan niet vijandig tegenover den zomertijd. De meeste landbouwers waren van meening, dat het voor de bijstanders van den heer Braat niet de moeite waard was, er zich zoo druk over te maken. In onze streek zijn tal van menschen, die het behoud van den zomertijd zeer wenschelijk achten."

Door den heer Diepenhorst is gisteren ter sprake gebracht de regeling van den zomertijd als crisismaatregel. Ik zal daar

(Haazevoet c. a.)

niet over spreken, omdat de geachte vorige spreker daarop reeds is ingegaan, maar wel wensch ik aan te nemen, dat er overdrijving is, zoowel bij de voor- als de tegenstanders van den zomertijd. De voordeelen van den zomertijd worden al te zeer uitgemeten, evengoed als de nadeelen, en daarom geloof ik, dat dit ontwerp niet goed door de Kamer kan worden aangenomen, maar dat wij moeten afwachten, of de Regeering wil komen met een bemiddelingsvoorstel. Het is juist die overdrijving, waarover ik sprak, die mij huiverig zou maken, indien ik voorstander was, mijn stem vóór dit ontwerp uit te brengen.

Ik ben van meening, dat ik mij moet aansluiten bij die leden, die van de Regeering verwachten, dat zij de tijdregeling niet uit haar handen zal laten nemen en dat de Eerste Kamer overeenkomstig haar taak is aangewezen, om dat wetsvoorstel af te wijzen.

Zeer juist staat er in het Voorloopig Verslag:

> ,,Het betreft, volgens hen, een belang, hetwelk slechts door ééne groep in den lande wordt voorgestaan, die voor haar streven zeer krachtig propaganda heeft gemaakt. De Eerste Kamer heeft volgens deze leden tegen de eenzijdige behartiging van de belangen of vermeende belangen van deze groep te waken. Bovendien, zoo voegde men hieraan toe, is het oogenblik onjuist gekozen, wijl er met het oog op de politieke situatie kans bestaat, dat de verkiezingen, welke in voorbereiding zijn, worden beheerscht door een groepsbelang met verdoezeling van het algemeen belang."

Daarom geloof ik, dat dit wetsontwerp is geworden een waan van den dag, waartegen vooral deze Kamer heeft te waken en om welken reden zij dit wetsontwerp heeft af te wijzen.

Maar ik begrijp, dat men daarmede, althans staande op het standpunt door mij ingenomen, niet kan volstaan en daarom wensch ik mij te dien opzichte aan te sluiten bij de conclusie der Commissie van Rapporteurs, waar zij haar vertrouwen uitspreekt, dat de Regeering zou komen met een modus vivendi, door den termijn òf te verkorten, gedurende welken de zomertijd zou gelden, òf, gelijk andere leden aangaven, door den Midden-Europeeschen tijd in te voeren.

Ik wensch mij niet uit te spreken vóór een van beide maatregelen; ik laat dat volkomen aan de Regeering over, omdat zij beter geoutilleerd is en zich beter oriënteeren kan te dien opzichte dan welk Kamerlid ook, en ik hoop, dat zij zal komen met een zoodanig voorstel, dat daardoor plattelands- en stadsbevolking tot elkander kunnen worden gebracht en bevredigd.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Een zeer kort woord, ook namens de beide andere leden onzer fractie.

M. i. zijn er aan beide kanten gegronde bezwaren wat betreft de invoering van den zomertijd. Erkend moet worden, dat er moeilijkheden gekomen zijn voor verschillende groepen der landelijke bevolking, vooral voor de veeboeren.

Wat den tuinbouw betreft, meen ik, dat de daarvoor genoemde bezwaren wel wat overdreven zijn, als men bedenkt, dat in de oorlogsjaren, toen ook reeds de zomertijd was ingevoerd, de tuinbouw toch heeft kunnen beantwoorden aan de zeer hooge eischen, die de export stelde, en klachten van den tuinbouw over den zomertijd toen in het geheel niet werden vernomen. Deze hoort men eerst sinds den laatsten tijd.

Maar ook het bezwaar, dat geldt voor kinderen buiten en in de stad, die niet tijdig te bed kunnen gaan, acht ik niet denkbeeldig. Maar daartegenover staat toch heel veel en m. i. meer.

De bezuiniging op kunstlicht, die wel van eenig belang is, zou ik willen uitschakelen, want die acht ik niet van overwegend belang.

Maar er zijn hygiënische voordeelen, van langer daglicht voor zeer groote groepen der bevolking in de groote steden en ook in de kleinere steden. Een uur langer zonlicht is voor die groepen van personen, die hun werk binnenshuis moeten verrichten, van heel veel waarde, en het komt mij voor, nu

(Pothuis-Smit e. a.)

er door die talrijke adhaesiebetuigingen blijk is gegeven van de heerschende mentaliteit, dat daaraan groote waarde moet worden gehecht.

Wat het bezwaar betreft, dat zooveel kinderen niet op tijd naar bed zouden gaan, ik meen dat daaraan grootendeels is te gemoet te komen. Jongere kinderen slapen overdag toch ook en in een ordelijk gezin maakt men daarvan eenvoudig gewoonte en geeft dit weinig last. Mochten er in dit opzicht nog bezwaren overblijven, dan stel ik daartegenover iets, dat dien kinderen ten goede komt, dat hiermede gewonnen wordt, misschien voor een groot deel voor de grootere kinderen. nl. dat 's avonds een uur later het kunstlicht wordt ontstoken. Wie, zooals ik, van nabij bekend is met het maken van huiswerk door deze kinderen en denkt aan de warme hooge huizen in de steden, zal moeten toegeven, dat het een groot voordeel is, wanneer het kunstlicht een uur later wordt ontstoken.

Mijnheer de Voorzitter! Sommige sprekers hebben gemeend de Memorie van Antwoord van den voorsteller ter zijde te moeten stellen. Ik zou er echter een enkelen zin van willen aanhalen.

In de laatste alinea van bladz. 2 doet de voorsteller het voorkomen, alsof de bedoeling van de actie tot het behoud van den zomertijd zou zijn het opzetten van het stadspubliek tegen de plattelandsbevolking.

Het platteland zelf zal wel vreedzamer zijn dan de stad, maar of ook de bewoners van het platteland zooveel vreedzamer zouden zijn dan de stedelingen, lijkt mij zeer moeilijk uit te maken.

Het lijkt mij ook een gewaagde bewering, dat in de stad minder zou worden gearbeid dan op het platteland. Het is een andere soort arbeid, maar beide soorten moeten worden gewaardeerd.

Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij heel verkeerd, dat de voorsteller hiermede de tegenstellingen tusschen de stad en het platteland naar voren heeft geschoven.

Ook de conclusie van den heer Braat lijkt mij onjuist, nl., dat de voorstanders van den zomertijd slechts genot en pleizier beoogen. De heer Braat vergeet, dat het een genot is van hoogere orde, nl. het meer profiteeren van de natuur, waarvan de stedeling in tegenstelling met den plattelander zoo weinig kan genieten. Ik betreur in het algemeen de op-despitsdrijving van de tegenstellingen tusschen de stad en het platteland. Zij hebben elkaar noodig. Wanneer dan ook de heer Braat den stedeling aan den plattelander voorstelt als een luien pleiziermaker, lijkt mij dat een geheel verkeerde manier van doen. De heer Braat had het moeten waardeeren, dat de stadsbewoners de voorkeur geven aan het vermaak bij daglicht in de natuur boven het vermaak bij kunstlicht in de stad.

Mijnheer de Voorzitter! Het lijdt geen twijfel of wanneer een referendum zou worden gehouden, zouden de meeste stemmen zijn uitgebracht vóór het behoud van den zomertijd.

Toch wenscht ook onze fractie nog op te merken, dat indien het wetsvoorstel zal verworpen worden, zooals wij hopen, de Regeering beider belangen in het oog zal vatten. Wellicht is het mogelijk door beperking van den duur van den zomertijd, niet in aantal minuten, maar in aantal maanden dien hij zal gelden.

Mijnheer de Voorzitter! Onze fractie zal tegen het voorstel stemmen.

De heer **W. Fransen**: Mijnheer de Voorzitter! Datgene, wat ik over dit voorstel van wet in het midden had willen brengen, is reeds voor een groot gedeelte gezegd door de verschillende sprekers, die mij vooraf zijn gegaan. Hoewel ik daarom aan uw verzoek kan voldoen, om zoo kort mogelijk in mijn betoog te zijn, wil ik toch een paar opmerkingen maken, waarbij ik er mij voor zal wachten in herhaling te treden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met een woord van dank te brengen aan de Tweede Kamer, die zoo goed is geweest dit voorstel van de heeren Braat en de Boer aan te nemen. Niet, dat ik zou instemmen met dit wetsvoorstel, maar omdat daardoor de Tweede Kamer een buitengewonen dienst aan den Lande heeft bewezen. Zij heeft nl. aan het

(W. Fransen.)

Nederlandsche volk duidelijk aangetoond, dat de Eerste Kamer onmisbaar is. Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg dat met volle overtuiging.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoor den heer Mendels daar zeggen, „dat ik er een slaatje uit sla". Ik wil daarom onmiddellijk aanhalen de woorden, die het sociaal-democratisch dagblad *Het Volk* heeft geschreven:

> „De verwachting van honderdduizenden is op u gericht, Eerste Kamer. Gij hebt het nu in de hand om voor een massa van honderd en nogmaals honderdduizenden vreugde, natuurgenot en gezondheid terug te schenken, wat de Tweede Kamer hen wil ontnemen."

De Eerste Kamer is er om dit gevaar nog te kunnen afwenden en daarvoor komt de Tweede Kamer dank toe van het Nederlandsche volk, omdat thans de Eerste Kamer duidelijk kan toonen, er te zijn om te waken voor „den waan van den dag".

Het mag ook voor de sociaal-democraten en hun orgaan *Het Volk* een voldoening zijn, dat de socialisten der Tweede Kamer hun zin niet hebben gekregen, toen zij de Eerste Kamer wilden afschaffen, want dan zouden zij, die altijd voorgeven te waken voor de levensvreugde van het volk, onherroepelijk dit genot aan de bevolking ontnomen hebben.

Er is hier, en te recht, sprake van een crisismaatregel. Prof. Diepenhorst heeft gisteren gesproken van een oorlogskind. Wij weten allen, dat er in den crisistijd een massa zoogenaamde oorlogskinderen geboren zijn, maar daaronder waren vele wangedrochten, die van lieverlede door de Kamers reeds zijn afgemaakt.

Nu het hier echter een schoon oorlogskind betreft, wil men ook dit gaan vermoorden, alleen omdat het een oorlogskind is.

De lasten, welke door de landbouwers van den zomertijd worden ondervonden, zijn ongetwijfeld een beetje overdreven.

Wanneer ik mij voorstel de oostelijke grens van ons land, van den Dollard tot het uiterste puntje van Limburg, waar aan de overzijde der grens de landbouwende bevolking sinds jaren her 40 minuten met de klok vooruit was, dan kan ik mij niet voorstellen, dat op de strook grond, ten westen van die grens, die Nederland heet, het voor de landbouwers aan dezen kant van de grens zoo ontzettend nadeelig zou wezen, wanneer zij nu nog eens een kwartiertje vroeger gingen leven.

De lasten voor den landbouwer zijn niet zoo erg als men het voorstelt. Ik heb hier voor mij een rede van den heer Bakker, lid der Tweede Kamer, die onder andere gezegd heeft:

> „Ondanks deze wisselwerking zou ik persoonlijk mij als bewoner van het platteland tegen den zomertijd niet willen verzetten.
>
> Ook wil ik erkennen, dat een uur daglicht meer voor de steden voor velen een stuk levensgenot beteekent en ter wille daarvan zou ik mij als plattelander gaarne eenige opofferingen willen getroosten.
>
> Doch gezien de verwarring en den strijd, waartoe de zomertijd aanleiding geeft, meen ik mij daartegen te moeten verzetten.
>
> Die verwarring is er op het platteland, want ook al wijst de torenklok den officieelen tijd aan, de schaft- en rusttijden worden volgens den zomertijd gehouden, wat ook wel niet anders kan, omdat de werktijden ook volgens dien tijd geregeld worden."

Aanleiding tot verwarring geeft het gebruik van twee klokken, maar ik vraag wie de oorzaak dier verwarring is. Wanneer men slechts trouw den wettelijken tijd naleefde zou er geen enkele reden voor verwarring zijn. Er is geen wet te maken, die iedereen bevredigt, en een tijd voor zulke wetten zullen wij ook wel nooit beleven.

In het gedeelte van Friesland, in de onmiddellijke nabijheid waar ik woon — het is zooeven reeds aangehaald, dat het hoofd der school te Stiens, die daar reeds jarenlang vertoeft, en met den toestand aldaar goed op de hoogte is, een onderzoek omtrent den zomertijd heeft ingesteld en met den boeren-

stand daar over heeft gesproken. Gebleken is hem, dat men daar niet veel op den zomertijd tegen heeft; de jongere boeren zijn meer democratisch en kunnen zich beter schikken — noemt men het een groot bezwaar, daar men gewoon is 's morgens om 10 uur het middagmaal te gebruiken en dat dan om 9 uur zou moeten doen. De boeren zijn dus daar reeds twee uren voor en het bezwaar, hier genoemd, wordt dus meer door de menschen zelf dan door de wet geschapen.

Waar ik u beloofd heb kort te zullen zijn, wil ik over de besparing niet veel spreken.

Alleen wil ik er op wijzen, dat de heer Braat in de Tweede Kamer heeft gezegd, dat de lichtbesparing in de steden tot gevolg heeft, dat de gemeentelijke lichtbedrijven niet die winst zullen maken, die zij anders zouden gemaakt hebben. Maar zijn die bedrijven er enkel en alleen voor om winst te maken? Of zijn ze er alleen in het belang van het publiek? Mij dunkt, dit laatste. Die lichtbedrijven moeten ingericht zijn en zijn ook ingericht op de grootst mogelijke productie in den winter, wanneer er zeer veel kunstlicht moet gebruikt worden. Geleidelijk neemt de productie af naarmate men langer daglicht krijgt. De gemeentebedrijven zijn er voor het publiek en niet omgekeerd het publiek voor die bedrijven, en het gaat niet aan het publiek te dwingen onnoodig de producten van die bedrijven af te nemen. Evenmin zal de voorsteller van dit voorstel gereedschappen of werktuigen voor het landbouwbedrijf koopen, die hij niet noodig heeft, alleen om de fabrieken van haar voorraden af te helpen en die een voldoende winst te doen behalen.

De heer Haazevoet heeft gewezen op een adres, waarin een besparing van eenige millioenen als gevolg van den zomertijd wordt berekend. Noch de heer Braat, noch een zijner medestanders zal durven ontkennen, dat de zomertijd een ontzaglijke besparing geeft wat betreft het gebruik van kunstlicht; iedere bewoner van ons land gebruikt immers gedurende 5 maanden een uur per dag minder kunstlicht. Ik heb ook een globale berekening van die besparing gemaakt en ik ben gekomen tot een nog hooger bedrag dan de zoo pas genoemde 3,5 millioen; en waar ik mij niet aan overdrijving wil schuldig maken, zal ik dit bedrag ook tot het mijne maken als het te besparen bedrag, alhoewel ik tot een paar millioen hooger kwam.

Op de groote voordeelen van den zomertijd met het oog op de gezondheid, enz. zal ik niet ingaan na hetgeen daarover reeds gezegd is.

Ik wil ten slotte nog een beroep doen op deze Kamer om dit voorstel te verwerpen in het belang van duizenden en duizenden winkeliers met hun vrouwen en kinderen, die dag in, dag uit in hun winkel staan, in de soms duffe en onaangename lucht van de daar verkochte waren, en in het belang van de honderdduizenden winkel-, kantoor-, magazijnbedienden, atelierpersoneel, enz., die anders beroofd zouden worden van het genot van het vertoeven in de frissche lucht gedurende een extra uur bij daglicht na een lange dagtaak in duffe ateliers, kantoren en winkels.

Mijnheer de Voorzitter! Ik doe dit beroep met het volste vertrouwen op deze Kamer, waar u heden het schitterend voorbeeld heeft gegeven, om hier reeds den zomertijd in te voeren, door het aanvangsuur onzer werkzaamheden met een uur te vervroegen.

De waarnemende **Voorzitter**: Er zijn thans geen sprekers meer ingeschreven. Verlangt de heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw het woord?

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter!

De waarnemende **Voorzitter**: Dan geef ik het woord aan den heer Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer Slingenberg heeft er der

Regeering een ernstige grief van gemaakt, dat zij in de discussie betreffende het initiatief-voorstel zich niet heeft gemengd. Dat was anders een zeventig jaren geleden — herinnerde hij —, en met een beroep op Thorbecke, wiens traditiën, gelijk wij dezer dagen mochten vernemen, het zuiverst door de partij van den geachten afgevaardigde worden voortgezet, betoogde hij de noodzaak van een dergelijke inmenging. Zoo straks zal ik een viertal initiatief-voorstellen, in de laatste tien jaren behandeld, mededeelen, waarbij de Regeering het woord heeft gevoerd. Men behoeft dus met den heer Slingenberg geen zeventig jaren terug te gaan om te weten, dat de Regeering, om gevraagde inlichtingen te verstrekken, om feitelijke inlichtingen te verstrekken, aan de beraadslagingen over initiatief-voorstellen eenige malen heeft deelgenomen.

Wat is evenwel in 1853 gebeurd?

Ik heb de discussies, waarop de geachte afgevaardigde de heer van Slingenberg zich beroept, nog eens nagegaan en ik kwam tot de conclusie, dat het toenmalig Kabinet niet veel genoegen beleefd heeft van zijn toen gevolgde gedragslijn. Het ging, gelijk de geachte afgevaardigde herinnerde, over de afschaffing van het tonnengeld en van den accijns op het geslacht. Thorbecke, die in April 1853 als Minister was afgetreden, had met verschillende zijner medeleden daartoe het initiatief genomen.

Toen heeft in de vergadering der Tweede Kamer van 15 December 1853 de Minister van Financiën gedurende de behandeling van dit wetsvoorstel zich de opmerking veroorloofd, dat een der geachte afgevaardigden van ophitsing door hoogere belastingambtenaren had gesproken, wat tot verzet tegen de inning zou kunnen leiden. Daarop vroeg de heer Sloet tot Oldhuis aanstonds het woord voor een persoonlijk feit. In de vergadering van 20 December daaraanvolgende hield de Minister van Financiën, van Doorn, een lange rede tot bestrijding van het voorstel, waarop volgt het antwoord van Thorbecke, door den heer Slingenberg in herinnering gebracht. Inderdaad zeide Thorbecke, dat de voorstellers het niet vreemd vonden, dat de Minister het woord nam. „Maar", voegde hij er aan toe, „hetgeen zij vreemd hebben kunnen vinden, hetgeen zij vreemd hebben gevonden, is dat de Minister van Financiën op dit oogenblik heeft kunnen goedvinden een hartstochtelijk en partijdig pleidooi tegen het voorstel en de voorstellers uit te spreken."

Men ziet het, welwillend bejegende de woordvoerder der voorstellers de Regeering niet. Trouwens, deze geheele behandeling droeg, gelijk de verdere discussies bewezen, waaraan nog de Premier van Hall en ook Minister Donker Curtius deelnamen, een zuiver politiek karakter. Men leefde in de dagen dat een initiatief-voorstel — men denke aan dat der negen mannen — eigenlijk als iets inconstitutioneels, als weinig minder dan een beleediging der Regeering werd beschouwd.

Trouwens, dat de geachte afgevaardigde zeventig jaren in onze parlementaire geschiedenis is moeten teruggaan om zijn voorbeeld te vinden, bewijst wel, dat de regel een gansch andere is.

In de laatste tien jaren hebben, voor zoover ik heb kunnen nagaan, een vijftal malen bewindslieden bij beraadslagingen over initiatief-voorstellen van Tweede-Kamerleden in Tweede en Eerste Kamer het woord gevoerd. In de vergadering der Tweede Kamer van 6 November 1915 heeft de toenmalige Minister van Oorlog naar aanleiding van een verzoek, in de schriftelijke gedachtenwisseling gedaan, gesproken over het initiatief-voorstel-Eland in zake art. 12 der wet tot bevordering van officieren. De Minister helderde misverstanden op en gaf, behoudens volle vrijheid der Regeering, zich een meening te vormen over het wetsontwerp na het advies van den Raad van State, een zeer voorloopig oordeel.

In de vergadering der Tweede Kamer van 11 Mei 1917 heeft Minister Cort van der Linden geantwoord op pertinente vragen in zake het wetsvoorstel-Marchant c. s. betreffende art. 26 der Lager-onderwijswet, terwijl hij in de Eerste Kamer op 31 Augustus 1917 enkele misverstanden ophelderde.

In de vergadering van de Tweede Kamer van 10 Mei 1913

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

heeft de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken in zake het initiatiefvoorstel-Vliegen betreffende verlenging van den tijd van opening van de stembureaux gezegd, dat hij naar aanleiding van de Memorie van Toelichting enkele inlichtingen wilde geven over de meeningen van groote gemeenten.

In de vergadering der Tweede Kamer van 3 December 1914 heeft Minister Ort naar aanleiding van een vraag, in de Kamer aan de Regeering gedaan, gesproken over het wetsvoorstel-Mendels in zake gedwongen ontruiming van woningen, maar hij bleef buiten de eigenlijke discussie.

Deze vier gevallen zijn uitzonderingen op den regel, dat de Regeering zich buiten de discussies houdt. En in die vier gevallen sprak de Regeering geen gemotiveerd oordeel over het voorstel uit, doch antwoordde slechts op vragen of sprak om vergissingen te achterhalen of inlichtingen te geven.

Trouwens, de geachte afgevaardigde de heer Slingenberg, die thans afzijdigheid van de Regeering meent te mogen gispen, heeft nog geen twee jaren geleden dezelfde quaestie in gansch anderen zin in deze Kamer behandeld. Het gold toen het initiatief-voorstel-Bomans, tot het nemen van maatregelen ter voorkoming van de inlijving der voorloopig vrijgestelde dienstplichtigen der lichting 1921. De heer Verheijen stelde voor de behandeling te verdagen totdat de Minister van Oorlog in de gelegenheid zou zijn van zijn zienswijze te doen blijken. Van de zijde van den heer Slingenberg werd dat voorstel met klem bestreden. De geachte afgevaardigde sprak toen — het was in de vergadering van 28 Juli 1921 — de volgende na de rede van den geachten afgevaardigde van gisteren merkwaardige woorden: ,,Bij een initiatief-voorstel komt het oordeel van de Regeering eerst na de beslissing van de Staten-Generaal, niet vóóraf.''

Met den heer Slingenberg van 1921 kan ik volkomen meegaan. Inderdaad leidt onze Grondwet er toe, dat de Regeering zich, indien mogelijk, houdt buiten de beraadslagingen over een initiatief-voorstel. Immers, in art. 117 der Grondwet lezen wij, dat de Staten-Generaal het recht hebben voorstellen van wet aan den Koning te doen. In art. 118, tweede lid, werdt de bevoegdheid van de Tweede Kamer vastgesteld om de verdediging door een of meer harer leden aan de Eerste Kamer voor te dragen. Bewijzen te over, dat de Grondwetgever zich de initiatief-voorstellen heeft gedacht als een daad van de Staten-Generaal, waaraan de Regeering eerst deelneemt, nadat de Eerste Kamer haar zegel aan het voorstel heeft gehecht. Dit klemt te meer, omdat eerst daarna ook de Raad van State pleegt gehoord te worden. Het zou van weinig deferentie voor dat hooge college getuigen, indien de verantwoordelijke bewindslieden reeds voordat het advies van dat college was ingewonnen, zich over het voorstel zelf uitlieten.

Intusschen geef ik gaarne toe, dat de Regeering verstandig handelt, wanneer zij niet al te doctrinair in deze optreedt. Ik kan mij volkomen indenken in den toestand, dat men inlichtingen verlangt, die slechts de Regeering bij machte is te verstrekken en dat zij die mondeling of schriftelijk geeft of dat een Minister vergissingen recht zet.

Zoo heb ik de Kamer schriftelijk in het onderhavige geval inlichtingen gegeven. Maar in den loop van de behandeling spontaan in te grijpen, met beslistheid vóór of tegen partij te kiezen, komt mij voor in strijd te zijn met wat de Grondwet zich heeft gedacht.

Daarom volsta ik met de volgende mededeelingen.

De naburige landen maken het ons dit jaar moeilijk een beslissing te nemen. Aanvankelijk was in België de aanvang van den zomertijd gesteld op 31 Maart—1 April. Dat besluit is later weer ingetrokken uit overweging, dat de aangrenzende landen het niet deden en dat dus het internationaal verkeer gevaar liep. Niet eerder dan gisteren heeft de Regeering officieel bericht ontvangen, dat in België de zomertijd op 21—22 April zal worden ingevoerd. Uit officieuze berichten zou tevens volgen, dat Frankrijk in elk geval geen zomertijd zal invoeren. In dat geval zal, als inderdaad België het in den loop der volgende week wel doet, in het internationaal verkeer ongetwijfeld verwarring ontstaan, ook al omdat de tijd ten eenenmale ontbreekt om de zaak behoorlijk te regelen. De Nederlandsche spoorwegen hebben, toen

(Minister **Ruys de Beerenbrouck e. a.**)

het buitenland bleef aarzelen en onzekerheid bleef bestaan, maatregelen genomen om op 1 Juni eerstkomende den zomerdienst in te voeren. Die voorbereiding is echter nog niet zoo ver gevorderd, of bij de regeling van dien dienst kan nog wel rekening worden gehouden met een eventueel in te voeren zomertijd. Daarentegen zou de dienst geheel in de war loopen, indien de Regeering nog vóór 1 Juni den zomertijd invoerde. Ik wijs ook op een courantenbericht, dat de invoering van den zomertijd op 1 Juni in Duitschland niet doorgaat, omdat de spoorboekjes met den zomerdienst al gedrukt bleken te zijn en een verandering vóór 1 Juni haast niet meer zou kunnen worden aangebracht.

Onder deze omstandigheden overweegt de Regeering ernstig, om, mocht de Kamer — de Regeering moet met die mogelijkheid rekening houden — het in behandeling zijnde wetsvoorstel niet aannemen, voor dit jaar met ingang van 1 Juni den zomertijd in te voeren. Op welken datum in dat geval het einde van den zomertijd zal zijn te bepalen, kan dan nader worden nagegaan.

Een wetswijziging, welke den datum voor den zomertijd in de wet zou vastleggen, kan ik onmogelijk toezeggen. Gelijk reeds herhaaldelijk is betoogd, dwingen de belangen van het internationale verkeer, rekening te houden met de gedragslijn, die de aangrenzende landen volgen. Het zou dan ook tot groote moeilijkheden leiden, indien aan de Regeering de vrijheid werd benomen om bij hetgeen onze buren doen zich meer of minder aan te passen.

Over hoeveel dagen de bewegingsvrijheid der Regeering zich moet uitstrekken, is door mij niet te zeggen. Wat den midden-Europeeschen tijd betreft, kan de Regeering allerminst op het oogenblik daaromtrent eenige toezegging doen in toestemmenden of afwijzenden zin.

De heer **Braat**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zeg de Kamer dank, dat zij mij in de gelegenheid heeft gesteld om dit wetsvoorstel hier te verdedigen.

Er is over deze zaak veel geschreven en gesproken en het is mij, evenals de sprekers, uiterst moeilijk, om nieuwe stof aan te voeren.

Ik dank degenen, die hebben gesproken ten gunste van het wetsvoorstel, in het bijzonder den heer Diepenhorst voor het tweede gedeelte van diens rede. Deze heeft zeer zeker het platteland een grooten dienst bewezen door de helderheid van zijn betoog. Het eerste gedeelte echter van 's heeren Diepenhorst's rede was voor mij persoonlijk minder aangenaam om aan te hooren, maar waar hij een voorstander is van het wetsvoorstel, ga ik daarop niet in. Ik kom hier ook niet om politieke zaken te bespreken, maar alleen voor dit wetsvoorstel; dat laat mijn partij zoo gaarne over aan de politieke heeren, die daaraan dagen en weken kunnen zoek maken en ten slotte elkander heel weinig nieuws hebben verteld.

De land- en tuinbouw kan heel slecht met den zomertijd opschieten en men maakt het ons met handhaving daarvan buitengewoon moeilijk. Ik wil niet in herhalingen treden; verschillende sprekers hebben reeds duidelijk in het licht gesteld, dat de land- en tuinbouw rekening moet houden met de zon en dat het heel moeilijk wordt wanneer de klok een uur vooruit wordt gezet.

Ons geheele bedrijf moet zich naar de zon regelen en het vooruitzetten van de klok is voor ons een groote hindernis. Daardoor moet men 's morgens te vroeg aan den arbeid beginnen en 's avonds te vroeg naar huis gaan. Verschillende sprekers hebben gezegd, dat de landbouwers een uur later zouden kunnen beginnen, maar dan zouden de landbouwarbeiders in de nabijheid van de steden nog een uur of anderhalf uur moeten werken, terwijl hun mede-arbeiders op fabrieken, enz. al naar huis gaan. Dat doen zij eenvoudig niet, zij willen te gelijk met de anderen op en neer gaan en daarom is het voor ons onmogelijk ons aan te passen. Van verschillende zijden is al genoemd het wieden en het oogsten. Het melken moet zich richten naar het uur van vertrek van treinen, trams of booten. Gisteren heeft een van de geachte sprekers gezegd, dat men het melken wel later kan doen, maar dat is niet juist, de melk moet aanwezig zijn op het uur van vertrek van tram, trein of boot, om vervoerd te wor-

31ste VERGADERING. — 19 APRIL 1923.

281. Afschaffing van den Zomertijd.

(Braat.)

den naar de stad. Wanneer men niet blind wil blijven voor de bezwaren, weet men, dat het niet anders kan.

Het landbouwbedrijf vangt aan als de zon opkomt en eindigt met het einde van den dag. In de steden ziet men het tegendeel, daar wordt een groot deel van den nacht als dag gebruikt en omgekeerd. De steden kunnen zich zeer gemakkelijk aanpassen aan den ouden tijd; vóór den oorlog hebben wij nooit gehoord, dat de uitoefening van de bedrijven in de steden onmogelijk was, toen was er nog geen sprake van zomertijd en marcheerde alles even goed. Nu echter is men eenigszins verwend door plezier en genot; men heeft gezien, dat men 's avonds een uur langer daglicht kan krijgen door de klok te verzetten, en ten behoeve van genot en plezier wil men, dat aan een ander gedeelte van de bevolking hinder, last en schade wordt aangedaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik betreur ten zeerste, dat de groote dagbladen het vuur van verzet hebben aangeblazen. Vooral is daarin voorgegaan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Het is vanouds bekend, dat deze courant geen vriend is van de plattelandsbevolking. Wij hebben dat gezien in den distributietijd, wij hebben dat verder gezien uit het geschrijf over het kwakzalversmiddel tegen de tongblaar van van den Berg en wij hebben het thans gezien bij de behandeling van den zomertijd. Andere bladen zijn haar zeker gevolgd, maar toch op een meer bescheiden manier. Toch hebben die verschillende bladen geen goede argumenten kunnen aanvoeren. Zij hebben in verschillende stukken wel gevraagd om meer licht, zij hebben de Regeering mobiel gemaakt, zij hebben gewild, dat van alle mogelijke zijden meer licht werd ontstoken, maar zelf bleven zij in gebreke meer licht te verschaffen, hoewel zij toch over ruime persoonlijke en andere inlichtingen beschikten, en zij bleven in gebreke aan te toonen, dat het noodzakelijk was mijn wetsvoorstel af te wijzen.

Andere stukken, die argumenten aanvoerden tegen den zomertijd, werden geweerd, daarvoor werd geen plaats ingeruimd in de bladen, zoodat het Nederlandsche volk eenzijdig is ingelicht.

Ik heb daarvoor een klein bewijsstuk bij mij, dat elk belangstellend lid kan inzien, waaruit blijkt, hoe de verschillende bladen de macht in handen wisten te houden en de politiek te sturen in een richting, die enkele schrijvers wilden.

Iemand uit Rotterdam schrijft mij:

> ,,Het trok de aandacht van ondergeteekende, dat in het *Rotterdamsch Nieuwsblad* niet anders dan ingezonden stukken voorkwamen tot behoud der zomertijd.
>
> Als tegenstander er van zond hij een stuk in tegen het behoud, dat echter door de redactie werd geweigerd, zoodat van hoor en wederhoor geen sprake is en alleen voorstanders der zomertijd gelegenheid krijgen zich te uiten. Het stuk en de weigering gaat hierbij. Van de pl.m. 30 arbeiders, welke hij over de zomertijd sprak, waren er slechts 3 vóór het behoud."

Het officieele stuk van het *Rotterdamsch Nieuwsblad* luidt:

> ,,Den heer F. T. J. Hesselberg,
> Brouwersstraat 30*a*,
> Rotterdam.
>
> Rotterdam, 9 Maart 1923.
>
> Mijnheer,
>
> De redactie wenscht uw stuk geen plaats in te ruimen, omdat zij van meening is, dat wel degelijk het allergrootste deel des volks den zomertijd wenscht. De opmerking, dat arbeiders met den zomertijd nog vroeger zouden moeten opstaan, is natuurlijk onjuist. De heele dagregeling wordt verzet, dus ook het uur van naar bed gaan vervroegd. Waar thans een sympathieke beweging tot behoud van den zomertijd gaande is, wenscht de redactie geen spaak in het wiel te doen steken, op onjuiste motieven.
>
> Hoogachtend,
> Rotterdamsch Nieuwsblad."

Ik heb hier nog een schrijven bij mij over een geweigerd artikel, aldus luidende:

> ,,Dit artikel heb ik aan zeven groote bladen aangeboden; ik constateer thans, dat 4 er van mij zelfs geen antwoord waardig keurden, en 3 er van — *Nieuws v. d. Dag*, *Telegraaf* en *N. Rott. Courant* — onder verschillende uitvluchten weigerden, terwijl toch ellenlange kolommen hun bladen vulden. O, zeker, pro en contra; doch: pro met koeien van letters en hoofdartikels, en contra: in een hoek. Hunne 3 brieven heb ik aan de Eerste Kamer bij het adres overgelegd. Nimmer meer, dan thans in dezen strijd is mij duidelijker gebleken, hoe machtige bladen hun lezers inlichten; ze bidden om méér zon, en nochtans schijnen zij het licht te schuwen."

Toch, Mijnheer de Voorzitter, zijn de klachten van land- en tuinbouw en van andere categorieën doorgedrongen, en het is gebleken, dat die klachten domineerden. De klachten der stedelingen konden niet opwegen tegen die van land- en tuinbouw.

Land- en tuinbouw moeten door handhaving van den zomertijd gehinderd worden ter wille van het plezier en genot van anderen. Wij vragen ons af: kan de wereld daarvan bestaan? Zeker niet, Mijnheer de Voorzitter! Plezier en genot, dat is het eenige, wat van de zijde van de voorstanders van den zomertijd kan worden aangevoerd, want al het andere dat zij zeggen verzinkt in het niet, wanneer men het onder de loupe bekijkt. Het kan den toets der critiek niet doorstaan. Zooals ik in de Memorie van Antwoord heb toegelicht, zal de onzijdige balans ten gunste van land- en tuinbouw moeten overslaan.

Na dit courantengeschrijf is een comité van actie ontstaan. Prof. dr. van Leersum, mr. Frenkel en dr. van der Mijle hebben er zitting in genomen. Het is wel eigenaardig, dat dergelijke heeren iets dergelijks op touw willen zetten, zooals zij gedaan hebben. Zij gaan eerst ageeren tegen land- en tuinbouw en tegen de gezondheid der kinderen. Zij hebben den strijd aangebonden en door lieden van allerlei slag met lijsten laten loopen. Hier in den Haag hebben wij in de restaurants menschen met lijsten kunnen zien loopen, die den bezoekers vroegen, of zij wilden teekenen op die lijsten, en als ze dat niet wilden, of zij dan maar wilden toestaan, dat degenen, die met de lijsten liepen, het voor hen deden. Dan werd gevraagd, hoe zijn vrouw heette en de kinderen. Hoe oud die kinderen waren, werd niet gevraagd. De heer Haazevoet zeide wel, dat zuigelingen niet kunnen teekenen, maar dat bewijst niet, dat hun namen niet op de lijsten voorkwamen. Dat is door verschillende menschen becritiseerd, maar de bladen hebben eenvoudig geweigerd het op te nemen. Ik hoop dan ook, dat de Kamer deze beweging op haar juiste waarde zal weten te schatten.

Dat de zomertijd ook niet aan te bevelen is voor kinderen, vooral voor hen, die op verren afstand van hun school wonen, is reeds door verschillenden toegelicht. Als de kinderen een uur of meer naar de school moeten loopen, terwijl het weer niet altijd even gunstig is, dan zal men gemakkelijk kunnen schatten, wat de hinder van den zomertijd voor die kinderen is. Verschillende kinderen slapen te weinig, zij moeten te vroeg opstaan. Het verwondert mij, dat mevrouw Pothuis—Smit daarvoor niet in het vuur is gekomen, maar dat zij er lijnrecht tegenover staat.

Ik heb ook eenige dingen bij mij, om deze hooge Vergadering er van te overtuigen, dat de gedachte, dat de zomertijd nadeelig is voor het kind, niet enkel een gedachte is van mij. Ik heb hier bij mij een schrijven van het hoofd der dorpsschool te Wierden:

> ,,Zooeven vind ik in de *Zwolsche Courant* van 21 Maart bijgaand ingezonden stukje, waarmee ik, als hoofd der dorpsschool alhier, volkomen sympathiseer niet alleen, maar al de jaren, dat we den zomertijd hebben gehad, heeft het onderwijs ten plattenlande daarvan de grootste lasten ondervonden. U, als buitenman, weet zoo goed als ik, dat de ouders de kinderen

(Braat.)

laten loopen, zoolang het licht is; ze gaan dus minstens een uur te laat naar bed en staan 's morgens even vroeg als anders weer op. Gevolg: Ik heb het zelf al die jaren gezien en het onderwijzend personeel, in 't bijzonder dat der lagere klassen, klaagt over gapende en slapende leerlingen. Hoe dan ook Excellentie de Visser kan verklaren, dat het onderwijs door den zomertijd geen schade lijdt, is mij een raadsel: van eenig onderzoek door de Inspectie van het Onderwijs in de provincie Overijssel is mij, in 't bijzonder dan in het ressort Twente, nooit iets gebleken. Wanneer inderdaad een ernstige enquête werd ingesteld, zouden van alle onderwijskundigen, die het wel meenen met hun leerlingen, zeer zeker unaniem bezwaren tegen verdere handhaving van den zomertijd blijken."

Ik heb hier een schrijven uit het *Twentsch Dagblad* van 22 Maart:

„Die moeders, in welke kringen ze ook leven, hebben in den zomer, wanneer 's avonds de duisternis op zich laat wachten, o zooveel moeite en toewijding noodig om het jonge volkje naar bed te krijgen, terwijl anderen ontspanning zoeken. Haar taak wordt er straks, wanneer de zomertijd weer mocht komen, niet beter op; de kinderen slapen op het vervroegde tijdstip niet in en moeten toch den volgenden morgen op tijd naar school.

En zij zelf, de huismoeder, de werkster, heeft zij niet evenals al die anderen, recht op ontspanning en rust? Haar belangen, die ook de mijne zijn, meende ik, nu zoo weinigen (in de Tweede Kamer althans niet) er aan gedacht hebben, naar voren te moeten brengen. Dat ik alle huismoeders opwek, zich tegen den zomertijd te verklaren, spreekt natuurlijk vanzelf."

Uit het *Algemeen Handelsblad* van 13 Maart:

't Eerste jaar, toen de klok werd verzet op zomertijd, was ook ik verheugd over de uitvinding. M'n vreugde was echter van zeer korten duur, want evenals de buitenmenschen hebben ook de moeders met jonge kinderen last van de verzette klok.

Koeien kijken niet naar de klok, maar naar de zon. Kleine kinderen, die aan orde en regel gewend zijn, kijken ook niet naar de klok, maar houden vast aan hun gewone tijden van eten en vooral ook van slapen.

Wie goed heeft opgelet, zal hebben opgemerkt, dat er veel kinderen met de verzette klok te laat naar bed gingen. Ze konden heel eenvoudig niet eerder slapen. Wie, als ik, heeft getracht de hand te houden aan het op tijd naar bed gaan van de kinderen, zal met mij zeggen, dat de toepassing van den zomertijd voor de kinderen niet deugt. Een onderwijzeres vertelde mij, dat vooral 't eerste jaar vele moeders daarover klaagden.

Niemand zal er tegen hebben in de steden 's zomers de werktijden te vervroegen voor de menschen, die na acht uur beginnen. Maar daarvoor behoeft immers de klok niet verzet te worden! Stel eenvoudig de werktijden in de steden een uur vroeger, dan bereikt men hetzelfde als met den zomertijd en ...... men kweekt gelijk wat flinke menschen, die niet bedot behoeven te worden door een verzette klok."

Het Volk van 28 Maart schrijft:

„De zomertijd en het plattelandskind.

Weten de voorstanders van den zomertijd, dat vele arbeidersvrouwen ten plattelande in den zomer 's morgens om 6 uur of vroeger naar het land gaan om arbeid te verrichten en niet voor den avond terugkeeren van den arbeid? Als gevolg daarvan moeten de kinderen vroeg, soms om 5 uur in den morgen opstaan. 's Avonds om 6 uur, als moeder thuis komt, moet nog worden gezorgd voor eten, het eenige warm eten wat het gezin 's daags bezigt. In vele gezinnen wordt in den zomer eerst om half acht of 8 uur gegeten. Hoe is het dan mogelijk de kinderen om 7 uur naar bed te brengen? Het gebeurt dikwijls dat men 's morgens om 6 uur de kinderen ziet loopen langs den weg, omdat moeder naar 't land moet, en dezelfde kinderen ziet men om 9 uur 's avonds nog loopen, omdat moeder nog geen tijd had zich met de kinderen te bemoeien. Zulke kinderen kunnen onmogelijk goed leeren, omdat ze te weinig slaap krijgen. Wanneer de zomertijd weer wordt ingevoerd, moeten deze kinderen nog langer zonder slaap.

Nog eens: de zomertijd en de arbeidersvrouw.

Mijn meening is, dat juist voor de arbeidersvrouw de zomertijd wel van voordeel is. Er wordt gezegd, dat de arbeidersvrouw zoolang werkt, als het dag is. Dit is niet erg juist, want dan zou zij het in den winter heel gemakkelijk hebben. Neen, zij werkt datgene af, wat zij gaarne gedaan wil hebben, al wordt het soms ook middernacht en al valt zij er haast bij om."

Mijnheer de Voorzitter! Het wordt een afgezaagd thema om al deze stukken voor te lezen. Overal wordt geklaagd over de schade voor de gezondheid der kinderen. In de *Nieuwe Haarlemsche Courant* van 14 Maart staat een stuk in denzelfden geest. Om de eigenaardigheid van het onderschrift der redactie wil ik nog even voorlezen een ingezonden stuk in *Het Vaderland* van 15 Maart:

„Geachte Redactie,

Het doet me veel genoegen, dat er eindelijk eens iemand komt, die het voor onze kinderen opneemt. Laat alle verstandige ouders zich aansluiten, om uit naam van hun kinderen in te stemmen met de afschaffing van den zomertijd. Want onze kinderen komen werkelijk na het verzetten van de klok veel slaap te kort. Theoretisch blijft het gelijk, men brengt de kinderen 's avonds om zeven uur naar bed en haalt ze er den volgenden morgen om halfacht weer uit. Ik heb zelf vijf peuters en ben van dien goeden regel nooit afgeweken.

Maar hoe laat gaan de kinderen dan slapen? Niet voor de duisternis invalt en het straatrumoer begint te verstommen en dat is midzomer vaak pas om halfelf.

En daarom geen zomertijd. Denkt aan uw kinderen!"

En dan komt er dit merkwaardige onderschrift:

„We ontvangen nog een stuk van een lezeres, die haar instemming met het stuk van den heer Guyt betuigt. Maar is het middel tegen die slapeloosheid van kinderen niet, dat men de kamer donker maakt door de gordijnen dicht te trekken? Men doet toch niet anders voor kleine kinderen, die 's middags te slapen worden gelegd? Heeft men kinderen, die niet in slaap vallen, zoolang het rumoerig op straat is, ja dan is verhuizen naar een stille buurt de eenige uitkomst."

Dat is toch wel het radicaalste middel dat men zich denken kan.

Den 18den Maart lezen wij in de *Middelburgsche Courant:*

„Denk eens even aan dien kleinen kleuter van zes, zeven jaar oud, welke vier tot zes K.M. van de school verwijderd is. Reken eens uit, wanneer zoo'n kind om half negen zomertijd in de school moet zijn, op welk uur in den morgen het dan moet worden gewekt."

Ik acht het van belang, Mijnheer de Voorzitter, om hierop te wijzen, want men dient toch met de belangen der kinderen in deze rekening te houden.

Een stukje in de *Arnhemsche Courant* van 10 Maart jl. in denzelfden geest zal ik maar overslaan, evenals een ander stukje, en ik heb nu nog maar de voornaamste medegebracht.

Ten slotte nog een stukje van een vereeniging, die ik reeds genoemd heb in de Memorie van Antwoord, nl. van de vereeniging: Darchei Noungam:

(Braat.)

„Ik heb verschillende kindervereenigingen opgericht en ben zelf in het gelukkig bezit van 10 kinderen (van 4—20 jaar), had dus gelegenheid mij aan paedagogie te wijden.

Met bijzondere nauwgezetheid ben ik de gevolgen van „de zomertijd" bij mijne kinderen nagegaan. Zonder onderscheid waren alle, door gebrek aan slaap, daar zij 's avonds door het lang „dagblijven" nog zeer laat wakker waren, 's morgens nog zeer vermoeid en veel moeilijker tot opstaan te bewegen dan anders.

Zij die niet gemakkelijk leeren, konden 's avonds in het geheel niet studeeren, zij werden door slaap overmand; bij de middelmatigen was het een nutteloos tobben en bij hen met „goede hoofden" werd de leerstof veel ongemakkelijker dan anders verwerkt, gedurende „de zomertijd".

Mevrouw Wijnaendts-Francken schrijft ook over den zomertijd op een voor de plattelandsbewoners stuitende wijze: Ik acht het noodig dit nog even voor te lezen:

„Moet men den fabrikant soms voorschrijven hoe laat hij beginnen zal? Ziet men soms kans in dezen „democratischen" tijd het dienstmeisje te overtuigen dat ze, evenals haar collega een kwart eeuw geleden, om zes uur moet opstaan en klokke tien in bed liggen? Zullen de winkeliers om half acht in plaats van half negen de zaken openen? Het is immers veel te gecompliceerd het fijne raderwerk onzer groote steden. Het simplistisch dorpsleven daarentegen is bij onderling overleg wel degelijk te organiseeren. Wie gelooft met den crisistijd nog versch in het geheugen, dat de boer zich zelf niet zou weten te helpen? Leden zij ooit een oogenblik honger, zooals wie in de stad te knoeien weigerde? Wel zijn er met namen een hoogleeraar, een officier van justitie aan te wijzen, die als onmiddellijk slachtoffer van de voedselschaarschte destijds overleden zijn; wel brak het hart van de dierenvrienden over het ondervoed-zijn der stadspaarden. Maar op het land voerde de boer z'n eieren aan z'n paarden en z'n beste aardappelen aan z'n varkens, en als het hem heelemaal niet zinde, ging de melk de sloot in en het graan kreeg 'n scheut petroleum. Als producent heeft hij waarlijk de bescherming van het parlement niet noodig. Door zijn organisatie en het eenvoudig feit dat hij voortbrengt wat onmisbaar is, staat hij sterk genoeg."

Een paar regels verder lees ik:

„De boeren hebben de wet niet noodig om ons de wet te stellen. Hun macht is groot genoeg. En als ze door een krachtige organisatie een zoodanigen invloed op den treinendienst oefenen dat deze zich aan den koeientijd aanpast, dan gun ik hun die graag. Als de melk een uur later bezorgd wordt, hindert dat weinig."

Ziedaar een stuk, dat voorzeker voor zeer velen in het land hinderlijk en stuitend is. Ik heb dat aangehaald om eens te laten zien hoe sommigen over het platteland denken en over hetgeen in den crisistijd is geschied. Wie op de hoogte is, weet dat wat in dit schrijven staat niet juist is.

Verder de bezwaren van de Joden. Vrijheid van godsdienst bestaat ook in ons land. Jodenvervolgingen komen in Nederland niet voor. Dus wij hebben zeker, en ook deze Kamer niet in het minst, rekening te houden met de rechtmatige klachten van deze menschen, waaraan zij in adressen aan deze Kamer uiting gegeven hebben. Zij geven daarvoor hun goede redenen op en het lijkt mij gansch niet onbillijk, wanneer de Kamer daarmede rekening houdt.

Wij hebben dan nog onze schippers en onze visschers. Ook die hebben geklaagd, maar die klachten zijn misschien niet tot deze Kamer doorgedrongen, omdat deze menschen zoo weinig in de gelegenheid zijn om in vereeniging op te treden en hun klachten vast te leggen. In een schrijven van die zijde komt o. m. deze uitlating voor:

„En nu, wij duizenden schippers zegevieren als de zomertijd ingetrokken wordt."

Verder zal ik dezen brief niet voorlezen, om de behandeling niet onnoodig te verlengen. Merkwaardig is ook, dat op vele fabrieken in en om de steden de arbeiders de lijst van het comité van actie, die ook daar circuleerde, niet wilden teekenen.

Zoo is mij van arbeiders der differente fabrieken meegedeeld, dat op de fabriek van van den Bergh Limited, te Rotterdam, afdeeling melk, waar vele honderden werkers zijn, slechts door 6 man die lijst werd geteekend.

Op de fabriek van chemicaliën, Vondelingenplaat, te Pernis, teekende niemand van de 150 arbeiders.

Slechts één man teekende die lijst op de superfabriek Vondelingenplaat, te Pernis, waar 200 arbeiders zijn.

Opmerkelijk is het, dat ik persoonlijk mij beklaagd heb bij den directeur-generaal van den Arbeid, den heer Zaalberg, dat hij in de bladen schreef, dat de arbeiders den zomertijd willen en ook, dat het voor hen gewenscht is, dat daaruit voor hen geen schadelijke gevolgen zijn voortgevloeid (hij blijft in de ruimte); dat dit onjuist was, dat de arbeiders der genoemde fabrieken den zomertijd niet willen, dat hij blijkbaar slechts voor zich zelf schreef en niet voor de arbeiders;

dat hij, de heer Zaalberg, mij beloofd heeft een onderzoek in die fabrieken te laten instellen, en dat hij den uitslag in de bladen zou meedeelen;

dat ik weet, dat dit onderzoek heeft plaats gehad, doch dat de uitslag nimmer in de bladen heeft gestaan.

Zoo wordt nu het Nederlandsche volk door onze bladen voorgelicht. Het is mogelijk, dat de uitslag van het onderzoek door den heer Zaalberg wel aan de bladen is opgezonden — waarschijnlijk zal hij het wel hebben gedaan, omdat hij het had beloofd —, maar opgenomen is de uitslag niet.

Er is gisteren hier gesproken over een antithese, over een verschil tusschen het land en de stad, en ik meen, dat de heer Diepenhorst gezegd heeft, dat ik met het indienen van dit voorstel die antithese zou hebben verscherpt.

Ik zou hierop willen antwoorden, dat ik er mij niet van bewust ben, dat er een antithese in deze bestaat. Wij hebben m. i. in deze elkaar te veel noodig. Worden de stadskinderen 's zomers niet liefderijk door ons ontvangen, evenals anderen, bijv. fietsende stedelingen? Wij voeden gaarne de steden en in moeilijke dagen zullen zeer zeker de steden op ons kunnen rekenen, ten spijt van de pen van mevrouw Wijnaendts—Francken. Volgens den heer Diepenhorst zou ik in de Tweede Kamer gezegd hebben, dat 10 000 plattelanders klaar stonden om de steden te verwoesten. Het kan zijn, dat de heer Diepenhorst het goed heeft gelezen, maar de bedoeling is anders en men moet niet bij dien eenen zin blijven stilstaan. De heer Diepenhorst weet dat ook wel. De bedoeling is om die obscure elementen, die bij hoopen vooral in de groote steden wonen, wanneer het noodig zou zijn, tot hun plicht te brengen. Daarvan heeft de heer Diepenhorst gebruik gemaakt om den heer Braat eenigszins in het zonnetje te zetten; dat is den heer Diepenhorst zijn recht, maar het is niet juist. Ik voor mij ben mij zulk een antithese niet bewust. De heer Diepenhorst heeft dat verkeerd willen begrijpen.

Heeft niet altijd het platteland de steden gered in de moeilijke dagen die achter ons liggen? Is het platteland niet de steden te hulp gekomen in de dagen van Troelstra in 1918? Zijn er toen niet veel plattelanders in de steden gebracht om, wanneer het noodig was, te kunnen ingrijpen? Is het niet altijd het platteland geweest, dat de steden heeft geholpen, en zou het niet goed zijn, dat thans in deze moeilijke zaak de stad het platteland eens hielp? De vriendschapsband tusschen stad en platteland kan mijnerzijds blijven. En wanneer dit ontwerp wordt aangenomen, zal zeker die band nog worden versterkt. Onze familie woont in de stad en op het platteland dooreen; ik zie niet de antithese, waarvan de heer Diepenhorst heeft gesproken. Ik wil mijnerzijds doen wat mogelijk en redelijk is om verwijdering te voorkomen.

Zeker, er zijn wrijfpunten tusschen stad en platteland, doch

(Braat.)

enkel slechts op het gebied van Regeeringsinzicht en Regeeringsbeleid, dat echter met wederzijdsch overleg wel in het rechte spoor gebracht kan worden. Van antithese behoeft geen sprake te zijn, althans gezien van af het plattelandsstandpunt. Van af het standpunt der steden kan ik als buitenman er weinig over oordeelen, doch ik vermoed geen kwaad; wij zijn allen ten slotte Nederlanders en hebben elkaar noodig.

Ik hoop dan ook, dat deze Hooge Vergadering, waarin ik thans de eer heb te staan, en wier gast ik feitelijk een oogenblik ben, van de reden van mijn hier zijn geen politieke quaestie make, geen antithesestrijd zal doen ontbranden, doch onbevooroordeeld straks uitspraak zal doen met het oog gericht op de wederzijdsche belangen. De belangen van den landbouw in het algemeen zijn ook de stedelijke belangen, als men daarmede maar rekening wil houden.

De voorstanders van den zomertijd brengen naar voren, dat de besparing op vuur en licht zoo groot is, doch zij vergeten blijkbaar, dat het door hen zoo aangebeden uur langer licht maakt, dat men 's avonds een uur langer buitenshuis is om te genieten, wat meer slijtage aan schoenen en kleeren en vooral aan onnoodige vertering, aan bier en andere dranken beteekent, om van het meerdere gebruik van sigaren en tabak in anderen vorm maar niet te spreken.

Hoeveel meer slijtage aan rijwiel en autobanden beteekent dat uur?

Hoeveel zou dat z.g. ,,uur langer licht" ons volk kosten?

Reken een millioen menschen en 180 zomertijddagen, dus dat wordt dan 180 000 000 uren slijtage en vertering per jaar meer, wat een enorme som wordt, welk bedrag onnoodig aan de betreffende gezinnen onttrokken wordt. Alles bijeengenomen komt het mij wenschelijk voor, dat de dag wordt gebruikt en ingedeeld, zooals de landbouw in het algemeen genomen dit voor de rustige uitvoering van de bedrijven noodig heeft.

Die indeeling is in het belang van het kind, wat een voorname factor is. Visschers en andere varende klassen der bevolking kunnen er zich best mee vereenigen. Bovendien komen wij niet in strijd met de godsdienstige opvattingen der Joden en met de belangen der arbeiders. Daarom behoort de rest der maatschappij zich hierbij aan te passen en behoort zij, als najagende slechts genot en pleizier, uitgeschakeld te worden.

De dagindeeling komt dan pas tot haar recht, als de klok onveranderd Amsterdamschen tijd aanwijst.

Ik heb met genoegen gehoord naar den heer Slingenberg, die zeide, dat het mogelijk was, dat elk jaar Braat of een ander hier voor het verdedigen van een initiatiefvoorstel kwam. Dat is goed gezien, Mijnheer de Voorzitter! Het platteland heeft zoo'n ontzettenden hinder en last van den zomertijd, dat wij al het mogelijke zullen doen om de Kamers te bewegen, den zomertijd af te schaffen, zoo mijn wetsontwerp wordt afgewezen, een volgend jaar en zoo mogelijk nog spoediger. Niet om elkaar te plagen, maar om van den last af te komen.

En de vier jaren oorlog dan, wordt hier geïnterrumpeerd. Mijnheer de Voorzitter! Dat mag op prijs worden gesteld, dat wij ons hebben aangepast aan zooveel in de oorlogsdagen. Maar moet men daarmee nu aankomen! De heer Mendels heeft misschien ook honger geleden in oorlogstijd, en dan zou ik hem dezelfde vraag kunnen stellen: waarom doet gij dat dan weer niet, dan bezuinigt gij toch!

De heer Slingenberg zeide mijn gedachtengang in de Memorie van Antwoord niet te kunnen doorgronden. Ik zou dezen mijnheer willen aanbevelen, dat stuk dan nog eens op zijn gemak na te gaan. Mij hebben geen klachten bereikt, noch van de Kamers, noch van de pers. Misschien ging het den heer Slingenberg boven zijn krachten, maar dat is haast niet denkbaar. Maar waar hij alleen staat, treft mij geen schuld. Deze mijnheer heeft verder gesproken van meer licht, meer lucht, meer zon, wat ook al door de groote pers naar voren is gebracht. Wanneer iets dergelijks door de indieners van dit voorstel was gezegd, zouden zeker de groote bladen extra edities hebben uitgegeven om Nederland te doen weten, dat de heer Braat alweer den reinsten onzin had staan te verkondigen!

De heer Diepenhorst heeft al duidelijk aangetoond, dat dit niet juist is. De stedelingen hebben het in hun macht, om van meer licht en lucht te genieten.

Moet daarvoor de klok worden verzet?

Moet gij daarvoor het platteland hinder en schade aandoen!

De zon komt 's morgens vroeg genoeg op! Als gij de klok verzet, betwijfel ik, of in vele eeuwen de zon daarvoor haar loop één kwart seconde zal versnellen of vertragen.

De heer Slingenberg zeide: als de stedelingen een uur vroeger opstaan, moeten ook de melkboeren een uur eerder in de stad zijn. Dat bewijst, dat deze mijnheer van deze zaak niet goed op de hoogte is. Hij kan weten, dat de melkboeren gewoon zijn aan elke deur een kwartier te staan bellen eer zij gehoor krijgen! Wanneer hij vóór halftien 's morgens komt, is er nog niemand op en kan hij blijven bellen. De heer Slingenberg behoeft dus daarover niet ongerust te zijn. Wanneer dit het eenige is dat hem verhindert voor de wet te stemmen, geloof ik, dat hij dit bezwaar wel opzij kan zetten.

Ik meen, dat de heer Slingenberg behoort tot een democratische partij, maar dan verloochent hij zich toch wanneer hij wil, dat de arbeiders na afloop van hun dagtaak nog in hun tuintjes gaan werken. Ik kan dat niet erg democratisch noemen.

Er is gesproken over het verzetten van de klok in verschillende plaatsen, maar men kan toch weten, dat dit een warboel wordt, wanneer er verschillende tijden gelden. Ik zal een voorbeeld noemen van een gezin, dat mij persoonlijk bekend is.

De vader werkt bij iemand, die laat werken volgens den zomertijd, de oudste zoon werkt bij iemand, die met den zomertijd geen rekening houdt, terwijl de kinderen op een school zijn, waar de klok een half uur is verzet. Het gevolg is, dat moeder de vrouw altijd een uur met het eten op tafel moet zitten, want eerst komt de vader, dan komen de kinderen en ten slotte komt de zoon, om het middagmaal te gebruiken.

Het is een warboel, die geen reden van bestaan vindt alleen omdat men het wil voor het genot en het plezier van enkelen.

De melkboeren, zegt de heer Slingenberg, zullen zich wel redden. Ja, wanneer men zoo redeneert, zou men ook wel kunnen zeggen: de stedelingen zullen zich wel redden wanneer de klok niet vooruitgezet wordt. Ik zal dat echter niet zeggen, want het gaat niet om ,,een zich wel redden".

De geachte afgevaardigde is ook voor een compromis. Voor ons blijft de last echter bestaan, evenals voor de kinderen, de scheepvaart en andere categorieën van menschen.

De heer Westerdijk zegt, dat hij geen voorstander is van een plattelandersbond.

Die schok had ik ook nog verwacht. Ook hij wil een compromis van 40 minuten. Het spijt mij buitengewoon, dat de heer Westerdijk zeker niet heeft gelezen wat er staat in art. 1 van de wet, nl., dat tusschen 31 Maart en 1 October de bedoelde wettelijke termijn met een uur wordt vervroegd. Van 40 minuten kan dus geen sprake zijn. Willen zij hun doel bereiken, om de klok 40 minuten vooruit te doen zetten, dan moeten zij voor mijn voorstel stemmen.

Want dan wordt de wet op den zomertijd ingetrokken en dan heeft de Regeering den gewonen weg te volgen en aan de overzijde van het Binnenhof een nieuw wetsontwerp in te dienen, waarbij ook met hun verlangens rekening kan worden gehouden, en dat dan hier kan worden aangenomen.

De heer Schönfeld heeft nog eens de kolenbesparing ter sprake gebracht en meende, dat het een besparing is, wanneer er minder gas en electriciteit wordt gebruikt. Maar ik kan dat niet als een besparing zien. Wanneer een gemeentebedrijf als te Amsterdam uit electriciteit een winst haalt van f 150 000 en uit gas f 20 000 — er wordt hier wel gezegd dat een dergelijk bedrijf er niet is, om winst te maken, maar het feit constateer ik, dat dit geschiedt, want er wordt gesproken van winstderving — en die winst moet men derven, dan vraag ik, is winstderving een besparing?

Wat nu het adres van het comité van actie betreft vóór het behoud van den zomertijd, dit adres heeft volgens den

31ste VERGADERING. — 19 APRIL 1923.

281. Afschaffing van den zomertijd.

(Braat c. a.)

heer de Waal Malefijt te korten tijd gehad om te circuleeren. Laat ik aannemen, al is het getal te hoog, dat het adres 400 000 handteekeningen heeft gehaald, maar ook al hadden zij een 14 dagen geleden daarover met mij gesproken, dan hadden zij toch wel hun actie kunnen staken. Laat ik ze nog eens 600 000 stemmen er bij geven, dan hebben zij dus 1 millioen handteekeningen, dan is de verhouding nog als 1 tot 7. En wanneer ik van de 7 millioen er 3 millioen aftrek als zijnde van te jeugdige personen, die nog niet daarover kunnen oordeelen, dan resteeren er nog 4 millioen en dat ondanks de aansporingen van alle bladen om voor het behoud van den zomertijd te teekenen, dan is de verhouding nog slechts 1—3.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben thans aan het einde van mijn betoog. Vragen zijn niet speciaal tot mij gericht; aanvallen waren niet op mij gericht, ergo is mijn taak in deze licht.

Ik eindig met een gedicht van Langerac, dat op die zaak van toepassing is:

„Wanneer men de uitspraak nu
Van dit gewichtig pleit
Aan 't oordeel overliet
Van de onpartijdigheid
Die 't onheil en het heil
In deze vraag gelegen
In haren gouden schaal
Met juistheid op zou wegen,
De onzijdige balans
Het vonnis doende ontstaan,
Zou naar de economische belangenkant
Voorzeker overslaan.”

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het woord gevraagd om zeer kort toe te lichten de stem, die eenige van mijn politieke vrienden en ik over dit voorstel zullen uitbrengen en die niet rechtstreeks voortvloeit uit het betoog van prof. Diepenhorst, noch uit dat van den heer de Waal Malefijt. De discussies, hier gehouden en ook de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken, hebben ons bevestigd in de overtuiging, dat dit onderwerp geen onderwerp is, dat bij initiatief-ontwerp kan worden beslist. Het ontbreekt ons niet aan veelheid van motieven, aan den eenen kant en aan den anderen kant. Maar wat ons ontbreekt, is de zuivere weegschaal om die motieven af te wegen, een onbevangen oordeel om het geheel te overzien.

Welke tijd er zal zijn in Nederland, kan niet uitgemaakt worden buiten de voorlichting en de medewerking van de Regeering en daarom wenschen wij onze stem niet te geven aan het initiatief-voorstel. Onze stem wil niet zeggen, dat wij per se zijn tegen afschaffing van den zomertijd, nog minder dat wij zouden wenschen een toepassing van de wet, zooals verleden jaar heeft plaats gehad. Onze stem wil alleen zeggen, dat wij dit onderwerp willen zien geregeld met de voorlichting en medewerking van de Regeering.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Nog slechts een heel kort woord over deze zaak, en wel naar aanleiding van de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken. De Minister heeft gezegd, dat ik twee jaar geleden ten aanzien van de houding der Regeering in zake het initiatief een andere meening zou hebben verkondigd dan thans het geval is geweest.

Ik wijt deze bewering aan het feit, dat de *Handelingen* van gisteren nog niet zijn verschenen en dat daardoor den Minister de gelegenheid heeft ontbroken om het door mij gesprokene gezet en rustig te bekijken. Mijn meening is nog precies dezelfde als in 1921, nl. dat de Regeering eerst na de beraadslagingen in de Staten-Generaal haar eindoordeel zal zeggen. Dat heb ik met zooveel woorden in eersten termijn verklaard. Mijn stelling was alleen deze, dat het niet juist was, dat de Regeering zich geheel afzijdig hield bij de behandeling van een initiatief-voorstel van zoo ingrijpende beteekenis voor ons volksleven, omdat zij daardoor de gelegenheid miste om te juister tijd opmerkingen te maken, ten einde misverstand te voorkomen en wenken te geven, opdat misschien de Tweede Kamer van haar recht van amendement gebruik zou maken om harerzijds met die opmerkingen rekening te houden...

(Slingenberg c. a.)

De heer **Wittert van Hoogland**: Die stelling acht ik onjuist.

De heer **Slingenberg**: Ik zal op dit oogenblik niet verder uitvoerig daarop ingaan.

Het tweede punt, dat ik ten aanzien van de houding der Regeering besproken heb, is niet door den Minister behandeld, nl. dat de Regeering ten aanzien van dit speciale onderwerp, de uitvoering van de wet van 1918, te laat is geweest. Daarvan zien wij nu het bedenkelijk gevolg, dat de zomertijd eerst 1 Juni zal ingaan. Wanneer de Regeering zich had gehouden aan de richtige uitvoering van de wet zooals die geldt en van kracht is, dan had het begin van den zomertijd stellig eerder kunnen plaats hebben.

Ten slotte meen ik nog hierop te moeten wijzen. De heer Braat heeft aangekondigd — zooals Cato: *ceterum censeo Carthaginem esse delendam* — dat hij een volgend jaar en telkens weer met een dergelijk voorstel zal komen, indien zijn voorstel thans mocht worden verworpen. Naar aanleiding daarvan zou ik alleen willen zeggen: ik hoop dat de Regeering, wanneer wederom een dergelijk voorstel mocht worden ingediend, een andere gedragslijn zal volgen ten aanzien van de uitvoering der bestaande wet dan zij thans gevolgd heeft.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van wet wordt in stemming gebracht en met 35 tegen 9 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren: Heerkens Thijssen, Beelaerts van Blokland, Haffmans, Mendels, de Gijselaar, Steger, Wibaut, S. de Vries, Slingenberg, Smits, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren: L. de Vries, Haazevoet, Schönfeld, van der Lande, W. Fransen, Blomjous, Janssen, de Vos van Steenwijk, de Waal Malefijt, van Loon, van Embden, Anema, Gilissen, de Vlugt, Douwes, Briët, de Veer, Idenburg, Slotemaker de Bruine, Verkouteren, Wittert van Hoogland, Arntz, Dobbelmann en van der Maesen de Sombreff.

Vóór hebben gestemd de heeren Smeenge, Diepenhorst, Croles, van der Hoeven, Westerdijk, Sijtsma, Franssen, van Lanschot en de Voorzitter.

Afwezig bij deze stemming was de heer van Basten Batenburg.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

II. het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Janssen**: Mijnheer de Voorzitter! Over een drietal onderwerpen wensch ik een kort woord te spreken: ik bedoel den wetgevenden arbeid, behoorende tot het Departement van Justitie, het huwelijksrecht en de rechterlijke organisatie.

Het Voorloopig Verslag vangt aan met het dringend verzoek tot den Minister, om de vele hervormingen van wetgeving, die noodig zijn, met meer energie aan te vatten. Voor zoover daarin een verwijt mocht zijn gelegen, acht ik dat onverdiend. Het vormt dan ook een contrast met de hulde, ten vorigen jare aan dien zelfden bewindsman gebracht voor het vele, dat hij had weten tot stand te brengen.

Zijn Excellentie antwoordt met er op te wijzen dat, nadat hem het vorige jaar dank was gebracht, nog verschillende wetten zijn tot stand gekomen, en hij voegt er aan toe een lijst van wetten, welke in de afgeloopen vierjarige periode onder zijn leiding het *Staatsblad* hebben bereikt. Inderdaad bevat die lijst een respectabel aantal wetten, niet alle even

(Janssen.)

omvangrijk en gewichtig, maar toch getuigend van veel en velerlei arbeid, aan het Departement verricht. Het zou bovendien de vraag zijn geweest, of, zoo het Departement met nog meer energie hadde gewerkt, de tijd beschikbaar zou zijn geweest, zoo niet in deze Vergadering dan in de Tweede Kamer, om alle voorgelegde wetsontwerpen af te doen. Zeker zou dat niet hebben gekund, wanneer daaronder wetsontwerpen waren geweest van grooten omvang en van veel gewicht. Is er naar mijn oordeel derhalve geen aanleiding tot klachte, toch begrijp ik den aandrang, uitgeoefend in het Voorloopig Verslag, om de werkzaamheden aan het Departement nog op te voeren, ten einde den achterstand in onze wetgeving in te halen. Die achterstand is er, dat valt niet te ontkennen.

Sedert jaren wordt telkens de wenschelijkheid, ja, de noodzakelijkheid van herziening van de voornaamste deelen onzer wetgeving betoogd — ik noem het burgerlijk en handelsrecht —, maar tot nu toe hebben wij slechts betrekkelijk kleine partieele wijzigingen kunnen tot stand brengen. Wanneer ik daarnaast even noem de herziening van de regeling van de naamlooze vennootschappen, zeg ik daarmee reeds alles.

Toch wordt het gezag van de wet in hooge mate ondermijnd bij het voortbestaan van toestanden, waaromtrent het volk nu eenmaal zich een oordeel heeft gevormd, dat zij ondeugdelijk zijn, en bij elk nieuw voorkomend geval roert zich dan opnieuw het volksbewustzijn.

Nu is het bekend, dat herhaaldelijk Staatscommissies werkzaam zijn geweest, om ons uit den achterstand te helpen. Er blijkt echter zooveel werk te zijn op dit gebied, dat de Staatscommissie-Limburg, die aanvankelijk een tijdelijk karakter droeg, thans meer permanent is geworden, voor wat haar werkzaamheden betreft.

Dat het werk der Staatscommissies, hoe voorbeeldig ook, niet steeds het *Staatsblad* bereikt, is in de latere jaren voldoende gebleken. Een marquant voorbeeld daaromtrent vormt nog altijd de wijziging van de 6 titels van het 4de boek van het Burgerlijk Wetboek. 30 September 1900 ingediend, verscheen 18 Januari 1907 het Verslag der Commissie van Voorbereiding en tevens het antwoord der Regeering. Daarna werd er niets meer van vernomen. Het Verslag vangt aan met de volgende, niet alledaagsche hulde aan het adres van de Staatscommissie:

> ,,Van verschillende zijden werd hulde gebracht aan den arbeid der Staatscommissie voor de herziening van de eerste 6 titels 4de Boek B.W. Men prees het rapport wegens de degelijkheid en helderheid der daarin neergelegde beschouwingen en roemde de bondigheid en duidelijkheid der voorgestelde bepalingen.
>
> Ook was men algemeen ingenomen met de houding des Ministers, die, waar hij zich met den verdienstelijken arbeid der Staatscommissie over het algemeen kon vereenigen, hare voorstellen niet naast zich heeft neergelegd, zooals zoo dikwijls met den arbeid van Staatscommissies is geschied.
>
> Zoo bestaat er dan nu uitzicht, dat in onze burgerlijke wetgeving eene belangrijke verbetering zal worden gebracht en de hoop werd uitgesproken, dat die verbetering spoedig tot stand zal komen."

Sedert 1907 is er dus van dit wetsontwerp niets meer gehoord.

Ik weet zeer goed, dat er in dit wetsontwerp, hoe voortreffelijk het werk ook was, strijdvragen voorkwamen, die om een oplossing vroegen, maar niettemin blijft dit geval zeer merkwaardig. Ik noem dit geval slechts hierom, omdat die arbeid, indertijd zoo voortreffelijk genoemd, toch geen blijvend resultaat opleverde en daarom hoop ik, dat dit geval geen navolging zal vinden, vooral niet voor wat betreft het werk der Staatscommissie voor de burgerlijke rechtsvordering. In hooge mate zou ik zulks betreuren. Want al wijken de meeningen uiteen ten aanzien van afzonderlijke punten, in één opzicht zal men het roerend eens zijn, dat het meer dan noodig is, dat in onze burgerlijke rechtsvordering grondige wijzigingen en verbeteringen worden gebracht, liefst zoo spoedig mogelijk. Het kan natuurlijk op het oogenblik niet de bedoeling zijn, omtrent het ontwerp der Staatscommissie van gedachten te wisselen, al wil ik terloops de opmerking maken, dat mij de splitsing in behandeling, die in het ontwerp der Staatscommissie wordt gemaakt, voor een rechter-commmissaris en voor de Kamer in haar geheel, niet zoo gelukkig voorkomt, omdat ik vrees, dat dan het werk van de geheele Kamer ten slotte meer nog dan nu het geval is, zal worden het verwerken van schriftelijk materieel en dat het proces ook voor den rechter zelf niet voldoende zal leven.

Het zou intusschen onredelijk zijn, indien men den Minister en zijn raadgevers niet den noodigen tijd zou laten voor grondige studie van dit ontwerp, zonder welke studie indiening van het wetsontwerp moeilijk van den Minister kan worden verlangd. Zijn Excellentie bedenke daarbij echter, dat deze wetgevende periode zeer kort is, waar wij in 1925 wederom nieuwe verkiezingen krijgen en al wensch ik dezen Minister nog een lang Ministerieel leven toe, hij moet toch altijd rekening houden met de mogelijkheid, dat hij niet in een volgend Kabinet een plaats zal innemen.

Ik meen, dat het voor dezen bewindsman een groote voldoening zoude zijn, indien hij, na aan een nieuw Wetboek van Strafvordering den weg naar het *Staatsblad* te hebben geëffend, ook aan een wijziging van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering zijn naam kon verbinden. Maar dan is het vroeg dag, laat de Minister dat bedenken.

Het feit, dat dit onderwerp niet gedrukt wordt door de bezuiniging, mogé voor Zijn Excellentie een reden zijn, om alles te doen, ten einde een spoedige behandeling alsnog mogelijk te maken.

Waar ik sprak over den wetgevenden arbeid, wil ik mijn verheugenis uitspreken, dat aan het ontwerp der invoeringswet van het Wetboek van Strafvordering de laatste hand wordt gelegd. Dat de Minister niet voornemens is daarbij te raken aan de bij de behandeling van dit ontwerp aanvaarde beginselen, kan ik niet anders dan billijken, al kan ik de in het Voorloopig Verslag bedoelde regeling, vervat in art. 29 en waarbij aan den verdachte bij diens verhoor de mededeeling moet worden gedaan, dat hij niet verplicht is te antwoorden op de hem gestelde vragen, toch niet zoo bijzonder prijzen.

Ging evenwel de Minister op dergelijke verzoeken om alsnog wijziging te brengen in, dan geloof ik dat het einde niet zou zijn te voorzien en de invoering van het Wetboek van Strafvordering nog lang op zich zou laten wachten.

Ik kom thans tot het huwelijksrecht. Ook in deze Kamer hebben de beschouwingen, welke bij de behandeling van dit hoofdstuk in de Tweede Kamer over ons geldend huwelijksrecht werden gehouden, weerklank gevonden. Zelfs heeft de aandrang tot wijziging van dit deel onzer wetgeving aan duidelijkheid gewonnen, maar daardoor, althans voor mij, een meer bedenkelijke zijde gekregen.

Ik begin met te onderscheiden tusschen het huwelijksrecht en het huwelijksgoederenrecht, al moet ik erkennen dat de inzichten omtrent het eene ook kunnen worden en inderdaad worden beïnvloed door de beginselen, waardoor men zich bij de beoordeeling van het andere laat leiden.

Wat het huwelijksgoederenrecht betreft, erken ik de billijkheid en de hooge wenschelijkheid om mildere bepalingen in het leven te roepen ten behoeve der vrouw. Men zal van mij natuurlijk niet verlangen, dat ik thans zal aangeven in welke richting de wijzigingen zich hebben te bewegen; er zijn daartoe meerdere wegen mogelijk.

De vraag zal wellicht onder de oogen zijn te zien of gemeenschap van goederen regel zal blijven en alleen bij huwelijksche voorwaarden daarvan zal worden afgeweken, dan wel of scheiding van goederen meer op den voorgrond dient te worden gesteld. Maar in ieder geval moeten aan de vrouw meer middelen worden ten dienste gesteld en meer rechtsmiddelen worden gegeven dan de uiteindelijke scheiding van goederen, wanneer zij ziet, dat de man de inkomsten, onontbeerlijk voor het gezin, en de goederen der gemeenschap verspilt of er door jaagt, omdat in dat geval het ingrijpen meestal te laat komt.

Het kan m. i. dan ook niet schaden, integendeel, slechts het geluk van het gezin bevorderen, wanneer aan de vrouw,

(Janssen.)

die tijdig waakt voor de belangen van het gezin, meer rechtsmiddelen worden gegeven om te voorkomen, dat de goederen van het gezin teloorgaan.

Wat het goederenrecht betreft, dient niet aan den eenen kant te staan bijna absolute macht en aan den anderen kant haast geheele machteloosheid. Ik veroorloof mij echter de opmerking, dat wie ook ten aanzien van het huwelijksgoederenrecht zou eischen volkomen zelfstandigheid voor de vrouw, haar bevoegd zou maken tot alle rechtshandelingen en willen, dat de goederen en het beheer daarvan zal blijven aan wie ze behooren, wellicht theoretisch een voor de vrouw aanlokkelijke stelling opzet, doch dan zou mijns inziens nog steeds moeten blijken of de vrouw ook in de practijk daardoor zou zijn gebaat.

Anders sta ik ten opzichte van het huwelijksrecht. Wanneer ik in het Voorloopig Verslag lees dat dit meer in overeenstemming moet worden gebracht met het rechtsbewustzijn van het Nederlandsche volk en dat daartoe ook vereischt wordt herziening van het recht van echtscheiding, dat wil zeggen dat de in de wet voorkomende redenen van echtscheiding thans niet meer voldoende zijn, dan gelief ik te betwijfelen of het rechtsbewustzijn van de meerderheid van het Nederlandsche volk zoodanige uitbreiding verlangt. Het hier geopend perspectief betrekkelijk een herziening van het huwelijksrecht maakt mij al zeer huiverig om daarvoor iets te gevoelen. Juist onze opvatting van het huwelijk als een goddelijke instelling is de reden, waarom uitbreiding der gevallen van echtscheiding bij ons op verzet moet stuiten.

Men zal mij wellicht tegenwerpen, of ik dan gevallen als in het Voorloopig Verslag aangeduid niet zoo ernstig en zoo verschrikkelijk vind, dat ze tot echtscheiding moeten kunnen leiden. Mijnheer de Voorzitter! Reeds wat de Franschen noemen: incompatibilité d'humeur, kan oorzaak zijn dat voor de twee echtgenooten het leven een hel is; aanvaarden wij ze daarom als reden tot echtscheiding? Maar bovendien kennen wij toch ook nog in onze wet de scheiding van tafel en bed.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wat wil men eigenlijk met de herziening van het huwelijksrecht?

Het beginsel der maritale macht moet uit de Nederlandsche wetgeving verdwijnen, er moet zijn volkomen gelijkheid voor beide echtgenooten, beiden moeten bevoegd zijn tot alle rechtshandelingen, en het recht op de uitoefening der ouderlijke macht moet herzien, om verder te zwijgen van nog andere stellingen, welke men hoort verkondigen. Wat het laatste betreft, moet ik opmerken, dat er in de laatste jaren te dezen opzichte wel het een en ander is veranderd en verbeterd. De Kinderwetten van 1901 en 1921 ademen een geest en behelzen voorschriften, welke in gevallen als waarvoor die bepalingen zijn gemaakt reeds zeer nuttig kunnen werken.

In de meeste gevallen zal met de inzichten der vrouw ook ten opzichte der kinderen rekening worden gehouden en wel naar mate van de plaats, welke zij zich in het gezin heeft weten te verwerven.

Ik wijs hier op de verbetering der positie van de vrouw voor wat het erfrecht betreft.

Voor de beide andere eischen: afschaffing van de maritale macht, volkomen gelijkstelling van man en vrouw, kan men op mijn steun niet rekenen. M. i. volgt de inwilliging hiervan ook niet uit de veranderde positie, welke de vrouw in de latere jaren in Staatkundig opzicht is gaan innemen. Zeer te recht heeft de Minister in de Memorie van Antwoord op deze begrooting aan de Tweede Kamer onderscheid gemaakt tusschen de Staatkundige en privaatrechtelijke positie van man en vrouw. Ik zeg het den Minister volkomen na, dat de plaats, die ieder der echtgenooten inneemt, verband houdt met het wezen van het huwelijk en bovendien met den natuurlijken aard en de roeping van man en vrouw.

Practisch reeds acht ik het een eisch, dat er zij een hoofd van het gezin.

Er is een Fransch gezegde: *Gare au ménage où il n'y a ni meneur ni mené.* Nu beslist dat gezegde, zooals het daar geschreven is, niet over de vraag, wie meneur en wie mené moet zijn, maar in het algemeen meen ik toch, dat er leiding moet zijn. En wanneer er zoodanig hoofd moet zijn, dan komt die taak, dat recht en die plicht allereerst toe aan hem, die ook de verantwoordelijkheid draagt voor het gezin, nl. aan den man. In den regel is hij de persoon, die heeft te zorgen voor de inkomsten, voor het onderhoud van het gezin, althans op hem rust daartoe de plicht; aan hem dus ook in de eerste plaats de meeste invloed op den gang van zaken in het gezin. Ontneemt hem dien invloed en de kans bestaat, dat hij zijn verantwoordelijkheid minder zal gaan voelen en dan is de vrouw met haar vrijheid nog verder van huis.

Staren wij ons niet te veel blind bij de beoordeeling der werkelijke verhoudingen in het huwelijk op de bewoordingen van artt. 160 en 161 Burgerlijk Wetboek, waarin gezegd wordt: „De man is hoofd van de echtvereeniging" en „De vrouw is gehoorzaamheid verschuldigd aan den man".

Verandert die woorden en in het wezen zult gij niet anders kunnen doen dan in andere woorden uitdrukken, dat de man is hoofd van het gezin; dat hij de leiding heeft van het gezin; dat hij voor het gezin optreedt en als zoodanig alle rechtshandelingen verricht.

Men noemt onze wetgeving op dit punt zoo verouderd. Inderdaad, zij bestaat een respectabel aantal jaren, maar ik mag er op wijzen, dat bijv. aan het Duitsche Wetboek, dat uit 1900 dagteekent, in §§ 1353, 1354, 1356, 1357 en 1363 dezelfde gedachte ten grondslag ligt.

Ik vind daar andere woorden, maar in de gedachten komt het min of meer op hetzelfde neer. Daar wordt gezegd in § 1353:

> „Dem Manne steht die Entscheidung in allen das gemeinschaftliche Leben betreffenden Angelegenheiten zu. Er bestimmt insbesondere Wohnort und Wohnung."

In § 1356:

> „Die Frau ist, unbeachtet der Vorschriften des § 1354, berechtigt und verpflichtet das gemeinschaftliche Hauswesen zu leiten. Zu arbeiten im Hauswesen und im Geschäfte des Mannes ist die Frau verpflichtet, soweit eine solche Thätigkeit nach den Verhältnissen in denen die Ehegatten leben, üblich ist."

In § 1363 lezen wij:

> „Das Vermögen der Frau wird durch die Eheschliessung der Verwaltung und Nutznieszung des Mannes unterworfen."

Mijnheer de Voorzitter! Meer zal ik er niet van zeggen. Wat men van zekere zijde in deze verlangt, strijdt m.i. met het wezen des huwelijks en veelal met de practische eischen van deze levensgemeenschap.

De denkbeelden van dezen Minister, zoowel omtrent het wezen van het huwelijk als omtrent de positie van ieder der echtgenooten, boezemen mij voldoende vertrouwen in omtrent hetgeen ten deze van hem te verwachten is.

Eventueele voorstellen van die zijde, voorgelicht door de Staatscommissie-Limburg, zal ik dan ook met vertrouwen te gemoet zien.

Ten slotte nog een woord over de rechterlijke organisatie.

In het stadium, waarin dit onderwerp thans gebracht is door de plannen van den Minister en door de denkbeelden, van verschillende zijden geuit, vertoont het twee zijden: wijziging in de rechterlijke indeeling en wijziging in de rechtspraak.

In de eerste plaats de rechterlijke indeeling.

Over het aanhangige wetsontwerp tot ontbinding van de rechtbanken van Zierikzee en Heerenveen zal ik thans natuurlijk niet spreken. Bij de Regeering bestaan evenwel plannen om, daarbij voorgelicht door de Bezuinigingscommissie-mr. Bosch, nog verder te gaan en zoowel een aantal rechtbanken als een nog grooter aantal kantongerechten op te heffen. Niet omdat deze instrumenten voor rechtspraak geen doel of nut meer zouden hebben en overbodig zouden zijn, maar omdat zij niet meer passen in de periode van algemeene versobering.

(Janssen.)

Mijnheer de Voorzitter! Na de forsche bezuinigingsrede van den Minister van Financiën bij de algemeene beschouwingen in de vorige week is het wellicht gewaagd thans tegen zoodanige versobering te waarschuwen. En toch meen ik zulks te moeten doen.

De Minister van Justitie heeft zijn begrooting van 38 millioen met het waarlijk niet gering bedrag van 7¾ millioen weten te verminderen. Zijn ambtgenoot de Minister van Financiën kan derhalve over hem tevreden zijn, al wordt die tevredenheid niet gedeeld bijv. door hen, die met Rijksopvoeding en reclasseeringsarbeid te doen hebben.

Als rechter hoort men reeds de waarschuwing om toch niet te veel minderjarigen ter beschikking van de Regeering te stellen, omdat dit te duur uitkomt.

Maar dit alles kan een ander jaar worden ingehaald, evenals de niet-aanstelling van personeel, dat thans niet noodig wordt geacht.

Mijn eerste bezwaar tegen een vermindering der rechtbanken en kantongerechten is dan ook, dat de thans te nemen maatregel in den huidigen nood der tijden later niet meer ongedaan wordt gemaakt. Wat thans verdwijnt, blijft weg. Is de rechtspraak — een zoo hoog goed in den geordenden Staat — dan zoo duur voor den Staat, dat allereerst op dit gebied duurzame bezuiniging moet worden ingevoerd?

De rechterlijke macht is nooit te weelderig ingericht geweest in ons land, noch wat betreft de gebouwen waarin zij meestal was gehuisvest, al spreekt men van Paleis van Justitie — uitzonderingen bevestigen den regel — noch wat de jaarwedden der leden aangaat. De kosten der rechtspraak waren dan ook tot 1910 een zeer onbeduidend deel der Staatsuitgaven. Indien zij nadien hooger zijn geworden, maar toch gebleven zijn een zeer klein onderdeel der gezamenlijke uitgaven, dan is zulks hoofdzakelijk, omdat in 1910 en later in 1918 de jaarwedden eindelijk werden gebracht op een peil waarop ze reeds lang hadden moeten staan. Nu is mijn groot bezwaar tegen een beduidende vermindering van rechterlijke colleges en van kantongerechten, dat een zoo groot mogelijke gelijkheid in rechtsbedeeling voor de burgers hoe langer hoe meer teloorgaat. Het is toch duidelijk, dat hoe minder colleges voor rechtspraak, hoe minder gelijkheid voor de burgers om recht te verkrijgen.

In mijn praktijk als advocaat heb ik meermalen zoowel in civiele als in strafzaken voor mijn cliënten het bezwaar ondervonden, dat het college voor hooger beroep zoo ver af was, en de kosten mitsdien aanzienlijker.

Zeer zeker is er aan alles een grens, ook aan het aantal colleges voor de rechtspraak. Maar elke vermindering maakt voor een aantal burgers den weg om recht te zoeken zwaarder, moeilijker en kostbaarder.

Ten aanzien van de kantongerechten voeg ik er nog dit bij, dat ik het een groot voordeel acht, dat de kantonrechter zooveel mogelijk zijn kanton kent; daartoe moet dit voor hem overzichtelijk zijn. Ook buiten zijn zittingen en de eigenlijke rechtspraak kan de kantonrechter zeer nuttig werk verrichten en verricht hij ook inderdaad, indien hij de bewoners van het kanton en de bewoners hem kennen.

Mijnheer de Voorzitter! Nu wordt voorwaar met het spoorboekje in de hand nagerekend de afstand van den zetel der overblijvende rechterlijke colleges, om te argumenteeren, dat het minder bezwaarlijk, immers minder tijdroovend is of wordt dan onder de vroegere verkeerstoestanden met de rechterlijke indeeling van 1838.

Wanneer dat de maatstaf wordt voor de beoordeeling, dan kunnen er nog wel ietwat verdwijnen, doch dan behoeft men niet bij de rechtbanken te blijven en wordt ook een of ander gerechtshof overbodig.

Met dat al opent dit verkeersmiddelenargument een ruim perspectief van bezuiniging voor den tijd, dat de verkeersmiddelen in aantal en snelheid een groote uitbreiding zullen hebben verkregen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet geacht worden te verdedigen het voortbestaan van colleges, waar geen of bitter weinig werk is; ook de rechterlijke macht heeft tot taak arbeid te presteeren.

Alleen wanneer er rechterlijke colleges mochten zijn, waar de te presteeren arbeid blijft beneden een te stellen hoeveelheid, meen ik, dat dergelijke colleges voor opheffing in aanmerking komen. Maar wanneer men niet alleen met de quantiteit, maar ook met de qualiteit van den te presteeren arbeid rekening houdt, zal men niet veel verder mogen gaan met het opheffen van rechterlijke colleges.

Als een nadeel van opheffing op groote schaal van rechtbanken en kantongerechten zou ik nog willen wijzen op de aanzienlijke vermindering der promotievooruitzichten voor hen, die in de rechterlijke macht willen gaan.

In de toekomst, vooral in de naaste toekomst, zal dat er toe bijdragen den lust om in de rechterlijke macht te gaan bij de juristen te verminderen.

De andere zijde van het vraagstuk der rechterlijke organisatie betreft de wijziging in de rechtspraak, welke naast bezuiniging tevens sneller recht kan medebrengen.

Het geldt hier de uitbreiding der competentie van den kantonrechter en de uitbreiding der rechtspraak door den alleensprekenden rechter.

Zij openen ook voor den Staat de mogelijkheid van bezuiniging, omdat het aantal leden der rechterlijke macht wellicht kan verminderen, althans zeker in de toekomst niet behoeft uitgebreid te worden.

Mijnheer de Voorzitter! Over dit onderdeel der rechtspraak zijn in tijdschriften en vakbladen belangrijke adviezen gegeven, welke bij alle verschil van meening toch beoogen een goede rechtspraak te behouden.

Dit laatste moet hoofdzaak blijven bij de beoordeeling van dit vraagstuk.

Daarnaast kome de mogelijkheid van een vluggere en goedkoopere rechtspraak, en eerst daarna worde aan bezuinigingsoverwegingen gedacht.

Wanneer in deze volgorde de waarde der verschillende denkbeelden moet worden bepaald, dan geef ik de voorkeur aan de collegiale rechtspraak. Alleen waar het college het werk niet afkan, worde meer plaats ingeruimd aan de behandeling door den *unus judex*.

Door deze mijn meening hier te verkondigen doe ik natuurlijk absoluut niet te kort aan den voortreffelijken arbeid, welke ook in civiele zaken door den alleensprekenden rechter is en wordt geleverd, maar ik meen, dat wanneer de Staat niet behoeft te zien op kosten en de duur van het proces niet ten gevolge van de vele zaken te lang wordt, aan de collegiale rechtspraak de voorkeur moet worden gegeven boven die van den alleensprekenden rechter.

Eerst in de laatste plaats kome een uitbreiding van de competentie van den kantonrechter in aanmerking. Ik geef de voorkeur aan de behandeling door den *unus judex* bij een college boven de uitbreiding van de competentie van den kantonrechter, en hier bedoel ik den kantonrechter ten plattelande, reeds omdat de eerste zich voortdurend beweegt in een milieu van juristen. Maar ook omdat de behandeling van zaken voor de rechtbank altijd nog anders is, meer gepreciseerd en meer grondig plaats heeft dan voor de kantongerechten, waar niet altijd rechtsgeleerden de zaken behandelen. Ook is de behandeling voor den kantonrechter voor den rechtzoekende niet altijd goedkooper, omdat ook wanneer hij het proces wint, de kosten van rechtsgeleerden bijstand voor zijn rekening blijven.

Degene, die dus recht zoekt in een geding en daarbij den bijstand van een advocaat aanwendt, heeft van dezen de kosten te dragen zelfs als hij wint. Gaat men nu de waarde van het proces nog hooger opvoeren, dan zal de rechtsgeleerde bijstand steeds meer regel worden, maar dan zullen ook de kosten voor de winnende partij grooter worden, omdat zij zelf die kosten moet dragen, althans zoo de tegenwoordige regeling daaromtrent gehandhaafd blijft.

Bovendien koester ik met den heer Minister de vrees, dat bij uitbreiding der competentie vele vonnissen van kantongerechten toch weder de rechtbank bereiken als rechter in appèl, hetgeen noch snel recht, noch goedkoop recht zou beteekenen en ook geen bezuiniging aan rechterlijke ambtenaren zou medebrengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop dat de heer Minister bij de plannen omtrent wijziging in de rechterlijke indeeling

31ste VERGADERING. — 19 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Janssen e. a.)

nog nader zal willen overwegen of de door opheffing van colleges en kantongerechten te verkrijgen bezuiniging niet te duur gekocht wordt — ik hoop dat de Minister dat zal doen, ook bijaldien het wetsontwerp omtrent Zierikzee en Heerenveen mocht worden aangenomen, omdat de verhoudingen met andere colleges niet dezelfde zijn — terwijl ik mij overtuigd houd dat hij bij het overwegen van denkbeelden omtrent de rechtspraak de eischen van een goede rechtspraak zal laten overheerschen.

De heer **Anema**: Mijnheer de Voorzitter! Van de jaarlijksche gelegenheid om met den Minister over enkele onderwerpen van justitieelen aard van gedachten te wisselen zal ik gaarne een oogenblik, zij het zeer bescheiden, gebruik maken.

Dit jaar is dat een dubbel genoegen, want met dezen Minister te debatteeren is altijd een genoegen, omdat nu de toestand in zooverre anders is, dat men verleden jaar niet zoo heel vruchtbaar met den Minister kon debatteeren. Er stonden toen verkiezingen te wachten en de Minister was toen niet zeker, of hem in zijn qualiteit nog een toekomst wachtte, waarvoor hij een werkplan zou kunnen vaststellen. Hij moest zich daarom toenmaals met eenige reserve uitlaten.

Thans verkeeren wij in een veel gelukkiger positie, nu de Minister weer een Ministerieele periode vóór zich heeft en kunnen wij een meer vruchtbaar debat voeren, ook omtrent het trekken van ietwat vaster conclusies voor de naaste toekomst dan verleden jaar mogelijk was.

Ik zal mij dus de vrijheid veroorloven naast twee nieuwe punten, waarover ik wil spreken, ook terug te komen op twee oude punten, reeds verleden jaar door mij besproken, waarbij zich echter eenige nova hebben voorgedaan, die misschien den Minister en mij dichter bij elkander kunnen brengen dan wij verleden jaar stonden.

Voor de frischheid begin ik met een nieuw punt, nl. de herziening van ons wisselrecht.

Dienaangaande heeft de Minister een mededeeling gedaan in de stukken, die mij zeer veel genoegen deed, nl. dat de Staatscommissie-Limburg bij den Minister een ontwerp had ingediend, maar een nog heuglijker feit is, dat de Minister dit in studie had genomen.

Over dit wisselrecht zou ik mij een enkele opmerking willen veroorloven, omdat dit een zaak is, die sinds lang diengenen, die in theorie en in practijk er bij betrokken zijn, heel wat moeilijkheden heeft opgeleverd.

Nu weet ik door ervaring, dat wanneer de Minister een dergelijk voorontwerp in studie neemt, hij met die studie uitermate consciëntieus is en steeds volkomen zelfstandig een oordeel zich wil vormen over wat hem wordt voorgelegd. Nu heeft de Minister daarin natuurlijk groot gelijk, maar ik zou toch voor dezen keer Zijn Excellentie willen adviseeren met deze studie niet al te lang te zijn en haar niet te ver uit te breiden.

Er zijn namelijk in ons wisselrecht tweeërlei soort achterstalligheden en moeilijkheden: die, welke met weinig inspanning kunnen worden opgelost, en die, waarvoor dit niet zoo gemakkelijk gaat. En nu zou ik, op grond van de urgentie van die eenvoudige moeilijkheden, den Minister in overweging willen geven ditmaal buiten den kring van zijn studie te laten die meer ingrijpende moeilijkheden, dat zijn bijv. die, welke zich voordoen bij valschheid in wissels, bij een regeling van de chèque en zoo meer, en zich te beperken tot de gemakkelijk te verhelpen moeilijkheden. Dat zijn er slechts 4, ten eerste de zoogenaamde valuta-clausule, en hier hebben wij nu een valuta-quaestie, die zonder geld op te lossen is; ten tweede hebben wij behoefte aan een eenvoudiger endossementsregeling, waarbij de moeilijkheden van volledige en onvolledige en procura endossementen en de rechtskundige beteekenis van al die verschillen worden ter zijde gezet, hetgeen met enkele zeer gemakkelijk aan te brengen wijzigingen kan geschieden; dan ten derde het verschil van woonplaats tusschen trekker en betrokkene, dat is de quaestie van de onderscheiding tusschen assignatie en wissel, die vele moeilijkheden geeft en waaraan geen enkele redelijke zin is

(Anema.)

te hechten, gezien de historische ontwikkeling, die beide heeft gelijkgesteld, en eindelijk de vorm der acceptatie.

Van deze vier moeilijkheden ondervindt men zeer veel last in de praktijk. Over de valuta-clausule heeft men verschillende jurisprudenties; over den vorm van acceptatie is er meen ik een arrest van den Hoogen Raad van 1907, maar dat was van de strafkamer, ik stel mij voor, dat als de quaestie thans eens voor de civiele Kamer van den Hoogen Raad kwam, dan wellicht een beslissing zou volgen in geheel tegengestelden zin.

Dergelijke toestanden moeten niet langer voortduren, en zullen deze spoedig verdwijnen, dan moet de Minister zich niet verdiepen in al die groote moeilijkheden, maar met korte en krachtige maatregelen die kleine moeilijkheden uit de wereld helpen.

Er heeft den Minister te dezer zake een adres bereikt van de Vereeniging voor Handelsrecht, waarvan voorzitter is professor Molengraaff, wiens naam op zich zelf reeds een programma in dezen vormt, en ik zou dit adres van deze plaats van harte willen steunen.

Een tweede punt, en nu een, waarover ik ook het vorig jaar met den Minister heb mogen debatteeren, is de regeling der administratieve rechtspraak, metterdaad een haast verouderd punt, maar waarbij zich dit jaar twee nova hebben voorgedaan, zonder welke ik bijna niet den moed zou hebben om in deze Kamer opnieuw dit onderwerp te introduceeren.

Ik heb het vorig jaar uiteengezet en kom er dus thans niet op terug, dat de aanhangige ontwerpen gebaseerd zijn op een theoretisch-dogmatische overtuiging, waarin vrijwel iedereen het geloof heeft verloren. De ontwerpen liggen daar en niemand maakt zich de illusie, dat zij in dien zelfden vorm zullen worden ingevoerd.

Nu heeft de Minister een nieuw argument aangevoerd om die ontwerpen niet in te trekken, maar om ze te laten liggen zooals ze daar liggen. Dat argument luidt aldus, dat de financieele toestand het niet toelaat om geld uit te trekken voor de uitbreiding van het aantal rechterlijke ambtenaren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vind dat een niet zeer fraai argument. Het ontbreekt dat argument in de eerste plaats aan waarachtigheid, het is een gelegenheidsargument, want iedereen weet, dat ook zonder dat gebrek aan financiën de daar liggende ontwerpen toch niet zouden worden ingevoerd en verder gebracht.

Maar wat erger is, dat is, dat er ten gevolge van de positie, die de Minister thans met dit argument inneemt, niets geschiedt en dat is inderdaad een practisch nadeel, want zoo zeker als ik overtuigd ben, dat er van de aanhangige regeling van de administratieve rechtspraak niets terecht zal komen, zooals zij daar ligt, evenzeer ben ik overtuigd, dat een regeling te dezer zake, zij het dan ook een andere, zeer beslist gewenscht blijft.

Is dit nu juist, dat er metterdaad behoefte is, niet aan een geheele, maar toch aan een partieele regeling, dan is de houding van den Minister, die hij nu aanneemt, niet gewenscht, daar hij thans aan elke ontwikkeling van de zaak den pas afsnijdt.

Dit financieele argument is het eene novum, Mijnheer de Voorzitter! Het andere novum is van eenigszins meer curieuzen aard.

De Minister heeft namelijk zich aangesloten bij enkele leden van deze Kamer, die een nieuw uitzicht hebben geopend bij de evolutie van de administratieve rechtspraak. Die nieuwe evolutie wordt aangeboden met een ouden term, maar een term, die altijd aangenaam in de ooren klinkt, den term van den natuurlijken groei, van de historische ontwikkeling, van de organische wording. Niet al die termen worden door den Minister gebruikt — ik gebruik ze alleen bij wijze van illustratie —, de Minister gebruikt alleen den term: de natuurlijke groei.

Nu zou ik daartegen een woord willen doen hooren, om te waarschuwen, dat een dergelijke opvatting van den natuurlijken groei metterdaad onjuist is. Men gebruikt hier dien op zich zelf zeer wenschelijken term voor een totaal verkeerden gedachtengang. Wat is de quaestie? Ik en velen aan deze zijde van de Kamer, misschien ook aan de over-

(Anema.)

zijde, stellen prijs op een rechtsontwikkeling langs natuurlijke wegen. Ruw ingrijpen ligt geenszins in onze lijn, en wanneer wij die klanken hooren van natuurlijken groei, geleidelijke wording, doet dat anderen en mij aangenaam aan. Maar ik voeg er in één adem bij: die term is hier absoluut misplaatst.

Men moet wel onderscheiden drieërlei rechtsvorming: door gewoonterecht, door de rechtspraak en door de wetgeving. De rechtsvorming door het gewoonterecht is zeker een rechtsvorming door den natuurlijken groei. Ook is, hoewel niet in zóó sterke mate, hetzelfde het geval bij de rechterlijke rechtsvorming, waar zich de algemeene regel van recht verdicht uit de oplossingen van de concrete gevallen. Maar die natuurlijke groei is allerminst op haar plaats bij de wetgevende rechtsvorming. Die wetgevende rechtsvorming is in den loop der geschiedenis juist toegevoegd aan de beide andere, omdat het noodzakelijk gebleken was in te grijpen, om de zaak juist niet over te laten aan den natuurlijken groei en aan den loop der historie, maar om welbewust en doelmatig door de wet toestanden te regelen. Indien dat zoo is, gevoelt men hoe onnatuurlijk deze oplossing is voor de quaestie van de administratieve rechtspraak.

Want dat zal nu toch moeten gebeuren en dat wil men dan overlaten aan dezen regel, dat men van geval tot geval maatregelen zal invoeren. Men zal nu bij elke administratieve wet in elk geval afzonderlijk voor de rechthebbenden maatregelen treffen. Dit is doelmatige actie zonder doel en heeft bovendien de schaduwzijde, dat het alleen toekomstige wetten geldt. Ik acht die beide nova nova *ad malem partem*.

Ik waag het dus, zij het met aarzeling, nogmaals den Minister in overweging te geven om te benoemen een kleine commissie, niet een praatcollege, maar een college van drie tot vijf menschen, waarbij een enkel kundig theoreticus, die de regelingen in andere landen en de theorie kent, en drie of vier menschen, die de practijk kennen door ervaring en die een rustig onderzoek moeten doen en dan met kennis van zaken het geheele complex overzien en een algemeen door te voeren plan vaststellen. Wat te veel geld kost, moet dan wachten tot later, en het andere kan dadelijk worden ingevoerd. Zoo krijgt men dus het voordeel, dat men een practische gedragslijn krijgt en een practisch doel, zoowel voor de bestaande behoefte als voor de toekomst.

Over een derde punt kan ik kort zijn, omdat er door den vorigen spreker al iets over is gezegd, en omdat ik ook liever heb, dat het thans eens door hem als lid van de rechterlijke macht wordt gezegd. Dat geldt het ontwerp van een Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Ik heb daarover het vorige jaar uitvoerig gesproken en dat geeft mij een vrijbrief om het nu zeer kort te doen. Met den geachten afgevaardigde, die mij voorafging, zou ik willen aandringen op wat men genoemd heeft een gezonde tijdrekenkunde en ik zou willen waarschuwen niet te voldoen aan de opkomende gedachte om weer advies te gaan inwinnen bij de rechterlijke macht. Ik heb er op gewezen, hoe aan de voorbereiding van dit ontwerp alle mogelijke menschen hebben medegedaan van de balie, van de magistratuur en van de wetenschap, en ook na dien is er nog allerlei critiek verschenen, zoodat er geen reden is verder in dien geest maatregelen te nemen.

Nu vraagt de Minister tijd voor grondige studie en ik zal de laatste zijn om daaraan niet te willen te gemoet komen. Maar ik zou hem daarbij toch twee punten in overweging willen geven. In de eerste plaats dateert het ontwerp reeds van 1920, zoodat ik meen, dat de Minister wel zal zijn gevorderd zeker tot over de helft van den weg, dien hij moet volgen voor zijn studie. En ten tweede is de Minister zelf door een veeljarige ervaring van de civiele procedure volkomen op de hoogte en meen ik dus, dat dit hem bij zijn studie zijn taak zeer zal vergemakkelijken.

Ten aanzien van de totstandkoming ben ik niet zoo pessimistisch als de geachte afgevaardigde, die mij voorafging. Immers, voor het lot, dat beschoren was aan het door hem genoemde ontwerp van de zes titels van het bewijs uit boek IV van het Burgerlijk Wetboek, bestond een zeer speciale reden. Toen die titels waren afgewerkt en gereed voor de openbare behandeling, was inmiddels het proces, waardoor zij waren ontstaan, voortgegaan en had het zich verbreed tot een algemeene herziening van de geheele civiele procedure. Er bestond dus gezonde aanleiding, om die titels te laten liggen. Zij zijn goeddeels geïncorporeerd in het algemeene wetsontwerp dat thans aanhangig is, zoodat de afschaffing van die titels louter een formeele quaestie was geworden.

Intusschen wil ik den Minister vragen, zijn studie niet al te lang te maken en spoedig over te gaan tot indienen van een ontwerp, want zal er in deze periode iets van terechtkomen, dan dient met de zaak eenige spoed gemaakt.

Thans een enkel woord over het huwelijksgoederenrecht.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan, na hetgeen daarover is gezegd door den geachten afgevaardigde den heer Janssen, met een drietal opmerkingen volstaan.

In de beschouwingen, aan dit onderwerp den laatsten tijd gewijd, heeft zich voortdurend deze gedachte vertoond: laat ons niet al te veel spreken over algemeene beginselen, laten wij komen tot concrete voorstellen, tot practische maatregelen. Met het spreken alleen over algemeene theorieën komen wij niet verder. Ik kan daarin tot zoover meegaan, dat ik meen, dat een wetgevende vergadering niet de plaats is voor algemeene theoretische debatten, maar de theorie slechts in zooverre in bespreking komt, als een richtende theoretische zelfbezinning steeds noodig is om goede practische daden te kunnen volvoeren.

Ik zal dan ook niet geven algemeene theoretische besprekingen, maar ik wijs er toch op, dat één principieel punt niet kan worden behandeld bij de wet zelf, maar à priori moet vaststaan.

Bij de herziening van het huwelijksgoederenrecht wordt uitgegaan van twee totaal verschillende standpunten: 1°. dat de meest gewenschte en gezonde toestand zou zijn, dat man en vrouw in het huwelijk als volkomen gelijkwaardig en volkomen gelijkberechtigd zouden worden beschouwd; 2°. dat de man is het hoofd van de echtverbintenis en hem toekomt de maritale macht. Die beide standpunten staan diametraal tegenover elkaar en zijn absoluut onverzoenlijk.

Ik voor mij behoor tot hen, die elken maatregel, die zou worden gebaseerd op het eerste standpunt, niet alleen verwerpelijk achten, maar die à priori niet zouden wenschen te treden in een debat over de vraag, of een dergelijke maatregel wenschelijk zou kunnen zijn.

Dat moet dus vooruit vaststaan. Wanneer men bereid is, met behoud van de bestaande beginselen van ons recht, waarvan ik met den vorigen spreker geloof, dat zij door de overgroote meerderheid van ons volk worden toegejuicht, maatregelen voor te stellen, zal ik dat toejuichen en gaarne aan de totstandkoming er van medewerken.

Ik ben het met dien geachten afgevaardigde eens, dat dit algemeene beginsel — wat in de Tweede Kamer niet altijd is erkend — ook beheerscht ons heele huwelijksgoederenrecht.

Ik herinner aan art. 195 van het Burgerlijk Wetboek, dat verbiedt bij de huwelijksche voorwaarden af te wijken van het maritale recht van den man en van zijn recht als hoofd van de echtverbintenis; die is de hoeksteen van het heele recht der huwelijksche voorwaarden.

Wil men dus op de basis van de bestaande beginselen gaan praten, dan ben ik daartoe bereid, maar ik weiger ook maar één stap te doen op den weg, die aangegeven is door het streven, dat man en vrouw in het huwelijk gelijkgerechtigd moeten worden gemaakt.

Wanneer men zich dus stelt op die bestaande beginselen, kan men in de eerste plaats de vraag stellen, of het in zich zelf zoo gezond beginsel, dat de man is het hoofd der echtverbintenis en dat hij de maritale macht heeft, in onze wetgeving niet al te rigoristisch is doorgevoerd.

In de tweede plaats zou ik willen vragen, of genoegzaam gewaakt wordt in onze wetgeving tegen het misbruiken van de groote macht, die aan den man wordt toegekend bij het beheer der goederen.

Deze vragen schijnen mij voor discussie vatbaar. Wanneer ik zie, dat onze wet reeds een eeuw oud is, dan zie ik tevens, dat er in de uitwendige maatschappelijke toestanden en geestelijke vorming zooveel veranderd is, dat enkel reeds

(Anema.)

door dat tijdsverloop waarschijnlijk is, dat er in die wet punten zijn, die voor herziening in aanmerking moeten komen.

Toch zal er hier de uiterste voorzichtigheid zijn te betrachten, want men kan spoedig een goed rechtsinstituut bederven, maar een goed rechtsinstituut in het leven roepen is niet zoo gemakkelijk.

Mijn tweede opmerking betreft een ander punt uit de gevoerde beraadslagingen. Er is in het debat over het huwelijksgoederenrecht, zooals het in den laatsten tijd is gevoerd, een misverstand ingeslopen, dat ik wil pogen recht te zetten.

Men heeft voortdurend getwist over de vraag, of een wijziging van het huwelijksgoederenrecht zich had te regelen naar de normale gevallen dan wel naar de abnormale.

Nu geloof ik, dat in deze zaak eenige onhelderheid heerscht, omdat men zich geen rekenschap geeft van den aard van de rechtsregelen, welken het hier geldt en die soms op mijn inziens deerlijke wijze worden overschat. De regelen, waarmede wij hier te doen hebben, zijn wat men noemt beslissingsnormen, die geschreven zijn voor den rechter en niet voor de burgers. Het kan den Staat niets schelen en het gaat hem ook niets aan, hoe particulier, in elk gezin, zal worden geregeld het huwelijksgoederenrecht.

Ik heb een gezin gekend van beslist Christelijke beginselen, waar de man zich nooit met de geldzaken bemoeide. Zijn vrouw beheerde het geheele vermogen en de inkomsten en als de man wat geld wilde hebben, ging hij naar zijn vrouw toe en dan kreeg hij zakgeld. Ik heb er bijgestaan, dat hij een dubbeltje voor de tram kreeg.

De heer **Mendels**: In den tijd, dat ik nog maar f 20 in de week verdiende, kreeg ik daarvan van mijn vrouw f 0,50 zakgeld en gebruikte zij de rest voor de huishouding.

De heer **Anema**: Ik hoor tot mijn groot genoegen, dat het bij den heer Mendels ook zoo gaat, of liever gegaan is. Dat is een treffend voorbeeld, hoe ook socialisten zich voortreffelijk konden inrichten onder de oude wetten, waartegen zij thans zoo optornen.

Ik zeide, Mijnheer de Voorzitter, dat ik er even de aandacht op wilde vestigen, dat de regelen van huwelijksgoederenrecht normen zijn, die niet zijn geschreven voor de burgers, maar voor den rechter.

Het huwelijksgoederenrecht is metterdaad een recht van gezin tot gezin, waarbij men geheel vrij is om dat naar eigen wil te regelen onder één groote mits, nl. dat men ook zelf de moeilijkheden, die daaruit mochten ontstaan, tracht op te lossen.

In de overgroote meerderheid van gevallen zullen man en vrouw het dan ook wel eens kunnen worden, misschien daarbij geadviseerd door een vertrouwden notaris of soms zelfs door een plattelandsburgemeester, maar er zijn gevallen, waarin men zich niet weet te redden, en daarvoor moeten nu de rechters een maatstaf hebben, waarnaar zij de zaak kunnen beoordeelen. En die kan geen andere zijn dan het normale. De rechter gaat altijd uit van het normale en op die basis richt hij zijn normen in. Hij zal zeggen: gij moet zien zelf die moeilijkheid op te lossen, maar komt gij bij mij, weet dan, dat ik rechtspreek naar die algemeene regelen, geldend voor de normale gevallen, d. w. z. dat de man de maritale macht heeft en het hoofd is der echtverbintenis.

In zooverre is dus juist, dat de maatstaf voor het huwelijksgoederenrecht ontleend wordt aan het normale. De andere opinie, omtrent het abnormale, is op haar beurt in zooverre juist, dat het abnormale gevallen zijn gelukkig, die aan de orde komen.

Eindelijk, Mijnheer de Voorzitter, zou ik mij geheel willen aansluiten bij den geachten vorigen spreker, wat betreft den omvang van de regeling, die aan de orde komt en buiten die regeling zou ik ten eenenmale willen sluiten een wijziging in de echtscheidingswetgeving en in de regeling der ouderlijke macht.

Hoezeer dat gewenscht is op principieele gronden, heeft zijnerzijds de geachte afgevaardigde de heer Janssen reeds zooeven uiteengezet, en ik wensch mijnerzijds daaraan slechts toe te voegen, dat ook opportuniteitsgronden daarvoor gelden.

(Anema e. a.)

Immers, het zal bij de velerlei stroomingen op dit gebied reeds moeilijk genoeg zijn om te komen tot zekere compromissen in zake het huwelijksgoederenrecht, en wanneer men daarbij nu nog inhaalt de ouderlijke macht en de echtscheiding, dan weet men à priori, dat van de zaak niets terechtkomt.

Wat de ouderlijke macht betreft, is er voor de civiele wetgeving nog betrekkelijk niet lang geleden een uitvoerige regeling gemaakt en het zou aan te bevelen zijn die nog vooreerst te laten gelden, zonder thans reeds te pogen haar opnieuw te herzien.

Wil men in deze iets bereiken, dan zal men zich moeten beperken tot deze 3 punten:

Moet de handelingsbevoegdheid van de gehuwde vrouw worden uitgebreid?

Moet het recht van den man over het eigen goed der vrouw wellicht eenigszins worden beperkt?

Moet het recht der vrouw bij het beheer der gemeenschap worden uitgebreid?

Het zal reeds veel moeite kosten om bij deze punten te komen tot een gezonde oplossing, die de overgroote meerderheid, en dat is bij zulk een quaestie zeer gewenscht, bevredigt.

Ik zie daarom het ontwerp van den Minister met belangstelling te gemoet niet alleen, maar ook met gerustheid. Ik weet, dat hij een man is, die in deze zaak zeer ervaren is, een man van uiterst zorgvuldig wikken en wegen en van groote voorzichtigheid en bovendien een man van Christelijke beginselen. En naar zijn uitspraak in deze zaak in de stukken en in de Tweede Kamer te oordeelen, meen ik met gerustheid te mogen verwachten, dat het ontwerp, dat zal worden ingediend, wat algemeene strekking en inhoud betreft, beantwoorden zal aan de door mij gereleveerde eischen.

De heer **Mendels**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting heeft de heer de Vos van Steenwijk eenigermate de rol van Sinterklaas gespeeld tegenover onderscheidene leden van het Ministerie, in dien zin, dat hij voor sommigen de gard wel niet toonde, maar vermoedelijk toch in den zak had.

Voor enkele leden van het Ministerie echter, die hij zeer nadrukkelijk met name noemde, had hij zeer ruime loftuitingen, en hun gaf hij het geschenk van zijn overmatige goedkeuring.

Onder die met name genoemde bewindslieden was ook de Minister van Justitie. Deze kreeg op zijn Ministerieelen steek de grootste pluim van den geachten afgevaardigde. Ik lees dienaangaande op pagina 376 van de *Handelingen* dezer Kamer, dat de heer de Vos van Steenwijk vooral zoo gerust was op dit bewind, omdat het behoud van den grooten rechtsgeleerde en genialen Staatsman, die hoofd van het Departement van Justitie is, waarborg is voor bezonnen wetgeving op zijn territoir.

Ik hoop voor de bescheidenheid van dezen geachten bewindsman, dat hij deze woorden *cum grano salis* zal opvatten, anders zou een dergelijke loftuiting wellicht gevaarlijk kunnen zijn.

Ik ben geen vijand van dezen Minister; al ben ik vaak zijn tegenstander, ik mag dezen Minister niet ongaarne. Echter ben ik, hoe groote achting ik ook heb voor zijn groote gaven als rechtsgeleerde, met het uitdeelen van epitheta als geniaal Staatsman een beetje spaarzamer dan de heer de Vos van Steenwijk.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ik heb dien titel slechts aan één der Ministers aangeboden.

De heer **Mendels**: Wil dit nu zeggen, dat ik dezen Minister verdiensten ontzeg? Allerminst, Mijnheer de Voorzitter, ik heb het reeds betuigd, en ik wil het volhouden. Ik zou met de woorden uit Faust, maar zonder eenige Mephistofelische onbehoorlijkheid, ten opzichte van den Minister willen zeggen:

„Von Zeit zu Zeit seh' ich den Alten gern
Und hüte mich **mit Ihm zu brechen.**"

(Mendels.)

De werkkracht van dezen Minister is buitengemeen groot en hij heeft deze verdienste — en dat is voor mij een zeer groote, een verdienste die zeer zeldzaam is bij Nederlandsche Staatslieden — dat hij de kunst verstaat om ernstig te zijn zonder deftigheid. Geest te hebben in de politiek en toch ernstig te zijn, dat is in Nederland vaak als een misdaad beschouwd. Ik herinner maar aan het odium, dat op den Minister Kappeyne rustte, van wien men steeds zei: Kappeyne is niet ernstig.

Wat nu betreft het werkprogram van dezen Minister en de wenschen die te dien aanzien in het Voorloopig Verslag zijn geuit: er is in het Voorloopig Verslag aangedrongen — de heer Janssen heeft het ook reeds met een enkel woord aangeduid — op een spoedige totstandkoming van de fundamenteele wijzigingen, die noodig zijn op het gebied van de naamlooze vennootschappen. Wat zegt nu de Minister daaromtrent? Daar wordt aan gewerkt — daar komt het antwoord van den Minister op neer. Daar wordt al lang aan gewerkt, maar dit is niet voldoende: er moet eindelijk iets tot stand komen. Er is gevraagd: hoe staat het met het werk te dien aanzien van de Staatscommissie-Limburg? De Minister antwoordt: Ik heb haar rapport ontvangen.

Dat was mij als lid der commissie bekend. De Minister zegt, dat hij het rapport ernstig zal overwegen, maar dat deze materie geen gelegenheidswetgeving moet zijn. Men moet niet te veel kijken naar de tegenwoordige tijdsomstandigheden, omdat anders het ontwerp zijn beteekenis zou missen. Ik ben een tegenstander van gelegenheidswetgeving in den slechten zin van het woord, nog meer dan de geachte bewindsman, want hij heeft in den laatsten tijd niet altijd zulk een tegenzin daartegen gehad, zooals bij het antirevolutieontwerp, dat slechts gelegenheidswetgeving was. Maar, gelegenheidswetgeving kan men ook zóó opvatten, dat men zich gedwongen gevoelt een wetgeving tot stand te brengen, noodzakelijk geboden door massaal voorkomende nieuwe feiten, die dringend voorziening behoeven. Welnu, zoo noodzaken nu de feiten van den laatsten tijd ons om de materie der naamlooze vennootschappen opnieuw en ten spoedigste te regelen, en in dien zin is gelegenheidswetgeving op dit gebied wel degelijk geboden.

Wij hebben in den jongsten tijd beleefd een ontzettende débâcle op financieel en industrieel gebied, en er zijn millioenen bij tientallen, ja honderdtallen verdwenen. De aandeelhouders en obligatienemers in deze naamlooze vennootschappen hebben op schoone voorspiegelingen in circulaires betreffende emissies, geruststellende verklaringen van directies, schoone balansen en fraaie rapporten in goed vertrouwen hun geld gegeven, maar er is gebleken van een roekeloosheid in het beheeren van andermans geld, die ten hemel schreit. Ik zal geen opsomming geven van alles wat te dien aanzien in de laatste jaren op het gebied van handel, industrie en scheepvaart is gebeurd, maar neem slechts enkele voorbeelden:

Ik noem van der Kuy en van de Ree's Machinefabriek, thans failliet; aandeelenkapitaal ad 4 millioen gulden weg, plus reserves. Alleen reeds de vordering van Marx en Co's bank bedroeg 7½ millioen gulden;

Bank-Associatie, verlies 70 pct. van het aandeelenkapitaal ad 12 millioen gulden, plus reserves ad circa 2 millioen gulden;

Marx en Co's Bank, verdwenen met totaal verlies van aandeelenkapitaal en reserves;

Compania Mercantil Argentina, de groote graanhandelmaatschappij van Wm. Muller & Co., staat vermoedelijk voor een reorganisatie of liquidatie. Erkend verlies: alle reserves ad 15 millioen gulden. Het aandeelenkapitaal bedraagt 20 millioen gulden. De koers is nu plm. 14 pct., zoodat van het kapitaal vermoedelijk minstens 3/4 verloren zal blijken te zijn, behalve de reserves;

Alg. Papier My. Gerh. Loeber-G. Bührmann (Alpamy), geliquideerd. Verlies geheel aandeelenkapitaal ad 3½ millioen gulden, plus reserves ad 3/4 millioen gulden.

Ik noem verder:

Oliefabr. Insulinde — in liquidatie — verlies geheel aandeelenkapitaal van 22½ millioen en diverse reserves ad 33 millioen (waarvan reserve tegen goederen 17 millioen, stat. reserve 15 millioen en extra reserve 1 millioen, alles geheel verloren).

Jurgens Ver. Fabr. Geweldige verliezen op oliebedrijf in Ned.-Indië, op veel te duur gekochte oliefabrieken in Engeland, op belang bij de geliquideerde Handelsvereen. Manders—Seeman & Co., enz. Verliezen zijn uit de balans „weggewerkt" door het tot hooger prijs opnemen van belangen bij andere maatschappijen. De totale verliezen waren echter zoo groot, dat de koers tijdelijk tot 23 pct. was gedaald.

Kon. Hollandsche Lloyd. Enorme verliezen, die de directie dwongen, haar beste stoomschepen te verkoopen, om aan geld te komen. Is nu geheel op.

Andere stoomvaartmaatschappijen leden eveneens enorme verliezen, voortspruitend uit orders voor nieuwen aanbouw op groote schaal, tegen de allerhoogste oorlogsprijzen, waardoor de vloot niet alleen bij tal van ondernemingen voor tientallen millioenen guldens duurder te boek is komen te staan dan anders het geval zou zijn geweest, maar waardoor bovendien de kaspositie geheel is ontwricht door deze bestellingen van scheepsruimte, die enkele maatschappijen zelfs tot een totaalbedrag van 50 à 100 millioen hebben gedaan, zonder dat hiervoor eenig geld aanwezig was, alleen dus in de verwachting, dat de toekomstige winsten hiervoor het geld wel zouden fourneeren. Zelfs de Holland—Amerika Lijn is aan de daardoor dreigende moeilijkheden slechts ontkomen, doordien het gelukte voor 30 millioen obligatiën in Nederland en Amerika te plaatsen en een deel van de verdere kapitaalsbehoeften door uitgifte van aandeelen te dekken vóór de conjunctuur geheel omsloeg. De Kon. Hollandsche Lloyd daarentegen is door deze politiek geheel vastgeloopen. Een groot aantal der in de oorlogsjaren opgerichte kleinere scheepvaartmaatschappijen is geliquideerd, met algeheel verlies van aandeelenkapitaal.

En zoo zou ik de treurige lijst met nog eenige tientallen gevallen grootheden kunnen aanvullen.

Nog één kras voorbeeld, Mijnheer de Voorzitter, waar het op het randje komt van het strafbare. Trouwens ik laat daar, of bij tal van de voorbeelden, die ik noemde en niet noemde, bij een nauwkeurig onderzoek de justitie geen reden zou hebben tot ingrijpen. Maar ik laat dat daar, Mijnheer de Voorzitter!

Ik wil mij als voorbeeld bepalen tot het geval der Tabaks-Unie, een soort holding-company, of moedermaatschappij van de Internationale Tabaks-Handelmaatschappij en van Philips Tabaksindustrie, die al te zamen scheppingen waren van, althans relaties hadden met het bankiershuis Gilissen en Co., dat sedert ook in déconfiture is geraakt.

Deze z.g. Tabu — het ware beter geweest, wanneer zij „taboe" ware geweest voor de geldbeleggers, dan waren zij er niet aangekomen! — raakte haar heele aandeelenkapitaal van 2½ millioen kwijt en 4 millioen 7 pct. obligaties, die nog in Januari 1921 zijn uitgegeven door Arnold Gilissen en Co., met een circulaire, die klonk als een klok, waarin alles schitterend en schoon werd voorgesteld. Geen jaar later waren zij bijna zoogoed als scheurpapier!

Er zijn bij de emissie dier obligatieleening verklaringen gegeven, die den toets van de waarachtigheid niet hebben kunnen doorstaan.

Het is daarbij voorgesteld, alsof dat geld van die obligatieleening noodig was om te financieeren nieuwovergenomen ondernemingen, zoodat men in den waan verkeerde, dat die ondernemingen reeds uit het beschikbare geld waren overgenomen en dat men het obligatiegeld noodig had, om ze verder te laten floreeren.

Achteraf is gebleken, dat met die obligatieleening het geld is gevonden, om die ondernemingen over te nemen, vaak wrakke, half wormstekige ondernemingen, waarvan er ook weer een paar failliet zijn gegaan.

Daaromtrent is bijv. in de *Haagsche Post* van September 1922 geschreven:

> „Het maakt natuurlijk een enorm verschil uit of men voorschotten heeft verstrekt dan wel aandeelen koopt, welker waarde vermoedelijk toen reeds twijfelachtig was. Ook wordt in het prospectus o. m. nog medegedeeld:

31ste VERGADERING. — 19 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Mendels.)

„Een belangrijke factor vormt verder nog het feit, dat juist dezer dagen achttien der grootste onafhankelijke sigarenfabrieken in Havana voor den verkoop van hun fabricaat import-sigaren op het geheele Europeesche continent en in het Verre Oosten een organisatie hebben opgericht onder den naam van Independent Cigar Manufacturers Ltd., welke in de Tabaks-Unie-combinatie is opgenomen.".

Het publiek denkt: mooi zoo, die groote ondernemingen voor geïmporteerde Havanna's, bijna die geheele industrie is daarin opgenomen.

Men heeft er echter nooit iets van gemerkt. Toen er later lijstjes kwamen, bleek, dat waren overgenomen een paar sigarenfabriekjes en wat winkeltjes, maar van die groote ondernemingen bleek niets. De *Haagsche Post* zegt dan ook:

„In alle opzichten zijn de belanghebbenden op grove wijze misleid geworden vóór en na de emissie. Noodig lijkt mij dat om te beginnen een ernstig onderzoek wordt ingesteld naar den werkelijken toestand en de verhouding tusschen de Tabu en de beide hoofd-ondernemingen. Er moet tabula rasa worden gemaakt en het zal wel blijken dat vele rotte plekken dienen te worden uitgesneden."

Ik zou dit nog met tal van andere voorbeelden kunnen aanvullen, maar wil nu toch aan den Minister vragen, of dit en dergelijke gevallen aan zijn aandacht zijn ontsnapt. De Minister heeft natuurlijk kennis genomen van de financieele débâcle, maar heeft hij niet eens nagegaan, of alles wel te wijten was, in die mate althans, aan de onoverkomelijke moeilijkheden van de crisis, ten gevolge van het plotselinge „uitbreken" van den vrede?

Is in tal van die groote débâcles niet een groote portie Schwindel, een misdadige roekeloosheid en een misleiding van het publiek aanleiding geweest voor de groote verliezen die geleden zijn? Zou niet de publieke moraliteit er bij gebaat zijn, indien, en ik wensch hier geen enkel element van demagogie in te leggen, waar zoo talrijke kleintjes voor kleine vergrijpen terechtstaan, onze justitie eens deze zaken had onderzocht, opdat het publiek geweten te dien aanzien gerustgesteld worde, wetende dat de justitie waakt ook waar het betreft handelingen van grooten op financieel en industrieel gebied?

Deze débâcle heeft — en dat treft allereerst de naamlooze vennootschappen — niet veel eerbied bijgebracht voor de groote capaciteiten der leiders onder financiën, handel en industrie.

Al die knappe koppen, die enorme talenten, die genieën, om met den heer de Vos van Steenwijk te spreken...

De heer **de Vos van Steenwijk**: Zoo heb ik ze nooit genoemd.

De heer **Mendels**: ...... hebben het toch armzalig afgelegd. Zij hebben natuurlijk niet alles kunnen voorzien, maar zij hebben de débâcle in meer dan één geval grootendeels nog verergerd en bespoedigd door hun vaak roekeloos financieel en industrieel beheer en bedrijfspolitiek.

Ik alleen zeg dat niet, maar ik haal hierbij aan wat de financieele medewerker van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* in het nummer van 30 Juli daarover schrijft:

„Helaas echter is het niet zoozeer de vrees voor een verscherping van de crisis, welke den ondernemingslust van ons kapitaal zoozeer bekoeld heeft, dan wel een algemeen mistrouwen in de kunde en — laat het hooge woord er dan maar uitkomen — de rechtschapenheid van velen, die zich hebben opgeworpen als de leiders van ons bedrijfsleven; een taak, waarvoor hun, zooals maar in al te veel gevallen overduidelijk gebleken is, niet alleen het noodige doorzicht, maar wat erger is, vaak ook het noodige verantwoordelijkheidsgevoel ontbreekt. De algemeene gevoelde teleurstelling van den zoo onverwacht ingetreden terugslag van den toestand wordt speciaal hier te lande op den achtergrond gedrongen, door wantrouwen in de personen. Hierdoor is een verbitterde stemming gekweekt, welke minder gemakkelijk zal worden vergeten, dan de ontstemming over verliezen, die hun oorzaak vonden in een malaise, waaronder de geheele wereld gebukt gaat.

Goed vertrouwen is nu eenmaal een eerste voorwaarde voor een bloeiend bedrijfsleven; doch juist dit vertrouwen heeft, door de zonderlinge praktijken, welke, zooals thans telkens aan het licht komt, in tal van gevallen in toepassing zijn gebracht, een geduchten knak gekregen. Den aandeelhouder, die verlies op verlies te boeken krijgt, omdat hij zich door een oppervlakkige en niet zelden opzettelijk onjuiste voorlichting tot deelneming liet bewegen in allerlei ondernemingen, welke thans als gevolg van een onoordeelkundige leiding tot ondergang gedoemd zijn, of die tot de ontstellende gewaarwording komt, dat zijn kapitaal, hetwelk hij goed belegd waande, slechts werd dienstbaar gemaakt aan een onverantwoordelijke — zij het dan misschien dikwijls onbewuste — speculatiezucht zijner geldnemers, vergaat de lust om zijn spaarpenningen andermaal in de waarschaal te stellen."

De heer **Blomjous**: De bolsjewieken hebben het veel beter gedaan.

De heer **Mendels**: Daarvoor zijn het bolsjewieken, maar hier betreft het uw menschen, uw leiders en klassegenooten.

De heer **Blomjous**: Deze menschen zijn in elk geval oorzaak, dat een zeer groot land werd uitgeschakeld van het bedrijfsleven in Europa.

De heer **Mendels**: De bolsjewieken komen er in elk geval rond voor uit, dat zij dit stelsel van kapitalisme wenschen te vernietigen, maar deze heeren zijn de steunpilaren van uw maatschappij, van uw rechtsorde.

Dat zijn de groote figuren, waarop gij prat zijt gegaan. Het moet in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zelf worden erkend, dat bij de roekelooze en opzettelijk onjuiste praktijken de groote massa is misleid. Ik zeg dat volstrekt niet uit zucht om den aandeelhouders een betere belegging aan te bevelen; dat moeten dezen zelf weten. Maar ik zeg het om aan te toonen, ten eerste, hoe deze maatschappij door middel van haar eigen leiders voor een deel naar den ondergang wordt gevoerd, en bovendien om aan den Minister te vragen: wat is te dien aanzien de taak van de justitie geweest? Kan de Minister mededeelen — hij heeft deze dingen toch ook gelezen of anders hebben zijn ambtenaren het wel gelezen en is het onder de aandacht gekomen van het openbaar ministerie —, of er naar deze dingen een onderzoek is ingesteld? Elk oogenblik hoort men weer van zonderlinge praktijken, die in naamlooze vennootschappen zijn voorgekomen. Heeft de Minister de mededeeling te doen, dat de justitie haar aandacht aan deze zaak heeft gewijd?

Ik geef toe, dat de ontwikkeling van het geheele bedrijfsleven en van de naamlooze vennootschappen met zich mee heeft gebracht, dat aandeelhouders in een reusachtig bedrijf geen deel meer kunnen nemen aan het werkelijke bedrijfsleven. De aandeelhouders weten er niets van, en dat kunnen zij ook niet weten. Het is eenvoudig een soort geldbelegging geworden. De voorstelling is naïef alsof de ontwikkeling der naamlooze vennootschappen — zooals de heer Treub het eens heeft genoemd — een democratiseering van het kapitaal beteekent, terwijl de uitbreiding van de naamlooze vennootschappen juist heeft bewerkt, dat de kapitaalbezitters hun kapitaal gemakkelijker over meerdere ondernemingen kunnen verdeelen.

Maar juist omdat de aandeelhouders bijna geen aandeel meer kunnen nemen in de contrôle op het bedrijf, moet er voor gezorgd worden, dat de directies en de commissarissen onder contrôle van de wet komen te staan, dat zij ruim verantwoordelijk moeten zijn voor hun gestie. Meer dan vroeger, toen het bedrijfsleven nog gemakkelijk overzichtelijk was, toen de aandeelhouders zich nog wel deelgenoot voel-

(Mendels.)

den en men uit de papieren nog wel wijs kon worden — wat thans niet meer het geval is — klemt het feit, dat de aansprakelijkheid van de directies en de commissarissen scherp wordt omschreven en dat de waarborg, dat het bedrijfsleven gevoerd wordt naar gezonde beginselen, wordt versterkt en neergelegd in de wet. Als dat eens zoover komt, zullen de heer Blomjous en ik elkaar wel nader spreken.

Geen gelegenheidswetgeving, zegt de Minister. Waarom niet? Dit is de gelegenheid om de wetgeving eindelijk eens aan te passen aan een zeer urgent gebleken behoefte.

Heeft men hetzelfde niet gedaan met het levensverzekeringsbedrijf, toen daar ook leelijke noten over gekraakt werden; toen daar de Algemeene kwam met de débâcle, waar achteraf gebleken is uit het rapport van den desbetreffenden rechter, wat een janboel het daar geweest is; waar ook een trits van schoone namen den menschen vertrouwen heeft ingeboezemd in de onderneming? Toen heeft men toch ook een gelegenheidswetgeving gemaakt en heeft men gezegd: zoo gaat het niet langer, wij moeten een wet hebben op het verzekeringsbedrijf. Hier, bij de naamlooze vennootschappen, klemt dit te meer; zoo'n wet mag geen dag langer dan strikt noodig is uitblijven.

Nog een enkel woord ten opzichte van deze materie wat betreft het dagblad *De Amsterdammer*, een zaak die den Minister, die dit blad goed kent, zeker ter harte gaat.

Die naamlooze vennootschap is volmaakt in déconfiture. Er zijn tal van commissiën geweest, o. a. de commissie-Grosheide, uit antirevolutionnaire kringen vooral, die getracht hebben deze zaak eenigermate tot oplossing te brengen. Dit is niet gelukt. Ten slotte is er een commissie van aandeelhouders gekozen door de honderden allerkleinste luyden, die hun penningske geofferd hadden voor de Christelijke zaak, een commissie, die aan een goed befaamden accountant en aan eenige advocaten heeft opgedragen de taak om nu eens precies te zeggen hoever de aansprakelijkheid van commissarisen ging en in hoever strafbare feiten gepleegd waren. Er heeft daarvan in de dagbladen een verslag gestaan en ik lees daarin omtrent den accountant, den heer Bekkering:

> ,,Het is hem daarbij gebleken, dat dagelijks, althans wekelijks, het kassaldo verdween in de thans beruchte ,,geheimkas'' van den directeur. De conclusie ligt voor de hand, hoe die geheimkas voor den directeur het middel is geweest, om zijn roekelooze geldpolitiek te kunnen voeren, die geleid heeft tot de débâcle. De accountants der vennootschap verklaarden in hun rapport 1919/'20 duidelijk, hoewel naar het oordeel van den heer Bekkering niet critiseerend genoeg, dat contrôle op die geheimkas niet mogelijk is geweest.
>
> En het is mij'' — zoo gaat het rapport van den heer Bekkering voort — ,,en ongetwijfeld ook u, onbegrijpelijk, na hetgeen thans bekend is, tot de conclusie te moeten komen dat blijkbaar, nog na kennisneming van de feiten, in deze zinnen omschreven, heeren commissarissen hun vertrouwen blindelings, zonder meer, aan den geheimkas-minnenden bedrijfsleider konden blijven geven.''

Hier zien wij dus commissarissen, die uit het rapport van den accountant alles weten en toch alles laten zoolals het is.

Verder zegt het rapport:

> ,,dat het instellen van deze privé of geheimkas door den directeur, zonder dat deze door commissarissen werd nagerekend en gecontroleerd, zelfs niet, nadat de accountants verklaren machteloos te ijzn en niet te kunnen contróleeren, de aanleidende oorzaak is geweest tot het wanbeheer en daardoor tot de voor obligatiehouders zoo ernstige financieele schade.''

Het rapport van den advocaat, mr. van Lier, zegt, dat er een geweldig geknoei is geweest door den directeur en dat het uitgesloten is, dat de commissarissen dat niet hebben bemerkt. In 1917 was het geheele aandeelenkapitaal weg en het bedrag van alle obligatieleeningen en de commissarissen wisten dat, maar zij lieten de vennootschap, die van rechtswege had behooren opgehouden te bestaan, kalm doorloopen en laten tienduizenden kleine luyden geld voor het blad storten.

> ,,Voorts is aan mr. van Lier gebleken, dat de directeur er een z.g. geheim kasboek op na hield, waarin hij ontvangsten en uitgaven boekte, welke hij niet boekte in de boeken der vennootschap. Zulks was aan commissarissen bekend, die evenwel niet ingrepen.''

Het is mij niet te doen om iemand in de gevangenis te helpen of er voor te zorgen, dat iemand den strafrechter niet ontloopt.

Ik heb daarvan zooveel gezien in mijn praktijk, dat ik den hemel dank, dat ik het kan voorkomen, al zou hij het verdiend hebben. Maar hier staan wij voor feiten, die reeds publiek zijn gemaakt in de bladen. En nu de justitie zoo vaak zaken vervolgt, waarvan men zegt: moet daarvoor nu het geheele apparaat van de justitie in werking worden gesteld, vraag ik mij af, of de justitie ook aandacht gehad heeft voor deze zaak.

Ik verheug mij er over, dat onze wet het opportuniteitsen niet het legitimiteitsprincipe huldigt, en het dus aan den officier van justitie is overgelaten, of deze wil vervolgen, natuurlijk echter onder de politieke verantwoordelijkheid van den oppersten chef, den Minister van Justitie. Vandaar mijn opmerkingen aan zijn adres.

Dat geldt ook voor een tweede punt, waarover ik even wil spreken en waaromtrent de heer Marchant dezer dagen vragen heeft gesteld.

Een paar dagen geleden heeft de heer Marchant aan den Minister van Justitie vragen gesteld over een Katholieken mijnheer, privaat-docent aan de Leidsche academie, dr. Emile Verviers, redacteur van het weekblad *Katholieke Staatkunde*. De heer Marchant vroeg, of de Minister kennis had genomen van strafbare feiten, die die man had gepleegd door op te ruien tot allerlei ernstige misdaden op Staatkundig terrein. Deze Katholieke privaat-docent wenscht in Nederland te importeeren het Italiaansche fascisme. Hij wenscht een organisatie, zooals die in Italië geweest is en nog bestaat, zij het in ruste, die met het meest botte en brutale geweld onze Staatscolleges, als zij hem mochten verhinderen, zijn doel te bereiken, desnoods uit elkaar moet jagen en die tegenover eischen van andere groepen der bevolking, die hem niet aanstaan, met den knuppel en misschien ook met ricinusolie, zooals die in Italië gebezigd wordt, wil te keer gaan.

De heer Verviers heeft in dat artikel van 5 April 1923 geschreven:

> ,,Wil de levenskrachtige kern geen gebruik maken van redelijk geweld om onze beschaving te redden, dan zal hij zelf door onredelijk geweld vernietigd worden. Er is geen keuze. Trouwens, eene maatschappij, die zou terugschrikken voor geweld en alleen uitkomst zou verwachten van de ziekelijke democratische methode der overtuiging, is reeds veroordeeld.
>
> Wanneer wij dus het parlement bij voorbeeld een rampzalige instelling vinden, dan moeten wij niet zoo lang zeuren tot de laatste Nederlander ook openlijk durft te erkennen, wat thans reeds iedere Nederlander voor zichzelf erkent. Maar dan heeft de levenskrachtige kern een kort en klook besluit te nemen en laat zulke schadelijke vergaderingen eenvoudig met kwaje honden uit elkaar jagen.''

Gelukkig hebben wij pas de Jachtwet — althans in de Tweede Kamer — aangenomen; ik weet niet, of de jacht met kwade honden op dit wild onder de Jachtwet valt, en uit dien hoofde strafbaar is, maar de mogelijkheid zou kunnen overwogen worden, of deze mijnheer niet ingaat tegen uw Anti-revolutiewet, mijnheer de Minister. Maar die heb ik hier zelfs niet noodig, want reeds volgens het Wetboek van Strafrecht — de heer Marchant wijst daar ook op — is dit opruiing tot een strafbaar feit: het met geweld uit elkaar jagen van een wetgevende vergadering.

Mijnheer de Voorzitter! Vóór ik hierop verder inga, wil ik even opmerken, dat ik al van plan was over deze zaak bij deze begrooting het woord te voeren, voordat — slechts een

(Mendels.)

paar dagen vóór de behandeling van deze begrooting in deze Kamer — de heer Marchant zijn vragen stelde. Zonder in eenig opzicht tegenover den heer Marchant eenige gevoeligheid te betoonen, wil ik er toch op wijzen, dat ik het geen goede gewoonte vind, dat, wanneer een begrooting over een paar dagen in publieke behandeling komt in de Eerste Kamer, een lid van de Tweede Kamer over een onderwerp, die begrooting betreffend, vragen gaat stellen. Omgekeerd zou ik het onbehoorlijk vinden, wanneer vlak voor de behandeling van de begrooting van Justitie, of welke begrooting ook, in de Tweede Kamer, een lid van de Eerste Kamer aan den Minister daaromtrent vragen ging stellen.

Zegt men: die vragen zijn al door een ander gesteld, dus moet gij er bij de begrooting maar niet over spreken, dan belemmert men de leden in hun spreken. Maar de Minister kan zeggen: ik heb vragen van dat Kamerlid ontvangen, ik moet later daarop antwoorden, dus ga ik nu niet op deze zaak in.

De heer Marchant heeft hier bij zijn partijgenooten bekwame juristen, en het zou hem weinig moeite gekost hebben, indien hij tot een van beiden had gezegd: och, roer gij dat zaakje even in de Eerste Kamer aan bij de aanstaande behandeling der Justitiebegrooting.

De heer Marchant schijnt bovendien deze zaak pas nu te hebben bemerkt, maar ik heb eenig ouder materiaal. Die zelfde heer Verviers heeft reeds in begin Maart in dat zelfde weekblad een artikel geschreven, dat nog veel krasser is. Het was naar aanleiding van het feit, dat een vrijdenkersvereeniging een biljet hadden aangeplakt van een vergadering waarop als onderwerp stond aangekondigd: ,,God is het kwaad". In de ooren van de Katholieken en van de geloovigen van andere richting mag dat geklonken hebben als godslastering, maar de menschen die dat zoo willen aankondigen moeten het zelf weten. Onder ongeloovigen kunnen er zijn die het allicht te rauw vinden het in dien vorm te doen. De Justitie heeft er zich echter niet mede te bemoeien. Ik zou het zeer betreuren, als niet iedereen het recht had om openlijk te zeggen wat zijn overtuiging in geloofszaken is. Hij, die het Godsgeloof een kwaad vindt, moet het recht hebben dat te zeggen, evenals hij, die vindt, dat het Godsgeloof het hoogste goed is. Ik vindiceer voor iedereen het recht, om publiekelijk in dergelijke materie de korte samenvatting van zijn overtuiging te kiezen zooals hem die goeddunkt.

De heer Verviers nu schrijft omtrent deze zaak:

> ,,Waar blijft bij ons de fiere jongelingschap, die evenals de Italiaansche fascisten naar de tuchtroede grijpt om zich tot werktuig te stellen van de wraak Gods?
>
> En wij vragen thans op den man af aan ,,De Tijd": wat hebt gij gedaan om ons volk aan te sporen naar de wapenen te grijpen? Gij hebt niets gedaan.
>
> Nu is het oogenblik aangebroken voor de daad, voor het geweld. Het zwaard moet de beslissing brengen en daartoe moet gij het roomsche volk mobiliseeren.
>
> Zoo pleiten wij in het bovenstaande weer duidelijk genoeg voor het beëindigen der tegenwoordige regeeringloosheid en voor het vestigen van een krachtig bewind. Een christelijk bewind, dat niet uitsluitend steunt op kiezersbedrog, de gunst der pers, den invloed van leeghoofden en de traktementen der ambtenaren; maar vóór alles op de wapenmacht van een levenskrachtigen kern van trouwe geloovigen.
>
> Indien er zoo'n wezenlijk centraal bewind gevestigd is, dan inspireert dit vanzelf alle krachten der natie op de groote zaak der politieke orde.
>
> In geval van twijfel wenden de plaatselijke organen zich tot de centrale Regeering met de vraag: wat te doen? En deze zoekt niet dadelijk in archieven, nòch weegt zij de spitsvondigheden van juristen en magistraten. Maar zij geeft kort en bondig aan de getrouwen een telegrafische instructie: ,,den eenen steen niet op den anderen laten".
>
> Nu weet gij, lafaards, wat katholieke staatkunde is."

Men kan de schouders er over ophalen en zeggen: dat is een gek — de schrijver is echter privaatdocent aan de academie te Leiden — maar ik vat dit toch niet zoo heelemaal luchthartig op, en zou gaarne hebben gezien, dat de Katholieke partij, de partij van orde, recht en zedelijkheid, zelf eens een woord van protest hiertegen had laten hooren.

Ik hoor sinds jaar en dag hier spreken over die paar onschuldige woorden, die mr. Troelstra in November 1918 in het Parlement heeft gesproken en ik hoop, dat de heer de Vos van Steenwijk mij nu eindelijk eens zal aantoonen, welke aansporing tot daadwerkelijk geweld daarin gelegen was.

Maar een dergelijke patserige opruiing, om geen steen op den anderen te laten, om lijf en goed van bevolkingsgroepen, wier gevoelsuitingen hem niet aanstaan, te vernietigen op de bandietenmanier der fascisten in Italië, door het verwoesten en in brand steken van gebouwen en het knuppelen van tegenstanders, het willen vestigen van dergelijke praktijken in Nederland, wat zegt men daarvan?

Ik vraag aan den Minister of deze zaak zijn aandacht heeft, want de vraag van den heer Marchant kan hem niet verrast hebben, immers reeds 2 Maart jl. is het door mij geciteerde artikel in de bladen verschenen.

Dit is geen zaak die alleen dien eenen meneer betreft, want die man geeft een weekblad uit, en heeft een kring om zich heen, en wanneer dergelijke denkbeelden maar op een suggestieve manier worden verdedigd, dan vinden zij wel degelijk ingang, ook onder de intellectueele jongelui aan de academie. Het is een tijd van vergroving der zedelijke gevoelens als gevolg van den oorlog; er is een algemeene vermindering van zedelijk gehalte, die niet bevorderlijk is aan de vorming van hooge idealen door de jeugd en die haar ontvankelijk maakt voor dergelijke brute gewelddaden.

In *De Telegraaf* van 11 April jl. lezen wij:

> ,,Maastricht, 11 April. — Heden werden de lijsten ingediend van candidaten voor den gemeenteraad. Er kwamen lijsten in van den Vrijz. Dem. Bond, de S.D.A.P., Ant. Rev. Partij, R.-Kath. Partij, in alle districten in 't geheel zeven lijsten. De R.-K. Democratische Partij, twee lijsten, en nog een lijst voor de Vrije Katholieken in I en III, voor Ph. J. de Bie, die zich op het Italiaansch-fascistische programma stelt."

Hier hebben wij dus de eerste intrede in het politieke leven, en ik wensch op deze plaats reeds in het allereerste begin den vinger op de wonde plek te leggen.

Als dit streven ingang zou vinden, en men zou dergelijke organisaties in ons land krijgen, dan verzeker ik u, dat de arbeidersklasse dat niet weerloos zou laten passeeren, en dat, zooals dat ook in Duitschland gebeurt, er tegenorganisaties tot afweer zouden komen en wij geweld tegenover geweld zouden krijgen, met al de ellendige gevolgen van dien, door mij allerminst begeerd. Vandaar dat ik op deze zaak de aandacht heb gevestigd.

Ten slotte nog een heel kort woord over een onderwerp, dat reeds een paar maal is behandeld, het huwelijksrecht.

Ik kan mededeelen — daarmede eenigszins klappende uit de keuken van de Staatscommissie-Limburg — dat wij morgen de laatste hand zullen leggen in de subcommissie voor het Burgerlijk Wetboek aan de herziening van het huwelijksgoederenrecht en de rechtspositie der gehuwde vrouw.

Wij hebben het huwelijksgoederenrecht uitvoerig besproken en de twee stelsels, zoo duidelijk reeds uiteengezet door de vorige sprekers, nauwkeurig naast elkaar gelegd, nl. gemeenschap als regel en scheiding als uitzondering aan den eenen kant en aan den anderen kant als uitzondering de gemeenschap, en als regel de volkomen scheiding, man en vrouw geheel gelijkgerechtigd naast elkaar, maar dan ook ieder alleen voor zich zelf aansprakelijk, de man niet aansprakelijk voor verbintenissen van de vrouw, en omgekeerd.

Die beide stelsels hebben wij grondig overwogen, waaromtrent wij echter niet tot geheele overeenstemming konden komen. De heer Anema zal zich daarover misschien niet verwonderen, aangezien hij weet, dat in genoemde commissie ook personen van Christelijken huize zitten. Laat ik mededeelen, dat ik volstrekt geen onvoorwaardelijk aanhanger ben van het stelsel van de radicale scheiding van boedel als regel en dat ik tegenover dezen ultra-feministischen eisch, hoeveel

(Mendels.)

er ook voor te zeggen valt in het belang van de onbemiddelde gehuwde vrouw, toch ernstige reserves maak.

Mijn eindoordeel staat nog niet vast, dit behoud ik mij nog voor. Wij hebben, omdat wij het niet eens waren, dit gekozen: wij zullen den Minister voorleggen de beide stelsels, volkomen uitgewerkt, met al de wijzigingen, die de verandering in de maatschappelijke positie der vrouw met zich brengen. Een stelsel dus van een gecorrigeerde gemeenschapsregeling zooals die nu is, met als uitzondering de huwelijksche voorwaarden, en een uitgewerkt stelsel, ingevoegd in ons tegenwoordig Burgerlijk Wetboek, van volmaakte scheiding van de goederen en volkomen rechtszelfstandigheid der vrouw. Dan kan de Minister beide stelsels onderzoeken, en goed en kwaad van beide zien. Dan zullen wij er misschien een advies bij geven, dat wij meer voelen voor het een dan voor het ander. Verder kan ik op dit punt niet ingaan.

Er is door de heeren Anema en Janssen bezwaar gemaakt tegen een opmerking in het Voorloopig Verslag, die de hervorming van het huwelijksrecht verder wil doen strekken en ook ten opzichte van de echtscheiding zekere desiderata naar voren heeft gebracht. Daaromtrent is door beide heeren een afwijzende houding aangenomen. Zij hebben gezegd: uitbreiding van het aantal gronden voor echtscheiding beantwoordt niet aan het rechtsbewustzijn en de rechtsbehoefte van de groote meerderheid van het volk. Ik ben zoo vrij dit absoluut te betwisten. De Minister gaat gelukkig ook niet zoo ver. De Minister zegt: ik wil principieel, op grond van mijn beginsel, de echtscheiding houden binnen de engst mogelijke grenzen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit willen wij allen, dit wil ik ook. Het is maar de vraag: wat is het engst mogelijke? Die uitdrukking op zich zelf zegt natuurlijk niets.

Maar de Minister zegt verder, dat hij de nieuwe gewenschte gronden, die opgegeven zijn in het Voorloopig Verslag, als bijv. tegennatuurlijke ontucht, perpetueele dronkenschap, venerische ziekte, ongeneeslijke krankzinnigheid, niet alle zonder meer verwerpt, doch zich daarover zijn oordeel voorbehoudt.

Hij gaat dus iets verder dan de heer Anema, die de enkele nu bestaande gronden voldoende schijnt te achten.

De heer Janssen heeft gezegd, dat het huwelijk voor hem een goddelijke instelling is, maar ik heb nooit begrepen of dan bedoeld wordt het instituut of elk huwelijk op zich zelf. Maar als volgens de Katholieken een huwelijk toch nooit ontbonden kan worden, behoeven zij zich over de gronden van echtscheiding ten aanzien van het burgerlijk huwelijk niet druk te maken.

Het is opmerkelijk hoe men telkens ziet hoe conservatief het recht is en hoe het recht altijd ten achter blijft bij de groeiende behoeften van de maatschappij. Hier gelden de bekende woorden:

„So erben sich Gesetz und Rechte
Wie eine ew'ge Krankheit fort."

Altijd is het recht ten achter bij het werkelijk leven. Ik wil er aan herinneren dat er in 1880 een Staatscommissie is benoemd — onze overleden vriend Kappeyne heeft er nog over gesproken — om het Burgerlijk Wetboek te herzien, en deze Commissie heeft in 1886 rapport uitgebracht. Eenige namen van de leden van die commissie wil ik u in herinnering brengen, om te doen zien, welk een wereldbestormers dat waren. Daar zat in mr. Eyssel, de latere president van den Hoogen Raad, het levend geworden conservatisme, verder het vroegere lid der Eerste Kamer mijn oude professor Boneval Faure, ook niet bepaald een bolsjewiek, voorts de heer de Geer van Jutphaas, het bekende Christelijke oud-lid van de Tweede Kamer, en anderen. Deze commissie stelde nu voor, in 1886, om de gronden van echtscheiding uit te breiden en daaraan o. a. in art. 230 toe te voegen: het plegen van onnatuurlijke ontucht, het weigeren van samenwoning gedurende een jaar, voortdurende slechte bejegening van den eenen echtgenoot door den anderen, habitueele dronkenschap of ander liederlijk gedrag.

(Mendels e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Deze uitbreiding achtte die conservatieve Staatscommissie in 1886 al noodig, en ik acht ze nu nog even noodzakelijk, juist om het huwelijk hoog te houden, om veel smeerlapperij en zwijnerij in het huwelijk te kunnen voorkomen, om de vrouw — en soms den man — niet langer het slachtoffer te doen zijn van een band, die strijdt met het innigste, het hoogste, het fijnste, dat de mensch in zich moet bewaren. Scheiding van tafel en bed alleen voldoet niet. Men moet in dergelijke gevallen volkomen vrij en los van elkaar kunnen worden. Het huwelijk kan zijn het hoogste goed, dat een mensch in dit aardsche leven kan te beurt vallen. Maar het kan ook zijn een hel, degradeerend en demoraliseerend, wanneer het gedrag van één of van beide echtgenooten van dien aard is, dat van die innige levensgemeenschap niets meer over is, maar lichaam en ziel in een poel van vuiligheid dreigen te verzinken. En dan moet men mij niet aankomen met praatjes, dat het huwelijk hoog en heilig gehouden moet worden! Wij willen dat evenzeer, maar niet op die manier. Wij wenschen geen promiscuïteit, geen beestenkudde van de menschen te maken, wij wenschen aan den natuurlijken drang van man en vrouw tot paring een stabiel karakter te geven in het huwelijk als instituut van maatschappelijken noodzaak, historisch geworden, ook voortschrijdende in zijn veranderingen in de evolutie der tijden. Maar wil men het huwelijk tot een hooge instelling maken, dan moet men aan de eischen, die langzamerhand klemmend zijn geworden, om onze verouderde wetgeving te veranderen, gevolg geven. Onze wetgeving, ook ten aanzien van het huwelijk, is eigenlijk een gevolg van Napoleon met zijn heerschersaard, die groote legers noodig had, die het huwelijk zeer sterk en de vrouw tot een ondergeschikte wilde maken. Hij heeft ook het onderzoek naar het vaderschap niet gewild.

Mijnheer de Voorzitter! Als wij, zonder aan de hooge goederen van onze menschenmaatschappij te raken — voor zoover zij die nog heeft, want er is bitter weinig van over, — iets in onze verouderde huwelijkswetgeving willen verbeteren, dan moeten wij de beklagenswaardigste slachtoffers beschermen. Wanneer wij de gronden van echtscheiding, op de bescheiden wijze als de Staatscommissie van 1886 aangaf, gaan verruimen en verwijden, hoop ik, dat ook de Katholieken te dien aanzien hun verzet zullen laten varen.

De heer **van Basten Batenburg**: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie, door den heer Minister van Justitie ingesteld, aan wie de vraag werd voorgelegd in hoeverre op de kosten der rechterlijke macht ware te bezuinigen door inkrimping van het aantal gerechten, heeft, blijkens de uitlatingen van Zijn Excellentie, haar advies uitgebracht en is het voorstel thans bij de Regeering in onderzoek.

In dit stadium moge ik, min of meer in aansluiting aan hetgeen voorkomt onder het hoofd „Bezuiniging" op bladz. 3 van ons Voorloopig Verslag dezer begrooting, er bij den heer Minister nog eens op aandringen om zeer voorzichtig te zijn met voorstellen tot vermindering van het aantal gerechten.

Den schrijver van het hoofdartikel in het *Weekblad van het Recht* van 28 Februari jl. zeg ik het na, dat bij „de bezuinigingsvraag" de rechtsbedeeling niet op gelijke lijn mag worden gesteld met andere takken van Staatszorg. Als rechtstaat hebben wij op de eerste plaats er voor te waken, dat onze rechtspraak en rechtspleging zoo goed mogelijk zij en daarvoor slechts in zeer betrekkelijke mate met de kostenvraag rekening te houden.

In vergelijking met andere uitgaven zijn de kosten voor de rechterlijke macht niet van dien aard, dat zij buiten strikte noodzakelijkheid als bezuinigingsobject behoeven te dienen.

Mijn aanmaning tot voorzichtigheid aan het adres van den Minister van Justitie zou vrijwel als overbodig kunnen worden beschouwd, te meer waar de Minister in de Memorie van Antwoord op ons Voorloopig Verslag met zooveel woorden nog eens uitdrukkelijk zegt: „dat bij de overweging der vraag, in hoeverre kan worden overgegaan tot inkrimping van het aantal gerechten, ongetwijfeld rekening behoort te

31ste VERGADERING. — 19 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor 1923.

(van Basten Batenburg.)

worden gehouden met den eisch eener goede rechtsbedeeling, terwijl ook aan het belang eener bepaalde plaats of streek aandacht kan worden gewijd", maar inmiddels reeds is, zooals we weten, een wetsontwerp ingediend tot ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en Heerenveen, wat, mag men afgaan op het adres eener commissie van voorname ingezetenen van gemeenten uit het arrondissement Zierikzee aan de Tweede Kamer, althans voor wat betreft eerstgenoemde rechtbank, het gevolg zal kunnen hebben, dat de rechtsbedeeling van een groot aantal justitiabele in het gedrang komt ten koste van een relatief kleine bezuiniging!

Mijnheer de Voorzitter! Waar het mogelijk, zoo niet waarschijnlijk is, dat genoemd wetsontwerp door andere van soortgelijken aard zal worden gevolgd — de geruchten en aanduidingen daaromtrent, vooral wat betreft de kantongerechten, zijn niet geruststellend —, wilde ik Zijn Excellentie met een kort woord en in alle bescheidenheid verzoeken, speciaal zoo min mogelijk kantongerechten ten plattelande te doen verdwijnen. Het behoud dier kantongerechten — van de meest afgelegene niet op de laatste plaats — acht ik van eminent belang. De voor een goede rechtspraak gewenschte toestand, dat de rechter zooveel mogelijk van nabij bekend behoort te zijn met den persoon en de omstandigheden der justitiabelen, geldt voor de kantonnale even zoo goed als voor de hoogere rechtspraak. Dit klemt te meer, waar in de laatste jaren talrijke wetten zijn tot stand gekomen, op wier overtreding veelal hooge geldboeten of hechtenisstraffen zijn gesteld en die tot de competentie van den kantonrechter behooren.

Er moge misschien ook al eenige overdrijving in gelegen zijn, maar een feit is het, dat tegenwoordig bijna een ieder de kans loopt met den kantonrechter in aanraking te komen. Wat de Minister in de Memorie van Antwoord van het wetsontwerp n°. 384 enkele leden kon nazeggen, dat de gang naar de rechtbank voor verreweg de meesten uitzondering is en dus voor de justitiabelen niet zoo erg zou zijn, zal voor de kantonnale berechting wel niet opgaan.

Daarbij is de kantonrechter ten plattelande de autoriteit tegen wien de bevolking, om zijn onafhankelijke positie, het meest opziet en de persoon, dien zij mag en kan beschouden als welwillend en belangloos raadgever in quaesties en aangelegenheden van allerlei aard.

Vooral in dezen tijd van gezagsinzinking, ook ten plattelande, behooren daar dergelijke autoriteiten zooveel mogelijk te worden gehandhaafd.

Nu weet ik wel, dat er thans onder die kantonrechters ook wel enkelen zullen worden gevonden, die niet de eigenschappen bezitten, aan hun ambt te stellen. Maar in het algemeen zullen zij inderdaad nog wel zijn de dignitarissen, zooals ik met een enkel woord aangaf en zooals ik vroeger in mijn ambtelijke loopbaan er meerderen heb mogen ontmoeten en leeren kennen. Evenals bij een benoeming tot politie- of kinderrechter met bijzonderen aanleg voor dit ambt rekening wordt gehouden, zoo drage de Regeering zorg, dat, meer nog dan tot dusver, tot kantonrechters ten plattelande alléén worden benoemd zij, van wie met recht mag worden verwacht, dat zij naast bekwaamheid tevens eigenschappen en geschiktheid bezitten, om onder de bevolking van het kanton te kunnen en ook mee te willen leven. Daarbij zal steeds als gebiedende eisch zijn te stellen, dat de benoemde in of althans in de nabijheid van het kanton wone, zoodat geregeld contact met de bevolking gemakkelijk mogelijk is.

Of het waar is, wat men wel eens hoort beweren, dat een groot aantal kantonrechters met hun tijd geen raad weten, meen ik te mogen betwijfelen. Aan cijfers van de gerechtelijke statistiek zal men in deze niet al te veel waarde moeten toekennen. Immers voor een zeer groot deel valt de taak niet onder cijfers te brengen. Ik denk hierbij aan het toezicht op de boedelscheiding en aan tal van andere extra judicieele bemoeiingen.

Zooals ik reeds zeide, is de kantonrechter bovendien en voornamelijk de vraagbaak en raadsman der justitiabelen in zijn ressort. In dit verband moge ik kortheidshalve wijzen op een ingezonden stuk in het *Weekblad van het Recht*,

(van Basten Batenburg e. a.)

n°. 10952, van den heer de Jong, kantonrechter te Tholen, waarin heel goede opmerkingen voorkomen over de positie van den kantonrechter ten plattelande en welk stuk, naar ik hoop, niet aan de aandacht van den heer Minister zal zijn ontgaan. Er blijkt uit, dat, wanneer van den kantonrechter mag worden gesproken als „van den rechten man op de rechte plaats", hij voor alles wat hem te doen staat, veelal nog tijd te kort zal komen.

De kantonrechter ten plattelande oefent feitelijk ook een controleerende functie uit ten aanzien van onderscheidene plaatselijke autoriteiten, waaraan zeker wel bijzonder gewicht mag worden gehecht. Door zijn onafhankelijke positie kan hij officieus tegen een min of meer willekeurig gebruik van het Overheidsgezag optreden. En de vraag zou kunnen gesteld, of het niet wenschelijk ware, aan die controleerende functie een vastere basis te geven. Op deze wijze zou de Regeering het aanzien van den kantonrechter verhoogen en overal op het platteland geschikte organen hebben, die verkeerd optreden en andere tekortkomingen van ambtenaren bijtijds ter kennis van de Regeering kunnen brengen.

Al zou die controleerende functie ook worden beperkt tot toezicht op de politieke organen, dan zou zij m. i. nog van beteekenis zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Beperking van het aantal kantons lijkt mij een aangelegenheid, die zeker niet enkel uit het oogpunt van de eischen der rechtspraak mag worden beoordeeld. Ook is het de vraag of er in de meeste gevallen wel van werkelijke bezuiniging zal kunnen worden gesproken. Daar kan toch wel geen sprake van zijn, indien tegen het vermeende voordeel voor het Rijk, grootere lasten komen te staan voor de bevolking. En dat de opheffing van een aantal kantongerechten voor de justitiabelen grootere lasten en meer uitgaven zal meebrengen, ligt voor de hand, doordien de afstand naar den kantonrechter voor hen grooter wordt.

Het is mogelijk dat er hier of daar een enkel kanton is, dat door ligging of welke bijzondere omstandigheid ook geen reden van bestaan meer heeft; maar deze uitzondering daargelaten, lijkt mij afschaffing van kantongerechten ten plattelande als een soort stelsel alleszins verwerpelijk.

Waar de omstandigheden het toelaten, kan de Regeering nu reeds op grond van de wet van 5 Juli 1910 tot bezuiniging komen door aan den kantonrechter de werkzaamheden in een nabijgelegen kanton op te dragen. En waar dit mogelijk is zonder dat de belangen der justitiabelen ernstig zouden worden geschaad, is dit m. i. de eenige goede manier, om de zoo noodig geoordeelde bezuiniging ook toe te passen op de kantongerechten ten plattelande.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! De beide vorige jaren, dat ik in deze Kamer de behandeling van de Staatsbegrooting heb bijgewoond, heb ik mij niet gemengd in de gedachtenwisseling over de huwelijkswetgeving, een gedachtenwisseling, die, naar ik meen, toch beide jaren heeft plaats gehad. Ik meende het spreken daarover toen te moeten overlaten aan mijn partijgenoot den heer Mendels, niet alleen omdat hij jurist is, maar ook omdat hij lid is van de Staatscommissie-Limburg, die hij daareven ook zelf reeds genoemd heeft.

Ik zou ook dit jaar weer het debat aan den heer Mendels hebben overgelaten, ware het niet, dat er in de Tweede Kamer iets in het debat is gezegd, waarop ik gaarne even zou willen terugkomen.

Het was eigenlijk niet bij de behandeling van hoofdstuk IV, maar het was bij de algemeene beschouwingen, dat de heer Beumer mijn naam heeft genoemd en van mij een citaat gebruikt heeft met betrekking tot de huwelijkswetgeving, evenwel ik meen in volkomen onjuist verband. Daardoor heeft hij een geheel verkeerden indruk teweeggebracht, en ik stel er prijs op dit te rectificeeren.

De heer Beumer heeft toen bij de algemeene beschouwingen, sprekende over de huwelijkswetgeving, verschillende citaten gebruikt. Over die citaten kan ik niet oordeelen, ik weet niet of ze juist waren, maar er was er één bij van mij, uit het nummer van het weekblad *De Amsterdammer* van 1 Februari 1919, en daarvan weet ik, dat het in het verband

(Pothuis-Smit.)

volkomen onjuist was en een verkeerden indruk heeft te weeggebracht.

Dat citaat luidde:

„Die jonge meisjes zullen vrouw en moeder willen zijn zonder tot de paria's der maatschappij te vervallen. Te gelijker tijd arbeiden zij, zijn zij economisch onafhankelijk, ook van den man, dien zij straks zullen lief krijgen. Zij zullen die liefde, welke het kind wil, gevoelen, met de wetenschap, dat zij er de maatschappelijke en geldelijke gevolgen van dragen kunnen. Wellicht zal de verbintenis losser zijn voor de wet, hoe ver zal ze evenwel niet staan boven prostitutie, en boven zooveel huwelijken. En waar de maatschappelijke ontwikkeling zulke toestanden brengt, zal de publieke opinie ze zeker moeten aanvaarden."

Nu heeft de heer Beumer dit citaat gebruikt om te zeggen: Kijk eens, dit zal er komen van het huwelijk wanneer de socialisten de macht krijgen. Maar dat is toch een geheel verkeerd verband geweest. Dat citaat is genomen midden uit een artikel, waarin ik, in het begin van 1919, had geschreven over de Duitsche toestanden na den oorlog, over het groot aantal gesneuvelde jonge mannen en de zeer groote schare jonge meisjes van dezelfde generatie, die overbleven, over de eigenaardige middelen, die in Duitschland werden gebezigd om huwelijken te bevorderen, bv. premiën op kinderrijke huwelijken en maatregelen, in het openbaar genomen om oorlogsweduwen weer nieuwe huwelijken te doen aangaan, liefst met oorlogsverminkten, ook over de weerzinwekkende middelen, door de Duitsche militaire Overheid genomen om meer huwelijken te bewerken. Zij verspreidden toen nl. een geschrift, waarin bepleit werd om aan de welgestelde mannen het recht te geven of den plicht op te leggen meer dan één wettelijke vrouw te bezitten, opdat de nakomelingschap zoo groot mogelijk zou zijn. Dat was dan een huwelijk met den smallen trouwring en daartegen was ik opgekomen. Daarbij was er een ontzaglijke uitbreiding van den vrouwenarbeid en bestond te recht de vrees voor uitbreiding der prostitutie. Het was dus anders dan zooals de heer Beumer het heeft voorgesteld, nl. als een toekomstbeeld van het huwelijk, als de socialisten eenige macht zouden krijgen.

Het is trouwens ook in Duitschland heel anders gegaan. De vrouwenarbeid is sterk verminderd en er is groote werkloosheid gekomen, de prostitutie heeft zich ontzettend uitgebreid, de heer Beumer kan dus gerust zijn en hij zal zich troosten, dat er een miniem percentage van de slachtoffers van de prostitutie door de een of andere vereeniging steun zal worden verleend.

Ik maak verder van de gelegenheid gebruik om een heel eenvoudig woord te spreken van een niet-jurist over de huwelijkswetgeving, naar aanleiding van de gewisselde stukken. In het Voorloopig Verslag wordt gezegd, dat onvoldoende waardeering van het standpunt van andersdenkenden bij den Minister is opgemerkt, waar de Minister zich alleen bepaalt tot zijn uitspraak, dat het huwelijk is een goddelijke instelling. De Minister ontkent dat in de Memorie van Antwoord en zegt, dat hij niet kan toegeven, dat hij door zijn meening te uiten zich zou schuldig maken aan onvoldoende waardeering van meeningen van andersdenkenden.

Ik meen toch de bewering van te weinig waardeering van de meeningen van andersdenkenden te kunnen volhouden. De Minister heeft bij de behandeling van het hoofdstuk Justitie op 23 November gesproken van *perseverare*, en dat volharden zooveel hooger stond dan het losmaken van den band. Maar er kunnen toch gevallen zijn, waarin dat volharden niet hooger staat. Wanneer er redenen zijn b.v. van den kant van de vrouw, om het huwelijk maar in stand te willen houden om economische redenen en om maar verzorgd te worden. Dan kan de Minister niet volhouden, dat het *perseverare* hooger staat.

In die rede is ook gezegd, dat het huwelijk is een goddelijke instelling. Er is toen geïnterrumpeerd en gelachen. Ik kan den Minister verzekeren, dat ik niet zou geïnterrumpeerd of gelachen hebben, maar ik had toch iets meer verwacht dan deze theoretische beschouwingen. Het ging toch meer om de instelling als instituut van het huwelijk, maar niet zoozeer om het wezen en er is toch ook verschil tusschen den vorm en den inhoud, die ook van overwegend belang is. Ik heb den indruk gekregen, dat de Minister dien inhoud slechts bijkomstig vindt, als het met den vorm maar in orde is! Het is om de mogelijkheid te scheppen, dien inhoud te verbeteren, dat velen wetswijziging wenschen. Er is door een van de vrouwelijke Twecde-Kamerleden een zeer donker beeld gegeven van het huwelijk. Dat is toch overdreven, heeft men gezegd. Toen ik het las, was ik ook geneigd, het een overdreven voorstelling te noemen. Ik herinner mij, dat ik, vóórdat het vrouwenkiesrecht was ingevoerd, eens een tendenztooneelstuk heb gezien, dat dienen moest als propagandamiddel tot verbetering van onze huwelijkswetgeving. Alle mannen, die daarin optraden, waren dronkaards of erger. Dat werkte natuurlijk verkeerd, men vond dat dwaasheid!

Maar men moet toch niet voorbijzien, dat, wanneer men zelf in een gelukkige omgeving leeft, men gemakkelijk te licht tot zulk een oordeel geneigd is, vooral bij de zwarte voorstellingen van het huwelijk, die wel eens door ultrafeministen zijn gegeven.

Maar ik vraag: die zal in ernst meenen, dat meerdere zelfstandigheid van de vrouw over haar inkomen, en de medeuitoefening van de ouderlijke macht het gezin zal ontwrichten?

Men gaat meestal uit van de gedachte, dat de vrouw hierbij het meeste belang heeft. Maar ik geloof, dat ook de man zeer veel te winnen heeft bij wijziging van onze huwelijkswetgeving en de behandeling van dit onderwerp in de Tweede Kamer heeft mij in die meening versterkt.

De heer Rutgers heeft in de Tweede Kamer in de vergadering van 22 November gezegd:

„Wat de practijk betreft, stel ik mij voor, dat 99 pct. van de Nederlandsche vrouwen, wanneer zij zouden hebben kunnen hooren hoe door mevrouw Bakker—Nort het lijden van de gehuwde vrouw werd geschilderd, niet zouden hebben kunnen nalaten, daarbij te glimlachen. Het klinkt misschien eenvoudig, maar het lijkt mij toch, dat de toestand van de gehuwde vrouw en haar lot niet zoo deplorabel is, dat niet zeer vele vrouwen dien toestand vrijwillig aanvaarden, en dat ten bewijze daarvan mag worden vermeld, al is dit argument zeer eenvoudig, dat het huwelijk nog altijd voor zeer veel vrouwen eenige aantrekkelijkheid heeft, meer aantrekkelijkheid dan de overdreven uitingen van mevrouw Bakker—Nort doen denken."

Mijnheer de Voorzitter! Is dat nu een argument? Van zoo'n geleerd man als den heer Rutgers had ik wel iets beters verwacht! Het spreekt van zelf, dat het huwelijk eenige aantrekkelijkheid voor de vrouw heeft — het is toch haar natuurlijke bestemming — maar dat te gauw „ja"-zeggen, waarop de heer Rutgers doelde, heeft toch dikwijls tot oorzaak de angst om niet te trouwen — waar in ons land zooveel meer vrouwen dan mannen zijn — en ook de slechte economische omstandigheden,de wensch, om verzorgd te zullen zijn.

Dat kan ik geen van beide zeer hoogstaande motieven noemen. De bedoeling is natuurlijk: och, de vrouwen doen 't graag genoeg laten wij er ons niet te druk over maken.

Er ligt wel eenige zelfgenoegzaamheid in die uiting en als ik nu den heer Beumer ging citeeren, zou ik wellicht tot nog sterkere uitdrukkingen kunnen komen. Ik zal dat echter nalaten.

Evenwel, de Minister zelf heeft op 23 November bij dat zelfde debat gesproken over den man als hoofd van de echtvereeniging. Toen de Minister die uitdrukking had gebruikt, zeide hij — en ik kan mij begrijpen, op welk een geestige wijze Zijn Excellentie dit gedeelte van zijn rede heeft uitgesproken —:

„Nu is dit een mededeeling, die bij eenige geachte vrouwelijke leden van deze Vergadering allicht een zekere hilariteit zal verwekken, omdat zij twijfelen, of de leer, dat de man het hoofd van de echtvereeniging is, in de practijk altijd volkomen tot haar recht komt. Dat genoegen gun ik de dames van harte; en wij weten

(Pothuis-Smit.)

dat ook wel. Maar het gaat er niet om, wie van de twee het meeste invloed heeft, en dus feitelijk het meeste te zeggen heeft, maar wie de eerste verantwoordelijkheid heeft voor de positie van het gezin, voor het onderhoud van het gezin en voor de gevolgen van het huwelijk."

Ik zou afweer niet gelachen hebben, want ik zie in de woorden, toen door den Minister gesproken, een uiting van geringschatting, wellicht vaak zeer verdiend, maar in ieder geval een geringschatting.

Hiermede heeft de Minister zelf positief het kwaad aangewezen. De werkelijkheid beantwoordt niet aan de wet en dat is de oorzaak geworden van zooveel onwaarheden en onwaardigheden.

De vrouw heeft volgens de wet weinig te zeggen en zij zocht zich op andere wijze recht te verschaffen. Zij gebruikt slimmigheidjes en trucjes, en dat alles is niet bevorderlijk geweest om haar moreel te verbeteren. Ook het respect voor den man heeft er sterk onder geleden.

Bij den man heeft zich de eigengerechtigdheid ontwikkeld en hij is zich zelf voor een zeer bijzonder wezen gaan houden. De vrouw is maar zoo onnoozel en zoo gemakkelijk om den tuin te leiden.

De vrouw aan den anderen kant dacht, dat zij het dikwijls op nog slimmere wijze kon doen.

Nu zal m. i. meerdere zelfstandigheid van de vrouw in het huwelijk, natuurlijk voor haar zelf — maar niet minder voor den man — moreel gunstig werken. Wij kennen allemaal uit onze omgeving het bestaan van die vele onwaarheden, aan beide kanten, maar vooral van de vrouw tegenover den man, die immers het hoofd is, om den zin door te drijven, om iets gedaan te krijgen, en aan die vele onwaarheden zal dit een einde maken. Er zal meer waardeering komen aan beide zijden. Het zedelijk peil van het huwelijk zal stijgen.

Dit alles kan geschieden door vele wijzigingen in de wet, zonder dat de grondslag, waarover in de Tweede Kamer zooveel gesproken is, behoeft te worden aangetast.

Ik beschouw het huwelijk ook als een eenheid, als het moreel kan, voor het leven, waarbij de verbondenen met en door elkaar een hooger punt trachten te bereiken, èn voor zich zelf èn voor de geheele samenleving, dan zij ieder afzonderlijk zouden gedaan hebben. Aan de volbrenging daarvan echter legt onze huwelijkswetgeving belangrijke hinderpalen in den weg.

En nu acht ik het verkeerd het streven naar verandering van de huwelijkswetgeving alleen toe te schrijven aan het drijven van de linksche partijen, want dat is onjuist.

De Christelijke vrouwen zijn het wel geheel eens over het instituut van het huwelijk, maar zij hebben toch ook wel een oog voor de practijk. Ik heb hier een aanhaling voor mij uit een redactioneel artikel uit *Christelijk Vrouwenleven*, geschreven naar aanleiding van de debatten in de Tweede Kamer over dit onderwerp, en dan schrijft de redactie, ook over den heer Rutgers, naar aanleiding van dezelfde zinsnede, die ik heb aangehaald:

> „Ik geloof dat de heer Rutgers hier wat te optimistisch is. Als hij, evenals ik het menigmaal zag, een gezin ten gronde zag gaan welks hoofd een dronkaard is, die pertinent weigert zijn inkomten te besteden ten behoeve van zijn gezin, moest er toch wat gedaan kunnen worden om zoo'n gezin voor ondergang te behoeden. Ik herinner mij op het oogenblik twee gevallen, waarbij de vrouw stierf aan verwaarloozing, uitputting en moedeloosheid. Dat hindert mij vandaag nog. En wie met mij onder de menschen heeft gewerkt, zal deze voorbeelden uit eigen praktijk kunnen aanvullen."

Trouwens, ook personen die na aan de rechtsche partijen zijn verwant, mannen, spreken op dergelijke wijze; die vinden het niet zoo geheel verkeerd dat er verschillende wijzigingen in de huwelijkswetgeving worden gebracht en ook zij meenen, dat daardoor het huwelijk niet zal dalen, maar zal stijgen.

Ik noem hier pater van den Tempel O. P., die een belangrijk boekje heeft geschreven „De Vrouw en de Wet", en hij schrijft daar bijv. over de quaestie van het domicilie:

> „In beginsel zijn dus alle wetgevingen het er over eens, dat de man bepaalt, waar de woonplaats van zijn gezin zijn zal. En terecht, want zoowel de eigenlijke levensgemeenschap van man en vrouw, als hun onderlinge taak en verplichting, hun kinderen op te voeden en te onderhouden, vragen als regel de gemeenschappelijke samenwoning."

Daarover, Mijnheer de Voorzitter, zal ieder het eens zijn.

Dan gaat de schrijver verder:

> „Het belang echter der vrouw en van het gezin eischt, dat op dezen algemeenen regel uitzonderingen worden toegelaten. Onze wetgeving is in deze materie weer zeer ten achter. In de wet moesten de voornaamste uitzonderingen worden vastgelegd. En kan niet in alles voorzien worden, welnu, dan geve men uitvoeriger bevoegdheden aan den rechter."

En ten opzichte van de ouderlijke macht schrijft pater van den Tempel:

> „dat er een weg moet gezocht worden, waarlangs de vrouw haar recht kan bereiken bij kennelijk misbruik, dat de man van zijn vaderlijke macht maakt en waarvan het kind de dupe is."

Hij bedoelt hier niet dingen, waarvoor men voor den strafrechter moet komen, maar bijv. verschillen over de opvoeding, over de scholen, die de kinderen moeten bezoeken. Dat wordt te voren nadrukkelijk gezegd. En hij gaat dan voort:

> „Dat lichaam van arbitrage, buiten de rechterlijke macht om, doch met wettig gezag bekleed, lijkt ook ons een geschikt middel."

En dan heeft hij het nog over de uitspraak van art. 161: De vrouw is aan haren man gehoorzaamheid verschuldigd., en hij zegt daarvan:

> „Men kan echter betwijfelen, en geloovige zoowel als niet geloovige juristen hebben het betwijfeld, of zulke zedelijkheidsvoorschriften in een Burgerlijk Wetboek thuishooren, en wel om deze eenvoudige reden, dat alle sanctie hier ontbreekt en heel het voorschrift dan toch maar een ijdele letter blijft, welks nakoming men toch niet kan afdwingen."

Ook vermeldt de schrijver, dat in Italië dat zedelijkheidsvoorschrift uit de wet is verdwenen.

Dat neem ik natuurlijk aan op gezag van dezen schrijver.

Daaruit blijkt dus, dat ook personen, die dichter bij dezen Minister staan en bij de sprekers die mij zijn voorafgegaan, verschillende wijzigingen gaarne zouden zien aangebracht en meenen, dat deze noodzakelijk zijn, ook voor het hoog houden van het huwelijk.

Mijnheer de Voorzitter! Nu nog een heel enkel woord over de quaestie van de beëindiging van het huwelijk. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord gezegd — het is ook al door den heer Mendels aangehaald — dat de echtscheiding moest blijven binnen de engst mogelijke grenzen. Dat onderschrijf ik volkomen. Maar deze uitspraak houdt niet in, dat die grens in sommige gevallen niet iets zou moeten worden verwijd. Het lijkt mij toe, dat die mogelijkheid moest bestaan voor de gevallen, dat het misbruik van gefingeerd overspel naar voren komt. In het Voorloopig Verslag wordt daarvoor een oplossing aan de hand gedaan, blijkbaar van een jurist:

> „De rechter behoort wel steeds bevoegd, maar nooit verplicht te zijn, echtscheiding uit te spreken, ook al is de echtscheidingsgrond bewezen. Het misbruik van gefingeerd overspel is verkeerd."

Dat kan ik niet beoordeelen, maar de Minister vindt dat blijkbaar heelemaal geen goede oplossing, want in de Memorie van Antwoord zegt hij daarvan:

(Pothuis-Smit.)

„Of de oplossing, in het Voorloopig Verslag aan de hand gedaan ter beteugeling van het misbruik van gefingeerd overspel, juist is te achten, is aan twijfel onderhevig. Immers of een voorschrift, hetwelk den rechter in alle gevallen vrijlaat de echtscheiding al of niet uit te spreken, ook al is de echtscheidingsgrond bewezen, niet zou leiden tot groote ongelijkheid in de toepassing, is een vraag, die ten volle de aandacht verdient."

In elk geval zou ik den Minister willen vragen, of het niet mogelijk is, wel een oplossing te vinden in dit opzicht. Ik zal niet met wetgevingen aankomen uit het buitenland, maar het is mij o.a. bekend, dat in België, waar toch geen „linksche" wetgever geweest is, de mogelijkheid bestaat van echtscheiding bij wederzijdsch goedvinden, *consentement mutuel*. Het is geloof ik niet iets nieuws, maar iets, dat nog overgebleven is van de Code Napoléon. In elk geval bestaat dat in België nog. Nu zou ik den Minister willen vragen, of hij in het misbruik, dat van het gefingeerde overspel gemaakt wordt, geen aanleiding kan vinden om de grenzen te verwijden.

Ik wil hiermede eindigen, Mijnheer de Voorzitter! De heer Beumer heeft in de Tweede Kamer eenige malen den Minister aangeraden extra voorzichtig te zijn. Ik houd dat voor een oratorische wending van den heer Beumer. want de Minister is natuurlijk voorzichtig, ook zonder die waarschuwing. Ik wil echter besluiten met te herhalen, dat ook met behoud van de grondslagen van het huwelijksrecht er nog wel heel wat verbeterd zal kunnen worden in onze huwelijkswetgeving en dat de inhoud daardoor aanmerkelijk zal winnen; ook de rechterzijde zal daartegen onmogelijk bezwaar kunnen hebben.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

32ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 20 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Toespraak van den waarnemenden voorzitter. — Ingekomen: berichten van leden. — Voortzetting der behandeling en aanneming van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923.— Aanneming van een ontwerp van wet. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1923. — Uiteengaan der Kamer tot Dinsdag 24 April, des namiddags 2 uur.

Waarnemend **Voorzitter**: de heer **L. de Vries**, daarna de heer **Gilissen**.

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 40 leden, te weten:

de heeren van der Hoeven, van der Lande, W. Fransen, Arntz, van Lanschot, de Waal Malefijt, Croles, Beelaerts van Blokland, de Vos van Steenwijk, H. Franssen, Heerkens Thijssen, Haffmans, Westerdijk, d'Aumale van Hardenbroek, Blomjous, Janssen, Gilissen, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Schönfeld, de Veer, Douwes, Mendels, Verkouteren, van Embden, van der Maesen de Sombreff, de Gijselaar, Dobbelman, Idenburg, van Wassenaar van Catwijck, Anema, van Basten Batenburg, Wittert van Hoogland, Haazevoet, Steger, Smeenge, Diepenhorst, Briët, de Vries en Slingenberg, en de heeren Ministers van Justitie en Waterstaat.

De waarnemende **Voorzitter**: Geachte medeleden! Aangezien onze hooggeachte waarnemende Voorzitter dezen dag door andere ambtsbezigheden verhinderd is uw vergadering te presideeren, ben ik krachtens mijn leeftijd door het Reglement van Orde aangewezen om zijn plaats in te nemen.

Ik doe dit wel met eenigen schroom, omdat ik een van de jongste leden in zittingtijd ben en toch thans de oudste in jaren, maar de goede toon, die steeds in deze Vergadering heerscht, doet mij vertrouwen, dat ik op uw aller medewerking en welwillendheid zal mogen rekenen.

Hiermede verklaar ik deze vergadering voor geopend.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen de volgende berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren van der Does de Willebois en Sijtsma, wegens verplichte tegen-

(**Voorzitter** e. a.)

woordigheid elders, en van den heer Briët, wegens ambtsbezigheden.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Westerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil gaarne iets zeggen over de wet op de coöperatieve vereenigingen. Ik heb dit 4 jaar geleden gedaan in deze hooge vergadering en toen aangedrongen op een herziening dier wet. De redenen daarvoor heb ik destijds ampel aangegeven. De Minister heeft toen toegezegd een Staatscommissie te zullen in het leven roepen ten einde licht te ontsteken over dit vraagstuk. Die commissie is er gekomen. Bekwame mannen van het recht en van de coöperatieve practijk hebben daarin zitting gehad. Haar rapport is verschenen: het licht is er, maar het staat op het oogenblik nog onder de korenmaat. Er is in het Voorloopig Verslag gevraagd naar publicatie van het rapport en de Regeering heeft zich in de Memorie van Antwoord bereid verklaard tot openbaarmaking over te gaan.

Tot zoover liep dus alles goed. Maar nu lezen wij in de Memorie van Antwoord:

> „Zoodra zijn vele andere werkzaamheden zulks veroorloven zal de ondergeteekende niet in gebreke blijven de voorstellen der Staatscommissie in zake de wet op de coöperatieve vereenigingen in nadere studie te nemen."

Ik wil mij niet verhelen, dat deze uitlating mij verontrust heeft. Ik vrees een langdurig uitstel en dat zou ik in hooge mate betreuren.

Het vereenigingsleven op landbouwgebied is van ontzaglijk groote beteekenis voor de ontwikkeling van den Nederlandschen landbouw en voor de welvaart van ons geheele land. Ik behoef dat deze vergadering en dezen Minister ongetwijfeld niet met cijfers aan te toonen. Die ontwikkeling wordt geschaad door de bestaande verouderde wetgeving.

De wetgeving, welke ons vereenigingsleven beheerscht, bestaat in hoofdzaak uit de Coöperatiewet en de wet van 1855 tot regeling en beperking der uitoefening van het recht van vereeniging en vergadering. Elk van die beide wetten bedoelt te regelen een bepaald soort van organisaties. De wet van 1855 heeft op het oog zedelijke lichamen met ideëel doel, zonder persoonlijke aansprakelijkheid van de leden. De Coöperatiewet is in het leven geroepen tot regeling van vereenigingen met hoofdzakelijk een stoffelijk doel, een veranderlijk kapitaal, een veranderlijk ledental en met persoonlijke aansprakelijkheid.

In 1876 is het zeer juist gezien, dat de nieuwe behoeften deze nieuwe rechtsfiguur noodig maakten. Het resultaat daarvan is inderdaad verrassend geweest. Duizenden vereenigingen hebben zich ontplooid naar alle richtingen: aankoopvereenigingen, verkoopvereenigingen, boerenleenbanken, fabrieken, zonder tal. Over de duizend boerenleenbanken, in centrales vereenigd, hebben een jaarlijkschen omzet van honderden millioenen guldens. Duizenden coöperatieve boerenfabrieken zijn ontstaan, kleine, grootere en zeer groote, voor verwerking van melk tot verschillende zuivelproducten, voor het fabriceeren van aardappelmeel, van strookarton en van beetwortelsuiker. Een der grootste beetwortelsuikerfabrieken ter wereld staat in Groningen en wordt coöperatief gedreven; een inrichting, waarin millioenen zijn vastgelegd.

Alle deze fabrieken zijn georganiseerd volgens de Coöperatiewet.

Het behoeft geen betoog dat, waar er zoo groote differentiatie in die organisaties is gegroeid, de wet zich daaraan moet aanpassen en dat de dwingende bepalingen van de tegenwoordige Coöperatiewet in hooge mate daarmede langzamer-

(Westerdijk.)

hand in strijd zijn geraakt. Het is nu ongeveer een halve eeuw geleden, dat de wet is tot stand gekomen en nog nooit is er eenige materieele verandering in aangebracht. Die wet was destijds bedoeld als proef, omdat men op dat gebied maar zoo weinig ervaring had, maar thans werkt zij als een keurslijf voor al die vereenigingen en vormt een groote belemmering voor de verdere ontwikkeling daarvan. Het gevolg is, dat vele vereenigingen, die naar haar aard zuiver coöperatief zijn, niettemin zich constitueeren naar de wet van 1855.

Vroeger is dat reeds geschied met de talrijke boerenleenbanken in Brabant en Limburg, aangesloten bij de Eindhovensche Centrale. Met kunst en vliegwerk zijn die vereenigingen gebracht onder de vigueur van de wet van 1855. Onlangs heeft dat nog weer plaats gehad met een zeer groote vereeniging in ons land, nl. het Centraal Bureau voor aankoop van landbouwbenoodigdheden, te Rotterdam. Deze organisatie strekt zich uit over bijna geheel Nederland; zij heeft in 1921 voor ongeveer 30 millioen gulden aangekocht aan kunstmest en veevoeder. In aard en wezen is die vereeniging zuiver coöperatief; niettemin is zij geconstitueerd als zedelijk lichaam, en waarom? In het jaarverslag over 1921 vermeldt zij het; daar staat:

,,Wij willen hieraan ten slotte nog toevoegen, dat men vrij algemeen van oordeel was, dat aan den coöperatieven vorm de voorkeur moest worden gegeven, maar bij de uitwerking der denkbeelden om voor het Centraal Bureau tot dien rechtsvorm te geraken, bleek hoe langer hoe meer, dat de Coöperatiewet, die kennelijk bij hare totstandkoming gedacht is als een wet tot regeling van vereenigingen van natuurlijke personen, onoverkomelijke moeilijkheden in den weg legt bij het maken van statuten voor eene vereeniging, wier leden uitsluitend uit rechtspersonen bestaan.

Men meende dan ook den coöperatieven vorm te moeten loslaten."

Mijnheer de Voorzitter! Dat is een voorbeeld van zeer recenten datum, en zoo gaat het door. De wet van 1855 is voor de coöperaties te gebruiken en zij wordt daarvoor gebruikt, maar zij is ook niet meer dan een *pis-aller*. Zij laat nagenoeg alles over aan de statuten, geeft eigenlijk alleen rechtspersoonlijkheid. Daardoor veroorzaakt zij de grootst mogelijke rechtsonzekerheid.

De Coöperatiewet heeft verschillende bezwaren van minder beteekenis, die niet moeilijk zijn te ondervangen, maar zij heeft ook groote, waaronder o. a. dit, dat zij speciaal voor groote vereenigingen zoo moeilijk te gebruiken is, die er juist zoo groote behoefte aan hebben.

Onder die groote vereenigingen komen er voor met veel meer dan duizend leden, over verschillende provinciën verspreid. Die leden oefenen hun rechten uit in de algemeene vergadering, algemeene vergaderingen, die meermalen door honderden menschen worden bezocht en veel te groot zijn om er redelijk mee te werken. Het zijn in werkelijkheid niet zelden Poolsche Landdagen. De zaken, die er moeten worden afgedaan, worden afgedaan, maar men behoeft niet te vragen hoe; daarover wordt dan ook steen en been geklaagd. Toch zijn de besluiten dier algemeene vergaderingen voor de leden van het allergrootste belang, want dezen zijn dikwijls met hun heele hebben en houden aansprakelijk voor de verbintenissen van die vereenigingen, geheel anders dan bij de naamlooze vennootschappen. Ik heb jaren achtereen een dergelijke groote ledenvergadering gepresideerd van de Coöperatieve Centrale Raiffeisenbank in Tivoli te Utrecht en onlangs heb ik dergelijke ervaring opgedaan bij de Friesch-Groningsche Coöperatieve Beetwortelsuikerfabriek, waarvan de algemeene vergadering zoo groot was, dat men naar de groote concertzaal in de Harmonie te Groningen moest verhuizen.

Nu lezen wij tot mijn vreugde in de Memorie van Antwoord:

,,In dit verband zij medegedeeld, dat het ontwerp der Commissie voor vereenigingen met 200 leden en meer

(Westerdijk e. a.)

het instituut van den ledenraad, een door de leden gekozen college, pasklaar heeft gemaakt."

Ik geloof inderdaad, dat dit een gelukkige oplossing mag worden geacht, die dringend noodig is.

Er is inderdaad: *periculum in mora*. Dat blijkt dagelijks meer. Is nu de wijziging van die Coöperatiewet een zoo omvangrijk werk, dat men daartegen moet opzien en haar voorloopig moet uitstellen? Het wil er bij mij niet in. De Coöperatiewet is een kleine wet. Wij hebben op het stuk der coöperatie op dit oogenblik heel veel ervaring en er bestaat, als ik mij niet bedrieg, een groote mate van eenstemmigheid, al heerscht er omtrent sommige deelen eenig verschil van gevoelen. Het wetsontwerp, door de Staatscommissie gemaakt, ligt gereed. Wat ik er van hoor, klinkt mij zeer gunstig. Ik verwacht daaromtrent geen groot verschil van gevoelen. Het schijnt mij een niet omvangrijke, vrij eenvoudige zaak. Ik hoop daarom zeer, dat spoedig een ontwerp bij de Staten-Generaal zal kunnen worden ingediend. Ik kan Zijn Excellentie verzekeren, dat in de landbouwwereld met ongeduld daarnaar wordt uitgezien.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wensch ik de quaestie van de collegiale rechtspraak ter sprake te brengen. Op dit punt moet ik helaas afwijken van de meening, verkondigd door ons medelid mr. Janssen.

Ik ben een groot voorstander van den alleensprekenden rechter. Wanneer ik zie, hoe wij reeds hebben het getuigenverhoor (enquête) voor den alleensprekenden rechter, dat wij pas hebben gekregen den politierechter en den kinderrechter, dat wij nog hebben den distributierechter, die ook alleen rechtspreekt, dan wijst dat er op, dat men meer en meer die richting uitgaat. Het is ook gewenscht dat te doen, hetzij door uitbreiding van de rechtsmacht van den kantonrechter, hetzij door het benoemen van enkelvoudige kamers, zooals wij die nu ook hebben in strafzaken met meer eenvoudige procedure. Ik hecht niet zooveel waarde aan de collegiale rechtspraak. Men zegt wel eens: drie weten meer dan één, maar dat is in mijn oog een echt boerenidee. Gisteren zou ik dat hier niet hebben durven zeggen, maar vandaag gevoel ik mij meer vrij om die meening te uiten. Drie weten meer dan één, maar zij weten het daarom nog niet beter en doen het ook niet beter. Bismarck zeide eens: als ik het alleen mag doen, dan doe ik het in een week, maar als ik het een ander moet laten doen, is er een jaar voor noodig. Eén van beide: òf de twee, die naast mij zitten, weten meer dan ik en dan zitten zij met mij opgescheept, òf ik weet meer dan zij en dan zit ik met hen opgescheept. Wij hebben elkander niet noodig, en ook het gevoel van verantwoordelijkheid wordt veel beter opgewekt als een individu zich niet kan verschuilen achter een college. Ik heb eens een echtscheidingsprocedure gehad, die tien jaar heeft geduurd en waarbij telkens andere rechters waren, zoodat er wel veertig, ongeveer de geheele rechtbank, in die zaak defileerden.

En als men per se een college wil, laat men dan een alleensprekenden rechter nemen en twee bijzitters, die alleen adviseerende stem hebben. Men heeft dan alle voordeelen van de collegiale rechtspraak zonder de nadeelen en zonder dat het verantwoordelijkheidsbesef verloren gaat. In Engeland heeft men ook wel colleges, maar dan moet toch ieder rechter afzonderlijk zijn meening zeggen, zoodat het openbaar wordt, hoe elke rechter over de zaak gedacht heeft. Voor bijzitters zou men ook praktizeerende advocaten kunnen nemen, omdat zij toch alleen een adviseerende stem hebben.

Nu zegt men: in eerste instantie is dat goed, maar geef mij in appèl dan toch een college, maar dat vind ik onlogisch. Ik mag aannemen, dat de rechters van hoogere colleges in hoedanigheid beter zijn, en nu is de gewone regel deze, dat, als de hoedanigheid verbetert, de hoeveelheid kan verminderen. Men kan tegenover drie recruten stellen één veteraan, maar nu komen drie veteranen te staan tegenover één recruut. Men zet dus den boel op zijn kop en mijn eenige troost is, dat zulks onder juristen wel eens meer gebeurt.

Als men dan toch colleges behouden wil, moeten die nooit grooter zijn dan drie. Vroeger had men in Amsterdam een

(Verkouteren.)

hof van 5 of 6 menschen, maar toen heb ik in *De Nederlander* een artikel geschreven, dat zulks weelde was. De Minister beschouwde dat als een trouvaille en nam mijn denkbeeld over. Laten wij dus krijgen den alleensprekenden rechter over de geheele linie: in Engeland en Amerika heeft men van dat stelsel uitstekende gevolgen gezien, en als men dan colleges wil hebben voor de hoogere instanties, dan make men die niet grooter dan drie.

Verder zou ik wenschen ambulante rechters voor het platteland, die zelf in de steden wonen, want een rechter moet wonen in een intellectueel centrum. Dat kan heel goed met onze goede wegen en verbindingen. Zulk een rechter zou dan op verschillende plaatsen een dag per week kunnen zitting houden. Desnoods zou de griffier permanent ter plaatse kunnen zijn. Op die wijze zou men op de rechtbanken kunnen bezuinigen, terwijl men aan plaatsen als Heerenveen een alleensprekenden rechter zou kunnen geven en geen dure rechtbank.

In de tweede plaats een enkel woord over de dwaze bepaling, waarbij het gewoonterecht is afgeschaft. Op den keper beschouwd is dat onzin. Het beste bewijs is, dat er nauwelijks een wet in het *Staatsblad* staat, of bij de rechters en de advocaten vormt zich een gewoonte in zake de toepassing van de wet — zelfs bij het strafrecht. Ik herinner mij nog goed, hoe prof. van Hamel op de juristenvergadering betoogde, dat het gewoonterecht niet kon worden gemist. Een kantonrechter in Amsterdam had voor overtredingen zelfs een heel tarief: met een kar op de kleine steentjes rijden zooveel, een dronken man zooveel, een dronken vrouw altijd een gulden meer, want, zoo redeneerde hij, de vrouwen maken de zeden en de mannen de wetten.

Die bepaling van de afschaffing van het gewoonterecht, is weer een erfstuk van de Fransche revolutie. Men had toen het idee, dat het volk souverein is, dat de wet de wil des volks is, en dat die wil alleen kon worden uitgedrukt door de volksvertegenwoordigers, derhalve er mocht geen andere rechtsbron zijn dan de wet. Men dacht, dat dit echt democratisch was, maar het was precies omgekeerd, want nu werd juist het volk van zijn invloed op de rechtsvorming beroofd! Indertijd had men in Rome den grooten strijd tusschen de patriciërs en plebejers. De eersten wilden, dat zij zelf zouden bepalen, wat gewoonterecht was, maar de laatsten eischten het opteekenen van het gewoonterecht, en dat was hun triomf. Laten wij toch rekening houden met de werkelijkheid. Prof. Naber heeft in zijn rectorale rede te Utrecht gevraagd eerherstel voor het gewoonterecht. Het is een groote dwaasheid eenerzijds te bepalen, dat de rechter niet mag weigeren recht te spreken, wanneer de wet zwijgt, en anderzijds, dat hij niet mag putten uit het gewoonterecht. Het Zwitsersche wetboek zegt ook, dat de rechter altijd vonnis moet wijzen, maar tevens, dat hij zich moet richten naar de wetenschap en de gewoonte en zich moet afvragen: hoe zou ik handelen als ik zelf wetgever was, als de wet zwijgt? Zoo is het inderdaad. De wetgevende macht is overladen, omdat zij alles naar zich heeft toegehaald wat haar niet toebehoort. Als men het gewoonterecht laat werken, heeft de wetgever slechts de vruchten te plukken, die in den tuin van het gewoonterecht zijn gerijpt en wordt het werk van den wetgever grootendeels door de maatschappij gedaan. Dat geldt natuurlijk niet voor een naturalisatiewet, voor een legerwet, voor een belastingwet, maar wel bijv. voor het handelsrecht en het verkeersrecht in het algemeen. Wanneer mevrouw en de dienstbode kijven in de keuken, dan beteekent dat de groei van het dienstbodenrecht, en ik raad daarom ieder aan: kom nooit tusschenbeide, want dan houdt gij die ontwikkeling tegen. In den effectenhoek ook wordt het effectenrecht gemaakt. Een prachtig ontwikkeld gewoonterecht, buiten den wetgever om, is het reglement voor den effectenhandel. Dat is geschreven gewoonterecht, want gewoonterecht is volstrekt niet altijd ongeschreven. Dat was ook het verschil tusschen coutumes en usances.

De heer **Mendels**: De rechter houdt nu bij zijn rechtspraak immers al rekening met dat geschreven effectenrecht!

De heer **Verkouteren**: Maar de wet verplicht hem daartoe niet. Men heeft ook een tarief van de Maatschappij voor Bouwkunst voor de architecten, dat is ook gewoonterecht. Als de wetgever nu een wet ging maken op het effectenrecht, zou hij niet beter kunnen doen dan het reglement van de Vereeniging voor den Effectenhandel over te nemen, maar ik vrees, dat er dan amendementen zouden komen, die het goede min of meer zouden bederven.

Het groote voordeel van gewoonterecht is, dat het altijd *up to date* is. De wetgever komt altijd te laat, hij komt altijd als het hinkende paard achteraan, en de wet blijft ook veel te lang bestaan. De wetgever kan niet *up to date* zijn. Koninklijke besluiten kunnen dat desnoods wel zijn, verordeningen van provincies en gemeenten ook, maar de wetgever nooit, omdat de wetgevende machine veel te omslachtig is. Het gewoonterecht echter reageert onmiddellijk op de behoeften der practijk, het is altijd *up to date* en ook de rechtspraak kan *up to date* zijn. Men dient daarom den rechter eenige vrijheid te laten om zelf wetgever te zijn. Een nieuw terrein van recht moet het eerst betreden worden door den rechter en niet door den wetgever. Wij tobben nu al jaren met de administratieve rechtspraak, omdat wij een wet hebben gewild, d.w.z., dat wij hebben willen beginnen met het einde. Benoemt eerst een administratieven rechter, en, als gij eenige jurisprudentie hebt, distilleert dan daaruit algemeene regelen. Men moet te werk gaan volgens de inductieve methode, van het bijzondere opklimmen tot het algemeene. Men denkt altijd, dat de rechter recht moet spreken volgens de wet, maar het is precies omgekeerd en in de practijk gaat het soms ook omgekeerd. De wetgever moet de wet maken, overeenkomstig de jurisprudentie. De rechter is de pionier, die voor den wetgever uitgaat, die het terrein voor den wetgever ontgint. Als er eenmaal een uitgebreide jurisprudentie is, kan de wetgever daaruit de wet distilleeren. De rechter moet dus de vrijheid hebben in zijn rechtspraak, die de praetor had in zijn edicten.

In de vierde plaats wensch ik een opmerking te maken over de oorlogscontracten. Ik kan daarover zeer kort zijn. Ik betreur, dat wij niet al lang een wet hebben op de oorlogscontracten. Het is onrechtvaardig, wanneer een contract is gemaakt voor normale tijden, dat men iemand houdt aan de letter van dat contract, terwijl de tijden totaal veranderd zijn op een wijze, die niemand had kunnen voorzien. Alle beschaafde landen hebben zich dan ook gehaast om reeds tijdens den oorlog zoo'n wet op de oorlogscontracten te maken, alleen wij hebben zulk een wet nog niet, en als zij nu nog zou worden gemaakt, zou het vrijwel zijn mosterd na den maaltijd. De rechtbanken hebben zich wel eenigszins geholpen, maar de rechters waren toch nooit gemakkelijk met het aannemen van overmacht, zoodat het gemis van een wet op de oorlogscontracten groot onrecht ten gevolge heeft gehad.

Gaarne zou ik ook afgeschaft zien de onrechtvaardige bepaling in onze wetgeving, dat de verliezende partij altijd wordt veroordeeld in de kosten van het proces. Dat zulks nog steeds geschiedt, is niet anders dan een oude sleur, die nergens op steunt. Professor Faure heeft te recht aangetoond, dat alles steunt op de fictie van onrechtmatige daad, maar dat die fictie op niets berust. Degene, die het proces verliest, wordt geacht een onrechtmatige daad te hebben gepleegd tegenover de winnende partij, en moet deze de daardoor veroorzaakte schade vergoeden, maar dan neemt men aan, dat degene, die ongelijk krijgt, ook ongelijk heeft, en dat is volstrekt niet altijd het geval. Gewoonlijk heeft degene, die ongelijk krijgt, zijn gelijk niet kunnen bewijzen, omdat de tegenpartij te kwader trouw was en heeft staan liegen. Een eerlijk man, die natuurlijk anderen beoordeelt naar zijn eigen hart, loopt er dikwijls in en zorgt natuurlijk niet voor zoo goed bewijsmateriaal als de man, die te kwader trouw is. Daarom hebben de eerlijkste menschen in een proces altijd de slechtste kansen. Wanneer ik vraag afschaffing van de vreemde bepaling, dat de winnende partij per se geen kosten heeft, dan keer ik terug tot het oud-Hollandsche recht.

In de dagen van Bilderdijk was het een hooge uitzonde-

(Verkouteren c. a.)

ring, dat iemand veroordeeld werd tot de kosten van het proces, dat was dan een soort van *nota infamiae*, een bewijs, dat hij gechicaneerd, dat hij te kwader trouw een vexatoire actie had ingesteld, maar wanneer beide partijen te goeder trouw zijn, moet ieder van haar ten minste haar eigen advocaat betalen, evenals ieder zijn eigen dokter betaalt. Dat zijn van die ongevallen in het leven, waartegen men zich desnoods kan verzekeren, maar dat mijn advocaat betaald moet worden door mijn tegenpartij, vind ik onrecht, en ik vraag nog eens: waarop steunt dit eigenlijk?

Ten slotte een enkel woord over de z.g. strafbevelen. In de Tweede Kamer is pas behandeld de quaestie van den stemplicht, en men zeide toen: een massale vervolging is daarbij niet mogelijk! Mijnheer de Voorzitter! Die is wel mogelijk, als men maar wil overnemen de *Strafbefehle*, zooals men die in Duitschland heeft. Ik meen, dat pas de Grondwet is veranderd om het mogelijk te maken, dat er niet altijd moet zijn een vonnis, met open deuren uitgesproken, dat die z.g. strafbevelen kunnen worden ingevoerd. In Duitschland is de practijk zoo, dat men eenvoudig een briefje thuis krijgt — evenals bij ons een waarschuwing of aanmaning van de belastingen — waarop staat: gij hebt wegens die overtreding zooveel boete. In 90 pct. der gevallen wordt die boete betaald: neemt men er geen genoegen mee, dan komt de zaak voor den rechter en komt er een vonnis. Maar de meeste menschen hebben die soesa er niet voor over.

Men heeft dus bij den stemplicht — ik zal nu over den stemplicht zelf niet spreken, Mijnheer de Voorzitter, die is niet aan de orde — niet het voorwendsel, dat een massale vervolging niet mogelijk is. Ik zie ook volstrekt niet in, waarom men, als men op het punt van vervolging niet alles kan doen, eenvoudig maar niets moet doen.

Als men in Amsterdam, waar zooveel overtreders zijn, een 25 menschen bij den kraag had gepakt en had veroordeeld tot f 3, desnoods tot 50 cent boete, dan had men den schrik er in gebracht.

Men moet maar eens zien op den Dam, als de beurs aangaat, hoe de rijkste kooplui op een drafje loopen om aan de boete te ontkomen, die gesteld is op te laat komen!

Men moet den schrik er maar in brengen! Prof. Simons en anderen zijn misschien tegen die strafbevelen, maar andere juristen zijn er vóór. De zaak is ook in de Juristenvereeniging besproken, en daar wel is waar afgestemd, maar de Minister weet evengoed als ik, dat die stemmingen op de Juristenvereeniging gewoonlijk niets te beteekenen hebben. De menschen hebben haast, de rijtuigen staan voor de deur, het onderwerp hangt hun de keel uit, velen willen weg, dus zoo'n stemming is steeds verward en onzuiver. Als men de ware meening wil weten, moet men de debatten nagaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal nu verder zwijgen. Ik heb nog veel meer op mijn gemoed, maar zal dat bewaren voor een volgenden keer. Ik wil niet te veel zeggen. *Le secret d'ennuyer est celui de tout dire.*

De heer **Haffmans**: Slechts een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter, naar aanleiding van hetgeen gisteren door ons geacht medelid den heer Mendels is gezegd over het geschrijf van den heer Verviers in de *Katholieke Staatkunde*. Tot nog toe heeft niemand het noodig geoordeeld, veel aandacht aan dat geschrijf te schenken. Maar nu over deze zaak door den heer Marchant vragen zijn gesteld aan den Minister, de heer Mendels de zaak in deze hooge vergadering ter sprake heeft gebracht en de Katholieke partij in het geding betrok, meen ik, ook namens mijn partijgenooten, te moeten verklaren, dat de artikelen van den heer Verviers geheel en uitsluitend komen voor rekening van dien schrijver.

Ik voeg er aan toe, dat geen enkele band ook maar in het minst de Katholieke partij aan dien schrijver bindt en dat wij blijven afkeuren en bestrijden elke aansporing tot geweld, van welke zijde deze ook moge komen.

Intusschen deed het ons genoegen, gisteren uit den mond van den geachten afgevaardigde den heer Mendels te vernemen, dat hij bij afkeuren en bestrijden van pogingen tot geweld aan de zijde der partijen van orde en gezag staat.

(Haffmans c. a.)

De heer **Mendels**: Dat is een droevig misverstand!

De heer **Wittert van Hoogland**: Dat is een gevaarlijke uiting van u!

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Om met een persoonlijk woord te beginnen, wil ik den heer Mendels dank betuigen voor den raad, die hij mij gegeven heeft, om de loftuitingen, die de heer de Vos van Steekwijk mij bij de algemeene beschouwingen heeft gebracht, *cum grano salis* te nemen. De geachte afgevaardigde weet wel, dat ik loftuitingen, en soms ook critiek, altijd *cum grano salis* opvat. Dat neemt niet weg, dat ik de woorden van den heer de Vos van Steenwijk waardeer als een bewijs van vriendschap.

Mijnheer de Voorzitter! Bij vriendschap jegens personen, die een zekere Regeeringsfunctie bekleeden, werkt soms een klein politiek element en ik heb dus gemeend de vriendschap van den heer de Vos van Steenwijk jegens mij ook te moeten begrijpen als waardeering van de omstandigheid, dat hij er zeker van kan zijn, dat ik rechtsch ben en hoogen prijs stel op een hartelijke samenwerking tusschen de partijen, die de rechterzijde uitmaken.

Te meer is dat gewenscht in deze hoogst ernstige tijden, waarin bij vele volkeren ter wereld een geest boven komt, die aan de Christelijke bevolking eigenlijk geen bestaan veroorlooft. Een omstandigheid, die wijst op den plicht van nauwe aaneensluiting en hartelijke samenwerking daar, waar het met vrucht, gelukkig, onder Gods zegen nog kan geschieden.

Overigens ben ik den heer Mendels ook dankbaar voor het woord aan mijn adres, dat ik ernstig kan wezen zonder deftig te zijn. Daarover zijn de heer Mendels en ik het volmaakt eens, dat vervelendheid geen bewijs van ernst is.

Mijnheer de Voorzitter! De meeste sprekers hebben zich beziggehouden met onderwerpen van wetgeving en hebben er op aangedrongen, dat verschillende onderwerpen van wetgeving nog nader ter hand zullen worden genomen. Ik was gereed om een enkel woord daarover te zeggen, dat geheel en al in dezelfde richting zou zijn gegaan, maar er is hedenmorgen iets voorgevallen, waardoor ik moet gaan vragen, of het wel wenschelijk is, dat wij ons zooveel moeite geven, om wetsontwerpen tot wet verheven te krijgen. De heer Verkouteren toch heeft ons tegen de wetten gewaarschuwd. Wetten zijn eigenlijk uitvloeisels, eenerzijds van de verkeerde leer, dat de volkswil beslissend is, en zijn anderzijds toch maar proeven van valsche democratie, omdat het volk, zich alleen in de Volksvertegenwoordiging uitsprekende over wat in de wetten behoort te staan, daarop te weinig invloed heeft. Maar gewoonterecht, dat is het, waarin het volk zelf zich uitspreekt; en verder moet de rechter wetgevende macht hebben. Nu worden er soms te veel wetten gemaakt, dat wil ik den heer Verkouteren toegeven, en soms ook wetten met te lange artikelen. Maar toch, als de geachte afgevaardigde zijn beschouwingen ontwikkelt, beteekent dat nog niet, dat iedereen het met hem eens moet zijn. Men kan zich toch wel een oogenblik afvragen, of deze beschouwingen wel zoo juist zijn. Vooreerst is het tot stand komen van een wet niet voornamelijk daarop gebaseerd, dat zij moet berusten op den volkswil. De medewerking van het volk bij de totstandkoming van een wet is in de Volksvertegenwoordiging wel zeer groot, maar dit is zeer wel vereenigbaar met erkenning, dat de wet in zich moet bevatten datgene wat recht is van Godswege. Men moet er maar naar zoeken om dat te vinden, en indien men zich daarvan bewust is, staat principieel het recht van een goede wet, die op goede beginselen rust, hooger dan het gewoonterecht, want het gewoonterecht kan wel iets zijn, dat men recht noemt, maar dat gebaseerd is op een zeer slechte gewoonte.

Het reglement van den effectenhandel wordt door den geachten afgevaardigde geprezen. Ik heb dat wel eens gezien en geloof ook, dat het vrij goed geschreven gewoonterecht is, maar niet ieder gewoonterecht is zoo goed en is geschikt om geschreven te worden. Men zou er soms wel eens van kunnen schrikken wanneer men het gewoonterecht geschreven zag.

Zoo heb ik wel eens gehoord, dat er in den aardappelhandel

32ste VERGADERING. — 20 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk IV (Departement van Justitie) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **Heemskerk.**)

de gewoonte bestaat, wanneer iemand een lading aardappelen gekocht heeft voor een zekere som gelds en hij gaat naar huis in de veronderstelling, dat die partij hem thuis geleverd zal worden, dat, wanneer er dan een ander bij de schuit komt, die hooger biedt, de lading aan dien ander verkocht wordt, zoodat de eerste kooper niets aan zijn contract heeft en zonder aardappelen blijft.

Dat is geworden een gewoonterecht, maar daarom is het nog geen recht. Men mag althans daar wel eenigszins aan twijfelen.

De rechter moet ook wetgeven, is gezegd. Ik wil ook hierachter nog wel een vraagteeken zetten.

Ik wil den geachten leden van deze Vergadering, die tot die partij behooren, niet een theorie toedichten, die misschien de hunne niet is, maar tot nog toe heb ik een dergelijke leer meer hooren verkondigen van vrijzinnig-democratische dan van Christelijk-historische zijde.

Ik heb dikwijls hooren beweren, dat men aan den rechter vrijheid moet laten de wet zoo uit te leggen, zooals die in den tegenwoordigen toestand eigenlijk zou behooren te zijn, en zich geen rekenschap te geven van hetgeen de bedoeling van den wetgever was, toen de wet tot stand kwam.

Ik heb dat altijd een eenigszins gevaarlijke leer gevonden, omdat men dan niet goed weet, waar men aan toe is. De heer Verkouteren gaat echter nog verder. Die wil eigenlijk het maken van wetten leggen in het geven van rechterlijke uitspraken. Daarmede zou men toch voorzichtig moeten zijn, meen ik. Ik weet heel goed, dat de wetten, die door de Regeering en de Staten-Generaal in onderling overleg zijn vastgesteld, niet altijd heel goed zijn; soms ontbreekt er veel aan, soms ook staat er te veel in.

Maar er is, zooals hier wordt opgemerkt, contrôle op, en men weet wat er in staat; men kan ook eischen, dat die wetten door den rechter worden toegepast. *Legum servi sumus, ut liberi simus.*

Ik meen, dat de geachte afgevaardigde bij zijn beschouwingen, die eenige waarheid bevatten, dit toch een weinig uit het oog heeft verloren, en ik kan hem dus niet beloven, dat ik op het oogenblik in de door hem verlangde richting werkzaam zal zijn.

Ten aanzien van de macht van den rechter wil ik er nog bijvoegen, dat het, bij verwezenlijking van den wensch van den heer Verkouteren, nog veel moeilijker zou worden dan het nu reeds is, om iemand met volle overtuiging als rechter voor te dragen. Thans gaat men uit van de veronderstelling, dat de rechter, tot welke richting hij dan ook moge behooren, in het algemeen op loyale wijze de wet in toepassing zal brengen, zooals die is, maar wanneer men in den rechter een wetgever zou moeten zien, dan zou ik ieder oogenblik moeten vragen, hoe denkt die of die rechter over de beginselen der wetgeving?

Men zou een ontzaglijke onrust brengen in het geheele contact van de Regeering met de maatschappij en de rechtspraak en ik vrees, dat men er niet al te zoete vruchten van zou plukken.

Ik wil dus aannemen, dat er wel aan de wetgeving gewerkt moet worden. Dat is ook, wat ik tot nu toe gedaan heb.

Ik heb met genoegen van den geachten afgevaardigde uit Limburg, den heer Janssen, gehoord, dat hij van oordeel was, dat aan mij en aan mijn Departement niet het verwijt gemaakt behoorde te worden, dat wij ons daarmede niet met energie bezighielden. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, ik heb eenigszins tegen mijn zin mijn goedkeuring gehecht aan de vermelding in de lijst van wetten, die reeds tot stand gekomen waren, naar aanleiding van een passus in het Voorloopig Verslag, omdat ik niet gaarne zeg: kijk, dat hebben wij reeds gedaan, maar ik geloof werkelijk, dat aan mijn Departement, speciaal op het gebied van wetgeving, en ook op het gebied van burgerlijke wetgeving, zeer hard gewerkt is en dat ik daarbij ter zijde word gestaan door zeer verdienstelijke ambtenaren, van wie ik werkelijk niet meer werk kan vergen dan zij op dit oogenblik voortdurend presteeren.

Wel ben ik het er volkomen mede eens, dat het gewenscht is, dat de wetgeving een eenigszins snelleren gang hebbe, maar dat ligt inderdaad niet alleen bij de Regeering.

Ik heb gemeend, dat het tamelijk gemakkelijk zou gaan met de herziening van eenige Titels van het Tweede Boek van het Wetboek van Koophandel, en inderdaad wordt die zaak ook in de Tweede Kamer met de grootste welwillendheid behandeld. De commissie van voorbereiding heeft eenige conferenties gehouden met mij en doet al haar best om die zaak zoo goed mogelijk te laten loopen.

Nu is het ongelukkig eenige malen voorgekomen, dat de voorzitter dier commissie ongesteld was, maar hoe het ook zij, het komt toch hierop neer, dat, terwijl ik verleden jaar hoopte, dat in het vorig kalenderjaar de zaak in de Tweede Kamer haar beslag zou krijgen, ik nu nog maar kan hopen, dat dit in dit kalenderjaar zal gebeuren, en dat bij een onderwerp, waarvan men werkelijk niet kan zeggen, dat er sprake is van oppositie en waarbij men op de meest welwillende wijze tracht met elkander samen te werken.

Maar in een dergelijke commissie wordt artikel voor artikel nagegaan, worden wijzigingen van redactie gevraagd; die wijzigingen worden gegeven en dan weer eens nagegaan en zoo komt men van het een in het andere en het duurt maanden en maanden. Intusschen hoop en vertrouw ik, dat deze zaak thans spoedig haar beslag zal krijgen.

Er is onder de onderwerpen van wetgeving een, waarop ik op dit oogenblik niet nader zal ingaan. Het is ter sprake gebracht door den geachten afgevaardigde uit Zuidholland, den heer Anema, nl. de administratieve rechtspraak.

Ik geloof, dat ik het beste doe, dat ik tot dien geachten afgevaardigde zeg, dat over hetgeen hij gezegd heeft ik nog eens zal nadenken. Of ik geheel en al met hem zou kunnen instemmen, waar hij scheen de stelling te verkondigen, dat gewoonterecht wel geleidelijk groeit, maar de wet niet geleidelijk groeit, waag ik te betwijfelen, want men kan toch ook wetten maken, die zekere onderdeelen van een materie regelen, al naarmate de behoefte zich daarvoor meer voordoet, en dan heeft men toch ook in de wetgeving eenigen geleidelijken groei.

Op dit oogenblik, dat ben ik met den geachten afgevaardigde eens, is het niet het moment om het ontwerp van de administratieve rechtspraak nader in behandeling te nemen, maar ik zal zeer gaarne over hetgeen die geachte afgevaardigde heeft opgemerkt mijn gedachten laten gaan, om dan daaromtrent tot een conclusie te komen.

Er is een ander onderwerp, waarop is aangedrongen door den heer Verkouteren, een wet op de oorlogscontracten; dat is echter een zoo buitengewoon moeilijke materie, dat het mij wel eenigszins verwondert, dat de geachte afgevaardigde het zoo licht acht.

Er is eens in behandeling geweest een wetsontwerp, dat inhield de mogelijkheid om bestaande contracten gewijzigd te krijgen, dat was de Duurtewet. Daartegen is een hevige oppositie gevoerd in de Tweede Kamer en het is ten slotte bezweken door een combinatie van minderheden. Maar de oppositie kwam nu ook o. a. weer van vrijzinnig-democratische zijde en van Christelijk-historische zijde. De geachte leider van de partij, waartoe de geachte afgevaardigde behoort, de heer de Savornin Lohman, verdedigde met klem de stelling, dat contracten wet maken. *Pacta sunt servanda.* In het algemeen is dat volkomen juist, maar de moeilijkheid is, dat er wellicht gevallen kunnen zijn, waarin het ten gevolge van overmacht onmogelijk is zijn contract na te komen, en in een dergelijk geval moet een rechter een zekere discretionnaire macht hebben. Het is echter buitengewoon moeilijk een behoorlijke norm voor die discretionnaire macht aan te geven.

Wat over het leerstuk van de overmacht in het Burgerlijk Wetboek staat, is bijna niets. De jurisprudentie is tegenwoordig niettemin ten aanzien van de overmacht eenigszins ruimer dan vroeger. Waarom beproeft iemand niet eens in dit geval van overmacht in de jurisprudentie een eenigszins vasteren vorm te krijgen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet zeggen, dat dit onderwerp bij mij van de baan is, maar ik kan dit niet als een zoo eenvoudig en urgent onderwerp beschouwen in verband met zooveel andere zaken, die voorziening eischen.

De geachte afgevaardigde — het geldt wel een geheel

(Minister **Heemskerk.**)

andere materie, maar laat mij daar nu meteen maar een paar woorden over zeggen — heeft aangedrongen op strafbevelen als oplossing van de moeilijkheden bij de uitvoering van de wet op den stemplicht. Dat is wel eenvoudig. Als ik mij niet vergis, bedoelt de geachte afgevaardigde, dat ieder, die niet gestemd heeft, een strafbevel moet thuis krijgen, waarbij hij gestraft wordt met de betaling van drie gulden. Als er echter personen zijn, die niet hebben kunnen stemmen, moet men dan in het geheel geen onderzoek instellen of......

De heer **Verkouteren**: Die moeten een bewijs van onschuld overleggen, zooals in het militaire strafrecht.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Ja, Mijnheer de Voorzitter, dan komt de rechtspraak voor den dag met alle paperassen, de lokalen, waar de menschen kunnen verschijnen, en de ambtenaren, die daarbij noodig zijn.

Och, zegt de geachte afgevaardigde, als ge dat deed, zouden zij wel naar de stembus gaan. In Amsterdam loopen de beursgangers ook snel om niet een kwartje boete te behoeven betalen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, de menschen, die dit doen, zijn op weg naar de beurs; zij waren van plan naar de beurs te gaan. Maar degenen, die niet gestemd hebben, waren niet van plan om naar de stembus te gaan. Dat is een heel belangrijk, zoowel principieel als practisch onderscheid.

Wij zullen ons met de quaestie van de moeilijkheden van de wet op den stemplicht, zooals de geachte afgevaardigde weet, binnen zeer korten tijd kunnen bezighouden. Ik meen echter, dat die moeilijkheden zeer ernstig zijn en ook ernstig zullen blijven.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Anema heeft mij aanbevolen mij bezig te houden met een herziening van het wisselrecht. Ik kan den geachten afgevaardigde mededeelen, dat ik er mede bezig ben en dat ik hoop, dat ik binnen korten tijd daaromtrent tot een conclusie kan komen.

Ik kan er zelfs wel bij zeggen, dat het ontwerp van wet, dat naar ik hoop binnen korten tijd gereed zal zijn, vermoedelijk in hoofdzaak die punten zal betreffen, die door hem zijn ter sprake gebracht als het meest in aanmerking komende voor herziening, indien men zich aan de behandeling van het wisselrecht zet.

De geachte afgevaardigde uit Drente, de heer Westerdijk, heeft nog eens aangedrongen op een wet op de coöperatieve vereenigingen.

Mijnheer de Voorzitter! Er is van de Staatscommissie een wetsontwerp ingekomen en ik wil den geachten afgevaardigde wel bekennen, dat dat wetsontwerp mij in zeer veel opzichten zeer aantrekkelijk voorkomt, zoodat ik een groote neiging heb, dat binnen korten tijd in te dienen.

Er is echter hoofdzakelijk een vraag gerezen — er zullen misschien nog enkele vragen bijkomen —, waaromtrent ik nog tot klaarheid moet komen. In dat wetsontwerp komen geen bepalingen voor, zooals men tegenwoordig wel verlangt tot beteugeling van misbruiken van de zijde van directeuren en commissarissen.

Nu is het de vraag, of men, terwijl de coöperatieve vereenigingen in dit opzicht zooveel overeenkomst vertoonen met de naamlooze vennootschap en ten aanzien van de naamlooze vennootschappen die vraag in overweging is, een wet op de coöperatieve vereenigingen kan indienen, waarin men eigenlijk gezegd die quaestie met een zekere beminnelijke naïveteit ignoreert.

Het is wel mogelijk, dat ik tot een conclusie kom ten faveure van de naïveteit, omdat men misschien zou kunnen redeneeren: begin maar vast met een betere regeling voor de coöperatieve vereenigingen te maken en indien gij ten opzichte van de naamlooze vennootschappen strengere bepalingen in het leven roept, dan kunt gij misschien dergelijke bepalingen nog nader enten op de wet op de coöperatieve vereenigingen. Maar ik wil dit punt speciaal nog even nader doordenken eer ik dienaangaande een besluit neem.

In zeker opzicht trekt natuurlijk een wetsontwerp, dat op meer eenvoudige leest geschoeid is, meer aan dan de gecompliceerde bepalingen, die men allicht zou moeten in het leven roepen, wanneer men denzelfden weg opging, die ten opzichte van de naamlooze vennootschap tegenwoordig, en natuurlijk niet zonder reden, wordt begeerd.

Ik kom thans tot de handelsvennootschappen, waarover gesproken hebben de heeren Anema, Janssen en Mendels.

Laatstgenoemde is eigenlijk niet zoo systematisch geweest als ik dat van iemand van zijn juridische bekwaamheden verwacht had. Het eene oogenblik kwam het mij voor, dat hij sprak over de noodzakelijkheid om nieuwe civielrechtelijke en wellicht ook strafbepalingen in het leven te roepen; het andere oogenblik kwam het mij voor, dat hij meer als uitgangspunt nam overbodigheid van nieuwe bepalingen. Er werd als het ware door elkaar gesproken over herziening van de wetgeving en over het straffen van plaats gehad hebbende feiten. Indien in de Strafwet genoegzaam voorzien werd tegen hetgeen tegenwoordig wel zoo gebeurt, dan zouden wij ons de moeite kunnen besparen om een omslachtige wetgeving op touw te zetten.

Ik ga niet uit van die stelling en zal die stelling ook niet aan den geachten afgevaardigde toedichten, maar het een en het ander liep in zijn rede van tijd tot tijd eenigermate door elkaar.

De geachte afgevaardigde heeft verder scherpe critiek uitgesproken over de leiders van het kapitalisme. Och, Mijnheer de Voorzitter, hier mogen dunkt mij die leiders van het kapitalisme gedachtig zijn aan den plicht tot waardeering van den vriend, die mij mijn feilen toont. Want de geachte afgevaardigde heeft zich daarbij allerminst doen kennen als een gevaarlijk tegenstander van het kapitalisme. Integendeel, ik heb den indruk gekregen, dat hij het kapitaal nog zoo kwaad niet vindt, als het maar niet wordt opgemaakt. En dat kan men hem niet kwalijk nemen, want daar is zeer veel waars in gelegen.

Maar, zegt de geachte afgevaardigde, er zijn verschillende ernstige feiten gebeurd en zijn die alle aan den Minister bekend?

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn sommige feiten natuurlijk ook wel ter kennis van den Minister gekomen en sommige feiten zijn ook door het openbaar ministerie vervolgd, waartoe de aansporing van den Minister niet noodzakelijk was, gelijk ook de normale toestand behoort te wezen. Er zijn ook personen uit de bankwereld, die hebben terechtgestaan. Of echter wel alle feiten de aandacht van het parket in genoegzame mate hebben getrokken, durf ik niet met volkomen zekerheid zeggen. Maar wanneer men wijst op hetgeen in sommige bladen wel gestaan heeft over gebeurtenissen, die zouden hebben plaats gehad en zich op zekere wijze hebben toegedragen en waarbij men kan denken aan de doelmatigheid en rechtmatigheid van een strafvervolging, dan moet ik opmerken, dat, indien iemand meent, dat er een strafvervolging moet plaats hebben, het dan niet de meest aangewezen weg is om stukken in de bladen te schrijven, maar wel om zich te wenden tot den officier van justitie. Wanneer dat niet helpt, kan hij zich wenden tot den procureur-generaal, en ook tot den Minister van Justitie of tot de rechtbank. Dat is de normale weg om de aandacht van de justitie op een zaak te vestigen; het schrijven in de courant is de abnormale weg. Naar mijn meening hebben dergelijke stukken weinig beteekenis, althans, indien zij niet gezonden worden aan de autoriteiten, die zich met de zaak zouden hebben te bemoeien. Wat in de couranten omtrent dergelijke dingen heeft gestaan, interesseert mij in het algemeen zeer weinig, omdat, als men verder geen enkelen stap doet, men geen blijk geeft van ernstigen wil om de zaak onderzocht te krijgen. Van dien ernstigen wil geeft men alleen blijk, wanneer men zich wendt tot de autoriteiten of tot den Minister van Justitie, die dan, zoo het noodig is, een opdracht tot vervolging aan de parketten kan geven.

Nu is er één ding, dat zeer onaangenaam is in groote financieele aangelegenheden. Het gebeurt zeer dikwijls, dat personen, daarin betrokken, handelingen hebben gepleegd, waarvan men het gevoel heeft: indien zij niet strafbaar zijn, zouden zij strafbaar moeten wezen, en waarin het zeer natuurlijk is, dat het openbaar ministerie een beschuldiging construeert,

(Minister **Heemskerk.**)

Maar wat is het ongeluk? Die zaken zijn meestal veel meer gecompliceerd dan eenvoudige kleine vergrijpen, die ook voor den rechter komen. Daardoor is het veel gemakkelijker, dat men veroordeelingen krijgt bij kleine vergrijpen dan in dergelijke meer gecompliceerde handelingen, die in den grond der zaak een veel ernstiger misdrijf opleveren. De geachte afgevaardigde weet dat evengoed als ik, en ik weet evengoed als de geachte afgevaardigde, dat, indien hij aandringt op strafvervolging en straffen van personen, hij dit doet tegen den wensch van zijn hart in, omdat die wensch veel meer is iemand vrij te krijgen en hem gevangenisstraf te besparen, en hij kwijt zich niet zelden niet onverdienstelijk van die taak.

Wat nu betreft het wetsontwerp op de naamlooze vennootschappen, ik wil er niet veel over twisten, of dat een gelegenheidswet moet zijn of niet. Ik wil alleen zeggen: ten aanzien van de levensverzekering gold deze speciale overweging, dat er een nieuwe rechtsfiguur noodig was, die bij de noodwet is in het leven geroepen. Naar een wet op de levensverzekeringmaatschappijen in het algemeen bestond sinds lang een wensch. Die wensch bestond reeds lang, ook ten opzichte van de naamlooze vennootschappen.

Het wetsontwerp dateert uit den tijd van mijn vroegeren ambtgenoot en geachten ambtsvoorganger Nelissen en is nog altijd in behandeling. Het ongelukkige is, dat dit wetsontwerp eenigszins pompeus is opgezet, een omstandigheid, welke niet geheel onbekend kan zijn aan den geachten afgevaardigde den heer Mendels. Over dit wetsontwerp is van de Commissie van Voorbereiding een verslag bij mij ingekomen, dat nog niet is gepubliceerd, omdat een verslag van een Commissie van Voorbereiding voorloopig binnenskamers blijft, maar zoooals ik meermalen heb medegedeeld, heb ik over dit wetsontwerp een advies ingewonnen van de Staatscommissie-Limburg. Van die Commissie heb ik een advies gekregen met beschouwingen, waarin op verschillende punten critiek op dit wetsontwerp werd uitgeoefend.

Nu staat de zaak in dit stadium, dat ik die critiek en dat verslag voorloopig heb doorgewerkt en dat naar mijn meening het oogenblik gekomen is om te trachten, zoo mogelijk, in overleg althans met eenige leden van de Staatscommissie-Limburg, een nadere redactie te vinden. De geachte afgevaardigden zien dus, dat ik mij er tot zeker punt, waarop wij nu gekomen zijn, mede beziggehouden heb en mij er verder mede wensch bezig te houden, ten einde zoo spoedig mogelijk tot een oplossing te komen.

Men zou kunnen zeggen: als gij dat wetsontwerp te omslachtig vindt, maak dan een nieuw. Och, of dat nu gemakkelijker is dan om aan de hand van de stukken, die er zijn, te zien in hoeverre het wetsontwerp beter pasklaar is te maken, over die vraag kan men verschillend oordeelen. Ik geloof, dat het beste is om te werken met het materiaal, dat men heeft en dat op zich zelf niet zoo slecht is, maar een niet geheel bevredigenden indruk maakt, voortwerkt, ten einde een regeling te ontwerpen, die wat eenvoudiger is en meer bevredigt. Wij zullen ons uiterste best daartoe doen en ik twijfel niet, of in die Staatscommisse zullen wel eenige heeren gevonden worden, die bereid zijn mij daaraan te helpen.

De heer Anema heeft gesproken over het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Ook met dat Wetboek ben ik bezig en ik wil dien geachten spreker dadelijk zeggen, dat ik niet van plan ben daarover eerst nog advies van rechterlijke colleges in te winnen. Ik ben er al een eind mede gevorderd. Het zou natuurlijk vlugger gaan wanneer ik dat ontwerp maar zoo indiende, maar wanneer men een wetsontwerp eener Staatscommissie maar indient, omdat in die commissie toch wel bevoegde personen zitten, dan weet men toch niet wat men doet, want men kent zulk een ontwerp niet als men het enkel gelezen heeft, maar eerst dan, als men er met een deskundige over gesproken heeft en het pro en contra heeft nagegaan.

Er komt bij, dat de advocaten zich er mede hebben bemoeid en er een boekje over hebben samengesteld, waarin zeer belangrijke opmerkingen zijn gemaakt. Dat wordt op het oogenblik doorgewerkt en dan zullen de conclusies worden getrokken.

De geachte afgevaardigde heeft indertijd gezegd, dat men geen partieele wijzigingen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering moest indienen. Ik heb niettemin enkele zulke wijzigingen ingediend, en dit behoeft het geheele Wetboek niet op te houden. De eenvoudigste wijziging, het voorschrift inhoudende, dat de rechter zal kunnen zeggen, dat er geen uitstel meer gegeven wordt in een civiele zaak, heeft in hooge mate de gemoederen van de advocaten in beweging gebracht. En van de bijzondere commissie, die in de Tweede Kamer is ingesteld, heb ik nog niets gehoord. Doch ik zal doorgaan met het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Dit moet men wel weten: wanneer dat wordt aangenomen, zal het zeer diep ingrijpen in de positie van partijen en advocaten en in het bewijs. Het ontwerp ziet er oppervlakkig zeer onschuldig uit en is ook een neutraal onderwerp, maar bij nauwkeuriger beschouwing ziet men, dat het zeer zal ingrijpen in het rechtsleven.

Nu weet ik wel, dat als ik het ontwerp indien, het nog geen wet is en dat er dan nog vele vellen papier over zullen worden volgeschreven, en of het voor 1925 kan worden behandeld, kan ik nu nog niet zeggen. De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat ik thans zeker kan rekenen op een ministerieel leven, maar men kan nooit zeker zijn van de toekomst en men moet er dus ook niet op rekenen. Maar dit wil ik wel zeggen, dat juist die onderwerpen mij zeer aanlokken. De Minister van Justitie moet veel werk doen, dat minder aanlokkelijk is dan het hervormen van de wetgeving en als ik dus in dat opzicht het een en ander tot stand kan brengen, zal ik het niet nalaten.

Verschillende geachte afgevaardigden hebben gesproken over het huwelijksrecht. Ik heb met zeer veel genoegen en instemming gehoord hetgeen daarover is gesproken door de heeren Janssen en Anema, en met zeer veel belangstelling en ten deele met genoegen hetgeen gezegd is door den heer Mendels en mevrouw Pothuis-Smit.

Ik zal thans over dat onderwerp niet veel zeggen.

Het treft mij wel eens als iets merkwaardigs, dat juist in dezen tijd met zoo grooten nadruk wordt aangedrongen op herziening van het huwelijksrecht, zoo onmiddellijk na de verkiezingen van verleden zomer. Die aandrang komt hoofdzakelijk van personen, behoorende tot de linkerzijde, indien men althans tegenwoordig nog van een linkerzijde spreken kan, laat ik dus zeggen van personen, niet behoorende tot de rechterzijde.

De heer **Mendels**: Indien men daarvan tegenwoordig nog spreken kan!

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Ik dacht wel, dat de heer Mendels dat even zeggen zou.

Nu kan men niet verwachten, dat juist terwijl de rechterzijde in de meerderheid is, daar de wensch zoo levendig zou zijn naar een diep ingrijpende herziening van het huwelijksrecht en het huwelijksgoederenrecht.

Waarom dan juist in dezen tijd die verdubbelde aandrang? Is het om te zien, of men met zoet gefluit den Minister van Justitie als een argeloozen vogel in het net zou krijgen? Of is het om zeker verzet van zijn zijde uit te lokken? Of wordt er misschien niet bij gedacht? Dat laatste kan ik moeilijk denken.

Men kan van mij niet verwachten, dat ik zou meenen, dat zoo diep ingrijpende veranderingen in deze materie noodzakelijk zijn. Indien dat geschiedt onder aandrang van de vrouw of van een zekere groep van vrouwen, die spreken alsof zij spreken voor „de vrouw", vind ik niet, dat de zaak daardoor zooveel sterker wordt. Waarom moet een vrouw iets bijzonders verlangen omdat zij een vrouw is?

Indien de vrouw tot op zekere hoogte competent is, om zich te bemoeien met publieke zaken, moet zij, evenals de man dat behoort te doen — niet altijd doet —, trachten, zich op een onpartijdig standpunt te stellen. Zij moet niet zeggen: dat is zeer speciaal iets voor de vrouw. De zaak moet altijd van twee kanten bekeken worden; een huwelijk kan misgaan ten gevolge van de schuld van den man, maar ook ten gevolge van de schuld van de vrouw.

(Minister **Heemskerk.**)

Moeten daarom de mannen bijeenkomen en om wetsontwerpen vragen, om de vrouwen te beteugelen, of acht men het rationeel, dat de vrouwen bijeenkomen en om wetsontwerpen vragen om de mannen te beteugelen?

Ik zeg dit, omdat er ook wel eens dames van meer rechtsche gezindheid zijn, die meenen, dat zij speciaal aan een vrouwenbeweging moeten deelnemen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de man en de vrouw moeten zich beiden rekenschap geven van hetgeen zoowel aan den een als aan den ander toekomt.

Er is een beschouwing, die ik een enkele maal wel eens bij een deel der rechterzijde heb gehoord en die ik even wil ecarteeren. Ik heb die niet gehoord in dit debat. Vandaar, dat ik de rede van den geachten afgevaardigde uit Limburg met zooveel instemming heb gehoord. Men zegt wel eens: het huwelijk is een sacrament en eigenlijk heeft de burgerlijke wetgeving daarmede niet zooveel te maken. Het doet er niet zooveel toe hetgeen men ten aanzien van het huwelijks- en het huwelijksgoederenrecht bepaalt.

Die theorie is buitengewoon gevaarlijk en zou tot de consequentie kunnen leiden, dat men het huwelijk als een sacrament en als onontbindbaar erkent en zich verder niet bemoeit met de rechtsgevolgen, die het heeft voor het burgerlijk leven.

Een dergelijke theorie zou ik nooit kunnen aanvaarden. Ik heb niets tegen de stelling, dat het huwelijk is een sacrament, en men zou dit in Protestantschen zin kunnen overgieten in de uitdrukking: het huwelijk is een instelling van Godswege.

Al wil ik niet zoover gaan als de Roomsch-Katholieken, dat daaruit moet worden afgeleid, dat het huwelijk onontbindbaar is, ik ben er toch dicht bij. Ontbinding van het huwelijk door echtscheiding moet in den regel niet plaats hebben, en zeker niet dan in zeer buitengewone gevallen, maar uit de omstandigheid, dat het huwelijk is een instelling van Godswege, volgt de plicht, dat wij ons rekenschap geven wat dan het wezen is van die instelling van Godswege, en hetgeen daaromtrent in het burgerlijk recht wordt bepaald, moet dan daarmede ook in overeenstemming zijn.

De heer Janssen zal mij dit niet tegenspreken: het ligt geheel in de lijn van zijn rede, en het geldt ook voor het huwelijksgoederenrecht, want men kan dit huwelijksgoederenrecht wel zoo wijzigen, dat de instelling van het huwelijk in haar wezen wordt aangetast.

De heer Anema heeft daaromtrent van een tegenstelling gesproken, nl. de leer, die berust op de grondstelling, dat de man is het hoofd der echtvereeniging, en de andere, dat beide echtgenooten op voet van gelijkheid worden behandeld. Die twee tegenstellingen zijn onverzoenlijk met elkaar, zeide de geachte afgevaardigde.

Men kan niet verder gaan dan indien de leer, dat de man is het hoofd der echtvereeniging, al te rigoreus is toegepast, eenige middelen van redres zoeken, die op het oogenblik nog niet geheel en al voldoende bestaan.

Nu is door den heer Mendels, die overigens in deze geheele materie ook een niet al te revolutionnair standpunt inneemt, er op aangedrongen, dat de redenen van echtscheiding zullen worden vermeerderd. Hij heeft een beroep gedaan op de Staatscommissie, die in 1886 haar advies heeft uitgebracht, waarin eenige redenen genoemd worden, terwijl die Staatscommissie toch uit conservatieve personen is samengesteld.

Toen ik die redenen hoorde, kwam het mij voor, dat er nog wel eenige lichtvaardige bij waren. Zoo zou bijv. een grond tot echtscheiding zijn, als men een jaar van zijn echtgenoot was weggebleven. Maar men kan toch een jaar verdwaasd zijn en dan in het tweede jaar tot inkeer komen. Het komt mij voor, dat als die heeren dat hebben opgesteld met inachtneming van conservatieve beginselen, men er met die beginselen nog niet heelemaal is. Het is natuurlijk wel mogelijk, dat die heeren conservatief waren, maar antirevolutionnair waren zij daarom niet en zeker niet in deze.

Die heeren hebben geenszins blijk gegeven, dat zij de grondslagen der maatschappij voldoende wenschen te behouden, en om die te behouden, zou ik ook niet in de eerste plaats gaan naar iemand van conservatieve gezindheid, maar liefst naar iemand van antirevolutionnaire gezindheid. Ik heb over die zaak eenigszins nagedacht; immers ik ben van tamelijk conservatief antirevolutionnair geworden.

Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij dan voorkomen, dat een beroep op deze Staatscommissie ons niet al te veel baat, maar ik zal mij thans niet uitlaten over de vraag, welke eventueel nog rationeele gronden van echtscheiding kunnen zijn.

De heer **Mendels**: Welke waarde heeft dan de Staatscommissie-Limburg voor u? Ook zij is in meerderheid niet rechts.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Ik kom daar aanstonds op. Ik wil mij dus daarover thans niet uitlaten, maar ik ben niet onbereid, om de quaestie van het huwelijksche goederenrecht speciaal in overweging te nemen, doch ik wensch bij deze aangelegenheid inderdaad de grootste mogelijke voorzichtigheid te betrachten.

Men kan op het gebied van het huwelijksrecht en van het huwelijksche goederenrecht regelingen maken, die, of men ze zoo slecht bedoeld heeft of niet, toch ten slotte tot gevolg zouden hebben, dat het huwelijk als grondslag der maatschappij in ernstige mate wordt aangetast.

Men kan dat doen en wanneer ik met een wetsontwerp kom, dan kan men er zeker van zijn, dat er aangedrongen wordt op amendementen, waardoor dat wetsontwerp een strekking zou krijgen, die ik in hooge mate bedenkelijk zou vinden, en dan kan men er ook zeker van zijn, dat van de linkerzijde getracht zal worden eenigen van de rechterzijde voor dergelijke amendementen mede te krijgen. Ik spreek nu maar eens heel oprecht.

Indien ik zou merken, dat het dien weg zou opgaan, dan zou ik zeggen: dan geen wet.

Bij deze zaak is in den grond van de zaak betrokken de vraag, of het huwelijk als goddelijke instelling en als grondslag der maatschappij behouden zal worden.

Het is in mijn oogen de plicht van de geheele rechterzijde om te zorgen dat het huwelijk als zoodanig niet wordt aangetast, welke neiging tot verschillende opvattingen hier en daar bij sommigen der rechterzijde ook moge bestaan.

En indien ik niet gevoel, dat ik daarin de geheele rechterzijde, ook in détails, genoegzaam achter mij heb, dan doe ik aan de zaak niets en ik wil duidelijk zeggen, dat het naar mijn overtuiging de plicht is van de geheele rechterzijde, welke theorieën zij ook nog kan hebben over sommige onderdeelen, zooals ik zooeven er een besprak, om in dit opzicht achter de Regeering te staan.

Indien mij blijkt, dat dit genoegzaam het geval is, dan kan ik misschien de zaak ter hand nemen, maar dan moet ik wel zeggen, hoe meer te ver gedreven neigingen aan den dag komen bij dergelijke debatten, des te meer zullen degenen, die daarmede optreden, hinderpalen in den weg leggen aan het tot stand komen van sommige, eenigszins billijke hervormingen, die anders wellicht zouden kunnen plaats vinden.

En nu vraagt de geachte afgevaardigde de heer Mendels: welke waarde hecht gij aan de commissie-Limburg?

Die commissie-Limburg heeft steeds gewenscht deze zaak ter hand te nemen en daaromtrent van advies te dienen en de adviezen dezer commissie worden door mij zóó gewaardeerd en zijn in het algemeen zóó nuttig gebleken, dat ik niet zou weten waarom ik niet gaarne dergelijke adviezen zou krijgen. Maar indien een advies zou komen, waarin iets wordt voorgedragen, van welke zijde dan ook, dat ik niet juist zou oordeelen, dan zal ik dat advies in dat opzicht niet opvolgen, maar dan heb ik toch het voordeel, dat ik hier op een stukje papier heb, door juristen neergeschreven, een formuleering van iets, dat men meent dat zou kunnen geschieden, en dat is toch op iedere manier al van groote waarde; want de geachte afgevaardigde begrijpt natuurlijk volkomen, dat het voor een Minister altijd een voordeel is, wanneer hij een concept voor zich heeft met een tekst, die juridisch doorgedacht is. Dan kan hij die toetsen aan hetgeen hij meent, dat daarbij in aanmerking moet worden genomen. In

(Minister **Heemskerk.**)

dit opzicht hecht ik zeer veel waarde aan de werkzaamheid van de commissie-Limburg. Indien daarin twee richtingen tot uiting komen, zal ik wel genoegzaam licht krijgen om te weten, welke van die richtingen ik zal moeten kiezen. De geachte afgevaardigde zal wel begrijpen, in welken zin ik dat in het algemeen opvat.

Het wil mij voorkomen, dat ik verder over deze aangelegenheid niet behoef te spreken, want er is nog geen wetsontwerp gereed om bij de Kamer te worden ingediend en indien dat er zal komen, dan zal er wel gelegenheid zijn om daarover van gevoelen te wisselen.

Een woord is er gesproken door de geachte afgevaardigden uit Limburg en Gelderland over de rechterlijke organisatie en de rechterlijke indeeling. Deze beide geachte afgevaardigden hebben er voor gewaarschuwd om toch niet te veel te bezuinigen op de rechterlijke indeeling.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dat natuurlijk in zekeren zin met genoegen gehoord, want, dat zullen die geachte afgevaardigde wel begrijpen, bezuinigen is voor een Minister een zeer onaangenaam werk en indien ik zou kunnen zeggen: ik behoef op mijn begrooting niet meer te bezuinigen, dan zou ik dat een buitengewoon genoeglijk oogenblik vinden. Ik ben het met die beide geachte afgevaardigden in zooverre eens, dat men voorzichtig moet zijn om op de rechterlijke macht niet te veel te bezuinigen. Ik durf echter niet met zekerheid te zeggen, dat er geen bezuiniging noodig zal zijn. Wij staan nu eenmaal voor den moeilijken plicht om een sluitend budget te maken. Wanneer men komt met nieuwe belastingen, dan wordt er door iedereen gezegd: die moeten er niet komen. Wanneer men het echter daardoor niet vindt, dan moet het worden gevonden in minder uitgaven en dan moet men bezuinigen op een aantal uitgaven, die daarvoor anders niet in aanmerking komen. En dus, om te zeggen: bezuinigingen voor de rechterlijke macht zijn uitgesloten, ik zou dit niet durven doen.

Ik zal intusschen op het oogenblik volstrekt niet spreken over vragen, die eenigszins samenhangen met het bij de Tweede Kamer aanhangige wetsontwerp tot opheffing van de rechtbanken te Zierikzee en te Heerenveen. Maar er zijn vragen betreffende de opheffing van kantongerechten, die ik nog in nadere overweging moet nemen. Ik wil wel mededeelen, dat ik een advies heb gekregen om zeer veel kantongerechten op te heffen, maar dat het mij aanvankelijk voorkwam, dat dit er wel wat diep inhakte en dat ook hier eenige voorzichtigheid moet worden betracht. Ik heb reeds een enkele maal, wanneer een kantongerecht open kwam, den kantonrechter van een naburig kanton bereid bevonden de functie in dat andere kanton waar te nemen. Dat geeft bezuiniging, en voor de justitiabelen is het gemakkelijker dan opheffing, omdat het kantongerecht blijft ter plaatse, waar het is. Maar ik denk wel, dat het mogelijk is eenige kantongerechten op te heffen. Ik wil echter dit wel bekennen — en ik zie geen reden het onder stoelen of banken te schuiven —, indien ik voorstel vermindering van rechterlijk personeel, dan doe ik dat enkel om redenen van zuinigheid en volstrekt niet, omdat ik het op zich zelf gewenscht acht. Er bestaat een theorie: als men minder rechters heeft, kan men gemakkelijker bekwame rechters hebben, maar dit acht ik zulk een twijfelachtige theorie, dat het haast niet de moeite waard is er over te spreken. Er zijn veel sollicitanten en men doet zijn best de besten te kiezen, maar er loopen er altijd onder door, die minder bekwaam zijn, en andere die uitstekend zijn. Daaraan is niet te ontkomen. Het is voorts altijd gemakkelijk, dat de rechtspraak onder het bereik is van zeer velen. Maar wij leven in den tegenwoordigen tijd onder de dure verplichting om bezuiniging tot stand te brengen.

De geachte afgevaardigde uit Limburg heeft hierbij ook ter sprake gebracht eenige vragen van rechterlijke organisatie en heeft ook een woord gewijd aan de uitbreiding van de competentie van den kantonrechter, nl. door het maximum van f 200 op f 500 te brengen. Maar hij heeft daartegen zelf bezwaren aangevoerd, bijv. dat vele zaken dan tweemaal zullen behandeld worden, eerst bij den kantonrechter en dan in appèl bij de rechtbank. Ik heb, dat betreft een andere zijde van het vraagstuk, mij wel eens afgevraagd, of het in orde is, dat men voor den kantonrechter de tegenpartij niet kan veroordeeld krijgen in de kosten. De heer Verkouteren zegt: gij moet geen verliezende partij in de kosten veroordeelen, want gij weet niet, of die toch eigenlijk geen gelijk heeft, maar daarmede kan men zich toch niet bemoeien, als er vonnis is gewezen.

(Minister **Heemskerk** e. a.)

Ik gevoel, als de heer Janssen, het meest voor collegiale rechtspraak op civiel gebied en, als ik wellicht ooit in meerderen omvang den alleensprekenden rechter zal voorstellen, zal dat alleen zijn op grond van bezuiniging, want ik geloof, dat het meer dan een boerenredeneering is, als men meent, dat bij collegiale rechtspraak toch wel eens verschillende beschouwingen tot haar recht komen, waarbij ik overigens opmerk, dat boeren soms zeer schrander zijn en een boerenredeneering niet slechter behoeft te zijn dan een andere.

In het advies van den Hoogen Raad naar aanleiding van de motie-Oud wordt betoogd, dat een kamer van 5 leden dient behouden te blijven, omdat slechts op die wijze de verschillende rechtsbeschouwingen kunnen worden ter sprake gebracht.

Ik had gelegenheid, toen de heer Oud zijn motie voorstelde ter vermindering van het aantal leden van den Hoogen Raad, te spreken den president van den Franschen Hoogen Raad, le premier président de la Cour de Cassation, die zich uitte geheel in denzelfden geest. Deze was zeer verontwaardigd over dat denkbeeld, te meer waar men tegenwoordig te doen had niet slechts met de oude burgerlijke wet en de oude strafwet, maar met allerlei nieuwe wetten. Hij achtte vijf leden in een Kamer noodig, omdat de een meer de eene rechtsleer kent en de ander meer een andere. Ik ben het dus met den heer Janssen in dit opzicht eens en sluit mij in menig opzicht aan bij de heeren Janssen en van Basten Batenburg en betuig hun dank voor hun welwillende beschouwingen over de noodzakelijkheid en de hooge waarde, die aan de rechtspleging moet worden toegekend, want er zijn ook andere menschen dan de Minister van Justitie, die dergelijke beschouwingen wel eens mogen hooren.

Er is nog één punt, maar daarover moet ik niet veel zeggen. Dat is de grief van den heer Mendels tegen den heer Marchant. Dat de heer Marchant vragen heeft gesteld over dat artikel van dien Nederlandschen adspirant-fascist, is natuurlijk in dit debat voor den heer Mendels niet aangenaam, want nu moet ik niet al te veel daarover zeggen, omdat ik den heer Marchant een antwoord moet geven.

Ik wil alleen opmerken, dat natuurlijk vanzelf spreekt, dat de beschouwingen van dien schrijver, zooals de heer Haffmans heeft medegedeeld, in geen enkel opzicht voor rekening komen van de R.-K. Staatspartij. Ik heb dat ook geen oogenblik gedacht, en ik geloof, dat ook de heer Mendels dat geen oogenblik gedacht heeft.

Die beschouwingen zijn inderdaad in hooge mate revolutionnair. Het komt mij intusschen voor, dat de bodem in Italië voor het fascisme vruchtbaarder was dan de bodem in Nederland en dat, met de rechtsorde, die hier bestaat, een uiting als van dien schrijver in hooge mate ongerijmd is. Of zij is te beschouwen als een fascistische uiting, er is een diepere studie noodig om dat te beoordeelen. Er bestaat een boek *Le Fascisme*, vermoedelijk uit het Italiaansch vertaald, en het is niet oninteressant daarin te lezen, hoe de toestanden in Italië waren en hoe zij op het oogenblik zijn. Maar thans hebben wij ons daarmee niet bezig te houden.

De beschouwingen, die wij van den schrijver der bewuste artikelen kennen, zijn natuurlijk in de allerhoogste mate te laken. Maar daarmede is de vraag van den heer Marchant niet beantwoord en die moet ik nog beantwoorden.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Wijziging van artikel 47, eerste lid, van het Wetboek van Koophandel (387).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

(Arntz.)

Aan de orde is:

III. Vaststelling van hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Arntz**: Mijnheer de Voorzitter! In de vergadering van 3 Februari 1922 werd door mij tot den vorigen Minister een vraag gericht met betrekking tot het publiek aanbesteden van openbare werken, hetgeen ik zoowel uit een oogpunt van zuinigheid als van rechtvaardigheid noodzakelijk acht. Ik kreeg toen ten antwoord, dat de Minister er voor zorgen zou, dat in de toekomst zulke publieke aanbestedingen in het algemeen zouden plaats vinden en tot mijn genoegen heb ik gemerkt, dat men zich daaraan gehouden heeft. Het spijt mij daarom des te meer, dat blijkbaar thans de wind weer uit een anderen hoek waait, al hoop ik, dat het hier slechts een tijdelijke terugtrede op het mijns inziens verkeerde pad betreft. Ik doel hierbij op het geval van den aanleg van het baanvak Nieuwe Meer—Amsterdam.

Hierbij staat het vast en is in de pers ook tot uiting gekomen, dat het werk bij publieke aanbesteding voor een veel lageren prijs tot stand zou zijn gebracht, zelfs nadat de tegenwoordige aannemer een belangrijk bedrag op den prijs heeft laten vallen. Ik zou daarom gaarne ook van dezen Minister nog eens de pertinente toezegging ontvangen, dat ten opzichte van openbare werken als regel publieke aanbesteding zal plaats vinden.

Een tweede punt is de dichting van den Ouden Rijnmond te Lobith. Ofschoon 's Ministers voorganger destijds verzekerde, dat in 1923 de dichting tot op volle hoogte zou zijn tot stand gebracht, begint men thans slechts een ophooging van 1½ meter aan te brengen. Het gevolg zal zijn, dat nog steeds iederen winter honderden menschen met hun huizen en goed de ellende van hoog water zullen moeten doormaken. Waarom komt de Minister de toezegging van zijn voorganger niet na?

Vervolgens zou ik bij den Minister willen aandringen al zijn invloed aan te wenden ten einde de nog bestaande tollen op onze verkeerswegen afgeschaft te krijgen. Hoe het daarmede in andere provincies staat, is mij niet bekend, maar in de onmiddellijke omgeving van mijn woonplaats, Nijmegen, bestaan nog twee tollen, die een bespotting vormen voor het moderne verkeer. In de eerste plaats is er de tol op den weg van Nijmegen over Berg en Dal naar Duitschland, de z.g. Kleefsche Baan. Hier vordert de gemeente Nijmegen belachelijk hooge bedragen voor voertuigen. Zoo moet b.v. een automobiel voor het passeeren heen en terug f 1 betalen. Zou de Minister bij het betrokken gemeentebestuur geen pogingen kunnen aanwenden ten einde dezen tol afgeschaft te krijgen?

De tweede door mij bedoelde tol bevindt zich op den weg van Nijmegen over Beek naar Wijlert en verder naar Kleef. Dit is de groote route naar Duitschland met een buitengewoon druk verkeer, terwijl het recht van tolheffing in handen is van een particuliere combinatie, die daartegenover met het onderhoud van den weg is belast. Ook hier worden zeer willekeurige tarieven toegepast, welke een belemmering en een ongerechtvaardigde belasting voor het verkeer vormen. Particuliere belanghebbenden hebben thans de handen ineengeslagen en hebben het zoover gebracht, dat van de afkoopsom 1/3 door hen zal worden gedragen, 1/3 door de gemeente Ubbergen en 1/3 door de provincie. Hetgeen nu nog ontbreekt, is, dat het Rijk het onderhoud van het kort stuk weg voor zijn rekening neemt. Zou dit nu werkelijk een onbescheiden verlangen zijn? Ik hoop, dat de Minister mij de toezegging kan geven in den door mij aangegeven zin mede te zullen werken, waardoor aan een wantoestand een einde zal worden gemaakt.

Nu ik toch over verkeersbelangen spreek, wil ik van de gelegenheid gebruik maken, den Minister nog eens weer in overweging te geven, om de quaestie van de overbrugging van de Waal bij Nijmegen en van den Rijn bij Arnhem in behandeling te nemen. Het zijn toch voorwereldlijke toestanden op een dergelijken belangrijken verkeersweg, dat

(Arntz e. a.)

men over de eene rivier met een schipbrug, die bij hoogen of lagen waterstand, zooals 's winters en zomers regelmatig voorkomt, bijna niet te gebruiken is, en over de andere met een ouderwetsche rivierpont vervoerd moet worden. Wanneer de Regeering in deze slechts het initiatief wilde nemen, dan ben ik overtuigd, dat de medewerking van de betrokken gemeenten en van de provincie niet uit zal blijven. Ook behoeft men, wat de gemeente Nijmegen betreft, niet bang meer te zijn voor kleinzielige opvattingen, zooals vroeger wel eens tot uiting zijn gekomen, ten aanzien van de plaats waar de brug zou moeten komen. En de Minister zal toch wel willen toegeven, dat het bij het verbeteren van de toestanden op een hoofdverkeersweg als de route in quaestie niet om zuiver plaatselijke belangen, maar in de eerste plaats om het algemeen Rijksbelang gaat.

De Minister mag zich in deze niet verschuilen achter het motief, dat er geen geld voor beschikbaar is. Op die manier zou er geen enkel noodzakelijk werk tot stand kunnen worden gebracht. Dat de Regeering trouwens ook nog wel gelden voor groote werken durft aan te vragen, blijkt uit hetgeen geschiedt ten aanzien van de Zuiderzeewerken, en dan betreft het hier toch een werk, waarover de deskundigen het zelf nog niet eens zijn, of het wel voldoende resultaten zal opleveren. Kan de Minister mij dus eindelijk niet eens toezeggen met de voorbereiding van dezen noodzakelijken bruggenbouw een aanvang te maken? Mag ik in verband daarmede den Minister een middel aan de hand doen om ten minste een gedeelte der gelden tot bruggenbouw benoodigd te vinden? Ik doel daarmee op gelden, die de Minister blijkbaar van plan is uit te geven ten einde de gemeentelijke telefoon te Arnhem door het Rijk te doen overnemen. Dat er eenig belang voor het Rijk is, deze instelling over te nemen, kan ik niet inzien. Integendeel, de overname zal aan een en ander ± 2 millioen kosten aan het Rijk, tenzij het Rijk de tarieven zou verhoogen. Men is in Arnhem over de exploitatie van de gemeentetelefoon volkomen tevreden, terwijls jaarlijks die exploitatie nog een belangrijk voordeelig saldo voor de gemeentekas oplevert. Waarvoor is dan overname door het Rijk noodig? De gemeente Arnhem vraagt er niet om. Zou de Minister de voor de overname bestemde gelden niet beter besteed achten door ze te gebruiken voor bruggenbouw over de Waal bij Nijmegen en den Rijn bij Arnhem?

De heer **Mendels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mij gaarne met een enkel woord aansluiten bij de woorden, die de heer Arntz in het begin zijner rede heeft gesproken, toen hij het had over de bekende quaestie van den aanleg van het baanvak Nieuwe Meer—Amsterdam, en klaagde over de dure aanbesteding van de zandleverantie, die daarvoor noodig is.

Het punt betreft een post van art. 199 dezer begrooting, waar f 750 000 is uitgetrokken — nog niet gevoteerd, daarop leg ik den nadruk — als eerste termijn voor een aanbesteding van de ceintuurbaan om Amsterdam, Amstel—Nieuwe Meer, die naar raming ruim 2 millioen zal kosten (d. w. z. dat bedrag betreft alleen het contract voor de zandleverantie en het maken van de baan).

Deze zaak heeft een heel lange geschiedenis met mijns inziens ernstige consequenties.

Onder 's Ministers ambtsvoorganger is de hoofdingenieur van Ooijen van de Staatsspoorwegen bij den Raad van Toezicht gekomen in verband met dat werk, dat reeds was voorbereid op papier; deze heeft daar een instigatie gedaan om deze zandleverantie voor het aanleggen van het bedoelde baanvak — dat is niet tegengesproken, ook niet door den Minister — ondershands te gunnen, zonder aanbesteding, noch publieke, noch onderhandsche aanbesteding, en wel om die leverantie te gunnen aan een bepaalden aannemer. De Raad van Toezicht heeft dat verder gebracht naar den Minister. Minister König schijnt zich daartoe te hebben laten bewegen, althans om een machtiging te geven, mondeling of schriftelijk, dat weet ik niet. De hoofdingenieur zou niet alleen de besprekingen voeren, maar ook de zaak voorloopig afsluiten.

(Mendels.)

Toen die zaak ruchtbaar werd, was juist Minister König afgetreden en deze Minister opgetreden. Er is toen in de kringen van belanghebbenden groote beroering en ontstemming gewekt. En belanghebbenden bij deze zaak zijn niet alleen de aannemers en zandleveranciers, maar dat zijn ook alle belastingschuldigen, alle contribuabelen. Daarom heb ik gemeend, hier over deze aangelegenheid het woord te moeten voeren.

De grief was, dat de eenheidsprijs per M³. zand veel te hoog berekend was; f 1,65 per M³. zand werd voor dien tijd exorbitant genoemd; er werden bedragen genoemd door andere groote firma's, die heel wat minder waren; die firma's zeiden: hoewel wij niet in bijzonderheden het bestek van het werk mogen kennen, kunnen wij toch wel voldoende uit onze ervaring weten, dat wij het voor 4 ton minder zouden doen. Op gegevens van Publieke Werken hebben in het *Handelsblad* gestaan teekeningen, met een geheele omschrijving; zoo ingewikkeld is dat werk niet, dat men, globaal, als vakman niet zou kunnen te weten komen, hoeveel kosten dat werk met zich brengt. Vooral gevoelden zich gegriefd firma's, die beter geoutilleerd waren dan de firma Blankenvoort en van den Heuvel, omdat zij groote zandhoeveelheden te harer beschikking hadden.

Wat is toen gebeurd? Toen heeft de heer van Dijk op 22 September in de Tweede Kamer de volgende vragen gesteld:

> ,,Is het juist, dat reeds 25 September a.s. zal gegund worden de aanleg van het baanvak Nieuwe Meer—Amsterdam, waarvoor op de begrooting van hoofdstuk IX voor 1923 is aangevraagd f 750 000 onder art. 199?
>
> Is het juist, dat die gunning niet plaats heeft na openbare of onderhandsche aanbesteding, doch uit de hand?
>
> Is het juist, dat die gunning zal gelden het verzetten van 2 000 000 M³. zand voor dat baanvak à f 1,65 per M³., terwijl de eenheidsprijs van dergelijk werk belangrijk lager is?"

Op die vragen heeft de Minister niet afzonderlijk geantwoord, maar toen de begrooting van Waterstaat op 5 December in de Tweede Kamer in behandeling was, was het zeer begrijpelijk, dat de heer van Dijk, die in een dikke twee maanden geen antwoord had gekregen, op de zaak terugkwam en den Minister vroeg, waarom niet was geantwoord en hoe de zaak stond. De Minister heeft toen geantwoord en ik wil dat antwoord, dat in verband met de verbluffende latere houding van den Minister welhaast een unicum in onze parlementaire geschiedenis te noemen is, even aanhalen.

De Minister zeide:

> ,,Deze quaestie was niet zoo heel eenvoudig, en daarom heb ik gemeend daarop een uitvoerig antwoord te moeten geven en ook wat meer op de details te moeten ingaan. Dat eischte natuurlijk een zorgvuldig onderzoek, en daarom duurde het zoo lang. Maar nu de heer van Dijk zegt: ik heb het bedoeld als een heel eenvoudige vraag, welnu, Mijnheer de Voorzitter, dan zal ik er dadelijk een heel eenvoudig antwoord op geven.
>
> De eerste vraag luidt:
>
> > ,,Is het juist, dat reeds 25 September a.s. zal gegund worden de aanleg van het baanvak Nieuwe Meer—Amsterdam, waarvoor op de begrooting van hoofdstuk IX voor 1923 is aangevraagd f 750 000 onder art. 199?"
>
> Het antwoord luidt: Neen, want de Minister is heelemaal niet van plan de overeenkomst goed te keuren.
>
> De tweede vraag is:
>
> > ,,Is het juist, dat die gunning niet plaats heeft na openbare of onderhandsche aanbesteding, doch uit de hand?"
>
> Mijnheer de Voorzitter! Dit werk zal worden aanbesteed. Van een gunning uit de hand is dus geen sprake. Dat zou natuurlijk het geval zijn geweest, indien de overeenkomst goedgekeurd ware, maar nu dat niet geschied is, vervalt die gunning vanzelf. De vraag, of het een openbare of onderhandsche aanbesteding zal zijn, maakt nog een punt van overweging uit. Ik moet daaromtrent nog inlichtingen inwinnen en ik zal daarbij gaarne gebruik maken van de informaties van den heer van Dijk. Daarna zal ik beslissen, of het moet zijn een openbare dan wel een onderhandsche aanbesteding.
>
> Met de beantwoording van deze beide vragen vervalt vanzelf de derde vraag. Hieruit blijkt dus te gelijker tijd, dat de meening, die blijkbaar bij beide heeren had post gevat, dat het den Minister er om te doen was om in allen gevalle dien ambtenaar de hand boven het hoofd te houden, onjuist is, want dat daarvan absoluut geen sprake is; ik denk daar niet aan. Evenmin is juist de opmerking van den heer van Dijk, als zou het in mijn bedoeling hebben gelegen om het uit te stellen tot na de begrooting, ten einde zoodoende de gelegenheid tot discussie af te snijden. Ik ga vrij uit, want ik heb van den beginne af bezwaar gehad om in te gaan op die onderhandsche overeenkomst, die onder inmiddels veranderde omstandigheden gesloten was."

De heer van Dijk was gerustgesteld: hij ging niet verder op de zaak in en de begrooting werd aangenomen. Maar nu kwam in Februari een bericht in de bladen, dat dit allemaal maar kletskoek is geweest — men neme mij dit onparlementaire woord niet kwalijk —, want de zaak is toch ondershands gegund aan dien zelfden Blankevoort, precies zooals de hoofdingenieur te voren het zaakje had klaargestoofd.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant, het ongeloofelijk achtende, dat een Minister der Kroon op een dergelijke wijze, niet alleen met zijn woord, maar ook met zijn woorden omspringt, en een dergelijke houding onbegrijpelijk achtende, heeft een interview met den Minister aangevraagd en gehad, en toen bleek tot aller verbazing, dat het werkelijk waar was.

De Minister zeide: ik heb dat wel gezegd aan den heer van Dijk, maar ik moet mij daarover excuseeren.

Hoe excuseerde de Minister zich? Hij zeide:

> ,,De heer van Dijk werd blijkbaar ongeduldig en bij de behandeling van de Waterstaatsbegrooting kwam hij terug op zijn vragen en verlangde uitsluitsel. Het rapport van de commissie had de Minister toen nog niet in zijn bezit. Onder den indruk van de door den heer van Dijk op hem uitgeoefende pressie en om een uitspraak van de Kamer, die niet behoorlijk gemotiveerd kon zijn, daar de feiten haar niet voldoende bekend waren, te voorkomen, heeft de Minister zich toen laten verleiden tot een al te stellige verklaring omtrent een goedkeuring van de overeenkomst."

De Minister neme mij niet kwalijk, maar dat is toch een verklaring om er een op toe te geven, een verklaring, waarmee men geen vrede kan hebben.

Als de Minister bij de behandeling van zijn begrooting op vragen van den heer van Dijk, die hij al 2½ maand voor zich heeft, een zoo stellige en uitvoerige verklaring geeft en zegt: ik ben van de zaak op de hoogte, ik denk er niet aan een onderhandsche gunning goed te keuren, ik overweeg alleen, of het een onderhandsche of publieke aanbesteding zal zijn, dan moet de Minister niet drie maanden later zeggen: ik ben daarin wat onbeholpen geweest, onder pressie van den heer van Dijk heb ik mij laten verleiden tot een te stellige uitspraak. Och, Mijnheer de Voorzitter, die hydraulische druk van den heer van Dijk — om in waterstaatstermen te blijven — was toch heusch zoo groot niet! De heer van Dijk is een heel gemoedelijk man, aan wien de Minister niet rillend en bevend van angst een verklaring moest geven, die hij niet kon verantwoorden.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, die verklaring was juist op dat oogenblik. De Minister kon die verklaring heel goed verantwoorden, maar hij is omgezwaaid, hij heeft zich laten beïnvloeden, dat is de zaak; hij heeft niet voldoende ruggegraat gehad om zijn oorspronkelijke houding vol te houden!

De Minister verschuilt zich nu hierachter, dat hij aan een

(Mendels.)

paar ingenieurs van den spoorwegdienst en een paar ambtenaren van zijn bureau heeft gevraagd, hoe hij met die overeenkomst aan moest. Hij heeft ook het advies gevraagd van den Landsadvocaat. Dat is weer een curieus ding! Er is in het Voorloopig Verslag gevraagd om overlegging van dat advies en zoo mogelijk ook van wat de commissie aan den Minister heeft gerapporteerd. Die vraag is niet van mij afkomstig, maar van andere leden, want ik was niet bij de behandeling van deze zaak in de afdeelingen tegenwoordig, ik heb zelfs den rapporteur den heer Haazevoet gevraagd: komt er iets van in het Voorloopig Verslag?

De Minister zegt: ik kan daarin niet treden, want dat zou zijn het ontnemen van de onbevangenheid aan mijn ambtenaren.

Maar het advies van den Landsadvocaat? Is dat soms ook een ambtenaar? Het lijkt er niet naar. De Kamer heeft recht op dat advies. Wanneer de Minister zegt: ik zal een jurist raadplegen en hij beroept zich later op diens advies, dan moet de Kamer weten, wat die mijnheer vertelt, en hoe hij dat motiveert, want dan kan men daartegen in gaan, als het noodig is, en zeggen: ik heb tegen dat advies verschillende aanmerkingen.

Dat gebeurt trouwens herhaaldelijk, ook in gemeenteraden worden de adviezen van den stadsadvocaat vaak overgelegd.

Waarop komt nu neer, hetgeen de Minister loslaat?

De Landsadvocaat zou hebben gezegd: het contract is perfect op de Koninklijke machtiging na, maar de Minister is moreel naar zijn oordeel gebonden om aan die overeenkomst gevolg te geven. Er staat nl. in het contract, en dat geeft de Minister toe, ,,onder voorbehoud van de goedkeuring van den Minister van Waterstaat''.

De Minister zegt nu: wat beteekent dat, ik had aan die clausule niets, want de heer König had nu eenmaal machtiging verleend aan den hoofdingenieur, om die overeenkomst te sluiten, en had die ook zelf voorloopig al goedgekeurd, terwijl hij reeds had medegedeeld, dat hij Koninklijke goedkeuring zou vragen, omdat die noodig is voor onderhandsche gunning. Al staat er dus in: ,,onder voorbehoud van de goedkeuring'', beteekent dat eigenlijk niets.

Dat is volmaakt onjuist. Die goedkeuring was voorloopig gegeven, misschien door Minister König, maar is deze Minister nu daaraan gebonden, wanneer er in de overeenkomst wel degelijk staat: voordat die definitief geteekend wordt, moet hij zijn goedgekeurd door den Minister van Waterstaat.

Zoo is het bij alle aanbestedingscontracten. Ik heb hier den tekst, waarin staat:

,,Overeenkomst, gesloten onder voorbehoud van goedkeuring door den Minister van Waterstaat, tusschen X, hoofdingenieur van 's Rijks waterstaat, te ...., handelende namens het Rijk, contractant ter eene, en Y, aannemer van publieke werken, wonende .... enz.''

Zoo is het altijd bij dergelijke concepten. Er staat dus altijd bij: ,,onder voorbehoud van de goedkeuring van den Minister van Waterstaat''.

Dat beteekent niets anders, dan dat wij een overeenkomst sluiten, vrijblijvend.

De Minister heeft zich dus altijd de bevoegdheid voorbehouden, om, al machtigt hij een ambtenaar tot het sluiten van die voorloopige overeenkomst, voordat hij definitief wordt goedgekeurd, te zeggen: ik ga er toch niet op in, de overeenkomst wordt niet definitief.

Wat beteekent anders de clausule, dat de overeenkomst is gesloten onder voorbehoud van de goedkeuring van den Minister?

Afgescheiden echter daarvan, moest de Minister ook nog hebben de Koninklijke machtiging. Hij moest een besluit uitlokken van de Kroon en het zelf contrasigneeren als verantwoordelijk Minister.

De Minister had nu toch minstens kunnen zeggen, wanneer hij zóó overtuigd was van het ergerlijke van de geldverspilling, die hierbij gepaard gaat, dat hij er niet aan dacht, die overeenkomst voor zijn verantwoordelijkheid te nemen: ik lok geen besluit van de Kroon uit, waarbij machtiging tot onderhandsche gunning wordt gegeven, de zaak gaat niet door!

Nu zegt de Minister, dat heb ik daarom niet gedaan, omdat Minister König aan een hoofdingenieur gezegd had, toen hij hem machtiging gaf om deze voorloopige overeenkomst aan te gaan, dat hij van plan was om hiervoor de Koninklijke goedkeuring aan te vragen.

Maar waar gaan wij nu heen, Mijnheer de Voorzitter? Als deze Minister overtuigd is, dat deze zaak niet is in 's Lands belang, dan is hij toch aan dat gezegde van zijn voorganger niet gebonden, maar dan zou hij, indien hij ruggegraat had, zeggen: ik denk er niet aan om machtiging van de Kroon voor onderhandsche gunning aan te vragen.

Wat zit hierachter, Mijnheer de Voorzitter? Ik ben niet kwaaddenkend, maar nu het hier een zaak betreft van ruim 2 millioen, waarvan belanghebbenden zeggen, dat zij het op dit oogenblik nog voor 4 ton minder doen, dan zeg ik, is die zaak wel richtig behandeld? Ik wil gelooven van wel, maar begrijpen doe ik het niet, want de gronden, waarop de Minister zijn reuzenzwaai heeft genomen en de ambtenaren van de spoorwegen nu nog wil dekken met verloochening van wat hij zelf in de Tweede Kamer zoo kras heeft gezegd, begrijp ik niet.

Bovendien hebben wij nu een adres gekregen in de Tweede Kamer, geteekend door zes der grootste aannemersfirma's in Nederland, de Amsterdamsche Ballast Maatschappij, Bakker en Co., Aberson en Kraaijeveld, den Breejen van den Bout, Maatschappij Nederland en Kraaijenveld en v. Noordenne. En deze menschen zeggen nu in andere woorden het volgende:

De Minister heeft als doekje voor het bloeden medegedeeld, dat Blankevoort en v. d. Heuvel na onderlinge besprekingen f 165 000 op de afgesproken som heeft laten vallen, en stelt het voor, alsof dat nu al heel wat is op dat bedrag van ruim 2 millioen. Maar om die f 165 000 gaat het niet, want dat is het bedrag van noodzakelijke vermindering sedert ingetreden vermindering der exploitatiekosten en arbeidsloon, hetgeen zoowel voor deze firma als voor alle anderen geldt.

Maar de onderteekenaars van dit adres zeggen: na aftrek van die f 165 000, doen wij het nog 3 à 4 ton minder, nu nog op dit oogenblik.

Zij zeggen: wij kunnen de stellige verzekering geven, dat bij openbare of onderhandsche aanbesteding aanbiedingen zouden inkomen, welke het bedrag van 1½ millioen niet zullen overschrijden.

Is het hier de bedoeling om zeker monopolie, dat een paar groote firma's bij de zandleverantie hebben, te breken en niet van deze 2 firma's afhankelijk te zijn?

Dan blijkt het ten eerste, dat het er niet 2 zijn, want dit adres heeft 5 onderteekenaren. Maar bovendien, als men denkt geväld te worden door het monopolie van een paar groote maatschappijen, is het toch een gekke boel, wanneer men 4 à 5 ton meer gaat uitgeven aan iemand, die er buiten staat, terwijl deze menschen zeggen, dat zij het voor 4 à 5 ton minder doen. Dat is toch wel een zonderlinge methode om in deze tijden van bezuiniging en versobering zoo met 's Lands geld om te springen.

Ten slotte nog dit, Mijnheer de Voorzitter, en daarmee wil ik eindigen.

De Minister heeft nu een paar weken geleden definitief de zaak gegund. Naar ik vernomen heb, is er niets meer aan te veranderen, waaromtrent ik intusschen nog gaarne de bevestiging van den Minister zal hooren. Naar ik echter heb vernomen, is de Koninklijke machtiging gevraagd en verkregen en is de zaak voorgoed afgehandeld.

Nu zou ik deze vraag van begrootingsrecht willen stellen: hoe heeft de Minister zich verantwoord gevoeld om deze overeenkomst definitief nu af te sluiten, terwijl de begrooting nog niet is goedgekeurd? De Minister wist toch, dat er over deze zaak zeer veel te doen is geweest, en óók, dat er in de Eerste Kamer over de zaak zou worden gesproken.

Om dat te voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, heb ik mijn best gedaan. Toen ik van plan was over deze zaak te spreken, heb ik eerst geïnformeerd bij den rapporteur van mijn afdeeling: komt er over deze zaak iets in het Verslag?

32ste VERGADERING. — 20 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Mendels e. a.)

Hij zeide: Ja, maar het Voorloopig Verslag is nog niet gedrukt. Toen heb ik mij begeven naar het Ministerie van Waterstaat, en ik heb fatsoenshalve gevraagd te spreken, niet den Minister — ik wilde vrij blijven in mijn bespreking —, maar den chef van de desbetreffende afdeeling. Ik heb toen dien hoofdambtenaar medegedeeld: Mijnheer, u weet wellicht niet, dat na de discussie in de Tweede Kamer ook in het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer omtrent deze zaak vragen gesteld zullen worden, het is m. i. wenschelijk, dat de Minister even zich in de ruimte houdt, ten einde de Eerste Kamer niet voor een *fait accompli* te stellen, en dat hij de Koninklijke goedkeuring ophoudt, opdat de Eerste Kamer vrij sta tegenover deze zaak.

De Minister heeft zich daaraan niet gestoord. De hoofdambtenaar beloofde mij althans onmiddellijk deze zaak onder de aandacht van den Minister te zullen brengen.

Ik meen, dat het Land in deze zaak, om welke redenen ook — ik kan daar niet achter komen — zeer waarschijnlijk benadeeld is voor eenige tonnen gouds; dat men dat werk veel goedkooper had kunnen krijgen, een werk bovendien dat nog zal worden uitgebreid, wij weten niet wat ons nog verder te wachten staat. In het algemeen acht ik het uitermate gevaarlijk zoo maar even op het Departement bij onderhandsche bespreking met een hoofdingenieur zoo'n reuzenwerk uit het handje aan een bepaald persoon, zonder dat verder een sterveling in Nederland er iets van weet, te gunnen. Dit is een geheimdoenerij, waar wij niet te sterk tegen kunnen opkomen. Ik wil gaarne aannemen, dat deze zaak volkomen eerlijk in haar werk is gegaan, maar niemand zal mij tegenspreken, dat deze practijk toch de mogelijkheid opent voor corruptie, en daar moeten wij tegen in gaan. Dat mag eens gebeuren met een kleinen post van een paar duizend gulden, maar niet waar het millioenen geldt. Als er niet de groote trom was geroerd, had niemand geweten, dat een werk van twee millioen aan één man in handen is gespeeld. De belastingschuldigen hebben het recht, dat dergelijke zaken publiek worden aanbesteed: dan heeft men keus en kan men, als de laagste inschrijver een minder solied man is, nog een ander nemen. Hier is met 's Lands penningen roekeloos omgesprongen. De Eerste Kamer staat voor een *fait accompli:* wij moeten straks over die begrooting stemmen, terwijl de Minister die overeenkomst al heeft gegund. Als nu de Eerste Kamer zegt: ik heb te veel bezwaar tegen de houding van dezen Minister, die het nog in handen had om de zaak te redden, dan heeft de Minister er niet het geld voor, en ik persoonlijk althans overweeg zeer ernstig om die houding aan te nemen, al zal ik nadere inlichtingen van den Minister afwachten. Ik wensch mij niet gebonden te gevoelen door een daad van den Minister vlak voor de behandeling van de begrooting hier in de Eerste Kamer, terwijl ik heb gewaarschuwd, dat over deze zaak in het Voorloopig Verslag zou worden gesproken.

De heer **de Veer**: Mijnheer de Voorzitter! De noodzakelijkheid om vanavond in de plaats mijner inwoning te zijn, noopt mij, spoedig te vertrekken en daarom zal ik zeer in het kort enkele onderwerpen ter sprake brengen.

Ten eerste de quaestie van de bezuiniging. Er wordt van alle zijden zoo op bezuiniging aangedrongen, ook door de Regeering, dat er thans gevoeglijk over had kunnen worden gezwegen en ik zou dat zeker hebben gedaan, wanneer ik niet gemeend had in hetgeen dienaangaande is opgemerkt in de Memorie van Antwoord, eenige tegenstrijdigheid te bespeuren. Ik meen wel eens gehoord te hebben, dat het Departement van dezen geachten bewindsman niet staat in een buitengewonen roep van zuinigheid en daarom heb ik met zeer veel genoegen gelezen de besliste wijze, waarop deze Minister de zuinigheid wil bevorderen. Maar wat wij lezen is de theorie, waarop de practijk moet volgen, en nu is er in het Voorloopig Verslag gewezen op een bepaalde zaak, het bouwen van een brugwachterswoning, een zaak, die op zich zelf niet van zoo groot gewicht is, maar *ex ungue leonem,* aan dit voorbeeld kan men de geheele zaak toetsen.

Welnu, die brugwachterswoning heeft gekost ongeveer f 9000 en heeft een inhoud van ongeveer 380 kubieken meter, terwijl in die zelfde plaats door de woningbouwvereeniging

(de Veer.)

huizen zijn gebouwd voor arbeiders van 256 kubieken meter, die zeer voldoende zijn. Ziet men dus, dat die brugwachterswoning ongeveer anderhalf maal zoo groot is, terwijl degenen, die in die arbeiderswoningen wonen, voor een deel op hooger levenspeil staan dan een brugwachtersknecht, dan vraag ik mij af, is dat nu de bezuiniging, die men aan het Departement voorstaat?

De Minister zegt:

> ,,De kosten zullen nu rond f 9000 bedragen. Deze som kan in verband met het tijdstip van aanbesteding niet te hoog worden geacht. Nog grootere vereenvoudiging van het plan is niet mogelijk. Bij het opmaken van het bestek moest ook rekening gehouden worden met de grootte en inrichting van de bestaande woningen van het brugpersoneel.''

Maar dan vraag ik, of dat niet een aanwijzing is, dat de werkelijke bezuiniging in den bodem van het Departement maar zeer oppervlakkig is doorgedrongen!

Gaarne had ik met den Minister van gedachten gewisseld over de vraag van de uitvoering van waterstaatswerken, door middel van annuïteiten. De Minister zegt dienaangaande in de Memorie van Antwoord:

> ,,Deze aangelegenheid zal vermoedelijk nader onder de oogen kunnen worden gezien bij de behandeling van het ontwerp van wet tot regeling van de inrichting der Staatsbegrooting en Staatsrekening, ingediend bij Koninklijke Boodschap van 4 October 1916 (Gedrukte Stukken Tweede Kamer n°. 245 van de Zitting 1916—1917).

Toen ik dat las, vroeg ik mij af, of dat is de nieuwste vertaling van wat vroeger heette een uitstel *ad calendas Graecas,* want het is al meer dan 6 jaar geleden, dat dit wetsontwerp is ingediend.

Mijnheer de Voorzitter! Aangezien ik tegenstander ben van het betalen van waterstaatswerken door middel van annuïteiten, kan ik mij over uitstel slechts verheugen. Maar nu is er een klein verschil tusschen het Voorloopig Verslag, de Memorie van Antwoord en de behandeling van dit punt in de Tweede Kamer. In de Tweede Kamer en in het Voorloopig Verslag was sprake van alle waterstaatswerken, terwijl in de Memorie van Antwoord alleen wordt gesproken van waterstaatswerken, waarvoor door de uitvoerders kapitalen worden geleend. Ik zal gaarne de discussie uitstellen, mits de Minister bedoelt, dat onder dit uitstel dan ook zijn begrepen de waterstaatswerken, die door den Staat worden uitgevoerd en betaald.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot de spoorwegtarieven. Sedert het afdeelingsonderzoek van deze begrooting is een verlaging der reizigerstarieven ingevoerd voor vervoer over groote afstanden, waarvoor ik gaarne dank breng aan den Minister. Toch hoop ik, dat de Minister verder met de directie der spoorwegen zal overleggen, of in die richting niet verder kan worden gegaan.

Wie woont aan de peripherie van ons land, voelt het sterkst den last der hooge tarieven, omdat het verkeer van de grensprovinciën plaats heeft met de groote gemeenten in het centrum van ons land, die tevens de handelscentra zijn.

Sedert den tijd vóór den oorlog zijn de reizigerstarieven over groote afstanden het meest verhoogd en door de laatste wijziging is dat verschil niet tenietgedaan. Ook de centra hebben belang bij een goedkoop reizigersvervoer. Wanneer ik van Middelburg wil reizen naar een groote stad en ik stel mij de vraag: waar zal ik naar toe gaan, naar Brussel of naar Amsterdam, dan zal mijn antwoord moeilijk gemaakt worden, omdat ik, naar Amsterdam reizende, 50 pct. meer moet betalen dan naar Brussel. Dat is niet alleen het gevolg van het valuta-verschil, maar daarin zit ook, dat het tarief zelf daar zooveel goedkooper is.

Ik zou den Minister nog eens ernstig willen vragen, of het niet mogelijk is, weer onze kilometerboekjes in te voeren.

Wij hebben nu een verlaging gehad van de tarieven over groote afstanden, hebben gekregen een verlaging voor buurtverkeer en krijgen dezen zomer weer vacantiekaarten, het

(de Veer.)

zou zeer wenschelijk zijn ook weer kilometerboekjes in te voeren, vooral voor hen, die over middelgroote afstanden reizen en voor degenen, die veel moeten reizen over verschillende afstanden.

In dit verband, Mijnheer de Voorzitter, nog een en ander over de treinverbinding van Zeeland met België.

In het Voorloopig Verslag is de medewerking van den Minister verzocht om tot een verbetering van die spoorwegverbinding te geraken en ik breng den Minister dank voor zijn zeer uitvoerig antwoord daarop. Vooral de morgenverbindingen zijn zeer slecht, en de Minister deelt nu daarvoor twee redenen mede. De eerste reden is, dat het vertrek uit Vlissingen niet vroeger kan plaats hebben, omdat men moet wachten op de aansluiting met de provinciale boot, waaraan niets te veranderen valt. De tweede reden is echter, dat men van de zijde van België niet geneigd is, toe te stemmen in een later vertrek uit Roosendaal.

Tusschen aankomst en vertrek is daar maar een verschil van 7 minuten en dit betrekkelijk kleine tijdsverschil zou dat niet zijn te vinden in een sneller rijden der treinen? Tegenwoordig doet de trein er nog altijd 1½ uur over en voor den oorlog ruim 1 uur.

Is het echter absoluut noodzakelijk, dat wij ons in dit opzicht naar België voegen? Als straks in België de zomertijd eerder wordt ingevoerd dan bij ons, dan zijn de verbindingen totaal in de war en moeten wij ons dan ook maar naar België richten? Heeft dit land het maar voor het zeggen? Heeft het soms zelf geen belang bij het verkeer van uit Nederland?

Met eenigen goeden wil ware in dit opzicht wel iets anders te bereiken.

Thans kom ik nog tot een tweetal speciale punten en wel in de eerste plaats de quaestie van de nieuwe haven te Vlissingen.

Na de uitvoerige besprekingen, die hierover zijn gevoerd aan de overzijde van het Binnenhof, kan ik zeer kort zijn. Ik twijfel er niet aan, of de Minister zal gehoor geven aan de bijna met algemeene stemmen aangenomen motie, waarin gevraagd wordt regelmatige uitvoering en totstandbrenging van de werken tot verbetering van de haven te Vlissingen op den oorspronkelijk voorgenomen voet. In de eerste plaats omdat het is een *res judicata*, en ook, omdat de Minister het in de Memorie van Antwoord mededeelt.

Nu is de totstandkoming van die haven van groot belang uit handelsoogpunt, maar of zij als zoodanig zal slagen, zal mede afhankelijk zijn van de medewerking van de Nederlandsche spoorwegen, want zonder uitstekende verbinding met het achterland is de haven ten doode opgeschreven.

Van den Minister mag verwacht worden, dat, waar hij de gelden uit 's Rijks schatkist voor de haven besteedt, hij ook zorgen zal, dat de spoorwegen de noodige medewerking verleenen, opdat die gelden rente dragen.

Maar of de haven aan haar doel zal beantwoorden, zal ook afhangen van den spoed, waarmede zij gereedkomt. De haven van Vlissingen zal het moeten hebben van het internationale verkeer, als aanloophaven zal zij dat verkeer tot zich moeten trekken; zoolang dit verkeer, zooals dit thans het geval is, nog niet in vaste banen geleid is, is de kans groot, dat de Vlissingsche haven zal profiteeren van de gunstige stemming, die ten opzichte van Nederland op internationaal gebied heerscht. Maar dan moet zij ook gereed zijn, vóór dit verkeer zich in een andere richting heeft ontwikkeld.

De handel zal niet wachten op Vlissingen, doch zal Vlissingen kiezen, wanneer hij er zijn voordeel in ziet, en Vlissingen moet het getij waarnemen, zoolang het gunstig is. Daarom zou ik den Minister met nadruk willen vragen: voer de werken zoo spoedig mogelijk uit: hoe eerder die gereed zijn, hoe beter en hoe meer kans gij hebt, dat de haven aan de gestelde verwachtingen zal beantwoorden.

Of is dit slechts een voorzichtige uitdrukking om de zaak langzaam maar zeker af te wikkelen? Gaarne zou ik van den Minister vernemen hoe de zaak staat.

Ten slotte is er voor Vlissingen naast het belang van de haven nog een niet minder gewichtig belang, nl. van een nieuwe sluis.

(de Veer e. a.)

De welvaart van Vlissingen met zijn 23 000 inwoners hangt grootendeels af van de welvaart der Koninklijke Maatschappij „de Schelde", waarbij een 2000 werklieden arbeiden. Wanneer die zou kwijnen, zou dit voor Vlissingen een onherstelbaar verlies, maar ook voor het land een groot nadeel zijn.

Het spreekt vanzelf, dat dan de maatschappij zoo spoedig mogelijk gebruik zou maken van haar bevoegdheid om het erfpachtscontract met den Staat op te zeggen. Welnu, voor die maatschappij bestaat het groote gevaar, dat zij niet meer zal kunnen concurreeren, omdat het verlangde type stoomschepen te breed is om de bestaande sluis te kunnen passeeren. Men kan die schepen wel bouwen, maar ze niet in zee brengen en daardoor zijn reeds meerdere bestellingen aan de maatschappij „de Schelde" voorbijgegaan.

Nu is reeds meer dan 2 jaar geleden door de maatschappij aan den Minister gevraagd om een commissie te willen belasten met haar in overleg te treden over de oplossing van de sluismoeilijkheden. De zaak is herhaaldelijk ter sprake geweest en onder de aandacht der Regeering gebracht, maar daarop is geen antwoord bekomen.

In dit verband heeft mij een uitdrukking getroffen, die ik in de Memorie van Antwoord gelezen heb, waar ten opzichte van de sluis te Vlissingen het volgende wordt gezegd:

> „De vraag, in hoeverre het voor de Koninklijke Maatschappij „de Schelde" van belang is, eene sluis te verkrijgen, welke voldoende afmetingen heeft om schepen — als thans door de reederijen worden gevraagd — door te laten, is reeds eenigen tijd in overweging; deze aangelegenheid dient in verband met de loopende erfpachtsovereenkomst, goedgekeurd bij de Wet van 1 December 1913 (*Staatsblad* n°. 433) te worden onderzocht.
>
> Over dit nader onderzoek en over de wijze, waarop het moet worden gehouden, is nog overleg met den Minister van Financiën gaande."

Mijnheer de Voorzitter! De vraag was in overweging, de aangelegenheid dient te worden onderzocht, het nader onderzoek heeft weer overleg noodig gemaakt met den Minister van Financiën. Ik heb mij afgevraagd, hokt de zaak, en, zoo ja, waar?

Het is mij niet duidelijk, waarom er nog zooveel moet worden overwogen en onderzocht en ik zou den Minister met aandrang willen verzoeken om deze zaak niet langer op de lange baan te schuiven, of te laten schuiven, maar met kracht daaraan te willen werken, daar dit niet alleen voor Vlissingen, maar voor het geheele land van groot belang is.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik wensch nu zelf een oogenblik het woord te nemen, maar zal dan overeenkomstig de artt. 6 en 7 van het Reglement van Orde dezen zetel verlaten en het presidium overdragen aan den heer Gilissen.

De heer **Gilissen** vervangt den heer L. de Vries op den voorzitterstoel.

De waarnemende **Voorzitter**: Ingevolge de artt. 6 en 7 van het Reglement van Orde ben ik verplicht tijdelijk het voorzitterschap op mij te nemen. Ik refereer mij te dien aanzien aan hetgeen mijn voorganger hedenmorgen tot de Vergadering heeft gezegd en beveel mij ook in haar welwillendheid aan.

De heer **L. de Vries**: Mijnheer de Voorzitter! In de laatste jaren wordt bij de behandeling van dit hoofdstuk er steeds op aangedrongen om op het baanvak Meppel—Leeuwarden een tweede spoor aan te leggen, en tot nog toe altijd tevergeefs. Ook dit jaar is het in de gewisselde stukken der beide Kamers weder ter sprake gebracht, waarop de Minister in de Memorie van Antwoord aan deze Kamer heeft geantwoord:

> „Voor het maken van het tweede spoor op de lijn Meppel—Leeuwarden zijn de plannen voor het gedeelte Meppel—Heerenveen gereed. De financieele omstandigheden veroorloven nog niet tot de uitvoering over te gaan."

(L. de Vries c. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Als het werk daarvan afhankelijk wordt gesteld, dan kan het met het oog op de algemeene malaise nog wel eenige jaren duren. Maar dit mag toch m. i. niet de maatstaf zijn voor het uitvoeren van werken, die voor een meer geregeld, productiever en veiliger verkeer onmisbaar zijn en die bovendien reeds lang op uitvoering wachten. Met te meer aandrang mag ik hier op wijzen, omdat Friesland, voor zoover ik weet, de eenige provincie in ons land is, die nog op geen enkele lijn dubbel spoor heeft. Deze provincie komt bovendien, wat betreft snelheid van vervoer en rechtstreeksche verbinding met doorgaande rijtuigen naar het midden des lands, bij andere provincies achteraan. In de Memorie van Antwoord beweert de Minister, dat doorgaande rijtuigen in de sneltreinen Groningen—Holland niet wenschelijk worden geacht met het oog op de zwaarte van die treinen. Ik zou aan den Minister willen vragen: kan het niet, dat in de sneltreinen van Groningen—Zwolle een paar wagons minder worden opgenomen en dat aan die van Leeuwarden—Zwolle nog 2 werden aangehaakt? De sneltrein van Groningen toch moet plaatsen beschikbaar hebben voor de reizigers uit de richting Leeuwarden en voor die uit Zwolle en van andere aansluitende treinen. Als nu in plaats van deze beschikbare plaatsen in den sneltrein van Groningen in die van Leeuwarden werden gereserveerd, dan zou de sneltrein niet met meer rijtuigen bezwaard worden en geen meer materiaal noodig zijn. Mag ik dit idee in gunstige overweging van den Minister aanbevelen?

Ook is in het Voorloopig Verslag gewezen op den treinenloop van den Noordfrieschen Locaalspoorweg en daarbij de medewerking ingeroepen van den Minister om te willen bevorderen, om den vijfden trein, die in 1914 is vervallen, weder spoedig te doen inleggen. Als men nagaat, dat er 's middags tusschen 12 uur en half zes geen trein van die lijn te Leeuwarden aankomt, en dat in dien tijd verschillende sneltreinen van daar vertrekken, dan blijkt, dat het inleggen van een middagtrein voor de reizigers van en naar het noorden van Friesland, met zijn dichte bevolking en welvarende dorpen, in een groote behoefte voorziet. Dat dit ook algemeen gevoeld wordt, daarvoor mag als bewijs dienen, dat de gemeentebesturen van alle gemeenten, liggende aan genoemden spoorweg, aan de H. IJ. S. M. om het weder inleggen van den vijfden trein hebben gevraagd, doch zonder succes.

In het noorden van de provincie Groningen, een landschap, vrijwel gelijk aan dat van het noorden van Friesland, loopen dagelijks in elke richting acht treinen, dat is dus 2 maal zooveel als in het noorden van Friesland. Nu wil ik aannemen, dat aldaar veel meer vervoer is dan in het noorden van Friesland, maar bij vergelijking tusschen deze beide lijnen dient men niet uit het oog te verliezen, dat de meerdere gelegenheid ook meer vervoer bevordert. Het vervoer, en vooral het personenvervoer, in het noorden van Friesland is veel meer dan dat alleen van den trein gebruik maakt. Omdat de gaping tusschen de middagtreinen (vijf en een half uur) zoo groot is, zijn velen genoodzaakt van andere middelen van vervoer gebruik te maken. Nu zegt de Minister in de Memorie van Antwoord:

> „Meer dan vroeger moet thans ook bij het inleggen van treinen rekening worden gehouden met den omvang en de vooruitzichten van het vervoer."

Het komt mij voor, dat deze motiveering van den Minister niet opgaat, om de eenvoudige reden, dat de omvang van het vervoer niet kan worden geconstateerd voordat die trein bestaat. Het is daarom, dat ik er met bescheidenheid bij den Minister op aandring te willen bevorderen, dat in de eerstvolgende dienstregeling de vijfde trein op alle lijnen van den Noordfrieschen Locaalspoorweg weder wordt opgenomen.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund over een onderdeel van de Waterstaatsbegrooting een enkele opmerking te maken; het betreft art. 153: subsidie afwatering Geldersche Vallei.

In beginsel valt zeer toe te juichen, dat maatregelen worden genomen om aan een sedert eeuwen bestaanden slechten

(Beelaerts van Blokland.)

toestand een einde te maken. Een verbeterde waterafvoer is voor deze geheele streek van belang. (Een goede afvloeiing is echter moeilijk, zoowel van overtollig water als van ambtenaren en officieren.) Een grootsch plan is nu door de hoofdingenieurs ontworpen, maar ook de kosten zullen in die grootschheid deelen! Beginnende met het water der exonereerende landen, is dit gaandeweg tot de heele vallei en Eempolders uitgebreid.

Nu heeft het altijd een groote bekoring om een zaak ruim aan te pakken en is het begrijpelijk, dat de deskundigen, die hun hart verpand hebben eenmaal aan het Eemgemaal (bemaling bij Eembrugge), weinig of niets gevoelen voor een andere, mogelijke en meer partieele oplossing.

In een tijd van bezuiniging mag m. i. alleen bij besliste noodzaak tot uitvoering van zoo'n groot werk worden overgegaan, en nu schijnt het aan twijfel onderhevig, of niet op andere, minder kostbare wijze een oplossing ware te vinden.

Het ware nader te bezien, of een eenvoudige motorbemaling aan het schut, bij de Koppelpoort te Amersfoort, niet helpen zou. Bij N.-W.-wind en hoogen stand van de Zuiderzee zou in dat geval toch waterloozing der beken mogelijk blijven.

Het is wel eigenaardig, dat — als ik goed ingelicht ben — Amersfoort niet bijdraagt in de kosten voor het groote Eembruggeplan, hoewel een betere waterafvoer voor stad en omgeving toch ongetwijfeld van belang moet zijn!

Ook is de overlast van water in de landerijen der Luntersche en Barneveldsche beek — mits bij behoorlijk onderhoud der waterwegen, die wel eens te wenschen overlaat — niet van dien aard, dat de grondeigenaren zich financieele offers zullen getroosten voor nieuwe polderlasten. Met het tegen hun zin opnemen in een al of niet gecombineerd waterschap zij men voorzichtig. De in Gelderland opgedane ervaring dienomtrent — bij de Baaksche beek — stemme tot behoedzaamheid.

Wat de exonereerende landen betreft, zou een motorbemaling aan de Grebbe verre de voorkeur verdienen. Technisch moge dit misschien niet zoo'n mooi plan zijn (om zoo te zeggen bemaling tegen den draad), toch zijn de exonereerende landen daar het meest mee gebaat en beroep ik mij o. m. op het advies van professor Visser, hoogleeraar in afwatering en polderbemaling aan de hoogeschool te Wageningen.

Voorts is de vraag gewettigd, waar het hier niet alleen een waterstaatkundig- maar ook een groot landbouwbelang geldt, of wel voldoende de landbouwbelangen onder oogen zijn gezien?

Welke invloed zal, bij bemaling, de verlaging van het peil van het grondwater op de productiviteit van den bodem hebben? Men vergete niet, dat de tegenwoordige toestand ontstaan is door eeuwenoude formatie van dien bodem; wordt nu plotseling, en op kunstmatige wijze, verandering gebracht in de meer of mindere vochtigheid van de verschillende grondslagen, dan is het volstrekt niet uitgesloten, dat goed bouw- en weiland, bij een eenigszins drogen zomer, onvruchtbaar wordt. Dergelijke ervaring heeft zich meer voorgedaan.

De voordeelen, verbonden aan een verbeterden waterafvoer in de wintermaanden, zullen dan in het geheel niet opwegen tegen de groote nadeelen, welke ontstaan kunnen — en volgens sommigen ook te verwachten zijn — door een kunstmatig ingrijpen in deze natuurlijke vorming.

Ik vermoed, dat de Minister in deze niet zal vermogen, mij volkomen gerust te stellen.

Doch afgescheiden van de bodemgesteldheid, zou ik ten slotte aan Zijn Excellentie willen vragen of, bij eventueele uitvoering van het plan der hoofdingenieurs — het Eembruggegemaal — de Minister de zekerheid heeft, dat de waterschappen zullen worden opgericht, en dat zij de bemalingskosten zullen betalen? Het valt te betwijfelen of Geldersche waterschappen gedwongen kunnen worden zich door een Utrechtsch waterschap te doen bemalen.

Zoolang niet vaststaat, dat die waterschappen opgericht worden, is het voorzichtig en wijs om nog niet met het werk te beginnen, en zou ik den Minister het ernstige verzoek in overweging willen geven, de subsidie-uitkeering voorloopig op te schorten, daar anders te vreezen is, dat, in plaats van een

(Beelaerts van Blokland e. a.)

gewaardeerde oplossing, een stroom van teleurstelling en moeilijkheden zal losbreken!

Waar een goede afwatering der Geldersche vallei reeds honderden jaren op zich heeft doen wachten, zal eenig uitstel toch waarlijk niet schaden!

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Het was mijn voornemen twee opmerkingen te maken naar aanleiding van art. 197 van het thans aanhangig zijnde ontwerp van wet.

Mijn eerste opmerking zou betroffen hebben de onderhandsche gunning aan de aannemersfirma Gebr. v. d. Heuvel en van Blankevoort.

Deze zaak is echter reeds zoo uitvoerig behandeld door den geachten afgevaardigde van Groningen en ook door den heer Arnts, dat ik het niet noodig acht daar nu ook weer over te spreken. Ik wil de Vergadering niet onnoodig ophouden.

Ik kom dus aan mijn tweede opmerking, Mijnheer de Voorzitter! Deze betreft ook art. 197, maar nu het echte art. 197, want in het Voorloopig Verslag en in de Memorie van Antwoord heeft art. 197 betrekking op den aanleg van baanvak Nieuwe Meer—Amstel, wat in de begrooting, naar ik meen, onder art. 198 voorkomt, terwijl art. 197 van de begrooting luidt:

„Vervanging spoorwegdraaibrug over Koningshaven te Rotterdam door eene hefbrug. Uitgetrokken wordt f 1000."

Mijnheer de Voorzitter! Over die quaestie staat in de Memorie van Toelichting niets; in den uitgewerkten staat wordt met een enkel woord gemeld, dat dit werk wordt uitgesteld wegens de tijdsomstandigheden; in het Voorloopig Verslag en in de Memorie van Antwoord van de Tweede Kamer komen er slechts korte volzinnen over voor: „er op aangedrongen wordt door sommige leden, dat dit werk niet langer worde uitgesteld en alsnog de daarvoor noodige gelden op de begrooing worden uitgetrokken", waartegen door den Minister wordt aangevoerd, dat, „nu in verband met de algemeene malaise de scheepvaart minder druk is, tegen eenig uitstel geen overwegend bezwaar schijnt te bestaan", omdat de toestand van 's Lands geldmiddelen het uittrekken van gelden voor dit doel niet toelaten; het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord van onze Kamer zwijgen in dezen geheel.

Toch hoop ik, Mijnheer de Voorzitter, dat u mij wilt toestaan, dat ik deze aangelegenheid even ter sprake breng en dat de Minister op deze zaak zal willen ingaan, ten eerste omdat art. 197, al is het dan op verkeerde wijze, voorkomt in ons Voorloopig Verslag en in de Memorie van Antwoord daarop en óók omdat ik deze quaestie reeds ter sprake bracht toen voor eenige weken wetsontwerp 279 hier behandeld werd, bij welk wetsontwerp onder art. 3 de uitgetrokken som ad f 800 000 op de begrooting van 1922 ten behoeve van de vervanging spoorwegdraaibrug over de Koningshaven te Rotterdam door een hefbrug verminderd werd tot op f 10 000.

Ik mocht toen met den Minister afspreken, dat ik op deze zaak zou terugkomen bij de begrooting van Waterstaat voor 1923.

Welnu dan, Mijnheer de Voorzitter, ik betreur het zeer, met die sommige leden van de Tweede Kamer, dat op de begrooting van dit jaar slechts f 1000 voor dit zoo absoluut noodige werk is uitgetrokken, m. a. w., dat van een begin maken met dit werk in 1923 en begin 1924 nog niets zal inkomen.

Niemand, meer dan ik, ziet het noodzakelijke in van thans zuinig te zijn en niemand, meer dan ik, wil medewerken om alle uitgaven te vermijden, welke anders dan strikt noodzakelijk kunnen geheeten worden.

Doch deze erbarmelijke toestand aan de Koningshaven moet opgeheven worden, de vervanging van die verouderde spoorwegdraaibrug, die de scheepvaart vreeselijk hindert, die het spoorwegverkeer ten zeerste belemmert, die herhaaldelijk wordt aangevaren en in het ongereede is, is strikt noodzakelijk, ja onvermijdelijk en moet binnenkort plaats grijpen in het belang van den handel en scheepvaart van Rotterdam,

(de Gijselaar.)

ja in het belang van de welvaart van ons heele vaderland, die zoo nauw betrokken is met den groei en bloei van de Rotterdamsche haven.

's Lands kansen op hernieuwde welvaart en vooruitgang zijn er mede gemoeid; de kapitaalsuitgave van den Staat mag dus uitermate rendabel, ergo te verdedigen, zelfs dringend noodzakelijk genoemd worden.

En nu spreke de Minister niet, zooals in zijn Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer, van „minder drukke scheepvaart in verband met de algemeene malaise". De scheepvaartbeweging door de Koninginnebrug bevestigt deze bewering over het minder drukke der scheepvaart niet.

Ik moge ten bewijze van deze mijn bewering een overzicht dier scheepvaartbeweging geven, te beginnen met het jaar 1916, in hetwelk de Regeering de eerste gelden voor de hefbrug aangevraagd heeft:

1916	16 213
1917	13 634
1918	11 110
1919	12 492
1920	14 558
1921	21 847
1922	26 948

Dus sedert 1916 een vermeerdering met ruim 65 pct.

Zeker vóór het jaar 1916, nl. in de jaren 1910—1913, waren de getallen nog grooter, maar deze grootere getallen kunnen in betrekkelijk korten tijd bereikt worden en dan moet de toestand aan de Koningshaven volkomen in orde zijn, want anders is het te laat.

Rotterdam moet er intijds op geëquipeerd zijn, als de Rijnvaart weer in haar ouden luister zal herleven. Haar concurrenten Antwerpen en Hamburg zijn volijverig in de weer en wordt niet intijds er voor gezorgd, dat de vaart door de Koningshaven bevrijd worde van de thans bestaande groote hindernis, dan zal het misschien te laat zijn, als men het werk gaat beginnen, en voorgoed de kans verkeken zijn om Hamburg en Antwerpen op zijde te kunnen streven.

Om een bewijs te geven van de ontzettende belemmering, welke de spoorwegbrug aan het scheepvaartverkeer in den weg legt, moge dienen, dat in de maanden Juni tot September 1913 van de 3605 Rijnschepen, welke door de spoorwegbrug voeren, daarvan 1736 niet veilig onder de gesloten draaibrug konden doorkomen.

Maar niet alleen de scheepvaart zal nut hebben van de verruiming van de doorvaart, doch óók het scheepsbouwbedrijf, dat door de geringe afmeting van de doorvaartwijdte in de eerste plaats, wat het bouwen van zeeschepen betreft, zich beperkt ziet tot zoodanige breedte-afmeting van die schepen, dat deze zich nog veilig door de brug kunnen bewegen. Is de draaipijler eenmaal verwijderd, dan zal die doorvaartwijdte veel meer dan verdubbeld, ik meen ongeveer verdrievoudigd worden. Ook het gestadig drukker wordende spoorwegverkeer maakt het euvel voor de scheepvaart hoe langer hoe onhoudbaarder. Hoe drukker spoorwegverkeer, des te langer sluiting.

Wat het spoorwegverkeer op zich zelf beschouwd betreft, hieromtrent wordt in een request van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rotterdam, dd. 7 November 1922, gericht aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, het navolgende gezegd:

„Ten slotte kan het ook slechts bevorderlijk zijn voor het spoorwegverkeer over de brug, indien haar openingstijden aanzienlijk kunnen worden teruggebracht, ten gevolge van het veel geringer aantal schepen, dat aan een opening van de brug behoefte zal hebben. Dat dit inderdaad van groot belang voor de regeling van het spoorwegverkeer zal zijn, wordt duidelijk, wanneer men in het oog houdt, dat deze brug niet alleen de eenige spoorwegverbinding is tusschen twee van elkaar onafhankelijke deelen der stad Rotterdam, doch tevens moet worden gebruikt door de treinen, die de volkrijkste beide provinciën van ons land verbinden met West-Noordbrabant en Zeeland en door de internationale verbinding Amsterdam—Brussel—Parijs."

32ste VERGADERING. — 20 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(de Gijselaar.)

Drie groote nationale belangen eischen dus een snelle totstandkoming van de ontworpen hefbrug.

Maar er is ook nog een internationale kant aan deze zaak.

Na de verschillende moeilijkheden met België, ten gevolge van de afdamming van de Oosterschelde en het Sloe en het graven van het kanaal Vlake—Hansweert, ontstonden bij de herziening van de Rijnvaartakte in 1868 allerlei strubbelingen, omdat de andere Rijnvaartmogendheden, uit vrees voor te lage bruggen over den Rijn, het toezicht van de centrale commissie wilden uitbreiden ook over de Rijntakken beneden Gorinchem en beneden Krimpen tot aan zee, welke beide stukken rivier niet onder het internationale toezicht vielen.

Ten slotte werd een oplossing voor die moeilijkheden gevonden in de bepaling, behoorende bij art. 30 van de akte van 1868, en opgenomen in het slotprotocol; daarbij werd vanwege den Nederlandschen afgevaardigde verklaard, dat Nederland ook beneden Gorcum en Krimpen zou zorgen, dat de internationale Rijnvaart niet door bruggen belemmerd zou worden. Door die verklaring konden wij als het ware meester blijven in eigen huis.

In de jaren 1877 en 1878 ging de centrale commissie zich weer met den Rijn beneden Gorinchem en Krimpen bemoeien en dit keer op aandrang van de Duitsche Regeering, omdat deze — en niet ten onrechte — vreesde, dat de overbrugging van de Maas te Rotterdam een groote scheepvaartbelemmering zou kunnen worden.

De draaibruggen over de Koningshaven zijn van die bemoeienis het gevolg geweest, en dat wij toen ook weer baas gebleven zijn in eigen huis en verder alle moeilijkheid geweken is, is een gevolg geweest van het feit, dat Nederland toen vrijwillig heeft goedgekeurd, dat de centrale commissie haar oordeel te kennen gaf over de plannen van de Rotterdamsche overbruggingen.

Met die plannen is toen genoegen genomen.

Ben ik wel ingelicht, dan heeft in 1917 de Regeering een zelfde standpunt ingenomen; toen in dat jaar voor het eerst gelden voor de vernieuwing der Koninginnebrug op de begrooting stonden, zijn de plannen insgelijks aan de centrale commissie vrijwillig voorgelegd en ook door die commissie goedgekeurd.

De toestanden van de eerstvolgende jaren na 1917 hebben veroorzaakt, dat van uitvoering dier plannen nog steeds niets is gekomen; tot nog toe paraisseerden echter altijd nog vrij aanzienlijke bedragen op de begrooting, die het mogelijk maakten een begin te maken met de vervanging van de draaibrug door een hefbrug.

Nu echter deze post op f 1000 na gaat verdwijnen en daarbij de scheepvaart gestadig aan toeneemt, terwijl de hinder van de bestaande brug hoe langer hoe meer gevoeld wordt, nu de toestand aan de Koningshaven in steeds stijgende mate onvoldoende is, zoodat de Rotterdamsche Kamer van Koophandel voor eenige jaren dien toestand als „erbarmelijk" heeft kunnen typeeren, en dit van algemeene bekendheid is — óók in het buitenland —, nu zou het misschien niet onmogelijk geacht kunnen worden, dat de natiën, welke betrokken zijn bij de Rijnvaart, wellicht zouden kunnen beweren, dat onze belofte, afgelegd in 1868, niet precies wordt gehandhaafd.

Om dus ook internationale moeilijkheden te vermijden, verdient het alleszins aanbeveling, onze belofte op de meest loyale wijze na te komen.

Zonder twijfel zal zulk een loyale nakoming toejuiching vinden bij de naties, welke bij de Rijnvaart betrokken zijn, en speciaal bij die, welke nu reeds door banden van vriendschap en sympathie met ons verbonden zijn.

Men bedenke ook wel, dat de centrale commissie voor de Rijnvaart, welke voor de naleving van de Rijnvaartakte te waken heeft, thans ook afgevaardigden bevat niet alléén van Nederland, Zwitserland en Duitschland, maar ook van Engeland, Frankrijk, Italië en België. Ik denk zoo, dat speciaal de Engelsche, Zwitsersche en Duitsche afgevaardigden in de centrale commissie het in de hoogste mate op prijs zouden stellen, indien Nederland op de meest loyale wijze zijn belofte nakwam. En ook voor den bloei van onzen transito-handel

(de Gijselaar c. a.)

hebben wij de sympathie der zee- en Rijnvarende naties noodig.

Mijnheer de Voorzitter! Zooverre mijn zwakke krachten zulks mogelijk maakten, hoop ik den heer Minister en mijn medeleden der Eerste Kamer aangetoond te hebben, dat de vervanging van de draaibrug over de Koningshaven te Rotterdam door een hefbrug hoogst noodzakelijk, ja onvermijdelijk is en dat dit werk zoo spoedig mogelijk, zelfs in 's Rijks financieel belang, tot stand gebracht zal moeten worden.

Het zou mij bijzonder verheugen als ik dit alles niet alleen aangetoond mocht hebben, doch ook den heer Minister en mijn medeleden mocht hebben overtuigd.

Ik vlei mij met de hoop, dat ik in den Minister niet een bepaalden tegenstander van mijn meening zal gevonden hebben, integendeel, dat de Minister het in zijn binnenste grootendeels met mij eens zal zijn, doch dat hij nog eenigszins in twijfel verkeert omtrent het tempo, waarin het werk uitgevoerd zal moeten worden.

Wanneer ik echter naga, dat volgens de laatste berekening de kosten van het gansche werk kunnen teruggebracht worden van f 2 200 000 op f 1 750 000 en dat vele voorwerkzaamheden reeds verricht zijn, dat de spoorwegmaatschappij reeds haar plannen klaar heeft en haar bestekken gereedliggen, dan hoop ik, dat de Minister geheel tot mijn meening bekeerd zal kunnen worden en er toe zal willen besluiten den Raad van Ministers te bewegen goed te keuren, dat Zijn Excellentie, na Koninklijke machtiging, voldoende gelden aan de Staten-Generaal aanvraagt, om de vervanging van de draaibrug door een hefbrug te bewerkstelligen, liefst bij suppletoire begrooting voor dit jaar, en zoo dit bepaald onmogelijk mocht zijn, dan op de begrooting voor 1924.

De heer **Franssen**: Mijnheer de Voorzitter! Het ongeluk met de pont van het Katerveer op den IJssel (dat gelukkig zonder verlies van menschenlevens afliep) heeft zeer sterk de aandacht gevestigd op de verbinding tusschen de beide IJsseloevers. Daarover zijn zelfs den Minister vragen gesteld.

Nu wil ik geenszins de beteekenis van het ongeval overdrijven. Maar niet te ontkennen is het (ten minste zoolang de oorzaken niet zijn vastgesteld en daardoor herhaling is voorkomen voor zooveel zulks mogelijk is), dat er door aangewezen is, dat er wat kan gebeuren met die pontverbinding, terwijl het niet zeker is, dat er dan ook weer geen menschenlevens mede gemoeid zouden zijn zooals nu, terwijl het weder zeer kalm was.

En ik vraag, of de geachte bewindsman ook in dezen niet zal zeggen, gelijk hij in de Memorie van Toelichting op zijn begrooting in betrekking tot de schipbrug te Vreeswijk bij art. 133 schreef, dat deze

> „langzamerhand geheel ongeschikt is geworden voor het moderne verkeer en het niet is geraden dezen toestand nog langer te bestendigen".

Want als er weer een ongeluk voorkwam, zou hij zich moeilijk kunnen vrij maken van de verantwoordelijkheid daarvoor, wanneer hij niet had gedaan wat hij kon.

Mijnheer de Voorzitter! De wet, waarbij de overbrugging van den IJssel bij het Katerveer vastgesteld werd, dateert van 15 December 1917 en staat in het *Staatsblad* 1917, n°. 704.

In de begrooting voor 1920 van hoofdstuk IX vind ik bij art. 100 in den uitgewerkten en toelichtenden staat op bladz. 85 bij noot n°. 209 opgenomen: f 2000 voor opmetingen ten behoeve van een brug over den IJssel bij Katerveer. In de begrooting voor 1921 werd bij art. 110 uitgetrokken f 10 000, blijkens de Memorie van Toelichting „voor uitgaven van voorbereiding, ofschoon in 1921 met dit werk nog geen begin kan worden gemaakt".

In de begrooting voor 1922 is bij art. 116 (volgens den uitgewerkten en toelichtenden staat bladz. 97) f 48 000 uitgetrokken voor „Bouw van eene brug voor gewoon verkeer over den Gelderschen IJssel bij Katerveer".

Alzoo zijn er reeds f 60 000 voor die brug gevoteerd.

(W. Fransen.)

Nu vraag ik (en ik heb, Mijnheer de Voorzitter, den Minister de vorige week er mede in kennis gesteld, dat ik dit zou vragen): Zijn deze bedragen ook geheel besteed en, zoo ja, met welke resultaten? M. a. w., wat is daarvoor verkregen?

En daaraan knoopt zich dan deze vraag: Nu er bij de begrooting voor het loopend jaar bij art. 129 (thans 128) slechts f 10 000 is uitgetrokken voor den bouw van een brug voor gewoon verkeer over den Gelderschen IJssel te Katerveer, wat zal daarvoor verkregen worden?

Dat het tempo van uitvoering der wet van 15 December 1917 (*Staatsblad* 704) snel is, zal niemand met goeden grond kunnen beweren.

Maar, ik hoor mij reeds antwoorden: De Staatsfinanciën laten niet toe, meer te doen.

Nu zou ik in dezen verwijzen naar hetgeen ons geacht medelid de heer van Hardenbroek verleden jaar opgemerkt heeft omtrent den aanleg van een weg op Zuid-Beveland, waar met de Staatsgelden gansch niet zuinig — om niet te zeggen roekeloos — werd omgesprongen.

Doch ik wijs op wat in deze begrooting voorkomt, waarbij nieuwe uitgaven worden voorgesteld, in onderscheiding van een wet, welke reeds 5 jaar oud is. Ik lees in de Memorie van Toelichting bij art. 88 (bladz. 18): „De Rijksophaalbrug over de Zuid-Willemsvaart te Helmond is voor het tegenwoordige verkeer niet meer voldoende" en daarvoor wordt uitgetrokken f 35 000. Dat argument: „voor het tegenwoordige verkeer niet meer voldoende" klemt in nog sterker mate dan in 1916 en 1917 voor het pontveer bij Katerveer.

Bij art. 96 lees ik:

> „De dubbele ophaalbrug over het benedensluishoofd van de Mallegatsluis te Gouda voldoet niet meer aan de eischen van het tegenwoordige verkeer. Reeds werden voorschriften gegeven tot beperking van het gewicht der over die brug te vervoeren lasten; niettemin is het gevaar van bezwijken of doorslaan van het dubbele val niet denkbeeldig."

Weer derhalve: de eischen van het tegenwoordige verkeer. Doch die gelden ook voor het Katerveer. En gevaren bleken evenmin denkbeeldig te zijn.

Bij art. 120 lees ik:

> „Op den weg Sleeuwijksche Veer—Breda treft men enkele vakken aan voorzien van een slechte keibestrating. Doordat de oude keien zoo slecht gevormd zijn, is de bestrating uiterst moeilijk, haast onberijdbaar voor automobielen. Een dergelijke toestand bij een hoofdverkeersweg als deze moet, zoo spoedig als de financieele toestand zulks gedoogt, worden verbeterd."

Daarvoor is f 180 000 noodig, over 6 jaar te verdeelen. En nu wordt voor 1923 f 30 000 uitgetrokken: Voor het Katerveer — evenzeer gelegen in een hoofdverkeersweg — voor welks verbetering in 1917 reeds een wet is gemaakt, wordt voor 1923 uitgetrokken...... f 10 000!

Insgelijks bij art. 120:

> „Het ligt in het voornemen in het belang van het doorgaand verkeer over dezen weg, die thans bij de gemeente 's Hertogenbosch in beheer en onderhoud is, van die gemeente over te nemen het gedeelte van af het „Huisje ten Halve", onder de gemeente Vught, tot aan den Rijksweg bij Best, behoudens de in dit weggedeelte gelegen traverse door Boxtel. Een ontwerp van wet betreffende deze overneming is gereed. De vereischte medewerking van de Staten van Noordbrabant is verkregen, zoodat mag worden aangenomen, dat met de zeer noodzakelijke verbeteringswerken van dezen weg in het jaar 1923 zal kunnen worden aangevangen. In verband hiermede wordt thans een bedrag van f 50 000 uitgetrokken als beginpost voor de geheele wegverbetering, welke geleidelijk zal worden uitgevoerd, en in totaal naar de voorloopig opgemaakte plannen een bedrag van vermoedelijk f 500 000 zal vorderen."

Alzoo: reeds f 50 000 voor 1923 als beginpost van f 500 000 aangevraagd, terwijl een ontwerp van wet gereed is.

Voor de brug bij Katerveer — waaromtrent de wet in 1917 reeds in het *Staatsblad* kwam — f 10 000. Terwijl overeenstemming met de Staten van Overijssel en Gelderland omtrent de geldelijke bijdragen ook reeds geruimen tijd geleden verkregen is, evenzoo als met Zwolle, dat f 150 000 toezegde en bovendien afstand deed, zonder vergoeding te krijgen, van de inkomsten uit het pontveer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het hierbij laten. Maar ik meen toch te hebben aangetoond, dat de financieele toestand des Rijks geen bezwaar blijkt te zijn om aan de eischen van het modern verkeer op hoofdverkeerswegen te voldoen en gansch nieuwe dingen aan te vangen.

En het Katerveer — ik zeide dit reeds — is óók een deel van een hoofdverkeersweg, nl. langs den Zuiderzeestraatweg naar het Noorden en het Oosten des lands. En sinds 1917, toen de wet omtrent het bouwen van een brug afgekondigd werd, is de eisch van het moderne verkeer urgenter geworden.

En het voor eenige weken voorgekomen onheil toont aan, dat de tegenwoordige toestand ook min of meer gevaarlijk is.

Waarom dan met wat nieuws begonnen, en het reeds meer dan 5 jaar geleden vastgestelde, waarvoor reeds f 60 000 was uitgetrokken, niet met meer kracht doorgezet?

Nu zegge men niet: gij spreker pleit voor een Zwolsch belang! Al ware dit zoo, dan ware het toch niet verkeerd, nu eenmaal de wet er is, welke dit werk ook tot een Rijksbelang, gelijk het metterdaad is, verklaart, op de uitvoering van die wet aan te dringen?

Maar dat het ook een Zwolsch belang is, wordt ook niet door allen in Zwolle zoo grif toegegeven. Blijkens de wet is het ook van beteekenis voor twee provinciën. Doch, gelijk in het Voorloopig Verslag geschreven is:

> „Voor het verkeer bestaat grootelijks behoefte en daarnaar wordt in het noordelijk deel der Veluwe verlangend uitgezien. Immers eerst wanneer deze brug er zal zijn, zal kunnen worden gedacht aan het tot stand brengen van tramverbindingen, om deze streek uit haar isolement te verlossen, hetgeen dringend noodig is, wil zij tot verdere ontwikkeling en welvaart kunnen komen."

Dit wordt aangevoerd in het rapport der Staatscommissie 1920, ingesteld bij besluit der Staten van Gelderland van 20 Juli 1920, n°. 30, tot het verrichten van een onderzoek naar den toestand der verkeerswegen, den waterafvoer en de ontginning van woeste gronden in de provincie Gelderland, bladzijden 72 en 80.

Mijnheer de Voorzitter! Voor het jaar 1923 is het te laat — tenware de Minister met een suppletoire begrooting zou willen komen, waarvoor alleszins reden zou zijn —, voor het jaar 1923 is het te laat om meer dan voor f 10 000 uitgevoerd kan worden onderhanden te nemen.

Maar aan het opmaken der begrooting voor 1924 zal weldra begonnen worden. En laat het dan daarop tot uitdrukking komen, dat de bouw van een brug voor gewoon verkeer over den IJssel bij Katerveer, waartoe reeds in 1917 besloten is, inderdaad urgent is, en de oudste rechten heeft, wanneer verbeteringen met het oog op het moderne verkeer overwogen worden!

De heer **Westerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! In de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer staat onder art. 86 het volgende aangeteekend:

> „Onder dit artikel is in den Toelichtenden Staat een bedrag van f 430 000 vermeld, dat zou bestemd worden voor het maken van lage dammen aan de haven te Delfzijl. De aanbesteding voor dit werk kan zonder overwegend bezwaar inplaats van in het vóór- in het najaar van 1923 worden uitgeschreven; het werk zal dan echter eerst in 1924 inplaats van in 1923 gereed kunnen komen. Door deze verschuiving wordt intusschen bereikt, dat op de begrooting van het jaar 1923 niet zooveel geld voor dit werk behoeft beschikbaar te zijn. Het vrijkomende bedrag kan dan worden bestemd voor de uitvoering van werkzaamheden, enz., waarvan nader gebleken is, dat zij van meer urgent belang zijn dan de hierbedoelde verbeteringswerken voor de haven te Delfzijl."

De heer Ebels heeft in de Tweede Kamer de onhoudbaar-

(Westerdijk.)

heid van dit betoog reeds duidelijk aangetoond en daarbij o. a. gewezen op het *periculum in mora*, hierin bestaande, dat de houthandel van Delfzijl zich zou verplaatsen naar het schuin daartegenover eveneens aan de Eems gelegen Duitsche Embden.

Zijn Excellentie heeft daarop toegezegd onmiddellijk te zullen onderzoeken in hoeverre hier urgentie bestaat. „Mocht blijken, dat dit het geval is, dan zal ik" — zoo zeide hij — „trachten maatregelen te nemen, ten einde aan de wenschen van Delfzijl te gemoet te komen".

In het Voorloopig Verslag dezer Kamer is naar het resultaat dier toezegging met groote belangstelling gevraagd. Het antwoord in de Memorie van Antwoord heeft mij in hooge mate teleurgesteld. Daar wordt opnieuw uitstel bepleit uit zuinigheid en bovendien beweerd, dat de plannen nog niet volkomen vaststaan, omdat nog geen eenstemmigheid zou zijn verkregen omtrent de hoogte der aan te leggen havendammen. Voorts zou omtrent de aan te leggen balkenhaven het oordeel van belanghebbenden nog moeten worden ingewonnen.

Mijnheer de Voorzitter! Met dit geheele betoog kan ik mij uiterst slecht vereenigen. Wij hebben hier te doen met een Rijkshaven, in 1911 in exploitatie overgegaan aan de provincie, die voor de outillage reeds tonnen gouds heeft uitgegeven en daarmede wenscht door te gaan, om de haven tot bloei te brengen, waartoe men allen moed heeft, mits het Rijk meewerkt, zooals te goeder trouw is overeengekomen.

Reeds lang werd de behoefte gevoeld aan verruiming en verbetering dezer haven, de eenige in het noorden van ons land, toegankelijk voor diepgaande zeeschepen. Minister Lely stelde eindelijk in 1915 een commissie in, onder de bekwame leiding van den inspecteur-generaal van den Rijkswaterstaat Wortman, thans directeur-generaal der Zuiderzeewerken. In deze commissie hadden mede zitting twee leden van Gedeputeerde Staten van Groningen, waartoe ik de eer had te behooren. Hun rapport verscheen in het begin van 1917 en bevatte een gemotiveerd plan tot uitbreiding en verbetering met raming van kosten, waarin de provincie zich bereid verklaarde bij te dragen.

Het provinciaal bestuur van Groningen heeft in de toekomst dezer haven een groot vertrouwen gesteld en daarin groote geldelijke bedragen vastgelegd. Dat vertrouwen bezit het nog ten volle en het is bereid met de perfectionneering der outillage voort te gaan, als het Rijk zorgt voor een vlotte uitvoering der overeengekomen verbetering en uitbreiding der haven zelf.

De haven van Delfzijl is voor het noorden van het land reeds van belangrijke beteekenis en zal dit nog veel meer worden, zoodra de voorgenomen verbeteringen en uitbreiding zullen zijn tot stand gekomen. Bovenaan staat de houtimport. In 1922 kwamen er 63 stoomschepen en 77 zeilschepen binnen met gezaagd hout, kapbalken en juffers van de Oostzee. Verder 38 stoomschepen met steenkool en cokes. Dan 10 stoomschepen met salpeter uit Chili, 3 met superphosphaat uit België en 2 met Amerikaansche balken uit de Golf van Mexico. Naar Rusland gingen in 1922 12 schepen met graan, naar Engeland 19 met ijzeraarde, naar Helsingfors 1 met aardappelmeel. In 1923 werden met een Japansch stoomschip o. a. 6700 ton = ca. 3½ millioen Groninger baksteenen naar Amerika geëxporteerd. Vooral voor den aanvoer van Chilisalpeter wordt de haven van Delfzijl met den dag van meer beteekenis. Zoo werd in de eerste 3 maanden van 1923 reeds ca. 22½ millioen kilo met stoomschepen door het Panamakanaal te Delfzijl aangevoerd, dat is meer dan voorheen in een geheel jaar. De kolenaanvoer voor de Groninger fabrieken enz. geschiedde vroeger over Harlingen; thans, nu de outillage voor het lossen der schepen te Delfzijl up to date is gebracht, over Delfzijl. In de toekomst wordt hiervan nog veel meer verwacht.

Zooals de haven thans is, kleven aan haar o. a. twee groote gebreken: zij verslibt te snel en te hevig en zij lijdt te zeer aan deining voor de houtschepen. Ook mist zij een buiten de zeesluizen gelegen houthaven. In deze drie hoofdgebreken zoude het ontworpen plan afdoende en snelle verbetering brengen. Een kostbare kaaimuur is reeds aangelegd. Verschillende kleine verbeteringen zijn aangebracht; maar de drie hoofdgebreken bestaan nog in hun volle kracht. In plaats van daaraan zoo snel mogelijk een einde te maken, nu de plannen, die een vijf millioen zullen kosten, eenmaal in uitvoering zijn, meent men thans daarop te kunnen bezuinigen door — ja door wat? Niet door de plannen te vereenvoudigen of te wijzigen — voor zoover dit mogelijk werd geacht, heeft die vereenvoudiging reeds in overleg met Gedeputeerde Staten en met belanghebbende importeurs plaats gehad — maar door de uitvoering te verschuiven, uit te stellen en andere werken te laten voorgaan, die meer urgent heeten te zijn. Als er ooit een politiek van zuinigheid is geweest, die de wijsheid bedriegt, dan is de Regeering thans op het punt die hier toe te passen. Moge zij nog van de dwalingen haars weegs kunnen worden afgebracht. Het zoude inderdaad buitengewoon te bejammeren zijn als dit niet mocht gelukken.

Zooals ik zeide, zijn de drie groote drawbacks: slib, deining en het gemis van een zeehouthaven. Om de verslibbing der haven tegen te gaan, zijn, na een grondige studie van het vraagstuk, twee lage havendammen ontworpen, die zoo spoedig mogelijk zouden worden uitgevoerd. Aan het baggeren toch wordt thans jaarlijks f 85 000 besteed, van welk bedrag, na den aanleg dier dammen, een groot deel zal kunnen worden bespaard. Maar bovendien is het baggeren nog geenszins voldoende. Ondanks de groote kosten, die daaraan continu worden besteed, ondervinden de groote zeestoomschepen daarvan nog telkens weer den grootsten hinder en belangrijke schade.

Deze twee lage hoofden zijn niet alleen noodzakelijk om de slibafzetting in de haven te bestrijden, maar ook om de deining te verminderen en om over voldoenden afstand uit den nieuwen kaarimuur „stil water" te verkrijgen. Reeds in 1908 is door den betrokken ingenieur gepleit voor het leggen dier hoofden, waarmede veel te lang is getalmd en waardoor aanzienlijke kosten hadden kunnen worden bespaard. Het is dringend noodzakelijk, dat zij nu eindelijk in 1924 kunnen worden voltooid en dat daarvoor de noodige gelden, geraamd op f 390 000, worden beschikbaar gesteld. Op de in behandeling zijnde begrooting is daarvoor slechts f 150 000 uitgetrokken. Ik hoop zeer, dat de Minister de rest ad f 240 000 alsnog zal willen aanvragen bij suppletoire begrooting.

In de Memorie van Antwoord wordt er op gewezen, dat er nog geen eenstemmig oordeel bestaat over de hoogte dezer twee lage dammen. Naar ik ben ingelicht, is dit juist, maar heeft het betrekking op slechts 50 c.M., en behoeft de aanvrage der benoodigde gelden geenszins te wachten op de beëindiging van dit geringe verschil van inzicht.

Voorts zegt de Memorie van Antwoord, dat over het voor de balkenhaven gemaakte ontwerp het oordeel van belanghebbenden nog moet worden ingewonnen. Dit is nog minder juist. Een plan voor het oostwaarts uitbreiden van de haven van Delfzijl, ter verkrijging van een onder alle weersomstandigheden volledig veilige en rustige ligplaats voor balkenbooten en voor balken, is door den betrokken hoofdingenieur opgemaakt in overleg met den provincialen hoofdingenieur. De havencommissie uit Gedeputeerde Staten heeft daarmede haar volle instemming betuigd. De havenmeester van Delfzijl, het derde lid dier commissie, heeft over dat plan belanghebbenden bij den houthandel gehoord, zooals trouwens reeds vroeger heeft plaats gehad, mede door mij, als lid der commissie, ingesteld door Minister Lely.

Over de details der inrichting van de balkenhaven zullen belanghebbenden later nog nader kunnen worden gehoord maar daarop zal de uitvoering van het havenplan niet behoeven te wachten.

Voor het leggen van den omringdijk is dit plan van alle zijden reeds voldoende bezien. Het is begroot op f 900 000. Voor den havendam, die de houthaven zal omsluiten, is daarin omstreeks f 500 000 begrepen. Het overige heeft betrekking op baggerwerk, voorziening van de oevers en uitrusting met ducdalven, meerstoelen, inrichting om het wegdrijven der balken te beletten, etc. Mocht het niet mogelijk worden geacht bedoelde f 500 000 aan te vragen bij suppletoire begrooting en het ontbrekende op de begrooting voor

(Westerdijk e. a.)

1924 uit te trekken, dan zal toch f 500 000 voor 1924 en het ontbrekende voor 1925 moeten worden beschikbaar gesteld, wil men het werk in 1924 met kracht aanvangen en in 1925 voltooien.

Niet alleen de Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten hechten aan de spoedige totstandkoming der voorgenomen verbeteringen groote waarde, nijverheid en handel doen het niet minder. De Kamer van Koophandel van Veendam heeft zich kort geleden tot den Minister gewend met het verzoek, de totstandkoming van een balkenbooten- en balkenhaven te willen bevorderen en de Kamer van Koophandel van Groningen heeft daarmede bij den Minister haar instemming betuigd.

Mijnheer de Voorzitter! De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat, blijkt een snellere uitvoering der nog te maken werken, dan thans in het voornemen ligt, zeer dringend noodig, hij dan bereid is, ten einde daartoe te komen, met zijn ambtgenoot van Financiën in overleg te treden nopens de wijze, waarop alsdan in de hoogere uitgaven zou moeten worden voorzien. Mijnheer de Voorzitter! Ik vlei mij met de hoop, te hebben aangetoond, dat deze snellere uitvoering inderdaad dringend noodig is en dat de provincie Groningen daarop ten volle aanspraak kan maken. Sterker nog: ik meen dat het zou zijn schending van de goede trouw als niet met volle kracht aan het tusschen Rijk en provincie overeengekomen havenplan wordt doorgewerkt. Het is het recht der provincie, te verwachten, dat de Regeering mij zal antwoorden: „het zal geschieden."

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! De quaestie betreffende den bouw van vaste bruggen bij Arnhem en Nijmegen is reeds sedert tal van jaren aan de orde geweest. In een vergadering, gehouden te Nijmegen, heeft de heer Ivens, die de overbrugging van de Waal bij Nijmegen het eerst met veel talent en groote energie propageerde, er aan herinnerd, dat reeds in 1648 een raadscommissie uitmaakte, dat het „dienstig, geryffelick ende voordelich zou zijn, als men eene brughe over den Waalstroom mochte hebben". Bedoelde vergadering, gehouden 15 Januari 1906, is het begin geweest van een groote actie ten gunste van een vaste brug over de Waal bij Nijmegen.

Naar aanleiding van deze actie heeft men later ook in Arnhem het plan voorgestaan van een overbrugging van den Rijn aldaar. Tot uitvoering dezer plannen is het ten slotte echter niet gekomen.

Ik zal geen uitvoerige mededeelingen doen omtrent de oorzaken, welke daartoe geleid hebben, doch wil er alleen op wijzen, dat, ofschoon gedurende den oorlog de wensch naar deze bruggen om verschillende redenen niet meer tot uiting kwam, deze wensch zich toch na den oorlog wederom spoedig openbaarde.

En inderdaad, de overbrugging van den Rijn bij Arnhem en de Waal bij Nijmegen mag niet beschouwd worden als een luxe, maar komt mij voor wel degelijk een groot algemeen Rijksbelang te zijn.

Daarom heb ik in de afdeelingen bij de behandeling van hoofdstuk IX de vraag gesteld en schriftelijk ingediend:

> „of de Minister in het belang van het verkeer en uit een oogpunt van werkverschaffing bereid is tot den voorgenomen brugbouw over den Rijn te Arnhem en over de Waal te Nijmegen over te gaan. Zoo ja, dan hoopte men, dat daarbij voldoende rekening zoude worden gehouden met de plaatselijke belangen."

Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag komt achter deze vraag ook nog de volgende zinsnede voor: „en die niet aan de belangen der scheepvaart zouden worden opgeofferd". Deze zinsnede is niet van mij afkomstig. Misschien is deze wensch in een andere afdeeling geuit, doch ik zou deze dan liever op een andere wijze geredigeerd hebben gezien. Ik voor mij vrees niet, dat de plaatselijke belangen aan die der scheepvaart zullen worden opgeofferd, en ik ben van meening, dat ook met de belangen van de scheepvaart zeer stellig rekening gehouden moet worden.

Deze toevoeging in het Voorloopig Verslag doet afbreuk

(Dobbelmann.)

aan datgene, waarop ik meer de aandacht had willen vestigen, met name op de plaatselijke belangen. De groote strijd, welke in Nijmegen over de Waalbrug geheerscht heeft, liep in hoofdzaak over de plaatselijke belangen. En dit was zeer begrijpelijk, omdat van Nijmegen een zeer groot offer voor den bouw van deze brug verlangd werd.

Doordat, naar de meening van de groote meerderheid der bevolking, aan den eisch, dat met de plaatselijke belangen rekening moest worden gehouden, niet voldoende werd voldaan, is ten slotte in Mei 1917 in den raad der gemeente Nijmegen het besluit betreffende de Waaloverbrugging ingetrokken.

Mijnheer de Voorzitter! Zoowel Nijmegen als Arnhem zijn bekend wegens hun mooie en gezonde ligging, hun heerlijke omgeving en hun goed onderhouden wegen. Ook de steden zelf zijn, uit een aesthetisch oogpunt beschouwd, zeer goed aangelegd. Men vindt in beide steden handel en verkeer in hoofdzaak in de oude stad en aan de rivier, terwijl het industrieterrein afzonderlijk van de woonwijken is gehouden. Dit is niet alleen uit een aesthetisch, maar ook uit een practisch en commercieel oogpunt nuttig en daarom moet, dunkt mij, met deze omstandigheid terdege rekening gehouden worden bij de keuze van de plaats voor de bruggen; m. a. w. men moet zorgen, dat de plaats van de bruggen zoodanig gekozen worde, dat zij in de allereerste plaats dienstig zijn voor den handel en de industrie op de betreffende plaatsen en dat niet het geheele plan, waarop de beide steden gebouwd zijn, door de verplaatsing van het handelsverkeer ondersteboven worde geworpen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal hierover niet verder uitweiden. Door mijn vraag in de afdeeling was het in de eerste plaats mijn bedoeling op dit groote belang voor de betreffende steden te wijzen. Mijn tweede bedoeling was om, niettegenstaande de slechte tijden, die wij thans beleven, toch aan te dringen op een onderzoek naar en een voorbereiding van den bouw van beide bruggen.

Bij de algemeene beschouwing over de Staatsbegrooting is wel betoogd, dat met het oog op de bezuiniging tijdelijk zelfs productieve werken achterwege moeten blijven.

Door den heer Wibaut is tegen deze stelling opgekomen en ik was het in dit opzicht grootendeels met dezen geachten afgevaardigde eens. Ik meende, dat het met de leeningscapaciteit van Nederland niet zoo slecht geschapen staat, dat wij zelfs productieve uitgaven zouden moeten staken. Zijn Excellentie de Minister van Financiën is echter een andere meening toegedaan en die meening is van groot gewicht.

Bovendien is de bouw van een brug niet rechtstreeks een productieve uitgave, maar, Mijnheer de Voorzitter, een onderzoek en de voorbereiding behoeven daarom, naar mijn meening, toch niet achterwege te blijven. De mededeeling in de Memorie van Antwoord door den Minister van Waterstaat, waarop ik nader terugkom, doet mij overigens hopen, dat in dit geval nog wel eens uitzondering kan worden gemaakt.

Sedert de zaak in 1906 aan de orde kwam en thans, hebben de omstandigheden zich in zeer belangrijke mate gewijzigd. In 1906 schreef de heer Ivens, dat over het veer, de bekende gierbrug bij Nijmegen, jaarlijks bijna een half millioen menschen passeerde. In 1912 heb ik in de Provinciale Staten van Gelderland kunnen vermelden, dat het aantal personen, welke over het veer komen en gaan, jaarlijks ruim 700 000 bedroeg.

Tijdens den oorlog is het accres niet groot geweest, voornamelijk ten gevolge van de omstandigheid, dat het automobielverkeer toen aanmerkelijk ingekrompen was. Na den oorlog echter kwam er successievelijk opnieuw een groote levendigheid in het verkeer over de gierbrug en dit was wel voornamelijk een gevolg van de veranderde omstandigheden, waarvan ik zooeven sprak.

Na den oorlog heeft vooral de vrachtauto haar intrede in het handelsverkeer gedaan. Ook is het verkeer met personenauto's aanzienlijk toegenomen en dit niet alleen als luxe-vervoermiddel, zooals vroeger meer het geval was, maar juist in hoofdzaak als dienstwagen. Het zijn de zg. Fordjes,

32ste VERGADERING. — 20 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Dobbelmann.)

die in dit opzicht een aanzienlijke vermeerdering van het verkeer hebben teweeggebracht. Daardoor is er een reden te meer aanwezig voor den bouw van beide bruggen.

Mijnheer de Voorzitter! Over dezen bouw en de noodzakelijkheid er van zou natuurlijk nog heel veel te zeggen zijn, maar ik wil volstaan met alleen dit punt even aan te duiden, omdat ik vertrouw, dat de Minister zelf wel overtuigd zal zijn van het groot nut van een Waal- en Rijnoverbrugging bij Nijmegen en Arnhem; niet alleen uit een oogpunt van gemeentelijk en provinciaal belang, maar vooral met het oog op het doorgaand verkeer, dus met het oog op het algemeen Rijksbelang.

Nu doet mij de beantwoording van de vraag, door mij in de afdeelingen gesteld, de hoop koesteren, dat ik nog een inlichting kan geven, welke van belang kan zijn en welke een bespoediging van den bouw dezer beide bruggen zou kunnen bevorderen.

De Minister zegt o. m., dat er niet aan kan worden gedacht deze beide bruggen te bouwen, indien niet vaststaat, dat de door het Rijk daaraan voor onderhoud, rente en aflossing te besteden bedragen niet geheel of grootendeels door opbrengsten, b.v. in den vorm eener heffing van bruggeld, althans voor een groot deel kan worden gedekt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat die kosten, zoo niet geheel, stellig grootendeels zullen kunnen worden gedekt door de heffing van bruggeld.

In 1912, toen in de Provinciale Staten van Gelderland de bouw van een brug over de Waal aan de orde was, bedroeg de opbrengst van het veer plm. f 32 700; in 1913 plm. f 34 500; in 1914 was deze ten gevolge van den oorlog iets achteruitgeloopen; in 1915 bedroeg deze plm. f 35 700. In 1921 was de opbrengst echter gestegen tot f 112 300, terwijl dit cijfer over het afgeloopen jaar geklommen is tot f 121 325.

In dit laatste jaar werden vervoerd 1 287 153 personen. Bovendien nog gratis plm. 100 000 personen voor het zwembad.

Van de 1 287 153 personen er plm. 402 000 per fiets, plm. 50 000 per motorfiets, plm. 30 000 per auto en plm. 16 000 met wagens, karren, enz.

Het is duidelijk, dat bij zulk een aanzienlijk jaarlijks toenemend verkeer het tarief eventueel zoodanig gesteld kan worden, dat aan den eisch van den Minister geheel wordt te gemoet gekomen. Ik durf dit met gerustheid beweren, omdat het aan geen twijfel onderhevig is, of het verkeer over de Waal zal, vooral bij een geschikte keuze van de plaats van de brug, nog in aanzienlijker mate toenemen dan bij het tijdroovende en verouderde verkeer per gierpont thans het geval is.

Mijnheer de Voorzitter! Vóór den oorlog zijn de kosten van een brug over de Waal — zonder den noodzakelijken afrit — geraamd op f 2 600 000. Ik weet niet, of een brug thans voor dit zelfde bedrag gebouwd zou kunnen worden. Dit zal onderzocht moeten worden, maar in ieder geval lijkt het mij toch voor geen tegenspraak vatbaar, dat het de moeite waard is, de zaak eens opnieuw te onderzoeken.

Verondersteld, de brug zou thans 3 millioen moeten kosten, dan nog zou een opbrengst van f 121 325 thans zeer zeker voldoen aan den eisch door den Minister gesteld, nl. deze, dat de kosten van onderhoud, rente en aflossing grootendeels door de opbrengsten zullen kunnen worden gedekt.

Dit klemt te meer, omdat alles wat ik hier gezegd heb ten opzichte van het verkeer te Nijmegen, nog in sterkere mate geldt ten opzichte van het verkeer over den Rijn bij Arnhem.

Ofschoon mij geen cijfers van dat verkeer ten dienste staan en ook, voor zoover mij bekend, geen nauwkeurige cijfers daarvan bestaan, — het verkeer is gratis —, zoo is het toch zeker, dat het verkeer over de schipbrug te Arnhem grooter is dan dat over de gierbrug te Nijmegen, en aangezien het bouwen van een vaste brug over den Rijn bij Arnhem wegens de geringere breedte van die rivier aanzienlijk minder kostbaar is dan over de Waal bij Nijmegen, is het zonder meer duidelijk, dat een bruggeldheffing te Arnhem, gerekend tegen hetzelfde tarief als te Nijmegen thans geheven wordt, meer zal opbrengen dan voor onderhoud, rente en aflossing

(Dobbelmann c. a.)

van dien bouw noodig zal zijn, zoodat, wanneer men den bouw van beide bruggen te gelijk onderneemt en als een geheel beschouwt, de door den Minister bedoelde kosten door de heffing van bruggeld geheel zullen kunnen worden gedekt.

De heer Arntz heeft zoo straks den Minister een middel aan de hand gedaan. Wanneer de door hem bedoelde 2 millioen worden uitgegeven, brengen zij niet alleen geen rente op, maar veroorzaken zij bovendien nog een tekort. Worden die 2 millioen hier dus bij gevoegd, dan zijn zij dubbel goed geplaatst en brengen bovendien nog rente op.

Hoofdzaak zal echter zijn en hier leg ik nog eens den nadruk op, dat de plaats voor de beide bruggen zoodanig gekozen worde, dat het verkeer ongeveer ter zelfder plaatse, als waar het thans is, blijft, zoodat èn de gierbrug te Nijmegen èn de schipbrug te Arnhem opgeheven kunnen worden.

Zou dit niet gevonden kunnen worden, zoodat voor de oeververbinding over Rijn en Waal de bestaande toestand zou moeten gehandhaafd blijven, dan zal vanzelf de door mij gegeven globale berekening zoo al niet geheel vervallen, toch zeker veel minder voordeelig blijken uit te komen. Mede daarom lijkt het mij zoo gewenscht, dat althans met een onderzoek zoo spoedig mogelijk worde begonnen.

Ik hoop daarom, dat Zijn Excellentie de zaak eens opnieuw zal willen overwegen en met de plaatselijke gemeentebesturen in overleg zal willen treden.

Ten slotte moet ik nog een paar punten releveeren:

1°. dat het tarief van het veergeld te Nijmegen begin 1921 verhoogd is, welke verhooging wel ongeveer op een verdubbeling van het tarief zal uitkomen. Bij de vergelijking met de cijfers van vóór 1921 moet hiermede dus rekening gehouden worden. Overigens meen ik te mogen zeggen, dat het tarief ook na deze verhooging nog niet te hoog is. Het personentarief b. v. bedraagt per overvaart 4 cent;

2°. dat de cijfers, die ik betreffende de opbrengst van het veer gaf, alleen gegeven werden tot toelichting van mijn betoog, zonder dat daarin een aanbieding gezien mag worden. Het is duidelijk, dat ik daartoe niet bevoegd ben en dat deze zaak geheel thuis behoort bij de plaatselijke autoriteiten, in dit geval de gemeenteraden en de besturen der betrokken gemeenten. Dat deze plaatselijke belanghebbenden tot medewerking ten volle bereid zullen bevonden worden, daarvan kan Zijn Excellentie verzekerd zijn.

De heer **d'Aumale van Hardenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! Een zeer kort woord, in de eerste plaats ter geruststelling voor Zijn Excellentie den Minister van Waterstaat, waar het door mij te bespreken onderwerp er een is, dat geen geld behoeft te kosten.

In aansluiting aan hetgeen gezegd is op bladzijde 4 van het Eindverslag, voor wat betreft de afwatering in de Geldersche vallei en wat wij zooeven gehoord hebben in het betoog van den heer Beelaerts, meen ik, dat het wellicht zijn nut heeft om, gelijk de geachte afgevaardigde van Gelderland gedaan heeft, een oogenblik de aandacht hierop te vestigen en het mijnerzijds nogmaals te onderstrepen.

Het spreekt vanzelf, dat het voor onzen hoogst bekwamen Nederlandschen waterstaat al buitengewoon gemakkelijk is om het overtollige water uit de Geldersche vallei af te voeren, maar — en hier wensch ik juist den klemtoon op te leggen — voordat men daartoe overgaat, laat men daar toch uitermate voorzichtig mede zijn en er niet het mes inzetten zonder eerst na te gaan, wat de invloed zal zijn op de bodemsgesteldheid.

De geachte afgevaardigde van Gelderland heeft het zooeven gezegd en het is volkomen juist, een bodemvorming, welke door de eeuwen heen zich langzamerhand ontwikkeld heeft, waarin zich verschillende grondlagen bevinden en die in meerdere en mindere mate vochtig wordt gehouden door het verloop van rivieren en beken, die daar met de meest groote kronkelingen doorgaan, Mijnheer de Voorzitter, wanneer deze plotseling goeddeels zouden worden weggemaakt, dan is de knapste man niet in staat te voorspellen wat daarvan het gevolg zou zijn.

De ondervinding heeft dat geleerd. Ik ben in de Geldersche vallei goed bekend, maar in de streek tusschen Utrecht en Wijk bij Duurstede, welke ik ook zeer goed ken, had men

(d'Aumale van Hardenbroek.)

vroeger buitengewoon vruchtbare weilanden in de onmiddellijke nabijheid van den Krommen Rijn. Ik geef toe, des winters waren zij onder water. Toen werd het inundatiekanaal voor de genie gemaakt, een juichtoon ging er op, het water werd bij normalen waterstand 40 à 50 cM. lager en het gevolg was, dat bij drogen zomer deze weilanden, waar vroeger massa's gras stond, verdroogden in enkele dagen.

Ik zou dus het betoog van den heer Beelaerts ten sterkste in de aandacht Zijner Excellentie willen aanbevelen en hoop, dat juist met het oog op de landbouwbelangen, deze zaak vooraf zeer goed onder de oogen zal worden gezien.

De beraadslaging over hoofdstuk IX wordt verdaagd tot Woensdag 25 April, des voormiddags te 11 uur.

De vergadering wordt geschorst tot Dinsdag 24 April, des namiddags te 2 uur, ten einde alsdan in de afdeelingen te doen onderzoeken het ontwerp Jachtwet en die andere ontwerpen van wet, welke daarvoor nog verder in aanmerking komen.

VERBETERING.

In de rede van den heer **van Basten Batenburg:**

op bladz. 609, kolom 2, regel 22 v. b., staat: ,,politieke organen"; lees: ,,politioneele organen".

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het dienstjaar 1922. (263)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Departement van Binnenlandsche Zaken.

Artikel 1. Door den eerst ondergeteekende kan niet worden toegegeven dat, terwijl tusschen het Rijk en de gemeente Haarlem niet tot stand is gekomen een koopcontract met betrekking tot het terrein aan den Kinderhuissingel aldaar, op het Rijk de moreele verplichting zoude rusten tot betaling aan die gemeente van de kosten door haar besteed voor den aankoop van dat terrein.

De noodzakelijkheid van beperking van uitgaven dwong er toe in het huidig tijdperk af te zien van den aanvankelijk voorgenomen bouw van een Provinciaal Gouvernementsgebouw te Haarlem. Daarmede verviel voor het Rijk de aanleiding tot voortzetting van de met die gemeente geopende onderhandelingen over den aankoop van het harerzijds voor dien bouw aangeboden terrein. In dit verband moge worden verwezen naar hetgeen eerst ondergeteekende ter verdediging van dit standpunt heeft aangevoerd in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 6 Februari 1923 bij de behandeling van de onderwerpelijke begrooting. Overneming door het Rijk van den bedoelden grond zoude thans niet verantwoord zijn.

Ten einde te trachten verbetering aan te brengen in den bestaanden toestand ten aanzien van de lokaalruimte ter provinciale griffie, is intusschen overleg geopend met Gedeputeerde Staten.

Het schoonhouden van de vensters in het griffiegebouw te Haarlem is ten laste van het Rijk. Het beschikbaar bedrag laat toe dat de vensters hoogstens vier keeren per jaar schoongewasschen worden. Het is aan het provinciaal bestuur om deze schoonmaakbeurten doelmatig over het jaar te verdeelen.

Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Artikelen 5, 7 *en* 9. De bij artikelen 5 en 7 uitgetrokken bedragen zijn bestemd voor bouwwerken, welke inderdaad dringend noodig moeten worden geacht. (Artikel 9, hetwelk teruggebracht is tot f 11 296, een contractueel verschuldigde bijdrage voor een in het verleden tot stand gekomen terrein aankoop, kan hier buiten beschouwing blijven).

De tweede ondergeteekende laat niet na bij voortduring zijn aandacht te wijden aan het vraagstuk der bezuiniging, ook op het gebied van het hooger onderwijs.

Nu de benoeming heeft plaats gehad van de reeds vroeger door hem aangekondigde Staatscommissie, aan welke ook dit vraagstuk ter bestudeering is opgedragen, acht hij het zijn plicht op dit oogenblik zich niet vast te leggen aan een of ander bepaald stelsel om tot vereenvoudiging van het hooger onderwijs te geraken.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,

CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen,

J. TH. DE VISSER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 18den April 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
W. FRANSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
STEGER.
DE VLUGT.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van verschillende wetten, in verband met de herziening der hooger-onderwijswet. (334)

Verscheidene leden maakten de opmerking, dat de in de artikelen 1—7 gevolgde terminologie onjuist is. In artikel 1 wordt gesproken van een graad van doctor, enz. „verkregen aan eene Rijks- of andere daarmede gelijk gestelde Nederlandsche Universiteit", terwijl in de artikelen 2—7 telkens wordt gesproken van „eene Rijks- of daarmede gelijkgestelde Nederlandsche Universiteit". Deze uitdrukkingen zijn onjuist en behooren vervangen te worden door die van artikel 173 der Hooger-onderwijswet: „verkregen aan eene Rijksuniversiteit, of aan eene universiteit, die ten aanzien van de door haar te verleenen doctorale graden, gelijke rechten heeft als de Rijksuniversiteiten". Immers, niet de universiteit is gelijkgesteld, maar het recht om graden te verleenen.

Vervolgens werd gewezen op de wijziging, welke artikel 8 in de bestaande wet op het hooger landbouwonderwijs aanbrengt. In artikel 55 der wet tot regeling van dat onderwijs wordt gelezen: Om eenen bijzonderen leerstoel te kunnen bekleeden, wordt vereischt: „het bezit van een doctoralen graad in de wetenschap, waarin de aangestelde onderwijs geeft of zal geven". Bij de nieuwe lezing van artikel 55 wordt aan het vereischte „bezit van eenen doctoralen graad", nog toegevoegd: „benevens de aanteekening voor het vak of de vakken, waarin de aangestelde onderwijs geeft of zal geven, op het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd doctoraal examen, volgens de wetten van 1 Maart 1920 (*Staatsblad* n°. 105) en 11 Juni 1921 (*Staatsblad* n°. 782)". Het laatste vereischte vervalt alleen, wanneer de doctorale graad verkregen is aan eene Rijks-Universiteit of Hoogeschool, „vóór de inwerkingtreding van genoemde wetten".

De voorgestelde wijziging achtten verscheidene leden eene zeer bedenkelijke en ongemotiveerde beperking van de mogelijkheid om tot bijzonder hoogleeraar te worden benoemd, welke om die reden door genoemde leden zeer werd betreurd.

Aldus vastgesteld den 18den April 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582). (**394**)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werden daartegen geen bezwaren te berde gebracht.

Verschillende leden betreurden evenwel, dat, nu het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie komt te vervallen, ook geen gelegenheid meer kan worden gegeven aan hen, die in het bezit zijn van een getuigschrift A — van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit in de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte —, om bewijzen te geven van voldoende kennis in de wis-, de natuur- en de scheikunde, tot zoover het onderwijs in deze vakken in de vijfde en zesde klasse van het gymnasium gaat met de leerlingen, die het getuigschrift willen verwerven van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit in de faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde. De leden hier aan het woord meenden, dat de kosten van dit z.g. aanvullingsexamen niet hoog kunnen zijn, aangezien voor het afnemen daarvan eene dure examencommissie niet noodig is. Zij wenschten er daarom bij de Regeering op aan te dringen, eene eenvoudige regeling te treffen, waardoor het mogelijk blijft, dat zij, die met goed gevolg het eindexamen van het gymnasium (afd. A) hebben afgelegd en blijk hebben gegeven van voldoende kennis in de wis-, de natuur- en de scheikunde, tot de Koninklijke Militaire Academie kunnen worden toegelaten.

Aldus vastgesteld den 18den April 1923.

DE VEER.
BOSCH VAN OUD-AMELISWEERD.
WIBAUT.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

33ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 24 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missives; 3°. een motie; 4°. ontwerpen van wet en een voorstel van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Waarnemend Voorzitter: de heer **van der Does de Willebois.**

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 32 leden, te weten:

de heeren van Wassenaer van Catwijck, Haffmans, Slingenberg, Idenburg, Douwes, W. Fransen, de Vos van Steenwijk, van Lanschot, de Vlugt, Blomjous, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Diepenhorst, de Veer, Arntz, Beelaerts van Blokland, L. de Vries, van Basten Batenburg, Wittert van Hoogland, Westerdijk, Verkouteren, d'Aumale van Hardenbroek, Haazevoet, van der Maesen de Sombreff, S. de Vries, Gilissen, de Gijselaar, Smeenge, Sijtsma, Dobbelman, Briët en Schönfeld.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter:** Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, van den heer H. Franssen, van den heer van Embden, wegens ambtsbezigheden; van den heer de Waal Malefijt.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter.)

2°. de volgende missives:

een, van het Departement van Financiën, houdende mededeeling van de inzending aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal van het Verslag over den toestand van het Kroondomein in 1922;

een, van den Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarbij wordt kennis gegeven, dat de schriftelijke en mondelinge verdediging in de Eerste Kamer van het voorstel van wet tot aanvulling van de Invaliditeitswet is opgedragen aan den heer J. E. W. Duys, lid der Tweede Kamer.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

3°. een afschrift van de in een vergadering der afdeelingen van de bij de R.-K. Centrale voor Burgerlijk Overheidspersoneel aangesloten organisaties aangenomen motie in zake de voorgenomen herclassificatie der gemeenten.

Deze motie zal ter griffie worden nedergelegd, ter inzage voor de leden;

4°. de volgende door de Tweede Kamer aangenomen ontwerpen van wet en voorstel van wet:

Vereeniging van de gemeenten Venhuizen en Wijdenes. (78);

Aanvulling van de Invaliditeitswet. (278);

Naturalisatie van A. J. J. Beckering en 19 anderen (401);

Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376).

Deze ontwerpen van wet en dit voorstel van wet zullen worden verzonden aan de afdeelingen;

Ik deel aan de Vergadering mede:

1°. dat de Centrale Afdeeling nog heeft besloten tot het doen onderzoeken in de afdeelingen van het ontwerp van wet tot naturalisatie van A. J. J. Beckering en 19 anderen (401) dadelijk na afloop van deze openbare vergadering, te gelijk met het onderzoek van het ontwerp-Jachtwet;

2°. dat Vrijdag 27 April te 10 uur in de afdeelingen zullen worden onderzocht het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Stad-Ommen en Ambt-Ommen (420) en het ontwerp van wet tot uitbreiding van het grondgebied der gemeente 's Gravenhage door toevoeging van de gemeente Loosduinen (412), indien die ontwerpen van wet daartoe tijdig inkomen.

De vergadering wordt gesloten.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet:

1°. tot wijziging der wet van 29 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, en van de jaarwedden der rechterlijke ambtenaren, alsmede van de klassen der Rechtbanken en Kantongerechten (358);

2°. tot wijziging van de wet van 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 843), tot regeling van de bezoldiging van den Raad van State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 1921 (*Staatsblad* n°. 660). (385)

1°. Men betreurde het door den Minister in zijne nota naar aanleiding van het verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer gegeven weigerend antwoord op de vraag, of de Minister geen termen vindt eene wijziging van artikel 48 der Pensioenwet 1922 te bevorderen.

Men achtte het onbillijk, dat een ambtenaar, die na 15 jaren gediend te hebben den dienst verlaat en op vijf en zestigjarigen leeftijd pensioengerechtigd wordt, vanaf het tijdstip waarop hij den dienst heeft verlaten tot aan het bereiken van zijn vijf en zestigste jaar geen bijdragen voor zijn pensioen heeft te storten. Dit werd als een verkeerd privilege veroordeeld.

2°. Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp gaf geen aanleiding tot het houden van beschouwingen.

Aldus vastgesteld den 18den April 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de artikelen 8 en 35 van de Wet op Woonwagens en Woonschepen 1918 (*Staatsblad* n°. 492), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 22 April 1921 (*Staatsblad* n°. 661). (362)

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet heeft de navolgende uitkomsten gehad.

De meening werd uitgesproken, dat eene verder gaande wijziging van deze wet zeer urgent is. De Minister heeft reeds bij de mondelinge, zoowel als bij de schriftelijke behandeling van het onderhavige wetsontwerp in de Tweede Kamer der Staten-Generaal te kennen gegeven, dat eene wijziging bij hem in overweging is, doch dat deze valt buiten het kader van het ingediende wetsontwerp.

Men wenschte er evenwel nog eens op te wijzen, hoe dringend noodzakelijk aanvulling is van de wettelijke bepalingen, vooral met het oog op de voortdurende toeneming van het aantal woonschepen. Niettegenstaande het feit, dat de wet nog niet ten volle wordt uitgevoerd en artikel 31 nog buiten werking is gesteld, acht de Minister het buitengesloten, zooals door Zijne Excellentie is te kennen gegeven naar aanleiding van eene desbetreffende vraag van een gemeentebestuur, dat de gemeente alsnog zelfstandige regelen ten aanzien van woonschepen (-wagens) stelt, met uitzondering van die, bedoeld in het 2de lid van artikel 31.

Nu evenwel ten gevolge van den woningnood en meer nog ten gevolge van het feit, dat, indien de woningen beschikbaar zijn, de prijzen te hoog zijn voor het minst draagkrachtige deel der bevolking, zeer velen tot het wonen in een woonschip hun toevlucht nemen, het aantal dezer, meerendeels zeer onvoldoende, woningen op onrustbarende wijze stijgt, wordt de toestand voor groote gemeenten, waar veel water beschikbaar is, onhoudbaar. Te Amsterdam bij voorbeeld zijn sinds het in werking treden der wet reeds 800 woonschepen van een schouwkenmerk voorzien, en nog steeds gaat de stroom van aanvragen door.

De eischen, welke de wet aan deze woningen stelt, zijn zeer gering, terwijl het onderzoek naar de waterdichtheid van een reeds in het water liggende en bewoonde schuit niet anders dan oppervlakkig kan zijn. Men staat feitelijk voor een voldongen feit; het schip is bewoond, voordat de vergunning is verleend, en het is zeer moeilijk te bewerken, dat een eenmaal betrokken woonschip door de bewoners wordt verlaten, ook indien de vergunning tot het bewonen daarvan nog niet is verleend of zelfs geweigerd is. Voordat een rechterlijk vonnis is verkregen, kan niet tegen de belanghebbenden worden opgetreden. Er bestaat geen bevoegdheid te dwingen tot ontruiming als anderszins; slechts een rechterlijk vonnis kan in deze de gewenschte gevolgen hebben. Daarbij komt nog, dat van verschillende kanten een aanval is gedaan op de toepasselijkverklaring van artikel 21 der wet, ingeval geen vergunning is verleend. Er zijn reeds vonnissen van kantonrechters aan te wijzen, waarbij werd beslist, dat het artikel in het laatstbedoelde geval niet van toepassing is.

Het eenige middel om in den bovengeschetsten toestand meer afdoende te voorzien is het in het leven roepen van een verbod tot het bouwen van woonschepen, zonder vergunning.

Met het oog op een en ander meende men er bij den Minister nogmaals op te moeten aandringen, dat spoedig eene wetswijziging aanhangig zoude worden gemaakt en dat de Minister hierbij zijne aandacht zoude schenken aan hetgeen te dezer zake is aanbevolen in het desbetreffende rapport der Gezondheidscommissie te Amsterdam.

Aldus vastgesteld den 20sten April 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Registratiewet 1917. (367)

Het onderzoek van dit wetsontwerp in de afdeelingen heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Over de voorgestelde wijzigingen werd verschillend geoordeeld.

Bij onderscheidene leden vond de afschaffing van het registratierecht op de veilingen van land- en tuinbouwproducten instem-

ning. Enkele leden waren daarmede niet ingenomen, omdat zij er eene bevoorrechting van land- en tuinbouw in zagen boven andere bedrijven, welke zich ook geenszins in bloeienden staat bevinden.

Men wees er deze leden op, dat eene vergelijking met andere bedrijven niet opgaat en van bevoorrechting geen sprake is, daar de land- en tuinbouwbedrijven geheel steunen op deze veilingen welke geregeld terug komen; de opheffing van de veilingsrechten op de groenten en vruchten is geene bevoorrechting, maar in werkelijkheid het vrijgeven van het goederenverkeer.

Eenige leden betreurden het doen vervallen van artikel 31, ten gevolge waarvan de afschaffing van de vrijstelling en vermindering van de verkrijgingen van onroerende goederen van geringe waarde wordt opgeheven. Hun werd tegemoetgevoerd, dat de bij dat artikel gehuldigde degressie niet in het systeem van de wet behoorde en door de intrekking van het artikel eene fout werd hersteld.

Het vervallen van artikel 29, waardoor de vermindering van registratierecht bij herhaalde overdracht van onroerend goed binnen korten termijn wordt afgeschaft, vond bij onderscheidene leden ernstige bedenking. Voor de hypothecaire crediteuren en voor ieder die moet overgaan tot gedwongen verkoop van onroerende goederen, ook die krachtens artikel 1223, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek inbegrepen, is van het grootste belang, dat deze vermindering van registratierecht, vooral die van $2^1/_2$ tot $^1/_2$ pct. bij verkoop binnen het jaar, blijft bestaan. Bij de gedwongen veilingen toch zijn zeer dikwijls weinig gegadigden aanwezig, die eerst komen opdagen, wanneer het perceel door een makelaar in onroerende goederen of door den hypothecairen crediteur zelf is gekocht. Bij de afschaffing van het verminderd recht kan worden verwacht, dat makelaars of speculanten nog meer dan thans het geval is, zich van aankoop zullen onthouden, terwijl het voor een hypotheekbank, welke inkoopt, nog moeilijker zal worden om het pand tegen aankoopsom, vermeerderd met de veilingskosten, weder aan eenen ernstigen kooper over te doen. Juist door het geringe recht van een $^1/_2$ pct. is het dikwijls mogelijk een ingekocht pand tegen aankoopsom, vermeerderd met veilingskosten en registratierecht, zoogenaamd „vrij op naam" weder te verkoopen.

Het argument van den Minister in de Memorie van Toelichting, dat wie onroerende zaken koopt, dit niet doet met de bedoeling om ze na korten tijd weder van de hand te doen, gaat geenszins op in het geval van publieke en vooral niet bij executoriale veilingen. Ook met de argumenten van den heer H. DE JONG, in de nos. 2738 en 2739 van *het Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie*, waarop de Minister zich beroept, konden de leden hier aan het woord zich niet vereenigen.

Enkele leden zagen dan ook in de verhooging van laatstbedoelde rechten eene belemmering van den handel. Daarenboven hebben vroegere praktijken naar zij beweerden, geleerd, dat maar weinig van deze verhoogingen in 's lands kas terecht komt.

Aldus vastgesteld den 20sten April 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen het dorp Katwijk aan Zee, ten zuidoosten van de begraafplaats (388)

Enkele leden betwijfelden, of het wel wenschelijk is, dat duingrond privaatrechtelijk eigendom wordt; naar hunne meening behoort die publiekrechtelijk eigendom te blijven. Nog werd de opmerking gemaakt, dat de koopprijs voor dien voor bouwterrein bestemden grond, laag is.

Aldus vastgesteld den 18den April 1923

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met hare stoomschepen wordt medegegeven. (391)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp gaf enkelen leden aanleiding er hunne voldoening over uit te spreken, dat de thans gesloten overeenkomst met de N. V. Koninklijke West-Indische Maildienst gunstiger is, wat de regeling van het postvervoer betreft, dan het vroegere contract.

Anderzijds echter werd betreurd, dat de Koninklijke West-Indische Maildienst dikwijls Suriname op zijn dienst niet aandoet, wanneer dit de belangen der maatschappij medebrengen. Voor de exporteurs, die op verscheping hebben gerekend, is het niet aandoen van Suriname een ernstige schadepost en de ter verzending aangevoerde producten blijven dan op de plantages. Het is daarom hoogst wenschelijk, dat een geregelde dienst is gewaarborgd, en men zou gaarne van de Regeering vernemen, welke stappen daartoe van haar zijn te verwachten.

Een der leden had met leedwezen kennis genomen van hetgeen de Minister van Waterstaat 22 Maart j.l. in de Tweede Kamer (zie *Handelingen*, bladz. 1960) had gezegd in antwoord op de in het Verslag dier Kamer gestelde vraag betreffende het bergen van brieven en andere stukken, die geldswaarde bevatten, in drijvende brandkasten. Hij sprak de hoop uit, dat het nut van dergelijke kasten door het publiek beter zoude worden ingezien.

Aldus vastgesteld den 18den April 1923.

DE VEER.
BOSCH VAN OUD-AMELISWEERD.
WIBAUT.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

34ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 25 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. boekwerken; 3°. ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Voortzetting der behandeling en aanneming van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor 1923. — Aanneming van verschillende ontwerpen van wet.

Waarnemend Voorzitter: de heer van der Does de Willebois.

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 43 leden, te weten: de heeren W. Fransen, van Lanschot, Haffmans, de Waal Malefijt, d'Aumale van Hardenbroek, Croles, L. de Vries, Sijtsma, de Vos van Steenwijk, de Gijselaar, Westerdijk, Beelaerts van Blokland, van der Maesen de Sombreff, Schönfeld, van Embden, Mendels, van Wassenaer van Catwijck, Dobbelmann, Verkouteren, Idenburg, Gilissen, Slotemaker de Bruine, van der Lande, Anema, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Loon, Wittert van Hoogland, van der Hoeven, Smits, Haazevoet, Slingenberg, Smeenge, Franssen, van Basten Batenburg, Janssen, Blomjous, Douwes, Heerkens Thijssen, Diepenhorst, S. de Vries Czn., Steger, Wibaut,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Waterstaat.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. de volgende berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer de Veer, wegens ambtsbezigheden; van den heer Bosch van Oud-Amelisweerd, wegens ongesteldheid, waarschijnlijk ook volgende dagen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende boekwerken:

H. D. Rubenkoning. De Indische Belastingen in de Eerste Kamer der Staten-Generaal;

Jubileumnummer van de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* (1823—1923);

Verslag omtrent den dienst der Postspaarbank in Nederlandsch-Indië over 1921;

Algemeen Verslag van het onderwijs in Nederlandsch-Indië over 1920;

Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Nederlandsch-Indië:

(Voorzitter e. a.)

„'s Lands Caoutchoucbedrijf". Verslag over 1919 en 1920;

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Oost-Indië, 1920. Verhandelingen. Eerste gedeelte (met atlas);

Reglement voor het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

3°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Uitbreiding van het grondgebied der gemeente 's Gravenhage door toevoeging van de gemeente Loosduinen (412), en

Vereeniging van de gemeenten Stad-Ommen en Ambt-Ommen (420).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gezonden aan de afdeelingen;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de ontwerpen van wet nos. 27 en 401 de heeren Beelaerts van Blokland, Smeenge, d'Aumale van Hardenbroek, Arntz en van Basten Batenburg.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Vaststelling van hoofdstuk IX (Departement van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **W. Fransen:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een drietal punten in het kort te bespreken. In de eerste plaats de treinverbinding tusschen Zwolle en Leeuwarden.

Mijn geachte mede-afgevaardigde uit Friesland de heer L. W. de Vries heeft daarop de vorige week reeds gewezen en wat hij gezegd heeft, kan ik geheel onderschrijven. De Minister merkt in de Memorie van Antwoord op, dat er vijf sneltreinverbindingen zijn tusschen Zwolle en Leeuwarden, heen en terug, zoodat Leeuwarden niet misdeeld is. De verbindingen van uit den Haag en Rotterdam via Utrecht en van Amsterdam via Amersfoort zijn uitstekend in orde, maar in Zwolle begint het lijden. De treinen, die van Amersfoort komen, gaan door naar Groningen, de passagiers voor Friesland zien dien trein met goed materiaal vertrekken en moeten overstappen in minderwaardig, soms slecht materiaal. Van de vijf sneltreinverbindingen, die de Minister noemt, komen slechts twee als zoodanig in aanmerking. De andere drie stoppen tusschen Zwolle en Leeuwarden 6, 7, 8, soms 9 maal en verdienen dus veeleer den naam van snelboemels.

De passagiers, komende van Leeuwarden, met bestemming Amsterdam, Rotterdam of den Haag, moeten in Zwolle altijd overstappen. De trein, die via Arnhem naar Vlissingen rijdt, wordt door 70 à 80 pct. der passagiers te Zwolle verlaten. Ook de trein van Groningen is gewoonlijk slechts voor de helft bezet en evenzoo de trein naar Groningen.

Zou het niet mogelijk zijn, evenals vóór den oorlog, eenige goede wagens van den Haag en Amsterdam te laten doorrijden naar Leeuwarden? Waarom moeten wij overstappen en rijden in slecht materiaal, terwijl het goede materiaal grootendeels leeg wegrijdt? Ik zou den Minister willen verzoeken, daarin verandering te brengen.

Wij hebben dezer dagen kunnen lezen, toen niemand minder dan de voorzitter van den Vrijheidsbond spreekbeurten vervulde voor de Statenverkiezingen in Friesland, dat hij, de heer Dresselhuys, te kennen gaf, dat hij nu persoonlijk kennis gemaakt had met de slechte treinverbinding tusschen Leeuwarden en Zwolle en met het slechte materiaal, en dat hij niet zou nalaten den Minister van Waterstaat daarop opmerkzaam te maken. Voor iemand, die ter gelegenheid van de verkiezingen rondreist, is het wel aangenaam, met dergelijke opmerkingen den kiezers in het gevlij te komen en te zeggen: wij zullen wel zorgen, dat de Minister daarin ver-

(W. Fransen.)

betering brengt. Ik weet niet of de heer Dresselhuys het al heeft gedaan, maar het is beter dat wij, die jaar in, jaar uit de bezwaren ondervinden, deze zaak zelf ter hand nemen. De vorige week was het nog zoo sterk, dat in Steenwijk reeds de eerste-klasse-passagiers zich met staanplaatsen tevreden moesten stellen in zijgangen van heel ouderwetsche wagens.

Mijnheer de Voorzitter! Ik doe dan ook een beroep op den Minister, om den reizigers in het noorden zoo mogelijk eenigszins te gemoet te komen.

Het tweede punt betreft het kanaal de Lemmer—Groningen, voor zooveel betreft van Lemmer tot de Groninger grens. In de Memorie van Antwoord wordt gezegd, dat de schuld van het niet verbeteren van dat vaarwater voor een groot deel ligt in de houding van de Friesche Staten, omdat die niet willen afzien van de tolheffing.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat er hier een klein misverstand is.Friesland vraagt niet om verbetering van dat kanaal, maar Groningen, want het is een speciaal belang van Groningen. Nu hebben Gedeputeerde Staten van Groningen aan Gedeputeerde Staten van Friesland verzocht om medewerking, ten einde tot verbetering van dat kanaal te komen, welke medewerking Friesland bereid is te verleenen. Maar nu is de Regeering, op verzoek van Groningen, er achter gaan staan; zij wil een deel van de kosten van die verbetering dragen, maar eischt dan van Friesland, dat het van die tollen afstand doet. Hier wordt dus voor een zaak, waarbij Friesland geen belang heeft, van Friesland een groote kapitaalsoffering gevraagd. De opbrengst van de tollen op dat kanaal, dat ook veel bevaren wordt door de schepen, die de andere Friesche kanalen bevaren, moet dienen tot onderhoud van het heele Friesche kanalencomplex; gekapitaliseerd is dat een bedrag van meer dan 8 millioen gulden. Dat kan Friesland onmogelijk missen, omdat daarmede 1/3 van het budget van Friesland teloor zou gaan.

Friesland wil dus wel zijn medewerking verleenen tot verbetering van het kanaal, ter wille van een andere provincie, maar dan mag men niet van Friesland eischen opoffering van een zoo groot bedrag!

Een derde punt, dat ik wensch te bespreken, Mijnheer de Voorzitter, betreft een zaak, die al heel wat stof heeft doen opwaaien, en waarop de heer Mendels Vrijdag een vrij scherpe critiek heeft uitgeoefend. Zij betreft den aanleg van het baanvak Nieuwe Meer—Amsterdam.

Toen ik in November van het vorig jaar daarom verzocht werd, heb ik met enkele aannemers, die bekendstaan als personen, aan wie de uitvoering van dergelijke groote werken kan worden toevertrouwd, een onderhoud gehad. Den volgenden dag ben ik gegaan naar den Haag, en heb den Minister van Waterstaat een onderhoud verzocht, dat mij op de meest welwillende wijze is toegestaan. Ik heb daar medegedeeld, wat mij was bericht door de betreffende aannemers, die een groot kapitaal hebben gestoken in allerlei hulpmateriaal als stoombooten en schuiten, rails, kipkarren, locomobielen, locomotieven enz., en die nu niet eens in de gelegenheid waren gesteld, om naar een dergelijk belangrijk werk in te schrijven, hun kapitaal eenigszins productief te maken, om in hun onderhoud te voorzien.

Ik heb toen den Minister medegedeeld, dat ik gemachtigd was, om namens die aannemers binnen 24 uur, desnoods denzelfden dag, de schriftelijke, gezegelde verklaring over te leggen, dat dit werk voor f 500 000 minder zou kunnen worden uitgevoerd.

De Minister heeft daarop natuurlijk niet kunnen antwoorden, maar heeft toegezegd de zaak te zullen onderzoeken. Op 5 December kwam in de Tweede Kamer het voor mij volkomen bevredigende antwoord, dat men er niet aan dacht, de zaak te gunnen, doch dat nog niet beslist was over openbare of onderhandsche aanbesteding. Met het oog daarop heb ik 4 weken later in de afdeelingen de vraag gesteld, hoe het met de zaak stond, vooral in verband met de werkloosheid in het grondwerkersbedrijf. Nog voordat het Verslag uitkwam, wist de pers mede te deelen, dat het werk was gegund, zooals later ook bleek uit een noot onder het Verslag. Nu heeft mij deze loop van zaken bevreemd. De heer Mendels heeft er op gewezen, dat het contract steeds inhoudt, dat de gunning zal worden gegeven behoudens goedkeuring van den Minister van Waterstaat. De heer Mendels heeft betwijfeld, of dat noodig is. Maar ik merk op, dat hier eigenlijk van een contract geen sprake is, want dat komt eerst tot stand, als de besteder het werk aan een van de inschrijvers of aan den eenigen inschrijver heeft gegund. Ofschoon dus dat contract geen contract is, kan ik mij toch voorstellen, dat de Minister zich daaraan eenigszins moreel gebonden acht. Als de aanbesteding van Overheidswege plaats heeft, dan staat er altijd in: behoudens goedkeuring van den Minister, zooals in aanbestedingen vanwege de gemeentebesturen altijd staat: behoudens goedkeuring van B. en W. of behoudens goedkeuring van den raad, omdat het mogelijk is, dat de aanbestedingssom boven de begrooting gaat en dus meer noodig is, dan het krediet, dat is toegestaan. Nu is de overeenkomst in zooverre een contract, dat het bindend is voor elk van de inschrijvers persoonlijk tegenover den aanbesteder, dat zij aannemen, het aanbestede werk voor het door hen ingeschreven bedrag uit te voeren. De aanbesteder daarentegen heeft het recht, om den inschrijver uit te kiezen, die hem het meest aanstaat en eerst daarna volgt het contract. Nu is het vrij algemeen bekend, dat een eenheidsprijs van f 1,65 per M³. voor dit werk veel en veel te hoog is. Mij is voorgerekend, dat in November 1922 f 1,15 een zeer goede eenheidsprijs was, wat een verschil uitmaakt van f 500 000. Als de Minister van Waterstaat zich moreel gebonden acht aan dit contract, omdat de vorige Minister min of meer de vrije hand heeft gelaten aan dezen ingenieur, dan behoeft hij toch niet het contract goed te keuren, dat zoover gaat boven de begrooting. Nu weten wij niet, hoe groot de begrooting van dit werk was, maar het geeft te denken, als op 1½ millioen f 500 000 te hoog wordt ingeschreven. Of er is geen begrooting gemaakt, òf zij is opgemaakt in overeenstemming met den inschrijver, òf zij is opgemaakt, toen de inschrijver al bekend was. Het is mij bekend, dat dat wel eens voorkomt, en daarom kan ik dat zeggen. Als de Minister zich moreel gebonden acht om dezen inschrijver het werk te gunnen, dan moet de aanneemsom toch eenigszins in overeenstemming zijn met de begrooting! Was dat zoo, dan was de begrooting veel en veel te hoog. Dan raakt het kant noch wal, dat iemand, die zoo weinig verstand heeft van dergelijke werken, een begrooting opmaakt, die 1/3 te hoog is.

Maar deze zaak is nu achter den rug, omdat wij gelezen hebben, dat de gunning heeft plaats gehad. Maar wat is dat voor een gunning?

De Minister voelde zich moreel gebonden door die eerste inschrijving, maar die is niet gehandhaafd, want er heeft een tweede inschrijving plaats gehad, weer door één persoon. De overeenkomst van Augustus is door den Minister dus niet geaccepteerd, dus Zijn Excellentie schijnt niet tevreden te zijn geweest met het bedrag, waarvoor die persoon eerst heeft ingeschreven.

Het werk is nu aangenomen door denzelfden persoon voor twee ton lager, zooals de Minister zegt, met het oog op de wijziging in de economische verhoudingen, als bv. lager prijzen van de kolen en lager loonen. Het blijft echter hetzelfde, want sinds het eerste aanbod in November is ook dat bedrag met twee ton omlaag gegaan voor ieder ander.

Het spijt mij, dat deze zaak zoo geloopen is, en het heeft mij sterk bevreemd. Ik hoop, dat de Minister daarover straks zijn licht zal doen schijnen. Hij achtte zich moreel gebonden aan de eerste inschrijving, maar heeft toch een tweede inschrijving doen plaats hebben, terwijl de eerste is tenietgedaan. Zijn Excellentie heeft dus gemeend, er niet aan gebonden te zijn. Wij hadden echter kunnen verwachten, dat de Minister een anderen weg zou hebben bewandeld, en op een andere wijze een inschrijving zou hebben gehouden, maar dat is niet gebeurd.

De heer Mendels heeft reeds geciteerd, dat de Minister in de Tweede Kamer heeft gezegd, dat hij het werk om die en die reden had gegund, maar later is toch gebleken, dat dat werk niet gegund was, want er heeft opnieuw een inschrijving plaats gehad door denzelfden persoon.

Daarbij komt nog, dat de aannemer f 35 000 schadevergoe-

(W. Fransen e. a.)

ling heeft gekregen, omdat het werk wat langer had geduurd dan hij had gedacht. Maar iedere aannemer zal gaarne enige schade lijden, wanneer hij een dergelijk werk onder handen heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef er niet verder over te spreken. Ik hoop, dat de Minister straks gelegenheid zal hebben, deze zaak nader toe te lichten, want anders is het iets, dat niet door den beugel kan.

De heer **van der Maesen de Sombreff**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag heeft men zijn teleurstelling er over uitgesproken, dat de post van f 150 000 voor een tunnel onder den spoorweg te Heerlen wederom van de begrooting is geschrapt. De Minister heeft daarop geantwoord:

> „Met de leden, die dit onderwerp ter sprake brachten, betreurt de ondergeteekende, dat onder de op zich zelf wenschelijke zaken, waarvoor de aanvankelijk uitgetrokken gelden wegens den toestand van 's lands financiën niet konden worden gehandhaafd, ook het hier bedoelde werk moest worden gerangschikt."

Mijnheer de Voorzitter! Met dien tunnel is het een ware lijdensgeschiedenis geweest. Ongeveer tien jaar geleden, misschien is het zelfs al langer geleden, zijn daarover reeds onderhandelingen gevoerd met het gemeentebestuur van Heerlen. Er zijn allerlei plannen gemaakt, en toen het zoover kwam, dat eindelijk een post van f 150 000 er voor op de begrooting was gezet, werd die weer geschrapt, uit de overweging, dat men zooveel bezuinigen en versoberen moest en deze uitgave niet kon gedaan worden. En toch is het een allernoodzakelijkst werk. Er is aan dien overweg in de Willemstraat een bijzonder druk verkeer. Telkens ziet men er rijwielrijders, voetgangers en voertuigen staan, die niet zelden 20 minuten, ja, soms wel een half uur er moeten wachten.

Dat ligt niet aan het dienstpersoneel van het station of van den overweg, maar aan het zeer beperkte kleine rangeerterrein dat daar is.

Er komt nog bij, dat die overweg voor een zeer groot deel van de inwoners van Heerlen de toegangsweg vormt naar het station. De menschen, die van dien kant van Heerlen naar het station willen, moeten minstens 20 minuten vroeger van huis gaan dan in normale omstandigheden noodig zou zijn, willen zij niet het risico loopen, te laat aan den trein te komen.

Nu kan men zeggen: door de tijdsomstandigheden wordt het werk te duur en daardoor niet uitvoerbaar, maar zou men hier niet een tijdelijke kleine verbetering kunnen aanbrengen, door aan dien slagboom zulk een inrichting te maken, zooals dat ook in Venlo en Maastricht het geval is, dat een gedeelte van den slagboom kan worden geopend voor de voetgangers en rijwielrijders? Dat zou al een heel belangrijke verbetering zijn en in afwachting van den tunnel zou men daarmede reeds zeer tevreden zijn.

Het zou slechts een betrekkelijk geringe uitgave vorderen. Nu is er op de wenschelijkheid van deze kleine verbetering reeds herhaaldelijk gewezen, maar er is nog niets van gekomen. Ik heb te veel hoogachting voor de directie der Nederlandsche spoorwegen om maar een oogenblik te kunnen veronderstellen, dat hier onwil of onverschilligheid in het spel zou zijn, maar ik kan mij toch voorstellen, dat er anderen zijn, die daar anders over denken, en dat zou jammer zijn.

Ik heb nu vertrouwen in de bekende voortvarendheid van dezen Minister en hoop, dat nu eindelijk deze kleine verbetering voorloopig in afwachting van den tunnel zal worden aangebracht: hij zal daardoor iets bevorderen, dat voor de menschen te Heerlen van groot belang is. Ieder, die daar ter plaatse komt, ziet onmiddellijk, dat de thans bestaande toestand een wantoestand is.

Ik hoop, dat de Minister er voor zal willen zorgen, dat nu eindelijk deze kleine verbetering, die zeer weinig geld zal kosten, in zeer korten tijd tot stand komt.

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een aangelegenheid te bespreken, die niet in het Voorloopig Verslag is opgenomen, ik bedoel de doorbraak,

(van Lanschot.)

die heeft plaats gehad in de kade van den Beerschen overlaat.

Ik heb u, Mijnheer de Voorzitter, zooals u weet, en ook den heer Minister vooraf van mijn voornemen in kennis gesteld en ik meen dat er geen bezwaar is deze aangelegenheid ter sprake te brengen, omdat eigenlijk de doorbraak heeft plaats gehad eerst nadat ons Voorloopig Verslag is vastgesteld.

Zooals men weet, is de geschiedenis van de Beersche Maas, waarover ik ook in deze Kamer herhaaldelijk heb gesproken, inderdaad een lijdensgeschiedenis. Na jarenlange overstroomingen en na vergeefsche pogingen om deze moeilijke materie tot een oplossing te brengen, is men eindelijk aan de hand van het rapport der bekende Staatscommissie-Jolles gekomen tot een voorloopigen *modus vivendi*, die hierin bestaat, dat de bestaande kade, die in vroegere tijden in de Beersche Maas werd gelegd, zou worden versterkt en opgehoogd tot de hoogte van 10,80 M. In verband met het onderhoud van de kade is, onder voorzitterschap van jhr. mr. van Sasse van Ysselt, het waterschap „De Maaskant" opgericht. Sindsdien is bij beschikking van den Minister van Waterstaat, dd. 20 October 1921, La. A, afdeeling Waterstaat, A, aan het waterschap „De Maaskant" de door hetzelve gevraagde vergunning verleend tot het maken van een overlaatskade in het winterbed aan den linkeroever der rivier de Maas, in den bovenmond van den Beerschen overlaat, tusschen de kilometerraaien 168 en 173 der herziene rivierkaart, onder de gemeenten Linden, Gassel en Escharen.

Het werk werd door en op kosten van het Rijk uitgevoerd, te gelijk met de in verband daarmede algeheel door het Rijk te bekostigen afgraving van uiterdijken ter plaatse aan de buitenzijde der nieuwe kade. Die afgraving wilde de Staatscommissie-Jolles in het rapport, ten einde de Maas ter plaatse voor haar winterbed meer capaciteit te geven. Voor die afgraving, inbegrepen onteigening, voteerde het Rijk immers spontaan f 525 000. De afgegraven grond moest worden geborgen en daarvan mocht het waterschap de nieuwe kade maken. Het Rijk deed dat werk voor het waterschap en passant, wat goed gezien was, omdat het als één werk kon worden beschouwd en aldus het voordeeligst uitkwam. Er werd daarvoor een contract aangegaan met het Rijk.

De regeling was, dat het waterschap zou moeten bekostigen de meerdere kosten van de ophooging tusschen 10.35 en 10,80 M., terwijl het Rijk er voor zou zorgen, dat de kade werd versterkt en gebracht op de hoogte van 10,80 M. Het spreekt vanzelf, dat het beter was, dat het geheele werk in één hand bleef. Het Rijk heeft dan ook op zich genomen het heele werk uit te voeren en zou naderhand van het waterschap het bedrag van de verhooging ontvangen.

In Januari van dit jaar werd het werk voltooid. Het waterschap „de Maaskant" heeft toen, in goed vertrouwen op de heeren van den Rijkswaterstaat, het werk aanvaard. De als steeds even voortvarende als voorzichtige voorzitter van het waterschap, jhr. mr. van Sasse van Ysselt, meende echter wel te doen, den Minister de vraag te stellen, of men voor den komenden winter geen bijzondere voorzieningen moest nemen, of de kade niet wat te los in elkaar zat en of het niet noodig zou zijn, daar de kade ook als overstortdam zou moeten dienen, haar te kraammatten, ter voorziening tegen het overloopend water.

De voorzitter van het waterschap werd door de heeren van den Rijkswaterstaat volkomen gerustgesteld. Die geruststelling vind ik herhaald in de Memorie van Antwoord op het ontwerp van wet tot verhooging van de begrooting voor het Departement van Waterstaat, n°. 279 (1922/23, IIde Kamer), waar de Minister zich aldus uitlaat:

> „Bovendien behoeft, aangezien de nieuwe kade het door de Beersche Maas-commissie aanbevolen — zeer zware — profiel heeft, samengesteld is uit beste kleigrond en met zwaar spoor is ingereden, voor beschadiging of wegstrooming der kade in den komenden winter geen vrees te bestaan."

Het bestuur van het waterschap werd natuurlijk door deze uitlating van den geachten bewindsman volkomen gerustgesteld.

(van Lanschot.)

Maar jawel, de gebeurtenissen hebben de heeren van den Waterstaat leelijk in het ongelijk gesteld, want bij de eerste de beste gelegenheid, dat het water was gewassen en over de kade liep, zijn er twee gaten in geslagen en als gevolg daarvan hebben wij weer de gewone misère gehad van de Beersche Maas. Tal van dorpen liepen onder water en de schade was ditmaal bijzonder groot, omdat de landbouwende bevolking bij het uitzaaien der gewassen niet meer op zoo'n plotselinge ramp had gerekend. Daarbij komt, dat de stand van de rivier wel hoog, maar niet bijzonder hoog was; men had, wat men in die streken noemt, een kleine Beers; als het een groote Beers was geweest, zou de omvang van de ramp niet te overzien zijn geweest en was de heele kade waarschijnlijk weggespoeld.

Mijnheer de Voorzitter! Welke was de bestemming van die waterkeering? Tweeërlei. In de eerste plaats had zij ten doel, om het water tot 10,80 M. te keeren, maar in de tweede plaats had zij het nevendoel, niet minder belangrijk, dat zij moest dienen als overstort; als de Maas boven de 10,80 M. gerezen was, moest de kade bestand zijn tegen het overloopende water, dat uit de Maas zich stort in de Noordbrabantsche poldervlakte.

Welnu bij de eerste de beste gelegenheid is gebleken, dat de kade aan haar bestemming niet heeft voldaan. Mijnheer de Voorzitter! Hierbij is m. i. de eer van den Nederlandschen waterstaat gemoeid, want in Januari werd de kade afgeleverd, welke volgens herhaalde verzekering van de heeren van den waterstaat puik bestand moet zijn tegen het water van den komenden winter, en op 7 Maart hebben de gebeurtenissen de heeren van den waterstaat in het ongelijk gesteld en is de kade op twee plaatsen weggespoeld. Mij is zelfs medegedeeld door de ooggetuigen, dat de kade volstrekt niet alleen uit klei was opgetrokken, doch dat er ook veel zand bij was en dat de zoden bij de doorbraak in de hoogte zijn gespoten, terwijl de feiten hebben aangetoond, dat de kade eigenlijk nog niet vast genoeg was, in elk geval niet bestand was tegen den overstort.

Het staat dus onomstootelijk vast, dat een werk, hetwelk op 9 Januari door het Rijk is afgeleverd, naar verzekering van de heeren van den waterstaat, als geheel in orde, op 7 Maart niet voldoende is gebleken en niet aan zijn bestemming beantwoordde.

Wat heeft nu het waterschap gedaan, toen die doorbraak had plaats gehad? Toen is natuurlijk vergaderd en het bestuur heeft het zijn plicht geacht om ten spoedigste in die doorbraak te voorzien, om erger rampen te voorkomen. En in de laatste vergadering is dan ook het besluit genomen, om te zorgen dat de gaten in den dijk werden gedicht.

Middelerwijl heeft de voorzitter van het waterschap de volgende vraag tot den Minister gericht:

,,Is de Minister bereid mede te deelen, waaraan te wijten is, dat de nieuwe overlaatskade in den Beerschen Maasmond onlangs is doorgebroken, en zulks in strijd met de geruststellende mededeelingen, welke door den Minister omtrent de soliditeit van die kade gegeven werden bij zijn Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag over de wijziging van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922, Stuk nº. 279, Zitting 1922—1923?"

Het antwoord van de Regeering hierop luidde:

,,Ik heb de eer u mede te deelen, dat beantwoording van de in het ter zijde genoemd schrijven bedoelde vraag niet binnen den gebruikelijken termijn zal kunnen plaats hebben, vermits het ter zake ingestelde onderzoek nog niet is beëindigd."

In deze omstandigheden gevoel ik, dat ik, zoolang het onderzoek nog niet is beëindigd, niet bij hem mag aandringen op een pertinente verklaring van de Ministerstafel. Van den anderen kant stel ik er echter prijs op thans reeds met nadruk te verklaren, dat het mij wil voorkomen, dat niet alleen het recht maar ook de billijkheid en de rechtvaardigheid er heen wijzen, dat de kosten die het waterschap heeft moeten maken

(van Lanschot c. a.)

om de dijkgaten te herstellen, zij het niet geheel, nochtans voor een zeer groot gedeelte, door het Rijk moeten worden vergoed.

De heer **van der Lande**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen heb ik gesproken over werken, die de Staat der Nederlanden uitvoert, werken, die gerangschikt kunnen worden onder noodzakelijke en niet noodzakelijke. Hetgeen ik toen heb gezegd, schijnt aanleiding te hebben gegeven tot de meening, dat ik zou zijn geweest tegen productieve werken. Ik ben integendeel voor productieve werken, indien de productiviteit daarvan bewezen wordt. Ik ben niet voor improductieve werken, omdat de uitgaven daarvoor, in verband met de huidige financieele omstandigheden van het land, niet gemotiveerd zijn.

Wanneer ik de Waterstaatsbegrooting naga, dan zie ik, dat daarop geregeld posten voorkomen, die achterwege hadden kunnen blijven, en andere, die achterwege gebleven zijn. En dan spijt het mij, dat ik daar niet mocht vinden werken, die als eindwerk moeten dienen van een werk, dat sedert jaren begonnen is. Ik heb hier de normaliseering van den Gelderschen IJssel op het oog. De voortreffelijke werkzaamheden van den Rijkswaterstaat hebben inderdaad van die rivier gemaakt wat er van te maken was. Ik geloof zelfs, dat de waterstaat zich zelf heeft overtroffen, wanneer wij zien, dat de vaardiepte op deze rivier na de normaliseering zooveel beter is geworden dan men mocht vermoeden. Nu is het zoo jammer, dat de honderdduizenden guldens, die aan dat werk zijn ten koste gelegd, niet productief gemaakt worden, omdat de waterstaat een stuk van die rivier — een stuk liefst midden in de rivier gelegen, nl. het vak tusschen Zutphen en Brummen — niet genormaliseerd heeft. De vaarweg van den kop van de rivier is nu goed, dan komt er een zandbank en verder is de rivier weer in voldoenden toestand. Ik betreur het, dat dit werk niet voleind wordt en dat er wel andere werken, die minder noodzakelijk zijn, onder handen genomen worden.

Ik zou zelfs zeggen, dat, waar dit werk bijna voleind is, dit toch gaat vóór een haven van Vlissingen. Misschien kan de Minister mij bij deze gelegenheid duidelijk maken, waar het groote Landsbelang van die haven in zal bestaan. Voor zoover ik heb kunnen informeeren, zal ze moeten worden een aanloophaven; het staat trouwens ook in de statuten. Hoewel ik niet geheel onbekend ben met scheepvaart en handel, moet ik toch zeggen, dat het woord ,,aanloophaven" een woord is, dat nu niet alle dagen gebruikt wordt. Ik heb daarom mijn licht elders opgestoken en ben tot de conclusie gekomen, dat de bedoeling van die haven van Vlissingen is, dat de groote stoombooten van de Red-Star Line van Amerika op Antwerpen Vlissingen zullen aanloopen, en wel om passagiers en post te lossen. De passagiers gaan dan van Vlissingen naar Roosendaal en van Roosendaal naar Antwerpen, wat een oponthoud is zoo groot, dat in dien zelfden tijd de boot in Antwerpen kan zijn.

Misschien is het de bedoeling van Vlissingen iets anders te maken. In de Tweede Kamer is aangehaald de uitspraak van een Duitschen professor, dat Vlissingen een van die havens is, waarvan op den duur alles is te maken. Die professor schijnt de gemoederen zoo opgewonden te hebben, dat men denkt, dat daar een tweede Antwerpen zal verrijzen. Laat ik zeggen, dat men zich die illusie toch niet moet maken. Zoo schept men niet een commercieele haven; zoo brengt men niet op een plaats als Vlissingen al datgene wat Amsterdam, Rotterdam en Antwerpen bezitten. Men zal zeggen, dat voor deze haven een wetsontwerp is aangenomen, en dan geef ik dat toe, maar de Minister weet wel, dat die werkzaamheden niet zoo urgent zijn, dat zij niet uitgesteld kunnen worden. Het is jammer, dat zoo iets niet achterwege blijft, terwijl hetgeen ik noemde als noodzakelijk, de normaliseering van den IJssel, niet geschiedt.

Zoo is er ook een wetsontwerp aangenomen voor het maken van een brug bij het Katerveer bij Zwolle. De toestanden zijn de laatste jaren heel anders geworden. De heer Franssen wees reeds op de noodzakelijkheid, dat die brug daar komt, en ook ik wil trachten die noodzakelijkheid aan te toonen. Het

34ste VERGADERING. — 25 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(van der Lande e. a.)

autoverkeer is daar druk geworden en het gevaar is er nog meer toegenomen. Wanneer ik het ongeluk in herinnering breng, dat pas plaats gevonden heeft en dat gelukkig geen menschenlevens kostte, dan wijs ik den Minister vooral op den toestand, die ontstaat bij storm. De IJssel kan dan daar, waar de pont ligt, breed als hij daar is, zeer hol staan. Het gevaar is dan groot voor persoonlijke ongelukken.

De weg van de Veluwe naar Overijssel is dikwijls versperd, omdat de pont meermalen niet vaart, daar de menschen zoo voorzichtig zijn bij storm niet over te varen. Bij ijsgang en hoog water is de vaart wekenlang versperd.

Ik kan dus niet anders doen dan ondersteunen hetgeen de heer Franssen heeft gezegd en den Minister aanraden een dergelijk noodzakelijk werk niet achterwege te laten.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch kort te spreken over enkele punten, waarbij het belang van de scheepvaart is betrokken, maar waarbij evenzeer het belang van landbouw, handel en nijverheid op den voorgrond treedt.

Laat ik echter beginnen met den Minister dank te brengen voor veel wat in het afgeloopen jaar van de wenschen der scheepvaart in vervulling is gegaan.

En dan denk ik allereerst aan het gebod, gedaan aan de automobilisten, om, wanneer zij met hun wagens staan te wachten voor open bruggen, het schelle licht tijdelijk te dooven of te maskeeren.

In verschillende kringen heeft men over dit verzoek gelachen, evenwel ten onrechte. De schippers ondervonden bij die gelegenheid van de schelle lichten bij hun doorvaart van bruggen grooten last.

De schippers zijn voor de vervulling van dezen wensch dankbaar.

Evenzeer wensch ik den Minister te danken voor het instellen van den nieuwen ijsinlichtingsdienst, waarvan het nut in den afgeloopen winter dadelijk kon worden nagegaan. Die dienst heeft, dat is de algemeene meening, gunstig gewerkt. In dezen, wat de vorst betreft, zonderlingen winter heeft men van dezen nieuwen dienst goed geprofiteerd.

Gelijk bekend is aan hen, die eenigszins met de Zuiderzee vertrouwd zijn en weten, wat op het punt der ijsbezetting daar dikwerf wordt ondervonden, kan men niet anders dan de gedane pogingen toejuichen.

In herinnering breng ik, dat bij betrekkelijk weinig vorst de rivieren dadelijk grondijs afvoeren en dat, veel vroeger dan men denken zou, afgaande op wat op het land ter zake te zien is, van dat grondijs last wordt ondervonden. De havens worden al spoedig daardoor moeilijk bereikbaar of ontoegankelijk en daarom is het voor hen, die zoo lang mogelijk in de vaart willen blijven, een voordeel, van de toestanden aan de Zuiderzee op de hoogte te zijn.

Welnu, dit was thans mogelijk en deed velen goed.

In de derde plaats spreek ik niet alleen voor gewone schippers, maar vooral ook voor pleiziervaarders, mijn vreugde uit over den uitleg van het baken van „den Steen" op het Tjeukemeer.

En eindelijk dit: men vroeg een mistsein op de haven te Stavoren. Dit werd toegezegd, ook daarvoor is men dankbaar. Helaas niet voldaan.

Zijn mijn inlichtingen juist, dan wil men dit sein plaatsen op het zuiderhoofd. Dit nu dient nader overwogen te worden, omdat ik van meerderen vernam, dat men dit sein plaatsen moet op het noorderhoofd en wel omdat de dammen hiervan verder in zee zijn uitgebracht en voor hen, die over de noord komen, dit punt beter is.

Mijnheer de Voorzitter! Na deze inleiding het volgende. Over bezuiniging is ook nu weer door ieder bij dit hoofdstuk gesproken. Men gaat met de gedachte akkoord, wil meehelpen, maar voegt in den regel een of anderen wensch aan dat betoog toe.

Schijnbaar komt men dan met zich zelf in strijd, dit behoeft in werkelijkheid niet het geval te wezen.

Alles eischt voorbereiding, waterstaatswerken niet het minst, en naar mate zij grooter zijn, vordert dit meer tijd.

En nu is het zeker goed, dat vele werken, al kunnen ze niet

(Smeenge.)

dadelijk worden uitgevoerd, al vast worden onderzocht, opdat, wanneer er geld is, men goed weet welk plan, als het meest noodige, moet worden gesteund.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, zoo wensch ik den vorigen spreker bij te vallen wat zijn betoog betreft voor het afwerken van de IJselverbetering.

Het moge waar zijn, dat sommige werken moeten worden nagelaten om der zuinigheid wille, ik zou willen vragen, of het niet mogelijk is, maatregelen te nemen, waardoor voorkomen wordt, dat van een werk, met veel geld tot stand gebracht, later kan gezegd worden, dat het onpractisch is gemaakt. Reeds jaren is door de schippers de wensch uitgesproken, om, als er een sluis moet worden gebouwd of een kanaal gegraven, vooral eerst de schippers over de uitvoering van dit werk te hooren. Niet dat ik iets wil afdingen op de theoretische kennis van de ingenieurs, de practijk is toch ook veel waard. Van ons verzoek is niet de bedoeling het te willen meeweten, alleen nuttige aanwijzingen te kunnen geven, waardoor later meer en beter van het werk kan worden geprofiteerd.

Mijnheer de Voorzitter! Op mijn vraag: Minister, wilt gij aan ons verzoek voldoen, wensch ik thans geen beslist antwoord, omdat ik dit punt rauwelijks in het debat bracht; toezegging het ernstig te zullen overwegen, is mij voldoende.

In het Voorloopig Verslag zijn vele regels gewijd aan de vernieling van de wegen door auto's, enz. Dat daartegen maatregelen moeten worden genomen, zal niemand weerspreken. Ik kan mij begrijpen dat de Minister o. m. ook zoekt naar beteren aanleg van wegen en dat er proeven moeten worden genomen om te weten te komen wat de sterkste soort weg is.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, hoezeer ook dit noodig is, ik zou toch niet gaarne willen dat de onzekerheid, waarin men te dien opzichte verkeert, aanleiding gaf om elke aanvraag om steun voor een nieuwen weg onvoorwaardelijk af te wijzen. Er kunnen bij den aanleg van een weg veel grooter belangen betrokken zijn dan men oppervlakkig denkt, vooral in dezen tijd van werkloosheid, die het mogelijk maakt, dat nieuwe stukken grond worden ontgonnen, opdat er later voedsel op kan worden verbouwd. En nu is het herhaaldelijk gebeurd, dat voor een dergelijk werk Rijkssubsidie werd geweigerd, terwijl daardoor niets van het werk kon komen. Dat weigeren van steun werkt verderfelijk.

In latere jaren is door het oprichten van wegschappen op dit terrein veel kwaad voorkomen. Ik hoop echter, dat de Minister vragen als de bedoelde niet zal afwijzen vóór alle omstandigheden zijn nagegaan en blijkt, dat het niet anders kan.

De spreker, die mij voorafging, sprak over den IJssel en zeide, dat het zonde was, dat de millioenen, die aan de verbetering van die rivier zijn besteed, niet volledig productief worden gemaakt. Dit zou wel of eerder het geval zijn, indien een stuk van 12 K.M. lengte werd in orde gebracht. De Minister zegt: dat kan thans niet, want er zou 4 à 4½ ton mee gemoeid zijn. Toch vindt men op deze begrooting een post van f 50 000 voor gedeeltelijke verbetering niet van de hoofdrivier, maar van een zijtak.

De heer van de Lande heeft niet onduidelijk in het licht gesteld, dat doordat men bij het verbeteren van de rivier aan twee zijden begonnen is, met het gevolg dat nu in het midden een stuk is gelegen van 12 Kilometer met minder diepte, daardoor de bevaring van de geheele rivier zeer wordt bemoeilijkt. Men heeft gekregen zandnederzettingen, waar de diepere stroom de hoogere gronden omwoelt. Daarom heeft de heer van de Lande er op aangedrongen, dat met de verbetering van die rivier worde voortgegaan, omdat alleen, wanneer ook het middenstuk in orde is gebracht, volledig profijt kan worden getrokken van de uitgegeven gelden. Welnu daarbij sluit ik mij van harte aan.

Mijnheer de Voorzitter! In de stukken is ook gesproken over de waterwegen in Overijssel in het algemeen, over die van het waterschap Vollenhove in 't bijzonder en gevraagd, hoe het mogelijk was, dat op een vraag in de andere Kamer, wie met verbetering van den toestand aldaar moet beginnen, een ontwijkend antwoord werd gegeven. Vast staat, ook voor

(Smeenge.)

mij, dat het niemand anders is dan de Staat der Nederlanden, die verplicht is op te treden.

Ik zal de geschiedenis van deze zaak — het is een proces van langen adem — niet in den breede gaan uiteenzetten. Men weet, dat in dat waterschap is opgericht een stoomgemaal, met de bedoeling, den grond op een lager peil af te malen en zoo bebouwing mogelijk te maken. Er is voortdurend gewaarschuwd, dat niet te doen, tenzij te gelijk werd gezorgd voor verdieping van de watergangen in dat waterschap, opdat straks de geteelde producten op een goede wijze zouden kunnen worden afgevoerd en de schipper, evenals vroeger voor andere reizen, van die wateren kon gebruik maken. Verschillende Ministers hebben telkens te kennen gegeven, dat men niet zou beginnen met malen voor de toestand van de waterwegen was verbeterd. Mijnheer de Voorzitter! Men heeft helaas op een oogenblik het recht tot malen gegeven, zonder dat de watergangen op diepte waren gebracht en zonder dat de Nienbergersluis te Zwartsluis een beteren drempel had gekregen.

In de Memorie van Antwoord lezen wij:

> ,,Het is aan ondergeteekende bekend, dat van de zijde van het waterschap Vollenhove wordt gestreefd naar partieele inpolderingen met afzonderlijke bemaling, waardoor de waterstanden vermoedelijk nog verlaagd zouden worden.
>
> Evenwel hebben Gedeputeerde Staten uitdrukkelijk verklaard, dat de noodzakelijke verbetering der scheepvaartwegen door deze bemalingsplannen in geen geval mocht worden opgehouden, welke meening ondergeteekende deelt. Genoemd college gaf evenwel ook stellig te kennen, dat — indien de scheepvaartquaestie niet spoedig werd opgelost — naar zijn meening, het niet noodig zal zijn het maalpeil ten behoeve der scheepvaart tijdelijk te verhoogen.
>
> Overigens werd nog geen nader bericht ontvangen, zoodat de ondergeteekende zich ter zake van eenig verbeteringsplan nog geen meening heeft kunnen vormen. Inmiddels is bij voormeld college aangedrongen op bespoediging van de beantwoording van meerbedoeld schrijven."

Uit landbouwoogpunt is men in dat waterschap nog niet tevreden over het peil dat thans wordt verkregen. Men zou van den bodem nog veel meer nut kunnen trekken, indien men tot partieele bemaling van gedeelten kon overgaan. Het onvermijdelijk gevolg daarvan zal wel zijn nog verdere verlaging van den waterspiegel en dan wordt het voor de schippers nog onmogelijker hun brood te verdienen.

De Minister zegt daar, het zal niet gebeuren, en ik ben hem dankbaar voor die uiting. Al zouden de bodembewerkers daardoor een oogenblik langer moeten wachten, zij zouden zich dat moeten getroosten ter wille van de genoemde medemenschen. Gelukkig, dat behoeft naar mijn meening niet. Indien men ten opzicht van de waterwegen dadelijk maar een juister standpunt inneemt.

Met de andere werken moet niet worden gewacht, maar met het daarstellen daarvan moeten de maatregelen, die noodig zijn om een ander deel van de Nederlanders geen schade te doen, gelijken tred houden.

Ik zou den Minister verder nog dank willen zeggen voor zijn antwoord in zake de opmerkingen over den Dortschen waterweg. Er is aan den Minister gevraagd: wat is uw standpunt ten aanzien van het dichten van het Berengat, waartegen de binnenvaarders zoo enorm zijn gekant, omdat als gevolg daarvan hun weg 5 K.M. langer wordt, iets, wat in dezen tijd zeker niet door den beugel kan, nu zij toch al zooveel moeite hebben om zich staande te houden.

De Minister antwoordt daarop, dat dit z. i. niet noodig is, en dat hij het eerst eens zal aanzien. Mocht het blijken, dat het toch noodig is, dan kan nog worden overwogen of door andere maatregelen, b.v. het maken van een sluisje, in de bestaande behoeften kan worden voorzien.

Wat is de waarde van dien waterweg? De Regeering heeft eens gezegd, dat, wanneer de onderhandelingen met de gemeente Dordrecht zullen zijn afgeloopen, het aan haar niet zal liggen, waaruit voor mij volgt, dat zij de waarde er van erkent. En dat is ook naar anderer meening het geval. Wij hebben toch kunnen lezen, dat de heer van Gijn, die bekend is als de bezuiniger, er niet tegen op zag bij den Minister aan te dringen, om dit werk tot stand te brengen, zoo gauw er weer wat geld voor deze doeleinden zal zijn. Uit die bijvoeging volgde, dat het haast nog niet ging, maar er bleek ook uit, dat een oud-Dordtenaar als de heer van Gijn overtuigd is van de noodzakelijkheid van dien waterweg.

De heer Westerdijk heeft de vorige week der Regeering aanbevolen, zoo spoedig mogelijk af te maken de voorgenomen havenwerken te Delfzijl. Mijnheer de Voorzitter! Daar zijn tal van redenen voor om zoo te handelen, niet het minst die, rakende het belang van handel en nijverheid. Welnu, daaraan paart zich ook het belang van de scheepvaart. Ik wil mij daarom bij dezen geachten afgevaardigde aansluiten en de Regeering uitnoodigen tot spoedig handelen. De provincie Groningen heeft daar recht op.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans aan een waterwerk van gelijken aard. Ik betreur zeer, dat men den Minister aan de overzijde heeft afgenomen het geld voor de haven in den Stoofpolder. Ik zeg niet, dat men dien post van de begrooting heeft afgenomen, omdat men door het indienen van een motie gedaan wilde krijgen, dat er voor Vlissingen meer zou gebeuren dan oorspronkelijk in de bedoeling lag, wel dat het besluit aan de stemming over de motie voorafging. Ik heb dat besluit diep betreurd en doe dat nog. Indien de sprekers aan de overzijde volkomen op de hoogte waren geweest van het langdurig proces, dat over dien aanleg was gevoerd, of liever zich duidelijker hadden voor oogen gesteld de groote noodzakelijkheid om op dat punt bij stormweer een gelegenheid te hebben om te vluchten, dan, meen ik, zouden zij anders hebben gehandeld.

In Bruinisse had men er stellig op gerekend, dat dit werk tot stand zou worden gebracht, en geen wonder; er was immers destijds na lang over en weer schrijven en praten een commissie benoemd onder leiding van den waterstaat, waarin menschen van de practijk naast die van de theorie mochten meespreken en aanwijzingen mochten geven omtrent de beste plaats, waar deze haven moest komen.

Die gemeenschappelijke behandeling heeft geleid tot de conclusie, dat die haven daar moest zijn en de Regeering begon met de uitvoering van het werk, zoowel door onteigening als door aankoop van materialen, bazalt en wat niet al; materialen, die, naar ik meen, reeds ter plaatse aanwezig zijn. En nu wordt in eens een spaak in het wiel gestoken. Mijnheer de Voorzitter! Moeten daar nu eerst nog tal van ongelukken gebeuren, voordat dit werk mag worden voortgezet? Der Regeering treft geen verwijt, men onthoudt haar de middelen; ik meen echter, dat de Minister in het genomen besluit geen aanleiding mag vinden niets meer te beproeven.

In elk geval zou ik gaarne willen, dat men geen handelingen pleegde, die de uitvoering later minder gemakkelijk maken en dit zal gebeuren, wanneer men dadelijk loslaat hetgeen thans aan voorbereidend werk werd gedaan.

Ik voor mij heb hoop, dat, wanneer nog eens duidelijk op tal van plaatsen wordt toegelicht de groote noodzaak van een goede haven daar, dan binnen betrekkelijk korten tijd het den Minister mogelijk zal worden aan de uitvoering mede te werken. Daarom zou ik hem willen aanraden: neemt geen overijlde beslissingen ten aanzien van deze quaestie. Wat nu misschien heel goed schijnt, kan over een jaar wel blijken groot nadeel aan een latere uitvoering van dit werk te hebben toegebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Onder dezelfde categorie van werken, waarop de aandacht mag worden gevestigd, behoort ook het Twente-kanaal. Wanneer straks de wereld eens weder normaal is geworden — en wij allen hopen dat immers —, dan moet die streek volledig in staat zijn het werk, dat men er van verlangt, goed te verrichten. Zeker moet dan dit kanaal, waaraan de behoefte, welke blijkens de groote opofferingen, die men in de betrokken streek zich er voor wil getroosten, gevoeld wordt, er spoedig komen. Er is al jaren lang over gepraat en na enorm veel onderzoek is men tot de

(Smeenge.)

conclusie gekomen, dat het kan. Welnu, nu moet de voltooiing van dit werk dan ook niet langer duren dan even noodig is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef den Minister, naar ik meen, niet meer aan te sporen, ik vestig hierop nu slechts de aandacht van Zijn Excelentie, om hem nog meer de overtuiging te schenken, dat aan deze zaak zoodra mogelijk alle aandacht moet worden geschonken.

In de stukken was de vraag gedaan, of de vereeniging „De drie Provinciën", die zich onledig houdt met een complex van waterwegen in Groningen, Friesland en Drente voor te bereiden, reeds subsidie aan de Regeering had gevraagd en, zoo neen, waarop dit wacht. De Minister antwoordt, dat hem daarvan op dit oogenblik niets naders bekend is. Ik weet, dat men hier met goede gevoelens ten opzichte van eventueele plannen is bezield. Mocht die aanvrage komen, dan hoop ik, dat zij een gunstig oor zal vinden.

Ik begrijp heel goed dat er van geld beschikbaar stellen op dit oogenblik niet veel zal komen, maar ik hoop in elk geval, dat men de voorbereiding niet zal ophouden en wanneer het straks maar even mogelijk is, de uitvoering krachtig zal steunen.

Mijnheer de Voorzitter! In de stukken is gesproken over de bruggen bij Arnhem en Nijmegen. De Regeering heeft geantwoord, dat zij den tijd niet heel geschikt acht, maar bereid is te helpen, indien vaststaat, dat door heffing van bruggelden in de uitgaven voor een belangrijk deel wordt bijgedragen.

Mag ik den Minister vragen, welke bruggelden hij bedoelt? Ligt het in zijn bedoeling, om, wanneer automobielen of wagens die bruggen passeeren, die nu om dat middel vragen, te belasten? Het is toch zeker niet de bedoeling, om, wanneer die bruggen kunnen worden opengedraaid, ook van scheepvaart een retributie te vragen?

De heer **Dobbelmann**: Het worden vaste bruggen. Die worden niet opengedraaid.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Men maakt mij de opmerking, dat het vaste bruggen worden en dat dus het door mij vermoede kwaad niet gebeuren kan. Dat is juist, maar dat neemt niet weg, omdat ik geen groot voorstander van het heffen van tollen ben, dat ik tegen die zinsnede wil opkomen.

Wat toch heeft het Rijk gedaan? Het heeft vroeger overal de tollen afgeschaft op wateren en wegen. Moeten wij nu op den ouden weg terugkeeren? Waarom heeft men die tollen afgeschaft? Om de algemeene welvaart te bevorderen, omdat men begrepen heeft, dat bij de uitoefening van welk bedrijf ook de productiekosten niet door te betalen tollen mochten worden verhoogd. De Regeering was daar in het algemeen zoo van overtuigd, dat zij begreep de eerste te moeten zijn, om daarop de aandacht te vestigen en als voorbeeld te kunnen worden gesteld.

Het voorbeeld van de Regeering is door meerdere provinciën en door tal van gemeenten, die allerminst rijk zijn, gevolgd; ook daar werden de tollen afgeschaft, omdat meer en meer bleek, dat het goede voorbeeld navolging verdiende. Ik zou dan ook niet gaarne zien, dat een dergelijke voorwaarde aan een subsidie werd verbonden.

Waar ik zooeven zeide, dat men naar mijn meening de schippers niet meer moest laten betalen, daar wil ik nog even op dit punt nader de aandacht vestigen, opdat de Regeering nauwlettender toeziet bij het geven van verlof (het functionneeren) tot het heffen van brug-, kade- en sluisgelden. Want wij leven in een tijd, dat, waar iedereen overtuigd is, dat de productiekosten moeten worden verlaagd, men er toch niet tegen opziet van de schippers telkens weer meer te vragen.

In een courant kon men dezer dagen lezen, dat in Zutphen bedoelde gelden met 10 pct. waren verhoogd. Dat lijkt voor een gemeente heel mooi, maar daarbij vergeet men te veel, dat dat geld moet worden opgebracht door hen, die dienen als tusschenpersoon (dezen kunnen niet altijd afwentelen) tusschen producenten en gebruikers, en waardoor men niet alleen voor dien tusschenpersoon, maar ook voor de anderen den toestand moeilijker maakt, om te komen tot verlaging van prijzen.

De schipper mag zich in den oorlogstijd wel eens van een minder goeden kant hebben doen kennen, door veel te hooge vrachten te vragen, en zoo veler sympathie hebben verbeurd, op dit oogenblik is de toestand in dit bedrijf diep treurig. Van overal krijg ik die mededeeling.

Die meerdere kosten op de afnemers, om dat woord te bezigen, te verhalen, gaat dikwijls niet, omdat de concurrentie te zwaar is. En waar de prijzen van alles naar beneden moeten gaan, daar is hij verplicht met veel minder tevreden te zijn.

Waartoe verkeerde concurrentie leidt, daarvan zag ik een aardig voorbeeld. Vanmorgen stond weer voor mijn deur een boerenwagen met melkbussen, en terwijl gisteren die melk kostte 11 centen, werd ze nu aangeboden voor 9. Ik zei tot dien man: Waarom hebt ge daar nu 9 op staan? Mijnheer, antwoordt hij, om de concurrentie. Als wij dat niet doen, kunnen we ons product niet meer kwijtraken; de verkoopers in de stad, die tot voor kort 16 à 17 centen namen, willen ons producenten bijna geen geld geven, daarom moeten wij er nu zelf mee op uit en nu concurreeren wij weer onderling. Mijnheer de Voorzitter! Tusschen 9 en 16, 17 cent is een reuzenverschil, en zonder de handeling van deze boeren wordt ons burgers te veel uit de zakken gehaald. Waar dat meerdere blijft? Het komt, dunkt me, in ieder geval in een verkeerden zak, het moest komen en blijven in meerdere. Men zal in alles tot versobering van het leven moeten komen, maar de kerk moet ook blijven in het dorp.

Mijnheer de Voorzitter! De schipper is de concurrentie. Hoezeer ik begrijp, dat de spoorwegen er toe moeten medewerken door middel van tariefverlaging voor personen en goederen, om de productiekosten te doen dalen, geloof ik, dat men niet altijd juist handelt in deze. De heer Weitkamp heeft onlangs den Minister een paar vragen gedaan, die aldus luiden:

> „1. Is het den Minister bekend, dat de tariefsvermindering van 20 pct. voor veevoeder en granen, die op de lijnen der S.S. zijn ingevoerd, niet worden toegepast op de lijnen der Noord-Ooster-Locaal Spoorweg Maatschappij?
>
> 2. Zoo ja, is dan de Minister bereid het daarheen te leiden, dat ook belanghebbenden, wonende aan de N. O. L. Spoorweg, van die verminderde tarieven kunnen profiteeren?",

en waarop het antwoord was van den heer van Swaay, Minister van Waterstaat:

> „1. Een tariefvermindering van 20 pct. voor het vervoer per spoorweg van veevoeder en granen is alleen ingevoerd ter bestrijding van de concurrentie van den Waterweg bij het vervoer van Amsterdam en Rotterdam naar een beperkt gedeelte van Gelderland en Overijssel, waar die concurrentie zich het sterkst doet gevoelen.
>
> 2. In verband daarmede kan de tweede vraag niet bevestigend worden beantwoord, te minder omdat bij uitbreiding van bovenbedoelden tariefmaatregel tot de lijnen der Noord-Ooster Locaalspoorweg Maatschappij belanghebbenden in andere streken des lands evenzeer zouden aandringen op uitbreiding, waartoe echter met het oog op de exploitatie-uitkomsten der Nederlandsche spoorwegen niet zou kunnen worden overgegaan."

De reductie van 20 pct. op het vervoer van veevoeder en granen naar het noorden des lands werd dus niet toegepast op den Noord-Ooster Locaalspoorweg, omdat die spoor niet loopt door een streek waar water is; daar is geen concurrentie met de scheepvaart. Uit een oogpunt van concurrentie verlaagde men de prijzen, niet omdat het goedkooper kon. Of dit de juiste methode is, ik betwijfel het. Indien het den schippers op dit oogenblik goed ging en zij rijk hun brood verdienden, zou ik het toegeven, maar dat moge tijdens den oorlog zoo geweest zijn, nu is daar geen sprake van. En nu gaat men op deze wijze met dit concurreeren te ver. Men

(Smeenge e. a.)

staat dit voordeel alleen toe aan hen, die wonen aan een spoor en die ook per water hun goederen kunnen betrekken. Dat is m. i. politiek van geen goede soort.

Dat de Minister het personentarief wil verlagen door andere faciliteiten te geven, verheugt mij; ik heb het idee, dat dit zal blijken een goed middel te zijn en dat men reeds te lang daarmee gewacht heeft. Wie veel met den trein moet reizen, ziet dat er enorm veel ruimte onbezet blijft. Dat dit voor een deel het gevolg is van de hooge tarieven, lijdt geen twijfel.

Mijnheer de Voorzitter! Het Apeldoornsche kanaal is ook een onderwerp, waarin veel belang wordt gesteld. Dit kanaal is immers veel te droog om er in te kunnen varen en is al eens volgepompt uit den IJssel. Nu wil de Regeering zelf een gemaal zetten; ik vind dit best, maar ik zou willen vragen dit spoedig te doen, want anders blijven de kosten noodeloos groot. In dat kanaal is in den zomer bijna geen water. Men heeft gezien dat oppompen uit den IJssel helpen kan, en betaalde daarvoor f 5000. Waar het nu mogelijk is door een betrekkelijk klein gemaal in de behoefte te voorzien en zoo de kosten te verminderen, daar moet men met dit werk haast maken; dit is een productief werk.

Ten slotte zou ik de aandacht willen vestigen op den toestand van het doorvaarthaventje van den spoorwegbrug over de Moerdijk en vragen om een beter remmingwerk. Sinds 1904 is daarom al gevraagd, en nu dringt de behoefte te meer, omdat door de opening van het Mark- en Wilhelminakanaal meer schepen daar zullen passeeren dan vroeger. Ik geloof niet, dat dit werk veel behoeft te kosten en daarom doe ik dit verzoek aan den Minister.

Het remmingwerk daar ter plaatse is slecht, eischt voorziening en door de laatstgenoemde omstandigheid is uitstel in het geheel niet meer geoorloofd.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wil ik den Minister dank betuigen voor de inwilliging van een door mij geuiten wensch. De vraag is gedaan of de Minister ten aanzien van de provinciale electriciteitsbedrijven, die in moeilijkheden verkeeren, wil besluiten om de afschrijvingen van de werken, die zij aanleggen, te doen geschieden in annuïteiten en niet in aflossingen met rentebetaling. De Minister heeft goedgevonden die wijziging aan te brengen en ik meen, dat hij daarmede een goed werk heeft gedaan.

Ten tweede wensch ik een opmerking te maken over de zandleverantie in de Nieuwe Meer. Vooralsnog sta ik tegenover die handeling van den Minister niet zoo critisch als de heer Mendels. Indien ik goed ben ingelicht, heeft de Minister in September de zaak zoo gevonden, dat er een definitief contract was gesloten met de firma van den Heuvel en Blankevoort en ontbrak er alleen aan de Koninklijke goedkeuring om den Minister te machtigen in plaats van een openbare een onderhandsche aanbesteding te doen plaats hebben.

Ik laat nu buiten beschouwing de vraag, of de vorige Minister misschien een voor den Staat voordeeliger contract had kunnen bedingen, maar wanneer de zaak zoo ligt, vind ik het een eisch van goede trouw, om, wanneer een zaak zoo ver is gevorderd, niet een nieuwe aanbesteding te houden. Men zou dan voor deze situatie komen, dat een Minister, die door zijn handteekening gebonden is de machtiging van de Kroon te vragen, daarbij tevens moet zeggen: verleen mij die machtiging als 't u blieft niet.

Waar de zaak zoo ligt, meen ik, dat de Minister goed heeft gedaan de bekrachtiging van dat contract te vragen, en zich niet verscholen heeft achter een formalistisch gebaar.

De quaestie, of er bezuiniging mogelijk ware geweest, laat ik buiten beschouwing. Het lijkt mij de vraag! Ik heb geen verstand van zand en weet niet of een M^3. zand destijds f 1,65 kostte, maar het bewijs, dat de heeren meenen te vinden voor de stelling, dat to duur is aanbesteed, in het adres van de zes aannemers, kan ik niet accepteeren. Dat is een heel gemakkelijk gebaar, om te zeggen, wanneer eenmaal een contract met een concurrent is tot stand gekomen: ik zou het goedkooper hebben gedaan! Die ervaring heb ik ook wel als wethouder van publieke werken der gemeente Haarlem! Ik pleeg aan dergelijke berichten niet de minste waarde te hechten!

(Slingenberg e. a.)

Ben ik wel ingelicht, dan vormen die 6 verzoekers vrijwel één of hoogstens twee combinaties, althans er mankeert niet veel aan. Zij hebben zich *ad hoc* gevonden, maar hadden zich ook reeds eerder gevonden. Eigenlijk is er maar één corporatie, die in staat is een dergelijk werk uit te voeren, en die zou een monopolie hebben, ware de uitvoerder van dit Amsterdamsche werk er niet. Het is vreemd, dat deze aannemer bezwaar maakte tegen onderhandsche aanbesteding, want hij heeft zelf zeer belangrijke werken uitgevoerd in onderhandsche aanbesteding voor het Rijk en voor de gemeente Amsterdam.

Ik laat ook buiten beschouwing, in hoeverre de Minister aan de Tweede Kamer een toezegging heeft gedaan, die hij niet is nagekomen. Dat is een zaak, die meer de Tweede Kamer regardeert.

Ik geloof, dat de aannemers, die dit verzoekschrift hebben ingezonden, misschien verstandiger hadden gedaan, het request in de pen te houden, want op hen kan van toepassing zijn het spreekwoord: *Hodie tibi, cras mihi*. Zij gevoelen zich benadeeld door een onderhandsche aanbesteding, maar morgen verkeeren zij wellicht in de positie van den aannemer Blankevoort en hebben zij weer heel andere belangen!

De eenige vraag van practische beteekenis — want het contract is toch al definitief afgesloten — is deze: Is er aanleiding voor, een ander systeem van uitvoering van werken te overwegen? Waar zulke groote belangen op het spel staan, en waar in dit opzicht feitelijk een monopolie bestaat in ons land, zou ik den Minister in overweging willen geven eens na te gaan, of het uitvoeren van dergelijke werken in eigen beheer aanbeveling verdient. Of dat goedkooper is, weet ik niet; missehien weet de heer Fransen, die thans interrumpeert, daar meer van, maar ik heb toch meermalen vernomen, dat bij aanbesteding van dergelijke werken wel eens heel groote bedragen worden „opgezet". Of het juist is, weet ik niet.

Ik zeg niet, dat ik onder alle omstandigheden een voorstander ben van werk in eigen beheer, maar zou den Minister toch willen vragen dit eens te overwegen als verweermiddel tegen monopolistische groote aannemers.

Een derde punt, dat ik nog even wilde bespreken, is de zomertijd. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft hier medegedeeld, dat de zomertijd in Nederland niet kan worden ingevoerd vóór 1 Juni, omdat de spoorwegen moeilijkheden hadden met het tijdig gereed zijn van de nieuwe dienstregeling.

Ik meen, dat ik aan den Minister van Waterstaat mag vragen, of dat inderdaad zoo moeilijk is met het oog op het spoorwegverkeer. Waarom kan bijv. eind dezer week de zomertijd niet worden ingevoerd? Welk verband bestaat er tusschen dien zomertijd en het internationale spoorwegverkeer?

Ik begrijp niet, hoe het dan in 1918 is gegaan. De nieuwe dienstregelingen zijn toen ingegaan op 1 Maart; 23 Maart is daarop gevolgd de wet op den zomertijd; 26 Maart is afgekomen het Koninklijk besluit, waarbij die zomertijd werd ingevoerd met ingang van 1 April. Ik begrijp niet, hoe het toen wel kon en thans niet, en ik houd mij zeer aanbevolen voor een antwoord van den Minister hieromtrent.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de verschillende sprekers zooveel mogelijk beantwoorden in de volgorde, waarin zij gesproken hebben. Ik zou daarop een enkele uitzondering willen maken; ik zou nl. willen beginnen met den heer Mendels, omdat, zooals u begrijpt, Mijnheer de Voorzitter, die zandquaestie mij een beetje dwars in de maag zit en het dus maar beter is, dat ik mij daarvan het eerst ontdoe.

Wanneer de heer Mendels in deze Kamer was opgetreden

(Minister van Swaay.)

als pleitbezorger der aannemers, die deze zaak zoo hebben opgeblazen en daarvan een relletje hebben gemaakt, dan zou ik zijn rede bijna hebben kunnen toejuichen, want ik moet eerlijk zeggen, die rede is vlot voorgedragen en was goed gedocumenteerd. Nu heb ik wel eens gehoord, dat, wanneer een advocaat pleit voor zijn cliënt en hij wil aannemelijk maken, dat deze een misdaad niet heeft begaan, hij dan in kleuren en geuren uitlegt, dat de man onschuldig is, ook al heeft hij de overtuiging van het tegendeel. Dat brengt nu eenmaal het vak mede en daar is niets tegen in te brengen. Als ik van dit standpunt de rede van den heer Mendels beschouw, dan zeg ik, dat is inderdaad een keurige rede, die niet kan nalaten een zekeren indruk te maken op diegenen, die haar hebben aangehoord.

Maar zoo ligt de zaak niet. De heer Mendels is hier als volksvertegenwoordiger en spreekt dus in 's Lands belang en ik mag dus aannemen, dat hij deze zaak zoo objectief mogelijk heeft bekeken en dat hij dus, van dit standpunt uitgaande, zegt: hier is inderdaad met het Landsbelang omgesprongen op een manier, die niet te pas komt, voor zoover ik dat kan beoordeelen, en daartegen moet ik met klem protesteeren. Maar dan ben ik het met die rede veel minder eens en wel hierom, dat de conclusies, die de heer Mendels trekt, grootendeels gebaseerd zijn op veronderstellingen, waarbij, om het zacht uit te drukken, de waarheid wel eenigszins in het gedrang komt. En nadat er nu over deze zaak zooveel geschreven en gewreven is, vind ik het ook noodzakelijk om hier eens precies uiteen te zetten, hoe het eigenlijk in elkander zit, opdat daarna ieder lid dezer Kamer voor zich zelf de vraag kan stellen: Wat zou ik nu gedaan hebben, wanneer ik in de plaats van den Minister van Waterstaat had gestaan?

In Mei van het vorig jaar heeft men gemeend goed te doen met ten aanzien van dit werk een bijzondere overeenkomst te sluiten met een bepaalden ondernemer en men heeft dat gedaan, omdat volgens de meening van alle autoriteiten, die direct of indirect bij deze zaak betrokken waren, er slechts een paar aannemers waren, die over voldoende materieel beschikten om het werk uit te voeren. Toen heeft men gedacht: wij moeten oppassen, want als de heeren er de lucht van krijgen, dat er een openbare aanbesteding wordt gehouden, weten wij er alles van; de heeren steken dan de koppen bij elkaar en dan weten wij niet, hoeveel wij zullen moeten betalen. Men heeft dus willen zorgen, dat er geen monopolie kwam.

De onderhandelingen met dien eenen aannemer hebben toen geleid tot een ontwerp-overeenkomst; deze is gestuurd naar het Departement; het Departement heeft die ontwerp-overeenkomst bekeken, men heeft er eenige wijzigingen in aangebracht, de Minister heeft er zich mede vereenigd en het stuk is daarop gezonden naar den hoofdingenieur, die belast was met de uitvoering van het werk; aan dezen hoofdingenieur werd daarbij machtiging verleend het contract af te sluiten, behoudens nadere goedkeuring van den Minister. Ik kom daarop aanstonds terug.

Nu komt de verwisseling van het Kabinet. Mijn ambtsvoorganger, die de geheele zaak had behandeld, is weg, en ik kom 18 September op het Departement.

Den 19den September komt de heer van Dijk, lid van de Tweede Kamer, bij mij en zegt: ik hoor, dat dat contract gaat gesloten worden, maar het is veel te duur; ik heb gehoord, dat het wel vier ton goedkooper kan, enz. Daarop zeg ik: ik kom hier pas, ik weet van de heele zaak niets af, maar ik zal haar onderzoeken. Ja, zegt de heer van Dijk, het is behoudens de goedkeuring van den Minister: gij kunt het dus tegenhouden. Ik informeer daarop bij mijn ambtenaren en verneem, dat inderdaad de Ministerieele goedkeuring nog moet komen. Op dat oogenblik dacht ik derhalve: ik moet een en ander nog goedkeuren; ik ben dus vrij.

Toen ik echter eens in de stukken ging pluizen, bleek de zaak toch wel wat ingewikkelder. En ofschoon de heer van Dijk toen op een spoedige beantwoording van zijn inmiddels ingediende vragen aandrong, heb ik persoonlijk tegen hem gezegd: Laat mij nu die zaak eerst kalm onderzoeken; ik wil precies weten hoe dat zit: waarom is men er toe overgegaan dat aan één aannemer te gunnen; hoe zit het met die prijzen? enz. Kortom, ik wenschte een uitgebreid onderzoek. Maar voor mij zelf stond dit vast: als dat contract van mijn goedkeuring afhangt, doe ik het niet, en ik wensch dan alleen te vragen: heeft men dien aannemer zekere toezegging gedaan; heeft hij misschien onkosten gemaakt; kan er aanleiding zijn om, wanneer ik het werk toch publiek ga aanbesteden, hem zekere tegemoetkoming te geven om hem schadeloos te stellen voor de schade, die hij geleden mocht hebben?

Daarop heb ik een commissie ingesteld om die zaak te onderzoeken. Bij die commissie was onder meer betrokken de hoofdingenieur van den sluisbouw te IJmuiden, de heer Ringers, een man die juist op het gebied van zandvervoer misschien de meest competente is, dien wij in ons land hebben, omdat hij daar zoo geheel in zit. Deze hoofdingenieur had overigens met deze zaak niets te maken, want dit is een spoorwegzaak. De aannemer van het werk moet ook het zand leveren, en waar hij dat vandaan haalt, kan mij op het oogenblik in het geheel niets schelen: het ligt natuurlijk voor de hand, dat die aannemer zal trachten dat zand te IJmuiden te krijgen, maar dat heeft feitelijk met deze aanbesteding in zoover niets te maken.

Het rapport van die commissie liet eenigen tijd op zich wachten. De heer van Dijk werd wat ongeduldig, maar ik suste hem altijd met de mededeeling: houd u nu maar stil, ik sta op het standpunt, dat ik aanbesteden zal, maar ik wil eerst een volledig onderzoek van de zaak hebben.

Toen kwam de begrooting van Waterstaat in de Kamer aan de orde op 5 December, den dag van St. Nicolaas; er waren, zooals men zal begrijpen, maar heel weinig leden in de Kamer aanwezig. De heer van Dijk kwam weer met deze zaak voor den dag en noodzaakte mij te zeggen hoe het met de aanbesteding stond. Op dat oogenblik had ik inderdaad geen andere meening dan dat ik het werk zou aanbesteden en ik zeide dat ook. Het onnoozele feit, dat er toen in de Tweede Kamer weinig leden waren, speelt hierbij intusschen een rol, want gedurende de daaropvolgende dagen kwamen verschillende leden dier Kamer op mijn Departement, van verschillende politieke kleur, juristen en niet-juristen, en zeiden: weet gij wel, dat dit zoo niet gaat, dat hier een contract is gesloten, waarvan gij niet zonder meer af kunt? Ik heb toen gezegd: mijn goedkeuring is er nog niet en ik ben dus nog vrij. Neen, zeiden zij, gij zijt niet vrij, en als gij tot de aanbesteding overgaat, zoudt gij den Staat der Nederlanden kunnen wikkelen in een proces. Trouwens, de heeren de Geus van den Heuvel en Blankevoort hadden zich ook reeds tot hun advocaat gewend om juridisch advies, dat dezelfde richting uitging.

U begrijpt, dat ik toen een beetje ongerust werd. Ik gevoelde ook niet veel lust om den Staat der Nederlanden in een proces te wikkelen, dat aanleiding kon geven tot groote schade.

Terwijl dit hangende was, kwam op 9 December het rapport van mijn deskundige commissie. Daarin stond, dat zij den prijs, die in Mei 1922 was opgegeven, had vergeleken met de prijzen van verschillende werken van ongeveer gelijken aard, die toen werden gemaakt, ook door aannemers, die nu hun namen onder het verzoekschrift hebben geplaatst, en dat de prijs billijk was en eigenlijk lager dan die, waarvoor op dat oogenblik zulke werken werden uitgevoerd, waarbij men nog in aanmerking moest nemen, dat het zand niet eenvoudig moest dienen voor ophooging van een uitgestrekt terrein, maar voor het maken van een aardebaan voor een spoor, waarbij het zand op verschillende plaatsen 7 tot 8 meter moet worden opgezet en over een afstand van 2 kilometer langs den Amstel extra vervoerd.

Ten tweede gaf de commissie als haar meening te kennen, dat er alleszins reden bestond om tot een onderhandsche gunning over te gaan, dat zij het gevaar van een monopolie inzag, en dat, waar de prijs in vergelijking met dien bij andere werken billijk was, er destijds alle aanleiding bestond voor een onderhandsch contract met één bepaalden aannemer.

Maar, zegt de commissie, het is niet te ontkennen, dat sinds Mei de toestanden wel wat gewijzigd zijn. Verschillende groote werken, die in uitzicht waren, zijn niet uitgevoerd, er

(Minister **van Swaay**.)

komt meer materieel vrij, de aannemers zijn veel meer in de weer om een werk te bemachtigen, bovendien zijn de loonen gedaald, er is dus aanleiding om te vermoeden, dat, als men het werk in September publiek had aanbesteed, het inderdaad goedkooper zou zijn geweest, en zij schat het mindere bedrag op 2 ton.

Andere aannemers hebben gesproken van 4 ton, maar, zooals de heer Slingenberg vanmorgen nog zeide, aan de verhalen van die aannemers moet men niet te veel waarde hechten. De heer Mendels zegt: het zijn bij uitstek deskundigen, ik zeg: het zijn bij uitstek belanghebbenden. Ik heb daartegenover een rapport van mijn commissie, waarbij een hoofdambtenaar, die in deze materie doorkneed is, en daarop kan ik veilig afgaan.

Nu zegt de commissie verder: de Staat is eigenlijk volgens de tot dusver gevolgde practijk moreel aan dat contract gebonden. Indien echter in de tegenwoordige omstandigheden het financieel belang van den Staat moet overwegen, zou men, niettegenstaande die moreele verplichting, desnoods toch kunnen aanbesteden, omdat men dan kans heeft op die twee ton minder.

Dat was het advies van de commissie; maar daarmee werd de zaak voor mij nog gecompliceerder.

Verschillende Tweede-Kamerleden zeggen, op grond van door hen ingewonnen inlichtingen: gij zit er aan vast; de commissie zegt: gij zit er moreel aan vast. Wat te doen? Ik wilde toen zekerheid hebben, omdat ik zelf begon te twijfelen, of ik wel vrij was.

Ik stuur dus het dossier naar den Landsadvocaat, van wien ik moet aannemen, dat diens advies zal zijn in het belang van den Staat. Dat advies dateert dus van nog later datum. Ofschoon nu de heer Mendels dat advies niet heeft gelezen, doet hij net alsof hij precies weet, wat er in staat.

De heer **Mendels**: Gij beroept u in de Memorie van Antwoord op het advies van den Landsadvocaat.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Neen, ik noemde daar alleen den tijd van ontvangst, maar de heer Mendels meent toch te weten, dat de Landsadvocaat zou hebben gezegd: het contract is perfect op de Koninklijke machtiging na, maar de Minister is moreel gebonden.

De heer **Mendels**: Dat hebt gij toch aan den redacteur van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* verklaard?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Met wat in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* staat, heb ik niet te maken.

De heer **Mendels**: Het was toch een interview met u?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Dat doet er niet toe. Die verslaggever heeft tien minuten met mij zitten praten en ik heb hem den gang van zaken meegedeeld, waarbij hij vlijtig aanteekeningen maakte. Toen ik nu dat artikel las, dacht ik: dat is een kranige kerel, dat hij in zulk een korten tijd zulk een behoorlijk verslag heeft kunnen maken. Maar dat beteekent niet, dat ik met alle details, die er in staan, akkoord ga! Als de heer Mendels zich daarvan had willen vergewissen, had een enkele vraag aan mij, desnoods per particulier briefje, hem zekerheid kunnen geven. Als hij mij had gevraagd: gaat gij volkomen akkoord met hetgeen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* staat? dan had ik direct geantwoord: in het algemeen is het verslag wel goed, maar er staan een paar dingen in, die niet geheel juist zijn. Ik vergeef dit echter volkomen aan den verslaggever, want het is niet zoo eenvoudig om alles in een kort oogenblik duidelijk op te nemen.

De heer Mendels zegt verder: het is hier net als bij alle aanbestedingscontracten, er is hier een overeenkomst gesloten onder voorbehoud van de goedkeuring door den Minister van Waterstaat, volgens het gewone formulier.

Dit is echter niet juist. Het is hier anders geredigeerd. In dit contract staat het volgende: tusschen X, dat is de hoofdingenieur, handelende namens het Rijk, als daartoe gemachtigd door den Minister van Waterstaat, ter eene zijde, en Y, dat is de aannemer, aan de andere zijde, enz. En er staat achter: onder nadere goedkeuring van den Minister van Waterstaat.

De Landsadvocaat zegt: er werd machtiging verleend een overeenkomst aan te gaan volgens een overgelegd ontwerp; die overeenkomst is aangegaan, en dezerzijds treedt op de hoofdingenieur, handelende namens het Rijk, daartoe gemachtigd door den Minister van Waterstaat. Doch daarna wordt nog vermeld: behoudens nadere goedkeuring van den Minister van Waterstaat. Ik kan mij volkomen voorstellen, zegt hij verder, dat lagere autoriteiten, een overeenkomst voor den Staat sluitende, daarbij direct voorbehoud maken, omdat ten slotte de Minister degeen is, die den Staat civiel bindt; doch als de hoofdingenieur begint met de mededeeling, dat hij handelt met machtiging van den Minister, is die aldus gemachtigde hoofdingenieur de Minister zelf.

Het voorbehoud kan dus niet de beteekenis hebben, dat hetgeen tot stand gebracht zal worden slechts een voorloopig karakter draagt, en eerst definitief wordt, indien het daartoe bevoegd gezag het fiat verleent.

Indien dus de Minister had bedoeld, zegt hij verder, werkelijk dat voorbehoud te maken, in dien zin, dat hij inderdaad op het laatste oogenblik kon zeggen: ik doe het niet, ik wil het anders, dan had die machtiging aan den hoofdingenieur heel anders moeten luiden.

Mijnheer de Voorzitter! Uit dit alles volgt dus, dat de Landsadvocaat met den juridischen adviseur van den aannemer op dezelfde lijn staat: hier is een machtiging verleend in een zoodanigen vorm, dat gij daar niet meer af kunt, gij zit daaraan vast.

De heer **Mendels**: Wat beteekenen dan de woorden: „behoudens nadere goedkeuring van den Minister"?

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Dat zal ik zeggen. De Landsadvocaat zegt: dat voorbehoud, in den vorm zooals het in het contract staat, kan niet anders zijn geweest dan dat men niet vooruit kon loopen op de Koninklijke machtiging, die noodig was voor gunning buiten openbare aanbesteding. Als Minister echter zit gij er aan vast.

De Landsadvocaat zegt verder nog: dat gevaar heeft altijd boven de onderhandelingen gezweefd; wanneer de Kroon om de een of andere reden die machtiging niet verleent, kan de zaak niet doorgaan.

Men moet nu goed begrijpen in welke positie ik was. De juridische adviseur van den aannemer zegt: gij zit aan dat contract vast; de Landsadvocaat zegt: gij zit juridisch aan dat contract vast; de commissie zegt: gij zit er moreel aan vast. Hoe zou ik nu de overeenkomst ongedaan kunnen maken? Door eenvoudig te zeggen: Ik vraag de Koninklijke goedkeuring niet.

Maar ik moest die goedkeuring vragen en bovendien ook nog hierom, omdat niet, zooals de heer Mendels zegt, de Minister misschien eens heeft gezegd: ik zal dat wel doen; neen, Mijnheer de Voorzitter, omdat, toen aan den aannemer dit contract werd voorgelegd en hij onmiddellijk zeide: ja, maar wat beteekent dit voorbehoud van nadere goedkeuring, is dat nu nog niet in orde?, de hoofdingenieur hem daarop geantwoord heeft: dat beteekent alleen, dat de Koninklijke goedkeuring noodig is, maar daarover behoef je je niet ongerust te maken, ik zal je den brief voorlezen, waarin de Minister de machtiging verleent en te gelijker tijd uitdrukkelijk zegt, dat hij de machtiging aan de Koningin zal vragen.

Wat stond mij nu te doen? Ik zat er aan vast, al had ik het zelf liever anders gewild en het werk liever willen aanbesteden.

Ik heb toen direct den heer van Dijk gewaarschuwd, die deze zaak in de Tweede Kamer had aangebracht; de heer van Dijk is toen bij mij geweest en hij vond het ook vervelend, maar voelde heel goed, dat het niet gemakkelijk was om van het contract af te komen.

(Minister **van Swaay.**)

Ik heb daarop de zaak over een anderen boeg gegooid. Die 2 ton er op toegeven, daar voelde ik niet veel voor en ik moest dus probeeren te redden wat er te redden viel, ofschoon ik de overtuiging had: ik zit er aan vast.

Ik heb de aannemers bij mij laten komen en eens op hun gemoed gewerkt en gezegd: er is nu zooveel over deze zaak geschreven, nu moet gij niet tegenover het Nederlandsche volk het standpunt innemen: het kan mij niet schelen, als ik die duiten maar opsteek; dat is ook niet uw belang, indien gij in het vervolg met Waterstaat in pais en vree wilt leven; dus ik raad u aan: brengt een offer en als dat offer redelijk is, dan zal ik overwegen, wat ik kan doen. Ik gaf mij natuurlijk niet bloot door te zeggen, dat ik mij gebonden achtte.

Zij konden niet direct besluiten en ik liet later den hoofdingenieur, die het contract had gemaakt, ontbieden en zei hem: nu gaat gij naar die heeren en tracht hen te overreden de 2 ton te laten vallen, daar anders de kans bestaat, dat de Minister het niet doet.

Hij heeft met de aannemers de zaak besproken en ten slotte hebben zij zich bereid verklaard om f 165 000 te laten vallen. Het volle bedrag van 2 ton ging niet, want zij beweerden, dat zij groote schade hadden, omdat zij in den tijd, dat de onderhandelingen liepen, naar geen enkel ander werk hadden kunnen mededingen, daar hun materieel voor dit werk beschikbaar moest blijven.

Ik heb toen met die f 165 000 genoegen genomen en was heel voldaan, dat dit bedrag voor de schatkist was gered.

Zoo is de zaak en nu zou ik den heer Mendels willen vragen: Wat zoudt gij gedaan hebben, als gij in mijn plaats waart geweest?

De heer **Mendels:** Daarop zal ik u straks antwoorden. Dat is te belangrijk om dat bij interruptie te doen.

De heer **van Swaay,** Minister van Waterstaat: Nu hebben die belanghebbenden zich daar niet zoo bij neergelegd. Ik heb den knoop doorgehakt, omdat het voor mij vaststond, dat ik met geoorloofde middelen die zaak niet meer kon tegenhouden en ongeoorloofde middelen, als bijv. het niet vragen van de machtiging der Kroon, daarvoor leen ik mij niet.

Nu is er weer een adres ingekomen van die belanghebbenden, die het nog zooveel goedkooper willen doen. Ik heb al gezegd, dat ik aan die verklaring absoluut geen waarde hecht. Voor mij is het rapport van mijn deskundigen, die deze zaak heel goed kunnen beoordeelen, maatgevend. En als deze deskundigen zeggen: Gij hadt er bij publieke aanbesteding twee ton af kunnen krijgen, dan ben ik heel goed tevreden met de vermindering ad f 165 000, die ik heb verkregen.

Waar echter deze aannemers zeggen, dat zij het werk voor nog drie ton minder willen uitvoeren dan de firma de Geus van den Heuvel en Blankevoort, begrijp ik niet, dat zij zich dan niet met die firma in verbinding stellen, haar winst bieden en de zaak van haar overnemen. De firma, die dan geen voet behoefde te verzetten en toch winst maakte, zou daartegen wellicht geen bezwaar hebben. Maar dat doen die heeren niet. Zij slaan alleen maar op de groote trom. Als wij nog een halfjaar wachten, doen zij het voor niemendal, Mijnheer de Voorzitter!

Dat is nu het geheele drama van deze zaak. Ik vlei mij met de hoop, dat ook het grootste aantal van de leden dezer Kamer het wel met mij eens zal zijn, dat ik onder die omstandigheden, hoe gaarne ik het ook anders had gewild, onmogelijk anders kon handelen.

Nu heeft de heer Mendels nog een tweede bezwaar opgeworpen, nl. dit, dat ik het budgetrecht van de Kamer zou hebben aangetast, doordat ik nu een contract heb doen afsluiten, dat loopt over een grooter bedrag dan hetgeen nog gevoteerd moet worden. De heer Mendels zegt: het geldt hier een nieuw werk, waarvoor een eerste termijn wordt aangevraagd.

Maar de heer Mendels houde mij dit ten goede; omtrent deze aangelegenheid had hij dan toch wel eerst eens nadere inlichtingen kunnen inwinnen, want het is allesbehalve een nieuw werk en allesbehalve een eerste post.

Wanneer de heer Mendels de vorige begrootingen eens wil opslaan, zal hij zien, dat op de begrooting voor 1922 een bedrag van 4 ton voor dit werk is uitgetrokken. Dan zal hij verder zien, dat ook in 1921, 1920 en 1919 bedragen voor dit zelfde werk zijn uitgetrokken, maar er is meer, Mijnheer de Voorzitter! Dit heele werk begint in de zitting 1915—1916 met de onteigeningswet, die hierop betrekking heeft. Dit werk is begonnen in overleg met de gemeente Amsterdam. De gemeente Amsterdam nam namelijk de verplichting op zich, om de noodige gronden voor die baan gratis aan het Rijk te leveren. Dat was haar aandeel in het werk, terwijl het Rijk de baan zelf zou aanleggen. En wanneer de heer Mendels het wetsontwerp n°. 232 van die zitting met de gewisselde schrifturen even wil nagaan, zal hij zien, dat daarin over deze geheele zaak wordt gesproken, ook over de kosten voor het Rijk — waarop toen aanmerking is gemaakt, — kortom, er is over de geheele zaak gediscussieerd en het wetsontwerp is in de Tweede en in de Eerste Kamer zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Daarmee hebben dus de Staten-Generaal vastgelegd, dat dit werk zou worden gemaakt.

De heer **Mendels:** Ik had speciaal het oog op het contract.

De heer **van Swaay,** Minister van Waterstaat: Natuurlijk, dat is een deel van het werk, waarover de Staten-Generaal al lang geleden hebben gediscussieerd.

Als ik den heer Mendels goed begrijp, zegt hij dit: Maar gij kunt in geen geval een contract sluiten dan voor het bedrag, dat gij op uw begrooting hebt staan. Ja, Mijnheer de Voorzitter, als wij zoo werken moesten uitvoeren, konden wij er wel uitscheiden. Stel u voor, ik wil een sluis bouwen en reken daarvoor 3 millioen. Dat werk wordt bij voorbeeld in drie jaar afgebouwd. Nu worden de Staten-Generaal — dat is de gewone gang van zaken — daarmee in kennis gesteld: het werk zal zooveel kosten. Men weet dus hoe het met de zaak staat.

Maar voor dat werk trek ik op mijn eerste begrooting maar 1½ ton uit, want als ik niet in dat jaar contracteer, ben ik dat geld kwijt in verband met de wijze, waarop de begrootingsposten worden vereffend. Als het systeem van den heer Mendels werd gevolgd, zou ik telkens het geheele bedrag op de begrooting moeten zetten, maar dan had ik het niet ter beschikking, omdat ik het geheele bedrag niet kan doen verwerken, en het volgende jaar zou de Rekenkamer zeggen: dat is over en gaat terug. De practijk is deze, en dat kan niet anders, in verband met de inrichting der Staatsbegrooting, dat, wanneer wij een nieuw werk beginnen, de Staten-Generaal volledig worden ingelicht, en als deze dan den eersten post voteeren, zitten zij aan dat werk vast.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: als wij de begrooting dan verwerpen, wat dan? Ja, dan komt er een nieuwe Minister van Waterstaat, die toch weer met hetzelfde voorstel zal moeten komen, want deze daad steunt op de practijk, zooals die bij uitvoering van groote werken niet anders mogelijk is, en wanneer wij blijven verrekenen zooals dat thans geschiedt.

Hier lag de zaak zoo, dat ik nu f 750 000 heb aangevraagd. Maar ik zie heelemaal niet in, waarom ik daarmede aan het budgetrecht van de Kamer te kort zou hebben gedaan. Dat zou het geval zijn geweest, wanneer het gold een eersten termijn van een nieuw werk, maar dat is niet het geval.

Hiermede geloof ik van de akelige zandgeschiedenis te kunnen afstappen. Ik kom nu tot de rede van den heer Arntz. Deze heeft mij in de eerste plaats gevraagd, of ik het systeem van publieke aanbesteding overal zal doorvoeren. Ik kan niet anders zeggen, dan dat in den regel groote waterstaatswerken altijd worden aanbesteed, en ik ben daarvan ook een voorstander. Maar men moet ook in enkele gevallen ondershands kunnen aanbesteden in verband met den aard van het werk, zooals bijv. voor het maken van betonbruggen, waarbij van de aannemers zelfprojecten worden verlangd en waarbij men dan toch als regel het werk niet zonder concurrentie uit handen geeft, al is dat bij de zandgeschiedenis wel gebeurd. In het algemeen ben ik er dus voorstander van om, als het werk er zich toe leent, publiek aan te besteden, maar

(Minister van Swaay.)

ik moet zorgen, dat in noodzakelijke gevallen daarvan kan worden afgeweken.

De geachte afgevaardigde heeft ook gesproken over de ophooging van den ouden Rijnmond. Daar heeft hij zich vroeger ook al voorgespannen, en daarbij geldelijke toezeggingen gedaan. Hij wil ophoogen tot bandijkshoogte, terwijl thans wordt opgehoogd met 1,5 M. Maar al zou ik den geachten afgevaardigde gaarne een spoedige uitvoering van het grootere werk in uitzicht stellen, zoo kan ik dat niet, omdat ook Gedeputeerde Staten van Gelderland hierin een woordje meespreken, en deze beducht zijn, dat bij ophooging tot bandijkshoogte hoogere waterstanden zullen optreden en gevaar zal ontstaan voor verschillende polders, die, zou tot het laatstbedoelde werk worden overgegaan, zeker zullen komen met het verzoek, om hun dijken te verzwaren en op te hoogen. En wie zal dat betalen? Zoolang Gedeputeerde Staten niet zonder voorbehoud hun volle medewerking verleenen, is het voor den Minister onmogelijk, om op de beslissing van dat college vooruit te loopen en toezeggingen te doen.

Voorts sprak die geachte afgevaardigde over de afschaffing van tollen, voornamelijk van die op de Kleefsche baan en op den weg Nijmegen—Wijler. Zooals die geachte afgevaardigde het voorstelt, lijkt de zaak heel gemakkelijk. Hij zegt b.v. ten aanzien van den laatsten tol: Och, Minister, doe het maar, het is maar een kleinigheid, gij hebt alleen een stuk weg in onderhoud te nemen. Maar zoo onschuldig is de zaak niet! Ik heb het nog eens laten nagaan. Belanghebbenden hebben de handen ineengeslagen, volgens den heer Arntz, en zullen meewerken aan de aflossing van het restant van de leening; dat komt voor ieder van de drie partijen neer op f 6000 in eens. Maar dan zal het Rijk zich met het onderhoud van dien weg moeten belasten, wat neerkomt op een bedrag van f 8500 ongeveer per jaar! Het is dus heel vriendelijk van die heeren, dat zij f 18 000 aanbieden, maar een jaarlijkschen last van f 8500 kan ik niet zoo maar accepteeren.

Daarbij komt, dat wanneer het Rijk dien weg in beheer en onderhoud heeft, het volgende jaar bij de begrooting de vraag komt, of deze niet moet worden verbreed, of geen verbeteringen moeten worden aangebracht. Het is toch een voorname weg; dat heeft de Regeering zelf immers ook erkend, anders had zij hem niet in beheer en onderhoud genomen! Ik ben wat huiverig voor die zaak.

Bovendien, ik heb aan de Rijkswegencommissie gevraagd, of deze weg van zoodanig Rijksbelang is, dat er termen zijn om aan het verzoek te voldoen, maar haar advies is ongunstig. Zij acht dien weg niet van zoodanig belang, dat het Rijk er zich mee moet bemoeien. Ik zal er dus nog een beetje mee wachten.

Die zelfde geachte afgevaardigde en de heer Dobbelmann hebben nog gesproken over de bruggen te Nijmegen en te Arnhem. Ik geloof, deze beide sprekers te gelijk te kunnen beantwoorden.

Ik geef dadelijk toe, dat het bestaan van de pont te Nijmegen en van de schipbrug te Arnhem aanleiding geeft tot toestanden, die ten aanzien van het groote verkeer daar ter plaatse uit den tijd zijn. Ik acht het inderdaad noodzakelijk, dat er vaste bruggen komen, maar tot dusver heeft het Rijk met zijn bemoeiingen ten aanzien van die bruggen nog niet heel veel succes gehad. Herinner ik mij de zaak goed, dan is die afgestuit op gebrek aan medewerking van Nijmegen.

Het subsidie der gemeente was bepaald en het Rijk had zich bereid verklaard, het werk te ondernemen, maar plotseling komt er een kink in den kabel, en de gemeente Nijmegen trekt zich terug.

Nu vraag ik mij af: wie moet het eerst de zaak weer aan den gang brengen, het Rijk, dat eigenlijk alles gedaan heeft, of de gemeente, die zich naderhand terugtrekt? Ik zou zoo zeggen, dat van de gemeente de drang moet uitgaan, en dat zij moet zeggen: „wij betreuren het in hooge mate, dat het indertijd zoo geloopen is, maar wij hebben de zaak verkeerd behandeld. Zou de Minister niet zoo goed willen zijn, deze zaak weer op te zetten?".

Wanneer een dergelijk verzoek aan mij gericht werd, Mijnheer de Voorzitter, zou ik er niet het minste bezwaar tegen hebben, die aangelegenheid opnieuw aan den dag te brengen, omdat ik er van overtuigd ben, dat de toestand op den duur niet kan blijven bestaan.

Een moeilijkheid is op het oogenblik nog de financieele toestand. De heer Dobbelmann heeft dat ook toegegeven en zich neergelegd bij hetgeen is gezegd bij de algemeene beschouwingen: men moet zelfs nuttige, ja noodzakelijke werken achterwege laten.

Ga ik nu de geschiedenis van deze brug na, dan ontveins ik mij niet, dat, ook al komt de zaak weer op gang, wij toch niet in 14 dagen daarmede klaar zijn. Laten wij dan echter intijds beginnen daarover te spreken. Als het gunstige oogenblik gekomen is, behoeft de voorbereiding dan niet zoolang meer te duren.

Ik ben dus volkomen bereid deze zaak onder de oogen te zien, al verwacht ik, dat de onderhandelingen heel wat tijd zullen vorderen.

Ook bij Arnhem zitten moeilijkheden, want de heer Dobbelmann heeft wel gezegd: die brug moet op dezelfde plaats komen als waar nu de schipbrug is, maar hoe het dan met de opritten moet, weet ik niet. Er zijn vele moeilijkheden aan verbonden. Het geheele verkeer gaat nu over de schipbrug. Ik ben er niet zoo dikwijls geweest, maar de keeren, dat ik er voorbijkwam, dacht ik steeds, dat het maken der opritten bij een eventueel te bouwen vaste brug tot groote moeilijkheden aanleiding zou geven.

In ieder geval, aangezien men bij dergelijke werken alle belangen eerst moet toetsen, zal er geruimen tijd mede heengaan, eer alles voor elkaar is. Wanneer wij mogen hopen, dat in dien tusschentijd de middelen weer wat ruimer zullen gaan vloeien, zal ik er gaarne toe medewerken, die bruggen tot stand te brengen. Eerst moeten wij echter voorbereidende maatregelen nemen en met de gemeentebesturen onderhandelen, die zich alvast kunnen beraden, welke bijdragen uit de gemeentekas kunnen worden toegezegd.

Ik geloof, dat ik hiermede aan het verlangen ook van den heer Dobbelmann heb voldaan.

Nu heeft de heer Arntz, daarbij ook nog even gesteund door den heer Dobbelmann, mij een middel aan de hand gedaan om, althans ten deele, aan geld te komen. Hij zegt: gij wilt in Arnhem de gemeentelijke telefoon overnemen, dat kost 2 millioen. De inwoners hebben aan de overneming geen behoefte en met die 2 millioen kunt gij alvast aan de brug beginnen.

Ik waardeer zeer de goede bedoelingen van den heer Arntz, maar in de eerste plaats kan ik geen geld van een begrooting van Posterijen en Telegrafie naar die van Waterstaat overhevelen, en ten tweede is het cijfer, dat hij noemde, te eenenmale onjuist. Bovendien is er ook geen aanleiding om op de overneming van de telefoon nog terug te komen. Betreffende het overnemen van gemeentelijke telefonen is in de Staten-Generaal heel wat te doen geweest en onder mijn ambtsvoorganger is die zaak nog eens opnieuw in de Kamer behandeld, o.a. door den toenmaligen afgevaardigde den heer van Beresteyn, die zeer sterk sprak in het voordeel der gemeenten, hetgeen ten gevolge had, dat Minister König nog eens een commissie heeft benoemd om de zaak grondig opnieuw te onderzoeken, vooral ook wat Arnhem betreft.

Die commissie is tot de conclusie gekomen, dat onder de huidige omstandigheden de gedeelde exploitatie niet in het belang van de ontwikkeling van den geheelen dienst moet worden geacht, weshalve zij adviseerde met overneming der gemeentelijke telefoonnetten door het Rijk voort te gaan.

Na alles wat daarover gesproken is, moet men m. i. dus niet meer hierop terugkomen en staat nu wel vast, dat die enkele gemeentelijke telefonen, die er nog zijn, overgenomen worden en dat het publiek er ook wel bij vaart.

Ik kom nu tot den geachten afgevaardigde den heer de Veer, die nog eens met betrekking tot de bezuiniging heeft gesproken over die brugwachterswoning, welke nu nog f 9000 kost. Ik ben het met dien geachten afgevaardigde eens, dat dit bedrag nog te hoog is. De zaak was echter reeds in zulk een vergevorderd stadium, dat ik met de vermindering van f 12 000 op f 9000 genoegen moest nemen, maar als derge-

(Minister van Swaay.)

lijke woningen vandaag aan den dag zouden moeten gebouwd worden, dan zullen zij beduidend veel minder moeten kosten.

Verder heeft de heer de Veer gesproken over de annuïteitengeschiedenis. Zelf heb ik de bezwaren tegen het annuïteitenstelsel uitvoerig in de Tweede Kamer uiteengezet, want in dat stelsel schuilt inderdaad een groot gevaar, en ik zou het dan ook alleen hebben willen toepassen bij productieve werken, die niet rechtstreeks door het Rijk worden uitgevoerd, maar door waterschappen of andere lichamen, waaraan dus het Rijk alleen een zeker subsidie geeft, omdat in deze tijden van geldnood op die manier met betrekkelijk weinig geld veel kon worden gedaan.

Laat mij als voorbeeld nemen een waterschap, dat een werk wil uitvoeren van 7½ ton, waarbij het Rijk dan 1/3 of f 250 000 zou bijdragen. Wanneer het Rijk zegt: ,,ik geef het niet in contanten, maar liever de annuïteit voor dat bedrag'', laten we zeggen 7 pct., dan was het Rijk er af met een jaarlijksche uitgave van f 17 500; op die manier zou men met betrekkelijk weinig geld veel productief werk kunnen uitvoeren.

Hieraan kleeft echter een groot bezwaar, nl. dat de annuïteiten zich voortdurend ophoopen. Men zou dus alleen op deze wijze kunnen handelen, wanneer men gegronde vooruitzichten heeft, dat over een jaar of twee, drie onze economische toestanden aanmerkelijk veranderd zullen zijn en wij weer behoorlijk in ons geld zitten, waardoor wij dan de annuïteiten desgewenscht zouden kunnen afkoopen.

Intusschen zal van toepassing van dit stelsel niets komen, omdat nu het wetsontwerp n°. 245 van de Zitting 1917, dat zoolang gerust heeft, in de afdeelingen van de Tweede Kamer wordt onderzocht, zoodat gegronde verwachting kan bestaan, dat dit wetsontwerp binnenkort bij de Staten-Generaal in behandeling zal komen. Wanneer dat ontwerp wet mocht worden, zouden wij dus tot een eenigszins andere financieering van onze groote werken kunnen geraken.

Het groote bezwaar is, dat wij op het oogenblik vrijwel alles uit ,,gewoon'' moeten betalen, en dat kunnen wij niet volhouden. Als met de tegenwoordige wijze van handel wordt voortgegaan, zal de Minister van Waterstaat eenvoudig niets meer kunnen doen bij de sterke rantsoeneering van de begrooting. Wanneer er tot hem wordt gezegd: gij moogt niet meer uitgeven dan zooveel, dan heeft hij in de eerste plaats de onderhoudswerken en de in aanbouw zijnde werken. Ik vrees echter, dat er dan niet veel voor nieuwe werken of subsidies zal overschieten. Bij een zoo sterke rantsoeneering der begrooting wordt de uitvoering van de meest nuttige werken onmogelijk.

Wij moeten dus komen tot een andere oplossing, anders zullen wij onder meer met het geven van subsidie voor alle nieuwe werken moeten ophouden, hetgeen, ook uit een economisch oogpunt, zeer te betreuren zou zijn.

De heer de Veer heeft verder gevraagd de reizigerstarieven te verlagen, speciaal wat de groote afstanden betreft. Ik zou willen antwoorden, dat wij daarmede buitengewoon voorzichtig moeten zijn. Het is zoo gemakkelijk gezegd: verlaag de tarieven maar, dan krijgt ge een hooger vervoer, maar tot nu toe is de ervaring — die ook in andere landen is opgedaan — een andere.

De hoofdzaak zit eenvoudig in de groote malaise, terwijl op het oogenblik ook de toestand in het Roergebied vooral ten aanzien van het goederenvervoer een funesten invloed heeft en de inkomsten van de spoorwegen aanzienlijk doet dalen. Ik heb aan de overzijde van het Binnenhof reeds gezegd, dat ik zooveel mogelijk zou streven naar tariefsverlaging, maar dat men dit met de grootste voorzichtigheid moet doen, wil men de tekorten niet nog veel grooter maken. Het is altijd een moeilijk vraagstuk, tot hoever men moet gaan. Maar als men een proef neemt en men gaat te ver, dan zit men met groote tekorten. Het tariefvraagstuk moet dus met groote behoedzaamheid bekeken worden; men kan in dit opzicht onmogelijk aan alle wenschen en eischen voldoen.

Wat de kilometerboekjes betreft, ik heb in de eerste plaats het bezwaar, dat ik ook reeds in de Tweede Kamer heb geuit, dat het eigenlijk een onjuist tarief is, indien boven een bepaald cijfer niets meer in rekening wordt gebracht. In beginsel zal men voor iederen kilometer evenveel moeten betalen, behalve dan, dat voor groote afstanden een zg. staffeltarief in aanmerking kan komen. Bovendien hebben de spoorwegen tegen wederinvoering van kilometerboekjes thans bezwaar, omdat ze een vrij omslachtige en kostbare administratie medebrengen. Waarschijnlijk zou uitbreiding van personeel op de stations onvermijdelijk zijn, en uit dien hoofde meen ik ook, dat ik op wederinvoering van kilometerboekjes bij de spoorwegen niet moet aandringen.

Wat betreft de treinverbinding met België, de geachte afgevaardigde heeft gezien, dat men daarmee niet verder kan gaan, omdat men in Vlissingen moet wachten op aansluiting met de booten. Wat overigens de verbinding met België betreft, zooals ik heb medegedeeld, hebben de Belgische Staatsspoorwegen blijkbaar geen neiging of gelegenheid om ons te gemoet te komen. Nu zegt de heer de Veer: Zijn wij dan afhankelijk van België? Neen, Mijnheer de Voorzitter, maar wanneer de Belgische spoorwegen niet medewerken, hebben wij geen middelen om hen te dwingen. Wanneer het alleen gaat om dien eenen trein, die met een verschil van 7 minuten in Roosendaal aankomt, dan wil ik gaarne met de spoorwegen overleggen, of zij dien trein niet wat sneller kunnen laten loopen, om dat tijdsverschil in te halen, al zijn dergelijke dingen niet zoo eenvoudig als het wel lijkt.

Daarop zal wellicht een weg te vinden zijn.

Dan sprak de heer de Veer nog over de haven te Vlissingen. Hij hoopte, dat na het votum van de Tweede Kamer dit werk met kracht zou worden voortgezet. Ik ben, wat mijn persoon betreft, omtrent die haven te Vlissingen niet zoo optimistisch; ik zie er geen groote toekomst in, terwijl het werk 6 à 7 millioen zal kosten. Maar de Tweede Kamer heeft bij motie uitgesproken, dat het werk moet worden voortgezet en ik zal mijn best doen om aan dien wensch te voldoen. Maar daarvoor moet ik ook het geld hebben, en het zal er dus van afhangen, welk bedrag bij de volgende begrooting tot mijn beschikking gesteld wordt, hoeveel ik dan voor de haven te Vlissingen kan uittrekken. Men zegt, dat de meest urgente werken moeten voorgaan, maar wanneer ik rondga bij de sprekers, die een bepaald werk hebben aanbevolen, wat is dan het meest urgente, de haven te Vlissingen, dubbel spoor naar Leeuwarden of de haven te Delfzijl? Als ik alle werken urgent zou achten, die mij door verschillende sprekers bijzonder worden aanbevolen, had ik alleen voor heden te zamen wel 25 millioen noodig, en aangezien niemand mij de middelen aan de hand doet om die te bemachtigen, vrees ik, dat men, ook al leg ik tegemoetkomende verklaringen af, toch min of meer teleurgesteld zal worden.

De heer de Veer heeft ook gesproken over de Schelde-sluis. Ik kan mij voorstellen, dat men een goede sluis wenscht, maar een sluis van 35 meter doorvaartwijdte zou wel 5 millioen kosten. Het is waar, wij zitten met een erfpachtscontract, zoodat ,,de Schelde'' op een goeden dag kan zeggen: Wij wenschen het contract te doen eindigen en geven de zaak aan den Staat weer. Maar het is toch zeker min of meer gewaagd aan die sluis 5 millioen ten koste te leggen zonder zekerheid of men die wel rendabel kan maken. De quaestie van de erfpacht raakt Financiën, wij hebben er al over gecorrespondeerd, maar er is nog geen afdoende bespreking geweest.

De heer L. W. de Vries heeft nog eens gesproken over dubbel spoor Meppel—Leeuwarden. Deze verdubbeling zou 3½ millioen kosten. Ik wil dit ook wel, maar men moet zich afvragen of het zoo urgent is, dat wij dat bedrag thans mogen uitgeven.

Voorts is geklaagd over het doorgaand verkeer van Leeuwarden uit en is de opmerking gemaakt: wanneer men aan den trein, die van Groningen komt, een paar rijtuigen minder gaf en den trein van Leeuwarden een paar rijtuigen meer, konden deze in Zwolle aan den van Groningen komenden trein worden aangekoppeld. Dit zou alleen kunnen, wanneer die paar rijtuigen, van Groningen komende, ook leeg waren, en alleen werden meegevoerd, om in Zwolle de passagiers van Leeuwarden op te nemen. Maar zoo staat het niet, want vele passagiers komen van Groningen en stappen te

(Minister van Swaay.)

Zwolle over op een andere lijn: naar de richting Arnhem, Tilburg, enz., of naar Hengelo bijv. Die rijtuigen doen dus op het traject Groningen—Zwolle ook hun dienst, men zou dus aparte rijtuigen moeten aanhaken, waardoor de trein vermoedelijk al te zwaar zou worden. Intusschen wil ik gaarne nog eens met de spoorwegdirectie overleggen, in hoeverre aan de verlangens van de doorgaande reizigers kan worden te gemoet gekomen. Ook wat betreft het inleggen van een vijfden trein op de Noord-Friesche locaalspoorwegen zal ik met de spoorwegdirectie gaarne van gedachten wisselen. Maar men moet niet vergeten, het inleggen van meer treinen kost veel geld, en men loopt groote kans, dat de opbrengst in verhouding niet stijgt. En als daaromtrent vrijwel zekerheid bestaat, mag men dergelijke kostbare experimenten, vooral in dezen tijd, niet doen.

De heeren Beelaerts van Blokland en d'Aumale van Hardenbroek hebben gesproken over de Geldersche Vallei en nogmaals gewezen op den invloed op de bodemgesteldheid door het maken van dergelijke afwateringswerken. Dat feit is van algemeene bekendheid. Men moet, wanneer men dergelijke plannen maakt, rekening houden met eventueele verlaging van het grondwater. Maar ik krijg uit die redevoeringen den indruk, alsof men zich op het standpunt plaatst, dat dit werk door het Rijk moet worden uitgevoerd. Dat is niet het geval: het werk moet worden uitgevoerd door belanghebbenden, en het Rijk verleent alleen subsidie. Het is duidelijk, dat het Rijk daar heel weinig voor voelt, zoolang belanghebbenden het nog niet eens zijn. Er is nu weer een strijd ontstaan, en zoolang geen voldoende overeenstemming bestaat, houdt de Minister van Waterstaat de beurs dicht. Vooralsnog neem ik dus ten aanzien van de Geldersche Vallei een afwachtende houding aan, totdat belanghebbenden tot een behoorlijk compromis zijn gekomen.

De gachte spreker de heer de Gijselaar heeft in een uitvoerig betoog aangetoond de noodzakelijkheid van den bouw van een hefbrug aan de Koningshaven. Ik juich die redevoering warm toe en het doet mij buitengewoon veel genoegen, dat de geachte afgevaardigde op zoo overtuigende wijze voor dat werk gesproken heeft. Ik ben het inderdaad volkomen met hem eens, dat dit werk is van urgenten aard. Op de begrooting was ook aanvankelijk een behoorlijk bedrag uitgetrokken voor dit werk, maar wanneer een nieuwe Minister van Waterstaat de boodschap krijgt: gij moet nog even 3½ millioen van uw begrooting afdoen, dan moet men, hoe ongaarne ook, hier en daar gaan schrappen!

Ik heb toen dat bedrag geschrapt, niet omdat ik de noodzakelijkheid van dat werk niet inzag, maar eenvoudig omdat het geld er niet voor was. Alles is er voor gereed, en wij zouden het zoo spoedig mogelijk kunnen aanbesteden. Het zou bovendien een prachtig middel zijn ter bestrijding van de werkloosheid, omdat het een mooi constructiewerk is, maar zoolang ik het geld ontbeer, is het niet mogelijk iets te doen.

Men zou kunnen zeggen: kom dan met een suppletoire begrooting, maar het consigne is zoo: gij kunt met een suppletoire begrooting komen, maar dan moet gij een zelfde bedrag van de oorspronkelijke begrooting afhalen, en men begrijpt, dat ik maar niet zoo gemakkelijk op mijn sterk besnoeide begrooting een bedrag van een millioen hier of daar kan schrappen. Ik zal echter trachten op de begrooting voor het volgend jaar een behoorlijken post voor dit werk uit te trekken, en hoop, dat hij er dan ook op zal blijven staan.

Dr. Franssen heeft gesproken over de brug bij het Katerveer. Hij is zoo vriendelijk geweest, mij van te voren enkele cijfers te geven, waaromtrent hij enkele opheldering wilde hebben.

De geachte afgevaardigde heeft nagegaan, welke bedragen in den loop der jaren op de begrootingen hiervoor hebben gestaan, en aangezien hij van die brug nog niets ziet, vraagt hij te recht, waarvoor die gelden dan gebruikt zijn.

Ik kan den heer Franssen geruststellen. Die gelden zijn niet uitgegeven. In het geheel is het volgende voor die brug besteed: in 1918 voor het verrichten van opmetingen f 1425; in 1919 en 1920 niets; in 1921 f 1173 en in 1922 als belooning van een tijdelijk ingenieur, die daar is geplaatst en voor bureelbehoeften f 4120. Er is dus voor de voorbereiding een zeer beperkt bedrag uitgegeven.

Is nu een brug bij het Katerveer noodzakelijk, omdat er iets met de pont gebeurd is?

Ik geloof, dat dat niet de reden behoeft te zijn. Ten aanzien van de veiligheid alleen zou dat pontveer wel kunnen blijven bestaan. Wij zijn bezig naar aanleiding van het jongste ongeval een onderzoek in te stellen en voor zoover mij de resultaten daarvan bekend zijn, is dat ongeval aan bijzondere omstandigheden te wijten. Ik zal mij er echter niet verder over uitlaten, omdat mij in de Tweede Kamer daaromtrent vragen zijn gesteld.

Afgescheiden hiervan echter ben ik het met den geachten afgevaardigde eens, dat deze pont moet verdwijnen. In een grooten verkeersweg hooren die dingen niet. Als gevolg echter van de financieele moeilijkheden is met dit werk wat langer getraineerd als misschien in de oogen van velen wenschelijk en nuttig was. Wij zijn thans zoover gevorderd, dat in den loop van 1923 het definitief plan gereed kan komen. Men heeft bij een brug altijd vele quaesties, als bijv. de doorvaartwijdte, den waterdoorlaat, de opritten, de hoogteligging, enz. Dit alles moest worden bekeken en het is merkwaardig hoe lang het duurt, eer alle autoriteiten het eens zijn. Wij zijn echter gelukkig over deze periode heen, zoodat wij dit jaar het project kunnen gereedmaken. Wij kunnen dan met de onteigening enz. voortgaan en in den loop van het volgend jaar met het werk beginnen. Ik zal ten aanzien van deze brug een behoorlijken post op de begrooting brengen, in de hoop, dat hij er op zal blijven, hetgeen ik op het oogenblik niet kan beoordeelen, omdat ik niet weet, hoever de rantsoeneering zal moeten worden doorgevoerd.

Ik kom nu tot den geachten afgevaardigde den heer Westerdijk, die gesproken heeft over de haven van Delfzijl. Ja, dat is ook weer iets dergelijks, maar gelukkig zijn wij nu zoo ver, dat wij het wat betreft de lage dammen eens zijn geworden ten aanzien van de wijze, waarop deze zullen worden uitgevoerd.

Ik kan echter onmogelijk bij suppletoire begrooting geld aanvragen, om de reden, die ik zooeven heb aangegeven; ik ben evenwel bereid om voor de haven van Delfzijl op de volgende begrooting een behoorlijk bedrag uit te trekken. Hoeveel, kan ik nog niet zeggen, evenmin over hoeveel jaren het totale bedrag verdeeld zal moeten worden. Het spreekt vanzelf, dat ik niet alles aan Delfzijl kan geven, doch ook voor andere werken gelden beschikbaar moet houden, maar ik erken, dat bespoediging van het werk hier zeer gewenscht is.

Bovendien is Delfzijl een plaats, waar altijd wat te doen is en is het inderdaad een streek- en ook een Rijksbelang, dat de werkzaamheden daar in eenigszins sneller tempo voortgang hebben. Ik hoop, dat de heer Westerdijk met deze verklaring genoegen kan nemen; verdere toezeggingen kan ik om hem bekende redenen thans niet doen.

De heer W. Fransen heeft nog eens over de reisgelegenheid naar Leeuwarden gesproken; ik zal, zooals gezegd, nog eens overleggen met de spoorwegen of daar nog niet eenige verbetering in is aan te brengen.

Wat het kanaal Lemmer—Groningen betreft, dit brengt eenige moeilijkheden voor de provincie Friesland, die de tollen, welke zij daarop heft, blijkbaar niet kan missen, en wanneer men er toe zou komen, dat het Rijk deze kanalen, het beheer en onderhoud daarvan, tot zich zou trekken, dan zouden die tollen moeten verdwijnen.

Nu zegt de geachte afgevaardigde wel, dat het uitsluitend een Groningsch belang is, maar ik meen, dat verbetering van dien waterweg voor Friesland toch ook wel beteekenis heeft en dat Friesland niet afkeerig zou zijn om daaraan het hare bij te dragen, ware het niet, dat de provinciale financiën niet al te rooskleurig zijn en men derhalve huiverig is ten aanzien van dit werk eenige toezegging te doen.

Deze zaak heeft eenigen tijd gerust, maar ik ben thans weer in relatie getreden met het college van Gedeputeerde Staten en heb hierover ook nog een onderhoud gehad met den Com-

(Minister van Swaay.)

missaris der Koningin. Wij zullen thans eens zien of er niet een voor Friesland, Groningen en het Rijk bevredigende oplossing is te vinden.

Ten aanzien van het baanvak Nieuwe Meer zal ik nu aan den heer Fransen wel geen nadere inlichtingen meer behoeven te geven en deze geachte afgevaardigde zal wel begrepen hebben, dat hier van een nieuwe overeenkomst en een nieuwe berekening eenvoudig geen sprake is. Alleen heb ik getracht en ben daarin ook geslaagd, de aannemingsom te verlagen, en wel met een bedrag van f 165 000.

De heer van der Maesen de Sombreff heeft gesproken over den tunnel onder den spoorweg te Heerlen. Hij heeft een oplossing aan de hand gedaan, nl. om, indien vooralsnog met den tunnel niet kan worden begonnen, door splitsing van den afsluitboom in twee gedeelten, waarvan één voor personen en fietsers, aan den onhoudbaren toestand althans ten deele te gemoet te komen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit lijkt mij een werk van zeer geringen omvang, zoodat ik mij voorstel daaromtrent met de directie te overleggen. Wanneer wij op de voorgestelde wijze met betrekkelijk weinig geld een behoorlijke verbetering kunnen verkrijgen, dan geloof ik, dat wij daarvan werk moeten maken.

De heer van Lanschot heeft gesproken over de doorbraak aan de Beersche Maas. Toen ik het betoog van den heer van Lanschot hoorde, dacht ik onwillekeurig aan de fabel van den vos en den reiger. De reiger had den vos een grooten dienst bewezen door hem een beentje uit de keel te halen; natuurlijk veroorzaakte dat eenige pijn, en toen de reiger aanspraak maakte op dankbaarheid, zeide de vos: wat, dankbaarheid? Je hebt mij pijn gedaan, zoodat ik je eigenlijk moest opvreten. Waarop de vos den reiger verslond.

In soortgelijke omstandigheden verkeeren wij hier. Het waterschap had vergunning, de kade op te hoogen van 10,35 op 10,80 M. Waar nu de omstandigheid zoo was, het het Rijk daar ook werkzaamheden moest verrichten, nl. het afgraven van het winterbed, daar lag het voor de hand, dat men het werk ging combineeren en zeggen: laat het Rijk het werk in zijn geheel maken, dan is het in één hand, maar het waterschap betaalt dan de kosten van dat gedeelte, dat feitelijk het waterschap voor eigen rekening had moeten doen. Nu heeft de Rijkswaterstaat dus bereidwillig zijn diensten bewezen, heeft het werk voor het waterschap in orde gebracht, het waterschap behoefde geen technisch personeel aan te stellen en was van alle soesa af, het behoefde alleen maar te betalen de kosten en daarmee was de zaak uit. Nu is het werk gereed, de dienst is bewezen, de kade is overgedragen op het waterschap, er gebeurt echter een ongelukje en nu zegt het waterschap: gij moet de kosten betalen.

Van rechtskundig standpunt geloof ik, dat daar toch alles tegen te zeggen is. Als ik iemand een dienst bewijs en ik moet daarvoor nog bovendien een risico dragen, is dat inderdaad toch wel wat veel gevergd. Het waterschap heeft de kade overgenomen en van dat oogenblik af was het beheer en het onderhoud aan het waterschap.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: Ja, maar er was iets aan voorafgegaan. De voorzitter van het waterschap had de vraag gesteld: zou die kade het wel houden als wij hoog water krijgen, en zou het niet wenschelijk zijn een voorziening aan te brengen? Het spreekt vanzelf, dat als die voorziening zou zijn aangebracht, de kosten daarvan voor rekening van het waterschap hadden moeten komen. Wanneer men nu over heel de lengte van dien dijk die voorziening had willen aanbrengen, zou dat heel wat hebben gekost. Laten wij eens het omgekeerde onderstellen, laten wij aannemen, dat de Rijkswaterstaat gezegd had: Die kade is wat versch, de begroeiing is nog niet goed aangeslagen, het is voorzichtiger een voorziening aan te brengen. En als men dat gedaan had en het waterschap daarvoor zooveel duizenden in rekening had gebracht, en het was meegevallen en men had geen overloopend water gekregen, dan zou het waterschap misschien hebben gezegd: „Die voorziening moet eigenlijk het Rijk betalen, gij hebt het ons aangeraden en het is gebleken niet noodig te zijn.”

Het is een moeilijk punt, en nu begrijp ik wel, dat het waterschap liever heeft, dat het Rijk de kosten betaalt, maar om nu zonder meer dat maar dadelijk toe te geven en te zeggen: het Rijk zal de kosten betalen, dat mag de geachte afgevaardigde toch niet verlangen.

Ik laat deze zaak met opzet grondig onderzoeken, omdat ik het wel van belang vind te weten waar de oorzaak schuilt, want daaromtrent schijnen de meeningen uiteen te loopen. Ik heb een technisch advies, en nog een advies van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, waar niet heel veel in staat, maar ik laat ook nog door een ander deskundige de zaak bekijken, omdat ik in de eerste plaats weten wil: kan hier met grond aan den Rijkswaterstaat iets verweten worden? Als inderdaad een sterk verwijt tegen den Rijkswaterstaat zou kunnen worden gemaakt, dan zou het een punt van overweging kunnen uitmaken, of de billijkheid zou medebrengen, dat het Rijk in de schade meebetaalt; ik wil echter het onderzoek eerst geheel afwachten alvorens daaromtrent een uitspraak te doen, doch begin toch met de verklaring, dat ik den rechtsgrond zoo niet kan inzien. Het werk is overgenomen door het waterschap en had men aanmerking op de uitvoering, dan had men deze voor de overname kenbaar moeten maken.

De heer **van Lanschot**: Maar de waterstaat heeft het zelf verklaard.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Maar het waterschap heeft toch het werk overgenomen. Die kade is eerst laat onder handen genomen. De aannemer heeft er hard genoeg aan gewerkt, maar men had eerder moeten kunnen beginnen, want nu is waarschijnlijk de begroeiing niet aangeslagen en daardoor zal dijkspecie zijn weggespoeld en zal vermoedelijk zoo een begin zijn veroorzaakt van de doorbraak. En andere vraag is, of, indien de voorziening werkelijk was aangebracht, deze niet meer zou hebben gekost dan de kosten van de reparatie nu.

De heer **van Lanschot**: Er is heel wat schade door het water aangericht in de streek.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Het water heeft er niet lang gestaan. Het was na eenige dagen weer weg. Ja, als men de boeren hoort, is er groote schade geweest, maar ik geloof niet, dat het zoo erg is geweest. Waar men daar zoo aan het water gewend is, zal dit wel niet in enkele dagen zulk een groote schade hebben gegeven.

De heer van der Lande maakt onderscheid tusschen noodzakelijke en niet noodzakelijke werken. Dat doe ik ook. Hij is voorstander van productieve werken. Dat ben ik ook. Hij zegt: gij moet dus voor werken, die productief zijn, gelden beschikbaar stellen. Ik ben er gaarne toe bereid, wanneer men mij er inderdaad voor in de gelegenheid stelt. Ik ben het met den heer van der Lande eens, dat wij ook dat laatste stuk van den IJssel moeten afwerken. Er is vijf ton mede gemoeid; kan ik die los krijgen, dan beloof ik den heer van der Lande, dat wij den IJssel zullen afwerken. De heer van der Lande stelt er tegenover een ander werk, de haven van Vlissingen. Hij komt daarmede in mijn schuitje, want hij weet, dat ik dat werk het vorige jaar van de begrooting heb genomen. Maar de Tweede Kamer heeft bij motie uitgesproken, dat het werk krachtig moet worden voortgezet.

Ik kom nu tot een serie vraagpunten, door den geachten afgevaardigde den heer Smeenge naar voren gebracht. Zijn dankbetuigingen neem ik dankbaar in ontvangst.

Dat bij het maken van werken ook overleg gepleegd wordt met de scheepvaart, acht ik geen verwerpelijk idee. Hoe meer inlichtingen en adviezen, hoe grooter zekerheid er zal bestaan, dat zulk een werk naar genoegen van alle partijen wordt uitgevoerd.

Aan de vernieling van de wegen moet iets gedaan worden, zooals het nu is, kan het niet blijven, maar wat en hoe weet ik nog niet. Ik hoop, dat de commissie voor het verkeerswezen, die binnenkort zal worden ingesteld, daaromtrent nuttige wenken zal kunnen geven.

Ten aanzien van de verbetering van den IJssel kan ik verwijzen naar mijn antwoord aan den heer van de Lande.

(Minister van Swaay.)

De scheepvaartquaestie in het waterschap Vollenhove is een lastig punt. Ik kan begrijpen, dat de geachte afgevaardigde eenigszins beducht is, dat die scheepvaart in het gedrang komt, omdat hij wellicht niet overtuigd is, dat van de zijde van belanghebbenden daarop genoeg wordt gelet. Intusschen kan ik mededeelen, dat juist voor eenige dagen een rapport met een ontwerp bij het Departement is ingekomen van den hoofdingenieur van Overijssel, die een oplossing voorstelt, met het dringend verzoek om, als deze de goedkeuring mocht wegdragen, de uitvoering met grooten spoed ter hand te nemen. Wij zullen dat ontwerp bestudeeren, en ik hoop, dat het zal leiden tot een goede oplossing.

De geachte afgevaardigde weet, hoe ik denk over de quaestie van een Dordtschen waterweg. Voor dichting van het Beregat behoeft vooralsnog geen vrees te bestaan.

Aan den Stoofpolder kan ik niets doen; ik heb mijn best gedaan, maar als de Tweede Kamer meent, dat het geld er niet voor moet worden uitgegeven, is het voor de Regeering moeilijk daarmee weer voor den dag te komen. De terreinen zijn onteigend; er ligt verder een partij basalt en het lijkt bezwaarlijk, dat materiaal renteloos te laten liggen. Nu vreest de geachte afgevaardigde, dat als wij dat basalt weghalen voor een ander werk, er van uitvoering van de vluchthaven niets meer zal komen. Mijnheer de Voorzitter! Op het oogenblik ligt dat basalt er geloof ik nog, maar of het er altijd zal blijven liggen, kan ik niet verzekeren.

Wat betreft het Twente-kanaal, daaromtrent is nog geen overeenstemming bereikt, dus kan daarmee ook niet dadelijk worden begonnen, al zou het uit een ooggunt van werkverschaffing wenschelijk zijn.

Wat de electrische bemaling van het Apeldoornsche kanaal betreft, de geachte afgevaardigde noemde een bedrag van f 5000, maar wij hebben veel meer voor die bemaling uitgegeven. Het is van groot voordeel, daar een permanent electrisch gemaal te hebben, dat altijd klaar is om het ontbrekende water aan te voeren.

De heer Slingenberg heeft zijn dank uitgesproken over de wijziging van het afschrijvingspercentage bij de electriciteitsbedrijven en ik hoop, dat door dien maatregel de exploitatierekening van die groote bedrijven in betere conditie zal komen.

Verder heeft deze geachte afgevaardigde nog een vraag gedaan over den zomertijd. Deze quaestie is niet zoo eenvoudig. De boel is in de war geloopen, doordat andere landen zoolang geweifeld hebben. Dan werd weer gezegd: in Frankrijk en België zou de zomertijd worden ingevoerd, en dan weer niet. Dan weer zou hij worden ingevoerd op den eenen datum en dan weer op een anderen. Dat heeft de voorbereiding van de dienstregeling zeer bemoeilijkt, vooral wat de internationale verbindingen betreft, die echter weer nauw samenhangen met vele binnenlandsche aansluitingen.

De spoorwegen staan dus voor moeilijkheden. Hun bedrijf staat betrekkelijk vrij ten aanzien van de keuze van den tijd, maar het zit hem in de aansluitingen met het buitenland. Daarom hebben de spoorwegen gezegd: de quaestie van den zomertijd is al zoolang loopende en wij hebben al zooveel moeilijkheden, laat ons nu wachten tot 1 Juni, anders kan de wijziging in de dienstregeling niet tijdig meer worden voorbereid.

De heer Slingenberg: Waarom heeft België het dan wel kunnen doen met ingang van 21 April?

De heer van Swaay, Minister van Waterstaat: Dat kan ik niet beoordeelen; het geeft nu eenmaal moeilijkheden, omdat aan de voorbereiding van een nieuwe dienstregeling heel wat vast is. Waar de nieuwe dienstregeling met 1 Juni begint, was het veel gemakkelijker, den zomertijd met dien datum te laten aanvangen; dat wil echter niet zeggen, dat het het volgend jaar weer 1 Juni zal worden. In 1918 waren de omstandigheden heel anders.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat ik de sprekers hiermede heb beantwoord.

De heer Mendels: Mijnheer de Voorzitter! In het betoog van den Minister tegen hetgeen ik over de bekende zandleveranties heb gezegd, is mij een zinsnede opgevallen, en wel deze, dat de Minister mij vroeg: wat zoudt gij gedaan hebben, indien gij Minister van Waterstaat zoudt zijn geweest?

Ik achtte die vraag bijzonder opmerkelijk en vleiend te mijnen aanzien, omdat de Minister daarbij blijkbaar de mogelijkheid niet geheel en al uitgesloten achtte, dat ik de capaciteiten zou hebben voor Minister van Waterstaat.

Ik heb die in mij zelf nooit kunnen ontdekken, integendeel, maar wel heb ik ontdekt, dat de Minister uitnemende qualiteiten heeft als advocaat en dat die zijn gegroeid in zijn betoog naarmate hij een zwakke zaak had te verdedigen.

En indien ik dus nog eens Minister van Waterstaat zou worden, dan zou ik nu al een uitstekenden plaatsvervanger op mijn kantoor weten.

Ik ken eenigermate het klappen van de zweep bij pleidooien en zoo zijn mij de zwakke steeën in het betoog van den Minister niet ontgaan. Hij heeft gebruik gemaakt van een onder sommige omstandigheden zeer aanbevelenswaardige tactiek, indachtig aan het voorschrift, dat vaak de beste verdediging in den aanval gelegen is.

Ten opzichte van sommige punten, die de Minister heeft opgehelderd, ben ik dankbaar, maar ik kan mij niet voldaan verklaren met het totaal van zijn betoog.

Onopgehelderd is en blijft voor mij het volgende: Twee en een halve maand had de Minister de vragen van den heer van Dijk, voordat hij daarop een antwoord heeft gegeven in de Tweede Kamer bij de begrooting. De Minister heeft er zelf aan herinnerd, dat slechts een paar dagen na de aanvaarding van zijn bewind de heer van Dijk de zaak met hem besproken heeft en zijn vragen heeft gesteld, en de Minister is die zaak toen direct tot in details gaan bestudeeren, omdat hij precies wilde weten waarom men die onderhandsche overeenkomst gemaakt had.

Twee en een halve maand later heeft de Minister op grond van die stukken, die hij dus 2½ maand in handen heeft gehad, in de Tweede Kamer de bekende, uitermate stellige verklaring afgelegd, die geen twijfel kon laten omtrent zijn inzichten en voornemens. Doch daarna is er blijkbaar iets tusschen gekomen, een onthulling, iets dat de Minister niet wist, dat een geheel ander licht voor hem op de zaak wierp. Anders kan men zich toch niet voorstellen, dat een bewindsman na de stellige verklaring in de Tweede Kamer, waarin hij elke veronderstelling van zich wierp om die voorloopige overeenkomst definitief goed te keuren, dat toch naderhand doet.

Wat is nu dat verbazende nieuwe, dat er gekomen is? Het nieuwe was, dat de Minister, na de begrooting van Waterstaat, dat rapport van de commissie van ambtenaren kreeg en dat de commissie daarin als haar meening aangaf, dat hij moreel aan de overeenkomst vast zat.

Was dit nu zoo iets nieuws?

Die overeenkomst kende de Minister; hij heeft zelf wel kunnen oordeelen, of hij al dan niet moest meenen, dat hij moreel aan deze afspraak gehouden was. De Minister heeft zooeven verklaard: toen ik de zaak bestudeerde, dacht ik: ik ben vrij, want ik moet nog altijd definitief goedkeuren.

Waar haalde de Minister dat uit? Uit de overeenkomst; daarin stond: behoudens de goedkeuring van den Minister. Volkomen logisch dus. Maar ook heeft de Minister overwogen, of hij, indien hij de overeenkomst niet goedkeurde, den man eenige schadevergoeding moest geven. Ook al had hij het plan om een aanbesteding te houden, hij voelde, dat hij eenige schadevergoeding moest geven. Welnu, dat is de moreele gebondenheid, waarvan de commissie spreekt.

De Minister had kunnen zeggen: ik ben een vijand van onderhandsche gunning, en ik moet bovendien het werk goedkooper zien klaar te krijgen; hoewel de hoofdingenieur gemachtigd was de overeenkomst te sluiten, heeft Minister König zich nog de nadere goedkeuring voorbehouden, en ik moet daarenboven nog de machtiging van de Kroon vragen.

De Minister heeft in de Tweede Kamer gezegd: Ik denk er niet aan mij aan de voorloopige overeenkomst te onderwer-

34ste VERGADERING. — 25 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk IX (Dep. van Waterstaat) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Mendels.)

pen. Ik zal het voorlezen. Op bladz. 823 van de *Handelingen*, aan het slot van zijn betoog, heeft de Minister gezegd: Ik ga vrij uit.

Mijnheer de Voorzitter! Wat beteekent dat? Dat andere menschen niet vrij uitgaan? M. a. w., er zijn zekere fouten begaan, maar werp die niet op mijn schouders, ik ga vrij uit, want: ,,Ik heb van den beginne af bezwaar gehad om in te gaan op de onderhandsche overeenkomst, die onder inmiddels veranderde omstandigheden gesloten is.'' En even daarvoor: ,,Ik denk er niet aan den betrokken ambtenaar in allen gevalle de hand boven het hoofd te houden.''

Ik weet niet in hoever dien ambtenaar een hand boven het hoofd gehouden zou moeten worden. Als het waar is, dat die man niets anders gedaan heeft dan met machtiging van Minister König een overeenkomst gesloten, valt er niets boven het hoofd te houden. In alle geval, een nieuw gezichtspunt was er in het rapport van die commissie niet. Maar de Minister heeft toen nog het advies van den Landsadvocaat ingewonnen, maar dat begrijp ik niet, want de commissie was het volkomen met den Minister eens en zeide slechts: Gij zijt alleen moreel gebonden.

Ik heb mij veroorloofd in eersten aanleg de meening van den Landsadvocaat weer te geven, en nu zegt de Minister: wat is dat: gij citeert een advies van den Landsadvocaat, waarvan gij niets weet, en daartoe hebt gij niet het recht. Ik heb reeds gezegd, dat ik heb geciteerd uit een interview van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die een ervaren reporter naar den Minister heeft gezonden in verband met het door hem terugkomen op zijn toezegging, en de Minister is gemoedelijk met hem gaan praten. Ik kom zelf uit de journalistiek en vind het goed, dat de Minister een journalist goed ontvangt. Maar als die journalist nu eens niet gekomen was, wat had de Minister dan gedaan? Toen de Minister zoo geheel van standpunt veranderde, had hij daarvan moeten doen blijken door een mededeeling aan de Kamer of door een officieel communiqué, want als de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* niet tot den Minister was gekomen, had men er niets van geweten. Dat is geen methode. Maar hoe dan ook, de Minister heeft toegestemd in een interview, en daarbij vertelde de Minister ook rondweg, hoe het advies van den Landsadvocaat luidde. De Minister heeft nu echter gezegd: Die reporter was wel een knap journalist, maar.........

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: De reporter heeft het advies van den Landsadvocaat verward met het advies van de commissie.

De heer **Mendels**: Er staat in het interview:

> ,,De Landsadvocaat was van meening, dat uit de clausule ,,behoudens nadere goedkeuring'' in verband met den loop van de zaak niet anders kon worden gelezen dan dat het contract, op de Koninklijke machtiging na, perfect was.
>
> Op grond van het advies van den Landsadvocaat in overeenstemming met dat van de Commissie achtte de Minister zich niet juridisch, maar wel moreel gebonden.''

Dat verslag is nooit tegengesproken. Als nu een Minister een journalist bij zich ontvangt voor zoo'n belangrijke zaak, hem de primeur geeft en zijn gedrag als het ware tegenover dien journalist rechtvaardigt, en het blijkt, dat er iets onjuist is weergegeven, dan behoort er toch een rectificatie te komen!

En als er geen rectificatie komt, heb ik het recht, mij op dat interview te beroepen.

Maar er is meer, en dat vind ik heel onaangenaam. In het Voorloopig Verslag van deze Kamer is uitdrukkelijk, doch zeer beleefd gevraagd overlegging van het rapport van de commissie van ambtenaren, en in een noot zegt de Commissie van Rapporteurs, dat mededeeling van het advies van den Landsadvocaat onder opgave der data, wanneer het is gevraagd en is uitgebracht, op prijs zal worden gesteld.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister:

> ,,Aan den aandrang naar overlegging van adviezen kan de ondergeteekende tot zijn leedwezen geen gevolg geven. Hij meent ook in dit geval niet te mogen afwijken van het beginsel, dat ambtelijke adviezen bepaaldelijk voor de Regeering bestemd zijn, ...'' enz.

En wat doet de Minister nu? De Minister slaat hier zijn dossier open en gaat rauwelijks wèl voorlezen, èn uit het rapport van de Commissie, èn uit het advies van den Landsadvocaat; hij slaat ons met stukken uit die rapporten, die wij niet mogen kennen en die daarom niet zijn overgelegd, om de ooren! Hij publiceert ze dus brokgewijze en rauwelijks, zonder dat wij in staat zijn geweest, ze na te gaan!

Mijnheer de Voorzitter! Dat is toch geen methode! Blijkbaar zijn echter die stukken dan niet zoo verschrikkelijk geheim! Waarom was dan al die koude drukte noodig, waarvoor dan al die geheimdoenerij, als toch de essentieele gedeelten hier worden aangehaald?

Wat het contract zelf betreft, de Minister heeft ons den aanhef voorgelezen; ook die tekst was niet overgelegd, terwijl, als dat wel was gebeurd, de discussie misschien hier anders zou zijn geloopen. De Minister wees er op, dat er niet in staat: de hoofdingenieur sluit een voorloopige overeenkomst, behoudens goedkeuring van den Minister van Waterstaat, maar: de hoofdingenieur, daartoe gemachtigd door den Minister van Waterstaat, sluit die voorloopige overeenkomst. En verder staat er nog: behoudens goedkeuring van den Minister van Waterstaat.

Derhalve, aldus de Minister, was de hoofdingenieur tot het sluiten van die overeenkomst gemachtigd door den Minister zelf. Dat ,,behoudens goedkeuring'' beteekent eigenlijk niets, dat had net zoogoed kunnen worden geschrapt.

Blijkbaar echter niet, want de Minister heeft zich bloot gegeven. Hij heeft er immers bijgevoegd: toen die aannemer het contract kreeg, heeft hij gevraagd: ben ik wel zeker dat die zaak doorgaat, want er staat onder ,,behoudens goedkeuring van den Minister van Waterstaat''. Kunnen jullie daarna dan geen capties maken?

Die man zag dus in, dat door die clausule de Minister, als hij achteraf bezwaren had, wel degelijk zich daaraan kon vasthouden om de zaak niet door te laten gaan.

De hoofdingenieur heeft den man toen gerustgesteld en heeft hem een brief laten lezen van Minister König, waarbij deze hem mededeelde, dat hij van plan was, het Koninklijk besluit uit te lokken.

De man was toen gerustgesteld. Men moet nu echter wel onderscheiden. Het Koninklijk besluit uitlokken, dat de wet vereischt voor de onderhandsche gunning, is heel iets anders dan de nadere goedkeuring van het contract door den Minister van Waterstaat. Er staat dan ook niet ,,behoudens nadere goedkeuring van de Kroon'', maar ,,van den Minister van Waterstaat''. De Minister moet die twee dingen niet door elkaar halen.

Ik kan in die clausule niets anders zien dan dat de Minister nog altijd vrijbleef. Toen de aannemer daarop attent maakte, had men immers kunnen zeggen: och, die clausule heeft geen beteekenis, en dan had men er een haal door kunnen geven. Maar men heeft het stil laten staan.

Bovendien, òòk als de Minister achteraf goedkeurde, moest hij nog zijn contreseign geven onder het Koninklijk besluit tot onderhandsche gunning, zoodat de juridische argumenten van dit betoog mij nog niet hebben overtuigd.

De Minister zegt: de zandprijzen zijn nog eens nagegaan en de betrokken ambtenaar was van oordeel, dat die toentertijd niet te hoog waren. Ik kan dat nu niet beoordeelen, maar mij is ter oore gekomen, dat ongeveer terzelfder tijd contracten liepen, die zelfs ouder waren, waarbij het zand veel goedkooper was.

Volgens den Minister heeft de commissie verder gezegd: kijk eens, gij zijt moreel gebonden, maar het zaakje is te duur. De prijs, zoo schatten wij, scheelt op het oogenblik zeker wel twee ton, als gij nu een publieke aanbesteding zoudt houden.

Ik zou nu willen vragen: had de Minister dat dan niet eens kunnen probeeren? Had de Minister niet kunnen zeggen: ik neem het niet voor mijn politieke verantwoordelijkheid, in deze benarde financieele omstandigheden een onderhandsche

(Mendels.)

gunning te houden met uitsluiting van elke concurrentie, waarvan ik nu al hoor, dat het voor twee ton naar schatting minder kan?

Dus al wil ik 30, 40, desnoods 50 000 gulden schadevergoeding geven op grond van moreele overwegingen, ik maak het met de tegenpartij af. Volgens de commissie kan het al 2 ton minder bij aanbesteding, dus die commissie is dan blijkbaar niet zoo bang geweest, dat de andere aannemers door hun z.g. monopolie de prijs zouden opjagen. Trouwens, dit gevaar begrijp ik ganschelijk niet, want Blankevoort had immers ook kunnen inschrijven.

Zelfs nu nog heeft de Minister verklaard: ik had het graag anders gewild. Dat beteekent toch, dat de Minister het contract verkeerd achtte, maar als hij er dan zulk een nadeel in zag voor het Rijk, dan moet hij zich wel heel streng gebonden hebben geacht, als hij het niettemin bekrachtigde, en die sterke gebondenheid in juridisch opzicht zie ik niet.

Moreel gebonden, ja, dat komt herhaaldelijk voor. Zoo b.v. met het huis van Johan de Witt, waarin de Raad van State zou komen, behoudens nadere goedkeuring door de Staten-Generaal, maar toen heeft men, omdat het zoo verschrikkelijk lang geduurd had, den betrokkene een schadevergoeding gegeven, daar men zich moreel gebonden achtte.

Ook dezen aannemers zou ik een schadevergoeding hebben willen zien geven, omdat men ook hier moreel gebonden was.

De Minister heeft ten slotte gezegd: ik vertrouw die mededeelingen van al die heeren niet erg, dat zij het nu nog 3 ad 4 ton goedkooper willen doen. Zij komen nu met een adres en zij maken er nu een relletje van.

Ik ben niet zoo aangelegd, dat ik in de Eerste Kamer der Staten-Generaal het woord zou willen voeren naar aanleiding van een relletje. Niemand mag veronderstellen, dat ik voor een relletje te vinden ben. Maar ook de heer Franssen, een partijgenoot van den Minister en diens meest enge geestverwant, heeft van ochtend over deze zaak op zeer serieuze en zeer strenge wijze gesproken en hij eindigde zijn betoog met de woorden: ik vind, dat deze zaak niet door den beugel kan.

Of hij nu na de inlichtingen, die de Minister gegeven heeft, dat nog handhaaft, moet die geachte afgevaardigde zelf weten, maar ik zie hem niet aan voor iemand, die zich voor een relletje laat spannen.

De Minister dan heeft gezegd: ik vertrouw dat niet van die heeren, want als zij het werkelijk nog 3 ton goedkooper kunnen doen, waarom gaan zij dan niet naar van den Heuvel en Blankenvoort en zeggen: geef hier, wij nemen het contract over, hier heb je 3 ton, dan kunnen wij er nog aan verdienen.

Dat is aardig gevonden, maar de drie ton komen dan niet in de schatkist, doch in den zak van den aannemer.

En bestek èn voorwaarden zijn bovendien geheim, tot dusverre. Ik zou willen vragen, of de Minister de toezegging zou willen geven om, wanneer Blankenvoort wil en de anderen willen ook op dit idee ingaan, dan mede te werken door alsdan inzage te geven van alle stukken, zoodat de menschen weten, waaraan zij zich zullen hebben te houden.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Zij weten het nu reeds, ook zonder dat zij het bestek en de stukken hebben gezien.

De heer **Mendels**: Zij weten het nu maar globaal. Maar waarom zou men het betsek niet ter inzage geven, wanneer de menschen zeggen: wij zijn bereid het contract over te nemen voor drie ton minder. Ik houd dus den Minister aan zijn woord.

Thans nog de opmerking, die de Minister gemaakt heeft over de begrooting. Ik had den Minister eenig verwijt gemaakt of liever ik had eenige bedenking geopperd omtrent de houding van den Minister ten aanzien van het begrootingsrecht der Kamer. De Minister heeft daarover een geweldigen Staatsrechtelijken boom opgezet. Hij heeft mij college gegeven, hoe dat alles eigenlijk gaat, dat het volstrekt geen nieuw werk, maar een oud werk was, enz. Hoeveel open deuren heeft de Minister daarbij wel niet ingetrapt. Al die dingen, die de Minister daar heeft verteld, wist ik werkelijk ook wel.

(Mendels e. a.)

Het is doodeenvoudig, de Minister heeft er echter allerlei dingen bij gehaald, die er niets mee te maken hebben. Ik heb niets anders gezegd dan dit — men vindt het op bladz. 624 en 625 van de *Handelingen:*

> „Nu zou ik deze vraag van begrootingsrecht willen stellen: hoe heeft de Minister zich verantwoord gevoeld om deze overeenkomst definitief nu af te sluiten, terwijl de begrooting nog niet is goedgekeurd? De Minister wist toch, dat er over deze zaak zeer veel te doen is geweest, èn óók, dat er in de Eerste Kamer over de zaak zou worden gesproken.
>
> Om dat te voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, heb ik mijn best gedaan. Toen ik van plan was over deze zaak te spreken, heb ik eerst geïnformeerd bij den rapporteur van mijn afdeeling: komt er over deze zaak iets in het Verslag? Hij zeide: Ja, maar het Voorloopig Verslag is nog niet gedrukt. Toen heb ik mij begeven naar het Ministerie van Waterstaat, en ik heb fatsoenshalve gevraagd te spreken, niet den Minister — ik wilde vrij blijven in mijn bespreking —, maar den chef van de desbetreffende afdeeling. Ik heb toen dien hoofdambtenaar medegedeeld: Mijnheer, u weet wellicht niet, dat na de discussie in de Tweede Kamer ook in het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer omtrent deze zaak vragen gesteld zullen worden, het is m. i. wenschelijk, dat de Minister even zich in de ruimte houdt, ten einde de Eerste Kamer niet voor een *fait accompli* te stellen, en dat hij de Koninklijke goedkeuring ophoudt, opdat de Eerste Kamer vrij sta tegenover deze zaak."

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, misschien was het woord „begrootingsrecht" eenigszins onjuist door mij gekozen en had ik moeten spreken van „begrootingsusance", maar mijn grief was deze: de Minister wist, dat hij van standpunt veranderd was, nadat hij in de Tweede Kamer stellige toezeggingen had gedaan, dat er in de Eerste Kamer op deze zaak nog zou worden teruggekomen, en toch gaat de Minister de Eerste Kamer voor een *fait accompli* stellen.

Mijnheer de Voorzitter! Het zou bv. niet onmogelijk zijn geweest, dat hier een motie ware voorgesteld, waarbij de Minister werd uitgenoodigd dien post aan te houden en om alsnog de stukken over te leggen, die de Minister niet overgelegd heeft. Daarom had de Minister nog even moeten wachten alvorens de zaak definitief haar beslag te geven. Juist om te voorkomen, dat de Minister zou zeggen, dat hij niet wist, dat er in het Voorloopig Verslag iets van zou komen, heb ik mij gehaast er het Departement mededeeling van te doen, en toen heb ik eerst geïnformeerd, of de gunning al definitief was, maar ik hoorde van niet. Daarmede hebben Staatsrechtelijke quaesties van begrootingsrecht niets te maken. Ik dank den Minister intusschen voor zijn uitvoerige inlichtingen, maar voldaan ben ik niet.

Intusschen heb ik met genoegen gehoord de verklaring van den Minister, dat hij blijft afkeuren onderhands gunnen, en dat hij waar eenigszins mogelijk een liefst openbare aanbesteding wenscht te houden.

Onder die omstandigheden zie ik af van mijn aanvankelijk voornemen over deze begrooting een votum uit te lokken.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen Zijn Excellentie te danken voor het aan den heer Arntz en aan mij gegeven antwoord betreffende de vaste bruggen over de Waal te Nijmegen en den Rijn te Arnhem. Ook voor de toezegging, welke Zijn Excellentie aan het eind zijner rede gegeven heeft, ben ik hem dankbaar.

De Minister is begonnen te zeggen, dat zoowel de gierpont te Nijmegen als de schipbrug te Arnhem uit den tijd zijn. Inderdaad, zij zijn dit reeds lang. Ook ziet de Minister de noodzakelijkheid in van vaste bruggen te Nijmegen en Arnhem. Zijn Excellentie herinnert er echter aan, dat deze zaak reeds in behandeling is geweest en zegt, dat het de schuld is van Nijmegen, dat alles weer op losse schroeven is gezet. Ik wijs er op, dat Arnhem het nog niet zoover had gebracht. In Arnhem zijn ook veel onderhandelingen gevoerd, maar men

(Dobbelmann.)

is niet zoover gekomen, dat men een toezegging van het Rijk en van de Provinciale Staten had. En nu is het een feit, dat één brug, te Nijmegen alleen, voor het doorgaand verkeer niet voldoende is. Daar behoort onvermijdelijk bij een brug te Arnhem. In den raad van Nijmegen is uiteengezet, dat men drie belangen moet onderscheiden, ten eerste de oeververbinding, ten tweede het buurtverkeer, een provinciaal belang, en ten derde het doorgaand verkeer, een Rijksbelang. Op deze overweging is daarop aan Zijn Excellentie den Minister gevraagd, of het Rijk dien bouw wilde steunen; aan de provincie is dezelfde vraag gesteld, terwijl Nijmegen zelf het grootste offer wilde brengen.

Maar voor Nijmegen kwam het er vooral op aan, dat het Nijmeegsch belang gediend werd, d. w. z. dat de oeververbindingen goed zouden zijn, zoodat het handelsverkeer zou kunnen blijven ongeveer op de plaats, waar het thans is.

Nu is in den loop der onderhandelingen gebleken, dat het heel moeilijk was, om op de plaats, waar het verkeer thans is, een brug te bouwen. Er zijn verschillende plannen geweest: dat van de Waalbrug, even boven de spoorbrug, verder een z.g. Ganzenheuvelplan, een plan, gericht op het hart van de stad, een Lindenbergplan, en ten slotte het plan voor de Belvederebrug. Dit laatste plan is met een afrit aangenomen geweest door den raad, maar toch is dit Belvederebrugplan gestrand, omdat men meende, dat daarbij geen rekening werd gehouden met het plaatselijk belang van Nijmegen.

De overgroote meerderheid der bevolking was nl. van meening, dat door die brug te bouwen het verkeer zou worden gebracht op een verkeerde plaats, nl. bij de Belvedere, waar het villakwartier is, welks bewoners juist buiten zijn gaan wonen om geen hinder van het verkeer te ondervinden! Toen is het uitgesproken en bij de verkiezingen zelfs een leuze geweest: „Liever geen brug dan een Belvederebrug!" Men moet dat echter goed verstaan. Het is mogelijk, dat Nijmegen met een Belvederebrug genoegen zou moeten nemen, maar men moet weten wat daaraan vastzit.

Het Rijk had toegezegd 7 ton, de provincie 4 ton en de gemeente nam voor haar rekening 1½ millioen. Het verkeer, dat nu geleid wordt over de gierbrug, en nu f 121 350 per jaar opbrengt, zou dan geleid worden over de nieuwe brug. Die opbrengst zou men dus missen, tenzij er bruggeld wordt geheven, wat toen is toegezegd. Het stond echter volstrekt niet vast, dat dat bruggeld altijd zou mogen worden geheven. Maar toen bleek ook, dat in de oeververbindingen niet naar wensch was voorzien. Voor een behoorlijken afrit heeft men nooit een goed plan aan den raad kunnen overleggen. Bovendien zou deze afrit een aanzienlijke kapitaalsuitgave hebben gevergd. In of buiten de vergadering, dat herinner ik mij niet precies, is gezegd, dat men in de oeververbinding toch per gierbrug of met een motorbootje zou moeten blijven voorzien.

Een en ander nu was juist het motief, waarom men toen heeft gezegd: „Liever geen brug dan een Belvederebrug". En men zal moeten erkennen, dat er alle reden voor was het besluit in den raad terug te nemen, als men 1½ millioen uit de gemeentekas zou moeten geven en dan door die brug nog niet eens de oeververbinding zou krijgen, zooals besloten was.

De Minister zeide: als men in Nijmegen maar zegt: wij hebben de zaak verkeerd behandeld, dan kunnen wij die opnieuw onder de oogen zien, maar ik meen, dat uit hetgeen ik zoo juist heb gezegd, is gebleken, dat Nijmegen deze zaak niet verkeerd heeft behandeld. De Minister heeft gelukkig aan het eind van zijn rede die voorwaarde niet meer gehandhaafd, en ik hoop, dat Zijn Excellentie die geheel zal willen terugnemen en de onderhandelingen weer zal openen.

Ik heb het idee gekregen, dat de Minister van oordeel is, dat de gemeente zelf het bouwen van de vaste brug over de Waal weer ter hand moet nemen, zooals dat vroeger gebeurd is. Naar mijn meening is het echter beter, dat het Rijk dit werk doet, althans er mede begint, want de bruggenbouw hoort bij Waterstaat. Waar er in Nijmegen en in Arnhem quaesties geweest zijn over de plaats der bruggen, zou het ook beter zijn, dat het Rijk het werk uitvoerde, omdat er allicht nieuwe quaesties zich zouden kunnen voordoen, als

(Dobbelmann e. a.)

de gemeenten weer van voren af aan zouden moeten beginnen.

Het komt mij dus voor, Mijnheer de Voorzitter, dat het alle aanbeveling verdient, dat Zijn Excellentie, los van hetgeen er vroeger gebeurd is, opnieuw in onderhandeling treedt met de bevoegde autoriteiten. Ik hoop daarom, dat de Minister zijn voorwaarde zal laten vallen en mij die toezegging zal willen doen.

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op nog enkele feiten vast te leggen.

Ik neem met genoegen akte van de verklaring van den Minister, dat, indien uit het onderzoek blijkt, dat de Rijkswaterstaat ten deze niet geheel vrij uitgaat, de Regeering in overweging zal nemen de kosten, die door het waterschap zijn gemaakt, te vergoeden.

In de tweede plaats wil ik een misvatting rechtzetten, die aan de Regeeringstafel blijkt te bestaan. De Minister heeft gesproken van diensten, die door het Rijk zijn verricht tegenover het waterschap.

Zeker, het Rijk heeft het werk in zijn geheel uitgevoerd, terwijl door het waterschap zijn aandeel van f 35 000 is betaald, maar de Minister heeft verzuimd er melding van te maken, dat er hier een contractueele verplichting bestond. Er is nl. een overeenkomst aangegaan tusschen Rijk en waterschap, blijkens welke het Rijk zich verbonden heeft de kade behoorlijk af te leveren. Er is niet bijgezegd, dat het goed werk moest zijn, want dat sprak wel vanzelf. Ik lees in art. 1 van dat contract:

> „De werken, beschreven in de vergunning, verleend bij de in het hoofd dezer genoemde beschikking, zullen door en op kosten van het Rijk worden uitgevoerd overeenkomstig de bepalingen, vervat in de voorwaarden, welke aan die vergunning zijn verbonden."

En verder:

> „Het waterschap verbindt zich in die kosten te zullen bijdragen een som van f 35 000."

Ofschoon dus het waterschap zeer dankbaar is voor de bereidwilligheid van het Rijk, om dit werk uit te voeren, was het Rijk wel degelijk gebonden en contractueel verplicht om behoorlijk werk te leveren.

Indien dus het onderzoek mocht uitwijzen, dat de Rijkswaterstaat in deze niet vrij uitgaat, dan wil het mij voorkomen, dat er niet alleen op billijkheids-, maar ook op rechtsgronden alle termen aanwezig zijn voor het Rijk, om de kosten, die door het waterschap gemaakt zijn, te vergoeden, te meer, omdat het hier niet betreft kosten van onderhoud, maar kosten van herstel, terwijl het waterschap zich verbonden heeft tot de kosten van onderhoud.

Ik vertrouw, dat de Regeering bij de beslissing, die zij staat te nemen naar aanleiding van het onderzoek, met hetgeen ik hier nog heb opgemerkt rekening zal willen houden.

De heer **W. Fransen**: Mijnheer de Voorzitter! Een heel kort woord. Ik wil beginnen met den Minister dank te zeggen voor de uitvoerige inlichtingen, die hij gegeven heeft ook met betrekking tot de zandquaestie en voor zijn toezegging, dat hij met de autoriteiten der spoorwegmaatschappijen wil overleggen in verband met de treinverbinding Zwolle—Leeuwarden, of daarin geen verbetering is te brengen.

De Minister heeft gezegd, dat de commissie, die hij heeft ingesteld om de prijzen na te gaan, die gemaakt zijn voor de zandlevering voor het baanvak Nieuwe Meer—Amsterdam, die prijzen billijk achtte, en ik heb den Minister gevraagd of die aannemersprijzen eenigszins overeenkwamen met de begrooting, die van dat werk was gemaakt. Ik heb daarop echter van den Minister nog geen antwoord mogen ontvangen.

Verder heeft de Minister gezegd, dat hij de verklaring van de aannemers, dat zij nu nog het werk voor zooveel minder wilden doen, niet serieus nam, maar toen ik bij den Minister

(W. Fransen e. a.)

in November aan het Departement was, heb ik gezegd, dat die aannemers wel degelijk een serieus bod wilden doen en dat zij zelfs met mij naar den Haag waren gekomen, opdat, indien de Minister er op wilde ingaan om van de heeren een inschrijvingsbiljet te ontvangen, zonder eenige verbinding voor den Minister, doch waarbij de aannemers zich wel verbonden, dien zelfden dag dat biljet in den Haag kon worden klaargemaakt, waarbij de aannemers het voor 5 ton minder wilden doen. Dus ik beschouw die aanbieding wel als hoogst serieus.

Ten slotte verklaarde de Minister zich aan het voorloopige contract moreel gebonden en ik moet erkennen, dat dit contract een zeer sterke moreele verplichting inhield om dien menschen dat werk te gunnen, maar dan bevreemdt het mij toch, en het moet mij van het hart, dat deze aannemers, die toch meer dergelijke belangrijke werken gewoon zijn uit te voeren, zoo naïef waren, met een dergelijk sterk contract in handen, waar niets aan te doen was, zich ten slotte nog 2 ton hebben laten afpingelen.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Voordat de Minister had gesproken, heb ik reeds gezegd, dat ik ten aanzien van het zandcontract zelf minder critisch stond dan de heeren Mendels en Franssen, en de uiteenzetting, die de Minister thans gegeven heeft, heeft mij in mijn aanvankelijke overtuiging bevestigd.

Dat wil echter niet zeggen, dat alle grieven, die de heer Mendels geuit heeft, door mij ongegrond worden geacht. Ik geloof, dat hij grootendeels gelijk heeft, wanneer hij zegt, dat de Minister wellicht te langen tijd zich niet bewust is geweest van de werkelijke strekking van het contract, dat was afgesloten. Ik acht het ook niet gelukkig, dat de Minister in de Tweede Kamer op 5 December, den beroemden Sinterklaasdag, zich zoo positief tegenover den heer van Dijk heeft uitgelaten, minder gelukkig ook, dat de Minister, toen hij tot de overtuiging kwam, dat hij aan het contract gebonden was, dat toen niet in een mededeeling aan de Staten-Generaal heeft kenbaar gemaakt, maar dat wij dat uit een persbericht hebben moeten lezen.

Die mededeeling had meer officieel moeten geschieden.

Wat echter de zaak zelf betreft, het gebonden zijn van het Rijk aan het contract, daarin ben ik het volkomen eens met den Minister; ik geloof, dat hij niet alleen moreel, maar ook juridisch gebonden was aan deze aannemers.

De voorwaarde in het contract: behoudens de goedkeuring van den Minister van Waterstaat, had weinig beteekenis en wel hierom, omdat in het hoofd van het contract staat, dat de hoofdingenieur optreedt namens het Land en bereids gemachtigd door den Minister van Waterstaat. Deze speciale machtiging primeerde in dit geval de gedrukte voorwaarde onder aan de overeenkomst: behoudens goedkeuring van den Minister van Waterstaat.

De heer **Mendels**: Is zulk een ingenieur dan niet altijd gemachtigd, of doet hij het wel eens op eigen houtje?

De heer **Slingenberg**: Hoewel het niet op mijn weg ligt. hierop een officieel antwoord te geven, vermoed ik, dat de toestand als volgt is: Wanneer het geldt een contract van een duizend of tien duizend gulden, dan doet de ingenieur dat wel op eigen gelegenheid, terwijl hij dan daarna aan het Departement komt en vraagt: vindt gij het goed? In dergelijke gevallen heeft die zinsnede beteekenis, maar in dit geval had Zijn Excellentie den ingenieur de machtiging reeds vooraf gegeven en was het Rijk krachtens deze machtiging gebonden.

Thans nog een opmerking over de tweede mededeeling in mijn rede van hedenmorgen, nl. betreffende den zomertijd.

De Minister heeft in dit opzicht een antwoord gegeven, dat mij in twee opzichten allerminst bevredigt, nl. in één opzicht van wetstoepassing en in één opzicht van practijk.

Ik heb met den Minister gediscussieerd over de wijze, waarop de zomertijd in de Kamer is behandeld. De Minister liet zich ontvallen, dat, wanneer de stemmen bij elkaar waren geteld

(Slingenberg e. a.)

van de Eerste en de Tweede Kamer, dan de meerderheid wellicht voor het voorstel-Braat zou zijn geweest. Het verheugt mij, dat de Minister nu zegt, dat hij dat gekscherend gezegd heeft.

Ik zou den Minister willen wijzen op de wet van Maart 1918, die bestaat en die uitvoering eischt. Die wet schrijft voor, dat er tusschen den zooveelsten Maart en den zooveelsten October in Nederland zomertijd moet zijn, daarbij aan de Regeering zekere bevoegdheid latend omtrent den datum van ingang en van beëindiging. Maar die data hebben toch deze beteekenis, dat zeer spoedig na den zooveelsten Maart en zeer kort vóór den zooveelsten October de zomertijd respectievelijk begint en eindigt. Wanneer men dus dit jaar den zomertijd eerst 1 Juni laat ingaan, is dat feitelijk niet in alle opzichten een juiste uitvoering van de wet. Wanneer er overwegende bezwaren tegen zouden bestaan, zou ik mij uiteraard daarbij neerleggen, maar de bezwaren, door den Minister geopperd, waarnaar ik in eerste instantie had gevraagd, schijnen mij allerminst overtuigend.

Het belang van den zomertijd is op economische gronden verdedigd met dit motief, dat juist in de maanden April en Mei nog eenige beteekenis heeft de besparing van electrisch licht en gas. Maar voor de maanden Juni en Juli heeft dat argument weinig beteekenis. De heer Heerkens Thijssen kon dus te recht bij interruptie zeggen: Er zijn bij den zomertijd nog andere belangen betrokken dan de spoorwegbelangen, en op die belangen behoort de nadruk te vallen. Nu interrumpeert wel is waar de heer Westerdijk „Er zijn ook landbouwbelangen", maar te dien opzichte geldt: *Roma locuta, causa finita*: wij hebben den zomertijd en die wet moet uitgevoerd worden.

Ik begrijp het argument van de spoorwegen niet. België heeft toch ook 21 April den zomertijd ingevoerd, zonder dat Nederland en Frankrijk zich daarbij aansloten. België heeft dus ook den zomertijd ingevoerd onafhankelijk van anderen. En ik mag er aan herinneren, dat wij jarenlang een verschil van tijd hebben gehad met Duitschland, een verschil, dat nooit tot eenig bezwaar aanleiding heeft gegeven. Wanneer de Minister dan ook als argument aanvoert: men moet den spoorwegen, die zooveel last hebben, in deze eenigszins te gemoet komen, dan weegt dat argument zoo zwaar niet. Ik geloof, dat ook de spoorwegen zich hebben te gedragen naar de wet van 1918, waarbij de zomertijd is ingevoerd en die nu in laatste instantie is gehandhaafd.

Daarom wil ik er nogmaals bij den Minister op aandringen, te trachten om de bezwaren van de spoorwegmaatschappijen zooveel mogelijk te overwinnen en den datum van invoering te bespoedigen, want juist in de maanden April en Mei is de zomertijd met het oog op de economie van het grootste belang.

De heer **Franssen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank den Minister voor zijn antwoord op de door mij gedane vragen, in het bijzonder voor zijn toezegging om te trachten de cijfers op de begrooting meer in overeenstemming te brengen met de werkelijk bestede bedragen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Nog een kort woord aan den heer Mendels. Ik heb deze aangelegenheid uitvoerig uiteengezet, zoodat ieder nu den loop van zaken kent. Maar er blijft blijkbaar nog een verschil in opvatting tusschen den heer Mendels en mij. Hij komt steeds weer terug op de moreele verplichting. Welnu, ik heb duidelijk doen uitkomen, dat die bij mij ten slotte niet den doorslag heeft gegeven. Te dien aanzien had overwogen kunnen worden den contractant een schadevergoeding aan te bieden. Anders staat het met het advies van den Landsadvocaat, die zeide: gij zit er juridisch aan vast; het voorbehoud, dat gij gemaakt hebt, heeft niet de beteekenis, die men anders aan een voorbehoud hecht, terwijl ik in de meening heb verkeerd, dat het voorbehoud wel die beteekenis had en dat ik vrij was, als het er op aankwam. Nu zegt de Landsadvocaat: dan had men die volmacht heel anders moeten formuleeren, maar nu zit gij er juridisch aan vast en dat klopt ook met het advies van den advocaat van den aannemer en ik had geen lust het Rijk in een procedure te wik-

(Minister **van Swaay**.)

kelen. Nu zegt de heer Mendels: wat zoudt gij gedaan hebben, als de aannemer niet twee ton had laten vallen? Ja, dan had ik het hem ook gegund. Het was hier een zekere mate van koopmanschap. Ik meende, dat ik een troef in de hand had, als ik mij niet bloot gaf, en heb alleen gezegd: de Koninklijke machtiging moet ik nog vragen. Ik heb zoo getracht voor het Rijk nog te redden wat te redden viel, omdat ik het toch jammer vond, dat er meer geld dan noodig zou worden uitgegeven, en dat is mij toen gelukt. Nu zegt de heer Mendels: andere aannemers kunnen het nog wel voor minder, maar als ik voor den dag kom met het voorstel: laten zij dan trachten het werk over te nemen, dan zegt de heer Mendels: dan moeten zij alle stukken hebben.

Maar dan kan ik ook niet de minste waarde hechten aan het bedrag, dat die heeren nu noemen. Dan hebben zij er eenvoudig maar een slag naar geslagen! En durven zij nu dat bedrag aanhouden, zonder verder iets gezien te hebben?

De heer **Mendels**: Zoo bedoel ik het niet; ik bedoel.........

De **Voorzitter**: Als de heer Mendels nog iets wil opmerken, laat hij dan voor de derde maal het woord vragen, maar niet den Minister interrumpeeren.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Deze aannemers stellen zich op het standpunt, dat zij het wel weten; zij zeggen: wij willen het werk maken voor dien prijs, zonder verder iets gezien te hebben. Laten zij dan naar de heeren de Geus en Blankevoort gaan en aanbieden het werk voor 1½ millioen te maken, dan kunnen wij verder zien!

De heer Mendels heeft mij er een verwijt van gemaakt, dat ik de mededeeling in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* niet heb gecorrigeerd. Mijnheer de Voorzitter! Ik wist niet, dat het op den weg van een Minister lag om courantenverslagen te corrigeeren. Toen ik het stuk las, dacht ik: zooals het daar staat, is het heel aardig in elkaar gezet, maar er waren fouten in enkele details. Zoo was verward het rapport van de commissie, dat den nadruk legt op de moreele verplichting met het advies van den Landsadvocaat, waarin over het moreele niet werd gesproken, maar alleen werd gezegd: u zit juridisch aan dat contract vast.

Op het verzoek om overlegging van die rapporten heb ik geantwoord, dat in het algemeen adviezen van ambtenaren niet worden overgelegd. Dat geeft maar aanleiding tot allerlei moeilijkheden, want die personen zijn niet meer vrij, wanneer zij weten, dat hun advies zal worden gepubliceerd. Een advies aan de Regeering moet blijven een advies aan de Regeering. Nu zegt de heer Mendels: acht de Regeering het dan oorbaar, om daaruit zekere dingen mee te deelen? Dat was in casu noodig; om de Kamer te overtuigen, heb ik enkele zinnen daaruit moeten voorlezen, en die bevoegdheid zal ik toch zeker wel bezitten.

De heer Fransen heeft nog gevraagd naar de begrooting van dit werk. Ik geloof, dat hier eenig misverstand is. Het gaat bij dergelijke werken om een eenheidsprijs; die zandleveranties en transporten worden tegen een eenheidsprijs verrekend, en vergeleken met den eenheidsprijs, die in dien tijd bij soortgelijke werken is betaald, f 1,90, f 2, is de prijs van f 1,05, in aanmerking nemende den aard van het werk, volstrekt niet te hoog te achten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik stap thans voorgoed van die zandgeschiedenis af.

Wat de brug te Nijmegen betreft, de heer Dobbelmann moet de zaak niet zoo opvatten, alsof ik de gemeente Nijmegen een groot verwijt maak en van haar verlang, dat zij eerst zal bekennen, dat zij de zaak niet goed heeft behandeld. Zoover ga ik niet. Ik ben gaarne bereid, met de gemeenten Arnhem en Nijmegen contact te zoeken en te zien, op welke wijze een oplossing van het vraagstuk is te vinden.

Op de mededeelingen van den heer van Lanschot behoef ik verder niet te antwoorden. Ik zal den afloop van het onderzoek afwachten, maar ik wil even er op wijzen, dat mijn toezegging niet zoo ver ging als de heer van Lanschot heeft geformuleerd. Als het onderzoek afgeloopen is en het blijkt, dat er schuld bestaat bij den Rijkswaterstaat, zal ik overwegen of er aanleiding is voor een schadevergoeding, maar ik heb niet gezegd, dat ik die dadelijk geven zal.

De heer Slingenberg is nog op den zomertijd teruggekomen, maar ik meen, dat hij dan toch aan een verkeerd kantoor is. Die zomertijd behoort bij het Departement van Binnenlandsche Zaken. Wel wordt het advies van de spoorwegen ingewonnen, en in zooverre is ook Waterstaat er bij betrokken. En dan constateer ik, dat de spoorwegen hebben gezegd: eigenlijk kan ons die zomertijd op het oogenblik niet heel veel schelen, maar als gij hem invoert maakt gij het ons gemakkelijk door te beginnen op 1 Juni, bij den aanvang der nieuwe dienstregeling. Dit wil echter niet zeggen, dat als de Regeering zeide: de zomertijd wordt met ingang van 1 of 15 Mei ingevoerd, wij van de spoorwegen de scherpste oppositie zouden krijgen, al zouden in het bedrijf ongetwijfeld moeilijkheden ontstaan. Ten slotte heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken te beslissen.

De heer **van Embden**: Indien u nu den Minister van Binnenlandsche Zaken zoudt te kennen geven, dat uws inziens de vroegere invoering voor de spoorwegen geen bezwaar zou opleveren, dan zou dit groote waarde hebben.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Ik kan natuurlijk met mijn geachten ambtgenoot daarover wel eens spreken; wij kunnen dan altijd nog zien of een wijziging mogelijk en wenschelijk is.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen:

II. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van een mijnspoorweg van de Staatsmijn Hendrik naar Palenberg (Duitschland) (366);**

III. **Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsvisschershavenbedrijf te IJmuiden voor het dienstjaar 1923 (386);**

IV. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van omlegging van den tramweg Oosterhout—Tilburg te Oosterhout (389);**

V. **Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van de steenen boogbrug, gelegen in den Rijksweg van Haarlem naar Bennebroek over de Bennebroekervaart onder de gemeente Bennebroek (395).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERING.

De nummering van Vel 167 der Zitting van 24 April 1923 is abusief. Dit moet zijn Vel **166**.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN bij de tweede lezing in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet (n°. 31) tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet. (376)

De wijzigingen, aangebracht bij de tweede lezing, zijn opgenomen in stukken nos. 32 en 33.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk. (382)

Het onderzoek van dit ontwerp van wet in de afdeelingen heeft de navolgende uitkomsten gehad.

Vele leden juichten het wetsontwerp toe als een eersten maatregel in de richting van opportunistische bescherming der nijverheid, ook al waren zij van oordeel, dat het te laat is ingediend. Ook bij dit ontwerp werd de juistheid der opvatting aangetoond van hen, die reeds bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting in deze Kamer hadden betoogd, dat voor aangelegenheden als de onderhavige eene algemeene machtiging op de Regeering tot het treffen van voorloopige regelingen in bepaalde gevallen eerder en beter tot het beoogde doel zoude kunnen leiden, dan telkens nieuw te scheppen bepalingen.

Intusschen, de zaken nemende zooals zij zijn en in het midden latende de waarde dier bepalingen nog op dit oogenblik, meenden deze leden aan het wetsontwerp hun stem niet te mogen onthouden.

Eenigen, alhoewel in het algemeen tegenstanders van bescherming, verklaarden aan dit wetsvoorstel hunne goedkeuring niet te zullen onthouden, omdat zij er voldoende beveiliging in zagen tegen schadelijke gevolgen.

Sommige leden verklaarden gematigd onverschillig te zijn ten opzichte van dit wetsontwerp. Zij konden de houding van de Regeering bij dit onderdeel harer handelspolitiek niet toejuichen. De indruk wordt gevestigd, dat de Regeering gevoeld heeft, dat zij in gebreke is gebleven tijdig de maatregelen, die noodig zijn, te treffen en daarom, meenende, dat er toch iets moest gebeuren, thans met dit voorstel komt, waardoor de economische politiek ietwat wordt omgebogen naar de beschermende lijn, maar niet openlijk voor bescherming partij wordt gekozen. Deze leden waren daarom van oordeel, dat het veel beter geweest ware in plaats van een invoerverbod uit te vaardigen, te komen tot verhooging van de invoerrechten. Daardoor zoude ook de schatkist gebaat zijn, die van invoerverboden natuurlijk geen voordeel ontvangt. De staalkaart, waaruit onze tariefwetgeving bestaat, is thans door dezen nieuwen maatregel nog ietwat kleuriger geworden. Daarenboven zal naar de meening van deze leden het wetsontwerp weinig effect hebben, nu het zóó laat is gekomen, dat het land reeds met buitenlandsch schoenwerk is volgepropt.

Er waren leden, die zich niet wilden afvragen, of hetgeen hier wordt voorgesteld in principe goed is. Zij waren van oordeel, dat er hier een noodtoestand bestaat, waarin moet worden voorzien; om duizenden voor ondergang te behoeden, moet hier hulp verstrekt worden. Waar het beginsel is gehuldigd om werklooze arbeiders te ondersteunen, daar is het toch rationeel om door tijdelijken steun eene industrie in stand te houden, die aan duizenden arbeiders werk verschaft.

Enkele leden zouden hunne stem aan het ontwerp geven, omdat zij geen termen vonden tegen de door de andere Kamer genomen beslissing hun veto uit te spreken.

Onderscheidene andere leden konden zich om verschillende redenen niet met het voorstel vereenigen. In beginsel tegen bescherming, achtten zij het beschermen van artikelen van dagelijksch bedrijf het volgen van eene funeste handelspolitiek. Hier werd eene eerste schrede gezet op een verkeerden weg, die zeer ver zoude kunnen leiden en waarop het hoogst moeilijk is terug te keeren. Men doet beter in geval van eene crisis in de industrie zich van bemoeiing te onthouden; crisistoestanden moet men laten uitzieken. Bij de wet tot wijziging van het invoerrecht op sigaren gold het geen rechtstreeksche bescherming gelijk bij het onderhavig voorstel, maar egalisatie met accijnsverhooging. Toen de kartonindustrie in crisis verkeerde, kon de grondstof — het ruwe stroo — meer loonend worden geëxporteerd naar Engeland dan het product zelf. En die industrie heeft zich toch weder hersteld.

De bescherming zal naar het oordeel van de leden hier aan het woord aan de nationale welvaart een knak geven. Nederland toch is aangewezen op transito, terwijl de landbouwindustrie, karton-, aardappelmeel- en suikerfabrikage, van export leeft. Groote landen kunnen zich in- en uitvoerbelemmeringen veroorloven, maar een land als het onze kan dat niet. Zelfs is het gevaar niet denkbeeldig van represaillemaatregelen. Het gevolg van de wet zal zijn het duurder worden van het schoenwerk. Zij alleen, die voorraden hebben, zullen profijt van de wet trekken en wel ten koste van de verbruikers.

Een lid was van meening, dat door de wet wel de fabrikanten, maar niet de werkloozen zouden worden geholpen. Hij verwachtte eveneens, dat zij prijsstijging van het artikel zoude ten gevolge hebben, evenals dat in Zwitserland met eene soortgelijke wet het geval is geweest. Met belangstelling zoude worden vernomen, wat de Regeering hiertegen in het midden zoude brengen. Ook de textiel-nijverheid in Lancashire is met een beschermenden maatregel niet geholpen geweest.

Sommige leden verklaarden zich zoowel thans als later tegen regelingen als het hier betreft, te moeten verzetten, omdat zij die in strijd achtten met het welbegrepen algemeen belang in deze tijdsomstandigheden. Ook zij meenden met de hier voorafgaande leden, dat, ondanks de goede bedoeling van de Regeering, men niet zal kunnen ontkomen aan de consequenties, waartoe het steunbeginsel, dat in dit wetsontwerp ligt, noodzakelijk voeren moet: tot een beroep daarop door steeds meer groepen, dat in vele gevallen evenmin als thans zal kunnen worden afgewezen, en zoodoende tot eene bestendiging van de duurte voor den consument in het algemeen en van den arbeidersstand in het bijzonder.

Ook het oogenblik om tot beperking van invoer over te gaan achtte men slecht gekozen, nu de valuta-concurrentie een einde heeft genomen.

Wat aangaat den uitgesproken wensch naar eene algemeene machtiging van de Regeering tot het treffen van voorloopige regelingen in bepaalde gevallen, zoo hadden eenigen ernstig bezwaar tegen eene dergelijke machtiging, al reeds wegens de onmogelijkheid, die behoorlijk te omschrijven.

Sommige leden achtten het wetsvoorstel ook theoretisch niet verdedigbaar. Immers de mark is sinds maanden stabiel en het afnemen van den export vloeit voort uit de gedaalde koopkracht in het buitenland. Tegen de markenconcurrentie is dus de hulp niet noodig, terwijl bescherming nimmer helpt om afneming van export tegen te gaan. Hoe kan men hulp verkrijgen door den Nederlandsche consument te dwingen binnenslands te koopen? Die dwang vergroot immers zijne koopkracht niet.

Dit middel helpt ook de fabrikanten niet, maar slechts de bezitters van voorraden. Deze voorraden zijn reeds groot, hetgeen vooral ook blijkt uit het niet meer aanzwellen van den

import sinds de indiening van het wetsontwerp. En hoe weerlegt de Minister hetgeen in de Tweede Kamer is opgemerkt door den heer GERRITZEN (*Handelingen* Tweede Kamer 1922/23 bladz. 1993)?

Meent de Minister, dat de wet vóór 1 Januari 1924 wèl effect kan hebben, o.a. tot bestrijding der werkloosheid, dan behoort Zijne Excellentie, zij het globaal, op te geven hoe groot de schoenenvoorraad hier te lande is en tot hoelang die strekken kan. Ook worde omschreven, wat de Minister als normalen invoer beschouwt, wijl men immers het „abnormale" bestrijden wil.

Eveneens wenschten de leden hier aan het woord gegevens te ontvangen omtrent de winsten der fabrikanten in de voor hen gunstige jaren. Deze leden meenden, dat uit het verschaffen van deze gegevens geen lang uitstel behoefde voort te vloeien; trouwens dit ontwerp is reeds twee maanden aanhangig.

Men verlangde ook gaarne de cijfers te vernemen van den schoenen*uitvoer* in 1917—'19, gewicht en waarde, ten einde te kunnen nagaan, of ook uit het wegvallen daarvan schade is voortgevloeid.

Verder werd gevraagd, welke waardeberekening gevolgd is voor het bedrag van f 1 648 833, gegeven in de Memorie van Toelichting bladz. 2, invoer in 1913?

De leden, die deze vragen stelden, waren van gevoelen, dat deze wet niet zal helpen. Ware de schoenenindustrie — en werkelijk juist deze alleen — aangewezen voor hulp wegens buitengewone omstandigheden, dan zoude naar hunne meening steun aan individueele ondernemingen, natuurlijk na openlegging harer boeken, veel minder gevaarlijk zijn. Deze tegemoetkoming zoude zich ook veel minder leenen tot politiek corruptieve invloeden, waarvoor het thans voorgelegde stelsel de deur opent.

Ook voorstanders van dit wetsvoorstel, zeiden deze leden, achten het niet doeltreffend, mede wegens den termijn van 1 Januari, waarop de wet zal ophouden te werken. Maar die voorstanders geven ook reeds te kennen, dat andere takken van industrie nu ook rechten krijgen op ondersteuning en dat de geldigheid der wet verlengd moet worden. Bedoelde de Regeering dit ook, dan, zoo zeiden deze leden, is deze schijnwet eene zeer onoprechte methode, waartegen zij protest aanteekenden.

Tegen dit betoog werd opgemerkt, dat er geen sprake van is, als zoude de valuta-concurrentie tot het verleden behooren. Men heeft eene stijging gezien van den mark van 0.6 cent tot 1.2 cent per honderd, maar die stijging is door steun der Rijksbank geschied en wordt met veel moeite volgehouden. Blijkens het algemeen gevoelen der pers was eerder binnenkort weder eene aanzienlijke daling te verwachten en is die dan ook reeds ingetreden. En zoo geschiedt het telkens opnieuw, dat de Nederlandsche nijverheid weder ernstig gefnuikt wordt, niet alleen ten gevolge van de daling van den mark, maar evenzeer van die van den frank.

De leden, hier aan het woord, hadden gaarne gezien, dat de Regeering over de geheele lijn eene welbewuste welvaartspolitiek zoude gaan voeren, liever dan deze incidenteele hulp te verleenen; maar zij achtten wat de Regeering thans tracht te bewerken beter dan niets te doen en daardoor eene geheele streek, een aanmerkelijk deel eener provincie, te laten ten ondergaan.

Verder blijkt uit de hiervoren aangehaalde cijfers over 1913, dat in normale tijden zeer weinig schoenwerk, namelijk voor f 1 600 000, werd ingevoerd tegen een ongeveer even grooten uitvoer, en dat deze industrie dus de binnenlandsche markt noodig heeft en men gaarne van haar voor binnenlandsch gebruik kocht. Zoude het nu geen dwaasheid zijn, om ten einde eenige jaren gelegenheid te geven goedkooper te koopen, eene belangrijke nijverheid ten ondergang te doemen? Het systeem van individueele steunverleening, waarvoor deze leden niets gevoelden, zoude er recht toe leiden, dat pressie werd uitgeoefend, en dat den meest handigen die steun verleend zoude worden.

Men gaf toe, dat de duur der wet kort is en men schreef dit toe aan de groote bescheidenheid der Regeering, om op dit gebied naar voren te treden. Men zoude aan een langeren termijn de voorkeur gegeven hebben. Intusschen zal bij nuttige werking de wet kunnen verlengd worden.

Vele leden waren van oordeel, dat ten aanzien van dit ontwerp wet geworden het gevaar van bestendiging der duurte voor de verbruikers minder te duchten viel, èn wegens den korten duur gedurende welken de wet zal werken, èn wegens den in den lande aanwezigen grooten voorraad.

De opmerking werd ten slotte gemaakt, dat het moet worden toegejuicht, dat deze aangelegenheid thans behoort tot den werkkring van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid. Men achtte het wenschelijk, dat de leiding van de geheele ecomische politiek bij dien bewindsman beruste en niet een deel daarvan bij den Minister van Financiën.

Aldus vastgesteld den 25sten April 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet tot uitbreiding van het grondgebied der gemeente *'s Gravenhage* door toevoeging van de gemeente *Loosduinen*. (412)

Artikel 7.

In het derde lid wordt „artikel 13" vervangen door: „artikel 12".

Artikel 12.

Het slot van het tweede lid wordt gelezen: „dit laatste, indien zij op 1 Juli 1923 den leeftijd van vijftig jaar bereikt hebben".

AANWIJZING EENER VERANDERING, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten *Stad-Ommen* en *Ambt-Ommen*. (420)

Artikel 9.

Het slot van het tweede lid wordt gelezen: „dit laatste, indien zij op 1 Juli 1923 den leeftijd van vijftig jaar bereikt hebben".

35ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 26 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een geschrift; 3°. ontwerpen van wet. — Mededeeling van de regeling van werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van hoofdstuk III der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. — Nog ingekomen: bericht van een lid.

Waarnemend Voorzitter: de heer **van der Does de Willebois.**

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 41 leden, te weten:

de heeren van Lanschot, van der Lande, Janssen, Sijtsma, Croles, Fransen, Anema, Heerkens Thijssen, d'Aumale van Hardenbroek, de Waal Malefijt, L. de Vries, de Vos van Steenwijk, Haffmans, de Veer, Beelaerts van Blokland, de Gijselaar, Westerdijk, van der Hoeven, van der Maesen de Sombreff, Briët, Haazevoet, Mendels, Verkouteren, Wittert van Hoogland, van Embden, Slingenberg, Dobbelmann, Biomjous, van Wassenaer van Catwijck, Slotemaker de Bruine, Schönfeld, Idenburg, Smeenge, Douwes, Diepenhorst, Steger, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Basten Batenburg, van Loon, Wibaut,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Oorlog.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren dr. H. Franssen, deze en de volgende week, wegens noodzakelijke tegenwoordigheid elders; van den heer Westerdijk, van morgen tot 16 Mei a.s., wegens verblijf in het buitenland.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. afschrift der motie, aangenomen in een vergadering van de bij de R.-K. Centrale voor burgerlijk Overheidspersoneel te 's Gravenhage aangesloten organisaties, betreffende de voorgenomen herclassificatie der gemeenten.

Dit stuk zal worden nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

3°. de volgende door de Tweede Kamer aangenomen ontwerpen van wet:

(Voorzitter e. a.)

Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen (384);

Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (402).

Deze ontwerpen van wet zullen worden verzonden naar de afdeelingen;

B. dat de Centrale Afdeeling besloten heeft Vrijdag 4 Mei, 's morgens te 11 uur, de ingekomen ontwerpen van wet in de afdeelingen te doen onderzoeken, waaronder ook de wijziging van de Kieswet enz., van de ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en te Heerenveen, aanvulling van de Invaliditeitswet, enz.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel voorts mede, dat het mijn voornemen is, wegens de vele werkzaamheden, die nog moeten worden afgedaan, de vergadering de volgende week weer bijeen te roepen Dinsdagmiddag 1 Mei, 's middags te twee uur.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk III (Departement van Buitenlandsche Zaken) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Anema**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne zal ik van de gelegenheid gebruik maken om enkele opmerkingen te maken over en naar aanleiding van de begrooting van Buitenlandsche Zaken.

Het is de heer van Houten geweest, die indertijd eens opgemerkt heeft, dat men wel zegt, dat een Minister op zijn zetel zit, maar dat in werkelijkheid een Minister altijd op dien zetel schommelt. Een dergelijke schommeling is den vorigen zomer aan de orde geweest bij de verkiezingen, en ik verheug mij zeer, dat die schommeling dit effect heeft gehad, dat deze Minister thans vaster dan ooit op zijn zetel zit en dat wij thans gelegenheid hebben met hem van gedachten te wisselen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb iets te zeggen over een viertal punten: 1°. over wat ik nu maar zal noemen de quaestie-Tack; 2°. over de bezuinigingspolitiek; 3°. over den Volkenbond; 4°. over de zelfstandigheidspolitiek, zooals die bij de behandeling van deze begrooting door den Minister in de Tweede Kamer is ingeluid.

Vooraf wil ik echter twee opmerkingen maken, die, wanneer ik ze ergens anders plaatste, allicht mijn redebeleid zouden verstoren en die ik daarom liever even vooraf laat gaan.

Mijn eerste opmerking betreft hetgeen in ons Voorloopig Verslag is opgemerkt over het feit, dat in de Openingsrede, waarmee ditmaal de Staten-Generaal zijn geopend, ontbrak een zinsnede over het buitenlandsch beleid. Daarover ondervraagd in ons Voorloopig Verslag, verwijst de Minister in zijn antwoord naar wat hij dienaangaande gezegd had in zijn Memorie van Antwoord op de algemeene beschouwingen bij hoofdstuk I van deze begrooting aan de Tweede Kamer. Wanneer men dat stuk naslaat, ziet men, dat de Minister zegt, dat er ditmaal geen aanleiding voor zulk een zinsnede bestond, omdat er geen bijzondere problemen aan de orde waren in zake het buitenlandsch beleid, die in aanmerking kwamen om daarvan in de Troonrede melding te maken. Maar dat antwoord slaat niet geheel op de strekking van de opmerking in ons Voorloopig Verslag, al voeg ik er dadelijk bij, dat ik zelf aan die opmerking niet debet ben.

Er waren in de afdeelingen leden, die zich door het ontbreken van die clausule, die altijd anders in de Troonrede voorkomt, lichtelijk ongerust maakten, dat daarachter zou schuilen iets, waardoor de Minister verhinderd was, met evenveel vrijmoedigheid als anders te verklaren, dat onze verhoudingen met buitenlandsche Mogendheden zijn van

(Anema.)

geheel vriendschappelijken aard. Ik voor mij heb de onderstelling gewaagd, dat de zaak in verband stond met des Ministers aanwezigheid in het hooge Noorden, maar indien het den Minister mogelijk is, even te zeggen, dat achter het ontbreken van die clausule niet zit eenige bijzondere reden, die verband houdt met onze vriendschappelijke verhouding tot andere Mogendheden, zal hij daardoor dien bekommerden zielen onder onze medeleden allicht een genoegen doen.

Mijnheer de Voorzitter! Mijn tweede preliminaire opmerking is van gansch anderen aard en betreft het verslag van den Volkenbond. Aan de vraag dienaangaande in ons Voorloopig Verslag ben ik helaas wèl debet.

Het is u bekend, dat het genoemde verslag dit jaar nogal laat is ingekomen, en den Minister is de vraag gesteld, of het niet mogelijk was, dat verslag wat vroeger, liefst heel wat vroeger, te doen verschijnen, opdat dat verslag bij de besprekingen over de begrooting in de Volksvertegenwoordiging aan de orde zou kunnen komen. De Minister heeft geantwoord, dat daartegen bestonden zeer ernstige bezwaren. Zeker, dit jaar waren de bezwaren van incidenteelen aard, omdat een deel onzer delegatie gedurende de maanden na de vergadering met andere werkzaamheden belast was. Maar de Minister heeft er op gewezen, dat, daarvan nu afgezien, het Volkenbondsverslag is een buitengewoon solide stuk werk, dat niet alleen beteekenis heeft als grondslag van debat voor de Volksvertegenwoordiging, maar ook historische beteekenis, en dat het ook studiemateriaal is voor hem, die geregeld de zaken van den Volkenbond wil volgen. Nu heft de Minister tegenover ons min of meer dreigend den vinger op en zegt tot ons — in wat hoffelijker vorm dan waarin ik het nu zeg —: gij moet nu niet dwingen en zeuren, anders krijgt gij net als elders een bundel stukken thuis met een geleidebriefje. Als ik tegenover dat alternatief word gezet, moet ik onmiddellijk bakzeil halen, maar zou de Minister geen tusschenweg kunnen bewandelen? In dit verslag zit zeker veel moeilijk werk, maar daartegenover staat, dat de mannen, die het samenstellen, zijn van een kunde en werkkracht, die ver boven het middelmatige uitgaan, terwijl zij bovendien in deze materie doorkneed zijn. Het kan hun dus niet al te moeilijk vallen, zou ik zoo denken, om het verslag iets eerder te doen verschijnen. Misschien zou de Minister zoo vriendelijk willen zijn, namens de Volksvertegenwoordiging bij de heeren aan te dringen, het verslag zooveel eerder te doen verschijnen, dat het althans in de Eerste Kamer, zoo mogelijk ook in de Tweede Kamer, bij de behandeling van de begrooting aan de orde kan worden gesteld.

Ik kom nu tot de regelmatige afwerking van mijn programma. De eerste quaestie, die ik met den Minister heb te bespreken, is de quaestie-Tack, die langzamerhand gaat lijken op de bekende viervoeters, die, al eenigszins bedaagd, in een sloot zijn terechtgekomen en er weer worden uitgehaald, maar die men volgens de algemeene opinie beter deed nu maar daarin te laten. Ondertusschen is dat niet mijn schuld, want door de late behandeling in deze Kamer is daaraan niets te doen. Het effect daarvan zal echter zijn, dat ik van de quaestie zelf niet zoo heel veel meer zal zeggen. Maar geheel rusten laten kan ik haar niet, omdat ik er een les voor de toekomst uit wil trekken. Men kan deze zaak behandelen bij de algemeene beschouwingen, men kan haar ook behandelen bij Onderwijs, maar ik behandel haar het liefst met dezen Minister, omdat deze Minister de *auctor intellectualis* is van de beslissing, die in het hoofdpunt hier gevallen is. Misschien is dat formeel niet volkomen juist, maar materieel is het wèl zoo. Want wij weten allen, dat een Minister in dit Kabinet, die een advies krijgt van dezen Minister van Buitenlandsche Zaken, het niet licht zal wagen, dat advies in den wind te slaan. Nu heb ik over deze zaak een paar opmerkingen. In de eerste plaats komt het mij voor, dat de wijze, waarop deze zaak met het Parlement behandeld is geworden, niet volkomen gelukkig is geweest.

Men is begonnen met een vraag te stellen bij Onderwijs en men kreeg toen ten antwoord, dat in deze zaak gehandeld is om staatkundige redenen. Daarna is de zaak ter sprake gekomen bij de algemeene beraadslagingen, en ten slotte bij Buitenlandsche Zaken. Bij al die gelegenheden is men voortdurend verwezen van den eenen Minister naar den anderen. Tot zelfs in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer over hoofdstuk III zegt de Minister nog niet heelemaal, hoe de zaak zit, en verwijst hij weer met eenige mededeelingen, zooals dat de Belgische Regeering geen pressie heeft uitgeoefend, dat het asylrecht niet is geschonden enz., naar een ander Departement.

Bij de algemeene beraadslaging in de Tweede Kamer heeft de Minister toen eindelijk volkomen klaren wijn geschonken, maar met de waarschuwing, dat het nu voor één keer was, maar dat hij het niet meer zou doen en dat de Kamer met dergelijke interne zaken tusschen de leden van het Kabinet eigenlijk niets te maken had.

Ik geloof, dat het beter ware geweest, dat onmiddellijk, toen dienaangaande vragen waren gesteld, de Regeering de zaak volkomen helder had uiteengezet. Dat zou het debat bekort hebben, en het zou een aangenamer gedachtenwisseling hebben gegeven tusschen de Volksvertegenwoordiging en de Regeering. Dit is echter het minste.

Mijn tweede bezwaar is van ernstiger aard. Dat is, dat de Minister heeft geadviseerd tot een daad, die ik voor mij van administratiefrechtelijk oogpunt acht absoluut ongeoorloofd, en wel hierom, omdat de bevoegdheid tot goedkeuring in dezen van den Minister van Onderwijs hem niet gegeven is voor algemeene politieke doeleinden, maar met bepaalde doeleinden ten dienste van het onderwijs.

Dat is in het administratief recht een niet onbekende figuur. Ik zou gaarne even willen voorlezen de omschrijving van die figuur, ontleend aan een den Minister welbekende autoriteit, Hauriou. Deze geeft de volgende omschrijving (Précis de droit administratif, 9e ed., p. 509):

> „C'est ici le fait d'une autorité administrative, qui, tout en accomplissant un acte de sa compétence, tout en observant les formes prescrites, tout en ne commettant aucune violation formelle de la loi, use de son pouvoir dans un but et pour des motifs autres que ceux, en vue desquels ce pouvoir lui a été confié, c'est à dire autres que le bien du service."

Ziedaar een nauwkeurige omschrijving van wat hier is gebeurd, en laat ik er bijvoegen, dat dat bij Hauriou is een omschrijving van den „Détournement de pouvoir", dat is: van administratief onrecht.

Wanneer ik zie, dat een Minister der Kroon aan een anderen Minister der Kroon adviseert, een daad te doen, waarvan ik niet anders kan zeggen dan dat zij is een administratief onrecht, en een andere Minister voert die daad uit, dan kan ik het niet helpen, maar dan is dat een zaak, een daad, die voor mijn rechtsbewustzijn uitermate moeilijk te verteren is.

Daarbij komt, dat m. i. die daad eveneens is geweest in strijd met de Nederlandsche traditie. De Minister loochent dat en zegt: die daad is niet in strijd met het asylrecht. Dat is volkomen juist. Wij hebben dezen man niet uit het land gezet, maar als de Minister daaraan toevoegt, dat zij eveneens niet in strijd is met de Nederlandsche traditie, dan waag ik dat toch te betwijfelen. Ik voor mij meen, dat het is een algemeene Nederlandsche traditie, dat in Nederland iemand om geestelijke of politieke overtuiging niet behoort te ondergaan uitwendige dwangmiddelen.

Die maxime moge in den loop der jaren van verschillende zijden gekrenkt zijn, nooit is zulk een krenking geschied, of onmiddellijk vloog uit andere hoeken het verzet tegen zulk een krenking op en werd men herinnerd aan dit grondprincipe, dat gemeenschappelijk bezit is van ons geheele volk.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, in deze quaestie is een vreemdeling, sympathiek of onsympathiek, dat doet er niet toe, die hier gekomen was om zijn toevlucht hier te zoeken wegens zijn politieke overtuiging, geknakt in zijn broodwinning, en dat is te ernstiger, omdat dit is geschied van Regeeringswege. Dat is een *res mali exempli*.

En wanneer ik daar dan nog bij in overweging neem, dat ik mij bovendien afvraag, of het doel, dat de Minister wilde

(Anema.)

bereiken met deze zaak, wel bereikt is, of met name wat bij het eene volksdeel gewonnen is, bij het andere volksdeel van een naburig volk niet is verspeeld, dan zou ik dien ouden viervoeter weer willen laten zakken in de sloot, waaruit ik hem gehaald heb, of, om het klassieker te zeggen, wil ik hem laten verzinken in den stroom van Lethe, mits wij thans kunnen afspreken, dat nooit of te nimmer van Regeeringswege een zoodanige daad een tweede maal geschiedt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot het tweede punt, dat van ietwat verkwikkelijker aard is, en dat is het punt der algemeene bezuiniging, dat zelfs enkele humoristisch gekleurde gezichtspunten oplevert. Ik splits die bezuinigingsquaestie in tweeën, in de bezuiniging op den huishoudelijken dienst en in de bezuiniging op de gestie van het Departement in het internationale leven.

Wat nu betreft de bezuiniging op de huishoudelijke uitgaven, zijn aan deze zaak twee verschillende kanten, die beide in het oog moeten worden gehouden. Natuurlijk moet op den huishoudelijken dienst zooveel mogelijk bezuinigd worden, maar anderzijds zou ik daartegenover willen zeggen, dat wij aan het Departement van Buitenlandsche Zaken niet al te schriel op den huishoudelijken dienst moeten zijn.

Ieder burgerman heeft tegenwoordig zijn mooie kamer en wij in onze landhuishouding hebben ook onze mooie kamer, en dat is het Departement van Buitenlandsche Zaken, en als het daar een beetje deftig toegaat, dan straalt de glans daarvan op ons allen af. Intusschen kan men dat natuurlijk te ver drijven, en met name komen in het tweede rapport van de Bezuinigingscommissie over Buitenlandsche Zaken staaltjes voor, waarbij men zich metterdaad afvraagt, of hier niet de zuinigheid al te zeer aan de deftigheid is opgeofferd.

Ik veroorloof mij daarvan een enkel voorbeeld te geven. Ik vind in het rapport, dat er aan het Departement geschreven wordt op azuré papier. Nu is dat zonder twijfel volkomen in overeenstemming met de eischen van deftigheid, want azuur is een mooi woord, dat doet denken aan heraldiek en genealogie, en is dus ongetwijfeld een soort van papier, dat past in den stijl van het Departement.

Maar ziet men nu, dat voor dat azuré papier over één jaar is uitgegeven f 7657, dan vraagt men zich af, of dat niet ietwat zuiniger kan en moet geschieden.

Een tweede punt is het plakmiddel, dat men aan Buitenlandsche Zaken gebruikt. Men voelt onmiddellijk, dat het niet aangaat om aan het Departement van Buitenlandsche Zaken met stijfsel te plakken.

Stijfsel is veel te burgerlijk, om in zoo'n deftig milieu te worden gebruikt. Bij stijfsel denkt men aan een goedkoop behangselpapiertje of aan de kraagjes en boordjes, die moeder de vrouw tegen het einde der week voor den eerstkomenden Zondag strijkt, maar niet aan de deftige sfeer van het Departement van Buitenlandsche Zaken.

Men heeft dit aldaar dan ook gevoeld en een ander plakmiddel gekozen, dat den deftigen naam draagt van Titanol. Op welke lettergreep ik den klemtoon moet leggen, weet ik niet, maar ook zonder die wetenschap is het plakmiddel deftig genoeg. Het is in elk geval iets grootsch.

Maar nu heeft men van die Titanol 468 potjes verplakt aan Buitenlandsche Zaken en die potjes kosten f 1,75 à f 1,50 het stuk, zoodat dit een bedrag uitmaakt, laten wij zeggen van f 750. Nu begrijp ik, dat iets, dat geplakt is met Titanol, titanisch vastzit, maar men moet daarbij niet vergeten, dat het ook titanisch duur is. Door de Bezuinigingscommissie is een buitengewoon gelukkige uitweg gevonden, want zij heeft aan het Departement in overweging gegeven, voortaan stijfsel of dextrine te gebruiken.

Stijfsel intusschen is onmogelijk, maar dextrine vind ik een buitengewoon mooi plakmiddel, want de naam klinkt deftig, en vooral: er zit het woord „dextra" in, zoodat voor een Minister van een rechtsch Kabinet een zoodanig plakmiddel een buitengewone bekoring moet bezitten.

Nog één post wil ik noemen, namelijk het lak. Men heeft aan het Departement van Buitenlandsche Zaken voor niet minder dan f 1400 lak gebruikt. Bij de zoo bekende „geheimzinnigheid" begrijp ik, dat men veel lak noodig heeft, maar ik vraag, wanneer dit oploopt tot f 1400, of er dan toch niet wat al te veel gebruikt wordt en niet alleen te veel belastingpenningen worden verlakt, ja, of niet het gevaar dreigt, dat ook de belastingbetalenden zelf mede worden verlakt.

Ondertusschen stap ik van dit chapiter af, want er is een groote neiging tot beterschap. Wanneer men ziet, dat, in ronde cijfers, in 1919 f 271 000 is besteed, in 1920 f 298 000, in 1921 f 247 00 en in 1922 dit bedrag in eens gedaald is tot f 140 000, de helft ongeveer van 1920, dan weet ik wel niet, of dat toe te schrijven is aan den invloed van de Bezuinigingscommissie, maar is dit zoo, dan heeft die Commissie wel van haar werk en in elk geval is Buitenlandsche Zaken overtuigd, dat de deftigheid is bewaard en de zuinigheid toch betracht wordt.

Thans een woord over de zuinigheid met betrekking tot de gestie van Buitenlandsche Zaken bij het gezantschapswezen.

Nu zou ik hier met eenigen nadruk een gansch ander geluid willen doen hooren, dan voor een gedeelte aan de overzijde van het Binnenhof is geschied.

Er is in den loop van den vorigen herfst een bekend artikel in de pers verschenen, dat veel indruk heeft gemaakt. Het artikel luidde in dezer voege, dat, nu er zooveel kleine landen waren bijgekomen, men gerust aan Buitenlandsche Zaken de zuinigheid kon betrachten door het schrappen van enkele gezantschappen.

Ook op mij heeft dit artikel grooten indruk gemaakt, maar ik voeg er aanstonds bij, dat die indruk is geweest in *contrariam partem*. Ik zou dit willen zeggen, dat juist door het ontstaan van al die kleine nieuwe Staten het voor ons land van het grootste gewicht is bij al die Staten zooveel mogelijk gezanten te hebben, die toegang hebben tot de beste kringen, waar de zaken vaak binnenskamers in werkelijkheid worden beslist, opdat zij daar hun informaties kunnen krijgen en daartegenover hun invloed kunnen doen gelden.

Niet alleen voor de politieke, maar ook niet het minst voor de commercieele en industrieele verhoudingen geldt dit. Nu meer dan ooit is het de tijd om in die nieuwe Staten onze voelhorens uit te steken en overal contact te zien te krijgen waar maar even contact te krijgen is, ten bate zoowel van ons maatschappelijk als van ons politiek leven.

Natuurlijk moet ook hier de zuinigheid worden betracht, maar dat deze Minister, die zelf zulke groote werkkracht bezit, zich er ooit toe zou leenen om sinecures te scheppen ten bate van bijzondere personen en ten koste van 's Lands schatkist, acht ik eenvoudig ondenkbaar. De eenig passende houding voor de Volksvertegenwoordiging is, naar mijn meening, om in dergelijke quaesties, welke zij zelf, wat de details aangaat, in het geheel niet kan beoordeelen en welke voor het land van het grootste gewicht zijn, in den Minister volkomen vertrouwen te stellen.

Ik kom thans tot het vraagstuk van den Volkenbond. Daarbij zal ik mij natuurlijk groote beperking hebben op te leggen en ik zal mij dus bepalen voornamelijk tot de ontwapeningsquaestie, juncto het garantieverdrag en de algemeene Volkenbondpolitiek. Vooraf echter in telegramstijl eenige opmerkingen over andere punten.

In de eerste plaats zou ik hier hulde willen brengen aan de actie van den Volkenbond in zake het terugbrengen van de krijgsgevangenen uit Rusland. Ik wil dit vooral daarom doen, omdat ik in het gewone leven vaak min of meer smalend hoor praten over die humanitaire taak van den Volkenbond. Nu zit daarin een element van juistheid, nl. in zoover dat, wanneer de Volkenbond niets anders deed dan enkel humanitairen arbeid, hij te kort zou schieten in zijn taak, aangezien hij toch voor politieke doeleinden in het leven geroepen is. Dit mag er echter niet toe leiden, dat men de humanitaire werkzaamheid zou gaan geringschatten. Wanneer men ziet een stuk werk, als tot stand is gebracht door den Volkenbondcommissaris Nansen, ten gevolge waarvan meer dan 400 000 krijgsgevangenen uit Rusland zijn teruggebracht, voor een betrekkelijk zeer gering bedrag aan geld, waardoor een baaierd van nood en ellende gelenigd is geworden, dan mag men zeggen, dat zulk een arbeid ook in de Volksvertegenwoordigingen van de speciale landen beter verdient dan dat men er min of meer geringschattend over zou spreken.

(Anema.)

Wat de politieke punten aangaat, wensch ik vooreerst mijn blijdschap er over uit te spreken, dat de mandatencommissie dit jaar een succes heeft bereikt, dat ik, eerlijk gezegd, nooit gedacht had dat zij zou bereiken. Sinds Amerika niet langer belemmerend optreedt, heeft de commissie goed werk gedaan en is er zeker een actie, een gunstige actie in deze zaak gekomen. Al doende zal de commissie wel leeren vinden de grenzen tusschen de wenschelijke contrôle en de onwenschelijke inmenging in interne aangelegenheden. In tegenstelling met verleden jaar ga ik nu min of meer optimistisch op dit stuk de toekomst te gemoet.

Ten opzichte van de minoriteiten zal ik slechts weinig zeggen, omdat mij bekend is, dat één van mijn medeleden daarover nog uitvoerig zal spreken. Alleen wil ik dit zeggen. De conclusiën omtrent de minoriteiten lijken mij zeer gunstig. Het betreft een buitengewoon moeilijke quaestie. Bij de tractaten van Versailles zijn 80 millioen menschen van nationaliteit veranderd en men begrijpt, voor welke quaesties men daarbij komt te staan.

Ik heb in de conclusiën dienaangaande met groot genoegen gelezen, dat niet alleen wordt aangedrongen op het eerbiedigen tegenover die minoriteiten van hun religie, hun ras en hun taal, doch dat hun ook zal worden ingescherpt, dat zij zich in het nieuwe Staatsverband als goede burgers hebben te schikken en niet voortdurend actie hebben te voeren tegen hetgeen eenmaal geschied is.

Dat is de eenige gezonde basis om te komen tot goede toestanden.

Ik maak nog even met voldoening melding van de actie van den Volkenbond in zake Oostenrijk, waar dat zoo schoone, maar ongelukkige land door die actie hoogstwaarschijnlijk zal worden gered van den totalen ondergang, waarmede het werd bedreigd. Het is bovendien een streeling voor ons nationaal gevoel, dat de man, die dat werk zal hebben te doen en die het ten deele reeds met voorloopig succes heeft gedaan, een Nederlandsch Staatsman is.

Als laatste punt een woord van hulde aan de Nederlandsche delegatie voor het feit, dat zij op de vergadering van den Volkenbond, toen daar de zoo moeilijke quaestie aan de orde kwam van uitbreiding van het aantal leden van den Raad, in een bijna onmogelijke positie verkeerende, den moed heeft gehad om openlijk, oprecht en met kracht op te komen tegen al de andere leden, omdat zij die vermeerdering te recht veroordeelde als verkeerd voor de inrichting van den Volkenbond. Ik denk daarbij tevens aan de rede van prof. Struycken, die een model was van oprechtheid, zakelijkheid, eerlijkheid en moed.

Dat zijn de telegrammen, die ik vooraf even meende te moeten geven.

Ik kom nu tot de beide hoofdpunten in zake den Volkenbond, nl. in de eerste plaats de quaestie van de ontwapening en daarna de algemeene politiek.

Wat nu aangaat de ontwapening, kunnen wij constateeren, dat daarin meer schot is gekomen; het is niet meer de slepende sleur, die het tot nu toe was. Maar als men nu gesteld wordt voor de vraag, of dat schot wel naar den goeden kant gaat, dan zet ik voor mij daarachter voorloopig een vraagteeken. Te dezer zake zou ik mij willen veroorloven een vraag te richten tot den Minister.

Toen op de laatste vergadering de bekende resolutie te dezer zake was aangenomen, is in de maand October daaropvolgende van den Raad van den Volkenbond tot de verschillende Gouvernementen een schrijven uitgegaan, waarbij gevraagd werd, niet een losse bijvalsbetuiging te geven, maar om een diepere studie van die zaak te maken; de Gouvernementen werden daarbij aangezocht, daarvan tijdig kennis te geven aan den algemeenen secretaris van den Volkenbond. Nu is in het laatste nummer van het *Resumé mensuel* een bericht opgenomen, dat de secretaris-generaal van den Volkenbond opnieuw een schrijven heeft doen uitgaan, waarbij een ultimatum — een vriendschappelijk ultimatum natuurlijk, zonder sanctie — van 1 Juni werd gesteld; de Regeeringen werden verzocht om vóór dien datum de vruchten van hun onderzoek en studie in te zenden aan den secretaris van den Volkenbond. Dat laatste bericht is van 15 April, dus van zeer recenten datum, en nu komt daarin voor, dat de Regeering van Chili de eenige is geweest, die tot nu toe iets van zich heeft doen hooren. De inhoud van de mededeeling van Chili behelst niet eens een diepe studie, maar alleen het bericht, dat eerst het Pan-Amerikaansch congres zal worden afgewacht en pas daarna zal worden geantwoord.

Dat kan men ook antwoorden zonder een ingrijpende studie over het ontwapeningsvraagstuk te hebben gemaakt. En nu zou ik naar aanleiding van dit bericht de vraag willen stellen, of wij ook zulk een vraag hebben gekregen en of de Minister van zins is in deze iets te doen, voordat de fatale termijn is aangebroken.

Wat verder de zaak zelf betreft, wensch ik mij te bepalen tot een enkele opmerking, en dan zou ik dit willen constateeren, dat in het algemeen, wat het garantieverdrag betreft, de openbare meening in Nederland niet zeer gunstig is. Onze gedelegeerde heeft reeds in de vergadering van den Volkenbond het gevoelen uitgesproken, dat in Nederland daarvoor moeilijk een publieke opinie zou zijn te vinden en de Minister, hoewel hij zich zijn oordeel heeft voorbehouden, heeft zich in de Tweede Kamer toch ook zoo uitgelaten, dat het geen fijnen neus vereischt om te bemerken, dat de Minister er ook met veel voorbehoud tegenover staat.

In denzelfden geest heeft zich ook Staatsraad Struycken uitgelaten in zijn jongste brochure over de „Hoofdtrekken van Nederlands buitenlandsch beleid". En nu vraag ik mij af, of ik te pessimistisch ben wanneer ik meen, dat er nog wel eenige tijd zal verloopen voordat wij concreet voor dit vraagstuk zullen worden gesteld.

Er is, Mijnheer de Voorzitter, zooals u weet, in Februari jl. door de gemengde tijdelijke commissie een vergadering gehouden, en daar is behandeld het bekende voorstel van Lord Robert Cecil, en dat heeft daar een niet gunstig onthaal ontvangen. Tijdens de zitting van de vergadering hebben wij gehad de mooie redevoering van den heer de Jouvenel, en de couranten schreven van een historischen dag. Maar daarmede is het al uit, die historie heeft niet lang geduurd. Men meende, dat de Jouvenel sprak namens het Fransche Gouvernement, maar wanneer men heeft gevolgd wat in Februari in de gemengde tijdelijke commissie is gezegd, heeft men gezien, hoe de President Viviani als vertegenwoordiger van Frankrijk en Schanzer voor Italië niet anders hebben gedaan dan optornen tegen het voorstel van Lord Robert Cecil. Men heeft gepoogd door allerlei kunstgrepen de zaak van de baan te krijgen. De heeren Oudegeest en Jouhaix zijn toen bijgesprongen en hebben Lord Robert Cecil geholpen, en men heeft de zaak tot Mei uitgesteld.

Inmiddels zou men advies inwinnen van de militaire commissie. Wanneer men zóó ziet, hoe het ontwerp van Lord Robert Cecil is ontvangen, dan komt men niet in een optimistische stemming. Ik reserveer ook daarom liever mijn oordeel nog even, omdat in het ontwerp van Lord Cecil ook een artikel staat, dat de mogelijkheid openhoudt van gedeeltelijke toetreding, waardoor landen als het onze zouden kunnen toetreden zonder aan militaire operaties te moeten mededoen. Maar erg geruststellen doet dit mij nog niet; ik vrees, dat zulk een garantietractaat, ook al worden wij vrijgesteld van militaire medewerking, ons zal kunnen meesleuren in het kielzog van de een of andere groote Mogendheid of een groep van Mogendheden. Het gevaar toch blijft bestaan, dat de te vormen groepeeringen zullen blijven machtsgroepeeringen in plaats van rechtsgroepeeringen en dat wij dus komen in een kielzog, waarin wij niet behooren en ook niet willen zijn.

Wij krijgen dus na Juni een voorstel aan de vergadering van den Volkenbond, en ik zou daarom mijn oordeel nog even willen opschorten totdat ik heb gezien, wat er uit den koker van de gemengde tijdelijke commissie voor den dag komt en wat er met dat resultaat op de vergadering van den Volkenbond gebeurt. De Minister kan zoo lang niet wachten; hij zal een instructie moeten geven aan de gedelegeerden, maar ik wil toch wel reeds zeggen, dat mijn geheele sentiment trekt in de richting van: niet meedoen, want ik vrees, dat wij zóó heel licht zullen verzeilen in de machtssfeer van de groote Mogendheden!

Mijnheer de Voorzitter! Thans de algemeene politiek van

35ste VERGADERING. — 26 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Anema.)

den Volkenbond. Ik heb getracht mij uit de stukken een zoo goed mogelijken indruk te vormen, maar al heb ik er mijn best voor gedaan, het is altijd moeilijk van een vergadering, waarin men niet zelf is geweest, een volledigen indruk te verkrijgen. Zie ik wel, dan schijnen zich in den Volkenbond twee nader omschreven, eenigszins onderscheiden stroomingen te hebben geopenbaard, waarvan de ééne werd aangevoerd door Lord Rober Cecil en de andere als toonaangevenden redenaar had Lord Balfour. Wanneer men die redevoeringen, meesterstukken van welsprekendheid, bij welker lezing men onwillekeurig wordt meegesleept, nagaat, ziet men, hoe twee mannen, die met volkomen sympathie staan tegenover 't beginsel, dat in den Volkenbond is belichaamd, zeer verschillende wegen inslaan, zoodra het er op aankomt een keuze te doen in een aanhangig geding van groote beteekenis. Lord Robert Cecil is van oordeel, dat de Volkenbond thans niet langer mag wachten om de groote problemen aan te pakken, die staan in het centrum van de internationale politiek, met name dat van de schadevergoeding; hij zegt zeer goed te gevoelen, dat daartegen bezwaren bestaan, maar hij komt toch tot de conclusie, dat, wanneer men al die quaesties voortdurend ter zijde stelt, omdat het zijn *warquestions*, de Volkenbond wel kan ophouden, omdat alle quaesties van het internationale leven in zekeren zin zijn *warquestions*. Hij komt dan ten slotte tot de uitspraak: *The League of Nations must be all or nothing*, er is geen tusschenweg, de Volkenbond moet alles zijn òf niets, wil hij niet mislukken. En dan roept hij uit met een kreet, ontleend aan den Franschen Staatsman Danton: *de l'audace, encore de l'audace, toujours de l'audace!*

Mijnheer de Voorzitter! Dat is zeker een mooie gedachte, maar wanneer men nu de rede van Lord Balfour leest, ontworstelt men zich weer geheel aan den indruk, dien Lord Robert Cecil ongetwijfeld moet hebben gemaakt. Lord Balfour toch merkt op, dat de rede van Cecil wel getuigde van warme sympathie voor de Volkenbondsgedachte, doch dat men met het aanvatten van die groote quaesties toch uitermate voorzichtig moet zijn; hij wijst er op, hoe in de historie nooit met eenigen ruwen ruk, maar altijd langs lijnen van geleidelijkheid de groote quaesties in de internationale politiek zijn opgelost.

Hij wijst op vierderlei element, dat op dit oogenblik nog aan den Volkenbond ontbreekt om te kunnen slagen in het aanvatten van de groote quaesties. De Volkenbond heeft nog niet genoeg prestige, dat is het moreele element; de Volkenbond heeft nog niet genoeg autoriteit, dat is het juridische element; de Volkenbond heeft niet de genoegzame administratieve organisatie, en eindelijk ontbreekt het den Volkenbond aan de geldmiddelen, die noodig zouden zijn om een krachtige actie door te zetten. Hij concludeert dan, dat het aanvatten van de groote problemen door den Volkenbond gelijk zou staan met het aanvatten van een moeilijke taak door iemand met te zwakke werktuigen, werktuigen, die hem in de hand breken, terwijl hij ze wil gebruiken.

Geplaatst nu voor de keuze tusschen deze beide richtingen, wensch ik voor mij mij aan te sluiten bij de gematigde richting, en ik meen, dat wij niet anders kunnen doen, hoe sympathiek de actie van Lord Robert Cecil ook moge zijn. Ook de Nederlandsche delegatie heeft zich in dien zin uitgelaten. Volgt men den weg, dien Lord Robert Cecil aangeeft, dan zal men komen te staan voor dit alternatief: òf men zou den Volkenbond zelf breken door overspanning van zijn krachten, òf, wat misschien nog erger zou zijn, de Volkenbond wordt zelf een nieuw centrum van machtsconflicten, in plaats van een organisatie in dienst van het recht. Ons eigen land zou dan in die conflicten worden medegesleept. Ik kan mijn gedachten geheel terugvinden in wat Staatsraad Struycken schrijft in zijn jongste brochure op blz. 28, waar ik het volgende lees:

„De macht van den Volkenbond is nog zeer gering. Welnu, onze politiek moet er niet op zijn gericht haar zoo snel mogelijk te vergrooten, maar integendeel, om de ontwikkeling van de macht van den Bond niet sneller te doen gaan dan die zijner rechtsorganisatie. Het valt niet tegen te spreken, dat men zich dan nog langen tijd er mede zal moeten vergenoegen, dat de Volkenbond eene bescheiden plaats in de bepaling der internationale politieke verhoudingen inneemt; ons adagium moet zijn: beter een zwakke Volkenbond dan een krachtige, die niet geleid wordt door het recht. Deze gedachte heeft, zien wij goed, de houding van Nederland in den Volkenbond bepaald, en het heeft daarbij in het algemeen volle instemming mogen vinden."

Hierbij sluit ik mij gaarne aan.

Ik wil in dit verband nog een opmerking maken over de rede van onzen afgevaardigde bij den Volkenbond, den heer Loudon. Het is bekend, hoe die rede een eenigszins killen indruk heeft gemaakt, en ik moet zeggen, dat die indruk ook bij mij gewekt was. De Minister heeft medegedeeld, dat dit in de vergadering van den Volkenbond anders is geweest, en op zijn gezag neem ik dit onmiddellijk aan, maar er zijn oneindig veel meer menschen, die deze rede hebben gelezen dan die haar hebben gehoord, en ik moet eerlijk zeggen, ik heb die rede gelezen volkomen objectief en met een ontvankelijk gemoed, maar het is mij niet gelukt daarin eenige warmte van waardeering te vinden voor de gedachte van den Volkenbond als zoodanig.

Nu heeft de Minister in de vergadering van de Tweede Kamer zich beroepen op den zoo populairen afgevaardigde van Zwitserland, den heer Motta; hij heeft gezegd: ik zal u voorlezen wat Motta gezegd heeft, deze kwam tot precies dezelfde conclusie, maar daarop heeft niemand aanmerking gemaakt.

De Minister heeft toen voorgelezen het volgende citaat uit de rede van den heer Motta:

„Certes, messieurs, les traités de paix sont une chose et la Société des Nations en est une autre. J'ai eu l'honneur, moi-même, étant monté à cette tribune en l'année 1920, lors de la première Assemblée, de tâcher, dans la mesure de mes faibles forces, de définir les points de vue qui les séparent. J'ai tenu alors, parce qu'il me semblait que cela était nécessaire, à faire les distinctions indispensables. Je suis bien d'avis que le problème de réparations et celui des dettes intergouvernementales doivent être résolus et réglés en dehors de nous."

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd dit citaat even te plaatsen in het verband, waarin het in het origineel voorkomt, en dan zal Zijn Excellentie zien, dat de rede van den heer Motta een gansch anderen en heel wat warmeren indruk maakt. Alleen door het citaat zoo onvolledig te nemen en weg te laten de regels, die er aan voorafgaan, en weg te laten de woorden, die er op volgen, kreeg dat citaat den vorm van een ietwat kille mededeeling: wij doen niet mee!

Maar de indruk wordt gansch anders door de uitlating, die er aan voorafging en die mij persoonlijk veel te sterk is, want daar gaat de heer Motta mee met het standpunt van lord Robert Cecil. De Vergadering veroorlove mij, dat citaat thans in zijn verband te citeeren. De heer Motta zegt dan:

„Lord Robert Cecil disait hier avec son éloquence coutumière que la Société des Nations serait tout ou rien. La pensée est exprimée dans un raccourci saisissant et je veux bien admettre que le raccourci a, ici comme ailleurs, des avantages et les désavantages de tout raccourci, mais, quant à moi, je rends hommage à cette pensée fondamentale qui répond tout à fait j'ose le dire, non seulement à ma conviction personnelle, mais à la conviction de mon pays tout entier. (Vifs applaudissements.)

Daarop volgt het citaat, dat de Minister in de Tweede Kamer heeft voorgelezen, en dan zegt de heer Motta:

„Mais, depuis trois ans, nous voyons bien que toutes les grandes questions internationales sont interdépendantes et que, d'une manière directe ou indirecte, nous sommes tous touchés par elles."

(Anema.)

Wanneer men het citaat zoo leest, krijgt men een heel wat warmeren indruk bij deze rede van den heer Motta ten aanzien van de Volkenbondsgedachte dan bij het kille, enkel afwerende betoog van den heer Loudon.

In het algemeen acht ik de gedragslijn onzer delegatie, afgezien nu van den toon van de rede van den heer Loudon, wat van ondergeschikten aard is, volkomen juist. In de laatste jaren zijn gelukkig zoowel de dweeperij met als de minachting voor den Volkenbond aan het tanen. Men dweept niet meer met den Volkenbond als een inrichting, die ons in een oogenblik de gouden toekomst kan brengen, maar men heeft ook verleerd met minachtend schouderophalen, met een zekere honende geringschatting aan dien Volkenbond voorbij te gaan als een waardelooze hersenschim.

Ik voor mij geloof, dat de juiste gedragslijn deze is, dat wij met warme sympathie hebben te voeren een gematigde algemeene Volkenbondspolitiek. De Minister heeft, toen hem eens verweten werd, dat hij koel stond tegenover deze vraagstukken, geantwoord, dat hij zijn temperament nu eenmaal niet kon veranderen en dat hij alleen sprak, zooals zijn gemoed hem ingaf. Ik geloof niet, dat de Minister koel staat tegenover den Volkenbond. Als ik lees, wat de Minister gezegd heeft in het verslag van de eerste vergadering van den Volkenbond en de woorden nasla, waarmede hij zelf de tweede vergadering van den Volkenbond heeft gesloten, dan meen ik in, en misschien nog meer tusschen de regels ook bij den Minister te ontdekken een warm hart voor de groote gedachte, die in den Volkenbond is geïncorporeerd. Maar de Minister wenscht ook bij zijn Volkenbondspolitiek zijn hoofd koel te houden en daarbij te voeren een politiek van weloverwogen overleg. In dat opzicht kan ik geheel en al met den Minister meegaan.

Thans rest mij nog ter bespreking een punt van niet minder belangrijkheid, nl. de zelfstandigheidspolitiek. De Minister heeft deze politiek bij de Volksvertegenwoordiging dit jaar ingeleid in Staatsstukken, die uit meer dan één opzicht bewondering verdienen. De Minister heeft, wat hij hier doet, omschreven als een vervanging van de neutraliteitspolitiek door een zelfstandigheidspolitiek. Toen in het Voorloopig Verslag van deze Kamer gevraagd werd — ik was daaraan niet geheel en al onschuldig —, of die zelfstandigheidspolitiek niet beteekende een voortzetting, zij het met kleine wijzigingen van de vroeger vervolgde politiek en dat het inleiden van die zelfstandigheidspolitiek niet beteekent een zwenking van groote beteekenis, heeft de Minister in de Memorie van Antwoord daarop bevestigend geantwoord. Ik had dat ook zoo begrepen en in zooverre heb ik antwoord gekregen, zooals ik verwacht had. Maar er was nog een ander punt, waarover ik gaarne licht wenschte te hebben van den Minister. Ik had in het Voorloopig Verslag laten opnemen de vraag, of het volgen van die zelfstandigheidspolitiek niet zou kunnen leiden tot isolement. Daarop heeft de Minister geantwoord, dat de samenwerking met allen, die de internationale politiek wenschen te leiden in de banen van het recht, voor hem opgesloten lag in het woord zelfstandigheidspolitiek. Dat antwoord heb ik met genoegen gehoord en ik wensch aan dit punt thans nog een slotwoord te wijden. Vóór den oorlog is de buitenlandsche politiek van ons vaderland in hoofdzaak geweest wat ik zou willen noemen een negatieve politiek.

Ik bedoel, daarmede ook maar niet in het minst afbreuk te doen aan wat ons land heeft gedaan, met name op het gebied van het internationaal privaatrecht en bij de vredesconferenties en ook op ander gebied, maar ik bedoel iets anders. Vóór den oorlog was de algemeene internationale politiek een machtsspel van de groote Mogendheden, berustende op de ongebreidelde machtsgedachte.

In Europa meende men, dat men den vrede zou kunnen bewaren en de ontwikkelingsmogelijkheid voor de verschillende volkeren tot stand brengen, door te scheppen niet één leidende macht, een hegemonie, maar twee groepen van machten, die een soort machtsequilibrium zouden vormen en daardoor elk ander beletten, den vrede te verstoren.

In dat machtsspel van de groote Mogendheden was uit den aard der zaak voor een kleine Mogendheid geen plaats dan in zooverre die in het kielzog van de groote Mogendheden mede zou willen doen ten eigen bate aan dat machtsspel.

Een zoodanige gezindheid bestond in ons land niet en onze internationale politiek kon zich daarom beperken tot de zuiver negatieve leuze: laat ons oppassen, dat wij op geenerlei wijze betrokken raken in dat machtspel van de groote Mogendheden.

Dit is de groote hoofdgedachte, die onze buitenlandsche politiek bezield heeft.

Intusschen, bij al het goede, dat deze politiek ons land heeft gebracht, heeft zij voor de ontwikkeling van ons internationaal besef één groote schaduwzijde gehad. Die bestond hierin, dat ons land zich niet mede verantwoordelijk voelde voor den algemeenen gang van zaken op internationaal gebied. Wij kwamen egoïstisch in een klein hoekje te staan en voelden ons niet meer als lid van wat men dan de volkerengemeenschap noemt. Wij kregen iets kleins in onze politiek, iets beperkts, dat voor geestdrift voor een groote gedachte, voor lust om mee te werken aan een groot internationaal ideaal, geen ruimte overliet. Daarvoor was ook geen plaats.

Toen is de oorlog gekomen, die ons heeft gebracht een absoluut fiasco van de machtspolitiek en eveneens een fiasco van de leer van het evenwicht der machten. Toen de oorlog ten einde was, kwam een nieuwe grondgedachte voor de internationale verhoudingen naar voren, om niet meer macht te breidelen door contra-macht, maar om in plaats daarvan die nieuwe grondgedachte te stellen, om die macht te breidelen door het oprichten van een rechtsorganisatie. Het zijn met name de Volkenbond en het Internationaal Gerechtshof geweest, die bedoelden de belichaming te zijn van die grondgedachte. Ondertusschen, het is bekend, hoe die grondgedachte vooreerst is gedoemd geweest tot het blijven van louter kern, hoe, zoodra de vrede was gesloten, het oude machtsspel van voren af aan met nieuwe kracht is begonnen; hoe daarnaast de Volkenbond min of meer als een eiland ligt midden in een zee van stormachtige baren, waar het machtsspel nog altijd zijn oude triomfen viert.

In zoover dat het geval is, zal onze nationale politiek van na den oorlog niet anders kunnen zijn dan een voortzetting van de oude gedachte van vóór den oorlog, om wederom stipt te zorgen, dat wij ons onthouden van eenige aansluiting, bij welke machtsgroepeering ook.

Maar daarnaast is er na den oorlog dan toch een tweede gedachte gekomen, want hoe zwak die Volkenbondsorganisatie is en hoe zwak de kracht en de invloed is van die nieuwe gedachte, toch neemt dat niet weg, dat die gedachte er is, dat zij invloed gaat uitoefenen en dat wij de verplichting hebben die gedachte te bevorderen.

Die gedachte stelt ons ten eisch gevoel van medeverantwoordelijkheid voor den gang van zaken in het internationale leven en brengt daardoor een nieuw element in onze internationale politiek. Niet in dien zin, dat wij ons zouden gaan inbeelden, dat wij weer een politieke rol kunnen gaan spelen als op het einde der 17de eeuw het geval was. Dat heeft toen voor onze inwendige aangelegenheden ook niet al te gunstige gevolgen gehad, maar in elk geval zou dat boven onze macht gaan en niemand bedoelt dat.

Maar wat ik wel bedoel is, dat wij ons niet enkel zullen bepalen tot die stipt negatieve politiek, maar dat wij positief hebben mede te werken aan de bevordering van die nieuwe grondgedachte in het internationale leven.

Nu kunnen wij ons daartoe zeer moeilijk verbinden met groote Mogendheden, ook al zouden die groote Mogendheden in casu niet anders bedoelen dan versterking van die rechtelijke organisatie, want het is een oud spreekwoord, dat niet alleen het vechten met de groote heeren een kwaad werk is, maar ook het zoo vriendschappelijke kersen eten met die Mogendheden, omdat degeen, die dat doet, de pitten naar zijn hoofd krijgt.

Ik zou dan óók daar, waar die groote Mogendheden zich stellen in dienst van het recht, uitermate voorzichtig willen zijn, niet met het verleenen van incidenteelen steun, maar om tot regelmatige samenwerking over te gaan, omdat groot en klein zich eenmaal zeer moeilijk bij dit werk verdragen en men dan weer in de pittenpositie komt.

Bij die medewerking zijn wij m. i. aangewezen op samen-

(Anema.)

werking met kleine Mogendheden — en het spijt mij, dat ik daarbij een restrictie moet maken —, die in deze gelijk gezind zijn met ons land, wat helaas niet met alle kleine Mogendheden het geval is. Die kleine Mogendheden — ik denk aan Scandinavië en Zwitserland — hebben dit voor, dat zij bij elke internationale actie absoluut onverdacht zijn in haar motieven, omdat zij zelf niet streven naar grooter machtsbezit.

Nu had ik gemeend, dat, toen aan de conferentie van Genua een samenkomst te Bern voorafging, daarin iets viel te ontdekken van een poging om te komen tot een zoodanige geregelde samenwerking van kleine, tot rechtelijke organisatie gezinde Mogendheden, maar die illusie is mij wreedelijk door Zijn Excellentie geroofd, toen hij in zijn brief van November van het vorig jaar meen ik aan ons berichtte, dat het enkel was geweest een technische studiecommissie. Ondertusschen, ik laat op dit punt den Minister nog niet los en wel naar aanleiding van de reis, die de Minister met H. M. de Koningin heeft gemaakt naar de Scandinavische landen.

Dat bij die reis ook onze internationale verhouding met Noorwegen en Zweden is geregeld — ik denk aan het ontwerp-mijnreglement voor Spitsbergen —, spreekt vanzelf, maar ik vraag mij af, en hierop kan de Minister wellicht nog iets antwoorden, of toenmaals met die Scandinavische landen gesproken is over een samenwerking op geregelden voet in internationale zaken.

Er bestaat eenige aanleiding om die vraag tot den Minister te richten en ik zal zeggen waarom. Toen de Minister in het Noorden was, heeft hij in Zweden geconfereerd met den toenmaligen Minister van Buitenlandsche Zaken, den heer Branting, en Minister Branting was destijds tevens afgevaardigde voor Zweden op de Vergadering van den Volkenbond, die te Genève in September bijeen was. Toen Branting met onzen Minister in Zweden had geconfereerd, is hij onmiddellijk vandaar naar Genève teruggekeerd en is hij het slachtoffer van de persmuskieten geworden, om een bekende uitdrukking te gebruiken. Een correspondent van het *Handelsblad* heeft den uitnemenden inval gehad om den heer Branting te onderwerpen aan een klein interview ter zake van de resultaten van die Noorsche reis.

Branting heeft op vrij toeschietelijke wijze dienaangaande mededeelingen gedaan, en ik zou daaruit enkele regels willen voorlezen, omdat er zeer merkwaardige uitingen in voorkomen over de neiging tot geregelde samenwerking op internationaal gebied.

Het interview luidt aldus:

> „De Zweedsche Minister-President gaf mij, in een onderhoud, dat ik gisteren met hem had, de verzekering, dat het Zweedsche volk het bezoek van Koningin Wilhelmina zeer op prijs heeft gesteld, niet alleen om haar beminnelijkheid en om de eer van het bezoek, maar ook omdat het er de aandacht op heeft gevestigd, dat de vroegere neutralen nauw bij elkander behooren.
>
> Branting en van Karnebeek hadden reeds dikwijls samen gesproken, daar hun landen in dezelfde omstandigheden verkeerden en hun buitenlandsche politiek er op was gericht den geest van samenwerking aan te wakkeren en hinderpalen en moeilijkheden uit den weg te ruimen.
>
> Hun samensprekingen te Genua hebben aangetoond, dat het streven en het politiek inzicht der beide Ministers vrijwel gelijk was. Branting achtte zich daarom gelukkig van Karnebeek te hebben mogen terugzien en opnieuw met hem te kunnen confereeren.
>
> Als er sedert Genua iets is veranderd, dan is het dit, dat van Karnebeek duidelijk heeft bevestigd, dat een gemeenschappelijk doel moet worden nagestreefd.
>
> Branting heeft den indruk gekregen, dat het officieele bezoek heeft aangetoond, dat voor de neutrale landen beslist noodig is, zich meer innig met elkander te verstaan dan tot nu toe het geval was. Branting wees in dit verband op de conferentie tusschen de Noorsche Staten onderling. Een direct gevolg zullen deze conferenties wel niet hebben, maar men zal elkaar beter kunnen begrijpen, als de toestanden ernstiger mochten worden."

Welnu, wanneer ik die door Branting eenigszins aangeduide verandering in verband breng met de nadrukkelijke wijze, waarop onze Minister thans die zelfstandigheidspolitiek inluidt, in tegenstelling met de vroegere neutraliteitspolitiek, wanneer ik daarbij naga zijn vrij duidelijke uitlatingen, in de Memorie van Antwoord op ons Voorloopig Verslag, dan zou ik den Minister deze vraag willen stellen: ga ik te ver, als ik onder die zelfstandigheidspolitiek ook begrepen acht geregelde samenwerking met andere gelijkgezinde Staten op den grond van medeverantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van de internationale Staatkunde, om de nieuwe grondgedachte van rechtelijke organisatie in het internationale leven zooveel mogelijk te bevorderen?

Mij komt deze positieve zijde van de zelfstandigheidspolitiek voor Nederland niet meer en niets minder dan plicht voor. Wij zullen — dit staat vast — in de verbetering van de nog zoo droevige internationale verhoudingen niets bereiken door onberedeneerde gevoelsuitingen of dweeperijen met dingen, die niet bestaan. Nog dezer dagen las ik in een Engelsch geschrift een vurig betoog over „the path to peace versus the pomp of power", dat klinkt als een klok en uit taalkundig oogpunt is het een mooie alliteratie; maar dergelijke enthusiaste betuigingen brengen ons geen stroobreedte verder. Laten wij echter ook niet vergeten, dat wij evenmin verder komen met ons eenvoudig van de algemeene zaak niets aan te trekken en in een hoek te gaan zitten, alsof ons dat alles niet aanging.

De nieuwe bedeeling, hoe elementair ze ook nog is, die nieuwe grondgedachte is er en die hebben wij met al onze kracht te bevorderen.

Tegenover die gedachte hebben wij niet het recht om de leuze aan te heffen, welke men van internationale zijde wel eens meer hoort, de leus van „no entanglements", laat ons de vingers niet branden. Dergelijke leus is voor mij de belichaming in het internationaal leven van de oude Kaïnsleuze: ben ik mijn broeders hoeder?

Plicht is het om te strijden met alle middelen tegen de machtsidee en voor de rechtsidee. Niet alsof de machtsgedachte op zich zelf te veroordeelen zou zijn. Integendeel, men heeft ook een zekere fanatieke dweeperij met het recht en ook daarmede bereikt men niets. Machtsontwikkeling is zoowel voor de enkele personen als voor elk volk zedelijke plicht, mits daarbij één ding vooropsta, dat die macht niet zij de macht om haar zelf, zonder breidel, maar de macht in dienst van het recht en langs de paden van het recht.

Hoe heeft — het is een uitnemend Nederlandsche gedachte! — indertijd niet Groen van Prinsterer in de jaren van 1870 gewaarschuwd tegen de machtspolitiek, die toen aan de orde was, want wat die machtsgedachte zoo noodlottig maakt, dat is, dat aan haar steeds als zoodanig inhaerent is de psychologie van de macht, die altijd onverbiddelijk te zijner tijd voert naar den val. Die psychologie begint — en dit geldt zoowel voor individuen als voor volken — met den prikkel van de booze begeerlijkheid, den prikkel van de begeerte om altijd meer te hebben, om nooit tevreden te zijn en om niet de macht te hebben in dienst van groote zedelijke en cultureele doeleinden, maar voor den wellust van de macht te bezitten.

Dat is het fatale uitgangspunt. Als eenmaal die booze begeerlijkheid er is, dan komt die ongrijpbare sfeer van onderling wantrouwen ,dat achter elke daad motieven zoekt, waarbij niets en niemand wordt vertrouwd en men elkander er voortdurend op aanziet, dat de bedoeling is een ander afbreuk te doen, waarbij men in alles niets anders ziet dan een bestel om tot meer macht te geraken. En is dat eenmaal bereikt, dan komt als in de Grieksche tragedie voor de machtscentra de hybris, het gevoel van overmoed, dat niet alleen het recht en de moraal uit het oog verliest, maar ten slotte ook den juisten tact van de machtspolitiek. Is dat oogenblik aangebroken, is ook de tact losgelaten, dan krijgt men de brute krachtspolitiek en dan komt ook onvermijdelijk en onverbiddelijk de val.

(Anema c. a.)

Wij hebben het moeten beleven, hoezeer die waarschuwingen, welke destijds door Groen van Prinserer tot Duitschland zijn gericht, voor dit land bewaarheid zijn in bange werkelijkheid. Hoe bitter moet op het oogenblik het Duitsche volk boeten voor de machtspolitiek, welke in vroegere jaren is gevoerd!

En thans, alsof men niets heeft geleerd, alsof er niets geschied is, alsof wij niet dat fiasco van die machtspolitiek voor onze eigen oogen hebben zien afspelen, moet helaas worden erkend, dat niet alleen groote Mogendheden, voor welke dan ten slotte nog de verleiding voor de hand ligt, maar ook de kleine Mogendheden weder naar dat machtsspel grijpen. En natuurlijk, men behoeft geen groot profeet of geen scherpzinnig Staatsman te zijn om te voorspellen, dat binnen korten of langen tijd zich precies die zelfde uitkomst ook zal herhalen.

Weer zal die sfeer van wantrouwen algemeen gaan heerschen, weer zal de een of ander de hybris, den overmoed van het bezit krijgen en weer zal de val komen. Het is een machteloos gevoel voor een klein land als het onze, dat wij tegen dat alles niet veel kunnen doen. Ik zeg niet veel, maar toch wel iets, Mijnheer de Voorzitter, want in dat internationale leven is de macht wel een groote factor, maar er is ook nog een andere factor, nl. die van de openbare meening. Men heeft maar eens in den oorlog moeten zien, hoe doodsbenauwd men was voor de openbare meening en hoe men trachtte de ruwste daden te camoufleeren, te ontsluieren met een schijn van recht.

Die openbare meening nu kunnen wij beïnvloeden, en dat te meer, omdat wij zelf onverdacht zijn, dat wij zouden jagen naar machtsuitbreiding. Dan mogen wij hier ook uitspreken als lid van de Volksvertegenwoordiging onzen hartgrondigen afkeer van al dat drijven der machtspolitiek, onverschillig of die politiek komt van Zuid of Noord, van Oost of West, van groot of klein. Waar zich zulk een machtspolitiek openbaart, daar zullen wij door woord en daad onzen bitteren afschuw daarover uitspreken. Wat wij voorts kunnen doen, is, dat wij in ons eigen buitenlandsch beleid ons absoluut onthouden van dat machtsspel, dat wij naast de zorg voor ons eigen land en voor onze koloniën mede verantwoordelijk ons gaan voelen voor de internationale politiek.

Wat betreft het leiden van zulk een politiek in de banen van het recht, indien het moet, zullen wij het desnoods alleen doen, maar indien het kan, zou ik zoo gaarne zien, dat het werd gedaan in geregelde samenwerking met de andere kleine Mogendheden van gelijke gezindheid. Welnu, ik meen, dat ik de tegenwoordige zelfstandigheidspolitiek van dezen Minister van Buitenlandsche Zaken mag opvatten in den zin, zooals ik thans heb uiteengezet, en dat in de verhoudingen, waarin wij thans verkeeren, bij de chaotische toestanden vlak aan onze grenzen, bij de samenpakkende duistere wolken in het nabije Oosten en de dreigende koppen in het verre Oosten, die alle aspecten openen om in conflicten te worden betrokken, het voor ons een gevoel van groote gerustheid en van dankbaarheid aan God mag zijn, dat ons in deze tijden in onzen Minister van Buitenlandsche Zaken een man is geschonken, die door zijn werkkracht, zijn intelligentie, zijn kennis en zijn toewijding ons land met vaste hand stuurt. En het is mij een voorrecht om, ook namens mijn politieke vrienden, den Minister in deze moeilijke dagen onzen hartelijken steun te mogen beloven bij zijn beleid, waarmede wij ons gaarne homogeen verklaren.

De heer **van der Lande**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een opmerking te maken omtrent een mededeeling van den Minister van Buitenlandsche Zaken in het laatst verschenen *Oranjeboek*.

Deze mededeeling luidt, dat ingevolge artikel 358 van het verdrag van Versailles Frankrijk aan de goedkeuring van de Centrale commissie voor de Rijnvaart onderworpen heeft een ontwerp van een lateraal kanaal in den Elzas. Dit was voor mij althans voor de eerste maal, dat ik hoorde, dat de Rijnvaartcommissie op de wijze, zooals ik ze straks zal aanduiden, weer in functie is getreden sedert het verdrag van Versailles.

(van der Lande.)

Wat is nu de Centrale commissie voor de Rijnvaart?

Deze Centrale commissie voor de Rijnvaart is ontstaan door het congres van Weenen in 1815. Hierdoor werd de Rijn verklaard tot een internationale stroom. De Rijn werd onder de zorg der oeverstaten gesteld. Deze oeverstaten waren toen Duitschland, Frankrijk en Nederland. De oorlog van 1870-'71 bracht hierin verandering. Frankrijk verviel als oeverstaat. Duitschland en Nederland bleven alleen over. De groote Europeesche oorlog heeft Frankrijk weer oeverstaat doen worden, en wel een zoodanige, die eventueel dezelfde rechten en verplichtingen zou hebben als de andere, niet meer verplichtingen, doch ook niet meer rechten.

De natuurlijke gang van zaken ware nu geweest, dat Frankrijk medegedeeld had, dat het als nieuwe oeverstaat deel wenschte uit te maken van de Centrale commissie voor de Rijnvaart.

Dat is niet geschied. Zonder dat Nederland als groot belanghebbende en lid der Centrale commissie voor de Rijnvaart er in gekend was, werd een verdrag gesloten te Versailles, dat hierop neerkwam, dat één der oeverstaten, in casu Duitschland, zich als overwonnene aan alles te onderwerpen had en dat de geallieerde en geassocieerde Mogendheden zich het recht reserveerden om zich te verstaan met Nederland.

Het begrip „oeverstaten", in het Weensche congres vastgelegd, heeft men op zijde geduwd. Nederlandsche gedelegeerden zouden mogen, ik zeg zouden „mogen", onderhandelen met Regeeringen, wier Staten niet aan den Rijn lagen: Engeland, Italië en België. Bij die onderhandelingen bereikten onze gedelegeerden, dat Nederland één stem meer in de Centrale Rijnvaartcommissie verkreeg. Die eene stem meer is m. i. een schijnoverwinning geweest. Onze positie is sterk te onzen nadeele veranderd. Staten, die in het geheel niet aan den Rijn liggen en wier belangen slechts gering zijn te noemen tegenover de Nederlandsche, zulke Staten zijn opgenomen in de Centrale Rijnvaartcommissie, buiten ons om.

De belangen der oeverstaten zijn geheel andere dan die van landen als Engeland en Italië, die beide opgenomen zijn. Dat Zwitserland vroeger niet in de Rijnvaartcommissie opgenomen was, is een fout, die nu hersteld is, wel op een eigenaardige manier, maar de fout is hersteld. Dat land heeft een direct belang bij de Rijnvaart. Van Italië en Engeland kan men dat niet zeggen. En dan vraag ik: waarom zijn Spanje en Noorwegen niet opgenomen in de Commissie? Evenals Engeland hebben die landen ook eenig belang bij den Rijn. Spaansche voortbrengselen evenals Noorsche worden ook over den Rijn getransporteerd. Waarom die landen niet en Italië wel? Het lijkt er zoo op alsof Italië in de Rijnvaartcommissie opgenomen is, omdat het nu eenmaal tot de overwinnende partij behoorde en daarom bij het sluiten van het vredesverdrag van Versailles tegenwoordig was.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, eenig belang bij den toestand van den Rijn heeft Engeland ook, evenals wij eenig belang hebben bij een goeden toestand van de Theems. Wij hebben bijv. ook belang bij de Donau, ook een internationale rivier. Wij hebben ook eenig belang bij de goede bevaarbaarheid van de groote rivieren de Garonne en Gironde, waaraan Frankrijks groote haven Bordeaux gelegen is. Maar nu zou ik toch het gezicht der Engelsche en Fransche vrienden wel eens willen zien, wanneer wij om eenige reden buiten hen om, bij de een of andere gelegenheid, zooals het verdrag van Versailles buiten ons om ging, invloed wilden uitoefenen op de reglementen hunner waterwegen.

En ik zou bij deze gelegenheid dit punt ook niet aangeraakt hebben, ware het niet, dat het laatste *Oranjeboek* de mededeelingen bevatte van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken over den toestand en de handelingen van de Rijnvaartcommissie. Een verslag, dat als resultaat vermeldt, dat in die Rijnvaartcommissie met Frankrijk aan het hoofd, met medewerking van Engeland, Italië en België en van het verslagene Duitschland, een besluit genomen werd over een principieele quaestie, nl. het onttrekken van water aan den Rijn. Duitschland, Mijnheer de Voorzitter, dat zich bij voorbaat heeft moeten neerleggen bij elk besluit!

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het niet hebben durven

(van der Lande.)

wagen vooruit te loopen op de behandeling van het wetsontwerp, dat nog in de Tweede Kamer in openbare behandeling moet komen, ware het niet, dat de Centrale commissie voor de Rijnvaart, samengesteld op de eigenaardige wijze als ik zooeven toelichtte, haar naar mijn meening bindend besluit reeds genomen had. De heeren zijn al maar vast aan het vergaderen gegaan met Frankrijk aan het hoofd.

Ware het nu nog maar gebleven bij die opname van landen, die, naar het mij wil voorkomen, geen recht hebben op een plaats in de Rijnvaartcommissie. Er is meer gebeurd. Frankrijk heeft zich in de Rijnvaartcommissie de eerste plaats als voorzitter toegekend en dat wel permanent. Men denke er zich toch goed in! Frankrijk benoemt zich niet alleen zelf tot lid, doch tevens tot voorzitter van een commissie, die buiten dat land stond!

Mijnheer de Voorzitter! Het is een sterk staaltje van modern volkenrecht! Het ligt niet op mijn weg, dit alles scherper te qualificeeren; de feiten spreken voor zich zelf. Ik wil ook niet het minste verwijt maken aan onzen Minister van Buitenlandsche Zaken, omdat ik overtuigd ben, dat deze Minister alles zal hebben gedaan, wat langs vredelievenden weg mogelijk was, om te redden, wat te redden viel. Zijn motief zal wel geweest zijn: *Contre la force il n'y a pas de résistance!*

Intusschen is in de Tweede Kamer een wetsontwerp ingediend omtrent toetreding tot het contract van Versailles.

Dit wetsontwerp, gedateerd 21 Februari 1921, heeft onze Kamer nog niet bereikt.

Men heeft de goedkeuring van het Nederlandsche Parlement in het geheel niet afgewacht; waarom dit zoolang op zich laat wachten, is mij niet verklaarbaar. In 1921 zijn de belanghebbenden, Frankrijk, Zwitserland, Italië, Engeland en Duitschland bij elkaar gekomen. Ook Nederland was er vertegenwoordigd.

Ik wil in het midden laten of het juist is geweest, dat de Nederlandsche Regeering door haar tegenwoordigheid bij de onderhandeling een soort van erkenning van het verdrag van Versailles heeft mogen geven en of het niet juister geweest was, te protesteeren tegen de Mogendheden, die m. i. ieder recht misten om omtrent een instituut als de toen bestaande Centrale commissie voor de Rijnvaart eenig besluit te nemen. Bij de behandeling van het ingediende wetsontwerp kan dit ter sprake komen.

Ik wil echter niet nalaten bij deze gelegenheid er eens op te wijzen, hoe de houding der Mogendheden nu met Frankrijk als overwinnaar aan het hoofd zoo geheel afwijkt van die der Mogendheden bij het congres van Weenen in 1815. In 1815 was de overwinnaar van nu, Frankrijk, de verslagene.

Het politieke element was toen geheel uitgeschakeld.

Het ,,rivierrecht" werd zoo breed mogelijk opgevat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou te uitvoerig worden, indien ik hierover ver ging uitweiden, doch ik kan den belangstellenden in deze quaestie de brochure van prof. van Eysinga: ,,Evolution du droit fluvial international du congres de Vienne au Traité de Versailles" ten zeerste aanbevelen.

Prof. van Eysinga wijst er op, dat de 32 artikelen van het Weener congres een karakter hadden, waaraan het politieke element vreemd was, en hij zegt zoo treffend juist, dat in het Weener contract geen plaats of artikel te vinden is, waaruit mag opgemaakt worden, dat de overwinnaars van toen van hun overwinning ten koste van Frankrijk gebruik hebben willen maken, en dat het Weener congres ,,op de liberaalste wijze de grootste voldoening aan allen geschonken heeft".

Van voldoening zullen we thans maar niet spreken. Dat hier in de Tweede Kamer der Staten-Generaal en nu in deze Kamer door de leden reeds geprotesteerd wordt, is wel een bewijs, dat de wijze, waarop Frankrijk thans als leider van het verdrag van Versailles gehandeld heeft, niet vergeleken mag worden met de wijze, waarop dat land in 1815 door de overwinnaars is behandeld geworden.

De machten, die thans den Rijn regeeren, treden de bepalingen der Rijnvaartakte met voeten.

De vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering jhr. Loudon bracht het antwoord van Frankrijk ,,dat onze rechten op de Rijnvaart geëerbiedigd zullen worden".

In hoever dit in feiten omgezet is, kan men vinden bij de interpellatie te dezen opzichte in de Tweede Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Het begin der mededeelingen in het *Oranjeboek* luidt als volgt:

> ,,Frankrijk heeft destijds in overeenstemming met artikel 358 van het Verdrag van Versailles aan de goedkeuring van de Centrale Commissie voor de Rijnvaart onderworpen een ontwerp van het eerste vak (Kembs) van het zg. Laterale Rijn Kanaal in den Elzas."

Wat zegt nu art. 358 van het verdrag van Versailles? Dat Frankrijk het recht zal hebben om water aan den Rijn te onttrekken tot voeding (en men lette nu goed op!) der reeds aangelegde of nog aan te leggen scheepvaart- en bevloeiingskanalen, ,,des caneaux de navigation et d'irrigation, construits ou à construire". Ook zal Frankrijk gerechtigd zijn ,,tot ieder ander doel" water aan den Rijn te onttrekken.

Ook België heeft het recht gekregen van wateronttrekking aan den Rijn. Dat recht van België is echter beperkt tot voeding van het eventueel te maken Rijn-Maas-kanaal. Ik vestig hier in het bijzonder de aandacht op het verschil, dat bestaat tusschen het recht, dat voor Frankrijk ontstaan is, en dat, wat België gekregen heeft.

Het groote verschil is, dat België het recht heeft, voor voeding van het Rijn-Maas-kanaal water aan den Rijn te onttrekken, terwijl Frankrijk het recht heeft, behalve voor het laterale kanaal in den Elzas, ook voor ieder ander doeleinde water aan den Rijn te onttrekken.

Dit alles echter onder voorbehoud van goedkeuring door de Centrale commissie voor de Rijnvaart. Een commissie nota bene, waarin Frankrijk vier, Engeland twee, Italië twee, België twee, Zwitserland twee, Duitschland vier en Nederland drie stemmen gekregen heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen goed te doen in deze Kamer dit onderwerp eens ter sprake te brengen, opdat onze Regeering hoore, dat nu reeds onder protest, althans mijnerzijds, kennis is genomen van de feiten, door het laatste *Oranjeboek* meegedeeld. Ieder, die met de Rijnvaart bekend is, zal moeten toegeven, dat er, figuurlijk gesproken, geen druppel water in den zomer en den herfst gemist kan worden. Tot nu toe werd dan ook niets aan den Rijn onttrokken. In de toekomst zal dit anders worden. Het principe is aanvaard, dat oeverstaten de rivier voor irrigatiedoeleinden en voeding van kanalen zullen mogen gebruiken. Zoodra het belang van eenig land, gesteund door politiek bevriende landen, meebrengt, dat de wateronttrekking aan den Rijn meer voordeel biedt dan eenige mindere bevaarbaarheid schade doet, zal die wateronttrekking voor voeding van kanalen en irrigatie geschieden tot schade van Nederland.

Dat kan mijn goedkeuring nooit hebben. Wij kunnen geen water missen in Waal, Rijn en IJssel, het water, dat ons toekomt door het recht, dat de natuur ons gaf.

Mijnheer de Voorzitter! Een groot gevaar hangt ons land voortdurend boven het hoofd. De een of andere politieke Europeesche situatie kan, zooals nu in Versailles gebeurd is, de een of andere toevallig samengestelde groep van overwinnaars samenbrengen of wel, wat nog erger is, eenig politiek of commercieel voordeel kan een zekere groep tot drijfveer dienen en onze scheepvaart en handel kan een zelfs niet uit te drukken schade toegebracht worden. Zoo is de situatie geworden. En, Mijnheer de Voorzitter, ik sta met deze meening niet alleen. Dr. van Salvisberg, de Zwitsersche Rijnspecialist, gaat zelfs zoo ver, dat hij de mogelijkheid van algeheele afsluiting van den Rijn bij Straatsburg onder de oogen ziet. In een over het Rijnvraagstuk onlangs gehouden rede wijst hij op het gevaar, dat Nederland het Zwitsersche Rijnwater niet meer zal bereiken. Afsluiting van den Rijn bij Straatsburg, het Rijnwater door het Rijn-Rhône-kanaal zien afvloeien in de Middellandsche Zee en den Atlantischen Oceaan, dat is het schrikbeeld, dat deze specialiteit nu reeds voor oogen heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Het is te hopen voor Nederland, dat het zoover niet zal komen. De gebeurtenissen der laatste maanden op het Duitsche gedeelte van den Rijn, door het

(van der Lande e. a.)

Tweede Kamerlid den heer van Dijk aangeroerd, maken mij echter wel wat bevreesd. Reeds nu is het principe, neergelegd in de voornaamste bepaling van het Weener congres, in het gedrang gekomen. Dat principe was: „La navigation sur ce fleuve de Bâle à la mer est libre", en dat principe is reeds in het gedrang gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meende goed te doen, door in het Voorloopig Verslag den Minister de vraag te stellen, of het onttrekken van water aan den Rijn geen invloed zal hebben op den waterstand van Rijn, Waal en IJsel. De Minister was van oordeel, dat de wateronttrekking geen hinder aan de bevaarbaarheid van deze rivieren zal veroorzaken. Ik hoop, dat dit zoo moge zijn. Hoe meer ik mij echter verdiept heb in de bepalingen van het contract van Versailles en de verdere feiten, des te grooter wordt mijn vrees, dat het wel eens anders zal kunnen worden.

Het wil mij voorkomen, dat in deze de macht en niet het recht de handelingen beheerscht heeft.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat de heer Smeenge mij bericht heeft, dat hij verplicht is geweest, heden de vergadering te verlaten en dat hij ook morgen wegens een algemeene vergadering van de vereeniging Schuttevaer verhinderd zal zijn de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De heer **Wittert van Hoogland**: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens te komen tot behandeling van het onderwerp, waarover ik voornemens ben bij dit hoofdstuk der Staatsbegrooting te spreken, zij het mij vergund een tweetal opmerkingen vooraf te maken.

De eerste betreft onze vertegenwoordiging in het buitenland.

Hoewel behulpzaamheid aan landgenooten niet tot de allereerste plichten van onze gezanten behoort, komt het mij toch voor, dat de wijze, waarop zij Nederlanders, die zich in den vreemde bevinden, te gemoet treden, bij kan dragen tot een meerdere of mindere waardeering van de opvatting, dat zij omtrent hun taak hebben.

Nu ben ik in den laatsten tijd met meer dan één van onze gezanten in aanraking geweest ter gelegenheid van conferenties; laatstelijk te Parijs en Rome, kort daarvoor te Berlijn, Weenen en Budapest. Bij die gelegenheden heb ik de meest mogelijke tegemoetkoming en hulpvaardigheid ondervonden en ik heb daardoor den indruk gekregen, dat onze vertegenwoordigers in het buitenland zich gaarne moeite geven om hun landgenooten behulpzaam te zijn.

Waar, Mijnheer de Voorzitter, zoo dikwijls critiek op de gestie van ambtenaren wordt geoefend, meen ik, dat het ook pas geeft lof en hulde te brengen, wanneer die verdiend zijn.

De tweede opmerking betreft het stichten van een Nederlandschen leerstoel aan de Sorbonne te Parijs.

De Vereeniging Nederland in den Vreemde, die voor haar verdienstelijken pioniersarbeid ten behoeve van den Nederlandschen naam in het buitenland allen steun van Regeering en particulieren verdient, heeft in overleg met onzen gezant in Parijs pogingen in het werk gesteld om te komen tot de oprichting van een Nederlandschen leerstoel aan de Sorbonne te Parijs. Bedoeld wordt in het leven te roepen cours de conférence over Nederlandsche beschaving, geschiedenis en letterkunde. Het initiatief gaat uit van de universiteit van Parijs. De vereeniging zelf is bereid hieraan financieelen steun te geven, maar er blijft nog een bedrag van plm. f 1500 te betalen over. Ten einde dit bedrag te verkrijgen, heeft de vereeniging een verzoek tot den Minister van Buitenlandsche Zaken gericht, die echter van oordeel was, dat deze aangelegenheid meer thuisbehoorde bij zijn ambtgenoot van Onderwijs, die haar echter weder renvoyeerde naar Buitenlandsche Zaken. Als nu deze beide Excellenties elkander den

(Wittert van Hoogland.)

bal blijven toekaatsen, komt er intusschen van de zaak niets terecht. Toch meen ik, dat het groote belang voor ons land van deze voordrachten niet ontkend kan worden en er dus alle aanleiding is voor de Regeering om hieraan haar medewerking niet te onthouden. In verband met het geringe bedrag, dat er nog noodig is, veroorloof ik mij den Minister te verzoeken met zijn ambtgenoot van Onderwijs overleg te willen plegen om, desnoods gezamenlijk, te willen bevorderen, dat de gevraagde financieele steun verleend wordt.

In het algemeen beveel ik den Minister aan, den arbeid van de Vereeniging Nederland in den Vreemde te steunen. Nog onlangs werd door haar in Bern een Nederlandsch-Zwitsersche bijeenkomst georganiseerd, die, zooals de dagbladen ook bericht hebben, een groot succes is geweest en al reeds dadelijk tot gevolg heeft gehad het bezoek van een groep vooraanstaande Zwitsers aan ons land.

Mijnheer de Voorzitter! Het onderwerp, waarover ik thans spreken wil, betreft een moeilijke zaak, waarbij echter de hoogheid van het recht dermate betrokken is, dat ook in ons land, ja zelfs in het bijzonder in ons land, dat op het gebied van het internationaal recht zich te recht een zekere reputatie heeft verworven, daaraan wel eenige aandacht mag worden geschonken. Ik bedoel de bescherming der nationale minderheden.

Het is met zekeren schroom, dat ik mij waag op dat gladde terrein, waarop wellicht alleen diplomaten in staat zullen zijn zich op de been te houden. Ik achtte mij er echter toe verplicht, omdat de statuten van de Interparlementaire Unie voorschrijven, dat zaken, die door de vergaderingen der Unie wenschelijk worden geacht, door de leden, die zich met die besluiten kunnen vereenigen, in de Parlementen, waarin zij zitting hebben, moeten worden besproken. Het spreekt vanzelf, dat een dergelijke bepaling geen doode letter mag blijven, omdat juist door deze bespreking in de onderscheidene Parlementen de mogelijkheid geopend wordt besluiten van de Unie effect te doen hebben.

Voor mij is er te meer reden om deze bespreking in te leiden, omdat ik geheel doordrongen ben van het groote belang, hetwelk een goede oplossing van dat vraagstuk hebben zal voor de ontwikkeling van de Staatkundige verhoudingen in Europa, en voorts, omdat ik voor Nederland zitting heb in de Interparlementaire Commissie, die is ingesteld om te trachten een oplossing voor dat probleem te vinden en ik voornemens ben op de conferentie, welke in Augustus in Kopenhagen zal plaats hebben, een pleidooi te houden voor het denkbeeld, dat ik thans zal uiteenzetten.

Hoewel ik mij dus reeds als spreker bij dit hoofdstuk der Staatsbegrooting had laten inschrijven, heb ik daarvoor eerst, zooals ik reeds zeide, eenigen schroom moeten overwinnen. Gelukkig heb ik echter daarna eenigen moed gekregen om mij op dat gladde ijs te begeven en wel door de verschijning van de interessante en belangrijke brochure van den Staatsraad mr. dr. Struycken. Immers in die brochure lees ik allereerst een klacht, dat de Volksvertegenwoordiging zich zoo weinig bemoeit met de buitenlandsche politiek.

En niet terloops wordt die klacht geuit, met klem en bij herhaling brengt mr. Struycken haar naar voren. Het zij mij veroorloofd hem zelf te citeeren:

> „En toch" — schrijft mr. Struycken: — „als de Parlementen maar wilden, ernstig wilden! Maar is het niet of hun de energie ontbreekt, onmisbaar om vat te krijgen op dat deel der regeeringstaak, dat toch voor het wel en wee der volken, ja, voor de gehcele beschaving van zoo alles overtreffende beteekenis is?".

en op de volgende bladzijde:

> „Wanneer slechts een kleine groep Kamerleden dezelfde aandacht en moeite wilden wijden aan de problemen der buitenlandsche politiek welke zij voor de binnenlandsche politiek en sociale vragen zoo gaarne over hebben, het parlementaire milieu ware op éénmaal op het peil, dat voor een behoorlijke behandeling der internationale vraagstukken geëischt mag worden."

(Wittert van Hoogland.)

Nog weer op een andere bladzijde:

„Een medeleven van de parlementen met wat in Genève geschiedt, een werkelijke democratiseering van dit deel der internationale politieke en rechtsontwikkeling, hangt dus slechts van de parlementen zelf af."

Op een vierde plaats:

„Onbegrijpelijk en troosteloos is dit gemis aan belangstelling voor ieder, die het wèl meent met onze democratie en haar zoo gaarne ook den haar toekomenden invloed op het buitenlandsch beleid zou willen verzekeren."

En dan weder:

„De Staten-Generaal moeten zich zelf opvoeden tot meer kennis van en belangstelling in alles wat het buitenlandsch beleid betreft; ontbreekt hun daarvoor de tijd of de lust, dan is een democratiseering onmogelijk."

En ten slotte:

„Om invloed te oefenen, is moreele kracht noodig en wanneer de Kamers zich deze ten aanzien van het buitenlandsch beleid niet kunnen of willen eigen maken, is in dit opzicht de zaak der democratie verloren."

Toen ik dit alles las, Mijnheer de Voorzitter, meende ik, dat ik alle aarzeling mocht ter zijde stellen en dat ik mijn bescheiden voornemen niet achterwege behoefde te laten.

Wanneer ik dus ga spreken over de bescherming der minderheden, bedoel ik daarmede, Mijnheer de Voorzitter, die nationale minderheden, tot welker bescherming in verschillende verdragen bepalingen zijn opgenomen, welker bescherming dus valt onder het nationaal recht. Het ligt dus niet in mijn bedoeling het vraagstuk der minderheden in het algemeen te bespreken, zooals dit op eenige congressen is geschied. Ik meen, dat daarvoor op het oogenblik geen reden bestaat, reeds daarom niet, omdat voor een dergelijke bespreking de urgentie niet bestaat, al zal ik natuurlijk niet ontkennen, dat er ook andere landen zijn, waar de minderheden aan een onrechtvaardige behandeling zijn blootgesteld. Met name wensch ik — evenals zulks voor eenige weken in het Engelsche Parlement is geschied, zoowel door een afgevaardigde van de Labour Party als door een der leden van de conservatieve partij, — van deze gelegenheid gebruik te maken om mijn hartgrondige verontwaardiging uit te spreken over de schandelijke wijze, waarop de Sovjet Regeering de religieuze minderheid in Rusland mishandelt. Ik hoop, dat de met elke onpartijdige rechtspraak spottende procedure tegen en veroordeeling van de R.-K. geestelijken in Moskou voor de Regeering aanleiding zal zijn om elke toenadering van die zijde af te wijzen, op grond, dat men met moordenaars niet onderhandelt.

De quaestie betreffende het recht der nationale minderheden is er een, die bestaat sedert de volkeren elkaar beoorlogen en grondgebieden van den eenen Staat bij een anderen gevoegd worden. Maar zelden is zij zóó scherp naar voren getreden als na den wereldoorlog van 1914. De oorzaak daarvan ligt ongetwijfeld in de niet van willekeur vrij te pleiten methode — of moet ik zeggen, dat onkunde de oorzaak is —, waarop bij de vredesverdragen stukken van het eene land werden afgescheurd en geschonken aan den nabuur. Niettegenstaande toch het zelfbestemmingsrecht der nationaliteiten werd geproclameerd als een der hoofdbeginselen, waarop de nieuwe wereldorde steunen zou, werden er grenzen op de landkaart van Europa getrokken, die met dat beginsel in flagranten strijd zijn. Natuurlijke geographische grenzen werden vervangen door kunstmatige, onoordeelkundig getrokken lijnen, niet, omdat aanzienlijke bevolkingsgroepen binnen de oorspronkelijke grenzen aansluiting wenschten bij stamverwanten in een ander land, maar, integendeel, niettegenstaande zij wenschten te blijven in het Staatsverband, waartoe zij om haar nationaliteit behoorden.

Met verbazing heeft men zich dan ook afgevraagd om welke motieven de Staatslieden, die de nieuwe landkaart van Europa hebben geteekend, zich dan wèl hebben laten leiden, en met bezorgdheid zullen dan ook allen, die gehoopt hebben, dat na dezen schrikkelijken wereldoorlog een tijdperk van vrede zou worden ingeluid, de toekomst te gemoet zien. Het is schier onbegrijpelijk, dat bij de nieuwe Statenvorming men, ganschelijk vergetende de grieven — hetzij bestaande of vermeende — tegen den toestand in het verleden, in nog meerdere mate is vervallen in dezelfde fouten, die men wenschte te corrigeeren, en dat men als het ware moedwillig geprovoceerd heeft, *que l'histoire se répètera*. Is het, om een frappant voorbeeld te noemen, te rechtvaardigen, dat een oud cultuurland als Hongarije, dat tien eeuwen lang de grenswacht is geweest, die de beschaving van Europa beschermde tegen het opdringende Oosten, en welk land een geographische en economische éénheid vormde zooals wellicht geen ander land in Europa, zich beroofd ziet van 2/3 van zijn grondgebied en ettelijke millioenen van zijn landgenooten van Hongaarsche nationaliteit ziet toebedeeld aan landen, die cultureel op een lageren trap staan?

Het spreekt dan ook welhaast vanzelf, dat deze methode er geen is, die kans biedt op een blijvenden vrede en de vrees niet ongewettigd is, dat de nationaliteiten, met wie aldus is gehandeld, geen rust zullen kennen alvorens zij weder vereenigd zijn met de stamgenooten, van wie zij zijn afgerukt.

Het noodzakelijk gevolg van deze tegen het zelfbestemmingsrecht der volken indruischende methode van grensbepaling is, dat men onmiddellijk maatregelen heeft moeten beramen, ten einde de nationaliteiten, die aan een ander land werden toebedeeld en daar op haar eigen bodem nationale minderheden werden, te beschermen tegen onderdrukking van de zijde van de bewoners en de Regeering van het vreemde land, dat haar kunstmatig vaderland was geworden.

Reeds Wilson heeft de noodzakelijkheid van dit correctief gevoeld, toen hij, naast de erkenning van het recht der nationaliteiten, de bescherming der minderheden als voorwaarde stelde voor den blijvenden vrede.

Vandaar, dat door de nieuwgevormde Staten en door de met gebiedsuitbreiding bevoorrechte Staten tractaten moesten gesloten worden, waarbij de bestemming der minderheden werd geregeld; het toezicht daarop werd opgedragen aan den Volkenbond. Daarbij werd b. v. verboden ten aanzien van de minderheden uitzonderingswetten te maken; zij zouden vrij zijn in de uitoefening van haar godsdienst, zij zouden niet belemmerd worden in het gebruik van haar taal, enz. Een algemeene bepaling werd echter in het vredesverdrag niet opgenomen, wellicht, omdat de geboorte daarvan zoo moeizaam zou zijn, dat daardoor de totstandkoming van den Volkenbond, het eenige goede resultaat van zooveel bloedvergieten, zou worden in gevaar gebracht.

Intusschen zijn dus die onderscheidene verdragen tot stand gekomen en men zou dus geneigd zijn te meenen, dat alles is *pour le mieux dans le meilleur des mondes*.

Hoe schril steekt echter de werkelijkheid af bij het schoone theoretische phraseologie van de gesloten tractaten.

Bijna dagelijks leest men in de dagbladen klachten over de onderdrukking der minderheden, geheel in strijd met de haar bij tractaat toegezegde behandeling.

Ongeveer twee millioen Hongaren b. v. zijn onderdanen geworden van Tsjecho-Slowakije en nogmaals twee millioen Hongaren behooren thans tot het Roemeensche Staatsverband.

En hoe worden zij er behandeld? Zijn die Staten dankbaar, dat zij zoovele nieuwe burgers van hoogere cultuur hebben ontvangen, van wie een invloed ten goede op de overheerschende bevolking zal kunnen verwacht worden? Integendeel. Er wordt ernstig over geklaagd, dat zoowel op godsdienstig en kerkelijk terrein als op het gebied van het schoolwezen de minderheden beroofd worden van de rechten, die haar volgens het vredesverdrag toekomen. Het gebruik der Hongaarsche taal wordt verboden, de hoogescholen opgeheven. Zoo b. v. is aan de zuiver Hongaarsche hoogeschool in de oude Hongaarsche kroningsstad Presburg, welke tot spot van het nationaliteitsbeginsel aan Tsjecho-Slowakije werd toebedeeld, het Hongaarsche karakter ontnomen. In

(Wittert van Hoogland.)

beide landen worden de oude Hongaarsche monumenten verwoest, de Hongaarsche maatschappelijke instellingen vernietigd, de Hongaarsche minderheden van haar politieke rechten beroofd, de Hongaarsche ambtenaren verdreven, de Hongaarsche bevolking uitgewezen.

En juist op dit oogenblik, nu de Volkenbondsraad te Genève bijeen is gekomen, is daar een klacht ingediend door de Hongaarsche Regeering over het feit, dat in Roemenië de onroerende goederen worden onteigend van hen, die ingezetenen zijn van de bij het verdrag van Trianon aan Roemenië toegewezen gebieden.

Terwijl dezer dagen de geheele pers een interview bevat met den Roemeenschen Minister van Justitie omtrent de Roemeensche rechtspleging, waarbij deze Minister het aandurft openlijk te erkennen: „dat om Staatkundige redenen geen acht kan geslagen worden op de bepalingen van het Vredesverdrag die op de rechtspleging van de minderheden betrekking hebben".

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen vragen of het geen tijd is, waar aldus met de gesloten verdragen de spot wordt gedreven, te overwegen, welke maatregelen moeten worden genomen, ten einde den eerbied voor gesloten traktaten af te dwingen.

De bescherming der nationale minderheden is toch sedert de democratiseering der Staten uit de sfeer van Regeeringsdictatuur overgebracht naar het positieve recht, en dientengevolge zijn bij het sluiten van den vrede de rechten dier minderheden in verschillende verdragen omschreven en de handhaving daarvan gesteld onder de contrôle van den Volkenbond.

De Staten, die dus deze minderheden onderdrukken, te haren opzichte uitzonderingswetten maken, haar berooven van hun rechten, zijn daardoor niet alleen schuldig aan een vergrijp tegen de beschaving, maar tevens tegen het door hen zelf onderschreven internationaal recht. Zij zondigen daarbij indirect ook tegen het hoofdbeginsel, dat den grondslag vormt van alle vredesverdragen, n.l. het zelfbestemmingsrecht der nationaliteiten. Immers uit dit beginsel — dat zelf reeds een zeer gebrekkige toepassing vond — vloeit het recht op bestemming van minderheden voort.

En ik vraag mij daarbij af of hier niet voor Nederland, het land van Hugo Grotius, het land ook waar het Internationaal Gerechtshof gevestigd is, een taak te vervullen is; natuurlijk zonder zich te mengen in de politieke aangelegenheden van andere naties. Het geldt hier toch een quaestie van recht. Immers het toezicht op de nakoming der minderheidsverdragen is opgedragen aan den Volkenbond, van welk instituut het Internationaal Gerechtshof het rechtsprekend orgaan is. En Nederland is lid van dien Volkenbond.

Uit het verslag van de derde zitting van de vergadering van den Volkenbond, welke van 4—30 September 1922 te Genève gehouden werd, welk verslag wij dezer dagen van den Minister van Buitenlandsche Zaken mochten ontvangen, blijkt, dat ook de Volkenbondsvergadering van oordeel was, dat nadere voorzieningen moesten worden getroffen.

Los van de belangen der minderheden was er ook alle aanleiding voor den Volkenbond om zijn aandacht aan dit probleem te wijden, omdat onrechtvaardige behandeling van minderheden in een bepaald land aanleiding kan geven tot een geschil tusschen dat land en een naburigen Staat, waaruit algemeen oorlogsgevaar kan voortkomen. Het spreekt toch wel vanzelf, dat het voortbestaan van een toestand, waarin de positie der minderheden, in strijd met alle garanties, veel slechter is, dan vóór den oorlog het geval was, een blijvende bedreiging is van den vrede.

Tot grondslag der beraadslagingen in de Volkenbondsvergadering hebben gediend de voorstellen van den Zuid-Afrikaanschen gedelegeerde sir. Gilbert Murray. Van de vijf door hem ingediende resolutiën werden er vier aanvaard, nl.:

1°. werd de wenschelijkheid uitgesproken, dat de Raad van den Volkenbond in voortdurend officieus contact zou blijven met de Regeering dier landen waarin minderheidsbepalingen gelden;

2°. werd de meening aanvaard, dat ook de minderheden verplicht zijn als loyale burgers samen te werken met de burgers van het volk waarvan zij deel uitmaken;

3°. werd de hoop uitgesproken, dat de Staten, die tegenover den Volkenbond niet door eenig verdrag in zake de minderheden zijn gebonden, toch bij de behandeling van deze minderheden minstens dezelfde rechtvaardigheid en verdraagzaamheid in acht zullen nemen als in de verdragen der andere landen worden geëischt;

4°. werd de wensch uitgesproken, dat in geval van meeningsverschillen over interpretatie of toepassing der minderheidsverdragen, zonder verwijl door leden van den Raad beroep zou worden gedaan op de beslissing van het Internationaal Gerechtshof.

De vijfde resolutie, waarin bepleit werd, dat de Volkenbond, ten einde de bescherming der minderheden op afdoende wijze te verzekeren, vertegenwoordigers ter plaatse zou benoemen, die een onpartijdig rapport zouden uitbrengen, werd in strijd geacht met de nationale souvereiniteit, waarop zij werd ingetrokken.

Uit de besprekingen van de Volkenbondsvergadering blijkt, dat deze zich op het standpunt gesteld heeft, dat de gevraagde bescherming zich uitsluitend moest uitstrekken tot die minderheden, welker rechten in verdragen verzekerd zijn. Uit hetgeen ik als mijn meening heb gezegd, blijkt, dat ik het met dat standpunt geheel eens ben. Hoe sympathiek in theorie mij dan ook is het denkbeeld van de delegatie van Letland, die van oordeel was dat, terwijl men zich tot nu beperkt had tot de bescherming van die minderheden aan welke bij bepaalde verdragen of bij daartoe afgelegde verklaringen zekere rechten waren toegekend, het gewenscht was, dat het vraagstuk in het algemeen onderzocht werd als betreffende de positie der minderheden in alle Staten, leden van den Volkenbond, acht ik het toch juist gezien, dat vooralsnog een dergelijke uitbreiding aan het probleem niet gegeven wordt.

Wanneer, alvorens maatregelen te treffen ten einde nakoming van de bestaande minderheidsverdragen te verzekeren, moest worden vastgesteld, welke rechten de minderheden in het algemeen behooren te bezitten en op welke wijze deze in het internationaal publiek recht moeten worden gewaarborgd, zou de vrees niet denkbeeldig zijn, dat *deliberante Senatu periit Saguntum.*

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij nu het resultaat van deze besprekingen nagaan, dan komt het mij voor, dat wij wel is waar dankbaar mogen zijn, dat een stap vooruit gezet is, maar niet voldaan.

Dit gevoel van onvoldaanheid vindt steun in de slotalinea van het verslag, dat de Minister ons heeft voorgelegd. Daarin toch staat te lezen, „dat het vermelding verdient, dat in de vergadering geen enkel concreet geval van klachten van een of andere minderheid tegen een bepaalde Regeering ter sprake is gekomen".

Wanneer wij nu weten, en wij weten het uit de gedocumenteerde rapporten van commissies, dat de klachten bijv. van de minderheden in Roemenië en Tsjecho-Slowakije boekdeelen vullen, dat daar behalve de grieven, die ik reeds te berde bracht, mishandelingen van Hongaren plaats hebben, waartegen ons gevoel in opstand komt;

wanneer wij in het rapport van een Amerikaansche commissie, uitgezonden door de Protestantsche Kerken, lezen, dat de Hongaren in Transsylvanië door Roemeensche soldaten met stokslagen worden behandeld, dat het kiesrecht in Roemenië zoodanig geregeld is, dat de twee millioen Hongaren één, zegge één, afgevaardigde in het Parlement hebben;

wanneer wij in de dagbladen lezen, dat de bisschop van Transsylvanië zich er over beklaagt, dat volgens nieuwe wetten de Staatsmacht de kerkelijke goederen met geweld in beslag heeft genomen, en de bisschop van Temesvar protesteert dat de Roemeensche hervormingswet op het grondbezit een annexatie beoogt van Hongaarsch grondgebied ten gunste van Roemenië;

wanneer wij hooren hetgeen de Engelsche afgevaardigde op het Interparlementair Congres te Weenen, Lord Newton,

35ste VERGADERING. — 26 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Wittert van Hoogland.)

openlijk verkondigt — ik zal dit even voorlezen, omdat men daar het oordeel verneemt van een volkomen onzijdige —:

,,On a transféré à d'autres maîtres des populations entières, comme si elles étaient du bétail, en les faisant souvent passer d'un Etat civilisé à un Etat moins civilisé. Je me suis rendu compte par mes propres yeux, en Transsylvanië, de la situation lamentable des minorités, situation dont sont responsables, non seulement la Roumanie, mais aussi les Etats responsables de l'exécution des traités de paix.",

wanneer wij dit alles weten, Mijnheer de Voorzitter, dan volgt uit het niet indienen van klachten bij den Volkenbond, dat er aan de procedure iets hapert.

En daarom, Mijnheer de Voorzitter, ben ik niet voldaan. Ik betreur het, dat de goed bedoelde poging van sir Gilbert Murray om aan vertegenwoordigers van den Volkenbond een onderzoek op te dragen, zonder meer is ingetrokken en niet vervangen is door een andere resolutie, zoodanig geredigeerd, dat daartegen niet het bezwaar van aantasting der nationale souvereiniteit zou kunnen worden aangevoerd.

Ik meen toch, dat zulks zeer goed mogelijk geweest ware.

Om een zaak te kunnen verbeteren moet men eerst de fouten, die er aan kleven, behoorlijk onderscheiden. Nu is de fout van de procedure in zake de minderheden, dat zij te stroef is. Reeds is een ernstige belemmering, dat slechts één lid van den Volkenbond de bevoegdheid heeft een zaak aanhangig te maken bij het Internationaal Gerechtshof. Dit kan nu echter, voorloopig althans, niet anders. Wanneer nu echter de weg naar den Volkenbondsraad ook nog lang of moeilijk begaanbaar is, dan is het gevolg, dat het verleende recht op papier heel mooi, in de practijk vrijwel waardeloos is.

Zeer juist teekent de Zweedsche oud-Minister baron Adelswaerd deze situatie als volgt:

,,Pour être équitable, il convient cependant de reconnaître que le Conseil a droit à bien des circonstances atténuantes. Tout d'abord un des membres qui eût dû en être de droit, les Etats-Unis, a refusé d'y prendre place, ce qui a inévitablement diminué l'autorité du Conseil; celui-ci ne comprend actuellement que huit membres. Ce sont incontestablement des hommes d'Etat ou des diplomates de grande valeur, mais les travaux du Conseil ne sauraient être pour eux qu'une occupation accessoire, en marge des fonctions aussi importantes que variées qui leur sont confiées dans leur propre pays. D'autre part, on ne peut raisonnablement s'attendre à ce que ces hommes d'Etat, qui sont tous déjà d'un certain âge, puissent s'affranchir entièrement du monde d'idées dans lequel ils ont vécu jusqu'ici et consacrer, avec l'intérêt et l'enthousiasme désirables, toute leur activité au service des idées nouvelles dont le Conseil a mission d'assurer la réalisation. Il est matériellement impossible au Conseil, au cours de réunions aussi courtes et aussi espacées, de s'acquitter des missions qui lui sont confiées; à celles seules, les questions de minorités exigeraient, pour être convenablement étudiées, la réunion en permanence de personnes pouvant leur consacrer toute leur activité. Quel que soit le zèle louable avec lequel le secrétariat a accompli et accomplit chaque jour sa mission, il ne saurait compenser entièrement les lacunes qui existent dans l'organisation du Conseil."

Hiermede is niets gezegd ten nadeele van den Raad of het secretariaat van den Volkenbond.

Het middel tot verbetering moet dus gezocht worden in een meer toegankelijk maken van den Raad van den Volkenbond voor de nationale minderheden.

Daarom zou ik willen bepleiten de instelling van een bijzondere permanente commissie bij den Volkenbond, tot taak hebbende de mededeelingen van minderheden in ontvangst te nemen en de waarde daarvan te onderzoeken en daarover te adviseeren aan den Volkenbondsraad. Door het in het leven roepen van een dergelijke procedure zouden de minderheden altijd weten tot wien zich te wenden en er van te voren van overtuigd zijn, dat een onpartijdig onderzoek haar gewaarborgd was. Niet alleen repressief, maar ook preventief, zou de instelling van een dergelijke commissie aan de bescherming der minderheden ten goede komen. En de mogelijkheid werd geboren, tal van quaesties, die telkens opnieuw en zeker op den duur den vrede in Europa in gevaar brengen, tot oplossing te brengen, alvorens zij in een stadium zouden zijn gekomen, waarin bijlegging politiek onmogelijk was geworden, terwijl tegen de instelling van een dergelijke commissie niet kan worden aangevoerd, dat zij in strijd zou zijn met het souvereiniteitsbeginsel. Zeer zeker niet, nu haar werkkring zich uitsluitend zou mogen bepalen tot de behandeling van die quaesties, welke voortvloeien uit gesloten minderheidsverdragen. Het is toch niet voor tegenspraak vatbaar, dat geen Staat, die zich bij tractaat verbonden heeft, aan de op zijn grondgebied wonende minderheden dezelfde rechten te geven als aan de meerderheid, en de contrôle van den Volkenbond op de naleving hiervan heeft aanvaard, zich met een beroep op de souvereiniteit aan de nakoming van die verplichting zou mogen onttrekken. Waarbij nog komt, dat hij, aldus doende, zijn eigen, op hetzelfde verdrag steunende bestaansrecht zou ondermijnen.

De competentie dezer commissie zou dan ook zijn een gansch andere dan die, welke de afgevaardigden van Letlonië en Finland in de laatste Volkenbondsvergadering wenschten te zien opgedragen aan een commissie, welke tot opdracht zou hebben een onderzoek in te stellen naar de situatie der minoriteiten in het algemeen, welk voorstel werd ingetrokken.

Veeleer strookt de aan de door mij bedoelde commissie te geven opdracht met de conclusie van den Zwitserschen gedelegeerde op de Volkenbondsvergadering, den heer Motta, die daar zeide:

,,Nous désirons que les conflits soient éliminés par les moyens bienveillants, par les interventions officieuses du Conseil, et nous ne pensons au règlement juridique par la Cour permanente de Justice internationale que dans des cas en quelque sorte exceptionnels, lorsque les différends ne peuvent pas être réglés d'une autre manière.

Les traités des minorités confèrent déjà aux membres du Conseil le droit de porter devant la Cour permanente de Justice internationale des questions de droit ou de fait qui forment la substance des différends entre les gouvernements et les personnes appartenant aux minorités.

Il est clair qu'un Etat membre du Conseil, quelle que soit sa bonne volonté, quelle que soit son souci des responsabilités, quel que soit son esprit libre et généreux, n'ira pas de gaîté de coeur réclamer contre un autre Etat, Membre lui aussi de la Société des Nations, l'intervention et l'arrêt de la Cour permanente de Justice internationale. Voilà pourquoi, dans le deuxième point de la résolution qui vous est soumise, nous encourageons les Membres du Conseil qui se trouveraient dans cette situation à saisir, sans délais inutiles et sans hésitations dangereuses, la Cour de Justice de ces questions.

D'un côté, nous avons ainsi la garantie que ces questions portées devant la Cour permanente de Justice internationale recevront une solution, non plus politique, mais strictement juridique. En outre, l'Etat Membre d'un Conseil, qui porte une question devant la Cour de Justice, n'agit pas en quelque sorte de sa seule initiative; il ne s'expose donc pas aux critiques qui pourraient sans cela accompagner son action. Il va devant la Cour, poussé, peut-on-dire, par le sentiment de la Société des Nations toute entière: il n'y va pas seul, il y va comme l'interprète de la conscience de l'humanité."

Terwijl de omschrijving van de taak der commissie in geenen deele in strijd is met de opvatting van den Franschen gedelegeerde den heer Hanotaux, die zijn meening aldus uitdrukte:

,,La Société doit donc se tourner en même temps des deux cotés et écouter à la fois les uns et les autres en

(Wittert van Hoogland.)

leur donnant des conseils de prudence et de modération. Au cours de l'histoire, il y a toujours eu des minorités; elles se sont fondues le plus souvent en unités nationales en vertu de la sagesse des gouvernements qui comprenaient que leur intérêt était d'attirer à eux ces forces nouvelles. A leur tour, les minorités aspiraient à cette Union òu elles trouvent de si grands avantages."

Mits, Mijnheer de Voorzitter, de mentaliteit der leden van den Volkenbond niet een zoodanige is, dat alleen reeds het aanhangig maken van quaesties, uitsluitend met het doel het recht te doen zegevieren en een goede oplossing te zoeken, als een onvriendelijke daad wordt beschouwd. In dat geval zou ik zeer sceptisch gestemd zijn ten opzichte van de resultaten, die door den Volkenbond zullen bereikt worden, en vraag ik mij af, of het in het leven roepen van dat instituut niet grooter nadeelen zou hebben dan voordeelen.

Dat nevens deze procedure, of wellicht als eerste instantie er van, het gewenscht kan zijn in de landen, die minderheidsverdragen gesloten hebben, pariteitscommissies in het leven te roepen, zooals door den Zwitserschen afgevaardigde dr. Usteri in de Interparlementaire Unie is bepleit, zal ik niet ontkennen. Zijn denkbeeld, om in die landen de gerezen quaesties te onderzoeken en zoo mogelijk tot oplossing te brengen door bij de wet ingestelde commissies, voor de helft bestaande uit vertegenwoordigers van de meerderheid en voor de andere helft uit minderheidsvertegenwoordigers, is zeker de overweging waard.

In het Voorloopig Verslag dezer Kamer werd de quaestie der minderheden ook aangeroerd en daarop heeft de Minister geantwoord:

„Ofschoon de behandeling van deze kwestie aan de Nederlandsche delegatie in den Volkenbond geen aanleiding tot ingrijpen gaf, heeft zij haar niettemin met groote belangstelling gevolgd. Te overwegen valt daarbij intusschen, dat, voor zoover het vraagstuk bezien werd in het kader van de door de vredesverdragen getroffen concreet politieke voorzieningen, zij, die met de plaatselijke toestanden en verhoudingen vertrouwd zijn, beter dan anderen tot oordeelen zijn bevoegd, terwijl voorts het probleem, wanneer het in abstracto en uit een algemeen Staatkundig oogpunt wordt bezien, niet zoo eenvoudig en onschuldig is, dat daarover in beginsel maar één gevoelen zou kunnen bestaan. Overigens gelooft de ondergeteekende niet, dat Nederland op het gebied van de rechtskundige ordening en van de associatie der internationale betrekkingen in den Volkenbond in diligentie is te kort geschoten. Was het evenwel de bedoeling van de leden, hier aan het woord, om uit te spreken, dat Nederland zich in den Bond, ook in politieke vragen, waarin het tot dusver niet gemengd was, meer op den voorgrond moest stellen, dan treedt men op ander gebied. Aan het historisch verleden van ons land als geboorteland van Hugo de Groot, waarop in het Voorloopig Verslag een beroep werd gedaan, zou de ondergeteekende niet gaarne te kort doen, maar hij gelooft, dat daarin nog geen bijzondere titel gelegen is, die een optreden van ons land in politicis zou kunnen rechtvaardigen, met gezag bekleeden en van succes verzekeren."

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij met het standpunt van den Minister van Buitenlandsche Zaken, dat Nederland zeer voorzichtig moet zijn, op te treden in politicis, zeer goed vereenigen, maar wij behoeven ook niet te vergeten — ik zeide het reeds en kan er niet nadruk genoeg op leggen —, dat de contrôle op de nakoming der minderheidsverdragen aan den Volkenbond is opgedragen en Nederland lid van dien Volkenbond is. En dan rijst de vraag, of Nederland krachtens zijn historisch verleden, zonder zich te mengen in Staatkundige tegenstellingen en verwikkelingen, niet zou kunnen medewerken met en steun verleenen aan pogingen tot instelling van een bijzondere permanente commissie bij den Volkenbond ten einde de handhaving van het recht ten aanzien van de nationale minderheden te bevorderen.

Ik meen, dat er geen tegenstelling behoeft te zijn tusschen

(Wittert van Hoogland e. a.)

de woorden van den Minister en hetgeen ik zou wenschen, en evenmin tusschen het door mij gewenschte en hetgeen de Staatsraad mr. Struycken in zijn brochure schrijft, nl.:

„Daarom was hetzelfde Nederland eenerzijds de strijdplaats der groote politieke belangen, anderzijds tevens de kweekplaats van het volkenrecht, dat immers het geregelde, vreedzame verkeer der volken wil verzekeren, hun bestaan en hunne rechten tegen het onrechtmatige, willekeurige geweld wil beveiligen, door hunne verhoudingen te doordringen van de boven de nationale tegenstellingen zich verheffende idee van gerechtigheid, menschelijkheid en beschaving.

Dezelfde geest, die de staatsmans- en krijgsmanstalenten ter bescherming van het vaderlijk erf wakker riep, was ook de bron, waaruit de krachtige ontroerende tonen van vrede en recht ontsprongen, waarmede Hugo de Groot tot op den dag van heden het oor der geheele menschheid tot zich trok, en die zoovelen na hem hebben bezield en geleid, die zijne levenstaak, de ontwikkeling van het internationale recht ten dienste van een geordend en vreedzaam verkeer der volken, hebben overgenomen en voortgezet."

En verder op blz. 22:

„Het volk beschouwt zich als drager eener traditie en gevoelt zich verantwoordelijk daarvoor. Van nature denkt en gevoelt het in zekeren zin internationaal, tracht het den boven het nationalisme zich verheffenden rechtsmaatstaf aan te leggen bij de beoordeeling van de politieke gedragingen der Staten; het beschouwt zich gaarne als den onpartijdigen derde, die uit het eigen verleden weet wat internationale politiek is, maar daarnaast thans in het bewuste weloverwogen stelsel zijner afzijdigheid een titel bezit om krachtig mede te werken aan de ontwikkeling eener ethische rechtskundige ordening ter beheersching der Statenpolitiek."

En op blz. 25:

„En mocht zich dan verwezenlijken, wat ieder, die van goeden wille is, van harte begeert, dat de heerschappij van het recht ten koste van de rechtelooze politiek der belangen en aspiraties zich steeds meer uitbreidt en versterkt, dan zal ook aan ons volk een heilzame en invloedrijke taak in de ontwikkeling der wereldbeschaving zijn beschoren, geheel beantwoordend aan zijne traditie, zijne talenten en zijn karakter."

Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat wanneer door de gedelegeerden onzer Regeering bij den Volkenbond bepleit werd het instellen van een commissie als door mij bedoeld, hiermede niet gehandeld zou worden in strijd met de historische lijn, die de Minister zelf ten aanzien van de buitenlandsche politiek van Nederland wenscht te volgen.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Bij dit hoofdstuk der Staatsbegrooting zou ik gaarne enkele opmerkingen willen maken over onderscheidene onderwerpen.

Ik begin met een punt van vergelijkenderwijze ondergeschikt belang. Het betreft de verplichte viseering van paspoorten voor hier te lande verblijvende vreemdelingen. Ik zou dit punt, dat inderdaad van geringe afmetingen is in vergelijking tot zoovele andere dezer begrooting, waarschijnlijk laten rusten, indien ik het niet noodzakelijk vond, den strijd, dien ik hier meermalen heb aangebonden tegen het kwellingsinstituut, de paspoorten, voort te zetten, tot wij er van zijn bevrijd. In de stukken heeft de Minister medegedeeld, dat die verplichting tot het doen viseeren van paspoorten, welke z. i. niet buitengewoon drukkend kan heeten, vooral daarom gehandhaafd is gebleven, omdat vervallen is de vroegere contrôle-maatregel, nl. de verplichting zich op gezette tijden aan te melden bij de politie. Indien dit de verklaring is, zou ik wenschen, dat men dan in 's hemelsnaam maar weer terugkeerde tot den vroegeren toestand en de aanmelding bij de politie voor vreemdelingen weer ging voorschrijven. In dat geval toch zouden de vele tienduizenden hier te lande vertoe-

(van Embden.)

vende vreemdelingen, bijv. de Duitsche dienstboden, niet anders meer behoeven te doen dan in de plaats van hun verblijf tweemaal 's jaars zich te begeven naar het politiebureau. Thans moeten zij tweemaal 's jaars hun aangeteekenden brief zenden aan het Rijkspaspoortenbureau, het aangeteekende antwoord weer aan het postkantoor gaan afhalen; tweemaal 's jaars hebben zij een retributie van f 6, dus f 12 per jaar, te voldoen, een verevening van gelden, die nog in het bijzonder bemoeilijkt wordt, doordat het Rijkspaspoortenbureau nog steeds niet aangesloten schijnt te zijn bij den postchèque en girodienst. Men schijnt daar nog altijd niet zijn verplichtingen niet te begrijpen, om het publiek zoo min mogelijk overlast aan te doen. In de plaats nu van al dien overbodigen last is, indien men contrôle wil hebben, de oude politiemelding heel wat eenvoudiger.

Ik weet, dat de Memorie van Antwoord spreekt over geleidelijke afschaffing van de verplichte viseering, maar dat zijn van die hoopvolle toekomstvisioenen, die men even ziet, maar waarvan de verwezenlijking uitermate lang duurt.

Daarom wil ik er op aandringen, dat men deze afdeeling van de passenplagerij zoo spoedig mogelijk tot het verleden doe behooren.

Mijn tweede opmerking, die een onderwerp van meer belang raakt, betreft hetgeen in de stukken is gezegd over de nationaliteit van Nederlandsche consuls in het buitenland. Er werd op gewezen, dat wij vaak als consuls van ons land hebben aangesteld personen van een vreemde nationaliteit, waarschijnlijk omdat Nederlanders van voldoende geschiktheid daarvoor ter plaatse niet voorhanden waren. In het Voorloopig Verslag wordt gezegd, dat sommige posten niet door de meest aangewezen nationaliteiten bekleed zijn en als voorbeeld wordt gewezen op twee consuls van Russische nationaliteit in Estland, van Duitsche, Britsche, Servische en Italiaansche nationaliteit in Griekenland e. d. m. En nu vind ik het niet bevredigend, dat de Minister daarop antwoordt: Maak u niet ongerust, blijken moeilijkheden ter zake te rijzen, dan kan men altijd nog verandering in de bezetting dier posten brengen. Hier mag wel herinnerd worden aan het: *gouverner s'est prévoir*. Men weet, hoe het geschil, de breuk met Servië zijn oorsprong voor een voornaam deel vond in de nationaliteit van den Nederlandschen consul aldaar. Ik geloof dan ook, dat het verstandiger zou zijn om in tijden, waarin die moeilijkheden nog niet gerezen zijn, te overwegen, op welke manier — die voor de functionarissen niet pijnlijk of kwetsend moge zijn — in de bezetting van die posten reeds thans verandering ware te brengen. Want, ook al voert een minder gelukkige combinatie van nationaliteiten nog niet tot moeilijkheden van de allergrootste soort, reeds de invloed, dien een consul heeft, en de diensten, die hij zoo noodig aan onze landgenooten heeft te bewijzen, kunnen in bepaalde gevallen onder zijn nationaliteit lijden. Ik beveel dit punt dus in een nadere overweging bij den Minister aan.

Een volgend onderwerp, dat ik in het kort wensch te bespreken, betreft art. 58 van de Grondwet, het tractatenartikel. Toen verleden jaar de Grondwetsherziening in deze Kamer in eerste instantie behandeld werd, heb ik het noodig geacht, een woord van critiek te laten hooren op het tweede hoofdstuk van die Grondwetsherziening, o.a. wegens het tractatenartikel. Ik heb toen mijn vrees uitgesproken, dat het in de practijk zou kunnen leiden tot een stap terug in plaats van tot een democratiseering van het buitenlandsch beleid. In verband daarmee zijn in ons Voorloopig Verslag eenige vragen gesteld over de opvatting, die de Minister heeft van art. 58, zooals het nu in onze Staatsregeling onherroepelijk geschreven staat — althans tot aan de volgende Grondwetsherziening! — en welk gebruik hij er van denkt te maken.

Die vragen — ik ben aan het feit, dat zij gesteld zijn, niet geheel onschuldig — zijn beantwoord op een wijze, die mij groote voldoening heeft gegeven en die ik zeer bevredigend acht. Ik geloof, dat de Minister in het aangeven van de soort onderwerpen, die steeds in tractaatvorm aan de Staten-Generaal ter goedkeuring zullen worden voorgelegd, tegenover de ondergeschikte regelingen, die in overeenkomsten zullen worden belichaamd, een ruime opvatting heeft gehuldigd en van het Grondwetsartikel, waaronder wij thans leven, het beste gemaakt heeft wat er van te maken is. Ik zie niet voorbij, dat de opvatting, die hij ons meedeelt, geen wet is en maar slechts een begin van practijk, een voornemen tot een goede practijk. Maar aan den anderen kant meen ik ook in het oog te mogen vatten, dat, wanneer iemand van het gezag van dezen Minister voornemens is, om deze practijk in te luiden, dat op degenen, die na hem het bewind zullen voeren, stellig grooten indruk zal maken.

Heb ik dus van deze schets van den Minister met ingenomenheid kennis genomen, ik vind het juist daarom noodig, ten aanzien van twee overeenkomsten — in den ruimsten zin van het woord genomen —, die met buitenlandsche Mogendheden gesloten zijn, eenige inlichtingen aan den Minister te vragen. En wel deze. Klopt het met het voornemen, dat hij ons ontwikkeld heeft, dat onlangs een tractaat met Oostenrijk is gesloten en bekrachtigd nopens de toelating van Oostenrijksche consulaire ambtenaren in de Nederlandsche koloniën, zonder dat het aan de goedkeuring van de Staten-Generaal onderworpen is geweest? Dat verdrag — want dat is het naar naam en inhoud — is geteekend op 22 November 1922. De akten van bekrachtiging zijn uitgewisseld op 27 Februari 1923. Tusschen die beide data ligt de datum, waarop de bekrachtiging door de beide Regeeringen, met name door de Nederlandsche Regeering, effectief is geschied. Het zou van belang zijn te weten, op welken datum dit laatste plaats vond. Dat kan van belang zijn niet alleen voor de Grondwet, waaronder wij nu sedert 29 December 1922 leven, maar zelfs misschien ook wel voor den rechtstoestand onder de vorige Grondwet. Men kan zonder gewrongenheid beweren, dat de bepalingen over het toelaten van vreemde consulaire ambtenaren in de Nederlandsche koloniën, en dus ingrijpende in de bevoegdheden, die de Indische Regeering krachtens de wet bezit, vallen onder de termen van het vroegere tractaatsartikel: bepalingen wettelijke rechten betreffende. Een gezaghebbend kenner van ons Staatsrecht als Buys herinnert in zijn werk: „De Grondwet" aan de zeer uitgebreide beteekenis, die men bij de totstandkoming van het artikel daaraan wenschte te zien toegekend. Daarop lettende, zou er dus zeer veel voor te zeggen zijn, dat reeds krachtens de bepalingen van de vroegere Grondwet dit tractaat aan de goedkeuring der Staten-Generaal had moeten worden voorgelegd. Maar indien men dit zou willen ontkennen, dan zou ik willen vragen, of het dan juist is, voor een Minister, die een zoo breede en democratische methode aankondigt ten aanzien van het goedkeuringsrecht, om enkele weken, vóórdat de Grondwetsherziening perfect is geworden, een tractaat te teekenen, wellicht ook te bekrachtigen, zonder den weg te bewandelen, die reeds bijna in de nieuwe Grondwet voorgeschreven stond? Op het oogenblik, waarop het tractaat werd geteekend, was de Grondwetsherziening door de Tweede Kamer in tweede instantie aangenomen. Dat zij hier een meerderheid zou verwerven, speciaal dan dit tweede hoofdstuk, kon aan geen twijfel onderhevig zijn. In eerste instantie was het hoofdstuk hier aangenomen met slechts twee stemmen tegen en één van de tegenstemmers was niet herkozen. Als positief recht beteekent dat natuurlijk niets, maar zou het niet moed hebben gegeven omtrent den voorgenomen en aangekondigden nieuwen koers, indien in elk geval de bekrachtiging van dat tractaat enkele weken ware opgeschorst en na 29 December nog ter goedkeuring aan de Staten-Generaal ware voorgelegd?

Ik heb op dit gebied nog een tweede specimen, waaromtrent eenige aanmerking valt te maken. Dat is de overeenkomst tot regeling van de telefoongemeenschap tusschen Nederland en Groot-Brittannië, geteekend te 's Gravenhage, in tweevoud, 23 Januari 1923, dus in ieder geval onder vigueur van de huidige Grondwet.

Het bevreemdt mij nu, dat men dit een overeenkomst noemt, mij herinnerend, dat de Minister in de Memorie van Antwoord de onderscheiding, kort samengevat, als volgt omschrijft:

(van Embden.)

> „Onderwerpen, die betrekking hebben o.a. op het uitwendig verkeer der Staten, worden tractaatsonderwerpen, die, welke binnen het gebied van het private rechtsverkeer of die van zuiveren administratieven aard zijn, worden onderwerpen voor een overeenkomst."

Is nu inderdaad deze telefoonovereenkomst een onderwerp van de tweede bescheiden soort? Er worden hier verplichtingen voor de Staten aangegaan van geldelijken aard, bijv. het onderhouden op wederzijdsch gebied van de onderzeesche kabels. Er worden verbintenissen aangegaan omtrent de tarieven, die men van de telefoongesprekken zal heffen. Er wordt zelfs, en dat is een zeer ver gaand recht, de bevoegdheid voorbehouden, dat elke administratie het recht zal hebben, bij dringende noodzakelijkheid de geheele telefooncommunicatie te staken, dus het internationale verkeer, wat dit middel betreft, geheel af te snijden.

Dat zijn waarlijk nogal ver gaande rechten en verplichtingen, die bovendien, naar eigen omschrijving van den Minister, dienen „het uiterlijke verkeer tusschen de Staten" en die wegens dit alles tractaatsonderwerpen moeten heeten.

Men zal niet zeggen, dat door het feit, dat men naar spraakgebruik pleegt te spreken van telefoon- en postadministratie het daardoor zouden worden regelingen van zuiver administratieven aard. De term, door den Minister gebruikt, heeft betrekking op kleine formalismen, waarvoor men inderdaad de wetgevende machine niet mag lastig vallen.

Nu weet ik wel, denkende aan den aanhef van de mededeeling nopens die overeenkomst, dat de Regeering ten deze zich misschien wil beroepen op art. 17 van de Telegraafconventie van 1875, hetwelk luidt, dat de hooge contracteerende partijen, zich ieder voor zich het recht voorbehouden om afzonderlijk onder elkaar bijzondere schikkingen te treffen — „des arrangements particuliers" — van welke soort zij maar wenschen.

Het is echter ook duidelijk, dat een beroep op dat artikel den Minister slechts veilig stelt ten aanzien van de medecontractanten van 1875. Hij heeft tegenover hen het recht bijzondere schikkingen te treffen, maar dat ontheft hem niet van de verplichting voor ons land zich eventueel te houden aan de verplichting, die overeenkomst te onderwerpen aan de goedkeuring der Staten-Generaal. Ik weet niet, of de Minister het voornemen had te verwijzen naar dat art. 17, maar acht het om de genoemde reden moeilijk.

Het komt mij aanvankelijk voor, dat de practijk, die hij ons voor oogen heeft gesteld, nog niet geheel levend is en met name nog moet postvatten in de mentaliteit van het Departement. Ik twijfel niet aan de goede bedoelingen van den Minister persoonlijk, maar zijn medewerkers zullen zich met zijn uitnemende voornemens nog meer vertrouwd moeten maken.

Een volgend onderwerp, waaraan ik een kort woord zou willen wijden, betreft de zg. economische blokkade, of de economische afsluiting, wat eigenlijk een juistere term is. Er is ons medegedeeld, dat de wettelijke regelen, die voor de toepassing van dit machtsmiddel van den Volkenbond ten onzent vereischt zijn, vooralsnog niet zullen worden ontworpen, een uitstel dat voortvloeit uit de vertraagde ratificatie der wijziging van art. 16 van het Pact van den Volkenbond. Wij lezen immers in het Verslag der 3de Vergadering, dat in October 1922 nog slechts 5 Staten deze wijziging van art. 16 hadden geratificeerd. Ik zou, ter verduidelijking, gaarne even willen vernemen of ik daar als zesde moet bijvoegen den Nederlandschen Staat. Immers de wet, welke machtiging tot bekrachtiging verleent, is aangenomen en in het *Staatsblad* verschenen. Is er van die bevoegdheid gebruik gemaakt en moet Nederland als zesde er worden bijgevoegd of niet?

Maar al ware dat wel het geval, dan nog moet ik aanstonds toestemmen, dat de oogst nog zeer mager is en de kans, dat binnen den vereischten termijn art. 16 van het statuut in zijn nieuwen vorm zal vigeeren, niet groot.

Nu dunkt het mij voor zulk een gewichtig ding als die economische blokkade toch wel van groot belang, dat wij allen op de hoogte blijven hoe het er mee staat.

In dit stadium heb ik dus eigenlijk niets anders dan een bescheiden wensch te uiten. Ik moet mij neerleggen bij het uitstel dezer wettelijke regeling, die inderdaad wachten moet op het verdere lot van art. 16, maar ik zou den Minister alleen willen vragen: kunt gij niet van tijd tot tijd mededeelen, b.v. in de pers, hoe het staat met de ratificatie, of er wellicht bekrachtigingen zijn bijgekomen, en wat den Minister verder dienaangaande bekend is geworden? Evenmin als het ons onverschillig kan wezen onder welk nationaal Staatsrecht wij leven, evenzoo moeten wij op de hoogte zijn van het internationaal recht, waaronder wij leven, respectievelijk van de kansen eener aanhangige wijziging.

Ik geloof, dat een dergelijke publicatie, die ook op meerdere onderwerpen zou kunnen worden toegepast, tevens geschikt zou zijn om de zoo noodige belangstelling, die ons publiek voor Volkenbondszaken moet worden geleerd, te versterken.

De economische afsluiting, waarover ik zoo straks sprak, is, naar wij allen weten, een van de middelen, die men indertijd bij de stichting van den Volkenbond voorzien heeft om de machtsverhoudingen der Staten te leiden in de richting van een rechtsgeheel, en om met name dat, wat het Pacte stempelt tot onrechtmatigen oorlog, te bestrijden met het rechtsmiddel der economische afsluiting.

Als zoodanig heb ik dit middel ook altijd gewaardeerd en zou ik gaarne zien, zoolang men het nu eenmaal buiten dezen dwang tot het goede niet stellen kan, dat met dit instituut voortgang werd gemaakt.

Maar wil het voortgang maken, dan is daarvoor noodig de vereischte geestesgesteldheid, het begrip van internationale solidariteit, van een nieuwe rechtsorde, die wordende is, van zedelijke maximes dus, waardoor dit alles ten slotte zal moeten gedragen worden. En nu treft het mij, dat de Minister, die voor internationale verhoudingen en voortgang daarin in den regel een open oog heeft, in de gedachtenwisseling met ons nog eens schijnt terug te vallen tot een argument van een zoo geheel andere internationale beschouwing als belichaamd is in de woorden: het Europeesch politiek evenwicht.

In de Memorie van Antwoord schrijft hij:

> „Dit is niet slechts eisch van het eigen belang, maar ook van het Europeesch politiek evenwicht, waarin de zelfstandigheid van Nederland een rol van beteekenis vervult."

Nederlands zelfstandigheid, Mijnheer de Voorzitter, het hoogste nationale goed, wordt hier gebruikt als een element in die verouderde en fatale leer van het Europeesch politiek evenwicht. Het is een argumentatie, bijna woordelijk gelijk aan degene, gebezigd in de brochure van den heer Struycken, vandaag hier meer dan eens met lof genoemd, maar voor welker tweede deel ik tot mijn spijt geen woord van lof kan over hebben, omdat ik — ik zou willen zeggen tot mijn ontsteltenis — in dit tweede deel — en daarin past dat Europeesch politiek evenwicht ook volmaakt — waarlijk heb teruggevonden als grondslag het antieke en noodlottige adagium, dat wie den vrede wil, zich ten oorlog moet voorbereiden. Een recept dus, dat volkomen gelijkluidend is met wat men zou voorschrijven aan degenen, die den oorlog wil, aangezien hij zich eveneens op den oorlog moet voorbereiden.

Hebben de volken er nog niet genoeg leergeld voor betaald?

Is het politiek evenwicht een gedachtensfeer, waarin wij op het oogenblik nog leven moeten?

Het is in de negentiende eeuw tot ongeluk der Staten telkens als Europeesch dogma verkondigd en ten laatste hebben de beide groote Statenverbonden, die tegenover elkaar stonden, een belichaming van dat evenwicht te zien gegeven, met het bekende gevolg, dat alles instortte en de conflagratie kwam.

En thans is het ook feitelijk anders geworden. Thans is een van die machten verslagen. Wat is dan thans de substantie

35ste VERGADERING. — 26 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(van Embden.)

van het politiek evenwicht? Is het de verhouding of tegenstelling Engeland-Frankrijk, van Rusland tot de andere Staten of van Rusland-Duitschland tegenover hen?

Is het de voorbereiding van een betere verhouding van de Staten, dat men het oude dogma weer opwerpt, aanscherpt, inprent en weer verheft tot die legende en Europeesche traditie, waaronder wij zoo lang gezucht hebben? Het is misschien een slip of the pen, maar toch geloof ik, dat met het oog op de realiteit der dingen en zeker denkende aan de betere toekomst, waaraan wij allen, ook de Minister, werken willen, het beter is, dat nimmermeer gerept worde van een Europeesch evenwicht en allerminst in verband met de onafhankelijkheid van ons land.

Mijnheer de Voorzitter! Ten slotte wensch ik enkele onderwerpen te bespreken, betrekking hebbende op den Volkenbond.

Ik kan daarbij zeer kort zijn, omdat de heer Anema daarbij in zijn zeer belangrijke redevoering uitvoerig heeft stilgestaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dien geachten spreker vooreerst hulde te mogen brengen voor zijn doorwrochte rede, voor zijn superieur betoog.

Ik stem met die rede voor een groot deel in en kan dus de Kamer den tijd besparen, dien ik anders zou noodig hebben gehad, wanneer deze onderwerpen nog niet behandeld waren.

Ik verschil met den heer Anema bij de beoordeeling van den Volkenbond wellicht niet dan in tint. Mijn geachte ambtgenoot heeft de beide stroomingen, die hij in de ontwikkeling van den Volkenbond ziet, aangeduid als die van Lord Robert Cecil en die van Lord Balfour en hij heeft, zich de vraag stellende wie van die beide Staatslieden voor hem het meest bereikbare voor oogen had, gemeend zich te moeten rekenen tot de richting van Lord Balfour.

Welnu, het verschil in nuanceering is, dat ik mij meer aangetrokken gevoel tot de richting van Lord Robert Cecil en dat ik meen, dit doende, toch niet het gevaar te loopen van stuurloos af te drijven naar dat blauwe idealisme, dat zoo sympathiek is in het abstracte en zoo weinig effect heeft in het reëele.

Hoe het zij, al is er tusschen den heer Anema en mij, wat den Volkenbond betreft, eenig onderscheid, de hulde, die hij bracht aan het werk van dien Bond en het hoopvolle perspectief, dat hij ons uitteekende, waren mij uiterst sympathiek. Met het internationalisme, dat in zijn rede doorstraalde, diende hij te gelijk een gezond nationalisme, de belangen van ons land, op de beste wijze, waarop deze op dit oogenblik gediend kunnen worden.

Ik hoop, dat hij ook in de kringen, die hem politiek zeer na staan, veel instemming met zijn optimistisch standpunt oogsten zal.

En zeer treffend ook vond ik in zijn rede geschetst, hoe de machtspolitiek het eigen karakter van den machtzoeker ondermijnt, hem meer en meer demoraliseert en ten slotte onherroepelijk ten val brengt. Maar ik voeg er bij van mijn standpunt, dat bijna alle machtspolitiek, bijna alle offensieve politiek pleegt te beginnen met een eerlijk gemeend defensief standpunt. Doch ook deze defensief bedoelde krijgsmiddelen ondergraven de openbare moraal, kweeken wantrouwen, worden object van de berekening van anderen, die ze in gedachten reeds bij hun machtsmiddelen voegen, en scheppen dus juist het oorlogsgevaar. Nog binnen het kader van politiek defensieve bedoelingen vertoont zich de militair preventieve oorlog.

Maar ik kan mij dus in hoofdzaak vereenigen met het betoog van onzen geachten collega, en zal daarom over den Volkenbond niet veel meer zeggen. Ik bepaal er mij vooreerst toe, mij aan te sluiten bij den door den heer Anema geoefenden aandrang, dat de verslagen onzer delegatie veel spoediger verschijnen dan op het oogenblik geschiedt. Ik sluit mij evenens aan bij de opmerkingen, welke hij gemaakt heeft over de bekende rede van onzen gedelegeerde Loudon. Ook ik kan die rede niet bewonderen, maar daar er reeds in de Tweede Kamer over is gesproken en hedenochtend ook in deze Kamer deze zaak uitnemend is behandeld, laat ik dit verder rusten.

Alleen zou ik in verband met deze quaestie van den Minister een opheldering verlangen omtrent hetgeen hij schreef in de Memorie van Antwoord.

De Minister betoogt, dat de rede van den heer Loudon te Genève een uitnemenden indruk heeft gemaakt en er onder die omstandigheden geen plaats is voor de vraag, of de houding van den heer Loudon in de delegatie vooraf besproken was en de instemming der meerderheid had.

Dit antwoord van den Minister heeft een wijdere strekking dan alleen voor dit concrete geval.

De benoeming van een delegatie geschiedt tot dusver volkomen buiten den invloed van de Staten-Generaal. Ook over de instructies, welke daarbij worden gegeven, hebben de Kamers geen zeggenschap. Intusschen bindt de delegatie daarginds toch maar ons land, legt althans het standpunt vast, dat Nederland tegenover Volkenbondsquaesties inneemt. Nu ligt er in de pluraliteit van de delegatie zekeren waarborg, dat de woorden, welke daar gesproken zullen worden, weloverwogen zullen zijn. Maar dan is in belangrijke gevallen het onderling overleg en een meerderheidsbesluit ook wat vereischt moet heeten, en mag allerminst beweerd worden, dat het ons niet aangaat, of de delegatie dezen weg gevolgd heeft. Dit gaat ons in hooge mate aan en ik dring er dus voor het vervolg op aan, dat deze methode gevolgd worde en dat ons daarover desverlangd inlichtingen worden gegeven.

Ik meen, dat dit kleine correctief op het gebrek aan invloed, dat de Volksvertegenwoordiging in deze voor ons land bindende gedragingen heeft, onontbeerlijk is.

Met instemming wil ik gewagen van een daad van één onzer gedelegeerden, den heer van Eysinga, toen deze voorsloeg, dat voor het op te richten internationaal Paleis van den Arbeid door de verschillende Staten zouden worden gegeven geschenken, naar den trant waarin die gegeven zijn voor het Vredespaleis te 's Gravenhage; een voorslag, die in goede aarde schijnt gevallen te zijn, en dien ik gaarne wil betitelen als een breede en sympathieke gedachte van onzen afgevaardigde.

Ik moge nu evenwel ten slotte ietwat uitvoeriger ingaan op een laatste Volkenbond-onderwerp, dat ik bespreken wil, ondanks het feit, dat het reeds door den heer Anema en in voortreffelijken vorm behandeld is. Ik bedoel de verbinding van de ontwapeningsplannen met de garantieverdragen.

Die plannen bevinden zich op het oogenblik nog in een zeer voorloopig stadium. Wat eventueel, indien de voorloopige stappen tot een plan zullen leiden, aan de Regeeringen zal voorgelegd worden, weten wij niet, en het zou dus verleidelijk zijn om zich op het oogenblik maar niet eens de moeite te geven om bescheiden raadgevingen tot de Regeering te richten. Men kan zich voorstellen, dat de Regeering in het zeer onbepaalde stadium, waarin deze zaak nog verkeert, neiging zou hebben, zelfs aan Genève nog weinig antwoord te geven, laat staan, dat zij zich reeds in een bindende toezegging zou begeven. Laat ik dadelijk zeggen, dat ik van de Regeering een dergelijke houding tegenover de vraag uit Genève niet verwacht, en dat ik zeer hoop, dat zij zich ook niet tot een al te gereserveerd antwoord, niets ophelderend, zal bepalen.

Het staat met de uitingen van verschillende landen op dit stuk nog niet gunstig. Zooals de heer Anema mededeelde, één Zuid-Amerikaansche Staat heeft een antwoord gegeven, dat nog niet eens veel inhoud heeft. Nu is het toch voor het welslagen van de zaak van groot belang, dat de Volkenbond, juist eer men zich daar zet aan de bestudeering van de definitieve plannen, en eer de Staten zich, hetzij vastleggen, hetzij afwijzen, aan de Regeeringen naar hun wenschen en opmerkingen vraagt.

Hoop ik dus, dat vele Regeeringen, en daaronder ook de onze, vóór 1 Juli a.s. haar opmerkingen omtrent deze gewichtige zaak naar Genève zullen zenden, dan is het niet misplaatst om bij deze laatste gelegenheid, die deze Kamer daartoe waarschijnlijk bezit, uit haar midden eenige uitingen over het moeilijke vraagstuk te doen hooren. Dadelijk zichtbaar effect zal het natuurlijk niet hebben, en, zooals ik reeds zeide, men zou eigenlijk de neiging gevoelen, deze moeite maar niet te doen, indien men niet beheerscht werd door de

(van Embden.)

gedachte, dat onze redevoeringen bij Buitenlandsche Zaken toch voor een goed deel ook zijn de vervulling van een zekeren plicht, die op ons rust, om voor dit belangrijke stuk Staatsbeleid op te wekken de belangstelling van ons publiek, die nog veel meer dan tot dusver in de richting ook van hoofdstuk III der Staatsbegrooting moet geleid worden.

Gevoelde ik dezen plicht niet, dan zou ik, aangezien het mij aan werkzaamheden waarlijk niet ontbreekt, mij niet de moeite getroosten van de voorbereiding en — onaangename *drawback* van elk betoog hier — van het corrigeeren van het stenogram, alles om opmerkingen te maken, die nauwelijks indruk of althans een in het geheel niet waarneembaren indruk zullen teweegbrengen.

Wat nu de zaak zelf betreft, ik voel alles voor de Volkenbondsgedachte — ik heb het reeds gezegd — met de warmte, waarmee de heer Anema daarover gesproken heeft, en met nog wel enkele warmtegraden er bij. Ik begrijp, dat het voor ons een plicht van verstandige solidariteit is, mede te werken tot die nieuwe rechtsvorming en tot het afzweren van het enge en zelfzuchtige nationalisme, mede omdat het belang van ons land aldus in hooge mate gediend wordt.

Maar wàt is nu van deze schoone of niet eens schoone phrasen de stap naar de werkelijkheid? Wat moeten wij nu doen in de zaak der internationale garanties? In haar hebben wij voor ons een zoodanige uiting van internationale organisatie en ontwapening, die met groote voorzichtigheid bezien moet worden, omdat zij het gevaar in zich bergen van te kunnen verkeeren in het tegendeel. En toch moet met het nieuwe plan serieus gerekend worden. IJdel ware de verzuchting, dat de Staten, waarop het aankomt, toch zonder garantietractaat tot ontwapening bereid moesten zijn. Het plan is nu eenmaal geopperd als een psychologische noodzakelijkheid en zal wellicht ook daadwerkelijk worden ten uitvoer gelegd als het eenige voorshands bruikbare middel om van den last der bewapening af te komen. Het helpt niets te betoogen, dat de Mogendheden de ontwapening toch maar zonder garanties moeten willen. Wij, die verschoond zijn gebleven van de verschrikkingen van den oorlog, hebben ons rekenschap te geven van die geheel andere mentaliteit van, ik zal niet zeggen oorlogspsychose, maar van de vrees voor een nieuwen oorlog, die in de landen, die al het vreeselijke van den aanval ondervonden hebben, nu eenmaal opgewekt is, en van hun albeheerschend verlangen om tegen die verschrikking voor het vervolg beveiligd te zijn.

De oorlog heeft deze geestesgesteldheid als fataal gevolg voortgebracht; wij kunnen het betreuren, maar het is zoo. Lord Robert heeft dan ook in principe gelijk, als hij het uitspreekt: de garantie is de prijs, dien gij betalen moet voor het groote goed van de ontwapening; gij kunt het anders wenschen, maar het is langs anderen weg niet te bereiken.

Stel ik mij nu op dat werkelijkheidsstandpunt, dan schijnt het mij geen uiting van nationaal egoïsme toe, met de hoop uit te spreken, dat allereerst en speciaal de groote Mogendheden zonder uitzondering de garantie juncto de ontwapening aanvaarden, vereenigd in een bond, die natuurlijk voor ieders toetreding moet openstaan.

Het is, zeide ik, niet egoïstisch tusschen de groote Mogendheden en de positie van de kleine Staten onderscheid te maken. Voor de kleine Staten past bij het op zich nemen van de verplichting der garantie toch waarlijk extra groote voorzichtigheid. Ik zou niet voorop willen stellen, dat wij onder alle omstandigheden de toetreding in een bond, die voor ieder open zou staan, zouden moeten afwijzen, maar ik zou thans toch willen aanstippen het groot aantal moeilijkheden, die moeten worden bezien en in bevredigenden zin opgelost, aleer uitgemaakt kan heeten, dat het gevaar voor ons kleiner zal zijn dan het voordeel.

Een eerste moeilijkheid is, dat waar gesproken wordt van beveiliging tegen een aanval, er wel terdege mag worden overwogen wat men onder aanval en aangevallen worden te verstaan heeft. Een strikte omschrijving daarvan is onontbeerlijk. Ik voor mij neig er toe om als doelmatigste kenmerk te bepalen: de schending van het territoir, al weet ik dat hierop wel aanmerking te maken is.

Een tweede moeilijkheid is de mogelijkheid van tweeërlei omvang van het nieuwe verbond: universeele garantie en regionale. Ik zou aanvankelijk meenen, dat een universeel verbond onder nog te noemen voorwaarden wellicht te aanvaarden ware, een regionaal verbond daarentegen waarschijnlijk niet te aanvaarden zal zijn. Alleen in zooverre zou ik den teugel ietwat willen vieren, dat ik het woord universeel niet zoo zou willen opvatten, dat absoluut alle volkeren zouden moeten zijn toegetreden, tot de laatste verafgelegen kleine Staat incluis. Tegen het stellen van zulk een eisch zou ik willen waarschuwen. Wij hebben nl. bij de vragen omtrent beperking der militaire uitgaven dergelijk beding van volstrekte universaliteit gesteld, dat ik zou zeggen: Dat gaat onnoodig ver. Maar natuurlijk zouden wel zeer velen moeten zijn toegetreden en zou het voor ons zeker niet aannemelijk zijn, indien een machtig Europeesch lid van den Bond zich buiten die garantie hield. Men zal misschien goed doen, een mogelijke bereidverklaring te zijner tijd afhankelijk te stellen van de bereidverklaring van een aantal andere Staten, die men met name noemt. Dat zou een zeker lokmiddel kunnen zijn, dat velen, die dan hetzelfde voorbehoud gemaakt zouden hebben, gelijktijdig zou doen toetreden.

Een derde punt is: voor hoelang is men lid, hoe lang is de opzeggingstermijn?

Een vierde punt is, dat de beperking van de bewapening uitermate ver zou moeten gaan. Het eventueel te leveren contingent zou dus zeer laag moeten worden gehouden. Dit stemt practisch overeen met de stellingen, die ik onlangs bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting heb ontwikkeld, waarbij ik toen ook opmerkte, dat de limiteering ten onzent dienstig kon zijn om op eigen initiatief der kleine Staten hun Volkenbondscontingent bij voorbaat te drukken.

Ten vijfde zou het ook nog mogelijk zijn, dat wij opgenomen werden zonder militaire verplichtingen en alleen zouden moeten deelnemen aan een eventueele economische afsluiting. De economische afsluiting als instituut van den Volkenbond heeft zich ontwikkeld in de richting van autonome beslissing van de leden, een ontwikkeling, die ik, gelijk hier wel eens gebleken is, niet geheel met instemming heb gevolgd, maar die misschien toch onvermijdelijk is, gelet op de politiek eenzijdige samenstelling van den Raad. Maar de economische blokkade, niet als instituut van den Volkenbond tegen den onrechtmatigen oorlog, maar als verdedigingsmiddel tegen de agressie van eenigen Staat, heeft een ander karakter en is slechts denkbaar in den vorm van een verplichting, over welks vervulling gecentraliseerd beslist wordt. Het wezen van een garantietractaat is natuurlijk, dat niet elke Staat autonoom mag uitmaken, of hij ditmaal de beloofde hulp zal verleenen of niet. Nu is het van overwegend belang, hoe het centrale orgaan van deze nieuwe Statengroepeering zal zijn samengesteld.

Het is denkbaar, dat dit politiek veelzijdiger en voor de kleine Staten aannemelijker zou zijn dan met den Raad van den Volkenbond het geval is. Is dat illusie, dan zal de moeilijkheid om toe te treden zooveel te grooter zijn. Is het echter wel te verwachten, dan zou het beter zijn, dezen vorm van economische blokkade maar als plicht te accepteeren en niet te streven naar vrijstelling van elke garantiehulp, militaire zoowel als economische.

Ik betoog dit natuurlijk niet, omdat het op zich zelf zoo begeerlijk zou zijn, dat ons land plotseling voor de verplichting kwam te staan om al zijn handels- en verkeersverbindingen met een bepaalden Staat af te snijden. Maar ik sprak de stelling hierom uit, omdat, indien deze Bond werkelijk een rechtskarakter zou dragen, een pacifiek karakter van onderlinge beveiliging, het wel een uiterst pijnlijk schouwspel zou zijn, indien bij zijn optreden in aller belang, ook in het onze, tegen een aanvallenden Staat, er één land zou zijn, dat de stelling zou kunnen huldigen: dit is nu een schoone gelegenheid om dien Staat toch door onzen handel te bedienen. Dit ware een soort oorlogswinst, veel stuitender dan die, welke ons tijdens den oorlog, doch toen ten onrechte, zoozeer verweten is. In plaats van het demoraliseerende schouwspel van profiteeren van de opoffering, die anderen zich ook ten onzen bate getroosten, moet komen de solidariteit.

van Embden c. a.)

wil er van het Verbond iets terechtkomen. Het is zeker van groote moreele waarde, wanneer wederom een Staat, al is het een kleine, zich voegt bij degene, die voor het handhaven van den vrede de handen ineengeslagen hebben. Het aantal der toegetreden Staten is niet onverschillig voor de moreele waarde van den Bond.

Om die reden dus zou ik den plicht tot deelneming aan deze soort economische afsluiting voor ons land te overwegen achten. Aangenaam is die plicht in geen geval, maar wij leven nu eenmaal niet in een aangename wereld, zooals die vooral geworden is na den grooten oorlog. Wat er mee kan worden afgewend, is nog oneindig veel erger dan het middel, dat thans overwogen wordt.

Lord Robert Cecil, wiens woord — eigenaardig verschijnsel van internationalisme — heden in ons Parlement reeds verscheidene malen is geciteerd, zegt het te Genève zoo recht:

> „If once again we have to face a world-war civilisation itself will be destroyed. It is no exaggeration but it is literally true, that the nations of the world must disarm or perish."

En volgens hem is, om de ontwapening te bereiken, de garantiebond de poort waar men door moet.

Mijnheer de Voorzitter! Het door mij gezegde loopt dus nog gansch elijk niet uit op een definitief advies. Daarvoor is het thans nog niet het oogenblik en dat kan ook in deze de taak van een lid der Kamer niet zijn. Maar dat men op het oogenblik enkele wenken mag geven, enkele condities, enkele moeilijkheden schetsen mag, valt misschien evenmin tegen te spreken.

Al de genoemde moeilijkheden, mogelijk meerdere, zullen een bevredigend antwoord moeten erlangen. Maar is dit het geval en is aanvaarding, ook door de kleinere Europeesche Staten, van den garantieplicht noodig om het verheven doel, de ontwapening, te bereiken, dan zouden ook wij dien plicht hebben te aanvaarden.

Ten slotte. Ik besprak zooeven ook enkele passages uit de Memorie van Antwoord. Ik neem er nog een voor mij en indig daarmede. De Minister constateert, dat „aan ons land op het gebied der samenwerking in het algemeen vertrouwen is ten deel gevallen". Ik voor mij heb mij niet zelden genoopd gevoeld, aanmerking te maken op een tekort aan internationalisme, dat ik ten onzent meende waar te nemen. Ik denk aan ons defensiebeleid, aan onze jongste handelspolitiek. Maar indien desondanks 's Ministers waardeering omtrent dat vertrouwen juist mag heeten, dan dunkt mij, dat dit mede toe te schrijven is aan de qualiteiten van hengene, die op het oogenblik het beheer voert over het Departement van Buitenlandsche Zaken.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou graag nog een enkel woord willen zeggen, vooral naar aanleiding van hetgeen door den heer Wittert van Hoogland in het midden is gebracht.

Ik ben het volmaakt met hem eens, dat minderheden moeten worden beschermd, en ik heb mij doodelijk geërgerd aan de wijze, waarop de Armeniërs vooral behandeld zijn. De Turken hebben de Armeniërs nagenoeg uitgeroeid, een volk, dat in beschaving ver boven hen stond, en toch worden zij nu nog met toegeeflijkheid behandeld. Toen indertijd de Turken dreigden de Grieken uit te roeien, liep geheel Europa te hoop en in den slag bij Navarino werd ten slotte de Turksche vloot vernietigd. Toen deed de Europeesche verontwaardiging zich wel gelden. Waarom is iets dergelijks nu ook niet gebeurd ten bate van de Armeniërs? De Hongaren evenwel kan ik niet geheel vrijpleiten; zij krijgen min of meer hun trekken thuis. Vóór 1914 was Hongarije niet een éénheidsland, maar een lappendeken. Er waren, voor zoover ik weet, minstens 7 verschillende nationaliteiten, die vijandig tegenover elkander stonden en die door een meerderheid van Magyaren werden onderdrukt. Ik herinner alleen maar aan de gebeurtenissen van 1848, toen Hongarije tegen Oostenrijk opstond en Oostenrijk het zoo benauwd kreeg, dat het Rusland te hulp moest roepen, om de Hongaren te onder-

(Verkouteren c. a.)

werpen. Toen hebben de Kroaten, die tot Hongarije behoorden, openlijk de partij van Oostenrijk gekozen en zij zijn onder hun aanvoerder Jellilich naar Weenen getrokken om die stad, die in handen van de Hongaren dreigde te vallen, te ontzetten. Nu zijn de Kroaten ook niet tevreden, maar onder Hongaarsch bestuur waren zij het nog minder. In het algemeen mag men zeggen, dat de Hongaren nooit de minderheden hebben geëerbiedigd, zooals zij nu zelf zeggen geëerbiedigd te willen worden. Het zijn ook volstrekt niet alle zuiver Hongaarsche streken, die bij andere landen zijn gevoegd; er waren veel Roemeniërs bij en in Zevenbergen ook Duitsche Protestanten, want, zooals ik reeds zeide, Hongarije was een lappendeken.

Men moet ook niet altijd het idee hebben, dat de meerderheid regeert en de minderheid onderdrukt wordt. Het is ook wel eens omgekeerd. In de meeste koloniën bij voorbeeld regeert de minderheid, maar een minderheid, die door hoedanigheid vergoedt, wat haar aan hoeveelheid ontbreekt. Dat is dan ook volkomen nuttig en rechtvaardig. Overheersching kan ook wel eens nuttig zijn. In den Franschen tijd hebben wij daarvan veel kwaad, maar ook veel goeds ondervonden, en de Franschen hebben toen met name aan het provincialisme een einde gemaakt.

Vaak heeft ook een meerderheid, die onderdrukt wordt, zich door verdeeldheid, door zwakte en door slapheid door een minderheid laten overrompelen.

Dat kwam o. a. voor ten tijde van de Fransche revolutie, toen de Jacobijnen een tijd den baas speelden, hoewel zij een minderheid vormden, maar ten slotte is de meerderheid tot bezinning gekomen en toen heeft zij de teugels van het bewind hernomen, die haar van rechtswege toekwamen.

Nederland heeft steeds een voorbeeld gegeven van bescherming van de minderheden. Wij hebben hier gastvrij ontvangen de Israëlieten uit Portugal en Duitschland, de Walen, de Hugenoten en zoovele anderen. Wij hebben vaak ook groot voordeel daarvan genoten en den Levanthandel, die ons zooveel schatten in den schoot heeft geworpen, dankten wij vooral aan de relaties van de Portugeesche Israëlieten, die hier waren opgenomen. Het is dus een echt Nederlandsch denkbeeld, om op te komen voor de bescherming van minderheden. Nederland heeft als handelsnatie altijd gevoeld, dat het noodig was ieder gastvrij te ontvangen, dat ieder hier welkom was, dat de deur hier wijd openstond. Volkenrechtelijk is het dus onze traditie, zooals de heer Wittert van Hoogland heeft aangewezen, dat Nederland moet opkomen voor alle onderdrukte minderheden. Ik sluit mij dus in het algemeen bij zijn betoog aan, hoewel ik een enkele uitzondering heb willen maken door te wijzen op Hongarije, waar de minderheden, die nu onderdrukt worden, op haar beurt ook onderdrukt hebben, toen zij meerderheid waren, en dus nu min of meer haar trekken thuis krijgen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag wordt gevraagd:

> „Of de Minister, conform de aan den heer Oud in de vergadering der Tweede Kamer van 14 December l.l. (*Handelingen*, bladz. 1067) gedane toezegging, thans aan de Bezuinigings-Commissie heeft medegedeeld, wat het Departement over de door dien afgevaardigde ter sprake gebrachte „detailpunten heeft in het midden te brengen"."

Naar aanleiding daarvan schrijft de Minister in de Memorie van Antwoord:

> „Nu uit eene briefwisseling met de Bezuinigings-Commissie onlangs is gebleken, dat deze alsnog prijs zou stellen op eene nadere mededeeling in zake sommige aangelegenheden van ondergeschikten aard, welke in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 14 Dec. ll. werden ter sprake gebracht, zal overeenkomstig de door den ondergeteekende destijds gedane toezegging eerstdaags die mededeeling aan de Commissie worden verstrekt."

(de Vos van Steenwijk.)

Een en ander bracht er mij toe op informatie uit te gaan. Volgens de bekomen inlichtingen, voor welker juistheid ik meen te kunnen instaan, was hedenmorgen 26 April de op 14 December l.l., d. i. ruim 4 maanden geleden, in de 2de Kamer gedane, en op 14 Maart d. a. v. in de Memorie van Antwoord aan ons college herhaalde, toezegging nog niet in vervulling gegaan.

Van overgroote diligentie kan dus — de Minister is dat natuurlijk geheel met mij eens — in deze kwalijk gesproken worden. Integendeel, wij hebben hier veeleer te doen met den officieelen ,,bekwamen spoed", waarvan wij allen de beteekenis kennen.

Van meer belang echter is wat mij bovendien werd medegedeeld, n.m., dat in de Memorie van Antwoord de strekking van de briefwisseling tusschen den Minister en genoemde Commissie minder juist is weergegeven.

Op 31 Maart 1922 zou deze laatste aan Zijne Excellentie een rapport hebben uitgebracht, dat als volgt eindigde:

> ,,De Commissie veroorlooft zich hare opmerkingen en voorstellen, zoowel wat betreft de bezetting en de werkwijze, als den huishoudelijken dienst bij Uw Departement, in de overweging van Uwe Excellentie aan te bevelen. Zij zal het op hoogen prijs stellen te zijner tijd te vernemen tot welke maatregelen ter besparing van uitgaven voor personeel en materieel, deze overweging Uwe Excellentie heeft geleid."

Mededeeling van die maatregelen ontving de Commissie echter niet; slechts d.d. 30 December l.l. — dus na de gedachtenwisseling met den heer Oud — eene missive, inhoudende het bericht, dat met de wenken der Commissie ,,rekening kon worden gehouden" bij het opmaken der begrooting van het Departement, terwijl voortgezette overweging mede in verband met het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer nog aanleiding had gegeven tot veranderingen, die samengevat werden bij de Nota van Wijzigingen, gevoegd bij de Memorie van Antwoord in zake genoemde begrooting.

In andere opzichten had de Minister echter tot ingrijpen geen termen kunnen vinden. Zijne Excellentie zou, zoo besloot hij, in dien zin der Commissie nader hebben bericht, ware het niet, dat het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer tusschenbeide was gekomen, waarin verzocht werd het *verslag* der Commissie bij de Memorie van Antwoord in behandeling te nemen, aan welk verzoek de Minister gevolg had gegeven, en naar welke Memorie Zijne Excellentie de Commissie verwees.

Deze laatste is niet in gebreke gebleven bij schrijven van 10 Februari d. a. v., den Minister te melden, dat zij zich had gevleid van Zijne Excellentie op haar *rapport* van 31 Maart te voren — evenals van diens ambtgenooten in gelijk geval — een rechtstreeksch en opzettelijk antwoord te zullen ontvangen.

> ,,Een verwijzing naar een tot een ander lichaam gericht stuk" — aldus eindigde de Commissie — ,,handelende over opmerkingen der Commissie, opgenomen in een gepubliceerd verslag van hare werkzaamheden, hetwelk daarenboven niet den brief in zijn geheel inhoudt, meent de Commissie niet als zoodanig te kunnen opvatten."

Uit dit alles blijkt zonneklaar, dat de Bezuinigingscommissie zich allerminst er toe heeft beperkt — gelijk het in de Memorie van Antwoord heet — aan te dringen ,,op eene nadere mededeeling in zake sommige aangelegenheden van ondergeschikten aard, welke in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 14 December l.l. werden ter sprake gebracht".

Integendeel, met groot verlangen ziet zij, naar ik verneem, nog steeds een antwoord van den Minister tegemoet, waarin haar rapport van 31 Maart 1922 punt voor punt wordt behandeld.

Ik zeg haar *rapport*, daar de Minister in zijn brief van 30 December over het *verslag* der Commissie spreekt, een

(de Vos van Steenwijk e. a.)

stuk, dat uit den aard der zaak niet zoo volledig, slechts een uittreksel van het eerste is.

Mitsdien veroorloof ik mij er bij den Minister zeer ernstig op aan te dringen alsnog met *on*bekwamen spoed der Commissie een antwoord te doen toekomen op bovenbedoeld *rapport*, dat bereids meer dan 1 jaar — zegge 1 jaar! — oud is.

Daartegen kan, dunkt mij, bij Zijne Excellentie niet het allergeringste bezwaar bestaan.

De verschillende hoofden van Departementen hebben in gelijk geval allen zoo gehandeld. Indien Zijne Excellentie — waaraan ik niet twijfel — uit eigen en niet door andermans oogen ziet, zal hij gewis tot de conclusie komen, dat niets zich tegen het zoo billijk verlangen der Staatscommissie verzet.

Zou Zijne Excellentie mij willen toezeggen in bovenaangegeven geest te zullen handelen, de daartoe noodige bevelen aan zijn Departement te geven?

De Bezuinigingscommissie mag er, dunkt mij, aanspraak op maken.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik overzie hetgeen in den loop van den dag door de verschillende geachte sprekers in het debat is te berde gebracht geworden, dan kom ik tot de conclusie, dat ik gerechtigd ben daarvan te zeggen: *multa et multum*. Veel onderwerpen, maar ook veel qua gehalte en diepte van behandeling.

Wanneer ik deze opmerking vooraf doe gaan, is het in het vertrouwen, dat men op grond van die omstandigheid wel mogelijke tekortkomingen zal willen excuseeren, die men mocht vinden in den opzet van het antwoord, dat ik zal geven op de opmerkingen, die zijn gemaakt geworden.

Ik zou dan willen beginnen met te doen blijken van mijn waardeering voor de hoffelijke wijze, waarop verschillende sprekers zich wel over mijn beleid en de actie van mijn Departement hebben willen uitlaten. Professor Anema heeft aan het eind van zijn rede zelfs termen gevonden, om uitdrukkelijk blijk te geven van het vertrouwen, dat hij stelde in dat beleid, en ik ben hem daar zeer erkentelijk voor. Het eenige, wat mij in de rede van professor Anema, waaraan ik straks een uitvoerig deel van mijn antwoord zal wijden, heeft gespeten was hetgeen ik uit zijn mond moeht hooren over de huishoudelijke gestie van mijn Departement in verband met het gebruik, dat men daar maakte van een zekere papiersoort, een zekere soort kleefmiddelen en van lak. Hij heeft dat op zoodanige wijze gereleveerd, dat het mij moeilijk valt die opmerkingen volkomen onopgemerkt te laten gaan, maar ik zou hem willen vragen, of, wanneer men de beoordeeling van het huishoudelijk beleid van mijn Departement zou willen laten afhangen van wat hij als misbruik aan de kaak stelt, dat oordeel wel ongunstig kan zijn.

Die titanol, dat lak, dat papier is niet alleen noodig voor het Departement van Buitenlandsche Zaken, maar dat zijn hulpmiddelen, die ook gebruikt worden in de administratie van iedere legatie.

De correspondentie van het Departement van Buitenlandsche Zaken is niet een correspondentie, die van dat Departement alleen uitgaat naar de verschillende vertegenwoordigingen van Nederland in den vreemde en vice versa, maar ieder van die vertegenwoordigingen is zelf weer middenpunt van correspondentie met betrekking tot de consulaire vertegenwoordigingen, die onder de diplomatieke staan.

En het ligt dus voor de hand, dat het Departement van Buitenlandsche Zaken, dat niet alleen op het Plein zit, maar overal in de wereld optreedt en schrijft, wat meer noodig heeft dan men zou verwachten, dat alleen het Departement aan het Plein zou kunnen gebruiken.

En dat er nog al wat lak noodig is en kleefstoffen is ook niet zoo onbegrijpelijk, wanneer men bedenkt het bijzonder belang, dat er aan verbonden is, dat de correspondentie van het Departement van Buitenlandsche Zaken en 's Lands organen in het buitenland ook ongerept haar bestemming bereikt. Dat is ook een Landsbelang, en moet dan eens een extra pijpje lak wordeen gebruikt, dan geloof ik nog niet, dat

35ste VERGADERING. — 26 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister van Karnebeek.)

daarin aanleiding kan worden gevonden om het Departement van Buitenlandsche Zaken gebrek aan beleid bij het gebruik van die huishoudelijke artikelen te verwijten.

Ik wil niet ontkennen — en ik zeg dat niet zoozeer naar aanleiding van de opmerking van professor Anema, als wel in verband met de critiek, die in het algemeen op de huishouding van het Departement van Buitenlandsche Zaken is uitgeoefend —, dat er misschien wel eens een oogenblik is geweest dat wat veel voorraad is gemaakt; maar dat het zoo erg zou zijn geweest, als men heeft willen voorstellen, moet ik zeer beslist ontkennen.

Wanneer ik dan, alvorens de voorname punten aan te snijden, een oogenblik stil sta bij de kleinere en meer op zich zelf staande opmerkingen, dan ontmoet ik in de eerste plaats een vraag van den heer Anema. Die geachte spreker heeft een oogenblik van ongerustheid doorgemaakt, toen hij in de Troonrede de gebruikelijke zinsnede niet terugvond, die betrekking heeft op de verhouding, waarin Nederland staat tot andere Mogendheden, en hij kwam met de vraag, of daaruit misschien moest worden afgeleid, dat het met die betrekkingen zoodanig was gesteld, dat destijds voor opneming in de Troonrede van die zinsnede geen termen waren.

Ik kan dien geachten spreker geruststellen. Ook destijds waren de betrekkingen tot de vreemde Mogendheden van dien aard, dat zonder eenige reserve die verklaring had kunnen worden afgelegd en in die verhoudingen is sinds dat oogenblik, ondanks de moeilijkheden die ons omringen en de bedreiging der Nederlandsche belangen, die daarbij betrokken zijn, geen wijziging gekomen.

De heer Wittert van Hoogland heeft de vraag gedaan, of niet financieele medewerking zou kunnen worden verleend voor de vestiging van een Nederlandschen leerstoel of liever gezegd van een leerstoel in het Nederlandsch aan de Sorbonne.

Die zaak is mij niet onbekend. Zij is bij mij aanhangig gemaakt en bij den Minister van Onderwijs. Het ware adres is misschien echter de Minister van Financiën.

Ik zal allerminst het belang van de vestiging van zulk een leerstoel betwisten. Wel is aan het Departement van Buitenlandsch Zaken de vraag gerezen, of de behartiging van cultureele belangen van Nederland financieel gedragen zou moeten worden door het Departement van Buitenlandsche Zaken. Maar ook al zouden daartoe termen bestaan, dan ontbreken mij na de bezuiniging, die ik op mijn budget heb moeten aanbrengen, nog de noodige middelen om op het oogenblik geld beschikbaar te stellen voor zoodanige voorziening.

Moeht een betere tijd aanbreken, dan zal zonder eenigen twijfel het Departement van Buitenlandsche Zaken dit belang niet uit het oog verliezen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou nu een enkel woord willen zeggen over de paspoorten, naar aanleiding waarvan professor van Embden een opmerking heeft gemaakt. Deze geachte spreker zeide: nog liever dan de viseering had ik dan behouden de verplichte aanmelding hier te lande, wanneer daarvoor termen aanwezig zouden zijn. Intusschen heeft de Minister van Justitie aanleiding gevonden die verplichte aanmelding te doen vervallen. Nu is de toestand kennelijk zoo, zoowel om economische als politioneele redenen, dat als contrôle de viseering nog niet geheel kan worden ontbeerd.

Ik zal dien geachte afgevaardigde niet tegenspreken, wanneer hij zegt, dat wat van de viseering is overgebleven — het is hem bekend, dat er zeer veel van vervallen is — een last is en voor velen bezwaren oplevert. Maar om overwegingen, die niet uitsluitend liggen op het gebied, waarop ik de verantwoordelijkheid draag, schijnt het, dat op behoud van de viseering ten aanzien van sommige landen prijs moet worden gesteld.

Mijnheer de Voorzitter! De heer de Vos van Steenwijk heeft zooeven een klacht doen hooren met betrekking tot een gebrek van diligentie van het Departement van Buitenlandsche Zaken in het verkeer van dat Departement met de Bezuinigingscommissie. Ik wil mij zelf en het Departement hierin niet ten volle vrijpleiten. Het nadere bericht, dat door die commissie wordt verwacht, had die commissie misschien reeds moeten bereiken. Veel nieuws zal dat nader bericht die commissie intusschen niet brengen, omdat de materie, die daarin verwerkt wordt, reeds behandeld is geworden in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer over de begrooting voor 1923. Dat neemt echter niet weg, dat tegenover de Bezuinigingscommissie een nader antwoord van het Departement nog te pas komt. Het eenige, dat ik zou willen aanvoeren ter verklaring en in zekeren zin ter verschooning van het Departement van Buitenlandsche Zaken, is, dat de hoofdambtenaren, die met de samenstelling van dat bericht zijn belast, in den laatsten tijd zeer bezet zijn met de behandeling van aangelegenheden, die samenhangen met den buitenlandschen toestand om ons heen en die zoo urgent en talrijk zijn, dat sommig ander werk tijdelijk is moeten blijven liggen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik nog een oogenblik stilsta bij de bezuiniging, zou ik willen doen blijken van de groote voldoening, die het mij heeft gegeven door professor Anema te hooren verklaren, dat op de legaties, d. w. z. de vertegenwoordiging van Nederland in den vreemde, niet te erg moest worden bezuinigd.

Hij heeft blijkbaar het belang gevoeld, dat er in gelegen is om juist in dezen tijd te zorgen, dat onze vertegenwoordiging in den vreemde haar moeilijke taak zoo goed mogelijk kan uitvoeren.

Nederland zoekt het niet in machtsmiddelen voor de waarborging van zijn veiligheid en het verzekeren van zijn belangen, maar gelet op de neiging is het voor Nederland dubbel noodig, zijn diplomatieke en consulaire uitrusting niet te verwaarloozen. Men moet zich ook niet voorstellen, dat men handelsbelangen alleen door consulaire agenten behartigen kan. Bij den toestand, die op het oogenblik is ingetreden en die zich daardoor kenmerkt, dat nieuwe debouches voor de Nederlandsche economische activiteit moeten worden gevonden, dat vroegere economische relaties — niet alleen de handels- maar ook de verdragsrelaties, — zijn verbroken en nieuwe handelsverdragen moeten worden gesloten, bij dien toestand moet men niet uit het oog verliezen, dat het juist de diplomatieke agenten zijn, die dikwijls voor de handelsbelangen het meest kunnen doen in een vreemd land; onderhandelingen moeten gevoerd worden op de buitenlandsche Ministeries van Buitenlandsche Zaken, en het spreekt van zelf, dat daarvoor de diplomatieke agent meer aangewezen is, dan de consulaire, die de daartoe vereischte positie niet heeft.

Ik heb het dan ook in hooge mate gewaardeerd, tegenover uitingen, niet in deze Kamer, maar elders gehoord, dat de heer Anema voor een onbehoorlijke samenstelling van onze vertegenwoordiging opkomt en daarvan het belang inziet.

Ik kom thans op de rede van den heer van der Lande. Deze heeft gesproken over den Rijn, het Kembserkanaal en over de positie van Nederland in de Centrale Rijnvaartcommissie. De vraag, in het Verslag gedaan, betreft het Kembserkanaal en het belang van die vraag lag daarin, dat er bij den geachten spreker eenige bezorgdheid scheen te bestaan met betrekking tot den invloed, welke de totstandkoming van dat kanaal zou kunnen hebben op den watertoevoer in den Rijn naar Nederland.

Strikt genomen is dit een technische quaestie, welke is onderzocht door de technische subcommissie in de Centrale Commissie voor de Rijnvaart, waarin zitting heeft de in die kringen zeer gezaghebbende oud-hoofdingenieur van den Waterstaat, de heer Jolles. Die Commissie is tot de conclusie gekomen, na nauwgezet onderzoek, dat het graven van dit kanaal op den waterstand in de rivier van geen invloed is.

De commissie was verplicht die vraag te onderzoeken, omdat, ook al werden in het verdrag van Versailles aan sommige Mogendheden met betrekking tot het aftappen van water uit den Rijn faciliteiten toegestaan, er aan den anderen kant in dat verdrag ook een dwingende bepaling was opgenomen, welke de commissie verplicht er voor te waken, dat geen plan afbreuk zou kunnen doen aan de navigabiliteit van den Rijn. Toen de geachte afgevaardigde

(Minister van Karnebeek.)

zoo even artikel 358 voorlas, maakte hij wel melding van de eerste alinea van dit artikel, maar ik vraag mij af, of hij wel voldoende aandacht heeft geschonken aan de tweede alinea, waarin die verplichting van de commissie nadrukkelijk wordt gereleveerd.

De commissie heeft zich van dien plicht gekweten en is tot de conclusie gekomen, dat het Kembserkanaal wel water aan den Rijn ontneemt bij Kembs, maar dat het dat zelfde water weder verderop in den Rijn terugstort, zoodat aan de bevaarbaarheid van de rivier geen afbreuk gedaan wordt.

Onder deze omstandigheden geloof ik, dat de Regeering geheel kon afgaan op het oordeel van onze zeer competente delegatie in de centrale commissie en dat Nederland zich bij het graven van het kanaal kan nederleggen.

Intusschen kan ik den geachten afgevaardigde wel verzekeren, dat het vraagstuk van de navigabiliteit van den Rijn en van de waterstanden in den Rijn een vraagstuk is, dat aanspraak maakt op de voortdurende aandacht van de Nederlandsche Regeering. Er zijn te groote belangen mede gemoeid.

De geachte afgevaardigde heeft zich intusschen begeven op een nog breeder terrein en is getreden in een beoordeeling van de artikelen in het verdrag van Versailles, welke op het huidige Rijnregime betrekking hebben. Hij heeft er op gewezen, dat, in afwijking van het vroegere regime, thans in het Rijnbeheer zijn opgenomen Staten, die niet kunnen zeggen, dat ze zijn oeverstaten.

Het is u bekend, dat tegenwoordig ook deelgenooten zijn in het Rijnregime Engeland, Italië, Zwitserland en België. Men zou ten opzichte van deze 4 Mogendheden een onderscheid kunnen maken en Zwitserland en België samenvoegen, omdat ze dichter tot den Rijn in betrekking staan dan de beide andere landen, en dan Italië en Engeland afzonderlijk nemen. Maar het feit is, dat die vier landen, die in een verwijderde betrekking staan tot den Rijn, thans in het Rijnregime zijn opgenomen geworden.

De geachte afgevaardigde had hiertegen bezwaren. Het moet hem uit vroegere Oranjeboeken niet onbekend zijn, dat daarop ook aanmerking gemaakt is geworden door de Nederlandsche Regeering, die zich afvroeg, of dat wel was de juiste weg bij de regeling van het regime van internationale rivieren. De Nederlandsche Regeering heeft zich intusschen geplaatst gevonden tegenover een toestand, waaraan zij niet kon veranderen, en in dat verband releveer ik, dat niet alleen met betrekking tot den Rijn, maar ook met betrekking tot andere internationale rivieren in de vredesverdragen regelingen zijn getroffen geworden, die bij het voor die rivieren geldend regime niet alleen oeverstaten maar ook andere Staten betrekken.

Ik breng in herinnering het Oder-regime, het Elbe-regime en het Weichsel-regime. Wanneer nu de heer van der Lande zegt: maar zou men nu op dezelfde gronden geen medezeggenschap kunnen vorderen op de Theems, de Garonne en de Gironde, dan zou ik in herinnering willen brengen, dat geen van die drie rivieren een internationale rivier is, dat wil zeggen een rivier, die door verschillende landen loopt, en dat zich dus bij die rivieren de vraag niet laat stellen. Ik vraag mij af, of de geachte spreker liever had gehad, dat Nederland zich ten slotte afzijdig had gehouden in de internationale Rijnvaartregeling en daar buiten was blijven staan dan in de toelating van vier oeverstaten te berusten? Of moest Nederland een andere politiek volgen en uit een oogpunt van internationale samen- en medewerking treden in de entente aan Nederland voorgesteld in art. 354 van het verdrag van Versailles, en van die gelegenheid gebruik maken om zich te verzekeren van een zeker aantal waarborgen, die er toe zouden kunnen bijdragen, dat de Nederlandsche rechten en belangen bij het nieuwe regime niet in de klem raakten. In overleg met den Rijnvaartcommissaris heeft de Nederlandsche Regeering die politiek gevolgd en dat heeft geleid tot het protocol van 1921, waarbij Nederland is toegetreden tot de betrokken artikelen van het verdrag van Versailles, een protocol, dat nog niet is goedgekeurd door de Staten-Generaal, om redenen die ik zal mededeelen. Ik doe dit, omdat de geachte spreker daarover een vraag tot mij heeft gericht.

Toen dat protocol was tot stand gekomen en Nederland was toegetreden onder een negental voorwaarden tot die artikelen van het verdrag van Versailles, bleek, dat er in den boezem van de Rijnvaartcommissie uiteenloopende interpretaties werden gehuldigd over de strekking en de beteekenis van art. 46 van de Rijnvaartakte. Dit is een zeer belangrijk artikel, dat handelt over de wijze, waarop rechtsgeldige resoluties van de Rijnvaartcommissie tot stand komen en over de vraag, hoe deze bindend zullen zijn.

Er waren verschillende opvattingen. De een zei: onder het nieuwe regime is een meerderheidsbesluit van de commissie voldoende om een voor allen bindend reglement te doen tot stand komen. Een andere opvatting zei, dat een besluit kon genomen worden met meerderheid van stemmen, maar de Regeeringen, die achteraf termen vonden om een dergelijk besluit niet goed te keuren, konden door een zoodanig besluit, wat hun gebied betreft, niet worden gebonden.

Nog was er een andere opvatting, die meer aanknoopingspunten vond in een vroegere practijk, volgens welke geen resolutie rechtsgeldig was, wanneer die niet door alle Regeeringen was aanvaard.

Die verscheidenheid met betrekking tot dit zeer belangrijke punt heeft de Nederlandsche Regeering aanleiding gegeven om, alvorens het protocol te doen goedkeuren door de Staten-Generaal, te treden in nieuwe onderhandelingen met de betrokken vreemde Mogendheden, ten einde te dien aanzien meer zekerheid te krijgen en te zorgen, dat in de tusschenperiode, waarin wij nu verkeeren in afwachting van de herziening van de Rijnvaartakte, in den boezem van de Rijnvaartcommissie niet zou gelden een stelsel, dat wij niet zouden kunnen aanvaarden en waarbij wij ons zouden moeten neerleggen, wanneer wij eenmaal het protocol hadden aanvaard. Eerlang zal de Staten-Generaal bereiken een aanvulling van het protocol van 1921, waaruit blijkt, dat als voorloopige regeling is aangenomen, dat besluiten door de meerderheid genomen niet zullen binden Regeeringen, die tegen die besluiten bezwaar maken. Onder die omstandigheden heeft de Regeering gemeend verdere medewerking te kunnen verleenen, en eerlang zullen de Staten-Generaal geroepen zijn niet alleen het oude protocol, maar ook het nieuwe aanvullende goed te keuren, en dan kan de aangelegenheid, die door den heer van der Lande ter sprake is gebracht en die in hooge mate de aandacht der Staten-Generaal verdient, opnieuw en opzettelijk onder de oogen worden gezien.

Prof. Anema heeft enkele opmerkingen gewijd aan het geval-Tack. Hij zal van mij niet verwachten, dat ik opnieuw in den breede, gelijk ik dat maanden geleden in de Tweede Kamer heb gedaan, bij dit geval zal stilstaan, maar ik moet toch nog een enkel woord zeggen over de drie punten van bezwaar, die hij gemoveerd heeft in het deel zijner rede, dat op dit geval betrekking heeft.

Hij vond de wijze van behandeling met het Parlement niet gelukkig. Het mag zijn, maar ik geloof niet, dat de Minister van Buitenlandsche Zaken zich in deze iets te verwijten heeft. Toen hij bij de zaak betrokken is geworden, heeft hij zijn meening onomwonden medegedeeld.

Dan heeft de geachte spreker gezegd, dat dit zijn bezwaar was tegen het Departement van Buitenlandsche Zaken, dat hij aanzag als den auctor intellectualis in deze aangelegenheid, dat dit Departement geadviseerd heeft tot een daad, die uit een administratiefrechtelijk oogpunt niet geoorloofd is. Ik heb reeds bij een vorige gelegenheid aanleiding gehad om, zonder mij te willen onttrekken aan eenige verantwoordelijkheid, die ik te dragen heb, te releveeren, dat ik mij in die vraag niet gestoken heb en ook niet had te steken. Ik heb mij alleen beziggehouden met het advies, dat ik als Minister van Buitenlandsche Zaken had uit te brengen, een advies dat, gelet op de verantwoordelijkheid, die ik te dragen had, naar mijn meening niet anders kon zijn dan het is geweest. Mijn advies was dus ook niet *ratione legis* maar *ratione personae*, in het licht van overweging van internationalen aard.

Ten derde heeft prof. Anema betoogd, dat hetgeen is gebeurd in strijd zou zijn met de Nederlandsche traditie, en ofschoon ik alleen aansprakelijk ben voor het aandeel, dat

(Minister **van Karnebeek.**)

ik zelf heb gehad in deze zaak, geloof ik wel zoover te kunnen gaan, dat ik een vraagteeken mag zetten achter deze bewering van den geachten spreker.

De Nederlandsche traditie van het asyl- en van het vreemdelingenrecht is een traditie, die ook mij zeer dierbaar is. Maar, of de onthouding van de vergunning kan worden aangemerkt als een schending van het asylrecht, of, gelijk de geachte afgevaardigde het heeft geknschetst, als oplegging van een dwangmiddel, meen ik toch te moeten betwijfelen. Wat het rechtskarakter is der vergunning, daarin zal ik thans niet treden, maar ik heb van bevoegde zijde ook wel de stelling hooren verkondigen, dat men hier te maken heeft met een gunst.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal dit geval niet verder bespreken, waar ook de geachte afgevaardigde niet dieper is getreden in de vraag, of ik mij met het oog op de buitenlandsche betrekkingen op een ander standpunt had moeten stellen.

Ik kom thans tot art. 58 der Grondwet, dat ter sprake is gebracht door den heer van Embden, die met instemming had kennis genomen van het antwoord, dat ik daarover heb gegeven in de stukken. Ik heb indertijd gelezen, hetgeen de geachte afgevaardigde daarover heeft gezegd bij de debatten over de Grondwetsherziening in deze Kamer, en kan mij dus begrijpen, dat mijn antwoord hem satisfactie heeft verschaft. Ik heb natuurlijk de formuleering, die ik heb opgenomen in de Memorie van Antwoord, met eenige zorg gekozen, omdat ik mij er wel rekenschap van gaf, dat mijn verklaring naar aanleiding van de vraag in het Voorloopig Verslag met het oog op de toekomst een zekere waarde zou hebben. Ik ben daarin dan ook niet verder gegaan dan ik met zekerheid meende te kunnen doen. Intusschen, bij nadere lezing van hetgeen ik had gesteld, is bij mij de vraag opgekomen, of ik aan hetgeen ik gezegd heb nog niet een zinsnede zou moeten toevoegen om volledig te zijn; een zinsnede, die niets te kort doet aan hetgeen ik heb gezegd, maar zonder welke omtrent het te voeren beleid nog wel eens een vraag zou kunnen rijzen. De laatste zinsnede luidt:

> „Daarbij komt, dat ook het bij de andere partijen geldende recht of de gewoonte aanleiding kunnen geven den tractaatsvorm te kiezen in gevallen, waarin deze hier te lande niet noodig zou zijn."

Achteraf heb ik gedacht, dat wij ook met het omgekeerde rekening moeten houden bij voorkomende gevallen. Daarom zou ik er aan toegevoegd beschouwd willen zien:

> „Wat dit laatste betreft, worde nog volledigheidshalve aangeteekend, dat het bij andere partijen geldende recht of de bij andere partijen geldende gewoonte omgekeerd aanleiding kan geven, den tractaatsvorm niet te gebruiken in gevallen, waarin het hier te lande wel noodig zou zijn met het oog op de parlementaire goedkeuring. In zoodanige gevallen is er echter reden om, ingevolge de vroegere practijk, verbintenissen betreffende wettelijke rechten, financieele verplichtingen, afstand van grondgebied, enz., die tot stand komen bijv. door wisseling van Nota's, toch aan de goedkeuring van de Staten-Generaal te onderwerpen."

M. a. w. ook vroeger zijn wel eens verbintenissen met andere Regeeringen, die strikt genomen den vorm van een verdrag zouden hebben moeten gehad, tot stand gekomen door wisseling van Nota's, maar dan werden met het oog op den geest der Grondwet dergelijke nota's naderhand aan de Staten-Generaal ter goedkeuring aangeboden. Men kan buiten op bezwaren bij een vreemde Mogendheid, die het onmogelijk maken den vorm van een verdrag te kiezen, maar dan werd zulk een overeenkomst constitutioneel toch als een verdrag behandeld en met die practijk wensch ik voort te gaan.

De heer **van Embden**: Ik heb niet zoo heel veel bezwaar tegen den Nota-vorm, maar ik zou dit stelsel toch niet willen beperken tot de drie gevallen van de oude Grondwet. Ik zou wenschen, dat u zich dan ook daarbij hield aan de breedere omschrijving van de Memorie van Antwoord.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Ik heb dan ook gezegd: enz., omdat de oude omschrijving te gelimiteerd was.

Mijn bedoeling is dus, dat verbintenissen b.v. in nota-vorm, die niet den verdragsvorm hebben kunnen krijgen met het oog op gebruiken of wetgeving elders, toch bij de Staten-Generaal zullen komen ter goedkeuring. Ik kan verscheidene voorbeelden van een dergelijke behandeling noemen onder vigueur van het oude artikel. De toetreding tot de Suikerconventie o.a. heeft plaats gehad in den vorm van protocollen, die naderhand door de Staten-Generaal zijn goedgekeurd. In 1903 is een regeling getroffen met Griekenland, die betrekking had op de naamlooze vennootschappen en die eigenlijk, gelet op het geldend recht, den verdragsvorm had moeten hebben. Dat kon niet, maar niettemin is toen naderhand toch de goedkeuring van de Staten-Generaal op die regeling ingeroepen. Dus, ook al zou om speciale redenen de verdragsvorm niet kunnen worden gekozen, dan zal daarom toch niet worden getornd aan het recht van de Staten-Generaal.

Mijnheer de Voorzitter! Er zou natuurlijk over artikel 58 der Grondwet nog wel het een en ander te zeggen zijn, maar de geachte spreker heeft zich beperkt in zijn beschouwingen, ik zal dus zijn voorbeeld volgen en hierop niet verder ingaan.

Ik kom thans tot het laatste punt, dat is de Nederlandsche buitenlandsche politiek in en buiten den Volkenbond, een punt, waaraan zeer interessante beschouwingen zijn gewijd geworden door eenige geachte sprekers in deze vergadering, prof. Anema, prof. van Embden en den heer Wittert van Hoogland.

Dat punt is onder te verdeelen in een aantal speciale punten: de algemeene gestie van den Volkenbond, het vraagstuk der bewapening, het probleem der minderheden en wat men kan aanduiden met de zelfstandigheidspolitiek van Nederland, d. w.z. de politiek van Nederland in de Statensamenleving. Ik wil een enkel woord aan die verschillende punten wijden.

Ik moet intusschen eerst nog een opmerking maken naar aanleiding van de vraag, door prof. Anema gesteld, die betrekking had op het verslag van het Departement van Buitenlandsche Zaken, betreffende de laatste Volkenbondsvergadering.

De geachte spreker — en prof. van Embden sloot zich bij hem aan — drong aan op spoediger verschijnen van dat verslag. Ik ben geheel met hem eens, dat daar groot belang bij is, en ik wilde zelfs, dat ik het zoo vroeg kon laten verschijnen, dat vóór de behandeling van de begrooting in de Tweede Kamer der Staten-Generaal dat verslag onder de aandacht van de leden werd gebracht. Nu heb ik den indruk, dat prof. Anema hetgeen ik hierover aanteekende in de Memorie van Antwoord, niet geheel en al heeft verstaan in den zin van mijn bedoeling. Hetgeen ik had aangeteekend was meer een verdediging van het beleid van het Departement van Buitenlandsche Zaken, dat tot dusver geen kans had gezien om de verslagen vroeger te doen verschijnen. Prof. Anema maakte de opmerking, alsof door mij een eenigszins dreigende houding werd aangenomen, alsof ik mij stelde op het standpunt: als men aandringt, krijgt men ten slotte niet meer dan een geleibriefje met de stukken als bijlagen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is allerminst mijn standpunt, want op die manier zou ik noch de Staten-Generaal, noch de Nederlandsche publieke opinie noch het Nederlandsch belang goed dienen. Wat ik moet uitbrengen is een verslag, waar men zooveel mogelijk aan heeft. Ik heb intusschen reeds gezegd, waarom het niet vroeger kon.

Echter, zelfs indien ik mij wilde beperken tot een geleibriefje met de noodige stukken, vraag ik mij af, of het nog wel tijdig zou kunnen gebeuren, omdat de stukken, die wij voor overlegging noodig hebben, ons uit Genève eerst later bereiken. Er gaat eenige tijd mee heen, eer zij aan het Departement van Buitenlandsche Zaken in genoegzame

(Minister **van Karnebeek.**)

hoeveelheid zijn aangekomen om ze te kunnen overleggen daar, waar zij behooren. Maar afgescheiden daarvan, heeft het mij verheugd, dat prof. Anema erkend heeft, dat het maken van zoo'n verslag van een Volkenbondsvergadering geen kleine zaak is, dat dat heel wat werk en studie kost. Ik ben twee keer in Genève geweest en heb daar veel meegemaakt, maar het vereischt nog heel wat studie van de zaak om de geheele materie te systematiseeren en te beschrijven en zoo op papier te brengen, dat ook niet ingewijden, zij, die niet er bij geweest zijn, den weg daarin kunnen vinden.

Ik kan intusschen den geachten spreker de verzekering geven, dat mijn Departement niet zal nalaten het volgend jaar er naar te streven, het verslag wat vroeger te doen uitkomen. Dit jaar was er een aparte reden voor de vertraging, die daarmee samenhing, dat de heeren, die daarmede waren belast, betrokken waren bij de conferentie in zake het oorlogsrecht.

Het heeft mij verheugd, dat prof. Anema dit jaar in zijn rede ten aanzien van den Volkenbond beter gestemd was dan verleden jaar. Wanneer ik zijn twee speeches naast elkaar leg, treft het mij, dat hij tot de erkenning is gekomen, dat in meer dan één opzicht er minder reden is tot teleurstelling dit jaar dan een vorig jaar.

Hij heeft in dit verband gereleveerd het werk van de mandatencommissie, het werk, dat de Volkenbond op humanitair, economisch en hygiënisch gebied heeft gedaan, en ik heb in het algemeen niet dien toon in zijn rede meenen te kunnen beluisteren, die daarin het vorige jaar was op te merken. Ik geloof, dat dat inderdaad niet zonder grond is. De heer Anema is allerminst blind voor de moeilijkheden, waarvoor, in de tegenwoordige conjunctuur, de Volkenbond zich nog geplaatst ziet. Maar anderzijds heb ik toch den indruk, dat hij tot de conclusie is gekomen, dat de Volkenbond in deze moeilijke, centrifugale tijden niet alleen in staat is geweest zich te handhaven, maar langzamerhand terrein te winnen.

Hij zag het debat, dat in den boezem van den Volkenbond had plaats gehad over het rapport van den Conseil in het licht van de tegenstelling Cecil-Balfour. De stelling Cecil: de Volkenbond alles of niets; de stelling Balfour: de Volkenbondsidee langzamerhand laten doordringen.

De heer Anema heeft zich zelf een voorstander van de meer gematigde richting — zooals die door hem genoemd werd — bekend, en ik geloof, voor zoover ik mij daarover op het oogenblik zou willen uitlaten, dat dat inderdaad de richting is, die den Volkenbond het veiligst zal brengen in de haven, waarin hij thuis hoort.

De stelling: de Volkenbond alles of niets, is natuurlijk een stelling, die men kan opwerpen, die echter een desideratum vertegenwoordigt, maar ik vraag mij af, of dat een stelling is, waarmede op het oogenblik in den Volkenbond practische politiek kan worden gedreven. Men moet niet vergeten, dat de Volkenbond is een politieke instelling van een zeer eigenaardig karakter, dat hij niet is een instelling, die een zelfstandig bestaan heeft, die leeft uit eigen kracht en macht, maar dat hij is een lichaam, waarin georganiseerd samenkomen vertegenwoordigers van meer dan 50 Regeeringen. Het is niet een diplomatieke conferentie, het is ook niet een Parlement, het is iets sui generis. Maar degenen, die er optreden, zijn daar als vertegenwoordigers van de zienswijze en de politiek hunner Regeeringen. Waren zij dat niet, dan hadden zij geen grondslag en dan zou ook de Volkenbond niet meer zijn dan een of ander — wel is waar belangrijk — congres, maar dat in de politiek van de wereld geen gezag zou hebben. Het is dus juist als vertegenwoordiging van de Regeeringen, dat het belang van den Volkenbond in het licht treedt.

Maar daaruit volgt, dat de Volkenbond ten slotte niet meer zal kunnen doen dan waartoe die Regeeringen te zamen, in die kring vereenigd, zich op een gegeven oogenblik ten aanzien van een bepaalde quaestie bereid verklaren. En wanneer men dan denkt aan den afstand, die er ligt in geest, in traditie en in ontwikkeling tusschen de verschillende Staten, die den Volkenbond vormen, dan kan men zich verklaren, dat de Volkenbond, die voorloopig misschien niet heel veel meer kan zijn dan de grootste gemeene deeler van hetgeen in de verschillende landen leeft, nog niet geheel beantwoordt aan de verwachtingen van diegenen, die ontwikkeling van de internationale verhoudingen bezien van een hoog rechts- en ethisch standpunt.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is het bezwaar van den Volkenbond, dat de idee, die daaraan ten grondslag ligt, nog niet geheel weerspiegeld wordt in het internationaal bewustzijn en in den geest, die de volkeren vervullen. Ten slotte zal de ontwikkeling, die voor den Volkenbond is weggelegd, afhangen van de verbeteringen, die in den geest van de samenstellende volkeren zal komen.

Het vraagstuk van den Volkenbond zou ik zelfs nog anders willen stellen. Die instelling en haar actie worden sterk gecritiseerd door de teleurgestelden om den Volkenbond heen, wien zij verwijten, dat hij in den wereldtoestand nog niet de gehoopte verbetering heeft kunnen brengen. Ik zou deze vraag willen stellen: zou men liever willen, dat de Volkenbond verdween? Ik zou het nog anders kunnen formuleeren. Hoe zou het er op het oogenblik in Europa uitzien, wanneer er niet na den wereldoorlog een Volkenbond in het leven was geroepen? Hoe zou het in het internationale leven op het oogenblik gesteld zijn, wanneer dat eigenaardige vereenigingspunt, dat Genève vormt, eens niet had bestaan? Wanneer die mogelijkheden, die daar in het leven zijn geroepen om de tegenstellingen te verzoenen en die nog tot nadere ontplooiing moeten komen, eens niet ter beschikking hadden gestaan van de Staten? Wanneer die gelegenheid niet had bestaan, voor de leidende en met verantwoordelijkheid bekleede Staatslieden om elkaar daar te ontmoeten, met elkaar in aanraking te komen en in onderling overleg aangelegenheden te bezien, die zij anders alleen maar op een afstand zouden kunnen behandelen?

Wanneer men den Volkenbond in het licht van die vragen beziet, dan moet men niet te lang stilstaan bij de omstandigheid, dat de Volkenbond nog niet aan alle verwachtingen heeft beantwoord. Daarom zou ik den vrienden van den Volkenbond willen verzoeken, hun critiek op die instelling en hun teleurstelling niet te luid te doen klinken, maar er liever tevreden mede te zijn, dat het aan den Vokenbond in de tegenwoordige, moeilijke conjunctuur gegeven is te bestaan, zich te handhaven en te ontwikkelen.

Drie jaar in het leven van een instelling, waarvoor geen praecedent bestaat in de wereld, is niet veel. In die drie jaar is er geen desertie geweest, ofschoon er wel vrees is geweest, dat er desertie zou komen. De Volkenbond heeft zich numeriek weten te handhaven en is zelfs gegroeid. Ik erken, dat de Volkenbond zijn volle waarde nog niet heeft, zoolang die niet universeel is.

Dat universalisme van den Volkenbond is een absolute voorwaarde voor zijn doeltreffendheid en de waarborgen, die de Volkenbond in het leven moet roepen, kunnen eigenlijk niet bestaan, wanneer dat universalisme niet bereikt is.

Maar omdat dit universalisme nog niet is bereikt, is dat een reden om aan den Volkenbond te twijfelen en het geloof daarin te verliezen?

Mijnheer de Voorzitter! Er is in den oorlog geweest een periode van gedwongen associatie van Staten. De Staten, door de politiek gegroepeerd, werden in verband gehouden onder den druk van de politieke belangen, die op het spel stonden. Toen de oorlog uit was — en dat is niet ten onrechte gezegd bij de laatste debatten in Genève — is eigenlijk ingetreden een periode van dissociatie, van ontbinding en in deze periode moest de Volkenbond ontstaan en zijn eerste schreden zetten.

Welnu, de Volkenbond is bij mijn weten de grootste vorm van internationale cohesie, dien de wereld tot nu toe gekend heeft, en ik zou zeggen, laat ieder, die gelooft in internationalen vooruitgang, ondanks teleurstelling, ondanks de moeite, die men heeft om den Volkenbond in de Statensamenleving een overwicht te bezorgen, laat ons ondanks dat alles aan dien grooten vorm van cohesie, die zoo gemakkelijk niet terugkomt, als hij vernietigd moeht worden of verdwijnen, vasthouden en niet tobben over den tijd, dien het zal kosten om de instelling tot verdere ontwikkeling te brengen.

35ste VERGADERING. — 26 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk III (Dep. van Buitenl. Zaken) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **van Karnebeek.**)

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat men de vraag, of men zich wel warm genoeg uitlaat over den Volkenbond, niet heeft te stellen.

De opmerking is hier gemaakt, dat de eerste vertegenwoordiging van Nederland in Genève zich niet warm genoeg had uitgelaten over den Volkenbond. Mijn ondervinding van menschen heeft mij geleerd, dat ik liever let op datgene wat zij doen, dan op datgene wat zij zeggen, en nu geloof ik, dat niet beweerd kan worden van de vertegenwoordiging van Nederland in den Volkenbond, wanneer men let op haar daden, dat die vertegenwoordiging te kort schiet in de behartiging van de taak, die voor haar in den Volkenbond is weggelegd. Het moge zijn, dat het Nederlandsch temperament medebrengt, dat men zich met wat meer ingetogenheid uitlaat dan degenen, die geboren en getogen zijn in zuidelijker streken, maar wanneer men het optreden, ook in de toekomst, van de Nederlandsche delegaties wil beoordeelen, dan zou ik willen zeggen, ziet naar het aandeel, dat zij hebben in het werk van den Volkenbond, ziet naar het vertrouwen, dat zij daar genieten.

En nu is men gekomen, en dat is ook het geval geweest in de Tweede Kamer, op de rede van den heer Loudon.

De geachte afgevaardigde de heer Anema heeft gezegd, dat die rede hier te lande een zekere kilte heeft te weeg gebracht. Niet in Genève. In Genève is niemand geweest, die gedacht heeft, dat uit die rede viel af te leiden, dat Nederland het eigenlijk met den Volkenbond niet zoo goed meende. Die rede was niets anders dan een reactie op de oratorische wending van Lord Robert Cecil, ,,alles of niets'' en tevens kwam die rede ook voort uit de overtuiging, dat in het vraagstuk van de reparaties niets kon worden bereikt, in of buiten den Volkenbond, wanneer niet op de Mogendheden, die voor dat vraagstuk verantwoordelijk zijn en daarbij betrokken zijn, een dringend beroep werd gedaan in naam van de geheele menschelijke samenleving, om dat vraagstuk zoo spoedig mogelijk tot oplossing te brengen.

Dat was de strekking van de rede van den heer Loudon, die zich gericht heeft tot hen, die in de eerste plaats verantwoordelijk waren, en die tot hen heeft gezegd: gij hebt die verplichting niet alleen tegenover elkaar, maar ook tegenover het overige Europa en de rest van de wereld, die lijden onder het feit, dat dat vraagstuk nog niet tot oplossing gebracht is.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou thans een oogenblik willen stilstaan bij de opmerkingen van den heer Wittert van Hoogland, die gesproken heeft over het vraagstuk van de minderheden. Deze geachte spreker heeft in een inleidend woord te kennen gegeven, dat hij dat deed niet dan na eenige aarzeling te hebben overwonnen en dat hij ten slotte courage geput had uit de aansporing, vervat in de inleiding van de onlangs uitgekomen brochure van professor Struycken, die het parlement heeft opgewekt tot belangstelling in de buitenlandsche politiek.

Nu weet ik niet, of die opwekking van professor Struycken moeten worden verstaan in den zin, waarin de geachte spreker die heeft opgevat. Ik heb meer den indruk, dat prof. Struycken opwekte tot belangstelling in de Nederlandsche buitenlandsche politiek. Ik weet niet, of hij ook bedoeld heeft op te wekken tot belangstelling in en bemoeiing met de buitenlandsche politiek van andere Staten tegenover elkaar en onderling.

Hoe dit ook zij, die geachte spreker heeft uitvoerig stilgestaan bij het vraagstuk der minoriteiten.

Hij is daarbij getreden in eenige appreciatie omtrent toestanden, feitelijkheden, beweerde toestanden en beweerde feitelijkheden, welke ik niet kan beoordeelen, bij gebrek aan de noodige gegevens en waarin ik hem niet zal volgen.

Het oogmerk intusschen van zijn betoog was te pleiten voor een andere wijze van behandelen van minderheidsquaesties, meer in concreto door het in het leven roepen van een speciale commissie in den Volkenbond, die minoriteitsquaesties in onderzoek en behandeling zou nemen, voordat de Conseil met die zaken te maken kreeg.

Ik zal over dat denkbeeld op het oogenblik geen oordeel uitspreken; het is mij nieuw en ik ben bereid het in overweging te nemen. Maar ik mag dien geachten afgevaardigde niet verhelen, dat er toch aanstonds bij mij eenige bedenkingen zijn gerezen, waarvan ik meen hem niet onkundig te mogen laten.

De quaestie der minderheden is een quaestie, welke geregeld is in zekere speciale verdragen. In het statuut van den Volkenbond vindt men dienaangaande voorschriften. Die verdragen, welke uit den oorlog zijn voortgekomen en gedeeltelijk vredesverdragen zijn, of speciale verdragen annex aan vredesverdragen — zooals dat met Polen —, bevatten een speciale procedure, welke derhalve contractueel vastligt en daarin bestaat, dat die rechten van de minderheden met het oog op religie, ras en taal gesteld worden onder de hoede van den Volkenbond, echter in dien zin, dat de Conseil alleen het orgaan zal zijn, dat op de handhaving van die bepalingen zal hebben toe te zien.

Dat is zelfs zoo geregeld, dat een klacht van een minderheid niet rechtstreeks bij den Conseil kan aangebracht worden, maar alleen door het intermediair van een lid van dien Conseil. Nu vraag ik mij af, in hoever een wijziging in de procedure kans van slagen zou hebben, wanneer daarvoor noodig was een wijziging van die verdragen. Ik persoonlijk betwijfel op dien grond of het denkbeeld aanvaard zou worden. Maar bovendien, hoe stelt de geachte afgevaardigde zich de zaak voor? De Conseil is nu de bevoegde autoriteit. Dan zou daarnaast komen te staan een aparte commissie. Vreest de geachte afgevaardigde geen conflicten? Geen verwarring van bevoegdheden? Ik zie voorloopig niet, hoe een en ander zou kunnen geregeld worden op bevredigende wijze, zonder dat nieuwe complicaties in het leven geroepen worden.

Intusschen, ik wil hiermede niet een nader debat met den geachten afgevaardigde over deze aangelegenheid uitlokken. Ik ben bereid over het denkbeeld na te denken, al moet ik er aan toevoegen, met betrekking tot het algemeene standpunt der Nederlandsche Regeering ten opzichte van deze quaestie, dat zij ten aanzien van minderheidsquaesties aanneemt een eenigszins gereserveerde houding, en wel om deze reden, dat die quaesties wortelen in verdragen, waarvoor de Nederlandsche Regeering geen verantwoordelijkheid heeft en ook niet wil hebben, en verder omdat die quaesties, schijnbaar rechtsquaesties, in wezen zijn politieke quaesties, en het in den regel zoo moeilijk is om, waar die quaesties draaien om feitelijke toestanden, zich dienaangaande een juist oordeel te vormen. Voor zoover echter vraagstukken van recht in den Volkenbond met betrekking tot deze problemen kunnen opkomen, zal Nederland zijn onder degenen, die voor het recht in beginsel zullen opkomen.

Er is over het vraagstuk der minderheden nog meer te zeggen, maar dat zal ik niet doen met het oog op het ver gevorderde uur; ik meen met deze korte opmerkingen te kunnen volstaan.

Thans het vraagstuk van de ontwapening, waaraan door de heeren van Embden en Anema opmerkingen zijn gewijd.

Ik geloof, dat beide sprekers goed gedaan hebben dit vraagstuk ter sprake te brengen, ook al is het nog niet in staat van wijzen. Het vraagstuk van de correlatie van de bewapening en de garantieverdragen is voor Nederland van buitengewoon belang, maar is van even groot belang voor den Volkenbond zelf. Nederland komt politiek te staan met dat vraagstuk op een tweesprong en voor den Volkenbond rijst de vraag of, indien deze plannen tot uitvoering mochten komen, daarmede niet zou worden gegeven een blijk van minder vertrouwen in den Volkenbond en zijn systeem, dat aan dien Volkenbond zelf afbreuk zou doen.

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund, hier een oogenblik bij stil te staan, omdat het ook mijn bedoeling is de interesse van de Nederlandsche publieke opinie voor deze vraagstukken op te wekken. Wanneer hetzij in September van dit jaar, hetzij in September van het volgende jaar Nederland met betrekking tot deze vraagstukken in Genève zich zal moeten uitspreken, dan is het noodzakelijk, dat de Nederlandsche delegatie de Nederlandsche publieke opinie achter zich weet. Want wat is het dilemma? Nederland, gaat het niet mede, zou kunnen krijgen het odium, dat het

(Minister van **Karnebeek.**)

de vermindering van bewapening in den weg staat, en, gaat het wel mee, dan wordt het wat zijn eigen politieke positie betreft een anderen koers uitgedreven, die door de Nederlandsche publieke opinie dunkt mij onder de oogen moet worden gezien.

Mijnheer de Voorzitter! Het oogenblik is nog niet gekomen om een speciale uitspraak te geven. De uitwerking van de motie, die in Genève is aangenomen geworden, de motie nl. van lord Robert Cecil, heeft eerst in Februari van dit jaar den Volkenbond bereikt en is op het oogenblik in onderzoek. De Nederlandsche Regeering is geroepen, zoo mogelijk vóór 1 Juni, blijk te geven van haar indruk met betrekking tot deze voornemens en deze problemen. De Nederlandsche Regeering zal zich aan dat verzoek niet onttrekken, maar wel mag men hopen, dat, zoo mogelijk, vóór dien tijd de Nederlandsche Regeering nog nadere gegevens zullen bereiken met betrekking tot de wijze, waarop de commission temporaire zich de eventueele uitvoering van deze denkbeelden van lord Robert Cecil, neergelegd in zijn plan, denkt.

Men kan natuurlijk nu reeds een beschouwing leveren over de motie, welke in Genève is aangenomen en welke niet verder ging dan de aanhangig-making van het denkbeeld alleen; maar waarop het aankomt, dat is de wijze van uitvoering en, wil men in zijn oordeel niet mistasten, dan is het van belang daarmede rekening te kunnen houden.

Ik ben van oordeel, dat met betrekking tot dit vraagstuk door Nederland de grootste voorzichtigheid moet worden betracht en wel om verschillende redenen, ook omdat het voor mij nog zoo zeker niet is, dat het systeem van garantieverdragen tot de door het pact geëischte vermindering van bewapening zal voeren.

De tijd laat niet toe bij de quaestie lang stil te staan en het oogenblik is daarvoor eigenlijk nog niet gekomen, maar wel mag ik in dit verband nu reeds op het volgende ter loops wijzen.

Er staan in de motie, die te Genève werd aangenomen en den grondslag vormt, een paar woorden, die van belang zijn, nl., dat die garantieverdragen zullen worden gebouwd op den grondslag van een plan préétabli, m. a. w. er zal een militair plan moeten worden gemaakt en in dat plan zal aan iedere partij bij het algemeene, regionale of partieele verdrag zijn aandeel worden toebedeeld. Iedere partij zal zich er op moeten inrichten te voorzien in den eisch, welke hem overeenkomstig zijn aandeel wordt gesteld. De vraag is ten slotte dan nog hoe en door wie contrôle zal worden uitgeoefend. Mijnheer de Voorzitter, bij mij rijst de vraag, tot welke gevolgen dit leiden kan.

Er staat in die resolutie verder nog iets anders, dat aan de aandacht van degenen, die zich met dit vraagstuk bezig hielden, tot dusver is ontgaan.

Er staat:

> ,,Cependant, dans des cas où, pour des raisons historiques, géographiques ou autres, un pays court tout particulièrement risque d'être attaqué, des mesures spéciales devront être prises pour sa défense, en exécution du plan précédent.''

D.w.z., het kan zelfs zijn, dat in de algemeene, partieele of regionale combinatie speciale verplichtingen van militairen aard zullen worden opgelegd aan die Staten, die in de nabijheid zijn van een land, dat te recht of ten onrechte vermeent aan bijzondere gevaren te zijn blootgesteld. Ook dit verdient de aandacht.

Dat zijn elementen, waarop ik thans niet verder zal ingaan, maar die in deze phase reeds verdienen niet onopgemerkt te blijven en naar mijn overtuiging het betrachten van groote voorzichtigheid dubbel rechtvaardigen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de Nederlandsche Regeering haar oordeel omtrent dit punt zal hebben gevestigd, zal zij niet nalaten daarvan naar buiten blijk te geven. De Nederlandsche Regeering heeft reeds met betrekking tot dit probleem ingewonnen het advies van de u bekende Commissie voor Volkenrechtelijke vraagstukken. Dit advies is ingekomen en ik zal dat te zijner tijd publiceeren, en ik hoop, als het zoo ver is, dat de Nederlandsche publieke opinie aan de quaestie haar aandacht zal wijden.

Ik wordt nu attent gemaakt op een verzuim, dat ik heb begaan bij het bespreken van artikel 58 van de Grondwet en waarbij ik over het hoofd heb gezien twee vragen van den heer van Embden. Hij vroeg of in verband met het standpunt, door mij ingenomen, de bekrachtiging van de conventie met Oostenrijk met betrekking tot consulaire vertegenwoordiging in de koloniën niet had moeten worden aangehouden totdat daarop de goedkeuring der Staten-Generaal kon worden gevraagd. Die conventie is geteekend 6 November en, als ik het wel heb, geratificeerd 9 December. Nu zal de heer van Embden zeggen: hadt gij niet tot de afkondiging van de Grondwet kunnen wachten? Dit had wel kunnen gebeuren, maar dan moest ook de andere partij zoo lang wachten. Was het een conventie geweest, die ook onder het oude regime aan de goedkeuring van de Staten-Generaal onderworpen was geweest, dan was er meer voor te zeggen geweest die ratificatie aan te houden, maar dat is niet het geval. Die consulaire conventies hebben tot nog toe nooit den loop gehad door het Parlement. Zij zijn geteekend en geratificeerd, maar werden niet aan het Parlement ter goedkeuring onderworpen, en ik geloof ook niet, dat dit noodig was, omdat het de vraag is of er wettelijke rechten in voorkomen of financieele verplichtingen. Afstand van grondgebied zeker niet. Onder deze omstandigheden heb ik vrijheid gevonden om vóór de afkondiging van de Grondwetsherziening reeds de ratificatie te bevorderen.

Wat betreft de telefoonovereenkomsten met Engeland, dit is een regeling, tot stand gekomen tusschen twee directies. Het heeft, als ik mij herinner, een punt van onderzoek uitgemaakt of niettemin ook die overeenkomst had moeten worden toegezonden aan de Staten-Generaal ter goedkeuring.

Als ik mij wel herinner, was de indruk aan het Departement van Buitenlandsche Zaken, dat dat niet noodig was met het oog op de bepalingen van de wet. Hierbij heeft niet voorgezeten een streven om af te wijken van het standpunt, dat door mij in de Memorie van Antwoord is uiteengezet geworden. Ik ben echter gaarne bereid, dit punt, dat thans alleen academische waarde heeft, nog nader na te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot de zelfstandigheidspolitiek, de politiek van Nederland te midden van andere landen. Prof. Anema heeft de strekking van mijn betoog volkomen juist begrepen: door mij werd niet ingeluid een nieuwe politiek, maar door mij werd gezocht naar een juiste benaming van de politiek, die voor Nederland was weggelegd. Heb ik dien geachten afgevaardigde wel begrepen dan was het de bedoeling van zijn rede de vraag te stellen of die zelfstandigheidsgedachte de Nederlandsche politiek zou kunnen brengen in een toestand van isolement, en of Nederland daardoor zou kunnen worden afgehouden van de vervulling van een taak, die voor Nederland meer eigenaardig is weggelegd geworden, nl. van medewerking aan den uitbouw van de rechtskundige ordening in de Statensamenleving en van het doen gelden door die rechtskundige ordening van invloed op de machtsverhoudingen in de wereld en op de machtspolitiek der Staten. Ik heb in de Memorie van Antwoord doen uitkomen, dat dat begrip van onze politiek allerminst behoeft te leiden tot isolement. Dat begrip brengt mede, dat Nederland zich zelf zij; dat Nederland in zijn optreden in de Statensamenleving sta op eigen beenen en niet leune naar rechts of naar links. Ik heb uiteengezet, dat het voor Nederland daarom van zooveel belang is om die politiek te volgen, wijl het daardoor deelachtig kan worden een vertrouwenspositie, die het in staat stelt om zich op het gebied van de rechtskundige ontwikkeling des te beter te doen gelden. Het moet zoo worden, dat iedere Regeering wete en er van overtuigd zij, dat, wanneer men met Nederland te maken heeft, men met Nederland alleen heeft te doen, dat men bij Nederland kan komen met een exposé van overwegingen zonder voorbehoud te maken, met het oog op de mogelijkheid dat Nederland in de politieke belangensfeer van anderen is opgenomen.

Ik geloof, dat Nederland zich langzamerhand die positie

(Minister van Karnebeek.)

heeft weten te verwerven. Hetgeen Nederland ten deel gevallen is op het gebied der rechtskundige ordening in de Statensamenleving is niet onbelangrijk geweest. Nederland is op het oogenblik de plaats, waar zeer belangrijke rechtsinstituten zijn gevestigd geworden en het treft, dat, wanneer in of buiten den Volkenbond commissies in het leven worden geroepen of maatregelen worden genomen, die op het gebied van de rechtskundige ordening der Staten-samenleving van belang zijn, men gaarne zijn toevlucht neemt tot iemand uit Nederland, omdat men wel weet, dat de medewerking van Nederland is een onbevangene. Een isolement is geheel vreemd aan het begrip, dat ik mij gevormd heb van de door Nederland te volgen politiek. Het heeft mij zelfs verwonderd, dat de gedachte aan een isolement in verband met die zelfstandigheidspolitiek kon opkomen. Ik zelf, die bij die politiek nauw betrokken ben, die haar als het ware dagelijks heb uit te oefenen, heb nooit het gevoel gehad van eenig isolement, en ik zou dien geachten spreker dan ook wel willen verzoeken om die gedachte ter zijde te stellen. Er is geen verschijnsel, dat zorg daarvoor zou rechtvaardigen.

De geachte spreker heeft in dit verband verkeer met andere Mogendheden van min of meer gelijken geest ter sprake gebracht en hij heeft daarbij aangestipt de reis van H. M. de Koningin naar de Skandinavische landen. Heb ik zijn rede wel begrepen, dan was hij zelfs van meening, dat die reis dienstbaar was gemaakt aan het leggen van grondslagen voor een nauwere samenwerking. Mijnheer de Voorzitter! Die samenwerking was er reeds, zij lag in den aard der zaak; zij vloeide reeds voort uit de positie, waarin sommige Staten tijdens den wereldoorlog zich hebben bevonden; zij vloeide voort uit het feit, dat zekere Staten verschillende problemen op dezelfde wijze bezien; zij vloeide voort uit het feit, dat in het internationale leven sommige Staten dezelfde begrippen, dezelfde manier van handelen, dezelfde beweging hebben. Maar, het zou natuurlijk te ver gaan, wanneer dit houden van contact zou leiden tot een associatie of tot het aanleggen van banden, waardoor onze vrijheid een beperking zou ondergaan. Dat was ook zeker niet de bedoeling van den geachten spreker en dat is ook niet de bedoeling geweest van het Nederlandsche politieke beleid, maar ieder overleg met gelijkgezinden wordt door de Nederlandsche Regeering gaarne aanvaard, en de Nederlandsche Regeering heeft dikwijls met voldoening kunnen constateeren, dat dat nuttig was, in en buiten den Volkenbond.

Ten slotte nog dit met betrekking tot die zelfstandigheidspolitiek. Ik heb mij afgevraagd, of prof. Anema niet een zekeren sprong deed, toen hij het verlangen uitsprak, dat de deelneming van Nederland aan den uitbouw van de rechtskundige ordening in de Statensamenleving er toe zou leiden, dat Nederland op de machtspolitiek invloed ging uitoefenen alleen of in vereeniging met andere Staten. Hier raakt men aan een zeer moeilijke zijde van het vraagstuk.

Mijnheer de Voorzitter! Wij leven in een eigenaardigen tijd, in een tijd waarin niet alleen in de samenleving van de Staten, maar ook in de maatschappij zelf de kracht, de macht, de factor is, waarmede het meest wordt rekening gehouden. Het heeft mij wel eens getroffen, alsof tegenwoordig in het algemeen voor het recht minder gevoeld wordt en alsof men ook in het zuiver staatkundige meer vraagt naar de macht, die een maatschappelijk element kan uitoefenen dan naar het recht, dat zou moeten gelden.

Dat verschijnsel, dat in de Staten zelf te onderkennen is, doet zich ook voor in de Statensamenleving; vooral tegenwoordig. En dat is niet zoo onbegrijpelijk, wanneer men let op den toestand, waarin de oorlog en ook de vredesverdragen de wereld achtergelaten hebben. Het recht treft het niet in den tegenwoordigen wereldtoestand! Het zal een zeer moeilijke taak zijn, om door uitbreiding, verdieping van de zedelijke en rechtskundige ordeningen op internationaal gebied te komen tot het opwerpen van een bolwerk tegenover machtspolitiek. De Volkenbond is een poging daartoe. Toen men den Volkenbond in het leven riep, stelde men zich althans in zekere kringen voor, dat de oorlog zou worden gevolgd door een soort ethisch réveil, waarin de Volkenbond zou passen. Dat réveil is uitgebleven en dat heeft de

(Minister van Karnebeek c. a.)

positie van den Volkenbond moeilijk gemaakt. Dat wil daarom niet zeggen, dat niet Nederland het mogelijke moet doen om tot dien verderen uitbouw te geraken, maar ik ga niet zoover van met dien geachten afgevaardigde te verwachten, dat men daarin aanstonds zal kunnen slagen in dien zin, dat men dat bolwerk tegenover de machtspolitiek met succes zal kunnen opwerpen. In geen geval evenwel zou ik er toe willen medewerken, dat door het treden, uit een meer in het bijzonder voor Nederland weggelegde taak, op het gebied van de algemeene internationale politiek, Nederland in moeilijkheden zou worden medegesleept, welke het zich zelf had kunnen besparen. Ik bedoel daarmede dit: en ik herinner mij in dit verband een opmerking van den heer Verkouteren, dat Nederland zou moeten opkomen voor alle mogelijke klachten, die op het oogenblik in de wereld zouden kunnen worden gehoord. Neen, daarmede zal Nederland voorzichtig, zeer voorzichtig moeten zijn. Men moet ook in het internationale niet verder willen springen dan zijn polsstok reikt en Nederland moet ter wille van zijn positie in de Statensamenleving blijk geven van een verstandig beleid, wil het het vertrouwen houden, dat tot nog toe Nederland ten deel is gevallen.

Ik heb thans, zie ik, nog één punt waarbij ik volledigheidshalve een oogenblik moge stilstaan, nl. de vraag van den heer van Embden, die sprak over de Nederlandsche consulaire vertegenwoordiging in het buitenland, en die zich bezorgd maakte over het antwoord, dat in de Memorie van Antwoord is gegeven. Ik geloof, dat hij de bedoeling van dat antwoord niet heelemaal goed heeft begrepen. Ik zie geenszins het belang over het hoofd van het hebben, zoo mogelijk, van Nederlandsche agenten in het buitenland, ook waar het betreft honoraire plaatsen. Maar het is niet heel gemakkelijk, om altijd aan dien eisch te voldoen. Wij hebben te voorzien in, als ik wel heb, ongeveer 4 à 500 agentschappen in het buitenland, en daarbij zijn plaatsen, waar geen Nederlanders wonen, of, indien zij er wonen, waar zij niet altijd de positie hebben, die zij voor de functie moeten hebben. Maar als ze er zijn, dit geef ik toe, moet men zien ze te krijgen. Ik zou echter niet zoover willen gaan, dat dientengevolge plotseling een eind moet worden gemaakt aan de vertegenwoordiging van Nederland door vreemdelingen, die deze, de Nederlandsche belangen goed hebben gediend. Dat was de beteekenis van de zinsnede in de Memorie van Antwoord, waarop de heer van Embden heeft gewezen.

> „Blijken moeilijkheden ter zake te rijzen ten aanzien van reeds in functie zijnde personen, dan wordt tot hun vervanging overgegaan of worden in hun plaats waarnemers aangesteld, ten opzichte van wie die moeilijkheden niet bestaan."

Dus de goede vreemdelingen worden aangehouden, maar zoodra mocht blijken, dat wij met hen eenig risico loopen, wordt dadelijk overwogen, of wij voor hen niet een ander in de plaats moeten stellen. Ik geloof, dat, aldus begrepen, ook de heer van Embden daartegen geen bezwaar zal hebben.

De heer **Wittert van Hoogland**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet in een uitvoerige gedachtenwisseling treden met den Minister over de quaestie van de minderheden, maar ik zal er toch een kort woord over moeten zeggen, ten einde te voorkomen, dat door onduidelijkheden een misverstand zou ontstaan, en dat mijn standpunt verkeerd zou worden begrepen.

De Minister heeft gezegd, dat hij vermoedde, dat ik de meening, die professor Struycken naar voren heeft gebracht in zijn bekende brochure, niet goed had geïnterpreteerd. Hij dacht, dat ik daaruit had afgeleid, dat het op den weg van Nederland zou liggen zich te bemoeien met de politiek van andere landen.

Niets is verder af van mijn bedoeling dan dat, en dat blijkt ook duidelijk uit de rede, die ik heb uitgesproken. Mijn bedoeling is deze, er op te wijzen, dat ons land als lid van den Volkenbond, aan welken Bond een bepaalde taak is opgedragen ten aanzien van de minderheidsverdragen, zich wel degelijk met de contrôle op de uitvoering dier minderheids-

(Wittert van Hoogland.)

verdragen heeft te bemoeien. Het was mijn bedoeling, dat Nederland als lid van den Volkenbond zou medewerken aan verbetering van de procedure in zake quaesties, die ontstaan uit de minderheidsverdragen. Zulks is in geen enkel opzicht zich bemoeien met de buitenlandsche politiek van een ander land, maar betreft uitsluitend de buitenlandsche politiek van Nederland. Daarom heb ik aangehaald de woorden van den Staatsraad Struycken, omdat het houden van een dergelijk betoog geheel strookt met de door hem uitgesproken wenschelijkheid. Inderdaad ligt zulks op den weg van de leden van de Parlementen, ook in Nederland.

De Minister vreest voorts, dat het noodig zal zijn de minderheidsverdragen, dat zijn vredesverdragen en andere minderheidsverdragen, die aan de vredesverdragen verbonden zijn, te herzien, om te komen tot uitvoering van het denkbeeld, dat ik naar voren heb gebracht.

Ik meen, dat zulks niet noodig is. Daarom verheug ik er mij over, dat de Minister reeds heeft toegezegd, dat hij het denkbeeld overwegen wil, omdat ik overtuigd ben, dat die nadere overweging hem ook duidelijk zal maken, dat wijziging van die verdragen niet noodig is.

Die verdragen toch houden wel is waar de bepaling in, dat slechts een lid van den Conseil bevoegd is een procedure bij het Internationaal Gerechtshof aanhangig te maken. Ik wees daar reeds op, maar zij houden niet in wat aan die procedure voorafgaat. En daarin zit juist de moeilijkheid. Die voorafgaande procedure, de wijze van aanhangig maken van een zaak, wilde ik verbeteren.

De Minister meent nu, dat mijn voorstel zou bedoelen, dat naast den Conseil een commissie zou worden ingesteld, waardoor conflicten zouden kunnen ontstaan.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat is mijn bedoeling niet. Maar wèl, dat die commissie zal worden ingesteld door den Conseil, met het doel, aan den Conseil conclusies voor te leggen.

Wanneer de Minister dit denkbeeld wil overwegen, zal hij zien, dat daarvoor de verdragen niet behoeven te worden gewijzigd. De Conseil heeft immers toch de bevoegdheid om een commissie in te stellen, ten einde hem voor te lichten. Waarom wil ik dan die commissie? Omdat op het oogenblik de procedure zoo stroef werkt, dat de minderheden geen weg hebben kunnen vinden om zich tot den Conseil te wenden. Dat is o. a. ook gebleken uit een uitlating in het verslag van den Volkenbond, dat er geen klachten waren ingediend, terwijl toch bekend is, dat er boekdeelen te vullen zijn met zeer ernstige klachten over opzettelijke schending der minderheidsverdragen.

En nu meen ik, dat, wanneer de Conseil zou instellen een vaste, permanente commissie, speciaal belast met het onderzoek naar de gegrondheid van klachten over verkrachting van de rechten der minderheden, een commissie dus, werkende onder den Conseil, niet er naast, als voorbereiding van een eventueele procedure, dat dan die minderheden den weg aangewezen zouden zien, waarlangs zij door middel van die commissie den Conseil zouden kunnen bereiken.

Die instelling zou tevens voor den Conseil een groot voordeel zijn, omdat deze dan voor zich zou krijgen adviezen, die reeds een zekeren vorm hadden aangenomen, na ingesteld grondig onderzoek, terwijl de Conseil thans zelf zich moet oriënteeren omtrent de al of niet gegrondheid der ingekomen klachten.

Ik wil dus dit denkbeeld nogmaals bij den Minister ter overweging aanbevelen en zeg hem dank voor zijn reeds gedane voorloopige toezegging, dat hij dat doen zal.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een heel kort woord tot den

(Wittert van Hoogland e. a.)

heer Verkouteren. Ik zeg hem dank voor den mij verleenden steun, maar in één opzicht schijnt hij ietwat verder te willen gaan dan ik. Voorts heb ik niet goed begrepen, of hij op een zeker oogenblik niet een pleidooi gevoerd heeft voor mijn denkbeeld, terwijl hij eigenlijk het omgekeerde bedoelde.

Hij ging verder dan ik, toen hij scheen aan te bevelen, dat Nederland zoude moeten zijn een klachtenbus voor diegenen, die klachten hebben, maar dat was mijn bedoeling allerminst. Immers, dan zou Nederland zich bemoeien met de interne aangelegenheden van andere Staten. Mijn betoog betrof slechts de wijze van uitvoering van bepaalde tractaten en de plichten, die Nederland daarbij op zich genomen heeft.

Dat is dus geheel iets anders dan een klachtenbus te zijn. Wanneer ik een poging wil doen om in den Volkenbond een permanente commissie te krijgen, dan wensch ik mij geenszins te bemoeien met de inwendige politiek van de bij dien Bond aangesloten landen, doch alleen te zorgen, dat aan de minderheden een goede procedure gewaarborgd wordt en te verkrijgen, dat de minderheden weten, dat zij zich tot die permanente commissie kunnen wenden in den Volkenbond.

Thans mijn tweede opmerking.

De heer Verkouteren zegt, dat de Hongaren indertijd de Kroaten hebben onderdrukt. Dat is eerstens geen argument tegen mijn denkbeeld, want indien het juist is, dat de Hongaren indertijd verkeerd hebben gehandeld, dan is dat toch geen reden om thans de minderheden te laten onderdrukken. Daarenboven betreft het thans schending van de bepalingen van de opzettelijk met het doel om de minderheden te beschermen in het leven geroepen tractaten.

Maar de heer Verkouteren heeft ook gevraagd: waarom is indertijd niet zoo opgetreden voor de Armeniërs, die cultureel toch ook hooger stonden dan de Turken? En zelfs zeide hij: ik kan mij heel goed indenken, dat er minderheden zijn, die zelfs over een meerderheid den baas mogen spelen, wanneer die minderheden maar cultureel hooger staan.

Mijnheer de Voorzitter! Maar dit is toch een pleidooi *a fortiori* voor mijn denkbeeld. Ik kom juist op voor de cultureel hooger staande volkeren, voor de Hongaren, die hooger staan dan de Roemenen, en wanneer nu de heer Verkouteren zelfs in zoo'n geval de minderheden de baas over meerderheden wil laten zijn, dan wil hij ze toch zeker beschermen tegen onderdrukking door de meerderheid.

Ik kan mij dan ook zeer goed indenken in den gedachtengang van den heer Verkouteren. En met hem vind ik het daarom juist zoo grievend, dat een cultureel hooger staand volk door een cultureel lager staand volk wordt onderdrukt.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb blijkbaar inderdaad de bedoeling van den heer Wittert van Hoogland niet precies begrepen.

Het is er hem om te doen een commissie uit den Conseil te doen benoemen. Ik zou echter zijn aandacht gaarne willen vestigen op een besluit van den Conseil van den 25sten October 1920, waarbij een commissie uit den Conseil is benoemd. Drie leden uit den Conseil vormen met behulp van het secretariaat van den Volkenbond een bureau. Dat is het meest aangewezen bureau voor het onderzoek van minderheidsklachten.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

36ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 27 APRIL 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. missives van den directeur van het Kabinet der Koningin; 3°. een missive, ten geleide van het rapport der Vlootwet-commissie; 4°. een verzoekschrift. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Nog ingekomen een schrijven en later een telegram van den voorzitter. — Behandeling en aanneming van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1923 en van onderscheidene ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over ontwerpen van wet. — Uiteengaan der Kamer tot Dinsdag 1 Mei, des namiddags te 2 uur.

Waarnemend Voorzitter: de heer **van der Does de Willebois.**

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 37 leden, te weten: de heeren van der Hoeven, van Lansschot, Croles, W. Fransen, de Vos van Steenwijk, L. de Vries, Sijtsma, Janssen, d'Aumale van Hardenbroek, de Vlugt, de Waal Malefijt, Slotemaker de Bruïne, Heerkens Thijssen, van Loon, van der Maesen de Sombreff, Steger, Anema, Blomjous, van Basten Batenburg, Gilissen, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Schönfeld, Verkouteren, Briët, Beelaerts van Blokland, Douwes, van Embden, de Veer, de Gijselaar, Wittert van Hoogland, Mendels, Idenburg, van der Lande, Slingenberg, Haazevoet en S. de Vries,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Oorlog en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van de heeren Diepenhorst en van Wassenaar van Catwijck, beiden wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. elf missives van den directeur van het Kabinet der Koningin, houdende mededeeling van de bekrachtiging door H. M. de Koningin van 21 ontwerpen van wet, door de Eerste Kamer aangenomen in haar vergadering van 28 December 1922.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

(Voorzitter e. a.)

3°. een missive van het Departement van Marine, ten geleide van het rapport der Vlootcommissie 1923.

De missive wordt voor kennisgeving aangenomen; het rapport zal worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

4°. een verzoekschrift van het bestuur der Nederlandsche Greyhound-club, betreffende het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht.

Dit adres zal worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet nos. 412 en 420 de heeren: de Veer, Janssen, Schönfeld, Wittert van Hoogland en van Loon.

De **Voorzitter:** Ik deel verder mede, dat aan de agenda zullen worden toegevoegd de volgende ontwerpen van wet:

Wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering (230);

Vaststelling van de begrooting van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (263);

Toekenning van bevoegdheid tot het verleenen van een toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922 voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, enz. (246);

Wijziging der Radenwet (293);

Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382),

omtrent welk laatste ontwerp van wet de Memorie van Antwoord zooeven is ingekomen,

en, na afdoening van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting voor 1923, de ontwerpen van wet:

Uitbreiding van het grondgebied der gemeente 's Gravenhage door toevoeging van de gemeente Loosduinen (412), en

Vereeniging van de gemeenten Stad-Ommen en Ambt-Ommen (420).

Voorts kan ik aan de Vergadering mededeelen, dat is ingekomen een eigenhandig schrijven van onzen Voorzitter, inhoudende, dat zijn herstel voortgang blijft houden en zijn toestand dagelijks verbetert, zoodat hij zich vleit met de hoop, in de tweede helft van Mei weder te zullen kunnen optreden als Voorzitter van deze Vergadering.

Ik denk, dat de Vergadering dit bericht met ingenomenheid zal vernomen hebben, en ik stel voor, om vanwege deze Vergadering een telegram van gelukwensch aan onzen Voorzitter te zenden.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Pothuis—Smit:** Mijnheer de Voorzitter! Bij deze behandeling van hoofdstuk VIII der Staatsbegrooting zou ik eerst enkele speciale punten willen bespreken om dan te besluiten met een algemeen woord.

Eerst zou ik een heel enkel woord willen zeggen over een bijzondere zaak, die eergisteren in de Tweede Kamer ter sprake is geweest en die natuurlijk in de stukken van deze Kamer niet is behandeld. Het betreft de menschen, die in

(Pothuis-Smit.)

den mobilisatietijd gezond in dienst zijn gegaan, maar in dien dienst een of ander lichaamsgebrek hebben gekregen. Dat is een zaak, die al meermalen aan de orde is geweest en o. a. besproken door de heeren Staalman en K. ter Laan, leden van de Tweede Kamer. Het blijkt echter, dat er nog geen bevredigende hulp aan die menschen is verstrekt. Eergisteren nu heeft de heer K. ter Laan in de Tweede Kamer een motie ingediend, die als volgt luidt:

,,De Kamer, van oordeel, dat een wettelijke steunregeling dient tot stand te komen voor de dienstplichtigen, die tijdens of ten gevolge van de mobilisatie blijvend invalide zijn geworden, noodigt de Regeering uit een desbetreffend ontwerp in te dienen, en gaat over tot de orde van den dag.''

De heer K. ter Laan heeft er bij gezegd geen initiatiefvoorstel te zullen indienen, omdat hij niet over de noodige gegevens beschikt. Ik zou den wensch willen uitspreken, dat deze motie door de Tweede Kamer zal worden aangenomen, zoodat het onrecht, dat aan die menschen is geschied, wordt goedgemaakt.

Vervolgens zou ik iets willen zeggen over het Rijkskleedingmagazijn te Amsterdam. In het Voorloopig Verslag van deze Kamer zijn daarover klachten geuit; die klachten zijn niet van mij, maar ik heb ze gelezen en mij daarna op de hoogte gesteld.

De klachten betroffen o. a. de opberging en bewaring van kleeding- en uitrustingstukken in Zeist en verder nog het inkoopen van linnen, het gebruik van schoenen en dergelijke meer. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord daarop geantwoord, dat de meeste van die klachten niet juist waren. Wat de gasmaskers betreft en het linnen, is mij dat ook gebleken, en wat de gebruikte schoenen betreft, daaraan was niet veel te doen, omdat die werkelijk onbruikbaar waren geworden en niet meer gegeven konden worden aan andere soldaten, voor wie ze niet bestemd waren. Met de opberging en bewaring van kleeding- en uitrustingstukken in Zeist echter is het een ander geval. Dat zijn nl. de kleeding- en uitrustingstukken van na den mobilisatietijd. De Minister erkent ook in de Memorie van Antwoord, dat die zaak niet in orde is; hij verwijst daarin naar de Memorie van Antwoord van het wetsontwerp tot wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1921, waarin wordt medegedeeld, dat men in December 1920 bezig was met het ontpakken van 35 barakken, die gevuld waren met kleeding- en uitrustingstukken. Zooals daar nog bij staat, betrof het ingeleverde stukken van 200 000 man. Er was lekkage in twee van die 35 barakken, maar behalve dat, staat er nog in dat stuk, dat het niet bekend was, dat die goederen in dat algemeen kleedingmagazijn te Zeist niet goed waren verzorgd en daar konden bederven. En dan wordt er verwezen naar een uitdrukking in een Voorloopig Verslag van 1922, waarin waardeering werd uitgesproken over de doelmatige wijze, waarop de goederen te Zeist werden verzorgd. Maar in de Memorie van Antwoord van deze begrooting moet de Minister toegeven, dat het toch wel een beetje anders is geweest. Er staat:

,,Eerst thans is het ondergeteekende uit een rapport van den Directeur der Centrale Magazijnen van militaire kleeding en uitrusting bekend geworden, dat bij de algeheele ontruiming van vorenbedoelde magazijn, waarmede in Mei 1922 een aanvang is gemaakt, gebleken is, dat de aldaar nog aanwezige gedragen kleeding door vocht en mot schade heeft beloopen.''

Ik geloof, dat op dat ,,eerst thans'' wel iets valt af te dingen. Te Zeist waren niet 35, maar 60 loodsen met kleeding- en uitrustingstukken, en voor zoover mijn inlichtingen gaan — ik meen die te hebben uit de beste bron, welke men in dit opzicht kan krijgen — waren die vol van die uitrustingstukken, welke zouden bederven, wanneer zij niet spoedig werden ontpakt en op doelmatige en oordeelkundige wijze werden behandeld. Dat was bekend aan den directeur van het centraal kleedingmagazijn, die meende daarvoor noodig te hebben een betrekkelijk flink aantal menschen. Die verantwoordelijke leider vroeg een zestigtal menschen aan en niettegenstaande verschillende verzoeken en geargumenteerde verzoeken heeft het Departement hem een twaalftal, hoogstens een tijdje veertien of zestien, mannen gegeven. Ieder begrijpt, dat gedragen kleedingstukken, die in zoo groote hoeveelheden zijn opgepakt, spoedig aan bederf door vocht en mot onderhevig zijn. Er is veel bedorven, ondanks dat er tegen was gewaarschuwd. Het is, dunkt mij, een verkeerde zuinigheid geweest; er is een groot verlies aan waarde geleden, terwijl die kleedingstukken voor betere doeleinden hadden kunnen dienen.

Misschien is het niet aan dezen Minister te wijten, dat die hulp is geweigerd, maar de geleden schade is de schuld van het Departement zelf. Het lijkt mij een volkomen verkeerd toegepaste zuinigheid, welke op groote verkwisting is neergekomen. Ik zal gaarne van den Minister willen vernemen, waarom aan dien verantwoordelijken leider de noodige hulp is geweigerd.

Een ander onderwerp betreft het wetsontwerp n°. 77 op de dienstweigering. Ik had willen vragen naar de Memorie van Antwoord op dit wetsontwerp en ik had van dat voornemen den Minister in kennis gesteld. Het Voorloopig Verslag was in Maart 1922, dus meer dan een jaar geleden, verschenen, maar juist nu, heel kort geleden, is de Memorie van Antwoord gekomen. Ik had den Minister gevraagd er over te mogen spreken en nu wil ik, Mijnheer de Voorzitter, met uw goedvinden toch de opmerkingen, welke ik voornemens was te maken, even te berde brengen. Ik zal den inhoud van die Memorie, welke niet aan de orde is, niet bespreken, maar toch wil ik zeggen, dat ik een spoedige behandeling van dit wetsontwerp zeer gewenscht zou achten. Het is eenvoudig het in overeenstemming brengen van de wet met de Grondwet, welke in art. 183 zegt, dat bij de wet de voorwaarden worden genoemd, waarop wegens ernstige gewetensbezwaren vrijstelling van den krijgsdienst wordt verleend.

En nu hoop ik niet, dat er zulk een lange tijd zal verloopen tusschen de Memorie van Antwoord en de behandeling als er nu verloopen is tusschen het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord, want dan krijgt men een gevoel, dat het wordt weggeschoven, en dat zou ik betreuren. Ik ben het met de strekking van dat ontwerp volkomen eens. Het zal misschien maar weinigen gelden, maar het komt mij voor, dat ook die weinigen recht hebben op gewetensvrijheid. Er zijn mij jongelieden bekend, die, sommige om godsdienstige en andere om ethische bezwaren, meenen, dat, wanneer zij actief dienst nemen, zij hun geheele leven zouden bederven en die ook met liefde in een of ander Staatsbedrijf zullen werken, zij het ook langer, als het bedrijf maar niets met het militarisme te maken heeft, b.v. een bedrijf annex aan Waterstaat of het boschbedrijf, naar mate van hun geschiktheid.

Nu zou ik den Minister nog willen vragen of hij kan mededeelen, hoeveel van zulke principiëele dienstweigeraars er ongeveer bij elke lichting voorkomen. En dan zou ik nog een vraag willen doen over een deel van de Memorie van Antwoord en ik meen de vrijheid te mogen nemen om dat te doen, omdat het hier gaat over een maatregel zoolang de wet er nog niet is.

De Minister schrijft bij § 6, dat de Regeering niet bevoegd is om de dienstweigeraars, die zich thans in arrest bevinden, in vrijheid te doen stellen, maar dat aan de dienstplichtigen, die meenen onder de bepalingen van het ontwerp te zullen vallen, uitstel van eerste oefening wordt verleend op hun verzoek.

Nu zou ik, wat het tweede gedeelte betreft, willen vragen of dat ook geldt voor de jongelieden, die dit jaar onder de loting vallen en die gegronde bezwaren hebben. En wat het eerste gedeelte betreft, ik begrijp dat, maar zou toch willen vragen of het niet mogelijk is die jongelieden naar aanleiding van dit ontwerp eenigszins anders te behandelen, zoodat zij niet meer zoo worden aangemerkt als misdadigers. Ik zou gaarne hieromtrent eenige inlichtingen krijgen.

(Pothuis-Smit.)

Dan zou ik iets willen zeggen over een in het Voorloopig Verslag gedane vraag, van mij afkomstig, nl. of het waar is, dat de voormalige Duitsche eerste-luitenant Kurt Vogel, die betrokken is geweest bij den moord op Rosa Luxemburg, in Nederlandschen dienst is geweest. Te gelijk, dat ik die vraag heb gesteld in Januari bij de behandeling van deze begrooting in de afdeelingen, heeft mijn partijgenoot Hugenholtz omtrent dat zelfde onderwerp een vraag gedaan. Ik had de zaak vernomen uit een stukje in *Het Vaderland*, waarin was medegedeeld, dat Kurt Vogel, in opdracht van de Nederlandsche Regeering,photographische opnamen heeft gemaakt. 9 Januari heeft de heer Hugenholtz die vraag gedaan en op 29 Maart heeft de Minister geantwoord. Het heeft dus geruimen tijd gekost, eer de Regeering met zekerheid kon zeggen of het werkelijk die mijnheer Kurt Vogel was en dat bleek dus niet gemakkelijk na te gaan. Intusschen is dan toch antwoord op die vraag gegeven.

Uit dat antwoord blijkt, dat Duitsche vliegers in dienst van de Nederlandsche Regeering zijn geweest door middel van een commissie, bestaande uit den sous-chef der afdeeling hydrographie van het Departement van Marine, den souschef van den topographischen dienst in Nederlandsch-Indië en den directeur van de Topographische Inrichting hier te lande. Die commissie heeft luchtphoto's laten maken en proeven laten nemen om kuststrooken in kaart te brengen. Met twee maatschappijen was een overeenkomst gesloten: een Nederlandsche en een Duitsche; de Nederlandsche had tot leider een gewezen majoor van het Duitsche leger, mijnheer Diemer, die het nemen der photo's opdroeg aan een gewezen Duitsche luitenant, die zich toen Ingen noemde. De Duitsche maatschappij had ook Duitschers aangenomen; dezen worden hier genoemd: Gurtler en Rijssel.

Men weet natuurlijk niet of die heeren werkelijk zoo heeten. Bij het einde van de proeven bleek, dat Ingen was Kurt Vogel. Tijdens de proeven schijnen de andere deelnemers dat al geweten te hebben, maar der Regeering is dat pas later ter oore gekomen.

Het verdere gedeelte van het antwoord op de vragen van den heer Hugenholtz vind ik niet heel duidelijk. Er wordt eerst aangehaald een antwoord, dat is gegeven door den Minister van Buitenlandsche Zaken op vragen van de heeren van Ravesteijn en Troelstra in den zomer van 1919, dus voordat die proefnemingen geschieden en die photo's gemaakt werden. De Minister Ruys de Beerenbrouck heeft toen gezegd:

> „Blijkens van den Rijksvreemdelingendienst ontvangen rapport heeft zich op 4 Juni 1919 aldaar aangemeld een persoon, opgevende te zijn de Duitsche „Ober" leutnant Kurt Vogel, welke in het bezit was van een geviseerd paspoort, op hetwelk hij beweerde hier te lande te zijn binnengekomen, staande ten name van zekeren Kurt Velsen.
>
> Waar, indien die opgaven juist waren, bedoelde Vogel van ten name van een ander staande papieren had gebruik gemaakt, is hij geïnterneerd.
>
> Hierbij zij nog opgemerkt, dat indertijd tot interneering en alstoen en ook later niet tot verwijdering van luitenant Vogel uit Nederland is overgegaan, omdat het vermoeden bestond, dat hij zich in Duitschland zou hebben schuldig gemaakt aan één of meer misdrijven, waarvoor uitlevering niet mogelijk was, terwijl hij zich juist om zich aan de tegen hem uitgesproken straf te onttrekken, op onregelmatige wijze naar Nederland had begeven.
>
> Geleidelijk is daarna, toen daarvoor reden aanwezig geacht werd, aan Vogel meerdere vrijheid van beweging toegestaan, waardoor de mogelijkheid voor hem ontstond om in dienst te treden van majoor Diemer."

Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp niet, dat men later niet wist, dat die mijnheer Kurt Vogel was, terwijl toch duidelijk is, dat de Regeering heel goed wist, dat het Vogel was, die zich bij Diemer in dienst gesteld had om die kuststrook in kaart te brengen.

Wie is nu die mijnheer Kurt Vogel? Deze heeft deelgenomen aan een bende, die aan het einde van 1918 aanplakbiljetten aanplakte en vlugschriften verspreidde, waarop stond: „Schlagt Liebknecht und Rosa Luxemburg tot!" Ik heb hier de *Leipziger Volkszeitung* van 17 Januari 1919, waarin dit uitvoerig wordt besproken. Waren die biljetten nog anoniem, in *Der Post*, het orgaan van de officieren, nam men in het geheel geen blad voor den mond. Vogel behoorde tot hen, en daar komen telkens uitingen voor als deze:

> „Das Bürgertum musz Liebknecht und Luxemburg, sobald sie ihrer habhaft werden kann, an den nächsten Lanternenpfahl knüpfen."

Dat was dan de wraak voor den „smaad van den 9den November". Daarop volgde de moord van 16 Januari 1919 en het proces, waarin Kurt Vogel en andere officieren zich op weerzinwekkende wijze hebben gedragen, zooals men in de couranten heeft kunnen lezen. Zij zijn met hun dames in de gerechtszaal gekomen en zij hebben zich daar aangesteld, alsof het een tooneelvoorstelling was. Het slot is geweest, dat Vogel ontvluchtte. Bij de ontvluchten was ook een soldaat, een zekere Otto Runge, die verleden jaar is herkend en gevangen genomen, en die ten slotte in den zomer van het vorige jaar een volledige bekentenis heeft afgelegd. In die bekentenis, die de geheele Duitsche pers is doorgegaan, wordt Vogel verscheidene malen genoemd. Ik zal mij veroorloven, enkele punten daaruit te vermelden.

Er wordt gezegd, dat Runge met nog andere soldaten op 16 Januari onder bevel van drie officieren, onder wie ook Oberleutnant Vogel, zich bevond bij het Eden Hotel. Hij kreeg het bevel om Rosa Luxemburg, want om haar ging het, dood te schieten zoodra zij langs hem zou gaan om in te stappen in de auto, die vóór het hotel stond. Hij heeft toen gezegd, vertelt hij, dat hij dit bevel niet wilde opvolgen, dat hij niet van zijn schietwapen gebruik wilde maken, maar dat hij desnoods, als hij moest doen wat hem bevolen werd, de kolf zou nemen. Daarmede werd dan blijkbaar genoegen genomen, als dat maar gedaan werd op het oogenblik, dat Rosa Luxemburg in de deur van de aangrenzende kamer zou verschijnen. Dat gebeurde; Vogel voerde Rosa Luxemburg aan de soldaten voorbij en een deel van hen hebben het bevel opgevolgd, ook Runge, en hebben de kolf van het geweer gebruikt:

> „Sie fiel um, oder vielmehr: Oberleutnant Vogel risz sie om."

Daarna werd ze in de auto gesleept en daarna in het water geworpen. Spoedig daarna kwam de auto terug en Oberleutnant Vogel was uiterst voldaan. Hij zeide: „Die alte Sau hat nicht mehr verdient."

Runge is daarop op aandringen van verschillende officieren met een groote som gelds en met valsche papieren naar een andere plaats vertrokken, maar is ten slotte, zooals ik zeide, toch gevangen genomen en heeft deze bekentenis afgelegd.

Dat is dus nu de heer Vogel, die in Nederlandschen dienst is geweest.

Ik zou wel willen vragen: wat maakt het militarisme van de menschen, ook van een man als Runge, die niet meer dan een werktuig is en een gegeven bevel opvolgt. En hoe accepteert men in den Nederlandschen Staatsdienst een man met de antecedenten van Vogel?

De *Vorwärts* schreef dan ook verbaasd over het antwoord van de Nederlandsche Regeering op de schriftelijke vragen, en over de redenen, die er geweest zijn om Vogel niet uit te leveren, althans niet te interneeren:

> „Es erscheint schleierhaft, welche „Gründe" die holländische Regierung gehabt hat, den Mörder Rosa Luxemburgs, der vom Gericht zu zwei Jahren Gefängnis verurteilt wurde und sich der Verbüszung der Strafe durch die Flucht entzog, mit solcher Nachsicht zu behandeln."

Verder wordt er gezegd, dat hij voor de Duitsche Overheid tot nu toe *unauffindbar* geweest is.

(Fothuis-Smit.)

Als nu nog iemand als de heer Emiel Verviers, de impresario van het Hollandsche fascisme, dien mijnheer Vogel onder zijn bescherming had genomen, om hem misschien te gebruiken bij de vorming van het kader van de „fiere jongelingschap" waarover hij zoo dikwijls spreekt, was dat eenigszins te begrijpen geweest, maar ik begrijp niet, dat de Nederlandsche Regeering, die toch blijkbaar een en ander geweten heeft, zulk een fascistischen mijnheer in haar dienst neemt!

Ik wees er reeds op, Mijnheer de Voorzitter, dat het militarisme voor geen middel terugdeinst, en dat een militair, wanneer hij in militairen dienst is, meent elk bevel, dat hem door een meerdere wordt gegeven, te moeten opvolgen.

Ik wil over deze zaak eindigen, maar wensch toch de Regeering de vraag te stellen, of zij ons wil mededeelen, waar die mijnheer Vogel op het oogenblik is, of hij nog vrij is, dan wel geïnterneerd, en of er kans is, dat hij nog eens in Nederlandschen Staatsdienst komt.

Thans een woord over de herhalingsoefeningen in 1923. De kosten van die herhalingsoefeningen hebben in 1922 bedragen f 575 000, en zullen dit jaar bedragen f 670 000. De Minister heeft in zijn Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer op blz. 15 meegedeeld, dat die herhalingsoefeningen niet konden worden beperkt, omdat de eerste oefentijd al zoo kort was, dat het noodig was, de geoefendheid te onderhouden, en dat zij ook en vooral noodig waren, om het kader te oefenen als aanvoerder van den troep, vandaar de z.g. „oefeningen in oorlogsverband".

In de Tweede Kamer heeft mijn partijgenoot de heer ter Laan een motie voorgesteld, om dit jaar geen herhalingsoefeningen te houden, maar de Minister wilde daarvan niet weten. In de Memorie van Toelichting had hij reeds uiteengezet, dat er in 1923 al een beperking was, en in de Memorie van Antwoord heeft hij er nog eens den nadruk op gelegd, dat die beperking dit jaar werkelijk een uitzonderingsmaatregel zou zijn.

Toch zou het niet houden der herhalingsoefeningen een aanzienlijke bezuiniging opleveren, want de kosten bedragen, als men alles er bij rekent, ook de traktementen der officieren — zooals de heer K. ter Laan heeft uitgerekend —, ruim f 912 000, dus bijna een millioen!

Waar de S.D.A.P. wil ontwapening, spreekt het vanzelf, dat wij die herhalingsoefeningen vinden verloren arbeid en tijd. Bovendien oefenen zij een verkeerden invloed uit, omdat zij beteekenen oefenen „in oorlogsverband", om nog niet te spreken van de gevaren voor de gezondheid, waarover ik straks nog iets zal zeggen.

Daarom zijn wij er natuurlijk tegen.

Toch wil ik iets zeggen over het bijzonder karakter van die herhalingsoefeningen in het stelsel van de nieuwe Dienstplichtwet.

Ik vraag, of ook in dat stelsel die herhalingsoefeningen niet volkomen overbodig zijn. In het stelsel van den Minister vormen die herhalingsoefeningen een zeer belangrijk gedeelte. Zij zijn bepaald onmisbaar om te krijgen het gevechtswaardig leger, dat hij zich voorstelt te krijgen. Die 5½ maand eerste oefening lijken wel heel weinig, maar daarbij zullen komen herhalingsoefeningen, welker duur steeds zal worden uitgebreid. In 1919, 1920 en 1921 zijn geen herhalingsoefeningen gehouden, omdat de soldaten, die daarvoor in aanmerking kwamen, meer dan 2 jaar hadden gediend in of na de mobilisatie en de Regeering dus over voldoende geoefende mannen beschikte. Ik dacht, dat dat nu nog het geval was, want nog altijd is niet ingetrokken de Landstormwet (van den mobilisatietijd) en ik dacht dus, dat tot en met 1928, als de laatste landstormlichting 30 jaar is, de Regeering over voldoende geoefende mannen beschikte. Nu zijn dus die oefeningen in 1920 en 1921 niet gehouden, maar in 1922, in September, zijn ze wel gehouden, en dat heeft f 575 000 gekost. Dat heette te zijn, om den soldaten de nieuwe commando's te leeren. Maar ik zou willen vragen, of die menschen die commando's niet spoedig vergeten zullen en of het niet practischer zou zijn geweest om al dien menschen een boekje thuis te sturen om hun de commando's te leeren. Want een millioen uit te geven voor allemaal geoefende mannen, lijkt mij toch wel een beetje overbodig. Waarom moeten die menschen opkomen? Toch niet ter opluistering van het Regeeringsjubileum van September? Moeten die menschen in dien tijd voor parades en sportfeesten dienen? Het krijgt er eenigszins den schijn van. Ik zou daarom den Minister in ieder geval willen vragen, dat hij zal toezeggen, dat de mannen daarvoor niet zullen worden gebruikt.

In volgende jaren zullen de herhalingsoefeningen nog minder worden beperkt. Het zullen minder worden herhalingsoefeningen dan wel oefeningen in oorlogsverband. In 1922 zijn opgekomen de lichtingen 1919 infanterie en bereden artillerie. Maar in 1923 zullen opkomen 2 halve lichtingen 1918, 1919 voor 20 dagen; twee lichtingen cavalerie 1918 en 1919 voor 30 dagen; twee lichtingen bereden artillerie 20 dagen; onbereden artillerie, genie, lichting 1920, voor 20 dagen, te zamen aan kader 970 man en 18 686 minderen, dat is dus ongeveer 19 000 man.

De Minister zal dus op den duur de gansche beschikbare weermacht opgeroepen in herhalingsoefeningen en haar laten oefenen in oorlogsverband.

Met dit stelsel van herhalingsoefeningen gaat men meer in militaristische richting, al lijkt het met die 5½ maand eerste oefening, dat het niet zoo zal zijn. De Minister wil dat gevechtswaardig leger hebben en hij heeft er op die manier natuurlijk geen bezwaar tegen, maar mijn partij wel. Er is gesproken van vermindering van persoonlijke lasten, maar daarvan is hier geen sprake, eer van het tegendeel.

Ik wijs verder nog op het gevaar voor de gezondheid van de opgeroepenen bij de herhalingsoefeningen. Dat zijn menschen, die niet meer gehard zijn tegen de weersinvloeden; zij komen zoo van hun fabrieken, kantoren of uit hun huisgezin, en moeten dan in tenten slapen, des nachts oefeningen houden en op den natten bodem liggen. Er is mij medegedeeld, dat vele militairen van de herhalingsoefeningen 1922 ziek zijn achtergebleven, meest met longontsteking. De cijfers zijn mij niet bekend, maar zij bestaan natuurlijk wel, en ik zou gaarne van den Minister willen vernemen hoeveel ziektegevallen er zijn voorgekomen na die herhalingsoefeningen van 1922.

Mijnheer de Voorzitter! Nog enkele opmerkingen. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord geschreven:

> „Het vraagstuk of en in hoever 's lands veiligheid door bewapening wordt gediend is reeds herhaaldelijk in de schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling van de Regeering met de Volksvertegenwoordiging betrokken geworden. Ondergeteekende meent dan ook ten deze te kunnen volstaan met de opmerking, dat ook hij den oorlog een der grootste rampen acht, die volk en land kunnen treffen, en dat alle poging, die wordt of kan worden aangewend om de mogelijkheden van den oorlog te beperken, steun verdient. Echter mag dit de verantwoordelijke Regeering niet leiden tot ontwapening."

Dit is het antwoord van de Regeering op de opmerking in het Voorloopig Verslag:

> „Door een der leden werd betoogd, dat hij niet geloofde, dat 's Lands veiligheid door bewapening werd gediend. Hij wees er op, dat sinds 1914 de toestand geheel is veranderd, en dat elke oorlog voor een land eene ramp is, waarbij geen andere is te vergelijken. De laatste oorlog heeft er toe geleid, dat de meeste landen zich tot een nieuwen toerusten met nog verschrikkelijker wapens. De Regeeringen moesten liever trachten den oorlogsgeest zooveel mogelijk tegen te gaan, maar door bewapening voor te staan doen zij het tegenovergestelde."

De Minister zegt: herhaaldelijk is daarover gepraat. Dus zoo iets als: nu moeten wij het eindelijk maar eens laten. Dat „herhaaldelijk" is juist, maar dat zal mij er toch niet van weerhouden, er nog enkele woorden van te zeggen, al maak ik mij niet de illusie, dat die hier veel indruk zullen maken.

36ste VERGADERING. — 27 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Pothuis-Smit.)

Ik wijs er op, dat hetgeen de Minister zegt „oorlog is een der grootste rampen, die een land kunnen treffen", toch niet wordt gedeeld door allen. Er zijn industrieën en industrieelen, die wel oorlog wenschen.

De heer van Embden heeft in zijn groote rede bij de algemeene beschouwingen gesproken over het verslag van de lezing, door den heer Fokker in ons land gehouden over het nut van vliegmachines bij oorlogvoeren, en na dien tijd hebben wij een exemplaar van die lezing in haar geheel ontvangen. Het is wel een zeer merkwaardig stuk, dat getuigt van buitengewoon groote geestdrift voor de luchtvloot, door den heer Fokker daarin aan den dag gelegd.

Hij spreekt daarin van een uitgelezen gezelschap, waaronder eenige Ministers. Hij zegt, dat hij nog niet weet hoeveel vliegtuigen voor de defensie van Holland en Indië noodig zijn.

Dat zal trouwens door anderen worden beslist.

Hij schetst hoe aan het einde van den oorlog — in het begin was het nog niets met die vliegtuigen — men al zoo ver was, dat geheele escadrilles van 50 vliegtoestellen gezamenlijk een inval in het vijandelijk gebied ondernamen. Maar dat is nog slechts een begin van het toekomstbeeld, volgens hetwelk direct na een oorlogsverklaring of wellicht nog eerder een geheele vloot van wellicht duizend toestellen de operaties aanvangen, maar ter aanval en vernietiging der verkeerswegen en werken en centrales, die den vijandelijken opmarsch moeten leiden.

Het is wel een weergaloos enthusiasme van den vliegtuigenfabrikant, die teleurgesteld zou zijn als het nu vrede bleef. Dit eene voorbeeld zou met allerlei andere kunnen worden aangevuld, ook van het buitenland.

Behalve de wapenindustrie, die er slechts aan denkt uit den oorlog winsten te behalen, en dergelijke industrieën denken niet alleen oorlog, maar schrijven en spreken oorlog. Zoo bijv. ook de levensmiddelenindustrie, welke eveneens probeert daaruit winsten te behalen.

Ik ontken dan ook pertinent, dat voor die allen de oorlog een ramp is. Het moest zoo zijn, maar het is niet zoo. Er zijn groepen, die er van profiteeren, die den oorlog willen en daarover spreken en er naar toe drijven en die allen scharen zich om de beroepsmilitairen en leven en denken en werken in de kringen van oorlog. Ja, dat is hun métier en op die manier hebben die menschen gelegenheid hun kennis in practijk te brengen.

De heer van Embden heeft ook gesproken over die voordrachten, die voor de Vereeniging ter beoefening der Krijgswetenschappen worden gehouden. Zij doen wel merkwaardig aan, die verslagen over stellingoorlog en bewegingsoorlog en al die theorieën, die daar worden uitgesponnen, maken den indruk, of het hier gaat om een wetenschappelijk schaakspel, waarbij de een tracht nog mooier zetten te doen dan de ander en waarbij vergeten wordt, dat het menschen zijn, die den oorlog moeten voeren, en dat de vijanden, die aan den anderen kant zitten, ook menschen zijn.

„Lessen uit den wereldoorlog" is dan de titel van zulk een lange redevoering van een dezer heeren. Ik zou zeggen, dat de beste les zou zijn uit dien oorlog, dat er geen oorlog meer wordt gevoerd. Trouwens, een zelfden indruk krijgt men, wanneer men het uittreksel leest, dat in de bladen verschenen is van het verslag der Vlootwetcommissie. Men wist al vooruit — ik maak deze opmerking slechts terloops —, hoe dat verslag ongeveer zou luiden, maar de argumentatie is er toch een — en hier zijn ook weer beroepsmilitairen ten deele aan het woord geweest —, die ten deele wel ontstellend mag heeten voor het geheele volk.

Die allen willen wel oorlog òf om winst òf om hun vak uit te oefenen.

Mijnheer de Voorzitter! In de groote pers hoort men soms ook daarvan den weerklank.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 20 Februari jl. werd al gesproken over de mogelijkheid, dat Nederland zou worden betrokken in het conflict aan den Rijn, en werd gewaagd van geweldige geestdrift, die dan in ons land zou ontwaken.

„Wij zouden bereid kunnen worden gevonden te vechten voor een groot, hoog rechtsbeginsel, voor een wereldideaal, onder vreemde leiding, als het moet, op de vleugels van welk oorlogsfront ook."

Die geestdrift gaat dan naar Limburg, dat zoo dicht bij België ligt en waarvan dezelfde redactie in hetzelfde artikel zegt:

„De ligging van Limburg achter den linkervleugel van het nieuwe Rijnfront geeft daarbij een nieuwe complicatie, die door de heethoofden in België, welke naar annexatie streven, niet ongebruikt zou worden gelaten."

Mijnheer de Voorzitter! Het lijkt mij een eenigszins gevaarlijke uiting. Gelukkig heeft de reizende correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* een onderzoek ter plaatse ingesteld naar de moeilijkheden van de Belgische houding in het Roerconflict. Hij doet de mededeeling, die ik niet nalaten kan na het voorgaande artikel van de redactie voor te lezen:

„Er zijn menschen in ons vaderland, die zoo zenuwachtig zijn en zoo weinig kijk hebben op de mentaliteit en omstandigheden van onze zuidelijke buren, dat zij, naar aanleiding van de bezetting van het Roergebied, weer een doodsangst hebben gekregen voor het Belgische annexionisme. Niet alleen is deze vrees ongegrond, maar men kan zelfs zeggen, dat de gebeurtenissen de groote meerderheid van Vlaamsche en Waalsche politici duidelijker dan ooit hebben geleerd, welke gevaren een eenzijdig naar het Zuiden gerichte politiek voor België meebrengt, en welk een belang het is voor België, met alle naburige volken op den best mogelijken voet te leven. Als de bezettingsgeschiedenis eenige uitwerking zou hebben op onze verhouding tot België, dan heeft zij eer onze positie tegenover de Belgen, en de positie der ons welgezinde elementen in België versterkt, dan het tegendeel."

Natuurlijk men kan de geestdrift wel maken en het tot die geestdrift leiden. Ook kan de pers in deze een fatalen invloed uitoefenen.

In dit verband wil ik er op wijzen, dat ook de heer Verkouteren hier bij de Marinebegrooting op eenigszins oorlogszuchtige wijze heeft gesproken. Hij had zelfs tegen den naam Departement van Defensie bezwaren. Dat was eigenlijk geen naam, die ons paste. Ons leger was van 1672 af — hij noemde nog verschillende andere jaartallen — altijd offensief opgetreden. Hij vond daarom het woord „defensie" iets onteerends voor ons. Hoogstens zou het dan moeten heeten: „Departement van Krijgszaken".

Mijnheer de Voorzitter! Men kan de menschen wel opwinden. Ik geloof zelfs, dat iedere man, wien men een geweer in de hand geeft, den lust en neiging heeft om het ook eens af te schieten. Wellicht ligt dat aan de opvoeding of de traditie.

Ik wil evenwel die valsche geestdrift niet helpen ontketenen.

Als de Minister spreekt, zooals hij in de stukken heeft gedaan, staat hij en staat de Regeering aan den kant van allen, die ik zooeven heb aangeduid, aan de zijde van de voorstanders der bewapening, aan de zijde van de militaristen en aan de zijde van de belanghebbenden bij den oorlog.

Ik ontken ook, dat de groote massa van het volk in ons land voor bewapening zou zijn. Uit de verkiezingen moge dit zoo schijnen, maar ik geloof nog altijd, dat de massa zich daarvan geen rekenschap heeft gegeven, want die moet absoluut tegen bewapening zijn, daar zij er niets dan ellende van heeft en aan het einde natuurlijk moreele inzinking. De arbeidersklasse ziet door den oorlog instellingen en organisaties te niet gaan en de werkloosheid opkomen, terwijl zij juist moet streven naar vereeniging en verbroedering en niet tot nieuwen haat en wraak moet opwekken.

Want op hetgeen in het Voorloopig Verslag staat omtrent den oorlogsgeest, is door den Minister niet geantwoord.

(Pothuis—Smit.)

Gistermiddag heeft de Minister van Buitenlandsche Zaken zeer mooie dingen gezegd over den Volkenbond en daarbij te recht opgemerkt, dat die bond niets kon zijn, wanneer de geest der volken niet ging in de goede richting, maar denkt dan deze Minister, dat hij met het leger te oefenen in oorlogsverband, zoodat het zich kan dood vechten aan de grenzen of „aan een vreemd front", den geest van het Nederlandsche volk beter zal maken.

In het Voorloopig Verslag wordt aangedrongen op versterking der grenzen, in verband met de gebeurtenissen aan het Roergebied. De Minister heeft daarop geantwoord: de gebeurtenissen in het Roergebied hebben de Regeering genoopt maatregelen voor te bereiden, ten einde deze in werking te kunnen doen treden bij mogelijke overschrijding van onze grenzen op groote schaal.

Ik zou gaarne vernemen, welke maatregelen voorbereid zijn. Ik weet niet, of de Minister hierop een antwoord zal geven, maar ik kan het allicht vragen.

Maar zou het niet het beste zijn om maatregelen te nemen van vredelievenden aard? Als het mocht gebeuren, wat misschien niet waarschijnlijk is, hetgeen hier zoo wordt ondersteld als mogelijkheid, zou het dan niet beter zijn, dat wij ons wenden òf tot het Internationaal Gerechtshof òf tot den Volkenbond, dat wij arbitrage eischen in plaats, dat wij die geoefende mannen daarheen sturen, in den dood natuurlijk?

Nederland is toch ook lid van den Volkenbond; in den raad van den bond zitten natuurlijk buitengewoon bekwame menschen, ook Nederlanders, die daar zeggenschap hebben en invloed hebben, maar wat geven talent en kennis, wanneer het ons in dit opzicht niets verder brengt?

De Minister van Buitenlandsche Zaken heeft gisteren vrij hoopvol gesproken; hij heeft gezegd: wij moeten in eens niet veel verwachten van den Volkenbond, maar er was toch iets hoopvols in wat hij mededeelde. Ik meen echter, dat wij achteruitgaan, dat wij eenige jaren geleden dichter stonden bij de idee van de internationale ontwapening dan thans. Ik meen dat te mogen afleiden uit hetgeen bijv. geschied is in de vergadering der Ontwapeningscommissie te Génève in Februari jl. In de vergadering der commissie in het vorig jaar werd het plan van Robert Cecil vrij goed ontvangen, ook door den Franschen afgevaardigde Jouvenel; maar in de vergadering van dit jaar had de Fransche afgevaardigde Viviani slechts spot er voor over en stond er afwijzend tegenover. Er zou toen heelemaal niets van gekomen zijn, wanneer niet de arbeidersgedelegeerden Oudegeest en Jouhaux — de „machtsfanatici" volgens den heer de Vos van Steenwijk — tusschenbeide gekomen waren en althans nog dit hadden weten te bereiken, dat het uitgewerkte plan van Cecil ging naar een subcommissie, opdat het in Mei besproken zou kunnen worden.

Ik zal mij veroorloven even voor te lezen hetgeen de correspondent te Génève van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* daaromtrent geschreven heeft:

„In dit stadium van het debat, terwijl de „groote" mannen der kommissie, Viviani en Schanzer, Cecil's voorstel als utopisch verwierpen, gevoelden de arbeidersgedelegeerden in de kommissie, de Franschman Jouhaux en onze landgenoot Oudegeest, zich gedrongen hunnerzijds krachtig in te grijpen. Zij wezen op de niet te onderschatten nadeelen, die voor het gezag van den Volkenbond onder de groote volksmassa's zouden voortvloeien uit een niet in ernstige behandeling nemen van Cecil's voorstel. De volken verwachten, dat de Volkenbond hun ontwapening zal brengen. Er is toen benoemd een sub-kommissie uit het midden der gemengde kommissie zelf, die het verdrag-ontwerp nauwkeurig moest bestudeeren en een grondige, zakelijke diskussie in de volgende vergadering der kommissie in Mei aanstaande, mogelijk zou maken. Juist hetzelfde wat Cecil zelf van den aanvang af gewild had.

Het is zeer de vraag, of zonder het ingrijpen der arbeiders-gedelegeerden Cecil wel in staat zou zijn geweest, ondanks al zijn taaiheid, de benoeming van een sub-kommissie er door te krijgen en aldus den Volkenbond voor een groot échec althans voorloopig nog te besparen."

Mijnheer de Voorzitter! Dat is wel de eenige klank voor ontwapening, die gehoord is, nl. die van de beide arbeidersgedelegeerden, die ik noemde. Dat is één voorbeeld.

Een voorbeeld noem ik ook de houding van de Duitsche arbeidersbevolking in het Roergebied, de menschen, die daar staan met de armen over elkaar tegenover het militarisme dat op deze manier niets opschiet, die arbeiders, die hun economische macht stellen tegenover de militaire macht. Dat is een voorbeeld van een arbeidersbevolking, die voor een groot deel staat onder sociaal-democratischen invloed, een voorbeeld, dat men wel ter harte mag nemen.

Maar anders is alles militaire reactie.

De heer Steger meent, dat het daar niet allemaal sociaal-democraten zijn, maar dat zeg ik ook niet; er zijn daar zelfs verkeerde communistische tendenzen werkzaam, maar in het algemeen kan men zeggen, dat het sociaal-democratische besef, dat men zich niet met de wapens moet verweren, daarmee juist het tegenovergestelde zou bewerken, zeer op den voorgrond treedt en den meesten invloed heeft uitgeoefend.

En in Nederland mocht de Roer-quaestie in het Parlement zelfs niet worden aangeroerd. De interpellatie, door den heer Troelstra aangevraagd, werd geweigerd. Toch is in het land onder de massa een belangrijke strooming, die dit betreurt, die gaarne gezien zou hebben, dat Nederland in den Volkenbond een poging had gedaan om tot bemiddeling te komen. Ik geloof, dat velen instemden met wat in het *Utrechtsch Dagblad* prof. de Louter hierover heeft geschreven:

„dat hierdoor de roeping van de kleine Staten (is) voorbijgezien, taak en plicht van een klein volk schromelijk verzaakt. Deze toch bestaat niet in een inmenging in internationale verwikkelingen, waartoe de geschiktheid en dus de bevoegdheid den kleinen Staat zijn ontzegd, maar wel degelijk in een onbeschroomd getuigen van de eischen van recht en zedelijkheid ook in het internationaal verkeer."

Maar de Minister wil hebben een gevechtswaardig leger. Nu weet ik wel, dat dat een beginsel is van dezen Minister; het is een beginsel, dat de Overheid het bevel mag geven tot dooden; dat is dan een Goddelijk bevel, als het ware, zooals de Minister dat heeft uitgesproken bij de behandeling van de Dienstplichtwet. Dat is het standpunt der antirevolutionnaire partij.

Dezen meenen, dat innerlijke zielsvrede bestaanbaar is, ook bij een oorlog met de verschrikkelijkste wapenen. Ik zal er niet verder over spreken, maar het is precies hetzelfde als met hetgeen door den heer Idenburg over de doodstraf en met wat van die zijde over de huwelijkswetgeving is gezegd. Als het dogma, de leerstelling wordt gered, schijnt de inhoud er niet zooveel meer op aan te komen. Dit komt ook weer uit in *De Standaard*, die schreef, dat elke vredesbeweging een utopie is, die opkomt uit de valsche gedachte, „alsof niet de Heere onze God, maar de mensch de wereld regeeren en over haar lot beschikken zal", wat het *Handelsblad* zoo juist doet schrijven:

„Wij wenschen dit hoofdartikel in het leidende antirevolutionnaire orgaan te signaleeren, als een misschien niet nieuw, maar ditmaal toch wel ontstellend bewijs, tot welk een hoovaardig oordeel over onze cultuur, religieuze zelfverheffing, — tot welk een fatalistisch scepticisme, een tot dorre dogmatiek verstarde godsdienst, — tot welk een ongeloof, geloof kan leiden."

„Ongeloof" zegt het *Handelsblad*, zoo is het, ongeloof in den mensch. Goed, de mensch heeft slechte, zeer slechte neigingen, maar moet dat niet een drijfveer zijn, te streven naar een maatschappij, waarin de gemeenschapszin meer wordt ontwikkeld en allen niet zich geheel aan materieele zorgen moeten overgeven?

Men spreekt wel eens van „défaitisme", maar vindt de Minister dat ongeloof in het goede, ik zou bijna zeggen in het goddelijke in den mensch, niet een soort défaitisme?

(Pothuis-Smit c. a.)

Wat de Katholieken betreft, dezen staan veel dichter bij den ontwapeningseisch, de arbeiders zeker, maar ik geloof ook wel de Katholieken in het algemeen.

Ik wil geen tijd meer van de Kamer vragen, maar anders zou ik verschillende dingen uit Katholieke bladen kunnen aanhalen, welke ook reeds door mijn partijgenoot ter Laan zijn geciteerd en waaruit in het geheel geen blijdschap of ingenomenheid over het militarisme spreekt. Ik wil echter toch deze ééne zinsnede voorlezen — omdat zij van recenten datum is —, voorkomende in het verslag van een vergadering van Katholieke organisaties, op 17 April jl. in den Haag gehouden. De heer Guit — een ambtenaar — heeft daar aan het slot van zijn rede gezegd:

„Wij willen niet, dat de op ons uitgespaarde gelden weer aan kanonnen en geweren worden uitgegeven.",

hetgeen de instemming dier vergadering had. Ik geloof wel, dat die stemming in vele Katholieke kringen heerscht.

Ik zou nog gaarne tot één lid der Christelijk-historische partij een opmerking willen richten, omdat die minder oorlogszuchtig schijnt te zijn dan andere leden van zijn fractie. De heer Slotemaker de Bruïne heeft in September gesproken op een vergadering van den Christen-Vrouwenbond, en daar heeft hij geschetst, dat bij de vrouw meer gevoel was ontwikkeld, maar dat de taak van de vrouw is den man te corrigeeren en aan te vullen. Ik aanvaard dat woord „corrigeeren" niet, maar dat zegt de heer Slotemaker de Bruïne, en hij neemt daarbij als voorbeeld de ontwapening en zegt:

„En nu is het de taak der vrouw ook in dezen den man te corrigeeren en aan te vullen en daarheen te streven, dat de gedachten van scheidsgerecht, arbitrage en Volkenbond meer doordringen en langzamerhand de quaestie daarheen te schuiven, dat door toepassing dier middelen wordt beslist, wat tot nu toe door oorlogsgeweld werd beslist.

Als de Christen-vrouw de vraag wordt gesteld, of de culturele belangen opgeofferd moeten worden omdat de gelden besteed moeten worden voor militaire doeleinden, en of haar kinderen voor moordwerk moeten worden opgeleid, dan antwoordt zij, gedreven door haar gemoed: Neen. De Christen-man, die voor die vragen wordt gesteld, zal daarop antwoorden, dat in die vragen de quaestie niet zuiver is gesteld."

Maar nu zou ik hem willen vragen, of hij zelf niet corrigeerend en aanvullend kan optreden tegenover zijn andere partijgenooten en tegen deze Oorlogsbegrooting stemmen, die toch bedoelt een gevechtswaardig leger, dat bij gelegenheid die geschiktheid zal moeten bewijzen. Ik hoop dus, dat de heer Slotemaker de Bruïne zijn stem niet aan deze Oorlogsbegrooting zal geven.

Ten slotte: De Minister heeft gezegd, dat van eigenlijke ontwapening nergens blijkt. Dat zeggen alle Regeeringen, maar een klein land als het onze zou het kunnen: het heeft zoo goed als geen kans om aangevallen te worden, en wanneer de grenzen worden overschreden, zou men arbitrage van den Volkenbond moeten eischen. Iedereen bejammert, dat Europa te gronde gaat; iedereen ziet in, dat het zoo niet langer kan, en toch wil men niet het risico van den vrede dragen, terwijl dit toch kleiner is dan dat van den oorlog. Ten aanzien van het lot van Europa schijnt er geen andere keus dan vernietiging of ontwapening: onze partij kiest de ontwapening en mijn fractie zal daarom tegen deze begrooting stemmen.

De heer **Schönfeld**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van hetgeen de vorige geachte spreekster in het begin van haar rede gezegd heeft, wensch ik een enkele mededeeling te doen en daaraan een verzoek vast te knoopen aan den Minister. Deze spreekster heeft gewezen op de indiening van een motie in de Tweede Kamer ten bate van degenen, die tijdens de mobilisatie invalide zijn geworden. Deze is voorafgegaan door een motie van den heer Staalman, en ingevolge daarvan worden in verschillende gemeenten ruime uitkeeringen gegeven aan weduwen en weezen van personen, die tijdens de mobilisatie ziek geworden en dientengevolge overleden zijn. Over de uitvoering van die motie wensch ik iets mede te deelen. Er wordt door belanghebbenden een aanvraag gedaan aan het Departement van Oorlog, dat deze zendt om advies naar het hoofd van de betrokken gemeente, die al of niet gunstig adviseert tot het doen van een periodieke uitkeering.

(Schönfeld c. a.)

Na het verzenden van het advies hoort men niets anders meer van het geval, dan dat de betrokkenen van het Departement het bedrag ontvangen, niet periodiek in gedeelten, b.v. om de drie maanden, maar in eens. Nu wraak ik in het algemeen niet de grootte van de toegekende bedragen; ik erken gaarne, dat op een onbekrompen wijze uitvoering wordt gegeven aan de motie. Ik zou haast zeggen: in sommige gevallen zelfs tegen het advies van den burgemeester in en te royaal; dit is niet alleen mijn eigen ervaring, maar ook die van mijn collega's in de omgeving. Maar ik laat dat nu daar; ik wil er op wijzen, dat die dikwijls aanzienlijke bedragen in eens en niet periodiek in gedeelten worden uitgekeerd aan personen, die niet gewend zijn over zulke groote sommen, soms van f 500, zelfs van f 1000, te beschikken. De burgemeester geeft natuurlijk gevolg aan de opdracht uit den Haag, de uitbetaling heeft plaats, maar omtrent de besteding van de gelden wordt verder niets vernomen. Na verloop van eenigen tijd echter komt van het Departement een verzoek om mede te deelen, hoe de gelden zijn besteed, zonder dat eenige contrôle is gevraagd en gehouden. Wat zal de burgemeester antwoorden? Hij kan niet anders doen dan de opgaven, die hem door de betrokkenen worden gedaan, waar of onwaar, overnemen en naar den Haag zenden. Daarmede is de zaak afgedaan.

Nu is mijn verzoek, of de Minister niet zou kunnen bevorderen, dat in het vervolg bij de uitvoering der motie in het belang van de gezinnen zelf meer zal worden gelet op de adviezen van de burgemeesters, die ter plaatse bekend en meer met den toestand dier gezinnen op de hoogte zijn, en om dan de uitkeeringen periodiek te doen geschieden. Ik doe dit verzoek mede uit naam van tal van collega's.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij niet begeven in uitvoerige beschouwingen over de vraag, hoe ons leger en onze vloot moeten worden ingericht.

Een enkele opmerking wil ik echter vastknoopen aan de algemeene beschouwingen, door den heer van Embden over de Staatsbegrooting gehouden. Deze heeft critiek uitgeoefend op de cijfers, aan den Volkenbond verstrekt, die een sterke stijging in de oorlogsuitgaven van Nederland aanwezen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken is op die cijfers niet ingegaan, daar hij de bespreking daarvan meer aangewezen achtte bij hoofdstuk VIII. Ik wil dus van deze gelegenheid gebruik maken om den Minister van Oorlog te vragen, bij zijn antwoord eenige mededeeling omtrent die cijfers te willen doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eigenlijk het woord gevraagd om te spreken over de wijze van afvloeiing van het personeel. Ingevolge de uitvoering van de Dienstplichtwet moet de afvloeiing geschieden van overcomplete officieren en onderofficieren, waarvoor is ingesteld een commissie, die het personeel heeft te rangschikken in afd. A, afd. B en afd. C; de resultaten van haar arbeid zijn aan de belanghebbenden bekend.

Nu heeft die rangschikking een zekere onrust in het leven geroepen, en dat is waarlijk niet te verwonderen. Men kan uitgaan van de stelling, dat alle autoriteiten, die met die rangschikking zijn belast, volkomen te goeder trouw en naar haar beste weten meewerken, maar toch tot de conclusie komen, dat deze beoordeeling, hoe eerlijk ook opgezet en uitgevoerd, in zich houdt tal van subjectieve elementen en in de verschillende regimenten een gansch anderen uitslag geeft.

Ik heb hier vóór mij het *Algemeen Militair Weekblad* van 22 Februari, waarin aangegeven zijn de resultaten van de rangschikking ten aanzien van de onderofficieren. Daaruit blijkt, dat in het eene regiment een groot aantal is gerangschikt onder categorie A. in een ander regiment onder cate-

(Slingenberg.)

gorie B en in een derde regiment onder categorie C. Maar naar mijn bescheiden meening is toch niet aan te nemen, dat in de verschillende regimenten de qualiteiten der officieren zoo verschillend zijn. Ik vermoed, dat de percentages van de verschillende categorieën A en B toch vrijwel dezelfde zullen zijn en dat dat ook zal gelden van het percentage elementen, dat zonder overwegend bezwaar kan worden gemist. Maar nu is het resultaat van deze rangschikking, dat de indeeling in die categorieën over de verschillende regimenten en korpsen geheel verschillend is!

Op zich zelf verwondert mij dat niet, maar hierin kan een groote onbillijkheid zijn gelegen voor het betrokken personeel, omdat in de regimenten, waar een groot aantal is gerangschikt onder categorie C, de officieren en onderofficieren de dupe worden van het persoonlijk inzicht van den korpscommandant en van de commissie, die zeer critisch zijn geweest en een zeer strengen maatstaf hebben aangelegd, strenger dan bij andere regimenten is geschied.

Mijnheer de Voorzitter! Die onrust is tot uiting gekomen in een vergadering van het georganiseerd overleg van 27 Februari, waarin, blijkens een dagbladbericht:

> „aan de hand van de voorloopig verkregen cijfers nopens de resultaten der rangschikking van militairen der landmacht beneden den officiersrang door de commissiën in eersten aanleg, is besloten den minister van oorlog te adviseeren, de toepassing der rangschikkingsregeling op te schorten tot een lateren datum, omtrent welke datum geen eenstemmigheid werd verkregen."

Dat was dus een drang om de gedwongen afvloeiing te verschuiven.

Die onrust kwam ook tot uiting in de Tweede Kamer bij de motie van den heer Deckers, waarbij met nagenoeg algemeene stemmen de Minister werd uitgenoodigd, de gedwongen afvloeiing nog een viertal maanden uit te stellen.

De Minister heeft daaraan voldaan, en ik wil hem gaarne een woord van dank daarvoor brengen, maar daarmede is de zaak niet afgeloopen. Ik refereer mij geheel aan de vraag, in ons Voorloopig Verslag gedaan, of de gedwongen afvloeiing nog niet eenigen tijd zou kunnen worden uitgesteld.

Het laatste verschijnsel van die onrust hebben wij kunnen zien in de vragen van den heer Duymaer van Twist aan dezen bewindsman, uit welk vijftal vragen duidelijk voortvloeit, dat ook in de kringen, waaruit de heer Duymaer van Twist zijn inlichtingen heeft gekregen, groote onrust heerscht ten aanzien van de resultaten van die rangschikkingsregeling.

Nu heeft de Minister in de Memorie van Antwoord gezegd op de vraag, of de gedwongen afvloeiing nog eenigen tijd zou worden uitgesteld, dat zulks niet mogelijk was, omdat dat te zeer in strijd zou zijn met het geldelijk belang van het Rijk.

De geldelijke belangen van het Departement van Oorlog gaan uit den aard der zaak ook mij aan en wanneer die zaak met veel geld gepaard zou gaan, zou ik aarzelen de vraag nogmaals te stellen, maar ik meen te mogen betwijfelen, of er inderdaad zooveel geldelijke belangen bij zijn betrokken. Wanneer men tot een aantal officieren en onderofficieren zegt: gij wordt bedankt, is men daarmede nog niet van hen af. Dan krijgt men nog te maken met wachtgelden enz.

Wanneer men nog eenigen tijd zou wachten met de gedwongen afvloeiing, zou het kunnen gebeuren, dat de vrijwillige afvloeiing wat sterker tot uiting zou komen, ook onder invloed van de rangschikking, en dan zou het mij niet verwonderen, wanneer het Rijk daarmede goedkooper uit zou zijn. Ik veroorloof mij dus de vraag, die reeds schriftelijk is gesteld, nog eens mondeling te herhalen: zou de Minister nog niet wat kunnen wachten?

Wij moeten toch niet vergeten, dat wanneer het personeel van het leger gedwongen wordt heen te gaan, iedereen weet, dat dat gedwongen vertrek geschiedt aan de hand van de plaats gehad hebbende rangschikkingsregeling en dat dus ieder, die op die wijze den dienst moet verlaten, de maatschappij ingaat met het odium van niet geschikt te zijn. Dat is voor de betrokkenen buitengewoon bezwaarlijk, welke bezwaren aanmerkelijk zouden verminderen bij vrijwillige

(Slingenberg e. a.)

dienstverlating, zij het onder zekere pressie van de rangschikkingsregeling. Op die wijze zou wellicht een regeling kunnen worden getroffen, die minder bezwaarlijk zou zijn voor het Rijk en die ook voor het personeel veel minder bezwaren zou opleveren bij het solliciteeren naar een andere betrekking.

Ik zou den Minister dus nogmaals op het hart willen drukken, eens ernstig te overwegen, of er in dezen geest niet wat zou kunnen worden gedaan; het zou in hooge mate zijn in het belang van het personeel.

De beraadslaging over **hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) (2)** wordt voor eenige oogenblikken geschorst;

II. Uitbreiding van het grondgebied der gemeente 's Gravenhage door toevoeging van de gemeente Loosduinen (412).

De heer **Wittert van Hoogland**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Eindverslag uit:

Tegen dit wetsontwerp werden bij het afdeelingsonderzoek geen bezwaren te berde gebracht. Integendeel, de toevoeging van de gemeente Loosduinen aan de gemeente 's Gravenhage werd toegejuicht.

Het ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Vereeniging van de gemeenten Stad-Ommen en Ambt-Ommen (420).

De heer **Wittert van Hoogland**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, brengt het volgende Eindverslag uit:

Dit wetsontwerp kon bij het onderzoek in de afdeelingen geen algemeene instemming verwerven. Een paar leden meenden namelijk bezwaar te moeten maken tegen de voorgestelde vereeniging dezer gemeenten. Voornamelijk gold hun bezwaar, dat deze vereeniging niet algemeen wordt gewenscht, maar, integendeel, wordt opgedrongen. Zoowel de raad als de commissie uit de ingezetenen van Ambt-Ommen hebben zich nl. verzet tegen de voorgenomen vereeniging en hun verzet scheen niet geheel ongegrond.

Overigens werd met het oog op volgende samenvoegingen van gemeenten de wensch uitgesproken, dat de Regeering niet meer zal volstaan met de mededeeling, dat de belasting in een der betrokken gemeenten zal worden verlaagd, of wel verhoogd, met een zeker aantal percenten, maar een vergelijkende tabel zal geven, waaruit duidelijk blijkt hoeveel de belasting thans percentsgewijze bedraagt en welke wijziging vereeniging ten gevolge zal hebben.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Wat de laatste vraag betreft van de Commissie van Rapporteurs, de Regeering is gaarne bereid voor volgende gevallen, waarvoor het ook gevraagd is, de verlangde opgaven te verstrekken.

Wat nu aangaat het bezwaar tegen de samenvoeging van Stad-Ommen en Ambt-Ommen, moge ik het volgende opmerken.

Wanneer men de toestanden in die twee gemeenten nagaat, blijkt, dat zij eigenlijk één gemeente zijn. In de eerste plaats gaan de kinderen van Ambt-Ommen bijna alle ter school in Stad-Ommen. Hetzelfde geschiedt met de marktgangers uit de gemeente Ambt-Ommen.

De bewoners van Ambt-Ommen gaan ook ter kerke in Stad-Ommen en, wat het begraven betreft, is de toestand ook dezelfde; zij, die in Ambt-Ommen sterven, worden begraven ter begraafplaats van Stad-Ommen.

Eindelijk is de burgemeester van Ambt- en Stad-Ommen één en dezelfde persoon. De gemeentesecretarie van Ambt-Ommen is gevestigd in het raadhuis van Stad-Ommen;

36ste VERGADERING. — 27 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

Ambt-Ommen betaalt voor die huisvesting een jaarlijksche huur aan Stad-Ommen van f 200.

Ook het secretarisschap van Stad- en Ambt-Ommen is in één persoon vereenigd. Wanneer nu ten gevolge van de niet-samenvoeging dezer beide gemeenten de toestanden zich zouden toespitsen, dan zou het voor die twee ambtenaren in dienst der Overheid, burgemeester en secretaris, op den duur moeilijk zijn op die twee stoelen — die van burgemeester van Stad- en Ambt-Ommen en van secretaris van Stad- en Ambt-Ommen — te moeten zitten; daarvan zou allicht het noodlottige gevolg zijn, dat zij voor een van die twee betrekkingen zouden moeten bedanken, hetgeen voor Ambt-Ommen wel niet zou zijn een financieele strop, maar dan toch een financieel nadeel. De regeling van de salarissen in de provincie Overijssel is van dien aard, dat, wanneer een zelfde persoon twee betrekkingen bekleedt — van burgemeester in twee gemeenten — het totaal bedrag lager is dan wanneer de twee betrekkingen door twee personen worden vervuld.

In dit geval heeft de samenvoeging niets dan voordeel. Het is eigenlijk de registratie van een toestand, die al jaren bestaat; ik veroorloof mij daarom de Kamer in overweging te geven, dit wetsontwerp, evenals het voorgaande, aan te nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging over het ontwerp van wet tot vaststelling van **hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923 (2)** wordt hervat.

De heer **Beelaerts van Blokland**: Mijnheer de Voorzitter! Waar ik het woord gevraagd heb om over de Oorlogsbegrooting enkele opmerkingen te maken, daar doe ik dit niet als deskundige, doch uit warme belangstelling voor dit onderdeel van ons nationale Staatswezen. Een onderdeel, dat vaak miskend wordt en dat niet die belangstelling heeft, waarop het krachtens zijn verleden toch ten volle aanspraak mag maken. De weermacht deelt niet in de algemeene sympathie; dit ligt nu eenmaal in den Hollandschen aard. Slechts dan, wanneer het water ons aan de lippen komt en het leger dringend noodig is, stijgt het plotseling in de algemeene achting.

In mobilisatietijd overladen met goede gaven door de burgerij en daarna in eens uit de gratie. Volksgunst is wel wisselvallig!

Toch waren in 1914 bij het begin van den oorlog alle vroegere voorstanders van ontwapening blij en dankbaar, dat hun advies niet gevolgd was en dat wij door ons vlot gemobiliseerd leger toen buiten den oorlog zijn gebleven. De menschen zijn dikwijls kort van geheugen. „Indien het mogelijk is, zooveel in u is, houdt vrede met alle menschen", dit staat voor ons allen geschreven. Indien dit niet alleen het richtsnoer van enkelingen was, maar ook van Regeeringen en volken en zij de onmisbare wijsheid niet in zich zelf zochten, maar die van God begeerden, dan was de wereld en de internationale verhouding beter.

Maar, helaas, zijn wij daar nog ver vandaan. Menschen blijven menschen met al hun gebreken en tekortkomingen. Of wij Christenen of Mohammedanen, Boedhisten of atheïsten zijn, gebreken en zonden hebben wij allen en daar spruiten conflicten en oorlogen uit voort.

Nu kunnen wij dit betreuren, maar wij moeten rekening houden met de werkelijkheid, zooals de menschen zijn, niet zooals zij wezen moesten.

Oorlog is een verschrikkelijke ramp, maar nu kan, door een doeltreffende verdediging, de proportie van zoo'n ramp aanzienlijk gereduceerd worden, terwijl de preventieve kracht, die van een leger uitgaat, gevoegd bij den vasten wil van een volk om, als het moet, van zich af te bijten, van groot belang is. Algeheele ontwapening is een onbereikbaar ideaal, maar naar gedeeltelijke ontwapening moet worden gestreefd. De antirevolutionnairen zullen daartoe gaarne eerlijk medewerken, mits dit internationaal geregeld wordt.

Lord Esher, lid van de gemengde commissie voor het ontwapeningsvraagstuk, heeft eenigen tijd geleden een voorstel

(**Beelaerts van Blokland**.)

gedaan tot beperking, op schaal, der staande legers in vredestijd. Voor Nederland zou het maximum zijn: drie eenheden van 30 duizend man; totaal 90 000 man in vredestijd! Duidelijk blijkt wel hoe ver Nederland van militarisme verwijderd is.

Het algeheele aspect, dat ons leger thans aanbiedt, is — in vergelijking met de buitenlandsche strijdkrachten — reeds een groote schrede in de richting van ontwapening. Nog verder op dezen eenzamen weg te gaan ware, gezien den toestand om ons heen, onverantwoordelijk.

Hoe het mogelijk is, dat een bekend gepensionneerd luitenant-generaal (Koolemans Beynen) schrijft, „dat Nederland maar moet ontwapenen" en dat dit „ons aanzien aanmerkelijk zou verhoogen", is onbegrijpelijk.

Een éénzijdige ontwapening zou gelijkstaan met het plegen van nationale zelfmoord.

Nu wordt wel gewezen op de gewijzigde geestesstrooming en op het Internationaal Vredescongres, maar het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen heeft de Roerbezetting met al haar ellende niet kunnen tegengaan, en de onmacht om schoone woorden in krachtige daden om te zetten, is wederom gebleken. *Het Volk* schreef wel:

> „Dit vredescongres moet worden beschouwd als een keerpunt in de geschiedenis der wereld.",

tot dusver is het nog een heel teer punt.

Is het ook niet treffend, dat op dat socialistisch congres, dat de ontwapening begeert, de verdedigingsoorlog werd uitgezonderd; op verzoek der Belgen werd nationale zelfverdediging buiten beoordeeling gelaten! Men wil den oorlog bestrijden, maar de verdediging van een land als het onze valt buiten de beoordeelingssfeer!

Men beseft weer, voor de zooveelste maal, hoe onverantwoordelijk het is van politieke afgevaardigden om de eigen landsverdediging af te breken en het land machteloos te maken.

Een bekende fabel van La Fontaine zou ik dezen heeren ter lezing aanbevelen (De wolf en het schaap): nl. „qui se fait brebis, le loup le mange".

Zich voor de ontwapening te beroepen op den Volkenbond en er te veel van te verwachten, is verkeerd. Prof. van Hamel heeft nog onlangs gezegd:

> „Het vraagstuk van de beperking der bewapening is helaas niet erg gevorderd. De Commissie, die dit ter bestudeering heeft, is verder van huis dan bij den aanvang! Er zijn zóóvele delicate elementen in dit vraagstuk gekomen, dat een oplossing moeilijker is dan ooit."

Nog gisteren heeft Zijn Excellentie de Minister van Buitenlandsche Zaken in ons midden verklaard, dat door Nederland de grootste voorzichtigheid moest worden betracht, en dat het niet zeker was, of regeling der beperking van de bewapening der volken in sommige landen wel tot vermindering van bewapening zou leiden.

Wat den Volkenbond betreft, zou ik gaarne van den Minister vernemen, of hij de z.g.n. legercijfers van den Bond, die hem allicht bekend zijn, niet eens nader zou kunnen toelichten.

Waar de tijdsomstandigheden zoo ernstig zijn, is het een onafwijsbare plicht om over een bruikbaar leger te kunnen beschikken, maar omdat wij een leger noodzakelijk achten, daarom zijn wij nog niet reactionnair of militarist.

De rechterzijde in het algemeen en de antirevolutionnairen meer speciaal, worden door pacifisten dikwijls militaristen genoemd of, zooals een geacht collega onlangs zeide: „zij, die militaristisch denken".

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is gemakkelijker gezegd dan bewezen. Gedachten zijn tolvrij en het is moeilijk uit te maken wat iemands stille gedachten zijn. Dat is zuiver veronderstelling, anders niet.

Het is mogelijk, dat wanneer alle gedachten, die soms in sociaal- en vrijzinnig-democratische breinen rondspoken, wanneer die gedachten eens algemeen bekend werden, dat er dan misschien aanleiding zou zijn voor het ontstaan van

(Beelaerts van Blokland.)

militaristen. Maar ook dit is ten slotte slechts bloote suppositie.

Het woord militarisme wordt verkeerd toegepast en abusief aan anderen toegevoegd. Iemand, die militair voelt, is nog geen militarist, evenmin als iemand, die sociaal voelt, daarom een socialist is. Gelukkig is dit laatste allerminst het geval.

Enkele voorbeelden ten bewijze, dat hier geen militarisme is.

Als uiterlijke kenteekenen van militarisme golden vanouds sabelgekletter en spoorgerinkel, maar ook deze klanken zijn verstomd. Hoofdofficieren, die hun sporen verdiend hebben, gaan spoorloos, terwijl de sabel aan den kapstok is komen te hangen.

Toen onlangs Nederland werd vereerd door het hooge bezoek van een bevriend buitenlandsch Staatshoofd, moest de eerewacht worden betrokken. Deze werd samengesteld uit heterogene bestanddeelen. Vaandels, commandanten en muziek van enkele regimenten moesten van elders komen en dienst doen bij losse detachementen. Voor het paleis stond een eerewacht uit Breda, die aangevuld werd door vaandel, commandant en muziek van het regiment grenadiers! Voorwaar geen bewijs van militarisme!

In Gelderland vroeg men zich met verwondering af: zijn er dan in de residentie geen 100 grenadiers meer voor een eerewacht?

Eenigen tijd geleden bezocht een geacht Tweede-Kamerlid met één onzer op klaarlichten dag een infanteriekazerne om assistentie te krijgen. Het heele gebouw werd doorgeloopen, lokalen, zalen, chambrees... niemand te zien... Het leek meer op nihilisme dan op militarisme! De mannen waren naar huis of aan het wandelen, een prachtige dag voor een invasie..., maar van het militarisme... geen schijn of schaduw.

Parade wordt hier niet meer gehouden, dergelijk wapenvertoon past immers niet meer in onzen democratischen tijd; maar in Rusland wordt, ter herdenking van het bloedbad der revolutie, wèl een groote parade gehouden.

Wanneer de communisten hier onverhoopt achter de groene tafel zouden zitten, dan krijgt men weer parades.

Mijnheer de Voorzitter! Het wordt eentonig, steeds naar andere landen te verwijzen, maar in België eischen de socialisten een jaarlijksch contingent van 75 000 man met 6 maanden diensttijd, terwijl wij hier, onder Christelijke Regeering, maar 19 500 man hebben met 5½ maand. Genoeg bewijzen, dat het militarisme niet hier te lande, maar over de grenzen moet worden gezocht.

Aan het adres van de linkerzijde moet ik nog een korte opmerking maken.

Het uit haar gelederen vaak gehoorde: „wij kunnen toch niets" (wat trouwens nog zal moeten blijken) stemt onaangenaam, omdat het komt uit die kringen, die steeds op legeruitgaven bezuinigd hebben.

Wanneer iemand versterkende middelen moet gebruiken en gij onthoudt hem die, is het dan billijk hem later zijn onmacht te verwijten? Ik meen van niet. Wanneer men een waakhond heeft, ter beveiliging van huis en hof, en het dier krijgt uit zuinigheid veel te weinig eten, is het dan te verwonderen, dat bij eventueele inbraak de hond niet zoo krachtig en flink is, als noodig zou zijn?

Het eenerzijds steeds aandringen op verhooging van salarissen, pensioenen en vergoedingen, voor allerlei categorieën onder het Departement vallende en het anderzijds beknibbelen en toornen op de defensieuitgaven is weinig sympathiek.

Wat ons leger betreft, zou terugbrenging van het aantal bataljons, zooals de Vrijheidsbond dat wil, ongewenscht zijn. Nu er een Dienstplichtwet en organisatie is, is slechts één ding van belang, d. i. rust en zekerheid. Thans wederom wijziging in de nieuwe organisatie en in de daarop gebaseerde mobilisatie te brengen zou verkeerd zijn; het zou verwarring geven, en daar moet tegen worden gewaarschuwd. Wij zijn in de overgangsperiode, die gaandeweg stabiliseert. De nieuwe legerorganisatie moet eerst rustig doorwerken, daarna pas kan men een juist oordeel vellen.

Op een ander zeer gewichtig punt zou ik gaarne de aandacht van den Minister willen vestigen, nl. op de industrieele oorlogsvoorbereiding. Er moet rekening worden gehouden met het feit, dat de oorlog heel anders als vroeger wordt gevoerd. Het zijn geen legers maar volken die tegenover elkaar staan. In de volkskracht ligt de weermacht. Evengoed als de militaire mobilisatie moet ook de industrieele mobilisatie vooruit geregeld zijn. Dit behoeft, met het oog op de geldmiddelen, niet af te schrikken, want economische oorlogsvoorbereiding kan tot vereenvoudiging en besparing leiden op de militaire uitgaven.

Het Departement van Oorlog moet bekend zijn met het productievermogen der nationale industrie, met ligging en capaciteit der verschillende fabrieken, met aanwezige grondstoffen en voorraden.

Door bestelling hier te lande wordt de industrie gesteund en de werkloosheid verminderd.

Wat materialen en gereedschappen betreffen moeten deze niet in centrale magazijnen worden opgelegd, waar ze door roest en mot worden aangetast, en veel kosten, maar, door contracten met groote leveranciers, die steeds een zekere minimum voorraad aanwezig moeten hebben, kan worden gezorgd, dat in geval van nood, onmiddellijk en tegen normalen prijs over het noodige kan worden beschikt.

Ook onze mannen zullen zoo nuttig mogelijk dienst moeten doen. Tal van ingenieurs, technici, scheikundigen, opzichters en werklieden zullen hun land beter dienen in fabriek en werkplaats dan in het leger. Bij de indeeling der dienstplichtigen moet daar reeds op worden gelet.

Wettelijke bepalingen moeten worden ontworpen waardoor burgers, in geval van nood, voor oorlogsdoeleinden dienst zullen kunnen doen in hun eigen werkkring, o. a. waterstaatsingenieurs over laten gaan bij het leger.

Wordt dit alles in vredestijd zorgvuldig voorbereid, dan wordt de waarde van onze weermacht er zeer door verhoogd.

Tot dusver is Nederland het eenige land waar voor de industrieele voorbereiding nog niets wordt gedaan. Overal elders geschiedt dit wel. België alleen heeft, ben ik wel ingelicht, een reserve voor de oorlogsnijverheid van bijna 500 000 man.

Wat het vaste kader, beroepspersoneel, betreft, zal tot vermindering moeten worden overgegaan. Op een cijfer van 64 millioen gaat bijna 40 millioen heen aan kosten voor personeel, pensioenen daarbij inbegrepen. Dit is op den duur niet vol te houden. Opvolging van het Zwitsersche verlofskadersysteem kan in deze uitkomst geven. Men moet niet vergeten, dat deze traktementen en schadevergoedingen dateeren uit een kortstondig oogenblik van ongezonden, abnormalen bloei. De basis is daardoor onjuist, de indexcijfers zijn teruggeloopen en voor den tegenwoordigen tijd en tegenwoordige omstandigheden zijn die salarissen over het algemeen te hoog.

Dit werkt belemmerend op de afvloeiing, daar in de burgermaatschappij terugkeerend, betrekkingen van f 2 à f 3000 voor werkzaamheden, die min of meer onder ieders bereik vallen, dun gezaaid zijn.

Wegens inkrimping is, via de vrijwillige afvloeiing, tot gedwongen dienstverlating moeten worden overgegaan, waartoe de rangschikking in de 3 categorieën A, B en C geschiedde.

Had voor dit gedwongen heengaan niet een uitlotingssysteem kunnen zijn toegepast? Met uitzondering van enkele bijzonder superieure krachten eenerzijds en eenige matig geschikten anderzijds, zou, rekening houdende met leeftijd en dienstjaren, voor de overgroote middenrubriek een eerlijke loting beter zijn geweest. In de uitspraak van het blinde lot wordt gemakkelijker berust, daar zich daarbij geen onnaspeurlijke invloeden doen gelden.

Een ander onderwerp, waarover veel stof is opgewaaid, is de aftrek van 5 pct. en 8½ pct. Na hetgeen in de Tweede Kamer gezegd is, kan ik kort zijn. De militairen achten den aftrek onbillijk, niet dat zij onwillig zijn om een offer voor bezuiniging te brengen, geenszins, maar de Minister heeft hen nog niet kunnen overtuigen van de rechtvaardigheid van dien aftrek.

(Beelaerts van Blokland.)

Zou het niet mogelijk zijn daar alsnog op eenigerlei wijze verandering in te brengen?

Een enkel woord over de begrooting. Deze staat geheel in het teeken der bezuiniging en is ruim 7 millioen minder dan vorige jaren.

Grootere bedragen zullen langzaam volgen, doordat de loonen lager en de verbruiksartikelen goedkooper worden en omdat het beroepskader geleidelijk zal verminderen. Op den duur komen wij dus tot lager cijfers. De bekende 17 pct. bezuiniging consequent doorgevoerd, had ook op salarissen moeten worden toegepast. Op alle Departementen kunnen tijden komen, dat nog veel drastischer maatregelen genomen moeten worden.

Over geschut, projectielen, vliegtuigen, gasmaskers, enz., die in onvoldoenden toestand verkeeren, zal ik ditmaal niet spreken.

Mijn geachte buurman noemt dat patriottisch gereedschap en artilleristen zouden dus zijn bedienaren van patriottisch gereedschap.

Op de hoofddiensten, die in direct verband tot de gevechtswaarde staan, mag niet dan in het uiterste geval worden bezuinigd; dit zou op de nevendiensten, ik noem administratie en geneeskundigen dienst, wel mogelijk zijn. In aansluiting van hetgeen aan de overzijde van het Binnenhof over militaire administratie is gezegd, ben ik overtuigd, dat daarop vereenvoudiging en daardoor bezuiniging mogelijk zal blijken. Een administratie méér commercieel ingericht, en waarbij enkele tusschenschakels kunnen worden uitgelicht.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister, dat door de reorganisatie pl. m. 44 pct. van het administratief personeel is afgedankt. Dit valt toe te juichen; het is jammer, dat het niet eerder geschied is.

In zake den geneeskundigen dienst is beperking gewenscht, maar toch is daarvoor uitgetrokken een bedrag van bijna 2¼ millioen. Er zijn te veel beroepsofficieren van gezondheid, terwijl meer gebruik van dienstplichtige medici en meer werk van hun oorlogsopleiding moest worden gemaakt. Tot vermindering van hospitalen is besloten; deze zijn te kostbaar — vaak is er een staf van personeel voor enkele patiënten. Bij verdere inkrimping zal te overwegen zijn, of niet gebroken moet worden met de kostelooze geneeskundige behandeling, enz. van de gezinnen der militairen.

Dit voorrecht, dat andere ambtenaren missen, had bij de vroegere te lage salarieering meer reden van bestaan. Nu meer gelijkheid met burgerambtenaren is verkregen, zou de geneeskundige behandeling kunnen vervallen.

Ik bedoel natuurlijk alleen voor de gezinnen, niet voor de actief dienende militairen.

Ook het bureaupersoneel bij den geneeskundigen dienst is te uitgebreid en voor vermindering vatbaar, evenals de pharmaceutische dienst. De militaire apotheken zou men wellicht kunnen afschaffen, behalve een centraal magazijn. In garnizoensplaatsen zouden de particuliere apotheken kunnen worden aangewezen voor levering van militaire recepten, onder voorwaarde, dat zij steeds een minimum voorraad van benoodigdheden aanwezig hebben. In geval van nood kan ook gerequireerd worden.

De apothekers, die daarvoor in de termen vallen, zouden ingedeeld moeten worden bij de reserve voor algemeene oorlogsvoorbereiding.

Wat betreft de militaire opleiding past ons een afwachtende houding, daar de Minister eerlang reorganisatievoorstellen hoopt te doen, waarbij opheffing van de cadettenschool te Alkmaar zal worden overwogen. Daar algemeene ontwikkeling even onmisbaar is als militaire kennis, dringt zich de vraag op, of onder de jongelieden met eindexamen H. B. S., gymnasium en lyceum niet voldoende adspirant-officieren gevonden kunnnen worden.

Op den gezond-wetenschappelijken stam van middelbaar en hooger onderwijs zal, op de militaire academie, de noodige militaire en technische kennis kunnen worden geënt.

Een dergelijke opleiding heeft ook dit voor, dat er meer verbinding komt tusschen het militaire en het burgerelement.

Nog een enkel woord naar aanleiding van hetgeen is op-

(Beelaerts van Blokland e. a.)

gemerkt door mevrouw Pothuis—Smit over dienstweigering en gewetensvrijheid, waarop ik echter niet lang zal ingaan. Haar opvattingen spruiten bij haar wellicht minder voort uit zachtheid van wereldbeschouwing of idealisme, dan wel uit feministische inconsequentie. Immers, een partij, die klassestrijd en haat predikt en het eene deel van het eigen volk tegen het andere deel opzet, waaruit een gevaar kan ontstaan, is nu juist niet de meest aangewezen getuige voor werkelijken vrede en vrede op aarde.

Het opwekken tot dienstweigering in *De Proletarische Vrouw* — onder redactie van mevrouw Pothuis—Smit —, waardoor in oorlogstijd haar volgelingen zouden gefusileerd worden, wordt niet door mij, maar door haar eigen partijgenoot, den bekenden heer H. Polak, bestempeld als: moed der onverantwoordelijke onnadenkendheid.

Voor de Christelijke partijen geldt zeer zeker het: gij zult niet dooden, maar wij maken verschil tusschen eigenmachtig dooden en rechtmatig dooden op Overheidsgezag.

Thans nog een enkel woord tot slot, Mijnheer de Voorzitter!

Afgescheiden van deze verschillende opmerkingen en wenschen, is het aangenaam om, namens de antirevolutionnaire collega's, ons vertrouwen uit te spreken in het beleid van dezen bewindsman, die een moeilijke en ondankbare taak op tactvolle wijze vervult. De Minister stelt zich gaarne in persoon van de zaken op de hoogte; dan begeeft hij zich hierdan daarheen, om met eigen oogen te zien; dat is een goed teeken. Het behoeft dan ook geen nader betoog, dat wij voor deze begrooting zullen stemmen.

Niet als ,,militarist'', ook niet als ,,militaristisch denkende'', maar als verantwoordelijke Nederlanders, als vaders van onze kinderen zijn wij verplicht het leger in stand te helpen houden, opdat ook wij aan onze kinderen kunnen nalaten datgene, wat onze voorouders — niet zonder opoffering — ons hebben nagelaten: een vrij, een ongeschonden en ongerept vaderland!

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was heelemaal niet van plan om het woord te voeren, maar het hevige offensief, dat mevrouw Pothuis tegen mij heeft ingezet, noopt mij tot een bescheiden defensief. Ik begrijp nu, waarom mevrouw zoo kwistig en zoo smaakvol is uitgedost in de kleuren van ons geliefd Oranjehuis, die zoo uitnemend bij mevrouw passen, want al de strijdbaarheid en al de strijdlust onzer Oranjevorsten is in mevrouw gevaren. Ik wil thans allereerst spreken over de dienstweigeraars.

Ik heb veel eerbied voor gemoedsbezwaren, maar als ik daarvan hoor, denk ik altijd: wat is het nu: nauwgezetheid van geweten of bekrompenheid van verstand? In het laatste geval heb ik er geen eerbied voor, maar ik ben wel bevreesd, want domme menschen zijn dikwijls nog veel gevaarlijker dan slechte.

Ik kan mij ook niet voorstellen, dat men alles van den Staat wil genieten en niets voor den Staat wil doen, en dan vind ik het veel mooier wat een van onze dichters eens gezegd heeft: geen moeite en geen bezwaar heb ik m' ontzien te lijden ten dienste en ten gevall van 't dierbaar Vaderland.

De heer de Vos van Steenwijk vroeg ook reeds bij de algemeene beschouwingen, of de menschen, die op ontwapening aandringen, wel allen te goeder trouw zijn. De heer van der Goes heeft eens gezegd: ik zeg niet: schiet niet, maar: schiet den anderen kant op. De menschen, die zoo voor ontwapening zijn, willen in Rusland wel de wapenen voeren. De buitenlandsche oorlog moest daar worden afgeschud, maar de burgeroorlog moest worden ontketend. Het gezag moet worden ontwapend. De rustbewakers moeten hun wapenen opbergen, maar wat doen dan de rustverstoorders? Houden die hun wapenen thuis? Ik vrees dat zij dan juist het tijdstip gekomen achten om die voor den dag te halen. Ik geloof, dat er niet veel socialisten zijn, die thuis geen revolver hebben, en als de Regeering een partij wapens verkoopt, die niet meer bruikbaar zijn voor het leger, dan koopen die menschen ze

(Verkouteren.)

op. Het is nog niet lang geleden, dat in Frankrijk zelfs in de *Illustration* gewaarschuwd word, dat de Regeering toch voorzichtig moest zijn met het opruimen van wapenen, om niet zoodoende goedkoope wapenen in handen van menschen te brengen, die geen bloed willen vergieten van vreemden, maar wel van hun medeburgers.

In de tweede plaats heeft mevrouw zich beroepen op art. 183 van de Grondwet, en ik geef toe, als er een wet op de dienstweigering beloofd is, dan moet die er ook komen, maar het is wel meer gebeurd, dat men daarmede een beetje geduld moet hebben. In 1887 is er een bepaling gemaakt, dat, als beperking van den eigendom zoo ver ging, dat deze gelijk te stellen was met onteigening, men evengoed als bij onteigening, schadevergoeding zou moeten kunnen verkrijgen, terwijl bij de wet de gevallen zouden worden opgesomd, waarin men geen schadevergoeding zou krijgen. En nu werd gezegd: zoolang die uitzonderingswet er niet is, gaat de regel ook niet door.

Prof. Buys heeft toen al gewaarschuwd, dat het licht der 19de eeuw over die wet niet zou opgaan. Deze wet is ons in 1887 beloofd, maar nu in 1923 hebben wij haar nog niet!

Een klein beetje geduld dus, mevrouw, u moet de Grondwet niet al te zeer naar de letter nemen!

Nu iets over het offensief optreden van ons leger. Ik ben er niet zoo voor, dat wij aanvallend te werk gaan.

Ik heb eens een afbeelding gezien in de *Punch* van een mijnheer, die met een Deenschen dog ging wandelen. Die hond bijt een konijn dood. De eigenaar ziet dat en mijnheer wordt benauwd, maar dan zegt een kleine jongen: mijnheer, als u mij een dubbeltje geeft, zal ik een eed doen, dat het konijn begonnen is.

Zoo is het met ons ook. Wij zullen niet beginnen tegen een Deenschen dog, want wij zijn niet sterker dan een konijn, maar als wij worden aangevallen, moeten ze maar voelen, dat wij ons behoorlijk kunnen verweren.

Het is ook een feit, dat wij bijna altijd offensief zijn opgetreden, niet uit oorlogszucht, maar uit tactiek. Heeft mevrouw nooit gehoord van de inneming van den Briel, waarmede onze vrijheid is gegrondvest? Dat was een offensieve daad van de Watergeuzen!

Prins Willem trad ook steeds offensief op. In het Wilhelmus kan men daarvan nog lezen als het spreekt van den tiran (Alva)

Die bij Maastricht begraven
Bevreesde mijn geweld
Mijn ruiters zag men draven
Zeer moedig door het veld!

Prins Maurits en Frederik Hendrik traden ook steeds offensief op. Toen Philips II de dwaasheid beging te gelijk tegen ons en tegen Frankrijk te gaan vechten en hij Parma met de bloem van zijn leger naar Frankrijk stuurde, trad Maurits offensief op en wist de eene verovering na de andere te maken. *Le chat parti dansent les rats.*

Toen Frederik Hendrik voor den Bosch lag en een groot leger ons land binnenviel om hem van dat beleg af te trekken, bleef hij kalm voor de stad liggen. Hij stuurde slechts een kleine afdeeling naar Wezel, waar de magazijnen van den vijand lagen, veroverde die magazijnen en deed daardoor de heele zaak in duigen vallen. Alweer dus een offensief!

Prins Willem III viel in 1672 in de richting van Charleroi uit en een jaar later in de richting van Bonn. En denk eens aan den Spaanschen successieoorlog en aan het beleg van Rijssel. Ik mag ook herinneren aan den slag bij Nieuwpoort, die ook het gevolg van een offensief was, en aan den coalitieoorlog, toen onze troepen onder Coburg in België streden tegen Frankrijk.

En dan het jaar 1815! Toen stonden wij in België met de Engelschen en de Pruisen. Wellington was er zoo zeker van, dat hij zelf het oogenblik van zijn offensief zou kunnen kiezen, dat hij er niet aan dacht maatregelen te nemen voor het geval hij zelf mocht worden aangevallen.

We are too strong for him, zeide hij, maar Napoleon begon toch. Niets was toen voorbereid; de Engelsche troepen waren verspreid over heel België, er was zelfs geen afspraak gemaakt, hoe de Engelschen en de Pruisen elkander zouden steunen voor het geval van een aanval. Ten slotte echter zijn wij toch offensief opgetreden en in Frankrijk gevallen met behulp van onze bondgenooten.

Ten slotte herinner ik nog aan den tiendaagschen veldtocht en aan ons optreden in de koloniën. Bijna altijd dus is ons optreden offensief geweest en moet men eer spreken van een Departement van Krijgszaken dan van Defensie.

Het is niet een bewijs van oorlogszucht, wanneer ik dat zeg, want ik ben van nature zeer goedhartig; men kan over mij loopen, maar er zijn grenzen. Ik zal nooit mijn land in avonturen wikkelen en zeggen: val maar aan zonder noodzaak, maar als ge iets waard zijt als bondgenoot, dan krijgt ge ook een bondgenoot, en met hulp van onzen bondgenoot zijn wij bijna altijd offensief opgetreden.

Nu de quaestie der arbitrage. Ach, laten wij daarvan toch niet te veel verwachten. Stel u eens voor, dat wij een arbiter hadden benoemd om de quaestie uit te maken tusschen ons en Philips II. Wij hadden dan zeker ongelijk gekregen, want hij was onze wettige Vorst! Wij zouden dan nu misschien nog zijn een uitgemergelde Spaansche bezitting en hier niet zitten.

Er zijn quaesties, zegt Bismarck, die alleen door bloed en ijzer kunnen worden opgelost. Er zijn gevallen, dat men moet grijpen naar het zwaard, niet om onrecht te plegen, maar om het recht te handhaven. Dan is het plicht te vechten en dan is het ook niet onchristelijk. Dan moet men dat voor zijn land overhebben. Waar de hoogste levensbelangen op het spel staan, kan men zich niet altijd met arbitrage behelpen.

Ja, wij hebben tractaten met Denemarken en andere landen over arbitrage voor alle geschillen, maar voor kleine landen gaat dat goed. Tegenover Denemarken staan voor ons geen levensbelangen meer op het spel, vooral sinds de Oostzeetol is afgeschaft. Die zal ook wel nooit meer in werking worden gesteld, maar tegenover groote landen moeten wij onze vrijheid behouden en ons zwaard gereed hebben om, als wij worden aangevallen, ons recht te handhaven met geweld. Het geweld in dienst van het recht is geoorloofd, is plicht.

Ook van den Volkenbond moeten wij ons voorloopig niet te veel illusies maken, zoolang Amerika niet meedoet. Ik acht hem voorloopig een vrij machtelooze organisatie, die niet de kracht kan ontwikkelen, die hij ontwikkelen moet en waarop heel de wereld hoopt.

Vermoedelijk zullen de Zuid-Amerikaansche Staten met Noord-Amerika een pan-Amerikaanschen volkenbond oprichten en dan is de weg gebaand, dat beide volkenbonden zich zullen aansluiten. Er gaan nu reeds stemmen op in Amerika, dat men zich niet heelemaal kan losmaken van de Europeesche politiek, en het feit, dat in den jongsten oorlog Amerikaansche troepen hebben gestreden in Frankrijk, bewijst, dat de Monroeleer zooal niet totaal is opgeheven, dan toch slechts nog maar aan één zijde wordt gehandhaafd. Europa mag zich niet bemoeien met *American matters*, maar Amerika mag zich wel bemoeien met *European matters!*

Als dat wat meer gebeurt, en Amerika begrijpt, dat het in zijn positie van voornaamste en machtigste Mogendheid ook den plicht heeft tegenover de geheele wereld om te zeggen, wanneer de vrede dreigt verstoord te worden: wanneer gij zonder reden oorlog voert, krijgt gij met mij te doen, en het beseft, dat de vrede van hem alleen afhangt, dan zullen de Amerikanen tot het inzicht komen, dat zij zich niet afzijdig mogen houden, en dat zij bereid moeten zijn hun zwaard te werpen in de weegschaal van het recht.

Wat mevrouw Pothuis—Smit heeft gezegd, is eigenlijk een voortzetten van de slechtste tradities van ons volk. Voor de vloot hebben wij nog wel eens geld over gehad. Die hing samen met de bescherming van onze handelsbelangen. Die vloot bracht haar geld wel weer op, maar het leger werd altijd verwaarloosd. Reeds Jan de Witt heeft aan zijn vriend de Groot geschreven, dat de aard der Nederlanders aldus is, dat zij nooit bereid zijn te vigileeren voor hun eigen securiteit, totdat de nood hun klaar en duidelijk voor oogen staat.

Wij moeten echter reageeren tegen die nationale ondeugd en wij moeten langzamerhand ons volk opvoeden tot het

36ste VERGADERING. — 27 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Verkouteren e. a.)

esef, dat wie vrede wil, zich bereiden moet ten oorlog. *Qui se fait brebis, le loup le mange.*

Ik hoop, dat mevrouw Pothuis—Smit ons Christelijk-historischen niet zal verdenken van oorlogszuchtigheid. Wij veren voor een behoorlijk leger en een behoorlijke vloot, omdat wij meenen, dat wij voor ons land goed en bloed moeten overhebben, zooals ook in het Wilhelmus staat. Wij zullen geen onrecht plegen en ook niemand aanvallen, maar als wij aangevallen worden, moeten wij bereid zijn. En wanneer wij dan in de ure des gevaars bondgenooten hebben willen, dan moeten wij eerst zorgen, dat wij zelf als bondgenooten ook iets waard zijn.

Wie zich zelf niet helpt, die wordt niet geholpen.

De heer **Slotemaker de Bruine**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik zou zeker niet gesproken hebben, als mevrouw Pothuis—Smit niet zulk een ernstig beroep op mij gedaan had om tegen de oorlogsbegrooting te stemmen.

Nu ik echter toch spreek, wil ik ook mijnerzijds iets zeggen over de quaestie der gewetensbezwaren en ik steun gaarne mevrouw Pothuis—Smit, wanneer zij aandringt op spoedige behandeling van het onderwerp.

Doch die geachte spreekster heeft zelf al bij een uitdrukking, die haar wellicht ontviel, duidelijk gemaakt hoe moeilijk deze materie is; zij heeft nl. op een bepaald oogenblik gesproken over religieuze of ethische gemoedsbezwaren.

Nu ga ik, hierbij het voortreffelijke voorbeeld volgende van mevrouw Pothuis—Smit, niet op de zaak in, omdat die materie behandeld kan worden wanneer de zaak zelf aan de orde is; maar de door mij genoemde uitdrukking bewijst reeds hoe ontzaglijk moeilijk het zal zijn voor den wetgever, om die normen te vinden, waardoor „ernstige gewetensbezwaren" van de andere worden onderscheiden.

Overigens heb ook ik met blijdschap kennis genomen van de faciliteiten, die de Minister reeds kan geven en ik zou willen vragen: is het niet mogelijk, dat de Minister iets diergelijks ook doet voor hen, die thans als dienstweigeraars zitten?

Ik stel mij voor, dat een dergelijk gedrag zeer zou worden gewaardeerd.

Maar thans een woord over wat mevrouw Pothuis—Smit mij gevraagd heeft. Zij heeft herinnerd, dat ik in een vergadering van den Christen-Vrouwen Bond ongeveer heb gezegd: laat de vrouw den man corrigeeren. Mevrouw Pothuis—Smit is zoo vriendelijk, als vrouw dit niet over te nemen, maar ik als man vind, dat wij nog wel eenige correctie kunnen velen. De vrouw zal b.v. krachtens haar aanleg de vreeselijkheid van den oorlog gevoelen, terwijl de man krachtens zijn aanleg de noodzakelijkheid van een leger zal gevoelen; wanneer nu man en vrouw samenwerken, dan kunnen zij wellicht te zamen aandringen op de gedachte van arbitrage instede van oorlog.

Op grond van deze constructie heeft mevrouw Pothuis—Smit mij uitgenoodigd, om te stemmen tegen de Oorlogsbegrooting. Nu laat ik allerlei uit hetgeen mevrouw Pothuis—Smit heeft gezegd, zwemmen. Niet uit onvriendelijkheid; ook niet, omdat ik de quaestie niet belangrijk genoeg acht, want ik acht de vraag hoe wij tegenover leger en oorlog staan van de allergeweldigste beteekenis. Doch als een van de jongste leden der Kamer past het mij niet, op dit moment daarover zeer lang te spreken.

Bovendien moet ik opmerken, dat, al antwoord ik nu, ik niet altijd per se bereid bevonden zal worden om elke vraag te beantwoorden, die van eenige zijde der Kamer tot mij mocht worden gericht. Ten slotte bepaal ik liever zelf wanneer en waarover ik zal spreken, dan dat ik dit laat bepalen door anderen. Maar om den ernst van het onderwerp en uit hoffelijkheid tegenover mevrouw Pothuis—Smit antwoord ik. En dan antwoord ik, dat ik helaas aan haar verzoek niet zal kunnen voldoen om tegen de Oorlogsbegrooting te stemmen.

En waarom niet? Mevrouw Pothuis—Smit heeft gezegd: zij moet tegenstemmen, omdat het stemmen vóór een Oorlogsbegrooting, is een kweeken van oorlogsstemming. In de tweede plaats had zij moeten zeggen — wat zij verzuimd

(Slotemaker de Bruine.)

heeft — welk principe ik zou uitspreken door te stemmen tegen de Oorlogsbegrooting.

Over elk van die twee dingen een enkel woord.

Is het waar, gelijk mevrouw Pothuis—Smit zei: Wie bewapent kweekt een oorlogsgeest? Nu zou ik toch misschien het verzoek mogen doen, dat wij bij dit ernstig onderwerp ons onthouden van aanduidingen, die, als zij worden gesondeerd, niet volkomen vol blijken te zijn. Ik denk daarbij hieraan, dat de geachte spreekster meer dan eenmaal den Minister verweet, dat hij onze jonge mannen zich laat oefenen in „oorlogsverband"; zij legde daarbij sterk den nadruk op het woord oorlog, dat daarbij gebruikt wordt met de ideeënassociatie, die mevrouw Pothuis—Smit voelt, maar die den Minister absoluut vreemd is. Ik vermoed, dat dit een term is, die wil zeggen — ik ben militair niet zoozeer bijgewerkt, maar de Minister zal het wel goedvinden, dat ik het zoo verklaar — practisch verband, groot verband, waardoor de menschen leeren, wat zij moeten leeren; noemt men dat oorlogsverband, dan is dat de ideeënassociatie niet, die mevrouw Pothuis—Smit daarin legt.

In het algemeen acht ik de bestrijding, die zij geeft van de stelling: de oorlog wordt vreeselijk gevonden, weinig gelukkig. Zij heeft erkend, dat deze Minister den oorlog vreeselijk vindt. Maar zij heeft, als ik het goed zie, drieërlei daarbij door elkaar geworpen, waardoor zij dan kon komen tot de constructie, dat men den oorlog niet zoo vreeselijk vindt.

Eenerzijds natuurlijk het ethisch element. Wanneer iemand zegt: ik vind den oorlog vreeselijk, dan denkt men aan het ethisch terrein in den allerbreedsten zin. Maar in plaats van daarop door te gaan, heeft spreekster zich te goed gedaan aan eenige uitingen, die zij noemde enthusiasme, waarbij zij zelfs sprak van jubileeren van menschen, die zeggen, dat wij een goed leger moeten hebben. Ik vind het niet billijk, dat men spreekt van enthusiasme in dien zin als mevrouw Pothuis—Smit het bedoelde.

En ik meen, dat wij zeker het zuivere pad verliezen, wanneer wij midden in dit betoog plotseling vernemen, dat wij hier eigenlijk wel iets hebben van een vakgevoel van beroepsmilitairen, die den oorlog niet zoo vreeselijk vinden. En terwijl wij daar nog mee bezig waren, kregen wij te vernemen, dat er misschien ook wel eens een ondernemer is, die heeft uitgerekend, dat het een en ander in het laadje brengt; zoodat er ook menschen zijn, die om financieele redenen het nog zoo ongelukkig niet vinden, als er oorlog komt.

Ik weet het niet, Mijnheer de Voorzitter, misschien is er wel een ondernemer in de wereld, die het beter vindt een millioen te verdienen doordat een millioen jonge mannen worden weggemaaid, dan dit niet te doen, terwijl dan die jonge mannen in leven blijven. Misschien is er wel een beroepsofficier die denkt: waar heb ik het anders voor geleerd dan om op een goeden dag het in practijk te brengen; die er pret in heeft. Misschien zijn er op het noordelijk halfrond 2 dergelijke industrieelen en 2 dergelijke beroepsofficieren — laten het er 20 of 200 zijn —, maar als wij spreken over de vreeselijkheden van den oorlog en iemand ontkent, dat dit vreeselijkheden worden genoemd, dan moet men, dunkt mij, veel ernstiger bewijzen hebben dan deze; en dan wil ik gaarne met mevrouw Pothuis dergelijke gedragingen en gemoedshoudingen afkeuren, opdat wij hebben die sfeer, waarin dergelijke uitwassen niet kunnen groeien.

Maar niettemin moet ik vragen, dat wij zeer nauwkeurig onderscheiden. En nu heeft het mij getroffen, dat mevrouw Pothuis in één zin door elkaar en als gelijkwaardig gebruikt militarist, bewapening en belanghebbende. Het schijnt mij niet geoorloofd militarist, bewapening en belanghebbende met komma's er tusschen te gebruiken. Dat zijn drie essentieel verschillende dingen. Als intusschen mevrouw Pothuis mij vraagt of het niet beter ware om vredelievende middelen aan te kweeken dan een oorlogszuchtige stemming, dan zeg ik: Natuurlijk. En ook deze Minister gevoelt, dat arbitrage huizenhoog staat boven oorlog, omdat oorlog is het recht nemen in eigen hand en arbitrage is: niet rechter zijn in eigen zaak, maar: een rechtsuitspraak afwachten. Dat wil ik, als mevrouw deze definitie van mij wil aanvaarden,

(Slotemaker de Bruine.)

gaarne met haar verklaren. Maar mevrouw Pothuis had niet mogen vergeten, dat dit reeds regelmatig wordt gezegd. Wanneer in de kerken over dit onderwerp wordt gepreekt, wordt er gezegd, dat recht gaat boven macht en dat arbitrage staat boven het zijn van eigen rechter. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van gisteren kunt u zien, dat dit in een van de Protestantsche kerken heeft plaats gehad, en indien u begeert daarvan meer voorbeelden te hebben, breng ik ze u gaarne. Ik kan mij beroepen op de voortreffelijke rede van den heer Anema en op die van den Minister van Buitenlandsche Zaken van gisteren; en desgewenscht zelfs op preeken van mij zelf. Arbitrage, dat is het wat bij alle volkeren moet worden aangekweekt met den grootsten ernst: ik zie daarin een uiting van Christelijke wereldbeschouwing.

Maar als wij arbitrage hebben, zullen wij toch ook een leger noodig hebben, dat is een *communis opinio*, om af te dwingen gehoorzaamheid aan de gevallen besluiten. Wie het recht stelt boven de macht, vraagt toch om macht in dienst van het recht. En als mevrouw Pothuis mij vraagt te stemmen tegen de Oorlogsbegrooting, dan moet ik weten of ik stem tegen de gedachte, dat er in deze samenleving een machtsmiddel noodig is ter bewaring van het recht; want daartegen wil ik niet stemmen. Hier is het beginsel in geding. Mevrouw Pothuis heeft zich onvriendelijk en voor mijn gevoel onbillijk uitgelaten over een constructie van deze zaak door *De Standaard* en heeft zich beroepen op een formule van het *Handelsblad*. Maar geen antirevolutionnair zal zeggen, dat „als het dogma maar gered is de rest er niets toe doet". Het is niet te doen om het dogma, maar om een levensovertuiging, die in dat dogma min of meer belichaamd is. Mevrouw Pothuis vraagt, waarom wij dan niet maken een maatschappij, waarin het gemeenschapsgevoel meer tot uiting komt, en betere economische toestanden, die de menschen niet verleiden om verkeerd te handelen.

Of een gemeenschap gemaakt kan worden, laat ik daar. Dat wij een gemeenschap moeten trachten te verkrijgen, waarin iemand niet door sociaal-economische misstanden extra aanleiding vindt tot het doen van kwaad, zeg ik mevrouw Pothuis van harte na. Maar wij zouden toch geen zondelooze menschen krijgen. Ik behoef mevrouw Pothuis niet te zeggen, dat ook in kringen, die het sociaal-economisch niet moeilijk hebben, zelfzucht, hebzucht, hoogmoed en eigenwaan regelmatig voorkomen. Wanneer ik dus stem over de Oorlogsbegrooting, stem ik ten slotte tegen het al dan niet hebben van een machtsmiddel. En wat ik in het betoog van mevrouw Pothuis mis, is een antwoord op de vraag, die toch volkomen voor de hand ligt, namelijk: waaro wilt gij, S. D. A. P., ontwapening?

Men kan de ontwapening willen op principiëele of op practische gronden. Wil de S. D. A. P. op principiëele gronden ontwapening? Ik moet erkennen, dat het mij niet bekend is. Mij zijn slechts twee kringen bekend, die ontwapening op principiëele gronden verdedigen: de anarchistische groep en de groep van de principiëel weerloozen. Mevrouw Pothuis—Smit wil niet gerekend worden tot de principiëel anarchistische volgelingen, en ik vermoed, dat zij ook niet wil gerekend worden tot de verdedigers van de weerloosheid, al heeft zij met betrekking tot het Roergebied dingen gezegd, die in den mond der sociaal-democratie eenigszins zonderling aandoen voor iemand, die de quaesties principiëel poogt te voelen.

Maar indien mevrouw Pothuis—Smit half of geheel het principe van het anarchisme aanvaardt, dat hierop neerkomt: zoodra alle machtsmiddelen en banden zullen zijn geweken en de mensch de mogelijkheid heeft om zich te ontplooien, gelijk hij is, in die ure zal in den mensch de engel worden ontplooid en het paradijs verschijnen (en dat is de eenige grond, waarop men de absolute ontwapening kan verdedigen), dan moet ik zeggen, dat ik dien grond niet kan aanvaarden, omdat ik Christen ben! En zijn er practische redenen, bijv. de macht van de internationale arbeidersbeweging, de wijze, waarop de gedachte van ontwapening reeds is voortgeschreden, ...

De heer **van Embden**: En de moderne techniek!

(Slotemaker de Bruine e. a.)

De heer **Slotemaker de Bruine**: Ik zie niet in, dat de hedendaagsche techniek een reden voor ontwapening kan zijn. Maar een volgenden keer wil ik daarover heel graag iets naders hooren. En bij hetgeen ik noemde, Mijnheer de Voorzitter, verkeeren wij op het terrein der opportuniteit en zijn wij niet meer op het standpunt van het beginsel.

Als ik deze begrooting aan zulke quaesties toets, dan zie ik geen reden om tot den Minister te zeggen: gij doet niet wat gij kunt om te bezuinigen; gij doet met het gansche Ministerie niet wat gij doen kunt om in de gansche wereld de gedachte aan arbitrage levendig te maken; derhalve heb ik in de rede van mevrouw Pothuis—Smit geen aanleiding kunnen vinden, om te stemmen tegen deze oorlogsbegrooting.

De heer **Blomjous**: Mijnheer de Voorzitter! Na de schitterende verdediging van deze Oorlogsbegrooting door prof. Slotemaker de Bruine wil ik slechts een enkele opmerking maken.

Het heeft mij gefrappeerd, dat mevrouw Pothuis—Smit zeide, dat zij herhalingsoefeningen, zooals alles wat met het leger te maken heeft, beschouwt als verloren arbeid en tijd. Ik zal er natuurlijk niet tegenover stellen, hoe geestverwanten van mevrouw Pothuis—Smit in zekere landen daarover denken. Na de humanitaire beginselen, waarvan die geachte afgevaardigde in haar rede blijk gaf, zou ik het ongepast vinden, te wijzen op het communisme in Rusland. Maar ik wil wel wijzen op de houding van de sociaal-democraten in Oostenrijk, van wie de bladen voor enkele dagen meldden, dat zij zich met kracht verzetten tegen de inkrimping van het Oostenrijksche leger, omdat zij door dat leger hun belangen gewaarborgd achtten.

Wanneer men dergelijke dingen constateert, vraagt men zich af: is die ontwapeningsleuze voorloopig geen idealisme?

Wij hebben perspectieven zien openen door den Minister van Buitenlandsche Zaken, en al mijn partijgenooten en ook mijn Protestantsche landgenooten zullen zeker achter die idee staan, wanneer er iets gedaan kan worden in de wereld om tot grooter ontwapening te komen. Dat wij tot geheele ontwapening zullen komen, geloof ik niet.

In ieder geval, het zuinig gebruik maken van de gelden voor ons leger is noodzakelijk. Echter is er ook de andere noodzakelijkheid, om te zorgen, dat er over ons land geen chaos kan komen, of dat de vijand zonder slag of stoot binnendringt.

Ik zal daarom vóór deze begrooting stemmen. Gezien de toestanden om ons heen en de gevaren, die er voor ons land dreigen, heb ik gemeend een waarschuwende stem te moeten laten hooren tegen het afbreken van ons leger.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik wensch aan de Vergadering mede te deelen, dat zooeven door mij het volgend telegram is ontvangen:

„Allerbesten dank aan u en onze medeleden voor de zoo bijzonder vriendelijke deelneming bij mijn herstel. Als de dokter toestemt, kom ik weer spoedig in uw midden.

VAN VOORST TOT VOORST."

(Teekenen van instemming.)

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Mendels**: Mijnheer de Voorzitter! Het was aanvankelijk niet mijn voornemen mij in het debat te mengen, omdat ik meende, dat de discussie zou beginnen en eindigen met de rede van mevrouw Pothuis—Smit, daar alleen haar naam voorkwam op de sprekerslijst, maar er zijn door vertegenwoordigers van de verschillende Regeeringspartijen belangwekkende redevoeringen gehouden, die mij nopen nog enkele opmerkingen te maken.

Vooraf echter een bijzondere vraag, die ik tot den Minister zou willen richten. Sedert de begrooting in de Tweede Kamer is behandeld, zijn er berichten in de pers verschenen omtrent een zoo massale en ontstellende verspilling van 's Lands

(Mendels.)

gelden door een ondeugdelijken aanmaak van munitie, of een aanmaak van ondeugdelijke munitie, dat die mij op het eerste gezicht te sensationeel voorkwamen om het dadelijk te kunnen gelooven.

In De Avondpost van begin April heb ik het volgende gelezen:

„Ettelijke millioenen patronen, men spreekt van 60 millioen, gefabriceerd aan de Hembrug en voor ongeveer 2/3 aan de magazijnen en korpsen verstrekt, bleken bij gebruik ondeugdelijk en werden naar de Hembrug teruggezonden. Welke enorme sommen hiermede gemoeid zijn en hoevele millioenen guldens als weggegooid mogen worden beschouwd, is niet te benaderen.

Eenige honderdduizenden granaten, van de lucht afgesloten en netjes ingeblikt, moeten worden gedemonteerd en opnieuw samengesteld, omdat de geheele voorraad eveneens ondeugdelijk is. Eenige duizenden kardoeshulzen ondergingen hetzelfde lot.

Het bevel tot terugzending is reeds gegeven en wordt reeds ten uitvoer gebracht. Wat het spoorwegvervoer kost is niet te becijferen.

Nog kort geleden werd ons leger verrijkt met een nieuwe mitrailleurkar. Een maand in gebruik en het vehikel bleek absoluut waardeloos. Weer terug!

Er komen nieuwe karretjes, basta!

Hoeveel het kost komt de buitenstaander niet te weten.

De bewuste karren waren zoo „goed" geconstrueerd, dat de ijzeren banden al heel gauw loslieten, de spaken werden op marsch verloren en wat er dan nog heel bleef van de wielen was zóó verbogen en gekrompen, dat rijden onmogelijk was. Toen het eenmaal zoo ver was, kwam de mededeeling, dat het goede soort hout niet aanwezig was.

Toch werd na ampele beproeving een groote hoeveelheid aangemaakt en aan den troep verstrekt.

Geweerloopen worden uit het „beste" metaal vervaardigd. Logisch dat hiervoor veel geld betaald moet worden. Vierhonderd ton van het „beste" materieel is in den loop van een paar jaar tot loopen en verdere geweeronderdeelen verwerkt en toen kwam zeer toevallig uit, dat het goedje er niet geschikt voor was.

Aankoop materieel, werkloon, machines, gebouwen, brandstoffen en vele andere uitgaven, hebben millioenen gevergd, met het resultaat, dat een groote massa waardeloos goed op een hoop geworpen kan worden.

Wellicht dat het zich leent voor het maken van aschbakken, kolenkitten en vele massa-artikelen, of, en dat zal wel gebeuren, Amsterdamsche kooplieden er zich over zullen ontfermen."

Mijnheer de Voorzitter! Voor zoover mijn geheugen reikt, heb ik een tegenspraak van dit bericht nergens gelezen. Is het sinds de laatste paar weken door dit blad herroepen, dan is dat mij ontgaan en vraag ik om verontschuldiging. En nu wil ik den Minister vragen: één van tweeën, is dat bericht juist of niet? In beide gevallen had m.i. daaromtrent van de Regeering een mededeeling moeten komen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Op een onzinnig courantenbericht?

De heer **Mendels**: Wanneer een dergelijk bericht onjuist is, en het wordt zoo pertinent gezegd in een serieus blad, geen schendblad, en het is op zich zelf niet zóó absoluut uitgesloten, dat dit bericht waarheid bevat, dan zou ik niet inzien, waarom het Departement, als er heelemaal niets van aan is, niet een démenti zou kunnen geven. In elk geval gevoelt men, dat de Minister nu bij deze gelegenheid eenige opheldering dient te geven. Ik ga er dus thans niet dieper op in, omdat ik niet weet, wat er juist is van dit bericht.

Al zou het maar voor de helft waar zijn, zou het natuurlijk al heel erg zijn. Maar ik wil er wel aan toevoegen, als het niet waar is, dan acht ik een dergelijke berichtgeving een blaam voor de journalistiek.

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn, wat de begrooting betreft en de beginselen, die aan die begrooting ten grondslag liggen, hier vandaag belangrijke discussies gevoerd. Mevrouw Pothuis—Smit heeft nogmaals de conclusie gemotiveerd uit het standpunt van onze fractie, en medegedeeld, waarom wij onze stem aan deze begrooting niet zullen kunnen geven.

Nu heeft de heer Slotemaker de Bruine gevraagd: welke gedachte ligt ten grondslag aan dit uw standpunt, aan deze uw conclusie? Het resultaat van uw politieke, sociale en ethische overwegingen ten aanzien van de oorlogs- of verdedigingstoerusting is, dat gij uw stem niet kunt geven aan deze begrooting, maar hoe komt gij tot dat resultaat? Uit practische overwegingen of uit een zuiver, sterk principe? Staat gij op een opportuniteitsstandpunt, dan wel hebt gij een rigoureus principe, krachtens hetwelk gij tot deze conclusie onverbiddelijk moet komen?

Die scheiding, die zooeven gemaakt is door den heer Slotemaker de Bruine, aanvaard ik in deze haar volle scherpte niet. Het is niet juist en ook niet vol te houden, dat principe en opportuniteit zoo onherroepelijk van elkaar niet alleen gescheiden zijn, maar ook onherroepelijk onvermengd met elkaar moeten zijn en blijven, dat men in het practische leven òf zijn materiaal moet putten uit één eng kastje van principes, òf dat men dat moet grendelen en het halen uit de kast, waar de opportuniteitsargumenten bewaard worden. Zoo kan men de quaestie mijns inziens niet stellen.

Ik wil wel mijnerzijds trachten den heer Slotemaker de Bruine daaromtrent eenig meerder licht te verschaffen. Ik zou ook hem echter de vraag willen stellen: doet gij dat ook, gij geloovig Christen, gij die uitgaat van de stelling, dat ook op het terrein van het politieke en sociale leven de geboden Gods richtsnoer en maatstaf moeten zijn?

Gij, die zegt, dat gij probeert te leven uit de groote beginselen, die gij meent dat deels verscholen liggen, deels open liggen in het Evangelie, past gij die beginselen in hun volslagen onbesmetheid in uw practisch leven persoonlijk, maar ook op politiek terrein toe? Op de strakheid van dit uw richtsnoer laat gij toch altijd inwerken de opportuniteit van de macht der omstandigheden waarin gij verkeert. Dat zal de heer de Bruine mij moeten toegeven. Natuurlijk zal hij die beginselen, ook al meent hij te goeder trouw dat hij ze blijft toepassen, in de practijk moeten laten beïnvloeden door de dingen van den dag.

Wij hebben dus de vraag zóó te stellen: is het nog naspeurlijk, dat gij in uw practische politiek en in uw sociale actie uw daden en uw handelingen laat beïnvloeden door uw levens- en geloofsbeginsel; is nog naspeurlijk, is nog duidelijk zichtbaar de lijn van uw beginsel, waarlangs gij zegt uw politiek en maatschappelijk bestaan te willen leven?

Dat is het verwijt, dat wij zoo vaak hebben uit te brengen tegen de politiek van de Christelijke partijen, dat er juist van dat beginsel als richtsnoer niets meer te bespeuren is, dat het volkomen verloopen is in de opportuniteit van het kapitalisme, van de groote winstmakende en winstnajagende maatschappij, van de enorme machtsbegeerte van het privaatbezit. En de practische politiek van den laatsten tijd doet zien, dat de Christelijke partijen, als er nog eens iets specifiek Christelijks naar voren wordt gebracht, zeiden: dat is iets aparts van één fractie van onze coalitie, daar doen wij niet aan mee.

Niet zonder reden heeft de heer de Vos van Steenwijk daaromtrent bij de algemeene beschouwingen het voorzichtige parool uitgegeven: niet kibbelen. Dat is het summum van zijn Staatsmanswijsheid, en nu is het lichtelijk vrijmoedig van den heer Slotemaker de Bruine om aan de sociaal-democraten de vraag te stellen: leeft gij ten aanzien van den ontwapeningseisch uit het groote principe of is het maar opportunistisch gescharrel?

Wij zien in de tegenwoordige bewapening een van de gevolgen der belangentegenstellingen tusschen de heerschende klassen der onderscheidene volkeren. Wij komen op tegen de voorstelling, alsof door die bewapening de hooge geestelijke volksgoederen zouden moeten worden beschermd. De groote drijfkracht van de geheele buitenlandsche politiek is de enorme privaat-belangenpolitiek van groote groepen kapita-

(Mendels.)

listen, die de grondstoffen in hun bezit hebben, groote concerns, die de Regeeringen onder hun invloed hebben.

De olie, het staal, de kolen, die beheerschen op het oogenblik de heele buitenlandsche politiek, en al uw gefrazeer — anders kan ik het niet noemen — vat deze dingen niet in het oog. Als men spreekt van hooge en heilige goederen, die te verdedigen zijn, zeg ik: ook wanneer Nederland, zelfs tegen zijn zin, in een oorlog zou worden gesleept, komt Nederland noodzakelijk met zijn leger te staan aan den kant van een van de machtige belligerenten, die beide de groote kapitalistische belangen van hun groep hebben te verdedigen.

Is Mosoel op het oogenblik niet het centrum van de onderhandelingen te Lausanne; gaat het daar niet om de groote oliereserve, die in dat kleine stuk Aziatisch land ligt, is dat niet het groote antagonisme tusschen Frankrijk en Engeland, met Amerika als begeerige derde? Turkije wordt over en weer gesteund en gevleid door de verschillende machten, men wenscht zijn vriendschap om de groote concessies aan zijn kant te hebben! Engeland kan er geen afstand van doen, maar heeft ten slotte het voorstel gedaan, om de zaak naar den Volkenbond te verwijzen.

Wat zit er voor een groot deel anders achter de Roerquaestie dan de begeerte van de groote ijzer- en staalfabrieken van Lotharingen om de beschikking te krijgen over de grondstoffen, de kolen en de cokes aan de Roer en zoo de industrieele hegemonie over Europa te krijgen? Dacht men, dat het alleen ging om de reparaties? Frankrijk wist ook wel, dat het daarmee die gelden niet zou krijgen.

En juist door dat antagonisme tusschen Frankrijk en Engeland komt de Roerquaestie niet veel verder. Omdat Engeland den steun van Frankrijk noodig heeft voor Mosoel, kan het van zijn kant Frankrijk niet te veel in den weg leggen aan de Roer. Maar anders zou het graag daarin ook optreden.

Bij die groote internationale belangentegenstellingen wordt Nederland betrokken door zijn bewapening. Wanneer wij in een internationaal conflict zouden worden gesleept, moeten wij — de Minister heeft het in de stukken erkend — een bondgenoot hebben, want alleen kunnen wij niets doen, een incidenteelen bondgenoot, zooals zal voortspruiten uit de situatie.

Maar dan zitten wij aan dien bondgenoot vast, Mijnheer de Voorzitter! Dat zijn de consequenties! Denkt men, dat wij daarna kunnen zeggen: dank u voor uw hulp? Dat heeft men aan België gezien, dat voorgoed geketend zit aan het Fransche imperialisme, dat op weg is, zich door zijn militarisme te ruïneeren, terwijl het vóór den oorlog een klein land was, dat bijna geen militaire uitgaven had.

De Minister en ook de heer Colijn in de Tweede Kamer hebben hetzelfde moeten erkennen. De heer Colijn heeft het uitdrukkelijk gezegd: de defensie van ons land is als middel om onze integriteit te bewaren, om ons grondgebied ongeschonden te kunnen handhaven, onmogelijk. Daartoe zijn wij niet meer in staat. Hij zeide het met deze woorden:

> ,,De heer Marchant heeft hier gisteren gezegd, dat zonder een belangrijke beperking van de defensie-uitgaven de Regeering onmogelijk haar taak zal kunnen volbrengen.
>
> Mijnheer de Voorzitter! Ik sluit mij daarbij aan.
>
> Ik wil dit nog eenigszins nader toelichten, omdat daaraan onvermijdelijk verbonden is, naar het mij voorkomt, een wijziging in ons defensiesysteem.
>
> Tot nog toe is de defensie van ons land gebaseerd geweest, zoowel op de gedachte om onze verplichtingen als lid van de internationale volkerengemeenschap te kunnen nakomen, als op een langdurige verdediging van onzen nationalen bodem."

En welke van die twee verplichtingen: de internationale Volkenbondsverplichting of de verdediging van onzen nationalen bodem heeft hij ten slotte laten vallen? De laatste. Hij zeide:

> ,,Ik moet wel zeggen, dat het mij voorkomt, dat in deze financieele omstandigheden wij er toe zullen *moeten komen*, dat de gedachte, om ons nationaal grondgebied gedurende langen tijd te verdedigen tegen vreemd geweld, uit ons defensiesysteem zal moeten worden weggenomen en dat wij niet meer zullen kunnen doen dan een apparaat behouden, noodig om onze internationale verplichtingen als lid van de internationale volkerengemeenschap te kunnen nakomen."

En verder:

> ,,Ik acht de taak, welke de Regeering te vervullen heeft, zoo benauwend ernstig, dat alleen wanneer men het vraagstuk beziet in zijn vollen omvang gehoopt mag worden door de moeilijkheden heen te komen.
>
> Naar het mij voorkomt, wordt in de beschouwingen al te vaak het woord ,,crisis" gebruikt. Ik geloof niet aan een crisis. Ik geloof niet, dat dit een voorbijgaande toestand is. Naar mijn overtuiging zijn wij blijvend nedergeploft op een veel lager peil dan waarop wij te voren stonden en juist omdat dit de toestand is, is het zoo ernstig. En daarom is het ook zoo noodig, dat men in grooten stijl de verschillende vraagstukken, die behandeld moeten worden, beziet."

Mijnheer de Voorzitter! Dat is mij uit het hart gegrepen. De crisis is niet iets voorbijgaands. Het komt niet meer te recht. Wij komen niet meer tot den vorigen toestand terug. Er moet een geheel nieuwe maatschappelijke structuur komen.

Ja, de heeren treffen het niet met die conclusie. Want gij wilt nog uw oude methode behouden en uw oud gebouw en uw oude instrumenten, terwijl gij toch met uw kapitalistisch systeem op den grondslag van de nationale bewapening hopeloos zijt vastgeloopen. De heer Verkouteren heeft weer den moed gehad te zeggen: indien gij den vrede wilt, bereidt u ten oorlog. De heer Blomjous zegt: met het oog op de bewapening van de anderen en de benauwende omstandigheden om ons heen moeten wij onze bewapening blijven behouden.

Alsof dat wat nieuws was! Dat is het systeem geweest van eeuwen achter elkaar. Daarmede blijven wij buiten den oorlog, hebt gij gezegd, maar dat zelfde heeft Duitschland gezegd en hebben Frankrijk, Italië, Oostenrijk en alle andere landen gezegd. En het gevolg van dat systeem is geweest, dat wij nu de fatale ruïne hebben gekregen op zedelijk, lichamelijk en stoffelijk gebied, die de wereldoorlog met zich heeft medegebracht.

Is het te verwonderen, dat wij thans weer zeggen, maar met zooveel meer kracht: dat systeem moet anders worden, daardoor is de menschheid bankroet geslagen, financieel, moreel en physiek. Dat systeem willen wij, de vertegenwoordigers van de arbeidersklasse, in geen geval meer voor onze rekening nemen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Toch niet van de geheele arbeidersklasse!

De heer **Mendels**: Als ik zeg ,,vertegenwoordigers van de arbeidersklasse", bedoel ik daarmede, dat ik de sociaaldemocratie zie als een belichaming van de duurzame belangen van de geheele arbeidersklasse. Als er dan nog Christelijke arbeiders zijn, heel veel helaas nog, die die duurzame belangen van de arbeidersklasse, en van de geheele menschheid, gelegen in het socialisme, niet inzien, dan is dat des te erger voor die menschen, maar dan zullen wij ons nog meer inspannen om hen tot het socialisme te brengen.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Dat zal lang duren!

De heer **Mendels**: Zoolang er nog veel de Vos van Steenwijks zijn, ja, maar ook uw macht en die der uwen is niet eeuwig. Ik heb meer vertrouwen in uw arbeiders dan u zelf hebt en ik weet, dat ook onder de Christelijke arbeiders die gedachte levend zal worden.

Een enkel woord over die Christelijke arbeiders. In *De Voorhoede*, het vroegere orgaan van den heer Aalberse, zijn indertijd over de nieuwe legerwet van den heer van Dijk heel wat ernstige woorden van critiek geschreven, die in het Parlement natuurlijk worden genegeerd.

36ste VERGADERING. — 27 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

Mendels.)

Men kon toen o.a. daarin het volgende lezen:

,,De ramp, waarvan mr. Bomans destijds sprak, dat nl. ,,van de kontingentsvermindering tot 13 000 man ooit weer zou worden afgeweken'', is werkelijkheid geworden.

Ten opzichte van de financieele lasten staat beslist geen vermindering, maar beduidende begrooting van kosten in het vooruitzicht.

De mentaliteit, waaruit dit wetsontwerp is gegroeid, is geen andere dan die vóór den oorlog heerschte; van den nieuwen geest, den beslisten wil om te breken met den ban van het militarisme, bespeurt men heel weinig.

14 December was, naar onze innige overtuiging, een ongeluksdag voor het Nederlandsche volk, voor de Regeering en voor de rechterzijde, hoe eensgezind zij zich dan ook bij stemming toonde.''

Mijnheer de Voorzitter! In de practische politiek hebben ergelijke uitingen nog zeer weinig uitwerking blijkbaar. Onder de Katholieke en Christelijke arbeiders vind ik nog eel weinig symptomen van een groote, zelfstandige politieke actie, maar zoolang wij nog de kracht hebben om te propageeren, zullen wij ons werk voortzetten, ook onder die Christelijke arbeiders, om hen ten slotte het duurzame en uiste inzicht te brengen.

De heer **Haazevoet**: Wie zijn die: wij?

De heer **Mendels**: Dat zijn de sociaal-democraten, voor cover hun ten minste in Brabant niet de zalen worden geweigerd.

De heer **Haazevoet**: In België en Frankrijk ook?

De heer **Mendels**: In België en Frankrijk ook. Daarop kom k straks nog met een enkel woord terug.

De **Voorzitter**: Mag ik den geachten spreker verzoeken om niet op interrupties in te gaan, ten einde de debatten niet onnoodig te verlengen, en ons niet te brengen op een terrein waar de behandeling van hoofdstuk VIII niet thuisbehoort?

De heer **Mendels**: Wij zijn geen voorstanders van het principe der totale weerloosheid onder alle omstandigheden, en ook nooit geweest. Wanneer men de arbeidersklasse zou willen knechten, dan zal zij, met welke middelen dan ook, zich daartegen verzetten.

Maar mevrouw Pothuis—Smit heeft reeds het schoone voorbeeld aangehaald van de Roer, waar het stampvol zit met Fransche militairen, wier aanwezigheid alleen reeds provoceerend werkt, waar gewelddaden worden verricht, spottend met elk recht, en waar de groote massa van arme arbeiders met gekruiste armen tegenover staat, die zonder door dik en dun een Regeering te willen steunen, die hun niet naar den zin is, toch heldhaftig blijft weigeren om te werken onder den dwang der bajonetten voor een vreemde kapitalistische groep.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is dus ons principieel standpunt in het militaire vraagstuk. Zoolang wij deze kapitalistische structuur hebben in de verschillende Staten, zoolang wij deze enorme bezitstegenstelling hebben, die de geheele politiek beheerscht, zoolang ook de oorlogen in laatste instantie gevolg van deze machtsstimulans blijven, zoolang moet de arbeidersklasse naar onze meening weigeren, zich daarvoor op te offeren.

De arbeidersklasse moet bereid zijn zich op te offeren voor hooge menschelijke idealen, voor groote, nobele gedachten der menschelijkheid, altijd natuurlijk worstelend met de menschelijke onvolkomenheid, die er altijd zal blijven, en die ons doet achterblijven bij hetgeen wij in onze ziel vaak wenschen; maar het is althans ons socialistisch ideaal gebleven, klaar te staan om desnoods offers te brengen, goed en bloed op te offeren voor algemeen menschelijke idealen, maar niet om naar de slachtbank gevoerd te worden voor de kapitalistische belangentegenstelling, die tegen de algemeene menschelijke belangen ingaat.

Ten slotte een heel nuchtere en practische vraag: zelfs van uw standpunt, van het standpunt van deze verschillende heeren, van de heeren Bcelaerts van Blokland, Slotemaker de Bruine en Verkouteren, dat Nederland als volkseenheid, zooals zij dat dan noemen, die zelfstandigheid moet trachten te bewaren tegenover een eventueele agressie, zelfs van dat standpunt uit kunt gij dat niet. Ziet gij dan niet in de volmaakte onmogelijkheid om dat te bereiken met uw leger? Worden dan de discussies niet gelezen, die hierover in de Tweede Kamer zijn gehouden? Voelt men het niet, dat hetgeen de heer Colijn daar gezegd heeft, feitelijk de doodsteek is geweest voor ons heele militaire stelsel? De heer Colijn, die zelf Minister van Oorlog is geweest, kan het toch wel weten. Deze nu heeft openlijk verklaard in de Tweede Kamer: eenigszins langdurig ons land verdedigen kunnen wij niet; ons terugtrekken op een vestingstelsel kunnen wij niet; luchtafweer hebben wij niet; de vliegers van het buitenland zullen ons totaal in stukken en gruizelementen bombardeeren. Het eenige wat wij te doen hebben is, ons met een bondgenoot, als die zich voordoet, te verbinden en — het *Handelsblad* heeft zeer juist de consequentie getrokken — dan zal vermoedelijk de strijd worden gevoerd buiten ons land, en zooals België in den oorlog den zetel had in Hâvre, zullen ook wij onzen zetel moeten hebben in Noordoost-Frankrijk of in Engeland of waar ook; wij zullen slechts dienen als hulpkorps van het groote leger, dat ons zoogenaamd komt helpen. Wij worden dan in een groot internationaal conflict betrokken en ons leger zal hulp kunnen bieden aan andere oorlogvoerenden, en zoo zullen wij worden opgeslokt en opgeslurpt in dien grooten maalstroom; in die golving, door de ontwikkeling van het kapitalisme ontstaan, worden wij medegevoerd en wij komen er niet uit.

Daarom, wanneer werkelijk in en buiten den Volkenbond de idee begint te leven: het kan zoo niet langer, financieel wordt het een algemeene ruïne wanneer er eenmaal weer een oorlog komt, een ruïne voor Europa en voor de geheele wereld, dan vraag ik: Is het dan niet noodig een daad te doen, kunnen wij dan verantwoord zijn door altijd maar voort te gaan in het oude gareel. Ik zeg: Neen, Mijnheer de Voorzitter! En daarom heeft ze mij altijd zoo smartelijk getroffen, die houding van de vertegenwoordigers van de Christelijkheid en de Kerken, van hen, die den man of den Godszoon eeren, die de daad gedaan heeft, die tegen de machtigen van de wereld zijn beginsel heeft gesteld, die het lichtende beeld is geweest voor alle komende geslachten en die de daad heeft gedaan tegen alle vooroordeel van zijn tijd in, terwijl zij, zijn zg. volgelingen, zelf altijd maar doorgaan met zich opportunistisch te voegen in hetgeen er nu eenmaal is, altijd maar de kat uit den boom blijven kijken en altijd maar afwachten wat anderen doen. De Minister-President heeft bij de algemeene beschouwingen ook gezegd: als zij het allemaal doen, doen wij het ook. Dat is in het dagelijksch leven ook een gevaarlijk principe. Men moet niet altijd wachten òf anderen het ook zullen doen. Men moet den moed hebben om te zeggen: in weerwil dat anderen het niet doen, doe ik het. Dat kan tijdelijk schaden, dat geef ik toe, maar het groote zedelijke voordeel is, dat het aan wankele gemoederen zooveel steun geeft: het kristalliseert alles wat er vlottend is van de vredesgedachte en brengt het geheele moreele leven van de menschheid op een hooger plan. Daarom zouden de kleine Staten een daad moeten doen.

Ik heb een oogenblik gehoopt dat ik ook bij de Katholieken daarvoor steun zou kunnen krijgen. Niet lang geleden heeft de heer Wittert van Hoogland tot mij gezegd, dat hij het met mij eens was, dat men zou verzinken in een poel van barbaarschheid tenzij aan de bewapening een eind werd gemaakt door de internationale arbeidersbeweging en dat hij zijn best zou doen de Katholieke arbeiders zich daarbij te doen aansluiten. Maar toch heeft de heer Wittert van Hoogland geen gunstig woord voor de ontwapening gesproken en straks stemt hij vóór de begrooting.

De heer **Wittert van Hoogland**: Het is onjuist wat u zegt, want ik heb wel degelijk de hoop uitgesproken, dat de Regeering op de defensie zou bezuinigen.

(Mendels.)

De heer **Mendels**: Juist, het eenige, waartoe u zich hebt kunnen opwerken was, dat u hoopte, dat de Regeering in de richting van bezuiniging zou gaan.

De heer **Wittert van Hoogland**: Gaat u dan eens naar den Minister VandeVelde, om te vragen, of hij doen wil, wat gij verlangt.

De heer **Mendels**: Mijn partijgenoot VandeVelde in België heeft een voorstel ingediend betreffende een oefeningstijd van 6 maanden en een lichting van 75 000 man, maar de vraag is, hoe groot nu de lichting en hoe lang nu de diensttijd daar is, bij de enorm opgevoerde militaire toerusting en den langen diensttijd. Een wetsvoorstel te doen voor een oefeningstijd van 6 maanden en een lichting van 75 000 man is voor België haast een revolutionnair voorstel, waarvoor VandeVelde en zijn vrienden uitgejouwd zijn als zoo wat landverraders. Men mag dus geen verwijt maken waar met dit voorstel juist wordt ingegaan tegen de oorlogsphychose in België.

Er is ook gesproken over het I. V. V., dat, zooals de heer Beelaerts van Blokland opmerkte, in weerwil van zijn vredescongres en zijn sterk ,,verzet tegen den oorlog'', toch de Roerbezetting niet heeft kunnen voorkomen. Dat is toch te kinderachtig om zoo daarover te spreken! Na den oorlog komt een congres van de nieuwe opgebouwde vakbeweging bij elkaar, en zegt: wij zullen onder de groote massa der arbeiders de idee propageeren en de organisatie voorbereiden, dat niet voor de tweede maal een dergelijke oorlog losbarst. Voor zoover het van ons afhangt, zullen wij trachten, als het eenigszins kan, bij dreigend oorlogsgevaar, de mobilisatie te verhinderen, de spoorwegen stop te zetten, te zorgen dat de munitie niet wordt vervoerd, alles internationaal en zooveel mogelijk.

Nu komt er drie weken na dat congres geen oorlog, maar een occupatie van een gebied, ten einde te trachten de schadevergoeding, die bij het vredescontract is vastgesteld, los te krijgen. En nu gaat men zeggen: ziet gij wel, dat uw ontwapeningsleuze geen ernst is, want de Roerbeztting hebt gij niet kunnen verhinderen!

Bovendien was er op dat congres apart over de Roerbezetting gesproken, en zij was juist uitgezonderd van de groote actie tegen den oorlog. Al dergelijke argumenten snijden geen hout.

Mijnheer de Voorzitter! Wij probeeren het ten minste. Wij zeggen niet, dat wij het binnen 14 dagen kunnen, maar wij werken althans in die richting. En dat wij nog niet kunnen, komt ook voort uit de groote laksheid, ja tegenwerking van groote groepen van andere arbeiders en door den enormen tegenstand, dien gij, mijne heeren, biedt. Gij vertegenwoordigt nog een enorme macht hier en in het buitenland. Groote Christelijke en liberaal-kapitalistische groepen, ook de Kerk, vertegenwoordigen nog een groote macht. En nu moogt gij wel preeken, maar wat doet gij in de practijk? In de practijk doet de Kerk voorloopig bitter weinig in die richting! Wij daarentegen trachten in de mate van onze krachten in die richting te werken en wanneer het oogenblik komt, hopen wij de kracht en den moed te hebben om niet te vervallen in de fouten van 1914.

Nu komt met er tegen op, dat die actie zou betreffen ons eigen land, maar die actie, die belemmering van de mobilisatie, die oorlogsbelemmering in een ander land zou men wat graag zien, wanneer Nederland in gevaar kwam!

Nu zegt men: landverraders zijt gij, gij laat uw land in den steek wanneer gij tracht den oorlog tegen te gaan, als uw land zich moet verdedigen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, als het zoover is, zegt elk land, dat het zich verdedigt! Men kan in deze kapitalistische belangenmaatschappij zoo goed als geen aanvalsoorlog meer onderscheiden van een verdedigingsoorlog. In 1914 hebben groote massa's in Duitschland met oprechtheid geloofd, dat het aangevallen werd.

De Regeeringen zorgen altijd voor een camouflage van de werkelijkheid! En in Frankrijk was het precies zoo. Ik geloof, dat beide door hun groote imperialistische verbonden schuld hadden. Maar in Frankrijk vond men den jongen Liebknecht en Rosa Luxemburg — ik gevoel mij trots, hun persoonlijke

(Mendels e. a.)

vriendschap te hebben genoten — die als honden vermoord zijn door een paar verwilderde soldaten en officieren, toen zij trachtten de massa tegen den oorlog op te zetten, ook toen Duitschland al in oorlog was, groote helden, terwijl zij in Duitschland als landverraders in de gevangenis werden gezet. En ook in ons land zijn die menschen hemelhoog verheven door hen, wier sympathieën aan den kant van Frankrijk waren.

Zeker, omgekeerd, als er in Frankrijk dergelijke menschen waren, vond men dat in Duitschland prachtig. Wanneer onverhoopt België ons zou aanvallen en aan beide zijden had men dergelijke menschen, dan zouden die hier worden genoemd ten aanzien van ons eigen land landverraders, en in België helden, en omgekeerd.

Daarom willen wij deze zaak internationaal organiseeren, gij moogt dat noemen internationaal georganiseerd landverraad, indien gij dat wilt, in zoover dat ieder in zijn eigen land uiteraard het eerst de spits moet afbijten. Ik kan hier niet vechten tegen een oorlog van Turkije of Bulgarije of Engeland, maar ik kan wel vechten tegen een oorlog van Nederland.

Ik hoop, dat de arbeiders als leden van die groote internationale gemeenschap de kracht en den moed zullen hebben om in de ure des gevaars, zooals ik dat noem, het hoogste goed der menschheid te beschermen tegen de verwildering en de barbaarschheid, die ons bedreigen zoolang wij nog hebben de kapitalistische belangentegenstellingen in onze maatschappij.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Alvorens aan te vangen met de verdediging van de begrooting van Oorlog, stel ik er prijs op, mij namens de Regeering aan te sluiten bij de woorden, die hier zijn gesproken ten aanzien van den thans afwezigen Voorzitter van deze Hooge Vergadering.

De Regeering spreekt eveneens van harte den wensch uit, dat het den Voorzitter gegeven moge zijn, spoedig weder deze vergadering te presideeren.

Overgaande tot de behandeling van de Oorlogsbegrooting, Mijnheer de Voorzitter, heb ik in de eerste plaats een woord van hartelijken dank te brengen aan de leden, die zoo welwillend zijn geweest een belangrijk deel van de verdediging der begrooting op zich te nemen. Er zijn daarover woorden gesproken, die mij uit het hart zijn gegrepen en die het mij mogelijk maken, mij te beperken in hetgeen ik zou willen zeggen.

Wanneer ik mij dan voor de taak zie gesteld de verschillende sprekers te beantwoorden, geloof ik, dat het aanbeveling verdient, eerst enkele kleinere punten te behandelen en wel als eerste punt een onderwerp, dat door den laatsten geachten spreker is aangeroerd. Deze heeft zich uitgesproken naar aanleiding van berichten in de bladen, als zou er een ontzettende verspilling van 's Lands gelden hebben plaats gehad door den aanmaak van ondeugdelijke munitie (patronen en granaten) en mitrailleurkarren. Aangezien er tot op dit oogenblik geen tegenspraak is gekomen — aldus de geachte afgevaardigde — wensch ik wel eens te weten, hoe het met die zaak staat, en, heeft de geachte afgevaardigde er aan toegevoegd, als het niet waar is, dan acht ik deze berichtgeving schandelijk.

Aan het laatste behoef ik geen woord meer toe te voegen; daarmede is dergelijke berichtgeving voldoende aan de schandpaal genageld.

Al deze berichten zijn blijkbaar afgeleid uit een publicatie van de Centrale Commissie voor bezuiniging van de Maatschappij van Nijverheid en Handel, waarin een nota is opgenomen van den heer Engelberts; in die nota zijn allerlei mededeelingen gedaan, waaruit zou moeten worden afgeleid, dat er verspillingen op groote schaal hebben plaats gehad en op zoodanige wijze, dat niet scherp genoeg daarover de staf kan worden gebroken.

Nu gebeurt het in den laatsten tijd voortdurend, dat in verschillende bladen aantijgingen worden uitgesproken tegen het Departement van Oorlog of personen, tot dat Departement

Minister van Dijk.)

ehoorende, of in het algemeen verdachtmakingen en tendentieuze berichten worden gelanceerd, en het is niet doenlijk lat alles tegen te spreken. Bovendien is het vaak een proefallonnetje, dat men oplaat. Men wacht, of het bericht zal vorden tegengesproken; zoo ja, dan is dat althans niet waar n probeert men het straks weer met iets anders, om aldus it te visschen, wat men wenscht te weten.

Ik heb een oogenblik geaarzeld, alvorens op het bericht an de Maatschappij van Nijverheid en Handel in te gaan; ij nader inzien bleek mij tegenspraak gewenscht, waar die erichten uitgingen van een zoo belangrijk lichaam, dat zoo et vertrouwen in ons land geniet.

Ik heb daarop de Bezuinigingscommissie van de Maatchappij van Nijverheid en Handel doen uitnoodigen, om ich aan de Artillerie-Inrichtingen volledig op de hoogte te tellen, en aan den directeur der Artillerie-Inrichtingen opracht gegeven alles open en bloot voor die heeren neer te eggen; tevens heb ik den afdeelingschef van het Departeent van Oorlog daarheen laten gaan, ten einde den heeren ok zijnerzijds de noodige inlichtingen te verstrekken.

Het voorloopig resultaat van het onderzoek is door de Iaatschappij van Nijverheid en Handel gepubliceerd; hoeel het dus slechts een voorloopig rapport geldt, acht ik dat eeds van voldoende belang om daaruit hier een gedeelte oor te lezen:

„De bespreking met de Directie heeft nu plaats gehad ten kantore van het bedrijf aan de Hembrug. Daarbij was ook aanwezig de majoor Oudendijk, chef der vierde Afdeeling van het Departement van Oorlog, die namens den Minister van Oorlog de machtiging bracht om onze commissie geheel volledig aan de hand der officieele stukken in te lichten.

Reeds onmiddellijk bleek uit de besprekingen, dat de opmerkingen, in het artikel van den heer E. gemaakt, betrekking hebben op de oorlogsjaren, den tijd dus, toen hoofdzakelijk met „Ersatz"-materieel moest worden gewerkt. De fouten en gebreken, die het toen gebruikte materieel aankleven, waren zoowel bij de fabriek als bij de betrokken Departementen volgens de door ons ontvangen inlichtingen reeds bekend. Men stond echter voor de keuze om òf in het geheel geen munitie, geweren enz. aan te maken, òf gebruik te maken van niet in alle opzichten volmaakte grondstoffen en natuurlijk viel de keuze toen op het laatste. Onze commissie stelt zich voor op deze aangelegenheid nader terug te komen in of bij een volgend nummer van het tijdschrift. Thans moet met een kort bericht volstaan worden, omdat de bespreking aan de Hembrug plaats vond op den dag, waarop het tijdschrift ter perse ging.

Echter wil de commissie nu reeds opmerken, dat zij bij de besprekingen sterk den indruk heeft gekregen, dat de Directie der Artillerie-Inrichtingen, wel verre van blaam te verdienen, onder de buitengewoon moeilijke omstandigheden van de mobilisatiejaren met groote energie heeft gewerkt."

Het komt mij voor, dat het na deze enkele woorden niet oodig is om thans op deze zaak verder in te gaan.

Het is inderdaad juist — slechts dit wil ik er nog aan evoegen —, dat op dit oogenblik munitie in voorraad is, e niet voldoet aan alle eischen van oplegbaarheid, zooals at het geval is met munitie, vervaardigd uit normale grondoffen. Maar ook hetgeen in Nederland gedurende de mobisatiejaren uit het buitenland is verkregen, heeft dezelfde uten als het materieel, dat hier in Nederland zelf gemaakt . In het buitenland is men in staat geweest om de munitie - die daarvoor ook volkomen geschikt was — te gebruiken oor het doel, waarvoor ze bestemd was, nl. ze te verschieten den oorlog. Wij zijn daartoe, omdat wij buiten den oorlog ebleven zijn, gelukkig niet in staat geweest, maar nu ze oet opgelegd worden in den mobilisatievoorraad voor een ventueelen toekomstigen oorlog, nu zullen verschillende edeelten van het materieel aan een revisie moeten worden nderworpen om het in bruikbaren toestand te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Mevrouw Pothuis—Smit heeft een belangrijk gedeelte van de discussies over de Oorlogsbegrooting in beslag genomen. Deze geachte afgevaardigde heeft eerst een aantal vragen gesteld om daarna te eindigen met een meer algemeen gedeelte, met een kleine peroratie.

In het kort zal ik de verschillende punten beantwoorden.

In de eerste plaats heeft de geachte afgevaardigde een woord gesproken over het tijdelijk kleedingmagazijn te Zeist en daarbij kenbaar gemaakt, dat, hoezeer in vroegere Stukken was opgenomen, dat daar alles in orde was, op dit oogenblik zou zijn gebleken, dat die zaak toch allerminst in orde is geweest, waar toch in de Memorie van Antwoord thans door de Regeering zelf wordt erkend, dat uit een rapport, in den laatsten tijd ingekomen, gebleken is, dat de aanwezige voorraden kleeding door vocht en motschade hebben geleden.

Nu vraag ik, of het inderdaad billijk is het aldus voor te stellen, nl. alsof de zaak niet in orde is geweest, omdat een gedeelte van de kleeding door vocht en mot schade heeft beloopen.

Hoe was de toestand? In het algemeen-demobilisatiepark waren de goederen opgelegd van de lichtingen, die naar huis gingen en die de goederen niet zelf moesten meenemen, nl. dat deel van de onder de wapenen zijnde mannen, die later niet opnieuw onder de wapenen zouden worden geroepen. Die goederen waren eerst in verschillende voorloopige depots ondergebracht en ten slotte verzameld in het algemeen demobilisatiepark. Er waren alleen voor de kleeding in gebruik genomen 35 barakken, ieder van 1400 kubieke meter nuttigen inhoud. Nu was het de taak, die zoo goed mogelijk op te bergen, ze daarna te sorteeren en na te gaan, in hoever het mogelijk was daarvan gebruik te maken voor het kleeden van volgende lichtingen. Een paar van die barakken waren minder deugdelijk, ze lekten en er is eenige schade beloopen, maar zoodra dat ontdekt werd, zijn die goederen in betere loodsen overgebracht, zoodat daarmede de toestand, voor zoover die kon worden overzien, inderdaad zoo goed mogelijk was geworden.

Wanneer nu de mogelijkheid had bestaan de sorteering op snelle wijze te doen plaats hebben en al die gesorteerde goederen niet elders op te bergen, waar ze even slecht of even goed zouden opgeborgen zijn, maar ze onmiddellijk te zenden naar Woerden, waar ze moesten worden gedesinfecteerd of uitgestoomd en hersteld, dan zou waarschijnlijk in korteren tijd de liquidatie van het algemeen demobilisatiepark hebben plaats gehad. Maar natuurlijk is een inrichting als die in Woerden daar niet op berekend. Ik verzoek de Vergadering zich een oogenblik voor te stellen een hoeveelheid van 35 maal 1400 kubieke meter goederen! Er is gedaan wat mogelijk was: er is uitgezocht wat absoluut niet meer bruikbaar was en dat is bij partijen verkocht; een ander deel, dat wel bruikbaar was, is achtereenvolgens naar Woerden gezonden, is daar gereinigd en hersteld en daarna naar de korpsen gezonden. De October-ploeg van 1920 is gekleed met deze gerestaureerde kleeding en verder alle volgende lichtingen. Ik wijs daarop, omdat dit bewijst, dat er nog veel goeds uit dien voorraad te voorschijn is gehaald. Wanneer de magazijnruimte in Woerden grooter ware geweest, had men sneller kunnen werken; maar Woerden had geen grooter capaciteit, andere opslagplaatsen waren er voorshands niet: men had te roeien met de riemen, die men had.

Nu zegt mevrouw Pothuis, dat er meer menschen te werk gesteld hadden moeten worden. Dat begrijp ik niet. Er zijn rapporten ingekomen van den hoofdintendant, nadat de goederen op 1 December 1920 aan de intendance waren overgegeven. De hoofdintendant achtte noodig 40 man; er zijn dan ook 40 militairen gelaten tot 31 December 1920; daarna kon het strikt noodige aantal burgerwerklieden werkzaam worden gesteld. Een paar weken later is vanwege het Departement een onderzoek ingesteld en is gebleken, dat er slechts 16 menschen werkzaam waren, waarop order is gegeven onmiddellijk het aantal te vermeerderen, zoodat er enkele dagen later weer 40 waren. En in een rapport van 3 Maart 1921 van den hoofdintendant wordt medegedeeld, dat het werk goed opschoot, zoodat binnenkort het aantal menschen zou kunnen worden verminderd.

Toen ten slotte het voorstel werd gedaan om het tijdelijk

(Minister **van Dijk.**)

magazijn te liquideeren en de nog aanwezige goederen naar Woerden over te brengen, is daartoe machtiging gegeven en tevens om al het noodzakelijke personeel daarvoor in dienst te nemen; dat personeel is, naarmate de werkzaamheden het toelieten, verminderd tot de overgang volledig had plaats gehad op 1 December 1922.

Wanneer men in het licht van deze feiten de zaak beziet, is het mij een raadsel, hoe men kan zeggen, dat deze zaak niet in orde is geweest, dat er groote verkwisting heeft plaats gehad en dat niet gegeven is aan den directeur van de Centrale Magazijnen wat hij vroeg. Die directeur staat onder den hoofdintendant en met den hoofdintendant heeft voortdurend over deze zaak overleg plaats gehad. Bovendien, de eigenlijke uitvoerder, de directeur in Woerden, heeft verklaard, dat hij niet meer menschen had kunnen gebruiken. Ten slotte wijs ik er nog op, dat de schade door de vocht slechts van geringe beteekenis is geweest, maar die door de mot veel grooter, niettegenstaande de gebruikelijke voorzorgsmaatregelen; daartegen is vermoedelijk geen kruid gewassen.

Een tweede punt, dat de geachte afgevaardigde heeft aangeroerd, is de dienstweigering. De geachte afgevaardigde acht een spoedige behandeling van het desbetreffende ontwerp gewenscht en is van oordeel, dat de Memorie van Antwoord te lang is uitgebleven. Inderdaad heeft het vrij lang geduurd, eer die Memorie is verschenen, maar daarvoor waren redenen. Ten eerste deze, dat het vraagstuk, dat na het verschijnen van het Voorloopig Verslag opnieuw onder de oogen is gezien, zeer moeilijk is en in verschillend opzicht wederom gezette overweging eischte, en in de tweede plaats, omdat het Departement van Oorlog, werkende onder eenige atmosfeeren druk, niet alles te gelijk kan afdoen.

De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, hoeveel principieele dienstweigeraars er in het algemeen bij een lichting zijn. Van 1 Januari 1922 tot 1 Maart 1923 zijn er in totaal 18 dienstweigeraars geweest. Aan hen is steeds bij den aanvang de vraag voorgelegd: ,,er komt een wet, waaronder gij vermoedelijk valt, indien het voor u een gewetensquaestie is; wilt gij met het oog daarop wachten, dan geef ik u een jaar uitstel". Maar van de 18 heeft niemand van dat aanbod gebruik gemaakt; zij zijn dus blijkbaar bij voorbaat er van overtuigd geweest, dat bij hen niet was een gewetensbezwaar, als bedoeld in het wetsontwerp.

Ik meen hiermede tevens de vraag van den geachten afgevaardigde den heer Slotemaker de Bruine te hebben beantwoord.

Ten slotte heeft mevrouw Pothuis—Smit gevraagd, of voor hen niet een andere behandeling mogelijk is, wanneer zij door de dienstweigering eenmaal in handen van de justitie zijn geraakt.

Op een overeenkomstige vraag is reeds geantwoord in de Memorie van Antwoord bij het betrokken wetsontwerp; ik voeg hieraan toe, dat in ons land ten opzichte van politieke misdrijven geen ander stelsel wordt toegepast dan ten aanzien van gewone misdrijven.

Een derde punt betreft den voormaligen Duitschen officier Kurt Vogel. De geachte afgevaardigde heeft de bespreking niet beperkt tot hetgeen op het Departement van Oorlog betrekking heeft, maar heeft er aan toegevoegd de geheele geschiedenis, die zich in Duitschland heeft afgespeeld. De geachte afgevaardigde wil mij ten goede houden, dat ik alleen de zaak bespreek, voor zoover ze op mijn terrein ligt. Ik heb dan niets anders te zeggen dan dit, dat Kurt Vogel nimmer in Nederlandschen dienst is geweest. In het antwoord op de vragen van den heer Hugenholtz is dat ook uitdrukkelijk gezegd. De Nederlandsche Regeering heeft zich door tusschenkomst van een commissie van drie personen in verbinding gesteld met twee maatschappijen en van haar diensten gebruik gemaakt tot het verkrijgen van opnamen ten behoeve van de fotogrammetrie. De persoon, die een dezer maatschappijen daarvoor heeft aangewezen, was de voormalige Duitsche majoor Diemer, die tegenover de commissie optrad en die in zijn dienst had genomen zekeren mijnheer Ingen, die later bleek te zijn Kurt Vogel. De betrokken commissie wist dat slechts op het allerlaatste oogenblik. Ik meen dat te kunnen zeggen, omdat ik persoonlijk deel van die commissie heb uitgemaakt. Waar de geachte afgevaardigde meent, dat niet juist is gehandeld in zake de uitlevering van Kurt Vogel, moet ik verwijzen naar mijn ambtgenoot van Justitie. Naar ik meen is een aanvankelijk gevraagde uitlevering wederom ingetrokken. Deze voormalige Duitsche officier is eerst geïnterneerd geweest, hem is daarna een verblijfplaats aangewezen, daarna heeft hij vrijheid van beweging gekregen, zoodat hij blijkbaar met den heer Diemer in contact is kunnen treden en zich in diens dienst heeft kunnen stellen.

Dit is het feitelijk relaas, dat ik hieromtrent kan geven en er is dus niets gebeurd, dat het daglicht niet zou kunnen zien.

De vraag van de geachte afgevaardigde, waar Kurt Vogel op het oogenblik is, moet ik reeds daarom onbeantwoord laten, omdat mij dat niet bekend is, terwijl voorts die vraag niet aan mijn adres behoorde te worden gericht. De vraag, of hij weer in Nederlandschen dienst kan treden, kan ik beantwoorden met te verwijzen naar hetgeen ik reeds hierover zeide; hij is nimmer in Nederlandschen dienst geweest.

De heer **Mendels**: Waarom moesten dat allen Duitsche officieren zijn?

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Dat is reeds in de beantwoording van den heer Hugenholtz medegedeeld; het vraagstuk van de luchtphotogrammetrie was juist in Duitschland zeer sterk op den voorgrond getreden. En voorts, alleen Duitsche maatschappijen hebben de verworven kennis commercieel benut en zich beschikbaar gesteld tegen vergoeding proeven te nemen.

De heer **Mendels**: Meent u niet, dat daaraan gevaren verbonden waren voor ons land?

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Neen. Wanneer u het verslag leest, dat ter griffie van de Tweede Kamer is gedeponeerd, zult u zien, dat alles onder de grootste waarborgen tot stand kwam. De cassettes werden verzegeld en ook verzegeld uit de vliegmachines gehaald; de platen werden onder ambtelijk toezicht ontwikkeld, waarna alles van de platen werd verwijderd wat in verband stond met verdedigingswerken. Dan eerst ging men er verder mede werken.

Mevrouw Pothuis—Smit heeft verder gesproken over de herhalingsoefeningen en ik moet zeggen, dat ik met niet geringe verbazing haar betoog hierover heb aangehoord.

Als er iets gemist kan worden, zijn het zeker niet de herhalingsoefeningen. Die dienen om het geleerde te herhalen en om voor zoover mogelijk oorlogsverbanden te vormen. Gelijk professor Slotemaker de Bruine reeds heeft opgemerkt, is dit een technische uitdrukking; het zijn de verbanden waarin in oorlogstijd moet worden opgetreden, dus compagnieën, bataljons, enz. op oorlogssterkte. Blijkbaar heeft het woord *oorlogs*verband eenigszins suggestief ingewerkt op de geachte afgevaardigde, zoodat zij heeft gemeend, dat het oefenen in dit oorlogsverband militarisme is.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat de Landstormwet nog niet is ingetrokken en dat dus tot 1928 kan worden beschikt over de geoefende landstormers.

Ik moge opmerken, dat die wet wèl is ingetrokken, maar dat in de Dienstplichtwet overgangsbepalingen zijn gemaakt, waarbij kan worden beschikt over de zg. ,,gediende landstormers" — een uitdrukking, die ik liever niet voor mijn rekening wil nemen, want het is ontzettend leelijk Hollandsch — als buitengewone dienstplichtigen. D. w. z., zij komen niet meer onder de wapenen, worden niet meer geoefend en hebben geen kleeding of uitrusting meer. Hoe langer het duurt sedert de periode, dat zij onder de wapenen waren, des te meer gaan zij in militaire waarde achteruit. Nog eenige jaren zal men op die ,,gediende landstormers" een beroep kunnen doen, maar zeker niet om hen te gebruiken in eerste linie, waarvoor het veldleger dient.

Stel, dat het juist zou zijn, dat wij over hen tot 1928 in voldoend aantal zouden kunnen beschikken als bruikbare

36ste VERGADERING. — 27 APRIL 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister van Dijk.)

troepen in eerste linie, en vóór dien tijd zouden voor de lichtingen, die daarna zouden moeten worden gebruikt, geen herhalingsoefeningen meer zijn gehouden, hoe zou het dan met de bruikbaarheid van die lichtingen gesteld zijn?

Het is mij niet duidelijk, hoe de geachte afgevaardigde kan meenen, dat het in het thans bestaande stelsel zou passen, geen herhalingsoefeningen te houden.

En dan heeft de geachte afgevaardigde gesproken over verloren tijd, verloren arbeid en ook over verloren gezondheid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb steeds gedacht, dat het voor de meeste menschen, die gedurende een aantal dagen voor herhalingsoefeningen moeten opkomen, wel eens heel gezond is, uit het dagelijksch leven in de frissche lucht te komen en dat het dus niet aangaat om hier over verloren gezondheid te spreken.

Uit den aard der zaak kan ik niet zeggen hoeveel ziektegevallen er waren na de oefeningen in 1922, maar al kon ik dit wel, dan zou ik willen vragen: zou dat aantal kleiner zijn voor deze menschen, wanneer zij niet waren opgekomen voor herhalingsoefeningen?

Mevrouw Pothuis—Smit meende, dat de herhalingsoefeningen van 1922 gediend hebben om de nieuwe commando's te leeren. Maar dat is toch wel wat al te simplistisch voorgesteld. Doel was om de nieuwe gevechtswijze te leeren, waarbij groote moeilijkheden te overwinnen zijn.

En als de geachte afgevaardigde vraagt, of die herhalingsoefeningen niet moeten dienen voor parades of sportfeesten, dan antwoord ik, dat zij van den heer Beelaerts van Blokland heeft kunnen hooren, hoe het thans met de parades staat, en voorts dat voor sportfeesten geen menschen onder de wapenen worden geroepen of gehouden.

De geachte afgevaardigde heeft ten slotte eenige meer algemeene opmerkingen gemaakt en daarbij o. m. gezegd, dat de rampen van den oorlog volstrekt niet voor iedereen rampen zijn, nl. niet voor hen, die van den oorlog profiteeren, zooals tal van industrieelen. De staf daarover is reeds gebroken door den geachten afgevaardigde den heer Slotemaker de Bruine; wanneer er inderdaad menschen zijn, die het leven hunner medeschepselen zoo weinig tellen, dat zij om eigen voordeel duizenden slachtoffers zouden willen maken, dan zou ik hen willen noemen duivelen in menschengedaante. En ik protesteer er tegen, dat met hen in één adem worden genoemd de beroepsmilitairen.

De geachte afgevaardigde meende te mogen opmerken, dat de Regeering de zijde kiest van de belanghebbenden en de militaristen, m. a. w. de Regeering laat zich beïnvloeden, ook door de belanghebbende industrieën, om den oorlogsgeest op te wekken of althans zoodanige voorbereidingen te treffen, dat daaruit oorlog zou kunnen voortvloeien. Ook daartegen wensch ik te protesteeren.

Wat de voordrachten in de Vereeniging tot Beoefening der Krijgswetenschappen betreft, het zijn geen theorieën die daar verkondigd worden over den stelling- en bewegingsoorlog en dergelijke, maar het is de ernstige realiteit die ook daar bestudeerd wordt om te weten, wat wij daartegen in de toekomst moeten doen.

Verder heeft die geachte afgevaardigde opgemerkt, dat de Minister als anti-revolutionnair blijkbaar meent, dat men een innerlijken vrede kan bezitten, terwijl deelgenomen wordt aan de voorbereiding van den oorlog. Niet in het bijzonder als antirevolutionnair, maar in het algemeen als Christen meen ik, dat ik een innerlijken vrede kan bezitten ook dan, wanneer ik bezig ben met voorbereidingen voor een oorlog, hetgeen ik niet beschouw — zooals ook hier in een vorige vergadering van andere zijde is gezegd — als iets, wat men kan doen en wat men kan laten, maar als iets, wat geboden is door den plicht, die aan de Overheid is opgelegd.

Ten slotte nog één opmerking. Er is door de geachte afgevaardigde gezegd: is het ook niet een soort défaitisme, het ongeloof in het goede in den mensch?

Inderdaad bestaat er tusschen den mensch en défaitisme verband, maar op een andere wijze dan de geachte afgevaardigde meent. Défaitisme is door de zonde in den mensch werkzaam geweest; daarom heeft het ongeloof in het goede in den mensch reden van bestaan.

Mijnheer de Voorzitter! Hiermede meen ik afscheid te kunnen nemen van deze geachte afgevaardigde. Thans wensch ik mij even te bepalen bij de vraag van den geachten afgevaardigde den heer Schönfeld, die gesproken heeft over de uitvoering van de motie-Staalman ten aanzien van de mobilisatieslachtoffers.

Wat de geachte afgevaardigde daaromtrent gezegd heeft, is in beginsel juist. Niet echter is het Departement van Oorlog zelf het onderzoekend orgaan geweest in zake de uitkeeringen, die worden gedaan; door de commissie-Scheurer, ingesteld op verzoek van de Tweede Kamer, is steeds verband opgenomen met de verschillende gemeentebesturen, om zich zekerheid te verschaffen omtrent de materieele positie van de betrokken personen, en ook die commissie heeft nu en dan de vraag gesteld: hoe is het geld besteed, om zich te vergewissen, of het gewenscht zou zijn nog eens een nieuwe uitkeering te doen. Inderdaad is het juist — ook die berichten hebben het Departement van Oorlog bereikt —, dat in verschillende gevallen van het verkregen geld een minder gewenscht gebruik is gemaakt. Vandaar dan ook, dat wij in den lateren tijd op verzoek van verschillende gemeenten ons in verbinding hebben gesteld met den armenraad, om niet in eens uit te keeren maar telkens bij gedeelten. Uitkeering aan de gemeenten gaf soms een bezwaar; het is toch b.v. voorgekomen, dat een gemeente meende geheel of gedeeltelijk aanspraak te kunnen maken op de gelden, wanneer door het burgerlijk armbestuur geld ten koste was gelegd aan de verpleging van de betrokken patiënten. Wij hebben gemeend in een dergelijk geval de uitkeering niet aan de gemeente te moeten doen, maar aan de personen zelf, omdat wij in de vraag of en in hoever de uitkeering aan de gemeenten zou toekomen, ons niet wenschten te mengen.

De vraag, door den geachten afgevaardigde gedaan, of er rekening gehouden kon worden met de adviezen van de burgemeesters, wanneer uitkeering in eens niet gewenscht is, kan ik aldus beantwoorden, dat, voor zoover nog uitkeeringen moeten worden gedaan, ongetwijfeld ook met die adviezen rekening zal worden gehouden.

De heer Slingenberg heeft, evenals de heer Beelaerts van Blokland, gewezen op het feit, dat nog niet opgehelderd zijn de cijfers voor Nederland, opgenomen in de statistiek van den Volkenbond. In het bijzonder wijst hij op de critiek, door den heer van Embden in woord en geschrift uitgeoefend, en ik meen goed te doen dienaangaande een verduidelijking te geven. Naar ik meen, zal het niet buiten den vorm zijn, wanneer ik daarin dus betrek hetgeen de geachte afgevaardigde de heer van Embden over het onderwerp gezegd heeft.

Vooraf echter een enkel woord over hetgeen de heer Slingenberg in het midden heeft gebracht over de afvloeiing van het beroepspersoneel. Die afvloeiing is een zeer pijnlijke en moeilijke geschiedenis; pijnlijk, omdat men tal van Landsdienaren, die ook in den mobilisatietijd zoo goede diensten hebben bewezen, thans uit 's Lands dienst zal moeten ontslaan; moeilijk omdat uit eenige duizendtallen moeten worden gezocht degenen, die uit 's Lands dienst zullen worden ontslagen, voor zoover zij niet vrijwillig wenschen heen te gaan. En nu is er gezegd, dat er een groote ontevredenheid is ontstaan, omdat de rangschikking niet heeft beantwoord aan hetgeen men zich daarvan heeft voorgesteld. Inderdaad is het juist, dat de resultaten van de rangschikking, zooals die op het oogenblik kunnen worden overzien, in eerste instantie nog niet hebben gegeven hetgeen er van werd verwacht. Er is een maatstaf voor beoordeeling gegeven, maar het werk moest worden verdeeld over een groot aantal commissies, en in die commissies, die uiteraard verder niet aan banden zijn gelegd, heeft zich een subjectieve meening uitgesproken. In het algemeen kan men wel zeggen, dat tal van die commissies zich niet hebben weten te houden aan de formuleering die door het Departement van Oorlog is gegeven, nl. om in categorie A te plaatsen de uitmuntenden, in B de middelgoeden en in C de rest.

Hoe was de gedachtengang? De besten moeten wij in elk geval behouden en degenen, die aan het andere einde van

(Minister van Dijk.)

de lijn staan, moeten het eerst afvloeien. In de groote middenmoot, wellicht 60 of 70 pct. van het totaal, is tusschen de beste en de minste niet een zoodanig onderscheid, dat niet de gezinsomstandigheden den doorslag kunnen geven. Het stelsel is dus: categorie C vloeit het eerst af, categorie A moet in elk geval blijven en de in categorie B ingedeelden komen voor dienstverlating in aanmerking in verband met hun gezinsomstandigheden; voor de gelijkmatigheid van afvloeiing heeft dan nog groepsgewijze rangschikking plaats. En dat stelsel is beter dan het lotingstelsel van den heer Beelaerts. Het is een stelsel, dat in het algemeen aanvaard is geworden als te voldoen aan billijke eischen, en nu is de moeilijkheid om de verschillende beoordeelingen van de commissies in eersten aanleg zoo te vervormen, dat zooveel mogelijk wordt verkregen een gelijke maatstaf voor allen. Dit nu is de taak van de commissies in tweeden aanleg, tevens commissies van beroep. Die commissies hebben het recht van de eene categorie in de andere over te plaatsen, waarna er weer beroep is op den Minister van Oorlog. De regeling is dus met de grootst mogelijke waarborgen omringd.

Wanneer nu de rangschikking is afgeloopen en alles bij het Departement van Oorlog is ingekomen, moet worden vastgesteld, of van een bepaalde groep meer personen moeten afvloeien dan in categorie C zijn gerangschikt. Indien dit het geval is, dan komen de tot categorie B behoorenden in aanmerking.

Ik meen, dat de commissiën in tweeden aanleg er wel in zullen slagen een goede rangschikking te maken, en dan zullen vele bezwaren wel wegvallen.

Men moet zich ook niet voorstellen, dat degenen, die den dienst moeten verlaten, maar op straat worden gezet. Er is voor hen een wachtgeldregeling gemaakt, waarbij de eerste drie maanden wordt gegeven 100 pct. van het salaris, daarna drie maanden 85 pct. en voor de rest van den tijd 70 pct. plus 5 pct. voor reserveplicht, gezamenlijk gedurende een periode, even groot als de diensttijd is geweest. Dus iemand, die 15 jaar diensttijd heeft, krijgt nog 15 jaar wachtgeld en die tijd geldt mede als diensttijd, zoodat hij dan gepensionneerd wordt met 30 dienstjaren. Het komt mij voor, dat in redelijkheid niet meer kan worden verlangd.

De actie, die in woord en geschrift tegen de rangschikkings- en wachtgeldregeling is opgezet, mist dan ook goeden grond.

Voor de burgerambtenaren, die wegens overcompleet verschillende takken van dienst moeten verlaten, is geen regeling getroffen, met zoovele waarborgen omringd als voor de militairen, zoodat er voor de militairen geenerlei reden bestaat om te meenen, dat zij aan willekeur onderworpen zijn.

Er is gevraagd, of de gedwongen dienstverlating niet kan worden uitgesteld en of de afvloeiing niet kan worden overgelaten aan de vrijwillige dienstverlating. Dat zou uit het oogpunt van de Rijksfinanciën niet toelaatbaar zijn. Als men weet, dat men niet verplicht is heen te gaan, gaat men niet.

Nu men weet, dat men op een zeker oogenblik weg moet, zijn aan het Departement reeds van 600 onderofficieren verzoeken ingekomen, om den dienst vrijwillig met wachtgeld te verlaten. Dat wijst er ook op, dat de voorwaarden nog zoo slecht niet zijn.

Aan het verzoek van den geachten afgevaardigde den heer Slingenberg, om nog langer te wachten, kan ik dus tot mijn leedwezen niet voldoen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil thans even ingaan op de cijfers van den Volkenbond, waarbij ik mede in beschouwing zal nemen hetgeen door den geachten afgevaardigde den heer van Embden is geschreven en gesproken. Ik zal dan, evenals de heer van Embden zich een woord van critiek heeft veroorloofd op hetgeen de Regeering heeft gedaan, mij een woord van critiek moeten veroorloven op hetgeen de heer van Embden heeft gezegd. Hij zal mij dat niet euvel duiden.

De geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat de cijfers van Nederland, voorkomende in de Volkenbondsstatistiek, bij vergelijking van de uitgaven van 1913 en 1922, met inachtneming van het indexcijfer, een stijging vertoonen van 48 pct., terwijl Zwitserland en Noorwegen een daling te zien geven.

Dat de cijfers niet bruikbaar zijn voor vergelijking van de landen onderling, zooals de Regeering heeft medegedeeld, gaat de geachte afgevaardigde voorbij met de opmerking, dat in dynamischen zin voor vergelijking recht bestaat. M.i. ten onrechte, want er bestaat geenerlei waarborg, dat de opgaven van de budgetten der verschillende landen in 1913 en 1922 zoodanige cijfers geven, dat onderlinge vergelijking toelaatbaar is.

Er kan zich bijv. het geval voordoen, dat eenig land in 1913 zijn weermacht op een voldoend peil had gebracht, zoodat voor een dergelijk land de basis van vergelijking veel gunstiger is dan voor een land, dat zijn weermacht nog niet op voldoende peil had, zooals met Nederland het geval was. Maar ook uit anderen hoofde blijkt, dat een vergelijking in dynamischen zin niet mogelijk is.

Ik neem daartoe bijv. Zwitserland, door den geachten afgevaardigde ons als navolgenswaardig voorbeeld gesteld.

In het hoogst belangrijke bericht van den Zwitserschen Bondsraad in zake de vraag, of en op welke wijze op de defensie werkelijke bezuiniging is te verkrijgen, komt o. m. voor een overzicht van de uitgaven „für das Militärwesen". Daarin wordt vermeld voor 1913 een bedrag van fr. 45 800 000, voor 1922 een bedrag van ongeveer 81 millioen fr. In de statistiek van den Volkenbond wordt voor het jaar 1922 hetzelfde getal vermeld, maar wordt voor 1913 een bedrag genomen van fr. 55½ millioen, bijna 10 millioen hooger.

Nu spreekt het vanzelf dat, als de basis van vergelijking zooveel hooger is, het resultaat na toepassing van het indexcijfer geheel anders zal zijn. Het blijkt, dat in de statistiek van den Volkenbond voor Zwitserland in 1913 is bijgeteld bijna 10 millioen onder „compte capital", dus buitengewone uitgaven, die de Bondsraad niet in het cijfer der militaire uitgaven heeft opgenomen.

Wanneer men zich nu had bepaald tot vergelijking van de gewone militaire budgetten, zooals die door den Bondsraad worden verstaan, dan zou voor 1913 het cijfer van fr. 45,8 millioen zijn genomen; voor Zwitserland zou er dan geen daling zijn geweest van 11 pct., maar een stijging van 8 pct. De zaak staat geheel anders dan aanvankelijk werd gedacht.

Ik laat nu nog buiten beschouwing, dat in de aanteekeningen van de statistiek van den Volkenbond nog wordt vermeld, dat de militaire uitgaven van de kantons in 1913 bedroegen fr. 13,4 millioen en in 1921 fr. 25 millioen.

Ik wensch geheel in het midden te laten, hoe de cijfers voor Zwitserland gegroepeerd hadden moeten zijn; ik heb alleen willen aantoonen, dat de these van den geachten afgevaardigde, dat er wel een vergelijking in dynamischen zin mogelijk is, niet houdbaar is.

Ook de cijfers van Noorwegen, opgenomen in de statistiek van den Volkenbond, vertoonen afwijkingen, wanneer ik die vergelijk met de cijfers, opgenomen in het rapport van de Noorsche commissie in zake de landsverdediging, vastgesteld 9 December 1921. Ik zal de Vergadering niet vermoeien met het opnoemen van die cijfers, maar constateer alleen, dat de cijfers van den Volkenbond niet aanleiding mogen geven tot een conclusie, zooals de geachte afgevaardigde die heeft getrokken.

De heer van Embden heeft zich in zijn bekend artikel in de *Telegraaf* als volgt uitgelaten, naar aanleiding van een opmerking in de Memorie van Antwoord op de algemeene beschouwingen der Staatsbegrooting van de Tweede Kamer, nl. dat in de inleiding van de statistiek van den Volkenbond uitdrukkelijk wordt vooropgesteld, dat de gepubliceerde cijfers niet kunnen worden gebezigd voor een vergelijking tusschen de verschillende landen:

> „Alweder speculeeren de opstellers er op, dat de stukken niet zullen worden nageslagen en alweder is het argument misleidend. Bedoelde inleiding toch licht toe, dat de vergelijking ontoelaatbaar is, omdat men ditmaal nog geen standaardsysteem van verdediging heeft kunnen aangeven. D. w. z., de militaire sterkten der volken in één jaar zijn nog onvergelijkbaar."

Mijnheer de Voorzitter! Zooals zoo vaak het geval is, ont-

Minister **van Dijk.**)

reekt ook hier niet de note gaie. De geachte afgevaardigde reedt hier op als voorlichter, verwijt dat men speculeert op et niet naslaan van de stukken, doet het dus zelf wèl, en erkondigt iets, wat in bedoelde inleiding niet staat. mmers, er staat, dat een vergelijking van de cijfers der nden onderling niet is toegelaten, omdat het nog niet nogelijk is geweest een uniform systeem van de defensie-udgetten vast te stellen, zoodat is aanvaard het door ieder and aangenomen systeem.

En daarvan maakte de geachte afgevaardigde in het be-ende artikel, dat er nog niet is aangegeven een standaard-ysteem van verdediging.

Wat er staat in de inleiding is niets anders dan wat de Regeering heeft overgenomen in de Memorie van Antwoord; vat de geachte afgevaardigde er van gemaakt heeft, is een nderstelde bevoegdheid, aan den Volkenbond toekomende, m een standaard-defensiesysteem te bedenken! Inderdaad edenkelijk.

En dat is uitgedragen in de pers en op die basis van voltrekte onjuistheid heeft de schrijver zijn betoog opgetrok-ken, dat van Regeeringszijde gespeculeerd wordt op het niet naslaan der stukken en misleidende argumenten worden ge-ruikt.

Maar er is meer. De geachte afgevaardigde heeft zich bij ijn ijverig speuren niet gelaten bij de reeds vermelde voorichting; hij heeft ook de Nederlandsche cijfers zelf onder et mes genomen. Ik zal hem op dit terrein even volgen.

Volgens de statistiek van den Volkenbond zou het Nederlandsche budget van 1922 een stijging vertoonen van 48 pct. oven dat van 1913, met inachtneming van het indexcijfer van 163.

Voor de oorlogsbegrooting zou die stijging dan zijn 32 pct.; ver de marinebegrooting spreek ik hier uiteraard niet. Nu eeft de Regeering aangevoerd, dat in die verhooging van 2 pct. geenszins een aanwijzing mocht worden gezien, dat nze weermacht in die mate zou zijn uitgebreid, en zij heeft gewezen op het feit, dat de begrooting van 1913 niet een geheel juist beeld gaf van de kosten der toen vastgestelde egerorganisatie, omdat die in dat jaar nog niet volkomen ot stand was gebracht; voorts dat ten gevolge van verschillende maatregelen op de begrooting van 1922 posten drukken, lie nog niet op de begrooting van 1913 voorkwamen; en eindelijk dat, in het bijzonder ook gelet op de sterke verhooging van jaarwedden, soldijen, daggelden, enz. het indexcijfer van 163 belangrijk te laag is.

Nu heeft de geachte afgevaardigde aanvankelijk in *De Telegraaf* en ook later bij de algemeene beschouwingen gezegd: dat zijn allemaal van die beknibbelingen, ,,door de heeren van Oorlog uitgebroed". Dit is een soort van buitenparlementaire courtoisie, die ik niet hoogelijk kan waardeeren.

Ik zal mij kortheidshalve bepalen tot de resultaten, waartoe de geachte afgevaardigde komt, en niet nader ingaan op de verschillende punten, die de Regeering heeft aangevoerd. De geachte afgevaardigde meent dan, dat er overgebleven is een verhooging van 12½ pct., wanneer van de begrootingen worden afgetrokken de bedragen voor jaarwedden, enz., die inderdaad in veel hooger mate waren gestegen dan door het indexcijfer werd uitgedrukt.

Ik heb reeds bij de behandeling der Oorlogsbegrooting in de Tweede Kamer er op gewezen, dat het indexcijfer van 163 te laag is, en toen de heer Dresselhuys meende, dat cijfer wel op 175 te kunnen stellen, heb ik dat overgenomen en daarbij opgemerkt, dat daarmede eigenlijk de heele stijging weg valt. Wel heeft de heer van Embden bij de algemeene beschouwingen opgemerkt, dat zulks niet geheel juist is, maar wat er overblijft is van niet voldoende beteekenis om daarover discussies te voeren.

Ik heb gemeend de zaak nauwkeuriger te moeten onderzoeken om te kunnen vaststellen, of de conclusie, waartoe ik kwam, nl. dat de jaren 1913 en 1922 de facto geen of weinig verschil te zien geven in zake de oorlogsbegrootingen voor Nederland, als juist moet worden erkend. Daarbij is mij gebleken, vooreerst, dat het indexcijfer op het tijdstip, waarop het begrootingsontwerp zoo ongeveer zijn definitieven vorm verkreeg, dus in Augustus—September 1921, 180 bedroeg; en voorts, dat eenige aanstonds aanwijsbare posten, nl. voor jaarwedden, voeding, enz., een stijging geven van pl. m. 10,4 millioen boven hetgeen door toepassing van het indexcijfer van 180 zou worden verkregen. Waaruit volgt, dat, wanneer het begrootingscijfer voor 1922 met dat bedrag wordt verminderd en vervolgens het begrootingstotaal van 1913 met evengenoemd indexcijfer wordt vermenigvuldigd, tusschen de beide eindwaarden slechts een gering verschil bestaat. Mijn conclusie werd derhalve bevestigd, waarbij ik er nog op wijs, dat de begrooting van 1913 geen waardemeter is voor de toen vastgestelde legerorganisatie, omdat die in dat jaar nog niet was voltooid.

Voorts meen ik er nog op te moeten wijzen, dat een algemeen indexcijfer, als rekenkunstig gemiddelde van de groothandelsprijzen van 53 artikelen, een volstrekt onzekere maatstaf is voor berekeningen en beschouwingen, omdat alleen dan, wanneer te voren gebruikscoëfficiënten worden toegepast, een gemiddelde van een practische beteekenis wordt verkregen. Die coëfficienten zijn voor verschillende gebruiksgroepen zeer verschillend, zoodat zelfs, wanneer bijv. een op juiste basis opgebouwd indexcijfer voor gezinnen bekend zou zijn, dat cijfer voor het leger nog volstrekt geen geldigheid zou bezitten.

Als voorbeeld van de geringe beteekenis, welke aan een algemeen indexcijfer kan worden toegekend, wijs ik op de Amsterdamsche cijfers voor de totale kosten van het levensonderhoud voor arbeidersgezinnen. Volgens die statistische gegevens zou het indexcijfer voor September 1921 — dus het tijdstip, waarop de begrooting voor 1922 in beginsel wordt vastgesteld — bedragen 199,2, op de basis van de cijfers voor 1911. Waar nu in 1913 de kosten in het algemeen iets lager waren dan in 1911, zou in vergelijking met 1913 het indexcijfer voor September 1921 zelfs stijgen boven 200.

Een berekening, in het bijzonder toegepast op de voeding, leidt tot de uitkomst, dat op de basis van 1911 het indexcijfer voor Amsterdam zou zijn 211,7; op de basis van 1913 zou ook dat cijfer waarschijnlijk iets hooger moeten zijn.

Worden nu vergeleken de cijfers voor voeding op de Oorlogsbegrootingen voor 1913 en voor 1922, dan blijkt, dat het indexcijfer op de basis van 1913 207 bedraagt, hetwelk dus nog iets lager is dan het cijfer voor Amsterdam.

In dit verband vraag ik mij af, welke waarde een algemeen indexcijfer bezit, zooals het ten tooneele is gevoerd. Het indexcijfer 163 heeft geenerlei beteekenis en kan niet als eenigszins betrouwbare grondslag worden genomen voor berekeningen en beschouwingen. Het is inderdaad te betreuren, dat geen beter gegevens ten dienste staan en dat door het Centraal Bureau voor de Statistiek geen voldoend materiaal kon worden verzameld, dat waardevolle cijfers zou hebben verschaft.

Nog een enkele opmerking alvorens van den geachten afgevaardigde afscheid te nemen. Ik zou er nl. nog op willen wijzen, dat hij bij de algemeene beschouwingen heeft gezegd: Ik heb nageslagen de indexcijfers in de Engelsche Economist van November 1922, het tijdstip waarop de Memorie van Antwoord bij de Tweede Kamer inkwam, en daaruit bleek, dat het indexcijfer zou zijn 166. Maar nu moet ik daar toch uit afleiden, dat er eenige verwarring bestaat, want het geheele betoog was gericht tegen de begrooting van 1922, terwijl nu zou blijken dat de geachte afgevaardigde eveneens de begrooting voor 1923 op het oog had. Waar thans de begrooting voor 1923 in behandeling is, zou dat inderdaad rationeel zijn, maar dan hadden andere begrootingscijfers moeten worden gebezigd. Wanneer ik de conclusie zou doortrekken, zou dat als volgt kunnen zijn: ik meen te hebben aangetoond, dat, voor zoover de indexcijfers als bruikbare waarden kunnen worden genomen, inderdaad de begrooting voor 1922 niet op hooger peil stond dan de begrooting voor 1913, en dat dus de begrooting voor 1923, die is teruggegaan van ruim 71 millioen tot 63 millioen, waarvan nog 5 millioen voor wachtgelden, dus feitelijk 58 millioen, vergeleken met de begrooting voor 1913, een daling van beteekenis te zien geeft.

(Minister **van Dijk**.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen aan het voorgaande nog eenige cijfers te moeten toevoegen betreffende enkele kleine Staten. Ik zal mij daarbij niet begeven in een discussie over het defensievraagstuk in Denemarken, waarover bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting door den heer Idenburg reeds is gesproken. Alleen zou ik willen opmerken, dat de commissie, die daar werd ingesteld tot het doen van voorstellen omtrent de toekomstige organisatie van leger en vloot, niet de opdracht had zich te binden aan een bepaald, vooraf vastgesteld bedrag.

Zwitserland 1923: militaire uitgaven 78 millioen fr., totale Staatsuitgaven 509,6 millioen fr.; militaire uitgaven 15,2 pct. van de totale Staatsuitgaven, per hoofd der bevolking 20,5 fr.

Noorwegen 1922/23, volgens de cijfers van den Volkenbond: militaire uitgaven in totaal 54,9 millioen Kronen, Oorlog alleen 39 millioen Kronen, totale Staatsuitgaven 640 millioen Kronen; volgens de cijfers van de Noorsche Staatsbegrooting: militaire uitgaven 62,6 millioen Kronen, Oorlog 41 millioen. Wanneer ik het laagste cijfer neem, is het totaal van de militaire uitgaven 8,6 pct. van de totale Staatuitgaven, van Oorlog alleen 6 pct. Per hoofd der bevolking voor de totale militaire uitgaven 20 Kronen, voor Oorlog alleen 14,4 Kronen.

Denemarken 1922/1923: militaire uitgaven 65,4 millioen Kronen, Oorlog alleen 44,6 millioen, totale Staatsuitgaven 425 millioen Kronen; militaire uitgaven in totaal 15,4 pct. van de totale Staatsuitgaven, Oorlog alleen 10,5 pct. Per hoofd der bevolking voor de militaire uitgaven totaal 20 Kronen, voor Oorlog alleen 13,5 Kronen.

Zweden 1923: militaire uitgaven in totaal 149,3 millioen Kronen, Oorlog alleen 95 millioen Kronen. Totale Staatsuitgaven waren in 1922 936 millioen Kronen; voor 1923 is mij geen cijfer bekend. In 1922 waren de militaire uitgaven 17,5 pct. van de totale Staatsuitgaven, Oorlog alleen 11,3 pct. Per hoofd der bevolking voor de totale militaire uitgaven 27 Kronen in 1922, in 1923 25 Kronen, voor Oorlog alleen respectievelijk 17,6 en 16 Kronen.

Nederland. In 1922 totale Staatsuitgaven 887 millioen. Oorlog en Marine te zamen zonder Suriname en Curaçao 120 millioen, Oorlog alleen 71,4 millioen; militaire uitgaven 13,5 pct. van de totale Staatsuitgaven, Oorlog alleen 8 pct. In 1923 totale Staatsuitgaven 808 millioen, Oorlog en Marine te zamen 103 millioen (zonder wachtgelden: 98 millioen). Oorlog alleen: 63 millioen (zonder wachtgelden: 58 millioen); percentsgewijze: Oorlog en Marine te zamen (103 millioen) 12,7 pct. of (98 millioen) 12,1 pct., Oorlog alleen (63 millioen) 7,8 pct of (68 millioen) 7,2 pct.

Bij vergelijking van deze cijfers met die van de andere landen zal men tot de conclusie komen, dat alleen Noorwegen het percentsgewijze wint van Nederland, maar het heeft dan ook altijd voor zijn defensie weinig uitgetrokken, hetwelk verklaarbaar is. Immers, de positie van Nederland en die van Noorwegen zijn nauwelijks met elkander te vergelijken. Nederland, met een in verhouding lange, open landgrens, met zijn in militair opzicht ongunstigen horizontalen en verticalen vorm, gelegen aan de uitmonding van internationale rivieren, met een in verhouding lange zeegrens aan de Noordzee, de verbinding tusschen de Oostzee en den Atlantischen Oceaan, voorzien van belangrijke havens, die tot jaloerschheid zouden kunnen prikkelen, gelegen op den vleugel van een eventueel West-Europeesch gevechtsfront, en daartegenover de veilige ligging van Noorwegen! Ook Zwitserland b.v. verkeert in verschillend opzicht in betere verdedigingsconditie dan Nederland. Dan mag toch wel als vaststaande worden aangenomen, dat aan Nederland een belangrijk grootere beveiliging moet worden gegeven dan aan andere landen, die in gunstiger conditie verkeeren.

De geachte afgevaardigde de heer Beelaerts van Blokland heeft een woord van warme belangstelling in het leger geuit, een woord van sympathie. Ik wensch hem daarvoor een woord van hartelijken dank te brengen, want ons leger is niet verwend op dat gebied.

Die geachte afgevaardigde wees er op, dat er in Nederland geen sprake is van militarisme, wat men daaronder ook zou willen verstaan. Hij sprak een waarschuwend woord en zeide: Noodig is thans rust en zekerheid voor de nieuwe organisatie; wacht tot zij geheel volgroeid is en geheel op de hoogte van haar taak. Voorts wees hij op de noodzakelijkheid van industrieele voorbereiding en wat daarmee in verband staat.

Ik ben dat met den geachten afgevaardigde volkomen eens: rust en zekerheid is voor de nieuwe organisatie noodig. Het is noodig gebleken, ernstig in te grijpen in de organisatie van onze krijgsmacht. Er is onrust gewekt, hetgeen onafwendbaar was; thans moeten we weer komen tot bezonkenheid en rust, die voor vruchtdragenden arbeid volstrekt noodzakelijk is. Daarom zou het schuiven van een nieuwe organisatie door deze organisatie leiden tot een desorganisatie, die voor onze defensie noodlottig zou zijn. Maar dan ook vraag ik den geachten afgevaardigde: wees voorzichtig met te wijzen in de richting van het Zwitsersche stelsel, want ook daaraan zou verbonden zijn een reorganisatie, die reeds uit anderen hoofde bedenkelijk zou kunnen zijn.

Een enkel woord over de industrieele voorbereiding. Ik meen daarover iets te moeten zeggen, opdat niet de indruk zou worden gewekt, alsof daaraan in ons land niets was gedaan.

De geachte afgevaardigde heeft gewezen op de 500 000 man die België daarvoor beschikbaar heeft. Ik wil er de aandacht op vestigen, dat bij de totstandkoming van de Dienstplichtwet met de buitengewone dienstplichtigen daarop is gerekend. Van degenen, die den dienstplichtigen leeftijd bereikt hebben, wordt slechts een klein gedeelte als gewoon dienstplichtige ingelijfd en de rest, de buitengewone dienstplichtigen, zijn in oorlogstijd voor gewapenden en ongewapenden dienst beschikbaar.

Ook in de oorlogsperiode is gebruik gemaakt van de hulp der Nederlandsche industrie door tusschenkomst van het munitiebureau, dat op dat terrein zijn sporen verdiend heeft. Er is door de particuliere industrie heel wat munitie in ons land aangemaakt en wij zijn op het oogenblik bezig, al de draden weer samen te voegen om in oorlogstijd zoo goed mogelijk voorbereid te zijn. Men zij echter voorzichtig met te ver strekkende conclusies.

Wanneer men meent, dat men geen groote voorraden behoeft te vormen, omdat men die in oorlogstijd kan verkrijgen, zou men zich kunnen bedriegen. Vóór 1914 waren tal van contracten afgesloten voor de levering van verplegingsbenoodigdheden, waarbij de leveranciers zich verplichtten bij mobilisatie te leveren. Gebleken is, dat het meerendeel der leveranciers die voorraden niet beschikbaar had en dat op de gewone wijze op de particuliere markt moest worden gekocht.

Ik wijs er op, niet om reeds de een of andere richting aan te geven, maar eenvoudig omdat wij ons op de basis van de realiteit moeten plaatsen. Wij moeten ons de kwade kansen, die er bestaan, realiseeren en niet een te grooten wissel op de toekomst trekken.

De geachte afgevaardigde heeft gebruikt het cijfer van 40 millioen voor de kosten van het beroepspersoneel, met inbegrip der pensioenen. Dat is te hoog: het is inderdaad 34½ millioen, maar daarvan gaan de wachtgelden nog af.

Ik aanvaard, dat de pensioenen deel uitmaken van het oorlogsbudget, als het ware inhaerent zijn aan het stelsel van het beroepspersoneel, dus dat men ze niet mag verwaarloozen. Wanneer men steeds verder gaat in de richting van verlofspersoneel, zal die post dalen. Dat alles neemt echter niet weg, dat wanneer wij op het oogenblik het oorlogsbudget beschouwen, wij voor het beroepspersoneel ongeveer f 20 000 000 aan salarissen uitgeven.

Nu is er gezegd: de salarissen zijn te hoog.

Enkele jaren geleden zijn opnieuw vastgesteld de salarissen voor de beroepsmilitairen, waarbij is gezocht overeenstemming met de salarissen voor de burgerlijke ambtenaren. En wanneer men nu bij de militairen zou gaan verminderen, dan zou men dat ook bij de burgerlijke ambtenaren moeten doen; het gaat niet aan om thans voor de militairen alleen terug te gaan met de salarissen en niet voor de burgerlijke ambtenaren.

(Minister **van Dijk.**)

Het spreekt vanzelf, dat het steeds verder gaan in de richting van het Zwitsersche stelsel zou leiden tot een bezuiniging op de uitgaven voor het beroepspersoneel. Echter moet ik hier een ernstige waarschuwing laten hooren.

Het Zwitsersche stelsel biologeert de menschen tegenwoordig, geloof ik; omdat het goedkoop is, zegt men. Maar ik dacht, dat ik cijfers had genoemd, waaruit blijkt, dat dit stelsel naar verhouding heel wat duurder is dan het stelsel dat wij thans hebben.

Het Zwitsersche stelsel culmineert hierin dat de vredesorganisatie slechts een oefeningsorganisatie genoemd kan worden. Men voegt de menschen in recrutenscholen bij elkaar, men oefent hen en verdeelt hen dan over de onderdeelen van de oorlogsorganisatie, zooals die op papier staat. Die oefening geschiedt door verlofspersoneel, niet door de eigenlijke instructeurs, die te weinig in aantal zijn, maar daarbij de algemeene leiding hebben.

In Nederland bestaat een langere eerste-oefentijd dan in Zwitserland, maar daarnaast gelden in Zwitserland voor de élite gedurende de eerste 12 jaar 7 herhalingsoefeningen, welke gebruikt worden tot het vormen van de oorlogsverbanden. Die heeft men daar dringend noodig te vormen, omdat de vredesinstructie alle verband mist met de oorlogsorganisatie en nu tracht men door herhalingsoefeningen wel ook meer oefening bij te brengen, maar vooral het verband te leggen, dat bij ons elementair reeds aanwezig is gedurende den eersten oefentijd in de vredesorganisatie, zij het ook tegenwoordig op beperkte wijze.

En wanneer ik nu een vergelijking zou maken tusschen het Nederlandsche en het Zwitsersche stelsel, dan zou ik zeggen, dat de oefening van onderofficieren en soldaten in Nederland den voorrang heeft boven die in Zwitserland, niet alleen omdat de eerste oefentijd langer is — ofschoon die gevolgd wordt door 2 herhalingsoefeningen —, maar ook door de opleiding door beroepspersoneel en niet door verlofspersoneel;

dat de sociale druk, door den dienstplicht uitgeoefend, in Zwitserland met 7 herhalingsoefeningen heel wat sterker gevoeld wordt dan in Nederland met 2 herhalingsoefeningen;

dat de mobilisatiezekerheid een factor is van zoo groote beteekenis, dat die den voorrang boven alles moet hebben. Een ketting is niet sterker dan zijn zwakste schakel en wanneer die breekt, is de ketting weg. Wat zou men hebben aan het apparaat van een leger, wanneer niet de zekerheid bestaat, dat het ook volmaakt gereedstaat op het oogenblik dat het noodig is. En dan durf ik zeggen, dat het gevaarlijke van Nederland door zijn ligging, zijn open grenzen, zijn ongunstigen horizontalen en verticalen vorm uit militair oogpunt beschouwd, het noodzakelijk maakt een mobilisatiezekerheid te hebben, grooter dan in Zwitserland, waar men de grenzen voor een belangrijk deel kan afsluiten door het bezetten der passen, waarvoor bijzondere afdeelingen zijn aangewezen.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer wij zoover zouden willen gaan, dat wij datgene, wat ons goedkooper lijkt in Zwitserland, zouden willen overbrengen naar Nederland, maar niet over zouden willen nemen datgene, wat in Zwitserland wel noodzakelijk geacht wordt, maar duurder is dan in Nederland, dan geloof ik, dat wij er een soort kruidenierspolitiek op na zouden gaan houden. Wij hebben te zorgen, dat er een eigen stelsel voor Nederland is; wanneer we gaan kijken naar het stelsel van een ander land, dat voor het eene deel goedkooper is en voor het andere deel niet en dan zeggen: dat eerste moeten wij hier ook hebben en de rest niet, dan, Mijnheer de Voorzitter, zouden wij iets krijgen dat geen stelsel is.

Zoo meen ik, dat er op het oogenblik ten aanzien van het beroepspersoneel te veel gezegd wordt: wij moeten nog meer gaan in de richting van het Zwitsersche stelsel. Of er in ons stelsel te dien opzichte groei zit, is een andere vraag, die ik op dit oogenblik nog niet zou willen beantwoorden. Gelet op het feit, dat uit dat stelsel voortvloeit, dat verlofsofficieren ook de hoogere aanvoerdersplaatsen moeten bezetten, zou ik er op willen wijzen, dat daarin ook een ernstig gevaar schuilt. Wanneer er op een van de hoogere aanvoerdersplaatsen een beroepsofficier is geplaatst, der zake volkomen kundig, die vastheid geeft in de leiding, dan zijn de verlofsofficieren, die in de lagere rangen zijn geplaatst, van grootere waarde, dan wanneer de leidende plaats wordt bezet door een verlofsofficier met minder beroepskennis en ervaring; dan is niet alleen die hoogere plaats minder goed bezet, maar de invloed doet zich tevens gevoelen op allen, die geplaatst zijn in de lagere rangen. Groote voorzichtigheid is hier dus geboden.

Dat zijn slechts enkele punten, Mijnheer de Voorzitter, die ik meende te moeten aanroeren ten opzichte van veranderingen in de richting van het Zwitsersche stelsel.

Nu zou men kunnen zeggen, dat ik conclusies heb getrokken, die inderdaad niet getrokken mochten worden. Maar dan meen ik te mogen wijzen op enkele uitspraken over het gemobiliseerde Zwitsersche leger, voorkomende in een rapport, na den oorlog uitgebracht door generaal Wille, den legerbevelhebber. Ik zal mij een paar kleine aanhalingen daaruit veroorloven.

De legerbevelhebber looft in de eerste plaats het Zwitsersche volkskarakter, den vurigen geest, die er in Zwitserland was om het vaderland te dienen. Hij wijst op het zeer vele goede, dat in het volk en in de organisatie van de Zwitsersche weermacht te onderkennen was en zegt dan o. a.:

> „Aber wenn auch die Mobilisation in allen Teilen einen erhebenden Eindruck machte, so besassen die mobilisierten Truppen doch nicht den Grad der Kriegstüchtigkeit und Kriegsbereitschaft, den der Krieg erfordert, und der hätte vorhanden sein müssen, um sofort einer Invasion entgegentreten zu können. Es fehlte daran noch vieles, dass nachgeholt werden musste, nachdem die Armee zum Schutz unserer Neutralität und Unabhängigkeit aufmarchiert war.”

Een andere uitlating is deze:

> „Bei aller Anerkennung des guten Willens und der Ausbildung war der innere Halt unserer Truppen bei Kriegsausbruch vielerorts ungenügend.”

Ook dit is kenmerkend als oordeel van een brigadecommandant:

> „Zum Schlusz konstatiere ich, dass die Brigade nach erfolgter Mobilisierung 5 Wochen notwendig hatte, um ein wirklich zuverlässiges Kriegswerkzeug zu werden. Ein kleiner Teil dieser Zeit mag noch auf das Konto der Rekrutenschulen alter Organisation geschrieben werden; der weitaus grössere Teil aber fällt der Unzulänglichkeit unserer Ausbildungsgelegenheit nach herschendem Gesetz zur Last.
>
> Wir alle, Brigade-, Regiments-, Bataillons- und Kompagniekommandanten haben erkannt, dass wir samt unserer Truppe in ganz unzulänglicher Weise für den Krieg vorbereitet waren. Ein gnädiges Geschick hat uns diesmal die Zeit gelassen, das Versäumte nachzuholen. Wir erwarten aber, dass in künftiger Zeit die Gesetze unseres Landes es unmöglich machen werden, dass eine so gefährliche und zugleich beschämende Situation sich wiederhole.”

Eindelijk nog:

> Ein dritter Teil der Infanterie versagte schon in den ersten Tagen der Kriegsmobilmachung, weil sie keinen inneren Halt besassen. Ihre Führer hatten niemals Einflusz auszuüben gelernt und standen nun ratlos vor der unbekannten Ausbildungsaufgabe.”

Ten slotte, zegt hij, moeten wij een andere richting uit. De recrutenschool moet zijn vier, beter zes maanden; zoo niet, dan herhalingsoefeningen van langeren duur: zou Zwitserland zich op het Nederlandsche stelsel willen oriënteeren?

In 1921 is een commissie van Fransche officieren in Zwitserland geweest om de oefeningen van het Zwitsersche leger te volgen, en in de publicatie van een van die officieren wordt over den Zwitser als militair een zeer gunstig oordeel uitgesproken; geconstateerd wordt, dat de buitengewone qualiteiten van den Zwitser mede door de oefening, die hij

(Minister van Dijk.)

in zijn jeugd heeft gehad, en de wijze, waarop hij van zijn jeugd af aan den militairen dienst is gewend, oorzaak zijn dat, zoo ergens, in Zwitserland van een militiestelsel iets te maken is. En dan zegt hij verder:

,,Son armée possède deux grandes vertus: une discipline parfaite à tous les degrés de la hiérarchie et un sentiment général de dévouement envers la Patrie.

Ses cadres supérieurs sont très instruits, au point de vue théorique, mais manquent de pratique.

Quant aux cadres subalternes, ils ont de la bonne volonté et de la conscience, mais ils manquent d'expérience et d'initiative.

Enfin les sous-officiers et caporaux ne sont que des porte-galons.''

De publicatie spreekt ook over de paraatheid van het Zwitsersche leger in 1914 en zegt daarvan:

,,La guerre n'a pas permis à l'armée suisse de faire ses preuves, mais l'expérience de la mobilisation de 1914 a fait ressortir tous les défauts de son organisation.

Les cadres ont été débordés et noyés dans leur tâche. Ils furent d'autant plus gênés dans le maniement de leurs unités que celles-ci étaient plus fortes.

Le manque de liaison entre les armes apparut flagrant.

L'armée suisse se montra inférieure à sa mission éventuelle.

Les officiers les plus haut placés n'ont pas caché leur opinion à cet égard.

Ils reconnaissent qu'il est fort heureux que la Suisse n'ait pas eu à combattre dès le début.

L'armée n'était pas un instrument forgé pour la guerre. L'instruction était toute superficielle et l'esprit de corps totalement absent.''

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat ik het bij deze aanhalingen kan laten.

De geachte afgevaardigde de heer Beelaerts van Blokland heeft nog gesproken over den aftrek van 5 pct. Hij zegt, dat het beroepspersoneel dat gevoelt als een onrechtvaardigheid.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb deze zaak reeds zoo dikwijls verklaard in verschillenden toonaard, ik betwijfel of het mij gelukken zal het nu op een andere wijze te zeggen.

Op een zeker oogenblik hadden de burgerambtenaren een zeker salaris, waarvan zij stortten 7 pct. voor eigen en weduwen- en weezenpensioen.

De militairen hadden een zeker salaris en betaalden niet voor eigen pensioen, maar aan een particulier fonds de stortingen voor weduwen- en weezenpensioen. De Regeering heeft in 1920 aan de burgerambtenaren een salarisverhooging gegeven in den vorm van een restitutie van die 7 pct., waardoor de burgerambtenaren op hun nominale salaris kwamen, zonder aftrek.

Aan de militairen werd gegeven 7 pct. boven hun salaris, maar zij moesten blijven storten in het particuliere weduwen- en weezenfonds.

Nu krijgen de militairen, zooals de burgerambtenaren het reeds hadden, vrij weduwen- en weezenpensioen en behoeven zij niet meer te storten in het particulier weduwen- en weezenfonds. Toen is gezegd: die 7 pct. zal dus met het equivalent voor die pensioenregeling, met 5 pct., worden verminderd; zij behielden dus hun nominale salaris plus 2 pct., wat werd geacht een equivalent te zijn voor hun eigen pensioenrechten, die zij reeds bezaten.

Dat is toch volkomen recht en billijk, en ik begrijp niet, waarom men maar steeds blijft vasthouden aan de onrechtmatigheid van den aftrek van 5 pct.

Over de verdere punten, die de geachte afgevaardigde heeft aangeroerd, zal ik met het oog op den tijd — hij houde mij dat ten goede — vlug heenloopen.

Hij zegt: men kan niet bezuinigen op de hoofddiensten, maar op de nevendiensten is het wel te vinden. Hij noemde: den geneeskundigen dienst, de administratie en de militaire opleiding. Ik heb reeds medegedeeld, dat 44 pct. van het personeel der administratie wegens overcompleet den dienst moet verlaten. Maar dat niet alleen. Er is een commissie ingesteld, waarin een bekend accountant, die de geheele administratie heeft nagegaan, niet alleen de administratie van het leger, maar ook de organisatie van het Departement van Oorlog, die daarop moet kloppen.

Het resultaat is geweest, dat de achtste en negende afdeeling van het Departement van Oorlog zijn gecombineerd, terwijl achtereenvolgens 26 man personeel zijn afgevoerd. Misschien kan de administratie anders geschieden, maar vermoedelijk niet met minder personeel; van administratieve zijde wordt nu reeds gewaarschuwd: gij zult zien, het loopt vast. De reorganisatie wordt echter doorgevoerd om het commercieele standpunt zoo goed mogelijk te handhaven.

Ten aanzien van den geneeskundigen dienst moet men buitengewoon voorzichtig zijn, omdat die dienst ook een oorlogsapparaat is. Het is niet voor niets, dat er ten aanzien van de verzorging van gewonden een lange geschiedenis achter den rug is; men denke aan de totstandkoming van de conventie van Genève in 1864. De organisatie van den geneeskundigen dienst stelt zekere eischen, waaraan moet worden voldaan. Nu kan men zeggen: vul de ontbrekende plaatsen aan met reservepersoneel. Goed, mits de leidende plaatsen worden bezet met personeel, dat er zijn levenstaak van maakt, dat de organisatie kent en die in de practijk kan toepassen, en dat in staat is op het gevechtsterrein onmiddellijk de maatregelen te nemen die noodig zijn, voor welke taak het verlofspersoneel veelal met verkeerde handen zou staan.

Ten aanzien van de bepaling van de sterkte van het benoodigde personeel kan men uitgaan van de vredesorganisatie en zeggen: daarvoor heb ik zooveel menschen noodig, het meer benoodigde voor de oorlogsorganisatie moet verlofspersoneel zijn, of men gaat uit van het strikt noodzakelijke voor de oorlogsorganisatie; blijkt dat er een teveel is in vredestijd, dan moeten nevendiensten worden gegeven.

Nu is het moeilijk hier den juisten weg te vinden. Van buiten af gezien, kan men gemakkelijk zeggen: gij hebt een aantal hospitalen, waarin slechts een klein aantal patiënten worden verpleegd, en in ieder hospitaal hebt gij een chef, twee of drie officieren van gezondheid en nog zooveel verplegend personeel; er zijn dus hospitalen te veel en er kon personeel worden gemist. Dat is echter wat te eenvoudig opgevat, want we kunnen een zeker getal hospitalen niet missen; er moet toch ook gelegenheid zijn om aan de adspirant-officieren en reserve-officieren van gezondheid een opleiding te geven evenals aan het verplegend personeel, de hospitaalsoldaten en de ziekendragers. Wanneer men dan ook een statistiek maakt en zegt: er zijn maar zooveel verpleegden, zonder rekening te houden met de verdere diensten, acht ik dat volmaakt onbillijk.

Ik heb getracht een andere oplossing te vinden. Er is een voorloopige organisatie gemaakt van den geneeskundigen dienst, waarbij het aantal officieren van gezondheid is ingekrompen van 117 tot 65, waaronder begrepen de specialisten; met dat aantal kunnen de leidende oorlogsfuncties worden bezet. Wanneer nu voor de oorlogsorganisatie bezwaarlijk het aantal kan worden verminderd, en er is gelegenheid meer arbeid te doen verrichten dan de vredesdienst eischt, laten dan andere publieke diensten gebruik maken van onzen medischen dienst. Tot dat doel is met den Haag een contract gesloten, waarbij het militaire hospitaal als policliniek door de stad kan worden gebruikt en stadspatiënten kunnen worden verpleegd. In Assen gebeurt dat reeds geruimen tijd. Voorts wordt getracht voor de ongevallenpatiënten van de Rijksverzekeringsbank zooveel mogelijk onze militaire hospitalen beschikbaar te stellen. Die oplossing is plausibel, en geeft ten slotte het voordeel, dat voor de oorlogsorganisatie datgene behouden blijft, wat niet gemist kan worden.

Dan heeft de geachte afgevaardigde gesproken over de kostelooze geneeskundige behandeling. Indertijd, toen de salarissen der militairen tegenover die der burgerlijke ambtenaren werden afgewogen, is de vrije geneeskundige behandeling onder de emolumenten, waarop gerekend kon worden, begrepen en wanneer men die zou afnemen, dan zou daarvoor een vergoeding in de plaats moeten komen.

Wat betreft den pharmaceutischen dienst, is voor elk gar-

(Minister van Dijk.)

nizoen, waar een militaire apotheek was, nagegaan wat de kosten zouden zijn, wanneer men alles ging koopen bij de burgerpharmaceuten, en waar bleek dat dit goedkooper was, is de militaire apotheek opgeheven en waar dit niet het geval bleek te zijn, zijn de militaire apotheken gehandhaafd. Dat is in 's Lands belang.

De geachte afgevaardigde heeft er wellicht geen denkbeeld van hoeveel er noodig is. In den Haag bijv. worden jaarlijks 60 000 recepten gemaakt. Ook voor die plaatsen, waar thans alles wordt gekocht bij de burgerpharmaceuten, is het een prijsregulator, dat er nog militaire apotheken zijn; wij kunnen altijd nog zeggen: wij nemen onze eigen apotheek weer, wanneer de prijzen te hoog zijn. Anders vrees ik, dat het op den duur veel duurder zou uitkomen dan thans het geval is.

Er is getracht deze zaak te regelen op de goedkoopste en meest oordeelkundige wijze; misschien had het nog goedkooper gekund, maar ik zie dat thans niet in.

Ten slotte is er gesproken over de militaire opleiding. Die zaak is thans nog niet rijp voor beslissing. Uiteraard worden onze militaire opleidingsinrichtingen (zoowel de Militaire Academie en de Hoofdcursus als de Cadettenschool) ook voor de koloniën gebruikt en ik heb dus overleg noodig met mijn ambtgenoot van Koloniën.

Er zijn nu reeds maatregelen genomen, dat op de cadettenschool geen nieuwe leerlingen worden toegelaten, ook niet aan de Koninklijke Militaire Academie, uit de burgermaatschappij, in verband met het overcompleet aan officieren. Daardoor hoop ik te bereiken, dat er geleidelijk een normale toevloeiing komt voor het gereorganiseerde leger.

De cadettenschool is indertijd in het leven geroepen, omdat de H. B. S. en gymnasia niet voldoende leerlingen voor de K. M. A. afleverden.

Deze cadettenschool is nu misschien overbodig, in verband met de omstandigheid, dat het gereorganiseerde leger zooveel minder officieren telt en derhalve ook minder officieren behoeven opgeleid worden, zoodat thans de vraag, of deze school moet worden opgeheven, gemakkelijker dan vroeger bevestigend kan worden beantwoord.

Bovendien kan, wanneer er op een gegeven oogenblik een tekort is aan beroepsofficieren, voor verlofsofficieren de gelegenheid worden opengesteld als beroepsofficier over te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermede de verschillende geachte sprekers te hebben beantwoord. Ik weet niet, of de heer Mendels er op rekent, dat ik over de door hem te berde gebrachte vraagstukken iets in het midden zal brengen. Zijn opmerkingen waren hoofdzakelijk een repliek op hetgeen van andere zijde is aangevoerd, en ik meen, dat ik mij dus van beantwoording daarvan zal kunnen onthouden. Slechts voor het volgende zou ik een uitzondering willen maken.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat de heer Colijn in de Tweede Kamer van de twee doeleinden van onze defensie, die vroeger steeds gezamenlijk hebben gegolden, er een heeft laten vallen en zich heeft bepaald tot neutraliteitshandhaving.

Mijnheer de Voorzitter! Het is inderdaad juist; het zal den geachten afgevaardigde niet zijn ontgaan, dat ik van mijn kant in de Tweede Kamer ook iets daarover gezegd heb. Ik wil op het oogenblik alleen hierop de aandacht vestigen: wanneer men de keuze stelt tusschen neutraliteitshandhaving en langdurige verdediging — want op het „langdurige" heeft de heer Colijn gedrukt — van den nationalen bodem, dan zou ik die keuze niet mee willen doen. Het komt mij voor, dat deze zaak anders staat. Ik heb in de Tweede Kamer gezegd:

„Het komt mij dus voor, dat het niet juist is een scherpe grens te trekken tusschen de taak van het veldleger, bestemd voor de neutraliteitshandhaving, en bescherming van den bodem. De eerste actie van het veldleger dient mede ter bescherming van de nationale veiligheid en een volgend stadium kan zijn bescherming van het hart van het land met de mogelijkheid tot offensief. Die beschermende basis is dan tevens steun voor de verdediging zoolang die mogelijk is."

(Minister van Dijk e. a.)

Ik sta dus op dit standpunt ten aanzien van de verdediging van ons land. Ik meen, dat de Regeering geroepen is aan de verdediging van ons land vast te houden op grond zelfs van onze Grondwet, want daarin wordt aan iederen Nederlander die plicht opgelegd — waarbij zeker de Regeering niet wordt voorbijgegaan; integendeel rust die plicht in de eerste plaats op de Regeering —, „dat alle Nederlanders verplicht zijn mede te werken tot de handhaving van de onafhankelijkheid van het Rijk en tot de verdediging van zijn grondgebied." Van mij zal daarom niet kunnen worden verwacht, dat ik zou medewerken om de verdediging van ons grondgebied los te laten.

Ik meen echter, dat wij de zaak aldus moeten opzetten: er zijn twee taken, die van elkaar niet te scheiden zijn. Wanneer ons operatief leger optrekt om schending van de neutraliteit tegen te gaan, dan is dat te gelijker tijd een bescherming van onze onafhankelijkheid en een verdediging van onzen bodem. En wanneer ons leger zou worden teruggeslagen door een overmacht, wat zullen wij dan doen? Zullen wij dan zeggen: nu leggen wij het bijltje er maar bij neer, of zullen wij zeggen: wij moeten nu terug, maar wij komen weer en telkens als wij ons kunnen losmaken, komen wij terug; het leger moge teruggeslagen zijn op zijn beschermde operatiebasis, de verdediging van onzen bodem geven wij niet op? Dat wil echter niet zeggen, dat wij aan den eisch zouden kunnen voldoen de inrichting van onze krijgsmacht zóó op te zetten, dat zij tegenover groote overmacht geschikt zou zijn om een langdurige verdediging van onzen bodem te voeren.

In dit verband zou nog velerlei kunnen worden aangevoerd, ook naar aanleiding van hetgeen de heer van Embden bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting heeft gezegd over de communiceerende vaten. Ik zou den heer van Embden er op willen wijzen, dat zijn beeld verkeerd is, want wat mijn buurman in zijn vat doet, komt mij ten goede; dat is nu eenmaal het karakter van communiceerende vaten. Maar wat de geachte afgevaardigde bedoelt, is volkomen helder, waar hij zegt: Ik heb een vijvertje en als ik daarvan het niveau verhoog, wil een ander het niveau van zijn vijvertje ook verhoogen. Dat is juist, maar de geachte afgevaardigde had er bij moeten zeggen: Bij de beoordeeling van dat vijvertje heb ik twee dingen in aanmerking te nemen: het niveau en de uitgebreidheid. En nu is juist onze bedoeling, te zeggen, dat wij de uitgebreidheid van den vijver van een machtigen nabuur niet willen nabootsen, maar dat wij wel het niveau op dezelfde hoogte willen brengen. D. w. z., wanneer een nabuur 50 divisies in het veld kan brengen, is het niet onze pretentie er 50 tegenover te stellen, maar wel zullen, als wij 8 divisies kunnen inzetten, die divisiën, wat gevechtskracht betreft, tegenover een overeenkomstige macht niet bij voorbaat de mindere moeten zijn. Het beeld van die 50 en 8 divisies kan nog worden gecompleteerd op deze wijze. Wanneer bij een eventueelen oorlog een der belligerenten ons in den strijd zou willen betrekken, zullen wij die 50 divisies niet tegenover ons zien, doch slechts een gedeelte, en dan zullen wij een waardevolle factor moeten zijn om aan de zijde van den bondgenoot dien vijand te bestrijden. Door die wetenschap zal men zich wachten ons door een aanval te drijven naar de overzijde van het gevechtsfront en anderzijds moet ieder belligerent ook de zekerheid hebben, dat wij niet door den ander zullen worden gebruikt op een wijze, die een gevaar oplevert voor zijn operatiën.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Wij willen geen stemming vragen over hoofdstuk VIII, maar de heer Mendels en ik willen geacht worden tegen te hebben gestemd.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Een oogenblik iets over de Volkenbondscijfers.

Tegenover de eerste en laatste gedeelten van het exposé van den Minister, die grootendeels van niet arithmetischen aard zijn, zou ik reeds thans een en ander kunnen inbrengen, ware het niet, dat de tijd onzer vergadering heden en in het algemeen reeds zoo zwaar belast is geweest, dat ik verder in beslag nemen de Kamer besparen moet.

(van Embden e. a.)

En de middenmoot van zijn betoog moet ik laten rusten om een andere reden, omdat ik nl. die cijfers op dit oogenblik niet plotseling overzien kan. Ik waardeer de zorgvuldige verantwoording, die de Minister op dit gewichtige punt heeft afgelegd en dank hem daarvoor. De door hem nieuwgegeven cijfers zal ik rustig bestudeeren. Bestaat er aanleiding toe, dan zal ik er later op terugkomen.

Wat de begrooting zelf betreft, mijn standpunt daartegenover kan men afleiden uit hetgeen ik bij de algemeene beschouwingen heb gezegd; de woorden, die de Minister daar heden aan gewijd heeft, hebben mij niet overtuigd, dat ik op een verkeerden weg ben. De heer Mendels heeft de meening uitgesproken, dat de methode, die ik onlangs heb aanbevolen, niet gelukkig is en hij meent daarmee waarschijnlijk niet doelmatig. Ik koester dezelfde meening ten aanzien van zijn standpunt van heden: het vastknoopen van het pacifisme aan den strijd tegen het kapitalisme. Voor de zaak, die men dienen wil, is dit slechts een belemmering. Ik meen hierin te zien een bij den geachten spreker van tijd tot tijd voorkomenden terugval tot oude leerstukken en onvruchtbare methoden, die de meerderheid van zijn geestverwanten reeds lang verlaten heeft. Natuurlijk mag ik dit op dit oogenblik niet nader toelichten.

Gezien het late uur zal ook ik geen stemming over het wetsontwerp vragen en eveneens volstaan met het vragen van aanteekening in de notulen, dat ik geacht wil worden tegen de begrooting te hebben gestemd.

IV. Begrooting van inkomsten en uitgaven van het „Fonds ter verbetering van de Kustverdediging", dienst 1923 (231).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

V. Begrooting van het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen voor 1923 (280).

De beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! Bij het onderzoek van dit ontwerp in de afdeelingen heb ik een vraag gedaan en een opmerking gemaakt. De vraag betrof het aantal personen, dat in Delft en aan de Hembrug werkzaam is, en daarop is geantwoord: 1530. Maar mijn opmerking betreffende de wenschelijkheid van opheffing der Artillerie-Inrichtingen is door de Commissie van Rapporteurs waarschijnlijk niet geschikt voor opname in het Voorloopig Verslag geoordeeld. Dit verwondert mij, waar in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer die zelfde opmerking voorkomt. Waarom zij hier niet is opgenomen, begrijp ik niet; het kan zijn omdat de wenschelijkheid van die opheffing in de Tweede Kamer alleen werd betoogd uit een oogpunt van zuinigheid en ik ook gesproken heb van de onproductiviteit van den arbeid aldaar.

Het is dus onjuist, dat in het Verslag dezer Kamer staat: Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werden daartegen geen bezwaren ingebracht.

Die 1530 personen in Delft en aan de Hembrug verrichten daar improductieven arbeid, die alleen vernieling ten doel heeft. Het zou m. i. te wenschen zijn, dat niemand zich daartoe beschikbaar stelde, dat de arbeiders gingen begrijpen, dat het resultaat van hun arbeid altijd tegen hen zelf wordt gericht; al zijn het wapenen, waarmee zij tegen anderen strijden moeten, het resultaat is, dat zij er zelf de nadeelen van ondervinden. Ik acht het de taak van ieder, die naar ontwapening streeft, om de arbeiders hiervan te doordringen, dat het is een arbeid, die hen niet voegt.

Ik zou het aandurven, de groote werkloosheid, die er al is, met die 1530 werkloozen te vermeerderen; die menschen zouden pensioen of wachtgeld moeten krijgen, natuurlijk, maar de sluiting van die inrichtingen zou een goed ding zijn. Ik meen, dat ook de organisaties niets daartegen zouden hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal geen stemming vragen, maar wil geacht worden te hebben tegengestemd.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VI. Vaststelling van de begrooting van uitgaven ten behoeve van de voltooiing van het vestingstelsel, dienst 1923 (292).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van het volgende zou ik graag eenige inlichting van den Minister ontvangen.

In de Memorie van Antwoord bij dit wetsontwerp, gericht aan de Tweede Kamer, lees ik op blz. 2:

„De meening immers, dat verdedigingswerken hare beteekenis, gelet op de ervaring van den jongsten oorlog, zouden hebben verloren, is niet houdbaar: uit die ervaring mag integendeel worden afgeleid, dat de groote verdedigingswerken onzer stellingen, stormvrij door natte grachten en gedekt door onderwaterzettingen, als onvernielbare aarden steunpunten een bijzondere waarde hebben behouden."

Ik zou dan twee vragen tot den Minister willen richten, die misschien zullen interesseeren den heer Beelaerts van Blokland, die zich immers bezorgd heeft gemaakt over het besef van verantwoordelijkheid van degenen, die de militaire uitgaven bestrijden.

De eerste vraag is deze: de verdedigingswerken, hier genoemd, zijn dat dezelfde, waaromtrent de heer Colijn onlangs geraamd heeft, dat het 300 millioen zou vergen, om ze nog maar op de hoogte van 1918 te brengen? Welke 300 millioen wij er natuurlijk niet aan kunnen besteden. Zoo ja, verschilt dus deze Minister zoo radicaal van meening met zijn geestverwant, den oud-Minister van Oorlog den heer Colijn, dat hij deze werken desondanks van „bijzondere waarde" noemt?

Mijn tweede vraag kan misschien eenig belang inboezemen aan den heer Slotemaker de Bruine, waar hij straks zeide, dat hem niet duidelijk was het verband tusschen de moderne techniek en het principieele standpunt, dat men in den tegenwoordigen tijd tegenover militaire uitgaven inneemt. Die vraag is: zijn die verdedigingswerken, „stormvrij door natte grachten", ook nog van bijzondere waarde, indien zij onderworpen worden aan een machtig luchtbombardement, aan wolken van giftgassen van de nieuwste vinding, en aan een grooten infectie-aanval met bacteriën?

Ik stel deze vragen, omdat die interessante passage in deze Memorie voorkomt, ofschoon het wetsontwerp zelf, financieel gesproken, van onnoozelen aard is; het gaat slechts om 1,5 ton! Principieel hebben mijn opmerkingen betrekking op alle hedendaagsche oorlogsuitgaven, maar ze komen hier een oogenblik eigenaardig uit.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft in de eerste plaats gevraagd, of de Minister dezelfde werken bedoelt, die de heer Colijn bedoelde in zijn rede. Ik kan hem niet met zekerheid zeggen wat de heer Colijn bedoelde, wel wat ik bedoel. De heer Colijn zeide ongeveer: Willen wij ons geheele vestingstelsel met al zijn werken op de hoogte van den tijd brengen, dan zal dat 300 millioen kosten; vermoedelijk heeft de heer Colijn gedacht aan het gebruik maken van de allernieuwste tegenweermiddelen tegen de meest moderne vernielingsmiddelen.

De Regeering heeft echter uitdrukkelijk gezegd, dat het gaat om de aarden werken. Wanneer de gebouwen, enz., die zich daarin bevinden, in puin zijn geschoten, zijn die aarden verdedigingswerken voor ons nog even waardevol. Dat zijn steunpunten in de linie, die naar het noodig is worden bewaakt of bezet.

De heer van Embden heeft voorts gevraagd of die vestingwerken bestand zijn tegen luchtaanvallen, tegen giftgassen of bacteriën.

Ik geloof, dat een aanval van bacteriën of giftgassen heel

36ste VERGADERING. — 27 APRIL 1923.

292. Vaststelling begrooting uitgaven voor voltooiing vestingstelsel, dienst 1923.

(Minister **van Dijk.**)

weinig uitwerking zou hebben op de aarden verdedigingswerken, maar het gaat om de menschen. Die zijn in dit opzicht in dezelfde conditie, of zij zijn in de positie- of in den bewegingsoorlog. Wanneer de wind voor den vijand gunstig is, kan een aanval van giftgassen ernstige schade toebrengen aan de bezetting. Wij moeten daartegen de afweermiddelen toepassen.

Wat betreft het gevaar van een aanval uit de lucht, moet ik doen opmerken, dat er aan die verdedigingswerken zoogoed als niets te vernielen valt. Voor de menschen kan die aanval uiteraard gevaar opleveren, maar dat is hetzelfde in den bewegingsoorlog.

(Minister **van Dijk** c. a.)

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De beraadslaging over hoofdstuk VIII (Departement van Oorlog) wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De waarnemende **Voorzitter:** Thans verdaag ik de vergadering tot a.s. Dinsdag, des namiddags te 2 uur, terwijl ik mededeel, dat het mijn voornemen is om, met het oog op den stand der werkzaamheden, a.s. Woensdag de vergadering ook des avonds voort te zetten.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet. (268)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Verschillende leden betreurden de indiening van dit wetsontwerp en wel in hoofdzaak op dezelfde gronden als zijn aangevoerd in het 15 November 1922 aan de Tweede Kamer gericht adres van den Gemeenteraad van Amsterdam (zie bladz. 7). Bovendien werd gewezen op de zich steeds verder ontwikkelende loondaling, welke volgens een der leden der Regeering mede had moeten weerhouden van de indiening van dit wetsontwerp, waarvan de aanneming in vele gevallen de huren zal doen stijgen en de loontrekkenden daardoor in nog grootere moeilijkheden zal brengen.

Daar er nog in hooge mate woningnood heerscht, zullen, zoo merkten andere leden op, de voorgestelde wetswijzigingen eene zeer bedenkelijke uitwerking hebben. De huurders zullen namelijk dientengevolge worden gedwongen in de huurverhoogingen, welke de huiseigenaren nu ongetwijfeld zullen verlangen, te bewilligen. Deze wetswijzigingen zijn dus uitsluitend in het voordeel van de huiseigenaren; de huurders zullen daarvan het slachtoffer worden en het bestaan van krotten, die reeds lang in het belang der volksgezondheid hadden moeten zijn opgeruimd, zal daardoor niet alleen worden verlengd, maar zelfs zal ook daarvoor een hoogere huur moeten worden gegeven. De aanneming van het amendement-Oud zal daartegen niet veel vermogen.

Enkele leden juichten weliswaar toe, dat de Regeering den tijd nog niet gekomen acht om de Huurwetten in te trekken en naar geleidelijke opheffing streeft, maar hadden toch ernstig bezwaar tegen huurverhoogingen van 20 (10 pct.) op 50 ($37^1/_2$) pct. Eene matige verhooging ware mogelijk billijk, maar hetgeen thans wordt voorgesteld gaat huns inziens veel te ver. Verhooging der huur achtten zij toelaatbaar als compensatie van zwaardere lasten en van hoogere kosten van onderhoud en herstel. Zoo de lasten en kosten niet noemenswaard zijn gestegen, bestaat er volgens hen echter geene aanleiding tot verhooging der huren en zeker niet in die mate als waartoe thans de gelegenheid wordt geboden. Zij vestigden er de aandacht op, dat de rem, aangelegd voor de gevallen, waarin de staat van onderhoud der woning te wenschen overlaat, alleen kan werken, indien na eene huuropzegging de Huurcommissie aan den huurder eene verlenging van huur toestaat en alsdan den huurprijs moet vaststellen. Een huurder, die het gevaar verbonden aan het laten aankomen op eene huuropzegging inziet, zal dit middel niet licht te baat nemen om den kans te hebben zijn huurprijs verlaagd te zien. Betreurd werd daarom, dat het amendement-Oud, hetwelk de strekking had den huurder de bevoegdheid te geven om bij de Huurcommissie tegen eene verhooging tot 50 respectievelijk $37^1/_2$ pct. op te komen op grond, dat de staat van onderhoud der woning te wenschen overlaat, niet in het wetsontwerp is opgenomen. Tegen te veelvuldige en te lichtvaardige beroepen van huurders ware een correctief mogelijk geweest, b.v. door te bepalen, dat de huurder, die in het ongelijk wordt gesteld, de kosten geheel of gedeeltelijk zal hebben te dragen.

Overwegende, dat de verhooging met 50 pct. respectievelijk $37^1/_2$ pct., van de huurprijzen op 1 Januari 1916 en 1 Januari 1918 geldende, vooral in de groote steden aanleiding tot moeilijkheden zal geven ten aanzien van de kleine woningen, waaraan nog een groot tekort is, welke moeilijkheden in niet geringe mate worden verhoogd door de heerschende malaise en de daling der arbeidsloonen, achtten deze leden het wenschelijk — zoo dit wetsontwerp mocht worden aangenomen —, dat de mogelijkheid tot verhooging van den huurprijs tot de gestelde maxima zonder tusschenkomst der Huurcommissie niet algemeen werd, maar vooralsnog door den Minister in vele gevallen gebruik zoude worden gemaakt van de hem bij art. 7 verleende bevoegdheid.

Een der leden verlangde van de Regeering een onderzoek, in hoeverre in de verschillende gemeenten de huren met toestemming der huurcommissies reeds zijn verhoogd. Hij drong op overlegging van gegevens dienaangaande aan en meende in afwachting daarvan zich zijne stem over dit wetsontwerp nog te moeten voorbehouden.

Bovenstaande beschouwingen van de tegenstanders van dit wetsontwerp konden door vele leden niet worden gedeeld. Zij voerden daartegen aan, dat naar hun oordeel wetten als de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet den woningnood juist bevorderen, en dat deze wetten daarom zoo spoedig mogelijk moeten verdwijnen. De handel in onroerende goederen moet zoo min mogelijk worden belemmerd, dan zal, zoo werd betoogd, des te eerder het particuliere kapitaal weder beschikbaar gesteld worden voor bouw van woningen. De leden hier aan het woord, betwijfelden, of de voorgestelde wetswijzigingen wel van zoo groote beteekenis zijn, als de tegenstanders daarvan meenen. Zij betoogden, dat hetgeen nu zonder tusschenkomst van de huurcommissiën mogelijk zal worden, in zeer vele gevallen reeds met goedvinden van die instellingen is geschied, zoodat slechts een klein aantal van de huiseigenaren van dit ontwerp voordeel zal kunnen trekken. Ook merkten zij op, dat vele huiseigenaren niet tot huurverhooging zullen overgaan, ook al geeft de wet hun daartoe de bevoegdheid. De voorgestelde wetswijzigingen kunnen niet worden beschouwd als uitsluitend in het voordeel van de huiseigenaren. Hun wordt daardoor alleen eenigermate tegemoet gekomen in datgene, wat hun vroeger is onthouden. Dat de huren met 50 respectievelijk $37^1/_2$ pct. zullen mogen worden verhoogd, kan, gelet op de stijging van den rentestand en de onderhoudskosten in de laatste jaren, allerminst onbillijk worden genoemd. Ook wezen deze leden er op, dat het verschil in woninghuur voor al of niet onder de Huurcommissiewet vallende woningen, waardoor overigens gelijk gesitueerden geheel verschillende bedragen moeten betalen, onbillijk is, en dat men de menschen niet moet wennen aan huurprijzen, die te laag zijn. De in het wetsontwerp aangebrachte wijziging door aanneming van het amendement-Oud achtten zij geene verbetering, daar nu allerlei chicanes mogelijk zullen zijn. Zij waren overigens van oordeel, dat de Huurcommissies in het algemeen niet voldoende rekening houden met de belangen van de huiseigenaren en afschaffing van dit instituut gewenscht is, waar dit maar eenigszins mogelijk is.

Naar aanleiding van deze beschouwingen werd door een der leden opgemerkt, dat de woningnood niet het gevolg is van de crisisjaren en de crisiswetgeving. Volgens dit lid bestond de woningnood reeds vóór den oorlog en was die een gevolg van de Woningwet en de veel te rigoureuze voorschriften der bouwverordeningen. De hooge loonen en de hooge materialenprijzen hebben den woningbouw in de laatste jaren belemmerd, waardoor de nood te nijpender is geworden. Ter bestrijding daarvan is het, zoo meende het lid hier aan het woord, bovenal wenschelijk de eischen voor den woningbouw aanmerkelijk lager te stellen. De prijzen der huizen zullen daardoor dalen en dientengevolge de huren. Gaandeweg zal de woningnood dan verminderen en ten slotte verdwijnen, waarna de zoogenaamde Huurwetten zullen kunnen worden afgeschaft.

Andere leden wenschten reeds thans afschaffing dezer wetten. Zijn de toestanden nog niet van dien aard, dat aan algeheele intrekking kan worden gedacht, dan worde de toepassing van deze wetten beperkt tot arbeiderswoningen tot eene bepaalde huursom. In wetswijzigingen als de voorgestelde zagen zij weinig heil, daar die het bestaan van deze crisiswetgeving onnoodig verlengen. Zij zouden daarom aan dit wetsontwerp niet dan noode hunne stem geven.

Het denkbeeld om woningen boven zekere huurwaarde reeds thans aan de werking der huurcommissies te onttrekken, bleef

niet onbestreden. Eenige leden wezen namelijk op hetgeen de Regeering te dier zake in hare Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag (zie blz. 2—3) heeft gezegd en zij verklaarden zich daarmede ten volle te kunnen vereenigen.

Van verschillende zijden achtte men het intusschen eene verbetering van de wet, dat nu bij het bepalen der huur rekening zal worden gehouden met verbeteringen aan de huizen aangebracht en het onderhoud daarvan.

Nog werd als argument vóór het ontwerp aangevoerd, dat de Huurwetten tot allerlei overtredingen en fraudes aanleiding hebben gegeven en deze zullen verminderen, naar mate de grenzen wijder worden uitgezet.

Ten slotte werd gevraagd, welken zin de bepaling van art. 5, sub 1°. heeft, en of deze bepaling niet overbodig is, nu de huurder en verhuurder zonder tusschenkomst van de Huurcommissie de huur tot het daar aangegeven bedrag mogen verhoogen.

Aldus vastgesteld den 27sten April 1923.

DE VEER.
BOSCH VAN OUD-AMELISWEERD.
WIBAUT.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor het dienstjaar 1923. (309)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Bezuiniging.

Verschillende leden zouden het op prijs te stellen door den Minister te worden ingelicht aangaande de juistheid der mededeelingen voorkomende in de *Maasbode* van 18 December 1922 onder het opschrift „Waar het geld blijft."

Ook werd gewezen op de vele wenken tot besparing, aangegeven in het aan Zijne Excellentie gericht adres van den Nederlandschen Bond van Kantoorhouders bij den Post- en Telegraafdienst, d.d. 30 December 1922. Hoe denkt, zoo werd gevraagd, de Minister over de uitvoerbaarheid daarvan?

Het had de aandacht van eenige leden getrokken, dat de bouw van het nieuwe postkantoor te Utrecht zoo buitensporig duur is geworden. Groote sommen zijn verslonden door en moeten ook nog in de toekomst worden besteed voor aankoop en onteigening van perceelen noodig voor den bouw, waarbij dan nog de eigenlijke bouwkosten komen, waarop aanmerkelijk had kunnen zijn bespaard, zoo de opzet van het geheel soberder ware geweest. Het gevolg is nu, dat de kosten buiten alle verhouding staan tot het te bereiken doel, t. w. voorziening in den onhoudbaren toestand, waarin het post- en telegraafverkeer zich te Utrecht bevindt.

Met deze ervaring te Utrecht opgedaan, meende men ernstig te moeten waarschuwen voor het stichten van dure gebouwen voor dezen dienst te Amsterdam. Een der leden verbond hieraan den wensch, dat het bij nader inzien mogelijk zal blijken het vroegere hôtel MEIJER achter het Paleis, waarin nu de girodienst is gevestigd, te behouden en niet ten offer te doen vallen aan het te bouwen postkantoor.

Kantoorhouders.

Verscheidene leden wenschten den Minister te vragen, of deze van meening blijft, dat de kantoorhouders moeten worden afgeschaft. Zoo ja, dan achtten zij zich verplicht te wijzen op de groote onbillijkheden, die uit de opheffing van dit instituut zullen voortvloeien. Zij wezen n.l. op diegenen hunner, die in den tijd van woningnood zich van eene eigen woning hebben moeten voorzien, en die nu tengevolge van hun ontslag, geheel buiten hun schuld, ernstige financieele schade zullen lijden, wanneer zij zich van hunne woning moeten ontdoen.

Brievenbussen aan de trams.

Nu de te Amsterdam genomen proef met het bevestigen van brievenbussen aan tramwagens bijzonder gunstige resultaten blijkt op te leveren, meende men, dat hieraan zoowel daar ter plaatse als elders uitbreiding moest worden gegeven. Men zou gaarne vernemen, of de Minister daartoe bereid is.

Zondagsdienst.

Van verschillende zijden werd gewezen op de groote gevaren en nadeelen verbonden aan de huidige regeling van den dienst der post- en telegraafkantoren voor Zon- en feestdagen, waardoor op die dagen ieder contact met de Regeeringsbureaux — zelfs in de meest dringende gevallen — onmogelijk is. Valt de eerste Kerstdag op Maandag of wel op Vrijdag, dan is gedurende drie volle dagen geen contact te verkrijgen. Het behoeft geen betoog, dat in dien tijd heel wat kan gebeuren, hetwelk ingrijpen dringend noodig of nuttig kan doen zijn. Men drong dan ook ernstig aan op het nemen van maatregelen om aan dezen hoogst ongewenschten toestand een einde te maken. Dit geldt evenzeer voor het publiek, waarvoor het vaak dringend kan zijn op Zon- en feestdagen van telegraaf of telefoon gebruik te maken, bijv. in geval van ziekte of overlijden. Thans is dit door sluiting der kantoren onmogelijk. Men wenschte dat daarin eenige voorziening zoude worden getroffen. Een uitweg voor uitzonderingsgevallen moet mogelijk zijn, al was het, dat dan het tarief voor telegrammen of telefoongesprekken op Zon- of feestdagen aanmerkelijk hooger zoude moeten worden gesteld dan op gewone werkdagen.

Wat de postbestellingen op Zondag betreft, was men van oordeel, dat die niet verder mogen worden ingekrompen. Met het systeem de bestellingen te doen vervallen en in de plaats daarvan de mogelijkheid te openen om de poststukken af te halen, kon men zich niet vereenigen. Men wees er op, dat vooral ten plattelande en in afgelegen streken op Zondag groote behoefte aan lectuur bestaat en dat daaraan moet worden tegemoet gekomen al was het alleen om de slechte gevolgen van uren, doorgebracht in ledigheid, te voorkomen. Enkele leden drongen daarom krachtig aan op herstel van de bestelling van drukwerk op Zondag ten plattenlande, want nu komt in vele streken de voor dien dag bestemde lectuur niet in handen van belanghebbenden. Is niet, zoo vroegen zij, eene niet te kostbare regeling denkbaar, waarbij den bestellers meer vrijheid voor de vervulling hunner godsdienstplichten wordt gelaten, dan vroeger het geval was? Mocht dit geheel onmogelijk zijn, dan zou, naar zij meenden, reeds veel worden gewonnen, zoo de mogelijkheid werd geopend om poststukken door één persoon voor een aantal geadresseerden tegelijk te doen afhalen. Dit

denkbeeld wenschten zij daarom in ernstige overweging te geven.

Tegenspraak van dit alles bleef niet uit. Men achtte de bezwaren zeer sterk overdreven. In de steden zijn de telegraafkantoren des Zondags op sommige uren opengesteld en in geval van nood is dus wel contact te verkrijgen met de Regeeringsbureaux, ook voor de in de nabijheid van groote kantoren gelegen dorpen.

In de behoefte aan lectuur op het platteland is voorziening door bestelling van drukwerk op Zondag allerminst noodig. De geheel vrije Zondag is voor ieder eene zaak van te groote waarde, dan dat eenige kleine nadeelen daartegen zouden opwegen.

Posttarieven.

Sommige leden achtten de weder-invoering van „stadsport" wenschelijk. Zij stelden in het licht, dat een zeer groot aantal brieven voor het lokaal verkeer, thans niet meer per post wordt verzonden. De groote instellingen en zelfs vele gemeentebesturen geven nu wegens de hooge kosten vaak de voorkeur aan bestelling op andere wijze. Door portverlaging voor het locaal verkeer, zou de omzet dus ongetwijfeld veel grooter worden, zoodat daaruit geen schade, doch winst zou voortvloeien.

Postzegels.

Vele leden gaven uiting aan hunne voldoening, dat de Minister in zijne Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag heeft verklaard, dat de uit te geven nieuwe postzegels van 5 ct. en hooger de beeltenis van het Hoofd van den Staat zullen dragen. Zij konden er zich namelijk geenszins mede vereenigen, dat op de in den laatsten tijd verschenen postzegels van 5 ct. en 20 ct. de beeltenis der Koningin niet meer voorkomt, en meenden stelling te moeten nemen tegen elk streven tot verwijdering van den beeldenaar.

De onlangs nieuw uitgegeven zegels van waarden beneden 5 ct. werden nagenoeg algemeen afgekeurd. Als eerste grief werd daartegen aangevoerd, dat gebroken is met het seriesysteem. Men drong er op aan, dat zoo spoedig mogelijk zoude worden teruggekeerd tot de vroeger steeds betrachte eenheid in de serie. Thans loopen de modellen geheel uiteen en afgescheiden van hunne kunstwaarde — uit een aesthetisch oogpunt had men tegen deze zegels groot bezwaar — werden de meeste van deze zegels om practische redenen afgekeurd. Geklaagd werd namelijk over onduidelijkheid van voorstelling en van aanduiding van waarde en land van herkomst. Ook wees men op het onpractische der groote witte hoeken van de zegels van 4 ct., waardoor bezoedeling, niet te onderscheiden van lichte afstempeling, in de hand wordt gewerkt. Voorts werd als bezwaar tegen deze zelfde zegels aangevoerd, dat daarop tweemaal „Nederland" staat.

De wensch werd uitgesproken, dat met het drukken en uitgeven dezer zegels spoedig zal worden opgehouden en zij door andere zullen worden vervangen, die beter voldoen aan de aesthetische en practische eischen, welke in deze zijn te stellen.

Een der leden meende, dat, gezien al hetgeen aan de uitgifte dezer nieuwe postzegels is voorafgegaan, in ons land blijkbaar geen kunstenaars worden gevonden, die in staat zijn geheel bevredigende ontwerpen te maken. Hij vroeg zich daarom af, of het niet gewenscht zoude zijn eens een proef in het buitenland te nemen, bijv. bij de American Banknote Company.

Tegen dit denkbeeld werd door andere leden ernstig verzet aangeteekend. De leden hier aan het woord waren van oordeel, dat er volstrekt geene reden is voor een dergelijk testimonium paupertatis en dat hier te lande wel degelijk krachten zijn te vinden, in staat om behoorlijke postzegels te ontwerpen, die een nationaal karakter dragen en getuigen van den oud-Hollandschen eenvoud.

Telefonie.

Ligt het in het voornemen, zoo werd gevraagd, bij het afloopen der concessiën voor locale telefoonnetten wijzigingen in de voorwaarden aan te brengen? Hoe denkt de Regeering over de bezwaren te dezer zake tot uiting gekomen in adressen van verscheidene groote plaatsen? Met name dacht men hierbij aan Enschedé.

Ernstig werd geklaagd over het ten vorigen jare betoonde gebrek aan activiteit, waar het gold de omlegging van de telefoongeleidingen tusschen Wageningen en Arnhem met het oog op de electrificatie van de Oosterstoomtram. Eerst toen het seizoen nagenoeg verstreken was, kon bedoelde electrificatie worden doorgevoerd, welke vertraging uitsluitend te wijten was aan het wachten op de daarvoor noodzakelijke omlegging der telefoongeleidingen.

Radiotelegrafie en -telefonie.

Gaarne zou men het standpunt der Regeering vernemen ten opzichte van het rapport, uitgebracht door de indertijd op aandrang dezer Kamer benoemde Commissie voor Radiotelefoonconcessies.

Ook werd de wensch uitgesproken, dat voor de te houden internationale radioconferentie niet militaire, maar burgerlijke afgevaardigden zullen worden aangewezen.

Postchèque- en girodienst.

Verschillende leden drongen aan op verlaging van de rentevergoeding voor de saldi bij den postchèque- en girodienst. Hun, die bij dezen dienst zijn aangesloten, is het niet te doen om rentevergoeding, maar om het gemak van het giro. Eene rentevergoeding van 1 % ware daarom voor de saldi-houders voldoende en dit zou den handel ten goede komen, want het is nu reeds gebleken, dat tengevolge van de hooge rentevergoeding bij dezen tak van Staatsdienst zeer belangrijke kapitalen aan de banken worden onttrokken, waardoor geldschaarschte ontstaat, zeer ten nadeele van handel en industrie.

Aldus vastgesteld den 27sten April 1923.

DE VEER.
BOSCH VAN OUD-AMELISWEERD.
WIBAUT.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk. (382)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het was den ondergeteekende aangenaam te vernemen, dat het wetsontwerp door vele leden werd toegejuicht. Gelijk reeds in de het ontwerp begeleidende Memorie van Toelichting en in de Memorie ter beantwoording van het Voorloopig Verslag

Eindverslag over wetsontwerp n°. 382.

van de Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer meer uitvoerig werd uiteengezet, stelt de ondergeteekende zich op het standpunt, dat de voorgestelde maatregel louter en alleen verband houdt met de zeer bijzondere omstandigheden, waarin de schoennijverheid verkeert, omstandigheden, welke het naar zijne meening noodzakelijk maken, door een tijdelijk ingrijpen van Overheidswege dezen tak van industrie voor den ondergang te behoeden. In den voorgestelden maatregel moet dan ook, het zij nogmaals herhaald, geenszins eene eerste schrede worden gezien, welke, anders dan bij uiterste noodzaak, voor overeenkomstige uitzonderingsgevallen door verdere stappen in de richting van bescherming gevolgd zal worden. Zulks verklaart ook voldoende, waarom de Regeering gemeend heeft niet het initiatief te moeten nemen tot het verkrijgen eener algemeene machtiging, zij het slechts tot het treffen van voorloopige regelingen, gelijk dit door de aan het woord zijnde leden wordt aanbevolen; een wetsvoorstel, gelijk het onderhavige, onderstreept het exceptioneel karakter van den te nemen maatregel en kan, indien met bekwamen spoed tot stand gebracht, evenzeer doeltreffend werken.

De ondergeteekende kan geheel medegaan met de leden, die in het wetsvoorstel voldoende bescherming zien tegen schadelijke gevolgen. Beter waarborg dan de mogelijkheid om, ingeval eene invoerbeperking schadelijke gevolgen heeft, haar in te trekken en de wet dus buiten toepassing te laten, kan trouwens bezwaarlijk worden verlangd.

Het is den ondergeteekende onverklaarbaar, waaruit sommige leden, die zich ten opzichte van het wetsvoorstel gematigd onverschillig verklaren, de meening putten, dat het de Regeering als het ware met den voorgestelden maatregel geen ernst zou wezen. De indruk, dat zij in het besef van in gebreke te zijn gebleven hare toevlucht zou hebben moeten nemen tot den voorgestelden maatregel, is volkomen onjuist. Vooropstellend, dat het hier een noodmaatregel betreft, welke slechts door den drang der omstandigheden werd geboden en overigens met het stelsel van handelspolitiek slechts zeer zijdelings verband houdt, mocht toch worden verwacht, dat de Regeering tot indiening van het onderhavige wetsontwerp niet overging dan nadat haar de uiterste noodzakelijkheid daarvan was gebleken. Ondergeteekende heeft dan ook niet toegegeven aan den drang, van de zijde der schoenfabrikanten op hem uitgeoefend. Hij blijft van oordeel, dat het wetsontwerp niet te laat is gekomen om nuttig effect te hebben, al moge worden toegegeven, dat de in het land aanwezige voorraden, welke ook sinds de indiening van het wetsvoorstel nog regelmatig — niet bovenmatig — zijn toegenomen, voor de opleving der industrie eenigszins belemmerend zullen werken.

Van een partij kiezen, openlijk of niet openlijk, voor bescherming als algemeen stelsel kan, gelijk in de voorbereidende stukken reeds een- en andermaal werd betoogd, hier geen sprake zijn. De Regeering wenscht in de gevolgde handelspolitiek geen verandering te brengen.

De ondergeteekende kan het niet eens zijn met die tegenstanders van het wetsvoorstel, die van oordeel zijn, dat men zich in geval van eene crisis in de industrie van bemoeiing moet onthouden. Alles hangt hierbij af van den aard der crisis, en van de mogelijkheid, eenigen maatregel tot tijdelijken steun te treffen. Indien er uitzicht is, dat de industrie zich zonder hulp zal kunnen herstellen, bestaat tegen een laten uitzieken wellicht geen bezwaar; anders staat de zaak, indien, zooals in het onderhavige geval, van het uitblijven van hulp het te gronde gaan der industrie is te vreezen. Zulks geldt in het bijzonder, wanneer het een tak van nijverheid betreft, waarvan, omdat hij sterk gelocaliseerd is, de ondergang algeheele verarming eener bepaalde streek met zich zou medebrengen.

Dat voor een land als het onze de nadeelen, aan bescherming in algemeenen zin verbonden, belangrijk boven de daarvan te verwachten voordeelen uitgaan, kan gereedelijk worden toegegeven. Zulks is ook het standpunt der Regeering. Dit neemt evenwel niet weg, dat in een enkel geval in abnormalen tijd ten behoeve eener bepaalde industrie tijdelijke bescherming noodzakelijk kan zijn.

Wat de mogelijkheid van represaillemaatregelen betreft, hieromtrent heeft de ondergeteekende zich in de reeds gepubliceerde Memorie van Antwoord uitgesproken.

De opmerking, dat prijsstijging van het schoenwerk kan worden verwacht, zou wellicht juist kunnen zijn, voor zoover men daarmede bedoelt te zeggen, dat de gemiddelde verkoopprijs in den kleinhandel eenigermate zou kunnen stijgen, als gevolg van het feit, dat een deel van het goedkoope schoenwerk, dat na het in werking treden der wet niet meer zal kunnen worden ingevoerd, door inlandsch fabrikaat zal worden vervangen. Hierbij moet echter worden bedacht, dat zulks zal kunnen worden gecompenseerd door de onderlinge concurrentie, welke vooral bij verhoogde productie scherper tot uiting zal komen en welke des te meer prijsdrukkend zal vermogen te werken, naarmate grootere productie verlaging van productiekosten tot gevolg heeft. Bovenmatige prijsstijging kan echter steeds worden tegengegaan door verruiming van de mogelijkheid van invoer.

De meening, dat wel de fabrikanten, niet echter de werkloozen door de wet zouden zijn gebaat, schijnt onjuist, evenals die, dat de wet slechts aan de bezitters van voorraden zou ten goede komen. De leden, die deze meening zijn toegedaan, zien over het hoofd, dat een artikel als schoenwerk niet met een eenvoudig stapelartikel is te vergelijken, waarvoor de vereischten van soort en deugdelijkheid steeds dezelfde blijven. Schoenwerk is zeer aan verandering van mode onderhevig, zoodat steeds voor vervaardiging van de nieuwste modellen en soorten zal moeten worden zorg gedragen. Het ligt verder in de bedoeling aan het verkrijgen eener vergunning voor invoer van schoenwerk, dat hier te lande in voldoende hoeveelheid en qualiteit wordt vervaardigd, de voorwaarde te verbinden, dat bij de aanvraag daartoe een bewijs wordt overgelegd, dat een quantum schoenen van een binnenlandschen fabrikant werd betrokken. Voor zoover de fabrikanten niet in het bezit van voorraden zijn, zullen dezen zich dus reeds aanstonds op het uitvoeren van dergelijke bestellingen hebben toe te leggen.

De vraag, hoe groot de hier te lande aanwezige voorraden van schoenwerk zijn, vermag de ondergeteekende ook thans nog niet te beantwoorden. Daargelaten, dat een dergelijk onderzoek zeer omvangrijk zou zijn, kunnen, naar hem van deskundige zijde gebleken is, geen voldoende betrouwbare gegevens ter zake worden verkregen. Uit het in de vorige alinea betoogde zal intusschen blijken, dat de hoegrootheid dier voorraden op de nieuw te vormen productie slechts gedeeltelijk van invloed zal kunnen zijn.

Zoolang de commissie, bedoeld in art. 2 van het ontwerp, nog niet is benoemd en deze hem ter zake nog geen advies heeft uitgebracht, kan de ondergeteekende uiteraard geen positieve mededeelingen doen omtrent hetgeen als normale invoer zal worden aangenomen. Van de laatste tien jaar is het jaar 1913 feitelijk als het eenige normale jaar te beschouwen. Het is evenwel duidelijk, dat de omtrent dat jaar bekende cijfers bezwaarlijk als eenige maatstaf kunnen gelden. Er zal dus waarschijnlijk eene regeling moeten worden getroffen, welke, rekening houdend met den invoer in latere jaren, dezen beperkt tot een bedrag, dat in billijke verhouding staat tot een bedrag van invoer in 1913.

Gelijk reeds in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer werd medegedeeld, kan eene juiste opgave van de door de fabrikanten in de gunstige jaren gemaakte winsten in een kort tijdsverloop niet worden verstrekt. Het is trouwens de vraag, in hoeverre kennis dier gegevens bij de beoordeeling, of bij den huidigen toestand der schoenindustrie hulp moet worden geboden, van gewicht zou kunnen zijn.

Gevolg gevend aan het door sommige leden gedane verzoek, volgt hieronder eene opgave van cijfers omtrent den schoenenuitvoer over de jaren **1917, 1918** en **1919.**

	K.G.	guldens.
1917	44 671	306 327
1918	4 407	25 539
1919	232 325	2 256 016

Naar aanleiding van de vraag, welke waardeberekening werd gevolgd voor het in de Memorie van Toelichting gegeven bedrag van invoer in 1913, moge worden medegedeeld, dat hiervoor de bij invoer aangegeven waarde werd genomen, derhalve dezelfde maatstaf, welke ook thans nog geldt.

De ondergeteekende blijft van oordeel, dat het voorgestelde middel van invoerbeperking het eenige is, dat zonder complicaties en moeilijkheden van practischen aard doeltreffend kan werken. Tegen verhooging van invoerrechten en tegen steun aan individueele ondernemingen, als in het Voorloopig Verslag bepleit, bestaan bij hem ernstige bezwaren, voor wat het laatste middel betreft ook op de gronden, door de voorstanders van het wetsvoorstel daartegen aangevoerd.

De onderstelling, dat de Regeering eene regeling van slechts beperkten duur en voor eene enkele industrie zou hebben voorgesteld met de vooropgezette bedoeling deze als het ware als aanloop te gebruiken voor het in het leven roepen van verder strekkende maatregelen, wijst ondergeteekende ván de hand. Na hetgeen reeds omtrent de noodzakelijkheid van den onderhavigen maatregel in de officieele stukken werd betoogd, bestaat z.i. voor eene dergelijke onderstelling van onoprechtheid niet de minste aanleiding. Ondergeteekende heeft bij de behandeling van dit wetsontwerp in de Tweede Kamer nauwkeurig gezegd, hoe hij hierover denkt.

Dat de valuta-concurrentie thans een eind zou hebben genomen, meent de ondergeteekende te moeten betwijfelen; in dit opzicht deelt hij het gevoelen van die leden, die van eene tegenovergestelde meening blijk geven.

De Minister van Arbeid,
Handel en Nijverheid,
AALBERSE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 27sten April 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Registratiewet 1917. (367)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De ondergeteekende is dankbaar voor de instemming, welke de afschaffing van het registratierecht op de veilingen van land- en tuinbouwproducten bij onderscheidene leden vond.

De tegen deze afschaffing geopperde bedenking, dat zij voor een speciaal bedrijf eene bevoorrechting zou in het leven roepen, acht hij niet juist.

Zooals reeds in het Voorloopig Verslag werd opgemerkt, verkeert het land- en tuinbouwbedrijf in eene bijzondere positie, daar zijne voortbrengselen in vele gevallen niet rechtstreeks in den handel worden gebracht maar door middel van een vanwege eene vereeniging van land- en tuinbouwers gehouden veiling.

Hun grief tegen het af te schaffen registratierecht is, dat het de concurrentie met vakgenooten, die buiten de veilingen om hun voortbrengselen verkoopen, in hooge mate bemoeilijkt, en daardoor het voortbestaan dier veilingen, welke voor den bona fide handel van groot belang worden geacht, in gevaar brengt.

Soortgelijke toestand bestaat er ten aanzien van andere bedrijfsvoortbrengselen niet, zoodat de voorgestelde afschaffing niet zoo zeer een bevoorrechting schept als wel een achterstelling, die de Registratiewet 1917 invoerde, zal wegnemen.

Dat het doen vervallen van artikel 31 door sommige leden werd betreurd, verwondert den ondergeteekende eenigszins.

De vrijstelling of vermindering, welke dit artikel toekent, kan voor éénе verkrijging nooit meer bedragen dan f 10, in vergelijking van den kooprijs en van de overige kosten, aan de verkrijging verbonden, veelal een gering bedrag.

Let men voorts op de ingewikkelde voorschriften, die noodig zijn om te voorkomen, dat artikel 31 zijn doel voorbijstreeft, en de moeilijkheden, welke de naleving van die voorschriften in de practijk medebrengt, dan is het begrijpelijk, dat er van vele zijden — in de eerste plaats door notarissen — om afschaffing van dit artikel 31 is gevraagd.

Daarbij komt, dat artikel 31 de kleine verkrijgingen begunstigt, zonder er naar te vragen of de verkrijger klein- of grootgrondbezitter is.

Al kan de afschaffing van artikel 29, waardoor de herhaalde overdracht binnen drie jaar zwaarder wordt belast, in enkele gevallen tot eenig bezwaar leiden, het blijft den ondergeteekende voorkomen, dat dit bezwaar heel wat geringer is dan dat, aan de veilingsrechten op land- en tuinbouwproducten verbonden, tegenover welker afschaffing deze compensatie wordt voorgesteld.

Hij moge er overigens nogmaals de aandacht op vestigen, dat de vermindering van het registratierecht bij achtereenvolgende overdrachten in de voornaamste plaats den handel in huizen ten goede komt, en dat voor eene bijzondere begunstiging van dien handel bezwaarlijk eenige redelijke grond is aan te voeren.

Ook staat wel vast, dat bij elke overdracht — ook bij eene nieuwe na verloop van een korten tijd — de prijsbepaling bij verkooper en kooper in hoofdzaak beïnvloed wordt door andere omstandigheden dan eene mogelijke vermindering van het registratierecht met 1 tot 2 procent.

In hoeverre vroegere praktijken zouden hebben geleerd, dat deze afschaffing de schatkist maar weinig ten goede zou komen, wordt niet ingezien. Op welke praktijken hier wordt gedoeld, is den ondergeteekende trouwens niet duidelijk.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 28sten April 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

Eindverslagen over de wetsontwerpen nos. 388, 412 en 420.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen het dorp Katwijk aan Zee, ten zuidoosten van de begraafplaats. (388)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegdeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het is, naar het oordeel van den ondergeteekende, niet noodzakelijk en in dit geval ook niet wenschelijk, het hierbedoelde stuk duingrond in eigendom bij den Staat te behouden; het is, naar het kaartje aangeeft, onmiddellijk tegen het dorp Katwijk gelegen en voor de uitbreiding der bebouwing ter plaatse onmisbaar. Overigens moge worden opgemerkt, dat het stuk ook na den verkoop eigendom van een publiekrechtelijk lichaam blijft.

De koopprijs van deze oppervlakte moet voldoende worden geacht; hij is gelijk aan de door de plaatselijk goedbekende, betrouwbare en beëedigde deskundigen vastgestelde waarde, hierbij in aanmerking genomen de omstandigheden dat veel grondverzet zal moeten plaats hebben en dat de ligging het terrein voor den bouw van volkswoningen bestemt.

De Minister van Financiën,

DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 28sten April 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot uitbreiding van het grondgebied der gemeente 's Gravenhage door toevoeging van de gemeente Loosduinen. (412)

Tegen dit wetsontwerp werden bij het afdeelingsonderzoek geen bezwaren te berde gebracht. Integendeel, de toevoeging van de gemeente Loosduinen aan de gemeente 's Gravenhage werd toegejuicht.

Aldus vastgesteld den 27sten April 1923.

DE VEER.
JANSSEN.
SCHÖNFELD.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN LOON.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Stad-Ommen en Ambt-Ommen. (420)

Dit wetsontwerp kon bij het onderzoek in de afdeelingen geen algemeene instemming verwerven. Een paar leden meenden namelijk bezwaar te moeten maken tegen de voorgestelde vereeniging dezer gemeenten. Voornamelijk gold hun bezwaar, dat deze vereeniging niet algemeen wordt gewenscht, maar, integendeel, wordt opgedrongen. Zoowel de raad als de commissie uit de ingezetenen van Ambt-Ommen hebben zich n.l. verzet tegen de voorgenomen vereeniging en hun verzet scheen niet geheel ongegrond.

Overigens werd met het oog op volgende samenvoegingen van gemeenten de wensch uitgesproken, dat de Regeering niet meer zal volstaan met de mededeeling, dat de belasting in eene der betrokken gemeenten zal worden verlaagd, of wel verhoogd, met een zeker aantal percenten, maar eene vergelijkende tabel zal geven, waaruit duidelijk blijkt hoeveel de belasting thans percentsgewijze bedraagt en welke wijziging vereeniging ten gevolge zal hebben.

Aldus vastgesteld den 27sten April 1923.

DE VEER.
JANSSEN.
SCHÖNFELD.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN LOON.

37ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 1 MEI 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. een geschrift; 4°. door de Tweede Kamer aangenomen ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Aanvang der behandeling van het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor 1923. — Regeling van werkzaamheden.

Waarnemend Voorzitter: de heer van der Does de Willebois.

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 34 leden, te weten:

de heeren de Vos van Steenwijk, W. Fransen, van Basten Batenburg, Idenburg, Haazevoet, Bosch van Oud-Amelisweerd, Slotemaker de Bruine, Wittert van Hoogland, de Gijselaar, de Waal Malefijt, Anema, Arntz, Douwes, Smits, van der Maesen de Sombreff, Blomjous, Diepenhorst, de Vlugt, Heerkens Thijssen, Slingenberg, Dobbelmann, d'Aumale van Hardenbroek, L. de Vries, Verkouteren, van Loon, Beelaerts van Blokland, van Wassenaer van Catwijck, Steger, Gilissen, Schönfeld, Smeenge, de Veer en van Lanschot,

en de heer Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen:
van den heer van der Lande, deze week, wegens verblijf in het buitenland; van den heer van Embden, deze week, wegens ongesteldheid; van den heer Briët, de geheele maand, wegens een oogoperatie; van den heer Sijtsma.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van den voorzitter en den secretaris der R.-K. Kiesvereeniging te Venhuizen, betreffende het wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Venhuizen en Wijdenes;

een, van J. Bleuland van Oordt, petroleumpersgasfabrikant, c. s., te Voorburg, in zake het ontwerp Arbeidsgeschillenwet.

Deze adressen worden verzonden naar de Commissie voor de Verzoekschriften;

(Voorzitter e. a.)

3°. een geschrift van A. van der Weyde, lid van Gedeputeerde Staten van Zeeland, c. s., te Zierikzee, met bijlagen, betreffende het wetsontwerp tot ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen.

Dit stuk zal ter griffie worden nedergelegd, ter inzage voor de leden;

4°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen wetsontwerpen:

Nadere wijziging van de wet van 10 November 1900 (*Staatsblad* n°. 176) (107);

Wijziging van wetten betreffende de spoorwegen (335);

Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor 1923 (393);

Nadere bepalingen omtrent den accijns op het zout (399).

Deze ontwerpen van wet zullen worden verzonden naar de afdeelingen.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgend Verslag uit:

In handen uwer Commissie is gesteld een adres van D. A. Anema, te Groningen, voorzitter, en G. C. E. Cammen, te Amsterdam, secretaris van de Nederlandsche Greyhound Club, houdende verzoek tot niet-aanneming van het ontwerp Jachtwet, wegens het daarbij niet meer geoorloofd zijn van de lange jacht.

Uw Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de verdere behandeling van dit ontwerp van wet.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet tot **vaststelling van hoofdstuk XA (Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Wittert van Hoogland**: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn leedwezen ben ik genoodzaakt ernstige grieven te uiten tegen het beleid van den Minister van Arbeid ten aanzien van een der onderdeelen van zijn taak, nl. de behartiging van de hem toevertrouwde sociale verzekering. Dit doet mij te meer leed, omdat ik mij aan de denkbeelden van dezen Minister van Arbeid zeer nauw verwant voel en voor zijn persoon de allergrootste sympathie heb. Zulks ontslaat mij echter niet van den plicht om, wanneer ik meen, dat de wagen verkeerd gaat, alle pogingen in het werk te stellen om hem weer in het goede spoor te krijgen.

In de Memorie van Antwoord aan deze Kamer zegt de Minister, dat naar zijn oordeel een debat over de regeling van de sociale verzekering thans niet aan de orde behoort te worden gesteld, terwijl hij er aan toevoegt, dat hij er bezwaar tegen moet maken zich thans op stellige wijze uit te spreken over de grondslagen, op welke naar zijn oordeel de herziening der sociale verzekeringswetten zal moeten rusten. Ik kan niet zeggen, dat ik deze passages met onverdeeld genoegen heb gelezen. Integendeel. Het zou mij veel meer bevredigd hebben, indien de Minister zich in meer positieven zin had uitgelaten. Met name zou ik zeer gaarne hebben vernomen, wanneer naar de meening van den Minister een debat over de regeling van de sociale verzekering dan wel aan de orde behoort te worden gesteld. Want het wordt toch langzamerhand tijd, dat wij daarover niet meer in twijfel verkeeren.

Immers, het is niet de eerste maal, dat de Minister den

(Wittert van Hoogland.)

tijd nog niet gekomen acht om zich uit te spreken. Reeds twee jaar geleden, bij de behandeling van de begrooting voor 1921, heb ik er bij den Minister op aangedrongen, dat hij zijn standpunt zou bepalen. Ook toen antwoordde de Minister, dat hij daartoe het oogenblik nog niet gekomen achtte. En het gevolg daarvan is geweest, dat gebeuren kon, wat Zijn Excellentie zelf heeft genoemd de grootste teleurstelling uit zijn eerste tijdperk als Minister, nl. dat de wettelijk geregelde ziekteverzekering nog steeds niet werd ingevoerd. De Minister komt op tegen de bewering, dat hij toen de leiding uit handen heeft gegeven. Maar het is toch stellig niet voor tegenspraak vatbaar, dat hij toen zoodanig is geïmponeerd door de nieuwe richting, welke plotseling met zeer veel fanfares werd ingeluid, dat 's Ministers eigen plannen van de baan zijn geraakt en wij thans zelfs niet meer weten, welke zijn plannen zijn.

Eén verontschuldiging voor 's Ministers talmen is er wellicht aan te voeren. Het verluidde in die dagen in den lande, dat niet-invoering van de Ziektewet-Talma ten gevolge zou hebben onmiddellijke uitvoering van de ziekteverzekering door bedrijfsvereenigingen. Er werd zelfs een bepaalde 1 Januari genoemd als datum van deze heuglijke gebeurtenis, waardoor de broederschap tusschen werkgevers en werknemers zou worden gedemonstreerd.

Nu heb ik daarvan nooit veel geloofd. Als sprookje vond ik het heel aardig, maar de werkelijkheid is vaak heel anders.

Ik had ook reden om sceptisch te zijn te dezen opzichte, want ik had van het idealistisch streven, om aan de arbeiders een ziekteregeling te geven, nog nooit iets bemerkt in de twintig jaren, gedurende welke dit vraagstuk aan de orde is, totdat nu plotseling de invoering van de wet-Talma werkelijkheid dreigde te worden.

Ik kan mij echter voorstellen, dat de Minister er wel in geloofde. Sprookjes worden soms zóó mooi voorgedragen, dat men ze als het ware ziet leven. En nu kan ik mij er indenken, dat de Minister bij zich zelf gedacht heeft: als dit groote evenement nu plaats grijpt, dan maakt dit voor mij de beslissing veel gemakkelijker; dus laat ik daarop wachten.

Maar ziet! Van de bedrijfsvereenigingen, die de ziekteverzekering zouden uitvoeren en die er zouden komen, ondanks alles, hooren wij niets meer. Waar zijn ze? En inmiddels wachten de arbeiders op invoering van een ziekteverzekering. En zij wachten geduldig, met zooveel geduld, dat ik mij er over verbaas. Zouden zij ook aan het sprookje geloofd hebben? Meenen zij inderdaad, dat het spel, dat twee jaar geleden met zooveel succes werd gespeeld en thans wordt herhaald, in hun belang is? Overigens, ik moet toegeven, de mise en scène is perfect. Nog beter dan de vorige maal.

Twee jaar geleden was het de Proeve-Posthuma-Kupers, thans is het de Nota van de afdeeling Arbeidersverzekering, die de Minister eerst moet bestudeeren.

En wederom acht de Minister het oogenblik nog niet gekomen om zijn standpunt te bepalen.

Ik voorspel den Minister, dat hiervan het gevolg zal zijn, dat de teleurstelling in zijn tweede Ministerieele periode nog grooter zal worden dan in de eerste het geval was.

Want dit staat vast, dat van de invoering van een Ziektewet, welke toch naar ik vertrouw ook volgens zijn meening urgent is, niets komt, althans niet binnen afzienbaren tijd, indien de Minister blijft bij zijn voornemen om de regeling van de ziekteverzekering niet ter hand te nemen los van de algeheele herziening van de sociale verzekering.

Met den meesten ernst en aandrang geef ik den Minister dan ook nogmaals in overweging op zijn voornemen terug te komen.

Laat hij in dezen het voorbeeld volgen van Minister Lely bij de behandeling van de Ongevallenwet. Van verschillende zijden werd op dezen bewindsman aandrang uitgeoefend om zijn ontwerp terug te nemen, totdat een plan voor de geheele sociale verzekering gereed zou zijn. En te meer aanleiding bestond er toenmaals voor dien aandrang, omdat de Ongevallenwet, uit technisch standpunt beschouwd, moet dienen als sluitstuk van de sociale verzekering. Desniettegenstaande heeft Minister Lely voet bij stuk gehouden, omdat hij voorzag, dat anders binnen afzienbaren tijd niets tot stand zou komen.

De omstandigheden zijn thans veel gunstiger dan toen. Een Ziektewet ligt gereed. Met eenige wijzigingen kan deze worden ingevoerd. Dit kan in korten tijd geschieden en de tijd daarvoor is gunstig, omdat de premies voor de Ongevallenwet niet onaanzienlijk zijn verlaagd. De Minister kan daarna rustig voortgaan met zijn plannen ten aanzien van de algeheele herziening. Immers, de invoering der Ziektewet bindt hem tot niets en zal met betrekkelijk geringe kosten gepaard gaan. De uitvoeringsorganen bestaan. En de Minister zal dan bij de behandeling der algeheele herziening gebruik kunnen maken van de ervaring in de practijk ook van de ziekteverzekering verkregen. Een niet gering voordeel dus.

Met te meer vrijmoedigheid dring ik hierop aan, omdat de Minister de mogelijkheid om „uit noodzaak" te komen tot afzonderlijke invoering der Ziektewet niet uitsluit. Immers, hij zegt, dat hij daartoe de noodige maatregelen zal nemen, „indien hem mocht blijken, dat op de totstandkoming der herziening binnen een redelijken termijn geen uitzicht bestaat".

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen vragen: wat verstaat de Minister onder een „redelijken termijn"? De heer Duys heeft in de Tweede Kamer gezegd, dat naar zijn oordeel de algeheele herziening ten minste drie jaar zou vorderen.

De Minister heeft daarop geantwoord, dat de heer Duys veel te zwartgallig oordeelde en de herziening veel spoediger tot stand zou komen. Maar hoe kan de Minister dit zeggen? Er is geen sprake van, dat een algeheele herziening binnen drie jaren in het *Staatsblad* zal staan. De termijn van drie jaar is nog veel te optimistisch. Niet minder dan tien keer hebben wij reeds in den Hoogen Raad van Arbeid over deze zaak vergaderd. De Minister heeft zelf die commissievergaderingen gepresideerd. Vindt hij, dat wij er erg veel wijzer zijn geworden?

Wanneer men de historie van de sociale verzekering zoowel hier te lande als in het buitenland nagaat, dan moet men toch waarlijk wel blind zijn voor de werkelijkheid, als men nog durft te gelooven, dat een algeheele herziening binnen enkele jaren tot stand zal komen.

Wanneer over tien jaar de geheele reorganisatie tot stand zal zijn gekomen, mag men dankbaar zijn. Daarom herhaal ik mijn vraag: wat verstaat de Minister onder een redelijken termijn?

Trouwens, alleen reeds omtrent de simpele invoering der Ziektewet kon de Minister in 4 jaar geen beslissing nemen.

Voor mij staat vast, dat het oogenblik gekomen is, om de noodige maatregelen te nemen tot invoering der Ziektewet, natuurlijk gewijzigd. Gebeurt dit niet, dan zal den Minister niet bespaard worden het verwijt, dat hij oorzaak is, dat de arbeiders verstoken blijven van een ziekteverzekering, waarvan in de practijk de urgentie mij iederen dag meer blijkt, en zulks niettegenstaande de invoering daarvan tot tweemaal toe voorkwam op het program van actie van alle politieke partijen, die zoowel in deze Kamer als in de Tweede over een te voren nimmer gekende meerderheid beschikken; niettegenstaande de invoering ook voorkwam op het program van de Regeering.

Ben ik dus over den gang van zaken ten aanzien van de Ziektewet niet tevreden, evenmin ben ik gerust over den gang van zaken ten aanzien van de sociale verzekering in het algemeen. Hoewel de Minister van oordeel is, dat een debat hierover thans niet aan de orde behoort te worden gesteld, zal ik mij toch de vrijheid veroorloven daarover eenige opmerkingen te maken, en dan wil ik beginnen met mijn vreugde er over uit te spreken, dat de Minister, ofschoon hij zijn standpunt nog niet heeft bepaald, het toch blijkbaar niet eens is met de Nota der afdeeling Arbeidersverzekering van zijn Departement.

Ik lees toch in de Memorie van Antwoord:

> „Intusschen kan reeds thans worden verklaard, dat van ondergeteekende geen voorstellen te verwachten zijn, welke zouden strekken tot geheele of gedeeltelijke vervanging van het karakter van verzekering door dat van Staatspensioen."

(Wittert van Hoogland.)

In de Nota van de afdeeling Arbeidersverzekering, welke de Minister om advies heeft gezonden aan den Hoogen Raad van Arbeid, wordt echter voorgesteld om te breken met het stelsel van individueele rentebepaling en daarvoor in de plaats te stellen een eenheidsrente.

Voorts wordt in die Nota bepleit om de individueele verzekering om te zetten in een collectieve. Het bedrag der rente zal in het stelsel der Nota in geenerlei verband staan met de betaalde premie, noch met het verdiende loon, maar voor allen, die aan de in de wet te stellen eischen voldoen, gelijk zijn. Een volkomen dezelfde toestand dus als van 1913 tot 1919 bij de toekenning van de rente, ingevolge de artikelen 369 en 370 der Invaliditeitswet.

Nu moet men toch al een zeer rekbare beteekenis hechten aan het begrip verzekering, als men beweert, dat dit stelsel nog verzekering is.

Ik sta in die meening niet alleen.

De heer Snoeck Henkemans, lid van de Tweede Kamer, laat zich in het Maartnummer van het tijdschrift *Sociale Voorzorg* hierover als volgt uit:

,,De eenheidsrente van mr. Groeneveld's verzekering is geen rente, omdat zijne verzekering geen verzekering is."

In de vergadering van de Vereeniging tot beoefening der Sociale Geneeskunde te Amsterdam op 13 Januari heeft de heer Groeneveld dan ook zijn stelsel genoemd ,,eene voorziening in de nooden der arbeiders, gestoken in een verzekerings-technisch kleed".

En in hetzelfde nummer van *Sociale Voorzorg*, waaruit ik zooeven citeerde, laat de heer Snoeck Henkemans zich dan ook als volgt uit:

,,Van eenheidsrente naar Staatspensioen is slechts één enkele schrede. En het is doodeenvoudig; administratiekosten nihil, en wil men de uitkeering iets verhoogen, het vereischt geen nieuwe berekening of premieverandering, het gaat alles zonder eenige moeite.

Eerst de eenheidsrente, uit te keeren door het centrale orgaan, dan, moeilijke situatie voor de industrie — de ouderdomsuitkeering moet overgaan op de openbare kas — Staatspensioen — nieuwe moeilijkheden — de last is voor de industrie te zwaar — de Staat neemt de vaste uitkeeringen over."

In denzelfden geest heeft zijn collega de heer Smeenk zich uitgelaten. In het weekblad *Patrimonium* van 25 Januari 1923 schreef deze het volgende:

,,Feitelijk is het systeem-Groeneveld geen verzekering, maar verzorging. De ontwerper heeft dat zelf in een debat toegegeven."

En een paar regels verder:

,,Zeker, het verzorgingssysteem-Groeneveld is niet hetzelfde als ,,Staatspensioen". De kosten worden niet gedragen door den Staat, maar door de werkgevers. Toch gaat mr. Groeneveld in ,,de richting van Staatspensioen" en verwijdert hij zich van de verzekering. De werkgevers betalen een zeker bedrag, dat evenwel geen direct verband houdt met de renten, die hun arbeiders zullen ontvangen. Zij moeten een zeker percentage storten van het totale loonbedrag, dat zij wekelijks uitkeeren. Het is niet een zoeken naar consequenties, wanneer men de opmerking maakt: zal men straks niet nog meer willen ,,vereenvoudigen" en hetgeen noodig is voor de ,,verzorging" kalm via de belastingen innen? Een verdere ,,vereenvoudiging" is dan, dat men die ,,verzorgingsbelasting" niet alleen vraagt van de werkgevers, maar van alle belastingplichtigen. Zoo heel gemakkelijk zal dat niet gaan in verband met de groote kosten, met name aan de invaliditeitsverzorging verbonden. Maar het streven in deze richting wordt onmiskenbaar door het stelsel-Groeneveld bevorderd. Men kan elk oogenblik de laatste resten van de ,,verzekering" opruimen."

Het Tweede Kamerlid mr. Rutgers drukt het nog sterker uit. Deze toch schreef in *De Sociale Verzekeringsgids* van 15 Februari jl.:

,,Metterdaad is het stelsel van verzekering dan ook geheel prijs gegeven en zal niet anders geschieden, dan het invoeren van een stelsel van Staatspensionneering."

Dat ook voorstanders van de eenheidsrente er zoo over denken, blijkt uit wat ik lees in het nummer van 15 April van het vrijzinnig-democratisch tijdschrift *De Opbouw*. Hierin komt een artikel voor, waarvan de tendenz wijst naar Staatspensioen en waarop ik straks nog nader terugkom. Maar op bladz. 818 lees ik het volgende:

,,Bovendien heeft onze sociale verzekering met werkelijke verzekering alleen den naam gemeen. Inderdaad is het een systeem van hulpverleening door verzekering gecamoufleerd. Komt straks de eenheidsrente tot stand, dan zal dat in nog meerdere mate het geval zijn."

Ook de heer Lindner, wiskundig adviseur van de Rijksverzekeringsbank, die zelf als sociaal-democraat geen tegenstander van Staatspensioen is, ziet blijkens zijn artikel in *De Socialistische Gids* in de eenheidsrente een stap naar het Staatspensioen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou willen vragen, of het nu nog niet duidelijk is, dat de voorstellen, vervat in het plan van de afdeeling A. V., wel degelijk gaan in de richting van een breken met het stelsel van verzekering en den weg effenen voor Staatspensioen?

Trouwens, ook in ander opzicht wijkt het plan van de afdeeling van 's Ministers Departement af van zijn eigen denkbeelden.

In de Memorie van Antwoord verwijst de Minister voor zijn algemeene denkbeelden omtrent de grondslagen der sociale verzekering naar zijn rede in de Tweede Kamer, dd. 22 Mei 1912. In deze rede lees ik o. m.:

,,Ik zou in dit groote complex van arbeidersverzekering, dat ons speciaal bezighoudt — ik spreek dus niet over de werkeloosheidsverzekering, die een zeer eigenaardig karakter draagt en daarom beter afzonderlijk wordt geregeld —, dit onderscheid willen maken, dat men moet hebben ziekteverzekering en invaliditeitsverzekering. Ik maak daartusschen dit verschil, dat de ziekteverzekering ziet op iets, wat in den regel meer acuut is, op acute gevallen, terwijl de invaliditeitsverzekering, waar uit den aard der zaak de ouderdomsverzekering als een onderstelde invaliditeit onder valt, ziet op iets, wat in den regel chronisch is, op een min of meer blijvende ongeschiktheid om arbeid te verrichten.

Van die gedachte uitgaande zou dus, naar mijn meening, deze opzet van de arbeidersverzekering de beste zijn, die had dezen tweevoudigen grondslag: een ziekteverzekering en een invaliditeitsverzekering."

Hieruit blijkt glashelder, dat ook naar 's Ministers meening de ziekteverzekering de basis van de verzekering moet zijn en dat hij dus, zoolang de Minister deze niet invoert, aan onze huidige regeling de basis onthoudt. Maar ook blijkt er uit, dat tusschen ziekteverzekering en invaliditeitsverzekering verband moet zijn.

Nog sterker komt dat uit in enkele regels verder in die zelfde rede, waar ik lees:

,,Ook zou, wanneer dit systeem practisch werd doorgevoerd, men kunnen krijgen, naar ik meen zonder eenige schade voor de verdere uitwerking, dat men ook kon erkennen zelfs betrekkelijk kleine kassen, indien men de grootere kassen, die men noodig heeft voor de invaliditeitsverzekering, zou willen beschouwen tevens als herverzekeringskassen voor de ziekteverzekering."

De kassen, die men noodig heeft voor de invaliditeitsverzekering, zouden tevens zijn herverzekeringskassen voor de ziekteverzekering. Ook zelfs de kleinste kassen konden dan

(Wittert van Hoogland.)

worden erkend, waardoor, zooals de Minister iets later zegt, men zou komen tot werkelijke decentralisatie.

En wat zien wij nu in de Nota van de afdeeling A. V.? Daar wordt verband gelegd tusschen ziekte- en ongevallenverzekering, welke opgedragen zou worden aan bedrijfsvereenigingen, waarbij dus van decentralisatie geen sprake is. De invaliditeitsverzekering komt echter geheel los te staan en wordt opgedragen aan de Raden van Arbeid.

Ook dit gaat dus in tegen de uitgesproken meening van den Minister.

Behalve dat de eenheidsrente gaat in de richting, welke de Minister zegt in geen geval te willen, zijn er nog zeer ernstige bezwaren tegen aan te voeren.

In dit stelsel toch zal de toestand aldus worden, dat iemand, die arbeider is in den zin der wet, bij het intreden van invaliditeit of bij het bereiken van den 65-jarigen leeftijd recht op rente krijgt, en wel een rente, onafhankelijk van het feit of er veel of weinig premie betaald is, of men veel of weinig verdient, of men oud of jong is, geregeld of ongeregeld werkt. Nu zal men om arbeider te zijn in den zin der wet toch aan bepaalde eischen moeten voldoen. Immers het gaat niet aan zonder meer te bepalen, dat men op het oogenblik, dat de invaliditeit wordt geconstateerd, in loondienst moet zijn. In dit geval zou men veilig kunnen aannemen, dat vrijwel niemand uitkeering krijgt. Invaliditeit toch, die niet ontstaat door een ongeval, zal in den regel worden voorafgegaan door een periode van werkloosheid of ziekte. Men zal dus moeten komen tot een bepaling, dat iemand, die in een bepaald tijdvak een bepaald aantal weken heeft gewerkt, arbeider is en bij invaliditeit of ouderdom recht op uitkeering krijgt.

Maar hoe zal men die bepaling moeten maken zonder de meest schreeuwende onrechtvaardigheid te begaan?

Stel, dat men bijv. drie jaar arbeid moet hebben verricht. Welke drie jaar? Over den geheelen duur der verzekering? Dan zal het al bijzonder moeilijk zijn om bijv. voor iemand, die op 50-jarigen leeftijd invalide wordt, na te gaan, waar hij op 20-jarigen leeftijd werkte. Bovendien wordt dan iemand, die zoo nu en dan een week werkt, gelijkgesteld met den arbeider die geregeld werkt.

Dan zal bijv. een vrouw, die op jeugdigen leeftijd dienstbode wordt, dan huwt met een rijk man, recht op uitkeering krijgen.

Wordt de bepaling opgenomen, dat men bijv. drie jaar moet gewerkt hebben in een periode van 10 jaar, onmiddellijk voorafgaande aan de invaliditeit, dan zullen allen, die op jeugdigen leeftijd arbeider waren en voor wie toen geregeld premie werd betaald, zooals bijv. dienstboden, enz., worden uitgeschakeld, omdat van vrijwillig voortzetten der verzekering geen sprake kan zijn.

Daarentegen zal alsdan iemand, voor wie vroeger nooit premie werd betaald, omdat hij toevallig invalide werd nadat hij drie jaar had gewerkt, recht op rente krijgen. Een stelsel alzoo waarbij alle rechtvaardigheid m. i. gemist wordt.

Maar waarom moeten wij dan dien weg op?

In de Nota van de afdeeling A. V., door den Minister aan den Hoogen Raad gezonden, wordt gezegd, dat de herziening der sociale verzekeringswetten mede ten doel moet hebben een niet onaanzienlijke bezuiniging van de administratiekosten. Ik verklaar hier uitdrukkelijk, dat ik iederen maatregel, die werkelijk bezuinigt, con amore wil steunen. Maar even uitdrukkelijk verklaar ik ook, dat de bezuiniging niet mag verkregen worden ten laste van de uitkeeringen of ten koste van groepen van arbeiders, die thans verzekerd zijn, doch door zoo goed bedoelde vereenvoudiging dreigen te worden uitgeschakeld.

Echter dient eerst onomstootelijk vast te staan, dat bezuiniging inderdaad verkregen wordt. En nu is het wel eigenaardig dat zelfs voorstanders van de nieuwe richting toegeven, dat de bezuiniging op de administratiekosten voor het minst zeer twijfelachtig is.

Allerlei voorstellen dienen zich tegenwoordig aan, alle beplakt met het etiket bezuiniging, en zoodra dit tooverwoord gesproken is, kan men verzekerd zijn van schier algemeen applaus. Maar een onderzoek, of inderdaad bezuiniging verkregen wordt, ja, zelfs of bezuiniging wel het doel was, of niet ganschelijk onnoodig iets goeds wordt weggeworpen, wordt nauwelijks noodig geoordeeld.

Immers wordt in de eerste vraag, welke door den Minister om advies aan den Hoogen Raad werd voorgelegd, gevraagd of het gewenscht is, dat de verschillende verzekeringen zich uitstrekken tot dezelfde personen. Ongetwijfeld is het op zich zelf gewenscht, dat alle verzekeringswetten dezelfde verzekerden omvatten en dat een einde komt aan den chaotischen toestand, welke thans bestaat. Maar het zal practisch niet mogelijk blijken om b.v. losse arbeiders en het zgn. huispersoneel in de ziekteverzekering op te nemen.

Alle voorgangers van dezen Minister hebben daartoe een poging gedaan, maar het is hun niet gelukt: noch aan Minister Veegens, noch dr. Kuyper, noch Talma.

De eenige bezuiniging, die er te verkrijgen is, zal zijn ten koste van de arbeiders.

Mede rijst de vraag, of bepaalde groepen van arbeiders, die thans onder de Ongevallenwet vallen, maar niet onder de Ziekte- en Invaliditeitswet, bij unificatie ook niet uit de ongevallenverzekering gelicht dreigen te worden. Het zal dan vermoedelijk niet zwaar vallen voor iedere groep, die van de verzekering wordt uitgezonderd, een motief te vinden. Maar de vraag rijst, of die uitzonderingen dan geen regel zullen worden.

Indien zulks inderdaad mocht geschieden, dan zal stellig de unificatie gepaard gaan met bezuiniging, maar een bezuiniging, welke practisch niets anders beteekent dan een stap terug op den weg, die met zooveel moeite gebaand werd. Ik zou dan ook wel van den Minister willen vernemen, of hij voornemens is, de eenheid door te voeren ten koste van de verzekerden.

Dat de ziekteverzekering de basis moet zijn van alle verzekeringen en dus de gevolgen van ongevallen, althans voor zoover deze zich niet langer dan over een bepaalden tijdsduur uitstrekken, onder de ziekteverzekering moeten vallen, geef ik gaarne toe. Maar ook hier dreigt gevaar. Reeds op zich zelf acht ik splitsing tusschen geneeskundige behandeling en geldelijke uitkeering ongewenscht. Dat de geneeskundige behandeling niet in de Ziektewet is geregeld, is een ernstige grief, welke ik tegen deze wet heb. Een beroep op de wet-Talma gaat ook daarom niet op, omdat deze splitsing in de wet is gekomen op grond van politieke overwegingen, nl. om de wet zelf niet in gevaar te brengen, nadat de Minister had verklaard, dat hij anders het geheele ontwerp zou intrekken. Ware dit niet geschied, dan zou naar mijn overtuiging ook in de Ziektewet de geneeskundige behandeling zijn opgenomen. En wat belet die wet op dit punt op grond van de latere ervaring te wijzigen?

Indien men echter desniettegenstaande toch tot splitsing overgaat, zullen eenige belangrijke punten niet uit het oog mogen worden verloren.

De geneeskundige behandeling zal moeten voldoen aan dezelfde eischen, waaraan de behandeling vanwege de Rijksverzekeringsbank voldoet, en voorkomen moet worden, dat, zij het op verkapte manier, een gedeelte van de premie voor de ongevallenverzekering ten laste van de arbeiders wordt gebracht.

Toch zou dit gebeuren, indien zonder meer wordt bepaald, dat de ongevallen gedurende den eersten tijd als ziekte worden beschouwd en de kosten van de geneeskundige behandeling door de arbeiders worden gedragen. Dan immers zouden de kosten voor geneeskundige behandeling van ongevallen, welke thans door de werkgevers worden gedragen, op de arbeiders worden afgewenteld. Een gedeelte der premie van de geneeskundige behandeling zal dus in elk geval ten laste van de werkgevers moeten komen en ik voorzie ook daarbij een stroom van moeilijkheden en een overbodige bron van geschillen, vooral ook tusschen behandelende en controleerende artsen, waarvan maar al te dikwijls de getroffenen de dupe zullen worden.

Ook de eenheidsrente heet bezuinigend te zullen werken op de administratiekosten. Maar vergeten wordt om aan te toonen, hoe dat mogelijk is. Want om in dit stelsel uit te maken of iemand arbeider is, valt, zooals ik reeds aantoonde,

(Wittert van Hoogland.)

niet mede. De werkgeversverklaringen zullen veel tijd en moeite kosten en veel geknoei in de hand werken.

De premiebetaling zal moeilijk gaan, omdat het belang van de arbeiders daarbij niet meer betrokken is en dus van contrôle hunnerzijds geen sprake meer zal zijn.

Ook dit stelsel zal alleen bezuinigend kunnen werken, ten koste van de verzekerden. De uitkeeringen zullen op den duur minder zijn dan die volgens het huidige stelsel. Dit wordt in de Nota met zooveel woorden gezegd. Ook om deze reden acht ik het invoeren van een eenheidsrente ongewenscht.

De organisatie ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, zal een punt van niet te onderschatten moeilijkheden blijken. Immers de tegenwoordige toestand is, naar men beweert, onhoudbaar, omdat zij ontzettend duur werkt. Dit zou komen, omdat aan Overheidsorganen zoo'n groote plaats is ingeruimd. Draag, zoo heet het, alles op aan het particulier initiatief en het is veel goedkooper. Op het Congres voor de Sociale Verzekering, op 11 en 12 October 1921 gehouden, dus ruim 1½ jaar geleden, heeft de Minister gezegd, dat hem wel was gebleken, dat hij zou moeten kiezen, want deelen zou wel niet gaan. Maar die keuze is blijkbaar nog niet geschied. Waarop wacht de Minister? Of is de Minister van standpunt veranderd en wil hij nu wel deelen? De bekende vijf vraagpunten, aan den Hoogen Raad van Arbeid voorgelegd, doen zulks wel veronderstellen. Moet op die wijze uitkomst gevonden worden? En meent de Minister, dat hij dan zal bereiken de vereenvoudiging en bezuiniging, die de motieven heeten te zijn voor de nieuwe proefneming? Ik ben overtuigd van het tegendeel.

Ik wil daarover nog wel een enkel woord zeggen, al kan ik, na hetgeen ik twee jaar geleden zeide, kort zijn. Nog steeds is het mijn overtuiging, dat de sociale voorzorg in het algemeen en dus ook de sociale verzekering een volksbelang van zoodanig gewicht is, dat, hoe groot voorstander men ook kan zijn van het particulier bedrijf, en hoeveel waarde men ook hecht aan de regelingen, tusschen werkgevers en werknemers gemaakt, deze verzekering zóózeer verschilt van elk ander bedrijf, dat juist daarom gansch andere eischen moeten gesteld worden aan de uitvoering daarvan. Andere waarborgen ook moeten gevraagd worden, die alleen door Overheidsorganen kunnen gegeven worden. Juist omdat het hier een volksbelang van de eerste orde geldt, moet dit belang zelfs niet zijdelings kunnen betrokken worden in welke economische geschilpunten ook tusschen werkgevers en werknemers.

Daarom heeft het mij altijd verbaasd, dat juist deze aangelegenheid door de arbeiders, behoorende tot de S. D. A. P., vatbaar geacht werd om voor gezamenlijke rekening van patroons en arbeiders te worden geregeld. Veeleer te begrijpen was zulks voor de Katholieke arbeiders, die immers in bedrijfsraden de samenwerking van kapitaal en arbeid poogden te verwezenlijken.

Of de jongste ervaring op dit gebied voor hen moedgevend is, waag ik te betwijfelen.

Voor mij is daardoor eens te meer komen vast te staan, dat samenwerking tusschen werkgevers en werknemers vooralsnog alleen mogelijk is in publiekrechtelijke organen, waarin beide partijen gelijk vertegenwoordigd zijn met gelijke rechten en bevoegdheden, onder leiding van een onpartijdig voorzitter.

Uit het voorgaande volgt, dat ik reeds op principieele gronden van oordeel ben, dat de uitvoering moet worden opgedragen aan Overheidsorganen. Dat wil niet zeggen ambtenaren-organen. Integendeel. Waarom niet de samenstelling dier organen in de wet opgedragen aan de organisaties van patroons en arbeiders? Dan is men er toch! Maar vooral, laat men zich hoeden voor bureaucratische uitvoering. Zoo ooit bureaucratische uitvoering van wetten uit den booze is, dan is het toch zeker wel het geval ten aanzien van sociale wetten.

Ook daarom reeds is het bij deze Kamer aanhangige wetsontwerp betreffende wijziging van de Radenwet zoo verwerpelijk, omdat daardoor weer voor een belangrijk deel de uitvoering door patroons en arbeiders wordt vervangen door zuiver ambtelijke uitvoering.

Maar ook op grond van practische overwegingen is het wenschelijk, de uitvoering der sociale verzekeringswetten te leggen in handen van door de Overheid ingestelde organen. Noch Minister Kuyper, noch Minister Talma, die beiden aan het particulier initiatief te gemoet kwamen, geven hieraan een taak bij de uitvoering van de Invaliditeitswet. En ook de schrijver van de Nota van de afdeeling A. V., die men moeilijk voor een vijand van de bedrijfsvereenigingen kan aanzien, meent, dat de uitvoering van de Invaliditeitswet aan een openbaar orgaan moet worden opgedragen. Trouwens, zoolang deze verzekering een Staatsbijdrage niet zal kunnen missen en, naar bekend mag worden verondersteld, zal dit nog wel geruimen tijd het geval zijn, is er nog minder reden voor den Staat zich hier terug te trekken dan bij de andere verzekeringen.

De Nota van de afdeeling A. V. komt dan ook hierom tot de conclusie, dat de invaliditeitsverzekering niet door dezelfde organen kan worden uitgevoerd als de ongevallen- en ziekteverzekering, en wel omdat in die Nota wordt uitgegaan van het standpunt, dat de beide laatste verzekeringen aan bedrijfsvereenigingen moeten worden opgedragen. Hierdoor zal evenwel geen eenheid bereikt worden en waar eenheid in de uitvoering eerste eisch is, kan, dunkt mij, ook op grond hiervan reeds geen andere conclusie gemotiveerd zijn dan de uitvoering te leggen in handen van Overheidsorganen.

Herhaaldelijk wordt gewezen op de uitvoering der Zeeongevallenwet 1919 als bewijs, dat het particulier initiatief de voorkeur verdient, maar dit beroep gaat niet op. In de eerste plaats werkte deze wet steeds in zeer abnormale tijden. Bovendien is het daarin vervatte stelsel eigenlijk geen verzekering en ten derde is het onjuist, dat daarover nooit klachten rezen. Mij althans zijn wel klachten bekend.

En dat ik niet de eenige ben, blijkt wel uit een zeer merkwaardig artikel in de *Sociale Verzekeringsgids* van 15 April jl. over de bedoeling, om de uitbetaling van Ziekte- en Ongevallenwetuitkeering volgens het plan der afdeeling Arbeidersverzekering in de toekomst niet meer door de Rijksverzekeringsbank, maar door den werkgever te doen plaats hebben. Allereerst wordt gewezen op eenige niet licht wegende bezwaren, zooals de uitbetaling der uitkeering aan losse arbeiders en werklooze arbeiders. Maar dan wordt gewezen op de ervaring, die hieromtrent bestaat bij de uitvoering der Zee-ongevallenwet, waarbij in de practijk de betaling der uitkeering somtijds door den werkgever geschiedt.

Toen het bedrijf floreerde en het scheen, dat de reeders een ruimeren blik op de sociale wetten en maatregelen hadden gekregen, ging het goed.

Nu er echter malaise in het bedrijf is, en reactie tegen de sociale wetgeving ook in reederskringen hoogtij viert, valt juist het tegenovergestelde te constateeren.

Niet alleen gebeurt het in de gevallen, waarin de werkgever uitkeert, dat vertraging in de uitbetaling der uitkeering ontstaat, het komt ook voor, dat de betreffende werkgever misbruik maakt van zijn economische overmacht op een door een ongeval getroffen arbeider. De schrijver illustreert dit met het voorbeeld van een zeeman, die in den herfst van 1922 aan boord van een schip van den Rotterdamschen Lloyd door een ongeval werd getroffen, doordat een zwaar voorwerp op een zijner schouders viel en hij een sleutelbeen brak.

De breuk werd slecht behandeld — een gevolg van den toestand, dat door een ongeval getroffen zeelieden nog steeds geen recht op geneeskundige behandeling hebben — met als gevolg, dat herstel slechts zeer langzaam plaats vond.

Toen de man eenigen tijd had geloopen en zijn langzaam herstel bleek, werd tusschen het uitvoerend verzekeringsorgaan en den Rotterdamschen Lloyd een akkoord gemaakt, waardoor getroffene aan lichte werkzaamheden werd gezet; op zich zelf een uitstekende maatregel.

De invaliditeit werd laag geschat, de uitkeering aan den werkgever betaald, die deze, aangevuld met een zeker bedrag aan loon, aan den arbeider betaalde.

Toen na verloop van eenigen tijd bleek, dat de genezing niet spoedig wilde vlotten — zie vorengenoemde oorzaak — begonnen de moeilijkheden.

Den man werd aangezegd, dat hij binnen een maand geheel moest zijn genezen, d. w. z. dat hij zijn volle werkzaamheden na verloop van dien termijn zou moeten hervatten.

(Wittert van Hoogland.)

Dat bleek niet mogelijk en toen werd de man op staanden voet ontslagen en werd bovendien zijn uitkeering geheel stop gezet.

De schrijver concludeert dan ook, ,,dat bemoeienis van den werkgever met de uitbetaling der uitkeering, behalve alle andere nadeelen, op den duur onvermijdelijk tot gevolg heeft gezamenlijk optreden van werkgever en verzekeringsorganen tegenover den door een ongeval getroffen arbeider".

Juist wat ik steeds voorspeld heb, Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat de Minister aan dit staaltje uit de practijk ten zeerste zijn aandacht zal willen schenken.

Alle bezwaren, welke ik heb tegen uitvoering der wet door bedrijfsvereenigingen, worden hierin gedemonstreerd. En ik ben er van overtuigd, als het voorstel van de afdeeling Arbeidersverzekering wet wordt, dan zullen dergelijke klachten aan de orde van den dag zijn.

Merkwaardig is in dit verband, hetgeen de heer Lindner schrijft over ,,De evolutie der sociale verzekering" in *De Socialistische Gids* van Mei 1923:

> ,,Dezer dagen heeft men in het orgaan van het verbond der Duitsche bedrijfsvereenigingen *Die Berufsgenossenschaft* (jaargang 1923, p. 17) in een verweer tegen plannen om in Duitschland dezelfde onlogische regeling in te voeren, van de zijde der redactie kunnen vernemen" — en nu komt het — ,,dat de bedrijfsvereenigingen bij haar gecentraliseerde organisatie in het geheel niet in staat zijn de schadeloosstelling en de contrôle der buitengewoon talrijke kleine letsels, die binnen weinige dagen of weken plegen af te loopen, op zich te nemen. Deze bedrijfsvereenigingen zijn juist zulke organisaties als men hier te lande kent uit de plannen Posthuma-Kupers voor de ziekteverzekering, slechts zijn ze iets beter voor haar taak toegerust, in zooverre er binnen een bepaald gebied voor elk bedrijf slechts een mag worden opgericht."

Maar ook het duurte-argument gaat niet op. De meening, dat de Overheidsorganen duurder werken dan de particuliere lichamen, welke jarenlang werd gepropageerd, is thans afdoende weerlegd met cijfers door het bestuur van de Rijksverzekeringsbank. Maar nu wordt plotseling uit een ander vaatje getapt en gezegd, dat de uitgaven van beide lichamen, Overheidsorgaan en particulier orgaan, niet voor vergelijking vatbaar zijn. Ook dit moet tot voorzichtigheid stemmen. Maar wat vooral sterk spreekt, is, dat de voorstanders van het particulier initiatief zelf moeten toegeven, dat Overheidslichamen in elk geval als aanvullingsorganen zullen moeten blijven bestaan. Voor wat betreft de Invaliditeitswet, durft men zelfs niet eens het particulier initiatief aan. Uit dit alles blijkt wel, dat, wat men thans beoogt, geen poging is om uit verzekeringstechnisch oogpunt eenheid te brengen in den chaos.

Neen, men wil trachten te krijgen een regeling, die allen bevredigt en reeds werd het uitgesproken, door voorstanders dezer plannen, dat men dan misschien minder op de administratiekosten bespaart dan aanvankelijk werd beweerd, maar dat de besparing kan worden gezocht in de eenheidsrente en de collectieve verzekering en vooral ook in de reserves.

Schaf, zoo heet het, het stelsel van fondsvorming voor de sociale verzekering af, en de bijdragen voor den Staat zullen veel geringer worden.

Ik vestig in dit verband 's Ministers aandacht op een artikel in *De Opbouw* van 15 April jl., waaruit ik zooeven een zinsnede citeerde. In dit artikel wordt gewezen op enkele bezwaren, welke verbonden zijn aan de belegging der reserves, waarop ik ook reeds vroeger wees. De conclusie van dit artikel is de fondsvorming en dus het kapitaal-dekkingssysteem af te schaffen om te komen tot een omslagstelsel. Naar ik vermoed zullen den Minister soortgelijke voorstellen niet geheel onbekend zijn.

Wordt de uitvoering der wetten opgedragen aan bedrijfsvereenigingen en gelijktijdig dit stelsel ingevoerd, dan, dit geef ik direct toe, zullen de kosten de eerste jaren aanzienlijk lager zijn. Maar de einduitkomst zal ontnuchterend zijn. Dat dit stelsel in strijd is met alle wetenschap, deert den voorstellers niet. Dat over eenige tientallen van jaren de lasten alsdan zeer zullen stijgen, evenmin. Openlijk wordt uitgesproken: ,,Laat ons thans geen zorgen hebben voor dien tijd." En aldus wordt gewillig geofferd aan den waan van den dag. Maar van den Minister mag worden verlangd, dat hij hieraan niet zal mededoen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb, naar ik meen, aangetoond, dat, zelfs als men er in slaagt op papier met een behoorlijk plan te komen, het jaren zal duren voordat dit werkelijkheid is, dat het dan practisch misschien onuitvoerbaar zal blijken en dat de bezuiniging niet zal worden bereikt op de administratiekosten, maar alleen ten koste van de verzekerden.

Daarom betreur ik, dat de Minister in dergelijke vage plannen, welke in het allergunstigste geval kunnen leiden tot een sprong in het duister, aanleiding heeft gevonden om de bepaling van zijn standpunt wederom uit te stellen.

Laat de Minister voorzichtig zijn. Hij vergunne mij, dat ik hem waarschuw, want ik heb sterk den indruk, dat wij onder het motto ,,bezuiniging", een tooverwoord van onze dagen, den weg opgedreven worden naar een particulier monopolie. Geen Staatsmonopolie, Mijnheer de Voorzitter, maar een particulier monopolie. Als dat gelukt, wil ik later de uitdrukking op de gezichten van de werkgevers wel eens zien. Om van die van de arbeiders hier niet eens te spreken.

Met ernst geef ik Zijn Excellentie in overweging, terug te komen op deze voornemens en te blijven bij zijn oorspronkelijke plannen, namelijk om uitvoering te geven aan wat gereed is, met name aan de Ziektewet, om door partieele wijzigingen zooveel mogelijk te vereenvoudigen en te bezuinigen en bij het groote werk der reorganisatie niet overhaast te werk te gaan onder den dwang der huidige malaise.

Ten slotte wensch ik nog een enkel woord te zeggen over de hoogst bedenkelijke methode van wetgeving, welke tegenwoordig aan het Departement van Arbeid heerscht op het gebied der sociale verzekering. Bekend is de weinig gelukkige wetgeving op arbeidersverzekeringsgebied gedurende de laatste 4 jaren.

In de *Sociale Voorzorg* van Februari 1923 is een bloemlezing te vinden van kleine en grootere deraillementen.

Dat men nu en dan den wagen weer in het spoor wenscht te brengen, is begrijpelijk; vandaar de vele kleine ontwerpen, die de Staten-Generaal moeten passeeren. Bij deze komen dan nog enkele wetjes, samenhangende met bezuiniging. Het gevolg is een overvoering van het menu met spijzen uit één keuken, en daardoor mogelijk minder belangstelling der gasten voor die gedeelten van het menu. Het meest bedenkelijke gevolg zou wel eens kunnen zijn een zekere afkeer der Kamerleden van de sociale verzekeringswijzigingswetjes, zich openbarende door met de oogen dicht de kostjes maar te slikken.

Of daarmede in verband staat de methode van werken, welke den laatsten tijd aan het Departement wordt gevolgd, is mij onbekend, maar het schijnt bij het Departement van Arbeid tegenwoordig gewoonte te zijn om bij Nota van Wijziging in wetsontwerpen, die reeds in de afdeelingen zijn onderzocht, veranderingen te brengen, die mir nichts dir nichts het beginsel waarop de wet steunt aantasten, of geheel nieuwe beginselen inbrengen. Ik acht een dergelijke methode van wetgeving Staatsrechtelijk ongeoorloofd.

Zoo worden in het ontwerp wijziging Radenwet, dat eerst een zeer onschuldig bezuinigingswetje was en als zoodanig door de afdeelingen in de Tweede Kamer werd behandeld, bij Nota van Wijziging plotseling 2 artikelen ingevoegd, waardoor het laatste restje zelfbestuur, dat den Raden van Arbeid was gelaten, zal verdwijnen en deze lichamen zullen denatureeren tot Rijksdiensten. Toch meende ik, dat voor de geheele rechterzijde dit zelfbestuur een der fundamenten was, waarop het gebouw der sociale verzekering was opgetrokken. Is de Minister het daarmede niet meer eens?

Zoo ook thans weer met het wetsontwerp tot wijziging van de Landbouwongevallenwet.

Ingediend is een wijziging van deze wet, hoofdzakelijk bedoelende, evenals voor de industrieele Ongevallenwet, het ongevalsonderzoek te beperken. En weer verschijnt te gelijk met de Memorie van Antwoord een Nota van Wijziging, waarin niet meer of minder wordt voorgesteld dan de dag-

(Wittert van Hoogland.)

loonbepaling van de Landbouwongevallenwet te doen plaats hebben op overeenkomstige wijze als bij de industrieele Ongevallenwet.

Moge dit misschien een kleinigheid schijnen, het betreft een der 3 punten, die indertijd bij Minister Kuyper golden als het motief tot afzonderlijke regeling der landbouwongevallenverzekering.

Twee dier punten (het niet kunnen aanhouden van loonlijsten door landbouwers en het opnemen van den werkgever zelf in de verplichte verzekering) liet Minister Aalberse bij zijn oorspronkelijk ontwerp vallen, waardoor slechts overbleef de afwijkende dagloonbepaling, en waaraan Minister Aalberse toevoegde het stelsel der bedrijfsvereeniging.

Dit stelsel kwam er door, omdat men kort vóór de verkiezingen geen tijd had het grondig te behandelen en men in de eerste plaats den arbeider zijn verzekering niet wilde onthouden. Ik wijs er hier nadrukkelijk op, dat zoowel in de Tweede Kamer als in de Eerste Kamer er leden geweest zijn, die verklaard hebben, dat zij hun steun aan dit wetsontwerp zouden geven, uitsluitend omdat anders de landarbeiders nog langer moesten wachten op een ongevallenverzekering. Ik heb hier uitdrukkelijk gezegd, dat ik mij met het stelsel van de wet niet kon vereenigen, en ik heb mijn steun niet gegeven dan nadat de Minister uitdrukkelijk verklaard heeft, dat aanneming van de wet in geen enkel opzicht beteekende, dat daardoor ook maar iets beslist zou zijn over de organisatie van de uitvoering der verzekeringswetten, en zelfs heeft de Minister gezegd:

> „Ik geloof in het midden te kunnen laten of het een stap is in de richting van het bekende ziekteverzekeringsvoorstel-Posthuma-Kupers, omdat het zeker niet de eigenlijke bedoeling is geweest een stap in die richting te doen."

Er zijn er, Mijnheer de Voorzitter, die daarover anders oordeelen. Dezelfde wiskundige adviseur van de Rijksverzekeringsbank schrijft:

> „In dezen tak van sociale verzekering (nl. de landbouwongevallenverzekering) zal nl. het doel der voren-omschreven agitatie in vervulling gaan; de volle uitvoering zal (waarlijk niet als offer aan dien nieuwen god „efficiency")worden toevertrouwd aan een nog onbekend aantal concurreerende „bedrijfsvereenigingen" van werkgevers, aan welker bestuur vertegenwoordigers der arbeiders deel zullen hebben. Daarnaast zal het Staatsorgaan, de Rijksverzekeringsbank, bijgestaan door de Raden van Arbeid, de rol vervullen van „garantiefonds", dat is de naam, die een anonym maar geestig sociaalpoliticus uitvond voor den financieelen zondebok, die, beladen met alle zonden en zorgen der bedrijfsvereenigingen, de woestijn wordt ingejaagd om dezen een rein en zonnig bestaan te garandeeren."

Ik heb dit even moeten zeggen, Mijnheer de Voorzitter, omdat, niettegenstaande dit uitdrukkelijk voorbehoud, toch een andere voorstelling gegeven wordt van de aanneming van deze wet in de beide Kamers.

En nu gaat het eenig overgebleven motief voor een afzonderlijke Landbouwongevallenwet verdwijnen „per Nota van Wijziging".

Zoo tusschen deur en dorpel door. En het eenige, dat overblijft, is de organisatie!

Van vóór 1905 tot 1923 heeft men geoordeeld, dat plaatselijk typeloonen zouden moeten vastgesteld worden, en nu komt op 16 April 1923 de verrassende mededeeling bij de Nota van Wijziging, dat het den Minister gebleken is, dat de dagloonen van de verschillende groepen van arbeiders in de land- en tuinbouwbedrijven niet alleen verschillen voor de onderscheidene gemeenten, maar bovendien in een zelfde gemeente veelal niet gelijk zijn. Die ongelijkheid van de loonen levert onoverkomelijke moeilijkheden op bij het samenstellen van een lijst, als bedoeld in art. 5 der Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922. De Minister is daardoor tot de overtuiging gekomen, dat het stelsel van artikel 5 der wet dient te worden vervangen, en wel door een overeenkomstige regeling als vervat in de artikelen 7 en 8 der Ongevallenwet 1921.

't Ware wel gewenscht geweest, dat men omtrent de mogelijkheid der samenstelling der lijst zich vergewist hadde vóór men het oorspronkelijke wetsontwerp opstelde. Thans is alleen bewerkstelligd, dat het verschil tusschen industrieele en landbouwongevallenwet zich nu voortaan zal beperken tot het verschil in de organisatie.

De vraag zou kunnen gesteld worden, of de Raden van Arbeid inderdaad die moeilijkheden niet hebben kunnen overwinnen? Of zijn ze ten deze niet gehoord? Is hun hulp voor de vaststelling der loonen niet ingeroepen? Is hun vereeniging niet verzocht de gegevens van de Raden te verwerken?

Wie dan toch wel heeft gepoogd de lijst samen te stellen en geconcludeerd tot zijn onbekwaamheid daartoe?

Of is het gerucht juist, dat ten deze advies gevraagd werd aan de Landbouw-Onderlinge?

Een andere eigenaardigheid is te constateeren bij de vaststelling van het loonlijstenformulier.

Eerst komt een formulier, blijkbaar in den geest van de Nota der afd. A. V. En voordat nog één boer of tuinder dat formulier heeft moeten gebruiken, heeft men het (klaarblijkelijk om zijn eenvoud) vervangen door een formulier, vrijwel overeenkomend met dat van de industrieele ongevallenwet.

En van vóór 1905 tot in 1923 heette het, dat de boer zoo'n loonlijst niet kon aanhouden.

Waaraan is toch dat spel toe te schrijven? Aan de neiging tot vereenvoudiging zeker niet.

In de vergaderingen, waarin de nieuwe richting wordt besproken, heet het altijd, dat een eenvoudige loonlijst noodig was, niet zoo een als er bij de industrieele ongevallenwet in gebruik was.

Waarom werd dan nu van het eenvoudige, reeds in het *Staatsblad* verschenen, loonlijstformulier teruggekeerd naar de meer ingewikkelde loonlijst? Is men reeds nu aan het Departement tot de conclusie gekomen, dat „eenvoud niet altijd het kenmerk van het ware is"? Ook zou ik gaarne weten, waarom de invoering van de Land- en Tuinbouwongevallenwet, die op 1 April in werking zou treden, is uitgesteld tot 1 Mei.

Ten aanzien van de vrijwillige ouderdomswet gaat het al niet beter. Indien de bedoeling heeft voorgezeten deze te doen mislukken, dan kan men zeggen, dat daartoe alles gedaan is wat mogelijk was. Eerst werd de invoering telkens uitgesteld. Toen eenmaal tot invoering besloten was, werd in een perscommuniqué verwezen naar de Raden van Arbeid voor nadere inlichtingen en voor het sluiten van verzekeringen. Deze organen werden overstroomd met verzoeken om inlichtingen, welke alle onbeantwoord moesten blijven, omdat de formulieren ontbraken en de tarieven, met uitzondering van de weektarieven, onbekend waren en eerst veel later bekend werden.

En thans, bijna drie maanden nadat de wet in werking is getreden, kan nog geen enkele post worden afgesloten, omdat de algemeene maatregel van bestuur nog niet is verschenen en omdat aan de Raden van Arbeid nog geen formulieren worden toegezonden.

Het werken wordt dezen instellingen dus wel moeilijk gemaakt. Vreest men soms, dat de Raden, die met zooveel succes de Invaliditeitswet hebben uitgevoerd, ook zouden blijken de aangewezen lichamen te zijn om de andere takken van verzekering uit te voeren? Het heeft er allen schijn van. Maar wel verplicht men den Raad, allerlei werkzaamheden te verrichten, waarvan ik het nut niet vermag in te zien. Zoo heeft men in de pers kunnen lezen, dat aan deze instellingen inlichtingen gevraagd waren in verband met vragen, tot den Minister gericht door het Kamerlid Drion. Ten eerste is mij het bestaan van een Kamerlid Drion onbekend; ik neem echter aan, dat het vragenrecht ook aan oud-Kamerleden blijft toegekend, maar dan zou ik toch wel gaarne willen weten, of de Minister van oordeel is, dat de Raden,

(Wittert van Hoogland c. a.)

die met het oog op de zuinigheid hun personeel hebben ingekrompen en thans met werk overladen zijn, voor particulieren aan den arbeid moeten worden gezet.

De mentaliteit, die er in sommige kringen heerscht ten aanzien van de uitvoering der sociale verzekering, blijkt ook uit de onjuiste cijfers, die telkens de wereld in worden gestuurd. Zoo is er nu weder zoo'n mededeeling, ditmaal in de Memorie van Antwoord, betreffende het in deze Kamer aanhangige wetsontwerp wijziging Radenwet. Daarin heeft de Minister, hoewel hij de gestelde vragen niet of slechts ten deele beantwoordt, de ongevraagde mededeeling gedaan, dat de administratiekosten der Raden van Arbeid ongeveer f 6 000 000 bedragen. Toen ik dit las, kon ik mijn oogen niet gelooven. Want het Departement moest weten, dat dit cijfer niet juist is. Ik heb mij onmiddellijk tot de Raden van Arbeid gewend en van alle behalve Haarlem antwoord ontvangen. En wat blijkt nu? Dat de administratiekosten zijn f 4 200 000 en dat de administratiekosten per verzekerde in het gansche land bedragen f 2 en 6 cent.

Mijnheer de Voorzitter! Ik betreur dergelijke onjuiste uitlatingen ten zeerste, omdat men van te voren weet, dat zij zullen gebruikt worden als dankbaar materiaal door niet altijd even kieskeurige bestrijders. Dubbele voorzichtigheid is toch wel geboden, wanneer men ziet, hoe gemakkelijk zelfs menschen, die beter weten, zich laten medesleepen. Men leze b.v. hetgeen de heer Lindner, de wiskundig adviseur van de Rijksverzekeringsbank, in de *Sociale Gids* van Mei 1923 zegt:

„Zoo kon de R. v. B. niet ontkomen aan het algemeene lot van het onvrije, van allerlei zijden (niet altijd zonder kwaadwilligheid) bestookte, door de Overheid zelf slecht toegeruste en niet of ternauwernood verdedigde Overheidsbedrijf, kon het nl. gebeuren dat het gezag dezer instelling voortdurend werd ondermijnd door een geduldige en alleen op succes bij de ontvankelijke menigte beluste agitatie van instellingen die èn in efficiency èn in rustige toewijding aan het sociale doel ver bij haar achterstaan."

En dan zegt hij ten slotte:

„en dat zelfs de chef van de departementale afdeeling, waaraan de Arbeidersverzekering is toevertrouwd, het spoor bijster raakte en de onware en hatelijke voorstellingen der agitatoren aanvaardde en herhaalde."

Resumeerende kan ik niet ontveinzen, dat ik den indruk heb gekregen, dat het gansche gebouw der sociale verzekering stuk voor stuk, brok voor brok wordt afgebroken. Ik weet, dat de Minister overladen is met werk, maar dat ontslaat hem niet van den plicht er over te waken, dat niet een der belangrijkste punten van het program der gansche rechterzijde wordt weggedoezeld door politieke invloeden van tegenovergestelde richting.

De heer **Slotemaker de Bruïne**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne aan dezen Minister twee korte vragen doen en daarna een opmerking maken. Die opmerking zal hier en daar eenigszins op een aanmerking gelijken en daarom wil ik vooraf iets zeggen om de sfeer te scheppen, waarin een woord, dat op een aanmerking lijkt, alleen klinkt zooals het tegenover dezen Minister door mij wordt bedoeld.

Ik wil beginnen met te zeggen, dat ik behoor tot diegenen, die het zeer bijzonder weten te waardeeren, dat hij zich voor de tweede maal heeft willen geven in een tijd, waarin de economische toestand hem nopen zou om wegen te zoeken, die hij wellicht liever door een ander had kunnen laten betreden. Wanneer hij gezegd heeft: ik zal het zelf doen, dan heeft hij daarmede mijns inziens aanspraak op onze waardeering. Nu ik dit gezegd heb, zal de Minister wel gevoelen dat, als ik eenige critiek geef, deze in elk geval absoluut opbouwend zijn zal. Ik begin met een vraag, die nog volkomen onschuldig is; een vraag in zake de samenstelling van den Hoogen Raad van Arbeid.

De Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers heeft ge-

(Slotemaker de Bruïne.)

vraagd, of de Minister de samenstelling van dien Raad nog eens zou willen overwegen, omdat daarin slechts één vertegenwoordiger van de grootindustrie spreekt. De vereeniging heeft een voorstel gedaan tot instelling van Kamers, waarvan ik alleen zeg, dat ik dit voorstel voorloopig in geen geval overneem.

Bovendien erken ik, dat de opzet van den Hoogen Raad van Arbeid, 3 maal 13, van dien aard is, dat men niet zoo heel gemakkelijk aan het verzoek zal kunnen voldoen. Niettemin steun ik het verzoek en vraag ik den Minister de zaak te willen overwegen.

Want ik meen uit mijn ervaring in den Hoogen Raad van Arbeid dit te mogen zeggen, dat men daar te gemakkelijker spreekt en te gemakkelijker zich uiten kan en ook aangehoord worden, naarmate men meer zeker is van een klankbodem, en nu komt het mij voor, dat niet altijd de klankbodem voor de stem van de grootindustrie daar is, zooals ik wel zou wenschen. Dit zeg ik natuurlijk, omdat ik meen, dat de adviezen van den Hoogen Raad van Arbeid in waarde zullen toenemen, wanneer alzijdig licht kan worden gegeven.

Ik herhaal, dat ik de zaak niet gemakkelijk vind, maar misschien wil de Minister haar een oogenblik overwegen.

In de tweede plaats zou ik een vraag willen stellen over een post van de begrooting. Misschien zou ik dat niet durven, omdat eigenlijk het bespreken van afzonderlijke begrootingsposten niet behoort tot de taak van de Eerste Kamer, ware het niet, dat ik daaraan een enkele algemeene opmerking kan toevoegen.

Het betreft artikel 102, waar f 1 100 000 aangevraagd wordt voor tuberculosebestrijding. In de Tweede Kamer is aan den Minister gevraagd, of hij de vriendelijkheid wilde hebben, dezen post te specificeeren en in antwoord daarop heeft de Minister in de Memorie van Antwoord gezegd, dat uit dezen post tot dusver betaald is voor twee met name genoemde sanatoria $2\frac{3}{4}$ ton, voor niet met name genoemde sanatoria en vereenigingen ruim $7\frac{1}{2}$ ton.

Ik erken, dat, toen ik die woorden las: „uit dezen post is tot dusver betaald", ik even schrok en zelfs de zonderlinge gedachte voelde opkomen, dat hier het budgetrecht der Kamer ernstig zou zijn geschonden. Maar ik laat dat los, want dat is eigenlijk een onmogelijkheid. Men zal het dan zoo moeten beschouwen, dat ook dit jaar, gelijk vorige jaren, telkens hetzelfde millioen is aangevraagd en dat thans ongeveer geheel is uitgegeven, wat daar dan staat. Indien dat de bedoeling is, zou ik willen vragen of de Minister toch nog niet een nadere specificatie geven wil. Het komt mij voor, dat de Volksvertegenwoordiging recht heeft te weten, welke die sanatoria en vereenigingen zijn, die dit jaar meer dan $7\frac{1}{2}$ ton ontvangen.

Ik zou, als de Minister toch de vriendelijkheid heeft, deze vraag te beantwoorden, daar een bijna persoonlijke vraag aan willen toevoegen.

Het gaat hier om de t.b.c.-bestrijding. De Minister zal het ongetwijfeld met mij eens zijn, dat, menschelijkerwijze gesproken, het herstel van onze t.b.c.-patiënten voor een belangrijk deel afhangt van de atmosfeer, waarin zij worden verpleegd. Nu kan men zeggen, dat in Nederland, psychologisch gesproken, wij drieërlei terrein onderkennen: het neutrale, het Roomsch-Katholieke en het Protestantsch-Christelijke. Als ik nu goed ben ingelicht, dan staat op het oogenblik de toestand zoo, dat in de neutrale inrichtingen eenig gebrek is aan plaatsruimte, in de Roomsch-Katholieke er thans niet meer is gebrek aan plaatsruimte, in de Protestantsch-Christelijke er veel gebrek is aan plaatsruimte. Mocht dit laatste juist zijn, dan zou ik den Minister willen vragen of er, gelezen de woorden „Uit dezen post zijn tot nog toe betaald" enz., misschien nog iets over is voor menschen, die bezig zijn een sanatorium te bouwen, waarin patiënten kunnen worden verpleegd in Protestantsch-Christelijken geest.

Thans mijn opmerking. Het is hetzelfde onderwerp als waaraan de heer Wittert een deel van zijn rede heeft gewijd. Ik betreur het, dat wij thans nog geen ziekteverzekering in Nederland hebben. Ik behoef er geen woorden aan te verspillen, vooral niet tegenover dezen Minister, van hoeveel

37ste VERGADERING. — 1 MEI 1923.

2. · Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Slotemaker de Bruine.)

gewicht het is voor onze arbeiderswereld, dat deze een sociale verzekering heeft. Ik verwacht van dezen Minister ook niet de mededeeling, dat verzekering slechts een geldquaestie en een economische quaestie is voor onze arbeiders. Hij is er even diep van overtuigd als ik, dat wij bij de ziekteverzekering staan tegenover een moreel en een geestelijk gegeven en dat wij er met alle kracht op moeten aansturen om een complete verzekering te hebben.

Nu komen ze in Nederland langzaam! De verzekering tegen ongevallen eerst, tegen ouderdom toen, tegen werkloosheid toen, tegen invaliditeit toen — ik som niet op de data van de wetten, maar den tijd waarin de verzekering reëel begon tot stand te komen. Waarom kan ik hier niet noemen de ziekteverzekering, hoewel de wet reeds in Juni 1913 in het *Staatsblad* heeft gestaan?

1913, dat is: tien jaar geleden, d.w.z. twee lustra.

Voor het eerste lustrum kan ik het antwoord geven: het Kabinet-Cort van der Linden heeft gemeend de wet onuitgevoerd te mogen laten, hoewel het niet in staat was iets te geven, dat naar zijn oordeel beter was. Ik betreur dat, maar zal er verder over zwijgen.

Maar nu het tweede lustrum.

Toen het eerste Kabinet-Ruys de Beerenbrouck optrad met dezen Minister van Arbeid, heeft het in de Troonrede aanstonds gezegd:

> ,,Aan de in 1913 tot stand gekomen Ziektewet zal zonder vertraging uitvoering worden gegeven. Voorstellen tot aanvulling van die wet zullen u vervolgens worden gedaan."

Men lette er op, dat hier staat: ik voer in zonder vertraging en vul daarna aan. Het is waar, dat zulk een aanvulling min of meer een wijziging zou kunnen inhouden; maar er werd gezegd: wij beginnen met in te voeren. En het lijkt mij, dat dit destijds volkomen gezond was; sociaal gezond in het belang van onze arbeiderswereld en politiek gezond, omdat het sloeg op den uitslag van de verkiezingen.

Nu zijn wij vijf jaar later. In de Troonreden is niet meer gesproken over de ziekteverzekering en al ik het goed zie, zullen wij in 1925 nog niets hebben bereikt, als wij den weg blijven bewandelen, dien wij thans gaan. Nu zal blijken, dat ik opbouwende critiek wil geven. En ik hoop, dat dan de Minister gaarne zal doen wat wij willen.

In de Troonrede is gezegd: wij zullen invoeren. Maar bij nadere overweging heeft men blijkbaar gevoeld, dat die wet toch eigenlijk niet ongewijzigd ingevoerd kon worden. Daartegen maak ik geen bezwaar, omdat in vijf jaar de gedachten vergroeien, en ook, omdat Minister Aalberse als Kamerlid duidelijk had gezegd, dat hij niet in ieder opzicht medeging met de door den heer Talma getrokken lijnen.

Maar ik meen, dat zulk een wijzigingspoging niet zulk een vertraging met zich brengen mocht. Dat was ook niet noodig, want er was tusschen de drie groepen, die samenwerkten tot steun van de Regeering, een *communis opinio*. Bij de verkiezingen van 1918 waren zij het er over eens: er moet, als er wijziging komt, een wijziging komen in dezen zin, dat er meer ruimte is voor het particulier initiatief, door verruiming van artikel 92.

In Juni 1920 was het ontwerp gereed en is dat gezonden naar den Hoogen Raad van Arbeid. Daar is iets ongelooflijks gebeurd. Ik zal mij inbinden en alleen spreken over hetgeen gepubliceerd is, hoewel ik als lid van den Hoogen Raad van Arbeid meer dingen weet en er wel eens leden geweest zijn, die in de pers vertelden wat men toch wist dat vertrouwelijk was. Ik zal alleen zeggen wat iedereen lezen kan in het jaarverslag over 1921, pag. 7, en in dat van 1922, pag. 5.

Op 26 Juli 1922 noodigt de Hooge Raad van Arbeid zijn commissie voor de arbeidersverzekering uit een onderzoek in te stellen naar de Nota van een lid van die commissie — bedoeld wordt blijkens de latere geschiedenis de heer Posthuma — waarin de wenschelijkheid werd betoogd de Ziektewet-Talma in dien zin te verruimen ,dat ook de z.g. werkgeversziekenkassen erkend zouden kunnen worden.

De Regeering vraagt dus: wilt gij mij over dit punt adviseeren, en de Raad besluit voorloopig over een ander punt advies uit te brengen!

Op 9 October 1920 zeide de Raad: ik kan hierover thans geen advies uitbrengen, want ik wil eerst weten hoeveel arbeiders thans reeds vallen onder de collectieve contracten en daardoor tegen ziekte verzekerd zijn.

De gedachte was: misschien is dat instituut zoo algemeen in ons volk, dat er voor de Ziektewet-Talma geen reden meer is!

Op 4 December 1920 waren die cijfers er nog niet, maar de Raad deelde mede, dat hij die cijfers niet noodig had, omdat hij toch wel wist, dat hij iets anders wilde dan de wet-Talma.

Ik heb toen gevraagd, en vraag nog: waarom pleitte de Hooge Raad van Arbeid uitstel om cijfers te krijgen, wanneer drie maanden later, wanneer die cijfers er niet zijn, de Raad zegt: ik zal dan maar zonder cijfers de conclusie trekken, die ik gehoopt had op grond van die cijfers te kunnen trekken?

Daarop zette de Raad de zaak weer drie maanden stop, want hij wilde werkgevers en arbeiders gelegenheid geven een plan te ontwerpen. Op 22 April 1922 was dat plan gereed en werd het advies van den Hoogen Raad van Arbeid daarover gevraagd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil niet met woorden zeggen, welken indruk deze gang van zaken op mij maakte, ook omdat ik heel moeilijk parlementair zou kunnen blijven.

Voor de Proeve is propaganda gemaakt, zonder dat er altijd bij gezegd werd, dat de gepubliceerde stukken de kleinste helft van de stukken uitmaakten, en dat er ook vertrouwelijke stukken waren.

Hoe ik persoonlijk, die uit anderen hoofde die vertrouwelijke stukken heb moeten lezen, over die Proeve denk, doet thans echter niets meer ter zake. Want daar komt de volgende teleurstelling. Anderhalf jaar later, in November 1922, bereikt den Hoogen Raad van Arbeid het verzoek, om zijn advies uit te brengen over de herziening en de vereenvoudiging van de sociale verzekering.

Toen stond dus op den voorgrond: ,,herziening" en ,,vereenvoudiging", hetgeen beteekende, dat op dat oogenblik de quaestie van de ziekteverzekering op den achtergrond gedreven werd!

Ziedaar het uitwendige antwoord op de vraag, waarom wij thans nog geen Ziektewet hebben. Ik liet al doorschemeren, dat ik niet doen zal, waartoe eigenlijk alles mij noopt, om het inwendige antwoord op die vraag te zoeken. Maar één ding wil ik niet verzwijgen. Ik was in die dagen hoofdredacteur van *De Nederlander*. In die qualiteit bereikte mij een reeks artikelen van iemand, die de vertrouwelijke stukken tot zijn beschikking had, daarvan volkomen op de hoogte was, en die een critiek gaf, waardoor volgens den schrijver van het plan Posthuma-Kupers niets overbleef. Die artikelen zijn toen niet geplaatst; natuurlijk, omdat de genoemde hoofdredacteur niet wilde, dat in het openbaar van vertouwelijke stukken werd gebruik gemaakt. Maar het gevolg daarvan was, dat degenen, die niet met die Proeve konden meegaan, lamgeslagen stonden in het publieke leven, omdat zij niet konden zeggen, welken indruk zij hadden van de voorstelling, die in zake de constructie, de organisatie en de cijfers werd gegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht dit een zeer droevige bladzijde uit onze politieke geschiedenis. Maar ik blijf daarbij niet staan, en zeg, dat er in die zelfde geschiedenis ook een voortreffelijk element is; nl. dat wij ons heengewend voelen van den Staat naar de maatschappij.

Het is iets, nietwaar, dat wij op allerlei gebied kunnen vinden. Eén voorbeeld uit vele. Ons geacht medelid, de heer Wibaut, heeft weinige jaren geleden gezegd, dat socialisatie hetzelfde is als Staatsexploitatie. Toen hij het socialisatierapport als voorzitter onderteekende, onderteekende hij feitelijk, dat men lastert wanneer men zegt, dat socialisatie hetzelfde is als Staatsexploitatie. Hij wenschte, dat het exploitatie door de maatschappij zou zijn.

Voortreffelijk. Zoo hebben wij ook bij de ziekteverzekering

(Slotemaker de Bruine.)

de vraag: kunnen wij niet van den Staat overgaan naar de maatschappij?

Wanneer dat aan mij gevraagd zou worden, zou ik een buitengewoon zonderling Christelijk-historicus zijn, wanneer ik mij in beginsel daartegen verzette.

Ik verzet mij daar niet tegen, noch in beginsel, noch in feite. Maar ik heb twee opmerkingen.

De eerste is: niet ieder, die *Hetze* maakt tegen de ambtenaren, is een zuivere advocaat voor het particulier initiatief. Op zich zelf ware het niet ondenkbaar, dat onder de leuze „particulier initiatief" een monopolie van maatschappelijke krachten gekweekt wordt, door welk monopolie alle particulier initiatief minus één wordt doodgedrukt. Dat is althans bij de Christelijk-historischen onder het begrip „particulier initiatief" tot nog toe niet verstaan.

In de tweede plaats, dat een dergelijke ommezwaai van den Staat naar de Maatschappij toch waarlijk niet door een bepaalde „Proeve" behoefde in het leven geroepen te worden, omdat het reeds, getuige de verkiezingen van 1918, in ons volksleven woonde; omdat wij daarvoor reeds hadden gezegd: „breid art. 92 uit". En laat de groei der dingen uitmaken, waar de grootste krachten op den duur schuilen zullen: bij de Staatsorganen of bij de maatschappelijke krachten.

Wij hebben toch waarlijk wel geleerd, omtrent de sociale verzekering niet te voorspellen en niet te dwingen, maar alleen de ontwikkelingsmogelijkheden open te laten.

Ik zou aan den Minister willen vragen: doe dat nog. Voer de Ziektewetswijziging in en kom daarna met uw andere plannen.

Na hetgeen de heer Wittert van Hoogland heeft opgemerkt omtrent hetgeen de Minister heeft gezegd in zijn Memorie van Antwoord aan deze Kamer op bladz. 8, behoef ik daar niets meer van te zeggen. Maar ik wil billijk zijn en trachten een antwoord te vinden op de vraag, waarom de Minister het eigenlijk niet gemakkelijk vindt, thans daarmede te komen.

Ik vermoed, dat hem twee bezwaren voor den geest zweven. Aan den eenen kant dit: ik kan thans geen stelsel kiezen, waarbij ik zeker ben, dat het door beide takken der Volksvertegenwoordiging zal worden aanvaard, want ik heb vier mogelijkheden: Talma, Posthuma, gewijzigde Talma, gewijzigde Posthuma. Wat moet ik kiezen en hoe zal ik zeker zijn?

Ik antwoord daarop: Talma zonder meer is niet aan de orde; dat wordt door niemand meer verdedigd. Posthuma zonder meer is onder het Ministerschap van den heer Aalberse niet aan de orde, sinds hij op 16 November 1922 aan de overzijde heeft gezegd:

> „Ik kan mij niet voorstellen, dat er een Minister zou worden gevonden, die eenig gevoel had voor Staatsrechtelijk begrip, en die een dergelijke wet zou kunnen verdedigen."

Talma niet, Posthuma niet. Wellicht een gewijzigde Talma, wellicht een wijzigde Posthuma. Dat zijn nog maar twee kansen, in plaats van vier, en ik vlei mij, dat het maar één kans is, en dat het mogelijk zijn moet, aan het Departement een weg te vinden, waardoor wat eigenlijk reeds in de verkiezingen van 1918 tot uiting kwam, nader kan worden belichaamd; dat een ontwerp kan worden tot stand gebracht, waarbij rekening wordt gehouden met wat sinds dien in de Volksvertegenwoordiging is gegroeid, waardoor wij dus, als wij aan den Minister vragen: „doe het", hem niet het onmogelijke vragen, omdat hij de keuze heeft uit te veel; maar hem vragen: wat is de samenvloeiing van datgene, wat in een belangrijk deel van onze Volksvertegenwoordiging leeft.

Het tweede bezwaar, dat wellicht bij den Minister zal rijzen, zal zijn: kan ik op dit oogenblik door invoering der Ziektewet nog meer lasten leggen op het bedrijf?

Nu stel ik er prijs op te verklaren, dat ik persoonlijk niet daartoe bereid ben; het heeft mij reeds genoeg gekost om voor de Stoomwet te stemmen.

Ik zou dan echter willen vragen: doe *more majorum* één ding eerst en een jaar of wat daarna een tweede ding; zoodat wij thans alleen nog over de Ziektewet en nog niet over de ziekteverzorging praten, die wel veel geld zal vragen. Ik merk bovendien op, dat als wij de Ziektewet krijgen, wij niet krijgen een regeling waarbij de premie door de werkgevers wordt betaald. Gelijk men weet heeft de heer Posthuma aangeboden, dat de werkgevers de premie zouden betalen; en vermoedelijk heeft daarbij het *do ut des* een zekere rol gespeeld.

Ik constateer echter, dat wij dat niet hebben overgenomen en dat wie spreekt over de Ziektewet, spreekt over een Ziektewet, waarbij niet de geheele premie komt voor rekening van het bedrijf.

Als de Minister mij dan vraagt of ik wel de Ziektewet wil maar niet de vereenvoudiging en bezuiniging, dan antwoord ik: natuurlijk wil ik de vereenvoudiging en bezuiniging. En ik stel er prijs op te zeggen, dat in de nota van mr. Groeneveld dingen staan die mij zeer sympathiek zijn. Maar ik ben overtuigd dat, wanneer wij de volgorde van den Minister volhouden, wij zoolang werk zullen houden met de vereenvoudiging en bezuiniging, dat wij daarmede niet klaarkomen en aan de Ziektewet niet toekomen; dat zou ik betreuren in het belang van ons volk.

Daarbij dan echter nog één opmerking!

Zooeven heb ik herinnerd aan het aanbod van dr. Posthuma om de premie voor de Ziektewet voor rekening der werkgevers te doen komen. Dat was een schakel in een reeks, die ik zeer bedenkelijk acht, omdat die reeks zou kunnen heenvoeren naar Staatsverzorging en Staatspensioen. Ik druk mij zeer voorzichtig uit.

Maar ik hecht waarde aan en ik ben bang voor dingen, die als antecedent werken en ik denk daarbij aan het verhaal van den Arabier, die droog zat in zijn tent, terwijl het buiten regende en aan wien de kameel vroeg of zijn kop binnen mocht komen. Er was ruimte in de tent voor dien kop en de kop kwam binnen; maar aangezien er geen essentieel en slechts een gradueel verschil is tusschen het einde van den kop en het begin van de nek, tusschen het einde van de nek en het begin van den hals, tusschen het einde van den hals en het begin van het lijf, kwam de kameel langzamerhand geheel en al in de tent en ten slotte moest de Arabier naar buiten komen in den regen. Ik voor mij heb bezwaar om ons volk in den regen te zetten.

Bij deze minder gewenschte stappen denk ik eerst aan de Ongevallenwet als antecedent, en wanneer men opmerkt, dat toch natuurlijk de premies daar kwamen voor rekening van het bedrijf, dan ben ik het daarmede eens. Voor 1901 redeneerde men: er zijn bedrijven met zulk een geweldig gevaren-percentage, dat het bedrijf de risico moet dragen.

Maar wij zijn bezig aan een poging tot vereenvouding en bezuiniging om al die menschen onder één verzekering te brengen en die poging strekt zich zoo ver uit, dat ten slotte ook onder de Ongevallenwet al die menschen zullen vallen van wie men niet in de eerste plaats kan zeggen dat zij werken in een bedrijf, waarvan het gevaren- of ongevallenpercentage buitengewoon groot is. Maar intusschen wordt voor hen betaald.

Ik denk voorts aan het feit, dat Minister Talma het amendement op artt. 369 en 370 heeft overgenomen.

Zeer begrijpelijk op zich zelf. Over eenige weken zou de wet ingevoerd worden; was het niet pijnlijk, dat die enkelen niet van de wet zouden genieten, omdat zij toevallig niet hadden gestort? Maar nu de wet niet werd ingevoerd en wij een reeks van jaren een aantal personen kregen, die geholpen werden ex artikelen 369, 370, terwijl zij niet gestort hadden, nu werd het toch wel moeilijk om te laten zien, dat wij verzekering en geen Staatspensioen hebben.

Ik noem een derde; de gedachte van den heer Colijn om in de Invaliditeitswet de premiebetaling te brengen voor rekening van den werkgever. Evenzeer volkomen begrijpelijk. De gedachte is deze, dat het bedrijf van het begin tot het eind den arbeider drage. Maar nu wij de Invaliditeitswet toepassen bijv. ook op dienstboden, en het woord „bedrijf" zoo gebruiken, dat alles er onder valt,... nu vraag ik, of Talma en Colijn thans nog zouden goedvinden, wat zij toen goedge-

(Slotemaker de Bruine e. a.)

vonden hebben; thans, nu wij weten, wat de psychologisch niet te ontwijken consequentie zou zijn. Ik zou aan Minister Aalberse willen vragen: vermijd het, dat wij moeten praten over Talma-Colijn-Aalberse als een drieklank van rechtsche mannen, die ons een schrede verder in de richting van en op den weg naar het Staatspensioen hebben gevoerd.

De heer Wittert heeft al gesproken over de eenheidsrente van mr. Groeneveld. Zonder alles over te nemen, wat de heer Wittert heeft gezegd, wil ik toch wel zeggen, dat ook ik niet zonder zorg ben met betrekking tot deze gedachten in de Nota van mr. Groeneveld, waaraan ik zooeven gaarne hulde gebracht heb, maar waarvan ik nu toch ook zeggen moet, dat daarin principieele verzekeringsvragen zijn aangeroerd, die naar mijn meening daar niet behooren.

Waarom moeten wij echter geen stap doen naar het Staatspensioen? Waarom wil ik ook wel een keer reactionnair zijn en zeggen: misschien zelfs een stap terug na wat wij gedaan hebben, opdat wij in geen geval komen tot Staatspensioen?

Waarom?

In de eerste plaats omdat het bij de verkiezingen uitgemaakt was.

In de tweede plaats omdat het geen geldquaestie is. Het is een boekingsquaestie. Als mijn dienstbode f 250 loon heeft en er f 20 voor haar door mij wordt geplakt — ik verzoek vriendelijk, dat geen van beide bedragen worde gecontroleerd, ook niet het eerste: *my home is my castle;* en niemand behoeft te weten of die bedragen de juiste zijn —, dan verdient deze dienstbode f 270, waarvan zij f 250 in handen krijgt. Ik wil dat zij f 270 in handen krijgt en zelf zorgt voor haar verzekering. Het is geen quaestie van geld, maar van boeking.

Het is voorts een quaestie van volkskracht. Wij moeten in het midden van ons volk menschen hebben, die geleerd hebben voor zich zelf te staan; die geen gaven aanvaarden, maar arbeiden, ook door middel van hun vakvereenigingen, zóó, dat zij in staat zijn — voor een deel — om zelf te zorgen ook voor hun kwaden dag.

Put the man on his own feet. Ik heb geen plan, van mijn geboorte tot mijn 80ste jaar mij te laten bakeren; en ik vind, dat onze arbeidersstand ook niet gebakerd behoeft te worden, maar zich zelf moet zijn; in het belang van onze zedelijke volkskracht.

Daarom vraag ik: wil de Minister niet overwegen of wat ik gezegd heb eigenlijk niet is in zijn eigen geest; of dit niet is in de lijn van de politiek der gansche rechterzijde; of wat ik gezegd heb niet is in het economisch en zedelijk belang van ons geheele arbeidende volk. En... of de critiek, die ik heb uitgesproken, niet een opbouwende critiek is geweest.

De heer **Heerkens Thijssen**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling der begrooting van Binnenlandsche Zaken heb ik reeds als mijn meening uitgesproken, dat de overbrenging van de Regeeringsbemoeiing in zake werkverschaffing van het Departement van Arbeid naar dat van Binnenlandsche Zaken en Landbouw een juiste daad is geweest.

Het was noodig voor het instituut der werkloosheidsverzekering, dat er een duidelijke scheiding werd gemaakt tusschen dit instituut en de armenverzorging met al wat daartoe gerekend moet worden. Het door sommigen geopperde bezwaar, dat de werkverschaffing als armenzorg en die ter ruiming van werkgelegenheid met elkaar verward zullen worden, deel ik niet. Men kan aan het werk zelf terstond het onderscheid aanzien. Intusschen dreigt nog altijd het gevaar, dat het begrip werkloosheidsverzekering verdoezeld wordt, vooral nu de wettelijke regeling van dit instituut nog altijd op zich laat wachten. De Minister wacht in deze op het advies, dat hij ter zake van sommige punten gevraagd heeft van den Nederlandschen Werkloosheidsraad. Het is mij van bij bekend, dat dit advies binnenkort zal worden uitgebracht. Is dat er eenmaal, dan hoop ik, dat deze zoo voortvarende bewindsman spoedig met zijn wetsontwerp zal komen, dat eindelijk deze uitgebreide materie den reeds zoo lang arbeiden en zoo lang gemisten wettelijken grondslag zal krijgen. De Minister moge er daarbij ernstig voor waken, dat het idee „verzekering" hierbij hoog worde gehouden en

(Heerkens Thijssen.)

dat de werknemer doordrongen worde van de wetenschap, dat de verzekering, waartoe hij zelf in ruime mate heeft bij te dragen, hem voordeelen biede boven anderen, die zich, om welke reden ook, daarbuiten hielden. Men getroost zich nu eenmaal in den regel slechts offers om daarvan profijt te vinden. Blijft dit profijt achterwege, dan gaat onafwijsbaar de aantrekkelijkheid van de verzekering verloren. Ook kan de verzekering alleen dan in goede banen geleid worden, wanneer zooveel mogelijk werknemers zich bij de verzekeringskassen aansluiten. Dat heeft de werkloosheidsverzekering met iedere verzekering gemeen. Meer wil ik daarvan thans niet zeggen. Wèl echter wil ik een oogenblik stilstaan bij hetgeen de Minister in de Memorie van Antwoord heeft opgemerkt omtrent de contrôle en de vraag, wie de kosten daarvan behoort te dragen.

De contrôle, krachtens het Werkloosheidsbesluit 1917 uit te oefenen, is te onderscheiden in administratieve contrôle, waarmee ik dan bedoel de contrôle op de richtige betaling der bijdragen en wat daarmede verband houdt, en de contrôle op straat op het plegen van frauduleuze handelingen, enz., welke laatste contrôle rechtstreeks van invloed is op de uitkeering der kassen en die daardoor van groot belang is met het oog op de meer of mindere financieele sterkte der kassen. De eerste vindt binnenskamers plaats, de laatste in het volle dagelijksche leven.

Nu is het waar, dat het Rijk contrôle uitoefent, doch dit is bijna uitsluitend administratieve contrôle bij de centrale administraties, voor welke werkzaamheden het Rijk beschikt over een betrekkelijk klein korps ambtenaren.

De gemeentebesturen, die hun taak naar behooren opvatten, hebben eerstens noodig ambtenaren voor de plaatselijke administratieve contrôle, — voor wie ook na de laatstelijk aangebrachte wijzigingen per 1 Januari jl. toch altijd nog een belangrijke taak blijft weggelegd —, terwijl bovendien ambtenaren werkzaam zijn voor de tweede door mij genoemde contrôle, voor wat ik zou willen noemen: den buitendienst. Slechts in de kleine gemeenten zullen beide soort werkzaamheden in één persoon vereenigd kunnen zijn, die dat echter dan niet moet opvatten als een bijbetrekking, die een welkome verhooging van salaris oplevert.

In verschillende gemeenten nu wordt beide soorten van contrôle in voldoende mate uitgeoefend. Slechts dan evenwel kan een zoodanige invloed van hun arbeid uitgaan, dat hij van belang is ten opzichte van de uitkeeringen uit werkloozenkassen, wanneer zoo niet alle, dan toch bijna alle gemeenten, die tot het Werkloosheidsbesluit 1917 zijn toegetreden, haar uitoefenen.

Hoe komt het — het wordt door den Minister betreurd en ik betreur het met hem —, dat nog steeds een aantal gemeenten niet krachtig genoeg de contrôle, vooral de, laat ik zeggen, buitencontrôle uitoefenen?

Hierdoor, dat deze gemeenten geen of gering direct voordeel van deze contrôle zien. Of zij ze uitoefenen of niet, van invloed op hun budget voor werkloosheidsverzekering is dat in geringe mate in verband met de omstandigheid, dat de gemeenten subsidie betalen op de contributies der in de gemeente woonachtige kasleden. En nu weet ik wel, dat ook nog andere overwegingen o. m. van moreelen aard gelden bij de aanstelling van controleurs, en allerminst zou ik willen adviseeren ze af te schaffen, maar feit blijft, dat alleen bij collectief optreden iets van beteekenis valt te bereiken. Het is mijn overtuiging, gebaseerd op wat ik in de practijk daarvan heb gezien, dat een zoodanig collectief optreden ten gevolge zou hebben, dat de kassen veel minder spoedig uitgeput zouden raken, wat zonder twijfel in het financieel belang der gemeenten, maar niet het minst ook in dat van het Rijk zou zijn. Te scherper treedt dit belang naar voren, wanneer, zooals bij de Werkloosheidsverzekeringsnoodwet het geval was, gemeente en Rijk direct bijdragen in de uitkeeringen. Naar mijn meening heeft de weinig krachtige contrôle van vele gemeentebesturen toen het Rijk een belangrijke schadepost bezorgd.

Ik juich de pogingen toe, die blijkens mededeeling van den Minister de Rijksdienst der Werkloosheidsverzekering

(Heerkens Thijssen e. a.)

en Arbeidsbemiddeling bij voortduring doet, om de gemeentelijke contrôle zoo goed mogelijk te doen zijn, maar ik verwacht daarvan in dezen tijd van bezuiniging weinig succes. Ik zie alleen uitkomst in een subsidieering van de gemeenten in de kosten van contrôle, waarbij dan natuurlijk zoodanige eischen moeten worden gesteld, dat de grootst mogelijke zekerheid bestaat, dat het werk goed gebeurt.

Ik geef toe, dat dit geld zal kosten, maar naar mijn overtuiging zal deze uitgave op den duur leiden tot vermindering der uitgaven voor de verzekering, dus tot bezuiniging.

Ik betreur het daarom, dat de Minister voor een Rijksbijdrage in de gemeentelijke kosten van contrôle niets gevoelt, maar ik zou Zijn Excellentie toch willen verzoeken het denkbeeld nog eens te willen overwegen en het te bezien van uit het oogpunt, door mij naar voren gebracht, nl. het oogpunt der bezuiniging.

Op een andere aangelegenheid, welke in het Voorloopig Verslag is ter sprake gebracht, heeft de Minister tot mijn genoegen een gunstig antwoord gegeven.

Het verheugt mij, dat de Minister de verplichting tot het geven van inlichtingen door werkgevers in verband met het recht op uitkeering uit een werkloozenkas een zaak acht, waarvan hij het groote belang beseft, zoodat hij haar bij een wettelijke regeling der verzekering tegen de geldelijke gevolgen van werkloosheid onder de oogen zal zien. Ook om die reden herhaal ik den wensch, dat deze wettelijke regeling niet al te lang moge uitblijven.

De heer **Diepenhorst**: Mijnheer de Voorzitter! De redevoeringen, hier hedenmiddag gehouden door de heeren Wittert van Hoogland en Slotemaker de Bruine, maken het mogelijk, mij sterk te bekorten in datgene, wat ik gemeend had in het midden te moeten brengen. Toch geeft de gang der discussies mij aanleiding om rekenschap te geven van eenige bezorgdheid, die in niet zoo kleinen antirevolutionnairen kring ontstaan is over den gang van de sociale verzekering.

Het is bekend, dat de antirevolutionnaire partij ter voorziening in onderscheiden nooden gekozen heeft voor het stelsel van de verplichte verzekering. Voor verzekering, een stelsel van gemeenschappelijk optreden van gegadigden, tot het vormen van een fonds, waaruit te hunnen behoeve uitkeeringen worden gedaan bij intreding van gebeurtenissen, die de arbeidskracht treffen.

Gekozen voor het stelsel van verplichte verzekering, niet omdat die als een ideaal werd beschouwd. De vrijwillige verzekering werd veel hooger geschat. Het zou schoon zijn geweest, indien het particulier initiatief op een dergelijke wijze had kunnen worden gesterkt, dat aldus in den maatschappelijken nood had kunnen worden voorzien.

Het is bekend, dat de ervaring in andere landen, met name in België, en ook in ons land heeft geleerd, dat op die wijze geen voorziening in den nood van breede kringen is aan te brengen. Het is daarom, dat de antirevolutionnaire partij gekozen heeft voor het dwingend optreden van de Overheid, omdat alleen daardoor was te verkrijgen een solidair optreden, dat voor het welslagen van de verzekering noodzakelijk was.

Toch heeft altijd de gedachte geleefd, en die gedachte leeft nog, dat die verplichte verzekering, althans wat den dwang aangaat, een noodzakelijk kwaad is. Die betuiging moet iets meer zijn dan een platonische verzekering. In de regeling van de sociale verzekering zal moeten uitkomen de droefheid over dit Overheidsingrijpen en de begeerte naar een anderen staat van zaken, waarbij aan hetgeen in de vrije maatschappij leeft zooveel mogelijk steun wordt verleend.

Gekozen is dus voor het stelsel van verplichte verzekering, tegen Staatsarmenzorg. Voor een stelsel van verplichte verzekering, dat de verantwoordelijkheid verscherpt, dat verband legt tusschen lusten en lasten, tusschen premiën en uitkeeringen, een stelsel, dat ook het risico legt op degenen, die dat hebben te dragen. Echte verzekering, waarbij de verzekeringsgedachte dient te worden hooggehouden.

Het is beseft, dat niet algeheele doorvoering van de verzekeringsgedachte bij de sociale assurantie mogelijk en gewenscht is. Te allen tijde zal hier het sociale element het harde commercieele element hebben te temperen, en met name de overgangsbepalingen zullen zeer moeilijk onder de analogie van de verzekeringsgedachte zijn te brengen. Maar dat neemt niet weg, dat toch zooveel mogelijk aansluiting in de sociale verzekering, bij de verzekering in het algemeen is te zoeken. De wijze, waarop hier door prof. Treub in zijn geschrift over de sociale verzekering in navolging van Rosin, Laband, Philippovich e. a. getracht is elke gemeenschap tusschen sociale verzekering en particuliere verzekering te loochenen, heeft ongetwijfeld aan de ontwikkeling van dit instituut schade gedaan.

Het is dan ook wel begrijpelijk, dat bij den strijd over de verzekering, aan de overzijde met name gevoerd tusschen Minister Talma en zijn bestrijders, herhaaldelijk door Minister Talma tegenover den heer Treub en anderen in het midden is gebracht, dat hij zoo scherp mogelijk bij den opbouw der sociale verzekering de analogie met de verzekeringsgedachte zocht door te voeren en het is ook begrijpelijk, dat in het nieuwe geschrift over „de sociale verzekering in Nederland" van de heeren van den Tempel en Boekman reeds op de eerste bladzijde gewaarschuwd wordt tegen de gedachte om bij de sociale verzekering zich door de analogie met de gewone verzekering te laten leiden.

Tegenover een dergelijk streven hebben wij onzerzijds steun te bieden aan al datgene, wat de verzekeringsgedachte versterkte, verzuiverde, en tegenstand aan datgene, wat van die verzekeringsgedachte afleidde en haar in het gedrang bracht.

En nu zijn er verschijnselen waarneembaar in de latere jaren, die de ernstige vrees hebben doen rijzen voor de uitholling van de verzekeringsgedachte.

Het zij mij vergund in telegramstijl enkele van die verschijnselen op te sommen. De opsomming bedoelt geenszins te geven een requisitoir tegen den Minister met even zoovele punten van aanklacht; al zijn ongetwijfeld enkele dier verschijnselen door zijn wilsbepaling in het leven geroepen, daar zijn er ook, waarbij het schuldverband ver te zoeken is.

Ik moge dan op 5 feiten wijzen.

In de eerste plaats: niet zonder bedenking is de regeling, gegeven in de novelle op de Invaliditeitswet van November 1919, waarbij de betaling der premies door den werkgever moest geschieden. Reeds is door den heer Slotemaker de Bruine een zachte critiek op die bepaling uitgebracht. Aanstonds moet worden toegegeven, dat feitelijk de verzekeringspremie een stuk van het loon is, maar daar moet ook aanstonds op volgen deze verklaring, dat het paedagogisch, moreel en psychologisch juister geweest ware, indien men de betaling der premies had gelaten bij den arbeider.

Hier hebben wij nu een verschijnsel, waarop ik in het begin doelde, toen ik zeide, dat het staat buiten alle schuldverband van den Minister. Veeleer is hier voor mij een *mea culpa* op haar plaats.

Ik wijs op een tweede verschijnsel, op den gang der werkloosheidverzekering en stip alleen aan, dat bij haar inrichting en bij haar opzet slechts een minimale gemeenschap met ware verzekering valt te ontdekken.

In de derde plaats zij herinnerd aan het ingediende wetsontwerp op de vrijwillige ouderdomsverzekering, dat, naar velen vreezen, voor een goed deel de voordeelen der vrijwillige onderdomsverzekering zal wegnemen.

In de vierde plaats wijs ik op de Radenwet met haar bedenkelijke afwijking van den oorspronkelijken opzet, die aan het gezond medeleven der gegadigden afbreuk dreigt te doen.

En eindelijk, in de vijfde plaats, zij herinnerd aan het bekende plan-Groeneveld, dat hier reeds meermalen in debat is gebracht. Ik wensch mij van alle nadere bespreking van de merites van dit plan te onthouden, maar slechts de aandacht te vestigen op de zeldzame eendracht, waarmede door voorstanders en tegenstanders het karakter van dat plan is aangegeven. Die karakteriseering van dat plan hebben voor- en tegenstanders allen daarin gezocht, dat hier het stelsel van sociale verzekering voor een goed deel wordt verlaten en

37ste VERGADERING. — 1 MEI 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Diepenhorst.)

een bedenkelijke toenadering wordt getoond tot het stelsel van z.g. Staatsvoorzorg.

Na de uitvoerige citaten, gegeven door den heer Wittert, kan ik mij onthouden van een breede opsomming. Slechts zij het mij vergund er op te wijzen, dat mr. Werker in zijn artikel „De ontwikkeling der sociale verzekering tot sociale voorzorg", voorkomende in de *Economisch-statistische Berichten* van 3 Januari 1923, toejuicht, dat die ontwikkeling tot sociale voorzorg komt; al gaat zij naar zijn meening... niet ver genoeg. Verder wil ik wijzen op het artikel van Ellinck Schuurman, voorkomende in het nummer van 14 Februari 1923 van de *Economisch-statistische Berichten*, getiteld: „Wat is nog richtsnoer in onze sociale verzekering?" Na die sociale Pilatus-vraag ten beste te hebben gegeven, laat hij volgen: „Het hek is van den dam, zoo is de indruk, dien de pas aan het Ministerie van Arbeid ontworpen wijzigingen maken." In gelijken geest spreekt de heer Lindner in „Het departementale plan tot hervorming van sociale verzekering", wanneer hij opmerkt: „Een algemeene staatsburgerverzorging is het laatste woord in den gedachtengang der nota."

Aan deze uitspraken zouden soortgelijke zijn toe te voegen van de heeren Rutgers, Smeenk, Snoeck Henkemans, dr. van der Brugge, Keulemans, die allen in tal van geschriften en artikelen op hetzelfde stramien voortborduren.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, een nadere opsomming van die uitspraken is onnoodig, reeds omdat mr. Groeneveld zelf in zijn debat met prof. Holwerda op de vergadering van de Vereeniging tot beoefening van de sociale geneeskunde op 13 Januari ll. er aan herinnerde, dat wij nu hebben een voorziening in de nooden der arbeiders, gestoken in een sociaal-technisch kleed, een verklaring, later aldus geformuleerd, dat „wij feitelijk al hebben een verzorgingssysteem, dat echter gemaskeerd wordt door het verzekeringswezen".

Vrij eenstemmig werd uitgesproken een *non possumus* in de kringen der rechterzijde over deze plannen van afbraak en ontbinding, in overeenstemming, gelijk het genoemd werd, met den moedeloozen en verbijsterenden geest des tijds.

Nu is in onderling verband en samenhang met de feiten, die ik in den aanvang mijner rede noemde, in antirevolutionnaire kringen eenige vrees gerezen, dat het optreden van Minister Aalberse zal brengen teleurstelling voor degenen, die de zuivere evolutie van de verzekeringsgedachte begeeren. Ik voor mij meen, dat voor zoo boos vermoeden geen aanleiding behoeft te bestaan. Inderdaad, wij staan ten opzichte van de verhouding van den Minister tot de gepubliceerde plannen voor een eenigszins zonderlinge constructie. In antwoord op de opmerking van den heer Snoeck Henkemans in de Tweede Kamer deelde de Minister mede, dat hij niet alleen geen bezwaar had tegen de publicatie, maar dat hij er zeer veel prijs op zou stellen, wanneer mr. Groeneveld tot die publicatie zou overgaan. Dergelijke publicatie zou critiek uitlokken en daarmee zou de Minister zijn winst kunnen doen.

Het wil mij voorkomen, dat die methode toch niet gansch en al onberispelijk is.

Het plan van den heer Groeneveld is niet de grondslag van het stelsel van den Minister en is ook niet gepubliceerd om zoo te zeggen onder rabbinaal toezicht — confessioneele en ethnologische redenen verzetten zich tegen een dergelijke uitdrukking — ja zelfs het „imprimatur" is niet gegeven. Maar toch kan niet worden ontkend, dat, hoe nobele motieven hebben voorgezeten, door deze publicatie verwachtingen zijn gewekt, die niet gewekt hadden mogen worden, verwachtingen, die niet bevredigd kunnen worden, omdat zij in leidende hoofdgedachte ingaan tegen datgene, wat gemeen-goed is bij alle partijen ter rechterzijde, omdat hier met souvereine minachting wordt voorbijgegaan hetgeen de rechterzijde in den strijd tegen de ontwerpen-Lely en Treub in het veld heeft gebracht. Naar mijn oordeel zou de Minister juist hebben gehandeld en veel verwarring hebben voorkomen, wanneer hij met een „*non tali auxilio*" aan de plannen van den referendaris niet die autoriteit had geschonken, die zij nu hebben gekregen. Maar hoe dat moge zijn, de bedoeling van den Minister is bereikt. De critiek is gekomen en is gegeven met zeldzame eenparigheid. Het kan niet worden ontkend, dat nu het „*suaviter in modo*" de volle maat heeft gehad en thans wacht het „*fortiter in re*" bij Zijn Excellentie op krachtige ontplooiing. Ik meen op die krachtige ontplooiing te mogen vertrouwen om twee redenen: ten eerste om de kracht der zaak, waarom het gaat. Een goed uitgewerkt en goed nageleefd verzekeringswezen is een zegen voor een volk. Nationaal en internationaal wordt dat beseft. In andere landen heeft men merkwaardige bewijzen van de sterkte waarmede dat gevoeld wordt. Bij de annexatie van Elsas Lotharingen door Frankrijk werd aanstonds door de bevolking kenbaar gemaakt de begeerte, dat zij zou blijven leven onder de door Duitschland ingevoerde verzekeringswetten, terwijl evenzeer uit den kring van het Internationaal Vakverbond opmerkelijke stemmen ten gunste van de sociale verzekering kwamen. En nu de invaliditeitsverzekering hier meer ingeleefd is, worden ook de zegeningen daarvan meer gewaardeerd, ook door kringen, die er vroeger anders over dachten, getuige de zoo sympatieke 1 Mei-stem in het stuk van dr. Lindner in de hedenmorgen verschenen *Socialistische Gids*, over de Evolutie der sociale verzekering. Wie let op dergelijke verschijnselen, gevoelt, dat Minister Talma niet te boud heeft gesproken, toen hij in zijn magistrale rede van 3 Juni 1913, hier in deze Kamer ter verdediging van de sociale verzekering gehouden, die verzekering schetste als een van de krachtigste stutten, waardoor de nationale krachten worden vermeerderd.

Steunt mijn vertrouwen op de kracht der zaak zelf, ik meen ook te mogen vertrouwen op Minister Aalberse. Het aanblijven van Minister Aalberse is in breede antirevolutionnaire kringen met warmte begroet.

Wij waardeeren dat, omdat hiermede de waarborg is geboden, dat niet zal worden gevolgd de politiek, die met zekere graagte de malaise aangrijpt om daarmee te verijdelen de totstandkoming van noodzakelijke hervormingen.

Zijn aanblijven wordt ook gewaardeerd, omdat hij door zijn beheerschen van de materie van de sociale verzekering, de aangewezen man is om het werk van de vereenvoudiging te voleinden. *Jure suo* was hij daartoe geroepen, *jure suo*, door zijn talent en zijn bekwaamheid, maar ook om een andere reden.

Bij het tot stand brengen van zijn groot, moeizaam werk, bij den taaien strijd dien Talma had te voeren om de sociale verzekering in het *Staatsblad* te brengen, heeft niemand schier hem zoo warm en talentvol gesteund als de tegenwoordige Minister, de heer mr. Aalberse, destijds lid van de Tweede Kamer, hetgeen den Minister Talma tot groote troost en steun is geweest. Geheel in overeenstemming met de houding, door den heer Aalberse aangenomen, was ook het woord, dat hij sprak in de Tweede Kamer, toen de heer Talma gereedstond, de verdediging van de ziekteverzekering aan te vangen:

> „Voor ik aanvang moet mij van het hart een oprecht woord van hulde voor dezen bewindsman, Minister Talma, die het reuzenwerk heeft aangedurfd, om het geheele vraagstuk der arbeidersverzekering aan te vatten en tot een oplossing te brengen.
>
> Een stout bestaan, dat ons denken doet aan dien man, waarvan Horatius zingt in zijn ode aan Virgilius, toen deze over zee naar Athene zou reizen, den man, die het waagde voor het eerst met zijn brooze kiel de felle zee over te steken: *Illi robur et aes triplex circa pectus*, die man moest wel zijn gemoed met eikenschors ommuurd en met driedubbel staal gepantserd hebben!
>
> Ik breng dan ook oprechte, warme hulde aan den durf en de stoere werkkracht van dezen Minister, ook al verlangt hij gewis een dergelijke hulde niet, omdat een man als hij zulk een zwaarwichtig werk niet aanvangt dan in het vertrouwen op den steun van Hem, dien alleen hij ook de eer van zijn arbeid wil geven."

Ik weet, dat deze Minister in dezelfde gewijde stemming zijn ambt heeft aanvaard en volbrengt, en het is mijn oprechte bede, dat bij de totstandkoming van het moeilijke, schijnbaar zoo weinig verheffende werk van de vereenvoudiging, van den ombouw onzer sociale verzekering, hij moge ont-

(Diepenhorst e. a.)

vangen die zelfde medewerking, geleid door dien zelfden geest van inschikkelijkheid, van overleg, van waarachtig sociaal besef, die hem als Kamerlid bij de totstandbrenging van Talma's werk bezielde.

De heer **van Loon**: Mijnheer de Voorzitter! Op de vereeniging van de afdeelingen Nijverheid en Handel van het vroegere Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel met Arbeid is van verschillende zijden critiek uitgeoefend.

Ik acht die critiek ongegrond en vraag mij zelfs af, of de vroegere toestand, toen het Departement bovendien Landbouw omvatte, niet nog meer te verkiezen is. Immers de vereeniging van alle factoren, die medewerken tot de productie, in één Departement, wat dan een economisch Departement genoemd zou kunnen worden, moet er toe leiden, dat de gevolgen van Staatsingrijpen in een afdeeling er van niet alleen worden bezien van het eenzijdig standpunt dier afdeeling, maar van het ruime standpunt der geheele economie van onze samenleving. Het kan dan niet zoo licht voorkomen, dat een afdeeling maatregelen doordrijft, die bovenmatige bezwaren opleveren voor de andere.

In verband daarmede wensch ik er de aandacht op te vestigen, dat onze economie, speciaal de nijverheid, laboreert aan een zeer ernstige fout, een fout, die niet is goed te maken met 5 of 10 pct. meer invoerrecht, nl. dat zij zeker nog 50 pct. te duur werkt.

Terwijl wij vóór 1914 door de goedkoopte der eerste levensbehoeften, waardoor de loonen, in geld uitgedrukt, betrekkelijk laag konden zijn, en door andere oorzaken in staat waren zéér goedkoop te produceeren, is dit radicaal veranderd. Bij een algemeen indexcijfer van circa 160 pct. tegenover 1913 zijn de productiekosten meestal meer dan verdubbeld. Dit moet veranderen zullen wij niet te gronde gaan. Want ons land, met zijn dichte bevolking en zonder rijke bodemschatten, moet leven van den export van producten, waaraan veel arbeid besteed is, d. w. z. indirect van export van zijn arbeid zelf. En geen land zal ons diensten vragen als wij te dien opzichte het giving too little and asking too much in toepassing trachten te brengen. Het passieve saldo van onze handelsbalans is dan ook tot de onrustbarende hoogte van f 800 000 000 gestegen, d. i. 40 pct. van het zoo rijke Groot-Britannië.

Om het euvel te bestrijden, moeten we nagaan, hoe die overgang is ontstaan. De buitengewone prijsstijging, ontstaan door schaarschte bij onze naburen, die toen bereid waren voor onzen arbeid en méér nog voor onze voorraden elken prijs te betalen, heeft bij onze regeerders, evenals bij onze handelaren en industrieelen, een zéér gevaarlijke mentaliteit gekweekt. Men meende, dat nu alles mogelijk was, daar geld wat men noemt „keine Rolle mehr spielte", men kon alle producten nu maar straffeloos opjagen. Aan alle wenschen van hen, die aan de productie deelnamen, kon worden voldaan: de prijs van het product werd de som van alle desiderata; dat was het ei van Columbus. Iedereen zou verder zijn maal kunnen doen naar keuze, zelfs de Staat, die zijn deel van den gouden regen in den vorm van belastingen zou krijgen.

Nu dit systeem is misgeloopen, doordat de koopers wegbleven, zijn we bezig tot bezinning te komen. De grenzen afsluiten en den cirkelgang alleen op het binnenland toepassen, gaat in ons land natuurlijk niet; het zou alleen leiden tot een georganiseerde schaarschte, zooals de oorlogsjaren geleerd hebben. Het middel, dat elders nivelleerend gewerkt heeft, de depreciatie der munt, is hier gelukkig niet toegepast. Er blijft dus alleen over goedkooper te gaan werken en in te zien, dat wat wij malaise noemen, voor een groot deel de overgang is tot de normale toestanden van vroeger, die au fond niet zoo slecht waren, vergeleken bij die thans elders heerschen.

Met een voorbeeld moge ik dit toelichten, nl. een bij uitstek nationale industrie, de steenindustrie.

Daarin heerscht thans in Nederland een buitengewone malaise, met al den aankleve van dien: loonstrijd, werkeloosheid, etc. Toch is er een schier onbeperkte vraag naar bouw-

(van Loon.)

steen in Noord-Frankrijk, zoodanig, dat de Belgische steenfabrieken met geen mogelijkheid aan die vraag kunnen voldoen. Doch onze steenfabrieken kunnen niet concurreeren, Nederland is te duur.

Nu is het te betreuren, dat het niet mogelijk is, een levenspeil te handhaven veel hooger dan vóór den oorlog, dat men moet opgeven de hoop om dat doel in een snel tempo te bereiken. Doch is het niet duidelijk, dat het zoo komen moest? Onze productie-methoden zijn de laatste jaren niet zoodanig verbeterd, dat wij met minder arbeid en zonder dat nieuwe bronnen van ons volksbestaan zijn aangeboord, aan onze snel toenemende bevolking dat alles kunnen bieden, dat de grenzen van het sociaal wenschelijke binnen die van het economisch mogelijke liggen.

Nu is goedkooper werken niet te bereiken zonder dat ieders loon en inkomen, in geld uitgedrukt, daalt. Dit is niet synoniem met een evenredige daling van het levenspeil. Integendeel leert de ervaring elders, dat het mogelijk is op dezelfde prijzen der grondstoffen, die internationaal zijn, verschillende samenlevingen op te bouwen, van af de duurste tot de goedkoopste, zonder dat per saldo hetgeen ieder, in koopkracht uitgedrukt, ontvangt, sterk varieert. Wat ons geacht medelid de heer van der Lande daaromtrent mededeelde omtrent België, is daarvoor een bewijs, trouwens, iedereen weet het.

Het verheugt mij dan ook, dat door de combinatie van Nijverheid met Arbeid het mogelijk geworden is de belangen der productie uit één oogpunt te overzien, zoodat systematische bestrijding van onze hoofdfout mogelijk is geworden; en dit is de steun, die onze Nijverheid van haar Minister mag verwachten.

Als erfenissen uit de periode, die ik de periode van prijsopdrijving moge noemen, zitten we o.a. met de véél te hooge betaling van allerlei diensten, behalve de loonen, die ik reeds citeerde. Onze spoorwegtarieven zijn in plaats van met de te rechtvaardigen 60 % met meer dan 100 % gestegen. Sommige tarieven zijn thans zoo ingericht, dat buitenlandsche producten worden gepreviligieerd bij Nederlandsche. Hetzelfde geldt voor de posttarieven die hier te lande alle records slaan. Verder heeft men de Invaliditeitswet ingevoerd en, in tegenstelling met hetgeen elders gebeurt, alle premies op den arbeidgever verhaald en hun bovendien voor eindeloos administratief werk geplaatst. Niet, dat ik een tegenstander ben van sociale verzekering, Mijnheer de Voorzitter, zelfs uitbreiding er van met ziekteverzekering is m. i. gewenscht, maar dan zonder den rompslomp van nu, b.v. dat de werkgever met betaling van één matig en vast percentage over het loon, zooals dat bij de Ongevallenwet gebeurt, van alles af is.

Onder de noviteiten, die het goedkoop werken hebben verhinderd, moge ik citeeren het statistiekrecht; de wet op de Kamers van Koophandel, die tot exorbitante heffingen voert; de zakelijke bedrijfsbelasting, die door de nijverheid als hoogst onbillijk wordt gevoeld. Ook de regeling der gemeentebelasting voor bedrijfsforensen, die 1/3 meer betalen, is een directe belasting op hen die werken, daar zij, die niet werken, uit den aard der zaak niet onder deze belasting vallen. Zelfs in den laatsten tijd is daar nog de Stoomwet bijgekomen, doch bedriegt mijn memorie mij niet, dan was die al ingediend vóórdat de nijverheid onder de bescherming van Zijn Excellentie was geplaatst.

Op de rol, die de Rijksbelastingen bij de duurte spelen, is van andere zijde uitvoerig gewezen, zoodat ik daarop niet behoef in te gaan. Wel wil ik even stilstaan bij den niet minder grooten invloed, dien de hooge gemeentebelastingen op de economie uitoefenen. Deze blijkt, getoetst aan een voorbeeld, een gemeente, die ik krachtens mijn vroegeren werkkring van nabij ken, inderdaad buitengewoon ingrijpend. In die gemeente, die als bron van inkomen bijna uitsluitend landbouw en verwerking van landbouwproducten kent, bedroeg de pachtwaarde van den grond circa f 640 000 vóór den oorlog. De gemeente, die overigens niet erger zondigt dan andere, had in 1913 een gewoon budget van 73 mille, d.w.z. 11,5 pct. van de pachtwaarde. In 1922 is het gewone budget

(van Loon.)

gestegen tot 272 mille, dus 42 pct. van die pachtwaarde. Dat begint heel erg te lijken op communisatie van den grond! Mijnheer de Voorzitter! Dat dergelijke excessen, die in industrieele gemeenten natuurlijk evengoed voorkomen, geweldig prijsopdrijvend moeten werken, behoeft niet nader betoogd te worden.

Verder is de voortdurende stroom van leeningen van Staat en gemeente de oorzaak geweest van den nog veel te hoogen rentestandaard, die in de eerste plaats drukt op die bedrijven, waar het productieproces langdurig is en bovendien het verkrijgen van nieuw kapitaal voor alle ondernemingen bemoeilijkt.

Daarbij komt nog, dat de toepassing der Arbeidswet, hoewel voor de meeste bedrijven aan de eischen der practijk aangepast, voor sommige — ik moge de seizoenbedrijven citeeren — nog veel strenger is dan in de naburige, concurreerende Staten.

Men kan dus zonder overdrijving zeggen, dat er vóór den Minister van Nijverheid in de richting der verlaging van de productiekosten een ruim arbeidsveld open ligt. Daardoor en daardoor alleen kan paal en perk worden gesteld aan het wassende euvel der werkloosheid.

In Engeland, welks volk steeds in moeilijke tijden een juist inzicht heeft gehad in den te volgen weg op economisch gebied, heeft men na de groote mijnwerkersstaking spontaan ingezien, dat men, het koste wat het wilde, omlaag moest om niet ten onder te gaan, en men heeft dat consequent en met zóó groote energie doorgezet, dat men weder tegen de wereldmarktprijzen kan produceeren. Er is van die zijde van valutaconcurrentie geen sprake — integendeel is het pond méér gestegen dan de gulden — maar toch is men ons, wat de verlaging der productiekosten betreft — bijv. in de verlaging der post- en spoortarieven, die slechts in verhouding tot de indexcijfers boven 1913 staan — verre vooruit.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het hierbij gelaten hebben, ware het niet, dat bij de behandeling van hoofdstuk VII*B* is aangedrongen op de invoering van een zegelrecht op goederenfacturen, onder het argument, dat dit precies hetzelfde is als het effectenzegel en dat deze heffing evenmin bezwaarlijk zou zijn.

(van Loon e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Dit argument is mijns inziens geheel onjuist wat den goederenhandel in de eerste plaats, den handel met het buitenland en den export betreft. Iemand, die effecten wil koopen, moet op de beurs terecht, waar die verhandeld worden en de hechte organisatie der effectenhandelaren zorgt er wel voor, dat, zooals trouwens de bedoeling van den wetgever is, de kooper het zegel betaalt.

Doch op de wereldmarkt kan de kooper van goederen — althans zeker tegenwoordig — kiezen waar hij ter markt gaat en kan een klein prijsverschil een transactie, waaraan voor het land groot voordeel zit — men denke aan veredelingsverkeer — onmogelijk maken. M.a.w., hier betaalt niet de kooper maar de handelaar.

Trouwens betalen goederen reeds 1 pct. statistiekrecht, soms zelfs tweemaal, m.a.w., evenveel als de in ons fiscaal stelsel bevoorrechte effectenbezitters aan zegel, gezwegen nog van het pas ingevoerde zegelrecht op cognossementen, ceelen, etc.

Het is verder onjuist termijntransacties in goederen alleen te beschouwen als bronnen van prijsverschil, een soort loterij dus, waar de gelukkige winner best wat van betalen kan. Dit moge dikwijls juist zijn voor den effectenhandel, doch in den goederenhandel dienen zeer vele termijnzaken, om het risico van effectieve transacties te dekken, als een assurantie dus, en elke verhooging van de assurantiepremie bemoeilijkt het tot stand komen dier transacties, die dikwijls op zeer kleine marges gebaseerd zijn.

Ik meen dan ook ernstig tegen de invoering van een zegelrecht op goederennota's te moeten waarschuwen, daar ik meen, dat dit weer een nieuwen last op handel en industrie legt, die juist in de eerste plaats vermindering van kosten moeten nastreven.

De beraadslaging wordt verdaagd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel mede, dat, met het oog op de vele werkzaamheden, die ons nog wachten, de vergadering van morgen in den avond zal worden voortgezet.

De vergadering wordt gesloten.

38ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 2 MEI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 vóórmiddag.)

Ingekomen: 1°. een bericht van een lid; 2°. een ontwerp van wet. — Verslag uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften. — Voortzetting der behandeling en aanneming van hoofdstuk X *A* der Staatsbegrooting voor 1923. — Behandeling van het ontwerp van wet betreffende het bijleggen van arbeidsgeschillen. — Avondvergadering. — Voortzetting der behandeling van het ontwerp van wet betreffende het bijleggen van arbeidsgeschillen.

Waarnemend Voorzitter: de heer van der Does de Willebois.

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 36 leden, te weten:

de heeren L. de Vries, d'Aumale van Hardenbroek, de Vlugt, Steger, Slingenberg, de Waal Malefijt, Smits, van Lanschot, Schönfeld, Arntz, Beelaerts van Blokland, Haffmans, van der Maesen de Sombreff, Haazevoet, Dobbelmann, de Vos van Steenwijk, Verkouteren, de Gijselaar, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Douwes, Gilissen, van der Hoeven, Wittert van Hoogland, Idenburg, van Wassenaer van Catwijck, Slotemaker de Bruine, van Basten Batenburg, Heerkens Thijssen, W. Fransen, Janssen, Diepenhorst, Sijtsma, Anema, Wibaut, Blomjous,

en de heer Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Smeenge, dat hij verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. van de Tweede Kamer het door haar aangenomen ontwerp van wet tot goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond (313).

Dit ontwerp van wet zal naar de afdeelingen worden verzonden.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgend Verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

een, van Christianus Maria Schrinkx, hoofd eener bijzondere school, voorzitter der R.-K. Kiesvereeniging te Venhuizen, en Henricus Antonius Theodorus Eshuis, manufacturier te Venhuizen, secretaris van voormelde kiesvereeniging, houdende verzoek het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Venhuizen en Wijdenes niet aan te nemen;

een, van J. Bleulandt van Oordt en M. Terhorst, firmanten der Petroleum-Persgasfabriek te Voorburg, houdende verzoek om aan het ontwerp Arbeidsgeschillenwet goedkeuring te onthouden.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling der betrokken ontwerpen van wet.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Vaststelling van hoofdstuk XA (Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2).

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een korte beschouwing te houden over de woningpolitiek, die in den laatsten tijd door den Minister is gevolgd en thans ook nog door hem gevolgd wordt. Ik moet beginnen met een woord van hulde te brengen aan dezen geachten bewindsman voor hetgeen hij vooral in zijn eerste periode voor de volkshuisvesting heeft gedaan, maar ik zal in den loop van mijn betoog tot mijn spijt den Minister niet een woord van critiek kunnen onthouden over de politiek, die hij in den laatsten tijd heeft gevolgd, en in het bijzonder ten aanzien van de methode, waarop de Minister in den laatsten tijd te werk gaat tegenover gemeenten en woningbouwvereenigingen.

De wijze, waarop van Overheidswege aan de woningpolitiek wordt gedaan, bestaat ten aanzien van den bouw van arbeiderswoningen in drieërlei verscheidenheid, nl. de voor den bouw van arbeiderswoningen gegeven voorschotten zonder jaarlijksche bijdrage in de tekorten op de exploitatie, dan voorschotten met bijdrage in die tekorten en verder premies. Ten aanzien van den middenstandsbouw bestaat ook drieërlei methode. De Minister is begonnen met den middenstandsbouw te bevorderen door het Koninklijk besluit van November 1919, waarbij als algemeene maatregel werd aangegeven, dat de Regeering en de gemeenten in de verhouding van drie tot één bijdrage geven à fonds perdu voor het tot stand komen van een aantal middenstandswoningen. Ten tweede wordt ten aanzien van middenstandswoningen gegeven een premie, hetzij met, hetzij zonder hypotheek. Nu heeft de Minister zich in de laatste jaren van zijn eerste periode teruggetrokken van den steun der middenstandswoningen en hij heeft gezegd: ik laat den bouw van middenstandswoningen en van woningen van hoogere huurwaarde over aan het particulier initiatief.

Met dien gedachtengang kan ik mij ten volle vereenigen. De Minister streeft er voorts naar, ten behoeve van den arbeiderswoningbouw aan valide, goed gesitueerde arbeiders in hun vereenigingen van woningbouw en stichtingen alleen een voorschot te geven en zich ten aanzien van de bijdragen te retireeren. Ook in dat opzicht steun ik gaarne zijn politiek, maar ik zou een kleine aanmoediging willen geven in deze richting, dat de Regeering zich niet verder terugtrekt ten aanzien van den steun voor arbeiderswoningbouw, met name om voorschotten te blijven geven aan arbeiderswoningbouw. Indien de Minister daarmede blijft voortgaan en blijft handhaven de thans heerschende politiek, dan komen wij weer terug tot de uitvoering van de Woningwet, zooals die gold vóór den oorlog. Krachtens de Woningwet, zooals zij tot het begin van den oorlog werd uitgevoerd, bekommerde men zich niet van Overheidswege om den bouw van wonin-

(Slingenberg.)

gen van hoogere huurwaarde; men liet zich alleen in met arbeiderswoningbouw, en dan nog alleen door aan goed gesitueerde arbeiders, met een behoorlijk weekloon, een voorschot te geven en op economische wijze de bewoners te laten betalen de rente en aflossing van de bouwsom. Alleen bij uitzondering — en ik zou er prijs op stellen als de Minister die uitzondering bleef handhaven — werd een bijdrage gegeven in het jaarlijksch tekort van de exploitatie van woningbouw, indien de woningbouw werd ter hand genomen ten behoeve van economisch zwakkeren, van maatschappelijk invaliden; indien men de bedoeling had van gemeentewege, gesteund door het Rijk, om zekeren steun te geven aan hen, die zich niet geheel zelfstandig in de maatschappij kunnen handhaven. Dat was de uitzondering, die de Woningwet in haar oude formatie toeliet.

Mijnheer de Voorzitter! Wij moeten nu langzamerhand gaan liquideeren den crisistoestand. Ook in dat opzicht sta ik in het algemeen aan de zijde van den Minister. Ik heb zooeven uiteengezet de verschillende gevallen, die zich hebben voorgedaan bij de uitvoering van de Woningwet; bij enkele wijzen van steun ondervindt men geen moeilijkheden. De middenstandswoningbouw, die tijdens de crisis is gesteund, redt zich zelf; daaromtrent behoeft bij de Regeering geen groote zorg te bestaan, immers, wat à fonds perdu is gegeven, is onder de gewone middelen van de Staatsbegrooting verwerkt, en daarmede is het uit en moet men zich zelf redden; voorschotten zijn deswege door het Rijk niet gegeven. Voor zoover er hypotheek is verleend met premie, is de gemeente tegenover het Rijk ten volle aansprakelijk; de gemeenten weten dat ook, en dat is in dat opzicht ook volkomen billijk, want bij die premie en hypotheek, verleend vanwege het Rijk, heeft de gemeente geweten, dat zij op dit oogenblik geen praestatie verrichtte, maar dat het Rijk premie en voorschot gaf en dat de gemeente op zich nam het risico, wanneer later mocht blijken, dat er een tekort zou zijn.

Hiervoor behoeft het Rijk dus geen zorg te hebben.

Wel zorgvol zijn de omstandigheden ten aanzien van die arbeiderswoningen, die in den duursten tijd gebouwd zijn met voorschotten van Rijk en gemeente, en waarop bovendien bijdragen zijn verleend. In enkele gevallen zijn die bijdragen zelfs zóó hoog geworden, dat het Rijk en de gemeenten er een bedrag bij moeten leggen, even hoog als de huuropbrengst. In dit opzicht begint het langzamerhand spaak te loopen. Wanneer, zooals men tegenwoordig ziet, eenerzijds de loonen dalen en anderzijds het Rijk knijpt en dringt om de huren te verhoogen, totdat men piept, opdat de bijdrage kan worden verlaagd, dan behoeft men waarlijk geen groot econoom te zijn om te begrijpen, dat dit moet misloopen. Met deze methode van de Regeering tot liquidatie van de bijdragen kan ik mij dan ook niet in alle opzichten vereenigen. De Minister gaat aldus te werk, dat hij op zekeren dag een brief schrijft aan een gemeente: gij hebt over 1921 een bijdrage gehad voor een zeker complex woningen van bijv. f 10 000, voor het jaar 1922 verminder ik die bijdrage tot f 8000. Dat is geen gelukkige methode. De Regeering wentelt de aansprakelijkheid, die zij zelf toch gevoelen moet dat op haar drukt, af en brengt die lasten en zorgen over op de gemeenten, een afschuivingssysteem van het Rijk op de gemeenten, dat men in deze tijden niet alleen aan het Departement van dezen geachten bewindsman kan waarnemen. Ik erken, dat er iets gebeuren moet, en spoedig iets gebeuren moet, want reeds begint zich het verschijnsel voor te doen, dat de duurste woningen leeg komen te staan, dat derhalve de huren niet binnenkomen, terwijl de annuïteiten moeten worden betaald. Maar ik ben het niet eens met hetgeen thans geschiedt en ik zou meenen, dat de Regeering ernstig dient te overwegen, of de tijd niet gekomen is om van het crisiskapitaal een flink deel af te schrijven: het zg. crisiskopkapitaal, dat zwaar drukt op de exploitatie van die woningen, moet binnenkort worden afgeschreven als oorlogsverlies. Ik kan mij met het druk- en knijpsysteem, dat de Minister toepast tot er gepiept wordt, niet vereenigen. Ik zou bovendien wenschen, dat de Regeering dergelijke maatregelen niet treft autocratisch en centraal van uit den Haag, maar dat zij zich zou wenden tot de gemeenten om te overleggen aangaande een gemeenschappelijke wijze van afwikkeling. Het gaat toch niet aan, dat de Regeering eenzijdig zich aan het geven van die bijdragen onttrekt. Ik kan motiveeren, waarom ik die meening ben toegedaan.

Niet alleen omdat Rijk en gemeenten samen zijn opgetrokken in den crisistijd, onder deze verhouding, dat de gemeenten 1/4 van de bijdrage zouden betalen en het Rijk 3/4 (terwijl nu het Rijk eenzijdig op een zeker oogenblik zou gaan zeggen: ik verminder die 3/4 tot 1/2), maar ook, omdat in dien tijd de woningen van den Haag uit extra duur zijn gemaakt, omdat juist den Haag in die duurste tijden aandrong op dure woningen.

Ik wraak dat niet in den Minister. Het was in 1919, in een tijd, dat ieder, ook de Staat der Nederlanden, meende dat hij rijk was, en wanneer de Minister toen zeide: ik vind, dat gij die woningen wat mooier en duurder moet maken, was dat een verschijnsel, dat zich vrijwel algemeen voordeed. Bovendien had de Minister daarbij een goed doel voor oogen, dat hij de woning voor den werkman wilde verbeteren. Maar dan mag ik toch op het oogenblik den Minister vragen: herinner u, wat gij in dien tijd hebt gedaan, en trek er de consequentie uit, ook wanneer dat voor den Staat der Nederlanden in zijn financieele verhouding tot de gemeenten nadeelig mocht zijn!

Ik zal deze stelling toelichten aan de hand van officieele stukken.

In een circulaire van den Minister van Arbeid van 25 Juni 1919 aan de gemeentebesturen vind ik deze omschrijving van een arbeiderswoning:

> „Onder arbeiderswoning is te verstaan een woning met niet meer dan 5 kamers en een keuken. Voor woningen met bedsteden worden voorschotten niet meer gegeven. Voor woningen met niet meer dan twee slaapkamers zullen voorschotten en bijdragen niet dan bij hooge uitzondering en onder beperkende voorwaarden, wat de verhuring betreft, worden verleend. Als regel zullen de woningen ten minste drie slaapkamers moeten hebben, waarvan ten minste twee voldoende ruimte bieden voor de plaatsing van twee ruime ledikanten. Behalve de drie slaapvertrekken moet de woning bevatten een woonkamer-keuken of een woonkamer en een keuken; zij kan bovendien bevatten een z.g. „mooie kamer" van kleiner afmetingen dan de woonkamer."

Hiermee wordt dus, in een officieel stuk, geïntroduceerd een arbeiderswoning met 5 vertrekken.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Als grens naar boven!

De heer **Slingenberg**: Ik zal u precies zeggen, Excellentie, hoe dat werd opgevat. U hadt misschien bij u zelf deze *reservatio mentalis*, dat het een maximum was, maar men haastte zich in de gemeenteraden om dezen regel als een minimum te beschouwen, en dat werd in den Haag niet tegengesproken.

Ik zal dat nader adstrueeren met een voorbeeld uit mijn praktijk.

Toen ik in September 1919 wethouder van Haarlem werd, vond ik — ik had mij vóór dien niet met woningbouwzaken bemoeid — deze circulaire van den Minister van Juni 1919.

Ik vond toen een woning, bestaande uit suite met 3 slaapvertrekken, niet voor alle arbeidersgezinnen noodig, en stelde aan den raad van Haarlem voor, een kleiner type te gaan bouwen, bestaande uit 4 kamers. Maar toen werd mij door de naaste geestverwanten van den Minister, van wie één een zeer verantwoordelijke positie te Haarlem bekleedde, tegengevoerd, dat de woningen, die ik voorstelde, waren krotwoningen!

Dus, Mijnheer de Voorzitter, al mag nu de Minister de *reservatio mentalis* hebben gehad, dat het was een maximum, die opvatting had men in het land geenszins!

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Er is geen sprake van een *reservatio*. Er staat uitdruk-

(Slingenberg.)

kelijk in de circulaire: ten hoogste 5 vertrekken, en daaruit blijkt, dat met 4 ook genoegen genomen werd.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! In deze circulaire staat: Voor woningen met niet meer dan 2 slaapkamers zullen voorschotten en bijdragen niet dan bij hooge uitzondering en onder beperkende voorwaarden voor wat de verhuring betreft, worden verleend. Het betoog was dus: 2 slaapkamers zou slechts hooge uitzondering zijn. Daarna is de Minister daarop teruggekomen. Het bleek trouwens, dat die woningen niet werden bewoond door arbeidersgezinnen — daarvoor was, gelijk de heer Haazevoet te recht opmerkt, de huur te hoog —, maar door ambtenaarsgezinnen en middenstanders.

Nu komt de circulaire van 28 December 1921, die reeds een terugtrekkende beweging aankondigt:

„1. Steun krachtens de Woningwet zal in het vervolg alleen gegeven worden voor woningen, die buitenwerks van den bovenkant van den vloer gemeten niet meer dan 260 M³. inhoud hebben. Ook groote gezinnen kunnen daarin, naar de ervaring heeft geleerd, voldoende huisvesting vinden; voor de gewone gezinnen kan in den regel met een ruimte van ten hoogste 224 M³. behoorlijke huisvesting worden verkregen.

Bevat een perceel meer dan één woning, dan geldt als inhoud van elke woning de inhoud van het perceel, gedeeld door het aantal woningen."

Dat was reeds een schrede op den weg naar kleinere woningen, want de woningen, gebouwd volgens de vorige circulaire, bevatten gewoonlijk 300 M³. Volgens deze circulaire zouden zij ten hoogste 260 M³. mogen bevatten en in den regel niet meer dan 224 M³. Voorts zegt die circulaire:

„3. Een derde van de in een bouwplan opgenomen woningen mag minder dan 3 slaapkamers hebben. Zoo noodig kan dit worden opgevoerd tot de helft van het plan."

Nu komt de circulaire van 1 November 1922. Daarin lees ik:

„In verschillende plaatsen schijnt de opvatting te bestaan, dat de Regeering vordert of de voorkeur geeft aan woningen met 5 kamers; de 5de kamer is dan de z.g. mooie kamer. Ik acht het gewenscht, dit misverstand, dat, waar er van bleek, reeds werd weggenomen, thans voorgoed op te heffen. De 5de kamer is reeds gedurende jaren door de Regeering toegelaten, aanvankelijk bij wijze van uitzondering. Toen onder den invloed van den ergsten woningnood en het terugtrekken van het particulier bedrijf ook moest worden voorzien in de woningproductie voor de beter gesitueerde arbeiders en de kleine middenstanders, die met gelijke woningen genoegen namen, werd de 5de kamer meer regel. Nu het particulier bedrijf zich weer heeft ontwikkeld, acht ik den tijd gekomen, om terug te keeren tot het oorspronkelijke standpunt, dat een 5de kamer slechts bij uitzondering zal worden toegelaten."

Ik stel er prijs op te verklaren, dat ik dezen gedachtengang niet wraak. Ik kan er volkomen in komen, dat de Minister in tijden van hoogconjunctuur zegt: laten wij mooie huizen bouwen; ik kan mij ook voorstellen, dat de Minister langzamerhand zuiniger wil gaan bouwen. Maar ik kom er tegen op, dat de Minister niet wil aanvaarden de consequenties van zijn eigen houding en dat hij wil trachten door het knijp- en piepsysteem de lasten van het Rijk af te wentelen en dat hij zich niet wil herinneren, dat hij het zelf is geweest, die den duren woningbouw heeft bevorderd.

Thans nog een enkel woord over de gevallen, die zich wel meer zullen voordoen, waarbij de Regeering, uitgaande van hetzelfde, door mij gewraakte systeem, tracht meer en meer van zich af te schuiven op een wijze, die naar mijn bescheiden meening niet geoorloofd is.

Bij het opzetten van een bouwplan plegen onderhandelingen te worden gevoerd tusschen de woningbouwvereeniging, tusschen het gemeentebestuur en tusschen het Departement van den Minister. Het Departement heeft daarbij de leiding en zegt: ik wensch, dat de woningen niet duurder zullen zijn dan bijv. f 3000, dat de huren niet hooger zullen zijn dan zooveel, en ik geef daaraan geen hooger bijdrage dan 20 pct. en langzamerhand misschien 10 pct.

Men kan dat aanvaarden of weigeren. De Regeering zegt: ik wil dat zoo hebben als ik dat voor het geheele land uitstippel. Iemand, die er zich niet mede kan vereenigen, zegt eenvoudig: dank u. Wanneer de Minister zegt: ik verminder de bijdrage van 30 op 20 of 10 pct., en dat wordt vooraf aangekondigd, dan weet men waaraan men zich te houden heeft.

Maar wat doet de Regeering in haar streven om te bezuinigen? Wanneer een bouwplan is opgezegd, en de Regeering heeft gezegd: ik geef 20 pct. bijdrage, waaraan zij naar mijn meening dan ook gebonden is, komt het voor, dat, nog voordat die huizen klaar zijn, wordt gezegd: ik geef maar 10 pct. Dat is een eenzijdig terugkomen op een overeenkomst, die door 3 partijen getroffen is.

Ik zal de Kamer niet vermoeien met veel speciale gevallen, maar wensch toch deze bewering, die misschien wat stout klinkt, met feiten en cijfers staven.

In Haarlem heeft zich het volgende geval voorgedaan met de woningstichting „Vooruitgang" en met de woningbouwvereeniging „Zorgvliet", vogels van diverse pluimage. Ten eerste „Vooruitgang". Voor de gunning van dien bouw werd machtiging verleend bij een schrijven van den directeur-generaal van de volksgezondheid, dd. 14 October 1922, onder voorwaarde, dat de huren ten minste 80 pct. van de kosten moesten dekken. Die voorwaarde werd door de stichting aanvaard.

Maar wat geschiedde?

Er wordt een bijdrage toegekend van nog geen 14 pct., en dat niettegenstaande de Minister een bijdrage had berekend naar een op het Departement ontworpen theoretische exploitatie-opzet, die niet met den werkelijken toestand overeenkomt. Zoo was daarop uitgetrokken voor grondlasten, assurantie, straatlasten, enz. f 25 per woning, terwijl de grondlasten alleen reeds f 36 bedroegen. Behalve die grondlasten moesten uit die f 25 nog worden betaald f 9,70 aan straatbelasting, f 1,20 rioolbelasting, f 2 aan assurantie en nog f 10 aan oninbare huren en algemeene onkosten.

Om dus met den feitelijken toestand overeen te stemmen, zou het theoretische cijfer hebben moeten bedragen f 58,90, zoodat, berekend naar de door de stichting opgezette exploitatierekening, in plaats van de toegezegde 20 pct. slechts 12 pct. bijdrage werd gegeven.

Dat is niet zooals het hoort. Ook een Minister, al heeft hij een hooge positie, en misschien juist daarom, moet zich houden aan een overeenkomst, die eenmaal door hem is getroffen.

Men zal misschien zeggen: hebt gij dat niet aan het Departement medegedeeld? Van uit Haarlem is een uitvoerige toelichting gezonden omtrent dien verkeerden opzet met dezelfde cijfers, die ik heb gegeven.

Wat was het antwoord uit den Haag?

„Ik vind geen termen, wijziging te brengen in mijn aanvankelijken opzet."

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is een dooddoener; ik geloof dat, wanneer men met deugdelijke argumenten komt bij een gemeentebestuur of bestuur van een woningbouwvereeniging, deze argumenten nog wel een goed gehoor zullen vinden, maar wanneer men niets anders zegt dan: ik vind geen termen, en men betwist geen enkel cijfer, dan doet mij dat denken aan het bekende gezegde: *sic volo sic jubeo, stat pro ratione voluntas*, en ofschoon ik zou kunnen aannemen dat het eerste gedeelte het devies van een Regeering is, hoop ik toch dat het tweede gedeelte aan dezen Minister vreemd zal zijn.

Voordat ik hiervan afstap, wil ik nog zeggen, dat het tweede geval, dat ik op het oog heb, betreft de woningbouwvereeniging „Zorgvliet", waarbij ook een huurdekking van 80 pct. was en een bijdrage gevraagd is van 20 pct., welke bijdrage ten slotte is vastgesteld op 13 pct.

(Slingenberg.)

Ik hoop dat de Minister dit gedeelte nog eens zal willen nagaan; misschien is hem dit geval persoonlijk niet zoozeer bekend, maar ik hoop dat hij in hetgeen ik gezegd heb, aanleiding zal vinden om dit geval nog eens onder de oogen te zien en wanneer hij mocht bevinden dat mijn cijfers juist zijn, zijn standpunt nog eens te herzien, hetgeen ik op hoogen prijs zal stellen.

Ik heb reeds gesproken over de huuropdrijving, die de Minister op de bovengeschetste wijze bevordert en om misverstand te voorkomen, wensch ik hieraan toe te voegen, dat ik in theorie niet in alle opzichten wensch te verwerpen het systeem dat de Minister voorstaat. Wanneer hij bijv., wanneer een woningbouwvereeniging 2 complexen woningen heeft, het eene gebouwd vóór den oorlog en het andere gebouwd in den duursten tijd, verlangt, dat de goedkoopste woningen iets omhoog gaan in huur, ten einde de bijdragen van Rijk en gemeente te kunnen verminderen, dan acht ik dat billijk en sta ik volkomen aan de zijde van den Minister.

Maar wel heb ik er bezwaar tegen, dat de Minister buitengewoon hooge huren, zooals die er zijn, bijv. in het geval, dat ik zooeven heb genoemd, waar men te doen heeft met een huur van f 7,70 per week, nog wil verhoogen.

Zeker, er zijn nog duurdere woningen, maar daarvan is nog niet gebleken, dat men de huur wil verhoogen; maar wanneer men komt tot een huur van f 7 per week, dan is daarmede — voor het platteland is dit cijfer reeds veel te hoog — ten minste in de groote steden wel de uiterste grens bereikt, die toelaatbaar is.

Nog één opmerking, Mijnheer de Voorzitter, over de wijze van verrekening tusschen Rijk en gemeente.

Als regel betaalt de gemeente de annuïteiten en geeft het Rijk daarin een bijdrage. Nu zal men zeggen, dat is heel eenvoudig. Wanneer de gemeente een annuïteit heeft te betalen van f 100 000 en het Rijk geeft daarin een bijdrage van f 10 000, dan stort die gemeente een bedrag van f 90 000. Wanneer men echter denkt, dat het aldus gaat, heeft men buiten den waard gerekend. De Minister verlangt aanvankelijk de geheele annuïteit, hetgeen op groote bezwaren stuit, want de geheele annuïteit wordt niet in huren opgebracht, juist omdat er een bijdrage is.

Eenige maanden, soms wel een half jaar of een jaar, nadat men betaald heeft, komt de Minister met de mededeeling: de bijdrage van f 10 000, die ik u op papier heb toegezegd, is onder de tegenwoordige omstandigheden wel wat groot, ik verminder die tot f 8000 over het jaar, dat reeds afgeloopen is. De Minister begrijpt, dat hij daardoor èn de gemeenten èn de woningbouwvereenigingen in groote moeilijkheden brengt.

Wanneer men gedurende het jaar de huren heeft laten betalen op de basis van de toegezegde bijdrage en aan het einde van het jaar verlaagt de Minister de bijdrage over dat jaar, zit men met een tekort.

Wat is er tegen, om, wanneer de Minister termen vindt — en die zijn er soms — om voor een enkelen keer de bijdrage te verminderen, die vermindering van te voren aan te kondigen? Men kan dan zijn maatregelen nemen. Wanneer de Minister bijv. zegt: ik zal voor de woningbouwvereeniging de bijdrage van f 10 000 verminderen tot f 8000, en voor die vermindering zijn inderdaad motieven, dan kan deze vereeniging haar maatregelen nemen om een dreigend tekort te voorkomen, en bijv. de huren met 1/5 verhoogen.

Wanneer echter het boekjaar afgeloopen is en men als bate op de balans heeft staan: bijdrage over het jaar te verwachten — want het stond in alle stukken vast — f 10 000, en de Minister zegt: ik geef geen f 10 000, maar f 8000, weet ik niet, hoe men er uit moet komen.

Ik begrijp overigens niet, Mijnheer de Voorzitter, waarom men, wanneer men aan den eenen kant iets te vorderen heeft en aan den anderen kant iets betalen moet, geen gebruik mag maken van het recht van compensatie. Ik heb ook voor Haarlem omtrent dit punt lange brieven geschreven en kreeg eenvoudig als antwoord: er zijn geen termen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou alsnog aan de Regeering willen vragen: zoudt u niet willen overwegen zoodanige wijzigingen in de gedragslijn aan te brengen, dat de gemeenten en de woningbouwvereenigingen in dat opzicht meer te gemoet worden gekomen?

(Slingenberg e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nu nog een enkel woord spreken over het toezicht op de woningbouwvereenigingen.

Woningbouwvereenigingen worden meestal bestuurd door eenvoudige menschen, die met de beste bedoelingen bezield het werk op zich hebben genomen.

Het zijn veelal menschen met beperkte gaven en met een beperkte kennis, en ik geloof, dat de Minister goed zou doen daarop een afdoende contrôle in te stellen.

Dat geschiedt ook. Ik heb het verslag van den directeur-generaal in dit opzicht met genoegen gelezen.

Ik weet gevallen uit mijn eigen omgeving, die niet in den haak waren. Het is misschien moeilijk voor den Minister bij de uitgestrektheid van het veld op alle slakken zout te leggen. Het is misschien niet gemakkelijk om in alle gemeenten — in sommige gemeenten zijn veel woningbouwvereenigingen — een accountant aan te stellen om het een en ander te controleeren.

Ik zou den Minister willen vragen: is hier geen taak voor de gemeentebesturen weggelegd? Zou hier geen aanleiding zijn voor de Regeering om den gemeentebesturen de nadere opdracht te geven die contrôle in eigen gemeente ter hand te nemen?

Mijnheer de Voorzitter! In Haarlem, waarover ik uit den aard der zaak het best kan oordeelen, gaat het zoo: burgemeester en wethouders laten de woningbouwvereenigingen elke week onmiddellijk van de opgehaalde huur 80 pct storten bij de gemeente. Het gaat om zeer groote bedragen, over duizenden en tienduizenden guldens. Hoewel ik geen van de Haarlemsche bestuurders van kwade trouw verdenk, niet één, Mijnheer de Voorzitter, is het toch zaak om die bestuurders niet te noodzaken zulke groote bedragen in kas te hebben of bij een bankier te deponeeren, die misschien ook in moeilijkheden kan komen.

Het gaat hier over zeer groote bedragen.

Toen die maatregel genomen werd, kregen wij geen critiek van de besturen of vragen, waarom wij ze niet vertrouwden, integendeel, zij waren dankbaar, vooral de penningmeesters, omdat zij de verantwoordelijkheid niet meer behoefden te dragen. Bovendien geeft de gemeente dezelfde rente als een bank of een spaarbank.

Verder moet de gemeente één of meer ambtenaren aanwijzen, die geregeld de boeken controleeren. Dit wordt ook niet kwalijk genomen door de bestuurders en zeker niet door hen, die tevens penningmeester zijn; zij stellen er prijs op, dat zij steun krijgen, want het zijn dikwijls eenvoudige menschen, die in deze ingewikkelde administraties niet thuis zijn.

Ik ben hiermede aan het einde van mijn beschouwingen gekomen. Ik hoop, dat de Minister, in het algemeen gesproken, zal doorgaan in de richting, waarin hij de woningbouwpolitiek heeft gevoerd, al meende ik dan ook hem enkele woorden van critiek niet te moeten onthouden.

De heer **Haazevoet**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beraadslaging over de Staatsbegrooting heeft één van onze geachte medeleden een meer dan bijzonder woord van hulde gericht tot enkele Ministers. Ik meen zoo vrijmoedig te mogen zijn om, wat minder conservatief dan dat medelid, wat verder te gaan en een woord van hulde te richten tot den Minister van Arbeid voor zijn beleid in de afgeloopen zittingsperiode en met het oog op de tijdens die periode door hem in de begrootingsstukken ontwikkelde plannen.

Meer speciaal acht ik mij verplicht een woord van oprechte hulde en erkentelijkheid te spreken naar aanleiding van de daad, die hij gesteld heeft in het belang van het Nederlandsche volk, om deel te blijven uitmaken van dit Kabinet.

Ik kan mij voorstellen, dat deze Minister, met de idealen, waarmede hij in 1918 aan het bewind is gekomen, ongetwijfeld droef gestemd moet zijn geweest, toen hij door de noodzakelijkheid van bezuiniging ervaren moest, dat een groot deel van zijn idealen, althans in het tot dusver gevolgde tempo, niet kon worden verwezenlijkt.

Ik verheug mij er over, dat hij niet geweken is voor de

(Haazevoet.)

moeilijke omstandigheden, maar desondanks tracht zijn idealen zooveel mogelijk te verwezenlijken en de sociale wetgeving, zij het dan in wat langzamer tempo, in veilige banen te brengen.

Dit heeft groote gerustheid gebracht bij een groot deel van het volk, en daarvoor ben ik den Minister erkentelijk.

Nu zal de Minister zeggen, dat hij niet meer dan zijn plicht gedaan heeft, in het algemeen belang van ons volk, maar ik meen toch, dat een ernstige plichtsbetrachting en vooral een hooge opvatting van plichtsbetrachting de waardeering en de erkentelijkheid van het volk verdient.

Het is dan ook te begrijpen, dat ik met bijzonder genoegen mijn instemming er mede kan betuigen, dat de Minister niet in alle opzichten te gemoet gekomen is aan den eisch om 17 pct. op zijn begrooting te bezuinigen, en ik sluit mij aan bij de leden, die in de afdeelingen de hoop hebben uitgesproken, dat hij krachtig pal zal blijven staan tegen die uitingen van reactionnairen geest, die zouden trachten invloed op de meest vitale belangen van het volk uit te oefenen. Het heeft mij verheugd, dat de Minister tegen den eisch van bezuiniging heeft afgewogen deze meest vitale belangen van het Nederlandsche volk, en dat hij blijkbaar deze belangen op menig gebied het zwaarst heeft doen wegen.

Indien ik eenige opmerkingen zou mogen maken, wil ik van te voren mijn instemming betuigen met de pogingen tot vereenvoudiging van de sociale verzekering. En al spijt het mij, dat de Minister de Kamer geen gelegenheid heeft gegeven om een meer uitvoerig debat te voeren over de grondslagen van die sociale verzekering, toch spreek ik de hoop uit, dat deze vereenvoudiging vooral moge leiden tot meer uniformiteit, tot het wegnemen van de inconsequenties in de verschillende stelsels en dat niet gevreesd zullen worden, als zij noodig zijn, principieele wijzigingen.

Als ik spreek over principieele wijzigingen, dan heb ik in de eerste plaats op het oog, dat de Minister, indien hij de sociale verzekering gaat vereenvoudigen en een ruime plaats gaat geven aan het particulier initiatief, dan ook zal begrijpen, dat op het gebied van sociale wetgeving de Staat aanvulling moet zijn en het particulier initiatief regel.

Ik ben ontslagen van mijn plicht, om daarop verder in te gaan, na hetgeen de heer Slotemaker de Bruine heeft gezegd, waar hij een definitie gaf van wat hij verstaat onder particulier initiatief en wat hij daar niet onder verstaat; een definitie, waarmede ik mij geheel kan vereenigen.

Wanneer ik zeg, dat de Minister aan het particulier initiatief een belangrijke plaats inruimen zal, dan versta ik daaronder in geen geval particuliere winstmakerij, ten koste van de sociale wetgeving. Ik zie ook geen tegenstelling tusschen verplichte verzekering en particulier initiatief. Ik geloof, dat de verplichte verzekering en het particulier initiatief hand aan hand kunnen gaan, indien zij behoorlijk wettelijk geregeld zijn. En wat ik ten deze onder particulier initiatief versta? Het is hoofdzakelijk, wat ik in de laatste 25 jaar krachtens mijn werkkring heb waargenomen, nl. dat er in de vakbeweging een ernstig streven is om medezeggenschap bij het tot stand komen en besturende bevoegdheid bij de uitvoering van sociale wetten te verkrijgen.

Men zal mij waarschijnlijk te gemoet voeren: moet dan de uitvoering van de sociale wetten afhangen van de min of meer zwakke duurzaamheid van de samenwerking der belangengroepen in de vakbeweging, of wel zal men mij tegenvoeren, dat de continuïteit van de sociale verzekering niet gewaarborgd is, wanneer die wordt gelegd in handen van bedrijfsraden, m. a. w. van de samenwerkende vakvereenigingen? Wie zoo redeneert, ziet slechts, naar mijn ervaring gedurende de laatste 25 jaren, naar de uiterlijke verschijnselen, niet naar het wezen van de vakbeweging, welke een zeer sterke tendenz vertoont om een deel van de Overheidstaak over te nemen. De geschiedenis door alle eeuwen heen, van het meest primitieve gildenwezen tot op dit oogenblik, leert, dat die tendenz in de vakbeweging aanwezig is. Het gildenwezen in de latere middeleeuwen geeft daarvan een zeer sterk voorbeeld. Ik behoef dat den Minister niet te zeggen, want hij heeft daarover zelf een zeer uitvoerige literatuur laten verschijnen.

Er is meer. Wil de vakbeweging gered worden uit haar eenzijdigheid, waardoor zij feitelijk niets anders is dan een instituut, dat loonenconflicten oproept en gebracht worden op hooger plan, waarbij zij een alzijdig instituut wordt, dat de nijverheid beschermt, leidt en bestuurt en alle belangen behartigt, sociale zoowel als economische en zuiver industrieele, dan zal de Overheid het particulier initiatief, waarin een groote mate van volkskracht sluimert, welke niet kan worden onderschat, moeten leiden en steunen, ten einde die energie tot ontwikkeling te brengen in het belang van ons volk.

Indien er dus een keuze moet gedaan worden tusschen directe Overheidsbemoeiing en het particulier initiatief, dan kies ik het laatste, onder voorwaarde, dat onder particulier initiatief wordt verstaan zooals prof. Slotemaker de Bruine en ik dat opvatten, een opvatting, welke niet alleen bij de rechtsche partijen steun vindt, maar bovendien is omschreven in een clausule van het Katholieke Staatsprogram. Niet alleen echter bepaal ik mijn keuze op de door mij genoemde gronden, maar vooral omdat de Staat krachtens zijn ontstaan en roeping niet tot taak heeft particuliere belangen te behartigen, doch alleen de voorwaarden heeft te stellen, waaronder de burgers hun gemeenschappelijke belangen kunnen behartigen.

Indien de Minister dus zoekt naar grondslagen om zijn sociale wetgeving te reorganiseeren of verder op te bouwen, dan lette hij niet al te zeer op stelsels van Posthuma of Talma, doch dan zou ik willen vragen, of Zijn Excellentie niet een 20-tal jaren terug kan gaan in zijn eigen literatuur, om te zien of hij in de zeer lezenswaardige artikelen, welke hij in 1902 in het *Katholiek Sociaal Weekblad* heeft geschreven over de „Reorganisatie der menschelijke samenleving op Christelijken grondslag", zijn gronden kan ontdekken voor den opbouw van de sociale verzekering.

In het Voorloopig Verslag wordt gevraagd om ingelicht te worden in hoeverre spoedig uitvoering zal worden gegeven aan de in 1902 door de Tweede Kamer aangenomen motie betreffende het Rijkskinderfonds, het lievelingsdenkbeeld van den heer Wittert van Hoogland en mij. De Minister antwoordt daarop:

> „In verband met de tegenwoordige malaise in het bedrijfsleven, welke het opleggen van nieuwe lasten onraadzaam doet voorkomen, is vooralsnog van onderteekende geen wetsvoorstel te verwachten betreffende de instelling van een Rijkskinderfonds."

Moet ik dat nu zoo lezen, dat indien de tegenwoordige malaise achter den rug is, de Minister wel zal komen met een voorstel tot instelling van een Rijkskinderfonds? De Minister knikt bevestigend en ik verheug mij daarin in bijzondere mate, maar dan zou ik hem toch in overweging willen geven om nu reeds de voorbereidende maatregelen te nemen voor zulk een fonds, want anders vrees ik, dat bij den tragen gang van den Hoogen Raad van Arbeid een ontwerp eerst de Staten-Generaal zal bereiken, als wij de volgende crisis hebben. Ik meen dat wij direct na de malaise een Rijkskinderfonds moeten invoeren en wijs er op, dat reeds in tal van collectieve contracten, waarbij de Katholieke vakbeweging is betrokken, een kinderfonds omschreven is, zelfs bij de steenindustrie, waarin nu een betreurenswaardig conflict is, en bij de textielarbeiders.

Ik geloof, dat de Minister zich dus niet zoo ongerust behoeft te maken over de malaise in verband met een kinderfonds en ik geef den Minister in overweging, zoo spoedig mogelijk een commissie in het leven te roepen voor het maken van een voorontwerp.

In het Voorloopig Verslag is ook geklaagd over den tragen gang der sociale wetgeving en ik heb er mij over verheugd, dat in deze Kamer bij den Minister op voortgang is aangedrongen. Dit is een verheugend verschijnsel en ik hoop, dat de Minister er een spoorslag in moge vinden om niet langer

(Haazevoet.)

te dralen met zijn plannen van 1918. Ik zie de oorzaak van den tragen gang van zaken hoofdzakelijk bij den Hoogen Raad van Arbeid, dien ik met sympathie heb begroet als de eerste stap tot een economisch parlement, een van de idealen van den Minister en mij. Ik ben bevreesd, dat als de Hooge Raad van Arbeid zijn taak blijft opvatten gelijk hij doet, dit ideaal nog ver van de verwezenlijking af is. Zoo werd in de Troonrede van 1918 aangekondigd de wettelijke regeling van de collectieve arbeidsovereenkomst. De Minister van Justitie is daaromtrent aan den tand gevoeld in 1918 en de Minister van Arbeid in Februari 1919 en in de Tweede Kamer is daarover toen uitvoerig gesproken door verschillende leden, die tot de naaste geestverwanten van den Minister kunnen worden gerekend. Nu is de zaak in den Hoogen Raad van Arbeid geweest en wij hebben een rapport gehad over een materie, die zeer nauw verband houdt met de collectieve arbeidsovereenkomst, het bekende rapport van de twaalfde commissie. Het is mij opgevallen, dat in al die rapporten van den Hoogen Raad van Arbeid geen enkel nieuw gezichtspunt naar voren is gekomen, en dat de zaak nog precies eender staat als in 1918. Er is wat meer over geadviseerd en getheoretiseerd, wij hebben veel rapporten gehad, maar de zaak is precies eender gebleven. Het gezeur met de Ziektewet, het heen en weer geslinger tusschen Talma en Posthuma is een nieuw bewijs — zooals ik het zie, want ik ben niet ingewijd in de interne aangelegenheden van den Hoogen Raad van Arbeid — van den geweldigen tragen gang bij dit college; geen enkel nieuw perspectief is geopend, de zaak is precies hetzelfde gebleven als in 1919. Ik zou kunnen wijzen op het geweldige talmen met de besluiten tot uitvoering van de Arbeidswet, die maanden bij den Hoogen Raad van Arbeid blijven liggen of door dit college worden opgehouden. Dat alles is voor mij reden om aan te dringen niet op opheffing van dit college, maar dat de Minister als voorzitter zal zorgen, dat dit college spoediger zijn werk aflevert.

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund een enkel woord te spreken over de volkshuisvesting. De heer Slingenberg heeft het mij bijzonder gemakkelijk gemaakt, omdat hij reeds veel heeft gezegd wat ik had willen opmerken. De Minister heeft een aanval te verduren gehad in het Voorloopig Verslag, waarin niets minder wordt gezegd dan:

> „Eenige leden aarzelden niet als hunne meening uit te spreken, dat de moeilijke financieele omstandigheden, waarin wij thans verkeeren, voor geen gering gedeelte zijn toe te schrijven aan de gestie van dezen bewindsman. Zij wezen daarbij op de groote sommen aan woningbouw besteed, waarop zonder schade voor de volkshuisvesting aanzienlijk had kunnen zijn bezuinigd, zoo de eischen, waaraan bedoelde woningen hadden te voldoen, minder hoog waren gesteld."

Het heeft mij verheugd, dat de Minister dezen aanval heeft afgeslagen. Wat hij niet kon zeggen en wat ik wil doen is, dat dezen bewindsman een woord van bijzondere erkentelijkheid, waardeering en hulde moet worden gebracht voor de wijze, waarop hij op de volkshuisvesting heeft bezuinigd. Toen deze Minister aan het bewind kwam, waren de bouwkosten per woning f 11 000; thans, dank zij de bemoeiingen van den Minister en zijn hoofdambtenaren, f 3500—f 3800. Deze zoo belangrijke bezuiniging hebben wij te danken aan het beleid van den Minister, en hetgeen in het Voorloopig Verslag staat, is dan ook een onverdiende critiek.

Als ik nu een woord van waardeering heb gesproken, wil dat niet zeggen, dat ik in geen enkel opzicht critiek heb. Ik ben inderdaad van gevoelen — dat door mijn practijk in de volkshuisvesting is versterkt —, dat het Departement van Financiën in de bestrijding van den woningnood meer de leiding heeft dan dat van Arbeid. De Minister erkent het zelf, zegt in de Memorie van Antwoord, dat in 1921 ongeveer 42 000 woningen gebouwd zijn en in 1922 ongeveer 45 000. Maar, voegt de Minister er aan toe: al deze woningen zijn voor een groot deel gefinancierd door particulier kapitaal!

Maar, Mijnheer de Voorzitter, is het dan nu de tijd, nu de woningnood nog zoo groot is, nu er in de verste verte nog geen sprake is van afdoende bestrijding van den woningnood, om alles aan het particulier initiatief over te laten?

Ik kan spreken uit ervaring in de provinciën Noordholland, Zuidholland en een groot deel van Zeeland, en dan kan ik constateeren, dat in bijna alle woningbouwvereenigingen 75 pct. van de leden op een woning wacht, dus òf geen behoorlijke woning heeft òf bij anderen inwoont!

In 1922 is er sterk gerantsoeneerd op de voorschotten. Tal van bouwplannen moesten onuitgevoerd blijven. Daardoor zijn de bouwvereenigingen op kosten gejaagd, omdat zij toch de onkosten van den architect en van de teekeningen moesten betalen. En nu is de vraag niet, of er in 1922 meer dan in 1921 gebouwd is, maar de vraag is vooral: welk woningtype is er gebouwd? Zijn dat in hoofdzaak arbeiderswoningen geweest, waaraan zulk een groot gebrek is? Neen, Mijnheer de Voorzitter, de heer Slingenberg wees er reeds op: het waren in hoofdzaak middenstandswoningen, en daaraan is juist géén gebrek!

In zijn antwoord op de door mij gestelde vragen en in de Memorie van Antwoord zegt de Minister, dat, indien de exploitatie der woningen voor de woningbouwvereenigingen een voordeelig saldo oplevert, dit de toestand is, dien de Overheid wenscht. Dat is in de practijk niet juist, Mijnheer de Voorzitter, want er is onlangs een circulaire verschenen —— die ook niet aan de leden van de Staten-Generaal is toegezonden —, waarin werd bepaald, dat de voordeelige saldi van de woningbouwvereenigingen moeten worden gestort in het woningfonds, waarvan de gelden, naar de Minister ons meedeelt, zullen worden besteed voor de verbetering van de volkshuisvesting en waardoor misschien de bijdragen in de annuïteiten zullen kunnen worden verlaagd.

Maar nu zou ik er bijzonder prijs op stellen, van den Minister te mogen vernemen, op welken rechtsgrond die maatregel steunt. Ik kan er geen rechtsgrond voor vinden! Het lijkt mij een eenzijdige crisisbelasting, die uitsluitend rust op de toevallige bewoners van woningen van woningbouwvereenigingen. Dat heeft een zeer ongemotiveerde huurverhooging ten gevolge.

Op het oogenblik is het zoo, dat wanneer een woningbouwvereeniging een woning, die in den laatsten tijd gebouwd is, leeg krijgt, zij die niet meer aan een van haar leden kan verhuren, maar dat zij naar een andere categorie moet uitkijken dan waarvoor de woning bestemd is.

Ik begrijp die consequenties niet uit het verslag van de volksgezondheid, dat wij trouwens niet hebben ontvangen. Er wordt in gezegd, dat een lid van de Staten-Generaal en een wethouder van een groote gemeente wonen in een woning van een woningbouwvereeniging. Ik weet niet, welke personen daarmede bedoeld zijn, maar ik kan het mij best begrijpen. Als een woningbouwvereeniging in de noodzakelijkheid verkeert een huur te heffen van f 550 of f 600 per jaar, dan kan zij niet verhuren aan een arbeider. De arbeiders verdienen nu in doorsnee ongeveer f 24 per week, en de vereeniging zal dus naar een andere klasse van de bevolking moeten uitzien.

De Minister heeft gezegd in antwoord op de vragen, die ik hem heb gesteld:

> „Ongetwijfeld trekt het feit, dat de loonen bijv. dalen met 20 pct. en de huren stijgen met 50 pct., bij oppervlakkig beschouwen de aandacht.
>
> Een juiste indruk zou worden verkregen wanneer geschreven werd: „Daling arbeidsloon van 1921 of 1922 met 20 pct." en „stijging huren van omstreeks 1914 met 50 pct.". De vergelijking toch had plaats tusschen onvergelijkbare grootheden, nl. „vroegere" huren en „latere" loonen."

De Minister gaat van de veronderstelling uit, dat de huren sinds 1914 met 50 pct. zijn verhoogd en de loonen met 200 pct., en dat hierop maar 20 pct. is verlaagd.

Een eenvoudige statistiek echter zal den Minister doen zien, dat de huren sinds 1916 zijn verhoogd met ongeveer 55 pct. en dat de loonen sinds 1914 niet zijn verhoogd met

(Haazevoet e. a.)

200 pct., maar dat die op het oogenblik in de grootindustrie bijna gelijkstaan met die van 1914. De theorie van den Minister gaat dus niet op en daarom is de vraag, die ik heb gesteld, volkomen juist en heeft de Minister geen oplossing kunnen vinden.

De heer Slingenberg heeft nog gesproken over den inhoud van de circulaire. Ik zal daarop niet verder ingaan, omdat ik zijn meening voor een groot stuk deel, maar ik wil toch mijn leedwezen uitspreken over de laatste circulaire, die wij ook niet gekregen hebben. Het zal nu niet meer mogelijk zijn woningen te bouwen voor groote gezinnen. Het woningtype is zoo gedrukt en het aantal kubieke meters is zoo verminderd, dat zij voor groote gezinnen niet meer bewoonbaar zijn.

Het is dan ook begrijpelijk, dat bijv. de R.-K. Bond van Groote Gezinnen bezig is langs particulieren weg woningen te bouwen voor dergelijke gezinnen. Dat is natuurlijk veel duurder dan met een Rijksvoorschot, omdat die bond in de eerste jaren voor veel grooter aflossingen komt te staan, maar de Minister heeft de groote gezinnen in de noodzakelijkheid gebracht, om zich langs particulieren weg te helpen en van Overheidssteun af te zien.

Ten slotte zal ik na de interpellatie, die aan de overzijde van het Binnenhof gehouden is, geen woord meer zeggen over de werkverschaffing. Alleen wensch ik het te betreuren, dat de werkverschaffing en verruiming van werkgelegenheid overgegaan is van het Departement van Arbeid naar het Departement van Binnenlandsche Zaken, want — en dit kon niet anders — nu beginnen deze instellingen, die feitelijk onder het Departement van Arbeid thuisbehooren en daar het karakter droegen van sociale voorzorg, thans sterk het karakter te vertoonen van armenzorg.

En het is mij onbegrijpelijk, dat de Minister er in toegestemd heeft om deze belangrijke middelen ter bestrijding der werkloosheid te scheiden van zijn voornamen tak van dienst, de arbeidsbemiddeling en de werkloosheidsverzekering, waarvan zij een belangrijke aanvulling zijn en dat de oplossing van dit vraagstuk in de practijk thans niet meer zal geschieden onder leiding van één Minister.

Ten slotte sluit ik mij gaarne aan bij hetgeen de heer Heerkens Thijssen gezegd heeft over de werkloosheidsverzekeringen bij den aandrang, door hem op den Minister uitgeoefend, om spoedig met een ontwerp werkloosheidsverzekering te komen.

In de stukken heb ik gelezen, dat op het oogenblik de Nederlandsche Werkloosheidsraad bezig is met het aangeven der grondslagen voor een dergelijke wettelijke regeling. Dit deed die raad reeds in 1917, toen ik van dien raad deel uitmaakte, en sinds dien tijd is er niets belangrijks gedaan, om een dergelijk wetsontwerp te maken, en nu heeft het mij in hooge mate verbaasd, dat deze zaak 6 jaar daarna opnieuw weer aanhangig wordt gemaakt bij den Werkloosheidsraad.

In het algemeen geloof ik, dat de Minister zich wat al te veel laat adviseeren in tal van zaken, waaromtrent toch een gevestigde opinie bestaat, vooral bij dezen Minister, en waaromtrent die opinie bij hem reeds voor een 20 jaar terug bestond.

Na het woord van erkentelijkheid, dat ik met een oprecht hart tot dezen Minister heb gesproken, heb ik er op willen aandringen, om bij den opbouw en afbouw der sociale wetgeving op den meest mogelijken spoed aan te dringen.

De heer **Douwes**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te spreken over de zorg, die de Regeering in de laatste jaren heeft betoond voor de crisiswerkloosheid.

Het is gebruikelijk, dat, wanneer een lid der Kamer aanleiding meent te hebben om tot een der Ministers een woord van hulde te richten, hij dat ook doet en ik wil mij ook bij die gewoonte aansluiten. Doch ik wensch daarvoor een eigen vorm te kiezen en meen daartoe aanleiding te vinden in iets, dat ik enkele maanden geleden heb gelezen.

Het is gebruikelijk geworden, dat de burgemeesters van de groote steden bij de wisseling van het jaar een Nieuwjaarsrede houden. Ook de Haagsche burgemeester heeft dat enkele keeren gedaan. Hoe sympathiek ik bij het lezen zijn laatste rede ook vond in het algemeen, toch heb ik er iets in gevonden, dat mij ergerde: deze zinsnede nl., waar de burgemeester sprak over den noodtoestand van de werkloozen en de hulp, die van Overheidswege wordt verleend. Zijn Edelachtbare noemde dat een stelselmatige, zedebedervende volksverslapping door middel van de uitkeeringen aan werkloozen.

(Douwes.)

Ik geloof, dat het Ministerie en zeker ook de Minister van Arbeid of de Minister van Binnenlandsche Zaken een dergelijke qualificatie niet hebben verdiend ten aanzien van den steun, welke van hen is uitgegaan voor de werkloozen.

Er zou eenigszins aanleiding voor zijn geweest, indien de Minister zich op het standpunt zou hebben gesteld de crisiswerkloozen alleen te helpen door geldelijke uitkeering en niet ernstig zou hebben overwogen of, waar door geldelijke uitkeering werd gesteund, op andere wijze had kunnen geholpen worden.

Het komt mij voor, dat de Minister zich met heel veel zorg heeft afgevraagd: op welke wijze moet er hulp worden geboden? En dan geloof ik, wanneer de hulp afdoende in zoo grooten omvang kan gegeven worden door werkverruiming en werkverschaffing, dat zeer zeker de Minister de eerste zou zijn geweest om daaraan algemeene toepassing te geven.

Ik moet dus een woord van protest laten hooren voor de woorden, die de burgemeester van den Haag in zijn Nieuwjaarsrede aangaande deze zaak heeft uitgesproken.

Ik stel ook de vraag: Wanneer het Ministerie zich had onthouden van steun te geven aan de werkloozen, wat zouden daarvan de gevolgen zijn geweest? Dan zouden daar wellicht uit geboren zijn daden van wanhoop, waartoe een groote groep van werkloozen zouden zijn overgegaan. Zou dan misschien niet die zelfde burgemeester het Ministerie een ernstig verwijt hebben gemaakt, dat het Ministerie niet had ingegrepen en hulp had geboden?

Ik geloof ook, ja ik ben er van overtuigd, dat waar hulp gegeven wordt aan de crisiswerkloozen, deze hulp toch niet enkel moet bezien worden als een individueele hulp aan de werkloozen en hun gezinnen, maar wij hebben ons af te vragen: welke zijn de omstandigheden waardoor deze werkloozen in den toestand zijn gekomen, dat zij geen levensonderhoud hebben tijdens hun werkloosheid? Dat zit hierin, dat het bedrijf, de industrie, handel en scheepvaart niet te voren daarvoor hebben gezorgd en, laat ik het ook maar zeggen, dat de Overheid eenigermate in gebreke is gebleven om door wettelijke maatregelen bedrijf en industrie daartoe te verplichten. Ten opzichte daarvan ben ik het volkomen eens en ben ik dankbaar, dat de Minister van Arbeid zich heeft uitgesproken in de Tweede Kamer bij de behandeling van de interpellatie van den heer van den Tempel, naar aanleiding van een interruptie van den heer Visser van IJzendoorn, toen de Minister het volgende heeft gezegd (*Handelingen* bladz. 435):

> „Ik heb verleden jaar, meen ik, reeds gezegd, dat, wanneer ik zou komen tot een wettelijke regeling van de werkloosheidsverzekering, ik een stelsel zou kiezen, dat strikt zou zijn een verzekering tegen normale werkloosheid, waarbij de premie geheel opgebracht kan worden door de belanghebbenden, den wetgever en den arbeider (ik ben er van overtuigd, dat zij dan veel minder te betalen hebben dan nu reeds betaald is), en dus ook de bijdragen van het Rijk en de gemeente, die op het oogenblik gestort worden, komen uit het bedrijf. Het is een normaal risico van het bedrijf in normale omstandigheden en dus moet dit risico door het bedrijf worden gedragen. De bijdragen, die nu door het Rijk en de gemeente worden gegeven als toeslagen, zullen dan kunnen komen in een crisisfonds. Zoo gauw dus in een bedrijf de normale werkloosheid overgaat in een abnormale werkloosheid, werkt de verzekering niet meer, omdat het object er niet meer is, waartegen men verzekerd is, maar daarvoor in de plaats is gekomen een ander object, waarvoor men steun krijgt uit het crisisfonds."

Ik hoop, dat de Minister spoedig in de gelegenheid zal zijn dit stelsel in een wet vast te leggen.

Ten aanzien van de werkloozenzorg sta ik op het stand-

(Douwes.)

punt, dat God in Zijn algemeene genade den mensch heeft gegeven een natuurrecht op levensonderhoud, eveneens hem een natuurplicht, een socialen plicht, een bevel tot arbeiden heeft opgelegd.

God heeft de voorziening in onze stoffelijke en geestelijke behoeften onafscheidelijk verbonden aan den arbeid.

Niet, dat de arbeid van den mensch tot doelstelling heeft de voorziening in zijn levensbehoeften, maar juist omgekeerd; de voorziening in zijn levensbehoeften heeft tot doelstelling den arbeid.

Het gemis van den arbeid is in wezen ernstiger dan de derving van het bestaansmiddel.

Nu betreur ik het zeer, dat niet altijd bij werkloosheid het gemis van den arbeid wordt gevoeld, maar meer, zoo niet enkel het gemis van de inkomstenbron.

God heeft het bestaan van de menschelijke samenleving vastgelegd aan den arbeid, en hierin den prikkel gelegd tot den arbeid.

Wat is werkloosheid dan toch erg, arbeid te missen en zijn bestaansbron te derven.

Zijn levensdoel zich te zien ontvallen, en bovendien de verzorging van zijn gezin, zijn levenstrots, aan de hulp van anderen te moeten overgeven. Zelf niet meer noodig te zijn, de gemeenschap tot last.

Het vraagstuk van de werkloosheid is een van de moeilijkste problemen, die de Regeering bezighouden. Het is een integreerend deel van het algemeene sociale vraagstuk. Vooral nu, in de groote wereldcrisis, vraagt het de bijzondere en blijvende aandacht van onze Regeering, meer bepaald van u, Excellentie, als Minister van Arbeid, en uw ambtgenoot, den Minister van Binnenlandsche Zaken.

In den vooroorlogschentijd, dien wij nu plegen te noemen den normalen tijd, had de werkloosheid reeds in bijzondere mate de belangstelling van de Regeering. Ik herinner aan de instelling van de Staatscommissie voor de werkloosheid op 30 Juli 1909 van niet minder dan 38 leden, welke commissie 5 jaar heeft gewerkt en een zeer belangrijk rapport in 1914 heeft uitgebracht. De zorg, die nu wordt gevraagd, en de offers, die tot leniging moeten gebracht worden, zijn ontrustend groot, maar niet het minst is de moeilijkheid de wijze waarop en de vorm waarin deze hulp moet gebracht worden.

Het moeilijke van de werkloozenzorg is vooral nu hierin gelegen, dat in de naaste toekomst geen afdoende verandering te zien is. Handel, industrie en landbouw zullen zich niet ten volle kunnen herstellen of uitbreiden, omdat door het valutaverschil de import zal toenemen en de export, tevens door de verarming onzer naburige volken, zal afnemen en daarnaast het feit, dat onze bevolkingsaanwas ieder jaar met ongeveer 100 000 toeneemt, wat dus zeggen wil bestendiging van omvangrijke werkloosheid.

De andere vraag, die zorg baart, is, hoe komen we aan de middelen om de werkloozen te helpen bij een dalend budget van inkomsten.

Hierom vooral dient de Regeering zich rekenschap te geven van elken maatregel, die van haar Departement uitgaat.

Van stopzetten van steun zal voorloopig nog geen sprake kunnen zijn, evenmin, dat de zorg geheel zal kunnen afgewenteld worden op de gemeentebesturen, vooral omdat dit een onevenredigen en onrechtvaardigen druk zou leggen op de gemeenten met groote arbeidersbevolking.

De werkloosheid in dezen crisistijd is een nationale ramp, waarvan de gevolgen door heel ons volk moeten worden gedragen naar evenredigheid. De Rijksoverheid moet dus de primeur hebben van de noodleniging. Nu iets over de wijze, waarop door de Regeering is en wordt gesteund. Ik meen, dat de steun op vierderlei wijze geschiedt:

1. door kunstmatig doen blijven functionneeren van de verzekeringskassen, eerst door belangrijke voorschotten of leeningen ter beschikking te stellen en verder door den premiebijslag op te voeren tot 200 %, en meer;

2. door de instelling van een crisissteunregeling voor de uitgetrokkenen en dubbel-uitgetrokkenen, uitgaande van het Departement van Binnenlandsche Zaken;

3. door in het leven roepen en steunen van werkverschaffingen, eerst uitgaande van Arbeid, nu van Binnenlandsche Zaken, en eindelijk

4. door een afzonderlijke steunregeling, dit keer weer uitgaande van Arbeid, om nl. de trekkende leden van die kassen, die met de 200 pct. bijslag uitgeput zijn, door een te benoemen steuncommissie te helpen, op gelijke basis als de uitgetrokkenen en dubbel-uitgetrokkenen, nl. de gezinsbehoeften als factor, met dit onderscheid, dat het tarief f 1,50 hooger is, en inwonende kinderen, geen kostwinners, ook gesteund worden, de uitkeeringsduur op 60 dagen is bepaald en de kaspremie moet worden doorbetaald.

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag mij af, waarom deze verwarde wijze van steunverleening? Het is niet meer om uit wijs te worden! Zelfs voor de Departementsambtenaren wordt het nu moeilijk.

Zou de Minister niet willen toezeggen, de geheele werkloozenregeling met zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken te herzien, opdat de algemeene verwarring, die uit deze verschillende vormen van steun zou kunnen ontstaan, worde voorkomen?

Mij komt het voor, dat de steunverleening niet over twee Departementen moet loopen, ook uit bezuinigingsoogpunt is zulks niet gewenscht.

De regeling, welke de Minister van Arbeid nu zal treffen voor die kassen, welke niet volledig zullen kunnen functionneeren met de 200 pct. premietoeslag, komt mij voor de meest juiste te zijn. Wat daarvóór is geschied, het verstrekken van leeningen aan de uitgeputte kassen, was naar mijn oordeel een fout. De groote bedragen, welke daarvoor zijn verstrekt, hadden op meer practische wijze kunnen benut worden. De Minister meende, en dat was de goede bedoeling van Zijn Excellentie, het instituut van de verzekeringskassen te populariseeren; mij echter komt het voor, dat juist door dezen maatregel het karakter van een verzekeringskas gevoelig wordt getroffen. Een verzekeringskas, die al haar reserven heeft uitgeput, moet niet kunstmatig, voor den schijn, met geleende gelden van het Rijk, die nooit meer kunnen terugbetaald worden, haar uitkeeringen laten voortgaan.

Waarvoor, vraag ik, is dan door uw ambtgenoot den Minister van Binnenlandsche Zaken een crisissteunregeling ingesteld, welke steunregeling alleen mocht gelden voor uitgetrokken kasleden, maar, en daar leg ik nadruk op, gebaseerd is op de gezinsbehoeften?

Deze steunregeling is in haar uitvoering onderscheiden van de gewone armenzorg. De Regeering gaf daarin uitdrukking aan haar gevoelens van waardeering voor de arbeiders, die zich tegen de gevolgen van werkloosheid hadden verzekerd. Bij de instelling van deze crisissteunregeling voor uitgetrokken kasleden ware gewenscht geweest te eindigen met kunstmatig de verzekeringskassen te laten functionneeren.

Van groot belang ware geweest, wanneer aan de crisissteunregeling was verbonden geworden het doorbetalen van de kaspremie; in dat geval had het uitkeeringsbedrag iets hooger kunnen zijn.

Ware deze maatregel direct toegepast, het wezenlijk karakter van de verzekeringskassen zou niet zijn geschaad en bovendien de groote bedragen, voor de kassen beschikbaar gesteld, waren niet noodig geweest, want uit deze bedragen zijn vele ondersteuningen uitgereikt aan gezinnen, die ruimschoots in eigen onderhoud konden voorzien. Immers deze zoogenaamde kasuitkeeringen met Overheidsgeld werden automatisch aan ieder werkloos kaslid uitgekeerd, zonder rekening te houden met de gezinsbehoeften.

Een ander punt, Mijnheer de Voorzitter, dat ik gaarne onder de aandacht van den Minister breng, is dit: hoe denkt de Minister over de valide, niet bij de kassen aangesloten crisiswerkloozen? Moeten zij niet geholpen worden? Is het niet verzekerd zijn een onvergeeflijke doodzonde? Ik weet wel, Mijnheer de Voorzitter, dat de burgerlijke armbesturen dan de verplichting hebben de gezinnen te helpen, maar hiertegen juist heb ik twee bezwaren.

Eerstens, dat het zeer ongewenscht is, valide arbeiders, die onvrijwillig werkloos zijn, naar een armbestuur te zenden. Die gang is zoo moeilijk en moet hun zooveel mogelijk be-

38ste VERGADERING. — 2 MEI 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Douwes e. a.)

spaard blijven. Ook in Engeland, Frankrijk, Duitschland, België en andere landen heeft men afzonderlijke regelingen bij Overheidsarmenzorg voor de valide arbeiders.

Mijn tweede bezwaar is, dat de Regeering zich geheel onttrekt aan de financieele lasten, die nu geheel komen te drukken op het gemeentelijk budget. Deze financieele last is enorm voor de gemeenten met een groote arbeidersbevolking. Als voorbeeld geef ik enkele cijfers uit Amsterdam over het jaar 1922.

Over het jaar 1922 is in het eerste kwartaal door Amsterdam uitgekeerd aan crisissteunuitkeeringen f 765 909,85, het tweede kwartaal f 698 901,25, het derde kwartaal f 489 840,75 en het laatste kwartaal f 534 356,68, dat is in totaal over het geheele jaar f 2 489 008,53.

Daarvan is door het Rijk betaald als bijslag f 282 333,37½, en blijft dus voor de gemeente f 2 206 675,16.

Bovendien had de gemeente nog te zorgen voor de niet georganiseerde crisiswerkloozen, waaraan de gemeente heeft ten koste gelegd f 953 070,75, zoodat het totaalbedrag, dat de gemeente Amsterdam over 1922 heeft uitgekeerd aan crisiswerkloozen, Kerstverzekerden, georganiseerden en niet-georganiseerden is f 3 159 745,91, waarvan door het Rijk is betaald f 282 333,37⁵; dat is even ruim 8 pct.

Hieruit blijkt wel op welk een ernstige wijze Amsterdam financieel door de crisiswerkloosheid wordt getroffen.

Dit is een zeer onevenredige druk; tientallen van gemeenten loopen vrij van dezen zwaren last en kunnen alleen een deel dier lasten dragen, wanneer het Rijk zich niet enkel beperkt in zijn 50 en 40 pct. bijslag voor de uitgetrokken kaswerkloozen. De gemeentebesturen blijven zitten voor de zorg van alle valide arbeiders, die, werkloos, niet bij een kas zijn aangesloten of niet zijn aangesloten, verder voor de uitgetrokkenen, die hun crisissteunperiode van 24 of 18 weken hebben genoten, en dragen vanzelf nog 50 en 60 pct. bij gedurende de steunperiode van de uitgetrokkenen en dubbeluitgetrokkenen.

Deze toestand komt mij voor onbillijk en onhoudbaar te zijn. Gaarne vernam ik op dit punt het oordeel van den Minister.

Resumeerende, Mijnheer de Voorzitter, is mijn verzoek, of de Minister in overweging wil nemen en daarvoor in overleg wil treden met zijn ambtgenoot den Minister van Binnenlandsche Zaken:

1. om te komen tot een uniforme steunregeling, uitgaande van één Departement;

2. de verzekeringskassen niet kunstmatig te doen functionneeren door kasvoorschotten te verstrekken of meer premiebijslag te geven dan 200 pct., maar direct bij uitputting der kas over te brengen naar den crisissteun;

3. een zoodanige Rijksbijslagregeling te treffen, dat voor alle valide crisiswerkloozen de Rijksbijslag wordt bepaald op 50 pct. voor den geheelen duur, dat in de bepaalde vakgroepen crisiswerkloosheid heerscht,

en eindelijk te bepalen, dat bij overgang van uitgetrokken kasleden naar den crisissteun de kascontributie verplicht wordt te blijven doorbetalen.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een heel enkel woord naar aanleiding van hetgeen in de Memorie van Antwoord staat omtrent het tapverbod. Daar staat:

> ,,Naar aanleiding van het jongste arrest van den Hoogen Raad heeft de ondergeteekende besloten, af te zien van verdere vernietiging van dergelijke voorschriften."

Nu zie ik niet in, waarom de Minister zijn gevoelen, m. i. het meest juiste, heeft prijsgegeven ingevolge een arrest van den Hoogen Raad, omdat ik meen, dat de taak van de Regeering een andere is dan de taak van den Hoogen Raad. De Hooge Raad toch is een rechtsprekend lichaam en de rechterlijke macht moet de verordeningen handhaven, die niet strijden met de wet. Maar de Regeering moet zorgen, dat ook de verordeningen van de gemeenten blijven binnen hetgeen behoort tot het gebied van de gemeente, dat zij niet treden in hetgeen is van Rijksbelang. Dat is iets anders.

(de Gijselaar.)

Een gemeente kan iets regelen, dat volgens inzicht van de Regeering niet tot haar taak behoort. Dan kan de Kroon vernietigen, doch de rechterlijke macht zal op haar standpunt de verordening verbindend moeten verklaren. Ook kan de Kroon vernietigen in het algemeen belang.

In alle gevallen is het niet verboden, dat de Regeering verordeningen vernietigt welke de Hooge Raad wil handhaven. De Regeering moet het zoover niet laten komen.

Iets anders is het, wanneer de Minister de verordening laat passeeren. De Hooge Raad veroordeelt dan en de Minister kan dan nog altijd zeggen: ik vernietig.

Mijnheer de Voorzitter! In art. 7, alinea 1, sub 4, van de Drankwet staat:

> ,,Bij plaatselijke verordening kan de gemeenteraad, onverminderd zijne bevoegdheid krachtens art. 135 der Gemeentewet, dagen bepalen, waarop wegens omstandigheden, op grond van welke misbruik van sterken drank te vreezen is, in de gemeente of in bepaalde wijken of buurten voor het publiek toegankelijke localiteiten, waarvoor vergunning is verleend, gesloten moeten zijn hetzij gedurende den geheelen dag, hetzij gedurende bepaalde uren."

Dus de gemeenteraad kan, wanneer er vrees is voor misbruik van sterken drank, dagen en uren bepalen, waarop de vergunningslocaliteiten gesloten moeten zijn.

De bedoeling van dat sluiten is toch, dat er geen sterke drank zal worden geschonken. De Hooge Raad zegt echter: Neen, ik houd mij bepaald aan dat woord sluiten; maakt ge sterken drank schenken op andere wijze onmogelijk, dan is dit geen sluiten en dus geldt de Drankwet niet. De Regeering zei vroeger: een tapverbod is onbestaanbaar. M. i. terecht; de wet kent alleen sluiting.

Deze Minister heeft echter tot nog toe ook een rationeele opvatting gehuldigd, nl. dat als de Drankwet eischt, dat er, om de lokalen te kunnen sluiten, moet zijn vrees voor drankmisbruik, ook voor een tapverbod die zelfde vrees moet aanwezig zijn.

Neen, zegt evenwel de Hooge Raad, dat is absoluut niet noodig, want ik accepteer het tapverbod krachtens artikel 135 van de Gemeentewet, dat aldus luidt:

> ,,Aan hem (d. i. den gemeenteraad) behoort het maken van de verordeningen, die in het belang der openbare orde, zedelijkheid en gezondheid worden vereischt en van andere, betreffende de huishouding der gemeente."

Nu kan de regeling van een tapverbod alleen vallen onder de woorden: ,,in het belang der openbare orde, zedelijkheid en gezondheid", maar men zal toegeven dat, als het valt onder de woorden: ,,in het belang der openbare orde en zedelijkheid", er dan vrees moet zijn voor drankmisbruik, want anders is er geen quaestie van dat de openbare orde en de zedelijkheid in het gedrang zouden komen. Er kan alleen verschil zijn in de opvatting van het woord ,,gezondheid". Deze wordt natuurlijk geschaad bij misbruik maken van sterken drank, maar wordt zij het ook bij matig gebruik? Is bij matig gebruik gevaar voor de gezondheid niet te vreezen, dan begrijp ik niet dat dat gebruik op Zondag ongezond zou zijn en op Maandag niet. Dan zou het — men vergeve mij het woord — een absurde wetsexplicatie wezen. Men kan echter beweren: het matig gebruik is ook ongezond, maar dan is het dit ook op andere dagen dan op den Zondag en dan moet men een verordening maken, waarbij dat gebruik voorgoed verboden wordt. Dat zou dus ook volgens den Hoogen Raad kunnen geschieden.

De eenige rationeele opvatting — en ik geloof dat ook de Minister die huldigt — is deze, dat men den eisch van de Drankwet, dat er vrees moet bestaan voor misbruik van sterken drank, analogisch toepast. En daarom begrijp ik dan ook niet, waarom de Minister zijn veranderd standpunt heeft ingenomen. Volgens mijn opinie moet een regeling van het tapverbod eigenlijk van den Rijkswetgever uitgaan, maar zoolang dat niet is geschied, zou het het beste zijn, wanneer de Minister zijn oude standpunt handhaafde, dat m. i. volkomen verdedigbaar was. Daarenboven, de jurisprudentie van den

(de Gijselaar e. a.)

Hoogen Raad wisselt ook wel eens, de Regeering heeft daarin geen houvast en het is dus beter, dat de Regeering één lijn volgt. Is toch het matig gebruik van sterken drank niet schadelijk voor de gezondheid, dan is zoo'n tapverbod een geduchte belemmering voor de menschen, die een geoorloofd bedrijf uitoefenen. Daarenboven leert mij de ondervinding, dat het tapverbod des Zondags het misbruik van sterken drank doet toenemen.

Ook nog dit: als de plaatselijke wetgeving overal anders is, weet men in Nederland niet meer wat als recht geldt. Als iets in de éène plaats strafbaar is en in de andere niet, is dat een groot bezwaar, en dit is dan ook mijn bezwaar tegen plaatselijke keuze, hoewel ik om andere redenen daar toch voor gestemd heb, omdat ik namelijk in deze materie een referendum stel boven een raadsbesluit. Ik zou daarom wenschen, dat de Minister wilde medewerken tot de handhaving van een uniform recht in Nederland, zoodat niet in de eene gemeente iets wordt verboden wat in de andere is toegestaan en volkomen honorabele menschen steeds blootstaan aan verbaliseering.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De heer Aalberse, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! De talrijke opmerkingen, die bij de behandeling van dit hoofdstuk der begrooting in deze Kamer zijn gemaakt, nopen mij zeer beknopt de verschillende besproken punten te beantwoorden.

De heer Haazevoet heeft zich bijzonder ingenomen verklaard met het feit, dat ik in het tweede Kabinet-Ruys de Beerenbrouck wederom als Minister van Arbeid — sinds 1 Januari als Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid — ben opgetreden. Ik dank hem voor de vriendelijke woorden, die hij daaraan heeft willen toevoegen, maar wanneer hij mij ook hulde bracht voor het feit, dat ik nog niet 17 pct. op mijn begrooting heb bezuinigd, moet ik die hulde afwijzen. Dat is niet geschied, omdat ik meende, dat ik in dit Kabinet een uitzonderingspositie zou mogen en kunnen innemen, maar omdat de gelegenheid voor een zoo groote bezuiniging voor dit hoofdstuk nog niet geboden was.

Wanneer men de verschillende artikelen van dit hoofdstuk nagaat, ziet men, dat het voor meer dan 2/3 wettelijk vastgelegde uitgaven zijn, waaraan heel moeilijk en niet dan in den uitersten nood kan worden getornd. Ik moest dus het volle bedrag van de 17 pct. vinden op nog niet 1/3 van de posten! Men zal begrijpen, dat dat aanleiding gaf tot een besnoeiing op die posten van veel meer dan 17 pct. Wanneer men de drankbestrijders maar hoort, bemerkt men wel, dat het hier tot een zeer drastische bezuiniging heeft geleid.

Wanneer ik er dus niet in geslaagd ben, om de volle 17 pct. te schrappen, is dat niet geweest omdat ik mij verzette tegen de algemeene lijn van bezuiniging, door het Kabinet vastgesteld, maar omdat het niet mogelijk was, in zoo korten tijd die bezuiniging te verkrijgen, waar er o.a. allerlei wettelijke wijzigingen noodig zouden zijn voor een grootere bezuiniging.

De geachte afgevaardigde heeft nog eens gevraagd naar een van zijn lievelingskinderen, het Rijkskinderfonds. Hij weet, dat ik daarover even sympathiek denk als hij. Sinds lang heb ik een wetsontwerp omtrent dit punt gereed, en zoo gauw de moesson weer zoo waait, dat ik met eenigen kans van slagen met een dergelijk wetsontwerp bij de Staten-Generaal kan komen, zal ik niet aarzelen, dat door te zetten.

De bedragen, waarover het gaat, zijn niet zoo buitensporig groot, maar zij komen, bij een zeer bescheiden regeling, toch neer op 1 pct. van het uitbetaalde loon, dus het wordt, over de heele industrie berekend, betrekkelijk een eerbiedwaardig bedrag.

Over het Departement van Arbeid, Nijverheid en Handel heeft ook gesproken de heer van Loon, die er zich over verheugd verklaarde, dat de afdeelingen Handel en Nijverheid bij het Departement waren gevoegd. Het speet hem, dat men niet verder was gegaan, en dat ook de afdeeling Landbouw niet bij hetzelfde Departement was gekomen.

De geachte afgevaardigde voegde er niet aan toe, of hij

(Minister Aalberse.)

meende, dat dat ten gevolge zou moeten hebben, dat ook de afdeeling Volksgezondheid er van zou moeten worden gescheiden. Aanvankelijk is ook gedacht in de richting, om het oude Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel te vereenigen tot een sociaal economisch Departement, maar dan werd in den bestaanden omvang van het Departement van Arbeid, waar de afdeeling Volksgezondheid op zich zelf eigenlijk reeds een Departement vormde, met buitengewoon veel werk ook voor den Minister, een Departement geschapen, dat voor één man niet te omvangen zou zijn. Vandaar, dat gedacht is, de afdeeling Volksgezondheid er van af te scheiden en over te brengen naar Binnenlandsche Zaken, waarvan het vroeger al een deel had uitgemaakt. Na allerlei overleg echter heeft men deze oplossing gevonden, dat Landbouw zou komen bij Binnenlandsche Zaken plus een klein gedeelte van het oude Departement van Arbeid, nl. dat gaat over de werkverschaffing, en dat verder de afdeelingen Handel en Nijverheid zouden komen bij het Departement van Arbeid.

Ik ben het met den geachten afgevaardigde eens, dat de vereeniging van Handel en Nijverheid met Arbeid inderdaad is toe te juichen; de ervaring, in de vorige vierjarige periode opgedaan, hebben mij onvoorwaardelijk voorstander daarvan gemaakt.

Het is merkwaardig, dat men op gelijke wijze in België tot die oplossing is gekomen. Onder professor Maaim had men daar eenigen tijd een Departement van Arbeid maar ook dat is na een periode samengevoegd met Handel en Nijverheid.

De bezwaren, die ik in de vorige periode heb ondervonden zijn de volgende. En bij de arbeiders, èn bij de werkgevers meende men, dat de Minister van Arbeid was voor de arbeiders, en de Minister van Nijverheid voor de werkgevers. Dat was voor beide Ministers een absoluut verkeerde voorstelling, maar door de scheiding werd een dergelijke meening in de hand gewerkt. Mijn ervaring is geweest, dat dat verkeerd gewerkt heeft, want vele werkgevers keken met niet heel sympathieke blikken naar mijn Departement omdat zij dachten: daar zit de kwade man, die het altijd tegen ons en voor de arbeiders opneemt, en ook het omgekeerde was het geval bij het andere Departement.

Persoonlijk is het tusschen den heer van IJsselsteijn en mij altijd buitengewoon goed gegaan. Ik kende hem reeds lang als directeur-generaal van den Arbeid en heb hem steeds gewaardeerd. Zonder dat het een moment minder goed ging, hebben wij in de grootste harmonie gewerkt, en hebben ons beschouwd als te zamen te zijn een Minister van Arbeid, Nijverheid en Handel, maar naar buiten was het verkeerd.

Vandaar dat ik, niettegenstaande het feit, dat een afdeeling, die juist in dezen tijd zooveel werk eischt, bij mijn toch al groote Departement is gekomen, deze vereeniging met Nijverheid en Handel toejuich.

In zoover ben ik het dus volkomen eens met den heer van Loon.

De geachte afgevaardigde heeft verder een betoog gehouden, dat hierop neerkwam, dat op het oogenblik in ons land de productiekosten nog te duur zijn. De spoorwegvrachten en de post zijn te duur, de administratiekosten en de kosten van de Invaliditeitswet zijn te hoog, enz. Dat is een betoog, waarmede wij allen kunnen instemmen, maar de quaestie is alleen, wanneer men een bepaald niveau van productiekosten heeft, hoe men komt op een lager niveau, zonder al te groote schokken en zonder dingen te doen die naderhand overhaast of verkeerd blijken geweest te zijn.

Wat hij ten slotte gezegd heeft van de Arbeidswet, heeft mij verheugd, omdat ook door hem is erkend, dat de Regeering met de moeilijke omstandigheden, waarin de industrie verkeert, zooveel mogelijk rekening houdt en daaraan te gemoet komt, door, waar dit noodig is, om te komen tot verlaging der productiekosten en daardoor tot opleving der industrie, vaak voor zeer langen termijn overwerkvergunningen te geven.

Dan heeft die geachte afgevaardigde, evenals de heeren Haazevoet en Douwes, nog gesproken over de quaestie der werkverschaffing en gevraagd waarom dit gedeelte van het Departement van Arbeid overgegaan is naar dat van Binnen-

(Minister **Aalberse.**)

landsche Zaken. Ik moge, wat dit punt betreft, verwijzen naar hetgeen ik hierover in de Memorie van Antwoord reeds heb gezegd en ook bij hoofdstuk V is besproken. Er was veel voor en ook veel tegen te zeggen en nu meende het Kabinet, na alles te hebben overwogen, dat er meer voor te zeggen was, maar ik erken volkomen, dat er ook veel voor is te zeggen, om alles wat op de werkloosheid betrekking heeft, in één hand te laten, al heeft de ervaring ook geleerd, dat die eene hand dat alles ten slotte toch niet omvatten kan. In de 4 jaren dat dit onder mij ressorteerde, heb ik toch steeds overleg moeten plegen met Binnenlandsche Zaken, Landbouw, Handel en Nijverheid en Waterstaat. Dus theoretisch is het misschien van eenig, doch practisch van niet zoo heel veel gewicht.

En juist bij het buitengewoon veel werk, dat ik had, nu ik er bij kreeg de afdeeling Handel en Nijverheid, vond ik het niet onaangenaam dat dit kleine gedeelte van mijn Departement, hetwelk echter veel werk van den Minister in den vorm van besprekingen met de gemeentebesturen vorderde, naar een ander Departement overging.

De heer de Gijselaar heeft ter sprake gebracht de quaestie van het toepassen der Drankwet, en er aan herinnerd, dat er te eeniger tijd was tweeërlei jurisprudentie in ons land over de bevoegdheid der gemeenteraden om een tapverbod voor bepaalde dagen uit te vaardigen.

Ik geloof, dat het niet noodig is om de quaestie zelf hier nog eens uiteen te zetten; het geschil kwam hierop neer, dat ik, voordat ik optrad als Minister van Arbeid en als zoodanig de Drankwet onder mij kreeg, een jurisprudentie der Kroon vond, volgens welke de Drankwet alles regelde wat op het sterke-drankgebruik betrekking had en waardoor dat niet was een zaak van gemeente- doch van Rijksbelang.

Kort na mijn optreden als Minister van Arbeid werd mij voorgelegd een verordening om die ter vernietiging aan de Kroon voor te dragen. Ik heb toen de zaak bekeken en mijn indruk was, dat de bestaande jurisprudentie niet juist was, en dat, evengoed als de Hooge Raad van Arbeid uitmaakte dat, niettegenstaande er een Zondagswet was, toch de gemeente bevoegd was ten aanzien van de Zondagsrust binnen de grenzen der Zondagswet nadere regelingen te treffen, ik geen enkel argument kon vinden, waarom de gemeenteraad niet precies dezelfde bevoegdheid zou hebben ten aanzien van de Drankwet, mits de gemeenteraad bleef binnen de grenzen, door de Drankwet gesteld.

Nu meende ik, dat de Drankwet inderdaad een grens stelde in artikel 7, sub 1—4, maar vooral sub 4. Ik heb erkend — dat was dus de nieuwe jurisprudentie, door mij gehuldigd — dat de gemeenten de bevoegdheid hebben, maar een gelimiteerde bevoegdheid, op dezelfde wijze als in de Drankwet expressis verbis gelimiteerd wordt het sluitingsgebod.

Wanneer er dus een verordening gemaakt werd ter uitvaardiging van een tapverbod, heb ik steeds gevraagd: welke zijn daarvoor de nadrukkelijke redenen? Wanneer dan de bewuste gemeente die bijzondere redenen kon aanvoeren, zeide ik steeds, dat het verbod gewettigd was. Wanneer echter alleen de reden was, dat er op Zaterdag of Zondag geen drank zou worden geschonken, heb ik zulk een verordening ter vernietiging voorgedragen aan de Kroon; die verordeningen zijn ook steeds vernietigd.

Wanneer deze verordeningen mij door het gemeentebestuur of door Gedeputeerde Staten werden toegezonden, nam ik er steeds kennis van, anders echter niet. Verschillende gevallen waren mij dus niet bekend.

Nu kwam er bijv. een man, die niettegenstaande het tapverbod op Zondag toch ging tappen; er werd proces-verbaal opgemaakt, de zaak kwam voor den rechter en ten slotte voor den Hoogen Raad, omdat het een overtreding van een strafverordening was.

De Hooge Raad nu heeft tot driemaal toe in een dergelijke aangelegenheid een andere opvatting gehuldigd dan door mij werd voorgestaan. De Hooge Raad ging eigenlijk geheel mede met mijn opvatting, behalve de restrictie. De Hooge Raad zeide: Op grond van art. 135 van de Gemeentewet is de gemeente bevoegd en wat in de Drankwet staat, had er eigenlijk niet in behoeven te staan. De beperking dus heeft er in die gevallen niets mede te maken. De beperkingen, die de Kroon eischte, zijn dus — naar de meening van den Hoogen Raad — niet gegrond op de wet, en de man werd veroordeeld.

Ik heb dat tot driemaal toe laten gaan. Toen het derde geval er geweest was, kreeg ik een verordening uit mijn goede oude vaderstad Leiden ter vernietiging en toen heb ik de zaak opnieuw bekeken. Nu gevoel ik iets voor de redeneering van den heer de Gijselaar, die zegt: gij hebt eigenlijk met den Hoogen Raad niets te maken, gij hebt de wet te handhaven, en wanneer de verordening is in strijd met de wet of met het algemeen belang, dan moet gij die ter vernietiging voordragen. Maar ik heb toch ook een andere overweging gehad. Ik vond de zaak niet zoo eenvoudig; ik meende twee dingen te kunnen doen, nadat de Hooge Raad ten derden male deze jurisprudentie had gehandhaafd. Door den advocaat-generaal was er op gewezen, dat de vorige jurisprudentie in strijd was met de jurisprudentie van de Kroon, den Raad van State gehoord, en niettegenstaande dat heeft de Hooge Raad uitdrukkelijk gemotiveerd waarom hij meende, dat zijn jurisprudentie juist was en die van de Kroon onjuist.

Toen de zaak zoo stond, meende ik, dat ik niet zoo mocht doorgaan. Waarom? Omdat het toch eigenlijk geen houding is, dat ons hoogste rechtscollege in naam van de Koningin uitspreekt wat recht is en dat een volgende dag die zelfde Koningin bij Koninklijk besluit over een zelfde wetsartikel een andere meening huldigt. Staatsrechtelijk is dit volkomen verklaarbaar, daar kan geen moeilijkheid over bestaan, maar ik geloof, dat het op ons volk zelf een allerzonderlingsten indruk moet maken, en ook een verkeerden indruk, dat de twee hoogste rechtscolleges, die wij hebben, het administratief rechtscollege, de Raad van State — en er is niet gebleken van een afwijkend advies van dien Raad — en ons hoogste rechtsprekende college, de Hooge Raad, ieder een andere opvatting hebben van hetzelfde artikel. Ik geloof, dat dit op den duur op ons volk verwarrend moet werken; de menschen begrijpen er eenvoudig niets van. Vandaar dat een zoo bezadigd en kalm man als mr. Vos, den geachten afgevaardigde en mij goed bekend, er in een kalm gesteld artikel over schreef: Ik houd er mij buiten wie gelijk heeft, de Minister of de Hooge Raad, maar laat de Minister zorgen, dat de zaak zoo niet doorgaat.

Mijnheer de President! Daarom meende ik, dat ik niet kon doorgaan, maar mij moest neerleggen bij de jurisprudentie van den Hoogen Raad, waar deze tot driemaal toe dezelfde jurisprudentie handhaafde. Anders had ik bij de Staten-Generaal moeten komen met een wijziging van de wet om daarin te leggen wat ik voor juist hield.

Nu is wijziging van de Drankwet steeds een onaangenaam iets. Ik had hier een wijziging aanhangig, maar het Voorloopig Verslag was ongunstig en door de Kamerontbinding hoop ik daar met goed fatsoen af te komen. En dit maakt mij huiverig, te meer waar ik bezig ben met een nieuwe Drankwet. Ik ben overtuigd, dat de Drankwet, zooals deze nu is, niet te handhaven is en dat men zal moeten komen met een veel eenvoudiger en beter stelsel; dit wordt langzamerhand een *communis opinio*. Deze zaak staat op mijn program en binnen niet te langen tijd hoop ik met een nieuwe Drankwet te komen en daarbij kan deze quaestie nader onder de oogen worden gezien. Maar intusschen meende ik, dat het de beste houding was mij neer te leggen bij de jurisprudentie van den Hoogen Raad.

De heer de Gijselaar zegt ,,of alles vernietigen'', maar dan zou ik ook alle verordeningen moeten kennen.

De heer **de Gijselaar**: Die kunt u toch wel opvragen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Ik heb nu gezegd op welke gronden ik hiertoe ben gekomen: niet zonder eenige moeite, want ik heb juist met veel moeite den chef der afdeeling er van overtuigd, dat mijn opvatting juist was. Het heeft mij nu moeite gekost voor den Hoogen Raad het hoofd te buigen, maar ik meende, dat dit het beste was. Ik zal echter rustig nalezen wat de heer de

(Minister Aalberse.)

Gijselaar heeft gezegd; het kost mij nooit moeite als ik overtuigd wordt van ongelijk, dit royaal te erkennen.

Dan de tuberculosebestrijding. Daarover kan ik kort zijn. Prof. Slotemaker de Bruine heeft gesproken over de verdeeling van het op art. 102 uitgetrokken bedrag.

De geachte afgevaardigde heeft gezien, dat zijn eerste vermoeden, alsof ik uit dezen post al eenige tonnen zou hebben betaald, terwijl de begrooting in deze Kamer nog moest worden behandeld, onjuist is. Er is op het oogenblik uit dezen post nog geen halve cent betaald! Hoe zit de zaak? In de Tweede Kamer was mij gevraagd een specificatie van de wijze, waarop dit bedrag zou worden besteed, en toen heb ik gegeven een specificatie niet van de wijze, waarop het dit jaar zal worden besteed — want die gegevens heb ik pas wanneer ik weet het aantal verpleegdagen —, maar van de wijze, waarop het het vorige jaar is geschied. Waar er nu stond: uit dezen post is het volgende betaald, zonder jaartal er bij, kon men licht denken, dat het den post voor dit jaar gold, terwijl het inderdaad den post over 1922 betrof.

Nu had de geachte afgevaardigde die specificatie gaarne nog uitvoeriger gewenscht, zoodat men ook kon zien, welke vereenigingen de bedragen kregen. In de Tweede Kamer is daarom niet gevraagd, maar ik herinner mij, dat die specificatie eenige jaren geleden op die manier is gegeven, en toen besloeg zij meer dan 4 kolommen druks; op het oogenblik zou het zeker meer dan 6 kolom zijn! Ter vermijding van onnoodige drukkosten acht ik het daarom beter, dat ik den geachten afgevaardigde toezeg, dat ik het Koninklijk besluit, waarin die specificatie is opgenomen, ter griffie dezer Kamer zal nederleggen, ter inzage van de leden.

Voorts heeft de geachte afgevaardigde gevraagd, of er voor nieuwe sanatoria ook niet iets gedaan kan worden. Dat is een zeer moeilijk probleem. Volgens toezegging van voor twee jaar had dit bedrag feitelijk moeten bedragen in plaats van 1 millioen 1 ton: 1 millioen 6 ton, en ware dit het geval, dan zou ik den geachten afgevaardigde veel bevredigender kunnen antwoorden. Maar wanneer er steeds meer sanatoria komen en het getal bedden zich uitbreidt, breidt ook het aantal verpleegdagen zich uit, waarnaar het subsidie wordt berekend. En hoe meer verpleegdagen, hoe minder het subsidie per verpleegdag! Het laatste jaar heb ik gegeven 40 ct. per verpleegdag, maar dit jaar zal het niet meer kunnen zijn dan 30 cent. Komen er meer sanatoria bij, die uit denzelfden ketel moeten mee-eten, dan wordt de spoeling nog iets dunner!

Echter, wanneer aanvragen van nieuwe sanatoria mij bereiken, zal ik overwegen, of het mogelijk is, zonder de uitkeering per verpleegdag al te laag te maken, uit dezen post nog iets voor hen te doen.

Ik hoop in het algemeen, dat men bij de bestrijding van de tuberculose in de naaste toekomst niet al te veel naar de sanatoria zal kijken. Het is een goed middel, maar ook verreweg het duurste. Ik heb mij sinds twintig jaar met deze zaak beziggehouden, en al ben ik geen medicus, mijn ervaring is, dat men met hetzelfde geld, op verschillende andere wijzen besteed, practisch een grooter resultaat kan bereiken dan door het bouwen van zeer dure sanatoria.

Maar dat er sanatoria noodig zijn, daarvan ben ik overtuigd. Ik meende alleen tegen overdrijving te moeten waarschuwen.

Ik kom thans aan den Hoogen Raad van Arbeid.

De heer Slotemaker de Bruine heeft opgemerkt, dat het niet goed was, dat er van de 40 leden maar één vertegenwoordiger is van de grootindustrie.

Ik geloof, dat dit niet heelemaal juist is. Al wat zoo in die adressen en brochures wordt gezegd, is daarom nog niet geheel waar. In den Hoogen Raad van Arbeid hebben zitting een vertegenwoordiger van de Maatschappij van Nijverheid en Handel, een vertegenwoordiger van de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, dat zijn groote werkgevers, een van de Roomsch-Katholieke Werkgeversvereeniging, waar ook talrijke groote werkgevers bij zijn aangesloten, een van de Christelijke Werkgeversvereeniging, waar misschien minder groote werkgevers bij zijn aangesloten, een van de Vereeniging van mijneigenaren, die men toch ook wel tot de groote werkgevers mag rekenen, en ten slotte een vertegenwoordiger van de Scheepvaartvereeniging Noord en Zuid.

Wanneer men dit alles nagaat en men neemt de beteekenis van „grootindustrie" wat ruim, dan blijkt het, dat het er voor die grootindustrie nog niet zoo kwaad uitziet, vooral ook niet, wanneer ik mededeel, dat dezer dagen het Koninklijk besluit is te wachten, waarbij de heer Simon Maas, voorzitter van de Fabrikantenvereeniging, tot lid van den Hoogen Raad van Arbeid zal worden benoemd.

Ik ben er niet bang voor, die heeren er in te halen, integendeel, ik heb ze veel liever in den Hoogen Raad van Arbeid, waar zij met elkander kunnen praten en waar zij ook de tegenspraak kunnen hooren, dan dat zij maar adressen en brochures schrijven, waarin zij de zaak dikwijls verkeerd behandelen.

Er zullen dan in den Hoogen Raad van Arbeid dus zijn 14 vertegenwoordigers van de arbeiders en 14 van de werkgevers, waarvan er zeker 5 of 6 van de groote werkgevers. Bovendien moet in 1924 de Hooge Raad van Arbeid vernieuwd worden, en dan zal er gelegenheid zijn, de samenstelling te herzien. Wanneer de geachte afgevaardigde meent, dat de grootindustrie anders moet worden vertegenwoordigd, dan is er alle gelegenheid met die opmerking, zoo al niet rekening te houden, dan wel om haar te overwegen.

Tot mijn groot leedwezen heeft de heer Haazevoet, die zooveel prettige dingen voor mij heeft gezegd, een ding gezegd, waarin ik hem ernstig moet tegenspreken. Hij heeft geklaagd over de werkwijze van den Hoogen Raad van Arbeid. De heer Slotemaker de Bruine heeft dat ook gedaan, maar op één punt, nl. op de wijze, waarop het ontwerp wijzigingswet van de ziekteverzekering is behandeld. De heer Haazevoet heeft het veel algemeener gezegd, en meende, dat de trage gang van zaken op het gebied van de sociale wetgeving in ons land is te wijten aan den Hoogen Raad van Arbeid. Hij noemde de collectieve arbeidscontracten en de ziekteverzekering. Verder sprak hij van het geweldig talmen met den algemeenen maatregel van bestuur tot invoering van de Arbeidswet.

Ik ben eigenlijk blijde, dat de geachte afgevaardigde het eens heeft gezegd, want het is bepaald onjuist. Ik heb hier voor mij 23 wetsontwerpen en algemeene maatregelen van bestuur, waarover de Hooge Raad van Arbeid advies heeft uitgebracht, en wanneer men ziet de dagen, waarop die daar zijn ingekomen, en de dagen, waarop het advies is uitgebracht, dan blijkt het, dat het in den regel niet langer dan twee, drie of vier maanden duurt.

Het is wat vervelend dit stuk voor te lezen, Mijnheer de Voorzitter, en ik zou u daarom verlof willen vragen dit overzicht in de *Handelingen* te doen opnemen.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik stel voor, den heer Minister het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Wat nu speciaal de meer in het bijzonder genoemde onderwerpen betreft, nl. de regeling van het collectieve arbeidscontract en de ziekteverzekering, kom ik op het eerste aanstonds in verband met de sociale verzekering uitvoerig terug.

Maar wat nu de quaestie betreft van het collectief arbeidscontract, merk ik op, dat de civielrechtelijke regeling daarvan is ingekomen bij den Hoogen Raad van Arbeid op 11 Februari 1920 en het zeer uitvoerige advies daarover, waarvan ook met veel vrucht is gebruik gemaakt, is uitgebracht op 12 Juli 1920. Dat heeft dus maar enkele maanden geduurd.

Maar ik geloof, dat de geachte afgevaardigde zich hier heeft vergist en bedoeld heeft de commissie van 12 over de bedrijfsorganisatie. Deze commissie, dat geef ik direct toe, heeft wat langer gewerkt, maar zij had ook niet tot taak over een bepaald wetsontwerp advies uit te brengen, maar haar

---

[1]) Zie noot achter het Verslag.

38ste VERGADERING. — 2 MEI 1923.

2. Vaststelling van hoofdstuk XA (Depart. van Arbeid) der Staatsbegrooting voor 1923.

(Minister Aalberse.)

waren vraagpunten voorgelegd, die een zeer groote materie omvatten, welke van verschillende zijden kan worden bekeken en door de veelzijdige samenstelling der commissie, noodig opdat daarin verschillende meeningen tot uiting kunnen komen, heeft dat eenigen tijd geduurd, maar ik meen, dat men een zoo ingewikkelde materie wel eens rustig mag bezien, en wanneer men ziet, dat in denzelfden tijd als deze commissie met deze vraagstukken is begonnen, door een ander Departement de socialisatiecommissie is benoemd, waarvan wij nog steeds geen rapport hebben gekregen, terwijl het rapport der commissie over de bedrijfsorganisatie al eenigen tijd oud is, dan meen ik toch, dat men die commissie niet mag verwijten, dat zij te traag heeft gewerkt.

Nu zal de geachte afgevaardigde zeggen: maar met dat alles hebben wij toch nog altijd geen wetsontwerp.

Deze zaak is in handen echter niet alleen van mij, doch ook van den Minister van Justitie. Toen wij klaar hadden het wetsontwerp over de civielrechtelijke regeling der collectieve arbeidsovereenkomst, waarover wij advies hadden van den Hoogen Raad van Arbeid, waren wij beiden van meening, dat het gewenscht was om niet afzonderlijk met dat wetsontwerp te komen, maar ook daarin op te nemen bepalingen van meer publiekrechtelijken aard, bijv. bindendverklaring van die contracten, of althans de wetsontwerpen gelijktijdig in te dienen, omdat de civielrechtelijke en de publiekrechtelijke regeling zoo nauw samenhangen, dat wij het beste deden deze 2 onderwerpen te gelijk te doen behandelen.

De heer **Haazevoet**: Dat stond ook in de Troonrede van 1918 en hierop had ik het oog.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Dat is volkomen juist, dat was ook in het program van 1918, dat dus voor 4 jaar gold, genoemd. Maar uw grief was, dat deze zaak hier nog niet in behandeling was gekomen, omdat er zoo buitengewoon getalmd werd door den Hoogen Raad van Arbeid en dat is niet juist. Speciaal wat de civielrechtelijke regeling betreft, heeft de Hooge Raad van Arbeid in zeer snel tempo advies uitgebracht.

Ik kom thans aan de woningpolitiek.

Ik dank de heeren Haazevoet en Slingenberg wel voor de zeer vriendelijke woorden, die zij in dit verband aan mijn adres hebben gericht. Dat zij daarbij ook blijk gegeven hebben, dat zij de zaak critisch hebben bekeken, Mijnheer de Voorzitter, reeds de wijze, waarop zij die bemerkingen tot uiting hebben gebracht, kan mij niet anders dan aangenaam zijn, vooral ook daar er, als de zaak op die wijze zeer welwillend wordt voorgedragen, allicht voor een Minister nog iets te leeren valt.

Over alle punten, waarmede de beide geachte afgevaardigde hun instemming hebben betuigd, zal ik natuurlijk zwijgen. Ik heb hun woorden daarover met genoegen gehoord; het zijn punten, waarop van andere kanten dikwijls veel scherpe critiek komt. Ik heb er mij over verheugd, dat zij met de motieven, welke de Regeering in dezen hebben geleid, inderdaad zich hebben kunnen vereenigen.

Er is echter nog één punt, waarover ik iets zou willen zeggen, omdat ik herhaaldelijk merk, dat daaromtrent misverstand bestaat.

De heer Slingenberg zeide: er is te duur gebouwd en nu begrijp ik, dat de Regeering tracht daartegen zooveel mogelijk in te gaan om het bouwen goedkooper te krijgen, verder de huur wat te verhoogen, zoodat de financieering van den bouw wat gemakkelijker kan geschieden, enz. Maar, zoo zegt hij verder, gij moet daarbij toch eenige bescheidenheid betrachten, want gij hebt zelf door uw circulaires aangespoord om zoo duur te bouwen.

Ik heb dat, Mijnheer de Voorzitter, herhaaldelijk gehoord en het is toch absoluut onjuist. Ik begrijp natuurlijk, dat de geachte afgevaardigde dat in die circulaires gelezen heeft, maar ik bedoel, dat het toch onjuist is, dat er van de Regeering ook maar eenige aandrang is uitgegaan om zoo duur te bouwen als er gebouwd is. Ik zou zelfs gerust durven zeggen: precies het tegendeel is gebeurd. Van het oogenblik af, dat ik op het Departement ben gekomen, heb ik van nabij de zaak meegemaakt en ik weet zeer zeker, dat wij herhaaldelijk de grootste moeite hebben gehad om, ik zeg niet de gemeenten, maar de woningbouwvereenigingen er toe te krijgen, zich met wat bescheidener eischen tevreden te stellen.

Nu zeide de geachte afgevaardigde: ja, maar gij hebt toch in uw circulaires gezet, dat er ten hoogste vijf kamers moeten zijn. Op dat moment meende ik den geachten afgevaardigde even te moeten interrumpeeren en de opmerking te maken, dat dat toch nog geen vereischte is voor duur bouwen. Dat is toch geen *reservatio mentalis*, iets, dat men anders zegt dan men er bij denkt.

Maar hier stond zeer uitdrukkelijk, dat de Regeering geen steun zou geven dan aan woningen die ten hoogste 5 kamers hebben. Dat wil niet zeggen, dat de Regeering aandrong om 5 kamers te bouwen, maar dat dit was het uiterste maximum, waarboven geen steun meer zou verleend worden, want dan waren het geen arbeiderswoningen meer.

De geachte afgevaardigde zegt: gij hebt aangedrongen op 3 slaapkamers. Dat is volkomen juist, maar daar heb ik geen spijt van. Op het moment waarop ik dat deed, was dat absoluut noodig. Ieder, die zich met arbeiderswoningen bemoeid heeft, weet welk een ellende er aan verschillende kanten voor een gezin uit voortvloeit, wanneer er in eenigszins groote gezinnen niet afzonderlijke slaapplaatsen zijn voor jongens en voor meisjes. Nog dezer dagen kreeg ik een brief van een vrouwtje hier uit de stad, mij overigens onbekend, waarin zij schrijft, dat zij met 7 kinderen en een zieken man, dus 9 menschen, maar heeft 2 kamertjes, in een waarvan zij met dien zieken man en het jongste kind moet liggen, terwijl jongens en meisjes van 16—18 jaar bij elkaar slapen in een andere kamer. Iedereen weet, dat bij een dergelijke wijze van bewonen het niet uit kan blijven, dat daar ongelukkige dingen gebeuren, en ieder, die zich met deze zaak bemoeit, weet dat ze inderdaad helaas gebeuren.

Het is te begrijpen, dat toen ik optrad en bevond dat er vele woningbouwvereenigingen waren, die uitsluitend maar 2 slaapkamers bouwden, ik begonnen ben met aan te dringen dat men als regel zou nemen 3 slaapkamers. Dat is gebeurd, maar wat is het gevolg? Dat er nu van die woningen met 3 slaapkamers zooveel zijn, dat er menschen in komen, bijv. een man en vrouw alleen, die maar weinig woningruimte noodig hebben en die gebruiken dan de kamer die over is voor badkamer of voor werkplaats. Daarom heb ik toen gezegd: de voorraad van die woningen is er nu wel, ik stel nu niet meer zoo stringente voorwaarden en ik neem genoegen met woningen met 2 slaapkamers, maar dan met het uitdrukkelijk beding, dat daar alleen bepaalde gezinnen in zullen mogen wonen, die alleen meisjes of alleen jongens hebben; dan kan men met zoo'n woning genoegen nemen.

Maar als het gezin anders samengesteld wordt, is de woningbouwvereeniging verplicht te zorgen, dat het een woning krijgt met drie slaapkamers. Er is dus geen aandrang geweest tot luxueus bouwen. In het belang van de zedelijkheid werd gewenscht een woning met drie slaapkamers, maar toen het aantal van die woningen grooter was geworden, heb ik gezien dat ik kleinere woningen kon toelaten voor jonggehuwden en menschen met kinderen van één geslacht.

De geachte afgevaardigde heeft mij enkele dingen verteld over de ervaring, die hij te Haarlem zou gehad hebben met de financieering der Rijksbijdrage. Toen ik hem hoorde was mijn indruk, dat de zaak toch eenigszins anders moest zijn dan hij mededeelde. Wat hij mededeelde was natuurlijk waar, maar er moet toch ergens een knoop zitten, waaruit blijkt, dat het nog niet zoo gek is. Ik ben van die gevallen niet op de hoogte, maar als deze Kamer mij weer loslaat, zal ik mij de stukken laten voorleggen. Mocht er iets anders tusschen blijken te zitten, waardoor de oogenschijnlijk eenigszins eigenaardige wijze van doen te begrijpen is, dan zal ik den geachten afgevaardigde nader inlichten.

De geachte afgevaardigde heeft ook gesproken over het toezicht op de woningbouwvereenigingen en hij verheugde zich er over, dat het Rijk, met de bescheiden financieele middelen, toch zoo goed mogelijk contrôle doet uitoefenen. Uit het rapport van den directeur-generaal van de Volksgezondheid blijkt wel dat die contrôle zeer noodig is. Niet alle vereeni-

(Minister Aalberse.)

gingen behoeven gecontroleerd te worden, maar het feit, dat men gecontroleerd kan worden, zal menigen zwakken broeder van verkeerde dingen kunnen terughouden. Dat is ook de reden, waarom het verslag gepubliceerd wordt.

De geachte afgevaardigde vraagt of dit ook geen taak is voor de gemeentebesturen. Ik zou zeggen van wel, want voor alle bedragen, die het Rijk aan haar leende, zijn de gemeentebesturen borg gebleven, en zij hebben er dus ook belang bij dat de vereenigingen goed gefinancieerd worden. Ik ben het met den geachten afgevaardigde volkomen eens, dat het van belang is, dat de gemeenten ook zoo goed mogelijk contrôle uitoefenen.

De heer Haazevoet heeft er zijn leedwezen over geuit dat uit de geheele gestie van den laatsten tijd blijkt, dat eigenlijk het Departement van Financiën nu de leiding heeft van de woningpolitiek.

Het is maar de vraag, hoe men de zaak noemen wil. Noch mijn ambtgenoot van Financiën, noch ik hebben ooit onder stoelen of banken gestoken, dat de woningpolitiek door ons beiden wordt behandeld. Op de beide begrootingen komen posten daarvoor voor: de posten voor de bijdragen op mijn begrooting, de posten van de annuïteiten op hoofdstuk VIIB. In de Tweede Kamer heb ik laten zien, hoeveel millioenen in de laatste vijf jaar aan dit buitengewoon nuttige sociale werk zijn besteed, en dan is het begrijpelijk, dat ook de Minister van Financiën zich in het bijzonder met deze zaak bemoeit. Iets anders is, dat ieder moet blijven op zijn eigen terrein. Maar het ligt voor de hand, dat als de Minister van Financiën vindt, dat een bepaald plan te duur is, hij daarop wijst, en dat, wanneer ik meen, dat er bezuinigd kan worden, ik daarvoor ook mijn best doe. Het is echter onjuist om te zeggen, dat bij de woningpolitiek de leiding geheel is bij den Minister van Financiën. Wij vormen die leiding samen, en ieder heeft daarbij zijn eigen verantwoordelijkheid.

De geachte afgevaardigde heeft gevraagd, welke de rechtsgrond is voor de huurverhooging van oude woningen, die vóór den duren tijd gebouwd zijn. Hij meent, dat dat is een crisisbelasting, geheven van slechts enkele personen. De geachte afgevaardigde sprak van een woningfonds, maar dat bestaat niet.

Hoe staat deze zaak, Mijnheer de Voorzitter? Er zijn woningen gebouwd vóór 1915, in den tijd, dat de Staat aan de woningbouwvereenigingen geld leende beneden de rente, die de Staat zelf moest betalen. Daarin zat dus al een verkapt subsidie. Immers wanneer ik geld leen tegen 6 pct. en dat uitleen tegen 4 pct., zit daarin een subsidie van 2 pct. Bovendien werden bij dien bouw herhaaldelijk bijdragen gegeven. Nu zijn die woningbouwvereenigingen volgens haar statuten werkzaam in het belang — niet in de eerste plaats van haar eigen leden — maar van de volkshuisvestig in het algemeen. Nu keeren de tijden en wordt de bouw zoo duur, dat b.v. te Amsterdam niet meer voor f 10 000 een arbeiderswoning kan worden gebouwd. De woningen, die vóór 1915 gebouwd zijn, krijgen economisch nu ook een veel grooter waarde. De vraag is nu: aan wie moet dat ten goede komen: aan de toevallige bewoners van die woningen, die een levenslang voorrecht krijgen op een goedkoope woning, of moet men den eisch stellen, dat voor gelijke woningen ook zooveel mogelijk gelijke huren worden betaald, d. w. z., neerkomende op 1/6 of 1/7 van het inkomen van den bewoner, zoodat het geld, dat voor een oude woning meer betaald wordt dan voor rente en afschrijving noodig is, gebruikt kan worden om den bouw van nieuwe woningen te steunen of wel om de kosten van het Rijk bij die dure woningen eenigermate te verminderen?

Ik geloof, dat uit een sociaal oogpunt bezien, dat een veel logischer stelsel is dan dat wij zouden krijgen een soort van jus primi occupantis, wie eenmaal in de woning zit mag er in blijven en ten eeuwigen dage een huur betalen. die eigenlijk te laag is.

Ik kan mij begrijpen, dat de menschen het onaangenaam vinden, en dat de woningbouwvereenigingen ook veel meer tevreden zouden zijn, wanneer het niet zoo gebeurde, maar uit een algemeen oogpunt bezien, kan men niet zeggen, dat dit een onbillijke regeling is.

Ten slotte nog een enkel woord over de werkloosheidsverzekering. De heeren Heerkens Thijssen en Haazevoet hebben er op aangedrongen, dat er zou komen een wettelijke regeling.

Ik ben met deze zaak al lang bezig, maar de heeren moeten goed begrijpen, dat het een buitengewoon moeilijke materie is. Nadat ik er aanvankelijk mede bezig was, heb ik de zaak weer laten rusten, omdat ik den indruk kreeg: wij zijn nu in een heel ongunstige conjunctuur, en kom nu niet, terwijl er zooveel crisiswerkloosheid is, met een ontwerp tot wettelijke regeling van de werkloosheidsverzekering, want dan loopt het daarmede even gauw weer spaak als met de regeling volgens Koninklijk besluit, omdat gij een regeling, die eigenlijk is bedoeld voor normale tijden, moet toepassen in zeer abnormale, in crisistijden.

Ik heb daarom de zaak laten rusten, in de hoop, dat wij binnen enkele jaren tot meer normale toestanden zouden komen. Helaas is die hoop niet verwezenlijkt, en leven wij nog steeds in abnormale toestanden. Sinds Januari daalt gelukkig wekelijks het cijfer van het aantal werkloozen in ons land, en ik hoop, dat dat zoo zal doorgaan, maar wij moeten er toch rekening mede houden, dat wij nog geruimen tijd een abnormale werkloosheid houden.

De heer Douwes heeft voorgelezen, wat ik omtrent dit punt in de Tweede Kamer heb gezegd. Ik zou met een wettelijke regeling kunnen komen, maar die zou alleen moeten zijn voor de normale werkloosheid, en daarnaast zou er moeten zijn een crisisfonds, waaruit een steunregeling zou moeten worden betaald, in de gevallen van abnormale werkloosheid.

De groote moeilijkheid ligt nu bij het vaststellen van de grens tusschen die beide. Dat is een quaestie van uitvoering, die zeer moeilijk kan zijn, maar alleen op die wijze geloof ik een regeling te kunnen krijgen, die logisch is gedacht, en die ons er voor zal behoeden, in de toekomst te moeten doen, wat ik in het naaste verleden heb moeten doen, nl. dat een regeling, die is uitgedacht voor normale verhoudingen, moet worden gebruikt in zeer abnormale omstandigheden, waarvoor die regeling niet deugt.

De zaak is aanhangig, zooals de heer Heerkens Thijssen weet, bij den Werkloosheidsraad, en binnen niet al te langen tijd zal het rapport verschijnen. Vroeger is deze zaak, wat bepaalde punten betreft, al bij dien Raad geweest, maar nu komt het definitieve advies.

De geachte afgevaardigde heeft aangedrongen op medebetaling door het Rijk voor de contrôle zoowel aan de gemeenten als aan de werkloozenkassen. Ik heb daarop geantwoord in de Memorie van Antwoord en tot mijn leedwezen kan ik er op het oogenblik geen ander antwoord op geven. De zaak staat zoo, dat èn het Rijk èn de gemeenten ieder een eigen contrôle hebben en dat nu de logische regeling is, dat gemeente en Rijk ieder zijn eigen contrôle heeft. Nu geef ik den geachten afgevaardigde toe, daar zit een fout in en wel deze. Bij het tegenwoordige stelsel heeft iedere gemeente individueel eigenlijk geen groot belang meer bij haar eigen contrôle, doch wel bij het voeren van een goede contrôle in het algemeen, waardoor zij allen minder hebben te betalen.

Controleert een gemeente goed, dan komt dat mede ten goede aan andere gemeenten, ook aan haar, die slecht controleeren en ook het omgekeerde is het geval. Dit is een fout en daarom wil ik de zaak nog wel eens bezien, maar op het oogenblik kan ik niet anders zien dan dat ik het stelsel, wat wij nu hebben, moet handhaven.

Met groote belangstelling heb ik gehoord de uitvoerige rede van den heer Douwes. Hij heeft mij verschillende vragen gesteld, waarvan het op het eerste gehoor eenigszins twijfelachtig schijnt of die thans niet meer thuishooren bij mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken dan bij mij. Ik wil dien geachten afgevaardigde gaarne toezeggen, dat ik met mijn ambtgenoot overleg wil plegen over de verschillende door hem gemaakte opmerkingen en wij daarmede gaarne ons voordeel zullen doen.

Ik kom nu tot het laatste punt, dat ik te bespreken heb en dat ik, omdat het door een viertal sprekers zoo uitvoerig is behandeld, ook ietwat uitvoeriger zal moeten bespreken dan de voorafgaande punten, ik bedoel de sociale verzekering, waarmede de heeren Wittert van Hoogland, Slotemaker de

(Minister **Aalberse.**)

Bruine, Diepenhorst en Haazevoet zich in het bijzonder hebben beziggehouden.

Tot mijn genoegen heb ik gezien dat de heer Haazevoet het niet eens is met den heer Wittert van Hoogland en op dit punt sta ik ook dichter bij den heer Haazevoet dan bij den anderen geachten afgevaardigde.

Vooral de heer Wittert van Hoogland meende een scherpe critiek te moeten uitoefenen op mijn beleid in zake de sociale verzekering en zijn groote grief daarbij was de niet-invoering der ziekteverzekering. Zoowel die geachte afgevaardigde als de heeren Slotemaker de Bruine en Diepenhorst hebben de geschiedenis dezer materie uit de laatste jaren gegeven, maar zij hebben m. i. daarbij niet vermeld een moment, dat mede is geweest een der zeer beslissende momenten. Hoe is deze zaak geloopen?

Toen ik in 1918 optrad als Minister van Arbeid, ben ik opgetreden met een zeer uitvoerig arbeidsprogram, waarbij voorop stond, wat de sociale verzekering betreft, de spoedige invoering van de invaliditeitsverzekering en de ziekteverzekering, nadat daarin eenige wijzigingen waren aangebracht.

De heer Slotemaker de Bruine heeft te recht opgemerkt, dat in de Troonrede stond: vervolgens; maar wanneer hij de *Handelingen* naleest, dan zal hij zien, dat die uitdrukking bij de algemeene beschouwingen door de Regeering is verduidelijkt, en dat niet bedoeld wordt: vervolgens in tijd, maar meer een logische volgorde was bedoeld, nl. deze wijziging te gelijk in werking te doen treden met de wet, zoodra die wijzigingswet in het *Staatsblad* stond.

Toen heb ik tot op zekere hoogte de fout gemaakt, dat ik niet ben begonnen met invoering van een ziekteverzekering, maar met de invoering van de invaliditeitsverzekering. Dat was tot op zekere hoogte een fout, omdat men bij de invoering van de Raden van Arbeid altijd zich de zaak zoo gedacht had, dat die als eerste taak kregen de uitvoering van de ziekteverzekering en als aanvullende taak de uitvoering van de invaliditeitsverzekering.

Waarom heb ik, bewust, niet de invoering der ziekteverzekering vooraf doen gaan?

Om twee redenen.

Vooreerst omdat ik van meening was, dat de invoering van de invaliditeitsverzekering voor de arbeiders veel noodiger en belangrijker was dan de ziekteverzekering. Ieder weet toch, dat op verschillende wijze, hetzij door de arbeiders zelf, hetzij door de werkgevers in geval van ziekte min of meer behoorlijk voor de betrokken personen wordt gezorgd, maar in geval van invaliditeit kregen tot nog toe de arbeiders, met enkele uitzonderingen, geen uitkeering. Niemand zal dus tegenspreken, dat de invaliditeitsverzekering van grooter belang was dan de ziekteverzekering.

De tweede reden was, dat ik bij de invaliditeitsverzekering gebonden was aan een termijn. Er was namelijk bepaald, dat de wet op 3 December 1919 in werking zou treden. Wanneer ik dus niet tijdig kwam met wijzigingen, stond ik voor deze moeilijkheid, dat bij het optreden met mijn program mijn eerste daad zou geweest moeten zijn het uitlokken van een wetsontwerp, waarbij de invoering van de invaliditeitsverzekering van 3 December 1919 werd verschoven tot later. Dat heb ik willen voorkomen. Vandaar, dat ik gebonden was om te ontwerpen wijzigingen in de invaliditeitsverzekering. Wat dat punt betreft, ik kom daarop in een ander verband nog terug naar aanleiding van daarop uitgeoefende critiek.

Mijnheer de Voorzitter! Toen kwam na de invoering van de invaliditeitsverzekering de ziekteverzekering. Ook daar wilde ik handelen als bij de invaliditeitsverzekering, waar het mij gelukt was, om niet alleen de rechterzijde, maar zelfs de geheele Tweede Kamer daarvoor te winnen, terwijl ook in deze Kamer geen enkel lid een afwijkende meening had doen hooren. Ik heb door enkele wijzigingen bereikt, dat die wet, die door den loop der omstandigheden diep onder de politiek was bedolven, weer kwam op de zuiver sociale grondslagen, waarop de partijen van verschillende nuanceering elkaar konden vinden en wij allen hebben zonder uitzondering medegewerkt aan de invoering van deze wet.

Ik hoopte hetzelfde te kunnen bereiken bij de ziekteverzekering. En nu is het merkwaardige dit, dat, hoewel vroeger de politieke hartstochten veel sterker oplaaiden bij de invaliditeitsverzekering, mij de invoering van dit wet wel gelukt is, terwijl bij de ziekteverzekering, die in een veel kalmer sfeer is behandeld, dit niet is gelukt. Wat is daarvan de oorzaak geweest?

Ik had ontworpen enkele wijzigingen, die absoluut noodzakelijk waren door de wijziging van het loonpeil. Als die niet gekomen waren, zou het grootste deel van de arbeiders, voor wie de wet bestemd was, er niet onder gevallen zijn. Maar bovendien heb ik deze wijziging willen voorstellen: om in deze verzekering meer over te laten aan de eigen vrije kassen.

De heer Wittert heeft er aan herinnerd, dat de ziekenbehandeling buiten de ziekteverzekering is gebleven tegen den wil, zooals hij zeide, van de meerderheid in de Kamer, eenvoudig omdat Minister Talma op dit punt niet wilde toegeven. Ik laat in het midden, of dit juist is, maar zeker juist is het voor wat betreft de particuliere kassen. Het stelsel van Minister Talma bracht mee, dat wij eigenlijk de geheele ziekteverzekering zouden brengen bij de Overheidskassen. In de dagen, dat die wet behandeld werd — de heer Diepenhorst was zoo vriendelijk te herinneren aan de inleiding van een vrij groote redevoering, die ik in die dagen heb gehouden, waarin ik zeide, dat bij al de waardeering, die ik had voor het werk van Minister Talma, terwijl het mij een eer was hem daarbij te steunen, ik toch niet met hem kon meegaan in alle opzichten, maar het mijn plicht achtte te zeggen, in welk opzicht ik met hem van meening verschilde — verklaarde ik dan, hoe die verzekering m. i. moest worden ingericht. Een van de punten van verschil was juist het ontbreken van de vrije kassen bij de ziekteverzekering. En ik kan wel zeggen, dat ook mijn tegenwoordige ambtgenoot van Onderwijs en enkele andere Kamerleden van rechts in die dagen al hun best hebben gedaan bij Minister Talma om de wet op dit punt gewijzigd te krijgen. Dit is ook geschied. Er is inderdaad tijdens de behandeling een artikel in de wet gekomen, dat uitkeeringen ook plaats hebben door de vrije kassen.

Maar iedereen, die op de practijk van de ziekteverzekering eenigen kijk heeft, zal toegeven, dat er bij de geldende wettelijke voorschriften toch geen kans op zou zijn. De practijk zou toch geweest zijn, dat de Overheidskassen regel zouden zijn. Waar dit de geschiedenis was en mij bekend was, dat voor een groot deel van de rechterzijde, evenals in 1911, een groote voorkeur bestond om inderdaad meer vrijheid te geven aan de ontwikkeling van het eigen initiatief, was inderdaad een van de voornaamste punten van wijziging van art. 92, om daardoor de vrijheid van de particuliere kassen te bereiken. Zoo stond de zaak en wanneer er niets gebeurd was, had ik hoop, dat inderdaad vóór den bepaalden termijn de ziekteverzekering met de wijzigingen zou zijn in werking getreden. Maar wat is er gebeurd? Het bleek, dat ik volkomen juist gevoeld heb, dat men er in breede kringen naar verlangde om de sociale verzekering meer bij de menschen zelf te brengen, want toen dat wijzigingsontwerp bij den Hoogen Raad van Arbeid om advies kwam, bleek bij de behandeling daarvan een voorstel te komen, dat den naam draagt van Posthuma-Kupers. Dat voorstel was gebaseerd op twee gedachten: ten eerste, dat de geheele verzekering wordt gedragen door bedrijfsvereenigingen met in het bestuur de helft arbeiders, en dat voor degenen, die niet georganiseerd zijn, zou komen een garantiefonds onder beheer der bedrijfsvereenigingen.

Dit plan is uitvoerig behandeld in den Hoogen Raad van Arbeid, en toen het advies kwam, bleek, dat met 27 tegen 10 de Hooge Raad zich met dat voorstel had vereenigd.

Ik stond dus voor deze moeilijkheid bij dat advies, dat ik tegen de bedrijfsvereenigingen persoonlijk geen bezwaar had: het is gebleken, dat ik bij de Landbouwongevallenverzekering ook heb voorgesteld te bepalen, dat de verzekering wordt gedragen door de menschen zelf. Maar ik had groot bezwaar tegen het zoogenaamd garantiefonds. Iemand, die zich niet wilde aansluiten, werd gestopt in een garantiefonds en dan werd hij naar de bedrijfsvereeniging gedragen en gezegd: behandel de dieren met zachtheid. Vandaar dat ik getracht

(Minister **Aalberse**.)

heb links en rechts mijn voelhorens uit te steken en te komen tot ziekteverzekering op de basis van de nu ingevoerde Landbouwongevallenwet, dat de eigenlijke dragers van de verzekering zouden zijn de bedrijfsvereenigingen, en dat degenen, die zich niet bij de bedrijfsvereeniging wilden aansluiten, vrij bleven, maar kwamen bij den Raad van Arbeid. Dat is iets anders dan een garantiefonds. Precies het stelsel, dat gevolgd is bij de Landbouwongevallenwet.

Nu is na het uitsteken van mijn voelhorens dit mijn conclusie geweest: wat ik ook voorstel, ik kom altijd te staan tegenover twee minderheden, die te zamen een meerderheid zijn, en ik zal dus in de Tweede Kamer geen meerderheid daarvoor kunnen vinden. Wanneer men nu nagaat het vele werk, dat ik in die dagen had te doen, vraag ik, of het niet verstandig was, om, waar de beweging om de verzekering te brengen bij de menschen zelf voortdurend groeide in de bevolking, die zaak maar even te laten groeien en niet mijn tijd te gebruiken voor het verdedigen van wetsontwerpen, waarvan de kans zeer groot was, dat zij niet tot een practisch resultaat zouden leiden.

Ik kom nu tot het tweede stadium, na de verkiezingen. Dit Kabinet is opgetreden met als een van de voorname programpunten de vereenvouding en de *Vereinheitlichung* van de sociale verzekering. Mijn ervaringen met de sociale verzekering hebben mij gebracht tot de meening, dat het zeer gewenscht is te komen tot meer eenheid van stelsel en daardoor tot vereenvouding in de administratie, wat naar mijn overtuiging een besparing kan geven van vele millioenen, niet alleen voor den Staat, maar ook voor de industrie. De Invaliditeitswet, zooals zij nu is, dwingt tot een zeer uitvoerige administratie, niet alleen van de Raden van Arbeid, maar ook van de werkgevers. Wanneer wij nu kunnen vinden een stelsel, dat aan de arbeiders voldoende waarborgen geeft, dat zij zullen krijgen waarop zij recht hebben, en dat leidt tot groote besparing in de administratie, zal ieder toegeven, dat dit, bij een sociale besparing globaal geschat op 5 à 6 millioen, niet te versmaden is.

Nu is de vraag gesteld: komt gij daarmee klaar?

Mijnheer de Voorzitter! Niemand kan in de toekomst zien en ik geef toe, dat het een groot en buitengewoon moeilijk werk is. Maar mijn overtuiging is, dat wanneer wij het er over eens zijn, dat wij bij elkaar willen blijven om samen dit werk te verrichten, bij allen voorarbeid, die verricht is, en bij de wetten, die wij reeds hebben, binnen deze driejarige periode dit werk kan tot stand komen.

Nu komt de critiek. Men zegt tweeërlei: de wijze, waarop gij deze zaak hebt aangepakt, is niet juist; gij hebt de leiding uit handen gegeven en die gelaten aan een afdeeling van uw Departement. Gij hadt zelf een wetsontwerp bij den Hoogen Raad van Arbeid aanhangig moeten maken. Verschillende redenen hebben mij er toe geleid, om in deze tot een ongewone werkwijze mijn toevlucht te nemen. Wat den principieelen kant van de zaak betreft, ben ik niet van plan, iets toe te geven. Maar bij de practische uitwerking van deze beginselen ben ik geneigd, in het belang van de eenheid en van de goede samenwerking niet te staan op wat ik het allerbeste zou vinden, maar mij neer te leggen bij wat anderen beter vinden en waarmee ik mij kan vereenigen.

Om nu dat overleg, dat noodzakelijk is bij een werk van zoo grooten omvang, als de geheele sociale verzekering — en ik erken volkomen, dat buitengewoon moeilijke quaesties moeten worden opgelost — zoo gemakkelijk mogelijk te maken, meende ik, dat het juister was niet te beginnen met mij zelf vast te leggen door onmiddellijk te komen met een uitgewerkt ontwerp om advies bij den Hoogen Raad van Arbeid, maar dat het verstandiger was te komen met vraagpunten, waarin vervat waren de groote principieele en practische quaesties, waarover dan een beslissing zou moeten worden genomen. Dat kon groote bespoediging geven in de wijze van werken, want de heeren weten wel, dat het zeer moeilijk is een zoo technisch wetsontwerp te maken, en wanneer ik dan van den Hoogen Raad van Arbeid een advies krijg, waarin juiste opmerkingen worden gemaakt, moet het ontwerp weer heelemaal worden omgewerkt, wat zeer tijdroovend en zeer moeilijk is bij een zoo ingewikkelde technische zaak als deze.

Wanneer ik echter eerst het advies had over die vraagpunten en wanneer ik eerst overleg had gepleegd met verschillende zijden om te weten, waar de eenheid te vinden was, waarmede men zich zou kunnen vereenigen, en ik stelde op grond daarvan een wetsontwerp samen, dan zou de kans veel grooter zijn, dat, eenmaal ingediend, dit ontwerp er betrekkelijk vlot door zou gaan.

Dit is de reden, waarom ik gemeend heb dezen ongewonen weg te moeten volgen. Van de betreffende Nota, die is ingezonden, sta ik persoonlijk vrij, en men mag a priori niet aannemen, dat die geheel weergeeft mijn meening omtrent deze zaak. Ik schort mijn meening op totdat ik overleg zal hebben gepleegd.

Ik begrijp, dat men kan zeggen: die methode is niet juist, en ik eerbiedig die meening, maar ik hoop toch, dat het aan de Kamer duidelijk zal zijn, dat mij daartoe inderdaad zeer klemmende redenen hebben bewogen.

Men zegt: gij hadt toch eerst die ziekteverzekering kunnen invoeren, voordat gij met het andere groote werk begonnen waart.

Daar waren twee redenen tegen. Vooreerst: is het wel juist, waar wij het er allen over eens zijn, dat er vereenvoudiging moet komen van het stelsel van de sociale verzekering, om vlak daarvoor weer te komen met een wetsontwerp tot wijziging en invoering van de ziekteverzekering, die misschien nog weer zal moeten worden gewijzigd na een kort aantal jaren, om in het totale stelsel te gaan passen?

Zou dat van mij geen struisvogelpolitiek zijn geweest? Wanneer ik was gekomen met een wijziging van de ziekteverzekering, zouden wij toch het heele debat hebben gekregen over het stelsel van de sociale verzekering en dan zou daarover een beslissing zijn gevallen. Ook op dien grond achtte ik het juister, dat wij die beslissing nemen terwijl wij de zaak in haar geheel bezien. Iedere verzekering brengt haar moeilijkheden mede. Wij kunnen trachten daarin zooveel mogelijk eenheid te brengen, door vooral vereenvoudiging te brengen in de administratie voor de werkgevers, zoodat zij op een gemakkelijker wijze premie kunnen betalen.

Dat alles is te bereiken, doch men moet dan bij iedere verzekering letten op de daarmede gepaard gaande eigenaardige moeilijkheden.

In de tweede plaats heb ik dit bezwaar, dat niet genoeg gerealiseerd schijnt te worden, dat de invoering der ziekteverzekering niet geringe lasten op de industrie zal leggen. Ik heb daarvan een berekening laten maken naar den matigen kant en dan zie ik, dat aan premies opgebracht zal moeten worden per jaar ruim 30 millioen.

Nu zegt de heer Slotemaker de Bruine: maar laat nu de helft door de arbeiders betalen. Mijnheer de Voorzitter! Of de werkgevers de helft en de arbeiders de andere helft betalen, doet echter aan de zaak niets af, omdat het geheel ten slotte uit de industrie moet komen. Niet de wet bepaalt wie de premies betaalt, doch de conjunctuur. Is die een dalende, dan betalen de arbeiders de premie, is die stijgend, dan betalen de werkgevers de premie.

Theoretisch staat natuurlijk in de wet, dat de werkgevers de premie betalen, maar practisch wordt dat natuurlijk bij de loonregeling verrekend.

Zou deze Kamer het nu een wijs beleid achten, wanneer ik op een oogenblik van malaise, waar nu een kleine hoop is, dat wij het ergste voorbij zijn, die ziekteverzekeringswet zou invoeren, waarbij door de industrie per jaar aan premies moet worden opgebracht ruim 30 millioen?

Ik meen, dat het verstandiger is om die reden, om deze zaak als een geheel te beschouwen en wanneer wij tot invoering der ziekteverzekering komen, aan de werkgevers te kunnen toonen, dat wij alles gedaan hebben om de kosten zooveel mogelijk te verminderen, ook de kosten van de invaliditeitsverzekering, ook wat de administratie, enz., betreft.

Dat zijn twee redenen die mij er toe geleid hebben, om te meenen dat het verstandiger is het groote werk aan te vangen en mij niet vooraf bezig te houden om op de een of andere wijze te trachten de ziekteverzekering in te voeren.

Maar ik herhaal, wat ik ook in de Tweede Kamer op aandrang van eenige Christelijk-historische leden dier Kamer

(Minister Aalberse.)

heb gezegd: wanneer mij mocht blijken, dat ik te optimistisch geweest ben en dat van vereenvoudiging en samengaan der geheele sociale verzekering niets komen kan, dan ben ik bereid om te zeggen: nu mogen de arbeiders niet langer wachten op invoering der ziekteverzekering, en heb ik geen bezwaar meer er tegen, dat die afzonderlijk wordt ingevoerd; maar ik ben daartoe niet bereid dan nadat alle pogingen in het werk zijn gesteld om te komen tot vereenvoudiging van de geheele verzekering en tot inpassing van de ziekteverzekering in het nieuwe totale stelsel dat wij voor de verzekering zullen hebben gekozen.

Dit wat betreft het beleid in zake de ziekteverzekering. De critiek, die daarop is uitgeoefend, kan ik mij levendig voorstellen, maar ik ben ook in staat geweest, daarop te antwoorden.

Ik heb echter nog een andere critiek gehoord, en ik wil wel zeggen, dat het mij leed gedaan heeft, die critiek te hooren. Alles bijeengenomen komt eigenlijk die critiek hierop neer, dat men beweert, dat ik bezig zou zijn om ons van het verzekeringsbeginsel af te brengen en ons zoetjes aan heen te sturen naar de regionen van de Staatspensionneering. Als wij alle doekjes er af doen, Mijnheer de Voorzitter, dan komt het practisch daarop neer. De heer Wittert van Hoogland heeft dat het meest kras gezegd.

Wanneer ik nu naga, wat hij aanvoert als argument voor die toch inderdaad zeer krasse beschuldiging, dan vind ik feitelijk niets anders dan dit, dat hij zegt: in de Nota van de afdeeling Arbeidersverzekering wordt gesproken van eenheidsrente en collectieve verzekering; gaat gij daarin mede, dan is dat geen verzekering meer, dan gaat gij in de richting van Staatspensionneering.

De beteekenis van die Nota heb ik reeds uiteengezet; ik kan daarover nu dus zwijgen. Maar nu de zaak zelf. Veronderstel eens, dat die Nota van mij was, dat ik met alles wat daarin staat verklaarde in te stemmen, kan men dan reeds tot een dergelijke conclusie komen? Kan men zeggen, dat iemand, die op die manier een aanzienlijke vereenvoudiging van administratie wil verkrijgen, voorstander is van Staatspensioen, omdat hij de invoering van een eenheidsrente wil, waarbij nl. niet meer, gelijk nu, de uitkeering bij invaliditeit verband houdt met het aantal betaalde premies, maar waarbij ieder, die invalide wordt, hetzelfde bedrag aan rente krijgt. Is zoo iemand wegbereider voor Staatspensioen? Is dat afwijken van het verzekeringsbeginsel? Ik heb dat de laatste weken herhaaldelijk gelezen, maar nog nooit begrepen. Daarin zit toch niet de richting van Staatspensioen?

Wat is ons principieel bezwaar tegen Staatspensioen? Dat men menschen, die niet armlastig zijn, uitkeering gaat geven uit de belastingen, die door allen zijn opgebracht. Dat is het pernicieuze, het moreel afkeurenswaardige van Staatspensioen.

Maar wanneer men bij de invaliditeitsverzekering, waarin werkgevers of arbeiders de premie betalen, invoert in plaats van de gedifferentieerde rente, die met het aantal premies rekening houdt, een eenheidsrente en zegt: ieder voor wie over een bepaalden tijdsduur premie betaald is, krijgt daarvoor een rente van niet meer dan zooveel, een vast bedrag — is dat dan afwijken van het verzekeringsbeginsel? Ik begrijp het niet. Wanneer ik mij bij een levensverzekeringsmaatschappij verzeker tegen f 10 000, dan krijg ik toch, of ik een premie betaald heb of 30 jaar lang, niets meer dan die f 10 000. Is het daarom geen verzekering meer? Ik vind dat het karakter van verzekering in de eenheidsrente nog meer uitkomt. Bij brandassurantie wordt er toch ook geen rekening mee gehouden dat kort of lang de premie is betaald: als er brand uitbreekt, krijgt men de uitkeering.

Ik kan begrijpen dat men die eenheidsrente uitwerkt op een manier die fout is en op een manier die gaat in de richting van Staatspensioen. Zoo kan men het bij de invaliditeitsverzekering ook verkeerd uitvoeren, maar waar het op neerkomt is dit, dat er gesproken is van een eenheidsrente en dat men uit het groote verschil in administratie concludeert: zoo gaat gij in de richting van Staatspensioen en wijkt van de verzekering af. Eerlijk gezegd, ik heb dit steeds niet begrepen.

Hetzelfde geldt van het stelsel van collectieve verzekering. Ik zie inderdaad niet in waarom collectieve verzekering niet even goed verzekering is als individueele verzekering. Ook op dit punt is het mij niet duidelijk gemaakt dat, wanneer men bij de ziekteverzekering van individueele tot collectieve verzekering zou komen, die met veel minder administratiekosten kan functionneeren, men dan van het verzekeringsbeginsel zou afwijken. Het is mij een raadsel.

De heer Diepenhorst, van wien ik overigens zeer waardeer de wijze waarop hij zijn bezwaren tegen mijn beleid op dit punt ter sprake heeft gebracht, had vijf redenen van vrees, dat er gevaar was, dat eenigermate van de richting van zuivere verzekering afgeweken zou worden. Hij zeide: er zijn vijf dingen gebeurd, die alle wijzen in die richting.

Ten eerste heeft hij gezegd: gij hebt in de invaliditeitsverzekering veranderd de premiebetaling door arbeiders en werkgevers en de premiebetaling uitsluitend op de schouders der werkgevers gelegd. Dat is juist, maar het is wonderlijk als mij dat door deze Kamer tot een grief wordt gerekend, waar het denkbeeld om dat te doen juist van deze Kamer is uitgegegaan. In 1917 heeft de heer Colijn hier een rede gehouden, waarin hij tot ieders verwondering eensklaps met dat idee kwam, een idee dat pakte.

De heer **Diepenhorst**: Ik heb ook uitdrukkelijk gezegd: *mae culpa.*

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Ik zeg ook: het is eenigszins verwonderlijk, dat men hierin ziet een gaan naar Staatspensioen. Ik geloof niet dat men den heer Colijn kan verwijten Staatspensioen voor te staan en het heeft in den grond met Staatspensioen niet te maken. Alleen hebben de voorstanders van Staatspensioen dit kunnen voorstellen als een concessie en wilden daarom met een wijziging van de Invaliditeitswet medegaan.

Waarom hebben zij het zoo kunnen voorstellen? Omdat zij zeiden: nu krijgen de arbeiders een premievrij pensioen. Maar bij allen strijd, dien wij over het Staatspensioen ooit gehad hebben, heb ik nooit gehoord, dat iemand van ons er tegen was om den arbeiders een premievrij pensioen te geven, maar omdat de valide arbeiders, die niet armlastig waren, een uitkeering uit de Staatskas zouden krijgen. Ik heb dit mede voor mijn verantwoording genomen, maar zie niet in, dat dit punt ons de vrees behoeft te geven, dat wij gaan in de richting van Staatspensioen.

Of de zaak zelf goed is, daar zullen wij later over spreken. Het is bekend hoe ik over deze zaak denk.

Ten tweede heeft de geachte afgevaardigde genoemd de werkloosheidsverzekering. Ik geef toe, dat in den abnormalen tijd, waarin ik met het werkloosheidsbesluit 1917 heb moeten werken, dit besluit daarop niet berekend was, en wij hebben daarom onze toevlucht moeten nemen tot uitkeeringen die met het idee van verzekering niets anders gemeen hebben, dan dat zij geschieden door middel van de vakvereenigingen, maar ik geloof dat men ook hieruit niet mag afleiden een gaan van de Regeering in de richting van Staatspensionneering.

Als derde oorzaak van zijn vrees noemde de geachte afgevaardigde de wijziging in de vrijwillige ouderdomsverzekering, om de administratiekosten niet door den Staat te laten dragen, maar die te laten drukken op de premie.

Ik kan mij begrijpen, dat een voorstander van de vrijwillige ouderdomsverzekering dat betreurt, en zegt: de propaganda voor die verzekering is veel gemakkelijker, wanneer de Staat de administratiekosten betaalt, want dan is de premie zooveel lager, maar ik kan niet begrijpen, dat men zegt: daar gaat gij weer in de richting van het Staatspensioen! Het is precies het omgekeerde, Mijnheer de Voorzitter. De heer Duys heeft naar aanleiding van dit wetsontwerp in de Tweede Kamer gezegd: gij gaat het eenige stukje Staatspensioen, dat er in zat, er uit halen! En dat was veel juister. Dat de Staat de administratiekosten betaalt is een bijdrage uit de algemeene middelen, die ten goede komt aan de verzekerden, afgezien van de vraag of zij al dan niet armlastig zijn.

(Minister **Aalberse.**)

Als vierde punt heeft de geachte afgevaardigde genoemd de wijziging van de Radenwet. Mijnheer de Voorzitter! Die wijzigingen hebben geen andere dan een zuiver practische beteekenis. Bij mijn optreden ben ik begonnen de Raden van Arbeid te verdedigen, en wanneer er dingen verteld werden, die niet of niet geheel juist waren, of wanneer men valsch ging generaliseeren, heb ik het steeds met warmte voor de Raden van Arbeid opgenomen. Maar waar ik merk dat hier en daar de zaak niet goed loopt, en ik zonder wetswijziging niet kan ingrijpen, achtte ik mij verplicht, niettegenstaande de bewering, dat ik onnoodig aan de Raden van Arbeid ging tornen, om te zorgen dat ik of bepaalde lichamen de bevoegdheid kregen om de zaak wel behoorlijk te laten marcheeren.

Intusschen begrijp ik niet, hoe men daarin kan zien een afbreken van het verzekeringsbeginsel!

Oop prof. Slotemaker de Bruine voelde zich bezwaard over de richting, waarin de zaak werd gestuurd; zijn voornaamste bezwaar was de premiebetaling in de invaliditeitsverzekering door den werkgever alleen. Ik behoef hierop echter niet in te gaan omdat ik dit punt reeds besprak bij de beantwoording van prof. Diepenhorst.

Ten slotte de meer speciale critiek van den heer Wittert van Hoogland. Ook hij meende, dat ik van de verzekeringsidee ging afstappen, en critiseerde daarnaast de methode van wetgeving. Hij zeide: gij komt bij Memorie van Antwoord met wijzigingen, vooral wanneer het betreft de Raden van Arbeid. Hoe was die zaak, Mijnheer de Voorzitter? Er was bij de Tweede Kamer aanhangig een wetsontwerp tot wijziging van de Radenwet. Ik krijg rapporten waaruit blijkt, dat er nog meer leemten in de Radenwet zijn, en dat een nadere wetswijziging zeer gewenscht is. Was het nu niet verstandiger, om dadelijk bij Memorie van Antwoord — wat trouwens meer gebeurt — die wijzigingen in te dienen, of dat ik eerst een heelen omweg maak om die enkele artikelen eerst te sturen naar den Ministerraad, vandaar naar den Raad van State, dan naar de Tweede Kamer enz. Dat is een mijl op zeven. Er wordt altijd over geklaagd, dat het met onze wetgeving zoo langzaam gaat en wanneer zich dan een ongezochte gelegenheid voordoet om de zaken te bespoedigen, klaagt men daar weer over.

Het recht van de Kamer is allerminst hierdoor bekort. In twee van de door den geachten afgevaardigde genoemde gevallen besloot de Tweede Kamer die wijzigingen opnieuw in de afdeelingen te doen onderzoeken, dus de behandeling is even goed.

Ik heb alleen voorkomen, dat een veel langer weg is gevolgd, vóórdat die wijzigingen bij de Tweede Kamer inkwamen.

Het is den heer Wittert van Hoogland vermoedelijk wel bekend, dat deze Kamer spoedig zal worden ontbonden als gevolg van de Grondwetsherziening. De leer is tot nu toe bij deze Kamer gehuldigd, dat de wetsontwerpen, die bij haar aanhangig zijn, bij een ontbinding vervallen, en de enkele wijzigingen, die ik alsnog in de Radenwet heb gebracht, konden de Kamer nog tijdig bereiken. Had ik den gewonen weg gevolgd, dan zouden zij waarschijnlijk eerst in November of December deze Kamer hebben bereikt.

Een tweede fout in mijn wijze van wetgeving vond de geachte afgevaardigde in de wijze van dagloonbepaling bij de Landbouwongevallenwet. Deze zaak is bitter eenvoudig. In de wet wordt bepaald, dat op die en die wijze het loon van de arbeiders in den landbouw moet worden vastgesteld. Toen men met de uitvoering van de wet bezig was, bleek, dat het in de gegeven omstandigheden tot zeer groote moeilijkheden en onoplosbare puzzles zou aanleiding geven.

Was het nu niet zeer verstandig, toen ik daaromtrent een verzoek kreeg van het bankbestuur en van bedrijfsvereenigingen, om er op te wijzen, dat ik bereid was het artikel, dat tot die groote moeilijkheden aanleiding zou geven, zoo spoedig mogelijk te veranderen en te komen tot een zelfde wijze van dagloonbepaling als bij de industrieele Ongevallenwet geldend was?

Het derde bezwaar van den geachten afgevaardigde, dat de formulieren van de loonlijsten binnen korten tijd veranderd zijn, hangt hiermede samen, want door de andere wijze van dagberekening waren andere formulieren noodig. Achter dit alles schuilt dus niets en ik kan mij niet begrijpen, hoe men hierin kan vinden een aanwijzing van slecht beleid ten aanzien van de sociale verzekering.

De geachte afgevaardigde zegt: gij hebt de invoering van de Landbouwongevallenwet uitgesteld van 1 April tot 1 Mei.

Ja, omdat de zaak niet klaar was. Ik heb een zeer dringend verzoek gekregen van den raad van toezicht. Deze moet bij het optreden al de statuten van de bedrijfsvereenigingen nazien en advies uitbrengen aan de Regeering over de toelating van die vereenigingen.

Nu heeft de raad van toezicht in het begin al die statuten gekregen, en ik heb toen het eenstemmig verzoek ontvangen, omdat het onmogelijk was tijdig gereed te zijn, de invoering een maand te verschuiven.

Ik begrijp al weer niet hoe men daarin kan zien een slecht beleid. Veel slechter beleid zou ik het hebben gevonden, als ik had gezegd: dat kan mij niet schelen. Dan was de boel in het honderd geloopen en dan had men gezeten met bedrijfsvereenigingen, die in den zin der wet geen bedrijfsvereenigingen waren geweest en dus nog niet hadden kunnen optreden omdat zij niet erkend waren geweest.

Het lag dus voor de hand, dat men het korte uitstel van 1 maand, dat men vroeg voor de inwerkingtreding van de wet, niet weigerde.

Het gebeurt herhaaldelijk, dat wanneer men de inwerkingtreding van een nieuwe wet, die veel voorbereiding eischt, op een bepaalden dag heeft vastgesteld, hangende de voorbereiding blijkt dat men op meer moeilijkheden stuit dan men had verwacht.

Precies hetzelfde is ook gebeurd bij de Vleeschkeuringswet en ook daarbij heb ik moeten besluiten den datum van invoering te verlaten, maar evenmin als men kan zeggen, dat het mij te doen was om die wet daardoor te saboteeren, evenmin kan men beweren, dat ik de Landbouwongevallenwet, nota bene door mij zelf ingediend en verdedigd, eenigermate ook maar zou willen bemoeilijken.

Ten vijfde noemt de geachte afgevaardigde den algemeenen maatregel van bestuur, waarbij de premies voor de vrijwillige ouderdomsverzekering worden vastgesteld en hij zegt dat die algemeene maatregel veel te laat wordt ingevoerd.

Het zal den geachten afgevaardigde genoegen doen te hooren, dat deze algemeene maatregel sinds 14 dagen door de Koningin is geteekend en thans bij Justitie is ter afkondiging, hetgeen, meen ik, gisteravond is geschied.

Maar bovendien is aan de Raden van Arbeid te voren de inhoud medegedeeld voor wat de premies betreft en weet de geachte afgevaardigde dat er scherpe critiek is gekomen van de zijde van enkele deskundigen en dat beweerd werd dat ik de premies veel te laag had berekend.

Juist die critiek is oorzaak geweest dat die algemeene maatregel van bestuur wat langer onderweg is geweest dan anders het geval zou zijn geweest, maar het ligt toch voor de hand dat ik, op verzoek van mijn ambtgenoot van Financiën, waar de Staat ten slotte aansprakelijk is, naar aanleiding dezer critiek den wiskundigen adviseur der Bank om allerlei berekeningen en inlichtingen, ook over de wijze van berekening, vroeg en dat heeft de zaak weer opgehouden.

Maar zonderling is het, dat de geachte afgevaardigde hiervan heeft gemaakt dat ik zelf de vrijwillige verzekering wilde saboteeren.

De heer **Wittert van Hoogland**: Het woord saboteeren is niet door mij gebruikt.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Welk woord precies de geachte afgevaardigde heeft gebruikt, weet ik niet, maar ik heb hier tusschen haakjes staan bij wat hij daaromtrent opmerkte: dus opzettelijk saboteeren, en dat was ook zijn bedoeling in verband met hetgeen hij daarover heeft opgemerkt.

Mijnheer de Voorzitter! Er is nog één punt, waarop ik mij verplicht acht nog nader in te gaan. De geachte afgevaardigde heeft gezegd dat ik de Kamer misleidde met het noemen van cijfers van administratiekosten van de Raden van Arbeid,

(Minister Aalberse.)

die ongeveer 2 millioen te hoog waren. In de Memorie van Antwoord had ik als totale administratiekosten opgegeven voor de invaliditeitsverzekering en de vrijwillige ouderdomsverzekering een bedrag van circa 6 millioen en naar de geachte afgevaardigde mededeelde, waren die kosten niet meer geweest dan 4 millioen.

Ik heb nagegaan waaruit dat verschil zou kunnen voortkomen.

Natuurlijk was het cijfer, dat ik in de Memorie van Antwoord gaf, juist. Ik mag veronderstellen, dat de Kamer dat ook van mij aanneemt. Het was het cijfer over 1921, het eenige cijfer, dat ik geven kon, omdat dat alleen officieel vaststaat; dit cijfer bleek uit de uitgekomen verslagen.

De kosten van de Invaliditeitswet zijn geweest f 4 668 000, van de vrijwillige ouderdomsverzekering f 1 328 500, bij elkaar dus f 5 996 500. Wanneer ik dus in de Memorie van Antwoord zet, dat de kosten ongeveer zes millioen bedroegen, dan maakt dat een verschil van slechts f 35 000.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe de geachte afgevaardigde aan een lager cijfer komt, is natuurlijk zijn geheim. Ik vermoed, dat hij niet heeft medegerekend die kosten, die niet direct blijken uit de rekeningen van de Raden van Arbeid, maar uit de boeken van de Rijksverzekeringsbank. Daar zijn alle bedragen, annuïteiten voor de woningen, enz. geboekt ten laste van de Raden van Arbeid; dat zijn dus administratiekosten van de Raden van Arbeid.

De geachte afgevaardigde heeft het verschil daarin gezocht, dat ik de geneeskundige contrôle daaronder zou hebben meegerekend. Het zijn echter alleen de zuivere administratiekosten. Op die manier kan dus het verschil niet verklaard worden. Mijn cijfers zijn echter de officieel gepubliceerde cijfers.

Op grond nu van deze bewering zegt de geachte afgevaardigde, dat ik het gansche gebouw van de sociale verzekering stuk voor stuk afbreek om een politiek van tegenovergestelde richting.

Nu wil ik aannemen, dat de heer Wittert van Hoogland, toen hij dit zeide, zich niet volkomen bewust was van de zeer ernstige beschuldiging en de voor een Minister uiterst denigreerende bewering, welke uit deze woorden sprak.

Ik maak er mij niet boos over, vooral als ik mij herinner — ik geloof, dat de heer Wittert van Hoogland er ook bij was —, dat niet zoo lang geleden in een andere vergadering juist mij verweten werd, dat ik zulk een invloed op mijn ambtenaren uitoefende, dat zij in hun nota's dingen schrijven, waar zij twee jaar geleden heel anders over dachten. Dus als beschuldiging precies het omgekeerde van wat ik hier te hooren krijg.

Tegenover de scherpe critiek van den heer Wittert van Hoogland heb ik des te meer gewaardeerd de wijze, waarop prof. Slotemaker de Bruine en prof. Diepenhorst hun bezwaren en beduchtheden hier hebben geuit. Ik ben het volkomen eens met prof. Slotemaker de Bruine en met den heer Haazevoet, dat, als de partijen van de rechterzijde zich maar levendig voor oogen blijven stellen, dat de ommezwaai van Staat naar maatschappij, zooals hij dat uitdrukte, geheel ligt in de sociologie van wat eenstemmig door hen en mij op dit punt wordt verdedigd, het niet moeilijk moet vallen om ook op dit punt tot overeenstemming te komen.

Zooals ik herinnerde, bij de invaliditeitsverzekering is het mij zelfs gelukt de geheele Kamer mede te krijgen en ik geef daarom den moed niet op bij de ziekteverzekering hetzij hetzelfde of wel een dicht daarbij komend ideaal te bereiken. Mijnerzijds ben ik bereid tot overleg; mits maar van de beginselen niet wordt afgeweken, ben ik steeds geneigd tot overleg, waar het betreft een practische toepassing van de beginselen. *Variis modis bene fit.* Anderzijds zal men er zich voor moeten hoeden om practische vraagstukken niet tot beginselvraagstukken te promoveeren en vooral om geen spoken te zien. Naar mijn meening is het spoken zien, wanneer men van mij vreest, dat ik min of meer bewust in de richting van Staatspensionneering zou sturen of het verzekeringsbeginsel zou willen loslaten. En het is zelfs erger dan spoken zien, wanneer de heer Wittert van Hoogland het hier voorstelt, alsof door mij, onder Vrijheidsbondschen invloed,

(Minister Aalberse e. a.)

de sociale verzekering stuk voor stuk zou worden afgebroken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat geheel mijn verleden mij het recht geeft, deze beschuldiging te beantwoorden met een schouderophalen.

De heer **Wittert van Hoogland**: Mijnheer de Voorzitter! Het zal wel duidelijk zijn, dat ik na de rede van den Minister met enkele woorden wensch terug te komen op hetgeen ik in het midden heb gebracht.

Het hoofdpunt waarom het ging bij de door mij gehouden beschouwingen was het niet invoeren van de Ziektewet en nu heeft de Minister ons gegeven historische beschouwingen, om duidelijk te maken waarom hij er toe gekomen is, die niet in te voeren. Daarbij zeide hij o.a. ongeveer aldus: wij moesten komen tot vereenvoudiging en bezuiniging, en het lag dus voor de hand, dat ik niet kon denken aan een invoering van de Ziektewet.

Nu heb ik in mijn rede, naar ik meen, duidelijk doen uitkomen, dat mijn bezwaar juist geweest is, dat in 1918, toen het Kabinet is opgetreden, nadat drie rechtsche partijen in den verkiezingsstrijd zijn gegaan met een program, waarop stond: onmiddellijke invoering van de verzekeringswetten-Talma, de Minister de Ziektewet toch niet heeft ingevoerd. Toen in 1918 was er nog geen sprake van het plan tot vereenvoudiging op grond van bezuiniging van de sociale verzekering. Dat is nu aan de orde gekomen door de nota van de afdeeling arbeidersverzekering. Maar nu zijn wij in 1923 en in 1918 stond op het program van de Regeering: onmiddellijke invoering van de Ziektewet. Ik handhaaf dus mijn verwijt aan de Regeering, dat zij niet heeft ingevoerd een wet, waarvoor wij den verkiezingsstrijd zijn ingegaan en welke op haar program voorkwam. Dit ten aanzien van de Ziektewet.

De Minister verwijt mij, als zou ik hem beschuldigd hebben, dat hij de richting van Staatspensioen opgaat. Neen, Mijnheer de Voorzitter. Ik heb in mijn rede duidelijk gezegd, dat de nota van de afdeeling arbeidersverzekering niet overeenkomt met de denkbeelden van den Minister, en ik heb dus uitdrukkelijk onderscheid gemaakt tusschen de denkbeelden van den Minister en die van de afdeeling. Ik heb met zooveel woorden gezegd, dat de eenheidsrente, die door de afdeeling arbeidersverzekering naar voren wordt gebracht, niet kan aanvaard worden door den Minister, op grond van zijn antecedenten. Dat is dus geheel iets anders. Maar ik blijf van meening, dat de eenheidsrente gaat in de richting van Staatspensioen. Maakt men het verband los tusschen uitkeering en premie, tusschen uitkeering en loon, tusschen uitkeering en arbeidsduur, dan komt men tot pensioen, en dan weet ik wel, dat dit voor een deel door de werkgevers zal betaald worden, maar dan zal onmiddellijk de vraag naar voren komen, waarom dit ook niet kan gegeven worden aan de economisch met de arbeiders gelijkstaanden, en dan is het een eenvoudige stap verder om te zeggen: de kosten, die nu betaald worden als uitkeering door de werkgevers, zullen in het vervolg betaald worden door den Staat. Ik heb dus niet gezegd, dat het Staatspensioen is, maar dat het gaat in de richting van Staatspensioen en dat op dezen eersten stap gemakkelijk een tweede zal volgen om tot Staatspensioen te komen.

De Minister heeft ook gezegd, dat het nieuwe stelsel meer eenheid zal brengen en dat hij daarvan voorstander moet zijn in deze dagen van bezuiniging. Ik ga er volkomen mede akkoord, dat men zooveel mogelijk moet krijgen eenheid van stelsel. Ik ben daar ook voorstander van.

Maar ik heb gezegd: mits het niet gaat ten koste van de arbeiders. Wanneer men kan komen tot bezuiniging, vooral op de administratiekosten, heb ik daar niets tegen, hoe meer hoe liever, mits het niet gaat ten koste van de uitkeeringen, en mits niet groepen van arbeiders uit een van de takken der verzekering uitgeschakeld worden. Als de Minister verzekert, dat zulks niet zal gebeuren, ga ik volkomen met hem akkoord, al moet ik er aan toevoegen, dat ik voor mij niet geloof, dat er 5 à 6 millioen op de administratie kan worden bezuinigd.

De Minister meende, dat ik hem had verweten, dat hij de schuld was, dat de Landbouwongevallenwet niet is ingevoerd

(Wittert van Hoogland.)

op 1 April, maar op 1 Mei. Hier moet de Minister zich vergissen, want dat heb ik niet gedaan. Ik heb alleen gevraagd: hoe komt het, dat de Land- en Tuinbouwongevallenwet, die op 1 April moest worden ingevoerd, pas op 1 Mei zal worden ingevoerd. Mij was ter oore gekomen dat de reden was, dat de bedrijfsvereenigingen nog niet gereed waren.........

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: De raad van toezicht was niet gereed met het nazien der statuten.

De heer **Wittert van Hoogland**: Er verscheen in de pers een bericht, dat, wanneer men meende, dat dit de reden was, zulks moest worden tegengesproken. Daarom wenschte ik een antwoord van den Minister. Ten aanzien van mijn bezwaar tegen het indienen van ingrijpende wetswijzigingen bij de Memorie van Antwoord zeide de Minister, dat wanneer een wijziging wordt aangebracht bij Memorie van Antwoord de Kamer de bevoegdheid heeft, die wijziging te zenden naar de afdeelingen. Dat weet ik, Mijnheer de Voorzitter, en de Tweede Kamer heeft dat nog onlangs gedaan bij de wijziging van de Land- en tuinbouwongevallenverzekering. Maar dat doet aan de zaak zelf niets af. Mijn bezwaar is, dat, nadat het afdeelingsonderzoek heeft plaats gehad, een ingrijpende wijziging wordt ingediend, waardoor het stelsel van de wet wordt veranderd, en de handelwijze van de Tweede Kamer, waarop de Minister zich beriep, is een bewijs te meer, dat ik met mijn opmerking gelijk had, want juist daarom heeft de Kamer besloten dat ontwerp nogmaals naar de afdeelingen te zenden. Mijn opmerking geldt natuurlijk niet alleen voor de verzekeringswetgeving, maar in het algemeen. Ik heb echter ten aanzien van het Departement van Arbeid gewezen op twee recente gevallen.

Voorts heeft de Minister gezegd, dat het door mij genoemde cijfer van 4 millioen 2 ton onjuist is. Het spijt mij, maar ik moet vooralsnog de juistheid van dit cijfer blijven volhouden. Ik heb die gegevens gekregen uit de rekeningen over 1922 en de vrijwillige ouderdomsverzekering valt daar ook onder. De Minister vermoedde, dat ik die had weggelaten, maar nu hoor ik, dat de Minister neemt de rekening over 1921, terwijl ik sprak over de rekening over 1922, die 1 April 1923 is vastgesteld. Misschien zit daar het verschil in. In elk geval is dan mijn opgave de laatste. Ik heb aan de Raden van Arbeid opgevraagd precieze cijfers van alle artikelen van de begrooting, behalve die welke betrekking hebben op de artt. 99 en 100, de geneeskundige verzorging betreffende. Deze laatste kosten behooren, zooals de Minister ook zelf erkent, niet tot administratiekosten.

De cijfers van den Minister en van mij zullen dus naderhand moeten worden vergeleken. Onder de opgaven die ik gekregen heb betreffende de administratiekosten van de Raden van Arbeid zijn ook begrepen de annuïteiten van de gebouwen; dus voorloopig moet ik aan mijn becijfering vasthouden en ik kan dus niet begrijpen, hoe die onjuist zou kunnen zijn.

Ten slotte de opmerking van den Minister, dat ik heb gezegd, dat mijn indruk was, dat de sociale verzekering broksgewijze werd afgebroken.

Wanneer de Minister daarin meent te hebben gehoord eeu persoonlijke beschuldiging aan zijn adres, dan wil ik hem gaarne verzekeren, dat dat mijn bedoeling allerminst geweets is. Ik meen zelfs, dat ik dit uitdrukkelijk gezegd heb. Ik wil hem echter gaarne mijn verontschuldiging aanbieden, als hij heeft gemeend zulks daarin te moeten hooren.

Ik heb dat geenszins aan den Minister verweten, maar ik heb sterk den indruk, ziende de richting, die het uitgaat, o. a. ten aanzien van de vijf vraagpunten aan den Hoogen Raad van Arbeid, dat de sociale verzekering stuksgewijze zal worden afgebroken. Ik heb dien indruk ook door tal van andere symptomen. De Minister staat daar volkomen buiten, want hij heeft zijn standpunt nog niet bepaald. Maar wanneer het wetsontwerp, dat ons moet bereiken, zal zijn overeenkomstig de Nota der Afdeeling Arbeidersverzekering, dan staat voor mij vast dat wij gaan in de richting van Staatspensionneering en dat beschouw ik als afbraak van de sociale verzekering. Ik geloof, dat ik den Minister persoonlijk hierbij kan uitschakelen, omdat hij heeft gezegd, dat hij met de bekende nota niet heeft te maken en dat hij zijn standpunt

(Wittert van Hoogland e. a.)

nog niet heeft bepaald. Ik wijs dit verwijt van den Minister dus af, maar ik bied hem mijn verontschuldiging aan, als hij gemeend heeft dat ik hem beschuldigd heb in plaats van sociale verzekering in de richting van Staatspensioen te willen sturen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Slechts enkele woorden. Allereerst wensch ik den heer Wittert van Hoogland dank te zeggen voor hetgeen hij aan het slot van zijn rede heeft gezegd, en in de tweede plaats wensch ik nog even terug te komen op het begin van zijn repliek, nl. dat er in 1918 geen sprake was van een vereenvoudiging van de sociale verzekering, maar alleen van een invoering van de invaliditeitsverzekering en de ziekteverzekering.

Dit is juist voor zoover betreft de bedoelde Troonrede van dat jaar, maar wanneer de geachte afgevaardigde leest de redevoering die in December 1918 is gehouden door den Minister-President, namens het Kabinet, waarin het geheele program, ook het sociale program wordt aangekondigd, dan zal hij zien, dat ik de eerste drie jaar had bestemd voor de invaliditeits- en de vrijwillige ouderdomsverzekering benevens de ziekteverzekering en dat het mijn voornemen was het vierde jaar te beginnen met een *Vereinheitlichung* en vereenvoudiging van de sociale verzekering als geheel.

Dus reeds in de eerste programrede, die in 1918 namens het Kabinet werd uitgesproken, werd dit punt aanstonds genoemd. Het is dus niet iets, dat achteraf is gekomen. Mijn teleurstelling is alleen geweest, dat ik gehoopt had de ziekteverzekering behoorlijk te kunnen invoeren, maar dat dit door de reeds genoemde bijzondere omstandigheden niet is kunnen gebeuren. Ik stond dus voor de keuze: òf het een òf het ander.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Schönfeld**: Mijnheer de Voorzitter! Gelet op de lange reeks van bezwaarschriften, die tegen dit wetsontwerp zijn ingekomen, mag worden aangenomen, dat in werkgeverskringen algemeen op verwerping door deze Kamer gehoopt wordt.

Bestaat daarvoor gegronde reden?

Er is beweerd, dat het ontwerp zijn ontstaan te danken heeft niet aan den drang der omstandigheden, maar aan de begeerte om het getal sociale wetten, die de bedrijven aan banden leggen, weer met een te vermeerderen. De juistheid daarvan kan mijns inziens alleen dan worden staande gehouden, indien men bewijst, dat het groote en zeker ook door de tegenstanders niet te ontkennen nadeel, dat stakingen en uitsluitingen aan de maatschappij toebrengen, niet opweegt tegen den hinder en de schade, die dit ontwerp, wet geworden, aan de bedrijven zal veroorzaken. Omtrent het eerste zijn berekeningen gemaakt, tot grondslag hebbende het getal verloren werkdagen; aangaande het laatste kan men slechts een vermoeden uitspreken, ingegeven door vrees voor het nieuwe, speciaal voor nieuwe Staatsinmenging, die zelfs zal kunnen eindigen in een enquête met boekenonderzoek en het te weten komen van fabrieksgeheimen.

Wat mij betreft, ik schaar mij aan de zijde van hen, die meenen, dat elke poging, die ten doel heeft arbeidsconflicten òf te voorkomen òf zoo spoedig mogelijk na hun ontstaan op vreedzame wijze te doen eindigen, steun verdient. Ik merk hierbij op, dat reeds in November 1915 door den Vrijzinnig-Democratischen Bond op een wettelijke regeling is aangedrongen.

Het wetsontwerp wil dat bevorderen en wel langs geleidelijken weg. Er zullen komen — reeds het eerste artikel zegt het ons — personen, die tot taak hebben om bij het uitbreken van conflicten hun bemiddeling aan te bieden. Personen dus met een officieel karakter, hun toegekend krachtens een Rijkswet. Is dit nu iets geheel nieuws, dan wel een zich aansluiten bij hetgeen wij reeds zeer dikwijls hebben zien gebeuren? Wie toch worden door partijen veelal tot bemidde-

(Schönfeld.)

laars gekozen of bieden uit eigen beweging hun bemiddeling aan? Burgemeesters der gemeenten, waarin het conflict is ontstaan of, indien het een groote uitbreiding heeft aangenomen, een Commissaris der Koningin. Geen particuliere personen dus, maar ambtenaren, alhoewel zij zich bij hun verrichtingen niet konden beroepen op een wet. De Rijksbemiddelaar zal dit wel kunnen, terwijl hij bovendien zal zijn bekleed met bevoegdheden, die de tegenwoordige bemiddelaars missen. Reeds deze omstandigheid zal er naar mijn meening toe bijdragen, dat zijn bemoeiingen meer succes zullen hebben dan die van den burgemeester.

Ben ik dus op grond van hetgeen zich in de maatschappij langzamerhand heeft ontwikkeld van meening, dat het wetsontwerp daarop wil voortbouwen, te meer omdat het de hulp van de burgemeesters of andere ambtenaren inroept voor het in gang brengen van den Rijksbemiddelaar, aan de gunstige gevolgen twijfel ik evenmin.

Om dit aan te toonen wil ik veronderstellen hoe naar alle waarschijnlijkheid het verloop van een paar stakingen zou zijn geweest, indien de wet toen reeds had bestaan. In de eerste plaats de staking in de Rijnsleepvaart. Zij was van grooten omvang en heeft geduurd van 10 Juli tot 25 Augustus van het afgeloopen jaar. Pogingen tot bemiddeling of arbitrage zijn door geen enkele officieele persoonlijkheid aangewend, een feit waarop de vakbond, toen van particuliere zijde bemiddeling werd aangeboden, zich beriep.

Ware de wet in werking geweest, dan zouden de burgemeesters van Rotterdam en Dordrecht den Rijksbemiddelaar met het dreigend geschil in kennis hebben gesteld en hem verschillende gegevens hebben verstrekt. Hetzij krachtens artikel 3, dan wel krachtens artikel 4 of 5, zou de Rijksbemiddelaar zich met partijen in verbinding hebben gesteld. De werknemers zouden hem wellicht duidelijk hebben gemaakt, dat vooral de wijze, waarop de loonsverlaging was doorgezet, nl. door het uittreden van een reeder, die de loonen met 10 pct. verlaagde en door andere reeders werd gevolgd, ontstemming had gewekt, dat herstel van het vroegere loon door velen niet meer dan billijk werd beschouwd, nu door verlevendiging van het Rijnverkeer en door het in de vaart brengen van opgelegde schepen de eigenaars weder waren gaan verdienen. Uit een conferentie met de reeders zou hij hebben begrepen, dat, wijl het loon der bemanning van de opgelegde schepen veelal doorbetaald was, zij ook daardoor groote schade geleden hadden. Verder, dat de ingetreden verlevendiging in de scheepvaart nog geen voortdurende zou beteekenen, vooral ook omdat de onder Duitsche vlag varende sleepbooten hoe langer hoe beter concurreeren konden, dat de situatie nog meer verwikkeld was geworden, doordat na den oorlog vele Duitsche eigenaars, varende met Duitsche bemanningen, hun schepen onder Nederlandsche vlag gebracht hadden, dat de bemanningsregeling voor het eerst was ter sprake gebracht en dat men afkeerig was geworden van het optreden der „vrijgestelden". Voorts zou men hem hebben duidelijk gemaakt, dat loonsverlaging juist het middel was om in de geheele wereld het verkeer snel te verlevendigen en dat men onveranderd wilde vasthouden aan de bestaande verhoudingen in het bedrijf.

De conferenties zouden allicht bij vele werknemers en ook bij vele reeders de hoop op vreedzame beslechting versterkt hebben en daardoor de kans op uitstel der staking vergroot. Daarna zou de Rijksbemiddelaar zijn begonnen met het ontwerp van akten tot bemiddeling en arbitrage en die met partijen hebben behandeld ter preciseering van het geschil en den verder te volgen weg. Ook al ware de staking intusschen uitgebroken, dan nog zou de Rijksbemiddelaar niet tevergeefs hebben gearbeid, daar hij reeds in de richting van arbitrage had gewerkt en de kans verbeterd om het scheidsgerecht binnen korten tijd in functie te hebben.

Mocht de uitkomst een andere geweest zijn en de staking zijn uitgebroken en eenige weken hebben voortgeduurd, dan zou de Minister wellicht het doen houden eener enquête hebben overwogen. De Rijksbemiddelaar, deswege geraadpleegd, zou evenwel gewezen hebben op de groote moeilijkheden, aan een enquête verbonden, die haar van langen duur zouden doen zijn, terwijl er reeds teekenen waren, dat de staking begon te verloopen. Hierin zouden vele reeders wellicht aanleiding hebben gevonden die enquête niet al te zeer te duchten of wel een arbitrage te aanvaarden. De staking zou dus door de uitspraak van een scheidsgerecht zijn geëindigd, terwijl partijen allicht voor volgende geschillen een behoorlijke procedure tot vreedzame beslechting zouden hebben geregeld. In elk geval zou van een en ander het gevolg zijn geweest, dat de staking veel korter had geduurd.

Thans de stakingen of uitsluitingen in de jaren 1919, '20 en '21 in het landbouwbedrijf of het bouwvak, gelijk die in de provincie Groningen hebben plaats gehad.

Ware toen de wet in werking geweest, dan zou de staking van 1919 in het landbouwbedrijf in het oostelijk deel dier provincie door het optreden van den Rijksbemiddelaar waarschijnlijk niet zulk een omvang hebben aangenomen als is geschied, daar zelfs het huispersoneel, dat wil zeggen de bij de landbouwers inwonende vaste dienstboden, er in werden betrokken, of wel de duur der staking zijn beperkt.

In 1921 heb ik het ontbreken eener wettelijke regeling evenzeer betreurd en wel om een andere reden. In verschillende deelen onzer provincie waren loonsgeschillen ontstaan tusschen landbouwers en arbeiders. Terwijl nu in het noordelijk en westelijk deel met medewerking van beide partijen het geschil aan de uitspraak van arbiters werd onderworpen, zagen de werknemers in het oostelijk deel zich, wegens gebrekkige organisatie, genoodzaakt de hun gestelde voorwaarden aan te nemen, ofschoon deze een lager loon inhielden dan bij arbitrale uitspraak in het noordelijk en westelijk deel was toegekend, niettegenstaande die uitspraak ging beneden den eisch, aldaar door de werknemers gesteld. M. a. w. de arbiters waren van meening, dat het loon der landarbeiders in Noord- en West-Groningen hooger moest zijn dan waarin de werknemers in Oost-Groningen, die geen arbitrage hadden aangevraagd, berustten, ofschoon hun levensstandaard heel weinig verschilde van dien der werknemers in het noorden en in het westen der provincie.

Had de wet toen bestaan, dan ware er voor de werknemers in het oostelijk deel allicht een betere loonregeling tot stand gekomen.

In de derde plaats noem ik de uitsluiting in de bouwvakken in de provincie Groningen ten jare 1920, die 17 weken heeft geduurd en aan de gemeente Winschoten door het zooveel weken later gereedkomen van in aanbouw zijnde woningen een huurverlies heeft berokkend van f 9163. Ook in dezen zou het optreden van een Rijksbemiddelaar goede diensten hebben kunnen bewijzen en de uitsluiting, zoo al niet voorkomen, toch haar duur hebben beperkt.

Vergelijken wij het wetsontwerp met de in Engeland geldende regeling, dan blijkt dat de hiervoorgestelde minder macht geeft aan de Regeering of Overheidspersonen en het daardoor in aannemelijkheid wint.

De Engelsche Regeering ontleent haar bevoegdheid tot inmenging aan de Conciliation act van 1896 en de Industrial courts act van 1919.

Blijkens den inhoud dier wetten:

1°. is de werkingssfeer in Engeland ruimer, alwaar in de Industrial courts act alleen het personeel van land-, zee- en luchtmacht wordt uitgesloten, terwijl zij van toepassing is op elk arbeidsgeschil, hoevelen of hoe weinigen daarbij betrokken zijn, waaromtrent het Nederlandsche wetsontwerp beperkingen inhoudt;

2°. zijn de Engelsche bemiddelingsambtenaren bevoegd, ook al is het geschil niet te hunner kennis gebracht, zelf een onderzoek naar oorzaken en omstandigheden in te stellen, terwijl de Nederlandsche Rijksbemiddelaar eerst een bericht van den burgemeester of andere ambtenaren zal moeten afwachten;

3°. kan de Engelsche Minister op grond van een door den bemiddelaar uit eigen beweging ingesteld onderzoek reeds aanstonds een enquête laten instellen. Deze bevoegdheid wordt erkend in het *Orgaan* van 28 Maart 1923, blz. 89;

4°. kan in Engeland reeds één der strijdende partijen de aanwijzing van een Rijksbemiddelaar verzoeken. Volgens ons ontwerp zal de Rijksbemiddelaar eerst tot de samenstelling van een bemiddelingsraad of benoeming van een bijzonderen

(Schönfeld.)

bemiddelaar mogen overgaan, indien beide partijen dat verlangen;

5°. heeft de Engelsche bijzondere bemiddelaar de bevoegdheid dwangmaatregelen toe te passen. De onze daarentegen zal die niet erlangen;

6°. kunnen in Engeland in het stadium der bemiddeling geen deskundigen worden ingeroepen. Bij ons zal dat wel mogelijk zijn, voor zooverre de Rijksbemiddelaar tot hun benoeming zijn toestemming geeft;

7°. kan in Engeland, in geval van arbitrage, de Rijksbemiddelaar wel als arbiter optreden. In ons ontwerp is hem die bevoegdheid niet toegekend;

8°. zijn in geval van arbitrage de bevoegdheden, aan den Minister gegeven, ruimer dan bij ons, bijv. wat het openleggen van boeken betreft. Volgens ons ontwerp kan de overlegging van boeken en bescheiden achterwege blijven, indien beide partijen dit speciaal van te voren overeenkomen;

9°. heeft de Engelsche Minister ruimere bevoegdheid tot het publiceeren van door een enquête verkregen wetenschap.

Welke is nu de ervaring, opgedaan met deze regeling?

Ik acht het van te meer belang die vraag te stellen en te beantwoorden, nu het *Orgaan* van 11 April jl. het door den Minister op Zweden gedaan beroep volstrekt wraakt.

Voor het beantwoorden der gestelde vraag kan enkel worden gelet op de werking der Industrial courts act, waarbij aan den Minister het recht is toegekend te allen tijde en voor onverschillig welk al dan niet omvangrijk conflict, een court of inquiry ad hoc in te stellen. En nu blijkt uit officieele gegevens, dat het instellen van zoodanig hof van enquête in een tijdperk van 3 jaar slechts 5 maal heeft plaats gehad.

De practijk in Engeland is dus in de eerste plaats deze, dat de enquêtes tot de hooge uitzonderingen behooren. Hieruit mag zeker wel worden geconcludeerd, dat in het zooveel kleinere Nederland de ervaring nog gunstiger zal zijn, te meer, omdat de Minister bij ons niet onmiddellijk, zooals in Engeland, maar eerst bij allerlaatste instantie, en dan nog slechts wanneer het een conflict geldt waarbij minstens 300 arbeiders en tevens het algemeen belang in ernstige mate betrokken is, tot het instellen van een enquête mag overgaan.

En wanneer nu een enkele maal in Engeland een hof van enquête werd ingesteld, hoe werkte het dan: hinderlijk of bemoeiziek, dan wel op andere wijze?

Ook hierop kan met een paar voorbeelden in gunstigen zin worden geantwoord.

1°. Een geschil in de trambedrijven — waarbij het evenwel niet tot een staking kwam —, dat liep over een door de werknemers gevraagde loonsverhooging, welke door het meerendeel der tramwegondernemingen was afgewezen, evenals het voorstel tot het aanvaarden eener arbitrage. Het hof van onderzoek stelde een uitvoerige, door de meeste tramwegen beantwoorde vragenlijst op en verzocht overlegging van uitvoerige bedrijfsresultaten over de periode 1914—'20. De werknemers beijverden zich in het overleggen van talrijke huishoudbudgetten van kleine en groote gezinnen. Die verschillende gegevens achtte het hof alleszins voldoende.

2°. Een geschil over de positie van een voorman, werkzaam in een groot electriciteitsbedrijf, als lid eener vakvereeniging, leidde niet alleen tot staking door de werknemersleden der Electrical Trades-union, maar vervolgens ook tot uitsluiting door vele werkgevers, aangesloten bij de Engineering en National employers federation! Reeds in de eerste zitting van het hof deelden partijen mede, dat zij toch maar liever nog eens onderling wilden trachten tot overeenstemming te geraken, hetgeen inderdaad gelukte, zoodat het hof reeds bij tweede zitting zijn werkzaamheden als geëindigd kon beschouwen.

Van werkgeverszijde is ter bestrijding van dit wetsontwerp met groote instemming een beroep gedaan op uitlatingen van den heer Asquith — hij wordt in het verzoekschrift van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers aan de Tweede Kamer van 22 October 1922 genoemd ,,een persoon, die op het gebied der bemiddeling zijn sporen verdiend heeft'' —, die in 1912 in Canada een onderzoek heeft ingesteld naar de werking der daar in deze materie geldende wet. Moge hetzelfde ook mijnerzijds worden gedaan.

Omtrent het door hem uitgebracht rapport zegt deze autoriteit in het bijleggen van arbeidsgeschillen:

> ,,Van dit verslag was het meest op den voorgrond tredend beginsel, dat uit de wet geen kenmerkende trekken afgeleid en verwacht mogen worden, die nooit bedoeld zijn door hen, die voor haar wording verantwoordelijk zijn en die er dan ook niet in zijn opgenomen, maar dat de eenvoudige bedoeling van de wet is de erkenning vast te leggen van de belangen van het publiek als derde partij bij bedrijfsgeschillen en de absolute wensch, dat die derde partij door middel van de Regeering en overeenkomstig de wet recht van medespreken zal hebben met betrekking tot een geschil, dat zijne belangen raakt, voordat een neerleggen van den arbeid heeft plaats gevonden.
>
> Deze eenvoudige bedoeling: erkenning van de rechten van het publiek, is het beginsel van de wet en zij was tevens het uitgangspunt, waarnaar al de uiteenzettingen in het rapport zijn gericht.
>
> Na beschouwing van de bepalingen, waartegen bezwaren zouden kunnen worden ingebracht, als van de meer gunstige bepalingen der wet, heb ik vastgesteld:
>
> dat het in het Vereenigd Koninkrijk practisch uitvoerbaar en in het voordeel, zoowel van werkgevers als werknemers, zou zijn, de gelegenheid te openen voor een zoodanig nauwkeurig onderzoek en het in overweging geven van bepaalde punten, dat zij de ware oorzaken der moeilijkheden aan het licht brengen en zoowel bij het publiek als bij de werkgevers en de werknemers de meening doen ontstaan, dat, wanneer de wet daartoe de gelegenheid geeft, van deze gelegenheid gebruik behoort te worden gemaakt en dat stakingen en uitsluitingen niet begonnen en zeker niet moeten worden ondersteund door sympathiestakingen gedurende den tijd, dat een zoodanig onderzoek en zulke overwegingen hangende zijn.''

Het verslag eindigde met deze woorden:

> ,,Het bevorderen van den geest en de bedoeling der verzoening beschouw ik als het voornaamste deel der Canadeesche wet en dat een wet met deze richtsnoeren, juist, indien de beperkende bepalingen, die zich richten op uitstel van het neerleggen van den arbeid, na gehouden onderzoek zouden zijn weggenomen, passend en uitvoerbaar zou zijn in dit land.
>
> Zulk een wet behoefde niet in alle voorkomende gevallen te worden toegepast, maar behoefde ook niet te worden beperkt tot diensten van openbaar nut. Zij zou in het algemeen bruikbaar zijn in gevallen, waarbij het openbaar belang waarschijnlijk ernstig zou zijn betrokken. Zonder de beperkende bepalingen zou zij recht geven niet alleen om te bemiddelen, maar ten volle de zaken van geschil te onderzoeken, met gelijke macht ten aanzien van het oproepen van getuigen, het overleggen van bewijsstukken en het instellen van een onderzoek, als waarmede een hof in burgerlijke zaken is bekleed, met het doel, dat, indien bemiddeling mislukt, aan de hand gedaan wordt wat men als redelijke en behoorlijke voorwaarden zou meenen te mogen beschouwen.
>
> Zulk een wet, hoewel geen volledige zekerheid gevende, dat stakingen en uitsluitingen niet meer zouden voorkomen, zou naar mijne meening van waarde zijn zoowel voor het land als voor de werkgevers en werknemers.''

Van zoodanige proefneming, als in Engeland heeft plaats gehad, kan in Nederland nog geen melding worden gemaakt. Wel kan worden nagegaan wat misschien zou zijn gebeurd, indien de wet had gewerkt tijdens eenige groote stakingen of uitsluitingen in het verleden, bv. die in de sigarenindustrie, waarbij 5000, die in de textielnijverheid, waarbij 5000, en die in de Rijnsleepvaart, waarbij 800 werklieden waren betrokken. Verondersteld, dat alle middelen tot vreedzame

(Schönfeld.)

beslechting zouden hebben gefaald, dus dat de verschillende instanties van bemiddeling en arbitrage, die het ontwerp kent, waren gepasseerd, dan had de Minister, alvorens het houden eener enquête te bevelen, moeten nagaan of het algemeen belang in ernstige mate bij deze geschillen ware betrokken geweest. Het is zeer de vraag, of ook naar het oordeel van den Minister, aan dien eisch der wet ware voldaan. Elke staking of uitsluiting toch, hoe nadeelig ook voor de naastbetrokkenen: werkgevers en werknemers, is dit daarom niet of nauwelijks voor de overige deelen der Nederlandsche bevolking. Het is dan ook onjuist te beweren, zooals op bladz. 370 van het *Orgaan* van 6 December 1922 en op bladz. 40 van 14 Februari 1923 wordt gedaan, dat steeds de enquête den werkgever boven het hoofd hangt.

Immers indien 5000 of meer sigarenmakers niet werken kunnen, dan zal de ingekrompen Nederlandsche productie naar alle waarschijnlijkheid wel zoodanig door vermeerderden invoer worden gecompenseerd, dat de prijs van het product er niet noemenswaard hooger door wordt, terwijl een eventueele prijsverhooging van het product de bevolking in het algemeen niet minder zou doen gebruik maken van pijp of sigaar. Dat heeft de prijsstijging van de tabak en vooral van de sigaren in en na den oorlog wel voldoende aangetoond. En ook al ware een verminderd gebruik het gevolg geweest van de staking, dan nog zou dit feit niet rechtvaardigen de uitspraak, dat het algemeen belang in zoodanige mate bij de staking of uitsluiting zou zijn betrokken, dat een enquête diende te worden gehouden, en wel om de eenvoudige reden, dat tabak en sigaren niet tot de levensbehoeften, zelfs niet tot de onontbeerlijke genotmiddelen behooren.

Een zelfde redeneering kan in hoofdzaak worden toegepast op een staking of uitsluiting in de textielindustrie. Zij toch zou van heel weinig invloed zijn op de wereldproductie en op den prijs van het product, omdat Nederland daarbij slechts voor een gering deel is betrokken.

Bij de staking in de Rijnsleepvaart werden de indirecte gevolgen in veel grooter mate door de bevolking ondervonden, evenwel niet door de Nederlandsche, maar door de Duitsche, hetgeen een Nederlandsch Minister evenwel geen aanleiding kan geven om tot het houden van een enquête over te gaan.

Zelfs bij een zoo belangrijke staking als die der metaalarbeiders in 1921 kan het algemeen belang niet gezegd worden in zoo sterke mate te zijn betrokken geweest, dat een enquête noodzakelijk ware geweest, omdat ook in dezen tak van industrie het buitenland ruimschoots het tekort zou kunnen aanvullen, dat de staking in Nederland zou doen ontstaan.

In het meergenoemd *Orgaan* van 6 December 1922 wordt op bladz. 370 getracht het argument, dat de gevallen, waarin van het instellen eener enquête ernstig sprake kon zijn, tot de groote uitzonderingen zullen behooren, te weerleggen als volgt:

> ,,Zelfs indien deze paragraaf uitsluitend in dergelijke uitzonderingsgevallen werd toegepast, zou dit ons principieel bezwaar niet opheffen. Indien ten gevolge van een zeer langdurige havenstaking de economische belangen van ons volk groote schade lijden, kan zulks een reden zijn voor de Overheid om te trachten door het requireeren van schepen of andere maatregelen de scheepvaart te herstellen, doch nimmer om als resultaat eener enquête, welke in dit opzicht nooit bewijskrachtig kan heeten, officieel op de werkgevers het stigma te drukken, dat zij zonder voldoenden grond aan hun arbeiders redelijke arbeidsvoorwaarden weigeren. Daarmede wordt het geschil niet opgelost, doch geënvenimeerd en de belangen der gemeenschap worden daardoor in geen enkel opzicht gebaat. Dàn is het nog beter het conflict eenvoudig te laten uitzieken. De enquête draagt ter verkorting van dit proces hoegenaamd niets bij."

Daarover een enkel woord. In de eerste plaats zij opgemerkt, dat hierin de erkentenis ligt, dat de economische belangen van ons volk groote schade kunnen lijden door een groote staking of uitsluiting, in dit geval een havenstaking. Als middel of maatregel daartegen wordt aanbevolen het requireeren van schepen. Dat is gemakkelijk gezegd, doch zal het in de practijk blijken uitvoerbaar te zijn? Waar zou de Regeering die schepen vandaan halen en vanwaar de bemanning? Wie zal ze laden en lossen? Zoowel hier als in het buitenland zullen de arbeiders weigeren dit te doen. Indien wèl uitvoerbaar, zou het een buitengewoon kostbare onderneming worden.

En wat het ,,laten uitzieken" betreft, zou ik willen vragen of partijen daardoor iets nader tot elkaar zullen worden gebracht of van ongelijk zullen worden overtuigd.

Zal in zoodanig geval een met zorg samengestelde enquêtecommissie, indien zij alle feiten leert kennen, met alle gegevens zooveel mogelijk rekening houdt, waaronder de bedrijfsmogelijkheid eenerzijds en de levensomstandigheden der arbeiders anderzijds een belangrijke plaats zullen innemen, niet veel meer bereiken?

Bij één staking uit de laatstverloopen jaren, die der havenarbeiders in 1920, zou daarentegen wel het instellen eener enquête te verdedigen zijn geweest, omdat het voorzien der Nederlandsche bevolking van levensmiddelen en grondstoffen evenals de uitvoer in zóó ernstige mate werden bemoeilijkt, dat het algemeen belang er zeer zeker in hooge mate bij betrokken was. Immers de gevolgen hadden ook kunnen zijn, dat verschillende Nederlandsche fabrieken wegens gebrek aan materialen hadden moeten sluiten.

Wellicht zou dit dus de eenige staking zijn geweest, die den Minister aanleiding zou hebben gegeven tot het instellen van een enquête. En dan nog slechts onder deze ,,mits", dat alle andere middelen, die het wetsontwerp kent om tot een vreedzame oplossing te geraken, waren uitgeput. Stellig zou de maatregel instemming hebben gevonden bij al degenen, die van meening zijn, dat het niet aangaat een groot deel der bevolking, staande buiten den strijd, daarvan de nadeelige gevolgen te doen dragen, zonder een vertegenwoordiger van het algemeen belang, in dit geval den Minister, het recht te geven te onderzoeken of die benadeeling al dan niet noodzakelijk was of is.

Dat een Minister daartoe op eenigszins lichtvaardige wijze zou overgaan, ook al belemmerde de wet de uitvoering van zijn voornemen niet — wat zij naar de tegenwoordige redactie van art. 45 wel doet — is onaannemelijk. Hij zou en zal zich, wordt dit ontwerp aangenomen, vooraf ook afvragen of het oordeel der commissie van enquête zooveel invloed zou hebben, dat de strijdende partij, die het treft, er naar zal luisteren en, zoo neen, of publicatie van dat oordeel eenig nut zou kunnen hebben.

Mede zal de Minister overwegen of het rapport van dien aard is, met name of het oordeel der commissie is gebaseerd op een zoo volledig en nauwkeurig onderzoek, dat tot openbaarmaking met alle gerustheid kan worden overgegaan.

De vrees is uitgesproken, dat er werknemers zouden kunnen zijn, die in geval van uitsluiting of staking, op een enquête zouden willen aansturen. Misschien wil de Minister in het openbaar de verklaring afleggen, dat indien daarvan mocht blijken — en dat zal zeker na vooraf gaand door den Rijksbemiddelaar ingesteld onderzoek of op grond van andere betrouwbare inlichtingen, het geval zijn — aan het instellen eener enquête niet zal worden gedacht.

Mijnheer de Voorzitter! Deze opmerkingen zullen wellicht den indruk vestigen, dat wij, mijn partijgenooten en ik, in deze Kamer onze stem reeds hebben bepaald. Dit is evenwel niet het geval. Ook wij onderschatten niet het gevaar aan boekenonderzoek verbonden en wij deelen in de bezorgdheid der werkgevers voor het bekend worden hunner fabrieksgeheimen, zij het slechts bij hen, die met het onderzoek zullen zijn belast. Daarom hebben wij besloten onze stem voor dit ontwerp afhankelijk te maken van een bevredigend antwoord op deze vraag: Is de Minister bereid te verklaren, dat Zijn Excellentie de openbaarmaking van enquête-verslagen zóó zal inrichten, dat de gegevens van de boekeninzage, die geheim behooren te blijven, er niet in opgenomen worden?

(Arntz.)

De heer **Arntz**: Mijnheer de Voorzitter! Hoezeer ik iedere poging zal toejuichen en naar beste vermogen steunen, welke er toe medewerkt om conflicten in de industrie te voorkomen en daardoor veel ellende aan werknemers en werkgevers beide te besparen, toch kan ik aan dit wetsontwerp mijn steun niet geven.

Het wetsontwerp zegt te beoogen bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen. Ik ben er van overtuigd, Mijnheer de Voorzitter, dat juist het tegendeel bij aanneming van dit wetsontwerp bereikt wordt. Hoe kan men zich nu een vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden denken, wanneer de eene partij, in dit geval de werkgevers, unaniem tegen de wijze van bijlegging dezer geschillen ernstige bezwaren hebben? Hoe zal men deze geschillen voorkomen, waar slechts aan één partij een groote last is opgelegd? De arbeider, die tot niets gedwongen kan worden, wien geen enkele last in dit wetsontwerp wordt opgelegd, zal des te spoediger tot staking overgaan, gedachtig het gezegde: *Man kann es probieren.*

Al heb ik tegen de bepalingen van paragraaf 1, 2 en 3 geen onoverkomelijke bezwaren — hoewel ik het practisch nut, dat ze zullen opleveren, zeer onwaarschijnlijk acht —, toch is door den inhoud van paragraaf 4 het ontwerp voor mij onaannemelijk. Door het hier ingevoerde enquêterecht, dat ook Staatsrechtelijk iets bijzonders schijnt te zijn, draagt het ontwerp het stempel niet van een sociale, maar van een socialistische wet. Al verzekert nu ook deze Minister, dat van bedoeld enquêterecht slechts uiterst spaarzaam gebruik zal worden gemaakt en al is de toevoeging aan art. 45 tijdens de behandeling in de Tweede Kamer, dat „het algemeen belang in ernstige mate bij de staking of uitsluiting moet zijn betrokken", een zekere verbetering, toch blijft hier een onduldbaar dwangelement in het ontwerp bestaan. Daaraan wordt dan nog gekoppeld het boekenonderzoek, ten aanzien waarvan de Minister er niet in is geslaagd voldoende waarborgen voor geheimhouding te scheppen. Dit laatste is dan ook geen wonder, gezien de ervaringen door ons in de afgeloopen jaren met die zoogenaamde geheimhoudingsverplichting opgedaan.

De werkgevers zullen deze wet ook weer voelen als een nieuwen schakel in den keten, die hen hoe langer hoe meer aan Overheidsbemoeiingen bindt en waarvan zij juist meenden te mogen hopen, dat zij langzamerhand weer losser zouden worden.

In plaats van verzachting in de tegenstellingen van het bedrijfsleven te brengen, zal het ontwerp, naar het mij voorkomt, nieuwe wrijving en haat doen ontstaan. Daarbij komt nog de practische moeilijkheid om geschikte bemiddelaars te vinden. Men kan wel op tal van gevallen wijzen, dat bemiddeling succes heeft gehad, maar dan had men de vrijwillige bemiddeling van hoogstaande, door beide partijen geachte en vertrouwde persoonlijkheden. Of men op dat vertrouwen, waar toch ieder resultaat op gebaseerd moet zijn, mag rekenen, wanneer officieel door de Regeerng vaste bemddelaars worden aangewezen, schijnt, minst genomen, twijfelachtig.

Ten slotte de kosten. De Minister kan wel zeggen, dat de uitvoering van deze wet niet meer kosten medebrengt dan de oude Kamers van Arbeid, die, gelijk bekend, nimmer eenig practisch nut hebben gehad, maar dan denkt de Minister toch niet aan de kosten van eventueele enquêtes, waardoor men aan de grootste verrassingen blootstaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet om al deze redenen ten sterkste aanneming van dit ontwerp ontraden.

De beraadslaging en de vergadering worden geschorst tot des avonds 8½ uur.

[1]) ADVIEZEN VAN DEN HOOGEN RAAD VAN ARBEID (met uitzondering van de adviezen over ziekteverzekering en bedrijfsorganisatie).

N°.	ONDERWERP.	Ingekomen.	Advies vastgesteld.
1	Arbeidsbesluit	5 Febr. '20	15 Mei '20
2	Werktijdenbesluit voor f. of w.	1 Mei '20	12 Juli '20
3	Civielrechtelijke regeling der collectieve arbeidsovereenkomst	11 Febr. '20	12 „ '20
4	Overgangsbesluit	22 Juni '20	26 „ '20
5	Rusttijden- en Arbeidslijstenbesluit voor f. of w.	22 „ '20	26 „ '20
6	Bazenbesluit	23 „ '20	26 „ '20
7	Bedrijfsziektenbesluit	12 Mei '20	26 „ '20
8	Joodsche-bakkersbesluit	22 Juni '20	26 „ '20
9	Vreedzame bijlegging van arbeidsgeschillen	9 April '20	26 „ '20
10	Steenhouwerswet	1 Juni '20	26 „ '20
11	Dagzegels	17 „ '20	26 „ '20
12	Invaliditeitswet	23 Aug. '20	23 Oct. '20
13	Land- en Tuinbouwongevallenwet	15 Dec. '20	2 April '21
14	Verdragen van Washington	14 April '21	13 Mei '21
15	Herziening Arbeidswet 1919	13 Juli '21	14 Oct. '21
16	Werktijdenbesluit voor winkels	17 Maart '21	14 „ '21
17	Werktijdenbesluit voor kantoren	17 „ '21	14 „ '21
18	Arbeidsbazenbesluit	30 Juli '21	14 „ '21
19	Inzage bedrijfsrekening aan mijnwerkers	17 Juni '21	14 „ '21
20	Aanvulling van het Overgangsbesluit 1920 ten behoeve van het bouwbedrijf	9 Febr. '22	18 Maart '22
21	Voorontwerp van een Landbouwarbeidswet	27 Sept. '21	2 Dec. '22
22	Werktijdenbesluit voor f. of w.	25 Nov. '22	24 Febr. '23
23	Rusttijden- en Arbeidslijstenbesluit voor f. of w.	8 Jan. '23	24 „ '23

AVONDVERGADERING.

(Bijeenroepingsuur 8½ uur des avonds.)

Waarnemend Voorzitter: de heer **van der Does de Willebois.**

Aan de orde is de behandeling van het ontwerp van wet, houdende **bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62).**

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Dobbelmann:** Mijnheer de Voorzitter! Het ontwerp van wet, houdende bepalingen tot vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen, hetwelk ons thans bezighoudt, is alles behalve in goede aarde gevallen. Het wordt vooral van werkgeverszijde krachtig bestreden.

Talrijk zijn de adressen aan deze Kamer gericht, om toch vooral dit wetsontwerp niet te sanctionneeren. En inderdaad, er bestaat reden voor verzet en het is voor mij onbegrijpelijk, dat vele leden van de Tweede Kamer en wel vooral zij, die het wetsontwerp met goede argumenten bestreden hebben, er ten slotte toch voorstemden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij afgevraagd, wat ik mij bij ieder wetsontwerp afvraag: Wordt hier het algemeen belang gediend?

Ik weet zeer goed, bij de behartiging van het algemeen belang zal het natuurlijk dikwijls voorkomen, dat deze of gene maatregel meer direct in het belang van de een of andere groep of klasse der maatschappij is; zelfs zal het kunnen voorkomen, dat door de invoering van een maatregel de een of andere groep of klasse van personen eenig rechtstreeksch nadeel ondervindt, maar ik meen toch niet mis te tasten, als ik zeg:

Een maatregel is dan alleen in het algemeen belang, wanneer:

1°. de rechten van anderen niet geschonden worden;

2°. het indirecte belang van anderen ook aangetoond kan worden, en

3°. de maatregel doeltreffend is.

De eerste vraag, die ik mij dus gesteld heb, is deze: Worden hier de rechten van de een of andere groep of klasse van personen geschonden?

En dan komt het mij voor, dat het antwoord moet luiden: Ja. Immers voor de wet zijn alle Nederlandsche ingezetenen gelijk.

Door dit wetsontwerp wordt op dezen rechtsregel m. i. inbreuk gemaakt. Mijn natuurlijk rechtsgevoel zegt mij reeds, dat het niet aangaat, bepalingen te maken, die slechts één partij treffen, en het lijkt mij eveneens tegen alle recht, dat men zelf de wapenen moet leveren, waarmede men bestreden zal worden.

In dit opzicht verwijs ik naar het belangrijke artikel, voorkomende in het tijdschrift *De Nederlandsche Nijverheid* van 20 December 1922, waarin niemand minder dan de gezaghebbende Staatsman jhr. mr. A. F. de Savornin Lohman dit ontwerp veroordeelt.

Ik hoop echter, dat meer bevoegden dan ik speciaal dit punt hier nader uiteen zullen zetten.

Ik ga dus over tot de tweede vraag: Kan het indirecte belang voor anderen hier ook aangetoond worden?

(Dobbelmann.)

Indien door dit wetsvoorstel werkelijk bereikt zou worden, wat de Minister zich voorstelt te bereiken, dan is het zoowel in het belang van werkgevers, als van werknemers, ja van geheel onze samenleving, dus in het algemeen belang.

Dit is echter m. i. allerminst het geval, zooals ik hoop aan te toonen door de beantwoording van de derde vraag, welke ik mij gesteld heb. Zij luidt: Is deze maatregel, welken de Minister hier voorstelt, om te komen tot een vreedzame bijlegging van arbeidsgeschillen, doeltreffend? En dan antwoord ik beslist: Neen.

In de eerste plaats acht ik het verkeerd, dat bij een minnelijke schikking de Rijksbemiddelaar ongevraagd zijn diensten aanbiedt.

Er is reeds in de Tweede Kamer op gewezen, welk een buitengewoon geleerd en bekwaam man zulk een Rijksbemiddelaar zal moeten zijn.

Bovendien zal hij zooveel andere eigenschappen van hoofd en hart moeten bezitten, dat het zeldzaam voor zal komen, die alle in één persoon vereenigd aan te treffen.

Het wordt trouwens algemeen erkend, dat het zeer moeilijk zal zijn, in Nederland drie zulke superieure wezens te vinden, die dan bovendien nog tijd en lust zullen moeten hebben, om deze allesbehalve aangename betrekking te aanvaarden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou denken, zij zullen met een lantaarntje gezocht moeten worden. Zij kunnen toch niet gedwongen worden, dit ambt op zich te nemen ter wille van het algemeen belang.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, veronderstel, wij zijn zoo gelukkig drie van die wondermenschen te vinden, dan is het nog de vraag: zullen zij door beide partijen evenzeer vertrouwd worden?

Men moet niet vergeten, deze bemiddelaars zullen zich ongevraagd met de zaak gaan bemoeien.

In die verband is de ,,Open Brief" van den oud-werkgever den heer C. E. Bakker leerzaam. Deze oud-werkgever wil deze Rijksbemiddelaars verdedigen. Hij heeft daar vele bladzijden voor noodig, maar m. i. slaagt hij allerminst, integendeel, door zijn betoog ben ik versterkt in mijn ongunstige meening over het nut dezer Rijksbemiddelaars.

De Rijksbemiddelaar zal zich met de zaken kunnen bemoeien, als er nog geen geschil is: hoofdstuk II, paragraaf I, artikel 5 zegt:

> ,,1. Wanneer de Rijksbemiddelaar op de wijze, bedoeld in artikel 3 of artikel 4, of op andere wijze kennis heeft gekregen van een geschil, dat tot staking of uitsluiting aanleiding dreigt te geven of heeft gegeven, en hij dat geschil van genoegzaam gewicht voor zijne toekomst acht, stelt hij zich in verbinding met partijen.
>
> 2. Hij kan bij het geschil betrokken werkgevers of arbeiders of bestuurders van hunne vakvereenigingen tot het geven van inlichtingen betreffende het geschil voor zich doen verschijnen. De oproeping geschiedt bij aangeteekend schrijven.
>
> 3. De opgeroepene is verplicht te verschijnen, tenzij hij door wettige redenen verhinderd is."

Dit alles acht ik al heel verkeerd. Aangeboden diensten zijn zelden aangenaam, zegt het spreekwoord. Opgedrongen diensten zijn altijd onaangenaam.

Door ontijdige bemoeiing kan veel bedorven worden.

De heer Brautigam zeide op 24 October jl. in de Tweede Kamer het volgende:

> ,,Bovendien mag er aan herinnerd worden, dat, hoewel in zeer weinig gevallen bemiddeling in arbeidsgeschillen in ons land is aanvaard, het maar in al te veel gevallen is aangezocht en aangeboden.
>
> Ik wil wel zeggen, dat mijn ervaring op dit gebied is, dat ik moest zeggen: was in vredesnaam die bemiddelaar maar met zijn handen van de zaak afgebleven, want nu zitten wij nog verder van elkander af dan vóór de bemiddeling begon. Daarbij komt nog, dat als zoo'n poging, zoo'n onhandige poging tot bemiddeling niet is geslaagd, dan een werkelijk goede bemiddelaar vaak niet meer te krijgen is. Het komt er dus vooral op aan of de man, die bemiddelen kan, geschikt is voor zijn taak, en

(Dobbelmann.)

het komt mij voor, dat vrij zeker kan worden uitgesproken, dat hij dat niet voor alle gevallen zal zijn."

Mijnheer de Voorzitter! Ik verwacht niet veel goeds van die van boven af opgedrongen Rijksbemiddelaars.

Het doel, het prijzenswaardige doel, dat de Minister zich voorstelt, zal niet bereikt worden.

Grooter bezwaar heb ik echter tegen paragraaf 4, artikel 49:

,,De Commissie kan overlegging vorderen van de boeken der bij het geschil betrokken ondernemingen."

Speciaal dit boekenonderzoek is m. i. niet alleen onrechtvaardig, zooals de door mij genoemde Staatsman jhr. mr. de Savornin Lohman bewees, maar tevens ondoelmatig.

Wat stelt men zich van dit boekenonderzoek voor?

Veronderstel een onderneming ziet zich genoodzaakt een loonsverlaging aan te kondigen. De arbeiders willen er niet van hooren. Zij gaan in staking. De staking breidt zich uit tot andere ondernemingen in hetzelfde bedrijf of in andere bedrijven en omvat ten slotte alle ondernemingen van een bedrijf en bovendien andere. Alle ondernemingen in hetzelfde bedrijf worden stop gezet. Er zijn 2000 werklieden en 20 ondernemingen mede gemoeid.

Ziedaar een conflict, waarbij de Minister zich voorstelt, dat ingegrepen moet worden op grond van het algemeen belang.

De Minister benoemt een commissie, gelast een enquête met boekenonderzoek.

Bij welke onderneming moeten de boeken nu onderzocht worden? Bij die, waar het conflict begon? Maar het is best mogelijk, dat dit een achterlijke, noodlijdende onderneming is. Dat zou niet in het belang der werknemers zijn.

Bij eenige andere dan? Bij welke?

Ik geloof, men zal geen keus kunnen maken. Men zal bij al de 20 ondernemingen tot boekenonderzoek moeten overgaan.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, de staking breekt niet precies uit op den datum, dat de balans juist opgemaakt is. De boeken zijn in alle ondernemingen niet altijd à jour bijgewerkt. Zij moeten dus bijgewerkt worden, balansen opgemaakt, staten en gegevens verzameld worden en dat in 20 ondernemingen te gelijker tijd, in tijd van staking. Hoe lang zal dat duren? Ik weet het niet! Maar de staking duurt voort met al de ellende daaraan verbonden.

Veronderstel verder, men is klaargekomen. Men heeft al de balansen gereed. Wat zal men nu zien? De meest mogelijke ongelijkheid. In de eene onderneming zal met voordeel gewerkt zijn, in de andere zonder winst, ja er zullen er bij zijn, waar verlies geleden wordt!

Wat weet men nu nog? Wat heeft men door dit boekenonderzoek bereikt? Niets, absoluut niets, want het doet er niet toe wat die balans aanwijst, hetzij winst of verlies. Het komt er op aan, te weten: Hoe is die winst gemaakt of dat verlies geleden? Is er misschien winst gemaakt, doch geen bedrijfswinst, of wel verlies geleden en toch bedrijfswinst gemaakt? Is er bedrijfswinst in het eerste halfjaar gemaakt en in het tweede halfjaar verlies geleden?

Het kan ook zeer goed voorkomen en het komt geregeld voor, dat de winst of het verlies alleen of gedeeltelijk veroorzaakt is door een toevalligen gunstigen of ongunstigen inkoop van grondstoffen. Ook kan de winst of het verlies ontstaan zijn door speculatie, zelfs door speculaties in goederen, die met het eigenlijke bedrijf absoluut niets te maken hebben.

Dit alles zijn toch voorname factoren, die men weten moet, wil men de uitkomsten van een bedrijf kunnen beoordeelen.

Maar dat zeggen u de balans en de winst-en-verliesrekeningen niet. Daarvoor zijn meer en andere gegevens noodig.

Maar laat ik mijn veronderstelling eens voortzetten.

Ik neem aan, na veel gereken krijgt men werkelijk een overzicht en een goed overzicht betreffende de werkelijke bedrijfswinst over het afgeloopen tijdperk.

Is men dan iets verder? Volstrekt niet, want het loon dient niet gebaseerd te worden op het verleden, op resultaten bereikt in het afgeloopen tijdperk, waarover men balans opgemaakt heeft, maar het loon moet bepaald worden voor de toekomst.

Bij de bepaling nu van het juiste loon plaats ik mij als regel op het standpunt, dat de werknemer een menschwaardig bestaan moet hebben, afgezien van de toevallige gunstige of minder gunstige uitkomsten van een enkel jaar.

Een zeer bekende autoriteit op dit gebied is stellig prof. Aengenent. Wat zegt hij? Onder meer en met andere woorden lees ik in zijn ,,Leerboek der Sociologie" het volgende:

,,Het wezen van het looncontract is, dat de werknemer geen risico heeft.

De werknemer moet een loon verdienen, voldoende voor een menschwaardig bestaan.

Er bestaat een minimum en maximum.

De werknemer heeft recht op het minimum, ook al gaat het in de onderneming slecht.

De ondernemer daarentegen is niet verplicht volgens de strikte rechtvaardigheid het maximum loon te betalen. Zelfs niet het minimum, wanneer een industrie verkeert in een toestand van malaise, in een algemeene crisis. (Aengenent, pag. 431.)

Aan den ondernemer komt toe een ondernemersloon, terwijl het verkregen product zijn eigendom wordt, waaruit volgt, dat de winst of het verlies ten bate of ten laste van den ondernemer komt.".

Als dit alles juist is, wat heeft men dan bereikt, welken maatstaf biedt dan het boekenonderzoek?

Het loon mag toch niet bepaald worden naar de uitkomsten van de onderneming. Dit zou een geheel onjuiste en niet te aanvaarden basis zijn. Ook de resultaten van een afgeloopen tijdperk geven geen basis voor de toekomst.

Uit het aangevoerde blijkt m. i. duidelijk, dat het doel, hetwelk men zich door het boekenonderzoek voorstelt, absoluut niet bereikt wordt. Sterker, dit onderzoek zal de bereiking van het doel, de vreedzame oplossing van arbeidsgeschillen, vertragen en belemmeren. Vertragen, zooals ik reeds aangetoond heb, omdat het geruimen tijd zal duren, voordat men in het gunstigste geval de gegevens, de resultaten van het boekenonderzoek heeft en kent. Belemmeren, omdat het onderzoek teleurstelling zal wekken.

Vrijgestelden en werknemers stellen zich van dit onderzoek heel wat voor. Als het blijken zal, dat men van de verkregen gegevens geen practisch nut heeft, zal dit een verkeerde uitwerking hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Nu komt nog de openbaarmaking van het onderzoek en de geheimhouding van de fabrieks- en handelsgeheimen. De openbaarmaking kan, om de reeds opgenoemde redenen, nl. dat de uitkomsten van een bedrijf of onderneming niet de basis mogen zijn voor de bepaling van het loon, geen nut hebben. Die openbaarmaking kan echter groot nadeel teweegbrengen, vooral voor sommige zwakkere ondernemingen, doch ook voor het geheele bedrijf, omdat ook de buitenlandsche nijverheid van de openbaarmaking der gegevens en resultaten van het boekenonderzoek gebruik kan maken.

Mijnheer de Voorzitter! Over de geheimhouding ware veel te zeggen en ik zou uit eigen ervaring verschillende voorbeelden kunnen aanhalen, welke op deze geheimhouding een zonderling licht zouden doen vallen. Ik zal deze Vergadering daarmede niet lang ophouden, doch slechts een paar frappante gevallen mededeelen. Beide zijn overtredingen door den fiscus gepleegd in belastingaangelegenheden.

Het eerste geval heb ik op schrift gevraagd. Het luidt:

,,Zooals ik u reeds mondeling mededeelde, heeft zich ten kantore mijner Bank het volgende feit voorgedaan:

Een Rijksaccountant vervoegde zich ten kantore van mijne Bank, met het verzoek om inzage in de boeken te mogen hebben en zulks in zake belastingen van de Bank zelve, en van mij en mijn mede-vennoot, den Heer K.

Alvorens daartoe vergunning te verleenen, heb ik bedoelden Heer Accountant zeer categorisch afgevraagd, of hij van die boekeninzage alleen en uitsluitend gebruik

(Dobbelmann.)

zou maken voor de verificatie der belastingen van de Bank, den heer K. en mij. Daarna is hem door den heer K. dezelfde vraag gesteld, even categorisch, en op beide vragen heeft de accountant een beslist bevestigend antwoord gegeven.

Zeer tot mijn misnoegen is echter later gebleken, dat bedoelde accountant zich niet aan zijne formeele belofte heeft gehouden en van de boekeninzage misbruik heeft gemaakt ten nadeele van een der rekening-couranthouders van de Bank."

Het tweede betreft een klacht aan den inspecteur door een mij bekend persoon. Een klerk van dezen inspecteur had aan personen, werkzaam bij verschillende patroons, mededeeling gedaan van de salarissen, welke hun collega's bij die patroons verdienden. Een van die patroons wendde zich tot den inspecteur met de klacht, dat deze schending van de geheimhouding oorzaak was, dat het werk, dat hij verrichtte, door persoonlijk de salarissen uit te betalen, daardoor geheel nutteloos was geworden. Bovendien waren er nog andere nadeelen aan verbonden.

En wat zeide die inspecteur daarop:

„Mijnheer X, al wilt u ook naar den Minister gaan, dat kan mij niets schelen, want ik kan er niets aan doen."

Mijnheer X zeide, dat het niet direct in zijn bedoeling lag om naar den Minister te gaan, maar dat hij toch meende, dat het ook in het belang van de administratie was, als de hand gehouden werd aan hetgeen de wet voorschrijft. Op deze wijze kunnen ook nog fabrieksgeheimen verklapt worden, waardoor groot nadeel geleden kan worden.

De inspecteur gaf dit toe, maar mijnheer X kon onverrichterzake huiswaarts gaan.

Ik ben bereid den Minister beide aangelegenheden met naam en toenaam nader toe te lichten.

Maar wat zegt men van zulk een handelwijze? De geheimhouding is een wassen neus. Toen de vermogensbelasting werd ingevoerd, werden de aanslagbiljetten voor de eerste maal rondgebracht door een bode van den ontvanger of inspecteur. Toevallig stond iemand op den stoep van zijn huis, toen de bediende het gesloten couvert in de bus wilde steken. De bode zeide: nu mijnheer, ze hebben u aardig aangepakt. De aangeslagene brak toen het couvert open, en zag dat hij was aangeslagen overeenkomstig zijn eigen aangifte. Zoo ziet men, dat zelfs bij het bezorgen van de allereerste aanslagbiljetten reeds de geheimhouding werd geschonden.

Art. 56 verbiedt wel aan Rijksbemiddelaars, voorzitters, leden en secretarissen van bemiddelingsraden en commissiën van onderzoek, scheidslieden, secretarissen van scheidsgerechten en de in de artt. 14, 31 en 47 bedoelde deskundigen, geheimen verder bekend te maken, dan waartoe zij bevoegd zijn, doch in gemoede, wat zal er terechtkomen van een geheim, onder zooveel personen bekend? De Minister zal mij moeten toegeven: niets!

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen aangetoond te hebben, dat het boekenonderzoek bij een enquête niet doeltreffend zal zijn. Maar de zaak is erger. Juist deze bevoegdheid zal de stakingen zelfs bevorderen en haar aantal vermeerderen.

Werknemers en vooral hun leiders stellen zich van dat boekenonderzoek heel wat voor. Zij willen wel eens graag een kijkje nemen in die geheime groote folianten vol cijfers. Laten wij de staking maar eens wagen, zullen zij zeggen. Dat boekenonderzoek kan ons niet schaden en allicht worden wij er wat wijzer door. En zoo zal juist het tegenovergestelde bereikt worden van hetgeen de Minister bedoelt en zal de bevoegdheid tot boekenonderzoek de stakingen bevorderen en doen toenemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den Minister wel een paar vragen willen stellen en wel deze:

Is het geen veeg teeken, dat zoo goed als alle werkgevers, van welke politieke richting ook, tegen dit wetsontwerp, speciaal tegen het boekenonderzoek, gekant zijn?

Meent de Minister, dat al deze werkgevers zoo kortzichtig

(Dobbelmann c. a.)

zijn, dat zij, alleen door eigenbelang verblind, niet zien, wat de Minister meent te zien?

Gelooft de Minister, dat het goed kan zijn, een wet op te dringen tot vreedzame bijlegging van geschillen, waarbij één partij van meening is, dat haar groot onrecht wordt aangedaan?

Mijnheer de Voorzitter! Nu hoop ik, dat de Minister hiertegen geen gevoelsargumenten zal aanvoeren, zooals Zijn Excellentie in de Tweede Kamer deed. Ik heb evenals de Minister medelijden met de slachtoffers van een staking. Zelfs ben ik met hun lot begaan, wanneer de gevolgen voortspruiten uit een ongemotiveerde staking of door eigen schuld. Maar hier bij de beoordeeling van een wetsontwerp dienen wij niet met ons hart, doch met ons verstand de zaken te beoordeelen. Bovendien zijn stakingen ook zonder boekenonderzoek te beslechten en, zooals ik aantoonde, zelfs eerder te voorkomen.

Ik heb de rede, door den Minister in de Tweede Kamer gehouden, met ons medelid den heer van der Lande aangehoord. Ik wil eerlijk bekennen, ik raakte geheel onder den indruk van het gemoedelijke sympathieke betoog van den Minister. Vooral die passage betreffende kardinaal Manning sloeg in. Maar later, toen de suggestie voorbij was, dacht ik bij mij zelf: wat heeft dat geval nu in vredesnaam met het verplichte boekenonderzoek te maken? Kardinaal Manning heeft toen bij de groote staking in Engeland toch de boeken niet onderzocht! Afgezien van de waarschijnlijkheid, dat deze geleerde kardinaal niet veel verstand van koopmansboeken zal hebben gehad, zou zijn bemiddeling dan naar mijn meening juist mislukt zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik eindig met de hoop uit te spreken, dat mijn hooggeachte collega's van deze Kamer, die niet dagelijks te doen hebben met koopmansboeken, kostprijsberekeningen, balansen, winst-en-verliesrekeningen en die nog nimmer practisch de moeilijkheden hebben moeten oplossen, welke schier wekelijks in de vrije ondernemingen voorkomen, niet zullen meenen, dat ik overdrijf, dat ik de zaken te zwart heb voorgesteld.

Er zijn aan deze Kamer tal van adressen gericht, met het verzoek dit wetsontwerp niet aan te nemen. In al deze adressen zijn de bezwaren uitvoerig toegelicht. Ik verwijs speciaal naar het adres van het Nederlandsche Verbond van Fabrikanten-Vereenigingen van 18 November 1922, waarin deze bezwaren op zoo talentvolle wijze onder het oog van deze Kamer zijn gebracht.

Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp is noch in het belang van den werkgever, noch in dat van den werknemer, en evenmin in het algemeen belang. Het is bovendien onrechtvaardig, het doel wordt niet bereikt, het behoort mijns inziens verworpen te worden.

De heer **W. Fransen**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik over dit wetsontwerp een enkel woord zeg, zal dit tot mijn spijt er tegen moeten zijn. Ik zeg, tot mijn spijt, omdat het beginsel, dat in dit wetsontwerp gelegen is, mij bijzonder sympathiek is. Het voorkomen van geschillen, en het bijleggen waar zij reeds mochten zijn ontstaan, zal zeker door ieder worden geapprecieerd. Dergelijke geschillen toch zijn altijd een tweesnijdend zwaard. Een werkgever, die overgaat tot uitsluiting, zal allereerst de werknemers treffen, maar hij treft ook zich zelf. En evenzoo treffen werklieden, die overgaan tot staking, den werkgever, maar ook zich zelf.

Toen eenige jaren geleden de Minister van Arbeid het advies vroeg van den Hoogen Raad van Arbeid omtrent een voorontwerp, waaruit later dit wetsontwerp is gegroeid, heb ook ik als lid van den Hoogen Raad van Arbeid dit voorontwerp bezien. Ik heb geen vrijheid gevonden toen een gunstig advies tegen te houden, omdat ik meende, dat § 4, dat het enquête-recht inhield, niet van zoo ernstigen aard was, dat een ontwerp, dat overigens zooveel toejuiching verdient, daarop moest stranden.

Sindsdien is over dat ontwerp veel geschreven en gesproken, en van verschillende zijden, van alle werkgeversorganisaties, van welke richting ook, hebben wij verzoeken ontvangen, dit wetsontwerp niet aan te nemen. Vooral heeft men

(W. Fransen.)

bezwaar tegen § 4, en een schrijven in *De Nederlandsche Nijverheid*, dat inhoudt een interview, dat jhr. de Savornin Lohman heeft gegeven aan den redacteur van dat blad, heeft mij versterkt in mijn meening, dat dit wetsontwerp niet zal beantwoorden aan het doel. De Minister heeft in de Memorie van Antwoord meegedeeld, en het blijkt ook uit het wetsontwerp, dat niemand gedwongen kan worden een verzoeningsraad of een scheidsgerecht te aanvaarden. Het groote bezwaar van de werkgevers is nu, dat zich van begin af niet beschikbaar stelt van werkgeverszijde om tot een zoodanige bespreking of tot een verzoeningsraad of een scheidsgerecht over te gaan, omdat zij het gevaar loopen, dat ten slotte, wanneer men niet tot overeenstemming komt, door den Minister een bepaalde beslissing kan worden gevorderd.

Ook van werknemerszijde is dit wetsontwerp niet met gejuich begroet. De heer Schaper kwam in de Tweede Kamer tot deze conclusie:

,,Mijn conclusie is, dat dit ontwerp voor de arbeiders niet begeerenswaardig is. Het hoofdbestuur van het N. V. V. wil er voor het grootste gedeelte bitter weinig van weten; in elk geval willen de georganiseerde arbeiders van de moderne arbeidersbeweging, die er over hebben nagedacht, het wetsontwerp niet zooals het hier ligt."

Men wilde dus een gewijzigd en verbeterd ontwerp. Bij de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer zijn er een paar kleine, onschuldige, door de sociaal-democraten ingediende amendementen door den Minister overgenomen, en dat was voldoende, om aan het slot van die behandeling den heer Schaper, vóór de stemming, de volgende verklaring te ontlokken:

,,Ons houdende aan de door ons afgelegde verklaring, dat wij van de toepassing van dit ontwerp van wet niet veel resultaat verwachten en enkele bepalingen ons onjuist voorkomen, geeft toch de overneming door den Minister van ons amendement op de artikelen 6 en 11, waardoor de Rijksbemiddelaar zich niet automatisch en officieel steeds zal opdringen, en de onverzwakte handhaving van het enquête-recht, ons aanleiding onze stem aan het ontwerp van wet niet te onthouden."

Men was dus wel gauw tevreden gesteld door die enkele wijzigingen van zeer geringe beteekenis.

Door de andere werknemersorganisaties zijn ook maar zwakke pogingen gedaan, om het wetsontwerp aangenomen te krijgen.

Nu kan men niet verplicht worden een scheidsgerecht te aanvaarden, en dat kan aanleiding zijn, dat, wanneer er een conflict ontstaat of dreigt te ontstaan, men niet genegen zal zijn aan werkgeverszijde om heel spoedig daaraan mee te werken. En daardoor zal een geschil onwillekeurig langer kunnen duren dan anders in vele gevallen noodig zou zijn. Nu geef ik dadelijk toe, dat dat boekenonderzoek niet anders zal geschieden dan in de uiterste noodzakelijkheid, maar het blijft voor den werkgevers altijd onaangenaam, als hij gedwongen kan worden om inzage te geven van het intieme van zijn zaak, waarvoor hij alles over heeft, en waarin hij zijn ziel heeft neergelegd. Ik sluit mij aan bij hetgeen de heer Dobbelman heeft gezegd, dat dat boekenonderzoek altijd verbazend moeilijk zal zijn, omdat, wanneer het betreft een conflict van eenige beteekenis, waarbij de belangen van het land gemoeid zijn, dat onderzoek altijd op verschillende plaatsen en bij verschillende werkgevers zal moeten geschieden, zoodat het een zeer langen tijd zal vorderen; en voorts meen ik, dat men er ten slotte niet uit zal kunnen opmaken datgene, wat men er uit wil putten, nl. of loonsverhooging inderdaad noodig is, of loonsverlaging noodzakelijk.

De Minister heeft in de Memorie van Antwoord gezegd:

,,Ten einde zich te vergewissen, of de bezwaren, die in het Voorloopig Verslag tegen het houden van boekenonderzoek bij arbeidsgeschillen worden aangevoerd, in de practijk werkelijk gevoeld worden, heeft de ondergeteekende door tusschenkomst van den Minister van Buitenlandsche Zaken in Noorwegen inlichtingen doen inwinnen. In dit land, dat op het gebied der arbeidsverhoudingen vrij groote overeenkomst met ons land vertoont, is in 1916 een wettelijke regeling ingevoerd, krachtens welke de Koning bij geschillen, waardoor de belangen der gemeenschap ernstig worden geschaad, kan bepalen, dat het geschil aan de beslissing van een scheidsgerecht moet worden onderworpen, terwijl hij tevens stopzetting van den arbeid kan verbieden. Het scheidsgerecht kan bij zijn onderzoek openlegging der boeken bevelen. De werking der wet van 1916, die slechts tijdens den oorlog gold, is in 1919 en 1920 verlengd, terwijl in 1922 een soortgelijke wet is aangenomen, die voorloopig voor één jaar geldt.

De rechtsgeleerde, die in 1922 scheidsrechter is geweest, gaf bovendien als zijn meening te kennen, dat een wet met een strekking als de in Noorwegen geldende, voorschriften moet inhouden, die de bevoegdheid geven de openlegging van boeken te bevelen. Zonder zoodanige bepalingen kan de arbiter zich geen juist beeld vormen van den stand van zaken."

Nu lezen wij in de pers, dat in Noorwegen het voorstel om de wet omtrent gedwongen arbitrage in arbeidsgeschillen voor twee jaar te verlengen, met 65 tegen 43 stemmen is verworpen. Blijkbaar moet men ook daar er niet veel van hebben.

Voorts beroept de Minister zich op Zweden, waar ook het instituut van de Rijksbemiddelaars bestaat. Maar als ik goed ben ingelicht, bestaat daar het recht van enquête en boekenonderzoek niet, wel de Rijksbemiddelaars. Nu heb ik tegen het instituut van de Rijksbemiddelaars niet zooveel bezwaar. Ik meen dat het kostenbezwaar en de moeite om geschikte personen te vinden nogal zal meevallen. Er zijn toch altijd voldoende sociaal voelende menschen te vinden, die willen en kunnen medewerken om een conflict in de arbeidswereld tot oplossing te brengen. Het komt mij dus voor, dat die bezwaren wel wat zwaar worden getild.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet van plan over dit punt nog veel te zeggen, omdat veel van hetgeen ik had willen opmerken reeds door den heer Dobbelman is gezegd, en ik weet, dat er ook nog andere leden zijn, die het een en ander willen opmerken. Ik geloof, dat hetgeen de Minister bereiken wil, niet zal bereikt worden, omdat men het aan een der partijen zoo moeilijk maakt, om aan de instelling van een scheidgerecht of een bemiddelingscommissie mede te werken. Daarom spijt het mij zoo, dat de Minister in de Tweede Kamer heeft verklaard, dat hij § 4 niet kon loslaten, omdat ik vrees, dat als deze wet hier wordt aangenomen, later zal blijken, dat men juist daardoor het doel, dat men zich stelt, niet kan bereiken. Ik kan dus op het oogenblik nog niet verklaren, dat ik vóór dit wetsontwerp zal stemmen.

De heer **Diepenhorst**: Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp heeft in zekere kringen levendige verontwaardiging gewekt. Het Verbond van Nederlandsche Fabrikanten Vereenigingen heeft in een adres aan deze Kamer gericht den wensch uitgesproken, ,,dat wij ditmaal onzen zuiverenden invloed op het wetgevend proces zouden uitoefenen, omdat het bedrijfsleven geheel of gedeeltelijk door onoordeelkundige, ondeskundige, en overbodige bemoeizucht, ja, in vele gevallen verderfelijke vivisectie in zijn pogen tot wederopleven en verdere ontplooiing wordt belemmerd".

De onverzoenlijke vijandschap die in dit adres uitkomt, blijkt ook sterk uit het geschrift, aan deze Kamer toegezonden, van een Rotterdamsch belangstellende, die de kwaadaardigheid van het in behandeling zijnd ontwerp samenvat in deze conclusie:

,,Het geldt hier niet de meerdere of mindere opportuniteit eener wet, maar vóór alles de vraag, of wij heimelijk naar een collectivistische productiewijze mogen gedwongen worden, of wij mogen gedoogen, dat de grondslag onzer gemeenschap te eenenmale wordt ondermijnd."

De heer **Wibaut**: Zoo gevaarlijk is het niet!

De heer **Diepenhorst**: Een zoo bij uitstek deskundige ten

38ste VERGADERING. — 2 MEI 1923.

62. Bijlegging geschillen arbeidsaangelegenheden, enz.

(Diepenhorst.)

opzichte van de collectivistische samenleving als de heer Wibaut neemt al aanstonds het odium van dit wetsontwerp in dit opzicht weg.

Intusschen, niet allen hebben een gelijk oordeel. Ook een deel van de groote pers staat ten opzichte van dit ontwerp vijandig. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* spreekt het „onzeewaardig" uit, „tenzij men met volle zeilen naar de socialistische samenleving met alle nadeelen daarvan wil stevenen".

Geruchten van een komend aftreden van Minister Aalberse bij afwijzing van zijn plan door den Senaat geven *De Nieuwe Courant* aanleiding om aldus een diep gevoelden wensch kenbaar te maken:

„Dat het genoemd ontwerp zijn struikelblok zou kunnen worden, begrijpen we ook en eerlijk gezegd, hopen we het van ganscher harte. Het bevat zoo onmogelijke concessies van de eene partij in het geschil, dat de andere er zich niet bij kan neerleggen, terwijl wij in Nederland door de naar de practijk overgebrachte studeerkamertheorieën van een niet practisch denkend Minister in een nijptang geraken, die den normalen stand van zaken dooddrukt. Hoe eerder hoe beter moet een Minister verdwijnen, die een dergelijk ontwerp voorstaat."

Geheel in overeenstemming met den gedachtengang van deze oppositie, meen ik goed te doen door de verdediging van dit ontwerp niet te leveren door alle aandacht samen te vatten bij uitsluiting op enkele wetsartikelen, noch evenmin door een verdediging te leveren van formeele, technische quaesties, maar door de principieele tegenstelling, door de oppositie in en buiten de Kamer in het geding gebracht, te gaan toetsen.

De principieele tegenstelling, want hetgeen eerst in den aanvang kon worden opgevat als een technisch geschilpunt, waarbij de regelen van de tactiek den doorslag geven, kreeg door den aard en door het optreden van de oppositie, gelijk die na de aanneming in de Tweede Kamer met name gevoerd is, al meer een principieele beteekenis.

Ik ga de verdediging leveren door de ontwikkeling van deze twee gedachten: 1°. de inhoud van het voor ons liggende wetsontwerp rechtvaardigt noch verklaart de gerezen oppositie, en in de tweede plaats: de oppositie tegen dit wetsontwerp is slechts verklaarbaar uit weerzin tegen de beginselen waarop de arbitrage als instituut berust.

In weerwil van reeds vóór de verdediging dezer gedachten geleverde interrupties, waag ik het toch mij met de defensie daarvan te gaan bezighouden.

Ik noemde onverklaarbaar de oppositie die tegen dit wetsontwerp gevoerd wordt, indien wordt gelet op den inhoud en het vermoedelijke effect van dit voorstel en dan wraak ik die oppositie niet, omdat ik leef in den eenigszins geringschattenden gedachtengang waarin zich uiten de leden, die in het Voorloopig Verslag aldus spreken:

„dat het verzet eigenlijk niet noodig is, overtuigd als zij zijn, dat deze bepalingen, zoo zij tot stand mochten komen, met der tijd het roemlooze lot van de Kamers van Arbeid zouden deelen".

Voor een dergelijke pessimistische beschouwing acht ik geen reden aanwezig.

Het moet worden toegestemd, de Kamers van Arbeid zijn totaal mislukt; de arbitrage, door deze geoefend, is een fiasco geweest. De overgang van die Kamers van Arbeid, de mislukking van deze arbitrage was niet te danken aan fouten, die in eigen kringen zijn begaan, en voor een boek, dat in eenigszins gewijzigden vorm „kamertjeszonden" zou beschrijven, zou hier zeker geen stof zijn te leveren.

De mislukking van die Kamers van Arbeid is te wijten aan de slechte outilleering van die Kamers; is voor een goed deel te wijten aan den geringen steun, die van Regeeringswege aan dit instituut is geschonken. Zij hadden te worstelen met gebrek aan geldmiddelen, de gemeente had te zorgen voor lokalen, verlichting en verwarming, zij genoten vrijdom van port, een toelage van f 50 voor drukwerk, een toelage van f 50 voor bureaugeld, een klein presentiegeld voor de leden en den secretaris en daarmede was de steun uit.

Ja, niet geheel, want voor de inrichting van die Kamers van Arbeid werd nog als sociale huwelijksgift een archiefkastje, een aktetasch en een presidentshamer medegegeven, maar daarmede was het dan ook onherroepelijk gedaan en moesten die Kamers van Arbeid zich zien te helpen.

Bovendien wendde de Regeering zich tot ieder van die Kamers afzonderlijk, een vereenigd verband daarvan werd niet erkend, en daardoor werd uiteraard de krachtsontplooiing belemmerd. Nu was aan dit instituut opgedragen de uitoefening van de arbitrage en reeds kan de vraag worden gesteld, of de samenvoeging van die functie met andere werkzaamheden door de Kamer niet de scheidsrechterlijke en bemiddelende taak in velerlei opzicht moest belemmeren.

Maar dan nog, wanneer wij letten op die arbitrage, wanneer partijen de tusschenkomst der Kamer hadden ingeroepen, waren zij vrij aan de gegeven uitspraak gehoor te geven of die naast zich neer te leggen.

Bovendien misten de Kamers het recht van enquête; zij konden partijen en getuigen niet verplichten voor haar te verschijnen; ook stond iedere Kamer plaatselijk geheel op zich zelf en was uiteraard daardoor niet in staat om bij landelijke geschillen een beslissing te geven, zooals die van haar verwacht mocht worden.

Ook gaf de samenstelling van den Verzoeningsraad reden tot gerechte klachten; de leden van dien Raad werden door het bestuur benoemd buiten partijen om, moesten benoemd worden uit de leden van de Kamer en zoo deden zich in de practijk allerhande bezwaren voor. Die bezwaren had Minister Aalberse te vermijden bij zijn poging om door de Arbeidsgeschillenwet aan de arbitrage, aan de bemiddeling nieuw leven in te blazen.

En nu wil het mij voorkomen, dat wie let op de wijze, waarop hij die poging heeft volvoerd, niet uit het fiasco van de Kamers van Arbeid de vrees mag afleiden, dat aan deze arbeidsbemiddeling een gelijk lot zal zijn beschoren.

Nu niet langer de samenvoeging van ongelijke werkzaamheden bij een zelfde instituut, nu geen belemmering in de keuze der vertrouwensmannen, nu de middelen om weerbarstige getuigen tot het geven van inlichtingen te dwingen, nu geen overheerschend locaal instituut, dat de bewegingsvrijheid belemmert, nu de medewerking der Overheid verzekerd in alle opzichten, zoowel bij het instellen als bij het doorzetten van het vredespogen.

Door uitbanning van al die gebreken heeft de Minister niettemin getracht het vrijwillig karakter van de arbitrage en de bemiddeling te bewaren. Het vrijwillig karakter, Mijnheer de Voorzitter, want het is ten eenemale onjuist, wanneer in het Voorloopig Verslag de opmerking wordt ten beste gegeven, dat wij hier staan voor een stelsel, dat in wezen niet gematigder, maar draconischer is dan het stelsel van de verplichte arbitrage.

Wij hebben hier niet een stelsel van de verplichte arbitrage, gelijk dat in Australië is ingevoerd; wij hebben hier niet het tusschenstelsel, zooals dat in Canada bestaat, waar de staking niet is verboden, zooals in Australië reeds jaren het geval is, maar waarbij slechts een opschorting van de staking plaats heeft. Wij hebben het vrijwillige stelsel, staken en uitsluiten is vrij. Gehuldigd wordt de regel: vrijheid blijheid, maar met de reserve: geen ongetemperde vrijheid, geen ongetemperde blijheid, want wanneer door de vrijheid een ernstige aanslag op den ordelijken gang van het maatschappelijke leven zou worden gepleegd, geeft zulks den Minister het recht tot het instellen van een enquête.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom hiermede tot datgene, wat buiten de Kamer en ook voor een goed deel in deze Kamer het hoofdpunt van de oppositie is geweest: de paragraaf, regelende de enquête. Voor de tegenstanders, die gesproken hebben, en ook voor de oppositie buiten deze Kamer was en is deze paragraaf „de ellendige paragraaf".

Mijnheer de Voorzitter! Ik noem de bestrijding van de enquête, in deze paragraaf geregeld, in veel opzichten onre-

(Diepenhorst.)

delijk, en ik zou die bewering wel nader willen adstrueeren, door er op te wijzen, dat de enquête, zooals ze in dit ontwerp van wet is neergelegd, in de eerste plaats een facultatief karakter, in de tweede plaats een exceptioneel karakter en in de derde plaats een conditioneel karakter draagt.

Mijnheer de Voorzitter! Deze enquête draagt een door en door facultatief karakter.

Verschillende geachte sprekers, die hedenmiddag en vanavond het woord hebben gevoerd, zijn uitgegaan van de gedachte, dat het instellen van die enquête vrijwel regel zou zijn, zoo al een regel met een enkele uitzondering. Vergeten is, dat van een imperatief bevel tot het instellen van een enquête geen sprake is. De enquête kan worden gehouden. Dat nu het kunnen gehouden worden en het in waarheid gehouden worden twee verschillende zaken zijn, zal aan deze Kamer niet nader aangetoond behoeven te worden.

Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund dat met enkele woorden nader te adstrueeren, door te wijzen op het enquêterecht, gegeven aan de Tweede Kamer en gegeven aan de Eerste Kamer. Toen het enquêterecht, aan de Tweede Kamer geschonken, in de Grondwet van 1848 werd neergelegd, in de wet van 1850 zou worden geregeld, rezen daartegen bezwaren en was het niemand minder dan Groen van Prinsterer, die zich met kracht tegen de Enquêtewet verzette met de woorden:

> „Het is geen geringe zaak te roepen, wie zij wil en tot antwoord te verplichten, een onderwerp aldus aan de orde te stellen, algemeene impulsie te geven aan vooroordeel, driften, belangen en hartstochten, het geheele land onder haar leiding en opwekking in beweging te brengen.”

Zoo streed men destijds tegen het enquêterecht van de Tweede Kamer. In de practijk is het vrijwel meegeloopen.

Mijnheer de Voorzitter! Is toch eigenlijk niet voor deze Kamer overbodig elk woord om aan te dringen op overweging van de gedachte, dat facultatief en imperatief twee zeer onderscheiden begrippen zijn?

De Eerste Kamer ontving het enquêterecht in 1887.

Mijnheer de Voorzitter! Eerst bij de wet van 1918 werd het enquêterecht nader geregeld en in weerwil van het feit, dat wij reeds een kleine 40 jaren over dat recht beschikken, is er nog nooit door de Eerste Kamer een enquête ingesteld.

Nu kan men zeggen, dat lang niet alle personen en colleges die bezadigdheid en gematigdheid zullen aan den dag weten te leggen als met den Senaat het geval is, maar het verwijzen naar dit feit is toch zeker wel goed om op de beteekenis van het streng facultatieve karakter der enquête de aandacht te vestigen.

De enquête is facultatief en bij die facultatieve enquête, welke kan worden ingesteld, is dan weer facultatief, kan weer worden ingesteld het boekenonderzoek, zoodat wij bij het boekenonderzoek te doen hebben met een facultatief begrip in dubbelen graad.

Behalve dit facultatieve van de enquête is zij ook exceptioneel; zeer beperkt de gevallen, waarin het instellen van die enquête mogelijk is. Ik wijs op deze drie reserves: 1°. de enquête mag slechts worden ingesteld, wanneer ten minste 300 arbeiders bij het geschil betrokken zijn. Men denke daarover niet gering. Van de 994 stakingen en 70 uitsluitingen, die in de periode voorafgaande aan den oorlog van 1910 tot 1913 plaats vonden, waren er 63 met meer dan 300 arbeiders, ieder jaar 16.

In het stellen van deze cijfers ligt reeds beperking.

In de tweede plaats vestig ik er de aandacht op, dat uitdrukkelijk in de wet is opgenomen de bepaling, dat een enquête slechts mag worden ingesteld, wanneer het algemeen belang in ernstige mate bij het geschil betrokken is en — gelijk door den Minister nader mondeling en schriftelijk is geïnterpreteerd — hebben wij hier te denken aan: transportstakingen, havenstakingen, bakkers- en electriciteitsstakingen en dergelijke, die den geheelen geordenden gang van het maatschappelijk leven desorganiseeren.

En naast deze twee beperkingen van het enquêterecht, in de wet vastgelegd, komt nog een derde beperking: het enquêterecht en daarnaast het boekenonderzoek is dan alleen mogelijk, wanneer alle voorafgaande bemiddelingspogingen hebben gefaald, wanneer gefaald heeft de instelling van bemiddeling en van de arbitrage, waarbij uitdrukkelijk het boekenonderzoek kan worden buitengesloten.

In de derde plaats worde gewezen op het conditioneele. Aan strenge voorwaarden is het instellen van de enquête gebonden, wanneer zij na overwinning van alle door mij genoemde bezwaren zal plaats hebben. Vooreerst de waarborg, dat niemand genoodzaakt is om bedrijfsgeheimen bloot te leggen; verder is de ondernemer bevoegd om van den onderzoeker geheimhouding te vragen; in de derde plaats is de Minister verplicht om over eventueele publicatie van het onderzoek en over de daaromtrent op te stellen rapporten met de partijen overleg te plegen. Ook wijs ik er op, dat een enquête wordt gelast bij Koninklijk besluit en dat zij reeds bij het instellen en daarna ook bij het doorzetten valt onder de contrôle van de Staten-Generaal. Ik moet dan ook verklaren, dat de felle oppositie om al deze redenen mij onbegrijpelijk voorkomt.

Het gaat toch niet aan om een redeneering te volgen als zoo pas is opgezet door den heer Dobbelmann, welke hierop neerkomt: wanneer er een geschil is, dan zal men het laten aankomen op geen bemiddeling en geen arbitrage. Immers, men heeft daardoor dan de mogelijkheid van arbeiderszijde, haast zou ik zeggen het recht, geschapen op een enquête, op een boekenonderzoek. Wanneer duidelijk blijkt uit den loop van het geschil, dat de arbeiders — want van die partij was sprake in het betoog van den heer Dobbelmann — weigerachtig zijn om op bemiddeling of arbitrage in te gaan, ten einde daardoor een zeker spel te drijven, ten einde tot elken prijs tot boekenonderzoek te komen, dan is het toch ondenkbaar, dat dan door eenigen Minister een boekenonderzoek, een enquête zou worden gelast.

Wanneer wantrouwen in dezen Minister zoo groot is . . . .

De heer **de Vos van Steenwijk**: Neen, in zijn opvolgers.

De heer **Diepenhorst**: Wanneer men een scherpe antithese trekt tusschen dezen Minister, die men in alle opzichten vertrouwt, en toekomstige Ministers, dan kunnen heel wat maatregelen geschrapt worden. Bij de beoordeeling van dergelijke maatregelen behoort altijd nog een kleine dosis vertrouwen niet alleen in den fungeerenden Minister, maar ook in de toekomstige Ministers aanwezig te zijn.

Ik kan mij voorstellen, dat men de opmerking zou maken: ik wensch te waken voor een begin. Wanneer men hier dat boekenonderzoek en die enquête nederlegt in de wet, dan is daarmede de weg open voor allerhande euvelen; dan is de weg daarmede geopend voor socialisatie. Ik meen hiermede inderdaad te spreken naar het hart van het oppositioneele Jeruzalem.

Ik meen, dat dergelijke redeneering zin heeft voor een wetgeving als bijv. bestaat in Duitschland.

Daar heeft men inderdaad volgens de Bedrijfsradenwet het recht van boekenonderzoek, als een bedrijf een personeel van meer dan 30 personen omvat. Daar heeft men in een wet van 1921 dat recht tot inzage der balans enz. nader geregeld.

Is nu de vrees bestaanbaar, dat hetgeen hier op kleine schaal wordt ingevoerd, zal worden doorgezet? Het facultatieve boekenonderzoek is gebonden aan zoovele bepalingen, wordt in de wet neergelegd als zoo iets in hooge mate abnormaals, exceptioneels, is omringd met zoo groote waarborgen, dat degenen, die tegen het boekenonderzoek gekant zijn, veeleer in deze bepaling moeten zien een obstakel voor verdere voortzetting dan eenigen prikkel, die dat verder zal vergemakkelijken. Zoo is de redeneering, die ik niet volg bij paradoxale uitspraak, maar die men zal moeten aanvaarden, indien men nuchter de zaak bekijkt. In wezen is de bedoeling van het boekenonderzoek en van de enquête toch zoo duidelijk. De bedoeling is nl. deze: men heeft de vrijwillige arbitrage; men kan alle inmenging weigeren; over de beoordeeling van de redenen wordt niet gesproken; over die redenen wordt ook geen oordeel uitgesproken bij het instellen der

(Diepenhorst.)

enquête. Men kan alle inmenging weigeren, maar als men dat doet, dan moet men in gevallen, waarin de bedrijfsontreddering 't algemeen belang gevoelig kan treffen, zich getroosten, dat 't publiek uit de boeken nader kan worden ingelicht omtrent den stand van zaken. Dan kan men de publieke opinie trotseeren en het laten komen tot staken of uitsluiten, of daarmee voortgaan. Is de zaak rechtvaardig — de publieke opinie kan niet deren, maar is de zaak onrechtvaardig, dan kan een niet ongewenschte prikkel worden gegeven om zijn houding nogmaals te overwegen. Vrijheid — blijheid, Mijnheer de Voorzitter, maar geen onvermengde vrijheid.

Kan nu het boekenonderzoek de oppositie niet rechtvaardigen, evenmin kan dat doen de bedenking, die ook in de mondelinge debatten is geuit en ook in de schriftelijke oppositie scherp naar voren gebracht: het bezwaar van de kostbaarheid en het bureaucratische der regeling.

Mijnheer de Voorzitter! Het is hier hedenmiddag nog gezegd: deze regeling zal veel geld kosten, is bureaucratisch. Mr. Boon uitte zich in de Tweede Kamer zoo absoluut mogelijk, toen hij zeide: Een nieuw ambtenarendom wordt weer geschapen, van boven af een ambtelijke regeling in het leven geroepen, waaraan het maatschappelijk leven zich zal hebben aan te passen. En mejuffrouw van Dorp durft zelfs in *De Economist* schrijven.........

De heer **Wibaut**: Die durft nogal veel!

De heer **Diepenhorst**: De heer Wibaut geeft de gratuite verklaring, dat genoemde geachte afgevaardigde veel durft; ik zou eenigszins geneigd zijn, met die conclusie akkoord te gaan, wanneer ik lees wat zij daar schrijft onder 't opschrift: „Al weer nieuwe baantjes":

> „Moeten wij de vele nuttelooze millioenen kosten, die aan een ambtenarenstoet met de noodige behuizing in kostbare perceelen zal worden verspild, maar weer gelaten slikken; de politieke wereld is zoo verdwaasd, dat het wel weer gebeuren zal."

Mijnheer de Voorzitter! Wat zijn dat nu voor woorden? Nuttelooze millioenen, die verspild worden, een ambtenarenstoet, die in het leven zal worden geroepen, kostbare perceelen, die zullen verrijzen! Mijnheer de Voorzitter! Zelfs dit argument kan toch in dezen tijd van malaise en buitengewonen druk geenerlei indruk maken. Er komen geen bureaucratisch ingerichte colleges, er komen geen monumentale gebouwen. Er worden geen millioenen en geen honderdduizenden beschikbaar gesteld. De kosten, die dit wetsontwerp met zich zal brengen, zullen ternauwernood eenigermate overschrijden de kosten, welke de thans afgeschafte Kamers van Arbeid vorderden. En slechts dan kan het financieel bezwaar hier inderdaad een overwegend bezwaar zijn, wanneer „geen man en geen cent" voor de sociale bemoeiing in zijn meest drastischen vorm toepassing vindt.

En dan de ambtenaren, die over ons zullen komen, het bureaucratische der regeling, — zelfs het beroep op de ambtelijke plaag levert toch ditmaal geen houvast. Men denke niet licht over de uitzetting der ambtelijke bemoeiing, maar de waarde van dat argument vervalt ten eenenmale, wanneer het wordt bijgedragen in die gevallen, wanneer het alle bestaansrecht mist. Het zwaard tot houthakken benut, faalt ten dage des strijds.

Zoo is het hier. Toen Minister Talma zijn ontwerp Landarbeiderswet indiende, werd het bezwaar van de ambtelijke overheersching van alle zijden in het midden gebracht. De heer de Beaufort zeide zelfs, dat, als een prijsvraag zou worden uitgeschreven op welke wijze de meeste ambtenaren over het platteland konden worden uitgestrooid, ongetwijfeld Minister Talma de eerepalm zou wegdragen, maar de practijk heeft bewezen de juistheid van de tegenwerping, onzerzijds hem toegevoegd: er wordt geen ambtenaar meer door de Landarbeiderswet in het leven geroepen! Precies hetzelfde is het met de Arbeidsgeschillenwet het geval. Er is met zijnlijke zorg gewaakt, niet alleen tegen overwoekering, maar zelfs tegen het opkomen van het ambtelijk element; zelfs aan de bedrijfsgewijs of districtsgewijs te benoemen bemiddelaars is geen volle ambtelijke positie gegeven. En als men zich van de zijde van de oppositie met instemming beroept op den bekenden Engelschman Asquith, die meer dan 20 jaar als bemiddelaar heeft dienst gedaan, dan geeft dat beroep geen recht er een wapen tegen deze wet aan te ontleenen. Wat zegt die deskundige? Hij zegt het telkens: tracht niet door starre reglementeering de arbitrage hoog te houden; bedenk, dat wij niet noodig hebben stelsels, dat wij niet noodig hebben formules, dat wij niet noodig hebben wettelijke regelingen, maar dat wij vooral mannen moeten hebben en dat vooral het psychologisch inzicht moet beslissen. Welnu, komt aan de verwezenlijking van die grondgedachte deze wet niet te gemoet? Zij gaat van de gedachte uit, dat op allerlei wijzen bij geschillen naar de nooden der practijk arbitrage en bemiddeling kan worden verleend. De Rijksbemiddelaar kan het op uitdrukkelijke uitnoodiging soms zelf doen. Hij kan zoo noodig een bijzonderen bemiddelaar aanwijzen; hij kan een bemiddelingsraad van verschillende grootte samenstellen. Er wordt ruimte gelaten voor de meest verschillende opvattingen.

Ik weet zeer wel. dat het welslagen van deze wet voor een goed deel zal afhangen van een gelukkige keuze van de Rijksbemiddelaars. En als de heer Dobbelmann zegt, dat het superieure menschen moeten zijn, dan gaan wij daarmede akkoord. Evenwel verzwaart dit de verantwoordelijkheid van den Minister, doch die moeilijkheid van de keuze kan geen reden wezen om deze wet af te wijzen. Er zijn meer instituten, waarvan het welslagen valt of staat met den persoon, die de functie vervult. Het welslagen van den politierechter en van den kinderrechter is afhankelijk van den persoon, die die functie vervult. Worden slechte dignitarissen aangewezen, dan kan de regeling verkeerd werken, maar bij een juiste keuze kan van die instituten een goede invloed uitgaan. Zoo is het met deze arbeidsbemiddelaars evenzeer het geval.

Mag nu op het welslagen van de aldus geregelde arbitrage en bemiddeling worden gehoopt? Of het is de meest ideale opvatting? Neen, de ontwikkeling van de arbitrage als element van het arbeidscontract zou een meer sympathieke gedachte zijn, en bij den uitbouw van de collectieve arbeidsovereenkomst zou ongetwijfeld dit element meer naar voren worden gebracht. Maar als overgangsmaatregel, als aanvulling ook kan deze arbitrage niet worden gemist, omdat het ontbreken van een apparaat, dat spoedig in werking kan worden gebracht, meermalen groote schade heeft veroorzaakt. De heer van Rhijn, de vertrouwensman van drukkerspatroons, heeft in de *Nederlandsche Mercuur* te recht geschreven. dat meermalen, als de partijen blijk geven zich in de mentaliteit van den tegenstander te hebben vergist, het optreden van een derde in hooge mate gewenscht kan wezen. Wanneer ik dan ook stel aan de eene zijde de moreele werking, die kan uitgaan van deze sanctionneering door de Overheid van de arbitrage als prijzenswaardig instituut, de preventieve werking die voor onbillijkheden kan behoeden en ten slotte de verzoenende werking als de strijd is uitgebroken, en aan de andere zijde de ellende van de soms tot in geslachten nawerkende verbittering, die werkstakingen en uitsluitingen in het leven roepen, dan aarzel ik niet om den prijs van enkele geringe ongerieflijkheden niet te hoog te noemen voor het aanvaarden van het hier gebodene. Dan kan ik de hardnekkige oppositie tegen dit ontwerp — en ziedaar mijn tweede gedachte — slechts verklaren uit oppositie tegen de arbitrage zelf. Het verzet zooals dat met name buiten deze Kamer tegen dit ontwerp is gekomen is slechts verklaarbaar, indien de arbitrage zelf wordt veroordeeld, indien het uitleven van den strijd begeerd wordt boven vreedzame toenadering. Daarom is het ook zoo zonderling, hetgeen door den heer Arntz werd opgemerkt en wat ook staat in het Voorloopig Verslag van deze Kamer, nl. dat het ontwerp zou dragen niet een sociaal, maar een socialistisch karakter. Ik heb het sombere vermoeden dat zij, die dit ontwerp socialistisch noemen, noch van arbitrage, noch van socialisme een heel duidelijke voorstelling hebben. Want de arbitrage, ook deze arbitrage, is geen vrucht van socialis-

(Diepenhorst.)

tischen bodem. Van orthodox socialistisch standpunt is juist de grondgedachte van dit ontwerp door den heer Kupers in *De Vakbeweging* van April 1921 bestreden, die den loonstrijd tusschen patroons en arbeiders wij doen uitstrijden, zonder het vredestichtend optreden van derden te aanvaarden, waarbij hij aanvoert onder meer het argument, dat ook de Christelijke en R.-K. vakbeweging in een slechte positie zullen geraken, omdat zij veel gebruik zullen maken van de Rijksbemiddelaars en daardoor de mogelijkheid van strijd voor het Nederlandsche vakverbond zal worden weggenomen.

Hier openbaart zich een stakingslust die gevonden wordt in syndicalistische kringen, maar ook in die moderne vakbeweging niet ontbreekt. Zoo zeide de heer Brautigam in de Tweede Kamer, dat de machtspositie de rechtspositie bepaalt. Slechts schoorvoetend gingen hij en zijn partijgenooten met het ontwerp mede. Men weet niet, zeide heer Schaper, hoe een koe een haas vangt. En dat was de hoogste lof, dien hij in zijn sociaal jagerslatijn aan dit ontwerp kon geven, daarmede eenigszins anticipeerend op de behandeling van de Jachtwet in ons midden. Intusschen kunnen wij dankbaar zijn, dat wederom het nuchter verstandelijk inzicht getriomfeerd heeft boven het revolutionnaire sentiment. Deze wet past inderdaad niet in de gecstessfeer van hen, die den strijd tot het bittere uiterste prediken en begeeren, niet in de sfeer van de staakmaar-raak-tactiek, maar — ik voeg er in navolging van den hoefijzer-correspondent van *het Handelsblad* aanstonds bij — evenmin in de sfeer van de sluitmaar-uit-tactiek. Niet in de sfeer van hen, die meenen, dat een *sic volo sic jubeo*, mijn wil is wet, van den bedrijfsleider voor de loonsverhoudingen, voor de gestalte van de arbeidsvoorwaarden, leidend richtsnoer moet zijn. Wanneer dat standpunt wordt ingenomen, is inderdaad elke staking veroordeeld, is elke staking revolutionnaire opstandigheid, komt men tot een standpunt als van Yves Guyot, die zeide: „het is noodzakelijk het telkens weer aan het publiek te herhalen, dat elke staker de inkomsten uit het product of den dienst, waarin hij arbeidt, zoekt te vergrooten, en dat iedere verbruiker, die de stakers gunstig gezind is, tegen zijn eigen belangen handelt". Wanneer men zich stelt op dat standpunt van den machtsstrijd, is aannemelijk een woord van mej. van Dorp: „Naar onze meening is de geheele arbitrage uit den booze". „De productie, zoo zegt zij, kan alleen dan bloeien, wanneer zij zelve kan uitmaken wat de arbeidskrachten waard zijn." De productie moet zelf beslissen, wat de arbeidskrachten waard zijn. Dat wil toch niet anders zeggen, dat productie en ondernemers hier als gelijkwaardige begrippen worden voorgesteld. Dat is de huldiging van het meest absolute standpunt van het heer zijn in eigen huis.

Nu wil ik gaarne aannemen, dat de motieven, die de geachte leden, welke hun stem tegen dit wetsontwerp hebben verheven in deze Kamer, nobeler en sympathieker zijn dan de motieven, die buiten deze Kamer tegen dit wetsontwerp zijn aangevoerd. Maar toch, ook de tegenstanders van dit wetsontwerp in deze Kamer kunnen het oog niet sluiten voor den noodlottigen geest, die zich bij onderscheidenen met zoo groote kracht verzet tegen den grondslag van de arbitrage, van de sociale wetgeving in het gemeen. In die oppositie wordt ten eenenmale gemist het besef, dat in de bedrijfsgemeenschap, die patroon en arbeiders samenbindt als genooten, nooit mag beslissen de toevallige machtspositie, maar een hooger beginsel van gerechtigheid. Dat besef wordt gemist in het geschrift, tot ons gericht door het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen van den heer Maas, wanneer hij daarin schrijft de bekende zinsnede: de leuze: sociale vrede is een schoonschijnende misleiding, de sociale vrede zou een einde maken aan datgene wat voorwaarde is voor ons individueel en maatschappelijk bestaan. En ook na de nadere verklaring van den heer Maas in zijn geschrift „Voeren wij den klassenstrijd?", waarin dit geachte adspirant-lid van den Hoogen Raad van Arbeid inderdaad in menig opzicht sympathieker klanken doet hooren, meen ik toch een bevestigend antwoord op die vraag te moeten geven. Veler apologie van den begeerenswaardigen strijd komt hierop neer: strijd, voortdurend strijd moet er zijn en dan zal wegvallen wat zwak en machteloos is en staande blijven alleen wat sterk is en het bestaan waardig mag heeten.

(Diepenhorst e. a.)

Maar wanneer aldus wordt geschreven, wanneer de heer Dubourc Minister Aalberse hoont als een Lenin II, als mejuffrouw van Dorp het bankroet der sociale wetgeving constateert en wanneer de heer van Hardenbroek met zijn bedrijfsmagnaten alle sociale wetgeving naar de rommelkamer wil verwijzen, dan is dat niet anders dan een prediking van den klassenstrijd. Een prediking, die niet minder scherp moet worden veroordeeld dan die, welke uit het socialistische kamp wordt vernomen, omdat hier wordt aangetroffen een machtsverheerlijking, ten eenenmale in strijd met het Christelijk beginsel, hetwelk zegt, dat gerechtigheid een volk verhoogt, maar dat de zonde, ook de zonde der economische machtsoverweldiging, een schandvlek is der natiën.

Mijnheer de Voorzitter! In de Tweede Kamer is deze wet aangenomen met groote meerderheid. De rechterzijde, één en onverdeeld, heeft haar stem vóór deze wet uitgebracht. Slechts de Vrijheidsbond heeft gemeend, met den heer Braat, een tegen te moeten doen hooren. Ik meen, dat ook in deze Kamer, waar de rechterzijde zeer veel vrienden heeft, mocht worden gehoopt op een eendrachtig optreden van die rechterzijde. Voor de rechterzijde kan toch zeker geen reden bestaan om aan deze wet haar stem te onthouden, op grond van het argument, dat hier door verschillende sprekers in het midden is gebracht, dat van werkgeverszijde één en onverdeeld bij de Kamer een protest is uitgebracht, dat verwerping vraagt. Ik wensch de uitingen uit werkgeverskringen geenszins gering te schatten. Ik wensch er niettemin op te wijzen, dat van deze eenstemmigheid toch moet worden uitgeschakeld de Christelijk-Protestantsche werkgeversorganisatie. Ik wensch er eveneens op te wijzen, dat die oppositie van werkgeverszijde toch op eenigszins singuliere wijze zich heeft geopenbaard. Het wetsontwerp is met groote meerderheid in de Tweede Kamer aangenomen, maar het is niet behandeld in een vluchtig oogenblik. Het kan niet worden gequalificeerd als een waan van den dag, want het heeft ter griffie gelegen van 1920 af. Het heeft alle instanties doorloopen. Het heeft doorloopen de instantie van de subcommissie van den Hoogen Raad van Arbeid, waarin vertegenwoordiging van werkgeverszijde aanwezig was; men heeft gezwegen, men heeft zich niet verzet. Daarna is het wetsontwerp behandeld in den Hoogen Raad van Arbeid, en van werkgeverszijde is van een beteekenend protest niets gebleken. Dat protest heeft zich eerst doen hooren nadat de Tweede Kamer het wetsontwerp in behandeling had genomen.

Moet dus op den ernst van dit verzet worden afgedongen en kan op dien grond niet worden verwacht, dat de leden der rechterzijde aan het wetsontwerp hun stem zullen onthouden, veel minder kan dit worden verwacht, wanneer gelet wordt op hetgeen in de strijdprograms der rechtsche partijen omtrent dit punt wordt gezegd. Ik lees in het program van actie van de Roomsch-Katholieke Staatspartij, dat zij wenscht maatregelen ter voorkoming en ter beslechting van geschillen tusschen werkgevers en werknemers. Ik lees, nog sterker, in het program van de Christelijk-historische partij: „Bevorderd worde alles wat kan strekken tot vreedzame beslechting van geschillen tusschen werkgevers en werknemers". Mijnheer de Voorzitter! De vertegenwoordigers van de partijen, wier programma's ik zooeven aanhaalde, hebben voor hun verantwoording de verdediging, op welke wijze zij hun stem hiermede in overeenstemming zullen brengen. Ik reken met mijn program, het program van de antirevolutionnaire partij, en daarin lees ik: „krachtige bevordering eener regeling ter voorkoming zoo mogelijk van conflicten in de wereld van den arbeid en tot oplossing van geschillen, indien deze desalniettemin ontstaan".

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben er den Minister dankbaar voor, dat hij aan die krachtige bevordering mede heeft gearbeid, en ik zal, met de meeste van mijn politieke vrienden, den Minister van harte steunen in zijn pogen.

De heer **Wibaut**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik met een kort woord de aanneming van dit wetsontwerp zal aan-

38ste VERGADERING. — 2 MEI 1923.

62. Bijlegging geschillen arbeidsaangelegenheden, enz.

(Wibaut.)

bevelen, doe ik dat op het gevaar, dat een aanbeveling van mijn kant wellicht bij sommige van mijn geachte collega's de oppositie zal versterken. Laat ik dan beginnen met te zeggen, dat ik in dit wetsontwerp niet zie de effening van den weg tot socialisatie. Ook al is *De Nieuwe Courant* nog zoo sterk in haar wensch om dezen Minister liever vandaag — het is misschien vanavond wat laat — dan morgen te zien verdwijnen, toch verwacht ik van dezen Minister en van deze Regeering niet de effening van den weg tot socialisatie.

Ik kan den heer Arntz — ik heb zijn redevoering niet gehoord, maar kreeg kennis van een verslag — geruststellen, dat dit wetsontwerp heelemaal niets socialistisch heeft.

De heer Smits zegt nu, dat het er dan te beter om is. Wanneer het daarom voor den heer Smits te aannemelijker is, zal zonder twijfel de stem van den heer Smits aan dit wetsontwerp ten goede komen!

Ieder, die de verwachting mocht hebben, dat door dit wetsontwerp zal verzwakt worden de klassenstrijd of in zijn felle uitingen de belangenstrijd tusschen werkgevers en werknemers, zal teleurgesteld worden. Wanneer ik toch dit wetsontwerp aanbeveel, sta ik daarbij op het standpunt, door mijn partijgenoot Schaper in de Tweede Kamer ingenomen, en hoewel ik niet hetzelfde beeld zal gebruiken dat door den heer Diepenhorst is geciteerd, wil ik toch zeggen, dat ik vóór dit wetsontwerp ben, omdat ik meen, dat er een aantal gevallen zullen kunnen voorkomen, waarin dit wetsontwerp stakingen of uitsluitingen kan voorkomen. Zeker niet in alle gevallen, maar zonder twijfel in een aantal gevallen.

Ik heb nu al ongeveer 40 jaren vrij nauwlettend de voornaamste stakingen in ons land gevolgd, en het zou mij niet moeilijk vallen, gevallen te noemen, waarin dit wetsontwerp niets zou hebben gebaat, maar het zou mij ook niet moeilijk vallen om een aantal gevallen te noemen, waarin de aanwezigheid van een paraat orgaan om onderzoekend en bemiddelend op te treden zoowel staking als uitsluiting had kunnen voorkomen. Het is geen belang, ook geen sociaal-democratisch belang, om hard tegen hard te strijden, wanneer door bemiddeling overeenstemming kan worden bereikt. In gevallen, waarin dat niet mogelijk is, moet hard tegen hard gestreden worden en zal ook na aanneming van dit wetsontwerp hard tegen hard gestreden worden.

De heer Diepenhorst — het is mij een voorrecht te kunnen zeggen, dat ik het met veel van hetgeen hij tot verdediging van dit wetsontwerp heeft gezegd eens ben — heeft gezegd, dat voor hem de felle oppositie tegen dit wetsontwerp onbegrijpelijk was. Neen, de oppositie is voor mij niet onbegrijpelijk. Ik spreek nu nog niet van de ietwat laag-bij-de-grondsche oppositie van den Nederlandschen Fabrikantenbond met de heeren Simon Maas en van Hardenbroek aan het hoofd. Ik vraag mij dezer dagen wel eens af, of die heeren niet meer aandacht verkrijgen dan zij verdienen. Zij zijn toch eigenlijk verdedigers van een vrijwel verlaten standpunt, zij zijn tegenstanders van arbeidswetgeving, een opvatting die, nu ja, weer opleeft in deze tijden van gedruktheid, die ook de strijdkracht der arbeiders vermindert, maar de tijd komt ook weer van een industrieelen opgang en dan zingen de heeren Simon Maas en van Hardenbroek wel een toontje lager. Ik spreek dus niet van die oppositie, maar van de oppositie, die ik zooeven gehoord heb van den heer Dobbelmann. Die begrijp ik wel, want die oppositie richt zich tegen de gedachte van arbitrage, die oppositie wil niet dat werkgevers en werknemers in een geschil als gelijken komen te staan ten opzichte van een bemiddelaar of een bemiddelingsraad. Die wil het standpunt blijven innemen van: de werkgevers baas in eigen huis, de werkgever zal onder alle omstandigheden het loon en de arbeidsvoorwaarden bepalen. Het komt mij toch voor, dat de tijd voor een dergelijke oppositie zoo ongeveer voorbij is. Eén ding ben ik met den heer Dobbelmann eens. Hij zeide: wij moeten dit ontwerp niet beoordeelen met het hart, maar met het verstand.

Nu komt het mij voor, dat het hart eer het orgaan is om te minnen, het verstand daarentegen meer het orgaan om te besturen. Maar ik zou toch willen vragen of men nu werkelijk meent, dat men handelt met het verstand, dat men zich laat leiden door verstaan, door begrip van dezen tijd, als men zich

(Wibaut e. a.)

verzet tegen de gedachte van dit wetsontwerp? Ik meen, dat het omgekeerde het geval is en ik meen, dat waar men op ieder gebied moet zoeken naar het verzwakken van iedere geweldtactiek, waar men op ieder gebied moet zoeken naar pogingen, om in plaats van geweld te stellen, waar het kan, overleg en bemiddeling, ik zeg, ik meen, dat het buitengemeen onverstandig zou zijn om deze bescheiden poging — want dat is het en de Minister is dat blijkens de Memorie van Antwoord met mij eens — om het beginsel van bemiddeling in arbeidsgeschillen in onze wet vast te leggen, botweg af te wijzen. Zeer gaarne, zij het zonder overdreven verwachting of enthusiasme, maar toch met volle instemming voor het beginsel van dit wetsontwerp en de uitwerking daarvan, waar het betreft het recht van enquête en boekenonderzoek, zal ik gaarne aan dit wetsontwerp mijn stem geven.

De heer **Wittert van Hoogland**: Mijnheer de Voorzitter! Met steeds stijgende verbazing ben ik toeschouwer geweest van het geweldig kanonvuur, dat is losgebarsten tegen het onschuldig wetteke, dat thans in ontwerp voor ons ligt. De titel alleen reeds, het bevorderen van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en het voorkomen van zoodanige geschillen is er een om van te watertanden. Immers, men zou zoo zeggen, dat er na al hetgeen wij in de laatste jaren hebben doorgemaakt, eenige aanleiding was om strijdensmoe met gejuich te begroeten elke poging om in de toekomst ietwat meer vrede te verzekeren. In stee daarvan groot misbaar. Niet aan de overzijde van het Binnenhof, waar onze jongere zuster het voorstel met zeer groote meerderheid heeft aangenomen. Maar sedert het bij ons binnenkwam, .

Het wetsontwerp werd plotseling een onderwerp van buitengewone belangstelling. Tallooze artikelen werden er aan gewijd en verschillende adressen werden tot deze Kamer gericht aandringende op verwerping. Niet altoos was de toon dezer adressen even vriendelijk. Zoo wordt in één daarvan gezegd, dat de tegenwoordige Minister van Arbeid wel de kunst verstaat, zelfs van zijn meest belangrijke wetsontwerpen een onschuldige voorstelling van zaken te geven. Geheel in denzelfden geest wordt aan het slot van het bedoelde adres gezegd, dat de leiders der industrieele bedrijven hevig ontsteld zijn door het feit, dat de Tweede Kamer de bepalingen in dit ontwerp vervat heeft aanvaard.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat de samenstellers van dit verzoekschrift, om in hun eigen toon te blijven, zeer goed de kunst verstaan van een vlieg een olifant te maken. En er zou wellicht aanleiding zijn om te vreezen, of de Nederlandsche industrie wel in staat zal zijn de inderdaad moeilijke periode, waarin zij verkeert, door te maken, wanneer zij reeds zoo spoedig hevig ontsteld is, als ons hier in adressen wordt verteld, ware het niet dat ik nog voldoende vertrouwen in de leiders dier industrie heb om te hopen, dat zij zoowel de gevolgen van de wereldcrisis als de gevolgen van de bepalingen, in het onderhavige ontwerp vervat, indien dit tot wet wordt verheven, zullen te boven komen. Het betreft hier toch een wet met zeer bescheiden karakter, de Minister heeft daar te recht op gewezen bij de behandeling in de Tweede Kamer en ik zou na hetgeen aan de overzijde tot aanbeveling is gezegd dan ook eigenlijk er over kunnen zwijgen, vooral ook na de voortreffelijke verdediging van prof. Diepenhorst. Echter schijnt het toch gewenscht, waar meer dan een van mijn partijgenooten zijn stem aan dit wetsontwerp zal geven, dat ook uit het koor der voorstanders een stem wordt gehoord.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb de indiening van dit wetsontwerp zeer toegejuicht, omdat ik elke poging tot vreedzame bijlegging van geschillen steunen wil. En ik begrijp niet, hoe ter wereld iemand daar bezwaar tegen kan hebben. Elk conflict in het bedrijfsleven brengt toch zooveel nadeel mede zoowel voor de industrie, voor de werkgevers als voor de werknemers, heeft zooveel ellende ten gevolge in menig arbeidersgezin, dat zelfs de kleinste kans om een strijd te voorkomen met twee handen moet worden aangegrepen. Welnu, die kans biedt de Regeering den strijdenden partijen en men kan zich er dan ook alleen over verbazen, dat het aangeboden middel

(Wittert van Hoogland.)

niet algemeen wordt aanvaard met groote erkentelijkheid als een welkom geschenk. En toch, het feit valt niet te ontkennen, er zijn er, die van dit geschenk niet weten willen. Waarom? Het is mij niet duidelijk kunnen worden. Maar goed, als zij dan met hooghartig gebaar elke goedbedoelde poging om te helpen willen afwijzen, laten zij het dan doen: immers, zij behoeven het geschenk niet te aanvaarden. De arbitrage is toch niet verplicht, maar vrijwillig.

Maar is dat een motief om ook anderen, die het geschenk dankbaar aanvaarden willen, te verhinderen zulks te doen? Dat standpunt lijkt mij toch wel heel erg zelfzuchtig.

In dit verband zou ik na de woorden van den heer Fransen, die er aan herinnerd heeft, dat hij in den Hoogen Raad van Arbeid vóór dit wetsontwerp was, maar nu aarzelde zijn stem voor dit wetsontwerp uit te brengen en meer geneigd was om er tegen te stemmen, dezen geachten afgevaardigde willen vragen, of dit toch eigenlijk niet onlogisch is.

Nu blijkt, dat de heer Fransen nog niet zoo geheel zeker is van zijn standpunt en misschien nog voor bekeering vatbaar is, zou ik een bescheiden poging willen wagen om hem alsnog tot die bekeering te brengen.

Het wetsontwerp toch, waar hij vóór is geweest in den Hoogen Raad van Arbeid, is, nadat het in de Tweede Kamer is behandeld, in zijn richting nog verbeterd en nu kan ik mij toch niet begrijpen, dat de heer Fransen vóór dit wetsontwerp in den Hoogen Raad is geweest en er nu tegen zou willen stemmen, nadat het in de Tweede Kamer nog in zijn richting is gewijzigd.

Intusschen betreft het bezwaar, dat voornamelijk tegen dit wetsontwerp wordt ingebracht, het bepaalde bij § 4 van het 2de hoofdstuk, dat handelt over het recht van enquête en met name artikel 49, dat de verplichting oplegt om desverlangd de boeken en bescheiden open te leggen. Ik zal mij daarom veroorloven hierover enkele opmerkingen te maken.

Allereerst wordt tegen de desbetreffende bepaling aangevoerd, dat daardoor incidenteel en op verkapte wijze een beginsel zou worden ingevoerd, dat leidt tot medezeggenschap van de arbeiders.

Mijnheer de Voorzitter! Het is bekend, welk standpunt ik ten aanzien van de medezeggenschap van de arbeiders inneem, maar dat door dit wetsontwerp medezeggenschap aan de arbeiders zou gegeven worden, is ten eenenmale onjuist. Degenen, die deze vrees koesteren, hebben inderdaad gemeend spoken te zien, waar er geen zijn.

Wat verstaat men onder medezeggenschap? Dat de vertegenwoordigers der arbeiders met de patroons rondom de tafel gaan zitten en dat zij niet alleen over de arbeidsvoorwaarden, maar ook over de prijsbepaling, bedrijfsleiding, enz. meepraten.

Gebeurt dit door dit wetsontwerp? Het lijkt er niet naar.

Een tweede bezwaar is, dat de industrie in haar hartader zou worden getroffen, omdat fabrieksgeheimen niet meer veilig heeten te zijn. Men moet, hetgeen hierover geschreven is lezende, wel den indruk krijgen, dat boekenonderzoek aan de orde van den dag zou zijn en de arbeiders naar hartelust zullen kunnen grasduinen in de boeken en de werkgevers ter verantwoording roepen.

Zoo lees ik in een van deze adressen o. m.:

> ,,Zoo zal elk geschil van meet af een bitter, onverzoenlijk karakter aannemen en langs de lijn van het onderzoek der boeken naar punten van strijd steeds nieuwe in het leven roepen met al den nasleep van rampzalige gevolgen voor Staat en maatschappij. Het kwaad, eens uitgezaaid, grijpt verder om zich heen. Zoo het al niet de bedoeling is der wet, den weg te openen tot het onlogische, onredelijke medezeggingschap van den werkman; hare praktijk moet onvermijdelijk daartoe leiden. Eens met de gestie van het bedrijf in kennis gekomen, zal geen goede arbeidersleider zich kunnen weerhouden om daarin verder door te dringen. Van de getallen voor afschrijvingen, reserves en winst zal voor hem eene geheimzinnige kracht uitgaan, die hem steeds meer aantrekt en begoochelt. Een geschil is spoedig uitgelokt en de wet opent de boeken."

Met zooveel woorden wordt hier gezegd, dat conflicten zullen worden uitgelokt om tot het onderzoek van boeken te komen. Ik vraag mij af, hoe de mentaliteit moet zijn van dengene, die zoo iets durft te beweren en hoe men dit op grond van hetgeen de wet bepaalt kan zeggen. Immers, zoo gedwongen boekenonderzoek al mocht voorkomen, zal dit zoo uitermate zeldzaam zijn, dat men de bovengenoemde bezwaren gerust mag uitschakelen.

Wat toch is het geval? Heel het ontwerp berust op den grondslag van vrijwilligheid. De Rijksbemiddelaar geeft volgens art. 6 partijen in overweging, hetzij de tusschenkomst van een bemiddelingsraad in te roepen, hetzij het geschil te onderwerpen aan het oordeel van het scheidsgerecht. Van dwang is hier dus geen sprake.

Nog sterker komt dit uit door de bepaling, dat de Rijksbemiddelaar zich van verdere tusschenkomst onthoudt, indien partijen eigen bemiddelaars, bemiddelingsraden of scheidsgerechten hebben. De bemiddelingsraad kan niets doen zonder goedkeuring van partijen en het scheidsgerecht ten slotte komt pas in functie als partijen daarmede akkoord gaan.

Het aantal geschillen, dat langs dezen, gansch vrijwilligen weg niet tot oplossing komt, zal naar mijn meening, zeer gering blijven. En eerst daarna is er sprake van eenigen dwang.

Volgens artikel 45 van het wetsontwerp toch wordt bepaald, dat slechts als alle middelen hebben gefaald een enquête kan worden ingesteld. En dan nog alleen als bij het geschil het algemeen belang in ernstige mate is betrokken. En dit zal natuurlijk tot de groote zeldzaamheden behooren. Dan echter is de Minister nog niet verplicht, maar slechts bevoegd, een commissie van onderzoek te benoemen. Ik stel mij voor, dat in zoodanig geval de Minister, alvorens tot het benoemen van een commissie over te gaan, nog wel eens met de belanghebbenden zal praten. Dezen zullen, als inderdaad vitale belangen voor hun ondernemingen op het spel staan, daarop ongetwijfeld wijzen en daarmede zal de Minister stellig rekening houden. Maar ook dan nog schrijft de wet niet voor dat boekenonderzoek *moet* plaats vinden. Neen, de commissie *kan* overlegging vorderen en nog eens, ook deze zal stellig rekening houden met de verzekering van belanghebbenden, dat daarbij fabrieksgeheimen op het spel staan. En dan zelfs, als dus het bijna onmogelijke het geval is, dan nog volgt daaruit niet, dat deze geheimen publiek zullen worden. Integendeel, de Minister kan en ik voeg er aan toe zal ongetwijfeld in zoo'n geval alleen dat gedeelte van het verslag publiceeren, dat daarvoor in aanmerking komt. Slechts aan zeer weinigen zal dus het geheim bekend zijn, altijd nog in het geval uit het boekenonderzoek inderdaad een fabrieksgeheim bekend wordt, hetgeen ook waarschijnlijk nog uitzondering zal zijn, en de weinigen, die dan op deze manier een geheim hebben leeren kennen, worden nog strafbaar gesteld voor het geval het geheim door hun toedoen bekend mocht raken. Ziedaar alles. En daarvan zouden nu voor onze industrie zulke funeste gevolgen zijn te wachten! Ik geloof er niets van. En ik zou willen vragen of het nu inderdaad noodig was te maken: *tant de bruit pour une omelette*. Trouwens het boekenonderzoek is niet een nieuw beginsel, dat in deze wet voor het eerst wordt ingevoerd. De Minister heeft daarop reeds gewezen in de Memorie van Antwoord. Ik wijs ten deze bijv. op artikel 17 van de wet op de dividend- en tantièmebelasting 1917. Nu wordt daartegen aangevoerd, dat bij het boekenonderzoek, bedoeld in dit wetsontwerp, zulks niet door deskundigen geschiedt en dat daarvan nadeel zou kunnen worden ondervonden. Ik betwist dit. Immers ook bij dit onderzoek zal toch, naar het mij voorkomt, in veel gevallen gebruik gemaakt kunnen worden van de diensten van de accountants bij de belastingen. Want wel zegt artikel 49, dat de commissie overlegging der boeken kan vorderen, maar dit sluit toch niet uit, dat zij aan een deskundige, bijv. een accountant, kan opdragen een onderzoek in te stellen. Zelfs stel ik mij voor, dat, in de gevallen, waarin tot boekenonderzoek wordt besloten, deze weg vrijwel altijd zal worden gevolgd. De vraag, welke gesteld werd, namelijk wat eigenlijk met boekenonderzoek wordt bedoeld, behoeft dan vanzelf geen antwoord. Hierop zullen

(Wittert van Hoogland.)

de deskundigen wel het antwoord geven. Trouwens, waar uitdrukkelijk wordt bepaald, dat de commissie kan vorderen alle voor het onderzoek vereischte bescheiden, wordt daardoor uitgesloten, dat het onderzoek alleen zou omvatten de koopmansboeken, welke in den regel alleen door de werkgevers worden gehouden, en wordt dus voorkomen dat het onderzoek eenzijdig zou zijn. Hierdoor vervalt vanzelf het argument, dat de bepaling weinig waarde heeft, zoolang geen wettelijke voorschriften zijn gegeven omtrent de inrichting van de boeken. En evenmin kan hierdoor bevestigd worden de meening, dat het ontwerp zou stimuleeren tot minder volledige en zelfs minder correcte boekhouding, en in het algemeen elken ondernemer bezorgd zou maken voor de consequenties van een goede bedrijfsadministratie. Niet vergeten mag toch worden, dat het hier alleen gaat om zaken, waarbij in den regel slechts werkgevers met een vrij aanzienlijk personeel zijn betrokken en dan kan ik mij niet voorstellen, dat de mentaliteit dezer werkgevers zoodanig zou zijn, dat zij om een onderzoek, dat mogelijk eens zou kunnen plaats vinden, zouden overgaan tot minder correcte handelingen.

Even onjuist is de veronderstelling, dat door dit boekenonderzoek zou worden gedecreteerd, dat de loonen zouden worden bepaald aan de hand van de resultaten over afgeloopen tijdvakken en dus op grond van vroegere en reeds verouderde bedrijfsuitkomsten.

Wat stel men zich toch voor van de commissie van onderzoek, of van degenen aan wie zij het boekenonderzoek opdraagt?

Denkt men nu heusch, dat als de werkgever met winst heeft gewerkt, de arbeiders — en in het omgekeerde geval de werkgevers — in het gelijk zouden worden gesteld? Dit kan toch reeds hierom niet, omdat in hetzelfde geschil verschillende werkgevers kunnen gemengd zijn, waarvan de een wel, de ander geen winst heeft gemaakt. Bovendien zullen het niet altijd loongeschillen zijn waarover het gaat, maar kan wel degelijk de strijd van gansch anderen aard zijn.

In de weinige gevallen, dat de commissie overgaat tot het instellen van boekenonderzoek, zal dat zijn, omdat zij zich anders geen algemeen en dus geen juist beeld zal kunnen vormen van den toestand en dus geen juist oordeel zou kunnen hebben, hetgeen zou kunnen leiden tot onjuiste en ongewenschte conclusies. Dit boekenonderzoek kan dan ook niet gemist worden, alleen reeds niet met het oog op de preventieve werking van de desbetreffende artikelen. Met den Minister ben ik van oordeel, dat door het vervallen van het enquêterecht het ontwerp zou worden ontzield, omdat alsdan de onwillige arbeiders zoowel als werkgevers, in het bewustzijn, dat er geen enkel dwangmiddel bestaat, in hun onwil zouden worden versterkt en daardoor reeds van te voren zou vaststaan, dat de uitvoerders der wet met lamheid werden geslagen.

Mijnheer de Voorzitter! De geschiedenis heeft geleerd, dat meermalen, als wetsontwerpen behandeld werden, van de zijde van belanghebbenden werd gehoord, dat de daarin vervatte bepalingen de bedrijven zouden te gronde richten, terwijl in de practijk de bezwaren wondervlug worden overwonnen. Ik wijs hierbij, om een voorbeeld te noemen, op de Ongevallenwet. Ik vertrouw, dat de practijk ook wel wegen zal vinden om in de hoogst zeldzame gevallen, dat de aangevoerde bezwaren inderdaad bestaan, deze te overwinnen. Het is mij niet onbekend, dat de verwachtingen van dit ontwerp niet hoog gespannen zijn. Ook ik geloof niet, dat het ons den socialen vrede zal brengen.

Maar het zal, daarvan ben ik overtuigd, conflicten voorkomen en het komt mij voor, dat al worden slechts weinig conflicten voorkomen, de zegenrijke gevolgen daarvan ruimschoots zullen opwegen tegen de denkbeeldige nadeelen, welke men van het ontwerp verwacht.

Voor mij staat het vast, dat, wanneer inderdaad het algemeen belang, een belang dus rakende het geheele Nederlandsche volk, op het spel staat, het niet geoorloofd mag zijn, dat een kleine groep menschen, hetzij werkgevers of werknemers, uitsluitend het eigen belang daartegenover stelt. Om dat te voorkomen moet de Regeering de bevoegdheid hebben, die haar in dit wetsontwerp gegeven wordt. Ik wil de volkomen juiste woorden van mr. Marchant in de Tweede

(Wittert van Hoogland c. a.)

Kamer tot de mijne maken, dat het best mogelijk is, dat in een conflict tusschen werkgevers en arbeiders geen der partijen gesteld is op het optreden van een bemiddelaar en niettemin het optreden van dien bemiddelaar is in het algemeen belang en dat over het hoofd gezien wordt, dat in de sfeer van arbeidsgeschillen werkgevers plus arbeiders niet te zamen uitmaken de maatschappij.

Daarom zal ik van harte mijn stem aan dit wetsontwerp geven.

De heer **Smits**: Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op het late uur zal ik niet ingaan op de verschillende aspecten, welke deze zaak oplevert. Ook zal ik niet ingaan op hetgeen door bevoegde medeleden gesproken en toegelicht is betreffende verschillende details en allerminst ligt het in mijn bedoeling te gaan polemiseeren met sommige sprekers.

Slechts even wil ik reageeren tegen de volkomen onjuiste vergelijking, die de heer Diepenhorst gemaakt heeft tusschen het enquête-recht, dat bij de wet is geregeld, en het enquêterecht, zooals het in dit wetsontwerp is bedoeld. Het enquêterecht volgens dit wetsontwerp, dat gelegd zal worden in handen van een willekeurigen Minister, hetgeen aanleiding kan geven tot willekeurige toepassing, kan men niet vergelijken met het door wettelijke waarborgen omringde en eerst na een gevallen besluit van de Kamer uitvoerbare enquête-recht. Evenmin is het willekeurig boekenonderzoek, dat door een willekeurig Minister kan opgelegd worden, te vergelijken met het boekenonderzoek, dat de rechter kan opleggen na tegenspraak van belanghebbende partijen in het geding. Die rechten zijn met groote wettelijke waarborgen omgeven, terwijl het hier voorgesteld enquête-recht van het *bon plaisir* in een bepaald geval van een willekeurig Minister afhangt.

Ik zal ook niet gaan polemiseeren met den geachten spreker, die mij voorafging, die hoogst naïve opvattingen blijkt te hebben omtrent de mogelijkheid en de mogelijke resultaten van boekenonderzoek. Laat de heer Wittert van Hoogland in plaats van zich met dergelijke fantasiën op te houden het oor leenen aan degenen, die met boekenonderzoek te maken hebben gehad. Het nauwkeurig vergelijken van de resultaten van 2, 3 ondernemingen is niet het werk van een uur, maar somtijds het werk van meerdere jaren. Het gaat niet aan te zeggen: het boekenonderzoek zal niet ver gaan. Dergelijk onderzoek kan geen betrouwbare resultaten opleveren, als het niet ver gaat, niet eerst jaren lang de boekhouding vergelijkbaar is opgesteld.

Mijnerzijds wil ik mij bepalen tot het mededeelen der conclusiën, waartoe ik gekomen ben na overweging van de verschillende geschriften, welke ons bereikt hebben, speciaal die van de verdedigers van dit wetsontwerp.

Met mijn aangeboren optimisme heb ik vol ijver getracht te vinden de voordeelen, welke deze regeling, wanneer zij wordt aanvaard, inderdaad zal opleveren. Ik zeg natuurlijk niet voorgespiegelde voordeelen. Maar voor de hand liggende, direct bereikbare en tastbare voordeelen.

Welnu, ik wil het eerlijk zeggen, ik heb er geen gevonden. Geen enkel. Blijkbaar draagt dit wetsvoorstel uit de oude doos den stempel der periode, toen men zich nog overdreven voorstelling maakte van den plicht, de bevoegdheid en vooral van de capaciteit van de Overheid om in te grijpen in het economisch leven.

Die periode hebben wij nu toch wel achter den rug, gelukkig, want die periode is, zooals later bleek, eigenlijk geweest een periode van vergissingen. Evenmin als de heer Troelstra over zijn vergissing, zal ik hierover niet verder spreken; ik ben geen politiek man. Gelukkig heeft die periode kort geduurd; dat is dus het ergste niet geweest, alleen heeft zij groote nadeelen gebracht, speciaal ten aanzien van de reactie, die zij in sommige kringen heeft opgewekt. Dat is echter alleen politiek en daar houd ik mij buiten.

Maar wij hebben ook groote economen, financieele specialiteiten, leiders van groote bedrijven, hoogst bekwame menschen van groote toewijding en ervaring, van groote wetenschap, en die zich desondanks op menig gebied hebben vergist. Daarvan heeft een groot deel der bevolking schade onder-

(Smits.)

vonden, maar toch hebben die mannen zich niet geschaamd te erkennen, dat zij zich hebben vergist. Wij hebben ook vergissingen beleefd van den wetgever, zoowel van de bewindslieden als de vertegenwoordigende lichamen, laat ik meer concreet zeggen: de Minister en ik, wij beiden hebben ons meermalen vergist. Ik erken het gaarne, en de Minister zal het wel niet willen ontkennen: wij hebben wel maatregelen genomen, die achteraf bezien niet de beste bleken te zijn. Wij betreuren dat wel en willen ons alleen verontschuldigen door te wijzen op onzen goeden wil; wij meenden daarmede de belangen van ons volk te behartigen, maar, ik herhaal het, wij hebben ons daarbij menigmaal vergist; wij allen hebben gemeend te verkeeren in een grooten tijd, helaas! In een grooten tijd, toen wij meenden, dat de Overheid in staat en in de gelegenheid was, en dus ook bevoegd en verplicht, de maatschappij in banen te voeren, welke zouden leiden tot een betere wereldorde, tot een grooteren vrede, tot een grooter geluk. Op die meening voortgaande, hebben wij helaas allerlei maatregelen genomen, maar de droomen zijn in nevelen opgegaan, voor ons allen.

Nu vraag ik of dit wetsontwerp, dat in die periode van illusies is opgemaakt, niet dezelfde vergissingen bevat, welke ons op zoo menig gebied hebben misleid. Ik meen van ja. De eerste vergissing is te meenen, dat de geschillen, welke wij willen voorkomen, beslechten en minnelijk regelen, zoo talrijk zouden zijn, dat die een afzonderlijk apparaat noodig zouden maken. Die geschillen toch zijn niet zoo talrijk. Ik heb vóór mij een boekje van een voorstander van deze regeling, dat ons is toegezonden.

De schrijver, een zeer bekwaam man, zegt:

„U moest dus niet denken, dat er om den haverklap 300 man en meer bij een conflict betrokken zijn; van de 994 stakingen en 70 uitsluitingen, die wij in 1910—1913, dus in 4 jaar tijds, hier te lande mede gemaakt hebben, waren er slechts 63, dus niet meer dan ieder jaar 16, waarbij minstens 300 personen betrokken waren."

En verder:

„Want van die 63 stakingen en uitsluitingen hebben er maar slechts 18, zeg nu maar ieder jaar 5, iets of veel langer dan 1 maand geduurd."

Slechts in die weinige gevallen zal deze regeling komen te gelden. En wanneer wij voor juist aannemen, wat ik direct doe, de mededeeling van den heer Schönfeld, dat van die 18 gevallen welbeschouwd slechts één voor toepassing van deze enquête in aanmerking zou komen, zoodat in 4 jaar tijd van de 994 stakingen of uitsluitingen er slechts één voor de krachtmethode van deze regeling in aanmerking zou komen, moeten wij niet de illusie koesteren, welke de heer Diepenhorst blijkbaar koestert, dat dit nu een sociale maatregel van de grootste beteekenis zou zijn, de toetssteen tusschen degenen, die het wel meenen met de maatschappij en degenen, die zeggen: *sic volo, sic jubeo!*

Een tweede vergissing zou zijn, indien men meende, dat, wanneer er inderdaad meerdere gevallen onder deze regeling zouden vallen, dan nog de goede weg zou zijn gekozen ter beëindiging. Bij de bespreking van dit punt behoef ik minder breedvoerig te zijn. Ongevraagde raad is zelden welkom. Als die zeer bekwame Rijksbemiddelaar, die dan uitgekozen wordt, uitgaat, omdat hij gehoord heeft, dat het hier of daar rommelt en er wat te doen is, moet hij maar niet de illusie hebben, dat hij een groot succes zal bereiken. De psychologie der partijen is een geheel andere. De heer Brautigam heeft het zoo duidelijk gezegd: als er eenmaal een conflict is, moet men niet denken, dat de menschen geneigd zijn direct te zeggen tot een mijnheer uit den Haag of uit een andere stad: gij hebt eigenlijk gelijk, wij zullen uw raad volgen. Men eindigt er misschien wel mee en hoe eerder men er toe komt, hoe beter, maar het is een feit, dat die mijnheer in het begin van zijn optreden geen succes zal hebben, en eerder het tegendeel van zijn bedoeling zal bereiken, wanneer hij optreedt op de wijze, zooals de schrijver van het boekje, dat ik zooeven geciteerd heb, meent dat hij optreden zal. Hij geeft een gefingeerde conferentie weer, maar als de Rijksbemiddelaar optreedt op de wijze, zooals hier wordt voorgesteld, zal hij geen kwartier praten of men zal hem moe zijn. In de practijk zijn de menschen er niet zoo op gesteld, dat een dergelijk mijnheer met groote kalmte en wijsgeerig inzicht komt en gaat zeggen: neem mij niet kwalijk, maar gij kent deze wet niet. Zoo zal men niet tot eenig resultaat komen. Inderdaad, dit is een vergissing. En het is ook een vergissing, dat die man noodig is om tot contact te komen. Inderdaad, wanneer men contact kan krijgen, is er veel gewonnen, maar daarvoor is geen Rijksbemiddelaar noodig.

Nemen wij een recent geval: het conflict in de steenindustrie. Wij hebben daaromtrent een boekje gekregen: „Van leed en zorg", en daarin zien wij op blz. 8, dat er contact gevonden was reeds in het begin van het conflict. Dit leert dus, dat wanneer er een quaestie ontstaat, er wel contact te vinden is. Dat contact heeft toen niet tot een resultaat geleid, maar als ik mij niet bedrieg is het conflict thans toch in dit stadium gekomen, dat een der partijen den geachten bewindsman, dien wij hier tot ons genoegen in ons midden zien, als arbiter wil aanvaarden. Toch wel de beste bemiddelaar die te vinden is, en zonder dat deze zaak bij de wet is geregeld.

Ten tweede is het een groote vergissing als men meent, dat men volgens de wettelijke wijze tot een resultaat kan komen. Mijn overtuiging is, dat dit papieren apparaat nooit in werking zal worden gesteld. Er is geen fond voor in de samenleving, en als wij het in werking stellen, zal het als een kaartenhuis ineenvallen.

De Minister zelf is er ook niet zoo heel gerust op. Hij zegt: alleen het bestaan zal de toepassing overbodig maken. Maar als men dergelijke regelingen gaat maken, waarvan men hoopt, dat men ze niet zal behoeven toe te passen, dan geef ik hem bescheiden in overweging liever dit geheele apparaat maar niet in ons sociaal arsenaal op te nemen. Dat arsenaal is al bedenkelijk gevuld met verschillende toestellen, die wij op het oogenblik aan het veranderen, verbeteren en principieel wijzigen zal, zooals hedenmiddag ook de heer Haazevoet reeds heeft gewenscht en waarvan wij er misschien wel een paar moeten sloopen. Ik vind dus, dat er geen reden is in dezen tijd nogmaals zoo'n papieren toestel in het leven te gaan roepen. Te minder, omdat wij allemaal zonder uitzondering zien, dat de snel stijgende vooruitgang zijn hoogtepunt voorbij is, dat na het giertij van veranderingen is ingetreden een steeds versnellende eb, die langzamerhand den stroom in kalmer bedding begint te leiden. Ook omdat wij voelen, dat de snelle polsslag van den tijd, dien wij eenige jaren geleden hebben waargenomen, nu minder geagiteerde bewegingen begint te vertoonen, en ook omdat wij ervaren, dat geheel andere verschijnselen en omstandigheden onze ernstige aandacht niet alleen vragen, maar volkomen in beslag nemen.

Dat is nu geen idee, geen verblinding, geen illusie van iemand, die door onbevoegde beoordeelaars ondanks zijn groote vooruitstrevendheid geacht wordt te zijn iemand van den ouden tijd, maar dat is een feit, en dat feit heeft de heer Diepenhorst wel wat over het hoofd gezien. Nauwelijks twee weken geleden toch heeft het Nederlandsche kiezerskorps in alle kalmte, absoluut niet opgezweept door wien of wat ook (een saaier verkiezing heb ik nog nooit beleefd), als hoofdzaak gekozen menschen, die niet zoo verdacht zijn van geweldig vooruitstrevend te zijn. Daarentegen, het heeft den rug toegekeerd voor het grootste deel aan degenen, die in de nieuwere proefnemingen nog steeds hun kracht meenen te moeten zoeken. Ik behoef dit zeker niet nader aan te duiden. De koers van de verkiezingen heeft zeer zeker diegenen, die iets kalmer en bedachtzamer vooruit willen, in het gelijk gesteld. Ik zou in alle bescheidenheid de Kamer in overweging willen geven, dien nieuwen koers te volgen. De jongste stembus zij voor ons een les en na de vele ervaring, die wij hebben opgedaan, en na de nieuwste ervaringen lijkt het mij niet gewenscht om dit nieuwe product, dat geen levend product is, dat geen enkelen wortel heeft in het leven van de natie, maar is een kunstmatig bedenksel, in onze wetgeving op te nemen. Ten eerste niet, omdat onze natie, wanneer van inflatie sprake is, eigenlijk het meest laboreert aan inflatie van wetten. Reeds daarom wil ik aanraden voorzichtig te zijn. Maar ook niet, omdat juist deze Kamer daardoor zal toonen, dat zij niet achteraankomt; dat zij niet blijft bij oude errementen, maar dat zij, verstandig als zij is, wel wil medegaan met haar tijd, die gelukkig de periode te boven is, waarin regelingen als de thans voorgedragene konden ontstaan.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

39ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 3 MEI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: een ontwerp van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen. — Nog ingekomen: een bericht van een lid. — Aanneming van onderscheidene ontwerpen van wet, waaronder hoofdstuk XI der Staatsbegrooting voor 1923. — Uiteengaan der Kamer tot Dinsdag 8 Mei 1923, des namiddags te twee uur.

Waarnemend Voorzitter: de heer van der Does de Willebois.

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 39 leden, te weten:

de heeren Smits, van Lanschot, Haffmans, Blomjous, de Vos van Steenwijk, Sijtsma, d'Aumale van Hardenbroek, Slotemaker de Bruine, van Basten Batenburg, W. Fransen, de Waal Malefijt, van Loon, Idenburg, L. de Vries, Janssen, Heerkens Thijssen, Diepenhorst, Douwes, van der Hoeven, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren de Gijselaar, Verkouteren, Arntz, Schönfeld, Gilissen, van Wassenaer van Catwijck, van der Maesen de Sombreff, Dobbelmann, Beelaerts van Blokland, Anema, Haazevoet, Steger, Wittert van Hoogland, Slingenberg, Smeenge, Wibaut, de Veer en Croles,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Arbeid, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat is ingekomen van de Tweede Kamer het door haar aangenomen ontwerp van wet tot aanvulling der wet van 16 Februari 1923 (*Staatsblad* n°. 38) tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (383).

Dit ontwerp van wet zal worden gezonden aan de afdeelingen.

De waarnemende **Voorzitter**: Voorts deel ik mede, dat het afdeelingsonderzoek morgen te 11 uur zal aanvangen, dat a.s. Dinsdag te 2 uur en, zoo noodig, ook des avonds vergaderd zal worden, en dat de Centrale Afdeeling besloten heeft om Woensdag a.s. te 10 uur een afdeelingsonderzoek te doen houden, terwijl, zoo noodig, om 2 uur een openbare vergadering zal plaats hebben. Daarna hopen wij voor eenigen tijd naar huis te kunnen gaan.

(**Blomjous.**)

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. **Bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen (62).**

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **Blomjous**: Mijnheer de Voorzitter! Na al het pro en contra over het wetsontwerp, hetwelk thans aan het oordeel dezer Kamer onderworpen is, sinds den jare 1920 aangehoord en gelezen te hebben, is het welhaast niet mogelijk nog nieuwe gezichtspunten in het openbaar debat te ontwikkelen.

Dit wetsontwerp, Mijnheer de Voorzitter, heeft het levenslicht mogen aanschouwen in het tijdperk van schijnwelvaart, hetwelk onmiddellijk op de oorlogsjaren volgde. Het is op het Departement van Arbeid gemodelleerd naar de heerschende inzichten in een tijdperk, waarin de winsten in de bedrijven nog zeer ruim waren en den drang om een zoo groot mogelijk deel dier winsten van den ondernemer te leggen in handen van den werknemer, ten einde ook hem verhoogde welvaart en meerdere levensvreugde te doen geworden, de beoordeeling over de billijkheid der gestelde eischen nog grootendeels beheerschte.

Bij de gunstige financieele resultaten der bedrijven, Mijnheer de Voorzitter, kwam nog een ander feit van groote beteekenis, hetwelk in dien tijd arbeidsgeschillen stimuleerde. De revolutie was in Duitschland de slechte vrucht van den oorlog, het gevolg van de débâcle, van de verwarring en van de ellende geworden. Arbeiders, terugkeerende van het oorlogsbedrijf, hetwelk hen jaren had onttrokken aan den geregelden productieven arbeid, leenden gewillig het oor aan den raad van hen, die hen toeriepen niet meer deel te nemen aan de productie dan onder geheel andere voorwaarden en verhoudingen. Na de al spoedig deerlijk mislukte pogingen tot socialiseering der bedrijven of beter te gelijk met die pogingen vormden zich de arbeidsraden en de bedrijfsraden, bedoelende de medezeggenschap der arbeiders, niet alleen in het bepalen der loonen en arbeidsvoorwaarden, maar ook in de leiding der bedrijven te verzekeren.

Het is wel een zeer eigenaardig feit, Mijnheer de Voorzitter, dat datgene, hetwelk in Duitschland door en met de revolutie naast de socialisatiegedachte gesteld werd als steun en hulp der omverwerpingstheorie, hier te lande door sommige niet sociaal-democratische sociologen gesteld werd tegen de revolutie, ik bedoel, Mijnheer de Voorzitter, de medezeggenschap over de wijze, waarop de ondernemer zijn zaak wenscht te leiden, en op de prijsbepaling zijner producten.

Deze geest, Mijnheer de Voorzitter, ademt ook dit wetsontwerp; het is een kind uit den tijd van weelde en revolutiegedroom, omdat het onweerspreekbaar, ondanks de fluweelige zachtheid, waarmede de schriftelijke en mondelinge verdedigingen het van af de geboorte tot gisteravond in deze Kamer omgeven hebben, toch is voorbestemd om een aanslag te plegen op het meest waardevolle bezit van den ondernemer, de boeken, die hij voor zich zelf aanlegde en die, naast de wijze van het voeren der comptabiliteit, vooral ook bevatten de omschrijving van alles wat zijn geest vermocht te bereiken met betrekking tot de leiding der productie, den inkoop der grondstoffen en den afzet der goederen.

Ik neem, Mijnheer de Voorzitter, Zijn Excellentie den heer Minister van Arbeid in de jaren 1919 en 1920 het ter wereld brengen van dit wetsontwerp niet kwalijk, zoo weinigen, bijna geenen, zijn in 1919 vrij gebleven van den drang naar het nieuwe en onbekende! Maar, Mijnheer de Voorzitter, anderhalf jaar verliepen tusschen het uitbrengen van het Voorloopig Verslag door en de openbare behandeling in de Tweede Kamer en ik heb mij de illusie gemaakt, dat de veranderde omstandigheden aanleiding zouden worden, dat dit wetsontwerp niet in behandeling zou komen, en dat de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid in het nieuwe Kabinet-Ruys de Beerenbrouck alsnog op behandeling er van heeft prijsgesteld, is voor mij daarom juist zulk een groote deceptie geweest, omdat ik dezen bewindsman om zijn op-

(Blomjous.)

recht en hoog karakter eer en acht, maar dus daarom ook weet, dat zijn geest nog geheel staat achter de gedachte, in dit wetsontwerp beliehaamd, welke ik funest moet achten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij zeer wel voorstellen, dat de wetgever meermalen ingrijpt en moet ingrijpen in het bedrijfsleven en het noodzakelijke banden aanlegt, waarbuiten het niet mag springen. Daar is de Overheid nu eenmaal Overheid voor, om excessen af te snijden, en niet het minst de Katholiek moet met een gerechtvaardigd optreden der Overheid om den arbeid te beschermen tegen excessen instemmen, mede omdat wij in deze een grooten en wijzen leermeester gehad hebben. Ik kan er mij echter, Mijnheer de Voorzitter, in geenen deele mede vereenigen, dat men onder den titel van: ,,Bepalingen tot bevordering van de vreedzame bijlegging van arbeidsgeschillen'' aan een der beide betrokken partijen een wet opdringt, welke een zeer eenzijdige bedreiging naar één kant bevat door het scheppen der mogelijkheid, om in geval van weigering of het niet slagen eener arbitrale uitspraak het overleggen der boeken aan een enquête-commissie te kunnen eisehen en de conclusie te kunnen publiceeren.

Mijnheer de Voorzitter! In al de verscheidenheid hunner organisaties hebben de groote werkgeversorganisaties zich voornamelijk om deze reden in adressen aan de Volksvertegenwoordiging krachtig en scherp tegen dit wetsontwerp uitgesproken en indien na deze afwijzende houding van één der beide betrokken partijen dit wetsontwerp toch in het *Staatsblad* zou verschijnen, dan zou ik, ware dit de taak dezer Kamer, Zijn Excellentie den heer Minister toch hebben willen verzoeken, om door een novelle aan die wet alsnog ten minste haar titel, waarin het vreedzame karakter op den voorgrond treedt, te ontnemen.

In dit verband moet ik er even op wijzen, dat de heer Diepenhorst zich gisteren eenigszins vergist heeft toen hij zeide, dat de werkgeversorganisaties alleen bij deze Kamer gerequestreerd hebben.

Ik heb hier voor mij de *Handelingen* van de Tweede Kamer, vel 48, folio 186, waarin de heer van Dijk, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het volgend verslag uitbrengt:

> ,,In handen der Commissie zijn gesteld adressen van......'',

en dan volgen er een zestal adressen, waarvan ik alleen de volgende drie wil noemen: de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers, de Algemeene R.-K. Werkgeversvereeniging en het Verbond van Nederlandsche Fabrikantenvereenigingen. Die hebben dus wel degelijk aan de Tweede Kamer gerequestreerd, en wanneer men deze adressen nog eens naleest, zal men zien, dat men zich vooral verzet tegen § 4. Was deze paragraaf weggenomen, dan had men over het algemeen niet zulke groote bezwaren.

Ik vind het dan ook minder juist, wat de heer Diepenhorst heeft gezegd, dat het hier gaat tegen het principe van de arbitrage. Juist in die adressen komt tot uiting het bezwaar van de werkgevers niet tegen dat principe van de vrijwillige arbitrage, maar tegen § 4.

De Algemeene R.-K. Werkgeversvereeniging en het Verbond van R.-K. Vakvereenigingen hebben in hun adres aan deze Kamer er zeer te recht op gewezen, dat het element door § 4 in deze wet gelegd een eersten stap beteekent op den weg der medezeggenschap van de arbeiders, niet in de arbeidsvoorwaarden, maar in de leiding der bedrijven zelf. De enquête-commissie zoude bijv. tot de volgende conclusie kunnen komen en de betrokken Minister zoude die conclusie ook voor publicatie kunnen vatbaar achten: ,,De winsten in de betrokken bedrijven laten wel is waar de gestelde looneischen niet toe. De commissie echter is van oordeel, dat aan de wijze, waarop de leiding en het beheer der bedrijven gevoerd wordt, zóóveel ontbreekt, dat door een ingrijpende verandering in dit beleid zoodanige resultaten bereikbaar zouden zijn, dat de gestelde looneischen voor inwilliging vatbaar zouden worden.'' De enquête-commissie, die in wezen toch niets anders is, dan het wapen dat de arbeidersleiding officieel in handen gegeven wordt om in de boeken en bescheiden der ondernemingen te dringen, zal in haar rapporten aan den Minister uit die boeken allerlei conclusies kunnen trekken, conclusies omtrent de winsten niet alleen, maar ook bijv. over de wijze, waarop het bedrijf geleid en beheerd wordt, en de wenschelijkheid, dat daarin verandering kome. Niets in de artikelen belet het trekken dezer conclusies. Nu geeft artikel 50 den Minister de bevoegdheid de conclusies der enquête-commissie te publiceeren, en al zal deze Minister een dergelijke conclusie wellicht niet voor publicatie vatbaar achten, een opvolger kan over het nut dier publicatie anders denken. Behalve het vernederende en onaangename daarin voor den werkgever gelegen, gevoelt men aanstonds, dat hier de deur voor verregaande bemoeiing in de leiding van de bedrijven wordt opengezet.

Toen na den oorlog ook in sommige Christelijke kringen die medezeggingschap sterk gepropageerd werd, stond de S. D. A. P. hier te lande min of meer ,,quasi'' afwijzend daartegenover, door die houding de illusie verwekkend, dat een dergelijke medezeggenschap eigenlijk iets essentieel onderscheiden was van de leer der socialisten.

Thans reeds is die houding anders, Mijnheer de Voorzitter! Tot het destijds gepropageerde systeem toonde de heer Troelstra als politieke leider der S. D. A. P. reeds aanmerkelijk meer toenadering en niemand minder dan de voorzitter van de socialistische vakvereenigingen, de heer Stenhuis, bracht in zijn rede van 21 November duidelijk naar voren, dat een afgedwongen en wettelijk opgedrongen medezeggenschap in de leiding der bedrijven evengoed in staat is het eigendomsrecht aan te tasten als de socialistische leer zelf.

Elke medezeggenschap, die iets beteekent, zegt de heer Stenhuis, is een begin van aantasting van het eigendomsrecht.

Ik heb mij dan ook geenerlei illusies gemaakt, Mijnheer de Voorzitter, dat de sociaal-democratische leden der Tweede Kamer ten slotte hun stem aan dit wetsontwerp zouden onthouden, al stond de heer Schaper als tolk der partij bij den aanvang der discussies daar vrij sceptisch tegenover, zoo zelfs, dat hij voor zich en zijn politieke vrienden het eindoordeel voorbehield. Zij, die de mentaliteit van vele leden der rechterzijde in de Tweede Kamer in die dagen konden beluisteren, weten zeer wel, dat van hen krachtige tegenstand kon verwacht worden, en ik heb dan ook de aanvankelijke houding der S. D. A. P. steeds meer als verstandige tactiek beschouwd.

Paragraaf 4, die aan de overzijde velen gaarne geschrapt zagen, is eenigszins geamendeerd, maar ik stem volmondig in met Zijn Excellentie, waar hij in de Memorie van Antwoord eenige leden, zeer te recht, geruststelt, welke meenden, dat door de wijziging van artikel 45 de grondslag der enquête een geheel andere zoude geworden zijn dan aanvankelijk was aangegeven. Inderdaad, Mijnheer de Voorzitter, heeft, hoezeer de wil bij vele leden in de Tweede Kamer ook aanwezig was om paragraaf 4 te schrappen of zeer te verzwakken, het wetsontwerp geenerlei essentieele wijziging ondergaan. Ik zoude mij zeer sterk moeten vergissen, Mijnheer de Voorzitter, indien dit feit, vooral na de behandeling, door sommige leden niet sterk gevoeld is. Niet alleen het principe zelf van het boekenonderzoek, Mijnheer de Voorzitter, ontmoet bij mij groote bezwaren, maar ook de constructie der artikelen 45 tot en met 50, waarin dit principe is belichaamd, komt mij zeer bedenkelijk voor. Zij geven aan den Minister, met de uitvoering der wet belast, een schier onbeperkte bevoegdheid. Van de politieke gedachten en van de gezindheid van den toevallig aan het bewind zijnden Minister zal het afhangen of voor de betrokkenen een enquête meer of minder zwaar of zelfs zoo ondraaglijk zal zijn, dat hij liever zonder slag of stoot zal capituleeren dan haar te ondergaan.

De eenige voorwaarde, welke den Minister in artikel 45 gesteld wordt om een enquête te bevelen is, dat ten minste 800 arbeiders bij een conflict moeten betrokken zijn. Daarbij komt, dat de conflicten het algemeen belang ernstig moeten raken. De beoordeeling daarvan is echter geheel aan den Minister gelaten. Deze bewindsman noemt als voorbeelden: transportbedrijven, bakkersbedrijven en dergelijke.

(Blomjous.)

Een andere norm om te beoordeelen of het algemeen belang bij eenig conflict betrokken is, vindt de Minister, volgens bladz. 2 der Memorie van Antwoord, in de vraag, of de ongestoorde werking der bedrijven, hetzij voortdurend, hetzij tijdelijk, voor de gemeenschap een levensbelang is. Geschillen in die bedrijven, zegt de Memorie van Antwoord verder, trekken dan ook de belangstelling, die zich uit door uitvoerige besprekingen in de pers en in vergaderingen, en door interpellaties en vragen, die in de Volksvertegenwoordiging tot de Regeering gericht worden.

Indien leiders van stakingen het houden eener enquête gewenscht zoude voorkomen, zal het meer dan ooit geboden zijn, dat *rumor in casa* gemaakt worde.

Mijnheer de Voorzitter! Artikel 45 geeft de bevoegdheid een enquêtecommissie te benoemen. De Minister kan eenvoudig benoemen wie hem goeddunkt. In het artikel is geen enkele eisch voor benoembaarheid gesteld. Ik ben er niet in het minst ongerust over, dat deze Minister zich niet ernstig zoude beraden om niet alleen de meest geschikte, maar ook de meest onpartijdige leden te benoemen; over elken Minister, die ons de toekomst kan brengen, ben ik in dezen echter niet zoo gerust. Aan de personen, die deel uitmaken eener dergelijke commissie, zal voor de betrokkenen uiterst veel afhangen; daardoor hoofdzakelijk zal de mate van den uit te oefenen druk bepaald worden.

Ook de instructie, door den Minister aan die enquêtecommissie te verstrekken, kan haar macht beperken, maar ook geweldig uitzetten. Volgens art. 47 kan immers, Mijnheer de Voorzitter, zonder eenige beperking, de Minister aan de commissie gelasten, naar elk gewenscht punt een onderzoek in te stellen, dus ook naar de wijze van leiding der bedrijven, waarop ik reeds wees.

Art. 49 geeft als het ware aan de commissie onbeperkte bevoegdheden. Zij kan overlegging vorderen van de boeken van de bij het geschil betrokken ondernemingen en van alle andere voor het onderzoek vereischte bescheiden, zoowel van de hoofden of bestuurders dier ondernemingen als van ieder ander, die die boeken en bescheiden onder zijn berusting heeft.

Excusez du peu! Mijnheer de Voorzitter! Alle boeken en bescheiden! Niet alleen die, welke betrekking hebben op het financieel beheer der ondernemingen, maar ook de boeken, alle handelsrelatiën bevattend, zoowel voor den inkoop der grondstoffen als voor den afzet der producten! Dit alles niet aan één persoon, maar aan een door den Minister willekeurig benoemde commissie in haar geheel, en daarenboven met de wetenschap, dat de aan het bewind zijnde Minister, zij het dan na overleg met de betrokkenen, zelfstandig kan besluiten om de conclusies der door hem benoemde commissie al dan niet te publiceeren.

Ik kan mij voorstellen, dat in sommige gevallen de betrokken werkgevers wijken voor dergelijke vooruitzichten, zelfs in de volle overtuiging van hun recht. Maar dan gaat, Mijnheer de Voorzitter, een dergelijk wijken voor dwang toch regelrecht in tegen de gevoelens, waaraan Zijn Excellentie de heer Minister van Financiën namens de Regeering, immers bij de algemeene beschouwingen, uiting gaf, de noodzakelijkheid van vermindering van productiekosten.

Ik zie, Mijnheer de Voorzitter, daarenboven als gevolg van het in toepassing brengen van dit wetsontwerp eerder een vermeerdering in aantal en van verscherping van den aard der conflicten dan vermindering, want het is zeer wel denkbaar, dat sommigen, met het vooruitzicht voor oogen den Minister tot een enquête te kunnen bewegen, eerder dan teswege een conflict te vermijden er zich toe zullen voelen aangetrokken een conflict te begunstigen en door te voeren tot het oogenblik, waarop de enquête-commissie een feit geworden is.

Zijn Excellentie, de heer Minister van Buitenlandsche Zaken, heeft in deze Kamer ll. Donderdag 26 April gezegd:

> „Wij leven in een eigenaardigen tijd, in een tijd waarin niet alleen in de samenleving van de Staten, maar ook in de maatschappij zelf de kracht, de macht, de factor is, waarmede het meest wordt rekening gehouden. Het heeft mij wel eens getroffen, alsof tegenwoordig in het algemeen voor het recht minder gevoeld wordt en alsof men ook in het zuiver staatkundige meer vraagt naar de macht, die een maatschappelijk element kan uitoefenen dan naar het recht, dat zou moeten gelden."

(Blomjous e. a.)

Wij hebben, Mijnheer de Voorzitter, ons ook hier vast te houden aan den norm van het recht en niet aan de grootheid van de macht van het element, hetwelk een zekeren invloed wenscht uit te oefenen. Daaraan hangt het welzijn der natie af in al haar samenstellende deelen.

Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn van Zijn Excellentie den heer Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid gewoon knappe en welsprekende verdedigingen te vernemen. Ik zou ook thans, wat mijn meening omtrent dit wetsontwerp betreft, zeker gaarne overtuigd worden, maar ik kan mij niet verhelen, dat ik in dit geval daarop niet gerust ben, te meer, daar de interpretatie van een wet, welke de Minister in deze Kamer geeft, altijd slechts een interpretatie blijft, maar de wet blijft, zooals zij geschreven is.

De heer **van der Hoeven**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund in het kort enkele bezwaren, welke ik tegen deze wetsvoordracht heb, naar voren te brengen. Ik doe dit tevens namens enkele van mijn, politiek gesproken, naaststaanden in deze Kamer.

De bezwaren zijn voor mij zóó zwaarwichtig, dat zij mij vooralsnog verbieden mijn stem aan dit ontwerp te geven.

Al dadelijk heb ik bezwaar tegen het opschrift boven dit ontwerp. Wij hebben hier niet te doen met bepalingen tot bevordering van vreedzame bijlegging van geschillen over arbeidsaangelegenheden en tot het voorkomen van zoodanige geschillen: integendeel, wij hebben hier te doen met een stok achter de deur, met een knuppel, die geworpen blijkt in het hoenderhok onzer nijveren, en er is allerminst behoefte dit te doen. Men bederve den geest der industrieelen niet te veel. De ondernemers zijn mijns inziens toch ook menschen met bestaansrecht.

De geest bij de ondernemers wordt wel eens verbitterd. Dit kan wel eens ten gevolge hebben, dat er bij het Nederlandsche volk weinig neiging zal zijn om een rol te gaan vervullen in de industrie, en dit zou ik heel jammer vinden.

Toen ik gisterenavond van hier reisde naar de stad mijner inwoning, had ik het genoegen in gezelschap te zijn van een betrekkelijk groot ondernemer in Rotterdam, die mij mededeelde, dat zijn maatschappij niet zoo heel groot was, maar dat hij, van enkele directeuren, toch altijd uitsluitend bezig was met niets dan sociale aangelegenheden en dat eenige zijner bedienden het gansche jaar ook niet anders te doen hadden.

Het kwam wel voor, dat hij op één ochtend door 3 verschillende inspecteurs op sociaal gebied bezocht werd.

De Minister geeft zelf in de Memorie van Antwoord toe, dat zeer velen van de arbeiders van deze regeling ook weinig willen weten. Wij lezen in die Memorie namelijk:

> „Hij" — de Minister — „vermag evenmin in te zien, waarom dit wetsontwerp geen sociaal maar een socialistisch karakter zou dragen, te minder waar het toch bekend is, dat zij, die op het standpunt van den klassenstrijd staan, allerminst warme bewonderaars van een stelsel als hier voorgedragen zijn."

Hoe in de kringen der werkgevers dit wetsontwerp is ontvangen, behoef ik niet in den breede in herinnering te brengen. Ik kan gerust zeggen, dat de geheele nijverheid er meer dan ontroerd van is, getuige de vele requesten, brochures, enz., enz. En er zijn zelfs niet alleen requesten van de nijverheid.

Er is ook het oordeel van anderen. Ik mag er misschien aan herinneren, dat o. a. mr. A. F. de Savornin Lohman, wiens oordeel, niettegenstaande zijn hooge jaren, in het land nog veel autoriteit heeft, zich aldus heeft uitgelaten:

> „Ik ben het geheel eens met den heer Snoeck Henkemans en de zijnen wat betreft hun bezwaar tegen § 4 van het wetsontwerp: de enquête en het boekenonderzoek. Het

(van der Hoeven.)

verwondert mij, dat hun oppositie hen niet heeft geleid tot afstemmen."

Zoo zijn er ook van minder bekende landgenooten stemmen vernomen. Ik heb hier b.v. een request vóór mij van een oud-leeraar van de Hoogere Handelsschool te Rotterdam. Een leeraar in ruste heeft den tijd om requesten te zenden, iets dat de meeste Nederlanders niet hebben. Ook dit request legt getuigenis af van dienzelfden geest van bezorgdheid. Ik lees daarin o. m.:

,,Het wetsontwerp ter voorkoming van en beslechting van arbeidsgeschillen bevat een voorschrift van onbegrensde strekking, dat meer geschilpunten en strijd zal uitlokken dan de rest van de wet in staat is te verhoeden of bij te leggen."

En verder:

,,Zoo het al niet de bedoeling is der wet den weg te openen tot onlogische, onredelijke medezeggenschap van den werkman, haar practijk moet onvermijdelijk daartoe leiden. Eens met de gestie van het bedrijf in kennis gekomen zal geen goed leider" — men noemt ze meen ik in meer verstaanbare taal, welke voor velen leelijk is, ,,vrijgestelden" — ,,zich kunnen weerhouden om daarin verder door te dringen."

Zoo gaat het voort. Ik haal dit aan om aan te toonen, dat de vrees voor dit principe, dat in dit wetsontwerp schuilt, volstrekt niet alleen bij de werkgevers en bij een groot deel der arbeiders gevoeld wordt.

Men kan dus gerust constateeren, dat deze voorgenomen regeling niet in de rechtsovertuiging wortelt en dat ze, al hoopt ze op vredestichting in de toekomst, in het heden niets dan onvrede en onrust heeft bevorderd.

Al ben ik, Mijnheer de Voorzitter, allerminst een voorstander er van om arbeidsgeschillen ,,hard tegen hard" of ,,hart tegen hart" te laten uitvechten, zoo geloof ik toch, dat men in dezen door wetten niet veel uitrichten kan. De verbetering der maatschappij zal moeten beginnen met de verbetering van den mensch. Den mensch door wetten als deze tot allerlei braafheid te willen dwingen, faalt in de practijk en werkt maar al te licht het tegendeel uit.

De bedreigingen, uit deze wet te putten, zullen de verhoudingen verslechteren, niet verbeteren. Te recht of ten onrechte — ik laat dat in het midden op het oogenblik — is over deze wetsvoordracht reeds te veel stof opgejaagd.

Ik kan, Mijnheer de Voorzitter, mij niet recht voorstellen wie die officieele vredestichters zullen zijn. Men behoeft daarvoor natuurlijk mannen met veel zaken-, maar vooral menschenkennis. Waar haalt men die mannen vandaan? Blijkbaar denkt de heer Minister aan personen uit de practijk, die er hun beroep niet van maken en die per keer — als de dokter per visite — er voor betaald worden. Kan men op dezulken rekenen? Het zijn mannen dus, die het vredestichten als bijbaantje uitoefenen. Hoe licht tast men bij hen mis! Ik heb bijv. voorzitters van Raden van Arbeid hooren noemen. Is het nu gewenscht zoodanige functies te combineeren? Zal dat vertrouwen wekken? Ik ben er zeer bevreesd voor. Wil men het instituut, dan richte men het in eens goed in en neme men zeer hoogstaande en zeer bekwame mannen, die dit werk als hun levenstaak hebben te beschouwen. Er zijn in den ouden tijd inderdaad zoodanige vrederechters en anderen geweest. Of zij er nog zijn, zou de uitkomst moeten leeren. Maar in elk geval neme men er geen menschen voor, die dit kiesche werk voor wat schellingen per vacatie zullen verrichten.

Maar dan wordt de zaak weer duur, denkt men. Natuurlijk! Ook hier geldt: ,,Duurkoop goedkoop". Om zaken als deze ,,op een koopje" in te richten, is het allerduurste.

Toch ben ik op een dure regeling allerminst gesteld. Ik ben van oordeel, dat wij ons nu eens een tien jaar — om te beginnen — moesten onthouden van uitgaven, die niet strikt noodig zijn. Ik betwijfel of een post van f 40 000 's jaars voor de uitvoering van dit plan voldoende zal blijken. Doch al bleef het bij f 40 000, dan vind ik dit nog niet weinig in

(van der Hoeven c. a.)

dezen tijd, in welken op de kleintjes passen ook de plicht der Overheid is.

Ik herinner in dit verband aan het ontzonnen van de Oranje-Nassau-orde om pl.m. f 3000 's jaars uit te sparen.

Maar mijn grootste bezwaar — wat ook van andere sprekers het grootste bezwaar bleek te zijn —, Mijnheer de Voorzitter, richt zich tegen de artt. 49 en 50. Tegen de verplichting tot overlegging der boeken van ondernemingen. Hier betreden wij een zeer gevaarlijk terrein.

Het enquêterecht, thans te hanteeren door den wetgever, dreigt gelegd te worden in handen van ,,elken" Minister. Ik zeg ,,elken" Minister, omdat ik het bijv. aan ,,dezen" Minister met gerustheid zou toevertrouwen, doch niet aan ,,elken" Minister. Nu kan de door ,,elken" Minister benoemde commissie de overlegging der boeken vorderen. En dit gaat mij veel te ver. Hier wordt in onze wetgeving een principe ingedragen, dat allergevaarlijkst is en in elk geval door bijna alle industrieelen als hoogst gevaarlijk wordt gevoeld. Het is de eerste stap op een weg, die naar katheder-wijsheid voert, van welke men in ons land blijkbaar in de practijk algemeen nog niet is gediend.

En te recht!

Het gevaar, dat boeken en ,,bescheiden" niet altijd ,,bescheiden" zullen worden ingezien, is in ons land blijkbaar lang niet denkbeeldig. De ,,wachtwoorden" N.U.M. en N.O.T. mogen hier voldoende zijn!

Ik weet wel, dat er waarborgen zijn. Ik weet wel, dat niet elke onderneming in elk geval met zoo'n enquête en met zoo'n boekenonderzoek kan worden opgefrischt. Ik weet wel, dat degeen, die geheimen verraadt, strafbaar wordt. Ik weet echter ook, Mijnheer de Voorzitter, dat menschen maar menschen zijn en dat deze laatste wetenschap van veel waarde is. *Cave neminem.* ,,Leid ons niet in de verzoeking."

Om al deze redenen, Mijnheer de Voorzitter, kan ik niet besluiten mijn stem aan dit ontwerp te geven.

De heer **Steger**: Mijnheer de Voorzitter! De vele geschriften en redevoeringen, die wij over en naar aanleiding van dit wetsontwerp hebben te lezen en te hooren gekregen, geven mij aanleiding om een kort woord te spreken.

Het onderhavige wetsontwerp, Mijnheer de Voorzitter, wil geschillen over arbeidsaangelegenheden op vreedzame wijze beslechten, respectievelijk voorkomen, door arbitrage, zoo noodig enquête. Dit beginsel is mij sympathiek, omdat het past in het kader van mijn Christelijk-sociale wereldbeschouwing. Tegenover de machtstheorie van het individu, het voormalig liberale stelsel, en die van de klasse, het socialistisch systeem, plaatst het, bij gerezen moeilijkheden, de beheersching der gemeenschappelijke belangenpositie door onderling overleg. Dit uitvloeisel van de solidariteitsgedachte is dan ook, zooals prof. Diepenhorst gisteravond nog heeft gememoreerd, een der programpunten van de Katholieke Staatspartij.

Tegen dit beginsel is aangevoerd, dat het het eigendomsrecht doet aantasten, omdat het, in het geval van enquête, langs den weg der publieke opinie kan dwingen tot verhooging van loon, tegen den zin of het eigenbelang van den werkgever in. Zij, die dit beweren, Mijnheer de Voorzitter, vergeten, dat art. 45 van het wetsontwerp uitdrukkelijk spreekt van de mogelijkheid van enquête in geval van geschillen, waarbij het algemeen belang in ernstige mate is betrokken, en dat in zulk geval, naar recht en rede, het particulier belang behoort te wijken.

Kan ik mij derhalve met het beginsel van het wetsontwerp volkomen vereenigen, ik ben niet blind voor de bezwaren, die door velen in en en buiten de Staten-Generaal tegen de toepassing zijn ingebracht. Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, de feiten, dat deze Minister het wetsontwerp heeft ingediend, dat het, na ampele discussie in de Tweede Kamer, met overgroote meerderheid is aangenomen, en dat dit in stede van in een atmosfeer van sociale agitatie in een van sociale rust is geschied, geven mij de noodige garantie, dat met die bezwaren voldoende rekening is gehouden, en zijn aan den anderen kant even zoovele redenen waarom ik, gegeven het karakter, dat de Eerste Kamer steeds heeft gehad

(Steger e. a.)

en m. i. behoort te behouden, aan vernieuwde besprekingen hier niet wensch deel te nemen.

Wel wil ik verklaren, dat ik nog geruster zou zijn op de gevolgen van dit wetsontwerp, wanneer de S. D. A. P. had tegengestemd. Immers een wet, die geschillen wil bijleggen op vreedzame wijze, gaat lijnrecht in tegen haar leer, die den klassenstrijd verheft tot natuurlijk middel tot verbetering van den economischen toestand, de levenswet van de ontwikkeling der menschheid. Nu heeft de heer Wibaut gisteravond wel gezegd, dat het volgens zijn partij hier maar gaat om een kleinigheidje, maar, Mijnheer de Voorzitter, dat heeft voor mij de zaak niet beter gemaakt, omdat ik van een wetenschappelijk gevormd man als deze geachte afgevaardigde is niet mag veronderstellen, dat hij zijn eigen maatschappijleer niet zou kennen, noch dat hij haar beginsel om een futiliteit zou verloochenen. Naar enkeler meening zou het addertje onder het gras zijn de verwachting om, via deze wet, clandestien de socialistische medezeggenschap in de bedrijven binnen te voeren. Ware dit inderdaad wel mogelijk, Mijnheer de Voorzitter, dan zou ik daarom alleen reeds een veto moeten doen hooren. Zeker, alle menschen zijn als redelijke schepselen Gods gelijkwaardig; ten aanzien echter van hun plaats in de maatschappij zijn ze anderswaardig. Juist die andere waarden, welke de verschillende aan de voortbrenging der producten medewerkende groepen bezitten, maken het mogelijk door samenwerking een goed geheel te krijgen. Die samenwerking moet er dus niet een zijn als van twee gelijken, maar van twee ongelijken, of, in concreto, een, waarbij de patroon in naastenliefde leidt en de werkman in arbeidzaamheid volgt. Zoo eischt het de natuur van den mensch, de daaruit voortgevloeide maatschappij, de daarmede rekening houdende Christelijke democratie.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, deze Minister heeft als rechtvaardig en voorzichtig bewindsman mijn volle vertrouwen. Daarenboven, *un homme averti en vaut deux.* En mochten er later eens roode figuren achter de Ministerstafel verschijnen, ach, Mijnheer de Voorzitter, de ervaring van het buitenland leert, *un Jacobin ministre n'est pas toujours un ministre Jacobin*, en mocht hij het wel zijn, dan zal hij ook wel andere middelen kunnen vinden om direct te bereiken wat door sommigen als indirect resultaat van dit wetsontwerp wordt gevreesd.

Ik zal derhalve, Mijnheer de Voorzitter, en volgaarne, mijn stem aan dit wetsontwerp geven.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Nadat ik gisteren gedurende een voor mij ongewoon langen tijd de aandacht dezer Kamer heb moeten vragen, zal ik trachten bij de behandeling van dit wetsontwerp de grootst mogelijke kortheid te betrachten.

Eigenlijk zou ik kunnen volstaan met te verwijzen naar hetgeen in de zeer uitvoerige en met zorg gestelde Memorie van Antwoord voor deze Kamer reeds is opgemerkt, waarin, wanneer men het maar lezen wil, tal van bezwaren, die ik tot mijn groote verbazing hier opnieuw heb gehoord en die toch absoluut berusten op misverstaan, bij voorbaat waren weerlegd, en verder met te verwijzen naar de redevoeringen, die in deze Kamer door voorstanders van het wetsontwerp zijn gehouden, in het bijzonder naar de rede van prof. Diepenhorst, die inderdaad op magistrale wijze nog eens samenvattend alles heeft gezegd wat ter verdediging van het wetsontwerp valt aan te voeren.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik er toch prijs op stel nog enkele dingen te zeggen, dan is dat in de eerste plaats omdat ik mij daartoe verplicht acht na de redevoeringen, die ik hier gehoord heb, en vooral na de openhartige verklaringen die hier zijn afgelegd, eerst gisteravond door de heeren Arntz en Smits en terloops ook door den heer van der Hoeven. Ik stel er prijs op er den nadruk op te leggen, dat het voor ieder, die weet wat gedurende het laatste halfjaar over dit wetsontwerp in het land te doen is geweest, *luce clarius* is dat het bij de aanneming of de verwerping van dit wetsontwerp nog om iets geheel anders gaat dan alleen over de vraag, of het een al of niet goede regeling geeft voor deze materie.

De heer Smits heeft gisterenavond gezegd: wij, en tot die

(Minister **Aalberse**.)

„wij" rekende hij ook de Regeering en zich zelf, wij hebben ons vier jaar lang als maar vergist. De Arbeidswet, de Invaliditeitswet, de ouderdomsverzekering, al die sociale wetten zijn eigenlijk vergissingen geweest en nu moet het maar eens uit zijn met die vergissingen. De heer Arntz heeft gezegd: dit is weer een nieuwe schakel in den keten der sociale wetgeving, basta, weg er mee. En ieder, die zijn oor te luisteren heeft gelegd naar hetgeen buiten de Kamer tegen het wetsontwerp is aangevoerd, zal erkennen, dat dit de grondtoon is geweest van de felle oppositie.

Tot mijn buitengewoon groot leedwezen heeft de heer Smits zich daarbij beroepen op den uitslag van de laatstgehouden Statenverkiezingen en hij heeft gezegd: daaruit blijkt, dat het Nederlandsche volk zich heeft uitgesproken tegen al die sociale wettenmakerij, en dat het gezegd heeft, dat het daarmede nu maar eens uit moest zijn.

Ik heb die redevoering met zoo groot leedwezen gehoord, omdat zij, wanneer men ze later in de *Handelingen* zal lezen, voor de S. D. A. P. goud waard zal zijn. En dat begreep men vooral, toen men die redevoering gisteravond hoorde. Is dat nu de dank van een Katholiek lid van deze Kamer aan de honderdduizenden Protestant-Christelijke en Katholieke arbeiders, die in goed vertrouwen op de beloften, die in onze gezamenlijke programma's staan op sociaal gebied, en omdat zij een Christelijke Regeering wenschen aan het hoofd van ons land, zijn meegegaan met hun respectieve partijen en daaraan hun stem hebben gegeven, die gemaakt hebben, dat een zoo groot getal personen uit de rechterzijde in de Staten zijn gekozen? Is dat nu de dank, dat men aan die arbeiders, ik zou willen zeggen hoonend, toevoegt: Gij heeft u daarmee uitgesproken — ik moet het zoo zeggen — voor de meest krasse reactie! Maar dat is het juist, wat hun iederen avond in *Het Volk* wordt voorgehouden, als daar wordt getracht, hen van de rechtsche partijen af te lokken, en redevoeringen, zooals er hier gisteravond een is gehouden, zijn daarom goud waard voor de S. D. A. P.!

Maar ik kom met kracht daartegen op, Mijnheer de Voorzitter! Die voorstelling is volmaakt onjuist!

Die redevoering had deze verdienste, dat het voor ieder, die zien wil, duidelijk is, wat de diepste ondergrond van de felle oppositie is tegen dit wetsontwerp.

Wanneer ik alleen had te antwoorden op de zakelijke redevoeringen, zooals bijv. om er één te noemen van den heer Dobbelmann, die verschillende zakelijke argumenten tegen dit wetsontwerp heeft aangevoerd, argumenten, die ik niet juist vind, maar waarvan ik volkomen kan begrijpen dat zij worden aangevoerd, wanneer de bestrijding van dit wetsontwerp alleen in dat teeken had gestaan, zou de stemming over dit ontwerp niet die beteekenis hebben, die zij nu hebben zal. De heer Diepenhorst heeft er te recht op gewezen, dat zich bij verwerping van dit wetsontwerp iets buitengewoon zonderlings zal voordoen. Bij de behandeling van de Grondwetsherziening in deze Kamer hebben wij voortreffelijk hooren uiteenzetten: de groote mooie historische taak van de Eerste Kamer is te zorgen, dat niet door de Tweede Kamer onder invloed van den waan van den dag wetten worden aangenomen, die niet in het belang van het land zijn; het is wenschelijk, dat er een andere Kamer is, waar men rustig en bezonken, minder onder den directen invloed van de kiezersmassa, de wetten kan bekijken en onbekookt aangenomen wetsontwerpen kunnen worden gekeerd.

Maar wat hier zou gebeuren, zou precies het omgekeerde zijn! Dit wetsontwerp is heelemaal niet tot stand gekomen onder invloed van een „waan van den dag". De heeren, die zeggen, dat dit een wetsontwerp is uit het jaar 1920, weten er niets van! Dit is een wetsontwerp van het jaar 1917, dat onder het Kabinet-Cort van der Linden reeds gemaakt is aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, op aandrang van de Kamers van Arbeid. Toen ik als Minister optrad, vond ik dat wetsontwerp. Wat van mij is, is de Memorie van Toelichting, die vond ik niet.

De Kamers van Arbeid wisten bij ervaring, dat men zonder Rijksbemiddelaar niet behoorlijk kan bemiddelen in arbeidsgeschillen, en daarom is aan het Departement dit wetsontwerp ontworpen, dat ik bij mijn optreden vond.

(Minister **Aalberse**.)

Ik heb het rustig en kalm bekeken, en daar ik het te druk had met de Arbeidswet en de Invaliditeitswet en andere wetten, is dit ontwerp eerst in 1920 gegaan naar den Hoogen Raad van Arbeid, die het evenzeer rustig en kalm heeft behandeld.

Wanneer ik nu lees het advies, dat ik van den Hoogen Raad van Arbeid heb gekregen — de heer Franssen, die zelf lid is van dien Raad, heeft medegedeeld, hoe hij daar zijn advies heeft uitgebracht —, dan blijkt daaruit heel wat anders dan de tegenwoordige heftige oppositie zou doen vermoeden. Daar staat uitdrukkelijk over het boekenonderzoek en de enquête:

,,De bepalingen van deze paragraaf, die door verscheidene leden als de belangrijkste van het ontwerp werden beschouwd, vinden algemeene instemming.''

Dus toen de zaak nog niet vertroebeld was door allerlei ondergrondsche invloeden, hebben blijkens het advies van den Hoogen Raad van Arbeid de werkgevers allen hun instemming betuigd speciaal met het hoofdstuk, dat nu de groote steen des aanstoots blijkt te zijn. Toen is de zaak gekomen in de Tweede Kamer. Ik had het druk met allerlei zaken, vandaar dat de Memorie van Antwoord langer is uitgebleven dan men van mij gewend kan zijn. Men had dus allen tijd om de zaak rustig te bekijken. De Tweede Kamer heeft dit ontwerp in een volkomen rustige atmosfeer behandeld. Er heeft samenwerking plaats gehad tusschen de geheele Kamer en de Regeering, speciaal met de rechterzijde, er zijn volkomen met mijn medewerking verschillende amendementen aangenomen, die allerlei bezwaren ondervingen, en ten slotte bij de eindstemming is, zonder dat er toen van eenige politieke pressie van de Regeering sprake kon zijn, het wetsontwerp aangenomen met alle stemmen van rechts voor, terwijl van links alleen de Vrijheidsbond en de heer Braat tegen waren.

Toen is de hexensabbath losgebroken en heeft men gezegd, dat de Eerste Kamer het wetsontwerp wel zal verwerpen. Als dat zou gebeuren, dan zouden wij precies het omgekeerde hebben van wat men hier verwachten zou. In de Tweede Kamer is dit niet geweest een waan van den dag. Het is een ontwerp van 1917, het heeft gepokt en gemazeld, maar daarna komt de groote hetze en onder den invloed van dien waan van den dag zou deze Kamer, die de Kamer aan de overzijde moet behoeden tegen het handelen onder dergelijke impulzen, dit wetsontwerp verwerpen? Ik acht het volkomen juist, dat de heer Diepenhorst dat gisteravond in het slot van zijn rede heeft uiteengezet.

Wat zijn nu de bezwaren, waar het in hoofdzaak op neerkomt? Het eerste bezwaar van den heer Dobbelmann — laat ik maar bij zijn rede blijven, omdat ik meen, dat hij de bezwaren op de meest zakelijke wijze naar voren heeft gebracht — was, dat hij meende, dat van die arbeidsbemiddeling en arbitrage in de practijk toch niet veel terecht zou komen. Ziehier nu een theoretische beschouwing van een man van de practijk. Maar als hij nu ziet naar de practijk van dit instituut, dan zal hij precies het omgekeerde opmerken. Laat ik alleen wijzen op Zweden, een land, waarvan de volksaard, gelijk wij bij het bezoek van den Koning van Zweden herhaaldelijk hebben kunnen hooren, zoo verbazend veel overeenkomt met dien van Nederland. Daar bestaat ongeveer precies dezelfde wet. Die dateert al van 1907 en is dus geen waan van dezen dag! Laat ik nu alleen de cijfers over 1921 noemen. Toen waren er in Zweden 233 geschillen, waarin Rijksbemiddelaars zijn opgetreden. In 163 gevallen is het gekomen tot werkelijke bemiddeling en daarvan heeft de bemiddeling in 111 gevallen tot een gunstig resultaat geleid.

Men zegt nu: maar daarvoor heeft men dit instituut toch niet noodig; wanneer men bemiddeling wil hebben, kan men er zelf om vragen.

Zoo is de heer Arntz bij mij geweest om mij te vragen, of ik arbiter wilde zijn in het geschil in de steenindustrie. Hij vond dus, dat dat tot oplossing van het geschil zou kunnen leiden. Wanneer men nu de cijfers uit Zweden eens ontleedt — de heer Arntz zegt :,,vrijwillige bemiddeling'', maar dat zal in dit wetsontwerp ook het geval zijn —, ziet men, dat, zonder dat er een impuls van buiten komt, er veel minder resultaat zou zijn geweest om de partijen tot elkander te brengen.

Van die 163 gevallen, waarin bemiddeling heeft plaats gehad, is dat 7 keer geweest op verzoek van de werkgevers en 10 keer op verzoek van de arbeiders, dus in het geheel slechts 17 keer op verzoek, maar 138 keer op initiatief van den Rijksbemiddelaar. Wanneer men dien Rijksbemiddelaar daar niet had gehad, zou er dus slechts in 17 gevallen bemiddeling hebben plaats gevonden in plaats van 163 keer, waarvan 111 gevallen met gunstig resultaat.

Wanneer men die cijfers ziet, moet men wel verbaasd staan hoe men kan zeggen: het haalt toch niets uit. Weten de heeren wel, dat op het oogenblik Nederland het eenige beschaafde land is van Amerika, Europa en Australië, waar men een dergelijke wet niet heeft?

Wanneer het een instituut zou zijn, waarvan men kon zeggen: het haalt niets uit, waarom wordt het instituut dan in land na land ingevoerd?

Uit de belangrijke brochure van den oud-industrieel, den heer Bakker, is mij iets gebleken, dat mij bij de behandeling in de Tweede Kamer was ontgaan, nl. dat in 1919 in Engeland bijna woordelijk dezelfde wet is ingevoerd. Het zijn geen kopieën van elkaar, want ik kende die wet niet en toen die in Engeland gemaakt werd, lag het ontwerp in het archief van mijn Departement, dus men heeft het ook van hier niet kunnen kopieeren. In die wet heeft men precies dezelfde paragraaf over het recht van enquête voor de Regeering. Er is verschil bij dat recht van enquête, nl. dat hier door het overleg met de Staten-Generaal uitdrukkelijk is bepaald, dat de Regeering alleen dat recht heeft, wanneer het algemeen belang ernstig bij het geschil is betrokken. Die bepaling komt in de Engelsche wet niet voor. Toch is er ook op dit punt weer overeenstemming. Ik heb aan de overzijde gezegd over het amendement van den heer Snoeck Henkemans: ik heb er geen bezwaar tegen, want geen enkele Regeering zal dat artikel ooit anders gebruiken.

Verleden jaar is er in Engeland in het Lagerhuis een vraag gericht aan den Minister van Arbeid, wanneer dat artikel gebruikt werd. Het antwoord was, dat dat artikel 5 keer was gebruikt, in welke gevallen het telkens had geleid tot een oplossing van de geschillen. En dat waren groote geschillen, die, waren zij niet zoo spoedig opgelost, een schade zouden hebben veroorzaakt van ongeveer £ 30 millioen. Er had een enquête plaats gevonden, die slechts 4 dagen geduurd had, en wel door een commissie, bestaande uit één persoon, maar blijkbaar iemand met haar op zijn tanden. Die conflicten dreigden de geheele Engelsche industrie te omvatten. De Minister van Arbeid voegde er bij: natuurlijk gebruikt de Regeering dit artikel alleen in stakingen, waar het algemeen belang bij is betrokken. Dit is hetzelfde wat ik indertijd in de Tweede Kamer heb gezegd: men kan het in dit artikel zetten of niet, het blijft hetzelfde, want elke Regeering, die verantwoordelijkheid voelt, en dat moet men van iedere Regeering veronderstellen, zal dit artikel volgen.

De heer **Dobbelmann**: Zijn de boeken toen onderzocht?

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Juist in die geschillen. Het is zoo merkwaardig, dat ik dat eerst later had willen mededeelen, maar na de interruptie van den geachten afgevaardigde kan ik het reeds nu zeggen, dat de groote havenstaking in Engeland, die van zoo geweldige beteekenis dreigde te worden voor geheel Engeland, door het boekenonderzoek is opgelost. De geachte afgevaardigde zeide: het boekenonderzoek gaat toch niet, want dat duurt veel te lang en men moet te veel bedrijven gaan bezien. In het groote geschil in de Engelsche havens in 1920 of 1921 heeft men op allerlei manieren getracht het geschil op te lossen, maar het is niet gelukt.

Toen heeft de Regeering krachtens die wet van 1919 een enquête-commissie benoemd en in zeer korten tijd nadat het boekenonderzoek had plaats gehad, is de zaak tot een oplossing gekomen, hebben partijen elkander gevonden en volledig

(Minister **Aalberse**.)

geaccepteerd het rapport en de conclusie, waartoe die enquête-commissie, in casu die eene meneer, was gekomen.

De heer Fransen heeft gezegd: gij hebt u beroepen op Noorwegen, maar daar is men toch van de dwalingen zijns weegs teruggekomen, want nadat gij in uw Memorie van Antwoord geschreven hebt, dat men in Noorwegen tegen het boekenonderzoek nooit bezwaren had vernomen, is die wet niet meer verlengd. Mijnheer de Voorzitter! De man, die daar als Rijksbemiddelaar optreedt, heeft mij een schrijven gezonden, waarin hij zegt, dat hij zonder de bevoegdheid tot boekenonderzoek zijn taak niet zou kunnen volbrengen en niet — en dat klopt precies met wat de heer Schouten, een deskundige op dit gebied, in de Tweede Kamer heeft gezegd — omdat hij dat zoo dikwijls noodig had, maar omdat men anders niet zeker was dat men in de enquête-commissie de waarheid zou hooren.

Het feit, dat de mededeelingen, die in de enquête-commissie gedaan worden, naderhand met het boekenonderzoek kunnen gecontroleerd worden, maakt, dat men in de enquête-commissie reeds de waarheid hoort en het boekenonderzoek naderhand achterwege kan blijven.

Mijnheer de Voorzitter, ik stel mij ook voor, dat dit boekenonderzoek vaak absoluut overbodig is. Ik heb zelf in de Tweede Kamer aangehaald het voorbeeld van den heer van IJsselstein, directeur-generaal van den arbeid, die 5 keer is opgetreden als arbiter, en daarvan is slechts in 1 geval boekenonderzoek noodig geweest om den kostprijs van het brood te bepalen, en op grond van dat boekenonderzoek heeft hij zijn arbitrale uitspraak kunnen doen hoe hoog de loonen moesten zijn en hoe hoog de meelprijs, dien men van de Regeering kreeg, en daardoor kwam het conflict tot een eind.

Maar er zullen tal van stakingen en uitsluitingen zijn, waarbij men aan een boekenonderzoek niets zal hebben en dan zal het natuurlijk ook niet gebeuren, want men houdt zulk een onderzoek niet voor zijn *bon plaisir*.

Ik noemde het woord *bon plaisir*, Mijnheer de Voorzitter; de heeren Smits en van der Hoeven noemden als hun groote grief, dat bij de regeling der enquête eigenlijk alles was overgelaten aan het *bon plaisir* van den Minister.

Een Minister heeft niet veel *bon plaisir*. Minister Cort van der Linden zei eens in de Tweede Kamer, dat een Minister maar twee pleizierige dagen kent, en wel den dag dat hij benoemd wordt en den dag dat hij ontslag krijgt, maar daartusschen liggen vele moeilijke dagen. Maar dat de Minister zou handelen volgens zijn *bon plaisir*, getuigt toch van een miskenning van ons Staatsrecht; een Minister handelt nooit volgens zijn *bon plaisir*, maar altijd onder de wettelijke verantwoordelijkheid, die ieder Minister in ons land heeft. Ik heb er bovendien nog voor gezorgd, dat, voor zoover dit mogelijk was, nog de noodige waarborgen werden gegeven; ik heb er op gewezen, dat men er op aan kan, dat de benoeming eener enquête-commissie nooit zal gebeuren zonder dat dit den Ministerraad heeft gepasseerd; bovendien is daarvoor noodig een Koninklijk besluit, dat terstond moet gepubliceerd worden, en kunnen de beide Kamers der Staten-Generaal onmiddellijk gereedstaan om in te grijpen.

Nu heb ik reeds gezegd, dat het op zich zelf vaak zal voorkomen, dat er geen boekenonderzoek noodig is, en toch heb ik indertijd in de Tweede Kamer gezegd, dat, wanneer men dat boekenonderzoek er uit zou halen, deze regeling niet alleen zou worden ontsierd, maar ook ontzield, omdat, wanneer men weet dat er mogelijkheid bestaat van boekenonderzoek, men in de enquête-commissie de waarheid en niets dan de waarheid te hooren krijgt.

Ik geloof, dat de heeren ook één ding over het hoofd hebben gezien, nl. dat in artikel 45 uitdrukkelijk staat, dat de Minister vaststelt de instructie voor een enquête-commissie.

De geheele gestie van de enquête-commissie wordt dus beheerscht door de instructie, die door den Minister wordt vastgesteld en waarvoor deze ook verantwoordelijk is. Ik heb er geen bezwaar tegen om uitdrukkelijk de toezegging te doen, wat mij betreft, dat in deze instructie steeds het voorbehoud gemaakt zal worden, dat de commissie niet zal mogen overgaan tot boekenonderzoek dan nadat daartoe eerst de uitdrukkelijke machtiging van den betrokken Minister is ontvangen.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is een quaestie van uitvoering, maar de heeren voelen het gewicht van deze zaak. De Minister zal dus daardoor niet alleen de verantwoordelijkheid dragen voor het benoemen en het samenstellen dier commissie, maar bovendien zal hij nog zeer uitdrukkelijk een aparte verantwoordelijkheid dragen, wanneer hij volmacht gegeven heeft om van het recht tot boekenonderzoek gebruik te maken. Misschien zullen er heeren zijn, die geaarzeld hebben, maar die op grond van deze verklaring zich er bij zullen neerleggen.

Dan komt telkens ter sprake die ongelukkige opvolger van mij. Dat schijnt wel een bijzonder man te zijn. Volgens de sociaal-democraten zal hij buitengewoon reactionnair zijn, terwijl van andere zijde beweerd wordt, dat hij een buitengewoon radicale meneer zal zijn. De heer Steger heeft daarover al een en ander gezegd; die dingen vallen wel mee. De Minister toch heeft voor zijn optreden altijd een meerderheid noodig en wanneer hij nu eens toevallig een slecht Minister zou zijn, dan kan hij dat toch niet anders zijn dan bij een meerderheid in de Staten-Generaal, die hem op zijn zetel houdt. Men kan echter ook wel begrijpen, dat er dan nog wel heel andere wetten zullen komen en dat wij nog wel heel anders geringeloord zullen worden. Dit wetje zullen deze heeren daarvoor waarlijk niet noodig hebben.

Bovendien strijdt genoemde opvatting ook met ons Staatsrecht. Welke buitengewone bevoegdheid heeft in ons land niet een Minister! En die is geheel gegrond op vertrouwen, op het vertrouwen van de Kroon en van de Staten-Generaal. Ten slotte is er nog de Ministerieele verantwoordelijkheid en de bevoegdheid van de Staten-Generaal om te allen tijde den Minister ter verantwoording te roepen. Op die beginselen is ons geheele Staatsrecht opgebouwd. Er zijn toch werkelijk nog wel heel andere bevoegdheden dan deze, bevoegdheden met reusachtige financieele gevolgen voor den Staat, die aan een Minister worden toevertrouwd, en altijd geschiedt dat uit vertrouwen, op grond bovendien van de Ministerieele verantwoordelijkheid.

Is nu het benoemen van een enquête-commissie, wanneer er is een havenstaking of een groote electriciteitsstaking, waardoor de halve industrie stop komt te staan, een bevoegdheid, die men een Minister niet kan toevertrouwen? Ik geloof toch inderdaad, als de heeren de zaak rustig en kalm bekijken, buiten de atmosfeer gehaald van de adressen van den heer Maas c.s., zij er anders over zullen denken. Het heeft mij verbaasd, dat de heer Dobbelmann de adressen van den heer Maas met instemming heeft genoemd, adressen, waaruit spreekt, zooals dominee Kromsigt in het *Handelsblad* heeft gezegd, het meest brute heidendom. Die adressen dragen geheel het karakter van den klassenstrijd en nog uit de laatste brochure van den heer Maas blijkt, dat hij, vroeger zelf lid van de S.D.A.P., nu staat aan den anderen kant van de barricade, maar dat zijn opvatting van het begrip klassenstrijd absoluut onveranderd is gebleven. Ik geloof dan ook niet, dat dit een goede bondgenoot is van de heeren.

Nog is mij een zeer positieve vraag gesteld door den heer Schönfeld, dien ik overigens dank voor de verdediging van dit wetsontwerp. Hij heeft gevraagd: Is de Minister bereid te verklaren, dat het openbaar maken van het rapport zoodanig zal zijn, dat de gegevens uit de boeken, die geheim moeten blijven, niet zullen worden geopenbaard?

Ik geloof, dat als de geachte afgevaardigde nog eens leest de bepalingen van het wetsontwerp, hij zal zien, dat het wetsontwerp daarvoor reeds de noodige waarborgen biedt. Het ligt toch voor de hand, dat, waar de Minister verantwoordelijk is en waar die verantwoordelijkheid in overleg met de leden van de Tweede Kamer, die in deze ook dat bezwaar gevoelden, nog meer is gebonden, hij niet tot publicatie van die geheimen zal overgaan, doch alleen de conclusie mag mededeelen. Het is echter mogelijk, dat er in het desbetreffend rapport iets geheims staat, dat den Minister ontgaan is. Vandaar het amendement, waarbij bepaald werd, dat het rapport niet mag gepubliceerd worden dan nadat eerst de

(Minister **Aalberse** e. a.)

werkgeversvereeniging of de belanghebbende zelf uitdrukkelijk heeft verklaard, dat er niets in staat wat niet mag worden gepubliceerd. Ik geloof, dat door die regeling het bezwaar van den heer Schönfeld volkomen is ondervangen.

Mijnheer de President! Ten slotte moet ik nog dit zeggen. Er is over dit ontwerp met een zekere geringschatting gesproken. Ik heb zelf gezegd: ik overschat dit ontwerp niet, maar ik wil daarom ook niet zeggen, dat het van zoo weinig beteekenis is. Ik heb hooren zeggen: wanneer komen er nu stakingen voor van 300 man? Maar zoo staat de zaak niet. In 1920 hebben wij in ons land gehad 1 720 000 verloren arbeidsdagen door staking en uitsluiting. Wanneer men een loon aanneemt van f 5 per dag, is dat een verlies voor de arbeiders van 10 millioen en daarbij komt nog het verlies voor de werkgevers. Wanneer men dat nu eens met een derde kon reduceeren, zou men nog vier of meer millioen verdienen. Van 1916 tot 1920 hebben wij per jaar gehad gemiddeld 990 000 verloren arbeidsdagen door staking en uitsluiting, en wanneer men nu aandringt op verlaging van productiekosten, moet men in aanmerking nemen, welk een groot economisch voordeel er is, wanneer wij het aantal verloren arbeidsdagen tot een minimum zouden kunnen beperken. Maar er zullen ook vele leden zijn, die met mij zeggen: het ethische voordeel van het voorkomen van werkstakingen en uitsluitingen en het bekorten daarvan is zoo groot, dat wij, ook al was er geen enkel economisch voordeel aan verbonden, toch er prijs op zouden moeten stellen, een instituut te hebben, waardoor althans een poging kan worden gedaan om dit groote kwaad, dat leidt tot verbittering tusschen arbeiders en werkgevers en dat nog jaren nawerkt, zooveel mogelijk te verminderen, en daarom heb ik alle hoop, dat deze Kamer, na bezonken oordeel, ten slotte dit ontwerp niet zal verwerpen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De waarnemende **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heer W. Fransen heeft medegedeeld, verhinderd te zijn de vergadering van hedenmiddag bij te wonen, wegens zitting van een arbitrage-commissie te Amsterdam over een in het bouwbedrijf uitgebroken conflict.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met 22 tegen 11 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Heerkens Thijssen, Diepenhorst, Douwes, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Schönfeld, Gilissen, van der Maesen de Sombreff, Beelaerts van Blokland, Anema, Haazevoet, Steger, Wittert van Hoogland, Slingenberg, Wibaut, van Lanschot, Haffmans, Sijtsma, Slotemaker de Bruine, de Waal Malefijt, Idenburg, Janssen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Hoeven, Verkouteren, Arntz, van Wassenaer van Catwijck, Smeenge, Smits, Blomjous, de Vos van Steenwijk, van Basten Batenburg, van Loon en L. de Vries.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren de Gijselaar, Dobbelmann, de Veer, Croles, d'Aumale van Hardenbroek en W. Fransen;

II. Verklaring van het algemeen nut van onteigening ten name van de gemeente Tilburg van perceelen in die gemeente, ter voorziening in den woningnood (377).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

III. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1923 (1).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Arntz**: Mijnheer de Voorzitter! In de omstandigheid, dat Suriname het twijfelachtig voorrecht geniet, bij onze Volksvertegenwoordiging en dan in het bijzonder bij deze Kamer vrijwel geheel onbekend te zijn, zoodat aan de behandeling der belangen dier kolonie doorgaans slechts zeer weinig tijd en moeite wordt besteed, vind ik aanleiding, de bijzondere aandacht van de Regeering te vragen voor de volgende opmerkingen, welke op persoonlijke bekendheid met de kolonie berusten.

Toen door mij indertijd aan den Minister het denkbeeld aan de hand werd gedaan, om de kolonie Suriname aan een andere Mogendheid over te doen, antwoordde de Minister daarop zeer verontwaardigd: ,,dat dit beneden de waardigheid van ons land zou zijn''. Ik ben het in deze met den Minister niet eens.

Beneden de waardigheid van ons land is het, zooals die kolonie door het moederland wordt behandeld. Er gebeurt letterlijk niets, om die kolonie uit haar armoede te helpen. De Regeering bepaalt er zich toe te zorgen, dat er geregeld een Gouverneur is, die zoolang in de kolonie verblijft, tot hij er goed den weg weet en zich van den toestand op de hoogte kan hebben gesteld, om dan weer te verdwijnen.

Wanneer ik daarbij dan bedenk, dat het bestuursapparaat in Suriname, blijkens een mededeeling van den Minister in de Tweede Kamer, uit niet minder dan 1000 à 1100 ambtenaren bestaat, op een bevolking, niet grooter dan die van een Hollandsche provinciestad, en van een zoo kort blijvenden Gouverneur niet verwacht kan worden, dat hij de noodzakelijke reorganisatie van dit bestuur op veel minder kostbaren grondslag ter hand neemt, is het mij ten eenenmale onverklaarbaar, dat er telkens nog weer menschen met verantwoordelijkheidsgevoel te vinden zijn, om naar Suriname te gaan en in die kolonie in bestuursaangelegenheden werkzaam te zijn.

Gaarne zoude ik nu eens van den Minister een opsomming ontvangen van de verschillende maatregelen, door hem tijdens zijn Ministerschap genomen en waarvan men mag zeggen: dat zijn nu ten minste stappen geweest, doelbewust gericht op wegneming van enkele der tallooze misstanden. Ik vrees, dat dit lijstje zeer kort zal zijn.

Ter illustratie van de wijze, waarop zelfs zeer bescheiden pogingen van de kolonie zelf uitgaan, om iets nuttigs te bereiken in de richting van de economische opheffing, kan ik niet beter doen dan den Minister het volgende in herinnering te brengen.

Kort vóór het vertrek van den heer Pyttersen naar Suriname, tot het instellen van een onderzoek, ben ik persoonlijk met een Surinaamsch planter bij den Minister geweest om te verkrijgen, dat van Rijkswege de gelden beschikbaar werden gesteld voor het aanschaffen en uitzenden van twee motorploegen naar Suriname, om daarmede proeven te nemen, of de Surinaamsche bodem zich voor bewerking met mechanische kracht leent.

Ware destijds aan dat verzoek voldaan, dan had men thans bij de beoordeeling van het in het rapport-Pyttersen gezegde betreffende mechanische grondbewerking gegevens kunnen overleggen omtrent verkregen practische ervaring met het gebruik van deze ploegen.

Het verkrijgen dezer gegevens tijdens het onderzoek ware dan betrekkelijk goedkoop geweest; ze hadden voor dat rapport van groote waarde kunnen zijn, terwijl men thans toch groote sommen zal moeten uitgeven om de in dat rapport aanbevolen proefnemingen tot uitvoering te kunnen brengen. De Minister gaf alstoen echter voor, daarvoor geen gelden beschikbaar te kunnen stellen.

Mag ik in aansluiting hieraan nog eens wijzen op de mededeeling van den Minister in de Tweede Kamer, dat het zijn voornemen was over het rapport-Pyttersen met den Gouverneur in gedachtenwisseling te treden?

Ik hoop, dat een dergelijke gedachtenwisseling nu eindelijk ook eens positieve resultaten mag opleveren, want zoo voor iets, dan gelden toch zeker wel voor Suriname de woorden: *Der Worte sind genug gewechselt, lasst mich nun endlich Taten sehn*''!

Er zijn twee dingen, welke absoluut noodzakelijk zijn om

39ste VERGADERING. — 3 MEI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname.

(Arntz.)

Suriname uit haar verval op te heffen, en wel: kapitaal en betere verbinding met het moederland.

Wanneer de ongunstige tijdsomstandigheden of de wereldmalaise oorzaak zijn, dat het particulier initiatief het vertrouwen in de toekomst der kolonie mist, dan is het de plicht der Regeering om zelf maatregelen te nemen, die het geschokte vertrouwen in de kolonie versterken. Zijn naar de meening van den Minister 's Lands financiën voor dit doel ontoereikend, dan geeft hij daarmede te gelijk te kennen, dat Nederland niet bij machte is, de kolonie naar behooren te beheeren, waarmede indirect wordt toegegeven, dat het op den weg ligt dit beheer dan aan een andere Mogendheid over te laten, die daartoe wèl in staat is.

Het gaat toch niet op maar steeds te zeggen, dat er op den duur wel weer eens een omkeer voor Suriname zal komen, omdat men dat in vroegere jaren ook wel eens beleefd heeft, de gunstige factoren daarvoor aanwezig zijn en het er dan maar bij te laten.

Wanneer daaraan van Regeeringswege geen flinke stoot wordt gegeven, dan zullen de gunstige factoren, die er zijn gelegen in de cultuurwaarden van den bodem, de geschiktheid voor het produceeren van exportgewassen, de gunstige ligging van het land, enz., enz., nimmer tot nieuw leven worden gewekt.

Evenmin zal het wantrouwen van het particulier initiatief voor nieuwe ondernemingen verdwijnen, zoolang niet van Overheidswege door daadwerkelijken steun wordt aangetoond, dat de bestaande kwijnende ondernemingen wederom tot bloei kunnen worden gebracht.

Een steun, dien de Regeering gemakkelijk kan verleenen, is ook vooral gelegen in het bevorderen van een goede en goedkoope verbinding met het moederland.

Om met andere exporteerende landen te kunnen concurreeren, moeten de vrachten aanzienlijk lager worden, anders heeft men van de gunstige ligging van het land al zeer weinig voordeel. De schepen dienen van koelruimten te zijn voorzien voor het transport van Surinaamsche vruchten.

Ik wijs daarbij op het middel, aan de hand gedaan in het laatste van de reeks belangrijke artikelen over de kolonie in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* om de scheepvaartmaatschappijen in staat te stellen een vaste verscheping van Surinaamsche vruchten te waarborgen. Op die manier is het werkelijk geen heksentoer voor de Regeering om afdoende hulp te verschaffen en voor een mislukking als vroeger plaats gevonden met betrekking tot de bacoven behoeft men dan niet bang te zijn.

Naast den grooten en kleinen landbouw moet ook op de veeteelt de aandacht worden gevestigd. Is het niet treurig, dat dit land met een in hoofdzaak landbouwende bevolking en uitstekende geschiktheid voor veeteelt nog niet in zijn eigen behoefte aan slachtvee kan voorzien en dit voor een groot deel uit Demerara en Venezuela moet worden aangevoerd, terwijl trekvee, waaraan vooral de kleine landbouwer voor het bewerken van den grond behoefte heeft, in het geheel niet te krijgen is?

Een groote belemmering, om uit haar verval te geraken, zijn voor de cultuurondernemingen de dure arbeidskrachten.

Alle onderzoekers zijn het er over eens, dat, om Suriname wederom tot bloei te brengen, er een gevestigde arbeidersbevolking in het land moet komen. Als meest geschikte verblijfplaatsen zijn voor de aan te voeren emigranten voor de eerste jaren van hun aanwezigheid in de kolonie zonder twijfel wel de cultuurondernemingen aan te merken. De plantages hebben als zoodanig dan ook reeds van af het begin der emigratie gediend. De emigranten leeren zich daar aanpassen aan het klimaat en de veranderde levenswijze. Het is voor hen een practische leerschool, waar zij de kennis van den landbouw en de beoefening er van opdoen, terwijl zij na eenig verblijf daar reeds toonen, of zij voor het zich vestigen als kolonisten al dan niet de geschiktheid bezitten.

Wat wordt echter van Regeeringswege gedaan tot steun en aanmoediging?

Men laat het aan de zorg van de verarmende en steeds minder in aantal wordende cultuurondernemingen over, om de vestiging van een bevolking te verkrijgen.

(Arntz c. a.)

De nasleep van kosten, aan het aanwerven en aanhouden van een gecontracteerde arbeidsmacht verbonden, als zijnde immigratiekosten, premies, voedselverstrekking, bouw en onderhoud van woningen, het in stand houden van een hospitaal, ziekenverpleging, hoofdgelden, geneeskundige belasting, enz. is het, die het jaarlijksch budget van een onderneming zoo onevenredig zwaar belast.

Is het hier niet de taak der Regeering, waar zij hierin het middel bezit tot kolonisatie en tot opheffing der kolonie uit haar verval, een groot deel dier kosten voor haar rekening te nemen?

Opvallend is het, dat de vlakbij liggende kolonie Demerara onder Engelsch bestuur juist door een goede regeling der emigratie tot bloei is gekomen.

Ook dient er van Regeeringswege voor te worden gewaakt, dat de naar Suriname over te brengen arbeiderskrachten niet uit de slechtere elementen zijn samengesteld.

Talrijke transporten van de laatste jaren bleken bij aankomst aan ziekten onderhevig te zijn. In plaats van op de ondernemingen te werk te kunnen worden gesteld, moesten de arbeiders in de hospitalen worden opgenomen, waaruit zij eerst na maandenlang verblijf als genezen konden worden ontslagen.

Hoewel die ondernemingen maandenlang van de werkkracht van die menschen verstoken moesten blijven, gingen de kosten, verbonden aan het verblijf op de onderneming, steeds door, waarbij bovendien nog de dure verplegingskosten in de hospitalen te haren laste kwamen.

Een verdere zorg voor de Regeering moet zijn, dat de immigranten zich na verloop van hun contracttijd in de kolonie blijvend vestigen en de daarvoor aangegeven middelen worden toegepast. Dan is er kans, dat op den duur de bezwarende overtochtskosten komen te vervallen, waardoor wederom een groote last van de kolonie zou worden afgewenteld.

Wanneer de Minister van gevoelen blijft, dat het van de hand doen der kolonie niet goed mogelijk is, meen ik, dat Zijn Excellentie dan toch wel verplicht is zoodanige maatregelen te nemen, dat daarmede Suriname definitief wordt geholpen.

Zou het niet op den weg liggen, een commissie te benoemen, waarin ook een paar flinke planters uit de kolonie zitting nemen, die, voorzien van het materiaal, dat de verschillende onderzoekingen naar den toestand heeft opgeleverd, binnen een bepaalden tijd een plan heeft opgemaakt, alsmede een begrooting van het benoodigde bedrag, dat er zal noodig zijn om de kolonie Suriname weer op de been te brengen?

Zonder grooten steun en zoo groot mogelijke garantie zal het particuliere kapitaal niet genegen zijn opnieuw geld in Surinaamsche ondernemingen te wagen; de tot nu behaalde resultaten moedigen daartoe zeker niet aan.

Kan of wil het moederland het voor Suriname benoodigde kapitaal niet beschikbaar stellen, de onmacht of onwil worde dan eerlijk erkend en van het beheer der kolonie zoo spoedig mogelijk afstand gedaan. Men bespaart dan den Nederlandschen belastingbetaler jaarlijks een paar millioen guldens, die bij den huidigen toestand toch als verloren geld moeten worden beschouwd, en verwaarloost niet een zoo groot vruchtbaar stuk land, dat in andere handen beslist tot bloei zou komen.

De heer **Idenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Met de rede van den geachten afgevaardigde, die zooeven sprak, kan ik niet geheel instemmen, maar wel leeft in mij hetzelfde bewustzijn, dat hem heeft geïnspireerd, nl. dat Suriname een zorgenkind is, een kind van veel zorgen. Maar daarom ook voor Nederland een kind van veel liefde, een kind, waarvan het moederland zich niet zal scheiden.

Ik geloof, dat het denkbeeld, om die kolonie over te doen aan anderen, verwerpelijk is. Suriname zelf zou daarbij niet gebaat zijn en er zeker geen prijs op stellen, want te recht wordt Suriname genoemd de meest Nederlandsche van onze koloniën. Suriname weet ook zeker, dat het geen moederland kan krijgen, dat meer voor zijn koloniën doet dan Nederland gedaan heeft en doet voor Suriname. Suriname weet ook zeer goed, dat het in dit stadium van zijn ontwikkeling niet op eigen beenen zou kunnen staan zonder een periode van zeer

(Idenburg.)

groote inzinking te moeten doormaken.

Ik herhaal daarom, dat het denkbeeld, thans ook weer door den geachten afgevaardigde geopperd, om ons van Suriname te ontdoen, ten eenenmale niet in overweging moet worden genomen.

De toestand van Suriname geeft ons geen voldoening. De tekorten zijn stijgend. Van 1908—1923 stegen de begrootingscijfers van de gewone uitgaven met niet minder dan 4,3 millioen, die van de gewone middelen met 3,65 millioen. De bijdrage uit het moederland steeg in dien tijd met 1,7 millioen tot (op deze begrooting) een bedrag van 2¼ millioen, niettegenstaande in deze periode de belastingen belangrijk werden uitgebreid en de uitgaven tijdelijk werden ontlast van den rente- en amortisatiepost voor de spoorwegen tot een jaarlijksch bedrag van f 337 000. Als men in hoofdstuk XI van de Staatsbegrooting nagaat wat rechtstreeks ten laste van de Staatsbegrooting komt en wat als bijdrage uit de schatkist aan de kolonie wordt ten koste gelegd, dan ziet men dat dit over 1923 zal zijn een bedrag van bijna 4 millioen. Van 1908—1914 hield de toename van de uitgaven en de ontvangsten gelijken tred, na 1914 is die parallellooping belangrijk geschaad door het intreden van de crisis, die een gevolg was van den oorlogstoestand.

Indien men nu dergelijke cijfers zich voor oogen stelt, dan maakt licht een gevoel van ontmoediging en teleurstelling zich van ons meester. Men denkt dan niet slechts aan hetgeen rechtstreeks door het moederland aan Suriname is ten koste gelegd, maar men denkt ook aan alles wat in den loop der jaren, ook in den loop van de latere jaren, gedaan is om in dien ongezonden toestand verbetering te brengen. Men denkt aan de commissiën van 1911 en van 1921, die zeer belangrijke rapporten hebben uitgebracht; men denkt aan alles wat gedaan is tot bevordering van de immigratie; van den aanleg van productieve werken; van spoorwegen; van de bacoventeelt, men denkt aan hetgeen geschied is tot exploratie en exploitatie van den bodem, van de bosschen, en als men dan ziet dat ondanks dat alles steeds maar de bijdrage van het moederland stijgt, dan is het niet te verwonderen, dat bij velen een gevoel van teleurstelling opkomt, het gevoel: het geeft toch niets en laat ons dus maar zien dat wij van die kolonie afkomen. Telkens werd de hoop op betere tijden gewekt. Wie in de laatste 20 jaar in de koloniale politiek heeft medegeleefd, weet welke verwachtingen van wonderboomen er geweest zijn. Men heeft het verwacht van het goud, van de spoorwegen, van de bacoven, van de bauxiet, van de diamant, en al die wonderboomen verdorden vóórdat zij waren opgeschoten.

Ik zeg dat alles niet om te ontmoedigen, maar men moet de zaken zien zooals zij zijn, opdat de moed ons niet gansch ontzinkt.

De financieele toestand van de kolonie is niet goed. De economische toestand van de bevolking laat te wenschen over. Kenmerkend is wat de oud-Gouverneur Staal in een van zijn geschriften opmerkt naar aanleiding van het *Koloniaal Verslag* van 1919, nl. dat in dat jaar slechts 4337 physieke personen in aanmerking kwamen voor een aanslag in de inkomstenbelasting, die begint bij f 600 's jaars, en dat van die 4337 personen 2754, dus 63 pct., een inkomen hadden van tusschen f 600 en f 1000. Van de 64 aangeslagen vennootschappen brachten niet meer dan 23 het tot een belastbaar inkomen boven de f 12 000.

De bevolking bedraagt volgens het laatste *Koloniaal Verslag* 113 000 zielen. Daaronder zijn niet minder dan 11 000 boschnegers, 9000 op plantages onder contract werkende Javanen en 1100 Britsch-Indiërs.

Verder valt op te merken, dat de helft van de bevolking jonger is dan 20 jaar. Dit alles wijst op een zeer merkwaardigen toestand. Men spreekt over de verheffing van de inheemsche bevolking van Suriname, maar dat is eigenlijk niet juist: men heeft daar geen inheemsche bevolking in den gewonen zin. Wat er over is van de oorspronkelijke inheemsche bevolking zijn alleen eenige rondzwervende Indianen, die een nomadenleven leiden, maar de overige bevolking is geïmporteerd en deze vermeerdert zich langs den normalen weg niet krachtig. De grootste toename der bevolking geschiedt door invoer en in de latere jaren door de kinderen van de ingevoerde Britsch-Indiërs en Javanen, en daaruit verklaart zich het merkwaardige verschijnsel, dat de helft der bevolking beneden de 20 jaar is.

Als men nu den toestand der bevolking en haar financieele en economische draagkracht beschouwt, kan het ons niet verwonderen, dat Suriname inderdaad een moeilijk bestaan leidt.

Er komt nog bij, dat Suriname niet is een land van onbegrensde mogelijkheden en ook niet is overmatig vruchtbaar, zooals warme vrienden van Suriname soms schijnen te meenen. Bijzonder vruchtbaar is het alleen voor zoover de grond van de Andes is aangevoerd door de Amazone, langs de kust, maar hooger op de rivieren is het niet vruchtbaarder dan in andere tropische gewesten, waar de bevolking dichter en de *main d'oeuvre* goedkooper is.

Ik maak die opmerking, omdat zij verklaart, waarom het kapitaal niet zoo bijzonder geneigd is zich in Suriname te interesseeren. De handenarbeid is er niet goedkoop; het moet alles aangevoerd worden; de grond is goed, maar niet overmatig, en zoolang men in andere landen zooveel men wil soortgelijken grond kan krijgen met goedkooper arbeidskrachten, is het niet te verwonderen, dat de toevloeiing van kapitaal naar Suriname niet zoo bijzonder groot is.

Maar daarom wanhope men niet. Suriname is niet het land van schitterende, van onbegrensde mogelijkheden, maar wel van bevredigende mogelijkheden en er is bij een goed beheer en toepassing van de daarvoor aangewezen middelen grond om te verwachten, dat Suriname een behoorlijke toekomst te gemoet gaat, vooral indien wordt te gemoet gekomen aan het euvel, dat de kolonie drukt en zal blijven drukken zoolang het niet is opgeheven: het tekort aan bevolking. Daardoor ook is het bestuur van Suriname, hoe eenvoudig en armelijk ook ingericht, relatief duur, daardoor is ook duur de productieve arbeid in de ondernemingen. Het middel, om het bestuur goedkooper te maken en de productiviteit van het kapitaal te verhoogen, is vermeerdering van de bevolking, m. a. w. bevordering der immigratie.

Hoezeer de bestuurskosten den invloed ondergaan van dit gebrek aan bevolking blijkt, wanneer wij Suriname vergelijken met de westwaarts gelegen kolonie Demarara.

In 1913 had Demerara een bevolking, driemaal zoo groot als die van Suriname, terwijl de totale bestuursuitgaven maar 1½ maal zoo groot waren. De uitgaven per hoofd bedroegen in Demerara f 23,67, in Suriname f 42,80, in 1919/1920 waren die bedragen — met de plaatselijke uitgaven — resp. f 35 en f 58.

Vergelijking met Demerara is ook in een ander opzicht interessant. Demerara wordt ons vaak voorgehouden als het land, waar alles zoo goed gaat, en dat wij slechts hebben na te volgen om het bij ons ook goed te doen gaan.

De heer Arntz heeft er ook op gewezen, dat Demerara ons ver vooruit is; maar voor zover dit het geval is, is dat uitsluitend te wijten aan zijn meerdere bevolking.

Ik wees er op, dat dientengevolge de bestuursuitgaven in Suriname per hoofd hooger zijn dan die in Demerara. Maar als men nu op de inkomsten let, dan ziet men dat in Suriname ook de inkomsten per hoofd der bevolking hooger zijn. In 1913 bracht Demerara op per hoofd der bevolking f 24,45 en Suriname f 34,75, in 1919/1920 waren die bedragen resp. f 34 en f 47. In 1913 waren de Staatsinkomsten van Demerara met een 3-maal zoo groote bevolking maar 2-maal zoo groot als die van Suriname. De middelen vloeien in Suriname dus behoorlijk. Het middel om het bestuur van Suriname meer doeltreffend en meer behoorlijk aan zijn kosten beantwoordende te maken is derhalve inderdaad het vermeerderen van de bevolking, opdat de bestuurskosten per hoofd dalen.

In die richting is men langen tijd werkzaam. Men kan van meening zijn, dat de Regeering niet krachtig genoeg in die richting werkt, maar wanneer men nagaat de geschiedenis van de immigratie, en wat er geschiedt om den kleinen landbouw te bevorderen en vestigingsplaatsen in te richten, dan kan men toch niet zeggen, dat dit een geheel over het hoofd gezien punt van bestuursbeleid is.

En dat beleid is niet zonder vruchten gebleven. De stijging

39ste VERGADERING. — 3 MEI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(Idenburg.)

van de bijdrage van het moederland, die ik noemde, kan ons ongetwijfeld imponeeren, maar daar staat iets anders tegenover. In 1867, toen de Regeeringsreglementen begonnen te werken, was de verhouding van de eigen middelen van de kolonie tot het subsidie als 100 tot 60 en volgens deze begrooting is die verhouding als 100 tot 38. Het subsidie was aan het eind van de zestige jaren 2/3 van de eigen middelen en is thans ruim 1/3.

Als men de verschillende statistieken betreffende deze kolonie nagaat vindt men feiten en cijfers, die er van spreken, dat datgene, wat in de latere jaren geschied is tot sterking van het economisch draagvermogen inderdaad niet geheel vergeefsch is geweest.

De oud-Gouverneur Staal heeft verleden jaar of voor verleden jaar in de *West-Indische Gids* belangrijke artikelen geschreven, waaruit blijkt, dat talrijke cijfers wijzen op een zekeren vooruitgang van het draagvermogen van de bevolking.

En die gunstige momenten, die ongetwijfeld zijn aan te wijzen, zijn uitsluitend te danken aan een toeneming van de bevolking, en de daarmede verband houdende toeneming van den kleinen landbouw.

Ik ben het geheel met den heer Arntz eens, als hij er den nadruk op legt, dat die vooral moet worden bevorderd, niet slechts omdat men alleen langs dien weg kan verkrijgen een blijvende toeneming van de bevolking van Suriname, en dus kan komen, om het maar van een zuiver geldelijke zijde te nemen, tot een vermindering van de bestuurskosten per hoofd, maar ook omdat men dan den landbouw en de nijverheid kan losmaken van de toch altijd onnatuurlijke en kostbare immigratie.

Daarom ligt het op den weg van de Regeering om alles te doen wat zij doen kan om te bevorderen den toevloed, maar vooral het blijven van de immigranten in Suriname.

Dat zal geld kosten. Ik begrijp, dat dat voor 1923 en 1924 bij den Minister van Financiën wel weerspraak zal opwekken, maar naar mijn overtuiging is alleen heil te verwachten, wanneer wij in die richting krachtig voortgaan.

De heer Arntz heeft gelijk, wanneer hij zegt, dat broodnoodig is belegging van kapitaal en verbetering van de communicatie met het moederland; maar er zal geen kapitaal komen in belangrijke mate en het verkeer met het moederland zal niet noemenswaard verbeteren, als de blijvende bevolking niet toeneemt. Dat te bevorderen acht ik voor ieder, die het welzijn van Suriname wil, een primordiaal belang.

Een poos geleden scheen het, alsof de vruchtenteelt en de export, als door een nieuwen geest bezield, zouden worden opgewekt. Er waren plannen, om weer geregeld vruchtenbooten te laten varen en de landbouw wilde zich meer gaan toeleggen op de cultuur van pisangs en sinaasappels. Indien dat gebeurt — ik geloof, dat er sinds weer een kink in den kabel is gekomen — dan kan het op den weg der Regeering liggen om ook den kleinen landbouw daaraan te doen deelnemen. De kleine landbouw heeft zich in de oorlogsjaren belangrijk ontwikkeld en heeft het mogelijk gemaakt, dat de kolonie geheel vrij werd van den invoer van rijst. De kleine landbouw is ook voor de vruchtenteelt geschikt en de vruchtenuitvoer kan ook voor den kleinen landbouw een uitnemend loonend bedrijf zijn. Indien die plannen, welke nu weder slapend schijnen te zijn, nog eens mochten worden opgewekt, dan kan het op den weg der Regeering liggen om door organisatie van dien kleinen landbouw, in overleg met den grooten landbouw, te zorgen, dat de bevrachting geregeld plaats heeft en daarvoor het instellen van geregelde vruchtenlijnen op onze West-Indische koloniën mogelijk wordt gemaakt.

Bij dit weinige, Mijnheer de Voorzitter, wensch ik het te laten voor zoover het betreft den economischen toestand van de kolonie.

Ik wensch nu iets te zeggen over de bestuursinrichting. Het was mijn voornemen om daarover het een en ander te zeggen in verband met de plannen waarvan de Minister te dien opzichte heeft doen blijken, maar in dat voornemen ben ik versterkt door wat de dagbladen ons mededeelen uit de memorie van toelichting van den Gouverneur van Suriname bij de ontwerp-begrooting voor 1924.

Indien die berichten juist zijn, dan heeft de Gouverneur den aanhef van deze memorie van toelichting gemaakt tot een memorie van klachten over de verhouding tusschen het opperbestuur en het koloniale bestuur, over het stelsel dat te dien opzichte sinds jaren bestaat.

Ik zeg met nadruk over het stelsel. De Gouverneur zegt uitdrukkelijk, dat het niet gaat om de personen, maar zijn klachten richten zich tegen het stelsel.

Hij zegt:

> „Het is een onmiskenbaar feit, dat de practische toepassing van het Regeeringsreglement in den loop der jaren een zoodanige is geweest, dat het opperbestuur van de Kroon de machthebbers in de kolonie in die mate heeft teruggedrongen, dat daarmede hunne toch blijkbaar gewilde zelfstandigheid vrijwel is verdwenen."

En verder:

> „Dat onder de vigueur van het huidige Regeeringsreglement de vrije beweging van de koloniale organen binnen de grenzen van hunne wettelijke vorming niet tot volkomen uitvoering is gekomen."

En voorts:

> „dat de mededeeling van zijn grieven, het opnoemen van de feiten, niet is bedoeld als een critiek op de wijze waarop speciaal in onze dagen wordt gehandeld; zijn critiek bedoelt zakelijk te zijn, richt zich niet tegen bepaalde personen, maar geheel en alleen tegen het stelsel, dat sedert jaren bestaat en hetwelk onafgebroken wordt voortgezet."

En elders lees ik:

> „Het heden is niets anders dan een voortzetting van het verleden."

En eindelijk vindt ik de opmerking, dat de Gouverneur zich richt tegen een stelsel, waarbij het opperbestuur formeel volkomen binnen de perken van zijn bevoegdheid handelt.

Ik stel dit op den voorgrond, Mijnheer de Voorzitter, omdat ik de grieven van den Gouverneur van zooveel belang acht, dat het inderdaad noodig is om de bespreking daarvan zakelijk te houden, inderdaad los van personen en op zuiver zakelijk terrein. Daarom vestig ik, in verband ook met wat ik reeds in de Nederlandsche en in de Surinaamsche pers zag, er de aandacht op, dat het geen klachten zijn tegen het beleid van dit jaar of van verleden jaar, maar dat de Gouverneur zich keert tegen het stelsel, dat hij meent ontdekt te hebben, dat onder de vigueur van het tegenwoordige Regeeringsreglement zijns inziens bestaat, en dat de verhouding van opperbestuur en koloniaal bestuur, zooals de wetgever die gewild heeft, niet tot uiting doet komen.

Tot adstructie van zijn klachten omtrent het naar des Gouverneurs oordeel bestaande stelsel beroept hij zich, gelijk hij zegt, opzettelijk niet op de historie, ook niet op de bijna constante jammerklachten van vroegere koloniale besturen, zoover die hem ter oore kwamen, maar beroept hij zich op een zeker aantal feiten uit zijn eigen ervaring.

Voor de verwezenlijking van wat de Gouverneur wenscht, een betere samenwerking tusschen opperbestuur en koloniaal bestuur, is die keuze van zijn toelichting te betreuren. Ter bereiking van dat doel ware het beter geweest dat hij, indien hij feitelijke toelichting van zijn klachten noodig achtte, die uit de historie had genomen. Dan was er minder gevaar, dat die toelichting door persoonlijke elementen zou zijn vertroebeld. Hij moge het zoo duidelijk mogelijk zeggen, dat het niet gaat over persoonlijke teleurstelling, ook niet over het optreden van dezen Minister, dat zijn critiek geheel zakelijk is, hij kan niet voorkomen, dat deze verklaring met een beleefde buiging wordt aangenomen en dat in breeden kring van zijn mededeelingen gebruik wordt gemaakt, niet in de eerste plaats om oppositie te voeren tegen het door hem ont-

39ste VERGADERING. — 3 MEI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(Idenburg.)

dekte of aan de kaak gestelde stelsel, maar om oppositie te voeren tegen den Minister, die dan op dit oogenblik geacht wordt te zijn de belichaming van dat stelsel en de uitvoerder er van. Indien te dien opzichte bij den Gouverneur twijfel mocht hebben bestaan, dan zal ongetwijfeld kennisneming ook van de Nederlandsche pers hem overtuigen van de juistheid van wat ik zeg. Door het noemen van die voorbeelden uit zijn eigen ervaring heeft hij als het ware de aandacht afgeleid van wat voor hem de hoofdzaak moet zijn en is, en heengeleid naar iets wat ten slotte van ondergeschikt belang is, ook naar zijn meening.

Over den inhoud van die klachten wensch ik eigenlijk op dit oogenblik niet te spreken. Om over die klachten te kunnen oordeelen, zou men eerst moeten vernemen de toelichting van den Minister. Een bespreking daarvan moet m. i. schriftelijk zijn voorbereid. Voor zoover ik die klachten beoordeelen kan, zijn er bij die ik niet juist acht; zijn er andere, die ik wel juist acht, zijn er ook bij die ik begrijpelijk acht, maar waarvan ik de mogelijkheid aanneem dat het niet anders kon. Omtrent den inhoud van die 6 feiten, die hij mededeelt, wensch ik mij dus mijn oordeel voor te behouden totdat de Minister gelegenheid gehad heeft dienaangaande zijn licht te doen schijnen. En dat kan te gemakkelijker omdat die 6 feiten niets anders zijn dan een zekere illustratie, een zekere toelichting; ook naar des Gouverneurs meening zijn dat niet de hoofdzaken, maar is de hoofdzaak het stelsel; en wat het stelsel betreft, — daar heeft de Gouverneur volkomen gelijk in — de klacht over dat stelsel is geenszins nieuw; die is allang bekend, die is al onder de oogen gezien, en die klacht herhaalt zich periodiek. Daarom kunnen bij het bespreken van de opmerkingen van den Gouverneur m. i. die 6 genoemde feiten volkomen ter zijde worden gelaten.

Wat nu den door den Gouverneur gekozen weg betreft, om zijn aanval te richten op wat hij noemt het „stelsel", wensch ik uitdrukkelijk te verklaren, dat die weg in mijn oog fout is. Zijn klachten over de verhouding tusschen opperbestuur en koloniaal bestuur worden gepubliceerd in een stuk aan de Koloniale Staten. Wat moeten de Koloniale Staten daarop antwoorden? Wat moeten die Staten antwoorden als de Gouverneur in het licht stelt, dat zijn verhouding tot het opperbestuur niet goed is; dat het opperbestuur de juiste verhouding, zooals die door het Regeeringsreglement wordt bepaald, niet begrijpt; wat kunnen die Koloniale Staten er aan veranderen? Immers niets.

Bovendien, de mededeeling van grieven, welke bestaan bij een koloniaal bestuurder tegenover den Minister, in een publiek stuk, is naar mijn oordeel een miskenning van de teedere verhouding, die bestaan moet tusschen den kolonialen bestuurder en den Minister van Koloniën.

De Gouverneurs in de koloniën zijn vertegenwoordigers van de Kroon, en de Minister in Nederland is raadsman van de Kroon; die twee moeten gelijk loopen en gelijk trekken: het zijn twee zijden van de Kroon en verschil tusschen die beide kan niet niet en mag niet naar buiten treden, mag niet worden publiek domein. De Kroon, waarvan de een is de vertegenwoordiger en de ander de raadsman, kan niet worden gedeeld. De Minister is parlementair verantwoordelijk en die verantwoordelijkheid is voor wat Suriname betreft te minder een sinecure naarmate de bijdragen voor Suriname hooger worden en de inhoud van de Nederlandsche schatkist kleiner; naarmate grooter worden de bijdragen die door de Nederlandsche belastingschuldigen voor Suriname worden opgebracht en kleiner wordt het vermogen van de Nederlandsche belastingschuldigen om die bijdrage te leveren.

Welnu, voor alles waarvoor de Minister in laatste instantie parlementair verantwoordelijk is, moet hij ook het laatste woord houden. Ik heb dit bij de behandeling van de Indische begrooting, niets wetende van deze bisbilles, eenigermate uitvoerig uiteengezet en verzoek daarnaar te mogen refereeren. In alles waarvoor de Minister in laatste instantie parlementair verantwoordelijk is, moet hij houden het laatste woord. Dat wordt ook door den Gouverneur van Suriname niet ontkend. Hij zegt uitdrukkelijk, dat de Minister in deze formeel blijft binnen de grenzen van zijn bevoegdheid. Die teedere en kiesche verhouding, die altijd bestaan heeft en moet bestaan tusschen een Gouverneur en den Minister wordt volkomen miskend als de Minister en de Gouverneur zich van elkander losmaken. Als verschillen tusschen den Minister en den Gouverneur worden publiek gemaakt, als de Gouverneur zich als het ware buiten den Minister om in het publiek gaan verantwoorden over den gang van zaken, daarbij wijzende naar den Minister die in den Haag zit; als de Koloniale Staten of de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging of de pers of het publiek als arbiter worden geroepen tusschen beiden. Dit alles is niet de bedoeling van den Gouverneur, maar het is buiten zijn macht om te voorkomen, dat het zoo wordt opgevat. Het is niet zijn bedoeling, ik geloof dat. Maar indien de Gouverneur hier was, zou ik hem willen vragen wat dan wel zijn bedoeling was met deze verkeerd geadresseerde publicatie van, door persoonlijke ervaring gestaafde, klachten?

Bovendien schijnt mij het oogenblik voor deze actie niet juist. Wij hebben verleden jaar een Grondwetswijziging aangenomen, die moet leiden tot een omwerking van het Surinaamsche Regeeringsreglement, die in Nederland terstond door een commissie ter hand is genomen.

De wijziging van de Grondwet bedoelt de bevoegdheid van de koloniale besturen te vermeerderen en het zwaartepunt van het moederland naar de kolonie te verplaatsen. Zou het nu niet gewenscht geweest zijn, alvorens deze actie te beginnen, af te wachten, wat die omwerking van het Regeeringsreglement zou brengen? Ik voeg daar dadelijk aan toe, Mijnheer de Voorzitter, dat ik mij geen omwerking van het Regeeringsreglement kan denken, waarbij vrijwillige goede samenwerking tusschen Gouverneur en Minister niet meer noodig zou zijn en waarbij de correspondentie tusschen Gouverneur en Minister publiek domein zou kunnen worden. Blijkens pag. 5 van zijn Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer heeft de Minister publicatie van deze correspondentie geweigerd; volkomen te recht. Een dergelijke publicatie moet, indien ooit, alleen bij allergrootste uitzondering en met beider instemming geschieden. Indien men dien goeden regel loslaat, verliest die correspondentie haar betrouwbaarheid; dan moet zij worden ingericht op de mogelijkheid, dat zij later gepubliceerd zal worden; dan zal in het gunstigste geval naast die voor publicatie bestemde officieele correspondentie een vertrouwelijke officieuze ontstaan. Anders is goede samenwerking niet mogelijk.

Dit wat de formeele zijde betreft. Wat den materieelen inhoud aangaat heb ik reeds gezegd, dat ik mij over de door den Gouverneur genoemde 6 punten mijn oordeel voorbehoud, totdat de Minister zijn toelichting zal hebben kunnen geven.

De klachten over gebrekkige samenwerking tusschen Minister en Gouverneur, over het overwicht van het Plein, over het niet genoeg rekening houden met koloniale adviezen zijn volstrekt niet nieuw. De oorzaak is niet zoo ver te zoeken. De West-Indische koloniën ontvingen in de Regeeringsreglementen een groote mate van autonomie, maar deze werd in de practijk teruggebracht tot een schijn, omdat in art. 112 werd bepaald, dat de begrooting hier definitief zou worden vastgesteld, o.a. indien tot aanvulling der koloniale middelen gevorderd wordt een bijdrage uit 's Rijks schatkist. Al die artikelen, die den schijn wekken alsof Suriname werkelijk is een autonome gemeenschap, worden dus grootendeels opgeheven door art. 113. In dien schijn van autonomie, die het wezen verloochent, die teleurstelt na de voorafgaande beloofte, ligt de oorzaak van de aanhoudende wrijving tusschen den Minister en het koloniaal bestuur, en voor een groot deel ook van de onvoldoende werking van de heele bestuursinrichting, ook op financieel gebied.

Ik sprak zooeven van twee commissies, een van 1911, en een van 1921. Die van 1911 stond onder presidium van dr. Bos, en heeft op het gebied van de Staatsinrichting van Suriname voortreffelijke dingen betoogd: zij heeft de wonde van Suriname, waarover ook nu de Gouverneur spreekt, werkelijk gepeild.

Ik wil dit toelichten door een citaat uit haar rapport. Het is misschien wat lang, maar in het belang van de zaak is het voorlezen nuttig.

39ste VERGADERING. — 3 MEI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(Idenburg.)

Men vind dan in het rapport van de Commissie-Bos:

,,Toen het Regeeringsreglement tot stand werd gebracht, hoopte men, dat het subsidie van het moederland, buiten de bijdragen voor het salaris van den Gouverneur en de militaire uitgaven, na verloop van een afzienbaren tijd zou kunnen verdwijnen. Men hoopte, dat de prikkel om baas in eigen huis te zijn, de Koloniale Staten zou aanzetten tot de uiterste zuinigheid en tot zoo groot mogelijke opofferingen om in het vervolg de goedkeuring van den wetgever op de begrooting onnoodig te maken en daardoor zijn inmenging in de interne aangelegenheden van de kolonie te ontgaan.

Men verwachtte, dat door de uitgaven zoowel van het salaris van den Gouverneur als de militaire uitgaven op de Staatsbegrooting over te nemen, de huishoudelijke begrooting genoegzaam ontlast zou worden om de mogelijkheid tot dekking uit eigen middelen te openen.

Men heeft zich in de uitwerking van deze bepalingen bedrogen.''

En verder:

,,Er is een geest van berusting in den steun van Nederland blijven bestaan; van den gunstigen invloed der autonomie is niets gebleken, integendeel, eer is een gevoel van wrevel ontstaan gepaard aan onzelfstandig leunen op den Staat, wien men voor zijn bijdragen tevens allerminst dank weet.

Geen van beide behoeft verwondering te wekken.

Een vraag als die, of het lossen van schoten, welke den tijd op bepaalde uren van den dag aangeven, zal behouden blijven, wordt ten slotte in den Haag beslist. Niet minder de andere, zeker van even localen aard, of de straten van Paramaribo verbeterd moeten worden, of wel een predikant in Nieuw Nickerie noodig is.''

Mijnheer de Voorzitter! Het is wel merkwaardig. Ik lees dit voor, omdat het precies soortgelijke gevallen zijn als waarover nu geklaagd wordt. Nu klaagt men, dat de Minister zich bemoeit met de rioleering van de Knuffelsgracht, of met wegjes op vestigingsplaatsen. Het zijn soortgelijke klachten, die de commissie-Bos naar voren bracht.

Er staat verder:

,,Men kan niet den publieken geest bezitten, waarvan de wetgever in 1865 zoo veel goeds, en te recht, verwachtte, zonder dezen na enkele ervaringen op dit gebied te verliezen of wel wrevel te gevoelen tegen een Staatsinrichting, welke den schijn van zelfbestuur laat voortbestaan zonder het wezen. Een drukkend gevoel van onmacht om zonder hulp van het Nederlandsche Gouvernement het geringste te kunnen doen, maakt zich van de besten meester. De meesten leggen er zich bij neder, daar een ander voor hen de lasten draagt.

Geen opvoeding tot verantwoordelijkheid, maar kweeken van slapheid en onzelfstandigheid is daarvan het gevolg. De berg van het benoodigde subsidie is te hoog, dan dat hij met eenige bijzondere inspanning kan worden geslecht. Het gevoel van onvermogen is door het brengen alleen van de militaire lasten op de Staatsbegrooting nog niet weggenomen. Wie is er in de kolonie, die denkt in de eerste tientalen van jaren het subsidie te kunnen missen door den groei der middelen.''?

Op grond van deze en soortgelijke beschouwingen komt de Commissie-Bos tot het remedie, hetwelk zij aldus formuleert: ,,Zelfbestuur op beperkter terrein, maar dan vollediger.'' Het breken met den schijn van autonomie over het geheele gebied; den omvang inkrimpen, maar dan ook dat beperkte gebied meer volkomen zelfstandigheid en meer volkomen autonomie.

De Commissie vat haar meening samen in deze woorden:

,,Suriname kan in den eersten tijd niet zonder hulp betalen hetgeen noodig is om niet alleen de eigen gemeenschap te besturen, maar ook om het geheele land te openen, in cultuur en tot ontwikkeling te brengen. Het moederland helpt de kolonie daarbij, maar volgens een vicieus stelsel. Men scheide thans tweeërlei taak: die van het moederland om de levensvoorwaarden van de kolonie te verbeteren, die van de kolonie om onder de bestaande voorwaardenn doelmatig huis te houden. De uitgaven voor het eerste doel betale het moederland maar het behoude daarover dan ook — behoudens het advies van de koloniale Regeering, Gouverneur, Raad van Bestuur en Koloniale Staten — de zeggenschap; die voor het tweede betale Suriname, maar verkrijge daarover volledige macht. Tegenover deze uitgaven staan ontvangsten. Ook hier zal splitsing moeten plaats grijpen. Van de onderwerpen waarvoor hetzij het moederland, hetzij de kolonie de uitgaven doet, behoort het de ontvangsten te trekken.''

De Commissie-Bos wenschte dus als het ware een verticale lijn door de begrooting; alles wat links daarvan stond zou zuiver koloniaal zijn, zou door de kolonie worden betaald, maar daarover zou dan ook de kolonie de volle onverzwakte zeggenschap hebben, wat rechts van die lijn stond zou door het moederland betaald worden en daarover zou de kolonie kunnen adviseeren, maar daarover zou de beschikking blijven aan het moederland.

Het kwaad van de schijn-autonomie zou door opvolging van het voorstel der Commissie-Bos worden weggenomen en worden vervangen door het goed van werkelijke autonomie, zij het dan in engeren kring, maar natuurlijk met de mogelijkheid om gaandeweg dien kring uit te breiden. Dan zou de autonomie der kolonie naar buiten een minder grootschen indruk maken, maar een meer echte werkelijkheid hebben en dan zouden ongelukkige quaesties, als bijna voortdurend voorkomen over allerlei kleine dingen, vanzelf uitblijven. Men zou die dan in de kolonie zelf kunnen uitmaken.

Men heeft den raad van de Commissie-Bos niet opgevolgd; men heeft daar niet aan gewild in Suriname en ook niet in Nederland. Het hoofdbezwaar was dat het niet mogelijk is om zulk een verticale lijn te trekken en scherp blijvend uiteen te houden, wat links en wat rechts daarvan staat. Men meende, dat de beslissingen, genomen aan de rechterzijde, invloed zouden kunnen oefenen hetzij op de middelen, hetzij op de uitgaven van hetgeen aan de linkerzijde stond; omgekeerd zouden beslissingen aan de linkerzijde kunnen nopen tot uitgaven aan de rechterzijde.

Natuurlijk zijn er bezwaren, maar ik herhaal, indien die raad ondanks deze bezwaren was opgevolgd, zou naar mijn vaste overtuiging die groote bron van wrijving, van onaangenaamheden, van klachten over miskenning en ondankbaarheid belangrijk zijn verminderd.

Wat staat nu te gebeuren? De Minister weet natuurlijk zeer goed waar de wortel ligt van de doorloopende ellende op dit gebied, maar hij weet ook dat hij heeft voort te spinnen aan den historischen draad. Hij heeft, als ik het wel begrijp, geaccepteerd het vervallen van de verticale scheidslijn en daarom nu weer naar voren gebracht het theoretisch volkomen juiste denkbeeld van een horizontale deeling. Onder die deellijn, autonome plaatselijke gemeenschappen, gemeenten, districten, de eigen huishouding beheerende, en daarboven de kolonie. Die locale lagere gemeenschappen zich zelf dragende, geheel buiten bemoeienis van het moederland, onder controle der koloniale Regeering. Wat dan daarboven overblijft, in het koloniale centrum natuurlijk financieel sterk afhankelijk van het moederland, daar dus handhaving van de tegenwoordige verhouding.

Theoretisch is dat denkbeeld even zuiver als het denkbeeld van de Commissie-Bos. Het heeft bovendien voor dat het een toestand zou creëeren, zooals we dien overal kennen: we hebben overal als onderste laag de locale gemeenschappen en hoogere daarboven. Maar nu de vraag: is er practisch iets werkelijks van te verwachten? En nu spijt het mij, na de hulde, die ik gaarne aan de denkbeelden van den Minister in dit opzicht breng op theoretisch gebied, te moeten zeggen, dat ik niet geloof, dat daarvan practisch, met het oog op den eigenaardigen toestand van Suriname, iets te verwachten

39ste VERGADERING. — 3 MEI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(Idenburg.)

is. Hetgeen uit de Koloniale begrooting kan worden genomen en overgebracht naar die van locale gemeenschappen, is van zoo klein gewicht tegenover het totaal der begrooting, dat er eigenlijk — gesteld dat het overbrengen mogelijk is — geen wezenlijke verandering zou komen.

Ik heb mij de moeite gegeven om post voor post van deze begrooting eens na te gaan om te zien, wat zou kunnen worden overgebracht naar de gemeente Paramaribo. Ik vond toen, dat van de uitgaven zouden kunnen worden overgebracht f 120 000 en van de ontvangsten f 60 000. Als men nu de onderwerpen, waarvoor op het oogenblik f 120 000 wordt uitgegeven, zou overbrengen naar de gemeente Paramaribo, dan zouden die natuurlijk meer geld kosten dan nu, omdat er ander personeel voor noodig is, wijl tal van werkzaamheden op het oogenblik gebeuren — ik noem b.v. de bediening van de brandweer door militairen — door personeel, dat eigenlijk in algemeenen dienst is. Goedkooper wordt het in elk geval niet, wel duurder; terwijl daartegenover staat, dat van eigen middelen eigenlijk niet veel meer te verwachten is na de laatste belastingherziening. Er zou dus op de gemeente Paramaribo moeten worden bijgelegd minstens f 60 000; eigenlijk meer. Zulk een overbrenging zou niet aan een betere behartiging van de locale belangen ten goede komen, want de heeren, die in den raad van Paramaribo zouden zitten, — ik heb daarover met bevoegde personen gesproken — zitten nu in de Koloniale Staten; de gemeenteraad van Paramaribo zou samengesteld zijn uit dezelfde personen die de Koloniale Staten vormen. Er is dus geen voordeel van te verwachten, wel nadeel.

Op het oogenblik wordt in de Koloniale Staten de voorziening in de locale behoeften bekeken in verband met den financieelen toestand van het geheel, in verband met de bijdragen van het moederland.

Die rem zou in de gemeente Paramaribo vervallen: daar zou men natuurlijk het meest kijken naar de vele locale nooden en behoeften die onvervuld zijn en den strijd aanbinden om verhooging van het subsidie, dat wil natuurlijk implicite zeggen: verhooging van de bijdrage van het moederland, want de kolonie zou zelf te kort komen en subsidie alleen kunnen verleenen ten laste van wat zij zelf ontvangt van het Moederland. De strijd zou dus worden overgebracht naar den gemeenteraad van Paramaribo en bevrediging zou er allerminst door worden gewekt, het zouden dezelfde klachten blijven, die men op het oogenblik hoort: dat het Moederland niet genoeg doet voor de kolonie.

Ik kan dus eigenlijk aan dat theoretisch juiste denkbeeld van den Minister geen groote waarde toekennen, vooral niet voor de districten. In die 8 districten wonen 60 000 menschen, boschnegers, Indianen e. d. inbegrepen, dus ruim 7000 per district. Men bedenke dat een dergelijk district zeer uitgebreid is en zeer weinig middelen zou hebben en een districtsraad zou dus al zeer weinig tot bevrediging kunnen doen. Er zijn misschien enkele vestigingen, als Nieuw Nickerie en Coronie, waar iets in die richting van te maken zou zijn, maar voor de practijk verwacht ik er niet veel van.

Nu kom ik weer terug op de klachten. De verticale lijn wil men niet; van de horizontale verwacht ik niet veel. Moet dan de grief onverzwakt blijven? Ik vrees dat inderdaad, indien men de uitkomst verwacht van wettelijke regelingen. Ik doe dat echter niet. Toen ik bij de Indische begrooting sprak, heb ik o.a. gezegd: de verhouding van Minister en Gouverneur-Generaal — precies hetzelfde geldt voor den Minister en de Gouverneurs in de West-Indische kolonies — is veel minder een quaestie van Staatsrecht dan een quaestie van Staatsbeleid. De vraag of de vrijheid, die het Regeeringsreglement aan de koloniale besturen wil geven en die ieder gevoelt dat ook de koloniale besturen moeten hebben, ook werkelijk zal worden genoten, kan naar mijn overtuiging niet door wettelijke regelingen worden opgelost. Dat is een quaestie van takt, van onderling vertrouwen, van goede samenwerking, dat is een quaestie van Staatsbeleid — ik herhaal het — meer dan van Staatsrecht; van Staatsbeleid van weerskanten, van den Minister èn van den Gouverneur. Dezelfde meening vind ik in een artikel in *De West-Indische Gids* van verleden jaar, van een gewezen Gouverneur, over: „De Grondwetsherziening en Suriname", deze zegt daarin:

„De subtiele verhouding die bestaan zal tusschen den Koning, bekleed met het Opperbestuur in den zin van Oppertoezicht, en den Gouverneur, 's Konings lasthebber, doch van rechtswege toegerust met de bevoegdheid tot uitoefening van alle bestuur, dat niet uitdrukkelijk aan den Koning bij de wet is voorbehouden, schijnt moeilijk weer te geven in een stellig omschrijvend wetsvoorschrift."

Ik ben het daarmede geheel eens. Veel meer dan op de letter komt het aan op den geest. Het is de geest die beslist; de geest, die beiden bezielt, den Minister hier en den Gouverneur daar, en dat klemt voor Suriname nog meer dan bij voorbeeld voor Indië, omdat men daar door de financieele afhankelijkheid zonder dien geest van wederzijdsche welwillendheid licht er toe komt om toe te schrijven aan pietluttigheid en krenterigheid, wat toch eigenlijk niet anders is dan een noodzakelijke plichtsbetrachting.

Men moet in dit opzicht aan weerszijden van den Atlantischen Oceaan elkander begrijpen en verdragen en trachten in het belang van het Land en van de kolonie niet zijn geschillen naar buiten te dragen, maar die binnenskamers oplossen, om de gemeenschappelijke krachten te doen strekken tot welzijn van het algemeen. En waar ik er diep van overtuigd ben dat dit niet is te regelen in wetten en reglementen, maar dat het daarbij aankomt op persoonlijke verhoudingen, daar betreur ik het dat de Gouverneur door een uitdragen van die geschillen in het publiek die verhouding heeft geschaad. Het is bezwaarlijk te verwachten dat na deze uitstalling van grieven de samenwerking gemakkelijker zal gaan.

Ik wensch nu nog iets over een ander punt van koloniaal beleid te zeggen, ten opzichte waarvan ik het gevoelen van den Gouverneur van Suriname deel. Dit betreft de verhouding van den Minister tot het bijzonder onderwijs in de kolonie. Met groote voldoening heb ik in de Memorie van Antwoord gelezen dat het geenszins de bedoeling is om de voornemens ten aanzien van de financieele gelijkstelling niet uit te voeren. Ik kan mij den nood van de schatkist begrijpen en kan mij begrijpen onder welke pressie de Minister gestaan heeft van den Minister van Financiën; het is mij daarom niet onverklaarbaar dat deze voornemens, waarop het onderwijs gerekend had, nog niet in vervulling zijn gegaan. Maar aan den anderen kant vlei ik mij toch met de verwachting, dat de Minister mijn gevoelen zal deelen, dat de nood der schatkist ten slotte niet elk middel rechtvaardigt, en daarom wensch ik tot steun van den Minister in den strijd welke hij ongetwijfeld in dit opzicht te voeren heeft, nog een enkel woord te zeggen.

In de Memorie van Antwoord treffen wij een overzicht aan van wat het bijzonder onderwijs genoot in 1919, en wat is uitgetrokken op de begrooting voor 1923. Daaruit blijkt, dat inderdaad in 1923 belangrijk hoogere bedragen zullen worden genoten. Daaronder staat aangeteekend:

„Op de stijging van het beloop der uitkeeringen heeft, zij het ook tot een naar verhouding weinig beteekenend bedrag, mede invloed gehad eenige sedert 1919 aan het bijzonder onderwijs gegeven uitbreiding."

Deze aanteekening wekt den schijn, alsof de groote vermeerdering eigenlijk geheel aan het bestaande onderwijs ten goede komt en dat er weinig nieuwe praestaties tegenover staan, maar dat komt niet met de werkelijkheid overeen.

In 1919 werden de scholen van de Broedergemeente bezocht door 2200 kinderen, in 1922 door 3000, een stijging dus met 36 pct! Dat is toch niet zoo onbelangrijk.

Maar ik kan aan de heele vergelijking maar geringe waarde toekennen, omdat de verhooging van de subsidies veroorzaakt wordt door gelijkstelling der onderwijzerssalarissen, en deze worden uitgekeerd onder de voorwaarde, dat de bedragen voor salarissen geheel worden gegeven aan de onderwijzers. Daarop

39ste VERGADERING. — 3 MEI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(Idenburg.)

kan dus niet worden geëconomiseerd. De onderwijzers zijn er zeker beter van geworden, maar het onderwijs is er eigenlijk financieel slechter van geworden. Vroeger werd een deel van de subsidies voor traktement gebruikt voor onderhoud van gebouwen, aankoop van leermiddelen, enz., maar dat is nu verboden. Er worden nu wel veel grootere bedragen uitgekeerd, maar die gaan rechtstreeks naar de onderwijzers, en zij komen het onderwijs slechts in zooverre ten goede als het min of meer ontheven zijn van financieele zorgen van den onderwijzer ook van voordeel is voor het onderwijs.

De financieele gelijkstelling was toegezegd; en in 1922, toen medegedeeld werd, dat zij slechts geleidelijk zou worden doorgevoerd, werd officieel door den Gouverneur aan het schoolbestuur gemeld, dat voor de aanschaffing van schoolbehoeften en leermiddelen, zoomede voor het schoonhouden der lokalen vergoeding zou worden gegeven. Dit is niet geschied. Pensionneering is toegezegd, en in verband daarmee is de bijdrage voor het eigen pensioen aan het pensioenfonds gestaakt; de verordening is tot stand gekomen, maar zij is niet uitgevoerd. Plannen om een tegemoetkoming te geven voor overtocht en uitrusting, voor verloftraktement e. d., worden niet uitgevoerd. De bouwsubsidies, begrepen in de financieele gelijkstelling, worden niet verleend. Dientengevolge was het onmogelijk om aan eenige districtsscholen, waar het leerlingenaantal was toegenomen, nieuwe leerkrachten aan te stellen, omdat het geld ontbrak om de woningen voor de onderwijzers te bouwen.

Volgens een recente opgave zijn de kosten van de 30 scholen der Broedergemeente voor 1923 geraamd op f 195 000; volgens de begrooting is gerekend op ongeveer f 140 000 subsidie aan de gewone schollen, f 5000 voor de boschlandscholen, en dan zit er misschien voor detacheeringstoelagen ook in andere posten nog een f 10 000, dus bij elkaar hoogstens f 155 000.

De totale uitgaven zijn geraamd op f 195 000; op het onderwijs zal dus te kort komen f 40 000.

De beteekenis van dit bedrag spreekt nog sterker als men zich rekenschap geeft van den financieelen toestand van den anderen arbeid van de Broedergemeente. In 1913 werden de kosten van den geheelen arbeid, onderwijs en eeredienst inbegrepen, geraamd op f 253 000; het tekort bedroeg toen f 45 000, hetwelk geheel werd gedekt uit Duitschland. Voor 1923 zijn de uitgaven geraamd op f 418 000 en de ontvangsten op f 298 000 en het tekort is dus f 120 000, hetwelk, nu de duurtetoeslagen niet bestendigd worden, op f 130 000 zal komen. Daarin is dan begrepen de f 40 000 die op de scholen te kort komt. Het tekort uit anderen hoofde is dus te stellen op f 90 000. Tot dat tekort werken allerlei uitgaven mede, als verloftraktementen, opleidingskosten, kinderopvoeding in Europa, uitzending, uitrusting enz. Als het Gouvernement nu niet wil komen te staan voor veel grootere uitgaven voor de vervulling van de behoeften waarin thans dit bijzonder onderwijs voorziet, is dus allereerst noodig, dat de financieele gelijkstelling van het onderwijs zoo spoedig mogelijk wordt doorgezet. Als dat tekort van f 40 000 wordt weggewerkt, blijft er nog f 90 000 over, welk bedrag in de tegenwoordige omstandigheden onmogelijk uit Duitschland kan worden betaald.

De financieele regeling voor de verzorging en de vestiging der gemeente zal moeten worden herzien. Nederland heeft tot nu toe onder dit opzicht ten deele geleefd van Duitschland, maar dat gaat niet meer.

Volgens de begrooting voor 1923 wordt betaald uit de koloniale kas per lidmaat voor de Nederlandsch Hervormde en Luthersche gemeente f 2,53, voor de Portugeesche en Nederlandsche Israëlietische gemeente f 7,33, voor de R.-K. f 1 en voor de Broedergemeente f 1,25. Voor de eersten en voor de voorgangers van de Israëlietische gemeente komt daar nog bij vrije overtocht, verloftraktement, pensioen, wat aan de voorgangers van de Broedergemeente niet wordt uitgekeerd.

Het is m. i. een onafwijsbare eisch van billijkheid, dat de gemeenten, die door de Broedergemeente verzorgd worden, niet worden achtergesteld bij de andere, die ik noemde. Daarvoor bestaat niet één geldige reden. Daartegen pleit de

(Idenburg e. a.)

historie. Het is bekend, dat de Broedergemeente verreweg de eerste is geweest, die zich iets heeft laten gelegen liggen aan het geestelijk heil van de slaven, die wij in Suriname hadden ingevoerd. Daarvoor pleit de plicht der dankbaarheid tegenover die buitenlandsche instelling die zich vele jaren groote offers in geld, en nog grooter offers in levens heeft getroost, om een taak te vervullen, die in de eerste plaats door Nederland had moeten worden ter hand genomen, en die die taak heeft vervuld op zoodanige wijze, dat men van Suriname met recht kan zeggen, dat het is de meest Nederlandsche van onze koloniën.

Daartegen pleit ten slotte het welbegrepen belang van de kolonie, dat eischt dat de geestelijke verzorging onafgebroken en onverzwakt wordt voortgezet.

Ik ben in beginsel tegen alle bezoldiging en vergoeding van eerediensten uit openbare geldmiddelen, maar indien dat systeem is aanvaard, zooals het in Suriname is aanvaard, en wordt doorgezet, dan behoort dat op den voet van gelijkheid te geschieden, zoodat de verschillende instellingen behoorlijk kunnen bestaan.

En als dan dat alles geschied is, zal er nog een belangrijk deficit overblijven voor den eigenlijken zendingsarbeid onder de Javanen, Boschnegers, Indianen en Britsch-Indiërs. Daarvoor doe ik geen beroep op de schatkist, dat is niet een taak ten laste van de openbare geldmiddelen, maar van de Nederlandsche Christenen. Voor de voorziening in dat deficit doe ik een beslist beroep op hen, opdat, nu Duitschland te kort schiet, die zendingsarbeid in Suriname niet door geldgebrek te gronde ga, en ik weet dat dit beroep in dit opzicht niet vergeefsch zal zijn.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wil ik een enkel woord spreken over hetgeen hier is aangevoerd door den geachten afgevaardigde den heer Arntz, met betrekking tot de mogelijkheid van een verkoop of een overdracht op anderen voet van de kolonie Suriname.

Te recht is de gedachte aan zoodanige overdracht krachtig bestreden door den geachten afgevaardigde den heer Idenburg. Ik acht een transactie, die ten doel zou hebben een land met zijn volk over te dragen aan een andere Mogendheid, zoo geheel in strijd met alles, wat de geest van den tijd mag heeten, dat ik niet in bijzonderheden daarover zal uitweiden.

De heer Arntz heeft trouwens de gedachte ook meer als een bedreiging geuit, wanneer de Nederlandsche Regeering niet haar plicht ten opzichte van de kolonie Suriname zou wenschen te vervullen.

Als zoodanig zal ik verder die bedreiging laten voorbijgaan.

Wat nu betreft de vervulling van den plicht der Nederlandsche Regeering ten aanzien van de genoemde kolonie, spreekt het vanzelf dat men zich omtrent de afbakening van verplichtingen op allerlei standpunt kan plaatsen.

Waar de heer Arntz zoo beslist zeide, dat de Nederlandsche Regeering in dit opzicht in alles te kort is geschoten, deel ik de zienswijze van den heer Idenburg, dat die voorstelling niet juist mag heeten. Ik zou durven zeggen, dat geen enkele Europeesche koloniseerende Mogendheid in dat gedeelte van de wereld zooveel voor haar koloniën heeft overgehad als Nederland.

Om bij het financieel beleid te blijven, wensch ik even te releveeren dat men niet zoo licht moet denken over hetgeen Nederland met zijn bewerkte middelen doet ten voordeele van Suriname en Curaçao.

Om slechts één feit te noemen, de Nederlandsche belastingplichtigen betalen jaarlijks voor elk gezin in de kolonie Suriname van gemiddelde sterkte, namelijk vijf à zes personen, de toch werkelijk niet geringe bijdrage van omstreeks f 150.

Wanneer ik dan verder naga de inrichting van de bestuursvoering in Suriname, van de rechtspraak, van de medische verzorging, kortom van de geheele bestuurshuishouding, dan meen ik zeer zeker opnieuw te mogen zeggen, dat men in naburige verhoudingsgewijs geen beteren, maar in het algemeen wel een minderen toestand zal aantreffen dan in onze overzeesche gewesten.

(Minister de Graaff.)

Het is nu eenmaal gewoonte geworden om jaar in jaar uit te klagen over de tekortkomingen van Nederland ten aanzien van Suriname; men is daaraan vrijwel gewend geraakt, maar het lijkt mij toch goed, dat een enkelen keer de andere zijde van de zaak eens naar voren wordt gebracht. Wanneer ik dan herhaal hetgeen de heer Idenburg reeds heeft opgemerkt, dat geen van onze koloniën zoo Nederlandsch is als Suriname, wijs ik er op dat daaraan wel ten grondslag zal liggen de innerlijke overtuiging der bevolking, dat werkelijk de houding van Nederland in dit opzicht niet zoo slecht is geweest als van sommige zijden wordt beweerd.

Dat neemt niet weg, dat van verschillende kanten grieven en klachten worden vernomen, die zeker niet alle ongegrond zijn.

In de eerste plaats geldt dit den grooten landbouw. Wanneer men de geschiedenis van den grooten landbouw in Suriname voor zich ziet, wordt men inderdaad getroffen door een aantal rampen en teleurstellingen, waarvan de een op de ander is gevolgd. Ik behoef die geschiedenis niet op den voet te volgen: het lijdt geen twijfel dat de tegenwoordige stand van de plantages in Suriname van dien aard is, dat er werkelijk nog veel zal moeten gebeuren vóór in dit opzicht welvaart is ingetreden.

De oorzaak van dien toestand is — het werd reeds gereleveerd — niet te zoeken in gemis van natuurlijke middelen van het land zelf. Wat de vruchtbaarheid betreft — de heer Idenburg heeft het zooeven uit eigen ervaring in het licht gesteld — mag men zich Suriname over het geheel niet voorstellen als een land van ongekende vruchtbaarheid. Wel echter strekt zich een breede strook gronds langs de kust uit, waar een vruchtbaarheid heerscht, die door vele landen kan worden benijd.

Ondanks het gunstig tropenklimaat van Suriname, ondanks den milden regenval en de voordeelen van een net van diep landwaarts in bevaarbare waterwegen, ondanks al die gunstige omstandigheden blijft het groote bezwaar over van gemis van werkkrachten in het land zelf, van de noodzakelijkheid — door beide vorige sprekers in beschouwing genomen — om uit den vreemde aan te voeren wat in dit opzicht de kolonie zelf mist.

Het spreekt vanzelf dat die aanvoer kostbaar is; aan de uitgaven, die daarmee gepaard gaan, is echter in belangrijke mate door de Regeering te gemoet gekomen door werkelijk vrijgevige bepalingen, ten gevolge waarvan een aanzienlijk deel van de kosten thans reeds gedragen wordt door het Land. Ik zou op het oogenblik geen cijfers omtrent deze tegemoetkoming kunnen noemen, maar wel kan ik de verzekering geven, dat de uitgaven uit dien hoofde voor de kolonie aanzienlijk zijn geweest. Intusschen ben ik het eens met de opmerking, dat wat gedaan kan worden, om dien aanwas van werkkrachten te vergrooten, moet geschieden in zoodanige mate als maar eenigszins mogelijk is, binnen de grenzen der geldelijke krachten van het land. Tot dat doel zal medegewerkt moeten worden door vergemakkelijking van den aanvoer van emigranten, door verbetering van het verkeer, in het algemeen door zooveel doenlijk alle middelen te scheppen, die tot begunstiging van een zoodanige emigratie van arbeidskrachten kunnen strekken.

Wat aangaat de eveneens juiste opmerking, dat zooveel mogelijk er naar gestreefd moet worden, om een belangrijk deel van de emigranten in de kolonie gevestigd te doen blijven, valt voor de laatste jaren op dit punt op bevredigende resultaten te wijzen. De ondervinding heeft aangetoond, dat van de aangevoerde emigranten ongeveer 80 pct. gevestigd zijn gebleven in de kolonie, zich daar hebben ingeburgerd en inzonderheid in den kleinen landbouw een economisch nuttige plaats innemen. De kleine landbouw zou inderdaad in groote mate er bij winnen, wanneer het mogelijk ware voor Suriname een regelmatigen voordeeligen uitvoer van producten, in de eerste plaats voor die van de vruchtenteelt, tot stand te doen komen. In beide redevoeringen, door mij aangehoord, werd melding gemaakt van plannen, die op het oogenblik gaande zijn omtrent de organisatie van een uitvoer op groote schaal van bananen, de zoogenaamde bacoven.

Ik kan hier terloops mededeelen, dat ik over enkele dagen een bespreking zal hebben met enkelen van de voorstanders van dit plan, die, naar ik hoop, tot eenig resultaat zal leiden. Ook hierbij echter doet zich de groote moeilijkheid gelden, dat zonder kapitaal niets van dien aard te doen valt, en dat het kapitaal op dit oogenblik moeilijk zich voor dergelijke plannen laat vinden.

Bevordering van toevloeiing van kapitaal zou inderdaad in de grootste mate ten goede kunnen komen aan Suriname. Zeker zou wel in de eerste plaats daarin het middel zijn te zien tot opheffing van de economische moeilijkheden, die thans in elke richting zich voordoen. Het is met het oog hierop geweest, dat ik de zending naar Suriname heb voorgestaan van den heer Pyttersen, een ervaren planter van Java, inzonderheid om na te gaan in hoeverre de landbouw in Suriname door gebruikmaking van krachtige werktuigen aan den kostbaren aanvoer van menschelijke werkkrachten ten deele zou kunnen ontkomen. Wat het practisch resultaat van dit onderzoek zal zijn, op die vraag kan ik thans nog geen antwoord geven.

Het denkbeeld van den heer Arntz, om opnieuw een commissie naar Suriname te zenden, die over de middelen tot ontwikkeling van het land en de kosten daarvan verslag zal uitbrengen, moet, naar ik meen, voorshands ter zijde worden gesteld. Hetgeen op dit oogenblik ontbreekt, is niet kennis en voorlichting in dien zin, maar daadwerkelijke verkrijging van de belangstelling en de middelen om te doen wat tot dusver door machteloosheid in economischen en financieelen zin niet gedaan kon worden.

Ik kom nu tot het tweede belangrijke punt, aangeroerd in het bijzonder door den heer Idenburg, de quaestie van de bestuursinrichting in de kolonie Suriname. Zooals te verwachten was, heeft die geachte afgevaardigde daarbij de aandacht gevestigd op hetgeen kort geleden hier van algemeene bekendheid is geworden, nl. de inleidende paragraaf van de Memorie van Toelichting der ontwerp-begrooting van Suriname voor het volgende jaar. Ook ik meen bij mijn bespreking van dit onderwerp op den voorgrond te moeten stellen, dat de Gouverneur van Suriname zich bij die beschouwingen op meerdere plaatsen beslist heeft uitgelaten in dien zin, dat aan zijn opmerkingen alleen zakelijke beteekenis moest worden gehecht, dat het daarbij niet ging tegen personen, maar bepaaldelijk tegen een stelsel. Ik leg ook van mijn kant den nadruk daarop, om dezelfde reden, die den heer Idenburg dit punt onder de loupe deed nemen, het feit namelijk, dat, zooals de Gouverneur van Suriname zijn opmerkingen heeft ingekleed, de daarvoor gekozen vorm onwillekeurig den indruk moet wekken, dat toch in werkelijkheid het persoonlijk element wel degelijk daarbij zekere rol heeft gespeeld. Ik wil gaarne gelooven, dat de Gouverneur dat niet zoo bedoeld heeft, maar dan is de keuze van den vorm toch wel zeer ongelukkig geweest.

De heer Idenburg verklaarde, dat hij, wat de beteekenis aangaat van het zestal grieven, door den heer van Heemstra op den voorgrond gesteld, zijn oordeel wilde opschorten tot die punten door mij zouden zijn toegelicht. Ik betwijfel of het de bedoeling was, dat ik de Vergadering zou bezighouden met een nadere bespreking van die punten.

De heer **Idenburg**: Neen, ik bedoel schriftelijke toelichting.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Wat mij getroffen heeft in de beschouwingen van den Gouverneur is wel inzonderheid, dat terwijl die bestuurder zich meent te richten tegen een stelsel, hij feitelijk in hoofdzaak zich richt tegen twee harde, onverbiddelijke feiten: de armlastigheid van de kolonie — om een door hem zelf gebezigde omschrijving te herhalen — en de beperktheid van de middelen van Nederland. Ik behoef niet te zeggen, Mijnheer de Voorzitter, dat dit twee feiten zijn, die zoowel den Minister als den Gouverneur ernstig in hun actie belemmeren. Die feiten ook zijn het, en niet alleen de eisch van art. 112 van het Regeeringsreglement, die op het oogenblik de verhouding tusschen den Minister en den Gouverneur zoo buitengewoon moeilijk maken.

Wanneer de middelen ruim vloeien en het moederland op

39ste VERGADERING. — 3 MEI 1923.

1. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor 1923.

(Minister de Graaff.)

betrekkelijk milde schaal gelden voor de kolonie beschikbaar kan stellen, spreekt het vanzelf, dat de Minister in veel mindere mate dan thans zich gedwongen zal zien, in de Surinaamsche begrooting wijziging te brengen.

Maar de zaak wordt anders, wanneer de Minister zelf gelimiteerd is tot een bepaald bedrag. Dan kan zich de noodzakelijkheid voordoen, en die heeft zich ook de laatste jaren telkens voorgedaan, dat op betrekkelijk uitgebreide schaal de Minister moet trachten door schrapping of versobering van voorgestelde uitgaven het cijfer van de bijdrage uit de Rijksmiddelen terug te brengen tot de aangewezen grens.

Natuurlijk zal bij die wijzigingen in de eerste plaats getracht worden de vereischte gelden te vinden uit minder beduidende posten, die niet als vitale belangen van de kolonie kunnen worden aangemerkt, om op die wijze voorzieningen van meer reëel belang voor besnoeiing te behoeden. Dat mag dan naar buiten den schijn hebben van een kleingeestig zoeken naar wijzigingen, inderdaad is het dat niet. Op zich zelf genomen, zal het trouwens den Minister onverschillig laten of bijv. de Knuffelsgracht in Paramaribo al dan niet gedempt wordt, of een politiestation wordt verbouwd of niet verbouwd en zoo voort, indien maar het totaalbedrag der uitgaven binnen de vastgestelde grens blijft en de financieele middelen van Nederland de uitgaaf gedoogen.

Het komt mij voor, dat in de beschouwingen van den Gouverneur van Suriname te zeer doorschemert, dat het bewustzijn van de harde noodzakelijkheid voor den Minister, om onder de tegenwoordige tijdsomstandigheden te doen wat onder andere omstandigheden niet gedaan zou behoeven te worden, niet ten volle tot hem is doorgedrongen.

Ik betreur dat, maar inzonderheid betreur ik het, dat de Gouverneur voor de uiting van zijn denkbeelden een plaats en een weg heeft gekozen, die van hem, in die hooge functie, niet te verwachten waren. Opmerkingen als deze hadden uit haar aard een onderwerp behooren uit te maken van ambtelijke gedachtenwisseling tusschen den Minister en den Gouverneur, en waarschijnlijk zou het resultaat dan ook meer bevredigend kunnen zijn geweest.

Ik betreur het verder ten zeerste, dat de Gouverneur van Suriname in zijn beschouwingen zich heeft laten verleiden tot een openlijke critiek op de gestie van den Minister, maar eveneens op die van de Volksvertegenwoordiging en zelfs op die van de Kroon.

Dat lag niet op zijn weg. Hij heeft het — ik wil dit aannemen — niet zoo bedoeld, maar dit neemt niet weg, dat publicatie van persoonlijke inzichten van dien aard — de juistheid of onjuistheid voor het oogenblik daargelaten — Staatsrechtelijk en Staatkundig bedenkelijk is te achten, wanneer zij van den Gouverneur van Suriname, vertegenwoordiger van de Kroon, uitgaat.

Het ligt overigens in de rede, dat, zoolang de wettelijke verhouding tusschen moederland en kolonie geen anderen vorm heeft aangenomen, en dat zal — in welke mate dan ook — niet eerder kunnen geschieden dan als uitvloeisel van de jongste Grondwetsherziening; de Minister zoowel als de Gouverneur aan de consequenties van de bestaande wetgeving gebonden zijn.

Door den heer Idenburg is in duidelijke bewoordingen een uitlegging gegeven van enkele der voornaamste denkbeelden, die in den loop der jaren geopperd zijn met betrekking tot het stelsel van bestuur, dat voor Suriname nuttig werd geacht.

De geachte afgevaardigde heeft de aandacht gevestigd inzonderheid op de conclusiën van de commissie-Bos, die zich voorstelde als het ware een verticale scheidingslijn te trekken, aan de linkerzijde waarvan zij wenschte te plaatsen hetgeen tot de volstrekte bemoeienis van de koloniale bestuursorganen zou behooren, namelijk de autonomie der kolonie zou betreffen, terwijl aan de andere zijde geplaatst zou zijn, wat onder het rechtstreeksch medetoezicht van Nederland zou blijven.

Voor een zoodanig stelsel heb ik eveneens van mijn eerste optreden af sympathie gevoeld en ik heb in 1920 in de Tweede Kamer zelf in gelijken geest perspectieven ontwikkeld. Ik moet echter onmiddellijk hierbij voegen, dat tegenover de onmiskenbare voordeelen van een zoodanig stelsel staan reëele bezwaren. Een daarvan, en een belangrijk bezwaar, is door den vorigen spreker nog niet genoemd, namelijk dat elke scheiding van dien aard practisch alleen dan het verlangde effect zal dragen, wanneer men te doen heeft met een land, dat zich in economisch opzicht in opgaande lijn beweegt.

Waar Suriname in de laatste jaren in dat opzicht integendeel een sterk neergaande lijn heeft vertoond, zou het te vreezen zijn geweest, dat — wat men ook van dien aard had bepaald — zoodra de beschikbare middelen tot bestrijding der zuiver koloniale behoeften de uitgaven niet meer konden dekken, onvermijdelijk toch weer een beroep zou zijn gedaan op de kas van het moederland. Dat is, zoolang die omstandigheden aanhouden, niet te ontgaan en die ongewilde consequentie bedreigt elke regeling van dien aard bij voorbaat met onvruchtbaarheid.

De heer Idenburg heeft betoogd, dat van mijn zijde voor een zoodanige gedragslijn in de plaats zou zijn gesteld het denkbeeld van een deeling in horizontale richting, waarbij hetgeen als van plaatselijk karakter wordt aangemerkt beneden de scheidingslijn zou vallen en zooveel mogelijk zou worden overgedragen aan de zorg van plaatselijke bestuursinstellingen, begiftigd met autonoom gezag.

Tot zekere hoogte zijn inderdaad denkbeelden van dien aard door mij geopperd, echter niet geheel in het evenbedoeld verband.

Ook voor mij is nog altijd een splitsing in verticale richting de splitsing, die in het algemeen het beoogde resultaat kan brengen, zij het wellicht nog niet in dit tijdsgewricht.

Dat neemt intusschen niet weg, dat ik voor dat deel der bestuurstaak, dat aan de linkerzijde der scheidingslijn zou liggen, mij zou willen denken opnieuw een scheiding, maar dan in horizontale richting, waarbij hetgeen zuiver locaal is zooveel mogelijk wordt overgebracht naar locale instellingen van autonoom karakter, wier taak zich naar gelang van omstandigheden over een meer of minder beperkt complex van belangen zou uitstrekken. Zooals ik mij de zaak voorstel, zou dus ook ik de verticale scheiding op den voorgrond willen stellen, maar daarnaast zou ik wenschen, hetzij nu, hetzij te zijner tijd, een scheiding als in de tweede plaats bedoeld, hoe beperkt misschien ook in den aanvang. En dit zou ik niet zoozeer wenschen uit financieele overwegingen, om de uitgaven voor de schatkist te verlichten, als wel allereerst om bij de ingezetenen op te wekken het besef van verantwoordelijkheid, van den plicht om mede te werken met betrekking tot hetgeen speciaal in hun dadelijk en dagelijksch belang is. Ik noem b.v. de zorg voor de openbare reinheid, de zorg voor locale verkeerswegen en dergelijke, alle onderwerpen, die, naar het mij voorkomt, het eene in meerdere en het andere in mindere mate, allengs kunnen uitmaken de taak van plaatselijke organen. Ik spreek hier niet van de districten, omdat ik die niet in de eerste plaats de daartoe aangewezen organen voor Suriname acht. Ik spreek in het bijzonder van de hoofdplaats Paramaribo, verder van plaatsen als Coronie, Nickerie en dergelijke en van zoogenaamde vestigingsplaatsen op vroegere plantages. Op die wijze komt het mij voor, dat beide desiderata zouden kunnen worden vervuld, zoowel de scheiding in verticale als die in horizontale richting.

In de derde plaats zijn door den heer Idenburg ter sprake gebracht de belangen van het bijzonder onderwijs. Ik behoef niet te zeggen, dat ik de waardeering van den geachten afgevaardigde voor deze zaak ten volle deel en de verzorging van dat onderwerp eveneens een der gewichtigste onderdeelen van de Surinaamsche begrooting acht.

Wanneer echter de heer Idenburg opmerkt, dat van mijn zijde zou zijn teweeggebracht een beperking van de bijdragen van Rijkswege aan het bijzonder onderwijs, meen ik in zooverre die beschouwing eenigszins te moeten rectificeeren, dat het hier betreft een maatregel, genomen in overleg met mijn ambtgenooten, door de geheele Regeering dus, daartoe gedwongen door den toestand van de Nederlandsche geldmiddelen.

De onvermijdelijkheid van dien maatregel, is door alle leden der Regeering in hooge mate betreurd; zooals de

(Minister de Graaff e. a.)

omstandigheden zijn, was daaraan echter niet te ontkomen. Ik geef intusschen gaarne de verzekering, dat zoodra dit maar eenigszins mogelijk is, opnieuw zal worden voortgegaan met de doorvoering van de gelijkstelling van bijzonder en openbaar onderwijs. Die gelijkstelling geheel door te voeren, zou een uitgaaf vorderen ver boven de financieele krachten van het oogenblik. Daarmede zou gemoeid zijn voor Suriname en voor Curaçao te zamen een som van ongeveer een half millioen 's jaars, zeer zeker een te zware eisch in dezen tijd.

Het heeft mij verwonderd — om dit ééne punt nog even te doen uitkomen — dat, waar de Gouverneur van Suriname dit onderwerp ter sprake bracht, hij ook deze zaak heeft trachten te wringen in het kader van bezwaren tegen eenig stelsel. Het spreekt wel vanzelf, dat bij elk stelsel, onder die omstandigheden, dezelfde noodzakelijkheid zich zou hebben doen gevoelen. In werkelijkheid geldt het ook daarbij een bezwaar tegen hetgeen ik op den voorgrond heb gesteld, een bezwaar tegen het feit, dat het geld voor een ruimere toedeeling van fondsen aan het bijzonder onderwijs geacht moest worden voor het oogenblik aan het moederland te ontbreken. Ik herhaal overigens, dat alles, wat gedaan kan worden om zoo spoedig mogelijk te gemoet te komen aan de nooden en bezwaren van het bijzonder onderwijs in Suriname, ongetwijfeld zal worden beproefd. In de eerste plaats richt zich daarbij de aandacht op de behoeften van de Evangelische Broedergemeente, die ten gevolge van zeer bijzondere omstandigheden in exceptioneel ongunstigen staat verkeert. Zooals ik in de Memorie van Antwoord aan deze Kamer heb medegedeeld, is door mij ter zake reeds een briefwisseling geopend met den Gouverneur van Suriname. Ik hoop, dat die gedachtenwisseling zal leiden tot bevredigende maatregelen, voorziening brengend in hetgeen voor den verderen bloei, voor het voortleven van den arbeid van de Evangelische Broedergemeente in Suriname noodzakelijk is.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. Vaststelling van de koloniale huishoudelijke begrooting van Curaçao voor het dienstjaar 1923 (3);

V. Vaststelling van hoofdstuk XI (Departement van Koloniën) der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (2);

VI. Nadere wijziging en verhooging van de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar 1921 (355).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VII. Begrooting van inkomsten en uitgaven van het Bouwfonds voor de Departementen van Binnenlandsche Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het dienstjaar 1922 (263).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Waal Malefijt**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag is gevraagd of de hooge bedragen, uitgetrokken voor gebouwen van het hooger onderwijs te Leiden, zoo dringend noodig zijn, dat zij geen uitstel kunnen leiden, waarop is geantwoord dat de bij de artikelen 5 en 7 uitgetrokken bedragen, bestemd voor bouwwerken, inderdaad zeer noodig moeten worden geacht.

Mijnheer de Voorzitter! Op de begrooting van het bouwfonds is nu uitgetrokken voor de Rijksuniversiteit te Leiden een bedrag van f 1 952 250. In dit bedrag is begrepen een som van niet minder dan f 1 300 000 voor afbouw van het ziekenhuis: men zou ook kunnen zeggen ,,ziekenstad".

Aan dat ziekenhuis is reeds besteed een som van 7 millioen. Hoeveel er nog noodig zal zijn om het geheel gereed te maken weet ik niet. De voorloopige raming was f 5 081 000 en de Regeering zegt dat het totaal der kosten nu wellicht zal bedragen 13 à 14 millioen. De Regeering ziet zelf in dat het

(de Waal Malefijt e. a.)

noodzakelijk zal zijn om in deze zooveel mogelijk te bezuinigen. Daarom heeft zij het advies ingewonnen van de Bezuinigingscommissie, die een rapport heeft uitgebracht, dat bij het indienen van deze begrooting nog in onderzoek was. Ondertusschen is de bouw van die ziekenhuizen zooveel mogelijk opgeschort. Er wordt niet veel meer gewerkt. Ik wijs er echter op, dat die gebouwen reeds bedenkelijke teekenen van verval beginnen te vertoonen. Op de perrons van het station kan men duidelijk zien dat het dringend noodig is, dat zij afgeverfd worden, en ook aan de muren moet wat worden gedaan.

Mijn vraag is nu, of de Minister ons kan mededeelen, wat hij voornemens is te doen? Kunnen die gebouwen wellicht beschikbaar worden gesteld voor andere doeleinden? Het is waarlijk treurig om te zien, hoe die kolossale gebouwen daar geheel doelloos staan, voor een groot deel zelfs nog niet van glas voorzien, zoodat regen en wind vrij spel hebben. Iedere week, dat de beslissing wordt uitgesteld, gaan die gebouwen achteruit.

Daarom hoop ik, dat de Minister eenige mededeeling zal kunnen doen omtrent de bestemming, die verder aan die gebouwen zal worden gegeven.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben verheugd, dat de geachte afgevaardigde de geschiedenis van het Leidsche ziekenhuis, die langzamerhand dreigt een lijdensgeschiedenis te worden, heeft ter sprake gebracht. Zooals de geachte afgevaardigde te recht opmerkte, was oorspronkelijk de bouw geraamd op 5 millioen, maar ten gevolge van de buitengewone prijsstijgingen gedurende de oorlogsjaren zijn de kosten ongeveer verdrievoudigd, zoodat de raming van den Rijksbouwmeester nu beloopt 14 à 15 millioen. Dat is natuurlijk den Staten-Generaal en ook mij persoonlijk zeer uit de hand gevallen. Toen ik nu bemerkte, dat alleen de bouwkosten reeds op zulk een ontzaglijk hoog bedrag kwamen, heb ik mij in verbinding gesteld met de Bezuinigingscommissie en gevraagd, of de bezuinigingsinspectie met den Rijksbouwmeester niet zou kunnen nagaan, hoe wij met het ziekenhuis te Leiden goedkooper zouden kunnen uitkomen. Dat is geschied, en het rapport van dat onderzoek is dezer dagen verschenen.

De geachte afgevaardigde merkte op, dat wanneer die gebouwen ledig blijven staan, zij niet alleen uit- en inwendig schade lijden, maar ook niet aan het doel beantwoorden, waarvoor de uitgaven zijn gevoteerd. Maar nu komt er een nieuwe moeilijkheid. Om ze aan het doel te doen beantwoorden, zijn ontzaglijke installatiekosten noodig, die ook eenige millioenen zullen eischen! En daar zit ik nu inderdaad mee verlegen! De gebouwen zoo laten staan, is zonde en jammer, en ze voor het gestelde doel gebruiken, brengt ontzaglijke uitgaven met zich.

Daarom is bij mij in overweging, of niet stuksgewijze en dan zoo sober mogelijk, die inrichting in gebruik kan worden gesteld. Natuurlijk zullen daarbij in de eerste plaats in aanmerking komen die inrichtingen, die voor het gebruik het meest urgent zijn.

De geachte afgevaardigde heeft het denkbeeld aan de hand gedaan, of een gedeelte, met het oog op de kosten, niet misschien voor andere doeleinden kon worden aangewend. Ik ben blijde, dat dit denkbeeld is ter sprake gebracht en ik zal in overleg met den Rijksbouwmeester en de bezuinigingsinspectie, met de professoren en curatoren van de academie overwegen of daaraan uitvoering kan worden gegeven.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VIII. Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk (382).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Schönfeld**: Mijnheer de Voorzitter! Bij afwezigheid van den heer van Embden, die over dit ontwerp het woord zou voeren, zou ik een korte verklaring wenschen af te leggen. Vooraf wil ik echter nog enkele opmerkingen mijnerzijds in het midden brengen.

Ik ben het eens met hetgeen betoogd wordt in het adres van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Rotterdam, dat door dit wetsontwerp inbreuk wordt gemaakt op het bestaande stelsel van onze handelspolitiek, dat volgens den Minister van Financiën voor ons land het meest gewenschte is. Belemmering van invoer zal tevens belemmerend werken op uitvoer.

Een ander bezwaar is, dat ook andere industrieën steun zullen vragen. Zoo heb ik hier voor mij een afschrift van een motie, ingezonden door den voorzitter en den secretaris van de commissie van overleg voor de schoen- en lederindustrie, aangenomen in de vergadering van 21 Februari 1923 van belanghebbenden bij de Nederlandsche schoen- en lederindustrie, waarin ik lees:

„Dringt er bij de Regeering op aan, dat ook voor de leerindustrie alsnog spoedig maatregelen worden getroffen."

Vervolgens wijs ik op een adres, gericht aan den heer Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, en afkomstig van de Federatie van Bonden van Confectiefabrikanten, waarin te lezen staat:

Toch mogen wij niet verhellen, dat het ons pijnlijk getroffen heeft, dat Uwe Excellentie gemeend heeft in bovengenoemd ontwerp niet mede de confectie-industrie te moeten begrijpen."

Aan denzelfden Minister is verder een adres gericht door de Vereeniging van Nederlandsche Stroocartonfabrikanten, waarin ik lees:

„dat zij met bezorgdheid heeft kennis genomen van de pogingen, welke worden aangewend tot het in het leven roepen van invoerbelemmeringen of invoerverboden;

dat zij overtuigd is, dat dergelijke invoerbelemmeringen, resp. invoerverboden, die, wanneer eenmaal daaraan begonnen, uit den aard der zaak op steeds meer artikelen zullen moeten worden toegepast, een zeer nadeeligen invloed zullen hebben op den gang en de verdere ontwikkeling harer industrie.",

en verder:

„dat door het in 't leven roepen van invoerbelemmeringen, resp. invoerverboden, ongetwijfeld verschillende fabrieksbenoodigdheden en hulpgrondstoffen duurder zullen worden, terwijl tevens het onvermijdelijk gevolg zal zijn, dat vele levensbehoeften in prijs zullen stijgen, wat zijn terugslag zal doen gevoelen op de loonen,",

waarmede men dan wil betoogen, een betoog dat ik onderschrijf, dat de kartonindustrie, die toch al in de laatste jaren, zooals Zijn Excellentie ook bekend is, moeilijke tijden doormaakt, in haar bedrijf, wordt dit ontwerp wet, zal worden bemoeilijkt.

Er zullen van dit wetsontwerp ook te verwachten zijn represaillemaatregelen. Men kan natuurlijk dat niet stellig zeggen, maar de meening, dat dit zal gebeuren, wordt ook gedeeld door het orgaan, getiteld: *De Roomsch-Katholieke Boerenstand*, in zijn nummer van Zaterdag 21 April, waaruit ik het volgende aanhaal:

„Hoe staat het nu met de mogelijkheid van represaillemaatregelen, waarover men zich in de Kamer nog al lichtvaardig heeft heengezet? En dan moeten wij met groote vreeze verklaren, dat die mogelijkheid stellig niet gering is. Immers reeds nu bestaat er in verschillende, voor onzen export zeer belangrijke landen een meer of minder krachtige strooming om den invoer van zekere buitenlandsche (ook Nederlandsche) producten — w.o. op de eerste plaats die van land- en tuinbouw — te verbieden of althans belangrijk te beperken."

Daarop laat ik onmiddellijk volgen een citaat uit een adres van het Koninklijk Nederlandsch Landbouw Comité, aan deze Kamer gericht onder dagteekening van 7 April, waaruit ik het volgende citeer:

„In verband met het laatste zouden wij de aandacht van uwe Kamer willen vestigen op een voorbeeld van zeer recenten datum. Door de Deensche Regeering zijn eenigen tijd geleden maatregelen met betrekking tot den invoer van schoenwerk in het leven geroepen, die ten gevolge hebben gehad" —

dus, Mijnheer de Voorzitter, hier wordt reeds in den verleden tijd gesproken en niet over iets dat in de toekomst zal gebeuren, waarvoor men vreest, zooals ik tot dit punt gekomen zijnde, zooeven reeds zeide: —

„dat de Regeering van Tschecho-Slowakije den invoer van landbouwproducten uit Denemarken is gaan bemoeilijken. En dit heeft daarop weer de Deensche Regeering genoodzaakt de bepalingen omtrent den invoer van schoenwerk uit Tschecho-Slowakije te herzien."

Wat dus in Denemarken heeft geleid tot teleurstelling en tot herziening van genomen maatregelen, zal, wanneer de Kamer dit wetsontwerp aanneemt, in Nederland ook kunnen gebeuren.

Dat dit wetsontwerp ook de aandacht heeft getrokken in Duitschland, waartegen het, naar ik meen, voornamelijk is gericht, blijkt uit de berichten in 2 Duitsche couranten, die ik hier even zal voorlezen; in de eerste plaats uit de *Bremer Nachrichten* van 18 Maart jl., waarin staat:

„Het Nederlandsche invoerverbod voor schoenen berust op een misverstand. De ingevoerde Duitsche schoenen zouden gemiddeld f 3,20 kosten, een prijs waartegen de Hollandsche industrie niet kan concurreeren. Tot dezen prijs is men echter gekomen door een gemiddelde te nemen van alle schoenen, linnenschoenen en kinderschoenen daaronder begrepen, hetgeen den gemiddelden prijs drukt."

Ik stem toe, dat dit bericht meer slaat op de wijze van berekening als punt van uitgang voor de indiening van het wetsontwerp dan wat ik zoo juist bezig was te betoogen.

De Rheinisch-Westfälische Zeit (Essen) geeft onder het opschrift: „Protektionistische Wirtschaftspolitik Hollands" een soortgelijk bericht en vraagt zich af, of dit het begin is van een reeks protectionistische maatregelen van Holland. Verder staat er in dat bericht:

„Wel ontkent de Regeering dit uitdrukkelijk en verklaart dit als uitzonderingsmaatregel te beschouwen, maar de deur is nu geopend en men kan nu moeilijk andere industrieën bescherming meer weigeren."

Deze berichten wijzen er op — en daarom heb ik ze voorgelezen — dat dit wetsontwerp reeds in Duitsche handelskringen de aandacht heeft getrokken, en men mag dus aannemen ook in Regeeringskringen, en dat het te vreezen staat, dat vanwege de Duitsche Regeering maatregelen worden genomen evenals tegen Denemarken, waarvan ik zooeven reeds melding maakte.

Nu wensch ik de vraag te stellen: rechtvaardigen de cijfers van invoer over de laatst voorafgaande maanden de indiening van dit wetsontwerp en de handhaving van het wetsontwerp ook voor deze Kamer? Ik zal die cijfers — die ik hier voor mij heb — niet voorlezen, maar alleen de conclusie, die daaruit getrokken wordt door het blad, waaraan het citaat is ontleend. De cijfers worden daar vergeleken met het maandgemiddelde over 1922. De conclusie luidt:

„Vergeleken met het maandgemiddelde van 1922 namen dus gewicht en waarde van den invoer af, zoowel voor het totaal als voor Duitschland en Gr. Brittannië,

(Schönfeld e. a.)

terwijl Tsjecho-Slowakije vermeerdering vertoont in Januari en Februari en de invoer uit Zwitserland in Februari minder, in Januari meer bedroeg."

De cijfers van Maart van dit jaar bevestigen deze conclusie. Wanneer nu deze cijfers juist zijn — en ik neem aan, dat ze juist zijn, want ze zijn verstrekt door het Centraal Bureau voor de Statistiek, een officieel lichaam — dan zal, als het wetsontwerp wet zal zijn geworden, daarvan het gevolg zijn, niet dat er meer wordt geproduceerd, maar dat de bestaande voorraden tegen hoogere prijzen zullen worden verkocht, omdat de invoer staat te worden belemmerd, en dat dus het voordeel van het wetsontwerp niet, zooals de bedoeling is, zal toekomen aan de werklieden, maar aan de eigenaren van de voorraden. Ik meen Zijn Excellentie op dit bezwaar en gevaar te moeten wijzen.

Ten slotte nog een mededeeling uit een bericht, voorkomende in het *Handelsblad* van 22 Maart 1923, dat ik niet in zijn volle lengte zal voorlezen, maar waarin wordt medegedeeld, overgenomen uit het jaarverslag van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Bond van Schoenfabrikanten, de wijze waarop de actie voor dit wetsontwerp is gevoerd en waar aan het slot dit staat te lezen:

,,Toen intusschen nog niets van maatregelen was gekomen, had een der leden van den Bond voorgesteld (wij citeeren letterlijk):

,,Laat ons acht dagen, veertien dagen, als het moet nog langer, in den Haag gaan wonen, wij, met ons drieën, laat ons zien wat ons daar te doen staat, laat ons de bevriende Kamerleden in den arm nemen, laat ons daar werken, van den morgen tot den avond, daar, waar de haard is van al wat voor ons geschieden zal, hetzij goeds, hetzij kwaads, en laat ons daar, gedragen door de omstandigheden, steunende op ons goed recht, met den moed der vertwijfeling opkomen voor de belangen van onze industrie, van onze leden en van onze arbeiders. Laat ons daar trachten te keeren wat verkeerd gaat en te bereiken, dat zoo noodig iedere Minister, ieder Kamerlid ons hoort, en uit eigen mond verneemt hoe erg het met ons is gesteld!"

Over het verloop van deze actie lezen wij dan verder:

,,Telegrammen vlogen heen en weer, door telefoon en per expresse werd de nieuwe actie voorbereid en op Dinsdag 28 November zijn wij naar de Residentie getogen, wij met ons drieën, om in de vesting zelf den vijand aan te pakken.

Dinsdag, Woensdag, Donderdag en Vrijdag hebben wij in het gebouw der Tweede Kamer doorgebracht, wij hebben er als het ware zitting gehouden en de Kamerbewaarder was zoo vriendelijk ons telkens maar weer den een na den ander, de Kamerleden toe te voeren in de kamer, die door de goede zorgen van den heer Fleskens in het Kamergebouw aan ons was afgestaan."""

Ik zal het hierbij laten en wensch alleen de verklaring af te leggen, dat ik, wanneer anderen het niet doen, zelf geen stemming over dit ontwerp zal aanvragen, maar geacht wensch te worden tegen te hebben gestemd.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! De spreker, die mij voorafging, heeft gezegd, dat hij een korte verklaring wilde afleggen en daaraan toegevoegd, dat hij vooraf een paar opmerkingen wilde maken. Ik wil hem volgen in het afleggen van zijn verklaring, doch zal mijn opmerkingen maar achterwege laten. De grieven, die de leden van den Vrijheidsbond tegen dit ontwerp hebben, zijn aan de overzijde van het Binnenhof bij de schriftelijke en mondelinge behandeling breed uitgemeten. Bovendien is bij de schriftelijke behandeling van dit ontwerp in deze Kamer opnieuw alles ter sprake gebracht, wat daartegen kon worden aangevoerd. De Regeering heeft ook kennis kunnen nemen van het drietal adressen, dat deze Kamer heeft bereikt, op twee waarvan de heer Schönfeld zooeven de aandacht vestigde. Nu de Minister bij zijn antwoord hetzelfde standpunt blijft innemen, dat hij ingenomen had, blijkt, dat dit alles wat ik noemde, voor hem niet overtuigend was, en waar nu niemand anders van deze

(Smeenge e. a.)

Kamer is ingeschreven van wien verwacht zou mogen worden, dat hij tegen dit ontwerp zijn stem zou willen verheffen, acht ik het ook onnoodig nu een rede te houden in die richting.

Met het oog op den tijd, die dringt — wij zijn al eenige weken bijeen en er zal er waarschijnlijk nog wel een aan worden toegevoegd —, zal ik mij van bespreking onthouden en vraag ik alleen mij te willen beschouwen als casu quo tegen te hebben gestemd.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop in den geest der Kamer te handelen met een kort antwoord te geven op de opmerkingen van den heer Schönfeld.

Volkomen te recht heeft de heer Smeenge opgemerkt, dat deze zaak in de Tweede Kamer en bij de schriftelijke beraadslaging van deze Kamer reeds uitvoerig is behandeld, zoodat het voor de leden en den betrokken Minister moeilijk is iets nieuws in te voeren.

De heer Schönfeld is begonnen te zeggen, dat door dit ontwerp inbreuk gemaakt wordt op ons stelsel van handelspolitiek. Ik heb in dit opzicht in de Tweede Kamer reeds gezegd, dat het er hierbij op aankomt wat men onder ons stelsel van handelspolitiek verstaat. Verstaat men er onder een stelsel van absoluten vrijhandel, dat wij niet hebben, dan is niet te ontkennen dat elke maatregel van bescherming, in welken vorm ook, hetzij exportpremie, hetzij verhooging van invoerrecht, hetzij zooals hier tijdelijk invoerverbod, een inbreuk daarop is. Maar ik wil er toch aan herinneren, dat wij ook aan de linkerzijde voorstanders van vrijhandel hebben gekend, die reeds lang geleden er voor gepleit hebben, dat het ook in een land, dat dat stelsel huldigt, volmen begrijpelijk is, dat er momenten zijn, waarop voor een bepaalde industrie en voor een bepaalden tijd een beschermende maatregel moet worden genomen. Dat is niet een inbreuk op het stelsel, maar een uitzondering, die den regel bevestigt. Ik herinner aan wat in vroegere jaren hieromtrent door prof. Treub is gezegd en geschreven.

De geachte afgevaardigde heeft ook gesproken over het hellend vlak. Inderdaad bestaat het gevaar, dat wanneer men op dit gebied met een bepaalden maatregel komt, er van andere zijden op een soortgelijken maatregel wordt aangedrongen. Maar ik wijs er op, dat wanneer hier was voorgesteld hetzij een toeslag aan de industrie op de loonen, hetzij een tijdelijk verhoogd invoerrecht, het gevaar voor het hellend vlak veel grooter zou zijn, omdat er tal van industrieën zijn, die op dezelfde wijze zouden kunnen worden geholpen. Maar een tijdelijk invoerverbod kan alleen tot een practisch resultaat leiden bij enkele industrieën, die geholpen zijn door tijdelijk de Nederlandsche markt voor hen min of meer te reserveeren. Maar de meer op export aangewezen industrieën zou een dergelijke maatregel van den wal in de sloot helpen. Bij een tijdelijk invoerverbod is dus in den maatregel zelf al een beperking begrepen. Ik kan mij maar weinig industrieën denken in ons land, waarvoor — gesteld dat de omstandigheden zijn als bij deze industrie — de Regeering zou kunnen besluiten tot het treffen van een soortgelijken maatregel.

De vrees voor het hellend vlak behoeft dus heusch zoo groot niet te zijn.

Bovendien zijn wij het er over eens, dat een invoerverbod zoo iets abnormaals is, dat het alleen zeer tijdelijk en in buitengewoon abnormale moeilijke omstandigheden geoorloofd is, tot een dergelijken maatregel zijn toevlucht te nemen. Ook in het zeer ernstige van den maatregel zit dus een beperking.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde nog een punt aangeroerd, waarover ik echter in het belang van ons land zoo weinig mogelijk in het openbaar meen te moeten spreken, nl. de mogelijkheid van represaillemaatregelen. De geachte afgevaardigde zal mij toegeven, dat het speciaal voor de Regeering heel moeilijk is, zich daarover in het openbaar uit te laten.

Ik wil er alleen dit van zeggen: Dit wetsontwerp heeft een veel langeren tijd van behandeling gehad dan de Regeering verwacht en gehoopt had. Maar in al dien tijd — en het wetsontwerp is toch werkelijk in het buitenland niet onop-

39ste VERGADERING. — 3 MEI 1923.

382. Tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk.

(Minister Aalberse c. a.)

gemerkt gebleven — is er niets gebeurd, dat bij mij de vrees wekt, dat dit wetsontwerp tot ernstige represaillemaatregelen aanleiding zal geven. Indien dat gevaar ernstig dreigde, had de Regeering zeker daarvan kennis gekregen.

Bovendien, het wetsontwerp is zoo gemaakt, dat de Regeering volstrekt niet in de noodzakelijkheid verkeert, een absoluut invoerverbod uit te vaardigen. Integendeel, zij heeft de volledige bevoegdheid den algemeenen maatregel van bestuur zoo te maken, dat de sluis geleidelijk kan worden opgehaald en de invoer weer kan worden vergroot.

Ik heb dat gedaan in de eerste plaats om prijsstijging te kunnen tegengaan. Zoodra blijkt, dat men van deze wet gebruik maakt om de prijzen in de hoogte te drijven, is de Regeering voornemens onmiddellijk de sluis weer omhoog te halen en meer invoer toe te laten, en zoodoende prijsregelend op te treden. Die zelfde bevoegdheid kan ook worden gebruikt, wanneer mocht blijken, dat speciale moeilijkheden met een of ander land ontstaan.

Mijnheer de President! Ik meen hiermee de sprekers te hebben beantwoord.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IX. **Wijziging der Radenwet (293);**

X. **Wijziging van eenige artikelen van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (230);**

XI. **Toekenning van bevoegdheid aan gemeenteraden tot het verleenen van eene toelage ten laste van de gemeente, over elk der jaren 1919, 1920, 1921 en het eerste kwartaal van 1922, voor werkzaamheden, welke aan onderwijzers buiten den gewonen schooltijd waren opgedragen, of wegens het werkzaam geweest zijn van onderwijzers aan scholen van bijzonderen aard (246).**

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt verdaagd tot Dinsdag 8 Mei 1923, des namiddags te twee uur.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot nadere wijziging van de wet van 10 November 1900 (*Staatsblad* n°. 176). (107)

Artikel VII.

In het nieuwingevoegde art. 44*a* wordt in den vierden regel de komma na het woord „wetten" vervangen door het woord „of" en wordt in den vijfden en zesden regel onderscheidenlijk vóór de woorden „provinciale" en „reglementen" ingevoegd het woord „met".

Artikel VIII.

Dit artikel wordt gelezen:

„In art. 45 wordt: „Wanneer ter uitvoering van wetten, van algemeene maatregelen van bestuur, of van provinciale verordeningen betreffende den waterstaat door besturen van waterschappen, veenschappen of veenpolders" vervangen door: „Wanneer ter uitvoering van wetten of algemeene maatregelen van bestuur betreffende den waterstaat, van provinciale verordeningen betreffende den waterstaat of van reglementen van waterschappen, veenschappen of veenpolders door besturen van zoodanige instellingen".".

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van verschillende wetten, in verband met de herziening der hooger-onderwijswet. (334)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het naast elkander stellen van eene Rijks-universiteit en „eene daarmede gelijk gestelde universiteit" is niet iets nieuws, bij dit ontwerp voor het eerst voorgesteld; die naastelkanderstelling in deze terminologie komt reeds voor in de wet op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie, terwijl de wet op den Raad van State reeds sedert 1884 (wet van 11 Juli 1884, (*Staatsblad* n°. 122) spreekt van „eene Rijksuniversiteit of daarmede door de wet gelijkgestelde inrichting binnen dit Rijk".

Deze terminologie heeft voldaan ten aanzien van de gemeentelijke universiteit te Amsterdam, zoowel toen in de Hoogeronderwijswet was bepaald „aan de gemeente Amsterdam wordt toegestaan het Athenaeum Illustre tot universiteit in te rigten" (art. 36 der Hooger-onderwijswet, zooals deze luidde vóór de wet van 22 Mei 1905, (*Staatsblad* n°. 141), als sedert 1905 toen werd bepaald „De gemeentelijke universiteit te Amsterdam heeft ten aanzien van de door haar af te nemen examens en te verleenen doctorale graden gelijke rechten als de Rijksuniversiteiten" (art. 71 Hoogeronderwijswet vóór de wijziging van 1921); die terminologie heeft evenmin tot moeilijkheden aanleiding gegeven ten aanzien van „de Vrije Universiteit", die, o. a. ten aanzien van de door haar te verleenen doctoralen graad in de rechtswetenschap, in 1905 gelijke rechten heeft gekregen als de Rijksuniversiteiten. Dat de terminologie ook na 1905 voldeed, kan ook hieruit blijken, dat zij wederom werd aangenomen in de wet van 5 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 180), terwijl zij, om een ander voorbeeld uit den jongeren tijd te noemen, ook voorkomt in het Koninklijk besluit van 21 October 1918, *Staatsblad* n°. 572, tot vaststelling van een Reglement voor Distributie- en andere Crisiszaken. Het verband, waarin de terminologie wordt gebezigd, wijst er op, dat de „gelijkstelling" betreft de graden (en de hoedanigheid) welke in het betrekkelijke artikel worden vermeld. Aldus is het tot dusverre begrepen en er is geen reden aan te nemen dat dit voortaan anders zal zijn. De wetten van 1 Maart 1920 (*Staatsblad* n°. 105) en van 11 Juni 1921 (*Staatsblad* n°. 782), tot wijziging der Hoogeronderwijswet geven geen aanleiding eene andere terminologie te volgen. Verandering der terminologie zou dus kwalijk passen in dit ontwerp, dat blijkens de considerans aan genoemde wijzigingswetten zijn ontstaan dankt.

De ondergeteekenden ontkennen niet, dat eene andere terminologie in abstracto mogelijk ware geweest, doch de noodzakelijkheid daarvan is niet gebleken. De in het Voorloopig Verslag aanbevolen uitdrukking is zeker niet juist. Zij houdt geen rekening met de jongste wijzigingen van de artikelen 71 en 184 der Hoogeronderwijswet, wijzigingen, welke verband houden met de „hoedanigheid van meester in de rechten". Indien men zich enkel aan de letter houdt, zoude „ten aanzien van de door haar te verleenen doctorale graden" ook niet juist wezen, want het komt niet aan op *alle* doctorale graden, doch slechts op die, welke — het werd hiervoor reeds gezegd — in het betrekkelijk artikel, bijv. art. 6*b* der Wet op de Rechterlijke Organisatie of art. 16 der wet op den Raad van State, worden vermeld.

Ter weerlegging van de bedenking tegen de voorgestelde wijziging van artikel 55 der wet tot regeling van het hooger landbouw- en hooger veeartsenijkundig onderwijs mogen ondergeteekenden verwijzen naar hetgeen dienaangaande reeds door hen is betoogd in de Nota naar aanleiding van het Verslag der Tweede Kamer over dit wetsontwerp.

Waar eenmaal wettelijk is vastgesteld, dat voor het bekleeden van een bijzonderen leerstoel het bezit van *een doctoralen graad in de wetenschap, waarin onderwijs zal worden gegeven*, wordt vereischt, achten ondergeteekenden het als vanzelf sprekend, dat, nu de algemeene doctoraten zijn ingevoerd, aan hen, die voor een dergelijk ambt in aanmerking wenschen te komen, en die een doctoralen graad volgens de nieuwe regeling bezitten, tevens als eisch moet worden gesteld, dat zij op het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd doctoraal examen de aanteekening bezitten voor het vak of de vakken, waarin zij onderwijs zullen moeten geven.

Ondergeteekenden kunnen toegeven, dat in plaats van „vak" hier had kunnen zijn geschreven „wetenschap", wat misschien beter had geklonken, doch waarmede in dit verband precies hetzelfde bedoeld zou zijn geweest.

De Minister van Justitie,

HEEMSKERK.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,

CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Minister van Marine,

E. P. WESTERVELD.

De Minister van Oorlog,

VAN DIJK.

De Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid,

AALBERSE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 3den Mei 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de artikelen 8 en 35 van de Wet op Woonwagens en Woonschepen 1918 (*Staatsblad* n°. 492), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 22 April 1921 (*Staatsblad* n°. 661). (362)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Ook de ondergeteekenden zijn overtuigd, dat de toestanden op het gebied der woonwagens en woonschepen onbevredigend moeten worden geacht.

Dat de voorziening daarin van een wijziging der wet zoude kunnen worden verwacht, meenen zij echter te mogen betwijfelen. Men heeft in dezen met omstandigheden te doen, die door een wet niet kunnen worden beheerscht.

Intusschen erkennen zij, dat, met name ook wat betreft de in het Voorloopig Verslag te berde gebrachte feiten, de wettelijke regeling nadere overweging vereischt. In het gezicht van die feiten toch valt bezwaarlijk te ontkennen, dat de opzet der wet op de woonwagens en woonschepen niet meer in overeenstemming is met de ontwikkeling, die onder den invloed der tijdsomstandigheden zich op dit gebied heeft voltrokken. Was immers het uitgangspunt der wet een voorziening te treffen ten aanzien der zwervers, die uithoofde van hun trekkend leven op woonwagens en woonschepen zijn aangewezen, en wordt de in de wet vervatte regeling door dit uitgangspunt beheerscht, de woningnood heeft er toe geleid, dat de woonwagen en — zooals bepaaldelijk te Amsterdam — het woonschip een middel van huisvesting is geworden voor de sedentaire bevolking. Het behoeft geen verwondering te wekken, dat daarop de regeling der wet minder blijkt te passen. Voor de in het Verslag aangegeven moeilijkheden — overigens niet de eenige, die deze wet biedt — valt daarom te overwegen, of niet een afgrenzing ware te vinden, waardoor de regeling der wet op de woonwagens en woonschepen meer tot haar oorspronkelijk gebied wordt beperkt, terwijl dan voor het overige meer de in de Woningwet voor de volkshuisvesting in het algemeen toegepaste beginselen, waaronder ook de meerdere zeggenschap der gemeenten, zouden kunnen worden gevolgd. Daartoe dringt ook, dat uiteraard de eerst-ondergeteekende, die voor het tegenwoordige met de uitvoering van de wet is belast, minder aangewezen is om, zooals thans het geval is, een onderdeel van de volkshuisvesting der gewone bevolking tot zijn bemoeiing te zien gebracht.

Uit het vorenstaande moge blijken, dat, al overschatten de ondergeteekenden de beteekenis, die een wetswijziging voor de voorziening in de onbevredigende toestanden op dit gebied kan hebben, niet, zij niettemin ten aanzien van zoodanige wijziging, die overigens ook andere punten zal moeten omvatten, diligent zijn.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid,
AALBERSE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 1sten Mei 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet tot aanvulling der wet van den 16den Februari 1923 (*Staatsblad* n°. 38) tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920. (383)

Artikel 1.

Na den derden regel wordt ingevoegd:

„*a*. In artikel XIII.

In artikel 28, zesde lid, der Lager-onderwijswet 1920 worden de woorden: „in de onmiddellijk voorafgaande vier kalenderkwartalen" vervangen door: „van het onmiddellijk voorafgaande kalenderjaar".

Het zevende lid van artikel 28 wordt gelezen als volgt:

7. Waar die grondslag ten gevolge van het tijdstip van oprichting der school niet kan worden vastgesteld, geldt voor het jaar der opening van de school het aantal kinderen, dat op den laatsten dag der maand volgende op die, waarin de school geopend is, als werkelijk schoolgaande bekend staat, en voor het daarop volgende jaar het gemiddelde van zooveel tellingen op de in dit en in het vorige lid bedoelde tijdstippen als kunnen plaats hebben."

De onderdeelen *a* tot en met *e* van **artikel 1** worden gewijzigd in *b* tot en met *f*.

Onderdeel *f* (oud *e*).

In *a* van § 2 worden de woorden: „na het in werking treden dezer wet" vervangen door: „na 15 Mei 1923".

In *b* van § 2 vervalt het laatste lid.

Artikel 2.

Dit artikel wordt aldus gelezen:

„1. Artikel 1 dezer wet treedt voorzoover betreft de bepalingen vermeld onder *b* en *c* in werking met 1 Januari 1923.

2. De overige bepalingen dezer wet treden in werking met ingang van den dag, volgende op dien harer afkondiging."

40ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 8 MEI 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. verzoekschriften; 3°. door de Tweede Kamer aangenomen ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Behandeling en aanneming van onderscheidene ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Waarnemend Voorzitter: de heer **van der Does de Willebois.**

Tegenwoordig, met den waarnemenden Voorzitter, 31 leden, te weten de heeren van der Maesen de Sombreff, van der Lande, Slingenberg, Croles, L. de Vries, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Anema, Blomjous, W. Fransen, Franssen, Janssen, Verkouteren, d'Aumale van Hardenbroek, van der Hoeven, Wittert van Hoogland, de Veer, Diepenhorst, Idenburg, van Basten Batenburg, de Gijselaar, de Vos van Steenwijk, Wibaut, van Wassenaer van Catwijck, Beelaerts van Blokland, Smeenge, Schönfeld, Gilissen, Douwes, Haazevoet en Dobbelmann,

en de heeren Ministers van Financiën, van Waterstaat en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De waarnemende **Voorzitter:** Ik deel aan de Kamer mede:

A. dat zijn ingekomen:

1. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Slotemaker de Bruine, wegens familie-omstandigheden; van de heeren Sijtsma en Haffmans, van den heer de Waal Malefijt, wegens een vergadering te Amsterdam, en van den heer van Embden, wegens ongesteldheid.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2. de volgende verzoekschriften:

een, van het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem, betreffende het (door deze Kamer reeds aangenomen) ontwerp van wet tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenwerk;

een, van het bestuur der Vereeniging van directeuren van hypotheekbanken, te 's Gravenhage, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Registratiewet 1917;

een, van den secretaris van het Centraal bureau der veilingen, te 's Gravenhage, alsvoren;

een, van de Vereeniging van directeuren van hypotheekbanken, betreffende het ontwerp van wet tot regeling omtrent

(Voorzitter.)

het dragen der kosten van openbare verkoopingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. van de Tweede Kamer de door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Wijziging der Wet op de Personeele Belasting 1896 (398);

Wijziging van de begrooting van het Staatsmuntbedrijf voor 1923 (433);

Aanvulling van artikel 29 der Wet op de Inkomstenbelasting 1914 (422);

Herziening der bepalingen nopens de opsporingsbevoegdheid met betrekking tot de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 329), houdende nadere bepalingen tot verzekering van den accijns op het gedistilleerd (432);

Uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bewijs door getuigen in burgerlijke zaken (337);

Regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen (43);

Naturalisatie van J. S. Auerbach en 20 anderen en van S. Bachner en 19 anderen (2 wetsontwerpen) (434);

Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Zuiderzeefonds voor 1923 (370);

Onteigening ten behoeve van den tramweg van Horn naar Deurne (411);

Onteigening ten behoeve van uitbreiding van los- en laadwegen op het station Velp (418);

Aanvulling en wijziging der Telegraaf- en Telefoonwet 1904 (*Staatsblad* n°. 7), zooals deze laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 313) (419).

Deze ontwerpen van wet zullen worden verzonden naar de afdeelingen;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de ontwerpen van wet nos. 376 en 78, de heeren Beelaerts van Blokland, Croles, Slingenberg, W. Fransen en Sijtsma, en over de ontwerpen van wet nos. 107, 384, 402, 393, 399, 335 en 278, de heeren Verkouteren, Anema, Slingenberg, van Wassenaer van Catwijck en Douwes.

De heer **van der Maesen de Sombreff,** voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgend Verslag uit:

In handen uwer Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

een, van het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel, te Haarlem, houdende verzoek om het wetsontwerp tot tijdelijke beperking van den invoer van schoenen te verwerpen.

Aangezien dit ontwerp van wet reeds door deze Kamer is afgedaan, stelt uw Commissie voor, omtrent het adres over te gaan tot de orde van den dag;

twee, van de Vereeniging van directeuren van hypotheekbanken, te 's Gravenhage, en van het Centraal bureau van de veilingen in Nederland, te 's Gravenhage, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Registratiewet 1917.

Aangezien dit ontwerp van wet bij deze Kamer in behandeling is, stelt uw Commissie voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden.

een, van de Vereeniging van directeuren van hypotheekbanken, te 's Gravenhage, in zake het wetsontwerp tot regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verkoopingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen.

(Voorzitter e. a.)

Aangezien dit ontwerp van wet bij deze Kamer in behandeling is, stelt uw Commissie voor, het adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden;

De Kamer vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusies.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. **Wijziging Registratiewet 1917 (367).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer Smeenge: Mijnheer de Voorzitter! In de afdeelingen dezer Kamer is, evenals aan de overzijde van het Binnenhof, de aandacht van de Regeering gevestigd op de wijziging betreffende de afschaffing van het bij art. 29 gegeven voorrecht van vermindering van registratierecht bij herhaalde overdracht van onroerend goed binnen korten termijn. Men meende dat de nieuwe bepaling nadeelig zou werken niet het minst bij den verkoop van onderpanden, die executoriaal moeten worden verkocht, evenzeer als wanneer gebruik werd gemaakt van art. 1223 Burgerlijk Wetboek. Bij overdracht binnen een tijdvak van drie jaar wordt thans naarmate het langer of korter duurt, een vermindering van rechten toegestaan van ½ tot maximaal 2½ pct. Deze bepaling wil de Minister laten vervallen.

Nu heeft de Minister dit wetsontwerp ingediend met de bedoeling om af te schaffen de kosten, die vallen op de veilingen van land- en tuinbouwproducten. Daarop werd algemeen aangedrongen, aan welken aandrang de Minister meende te moeten voldoen. De Minister ontkende daarbij, dat hierdoor een voorrecht wordt verleend aan enkelen, omdat het doel is, „het verkeer vrij te maken" voor de bedoelde producten. Zijn Excellentie wil dus de welvaart der bedoelde personen. De Minister zeide in de Memorie van Toelichting:

„Om dit te kunnen bevorderen, moet ik een equivalent hebben en ik vind dit in de afschaffing van het voorrecht van artikel 29."

In ons Voorloopig Verslag is daaromtrent het volgende opgemerkt:

„Het vervallen van artikel 29, waardoor de vermindering van registratierecht bij herhaalde overdracht van onroerend goed binnen korten termijn wordt afgeschaft, vond bij onderscheidene leden ernstige bedenking. Voor de hypothecaire crediteuren en voor ieder, die moet overgaan tot gedwongen verkoop van onroerende goederen, ook die krachtens artikel 1223, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek inbegrepen, is van het grootste belang, dat deze vermindering van registratierecht, vooral die van 2½ tot ½ pct. bij verkoop binnen het jaar, blijft bestaan. Bij de gedwongen veilingen toch zijn zeer dikwijls weinig gegadigden aanwezig, die eerst komen opdagen, wanneer het perceel door een makelaar in onroerende goederen of door den hypothecairen crediteur zelf is gekocht. Bij de afschaffing van het verminderd recht kan worden verwacht, dat makelaars of speculanten, nog meer dan thans het geval is, zich van aankoop zullen onthouden, terwijl het voor een hypotheekbank, welke inkoopt, nog moeilijker zal worden om het pand tegen aankoopsom, vermeerderd met de veilingskosten, weder aan eenen ernstigen kooper over te doen. Juist door het geringe recht van een ½ pct. is het dikwijls mogelijk een ingekocht pand tegen aankoopsom, vermeerderd met veilingskosten en registratierecht, zoogenaamd „vrij op naam" weder te verkoopen."

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat deze redeneering volkomen juist is.

De Regeering antwoordt daarop:

„Al kan de afschaffing van artikel 29, waardoor de herhaalde overdracht binnen drie jaar zwaarder wordt belast, in enkele gevallen tot eenig bezwaar leiden, het blijft den ondergeteekende voorkomen, dat dit bezwaar heel wat geringer is dan dat, aan de veilingsrechten op land- en tuinbouwproducten verbonden, tegenover welker afschaffing deze compensatie wordt voorgesteld."

(Smeenge.)

Mijnheer de Voorzitter! Mag dat nu een billijke maatstaf van beoordeeling heeten, ten aanzien van de moeilijkheden, die men elders schept, ik waag dit te betwijfelen. Het staat toch vast, dat de lasten, die hier worden opgelegd, zwaar zullen drukken, gelijk mede uit een paar voorbeelden, die ik noemen zal uit den laatsten tijd, volgt.

Mijnheer de Voorzitter! Meende de Minister, en ik verheug mij daarover, dat hij de land- en tuinbouwers moest helpen, dat daaruit volgen moest dat onschuldigen werden getroffen, is onjuist. De twee feiten, die men hier naast elkaar stelt, hebben niets met elkaar uit te staan. Waarom men er toe komen moet, op hetzelfde oogenblik, dat men iemand helpt, een ander onbillijk te treffen, begrijp ik niet. Wat men nu doet, is geen steun verleenen in het algemeen, het is alleen lasten verplaatsen. De samenleving in haar geheel zal er allerminst beter van worden.

Wat zegt de Minister verder?

„Hij moge er overigens nogmaals de aandacht op vestigen, dat de vermindering van het registratierecht bij achtereenvolgende overdrachten in de voornaamste plaats den handel in huizen ten goede komt, en dat voor eene bijzondere begunstiging van dien handel bezwaarlijk eenige redelijke grond is aan te voeren."

Mijnheer de Voorzitter! Is dat juist? En indien het juist is, neemt dit dan het bezwaar weg, dat door meerderen naar voren is gebracht en in een tweetal adressen, waarover zooeven verslag is uitgebracht, nl. van het Centraal Bureau van veilingen in Nederland en van de Vereeniging van Directeuren van Hypotheekbanken, te 's Gravenhage, opnieuw onder de aandacht van Regeering en Kamer is gebracht?

Mijnheer de Voorzitter! Wij leven ten opzichte van het hypotheekwezen niet in een mooien tijd. Was het vroeger slechts in enkele gevallen noodig tot executie over te gaan, op het oogenblik doet zich die noodzakelijkheid herhaaldelijk voor. En hoe gaat het met den verkoop der geëxecuteerde onderpanden? Meermalen is men verplicht zelf tot koopen over te gaan. Daarna blijkt herhaaldelijk, dat men alleen dan een kooper vinden kan, indien deze kans ziet van de hypotheekbank een nieuwe hypotheek te krijgen. Wanneer het recht van overgang nu ook voor al die gevallen wordt verhoogd, dan wordt afwikkeling van zulke zaken er zeker niet gemakkelijker op.

Zullen de makelaars, waarvan in de stukken sprake is, onder de nieuwe omstandigheden die verkoopingen ook nog gaan bezoeken? Zullen zij er feller op worden het er eens op te wagen wanneer ze in plaats van met honderden met duizenden bij de overdracht moeten klaarstaan? Ik geloof van niet. Daarbij komt nog hetgeen staat te gebeuren in zake de afschaffing van de bod- en strijkgelden. Wie werden vaak koopers van de voormelde perceelen? Zij, die boden om de strijk- en bodgelden te verdienen en nu en dan bleven hangen. Bedoelde personen zullen nu voorzichtiger moeten worden, omdat de latere overdracht veel duurder wordt en de kans om er zonder veel kleerscheuren af te komen, veel geringer. De hypotheekbanken zullen van de nieuwe bepaling groot financieel nadeel ondervinden.

Ik zal er niet veel meer van zeggen, omdat de Minister tot heden voor geen rede vatbaar scheen. Toch hoop ik, dat hij na het aangevoerde er eenigszins anders tegenover zal komen te staan.

Wat betreft de bewering: hypotheekbanken zullen er weinig last van hebben, executiën komen weinig voor, wie zoo spreekt, is niet op de hoogte van den nieuwen tijd.

Om een paar voorbeelden te noemen. De Nederlandsche Hypotheekbank te Veendam moest in het afgeloopen jaar negenmaal tot executie overgaan, waaronder zelfs van een pand van ongeveer f 235 000. Wanneer nu straks wellicht bij den verkoop van een dergelijk pand in plaats van ½ pct.

(Smeenge e. a.)

moet worden betaald 2½ pct., dan drukt men daardoor de verkoopsom zoodanig, dat die verkoop veel langer op zich zal laten wachten dan anders het geval zou zijn geweest.
Banken moeten dikwerf zelf de panden inkoopen om niet dadelijk schade te lijden.

In vrijwel al die gevallen vindt men, na niet langen tijd, een kooper, mede omdat de overdrachtskosten niet door hooge rechten worden opgevoerd. Dat de executiën, waartoe men nu dikwerf moet overgaan, niet voorkomen bij speciale panden of in speciale streken van ons land, volgt zeker wel hieruit, dat de door mij bedoelde gevallen betroffen huizen met erven, ateliers en verdere gebouwen, nieuwe winkelhuizen met erf en bloemisterij, landgoederen, een bodega, een hotel, en zoo voort. Deze waren gelegen in alle deelen van het land, zoowel in Bellingwolde als in Soest, in Noord-Scharwoude als in Limburg, in Zandvoort als in andere plaatsen van ons land.

Mijnheer de Voorzitter! Waar dit het geval is, daar geloof ik, dat de Minister de nadeelen, die uit deze nieuwe bepaling zullen voortvloeien, onderschat, en het is daarom, dat ik hem zou willen vragen of het niet mogelijk is, dat hij nog eens ernstig laat nagaan of te dezen opzichte niet de verkeerde weg wordt ingeslagen.

Ik herhaal, om in dezen tijd, waarin men zoo vaak tot executie komen moet zonder het eigenlijk te willen, in een tijd dus die heenwijst naar niet veel welvaart in menig opzicht, de overdracht van deze goederen te gaan bemoeilijken, komt mij zeer onverstandig voor. Tweeërlei nadeel treedt dadelijk op den voorgrond èn voor de hypotheekbanken, die dikwerf door omstandigheden, die niet waren te voorzien, moeite hebben om het oorspronkelijk gegeven bedrag terug te ontvangen, èn voor hen, die het tot nu toe nog wel eens wilden wagen om te koopen.

Ten slotte: ik herhaal, men helpt door dit wetsontwerp de land- en tuinbouwers; men legt nieuwe lasten op bij de overdracht van vast goed, op een tijdstip, dat daarvoor het meest ongunstig is. Bij verkoop, ook gedwongen, zullen de koopprijzen worden gedrukt, omdat men de aangekochte goederen, waarvan het niet de bedoeling is ze te behouden, niet dan met meer opoffering dan vroeger van de hand kan zetten. Ik keur dit beslist af.

De heer **de Veer**: Mijnheer de Voorzitter! Met de afschaffing van het registratierecht op de veilingen van land- en tuinbouwproducten kan ik mij geheel vereenigen. Dat de Regeering gevolg heeft gegeven aan den van vele zijden op haar daartoe geoefenden drang juich ik toe. De bezwaren aan dit recht verbonden zijn inderdaad overwegend. Na alles wat daarover reeds geschreven en gezegd is, meen ik daarop niet dieper te behoeven in te gaan.

Intusschen meende de Minister niet tot die afschaffing te mogen overgaan zonder te gelijker tijd een compensatie te scheppen voor de door de schatkist ten gevolge der afschaffing van het genoemd recht te lijden verlies. Deze schade wordt voor het jaar 1921 berekend op f 495 000 en voor normale omstandigheden berekent de Minister die op f 600 000, een berekening, die mij alleszins hoog voorkomt.

Dat de Minister een compensatie wenscht bij den tegenwoordigen toestand van 's Rijks schatkist is volkomen te verklaren en daartegen kunnen ook moeilijk bezwaren worden ingebracht. Maar waartegen m. i. wel bezwaar moet worden gemaakt, is, dat die compensatie gezocht wordt, waar zij ongetwijfeld nadeelen met zich brengt, en dat, hetgeen de Minister als compensatie vraagt, ver uitgaat boven hetgeen hij wegschenkt.

De compensatie wordt door den Minister voornamelijk gezocht in de afschaffing van art. 29, dat een verminderd registratierecht bij herhaalden overgang van onroerend goed binnen 3 jaar vaststelt. De overige compensaties zijn, bij de afschaffing van art. 29 vergeleken, slechts van betrekkelijk ondergeschikt belang, al zal de afschaffing van art. 31 alleen al een compensatie geven, die voor 1921 zou bedragen hebben minstens f 77 000 en dus bijna 1/6 van het geheele verlies.

Ik laat die overige compensaties nu verder ter zijde.

(de Veer.)

Door de afschaffing van art. 29 zal de handel in onroerende goederen ongetwijfeld belemmerd worden, een handel, die is zoowel in het belang van den verkooper als van den kooper. Volkomen juist is, wat te dien opzichte wordt opgemerkt in het adres van het hoofdbestuur van de Broederschap der Notarissen aan den Minister van Maart 1923. Daarin staat het volgende:

> „Men moet er zich wel rekenschap van geven, dat die handel meewerkt om de zaken op prijs te houden, wat aan de opbrengst van de belasting ten goede komt.
> Indien iemand, min of meer door de omstandigheden daartoe genoopt, wil overgaan tot den verkoop van onroerende zaken, zijn niet altijd aanwezig de eigenlijk gezegde gegadigden, die de zaken voor belegging of voor eigen gebruik of bewoning willen hebben."

In het Voorloopig Verslag is mijns inziens te veel de aandacht gevestigd op het nadeel dat de verhoogde rechten kunnen scheppen bij gedwongen verkoop. Ook de heer Smeenge, al kom ik tot dezelfde conclusie als hij, heeft, meen ik, te veel nadruk gelegd op den gedwongen verkoop. Zeker, dat nadeel is niet weg te cijferen, omdat nu eenmaal bij executies — de practijk leert het — zoowel de handel als de eigenlijk gegadigde uit den aard der zaak reeds terughoudend zijn. Maar executies en gedwongen veilingen komen gelukkig nu zelfs in deze tijden nog niet zoo overwegend veel voor, dat op dien grond de vermindering van registratierecht alleen reeds gehandhaafd zou moeten worden. Van veel meer belang is dat voor den gewonen handel, die in normale tijden — over de abnormale jaren, die achter ons liggen, spreek ik niet — zich vooral in de kleinere plaatsen met een zeer bescheiden winst tevreden moet stellen, een winst, waarop 2 pct. meer of minder registratierecht wel degelijk van grooten invloed is.

En wanneer het hier nu alleen maar ging om de 3½ ton of iets meer, waarop oorspronkelijk de bate voor den Staat uit het wegvallen van art. 29 door den Minister is berekend, dan zou men nog kunnen zeggen, dat het bedrag niet zoo hoog is, dat, omgeslagen over het geheele land en over een geheel jaar, de afschaffing van artikel 29 den handel in onroerende goederen onevenredig in aanzienlijke mate zou drukken

Maar, Mijnheer de Voorzitter, het wil mij voorkomen dat de Minister bij de berekening van de compensatie een onevenredig groote winst neemt en dat, hetgeen meer zal ontvangen worden door de schatkist, ten gevolge van de voorgestelde wijzigingen, belangrijk uitgaat boven de te derven rechten.

Bij de Memorie van Toelichting wordt het verlies geschat op f 600 000 en de compensatie op f 350 000 + f 77 000 voor de overige compensatie buiten art. 29 om, samen dus f 427 000. In het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer wordt de Minister er op gewezen, dat er op deze wijze voor de schatkist nog een lek blijft van ± 1¾ ton en worden hem zelfs een paar middelen aan de hand gedaan om dat lek te stoppen.

Bij de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer heeft de Minister een van die middelen gretig aangegrepen, ofschoon hij bij die Memorie te kennen gaf, dat zijn berekening aan den lagen kant was, en dat het bedrag van f 350 000 in normale jaren zeker overschreden zal worden.

Wat zien we nu als we eens de werkelijke cijfers nagaan? Dan zien we, dat in 1921 minder zou zijn ontvangen wegens afschaffing der veilingsrechten f 495 000 en dat in dat jaar daartegenover meer zou zijn ontvangen wegens afschaffing van art. 29 ± f 2 760 000, waarbij dan nog komt ± f 100 000 voor de overige wijzigingen, zoodat tegenover een verlies van f 500 000 een winst staat van 2¾ millioen, of een voordeelig verschil voor den Staat van 2¼ millioen. Nu weet ik wel, dat de Minister daarop zeggen zal, dat voor volgende jaren die cijfers allerminst te verwachten zijn en dat in de toekomst de afschaffing van art. 29 belangrijk minder zal opbrengen dan de door mij genoemde f 2 760 000, doch dan wil ik er op wijzen, dat die opbrengst reeds belangrijk is achteruitgegaan, dat die in 1919 zou bedragen hebben f 3 700 000, en dat die achteruitgang nog heel wat zou kunnen bedragen vóór die

(de Veer e. a.)

zou zijn gedaald tot het door den Minister voor normale jaren geraamde verlies van f 600 000 op de veilingsrechten.

En waar nu dit wetsontwerp niet de bedoeling heeft van een stijving van 's Lands schatkist, maar uitsluitend de wegneming van een onbillijke heffing zonder nadeel voor het Rijk en waar de afschaffing van het verminderd registratierecht voor onroerende goederen ongetwijfeld een belangrijk nadeel met zich brengt voor den handel in onroerend goed, omdat deze er door belemmerd wordt, een nadeel, dat zich het sterkst zal doen gevoelen bij de afschaffing van het verminderd registratierecht voor overgangen binnen het jaar, omdat zoowel bij vrijwilligen als bij gedwongen publieken verkoop in den eersten tijd na dien verkoop het verkochte op gemakkelijke en niet te bezwarende voorwaarden in andere handen moet kunnen overgaan, daar zou ik aan den Minister willen vragen, of hij niet bereid is, nog eens te overwegen of het niet mogelijk is het verminderd registratierecht voor overgangen binnen het jaar, desnoods voor overgangen binnen de eerste 6 maanden, te handhaven. Daarmede zou het voornaamste bezwaar tegen dit wetsontwerp voor hen, die daarmede meer rechtstreeks in aanmerking komen, en dat zijn er heel wat in den lande, vervallen.

Ook al zou de herhaalde overgang van onroerend goed binnen 1, 2 en 3 jaar verminderen tot de helft van wat die in 1921 is geweest, toen deze reeds 30 pct. minder was dan in 1919, dan nog zou het Rijk in de afschaffing van het verminderd recht voor herhaalde overgangen alléén in het tweede en derde jaar meer dan voldoende compensatie vinden voor de afschaffing der veilingsrechten.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dit wetsontwerp met zeer gemengde gevoelens begroet. De aanleiding tot de indiening van het ontwerp is de afschaffing van de veilingsrechten, en ik heb tegen die afschaffing geen bezwaar, al vraag ik mij af: waarom alleen afschaffing van de rechten voor veilingen van land- en tuinbouwproducten en niet voor veilingen van effecten en meubilaire goederen?

Het wetsontwerp kan mij overigens moeilijk bevredigen. Ten eerste heb ik bezwaar tegen de wijze, waarop het bij de Staten-Generaal is geïntroduceerd. De Minister zegt in zijn Memorie van Toelichting, dat hij aan den aandrang tot afschaffing van de veilingsrechten alleen gevolg kan geven als te gelijker tijd eenige lekken worden gestopt, waardoor thans een aanmerkelijk bedrag aan registratierecht wegens den overgang van onroerende goederen wegvloeit. Hij noemt als zulke lekken: de vrijstelling van onderhandsche koopakten, die niet bestemd zijn voor overschrijving in de openbare registers; de vermindering van recht bij overdracht binnen korten tijd; vermindering van recht bij overdracht van klein grondbezit.

Die vrijstellingen noemt de Minister lekken, maar ik moet daartegen opkomen. Een lek noem ik een opening, die tegen den wil van den wetgever is ingetreden en dat is hier niet het geval. Al die tegemoetkomingen zijn in 1919 weloverwogen door de Regeering voorgesteld en door de Staten-Generaal geaccepteerd en door den Hoogen Raad gesanctionneerd, voor zoover betreft de vrijstelling voor onderhandsche verkoopakten, die niet bestemd zijn om in de openbare registers te worden ingeschreven tegen den wil van het bestuur der registratie. Deze tegemoetkomingen „lekken" te noemen, is ultra-fiscaal; maar ik acht het onjuist, om zelfs hetgeen de wetgever en de Hooge Raad weloverwogen vrijlaten, een „lek" in de belastingvloeiing te noemen. Ik hoop, dat men een dergelijke benaming in het gevolg niet meer zal toepassen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wilde ook iets zeggen over de opheffing van de vrijstelling van art. 29, maar na hetgeen door de heeren Smeenge en de Veer, met wier betoog ter zake ik mij volkomen kan vereenigen, is gezegd, zal ik daarover zwijgen.

Ik verheug mij er over, dat de Tweede Kamer heeft aangenomen het amendement-Oud, waardoor de vrijstelling van de onderhandsche verkoopakten althans is gehandhaafd, want

(Slingenberg.)

ik geloof, dat, indien dat niet ware geschied, de handel in onroerende goederen nog in sterker mate zou zijn belemmerd.

Maar ik betreur, dat in de Tweede Kamer niet is aangenomen het amendement, dat gericht was tegen de opheffing van de vermindering van lasten bij overgang van kleinere objecten. Ik zou wenschen, dat die vermindering ware gehandhaafd.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat hij zich over die opmerking verwondert, omdat het over zoo kleine bedragen gaat (het kan hoogstens over f 10 gaan), maar ik verwonder mij weer over die opmerking van den Minister, omdat eenige regels verder in de Memorie van Antwoord staat te lezen, dat de opbrengst bedraagt f 77 000, een bedrag, waarmee toch wel eenigszins rekening mag worden gehouden!

Mijnheer de Voorzitter! Hiermee gaat verloren een vrijstelling, die sympathiek aandeed, omdat men daarmee aan de kleine grondeigenaren en aan de eigenaren van kleine huisjes eenigszins te gemoet kwam. Die vrijstelling is welbewust verleend in 1917, en thans komt men, m. i. ten onrechte, er op terug.

Ik wensch ook nog een korte opmerking te maken over de afschaffing van art. 101*p*, dat een vrijstelling van recht geeft aan die akten, waarbij gebouwd eigendom voor de eerste maal na de stichting der gebouwen wordt overgedragen, indien de akte van overdracht ter registratie wordt aangeboden uiterlijk binnen het jaar, volgende op dat, waarin die eigendom als gebouwd in de grondbelasting is aangeslagen. De bedoeling van de inlassching van dit artikel in de wet van 1917 was, een prikkel te geven aan de huizenbouwers, en zij heeft naar mijn meening in dat opzicht goed gewerkt. Het was voor de particuliere bouwnijverheid van groot belang te weten, dat de eerste overdracht kon geschieden zonder betaling van registratierechten. Ik had, gezien de politiek van deze Regeering, verwacht, dat deze vrijstelling zou blijven bestaan. Immers, de Regeering streeft er naar zich zelf uit den woningbouw te retireeren en de particuliere bouwnijverheid zooveel mogelijk aan te moedigen. Dat stelsel is zeer lofwaardig, maar een van de middelen daartoe was dan toch handhaving van deze vrijstelling van art. 101*p*. Ik meen, dat het, ook van het standpunt van den Minister, een stap in de verkeerde richting is die vrijstelling in te trekken. De Minister moet die 2½ pct. niet gering schatten. Bij den bouw van huizen, die al gauw boven de f 10 000 komen, is dat een bedrag van beteekenis, vooral waar zoovele bouwers werken uitsluitend bijna met kredieten, enz. Ik geloof dan ook, dat deze handelwijze ook in den gedachtengang van de Regeering onjuist is.

Nog een tweetal opmerkingen, Mijnheer de Voorzitter! De eerste betreft het request van de Broederschap van Notarissen. De Minister heeft in de Memorie van Toelichting en in de Memorie van Antwoord een uitdrukking gebezigd, die aanstoot heeft gegeven in die kringen. De Minister heeft, geloof ik, het niet zoo bedoeld, als de notarissen het er in lezen, maar ik kan mij niet ontveinzen, dat er voor die veronderstelling inderdaad aanleiding was.

De Minister zegt in de Memorie van Toelichting, op bldz. 2:

> „Daarbij komt, dat bij openbare verkoopingen van onroerend goed bij het bedingen van onraadspenningen, om het gebruik te volgen, vaak het gewone percentage wordt vastgesteld, waardoor de vermindering niet steeds aan den verkooper ten goede komt."

Men kan daarin dus lezen, dat de Minister zegt, dat de vermindering van het percentage niet komt ten goede aan de verkoopers, maar dat de notarissen dat in den zak steken. De notarissen hebben er althans dat in gelezen en zij zeggen in hun request:

> „Ten slotte kan het hoofdbestuur niet nalaten onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen, dat het uiterst pijnlijk getroffen is door enkele uitlatingen in de Memorie van Toelichting, waaruit te lezen valt, dat bij openbare verkoopingen vermindering van recht niet altijd in verlaging van de onraadspenningen uitgedrukt

40ste VERGADERING. — 8 MEI 1923.

367. Wijziging Registratiewet 1917.

(Slingenberg e. a.)

wordt en dat de ambtenaren, die de verkoopingen houden, en niet partijen van de verminderingen profiteeren."

Nu is het een feit, dat bij de bestaande vrijstelling onraadsgeld werd geheven, ook bij publieke veilingen, en daaruit is misschien de conclusie getrokken, dat de notarissen dat geld ten volle opsteken. Dat is echter niet juist, want de notarissen verrekenen die gelden met den verkooper. De tegemoetkoming van den belastingwetgever komt dus ten goede aan den verkooper, zooals het behoort.

Ik geloof dus niet, dat de Minister zich zoo positief heeft willen uitdrukken, wat de notarissen in de stukken hebben gelezen, maar ik zou het toch gewenscht achten, indien de Minister daaromtrent een geruststellende verklaring zou kunnen geven. De notarissen zouden dat ook buitengewoon op prijs stellen.

De laatste opmerking is deze: de wijziging van art. 101*p* is ingetrokken bij Nota van Wijziging. Het betrof de vrijstelling bij eerste overdracht van gebouwde perceelen. Het is misschien te wijten aan de tusschentijdsche wijzigingen, dat er thans in de wet geen overgangsbepaling voorkomt, die noodig zou zijn om aan enkele onbillijkheden te gemoet te komen. Ik zal met een enkel voorbeeld aangeven, waarin op dit oogenblik een onbillijkheid zou kunnen bestaan bij den overgangstoestand. Wanneer men huizen gebouwd heeft en men weet, dat er vrijstelling van registratierechten bestaat voor den eersten verkoop, dan pleegt de verkooper aan zijn kooper de huizen vrij op naam te verkoopen.

De verkooper weet, dat hij geen rechten heeft te betalen, dus hij kan gemakkelijk vrij op naam verkoopen en de kooper weet, aan de hand van art. 101*p*, dat hij geen recht heeft te betalen. De prijs wordt dus vastgesteld op de wetenschap, dat geen registratierechten betaald behoeven te worden.

Wanneer men zich nu plotseling, na het maken van dergelijke overeenkomsten, voor deze wet gesteld ziet, die de vrijstelling intrekt en dus bij den verkoop van een huis vrij op naam bij een waarde van f 10 000 een belasting geeft van f 250, dan worden die menschen gedupeerd. De prijs ware anders bepaald, indien de verkooper geweten had, dat hij dit had moeten betalen.

Het komt mij voor, dat de billijkheid medebrengt, dat voorloopige overeenkomsten, die deswege getroffen zijn, zouden vallen onder de oude wet, dus worden vrijgesteld.

Maar, zooals ik zeide, er is geen overgangsbepaling, omdat die er wellicht bij de Memorie van Antwoord wordt ingebracht.

Ik zou den Minister dan willen vragen, waar art. 99 der Registratiewet aan de Kroon de bevoegdheid geeft om in bijzondere gevallen vermindering te verleenen van opgelegde boeten: zou hij niet kunnen bevorderen, dat art. 99 worde toegepast op die gevallen, waarvan vaststaat — het bewijs daarvan moet natuurlijk worden geleverd —, dat het voorloopige overeenkomsten zijn, afgesloten op een moment, dat er van wijziging dezer Registratiewet nog geen sprake was? Dan zou althans voor deze onbillijkheid nog een redres mogelijk zijn.

De heer **van der Hoeven**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan de indiening van dit wetsvoorstel niet toejuichen. Ik betreur het, dat het registratierecht op veilingen van land- en tuinbouwproducten wordt verlaagd. Ik sta op het standpunt, dat vóór eenigen tijd in deze Kamer is verdedigd door mr. van Nierop, dat er al zeer zwaarwichtige redenen moeten zijn, om in een tijd als dezen inkomsten prijs te geven; misschien dat ik onder den indruk verkeer van hetgeen voor enkele dagen in den Rotterdamschen gemeenteraad is voorgevallen, toen een bedrag van niet minder dan f 500 000 's jaars — vermakelijkhedenbelasting — aan dubbeltjes in het water is geplast.

Maar mijn groote bezwaren richten zich tegen de verhooging van het registratierecht bij transporten van onroerende goederen binnen korten termijn.

Ik heb twee ernstige bezwaren. Mijn eerste is, dat ik van een dergelijke verhooging vrees een bemoeilijking van den handel in onroerend goed, welke ongetwijfeld wederom ten

(van der Hoeven e. a.)

gevolge zal hebben bemoeilijking van de volkshuisvesting, terwijl er alles aan gelegen is om die volkshuisvesting te bevorderen. In deze meening werd ik dezer dagen versterkt door een ingezonden stuk, dat ik las in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van de hand van den bekenden Rotterdamschen notaris van Ravesteijn, een man, die sinds langen tijd zijn arbeid heeft gegeven ten behoeve der volkshuisvesting.

Maar het grootste bezwaar is mijn laatste, nl. dit: ik ben bevreesd, dat wij de oude knoeierijen bij transporten van onroerend goed, die ik zelf een twintig jaar geleden heb gezien, zullen terugkrijgen. In het Voorloopig Verslag staat daaromtrent te lezen:

„Daarenboven hebben vroegere practijken naar zij beweerden geleerd, dat maar weinig van deze verhoogingen in 's lands kas terechtkomt."

De Minister heeft daarop geantwoord in de Memorie van Antwoord:

„Op welke practijken hier wordt gedoeld, is den onderget eekende trouwens niet duidelijk."

Mijnheer de Voorzitter! Er is hier gedoeld op de knoeierijen, die indertijd hebben bestaan in het verzwijgen van transporten. Ik vrees, dat dit verzwijgen van transporten zal herleven. Hiervan kan de publieke moraliteit groote schade ondervinden, maar ook kan dit wel eens tot gevolg hebben, dat de financieele uitkomsten van deze wetswijziging geheel anders zullen zijn dan Zijn Excellentie zich voorstelt. Ik heb dezer dagen gesproken den bekenden Rotterdamschen notaris mr. van Wijngaarden. Deze heeft mij medegedeeld, dat hij het niet onmogelijk achtte, dat deze wetswijziging in plaats van verhooging van de Landsinkomsten zou medebrengen verlaging van die inkomsten. Is dit juist, Mijnheer de Voorzitter, dan ontgaat ons niet alleen het doel, waarmede deze wetsvoordracht is voorbereid, maar dan zal daardoor de publieke moraliteit groote schade ondervinden. Dan zal daaronder lijden de waarachtigheid in akten.

Het is niet mijn voornemen om stemming over dit wetsontwerp te vragen, maar ik zou wel Zijn Excellentie willen verzoeken scherp te willen toezien of het doel, met deze verhooging beoogd, ook werkelijk wordt bereikt en, zoo neen, dan liever ten halve te keeren dan ten heele te dwalen. Ik zou Zijn Excellentie ook willen verzoeken de door mij gemaakte opmerkingen te willen overbrengen aan zijn ambtgenoot van Justitie, wiens belangen het hier ook, naar mijn meening, in hooge mate geldt.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen met een betrekkelijk kort woord te kunnen volstaan.

In de Memorie van Antwoord heb ik reeds erkend, dat tegen de wijziging van art. 29 der wet natuurlijk bezwaren kunnen worden ingebracht. Dit is feitelijk een verhooging van belasting en dit zal dus natuurlijk eenigszins op het economisch leven drukken. De heeren Smeenge en de Veer hebben dit dan ook doen uitkomen. Het heeft mij intusschen eenigszins verwonderd, dat, waar beide geachte sprekers de afschaffing van de veilingrechten toejuichten, zij zich blijkbaar ontheven oordeelden van de taak om aan te wijzen op welke betere wijze de compensatie had kunnen worden gevonden. De heer de Veer zeide: Ik juich de afschaffing van de veilingrechten toe, maar mijn bezwaar is tweeërlei: 1. de compensatie is gezocht op de verkeerde plaats, en 2. de compensatie is te hoog berekend. Op dit laatste kom ik terug, maar waar de heer de Veer zeide: de compensatie is gezocht op de verkeerde plaats, onderstelde ik een oogenblik, dat hij een andere plaats in de Registratiewet zou noemen. De geachte afgevaardigde heeft dit niet gedaan, en ik geloof ook niet, dat het gemakkelijk zou zijn gegaan. Het gaat hiermee als met de bezuinigingen. Wanneer een bepaalde bezuinigingsmaatregel aan de orde is, zegt men: had liever een anderen genomen. Doch wanneer deze laatste wordt voorgesteld, rijzen weer andere bezwaren.

(Minister de Geer.)

Een en ander ontheft mij echter niet van de taak, de meening uit te spreken dat deze compensaties geen groote economische schade zullen teweegbrengen. Zooals de heer de Veer reeds tegenover den heer Smeenge aanvoerde, zullen de enkele gevallen van hinder, waarop de laatste geachte afgevaardigde het oog had, uitzonderingsgevallen blijven. In de meer normale gevallen, die de heer de Veer noemde, zullen meermalen de fluctuaties van de prijzen het van geen overwegend belang maken of het recht 1½ dan wel 2½ pct. is. Ik wil intusschen gaarne de vraag, of deze verzwaring alsnog kan worden gemitigeerd in dien zin dat men bij verkoop binnen het eerste jaar nog eenige reductie ontvangst, overwegen. De Registratiewet zal eerlang nog wel eens moeten worden herzien, en de vraag is dan onder de oogen te zien.

Ik kom nu tot de opmerking, dat de compensatie te hoog genomen zou zijn. Waar de heer van der Hoeven de vrees uitsprak, dat de wijziging van artikel 29 heelemaal geen winst zou brengen, vindt de heer de Veer tegenover zijn optimistische raming daarin reeds zeker tegenwicht. Wanneer ik tot een lagere opbrengst dan de heer de Veer kom, vindt dat intusschen zijn oorzaak hierin, dat ik meen, dat een zoo veelvuldig overgaan van goederen binnen korten tijd als waarvan wij tot kort geleden getuigen zijn geweest, zich in den eersten tijd niet meer zal voordoen. Het is overigens thans moeilijk ramen wat een partieele wijziging van de registratierechten zal opleveren. Wanneer men bedenkt dat in 1922 de opbrengst van de Registratiewet 36 millioen minder was dan die in 1923, dan ziet men wel in, dat het niet mogelijk is met eenige zekerheid een raming te geven, op grond van voorhanden cijfers, wat de wijziging van een onderdeel dier wet in de eerstvolgende jaren zal opbrengen.

Er is geen post in den middelenstaat, die de laatste jaren zoo ontzaglijk terugloopt als de registratierechten, die met tientallen millioenen omlaag zijn gegaan. Men kan dus wel ramen, maar geen zekerheid hebben. Het kan natuurlijk zijn, dat bij opleving van den toestand deze compensatie meer inbrengt dan ik heb durven onderstellen.

De heer Slingenberg sloot zich aan bij de vorige sprekers, maar maakte daarnaast enkele andere opmerkingen, o.a. over de uitdrukking „lekken", die gebruikt is in § 1 van de Memorie van Toelichting.

Mijnheer de Voorzitter! In die Memorie van Toelichting werd gereleveerd een vroegere aankondiging in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag over hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting. In die stukken was verwezen naar eenige artikelen van den heer de Jong, directeur der registratie in Maastricht, artikelen, waarin de gewraakte uitdrukking voorkwam, zoodat zij ook in deze resumtie werd overgenomen. Ik stel er intusschen prijs op te erkennen, dat het hier niet geldt „lekken" in den stringenten zin van het woord. Dit zijn niet technische fouten in de wet, maar bepalingen, die men vroeger welbewust heeft opgenomen en waarop men nu terugkomt.

De heer Slingenberg heeft voorts gesproken over de opheffing der reductie voor kleine verkrijgingen. Ik meen, dat dit niet een verzwaring van lasten is waarover men behoeft te treuren. Anders dan bij de wijziging van art. 29, geldt het hier een maatregel, waarop ook om technische redenen reeds meermalen aangedrongen is. De nu op te heffen faciliteit toch geeft aanleiding tot zoo onaangename contrôlemaatregelen, dat zij ook voor de begunstigden weinig aannemelijk is. Het zal den heer Slingenberg bekend zijn, dat dan ook de Broederschap van Notarissen reeds veel vroeger heeft aangedrongen op opheffing van deze reductie, juist om de practische moeilijkheden, waartoe zij aanleiding geeft.

Ook vergete men niet, dat het kleine verkrijgingen betreft, maar niet verkrijgingen door kleine bezitters. Ook een grootgrondbezitter, die een klein stukje krijgt, geniet van deze faciliteit.

De opheffing van de vrijstelling van art. 101*p* is de vrucht van het gemeen overleg met de Tweede Kamer. In het Voorloopig Verslag was daarop zonder tegenspraak aangedrongen en ik meende, dat er geen bezwaar bestond op dit punt een concessie aan de Kamer te doen.

(Minister de Geer e. a.)

Ik breng den heer Slingenberg dank voor zijn opmerking, dat het niet in mijn bedoeling kan hebben gelegen iets onaangenaams te zeggen aan het adres der notarissen in het algemeen in de door hem geciteerde woorden. Inderdaad is uit die woorden, al generaliseerend, heel wat meer gehaald dan er mee bedoeld was.

Ik wil den geachten afgevaardigde gaarne toezeggen, dat ik zal overwegen, of toepassing van art. 99 eventueele onbillijkheden zal kunnen afsnijden, waartoe de opheffing van de vrijstelling van art. 101*p* zonder overgangsbepaling zou kunnen leiden.

De geachte afgevaardigde de heer van der Hoeven heeft gewezen op het gevaar van ontduiking, waartoe de wijziging van artikel 29 zal aanleiding geven, en hij heeft zich hierbij beroepen op de vrees, die een der notarissen te Rotterdam tegenover hem uitsprak.

Dit is een bedenking, die bij belastingverhoogingen zeer vaak gehoord is. Meermalen luidt het dan: gij krijgt er toch maar een deel van, want er zal op groote schaal worden ontdoken.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat men niet te vlug daarvoor uit den weg moet gaan. En ik zou den geachten afgevaardigde er wel op willen wijzen, waar hij sprak van praktijken, die vroeger hebben geheerscht, dat de fiscus tegenwoordig tegen ontduiking wel iets beter geoutilleerd is dan in vroeger dagen.

Ik zal echter gaarne zijn aansporing ter harte nemen, om dit punt speciaal in het oog te houden.

De heer **de Veer**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou den heer Minister nog even willen doen opmerken, dat hij niet uit mijn woorden mag afleiden, dat ik het niet geheel eens zou zijn met de bezwaren van den heer Smeenge, integendeel, ik deel die bezwaren volkomen, maar ik acht die niet de grootste. Ik acht de grootste bezwaren hierbij gelegen in de gewone vrijwillige openbare verkoopingen van onroerende goederen en niet in de executies, omdat die een betrekkelijk klein onderdeel van de verkoopingen uitmaken.

De Minister heeft gezegd, dat ik had verzuimd aan te wijzen, waar hij de compensatie kon vinden, wanneer ik bezwaar had tegen de compensatie van de afschaffing van art. 29. Ik heb echter enkele cijfers genoemd betreffende de compensatie, die ik meende, dat de Minister kon vinden door afschaffing van het registratierecht bij overgang binnen twee en drie jaar.

De Minister zegt nu: ja, maar die cijfers hangen zoo in de lucht; wij weten op het oogenblik volstrekt niet, wat de registratiebelasting zal opbrengen in de komende jaren.

Dat geef ik toe, maar al rekent men met de meest ongunstige situatie, dan geloof ik toch, dat de Minister meer compensatie zal vinden bij afschaffing van verlaagd recht bij overgang binnen twee en drie jaar dan wat hij kwijt raakt bij de afschaffing van de veilingsrechten.

Waar de Minister de toezegging heeft gedaan, nog eens te overwegen, bij een volgende wijziging van de Registratiewet, om te komen met een vermindering van registratierecht bij herhaalden overgang van onroerende goederen binnen het eerste jaar, dank ik hem daarvoor en verklaar ik mij voldaan.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Katwijk van een stuk duingrond bezuiden tegen het dorp Katwijk aan Zee, ten zuidoosten van de begraafplaats (388).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal voor dit wetsontwerp stemmen, maar wil toch niet, dat het passeert, zonder dat er een enkel woord over is gezegd, want er zijn bij dit eenvoudige wetsontwerp groote Landsbelangen betrokken en ook een zeer gewichtige juridische quaestie.

(Verkouteren c. a.)

Duinen zijn eigenlijk geen zaken, die in den handel zijn, en zij kunnen niet worden verkocht. Nu geef ik dadelijk toe, dat de wet dit niet met zoovele woorden zegt, maar zij zegt wel, dat onder het eigendom van den Staat behoort ook het zeestrand. En wat is het zeestrand eigenlijk anders dan afgeslagen duin? Wat vandaag duin is, kan morgen zeestrand worden en wat heden strand is, was vroeger hoogstwaarschijnlijk duin.

Wij hebben in ons Burgerlijk Wetboek ook nog een bepaling over de z.g. overstuiving, waaruit men misschien zou kunnen afleiden, dat de wet wel uitgaat van de gedachte, dat duinen voor privaateigendom vatbaar zijn, maar dat volgt daaruit toch niet noodzakelijk. Het artikel spreekt in het algemeen van eigenaar van duinen, zonder dat het uitmaakt, dat ook een particulier eigenaar zijn kan.

De Minister zegt nu: wat hindert het hier? Katwijk koopt de duinen, zij komen dus van het eene publiekrechtelijke lichaam bij het andere. Dat verzacht de zaak natuurlijk eenigszins, maar waarom kiest men dan den zuiver privaatrechtelijken vorm van koop- en verkoopcontract, dien men ook zou kiezen, wanneer die duinen werden verkocht aan een particulier?

Niets belet bovendien, dat die duinen weer komen in handen van particulieren en dat de gemeente ze verkoopt aan anderen.

Die duinen ten slotte blijven geen duinen. Zij worden afgegraven — hetgeen voor de bebouwing noodig is — en houden dus op als duinen te dienen. Vroeger zijn de duinen ook altijd publiekrechtelijk eigendom geweest, zij behoorden aan den graaf en het was een feit van groote beteekenis, toen in de middeleeuwen de geestelijken van de abdij van Middelburg verlof kregen hun vee in de duinen van den graaf te laten weiden. Dat was een echt grasduinen. Er is zelfs nog een schilderij van gemaakt door Stortenbeker en als het den heeren interesseert, dan heb ik een afbeelding daarvan bij mij.

Mr. N. G. Pierson in zijn zeer bekend boek over Staathuishoudkunde zegt ook uitdrukkelijk, dat duinen niet moeten zijn privaatrechtelijk eigendom, en wanneer thans zooveel duinen in handen van particulieren zijn, dan zou ik het interessant vinden, als de titels van die particulieren eens werden onderzocht.

Nu moet men niet zeggen, dat is verjaard, want alleen bezit te goeder trouw schept op den duur door verjaring eigendom.

De wet zegt ook uitdrukkelijk, dat daden van willekeur of geweld nooit bezit teweegbrengen, dat ten slotte door verjaring eigendom kan worden.

Het onderzoek kan dus groote voordeelen voor den Staat opleveren en ik begrijp niet, tenzij men zegt, dat in den Franschen tijd publiekrechtelijke domeinen wel eens voor een appel en een ei aan particulieren zijn overgedaan, hoe het komen kan, dat zoovele van die duinen, vooral zeewerende duinen, waarmede de hoogste Landsbelangen gemoeid zijn, in handen zijn gekomen van particulieren. Het beginsel moet dus gehandhaafd blijven in de eerste plaats ten behoeve van den Staat, dat duinen slechts kunnen zijn in handen van de Overheid, van den Staat of van een provincie en dat onder geen beding een duin ooit beschouwd mag worden als een zaak in den handel.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil volstaan met te zeggen, dat m. i. de duinen wel degelijk civielrechtelijk eigendom kunnen zijn, maar dat het voor dit geval practisch er weinig toe doet, daar deze transactie hierop neerkomt, dat het Rijk overdraagt aan de gemeente Katwijk.

Nu zegt de heer Verkouteren wel: die gemeente zal ze weer aan particulieren overdragen, maar ik meen, dat van een verstandig gemeentebestuur als dat van Katwijk evenmin kan worden ondersteld dat het dit zonder goede waarborgen zal doen als het zou kunnen worden aangenomen van het Rijk.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

(van der Lande.)

III. **Regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het jaar 1923 (393).**

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. **Nadere bepalingen omtrent den accijns op het zout (399).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van der Lande**: Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp, dat thans voor mij ligt, heeft weinig belangstelling getroffen. Het ging bijna zonder opmerkingen door de afdeelingen der Tweede Kamer; bij de openbare behandeling was de belangstelling nog geringer. Het zij mij echter vergund eens langer bij dit wetsontwerp stil te staan. Door zeer bijzondere omstandigheden was het mij onmogelijk in de afdeeling het noodige in het midden te brengen. Ik heb den Minister echter van de hoofdzaak waarover ik ga spreken op de hoogte gesteld, die zoo welwillend was daarvan kennis te nemen.

Ik meen dan, dat dit wetsontwerp zoo markant, zoo typisch volgens het oude principe ontworpen is, dat het reeds daarom mijn bijzondere attentie getroffen heeft.

Wat is het doel van dit wetsontwerp?

Het doel is om een onnauwkeurigheid in de berekening van den accijns te herstellen. De Nederlandsche zoutziederijen moeten accijns betalen op het ruwe zout, dat ingevoerd wordt. De overwegingen, die de Regeering, voornamelijk den Minister van Financiën, er toe geleid hebben, waren deze. De Nederlandsche zoutziederijen betalen iets meer aan den fiscus, door een kleine fout in de accijnsberekening, dan de buitenlandsche. Ik laat het invoerrecht nog even buiten deze berekening. En nu komt het, Mijnheer de Voorzitter. Zij kunnen niet concurreeren en wij moeten het bestaan van deze industrie mogelijk maken.

Nu zij het mij vergund eens na te gaan of deze bewering juist is.

Welnu, ik vind dan, dat de Nederlandsche zoutziederijen een bescherming genieten van 40 pct. van de waarde van het onveraccijnsde zout, f 1 per 100 K.G., terwijl ze op één na — de Koninklijke — een nadeel hadden van eenige centen per 100 K.G. door de accijnsfout.

Nu is het waar, dat voor de Koninklijke te Boekeloo die fout niet te voorschijn komt, doordat zij zelf het zout uit den grond pompt en niet, zooals de anderen, het ruwe zout uit het buitenland behoeft te importeeren.

De Koninklijke is dus inderdaad in iets beter conditie.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dat mag den Minister toch nog geen aanleiding geven tot een regeling, waardoor de zoutindustrie hooger beschermd wordt.

Wilde de Minister de Koninklijke per se met de overige zoutzieders gelijkstellen, wel, dan ware de eenvoudigste weg geweest, dat het voordeel, dat de bestaande wetgeving de Koninklijke schenkt, weggenomen werd. Dan was de schatkist er bij gebaat en de zoutindustrieelen werkten allen onder dezelfde condities. Dan was de geheele bescherming pl.m. 95 cent gebleven; nu wordt zij tot f 1 = 40 pct. der waarde opgevoerd.

Dat doet de Minister met dit wetsontwerp niet. Het principe van den Minister had hiertegen moeten opkomen.

Denk nu toch eens aan, Mijnheer de Voorzitter, in ons zoogenaamd vrijhandelsland een industrie, beschermd met 40 pct. van de waarde, en wanneer door een kleine onnauwkeurigheid in de accijnsberekening het percentage van bescherming een bagatel lager is in werkelijkheid, dan is deze Minister onmiddellijk bereid deze fout te herstellen. Het zout kost thans pl. m. 2,50 per % franco tot de Nederlandsche grens. Opdat de volle zegenende werking van deze protectie, opdat het hoogste voordeel van de bescherming, die deze industrie sedert jaren geniet, haar niet ontnomen worde door een ietwat ongunstige accijnsbescherming, daarom moest deze wet voorgesteld worden.

(van der Lande.)

Mijnheer de Voorzitter! Van een Regeering, die het uiterste protectionisme aan de industrie wil schenken, is dat te begrijpen.

Absoluut onbegrijpelijk moet het iemand voorkomen, nu dit wetsontwerp met zijn toelichting ingediend wordt door Minister de Geer, na de gedachtenwisseling, bij gelegenheid van de algemeene beschouwingen gehouden.

Toen waarschuwde ik den Minister voor de te hooge invoerrechten, die prohibitief werkten, zooals ons tarief er op nahoudt, het protectionisme ten top verheven, toen waarschuwde ik den Minister voor te hooge invoerrechten, die ten slotte geen geld in de schatkist brengen, valutaverschillen wegdenkend, daar deze slechts van korten duur zijn.

Toen verweet ik den Minister, dat tegenover de enkele absurd hoog beschermde industrieën de te laag en de totaal niet beschermde industrieën oneerlijk behandeld werden.

Ik veroordeelde 's Ministers systeem om abnormaal hooge directe belastingen te heffen, waardoor het fabriceeren voor vele fabrikanten belemmerd wordt, hooge directe belastingen, die ten slotte vervormd werden in indirecte belastingen. Daarvan zal wel geen notitie genomen worden.

Ik verweet de Regeering en speciaal dezen Minister, dat juist zijn principe sedert tientallen jaren ons land tot de dure landen gemaakt had en het antwoord van de Regeering en den Minister was: „Vrijhandel is ons ideaal".

Mijnheer de Voorzitter! Met dat antwoord van vrijhandel en de daad van protectie, de daad der hoogste protectie door de volle werking der bescherming van veertig procent der waarde der zoutindustrie in den schoot te werpen, daardoor bewijst deze Minister, dat hij geen haar beter is dan zijn liberale voorgangers op dit gebied, die er hun behagen in schepten tarterd en sarrend enkele industrieën onder het motto „Vrijhandel" ten onder te doen gaan, voorwendend, dat wat hier niet kon bestaan, niet kunstmatig door invoerrecht in het leven mocht blijven, terwijl zij andere industrieën de voordeelen van beschermende invoerrechten bleven schenken. Dat systeem van meten met twee maten schijnt te moeten blijven bestaan.

De in uitzicht gestelde technische tariefsherziening zie ik nog geen verbetering brengen, al hoop ik van ganscher harte, dat de Minister door mijn systeem van fiscale bescherming en normaliseering van het tarief bekeerd is geworden.

Neen, Mijnheer de Voorzitter! Deze Minister is van het bekende type der vrijhandelaren, die enkelen willen beschermen en anderen niet.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, de Minister of juister de Staat heeft er belang bij, dat de Nederlandsche zoutindustrie verdient. De Staat toch bezit 50 pct. van de aandeelen der Koninklijke Nederlandsche Zoutindustrie. En is het nu wel geen merkwaardigheid, dat de Staat, respectievelijk deze Regeering, haar eigen industrie de hoogste protectie wil doen genieten, terwijl zij zich nog pas tegen elke bescherming verklaarde.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is geen merkwaardigheid, dat is het gewone verschijnsel. Geen bescherming — wel bescherming. De Twentsche industrie b.v. staat vooraan, wanneer een andere industrie 5 pct. invoerrecht vraagt en schreeuwt dan „geen bescherming" en zelf geniet ze in stilte van haar 5 pct. protectie!

Neen, Mijnheer de Voorzitter, het is niets bijzonders, dat een vrijhandelaar zoo redeneert. Een dergelijk staaltje is in de Maatschappij van Nijverheid gebeurd. Daar hield de directeur van de allerhoogst beschermde fabriek, een fabriek, die als het ware door een prohibitief recht geprotectionneerd werd, de heer van Leeuwen, directeur der Delftsche gist- en spiritusfabriek, indertijd een rede voor den vrijhandel!

Waarom zou deze Minister dan ook de accijnsbepalingen der lievelingsindustrie, de zoutindustrie, niet zoodanig maken dat de volle zegening der protectie haar deel wordt?

Deze industrie heeft altijd een wit voetje gehad bij de Regeering en haar raadslieden. Er schijnt een hypnotische kracht van haar bestuur uit te gaan, vroeger en ook nu. Heette het voorheen altijd, dat de hooge bescherming voor de zoutindustrie grootendeels teniet gedaan werd door accijnsmoeilijkheden, langzamerhand zijn deze geheel verdwenen en is het volle invoerrecht den zoutzieders ten goede gekomen. Waarom bij deze gelegenheid niet een verlaging van het abnormaal hooge invoerrecht voorgesteld, dat was een daad die op 's Ministers weg lag!

De Nederlandsche zoutindustrie is het troetelkindje. Alsof het zout gelegd heeft op de principes van den Minister en zijn ambtenaren, zoo verdwijnen deze als de slak, die met zout bestrooid wordt.

Vóór 1914, vóór den oorlog dus, genoten de zoutziederijen plm. 35 pct. bescherming, zegge vijfendertig procent, der reëele waarde, d. w. z. der waarde van het zout zonder accijns, zonder invoerrecht, een bescherming, zoo hoog, dat zij tot vormen van een kartel aanleiding had gegeven. De zoutziederijen stonden nu, schandelijk genoeg, eenmaal in een goed blaadje bij de liberale Regeeringen; hun voorzitter was, men lache niet, ijverig lid van de vereeniging: „Het vrije ruilverkeer". De protectie alleen was hun niet genoeg. De zoutziederijen hadden een kartel gemaakt, waardoor zij niet alleen de prijzen zoo hoog hielden, dat de volle Regeeringsprotectie hun deel werd, zij gingen zelfs verder. Toen de zoutontginning in het oosten van ons land nog niet bestond, hadden zij de zoutleveranciers of wel de „salinen", die om hun gunstige ligging ten opzichte der vracht naar Nederland in aanmerking kwamen, aan zich verbonden, zoodat behalve de prijs ook de grondstof, waaruit het geraffineerd zout gefabriceerd werd, door hen beheerscht werd. De grondstof kwam toen uit de Neckarstreek in Zuid-Duitschland, Heilbronn en Jagdfeld.

En wat erger is, sedert jaar en dag is de Nederlandsche zoutindustrie vereenigd; ze hebben er een kartel van gemaakt, zij hebben den buit verdeeld, den buit, die bestaat in het verwerven der volle protectie. Het spreekt vanzelf dat ook de verhooging van prijs, door dit wetsontwerp ontstaan, de zoutindustrie ten goede komt. En wie is er onder de medeverdeelers van dien buit? De Staat der Nederlanden! Door de protectie niet voldoende verzadigd, neemt deze zijn deel ook nog van de kartelvoordeelen, ten koste van het Nederlandsche volk! De Staat der Nederlanden, die van de tinnen van den internationalen tempel door jhr. Loudon op de conferentie te Genève doet verkondigen, dat Nederland de vrijhandelsvaan hooghield!

Die samenspanning van den Staat der Nederlanden, van haar Koninklijke Nederlandsche zoutindustrie met de overige zoutzieders is een sterk staaltje waartoe te hooge invoerrechten en verblindheid op economisch gebied, wanneer het het tarief betreft, kunnen leiden. Die samenspanning had tot doel, om te zorgen, dat de onderlinge concurrentie verdwijnen zou, zoodat altijd de hoogste prijzen berekend konden worden.

Voor zoover mijn informaties gaan, is de „Koninklijke" geen officieel lid van de zoutconventie. Dat zou allicht te verkeerd opgenomen worden! Dat er op commercieel gebied steeds voeling met elkaar gehouden wordt en dat er een soort belangengemeenschap bestaat, is iets, dat de Minister gemakkelijk door zijn Regeeringscommissaris, mits deze goed onderzoekt, gewaar kan worden. Het spreekt vanzelf, dat de zoutconventie, zonder medewerking van de „Koninklijke", geen dag langer zou kunnen bestaan!

En aan dergelijke prijsopschroeving doet de Staat der Nederlanden mede!

Op den duur zal de zoutindustrie de macht geheel in handen hebben. Men leze de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van Juni 1921 er maar eens op na. Een ingezonden artikel bewijst daarin duidelijk, dat het doel der Nederlandsche zoutindustrie verder gaat dan de samenspanning in Nederland. Zij wenscht ook, dat de buitenlandsche industrie den prijs mee helpt opdrijven. Er is zelfs over vergaderd. Vermoedelijk is dit door de tijdsomstandigheden op niets uitgeloopen. Zijn de toestanden normaal geworden, dan hangt ons dat zeker nog boven het hoofd!

Zie, Mijnheer de Voorzitter, dan doet het iemand vreemd aan in de Memorie van Toelichting te lezen, dat de zoutziederijen het onderling niet eens zijn, wat ik toch mag concludeeren uit de woorden van den Minister, waar hij zegt, dat de overige zoutziederijen moeten concurreeren met de Koninklijke Zoutindustrie te Boekeloo.

40ste VERGADERING. — 8 MEI 1923.

399. Nadere bepalingen omtrent den accijns op het zout.

(van der Lande e. a.)

De overige zoutziederijen zouden niet kunnen concurreeren tegen de Koninklijke Zoutziederij te Boekeloo! Wat zullen die heeren gelachen hebben, toen zij dat lazen! Mijnheer de Voorzitter! Zij zijn het roerend eens! Ze maken den hoogsten prijs, die in verband met het invoerrecht van 40 pct. gemaakt kan worden. Boekeloo kan hoogstens wat méér verdienen dan de collega's, maar dat komt in alle bedrijven voor!

De Memorie van Toelichting bevat nog een merkwaardigheid, nl. dat de accijns veranderd moet worden, omdat vroeger het geïmporteerde zout 3 à 4 pct. onreinheid bevatte tegen thans 6 pct. gemiddeld. Mijnheer de Voorzitter! 's Ministers raadslieden hebben zijn Excellentie bijzonder slecht voorgelicht. Hadden zij de debatten van de Tweede Kamer van November 1915 nagelezen, dan hadden zij kunnen vinden, dat toen reeds in confesso was, dat men rekening had te houden met 7 pct. vuil in het ruwe zout.

Dat het ruwe zout toen 7 pct. bevatte, kan men ook nog vinden in het bekende blad *De Belastingambtenaar*", onder redactie van het Kamerlid J. ter Laan.

En nu bevat het ruwe zout 6 pct.! Mijnheer de Voorzitter! Dat nu is een reden om te zeggen, dat het ruwe zout eer zuiverder geworden is en dat de reden waarom dit wetsontwerp ingediend is, heelemaal vervallen is. Mijnheer de Voorzitter! Hoe is het mogelijk, dat de Minister zoo is ingelicht geworden?

De Memorie van Toelichting bevat bovendien iets, dat ik niet nalaten mag nog eens onder de aandacht te brengen. Daarin zegt de Minister — het komt ten minste hierop neer —: Tegenwoordig levert de Duitsche zoutindustrie zulk droog zout, dat het fabrikaat der Nederlandsche zoutindustrie, wil ze concurreeren, ook droog zout moet leveren! Vroeger leverde men nat zout; dat bedrog is gedaan; dat voordeel voor de Nederlandsche zoutindustrie is vervallen en nu het voordeel van dat natte zout verdwenen is, moet dit wetsontwerp hun maar weer helpen!

't Is prachtig.

Dat dit wetsontwerp voor mij bezwaren heeft, behoef ik verder zeker niet te zeggen.

Mijnheer de Voorzitter! Het valt geheel uit mijn lijn. Het is in strijd met mijn principe, bij de algemeene beschouwingen breedvoeriger behandeld, dat slechts fiscaal beschermende invoerrechten gewenscht zijn, d. w. z. invoerrechten, die behalve bescherming ook voordeel aan de schatkist brengen. Vele posten van het tarief kunnen verhoogd worden zonder dat de productieprijzen hier duurder worden. De buitenlandsche fabrikant moet in hoofdzaak het invoerrecht betalen. Daarin ligt het verschil tusschen een vrijhandelsgezind — let wel: gezind — Minister en mijn systeem.

Ik ben dus tegen hooge invoerrechten, zooals ons tarief er ook bevatte, en wel in het bijzonder tegen de protectionistische uiting van 40 pct. op de zoutwaarde.

En dit wetsontwerp, Mijnheer de Voorzitter, is voor mij niets anders dan een verkapt middel om de hoogste bescherming aan een enkele bevoorrechte industrie te verleenen. Daar dank ik voor.

In het debat, onlangs gehouden bij de algemeene beschouwingen, verweet de Minister mij, dat ik de groote gezinnen wilde belasten. Ik bewees Zijn Excellentie, dat ik dat niet wilde en verwees hem naar het fraaie invoerrecht op petroleum, wat de Minister onbeantwoord liet.

Mijnheer de Voorzitter! Het ging toen om het principe. En daarom gaat het bij mij nu ook. Welnu dan, om dat principe wensch ik den Minister niet te steunen in het nog duurder maken, al is het ook weinig, van een noodzakelijk levensmiddel als zout, dat al door een onpractische accijnswetgeving is duur gemaakt. Nog minder wil ik de hooge protectie, die de zoutziederijen altijd genoten hebben, verder verhoogen. Ik ben voor practische lage bescherming, niet voor een uiterst protectionisme, noch in het algemeen, noch voor de zoutindustrie.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer overigens geen stemming gevraagd wordt, dan verzoek ik te willen noteeren, dat ik geacht wil worden te hebben tegengestemd.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! De heer van der Lande heeft betoogd, dat de bescherming van de binnenlandsche zoutzieders, die reeds

(Minister de Geer e. a.)

thans zijns inziens te hoog is, door dit ontwerp nog wordt verhoogd.

Dit is een opmerking, die noch in de stukken van de Tweede Kamer, noch mondeling daar is gemaakt, en die ook in de stukken van deze Kamer niet voorkomt. Ik neem dit den geachten afgevaardigde niet kwalijk, want hij heeft mij te voren meegedeeld, dat hij deze opmerking wilde maken en dat hij in de secties niet kon aanwezig zijn. Maar het feit, dat hierover noch in de Tweede, noch in deze Kamer door een der ambtgenooten van den geachten spreker opmerkingen zijn gemaakt, doet wel eenigszins twijfelen, of de beschermende strekking van dit ontwerp heel zeker is en of de geachte afgevaardigde zonder eenige tendenz heeft gesproken.

De bescherming, die het zout hier te lande geniet, is, evenals die, welke bijv. sigaren, bier en gedistilleerd genieten, een compensatie voor de moeilijkheden, die de accijnsheffing medebrengt.

Die compensatie wordt gegeven, hetzij in een afzonderlijk invoerrecht naast den accijns — dat geldt nl. voor de objecten waarvan accijns zoowel voor binnenlandsche als voor buitenlandsche artikelen wordt geheven, sigaren bijv. — hetzij, wanneer de accijns niet voor de buitenlandsche artikelen geldt, in een invoerrecht tot een zoodanig bedrag, dat het hooger is dan de parallel loopende accijns; dit geldt voor het zout.

De zoutaccijns komt ongeveer neer op f 3 per 100 K.G. van het binnenlandsche geraffineerde zout. Daartegenover wordt geheven een invoerrecht van f 4 per 100 K.G. van het buitenlandsche geraffineerde zout.

De accijns drukt nu op het oogenblik — door de technische oorzaken, die in de Memorie van Toelichting zijn uiteengezet en waarop ik hier niet nader inga — zwaarder dan oorspronkelijk is bedoeld. Die fout wordt in dit ontwerp hersteld. De accijns wordt gebracht op het oorspronkelijk bedoeld peil.

Daardoor wordt de marge tusschen invoerrecht en accijns iets grooter dan zij momenteel is, maar niet grooter dan oorspronkelijk in de bedoeling heeft gelegen.

Men kan in zooverre dus wat nu gebeurt op één lijn stellen met het ontwerp dat kort geleden hier aan de orde is geweest, tot verhooging van het invoerrecht op sigaren; door die verhooging werd de oorspronkelijk bedoelde marge tusschen accijns en invoerrecht hersteld. Hetzelfde geschiedt thans, niet door een verhooging van het invoerrecht, maar door wat men zou kunnen noemen een verlaging van den accijns, door het verleenen van faciliteiten aan de zoutzieders waardoor de accijns weer komt het oorspronkelijk bedrag. Iets onredelijks ligt daarin uiteraard niet. Een geheel andere vraag is of, zooals de heer van der Lande meent, sinds jaren de marge tusschen invoerrecht en accijns voor zout te hoog is geweest. De geachte spreker kan meenen, dat er in onze Tariefwet nog méér te hooge invoerrechten zijn, dat komt aan de orde bij de technische wijziging der Tariefwet.

Maar bij dit wetsontwerp wordt slechts de accijns teruggebracht tot het peil waarop die oorspronkelijk was bedoeld en wordt dus de oorspronkelijk bedoelde marge tusschen accijns en invoerrecht hersteld. Een beschermende tendenz heeft dit wetsontwerp niet.

De heer **van der Lande**: Mijnheer de Voorzitter! Ik mag zeker nog wel een enkele opmerking maken.

Er bestaat een invoerrecht op zout van f 4 per 100 K.G., hetgeen neerkomt op f 3 per 100 K.G. accijns en f 1 invoerrecht.

Indertijd werd algemeen dat invoerrecht te hoog gevonden; toen werd er van de Regeeringstafel gezegd, dat die f 1 een soort compensatie was voor al de narigheid, die de zoutindustrie met de accijnzen, met de vrachtverrekening enz. had gehad.

En nu hebben die zoutzieders heel listig geregeld iederen Minister aan zijn jasje getrokken, om een kleinigheid er toe bij te dragen, om wat ik zou willen noemen de veiligstelling van dien gulden aan invoerrechten te verwerven.

Zoo langzamerhand zijn zij gekomen van 60 op 70 cent, van 70 op 80, van 80 op 90 cent en nu is het nog maar een verschil van enkele centen, maar zelfs den laatsten cent willen zij er nu nog bij hebben. En wanneer dit wetsontwerp

(van der Lande e. a.)

wordt aangenomen, krijgen de zoutzieders in het algemeen en in het bijzonder die, welke niet behooren tot Boekeloo — want die vallen onder een ander regime — f 1 en wel 40 pct. bescherming, en dan wil ik in deze vergadering eens duidelijk uiteenzetten, dat deze Minister, die bij de algemeene beschouwingen er niets van wilde weten, thans het protectionisme tot het uiterste volhoudt.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De waarnemende **Voorzitter**: Aangezien de Minister van Justitie verhinderd is tegenwoordig te zijn, heeft de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid zich bereid verklaard, de beide volgende ontwerpen van wet zoo noodig te verdedigen;

V. Wijziging van verschillende wetten, in verband met de herziening der Hooger-onderwijswet (334);

VI. Wijziging van de artikelen 8 en 35 van de Wet op Woonwagens en Woonschepen 1918 (Staatsblad n°. 492), zooals die laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 22 April 1921 (Staatsblad n°. 661) (362);

VII. Nadere wijziging van de wet van 10 November 1900 (Staatsblad n°. 176) (107).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De waarnemende **Voorzitter**: Wij zijn hiermede gekomen aan het eind van onze agenda. Nu heb ik nog de Vergadering de mededeeling te doen, dat het leeningontwerp voor Nederlandsch-Indië met spoed moet worden behandeld. De Tweede Kamer heeft besloten, dit ontwerp reeds morgen in de afdeelingen te doen onderzoeken en zoo mogelijk nog af te doen. Dit kan eerst morgenmiddag blijken. Indien het ontwerp morgen door de Tweede Kamer wordt aangenomen, zal de Eerste Kamer het niet kunnen laten liggen tot haar wederbijeenkomst in het eind van Mei of in de eerste week van Juni. Daarom is het mijn voornemen, wanneer dit ontwerp van wet morgen door de Tweede Kamer mocht worden aangenomen, de Eerste Kamer bijeen te roepen op Dinsdagmiddag 15 Mei te 2 uur.

De Kamer gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

VERBETERING.

In de rede van den heer **Idenburg**, blz. 795, kol. 1, regel 17 en 16 v. o., staat: ,,en de vestiging der gemeente''; lees: ,,van de gevestigde gemeenten''.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet betreffende:

1°. nadere wijziging van de wet van 10 November 1900 (*Staatsblad* n°. 176) (107);

2°. regeling van de ontvangsten en uitgaven van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds voor het jaar 1923 (393);

3°. nadere bepalingen omtrent den accijns op het zout (399).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld 4 Mei 1923.

VERKOUTEREN.
ANEMA.
SLINGENBERG.
VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
DOUWES.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet. (268)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Leden, die de indiening van het wetsontwerp betreuren, verwijzen naar het aan de Tweede Kamer gericht adres van den gemeenteraad van Amsterdam van 15 November 1922. Het betoog in dat adres komt hierop neer, dat de Huurwetten moeten blijven zooals zij zijn. De Regeering is van oordeel, dat geleidelijk naar opheffing der Huurwetten moet worden gestreefd; het wetsontwerp doet een stap in deze richting. In de Memorie van Toelichting en de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer is aangegeven, dat de wijziging der Huurwetten in het algemeen woningbelang is te achten, en dat daardoor de billijkheid tegenover de huiseigenaren wordt bevorderd. Aan loondaling in verband met dit wetsontwerp werd door den tweeden ondergeteekende nog eene beschouwing gewijd bij de openbare behandeling (*Handelingen Tweede Kamer*, blz. 1654), waar werd geconcludeerd, dat het geheele argument ontleend aan werkloosheid en loondaling, staat buiten de beschouwingen over een ontwerp als dit.

Leden, die eene bedenkelijke uitwerking der voorgestelde wijziging duchten — een vrees, welke ondergeteekenden overigens niet deelen — wijzen op het bestaan van krotwoningen. De aandacht zij echter gevestigd op de bijzondere voorziening voor onbewoonbaar verklaarde woningen (artikel 1, n°. II van het Nader Gewijzigd Ontwerp van Wet), te danken aan een door de Regeering overgenomen amendement-VAN GIJN.

Enkele leden vinden eene huurverhooging van 20 pct. (10 pct.) op 50 pct. ($37^1/_2$ pct.) te hoog. Vergeten mag echter niet worden dat het geldende huurpeil zich reeds aanmerkelijk boven de 20 pct. bevindt, ja dat in sommige gevallen reeds de 50 pct. is bereikt. Zwaardere lasten en hoogere kosten van onderhoud zijn ongetwijfeld argumenten voor huurverhooging, doch ook de daling van de koopkracht van het geld in het algemeen moet te dezen in aanmerking worden genomen. In geval van verwaarloozing van onderhoud geeft art. 8 *c*, lid 2, der Woningnoodwet aan Burgemeester en Wethouders de bevoegdheid op kosten van den eigenaar in het onderhoud te voorzien. Wanneer de huurcommissie over eene huuropzeggingszaak heeft te beslissen, kan de verwaarloosde staat van onderhoud tot bepaling van een lageren huurprijs leiden, zulks ten gevolge van de aanneming van het amendement-OUD, ter vervanging van een ander amendement-OUD in zake de Huurcommissiewet. Tegen laatstgemeld amendement opperde de eerste ondergeteekende bij de openbare behandeling (*Handelingen Tweede Kamer* bladz. 1672) onder meer dit bezwaar, dat daardoor de huurcommissie zou ingrijpen in een overeenkomstig de wet door partijen reeds overeengekomen huurprijs. Dat bezwaar zou zijn blijven bestaan, ook al ware de mogelijkheid geopend, den huurder „die in het ongelijk wordt gesteld" met do kosten te belasten. Op het aangenomen amendement-OUD in zake de Huuropzeggingswet wordt hieronder nog teruggekomen.

De tweede ondergeteekende kan niet toezeggen, dat hij in veel gevallen gebruik zal maken van de bij art. 7 te verleenen bevoegdheid. Hij is voornemens, die bepaling overeenkomstig haar duidelijke bedoeling toe te passen en zal daarbij ieder geval op zich zelf onderzoeken en beoordeelen. Loondaling op zich zelve beteekent in dit verband niets, aangezien het loon van stel 1921 sterk kan dalen vóórdat het beneden een redelijke verhouding is gekomen tot een huur van 1916, vermeerderd met 50 pct.

Het is den ondergeteekenden niet mogelijk, op korten termijn een onderzoek in te stellen naar de huurverhoogingen, die de huurcommissies in de verschillende gemeenten hebben toegestaan. Dergelijk omvangrijk onderzoek zou vrij veel tijd vorderen. Daarom moeten zij het lid, dat meende zijn stem over het wetsontwerp te moeten voorbehouden, teleurstellen.

Het was den ondergeteekenden aangenaam te vernemen, dat vele leden de beschouwingen van de tegenstanders van het wetsontwerp niet deelen. Dat de huurwetten ten slotte moeten verdwijnen, is ook de opvatting der Regeering. Ook andere argumenten, door de voorstanders van het wetsontwerp aangevoerd, strooken met de zienswijze der Regeering. De ondergeteekenden zouden het betreuren, indien de regeling van artikel 2 n°. II (amendement-OUD) tot chicanes zou leiden. Wanneer die regeling zou voeren tot pogingen om, in strijd met de bedoeling der wet, te komen tot een algemeen lager percentage dan dat der Huurcommissiewet (volgens dit ontwerp), is het de taak der huurcommissie — en in hooger beroep van den kantonrechter — om die pogingen te verijdelen. Een lagere huurprijs kan slechts worden vastgesteld in een bijzonder geval, nl. wanneer de *staat van onderhoud* een lageren huurprijs *wettigt*. Aangetoond zal dus moeten worden, dat in een bepaald geval het onderhoud zoodanig is verwaarloosd, dat afwijking van den regel geboden is. Of 50 pct. ($37^1/_2$ pct.) boven den huurprijs van 1916 (1918) in het algemeen redelijk is, staat niet ter beoordeeling van de huurcommissie; daarover doet de *wetgever* uitspraak. De ondergeteekenden verwachten, dat de organen, tot de uitvoering der wet geroepen, hunne taak te dezen zullen verstaan.

De opmerking van een der leden, dat de woningnood niet het gevolg is van de crisisjaren en de crisiswetgeving, maar vóór den oorlog reeds bestond, beamen de ondergeteekenden. Zij kunnen evenwel niet toestemmen, dat de Woningwet en de voorschriften der bouwverordeningen de oorzaak zouden zijn. Het vraagstuk was er vóór den oorlog een van crediet, de willigheid van het crediet schoot tekort; de woningwet had daaraan geen schuld. Eer zou gesteld kunnen worden, dat door de Woningwet de revolutiebouw, de bouw van onsoliede panden werd tegengegaan en de soliditeit van de onderpanden bevorderd. Of door aanmerkelijke verlaging van de eischen voor den woningbouw de loonen en de materiaalprijzen, terecht als de grootste belemmering voor vlotten woningbouw aangewezen, zouden dalen, is aan twijfel onderhevig; het verband tusschen het een en het ander ligt niet voor de hand.

Algeheele opheffing der huurwetten op dit oogenblik achten de ondergeteekenden niet gewenscht. Doch het ontwerp geeft de gelegenheid deze wetten ook plaatselijk af te schaffen. Van die gelegenheid zal gebruik worden gemaakt voor zoover daartoe aanleiding bestaat. Gelijk reeds opgemerkt, vergemakkelijkt de voorgestelde wijziging de algeheele opheffing te zijner tijd. Aan het denkbeeld woningen boven zekere huurwaarde reeds thans aan de werking der huurwetten te onttrekken — een denkbeeld, dat ook in het Voorloopig Verslag zelf niet on-

bestreden bleef door leden, die verwezen naar hetgeen te dier zake in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer wordt gezegd — is onder meer het bezwaar verbonden, dat daardoor het gevaar ontstaat, dat de wetten voor de woningen van lagere huurwaarde des te langer in stand zouden blijven.

Inderdaad zullen minder overtredingen en fraudes in zake de huurwetten voorkomen, naar mate aan verhuurder en huurder meerdere vrijheid wordt gelaten bij het overeenkomen van een huurprijs.

Het bij artikel 1 sub IV onder 1° voorgestelde is niet overbodig, daar de vrije huurverhooging betreft 50 pct. boven de *feitelijke* huur van 1 Januari 1916; deze bepaling daarentegen doelt op de *normale* huurwaarde van 1 Januari 1916. De bepaling zal dus beteekenis hebben, wanneer van eene bepaalde woning de feitelijke huur op 1 Januari 1916 blijft beneden de normale huurwaarde voor dergelijke woning op dat tijdstip, m. a. w. wanneer de woning feitelijk te laag (lager dan normaal) was verhuurd.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid,
AALBERSE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 9den Mei 1923.

DE VEER.
BOSCH VAN OUD-AMELISWEERD.
WIBAUT.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende naturalisatie van ANTON JOHANN JOSEPH BECKERING en 19 anderen. (401)

Bij het onderzoek van dit wetsontwerp in de afdeelingen vroegen enkele leden zich af, welk belang er voor den Nederlandschen Staat toch bij betrokken was, dat voortdurend tal van vreemdelingen Nederlander worden. Het is twijfelachtig, of het peil der Nederlandsche bevolking er door verhoogd wordt.

Met uitzondering voor oud-Nederlanders, wenschten deze leden, dat het bedrag, dat geëischt wordt voor het verkrijgen van naturalisatie, zoude worden verhoogd. Wanneer die buitenlanders dat Nederlanderschap dermate op prijs stellen, dat zij niettegenstaande zij hier reeds vrij en ongestoord wonen, naturalisatie wenschen, dan is het ook billijk, dat zij daar een offer voor over hebben.

Ter voorkoming van dubbel Staatsverband eenerzijds en „Heimatslosen" anderzijds, achtten enkele leden eene internationale regeling gewenscht.

Aldus vastgesteld den 3den Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
D'AUMALE VAN HARDENBROEK.
ARNTZ.
VAN BASTEN BATENBURG.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende naturalisatie van ANTON JOHANN JOSEPH BECKERING en 19 anderen. (401)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Naar aanleiding van het Voorloopig Verslag in zake het ontwerp van wet, houdende naturalisatie van ANTON JOHANN JOSEPH BECKERING en 19 anderen, veroorlooft de ondergeteekende zich de volgende beschouwingen:

De Nederlandsche Staat heeft bij de verleening van het Nederlanderschap aan met hun gezin blijvend binnen zijne grenzen gevestigde en er hun bestaan vindende vreemdelingen het na te melden belang. Door naturalisatie worden bedoelde vreemdelingen, die zelve tot op zekere hoogte in de Nederlandsche levenswijze en opvattingen zijn ingegroeid en wier afstammelingen met de Nederlandsche bevolking vergroeien, met hunne nakomelingschap niet slechts de rechten maar ook de plichten van het Nederlandsch staatsburgerschap deelachtig, hetgeen op den duur leidt tot een algeheel inleven in de Nederlandsche rechts- en belangengemeenschap. De ontwikkeling van zoogenaamde vreemdelingenkolonies wordt er door tegengegaan. Op het peil van de Nederlandsche bevolking zal allerminst in ongunstigen zin invloed worden uitgeoefend, indien aan de verleening van naturalisatie slechts een behoorlijk onderzoek voorafgaat nopens het maatschappelijk gedrag van de verzoekers. Dit onderzoek heeft met zijne uitkomsten de blijvende belangstelling van den ondergeteekende. De verzoeken van vreemdelingen, te wier aanzien de wenschelijkheid van naturalisatie niet of niet voldoende is komen vast te staan, worden niet ingewilligd.

Bij de wet van 31 December 1920 (*Staatsblad* n°. 955) zijn de naturaliesatiekosten aanmerkelijk verhoogd en in verband gebracht met den aanslag in de inkomstenbelasting met een minimum recht ten bedrage van tweehonderd en een maximum recht ten bedrage van duizend gulden. Verdere verhooging wil vooralsnog ondoelmatig voorkomen. Oud-Nederlanders betalen steeds een vast bedrag van tweehonderd gulden, behoudens kostelooze naturalisatie, in geval van verzuim der tot behoud van het Nederlanderschap vereischte kennisgeving bij tienjarige woning buitenslands.

In beginsel zou internationale regeling, ter voorkoming van dubbel Staatsverband eenerzijds en „Heimatslosen" anderzijds, wenschelijk geacht kunnen worden. Intusschen zitten hieraan wegens de uiteenloopende nationaliteitswetten der onderscheiden Staten groote bezwaren vast. Daarbij is het de vraag of en wanneer de tijdsomstandigheden tot regeling voldoende zullen zijn gerijpt.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 9den Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
d'AUMALE VAN HARDENBROEK.
ARNTZ.
VAN BASTEN BATENBURG.

*Aan
den Voorzitter van de Eerste Kamer
der Staten-Generaal.*

's Gravenhage, 7 Mei 1923.

Ingevolge mijne toezegging, gedaan in de vergadering van 2 Mei jl., zend ik U hierbij ter kennisneming voor de leden der Kamer toe afschriften van een tweetal Koninklijke besluiten betreffende toekenning van subsidies aan de plaatselijke vereenigingen tot bestrijding der t.b.c. [1])

*De Minister van Arbeid,
Handel en Nijverheid,*
AALBERSE.

[1]) Deze stukken zijn ter griffie nedergelegd, ter inzage voor de leden.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet betreffende dienstweigering. (77)

Artikel 4.

Tusschen het eerste en het tweede lid wordt een nieuw lid ingevoegd, luidende:

„Op den duur van den krachtens dit artikel te volbrengen dienst wordt de verkorting, bedoeld in artikel 32, 2de lid, der Dienstplichtwet, niet toegepast."

Artikel 7.

Het tweede lid vervalt.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het voorstel van wet tot aanvulling van de Invaliditeitswet. (278)

Het afdeelingsonderzoek van dit voorstel van wet gaf aanleiding tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Eenige leden meenden, dat dit voorstel toejuiching verdient. Zij waren van oordeel, dat de weduwen- en weezenrenten veel te laag zijn, en wezen er op, dat die renten eerst — t. w. in het nu nog bestaande overgangstijdperk — evenveel bedroegen als die voor de arbeiders, zonder dat werd gelet op het aantal jaren, gedurende hetwelk premie was betaald. Een uitspraak van den Centralen Raad van Beroep heeft hieraan evenwel een einde gemaakt, waardoor — al is die uitspraak op zich zelf misschien niet onjuist — eene groote onbillijkheid is ontstaan. Hieraan beoogt dit wetsvoorstel nu een einde te maken, door namelijk de Invaliditeitswet in dien zin te wijzigen, dat buiten twijfel kome, dat de opvatting, welke het Bestuur der Rijksverzekeringsbank aanvankelijk ten opzichte van de toepasselijkheid van art. 373*a* der Invaliditeitswet op weduwen- en weezenrenten huldigde, ook voor de toekomst dient te worden gevolgd.

Andere leden vreesden, dat deze zaak niet zoo eenvoudig is, als zij wordt voorgesteld. Immers het feit, dat de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid niet bereid is gevonden eene wetsaanvulling te bevorderen, waardoor art. 373*a* der Invaliditeitswet van toepassing zal worden ook bij de toekenning der weduwen- en weezenrenten, gaf hun grootelijks te denken.

Enkele leden maakten ten slotte de opmerking, dat deze quaestie niet van zooveel gewicht is, aangezien wij thans in een overgangstijd verkeeren. Zij meenden, dat, wanneer na verloop van jaren de verzekering ten volle effect zal sorteeren, de hoogere uitkeering, welke nu voor weduwen en weezen wordt gevraagd, geheel in het kader der verzekering zal passen.

Aldus vastgesteld den 23sten Mei 1923.

VERKOUTEREN.
ANEMA.
SLINGENBERG.
VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
DOUWES.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor het dienstjaar 1923. (309)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Bezuiniging.

Betreffende de mededeelingen voorkomende in *De Maasbode* van 18 December 1922 kan ondergeteekende, achtereenvolgens naar de in dat artikel gegeven nummering, de volgende inlichtingen verstrekken:

1. De Duitsche monteurs, nl. kabelmonteurs welke in directen dienst bij het Staatsbedrijf werkzaam zijn, ontvangen een uurloon van gemiddeld f 1.

Loonen van f 65 en f 35 per dag aan Duitsche Ingenieurs en monteurs bestaan niet.

De genoemde bedragen ad f 65 en f 35 per dag zijn contractueel met de betrokken fabrikanten en leveranciers van de te maken technische inrichtingen geregeld en vertegenwoordigen een maatstaf voor de vergoeding aan deze fabrikanten en leveranciers, die de installaties hebben tot stand te brengen onder bijzondere omstandigheden, wanneer een ongestoord doorwerken door de Directie niet kan worden verzekerd, hetzij doordien in de localiteiten de telegraaf- en telefoondienst ongehinderd moet kunnen worden voortgezet, of wel deze localiteiten ten gevolge van bouwwerkzaamheden niet onafgebroken kunnen worden beschikbaar gesteld.

Onder die omstandigheden kan een vast bedrag voor de bedoelde totstandbrenging bezwaarlijk worden vastgesteld, en althans zeker niet zonder dat de contractant een hoog bedrag voor risico moet in rekening brengen. De opgenoemde bedragen vertegenwoordigen aldus geenszins loonen aan bepaalde personen toegekend; zij vormen, zooals gezegd, een maatstaf voor de berekening van de dienstprestatie, welke de betrokken fabrikant heeft op zich genomen. Het mag niet ontkend worden, dat deze wijze van vergoeding hare eigenaardige bezwaren medebrengt en een moeilijke contrôle insluit. Zij heeft dan ook slechts bij uitzondering en enkel in speciale gevallen toepassing gevonden.

2. Op de begrooting van 1918 werd ten behoeve van de oprichting van een radio-telegraafstation voor de gemeenschap tusschen Nederland en Nederlandsch-Oost-Indië (Koot-

wijk—Sambeek) een bedrag van f 5 000 000 aangevraagd, welke som bij suppletoire aanvraag van 1919 werd verhoogd met f 2 500 000 tot f 7 500 000. Hierin was een bedrag van f 840 000 begrepen voor bouwwerken, terwijl de rest, ad f 6 660 000 bestemd was voor de electrotechnische- en de terreinwerkzaamheden. Van dit laatste bedrag is, afgerond, f 6 625 000 besteed.

Hierin zijn mede begrepen de bedragen, welke op grond van de contracten nog verschuldigd zijn, doch met het oog op garantie-bepalingen als anderszins nog niet zijn uitgekeerd.

Voegt men hierbij het kapitaal, dat door Landsgebouwen is verwerkt, zijnde f 847 000, dan bedraagt het totale kapitaal, dat in de radioinrichting *Kootwijk—Sambeek* is gestoken f 7 472 000.

Sinds de eerste helft van Januari is te *Kootwijk* proef geseind; er werden sindsdien berichten met Indië gewisseld. Sinds 7 Mei jl. is de dienst met Indië gedurende een gedeelte van het etmaal voor het publiek opengesteld.

3. De bedoelde steenlegging betrof het groote Seingebouw te *Kootwijk*, een werk, dat — dit zij enkel opgemerkt, omdat het oordeel blijkbaar tegen den Technischen dienst is gericht — niet onder dien dienst ressorteert.

De verschillende genoemde bedragen zijn — ofschoon hooger, dan in de bedoeling lag — in hoofdzaak juist.

4. Bij de aanschaffingen van materieel vindt steeds concurrentie plaats en zelfs op zeer uitgebreide schaal wanneer het leveringen betreft, waarmede groote uitgaven gepaard gaan. Met inachtneming van de behartiging van de binnenlandsche industrie wordt bovendien getracht zooveel mogelijk profijt te trekken van de fluctuatiën in de valuta der vreemde muntsoorten, zoodat allerminst reden is te veronderstellen, dat de prijzen van het materieel voor den Telegraafen Telefoondienst hoog zouden zijn geweest en een onevenredig deel van de ontvangsten voor afschrijving daarop moet worden aangewend.

Intusschen zij vermeld, dat in 1920 de ontvangsten uit het telegraaf- en telefoonbedrijf bedroegen f 24 209 277,06 en de afschrijvingen op lijnen en technische inrichtingen f 1 859 728,32½, zijnde rond 7½ pct. van die inkomsten. In 1921 waren deze bedragen resp. f 25 052 304,54½ en f 2 723 791,50½ of rond 10 pct.

In het courantenartikel wordt op onbekende gronden voor dit percentage 35 vermeld.

Hierbij is nog in acht te nemen, dat de afschrijvingspercentages, welke in het bedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie toepassing vinden, te hoog zijn en het voornemen bestaat deze te herzien, met de voorbereiding waarvan reeds een aanvang is gemaakt. De bovenvermelde percentages van 7½ pct. en 10 pct. zullen dan blijken aanmerkelijk te hoog te zijn. Edoch zal dit uiteraard geen invloed kunnen hebben op het oordeel over de bestede aanschaffingskosten van het materieel.

5. De telefooncentrales worden ontworpen aan de hand van de eischen, welke het verkeer op de betrokken kantoren stelt. Hare bestelling en opstelling geschiedt in concurrentie tusschen de meest bekende en groote fabrieken. Daarbij wordt tevens angstvallig nagegaan met welke inrichtingen de meest economische exploitatie op den duur verkregen zal worden. De uitgebreidheid der bedrijfsmiddelen houdt aldus direct verband met de behoeften van het verkeer. Nemen deze laatste toe, dan moeten de eerste daarmede gelijken tred houden.

Voor eene bewering als zouden de voor de kantoren te *Rotterdam*, *Haarlem* en *Utrecht* aangeschafte telefooninrichtingen te duur zijn, is geen goede grond aanwezig.

6. Er heeft steeds eene keuringscommissie bestaan, nu en dan in samenstelling gewijzigd naar gelang de omstandigheden zulks wenschelijk maakten. Voor een goede, oordeelkundige keuring van zulk uiteenloopend materieel als het telegraaf- en telefoonbedrijf vordert, zijn personen van verschillende ontwikkeling, kennis en studie noodig. Alle keuringen door eenzelfden persoon te doen verrichten, zou een groote misslag wezen, en heeft trouwens ook nimmer plaats gevonden. Door de keuringen zooveel doenlijk nà de aflevering in de magazijnen en op de kantoren te doen geschieden, wordt deze het meest doeltreffend en zijn de reizen in binnen- en buitenland verminderd kunnen worden.

Wat de meer in het bijzonder genoemde dienstreizen betreft, zij opgemerkt, dat inderdaad 2 Ingenieurs en een electrotechnisch ambtenaar (en wel los van de keuringscommissie) bij de firma Felten en Guilleaume zijn geweest. Het ging hier intusschen over een *studie*object, een kabel van zeer speciale constructie ter verlenging van den telefoonkabel Nederland—Engeland tusschen *Domburg* en *Middelburg*. Dat tegelijkertijd (of omstreeks dien tijd) een Ingenieur en een electrotechnisch ambtenaar naar *Berlijn* en *Hannover* reisden, en anderen naar *Londen*, is onjuist.

7. Het Telegraaf- en Telefoonbedrijf behoeft steeds voorziening en uitbreiding van verkeersmiddelen, daar de eischen, welke aan dezen dienst worden gesteld, zich in een opgaande lijn bewegen.

De oplossing van de vele daarbij te pas komende vraagstukken, mede verband houdende met de zich snel ontwikkelende electrotechnische wetenschap, vorderen de voorontwikkeling van een ingenieur. Dit is bij de tegenwoordige organisatie inderdaad mede het geval wat betreft de districtsingenieurs, die nevens de taak van het algemeen technisch beheer in hun district, en de bevordering van goede samenwerking met andere Rijks-, provinciale, gemeentelijke en spoorwegdiensten en particuliere inrichtingen en personen, dit alles in toepassing hebben te brengen en te verzorgen. Dat overigens getracht wordt om door een oordeelkundige verschuiving en verdeeling van werk dat hoogere personeel in te krimpen, moge blijken uit het feit, dat het aantal (hoofd-) ingenieurs thans 3 minder bedraagt dan in 1920, doordien vacant gekomen plaatsen niet werden aangevuld.

Met verwijzing naar hetgeen ter zake van de organisatie van den Technischen dienst der Telegrafie in de Tweede Kamer der Staten-Generaal is verhandeld, kan ondergeteekende mededeelen, dat de instelling van eene commissie teneinde de organisatie en de werking van dien dienst aan een onderzoek te onderwerpen bij hem in overweging is.

Wat het adres van den Nederlandschen Bond van kantoorhouders bij den Post- en Telegraafdienst dd. 30 December 1922 betreft, zij het volgende medegedeeld.

Het denkbeeld om kleine hoofdkantoren door hulpkantoren te vervangen en op plaatsen, waar afzonderlijke post- en telegraafkantoren bestaan, de diensten te vereenigen, vindt reeds toepassing.

Hiermede zoo ver te gaan, als genoemde Bond aanbeveelt, acht ondergeteekende niet wenschelijk.

Bij de werkzaamstelling van het personeel wordt zooveel mogelijk rekening gehouden met de aan elke categorie gestelde eischen van ontwikkeling.

Bij voortduring wordt getracht den postchèque- en girodienst te benutten in alle gevallen, waarin zulks doelmatig schijnt.

Tegen de in het adres bedoelde centralisatie van overheidsdiensten ten plattenlande bestaan zoodanige bezwaren, dat deze naar de meening van den ondergeteekende niet verder kan worden bevorderd.

Tot het treffen van nieuwe, tot bezuiniging voerende maatregelen zullen de door den Bond gegeven wenken voorshands niet kunnen leiden.

Voor juiste beoordeeling van de kosten voor het nieuwe

post- en telegraafkantoor te *Utrecht* is er rekening mede te houden:

1°. dat in 1914 voor de uitvoering van het toenmaals ontworpen plan f 950 000 werd geraamd, welke kosten, ware dit plan ongewijzigd gebleven, thans zeker dubbel zoo hoog zouden zijn, d. i. ± 2 millioen;

2°. dat het gewijzigd plan, zooals het thans wordt uitgevoerd en waarvan de bouwkosten in totaal ± 2½ millioen zullen bedragen, werd geprojecteerd in een tijd, toen zuinigheid nog niet zoo strikt geboden was, als thans het geval is, en dus i. c. nog de overweging kon gelden, dat, waar het betrof een belangrijk bouwwerk in een der grootste gemeenten gelegen in het centrum des lands, eenig geldelijk offer aan het uiterlijk aanzien verantwoord mocht heeten.

Onteigening van perceelen, voor zooveel deze niet reeds heeft plaats gehad, zou volgens een met de gemeente Utrecht als medebelanghebbende gesloten overeenkomst van het Rijk in totaal nog een uitgaaf van f 175 000 gevorderd hebben, een bedrag aanzienlijk lager, dan wanneer het Rijk de onteigening zelf zoude ter hand genomen hebben. Het desbetreffend wetsontwerp is echter inmiddels in de Tweede Kamer verworpen.

Wat den bouw te *Amsterdam* betreft, moge verzekerd worden, dat uiteraard daarbij gepaste zuinigheid zal worden betracht. In dit verband valt op te merken, dat door den bouw van het nieuwe kantoor voor het Geld- en Telefoonbedrijf, zeer belangrijke kosten bespaard worden, welke anders noodig geweest zouden zijn voor noodzakelijke uitbreiding van het telegraafkantoor in eene andere richting.

Ter wille van den geheelen nieuwbouw en tot verzekering in de toekomst van een goede inrichting voor uitoefening van den telefoondienst, kan het voormalige hotel *Meijers* (Palais Royal) niet behouden worden.

De afbraak wordt echter zoolang mogelijk uitgesteld, opdat de daar gehuisveste diensten er kunnen blijven, totdat het nieuwe gebouw zoo ver gereed is, dat deze daarin kunnen worden ondergebracht. Hierdoor worden groote uitgaven wegens verhuizing naar andere alsdan te huren gebouwen vermeden.

Kantoorhouders.

Op de vraag van verscheidene leden, of de ondergeteekende van meening blijft, dat de kantoorhouders moeten worden afgeschaft, kan hij mededeelen, dat dit nimmer in zijn bedoeling heeft gelegen. Vermoedelijk heeft men echter op het oog de voorgenomen opheffing hier en daar van hulpkantoren van zoo kleinen omvang, dat deze, wat het huidige verkeer ter plaatse betreft en bij een strikte noodzakelijkheid om te bezuinigen, geen voldoende reden van bestaan hebben.

Bij de overweging, of opheffing van dergelijke hulpkantoren mogelijk en wenschelijk is, wordt overigens met alle daarvoor in aanmerking komende factoren rekening gehouden. Ook op de financieele belangen der kantoorhouders wordt gelet. Zoo zal bijv. niet tot opheffing worden overgegaan, indien een kantoorhouder nog kort geleden groote kosten heeft moeten maken voor het beschikbaarstellen van kantoorruimte en hij niet op andere wijze kan worden schadeloosgesteld. Tegen onbillijkheden bij opheffing wordt gewaakt.

Brievenbussen aan de trams.

De te Amsterdam genomen proef met het bevestigen van brievenbussen aan de op lijn 2 loopende tramwagens heeft aanvankelijk goed voldaan. Besloten is thans aan de proef eenige uitbreiding te geven en de op lijn 1 loopende wagens mede van brievenbussen — welke nog moeten worden aangemaakt — te voorzien. Mocht de toepassing blijvend voldoen en niet te duur blijken, dan is ondergeteekende bereid aan den maatregel te Amsterdam en zoo mogelijk ook elders uitbreiding te geven.

Zondagsdienst.

Op Zon- en feestdagen zijn *alle* post- en telegraafkantoren ten minste één uur geopend. Wat de hulptelegraafkantoren betreft, valt op te merken, dat van 1881 af, het jaar van de instelling dier inrichtingen, sluiting op Zon- en feestdagen geregeld is voorgekomen. Dit geschiedde veelal op verzoek der betrokken Gemeentebesturen.

Aan dezen maatregel is in den laatsten tijd — ook voor hulptelefoonkantoren — om redenen van bezuiniging uitbreiding gegeven. Op grond van het verkeer, hetwelk zeer gering is, bestaat voor openstelling geen aanleiding. Een meer uitgebreide openstelling zou feitelijk neerkomen op de inrichting van een meer of min doorloopenden waakdienst van deskundig personeel op alle kantoren. De groote kosten hieraan verbonden en de onmogelijkheid om het personeel dan voldoende dienstvrijheid op Zondag te verschaffen, maken eene dusdanige regeling niet wel mogelijk.

Verhooging van tarieven op Zon- en feestdagen zou deze kosten slechts in zeer geringe mate kunnen dekken, omdat het verkeer op Zon- en feestdagen van zoo beperkten omvang is.

De mogelijkheid de kantoren in bijzondere omstandigheden langer open te stellen bestaat reeds. Aan de Commissarissen der Koningin, de burgemeesters, de hoofdambtenaren van den Waterstaat, waterschaps- en polderbesturen, directeuren der Rijkstelegraafkantoren is uitgebreide bevoegdheid gegeven om in gevallen van rampen of onheilen (overstrooming, hoog water, ijsgang, brand, oproer of dergelijke) tot openstelling der betrokken hoofd- en hulpkantoren over te gaan.

Nog zij opgemerkt, dat in gevallen, wanneer de eerste Kerstdag op Vrijdag of Maandag valt, bijzondere maatregelen worden getroffen, om te voorkomen, dat de kantoren drie dagen achtereen zouden gesloten zijn. Alle hulpkantoren zijn dan op den tweeden Kerstdag één uur opengesteld.

Bij den telefoondienst wordt voorts bij gebleken noodzaak aan de wenschen van het publiek zooveel mogelijk tegemoet gekomen door het geven van telefoondoorverbinding, op een kantoor, dat des Zondags geopend is.

Het is niet de bedoeling met de beperking van de postbestelling op Zondag verder te gaan dan volgens de thans geldende regelen mogelijk is. Met het oog op de daaraan verbonden kosten is de ondergeteekende evenwel niet bereid tot wederinvoering der Zondagsbestelling, waarin dan tevens alle drukwerken zouden worden opgenomen, over te gaan.

Een regeling, waarbij alle drukwerken des Zondags werden bezorgd, heeft trouwens de laatste jaren niet bestaan en is naar het oordeel van den ondergeteekende niet noodig. Aan de behoefte ten plattelande aan Zondagslectuur kan worden tegemoet gekomen door die lectuur op zoodanig tijdstip te doen verzenden, dat zij den geadresseerden des Zaterdags nog bereikt.

Aan verzoeken om de des Zondags op de kantoren aanwezige correspondentie aan gemachtigden van de geadresseerden af te geven of uit te reiken bij personen, aan wier woningen des Zondags nog de bestelling wordt uitgevoerd en waar de geadresseerden de stukken kunnen afhalen, wordt steeds voldaan.

Posttarieven.

Dat sommige handelszaken en andere instellingen in de groote steden thans haar plaatselijke correspondentie meer dan vroeger buiten de post om doen bezorgen, is ook aan ondergeteekende bekend. Het wordt dan ook wel waarschijnlijk geacht, dat bij wederinvoering van het z.g. locaal briefport het vervoer van plaatselijke correspondentie door de posterijen zoude toenemen. Niettemin is het zeer twijfelachtig of de verwachting van sommige leden, dat bij wederinvoering van het locaal briefport door toeneming van het

verkeer de postontvangsten nog zouden stijgen, in de praktijk zoude worden bevestigd. Indien het port van de locale brieven van 10 tot 7½ of 5 cent werd verlaagd zoude, om de tegenwoordige ontvangsten uit het locale briefverkeer te behouden, het aantal dier brieven met 33⅓ pct., resp. 100 pct., moeten toenemen. De loop van het locale postverkeer voor en na de afschaffing van het z.g. locaal port (1 Maart 1921) wijst er niet op, dat bij verlaging van dat port tot 7½, resp. 5 cent een verkeerstoename van den omvang, als evenbedoeld, mag worden verwacht.

Postzegels.

De ondergeteekende is na al hetgeen hij over de nieuwe cijferpostzegels heeft vernomen, bereid aan den wensch in het Voorloopig Verslag geuit, gevolg te geven en een nieuw zegel te doen ontwerpen, hetwelk voor de geheele cijferserie (dus voor de zegels beneden 5 ct.) hetzelfde zal zijn.

Het spreekt van zelf, dat hiervoor niet de hulp van het buitenland zal worden ingeroepen.

Telefonie.

Het ligt niet in het voornemen de thans voor de gemeentelijke telefoonnetten verleende concessies, die afloopen in de jaren 1926 (Enschedé, Maastricht, Meppel, Purmerend, Arnhem, Winschoten, Wijk bij Duurstede) 1927 (Eindhoven) en 1928 (Woerden) bij het einde te verlengen of te vernieuwen. Tenzij reeds eerder met de betrokken gemeenten omtrent de overneming der netten door het Rijk overeenstemming wordt verkregen, waaromtrent onderhandelingen loopende zijn, zal de Rijksexploitatie een aanvang nemen bij het einde der thans loopende concessies op de voorwaarden, die voor de locale Rijkstelefoonnetten gelden.

Ten aanzien van de exploitatie der locale telefonie is ondergeteekende van meening, dat het standpunt door verschillende van zijn ambtsvoorgangers, door meerdere telefoonspecialiteiten en door de bij Ministerieele Beschikking van 23 Maart 1921, n°. 23 ingestelde Commissie voor de Telefoonconcessies ingenomen, het juiste is. Dit standpunt komt hierop neer, dat de locale telefonie minder een plaatselijk dan een algemeen belang is en dat exploitatie van de geheele telefonie door één lichaam het meest aanbeveling verdient.

De bezwaren vanwege de gemeenten Arnhem, Enschedé, Eindhoven, Meppel, Purmerend en Maastricht tegen Rijksexploitatie aangevoerd, zullen evenals in de reeds door het Rijk geëxploiteerde telefoonnetten, zonder schade voor den gemeentedienst kunnen worden ondervangen.

De vrees van het gemeentebestuur van Enschedé, dat de gemeentelijke tijdaanwijzing en het alarmeeren van de brandweer gevaar zullen loopen bij Rijksexploitatie van den localen telefoondienst, wordt door de praktijk niet gerechtvaardigd.

De regelingen, welke in verschillende Rijksnetten met de betrokken gemeentebesturen ter zake zijn getroffen, werken bevredigend. Ongetwijfeld zullen ook te Enschedé deze aangelegenheden tot genoegen van beide partijen kunnen worden geregeld.

De late omlegging van de telefoongeleidingen tusschen Wageningen en Arnhem was geen gevolg van gebrek aan activiteit, doch was te wijten aan een vertraging in de aflevering van den vereischten en tijdig bestelden telefoonkabel, welke echter eerst in Juni 1922 ter beschikking kwam.

Daarna werd de legging met kracht aangevat en voortgezet, zoodat de oplevering van het werk op 25 Juli volgde.

Radiotelegrafie en -telefonie.

De in het rapport der Commissie voor Radiotelefoonconcessies behandelde aangelegenheid heeft de ondergeteekende nog in overweging, zoodat eene beslissing nog niet kan worden genomen.

Besprekingen in vergaderingen van de Permanente Commissie voor de Radiotelegrafie met belanghebbenden uit de radio-industrie zijn loopende.

Ondergeteekende wenscht de resultaten hiervan af te wachten, alvorens zijn standpunt te bepalen.

Het overleg met de betrokken Departementen inzake de vertegenwoordiging op de te houden internationale conferentie, welke de geheele telegrafie en telefonie zal omvatten en ook betrekking zal hebben op de militaire diensten, heeft, in verband met het voortdurend uitstellen dier conferentie, tot dusverre zijn besluit nog niet gevonden. De te behandelen stof leidt er toe, dat burgerlijke afgevaardigden in de eerste plaats zullen moeten worden aangewezen. Welke vertegenwoordiging de militaire belangen in de delegatie zullen noodig maken, zal door de Regeering nog moeten worden beslist.

Postchèque- en girodienst.

De rentevergoeding over de beschikbare saldi van den postchèque- en girodienst zal binnenkort worden verlaagd. Ter zake is reeds overeenstemming met mijn ambtgenoot van Financiën verkregen.

De Minister van Waterstaat,
G. J. VAN SWAAY.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 22sten Mei 1923.

DE VEER.
BOSCH VAN OUD-AMELISWEERD.
WIBAUT.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond. (313)

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet deed de navolgende vragen rijzen.

Naar aanleiding van een bericht in de dagbladen, dat meer dan vijfduizend Duitsche vrouwen naar Brazilië waren vervoerd, werd gevraagd, of er voldoende toezicht wordt uitgeoefend aan onze grenzen. Indien een groot aantal Duitsche vrouwen toelating verlangt, wordt dan behoorlijk onderzocht waarheen zij zich zullen begeven en nagegaan voor het verrichten van welke werkzaamheden zij emigreeren?

Aldus vastgesteld den 25sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de wetten betreffende de spoorwegen. (335)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werden daartegen geen bezwaren te berde gebracht.

Een der leden meende evenwel van deze gelegenheid gebruik te moeten maken om terug te komen op eene vraag, welke werd gesteld in het Voorloopig Verslag dezer Kamer betreffende het ontwerp van wet tot vaststelling van hoofdstuk IX der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. Die vraag (zie t. a. p. bladz. 4, kolom 2) luidde: „of het juist is, dat de belangrijke tekorten op de exploitatie der verbruikscoöperatie van het spoorwegpersoneel door de Nederlandsche spoorwegmaatschappijen zijn gedekt".

In zijne Memorie van Antwoord heeft de Minister gezegd (zie bladz. 5, kolom 2), dat deze vraag ontkennend kan worden beantwoord.

Het lid hier aan het woord bracht naar aanleiding daarvan in het midden, dat hij meende te weten, dat bedoelde tekorten niet door de Nederlandsche spoorwegmaatschappijen zijn gedekt, maar dat aan de coöperatie een zeer belangrijk subsidie is verstrekt. Hoewel 's Ministers antwoord dus formeel volkomen juist is te achten, meende dit lid, dat hier toch over 's Lands gelden is beschikt op eene wijze, die niet door den beugel kan. Aan bedoelde coöperatie had dit subsidie, waardoor het nadeelig saldo van het spoorwegbedrijf is gestegen van circa 27 tot 30 millioen gulden, niet mogen zijn verleend. De vraag kwam dientengevolge bij dit lid op, of er ten aanzien van de financiering van dit bedrijf wel voldoende toezicht wordt gehouden. Gaarne zou hij aangaande een en ander nader door den Minister worden ingelicht.

Aldus vastgesteld den 23sten Mei 1923.

VERKOUTEREN.
ANEMA.
SLINGENBERG.
VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
DOUWES.

AANWIJZING EENER VERANDERING gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet tot verhooging en wijziging van hoofdstuk V-A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921. (336)

Artikel 4.

In plaats van „1 Juni 1923" worde gelezen: „1 Juli 1923".

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bewijs door getuigen in burgerlijke zaken. (337)

In het algemeen kon men zich met de uitbreiding van het getuigenbewijs wel vereenigen. Sommige leden verklaarden echter niet ingenomen te zijn met het wetsontwerp, maar niettemin zich er bij te zullen nederleggen na de aanneming in de andere Kamer. Enkele leden wenschten zich hun stem nochtans voor te behouden.

Tegen de afschaffing van de middelen tot wraking bestond bij eenige leden bezwaar. Met name werd ernstige bedenking geopperd tegen de afschaffing van het recht tot wraking van hem, die een dadelijk of zijdelingsch belang heeft bij het geding (art. 1950, 3°. B.W.).

Aldus vastgesteld den 25sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet:

1°. tot wijziging der wet van 29 Juli 1920 (*Staatsblad* n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (*Staatsblad* n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, en van de jaarwedden der rechterlijke ambtenaren, alsmede van de klassen der Rechtbanken en Kantongerechten; (358)

2°. tot wijziging van de wet van 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 843), tot regeling van de bezoldiging van den Raad van State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 1921 (*Staatsblad* n°. 660). (385)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Naar aanleiding van de in het Voorloopig Verslag gemaakte opmerking heeft de ondergeteekende, waar deze opmerking bij uitsluiting zijn ambtgenoot van Financiën scheen te betreffen, zich tot dezen gewend met de vraag, wat naar zijn oordeel op de opmerking ware te antwoorden.

Hij mocht daarop van zijn ambtgenoot den volgenden brief ontvangen:

,,In antwoord op nevensvermeld schrijven heb ik de eer Uwer Excellentie mede te deelen, dat ik de in het Voorloopig Verslag geopperde bedenking tegen het door mij ingenomen standpunt ten opzichte van de aanbevolen wijziging van artikel 48 der Pensioenwet 1922 niet juist acht.

Zij, die deze bedenking kenbaar maakten, zagen, naar het mij voorkomt, voorbij, dat bij de berekening van het uitgestelde pensioen slechts de vóór het ontslag verkregen dienst-

tijd in den zin der Pensioenwet 1922 in aanmerking wordt genomen. De ambtenaar, die na 15 jaren gediend te hebben den dienst met recht op uitgesteld pensioen verlaat, zal dus op 65-jarigen leeftijd of bij vroeger ingetreden invaliditeit een pensioen ontvangen van slechts 30 pct. van de in artikel 54 der wet bedoelde middelsom van de pensioensgrondslagen, welke vóór het ontslag gedurende het in het tweede lid van dat artikel omschreven tijdvak golden.

In verband hiermede komt het mij alleszins juist voor, dat geen bijdrage gevorderd wordt over den tijd, welke bij de pensioenberekening niet in aanmerking komt, gedurende welken de belanghebbende niet in dienst is en dus ook geen inkomsten uit de kas van het betrokken openbare lichaam geniet. Werden die bijdragen wel gevorderd, dan zou de billijkheid medebrengen, dat de tijd, waarover zij werden voldaan, bij de pensioenberekening in aanmerking werd genomen. Het spreekt vanzelf, dat een regeling, welke tot die consequentie zou leiden, niet kan aanvaard worden.

Zooals uit het voorafgaande blijkt, is hier geen sprake van een privilege en dus nog minder van een verkeerd privilege."

De ondergeteekende meent, dat hij voor de beantwoording van het Voorloopig Verslag met de mededeeling van het vorenstaand schrijven kan volstaan.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 23sten Mei 1923.

STEGER.
SMITS.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
VAN BASTEN BATENBURG.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Zuiderzeefonds voor het dienstjaar 1923. (370)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp gaf velen leden aanleiding er bij den Minister op aan te dringen, zich niet te laten afhouden van de volvoering van het groote plan tot drooglegging der Zuiderzee, doch integendeel dat met kracht door te zetten. Zij toch waren van oordeel, dat de toekomst buiten twijfel zal uitwijzen, dat de uitvoering van het plan in zijn geheel uit een economisch oogpunt verre de voorkeur verdient boven drooglegging op kleinere schaal, zooals thans van verschillende zijden op onderscheidene wijzen wordt aanbevolen.

Andere leden daarentegen waren vrij wat minder optimistisch gestemd ten aanzien van de te verwachten resultaten der voorgenomen drooglegging in grooten stijl. Zij meenden ernstig te moeten betwijfelen, of de kosten daarvan inderdaad zullen worden opgewogen door hetgeen ten slotte zal worden verkregen.

Aldus vastgesteld den 23sten Mei 1923.

VAN DER HOEVEN.
JANSSEN.
HAAZEVOET.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922. (375)

Artikel 1.

De bij Nota van Wijzigingen (stuk n°. 6) voorgestelde invoeging van *artikel* 119 vervalt.

Artikel 5.

De vermindering van *artikel* 27 wordt gebracht op een bedrag van f 978 750.

Artikel 7.

Het artikel wordt gelezen als volgt:

Ten gevolge van de artikelen 1 t/m 5 dezer wet worden de totalen van de *artikelen* 57, 98, 137, 176 en 201 *verhoogd* met respectievelijk f 40 000, f 43 200, f 25 700, f 10 000 en f 116 720, wordt het totaal van *artikel* 62 *verminderd* met f 1200 en ondergaan de totalen der hierna genoemde afdeelingen de wijzigingen daarbij aangewezen, t. w.:

de	Iste	afdeeling	wordt	*verminderd*	met f	12 550
„	IIde	„	„	„	„	31 860
„	IIIde	„	„	„	„	16 855
„	IVde	„	„	„	„	944 395
„	Vde	„	„	„	„	978 750
„	VIde	„	„	„	„	14 100
„	VIIde	„	„	„	„	25 000
„	VIIIste	„	„	„	„	2 400
„	IXde	„	„	*verhoogd*	„	19 800
„	Xde	„	„	*verminderd*	„	30 000
„	XIde	„	„	„	„	167 620
„	XIIde	„	„	„	„	16 170
„	XIIIde	„	„	„	„	27 690
„	XIVde	„	„	„	„	109 700
„	XVde	„	„	„	„	240
„	XVIde	„	„	„	„	28 450
„	XVIIde	„	„	„	„	344 675
„	XVIIIde	„	„	*verhoogd*	„	25 700
„	XIXde	„	„	„	„	34 000
„	XXste	„	„	„	„	12 800
„	XXIste	„	„	„	„	179 095
„	XXIIste	„	„	„	„	1 665 323
„	XXIIIste	„	„	„	„	39 625
„	XXIVste	„	„	„	„	87 220
en	XXVste	„	„	„	„	685 000

terwijl het eindcijfer van het hoofdstuk wordt *verminderd* met een bedrag van *een duizend achthonderd twee en veertig gulden* (f 1842).

VERBETERING in de „Aanwijzing van veranderingen" betreffende het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922. (375)

Artikel 7.

De vermindering van de IIde afdeeling bedraagt niet f 31 860, doch f 31 810.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot aanvulling der wet van den 16den Februari 1923 (*Staatsblad* n°. 38) tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920. (383)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Eenige leden gaven uiting aan hunne bevreemding, dat de Minister op 15 Februari jl. in deze Kamer, in antwoord op vragen van den heer SCHÖNFELD, heeft gezegd (zie *Handelingen*, blz. 207), geen beslissend antwoord te kunnen geven, of de aangekondigde wijziging van art. LXIV zal worden ingediend en daarom te minder op de tweede vraag, t. w. wanneer die wijziging in werking zou treden. De Minister voegde daaraan toe, dat hij dit punt in nadere overweging zou nemen. Bezwaarlijk konden de leden hier aan het woord met deze uitspraken rijmen het feit, dat reeds vier dagen later, t. w. op 19 Februari, dit wetsontwerp, houdende de door den heer SCHÖNFELD bedoelde wijziging, werd ingediend. Volgens hen is hier reden om, hetzij aan gemis aan deferentie voor de Eerste Kamer te denken, hetzij aan eene onbegrijpelijke onbekendheid met de werkzaamheden van het Departement.

Verschillende leden spraken de meening uit, dat door de aanneming van dit wetsontwerp geen werkelijke bezuiniging zal worden verkregen. Zij meenden daarin veeleer eene bezuiniging „op papier" te zien, wijl de voorgestelde wijzigingen wel strekken tot verlichting van 's Rijks lasten, maar de gemeenten daardoor zullen worden belast, zoodat van eene wezenlijke besparing geen sprake kan zijn, doch slechts van eene verschuiving van lasten.

Enkele leden betreurden het, dat de Regeering het amendement-GERHARD niet heeft overgenomen. De strekking van dit amendement was namelijk geheel in overeenstemming met de wenschen, geuit door gemeenten als Utrecht e. a. Ware het amendement in het wetsontwerp opgenomen, dan zou dit daardoor inderdaad eene verbetering hebben ondergaan en zouden de gemeenten een juisteren grondslag hebben verkregen voor de berekening van het aantal leerlingen in verband met het aantal leerkrachten.

Met de voorgestelde wijziging van art. 28, 6de lid, konden sommige leden zich bezwaarlijk vereenigen. Zij wezen er op, dat daardoor scholen, die in 1922 sterk zijn gegroeid, eerst met 1924 recht zullen krijgen op vergoeding voor die onderwijzers, wier aanstelling door genoemden groei noodzakelijk was geworden. Het ware billijk geweest, dat met het aantal onderwijzers, in functie bij den aanvang van den nieuwen cursus in 1923, rekening zoude kunnen worden gehouden.

Ook werd de opmerking gemaakt, dat door de aanneming van het amendement-TILANUS te niet is gedaan de wijziging in December 1922 aangebracht door het amendement-RUTGERS. De moeilijkheid kan zich nu voordoen, dat reeds benoemingen zijn gedaan krachtens de sedert 1 Januari 1923 geldende wet. Daarop kan niet meer worden teruggekomen, zoodat voor die onderwijzers bij aanneming van dit ontwerp geen vergoeding meer zal kunnen worden genoten. Heeft de Minister, zoo werd gevraagd, zich hiervan wel rekenschap gegeven en kan Zijne Excellentie toezeggen, dat voor dergelijke gevallen gebruik zal worden gemaakt van de bij art. 56, 2de lid, verleende bevoegdheid? Men meende hierop aan te moeten dringen, opdat onbillijkheid in deze worde vermeden.

Eenige leden betuigden hunne ingenomenheid met het voorstel van den Minister tot verleening van het jus promovendi aan de kweekscholen. Zij vroegen zich echter af, of het — gezien 's Rijks middelen — geen aanbeveling zoude verdienen voor dit examen zeker bedrag te doen betalen. Dit ware volgens hen te bereiken door in art. 210*ter*, onder III, 2°, te doen vervallen de woorden „voor zoover het examen wordt afgelegd voor eene commissie, als bedoeld onder II".

Van verschillende zijden werd er op gewezen, dat in art. 212 alleen sprake is van de bestaande Rijkskweekscholen en de van Rijkswege nieuw te stichten kweekscholen en opleidingsscholen. Waarom, zoo werd gevraagd, is hier niet tevens eene plaats ingeruimd voor te stichten bijzondere opleidingsscholen? Men zou dit billijk hebben geacht en zou het op prijs stellen 's Ministers meening dienaangaande te mogen vernemen.

Aldus vastgesteld den 23sten Mei 1923.

VAN DER HOEVEN.
JANSSEN.
HAAZEVOET.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot ontbinding der rechtbank te *Zierikzee* en die te *Heerenveen*. (384)

Dit wetsontwerp stuitte bij het afdeelingsonderzoek op vrij ernstig verzet.

Vele leden wenschten in het algemeen voorop te stellen, dat zuinigheid een groot algemeen landsbelang is, waarvoor zoo noodig de belangen van enkelen of zelfs van velen moeten wijken. Wanneer echter maatregelen worden beraamd, die wel eenige vermindering van Rijksuitgaven medebrengen, doch die diep ingrijpen in de op geld waardeerbare belangen van groote groepen der bevolking, dan dient men zich af te vragen, of die belangen niet zóózeer zullen worden geschaad, dat de schade nagenoeg even groot zal zijn, of misschien zelfs nog grooter dreigt te worden dan de besparing, die voor 's Rijks schatkist daarvan is te verwachten. De Staat heeft dan ook bij het treffen van maatregelen ter bezuiniging, noodig geworden door den slechten toestand van 's Lands financiën, terdege rekening te houden met de belangen der bevolking. Of dit bij het ontwerpen van deze wetsvoordracht voldoende is geschied, meenden de leden hier aan het woord ernstig te moeten betwijfelen. Immers, bij opheffing van rechtbanken, zooals hier wordt voorgesteld, dient men wel voor oogen te houden, dat

daardoor de gelegenheid om tot den rechter te komen zooveel moeilijker wordt. Noodwendig zal dientengevolge materieele schade worden geleden door hen, die, om welke reden dan ook, voor de rechtbank zullen moeten verschijnen. Hoe groot die schade zal zijn, is natuurlijk uiterst moeilijk te bepalen, te meer daar die veelal meer indirect dan direct zal zijn. In dezen tijd, waarin dagloonen van f 5 niet tot de zeldzaamheden behooren, valt het echter gemakkelijk in te zien, dat de schade, die niet alleen door getuigen — dezen krijgen altijd nog eenige vergoeding —, maar ook door de vele anderen, die met de rechtbank in contact komen, zal worden geleden, aanzienlijk moet zijn, te meer daar dat contact steeds gedurende de werkuren van den dag moet plaats hebben. Tegenover de besparing, die voor het Rijk door den voorgestelden maatregel zal zijn te verkrijgen, staan dus deze meerdere kosten voor een groot aantal inwoners. Wij hebben hier bijgevolg met eene grootere of kleinere verschuiving van lasten en niet met eene zuivere bezuiniging te doen.

Intusschen is naast de materieele schade voor de inwoners van die streken van ons land, die door ontbinding van rechtbanken zullen worden getroffen, nog te stellen de cultureele schade, die zij zullen lijden. Ook die is niet gering te achten. Wanneer men aan het toch reeds in vele opzichten misdeelde platteland de rechtbanken ontneemt — en gevreesd werd, dat de Regeering in deze lijn doorgaande mogelijk ook tot opheffing van verschillende registratie- en hypotheekkantoren zoude besluiten —, dan zal dit verlies uit een cultureel opzicht mede zwaar worden gevoeld, al is dit uiteraard niet onder cijfers te brengen.

Met het oog op deze bezwaren drong zich bij vele leden de vraag op, of het wel noodzakelijk is tot den voorgestelden maatregel te besluiten. De te verkrijgen bezuiniging wordt begroot op ongeveer f 90 000, hetgeen waarlijk geen bedrag van beteekenis is te achten tegenover de schade, het ongerief en het cultureel nadeel, daaraan voor velen verbonden. En zal die bezuiniging inderdaad worden verkregen? Ook dit werd hoogst twijfelachtig geacht. Het werk, dat thans door de te ontbinden rechtbanken wordt verricht, zal door andere rechtbanken moeten worden gedaan, hetgeen mogelijk zal leiden tot uitbreiding van het personeel dier laatste en dus kosten ten gevolge hebben. Ook is te verwachten, dat door het verlies der gevangenisruimte te Heerenveen plaatsgebrek zal ontstaan in de gevangenis te Leeuwarden en dus tot uitbreiding daarvan zal moeten worden overgegaan. Neemt men dit een en ander in aanmerking, dan is het zeer de vraag, of de bezuiniging, die ten slotte voor het Rijk zal worden verkregen, ook maar eenigszins zal kunnen opwegen tegen de moeite, last en schade, die het publiek van de ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en Heerenveen zal ondervinden. Zelfs blijft dan nog buiten beschouwing het feit, dat het voor eene goede rechtsbedeeling noodig is, dat de rechter door medeleven met de bevolking volkomen bekend is ter plaatse, waar hij recht moet spreken. Hij toch moet de zeden en gewoonten dier streek kennen, wil hij een vonnis kunnen uitspreken, dat voldoet aan de rechtsovertuiging. Daarnaast is het voor het opsporen van misdaden noodzakelijk, dat het ressort van het parket niet te groot zij, hetgeen blijkbaar evenzeer uit het oog is verloren en ten nadeele van den voorgestelden maatregel komt.

Bij verschillende leden rees dan ook de vraag, of de indiening van dit wetsontwerp wel aan bezuinigingsoverwegingen is te danken. Moet het niet in een ander licht worden beschouwd, en hebben wij hier, zoo vroegen zij, mogelijk met eene proefneming van den Minister te doen, waardoor deze zich wil vergewissen, wat practisch precies de resultaten zijn van eene dergelijke ontbinding van rechtbanken? En is de Minister, wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, voornemens nog andere maatregelen van dezen aard voor te stellen?

De leden hier aan het woord verlangden door den Minister te worden ingelicht aangaande zijne plannen in deze. Voor partieele wijzigingen, als thans worden voorgesteld, gevoelden zij niets, doch wel voor een algemeen plan tot reorganisatie der rechterlijke macht, en zij waren overtuigd, dat, zoo het daartoe mocht komen, aanmerkelijk zou kunnen worden bezuinigd op verschillende punten, en dat zonder schade voor de rechtsbedeeling.

Zoo echter inderdaad bezuiniging het eenige doel van dit wetsontwerp is, dan ware, naar veler oordeel, op andere wijze in te grijpen, zonder dat de rechtsbedeeling daaronder zoude behoeven te lijden.

Een der leden meende, dat de wortel van het kwaad was gelegen in de hooge traktementen, die voor de rechterlijke macht zijn vastgesteld. Hij wees er op, dat het ambt van rechter vroeger ten deele een eereambt is geweest. In Engeland zijn de justices of peace nog heden ten dage onbezoldigd. Zoo de werkzaamheden aan dit ambt verbonden niet al te veel tijd vergen, zou daarvan eene nevenbetrekking kunnen worden gemaakt, waarvoor een hoog traktement niet noodig is.

Van andere zijde werd aangevoerd, dat door invoering van het instituut van rondreizende rechters mogelijk besparing ware te verkrijgen, zoowel voor het Rijk als voor het publiek. Onder verwijzing naar de toezegging, door den Minister in de Tweede Kamer gedaan (zie *Handelingen*, blz. 2125), werd gevraagd, of de Minister zich reeds een oordeel te dezer zake heeft gevormd. Zoo ja, dan zou men gaarne eenigszins uitvoerig dienaangaande worden ingelicht.

Is er, zoo vroeg men verder, eene wetsbepaling, die den rechter verbiedt b.v. eens per maand elders zitting te hebben; en kunnen rechtercommissarissen buiten de plaats waar de zetel der rechtbank is, getuigenverhooren houden? Verwezen werd in deze o.a. naar de Onteigeningswet, krachtens welke de rechtercommissaris zich ter betrokkener plaatse begeeft.

Gewezen werd voorts op hetgeen Mr. A. J. F. Fokker in het *Weekblad van het Recht* van 25 April jl., n°. 11018 heeft geschreven ten aanzien van de Rijksveldwachters, die bij de parketten werkzaam zijn. Bezuiniging te dien opzichte kan, naar men meende, zonder eenig bezwaar voor den dienst worden verkregen. Het is al te dwaas, dat thans een zoo groot aantal Rijksveldwachters aan hun eigenlijke taak wordt onttrokken ten behoeve van de parketten.

Ook wenschte men den Minister te wijzen op het opstel van Mr. R. A. Fockema, oud-president van het gerechtshof te Leeuwarden in *Themis* (bladz. 232 e. v.), waarin zeer te behartigen wenken worden gegeven. In groote rechtbanken bijv. hebben veelal vier rechters zitting in eene kamer voor drie personen, zoodat ieder hunner de vierde week vrij van zitting is. Dit schijnt niet in overeenstemming met de noodige zuinigheid, te meer waar de rechters — afgezien van de voorzitters der rechtbanken — het niet overmatig druk hebben. Besparing worde alzoo gevonden door inkrimping van personeel, veeleer dan in ontbinding van rechtbanken.

Verscheidene leden betreurden intusschen, dat de Minister het voorstel tot ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en te Heerenveen in één wetsontwerp heeft vereenigd. Beide rechtbanken toch zijn niet geheel op dezelfde lijn te stellen en daardoor doen zich met het oog op de voorgestelde ontbinding voor ieder verschillende eigenaardige bezwaren voor. Zoo werd voor de ontbinding der rechtbank te Zierikzee het grootste bezwaar gezien in het feit, dat de justitiabelen zich in het vervolg vaak niet alleen verre reizen zullen moeten getroosten, maar daarbij in vele gevallen van booten gebruik zullen moeten maken. Bij stormweder, hetwelk hier te lande lang geen zeldzaamheid is, zijn dergelijke reizen verre van aangenaam en voor velen bijzonder bezwarend, waarbij nog komt, dat men dan nimmer zeker is op tijd op de plaats zijner bestemming te komen.

Een der leden meende de vraag te moeten opperen, of het niet mogelijk zoude zijn, dat aan eene enkelvoudige kamer van de rechtbank te Middelburg de rechtspraak te Zierikzee werd toevertrouwd. Dit zou eene vereenvoudiging geven, waarbij tevens aan de bezwaren, verbonden aan de ontbinding der rechtbank te Zierikzee, werd tegemoet gekomen. Van andere

zijde werd hiertegen echter dadelijk aangevoerd, dat voor zulk eene kamer te Zierikzee geen werk genoeg zoude zijn.

Het verzet tegen dit wetsontwerp concentreerde zich echter in hoofdzaak tegen de voorgestelde ontbinding der rechtbank te Heerenveen. Opgemerkt werd, dat de Friezen niet gaarne recht zullen gaan zoeken buiten hun gewest, ook al zouden Friezen als rechters in de rechtbank te Zwolle, of eventueel in die te Assen, zitting hebben. Een dezer leden ging zelfs zoo ver, in dezen maatregel een aanslag tegen Friesland te zien, hetgeen andere leden onmiddellijk in verzet deed komen. Laatstgenoemden wezen er op, dat het oude provincialisme niet mag herleven. Daarvan kan bij de rechtsbedeeling ook geen sprake meer zijn; de provinciale hoven bestaan niet meer en de rechterlijke organisatie stoort zich niet aan provinciale grenzen. Geheel Utrecht b.v. behoort onder het ressort van het gerechtshof te Amsterdam. Voor Friezen kan er dus geenerlei aanleiding in dit wetsontwerp worden gezien om zich bezwaard te gevoelen.

Van meer dan eene zijde werd intusschen aangedrongen op het behoud der rechtbank te Heerenveen. Zijn de daaraan verbonden kosten te hoog, dan zouden enkele kantongerechten in dit arrondissement kunnen worden opgeheven en aan de leden der rechtbank de bevoegdheid worden gegeven om als kantonrechter te fungeeren in die kantons. Ook dit voorstel kon evenwel geen algemeenen bijval verwerven. Verschillende leden meenden zich namelijk niet zonder nadruk te moeten verzetten tegen het denkbeeld, dat een min of meer belangrijk aantal kantongerechten zouden kunnen worden opgeheven.

Weder anderen wenschten vooral het parket te Heerenveen te behouden, en bezuiniging te zoeken in opheffing van enkele functies, zooals die van substituut-officier van justitie en substituut-griffier, welke maatregel ook elders zoude kunnen worden getroffen.

Mocht ondanks dit alles de rechtbank te Heerenveen niet behouden kunnen blijven, dan meenden eenige leden, dat het beter ware het oostelijk kanton bij Assen te voegen.

Er waren echter ook verschillende leden, die het wetsontwerp in bescherming namen. Wel waren ook zij niet blind voor de bezwaren, verbonden aan den voorgestelden maatregel, maar zij achtten die schromelijk overdreven, onder den invloed van plaatselijke belangen.

Naar aanleiding van den drang door andere leden op den Minister uitgeoefend om een algemeen plan tot reorganisatie van de rechterlijke macht in te dienen, merkten deze leden op, dat, indien men op eene algemeene reorganisatie moet wachten, van alle bezuiniging wel kan worden afgezien, daar tegen elke regeling van dien aard onmiddellijk van alle zijden bezwaren zouden rijzen. Daarbij komt, dat in elke algemeene regeling toch zeker de rechtbanken Zierikzee en Heerenveen bestemd zullen zijn om te worden opgeheven.

Wil men werkelijk komen tot bezuiniging, dan zal men, zoo zeiden deze leden, over bezwaren moeten heenstappen. Bij elk voorstel tot bezuiniging gaan er stemmen op, dat men gaarne wil medewerken, maar alleen niet op dit gebied of op deze wijze. Het is nu eenmaal een feit, dat het niet gemakkelijk valt iets prijs te geven en zich een offer te getroosten in het algemeen belang. Ook in casu schijnt het verlangen tot behoud van het bestaande de voornaamste reden van het verzet te zijn. Wat de klacht betreft over te groote afstanden voor de justitiabelen bij de ontworpen regeling, mag niet onopgemerkt blijven, hoe zeldzaam in het leven van de meeste menschen een gang naar de rechtbank plaats heeft. Op grond van deze en dergelijke weinig gewichtige overwegingen kunnen toch niet twee rechtbanken in stand worden gehouden, waarvoor geen genoegzaam werk aanwezig is en wier opheffing eene bezuiniging voor de publieke kas zal medebrengen van ongeveer f 90 000.

Enkelen leden ging dit wetsontwerp nog niet ver genoeg. Ook de rechtbank te Tiel kon volgens hen gevoeglijk worden opgeheven. Gaarne zouden zij van den Minister vernemen, waarom de opheffing dier rechtbank niet mede werd voorgesteld, en hoevele strafzaken en civiele zaken door haar per jaar worden behandeld.

Aldus vastgesteld den 23sten Mei 1923.

VERKOUTEREN.
ANEMA.
SLINGENBERG.
VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
DOUWES.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met hare stoomschepen wordt medegegeven. (391)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het was ook den ondergeteekenden aangenaam met de N.V. Koninklijke West-Indische Maildienst eene overeenkomst te kunnen sluiten, welke, wat de regeling van het postvervoer betreft, gunstiger is dan het vroegere contract.

De meening, dat de Koninklijke West-Indische Maildienst dikwijls Suriname niet zou aandoen, wanneer de belangen van de Vennootschap dit medebrengen, moet op een misverstand berusten. Volgens het vaarplan wordt Suriname zoowel op de uit- als op de thuisreis geregeld aangedaan, terwijl uit een ingesteld onderzoek is gebleken, dat, wat de afvaarten van Suriname betreft, de Vennootschap streng de hand heeft gehouden aan hare dienstregelingen.

De Minister van Waterstaat,
G. J. VAN SWAAY.

De Minister van Koloniën,
DE GRAAFF.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld 22 Mei 1923.

DE VEER.
BOSCH VAN OUD-AMELISWEERD
WIBAUT.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582). **(394)**

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Naar aanleiding van het Voorloopig Verslag van de Commissie van Rapporteurs over het ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (*Staatsblad* n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (*Staatsblad* n°. 582), hebben ondergeteekenden de eer het volgende mede te deelen.

Het ingediende wetsontwerp beoogt eene tijdelijke voorziening in afwachting van de algeheele herziening van de wet op het Militair Onderwijs.

Deze tijdelijke voorziening heeft ten doel de toelating tot de Koninklijke Militaire Academie te vereenvoudigen door voortaan alleen hen toe te laten, van wie op grond van elders verkregen getuigschriften mag worden verwacht, dat zij de opleiding tot officier met vrucht zullen kunnen volgen.

Hierbij eene uitzondering te maken voor hen, die in het bezit zijn van het getuigschrift A, bedoeld in het Voorloopig Verslag van de Commissie van Rapporteurs, zou de vereenvoudiging ten deele wederom ongedaan maken.

Voor den enkelen adspirant, die zich mocht aanmelden — in het tijdvak 1911—1922 slechts 2 jongelieden, waarvan 1 geplaatst werd en 1 zich vóór de keuring terugtrok — zou toch weer eene afzonderlijke commissie van toelating moeten worden aangewezen.

Intusschen bestaat bij ondergeteekenden het voornemen om bij de algeheele herziening van de wet het door verschillende leden naar voren gebrachte bezwaar nader onder de oogen te zien.

De Minister van Oorlog,
VAN DIJK.

De Minister van Koloniën,
DE GRAAFF.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 15den Mei 1923.

DE VEER.
BOSCH VAN OUD-AMELISWEERD.
WIBAUT.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Wet op de Personeele Belasting 1896. **(398)**

Bij het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet werd er door een der leden op gewezen, dat degeen, die zijn motorrijtuig bij zijne aangifte te laag taxeert, boete moet betalen. Daartegenover behoorde er echter ook rekening mede gehouden te worden, als de officieele schatting lager is dan de aangifte door den belastingplichtige.

De belasting van biljarten, door particulieren in hunne woning gehouden, werd betreurd. Het hooge bedrag van de heffing heeft ten gevolge, dat de particulieren hun biljart afschaffen en de belasting zeer weinig opbrengt. Men was van gevoelen, dat bij verlaging van het tarief de opbrengst zoude stijgen.

Aldus vastgesteld den 25sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. **(402)**

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werd vrij algemeen betoogd, dat de grensbewaking wel verre van te kunnen worden ingekrompen, veeleer dient te worden uitgebreid. Dat verhooging van den desbetreffenden begrootingspost wordt voorgesteld, kon derhalve worden goedgekeurd.

Verschillende leden vroegen zich evenwel af, of niet eene goedkoopere regeling der grensbewaking mogelijk is. Zij verwezen ten deze naar hetgeen in het door de Tweede Kamer uitgebracht Verslag betreffende dit wetsontwerp is opgemerkt. Daarin toch werd de vraag gesteld, of niet eene minder kostbare en meer doeltreffende wijze van grensbewaken zoude kunnen worden verkregen door eene reorganisatie van de Rijksveldwacht, gezien dat zoovele Rijksveldwachters thans aan de parketten dienst doen en daardoor worden onttrokken aan hun zooveel gewichtiger politietaak. De Minister heeft daarop in zijne Nota naar aanleiding van het Verslag geantwoord, dat naar zijn oordeel, in overeenstemming met het gevoelen van de procureurs-generaal, eene wijziging van den dienst der Rijksveldwacht in den in het Verslag bedoelden zin geen aanbeveling verdient. Dit antwoord kon de leden hier aan het woord weinig bevredigen. Zij toch waren van oordeel, dat het in dezen niet gewenscht is uitsluitend af te gaan op de adviezen, ingewonnen bij de procureurs-generaal, daar deze de zaak uiteraard slechts van ééne zijde bezien. Ten einde eene alzijdige voorlichting te dezer zake te verkrijgen, drongen deze leden aan op een onderzoek, hetzij door de bezuinigingsinspectie, hetzij door eene speciaal voor dit doel te benoemen commissie.

Andere leden sloten zich daarbij aan. Door hen werd gewezen op de hooge kosten der politietroepen, al brachten zij dit corps gaarne alle hulde. Aangezien thans zoo vele oud-gedienden

werkloos zijn, meenden zij daarenboven de vraag te moeten opperen, of in dezen van hen geen gebruik zoude kunnen worden gemaakt, hetgeen minder zoude behoeven te kosten en mede uit een sociaal oogpunt aan te bevelen ware.

Aldus vastgesteld den 23sten Mei 1923.

VERKOUTEREN.
ANEMA.
SLINGENBERG.
VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
DOUWES.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet:

tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van den tramweg van *Horn* naar *Deurne* (**411**);

tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van uitbreiding van los- en laadwegen op het station *Velp* (**418**);

Het afdeelingsonderzoek van deze wetsontwerpen heeft geen aanleiding gegeven tot het opperen van bezwaren of het maken van opmerkingen.

Aldus vastgesteld den 23sten Mei 1923.

VAN DER HOEVEN.
JANSSEN.
HAAZEVOET.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot aanvulling en wijziging der Telegraaf- en Telefoonwet 1904 (*Staatsblad* n°. 7), zooals deze laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 313). (**419**)

Tegen de bij dit wetsontwerp voorgestelde aanvullingen en wijzigingen der Telegraaf- en Telefoonwet 1904 werden bij het onderzoek daarvan in de afdeelingen geene bezwaren te berde gebracht.

Enkele leden wenschten evenwel van deze gelegenheid gebruik te maken, om de aandacht van de Regeering te vestigen op het feit, dat op vele punten in den lande telefoon- en telegraafdraden zonder isolatie worden gekruist door andere electrische geleidingen. Zij wezen er op, dat hierdoor vaak niet alleen ernstige storingen kunnen worden veroorzaakt, maar dat dergelijke kruisingen ook ongevallen ten gevolge kunnen hebben, en wel voornamelijk wanneer geleidingen van een hoogspanningsnet met telefoondraden, welke zij kruisen, door storm, breken of door andere oorzaken in aanraking komen. De leden hier aan het woord meenden er daarom bij den Minister op aan te moeten dringen, dat spoedig worde overgegaan tot het isoleeren dezer lijnen op dergelijke gevaarlijke punten.

Aldus vastgesteld den 23sten Mei 1923.

VAN DER HOEVEN.
JANSSEN.
HAAZEVOET.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot:

1°. aanvulling van art. 29 der Wet op de Inkomstenbelasting 1914 (**422**);

2°. wijziging van de begrooting van het Staatsmuntbedrijf voor het dienstjaar 1922 (**433**);

3°. naturalisatie van:
  1°. JACOB SAMUEL AUERBACH en 20 anderen;
  2°. SAMSON BACHNER en 19 anderen (**434**).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 23sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot herziening der bepalingen nopens de opsporingsbevoegdheid met betrekking tot de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 329), houdende nadere bepalingen tot verzekering van den accijns op het gedistilleerd. (**432**)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp werd de opmerking gemaakt, dat de buitengewoon hooge accijnzen op het gedistilleerd wel degelijk oorzaak zijn, dat allerlei maatregelen moeten worden genomen om ontduiking te beperken. Men voerde dit aan, in tegenspraak met de bij de behandeling van de wet tot verhooging van den accijns gegeven verzekering, dat de contrôle geen bezwaren zoude opleveren. Immers dit wetsontwerp is reeds het tweede binnen korten tijd voorgedragen, waaruit blijkt, dat de drang naar ontduiking der wet tengevolge van de groote voordeelen, welke die ontduiking biedt, te groot is om dien met de ter beschikking staande middelen te onderdrukken.

Aldus vastgesteld den 25sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het voorstel van wet tot aanvulling van de Invaliditeitswet. (278)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan den heer J. E. W. DUYS was medegedeeld, ingevolge de in de vergadering der Eerste Kamer van den 24sten April 1923 ingekomen mededeeling, dat de Tweede Kamer in hare vergadering van den 20sten April jl., op grond van het laatste lid van art. 118 der Grondwet, aan genoemden heer de schriftelijke en mondelinge verdediging van gemeld wetsvoorstel had opgedragen, is van dezen ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Met belangstelling kennis genomen hebbende van den inhoud van het Voorloopig Verslag betreffende het voorstel van wet tot aanvulling der Invaliditeitswet, meent ondergeteekende allereerst zich verplicht te rekenen een woord van dank te uiten aan die leden, welke blijkens dat Verslag het voorstel toejuichten en tevens bij het afdeelingsonderzoek reeds eene verdediging daarvan op zich namen. Inderdaad is het juist, dat dit voorstel geen andere beteekenis heeft, dan buiten twijfel te stellen, dat de toepassing der Invaliditeitswet, ook voor de toekomst, geschiede als aanvankelijk het bestuur der Rijksverzekeringsbank meende, dat, ook krachtens de bestaande wet, diende te geschieden.

Het blijkt ondergeteekende niet, of bij het afdeelingsonderzoek ook bezwaren tegen het voorstel werden aangevoerd. Wel wordt in het Voorloopig Verslag medegedeeld, dat eenige leden vreesden, dat de zaak niet zoo eenvoudig is als ze wordt voorgesteld en dat het feit, dat de Minister van Arbeid niet bereid was zelf een wetsaanvulling te bevorderen, dezen leden „grootelijks te denken" gaf.

Ondergeteekende verklaart zich gaarne bereid, om, indien hij eventueel bij de mondelinge beraadslaging in kennis wordt gesteld van de resultaten dezer overwegingen, hetzij daarvoor zijn dank te betuigen, indien deze mochten leiden in een voor het lot van het voorstel gunstigen zin, hetzij te trachten die leden te bewegen alsnog hun steun aan het voorstel te willen verleenen.

J. E. W. DUYS.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 28sten Mei 1923.

VERKOUTEREN.
ANEMA.
SLINGENBERG.
VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
DOUWES.

41ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 29 MEI 1923.

(Bijeenroepingsuur 8.30 namiddag.)

Toespraak van den Voorzitter en van den heer van der Does de Willebois. — Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsbescheiden; 3°. boekwerken; 4°. verzoekschriften; 5°. geschriften; 6°. ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 41 leden, te weten:

de heeren Anema, Diepenhorst, Franssen, d'Aumale van Hardenbroek, de Vlugt, de Waal Malefijt, Verkouteren, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Lanschot, Smeenge, Slingenberg, W. Fransen, van der Hoeven, van Embden, Gilissen, Heerkens Thijssen, L. de Vries, de Vos van Steenwijk, Haazevoet, Croles, Idenburg, van der Does de Willebois, S. de Vries, Beelaerts van Blokland, de Veer, Sytsma, Westerdijk, Schönfeld, Douwes, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, Steger, Janssen, Blomjous, Haffmans, Smits, van Loon, Wittert van Hoogland, Dobbelmann en van der Maesen de Sombreff.

De **Voorzitter:** Geachte medeleden! Alvorens tot onze gewone werkzaamheden over te gaan, wensch ik eenige woorden tot u te richten.

Het is mij een bijzondere behoefte om u, mijn geachten medeleden, hartelijk dank te zeggen voor de groote mate van belangstelling, in zoo verschillende vormen tijdens mijn ziekte door u betoond.

Behalve mijn medeleden hebben ook van belangstelling doen blijken Hare Majesteit de Koningin, de Regeering en de griffie, terwijl ook de pers buiten deze Kamer en de journalisten hier in de zaal deelnamen in hetgeen mij wedervoer.

Ik vind het niet meer dan voldoening aan een plicht, waarin ik niet zou willen te kort schieten, om van deze plaats dank te zeggen aan allen, die zooveel belangstelling toonden.

Tijdens mijn ziekte had ik één wensch — het is misschien kinderachtig om het te zeggen, maar ik wil dat toch niet nalaten — en die wensch was deze: ik wilde, als ik beter was, nog zoo gaarne in deze Kamer komen, en al de heeren nog eens terugzien en mij in hun midden bewegen.

Die wensch is heden in vervulling gegaan. Ik dank daarvoor zeer eerbiedig de Goddelijke Voorzienigheid.

Een woord van dank wensch ik nog inzonderheid te richten tot den heer van der Does de Willebois.

Mijnheer van der Does de Willebois! Het Reglement van Orde had u aangewezen om mijn taak zoolang over te nemen. Mij is van verschillende zijden, door alle menschen, die het beoordeelen kunnen, gezegd, dat die taak door u op bijzonder uitstekende wijze is vervuld.

Ik dank u voor hetgeen door u van deze plaats in 's Lands belang gedaan is.

Deze enkele woorden, die ik behoefte had om uit te spreken, wil ik eindigen met de verklaring, dat ik met hernieuwde opgewektheid heden mijn taak aanvaard.

(Algemeene teekenen van instemming.)

De heer **van der Does de Willebois:** Mijnheer de Voorzitter! Veroorloof mij, als *doyen d'âge* dezer Vergadering, een enkel woord tot u te spreken. In de eerste plaats om u dank te zeggen voor uw vriendelijke woorden, maar ook om u te zeggen, dat ik zeer zeker de tolk ben van de geheele Vergadering, wanneer ik mijn voldoening er over uitspreek, dat wij u hier mogen weerzien.

Wij hebben werkelijk met u medegeleefd in de zorgvolle dagen, die u hebt doorgemaakt; wij hebben gevreesd voor erger, en wij hebben van stap tot stap gevolgd, met blijde verwachting, de tijdingen, die wij kregen, dat uw gezondheid zich herstelde. Nu moge ik u — en ik geloof ook hierbij de tolk te zijn van de gansche Vergadering — gelukwenschen met uw herstel en er bijvoegen den wensch, dat gij — zooals gij zelf gememoreerd hebt, door den steun der Voorzienigheid — weer met nieuwen moed uw ambt zult mogen aanvaarden, en dat de Eerste Kamer het voorrecht zal hebben u nog langen tijd als haar voorzitter in haar midden te mogen zien.

(Algemeene teekenen van instemming.)

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Wibaut, tot 12 Juni a.s., wegens verblijf in het buitenland; van den heer de Gijselaar, van 29 Mei tot 29 Juni a.s., als voren, en van den heer van de Lande, deze week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van het Departement van Waterstaat, ten geleide van het Verslag over de vorderingen van de kanalisatie van de Maas in 1921, met balans;

een, van het Departement van Arbeid, waarbij ter kennisneming door de leden worden toegezonden afschriften van twee Koninklijke besluiten betreffende toekenning van subsidies aan de plaatselijke vereenigingen tot bestrijding der tuberculose.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen; een exemplaar van het bij de eerste missive ingezonden verslag zal in de boekerij der Kamer worden geplaatst; de laatstgenoemde missive is in druk aan de leden rondgedeeld;

3°. de volgende boekwerken:

„Post-, Telegraaf- en Telefoongids voor Nederlandsch-Indië 1923";

Verslag van de Wees- en Boedelkamers in Nederlandsch-Indië over 1920;

Departement van Gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië. Verslagen over de Boekit Asam Steenkolenmijnen gedurende de jaren 1919, 1920 en 1921;

Jubileumboekje 1848—1923. Stedelijke Fabrieken van Gas en Electriciteit, Leiden;

Union Interparlementaire. Compte Rendu de la XXe Conférence, tenue à Vienne du 28 au 30 Août 1922;

Bond van Coöperatieve Zuivelfabrieken in Drente. Verslag over het Vereenigingsjaar 1922;

J. Th. Gerlings. Aanteekeningen naar aanleiding van de Algemeene Mededeelingen der Staatsspoor- en Tramwegen n°. 27 betreffende de geldelijke uitkomsten der Staatsspooren Tramwegen in N.-I.;

(Voorzitter.)

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië over 1918. 5de gedeelte;

Het voorgestelde nieuwe leerplan voor de Europeesche Lagere School met de verschillende bescheiden, die er toe geleid hebben, voorafgegaan door een inleidend overzicht. Uitgave van het Bureau van den Onderwijsraad;

Dr. W. S. Unger. Bronnen tot Geschiedenis van Middelburg in den landsheerlijken tijd. Eerste deel (Rijks Geschiedkundige Publicatiën);

Nederlandsche Journalistenkring. Jaarboekje 1923;

Verslag over 1922 der Vereeniging „Lukas" ter uitoefening van Barmhartigheid aan Christelijke Onderwijzers en onderwijzeressen;

Verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor West-Friesland te Hoorn over 1922;

W. J. C. A. Nijgh. La politique financière des Pays-Bas pendant la Guerre;

„La Tchécoslovaquie". Conférences faites à l'Union Française;

Rud. Vonka. Betrekkingen tusschen Czechen en Nederlanders;

Statistique des Nationalités en Tchécoslovaquie;

La Question des Minorités en Tchécoslovaquie au point de vue administratif;

Service d'Information Tchécoslovaque. Le Conflit entre la Tchécoslovaquie et la Hongrie;

De Economische toestand van Suriname in 1922, Verslag uitgebracht door de Vereeniging voor Handel en Nijverheid in Suriname;

Verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor 's Gravenhage over het jaar 1922;

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over 1919. Vijfde gedeelte;

Verslag als voren 1920. Vierde gedeelte. Hoofdstuk III;

Statistiek van den Handel en de In- en Uitvoerrechten in Nederlandsch-Indië 1921. Deel III;

Bond van Marine-Onderofficieren. Verslag van de 18de Algemeene Vergadering. (Maart 1923);

Geschrift XXXIV der Nederlandsche Vereeniging voor Armenzorg en Weldadigheid te Amsterdam;

Réponse, faite par M. Benès à la Séance de la Chambre du 30 Mai 1922 aux interpellations relatives à son exposé du 23;

Rijkswaterstaat. Kanalisatie van de Maas in Nederland. Verslag en Balans 1921;

Verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor het District „Twente" te Hengelo (O.) over het jaar 19..;

Mr. M. W. F. Treub. Nadere beschouwing over de Indische Vennootschapsbelasting;

Verslag van de „Grieven-Commissie", ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 26 Juli 1922, n°. 1.

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

4°. de volgende verzoekschriften:

een, van het bestuur der Vereeniging „de Tuinbouw", te Grootebroek, betreffende het ontwerp van wet tot wijziging der Registratiewet 1917;

een, van het bestuur van den Nederlandschen Bond van huis- en grondeigenaren en bouwondernemers, te Amsterdam, als voren;

een, van den voorzitter en den secretaris van de Makelaars-vereeniging, te Amsterdam, betreffende het ontwerp van wet tot regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen;

een, van het hoofdbestuur van de Broederschap der Notarissen in Nederland, te Amsterdam, als voren;

een, van Gedeputeerde Staten van Friesland, in zake het ontwerp van wet, strekkende onder meer tot opheffing van de Rechtbank te Heerenveen;

een, van de Kempenaer, burgemeester van Aengwirden c. s., allen burgemeesters van gemeenten in het arrondissement Heerenveen, als voren;

een, van het hoofdbestuur der vereeniging van oud- en actief dienende onderofficieren van het leger in Oost- en West-Indië, genaamd „Madjoe", betreffende toepassing van het „Algemeen voorschrift nopens het verlaten van den dienst van militairen, beneden den rang van officier";

een, van W. F. Koning, te Harlingen, c. s., in zake het ontwerp van wet, houdende bepalingen betreffende de jacht;

een, van A. Draisma de Vries, oud-burgemeester van Franekeradeel, te Tzum, als voren;

een, van J. W. Meijerink G.-Hzn., c. s., te Winterswijk, als voren.

Deze adressen zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende geschriften:

een, van den Senaat van het Wageningsche Studentenkorps, ten geleide van een afschrift eener door de algemeene vergadering van genoemd korps aangenomen motie, betreffende weigering door het college van curatoren der Landbouwhoogeschool aan een ondervereeniging van het korps, van het gebruik van de hulpaula voor een lezing;

een, van mr. S. Tromp Meesters, te Arnhem, ten geleide van een afschrift van het antwoord van de Huurcommissie der gemeente 't Zand op zijn brochure: „Wijziging Huurcommissiewet";

een, van W. M. Engelberts, te Amsterdam, ten geleide van enkele gegevens omtrent den aanmaak van oorlogsmateriaal door het Staatsbedrijf der Artillerie-Inrichtingen.

Deze geschriften worden ter griffie nedergelegd ter inzage van de leden;

6°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Aangaan van een geldleening ten laste van Nederlandsch-Indië (447);

Dienstweigering (77);

Verhooging en wijziging van hoofdstuk V A der Staatsbegrooting voor 1921 (verschillende onderwerpen) (336);

Wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (verschillende onderwerpen) (375);

Wijziging van de wet van 22 December 1922 (*Staatsblad* n°. 709) tot aanwijzing van de middelen ter goedmaking van de uitgaven, begrepen in de Staatsbegrooting voor 1923 (406);

Wijziging van de begrooting voor inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (409);

Wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor 1923 (Kosten overbrengen crisiszaken bij het Departement van Financiën; jaarwedden personeel Rijksgebouwen, enz.) (414);

Aanvulling en verhooging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (424);

Aanvulling en verhooging van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1923 (Kosten uitvoering wet Levensverzekeringbedrijf) (427);

Goedkeuring van de toetreding tot een der protocollen betreffende den economischen en financieelen wederopbouw

(Voorzitter.)

van Oostenrijk, alsmede voorzieningen ten aanzien van die toetreding (446).

Deze ontwerpen van wet zullen naar de afdeelingen worden gezonden;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet 313, 398, 433, 422, 432, 337, 43 en 434 de heeren: Beelaerts van Blokland, Smeenge, Slingenberg, Wittert van Hoogland en Blomjous;

voor de ontwerpen nos. 383, 370, 411, 418 en 419 de heeren: van der Hoeven, Janssen, Haazevoet, W. Fransen en Gilissen;

C. dat door de Centrale Afdeeling is besloten om in de afdeelingen te doen onderzoeken:

onmiddellijk na afloop van deze vergadering het ontwerp van wet tot goedkeuring van toetreding tot een der protocollen betreffende den economischen en financieelen wederopbouw van Oostenrijk alsmede voorzieningen ten aanzien van die toetreding (446);

en morgen, des voormiddags te elf uur, de ontwerpen van wet:

Aangaan van een geldleening ten laste van Nederlandsch-Indië (447);

Dienstweigering (77);

Verhooging en wijziging van hoofdstuk V *A* der Staatsbegrooting voor 1921 (Verschillende onderwerpen) (336);

Wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (verschillende onderwerpen) (375);

Wijziging van de wet van 22 December 1922 (*Staatsblad* n°. 709) tot aanwijzing van de middelen ter goedmaking van de uitgaven, begrepen in de Staatsbegrooting voor 1923 (406);

Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van de Posterijen, Telegrafie en Telefonie voor 1922 (verschillende onderwerpen) (409);

Wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk B der Staatsbegrooting voor 1923 (Kosten overbrengen crisiszaken bij het Departement van Financiën; jaarwedden personeel Rijksgebouwen, enz.) (414);

Aanvulling en verhooging van hoofdstuk X *A* der Staatsbegrooting voor 1922 (verschillende onderwerpen) (424);

Aanvulling en verhooging van hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor 1923 (Kosten uitvoering wet Levensverzekeringbedrijf) (427).

Ik deel verder mede, dat morgenmiddag te 2 uur een openbare vergadering zal gehouden worden, waarin aan de orde zullen zijn de alsdan in staat van wijzen zijnde ontwerpen van wet.

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (402)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het was den ondergeteekende aangenaam te vernemen, dat de voorgestelde verhooging van den begrootingspost vrij algemeen goedkeuring mocht vinden. Inderdaad blijft, hoezeer de financieele toestand tot zuinigheid dringt, voortdurende waakzaamheid aan de grens plicht.

Dat in deze een goedkoopere regeling zou kunnen worden verkregen door gevolg te geven aan de in het Verslag der Tweede Kamer ontwikkelde denkbeelden, blijft de ondergeteekende niet inzien. Hij moge daartoe allereerst opmerken, dat reeds in de Nota naar aanleiding van dat Verslag door hem is aangewezen, dat, wat er zij van de waarde dier denkbeelden in het algemeen, de verwezenlijking daarvan toch in elk geval aan een meer economische voorziening ten aanzien der grensbewaking niet dienstbaar zou kunnen zijn. En wat de denkbeelden op zichzelf betreft, zoo wordt tegenover hetgeen ter bestrijding daarvan in de evenbedoelde Nota met uitvoerigheid is betoogd, alleen aangevoerd, dat men niet bevredigd is, omdat uitsluitend zou zijn afgegaan op de adviezen der procureurs-generaal, wier voorlichting eenzijdig zou moeten worden geacht Hier is echter misverstand. De ondergeteekende toch heeft in die Nota aan het slot zijner beschouwingen slechts medegedeeld, dat de door hem daaruit getrokken conclusie overeenstemt met het gevoelen der procureurs-generaal, maar zulks beteekent niet, dat hij bij uitsluiting op hun adviezen zou zijn afgegaan. Zoo hebben hem te dezer zake ook van de in het Voorloopig Verslag genoemde bezuinigingsinspectie reeds beschouwingen bereikt in een rapport, hetwelk die inspectie over de Rijksveldwacht in het algemeen heeft uitgebracht en waarvan de behandeling nog niet definitief is beëindigd. Overigens zijn de procureurs-generaal in deze het meest bevoegd tot oordeelen, en ook schijnt bij de klacht over de eenzijdigheid van de voorlichting door de procureurs-generaal bij de hoven uit het oog verloren, dat deze mede de functie waarnemen van directeur van politie, zoodat zij ook de andere in dezen in aanmerking komende belangen kunnen overzien.

Waarop de klacht in het Voorloopig Verslag steunt, dat de kosten der politietroepen hoog zijn, wordt niet nader aangegeven. Mocht het zijn op de door deze troepen genoten bezoldiging, dan kan zij, naar de ondergeteekende meent, voor het tegenwoordige niet meer gelden. Met beeindiging van het aanvankelijk gevolgde stelsel van toelagen is immers thans voor die troepen een wedde-regeling vastgesteld, die ongeveer het midden houdt tusschen die van de marechaussee en het leger. Neemt men den zwaarderen dienst dezer troepen in aanmerking, dan is deze regeling stellig niet te hoog. Juist die zwaardere dienst, met name ook aan de grens, eischt een zorgvuldige recruteering uit personen, die ook physiek aan hooge eischen voldoen.

Deze laatste overweging is mede van waarde voor de opmerking van het Verslag omtrent de oud-gedienden. Reeds thans geschiedt de recruteering der politietroepen uit hen, die hebben gediend, doch indien de strekking der opmerking in het Verslag is daarvoor in aanmerking te brengen hen, wier praestatie een mindere betaling zou wettigen, — en het beroep op de mindere kosten doet zulks vermoeden — dan kan zij met het oog op den evenaangegeven eisch niet worden gevolgd.

De Minister van Justitie,

HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 29sten Mei 1923.

VERKOUTEREN.
ANEMA.
SLINGENBERG.
VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
DOUWES.

42ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 30 MEI 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. bericht van een lid; 2°. een Regeeringsmissive. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Verslag uitgebracht over verzoekschriften. — Verslag uitgebracht over een ontwerp van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van onderscheidene ontwerpen van wet.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 41 leden, te weten de heeren van Lanschot, Franssen, L. de Vries, van der Hoeven, Blomjous, Verkouteren, van Embden, Janssen, Slingenberg, Idenburg, Haffmans, van Loon, Wittert van Hoogland, de Veer, van Basten Batenburg, W. Fransen, Mendels, Sijtsma, Westerdijk, Croles, Slotemaker de Bruine, Haazevoet, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Schönfeld, van der Maesen de Sombreff, Smeenge, Anema, Beelaerts van Blokland, de Waal Malefijt, d'Aumale van Hardenbroek, Douwes, Smits, de Vos van Steenwijk, Diepenhorst, van der Does de Willebois, van Wassenaer van Catwijck, Steger, Dobbelmann, Arntz en Gilissen,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Waterstaat en van Arbeid, Nijverheid en Handel.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. een bericht van den heer Heerkens Thijssen, dat hij wegens ambtsbezigheden verhinderd is de vergadering bij te wonen.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, ten geleide van het jaarverslag van den Centralen Jeugdraad over 1922.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter:** Ik deel mede, dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de ontwerpen van wet:

n°. 446: de heeren Beelaerts van Blokland, Heerkens Thijssen, d'Aumale van Hardenbroek, Wittert van Hoogland en Gilissen;

nos. 447, 336, 406, 409, 414: de heeren Verkouteren, Franssen, Slingenberg, de Vos van Steenwijk en Blomjous;

nos. 77, 375, 424, 427: de heeren van der Hoeven, Croles, Haazevoet, S. de Vries en Dobbelmann.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende verslag uit:

In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van Thijs Roosje, voorzitter, en Petrus Joseph Jong, secretaris der vereeniging „de Tuinbouw", te Grootbroek.

Adressanten verzoeken aan te nemen het ontwerp van wet tot afschaffing van het recht van registratie op het veilen van tuinbouwproducten;

II. een, van den voorzitter en den secretaris van het bestuur van den Ned. Bond van Huis- en grondeigenaren en Bouwondernemers, te Amsterdam.

Adressanten verzoeken te verwerpen het ontwerp van wet tot wijziging van de Registratiewet 1917, dd. 31 Januari 1923.

De Commissie acht geen verdere behandeling van deze adressen noodig, aangezien bedoeld ontwerp van wet reeds door de Eerste Kamer is aangenomen op 8 Mei 1923;

III. een, van H. Wijsman, voorzitter, en J. M. Boas, secretaris van de Makelaarsvereeniging te Amsterdam;

IV. een, van P. van Wijngaarden, voorzitter, en Th. Smit, algemeen secretaris van het hoofdbestuur van de Broederschap der Notarissen in Nederland.

Adressanten verzoeken om niet aan te nemen het ontwerp van wet, houdende regelingen omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen;

V. een, van P. van Harinxma thoe Slooten, voorzitter, en R. v. d. Veen, griffier van de Gedeputeerde Staten van Friesland;

VI. een, van den heer de Kempenaer, burgemeester van Aengwirden, en negen anderen, allen burgemeesters van gemeenten in het arrondissement Heerenveen.

Adressanten verzoeken aan de Eerste Kamer, om tot de Regeering een verzoek te richten, het wetsontwerp, strekkende onder meer tot opheffing van de rechtbank te Heerenveen, in nadere overweging te nemen.

De Commissie stelt voor, deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de verdere behandeling van dit ontwerp van wet;

VII. een, van E. J. L. Lankeman, voorzitter, en R. v. Vorstenbos, secretaris van het hoofdbestuur van de Oud-Indische Onderofficiersvereeniging „Madjoe" te Rotterdam, houdende verzoek om er toe mede te werken, dat wijziging worde gebracht in de toepassing van het Algemeen Voorschrift nopens het verlaten van den dienst van militairen beneden den rang van officier in het Nederlandsch-Indische leger.

Uw Commissie stelt voor dit adres neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden;

VIII. een, van W. F. Koning, jager te Harlingen, en 10 anderen.

IX. een, van A. Draisma de Vries, oud-burgemeester van Franekeradeel, thans te Bussum.

Adressanten verzoeken het ontwerp-Jachtwet aan te nemen op grond, dat daarbij de lange jacht zal worden afgeschaft;

X. een, van J. W. Meijerlinck, N. Willink, L. D. Des-

(van der Maesen de Sombreff e. a.)

sinpas, J. W. Esselink en F. H. Meijerlink, allen te Winterswijk, leden der Jachtcommissie der Heerlijkheid Bredevoort, houdende verzoek om het ontwerp-Jachtwet niet aan te nemen, althans de aandacht van den Minister te vestigen op de wenschelijkheid, dat de nieuwe Jachtwet niet plotseling midden in een jachtseizoen van kracht wordt.

Uw Commissie stelt voor deze adressen neder te leggen ter griffie ter inzage van de leden, ten einde daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van dit ontwerp van wet.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusiën.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Vergadering mede te deelen, dat door de Commissie van Rapporteurs voor het ontwerp van wet tot goedkeuring van de toetreding tot een der protocollen betreffende den economischen en financieelen weder-opbouw van Oostenrijk, alsmede voorzieningen ten aanzien van die toetreding (446) Eindverslag is uitgebracht. Met het oog daarop stel ik voor, dit ontwerp van wet thans het eerst in behandeling te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. **Goedkeuring van de toetreding tot een der protocollen betreffende den economischen en financieelen weder-opbouw van Oostenrijk, alsmede voorzieningen ten aanzien van die toetreding (446).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik mij allereerst aansluiten bij de woorden, die gisteravond tot u zijn gericht door den heer van der Does de Willebois bij uw terugkeer in deze Kamer. Ook namens de Regeering wordt u van harte gelukgewenscht met uw herstel.

De **Voorzitter**: Excellentie, ik dank u zeer voor uw gelukwensch en voor de vriendelijke wijze, waarop u aan uw gevoelens hebt uiting gegeven.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! In de tweede plaats zou ik, mede namens mijn ambtgenoot van Financiën, die tot zijn leedwezen verhinderd is deze vergadering bij te wonen, de Kamer wel willen bedanken, dat zij de mogelijkheid geopend heeft om deze aangelegenheden nog heden te behandelen. Dit is wel van belang met het oog op de uitgifte van de leening, die wacht op de beslissing van Nederland.

Wat nu verder het Eindverslag betreft, zij het mij vergund het volgende op te merken.

Mede namens mijn ambtgenoot van Financiën sluit ik mij gaarne aan bij de woorden van die leden, die het ontwerp bezagen uit een oogpunt van internationale solidariteit en die het op dien grond toejuichten.

Sommige leden meenden, dat het ontwerp niet gerechtvaardigd was in verband met de geringe handelsbelangen, die er bestaan tusschen Oostenrijk en Nederland. Gering is een betrekkelijk begrip, maar die handelsbelangen zijn toch in ieder geval van dien aard, dat er op het oogenblik juist onderhandelingen gevoerd worden over een handelsverdrag tusschen Oostenrijk en Nederland. Dan is de opmerking gemaakt, dat de levensvatbaarheid van Oostenrijk twijfelachtig zou zijn. Het zij mij vergund mij dienaangaande te beperken tot deze opmerking, dat door bevoegden de kansen eer gunstig beoordeeld worden.

Verder is opgemerkt, dat de Nederlandsche Regeering met zorg zou moeten overwegen of er ook aanleiding is, een vertegenwoordiger te benoemen in het Contrôlecomité. De Regeering zal zich daarover nog hebben te beraden. Intusschen zal daarbij zijn te letten op de houding, die ten aanzien van dit punt door andere Mogendheden wordt ingenomen, die ook in een positie als wij ten aanzien van die zaak verkeeren.

(Minister van Karnebeek e. a.)

Ten slotte is de vraag gedaan, of er mogelijkheid bestaat, dat in de toekomst de vroegere schulden van Oostenrijk worden betaald. Dienaangaande zij het mij veroorloofd mede te deelen, dat van de vroegere schulden, voortkomende uit de relief-kredieten, de betaling is uitgesteld, maar op dezen voet, dat die altijd nog een prioriteit zullen hebben boven de reparatieschuld, en daarin is door de Mogendheden bewilligd.

Overigens valt wel te bedenken, dat juist de kans op betaling van de oude schuld sterk vergroot wordt door dit reconstructieplan, wanneer het mocht slagen.

Ik meen hiermede de in het Verslag gemaakte opmerkingen te hebben beantwoord.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. **Regeling van de inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor het dienstjaar 1923 (309).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de President! Nu mij gebleken is, dat niemand anders over deze begrooting iets wenscht te zeggen, wil ook ik slechts met enkele opmerkingen volstaan. In de afdeelingen is opnieuw ter sprake gebracht de vraag, of bij den bouw van het nieuwe postkantoor te Amsterdam beslist noodzakelijk is, dat het oude hotel Meijer wordt afgebroken. Er waren leden, die dat zeer zouden betreuren, omdat zij meenden, dat dit gebouw zeer goed in het nieuwe complex kon worden opgenomen. Men liet zich hierbij hoofdzakelijk leiden door de gedachte van bezuiniging. Nu antwoordt de Minister, dat dit uit een oogpunt van een goede bouw moeilijk gaat, maar dat hij toch zooveel mogelijk de zuinigheid zal betrachten, door zoolang mogelijk met afbraak te wachten, opdat het zoolang mogelijk kan worden gebruikt voor het doel, waarvoor het wordt benut, om, wanneer het andere gebouw gereed is, dezen dienst zoo goed als zonder kosten van verhuizing in het andere te kunnen overbrengen.

Het antwoord ter zake luidt:

> „Ter wille van den geheelen nieuwbouw en tot verzekering in de toekomst van een goede inrichting voor uitoefening van den telefoondienst, kan het voormalige hotel *Meijers* (Palais Royal) niet behouden worden.
> De afbraak wordt echter zoolang mogelijk uitgesteld, opdat de daar gehuisveste diensten er kunnen blijven, totdat het nieuwe gebouw zoo ver gereed is, dat deze daarin kunnen worden ondergebracht. Hierdoor worden groote uitgaven wegens verhuizing naar andere alsdan te huren gebouwen vermeden.”

Mijnheer de Voorzitter! Voor die laatste gedachte moeten zij, die op bezuiniging uit zijn, reeds dankbaar zijn, maar bij mij wil het er toch nog niet in, dat het niet anders kan. Ik begrijp ter wereld niet, waarom men dat gebouw, dat pas in de 1900er jaren is gebouwd en waarvan te allen tijde werd gezegd, dat het een uitnemend gebouw was, moet worden afgebroken.

Het wordt op dit oogenblik voor den girodienst gebruikt, en voor zoover mij ter oore is gekomen, heeft niemand tegen dat gebruik bezwaar. Het gebouw zooals het nu staat, kan dunkt mij toch zeer goed met het nieuwe in verbinding worden gebracht en gemeenschappelijk daarmede in het vervolg worden gebruikt. Daarom wil ik den Minister vragen, nog eens te overwegen of niet een andere handelwijze kan worden gevolgd en eens te overleggen met degenen, wien deze zaak allereerst aangaat, of het gebouw niet kan worden gelaten zooals het is.

Ik kan geen juiste cijfers geven, maar ik meen toch wel

(Smeenge.)

te mogen zeggen, dat daardoor wellicht een 3, 4 à 5 ton kan worden bespaard. Wanneer dat zoo is, dan zou ik het onverantwoordelijk vinden, indien men niet nog eens een poging waagde om langs anderen weg een oplossing te vinden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet de juiste cijfers niet, maar het juiste bedrag is stellig wel zoo groot, dat nieuwe overweging geboden is.

Een volgend punt, Mijnheer de Voorzitter, betreft de kantoorhouders. In het Voorloopig Verslag is een speciale opmerking gewijd aan de kantoorhouders, die indertijd als het ware gedwongen zijn om, wilden zij die betrekking bekomen of behouden, zelf te zorgen voor een gebouw, waarin ook de dienst kan worden uitgeoefend. Al was het gedeelte dat voor die dienst noodig is, niet zoo bijzonder groot, bij de daarstelling moest met het doel worden rekening gehouden. Ik acht het niet meer dan billijk en rechtvaardig, dat wanneer men aan het opheffen gaat, men ook, evenals met andere, met deze belangen terdege rekening houdt. De schadepost wordt anders voor hen een te groote. Ik vertrouw, dat de Regeering deze overwegingen zal laten gelden. Dit volgt meen ik reeds uit het antwoord, dat luidt:

,,Op de vraag van verscheidene leden, of de ondergeteekende van meening blijft, dat de kantoorhouders moeten worden afgeschaft, kan hij mededeelen, dat dit nimmer in zijn bedoeling heeft gelegen. Vermoedelijk heeft men echter op het oog de voorgenomen opheffing hier en daar van hulpkantoren van zoo kleinen omvang, dat deze, wat het huidige verkeer ter plaatse betreft en bij een strikte noodzakelijkheid om te bezuinigen, geen voldoende reden van bestaan hebben.

Bij de overweging, of opheffing van dergelijke hulpkantoren mogelijk en wenschelijk is, wordt overigens met alle daarvoor in aanmerking komende factoren rekening gehouden. Ook op de financieele belangen der kantoorhouders wordt gelet. Zoo zal bijv. niet tot opheffing worden overgegaan, indien een kantoorhouder nog kort geleden groote kosten heeft moeten maken voor het beschikbaarstellen van kantoorruimte en hij niet op andere wijze kan worden schadeloosgesteld. Tegen onbillijkheden bij opheffing wordt gewaakt."

Mijnheer de Voorzitter! Een derde punt betreft de bussen aan de trams te Amsterdam. In het Voorloopig Verslag is gezegd, dat daarmee een groote dienst aan het publiek is bewezen en men wenschte van de Regeering te vernemen, of deze maatregel zoo economisch werkt, dat de proef op meerdere lijnen kan worden voortgezet. Het antwoord luidt, dat men aanvankelijk ook in postkringen over de resultaten tevreden is, zoo zelfs, dat men uitbreiding overweegt door deze busjes ook aan de wagens van lijn 1 aan te brengen. Mijnheer de Voorzitter! Dit antwoord verheugt mij. Het heeft mij intusschen bevreemd, dat er tusschen twee streepjes bij staat: de bussen moeten nog worden aangemaakt. Wat ik beschouw als voor ,,uitstel" pleiten. Och, Mijnheer de Voorzitter, dat behoeft toch niet zoo lang te duren; bovendien zullen er toch ook wel reservebussen zijn. Ik hoop daarom, dat zoo spoedig mogelijk ook op andere lijnen van die bussen kan worden geprofiteerd.

Mijnheer de Voorzitter! De bespreking van het punt Zondagsrust beslaat in het Voorloopig Verslag en Memorie van Antwoord verscheidene zinsneden. Het doet mij genoegen, dat de Minister heeft gezegd, op het stuk van inkrimping van den dienst op Zondag niet verder te willen gaan dan nu is geschied, al doet het mij leed, dat men al zoo ver gegaan is.

Doordat de postbestelling ten plattelande op Zondag zoo goed als is gestaakt, moeten velen daar missen de lectuur, die op dien dag, omdat men dan daarvoor ook tijd heeft, moet worden genoten. Mijnheer de Voorzitter! Nu vind ik het wel wat mal, dat er omtrent dit punt in de Memorie van Antwoord wordt gezegd: dan moet die lectuur op zoodanig tijdstip maar worden verzonden, dat zij den geadresseerde des Zaterdags bereikt. Mijnheer de Voorzitter! Gelooft men, dat de drukkerijen, waar de couranten gedrukt worden om deze reden het Zaterdagavondnummer reeds op Vrijdagavond zullen uitgeven! Het is niet alleen courantenlectuur, die men op Zondag noodig heeft, zegt de heer de Veer hier, neen, Mijnheer de Voorzitter, maar het is toch ook courantenlectuur waaraan men behoefte heeft en juist in dezen tijd. Waar er op het land zoo enorm veel arbeid moet worden verricht, daar schiet er voor die menschen al heel weinig anders over dan een deel van den Zondag ook daarvoor te gebruiken en daarin steekt niets kwaads. Ik betreur het daarom ten zeerste, dat niet aan den wensch tot meer bestelling kan worden voldaan.

De Minister heeft ons in de Memorie van Antwoord verteld, dat uitbreiding van telegraaf- en telefoongebruik op Zondag niet goed mogelijk is, er bijvoegende, dat in sommige gevallen van noodzaak reeds is voorzien. Bij rampen of onheilen bestaat voor meerderen de mogelijkheid de kantoren open te houden. Mag ik den Minister eens vragen, of onder die rampen ook behooren ziekte of overlijden van private personen?

Wij zien in de Memorie van Antwoord de gedachte voormeld toegelicht, door te spreken van overstrooming, hoogwater, ijsgang, brand, oproer of dergelijke en niets verder, daarom vraag ik dit. In het Voorloopig Verslag was speciaal de aandacht gevestigd op het feit, dat er zich in families omstandigheden kunnen voordoen, waarin verbinding met familieleden in de verte ook op Zondag wel degelijk noodig is en de mogelijkheid daartoe gerechtvaardigd.

Het antwoord van den Minister is eigenlijk tweeledig. Er wordt gezegd, dat er omstandigheden zijn, waar dat wel kan, en dan wordt er gesproken van Commissarissen der Koningin, hoofdambtenaren van den Waterstaat, enz., maar daarom ging het eigenlijk niet. Het ging hierom: Is het niet mogelijk ten behoeve van particulieren in bijzondere gevallen gelegenheid tot verbinding met anderen ook op Zondag in het leven te roepen.

De Minister zegt: op sommige kantoren wordt telefoondoorverbinding verstrekt. Wat wordt daarmede bedoeld? Indien een kantoor gesloten is, maar de directeur of een ander beambte is thuis of te vinden en deze wordt in kennis gesteld met een wensch als bovenbedoeld, kan daaraan worden voldaan? Een antwoord ter zake zou mij bijzonder aangenaam zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Nu de vraag over de radiotelefoonconcessies. In het Voorloopig Verslag komt het volgende voor:

,,Gaarne zou men het standpunt der Regeering vernemen ten opzichte van het rapport, uitgebracht door de indertijd op aandrang dezer Kamer benoemde Commissie voor Radiotelefoonconcessies.

Ook werd de wensch uitgesproken, dat voor de te houden internationale radioconferentie niet militaire, maar burgerlijke afgevaardigden zullen worden aangewezen."

De Minister zegt dienaangaande:

,,De commissie, die destijds werd ingesteld om hieromtrent van voorlichting te dienen, heeft een rapport ingediend, maar de bestudeering daarvan is nog niet geheel afgeloopen. Besprekingen en vergaderingen met belanghebbenden zijn nog loopende."

Mijnheer de Voorzitter! Ik weet, dat men in tal van particuliere kringen gaarne zou zien, dat deze zaak tot een oplossing kwam en dat ook zij op concessies zouden kunnen rekenen. Welnu, voor zoover men nog weet, wat er van zal komen, vleit men zich met de hoop, dat het wel zal gebeuren, en het is juist daarom ook, dat ik er bij den Minister op zou willen aandringen, de zaak zooveel mogelijk te bespoedigen. Men moet zekerheid hebben. Is het antwoord gunstig, dan leidt dit allicht bij de betrokkenen tot verhoogde activiteit.

Eindelijk een opmerking over onze postzegels. Mijnheer de Voorzitter! Ook daaraan is in de stukken aandacht geschonken. De bezwaren, die men inbracht tegen de postzegels, die in den laatsten tijd zijn uitgegeven, zijn in het Voorloopig Verslag onder twee rubrieken behandeld, nl. omtrent die van 5 cent en daarboven en omtrent die beneden de 5 cent. Wat de eerste soort betreft dringt men er op aan, dat die allen zullen dragen de beeldenaar van H. M. de Koningin. Ik wil dien aandrang ten sterkste ondersteunen.

(Smeenge e. a.)

De Minister geeft te kennen, dat dit in het vervolg zal gebeuren. Dank daarvoor.

Ten aanzien van de postzegels uit de tweede rubriek staat stellig vast, dat ieder, die onbevooroordeeld is, zonder onderscheid de uitgave van die postzegels hoogelijk afkeurt, omdat zij niet voldoen aan datgene wat redelijkerwijze van werk als dit mag worden verwacht.

Is dit hoogere kunst? Zoo ja, dan zou ik graag zien, dat die in het vervolg voor deze eenvoudige zaak niet meer zou worden gevraagd.

Er is destijds in de afdeelingen ook nog gewezen op de Nederlandsche obligaties, in den oorlog uitgegeven, die men niet gelukkig vond, ook omdat men bij sommige een loupe noodig heeft, om te kunnen zien wanneer de rente vervalt.

Mijnheer de Voorzitter! Met deze postzegels is het nog iets erger. Wanneer men die van één en twee cent eenvoudig beziet, dan is er eigenlijk niemand die kan weten wat de samensteller er mede heeft bedoeld. Men heeft mij gezegd: er zit een leeuw in den Hollandschen tuin; welnu, ik heb dat tot vóór vandaag niet geweten. Ik erken eerlijk, dat men hier gelijk heeft door te zeggen, het beeld heeft meer van een zeehond. Daaraan heb ik ook wel eens gedacht, maar ik wilde toch niet veronderstellen, dat dit het geval zou zijn. Wanneer men wil dat een postzegel duidelijk zal zijn ten opzichte van de waarde die zij heeft — en dit is toch natuurlijk — dan heeft de ontwerper zich ook hierin totaal vergist. Ik zet het een ieder die het niet weet, om er uit te halen, dat dit nu een postzegel is van 1 cent.

Zoo straks heeft men mij opgemerkt, de 1 staat er wel driemaal op, 2 maal in de kolommen die op den kant staan en 1 maal in letters. Mijnheer de Voorzitter! Eerlijk, dat is mij ontgaan. Met die letters is men af en toe wat te kwistig geweest. Beziet men den 4 cents postzegel, met zijn heelen geveltrap, dan vindt men daaraan 4 witte hoeken, die beduimeld zullen worden, en daardoor wat er op voorkomt onleesbaar worden. De rechter kan in de toekomst bij de beoordeeling der vraag, of de postzegels vervalscht zijn, nog voor groote moeilijkheden komen. Welnu, er staat 2 maal met letters Nederland op, 1 maal was voldoende geweest.

Wat er verder van zij, die van 2½ cent neem ik in bescherming, omdat men daarop kan zien voor welk doel dat zegeltje moet dienen en dat duidelijk is, zoodat men onmiddellijk weet wanneer men een zegel noodig heeft, waarmee men te doen heeft.

Dit weinige, Mijnheer de Voorzitter, heb ik er van willen zeggen, om hen, die zich in en buiten het Parlement minder vleiend er over hebben uitgelaten, te steunen.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben in de eerste plaats den heer Smeenge dankbaar voor zijn opmerking met betrekking tot het postkantoor in Amsterdam. Het is zeker een nuttige wenk, wanneer hij meent, dat daar nog 4 à 5 ton te verdienen is, waar ik buitengewoon veel voor voel.

Mocht dit dus inderdaad het geval zijn, dan zal, naar het mij wil voorkomen, geen enkele poging mogen worden nagelaten om tot die bezuiniging te komen en ik zal dan ook deze opmerking ter kennis brengen van mijn ambtgenoot van Financiën, want zooals de geachte afgevaardigde zal weten, ressorteeren de Rijksgebouwen en dus ook die der Posterijen tegenwoordig onder een ander Departement, zoodat ik daarmede alleen deze bemoeiing heb, dat, voor zoover de Posterijen betreft, wij kunnen aangeven de ruimte die wij noodig hebben en wenschen uiten ten aanzien van de inrichting.

Ten aanzien van de kantoorhouders heeft de heer Smeenge zich tevreden gesteld met het antwoord dat door de Regeering daarop is gegeven en wat betreft de brievenbussen aan de tram, de proef is genomen en schijnt te bevredigen; er is dus alleszins reden daarmede voort te gaan. Nu zegt de heer Smeenge, waarom moet dat zoo lang duren, voordat die bussen klaar zijn. Maar nu stel ik het mij zoo voor, dat men bij de Posterijen, aangezien het hier een eerste proef betrof, niet in eens eenige honderden brievenbussen heeft besteld, maar slechts zooveel als voor de proef noodig waren, zoodat men een oogenblik zal moeten wachten op het aanmaken van de nieuwe bussen voor de andere tramlijnen.

(Minister van Swaay e. a.)

De Zondagsrust, Mijnheer de Voorzitter, ja, dat blijft altijd een moeilijk punt, want hoe men den dienst op Zondag ook wil inrichten, men moet het ten slotte steeds beschouwen als een compromis. Er zijn tal van inwoners in ons land, die niets liever zouden zien, dan dat de geheele postdienst op Zondag werd stopgezet. Daartegenover zijn er vele anderen, die een min of meer beperkten dienst wenschen, en daar komt dan bij de quaestie van de bezuiniging.

Men kan wel wenschen, dat die kantoren een uur langer op den dag open zijn of op een ander tijdstip, maar dat kost ten slotte allemaal geld en vooral rijst daarbij de vraag of de kosten, daarmede gemoeid, wel evenredig zijn aan de voordeelen. Ik meen, dat de regeling, voor het oogenblik getroffen, voldoet aan redelijke eischen en dat wij op het oogenblik noch in de eene, noch in de andere richting verder moeten gaan.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd, dat er nog een moeilijkheid was, dat men nl. bij ziekte of overlijden geen verbinding kan krijgen. Dat is echter niet zoozeer een ramp, als in de Memorie van Antwoord wordt bedoeld; daar had men meer bijzondere omstandigheden van algemeenen aard op het oog. Ik geef toe, dat het een moeilijkheid kan zijn, maar is die nu zoo groot, dat men daarvoor een bepaalden dienst zou moeten inrichten? Ik zou toch willen zeggen, dat er op het oogenblik in Nederland wel geen dorp of gehucht meer zal zijn, of er is een motorrijwiel te vinden; laat men dan, wanneer men een pressante boodschap heeft, even van zoo'n motorrijwiel gebruik maken om naar een naburig postkantoor te gaan, waar wel gelegenheid is tot telefoneeren of telegrafeeren. Ik ben echter bereid nog eens met het hoofdbestuur te overleggen, of de directeur of kantoorhouder in dergelijke urgente gevallen geen uitzondering kan maken; in dien zin is misschien nog aan dit bezwaar te gemoet te komen.

Ik kom nu tot de radio-concessies. Dit schijnt mij een zeer ingewikkelde zaak. Ik heb het bewuste rapport gelezen en bekeken en daarover advies gevraagd aan mijn ambtenaren. Dat advies kon mij niet geheel bevredigen; ik heb gemeend, dat ik iets meer moest doen dan afgaan op een eenzijdig advies. Ik heb daarom voorgesteld, dat men met verschillende groepen van belanghebbenden conferenties zou beleggen, dat men van die conferenties uitvoerige notulen zou maken, opdat ik ook het oordeel van anderen zou kunnen vernemen.

Er zijn daarop uitnoodigingen rondgezonden en verschillende conferenties hebben reeds plaats gehad. Wat is nu echter het merkwaardige? Dat de belangen der verschillende groepen zeer uiteenloopen, zoo ver zelfs, dat de eene groep niet wenscht te confereeren met de andere groep, ja, dat zij zich zelfs tegenover de andere groep niet eens wenscht uit te spreken omtrent haar belangen, en ik behoef wel niet te zeggen, hoe moeilijk het dan wordt om in deze materie tot een oplossing te komen, die allen zal bevredigen. Intusschen geef ik den moed niet op. De conferenties worden voortgezet en wanneer het zoo ver is, dat ik mij inderdaad een goede opinie over deze zaak kan vormen, zal ik daarvan te zijner tijd doen blijken.

Eindelijk de ongelukkige postzegels. Wat zal ik er van zeggen, Mijnheer de Voorzitter? Niets anders dan wat ik ook reeds aan den overkant van het Binnenhof gezegd heb: Ik vind ze ook vreeselijk leelijk. Maar het is een product, voortgekomen uit een wedstrijd; beoordeeld door kunstenaars. En ten slotte moet ik dan wel zeggen: als die heeren het zoo mooi vinden, zal het ook wel mooi zijn. Maar, zooals de geachte afgevaardigde begrijpen zal, ik heb nu van deze postzegels genoeg. Na al hetgeen ik er van gehoord heb, meen ik niet beter te kunnen doen dan te zeggen: Ik zal van deze postzegels een nieuwe serie laten maken, zoo eenvoudig mogelijk. De postzegels van en boven de 5 cent zullen in de toekomst, zooals is medegedeeld, veranderd worden.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Het zou onwellevend zijn omtrent hetgeen de Minister mij heeft geantwoord ten opzichte van enkele punten, niet iets te zeggen. Ik dien daarom even het woord te hebben, al ware het alleen om Zijn Excellentie te bedanken voor zijn goede bedoelingen en toe-

42ste VERGADERING. — 30 MEI 1923.

Verschillende wetsontwerpen.

(Smeenge e. a.)

zeggingen, niet twijfelende, of hij zal uitvoeren hetgeen Zijn Excellentie in uitzicht stelde. Waar hij het had over het motorrijden was ik het niet geheel met den Minister eens. maar waar deze nu gezegd heeft, dat hij wil overwegen, of het niet mogelijk is, in de genoemde gevallen iets te doen, daar zal ik daarop nu niet verder ingaan. Ik wacht af.

Wat de radiotelegraphie betreft, leg ik met vol vertrouwen de beslissing in handen van den Minister, die blijk heeft gegeven van den wil om de zaak tot stand te brengen. Jammer dat, gelijk hij heeft medegedeeld, de afdoening wordt opgehouden door de concurrentie van gedachten, zal ik het maar noemen, tusschen belanghebbenden. Waar de Minister echter gezegd heeft: ik geef den moed niet op, daar geef ik den moed ook niet op, dat het Zijn Excellentie zal gelukken een goede oplossing te vinden, en ik wensch hem daartoe de kracht toe, met den wensch, dat het werk spoedig afloopt.

Ten slotte de postzegels. Geen wedstrijd meer! Gelukkig. dat wil de Minister ook niet, en dit zou ook verkeerd zijn, want dan komen wij misschien in nog slechter conditie.

De 2½ cents zegel is, meen ik, geen slecht zegel; ik zou met die soort zeer tevreden zijn; op duidelijkheid komt het toch boven alles aan.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Vaststelling van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Zuiderzeefonds voor het dienstjaar 1923 (370);

IV. Goedkeuring van eene overeenkomst tusschen den Staat en de Naamlooze Vennootschap Koninklijke West-Indische Maildienst te Amsterdam wegens het vervoer van de briefpost, welke in Nederland, in de kolonie Suriname, in de kolonie Curaçao of in andere landen, waarvan één of meer havens worden aangedaan, met hare stoomschepen wordt medegegeven (391);

V. Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van den tramweg van Horn naar Deurne (411);

VI. Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van uitbreiding van los- en laadwegen op het station Velp (418).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VII. Aanvulling en wijziging der Telegraaf- en Telefoonwet 1904 (Staatsblad n°. 7), zooals deze laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 19 Mei 1922 (Staatsblad n°. 313) (419).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! In het Verslag is een opmerking gemaakt betreffende de kruising van zwakstroom- en sterkstroomleidingen. Gezegd wordt, dat deze op vele plaatsen worden gemaakt zonder isolatie van de draden. Ik wil opmerken, dat een dergelijke kruising niet gemaakt mag worden zonder vergunning van den Minister van Waterstaat en dat aan dergelijke vergunningen bepaalde voorwaarden worden verbonden. Wanneer een zoodanige kruising gemaakt wordt, komt de betrokken ingenieur van de telegrafie deze opnemen, de voorwaarden worden vastgesteld en men moet dus aannemen, dat daaraan ook wordt voldaan. Nu zou ik uit de mededeeling moeten opmaken, dat hier en daar clandestiene kruisingen zijn gemaakt. Ik zal dat onderzoeken, en mocht zulks het geval zijn, dan zullen wij maatregelen treffen om alsnog de noodige beveiliging aan te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

(Mendels.)

VIII. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet (268).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Mendels**: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet zonder eenigen schroom, dat ik over dit wetsontwerp mijn meening ga zeggen. Die schroom spruit niet zoozeer voort uit mijn innerlijken aanleg, dan wel uit den indruk, dien een opmerking van den Minister op mij heeft gemaakt. Uit de woorden, door den Minister gesproken bij de behandeling van dit wetsontwerp in de Tweede Kamer, haal ik het volgende aan: (*Handelingen* blz. 1654):

> ,,De verdediging van een wetsontwerp als dit is zeker op zich zelf niet aangenaam, omdat bij deze materie zooveel overigens verstandige menschen maar al te zeer geneigd zijn om met hun hart en niet met hun verstand te redeneeren.''

Ik weet niet, of de Minister mij rekent tot de ,,overigens verstandige menschen'', maar indien ik mij mag vleien wellicht naar het oordeel van den Minister tot die categorie te behooren, dan loop ik dus kans, als ,,overigens verstandig'' mensch bij de behandeling van deze materie mijn verstand thuis te laten en hier alleen te redeneeren met mijn hart. Vóór mij zit onze groot-philosoof, ons geacht medelid de heer Steger, die, waneer hij weer eens college geeft in de philosophie aan deze Kamer, wel zal willen uiteenzetten, hoe men redeneeren kan met zijn hart en zonder zijn verstand. Dat is een probleem, zijn groote krachten waardig!

De Minister bedoelde echter geen philosophische puzzle te geven, maar, minder parlementair uitgedrukt, te zeggen: als men over de Huurwetten gaat spreken, komt er altijd een slag van menschen op de vlakte, die kakelen als een kip zonder kop, die geen verstandig woord spreken, en alleen gevoelsexpectoraties ten beste geven over de misère van menschen, die getroffen worden door hooge huren, enz. Ik laat die meening voor rekening van den Minister. Ik kan hier bezwaarlijk als pleitredenaar optreden voor alle ,,overigens verstandige menschen'', die zich wagen aan de behandeling van dit netelige onderwerp, waarbij hun verstand zoo groot gevaar loopt.

Maar voor mij zelf vindiceer ik toch het recht om vol te houden, dat ik althans van plan ben om te trachten, enkele verstandige dingen over dit ontwerp te zeggen en dat ik mijn gevoel met opzet — het is mij trouwens zelden de baas — sterk zal onderdrukken, en zal trachten, zuiver zakelijk met den Minister van gedachten te wisselen.

Des te meer heeft mij gefrappeerd de uitlating van den Minister, omdat men daaruit zou hebben mogen besluiten, dat hij daarentegen met nuchter-zakelijke, redelijke argumenten zou komen, gestaafd en gesteund door onaantastbaar feitenmateriaal, terwijl ik integendeel zelden een wetsontwerp heb aangetroffen, van deze sociale importantie, dat zulk flodderwerk was, wat betreft de toelichting en de argumentatie, als dit, dat zoo absoluut gespeend was van zakelijke, nuchtere en verstandelijke gegevens als dit ontwerp.

Ik draai de spits dus geheel om. Het heeft mij in de stukken bovenmate getroffen, dat er allerlei beweringen met een groote bravour worden uitgesproken, zonder dat eenig zakelijk gegeven ter motiveering die beweringen steunt. Eenig cijfermateriaal ontbreekt geheel. Slag op slag zegt de Minister op vragen dienaangaande, tot hem gericht: ik weet het niet, ik heb geen gegevens, dat zou mij te veel tijd kosten, en ik kan u daarop niet antwoorden.

Om een enkel voorbeeld te noemen van een antwoord op een vraag, die toch zeker gerechtvaardigd geacht mag worden, lees ik op bldz. 5 van de Memorie van Antwoord:

> ,,Een overzicht van den woningvoorraad vermag de Regeering niet te geven zonder kostbare woningtelling. De woningbehoefte zou zij niet anders dan uit de verte benaderend kunnen aanduiden.''

Vager kan het al niet. Om even bij dit voorbeeld te blijven stilstaan, de Minister beroept zich er op: ,,De omvang van

(Mendels.)

de woningbehoefte o. a. wettigt niet alleen dit ontwerp, maar dringt tot aanneming" en de schromelijke woningbehoefte en de geringe voorraad van nieuwbouw zal verdwijnen, indien men maar de werking van de huurcommissies slapper maakt en de huren op een meer normaal peil brengt. Dan zal langzamerhand een loonende prijs van den nieuwen bouw naderen tot den geoorloofden prijs van de oude woningen, en dan zijn wij waar wij wezen moeten. Als dat nu werd betwist, zou men toch minstens zeggen, dat de Minister kwam met eenige cijfers uit den lande, waaruit zou blijken, hoe groot op dit oogenblik ten aanzien van de verschillende bevolkingsgroepen, middenstands-, arbeiders- en duurdere woningen, de woningbehoefte is.

De Minister zegt: hij kan dat niet anders doen dan uit de verte bij benadering aan te duiden. Maar als men uit de verte en dan nog wel bij benadering iets kan aanduiden, dan heeft een ander daar heel weinig aan.

Een tweede voorbeeld op dezelfde pagina.

De Regeering beschikt niet over de kennis van het aantal gevallen, waarin in de groote gemeenten artikel 8c, 2de lid, der Woningwet is toegepast. Dat artikel heeft de strekking, dat B. en W. een eigenaar, die schromelijk de woning verwaarloost tot schade der bewoonbaarheid, kunnen aanschrijven om die woning te repareeren, op straffe het anders op zijn kosten zelf te doen.

Nu heeft de Minister zich bij de Memorie van Toelichting ter motiveering van dit wetsontwerp op dat artikel beroepen en hij zegt: o. a. zal, wanneer ik de huur maar hooger maak, de eigenaar dat meerdere geld, dat hij krijgt, ook besteden voor beter onderhoud van zijn woning.

Toen dit betwijfeld werd, zeide de Minister: als hij dat niet doet, dan zullen B. en W. hem op onaangename manier herinneren aan art. 8c, tweede lid, van de Woningnoodwet.

Daarover is in de stukken allerlei twijfel uitgesproken of dat artikel zal worden toegepast in den zin als de Minister het bedoelde en er werd gevraagd: wat is dan het materiaal van die toepassing?, en wat antwoordt de Minister: De Regeering beschikt niet over de kennis van het aantal gevallen, waarin dat is toegepast, en zij heeft gemeend vooralsnog aan de besturen van die gemeenten daarover geen inlichtingen te moeten vragen, omdat zij meende, dat het nut niet evenredig zou zijn aan den administratieven omslag.

Dat beteekent dus, dat de Regeering zich ter motiveering van een dergelijken voor de massa zeer ingrijpenden maatregel beroept op een bepaald artikel in een andere wet, dat zoo goed mogelijk de schade eventueel zal kunnen ecarteeren, en als men dan twijfelend vraagt: hoe weet u dat? dan zegt de Minister: daar weet ik niets van, gegevens heb ik niet. En als dan gevraagd wordt: vraagt u dan eens aan enkele der grootste gemeenten: „hoeveel keer is bij u dat artikel toegepast en in welke gevallen", dan zegt de Minister: dat heb ik niet gedaan, en zal het ook niet doen, want ik vind het nut niet evenredig aan den administratieven omslag.

Er wordt in ons lieve Nederland wel eens voor minder belangrijke zaken meer administratieve omslag gemaakt en de Ministeries zijn toch in het algemeen niet zoo schuw voor eenigen administratieven omslag, maar als die ergens noodig was, dan zeker hier, en bovendien zie ik niet in, welke ontzettende administratieve omslag hier noodig zou zijn.

De heer van der Hoeven, die vlak bij de keuken zit in Rotterdam, schudt van ja, maar dan blijkt daaruit misschien, dat hij een omslachtig mensch is. De heer van der Hoeven zwijgt, omdat hij, zooals hij nu zegt, zich stilhoudt bij een sterfbed. Hij bedoelt daarmede, dat de Huurcommissiewet thans bezig is te sterven en dat hij uit kieschheid daarbij zijn mond houdt. Dat spijt mij werkelijk, want ik had hierbij gaarne de sympathieke stem van den heer van der Hoeven gehoord. Overigens zou ik dat gevoel liever maar thuis laten.

De heer **Steger**: Nu u van spijt spreekt, heeft u toch blijkbaar uw gevoel niet thuis gelaten.

De heer **Mendels**: Als de heer van der Hoeven zoo larmoyant wordt, en met tranen in de oogen zijn mond houdt bij dit doodsbed, dan zijn al mijn goede voornemens weg en dan word ik ook larmoyant. Wanneer echter de heer van der Hoeven geen andere, meer steekhoudende, opmerkingen heeft dan deze, kunnen wij wel verder gaan; toen hij zijn hoofd schudde, dacht ik, dat hij heel wat in zijn mars had.

De gemeentebesturen van groote gemeenten zouden op een simpele vraag om inlichtingen heel spoedig een even simpel antwoord hebben gegeven. Maar de Regeering weet van niets.

In de derde plaats dit. Op de vraag, hoe groot het bedrag is, waarmede sinds de laatste wetswijziging van 1921 de huren zijn verhoogd door huurcommissies en kantonrechters, moet de Regeering het antwoord schuldig blijven!

> „Zonder een uitvoerig onderzoek", aldus de Regeering, „zou zij dienaangaande geen gegevens kunnen verstrekken."

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat begrijp ik; dat spreekt vanzelf, dat men zonder een onderzoek naar de toegestane huurverhoogingen geen gegevens daarover kan verstrekken. Maar laat men dan een onderzoek instellen. Niemand zal toch beweren, dat die gegevens de Regeering zoo maar in den droom zullen invallen, of dat ze uit de lucht zouden komen tuimelen. Natuurlijk moeten die gegevens gevraagd worden en verzoeken worden gedaan. Maar de Regeering zegt: ik weet het niet. Tal van huurcommissies, bijna alle, zeker in de voornaamste plaatsen, houden nauwkeurig boek van de huurverhoogingen die zij toestaan, vaak zelfs gepreciseerd voor de wijken, voor de straten, voor de soort van woningen. Zoo heb ik ook gekregen een brochure van den voorzitter van de huurcommissie te Arnhem, den heer Tromp Meesters, al de gegevens verstrekkend voor de huurverhoogingen, door de huurcommissie van Arnhem gegeven.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Wij hebben ze niet.

De heer **Mendels**: Dat begrijp ik; waar de heer de Vos van Steenwijk woont, heeft men niet zoo heel gemakkelijk dergelijke sociale gegevens bij de hand.

Ik begrijp niet, hoe de Minister nog durft te spreken over die menschen die zonder verstand redeneeren en eigenlijk van de zaak niets afweten, terwijl hij de zaak prachtig onder de knie heeft, zoodat hij precies weet hoe sterk ze staat, terwijl juist hij zonder gegevens met leege handen voor de Kamer komt. Het is een deployabel gezicht, dat een Minister van Arbeid een dergelijk ontwerp indient, met de toelichting van een half velletje bijna, daarbij allerlei beweringen ten beste geeft, dat deze wet zoo noodzakelijk is, en dan op alle vragen om gegevens negatieve antwoorden moet geven.

In het Verslag van de Eerste Kamer is met een enkel woord daarop teruggekomen en weer antwoordt de Minister, dat het hem niet mogelijk is op korten termijn een onderzoek in te stellen naar de huurverhoogingen, die de huurcommissies in verschillende gemeenten hebben toegestaan, daar een dergelijk omvangrijk onderzoek vrij veel tijd zou vorderen.

Maar een Minister behoort juist niet met zulk een ontwerp als dit bij de Kamer te komen zonder dat hij gegevens heeft. Hij had reeds bij de motiveering van het ontwerp moeten komen met gegevens van de huurcommissies. Maar de Minister zegt: maak u niet druk, want die 50 pct. verhooging van de huren van 1916 is eigenlijk niets anders dan een regularisatie bij de wet van wat in de practijk al bestaat.

Maar het wordt juist betwist, dat dit ontwerp eigenlijk alleen maar de bestaande practijk vastlegt. Het gaat niet aan zulke beweringen uit te spreken zonder die met cijfers te staven, terwijl juist de cijfers, die bekend zijn geworden, vierkant strijden tegen de bewering van den Minister.

De gemeenteraad van Amsterdam zegt in een uitvoerig adres, dat er gemiddeld in Amsterdam is toegekend een verhooging van 35 pct. boven den prijs van 1 Januari 1916. Sterker nog, zoowel in het adres van den gemeenteraad van Amsterdam als van den Amsterdamschen Bestuurdersbond wordt vastgelegd, dat de huiseigenaren zelfs geen 50 pct. gevraagd hebben! De huiseigenaren, die verhooging hebben

(Mendels.)

gevraagd, hebben gemiddeld iets meer gevraagd dan 40 pct. en toegekend is 33 à 35 pct.

En nu geeft de Minister op grond van de „dringende eischen der practijk" en om te regulariseeren „de bestaande practijk" aan de huiseigenaren, zonder eenige contrôle van de huurcommissies, de bevoegdheid, om op de huren van 1916 50 pct. en 37½ pct. te leggen, terwijl het tot dusver was 20 pct. en 10 pct. Dat is veel meer dan wat de huiseigenaren gemiddeld gevraagd hebben, laat staan wat hun is toegestaan!

De voorzitter van de huurcommissie te Arnhem, de heer Tromp Meesters, stelt in een brochure, met een schat van gegevens, daartegenover, hoe is toegestaan ongeveer 35 pct. Hij zegt:

„Blijkens mijn eerste van deze artikelen bedroeg de verhooging in Arnhem per 1 November l.l. gemiddeld 35,31 pct., terwijl ruim 1/3 der perceelen met minder dan 50 pct. is verhoogd en ruim 1/3 met 50 pct. of meer. Bij onderzoek bleek de toestand in Amsterdam en den Haag ongeveer evenzoo te zijn."

Mijnheer de Voorzitter! Deze voorzitter van een huurcommissie heeft dus blijkbaar niet alleen te Arnhem, maar ook te Amsterdam en den Haag een onderzoek ingesteld. En dan vraag ik: waarom durft de Minister bij een zoo belangrijke aangelegenheid zonder één cijfer voor den dag te komen, en wanneer hem gevraagd wordt, motiveer uw stellige bewering, dat dit wetsontwerp niets anders doet dan de bestaande practijk vastleggen, te zeggen: die cijfers heb ik niet, en het duurt mij te lang, ze te verschaffen? Waarom kan de heer Tromp Meesters het dan wel, niet alleen van Arnhem, maar ook van Amsterdam en den Haag? Mijnheer de Voorzitter! Ik vind dit zeer ernstig. Deze manier, waarop het Parlement getracteerd wordt door den Minister ten aanzien van een zoo belangrijke aangelegenheid, kan m. i. niet door den beugel!

De heer **Blomjous**: Dus u vindt het beter de huren maar vrij te laten!

De heer **Mendels**: Ik vind het beter u niet vrij te laten dergelijke onnoozele opmerkingen te maken! Dat lijkt nu nergens naar! Ik vind het absoluut niet beter om alles vrij te laten. Ik wensch alleen te staan voor wat ik zeg.

Het is dus niet juist, dat reeds 50 pct. toegekend was, en den huiseigenaren zal door aanneming van deze wet, zonder inmenging van de huurcommissies, de mogelijkheid worden gegeven om een veel hooger huur te krijgen dan zij tot dusver zelfs gevraagd hebben.

Wat zal ik van de motiveering zeggen? De Regeering voert aan, dat het ontwerp een bezuiniging geeft, de huurcommissies krijgen minder te doen.

Ik geloof van die mindere kosten niet veel; de bezuiniging zal wel tegenvallen door de technische werking der wet zelf, als men haar niet op een later door mij te behandelen punt aanvult, maar zelfs al zou het een bezuiniging medebrengen, dan is het toch geen argument tegenover de groote schade, die de wet aan de groote massa van ons volk zal brengen.

Er is geen wet te denken uit den crisistijd, die zoo weinig bureaucratische romslomp, ambtenarij en paparasserij heeft medegebracht dan juist de Huurcommissiewet. De Huurcommissiewet heeft bijna geen ambtenaren, maar geeft leekenrechtspraak. Dus geen beroepsrechters, maar belanghebbenden van beide zijden uit de burgerij benoemd, met een onpartijdigen voorzitter. De burgerij wordt zelf opgevoed in de uitvoering van de wet.

De wet geeft een zeer eenvoudigen rechtsgang, waarbij geen plaats is voor klachten over bureaucratische ambtelijke opvatting, waardoor de burgerij geringeloord wordt.

De heer **van der Hoeven**: Bij u niet.

De heer **Mendels**: In Rotterdam schijnt het anders te zijn, maar ik zou aan het sterfbed de stilte niet te veel verstoren.

De Minister zegt voorts: deze wet moet weg, want het is een crisiswet, die gerechtvaardigd was door den crisis, maar uiteraard het karakter draagt van tijdelijkheid.

En nu ga ik de klemschroeven hoe langer hoe losser maken, totdat de wet eindelijk is afgestorven. En dat is dan de dag der uitbundige blijdschap van den heer van der Hoeven.

Ik kan dat argument niet zoo grif aanvaarden. Ik geef toe, dat de wet is ontstaan doordat de maatschappij verkeerde in een acuten crisistoestand, maar moet die wet daarom weg?

Ten eerste is de crisis niet heelemaal verdwenen. Wil de Minister dat soms beweren? M. i. lijkt het er niet naar, dat wij binnen kort weder de zoogenaamde normale omstandigheden zullen terug krijgen. De heer Colijn als handig zakenman snapte het beter, en die heeft zich bij de algemeene beschouwingen in de Tweede Kamer in dezen zin uitgelaten: men spreekt van een voorbijgaan van de crisis, maar ik geloof, dat wij in een duurzame crisis zijn neergeploft, en dat men zich niet moet vleien met de paisibele verhoudingen van vóór 1914 terug te krijgen.

Hoe zeer dan ook met andere perspectieven dan de heer Colijn, beaam ik dit volkomen. Eenige jaren geleden, toen de openlijke oorlog eindigde — het woord vrede wil ik in deze beestachtige maatschappij niet in den mond nemen — zeide mij een eenvoudig man: ik ben zoo blij, dat de vrede er is, nu zal alles weer gewoon worden. Ik heb toen geantwoord, niets zal weer gewoon worden als vóór 1914, de verhoudingen in de maatschappij zijn zoo totaal verschoven en uit elkander gerukt, dat er een totaal nieuwe structuur noodig zal zijn.

Nu zegt de Minister: deze wet is nu eenmaal uit den crisistijd van den oorlog gekomen en daarom moet hij zoo gauw mogelijk verdwijnen. Maar waarom zouden wij het goede uit dien tijd niet behouden, wanneer mocht blijken, dat het ook voor deze abnormale verhoudingen nog altijd goed is?

Waarom zouden wij niet in beginsel een prijszetting ten aanzien van huizen kunnen houden? Waarom kunnen wij niet zeggen: in het algemeen acht ik het verhuren van huizen niet een materie, die kan worden onderworpen aan de ongebreidelde wet van vraag en aanbod? Ik kan mij dat best voorstellen. Het is een zoo primaire behoefte, te kunnen wonen en de huiseigenaar heeft zoozeer het monopolie van zijn huizenbezit, dat een dergelijke maatregel best te verdedigen is. Bovendien brengt het verhuizen zooveel beslommeringen en misère met zich mee, dat de huizenbezitter ook daardoor boven elken anderen aanbieder van koopwaar een voorsprong heeft.

Dit is mijn meening niet alleen. De heer Tromp-Meesters — ik haal wel graag eens verstandige woorden van andere menschen aan — zegt in zijn brochure zeer te recht, dat men zich bij andere koopwaar veel gemakkelijker kan schikken, wanneer men niet op het aanbod van den eigenaar van die koopwaar wil ingaan, om welke reden dan ook. Dit is volkomen juist. Past het mij bijv. niet, een zekeren prijs te geven voor het een of andere levensmiddel, welnu, dan kan ik mij in tijd van nood behelpen met een surrogaat. Als de boter te duur is, kan ik margarine nemen, en indien ook dat nog te duur is, dan kan ik altijd nog stroop of iets dergelijks op mijn brood nemen. Wanneer ik geen maatcostuum kan koopen, dan kan ik confectie nemen en als een heerenconfectiepak nog te duur is, dan kan ik mij nog wel behelpen met een werkmanspak. Bij dergelijke dingen kan men zich altijd behelpen. Men kan er altijd toe overgaan om geen boter op zijn brood te nemen of geen suiker in zijn koffie te doen. Maar bij de huizen staat de quaestie geheel anders. Men kan bijv. maar niet zeggen: als de huur mij te hoog is, dan ga ik maar kampeeren in de open lucht of dan ga ik in een schuur zitten —helaas, sommigen moeten dat laatste wel! Daarom zijn deze dingen onvergelijkbaar, en daarom klemt prijszetting en Overheidscontrôle bij woningverhuring veel meer dan bij welk ander artikel ook. Het gaat niet aan om zoo maar, ik zou haast zeggen zoo hopeloos oppervlakkig, zooals ik het van dezen Minister niet gewend ben — daarom spreek ik zoo scherp tegen hem, omdat ik hem voor dergelijke misstappen in de toekomst wil behoeden — zulke beweringen in de stukken ten beste te geven.

Dat ik met zooveel klem aan al dat gemis van gegevens en aan het onjuiste en oppervlakkige van het betoog van den

(Mendels.)

Minister zooveel aandacht schenk, is in de eerste plaats, omdat ik het in het belang van het onderwerp noodig acht, maar geschiedt waarlijk in de tweede plaats uit amicaliteit tegenover dezen bewindsman, wien ik gaarne als een vriend zijn feilen wil toonen om hem te behoeden voor verdere stappen op dezen slechten weg.

Voorts staat in de stukken de bewering te lezen, dat de hoogere huren, die de huiseigenaren zullen krijgen, ook ten goede zullen komen aan den woningvoorraad.

In de eerste plaats deze opmerking. Hoogere huren? En de Minister beweert, dat die 50 pct. eigenlijk al als verhooging vrijwel zijn toegestaan; maar dan brengt deze automatische 50 pct. den huiseigenaren geen hooger winst dan zij nu reeds genieten! Maar soit. De hoogere loonen zullen dan aan den woningvoorraad ten goede komen. Een eenvoudig mensch die dat leest — en tot die categorie reken ik mij nog altijd — denkt: door die hoogere huren zullen er dus meer woningen komen. Ja, maar dat is niet de bedoeling.

De Minister heeft er mede bedoeld, dat de eigenaars dat geld zullen besteden om de bestaande woningen beter te verzorgen. De Minister zegt op bladz. 2 van de Memorie van Toelichting:

> „De voorgestelde mogelijkheid van verhooging van huurprijzen komt aan den woningvoorraad ten goede."

Maar dan volgt er:

> „doordien de verhuurders daardoor beter in de gelegenheid zijn hun woningen behoorlijk te onderhouden. Maakt een verhuurder van die gelegenheid geen gebruik, dan kan hij door burgemeester en wethouders aan zijn verplichtingen worden herinnerd (artikel 8c der Woningnoodwet) op voor hem minder aangename wijze."

Nu wil ik het woord „misleidend" niet gebruiken, Mijnheer de Voorzitter, omdat ik u met het oog op uw pas herstelde gezondheid alle emoties wensch te besparen. Maar laat mij dan zeggen, dat een beroep op dat artikel 8c vrijpostig en oppervlakkig is, want daarin staat, dat als door een eigenaar het onderhoud van een woning zoo wordt verwaarloosd, dat het tot schade is van haar bewoonbaarheid, en de eigenaar na aanschrijving nog nalatig blijft, burgemeester en wethouders de noodige herstellingen op kosten van dien eigenaar kunnen doen verrichten. Burgemeester en wethouders kunnen dus eerst ingrijpen wanneer de verwaarloozing schade brengt aan de bewoonbaarheid van de woning, en dan moet het al heel erg zijn; dan moeten er al erge lekkages zijn of moet men bijna door den vloer zakken. Maar het geldt niet voor gewoon binnenonderhoud, in gevallen van het verveloos zijn van de woning, of als de ramen niet sluiten en de vloeren uiteenwijken, het stucadoorswerk begint te vervallen, enz. Voor dergelijk gemis van onderhoud geldt de Woningnoodwet niet, en geen college van burgemeester en wethouders zal op grond van art. 8c van die wet een huiseigenaar durven aanspreken om te doen schilderen e. d.

De zaak staat dus zoo, dat bij de groote massa der huurhuizen door de eigenaren aan onderhoud althans van binnen niets of bitter weinig is gedaan, ook niet als zij een verhoogde huur kregen. Zelfs heeft de Hooge Raad uitgemaakt, dat een huurcommissie of een kantonrechter niet als voorwaarde mag stellen voor de huurverhooging, dat eerst zekere verbeteringen zullen worden aangebracht.

Dacht men nu werkelijk, dat als er 50 pct. huurverhooging wordt gegeven, de huiseigenaren zich zullen haasten, om de huizen van binnen te laten opknappen, dat zij den plicht, die op hen rust maar dien zij op de huurders hebben afgewenteld, zullen gaan vervullen? Een enkele brave man zal dat doen......... De verstandigen ook, roept de heer van der Hoeven nu uit: Zelfs aan een sterfbed gaat bij hem de natuur boven de leer; hij moet interrumpeeren! Hij zegt, dat de verstandige huiseigenaren het ook zullen doen. Best mogelijk, maar dan blijkt er, dat er heel veel onverstandige huiseigenaren zijn, want de meesten doen het niet! Zij zullen de 50 pct. eenvoudig in hun zak steken! Is het nu wel waar, Mijnheer de Voorzitter, dat den huiseigenaren tot dusverre te kort is gedaan?

De heer **de Vos van Steenwijk**: Ja!

De heer **Mendels**: Wijhe spreekt! Ja, zegt de heer de Vos van Steenwijk, maar zijn ja is mijn neen!

De huiseigenaren hebben gekregen de huur van 1916 of van 1918, benevens zonder eenige inmenging 20 pct. daarboven, benevens hetgeen zij van de huurcommissie op hun aanvrage konden krijgen. De Huurcommissiewet zegt dat de huurcommissie geleidelijk huurverhoogingen toestaat totdat „een billijke opbrengst" van de woning is verkregen en dat kan gaan tot 50 pct. boven de normale waarde van 1916, en dan wordt rekening gehouden met alle meerdere uitgaven, die de huiseigenaar voor dat pand in den loop der tijden heeft besteed. Dat de huiseigenaren mishandeld worden, kan op redelijke gronden niet worden betoogd.

De heer Tromp Meesters heeft berekend de hoogere hypotheekrente, hoogere grondbelasting, kosten voor waterleiding, onderhoud enz. Ten slotte resumeert hij op bladz. 9:

> „Ik berekende hierboven, dat de vermeerdering van kosten bedraagt: verhooging hypotheekrente $\frac{5}{8}$ pct., belastingen etc. $\frac{1}{2}$ pct., onderhoud $\frac{1}{2}$ pct., dus $1\frac{5}{8}$ pct., bij een gemiddelde vooroorlogsche bruto-huuropbrengst van 8 à 10 pct. Zelfs als men dus het gemiddeld verrichte onderhoud voor buitenwerk wil stellen op 2 pct. en dan de onkostenvermeerdering uit dien hoofde op $\frac{3}{4}$ à 1 pct. in plaats van op $\frac{1}{2}$ pct., of wel een afschrijving tot dat verschil wil toestaan, bedraagt de kostenvermeerdering hoogstens $1\frac{7}{8}$ pct., dus bijna 24 pct. van de laagste vooroorlogsche gemiddelde bruto-huuropbrengst ad 8 pct. en pl.m. 19 pct. van een bruto-huuropbrengst van 10 pct. Eventueel is het verschil in hypotheekrente $\frac{1}{8}$ à $\frac{1}{4}$ pct. hooger.
>
> Ieder, die de huizen precies zoo onderhouden heeft zoowel binnen- als buitenwerk als vóór den oorlog, en dit niet in eenigen vorm door de huurders deed betalen, heeft 3 pct. aan onderhoud uitgegeven, dus $2\frac{7}{8}$ pct. meer uitgaven gehad dan vroeger; hem komt dan wegens vermeerderde kosten $37\frac{1}{2}$ pct. resp. 31 pct. verhooging toe."

Hij concludeert dan, dat deze wetswijziging hem zeer bedenkelijk voorkomt en betoogt, dat een dergelijke vrije verhooging tot 50 pct. steeds onnoodig is voor vergoeding van meerdere uitgaven, en in de tegenwoordige economische omstandigheden den arbeider te zwaar zou drukken, alsook dat prijszetting van huishuren ook thans nog geoorloofd en billijk is.

De Minister heeft ten slotte afgewezen elk beroep op het feit, dat het levenspeil der arbeiders zeer is verlaagd en nog veel lager dreigt te worden, dat zij met malaise en werkloosheid ernstig te worstelen hebben, en dat het toch heel erg is om hun in deze positie weer hoogere huren op te leggen.

De Minister zegt: dat zijn argumenten, waarmee wij bij deze wet niets te maken hebben; als de arbeiders niet kunnen uitkomen, welnu, dan is daar de werkloozensteun, de armenzorg, maar men moet het niet vinden in de Huurwet.

Mijnheer de Voorzitter! Dat begrijp ik niet. Waarom mag ik bij de behandeling dezer materie niet als factor rekenen met de maatschappelijke positie, de financieele omstandigheden van de groep van huurders, en waarom mag ik dat wel bij de groep van verhuurders, ten opzichte van wie gezegd wordt: als gij zwaardere lasten en kosten krijgt, zullen wij de wet voor u soepeler maken?

De Minister zegt: wij moeten, met uitschakeling van die gevoelsargumenten, terug naar de vrije markt, het volkomen vrije, onbelemmerde verkeer op de woningmarkt, naar vrije vraag en aanbod.

Dat is het alpha en omega van 's Ministers betoog. Bij de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer vinden wij al op pagina 1:

42ste VERGADERING. — 30 MEI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

(Mendels.)

,,Men kwam dan niet verder tot het doel, nl. de volledige vrijheid van verkeer op de woningmarkt.''

Toen ik dezen zin las, heb ik mij verbaasd. Het doel bij uitnemendheid, het begeerlijke einddoel, dat de Minister hoopt te bereiken, is: het vrije verkeer op de woningmarkt. En wanneer nu eens dat vrije verkeer op die markt tot misstanden en onrechtvaardigheden bleef leiden?

Ik dacht, dat de Katholieke Staatkunde en de Katholieke economie iets anders leerden, dat daarbij niet het doel was het herstel van het vrije verkeer coûte que coûte, doch dat men, zeker op het gebied der huisvesting, behoort als doel te stellen zooveel mogelijk menschen in Nederland te geven gezonde woningen voor een prijs, dien zij betalen kunnen.

De Minister heeft bij de behandeling in de Tweede Kamer gezegd — en daar maak ik hem ook een ernstige grief van —: ,,Och, maak u toch zoo druk niet over die 50 pct., die er'' — ik zeg het maar met mijn eigen woorden — ,,zoo maar klakkeloos op de huren van 1916 komt, want de arbeiders hebben allemaal nog belangrijk hooger loon dan 50 pct. boven het loon van 1916, behalve misschien de landarbeiders.''

Letterlijk staat er op pagina 1653 van de *Handelingen* der Tweede Kamer:

,,Maar kan men het bij de waardedaling van het geld op dit oogenblik nog woeker noemen, wanneer de huren thans 50 pct. hooger zijn dan in den tijd, voordat de prijsstijging begon? Hoeveel prijzen zijn op dit oogenblik al weer gedaald tot 150 pct.? Welke groote groepen van arbeiders, behalve misschien de landarbeiders, hebben hun loonen reeds tot 150 pct. zien dalen? Is het niet opmerkelijk, dat, terwijl vóór den oorlog de huren voor de arbeiders bedroegen 1/5 of 1/6 van hun loon, deze huren thans dikwijls nog maar bedragen 1/9 of 1/10 van het loon?''

Mijnheer de Voorzitter! Ik vraag al weer: waar haalt de Minister het vandaan? Ik begrijp het ter wereld niet.

Welke groote groepen, vraagt hij, behalve misschien die der landarbeiders, hebben hun loonen tot 150 pct. zien dalen? In de eerste plaats: U hebt niets te vragen, u moet komen met gegevens. U hadt moeten zeggen: hier heb ik mijn loonstatistiek en nu laat ik u zien, dat bijna alle groote groepen van arbeiders nog verre zijn boven de 150 pct. van 1916. In plaats daarvan komt de Minister met de bewering: die 50 pct. hooger huur kunnen ze best betalen, want het loon van alle arbeiders, behalve misschien enkele landarbeiders, is nog boven de 50 pct. van hun loon van 1916. Hebt u daar cijfers voor? U is de bewindsman, u heeft uw ambtenaren, u heeft uw outillage aan het Departement, u moet komen met de bewijzen dat dat juist is.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Er was in de Tweede Kamer niemand die het ontkende.

De heer **Mendels**: Ja, als u zoo klakkeloos, midden in een debat, een dergelijke bewering exclameert, denkt u dan dat iedereen die cijfers maar zoo in zijn zak heeft? Dat is een argument dat nergens naar lijkt.

Ik wil wel dit zeggen: het is niet waar wat u beweerde. Ik heb nog dezer dagen aan zeer serieuze vakbonden, die de statistiek van de loonen in hun vakken bijhouden, gevraagd: zoekt gij mij de loonen op in verschillende streken, in verschillende groepen van uw vak, en geef mij de cijfers, opdat ik kan zien of het juist is, dat de loonen werkelijk nog zoo belangrijke stukken boven de 50 pct. van 1916 zijn. Ik betwijfelde het al dadelijk, omdat door de geweldige werkloosheid natuurlijk de loonen van hen, die nog wel werken, een sterke neiging hebben om zich aan te passen aan het uitkeeringspeil voor de werkloosheid. Welnu, om een voorbeeld te noemen: het hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Bond van Metaalarbeiders bericht mij, dat langs de Noord en de Lek in 1916 het loon was f 15 tot f 17 en thans f 22 tot f 24, en in Groningen in 1916 f 13 tot f 15 en thans f 18 tot f 22. Hieruit blijkt, dat de loonen van sommige belangrijke groepen van arbeiders bijna of al reeds gezakt zijn tot en zelfs beneden 50 pct. boven het loon van 1916.

Ook vergeet de Minister de indexcijfers, waaruit blijkt, dat de levensmiddelen nog pl.m. 70 pct. duurder zijn dan in 1916. Het gaat dus niet aan te zeggen, dat best een huurverhooging van 50 pct. kan worden betaald.

Ook zijn de belastingen niet in de indexcijfers opgenomen en die zijn schromelijk gestegen. Ook daaromtrent geeft de heer Tromp Meesters klemmende cijfers, zoodat het beroep van den Minister op de loonen, om zijn wet te motiveeren, niet opgaat.

De Minister heeft zelfs ter verdediging van de belangen van de huiseigenaren en van zijn wetsontwerp o. a. dit argument gebruikt: als gij de huiseigenaren niet wilt doen verkrijgen, ter wille van de slechte positie van de groote massa van de huurders, datgene wat zij eigenlijk op de vrije woningmarkt zouden kunnen bedingen, handelt gij inconsequent. Immers, zoo zegt de Minister — het staat letterlijk te lezen op bladz. 1654, tweede kolom, van de *Handelingen*:

,,Men zou dan op gelijken grond aan de bakkers kunnen opleggen om hun brood beneden kostprijs te verkoopen, omdat er zooveel werkloosheid en loondaling is.''

Mijnheer de Voorzitter! Waar is ooit een huiseigenaar gedwongen om zijn huur te berekenen beneden kostprijs? Waar staat dat? Hij mag berekenen den huurprijs van 1916, ook al was die aan den hoogen kant, hij mag daarop leggen 20 pct., en als hij dat niet genoeg vindt, mag hij aan de huurcommissie ter zake van hooge onderhoudskosten b.v. nog meer verhooging vragen.

Hier vóór mij zit de voorzitter van de huurcommissie te Maastricht, een braaf en onpartijdig man, en een politiek vriend van dezen Minister. Ik zou hem vriendschappelijk willen sommeeren ons eens te vertellen, of naar zijn oordeel de werking van de Huurcommissiewet zoo is, dat de huiseigenaren gedwongen worden beneden kostprijs hun woningen te exploiteeren.

Als somtijds een woning niet rendeert, is dat vermoedelijk omdat zij veel te duur gekocht is, maar dat zijn dan speculatieve kansen, waarin de eigenaar zich misrekend heeft.

Evenmin heb ik houvast aan het laatste argument van dezen bewindsman, waar hij zegt, dat het zijn bedoeling is, den nieuwen bouw te bevorderen door de huren van den ouden bouw te verhoogen. Als de bestaande woningen, om een leelijk Duitsch woord te gebruiken: de vooroorlogsche bouw, hoogere huren kunnen maken, zal dat prikkelen tot nieuwen bouw, en moeten langzamerhand de huurprijzen van den nieuwen bouw naderen de huren van den ouden bouw. Dan hebben wij het ideaal bereikt en krijgen wij een grooten woningvoorraad.

Ik heb dat twee à drie keer overgelezen, maar of mijn verstand weer weg was en alleen mijn gevoel sprak, ik weet het niet, het was en bleef mij onduidelijk.

Vermoedelijk is de bedoeling van den Minister deze: er zijn in den oorlog onder zeer abnormale omstandigheden veel te dure woningen gebouwd, door hooge loonen en hooge materiaalprijzen; die woningen zouden nu moeten worden verhuurd tegen veel te hooge huurprijzen. Op het oogenblik kunnen heel veel menschen dat niet betalen, en daarom blijven zij liever zitten, geholpen door de Huurcommissie, op de lagere huren in de oude woningen. Daardoor durven de bouwers niet meer in voldoende mate nieuwe woningen te zetten.

Waarom ik dat niet begrijp, is, omdat de Minister elders zegt: de prijzen der bouwmaterialen zijn sterk gezakt; de loonen van de bouwvakarbeiders zijn aanmerkelijk verlaagd; de productiekosten van de nieuwe woningen zijn dus veel lager en het ligt in mijn bedoeling die zooveel mogelijk te helpen verlagen. Hier wil de Minister dus wel de Overheidsmacht gebruiken!

Maar als dat allemaal waar is, wat heb ik dan te maken met die woningen, die in den oorlog voor zoo abnormaal hoogen prijs zijn gebouwd? Als men daarvoor geen huur kan bedingen om de exploitatie loonend te maken, moet men maar op die huizen een verlies afschrijven, zooals zoovelen

(Mendels.)

met andere zaken ook hebben moeten doen. Dan zijn zij een strop, daar is niets aan te doen.

Er komen nieuwe woningen, die veel minder kosten, daarvoor zullen dus lagere huren gevraagd kunnen worden, en, met de gebreidelde huur van de oude gebouwen, komen wij dus waar wij wezen willen.

Maar dan gaat het toch niet aan om te zeggen: de huren van de oude gebouwen moeten wij opschroeven tot het peil van de loonende huren van de in oorlogstijd duurst gebouwde woningen!

Wat beteekent dat? Niet alleen een schromelijke brandschatting van de huurders van die oudere woningen, maar ook zeer gemakkelijke inkomsten voor de eigenaren van die oudere gebouwen, die indertijd goedkoop hebben gekocht of gebouwd, en nu profiteeren zullen van een huurpeil, loonend voor die peperdure woningen.

Mijnheer de Voorzitter! Alles bij elkaar genomen, kan ik onder geen beding mij gerechtigd achten mijn stem aan dit wetsontwerp te geven. Ik zeg dit nu niet uit een dogmatischen oppositielust. Wanneer ik in gemoede overtuigd was, dat het tijd was, òf om te liquideeren òf om de rem wat losser te maken, dan zou mij geen enkele overweging, van welken aard ook, kunnen weerhouden met den Minister mede te gaan, maar ik ben door geen enkel argument tot die meening gebracht. Integendeel, door hetgemis van argumenten en door de vele onjuiste uitspraken ben ik nog versterkt in mijn overtuiging, dat deze wet niet gerechtvaardigd is.

Ten slotte heb ik nog een kleinigheid te bespreken met den Minister van Justitie, die vooral voor de techniek van deze wet verantwoordelijk is en die een belangrijk aandeel heeft genomen in de beraadslagingen aan de overzijde.

Bij de behandeling in de Tweede Kamer heeft de Minister een amendement-Oud besproken op art. 5 van de Huurcommissiewet. Hij gaf den heer Oud in overweging het amendement wat anders te redigeeren en het over te planten naar de Huuropzeggingswet. De Minister heeft de geheele redactie van dat amendement zelf ontworpen en dat den heer Oud niet alleen in overweging gegeven, maar het hem ook ter hand gesteld.

De heer Oud heeft dat amendement van den Minister letterlijk volgens den tekst, dien de Minister hem had aangegeven, overgenomen, en zoo is dat amendement-Oud — eigenlijk -Heemskerk — gekomen in de Huuropzeggingswet.

Ik zeg daarom ook: eigenlijk het amendement-Heemskerk, omdat de Minister dat amendement ook werkelijk sympathiek heeft gevonden.

Het amendement komt nu hierop neer: 50 pct. mag bij deze wet, zonder huurcommissie, de verhuurder leggen op de huur van 1916.

Nu zei de heer Oud: ja, maar als nu het huis erg verwaarloosd is, dan zou ik wenschen, dat de huurder aan de huurcommissie kan vragen, minder dan die vrije 50 pct. toe te staan op grond van het slecht onderhouden zijn van het huis.

Toen heeft de Minister niet ten onrechte daarop geantwoord: dat gaat slecht; wanneer huurder en verhuurder het eenmaal eens zijn geworden over een huur op grond van die 50 pct. verhooging, dan gaat het niet aan, dat de huurder nog bij de huurcommissie komt om verlaging, zoodat toen de Minister in overweging gaf het amendement te veranderen in een op de Huuropzeggingswet, m. a. w., als de huurder zegt: die 50 pct. verhooging convenieeren mij niet, dan kan hij bij de huurcommissie komen met een request om toch te mogen blijven wonen; de huurcommissie, dit toestaande, stelt een nieuwen prijs voor die nieuwingaande huurperiode vast, doch volgens dat nieuwe amendement-Heemskerk-Oud kan, indien de huurder opmerkzaam maakt op het slechte onderhoud, de huurcommissie daarmede rekening houden en beneden die 50 pct. gaan.

Er was dus geen vuiltje aan de lucht, tot een mij niet geheel onbekende, rechtsgeleerde schrijver, de heer mr. G. van de Berg, uit Amsterdam, de aandacht gevestigd heeft op die principieel nieuwe bevoegdheid, die nu in de wet was gelegd, en hij wees den huurders op de mogelijkheid, om de klakkelooze verhooging met 50 pct. of 37½ pct. te doorkruisen.

Toen heeft de redactie van *Het Eigendomsrecht* — het blad van de huiseigenaren — gevoeld, dat dit een leelijke zaak voor hen was.

Zij wees er op, dat een ander artikel hem daarentegen kon helpen, nl. art. 5. Daar staat, dat, als men niet de huur opzegt, doch eenvoudig een hooger huur wil hebben, men daartoe verlof moet vragen van de huurcommissie, als het is boven de 50 pct. Welnu, zoo zegt *Het Eigendomsrecht*, vraagt aan uw huurcommissie geen 50 pct., doch 60 pct., dan komt alinea 2 van art. 5 der Huurcommissiewet in toepassing: de huurcommissie bepaalt den huurprijs, maar mag in geen geval een huurprijs vaststellen beneden dien, welken de verhuurder krachtens art. 1, sub 2, bevoegd is te bedingen. M. a. w., wanneer men 60 pct. vraagt, mag de huurcommissie nooit minder dan 50 pct. geven. Immers, die 50 pct. mocht de eigenaar toch al vrij bedingen. Heel logisch, maar niet logisch na de bepaling, die door het amendement-Heemskerk-Oud in de Huuropzeggingswet is gekomen. De twee bepalingen strijden nu met elkaar. Neem eens aan, dat de staat van onderhoud van een bepaalde woning een lager percentage dan 50 wettigt, dan mag de huurcommissie bij opzegging een lager bedrag dan 50 pct. toekennen, op grond van den staat van onderhoud. Wanneer dus de opgezegde huurder een request indient, dan kan er huur lager dan 50 pct. opslag bepaald worden, maar als de verhuurder een request indient om 60 pct. te krijgen, kan de huurcommissie er niets aan doen, dan moet ze minstens 50 pct. toestaan.

Men gevoelt, dat dit niet gaat. Ten eerste omdat de huurcommissie daardoor veel meer werk zou krijgen dan vroeger, want terwijl het de bedoeling is de werkzaamheden te verlichten door te zeggen: als gij met 50 pct. verhoogen wilt, hebt gij geen huurcommissie noodig, is nu de weg open, dat men toch een verhooging gaat vragen van 60 pct. En de huurder zou kunnen zeggen: ik vraag op grond van den slechten staat van onderhoud een verlengde huur voor minder dan 50 pct. verhooging.

Ik weet niet, hoe het in de practijk zal loopen, maar ik meen, dat het aanbeveling verdient, dat de Minister komt met een novelle om deze twee dingen met elkander in overeenstemming te brengen.

Gesteld dat een huiseigenaar vraagt verhooging met 60 pct., en dat de huurcommissie zegt: gij krijgt minder: ik zou gaarne maar 30 pct. toestaan, want de staat van onderhoud van de woning is slecht, maar dat mag ik niet en dus krijgt gij 50 pct. Gesteld dat de huurder dan zegt: ik betaal dat niet. De verhuurder zegt: dan moet gij er uit. Maar dan zegt de huurder: dan vraag ik verlenging krachtens de Huuropzeggingswet. De verhuurder heeft alleen de abstracte bevoegdheid om een hoogere huur te bedingen, maar nu staat hij tegenover den concreten huurder en niemand kan dezen beletten van de Huuropzeggingswet gebruik te maken, en dan mag de huurcommissie volgens het amendement-Oud veel lager gaan.

De heer **Janssen**: Wanneer de nieuwe huur ingevolge de Huurcommissiewet eenmaal bepaald is, heeft de huurcommissie bij huuropzegging daarover niet meer te oordeelen.

De heer **Mendels**: De huurcommissie is niet gebonden aan een beslissing, die zij vier weken ingevolge een andere wet heeft genomen. Wat hier door het amendement-Oud in de Huuropzeggingswet is vastgelegd, geeft een andere bevoegdheid dan het artikel van de huurcommissie.

Trouwens, zoowel de juridische medewerker van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* als de redactie van *Het Eigendomsrecht* zien het ook zoo, als ik het daareven uiteenzette. Maar natuurlijk achten zij geen novelle noodig.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Het beroep van den huurder op de Huuropzeggingswet mag niet gegrond zijn op den slechten staat van onderhoud van het perceel, maar op de gronden, aangegeven in al. 4 van art. 1.

De heer **Mendels**: Dat is volkomen juist. Het komt dus hierop neer, dat de huurcommissie moet beoordeelen, of door de uitzetting van de woning de huurder meer geschaad wordt

(Mendels e. a.)

dan de verhuurder gebaat. Neem nu aan, dat de huurcommissie zeer gegronde redenen heeft om de huur te verlengen. Indien zij dat doet, bepaalt zij tevens den huurprijs, die gelden zal. Welnu, bij het bepalen van den huurprijs mag de huurcommissie gaan beneden de 50 pct., indien de staat van onderhoud dat wettigt. Die bepaling beteekent iets of zij beteekent niets. Als zij iets beteekent, beteekent zij dit, dat wanneer de staat van onderhoud wettigt, dat er geen 50 pct. meer gegeven wordt, de huurcommissie de nieuwe huur op een lager bedrag bepaalt, krachtens de Huuropzeggingswet art. 1, 6de lid. Maar wanneer de verhuurder, voordat hij opzegt, bij de huurcommissie vraagt b.v. 60 pct., mag de huurcommissie niet minder toestaan dan 50 pct., dan mag zij absoluut geen rekening houden met den staat van onderhoud. Dat is wel een anomalie. Ik blijf er bij, dat zelfs indien de huurder dan zegt: ik betaal niet die verhoogde huur en hij wordt opgezegd, hij bij de huurcommissie kan komen en krachtens de Huuropzeggingswet huurverlenging kan vragen.

Het amendement-Oud heeft juist een novum, een geheel nieuw element gebracht, het heeft een nieuw recht geschapen en gegeven aan den huurder. Het amendement-Oud doorbreekt de bevoegdheid van den verhuurder om klakkeloos 50 pct. er op te leggen, want het zegt, dat indien de huurder de 50 pct. niet wil betalen, de huurcommissie een lagere huur voor een nieuwe periode kan vaststellen.

Welnu, het kan toch nooit de bedoeling van den wetgever zijn, om een recht, dat uitdrukkelijk bij amendement in de wet is neergelegd, volkomen in tegenstrijd te doen zijn met een toepassing van een artikel in een andere wet, die er mee samenhangt. Het is, zachtst gezegd, bijster onelegant.

Ik ben er niet voor, dat door allerlei eigenlijk door den wetgever niet gewilde maniertjes de toepassing van de wet òf buitensporig wordt uitgebreid, òf wordt gesaboteerd. De wet moet duidelijk zijn en moet ieder zijn recht geven.

Ik hoop dus, dat de Minister de toezegging zal doen, dat hij aan deze zaak zijn aandacht zal wijden.

De heer **Douwes**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil wel erkennen, dat het voor mij zeer moeilijk is nog iets te zeggen wat nog niet door den heer Mendels is gezegd. De heer Mendels heeft allerlei argumenten naar voren gebracht waardoor hij zich bezwaard gevoelde voor de wet te stemmen. Het overgroote deel van die overwegingen was ons bekend uit de breedvoerige behandeling in de Tweede Kamer, maar ik wil wel zeggen, dat de overwegingen, die het mij moeilijk maken mijn stem voor deze wet uit te brengen, ook door den heer Mendels op een buitengewoon breedvoerige wijze zijn behandeld.

Ik zou mij bij den vorigen spreker kunnen aansluiten maar kan dat niet doen in dien zin, dat alles wat hij heeft gezegd, door mij volkomen wordt onderschreven.

Ook niet om wat den vorm betreft. Het is altijd gezellig om naar den heer Mendels te luisteren, maar ik heb mij toch bij zijn redevoering wel even geërgerd over het ondeugende sarcasme, waarmede die rede werd doorspekt. Elk element van waardeering tegenover dezen Minister heb ik daarin gemist.

Ik betreur dat ten zeerste en vind het daarom eenigszins moeilijk mij bij het betoog van den heer Mendels aan te sluiten. Slechts een deel van zijn argumenten zijn voor mij overwegend om tegen dit wetsontwerp te stemmen.

Ik sta op het standpunt, dat ook deze crisismaatregel straks, laten wij hopen in de naaste toekomst, weer moet worden teruggenomen en dat het woningbedrijf aan de vrije markt moet worden overgelaten.

Ik sta dus op het standpunt, dat ook de Minister inneemt,

(Douwes.)

dat er een oogenblik moet komen, dat deze wet moet verdwijnen, maar ik verschil van meening met den Minister hierin, dat in de tegenwoordige omstandigheden alleszins aanleiding gelegen is om thans daarvan af te zien.

Nu stem ik toe, dat dit voorstel niet beteekent intrekking der Huurwetten, maar toch beteekent het een groote stap in die richting, waarvan de ernstige gevolgen m. i. zeer zeker wel moeten worden overwogen.

En dan heb ik nog dit bezwaar, dat de Minister in de richting van liquidatie der Huurwetten enkel rekening heeft gehouden met het geheel en niet met het feit, dat de woningnood een min of meer locaal karakter draagt. Ik kan mij voorstellen, dat verschillende huurcommissies in ons land geen reden van bestaan meer hebben en slechts moeilijkheden veroorzaken.

Maar hier en ook bij de debatten in de Tweede Kamer is er speciaal de aandacht op gevestigd, dat er deelen van ons land zijn, die ook met name zijn genoemd, zooals Arnhem, Utrecht, Amsterdam, den Haag — wat trouwens ook te vinden is in de stukken en in het boekje, dat zooeven herhaaldelijk door den heer Mendels is geciteerd, van mr. Tromp Meesters, zoomede ook in het adres van het gemeentebestuur van Amsterdam —, waarvoor het zeer bedenkelijk zou zijn, indien dit wetsvoorstel zou worden aangenomen.

Ik geloof, dat naast de belangrijke argumenten, in dit verband naar voren gebracht, ook nog genoemd moet worden dat, hetwelk is aangegeven in het adres van het gemeentebestuur van Amsterdam, nl. dat de totale huurverhooging bij een aantal van 35 000 woningen, volgens de gegevens die Amsterdam heeft verstrekt, en die niet in de vrije huur hooger zijn gekomen dan 10 tot 20 pct., wanneer straks de eigenaren dier woningen van hun vrijheid om tot 50 pct. en 37½ pct. te verhoogen, gebruik maken, zal bedragen voor Amsterdam ruim 7 millioen, en dat die verhooging vooral zal worden gelegd op die groepen der bevolking, die dat het minste kunnen dragen.

De treurige economische omstandigheden, waarin wij ons thans bevinden, de algemeene inzinking, de malaise, de loondaling en de groote werkloosheid zijn even zoovele overwegende bezwaren voor mij tegen dit wetsvoorstel, en daarom zal ik, hoezeer tot mijn spijt, met dit wetsvoorstel niet akkoord kunnen gaan, en daartegen mijn stem moeten uitbrengen.

Dit doet mij te meer leed, omdat ik gaarne erken, dat deze Minister belangrijke en vele dingen heeft gedaan voor de oplossing van het vraagstuk der volkshuisvesting en omdat ik overtuigd ben, dat het in zijn voornemen ligt daarmede niet te eindigen, maar daarmede door te gaan, ook zelfs in de moeilijke financieele omstandigheden.

Maar juist de verdere oplossing van dit vraagstuk, vooral in de groote centra's van ons land, had voor den Minister aanleiding moeten zijn voor de overweging, dat die oplossing in een langzaam tempo dient te geschieden en een reden moeten zijn voor den Minister, om rekening te houden met het feit, dat althans in die plaatsen de woningnood voor bepaalde groepen der bevolking nog steeds zeer ernstig is en derhalve niet te komen met dit wetsvoorstel, maar een andere oplossing te zoeken, waarbij de huurcommissies, daar waar zij nog noodig zijn, konden blijven voortbestaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb dit alles gezegd in telegramstijl, om de Kamer na de uitvoerige rede van den heer Mendels niet te zeer te vermoeien en ik geloof der Kamer een dienst te hebben bewezen door mij te beperken tot deze enkele opmerkingen en mij overigens aan te sluiten bij de argumenten, die reeds door den heer Mendels zijn genoemd.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

43ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 31 MEI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Regeling van werkzaamheden. — Voortzetting der behandeling en aanneming van de wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet. — Ingekomen berichten van leden. — Behandeling en aanneming van onderscheidene ontwerpen van wet. — Vergadering met gesloten deuren. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 38 leden, te weten:

de heeren van Lanschot, Franssen, Beelaerts van Blokland, Westerdijk, d'Aumale van Hardenbroek, Croles, de Waal Malefijt, Blomjous, de Veer, L. de Vries, van der Hoeven, Sijtsma, W. Fransen, Idenburg, Janssen, Heerkens Thijssen, Gilissen, Mendels, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Douwes, van Loon, van der Does de Willebois, Steger, Verkouteren, de Vos van Steenwijk, Arntz, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, Schönfeld, Wittert van Hoogland, Slingenberg, Haazevoet, Bosch van Oud-Amelisweerd, van der Maesen de Sombreff, S. de Vries, Smeenge en Diepenhorst,

en de heeren Ministers van Justitie, van Financiën, van Oorlog, van Waterstaat, van Arbeid, Handel en Nijverheid en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter:** Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat mij een mondeling verzoek bereikt heeft van Zijn Excellentie den Minister van Koloniën om, indien eenigszins mogelijk, met het oog op de inschrijvingen, die de Minister thans zou kunnen krijgen voor de Indische leening, zoo spoedig mogelijk het betrekkelijk ontwerp van wet te willen behandelen.

Ik heb mij daarop in contact gesteld met de heeren rapporteurs, en deze heeren hebben mij medegedeeld, dat hedenmiddag tegen 12 uur het Eindverslag over dit ontwerp van wet gereed zal komen. Mocht dit het geval zijn, dan stel ik aan de Kamer voor, ten einde der Regeering ter wille te wezen, het ontwerp nog hedenmiddag in behandeling te nemen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Wijziging der Huurcommissiewet en Huuropzeggingswet (268).

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **van der Hoeven:** Mijnheer de Voorzitter! Ik had over dit ontwerp van wet willen zwijgen. Ik heb gisteren bij interruptie kenbaar gemaakt: „stilzwijgendheid *in extremis*". Iedereen verlangt, wat deze soort wetten betreft, naar het einde. Ik geloof, dat er zelfs een symptoom van dit verlangen gelegen is in de zeer matte oppositie, die wij gistermiddag van ons geacht medelid den heer Mendels hebben gehoord. De maatregel, die door de Regeering wordt voorgesteld, komt mij voor een zeer bijzonder verstandige te zijn. In eens de Huurcommissiewet afschaffen, ik zou daar allerminst een voorstander van zijn. Den weg, dien het uitgaat, verkies ook ik.

Over eenigen tijd zal de Huurcommissiewet haar natuurlijken dood gestorven zijn en dan zal waarschijnlijk als doodsoorzaak worden vermeld: „seniele aftakeling". Ik stel mij de zaak althans zoo voor. Mijnheer de Voorzitter! Hoe is het gegaan met onze onderscheidene crisiswetten? Ik ben het met den geachten afgevaardigde uit Groningen volmaakt eens, dat de crisis zelf nog allerminst achter ons ligt. Wel echter — dit zal ook hij niet ontkennen — liggen achter ons de crisiswetten.

Van deze wetten heeft nu langzamerhand iedereen genoeg. Zij hielpen ons, evenals de meeste min of meer socialistische wetten, zooals men het noemt, van den wal in de sloot. Ik kan de Regeering dan ook niet anders dan lof brengen voor haar pogen om ook deze wet tot het verleden te doen behooren. Geleidelijk moeten wij weer naar een nieuwen toestand heen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zei daar straks, dat ik eigenlijk niet van plan was om over dit ontwerp van wet nog te spreken, maar het feit, dat reeds van twee — en van twee zeer verschillende — zijden dit ontwerp van wet in afkeurenden zin is beoordeeld, was voor mij een reden om toch nog het een en ander te zeggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb er mij over verbaasd, dat wij gisteren van den eersten geachten spreker hebben gehoord, dat het beperken van de werking van de Huurcommissiewet en van haar lieftallige jongere zusjes geen bezuiniging zou meebrengen.

Ik dacht, dat het van algemeene bekendheid was, dat de Huurcommissiewet en andere wetten in deze materie heel veel omslag hebben veroorzaakt. Er zijn door deze wetten heel wat ambtenaren gekweekt. Zij hebben veel kosten veroorzaakt en niet alleen bij de leekenrechtspraak, waar de geachte spreker van gisteren het oog op had, maar ook zeer stellig bij onze kantongerechten. Ik critiseer niet en beweer niet, dat het onnut werk geweest is, maar zij waren met heel veel arbeid ter zake van deze wetten overstelpt. Wanneer daaraan een einde komt, acht ik dit niet alleen een geldelijk voordeel, maar zeer zeker ook een belang voor onze rechtspraak. Het is niet te ontkennen, dat onze kantonrechters voor een niet onbelangrijk deel aan hun taak zijn onttrokken door werkzaamheden, uit deze wetten voortkomende. Een bezuiniging brengt dit ontwerp dan ook zeer zeker.

Wanneer het advies van den heer van den Bergh uit Amsterdam — bedrieg ik mij niet, een secretaris van een huurcommissie aldaar — eens algemeen gevolgd werd, dan zou er stellig heel wat meer werk voor de ambtenaren, die met deze wetten in aanraking komen, uit voortvloeien. Indien dat advies werd opgevolgd, zou die arbeid zeer vermenigvuldigd worden.

De heer **Mendels:** Daarom heb ik gezegd: het is wellicht geen bezuiniging.

De heer **van der Hoeven:** Die interruptie had ik verwacht, maar zij is niet juist, want ik ben zeer gechoqueerd geweest door het advies van den heer van den Bergh, maar één ding heeft mij toch wat gerustgesteld en getroost en dat is, dat het uit de kringen van den heer van den Bergh zelf in *Het Volk* ingezonden stukken geregend of liever gehageld heeft.........

De heer **Mendels:** Twee hagelslagen.

De heer **van der Hoeven:** Nu goed, maar dan toch in

(van der Hoeven.)

Het Volk, niet waar, waarin eerlijk werd gezegd, dat het dien weg niet uit moest.

Het amendement-Oud, of liever de aanneming van het amendement-Oud, nog beter het in het ontwerp komen van het aangenomen amendement-Oud, acht ik eigenlijk de eenige vlek, welke aan deze wetsvoordracht kleeft.

Wanneer het mij veroorloofd is om in deze Hooge Vergadering mijn stemming in een puntdicht weer te geven, dan zou ik willen zeggen:

> Het amendement-Oud
> Was een fout.
> En het wordt wel heel erg
> Door het advies van mr. van den Bergh.

De heer **Mendels**:

> Mr. van der Hoeven,
> U kunt op uw dichtkunst niet snoeven.

De heer **van der Hoeven**: Ik wil beproeven nooit te snoeven.

Ik juich het toe, dat wij dezen weg uitgaan en dat er een eind komt aan deze wet, zij het dan ook op deze wijze zeer voorzichtig en langzaam aan, aangezien ik onze moderne huurwetgeving altijd beschouwd heb als een bron van oneerbied voor de wet en van helaas veel voorkomend geknoei.

Ik zeg, dat wij langzamerhand die richting uitgaan, dat dit wetsontwerp is een beraden en voorzichtige stap en dit juich ik toe. Ik zal mij na al hetgeen gisteren gesproken is niet vermeien in veel cijfermateriaal. Ik heb daarover ook niet de beschikking, maar ik mag er toch wel op wijzen, dat vaststaat, na al hetgeen wij gisteren vernomen hebben van de tegenstanders van het wetsontwerp, dat wij nu, ten huidigen dage, reeds vrij algemeen hebben een verhooging van 35 à 40 pct. Ik geloof, dat die taxatie nog te laag is, maar laten wij een oogenblik aannemen, dat die taxatie, welke wij vernomen hebben van hen die tegen het wetsontwerp bezwaar hebben, goed is. Welnu, dan is toch het verschil nog zeer gering. Men houde toch wel in het oog, dat die 15 of 10 pct. eventueel komen niet op het bedrag van heden, maar op het bedrag van 1916. Dus het gaat, ook volgens de tegenstanders van dit wetsontwerp, om een percentage, dat slechts 15 of 10 pct. is van het huurbedrag, dat kleiner is dan het tegenwoordige.

Ik heb daarom het recht om te constateeren, dat dit wetsontwerp absoluut niet beoogt een forschen sprong in een bepaalde richting, maar blijk geeft van voorzichtig en behoedzaam beleid. Maar wat ik voornamelijk prijs, is het teruggeven van meer vrijheid. Van beëindiging van dwang. Daar hecht ik in deze materie groote waarde aan. Men behield eigenlijk geen beschikking meer over zijn eigendom voor zoover dat betreft huizen. In het belang van de goede zaak, die ik meen voor te staan, veroorlove u mij, Mijnheer de Voorzitter, een kleine feitelijke mededeeling dienaangaande te doen.

Iemand, die mij nader staat dan mijn broer, had eens door toevallige omstandigheden een huis. Hij gaf dat huis in administratie en de administrateur meende, dat hij voor hem had gevonden opperbeste huurders, of liever een opperbeste huurster. De heer Mendels zegt, dat dat gevaarlijk was. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat bleek. Deze huurster — ik zal het niet allemaal vertellen, maar ik wil er iets van zeggen, ook ten behoeve van den heer Mendels — maakte het nogal erg bont. Het huis werd verwaarloosd, etc. Die kennis van mij wilde daaraan na een lange lijdensgeschiedenis een einde maken. Welnu, om weer de beschikking over zijn eigendom te krijgen, heeft hij 1½ jaar of langer moeite moeten doen. Het eene verzoek na het andere werd afgewezen; er werd geappelleerd; allemaal geen succes. Eindelijk gebeurde er iets, dat ik zoo parlementair mogelijk zal vertellen en dan nog alleen in het belang van de goede zaak. Eindelijk „verstoutte" de huurster zich — ik durf het haast niet te zeggen — om, gewikkeld in een courant, faeces bij de buren in huis te gooien. En dat heeft geholpen. Hiermede bedierf zij echter haar zaak. Toen is er eindelijk een vonnis gekomen, waarbij de ontruiming werd gelast. Ware dit incident niet gebeurd, dan geloof ik, dat de zaak nog heden ten dage zou zijn in *statu quo ante*.

Maar nu ben ik er nog niet. Tijdens die *historia morbi* was natuurlijk bij dien intiemen kennis van mij ook de vrees gerezen: „hoe gaat het nu intusschen met mijn huurpenningen?" „Niets geen bezwaar," zei zijn raadsman. „Dat proces kan zoo lang duren als het wil, maar de huurpenningen worden intusschen gedeponeerd bij den zaakwaarnemer van den huurdersbond." Die mededeeling was inderdaad geruststellend, maar na afloop van het proces had ten aanzien van dien zaakwaarnemer van den huurdersbond een opzettelijke, zij het dan ook niet wederrechtelijke, vrijheidsberooving plaats. Die man werd ingesloten en het geld was niet meer te vinden.

De heer Mendels vraagt wat dit alles met de huurcommissie heeft te maken. Dat heeft er alles mee te maken, want ik heb het over de vrijheid, die onder deze wetten — ik critiseer weer niet — aan zware banden is gelegd.

Bovendien — zoo ging het althans met dien allerbesten kennis van mij — wanneer eenmaal een vonnis is gewezen, dan durft men dit nog niet eens te executeeren. Wanneer men dit doet, dan loopt men groot gevaar, dat men daarover krijgt een interpellatie in den gemeenteraad van de stad zijner inwoning. Ten slotte moet men duizenden uitgeven om zijn huis weer bewoonbaar te maken.

Ik heb dat alles medegedeeld ter illustratie van mijn wensch, dat men naar wat meer vrijheid op dit punt terugga. Nu zeide ons geacht medelid de heer Mendels gisteren, dat hij er niet over heeft hooren klagen. Ik heb gisteren reeds de onbescheidenheid gehad om te interrumpeeren, dat ik zulks absoluut begrijpelijk vond. Huiseigenaren achten nu eenmaal ons geacht medelid uit Groningen niet even hoog als wij hem hier achten; zij waardeeren hem even hoog als de muis de kat. Nu verdenke mij toch niemand, zelfs niet de heer Mendels, dat ik hier sta te pleiten voor het belang van de huiseigenaren. Ik zie de maatschappij wat samengestelder en wat ingewikkelder dan dat ik op een enkelen stand het oog zou hebben. Mijn meening is deze, dat, wanneer men vergemakkelijkt het bestaan der huiseigenaren, dezen dan weer huizen van de bouwers gaan afnemen. De bouwers — het tegendeel wordt heel naïef dikwijls gedacht — bouwen niet om huiseigenaar te worden.

Integendeel, zij bouwen met de bedoeling om zoo kort mogelijk huiseigenaar te zijn. Zij zijn fabrikanten en kooplieden, maar zij zijn allerminst huiseigenaren, zelfs niet huiseigenaren in den dop. Wanneer zij van tijd tot tijd blijven zitten met huizen, is dat voor hen een tegenslag; wanneer ik niet hier was in de Eerste Kamer, zou ik misschien gedachteloos zeggen: „een strop". Indien er nu geen huizen worden gekocht, dan worden er ook geen huizen gebouwd en dan is het gevolg van dit alles, dat de in onze maatschappij economisch zwaksten geen dak boven hun hoofd krijgen.

Ik stuit dikwijls op een meening, die blijkt geeft, dat men deze eenvoudige waarheid niet verstaat, maar voor mij — misschien komt dit, omdat ik jaren en jaren met veel bouwers in aanraking ben geweest — is die waarheid zoo eenvoudig, dat ik mij bijkans gegeneerd gevoel die in deze Hooge Vergadering tot uiting te brengen. Het is een doodeenvoudige wisselwerking, dat, als er veel gebouwd wordt, ook de huurprijzen dalen. Ik heb dit in mijn leven al herhaaldelijk gezien. Ik heb dikwijls meegemaakt, dat er „overbouwing" was en het gevolg daarvan was executie of verkoop met weinig of geen winst en daling van de huurprijzen. En dit eenvoudige proces heeft men — ik oefen geen critiek uit op hetgeen gebeurd is — jarenlang verstoord.

Als een kind een theelepeltje duinzand gooit in het werk van een horloge, staat het verbaasd, dat het niet meer tikt. Maar even verbaasd zijn soms de menschen, die ik ontmoet, over het feit, dat er na al deze ingrijpende wetten niet meer gebouwd wordt, en dat er zulk een groote woningnood is. Men heeft die wetten gemaakt met een goede bedoeling, niemand twijfelt daaraan. Men stond toen voor een noodtoestand. Ik heb dit nooit ontkend en ontken dit ook vandaag niet. Men had anders misschien een maatschappij gekregen, die in vlammen opging, wanneer men destijds niet dergelijke wetten had

(van der Hoeven e. a.)

gemaakt. Men had toen tusschen twee kwaden te kiezen. Maar dit neemt niet weg, dat, economisch gesproken, deze wetten ontzaglijk slecht hebben moeten werken. Daarom verheug ik mij zeer in hetgeen de Regeering nu wil doen. Ik vind, dat haar wetsontwerp getuigt van verstandig, wijs en voorzichtig beleid en wanneer ik niet wegens den Rotterdamschen raad de vergadering eerder moet verlaten, dan zal ik volgaarne mijn stem aan dat ontwerp geven.

De heer **Janssen**: Mijnheer de Voorzitter! Het lag niet in mijn bedoeling, mij in deze discussies te mengen, die ik aanvankelijk als belangstellend toehoorder heb aangehoord. Maar na hetgeen de heer Mendels gisteren heeft gezegd, wensch ik in het kort mijn stem te motiveeren.

Wanneer men de beweegredenen tot dit wetsontwerp samenvat, zijn het hoofdzakelijk deze vier: geleidelijke opheffing der Huurwetten, het algemeen woningbelang, dat er door wordt geschaad, de billijkheid jegens de huiseigenaren en ten slotte de bezuiniging op de huurcommissies.

Het laatste is voor mij het minst gewichtig, want indien het voortbestaan van de Huurwetten inderdaad zoo dringend zou zijn als wij gisteren hebben hooren bepleiten, zouden de kosten aan de huurcommissies besteed zeker niet vergeefsch zijn. Bovendien meen ik, dat de kosten van de huurcommissies aanmerkelijk kunnen worden ingeperkt, wanneer op de presentie- en vacatiegelden wordt gekort. Ik hoop, dat wij nog eens er op zullen terugkomen, dat voor haast elke bemoeiing voor de gemeenschap hooge presentiegelden moeten worden gegeven, maar dat ook meer kosteloos in het belang der gemeenschap wordt gedaan.

De andere motieven zijn inderdaad gewichtig en ik wil wel zeggen, dat ik ze alle laat gelden bij de bepaling van mijn stem.

Wat betreft de geleidelijke opheffing der Huurwetten, deze zijn te beschouwen als crisismaatregelen, en wanneer geen behoefte meer bestaat aan het voortbestaan van zoodanige maatregelen, moeten ze onmiddellijk verdwijnen. Intusschen, het staat vast, dat er nog woningnood is, zij het niet meer in de mate als wij gekend hebben en ook niet meer in alle gemeenten. Daarom acht ik het een voordeel van dit wetsontwerp, dat de mogelijkheid geopend wordt, de werking van de wet te doen ophouden voor sommige gemeenten en te laten voortbestaan waar dit noodig is. Ik ben geen voorstander van intrekking der Huurwetten, doch wel van geleidelijke afschaffing. Over het tempo kan men van meening verschillen. Ik wil wel zeggen, dat ik mij niet kan stellen op het standpunt van den heer Mendels, dat tegenover de huiseigenaren een permanent karakter der Huurwetten gemotiveerd zou zijn.

Ik heb in hetgeen hij gezegd heeft, dan ook geen enkel motief kunnen vinden, waarom men tegenover den eigendom van huizen anders zou optreden dan tegenover allen anderen eigendom. In de vergelijking, die de geachte spreker maakte met andere, vervangbare goederen kan ik evenmin aanleiding vinden, waarom men aparte maatregelen zou moeten nemen tegen de eigenaars van huizen.

In de tweede plaats noemde ik het algemeen woningbelang. De Regeering streeft door dit wetsontwerp naar egalisatie van de huurprijzen van oude en van nieuwe woningen en zij wil daardoor, zooals zij het in de gewisselde stukken uitdrukt, den woningbouw vooral van particulieren aanmoedigen door het oogenblik te bespoedigen waarop de loonende huurprijs en de verhoogde huurprijs elkander zullen ontmoeten, althans naderen. Het heeft ook mij verwonderd, dat de Regeering op bladz. 2 van haar Memorie van Antwoord den woningvoorraad, waarvan de vergrooting moet worden bevorderd, vastkoppelt aan het betere onderhoud van de bestaande woningen. Ook de heer Mendels heeft daarop gisteren reeds gewezen. Ik begrijp dat verband niet goed. Als woningen goed worden onderhouden, voorkomt men daarmede natuurlijk de noodzakelijkheid van onbewoonbaarverklaring in de toekomst, dat geef ik toe, maar het argument van de Regeering moet zijn, zooals ik reeds voorlas uit de gewisselde stukken, dat de Regeering meent door verhooging van de huurprijzen der oude woningen den nieuwbouw aan te moedigen, doordat langzamerhand de nieuwbouw meer loonend zou worden. Ik vraag mij echter af of dit

(Janssen.)

op deze wijze zal zijn te bereiken. De huurprijzen van de oude woningen en van de nieuwe, die aan de werking van de Huurwetten zijn onttrokken, zullen elkander wel kunnen naderen, maar toch op een zekeren afstand blijven.

De vraag, of een prikkel zal ontstaan voor het bouwen van nieuwe woningen, wordt naar mijn oordeel slechts voor een zeer klein deel beheerscht door de verhooging van de huurprijzen der oude woningen, maar zal veel meer afhangen van de prijzen der bouwmaterialen en zeer zeker ook van de loonen en de arbeidsvoorwaarden, waaronder in de bouwvakken wordt gewerkt. Wanneer het mocht gebeuren, dat de prijzen van de bouwmaterialen dalen en dat de arbeidsvoorwaarden in de bouwvakken minder zwaar worden, dan pas geloof ik, dat men van loonenden nieuwbouw zal kunnen gaan spreken. De particuliere bouwer toch, die vóór 19 Februari 1921, toen de Huurwetten nog in volle gestrengheid golden, bouwde, voorzag heel goed, dat onder den duren bouw, die toen onvermijdelijk was, ook al werd de nieuwbouw onttrokken aan de werking dier wetten, de huuropbrengst niet de hooge kosten kon dekken, die hij aan den bouw had besteed. Ik meen dan ook, dat in die richting slechts gedeeltelijk iets zal kunnen worden bereikt, ook al ben ik het met de Regeering eens, dat men er naar moet streven, dat gedeelte ten minste te bereiken. Dat de huurprijzen van de oude woningen ook maar eenigermate zouden naderen tot de huurprijzen van de nieuwe woningen, acht ik in de meeste gevallen niet mogelijk. Daarvoor helpt niet een verhooging van 50 pct. op den huurprijs van 1 Januari 1916, maar zou men moeten komen tot een verhooging met 100 pct., 150 pct. en in sommige gevallen zelfs met een verhooging van 200 pct., en men zal toegeven, dat men daarmede niet bij de wet kan komen. Ook al zou men dergelijke verhoogingen bij de wet mogelijk maken, dan geloof ik toch niet, dat zij zouden worden verkregen, maar bovendien zit daarin nog het gevaar, dat de eigenaren zouden meenen, omdat de wet die verhoogingen toelaat, dat het ook oorbaar is ze toe te passen, ook in die gevallen, waarin de woning het niet waard is.

Ik kom thans tot het derde motief, dat is de billijkheid tegenover de huiseigenaren.

Inderdaad is men aanvankelijk vóór de wet van 19 Februari 1921 niet steeds billijk geweest tegenover de huiseigenaren, want de huurcommissie mocht alleen verhooging toestaan boven de huur van 1 Januari 1916, wanneer bleek, dat er hoogere uitgaven waren geweest ter zake van de woning, en waar dat niet kon worden aangetoond, bleef de oude huurprijs bestendigd.

Intusschen is door de wet van 19 Februari 1921 de mogelijkheid geopend om tot verhooging te komen en zelfs is in art. 5 der wet aan de huurcommissies opgedragen, om door geleidelijke verhooging te komen tot een billijke opbrengst van de woning, tot een maximum in de meeste gevallen van 50 pct. en 37,5 pct.

Naar mijn ervaring heeft deze regeling in vele opzichten bevrediging gebracht, want het werk der huurcommissies is verbazend verminderd en voor wat Maastricht betreft ongeveer tot 1/3 teruggevallen, een bewijs, dat onder de werking van de wet van 1921 ook de huiseigenaren bevrediging vonden. Wanneer in andere gemeenten de huurcommissies hebben gemeend, art. 5 niet te moeten toepassen als in Maastricht gebeurd is, nl. geleidelijk verhoogen tot een billijke opbrengst is verkregen tot het bedrag van 50 pct. en 37,5 pct., dan zie ik daarin wellicht een reden, waarom zoo geklaagd wordt, dat door dit wetsontwerp de huren zoozeer worden opgedreven. Naar mijn oordeel ligt in art. 5 der wet van 1921 een spoorslag, een dwang op de huurcommissies om langzamerhand de 50 pct. of 37,5 pct. te naderen.

Intusschen moet ik den geachten afgevaardigde den heer Mendels toegeven, en de geachte afgevaardigde de heer van der Hoeven heeft het ook reeds gezegd, dat men in de meeste gevallen de 50 pct. of 37,5 pct. niet is genaderd. De brochure van den heer Tromp Meesters, voorzitter van de huurcommissie te Arnhem, legt daarvan getuigenis af en mijn eigen ervaring te Maastricht is — zonder dat ik nu precieze cijfers kan

(Janssen.)

noemen —, dat het gemiddelde ligt tusschen de 30 en 35 pct.

Wanneer waar was, wat de Minister in de gewisselde stukken heeft gezegd, dat dit wetsontwerp eigenlijk maar sanctionneert en vereenvoudigt hetgeen reeds bestaat, zou de beteekenis van dit wetsontwerp zeer gering worden en zou een stap naar opheffing van de Huurwetten veel kleiner zijn. Dan zou daardoor de prikkel tot den particulieren bouw ook niet grooter worden, want dan geldt het alleen het sanctionneeren van een bestaanden toestand, het gemakkelijker maken van de verhooging voor de huiseigenaren, die niet meer naar de huurcommissie behoeven te gaan, en wordt dus alleen bereikt een vermindering van haar werkzaamheden en een bezuiniging op haar uitgaven.

Ik meen echter, dat het wetsontwerp is een stap verder dan de bestaande toestand; ware dat niet het geval, dan zou ik aan het wetsontwerp veel van zijn beteekenis moeten ontzeggen. Mijn bezwaar tegen het wetsontwerp is dan ook alleen, dat dit meerdere den verhuurder wordt gegeven onvoorwaardelijk en zonder eenig verband met den staat van onderhoud der woning. Ik meen, dat de eigenaar, die zijn woning goed onderhoudt, geleidelijk aanspraak mag maken op de 50 pct. of 37,5 pct. Men kan wel zeggen, dat de loonen dalen, maar als de huiseigenaar een rekening thuiskrijgt van schilder, behanger of timmerman, merkt hij daarvan heel weinig!

Ik meen, dat wie behoorlijk geld besteedt aan het onderhoud van de woning, die hij verhuurt, heeft zooveel onderhoudskosten, dat een verhooging tot 50 of 37½ % inderdaad gerechtvaardigd is. Het lag dan ook in de bedoeling van de wet van 9 Februari 1921, om daartoe te komen. Daarom heb ik het betreurd, dat het amendement van den heer Oud — ik zeg dat in tegenstelling tot den geachten vorigen spreker — is verhuisd van de Huurcommissiewet naar de Huuropzeggingswet. In dit verband wensch ik iets te zeggen over hetgeen de heer Mendels gisteren zeide tot den Minister van Arbeid, waarbij hij ook mij in het geding bracht. De heer Mendels zeide: Hoe kan de Minister van Arbeid, waar de huiseigenaar op het oogenblik vrij is om 20 % te bedingen op den huurprijs van 1 Januari 1916, een vergelijking maken met den bakker, die verplicht zou worden beneden den kostprijs te verkoopen? Zoo geïnterpreteerd zou ik inderdaad op de vraag geen antwoord weten te geven, maar ik geloof, dat hetgeen de Minister zeide, niet zoo geïnterpreteerd moet worden. De Minister heeft naar het mij voorkomt bedoeld te zeggen, dat het niet aangaat, dat men den huiseigenaar de kosten van onderhoud laat doen, zonder dat hem daartegenover een geëvenredigde huurprijsverhooging wordt toegestaan. Als dat zou gebeuren, dan legt men inderdaad aan den huiseigenaar een last op, die te vergelijken zou zijn met den last, die den bakker zou worden opgelegd, dien men verplichtte zijn brood te verkoopen aan minder dan den kostprijs. Dan zouden de gevolgen der malaise van de huurders niet gelegd worden op de gemeenschap, maar op de verhuurders alleen. Ik geloof, dat het argument van den Minister, zoo opgevat, niet zoo onzinnig is als de heer Mendels het gisteren wilde voorstellen.

Terugkomend op het voorstel van den heer Oud zeg ik nog eens, dat ik het jammer vind, dat dat amendement verhuisd is van de Huurcommissiewet naar de Huuropzeggingswet. Bij dit voorstel werd den huurder, aan wien een verhooging van 50 of 37½ % wordt opgelegd, het recht gegeven, om op grond van den slechten onderhoudstoestand van de woning een verlaging van den huurprijs te vragen. Dit amendement, opgenomen in de Huuropzeggingswet, heeft voor mij zoo niet alle, dan toch een groot gedeelte van zijn beteekenis verloren. De Minister van Justitie heeft in de Tweede Kamer het amendement bestreden op twee gronden. In de eerste plaats omdat daardoor veel meer werk zou worden gegeven aan de huurcommissies en in de tweede plaats werd daardoor — aldus de Minister van Justitie — ingegrepen in een reeds gesloten overeenkomst en dat achtte hij niet gewenscht. Die beide argumenten acht ik niet zeer zwaarwichtig. In de eerste plaats omdat van een dergelijke bevoegdheid aan den huurder ook een zekere preventieve kracht zou uitgaan, omdat de verhuurder, die de vrije verhooging van 50 of 37½ % nam, wel zou zorgen, dat de woning aan redelijke eischen van onderhoud voldeed, zoodat lang niet alle gevallen voor de huurcommissies zouden worden gebracht. Wat het tweede argument betreft, staat naar mijn oordeel de zaak niet, zooals de Minister haar gesteld heeft. De verhooging van den huurprijs binnen het wettelijk toegestane is niet een vrije overeenkomst, maar wordt op grond van de wet door den verhuurder eenvoudig aan den huurder opgelegd. Dan heeft de huurder eenvoudig de keus om die verhooging te nemen of niet, maar van een „overeengekomen" huurprijs is, geloof ik, in het algemeen geen sprake.

Ik zou dus van een dergelijk amendement, wanneer het in de Huurcommissiewet was opgenomen, niet hebben verwacht een groote toename van de werkzaamheden der huurcommissies, maar evenmin zou ik het hebben afgewezen op grond, dat men daardoor zou treden in een gesloten overeenkomst.

Naar mijn meening was die overeenkomst er nog niet.

Nu is er naar aanleiding van het in het wetsontwerp opgenomen amendement van den heer Oud een druk geschrijf geweest, en er zijn een tweetal adviezen uitgebracht.

Mr. G. van den Bergh, een partijgenoot van den heer Mendels, heeft aan de huurders een zeer gevaarlijk advies gegeven, dat door eigen partijgenooten ook als zoodanig is voorgesteld in *Het Volk*. Hij heeft nl. den huurders den raad gegeven het op een huuropzegging te laten aankomen, om dan de kans te hebben van de huurcommissie een lager huur te krijgen dan de nu in het wetsontwerp toegelaten verhooging.

Tegenover dezen zet heeft het orgaan van de huiseigenaren gemeend iets anders te moeten bedenken om de huiseigenaren weer te hulp te komen, en heeft gemeend aan het amendement-Oud te ontkomen door den huiseigenaren den raad te geven om 60 pct. aan de huurcommissie te vragen, met het gevolg, dat de huurcommissie beslist 50 pct. zal moeten geven.

Naar aanleiding van die beide adviezen heeft de heer Mendels gisteren gemeend, dat er een anomalie in het wetsontwerp is, en dat er dus een novelle moet komen.

Ik ben het daarmede niet eens. Ik geloof niet, dat het zoo'n vaart zal loopen. Laten de heer van den Bergh en het orgaan der huiseigenaren de zaak maar zoo hoog opvoeren als zij willen, het zal toch wel niet zoover komen in de practijk.

In de eerste plaats is het advies aan de huiseigenaren ondeugdelijk op dezen grond, dat men niet heeft bedacht, dat de huurcommissie later bij een eventueele huuropzegging den huurprijs lager kan stellen dan de 50 pct. En dat eventueel ook zal doen.

Wat heeft een huiseigenaar er aan, dat hij door de huurcommissie laat vastleggen, dat hij voorloopig 50 pct. heeft, terwijl er later toch wellicht een beslissing komt van de huurcommissie, dat die huurprijs wordt verlaagd?

Ik geloof, dat de huiseigenaren zich de moeite kunnen besparen om naar de huurcommissie te gaan, en meer dan 50 pct. te vragen, met het resultaat, dat zij die zeker krijgen omdat de wet een andere uitspraak niet toelaat. In het algemeen zal het aan de huurcommissie wel gemakkelijk vallen, een vroeger gegeven uitspraak „in te slikken", zooals mr. van den Bergh het noemt.

Wat is het geval? Een huiseigenaar, die een woning heeft in een slechten staat van onderhoud, vraagt tot 60 pct. verhooging. Die woning wordt onderzocht, en het blijkt inderdaad, dat zij in een slechten staat verkeert. De huurcommissie hoort den huiseigenaar, en zegt: wij kunnen u onmogelijk 60 pct. geven, maar, door de wet gedwongen, geven wij u 50 pct. Maar dan is het voor die huurcommissie ook heel gemakkelijk, later die eerste beslissing terug te nemen en dan een door de Huuropzeggingswet toegestane beslissing te nemen, afwijkend van de eerst gegeven uitspraak.

De heer **Mendels**: U geeft dus toe, dat het kan.

De heer **Janssen**: Ja, het kan, en mijn interruptie gisteren tijdens de rede van den heer Mendels was in zooverre onjuist, dat ik mij baseerde op de bestaande wet en niet op hetgeen, indien dit ontwerp wet is geworden, zal gelden.

Ik vind het dus niet erg, dat een huurcommissie, die ge-

43ste VERGADERING. — 31 MEI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

(Janssen.)

dwengen, ofschoon de woning in een slechten staat verkeerde, 50 pct. gaf, later die beslissing terugneemt.

Dat zal haar niet lastig vallen.

De heer **Mendels**: Fraai is het toch niet.

De heer **Janssen**: Of het fraai is is iets anders, ik betwist uw bewering, dat er hier een anomalie is, die aanleiding zou moeten geven tot een novelle. En dat meen ik dat absoluut niet het geval is. Ik vind er absoluut geen anomalie in, het is een terugkomen op een beslissing, omdat men later anders kan beslissen dan eerst mogelijk was.

Het advies van mr. van den Bergh noemde ik zooeven gevaarlijk en ik zal ook zeggen waarom.

Het is absoluut niet in het belang van den huurder, want de huurder, die den huurprijs, die wettelijk is opgelegd door den verhuurder, niet betaalt, stelt zich niet alleen bloot aan een huuropzegging, maar er kan hem op grond van wanprestatie een eisch tot ontruiming boven het hoofd hangen.

De heer **Mendels**: Zoolang het loopende huurcontract werkt, is hij toch slechts daaraan gebonden.

De heer **Janssen**: Dat spreekt vanzelf. Wanneer ik een contract heb van 3 jaar, dan kan in den loop van deze 3 jaar de huurprijs niet worden verhoogd. Maar telkens wanneer de huurtermijn om is, dan zal de verhuurder ook een hoogeren huurprijs kunnen opleggen en dan is de huurder van af dat oogenblik verplicht dezen te betalen. Doet hij dat niet, dan pleegt hij wanprestatie, zoo hij in de woning blijft.

De heer **Mendels**: Waarlijk niet; hij behoeft het immers niet te aanvaarden.

De heer **Janssen**: Dan moet hij de woning dus verlaten. Maar bovendien loopt de huurder kans dat de huurcommissie hem geen verlenging zal geven. Er staat zoodoende voor den huurder veel op het spel tegenover de mogelijkheid, dat de huurcommissie wellicht van hetzelfde oordeel is omtrent den staat van onderhoud der woning als hij, en hem een lageren huurprijs zal geven. Ik zeide, het is gevaarlijk voor den huurder, en daarom is het ook niet te verwachten, dat vele huurder dat advies zullen opvolgen.

Ik meen derhalve, dat uit de bepaling van het amendement-Oud niet zal volgen een vermeerdering van werkzaamheden der huurcommissie, omdat vele huurders niet benutten zullen de mogelijkheid om door huuropzegging een lageren huurprijs te verkrijgen.

Maar ik meen bovendien, dat de beteekenis van het amendement-Oud niet zoo heel groot is en dat wij daardoor niet zullen krijgen datgene, wat ik gaarne had gezien, dat de verhooging van den huurprijs min of meer werd vastgekoppeld aan den staat van onderhoud der woning.

Nog een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter, over een andere bepaling, waaromtrent de Minister van Arbeid mij in de Memorie van Antwoord niet geheel heeft gerustgesteld. In het Voorloopig Verslag dezer Kamer is er op aangedrongen, waar de huurprijsverhooging niet in die mate was geweest als de Minister meende nu reeds te kunnen vastleggen, nl. van 50 pct. op den huurprijs van 1 Januari 1916 en 37½ pct. op dien van 1 Januari 1918, dat de Minister gebruik zou maken van de hem bij art. 7 gegeven bevoegdheid om een lageren huurprijs in sommige gemeenten te bepalen van 40 en 30 pct. verhooging.

Daarop heeft de Minister geantwoord, dat hij niet van plan was daarvan veel gebruik te maken; hij zou elk geval afzonderlijk onderzoeken.

Wanneer de Minister uit deze discussies en ook uit de gegevens, welke ons nog nader zijn verstrekt, en ik bedoel hier meer speciaal de brochure van mr. Tromp Meesters, voorzitter der huurcommissie te Arnhem, vernomen heeft, dat er inderdaad nog gemeenten zijn, waar de huurprijsverhooging niet in die mate heeft plaats gehad als hij zich voorstelde, dan hoop ik, dat de Minister, in tegenstelling met de

(Janssen e. a.)

geringe hoop welke hij in de Memorie van Antwoord geeft, inderdaad voor dergelijke gemeenten tijdelijk een lagere huurprijsverhooging zal toelaten.

Voor mij zou een gebruik maken van een dergelijke bevoegdheid zeer aanlokkelijk zijn en dit zou mij nog gemakkelijker maken het uitbrengen van mijn stem voor dit wetsontwerp.

Uit hetgeen ik heb gezegd, blijkt, dat ik wel eenige bezwaren heb. Ik heb gezegd, dat ik het jammer vind, dat de huurprijsverhooging kan plaats hebben tot 50 pct., afgescheiden van den staat van onderhoud der woningen. Ik meen ook te hebben aangetoond, dat een huurprijsverhooging, zooals hier nu vrij wordt toegelaten, in sneller tempo gaat dan in het algemeen in ons land op het oogenblik zelf door de huurcommissies wordt gegeven. Intusschen staan tegen een onverzwakt behouden van de Huurwetten, zooals zij tot nu toe gelden, ook na de wet van 19 Februari 1921, nadeelen, welke ik gaarne wil helpen opheffen.

Bij dezen stand van zaken meen ik geen vrijheid te kunnen nemen, om aan dit ontwerp van wet mijn stem te onthouden en zal ik dus mijn stem er vóór uitbrengen.

De heer **Haazevoet**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet lang de aandacht van de Kamer vragen, omdat het onderwerp vrijwel is uitgeput en ik mij in hoofdzaak kan aansluiten bij het adres, dat door den gemeenteraad van Amsterdam aan de Staten-Generaal is gezonden.

Wanneer ik toch het een en ander in het midden breng, zal het meer het karakter dragen van een motiveering van mijn stem, dan wel een betoog over dit wetsontwerp.

Ik heb eenige bezwaren, die ik in het kort zal aangeven.

Ik ben met den Minister van meening, in tegenstelling met wat de heer Mendels gisteren heeft gezegd, dat eens het tijdstip zal moeten komen, waarop ook deze crisismaatregel zal moeten worden geliquideerd.

Ik acht echter thans daarvoor allerminst de tijd gekomen. Wij leven nog geheel en al in een crisistijd, terwijl de voortdurende daling van het loonpeil niet een maatregel wettigt als thans door den Minister wordt voorgesteld.

Het tweede bezwaar is gelegen in den nog altijd heerschenden, zeer grooten woningnood. Het is juist de woningnood geweest, die de noodzakelijkheid van deze wet heeft aangetoond.

Zoolang dus de woningnood van een zoodanigen omvang is, dat hij weinig verschilt met den woningnood op het tijdstip, waarop deze wet tot stand gebracht werd, acht ik het niet noodig te denken aan liquidatie van deze wet.

In de derde plaats zal de verhooging van het huurpeil een zeer funesten invloed hebben op den nieuwbouw.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben een aanhanger van de woningpolitiek van dezen Minister. Ik heb hem daarin altijd gaarne van harte gesteund en heb vooral met groote blijdschap de maatregelen begroet, die hij genomen heeft om de prijzen van den nieuwbouw zooveel mogelijk, voor zoover het woningen betrof van den woningwetbouw, te drukken. Hij is daarin op schitterende wijze geslaagd.

Ik vind dezen maatregel echter zoo bijzonder inconsequent, vooral van dezen Minister, en het spijt mij, dat ik dat zeggen moet.

De huurverhooging van 50 pct. (ik spreek op grond van mijn ervaring) laat een veel te ruime exploitatie toe, geeft een veel te groote winstmarge. Ik ben daarvan overtuigd, omdat ik zelf oordeelen kan over de practijk door de exploitatie van een groot aantal woningen, en ik meen op grond van practijk te mogen zeggen, dat een huurverhooging van 50 pct. een veel te ruime exploitatie toelaat. Dientengevolge zal deze wet een belangrijken prijsstijgenden invloed hebben op den nieuwbouw, en dientengevolge weder — dat is een wisselwerking — aanleiding geven tot een nieuwe verhooging der huren.

Op grond van al deze bezwaren geloof ik niet — tenzij de Minister mij van het tegendeel overtuigt —, dat ik mijn stem aan dit wetsontwerp zal kunnen geven.

De heer Aalberse, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Mijnheer de Voorzitter! Dankzeggende aan de heeren van der Hoeven en Janssen voor den steun, dien zij mij bij de verdediging van dit wetsontwerp hebben willen verleenen, zal ik mij in hoofdzaak bepalen tot hetgeen bij dit debat is opgemerkt door de heeren Mendels, Douwes en Haazevoet, behalve voor zooveel het betreft de meer juridische onderwerpen, die door mijn geachten ambtgenoot van Justitie zullen beantwoord worden.

De heer Mendels is zijn rede aangevangen met de verklaring, dat hij ging spreken over deze zaak „met eenigen schroom".

Hij heeft toen dit wetsontwerp en de toelichting en de verdediging er van in de Tweede Kamer gequalificeerd als „flodderwerk", als „missende elke zakelijke toelichting". Hij meende, dat mijn optreden „buitengewoon vrijpostig" was. Het was een „pitoyabel gezicht" den Minister aan te zien. Het was alles „hopeloos oppervlakkig", enz.

De geachte afgevaardigde sprak zoo, nadat hij gezegd had, dat hij met eenigen schroom ging spreken. Ik heb mij afgevraagd, welke qualificaties hij gekozen zou hebben, als hij dien schroom eenigszins overwonnen had.

Ik zal mijnerzijds zijn rede niet qualificeeren met eenig adjectief. Ik zal alleen zeggen: het was de heer Mendels.

De geachte afgevaardigde heeft aan het slot gezegd, dat de ondergrond van zijn zoo scherpe critiek eigenlijk was waardeering. Ik dacht toen onwillekeurig aan dien boer, die, om zijn varken vooruit te krijgen, het bij den staart trok. Het was wel een buitengewoon zonderlinge wijze om een blijk van waardeering te geven, wanneer men tot dergelijke zeer krasse en vooral in deze Kamer weinig gebruikelijke adjectiva zijn toevlucht neemt.

Ik zal niet op alles ingaan wat door den geachten afgevaardigde is naar voren gebracht. Hij heeft het mij ook wel moeilijk gemaakt dat te doen, omdat de geheele opbouw van zijn rede zoo was, dat hij hier en daar dwars door elkaar een enkele zinsnede nam uit de toelichting, uit de Memorie van Antwoord, dan uit het slot van mijn rede in de Tweede Kamer, dan uit het begin er van, en dan die dingen door elkaar voegende, daarvan maakte een geheel, waarop het voor mij alleen dan mogelijk zou zijn om behoorlijk en afdoende te antwoorden, wanneer ik al die zinnen eerst ging opzoeken waar zij stonden, dan ze hier herhaalde, maar dan in het verband, waarin zij gesproken waren, om daarna mijnerzijds een antwoord te geven op de voorstelling, die de geachte afgevaardigde er van heeft gemaakt. Ik zal dus dien weg niet inslaan, maar ik vraag mij af: wat is eigenlijk de critiek geweest van den geachten afgevaardigde? Nu geloof ik, dat ik dat heel kort kan zeggen en het ook heel kort kan beantwoorden. Het is eigenlijk deze geweest, dat ik bij de behandeling van dit wetsontwerp te weinig cijfers heb gegeven; er was geen voldoende cijfermateriaal en den enkelen keer, dat ik eenige cijfers genoemd heb, werd hij nog veel boozer, want toen beweerde hij, dat ik die niet had mogen noemen, zonder groote statistische tabellen over te leggen, waaruit bleek, dat die cijfers inderdaad juist waren.

Is die critiek nu heelemaal juist? Ik geloof het niet. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde, als hij zegt, dat er te weinig cijfers gegeven zijn, gekeken heeft of er veel cijfers in de toelichting stonden of in mijn redevoering in de Tweede Kamer voorkwamen, en dat hij over het hoofd gezien heeft de verwijzing naar 't statistische materiaal. Hij zal zich herinneren — want hij heeft blijkbaar het debat, in de Tweede Kamer gehouden, behoorlijk nagelezen — dat juist over die cijfers heel wat in het debat is gesproken. Ik herinner bijv. aan de heftige philippica van den heer van Ravesteijn, juist tegen het cijfermateriaal, waarbij er op gewezen werd, dat dat cijfermateriaal in hoofdzaak vervat was in één artikel, dat kort te voren en met mijn medeweten verschenen was, ook voor de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer, van de hand van den heer van der Kaa, in het tijdschrift *De Volkshuisvesting*. Die hoofdinspecteur van de volkshuisvesting heeft daarin zeer uitvoerige berekeningen gepubliceerd over den woningvoorraad, de woningproductie en de noodzakelijke woningproductie in de naaste toekomst, om het woningtekort te kunnen wegwerken. Dat is dus het

(Minister Aalberse.)

cijfermateriaal, waarnaar werd verwezen, dat niet meer precies zoo opgenomen is in de stukken, maar waarvan ik het voldoende achtte, daarnaar te verwijzen.

Misschien bedoelt de geachte afgevaardigde, dat de Regeering dit ontwerp niet had mogen indienen zonder eerst nog een woningtelling te houden, maar indien dit de bedoeling was, wil ik zeggen, dat ik nog dezer dagen bij het opmaken van de begrooting voor 1924 zeer ernstig overwogen heb er een post op te brengen voor een nieuwe woningtelling, maar dat mijn besluit is geweest dat niet te doen. Het geeft ongeveer f 100 000 kosten en waar wij zelfs op zeer noodzakelijke uitgaven moeten bezuinigen, achtte ik mij niet verantwoord daarvoor zulk een hoog bedrag uit te trekken, niet omdat ik de zaak op zich zelf niet van groot belang acht, maar vooral op grond van de ervaring met de eerste woningtelling, die op mijn initiatief is gehouden.

Want wat is toen gebleken? Die telling is gehouden volgens de bepalingen van de wet, de helft van de kosten voor rekening van de gemeenten en de helft voor rekening van het Rijk, en ik onderstelde, dat die telling behoorlijk was gehouden, en wij hebben heel wat moeite gehad om al die cijfers te verwerken. Ik heb de cijfers genomen als grondslag voor de woningpolitiek, waarvoor die telling ook expres was gehouden. Ik heb er in dezen vorm rekening mede gehouden, dat ik met de beperkte som, die ik ter beschikking had, het eerst wilde helpen de gemeenten waar de woningnood het ergste was, en voorloopig geen geld gaf voor het opruimen van krotten. Ik heb dus de cijfers van de woningtelling gebruikt om na te gaan hoe groot in bepaalde gemeenten de woningnood was, maar wanneer ik dan schreef, dat er in zekere gemeente geen woningnood bleek te zijn, kreeg ik telkens een zeer uitvoerig schrijven om aan te toonen, dat dit wel het geval was, met geheel ander statistisch materiaal, om aan te toonen, dat er wel een groote woningnood was.

Mijn ervaring is dus geweest, dat men ook bij zulk een eenvoudige telling geen objectieve cijfers krijgt. In verschillende gemeenten toch had men de telling maar laten doen door den veldwachter, en men had veelal willen doen uitkomen, dat men goed voor woningbouw had gezorgd, maar toen bleek, dat men dan geen geld kreeg, ging men geheel andere cijfers geven

Toen mij in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer gevraagd werd, dit wetsontwerp aan te houden en te beginnen met het houden van een woningtelling, heb ik gemeend, dat het wetsontwerp daarop niet moest wachten, maar op de gegevens, voor zoover ik die toen had, gerust kon doorgaan.

Een tweede grief van den geachten afgevaardigde was, dat ik blijkbaar ook niet beschikte over voldoende cijfers aangaande de reeds toegekende huurverhoogingen. Op dit punt heb ik reeds zeer uitvoerig geantwoord in de Tweede Kamer. De geachte afgevaardigde kan dat vinden op de bladz. 1653 en 1654 der *Handelingen*. Ik heb er toen op gewezen, dat, toen dit wetsontwerp was ingediend, in adressen van gemeentebesturen gegevens voorkwamen, berekeningen van gemiddelde percentages van huurverhoogingen, die zouden aantoonen, dat een verhooging over de geheele lijn tot 50 pct. voor die gemeenten te hoog zou zijn.

Ik heb mij toen de vrijheid veroorloofd te zeggen, dat ik tegenover die cijfers critisch stond en ik daarvoor ook reden had. De gemeente Amsterdam o. a. beweerde, dat men op dat oogenblik niet verder was gekomen dan 32 à 35 pct., maar een jaar te voren had hetzelfde college van burgemeester en wethouders voorgesteld om de huren te verhoogen tot 160 pct. Wanneer men dus op het oogenblik in Amsterdam eerst is tot 132 pct., hoe kon men dan een jaar te voren, toen toch ook wel geïnformeerd zal zijn naar den toestand, den raad voorstellen, aan mij te vragen, de Huurcommissiewet zoodanig te wijzigen, dat men kon gaan tot 160 pct.? Ik weet wel, dat de bedoeling van dat hooggeachte college was, om dat meerdere niet ten goede te laten komen aan de huiseigenaren, maar dit, althans ten deele, te storten in een woningbouwfonds. Maar dat doet aan de zaak niets af, waar er hier wordt gezegd: de menschen kunnen de hoogere huren niet betalen. Wanneer zij het kunnen betalen voor een

(Minister **Aalberse.**)

woningbouwfonds, kunnen zij het evengoed betalen wanneer het ten goede komt aan de huiseigenaren.

Dan is het alleen de vraag: is het recht, dat de huiseigenaren het krijgen, ja dan neen?

Ook in het advies, dat ik een jaar te voren had gekregen van den Rijkswoningraad, werd mij geadviseerd, in Juli 1922 te gaan tot 150 pct., en dan ieder halfjaar 10 pct. er bij, dus 1 Januari 1923 tot 160 pct. en 1 Juli van dit jaar tot 170 pct. Dat voorstel was mij wat machtig, ik heb het gematigder gedaan en niet meer voorgesteld dan 150 pct. en ter geruststelling van de leden der Staten-Generaal heeft de Regeering niet de bevoegdheid hooger te gaan, zonder opnieuw met een wijzigingswet te komen.

Maar de Rijkswoningraad had zijn advies behoorlijk gemotiveerd en er op gewezen, dat blijkens inlichtingen, waarover die Raad de beschikking had, men in verschillende gemeenten al op 150 pct. was gekomen. In Amsterdam kwam men toen al op 135 pct. Uit cijfers, verstrekt door den heer Vreeze, hoofdambtenaar, toegevoegd aan de huurcommissies te Amsterdam, bleek, dat men dus 1½ jaar geleden al hooger stond dan het percentage, dat voorkomt in het adres van het gemeentebestuur van Amsterdam.

Ik geloof dus, wanneer men dit alles in aanmerking neemt, en met de adviezen, die ik hieromtrent heb ontvangen, benevens met de wetenschap, die wij hebben opgedaan door hier en daar eens te vragen hoe het er mede stond, dat ik volkomen verantwoord was met te komen met een voorstel tot verhooging tot 150 pct.

In de Tweede Kamer zijn pas de bezwaren gekomen. Wij hebben toen gekregen een adres van Amsterdam en de mededeeling van den Haag, dat men daar pas op 33 pct. stond. Door overneming van het amendement van den heer Hermans, dat voor die gemeenten, waar men minder ver was gegaan, tijdelijk een uitzondering kon worden gemaakt, zoodat men geleidelijk tot die 150 pct. zou kunnen komen, heeft de Regeering er toe medegewerkt, aan dat bezwaar te gemoet te komen.

De derde grief van den heer Mendels was, dat hij niet de opvatting kon deelen, dat wij hier te maken hebben met een crisiswet. Het is wel een wet, die in crisistijd is gekomen, zeide hij, maar het is juist een wet, die wij blijvend in ons Staatsrecht moeten houden.

Wanneer men echter, zooals de Regeering, van het begin af aan op het standpunt staat, dat deze wet evenals de Arbeidswet in crisistijd is gekomen, maar, in tegenstelling met de Arbeidswet, bedoeld is als een crisiswet, dan is het logisch, dat men zegt: wij moeten geleidelijk van deze wet afkomen.

Zoo denkt men er ook in andere landen over. 27 Februari jl. heeft de Volksvertegenwoordiging in Zweden de Huurcommissiewet ingetrokken, en men is daar dus minder gemoedelijk en minder geleidelijk dan wij zijn.

Nu zijn de bezwaren, die in de Tweede Kamer zijn genoemd, ook hier weer gehoord en het hoofdbezwaar is nog eens naar voren gebracht door den heer Haazevoet, die zeide: wij zijn nu in het tijdperk van dalende loonen, en dat is niet het juiste oogenblik om de huren te gaan verhoogen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb al aan de overzijde gezegd, dat ik elk verband tusschen die twee dingen absoluut afwijs. Die hebben niets met elkaar te maken. De vraag is alleen: is, hetgeen mogelijk wordt door deze wet aan huur te vragen, redelijk; wordt hier mogelijk gemaakt, een woekerhuur te vragen?

De heer Mendels, die zelf zoo goed weet, hoe deze wet in ons Staatsrecht is binnengekomen, zal moeten erkennen, dat de grondslag, waarop deze wet is gebouwd, geen andere geweest is dan dat men heeft willen tegengaan het vragen van woekerhuur; dat men zou gebruik maken van den woningnood om woekerprijzen in huren te vragen.

Dat is de oorsprong geweest van deze wet en zoo is die indertijd wel degelijk door den toenmaligen Minister van Justitie verdedigd. In ieder geval is dit het standpunt, waarop ik mij steeds heb geplaatst. Ik vind dat den eenigen grond, waarop men een dergelijk ingrijpen van den wetgever in de particuliere verhoudingen kan verdedigen.

Het criterium, dat ik dus aanleg, is dit, dat ik mij afvraag: wanneer wij toestaan de verhooging tot 50 pct., kan men dan in de gegeven omstandigheden zeggen dat daardoor de mogelijkheid wordt geopend om den nood, die er op het gebied der woningen nog in verschillende gemeenten bestaat, in den vorm van woekerhuren uit te buiten? En dan meen ik dat gerust te mogen ontkennen.

Ik heb er in de Tweede Kamer op gewezen, dat ten slotte huiseigenaren ook Nederlandsche Staatsburgers zijn, die evengoed het recht hebben zich vrij te ontwikkelen als andere Staatsburgers, niet echter de vrijheid om woeker te drijven. Ik ben steeds geweest een voorstander van algemeene woekerwetgeving, die ik principieel in elk tijdsgewricht volkomen verdedigbaar acht.

Men heeft mij voorts betwist dit argument, dat het ook in het algemeen noodig was ter bevordering van den nieuwbouw, dat de Regeering met dit wetsontwerp kwam.

Het streven is er op gericht om de huren van de woningen in 't algemeen op zoodanig peil te krijgen, dat die huren ook bij den nieuwbouw de kosten kunnen dekken zonder Staatsbijdrage. Dat is ten slotte het eenige gezonde economische standpunt waarop wij in ons land moeten komen en wij naderen dit gelukkig.

Op het oogenblik zijn de kosten van den nieuwbouw gedaald tot circa 170 pct. van voor den oorlog. Wij zijn al ver boven de 300 pct. geweest, dus dat is een ontzaglijke daling. Wanneer wij dus komen met de huren op 150 pct., dan nadert dit vrij aardig de 170 pct. van de nieuwbouwkosten.

De heer Haazevoet heeft zooeven gezegd, dat ook hij ontkende, dat er eenig verband zou zijn tusschen deze huurpolitiek en de algemeene woningpolitiek der Regeering; integendeel meende hij, dat ik mij aan inconsequentie zou hebben schuldig gemaakt.

Ik geloof echter, dat de heeren één ding over het hoofd gezien hebben. De ervaring in ons land heeft nl. geleerd, dat het woningvraagstuk bijna op de eerste plaats is een kredietvraagstuk. De woningnood bestond al vóór den oorlog en is tijdens den oorlog door de omstandigheden veel grooter en veel acuter geworden, maar wanneer wij narekenen den voorraad huizen en het aantal gezinnen in ons land, dan staat als een paal boven water, dat reeds in 1914 er een groot woningtekort bestond.

Dat is gekomen door de kredietcrisis van 1907 en volgende jaren. Het woningbouwbedrijf is een bedrijf, dat alleen met krediet wordt gefinancierd en wanneer dus de kredietmarkt zich daarvan terugtrekt, of wanneer het krediet zoodanig bemoeilijkt wordt, dat men het niet meer kan gebruiken, dan heeft dat tot absoluut noodzakelijk gevolg een stagnatie in den woningbouw.

En wat is nu het gevolg van de Huurcommissiewet? Dat juist de kredietformatie voor den nieuwbouw hierdoor zoo sterk wordt tegengegaan. Ik zal den heer Mendels dat duidelijk maken.

De banken — want het zijn grootendeels bankkredieten die hier gebruikt worden — baseeren voor den nieuwbouw de kredieten en de hypotheken op de executiewaarde. Dat is duidelijk. Wanneer iemand een krediet vraagt om te bouwen, dan vraagt de hypotheekbank: hoe groot is de executiewaarde van het te bouwen object en dan geeft die bank 70 of 75 pct. daarvan; op het oogenblik geeft men zelfs minder omdat men niet veel fiducie in de zaak heeft. Daarom is het op het oogenblik voor de bouwers zoo moeilijk om voor nieuwbouw het benoodigde kapitaal te krijgen, omdat de executiewaarde van de woningen juist door dat stelselmatig door de wet omlaag houden van de huurprijzen zeer aanzienlijk wordt gedrukt. De heer Mendels zal dat toegeven. En wanneer dus de executiewaarde van de woningen bepaald wordt ook door deze woningen, waarvan de huren door de Huurcommissie worden geregeld, dan ligt het voor de hand, dat de kredieten voor nieuwbouw zoo moeilijk kunnen worden verkregen.

Ik laat nu nog buiten beschouwing een ander argument, dat ongetwijfeld ook juist is, dat de lagere huur bij de oude woningen, die onder de Huurcommissiewet vallen, ook werkt op den nieuwbouw, omdat op het oogenblik nieuwbouw met een dekkende huursom nog niet te bereiken is, of men komt

(Minister **Aalberse**.)

tot een veel hooger bedrag dan zelfs na deze verhooging volgens de Huurcommissiewet veroorloofd is te vragen. Ook uit dat oogpunt ben ik overtuigd, dat het laag houden van de huren der oude woningen ongetwijfeld de opgewektheid om nieuwe woningen te bouwen — waarvoor een veel hoogere huur gevraagd zou moeten worden — zal tegenhouden.

Nu heeft de heer Mendels iets gezegd in dit verband, dat ik niet begrijp, nl. dit, dat eenvoudig moet worden voorgeschreven de huren van de oude woningen niet op te schroeven tot het peil van de huren der in den duursten tijd gebouwde woningen. Als ik het moet begrijpen, zooals de heer Mendels het gezegd heeft, dan begrijp ik niet, hoe hij er toe komt. Waar heeft hij in de stukken of in de mondelinge toelichting kunnen lezen, dat ik zoo, ik zou bijna zeggen zoo idioot was om te zeggen, dat de huren van de oude woningen zouden moeten worden opgedreven tot een huurpeil, dat zou dekken den kostprijs van de in den duursten tijd gebouwde woningen? Er is geen een verstandig mensch in Nederland, die daaraan denkt. Men heeft in Amsterdam gebouwd tot voor meer dan 10 000 gulden per arbeiderswoning. Berekent men dat tegen 8 pct., dan komt men tot f 16 huur in de week. Meent nu de geachte afgevaardigde, dat het mijn bedoeling zou zijn de huurprijzen van alle woningen tot dat peil van f 16 te gaan opvoeren? Ik begrijp niet hoe de geachte afgevaardigde aan die redeneering gekomen is. Uit de stukken blijkt precies het tegendeel. Ik heb er mij juist op beroepen, dat het zoo gelukkig was, dat door allerlei door de Regeering genomen maatregelen tot stelselmatigen drang naar daling van de bouwkosten, de huur van de nieuwe woningen kon komen op het peil van de huur, die redelijkerwijze ook voor de oude woningen kon worden gevraagd. Als dat bereikt is, ben ik overtuigd, dat dan ook de bouw van woningen zonder steun van de Regeering, gefinancieerd als vroeger, op groote schaal ook in ons land zal beginnen.

Ten slotte heeft de geachte afgevaardigde zich zeer geergerd, dat ik mij verstout heb om aan het eind van mijn rede in de Tweede Kamer de vraag te stellen in welke bedrijven in ons land, behalve bij de landarbeiders, de loonen nu reeds waren op 150 pct. van de loonen in 1914. Ik heb die vraag gesteld in dit verband, dat ik zeide: Wanneer ik alles lees wat tegen dit wetsontwerp is aangevoerd, dan komt dit eigenlijk niet hierop neer, dat men vindt dat een huurprijs van 150 pct. te hoog is, maar men gunt het niet aan de huiseigenaren, dat zij die meerdere huur krijgen. Toen heb ik gezegd: die menschen hebben, behalve grooter onderhoudskosten van de woningen, ook te leven. Het zijn in den regel menschen, die van het verhuren van woningen een bedrijf maken en daaruit hun inkomen trekken. Men heeft verschillende weduwen, die van het verhuren van huisjes, die ze geërfd hebben, leven moeten. In dit verband heb ik de vraag gesteld: wanneer die menschen krijgen 150 pct. van de vroegere huur, is dat dan zoo erg, is dat dan zoo hoog?

En in dat verband heb ik de vraag gesteld, de arbeiders te noemen, die gekomen zijn tot het niveau van 150 pct. van het loon van 1914. Nu is de geachte afgevaardigde begonnen met het vraagteeken te schrappen en heeft er van gemaakt, dat ik beweerd had, dat er in ons land niet zulke arbeiders zijn, behalve dan de landarbeiders. En dat had ik niet mogen zeggen zonder een speciaal onderzoek. Ik dacht dat ik, toen ik dat zeide, een waarheid uitsprak die niemand zou betwisten. Het is in de Tweede Kamer ook door niemand betwist.

De geachte afgevaardigde is een enquête in gaan stellen. Maar het eenige resultaat was één telegrammetje, waaruit zou blijken, dat op het platteland in enkele bedrijven van de metaalindustrie iemand onder de 150 pct. zou kunnen komen. Ik zou die cijfers eerst wel willen controleeren voordat ik die zou produceeren. Maar toevallig zijn gisteren ook cijfers verschenen bij de arbitrale uitspraak van den directeur-generaal van den Arbeid in het conflict in de steenindustrie omtrent de loonen van verschillende groepen van arbeiders in ons land op het einde van 1922. Deze waren: voor metselaars 318 pct., opperlieden 270 pct., timmerlieden 287 pct., metaalarbeiders 248 pct., mijnarbeiders (ondergronds) 232 pct., mijnarbeiders (bovengronds) 255 pct., boekbinders

(Minister **Aalberse** c. a.)

290 pct., machinezetters 276 pct., steenindustrie-arbeiders, losse 180 pct., vaste 204 pct., alles boven de loonen van 1914. Nu wil ik aannemen, dat de loonen in de laatste maanden nog iets zijn gedaald en dat zij in 1916 iets hooger waren dan in 1914, maar door enkele procenten af te trekken heeft men dat toch weggewerkt.

De geachte afgevaardigde heeft gemeend het cijfer van 150 pct. ter zijde te kunnen schuiven, omdat in een bepaalde streek voor enkele groepen van arbeiders de loonen meer zouden zijn gedaald, maar dan moet hij ook zien naar Amsterdam bijv., waar men zich zoo kant tegen de verhooging tot 150 pct. en dan zal hij zien, dat daar de metselaars staan op 352 pct. en de timmerlieden op 333 pct. boven het loon van 1914. Het contractloon is minder, maar toch nog 257 pct. hooger.

Men moet hierbij in aanmerking nemen, dat men in 1914 55 uur werkte en op het oogenblik 45 uur werkt, dus het is niet een absolute stijging van het weekinkomen. Ik heb cijfers gegeven van het uurloon. Maar ieder gevoelt, dat daarin toch zulk een stijging zit, dat het niet te vergelijken is met een verhooging van de huren van 100 op 150 pct. Bij de typografen in Amsterdam is het contractloon 260 pct. hooger dan in 1914.

Was er nu reden voor den geachten afgevaardigde om zoo vreeselijk verontwaardigd te zijn over de vraag, die ik stelde — ik drukte mij expres voorzichtig uit — in welke bedrijven de arbeiders al op 150 pct. van het inkomen van 1914 waren teruggevallen, welke vraag ik naar zijn meening niet had mogen stellen zonder een breed onderzoek vooraf? Ik meende die vraag gerust te mogen stellen, omdat ieder, die een beetje op de hoogte was, wist, dat er op dat oogenblik maar heel weinig loonen in ons land waren — misschien alleen die van de landarbeiders — die reeds op 150 pct. waren teruggevallen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Douwes heeft zich niet met den vorm, maar wel met den zakelijken inhoud van de rede van den heer Mendels vereenigd. Hij zeide, dat het hier betrof een crisiswet, waaraan zoo spoedig mogelijk een einde moest worden gemaakt. Maar zijn groote bezwaar was, dat bij deze wet niet voldoende het locale karakter van den woningnood wordt in acht genomen. Ik kan mij begrijpen, dat de geachte afgevaardigde dat zou hebben gezegd in de Tweede Kamer, maar dat hij het in deze Kamer zegt, begrijp ik niet, omdat juist door de aanneming van het amendement-Hermans dat bezwaar is ondervangen. Daardoor wordt de mogelijkheid geopend om in elke gemeente, waar men nog niet al te dicht tot de 150 pct. was gestegen, tijdelijk een lagere verhooging toe te staan. Nu heeft de heer Janssen in dit verband opgemerkt, dat hem eenigszins had teleurgesteld mijn antwoord in de Memorie van Antwoord aan deze Kamer op de vraag, of van die bepaling nogal gebruik zou worden gemaakt. Ik heb mijn antwoord opzettelijk in dien vorm gegeven, omdat ik geen verwachtingen wilde wekken, die niet zouden worden vervuld. De Regeering is meegegaan met het amendement-Hermans en daardoor meent zij, dat voldoende getoond is, dat zij ook bereid is dat amendement loyaal uit te voeren in den geest, waarin het is verdedigd en door de Regeering is geaccepteerd. Maar vast moet staan, dat het noodzakelijk is dien maatregel te nemen en ook, dat men in die gemeente geleidelijk zal komen op het niveau, dat deze wet wil. Ik meen dus den geachten afgevaardigde zijn vrees te kunnen ontnemen, als zou de Regeering van deze bepaling geen gebruik willen maken. Men leide echter hieruit niet af, dat de Regeering al te toeschietelijk zal zijn; er zal deugdelijk moeten worden aangetoond, dat deze uitzonderingsmaatregel noodzakelijk is. Maar is dat aangetoond, dan zal de Regeering niet aarzelen, om van deze bevoegdheid gebruik te maken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen hiermee de verschillende sprekers te hebben beantwoord.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer Mendels, heeft ons gisteren vergast op een zeer bloemrijke

(Minister **Heemskerk.**)

rede. Of hij bij zijn eventueele repliek voor heden ook nog over zulk een kleurigen voorraad beschikt, weet ik niet.

Eén punt heeft hij ter sprake gebracht, waarover ik iets moet zeggen; dat betreft het amendement-Oud. Ook heden zijn daarover een paar woorden gezegd door de heeren van der Hoeven en Janssen.

De heer Janssen heeft de stelling verdedigd, dat het beter ware geweest, de materie van het amendement-Oud in de Huurcommissiewet te doen opnemen dan in de Huuropzeggingswet.

Ik geloof niet, dat het debat over deze stelling op het oogenblik nog zeer vruchtbaar zal zijn, maar ik wil toch den geachten afgevaardigde doen opmerken, ter ondersteuning van het argument, dat daardoor de werkzaamheden van de huurcommissies weer zouden zijn vermeerderd, dat, indien in den oorspronkelijken vorm het amendement-Oud ware gekomen in de Huurcommissiewet, feitelijk de bepaling van art. 1, dat men mag komen tot 50 pct. boven de huurprijzen van 1 Januari 1916 zonder tusschenkomst van de huurcommissie, zou zijn verijdeld, omdat het altijd van den huurder zou hebben afgehangen, of de zaak niet ten slotte toch zou komen voor de huurcommissie.

Ten aanzien van het tweede argument, dat dan de huurcommissie in het geval zou kunnen komen van een wijziging te brengen in een reeds aangegane overeenkomst, komt het mij voor, dat zulk een geval zich inderdaad had kunnen voordoen, want wanneer de eigenaar, als men zich moet uitspreken over de verlenging der huur, zegt: gij moet 50 pct. meer betalen, en de huurder zegt niet: dan wil ik de huur op die conditie niet voortzetten, dan is, al is misschien de nieuwe huur nog niet ingegaan, de nieuwe huur toch aangegaan.

Wanneer dus recht wordt gegeven aan den huurder, om, zonder te zeggen, dat hij de nieuwe huur op die conditie niet wil aangaan, zich te wenden tot de huurcommissie, dan zal de huurcommissie in het geval kunnen komen van een reeds tot stand gekomen huurovereenkomst te wijzigen.

Zonder te zeggen, dat dit geheel en al onmogelijk is, is het toch een min gewenschte constructie, als men een andere kan krijgen. Dit is echter een punt, dat op het oogenblik minder aan de orde is.

Nu het amendement-Oud eenmaal in de Huuropzeggingswet is gekomen, is de vraag: hoe staat het met de vragen, die thans naar aanleiding van dat amendement zijn te berde gebracht en die, wat betreft den heer Mendels, culmineeren in zijn verlangen, dat er een novelle zal worden voorgedragen om daardoor te verijdelen den truc, dien de snoode huiseigenaren blijkens een artikel in *Ons Eigendom* hebben uitgedacht?

Het zij mij in de eerste plaats vergund op te merken, dat niet die huiseigenaren begonnen zijn met een kunstje te bedenken, maar dat mr. van den Bergh daarmede is begonnen en dat naar aanleiding van het kunstje, dat hij had verzonnen, de huiseigenaren hebben gezegd: wij weten wel een middel, om dien toeleg van den heer van den Bergh te verijdelen.

Mijn tweede opmerking is deze, dat het mij nog niet recht duidelijk is, wat er in die novelle zal moeten staan. De huiseigenaren mogen vragen een verhooging tot 60 pct. en dan moet de huurcommissie een beslissing nemen. Zal nu in die novelle moeten staan, dat de huiseigenaren wel is waar een verhooging tot 50 pct. zonder permissie van de huurcommissie uit eigen gezag mogen tot stand brengen, maar dat het hun verboden is bij de huurcommissie meer te vragen?

In het algemeen is het recht van petitie in ons land nogal tamelijk ruim gegeven, het staat zelfs in de Grondwet en er wordt ook nogal een ruim gebruik van gemaakt. Hebben wij hier nu een bijzonder geval, waarin men moet zeggen: neen, zulk een verzoek mogen de huiseigenaren nooit van zijn leven doen? Zou dat in de novelle moeten staan?

De heer Janssen heeft het reeds gezegd: het is niet noodig. Ik geloof, dat de huiseigenaren in een dwaling verkeeren, die geheel en al gedeeld wordt door de heeren Mendels en van den Bergh. Die dwaling is nl. deze, dat, als de huiseigenaren hadden gevraagd 60 pct. verhooging en de huurcommissie, die gebonden is aan hetgeen de huiseigenaren op eigen gezag mogen doen, 50 pct. had toegestaan, dat dan die beslissing van de huurcommissie, in toepassing van de Huurcommissiewet genomen, bindend zou zijn voor de huurcommissie bij de toepassing van deze bepaling in de Huuropzeggingswet. Dat staat in een stuk in *Ons Eigendom*, maar dat is, als ik mij niet vergis, een dwaling.

Er staat in artikel 1, zesde lid, van de Huurcommissiewet, zooals die op dit oogenblik luidt:

> „Is ingevolge de Huurcommissiewet omtrent den huurprijs der woning bij einduitspraak beslist, dan blijft die huurprijs ongewijzigd van kracht."

Die bepaling wordt er door dit wetsontwerp uitgenomen, en wel niet ten gevolge van het amendement-Oud, maar reeds in het oorspronkelijke wetsontwerp der Regeering was voorgesteld om die bepaling er uit te nemen.

Dat moest ook wel.

De heer **Mendels**: Dat was de dwaling van den heer Janssen, dat het er niet uitgenomen was. Ik ben het volkomen met u eens, dat het niet bindend is.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Die bepaling is er uit genomen en dus kan men niet zeggen, als eenmaal de huurcommissie de huur heeft bepaald op 50 pct. boven den huurprijs van 1916, dat zij dan niet een andere beslissing mag nemen; daarmede valt de basis van den tegenzet, door de huiseigenaren uitgedacht tegen den zet van den heer van den Bergh, weg; reeds daaruit zou voortvloeien, dat er al zeer weinig aanleiding is voor een novelle.

Maar er is een andere bepaling in de Huurcommissiewet. Er staat in artikel 7:

> „Na het verstrijken van 6 maanden nadat omtrent den huurprijs eener woning bij einduitspraak is beslist, kan een uitspraak der huurcommissie omtrent die woning worden verzocht."

Men zou dus kunnen denken: 6 maanden moet de beslissing der huurcommissie toch gelden voor de toepassing der Huurcommissiewet, en dat is ook het geval.

Maar er is een groot onderscheid tusschen het toepassen van de Huurcommissiewet en het toepassen van de Huuropzeggingswet.

Wat beteekent de uitspraak van de huurcommissie bij het toepassen der Huurcommissiewet? Dat het den verhuurder vrijstaat om een zeker bedrag aan huur te heffen, als hij een huurder kan vinden. Maar als er geen mensch is, die dien huurprijs wil betalen, dan zal hij genoodzaakt zijn ten slotte wat minder te vragen. Dus er wordt niet gezegd: tusschen verhuurder A en huurder B zal dit de geldende huurprijs zijn, maar er wordt gezegd: verhuurder A zal het recht hebben, om, indien hij een huurder X kan vinden, van dien huurder X dien huurprijs te vragen. En hoe het dan zal zijn ten opzichte van het onderhoud, daaromtrent wordt in het algemeen geen beslissing genomen. Het kan wel gebeuren, dat hij zulk een huurder vindt, die den huurprijs wel betalen wil als de verhuurder die en die reparaties doet.

Maar nu komt het geval van de Huuropzeggingswet. Er is een huurder B, wien de huur opgezegd is, en de huurder zegt: ik wil toch liever blijven wonen; als nu de huurcommissie vindt, dat er termen zijn om hem nog eenigen tijd te laten wonen, dan komt de vraag aan de orde, of wellicht met het oog op den staat van onderhoud, waarin het perceel verkeert, de huurprijs lager mag wezen dan 50 pct. boven de huur op 1 Januari 1916. Dan kan de huurcommissie een beslissing nemen, dat de huurprijs zoo en zoo zal zijn gedurende den termijn, die aan den huurder gelaten is om nog in de woning te wonen. Dus alleen ten opzichte van dezen verhuurder A en dezen huurder B gedurende dien bepaalden termijn, waarin de opzegging is opgeschort, zal dan die huurprijs gelden; dat is een beslissing, die prin-

(Minister **Heemskerk.**)

cipieel verschilt met een beslissing van de huurcommissie krachtens de Huurcommissiewet.

Nu moet men wel weten, dat de vraag, of de huuropzegging al dan niet zal worden toegestaan, niet afhangt van den staat van onderhoud. Wanneer iemand een beroep doet op de Huuropzeggingswet, dan moet hij daarbij gronden aanvoeren, die kloppen met artikel 1, alinea 4, van die wet, waarin staat:

„Als geldige redenen in den zin van het voorgaande lid worden beschouwd omstandigheden, die ten gevolge hebben, dat de huurder door het eindigen der huur in ernstigere mate in zijn belangen zou worden geschaad dan de verhuurder en degenen, die de woning te goeder trouw hebben gehuurd, door de nietigverklaring der opzegging."

Men mag dus niet beginnen met zich te beroepen op den slechten staat van onderhoud, maar de huurder moet aannemelijk maken aan de huurcommissie en eventueel in hooger beroep aan den kantonrechter, dat hij in ernstiger mate in zijn belangen zou worden geschaad dan de verhuurder en de nieuwe bona-fide-huurder, zoolals dat omschreven is in bovengenoemd artikel.

Indien de huurcommissie de volgens art. 1, al. 4, beslissende gronden en den staat van onderhoud door elkaar zou haspelen, dan zou zij de wet verkeerd toepassen. Indien dus de huurder het er toe laat komen, dat hij weigert een nieuwe huur aan te gaan met de 50 pct. verhooging, dan risqueert hij, dat de huurcommissie zal zeggen: gij hebt nu wel den nieuwen huurprijs niet willen betalen, maar gij valt niet in de termen van artikel 1, alinea 4, van de Huuropzeggingswet. Daarom is ook het advies, gegeven door mr. van den Berg uit Amsterdam, zoo hoogst gevaarlijk, want indien de huurders op die wijze zouden handelen, klaarblijkelijk alleen om te komen tot een lageren huurprijs, dan zouden zij risqueeren, dat zij op straat werden gezet.

Ik kom dus tot de conclusie, dat er tusschen het amendement-Oud en hetgeen in de Huurcommissiewet staat, volgens het wetsontwerp volstrekt geen tegenstrijdigheid bestaat. De Huurcommissiewet bestrijkt een ander gebied dan de Huuropzeggingswet. De Huurcommissiewet geeft regelen omtrent hetgeen bedongen mag worden door de huiseigenaren van de huurders, die zij kunnen vinden. De Huuropzeggingswet en het amendement-Oud geven een bepaling, waardoor de huurcommissie een zeker bedrag zal kunnen vaststellen als geldende huur tusschen de twee partijen, die voor haar zijn, gedurende een zeer beperkten termijn, den termijn van uitstel van de huuropzegging. Wel is waar is de huurcommissie daarbij in het algemeen gebonden aan de regelen voor de vaststelling van het bedrag bij de Huurcommissiewet gesteld; het amendement geeft vrijheid om een lager bedrag vast te stellen in het bepaalde daar omschreven geval. Zoo zullen beide wetten zeer goed naast elkaar kunnen werken. Aan een novelle is niet de allerminste behoefte. Ik zou haast zeggen: aan een novelle in den geest van de heeren van den Berg en Mendels is zelfs geen schijn van behoefte, en het is mij tot heden niet duidelijk, hoe die novelle er zou moeten uitzien, en de hoogst scherpzinnige geachte afgevaardigde, die waarlijk wel in staat is, zijn gedachten duidelijk te maken, heeft het ons niet doen kennen; de zeer scherpzinnige schrijver, de heer van den Berg, ook niet. Die novelle beschouw ik als een ongrijpbaar, in de lucht zwevend iets, indien het iets is. Maar indien eens het advies van den heer van den Berg, dat zakelijk de strekking heeft om de werking van de wet, door misbruik te maken van het amendement-Oud, te saboteeren, op groote schaal werd gevolgd, dan zou de behoefte kunnen ontstaan aan een andere novelle, die deze zou wezen, dat het amendement-Oud uit de wet werd gelicht. Ik hoop niet, dat dit noodig zal zijn.

De **Voorzitter:** Ik heb de eer mede te deelen, dat de heeren van der Hoeven en Slingenberg wegens dringende bezigheden elders genoodzaakt zijn geweest, de vergadering te verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

(**Douwes.**)

De vergadering wordt voor een half uur geschorst en daarna hervat.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Douwes:** Mijnheer de Voorzitter! Ik stel er prijs op naar aanleiding van de rede van den Minister op enkele punten nog mijn meening te zeggen. De Minister heeft er zijn verwondering over uitgesproken, dat ongeveer 1½ jaar geleden in Amsterdam de toegestane verhooging door de huurcommissies ongeveer 135 pct. had bereikt, terwijl nu in een adres wordt beweerd, dat het nu ongeveer 33 tot 35 pct. beloopt. In het een of het ander kan een fout schuilen, maar dan meen ik, dat er meer kans is dat de fout schuilt in de eerste opgaven.

Ten tweede heeft de Minister er de aandacht op gevestigd, dat burgemeester en wethouders van Amsterdam den raad sterk hebben geadviseerd de huurverhooging te doen gaan tot 150 à 160 pct., met de bedoeling om een belangrijk percentage daarvan te doen beschikbaar stellen voor een fonds ter bevordering van een nieuwbouw. Dit geeft aan die verhooging wel een ander karakter, maar ik erken, dat de Minister er uit kon concludeeren, dat men in elk geval te Amsterdam wel een verhooging tot 150 pct. wilde toestaan. Maar ik meen, dat als burgemeester en wethouders van Amsterdam er nu over moesten beslissen, zij ongetwijfeld niet zouden komen met een voorstel zooals zij bijna twee jaar geleden meenden te kunnen doen.

Zijn Excellentie zal toch niet ontkennen, dat er de laatste twee jaar heel wat gewijzigd is, en dat de malaise is toegenomen zoo exorbitant, als niemand voor anderhalf jaar zou hebben gedacht.

Ik meen dus te mogen zeggen, dat het standpunt van het gemeentebestuur van Amsterdam van voor anderhalf jaar geenszins strijdt met het standpunt van nu, integendeel, deze zaak is zeer logisch verklaarbaar.

Zijn Excellentie heeft als de strekking van dit wetsontwerp aangegeven, de huren van de oude woningen op te voeren zoo dicht mogelijk tot het peil van de nieuwe woningen, waardoor een spoedige oplossing van den woningnood zal worden bevorderd. Wanneer de bouwers van huizen bemerken, dat de huren van de oude woningen naderen de huren, die voor nieuwe woningen moeten worden gevraagd, zal dit voor hen een prikkel zijn, dien bouw krachtig voort te zetten.

Ik moet echter Zijn Excellentie er op wijzen, dat geen bouwer het risico op zich zal nemen om in de gegeven omstandigheden arbeiderswoningen te gaan bouwen. De Minister heeft er zelf al op gewezen, dat er voor den oorlog reeds woningnood ten aanzien van deze woningen bestond, omdat de bouwers in verband met de door de Woningwet gestelde eischen geen arbeiderswoningen meer konden bouwen. Maar de bouwers zullen daar thans evenmin aan denken, ook al naderen de huren van de oude woningen zeer dicht de huren van de te bouwen woningen, omdat, wanneer er gebouwd wordt, en er straks een overschot komt van woningen, wanneer er weer normale omstandigheden komen en er weer geconcurreerd moet worden met de huren, de bouwers en de exploitanten van nieuwe woningen natuurlijk het loodje moeten leggen. Want de exploitanten van oude woningen hebben een zeer belangrijke marge, waardoor zij, wanneer zij de huren moeten laten dalen, toch nog een gunstige exploitatie kunnen hebben, maar de bezitters van nieuwe panden zullen direct komen aan de grens van het voor hen mogelijke en met verlies moeten exploiteeren.

Men kan zich voorstellen, dat, ook wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, ook wanneer de heele Huurcommissiewet zal verdwijnen, er geen bouwers zullen zijn, die arbeiderswoningen gaan bouwen en ik stel mij voor, dat het zeer lang zal duren, eer daartoe weer de mogelijkheid zal bestaan.

Ten slotte wensch ik op iets te wijzen, dat in deze discussie nog niet naar voren is gekomen.

De heer van der Hoeven heeft er op gewezen, dat er door den heer Tromp Meesters en ook in het adres van het ge-

(Douwes c. a.)

meentebestuur van Amsterdam was berekend, dat de gemiddelde huurverhooging kan worden gesteld op 35 à 40 pct.

De heer Janssen heeft het verbeterd; het moest zijn ongeveer 33 à 35 pct., hetgeen juist is. Ik geloof, dat wij van een verkeerd standpunt uitgaan, want laten wij het eens stellen op 35 pct. Dat geldt dan alleen verhoogingen, die door de eigenaren bij de huurcommissie zijn aangevraagd, en ook zijn toegestaan, en die brengen ons dat gemiddelde cijfer. Wij vergeten echter, en ik geloof, dat ook de Minister dat niet heeft ingezien, dat niet alle huiseigenaren een verhooging hebben aangevraagd. Laten wij nu alleen bij Amsterdam blijven. Er zijn daar 50 000 woningen, waarvoor geen huurverhooging is aangevraagd. Daarvan worden een 15 000 afgetrokken, die buiten beschouwing kunnen blijven, die door de eigenaren zelf worden bewoond, of die door liefdadige instellingen zijn verhuurd. Er blijven dus 35 000 woningen over, waarvoor geen verhooging is gevraagd. Voor het overgroote deel hebben die eigenaren zich dus tevreden gesteld met de verhooging, die de wet heeft toegestaan, van 10 en 20 pct. Zij hebben daarin een billijke vergoeding gezien. Wanneer wij dus het gemiddelde percentage van de huurverhooging gaan vaststellen, moeten wij die groep woningen daarin ook betrekken. Wij komen dan niet tot een percentage van 35 pct., maar van 30 pct. De afstand wordt dus een andere en het verschil is minstens 5 pct. meer.

Wij moeten er daarom rekening mede houden, welk een belangrijke verhooging het zou worden, wanneer wij ons enkel baseerden op het gemiddelde. Daarin zit een hooger, maar ook een lager percentage. Van die 35000 woningen in Amsterdam, waarvan de huren verhoogd zijn met 10 of 20 pct., is een niet onbelangrijk deel verhoogd met 10 pct. en wanneer de wet wordt aangenomen en de eigenaren dit wenschen, dan zullen de huren van die woningen kunnen worden verhoogd met 40 pct.

Men zou kunnen zeggen: als de bewoners dat niet willen, behoeven zij het toch niet te betalen.

Ja, zoo kan men spreken, maar dat kan alleen, als die menschen andere woningen kunnen krijgen, maar juist waar het hier geldt voor arbeiders, en wel voor de minst gesitueerden, is er niet aan te denken, dat zij woningen zullen kunnen krijgen van f 3 of f 3,50 in de week. Deze categorie zal dus zeer zwaar worden getroffen.

Er zijn inderdaad huiseigenaren, die daartoe niet zullen overgaan uit de overweging, dat zij overtuigd zijn, dat een dergelijke vermeerdering van inkomsten voor hen gevorderd moet worden van menschen, die het zeer slecht of niet kunnen missen.

Ik erken, dat er een niet onbelangrijk aantal huiseigenaren zijn, die dat niet zullen doen, maar de Regeering mag toch van dit veronderstellende standpunt niet uitgaan.

Wij moeten er op rekenen, dat, wanneer dit wetsvoorstel wordt aangenomen, de huiseigenaren, die dan in de gelegenheid worden gesteld daarvan gebruik te maken, dit ook zullen doen in de practijk.

Waar dat niet gebeurt, is dat een groote uitzondering, die ten goede komt aan de betrokkenen, maar die niet te danken is aan den wetgever.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meende, dat het laatste der 4 punten, waarvan er reeds 3 door den Minister naar voren zijn gebracht, van voldoende belang was om er nog even in het bijzonder de aandacht van den Minister en niet in het minst ook die der Kamer op te vestigen.

De heer **Mendels**: Mijnheer de Voorzitter! Een zeer kort woord nog ter repliek, omdat ik mij niet kan beklagen van de zijde der Ministers te zijn verwaarloosd.

De beleefdheid vergt reeds, nu beide bewindslieden zich zooveel met mij bezig hebben gehouden en de heeren Douwes en Haazevoet vrijwel buiten het geding hebben gelaten, dat ik ook met een enkel woord riposteer.

Ik noem met opzet de namen dezer beide heeren, omdat het mij genoegen heeft gedaan, dat zij op eigen zakelijke argumenten gemeend hebben hun stem aan dit wetsontwerp te moeten onthouden en zulks te meer, omdat tot mijn spijt de fracties, waartoe deze geachte afgevaardigden behooren,

(Mendels.)

zich tevreden hebben gesteld met den vogel in de lucht, nl. met het amendement Hermans—Kuiper.

Ook dàarom noem ik de heeren Haazevoet en Douwes, omdat daardoor het odium van mij en mijn geestverwanten wordt weggenomen, alsof wij het alleen zijn, die zoo tegen deze wijziging van de Huurcommissiewet optornen. Ook onder de Christelijke arbeiders wordt wel degelijk hier grond voor verzet gevoeld, en het doet mij genoegen, dat dit hier zoo duidelijk is uitgekomen.

In dit verband wijs ik er verder op, dat in de Tweede Kamer de heer Smeenk zijn stem aan dit wetsontwerp heeft onthouden bij de eindstemming, evenals mej. Frieda Katz, toch zeker geen radicale Draufgängerin; dat er een ander amendement-Oud is geweest (dat verworpen is), om de 50 vrije procenten terug te brengen tot 35 procenten en dat daarvoor niet alleen een aanzienlijk aantal Kamerleden van links hebben gestemd, maar dat ook van rechts de heeren van Schaik, Katholiek, Heukels, Smeenk, beiden antirevolutionnair, en mej. Katz, Christelijk-historisch, daarvoor hun stem hebben uitgebracht.

Daaruit blijkt dus, dat enkelingen in die kringen zich niet hebben laten weerhouden — en daarvoor moet er daar al heel wat gebeuren — om tot de bevriende Ministers te zeggen: Uw 50 procent acht ik onjuist, 35 is juister.

Dit wil ik even naar voren brengen, om niet alle banbliksems, die tegen mij geslingerd zijn, zelf in ontvangst behoeven te nemen, want een portie daarvan komt ook toe aan de door mij genoemde politieke tegenstanders.

In het juridisch steekspel tusschen den Minister, den heer Janssen en mij wil ik op dit oogenblik niet verder participeeren. De Minister moet maar eens goed, als hij daar genoegen in heeft, de *Handelingen* nalezen en zien, wat ik gezegd heb; ik heb zooeven mijn rede nog even gecorrigeerd en gemerkt, dat hetgeen ik daar gezegd heb voor een normaal juristenverstand volkomen begrijpelijk is, en, aangezien de geachte bewindsman van Justitie mijlen ver uitsteekt boven het peil van den „durchschnitt"-jurist, heb ik het vertrouwen, dat hij bij lezing van mijn rede de bedoeling daarvan volkomen zal vatten.

Verder zal ik wellicht de vrijheid nemen om het geval ook eens voor te leggen aan mijn medeleden in de Staatscommissie-Limburg.

Ik wil nog een misverstand wegnemen. Het zou nl. schijnen, ten minste naar hetgeen ik van den Minister gehoord heb, alsof ik de raadgeving van den heer van den Bergh voor mijn rekening zou hebben genomen. Dat is echter niet waar. Een raadgeving, om het er massaal op te laten aankomen, dat de huur wordt opgezegd door het niet accepteeren van de vrije 50 pct., zou ik niet durven geven als strijdmiddel tegen de wet. Maar dat doet niets af aan de zakelijke kern van het betoog van den heer van den Bergh. Ik meen echter te moeten volhouden, dat er anomalie bestaat tusschen de Huurcommissiewet en de nieuwe bevoegdheid in de Huuropzeggingswet, en moet dus opkomen tegen hetgeen de Minister gezegd heeft ten aanzien van de bedoeling van den heer van den Bergh. Deze had volkomen het recht te wijzen op de opzettelijk door de Tweede Kamer gewilde nieuwe bevoegdheid, aan de huurcommissie gegeven door het amendement-Oud, en de consequenties daarvan uit te werken. Dit was geenszins het aansporen tot bezigen van trucs of onoorbare middelen tegen de bedoeling der wet in.

Overigens, dat eenig saboteeren of tegen de bedoeling van de wet ingaan niet mijn tactiek is, wil ik vastleggen, door voor te lezen het slot van wat ik volgens mijn stenogram gisteren heb gezegd. Ik eindigde zoo:

> „Ik ben er niet voor, dat door allerlei eigenlijk door den wetgever niet gewilde maniertjes de toepassing van de wet of buitensporig wordt uitgebreid of gesaboteerd. De wet moet duidelijk zijn en ieder zijn recht geven. Ik hoop dat de Minister de toezegging zal doen, dat hij aan deze zaak zijn aandacht zal wijden."

Verder over het juridische punt niets meer. Een enkel

(Mendels.)

woord over hetgeen de geachte bewindsman van Arbeid ten opzichte van mijn betoog heeft aangevoerd.

De Minister begon met een algemeene qualificatie van de wijze waarop ik mijn betoog had ingekleed. Hij heeft het zich daarbij gemakkelijk gemaakt en gezegd: ik zal er niet breed op ingaan, het was Mendels, met één woord.

Ik ben zeer gevleid door die qualificatie, want dat beteekent, dat ik mij zelf was, precies wat ik wezen moest, en niet een ander.

Ik sprak dus met mijn eigen argumenten en eigen sentiment en trachtte niet te zijn een ander, en zoolang ik en mijn vrouw met dezen Mendels nog tevreden zijn, heb ik er niets op tegen.

Maar ik moet tot mijn spijt van den Minister precies hetzelfde zeggen, maar dan met een anderen klemtoon, nl.: het was Aalberse. In de Tweede Kamer heeft de Minister vroeger zich gekant tegen aanvallen van de reactie, en bij de interpellatie-Drion over de Arbeidswet heeft hij zich zelfs met ongewoon pathos vergeleken met Erzberger en heeft hij gezegd op de bres te zullen staan voor de vervulling van de taak, den socialen eischen van den nieuwen tijd recht te doen wedervaren, al zou hem ook hetzelfde lot moeten treffen, en toen was het Aalberse, maar nu is het Aalberse niet meer.

Ook is de Minister dat niet meer in de wijze, waarop hij den tegenstanders onjuiste en onfraaie motieven toedicht. Hij heeft gezegd, dat de tegenstanders van dit wetsontwerp eigenlijk niet meenen, dat de betaling van 150 pct. te zwaar is, maar dat men het den huiseigenaars niet gunt.

Ik kom met klem tegen deze wijze van beschouwing op. Het komt den Minister niet toe, tegenstanders van deze wetswijziging deze meening in de schoenen te schuiven. Ik voor mij verwerp ten eenenmale een dergelijk laagstaande demagogische opvatting van de zaak, en ik kan dat te meer doen, omdat de Minister ook nog herinnerd heeft aan het initiatiefvoorstelletje, dat ik in het eind van 1914 als lid van de Tweede Kamer heb ingediend, en dat aan deze wetgeving den eersten stoot heeft gegeven. Bij dat initiatiefvoorstelletje om een huurbreidelingswet met het oog op den oorlogstoestand in het leven te roepen, had ik, meer dan de Huurcommissiewet en de Huuropzeggingswet, uitdrukkelijk rekening gehouden met de belangen van onvermogende huiseigenaars.

Ik moet dus dat verwijt met kracht terugwijzen, ook omdat het gevaarlijk is, wanneer een Minister aan een tegenstander van een wetsontwerp een dergelijke bedoeling in de schoenen schuift. Er blijft zoo licht iets van hangen. Als het mij geoorloofd is hier eenig Grieksch te spreken: *tide wepos fuge werkos odontoon* (welk een woord ontvluchtte daar de omheining van uw tanden!). Dat is een gevaarlijk woord, Mijnheer de Voorzitter, want het zou door onze tegenstanders bij hun propaganda kunnen worden uitgespeeld; de Minister heeft gezegd: gij meent het niet, gij vindt die 50 pct. niet te hoog, maar uit de laagste, kleinste klasse-afgunst gunt gij het den huiseigenaren niet, en dat is zonder tegenspraak gebleven!

Maar bovendien: is mejuffrouw Frida Katz, een partijgenooto van ons meest *chrontfeste* lid, den heer de Vos van Steenwijk, ook al zoo'n haatzaaiende, haatdragende huiseigenaren-met-huid-en-haar-willende-verslinden-juffrouw? Geen sprake van! En de brave Smeenk, de goedmoedige Haazevoet, de onschuldige Douwes, hoe kan de Minister het van die menschen zeggen? Neen, die uitdrukking moet de Minister terugnemen! De Minister is ten slotte toch met eenige cijfers gekomen en heeft gezegd: ik ben wel aanvankelijk met weinig cijfers gekomen, dat is waar, maar ik heb toch van der Kaa aangehaald, den hoofdinspecteur van den woningdienst, den vroegeren inspecteur van den woningdienst te Amsterdam! Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar wanneer? Bij de behandeling in de Tweede Kamer, toen de sprekers in eersten termijn al geëindigd hadden, kwam de Minister rauwelijks met een artikel van den heer van der Kaa, zeer kort te voren in een tijdschrift verschenen. Maar dat is toch geen wijze van cijfers geven ter motiveering van een wetsontwerp! Bij de indiening van zijn wetsontwerp heeft de Minister zich niet de flauwste moeite gegeven om aan te toonen, dat het hier alleen betrof een normalisatie van den bestaanden toestand, dat de 50 pct. al regel was. Het is door ieder betwist, maar de Minister heeft het met geen woord trachten waar te maken.

Toen zijn gekomen naderhand eerst de voorzitter van de huurcommissie te Arnhem, en vandaag die van Maastricht, die gezegd hebben: het is niet waar, de verhooging is ongeveer 35 pct. Maar dan heb ik toch het recht, Mijnheer de Voorzitter, om te zeggen tegen den Minister: als dat de motiveering is van uw ontwerp, ontzinkt daaraan de feitelijke grondslag.

Wel is de Minister nu plotseling gekomen met een lijstje met cijfers van den heer Zaalberg, die als arbiter in de steenindustrie gisteren die cijfers aan den Minister heeft verstrekt over het verschil in loon tusschen 1914 en eind 1922. Ik heb den Minister bij interruptie nog gevraagd: zijn dat de cijfers van 1916? Neen, was het antwoord, dat zijn de cijfers van 1914, maar dat maakt eigenlijk geen onderscheid.

Welnu, door vriendelijke tusschenkomst van den heer Westerdijk is mij een lijstje met cijfers ter hand gesteld betreffende de loonen in den landbouw in de provincie Groningen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid: Ik heb uitdrukkelijk gezegd, dat de door mij genoemde cijfers niet golden voor den landbouw.

De heer **Mendels**: U hebt gezegd, dat er tusschen 1914 en 1916 geen verschil was. Ja, in den landbouw is het peil nog meer gezakt, maar ik heb het alleen over het feit, dat de Minister zeide: tusschen 1914 en 1916 is geen verschil; de groote loonstijging kwam na 1916.

Ziehier mijn gegevens. Vóór den oorlog, in 1914, verdiende men in den landbouw in Groningen f 571 per jaar; in 1916 f 798, dus bijna f 230 meer of ongeveer 50 pct., terwijl het loon in 1923 was f 950, wat een verschil maakt met 1916 van slechts f 152, zoodat de groote stijging blijkt te zijn geweest tusschen 1914 en 1916.

Dit geldt nu voor den landbouw, maar het is ook mogelijk, dat het evenzeer voor andere groepen geldt.

Er blijkt in alle geval uit, dat het in alle opzichten verkieslijker ware geweest, behoorlijk cijfermateriaal in de gewisselde stukken te geven.

De cijfers die ik gaf en die aantoonden dat er onder de metaalbewerkers toch groote groepen waren, wier loon zelfs gedaald was beneden de 50 pct. boven die van 1916, schoof de Minister ter zijde met te zeggen: de heer Mendels heeft een enquête ingesteld en nu heeft hij dat gevonden voor een paar arbeiders in de provincie en net in dat eene vak.

Ik ben waarlijk niet in staat in enkele weken een enquête in te stellen, maar als de Minister in de Kamer met een zekere bravoure zegt: waar zijn die arbeiders, die hun loon hebben zien dalen beneden 50 pct. boven dat van 1916, dan heb ik reeds aan mijn plicht voldaan door dit eene voorbeeld te geven.

Maar de metaalbewerkers langs al die bloeiende industrieplaatsen tusschen Rotterdam en Schoonhoven, bij Dordrecht, Krimpen aan de Lek, Lekkerkerk, verder de metaalbewerkers langs Martenshoek, Hoogezand in Groningen, dat zijn niet alleen unskilled labour, en die werken ook niet ergens in een vergeten achterhoek, en nu blijkt dan toch dat de loonen van althans die groepen van arbeiders al reeds een zoo geweldigen rush naar beneden gemaakt hebben.

En dan is het best mogelijk dat bijv. bij de stroocartonnagefabrieken, de rijstpellerijen, de olieslagerijen, de textielbranche, de toestand voor sommige groepen precies eender is. Ik weet het niet. Maar in elk geval, het voorbeeld, dat ik gaf, wettigt het aannemen van de mogelijkheid daarvan.

En dan heeft de Minister vergeten, dat het index-cijfer van de voornaamste levensmiddelen nog 70 pct. staat boven dat van 1916. Nu heb ik gisteren een vergissing begaan door te zeggen, dat daar de huur niet inbegrepen was. Dat is onjuist, de huur is daarin wel begrepen, maar niet de belasting.

Daarover heeft de Minister ook niet gesproken. De belasting is enorm gestegen en ook voor den kleinen man. Ik verwijs naar de cijfers, die mr. Tromp Meesters in zijn meeraangehaalde brochure daaromtrent geeft op bladz. 13 en 14.

43ste VERGADERING. — 31 MEI 1923.

268. Wijziging der Huurcommissiewet en der Huuropzeggingswet.

(Mendels c. a.)

Over deze cijfers kunnen wij nu natuurlijk niet in den breede discussieeren, maar het zijn officieele cijfers van den voorzitter der huurcommissie in Arnhem en mag ik nu niet zeggen, dat wij deze belangrijke wetswijziging niet moeten bekijken zonder met zulke verhoogingen rekening te houden? Wij moeten alles maar goedvinden, zooals ook al de heer Douwes zeide, ook dat tienduizenden eigenaars in Amsterdam wel tevreden waren met 20 pct., maar het nu natuurlijk ook zijn met 50 pct., zonder dat de waarde en het onderhoud van het pand zulks wettigen, waarvan volgens de Christelijke leer de eigenaars maar rentmeesters zijn.

Spijt moet ik betuigen over de houding van mijn geachten vóórbuurman, zal ik maar zeggen, den heer Janssen. De heer Janssen toch was het in zijn betoog volmaakt met mij eens; hij heeft alle argumenten van den Minister opgesomd, heeft ze allemaal gewogen en te licht bevonden: de nieuwbouw, zei hij, wordt er niet door bevorderd; bezuiniging verwachtte hij er niet van, al moest men ook alleen daarom niet tot dezen maatregel overgaan; de 50 pct. achtte hij niet noodig; 35 pct. was ook in Maastricht het gewone percentage; het speet hem, dat het amendement-Oud nu eigenlijk weinig beteekende, omdat men nu bij toepassing der Huurcommissiewet niet mag rekening houden met den slechten toestand van het pand, althans tot 50 pct. verhooging. Dat alles was de heer Janssen met mij eens; het eenige, waarin hij het niet met mij eens was, was dat de wet wellicht blijvende waarde had.

Niettemin kwam hij tot de voor mij verrassende conclusie dat hij de wet zou accepteeren. Hij moet dat natuurlijk zelf weten, maar het spijt mij, omdat ik gaarne hem, dien ik hoogelijk waardeer, tot mijn medestanders had gerekend.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te spreken naar aanleiding van een opmerking van Minister Aalberse. Hij schrift den woningnood toe aan de crisis op het gebied van het bouwkrediet. Ik wil op dat argument niets afdingen, maar ik wensch te wijzen op nog vier andere oorzaken van den woningnood, die minstens even werkzaam zijn geweest, zoo niet nog werkzamer.

In de eerste plaats de Woningwet, een wet, die den stempel draagt van het Russische despotisme, wat in het geheel niet het gevoelen weergeeft van den maker der wet, maar dat niettemin de Regeering heeft geïnspireerd. Ik heb indertijd tegen deze wet een brochure geschreven, maar natuurlijk — het radicalisme was destijds troef — heeft mij dit niets gebaat. Nu ik misschien gelijk zal krijgen, is men al lang vergeten dat ik dat gedaan heb.

In de tweede plaats de bouwverordeningen, vooral in de groote steden. Men heeft er daarbij maar op ingehakt door zoo hoog mogelijke eischen te stellen. Men heeft gedacht: de maatschappij voegt zich wel naar die verordeningen, terwijl de verordeningen zich voegen moeten naar de maatschappij. Het is de schoen dien men maakt voor den voet en niet de voet dien men in den schoen wringt. Men denke slechts aan de bepalingen omtrent alkoven e. d. en omtrent slaapplaatsen e. d. In het beroemde Rembrandthuis, dat nu nog als een model van een rijk patriciershuis getoond wordt, zijn ook bedsteden; daar leefden onze voorvaderen in en zij waren heel wat gezonder en sterker dan wij.

In de derde plaats de gezondheidscommissies; die hebben ook heel wat op haar geweten op het gebied van den woningnood. Het is een zegen, dat een man als Diogenes niet meer in onzen tijd leeft, anders zou zijn ton direct onbewoonbaar zijn verklaard en hij een bevel tot ontruiming hebben ontvangen. Hij had dan misschien kunnen appelleeren bij Gedeputeerde Staten. Toch was dat voor hem een goede en goedkoope woning, waar hij zelfs Alexander den Groote in kon ontvangen.

De gezondheidscommissies hebben maar afgekeurd, denkende met geweld alles te kunnen dwingen, maar zij hebben nooit gevraagd of men dan voor hetzelfde geld betere woningen kon krijgen. Geheele wijken zijn met den grond gelijkgemaakt, en zoo hebben zij reeds vóór den oorlog kunstmatig een woningnood geschapen. Later hebben zij hun dwaasheid

(Verkouteren c. a.)

ingezien en hadden zij menige woning, die tegen den grond lag, gaarne terug gehad.

Overigens is de werkman het meest geknauwd door den werkman zelf, nl. door de hoog opgedreven loonen in de bouwvakken, loonen van meer dan f 100 in de week. Naar ik meen heeft de heer Wibaut zelf gezegd, dat die f 100 nog maar presentiegeld was voor het feit, dat zij op het werk waren, en ik heb ook wel eens gehoord, dat of een werkman werkt of niet, het niet veel verschil maakt. Door de loonopdrijving en de bouwkredieten zijn wij in het moeras gekomen en wij zullen nooit tot een gezonden toestand komen, tenzij wij de veel te tyrannieke woningwetten terugdringen en het peil van de loonen der bouwvakarbeiders tot een normaal peil terugbrengen.

De heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid. Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof in uw geest te handelen door niet meer te spreken over dingen, waarover ik in eersten termijn voldoende heb gezegd. Maar over een paar punten wil ik nog iets in het midden brengen. De heer Douwes heeft de opmerking gemaakt, dat in Amsterdam eerst de gemiddelde huurverhooging is gesteld op 35 pct. boven de huren van 1916, maar dat men dat cijfer moet corrigeeren in dien zin, dat dit alleen betrekking heeft op de gevallen, die onderworpen zijn geweest aan de huurcommissies en waarvan deze commissies hebben bepaald, hoe hoog de huren zullen zijn. Maar het is ook gebleken, dat de bepaling van de huren van 35 000 woningen nooit aan de huurcommissies onderworpen is geweest, terwijl men daarbij gebleven is tot hoogstens 20 pct., en daarom meende hij, dat het cijfer van 35 pct. lager moest worden gesteld.

Ik geloof, dat dit zuivere theorie is. Wanneer men zegt, dat 35 000 woningen nooit bij de huurcommissie zijn geweest en men daaruit wil concludeeren, dat er niet meer wordt betaald dan 20 pct. boven de huur van 1916, dan geloof ik, dat dit absoluut in strijd is met de werkelijkheid, althans op grond van wat ik zelf weet van personen, die nog het geluk hebben in een huurhuis te wonen en die niet gedwongen zijn geweest in den duren tijd hun woning te moeten koopen en die de huur hebben verhoogd in overeenstemming met den huiseigenaar, zonder huurcommissie. Dit is geschied zonder dwang, omdat men begreep, dat den huiseigenaar meer toekwam. Daarvoor is de Huurcommissiewet ook niet ingesteld. Deze is ingesteld tegenover de huiseigenaren, die iemand, die niet betalen kon, hooger wilden brandschatten dan mogelijk was. Dan kon de huurder worden beschermd door een autoriteit, die daarvoor was ingesteld.

Wanneer men practisch gaat onderzoeken, hoe het staat met die 35 000 woningen, waaromtrent door de huurcommissies niets is beslist, zal naar mijn overtuiging blijken, dat de zaken practisch zoo staan.

Het is dus volstrekt niet juist, dat er niet meer zou worden betaald dan 20 pct. boven de huur van 1916. De opmerking van den geachten afgevaardigde schijnt mij dus niet van zoo verre strekking als het hem wel voorkwam.

De heer Mendels heeft in zijn repliek geciteerd, wat ik in de Tweede Kamer bij een andere gelegenheid zou hebben gezegd in verband met den naam van den heer Ertzberger. Ik heb reeds enkele malen er tegen geprotesteerd, dat men mij een dergelijke uitlating toedichtte. Maar het heeft nog steeds niet geholpen, want om de drie maanden zie ik dat weer eens geciteerd. Inderdaad heb ik het niet zoo gezegd, en voor den zooveelsten keer wil ik het weer eens tegenspreken, al ben ik vast overtuigd, dat ik binnen drie maanden het in een zeker dagblad weer zal zien geciteerd zooals ik het niet gezegd heb.

Voorts maakte die geachte afgevaardigde mij er een verwijt van, dat ik nu, op het laatste moment en in deze Kamer, kwam met looncijfers. Mijnheer de Voorzitter! Die cijfers zijn mij vóór dien tijd niet gevraagd en de geachte afgevaardigde zal het hebben geapprecieerd, dat ik op zijn vraag onmiddellijk bereid was die cijfers te geven. Toevallig heb ik vanmorgen ontvangen het rapport van den heer Zaalberg over de steenfabrieken en kon ik dus die cijfers geven.

(Minister **Aalberse** e. a.)

Maar nu ging het hierom, dat ik in de Tweede Kamer vragenderwijs heb gezegd, dat in ons land, behalve bij de landarbeiders, van een daling van het loonpeil tot 150 pct. van 1914 geen sprake was. De geachte afgevaardigde meende, dat ik dat niet had mogen zeggen zonder cijfers te noemen. Welnu, ik heb ze nu genoemd. Indien zij in het Voorloopig Verslag waren gevraagd, had hij ze, en waarschijnlijk nog veel uitvoeriger, gekregen in de Memorie van Antwoord.

Nu zegt de geachte afgevaardigde: Gij hebt genomen de loonstijging sinds 1914 en gij hadt ze moeten nemen sinds 1916. Ik heb op zijn desbetreffende interruptie reeds geantwoord, dat dit bijna geen verschil maakt. Ik heb hier een grafische voorstelling van de loonen van 1914 tot 1923 en men kan zien, hoe de lijn van 1914 tot 1916 bijna is een horizontale.

In 1917 begint de stijging pas. Drie jaar lang is dus in de verschillende industrieën bijna geen loonstijging geweest. Bij den landbouw was het juist anders, daar is de stijging, maar ook de daling vroeger begonnen. Maar ik heb dan ook den landbouw er uitdrukkelijk buiten gehouden en de geachte afgevaardigde kan daaraan dus geen argument tegen de door mij aangevoerde cijfers ontleenen.

In de rede van den geachten afgevaardigde den heer Verkouteren, die wij in laatste instantie hebben gekregen, heeft hij zeer veel onderwerpen aangesneden, waarover ik heel graag eens wil debatteeren, maar ik geloof, dat ook de geachte afgevaardigde niet heeft bedoeld, dat debat op dit oogenblik uit te lokken. Wanneer wij echter bij een volgende gelegenheid elkaar nog eens op dit gebied ontmoeten, zal een debat met den geachten afgevaardigde mij buitengewoon aangenaam zijn.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met 23 tegen 6 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren W. Fransen, Idenburg, Janssen, van der Does de Willebois, Verkouteren, de Vos van Steenwijk, Artnz, van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, Schönfeld, Bosch van Oud-Amelisweerd, van der Maesen de Sombreff, S. de Vries, Diepenhorst, Beelaerts van Blokland, d'Aumale van Hardenbroek, Croles, de Waal Malefijt, Blomjous, de Veer, L. de Vries, Sijtsma en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heer Mendels, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Douwes, Haazevoet, Smeenge en Westerdijk.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren Heerkens Thijssen, Gilissen, van Loon, Steger, Wittert van Hoogland, Slingenberg, van Lanschot, Franssen en van der Hoeven;

II. Wijziging der wet van 29 Juli 1920 (Staatsblad n°. 623), houdende wijziging der wet van 5 Juli 1910 (Staatsblad n°. 181), tot regeling van de samenstelling van den Hoogen Raad, de Gerechtshoven, de Arrondissements-Rechtbanken en de Kantongerechten, en van de jaarwedden der rechterlijke ambtenaren, alsmede van de klassen der Rechtbanken en Kantongerechten;

III. Naturalisatie van: Anton Johann Joseph Beckering, Johan Kasper Behrendt, Antonius Gerardus Bekkers, Marie Elisabeth Bodin, Maria Josephus Dehue, Abram Gordon, Marie Gordon, Johann Mathees Hauser, Florentine Marie Hövert, Charles Théophile Joseph Louis Van Isterdael, Feiwel Kraushar, Wilhelm Kugel, Richard Aloïse Kühn, Heinrich Carl Adolf Lindemann, prof. Johann Otto Franz Pitsch, Anna Maria Elisabeth Suylen, Sally Sweyer, Berl (Bernard) Vogelfang, Ferdinand Karl Weismann, Heinrich Alexis Walles en Johanna Martina Eulalie Clara Hélène van Isterdael (401);

IV—V. Naturalisatie van:
J. S. Auerbach, A. H. de la Court, Ch. P. Friedman, J. Friedmann, C. A. Gehlsen, H. von den Kerckhoff, B. J. Kok, Ch. (Heinrich) Kurz, M. Landau, H. Lenaers, G. W. Mittler, weduwe van H. F. Giebel, F. A. L. Meuter, W. H. H. Rohloff, M. Schlössinger, F. C. W. Steinfurth, R. E. J. Wagner, weduwe van E. E. H. J. Coenegracht, C. Ch. Woutersz, M. J. Woutersz, N. J. Woutersz, P. E. Woutersz, Ch. I. van den Berge, S. Bachner, E. R. C. Brackx, J. Cleuren, P. Elias, F. F. Grigoleit, A. Hubaty, D. Jacobsohn, J. F. Ch. Kimpel, E. M. Klever, W. R. Klever, dr. E. F. Kossmann, M. Laeufer, C. van der Mark, O. Melchior (Melcher), G. A. Rosenthal, J. H. Schierholt, L. V. A. Sedeyn, J. G. J. Verbeeck, L. (Léon) Wachtel, K. Wendel, A. W. Hubaty, M. K. M. Kossmann, C. C. A. Melchior, M. Melchior, H. Melchior (434);

VI. Wijziging van de wet van 4 December 1920 (Staatsblad n°. 843), tot regeling van de bezoldiging van den Raad van State, zooals deze wet is gewijzigd bij de wet van 2 April 1921 (Staatsblad n°. 660) (385);

VII. Verhooging en wijziging van hoofdstuk V A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (336);

VIII. Aanvulling van artikel 29 der Wet op de Inkomstenbelasting 1914 (422);

IX. Wijziging van de begrooting van het Staatsmuntbedrijf voor het dienstjaar 1922 (433);

X. Wijziging van de wet van 22 December 1922 (Staatsblad n°. 709) tot aanwijzing van de middelen ter goedmaking van de uitgaven, begrepen in de Staatsbegrooting voor 1923 (406);

XI. Wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk B der Staatsbegrooting voor 1923 (Kosten overbrengen crisiszaken bij het Departement van Financiën; jaarwedden personeel Rijksgebouwen, enz.) (414);

XII. Wijziging van de wet van 21 Juli 1890 (Staatsblad n°. 126) tot regeling van het Militair Onderwijs bij de landmacht, voor zoover daarbij de opleiding voor den officiersrang en de hoogere vorming van den officier zijn betrokken, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 27 October 1922 (Staatsblad n°. 582) (394);

XIII. Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor het dienstjaar 1922 (409).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIV. Aangaan van eene geldleening ten laste van Nederlandsch-Indië (447).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van het door mij ontvangen Eindverslag betreffende het wetsontwerp omtrent het aangaan van een geldleening ten laste van Nederlandsch-Indië zij het mij vergund het volgende op te merken.

In de eerste plaats is door verschillende leden gewezen op het feit, dat door mij in de Tweede Kamer niet is ingegaan op het denkbeeld, van sommige zijden geopperd, om met het oog op plaatsing of overneming van Indische geldleeningen een commissie van advies in te stellen. Die afgevaardigden betreurden het zeer, dat ik geen toezegging in dien zin meende te kunnen doen en spraken de hoop uit, dat ik dit standpunt nog eens ernstig zou willen overwegen, evenals de vraag, of het niet gewenscht zou zijn, omtrent de bedoelde beslissingen het advies in te winnen van deskundigen, waarbij zij voornamelijk dachten aan de beide circulatiebanken, de Nederlandsch-Indische bank en de Javasche bank.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb inderdaad ernstig bezwaar tegen het instellen van een commissie als zooeven bedoeld, omdat ik daarin in vele opzichten een belemmering zou zien,

(Minister de Graaff.)

vooral in gevallen, waarbij met snelheid een beslissing moet worden genomen.

Daarentegen bestaat mijnerzijds allerminst bezwaar — ik heb dat ook in de Tweede Kamer met nadruk verklaard — tegen het raadplegen zooveel mogelijk van deskundigen en in elk geval van de beide genoemde circulatiebanken. In zoover meen ik dus ten volle aan den wensch van de hier aan het woord zijnde leden te kunnen voldoen.

Een tweede opmerking, die ik in het Eindverslag aantref, betreft de vraag, of het niet beter zou zijn, in afwijking van vorige gevallen in de leeningsprospectussen geenerlei toezegging te doen, dat binnen tien jaar de leening niet geconverteerd of afgelost zal worden. Een zoodanige toezegging — werd daarbij opgemerkt — wordt niet in 's Lands belang geacht, daar het bij daling van den rentevoet niet wenschelijk kan zijn, dat nog leeningen van 6 pct. of hooger blijven loopen. Het voorkomen van die clausule bij de gesloten buitenlandsche leeningen werd ten zeerste betreurd.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer die clausule voortaan werd weggelaten, vrees ik, dat de terugslag zich zou uiten in een noodzakelijke verzwaring van de andere voorwaarden. Intusschen heb ik er geen bezwaar tegen, om op dit punt de reeds bedoelde deskundigen nog eens nader te hooren.

Ik voeg er bij, dat het gevaar, waarop de leden, hier aan het woord, meenden te moeten wijzen, in groote mate zal worden ondervangen door in het vervolg zooveel mogelijk tot lagere rentetypen over te gaan.

Een andere beschouwing, die mijn aandacht heeft getrokken, is deze. In het midden werd gebracht, dat het weinig zin blijkt te hebben gehad om een zoo groot gedeelte van de geldleeningen, die hebben plaats gevonden, in het buitenland aan de markt te brengen. En tot adstructie van dat standpunt voerde men aan het feit, dat, naar men meende te weten, de buitenlandsche bankiers met 4 à 5 pct. winst bijna het geheele bedrag weer hebben overgedaan aan Nederland. Die loop van zaken werd geacht er op te wijzen, dat hier te lande voldoende geld ware op te nemen geweest.

Ik geloof, dat deze conclusie wel zeer gewaagd is. Dat een niet onbelangrijk gedeelte van het in het buitenland, speciaal in de Vereenigde Staten van Amerika, uitgegeven kapitaal langzamerhand naar Nederland is teruggestroomd, om het zoo te zeggen, vindt zijn oorzaak inzonderheid hierin, dat in den laatsten tijd vooral in Nederland zekere voorkeur is ontstaan, om alleszins verklaarbare redenen, voor obligatiën in gouddollars. Waren echter de elders uitgegeven leeningen hier ter markt gebracht, dan geloof ik wel met zekerheid te kunnen zeggen, dat het bedrag bij lange na niet geplaatst zou zijn geworden. Dit neemt intusschen niet weg, dat bij mij niet de minste voorliefde bestaat voor plaatsing van Indische leeningen in het buitenland. Wanneer in het eigen land uitgifte mogelijk wordt geoordeeld, zal in de eerste plaats getracht worden in die richting de vereischte gelden te vinden.

Bij sommige leden bestaat, blijkens het Eindverslag, nog bezwaar tegen de bepaling, in art. 5 voorgesteld — een bepaling, ook in de vroegere leeningsbesluiten voorkomende —, dat leeningen, in het buitenland geplaatst, kunnen worden vrijgesteld van obligatie- of couponbelastingen.

Ook deze bepaling houdt verband met het feit, dat in verschillende landen, met name in Amerika, een zoodanige voorziening beslist wordt gewenscht. Weglating zou het welslagen van de leening in gevaar brengen of de noodzakelijkheid meebrengen om in andere opzichten de voorwaarden voor Indië minder gunstig te stellen. Wat overigens betreft het onderscheid, dat daarmede ten nadeele van leeningen in het eigen land zou worden gemaakt, voor Nederland heeft een zoodanige bepaling geen nut, omdat dergelijke belastingen hier niet bestaan en ook wel niet in het voornemen zullen liggen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering gaat over in een met gesloten deuren.

De Kamer gaat tot nadere bijeenroeping uiteen.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet houdende bepalingen betreffende de jacht. (27)

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet heeft de navolgende uitkomsten gehad.

Algemeene beschouwingen.

§ 1. In het algemeen werd dit wetsontwerp met weinige ingenomenheid begroet.

Vele leden vonden de oplossing daarin aan het jachtvraagstuk gegeven niet gelukkig. Men achtte het, wat de technische uitwerking betreft, niet geslaagd, ondanks zijn tal van artikelen niet zonder leemten en in dien zin onpractisch, dat het bepalingen bevat, welke de verwezenlijking van het hoofddoel tegengaan.

Aanvankelijk in beginsel gericht op het tegengaan van schade door schadelijk gedierte en op het keeren van het misbruik door sommige jagers gemaakt in het kweeken van een overtolligen wild- en konijnenstand, is het wetsontwerp tijdens de schriftelijke behandeling, na het Voorloopig Verslag plotseling geheel van karakter veranderd.

Het ontwerp is vóór alles bestemd den landbouw te dienen. Het bevat echter bepalingen, die het doel verre voorbijstreven, zoodat men soms twijfelt, of niet hier en daar de bedoeling heeft voorgezeten, om het beperken van de jachtbelangen gepaard te doen gaan met het aantasten van het eigendomsrecht. De eigenaar toch wordt in bepaalde opzichten afhankelijk gemaakt van de willekeur of het goeddunken van den grondgebruiker, wien een onaantastbaar recht tegenover den grondeigenaar wordt verleend, daar aan eerstgenoemde uitsluitend het recht wordt toegekend om schadelijk gedierte te dooden. Men kon het denkbeeld niet van zich afzetten, dat dit voorstel zijn ontstaan te danken had aan de voortdurend opgeschroefde klachten, tegen den bestaanden toestand ingebracht. De nadeelen, die het wild aan den landbouw zoude toebrengen, voor sommige heerlijke jachten wellicht uitgezonderd, worden sterk overdreven en de klachten komen veelal voort uit afgunst of wel uit verlangen om zelf te kunnen jagen.

Bovendien wordt volgens de gewijzigde considerans van het oorspronkelijk ontwerp-1920, de regeling van de wettelijke bepalingen der jacht wel totaal ondergeschikt gemaakt aan het belang van den landbouw, maar door de uitsluiting van den grondeigenaar om op zijn verpachten grond schadelijk gedierte te mogen opsporen, bemachtigen of dooden en dus mede te mogen werken aan de vermeerdering der bodemproductie, waaraan het schadelijk gedierte danig in den weg staat, wordt allerminst met dat belang rekening gehouden en wordt de considerans dus vrijwel eene onoprechte leuze. Iedere flinke opruiming van schadelijk gedierte, b. v. van konijnen, door drijfjachten wordt zoo goed als onmogelijk.

Maar vooral de gevolgen van het ontwerp, tot wet geworden, werden bedenkelijk geacht. De wildstand zal sterk verminderen, zoo niet binnen weinige jaren worden vernietigd, en een geoorloofd bedrijf en tevens gezonde sport zullen er door te gronde gaan. De voordeelen echter van een matigen wildstand zijn niet te onderschatten. Duizenden vinden in de jacht en hare aankleve een geheel of gedeeltelijk bestaan. Tal van neringdoenden en personen uit den kleinen middenstand zullen bij achteruitgang van het jachtbedrijf schade ondervinden. In verschillende streken zal men nu voortaan ook misssen de vrij groote pachtsommen voor jachtterreinen, die tot heden onder meer werden gebruikt voor de verbetering van wegen en waterlossingen. Het is te verwachten, dat jachtliefhebbers in het buitenland jachtterreinen zullen trachten te verkrijgen en dientengevolge bronnen van verdiensten zullen ophouden te vloeien.

De veiligheid ten plattelande zal door het sterke inkrimpen van het aantal jachtopzieners, onbezoldigde veldwachters, niet verhoogd worden; ook de boeren trekken groot nut van deze particuliere bewaking. Het is wel een van de grootste voordeelen van het jachtbedrijf, dat jachtopzieners en wildschutten ook voor de veiligheid waken, die anders slechts verkregen kan worden door van Overheidswege gesalarieerde beambten.

Ook de landbouw zal er weinig profijt van trekken; deze wet zal niet bevorderlijk zijn voor de in het algemeen bestaande goede verhouding tusschen eigenaar en pachter. Te veel is men bij de samenstelling van het wetsontwerp uitgegaan van de onjuiste gedachte van belangenstrijd en animositeit tusschen eigenaar en pachter.

De beperking eenerzijds en uitbreiding van de jacht anderzijds zullen in de practijk door de landbouwers niet gewaardeerd worden en hun geld kosten. Hoogere pachten zullen het natuurlijk gevolg zijn, daar tot nu toe de mindere of grootere wildschade ruim verdisconteerd was in lage pachten. Tot ongerief van kleine pachters en schade van den landbouw zullen verschillende stukken los bouwland nu bebosch worden, opdat de eigenaars de beschikking over die terreinen behouden.

Zeer ernstige en nadeelige gevolgen werden gevreesd van de bepaling (art. 60), waarbij op verzoek van belanghebbenden vergunning kan worden verleend om, met afwijking van de voorschriften der wet op den door hen gebruikten grond en op grond bij anderen in gebruik, wild of schadelijk gedierte te vangen of te dooden. Men was van oordeel, dat het aantal personen zeer zal toenemen, die in het bezit kunnen komen eener vergunning om zich met schietgeweer in het veld te mogen bevinden, wat uit den aard der zaak aanleiding zal geven tot het mede dooden van allerlei dieren, welke nuttig voor land- en boschbouw zijn. Daarom werd de vraag gedaan, of het niet noodig is wettelijke bepalingen in het leven te roepen ter voorkoming, dat deze totaal zullen worden uitgeroeid. Evenzoo vreesde men, dat door de houders dezer vergunning zeer talrijke overtredingen der Vogelwet zullen worden gepleegd, wat ten gevolge kan hebben, dat men hier te lande, zooals het geval is in Frankrijk en Italië, over enkele jaren geen dier of vogel meer zal aantreffen in onze bosschen en velden, wat ten slotte op groote schade voor bosch- en landbouw zal uitloopen.

Hoewel werd toegegeven, dat de verandering van artikel 4, zooals dat in het door de Regeering gewijzigd ontwerp luidde, eene aanmerkelijke verbetering in het voorstel heeft gebracht, bleven toch ook bij andere leden nog ernstige bezwaren daartegen bestaan; de vele drukkende bepalingen zonder welke het door de wet beoogde doel toch ook had kunnen worden bereikt, keurden zij af.

Enkele leden zagen daarentegen in dit voorstel een stap in de goede richting. Volgens hun oordeel had echter het genot van de jacht aan den gebruiker van den grond behooren te blijven en betreurden zij het, dat dit beginsel uit het vroeger wetsontwerp was vervallen; het economisch belang, verbonden aan de jacht, hadden zij nimmer kunnen inzien. Voor hen gaat het landbouwbelang voor alles. Zij wezen op het feit, dat in sommige zandstreken het voorkomen van veel konijnen een plaag is. Hiertegen werd door andere aangevoerd, dat men het over dit laatste algemeen eens is en er daaromtrent geen verschil van gevoelen bestaat; maar ook deze leden vreesden, dat verschillende bepalingen van het ontwerp moeilijk zouden zijn te handhaven.

Een lid, dat deze wet eene groote verbetering achtte, noemde het jagen een overblijfsel uit barbaarsche tijden en meende, dat men zonder geweer meer van de natuur kan genieten. Waar op schralen grond hard gewerkt moet worden voor een kleinen oogst, is de geringste schade aan de gewassen reeds te betreuren. Met het oog op de afhankelijke positie, waarin de grondgebruiker zich tegenover den eigenaar dikwijls kan bevinden, zoude de bevoegdheid tot voorbehoud van het jachtrecht aanleiding kunnen geven tot misbruik.

Een ander lid verklaarde wel waardeering voor het wetsvoorstel te hebben, maar geen geestdrift er voor te gevoelen, daar het hem niet ver genoeg ging.

Voorloopig Verslag over wetsontwerp n°. 27.

§ 2. Onderscheidene leden, vooropstellende, dat men vrij algemeen van oordeel is, dat het met het oog op de belangen van bosch-, tuin- en landbouw niet alleen nuttig, maar ook noodig is, om maatregelen te nemen ten einde een overdreven grooten wildstand, in het bijzonder ten opzichte van de konijnen, tegen te gaan, meenden, dat zulks even goed had kunnen geschieden door betere toepassing van art. 26 der bestaande Jachtwet, zoo noodig aangevuld met eene regeling van wildschade en eene minder kostbare procedure tot afkoop van jachtrechten. In dat geval was dit ontwerp niet noodig geweest, te meer daar de nadeelen, uit te groote vermenigvuldiging van wild of schadelijk gedierte ontstaan, welke tot ernstige klachten aanleiding geven, slechts op die plaatsen voorkomen, waar konijnen en fazanten kunstmatig in zeer grooten getale worden aangekweekt, wat echter tot de uitzonderingen behoort. Had de Regeering van bovengenoemde bevoegdheid van art. 26 op ruimer schaal gebruik gemaakt, dan ware hetzelfde doel bereikt, zonder dat men bij de Staten-Generaal dit ontwerp had behoeven in te dienen, hetwelk in de practijk aanleiding zal geven tot vele moeilijkheden en teleurstellingen. Ook heeft de pachter thans reeds het jachtrecht, tenzij dit uitdrukkelijk is uitgesloten.

§ 3. Als een der hoofdgrieven tegen het ontwerp werd naar voren gebracht, dat de fazant onder schadelijk gedierte is gerangschikt. Deze insecten-etende vogel is veelal bijzonder nuttig en in geen geval schadelijker dan ander wild. Hij leeft in bosschen, duin- en houtgewas, waar aan de veldvruchten weinig nadeel is toe te brengen. Andere landen denken beter over den fazant, importeeren hem en stellen prijs op zijn bezit. Zoo is, naar werd opgemerkt, Duitschland, ingevolge het vredesverdrag van Versailles, verplicht voor herstel van den wildstand in Frankrijk en België een groot aantal fazanten te leveren. Hier te lande echter zal hij weldra uitgestorven zijn, voortdurend vervolgd als hij zal worden, ten gevolge zijner degradatie tot schadelijk gedierte.

§ 4. Een van de redenen, die wellicht sommige leden er toe zoude kunnen brengen om hun stem aan het ontwerp te onthouden was, dat de Minister de schadecommissie aanwijst op aanbeveling van de ook door hem aan te wijzen landbouwvereenigingen. Deze zijn hier echter partij en zij kunnen deskundigen, die jagers zijn, uit die commissiën weren. Het zal dus mogelijk wezen, dat over de jachtaangelegenheden wordt beslist, zonder dat ook jagers-deskundigen zich hebben laten hooren. Over het algemeen vreesde men den te grooten invloed, die van deze schadecommissiën zal kunnen uitgaan.

§ 5. Eenige leden wezen op de groote bezwaren, welke de Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten zal ondervinden. Het ligt toch in de bedoeling dier vereeniging om zeldzame diersoorten op hare terreinen te sparen, o.a. dassen, marters, vossen, wezels, enz. Noch door pachters uit de Naardermeer, noch door huurders van bouwland bij Hagenau—Rhederoord, was ooit geklaagd over schade door schadelijk gedierte teweeggebracht.

§ 6. Vrij algemeen kon men zich vereenigen met afschaffing der heerlijke jachtrechten, alhoewel er, naar men meende, slechts zeer zelden eene poging was gedaan om deze af te koopen.

Onderscheidene leden achtten het onbillijk, dat waar in het algemeen bij onteigening gereede betaling in eens plaats heeft, dit hier bij de heerlijke jachtrechten, die toch ook een bezitstitel vormen en waarvan het genot ook in eens genoten kan worden, niet wordt voorgesteld.

§ 7. Enkele leden betreurden het verbod tot uitoefening van de lange jacht. Het is een onschuldig vermaak, dat door buitenstaanders verkeerd beoordeeld wordt, in haar wezen niet wreed is en evenmin nadeelig voor de veldvruchten, welke in den tijd, dat deze jacht kan worden uitgeoefend, reeds bijna allen zijn geoogst. De bezwaren daartegen aangevoerd achtte men dan ook overdreven. Voor deze meening beriep men zich o. a. op den inhoud van het adres, aan de Kamer toegezonden uit Harlingen, onder dagteekening van 6 April 1923.

§ 8. Bij voorbaat verklaarden eenige leden zich tegen invoering van jachtschappen, die zij een inbreuk op het eigendomsrecht achtten en als anti-nationaal beschouwden.

Onderscheidene leden daarentegen hadden gaarne de jachtschappen in het wetsontwerp opgenomen gezien. Vele der thans in het ontwerp te hinderlijke bepalingen hadden alsdan achterwege kunnen blijven en een meer bevredigende toestand zoude daardoor zijn geschapen. Men wenschte de vraag tot den Minister te richten, of Zijne Excellentie bij aanneming van het wetsontwerp genegen zoude zijn de wet eerst in werking te doen treden, nadat bij novelle eene regeling van jachtschappen zal zijn tot stand gebracht.

Artikelen.

Artikel 1, *eerste lid.* Men vroeg, welke vogels door den ontwerper der wet als wild zijn bedoeld onder de benaming van „duikers". Er werd in verband hiermede verwezen naar een schrijven van de Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten en de Vereeniging tot bescherming van vogels, aan den Minister gericht. Naar het gevoelen van eenige leden gaf de nieuwe wet blijk te zijn samengesteld door personen zonder kennis van zoölogie.

Derde lid. Ten aanzien van het laatste lid van dit artikel spraken vele leden den wensch uit, dat de bevoegdheid, welke de Regeering zich heeft voorbehouden om voor bepaalde gedeelten van het Rijk van de bepalingen, vervat in de voorgaande alinea's van dit artikel, te kunnen afwijken, ook ten aanzien van de fazanten, in de praktijk geen doode letter zal blijken te zijn. De hoop werd uitgesproken, dat de Minister voor het overgroote deel van het land als regel de fazant onder klein wild zoude rangschikken en slechts, bij gebleken noodzakelijkheid in bepaalde streken onder schadelijk gedierte. Overtuigd als deze leden waren van de schade, welke door de aanwezigheid, van een overmatig aantal van dat gevogelte kan worden aangericht, zoo achtten zij de aanwezigheid van een niet te groot aantal dier vogels totaal onschadelijk en wel voornamelijk in die streken, waar de fazant in hoofdzaak zijn voedsel kan vinden in bosschen, houtwallen en niet in cultuur zijnde velden. Dat zij niet alleen staan in hunne opvatting, blijkt onder meer ten duidelijkste uit art. 1 van het Koninklijk besluit van den 18den November 1913 (*Staatsblad* n°. 412), houdende bepalingen ter uitvoering van de artikelen 1 *c*, 18, 19, 23 en 33 der Vogelwet 1912, waarin de fazant ook niet werd opgenomen onder de schadelijke vogels, terwijl toch de samenstelling der in dat besluit opgenomen lijst destijds was toevertrouwd aan de zorg van eenen in deze bij uitstek bekwamen deskundige. Wanneer de fazant inderdaad zoo schadelijk is, als beweerd wordt, dan had men toen gelijktijdig art. 17 der Jachtwet moeten wijzigen.

Als bezwaar tegen de hier aan de Regeering gegeven bevoegdheid gold, dat zij groote rechtsonzekerheid kan scheppen voor de jagers, daar het van het inzicht van een Minister zal afhangen, of een of ander wildsoort tot schadelijk gedierte wordt verklaard.

Artikel 2 *juncto artikel* 16. Men zoude willen vernemen, waarom de Regeering is afgeweken van het systeem der vigeerende Jachtwet om de geoorloofde jachtmiddelen in de wet zelve op te sommen.

Artikel 3. Men meende, dat de hier vereischte bijzondere toestemming van den grondgebruiker in de practijk aanleiding zal geven tot moeilijkheden, vooral bij verhuur van tal van kleine perceelen, deel uitmakende van een groot complex. Zoo zal het veel last veroorzaken in die streken van het land, alwaar tal

van zeer kleine, verhuurde stukjes terrein gelegen zijn tusschen bosschen, houtopstanden en heidevelden in gebruik bij eenen eigenaar, die zelf niet jager zijnde de jacht wenscht te verhuren. Gelijk bezwaar zal zich doen gevoelen bij het verhuren van kleine stukjes aardappelland, door eigenaars, tevens gebruikers van den grond, die het genot der jacht wenschen af te staan aan anderen. Ook werd gewezen op het jagen in uiterwaarden, waarin geschaard vee, soms van een twintigtal boeren, loopt. Om eenige hectaren te kunnen bejagen moet men een geheel dossier van vergunningen met zich medevoeren; het gevolg zal echter zijn, dat er gejaagd zal worden zonder de vereischte toestemming.

De opmerking werd gemaakt dat, wat betreft de bevoegdheid van den grondeigenaar, hier onderscheid wordt gemaakt tusschen hen, die, hetzij zelf jagen, of dit aan hunne huisgenooten, kinderen, jager en gasten vergunnen en degene, die zelven het genot der jacht direct of indirect niet uitoefenen. Hier wordt dus, wat de bevoegdheid van den grondeigenaar betreft, met twee verschillende maten gemeten.

De vraag werd gesteld, wie als grondgebruiker moet worden aangemerkt bij het verpachten van uiterwaarden. In den regel toch is de persoon, die het hooigras pacht, een ander dan de huurder van de naweide. Bij het oogsten van het hooi komt het meermalen voor, dat de jacht op waterwild reeds geopend is, terwijl gedurende het gebruik der naweide, zoowel de jacht op waterwild als die op klein wild zal zijn geopend. Moeten in dat geval deze beide categorieën van grondgebruikers de bijzondere toestemming geven, bedoeld in het 2de lid van dit artikel?

Artikel 6*a*. Men vroeg, of de burgemeester bij wien de jachtacten worden aangevraagd, deze ook uitgeeft en de daarvoor te ontvangen gelden, als tijdelijk Rijksontvanger, aan de schatkist moet afdragen, of wel deze gelden in de gemeentekas moet storten.

Artikel 13, *tweede lid*. Zoude uit deze bepaling afgeleid moeten worden, dat men slechts één schietgeweer mag hebben?

Artikel 16, *tweede lid*. Eene duidelijke omschrijving wat onder „veld" moet worden verstaan, ware gewenscht, daar de Minister de beslissing van den Hoogen Raad, dat stranden en wadden niet onder „veld" gerekend worden, niet schijnt te deelen.

Art. 27. Men vroeg, wat moet worden verstaan onder „*behoorlijk* afgesloten buitenplaatsen." Eene meer duidelijke omschrijving van de wijze van afsluiting had de voorkeur verdiend.

Artikel 48*b*. Het werd door enkelen verkeerd geacht, dat bij de hier genoemde overtreding alleen hechtenis en geen geldboete kan worden opgelegd.

Artikel 54. Bij dit artikel werd nog eens gewezen op de inconsequentie, dat de grondgebruiker uitsluitend recht heeft schadelijk gedierte te dooden. Indien de schade werkelijk zoo groot is als beweerd wordt, moest opruiming van dat gedierte door grondeigenaar of anderen, den pachter welkom zijn.

Eerste lid. Dit lid bevat evenals art. 3 eene ernstige verkorting van het eigendomsrecht. De leden, die hierop wezen, betuigden met den meesten nadruk, dat het hun niet te doen is om het voor bosch- tuin- en landbouw schadelijk gedierte in bescherming te nemen, maar dat zij vreezen, dat deze bepaling tot zeer vele moeilijkheden en ontduikingen aanleiding zal geven. Het zijn niet de groot-grondbezitters, die zij hier in hoofdzaak op het oog hebben, maar juist de eigenaars van kleinere hofsteden, die in het bijzonder de grootste waarde hechten aan de hun tot nu toe steeds gewaarborgde vrije beschikking over hun goed. Wanneer dergelijke personen, zooals vaak voorkomt, kleine stukjes aan veldarbeiders verhuren voor tuin- of aardappelland, dan zullen zij op die verhuurde perceeltjes zelf geen konijn mogen vangen of dooden, zonder daartoe vergunning te hebben gevraagd en verkregen van den grondgebruiker, wat allicht aanleiding kan geven tot verschil van meening, met het gevolg, dat het voor den veldarbeider nog moeilijker zal worden dan tot nu toe reeds het geval is, om een hem passend stukje bouwgrond te verkrijgen in de nabijheid zijner woning.

Artikel 55. Zeer enkele leden betreurden het, dat het bemachtigen of dooden van schadelijk gedierte met een schietgeweer op Zondagen verboden is.

Anderen zagen in deze bepaling „ten aanzien van het gebruik van het schietgeweer" eene beperking van de bevoegdheid, toegekend aan den burgemeester bij art. 10 der Vogelwet van 23 September 1912 (*Staatsblad* n°. 303), wat in sommige streken aanleiding kan geven tot het beloopen van aanzienlijke schade, doordat men belemmerd zal worden in het afdoende en doorloopend beschermen van zijne boomgaarden tegen vogels.

Artikelen 70 en 71. Met het oog op de bepaling, vervat in het laatste lid van art. 71, werd de vraag gedaan, welken maatstaf men denkt aan te leggen voor de vaststelling van het bedrag, dat zal worden bepaald, wanneer de vervroegde algeheele afbetaling wordt gelast.

Artikelen 75 en 77. Bij de bespreking dezer artikelen, welke met elkaar in het nauwste verband staan, werd de vraag gedaan, of, wanneer gedurende de dertig jaren, dat de jachtrente volgens art. 77 verschuldigd zal zijn, de algemeene rentevoet belangrijk terugloopt, daarmede ook rekening zal worden gehouden. Mocht hiertoe het voornemen niet bestaan, dan werd het thans een zeer ongunstig oogenblik geacht om tot verplichten afkoop over te gaan.

Andere leden wezen er op, dat tal van grondgebruikers absoluut niet gesteld zijn op dezen verplichten afkoop, doch zeer tevreden met den bestaanden toestand, wat natuurlijk geheel afhangt van de wijze, waarop de tegenwoordige jachteigenaar gebruik maakt van zijne rechten, te meer daar art. 3 der bestaande Jachtwet voor iederen eigenaar de gelegenheid opent om tot afkoop te kunnen overgaan, zooals reeds hierboven is gezegd.

Ten einde zich een meer positief oordeel te kunnen vormen omtrent de vraag in hoeverre inderdaad algemeen door de grondeigenaren deze verplichte afkoop wordt begeerd, zoude men gaarne van de Regeering eene opgave ontvangen van het getal geschillen in deze, dat gedurende de laatste tien jaren aanleiding heeft gegeven tot het inroepen van de tusschenkomst der arrondissementsrechtbanken om, na verhoor van deskundigen, den afkoopprijs, bedoeld in het laatste lid van genoemd art. 3, te bepalen.

Artikel 120 juncto *artikel* 123. Gaarne zoude men vernemen, of de termijn van vier jaren, genoemd in het eerste lid van artikel 120, enkel van toepassing is op de vóór het in werking treden dezer wet gesloten overeenkomsten betreffende verhuring of verpachting van het genot van de jacht of dat deze termijn ook geldt voor verleende vergunningen tot jagen in heerlijke of riddermatige jachten, zoodat bijvoorbeeld de grondeigenaar-jager in eene heerlijkheid waarvan het jachtrecht voor 6 jaren aan een derde is verhuurd, gedurende 4 jaren van de jacht op zijn grond is uitgesloten.

Artikel 123. Dat door een eenvoudig wetsartikel alle aangegane overeenkomsten van huur van jachtrecht komen te vervallen, werd onbillijk geacht.

Artikel 125. Van verschillende zijden werd de verwachting uitgesproken, dat de nieuwe Jachtwet in geen geval vóór het einde van het jachtseizoen 1924—1925 zoude worden ingevoerd. Zoowel uit billijkheid ten opzichte van de jagers als ten opzichte van de loopende contracten zal dit noodig en gewenscht zijn.

Aldus vastgesteld den 30sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
D'AUMALE VAN HARDENBROEK.
ARNTZ.
VAN BASTEN BATENBURG.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot vereeniging van de gemeenten Venhuizen en Wijdenes. (78)

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet heeft de navolgende uitkomsten gehad.

Een aantal leden kon geen instemming betuigen met dit wetsontwerp. Zij vroegen zich af, waar het met de gemeentelijke autonomie heen moet, indien, zooals hier geschiedt, de betrokken gemeenten tegen haren zin en wil zullen worden samengevoegd.

Wel is waar worden voorstellen tot vereeniging van gemeenten in den laatsten tijd gedurig voorgedragen en indien er gemeenschappelijke belangen zijn en de ingezetenen die vereeniging wederkeerig wenschen, is er in sommige gevallen misschien wel iets voor te zeggen, maar om in het geheel niet te rekenen met de uitspraak van den raad en van de commissie uit de ingezetenen der betrokken gemeenten, zooals hier het geval is, kwam dezen leden zeer ongewenscht voor. De aandacht werd hierbij gevestigd op het ingekomen adres met memorie van toelichting van de Roomsch-Katholieke Kiesvereeniging te Venhuizen, waarbij in een zestal punten betoogd wordt, dat beide gemeenteraden en nevenraden zich uitgesproken hebben tegen het vereenigen tot één gemeente en er geen enkel gegrond motief voor samenvoeging is aan te voeren.

Naar aanleiding van de redevoeringen in de Tweede Kamer te dezer zake gehouden op 20 April j.l. door den heer ZIJLSTRA en door den heer VAN DE BILT, welke tegenstrijdige mededeelingen bevatten omtrent de stemcijfers in de beide gemeenteraden uitgebracht over de samenvoeging, zoude men gaarne van den Minister hieromtrent eenige inlichtingen ontvangen. Het zoude dezen leden echter moeilijk vallen aan dit wetsontwerp hunne goedkeurende stem te geven.

Ook leden, die in het algemeen niet tegen samenvoeging van gemeenten waren, meenden, dat daartegen in het onderhavige geval het een en ander pleitte. Geen der gemeenten wenscht de vereeniging. De aard der bevolking wijkt van beide gemeenten nog al van elkaar af. De helft ongeveer van de bevolking van Venhuizen is Roomsch-Katholiek, terwijl de gemeente Wijdenes geen Katholieken onder hare inwoners telt. Men zal, indien het ontwerp wet is geworden, twee op elkaar naijverige dorpen krijgen, vereenigd in één gemeente.

Andere leden betuigden hunne instemming met het streven van den Minister om kleine gemeenten te vereenigen. Op dezen weg moet, naar hunne meening, worden voortgeschreden.

De geruime tijd, dien de behandeling van het wetsontwerp heeft gevorderd, had de aandacht getrokken. Meer dan een jaar geleden, 10 Maart 1922, werd het ontwerp ingediend, en nog geen maand later, 7 April 1922, verscheen het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer. Ruim een jaar later, 10/12 April 1923, werd het antwoord daarop ingezonden, en daarna moest alle spoed betracht worden. Men vroeg naar de reden van een en ander.

Aldus vastgesteld den 30sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
SLINGENBERG.
W. FRANSEN.
SIJTSMA.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. verhooging en wijziging van hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1921 (336);

2°. wijziging der wet van 22 December 1922 (*Staatsblad* n°. 709) tot aanwijzing van de middelen ter goedmaking van de uitgaven, begrepen in de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (406);

3°. wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van de Posterijen, de Telegrafie en Telefonie voor het dienstjaar 1922 (409);

4°. wijziging en verhooging van het VIIde hoofdstuk *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (414).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 30sten Mei 1923.

VERKOUTEREN.
FRANSSEN.
SLINGENBERG.
DE VOS VAN STEENWIJK.
BLOMJOUS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet. (376)

Het onderzoek van dit wetsontwerp in de afdeelingen heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Algemeene beschouwingen.

§ 1. Dit wetsontwerp werd door onderscheidene leden met weinig ingenomenheid begroet. Zij hadden van het uitwerken van de bij de Grondwet voorgeschreven nieuwe regeling geen groote verwachting gekoesterd, doch dit resultaat bleef nog beneden hunne verwachting. Zij achtten het voorstel een slecht staaltje van wetgeving; het voorgedragene was een ingewikkeld systeem, dat zonder toelichting moeilijk te begrijpen was, en waarbij met uitzondering van Zuid-Holland voor de overige provinciën op het altaar van, wat deze leden noemden, ziekelijke „evenredigheid" het gezonde systeem van provinciaal verband werd ten offer gebracht.

Sommige leden wenschten daarentegen hulde te betuigen aan den Minister voor de indiening van dit wetsontwerp. Niet

dat zij het in elk opzicht volmaakt of in de gegeven omstandigheden als de beste oplossing achtten, maar waar het noodzakelijk was om ter voldoening aan artikel 83, tweede lid, der Grondwet, een stelsel van evenredige vertegenwoordiging voor de verkiezing van de leden der Eerste Kamer in te voeren en voorts om de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet in overeenstemming te brengen met de gewijzigde Grondwet en tegemoet te komen aan bezwaren, welke bij de uitvoering van die wetten aan den dag zijn gekomen, daar waren deze leden van meening, dat die Bewindsman moreel zijn plicht heeft gedaan en een woord van dank hem niet mag worden onthouden.

§ 2. Een ernstig bezwaar tegen het wetsontwerp lag bij onderscheidene leden in de omstandigheid, dat het den stemplicht niet had opgeheven.

Zij betreurden het ten zeerste, dat ten gevolge van de verwerping van het amendement-Beumer de zoogenaamde stemplicht gehandhaafd is, en dat nog wel, nu bij de laatst gehouden verkiezingen ruim een half millioen kiezers van de stembus waren weggebleven. Zij wezen er op, hoe de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw zelf in de Tweede Kamer heeft verklaard, dat in de groote steden het te dezer zake aan de burgemeesters opgedragene bijna niet is uit te voeren. Deze opvatting van den Minister is volkomen juist; te Amsterdam bijvoorbeeld zullen na de aanstaande Gemeenteraadsverkiezingen ongeveer 70 000 personen vóór 23 Juni van den burgemeester eene uitnoodiging moeten ontvangen om zich binnen veertien dagen, naar verkiezing schriftelijk of mondeling, ten overstaan van den burgemeester of een door dezen aangewezen ambtenaar, te verantwoorden wegens het niet opkomen aan de stembus. (Het aantal niet opgekomen kiezers bij de stemming voor de Provinciale Staten op 11 April l.l. bedroeg te Amsterdam 77 258.) Het adresseeren van deze stukken, alsmede het in ontvangst nemen van de duizenden ingekomen antwoorden vereischt het aannemen van een groot aantal extra-werkkrachten. Die antwoorden dienen alsnu geschift te worden en ter beoordeeling aan den burgemeester voorgelegd; eveneens een zeer omvangrijke arbeid. Gesteld, dat $1/4$ der antwoorden onbevredigend is, dan mag men veilig aannemen, dat de burgemeester ten opzichte van ruim 17 000 overtreders de stukken aan den met de vervolging belasten ambtenaar van het Openbaar Ministerie heeft door te zenden. Laatstgenoemde zal de dossiers aan de politie doen toekomen, die een onderzoek naar het bestaan en den oorzaak der overtreding moet instellen, hetgeen een verhoor van alle „verdachten" beteekent. Naar een lid verklaarde was het hem bekend, dat sommige ambtenaren van het Openbaar Ministerie bovendien voor elk geval afzonderlijk een door den burgemeester onderteekende verklaring verlangen, houdende, dat uit de hem door de voorzitters der stembureaux ingezonden lijsten der gehouden stemming blijkt, dat de verdachte zich niet bij het voor dezen aangewezen stembureau heeft aangemeld. Het zal noch voor de politie, noch voor het Openbaar Ministerie in de groote steden doenlijk zijn, al het hieraan verbonden werk te verrichten, maar dan zoude ook de door de hier bedoelde gemeente-administraties gedane moeite vergeefsch zijn. Ook mag men niet vergeten, dat het stembureau, welks ledental van 4 op 3 is teruggebracht, eene afzonderlijke lijst moet aanhouden van degenen, die niet gestemd hebben en welke opgave het binnen twee dagen na den dag der stemming aan den burgemeester moet verstrekken. Het in art. 76 der Kieswet bedoelde uittreksel uit de kiezerslijst, waarop een der leden van het stembureau aanteekenen moet, dat de kiezer aan de stemming heeft deel genomen, kan hiertoe niet dienen, wijl het stembureau verplicht is dit uittreksel terstond na afloop van de stemming te verzegelen. Een en ander heeft tot gevolg, dat de desbetreffende bepaling in een groot gedeelte des lands niet tot haar recht komt, hetgeen aan den eerbied voor de wet afbreuk doet en zeer onbillijk werkt jegens overtreders, die wèl vervolgd worden.

Wegens dit ontbreken van eene bepaling tot opheffing van den stemplicht verklaarde een der leden, die bovengenoemde bezwaren uiteenzette, overwegende bedenking te hebben zijne stem aan het voorstel te verleenen.

Verschillende leden, ofschoon in beginsel geen tegenstanders van stemplicht, stemden toch in met de leden, die de handhaving daarvan betreurden. Zij schreven het échec van den stemplicht toe zoowel aan de omstandigheid, dat in ons land, in tegenstelling met België, waar alleen de Zondag stemdag is, op alle dagen gestemd wordt, als aan het feit, dat in ons land eene groote versplintering van partijen valt te constateeren, die uiteraard lusteloosheid bij de kiezers moet wekken. Waar nu aan die versnippering van partijen ons volkskarakter niet vreemd is en de invoering van den Zondag als stemdag bij breede kringen van ons volk op groote bezwaren zou stuiten, achtten ook deze leden het beter den stemplicht, die moeilijk te handhaven is en waartegen reeds een stelselmatige oppositie bestaat, af te schaffen.

Hiertegen werd aangevoerd, dat stemplicht een noodzakelijk complement is van evenredige vertegenwoordiging; dat daarom de slechte kiezersopkomst geen motief mag zijn om tot terzijdestelling van dien plicht over te gaan; dat *feitelijke* terzijdestelling allerminst geoorloofd is, maar dat de wet behoort te worden uitgevoerd, en dat de toenemende slechte kiezersopkomst juist een gevolg is van de slappe toepassing der wet.

Men gaf tegenover deze laatste opmerking toe, dat de wet zoolang zij er is, behoort te worden uitgevoerd; maar betwijfelde, of die uitvoering inderdaad wel mogelijk is.

Andere leden waren van meening, dat hoewel de toepassing van den stemplicht moeilijk is, het toch gewenscht is, dat de kiezers zoodanig worden opgevoed, dat zij ook verstaan, dat kiesrecht kiesplicht is en dat allen, die zonder wettige redenen niet aan de stemming deelnamen, eene zekere boete zoude worden opgelegd.

Onderscheidene leden voerden hiertegen aan, dat het on-Nederlandsch is de kiezers met dwangmaatregelen en strafbepalingen, met den veldwachter als het ware, naar de stembus te drijven. Zeker: kiesrecht is kiesplicht, maar geen uit vrees voor dwangmaatregelen te vervullen plicht, maar een plicht tegenover God en Vaderland. In dien zin heeft elke kiezer dezen plicht te verstaan en bij elke verkiezing zijne stem uit te brengen.

Opzichtens de bezwaren tegen evenredige vertegenwoordiging wenschte men enkel op te merken, dat de Grondwet nu eenmaal haar heeft aanvaard en tot uitvoering moet worden gebracht.

Opgemerkt werd nog, dat de bepaling omschrijvende 75 pct. van den kiesdeeler bij de verkiezing van de Tweede Kamer een averechtsch gevolg heeft gehad en kleine belangen-partijen zich hebben vereenigd.

§ 3. Tegen den inhoud van het wetsontwerp rezen verschillende bedenkingen.

Eenige leden, die weinig ingenomen waren met het stelsel van evenredige vertegenwoordiging wezen op de fouten welke het aankleven. Zoo zijn nu bij de laatste verkiezing zeven zetels aangewezen in de Tweede Kamer aan leden, waarvan de kiezers niet hen kozen. Aan het lijstonstelsel is het nadeel verbonden, dat het verhindert voor een uitgevallen lid een ander van gelijke categorie te kiezen, ten gevolge waarvan bijvoorbeeld een groot werkgever wordt vervangen door een rechtsgeleerde. Ook belet het een op een zeker oogenblik gewenscht persoon te kiezen, terwijl bij het rangschikken op de lijst een persoonlijk ijveren van alle candidaten in de hand werkt, met al de onaangename gevolgen daarvan. Bij de toepassing van dit stelsel op de keuze van leden voor de Eerste Kamer zullen al die onvolmaaktheden worden vermeerderd.

Het verkeerde van het bestaande systeem van verkiezing der leden van de Eerste Kamer vindt geen bewijs in de tegenwoordige samenstelling der Kamer, zooals beweerd wordt; de Vrijheidsbond heeft door zich te onthouden aan de verkiezing

voor dit Staatslichaam de tegenwoordige verhouding in het leven geroepen.

De Minister-President heeft bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting voor 1923 gezegd, dat in de tegenwoordige Eerste Kamer ± 12 leden van de rechterzijde te veel zitten, doch dit is niet aan het stelsel van verkiezing te wijten, doch aan hen, die niet hebben willen medewerken om hunne vertegenwoordigers naar die Kamer te zenden.

Men was vrij algemeen van oordeel, dat de oplossing van het vraagstuk van de handhaving van het verband tusschen de leden der Eerste Kamer en de provinciën, die hen afvaardigen, onbevredigend is.

Door de indeeling der provinciën in groepen wordt het provinciaal verband verbroken, de kleine provincies worden door de groote overheerscht zoo bijvoorbeeld Utrecht door Noordbrabant. Om dat te voorkomen moet er overleg worden gepleegd. Maar dan zal het provincialisme licht wakker worden geroepen. En wat de gevolgen zijn van niet tot overeenstemming te komen heeft men gezien in de tegenwoordige samenstelling der Kamer.

Het ware beter geweest, dat voor de aftreding telkens van de helft der Kamer, Nederland één kieskring was gebleven en niet, gelijk nu wordt voorgesteld, in twee deelen werd verdeeld, die om beurten de helft der leden kiezen. Bij deze laatste wijze van samenstelling zullen sterke partijen het allicht in de macht hebben zelfstandig tot haar recht te komen, maar zullen kleinere partijen daartoe slechts door samenspreking en samenwerking met niet verwante partijen kunnen geraken, hetgeen minder gewenscht werd geoordeeld.

Van andere zijde werd hiertegen opgemerkt, dat eene eenigszins nauwkeurige evenredigheid onvereenigbaar is met het instandhouden van een provinciaal verband. Provinciaal verband en evenredige vertegenwoordiging toch gaan uit van tegenstrijdige beginselen. Het eerste doelt op een organisch kiesrecht. Het valt niet te ontkennen, dat in ons volk verschillende typen zijn te constateeren, als Zeeuwen, Limburgers, Hollanders, Friezen, enz. En met een kiesrecht, dat gegrond is op het provinciaal verband, bedoelt men nu die onderscheiden typen tot hun recht te doen komen. Daartegenover gaat het stelsel der evenredige vertegenwoordiging uit van het individu.

Deze tegenstrijdige principes zijn moeilijk te verzoenen.

Hiertegen werd aangevoerd, dat, terwijl er bij de herziening van de Grondwet toch een compromis is gesloten, in dit wetsontwerp de eene partij, die voor provinciaal verband is, niets verkrijgt en de andere, die evenredige vertegenwoordiging wil, alles.

Eenige leden stelden de vraag, of het provinciaal verband wel hoofdzaak in deze is? Niemand ontkent, zeiden zij, dat een dergelijk verband op zich zelf wenschelijk is, maar men moet aan eene dergelijke leuze niet alle andere belangen opofferen. Ook indien men (zooals de oorspronkelijk voorgestelde Additionnele Artikelen aangaven) van het land één kiesdistrict maakt, zullen de Staten der onderscheidene provinciën wel voor een contact zorgen, indien zij zulks wenschen. En indien zij er geen prijs op stellen, behoeft het hun niet te worden opgedrongen.

Kieswet.

Artikel 112.

De opmerking werd gemaakt, dat de bepaling, dat slechts een gedeelte der groepen aan de periodieke verkiezing van leden der Eerste Kamer deelneemt, tengevolge heeft dat de evenredige vertegenwoordiging van weinig beteekenis is.

Vele leden achtten het wenschelijk, dat alle provinciën om de drie jaren de helft van de leden der Kamer zouden kiezen. In elk geval wenschten zij de mogelijkheid van verbinding der lijsten in de groepen, bij gelijktijdige aftreding.

Men begreep, dat dit wetsontwerp thans hieraan niet meer kan voldoen. Met nadruk vroegen echter deze leden de spoedige indiening van eene novelle in deze richting. De Eerste Kamer in nieuwe samenstelling zoude hiertegen, naar zij vertrouwden, geen bezwaar hebben. Zelfs zij, voor wie provinciaal verband eene conditio sine qua non is, behoeven naar het gevoelen dezer leden, hiertegen geen bezwaar te hebben.

Enkele leden hadden het oude aantal per provincie gekozen Kamerleden willen zien gehandhaafd. Ware het stelsel van den heer DE WAAL MALEFIJT gevolgd, dan had men een evenredig systeem van verkiezing gehad, dat zich meer aansloot aan de bestaande toestanden en waren geen meer- en minderwaardige kiezers in het leven geroepen.

Hiertegen werd aangevoerd, dat het aantal leden voor de Eerste Kamer volgens de oude Grondwet toch ook gebaseerd is geweest op het zielenaantal destijds.

Wat aangaat de groepeering der provincies was het aan sommige leden niet recht duidelijk, dat Friesland bij Noordholland werd gevoegd om het provinciaal verband zooveel mogelijk te behouden; eene groepeering van Friesland-Groningen kwam velen dezer leden verkieslijker voor. Gaarne zoude men hieromtrent eenige nadere inlichtingen van den Minister vernemen.

Artikel 114*j*.

De opmerking werd gemaakt, dat het tijdstip, waarop de verkiezing voor de Eerste Kamer moet plaats hebben, te weten binnen 25 dagen na de candidaatstelling, op den 2den Dinsdag in Juli geen geschikt moment is. In den regel zijn dan tal van Nederlanders „buiten af" en is het niet uitgesloten, dat ook onder de Statenleden een meer dan normaal percentage afwezig zal zijn.

Gevraagd werd, of voorstanders van stemplicht geen zware boete, evenredig aan het gewicht der verkiezing in dit hooge college, voor eventueel afwezige Staten-kiezers wenschelijk zouden achten.

Artikel 114*l*.

Eenige leden die het verkeerd achtten, dat door de uitbreiding der groote steden de provincie weinig overwicht meer had en het evenredig Kiesrecht, zooals dat thans in de praktijk en consequent is doorgevoerd ten deze geen verbetering had gebracht, waren van gevoelen, dat naast de vertegenwoordiging naar zielenaantal, toch ook op andere belangen moet gelet worden. Het is volgens hen onjuist om het bevolkingscijfer als eenige maatstaf te beschouwen. Men heeft niet alleen de personenbelangen, maar eveneens de nationale bodembelangen te behartigen. Het provinciaal verband is ook daarom gewenscht en het is nog niet zoo verkeerd, dat eene uitgestrekte provincie met verspreide bevolking eens een afgevaardigde meer zoude hebben dan een klein druk centrum, waar menschen boven elkander wonen.

Wanneer met verschil van stemwaarde wordt begonnen, valt meer waarde toe te kennen aan de stem van iemand, die zijn eigen land bearbeidt en een klein gedeelte van den vaderlandschen bodem beheert en bebouwt, dan aan iemand, die ergens in de stad drie-hoog woont en op de gemeenschap teert.

Overigens vond de zoogenaamde stemwaarde bestrijding. Er rezen groote bezwaren tegen het verschil, dat hierdoor gemaakt werd tusschen Statenleden der verschillende provinciën. De kleine provinciën gevoelden zich hierdoor achteruit gezet. Een Zuid-Hollandsch Statenlid is $3^1/_2$ maal meer waard dan een Zeeuwsche collega. Gelderland behoort tot dezelfde groep als Drenthe, maar een Gelderschman is 2 maal meer waard dan een Drenth.

Door een lid werd opgemerkt, dat de multiplicator niet moet dienen om de waarde der stemmen in overeenstemming te brengen met het aantal *inwoners*, maar met het aantal *kiezers*, die aan de stemming hebben deelgenomen. De eisch van „evenredige vertegenwoordiging" voor de Eerste Kamer ziet toch op de grootte der politieke partijen, waarnaar het aantal Statenleden aan iedere partij toegekend wordt. En dit moet ook in de samenstelling der Eerste Kamer zich afspiegelen. Neemt men nu als basis, waarvoor de multiplicator moet dienen, het aantal *inwoners*, dan krijgt men ten opzichte van het aantal kiezers merkwaardige uitkomsten. Om b.v. iets te

noemen. In Limburg bedroeg bij de jongste Statenverkiezingen het aantal geldige stemmen 149 017. De Staten van Limburg tellen 45 leden. De voorgestelde multiplicator is 100. Derhalve vertegenwoordigt voor de Eerste Kamer-verkiezingen elke enkelvoudige stem $\frac{149017}{45 \times 100} = 33 \frac{517}{4500}$ kiezers. Voor Drenthe is dit $34 \frac{52}{2135}$, voor Overijssel $39 \frac{2213}{4465}$.

Hieruit volgt, dat bij de stemming voor leden der Eerste Kamer de gemultipliceerde stem van een kiezer uit Limburg voor de partij, welke hij vertegenwoordigt, veel grooter waarde heeft dan die van een Statenlid-kiezer uit Overijssel. Of om bij dezelfde groep te blijven, een gemultipliceerde stem uit Drenthe geeft aan haar kiezer veel meer invloed dan aan een in Overijssel. Maar daardoor is dan ook de evenredige vertegenwoordiging vervalscht en moet dit voorstel als principieel onjuist gekenschetst worden.

Hiertegen werd opgemerkt, dat de Grondwet nu eenmaal de evenredige vertegenwoordiging voorschrijft en dat om die te verwezenlijken, het puntenstelsel noodzakelijk is. Dit stelsel is niet identiek aan meervoudig stemrecht. Wanneer ieder Statenlid slechts één stem zoude hebben uit te brengen, zoude dit in casu tot groote onbillijkheid leiden.

De vraag rees bij eenige leden, of deze stemwaarde niet in strijd is met de Grondwet? Onze Grondwet kent geen meervoudig stemrecht; dit was eene gevaarlijke nieuwigheid, die tot allerlei consequenties kon leiden.

Men vroeg, hoe men aan de cijfers komt van de waarde, toegekend aan de leden der Provinciale Staten in de verschillende provincies. In de wet is dit niet aangegeven, alleen in de toelichting. Dit werd door eenige leden eene fout geacht, die aanleiding kan geven tot veel geknoei.

Eenige leden gaven als hun oordeel te kennen, dat men na de Grondwetsherziening te hebben aangenomen, thans dit voorstel had te aanvaarden, tenzij men er eene betere en meer billijke regeling voor in de plaats kon stellen.

Provinciale wet.

Op het onjuiste van de benaming „provinciale" wet werd gewezen, deze moest zijn „provincie-wet" of „provinciën-wet". Men spreekt toch ook niet van „gemeentelijke wet", doch van „gemeentewet". Het werd door eenige leden betreurd, dat deze fout niet hersteld was.

Artikel 21.

Enkele leden achtten de in de Tweede Kamer bij amendement onvereenigbaar verklaarde combinatie van Statenlid en lid der Eerste Kamer „als gekozene in de groep, waartoe de provincie behoort," in strijd met de Grondwet. De Grondwet beoordeelt wie Kamerlid en de Provinciale wet wie Statenlid kan zijn. De Provinciale wet heeft zich nu op grondwettelijk standpunt geplaatst, wat onjuist is. Men verklaarde de houding van den Minister in deze niet te hebben begrepen.

De vraag werd gedaan, hoe het stond met de toelaatbaarheid van enkele zitting hebbende leden der Eerste Kamer, die onlangs tot leden der Provinciale Staten gekozen waren. Men meende, dat tot de nieuwe verkiezing der Eerste Kamerleden de combinatie nog mogelijk is. De nu gekozen leden der Provinciale Staten toch zijn niet in een *groep* gekozen. Men wenschte het gevoelen van de Regeering hieromtrent te vernemen.

Aldus vastgesteld den 30sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
SLINGENBERG.
W. FRANSEN.
SIJTSMA.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot aanvulling der wet van den 16den Februari 1923 (*Staatsblad* n°. 38) tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920. (383)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Over het feit, dat de ondergeteekende op 15 Februari 1923 in de Eerste Kamer mededeelde, nog geen beslissend antwoord te kunnen geven op de vragen van den heer SCHÖNFELD aangaande de indiening en het in werking treden van de aangekondigde wijziging van art. LXIV, terwijl reeds vier dagen later het desbetreffend wetsontwerp werd ingediend, hebben — blijkens het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer over dit wetsontwerp — ook sommige leden van die Kamer hunne verwondering uitgesproken. Ondergeteekende heeft dit toen verklaard door er op te wijzen, dat op 15 Februari 1923 het advies van den Raad van State hem nog niet had bereikt. (Memorie van Antwoord, bladz. 1.) Het kantschrijven, waarbij dat advies door het Kabinet der Koningin hem werd toegezonden, was gedagteekend 15 Februari 1923 en bereikte zijn Departement den 16den Februari d.a.v. Het spreekt dus van zelf, dat hij op eerstgenoemden datum geen beslissend antwoord kon geven op bovenbedoelde vragen.

Het is den ondergeteekende niet duidelijk op grond waarvan *ná deze verklaring in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer* thans eenige leden van de Eerste Kamer hunne bevreemding hierover nog weder uitspraken. Het komt hem voor, dat de snelle wijze, waarop na ontvangst van het advies van den Raad van State aan zijn Departement deze zaak is behandeld, allerminst reden kan zijn om te spreken van „gemis aan deferentie voor de Eerste Kamer", noch van „eene onbegrijpelijke onbekendheid (zijnerzijds) met de werkzaamheden van het Departement".

De meeste gemeente- en schoolbesturen zullen ongetwijfeld geen grooter aantal onderwijzers aanhouden dan waarvoor Rijksvergoeding wordt verleend en dus zoo spoedig mogelijk de nieuwe schaal van het gewijzigde artikel 28 der Lager onderwijswet volgen. Op deze wijze zal de verwachte bezuiniging inderdaad worden verkregen. Dat er misschien enkele gemeente- en schoolbesturen zullen zijn, die onverplicht een grooter aantal leerkrachten in dienst houden, geeft, naar de meening van den ondergeteekende, nog geen grond voor de bewering, dat dit wetsontwerp slechts eene „bezuiniging *op papier*", zou opleveren, wijl de voorgestelde wijzigingen wel 's Rijks lasten zullen verminderen, maar de gemeenten „daardoor" zullen worden belast. De wet legt aan de gemeenten geen enkele verplichting op tot het houden van een grooter aantal onderwijzers dan in art. 28 is bepaald. Er kan dus niet worden gezegd, dat de wet slechts eene verschuiving van lasten zou veroorzaken.

Dat bij aanneming van het amendement-GERHARD de gemeenten een juisteren grondslag zouden hebben verkregen voor de berekening van het aantal leerlingen in verband met het aantal leerkrachten, schijnt minder juist. Immers beoogde dat amendement niet eene wijziging van art. 28 der Lager-onderwijswet, maar uitstel van de werking der nieuwe bepalingen van dat artikel voor de op 1 September 1923 bestaande scholen Het gevolg hiervan zou zijn geweest vertraging van de beoogde bezuiniging. Dat de ondergeteekende hiertegen bedenking opperde spreekt schier van zelf.

En wat nu betreft de wijziging van het zesde lid van art. 28, meent de ondergeteekende in herinnering te mogen brengen,

dat zoowel de daarin bij art. XIII der wet van 16 Februari 1923 (*Staatsblad* n°. 38) aangebrachte verandering als het voorstel tot het herstellen van de oorspronkelijke redactie van dat zesde lid niet van hem zijn uitgegaan. Beide veranderingen zijn het gevolg van amendementen. Zooals de ondergeteekende echter reeds bij de behandeling van het amendement-TILANUS op 1 Mei jl. in de Tweede Kamer duidelijk te kennen gaf (*Handelingen* bladz. 2195), biedt het nieuwe tweede lid van art. 56 der Lager-onderwijswet gelegenheid tot het verleenen van Rijksvergoeding voor onderwijzers, wier aanstelling door sterke toeneming van het aantal leerlingen noodzakelijk was geworden. Dit was trouwens ook de strekking van dat nieuwe tweede lid, hetgeen blijkt uit de toelichting in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer betreffende de wijziging der Lager-onderwijswet (Gedrukte stukken 1922/23—**203**, n°. 4, blz. 8).

De gemeente- en schoolbesturen zullen geen moeilijkheden ondervinden ten gevolge van benoemingen, krachtens het gewijzigde zesde lid der Lager-onderwijswet gedaan. Voor zoover de benoemden vóór 15 Mei 1923 zijn in functie getreden is de Rijksvergoeding gewaarborgd door de nieuwe § 2 van art. LXIV, zooals die is gewijzigd door het amendement-RUTGERS. En indien de benoemden na dien datum zijn in functie getreden, bevat art. 56, tweede lid, de noodige voorziening.

Wanneer, wat in de bedoeling ligt, voor het volgen van het onderwijs aan kweekscholen voortaan schoolgeld zal worden gevorderd, is er geen reden om van hen, die de onderwijzersakte langs den weg van het eindexamen zullen verkrijgen, bovendien nog de betaling van examengeld te eischen. Vandaar, dat dit laatste alleen maar voorgeschreven is voor hen, die het Staatsexamen zullen affeggen.

Art. 212 betreft de opleidingsinrichtingen, uitgaande van het Rijk; art. 214 die, uitgaande van gemeenten en vereenigingen. Eene bepaling omtrent te stichten bijzondere opleidingsscholen zou dus in art. 212 niet op haar plaats zijn. De ondergeteekende veronderstelt, dat met de vraag in het Voorloopig Verslag eigenlijk bedoeld is te vernemen, of er geen reden is om, zoolang de opleiding op den voet der wet van 1920 niet is ingevoerd, de gelegenheid open te stellen bijzondere kweekscholen op den voet der wet van 1878 op te richten met aanspraak op Rijksbijdrage. Hij is van meening, dat die reden niet bestaat, omdat z.i. de bestaande kweekscholen in den eerstkomenden tijd genoegzaam in de behoefte aan leerkrachten zullen kunnen voorzien en uitbreiding van het aantal dus tot noodelooze opvoering van kosten zou leiden.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,

J. TH. DE VISSER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 31sten Mei 1923.

VAN DER HOEVEN.
JANSSEN.
HAAZEVOET.
W. FRANSEN.
GILISSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot ontbinding der rechtbank te *Zierikzee* en die te *Heerenveen*. (384)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Leden, die vooropstelden, dat zuinigheid een groot algemeen landsbelang is, waarvoor zoo noodig de belangen van enkelen of zelfs van velen moeten wijken, vroegen zich af of het wel noodzakelijk is tot den voorgestelden maatregel te besluiten. Zij wijzen op de schade die volgens hen voor een groot aantal inwoners van de voorgestelde opheffing der rechtbanken het gevolg zou zijn. Wanneer bij een maatregel van bezuiniging geen enkel belang wordt geschaad (in het Voorloopig Verslag wordt gesproken van eene „zuivere bezuiniging"), zal deze bij niemand bedenkingen opwekken. Anders is het, wanneer belangen van anderen min of meer direct bij de zaak zijn betrokken. Dan zal de wetgever, die een maatregel overweegt, nauwgezet de voor- en nadeelen hebben te wikken. Wat het zwaarste weegt, geeft dan den doorslag. De ondergeteekende is niet blind voor in het Voorloopig Verslag en elders geopperde bedenkingen, doch met het oog op den toestand van 's lands schatkist, welke vermindering van uitgaven dringend vordert, is hij gedwongen over die bezwaren heen te stappen. Wie zich op dit standpunt stelt, wie eenerzijds van de noodzakelijkheid tot bezuiniging doordrongen is, anderzijds de aan opheffing verbonden bezwaren zonder overdrijving nuchter beschouwt, zal tot dezelfde conclusie komen, dat de opheffing van deze twee rechtbanken is gerechtvaardigd. Het opheffen dezer rechtbanken is, naar de ondergeteekende meent, plicht. Zij het ook een onaangename plicht. De Minister van Justitie is de eerste om zulks te erkennen.

Ten aanzien van de cultureele belangen voor de inwoners van de op te heffen arrondissementen, mag niet uit het oog worden verloren, dat zoowel in Zierikzee als Heerenveen een kantongerecht blijft gevestigd en dat — de ondergeteekende geeft deze verzekering nadrukkelijk — het niet in de bedoeling ligt die kantongerechten op te heffen. In hoeverre de veronderstelling, dat verschillende registratie- en hypotheekkantoren op het platteland zouden worden opgeheven, op feitelijken grondslag berust, is den ondergeteekende niet bekend. Deze materie behoort meer tot den werkkring van zijn ambtgenoot van Financiën.

De geschatte bezuiniging van f 90 000 — zeer matig geschat f 85 000 — door de opheffing van twee rechtbanken is niet onbelangrijk. Dat te Middelburg uitbreiding van personeel zou moeten volgen, mag uitgesloten worden geacht. Ook mag geenszins als vaststaande worden beschouwd, dat te Leeuwarden uitbreiding zal volgen. Ten aanzien van het huis van bewaring (tevens hulpstrafgevangenis) te Heerenveen zij allereerst opgemerkt, dat ook daar, waar geen rechtbank is, niettemin een huis van bewaring kan zijn gevestigd (art. 7 der gestichtenwet van 3 Januari 1884, *Staatsblad* n°. 3, gelijk deze laatstelijk is gewijzigd). Handhaving van het huis van bewaring te Heerenveen zou dus mogelijk zijn ook zonder rechtbank aldaar. Doch de gegevens wijzen niet op dergelijke noodzakelijkheid. De gemiddelde sterkte der geheele bevolking van het huis van bewaring bedroeg over het laatste halfjaar (Oct. 1922—April 1923) 9,5. Het schijnt niet onmogelijk deze bevolking in andere gestichten onder te brengen, wanneer men weet dat over genoemd tijdvak de gemiddelde bevolking bedroeg in Leeuwarden 28 (capaciteit 63), Zwolle 20 (capaciteit 37), Assen 30 (capaciteit 45), Groningen 33 (capaciteit 60). Door de voorgestelde opheffing wordt de rechtsbedeeling niet

in gevaar gebracht. Met name is er geen grond om te duchten, dat het opsporen van misdaden te bezwaarlijk zal worden. In dit verband zij er aan herinnerd, dat naast den officier van justitie nog andere ambtenaren zijn belast met de opsporing van strafbare feiten (hulp-officieren).

Uit het vorenstaande moge blijken, dat de indiening van dit wetsontwerp enkel aan bezuinigings overwegingen is te danken. Voor twijfel dienaangaande bestaat geen grond.

Over verdere inkrimping van het aantal gerechten (Kantongerechten daaronder begrepen) heeft de Regeering nog geen beslissing genomen. Bij de openbare behandeling in de Tweede Kamer heeft de ondergeteekende gezegd, dat de commissie-Bosch heeft voorgesteld de opheffing van 5 rechtbanken en 50 kantongerechten. In de vergadering van 24 April 1923 (*Handelingen* blz. 2125 en 2126) heeft hij daarover zijn aanvankelijken indruk medegedeeld. Hij heeft toen tevens betoogd, dat dit wetsontwerp los staat van een algemeen plan tot reorganisatie. De eisch van bezuiniging zou worden miskend, wanneer de opheffing zou moeten wachten op de totstandkoming van eene algeheele reorganisatie.

Bezuiniging door inkrimping van het aantal gerechten sluit bezuiniging op andere wijze niet buiten. Dat dergelijke bezuiniging zou moeten worden verkregen door van het rechtersambt een soort eere-ambt of neven-betrekking te maken, met daaraan evenredige bezoldiging, gelijk één lid meent, mag sterk worden betwijfeld.

Met betrekking tot de rondreizende rechters heeft de ondergeteekende in de Tweede Kamer (*Handelingen* blz. 2125) verklaard, dat het hem onmogelijk was eene toezegging te doen. Het geheele stelsel onzer rechtspleging gaat er van uit, dat het college (en de Kantonrechter) zitting houdt ter plaatse waar de zetel van het gerecht is en wel in het gerechtsgebouw. Vandaar dat b.v. in art. 289 Wetboek van Burgerlijke Rechtsverordening aan den president in kort geding uitdrukkelijk de bevoegdheid moet worden gegeven de terechtzitting te zijnen huize te houden. Ook de regelen nopens gerechtelijke plaatsopneming en bezichtiging wijzen in deze richting. Eveneens gaat art. 314 van het nieuwe Wetboek van Strafvordering er van uit, dat de rechtbank zit in het gerechtsgebouw. Ten aanzien van de kantonrechters is met zooveel woorden voorgeschreven, dat zij hunne terechtzittingen houden in de hoofdplaats van het kanton (art. 34, lid 2 der wet op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie), waarschijnlijk om dienaangaande misverstand te voorkomen, in verband met de omstandigheid, dat de kantonrechter zijn vast en voortdurend verblijf vrijelijk kan kiezen ook buiten de hoofdplaats van het kanton (mits binnen het kanton). Toen in 1917 het aantal Raden van Beroep werd teruggebracht van 16 op 7 en in verband met deze inkrimping van meer dan 50 pct. de behoefte bestond aan zittingsplaatsen buiten de standplaats, werd dan ook ter verwezenlijking van het beginsel van terechtzittingen buiten de standplaats eene wettelijke voorziening noodig geacht (wet van 1 Mei 1917, *Staatsblad* n°. 358). Het zal nauwgezette overweging vorderen alvorens een standpunt kan worden ingenomen tegenover de vraag of en in hoeverre dit beginsel bij de rechterlijke macht aanbeveling verdient. Onderzocht moeten worden de wenschelijkheid (ook met het oog op de kosten) en de praktische uitvoerbaarheid. Voor incidenteele oplossing leent deze kwestie zich allerminst. Mocht het beginsel kunnen worden toegepast, dan zou daaraan ook dit voordeel zijn verbonden, dat dan wellicht eene verdere inkrimping van het aantal gerechten zou kunnen plaats vinden, dan anders mogelijk zou zijn. Opgemerkt zij nog, dat de Raad van Beroep te Groningen wel zitting houdt te Leeuwarden en Assen, doch niet te Heerenveen; de Raad van Beroep te 's Hertogenboch houdt wel zitting te Breda en te Middelburg doch niet te Zierikzee.

De ondergeteekende meent, dat rechters-commissarissen getuigen verhooren kunnen houden ook buiten de plaats waar de zetel der rechtbank is. Voor burgerlijke zaken zij de aandacht gevestigd op art. 200 A van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. In strafzaken komen verhooren buiten de arrondissements hoofdplaatsen meermalen voor.

Ten aanzien van de in het artikel van Mr. Fokker gereleveerde denkbeelden moge worden verwezen naar hetgeen daaromtrent wordt opgemerkt in de Memorie van Antwoord inzake het ontwerp van wet tot wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (grensbewaking).

In het opstel van Mr. Fockema in *Themis* (bladz. 232 e.v.) heeft de ondergeteekende geen kritiek gezien op de omstandigheid, dat in verschillende groote rechtbanken vier rechters zitten in eene kamer voor drie personen, zoodat ieder hunner de vierde week vrij van zitting is. Dit zou slechts dan wijzen op een te veel aan personeel, wanneer de eenige ambtelijke bezigheid van rechters ware het bijwonen van zittingen. Doch dit is geenszins het geval. Overigens, het werd hierboven reeds opgemerkt, sluit inkrimping van het aantal gerechten bezuiniging op andere wijze niet uit. De ondergeteekende blijft ook te dezen waakzaam.

Er mag den ondergeteekende geen verwijt van worden gemaakt, dat het voorstel tot ontbinding der rechtbanken te Zierikzee en te Heerenveen bij éénzelfde wetsontwerp wordt gedaan. Beide rechtbanken komen voor opheffing in aanmerking. De aangevoerde bezwaren — al zijn deze voor beide rechtbanken niet geheel dezelfde — zijn niet overwegend. De artikelen 2 tot en met 9 van het wetsontwerp geven regelen voor de ontbinding van beide rechtbanken gezamenlijk. De ondergeteekende vraagt zich af hoevele wetsontwerpen wel noodig zouden zijn ter verwezenlijking van een plan van een algeheele reorganisatie, indien het systeem werd gevolgd van de leden, die tegen het onderhavige wetsontwerp deze formeele bedenking opperden.

Aan de verkeersmiddelen in verband met de voorgestelde ontbinding van de rechtbank te Zierikzee werd eene beschouwing gewijd in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer. Sedert is de nieuwe verkeersregeling tusschen Zierikzee en Middelburg in werking getreden op 14 Mei. Men gaat slechts van Zierikzee tot Wolphaartsdijk per boot en vandaar verder met een autobus. Met de eerste gelegenheid is men reeds om 9 uur te Middelburg; kiest men de tweede boot met aansluitende bus, dan komt men nog vóór 1 uur te Middelburg aan.

Een enkelvoudige kamer voor een deel van een arrondissement en een meervoudige kamer voor een ander deel verdient geen aanbeveling. Unus judex of meervoudige kamer is een vraagstuk op zich zelf; de oplossing daarvan zal echter bezwaarlijk deze kunnen zijn, dat zelfs in éénzelfde arrondissement over gelijksoortige zaken op de eene plaats een unus judex en op eene andere plaats een meervoudige kamer rechtspreekt.

Tegen de ontbinding van de rechtbank te Heerenveen wordt aangevoerd, dat de Friezen niet gaarne recht zullen gaan zoeken buiten hun gewest. Zelfs ging een der leden zoover in dezen maatregel een aanslag tegen Friesland te zien. Dit is natuurlijk uitgesloten en de ondergeteekende moet veronderstellen, dat hier een misverstand bestaat. Volgens het ontwerp gaat het grootste deel van het arrondissement Heerenveen naar Leeuwarden, dat ook Friesland is. Slechts het kanton Steenwijk komt bij Zwolle; doch het kanton Steenwijk ligt in de provincie Overijssel. De ondergeteekende zegt met het Voorloopig Verslag „Voor Friezen kan er dus geenerlei aanleiding in dit wetsontwerp worden gezien om zich bezwaard te gevoelen".

Waarom het beter zoude zijn het oostelijk kanton (Beetsterzwaag), dus een stuk van Friesland, te voegen bij Assen, wordt niet gezegd. De verbinding van b.v. Beetsterzwaag of Dragten met Leeuwarden is beter dan die met Assen.

De rechtbank te Heerenveen heeft vier rechters. Het arrondissement Heerenveen omvat vier kantongerechten. Indien van dit arrondissement enkele kantongerechten werden opgeheven om zoodoende de rechters in de rechtbank te kunnen houden, bleef er van die kantongerechten niet veel over. Het komt

niet wenschelijk voor, dat éénzelfde persoon tegelijk kantonrechter en rechter in de rechtbank is.

Door de opheffing alleen van de functie's van substituut-officier van justitie en van substituut-griffier bij de rechtbank te Heerenveen, zou niet voldoende worden bezuinigd. Indien blijkt, dat deze functie's bij andere rechtbanken kunnen vervallen, zal de ondergeteekende de noodige maatregelen nemen. De eene bezuiniging sluit de andere niet uit.

De ondergeteekende is den leden, die het wetsontwerp in bescherming namen, dankbaar voor den geboden steun. Bezuinigen is eene verre van aangename taak. Indien de staat van 's lands schatkist tot ingrijpende bezuiniging niet dwong, zou de ondergeteekende een voorstel als het onderhavige niet hebben gedaan. De zienswijze der leden, die de bezwaren, verbonden aan de opheffing, overdreven achten, strookt met die der Regeering. Ook de ondergeteekende meent, dat wie daadwerkelijke bezuiniging wenscht, niet moet aandringen om te wachten op eene algemeene reorganisatie.

De rechtbank te Tiel wees over de jaren 1911—1913 gemiddeld 429 eindvonnissen in strafzaken en 84 eindvonnissen in burgerlijke zaken. Voor 1920 en 1921 zijn deze cijfers onderscheidenlijk 587 en 470 voor strafzaken en 120 en 159 voor burgerlijke zaken. Het ontwerp beperkt zich tot de twee rechtbanken, welker werkzaamheden het minst omvangrijk zijn gebleken. Reeds is opgemerkt, dat de Regeering nog geene beslissing heeft genomen over verdere inkrimping.

De Minister van Justitie,

HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 29sten Mei 1923.

VERKOUTEREN.
ANEMA.
SLINGENBERG.
VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
DOUWES.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van de toetreding tot een der protocollen betreffende den economischen en financieelen wederopbouw van Oostenrijk alsmede voorzieningen ten aanzien van die toetreding. **(446)**

Vele leden juichten het wetsvoorstel, zooals het thans luidt, toe. Zij waren van oordeel, dat Oostenrijk niet kan worden gemist in de Europeesche Statengemeenschap en alleen daarom reeds de financieele steun, dien dit oud cultuurland behoeft, niet mag onthouden worden. De wederopbouw van Oostenrijk is een internationaal belang en maakt eene daad van internationale samenwerking noodig, waaraan Nederland zich niet mag onttrekken. Nederland behoort tot het herstel van dat Rijk mede te werken, wat ook uit een economisch opzicht voor ons land wenschelijk is.

Sommige leden waren van oordeel, dat ons land zoo weinig handelsbelangen met Oostenrijk heeft, dat deze garantie met het oog op den toestand van onze schatkist niet te rechtvaardigen is. Zij vreesden, dat de tegenwoordige Oostenrijksche Staat weinig levensvatbaarheid bezit wegens de zeer belangrijke inkrimping zijner grenzen en zijne algeheele afscheiding van de zee.

Enkele leden, die weinig geestdriftig voor het verleenen van den voorgestelden steun gestemd waren, meenden, dat het niet aanging om landen, die dreigen in te storten, financieel te helpen.

In navolging van hetgeen in de andere Kamer ter zake is gezegd, werd ook dezerzijds de wensch uitgesproken, dat de Regeering met zorg zal overwegen, alvorens er toe over te gaan een Nederlandschen vertegenwoordiger te benoemen in het contrôle-comité.

Ten slotte werd de vraag gedaan, of er mogelijkheid bestaat, dat in de toekomst de vroegere schulden van Oostenrijk worden betaald.

Aldus vastgesteld den 30sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
HEERKENS THIJSSEN.
d'AUMALE VAN HARDENBROEK.
WITTERT VAN HOOGLAND.
GILISSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot het aangaan van eene geldleening ten laste van Nederlandsch-Indië. **(447)**

Het afdeelingonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

Verschillende leden wezen op het antwoord gegeven door den Minister naar aanleiding van het met eenigen aandrang tot hem, in het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag, gericht verzoek om toezegging, dat hij eene commissie van advies zal benoemen in zake de plaatsing of overneming van Indische leeningen. Zij betreurden ten zeerste, dat de Minister heeft gemeend die toezegging geenszins te kunnen geven, en spraken de hoop uit, dat Zijne Excellentie zijn standpunt in dezen nog eens zoude willen herzien en in ernstige overweging nemen, of het inderdaad niet gewenscht is het advies van deskundigen — voornamelijk werd hier, evenals in de Tweede Kamer, gedacht aan de directie van de Nederlandsche Bank en die der Javasche Bank — in te winnen.

De leden hier aan het woord zouden tevens aan het oordeel van die deskundigen de vraag onderworpen willen zien, of het niet beter is, in afwijking met vorige gevallen, ditmaal in de leeningsprospecti geenerlei toezegging te doen, dat de leening niet binnen tien jaren mag worden afgelost of geconverteerd. Zoodanige toezegging toch werd niet in 's Lands belang geacht, daar bij daling van den rentevoet het niet gewenscht kan zijn, dat dan nog leeningen ad 6 pct. of hooger loopen, welke niet mogen worden geconverteerd of afgelost.

Met klem werd gevraagd, of de Minister bereid is ook over dit bijzondere punt het advies der deskundigen hier bedoeld in te winnen.

Van 's Ministers mededeeling in zijne Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer, dat ook hij het gewenscht acht, dat de Regeering zich het recht van goedkeuring voorbehoudt van de prospecti door de bankiers ter aanbeveling van de

leeningen uit te geven, en dat die goedkeuring inderdaad ook door hem wordt gevorderd, was met instemming kennis genomen. Betreurd werd echter, dat de Minister hieraan heeft moeten toevoegen, dat het ten aanzien van de in Amerika geplaatste leeningen wegens den afstand niet steeds mogelijk is geweest van het volledig prospectus vóór de uitgifte kennis te nemen.

Naar aanleiding hiervan en ook met het oog op art. 5 van het ontwerp, werd de opmerking gemaakt, dat het weinig zin blijkt te hebben gehad de vorige leeningen in het buitenland te plaatsen. Men meende namelijk te weten, dat de buitenlandsche bankiers met 4 à 5 pct. winst bijna het geheele bedrag weder hebben overgedaan naar Nederland. Dit wijst er dus op, dat hier te lande voldoende geld ware op te nemen geweest.

Waarom moet nu wederom de mogelijkheid worden geopend om in het buitenland te leenen, en waarom moeten daarvoor andere bepalingen gelden dan voor hier te lande geplaatste schuldbewijzen, met de daarbij behoorende rentebewijzen? Enkele leden konden zich met het desbetreffende art. 5 van het ontwerp bezwaarlijk vereenigen. Zij meenden, dat de Nederlandsche banken daarvan schade zouden kunnen ondervinden en dat de buitenlandsche geldschieters er niets op tegen kunnen hebben zoo de in Nederland te gelde gemaakte schuldbewijzen en de daarbij behoorende rentebewijzen evenzeer worden vrijgesteld van daarvan te heffen Nederlandsche en Nederlandsch-Indische belastingen. Volgens deze leden mag er geen onderscheid worden gemaakt tusschen te-gelde-making in het buitenland en hier te lande, en zij zouden gaarne zien, dat de Minister eventueel van de hem bij dit artikel toegekende bevoegdheid geen gebruik zoude maken.

Aldus vastgesteld den 31sten Mei 1923.

VERKOUTEREN.
FRANSSEN.
SLINGENBERG.
DE VOS VAN STEENWIJK.
BLOMJOUS.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen. (43)

Onderscheidene leden, instemmende met de oorspronkelijke bedoeling van het ontwerp, betreurden de later daarin gebrachte wijziging, waardoor zij hun stem niet aan het ontwerp zouden kunnen geven.

Verschillende leden hadden met leedwezen de intrekking gezien van het amendement van de heeren Bakker en Weitkamp in de Tweede Kamer. Zij toch keurden ten zeerste af het verbod van de uitkeering van strijkgelden (in sommige streken inzetgelden genoemd), en dit te meer, nu het recht op den overgang van vast goed voor overdracht binnen drie jaren was verhoogd. Zij konden niet instemmen met deze vrijheidsbeperking. Men vestigde in dit verband de aandacht der Regeering op een ingezonden stuk, onderteekend „een notaris", voorkomende in het *Handelsblad* van 22 Mei j.l., ochtendblad, alsmede op de adressen van het Hoofdbestuur van de Broederschap der Notarissen en van de Vereeniging van Directeuren van Hypotheekbanken.

Artikel 1. Aan een lid was de bedoeling der Regeering niet duidelijk. Door de kosten ten laste van den verpachter te brengen, zal het opjagen der pachtprijzen niet worden voorkomen. Het zal gemakkelijk vallen deze bepaling te ontduiken; ook zal het gevolg zijn, dat voortaan minder openbaar, doch veel meer uit de hand zal worden verhuurd.

Artikel 2. Eenige leden konden zich met de strekking van dit artikel niet vereenigen. Zij achtten dit economisch niet juist gezien en ondemocratisch. Eene goede waardebepaling zal nu gemist worden; ook voor het Rijk is dit ongewenscht met het oog op eene juiste, particuliere taxatie voor de belasting. Pachters staan in eene economisch zwakkere positie, doch koopers behooren, in tegenstelling met verkoopers, meestal tot de economisch sterkeren.

Aldus vastgesteld den 31sten Mei 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Wet op de Personeele Belasting 1896. (398)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De ondergeteekende deelt in de reeds herhaaldelijk bij uitspraken op bezwaar- en verzoekschriften tot uiting gekomen opvatting, dat de aangifte slechts leidraad en geen basis voor de aanslagregeling is. Deze opvatting brengt mede, dat bij de vaststelling van den aanslag ook in voor den belastingplichtige gunstigen zin kan worden afgeweken van diens aangifte van de waarde van motorrijtuigen.

De vraag, of verlaging gewenscht is van het tarief der belasting voor biljarten, door particulieren in hunne woning gehouden, zal kunnen worden overwogen bij eene eventueele algemeene herziening der Wet op de Personeele Belasting 1896.

De Minister van Financiën,

DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 1sten Juni 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

Brief van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid. — Eindverslag over wetsontwerp n°. 27.

Aan
den Heer Voorzitter der Eerste Kamer
der Staten-Generaal.

MINISTERIE VAN ARBEID,
HANDEL EN NIJVERHEID.
N°. 733 G, Afd. V.

Betreffende intrekking wetsontwerp
wijziging Drankwet.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.
2de Afdeeling A.
N°. 838.

's-Gravenhage, $\frac{\text{5 Juni}}{\text{12 Juni}}$ 1923.

Krachtens machtiging van H. M. de Koningin deelen wij U H.E.G. mede, dat het bij de Eerste Kamer der Staten-Generaal aanhangige wetsontwerp tot wijziging der artikelen 1, 34, 39 en 50 der Drankwet wordt ingetrokken.

De Minister van Arbeid,
Handel en Nijverheid,
AALBERSE.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet houdende bepalingen betreffende de jacht. (27)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Algemeene beschouwingen.

Den velen leden, die de oplossing van het jachtvraagstuk niet gelukkig achten, moeten de ondergeteekenden wijzen op de eigenaardige moeilijkheden, die zich hierbij voordoen, moeilijkheden van zoo bijzonderen aard, dat sedert het verschijnen van het verslag der Staatscommissie voor de jacht ruim dertien jaren zijn verloopen, een tijdsduur, die ten aanzién van het jachtprobleem niet in contemplatieve rust is doorgebracht, maar waarin telkens weer denkbeelden zijn uitgewerkt, om het brandende vraagstuk tot een redelijke oplossing te brengen. Het vraagstuk is moeilijk; op weinig terrein van Staatsbemoeiing botsen de sociale belangen in die mate tegen elkaar. Tegenover het overheerschend belang van den landbouw wordt met nadruk de behartiging geëischt van het belang van de jacht, dat, hoewel het niet met het agrarisch belang is te vergelijken, toch recht op erkenning heeft. De afweging van de sociale waarde van beide belangen ontlokt nu eens het verwijt van een zich blind staren op de economische belangen van den landbouw, dan weer van een toekenning van een steeds te groote beteekenis aan het jachtbelang.

De ondergeteekenden zijn van oordeel, dat het ontwerp, zooals het ten slotte door de Tweede Kamer zonder hoofdelijke stemming is aangenomen, een rationeele oplossing brengt, die, zij moge niet volmaakt zijn en steeds nog te wenschen overlaten, toch, met vermijding van excessen naar beide zijden, een gezond levensbeginsel inhoudt.

Het ontwerp beoogt het belang van den landbouw te verzoenen met het belang van de jacht en bij de behandeling van het ontwerp in de Tweede Kamer is dit streven herhaaldelijk van Regeeringszijde op den voorgrond gesteld. Uit den aard der zaak — zelfs de hartstochtelijkste voorstanders van de jacht zullen in dit opzicht aan de zijde van de Regeering staan — is daarbij het zwaartepunt gelegd op de agrarische belangen, maar het verwijt, dat de eigenaar tegenover den grondgebruiker in een bezwaarde positie zoude zijn gebracht, moet worden afgewezen. Tot staving van het verwijt is, en daarop wordt de geheele nadruk van het betoog gelegd, een beroep gedaan op artikel 54 van het ontwerp, dat, naar de hier aan het woord zijnde leden, zijn ontstaan te danken heeft aan de opgeschroefde klachten over schade door wild en schadelijk gedierte, aan afgunst en aan de zucht om zelf te mogen jagen.

Bij dit artikel is den grondgebruiker het onvervreemdbare recht gegeven op den door hem gebruikten grond schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden met alle geoorloofde middelen, behoudens dat voor het gebruik van het schietgeweer een jachtakte of een vergunning, als bedoeld in artikel 60, wordt vereischt. Ieder, die op grond, bij een ander in gebruik, schadelijk gedierte wil bemeesteren, moet daarvoor toestemming hebben van den grondgebruiker.

Door de afgevaardigden FRUYTIER en VAN VOORST TOT VOORST was een amendement ingediend, waarbij naast den gebruiker ook aan hem, die tot het genot van de jacht gerechtigd is, dit recht werd toegekend, althans gedurende den tijd dat de jacht geopend is. Dit amendement is van verschillende kanten bestreden, in het bijzonder op deze gronden. Als de tot het genot van de jacht gerechtigde ook schadelijk gedierte mag bemeesteren, zal hij zijn invloed op den grondgebruiker, den in het algemeen economisch zwakkere, doen gelden, om dezen te weerhouden dit gedierte te vernietigen. Integendeel, zeer tot schade van de te velde staande gewassen, zal hij zijn druk op den grondgebruiker uitoefenen om het schadelijk gedierte op peil te houden. Voorts werd aangevoerd, dat het amendement eigenlijk gericht was tegen den pachter, die, om voor hem klemmende redenen, niet bereid was het recht om het schadelijk gedierte te dooden te deelen met den verpachter. En ten slotte werd bij de bestrijding van het amendement nog gewezen op het geval, dat de grondeigenaar, tevens grondgebruiker, het genot van de jacht aan een ander heeft afgestaan. Nu is er geen reden aan te voeren, waarom, als de grondgebruiker geen hulp noodig heeft voor het dooden van konijnen en ander schadelijk gedierte, de wet hem deze hulp van den tot jagen bevoegde zou moeten opdringen. Tot dusver de bestrijding.

De argumenten kwamen de Regeering niet geheel ongegrond voor.

Bezien in hun licht is de opmerking onjuist, dat de jager van het bemeesteren van schadelijk gedierte wordt geweerd, omdat de grondgebruiker dezen welkomen buit zelf wil hebben en dat het ontwerp een geheel andere beteekenis heeft gekregen dan in de considerans, die een onoprechte leuze zou zijn geworden, is uitgedrukt. Het is juist om tegen te gaan, dat de grondgebruiker, tegen zijn eigen belang in, feitelijk zou worden gedwongen het schadelijk gedierte te laten voortwoekeren op zijn grond en dat hij zou moeten dulden, dat anderen tegen zijn wil op zijn grond schadelijk gedierte bemachtigen, dat de Tweede Kamer het amendement heeft verworpen.

Het practische bezwaar tegen artikel 54, dat drijfjachten onmogelijk zouden worden, omdat het sterk gepareelleerde bezit het onmogelijk zou maken, dat alle deelnemers aan een drijfjacht vooraf voorzien zouden zijn van een bijzondere vergunning van de verschillende grondgebruikers om op den door hen gebruikten grond schadelijk gedierte te schieten, mag niet veel gewicht in de schaal leggen. Naar zijn wezen verschilt in dit opzicht het ontwerp niet van den bestaanden toestand.

Vergeten worde overigens niet, dat de quaestie in de praktijk zal blijken niet het intensieve belang te hebben, dat er theoretisch aan kan worden toegekend. De rechtspositie van den grondpachter en van den verpachter met betrekking tot het schadelijk gedierte is principieel dezelfde als ten aanzien van het wild. Ingeval van verpachting van den grond behoort het recht om schadelijk gedierte te bemeesteren aan den pachter, evenals het recht om te jagen, het recht om zich het wild toe te eigenen. Slechts dan is het recht om te jagen bij den eigenaar, niet-grondgebruiker, als hij zich bij het pachtcontract de jacht heeft voorbehouden of de gebruiker hem de jacht heeft afgestaan. Maar precies ditzelfde kan geschieden ten aanzien van het schadelijk gedierte, slechts met dit onderscheid, dat de grondgebruiker ten aanzien van het schadelijk gedierte tot bemeesteren bevoegd blijft.

De ondergeteekenden doen in een erkenning van de voordeelen, aan het behoud van een matigen wildstand en aan de jachtsport verbonden, voor niemand onder. Zij zijn echter van oordeel, dat het onderhavige ontwerp, dat toch door zijn, in vergelijking met het ontwerp, zooals het bij Memorie van Antwoord gewijzigd werd, veranderd stelsel van jachtgerechtigdheid een geheel ander karakter heeft gekregen, zooals trouwens in het Voorloopig Verslag wordt erkend, een grondslag biedt, waarop de jachtsport zich kan handhaven. Indien, zooals het ontwerp toelaat, de grondeigenaar zich bij het pachtcontract de bevoegdheid bedingt om schadelijk gedierte te schieten, mag met reden worden verwacht, dat, als een goede verstandhouding tusschen eigenaar en pachter bestaat, wat in den regel mag worden aangenomen, in de praktijk de pachter niet een dure jachtakte zal nemen om *ook* het schadelijk gedierte op te ruimen. In dit opzicht verwachten de ondergeteekenden een bevestiging van den bestaanden toestand; slechts in dit opzicht zal de nieuwe wettelijke regeling wijziging brengen, dat onder de dreiging van haar zuiver agrarische artikelen, en onder die dreiging alleen, de tot het genot van de jacht gerechtigden hun wildstand zullen houden binnen behoorlijke perken, zoodat wantoestanden, als tot dusver in sommige, gelukkig slechts enkele, streken voorkwamen, tot het onherroepelijk verleden zullen behooren. De verschillende economische en sociale nadeelen, die volgens het Voorloopig Verslag van de inwerkingtreding van het ontwerp worden gevreesd, als daar zijn achteruitgang van den wildstand, geldelijk nadeel voor verschillende neringdoenden en personen uit den kleinen middenstand, derving van groote pachtsommen voor jachtterreinen door vertrek van jachtliefhebbers naar het buitenland, achteruitgang van de veiligheid ten plattelande door inkrimping van het aantal jachtopzieners en onbezoldigde Rijksveldwachters en ten slotte niet het minst de verscherping van de animositeit tusschen grondeigenaren en pachters, al deze nadeelen bestaan naar het oordeel van de Regeering slechts in de verbeelding van de hier aan het woord zijnde leden. Practisch zal de bestaande toestand behouden blijven onder terugdringing van onverdedigbare wantoestanden binnen behoorlijke, sociaal toelaatbare perken.

Zeer ernstige nadeelen worden ook gevreesd van de bepaling van artikel 60, waarbij op verzoek van belanghebbenden vergunning kan worden verleend om, met afwijking van de voorschriften der wet op den door hen gebruikten grond of op grond bij derden in gebruik, wild of schadelijk gedierte te vangen of te dooden. Den ondergeteekenden is deze vrees niet duidelijk. Artikel 60 houdt materieel hetzelfde in als artikel 26 der geldende wet. Slechts is deze gelijke inhoud in duidelijker formuleering gebracht, waardoor verschil in interpretatie zooveel mogelijk gekeerd en de rechtszekerheid verhoogd wordt. Daarom is ook geen grond aan te voeren, waarom, na de inwerkingtreding van artikel 60, het aantal personen zal toenemen, die in het bezit zullen zijn van een vergunning om zich met een schietgeweer in het veld te bevinden. Er is dus ook geen aanleiding om te vreezen, dat het ontwerp nadeelige werking zal hebben ten aanzien van andere dieren, nuttig voor land- of tuinbouw. Daarom ook achten de ondergeteekenden het, althans voorloopig, niet noodig, de totstandkoming van wettelijke voorschriften te bevorderen tot voorkoming van het uitroeien van nuttige dieren. Mochten de toestanden zich echter ontwikkelen in een andere dan de door de Regeering verwachte richting, dan zal zij niet aarzelen daartegen wettelijke maatregelen te bevorderen en zij is overtuigd, dat zij in dat geval ook de meest overtuigde agrarische pleitbezorgers aan haar zijde zal vinden.

Enkele leden waren van oordeel, dat het genot van de jacht aan de grondgebruikers had moeten blijven. Naar de meening van deze leden moet mitsdien de verandering, die het ontwerp op dit punt in de vergadering der Tweede Kamer van 13 Maart 1923 heeft ondergaan, worden betreurd. Hiertegenover merken de ondergeteekenden op, dat door deze verandering slechts de juridische zuiverheid van het ontwerp is bevorderd; een materieele beteekenis had de verandering niet. Volgens het gewijzigd ontwerp, zooals het in de Tweede Kamer in openbare beraadslaging kwam, zou het genot van de jacht zijn geweest bij den grondgebruiker; echter niet, zooals met betrekking tot het bemeesteren van schadelijk gedierte, het onvervreemdbaar genot. Hij zou het genot hebben kunnen afstaan aan ieder ander, dus ook aan den grondeigenaar. Slechts bij oppervlakkige beschouwing zou het recht voor den grondgebruiker een originair recht uit de wet zijn geweest; inderdaad zou het zijn geweest een derivatief recht, doordat het inhaerent zou zijn aan het gebruiksrecht van den grond, dat zelf van den grondeigenaar werd afgeleid. Om deze redenen is de juridische constructie zuiverder, dat voorop staat de gerechtigdheid tot het genot van de jacht van den grondeigenaar of van hem die krachtens zakelijk recht het bezit heeft van den grond. In geval van verpachting van den grond is de pachter tot het genot van de jacht gerechtigd, tenzij de eigenaar zich het genot heeft voorbehouden. Deze constructie biedt ook het voordeel, dat zij een bevestiging is van den sedert 1852 geldenden rechtstoestand. Met de vraag van meerdere of mindere waardeering van het economisch belang van den wildstand en van de jacht had de wijziging van het ontwerp op dit punt, althans in het oog van de Regeering, niets te maken. Toch meenen de ondergeteekenden, dat door de hier aan het woord zijnde leden de beteekenis van de jacht te laag wordt aangeslagen. Naar het oordeel van de Regeering heeft de jacht wel degelijk beteekenis, niet zoozeer uit een economisch, als wel uit een sociaal oogpunt, al staat, hierop zij nogmaals de nadruk gelegd, het voordeel van de jacht achter bij dat van den landbouw. De voordeelen van de jacht zijn reeds zoo dikwijls en met zooveel overtuiging ontwikkeld, dat ondergeteekenden zich er van ontslagen achten hierop te dezer plaatse nogmaals in te gaan.

§ 2. Door onderscheidene leden is de opmerking gemaakt, dat het beoogde doel: het nemen van maatregelen ten einde, in het belang van den land-, tuin- of boschbouw, een overdreven stand van wild en in het bijzonder van konijnen tegen te gaan, evengoed had kunnen worden bereikt door betere toepassing van artikel 26 der bestaande jachtwet, zoo noodig aangevuld met een regeling van wildschade en eene minder kostbare procedure tot afkoop van jachtrechten. Deze opmer-

king houdt geen rekening met het historisch verloop van de thans aanhangige jachtrechthervorming. Naar aanleiding van de aanneming der motie-Kolkman werd op 11 Maart 1904 een Staatscommissie in het leven geroepen, aan welke werd opgedragen te onderzoeken, welke wijzigingen en aanvullingen de wettelijke bepalingen tot regeling der jacht behoeven, meer in het bijzonder ter bevordering van de opheffing der heerlijke jachtrechten en ter verkrijging van eene billijke regeling tot vergoeding van wildschade. In haar in 1910 uitgebracht verslag stelde de Staatscommissie voor een imperatief jachtschappenstelsel, een daarmede samenhangende regeling van de wildschadevergoeding, de opheffing der heerlijke jachtrechten op het voetspoor der Tiendwet 1907 en voorts een groot aantal technische verbeteringen van de bestaande jachtwet. Van deze vier groote punten heeft het imperatieve jachtschappenstelsel een bestrijding ondervonden van dien aard, dat aan de indiening van een ontwerp, waarin dit stelsel belichaamd was, niet te denken viel. Ook de regeling van de vergoeding van wildschade is niet in het aanhangige ontwerp opgenomen, aangezien zij overbodig werd geacht, wanneer slechts een doeltreffende regeling werd getroffen om wildschade te voorkomen. Ten aanzien van de opheffing der heerlijke rechten zijn de voorstellen der Staatscommissie, behoudens enkele afwijkingen van ondergeschikt belang, gevolgd; ter nadere adstructie veroorloven de ondergeteekenden zich ten aanzien van dit punt te verwijzen naar § 6 der algemeene beschouwingen, waar is uiteengezet, waarom de opheffing der heerlijke rechten boven het stelsel van afkoopbaarstelling de voorkeur verdient. Had nu naar het oordeel van de hier aan het woord zijnde leden de technische verbetering van de jachtwet moeten achterwege blijven? De Regeering kan niet aannemen, dat dit de bedoeling van de gemaakte opmerking kan zijn, te minder daar de te dien opzichte in het ontwerp opgenomen bepalingen ook van jagerszijde met instemming zijn begroet.

§ 3. De overbrenging van den fazant van uit de opsomming van het wild naar het schadelijk gedierte is geschied op sterken aandrang van de landbouworganisaties en van de afdeelingen der Tweede Kamer. Bij de behandeling van het ontwerp in deze Kamer werd door den afgevaardigde Kolkman c.s. een amendement ingediend, strekkende, om den fazant weer onder het wild terug te brengen, zij het met deze beperking in de consequenties, dat het verbod om te poten, thans neergelegd in artikel 68, ten aanzien van dezen vogel niet, als met betrekking tot ander wild, zou zijn beperkt tot de door de Kroon aangewezen soorten, maar algemeen zou gelden. Toen in de vergadering der Tweede Kamer van 9 Maart jl. het amendement een onderwerp van beraadslaging uitmaakte, is van Regeeringswege te dien aanzien een objectieve, geenszins afwijzende houding aangenomen. Op grond van verkregen inlichtingen van zeer deskundige zijde, mocht van de Regeeringstafel worden verklaard, dat het oordeel over het nut en de schade, die door fazanten worden aangericht, niet voor alle plaatsen en onder alle omstandigheden gelijk zijn; verschil in trap van ontwikkeling der bodemcultuur en meerdere of mindere uitgebreidheid van den stand der fazanten ter plaatse, zijn te dezen opzichte beslissende factoren. Steunend op deze gegevens scheen het de Regeering toe, dat de vraag, of de fazant als regel wild zou zijn en in bepaalde streken zou kunnen worden verklaard tot schadelijk gedierte, of omgekeerd, in haar beteekenis eigenlijk werd teruggebracht tot een quaestie van administratieve departementale praktijk. En de Regeering voerde ter verdediging van het amendement nog aan, dat het daarmede samenhangende wijzigingsvoorstel betreffende het pootverbod aan mogelijke bezwaren een groot deel van hun kracht ontnam. Het amendement werd met 49 tegen 19 stemmen verworpen. De Regeering had liever een beslissing in den anderen zin gezien, ook omdat de landbouwbelangen, hoe zwaar deze ook wegen, toch niet het alles beslissend element mogen worden geacht ten aanzien van een bepaling als de onderhavige. Ook de rijkdom der natuur in hare vele schakeeringen legt zijn gewicht in de schaal en dan voelt de Regeering ongetwijfeld voor het standpunt van hen, die het betreuren, dat deze vogel met zijn sierlijken vorm en zijn schitterenden vedertooi niet langer in de wet als wild, maar als schadelijk gedierte zal worden aangemerkt.

Nu echter de Tweede Kamer ten deze in den boven aangegeven zin heeft beslist, moet de beteekenis hiervan niet worden overdreven en zeker niet te tragisch worden opgevat. Het derde lid van artikel 1 van het ontwerp opent de mogelijkheid, dat voor bepaalde gedeelten van het Rijk de fazanten weer onder het wild worden teruggebracht. De Regeering zal niet nalaten, en zij meent daarmede te handelen in den geest ook van de Tweede Kamer, zooals deze bij de debatten is tot uitdrukking gekomen, van deze bevoegdheid gebruik te maken in die streken, waar de stand der bodem-cultures zulks gedoogt en geen overvloedigen stand van de wildsoort aanwezig is. Zij kan nog verder gaan en de verklaring afleggen, dat een Regeering, die zich van toepassing van het laatste lid van artikel 1 zou onthouden, haar plicht zou verzaken. Die plicht bestaat in het niet eenzijdig behartigen van de belangen van een bepaalde groep, al zijn deze belangen ook nog zoo gewichtig, maar in onderlinge waardeering van alle, ook de meest tegenstrijdige belangen in een juiste en zorgvuldige afweging van hun grootte.

Op deze gronden en uit aanmerking, dat een practische en geschikte modus vivendi kan worden gevonden, mag de in de Tweede Kamer op dit punt gevallen beslissing niet uit het oog doen verliezen, dat het ontwerp, zooals het nu luidt na de wijzigingen, die eensdeels door de Regeering, anderdeels met haar toestemming door toepassing van het amendementrecht zijn aangebracht, een gezonde oplossing biedt van het vraagstuk van de verhouding tusschen de landbouwbelangen en die van de jacht. Deze oplossing is zoo gelukkig, dat voor het oogenblik en vermoedelijk ook in de naaste toekomst geen regeling, waarbij de belangen van de jacht zoozeer tot hun recht komen, zou mogen worden verwacht.

§ 4. De samenstelling van de schadecommissies is tot dusver geweest, dat daarin naast het landbouwelement het jagerselement tot zijn recht kwam. Zoowel door een landbouworganisatie als door de Koninklijke Nederlandsche Jachtvereeniging Nimrod werd een lid voorgedragen, die dan door den met de uitvoering der wet belasten Minister werd benoemd onder een onpartijdigen voorzitter. Deze samenstelling heeft zich in de praktijk als doeltreffend bewezen en door onderlinge samenwerking van de vertegenwoordigers van beide belangen zijn zeer gunstige resultaten bereikt. Het ligt in de bedoeling van de Regeering op dezen weg voort te gaan en als leden van de schadecommissiën te benoemen deels personen, die geacht mogen worden den landbouw te vertegenwoordigen, deels personen, die de belangen van de jacht zullen vertolken. Wat de door de wet geëischte aanbeveling van de landbouwvereenigingen aangaat, deze is voor den Minister niet bindend, al zal voorzeker wat betreft de landbouwleden met de aanbeveling worden rekening gehouden.

§ 5. De ondergeteekenden kunnen de bezwaren, die voor de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten uit het onderhavige ontwerp, wanneer het tot wet zal zijn verheven, zullen voortvloeien, niet inzien.

Zooals in het Voorloopig Verslag wordt opgemerkt, is noch door pachters uit het Naardermeer, noch door huurders van bouwland bij Hagenau-Rhederoord ooit geklaagd over schade door schadelijk gedierte te weeg gebracht. Maar dan lijdt het ook geen twijfel, of bij de goede verhouding, die tusschen de vereeniging en de pachters ook in het vervolg zal bestaan,

zal ook onder het nieuwe recht van het uitroeien van zeldzame dieren, waarop wordt gedoeld, geen sprake zijn.

§ 6. Artikel 3 der geldende jachtwet lijdt aan het euvel, dat de afkoopbaarheid van het heerlijk jachtrecht te weinig geregeld is. In de eerste plaats met het oog op de belangen van de koopers uit hoofde van de omslachtige procedures, waaraan deze zich moeten blootstellen en die belangrijke kosten voor hen medebrengen. En wel altijd moet bij afkoop geprocedeerd worden, omdat, en daarin zit het bezwaar naar de andere zijde, de belangen van de verkoopers te weinig geregeld zijn, daar bepalingen ontbreken nopens partieelen afkoop in uitgestrekte jachten, waardoor het overblijvend gedeelte veel in waarde vermindert, ja, dikwijls genoegzaam alle waarde verliest. Minnelijke schikking is daarom van de zijde van den verkooper om zoo te zeggen uitgesloten en de grondeigenaar zal moeten procedeeren, wat, in het bijzonder bij de weinig kapitaalkrachtige zandboeren, een onoverkomelijk bezwaar zal opleveren. Zoo wordt de eigenaar van den grond onnoodig bemoeilijkt in zijne bevoegdheid tot vrijmaking van zijn bezit, terwijl de eigenaar van het heerlijk recht slechts in schijn een schadeloosstelling ontvangt.

Op deze bezwaren is reeds bij het tot stand komen van de wet van 1852 zoowel bij het afdeelingsonderzoek als bij de mondelinge behandeling gewezen, het scherpst door den afgevaardigde VAN GOLTSTEIN. ,,Velen zullen zich voorstellen, dat, door de aanneming van dit artikel, een gewigtige stap zal worden gedaan tot afschaffing van de heerlijke regten van de jagt en visscherij, terwijl zij, bij de uitkomst zullen moeten erkennen, dat zij inderdaad eenen gewigtigen stap hebben gedaan tot de instandhouding, bevestiging en verzekering van de heerlijke jagtregten. Stelt men toch de afkoopbaarheid van het heerlijk jagtregt vast, en bepaalt men tevens dat zij, ter gunste van wie die afkoop wordt ingesteld, zich zullen moeten onderwerpen aan eene waardering van deskundigen, welke door de regtbank moet worden goedgekeurd, dan zal er inderdaad een groote hinderpaal worden daargesteld tegen de mogelijkheid om tot eenen afkoop te geraken. De eigenaar toch van het jagtregt zal zich, zooveel mogelijk, kanten tegen eene verbrokkeling van het jagtveld, dat daardoor voor hem veel in waarde verliest. Hij zal zijn regt buitengemeen hoog schatten en zich wagen tot het doorstaan van alle mogelijke procedures, ten einde het gevaar om zijn regt te verliezen zooveel mogelijk van zich af te weren; terwijl de eigenaar van den grond, die met dat regt is belast, hoe gaarne hij ook van dien last bevrijd zoude zijn, zal ondervinden, dat hij bij deze onderneming zich moet onderwerpen aan eene reeks van moeijelijkheden, en de uit deze procedures voortvloeijende kosten betalen. Dit alles zal een vermogenden en afschrikwekkenden invloed uitoefenen op al die grondeigenaren, wier gronden met het jagtregt belast zijn, en door de ondervinding zullen zij leeren zich niet aan zoodanige ondernemingen te wagen."

De amendementen, welke waren ingediend met het doel om aan deze bezwaren hetzij geheel, hetzij ten deele tegemoet te komen, werden door den Minister van Binnenlandsche Zaken, THORBECKE, bestreden. THORBECKE zag in het algemeen belang geen genoegzame reden om afkoop op te dringen aan hen, die niet willen afkoopen. Een ander middel om tot afkoop te geraken dan het belang van hen te doen spreken, die er het meest bij betrokken waren, meende THORBECKE, dat niet moest worden ingevoerd, al verklaarde ook hij nadrukkelijk, van de bepaling van artikel 3 niet een zeer algemeene opheffing binnen korten tijd te durven verwachten. Hoewel bij de beraadslaging slechts schuchtere stemmen ter verdediging van het Regeeringsvoorstel werden gehoord en de bezwaren van verschillende zijden scherp naar voren werden gebracht, is het voorgestelde artikel aangenomen.

Bij de behandeling van de wet van 1857 is de quaestie niet op het tapijt gebracht.

De ervaring heeft de juistheid van de reeds in 1852 voorspelde bezwaren bewezen. Van de gelegenheid tot afkoop is tot dusver een zoo spaarzaam gebruik gemaakt, dat, langs den weg van dit artikel voortgaande, den heerlijken rechten nog een levensduur van eeuwen beschoren zou zijn.

Zooals in de Memorie van Toelichting ad artikel 81 (oud) is uiteengezet, is het stelsel van een uitkeering der schadeloosstelling in een tijdsverloop van dertig jaren aanvaard ter voorkoming van ernstige financieele bezwaren voor den Staat. Bij een uitkeering in eens zou de Staat zich de daarvoor benoodigde gelden alleen kunnen verschaffen door niet onbelangrijke opvoering van de uit leening te verkrijgen fondsen, wat bij de bestaande buitengewone toestanden niet te onderschatten offers van den Staat zou vergen.

Zooals in de Memorie van Antwoord is uiteengezet kan niet worden toegegeven, dat het in het ontwerp belichaamde stelsel onbillijk zou zijn tegenover de eigenaren der heerlijke jachtrechten. Immers het genot van het heerlijke jachtrecht wordt toch door die eigenaren ook niet in eens genoten, maar over een reeks van jaren, zoodat een dertigjarige annuïteit voor het verlies van dit genot een genoegzaam aequivalent moet worden geacht. Ook zij andermaal de aandacht er op gevestigd, dat, evenzeer als het uit het heerlijk jachtrecht voortvloeiende genot, de schuldvordering van dertig annuïteiten voor een som in eens kan worden verkocht.

§ 7. Het verbod tot uitoefening van de lange jacht is in het ontwerp opgenomen door aanneming van een amendement-BAKKER in de vergadering der Tweede Kamer van 14 Maart 1923. Hoewel het amendement ook door de Regeering bestreden werd, moet aan de aanneming er van niet een te groote beteekenis worden toegekend. Het betreft hier toch een wijze van jachtuitoefening, die geleidelijk aan het verdwijnen is, en, voor zoover de Regeering bekend is, eigenlijk slechts in het noorden van ons land en dan nog sporadisch wordt uitgeoefend.

§ 8. Daar de vraag, of voorstellen tot invoering van een jachtschappenstelsel zullen worden aanhangig gemaakt en, zoo ja, hoe deze voorstellen zullen luiden, nog een punt van onderzoek uitmaakt, meenen de ondergeteekenden zich voor het oogenblik ontslagen te mogen rekenen hierop verder in te gaan.

De vraag of de Regeering bij aanneming van het wetsontwerp genegen zou zijn de wet eerst in werking te doen treden, nadat bij novelle eene regeling van jachtschappen zal zijn tot stand gebracht, wordt ontkennend beantwoord.

Artikel 1, *eerste lid.* Naar aanleiding van de vraag, welke vogels als wild zijn bedoeld onder de benaming van ,,duikers", zij opgemerkt, dat reeds sedert 1852 in de jachtwet de algemeene term ,,duikers" voorkwam onder de opsomming van het wild, zonder dat hieruit in de praktijk eenige moeilijkheid is voortgevloeid. Ook de Staatscommissie voor de jacht wilde den naam ,,duikers" handhaven.

Door de vereeniging tot behoud van natuurmonumenten in Nederland en de Nederlandsche vereeniging tot bescherming van vogels is het denkbeeld geopperd in plaats van artikel 1 een specificatie op te nemen in de wet van de diersoorten, welke als wild moeten worden gequalificeerd. Dit denkbeeld is niet overgenomen. Bij de opsomming van het wild in artikel 1 is de bestaande jachtwet gevolgd. Zij moge uit een wetenschappelijk, ornithologisch standpunt aanvechtbaar zijn, in de practijk heeft zij niet tot moeilijkheden geleid. Ook de Staatscommissie voor de jacht heeft op zuiver practischen grond het stelsel van de bestaande wet gehandhaafd, zij achtte het het best in deze rustige zaak niet te roeren; *quieta non movere!* Maar er is meer. De vereenigingen willen lange lijsten opmaken van jachtdieren, maar de ervaring, opgedaan bij de uitvoering van de Vogelwet 1912, heeft aangetoond, dat dergelijke lange lijsten uit den booze zijn, omdat de opsporingsambtenaren de diersoorten

niet uit elkaar kunnen houden. Met het oog daarop is dan ook het vorige jaar de lijst der vogels, welke mogen worden gevangen voor de kooi, zeer sterk ingekrompen.

Bovendien wordt aan het bezwaar tegen het voorgestelde artikel 1 in groote mate te gemoet gekomen door artikel 18. In de Ministerieele beschikking betreffende de jaarlijksche opening en sluiting der jacht zal, voor zooveel noodig, een specificatie bij bepaalde wildsoorten kunnen worden gemaakt.

Ten slotte zij er op gewezen, dat, voor zoover hier bekend, in de buitenlandsche jachtwetgeving geen specificatie, als door de vereenigingen voorgesteld, voorkomt.

Derde lid. Het ligt, gelijk reeds hierboven werd aangegeven, in het stellig voornemen van de Regeering, om het derde lid van artikel 1, althans wat de fazant betreft, te doen zijn levend recht. De fazant zal tot wild worden verklaard in alle streken, waar zijn schadelijk karakter niet boven twijfel verheven is.

Dat het derde lid van artikel 1 in de practijk zal leiden tot groote rechtsonzekerheid is een vrees, die de Regeering niet deelt. Indien eens een regeling getroffen is — en de ondergeteekenden geven nogmaals de verzekering, dat daarbij de jachtbelangen ten volle recht zal wedervaren, — kan geen opvolgende Regeering de verantwoordelijkheid aanvaarden lukraak in een zoodanige regeling verandering te brengen, te minder waar artikel 60 de gelegenheid biedt om tegen schade door het wild en schadelijk gedierte op te treden.

Artikel 2 *juncto* 16. Terwijl in artikel 15 der geldende jachtwet het positieve stelsel is neergelegd, dat de toegelaten jachtmiddelen zijn opgenoemd en alle andere verboden zijn, is in het ontewrp het negatieve stelsel aanvaard: alle middelen zijn toegelaten, behalve de expresselijk uitgeslotene. De bedoeling, die hierbij heeft voorgezeten, was niet alleen de belangen van den landbouw beter dan tot dusverre te kunnen beschermen, maar bovendien is in dezen aansluiting gezocht bij de Vogelwet 1912, die eveneens in haar artikel 33 juncto het Koninklijk besluit van 18 November 1912 (*Staatsblad* n°. 412) het negatieve stelsel ten aanzien van de vang- en doodingsmiddelen heeft omhelsd.

In de praktijk zijn van de bepalingen der vogelwetgeving geen bezwaren ondervonden; zij zijn ook bij de uitvoering van artikel 2 juncto 16 van het ontwerp niet te duchten. Doen zich echter tegen de verwachting in bezwaren voor, dan zal daarin behooren te worden voorzien en dan zal de Regeering niet aarzelen daartoe strekkende voorstellen van wet in te dienen.

Artikel 3. Van de bepaling van het tweede lid, dat hij, die zich het genot van de jacht heeft voorbehouden, dat niet mag verhuren of verpachten en ook geen vergunningen tot jagen mag verleenen, tenzij met bijzondere toestemming van den grondgebruiker, verwacht de Regeering geen bijzondere moeilijkheden. De praktijk zal zich uiteraard bewegen in deze richting, dat in het pachtcontract bij het voorbehoud van de jacht een bepaling wordt opgenomen, dat hij, die zich het genot van de jacht heeft voorbehouden, dat genot ook aan anderen mag verhuren of verpachten en vergunningen tot jagen mag verleenen.

De aangehaalde voorbeelden leggen niet veel gewicht in de schaal. Indien in de praktijk het bezwaar te duchten ware, dat men om eenige hectaren te bejagen een geheel dossier van vergunningen met zich zou moeten voeren, zou ditzelfde bezwaar ook thans reeds moeten worden gevoeld, want het geldende stelsel van jachtgerechtigdheid verschilt niet van dat in het ontwerp beliehaamd.

De bepaling van het derde lid van artikel 3 ligt geheel in de rede. Het is een eisch van redelijkheid, dat, indien iemand zich het genot van de jacht heeft voorbehouden, de personen, met wie hij in geregelde verhouding staat, in dat voorbehoud begrepen zijn. De pachter van den grond kan zich door deze uitzonderingsbepaling niet in zijn rustig genot gekrenkt achten.

Als grondgebruiker moet worden aangemerkt hij, die het algemeen gebruik van den grond, niet hij, die op den grond speciale gebruiksrechten heeft. Aan dezen algemeenen regel zullen de omstandigheden van ieder bepaald geval moeten worden getoetst.

Artikel 6*a*. De vraag is gerezen, of de burgemeester, bij wien de jachtacte wordt aangevraagd, deze ook uitgeeft en de daarvoor te ontvangen gelden, als tijdelijk Rijksontvanger, aan de schatkist moet afdragen, of wel die gelden in de gemeentekas moet storten. De gang van zaken, zooals deze tot dusver bij het verleenen van jachtacten plaats vond en zooals zij ook in de toekomst zal zijn, is deze. Hij, die onder de thans geldende wetgeving een jachtacte wil verkrijgen, moet een daartoe strekkend formulier invullen, dat verkrijgbaar is ter gemeentesecretarie. Na invulling wordt dit formulier gezonden aan den commissaris van politie, die het met zijn rapport doorzendt aan den Commissaris der Koningin. Deze verleent de acte en zendt die aan den ontvanger der registratie en domeinen; hij geeft tevens aan den aanvrager kennis, dat bij dien ontvanger de acte kan worden afgehaald tegen betaling der volgens de wet verschuldigde recognitie.

Deze gang van zaken zal, behoudens verandering in de organen, ook onder de nieuwe wet blijven vigeeren. De burgemeester krijgt dus in het geheel geen gelden onder zich en wat de bestemming der recognitie aangaat, deze wordt betaald bij den ontvanger der registratie en domeinen en komt mitsdien evenals tot dusver ten goede aan het Rijk.

Artikel 13, *tweede lid.* In deze bepaling sluit de gekozen enkelvoudsvorm een pluraliteit van jachtgeweren in.

Artikel 16, *tweede lid.* Onder „veld" in den zin der jachtwet moet worden verstaan het geheele tot jachtbedrijf bestemde en geschikte terrein. Aan deze algemeene omlijning zal moeten worden getoetst, of een bepaald terrein al of niet onder het begrip „veld" behoort.

Artikel 27. De term „behoorlijk afgesloten" kwam ook voor in artikel 39, littera *d*, van het ontwerp der Staatscommissie voor de jacht. Onder den term moet worden verstaan: zoodanig afgesloten, dat loopend wild zich niet naar of van het afgesloten terrein kan begeven.

Artikel 48 *b*. De ondergeteekenden kunnen de opvatting niet deelen, dat het verkeerd zoude zijn, dat in geval van de hierbedoelde overtreding alleen hechtenis en geen geldboete kan worden opgelegd. Niet alleen is het gebruik van netten, als hierbedoeld, voor bepaalde wildsoorten vernielend, maar bovendien wordt de overtreding meestal gepleegd, terwijl het donker is, zoodat de daders bezwaarlijk zijn te ontdekken.

Artikel 54. Te dezen aanzien zij verwezen naar hetgeen onder § 1, der algemeene beschouwingen is opgemerkt.

Eerste lid. Ondergeteekenden hebben een vol vertrouwen, dat in de practijk de bepaling van artikel 54 niet tot verscherping van de animositeit tusschen grondeigenaar en pachter zal leiden. De practijk zal deze zijn, dat in het pachtcontract de eigenaar zich met het voorbehoud van het genot van de jacht het recht bedingt schadelijk gedierte te vangen en te dooden. In het algemeen — de ondergeteekenden deelen de opvatting in § 1 van het Voorloopig Verslag uitgedrukt — moet niet te veel worden gehecht aan de gedachte van belangenstrijd en animositeit tusschen eigenaar en pachter. De goede verstandhouding, die in het algemeen tusschen beide sociale groepen bestaat, zal er toe leiden, dat de pachter het vangen en dooden van het schadelijk gedierte in het algemeen gaarne aan den eigenaar-jager overlaat en niet zich zelf de kosten van een jachtacte op den hals haalt, alleen om het genoegen ook zelf het schadelijk gedierte te kunnen schieten.

Artikel 55. De bepaling, waarbij verboden wordt op Zondagen schadelijk gedierte met schietgeweer te dooden, vindt haar grond in de overweging, dat de op deze dagen heerschende rust, welke vooral op het platteland in eere wordt gehouden, niet door geweerschoten mag worden gestoord.

Tusschen artikel 55 van het ontwerp en artikel 10 der Vogelwet 1912 bestaat geen verband. Door de bepaling in artikel 55 van het ontwerp, als het tot wet zal zijn verheven, wordt de burgemeester in zijn bevoegdheid tot het uitreiken van vergunningen, als in de Vogelwet bedoeld, niet verkort.

Artikelen 70 en 71. Bij de vaststelling van het bedrag, dat zal worden bepaald, wanneer vervroegde algeheele afbetaling zal worden gelast, zal uit den aard der zaak worden rekening gehouden met aantal jaren, dat de jachtrente nog verschuldigd is, en den heerschenden rentestand.

Artikelen 75 en 77. Principieel achten de ondergeteekenden niet uitgesloten, dat rekening zal worden gehouden met een belangrijk teruglopen van den rentevoet, indien dit gedurende de dertig jaren, dat de jachtrente verschuldigd zal zijn, plaats vindt.

Inderdaad zal het oordeel over den druk der heerlijke rechten plaatselijk en tijdelijk verschillen naar gelang van de wijze, waarop dat recht wordt uitgeoefend, maar het lijdt geen twijfel, of, behoudens uitzonderingen, wordt de opheffing der heerlijke rechten, herinnerend aan rechtsopvattingen uit een voor goed voorbijgegaan tijdvak, algemeen met ingenomenheid begroet. Wat de beteekenis van artikel 3 der bestaande jachtwet voor het verdwijnen der heerlijke jachtrechten betreft, zij verwezen naar § 6 der algemeene beschouwingen.

Uit genoemde § 6 der algemeene beschouwingen blijkt, dat op de daar genoemde gronden van de gelegenheid tot afkoop der heerlijke rechten bijna geen gebruik is gemaakt en is kunnen worden gemaakt. De Regeering beschikt niet over gegevens, waaruit zij het aantal geschillen, dat gedurende de laatste tien jaren aanleiding heeft gegeven tot het inroepen van de tusschenkomst der arrondissementsrechtbanken, kan putten en mededeelen. Op de boven aangehaalde gronden moet zij er echter den nadruk op leggen, dat eene zoodanige mededeeling geen enkel aanknoopingspunt zou geven, om te concludeeren tot een meer of minder sterken drang tot afkoop dezer rechten.

Artikelen 120 *juncto artikel* 123. De termijn van vier jaar, genoemd in het eerste lid van artikel 120, is enkel van toepassing op de vóór het in werking treden dezer wet gesloten overeenkomsten betreffende verhuring of verpachting van het genot van de jacht; zij geldt niet voor verleende vergunningen tot jagen in heerlijke of riddermatige jachten.

Artikel 123. Het vervallen van de overeenkomsten van huur van jachtrecht is de consequentie van het systeem van het ontwerp, dat beoogt met zijn inwerkingtreding ten aanzien van het heerlijk recht tabula rasa te maken.

Artikel 125. De termijn, waarop de nieuwe jachtrechtregeling in werking zal treden, zal zoo worden gesteld, dat daarbij met alle factoren zal worden rekening gehouden.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,
CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 15den Juni 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
d'AUMALE VAN HARDENBROEK.
ARNTZ.
VAN BASTEN BATENBURG.

GEWIJZIGD ONTWERP VAN WET tot wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 352). (295)

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is gebleken in de Ouderdomswet 1919, zooals die wet luidt na de daarin bij de wet van 19 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 352), gebrachte wijzigingen, eenige wijzigingen te brengen, welke voornamelijk ten doel hebben om de lasten voor den Staat uit de vrijwillige ouderdomsverzekering voortvloeiende te verminderen;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel I.

Het derde lid van artikel 4 der Ouderdomswet 1919, zooals dat lid luidt na de bij de wet van 19 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 352), in de Ouderdomswet 1919 gebrachte wijziging, wordt als volgt gelezen:

„De uit deze wet voortvloeiende administratiekosten komen, voorzoover zij niet krachtens eenige bepaling dezer wet ten laste van het Rijk komen, ten laste van de verzekerden. De wijze, waarop de ten laste van het Rijk komende administratiekosten worden vastgesteld, wordt door Ons geregeld.".

Artikel Ia.

Het derde lid van artikel 14 der Ouderdomswet 1919, zooals dat artikel luidt na de bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352) in de Ouderdomswet 1919 gebrachte wijziging, wordt als volgt gelezen:

„Van de bepalingen van de voorgaande leden kan bij algemeenen maatregel van bestuur geheel of gedeeltelijk worden afgeweken.".

Artikel II.

Het eerste lid van artikel 18 der Ouderdomswet 1919, zooals dat artikel luidt na de bij de wet van 19 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 352), in de Ouderdomswet 1919 gebrachte wijziging, wordt als volgt gelezen:

„De voor de verzekering verschuldigde premie is afhankelijk van den leeftijd van den verzekerde bij het aangaan der verzekering, van het bedrag der verzekerde rente en van de administratiekosten.".

Het vierde lid van dat artikel vervalt.

Artikel III.

Artikel 19 der Ouderdomswet 1919, zooals dat artikel luidt na de bij de wet van 19 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 352), in de Ouderdomswet 1919 gebrachte wijziging, vervalt.

Artikel IV.

De aanhef van het tweede lid van artikel 20 der Ouderdomswet 1919, gelijk dat lid luidt na de bij de wet van 19 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 352), in de Ouderdomswet 1919 gebrachte wijziging, wordt gelezen als volgt:

„De Raad van Arbeid geeft den verzekerde een bewijs vermeldende:".

Artikel V.

In het eerste lid van artikel 23 der Ouderdomswet 1919, zooals dat lid luidt na de bij de wet van 19 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 352), in de Ouderdomswet 1919 gebrachte wijziging vervallen de woorden: „het ontheffen van de verplichting tot premiebetaling,".

Artikel VI.

In het eerste lid van artikel 24 der Ouderdomswet 1919 zooals dat artikel luidt na de bij de wet van 19 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 352), in de Ouderdomswet 1919 gebrachte wijziging, worden de woorden: „tegen betaling der premie, bij den algemeenen maatregel van bestuur in het tweede lid van artikel 18 bedoeld, vastgesteld voor een persoon van vier en dertig jaar, die zelf of wiens echtgenoot niet naar een inkomen van 2000 gulden of meer in de Rijksinkomstenbelasting is aangeslagen, te betalen voor een rente van drie gulden per week.", vervangen door de woorden: „tegen betaling van een premie van negen en dertig cent per week.".

Artikel VII.

In artikel 27 der Ouderdomswet 1919 zooals dat artikel luidt na de bij de wet van 19 Mei 1922, (*Staatsblad* n°. 352), in de Ouderdomswet 1919 gebrachte wijziging vervallen de woorden „18, vierde lid, 19,".

Artikel VII*a*.

Tusschen artikel 33 en artikel 34 der Ouderdomswet 1919 wordt ingevoegd:

Artikel 33*a*.

Intrekking rente.

1. Het bestuur der Bank is bevoegd eene rente, als bedoeld in artikel 28 dezer wet of in artikel 369 of artikel 370 der Invaliditeitswet, in te trekken, indien na de toekenning blijkt, dat degene, die in het genot van zulk eene rente is gesteld, of diens echtgenoot, ten tijde van de toekenning der rente in de vermogensbelasting of in de Rijksinkomstenbelasting naar een inkomen van 1200 gulden of meer was aangeslagen.

2. Tot intrekking van eene rente, als in het vorige lid bedoeld, is het bestuur mede bevoegd, indien blijkt, dat degene, die in het genot van zulk eene rente is gesteld, of diens echtgenoot, na de toekenning der rente in de vermogensbelasting of in de Rijksinkomstenbelasting naar een inkomen van 1200 gulden of meer is aangeslagen.

3. Van de beslissingen, op grond van het bepaalde in de voorgaande leden genomen, staat beroep open bij de Raden van Beroep en hooger beroep bij den Centralen Raad van Beroep, bedoeld in artikel 1 der Beroepswet. Het bepaalde in het tweede, derde en vierde lid van artikel 23 is hierbij van toepassing.

Artikel VIII.

1. De bepalingen dezer Wijzigingswet hebben geen invloed op vóór het inwerking treden dier wet tot stand gekomen verzekeringen krachtens de Ouderdomswet 1919.

2. De administratiekosten voortvloeiende uit verzekeringen, tot stand gekomen vóór het inwerking treden dezer Wijzigingswet, blijven, ingeval krachtens eene bepaling der Ouderdomswet 1919, gelijk die wet luidde vóór het inwerking treden dezer Wijzigingswet, de uit die verzekeringen voortvloeiende administratiekosten ten laste van het Rijk kwamen, ten laste van het Rijk.

3. Een verzekering wordt geacht te zijn tot stand gekomen op den dag van indiening der aanvraag bij den Raad van Arbeid of bij diens vertegenwoordiger, mits de persoon, wiens toelating tot de verzekering wordt gevraagd, ten tijde der aanvraag aan de wettelijke voorwaarden, voor de toelating gesteld, voldeed.

Artikel IX.

De bepalingen dezer wet treden in werking op een door Ons te bepalen tijdstip, dat voor verschillende bepalingen verschillend kan worden gesteld.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

De Minister van Arbeid,
Handel en Nijverheid,

De Minister van Financiën,

De Minister van Justitie,

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS

over het ontwerp van wet tot wijziging van de wetten betreffende de spoorwegen. (**335**)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Met voldoening vernam de ondergeteekende, dat bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp geen bezwaren daartegen te berde werden gebracht.

Aangaande het door een der leden daarnevens ter sprake gebracht onderwerp moge het den ondergeteekende vergund zijn te verwijzen naar den in afschrift bijgevoegden brief der Directie van 6/7 dezer.

De Minister van Waterstaat,
G. J. VAN SWAAY.

AFSCHRIFT.

NEDERLANDSCHE SPOORWEGEN.
Algemeene dienst.

3DE AFDEELING.

N°. 1127/551.

Antwoord op schrijven van den 24 Mei 1923, La. M. Afd. Spoorwegen.

Onderwerp:
Steun aan verbruikscoöperatie.

Utrecht, 6/7 Juni 1923.

Naar aanleiding van nevenaangehaald schrijven hebben wij de eer Uwer Excellentie mede te deelen, dat de bedoelde Vereeniging in 1903 door personeel der H. IJ. S. M. werd opgericht. In verband met de fusie werd in 1918 het lidmaatschap dezer vereeniging ook opengesteld voor personeel van S.S., N.C.S. en N.B.D.S.

De vereeniging behartigt de stoffelijke belangen harer leden door deze in de gelegenheid te stellen bij haar kruidenierswaren, manufacturen, huishoudelijke artikelen, kleeding, schoenen, enz. te koopen. Voorts heeft zij ten behoeve harer leden een bibliotheek en een spaar- en voorschotbank, organiseert zij verschillende cursussen, doet voor hare leden lezingen houden en exploiteert zij eigen gebouwen voor vacantiekolonie ten behoeve van de kinderen harer leden.

Door S. S. en H. S. wordt tezamen aan de vereeniging een jaarlijksche subsidie van f 21 000 gegeven, terwijl bovendien nog eenige faciliteiten voor het vervoeren van goederen en het innen der contributies worden verleend. De bewering, dat door het toekennen van een belangrijk subsidie het nadeelig saldo van het spoorwegbedrijf van circa 27 millioen gestegen is tot 30 millioen, is uit de lucht gegrepen.

De Directie,
(*get.*:) KALFF.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat
te 's Gravenhage.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal van het
Departement van Waterstaat,
SALVERDA DE GRAVE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 12den Juni 1923.

VERKOUTEREN.
ANEMA.
SLINGENBERG.
VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
DOUWES.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bewijs door getuigen in burgerlijke zaken. (337)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Aangenaam was het den ondergeteekende uit het Voorloopig Verslag te zien, dat men zich in het algemeen met de uitbreiding van het getuigenbewijs wel kan vereenigen. Hij spreekt de hoop uit, dat de bezwaren van hen, die zich minder ingenomen met het ontwerp betoonden, door hetgeen volgt, zullen worden ondervangen.

Zooals reeds in de Memorie van Toelichting is uiteengezet (bladz. 5/6), heeft het recht van wraking in het algemeen en de wraking wegens het dadelijk of zijdelingsch belang meer in het bijzonder, in de practijk tot groote moeilijkheden aanleiding gegeven. De aandacht van hen, die met name tegen afschaffing van laatstgenoemden wrakingsgrond ernstige bedenking opperden, moge erop worden gevestigd, dat de ontwerper bij zijn voorstel tot afschaffing van het instituut der wraking ervan is uitgegaan, dat de rechter ieder getuigenis heeft te waardeeren en dat hij bij zijn waardeering ook in de toekomst zich zal afvragen, òf en in hoever de verklaring van een getuige is beïnvloed door eigenbelang, al zal hij niet als onder het bestaande recht, moeten weigeren de verklaring aan te hooren, als eenmaal een rechtstreeksch of zijdelingsch belang is geconstateerd. Dat niet a priori ieder, die belang heeft bij het geding als getuige wordt afgewezen, acht ondergeteekende een voordeel. Er zijn hoogstaande menschen, die in staat zijn een objectieve voorstelling van feiten te geven, ook al is hun eigenbelang daarbij betrokken, en het is wenschelijk, dat van de verklaringen van deze personen partij kan worden getrokken.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 12den Juni 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting vóor het dienstjaar 1922. (375)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet wezen eenige leden op het feit, dat ten gevolge van de hoogere uitgaven voor de pensioenen de besparing, welke anders verkregen zoude zijn door de prijsdaling van sommige artikelen, bij voorbeeld van levensmiddelen, teniet wordt gedaan.

Aldus vastgesteld den 8sten Juni 1923.

VAN DER HOEVEN.
CROLES.
HAAZEVOET.
DE VRIES.
DOBBELMANN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet. (376)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

§ 1. De ondergeteekende is zeer erkentelijk voor de welwillende beschouwingen, aan de wijze van uitwerking van het grondwettelijk gebod gewijd door de leden die het wetsontwerp verdedigden. Allerminst vleit hij zich het volmaakte bereikt

te hebben, maar, aan de hand ook van de gedachtenwisseling in de Tweede Kamer, durft hij de bestrijders van deze voorstellen uit te noodigen in concreten vorm aan te geven hoe op meer doeltreffende wijze aan de uiteenloopende eischen tegemoet te komen zou zijn geweest. Wat in het bijzonder de ingewikkeldheid van de voorgeslagen regeling aangaat, het stelsel van evenredig kiesrecht leent zich nu eenmaal niet voor een eenvoudige uitwerking, maar bij de behandeling tot dusver is toch gebleken, dat meer ontwikkelden die zich de moeite willen getroosten de bepalingen ernstig na te gaan, doel en beteekenis volkomen doorgronden. Reeds herhaaldelijk eindelijk is aangetoond, dat het provinciaal verband is behouden, voor zooveel zulks op de basis van het Grondwet-artikel slechts mogelijk is. In § 3 wordt hierop teruggekomen.

§ 2. Niet bijster rechtvaardig wil den ondergeteekende voorkomen het standpunt van de leden, die een ernstig bezwaar tegen het wetsontwerp ontleenden aan de omstandigheid dat het den stemplicht niet beoogt op te heffen. A fortiori geldt dit van het lid dat uit dezen hoofde zelfs zijn stem aan het voorstel wil onthouden. Vooreerst al bedenke men, dat thans eigenlijk slechts beoogd wordt de wijze van verkiezing van de Eerste Kamer als uitvloeisel van de nieuwe bepalingen der Grondwet te regelen. De stemplicht raakt uitsluitend de verkiezing van de vertegenwoordigende lichamen die langs den weg van directe keuze worden gekozen en valt dus eigenlijk buiten het kader. Niettemin bestond bij den ondergeteekende geen overwegend bezwaar tegen het betrekken van een voorstel tot afschaffing van den stemplicht binnen den kring der beraadslagingen, omdat het wetsontwerp zelf deze gelegenheid aangrijpt ten einde nog enkele andere verbeteringen aan te brengen. Maar nu gaat het toch waarlijk niet aan om aan de omstandigheid dat een buiten het doel van het wetsontwerp omgaand, derhalve een bijkomstig voorstel is verworpen, zóó ernstig een grief te ontleenen. Te minder omdat de Regeering, gelijk bekend, aan het onderwerp hare volle aandacht wijdt en niet zal aarzelen om als de te verzamelen gegevens er toe leiden, een voorstel tot afschaffing van den stemplicht voor te bereiden.

De ondergeteekende meent, in verband met een en ander, niet te moeten ingaan op de beschouwingen, aan het vóór en tegen van den stemplicht gewijd. Hij vleit zich dat ook het lid dat overwegende bezwaren tegen dien plicht heeft, na het thans aangevoerde, zijne houding tegenover het wetsontwerp nader zal bepalen.

De vereeniging van kleine belangenpartijen zal, zooveel zulks slechts mogelijk is, worden tegengegaan als het nieuwe artikel 50 wet wordt, dat verbinding van lijsten binnen denzelfden kieskring beoogt te verbieden.

§ 3. Het Voorloopig Verslag herinnert er aan, dat bij de laatste verkiezing voor de Tweede Kamer ongeveer 200 000 stemmen (een aantal gelijk aan zevenmaal den kiesdeeler) waren uitgebracht op lijsten, waaraan geen zetel ten deel viel, en dat mitsdien de kiezers, die deze stemmen uitbrachten, vertegenwoordigd worden door een ander dan den candidaat hunner keuze.

Inderdaad valt niet te miskennen, dat in het stelsel van evenredige vertegenwoordiging bij de verdeeling der zetels er een aantal overschotten van stemmen zullen blijven —, grooter in aantal, naarmate meer partijen optreden — die geen vertegenwoordiger zullen vinden. In dit opzicht echter beteekent evenredige vertegenwoordiging een vooruitgang van beteekenis op het oude meerderheidsstelsel, wijl onder gelding daarvan, bij de geringe verschillen in de meeste kiesdistricten tusschen de meerderheid, die een vertegenwoordiger kreeg, en de niet vertegenwoordigde minderheid, ongeveer 40 pct. van alle uitgebrachte stemmen onvertegenwoordigd bleven.

Tusschentijdsche verkiezingen zijn in strijd met het denkbeeld, dat aan evenredige vertegenwoordiging ten grondslag ligt, onverschillig of een lijstenstelsel dan wel een personenstelsel wordt aanvaard. De opengevallen zetel zou komen aan de sterkste partij, terwijl de evenredigheid verlangt, dat het nieuw gekozen lid tot dezelfde partij behoort als hij die uitviel. Wordt het bij het uitvallen van een groot werkgever van overwegend belang geacht, dat hij wordt vervangen door een dergelijken deskundige, dan bestaat de mogelijkheid, dat de aan de beurt zijnde plaatsvervanger van ander beroep, met behoud van zijn plaats in de volgorde voor een volgende vacature, zich laat bewegen zijn beurt voorbij te laten gaan ten behoeve van een onder hem staanden werkgever.

Ongewenscht persoonlijk ijveren van candidaten zal evenzeer mogelijk zijn bij een personenstelsel als bij een lijstenstelsel. Echter moet het verschil tusschen den bestaanden toestand bij de verkiezing van de leden der Eerste Kamer en hetgeen te verwachten zal zijn onder werking van het nieuwe stelsel niet overschat worden. Er is geen reden om te verwachten, dat de beslissing, welke personen de zetels zullen vervullen waarop een partij kan rekenen, zal worden beheerscht door andere invloeden dan thans, wanneer het voor een Statenfractie gaat om de aanwijzing van vertegenwoordigers van haar kleur.

De rechterzijde vormt thans de minderheid in 3 der 11 provinciën, die tezamen 14 van de 50 afgevaardigden kiezen, terwijl die minderheid in Noordholland gering is. Dat de bezwaren van het meerderheidsstelsel voor de verkiezing der Eerste Kamer zich niet eerder in die mate hebben vertoond, ligt uitsluitend aan de toevallige omstandigheid, dat in vroeger jaren het aantal provinciën met een meerderheid in dezen zin nagenoeg opwoog tegen die met een meerderheid in anderen zin

Een stelsel van evenredige vertegenwoordiging met behoud van de afzonderlijke 11 provinciën als verkiezingsorganen is in ons land, waar de Eerste Kamer 50 leden telt en ongeveer 7 partijen in die Kamer zullen optreden, onmogelijk. De uitslag in de provinciën, die thans 2 en 3 leden afvaardigen zou òf zijn, dat de drie sterkste partijen ieder één dier leden zouden aanwijzen, hetgeen niet een stelsel van evenredige vertegenwoordiging, doch een stelsel van zoogenaamde minderheidsvertegenwoordiging ware; òf — wat waarschijnlijker is — het zoude leiden tot de samenspreking en samenwerking van verschillende kleinere partijen. Dit in het Voorloopig Verslag minder gewenscht geoordeelde verschijnsel zou zich dan in iedere provincie voordoen en op veel ruimere schaal dan in het voorgedragen ontwerp mogelijk is.

Het geheele land tot één kieskring maken deed het vorig in de Eerste Kamer verworpen ontwerp. Daarvan kon met eenig recht gezegd worden, dat de voorstanders van provinciaal verband weinig verkregen en zij, die evenredige vertegenwoordiging willen, alles.

Het gaat niet aan dit van het voorgedragen ontwerp te zeggen. Hierin is gezocht naar een tusschenweg tusschen beide geschetste uitersten en ondergeteekende is van oordeel, dat de daartoe gekozen weg weinig anders kon uitvallen. De vrees, dat bij een groepeering van vier provinciën de kleine zullen worden overheerscht, deelt ondergeteekende niet. Met name niet voor Utrecht; immers in groep I zullen de Utrechtenaren in niet minder dan drie der grootste partijen, welke elk op ten minste één zetel in die groep staat kunnen maken, de talrijkste zijn. (A.R., C.H. en S.D.A.P.).

Indien ooit het geval zich zou voordoen in een der allerkleinste provinciën, bijv. Drenthe, dat de stemmen harer Statenleden in geen der zeven of acht partijen, waarin zij verdeeld zijn, een vertegenwoordiger van hun gewest zouden erlangen, dan laat het ontwerp alle vrijheid, dat zij zullen doen als thans en zich als Drenthen opmaken om gezamenlijk vertegenwoordigers te kiezen uit hun gewest, ook al zullen zij dan gelijk nu voor het meerendeel hun stem moeten uitbrengen op een man, die niet tot hun partij behoort. Als dit niet geschiedt, zal het zijn omdat de Statenleden zich in de eerste plaats voelen lid eener politieke partij en liever als zoodanig de waarde van hun stem willen benutten dan als man der provincie.

Het zal echter niet licht zóóver komen, omdat in verband

van vier provinciën vereenigd de Statenleden der kleinere provinciën belangrijk meer gewicht in de schaal leggen, dan bij contact van alle Statenleden in het geheele land, gelijk in het verworpen wetsvoorstel te voorzien was. Bij een dergelijk contact werd niet ten onrechte invloed eener centrale leiding gevreesd; thans zal het blijven bij overleg tusschen ten hoogste vier provinciën uit dezelfde hoek van het land ver van die centrale leiding.

Kieswet.

Artikel 112.

Hierboven is opgemerkt, dat het probleem, dat oplossing vraagt, bestaat in het vinden van een stelsel van verdeeling van 50 zetels over 11 provinciën en tenminste 6 partijen. Indien men nu bovendien nog verlangt, dat alle provinciën om de drie jaren zullen meedoen aan de verkiezing, maakt men het probleem eens zoo moeilijk, omdat dan gevraagd wordt 25 zetels met dezelfde factoren evenredig te verdeelen. Het in het ontwerp belichaamde denkbeeld, dat iedere 3 jaar aftreding in twee verschillende groepen zal plaats vinden, maakt een evenredige verdeeling van 50 zetels mogelijk en bevordert aldus het bereiken van een juiste evenredigheid.

Het is de verdeeling in vier zelfstandige groepen, die de evenredigheid niet alles geeft wat mogelijk is. Doch de wensch naar provinciale zelfstandigheid verlangt deze groepen en verzet zich tegen de mogelijkheid van verbinding van lijsten in de verschillende groepen. Zoodra de wet dit zou toelaten ware regeling der candidaatstelling uit een centraal punt niet te vermijden, en zou de wet in wezen niet verschillen van het vreegere verworpen wetsvoorstel; voor indiening van eene novelle in dien geest acht ondergeteekende dan ook geen termen aanwezig.

In het plan van den heer DE WAAL MALEFIJT was het land verdeeld in zes groepen, die onderscheidenlijk 7, 8, 10, 5, 9 en 11 leden zouden kiezen. Groot verschil met het ontwerp, dat vier groepen brengt met onderscheidenlijk 12, 13, 12 en 13 leden, maakt het niet. Tegen het plan echter bestond dit bezwaar, dat aantallen van 5 en 7 en 8 zetels niet evenredig te verdeelen zijn over ongeveer 7 partijen. Als niet tenminste 10 à 12 zetels tot verdeeling komen, kan van een behoorlijke evenredigheid moeilijk sprake zijn. Deze omstandigheid bracht mede verdeeling van het land in 4 groepen en dan nog onder voorwaarde, dat om de 3 jaar twee verschillende groepen aan de verkiezing deelnemen. Bij deze opzet was een samenvoeging van Noordholland met Friesland aangewezen; de samenvoeging van Friesland met Groningen zou naar den maatstaf der bevolking verdeeling van slechts 6 zetels vragen; een in die provinciën vrij sterke partij als de Vrijzinnig Democraten zou dan niet één zetel verkrijgen.

Art. 114*j*.

De dag der candidaatstelling is in artikel 113 bepaald op den tweeden Dinsdag der maand Juli in verband met de zomervergadering der Provinciale Staten, welke den eersten Dinsdag van Juli wordt geopend. Aangezien, om voor de hand liggende redenen, de stemming niet onmiddellijk op de candidaatstelling kan volgen, is het onvermijdelijk, dat na den dag der candidaatstelling een voldoende termijn daarvoor wordt gegund.

Ofschoon de vraag aangaande stemplicht voor de leden der Provinciale Staten niet rechtstreeks tot de Regeering wordt gericht, meent de ondergeteekende zich toch wel de opmerking te mogen veroorloven, dat de motieven welke er indertijd toe hebben geleid den stemplicht te aanvaarden, geenszins kunnen aangevoerd worden waar het geldt een zóó select kiezerskorps als de Provinciale Staten.

Artikel 114*l*.

De maatstaf, waarnaar de Grondwet zelve destijds de 50 leden der Eerste Kamer had verdeeld over de 11 provinciën, was geweest de bevolking dier provinciën. In den loop der tijden echter was de aanwas van bevolking in de verschillende provinciën geheel ongelijk. Het lag daarom voor de hand, dat dit wetsontwerp de 50 leden over de vier in het leven geroepen groepen van provinciën zou verdeelen naar denzelfden maatstaf van vroeger: het bevolkingscijfer. Het resultaat van deze verdeeling der 50 zetels is neergelegd in het voorgedragen artikel 112.

De vraag, of al dan niet een verschillende stemwaarde ware in te voeren voor de stem van Statenleden van verschillende provinciën, werd hierdoor teruggebracht tot een vraag, uitsluitend en alleen van beteekenis voor de onderlinge verhouding van provinciën, welke tot één en dezelfde groep behooren. Voor de relatief dichtst bevolkte provincie Zuidholland, die een groep op zichzelf vormt, speelde de vraag zelfs in het geheel niet. Aanvankelijk heeft de Regeering gemeend, dat om deze redenen de invoering eener stemwaarde onnoodig was, temeer omdat de mogelijkheid van compensatie groot scheen.

Bij nader inzien evenwel viel niet te ontkennen, dat het volkomen willekeurig zou zijn, dat bijv. in de groep Gelderland, Overijssel, Groningen en Drenthe de invloed van Drenthe in verhouding het dubbele zou zijn van die van Gelderland, enkel als gevolg van de toevallige omstandigheid, dat Drenthe in verhouding tot het bevolkingscijfer eens zooveel statenleden telt dan Gelderland. En even weinig reden was er, dat bij de verkiezing in de groep Noordbrabant, Zeeland, Utrecht en Limburg de beteekenis van de provincie Zeeland in verhouding het dubbele zou zijn van die van Noordbrabant. Ter tegemoetkoming aan dit bezwaar is toen bij nota van wijzigingen de verschillende stemwaarde in het ontwerp gevoegd, waartegen naar het oordeel van ondergeteekende geen enkele Grondwettelijke bepaling zich verzet. Het is minder juist te meenen, dat bij deze regeling de invloed van de groote steden tegenover die van het platteland in de weegschaal is gesteld. Het gaat vrijwel uitsluitend om de verhouding onderling tusschen die provinciën, waar de grootste steden niet liggen. Voor Zuidholland, was de invoering van een stemwaarde niet noodig. Voor die provincie is ten slotte een stemwaarde alleen bepaald, omdat daardoor een afzonderlijke regeling in de wet voor de vaststelling van den uitslag der verkiezing vermeden werd; deze bepaling mist echter elke beteekenis in verhouding tot de andere provinciën.

De verschillende stemwaarden zijn gevonden door voor iedere provincie het aantal inwoners, zooals dat bij de laatste officieele telling gebleken is, te deelen door het aantal statenleden, vervolgens de op die wijze verkregen quotiënten door 100 te deelen en de dan verkregen uitkomsten tot geheele getallen af te ronden. Deze berekening is door een ieder eenvoudig te controleeren. Na de bekendmaking der uitkomsten eener openbare volkstelling zal een wetswijziging noodzakelijk zijn om de thans voorgestelde cijfers te herzien; het is niet wel in te zien, hoe bij die wetsherziening mogelijkheid tot geknoei zal openstaan.

Reeds bij de behandeling der jongste Grondwetsherziening heeft in een nota gevoegd bij het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer het toenmalig lid dier Kamer VAN DE LAAR aanbevolen om niet het bevolkingscijfer, doch het aantal uitgebrachte stemmen als maatstaf te aanvaarden; hetzelfde denkbeeld heeft hij bij de mondelinge behandeling in een amendement belichaamd. Daarnevens heeft het lid ALBARDA een amendement voorgesteld met de strekking het aantal kiezers, dat de provinciën tellen, als maatstaf aan te nemen. Beide amendementen werden verworpen en ondergeteekende vond geen aanleiding bij de indiening van dit ontwerp de vraag opnieuw te overwegen.

Provinciale wet.

De naam „provinciale wet" heeft burgerrecht verkregen, zoodat men, met een beroep op den ouden regel „verba valent usu" wel zal kunnen berusten in een benaming die wellicht uit een streng taalkundig oogpunt juister kon zijn gekozen.

Artikel 21.

Bij de jongste Grondwetsherziening is geschrapt de bepaling dat men niet tegelijk lid van de Eerste Kamer en van eenig college van Provinciale Staten kan zijn. Indien deze gelegenheid werd aangegrepen om van den gewonen wetgever een beslissing te verkrijgen welke de vervallen bepaling herstelde, zou er plaats zijn voor een beroep op strijd met de Grondwet. Maar, wat beoogd wordt is eenvoudig om, ter wille van de zuiverheid der verkiezing, de leden der Staten die aan de verkiezing deelnemen, te bewaren voor den schijn van zelfzucht. De ondergeteekende heeft hierin geen reactie kunnen zien tegen de beslissing welke bij de jongste Grondwetsherziening is gevallen, omdat deze vooral beoogde een einde te maken aan de inderdaad zonderlinge consequentie dat b. v. een lid van de Provinciale Staten van Groningen niet in de Eerste Kamer zitting zou mogen nemen, indien de Staten van Zeeland hem afvaardigden.

Ook de ondergeteekende is van meening, dat leden der Eerste Kamer die nog onder het oude stelsel zitting hebben gekregen in de Provinciale Staten, niet verplicht zullen zijn een van beide zetels prijs te geven als art. 21 der Provinciale wet wordt gelezen, gelijk het ontwerp beoogt.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,

CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 8sten Juni 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
CROLES.
SLINGENBERG.
W. FRANSEN.
SIJTSMA.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, bij de tweede lezing in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet (stuk n°. 22) tot wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240). **(403)**

In **artikel I,** *g,* worden de laatste woorden, luidende: „, in welk geval zij op de beide pensioenen aanspraak heeft", vervangen door: „, in welk geval zij dit geniet, onafhankelijk van een ander pensioen".

De overige wijzigingen, aangebracht bij de tweede lezing, zijn opgenomen in Stuk n°. 23.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, bij de tweede lezing in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet (stuk n°. 14) tot wijziging der hooger-onderwijswet. **(423)**

Beweegreden. In plaats van „technische hoogeschool of aan de Rijksuniversiteiten" te lezen: „Technische Hoogeschool, aan de Rijks-Universiteiten of aan eene bijzondere Universiteit, vermeld in eene aanwijzing, als bedoeld bij artikel 184 der hooger-onderwijswet".

Artikel IV. In den derden regel in plaats van „1ste en 2de" te lezen: „eerste en tweede".

In het tweede lid achter „f 1200" in te voegen: „, of over vier studiejaren een bedrag, berekend overeenkomstig het eerste en tweede lid van artikel 51,".

Aan het artikel toe te voegen een nieuw lid, luidende:

„In het vierde lid van artikel 55 wordt in plaats van „tweede en derde lid" gelezen: „derde en vierde lid"."

Artikel VII. Het eerste lid te lezen: In het eerste lid van artikel 102 worden de woorden „eene som van f 800 dan wel overeenkomstig artikel 155 eene som van f 400" vervangen door „viermaal het ingevolge artikel 98, eerste en tweede lid, of artikel 155, tweede lid, verschuldigde bedrag".

In het tweede lid achter „f 1200" in te voegen: „, of over vier studiejaren een bedrag, berekend overeenkomstig het eerste en tweede lid van artikel 98,".

Het derde lid vervalt.

In het laatste lid (derde lid van art. 102), voorlaatsten volzin, in plaats van „tweede en derde" te lezen: „derde en vierde".

Artikel XII. In het tweede lid tusschen „f 200" en „collegegeld" in te voegen: „of overeenkomstig artikel 155 der hooger-onderwijswet f 100".

Het laatste lid vervalt.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot aanvulling en verhooging van hoofdstuk X^A der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922. (*Verschillende onderwerpen.*) **(424)**

Tegen dit wetsontwerp bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 8sten Juni 1923.

VAN DER HOEVEN.
CROLES.
HAAZEVOET.
DE VRIES.
DOBBELMANN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot aanvulling en verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. **(427)**

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen.

Vele leden hadden met eenige verwondering gezien, dat de Regeering zich voorstelt aan den voorzitter en de leden der Verzekeringskamer salarissen toe te kennen, die ver uitgaan boven die verbonden aan andere ambten, welke toch zeker niet van minder belang zijn. In de hoogste schaal van het Bezoldigingsbesluit (schaal 66, f 7500—f 9000) komen o.a. voor de secretarissen-generaal der Departementen, de griffier van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de hoogleeraren, de thesaurier-generaal, de hoofddirecteuren der belastingen. Voorts genieten een honorarium van f 9000 o.a. de leden van den

Hoogen Raad en van den Raad van State. Stelt de Regeering den arbeid van de leden der Verzekeringskamer zóó hoog, dat die beloond moet worden met het hoogere salaris van f 10 000?

Voor den president wordt f 12 000 uitgetrokken. Daardoor komt hij in salaris gelijk te staan met den president van den Hoogen Raad en den vice-president van den Raad van State.

Acht de Regeering het in dezen tijd van bezuiniging niet gevaarlijk, met het oog op te verwachten aandrang van andere ambtenaren, om zoo hooge salarissen toe te kennen?

De motiveering der Regeering, dat het bedrijf deze kosten zal dragen, zoodat de belastingen er niet door zullen worden beïnvloed, achtte men niet sterk. Op dien grond zouden ook de salarissen bij de Rijkspostspaarbank, Rijksverzekeringsbank, Raden van Arbeid, enz. belangrijk verhoogd kunnen worden. En dat de Regeering over de beste krachten moet kunnen beschikken, geldt eveneens niet enkel voor de Verzekeringskamer.

Gaarne zoude men nog wenschen te vernemen, of de Regeering zich reeds gebonden heeft tegenover de nieuwe functionarissen en hoe de Centrale Commissie voor Georganiseerd Overleg in Ambtenarenzaken over deze salarissen heeft geadviseerd. In welke klasse van het Bezoldigingsbesluit denkt de Regeering de te benoemen ambtenaren te rangschikken?

Andere leden merkte op, dat deze vergelijkingen alleen aantoonen, hoe betrekkelijk laag de salarissen van het meerendeel der hoogere ambtenaren zijn. Zij konden er zich mede vereenigen, dat de Regeering thans gebroken heeft met een systeem, waarbij de waardeering van den arbeid der hoogere ambtenaren niet in de salarissen tot uiting komt.

Echter kwamen deze leden er tegen op, dat het bedrijf de lasten der Verzekeringskamer moet dragen, wijl een toezicht op het levensverzekeringbedrijf van algemeen belang geacht moet worden.

Aldus vastgesteld den 8sten Juni 1923.

VAN DER HOEVEN.
CROLES.
HAAZEVOET.
DE VRIES.
DOBBELMANN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot aanvulling en verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (427)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De vragen der vele leden, naar aanleiding van de overwogen salarisregeling voor de leden der Verzekeringskamer gesteld, zijn ontleend aan eene vergelijking van dit ambt met andere ambten. De onderwerpelijke aangelegenheid moet echter uit een ander gezichtspunt worden beschouwd. De wet op het Levensverzekeringbedrijf moet worden uitgevoerd. Die wet zal aan haar doel alleen beantwoorden indien de Verzekeringskamer bestaat uit voor hare taak alleszins bevoegde personen. Anders zou hare werking niet nuttig maar schadelijk zijn. Na de totstandkoming der wet was dus de eerste stap der Regeering personen te vinden, wier benoeming in de Verzekeringskamer zij in elk opzicht verantwoord achtte. Daarbij bleek — de benoeming betrekkelijk laat na de totstandkoming der wet geeft reeds aan, dat vele moeilijkheden waren te overwinnen — dat eene samenstelling van de Verzekeringskamer, waarvoor de ondergeteekende de verantwoordelijkheid op zich kan nemen, niet anders mogelijk is dan bij eene salarieering in den geest van hetgeen wordt overwogen.

De Regeering is natuurlijk juridisch tegenover de nieuwe functionarissen niet gebonden, doch wel is de benoeming eerst geschied, nadat de Regeering zich een meening in zake de salarisregeling had gevormd, welke ook den functionarissen bekend is. Afschriften van het advies van de Centrale Commissie voor Georganiseerd Overleg, benevens van het antwoord van den ondergeteekende aan de Commissie, worden hierbij ter inzage overgelegd. [1])

Uit deze stukken blijkt tevens, dat de Regeering voornemens is de salarisregeling voor het personeel der Verzekeringskamer op te nemen in een afzonderlijken algemeenen maatregel van bestuur, en niet in het Bezoldigingsbesluit. Deze regeling, van geheel bijzonderen aard, wordt daardoor te meer buiten vergelijking met die voor andere ambten gehouden; zij zal dan ook niet als precedent voor andere ambten mogen worden beschouwd.

Dat het bedrijf de lasten der Verzekeringskamer draagt, berust op de voorschriften der wet op het Levensverzekeringbedrijf zelf (art. 85). Die voorschriften behooren in acht te worden genomen.

De Minister van Justitie,

HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 14den Juni 1923.

VAN DER HOEVEN.
CROLES.
HAAZEVOET.
DE VRIES.
DOBBELMANN.

[1]) Deze stukken zijn ter griffie nedergelegd, ter inzage voor de leden.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet (Stuk n°. 3) tot nadere wijziging van de begrooting van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1923. (457)

In de benaming van het wetsontwerp vervalt het woord „nadere".

In de beweegreden en in het „Eenig artikel" vervallen het woord „nader".

44ste VERGADERING. — 19 JUNI 1923.
Mededeeling ingekomen stukken, enz.

44ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 19 JUNI 1923.

(Bijeenroepingsuur 8.30 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsmissives; 3°. boekwerken; 4°. verzoekschriften; 5°. geschriften; 6°. ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Trekking der afdeelingen.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 37 leden, te weten de heeren:

Idenburg, Diepenhorst, van Embden, Heerkens Thijssen, de Vlugt, Briët, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren L. de Vries, Croles, Janssen, W. Fransen, d'Aumale van Hardenbroek, Haazevoet, van der Hoeven, Schönfeld, Gilissen, de Vos van Steenwijk, S. de Vries, van Basten Batenburg, Mendels, Smeenge, Smits, Haffmans, van der Does de Willebois, Douwes, Blomjous, Slingenberg, Verkouteren, van Lanschot, Arntz, van der Maesen de Sombreff, de Veer, Wittert van Hoogland, van Loon, Slotemaker de Bruine en van Wassenaer van Catwijck.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer H. Franssen, ook volgende dagen; van den heer Sijtsma, tot 5 Juli a. s., wegens verblijf in het buitenland; van den heer Dobbelmann, ook morgen, wegens familieomstandigheden; van den heer van der Lande, deze week, wegens verblijf in het buitenland; van den heer de Waal Malefijt; van den heer Beelaerts van Blokland, ook morgen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid en den Minister van Justitie, houdende mededeeling, dat krachtens machtiging van H. M. de Koningin het bij deze Kamer aanhangige ontwerp van wet tot wijziging der artikelen 1, 34, 39 en 50 der Drankwet (Zitting 1920—1921, 61) is ingetrokken;

een, van den Minister van Koloniën, ten geleide van de Verslagen van de Algemeene Rekenkamer in Nederland en in Nederlandsch-Indië over 1921.

Eerstgenoemde missive is reeds gedrukt en aan de leden medegedeeld; een exemplaar der laatstgenoemde missive zal in het archief der Kamer worden geplaatst;

(Voorzitter.)

3°. de volgende boekwerken:

Verslag van den toestand der gemeente Semarang over 1921 (met supplement);

Veertigste Jaarverslag der Deli-Spoorweg Maatschappij 1922 (met statistieken);

Verslag over 1922 van:

a. de Samarang-Joana Stoomtramweg-Maatschappij;
b. de Semarang-Cheribon Stoomtram-Maatschappij;
c. de Serajoedal-Stoomtram-Maatschappij;
d. de Oost-Java Stoomtram-Maatschappij;

Verslag der Handelingen van de Provinciale Staten van Friesland in de winterzitting van 1922;

Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Veenkoloniën te Veendam. Jaarverslag 1922;

L. M. A. von Schmid. „Overcompleet Legerkader". (v. d. S.);

Handelingen der Nederlandsche Juristen-Vereeniging 1923 I (Tweede stuk);

Wettelijke Bepalingen voor de Opiumregie in Nederlandsch-Indië. Deel III. Aflevering IV;

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch-Oost-Indië. 1921. Algemeen Gedeelte;

Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Haarlem en Omstreken. Jaarverslag 1922;

mr. R. A. Fockema. „Werkloosheidszorg in Zwitserland". (v. d. S.);

mr. R. A. Fockema. „Het ontwerp tot ontbinding van de Rechtbanken te Zierikzee en Heerenveen, in verband met het gemis van raadpleging van de rechterlijke macht". (v. d. S.);

Koninklijke Bibliotheek. Verslag 1922;

Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam. Verslag over 1922;

Jaarverslag van het Verbond van Nederlandsche Fabrikanten-Vereenigingen. 1922;

Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten. Verslag 1922;

Verslag der Kamer van Koophandel en Fabrieken voor de Zeeuwsche Eilanden. 1 April—31 December 1922;

Verslag van den Centralen Jeugdraad over 1922;

Centraal Bureau voor de Statistiek:

Behandelde zieken van de Koninklijke Marine over het jaar 1921;

Als voren. Statistiek van Loon en Arbeidsduur. Metaalnijverheid (2de halfjaar 1922), enz.;

Als voren. Volkstelling 31 December 1920. Sterftetafels voor de periode 1910—1920;

Verslag van den Raad van Beheer der Nederlandsch-Indishe Spoorweg-Maatschappij over het jaar 1922;

Mededeelingen van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst in Nederlandsch-Indië 1923. Deel I;

Deze boekwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

4°. de volgende verzoekschriften:

zeven, betreffende het ontwerp van wet, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, van:

den voorzitter en den secretaris van de Vereeniging der notarissen te 's Gravenhage;

het bestuur van den ring Rotterdam en den ring Assen van de Broederschap der Notarissen in Nederland;

den Bond ter bevordering van het levensverzekeringswezen, gevestigd te Amsterdam;

(Voorzitter.)

de Vereeniging voor levensverzekering, gevestigd te Amsterdam;

het bestuur der Vereeniging van directeuren van hypotheekbanken te 's Gravenhage;

F. A. Groen c. s., te Haarlem, bestuursleden van de te Haarlem opgerichte makelaarsvereeniging;

het bestuur van den Ned. Bond van huis- en grondeigenaren en bouwkundigen, te Amsterdam,

alle verzoekende verwerping van het ontwerp van wet, en

een, van den voorzitter en den secretaris van den Bond van landpachters in Nederland,

verzoekende aanneming van het ontwerp van wet.

Deze adressen zullen worden gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

5°. de volgende geschriften:

een, van F. Wierstra, te Heerenveen, betreffende het wetsontwerp tot ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen;

een, van I. Visscher, te Rotterdam, naar aanleiding van het ontwerp van wet tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet;

een, van het secretariaat der Nederlandsche natuurkundige vereeniging, ten geleide van een afschrift van een adres dier vereeniging aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, in zake het toekennen van een belooning aan de leeraren der natuurkunde voor laboratorium-uren;

een, van ,,un groupe de patriotes français", betrekkelijk de bezetting van het Roergebied;

een, van mr. Alfred Levy, advocaat en procureur te Amsterdam, ten geleide van afschrift van een briefwisseling met het Departement van Justitie, in verband met het ontwerp van wet tot uitbreiding van het getuigenbewijs in burgerlijke zaken, ten einde latere processueele twistvragen over de strekking van dat wetsontwerp te voorkomen.

Deze geschriften zullen ter griffie worden nedergelegd, ter inzage voor de leden;

6°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Toetreding tot de artikelen 65, 354—356, alsmede 358—362 van het Vredesverdrag van Versailles, en wel met inachtneming van de acht punten, die genoemd zijn in het door de in artikel 355 van het Vredesverdrag genoemde Geallieerde Mogendheden aanvaarde protokol van 21 Januari 1921, enz. (23);

Wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352) (295);

Onteigening ten behoeve van den bouw, door de gemeente Amsterdam, van een nieuwe dubbele schutsluis in het verbreede gedeelte van den Schinkel, bekend als ,,het Nieuwe Meer", ter vervanging van de Overtoomsche schutsluis en de uitvoering van bijkomende werken (379);

Aanvulling van artikel 18 der wet van 25 Mei 1880 (*Staatsblad* n°. 88) tot instelling eener Rijkspostspaarbank, enz.; aanvulling van artikel 18 der wet op de Rijksverzekeringsbank (*Staatsblad* 1920 n°. 780); aanvulling van artikel 25 der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) (400);

Wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) (403);

Wijziging der hooger-onderwijswet (423);

Wijziging en verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1923 (Overbrenging diensttakken in verband met opheffing Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel) (425);

Wijziging van hoofdstuk X *A* der Staatsbegrooting voor 1923 (Overbrenging diensttakken in verband met opheffing Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel) (426);

Onteigening voor den aanleg van een verharden weg langs het Boerpad in de gemeente Ruinerwold (438);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Goes van het voormalige Rijkslandbouwproefstation met woning en verderen opstal, te Goes, en erfpachtsrecht op den bijbehoorenden grond (442);

Wijziging der wet van 9 Mei 1890 tot nadere regeling van de heffing en bestemming der Kanselarijleges (*Staatsblad* n°. 80), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 312) (443);

Bekrachtiging van de met de gemeente Amsterdam gesloten dading, rakende den eigendom van het Noord-Hollandsch Kanaal met bijbehoorende gronden en wateren, onder Amsterdam en Buiksloot (448);

Uitbreiding van het recht van dispensatie van de rechten, die krachtens de Successiewet worden geheven (449);

Naturalisatie van A. Bahlmann en 19 anderen (452);

Verhooging van de uitkeering aan het Weduwen- en Weezenfonds van de Europeesche officieren van het leger in Nederlandsch-Indië; nadere wijziging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (2 wetsontwerpen) (457);

Verhooging en aanvulling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (Overbrenging diensttakken in verband met opheffing Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel) (458);

Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Nieuwer-Amstel van voormaligen militairen grond aldaar (460);

Nadere wijziging en verhooging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1922 (Verschillende onderwerpen) (465);

Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van den bij de gemeenten Smilde en Norg in beheer en onderhoud zijnden weg langs de Norgervaart tusschen de Norgerbrug en de brug bij de Koloniesluis (466);

Onteigening ten name van de gemeente Amsterdam, van eigendommen, gelegen tusschen de kommen van de voormalige gemeenten Buiksloot en Nieuwendam en de ringvaart van den Buikslotermeerpolder, ten behoeve van de voorziening in den woningnood (467);

Naturalisatie van E. A. O. Baumann en 19 anderen (480);

Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor 1922 (482);

Naturalisatie van J. Bloch en 18 anderen (486);

Goedkeuring van de overeenkomst van ruiling van domeingrond onder Gilze, gesloten met J. Timmermans, landbouwer te Gilze (479);

Voorzieningen betreffende de vereenvoudiging van de administratie der invoerrechten en accijnzen (485);

Aanvulling van artikel 8 der wet van 13 Januari 1923 (*Staatsblad* n°. 6), houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (444);

Onteigening ten behoeve van aanleg van een spoorweg van Groningen over Slochteren naar Weiwerd (481).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gezonden aan de afdeelingen.

De Voorzitter: Ik deel mede:

1°. dat volgens besluit der Centrale Afdeeling in de afdeelingen zullen worden onderzocht de wetsontwerpen nos. 23, 295, 379, 400, 403, 423, 425, 426 en de wetsontwerpen nos. 438, 442, 443, 448, 449, 452, 457, 458, 460, 465, 466, 467 en de heden door de Tweede Kamer aangenomen en bij deze Kamer ingekomen wetsontwerpen van spoedeischenden aard, te weten:

(Voorzitter.)

Naturalisatie van E. A. O. Baumann en 19 anderen (480);

Wijziging van de begrooting van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor 1922 (482),

en dat dit onderzoek zal plaats hebben morgenochtend te elf uur;

2°. dat morgenmiddag te twee uur in openbare behandeling zullen worden gebracht het wetsontwerp tot ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen (384), benevens de overige alsdan in staat van wijzen zijnde ontwerpen van wet, waaronder dat tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376).

Voorts stel ik aan de Kamer voor, om — in afwijking van het Reglement van Orde — hedenavond in plaats van morgen over te gaan tot het trekken der afdeelingen.

Daartoe wordt besloten.

De Kamer gaat over tot het trekken der afdeelingen. De uitslag daarvan is, dat zullen behooren:

tot de eerste afdeeling de heeren Smits, van der Does de Willebois, van Wassenaer van Catwijck, Briët, Wibaut, Heerkens Thijssen, Slingenberg, Douwes, Smeenge, Haffmans;

tot de tweede afdeeling de heeren van Loon, Verheijen, Beelaerts van Blokland, van Basten Batenburg, Gilissen, van der Hoeven, Haazevoet, Croles, Franssen, van der Maesen de Sombreff;

tot de derde afdeeling de heeren Blomjous, Diepenhorst, Wittert van Hoogland, de Vlugt, Slotemaker de Bruine, d'Aumale van Hardenbroek, W. Fransen, Schönfeld, Mendels, S. de Vries;

tot de vierde afdeeling de heeren van Lanschot, Arntz, Anema, Steger, de Gijselaar, de Waal Malefijt, mevrouw Pothuis—Smit en de heeren van Embden, de Veer, Sijtsma;

tot de vijfde afdeeling de heeren Dobbelmann, Idenburg, Verkouteren, Bosch van Oud-Amelisweerd, L. de Vries, van der Lande, de Vos van Steenwijk, Westerdijk, Janssen.

De vergadering wordt gesloten.

45ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 20 JUNI 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: berichten van leden. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van voorzitters en tweede-voorzitters. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Uitbrengen van verslag over verzoekschriften. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van de ontwerpen van wet tot naturalisatie van E. A. O. Baumann en 19 anderen; van de ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 38 leden, te weten:

de heeren de Waal Malefijt, van Lanschot, van der Maesen de Sombreff, Gilissen, Westerdijk, de Vos van Steenwijk, van Embden, W. Fransen, Arntz, Smeenge, van Basten Batenburg, Smits, van Loon, Janssen, Croles, Douwes, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Idenburg, Verkouteren, Mendels, Slotemaker de Bruine, Schönfeld, L. de Vries, Slingenberg, Bosch van Oud-Amelisweerd, Haazevoet, d'Aumale van Hardenbroek, van Wassenaer van Catwijck, Blomjous, de Veer, van der Hoeven, S. de Vries, Anema, Briët, Steger, Haffmans en Diepenhorst.

en de heer Minister van Justitie.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

berichten van de volgende leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Wittert van Hoogland, wegens dringende bezigheden; van den heer de Vlugt, wegens ambtsbezigheden; van den heer van der Does de Willebois, wegens dringende bezigheden elders.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot voorzitters: de heeren van der Does de Willebois, Gilissen, d'Aumale van Hardenbroek, van Lanschot en de Vos van Steenwijk, en tot tweede-voorzitters: de heeren van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, Blomjous, van Embden en Idenburg;

C. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs voor de ontwerpen van wet:

de nos. 403, 400, 442, 443, 448, 449, 460, 23, 452, 480 en 482, de heeren van Wassenaer van Catwijck, van der Hoeven, S. de Vries, de Waal Malefijt en Janssen;

de nos. 423, 425, 426, 458, 295, 467, 379, 438, 466, 457 en 465, de heeren Smits, van der Maesen de Sombreff, Schönfeld, mevrouw Pothuis—Smit en de heer Verkouteren.

De heer **van der Maesen de Sombreff,** voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van den voorzitter en secretaris van de Vereeniging der notarissen, te 's Gravenhage;

II. een, van den waarnemenden voorzitter en den secretaris van den ring Rotterdam van de Broederschap der Notarissen in Nederland;

III. een, van den voorzitter en den secretaris van den ring Assen van de Broederschap der notarissen in Nederland;

IV. een, van den voorzitter van de Onderlinge levensverzekeringmaatschappij Eigen Hulp en den secretaris van de Alg. Friesche Levensverzekeringmaatschappij;

V. een, van den voorzitter van de Nationale Levensverzekeringbank en van den secretaris van „Noord-Brabant", maatschappij voor verzekering op het leven;

VI. een, van den voorzitter en den secretaris van het bestuur van de Vereeniging van directeuren van Hypotheekbanken, te 's Gravenhage;

VII. een, van de bestuursleden van een te Haarlem opgerichte Makelaarsvereeniging;

VIII. een, van den vice-voorzitter en den secretaris van het bestuur van den Ned. Bond van Huis- en Grondeigenaren en Bouwondernemers, te Amsterdam,

alle houdende verzoek, te verwerpen het wetsontwerp tot regeling van het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen;

IX. een, van den voorzitter en den secretaris van den Bond van Landpachters in Nederland, te Hoogebeintum,

houdende verzoek om het wetsontwerp aan te nemen.

Uw Commissie stelt voor, deze adressen ter griffie neder te leggen, ter inzage van de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de beraadslaging over bedoeld ontwerp van wet.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter:** Ik stel aan de Kamer voor, het ontwerp van wet, houdende naturalisatie van E. A. O. Baumann en 19 anderen (480), dat heden in de afdeelingen is onderzocht en waaromtrent geen opmerkingen zijn gemaakt, thans op de agenda te plaatsen en met het oog op een spoedige behandeling het eerst aan de orde te stellen.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. **Naturalisatie** van: E. A. O. Baumann, S. Becker, J. E. Berrington, M. Dautzenberg, A. Dirckx, J. A. Feller, F. Geurts, W. J. Grabau, J. Heiligers, J. M. Horn, I. Lambrechts, H. J. B. C. Panse, L. Pieete, H. W. Pütz, R. M. Th. Schönchen, weduwe van G. A. A. Visscher van Gaasbeek, F. Thielemans, J. M. de Vroedt, G. L. C. Weismann, F. C. Weijers en J. J. de Witte (480).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

(Croles.)

II. **Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen (384).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer Croles: Mijnheer de Voorzitter! Ongaarne ga ik in oppositie tegen een wetsontwerp, ingediend door dit Kabinet, en dat te minder, wanneer het uitgaat van den Minister van Justitie. Dat onaangename krijgt nog een accent, wanneer het uitgaat van dezen Minister van Justitie. Maar de Minister van Justitie heeft het mij gemakkelijk gemaakt. Hij heeft uitgesproken, dat hij het een onaangenamen plicht vindt. Indien het mij dus mocht gelukken, Zijn Excellentie te overtuigen, dat er in dit geval geen reden is om te spreken van een plicht, dan zou ik tevens den Minister kunnen ontheffen van een onaangename taak.

Ik wil beginnen met een kleine aanvulling van het Voorloopig Verslag, nl. een woord van dank aan dezen bewindsman, dat hij dat deel van Friesland, dat nu tot het arrondissement Heerenveen behoort, niet ergens buiten Friesland heeft ondergebracht, maar bij het arrondissement Leeuwarden.

Dat woord van dank zou ook hebben moeten zijn opgenomen in het Voorloopig Verslag en ik heb den indruk, dat het is uitgevallen op bladz. 2, regel 16 van onderen. Indien het daar wordt ingevoegd, leest het Voorloopig Verslag ook veel beter en dan is er geen reden voor het misverstand, waarvan Zijn Excellentie nu spreekt.

Wanneer ik dien dank breng voor Friesland, dan versta men mij niet verkeerd. Zeker, wij zijn Friezen, wij hechten aan ons land, aan onze historie, wij hechten ook zeer sterk aan onze taal en wanneer wij, mijn collega's Friesche afgevaardigden en ik, in Holland zijn, dan spreken wij onderling het Friesch, maar daarom zijn wij toch evengoed Nederlanders en onze bodem heeft nimmer tot de Generaliteitslanden behoord, maar is altijd een integreerend deel van Nederland geweest. Met een bijzonderen band zijn wij nog verbonden aan ons Vorstenhuis, dat stamt uit de Friesche stadhoudersfamilie.

Wil men op politiek terrein overgaan? Wij mogen de Hollanders graag, wij hebben hun steeds ons vertrouwen geschonken......

De heer Mendels: Wij hebben ze ook wel eens den kop ingeslagen.

De heer Croles: De opmerking van den heer Mendels is meer diep historisch dan Christelijk-historisch. Ook kozen wij tot onze vertegenwoordigers Hollanders. Zoo bij voorbeeld riep zelfs Sneek den heer Colijn uit Indië en werd dr. Scheurer voor Friesland naar den Haag afgevaardigd. Minister Talma was eerst Friesch afgevaardigde, eveneens oud-Minister de Vries, en last not least heeft Friesland de eer gehad dezen Minister van Justitie naar de Tweede Kamer af te vaardigen. Nu zijn wij in de dagen van verkiezing en kort te voren dikwerf, tot onze verheugenis, door alle partijen van uit Holland met bezoeken begunstigd. Men kon dan zoo met die Friezen opschieten en wij werden overladen met woorden van lof. Dat deed ons goed.

Wij zijn echter een nuchter volk en wij wisten wel, dat dat niet altijd zoo kon blijven, maar zooals die bekoeling in den laatsten tijd aan het licht treedt, gaat ons toch wel wat te ver.

Daarover straks, Mijnheer de Voorzitter. Eerst wensch ik nu een woord te spreken over de opheffing van het huis van bewaring te Heerenveen. Men rekene toch met de tijdsomstandigheden. Een pensionhouder houdt reeds rekening, niet met den slappen, maar met den drukken tijd in het pensionbedrijf en richt zich naar den laatsten in, en nu is een huis van bewaring wel geen bedrijf, maar als de Regeering de beschikbare ruimte, die zij behoeft, berekent, moet zij toch ook met alle mogelijkheden rekenen. Nu kunnen die buitengewoon veeleischend zijn, hij ligt nog pas achter den rug, de oorlogstijd, toen zelfs in de bijzondere strafgevangenis te Leeuwarden cellen werden ingericht voor veroordeelden tot straffen van minder dan 5 jaar, omdat men aan alle kanten krap zat.

Daarna is er een daling gekomen, vooral omdat vele van de hechtenisklanten de boete betaalden, maar de tijden zijn nog niet zoo rustig, dat men alleen kan rekening houden met de bestaande bevolking om daarnaar in te krimpen en de benoodigde ruimte vast te stellen.

De tijden zijn woelig. Ik wil zoo neutraal mogelijk blijven en daarom wijs ik op de fascisten, tegen wier optreden onlangs in deze Kamer een waarschuwende stem is gehoord. Dat optreden had toen nog slechts zijn hoogtepunt bereikt in het stellen van een candidaat voor den gemeenteraad van Maastricht. Wij hebben sindsdien in de kranten kunnen lezen, dat ons land over den meerdere van Mussolini, als leider, beschikt. In tijden van gevaar heeft men niet zoozeer te rekenen met de Ueber-Mussolinis, die vragen hoogstens om een glaasje water, maar wel met de Unter-Mussolinis, die men tegen hen zelf moet beschermen, en dan is het goed, dat men daarvoor over voldoende ruimte beschikt. Wat dus voor de fascisten geldt, geldt ook voor anderen.

En daarom zou ik den Minister er op willen wijzen de huizen van bewaring niet te vlug af te schaffen. Te Sneek is het huis van bewaring reeds afgeschaft; indien dit te Heerenveen ook geschiedt, blijft alleen Leeuwarden over. Ik heb daar vroeger als rechter van instructie den tijd gekend, dat èn Sneek èn Heerenveen bezet waren en Leeuwarden als huis van bewaring overvol was.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu tot het tweede punt. De Regeering heft de rechtbanken op enkel uit bezuinigingsoverwegingen. Nu meen ik, dat de bij de rechtbank voor het leven aangestelde ambtenaren niet gesteld mogen worden voor de keuze van overplaatsing naar elders of inkomstenvermindering, tenzij de Regeering de uit die verplaatsing noodwendig voortkomende schade voor die ambtenaren voor haar rekening neemt.

Is iemand benoemd als rechter in een rechtbank, dan wordt hij als zoodanig voor zijn leven aangesteld. Nu richt hij zich daar in, alsof hij daar ook voor zijn leven lang zal blijven, huurt of koopt zelfs daar een woning, richt die in. Nu komt evenwel de Regeering op eens en zegt: ik wil bezuinigen, ik hef de rechtbank op en verlang uw overplaatsing.

Voor wiens rekening moet nu de schade zijn, die daaruit voortvloeit? Voor die van den ambtenaar? Neen, Mijnheer de Voorzitter! Hij mocht toch redelijkerwijze verwachten, dat hij voor zijn leven was aangesteld, aldus kon handelen en wanneer de Regeering hem nu straks plaatst voor de keuze: overplaatsing of vermindering van salaris zonder vergoeding van die schade, dan gaat de Regeering bezuinigen ten koste van hem.

Kan de Regeering hem in dezelfde plaats een ambt aanbieden, dan is dat heel wat anders, dan is het risico voor den ambtenaar.

Maar wanneer de Regeering hem dwingt zich naar elders te verplaatsen, dan is zij m. i. verplicht ook de daaraan verbonden schade voor haar rekening te nemen.

Zijn Excellentie weet op welk geval ik doel en ik zou gaarne hieromtrent de opinie van Zijn Excellentie willen vernemen. Het is niet uit wantrouwen tegen dezen Minister, dat ik deze vraag stel.

Indien deze Minister blijft, dan wordt — ik weet het uit eigen ervaring — de billijkheid betracht; dan bestaat er niet het minste gevaar, maar helaas is het leven ook van dezen Minister niet voor altijd en juist daarom, omdat deze ambtenaren zekerheid moeten hebben, wordt door mij deze vraag gesteld.

Ik kom nu tot een ander punt en wel naar aanleiding van deze uitspraak van den Minister: ,,ik heb eenvoudig gemeend, dat het verstandig was, de twee rechtbanken, die het minst te doen hebben, op te heffen, terwijl de omvang der werkzaamheden dan afgeleid wordt uit het aantal behandelde zaken.

Maar is die maatstaf voldoende? Ik wil deze vraag eerst met een voorbeeld verduidelijken. Ik ken een plaats met een uitstekenden commissaris van politie, een eminent, actief politieman, en eveneens een uitstekende recherche. Het is

(Croles e. a.)

een belangrijke provincieplaats en af en toe is het voorgekomen, dat beroepsmisdadigers uit groote plaatsen overstaken naar deze plaats om te trachten er hun slag te slaan. Maar steeds waren in zeer korten tijd deze misdadigers ontdekt en achter de deuren opgeborgen. Zooals het met die menschen van buiten de stad ging, zoo ging het ook met die van binnen. Wat den buitenlanders overkwam, gebeurde ook met de inwoners. Wat was daarvan het gevolg? Dat het in die plaats, dank zij de altijd wakende politie, rustig was en dat er zeer weinig inbraken en dergelijke delicten voorkwamen. Nu zou men dus, oppervlakkig dien toestand bekijkende, kunnen zeggen: daar zijn geen zaken; de politie heeft er niets te doen en wat doet de recherche daar eigenlijk? Die moet daar maar weg. Zoo zou men allicht niet spreken over die plaatsen, waar niet met zooveel lof over de politie-ambtenaren zou kunnen worden gesproken, veel meer inbraken onopgehelderd bleven en daarom ook gepleegd werden.

Daaruit blijkt, dat de juiste maatstaf niet is het alleen letten op het aantal zaken.

In de wijze van onderzoek, van behandeling, van berechting der zaken zit reeds een preventieve werking, vooral in de straf. Daarom, wanneer men over het aantal zaken spreekt, mag daarbij tevens niet uit het oog verloren worden die werkzaamheid van de rechtbanken, maar moet daarnaar een onderzoek worden ingesteld. Nu is dit moeilijk te doen bij een rechtbank, want die behandelt in eerste instantie, maar bij een gerechtshof, een appèlgerecht, gaat zulks beter.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een staatje opgemaakt naar de statistische cijfers uit de laatste 5 jaren. Ik zou gaarne dit staatje in de *Handelingen* der Kamer zien opgenomen, dan behoef ik het niet voor te lezen.

De **Voorzitter**: Ik stel aan de Kamer voor, het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **Croles**: Het eene hof begon in 1916 met 288 appèl-zaken en het andere had in hetzelfde jaar 276 appèlzaken. In 1921 was het eerste hof geklommen van 288 op 941, het tweede gedaald van 276 op 242. Hoe moeten die cijfers worden verklaard?

Nu zal men allicht zeggen: dat zal hierin zitten, dat bij het eerste hof de rechtbanken, die er onder ressorteerden, veel meer veroordeelende vonnissen wezen. Neen, juist het omgekeerde was het geval. Want bij het eerste hof hadden die veroordeelende vonnissen als hoogste cijfer bereikt 9430; bij het tweede hof was het een jaar geweest van 25 912.

Nu zeg ik hier direct bij: ik gebruik die cijfers alleen om te bewijzen hoe voorzichtig men daarmee moet wezen. Het is mijn bedoeling niet, iets te zeggen ten goede of ten kwade der berechting van het eene of van het andere hof. Ook niet wanneer ik er op ga wijzen, dat bij het eene hof het aantal gevallen, waarin de straf verzwaard werd, de overhand had en bij het andere die waarin de straf werd verlicht.

[1])

Hof Y.					Hof Z.			
Houdende verlichting van straf. 5.	Houdende verzwaring van straf. 4.	Aantal arresten in appèl. 3.	Aantal veroordeelden bij alle Rb. in ressort. 2.	Jaar. 1.	Aantal veroordeelden bij alle Rb. in ressort. 2.	Aantal arresten in appèl. 3.	Houdende verzwaring van straf. 4.	Houdende verlichting van straf. 5.
69	18	288	3 683	1916	11 697	276	63	19
69	21	389	4 078	1917	25 912	582	261	53
105	40	575	7 501	1918	14 433	477	69	28
118	25	599	9 430	1919	13 532	433	73	27
134	8	724	6 134	1920	8 994	240	35	27
240	22	941	5 070	1921	3 932	242	36	51

(Croles.)

Terwijl bij het laatste het cijfer der arresten met verzwaring nooit hooger kwam dan 40, klom dat met verlichting ten slotte tot 240. En bij het andere hof waren er eerst 63 gevallen van verzwaring en 19 van strafverlichting; in het tweede jaar 261 van strafverzwaring en 53 van verlichting. Daarna ging het getal der hoogere beroepen dalen en zoo kwam men ten slotte tot 242 appèllen. Nu zou Zijn Excellentie, van het standpunt van bezuiniging een van de hoven willende opheffen, allicht zeggen: dan kies ik daarvoor dat hof, dat zoo weinig te doen heeft; maar zou dat niet zijn uit een oogpunt van bezuiniging de paarden achter den wagen spannen? Want verondersteld, dat men aan deze gegevens omtrent verzwaring en verlichting der straf eenigen invloed mag toekennen op de stijging van het aantal appèllen, dan was te verwachten, dat het cijfer van 242, gevoegd bij dat van het andere hof, zou stijgen misschien tot over de 1000, en dus had men in plaats van een bezuiniging juist het tegendeel bewerkt. Het zou dan veeleer gewenscht zijn het hof met 941 zaken te voegen bij dat van 242, dan was misschien een daling te verwachten. Men mag, dit wilde ik aantoonen, niet eenzijdig letten op het aantal zaken. Wij zijn de laatste jaren niet overladen met statistieke gegevens, maar mij trof in de statistiek van 1921, dat bij het hof, waartoe de rechtbank van Heerenveen behoort, Heerenveen de meeste strafzaken in appèl had, niet alleen procentsgewijs, maar ook absoluut het hoogste aantal. Dit wijst er op, dat daar wel wordt gestraft.

Ik wilde met het vorenstaande alleen aantoonen, dat een gronden van de opheffing van een rechtbank enkel en alleen op het aantal zaken niet aangaat, maar dat daarbij niet alleen moet worden geteld, maar ook gewogen.

Ik kom nu tot de opheffing van de rechtbank te Heerenveen zelf. Deze zal groot ongerief opleveren voor de justitiabelen en zal de justitie in haar taak bemoeilijken. Het Friesche gedeelte van het arrondissement Heerenveen is grooter dan de geheele provincie Utrecht.

Die oppervlakte wordt nu gevoegd bij het arrondissement Leeuwarden, en dan krijgt men een arrondissement, dat grooter is dan de provincie Zuidholland, dan Noordholland, dan Limburg, ja, dat 5/11 beslaat van Limburg en Noordbrabant samen. En dat groote arrondissement zal moeten worden berecht niet van uit een punt, dat precies in het centrum daarvan ligt, maar van uit een punt, het kaartje in de brochure van den heer Hepkema wijst het uit, dat geheel in het noorden daarvan is gelegen.

Laat ik bij deze gelegenheid een woord van dank mogen brengen aan den heer Hepkema, die met groote toewijding deze zaak heeft uiteengezet, die voor deze zaak *pro Deo* is opgetreden. Ik zeg met ,,groote" toewijding, en niet met ,,buitengewone" toewijding, want die toewijding is bij hem niet ,,buitengewoon", en ik spreek evenmin van ,,zeldzaam", want die toewijding is het tegendeel van ,,zeldzaam" bij onzen hoogstaanden advocatenstand in Nederland bij de uitoefening van zijn *nobile officium*. Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dit woord hier te moeten plaatsen, omdat verschillende autoriteiten in het Voorloopig Verslag zijn genoemd, maar zijn naam daarin is verzwegen, hoewel Gedeputeerde Staten van Friesland deze brochure met een afzonderlijk schrijven en naar ik meen met een woord van instemming aan de beide Kamers der Staten-Generaal ter overweging hebben aangeboden.

Wij krijgen dus een grooter arrondissement, grooter dan Zuidholland, dat van uit één punt moet worden berecht, en met zeer moeilijke verbindingen. Wat zegt nu de Minister? Het komt ten slotte neer op een extra reisje van Heerenveen naar Leeuwarden; dat duurt met een sneltrein 31 minuten en met een gewonen trein 54 minuten. Maar die zelfde redeneering kan men ook toepassen op de rechtbank te Assen, om die bij Groningen te voegen. Dat reisje duurt met den sneltrein maar 25 minuten en met een gewonen trein iets langer! Men kan het ook toepassen op opheffing van de rechtbank te 's Gravenhage en samenvoeging met die van Rotterdam; de sneltrein doet er maar 20 minuten over, een gewone trein iets langer!

En in deze gevallen kan dat met meer recht worden gezegd,

(Croles.)

omdat, terwijl er maar een enkele sneltrein rijdt van Heerenveen naar Leeuwarden, er meer rijden tusschen Assen en Groningen, en hoe talrijk zijn zij niet tusschen 's Gravenhage en Rotterdam! Bovendien, welke talrijke andere gelegenheden heeft men daar niet!

Nu zegt men, dat het aantal zaken daaraan in den weg staat, maar ik zal aantoonen, dat het aantal zaken, waar het aantal strafzaken het belangrijkste deel is, voor 's Gravenhage niet zoo belangrijk is.

Voor de provincie Friesland heeft men bovendien dit groote ongerief, dat de overige verbindingen zoo moeilijk zijn. De Minister heeft nu wel in de Tweede Kamer gezegd, dat er nog andere middelen van vervoer zijn, die zich op den openbaren weg bewegen, zooals fietsen, maar bij het tegenwoordige regenachtige weer wordt het pleizier van zoo'n reisje daardoor niet verhoogd! De heer Mendels merkte reeds op, dat zij op zich zelf reeds geen pleizierreisjes zijn.

Zoo brengt dat enorme moeiten en vele kosten voor de justitiabelen, waarbij ook komt, dat de zaken juist in den winter worden behandeld, zoodat men, wanneer die zaken zijn afgehandeld, vaak in den laten avond groote afstanden over eenzame wegen moet afleggen om weer thuis te komen.

En voor de justitie? Van uit Leeuwarden zal het geheele arrondissement door een rechter van instructie moeten worden behandeld. Ik heb vroeger het voorrecht gehad rechter van instructie te zijn voor Leeuwarden en ik weet wat dat zeggen wil en wat de afstanden beteekenen. Het was geen sinecure, integendeel, en in een goede waarneming van dat ambt is zooveel gelegen voor de bevolking en voor het voorkomen van criminaliteit.

Ik wil vooral de aandacht vestigen op de vermogensdelicten, waarbij men zooveel mogelijk moet voorkomen, dat de delinquenten ten gevolge van het delict zich verrijken.

Mij is het geval bekend van een rechter-commissaris, die, nadat hij het bewijs voor het misdrijf reeds verkregen had, het onderzoek toch niet liet schieten, maar doorzette, totdat het hem gelukte uit de handen van een jongen van 18 jaar, die had ingebroken bij een eenzaam wonenden boer, een bedrag van f 9000 los te krijgen, waarvan die jongen voor f 7000 zijn collega's nog had bedrogen ook. En wat speet den jeugdigen delinquent het meest? Niet, dat hij voor 4 of 5 jaar werd opgesloten, maar dat hij dat geld kwijtraakte. Want, zeide hij, kijk, die boer zou er niet veel armer van zijn geworden, en ik was er straks aardig in gekomen.

Wil men de criminaliteit goed bestrijden, dan moet men niet alleen straffen, maar ook zorgen, dat de delinquenten zoo weinig mogelijk voordeel van hun delict verkrijgen.

Men zou nu misschien zeggen: maar dat is voor particulieren en wij zijn nu aan het bezuinigen voor het Rijk. Dat is echter niet geheel juist. Ben ik wel ingelicht, dat heeft de ijverige rechter van instructie te Heerenveen, die zich geheel aan zijn taak kon wijden, doordat een collega enkele andere zaken van hem overnam, na de inbraak in het postkantoor te Steenwijk voor het Rijk gered een bedrag van f 28 000. En nu bestaat de mogelijkheid, dat, indien de rechtbank te Heerenveen het vorig jaar reeds was opgeheven, het Rijk, in plaats van voordeel, groote schade zou hebben gehad, want dan zou misschien die f 28 000 niet zijn gered.

Voor een rechter van instructie zal het onmogelijk zijn het geheele nieuwe arrondissement Leeuwarden onder zijn hoede te nemen.

De Minister heeft gezegd: er zijn officieren en hulpofficieren van justitie, maar met allen lof voor de plattelandspolitie, ieder weet toch, dat het op het platteland heel anders is met het onderzoek dan in de steden, waar recherche en commissarissen een groot deel van de taak overnemen, terwijl de rechter-commissaris ten plattelande vaak zelf de leiding moet geven. Ook al wordt er van uit Leeuwarden een tweede rechter-commissaris aan toegevoegd, dan zal die opheffing toch groote moeilijkheden brengen.

Maar wat spreek ik eigenlijk over al die bezwaren, Mijnheer de Voorzitter?

Zijn Excellentie geeft ze immers toe en zegt in het Verslag: ja, die bezwaren wil ik niet tegenspreken, maar ik stap daar overheen. Er moet worden bezuinigd en daarom moet er iets gebeuren en wat het zwaarst is, moet het zwaarst wegen.

Voor die redeneering gevoel ik werkelijk. Maar nu komt de vraag: wat weegt het zwaarst? Daarover heerscht verschil van gevoelen en dan dient men te onderscheiden bij de opheffing van de rechtbank te Heerenveen tusschen wat bezuinigd wordt en alléén bezuinigd kan worden door de opheffing en wat ook anders kan worden bezuinigd. Als men de rechtbank opheft, dan zal het andere ook wel worden bezuinigd, maar de opheffing is daarvoor niet noodzakelijk.

De Minister zegt: ik heb daar een substituut-officier en subsitiuut-griffier te veel; welnu, dan moeten die naar elders worden verplaatst, maar daarvoor behoeft die rechtbank niet te worden opgeheven. Het is ook mogelijk, dat er te veel personeel is op de griffie of op het parket. Ook daarin kan worden voorzien.

De vraag rijst dus, wat kan alleen door de opheffing worden bezuinigd, en dan komen wij tot 1 president, 3 rechters, 1 officier en 1 griffier. Die zijn noodzakelijk noodig voor het bestaan der rechtbank te Heerenveen.

Nu wil ik kleinigheden als getuigengeld e.d. laten schieten. Maar wat staat er tegenover?

Ik heb zooeven er reeds op gewezen, dat Leeuwarden het nooit zal kunnen doen met 1 rechter van instructie; er zal noodzakelijk — wil men de verantwoordelijkheid op zich nemen voor een goede behandeling der instructie — een tweede rechter van instructie bij moeten komen.

Te Leeuwarden heeft men tot nu toe gehad 1 rechter-plaatsvervanger, die zoo pas is afgegaan en die nu zou kunnen wegblijven, maar toch geloof ik niet, dat de Minister de rechtbank te Heerenveen zal opheffen zonder dezen rechter weer aan de rechtbank te Leeuwarden toe te voegen.

Dus dat zijn dan 2 rechters. Die staan aan den anderen kant.

Aan den bezuinigingskant krijgt men 1 president en 1 officier, ieder 7 mille, maakt 14 mille; 3 rechters ad 6 mille maakt 18 mille, waarvan af 2 rechters ad f 6500 is 13 mille, blijft 5 mille; 1 griffier ad f 5500, dus totaal een bezuiniging van f 24 500, die verkregen wordt door de opheffing van de rechtbank te Heerenveen.

Maar wordt die bezuiniging verkregen? Is Zijn Excellentie overtuigd, dat de president en de rechters, gesteld voor de keuze om elders een ambt te aanvaarden of te Heerenveen te blijven, ook elders een ambt zullen aanvaarden?

Ben ik juist ingelicht, dan durf ik dat risico niet lager te schatten dan 50 pct. van hun salarissen. Ik ben overtuigd, dat het daarboven zal gaan volgens de mij verstrekte inlichtingen.

Die salarissen zijn 18 mille plus 7 mille, totaal 25 mille, en 50 pct. daarvan wordt f 12 500. Dus van die bezuiniging blijft over een simpele f 12 000 en daarvoor wordt de rechtbank te Heerenveen opgeheven.

Is dat nu plicht? Is dat nu een plicht, die door den stand der schatkist wordt geboden.

Men zal zeggen, dat Friesland met zijn twee rechtbanken zoo duur is, maar is dat waar? Ik heb het eens onderzocht. Ik heb hier de *Jaarcijfers* 1921. Daaruit heb ik genomen de cijfers van de bevolking, volgens de volkstelling op 31 December 1920. Voor de salarissen bij de rechterlijke macht heb ik genomen den toelichtenden staat bij de begrooting voor 1923.

Voor het heele Rijk krijg ik dan een bevolking van 6 865 314 inwoners. De uitgaven voor salarissen voor de rechtbanken bedragen f 2 438 880. Per inwoner wordt dat een uitgave van 35½ cent. Nu neem ik de bevolking van Drenthe volgens die statistiek en vermenigvuldig die met dit gemiddelde; ik kom dan voor Assen tot het cijfer van f 74 449. De werkelijke uitgaven zijn f 77 780, hetgeen dus beteekent een te boven gaan van het gemiddelde met f 3331. De kosten van de rechtbank te Assen zijn 37½ cent per inwoner.

Pas ik hetzelfde toe voor Groningen, dan kom ik per inwoner op 39,9 cent en een plus boven het gemiddelde van

45ste VERGADERING. — 20 JUNI 1923.

384. Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen.

(Croles c. a.)

f 16 367. Voor Holland per inwoner 42,7 cent en een te boven gaan van het gemiddelde met f 92 442.

Nu echter voor Friesland. Daar kom ik — met het kanton Steenwijk te schatten op 21 000 inwoners — op een gemiddelde per inwoner van 32,3 cent, en dan blijft Friesland, in plaats van daarboven te gaan, beneden het gemiddelde met f 12 875. Terwijl dus Friesland voor het Rijk juist goedkoop is, wordt toch dáár de rechtbank, die van Heerenveen, gekozen om opgeheven te worden en moet extra op Friesland worden bezuinigd. Komt Friesland nu in de positie, dat de berechting voor de heele provincie Friesland wordt ondergebracht onder de rechtbank van Leeuwarden, zooals zij nu is saamgesteld, dan komt het cijfer per inwoner op 20,4 cent en dat der werkelijke uitgaven beneden het gemiddelde met f 63 640. Als ik die cijfers genoemd heb, dan geloof ik, dat een dergelijke bezuiniging in het belang van de schatkist, alleen in Friesland, nog wel eens nader mag worden overwogen.

Bovendien mag voor Friesland toch wel een beetje meer belangstelling voor de belangen van die provincie ten koste worden gelegd. Dit geldt niet het terrein van den Minister van Justitie, maar ik denk hierbij in de eerste plaats aan onze spoorwegen. Als men op het station te Meppel die zware treinen naar Groningen ziet — ik misgun die den Groningers absoluut niet, Mijnheer de Voorzitter — en men stapt dan over in de — men vergeve mij het eenigszins onparlementaire woord — bokkenwagens naar Leeuwarden en maakt dan een reis, die driemaal meer vermoeit dan een van den Haag naar Meppel, dan vragen wij ons toch af: waarmee hebben wij dat verdiend? Het is dan ook te begrijpen, dat een jong koopman zegt: ik vestig mij niet in Leeuwarden, die plaats komt mij te ongeschikt voor. Het vorig jaar hebben wij gezien, dat de kazerne van Leeuwarden overgeplaatst werd naar Assen, zoodat onze jongens dus telkens de reis daarheen moeten maken, wat heel wat kosten en moeite meebrengt.

Nu komen wij weer voor dit geval te staan, en straks krijgen wij een wetsontwerp, waarbij de provinciale zelfstandigheid van Friesland wordt opgeheven en alle partijen ondergeschikt worden gemaakt aan de Staten van Holland. In de Tweede Kamer is op die kazerneverplaatsing door den heer Bakker reeds gewezen, en toen heeft de Regeering gezegd, dat haar die belangen ook ter harte gaan. Ik ben ook overtuigd, dat de Regeering het niet tegen Friesland heeft, maar anderzijds is het toch ook onze plicht om nog eens voor Friesland te pleiten, waar de provincie Friesland hier als zelfstandig afvaardigend spoedig Staatkundig zal verdwijnen. Dan krijgen wij groepsafgevaardigden.

De Minister zegt zelf, dat hij dit voorstel niet zou hebben gedaan, als het belang van de schatkist het niet vorderde.

Dat de berekening per inwoner zoo zou zijn als blijkt, had ik zelf niet vermoed. Ik ben die berekeningen begonnen met de gedachte, dat Friesland met zijn twee rechtbanken wel duur zou zijn voor Nederland. Als ik dit wetsontwerp had opgezet zonder nader onderzoek, zou ik allicht bij die opinie gebleven zijn, maar de oppositie tegen het ontwerp heeft mij tot een nader onderzoek gedreven en zoo heb ik die gegevens gevonden en zij waren mij een openbaring. Ik hoop, dat zij resultaat mogen opleveren, maar wat ook het resultaat moge zijn, ik blijf toch in elk geval overtuigd van de goede bedoeling en de welwillende gezindheid van dezen Minister.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Na de gedocumenteerde rede, welke wij daareven genoten, komende van zoo bevoegde zijde — of zij van even onbevangene, onpartijdige kwam?, de mensch geraakt zoo licht onder den invloed zijner omgeving —, wil ik met een enkel woord een ietwat anderen klank doen hooren, dan wij van den vorigen geachten spreker mochten beluisteren.

Ik wensch er den heer Minister van Justitie namelijk mijn dank voor te betuigen, dat hij de indiening van de wetsvoordracht, welke ons bezighoudt, heeft bevorderd.

Niet dat de bedenkingen, welke zoowel schriftelijk als mondeling daartegen zijn ingebracht — al acht ik ze

(de Vos van Steenwijk.)

schromelijk overdreven —, één voor één door mij zouden worden bestreden. Geenszins.

Ik erken dat, bij aanneming van dit wetsontwerp „de gelegenheid om tot den rechter te komen", zooals het in ons Voorloopig Verslag heet, voor sommigen moeilijker zal worden en kosten zal medebrengen.

Ook ontken ik niet, dat, zelfs al zal, naar de Minister in zijne Memorie van Antwoord nadrukkelijk verzekert, zoowel in Zierikzee als Heerenveen een Kantongerecht blijven gevestigd, beide plaatsen cultureel schade zullen *kunnen* lijden, in zooverre ten gevolge van de opheffing der bestaande rechtbanken wellicht elementen ter plaatse zullen verdwijnen, die der beschaving aldaar ten goede kwamen. Dat in Zierikzee en Heerenveen mitsdien eene zekere ontroering zich voordoet, acht ik dan ook alleszins verklaarbaar. Waarbij komt, dat de ingezetenen er iets krenkends in zien, dat hunne woonplaatsen niet langer aanzienlijk genoeg worden geacht om eene Rechtbank te bezitten. Zij gevoelen het als eene soort *capitis diminutio*. Plaatselijke ijdelheid is aan de oppositie, het kabaal, tegen de voordracht niet *geheel* vreemd.

Wanneer ik echter in ons Voorloopig Verslag, als argument voor het behoud van de ten doode opgeschreven rechtbanken, lees, dat „het voor eene goede rechtsbedeeling noodig is, dat de rechter door medeleven met de bevolking volkomen bekend is ter plaatse, waar hij recht moet spreken", naardien hij „de zeden en gewoonten dier streek moet kennen, wil hij een vonnis kunnen uitspreken, dat voldoet aan de rechtsovertuiging". dan, Mijnheer de Voorzitter, rijst bij mij de vraag: ernst of kortswijl?

Hoe nu, zou een rechter te Leeuwarden of te Zwolle niet genoegzaam bekend zijn met de bevolking, ressorteerende onder het territoir van de huidige Heerenveensche rechtbank, om over die bevolking goed recht te spreken? Zou een rechter te Breda niet voldoende de zeden en gewoonten van Zierikzee c.a. kennen, om conform de daar geldende rechtsovertuiging te kunnen vonnissen?

Ware dat het geval, wat dan te denken van de arresten der verschillende hoven, die een gebied bestrijken, dat zich aan geen provinciale grenzen stoort. en geheele gewesten omvat?

Intusschen, gelijk gezegd, alle bezwaren, welke door de tegenstanders van het wetsontwerp worden aangevoerd, weerspreek ik niet. Maar waar dit eene bezuiniging van niet minder dan f 90 000 's jaars voor 's Rijks schatkist beteekent en de toestand van 's lands financiën niettegenstaande de ondraaglijke belastingen, dermate zorgwekkend is, als helaas het geval is, daar aanvaard ik de voordracht met beide handen.

Het is onafwijsbare plicht om op elk terrein, geen uitgezonderd, te bezuinigen. Zooals de geachte afgevaardigde van Zuidholland, de heer Idenburg, het hier eens zoo te recht heeft gezegd: „Het mes moet er diep in worden gezet". Dus ook op het gebied van de rechtsbedeeling. Ik erken dan ook dat het mij heel wat liever ware geweest, indien de Minister met veel verstrekkender, drastischer voorstellen ware gekomen, waarbij tallooze kantongerechten, nog meer rechtbanken, wellicht enkele gerechtshoven, ja zelfs mogelijk eene geheele instantie werden opgeheven.

Maar is dat nu een reden om het mindere te verwerpen?

Mij is — en ik vermoed, dat ook de andere leden dezer hooge vergadering het zullen hebben ontvangen — een exemplaar toegezonden van het „Nieuwsblad van Friesland" van 1 Juni l.l., waarin een artikel voorkomt „Kan Friesland zonder rechtbank te Heerenveen?" van de hand van mr. M. E. Hepkema, zooeven reeds door den heer Croles genoemd. Aan het slot daarvan haalt de schrijver met instemming aan de woorden van Prof. Mr. Simons:

> „dat hij, die rechtbanken wil opheffen, aantoonen moet, dat dit is in het belang der rechtspleging, in elk geval, dat de maatregel voor de rechtspleging geen enkel nadeel meebrengt. Anders sture men hem met zijn voorstel onverbiddelijk naar huis."

Daargelaten, Mijnheer de Voorzitter, dat ik den tegenwoordigen Minister van Justitie heelemaal niet naar huis

(de Vos van Steenwijk e. a.)

verlang te zenden, Zijne Excellentie integendeel in lengte van dagen, liefst zoolang mogelijk, achter gindsche groene tafel wensch te zien, spreekt m. i. uit deze woorden eene absoluut verkeerde mentaliteit, eene die staat geheel buiten het leven met deszelfs nooden van het jaar 1923 in Nederland, vermits de bezuinigingsnoodzakelijkheid hierbij volstrekt uit het oog wordt verloren, wordt genegeerd. Hoe nu, mag inderdaad in deze dagen, waarin de burgers letterlijk bezwijken onder de zware financieele lasten, aan de rechtspleging geen enkel nadeel worden toegebracht?

Maar dan toch in dienzelfden gedachtengang evenmin aan de landsverdediging, aan den drogen en natten Waterstaat, aan het Onderwijs, de Kunsten, Wetenschappen, Volksgezondheid, Woningbouw, enz.

Ik wil gevraagd hebben, wat zou er zoodoende van de door allen — wel te verstaan in theorie — hooggeroemde bezuiniging feitelijk terechtkomen?

Immers minder dan niets, indien zij slechts daar hare toepassing mocht vinden, waar geen enkel belang wordt geschaad.

Wij hebben nu eenmaal met minder genoegen te nemen, het ons te getroosten dat de behartiging van *alle* belangen, zelfs de meest gewichtige, te wenschen overlaat, dat zij in het gedrang komt. Tegen elke inperking van uitgaven is trouwens wel het een en ander in te brengen. Hij, wien het echter ernst er mede is, stapt daar overheen. Met bezuinigingen als de onderwerpelijke alleen komen wij er niet. Dat kan worden toegegeven. Maar zonder haar komen wij er zeker nog veel minder. De fout is — het blijkt voor de zooveelste maal weer uit ons Voorloopig Verslag — dat, telkens wanneer de Regeering eene vermindering van uitgaven voorstelt, deze in de oogen van sommigen niet deugt. Allerlei andere worden dan aan de hand gedaan, die, lagen ze in concreten vorm voor ons, ongetwijfeld op hare beurt bestrijding zouden vinden.

De Minister van Onderwijs heeft het aan de overzijde van het Binnenhof op 8 Juni l.l. zoo juist gezegd bij de verdediging van zijn uitnemend voorstel om de college- en examengelden te verhoogen — al gold het daar niet eene bezuiniging maar eene vermeerdering van inkomsten —:

> „Iedereen wil in het algemeen bezuinigen, maar wanneer men komt met een concreet voorstel van bezuiniging, rijst allerwege oppositie."

Maar zoo komen wij er nooit.

Zijn er op justitieel gebied meer aanbevelenswaardige bezuinigingen dan de voorgestelde te vinden, zooveel te beter. Laten wij er toe overgaan ze te betrachten. Maar dat is absoluut geen reden om de aangebodene af te wijzen. Ook al weten wij best, dat met bezuinigen alleen wij geen sluitende begrooting zullen krijgen, het budgetair evenwicht niet zal worden hersteld, dat daarvoor verhooging van de indirekte belastingen niet is te ontgaan. Laten wij ons houden aan de wijze woorden uit de Memorie van Antwoord, waar de Minister zoo te recht neerschrijft: „De eene bezuiniging sluit de andere niet uit." Dat is verstandige taal. Brengen wij die verder in practijk.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het een groote verdienste van dezen Minister van Justitie, dat Zijne Excellentie, ofschoon hij van meet af er van verzekerd kon zijn te deze felle bestrijding te vinden, daarvoor niet uit den weg is gegaan, maar, ernstig rekening houdende met den deplorabelen toestand van 's Lands financiën, het woord bezuinigen in een daad heeft omgezet — voor zijne ambtgenooten een navolgenswaardig voorbeeld —, en van harte hoop ik, dat, om met ons Voorloopig Verslag te spreken, de Minister „nog andere maatregelen van dezen aard zal voorstellen".

Verwerping van het onderwerpelijk wetsontwerp zou begrijpelijkerwijze den Minister, naar ik vrees, alle lust ontnemen om zijnerzijds verder pogingen aan te wenden ten einde tot bezuiniging te komen.

De heer **Schönfeld**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal slechts een kort oogenblik van de aandacht der Kamer vragen, ten einde mijn stem te motiveeren.

Onder de vele argumenten, die door den geachten afge-

(Schönfeld e. a.)

vaardigde den heer Croles reeds zijn aangevoerd tegen dit wetsontwerp, is er één, dat ik met een enkel woord meen te moeten onderstrepen, en wel dit.

De heer Croles heeft dit nog niet zoo zeer doen uitkomen, waarschijnlijk omdat hij bewoner is van de hoofdplaats van Friesland en niet gelijk ik van een kleine provinciestad. Aanneming van dit wetsontwerp zal een niet door Zijn Excellentie den Minister gewild en tevens ongewenscht gevolg hebben ten nadeele van het platteland.

Het is toch niet te ontkennen, dat door maatregelen als deze de bevolking van het platteland, die tot nu toe gериefd was door een Staatsinstelling van welken aard ook, in haar nabijheid, hetzij een rechtbank, kantongerecht of een andere inrichting, bij opheffing dezer instellingen gedwongen zal worden de hulp, die de Staat haar biedt, te zoeken in de hoofdplaats der provincie of in een der groote steden.

Ik herhaal, de Regeering heeft dat gevolg niet gewild en zeker deze Minister niet, maar dat het zal intreden, kan ook door Zijn Excellentie niet worden ontkend.

Nu meen ik hier een woord te moeten spreken voor de belangen van het platteland, waaraan de geachte spreker de heer de Vos van Steenwijk, ofschoon hij zelf bewoner is van het platteland, m. i. niet genoeg aandacht heeft geschonken. Hem kwam het onaannemelijk voor, dat groote rechtscolleges als gerechtshoven, die een veel grooter gebied bestrijken, niet evengoed zouden kunnen oordeelen over de zaken, die thans in kleineren kring aan kantonrechter of rechtbank ter beoordeeling worden onderworpen.

Het komt mij voor, dat die geachte afgevaardigde hierbij uit het oog heeft verloren het onderscheid, dat er bestaat tusschen gerechtshoven eenerzijds en rechtbanken en kantongerechten anderzijds, wat de behandeling van zaken betreft.

Bij de rechtbanken wordt de zaak in eerste instantie op geheel andere wijze onderzocht en is het veel meer noodig, dat de rechter, die daar oordeelt, met de gewoonten en de zeden der bevolking bekend is dan de rechter in het gerechtshof, die de dossiers voor zich krijgt en daarop recht doet.

Ik meen dus, dat het niet in het belang is ook van de rechtsspraak, dat men de tegenwoordige kringen, gevormd door de arrondissementsgrenzen, gaat verruimen en zoo groot maken, dat bv. Friesland een uitzondering zal vormen in Nederland.

De heer Hepkema heeft dat in zijn verschillende artikelen duidelijk aangetoond — duidelijker dan de voorvorige spreker het hier heeft gezegd — door een vergelijking te maken tusschen de kringen der bevolking, die berecht worden hier in Nederland eenerzijds en in Duitschland en Frankrijk anderzijds. Wanneer men dezen weg van bezuiniging verder opgaat en dit systeem ook zal worden gevolgd aan de andere Departementen van Algemeen Bestuur, dan geloof ik, dat de nadeelen voor het platteland nog grooter zullen worden. Dat is geen hersenschim. Wanneer men inziet het rapport, uitgebracht door de Vlootwet-commissie — die zaak is nu wel niet aan de orde en ik zal er dan ook niet over spreken, maar ik haal het alleen aan om mijn beweringen te adstrueeren —, dan leest men daarin deze zinsnede, dat de bezuiniging bij de verschillende Departementen van Algemeen Bestuur nog verder zal moeten worden doorgedreven, wanneer de nood daartoe dringt en niet alleen dit jaar, maar ook nog wel de volgende jaren de nood der schatkist stijgen zal. Daar dit nu dan ook het geval is, is Zijn Excellentie de Minister van Justitie er toe gekomen, een wetsontwerp in dezen zin in te dienen. En de mogelijkheid bestaat, dat ook de andere Departementen met wetsontwerpen van dezelfde strekking en gevolgen zullen komen. Het platteland echter zal daarvan, ik herhaal het, groote schade ondervinden, en het uit-eindelijk gevolg zal zijn, dat op het platteland alleen de belastingbetalers zullen overblijven, terwijl in de groote steden en provinciale hoofdplaatsen behalve de belastingbetalers ook de profijttrekkers zich zullen bevinden.

Dat alleen wenschte ik, Mijnheer de Voorzitter, in het midden te brengen.

De heer **Mendels**: Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord zou ook ik mijn oordeel over deze aangelegenheid

(Mendels.)

willen doen weten. Om dan reeds dadelijk met mijn conclusie te beginnen en den Minister geen oogenblik langer dan noodig is in onzekerheid te laten, zij terstond gezegd, dat ik mijn stem aan dit ontwerp niet zal geven. Ik zal dat doen voornamelijk op gronden, ontleend aan mijn ervaring uit de advocatie. Ik acht het uit het oogpunt van een vlugge en juiste rechtsbedeeling, ik acht het dus in het belang van ons allen, zijnde immers wij allen justitiabelen, van groot nadeel, indien men zonder de meest klemmende noodzakelijkheid en zonder dat men alle mogelijke schadefactoren voor een goede rechtsbedeeling zooveel doenlijk heeft geëlimineerd, de burgerij aftrekt van haar rechters.

Een van de hoofdzaken voor een rechtsstaat, zooals wij ons nog altijd vleien dat Nederland genoemd mag worden, waarop gij u althans altijd beroept dat Nederland is, is, dat er niet alleen in het algemeen recht, en recht in den hoogsten zin van het woord, worde gesproken, maar ook dat dit recht gemakkelijk voor de justitiabelen zij te verkrijgen.

Nu wil het mij voorkomen, dat door het rauwelijks ingrijpen in het bestaande stelsel, in de distributie van de rechtspraak, door rauwelijks een paar rechtbanken te lichten uit het raam van onze rechtsprekende instituten, men zeer verzwaart de mogelijkheid voor justitiabelen om in den betrokken kring gemakkelijk en vlug het recht te zoeken waaraan zij behoefte hebben. Dit geldt zoowel op civielrechtelijk gebied als, en niet minder, op strafrechtelijk gebied. Als advocaat gevoel ik dagelijks, bij grooter wordende ervaring, steeds nog sterker de behoefte voor het individu om de rechten van zijn zelfstandigheid te mogen bewaren tegen eventueel ingrijpen van machtorganen op strafrechtelijk gebied en op politioneel gebied, en evenzeer de behoefte van het individu om bij rechtsstrijd op privaatrechtelijk gebied spoedig hulp te kunnen krijgen. Ten opzichte van dit laatste gebied wijs ik op het verschijnsel, dat bij het meer ingewikkeld worden van onze rechtsverhoudingen men hoe langer hoe meer behoefte gevoelt aan een onmiddellijk, zij het voorloopig, ingrijpen van een rechterlijke macht bij benadeeling van private belangen, voordat men een lange gewone procedure begint. Men wenscht dan — dit is een praktijk, die in de laatste jaren hoe langer hoe meer toeneemt — een onmiddellijk ingrijpen van den president na een kort geding. Maar aan dit nuttig instituut ontneemt men de basis, wanneer men het den justitiabelen onmogelijk maakt zich snel tot den rechter te kunnen wenden in verband met de groote afstanden.

Op strafrechtelijk gebied is dit buitengewoon bedenkelijk. Het gaat bijna niet aan op die wijze getuigen à décharge bijeen te krijgen voor een verdediging. Men kan dat alleen, als men in ruime mate geld er voor kan uitgeven en alle tijdsverzuim kan vergoeden. Dit gaat al moeilijk in een groote stad, in een plattelandsdistrict is het nog moeilijker, en als men nu geheel Friesland maakt tot een groot arrondissement en Schouwen bij Walcheren voegt, is het bijna niet te doen, daar getuigen dan dikwijls twee dagen van huis zullen moeten blijven, terwijl het tegenwoordig al soms een heksentoer is de menschen tot het afleggen van getuigenis te bewegen.

Men kan over deze dingen licht denken. De heer de Vos van Steenwijk zal er geen grijze haren van krijgen en geen slapelooze nachten van hebben! Voor mij zijn die f 90 000 bezuiniging zeer problematiek. De Minister is geen Bartjes. Ik heb groote achting voor den Minister, maar voor zijn rekenkunst niet! Als men het op den keper zou beschouwen, zal de bezuiniging hoogstens f 50 000 à f 60 000 bedragen.

Nu kan men zeggen: die f 50 000, die f 60 000, laat staan 70 000 of 75 000 gulden bezuiniging, gaan mij boven alles! De heer de Vos van Steenwijk knikt toestemmend. Ik heb dus zijn gedachte zoo kort mogelijk, maar niet onjuist geformuleerd. Ik dacht, dat de geachte afgevaardigde zou protesteeren. Ik had niet de illusie, dat zijn gedachte, geformuleerd in zoo krassen vorm: die f 75 000 gaan mij boven alles, als de kostelijkste formuleering door hem zou worden aanvaard!

Ik vind het nu heelemaal bedenkelijk! Ik tracht een overdrijving, een paskwil van de gedachte van den heer de Vos van Steenwijk te geven, maar het blijkt, dat ik hem nog altijd te hoog heb getaxeerd, dat het nog erger is dan hij gesproken heeft! Het is toch een uitermate bedenkelijk standpunt: de bezuiniging gaat mij boven alles. Mijn standpunt is het niet! Ik wil graag medewerken tot bezuiniging, maar men kan onmogelijk van ieder lid vergen, dat hij met elken bezuinigingsmaatregel meegaat. Er is natuurlijk een kern van waarheid in de bedenking: gij zijt allen voor bezuiniging, maar komt er een concrete maatregel, dan hoort men: tegen dien maatregel heb ik toch bezwaar! Dat is echter heel logisch, het kan ook niet anders. Wat wil de heer de Vos van Steenwijk dan? Dat de Kamers, nadat zij zich man voor man zeer innig voor bezuiniging hadden uitgesproken, elken bezuinigingsmaatregel, van welken Minister ook, hoe ongemotiveerd ook, van welke consequenties ook, aanvaardden? Dat is toch van geen lid of groep leden te wachten! Dat doet de heer de Vos van Steenwijk toch ook niet! Als er een voorstel komt tot bezuiniging op de militaire uitgaven, geef ik hem volkomen het recht, van zijn standpunt uit — hoe verkeerd ik dat standpunt ook vind — te zeggen: die bezuiniging op de landsverdediging wensch ik niet. De heer de Vos van Steenwijk zegt nu, dat hij daarop ook wil bezuinigen, maar dat beperkt zich natuurlijk tot het vervangen van een gouden ster door een vergulde! Een ingrijpende, drastische bezuiniging, „het mes er diep in", zooals de geachte afgevaardigde met instemming den heer Idenburg aanhaalde, och, Mijnheer de Voorzitter, als een Minister van Oorlog daarmee kwam, zou de heer de Vos van Steenwijk daarvoor gevaar voor de landsverdediging duchten en zeggen: daaraan doe ik niet mee, andere belangen wegen voor mij hier zwaarder!

De geachte afgevaardigde kan ons dus met zijn machtspreuk niet overbluffen en redelijkerwijze geen verwijten doen hooren tegen ons, die op het oogenblik trachten te motiveeren, dat de belangen, die gemoeid zijn met de rechtsbedeeling, hiermee zwaarder worden geschaad dan 's Lands schatkist wordt gebaat. Ik weet niet, hoe ik er tegenover zou staan, indien er bij mindere schade voor de rechtsbedeeling zou zijn een bezuiniging van bijv. één millioen, maar hier is een bezuiniging, die ik taxeer, naar de cijfers, die ik een beetje heb nagegaan, op f 60 000 per jaar!

En dan zeg ik: door het opheffen van twee rechtbanken geheele brokken verstoken te laten van een gemakkelijke rechtsbedeeling is mij een te zwaar offer, hoewel ik wel degelijk bezuinigen wil, maar voor zulk een offer slaat de weegschaal naar den anderen kant over.

Ik ken Friesland heel goed. De heer Croles heeft bij zijn niet onaardige inleiding er op gewezen, dat er tal van Kamerleden en ook Ministers zijn, die wel eens in politiek parlementair opzicht iets met Friesland te maken hebben gehad. Ik mag hierbij mij zelf ook noemen. Vijf jaren achtereen heb ik voor het district Schoterland, waartoe als hoofdplaats Heerenveen behoorde, als afgevaardigde in de Tweede Kamer gezeten en ik heb toen dat arrondissement intensief bewerkt. Dat was noodig, want er waren veel te veel aanhangers van den heer de Vos van Steenwijk in dat district, maar die heb ik er vrijwel uit weten te werken. Ik heb dat district doorkruist, ook per fiets, want bij ons zijn het arme menschen, die geen rijtuigen kunnen betalen. Ik ken dus dat geheele stuk tot Weststellingwerf, Wolverga en Steenwijk toe en ik ken er de afstanden en verkeersmiddelen, maar op grond van mijn ervaring durf ik dan wel te zeggen, dat, wanneer men voor geheel Friesland slechts één rechtbank heeft, dat zal zijn tot zeer groote schade voor de rechtsbedeeling in die provincie.

Het is misschien een *hobby* van mij, maar recht kunnen vinden, onpartijdig recht, en snel en goed recht, is voor mij een van de grondzuilen van elke maatschappij. Nu mag dat recht in deze maatschappij somtijds van een bedenkelijk gehalte zijn, maar men moet nu eenmaal roeien met de riemen, die men heeft, en zelfs dat recht te kunnen vinden, acht ik nog een voorrecht boven heelemaal geen recht.

Wat nu Zeeland betreft, Mijnheer de Voorzitter, over de opheffing van de rechtbank te Zierikzee zal wellicht de heer de Veer een groot pleidooi houden, zij het misschien in zijn hart en stilzwijgend, ook die schoone provincie is mij niet

(Mendels.)

geheel en al onbekend. Een paar jaar geleden heb ik eens een dwaaltocht door Zeeland gemaakt. Ik heb toen de booze wereld eenigen tijd willen ontvluchten en ben daar in mijn eentje naar toe gegaan. Ik kan dat iedereen aanbevelen, want Zeeland is een van de mooiste provincies van ons land.

Ik ben toen ook in Zierikzee geweest en heb met alle verkeersmiddelen, die zoo aangenaam worden opgesomd in de adressen van de burgemeesters van Schouwen en Duiveland, persoonlijk kennis gemaakt, waarbij ik ook de rechtbanken te Zierikzee en Middelburg bezocht, maar ik had werkelijk niet gedacht, dat de verkeersmiddelen in Zeeland zoo voorwereldlijk waren.

Ik heb de reis gemaakt van Middelburg naar Zierikzee viceversa en daarvoor moest ik met den trein naar Goes, waar een autobus gereedstond, die mij bracht tot het Katsche Veer, waar ik op een boot moest wachten, die mij langs een grooten omweg naar Zierikzee bracht. Maar voor de haven bleef men daar weer liggen ten gevolge van de vele daar zijnde ondergrondsche stroomingen en als men dan eindelijk te Zierikzee is aangekomen, kan men ettelijke uren wachten om naar Middelburg terug te kunnen keeren.

Dat was nog midden in den zomer, maar wanneer het winter is, met ijsgang en mist, is er van een geregeld verkeer geen sprake.

Nu erkent de Minister dat het zeer vervelend is voor die menschen van Schouwen en Duiveland, maar zegt Zijn Excellentie, de bewoners van Zeeuwsch Vlaanderen moeten ook de Westerschelde over om naar Middelburg te komen.

Ja, maar dat is een groot verschil. Men kan ten eerste van Breskens en van Terneuzen naar Vlissingen komen en bovendien is die tocht over de Schelde lang zoo bezwaarlijk niet als de tocht van Middelburg naar Zierikzee, ook wat den haventoegang betreft.

Nu wordt er gezegd: al die bezwaren erkennende, kunt gij toch niet betwisten, dat die rechtbank van Zierikzee bitter weinig te doen heeft. En moet ik nu een rechtbank laten bestaan, die zoo bitter weinig zaken heeft?

Reeds de heer Croles heeft gewezen op het onvoldoende van het argument, dat gelegen is in het enkel wijzen op het aantal zaken en mijnerzijds wil ik er op wijzen, dat het bestaan eener rechtbank op een eiland mijns inziens ook preventieve werking heeft, maar bovendien acht ik het gelukkig, ook voor de rechtsbedeeling, dat een rechtbank niet overladen is met werk.

Ik acht het een groote schade, dat zeer vele rechtscolleges in ons land veel te veel werk hebben, en ik vind niets bedenkelijker dan dat een rechter zijn taak niet naar behooren kan vervullen omdat hij het zoo druk heeft.

Zoo heeft bij voorbeeld de rechtbank in den Haag het abominabel druk, dat is mij bekend uit eigen ervaring. Ik vind, dat een rechtbank niet zoo heel veel te doen moet hebben.

Het moet geen jaagwerk worden; het moet geen schablone worden, geen routine, om de zaken achter elkaar af te draaien. Een rechtbank moet elke zaak nauwkeurig en goed kunnen nagaan en controleeren; zij moet bovendien den tijd hebben om de verdediging naar behooren aan te hooren en te waardeeren. Voorts moeten de rechters — en ook dat is niet onbelangrijk — nog iets anders kunnen doen dan achter de groene tafel zitten om de partijen aan te hooren en in de raadskamer gaan om vonnissen op te maken. Een rechter moet ook kunnen studeeren. Ik zou haast zeggen, dat dat het belangrijkste deel van zijn taak is. Hij moet tijd hebben om zich rechtswetenschappelijk te ontwikkelen en óók om zich in het maatschappelijk leven te kunnen bewegen. De rechter moet niet enkel zijn de man, die op de rechtbank tot over de ooren in zijn zaken zit; hij moet ook voeling kunnen houden met het maatschappelijk leven.

Ik acht het daarom bedenkelijk om te zeggen: de rechters in Zierikzee hebben zooveel tijd. Ik weet natuurlijk niet, hoe de rechters daar hun tijd gebruiken, dat is hun zaak, maar de objectieve mogelijkheid moet hun gegeven worden. Ik wil alleen maar den Minister het argument uit de hand slaan, waar hij zegt: de rechters hebben niets te doen en daarom kan de rechtbank worden opgeheven.

(Mendels e. a.)

Tot mijn groote spijt heeft de heer van Sasse van Ysselt in de Tweede Kamer op hetzelfde aambeeld gehamerd; hij heeft aangehaald een anoniem stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van een rechterlijk ambtenaar, waarin deze zegt, dat aan zoo'n kleine rechtbank eigenlijk de president al het werk doet. Verder staat er in dat stuk, dat men, als men lang in zulk een omgeving blijft, aan het vlotte werken ontwent, dat daar de geest niet frisch en belangstellend blijft en dat daarom jonge rechters met ambitie er zoo gauw mogelijk probeeren vandaan te komen.

Men studeert daar dus niet; men verstompt daar. De heer de Vos van Steenwijk knikt. Ja, Mijnheer de Voorzitter, als deze geachte afgevaardigde niets zegt, dan zegt hij meestal het meest. De stille pantomime van den heer de Vos van Steenwijk is altijd welsprekender dan zelfs zijn beste redevoeringen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht deze uitspraak bedenkelijk en in haar algemeenheid onjuist. En als het waar is, zou het er treurig uitzien met die leden van de rechterlijke macht in zoo'n kleine plaats, die omdat zij weinig te doen hadden, eigenlijk geen steek uitvoerden en geestelijk aan vervetting gingen lijden.

Om nu een voorbeeld te noemen van het tegendeel — ik zou er meer kunnen aanhalen —: de rechtbank te Tiel is ook een kleine rechtbank, en nu valt mij al dadelijk in, dat uit die kleine rechtbank in vrij korten tijd al twee rechters, die daar eenige jaren geweest zijn, professor zijn geworden, en dat ook een oud-lid van de rechtbank te Tiel, de heer van Gelein Vitringa, voorkomt als n°. 1 op de nominatie voor den Hoogen Raad.

De heer van Sasse van Ysselt, die vice-president is van het Bossche gerechtshof, had m. i. dat argument zeker niet mogen gebruiken, want wat zou hij er van gezegd hebben als iemand beweerd had: het gerechtshof van den Bosch moet maar weg, want het blijkt, dat men daar zoo weinig te doen heeft, immers de vice-president is lid van de Tweede Kamer en gaat daar vier dagen van de week heen, en een ander lid, mr. Verheijen, is lid van de Eerste Kamer, en als dus twee leden van het hof in de Kamers kunnen zitten, kan het hof eigenlijk wel weg, of in ledental verminderd worden.

Resumeerende wil ik dus als mijn eindoordeel herhalen, dat, hoezeer ik bereid ben mede te werken tot elke redelijke bezuiniging, waardoor geen te groote belangen geschaad worden, ik deze wijze van hakken in onze rechterlijke organisatie niet kan bewonderen, en met dit wetsontwerp niet kan medegaan.

De heer **d'Aumale van Hardenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou mij met een enkel woord willen aansluiten bij hetgeen gezegd is door den heer Schönfeld. Wanneer men tegen dit ontwerp van wet bezwaren inbrengt, krijgt men straks stellig van de zijde der Regeering ten antwoord: algemeen roept men om bezuiniging en wanneer een daartoe strekkend voorstel gedaan wordt, wil u niet medewerken.

Harerzijds begrijp ik bij de verdediging van dit voorstel zulk een antwoord zeer goed, maar ik voor mij vraag mij af: Is deze geraamde bezuiniging van pl.m. f 90 000 niet op een andere wijze te vinden, nl. door het voorkomen van uitgaven, waarbij niet de belangen zijn betrokken van zooveel plattelandsgemeenten?

Voor mij is een der hoofdbezwaren hierin gelegen, dat deze bezuiniging weder geheel ten koste komt van de plattelandsbevolking. Voor zeer belangrijke uitgaven ten bate der groote steden, voor het genoegen van automobilisten, die de hoeken wenschen te rijden met een snelheid van 40 kilometer of meer, voor vrachtrijders, die met hun lastauto's alle wegen en bruggen vernielen; voor kazernes voor de marechaussee op zeer kostbare terreinen, enz., enz., moet de plattelander maar steeds gereedstaan om zijn beurs leeg te schudden tot voldoening van zijn belastingbiljet; om te betalen is hij goed genoeg. Ja, zal de Minister opmerken, op de meeste dezer posten kan ik niet bezuinigen, dat raakt het Departement van Waterstaat. Volkomen juist, maar voor een ieder, die veel,

45ste VERGADERING. — 20 JUNI 1923.

384. Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen.

(d'Aumale van Hardenbroek e. a.)

ja, zeer veel belasting heeft te betalen, is het vrijwel onverschillig, welke Minister zijn geld verbruikt, en meer dan hatelijk, dat nu juist weer een betrekkelijk geringe bezuiniging totaal moet drukken op de bewoners van twee gewesten, die toch al door de plaatselijke omstandigheden hoogst karig bedeeld zijn met voordeelen, welke anderen kunnen genieten.

Voornamelijk wat Zierikzee betreft, is en blijft het reizen uit dat arrondissement naar Middelburg en Breda een zeer groot bezwaar. De Minister wil dat voor Middelburg goedpraten door in zijn antwoord te zeggen op bladz. 2, dat er sedert 14 Mei van af Wolphaartsdijk een autobus loopt, en gaat dus van de veronderstelling uit, dat de booten op het traject Zierikzee—Wolphaartsdijk nimmer last van mist of storm ondervinden. Gaarne zou ik aan Zijn Excellentie in overweging willen geven, deze reis gedurende de wintermaanden op één dag heen en terug eens te maken, ten einde daaromtrent een juister inzicht te verkrijgen.

Want men moet en kan toch niet aannemen, dat alle verzoekschriften, welke ons in deze bereikten en waarvan de meeste, goed gedocumenteerd, niet uitgaan van enkele personen, maar van nagenoeg alle belanghebbende gemeentebesturen, ons een onjuiste voorstelling geven der aangevoerde bezwaren; het wil mij juist voorkomen, dat de belanghebbenden, bewoners dier eilanden, beter deze aangelegenheden kunnen beoordeelen dan de adviseurs van Zijn Excellentie op het Plein, alhier.

Gaarne ga ik met bezuinigingsmaatregelen mede, mits die doeltreffend zijn en niet op enkelen drukken. Waarom dan niet flink het mes er in gezet door algemeene vermindering van traktementen, waartoe de hoofden der Departementen niet alleen het initiatief moeten nemen, maar ook het voorbeeld geven; dat zou heel wat beter helpen dan het afschaffen van enkele rechters, die toch wachtgeld moeten genieten, of het doen betalen van onderscheidingen door de belanghebbenden.

De heer **Anema**: Mijnheer de Voorzitter! Ik mis tot mijn groote spijt bijzondere prikkels en bijzondere relaties, zooals verschillende van mijn voorgangers hadden, zoodat ik niet met dien gloed en die detailkennis kan spreken, die de redevoeringen van die geachte afgevaardigden gesierd hebben. Intusschen geeft dit mij het voordeel, dat ik misschien iets objectiever tegenover de zaak sta en ik zeer kort kan zijn in het noemen van de argumenten, die mij er toe leiden, met overtuiging mijn stem vóór dit wetsontwerp uit te brengen.

Ik stel op den voorgrond, dat er tegen dit wetsontwerp bezwaren zijn in te brengen, waaronder er vele zijn, die mij zeer overdreven voorkomen, maar waarbij er ook zijn, die metterdaad gewicht in de schaal leggen! De vraag is nu, of al die bezwaren saamgenomen gewichtig genoeg zijn, om tegen dit wetsontwerp te stemmen.

Ik wensch een korte revue te houden van die bezwaren, om ze te toetsen. Ik deel ze daartoe in in 4 groepen.

Het eerste argument is het nadeel, dat de opheffing van deze rechtbanken zal doen aan de cultuur van het platteland in de betrokken provincies.

Ik wil dadelijk zeggen, dat elk pleidooi ten gunste van het platteland op mijn warme instemming kan rekenen, omdat ik overtuigd ben, dat een groot deel onzer volkskracht schuilt in het platteland, dat de groote steden op cultureel gebied wel dingen brengen, die wij anders niet zouden krijgen, maar, helaas, verder in meer dan één opzicht zijn haarden van ongerechtigheid. Maar die cultuur van het platteland moet worden verzorgd door andere middelen dan door uitbreiding der rechtsbedeeling; dat moet geschieden door goed onderwijs, door goede verkeersmiddelen, ook bv. door het beschikbaar stellen van electriciteit voor het kleinbedrijf, maar niet door de rechtsbedeeling daarbij als constitueerend element te gebruiken. Wanneer er van die rechtsbedeeling toch culturecle invloeden uitgaan, is dat niet, omdat zij daarvoor in het leven is geroepen, maar omdat daarvan reflexwerkingen uitgaan op cultureel gebied. Slechts de vraag, wat voor de rechtsbedeeling noodig is, en niets anders mag in deze beslissend zijn.

(Anema.)

Het tweede argument is de mate van ongerief, die opheffing voor de justitiabelen oplevert. Dit argument is, wat de qualiteit betreft, zonder twijfel juist, en het snijdt hout. Inderdaad, wordt den justitiabelen opgelegd overmatige belasting, dan moet dit wetsontwerp worden verworpen.

Is dit ondertusschen juist? Worden door dit ontwerp aan de justitiabelen van Heerenveen en Zierikzee overmatige lasten opgelegd, lasten, die niet aanwezig zijn in andere arrondissementen? Wat den afstand aangaat van den zetel der rechtbank, die thans grooter wordt, en waarover zooveel geklaagd is, kunnen de kosten nooit grooter zijn dan die van een treinreis naar Leeuwarden heen en terug.

De heer Croles heeft dit argument als minderwaardig verworpen en natuurlijk, indien dit ontwerp enkel op dit argument steunde, zou het waar zijn, maar dit argument moet worden beschouwd in verband met de andere argumenten en dan is het zeer deugdelijk, want de kosten kunnen niet grooter zijn dan die treinreis.

Voor Zierikzee is de zaak inderdaad eenigszins anders, omdat daar de afstanden veel grooter zijn en de reisgelegenheid veel bezwaarlijker. Ondertusschen wijs ik er op, dat de officier van justitie te Middelburg, mr. Wolfson, die vroeger vijf jaar advocaat is geweest te Zierikzee, in het *Weekblad van het Recht*, waarvan ik het nummer haast niet durf te noemen uit vrees, dat het eenige hilariteit zal verwekken, nl. n°. 11011, uitvoerig heeft betoogd, dat de zaak zonder veel ongerief is door te voeren. Hij beziet de zaak niet alleen uit een Middelburgsch oogpunt, maar ook als oud-advocaat te Zierikzee. Hij zegt, dat, indien in Middelburg de uren van zitting eenigszins anders worden gekozen, in overeenstemming met de belangen van de justitiabelen van Zierikzee, op die wijze de zaak best is te regelen, en hij toont verder aan, hoezeer de rechtbank te Zierikzee onvoldoende werk heeft.

Ik verwijs verder naar het artikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 5 April, eenigszins smalend door den heer Mendels genoemd een artikel van een anonymus, maar de inhoud is zeer deugdelijk en ook de qualificatie van den onderteekenaar als anonymus is minder juist, hij teekent als: „een lid van de rechterlijke macht", een respectabel en deskundig mensch dus. Nu kan de heer Mendels er misschien geen waarde aan hechten, omdat het niet met een naam is onderteekend, maar hij zal wel begrijpen, dat daarvoor billijke redenen kunnen bestaan, maar indien het is onderteekend op de wijze als dat hier is geschied, kan men het toch niet anoniem noemen in de beteekenis, die wij aan dat woord gewoonlijk hechten. Indien echter de beteekenis van dit stuk al niet voortvloeit uit den naam, vloeit die toch voort uit den inhoud. Immers, in verband met de lasten, die gelegd worden op de rechtbank van Zierikzee, wijst de schrijver er op, dat de toestand, die dan zou gelden voor Zierikzee, reeds thans bestaat in minstens even erge, ja in nog ernstiger mate in andere arrondissementen. Hij wijst er op:

> ......„dat er geheele streken zijn, waarvan de inwoners een halven dag, zoo niet meer, noodig hebben om de rechtbank te bereiken.
>
> Men denke aan de Wadden-eilanden. De bewoners van Texel en Vlieland moeten naar Alkmaar, van Terschelling, Schiermonnikoog en Ameland naar Leeuwarden: Urk valt onder Alkmaar, Marken onder Haarlem. Ook de ingezetenen der Zuid-Hollandsche en Zeeuwsche eilanden en van Zeeuwsch-Vlaanderen hebben tijd noodig, hun rechtbank te bereiken; bijv. die van Goeree en Overflakkee om naar Rotterdam te komen."

Men moet de zaak dus niet erger maken dan zij is en bedenken, dat het ontwerp den justiabelen geen grooter lasten, zelfs mindere lasten oplegt, dan nu reeds gedragen werden, en tot nu toe zonder bezwaar, door de justitiabelen van andere arrondissementen. Dat is de kracht van het argument.

Een derde bezwaar is, dat in dit ontwerp ruw en willekeurig wordt ingegrepen in de organisatie van de Nederlandsche rechterlijke macht, en men wil dan in de plaats

(Anema e. a.)

daarvan tal van andere voorstellen; vooral wenscht men een algemeene regeling. Welnu, indien van bezuiniging bij de rechterlijke macht ooit iets zal terechtkomen, dan moet men zeker niet wachten op zulk een algemeene regeling, want daarbij zal men in nog veel erger mate zien wat wij vanmiddag hier van alle kanten hebben kunnen waarnemen: een op den voorgrond komen van allerlei locale belangen die dreigen, hetzij afzonderlijk, hetzij gezamenlijk, iederen maatregel, genomen in het algemeen belang, den hals om te draaien.

Hoe langer men wacht en met welke algemeene of bijzondere maatregelen men ook komt, bezwaren zullen er altijd blijven en dat dit wetsontwerp nu wordt ingediend, komt, omdat de opheffing van die beide rechtbanken is begrepen in welk plan van bezuiniging ook. De Minister zegt het uitdrukkelijk, en dus kan die afschaffing niet prejudicieeren op de keuze van een later plan van bezuiniging. Urgent is de zaak bovendien met het oog op de wachtgelden en ook dit argument kan dus niet leiden tot verwerping van dit wetsontwerp.

In de vierde plaats komt men dan met de bewering, dat dit wetsontwerp niet zal brengen de bezuiniging, die de Regeering ons voorstelt. Ook op dit argument moet de Kamer m. i. niet ingaan, omdat ten slotte de begrooting van die bezuiniging altijd voor een goed percentage moet berusten op zekere schatting, waarvoor een stringent bewijs niet is aan te voeren.

Nu hebben zij, die deze bezuiniging trachten te betwisten, hier tal van cijfers aangevoerd, ik ben overtuigd volkomen te goeder trouw, maar ik ben evenzeer overtuigd, dat de zeer krachtige banden, waarmede zij gebonden zijn aan de belangen, die zij verdedigen, hun blik onbewust lichtelijk benevelt en als ik daartegenover stel de cijfers, die de Regeering ons geeft in de stukken van dit ontwerp, waarmede zij natuurlijk liever niet had willen komen, en overweeg, dat er geen enkele prikkel is, tenzij dan het algemeen belang, voor de Regeering om ons een gekleurde voorstelling van zaken te geven, dan meen ik, dat het de plicht der Kamer is, om de cijfers der Regeering, tenzij deze stringent worden weerlegd — en dat is niet gebeurd en dat kan ook niet —, te aanvaarden.

Geen enkel der aangevoerde argumenten is voldoende en krachtig genoeg om in deze phase van het legislatief proces het wetsontwerp te verwerpen en het groote argument voor de aanneming van dit wetsontwerp is de noodzakelijkheid van bezuiniging, die elken dag grooter wordt.

Nu zegt de heer Mendels: moeten wij dan maar eenvoudig alles slikken wat de Regeering als bezuiniging voorstelt om welke motieven dan ook? Zoo dwaas is noch de Regeering noch de Kamer, Mijnheer de Voorzitter!

Maar als de Regeering komt met maatregelen van bezuiniging, dan moet men niet vragen of er offers moeten gebracht worden, maar enkel, of tegen die maatregelen zoodanige overwegende bezwaren zijn, dat het algemeen belang vergt, dat wij op dat punt niet mogen wijken.

Nu heeft niemand dat hierbij beweerd en niemand kan dat ook waar maken en daartegenover staat dan die algemeene eisch van bezuiniging. Deze zaak is van alle zijden door de Regeering onderzocht en er is gebleken, dat deze beide rechtbanken geen reden van bestaan hebben door gebrek aan werk; dat de bezwaren, die gerezen zijn, zijn van relatief ondergeschikten aard en in andere arrondissementen zonder eenig bezwaar worden gedragen.

Het staat vast, dat ook op de rechterlijke macht moet worden bezuinigd. Welnu, indien dat alles zoo is en deze Kamer steeds aangedrongen heeft met kracht en klem op bezuiniging, indien deze Kamer niet moede wordt om ieder ontwerp met zorg na te pluizen en te peuteren, om te zien of er iets kan worden bezuinigd, dan meen ik, dat het onverantwoordelijk zou zijn om op dit oogenblik den Minister niet te steunen bij dit, ongetwijfeld ook voor hem onaangename werk. Ik dring er daarom bij de Kamer op aan, om dit wetsontwerp aan te nemen.

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel oogenblik ter motiveering van de stem, die ik over dit wetsontwerp denk uit te brengen.

(van Lanschot e. a.)

Het wil mij voorkomen, dat verschillende heeren, die zich tegen dit wetsontwerp hebben verklaard, zich niet voldoende rekenschap hebben gegeven van den hoogst ernstigen financieelen toestand, waarin wij op het oogenblik verkeeren.

Een en andermaal — ik zeg het den geachten vorigen spreker na — is in deze Vergadering met alle kracht aangedrongen op de grootst mogelijke bezuiniging. Ieder, die ook maar eenigszins op de hoogte is van den tegenwoordigen toestand van 's Lands financiën, zal gereedelijk moeten toestemmen, dat de sterkste beperking van uitgaven het eenige afdoende middel is om uitkomst te brengen in onzen tegenwoordigen financieelen toestand.

Welnu, Mijnheer de Voorzitter, nu komt de Regeering met een voorstel tot bezuiniging. De critici zijn er niet in geslaagd om de cijfers van de Regeering te weerleggen; in het Voorloopig Verslag wordt dit met positieve gegevens niet gedaan; daar wordt slechts gesproken van veronderstellingen, en, zooals steeds gebeurt bij dergelijke voorstellen, wordt er ook op gewezen, dat wij eigenlijk langs een anderen veel beteren weg zouden kunnen bezuinigen. Maar, Mijnheer de Voorzitter, wanneer wij aan die verleidelijke roepstem gevolg zouden willen geven, dan zou er nooit bezuiniging tot stand komen.

Ik geloof, dat de Vergadering op dit oogenblik, hoe onaangenaam het ons ook moge zijn, hoe gaarne wij ook aan de wenschen van onze Friesche vrienden zouden willen te gemoet komen, toch den pijnlijken plicht heeft om de Regeering te steunen ook in deze poging om het budget te verlichten.

Ik wil mijnerzijds hieraan nog wel dit toevoegen, dat er ook bij aanstaande bezuinigingsvoorstellen van deze Regeering er heel veel zou moeten gebeuren, vóórdat ik, bij den tegenwoordigen zeer gevaarlijken toestand onzer financiën, daaraan mijn stem zou durven onthouden. Indien de Kamer dit wetsontwerp ging verwerpen, zou, vrees ik, de Regeering den moed wel eens kunnen verliezen om nog te komen met verdere bezuinigingsmaatregelen, die absoluut noodzakelijk zijn om den financieelen toestand te redden.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, waarom ik mijn stem aan dit wetsontwerp zal geven.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Dit debat is begonnen met een van de vriendelijkste oppositie-redevoeringen, die ik ooit gehoord heb, een oppositie, overvloeiend van vriendelijke betuigingen aan het adres van den Minister en omtrent de bedoelingen van de Regeering. Ja, zelfs een woord van dank ontbrak er niet in, dat bij de voorgenomen opheffing van de rechtbank te Heerenveen al wat Friesch was onder Friesche rechtspraak gebracht was en slechts wat Overijsselsch was onder Overijsselsche rechtspraak zou komen. Maar door die vriendelijkheid mogen wij ons niet laten verleiden, te zien waar het hier in deze toch eigenlijk om gaat.

Dat de opheffing van een rechtbank niet aangenaam is, behoef ik der Kamer niet te verzekeren. Het zou voor den Minister van Justitie buitengewoon aangenaam zijn, indien wij zelfs vrijheid konden vinden het aantal rechtbanken in het land te vermeerderen, om den justiciabelen in ieder opzicht het nog veel gemakkelijker te maken, en het zou den Minister van Justitie ook bijzonder aangenaam zijn, indien hij kon zeggen: Met al wat gedaan wordt tot bezuiniging, moet gij niet raken aan de dingen, die tot de justitie behooren. De Minister van Justitie zou dan in een hoogst aangename positie zijn, maar men kan in gemoede niet meenen, dat dit een positie is, die kan worden ingenomen. Het eenige wat de Minister van Justitie kan zeggen is dit: Met bezuiniging op justitieel en politiair gebied moet men voorzichtig zijn en zekere grens niet overschrijden, de gematigdheid in acht nemen.

Nu, Mijnheer de Voorzitter, dat, durf ik zeggen, is bij deze wetsvoordracht gedaan, want hier is maar voorgesteld op te heffen de twee rechtbanken, die het minste te doen hebben. Men zou er over hebben kunnen denken, of niet nog een paar andere rechtbanken konden worden opgeheven,

(Minister Heemskerk.)

maar om verschillende redenen kwam het mij toch twijfelachtig voor of dat kon en daarom heb ik mij tot deze twee beperkt.

Wanneer de rechtbank te Heerenveen wordt opgeheven, zal het aantal civiele uitspraken voor de twee rechtbanken te zamen geschat kunnen worden op iets meer dan 400, maar indien de rechtbank te Winschoten zou worden opgeheven, zou dat aantal voor Groningen en Winschoten worden 808. Het is dus duidelijk, dat genomen zijn de rechtbanken, waar het geringste aantal zaken worden behandeld, en dat dit een zeer bescheiden voorstel is. En bescheiden als het voorstel is, geeft het ook een bescheiden bezuiniging, die laag getaxeerd is op f 85 000. De heer Mendels zegt, dat ik niet goed kan rekenen; de heer Mendels kan dat misschien beter, maar ik kan niet goed naar mij toe rekenen. De bezuiniging moet eigenlijk getaxeerd worden op f 103 000, waarvan afgaan f 5000 voor meerdere reiskosten, blijft dus f 98 000, maar omdat betwijfeld kon worden of de huizen van bewaring kunnen worden opgeheven en om liever wat laag te ramen, heb ik de bezuiniging gesteld op f 85 000.

Nu wil de heer Croles de bezuiniging veel lager stellen dan deze in waarheid is. In Heerenveen zijn de salarissen f 52 541. Nu zegt de heer Croles: gij kunt weglaten een substituut-officier en een substituut-griffier en gij zult aan den anderen kant een rechter in Leeuwarden er bij moeten hebben en langs dien weg komt hij tot een geringere bezuiniging. Maar dit is een methode van rekenen, die ik niet kan volgen. Indien er op die wijze van de f 52 000 afgaat f 17 000, houdt men toch nog f 35 000 over en dan zou de bezuiniging van f 85 000 nog zijn f 68 000. Maar ik geef de premisse niet toe. Volgens den heer Croles staat het vast, dat er zal moeten komen een nieuwe rechter van instructie te Leeuwarden. Staat dat vast? Bij vergelijking van de cijfers ben ik daar lang niet zeker van. De rechtbank te Leeuwarden heeft, met inbegrip van president en vice-president, zes leden, en die te Zutphen ook. Volgens de cijfers van 1921 zullen Heerenveen en Leeuwarden te zamen hebben uitspraken in iets meer dan 900 strafzaken en 400 civiele zaken, terwijl Zutphen heeft 1029 strafzaken en 467 civiele zaken. Dat levert voor mij geen presumptie, dat er in Leeuwarden een extra rechter zal moeten komen.

Wanneer ik verder over de verschillende cijfers der rechtbanken het oog laat gaan, staat voor mij achter die stelling van den geachten afgevaardigde een zeer groot vraagteeken.

Wanneer er een maatregel op komst is, die men niet gaarne wil en waarvan men de gevolgen vreest, worden die gevolgen dikwijls ongunstiger voorgesteld dan zij achteraf, bij nuchtere beschouwing, blijken te zijn. Nu meent men, dat er een nieuwe rechter in Leeuwarden noodig zal zijn, maar wanneer eenmaal de rechtbank te Leeuwarden fungeert, na opheffing van die te Heerenveen, zal de zaak zich allicht vanzelf redden.

Soortgelijke verschijnselen hebben wij gezien ten aanzien van Zierikzee. Er werd door den officier van justitie te Middelburg meegedeeld, dat op komst was een communicatie per autobus van Wolphaartsdijk naar Middelburg. Toen de zaak in debat was in de Tweede Kamer, werd daar met stelligheid beweerd: daar komt niets van, dat gebeurt niet. Ik dacht toen reeds: waarschijnlijk zal mr. Wolfson, die officier van justitie te Middelburg is, dat niet maar zoo lichtvaardig in n°. 11011 van het *Weekblad van het Recht* hebben meegedeeld. De waarheid is, dat de autobus thans in dienst is, maar in de Tweede Kamer heette het: er komt niets van!

De heer van Hardenbroek heeft gezegd, dat ik uitga van de onderstelling, dat er nooit een dag zal zijn, dat de boot van Zierikzee verhinderd is te varen door mist. Ik kan den geachten afgevaardigde verzekeren, dat ik van die onderstelling niet uitga. Wanneer personen, om welke reden ook, zich van de eene plaats naar de andere moeten begeven, kunnen er allerlei omstandigheden zijn, die verhinderend in den weg treden, en ik veronderstel niet, dat zulke omstandigheden in deze nooit zullen bestaan. Maar daaruit volgt niet, dat zij van zoo overwegend gewicht zijn ten aanzien van de reis van Zierikzee naar Middelburg. De geachte afgevaardigde heeft mij uitgenoodigd, op een winterdag die reis eens, op één dag heen en weer, te maken. Aan die uitnoodiging zal ik zeer gaarne voldoen, als ik aanleiding heb, die reis te maken. Ik denk, dat het dan wel gelukken zal.

Wij hebben hier te doen met een bezuiniging, die ik matig meen te mogen blijven taxeeren op f 85 000.

De vraag is geopperd, of het huis van bewaring in Heerenveen niet zou moeten blijven bestaan. De heer Croles heeft opgemerkt, dat een huis van bewaring in zekeren zin moet worden beschouwd zooals een pensionhouder zijn pension beschouwt, en men moet letten op de tijden, dat er de meeste personen in verblijven. Nu bedraagt de gemiddelde sterkte van de bevolking van het huis van bewaring te Heerenveen 9,5. Het grootste aantal personen te gelijk was er op 17 Februari 1923, en wel 17. Van het huis van bewaring in Leeuwarden kan ik het grootste aantal personen niet noemen, maar wel het gemiddelde, nl. 28, terwijl er plaats is voor 63.

Het komt mij zeer onwaarschijnlijk voor, dat het huis van bewaring in Leeuwarden niet genoeg ruimte zou hebben voor de nog niet-veroordeelden en de tot hechtenis veroordeelden, die daar moeten verblijven. Schiet het te kort, dan hebben wij nog het huis van bewaring te Groningen met een gemiddelde van 33 en 60 plaatsen, dat te Assen, met een gemiddelde van 30 en 45 plaatsen en dat te Zwolle met een gemiddelde van 20 en 37 plaatsen.

Onder die omstandigheden is het in hooge mate onwaarschijnlijk, dat men in den eersten tijd aan het huis van bewaring te Leeuwarden niet genoeg zou hebben.

Zegt nu de geachte spreker, dat het misschien wenschelijker zou zijn om, als dit ontwerp wordt aangenomen, niet onmiddellijk dat huis van bewaring op te heffen, maar eerst eens te zien hoe het gaat, dan zou daarover gedacht kunnen worden, maar het vermoeden bestaat toch, dat men het huis van bewaring te Heerenveen niet noodig zal hebben, en men zal, voor de groote uitzonderingsgevallen, dat in Leeuwarden plaats te kort zou zijn, zich gemakkelijk en met geringe kosten, die in ieder geval wel zullen blijven beneden de f 1000, kunnen redden met andere plaatsen.

In het voorbijgaan wil ik even antwoorden op een opmerking van den heer Croles ten opzichte van een rechter, voor wien het eventueel buitengewoon moeilijk zou zijn zich buiten Heerenveen te verplaatsen.

Dat een dergelijk rechter aanspraak zou kunnen maken op een bijzondere behandeling, valt moeilijk aan te nemen. De rechterlijke macht is in den regel tamelijk ambulant. De rechters worden voor het leven aangesteld, maar de meesten zien uit naar promotie en gaan van de eene plaats naar de andere, tot zij eindelijk een plaats vinden waar zij, zooals de loop van het leven medebrengt, hokvast worden. Wanneer er een rechter is, die zich door bijzondere omstandigheden niet gemakkelijk kan verplaatsen, dan zal hij allicht niet het allereerst voor de keuze worden gesteld een benoeming aan te nemen of niet. Dat zijn eenvoudige overwegingen van billijkheid, maar verder gaan kan men niet. Ik geloof echter, dat uit dit oogpunt de zaak zich wel redden zal.

De heer Croles heeft ook gesproken over den afstand van Heerenveen naar Leeuwarden. Hij heeft natuurlijk niet de juistheid kunnen betwisten van de opmerking dezerzijds, dat, indien een justitiabele of een getuige zich begeeft niet naar Heerenveen, maar naar Leeuwarden, de vermeerdering van de reiskosten en de verlenging van de reis niet meer kunnen zijn dan de trein van Heerenveen naar Leeuwarden. In zeer vele gevallen zullen die vermeerdering en die verlenging natuurlijk minder bedragen, want er zijn plaatsen, van waar men ook op andere wijzen Leeuwarden kan bereiken.

De geachte afgevaardigde zegt: op deze wijze redeneerende, zou men evengoed de rechtbank van den Haag naar Rotterdam kunnen overbrengen.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, indien er in den Haag niet meer zaken waren dan er in Heerenveen te behandelen zijn en indien de rechtbank te Rotterdam niet overladen was met zaken, dan zou ook heel goed die verplaatsing kunnen geschieden. De reden, dat zulks niet wordt voorgesteld, ligt

(Minister Heemskerk.)

niet daarin, dat den Haag zoo ver verwijderd is van Rotterdam, maar dat den Haag en Rotterdam zoo overladen zijn met zaken. Anders zou ik er echter geen enkel bezwaar tegen hebben. Misschien zouden sommige Rotterdamsche rechters zeggen: verplaats dan liever de rechtbank van Rotterdam naar den Haag, maar het zal niet gebeuren vanwege het aantal zaken.

Nu zegt de heer Croles: dat aantal zaken is toch eigenlijk geen goede maatstaf, want wanneer er bij een hof weinig appèlzaken zijn, dan komt dat doordat dit hof in gevallen van appèl de straf niet vermindert, maar in vele gevallen verzwaart, zoodat, om ons op het standpunt van een advocaat te stellen, er geen aardigheid meer aan is om te appelleeren bij dat hof.

Maar zoo kan men niet redeneeren ten aanzien van het aantal zaken, dat bij de rechtbank komt.

Ik wil, eerlijk gezegd, aan de provincie Friesland een compliment maken. Men is in Friesland niet zeer proceslustig en er is ook geen overmatig groot aantal strafzaken; het is een rustige bevolking en ik geloof, dat personen van zeer verschillende richting en beginselen in Friesland langzamerhand tot een tamelijk rustige beschouwing der zaken zijn gekomen en vandaar hebben wij het groote voordeel, dat, ofschoon de provincie vrij groot is en de bevolking niet zoo heel gering, in Friesland eigenlijk de gerechtelijke statistiek tot de meest gunstige behoort.

Maar daaruit blijkt dan ook tevens, dat de benadeeling, die Friesland ondervindt, wanneer er een rechtbank minder is en wanneer alle zaken voor de rechtbank te Leeuwarden worden berecht, niet zoo groot is als zij geweest zou zijn, indien die bevolking meer twistgedingen zou voeren.

Dit is de toestand; want, indien het anders ware, dan zou het niet mogelijk zijn tot opheffing van de rechtbank te Heerenveen over te gaan.

In dit verband spreek ik van de rechtbank te Zierikzee maar in het geheel niet, want het aantal zaken daarbij is uiterst gering.

De heer Mendels heeft eenige beschouwingen geleverd over de vraag, of het wenschelijk is, dat rechters veel of weinig te doen hebben en hij zegt: zij moeten niet te veel te doen hebben.

In die soort beschouwingen verdiep ik mij niet. Het is voor sommige menschen goed om verschrikkelijk veel te doen te hebben; hoe meer zij te doen hebben, des te meer en des te beter werk doen zij. Voor sommige menschen is het niet goed om weinig te doen te hebben. Rust roest en dan worden zij lui. Maar voor anderen daarentegen is het weer goed om zeer rustig te werken.

Wie niet heel veel kan werken, moet niet in een groote rechtbank gaan zitten. Maar de rechtbank is geen opvoedingsinstituut voor rechters, doch is ingesteld om een rechtspraak te hebben, en indien de rechtspraak niet geschiedt in Heerenveen of in Zierikzee, dan geschiedt zij in Leeuwarden en in Middelburg. De rechtspraak moet er wezen en er moet gelegenheid zijn dat men zich tot den rechter kan begeven.

Wie voor de rechtbank moet wezen als beklaagde, die komt er wel, al is het niet altijd naar zijn zin, en wie voor de rechtbank een civiel proces wil voeren, zal daarvan niet worden teruggehouden omdat de rechtbank te Leeuwarden is in plaats van te Heerenveen. Er kunnen in Heerenveen en in Zierikzee advocaten wonen en men kan zich tot die advocaten begeven.

Voor de justitiabelen kan het zelfs een voordeel zijn wanneer de rechtbanken te Leeuwarden en te Middelburg zijn, omdat zij dan eenigszins vrijer zijn in de keuze hunner advocaten. Men moet nu toch altijd ten minste iemand hebben uit Zierikzee of uit Heerenveen om vertegenwoordigd te worden bij de rechtbank.

Als nu de rechtbank te Leeuwarden is, zal er meer keuze zijn en als de rechtbank te Middelburg is, zal er ook meer keuze zijn.

Het zou anders kunnen wezen dat degene, dien men juist zou willen hebben in een van die plaatsen, reeds precies door de andere partij genomen was. Dat is een nadeel voor de justitiabelen in die plaatsen, waar ook in civiele zaken het aantal advocaten al te klein is. Maar dat er ten slotte een advocaat is, die in Heerenveen woont en te Leeuwarden pleit of in Zierikzee woont en in Middelburg pleit, dat is niets geen kwaad. Er zijn tegenwoordig advocaten, die te Amsterdam pleiten en in Hilversum wonen, of die in Leiden wonen en in den Haag pleiten. Daarom komen Heerenveen en Zierikzee volstrekt niet in slechtere conditie dan andere plaatsen.

Wat de cultuur aangaat, ook dat overdrijft men schromelijk. Reeds heeft de heer Anema in zijn zoo duidelijke en, naar mijn bescheiden meening, sterk geargumenteerde rede opgemerkt, dat men toch de rechtbanken niet instelt als cultuurinstellingen. Het is echter volkomen juist, wanneer een rechtbank uit een klein stadje verdwijnt, dat dan dat stadje nadeel ondervindt. Dat geef ik volkomen toe. Wanneer er eenige heeren uit Heerenveen en Zierikzee weg gaan, dan is dat voor die plaatsen nadeelig. Maar dat is dan ook de geheele cultuur; meer zit er niet aan vast, want de boerenbevolking, die er om heen woont, alsmede de andere plaatsen, in het arrondissement gelegen, blijven precies wat zij waren. Er is dus in dat cultuurargument wel iets, maar dat kan toch geen reden zijn, om daarvoor een rechtbank in een bepaalde plaats gevestigd te laten. Zooals ik zei, men overdrijft hier schromelijk en men maakt er van een ding van wijd vertakte beteekenis, terwijl het maar een zeer kleine locale beteekenis heeft; dat is alles.

De heer Schönfeld zegt: het platteland zal het loodje leggen. Och, Mijnheer de Voorzitter, dat komt alleen maar hierop neer, dat uit enkele kleine steden in het platteland eenige nuttige ingezetenen verdwijnen. Maar overigens heeft natuurlijk het platteland een anderen toestand van leven dan de steden. Misschien is het platteland veel beter. Ik ben persoonlijk geneigd te denken, dat het platteland in het algemeen genomen beter is dan de steden. Dat is volkomen waar, maar men kan van het platteland geen stad maken, want dan zou men het van karakter doen veranderen. Op het platteland zijn de afstanden grooter; dat is niet anders. Er gebeuren minder ongerechtigheden, zooals de heer Anema te recht opmerkt; daarom is het platteland in menig opzicht beter. Maar men kan niet den toestand in het leven roepen, dat de afstanden in de steden en op het platteland gelijk worden. Er bestaan in Zwitserland plaatsen waar de kinderen om naar school en de families om naar de kerk te gaan 1½ uur berg-op of berg-af moeten. Dat is eenmaal zoo. Er zijn in Zwitserland steden waar men naast de deur de school en de kerk heeft en allerlei andere dingen die nuttig en genoeglijk zijn. Maar men kan van de dorpen in de bergen geen steden maken.

Zoo is het ook hier. Maar in ieder geval, de jurisdictie verdwijnt niet. En indien wellicht in Friesland de jurisdictie van dien aard is, op zoodanige gewoonten berust, dat dit medewerkt tot een niet al te groot aantal processen — ik denk dat de rechtbank in Leeuwarden wel zorgen zal, dat het noodige gebeurt, dat de toestand niet slechter worde.

De heer Croles heeft het geval voorgelegd van een rechter van instructie, niet in Heerenveen, die f 9000 door een inbreker had weten te doen storten ten bate van een particulier, en het geval van een rechter van instructie, wel in Heerenveen, die f 28 000 had weten los te krijgen ter zake van den postdiefstal in Steenwijk.

Het is natuurlijk mogelijk, dat die voortreffelijke rechter van instructie juist in de rechtbank te Heerenveen te vinden is, maar die rechter zal waarschijnlijk in staat gesteld worden zijn gaven ook aan een andere rechtbank ten bate van het algemeen belang aan te wenden. Ook daarmede is dus dit voorstel niet veroordeeld.

De zaak komt dus hierop neer. Eenige bezwaren zijn er, maar die bezwaren zijn waarlijk niet van zoodanigen aard, dat het noodig is daarom van een maatregel van bezuiniging af te zien. Nu heeft men zekere neiging om te zeggen: In plaats van dit doe wat anders. Maar hoe staat het met de bezuiniging? Het staat met de bezuiniging zoo, dat men eigenlijk nooit genoeg gedaan heeft en dat in de eerstvolgende jaren men eigenlijk niet kan zien hoe het mogelijk

45ste VERGADERING. — 20 JUNI 1923.

384. Ontbinding der rechtbank te Zierikzee en die te Heerenveen.

(Minister **Heemskerk** e. a.)

zal zijn, door bezuiniging te komen tot, zooals de heer de Vos van Steenwijk dat volkomen juist heeft opgemerkt, een sluitend budget. Zoodat elk voorstel van bezuiniging moet worden onderzocht. Er zijn dan verscheidene, die op den keper beschouwd blijken niet tot bezuiniging te leiden of die zulke ontzettende bezwaren opleveren, dat men er niet toe kan overgaan. Maar men moet den geheelen tijd door op bezuiniging werken, zoowel door administratieve als door wettelijke maatregelen. En te zeggen: doe in plaats van deze bezuiniging een andere, is een redeneering, die à priori glad verkeerd is. Ik moet dit zeggen, dat, hoe welwillend ook steeds persoonlijk de omgang van de Volksvertegenwoordiging met althans verscheidene Ministers is — en ik heb in dit opzicht waarlijk niet te klagen — op dit punt de omgang dikwijls niet gemakkelijk is. Worden er algemeene beschouwingen gehouden, dan zegt iedereen: Gij moet bezuinigen. Maar komt het aan op een bepaald punt, dan breekt in deze of in de andere Kamer de storm los; laten wij zeggen, dat hier geen storm losbreekt, maar dan komt er toch een tegenwind en wordt het ontzettend moeilijk die bezuiniging er door te krijgen. Het zou wel aangenaam zijn, wanneer er wat meer systeem was in den geest van bezuiniging, zoodat men niet elke bezuiniging met geweld moet losbreken.

Indien een zoo bescheiden bezuiniging als hier wordt voorgesteld door de Kamer zou worden afgestemd, zou dat voor het denkbeeld van bezuiniging in hooge mate ontmoedigend zijn. Er is op dit gebied nog een werk van bezuiniging te doen, nl. betreffende de kantongerechten. Ik wil gaarne zeggen, dat ik geen vrijheid heb kunnen vinden opheffing van gerechtshoven voor te stellen en dat ik ook op het gebied van opheffing van rechtbanken niet veel verder kan gaan. Maar de opheffing van eenige kantongerechten is een zaak, die inderdaad nog in overweging zal moeten worden genomen en daardoor zal nog meer te bezuinigen zijn dan hier wordt voorgesteld. Maar wanneer een wetsontwerp als dit wordt afgestemd, dat betrekkelijk zoo weinig nadeelen heeft en waarbij men de bezuiniging op justitieel gebied tot zoo bescheiden afmetingen heeft gelaten als hier, vraag ik mij af, wat men dan moet denken van de mogelijkheid om op de Staatshuishouding in het algemeen te bezuinigen.

De heer **Croles**: Mijnheer de Voorzitter! Op één punt ben ik blijkbaar niet duidelijk geweest. Mijn bedoeling is blijkbaar niet genoegzaam tot Zijn Excellentie doorgedrongen. Het betreft het bedrag van de bezuiniging. Ik heb gezegd, dat een deel van de bezuiniging ook op andere wijze zou kunnen worden verkregen en dat het dus gewenscht is vast te stellen, welk deel der bezuiniging alleen door opheffing kan worden verkregen. Ik heb tegenover drie rechters gesteld twee rechters, die mijns inziens noodzakelijk moesten worden geplaatst in Leeuwarden, en kwam dan tot een bedrag van bezuiniging ingevolge de opheffing der rechtbank van f 24 500.

Mijn verdere redeneering was aldus: is Zijn Excellentie er van verzekerd, dat de president en de rechters, gesteld

(**Croles**.)

voor de keuze van overplaatsing of wachtgeld, dit zullen accepteeren? Ik meen, dat het door velen niet zal worden geaccepteerd. Dat risico schat ik op 50 pct. der salarissen. Die salarissen van den president en de drie rechters bedragen f 25 000, 50 pct. daarvan is f 12 500, afgetrokken van de f 24 500, maakt een bedrag van f 12 000 bezuiniging voor wat betreft de rechtbank te Heerenveen.

Het tweede bezwaar tegen dit wetsontwerp was, dat, terwijl in alle provincies het bedrag, dat per inwoner besteed wordt voor de arrondissementsrechtbanken, is f 0,355 en dit voor Friesland nu reeds slechts f 0,322 bedraagt, daarenboven de Minister het op deze wijze alleen voor Friesland reduceert tot f 0,206. Ik heb dus de vraag gesteld, maar daarop geen antwoord gekregen: waarom alléén voor Friesland?

Ik heb mij bij dit alles op feitelijke basis geplaatst en ik kan mij niet begrijpen het verwijt van de zijde van den heer Anema, dat onze oogen zouden zijn beneveld door krachtige belangengroepen. Er is bij mij niet de minste beneveling. Ik heb gezegd, dat, toen ik deze berekening vond, zij voor mij was een openbaring en dat ik niet wist, dat op het oogenblik, met de rechtbank te Heerenveen, de provincie Friesland, wat de arrondissementsrechtbanken betreft, de goedkoopste provincie is voor het geheele land.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet, in stemming gebracht, wordt aangenomen met 22 tegen 10 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Blomjous, de Veer, van der Hoeven, Anema, Briët, Steger, Haffmans, Diepenhorst, van Lanschot, van der Maesen de Sombreff, Gilissen, Westerdijk, de Vos van Steenwijk, Arntz, van Loon, Douwes, Idenburg, Verkouteren, Bosch van Oud-Amelisweerd, Haazevoet, d'Aumale van Hardenbroek en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Embden, W. Fransen, Smeenge, Smits, Janssen, Croles, Mendels, Schönfeld, L. de Vries en van Wassenaer van Catwijck.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren S. de Vries, de Waal Malefijt, van Basten Batenburg, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Slotemaker de Bruïne en Slingenberg.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer **Verkouteren**, bladz. 857, kol. 1, reg. 34 v. o. e. vlg., staat: „in het geheel", enz. lees: „volkomen weergeeft het gevoelen van den maker dier wet, die haar aan de Regeering heeft geïnspireerd".

46ste VERGADERING. — 21 JUNI 1923.

Mededeeling ingekomen stukken. — Wetsontwerpen nos. 402 en 427.

46ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 21 JUNI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: ontwerpen van wet. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 43 leden, te weten:

de heeren van Lanschot, Blomjous, Janssen, de Waal Malefijt, W. Fransen, Croles, L. de Vries, Idenburg, Heerkens Thijssen, de Vos van Steenwijk, van der Maesen de Sombreff, d'Aumale van Hardenbroek, de Vlugt, van der Does de Willebois, Wibaut, Steger, Weeterdijk, van Loon, S. de Vries, Diepenhorst, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Slotemaker de Bruine, Arntz, Gilissen, Wittert van Hoogland, Verkouteren, de Veer, van Embden, van der Hoeven, Schönfeld, Beelaerts van Blokland, van Wassenaer van Catwijck, Haffmans, van Basten Batenburg, Slingenberg, Anema, Briët, Haazevoet, Mendels, Smeenge, Smits en Douwes,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Justitie, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Oorlog en van Waterstaat.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen van de Tweede Kamer de door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Wijziging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923 (435);

Toekenning van een renteloos voorschot aan de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën ten behoeve van het onderhouden van luchtdiensten tusschen Nederland en het buitenland (462).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gezonden aan de betrokken afdeelingen.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. Wijziging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1923 (Kosten grensbewaking) (402).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Aanvulling en verhooging van het IVde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (427).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **S. de Vries Czn.**: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund over dit ontwerp van wet met den Minister van Justitie een enkel woord te wisselen.

Ik zou dreigen banaal te worden, wanneer ik nog eens herhaalde, wat hier al zoo vaak gezegd is, dat het altijd wat zwaar valt met dezen sympathieken Minister te discussieeren. Hij zal voortaan bij iedere redevoering, die in deze Kamer gehouden wordt, willen veronderstellen, dat hij allen sympathiek is en dat het allen leed doet met hem van meening te moeten verschillen.

De Minister wenscht aan de leden van de Verzekeringskamer salarissen toe te kennen van f 12 000 en f 10 000, salarissen, die tot nu toe in onze salarisregeling niet dan zeer sporadisch voorkomen.

De president zal een salaris genieten van f 12 000 en de leden krijgen een salaris van f 10 000 plus een persoonlijke toelage.

f 12 000 verdienen maar enkelen, die in den Staatsdienst zijn, o. a. de president van den Hoogen Raad, de vice-president van den Raad van State en twee Commissarissen der Koningin, nl. die in de provincie Zuidholland en die in de provincie Noordholland. Overigens kan men zeggen, dat de maximum salarissen, die het Rijk uitbetaalt, f 9000 zijn. Dat is een salaris, waartoe de secretarissen-generaal kunnen klimmen, evenals de hoofddirecteuren der belastingen, de leden van den Raad van State en de professoren. In het Bezoldigingsbesluit komen dezen niet boven de f 9000 uit.

Welke reden is er nu om de leden van dit nieuwe instituut zoover boven anderen in Staatsdienst te salarieeren?

Gisteren stonden de beraadslagingen, gevoerd van den kant van de Ministerstafel, in het teeken van de bezuiniging. Ik wil niet onderstellen, dat de Minister zegt: Gisteren ben ik zuinig geweest, vandaag kan het wel wat lijden; ik moet nu weer de kous in het gelijk breien, maar het lijkt er wel eenigszins op.

De redenen, die de Minister opgeeft om deze ambtenaren zoover boven het normale salaris te laten uitgaan, lijken mij, de Minister houde het mij ten goede, toch niet zoo heel klemmend.

Hij zal ook niet willen ontkennen, dat er een groot gevaar aan verbonden is.

Na moeizamen arbeid, eerst van de commissie-Stork en daarna van de Salariscommissie, is het Bezoldigingsbesluit tot stand gekomen. Men heeft zeer ernstig tegen elkaar afgewogen het gewicht van de verschillende functies in Staatsdienst en men is daarbij, met uitzondering van enkele, tot de conclusie gekomen, dat het maximum salaris in den Staatsdienst moest zijn f 9000.

Nu zegt de Minister: ik stem dat alles toe, maar daarom wensch ik dan ook deze salarieering buiten het Bezoldigingsbesluit te houden, maar dit lijkt mij een *circulus vitiosus.* Wanneer men boven het Bezoldingsbesluit wil gaan en men zegt dan: ik zal er een afzonderlijk besluit van maken, dan komen wij juist weder op den weg, die weloverwogen indertijd verlaten is, toen men algemeen klaagde over allerlei speciale regelingen, naar aanleiding waarvan men juist gekomen is tot een Bezoldigingsbesluit.

Mij dunkt, niet anders dan in zeer buitengewone gevallen en op klemmende gronden moet van het Bezoldigingsbesluit worden afgeweken.

De Centrale commissie voor georganiseerd overleg, die in deze dingen dan ook wordt gehoord, heeft zeer ernstig bezwaar gemaakt tegen dit plan van den Minister en ik zeg den Minister dank, dat hij zoowel het advies van die Commissie als zijn antwoord aan haar ter visie voor de leden heeft gelegd, maar daaruit blijkt nu, dat er bij die Commissie dan ook zeer ernstig bezwaar bestond.

De Commissie wijst ook op de ernstige gevolgen, die dat hebben zal. Is er één schaap over den dam, dan volgen er meer, en op welke gronden zal men dan verschillende andere belangrijke functies minder gaan salarieeren dan deze?

De Minister zegt: ik moet hiervoor buitengewoon knappe menschen hebben. Het argument geldt eigenlijk voor alle functiën in Staatsdienst. Zoo moeten wij ook voor professoren buitengewoon knappe menschen hebben en toch krijgen die

(S. de Vries.)

als maximum f 9000 salaris. Wij moeten aan onze Departementen ook buitengewoon knappe menschen hebben. Eén van beide: òf deze menschen zijn nog weder veel buitengewoner knap dan onze andere buitengewoon knappe ambtenaren, òf wel er wordt eigenlijk door deze qualificatie van den Minister op onze andere ambtenaren een stigma gelegd, dat niet zeer vleiend voor hen is. Eigenlijk wil de Minister zeggen: voor die andere functiën kunnen wij met wat minder soort menschen volstaan, die men te kust en te keur voor een salaris van f 9000 kan krijgen.

Op welke wijze is nu gebleken, dat de Minister niet beneden een bedrag van f 12 000 kan gaan? Is mijn geheugen goed, dan is de bedoeling, dat de president van de Verzekeringskamer zal worden een lid van de rechterlijke macht, een lid van de Amsterdamsche rechtbank. Ik wil allerminst ontkennen, dat het rapport, dat deze ambtenaar gemaakt heeft omtrent den toestand van de Algemeene Levensverzekering-maatschappij te Amsterdam, buitengewoon goed werk was, maar een opschieten van een gewoon lid van de rechtbank tot de positie op eens van den president van den Hoogen Raad, is toch ook wel een promotie, die niet alledaagsch is. En het blijft voor mij nog de vraag, of men eerst met dezen toekomstigen ambtenaar heeft geconfereerd over het salaris, dat hij meende te moeten hebben en waarvoor hij te krijgen was, dan wel, dat men eerst begonnen is met het salaris op f 12 000 te stellen.

Wat nog het ergste is, de beide andere leden der Verzekeringskamer zullen krijgen een salaris van f 10 000, maar de Minister zegt er bij: „of ik daarvoor voor de eerste maal wel 1ste klasse menschen zal kunnen krijgen, weet ik niet, maar één ding staat vast: ik zal die eerste maal nog met persoonlijke toelagen moeten werken boven de f 10 000".

Deze menschen zullen benijd worden door de geheele ambtenaarswereld!

De Centrale commissie heeft getracht een vergelijking te maken met eenige andere ambtenaren in Staatsdienst en kwam toen tot de conclusie, dat deze ambtenaren ongeveer gelijk zouden staan met de leden van de Verzekeringsraden en met de leden van het bestuur der Rijksverzekeringsbank. De Minister verwerpt dat zonder meer, maar het wil mij toch voorkomen, dat in het besef van de ambtenaren deze functies wel ongeveer gelijk zullen staan. Ik zou dan ook wel eens, als het niet te onbescheiden is, aan den Minister willen vragen, welke persoonlijke toelage boven de f 10 000 hij denkt toe te kennen aan deze haast niet te koopen menschen. Zal dat wezen f 3000 of f 5000? Voor hoeveel blijken zij ten slotte te koop te wezen?

De Minister wordt in het Voorloopig Verslag van deze Kamer — het was niet in mijn afdeeling, anders zou ik er toen tegen hebben geopponeerd — geholpen door een of meer onzer geachte medeleden, maar in zijn antwoord is de Minister daarop niet ingegaan! Ik vermoed, dat hij gedacht heeft: *non tali auxilio*. Er staat nl.:

> „Andere leden merkten op, dat deze vergelijkingen alleen aantoonen, hoe betrekkelijk laag de salarissen van het meerendeel der hoogere ambtenaren zijn."

Mijnheer de Voorzitter! In absoluten zin kan dat waar zijn, maar dan moet dat tot de conclusie brengen, dat er een voorstel moet komen, dat alle hooge ambtenaren belangrijk in hun salaris naar boven moeten en niet alleen deze. Het Voorloopig Verslag vervolgt dan:

> „Zij" — dat zijn die afwijkende leden — „konden er zich mede vereenigen, dat de Regeering thans gebroken heeft met een systeem, waarbij de waardeering van den arbeid der hoogere ambtenaren niet in de salarissen tot uiting komt."

Ik verwacht, dat zoo aanstonds die medeleden, die deze uitspraak hebben gedaan, dat beter zullen motiveeren, want daaraan zijn vele consequenties verbonden.

Ik heb al gezegd: de Minister heeft dat maar laten zwemmen. Hij vond vermoedelijk geen aanleiding om van Regeeringszijde daar sympathie mede te betuigen.

(S. de Vries c. a.)

Is dat zoo, dat de Regeering thans gebroken heeft met een systeem, waarbij de waardeering van den arbeid van de hoogere ambtenaren niet in de salarissen tot uiting komt, dat wil zeggen, dat er principieel positie is gekozen tegen het Bezoldigingsbesluit? Want dàt heeft juist de bedoeling te trachten om in de salarissen uiting te geven aan de waardeering van den arbeid der verschillende ambtenaren in onderlinge verhouding. Maar wordt daarmede nu gebroken, dan krijgen wij weer het systeem, dat aanstonds ieder geval op zich zelf zal worden beschouwd en dat er geen systeem meer is. Wanneer dat dan wordt veranderd en voor de waardeering van enkele personen de salarissen belangrijk naar boven zijn gegaan, dan zal er aandrang komen om nu weer wel systeem er in te brengen, en wel op de basis van de hoogere salarissen. In dien bedenkelijken lof, die de Regeering in de Kamer voor haar houding ontvangt, zit een gevaarlijk antecedent. En dan komen deze leden — het zijn weer de leden met afwijkende opinie — er tegen op, dat het bedrijf de lasten der Verzekeringskamer moet dragen, wijl een toezicht op het levensverzekeringsbedrijf van algemeen belang geacht moet worden.

Ook dat acht de Regeering beter voor rekening van die leden te laten en m. i. heeft zij daarin wijs gedaan; ik ben het daarin met haar eens. Het lijkt mij, vooral in dezen tijd, gewenscht om, als het maar even kan, de kosten van de Staatsbemoeiing te doen dragen door hen, die er het eerst bij geïnteresseerd zijn, en om die niet uit de belastingen te laten betalen, maar dan moet men niet van uit de Eerste Kamer in verkeerden zin de Regeering gaan instigeeren.

Ik heb voorloopig, tenzij de Regeering nog komt met zeer ernstige argumenten, wel bezwaar tegen deze voordracht. Er is in de stukken gevraagd in hoeverre de Regeering reeds gebonden is en in hoeverre wij voor een fait accompli staan. Ik zou daarom gaarne nog eens willen vragen — ik ben begonnen met te zeggen, dat het altijd zeer pijnlijk is om dezen sympathieken Minister te bestrijden —, in hoeverre de Regeering reeds gebonden is en of die salarissen plus die toelagen feitelijk al tegenover de belanghebbenden zijn vastgesteld, zoodat wij, hiermede bekend zijnde, wel moeten weten, dat wij, dit wetsontwerp verwerpende, daardoor den Minister in een buitengewoon moeilijk parket brengen. Ik hoop echter, dat de Minister kan mededeelen, dat de Eerste Kamer in deze nog volkomen vrij is. Maar wel wil ik zeggen, dat deze regeling mij zeer bedenkelijk voorkomt. Ik zie niet in, dat het niet mogelijk ware geweest om voor deze functie eenvoudig een openbare oproeping te doen. Dan was het, dunkt mij, in dezen tijd van malaise, waarin zeer velen de zekerheid van een Staatsbetrekking zouden wenschen, volstrekt niet onmogelijk geweest, dat zeer knappe menschen, misschien ook wel onder hen, die reeds in den Staatsdienst zijn, naar deze betrekking hadden gesollicteerd. Ik hoop, dat de Minister mij deze vriendschappelijke opmerkingen, welke ik aan zijn adres heb gemaakt, niet kwalijk zal nemen. Hij moge troost vinden in deze woorden van Staring, die ik tot de mijne maak:

> „Dwaalt mijns gelijke, ik zie 't lankmoedig aan:
> Maar zwiert een kloek vernuft moedwillig van de baan,
> Ik trok het graag terug, al was 't ook bij de haren!"

De heer **Haazevoet**: Mijnheer de Voorzitter! Ofschoon het onaangenaam is de dikwijls van vernuft en logica getuigende redevoeringen van den geachten vorigen spreker te moeten tegenspreken, meen ik toch een enkel woord te moeten zeggen naar aanleiding van het gesprokene. Ik ben aan den anderen kant blij, dat het altijd aangenaam is met den heer de Vries van gedachten te mogen wisselen. Hieruit volgt, dat ik het met den vorigen geachten spreker niet eens ben.

De vorige geachte spreker meende, dat de salarissen van f 12 000 voor den voorzitter van de Verzekeringskamer en van f 10 000, behalve de persoonlijke toelage, voor de leden van die Kamer, boven het normale zijn en niet in vergelijking staan met de salarissen van de hoogere ambtenaren. Het wil mij voorkomen, dat de praemisse van den vorigen

(Haazevoet c. a.)

geachten spreker onjuist is, waar hij een vergelijking heeft gemaakt op de basis van het Salarisbesluit. Hij meende, dat door deze salarissen de onderlinge verhoudingen verbroken waren en hij ging van de onderstelling uit, dat de onderlinge verhoudingen ten opzichte van de salarissen in het Salarisbesluit bij uitstek bewaard en bewaakt worden, en dat ben ik nu juist niet met hem eens. Ik meen juist het tegenovergestelde. Ik heb het juist onjuist gevonden, dat de hoogere ambtenaren, die een leidende functie hebben, moeten vallen onder het Salarisbesluit. Ik acht het eenigszins in strijd met hun prestige, dat de salarissen dezer leidende ambtenaren aan de inzichten van het georganiseerd overleg onderworpen zijn.

Ook ben ik het er niet mede eens, dat het Salarisbesluit onderlinge verhoudingen schept. Dit uit te werken zou een vrij omvangrijke discussie vorderen, waarvoor ik niet de aandacht van de Kamer mag vragen. Maar ik heb juist hedenmorgen gekregen een statistiek omtrent de salarissen bij de posterijen en daarin zie ik bij voorbeeld, dat de monteurs, die een zeer grondige opleiding moeten hebben en die in 1901 het hoogste salaris hadden van de ondergeschikte ambtenaren, nu tot f 1800 kunnen komen en de telefonisten tot f 2700. Deze jonge dames krijgen dus veel meer dan gehuwde menschen met zeer uitgebreide vakkennis.

Dat dergelijke salarissen, als de hier voorgestelde, niet in de salarisregeling voorkomen, pleit niet voor het Salarisbesluit en ook niet voor de Centrale commissie van georganiseerd overleg. Over het algemeen kan men zeggen, dat de verhouding omgekeerd is, met vroeger vergeleken. Vroeger waren dikwijls de salarissen van de lagere ambtenaren naar verhouding te gering, maar nu gaat het met de salarissen der intellectueelen in de richting als in Duitschland, waar professoren en hooge ambtenaren veel minder salaris hebben dan soms ongeschoolde arbeiders.

Dat de Centrale commissie voor georganiseerd overleg tegen deze salarissen bezwaar heeft gemaakt, bewijst, dat zij nog altijd meent, dat het Salarisbesluit over het algemeen bevredigend is, en dat moet ik ontkennen. Maar de salarissen van de hoogere ambtenaren zijn juist over het algemeen te laag, en moeten aan een herziening worden onderworpen, al wil ik daarmede niet zeggen, dat de salarissen van alle categorieën van lagere ambtenaren bevredigend zijn. Ik ben dan ook benieuwd naar het komen van een voorstel tot salarisverhooging en zou den dag zegenen, waarop een dergelijk voorstel zal komen. In alle ambtenaarskringen wacht men op een herziening van het Salarisbesluit, juist om een betere verhouding te krijgen in de onderlinge salarissen. Bij de vaststelling van de salarissen van de hoogere ambtenaren is mij uit mededeelingen gebleken, dat daarbij soms zeer subjectieve overwegingen hebben gegolden. Ik weet, dat bij een zeer belangrijke afdeeling van een belangrijk Departement de salarissen werden vastgesteld naar den maatstaf van het salaris van een van de hoogste chefs, die weinig levensbehoeften had, wijl hij ongehuwd was en met een betrekkelijk matig salaris tevreden was, en daarom moesten alle andere ambtenaren, die belangrijke leidende functies vervullen, zeer laag worden gesalarieerd. Dit bewijst ook dat er een betere verhouding moet worden geschapen in de onderlinge salarieering en dat men bij functies als wij thans bezig zijn te bespreken zich niet moet afvragen, wat een andere Staatsambtenaar verdient, maar hoe in het particuliere bedrijf dergelijke functies worden gesalarieerd. Op grond van mijn kennis van het verzekeringsbedrijf meen ik, dat men behoorlijke krachten uit het particuliere verzekeringsbedrijf niet kan krijgen voor een lager salaris dan hier wordt bedongen. Ik kan mij voorstellen, dat de Minister ernstige moeite heeft moeten doen om bekwame krachten te krijgen en ben ik wel ingelicht, dan hebben enkele aangezochte personen wegens de te lage salarieering bedankt. De voorgestelde salarissen zijn salarissen, die in het groote verzekeringsbedrijf bijna tot de minima behooren.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte eerste spreker heeft, hoewel beginnende met zeer vriendelijke woorden, waarvoor ik hem dank

(Minister Heemskerk.)

zeg, niettemin naar aanleiding van deze voordracht bedenkingen geopperd, waaraan ik tot mijn leedwezen niet kan voldoen, om de eenvoudige reden, dat het onmogelijk is. Ik heb het in de Memorie van Antwoord reeds te kennen gegeven en moet het thans handhaven.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: gisteren stond het debat van de zijde der Regeering in het teeken van de bezuiniging en het moet toch niet wezen, dat de Regeering vandaag zegt: het kan wel lijden, maar het lijkt er wel eenigszins naar. Het is mij niet recht duidelijk, waaruit de geachte afgevaardigde dat kan afleiden. Die gedachte: het kan wel lijden, is mij, waar het geldt Staatsuitgaven, altijd ten eenenmale vreemd. Ik ben, nu evenals gisteren, volkomen overtuigd, dat alles zoo zuinig mogelijk gebeuren moet, en ik heb gedaan wat ik kon om de zuinigheid te betrachten. Er zijn, toen wij ons moesten zetten aan de zeer moeilijke taak om den voorzitter en de leden van de Verzekeringskamer te vinden, gezaghebbende stemmen uit het bedrijf tot mij gekomen, die er op hebben aangedrongen, dat men die zaak zuinig zou opzetten door niet meer dan drie leden in de Verzekeringskamer op te nemen en hen te salarieeren met f 22 000 voor den president en f 20 000 voor de andere leden. Dat was de wensch, die van gezaghebbende zijde uit het bedrijf tot mij werd gebracht. Ik heb natuurlijk gezegd: wij moeten het goedkooper zien te doen, en indien wij krijgen deze salarieering, met voor den een een bescheiden en voor den ander een niet onaanzienlijke persoonlijke toelage, dan zullen wij belangrijk beneden het gezamenlijk bedrag blijven, dat van gezaghebbende zijde uit het verzekeringsbedrijf werd genoemd als basis voor een zuinige behandeling van de zaak.

In het voorbijgaan doe ik den geachten afgevaardigde opmerken, dat hij in een feitelijke dwaling verkeert, indien hij meent, dat het lid der rechterlijke macht, die met ingang van een nader te bepalen dag tot lid der Verzekeringskamer is benoemd, zou zijn bestemd om president te worden. Voor president is aangewezen de heer van 't Sant, directeur van de Nederlandsch-Indische Levensverzekering en Lijfrente Maatschappij, van wien ik zeggen mag, dat hij *omnium consensu* de aangewezen man is, zoozeer, dat, indien men hem zou moeten missen, men gerust zou mogen zeggen, dat de Verzekeringskamer op dit oogenblik mislukt zou zijn.

Personen uit het bedrijf te vinden voor het lidmaatschap en het presidium van de Verzekeringskamer is overigens nagenoeg onmogelijk gebleken. Gelukkig zijn intusschen de heer van 't Sant en de heer van der Hiel, actuaris van de Amsterdamsche Maatschappij van Levensverzekering, bereid gevonden zitting te nemen.

De geachte afgevaardigde heeft gevraagd: zou de Minister niet goed hebben gedaan door een sollicitatie open te stellen? De Verzekeringskamer heeft zoodanig de algemeene attentie getrokken, dat verscheidene personen gesolliciteerd hebben, maar met alle respect voor die personen, die hun verdiensten hebben, kan ik gerust zeggen, dat, indien de keuze gevallen was op anderen dan de thans benoemden, die benoemingen in het bedrijf een zeer onbevredigenden indruk zouden hebben gemaakt en dat dit de personen zijn, die het moreel gezag hebben, op welgevestigde ervaring gegrond, en die het algemeene vertrouwen genieten en verdienen, dat men voor dezen eigenaardigen werkkring noodig heeft. Er zouden ook nog wel een paar andere geschikte personen zijn, maar die hebben geweigerd. Van de gezaghebbende personen in het bedrijf heeft niemand, behalve de heer van 't Sant, zich beschikbaar willen stellen voor president. Mij is uitdrukkelijk verzekerd, zoowel door hem als door anderen, die het kunnen weten, dat er noodzakelijk een actuaris bij moest zijn. Er is slechts een zeer klein aantal bevoegde actuarissen, die in aanmerking zouden komen, en die zijn allen afgewerkt. Ik heb gedaan wat mogelijk was om het zoo goedkoop mogelijk gedaan te krijgen. Indien het door den een of anderen samenloop van omstandigheden niet mogelijk zou blijken, deze benoemingen te doen ingaan met den nader te bepalen dag, wanneer b.v. de betrokkenen zouden verzoeken de benoeming in te trekken, dan zou ik niet in staat zijn een Ver-

(Minister **Heemskerk.**)

zekeringskamer samen te stellen, die op de hoogte is van haar taak en die tevens het noodige vertrouwen geniet.

De geachte afgevaardigde de heer de Vries heeft gezegd: de Minister beweert, dat dit zulke bijzonder knappe mannen moeten zijn, maar personen, die in andere hooge betrekkingen worden benoemd, moeten toch ook bijzonder knappe menschen zijn.

Ik geloof niet, dat in de stukken de uitdrukking voorkomt, dat dit bijzonder knappe menschen moeten zijn, en ik wensch ook thans die uitdrukking niet te gebruiken, want het is niet de juiste formule. Men moet hier hebben, behalve een jurist, personen, uit het bedrijf voortgekomen, die algemeen en op goede gronden vertrouwen inboezemen, en aan wie deze geheel eigenaardige taak kan worden opgelegd. Deze taak toch kan niet vergeleken worden met eenige andere ambtelijke functie. Het is een figuur *sui generis*, een uitdrukking, die wij in de rechtspraktijk dikwijls bezigen. Men moet hier hebben personen, die uit het bedrijf zijn voortgekomen en die bevoegd zijn tot dit diep ingrijpende werk.

Het wordt betaald uit het bedrijf. Er staat een passus in het Voorloopig Verslag, afkomstig van leden, die in deze meer aan de zijde van de Regeering stonden, waarin wordt gezegd, dat het niet geheel juist is, dat het door het bedrijf wordt betaald, omdat het een zaak is in het algemeen belang. Mijnheer de Voorzitter! Vooreerst staat het in de wet, dat het bedrijf het betaalt, en die wet moet worden uitgevoerd. In de tweede plaats is het welzijn van de levensverzekeringmaatschappijen zeer zeker een zaak van algemeen belang; als het levensverzekeringbedrijf lijdt, kan men zeggen, dat dit schadelijk werkt op den algemeenen toestand. Het algemeen belang, in wijden kring genomen, is er intusschen slechts indirect bij betrokken; direct er bij betrokken is het belang van de verzekeringsmaatschappijen en van de verzekerden. Het is dus volkomen verklaarbaar, dat de direct betrokkenen de matige contributie betalen, die noodig is voor de bestrijding van de kosten, die gemaakt worden in wat men kan noemen het algemeen belang van die direct er bij betrokkenen.

Maar een van de gevolgen daarvan is, dat wij ten aanzien van die kosten staan in een eenigszins abnormale figuur. Wat is het exceptioneele van deze zaak? Deze personen, die op grond van hun verleden dat gezag moeten hebben en verdienen, zijn bevoegd het levensverzekeringsbedrijf te peilen tot in zijn schuilhoeken — een instelling, die bij geen ander bedrijf gevonden wordt —, en de macht hebben verkregen om zoodanige maatregelen te nemen, dat zij in het leven van het bedrijf kunnen ingrijpen. Nu spreekt het vanzelf, dat wij dan in het algemeen belang, beschouwd van de zijde van het bedrijf, ook het moreele recht hebben, om eenigszins exceptioneele eischen te stellen, niet dat die menschen in algemeenen zin knapper zijn dan andere personen, maar dat zij een zeer speciaal aangewezen bevoegdheid hebben om deze teere functie te vervullen.

Het is mij niet bekend, dat andere ambtenaren in die positie verkeeren. Derhalve meen ik, dat iedere vergelijking met andere ambten moet worden teruggewezen. Nu is er zeker iets waars in de beschouwingen van den heer Haazevoet, dat men zich niet op het standpunt moet stellen, dat met het Bezoldigingsbesluit alle quaesties van vergelijking van het eene ambt met het andere op bevredigende wijze zouden zijn opgelost. Het Bezoldigingsbesluit moet men in dit opzicht altijd *cum grano salis* lezen. Men heeft 3 September 1918 het Bezoldigingsbesluit in het leven geroepen; men is daarbij gekomen tot een vergelijking van alle ambten, maar men heeft nooit kunnen vernemen, dat ieder overtuigd was, dat vergelijking zoo zuiver en onfeilbaar was, dat het wel altijd goed zou zijn. Maar daarom gaat het niet. Uit deze uitzondering zal men niet een andere uitzondering kunnen afleiden. Of er aanleiding is dit Bezoldigingsbesluit te herzien, of het ooit volkomen bevrediging zal geven, is thans niet aan de orde.

Reactie tegen het Bezoldigingsbesluit is hierin in geen enkel opzicht gelegen. Het is een zaak van zeer specialen en bijzonderen aard, die op de meest speciale en bijzondere wijze regeling eischt. Nu is de loop van zaken zoo geweest, dat,

(Minister **Heemskerk** e. a.)

indien de Regeering niet in staat zou worden gesteld, om in deze het begonnen werk voort te zetten, dit werk zou worden afgebroken, en daarvan hangt af de uitvoering van de wet op het levensverzekeringbedrijf. Dan geraken wij in de meest ernstige ongelegenheid. De Regeering zou zeer ernstig moeten overwegen, wat haar te doen stond, want op een andere wijze dan waarop op het oogenblik is voorgenomen, zie ik geen kans een Verzekeringskamer samen te stellen, waarvoor ik de verantwoordelijkheid kan aanvaarden. Derhalve kan ik niet anders doen dan zeggen, dat ik moeilijk kan voldoen aan het verzoek, dat in dichtmaat is uitgedrukt door den heer de Vries, om in dezen mijn gevoelen te herzien. Ik kan dat niet alleen moeilijk, maar ik kan het in het geheel niet, want ik ben in de positie, dat het mij onmogelijk is. Ik zou den geachten afgevaardigde in overweging willen geven om tot de conclusie te komen, dat wij hier te doen hebben met een zeer exceptioneele regeling, waaruit geen conclusies voor andere gevallen getrokken mogen worden. Wij regelen veel in den tegenwoordigen tijd. De wet regelt tegenwoordig eigenlijk nagenoeg alles. Maar naarmate men meer regelt in wetten en besluiten, wordt het meer noodzakelijk, dat men in die heel enkele gevallen, waarin het noodig is, een klein deurtje openlaat voor een uitzondering. Daaraan bestaat voor deze materie ten zeerste behoefte.

De heer **S. de Vries**: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben om twee redenen blij, dat ik het woord gevoerd heb. In de eerste plaats, omdat wij deze redevoering van den Minister hebben gekregen, in de tweede plaats, omdat ik ons geacht medelid, dat dergelijke afwijkende opinies in het Voorloopig Verslag heeft laten opnemen, uit zijn tent heb gelokt.

De Minister heeft met grooten nadruk gezegd, dat wij hier te doen hebben met een absoluut uitzonderingsgeval. Ik stel er prijs op, dat nog eens te herhalen, want dit staat wel vast, dat, als de Minister niet met zooveel beslistheid had gesproken, aan het Bezoldigingsbesluit de bodem zou zijn ingeslagen. Zoolang dus deze Minister blijft zitten — en gisteren hebben wij nog gehoord, dat ieder hem een zeer lang leven toewenscht — is er dus geen gevaar. Maar het is goed, dat het wordt vastgelegd, opdat ook ambtgenooten en eventueele opvolgers van den Minister het zullen weten.

In de tweede plaats ben ik blij, dat de heer Haazevoet heeft gesproken, omdat daaruit weer blijkt, welke vreemde voorstellingen er bij sommige menschen, zelfs bij leden van deze hooge vergadering, heerschen ten opzichte van de Centrale commissie voor georganiseerd overleg en het Bezoldigingsbesluit. Het is goed, dat de Minister in dat opzicht den heer Haazevoet aan zijn lot heeft overgelaten, want de redevoering van den heer Haazevoet zou in haar consequenties het land millioenen kosten. Ik ben het in absoluten zin met hem eens, dat vele van onze Staatsambtenaren te laag bezoldigd worden. Maar wanneer hij zich voorstelt, dat de Centrale commissie voor georganiseerd overleg, waarvan ik de eer heb voorzitter te zijn, niets anders doet dan er voor te zorgen, dat het Bezoldigingsbesluit onveranderd blijft en wanneer hij meent, dat dat Bezoldigingsbesluit haars inziens bijna het volmaakte is, dan vergist hij zich toch deerlijk. In iedere vergadering van de Centrale commissie voelt men hoe noodzakelijk het is tot een herziening van het Bezoldigingsbesluit te komen. Het gevaar, dat bestond, het is door den Minister nu vrijwel geëlimineerd, was, dat men buiten het Bezoldigingsbesluit om ambtenaren zou gaan salarieeren, wat tot bedenkelijke consequenties zou leiden, maar er gaat geen vergadering van het georganiseerd overleg voorbij, waarin men niet de moeilijkheid voelt van het voorschrift der Regeering: gij moogt wel het Salarisbesluit herzien, maar het mag niet meer geld kosten.

Wij staan dus voor deze moeilijkheid: wanneer wij tot de conclusie komen, dat verschillende ambtenaren wel wat hooger mochten worden gesalarieerd, dan kan het niet anders of het zal moeten gaan ten koste van anderen en dat is een onmogelijke taak, want van geen enkelen ambtenaar stemt de Centrale commissie toe, dat die te hoog wordt gesalarieerd. Wel zijn er, waarvan men overtuigd is, dat hun salaris wat naar boven kon.

(S. de Vries c. a.)

Blijkbaar heeft deze Minister het echter met zijn ambtgenoot van Financiën kunnen vinden. De Centrale commissie heeft van den Minister van Financiën geen vrijheid kunnen krijgen voorstellen tot verhooging van salarissen te doen. Er zijn op het oogenblik — ik sta er op, nu er zulke vreemde ideeën omtrent deze zaak bestaan, dit te zeggen — bij de Centrale commissie, als ik mij niet vergis, ongeveer 750 adressen van ambtenaren ingekomen, vragende om toch advies aan de Regeering uit te brengen tot verbetering van hun salarispositie. Die zijn alle aangehouden tot de algemeene technische herziening. Van die algemeene herziening kan echter door het voorschrift van de Regeering niets komen. Immers, het spreekt vanzelf, wanneer men in dezen tijd komt tot een herziening, dan beteekent dat een verhooging. Wanneer men er toe kwam, die 750 adressen te behandelen en men moest bijv. van 20 pct. toestemmen, dat de salarissen naar boven moesten, dan zou dat vermoedelijk op grooten tegenstand stuiten bij den Minister van Financiën, wiens tegenstand in dit geval door zijn ambtgenoot van Justitie is overwonnen.

Ten faveure van de Centrale commissie meen ik daarom nadrukkelijk te moeten zeggen, dat de voorstelling van den heer Haazevoet volkomen onjuist is. Als hij zegt: de hoogere ambtenaren moesten eigenlijk heelemaal niet onder het Bezoldigingsbesluit vallen, dan weet ik niet, of de heer Haazevoet de consequentie van wat hij zegt wel doorvoelt.

Waar begint de categorie hoogere ambtenaren? Hoe moeten de salarissen van die ambtenaren dan geregeld worden? Door iederen Minister afzonderlijk? Dan krijgt men morgen aan den dag al weer klachten, dat er zooveel ongelijkheid heerscht in de salarissen van ambtenaren, die gelijkwaardig zijn in rang.

Dat heeft men immers vroeger gehad en toen is men gekomen tot unificatie in het Bezoldigingsbesluit!

In algemeenen zin genomen hebben in de oorlogsjaren de hoogere ambtenaren het loodje gelegd, hetgeen hier door den Minister van Financiën, die in vroegere jaren achter de groene tafel zat, meer dan eens is betoogd. De salarissen van de lagere ambtenaren zijn in den oorlogstijd meer naar boven gegaan dan die van die hoogere. Maar het gaat hier over de relatieve waarde van de bezoldiging en over de relatieve waardeering van verschillende ambten. En dan is het van groote beteekenis, dat men de georganiseerde salarisregeling behoudt, en dat men die niet incidenteel gaat wijzigen, want dan krijgt men het groote gevaar, dat anderen zich daarop gaan beroepen.

Na de uitdrukkelijke verzekering van den Minister, dat dit een uitzonderingsgeval is, waaraan geen consequenties mogen worden verbonden, zal ik geen stemming over dit wetsontwerp vragen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bewijs door getuigen in burgerlijke zaken (337).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tegen dit wetsontwerp enkele bedenkingen in het midden te brengen.

Het voorstel der Regeering komt in het kort hierop neer om het getuigenbewijs in civiele procedures geheel vrij te maken van de beperkende banden, die het thans nog zijn aangelegd.

Ik heb tegen het losmaken van enkele dier banden niet het minste bezwaar, maar het getuigenbewijs is in het algemeen een zeer subtiel bewijs, waarbij de rechter buitengewoon voorzichtig moet zijn.

Bekend is het geval, dat een hoogleeraar in de rechtswetenschappen in de collegekamer een feit uitlokte door iemand te laten binnenkomen, een paar handelingen te verrichten, die opzien baarden en nadat die persoon de collegekamer had verlaten, aan zijn studenten stuk voor stuk de vraag te stellen: wat is hier nu gebeurd? En toen bleek, dat door al

(Slingenberg.)

die personen — het zijn toch ontwikkelde menschen —, die dat feit hadden waargenomen, een verschillende verklaring werd gegeven, waaruit bleek, dat zelfs de meest objectieve personen ten aanzien van getuigenverklaringen soms de wonderlijkste mededeelingen kunnen doen.

Nu stelt de Regeering in de eerste plaats voor om het getuigenbewijs vrij te laten ook ten aanzien van verbintenissen boven de f 300. Ik heb daartegen geen bezwaar, omdat ook thans reeds bij zaken van koophandel dat getuigenbewijs vrijstaat en omdat bovendien in civiele zaken, wanneer maar een begin van een bewijs aanwezig is, getuigenbewijs toelaatbaar is.

In de tweede plaats wordt het getuigenbewijs vrijgelaten ten aanzien van personen, die in dienstbetrekking zijn bij een der procedeerende partijen; ook daartegen heb ik geen bezwaar. Het middeltje, dat daartegen bestaat in de wet, is algemeen bekend: men ontslaat een dag van te voren zijn arbeider en deze kan tot getuigenis worden toegelaten.

Maar waar ik wel bezwaar tegen heb, is tegen het voorstel der Regeering, om art. 1950 B. W. te doen vervallen, waarin staan vermeld de wrakingsmogelijkheden, waarbij m. i. zeer te recht is uitgesloten de getuigenverklaring van hen, die in de zijlinie bloed- of aanverwant zijn tot in den vierden graad. Uitgesloten is het getuigenis van dengene, die is aanverwant van den echtgenoot in de rechte linie, onbeperkt, in de zijlinie tot den vierden graad, verder van de vermoedelijke erfgenamen van een der procedeerende partijen, van degenen, die ter zake van meineed of voor een der misdrijven, waarop de bepalingen van art. 421 van het Wetboek van Strafrecht van toepassing zijn, is veroordeeld.

Verder is uitgesloten de getuigenverklaring van diegenen, die direct of indirect belang hebben bij den uitslag der procedure.

Wanneer men de jurisprudentie nagaat ten aanzien van getuigenverklaringen, dan zijn de wrakingsmiddelen, die deswege worden voorgesteld, talrijk en treft telkens, dat procedeerende partijen probeeren ook hen te doen hooren, die onmiddellijk of indirect belang hebben bij den uitslag der procedure, en te recht komt het mij voor, dat de wetgever deze personen heeft uitgesloten.

Ik heb bepaald erge bedenking tegen het laten vallen van deze beperking ten aanzien der getuigen.

Nu zegt de Minister wel: de rechter zal nog meer dan thans het geval is de verklaringen moeten toetsen, en vooral de verklaringen van de personen, die direct of indirect belang bij den uitslag der procedure hebben, en van hen, die bloedverwant zijn van een der procedeerende partijen, maar dat neemt niet weg, dat bij dergelijke gevallen toch velen gesteld zullen worden voor de keuze tusschen geweten en portemonnaie, en dat komt mij zeer bedenkelijk voor.

En men kan ook niet altijd beoordeelen, of iemand, die belang heeft bij een procedure, toch werkelijk een eerlijk getuigenis geeft, dan wel of diens verklaringen onjuist zijn.

Het lijkt mij voor den rechter zeer moeilijk zich daaromtrent een vaste meening te vormen en de taak, om die getuigenverklaringen te toetsen, lijkt mij een heel moeilijke.

De heer **Mendels**: Bij het onderzoek naar het vaderschap getuigt de moeder.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! De heer Mendels bedoelt te zeggen, dat er reeds enkele gevallen zijn en noemt het meest teekenende geval, dat bij het onderzoek naar het vaderschap reeds de moeder als getuige wordt gehoord. De vraag is, of de wet die mogelijkheid wel openlaat.

Wel heeft de jurisprudentie het zoo uitgemaakt, maar het is niet, zooals de heer Mendels weet, een uitdrukkelijke wetsbepaling, die daartoe de bevoegdheid geeft. De uitleg van de wet door den Hoogen Raad staat niet met zooveel woorden in de wet. Het is de vraag, of, wanneer bij de behandeling van het ontwerp van wet, regelende het onderzoek naar het vaderschap, de vraag was gesteld, de wetgever zoo ver zou zijn gegaan om met zooveel woorden in de wet te zeggen: de moeder mag in dat geding als getuige worden gehoord.

Mij persoonlijk heeft het zeer bedenkelijk toegeleken.

46ste VERGADERING. — 21 JUNI 1923.

337. Uitbreiding van de gelegenheid tot het leveren van bewijs door getuigen in burgerlijke zaken.

(Slingenberg c. a.)

Wanneer ik mij afvraag: moet ik daarom aan dit ontwerp van wet mijn stem onthouden, kom ik tot de ontkennende beantwoording van die vraag. Ik geloof, dat de goede gevolgen van dit ontwerp van wet van dien aard zijn, dat, als men de balans opmaakt, het ontwerp te aanvaarden is.

Mijnheer de Voorzitter! Dat neemt niet weg, dat ik gemeend heb een waarschuwend woord te moeten doen hooren ten aanzien van de opheffing van de beletsels, die verbonden zijn aan de getuigenis van directbelanghebbenden en bloedverwanten van de procedeerende partijen.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan begrijpen, dat tegen de verruiming van het getuigenbewijs eenige bedenkingen bestaan.

Het is natuurlijk zeer gemakkelijk om voorbeelden aan te halen, waaruit blijkt, dat getuigenverklaringen, om welke reden dan ook, niet altijd geheel en al met de waarheid overeenkomen. Maar — en die gedachtengang is ook reeds in de rede van den geachten spreker te vinden — ik heb gemeend dit ontwerp van wet niet achterwege te mogen houden, omdat het inderdaad wel eenigszins zonderling is, dat men in handelszaken de vrijheid van getuigenbewijs heeft, ook als het overeenkomsten betreft, waarmede groote bedragen gemoeid zijn, maar men zich in burgerlijke zaken moet beperken tot het bedrag van f 300.

Dat is een onderscheid, dat voor de logica niet zeer wel bestaanbaar is. Er kunnen inderdaad gevallen zijn, waarin het zeer hard is, dat men niet toegelaten wordt om getuigen te produceeren, terwijl men toch getuigenbewijs zou kunnen leveren, en men dan genoodzaakt is om toch een poging te wagen zijn goed recht te handhaven en voor de levering van het bewijs zijn toevlucht te nemen tot den beslissenden eed, een niet gelukkig bewijsmiddel, dat in zeer veel gevallen niet al te veel voldoening geeft.

Daardoor komt men tot de verruiming van het getuigenbewijs, waartegen ook de heer Slingenberg geen bezwaar heeft gemaakt. Het bezwaar van den heer Slingenberg is dan ook eigenlijk gericht tegen de afschaffing van artikel 1950. Er is echter juist van de zijde van de rechterlijke macht op aangedrongen, artikel 1950 te schrappen, omdat het aanleiding geeft tot ontzaglijk veel incidenteele beslissingen, die den gang van het proces tegenhouden.

Wanneer men de gelegenheid heeft wraking van de getuigen voor te stellen, moet de rechtbank over die wraking een beslissing nemen, en dat houdt het proces in zeer veel gevallen niet onaanzienlijk op. Dan is het beter het verzoek om wraking te laten vervallen en den rechter *rebus ipsis et factis* in te scherpen, dat hij met groote aandacht moet letten op de geloofwaardigheid van den getuige.

Hoe meer de rechter daarvan doordrongen is, des te beter zal het zijn.

Nu doe ik niet zeer gaarne een beroep op hetgeen in het buitenland geschiedt, maar wij weten toch wel, dat in Engeland personen gehoord worden als getuige in eigen zaak, in strafzaken zelfs. Daar heeft de verdediger van een beklaagde de vraag te overwegen, of hij aan den rechter zal vragen om zijn cliënt in de box te plaatsen. Hij zal dan moeten weten of, indien die cliënt, die niet gehouden is te spreken als beklaagde, als getuige wordt ondervraagd, nu verklaringen zal afleggen, die een gunstig dan wel een ongunstig licht op de zaak werpen.

Wanneer men nu deze aangelegenheid bij de rechterlijke colleges in dit licht van die Engelsche practijk wil beschouwen, dan geloof ik, dat er in het getuigenverhoor en in het resultaat daarvan een frissche geest zal komen, en ik houd het er voor, dat wij goed doen met daarmede de proef te nemen.

De grief is, dat personen, die in de termen van wraking zouden vallen, op een of andere wijze minder betrouwbaar zouden zijn. Er zijn evenwel andere personen, die ook niet altijd betrouwbaar zijn en waarop men ook moet letten, en dat zal de rechter ook wel doen.

Ik vertrouw dan ook, dat de practijk ten slotte zal uitwijzen, dat door dit wetsontwerp de waardeering van het getuigenverhoor op betere wijze nog zal geschieden dan tot nog toe het geval was.

(de Vos van Steenwijk.)

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. **Naturalisatie** van: Augustus Bahlmann, Johann Hubert Aloys Biermanns, Bernard Joseph Brouwers, Arnoldus Dikken, Ernst Josef Edelstein, Elena (dochter van Elisaveta), weduwe van Anthonij Verbrugge, Gustave Farbstein, Joseph Hermans, Friedrich Laufer, Ernst Ignatz Lemberger, Adolf Anton Lennertz, David Johannes de Man, Maria Amelia Massari, Heinrich Cornelius Naus, Heinrich Carl Nieweg, Baruch Hersch Seinfeld, Gertrud Bernhardina Stroink, Richard Rudolph Gabriel Wackers, Peter Mathias Weyers, Moissei Iljitsj Worondoff, zich noemende en schrijvende Mozes Woronick (452).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

V. **Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet (376).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van het voorstel van verandering in het IIIde hoofdstuk der Grondwet — 2de editie — op 11 Mei 1922, heb ik verklaard, dat, ofschoon het voorschrift, in art. 82 opgenomen, volgens hetwelk de leden der Eerste Kamer op den grondslag van evenredige vertegenwoordiging zouden worden verkozen, bij mij ernstige bedenking ontmoette, ik, ter wille van het gemeen overleg, waarnaar de Minister van Binnenlandsche Zaken getoond had te streven, mijnerzijds aan bedoelde wetsvoordracht mijne stem zou geven.

Aan deze concessie verbond ik tevens de bereidverklaring, om, zoo ik te eeniger tijd geroepen mocht worden van mijn gevoelen te doen blijken omtrent het wetsontwerp, dat het evenredig kiesstelsel voor deze Kamer zou regelen, zulks te zullen doen met volkomen aanvaarding van dat beginsel. Zou dus elke nevengedachte van reactie daartegen mij vreemd zijn, ik behield mij echter alle vrijheid voor om eene daartoe strekkende voordracht naar haar eigen verdiensten te beoordeelen, eene vrijheid, welke de Minister in zijne Memorie van Antwoord trouwens onomwonden had erkend. Zou mijn oordeel eventueel ongunstig moeten luiden, dan wees ik reeds bij voorbaat elk verwijt van sabotage, van obstructie af. Aanvaarding van een beginsel en bereidverklaring tot uitvoering daarvan steun loyaal te zullen verleenen, beteekende immers geenszins, dat men elke uitwerking voor zijne rekening zou nemen. Deze reserve maakte ik dus zeer uitdrukkelijk. Ik wenschte ze vast te leggen.

De heer Mendels heeft daarop in diezelfde vergadering van 11 Mei 1922 vrijheid kunnen vinden twijfel uit te spreken aangaande de betrouwbaarheid mijner bovenvermelde bereidverklaring.

Niet bepaald hoffelijk en vriendelijk. Lankmoedig als ik ben, heb ik dat maar langs mij heen laten gaan, te eer, waar het van de zijde van den heer Mendels kwam.

Uit hetgeen ik verder zal zeggen moge de geachte afgevaardigde zelf concludeeren of hij daartoe recht had.

Komende dan tot het wetsontwerp dat ter tafel ligt, mag ik niet verhelen dat het mij onbevredigd laat, mij slecht bevalt, vermits het provinciaal verband, behalve ten opzichte van de Eerste-Kamerleden, die voor Zuidholland zitting zullen hebben, ten gevolge van de indeeling der overige provinciën in groepen, vrijwel zal worden verbroken, goeddeels losgelaten. Het provinciaal verband zal verdwijnen, het provincialisme in den slechten zin daarentegen hoogtij vieren. Ik werk dit verder niet uit.

In zoover zou er voor mij alle reden bestaan om mijne stem aan de onderwerpelijke voordracht te onthouden.

Ik zal dat intusschen niet doen, want ik erken dat het niet anders kan, wil men de evenredigheidsgedachte tot haar recht doen komen.

(de Vos van Steenwijk.)

De Eerste Kamer naar het stelsel van evenredige vertegenwoordiging constitueeren en het provinciaal verband handhaven is, gelijk ik van den aanvang af vreesde, gebleken even onmogelijk als de oplossing van het vraagstuk, rakende de quadratuur van den cirkel, of het vinden van den steen der wijzen.

Naarmate de evenredigheidsgedachte meer tot haar recht komt, in diezelfde mate moet het provinciaal verband schade lijden. En omgekeerd. Dit is onvermijdelijk.

Waar de Grondwet nu eenmaal de evenredige vertegenwoordiging voor deze Kamer voorschrijft, en ik, wat de hoofdlijnen betreft, geen betere oplossing van de kwestie, een ware puzzle, dan de thans aangebodene weet, zal ik er mij niet tegen verzetten. Met den gekozen middenweg zal ik genoegen nemen.

Groote verwachting, het is den Minister bekend, heb ik van de te ontwerpen regeling nimmer gekoesterd; en zoo is dan ook, — ik erken het volmondig — al heb ik tegen het wetsontwerp ernstig bezwaar, het resultaat niet beneden mijne verwachting gebleven.

Opnieuw blijkt nu hoe verkeerd de Grondwetgever handelt, die een beginsel, met welks uitwerking hij zelf verlegen zou zitten, in de Grondwet opneemt, terwijl hij die uitwerking aan den gewonen wetgever endosseert. Wij hebben het indertijd gehad met de kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijken welstand, die o. a. leidden tot de nonsensicale spaarbankboekjes en de beruchte lees- en schrijfproef van wijlen mr. Tak van Poortvliet.

Wij hebben het nu weer met de evenredige vertegenwoordiging voor deze Kamer.

Allerminst aanvaard ik de voorgedragen regeling omdat, zooals ik na de verkiezingen voor dit college in den zomer van 1922 herhaaldelijk heb hooren verkondigen, de uitslag daarvan de bestaande verkiezingswijze voor goed zou hebben veroordeeld. De tegenwoordige, niet te weerspreken verkeerde, samenstelling van deze Kamer, zijnde 42 leden rechts en slechts 8 links, is voor mij absoluut geen reden om het ter tafel liggend wetsontwerp te accepteeren.

Immers is die samenstelling in geenen deele het noodzakelijk gevolg van het vigeerend stelsel, maar is zij uitsluitend voor rekening van die Staatkundige partij, welke, naar ik bij de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting herinnerde, door den heer Colijn in *De Standaard* zoo juist is gekarakteriseerd als een „schip zonder stuur". Schuttert de Vrijheidsbond bij de aanstaande verkiezingen voor dit college er weer zoo op los als verleden zomer, gaat hij bij wijze van variatie b.v. nu eens blanco stemmen — men staat in die partij aan allerlei verrassingen bloot — dan zal het resultaat natuurlijk weer potsierlijk zijn. Bij zulk een optreden kan geen enkele regeling een goeden uitslag waarborgen.

Dat een lid der 1ste Kamer niet lid van de Staten eener provincie zal mogen zijn, welke behoort tot de groep, die hem naar dit College afvaardigt, acht ik geenszins in strijd met de Grondwet en juich ik toe.

De Grondwetgever moge van oordeel zijn geweest dat cumulatie dier betrekkingen aan eene richtige waarneming van het Kamerlidmaatschap niet in den weg zou staan, dat de wetgever van gevoelen is dat zij eene goede vervulling van het lidmaatschap der Staten zou schaden — met name waar het de verkiezing van 1ste-Kamerleden betreft — acht ik volkomen juist.

Waar overigens met dit wetsontwerp eigenlijk slechts beoogd wordt de verkiezingswijze van deze Kamer als uitvloeisel van het nieuwe grondwettelijk voorschrift te regelen, zal ik verschillende punten, die in ons Voorloopig Verslag zijn behandeld, als m. i. vallende buiten het eigenlijke kader dezer voordracht, laten rusten. Zoo o. a. de al of niet opheffing van den stemplicht.

Ten slotte een woord aan het adres van den geachten afgevaardigde van Groningen, den Hr. Mendels. Ik zou hem de vraag willen voorleggen, of de dag van heden hem geene aanleiding geeft zijne uitspraak te mijnen opzichte van ruim

(de Vos van Steenwijk e. a.)

een jaar geleden te herzien, en het verzoek tot hem willen richten, om — gesteld dat de toekomst ons in dit college weer samen bracht — zijn toenmaals uitgesproken wantrouwen in mijne woorden, voortaan in vertrouwen om te zetten.

De heer **de Vlugt**: Mijnheer de Voorzitter! Dat bij het thans aan de orde zijnde wetsontwerp tot wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet over de quaestie al of niet handhaving van den stemplicht zou gesproken worden, lag voor de hand, n'en déplaise de welsprekende woorden van den geachten spreker van zooeven.

De Minister geeft dit grif toe. Immers lees ik in de Memorie van Antwoord:

> „Niettemin bestond bij den ondergeteekende geen overwegend bezwaar tegen het betrekken van een voorstel tot afschaffing van den stemplicht binnen den kring der beraadslagingen, omdat het wetsontwerp zelf deze gelegenheid aangrijpt ten einde nog enkele andere verbeteringen aan te brengen."

Volkomen juist.

Van dit standpunt gingen ook die onzer geachte medeleden uit, die, in het Voorloopig Verslag aan het woord, hun teleurstelling er over uitspraken, dat, waar dit wetsontwerp nog enkele andere verbeteringen bevat, van deze gelegenheid geen gebruik is gemaakt, de stemplicht uit de Kieswet te lichten.

Den Minister komt het standpunt, hetwelk onderscheiden leden dezer Kamer innamen, niet bijster rechtvaardig voor, aldus de Memorie van Antwoord.

Mij wil het in alle bescheidenheid voorkomen, dat het standpunt dier onderscheidene leden volkomen juist was, geheel in den lijn der andere verbeteringen, welke dit wetsontwerp bevat.

Dit klemt te meer, waar er feitelijk geen verschil van meening bestaat tusschen de Regeering en hen, die meenen, dat eerbied voor de wet tot afschaffing van den stemplicht dwingt.

Was het op 11 April 1923, in zijn antwoord op de rede van den heer Idenburg, de meening van den Minister, dat een onderzoek noodig was „in hoeverre de eerbied voor de wet wordt ondermijnd, doordat in vele gevallen van wetsovertreding vervolging achterwege blijft", nog geen volle week later, nl. op 17 April (*Handelingen* bladz. 2036), sprak de Minister in de Tweede Kamer:

> „Afgezien van de groote steden, waar het aan de burgemeesters opgedragene bijna niet was uit te voeren."

En verder:

> „Ik hel over tot de meening, dat de stemplicht, zooals die nu in de wet is neergeschreven, niet te handhaven is.",

en liet de Minister de beslissing over het amendement-Beumer aan de Tweede Kamer over.

Nu zou men kunnen beweren, dat het inmiddels ingestelde onderzoek den Minister tot deze houding had gebracht. Ik geloof dit niet. De tijd was wel wat kort: immers was nog geen week verloopen!

Intusschen, de feiten waren den Minister niet geheel onbekend, een nader onderzoek was waarlijk niet noodig; de vrij pertinente uitspraak van den Minister in de Tweede Kamer bevestigt dit. En waar de feiten bekend waren, reeds vóórdat dit wetsontwerp werd ingediend, feiten, die den Minister aan de overzijde deden spreken, als op 17 April ll., hebben naar mijn meening de onderscheiden leden, waar zij hun teleurstelling uitten, dat van deze gelegenheid geen gebruik is gemaakt, den stemplicht uit de Kieswet weg te nemen, volkomen gelijk, is hun standpunt juist en is het zeer te betreuren, dat in dit wetsontwerp, bij de vele verbeteringen die overigens in de Kieswet worden voorgesteld, de wijziging van den stemplicht daarin niet is opgenomen.

Mijnheer de Voorzitter! De stemplicht is niet te hand-

(de Vlugt.)

haven. En in de Tweede èn in deze Kamer is dat meer dan eens en op welsprekende wijze betoogd. Ik zal thans niet spreken over de principieele vraag, of stemdwang geoorloofd is, maar mij bepalen tot de practische toepassing. De vraag, waarom de stemplicht niet is te handhaven, is wel is waar reeds in het Voorloopig Verslag besproken, doch het is wellicht van belang, thans op die quaestie iets dieper in te gaan.

In Juli 1918 telde Amsterdam 150 526 kiezers. Van die 150 526 kiezers hebben bij gelegenheid van de verkiezing voor de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, op 3 Juli 1918, 16 980 niet aan de hun bij artikel 71, lid 2, der Kieswet opgelegde verplichting voldaan. Hiervan werden 3427 aan den ambtenaar van het openbaar ministerie bij de kantongerechten opgegeven, daar zij geen geldige reden voor het niet voldoen aan hun stemplicht konden aanvoeren. De ambtenaar van het openbaar ministerie zond daarop de lijst van deze personen aan den hoofdcommissaris van politie, met verzoek, een onderzoek naar het bestaan en de oorzaak van de overtreding van artikel 71 der Kieswet te doen instellen.

Hiertoe zouden, volgens opgave van dien ambtenaar, moeten worden gehoord:

,,In de eerste plaats de verdachte zelf, en wel op de volgende vragen:

a. Erkent gij, u op 3 Juli 1918 niet aan een der stembureau's te Amsterdam tusschen 8 uur v.m. en 5 uur n.m. te hebben aangemeld tot uitoefening van uw kiesrecht?

b. Om welke reden hebt gij dat niet gedaan?

c. Erkent gij, minstens 3 dagen vóór den tot stemming bepaalden tijd van den burgemeester van Amsterdam eene kaart te hebben ontvangen eene oproeping bevattende voor de stemming?

d. Waart gij fungeerend voorzitter, lid of plaatsvervangend lid van een stembureau?

In de tweede plaats: de voorzitters der stembureau's, die voor ieder der verdachten moeten verklaren, dat hij zich niet heeft aangemeld in het bureau in het voor hem op de kiezerslijst aangewezen stemdistrict. De voorzitters zullen daartoe hun bijgehouden lijsten moeten nazien, waaruit zij kunnen nagaan, wie zich wel en wie zich niet hebben aangemeld.''

Door den hoofdcommissaris zou, indien aan dit verzoek zou moeten worden voldaan, aan de commissarissen van politie en aan de hoofdinspecteurs van politie-afdeelingschefs, ieder voor zijn ressort, op de gebruikelijke wijze opgedragen moeten worden, de 3427 personen te hooren in zake hun overtreding van artikel 71, lid 2, der Kieswet.

Het is m. i. echter de vraag, of de opdracht aan de gemeentepolitie van al deze justitieele werkzaamheden haar veelomvattende gemeentetaak niet al te zeer in het gedrang doet geraken. Ik beantwoord deze vraag in stelligen zin bevestigend, wijl de politie te Amsterdam — gelijk de Regeering bekend is — in de laatste jaren met arbeid is overladen. Het is mijn overtuiging, dat van de gemeentepolitie niet geëischt kan worden, dat door haar een zoo groot aantal krachten voor het verhoor van de overtreders van artikel 71 der Kieswet kan worden beschikbaar gesteld, tenzij boven twijfel zoude vaststaan, dat zonder een dusdanig verhoor een strafvervolging niet zou kunnen worden ingesteld.

Aan het verzoek van den ambtenaar van het openbaar ministerie kon dan ook geen gevolg worden gegeven.

De ambtenaar had voorts medegedeeld, dat hij — daar hem gebleken was, dat de voorzitters der stembureaux niet meer in het bezit waren van de gegevens, noodig om te kunnen verklaren of de verdachte al dan niet aan zijn aanmeldingsplicht heeft voldaan — bovendien bij elk proces-verbaal de navolgende verklaring van den burgemeester noodzakelijk achtte, om tot een strafvervolging te kunnen overgaan:

,,De Burgemeester van Amsterdam verklaart op den eed, afgelegd bij de aanvaarding van zijn bediening, dat uit de hem door de Voorzitters der stembureaux te Amsterdam ingezonden lijsten der op 3 Juli 1918 gehouden stemming voor de verkiezing van leden in de Tweede Kamer der Staten-Generaal blijkt, dat . . . . zich op dien datum niet heeft aangemeld bij het stembureau . . . ., dat op de kiezerslijst voor hem voor deze stemming was aangewezen.''

Daar het opmaken en onderteekenen van 3427 van dergelijke verklaringen een zeer tijdroovend werk is, meende wijlen mijn ambtsvoorganger hiertoe niet dan in een geval van uiterste noodzakelijkheid te moeten overgaan. De ambtenaar van het openbaar ministerie heeft evenwel verklaard, voor de strafvervolging geen genoegen te kunnen nemen met door den chef van het bureau ,,Verkiezingen'' geteekende verklaringen, en evenmin met waarmerking door den burgemeester of door genoemden chef van de door eerstgenoemde aan den ambtenaar toegezonden lijst van personen, die niet aan de hun bij art. 71, lid 2, der Kieswet opgelegde verplichting hebben voldaan.

Men eischte dus pertinent de handteekening van den burgemeester onder elke verklaring. In dit geval waren het er slechts 3427.

Hoe is het verder gegaan? Immers was dit de eerste ervaring met den stemdwang. Van die ervaring werd aanstonds mededeeling gedaan aan den Minister van Justitie en hem is gevraagd, wat zijn oordeel was over een dergelijken maatregel en of hij meende, dat op die wijze kon en moest worden doorgegaan.

Nu is, wij hebben het zooeven nog eens gehoord en wij wisten het ook wel, de Minister van Justitie een uiterst beminnelijk, zeer hooggeacht man, een man, dien wij allen gaarne zien en hooren, maar op lastige vragen is zijn antwoord niet altijd even duidelijk. Men weet niet altijd precies, wat die geachte bewindsman met zijn antwoorden precies bedoelt. Zoo was zijn antwoord in het onderhavige geval niet van dien aard, dat het eenig richtsnoer bevatte voor het verder te voeren beleid. Immers, de Minister van Justitie schreef o. m.:

,,Het is mij niet gebleken, dat de ambtenaren van het Openbaar Ministerie bij de onderscheidene kantongerechten ook niet te Amsterdam te veeleischend waren, met het oog op het gewenscht bewijsmateriaal. Ik moge u derhalve in overweging geven de politie uit te noodigen aan het verzoek van het parket te voldoen'', enz.

Was dit antwoord min of meer teleurstellend, het slot van dit schrijven was hoopvoller en luidde:

,,Ik zal mij met den Minister van Binnenlandsche Zaken in verbinding stellen, opdat overwogen zal worden, of niet met het oog op de onderwerpelijke aangelegenheid in de Kieswet eenige wijziging aanbeveling verdient.''

Wij schreven toen 2 Juni 1919. Wijlen mijn ambtsvoorganger was vol moed en toen dan ook èn voor de Provinciale Staten èn voor den raad de verkiezingen hadden plaats gehad, heeft hij niet geaarzeld aanstonds het onderzoek te doen instellen, dat de wet hem gebood.

Het bleek, dat bij die beide verkiezingen, waarbij die voor de Staten plaats vond op 3 April en die voor den gemeenteraad op 22 Mei daaraanvolgende, een groot aantal stemgerechtigden waren weggebleven. Bij het onderzoek bleek, dat bij de Statenverkiezing waren weggebleven 6426 en bij de raadsverkiezing 5031 kiezers, totaal derhalve ruim 11 000 personen.

Getrouw aan het wettelijk voorschrift, werd een lijst van de personen, die geen geldige reden voor hun wegblijven hadden opgegeven, gezonden aan den ambtenaar van het openbaar ministerie. Ditmaal had dit tot gevolg, dat die ambtenaar liet weten, dat het openbaar ministerie zoodanig met werkzaamheden was overladen, dat het niet tegen de ruim 11 000 personen een vervolging kon instellen en er bezwaar bestond, slechts een klein gedeelte van dit aantal te vervolgen. Dat laatste was natuurlijk volkomen juist. Maar die overlading van werkzaamheden van het openbaar ministerie maakte het voorbereidend werk tot vervolging, voor zoover het den burgemeester betrof, volkomen waardeloos en zonder eenig effect.

46ste VERGADERING. — 21 JUNI 1923.

376. Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

(de Vlugt.)

En nu liep het toen eigenlijk nog maar over zeer kleine aantallen, vergeleken met die van den laatsten tijd. Bepaal ik mij tot de laatste verkiezingen, onlangs gehouden, voor de Staten en den raad, dan blijkt dat 146 000 personen zich niet kweten van hun plicht om zich naar het stembureau te begeven, waarvan, nemen wij nu eens hetzelfde percentage als het onderzoek bij een vorige gelegenheid opleverde, zeker ruim 36 000 personen geacht kunnen worden te zijn weggebleven zonder daarvoor een geldige reden te kunnen opgeven.

Wanneer dus de ambtenaar van het openbaar ministerie niet bij een vroegere gelegenheid zoo met werkzaamheden was overladen, en destijds de vervolging was doorgezet, dan zouden ook nu, onder vigueur van dit wettelijk voorschrift, ruim 36 000 personen moeten zijn vervolgd en de burgemeester veroordeeld om ruim 36 000 handteekeningen te plaatsen onder een en dezelfde verklaring.

Mijnheer de Voorzitter! Het is zeker niet te verwonderen dat ik, na de ervaring, in 1918 en in 1919 opgedaan, de zaak heb laten rusten en van de maatregelen, noodig voor vervolging, heb afgezien, echter niet zonder de Regeering volkomen op de hoogte te stellen van het standpunt, dat door den burgemeester van Amsterdam werd ingenomen.

De vraag is ter sprake gekomen, of vereenvoudiging van de bepalingen der Kieswet met betrekking tot den stemplicht mogelijk was. Het is een moeilijke quaestie, Mijnheer de Voorzitter, doch vereenvoudiging schijnt wel mogelijk.

Volgens art. 76 der Kieswet moet één der leden van het stembureau door het stellen van zijn paraaf naast den naam van den kiezer op het uittreksel uit de kiezerslijst, hetwelk op het stembureau aanwezig is, aanteekening houden, dat de kiezer aan de stemming heeft deelgenomen. Volgens art. 91 moet het stembureau bovendien binnen 2 dagen na den dag der stemming aan den burgemeester mededeelen de namen van de kiezers binnen zijn ressort, die zich niet hebben aangemeld om aan de stemming deel te nemen.

Het in art. 76 bedoelde, van parafen voorziene uittreksel uit de kiezerslijst kan hiervoor geen dienst doen, wijl het onmiddellijk na de stemming moet worden verzegeld (art. 84). Ten einde nu te voorkomen, dat een tweede uittreksel uit de kiezerslijst aanwezig moet zijn, waarop de wegblijvers worden aangeteekend, ware de verplichting tot verzegeling van het oorspronkelijk uittreksel op te heffen en daarvoor in de plaats te stellen de verplichting, dit uittreksel gewaarmerkt aan den burgemeester te overhandigen, waarbij ware aan te nemen, dat de kiezers, bij wier naam geen paraaf is gesteld, niet aan de stemming hebben deelgenomen Wanneer dat tot stand kwam, was de burgemeester althans van den last van het plaatsen van eenige tienduizenden handteekeningen af.

Art. 149 bepaalt voorts, dat de kiezer, die verzuimt de verplichting, zich voor de stemming aan te melden, na te komen, binnen een maand na den dag der stemming van den burgemeester zijner woonplaats een uitnoodiging ontvangt, zich binnen 14 dagen, naar verkiezing schriftelijk of mondeling, ten overstaan van den burgemeester of een door dezen aangewezen ambtenaar te verantwoorden ter zake van zijn verzuim. De burgemeester moet dan in eerste instantie uitmaken, of de opgegeven reden geldig is, en geeft alleen de namen van hen, die geen geldige reden konden opgeven, op aan den met de vervolging belasten ambtenaar van het O. M. Volgens art. 150 wordt de kiezer, die niet voldoet aan de verplichting, opgelegd bij art. 72, tweede lid, tenzij den rechter van een geldige reden van verhindering blijkt, gestraft met berisping of met geldboete van ten hoogste drie gulden. In tweede instantie gaat dus de kantonrechter na, of een geldige reden van verhindering aanwezig moet worden geacht.

De gemeenteadministratie zoude van het verrichten van omvangrijken arbeid worden bevrijd, indien de eerste schifting door den burgemeester zoude komen te vervallen en kon worden volstaan met het zonder meer opgeven aan het O. M. van de namen van allen, die blijkens de geparafeerde uittreksels uit de kiezerslijst zich niet gemeld hebben.

Wil men bovendien de justitieele politie ontlasten van het werk, verbonden aan het leveren van het bewijs, dat een kiezer inderdaad niet aan zijn meldplicht heeft voldaan, dan zou bij de wet moeten worden bepaald, dat degene, wiens naam op het uittreksel uit de kiezerslijst niet van een paraaf voorzien is en die daarom door den burgemeester is opgegeven, geacht wordt, inderdaad ten onrechte niet aan de stemming te hebben deelgenomen, totdat hij een geldige reden heeft opgeven. Dit laatste zoude dan kunnen geschieden, hetzij tegenover den ambtenaar van het O. M., hetzij tegenover den kantonrechter.

Zooals vanzelf spreekt, zou een dergelijke wijziging slechts verplaatsing van arbeid opleveren, en wel naar de schouders van de rechterlijke macht. Daar deze evenmin als de gemeenteadministratie of de politie in staat is op korten tijd al den vereischten arbeid te verrichten, is het bovenstaande een bewijs te meer, dat bij overtreding op groote schaal, zooals in de grootere steden geregeld voorkomt, de uitvoering der wettelijke verplichting ondoenlijk is. De moeilijkheid zit in het ongewoon groote aantal overtreders. Het is twijfelachtig of zelfs een aanmerkelijke verhooging van de bestaande strafmaat hiertegen iets zal kunnen uitwerken.

Ik zou u vergunning willen vragen, Mijnheer de Voorzitter, om een klein staatje, waarin voorkomen de cijfers van de 7 laatste verkiezingen voor Amsterdam, in de *Handelingen* te doen opnemen.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, het gevraagde verlof te verleenen.

Daartoe wordt besloten. [1])

De heer **de Vlugt:** Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord. Opmerkelijk is, dat te Amsterdam het aantal stemmen van onwaarde, blijkbaar mede door den stemplicht, enorm is toegenomen. Ik moge er op wijzen dat dit aantal was in 1918: 9847, in 1919: 11 024 en in 1923: 33 706. Het meerendeel waren stemmen in blanco uitgebracht, van personen, die aan hun meldingsplicht voldeden en eenvoudig volstaan hebben met een blanco biljet in de bus te werpen, wat geoorloofd is.

De conclusie ligt voor de hand: strenge handhaving van den stemplicht geeft meer blanco stemmen, meer stemmen van onwaarde. Het resultaat is nihil. Was het maar alleen nihil! De handhaving van den stemdwang is echter onrechtvaardig, nu dit in de groote steden onmogelijk blijkt. Het onbillijke is, dat op plaatsen, waar blijkbaar tegen vervolging geen bezwaren bestaan, degenen, die zich van hun stemplicht niet kwijten, vervolgd worden en gestraft en elders vrijuit gaan. Hierdoor ontstaat tweeërlei rechtsbedeeling, die toch geen dag langer mag voortduren.

In de Memorie van Antwoord zegt de Minister niet te zullen aarzelen om, als de te verzamelen gegevens er toe leiden, een voorstel tot afschaffing van den stemplicht te zullen voorbereiden. Nu twijfel ik niet aan het resultaat van dat

Verkiezing voor:	Aantal kiezers.	Uitgebrachte geldige stemmen.	Uitgebrachte stemmen van onwaarde.	Aantal niet-opgekomenen.	Percentage der niet opgekomenen op het aantal kiezers.
Tweede Kamer 3 Juli 1918	150 526	123 699	9 847	16 980	ruim 11%
Prov. Staten 3 April 1919	143 702	107 245	11 024	25 433	bijna 18%
Gemeenteraad 22 Mei 1919	151 019	121 215	8 853	20 951	„ 14%
„ 27 April 1921	336 698	275 690	17 228	43 780	„ 13%
Tweede Kamer 5 Juli 1922	364 886	279 076	28 000	57 810	„ 16%
Prov. Staten 11 April 1923	352 562	242 179	33 706	76 677	„ 22%
Gemeenteraad 23 Mei 1923	356 099	261 534	26 699	69 866	ruim 19½%

(de Vlugt e. a.)

onderzoek. Voor wat Amsterdam betreft, zijn de gegevens volledig op het Departement bekend, en ik neem aan, dat Amsterdam geen uitzondering zal maken. Immers, in de Tweede Kamer sprak de Minister van de burgemeesters „der groote steden". Zijn Excellentie had dus ook van andere steden de gegevens.

Ik dring er dan ook bij den Minister met klem op aan, deze zaak niet te lang te laten rusten. Zeker, de verkiezingen zijn thans gehouden, èn voor de Kamer, èn voor de Staten, èn voor den raad; dringende redenen voor bijzonderen haast zijn er dan ook niet. Maar aan den anderen kant: wijziging van de Kieswet dient tijdig aan het oordeel van de Staten-Generaal te worden onderworpen.

Op de burgemeesters der groote steden rust op het oogenblik het stigma, dat zij het zijn, die eigenlijk den stemplicht saboteeren, de verdenking, dat zij wel kunnen, maar geen handhaving van den stemplicht wenschen. Daartegen kom ik op. Het is in hooge mate onredelijk en onbillijk; het is geen quaestie van niet willen, maar van niet kunnen, ook in dien zin, dat er met al den arbeid geen resultaat wordt bereikt, dat eenigermate evenredig is aan de enorme kosten van tijd en geld, die een strikte handhaving zouden eischen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **de Waal Malefijt**: Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats past een woord van dank aan de Regeering voor de poging, die zij heeft gedaan om een regeling te ontwerpen, waarbij voldaan zou worden aan den eisch van de Grondwet, dat voortaan bij verkiezingen voor deze Kamer de evenredige vertegenwoordiging moet worden toegepast, en die te gelijk voldoen zou aan de belofte, door de Regeering gedaan, om daarbij het provinciaal verband, het verband tusschen de leden der Kamer en de provincie, zooveel mogelijk te bewaren. Zooals reeds is opgemerkt, was het voldoen aan dien eisch een allesbehalve gemakkelijke taak, want òf de evenredige vertegenwoordiging, òf het provinciaal verband moet daarbij in het gedrang komen. Het is uitermate moeilijk, om met beide eischen behoorlijk rekening te houden. Er kan niet aan beide eischen volkomen worden voldaan, er moet gezocht worden naar een compromis. De Regeering heeft dat compromis ook gezocht en ik hoop aanstonds een enkel woord te zeggen over de wijze, waarop dit is geschied, en over de vraag, of zij daarin is geslaagd.

Vooraf wensch ik iets te zeggen over het stelsel, dat de Regeering heeft gekozen voor de verkiezing van de leden dezer Kamer, nl. het lijstenstelsel met facultatieve nummering.

Het is een zeer ingewikkeld stelsel. Als wij zien, dat de artt. 115*d* tot *k* toegelicht worden op vijf folio bladzijden, zijn wij allen zeker onder den indruk, dat het een zeer ingewikkeld stelsel is. Maar die ingewikkeldheid bestaat meer in het bepalen van den uitslag van de stemming dan in de stemming zelf. De stemming zelf geeft aan ieder lid der Provinciale Staten de macht, om zijn voorkeur te doen blijken omtrent de personen, die op de lijst zijn gerangschikt. Dat vind ik van groote beteekenis, vooral met het oog op het provinciaal verband, aangezien verschillende provincies worden saamgevoegd en het zeer wel mogelijk is, dat wanneer iemands voorkeur is bepaald op een lid, hij als secundus iemand zal aanwijzen, die zooveel mogelijk aan de naar zijn meening te stellen eischen met het oog op zijn gewest voldoet, zoodat een provinciaal verband ook daardoor eenigszins wordt bewaard.

Een groot gedeelte van de bezwaren tegen de ingewikkeldheid van het bepalen van den uitslag der stemming is vervallen, omdat dat geschieden zal door het Centraal Stembureau, dat deze regeling zelf heeft voorgesteld en er dus zeker zonder bezwaar mede zal kunnen werken. Trouwens, het loopt niet over vele duizenden, maar over slechts enkele honderden stemmen.

Ik geloof dus, Mijnheer de Voorzitter, dat ik der Regeering dank kan zeggen voor het stelsel, dat zij ons heeft aangeboden.

Minder ingenomen ben ik met de wijze, waarop het provinciaal verband is gehandhaafd. Het was natuurlijk onmogelijk om iedere provincie apart te houden, hoewel dat het meest wenschelijke zou zijn geweest, daar iedere provincie dan het recht zou hebben gehad zelf haar vertegenwoordigers te kiezen. Wanneer men echter de geheele evenredige vertegenwoordiging niet overboord wilde zetten, was dat een onmogelijkheid. Daarom moest worden overgegaan tot het combineeren van meerdere provincies tot één groep. De Regeering heeft nu de provincies verdeeld in vier groepen.

Beschouwt men nu deze verdeeling, dan blijkt al dadelijk, dat van een provinciaal verband voor sommige groepen eigenlijk al heel weinig is overgeschoten. Zoo zien wij bij voorbeeld een groep Gelderland, Overijssel, Drente en Groningen, tamelijk heterogene bestanddeelen, en een groep Noordholland en Friesland, die ook weinig overeenstemming met elkaar hebben. Noordbrabant, Limburg, Zeeland en Utrecht zijn ook tot één groep vereenigd. Ook tegen de samenstelling van die groep rijzen zeker bedenkingen.

Waarom is de Regeering er niet toe overgegaan, het aantal groepen grooter te nemen? Een verdeeling in 6 groepen was bij voorbeeld mogelijk geweest, waarbij Noordholland en Zuidholland apart waren gebleven en bij voorbeeld Groningen met Friesland waren gecombineerd en Utrecht met Gelderland. Het overleg tusschen de verschillende provincies was dan veel gemakkelijker geweest.

Het komt mij dus voor, dat de verdeeling in vier groepen, hoewel de Regeering aan den anderen kant heeft getracht, door het stelsel van facultatieve nummering, een gedeelte van de bezwaren weg te nemen, weinig aanbeveling verdient.

Behalve dit is de Regeering ook gekomen met een verschuiving van het aantal leden, gekozen door de verschillende provincies. Zij heeft dat deels gedaan door een andere verdeeling te maken van het aantal leden, deels door het toekennen van een verschillende waarde aan de stem der Statenleden in de verschillende provinciën.

Ik kan niet zeggen, dat ik ook dit stelsel erg bewonder. De Regeering zegt, dat oorspronkelijk het aantal leden van de Eerste Kamer is vastgesteld in verband met de bevolking. Dat is inderdaad juist. Bij de Grondwet van 1848 was voor elke 80 000 zielen 1 lid gerekend en naar dien maatstaf waren zooveel mogelijk de afgevaardigden over de verschillende provincies verdeeld.

Maar nu wil ik er onmiddellijk op wijzen, dat daaruit niet voortvloeit, dat men ook nu aan dat stelsel zou moeten vasthouden. In de eerste plaats niet, omdat men toenmaals aan de leden der Eerste Kamer geheel andere eischen stelde dan aan die der Tweede Kamer. Dat maakt direct al een heel groot verschil.

Maar ik zou er de aandacht op willen vestigen — en dat is van meer belang —, dat na 1848 eigenlijk pas heeft plaats gevonden de verbazende groei der groote steden.

In 1848 had Rotterdam een bevolking van 90 000 zielen en de provincie Zeeland telde 156 000 zielen. Toen in 1888 het aantal leden der Kamer is gewijzigd en anders verdeeld ook, was het aantal inwoners van Rotterdam 201 000 en de provincie Zeeland had er toen 200 000.

Op het oogenblik heeft Rotterdam alleen 524 000 inwoners en de geheele provincie Zeeland 245 000 en Drente heeft er maar 209 000, zoodat de enkele stad Rotterdam meer inwoners telt dan de provincies Drente en Zeeland bij elkander genomen. Met het oog op dat feit heb ik mij toch afgevraagd, of het wel goed is, voor deze Kamer bij de bepaling van het aantal afgevaardigden voor iedere streek van het land alleen het zielental als maatstaf te nemen.

Ik zou geneigd zijn om deze vraag ontkennend te beantwoorden. Mij dunkt, men mag ook nog wel eens denken aan de historie, aan de oppervlakte die een provincie beslaat en een stad inneemt, aan de geheel verschillende belangen, die het platteland heeft tegenover de steden. Wanneer men nu het zielental als eenige basis neemt, ter bepaling van het aantal leden dezer Kamer — bij de samenstelling van de Tweede Kamer kan het moeilijk anders —, dan vrees ik, dat op den duur het platteland te veel in het gedrang komt en de belangen, daarbij op den voorgrond tredende, niet genoegzaam tot hun recht zullen komen.

(de Waal Malefijt.)

En daarom zou ik veel liever gezien hebben, dat de Regeering zich gehouden had aan de thans geldende verdeeling der zetels over de provincies. Nu zal Zuidholland 2 leden meer krijgen, daarentegen de provincies Zeeland, Overijssel, Groningen en Drente 1 lid minder. Noordholland en Friesland krijgen ook een lid minder. Aangezien Amsterdam in Noordholland ligt, zullen wij straks nog zien, dat dit eigenlijk beteekent, dat de geheele vermindering op Friesland neerkomt en de invloed dier provincie door dit wetsontwerp buitengewoon wordt gereduceerd.

In de groep Noordbrabant blijft het aantal leden gelijk. Op den keper bezien gaan Noordholland en Zuidholland dus vooruit en de andere provincies achteruit, m. a. w. wordt de invloed der groote steden buitengewoon versterkt en van het overige gedeelte van het land, de kleine steden en het platteland, verzwakt.

Ik ben een voorstander van organische vertegenwoordiging. Ik heb een vorigen keer al gezegd, dat ik het jammer vond, dat door het voorstel, dat de Regeering toen deed — maar dat door haar is teruggenomen — het laatste spoor van organische vertegenwoordiging uit onze wetgeving zou verdwijnen. Ik vrees echter, dat wij nu langs een anderen weg op hetzelfde punt zullen terechtkomen, ten minste het lijkt er veel op.

Grooter nog is mijn bezwaar tegen hetgeen de Regeering bij Nota van Wijziging in de wet heeft gebracht, nl. de invoering van de stemwaarde. Het is een geheel nieuw element in de wetgeving, dat de waarde van de stem, die iemand uitbrengt, bepaald wordt door het aantal kiezers, die op hem hun stem uitbrachten. Tot heden toe meende ik, dat het een der grondslagen was van de democratie, dat men steeds aan één man één stem toekende. Maar dat zal hier nu anders worden. De stemmen krijgen een ongelijke waarde. En tot basis, om de waarde van een stem te berekenen, wordt genomen het aantal inwoners van een kieskring. Niet eens dus het aantal kiezers, maar het aantal inwoners van een kieskring. Het komt mij voor, dat dit een bedenkelijk beginsel is, dat niet in onze wetgeving thuis hoort. Al is het niet in strijd met de letter van de Grondwet, ik vraag mij toch af, of het ooit de bedoeling kan geweest zijn, toen men die bepaling betreffende de verkiezing van de leden der Eerste Kamer neerschreef, dat de stem van het eene lid meer dan tweemaal zooveel zou gelden dan die van een ander. Dat dus de leden van de Provinciale Staten wel allen zouden medestemmen, maar dat de invloed van hun stem zeer ongelijk zou zijn. Naar mijn meening is dit nooit de bedoeling van de Grondwettelijke bepaling geweest.

Met beginselen ben ik altijd een weinig voorzichtig, vooral als het een wet geldt. Wanneer men eenmaal in de wet gaat schrijven, dat in bepaalde gevallen de waarde van een stem berekend moet worden naar het aantal kiezers, dat de geachte afgevaardigde geacht kan worden te vertegenwoordigen, dan zie ik wel het begin van de lijn, maar het eind er van zie ik niet. En dan vraag ik mij af, als de evenredige vertegenwoordiging er eenmaal ook voor deze Kamer is en sommige leden met een vollen kiesdeeler, anderen op een overschot gekozen zijn — volgens deze wet kunnen zij zelfs op een klein overschot worden gekozen — of uw taak, Mijnheer de Voorzitter, dan niet al te zwaar zal worden? Want dan zult u bij het uitbrengen van een stem moeten nagaan, of zij ook komt van iemand, die op een overschot gekozen is dan wel of zij als volwaardig kan meetellen. En daartoe zal verdere toepassing van het eens aanvaarde beginsel moeten leiden. Als men aan de stem der leden van de Staten een verschillende kracht geeft bij de verkiezingen voor leden dezer Kamer, kan men evengoed zoo handelen ten aanzien van de stemmen, die hier worden uitgebracht. Het schijnt mij toe, dat het ook niet noodig geweest ware om tot invoering der stemwaarde over te gaan. Want in het eerste ontwerp, dat de Regeering indiende, nog levendig onder den indruk van de beraadslaging in de Eerste Kamer en hetgeen toen door haar was beloofd, komt zij niet voor. Daar wordt aan ieder lid van de Staten een stem toegekend, en het is eerst nadat in de Tweede Kamer gevraagd was of de Regeering niet kon doen wat zij al in vroeger wetsontwerpen ook gedaan had, nl. in iedere

(de Waal Malefijt e. a.)

provincie aan de stem der leden een verschillende waarde toekennen, dat de Regeering er toe is overgegaan bij Nota van Wijziging de stemwaarde voor te stellen. Wanneer nu de Regeering, toen die opmerking in de Tweede Kamer gemaakt was, eens beproefd had door wijziging in de groepeering aan het bezwaar te gemoet te komen en het land bijv. in zes groepen had verdeeld en aan iedere groep het aantal leden had gegeven, waarop zij recht heeft, had zij evengoed aan het gerezen bezwaar kunnen voldoen.

Te meer is dat toekennen van een verschillende stemwaarde aan de stem der Statenleden in verschillende provincies niet aanbevelenswaardig en zal het op den duur ontevredenheid wekken, omdat men er toe is overgegaan om provincies, waarvan de Statenleden een groote stemwaarde aan hun stem zien toegekend, te combineeren met andere provincies, waar men maar een kleine stemwaarde heeft. Noordholland wordt gecombineerd met Friesland, en wat zal men daardoor krijgen? Noordholland kiest thans 9 afgevaardigden en Friesland 4. Nu krijgen de Noordhollandsche Statenleden aan hun stem een waarde toegekend van 171, terwijl men in Friesland zich moet contenteeren met 77. Het totaal van de waarde der Noordhollandsche stemmen bedraagt dus 77 × 171 = 13 167 en van de Friesche 50 × 77 = 3850. Bleef het aantal afgevaardigden 13, dan zouden er drie door Friesland en 10 door Noordholland worden benoemd, dus reeds een wijziging bij hetgeen er nu is; maar nu is het aantal 12 geworden; de cijfers worden dan 2½ en 9½, en het kan dus zijn 3 en 9 of 2 en 10. Gevolg van dat wegen en niet alleen tellen van de stemmen is, dat een groep van 9 leden in de provincie Noordholland er zeker van is, dat zij een zetel in de Eerste Kamer krijgt, terwijl er in Friesland 19 voor noodig zijn. Een dergelijk stelsel acht ik allesbehalve fraai. Het kan op den duur niemand bevredigen.

Stond ik voor een Grondwetsherziening, waarbij een dergelijke regeling werd vastgelegd, dan zou ik er mijn stem aan onthouden. Maar wij hebben hier te doen met een gewone wet, die op eenvoudige wijze kan worden herzien. En nu komt het mij voor, dat, waar de Regeering nu staat voor het Grondwettelijk voorschrift, dat deze Kamer moet aftreden, ook aan haar gelegenheid moet worden gegeven om den uitslag van deze stemming af te wachten. Maar al zal ik geen stemming vragen over dit ontwerp, ik twijfel niet, of de practijk zal aantoonen, dat mijn bezwaren gegrond zijn. Ik zou de Regeering in overweging willen geven niet een zeker Staatsman na te volgen en te meenen, dat dit ontwerp menschelijkerwijs volmaakt is, maar veeleer van meet af aan uit te gaan van de onderstelling, dat deze wet verbetering noodig heeft. Waar het aantal leden, door de kringen te kiezen, niet in de Grondwet maar in de Kieswet is opgenomen, zal men door wetswijziging gemakkelijk de bezwaren kunnen ondervangen.

Ten slotte een opmerking van meer bijzonderen aard. Er is in artikel 1 voorgesteld een wijziging van artikel 50, en ik lees daarin, dat lijsten, ingediend in denzelfden kieskring, niet kunnen worden verbonden en dat als men zulk een lijst teekent die onderteekening ongeldig is.

Veronderstel het geval, dat een gemeente onlangs met een andere gemeente is samengesmolten en daar nu ten gevolge een gemeenteraadsverkiezing noodig is. Er zijn op dit oogenblik reeds candidaten gesteld. Sommige lijsten zijn ook met elkaar verbonden, omdat het onder de tegenwoordige wet mag. Nu moet de verkiezing voor den nieuwen raad eerst plaats hebben 4 Juli, wanneer deze wet waarschijnlijk al in werking zal zijn. Kan dan in een dergelijke gemeente bezwaar worden gemaakt tegen de verbinding der lijsten, die geschied is onder de oude wet, terwijl de stemming plaats heeft onder de nieuwe wet, die verbinding verbiedt? Ik voor mij zou met het antwoord op die vraag niet verlegen zijn, maar veiligheidshalve zou ik gaarne de meening van den Minister weten.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik heb enkele bezwaren tegen dat wetsontwerp in het midden te brengen. Ik betreur het bijv. zeer, dat de stemplicht voor de ledn der Staten daarin niet is opgenomen. Hier is nu eens geen massale vervolging. De stemplicht is hier door te voeren

(Verkouteren.)

en waar de verkiezing voor de leden der Eerste Kamer in de zomervacantie valt, is het gevaar van wegblijven niet denkbeeldig.

In het algemeen ook moet het Nederlandsche volk er van doordrongen worden, dat stemrecht en stemplicht niet van elkander te scheiden zijn. Het geldt hier een publiek recht en zulk een recht is in de eerste plaats een plicht. Het is een recht van de gemeenschap op den kiezer en niet van den kiezer op de gemeenschap.

De man dus, die zonder geldige redenen niet aan een verkiezing deelneemt, schiet te kort in zijn plicht tegenover zijn vaderland. Hij is een deserteur en een dienstweigeraar. Hij heeft een talent ontvangen om het te gebruiken, maar hij begraaft het in den grond en als ik mijn zin had, zou zulk een vergrijp tegen de gemeenschap zeer ernstig worden gestraft. Men moet mij ook niet komen vertellen, dat de maatregel niet uitvoerbaar is. Met de tegenwoordige wetsbepalingen, waarin weer de gewone Nederlandsche omslachtigheid zich heeft geopenbaard, is niet veel te beginnen, maar wij moeten nu partij trekken van de wijziging, die bij de laatste Grondwetsherziening van art. 162 der Grondwet is aangebracht.

De laatste alinea in dat artikel luidt nu aldus:

> „Voor de door de wet aan te wijzen strafbare feiten kan ook van het bepaalde in het eerste en in het tweede lid worden afgeweken."

Wij behoeven dus niet altijd meer te hebben een deftige dagvaarding en deftig vonnis. De weg tot invoering van de strafbevelen is nu gebaand, en dat is ook bedoeld. De mogelijkheid van massale vervolging is dus nu aangewezen. Men krijgt dan, evenals bij aanmaning voor de belastingen, over de post een briefje thuis, waar op staat hoeveel boete er betaald moet worden, en de ervaring in Duitschland heeft geleerd, dat 90 pct. van de veroordeelden betaalt om van de soesa af te zijn. De overige 10 pct. kan men dan deftig dagvaarden, maar ik zie niet in waarom de bewijslast nu niet kan worden omgekeerd.

Het O. M. behoeft hier geen bewijs te leveren van schuld. Wijst het proces-verbaal van het stembureau aan, dat iemand niet aan de stemming heeft deelgenomen, dan heeft hij een vermoeden of aanwijzing in zijn nadeel en dan moet hij maar zorgen voor het bewijs van onschuld. U weet, Mijnheer de Voorzitter, dat zulk een bewijs ook in het militair strafrecht bestaat. Wie te laat aan de kazerne komt, heeft een vermoeden in zijn nadeel en moet maar aantoonen, dat zijn verzuim gerechtvaardigd was.

Bij de beoordeeling van de verontschuldigingen kan de rechter dan heel ruim zijn. Heeft een vrouw bijv. op de kinderen moeten passen, dan moet de rechter haar laten loopen, maar het bewijs moet rusten op hem, die wegbleef.

De Minister van Justitie moet ook niet vergeten, dat de wet op de ministerieele verantwoordelijkheid hem strafbaar stelt, als hij nalaat uitvoering te geven aan een wet. Hij moet dus vervolgen en het wil er bij mij niet in, dat, als hij een telegram had gestuurd aan die ambtenaren van het O. M., die zoo gewichtig deden en zoovele bezwaren hadden, de vervolging niet zeer goed mogelijk zou zijn gebleken.

Met de bezwaren, door den heer de Vlugt ontwikkeld, moet zeker worden gerekend, maar die bezwaren vervallen, als de weet wordt vereenvoudigd. Waarom ook moeten wij nu zeggen: alles of niets? Het is volstrekt niet ongeoorloofd enkelen te vervolgen, om de anderen schrik aan te jagen. Mag men allen onvervolgd laten, dan ook wel een deel. Laat men eens 20 of 25 van die schriele Hollanders bij hun kraag pakken en elk f 3 boete geven, twee kwartjes is desnoods ook al genoeg, dan loopt de rest als hazen. Nu echter is het verzuim door de straffeloosheid aangemoedigd en het is eigenlijk grenzenloos brutaal, dat een ambtenaar van het O. M. maar doet alsof een wet niet bestaat, terwijl die wet hem vervolging gelast.

Waar wij tegenwoordig ook zooveel spreken van bezuiniging, gaat het niet aan een vaste bate van tonnen gouds zoo maar op te offeren. Menigeen is ook indertijd met het denkbeeld van algemeen kiesrecht verzoend, omdat hem stemplicht werd beloofd, ofschoon hij dat recht eigenlijk beschouwde als de doos van Pandora. Door stemplicht toch werd het ergste euvel verzacht. Voor de slechten is die maatregel niet noodig. Die gaan wel uit eigen beweging naar de stembus. Die weten wel, dat slechte beginselen alleen kunnen zegevieren, als er hard voor wordt gewerkt. De goede elementen evenwel zijn laks. Zij denken, dat het wel zoo'n vaart niet zal loopen.

Zij beoordeelen de harten van anderen naar hun eigen hart; zij zijn geneigd te gelooven, dat hun eigen beginselen, die goed zijn en mooi, voor zich zelf werken, maar wanneer er voor de goede beginselen even hard werd gewerkt als voor de slechte, zouden de slechte niet zoo dikwijls zegevieren. Het geeft ook te denken, dat het verzet tegen den stemplicht in de eerste plaats is uitgegaan van de Rapaillepartij en van andere dergelijke, hoogst achtenswaardige elementen van het Nederlandsche volk, waarop wij zoo te recht trotsch zijn. Wij moeten ons hoeden den weg te volgen, door die menschen gewezen, en liever onzen eigen weg gaan.

Ik wil ook wijzen op een punt, dat reeds door den heer de Vos van Steenwijk is aangeroerd. De Grondwetgever moet niet maar ondoordacht aan den gewonen wetgever opdrachten geven, zonder zich eerst te overtuigen, dat die uitvoerbaar zijn. Hij heeft reeds gewezen op de kenteekenen van welvaart en geschiktheid van de kiezers, volgens art. 80 der Grondwet van 1887, en iets dergelijks heb ik ook eens gezegd op een vergadering van de Juristenvereeniging. De voorzitter werd toen zeer boos. Hij was hoogleeraar in het Staatsrecht en zeide, dat ik dat niet zeggen mocht. Wat iemand evenwel niet zeggen mag, is dikwijls juist datgene, wat hoognoodig gezegd moet worden. Ik heb het dan ook gezegd, maar kreeg daarbij den indruk, dat de voorzitter indertijd dat mooie zinnetje over die kenteekenen aan de Regeering had ingefluisterd. Hij zag nu in, dat hij daarmede een Kamperstreek had uitgehaald en als iemand nu eenmaal professor is, dan is zoo iets niet aangenaam.

Er is hier ook weer het groote misverstand in het spel, dat heel onze rechtswetenschap vergiftigt. Wij denken altijd, dat details een uitwerking zijn van beginselen, maar het is juist omgekeerd. De beginselen zijn een résumé van de details. De beginselen zijn dus geen begin, maar een einde en een uitkomst. Het woord „beginsel" is dus niet juist. Die beginselen zijn het vogelperspectief, dat ik aanschouw, als ik op den berg ben geklommen van de details, en daarom gaat het niet aan, dat de Grondwetgever beginselen gaat aangeven op een oogenblik, dat hij nog geen voldoend inzicht heeft, omdat de kennis der details hem ontbreekt. De gewone wetgever moet zich dan maar zien te redden, maar het is ook nu weer gebleken, dat hij dat niet altijd kan.

Aan de Regeering wil ik dat niet verwijten. Zelf zou ik het niet beter hebben kunnen doen. De Grondwet was nu eenmaal onuitvoerbaar, maar wat wij hier nu voor ons hebben, is met dat al een hoogst ongelukkig product van wetgeving.

Nu wij algemeen kiesrecht hebben, moet de Kieswet, meer dan eenige andere wet, duidelijk, natuurlijk, eenvoudig en populair zijn, maar geen wet is nu juist zoo duister. Geen jurist zelfs kan uit die wet wijs worden en zij maakt geheel den indruk van een product te zijn van gekrenkte hersenen.

Wij willen ook altijd de wetgeving des lands persen in het keurslijf van een geheel willekeurig vooropgeschoven Grondwet, terwijl in Engeland, juist omgekeerd, de Grondwet uit de gewone wetten wordt gedistilleerd. Niet door het Parlement, maar door de geschiedenis en de practijk van het leven. Engeland is eigenlijk het eenige land, dat weet wat eén Grondwet is, en vroeger wisten wij het ook. De Engelschen over het algemeen hebben hun Staatsrecht grootendeels van ons ontvangen. Reeds lang vóór de Bataafsche Republiek spraken onze vaderen van de fundamenteele wetten van den Nederlandschen Staat, en daaronder verstonden zij niet een saamgeflanste Grondwet, met allerhande zoogenaamde beginselen, die uit andere Grondwetten waren nageschreven of uit den duim waren gezogen, maar verschillende Staatsstukken, die aanvankelijk volstrekt niet als Grondwetten waren opgesteld, maar die langzamerhand door de geschiedenis kracht en beteekenis van Grondwet hadden verkregen.

46ste VERGADERING. — 21 JUNI 1923.

376. Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

(Verkouteren.)

In de derde plaats wil ik een enkel woord zeggen over het amendement der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer, waardoor het nu niet meer mogelijk is, dat iemand voor dezelfde groep in de Staten zit en in de Eerste Kamer. Die Commissie heeft zich op een geheel verkeerd standpunt geplaatst. Als de Grondwetgever zegt, dat een Statenlid voor dezelfde groep een zeer goed Kamerlid kan zijn, dan mag de gewone wetgever van zijn standpunt desnoods zeggen, dat een lid van de Eerste Kamer onmogelijk een goed lid kan zijn van de Staten, die tot dezelfde groep behooren. Toen de Grondwetgever indertijd had beslist, dat een predikant zeer goed Kamerlid kon zijn, heeft de synode gezegd, dat een Kamerlid onmogelijk een goed predikant kon wezen. Zij verbood dus de samenvoeging, die de Grondwet toestond, omdat zij allereerst lette op het belang der Kerk, en dat was geoorloofd.

De Commissie van Rapporteurs had dus nu allereerst moeten letten op het belang der provincie. Haar maatstaf had moeten zijn het provinciaal en niet het algemeen belang, maar daar zij, evenals de Grondwetgever, in de eerste plaats op het algemeen belang heeft gelet, was het door haar voorgestelde amendement volkomen ongrondwettig.

In de laatste plaats nog een enkel woord over de ongelukkige uitdrukking: „Provinciale wet".

Ik heb daarover reeds in de afdeelingen het noodige gezegd. Er zijn geen provinciale wetten, alleen verordeningen. Die wet is een Rijkswet, evengoed als elke andere, en waar wij spreken van Gemeentewet en niet van gemeentelijke wet, is ook de uitdrukking: „Provinciale wet" geheel verkeerd.

De Regeering doet daartegenover een beroep op het spraakgebruik, ofschoon het gewoonterecht is afgeschaft. *Verba valent usu.* Het geldt hier evenwel geen definitie. Daarbij kan het spraakgebruik in aanmerking komen, als de wet zelf geen definitie geeft, maar is er een grove taalfout gemaakt, dan kan de eisch tot herstel niet worden afgewezen met een beroep op het spraakgebruik. Vermoedelijk is de fout gekomen door een vertaling van het Fransche: „Loi Provinciale", maar men spreekt in het Fransch ook van: „Loi Communale" en bij de vertaling van die uitdrukking is die fout vermeden.

In het algemeen, en dat is het groote beginsel, dat ik nu wil handhaven, moet de wetgever keurig zijn op de taal. De taal is gansch 't volk. De taal is een juweel, dat wij rein en zuiver moeten bewaren, en dat is te meer noodig, nu er op taalgebied steeds meer een zekere anarchie begint te heerschen. Iedere aankomende jongen acht zich bevoegd nieuwe woorden te smeden: als „fiets", en dergelijke en van 't woord „betrokken" wordt steeds meer misbruik gemaakt, ook in officieele stukken. Het woord „inleiding" is ook bijna geheel verdrongen door het Germanisme: „voorwoord". Ik kreeg een dezer dagen een grammatica in handen voor het Zuid-Afrikaansch. Daarin werd niet alleen gesproken van Germanismen en Gallicismen, maar ook van Kafferismen en Hottentottismen. Wij krijgen evenwel zoo langzamerhand in onze taal dergelijke „ismen" en daartegen moeten wij waken.

Het loopt hier ook waarlijk niet over kleinigheden. In ons Burgerlijk Wetboek komen artikelen voor, waarin de woorden: „schuldenaar" en „schuldeischer" eenvoudig zijn verwisseld. Ging dat op, dan zou dat een heerlijk middel zijn om van onze Staatsschuld af te komen. Wij bepalen dan eenvoudig in een wetje, dat, waar de Staat schuldenaar wordt genoemd, schuldeischer wordt bedoeld, en verder beroepen wij ons op het spraakgebruik. Er staat ook ergens in de wet, dat een advocaat eerbied moet hebben voor de rechterlijke macht, maar daarop volgt onmiddellijk, dat hij gestraft zal worden, als hij zich daaraan te buiten gaat. Te weinig eerbied is dus niet erg, maar te veel is gevaarlijk. De wetgever bedoelde natuurlijk hen te treffen, die in eerbied te kort schoten, maar hij zeide juist het omgekeerde.

In de Grondwet hebben wij ook een bepaling, die bedoelt te zeggen, dat de zetel der Regeering niet naar het buitenland mag worden gebracht. Doordat evenwel de woorden verplaatst en geplaatst niet uit elkander gehouden zijn, staat er letterlijk, dat de zetel der Regeering wel van den Haag

(Verkouteren e. a.)

mag worden overgebracht naar Parijs, maar niet van Parijs naar Bordeaux en zeker niet van Parijs naar den Haag terug. Een verplaatsing van den zetel mag wel in het binnenland, maar niet in het buitenland plaats vinden. Voor eenigen tijd hadden wij ook een Staatscommissie, die de Kinderwetten in goed Nederlandsch moest vertalen, maar ik meen te weten, dat die Commissie haar mandaat heeft neergelegd, omdat zij geen kans zag het behoorlijk te vervullen. Ten slotte herinner ik hier nog aan het voorloopig Kiesreglement van de Grondwet van 1887, dat zoo onduidelijk was, dat niemand wist, of hij nu kiezer was of niet. Onze oude wetten daarentegen waren gewoonlijk eenvoudig en duidelijk geformuleerd, zoodat iedereen dadelijk begreep, wat de wetgever wilde.

Ik hoop dus, dat de Minister mij zal beloven, dat hij de eerste de beste gelegenheid zal aangrijpen om ons te verlossen van de ongelukkige uitdrukking: „Provinciale wet".

Hij zal mij wel toegeven, dat onze taal een groot goed is, dat behouden moet blijven, en dat het allereerst op den weg ligt van Regeering en wetgever om aan het volk een goed voorbeeld te geven.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Aan het onderhavige wetsontwerp zou ik gaarne enkele woorden willen wijden.

Vooreerst een opmerking over enkele bijzondere onderwerpen.

De spreker, die mij voorafging, de heer Verkouteren, heeft een oogenblik de vraag aangeroerd van de invoering mogelijkerwijze van stemplicht voor leden van de Provinciale Staten. Uitbreiding van den stemplicht in dier voege zou misschien te overwegen zijn, indien deze wet te eeniger tijd aan herziening wordt onderworpen — aangenomen dat zij straks komt. Doch in plaats daarvan komt ook de vraag in aanmerking, of men niet voor deze bijzondere soort kiezers, over wier gestie deze wet in hoofdzaak loopt, zou kunnen invoeren de mogelijkheid eener schriftelijke stemming. Het is immers duidelijk, dat bij het gekozen stelsel verhindering van één lid der Staten aanstonds aanmerkelijke verschuivingen in de uitkomst teweeg kan brengen door wijziging der resten en zoodoende zou wijzigen de geheele zetelverdeeling tusschen de verschillende partijen. Nu is men, geloof ik, bij het vasthouden aan de niet schriftelijke stem nog te zeer in gedachten gebleven bij het thans verlaten stelsel, dat de keuze van leden van de Eerste Kamer geschiedde door een provinciale vergadering. Nu dat is geworden een verkiezing door de leden der Staten in een ten deele interprovinciaal verband, zou het aanbevolen middel m. i. overwogen kunnen worden.

In de tweede plaats een opmerking over de uitsluiting der verbinding van het Eerste-Kamerlidmaatschap met het Staten-lidmaatschap der groep, waarvoor men afgevaardigd is. Ten aanzien van dit onderwerp, dat reeds door twee andere sprekers is aangeroerd, wil ik mij bepalen tot de stelling, dat ik mij kan vereenigen met hetgeen de heer de Vos van Steenwijk daarover in het midden bracht, d. w. z., dat ook mij dit voorschrift niet ongrondwettig voorkomt en het m. i. een zeer wenschelijke uitsluiting is in het belang van de hoogheid onzer politieke zeden.

Ten derde een opmerking over art. 114, *l*, van de wet, waarin de vrij veel besproken coëfficiënt wordt vastgesteld. Het komt mij voor, dat daarin een leemte steekt. Het artikel eindigt met te bepalen, dat de getallen telkens na de bekendmaking der uitkomsten eener openbare volkstelling herzien worden. Het is intusschen heel goed denkbaar dat er een andere reden kan ontstaan voor herziening van deze getallen, b.v. wanneer in een wijziging der Provinciale wet — de heer Verkouteren vergeve mij, dat ik dezen term nog even gebruik — wordt overgegaan tot wijziging der getallen, die het aantal leden van de Staten der provinciën aangeven. Er zijn immers in dit opzicht in den loop des tijds anomalieën ontstaan. De Provinciale wet heeft om redenen van practisch belang een relatieve ongelijkheid in 't getal provinciale vertegenwoordigers noodig geoordeeld. Maar er zijn verschillen, die in absoluten zin ongelijk zijn geworden. Friesland had op 31 December 1921 een bevolking van 386 000 zielen en 50

(van Embden.)

Statenleden, Overijssel echter 445 000, doch 3 Statenleden minder, terwijl Limburg met een nog weer iets grooter bevolkingscijfer zelfs maar 45 leden heeft. Dit is een ongelijkheid, die niet door het stelsel der wet wordt verlangd. Nu zal de wetgever te eeniger tijd wel overgaan tot verandering van deze getallen. Dat dit in de ruim 70 jaren, dat de Provinciale wet geldt, nog nooit geschied is, houdt waarschijnlijk hiermede verband, dat vóór de invoering der evenredige vertegenwoordiging een zoodanige wijziging met zich mee zou hebben gebracht een redistributie der provinciale kiesdistricten, d. w. z. een netelige zaak van kiesrechtgeographie, met de mogelijkheid van hetgeen de Amerikanen ,,gerrymandering'' noemen. Welnu, tot herziening der coëfficiënten om deze reden of, gelijk de heer Slingenberg te recht opmerkt, om reden van grenswijziging van provinciën, geeft art. 114, *l*, geen machtiging. Dit is een leemte. En nu weet ik wel, dat dezelfde wetgever, die de Provinciale wet wijzigt, ook deze Kieswet alsdan in den vereischten zin kan aanvullen, maar volkomen correct of elegant is deze vorm toch niet.

Ik kom thans nog tot enkele woorden, beoogende een algemeene beoordeeling van deze wet. Daarin valt m. i. te constateeren licht en schaduw. Lichtzijde in dit ontwerp is, dat het provinciale meerderheidsstelsel wordt vervangen door het zooveel rechtvaardiger en redelijker stelsel van evenredige vertegenwoordiging, die in elk geval voor deze indirecte verkiezing wel bij uitstek is aangewezen. Wat tot hiertoe kon geschieden, dat aanzienlijke minderheden van bijna de helft eener provincie geen vertegenwoordiger in deze Kamer verkregen, deze misstand wordt door het nieuwe stelsel althans voor een groot deel weggenomen. En nog iets anders.

Een mogelijkheid, die zich in den loop der jaren telkens meer begon af te teekenen, is verleden jaar werkelijkheid geworden, nl. dat het meerderheidsstelsel kan voeren tot een zoo groteske samenstelling der Eerste Kamer als haar het laatstverloopen jaar gekenmerkt heeft. Ik druk mij nog zacht uit, de heer de Vos van Steenwijk heeft tot mijn schrik het woord ,,potsierlijk'' gebruikt! Dat euvel zal zich in de toekomst niet meer kunnen voordoen. Ik verschil van meening met die leden, die volgens het Voorloopig Verslag eenigszins luchthartig hebben gezegd — en de heer de Vos van Steenwijk heeft zich daarbij heden aangesloten — dat eigenlijk het geval van verleden jaar een uitzondering is geweest, alleen voortvloeiende uit de extravagantiën van den Vrijheidsbond in dat jaar. Dat is onjuist. Dat was toen het geval, maar in de toekomst is het bedoelde gevaar volstrekt niet alleen daarvan afhankelijk. Er is weinig politieke cijferkunst voor noodig om na te gaan, dat bij de nieuw geworden samenstelling der Staten, zelfs al wordt die politiek van den Vrijheidsbond niet of niet over de geheele lijn toegepast, de samenstelling der Eerste Kamer bij meerderheidsstelsel heel goed zoo kan uitvallen, dat men krijgt 46 rechts en 4 links of zelfs 48 rechts en 2 links. Ik zal dit niet in den breede demonstreeren, maar wil alleen als voornaam element voor die kans wijzen op de samenstelling van de Staten van Noordholland. Deze tellen voortaan 37 leden van rechts en 37 van links plus 3 communisten, welke laatsten tot dusverre de merkwaardige praktijk hebben gevolgd, van zich bij een Eerste-Kamerstemming te onthouden. De verhindering nu van één lid der linkerzijde, ja één zwak oogenblik in de toch al labiele mentaliteit van maar één Vrijheidsbonder...... en er vallen 9 leden van links hier af — ijselijke gedachte voor dengene, die op het oogenblik hier aan het woord is! — en er blijven alsdan in de geheele Kamer over de 4 linksche leden, die thans voor Drente en Groningen zitten. En bij speciale politieke combinatie kunnen die 4 nog tot 2 worden teruggebracht. Dit alles is volstrekt niet denkbeeldig. Men mag dus niet meer zeggen, dat een zoo ongewenschte samenstelling der Eerste Kamer slechts voortspruit uit een tijdelijke aberratio, die niet meer zal voorkomen.

Indien ik bovendien overweeg, dat dit wetsontwerp mede verbeteringen brengt in de verkiezing van de andere vertegenwoordigende colleges, dan zijn daarmee de lichtzijden voldoende aangewezen.

Daartegenover staan eenige schaduwzijden van niet geringe afmeting. Het nuttige beginsel der evenredige ver-

(van Embden e. a.)

tegenwoordiging toch is wel in sterke mate opgeofferd aan het zg. provinciaal verband. De Grondwet schrijft voor de evenredige vertegenwoordiging, maar spilt geen woord aan die illusie van het provinciaal verband. Dit laatste is in ons Staatsrecht niet alleen formeel niet geschreven, maar is ook in de practijk van onze politieke zeden — al spreekt men er veel over, vooral hier — zoo weinig vastgelegd, dat het voorbeeld van een in elk geval verkrijgbaar provinciaal verband, dat de Memorie van Antwoord oppert, een glimlach van ironie doet veronderstellen bij dengene, die die passage neerschreef. De Minister toch betoogde daar, dat b.v., indien zij dat willen, alle Statenleden van Drente, ongeacht hun politieke richting, hun stem kunnen uitbrengen op een Drentenaar! Ik voor mij geloof niet, dat Zijn Excellentie zich één oogenblik verbeeld heeft, dat dit ooit werkelijkheid zou worden, en dat ooit de aanhankelijkheid aan het Drentschap daadwerkelijk zou kunnen doen ter zijde stellen de politieke verdeeldheid, die trouwens een gezonde uiting is van het Staatkundig leven van ons volk. Indien dit dus tot de visionnaire mogelijkheden behoort, waarmede men geen rekening behoeft te houden, blijkt, dat in werkelijkheid in onze politieke zeden dat provinciaal verband heusch niet veel waard is.

En toch, aan dat provinciaal verband, misschien alleen, omdat er verleden jaar hier bij de behandeling van de Grondwetsherziening nogal nadruk op is gelegd, is het beginsel van de evenredige vertegenwoordiging in belangrijke mate ten offer gebracht, doordat men onnoodig de provincies heeft verdeeld in vier, in plaats van, naar de Grondwet gedoogde, in twee groepen, en almede heeft uitgesloten, wat aan de verdeeling in tweeën althans nabij zou komen: de mogelijkheid van overdracht van stemmen tusschen de groepen, die een gelijk jaar van aftreden bezitten.

Deze overdracht van stemmen ware des te eerder aannemelijk geweest, nu immers bij het gekozen stelsel de persoonlijke voorkeur kan worden doorgevoerd, die, zooals de heer de Waal Malefijt te recht heeft opgemerkt, op haar beurt ook nog eenig provinciaal verband bevestigt.

Had men die verdeeling in twee groepen aanvaard of die overdracht van stemmen toegelaten, dan zou het beginsel der evenredige vertegenwoordiging niet zijn gekwetst op de wijze als thans geschiedt. Dan zou ook voor de kleinere partijen, die in verschillende groepen soms belangrijke vertegenwoordiging in de Staten hebben erlangd, met de kiezers daar achter, in de Eerste Kamer de haar toekomende invloed verkrijgbaar zijn geweest. Er zijn kleinere politieke partijen, die in sommige groepen zes of zeven vertegenwoordigers in de Staten tellen, en die daaruit toch nog niet een zetel in deze Kamer kunnen verkrijgen, omdat haar stemmen niet combineerbaar zijn met dergelijke resten in andere groepen. Dit is een ernstige benadeeling van het stelsel der evenredige vertegenwoordiging, teweeggebracht door dien waan van het provinciaal verband. Het is een ernstige schaduwzijde van het wetsontwerp; zij bergt groote onrechtvaardigheden in zich; het kan mij allerminst bevredigen.

Maar wanneer ten slotte licht en schaduw tegenover elkaar worden gesteld, meenen wij, dat de lichtzijde nog de overhand heeft. Het wetsontwerp heeft bezwaren, maar het brengt ook verbetering. De tijd dringt, en er moet nu een eind aan komen; *lites finiri oportet.* Mitsdien zullen mijn politieke vrienden en ik onze stem aan dit wetsontwerp geven.

De heer **Mendels**: Mijnheer de Voorzitter! Mij aansluitende aan het slotwoord van den vorigen spreker, wil ook ik als mijn meening te kennen geven, dat door den langen duur van het proces de einduitslag er niet fraaier op is geworden. Ook ik echter ben overtuigd, dat aan het gesukkel, dat ik van het begin af aan heb mogen medemaken, ten slotte een eind moet komen, en ik zal dus ook mijn stem aan dit ontwerp geven.

Ik moet echter de opmerking maken, dat zij, die nu critisch hebben gestaan tegenover de verdienstelijkheid of mindere verdienstelijkheid van hetgeen ons nu geboden

(Mendels.)

wordt, voor het grootste gedeelte zelf daarvan de schuld hebben. De Regeering is, dat moet ik tot haar eer zeggen, aanvankelijk gekomen met een veel redelijker voorstel, met een zuivere oplossing van de vraag: hoe zullen wij de Eerste Kamer naar evenredigheid laten verkiezen, nl. met het voorstel, om van het geheele land één groot kiescollege te maken. Dat was een redelijke oplossing. Dan hadden ook de kleinere partijen veel eerder haar vertegenwoordiging in deze Kamer kunnen krijgen. Maar toen is er felle oppositie tegen deze redelijke oplossing van het vraagstuk hier uit deze Kamer gekomen van de heeren de Vos van Steenwijk, Verheijen, van der Feltz en andere vooruitstrevende elementen, ten eerste tegen het beginsel der evenredigheid, maar vooral ook tegen het loslaten van het provinciaal verband.

Dat provinciaal verband was toen het sjibboleth, de voeling tusschen het gekozen lid der Eerste Kamer en de provincie, die hem afvaardigde, hij moest als de boer op de aardkluit gegrondvest zijn op den bodem der provincie en aanhankelijkheid daarvoor gevoelen.

Oude reminiscenzen uit den vroegeren riddertijd en uit den tijd van de republiek speelden daarbij misschien bij sommige leden nog een vrij groote rol. Heel dat provinciaal verband was toentertijd in de practijk al bitter weinig waard, maar om dat provinciaal verband heeft men toen afgekeurd de voorgestelde regeling, en toen heeft de Regeering, veel te meegaande, gezegd: dan zal ik met een andere regeling komen.

Zij stond toen echter voor de moeilijke vraag, hoe die twee, met elkaar eigenlijk strijdige, beginselen, het behouden van het provinciaal verband tusschen elk gekozen lid en de provincie, èn de evenredigheid in de verkiezingen, met elkaar te vereenigen.

En ten slotte hebben wij gekregen een ietwat halfslachtig stuk werk, en dat kon ook niet anders, en vandaar dan ook, dat het beginsel van de evenredigheid door het nu voorgestelde eenigermate geschaad is en het provinciaal verband allerminst is gered.

Ik vraag toch in gemoede aan de heeren, die toentertijd zoo hoog opgaven van dat provinciaal verband: wat ziet gij daarvan in het nu voorgestelde terechtkomen, wanneer men gekozen wordt door een groep leden van een samengekoppeld aantal provincies?

En dus is het een les, die in deze zaak verscholen ligt, voor den heer de Vos van Steenwijk c. s. om toch niet altijd zoo het onderste uit de kan der reactie te willen hebben, want ook dat extremisme van rechts krijgt niet altijd geheel zijn zin, en zoo wordt de brij soms voor alle partijen vrijwel bedorven.

Intusschen, wat er van over is gebleven, is toch voldoende om mijn stem aan dit wetsontwerp te geven, maar ik hoop alleen, dat voortaan bij belangrijke principieele voorstellen men door oppositie uit deze Kamer niet meer tot deze halfbakken compromissen behoeft te komen als bij dit wetsontwerp blijkt het geval te zijn.

Over den stemplicht is hier veel gesproken.

De heer de Vlugt heeft belangrijke cijfers genoemd voor de gemeente Amsterdam en de heer Verkouteren heeft een principieel betoog gehouden over den stemplicht. Men heeft tot de Regeering de aansporing gericht om niet toe te geven aan den aandrang om den stemplicht maar weer op te bergen en voorgoed tot het verleden te laten behooren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil wel zeggen, dat ik met genoegen naar het betoog van den heer Verkouteren heb geluisterd, zooals het mij altoos een genot is om naar hem te luisteren en nooit te handelen naar zijn woorden. Maar ook nu weer moet ik zeggen, dat ik met zijn betoog allerminst kan instemmen.

Ik heb in de Tweede Kamer, toen ik daarvan eenigen tijd deel uitmaakte, gelegenheid gehad om aan de stemming deel te nemen — bij de Grondwetsherziening — over den stemplicht; ik heb mij toen de vrijheid veroorloofd, in afwijking van het grootste deel van mijn fractie, te stemmen tegen den stemplicht. Ik heb er niets van willen weten.

Het is m. i. volmaakt onjuist van den heer Verkouteren om het als een regel voor te stellen: publiek recht is publieke plicht. Waar haalt hij dat vandaan? Uit het oud-Hollandsch recht? Uit het Engelsche recht? Geen sprake van. Bij alle historische kennis van den heer Verkouteren heeft hij mij toch niet overtuigd, dat die regel als rigoureus geldende in alle details voor alle omstandigheden moet worden aanvaard. Men kan zich zeker sterke publieke rechten voorstellen, waarvan de doorwerking van zulk een vitaal belang is voor de maatschappij, dat men zegt: dat recht moet worden uitgeoefend, het is een plicht, en dat men op het niet uitoefenen van zulk een recht een strafrechtelijke sanctie gaat stellen. Ook wanneer men erkent, dat men kan zeggen: een publiek recht is moraliter ook een publieke plicht, dien men moet uitoefenen, dan beteekent dat nog niet dat men altijd een politie-agent er bij moet halen, en dat men de menschen, zooals de heer Verkouteren heeft gezegd, bij den kraag moet laten vatten en hun twee kwartjes boete opleggen. Dàår zit de hoogheid van het recht niet in. En dacht men nu, dat men het besef van dien moreelen plicht tot vervulling van een recht door veldwachter of kantonrechter zou verhoogen? Dacht men, dat daardoor het moreele peil van het volk zou worden bevorderd? Het lijkt er niet naar, Mijnheer de Voorzitter!

Bovendien, practisch is het ook niet juist. De heer Verkouteren heeft gezegd: Pik er een 40 uit en geef die twee kwartjes boete, dan loopt de rest als hazen. Maar hazen loopen meestal niet naar den jager toe, maar loopen juist den anderen kant uit. In zoover zou dit dus heel weinig geven.

Bovendien, de uitoefening van den stemplicht, zooals die nu eenmaal geregeld is, komt hierop neer, dat men verplicht wordt naar het stembureau te gaan, niet om zijn kiesplicht uit te oefenen, maar om een kaart in ontvangst te nemen, die men desnoods kan verscheuren, om dan weg te gaan: dan heeft men aan zijn plicht voldaan! Wat is dat nu voor een paskwil, Mijnheer de Voorzitter! Dacht men nu daardoor de publieke belangstelling te verhoogen? Dat krijgt men niet door dwang, maar door het opwekken van de belangstelling in de groote sociale en economische vraagstukken van den dag, met alle geoorloofde en redelijke middelen. Dan zullen de kiezers vanzelf aan die belangstelling bij de stembus uiting geven. Maar tegen dien dwang verzet zich mijn gevoel van individueele vrijheid. Want men vergeet één ding: in het uitoefenen van haar stemplicht bij de verkiezingen geven de verschillende politieke partijen blijk van haar grootte, haar omvang, haar invloed en van haar evenredige verhouding, maar dan is er nog een groote groep, nl. de groep der onverschilligen, en wij moeten ook de grootte van de groep weten, wie het niet de moeite waard is om van huis te gaan. Maar als ik die groep nu formeel dwing, om toch bij de bus te komen om te stemmen, dan elimineer ik die groep van onverschilligen en forceer daardoor het beeld van de evenredige vertegenwoordiging. Op al deze gronden gevoel ik niet voor den stemplicht.

Ten slotte een persoonlijk woord. De heer de Vos van Steenwijk heeft het noodig geacht, bij den aanvang en aan het einde zijner rede zich tot mij te richten, en het zou onheusch van mij zijn om er het zwijgen toe te doen. Hij heeft herinnerd aan een omineuzen datum van 11 Mei 1922, waarop blijkbaar door mij eenige dwaasheden zouden zijn gezegd.

De heer **de Vos van Steenwijk**: Onheuschheden.

De heer **Mendels**: Elke onheuschheid tegenover den heer de Vos van Steenwijk is een dwaasheid. De heer de Vos van Steenwijk heeft namelijk in die zitting een rede gehouden over de nadere Grondwetsherziening en heeft gezegd, dat hij het heel goed vond, dat de Regeering de evenredige vertegenwoordiging uit de Additionnele Artikelen had weggenomen, maar dat hij allerminst wenschte geacht te worden, met elke toekomstige regeling der evenredige vertegenwoordiging akkoord te zullen gaan. Hij heeft in een uitvoerig betoog met klem en nadruk de meest stellige reserves geponeerd, zoodat men nooit kon zeggen dat hij zich had verbonden, tegenover de concessies van de Regeering, met de evenredige vertegenwoordiging te zullen medegaan. De heer de Vos van Steenwijk noemde dat toen een loyalen steun aan de Regeering. Hij

(Mendels e. a.)

heeft toen betoogd: ik zal loyaal het beginsel van de evenredige vertegenwoordiging aanvaarden, en ik heb daarop gezegd: wat is dat prachtig, maar dat beginsel staat in de Grondwet, en u kunt daarvan niet afwijken. De Regeering is u ten aanzien van groote dingen te gemoet gekomen, en nu kunt u niet zeggen dat u niet reageeren zult tegen het beginsel door het verwerpen van een latere uitwerking.

Ik heb toen gezegd, bladz. 942 *Handelingen*:

„In beginsel zal de heer de Vos van Steenwijk dus niet reageeren tegen de evenredige vertegenwoordiging — dat kan hij trouwens niet, want ze staat in de Grondwet — maar hij behoudt zich de vrijheid voor om een wetsontwerp, dat hem niet bevalt, af te stemmen."

Toen kwam er een interruptie van den heer de Vos van Steenwijk: Loyale steun! waarop ik zeide: „Ja, dien kennen wij! Loyaal is de heer de Vos van Steenwijk altijd, dat geef ik toe, maar steun aan de Regeering...... dat is een andere quaestie!"

Kan het nog mooier? Loyaal is de heer de Vos van Steenwijk altijd! Er staat zelfs niet achter, dat ik dat ironisch bedoeld heb!

Mijnheer de Voorzitter! Wat bedoelde ik nu daarmee? Dat ik een lichten twijfel koesterde, of, als de Regeering eens kwam met een andere uitwerking van het beginsel der evenredige vertegenwoordiging, gezien de bedenkelijke antecedenten van den heer de Vos van Steenwijk ten aanzien van steun aan de Regeering bij deze Grondwetsherziening, hij dan heuschelijk dien steun wel aan de Regeering zou verleenen! Dat is alles! En nu komt ruim een jaar later de heer de Vos van Steenwijk daarop nog eens terug! Ik was het al heelemaal vergeten! Ik ben mijn speeches een week nadat ik gesproken heb al lang vergeten, en ik wist dan ook niet wat ik hoorde, toen vanochtend de heer de Vos van Steenwijk de meest formeele sommatie tot mij richtte, om wat ik toen gezegd heb terug te trekken. Ik moest voor den heer de Vos van Steenwijk een „kotau" maken, ik moest voor hem op de knieën, omdat ik hem toen ... beleedigd had!

De heer **de Vos van Steenwijk**: Verdacht gemaakt!

De heer **Mendels**: Goed, verdacht gemaakt. Vat de heer de Vos van Steenwijk dat nu niet een beetje te hoog op? Het doet mij natuurlijk zeer veel genoegen, dat hij, zoo'n jaar lang rondgeloopen hebbende met dat drukkende gevoel, dat ik aan zijn politieke betrouwbaarheid ook maar den geringsten twijfel zou hebben, er nu bij de eerste de beste gelegenheid op terugkomt, en er hooglijk prijs op blijkt te stellen, dat ik dat herroep!

Mijnheer de Voorzitter! Mijn houding ten opzichte van den heer de Vos van Steenwijk verleden jaar kwam neer op dien van een officier van justitie tegenover een verdachte — geen schuldige —, tegen wien hij ernstige verdenking heeft. Zijn antecedenten zijn niet al te schitterend, en gegeven de omstandigheden is er kans, misschien waarschijnlijkheid, dat hij zich aan een nieuw delict zal gaan schuldig maken. Een verstandige officier van justitie zegt dan tegen zoo'n persoon: zeg eens vriend, nu laat ik je voorloopig vrij je gang gaan, houd je je een jaar goed, dan laat ik het loopen. Nu, Mijnheer de Voorzitter, de heer de Vos van Steenwijk heeft zich vanmorgen goed gehouden, dus laat ik hem loopen! Ik geloof, dat hiermede de heer de Vos van Steenwijk is gerehabiliteerd.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met enkele vragen te beantwoorden, die door eenige leden aan de Regeering zijn gesteld. Ik ontmoet dan in de eerste plaats den geachten afgevaardigde den heer de Waal Malefijt.

De door hem gestelde vraag betreffende de verbinding van lijsten, krachtens art. 50 van de Kieswet, is mij bereids van andere zijde buiten deze Kamer gesteld. Ik heb daar toen op geantwoord, dat, aangezien ik te eeniger tijd wel zou kunnen

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

worden geroepen de Kroon ten deze te adviseeren, ik mij dus van een besliste uitspraak moest onthouden. Dat neemt echter niet weg, dat ik reeds toen als mijn aanvankelijke meening, die, indien argumenten daartegenover zouden worden gesteld, natuurlijk voor herziening vatbaar zou zijn, uitsprak: een verbinding van lijsten, krachtens het op het oogenblik geldende art. 50 van de Kieswet tot stand gekomen, wordt niet ongedaan gemaakt door een na die totstandkoming en voor de te houden stemming in werking getreden gewijzigde bepaling van het artikel, zooals dit is opgenomen in het wetsontwerp, dat op het oogenblik in behandeling is. Vergis ik mij niet, dan stemt mijn meening overeen met die van den geachten afgevaardigde.

De heer van Embden heeft een tweetal vragen gesteld. In de eerste plaats, of ik wilde overwegen de mogelijkheid, dat bij een volgende herziening van de Provinciale Wet zou worden ingevoerd, in plaats van de stemming bij aanwezigheid in de vergadering der Staten, de stemming door inzending van een stembiljet, niet in de vergadering dus.

Het is te overwegen. Wellicht herinnert de geachte afgevaardigde zich het initiatief-voorstel, dat eenige jaren geleden door een van de Kamerleden is ingediend, niet voor wat betreft de benoeming van leden van de Eerste Kamer, maar voor de stemming voor gemeenteraden, Provinciale Staten en Tweede Kamer, door inzending aan den voorzitter van het stembureau van een biljet. Er zouden natuurlijk de noodige voorzorgsmaatregelen moeten worden genomen, opdat alles richtig in zijn werk ga en aanleiding tot verkeerde praktijken, die zich natuurlijk gemakkelijker zouden kunnen voordoen, worde voorkomen.

In de tweede plaats heeft de geachte afgevaardigde mij gevraagd, of ik zou willen overwegen een aanvulling van het naar zijn meening niet geheel volledige art. 114, sub 1, van het ontwerp-Kieswet.

Ik heb hiervan te voren geen kennis kunnen nemen, maar tijdens de rede van den geachten afgevaardigde heb ik mijn gedachten over deze vraag laten gaan en aanvankelijk komt het mij voor, dat de geachte afgevaardigde de zaak juist heeft voorgesteld en dat aanvulling noodzakelijk is. Ik zal dan ook gaarne de beide vragen van den geachten afgevaardigde in overweging nemen.

Verschillende geachte afgevaardigden hebben beschouwingen gewijd aan den stemplicht. De Vergadering herinnert zich de parlementaire geschiedenis van den stemplicht uit den laatsten tijd. Ik had het voorrecht eenige weken geleden in deze Vergadering mede te deelen, dat de Regeering een onderzoek instelde naar de werking van den stemplicht, waaraan moest worden aangehaakt de vraag, of de stemplicht was te handhaven, en ik liet mij toen over de mogelijkheid en wenschelijkheid van handhaving van den stemplicht niet uit.

Daarop volgden de verkiezingen voor de Provinciale Staten in de verschillende provincies en eenige dagen daarna, toen de uitslagen en ook de verzuimen bekend waren, werd in de Tweede Kamer behandeld het wetsontwerp, dat thans hier ter tafel ligt. Een tweetal leden der Tweede Kamer dienden een amendement in om den stemplicht af te schaffen.

Het is niet te ontkennen, dat behalve de Regeering ook tal van voorstanders van den stemplicht niet weinig in hun vertrouwen in de goede werking van den stemplicht waren geschokt door de uitkomsten der verkiezingen voor de Provinciale Staten van dit jaar. In die uitkomst vond ik aanleiding in de bewuste vergadering der Tweede Kamer als mijn meening mede te deelen, dat ik er toe overhelde, dat de stemplicht, zooals die in de wet was neergeschreven, niet voor handhaving vatbaar was met de in de wet neergeschreven middelen.

En al is het duidelijk, dat ik niet aan de Kamer overliet de beslissing over het voorgestelde amendement, het blijkt toch wel uit mijn woorden, dat, indien men wilde heenstappen over de bezwaren, die een incidenteele beslissing over zoo'n voornaam punt als het al of niet handhaven van den stemplicht uiteraard met zich medebrengt, er veel voor te zeggen was den stemplicht bij deze gelegenheid te doen verdwijnen.

46ste VERGADERING. — 21 JUNI 1923.

376. Wijziging van de Kieswet, de Provinciale wet en de Gemeentewet.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

Maar het is bij de stemming in de Tweede Kamer gebleken, dat de meerderheid het met deze mijn meening niet eens was en liever wenschte af te wachten het onderzoek, dat de Regeering in de Eerste Kamer reeds had toegezegd, waarbij moest worden gevoegd de overweging van de vraag, of misschien op een andere wijze een verplichting tot het deelnemen aan de stemming aan de kiezers kon worden opgelegd.

Met groote belangstelling heb ik geluisterd naar het zeer deskundige betoog van den geachten afgevaardigde den heer de Vlugt. Ik zeg hem gaarne toe, dat bij de verdere overweging van dit vraagstuk door mijn daarbij betrokken ambtgenoot van Justitie en door mij zelf met veel nauwgezetheid hetgeen door hem is gezegd, zal worden nagegaan bij het vele, dat wij over dit belangrijke vraagstuk reeds hebben gehoord en gelezen.

Het spreekt vanzelf, dat, nu van den eenen kant de behandeling van dit vraagstuk niet van den allerspoedeischendsten aard is, aangezien menschelijkerwijze gesproken in de eerste maanden geen verkiezingen zijn te verwachten, het toch zaak is niet uit te stellen de behandeling van dit vraagstuk tot het einde van den termijn, die ons scheidt van de eerstvolgende verkiezingen voor de Tweede Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot het wetsontwerp. Indien men als zijn meening te kennen geeft, dat het is een zoeken naar den steen der wijzen, wanneer men in één wet de noodige eer wil bewijzen aan het stelsel van de evenredige vertegenwoordiging en voldoende wil letten op het provinciaal verband, wanneer men zegt, dat die twee zaken combineeren in een zelfde voorstel eigenlijk is het zoeken van de quadratuur van den cirkel, dan veroorloof ik mij, op te merken, dat het niet aangaat om een evenredige vertegenwoordiging, zooals wij die nu eenmaal in ons land kennen, als de eenig mogelijke te erkennen.

Wat toch is de geschiedenis? Terwijl in het buitenland — het is niet de eerste maal, dat ik dit in deze Vergadering zeg —, vermoedelijk ook ten gevolge van de omstandigheid, dat de landen, de provinciën en wellicht ook de gemeenten, waar de evenredige vertegenwoordiging geldt, grooter zijn dan dat met ons betrekkelijk kleine vaderland het geval is, men niet het geheele land, de geheele provincie tot één kieskring maakt, maar die verdeelt in verschillende kieskringen, is hier door het feit, dat de evenredige vertegenwoordiging het eerst is voorgeschreven voor den Staat der Nederlanden, voor de elf provinciën en voor de zooveel honderd gemeenten, op zich zelf beschouwd ieder voor zich, zoo langzamerhand in de hoofden van de Nederlanders, die zich met deze quaestie bemoeien, als geheid de gedachte, dat een andere toepassing van de evenredige vertegenwoordiging geen zin heeft. Wanneer wij echter even buiten onze grenzen kijken, naar welke richting ook, in en buiten Europa, dan ziet men, dat het daar op geheel andere wijze is geregeld. In België b. v. worden de tientallen leden van de Chambre des Députés niet gekozen volgens het systeem van de evenredige vertegenwoordiging van het geheele land, maar daar is het land verdeeld in zelfstandige kieskringen, waarvan de uitkomsten ieder voor zich een berekening geven bij de verdeeling van de zetels, zoodat men daar hetzelfde bezwaar heeft, dat hier uitgesproken wordt tegen de verdeeling in vier groepen van de elf provinciën; reeds gedurende jaren echter heeft men daar dat stelsel in de practijk zien toegepast.

Nu spreekt het vanzelf, dat, wanneer men, zooals ik zeide, zich eenmaal vastgelegd heeft in den gedachtengang: evenredige vertegenwoordiging is alleen mogelijk, wanneer zij gaat over 100 pct. van de kiezers en moet opleveren 100 pct. van de gekozenen, men dan bezwaar heeft tegen het Regeeringsvoorstel en zegt: wat gij levert is prutswerk. Daarbij komt — men moet dat niet vergeten —, dat de moeilijkheden nog grooter werden, toen moest worden te gemoet gekomen aan het bezwaar van aftreding van de 50 leden der Eerste Kamer, niet in eens, maar in twee gedeelten, telkens van 25.

De geachte afgevaardigde de heer de Vos van Steenwijk heeft gezegd: Hetgeen geboden is door de Regeering, is een compromis en, gelet op de eischen, gesteld met het oog op de voorgeschiedenis, is dit het beste wat er van te maken was. In dien zin accepteer ik gaarne den steun, dien verschillende afgevaardigden aan het wetsontwerp hebben geboden. En waar de geachte afgevaardigde de heer Mendels er aan heeft herinnerd, dat men toch werkelijk niet der Regeering er een verwijt van kan maken, dat de evenredige vertegenwoordiging in het gedrang gekomen is, daar stem ik dit dien geachten afgevaardigde toe. Het oorspronkelijk Regeeringsvoorstel was logisch in den zin van de Nederlandsche evenredige vertegenwoordiging. Maar verschillende afgevaardigden hier hebben toen gezegd: Dat was het naar uw geest, maar naar onze meening is dan de samenstelling van de Eerste Kamer verkeerd; het provinciaal verband wordt verbroken, de aftreding der geheele Kamer in eens is ongewenscht. De geachte afgevaardigden, die dat gezegd hebben, zullen zich herinneren, dat ik reeds toen, bij de behandeling van het eerste voorstel voorspeld heb, wat er bij behoud van het meerderheidstelsel zou gebeuren. Te verwachten was een te groote rechtsche meerderheid in de Kamer. En er is nog meer gebeurd dan ik voorspeld heb. Waar nu het beste, het meest logische, niet was te bereiken, moest de Regeering zich wel met het iets minder goede tevreden stellen.

De geachte afgevaardigde de heer de Waal Malefijt heeft een zeer juiste opmerking gemaakt. De evenredige vertegenwoordiging is moeilijk en hij voegt er aan toe: moeilijk bij het bepalen van den uitslag. En welk systeem men ook invoert, de berekeningen zijn niet een zaak van Jan en alleman. Daarvoor heeft men noodig een centraal stembureau, een college van deskundigen, dat den uitslag vaststelt.

Die zelfde geachte afgevaardigde heeft bezwaar geopperd tegen de verdeeling van het land in vier deelen. Hij zou liever hebben een verdeeling in zes deelen, waarbij de groote provincies Noordholland en Zuidholland zelfstandig zouden blijven en de overige bijeen worden gevoegd in groepen van twee en een van drie. Ik geef toe, daarover is te praten. Maar daarvan zou toch weer het gevolg geweest zijn vermeerdering van de beteekenis van het provinciaal verband, maar vermindering van de logische uitkomsten van de evenredige vertegenwoordiging. Het is dus een quaestie van meer of minder. En nu kan ik mij voorstellen, dat de geachte afgevaardigde, die geen groot bewonderaar is van de evenredige vertegenwoordiging, om historische redenen heeft aan het provinciaal verband. Maar nog eens. Een der afgevaardigden heeft gezegd: het is een compromis. Hij heeft gezegd, dat er geen beginsel bij is betrokken en dat hij daarom over bezwaren kon heenstappen.

Een enkel woord over de stemwaarde. De argumenten daarvoor zijn opgesomd in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer, waarbij de Regeering zich in haar Memorie van Antwoord heeft aangesloten. Wanneer men de cijfers, die daar medegedeeld zijn, nagaat, weet men, dat juist de kleine provincies te veel afgevaardigden zullen krijgen, indien er geen stemwaarde wordt ingevoerd. Om een voorbeeld te geven: Zeeland en Drenthe zouden ieder drie afgevaardigden krijgen, terwijl zij volgens de thans geldende Kieswet er maar twee hebben, en in plaats van aan de Regeering te recht of ten onrechte het verwijt te kunnen maken: gij hebt te weinig invloed toegekend aan het platteland, zou men in dit geval kunnen verwijten: gij hebt onevenredig aan de twee kleine provincies nog meer invloed gegeven dan zij nu reeds hebben. Maar ik vraag verder: zou het geen moeilijk te verdedigen incongruentie zijn geweest, de stem van de Statenleden van Zuidholland van zooveel minder invloed te doen zijn dan die van Drenthe? Ik behoef niet te zeggen, dat het allerminst de zucht is geweest naar volkssouvereiniteit, indien men te recht deze anomalie zou willen opheffen.

Immers de redeneering is niet: de Staten van Zuidholland vertegenwoordigen zooveel kiezers en Drenthe zooveel minder en daarom moet Zuidholland zooveel hoogere stemwaarde hebben, de redeneering is een andere geweest: Zuidholland telt 82 leden der Staten, terwijl het zooveel kleinere Drente er 35 heeft. Wat zou nu het gevolg zijn, wanneer de Staten groepsgewijze gingen stemmen voor de Eerste Kamer? Dan zou, wanneer de enkelvoudige stem had gegolden, de stem

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

van ieder Statenlid in een volkrijke provincie, dus in een provincie, die een groot aantal leden vertegenwoordigt, minder beteekenis hebben dan die van een Statenlid van een kleinere provincie. Ter wille van de evenredigheid moet zulks worden voorkomen, en dat kan alleen door de hoogere stemwaarde.

De bewering is gehoord, dat naar het Regeeringsvoorstel Drenthe in het geheel geen afgevaardigde zou hebben. Ik moet er op wijzen, dat, als het evenredigheidsbeginsel zuiver wordt toegepast, daartoe leidt, er veeleer bezwaar tegen bestaan zou kunstmatig aan een provincie een vertegenwoordiging te schenken, waarop zij geen aanspraak kan doen gelden. Uit de cijfers, in het Voorloopig Verslag der Kamer opgenomen, blijkt, dat, als de stemwaarde niet werd toegepast. Drenthe zelfs meer zou krijgen dan nu het geval is en het geheel onevenredig zou zijn vertegenwoordigd. Maar waar Drenthe behoort tot de noordelijke groep en binnen die groep de partijen elkaar wel zullen weten te vinden, is het allerminst uitgesloten, dat ook met het oog op het door mij genoemde provinciale verband een van de politieke partijen een Drent zal aanwijzen, die die provincie in deze Kamer vertegenwoordigt.

De geachte afgevaardigde de heer Verkouteren heeft aan de Regeering toegevoegd: geef toch in de stukken het goede voorbeeld bij het schrijven van de Nederlandsche taal, en de geachte afgevaardigde heeft daarbij eenige aardige staaltjes van inelegantie meegedeeld. Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft volkomen gelijk, maar ter verontschuldiging zoowel van de Regeering als van haar organen moge ik er op wijzen, dat er, voor wat de wetgeving en de administratie aangaat, vooral in de laatste jaren onder hoogen stoom wordt gewerkt, er vaak spoedbestelwerk van de zijde van de Staten-Generaal wordt verlangd en het vaak onmogelijk is, zoowel voor de verantwoordelijke Ministers als voor de ambtenaren, die zorg aan de stukken te besteden, die gewenscht is. Het is geen verontschuldiging,want als er schuld is, moet zij bekend worden, het is hoogstens een verklaring. In dien zin hoop ik, dat de geachte afgevaardigde deze woorden van mij zal aanvaarden. Zelfs in de stukken betrekkelijk dit wetsontwerp zijn er dingen te ontdekken en ook ontdekt, die, wanneer de zaak op rustiger wijze ware behandeld, zich niet hadden mogen voordoen.

Den geachten afgevaardigde den heer de Waal Malefijt stem ik geheel toe: een menschelijkerwijs volmaakte wet is deze Kieswet niet; ik vrees, dat welk Kabinet, welke Tweede Kamer of welke Eerste Kamer ook aan deze wet verbeteringen zou aanbrengen, men toch nooit van een menschelijkerwijs volmaakte Kieswet zal kunnen spreken. Immers, en dit is geen grief tegenover wien ook, het is enkel het constateeren van een feit, de wijze, waarop in ons land wetten tot stand komen, is zoodanig en de eischen, welke men aan onze wetten stelt, zijn zoo hoog, en men wil die zoo vaak in zooveel onderdeelen zien afdalen, dat het een bovenmenschelijk werk zou zijn, indien men een volmaakte wet wist tot stand te brengen.

Ik wil besluiten. Mijnheer de Voorzitter, met aan die geachte afgevaardigden, die als conclusie van hun redevoeringen zeiden, dat zij hun stem aan dit wetsontwerp niet zouden onthouden, mijn dank over die toezegging uit te spreken.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VI. Wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor het dienstjaar 1922 (482).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De ontwerpen van wet n°. 432 tot en met 448 zouden moeten worden verdedigd door den Minister van Financiën, maar aangezien deze aan de overzijde van het Binnenhof aanwezig moet zijn, heeft de Minister van Bin-

(**Voorzitter** e. a.)

nenlandsche Zaken en Landbouw zich bereid verklaard casu quo den leden inlichtingen te verstrekken, indien zij dat zouden wenschen;

VII. Herziening der bepalingen nopens de opsporingsbevoegdheid met betrekking tot de wet van 19 Mei 1922 (Staatsblad n°. 329), houdende nadere bepalingen tot verzekering van den accijns op het gedistilleerd (432).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VIII. Wijziging der Wet op de Personeele Belasting 1896 (398).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **d'Aumale van Hardenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! Tot mijn groot genoegen heb ik gezien, dat de Minister in de Memorie van Antwoord zegt:

„De ondergeteekende deelt in de reeds herhaaldelijk bij uitspraken op bezwaar- en verzoekschriften tot uiting gekomen opvatting, dat de aangifte slechts leidraad en geen basis voor de aanslagregeling is. Deze opvatting brengt mede, dat bij de vaststelling van den aanslag ook in voor den belastingplichtige gunstigen zin kan worden afgeweken van diens aangifte van de waarde van motorrijtuigen."

Ik verheug mij zeer over dit antwoord van den Minister, maar ik zou hem toch willen vragen, of hij dan ook genegen is een opdracht aan zijn ambtenaren te geven in dezen geest, want de practijk heeft ons wel eens geleerd, dat die heeren daaromtrent niet zoo dachten.

Zoo is het hiermede ook het geval. De Minister zegt, dat de aangifte slechts leidraad is en geen basis voor de aanslagregeling, maar dit wordt absoluut niet zoo toegepast.

Hoezeer ik ook toejuich, dat personen, die voor de belasting een onjuiste aangifte doen, daarvoor behoorlijk gestraft worden, zoo is het toch naar mijn meening niet meer dan billijk, dat zij, die een motorrijtuig eenige duizenden guldens te hoog hebben aangegeven, door den fiscus worden aangeslagen voor de werkelijke waarde.

Ik hoop, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw deze opmerkingen aan zijn ambtgenoot van Financiën zal willen overbrengen en dat deze een instructie aan zijn ambtenaren in den door mij bedoelden geest zal geven.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft zijn redevoering geresumeerd in de laatste vraag, of ik bereid was aan mijn ambtgenoot van Financiën, hetgeen hij hier heeft medegedeeld, over te brengen.

Ik kan niet anders zeggen, waar de geachte afgevaardigde zijn vraag zoo vriendelijk heeft gesteld, dat ik gaarne bereid ben de aandacht van mijn ambtgenoot van Financiën op hetgeen de geachte afgevaardigde heeft gezegd, te vestigen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IX. Aanvulling van artikel 18 der wet van den 25 Mei 1880 (Staatsblad n°. 88) tot instelling eener Rijkspostspaarbank, zoals dat artikel is aangevuld en gewijzigd, laatstelijk bij de wet van 14 Januari 1918 (Staatsblad n°. 20);

Aanvulling van artikel 18 der wet op de Rijksverzekeringsbank (Staatsblad 1920, n°. 780);

Aanvulling van artikel 25 der Pensioenwet 1922 (Staatsblad n°. 240) (400);

(de Waal Malefijt.)

X. Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Goes van het voormalige Rijkslandbouwproefstation met woning en verderen opstal, te Goes, en erfpachtsrecht op den bijbehoorenden grond (442);

XI. Wijziging der wet van 9 Mei 1890 tot nadere regeling van de heffing en bestemming der Kanselarijleges (Staatsblad n°. 80), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 19 Mei 1922 (Staatsblad n°. 312) (443);

XII. Bekrachtiging van de met de gemeente Amsterdam gesloten dading, rakende den eigendom van het Noord-Hollandsch Kanaal met bijbehoorende gronden en wateren, onder Amsterdam en Buiksloot (448).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIII. Aanvulling der wet van den 16den Februari 1923 (Staatsblad n°. 38) tot wijziging der Lager-onderwijswet 1920 (383).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Waal Malefijt**: Mijnheer de Voorzitter! Op bladzijde 2 van de Memorie van Antwoord stelt de Regeering in uitzicht een ruime toepassing van art. 56 van de wet op het lager onderwijs.

De 2de alinea daarvan luidt sinds 16 Februari 1923 aldus:

„In bijzondere gevallen, den Onderwijsraad gehoord, kan de in het eerste lid bedoelde Rijksvergoeding voor een jaar of een gedeelte van een jaar worden verleend voor één of meer onderwijzers boven het in dat lid bedoelde aantal."

Nu zegt de Minister in de Memorie van Antwoord, dat dit artikel gelegenheid biedt tot het verleenen van Rijksvergoeding voor onderwijzers, wier aanstelling door sterke toeneming van het aantal leerlingen noodzakelijk was geworden.

En voorts heet het, dat de gemeente- en schoolbesturen geen moeilijkheden zullen ondervinden ten gevolge van benoemingen, krachtens het gewijzigde zesde lid der Lager-onderwijswet gedaan, ook al zijn die benoemingen geschied na 15 Mei 1923, want indien de benoemingen na dien datum zijn gedaan, dan bevat art. 56, tweede lid, de noodige voorziening.

Ik wil wijzen op een geval, waarin ook m. i. zoodanige toepassing alleszins gemotiveerd schijnt, en ik zou den Minister willen vragen, of hij wil toezeggen, dat hij in dat geval een dergelijke toepassing in uitzicht wil stellen. In het kort zal ik zeggen, wat de bedoeling is.

Ik heb het oog speciaal op boventallige onderwijzers aan kleine scholen, zoowel gemeente- als bijzondere scholen, speciaal aan scholen met 40—60 leerlingen.

Volgens de wet van 1920, zooals die oorspronkelijk luidde, moesten aan die scholen twee leerkrachten aanwezig zijn. Bij de wet van Februari 1923 is dat aantal verhoogd, maar beide wetten lieten toe, dat een boventallig onderwijzer aanwezig was, waarvoor subsidie werd gegeven. Wat is nu echter het geval? Nu wordt, althans als ik de zaak goed begrijp, door de voorgestelde wijziging van paragraaf 2 van de Overgangsbepalingen aan deze mogelijkheid een einde gemaakt. Voortaan zullen slechts twee onderwijzers werkzaam mogen zijn en zal geen boventallige onderwijzer meer mogen worden aangesteld. Nu is het mijn bedoeling allerminst om aanmerkingen te maken op die bepaling. Bezuiniging is nu eenmaal noodig. Gemeente- en schoolbesturen moeten boventallige onderwijzers wegens opheffing der betrekking ontslaan. Het komt niet in mij op om art. 56, 2de lid, te gebruiken om het voorgestelde als het ware krachteloos te maken. Maar...... de wet is er nog niet en heeft toch op dit punt althans terugwerkende kracht tot 1 Januari 1923. Gemeente- en schoolbesturen konden op 1 Januari van dit jaar evenwel onmogelijk zien, wat er zou gebeuren. Zij kunnen ook de onderwijzers

(de Waal Malefijt c. a.)

niet op staanden voet ontslaan, want zij moeten een zekeren tijd, 3 of 6 maanden, vooruit waarschuwen. Het gevolg is, dat zij al die maanden deze onderwijzers zullen moeten uitbetalen zonder daarvoor restitutie te ontvangen. Dit zou m. i. zeer onbillijk zijn.

Mijn vraag is daarom of de Minister ook in dergelijke gevallen van het recht, hem in art. 56, 2de lid, voorbehouden, tot wegneming dier onbillijkheid, gebruik zou willen maken.

De heer **van der Maesen de Sombreff**: Mijnheer de Voorzitter! In het Voorloopig Verslag van deze Kamer lezen wij het volgende:

„Van verschillende zijden werd er op gewezen, dat in art. 212 alleen sprake is van de bestaande Rijkskweekscholen en de van Rijkswege nieuw te stichten kweekscholen en opleidingsscholen. Waarom, zoo werd gevraagd, is hier niet tevens eene plaats ingeruimd voor te stichten bijzondere opleidingsscholen? Men zou dit billijk hebben geacht en zou het op prijs stellen 's Ministers meening dienaangaande te mogen vernemen."

In de Memorie van Antwoord heeft de Minister daarop het volgende geantwoord:

„Art. 212 betreft de opleidingsinrichtingen, uitgaande van het Rijk; art. 214 die, uitgaande van gemeenten en vereenigingen. Eene bepaling omtrent te stichten bijzondere opleidingsscholen zou dus in art. 212 niet op haar plaats zijn. De ondergeteekende veronderstelt, dat met de vraag in het Voorloopig Verslag eigenlijk bedoeld is te vernemen, of er geen reden is om, zoolang de opleiding op den voet der wet van 1920 niet is ingevoerd, de gelegenheid open te stellen bijzondere kweekscholen op den voet der wet van 1878 op te richten met aanspraak op Rijkbijdrage. Hij is van meening, dat die reden niet bestaat, omdat z. i. de bestaande kweekscholen in den eerstkomenden tijd genoegzaam in de behoefte aan leerkrachten zullen kunnen voorzien en uitbreiding van het aantal dus tot noodelooze opvoering van kosten zou leiden."

De bedoeling van de opmerking in het Voorloopig Verslag is geweest er op te wijzen, dat het principe van de gelijkstelling tusschen openbaar en bijzonder onderwijs bij dit wetsontwerp niet is gehandhaafd.

Wat toch is het geval? Op den voorgrond dient gesteld te worden, dat er ergens behoefte is aan een opleidingsschool. Wanneer die behoefte zich voordoet, zal, zooals het wetsontwerp thans luidt, de mogelijkheid bestaan om in die behoefte te voorzien door een Rijkskweekschool op te richten, en het zal heelemaal onmogelijk zijn een bijzondere opleidingsschool met subsidie op te richten. Dit laatste is uitgesloten.

De Minister zal zeker wel inzien, dat hierin een ongelijkheid zit en dat het zeer wenschelijk is, dat tevens de mogelijkheid werd geschapen om een bijzondere opleidingsschool met subsidie op te richten.

De Minister zegt in de Memorie van Antwoord, dat hij van meening is, dat de bestaande Rijkskweekscholen genoegzaam in de behoeften aan leerkrachten voorzien en uitbreiding van het aantal tot verhooging van de kosten zou leiden. De vrees voor onnoodige verhooging van kosten behoeft hier echter niet te bestaan. Op den voorgrond moet staan, dat er behoefte is aan uitbreiding, maar dan moet ook de mogelijkheid bestaan om evengoed als een openbare ook een gesubsidieerde bijzondere kweekschool op te richten. Ik spreek het vertrouwen uit, dat Zijn Excellentie wel zal willen toezeggen om door een novelle de door het wetsontwerp ontstane ongelijkheid op te heffen. Nuttelooze onkosten zullen er niet het gevolg van zijn. Het geval kan zich b. v. voordoen in de mijnstreek. Daar kan uitbreiding van opleidingsscholen noodig zijn en dan dient toch de mogelijkheid te bestaan om daar ook een bijzondere kweekschool met Rijksbijdrage op te richten.

(Minister de Visser.)

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! Om in de eerste plaats een antwoord te geven aan den heer de Waal Malefijt, zou ik willen opmerken, dat bij de wet van 1878, zooals de geachte afgevaardigde te recht herinnerd heeft, een school van 41 tot 60 leerlingen zeker was van Rijkstoelage voor een hoofd, een verplicht onderwijzer en een niet verplicht onderwijzer. Die bepaling werd geconsolideerd in de wet van 1920, in artikel 193, 4de lid, juncto artikel 201, 3de lid, zoodat dit subsidie verzekerd bleef tot 1 Januari 1926. Nu is echter gekomen de wijzigingswet van Februari, waarbij artikel 193, 4de lid, dat de betaling van Rijkswege voor den onverplichten onderwijzer bleef verzekeren, kwam te vervallen. Hiervan zou dus het gevolg zijn, dat voor den niet verplichten onderwijzer geen Rijkssubsidie meer wordt toegekend. Hiervan zouden natuurlijk de dupe worden de kleine schooltjes, die thans drie onderwijzers hebben. Nu is het ook mijn meening, conform die van den geachten afgevaardigde, dat de bestaande toestand op dit punt moet gehandhaafd worden krachtens artikel 36 en die schooltjes voor den niet verplichten onderwijzer, dien zij eenmaal hebben, niet het subsidie derven. Ik kan dus den geachten afgevaardigde de verzekering geven, dat onder de bijzondere gevallen, die in art. 56, 2de lid, zijn begrepen, ook dat valt, wat door den geachten afgevaardigde is vermeld. Ik meen, dat de geachte afgevaardigde met deze toezegging tevreden kan zijn.

Ten tweede beantwoord ik de opmerking van den geachten afgevaardigde, die het laatst gesproken heeft. Wat is de toestand? In de wet van 1920 wordt gezegd: gij kunt geen kweekschool meer oprichten op den ouden voet, en uit den aard der zaak kan men nog niet oprichten een kweekschool op den nieuwen voet, omdat het Koninklijk besluit er nog niet is, dat uitvoering aan die bepaling geeft. De geachte afgevaardigde heeft dus gelijk, wanneer hij concludeert: bijzondere kweekscholen kan men op het oogenblik niet oprichten. Maar, zegt de geachte afgevaardigde, die bepaling geldt niet voor het openbaar onderwijs; men zit dus in deze ongelijke positie: bijzondere kweekscholen kunnen niet, openbare wel worden opgericht. Dit bezwaar is echter meer van theoretischen dan van practischen aard, want in de practijk zal men er niet aan denken, openbare kweekscholen op te richten, tenzij door concentratie van bestaande normaallessen. Stel, dat in een streek 4 of 5 normaallessen zijn, en dat het voordeeliger is voor het Rijk, die alle op te heffen en daarvoor in het centrum van die streek een dagnormaalschool, een zg. geconcentreerde kweekschool te zetten, dan zal dit kunnen gebeuren, wanneer het blijkt te leiden tot bezuiniging voor het Rijk.

Nu kan de geachte afgevaardigde mij tegenwerpen: er kan toch behoefte zijn aan een bijzondere kweekschool. Ja, Mijnheer de Voorzitter, maar wanneer ik in aanmerking neem,

(Minister de Visser c. a.)

dat wij op het oogenblik 51 à 52 bijzondere kweekscholen hebben, een getal, niet evenredig aan het getal scholen, dat leerkrachten behoeft, en ik daartegenover stel, dat wij hebben 7 Rijkskweekscholen en het aantal Rijksnormaallessen reeds aanzienlijk is ingekrompen, dan geloof ik, dat, als wij de behoeften van bijzonder en openbaar onderwijs met elkaar vergelijken, er in de naaste toekomst geen bepaalde behoefte aan nieuwe bijzondere kweekscholen is te verwachten.

Evenwel, wanneer wij ons bepalen tot de theorie, tot het beginsel — zooals ik zeide, in de practijk zal het bezwaar niet gelden —, dan wil ik nagaan, of dit beginsel der gelijkheid op dit punt ook eenigermate in gedrang komt.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

XIV. Wijziging en aanvulling van het VIIIste hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (375);

XV. Wijziging van de wetten betreffende de spoorwegen (335);

XVI. Aanvulling en verhooging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922. (Verschillende onderwerpen.) (424).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Van verschillende zijden is mij verzocht, het wetsontwerp houdende toetreding tot de artikelen 65, 354—356, alsmede 358—362 van het Vredesverdrag van Versailles, en wel met inachtneming van de acht punten, die genoemd zijn in het door de in artikel 355 van het Vredesverdrag genoemde Geallieerde Mogendheden aanvaarde protokol van 21 Januari 1921, enz. (23), thans niet te behandelen; ik stel daarom voor, het thans van de agenda af te voeren.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Het ligt in mijn voornemen, de Kamer weder bijeen te roepen tegen Dinsdagmiddag a.s. te twee uur, tot het onderzoeken in de afdeelingen van verschillende ontwerpen van wet en Woensdag te 11 uur te behandelen het initiatief-voorstel van den heer Duys, vervolgens het ontwerp, dat zooeven van de agenda is afgevoerd, daarna de Jachtwet en de ontwerpen, die alsdan in staat van wijzen zullen zijn.

De vergadering wordt gesloten.

47ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 26 JUNI 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. een Regeeringsmissive; 2°. een verzoekschrift; 3°. geschriften; 4°. ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden. — Voorstel van den Voorzitter tot het aanbieden van een adres aan H. M. de Koningin, bij gelegenheid van Hoogst derzelver jubileum.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 35 leden, te weten:

de heeren Janssen, de Vos van Steenwijk, de Waal Malefijt, de Veer, Beelaerts van Blokland, d'Aumale van Hardenbroek, Diepenhorst, Gilissen, van Lanschot, Slotemaker de Bruine, van Basten Batenburg, van der Does de Willebois, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren W. Franssen, Slingenberg, L. de Vries, Westerdijk, Briët, Anema, Dobbelmann, Steger, Idenburg, Haazevoet, Verkouteren, S. de Vries, Blomjous, de Vlugt, van Wassenaer van Catwijck, Wibaut, Heerkens Thijssen, Schönfeld, Wittert van Hoogland, Douwes en van Embden.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat zijn ingekomen:

1°. een missive van den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, ten geleide van een achttal Aanbevelingen, opgesteld op de te Genève gehouden derde Internationale Arbeidsconferentie.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen; de bijlagen zullen worden geplaatst in het archief der Kamer;

2°. een verzoekschrift van G. J. M. baron van Slingelandt, te 's Gravenhage, betreffende verhooging van de weduwenpensioenen van vóór 1909 gepensionneerde officieren.

Dit verzoekschrift zal worden gesteld in handen van de Commissie voor de Verzoekschriften;

3°. de volgende geschriften:

een afschrift van een motie, aangenomen in een vergadering van oud-strijders van Batavia en omstreken, daarbij adhaesie betuigende aan een motie, aangenomen door de oud-strijders van Bandoeng en omstreken, in zake de hun toegekende pensioenen;

een afschrift van een motie, aangenomen in een vergadering van de Federatie van Algemeene Diocesane Vereenigingen van R.-K. bijzondere onderwijzers in Nederland, in zake de reclassificatie der gemeenten.

Deze geschriften zullen worden nedergelegd ter griffie, ter inzage voor de leden;

4°. van de Tweede Kamer de volgende door haar aangenomen ontwerpen van wet:

Wijziging van de Dienstplichtwet (437);

Wijziging van de wet van 9 Juni 1902 (*Staatsblad* n°. 89) tot regeling van de bevordering, het ontslag, het op non-activiteit en het op pensioen stellen der militaire officieren bij de landmacht (459);

Wijziging van de Bevorderingswet voor de zeemacht 1902 (*Staatsblad* n°. 86), zoomede van de wetten van 30 December 1914 (*Staatsblad* n°. 623), 17 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 401) en 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 868) (461);

Wijziging van artikelen 34 en 38 der Woningwet (471);

Aanvulling en wijziging van de Militaire Weduwenwet 1922 (428).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gezonden naar de afdeelingen.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer, ter kennis van de Vergadering te brengen, dat ingevolge besluit van de Centrale Afdeeling hedenmiddag na afloop der openbare vergadering in de afdeelingen zullen worden onderzocht de navolgende ontwerpen van wet:

Wijziging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923 (Verschillende onderwerpen) (3 wetsontwerpen) (435);

Wijziging van de Dienstplichtwet (437);

Aanvulling van artikel 8 der wet van 13 Januari 1923 (*Staatsblad* n°. 6), houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (444);

Wijziging van de wet van 9 Juni 1902 (*Staatsblad* n°. 89) tot regeling van de bevordering, het ontslag, het op non-activiteit en het op pensioen stellen der militaire officieren bij de landmacht (459);

Wijziging van de Bevorderingswet voor de zeemacht 1902 (*Staatsblad* n°. 86), zoomede van de wetten van 30 December 1914 (*Staatsblad* n°. 623), 17 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 401) en 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 868) (461);

Toekenning van een renteloos voorschot aan de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën ten behoeve van het onderhouden van luchtdiensten tusschen Nederland en het buitenland (462);

Wijziging van artikelen 34 en 38 der Woningwet (471);

Goedkeuring van de overeenkomst van ruiling van domeingrond onder Gilze, gesloten met J. Timmermans, landbouwer, te Gilze (479);

Onteigening ten behoeve van aanleg van een spoorweg van Groningen over Slochteren naar Weiwerd (481);

Voorzieningen betreffende de vereenvoudiging van de administratie der invoerrechten en accijnzen (485);

Naturalisatie van J. Bloch en 18 anderen (486);

Aanvulling en wijziging van de Militaire Weduwenwet 1922 (428).

Voorts heb ik de eer ter kennis van de Vergadering te brengen, dat morgen te 11 uur een openbare vergadering gehouden zal worden ter behandeling der navolgende ontwerpen van wet:

Voorstel van wet tot aanvulling van de Invaliditeitswet (278);

Wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) (403);

Toetreding tot de artikelen 65, 354—356, alsmede 358—362

(Voorzitter e. a.)

van het Vredesverdrag van Versailles, en wel met inachtneming van de acht punten, die genoemd zijn in het door de in artikel 355 van het Vredesverdrag genoemde Geallieerde Mogendheden aanvaarde protokol van 21 Januari 1921, enz. (23);

Bepalingen betreffende de jacht (27),

benevens de overige alsdan in staat van wijzen zijnde ontwerpen van wet.

Ten slotte heb ik de eer, aan de Kamer voor te stellen om, bij gelegenheid van de herdenking der 25-jarige regeering van H. M. de Koningin, een adres van gelukwensch, namens de Kamer, door alle leden, aan H. M. aan te bieden.

De heer **Wibaut**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mij niet tegen uw voorstel verzetten, doch ik wil volstaan met de sobere verklaring, dat mijn fractie — ik spreek ook namens mevrouw Pothuis—Smit en namens den heer Mendels, die

(Wibaut e. a.)

niet aanwezig is, doch hiermede instemt — zich niet kan vereenigen met de aanbieding van een adres namens de geheele Kamer en wil geacht worden aan die aanbieding geen deel te nemen.

De **Voorzitter**: Er zal akte worden genomen van de verklaring van den heer Wibaut, dat hij en mevrouw Pothuis—Smit en de heer Mendels willen worden geacht niet te zullen deelnemen aan de aanbieding van dit adres.

Het voorstel van den Voorzitter wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Mag ik dan aan de Kamer verzoeken, dat elke afdeeling een lid zal aanwijzen als lid van de commissie van redactie van het adres van gelukwensching.

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet betreffende:

1°. toetreding tot de artikelen 65, 354—356 alsmede 358—362 van het Vredesverdrag van *Versailles*, en wel met inachtneming van de acht punten die genoemd zijn in het door de in artikel 355 van het Vredesverdrag genoemde Geallieerde Mogendheden aanvaarde protokol van 21 Januari 1921, alsmede met inachtneming van het tevens door die Mogendheden aanvaarde additionneel protokol van 29 Maart 1923 (**23**);

2°. aanvulling van artikel 18 der wet van den 25 Mei 1880 (*Staatsblad* n°. 88) tot instelling eener Rijkspostspaarbank, zooals dat artikel is aangevuld en gewijzigd, laatstelijk bij de wet van 14 Januari 1918 (*Staatsblad* n°. 20);

aanvulling van artikel 18 der wet op de Rijksverzekeringsbank (*Staatsblad* 1920, n°. 780);

aanvulling van artikel 25 der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) (**400**);

3°. goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente *Goes* van het gebouw van het voormalige Rijkslandbouwproefstation met woning en verderen opstal, te *Goes*, en erfpachtsrecht op den bijbehoorenden grond (**442**);

4°. wijziging der wet van 9 Mei 1890 tot nadere regeling van de heffing en bestemming der Kanselarijleges (*Staatsblad* n°. 80), laatstelijk gewijzigd bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 312) (**443**);

5°. bekrachtiging van de met de gemeente *Amsterdam* gesloten dading, rakende den eigendom van het Noord-Hollandsch Kanaal met bijbehoorende gronden en wateren, onder *Amsterdam* en *Buiksloot* (**448**);

6°. naturalisatie van Augustus Bahlmann en 19 anderen (**452**);

7°. naturalisatie van Ernst Albin Otto Baumann en 19 anderen (**480**);

8°. wijziging van de begrooting van inkomsten en uitgaven van het Staatsbedrijf der Algemeene Landsdrukkerij voor het dienstjaar 1922 (**482**).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld 20 Juni 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
VAN DER HOEVEN.
DE VRIES.
DE WAAL MALEFIJT.
JANSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet betreffende dienstweigering. (**77**)

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet heeft de navolgende uitkomsten gehad.

Verschillende leden konden den rechtsgrond van den hier voorgestelden maatregel niet erkennen. Het wetsontwerp wil tegemoet komen aan gewetensbezwaren tegen de vervulling van den militairen dienst, aldus gelegenheid gevende om, ter wille van (dikwijls vermeende) bezwaren, het algemeen belang, den plicht van den onderdaan om te gehoorzamen aan het wettig gezag en den plicht tot verdediging van land en volk op te offeren aan individueele overwegingen. En deze opoffering van het algemeen belang en van groote beginselen van gezag, gehoorzaamheid en tucht, wordt nog ernstiger, waar zij geschiedt ter wille van de individueele overwegingen van personen, die nauwelijks de kinderjaren zijn ontwassen en wier verstand nog niet geheel tot ontwikkeling is gekomen en die straks hunne „overtuiging" even gemakkelijk verliezen, als zij die eertijds hebben omhelsd.

Dit wetsontwerp getuigt dan ook van de moeilijkheden, waarin men komt als men in groote beginselvraagstukken de onfeilbaarheid niet van een leergezag, maar van elk individu gaat erkennen. Dat de Staat het geweten van zijne burgers eerbiedigt, kan niet worden gelaakt, maar ook te dezen opzichte zijn grenzen. Deze grenzen worden in elk geval overschreden, waar zelfs gewetensbezwaren tegen de vervulling van den militairen dienst „van welken aard ook" (art. 1, sub *b*) worden erkend.

Maar als de Overheid gewetensbezwaren gaat erkennen tegen den militairen dienst, waarom zullen dan niet gewetensbezwaren erkend worden tegen den stemplicht, tegen het betalen van belasting, tegen het opvolgen van wettelijke voorschriften, in het algemeen tegen gehoorzaamheid betoonen aan het wettig gezag?

En wie moet de juistheid van al die bezwaren, als men eenmaal dien weg is opgegaan, erkennen? Moet er dan voortdurend een gewetensonderzoek plaats hebben door ambtenaren? En wie zal erkennen en op grond waarvan zal moeten worden vastgesteld, of er geen gewetensbezwaren worden voorgewend?

Eenige leden meenden dan ook de vraag te mogen stellen, wat de Overheid moet doen, indien eventueel een zóó groot aantal personen gewetensbezwaren tegen militairen dienst koestert, dat de voor de verdediging van het vaderland noodzakelijke weerkrachten gaan ontbreken. Moet de Overheid dan voor de door haar geschapen consequenties terugdeinzen of moet zij toezien, dat het algemeen belang geschaad wordt?

Hiertegen werd aangevoerd, dat degenen, die gewetensbezwaren koesterden, dan toch aangewezen zullen worden voor het verrichten van anderen arbeid in Staatsdienst, maar de hiervoren bedoelde leden antwoordden hierop, dat dit slechts een halve maatregel is, want iemands gewetensbezwaar om in een staatsbedrijf tewerk gesteld te worden dient niet minder erkend te worden dan een gewetensbezwaar tegen militairen dienst van welken aard ook. Bovendien leidt de consequentie er toe, dat een groot aantal personen, die gewetensbezwaren hebben of voorwenden, het algemeen belang kunnen schaden door de gehoorzaamheid aan de Overheid te weigeren, juist in den tijd, dat het vaderland het meest op de hulp van zijn burgers moet kunnen rekenen.

De hier aan het woord zijnde leden meenden dan ook, dat deze tijd, waarin velerlei symptomen van verslapping van tucht en moreel verval zijn waar te nemen, al heel slecht gekozen is om met zulk een maatregel te komen, die het gebrek aan tucht bevorderen zal.

Om al deze redenen zouden deze leden in geen geval hun stem aan dit wetsontwerp kunnen geven. Zij achtten het beter de Regeering te verzoeken het wetsontwerp terug te nemen, ten einde zich zelve eene verwerping te besparen.

Onderscheidene leden waren van oordeel, dat gewetensbezwaar niet mocht zijn eene quaestie van inzicht, niet enkel mocht zijn een verstandelijk bezwaar, maar dat gewetensbezwaar moest insluiten de erkenning van eene hoogere macht, die een norm stelt. In geval een categorisch imperatief voorschrift van het geweten belet aan de Overheid te gehoorzamen, kàn de Overheid daaraan tegemoet komen, doch er

staat tegenover, dat de Overheid ook háár plicht heeft ten opzichte van eene hoogere wet, die haar is opgelegd. Daarom kan zij niet alle bezwaren opheffen. Alleen voor de zeer ernstige werkelijke gewetensbezwaren, doch niet voor verstandelijk inzicht kan de Overheid wijken; anders zoude zij zelf haar plicht niet kunnen volvoeren. In 's menschen bewustzijn kunnen vele bezwaren rijzen, maar ten slotte gaat het om het begrip geweten, dus om zedelijke motieven, waarvoor men buigt, als voor eene hoogere macht. Als men meent, dat gehoorzaamheid aan de Overheid geen gewetensplicht is en weigering van militairen dienst wèl zulk eene plicht, dan wordt regeling moeilijk; dan is er eigenlijk geen conflict.

Een juisten regel te stellen ten opzichte van gewetensbezwaren, zal altijd moeilijk zijn bij de groote verscheidenheid van inzicht.

Vele leden waren dan ook van meening, dat de Regeering den juisten weg gekozen had, niet verder kon gaan en deze materie met voorzichtigheid behandeld had.

Eenige leden waren het met de strekking van het wetsontwerp volkomen eens, doch achtten het door de Regeering ingenomen standdunt noodeloos te eng. Weinig menschen hebben het bezwaar, dat de evenmensch nimmer gedood mag worden. Tegen de doodstraf zijn zij uit een doelmatigheidsbezwaar, maar deze lieden kunnen toch zeer ernstige gewetensbezwaren hebben, zelfs als het er om gaat te dooden in een oorlog uit zelfverdediging. Zij worden echter door deze wet niet geholpen. De hier aan het woord zijnde leden meenden, dat de Regeering meer had tegemoet kunnen komen aan hen, die werkelijke gewetensbezwaren hebben.

Andere leden vroegen zich af, of het wel voldoende is om slechts twee groepen van dienstweigeraars te erkennen. In het bijzonder betreurden zij het, dat bij de gewetensbezwaren niet duidelijk de pacifistische bezwaren genoemd worden. Deze leden toch waren van gevoelen, dat het de beste van onze jonge mannen waren, die, al zijn zij te jong om eene vaste politieke overtuiging te bezitten, na den wereldoorlog op geenerlei wijze aan het militairisme wilden deelnemen. Zij achtten echter eene groote onrechtvaardigheid gelegen in het feit, dat bij tewerkstelling in een Staatsbedrijf een andere jonge man moet opkomen, die anders vrij zoude zijn en meenden, dat de daad der dienstweigering feitelijk weer te niet gedaan werd, omdat de dienstweigeraar nu door een ander laat verrichten, wat hij zelf onzedelijk vindt. Hierom werd de vraag gesteld, of de in andere landen bestaande dienstweigeringswetten zulks ook voorschrijven. Omtrent deze vraag zoude men van de Regeering gaarne eenig antwoord ontvangen.

Volgens andere leden verdient het wetsontwerp daarom volle instemming, omdat het gebaseerd is op de Christelijke naastenliefde, eene wet, waarmede niet alleen ieder mensch, maar ook elke Regeering rekening moet houden. Zij oordeelden, dat de ernstige mensch, die het als zijn hoogsten plicht beschouwt naar de stem van zijn geweten te luisteren en deszelfs inspraken te volgen, altijd in groote moeilijkheden komt, wanneer dat geweten in conflict komt met eenigen hem door de wettige Overheid opgelegden plicht. Hij, die dan toch naar zijn geweten handelt, wat ook de gevolgen daarvan mogen zijn, stelt een daad van zedelijken moed, die den hoogsten lof verdient.

Dat de Regeering in het wetsontwerp heeft getoond zoo iemand in zijne moeilijkheden te hulp te willen komen, al oordeelt dat geweten misschien ook onjuist, kan slechts hoogelijk worden gewaardeerd. Dat zij zich daarbij heeft beperkt tot de gewetensbezwaren ten opzichte van één bepaalden eisch der Overheid, werd ook door de leden hier aan het woord betreurd. Zij betwijfelden het bovendien of de Regeering het recht heeft van den bezwaarde langeren diensttijd te eischen, als waarborg, dat zijn gewetensbezwaar niet slechts voorgewend is.

Anderen waren van gevoelen, dat het hier behandelde ontwerp tot groote voorzichtigheid maande. Het is nu eenmaal een menschelijke eigenschap om zich aan lastige plichten te willen onttrekken. En 's menschen inwendige roerselen zijn moeilijk te ontsluieren. Onder de dienstweigeraars vindt men er, die gewetensbezwaar hebben om op een buitenlandschen vijand te schieten, maar niet op hunne medeburgers. De leden hier aan het woord achtten dan ook verlenging van den burgerlijken dienstplicht volkomen gerechtvaardigd, ten einde misbruiken althans eenigermate te kunnen afwenden. Bovendien is het een kenmerk van een oprecht man, dat hij, zonder al te groote bezwaardheid, voor zijn beginsel een offer weet te brengen. Men vroeg zich zelfs af, of die verlenging van diensttijd wel voldoende was en wees er op, dat de eerste plicht van de Overheid is om den Staat in stand te houden. Wie dit niet wil — zoo merkte men op — kan heengaan. Het individu heeft te wijken en niet de Staat. Sommigen waren van oordeel, dat in het „si vis pacem para bellum" — mits met groote voorzichtigheid toegepast — toch ook nog wel een kern van waarheid ligt. Wanorde bereidt immers oorlog naar buiten en naar binnen voor. Weerloosheid lokt tot aanval uit.

Aldus vastgesteld den 19den Juni 1923.

VAN DER HOEVEN.
CROLES.
HAAZEVOET.
DE VRIES.
DOBBELMANN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240). **(403)**

De vraag werd gesteld of het niet in hooge mate onbillijk is, dat een gehuwd ambtenaar zich voor zijne weduwe en weezen het recht op een verhoogd pensioen verzekeren kan en niet een weduwnaar-ambtenaar voor zijn kinderen en evenmin een gehuwde vrouwelijke ambtenaar of weduwe voor haar kinderen.

Men verzocht den Minister zich te willen uitspreken of hij deze grove onbillijkheid door eene wetswijziging zoude willen opheffen.

Aldus vastgesteld den 21sten Juni 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
VAN DER HOEVEN.
DE VRIES.
DE WAAL MALEFIJT.
JANSSEN.

Nader gewijzigd ontwerp van wet n°. 428.

NADER GEWIJZIGD ONTWERP VAN WET tot aanvulling en wijziging van de Militaire Weduwenwet 1922. (428)

Wij WILHELMINA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben dat mede in verband met de invoering van eene wachtgeldregeling voor de militairen van de landmacht aanvulling en wijziging van de Militaire Weduwenwet 1922 noodig is;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1.

In de Militaire Weduwenwet 1922 worden de volgende aanvullingen en wijzigingen aangebracht:

§ 1.

In artikel 1, eerste lid, wordt tusschen de woorden „gepensionneerde" en „militairen" ingevoegd „of op wachtgeld gestelde".

§ 2.

Artikel 3 wordt gelezen:

Artikel 3.

Voor de toepassing van de bepalingen dezer wet worden onder op wachtgeld gestelde of gepensionneerde militairen verstaan:

a. gewezen militairen — daaronder begrepen zij, die behoord hebben tot den vrijwilligen landstorm — die reeds vóór het tijdstip van het in werking treden van deze wet in het genot waren van wachtgeld of pensioen ten laste van den Staat en voor hun na te laten betrekkingen uitzicht hadden op pensioen ten laste van het weduwen- en weezenfonds voor militairen en gepensionneerde militairen van de landmacht, het weduwen- en weezenfonds voor militairen en gepensionneerde militairen van de zeemacht, de weduwen- en weezenkas voor de officieren van de landmacht of het weduwen- en weezenfonds der militaire officieren bij de zeemacht; onder deze gewezen militairen zijn mede begrepen de vóór het tijdstip van het in werking treden van deze wet gepensionneerde militairen die op 1 Juli 1922 in leven waren en die het vorenbedoelde uitzicht op pensioen ten laste van een der eerste twee genoemde fondsen verloren tengevolge van de bij artikel I onder 2*b* der wet van 17 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 404) vastgestelde aanvulling van artikel 4 der Weduwenwet voor de landmacht 1909, dan wel tengevolge van de bij artikel I onder 4*c* der wet van 17 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 405) vastgestelde aanvulling van artikel 5 der Weduwenwet voor de zeemacht 1909;

b. met ingang van of na het tijdstip van het in werking treden van deze wet ontslagen militairen, die wachtgeld of pensioen ontvangen ten laste van den Staat.

§ 3.

In artikel 5 onder *b* wordt na het woord „geschiedt" ingevoegd „tijdig".

§ 4.

In artikel 11 wordt in plaats van de woorden „Ontslagen, niet gepensionneerde" gelezen „Ontslagen, niet gepensionneerde of niet op wachtgeld gestelde" en wordt tusschen de woorden „pensioen" en „ophoudt" ingevoegd „en op wachtgeld gestelde militairen, wier wachtgeld".

§ 5.

In artikel 13 wordt na „gepensionneerd" ingevoegd „of niet op wachtgeld gesteld".

§ 6.

In artikel 16, eerste lid, wordt na het voorkomende onder *b*, ingevoegd:

„*c.* de weduwe van een op wachtgeld gesteld militair tenzij het huwelijk was gesloten, nadat hij op wachtgeld was gesteld of nadat hij den leeftijd van 65 jaar had bereikt."

Het tweede lid van dat artikel wordt gelezen:

„Indien de weduwe van een militair of van een gepensionneerd of op wachtgeld gesteld militair, hetzij op grond van het eerste lid, hetzij op grond van meerdere door haar echtgenoot bekleedde militaire of burgerlijke betrekkingen in meer dan één hoedanigheid recht heeft op pensioen ten laste van het fonds, kan zij slechts aanspraak maken op één pensioen en wel op het hoogste".

§ 7.

In artikel 17, eerste lid wordt na het voorkomende onder *b* ingevoegd:

„*c.* de minderjarige wettige of gewettigde kinderen van een overleden, op wachtgeld gesteld militair, tenzij zij geboren zijn uit een huwelijk, gesloten nadat hun vader op wachtgeld was gesteld, of nadat hij den leeftijd van 65 jaar had bereikt, of tenzij zij na dat tijdstip gewettigd zijn."

§ 8.

In artikel 19 worden in het eerste lid de woorden „Militairen die zonder pensioen worden ontslagen" vervangen door „Militairen die zonder pensioen of zonder wachtgeld worden ontslagen" en wordt voorts in plaats van de woorden „totdat zij als militair of als gepensionneerd militair", gelezen „totdat zij, hetzij als militair of als gepensionneerd militair, hetzij als ambtenaar in den zin der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240)".

Aan het tweede lid van dit artikel wordt vóór de punt aan het slot ingevoegd: „, zoomede de op wachtgeld gestelde militairen wier wachtgeld ophoudt".

§ 9.

In artikel 23 worden de woorden „van den pensioensgronslag" vervangen door „van het bedrag, waarover deze pensioenen zijn berekend,".

§ 10.

De punt aan het slot van artikel 41 wordt vervangen door een puntkomma.

Aan het artikel wordt toegevoegd:

„*c.* ten aanzien van beslag tot verhaal van eene schuldvordering van een publiekrechtelijk lichaam, ter zake van schade in verband met de uitoefening van den dienst door den militair of den gepensionneerden militair opzettelijk veroorzaakt".

§ 11.

Het opschrift van den Achtsten titel wordt gelezen „*Van het indienen van een bezwaarschrift en van beroep.*"

De artikelen 48 en 49 worden vervangen door de volgende drie artikelen.

Artikel 48.

1. Hij, die bezwaar heeft tegen een te zijnen aanzien genomen beslissing van den Pensioenraad, welke van belang kan zijn voor de te betalen bijdrage, het recht op en het bedrag van pensioen, en de betaalbaarheid van pensioen, kan binnen een maand na de dagteekening dier beslissing bij den Pensioenraad een bezwaarschrift indienen.

2. Hij die het bezwaarschrift indient na den daarvoor bepaalden termijn, wordt niet op grond daarvan niet-ontvankelijk verklaard, indien hij ten genoegen van den Pensioenraad aantoont, het bezwaarschrift te hebben ingediend binnen een maand na den dag, waarop hij van de aangevochten beslissing redelijkerwijs heeft kunnen kennis dragen.

3. De beslissing van den Pensioenraad wordt genomen

binnen zes maanden na den datum waarop het bezwaarschrift bij den Pensioenraad is ingekomen en is met redenen omkleed. Afschrift wordt door den Pensioenraad aan den reclamant gezonden bij aangeteekenden brief.

4. Beslist de Centrale Raad van Beroep, in afwijking van den Pensioenraad, dat het bezwaarschrift tijdig is ingediend, dan stelt de Centrale Raad van Beroep de stukken in handen van den Pensioenraad, ten einde op het bezwaarschrift alsnog een beslissing te geven.

Artikel 49.

1. Hij die bezwaar heeft tegen de beslissing op een bezwaarschrift als in het vorige artikel bedoeld, kan binnen een maand, nadat het afschrift ingevolge het bepaalde bij het derde lid van dat artikel ter post is bezorgd, in beroep komen bij den Centralen Raad van Beroep bedoeld in artikel 1 der Beroepswet.

2. Het tweede lid van artikel 48 is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 49*a*.

1. Onze Minister van Oorlog of van Marine kan bij den Centralen Raad van Beroep beroep instellen:

a. tegen alle beslissingen van den Pensioenraad welke zijn genomen ingevolge artikel 48, derde lid;

b. indien een bezwaarschrift als in evengenoemd artikel bedoeld, binnen den daarvoor gestelden termijn niet bij den Pensioenraad is ingediend, tegen alle beslissingen van den Pensioenraad, welke van belang kunnen zijn voor de te betalen bijdrage, het recht op en het bedrag van pensioen, en de betaalbaarheid van pensioen.

2. Onze voornoemde Ministers kunnen ieder voor zich een persoon aanwijzen, die namens hem het beroep kan instellen en in het proces kan optreden. Die aanwijzing kan algemeen zijn of voor bijzondere gevallen geschieden.

3. Beroep, ingesteld door Onzen Minister van Oorlog of van Marine, is niet aan een termijn gebonden. Is dat beroep echter ingesteld later dan drie maanden na den dag waarop de bestreden beslissing is gedagteekend, of na den dag, waarop de in artikel 48, tweede lid, bedoelde niet-ontvankelijk verklaring onherroepelijk is geworden, dan kan de uitspraak van den Centralen Raad van Beroep niet van nadeelig gevolg zijn voor hem, wiens belangen bij de uitspraak zijn betrokken.

§ 12.

Het eerste lid van artikel 50 wordt gelezen:

„1. Het instellen van beroep heeft geen schorsende werking ten aanzien van de beslissing waartegen in beroep is gekomen".

§ 13.

In artikel 55 wordt tusschen de woorden „gepensionneerde" en „militairen" ingevoegd „of op wachtgeld gestelde".

§ 14.

Het tweede lid van artikel 57 wordt derde lid. Een nieuw tweede lid wordt ingevoegd van dezen inhoud:

2. Die vermindering wordt alleen toegepast voor zoover daardoor het bedrag, dat haar aan pensioen wordt uitgekeerd, niet daalt beneden het bedrag, dat zij krachtens de pensioenregeling welke vóór 1 Juli 1922 voor haar van kracht was, aan pensioen zou hebben verkregen.

§ 15.

Tusschen de artikelen 58 en 59 wordt een nieuw artikel 58*a* ingevoegd, luidende:

„Artikel 58*a*.

Het volgens deze wet berekende pensioen van de weduwe van een officier die als deelgenoot van de weduwen en weezenkas voor de officieren der landmacht vóór 1 Juli 1922 gebruik heeft gemaakt van de bevoegdheid omschreven in artikel 37 der statuten van die kas wordt, indien haar echtgenoot is overleden voor den datum van het inwerking treden der artikelen 25 en 58, verhoogd met het bedrag dat haar krachtens genoemd artikel 37 als aanvullingspensioen zou toekomen, mits alsnog de premiën worden voldaan welke van 1 Juli 1922 tot den datum van het overlijden van haar echtgenoot zouden verschuldigd zijn indien de algemeene maatregel van bestuur in de artikelen 25 en 58 bedoeld in werking ware getreden.

§ 16.

In artikel 68 eerste lid worden de woorden „binnen zes maanden na bovengenoemd tijdstip" vervangen door „vóór 1 Januari 1924".

§ 17.

In artikel 70 worden de woorden „vóór dat tijdstip" vervangen door „vóór het tijdstip van het inwerking treden dezer wet".

§ 18.

De artikelen 73 en 74 vervallen.

De nummers der artikelen 75 en 76 worden: 73 en 74.

§ 19.

In artikel 76 tweede lid wordt na „37" ingevoegd „, zoomede de artikelen 25 en 58" en worden de woorden „van dat artikel" vervangen door „van eerstgenoemd artikel".

Artikel 2.

Het bepaalde bij artikel 16, tweede lid, en bij artikel 17, laatste lid, van de Militaire Weduwenwet 1922, is niet van toepassing op weduwen- en weezenpensioenen, die worden verleend krachtens de statuten der weduwen- en weezenkas voor de officieren van de landmacht of van het reglement voor het weduwen- en weezenfonds der militaire officieren bij de zeemacht, welke ingevolge de op grond van artikel 68 dier wet afgelegde verklaring van kracht zijn gebleven.

Artikel 3.

1. Deze wet wordt geacht in werking te zijn getreden met 1 Juli 1922, met uitzondering van artikel 1 § 6, voor zooveel betreft de wijziging van artikel 16 tweede lid, § 8 t/m 12 en artikel 2, welke in werking treden met 1 Juli 1923.

2. De in artikel 48 van de Militaire Weduwenwet 1922, zooals dit luidt vóór de daarin bij deze wet gebrachte wijzigingen, bedoelde beslissingen waartegen beroep niet is ingesteld vóór 1 Juli 1923, worden, voor zoover de voor dat beroep in artikel 49 gestelde termijn op dien dag niet is verstreken, voor de toepassing van artikel 48, zooals dit luidt na de daarin bij deze wet gebrachte wijzigingen, geacht op 1 Juli 1923 te zijn gedagteekend.

3. Een bij den Centralen Raad van Beroep ingekomen klaagschrift, dat ingevolge het bepaalde bij het bij deze wet gewijzigde artikel 48 als bezwaarschrift bij den Pensioenraad had moeten zijn ingediend, wordt door den Centralen Raad van Beroep aan den Pensioenraad toegezonden en geacht op den dag van de indiening bij den Centralen Raad van Beroep, bij den Pensioenraad te zijn ingediend.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te

De Minister van Oorlog,

De Minister van Marine,

De Minister van Financiën,

AANWIJZING EENER VERANDERING gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet tot wijziging van de begrooting van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1923 (n°. 11). (435)

Artikel 2.

In den vijfden regel wordt in plaats van „*Verhoogd met*" gelezen: „*Verlaagd met*".

AANWIJZING EENER VERANDERING, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het ontwerp van wet tot wijziging van de Dienstplichtwet. (437)

Na den 10den regel van boven wordt ingevoegd het opschrift: **„Eenig Artikel".**

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot uitbreiding van het recht van dispensatie van de rechten, die krachtens de Successiewet worden geheven. (449)

Het wetsontwerp werd bij het onderzoek in de afdeelingen algemeen toegejuicht.

Men zoude het op prijs stellen, als de Minister termen kon vinden, om nog verder te gaan en maatregelen voor te stellen ter tegemoetkoming aan nog meer onbillijkheden, die o. a. in het *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie* onlangs zijn aangegeven.

Voorts werd door vele leden te dezer gelegenheid er nog eens de aandacht op gevestigd, dat h. i. de successiebelasting veel te hoog is en te zeer kapitaalvernietigend werkt.

Aldus vastgesteld den 25sten Juni 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
VAN DER HOEVEN.
DE VRIES.
DE WAAL MALEFIJT.
JANSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Nieuwer Amstel van voormaligen militairen grond aldaar. (460)

Niet zonder eenige verwondering miste men onder dit wetsontwerp de onderteekening van den Minister van Oorlog, terwijl het hier toch betreft terrein, dat deel uitmaakt van militaire werken. De vraag rees, of deze grond, met het oog op de Stelling Amsterdam, gemist kan worden.

De opmerking werd gemaakt, dat de omschrijving van den grond, die verkocht wordt, duidelijker en nauwkeuriger kan geschieden dan hier het geval is.

Aldus vastgesteld den 25sten Juni 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
VAN DER HOEVEN.
DE VRIES.
DE WAAL MALEFIJT.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet, houdende:

1°. goedkeuring van de overeenkomst van ruiling van domeingrond onder *Gilze*, gesloten met J. TIMMERMANS, landbouwer te *Gilze* (479);

2°. voorzieningen betreffende de vereenvoudiging van de administratie der invoerrechten en accijnzen (485).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Vastgesteld 26 Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

48ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 27 JUNI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een telegram. — Mededeeling van de benoeming van rapporteurs door de afdeelingen voor ontwerpen van wet. — Mededeeling van de benoeming van de Commissie van redactie voor het adres van gelukwensching aan H. M. de Koningin. — Regeling van werkzaamheden. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet en van een voorstel van wet. — Nog ingekomen: een bericht van een lid. — Uitbrengen van verslag over een verzoekschrift; door de Tweede Kamer aangenomen ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 41 leden, te weten:

de heeren van Lanschot, Wittert van Hoogland, Janssen, d'Aumale van Hardenbroek, van Basten Batenburg, Anema, L. de Vries, de Vos van Steenwijk, Dobbelmann, Blomjous, W. Fransen, de Waal Malefijt, S. de Vries, Westerdijk, Haffmans, van der Does de Willebois, Schönfeld, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Gilissen, van Embden, Haazevoet, Slotemaker de Bruine, Idenburg, Verkouteren, Douwes, van der Hoeven, van der Lande, Wibaut, Briët, van Wassenaer van Catwijck, Diepenhorst, Slingenberg, Mendels, van der Maesen de Sombreff, Croles, de Veer, Smits, Beelaerts van Blokland, Verheijen en Smeenge,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Financiën en van Arbeid, Handel en Nijverheid.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer de Vlugt, ook morgen, wegens ambtsbezigheden; van den heer Bosch van Oud-Amelisweerd, gisteren en volgende dagen, wegens buitengewoon drukke ambtsbezigheden (ingekomen na afloop van de vergadering van gisteren); van den heer Smeenge, in het begin der vergadering.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een telegram van het voorloopig bestuur der Vereeni-

ging tot uitvoering der Landarbeiderswet, in Walcheren, in zake de opheffing der hoog- en strijkgelden.

Dit telegram zal ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd:

1°. tot rapporteurs over de ontwerpen van wet nos. 435, 437, 444, 459, 461, 462, 471, 479, 481, 485 en 486 de heeren Heerkens Thijssen, Beelaerts van Blokland, Slotemaker de Bruine, Anema en Janssen;

2°. tot leden der Commissie van redactie voor het ontwerp-adres van gelukwensching aan H. M. de Koningin de heeren van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, Diepenhorst, de Waal Malefijt en Idenburg.

De **Voorzitter**: Aangezien de Minister van Financiën zich naar de overzijde van het Binnenhof moet begeven om daar een ontwerp van wet te verdedigen, stel ik, in overleg met den heer Duys, wiens voorstel het eerste staat op onze agenda, aan de Kamer voor, in plaats daarvan het eerst te behandelen het ontwerp van wet tot wijziging van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) (403).

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het ontwerp van wet tot **wijziging van de Pensioenwet 1922 (Staatsblad n°. 240) (403).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de in het Eindverslag gestelde vraag moge het volgende dienen:

De gehuwde vrouwelijke ambtenaar kan zich reeds nu ingevolge artikel 102 der Pensioenwet, juncto artikel 23 van het Koninklijk besluit van 22 December 1922 (*Staatsblad* n°. 684), een verhoogd pensioen voor haar weezen verzekeren.

Bij een nieuwe herziening van de Pensioenwet zal ik gaarne overwegen, die mogelijkheid ook voor den weduwnaar en de weduwe te openen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. het **voorstel van wet tot aanvulling van de Invaliditeitswet (278).**

De **Voorzitter**: Ik verzoek den heer griffier den heer **Duys**, aan wien de schriftelijke en mondelinge verdediging van dit voorstel van wet is opgedragen, binnen te leiden.

De heer **Duys** wordt door den griffier binnengeleid en neemt de voor hem bestemde plaats in.

Het voorstel van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Den heer **Duys** wordt door den griffier uitgeleide gedaan;

III. het ontwerp van wet tot **voorbehoud der bevoegdheid tot toetreding tot de artikelen 65, 354—356 alsmede 358—362 van het Vredesverdrag van Versailles, en wel met inachtneming van de acht punten die genoemd zijn in het door de in artikel 355 van het Vredesverdrag genoemde Geallieerde Mogendheden aanvaarde protokol van 21 Januari 1921 (23).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Anema**: Mijnheer de Voorzitter! De materie, die bij de behandeling van dit ontwerp aan onze beslissing

(Anema.)

wordt onderworpen, is van niet zeer verkwikkelijken aard. Gelukkig is daarbij, dat dit min verkwikkelijke niet schuilt in de gestie van den Nederlandschen Minister van Buitenlandsche Zaken en zijn vertegenwoordigers. Neen, dat minder verkwikkelijke zit in de atmosfeer van Versailles, waarin dit ontwerp ons verplaatst, een sfeer, die een onbehaaglijk gevoel geeft van onrust en verwarring.

Intusschen ontheft ons dat niet van den plicht om dit ontwerp wat meer van nabij te bekijken, en ik wensch dan ook dat te doen, door eerst een oogenblik stil te staan bij den toestand, waarin wij verkeerden, voordat dit ontwerp noodig werd, dan bij de toekomst, die ons wacht in zake het rivierenrecht, en eindelijk bij den inhoud zelf van dit ontwerp, dat een overgangsmaatregel bedoelt te zijn tusschen die beide.

Tot vóór het sluiten van het verdrag van Versailles verkeerden wij in zake het rivierenrecht in een bijzonder rustigen toestand: het recht ontwikkelde zich vreedzaam en zuiver zakelijk en was gespeend van allen invloed van de groote politiek. Zoo had het zich sinds het Weener Congres geleidelijk ontwikkeld. Er was een quaestie, of metterdaad de Weener Slotakte rechtens de vaartuigen van niet-oeverstaten wel geheel gelijkstelde met die der oeverstaten, maar die quaestie was zuiver theoretisch, practisch leverde de zaak nimmer ingrijpende moeilijkheden op en was de Rijn bevaarbaar voor schepen van elke nationaliteit. In den loop van de vorige eeuw werden langzamerhand alle belemmeringen, waardoor de Rijnvaart van oudsher berucht was, weggenomen: de tollen werden opgeheven, de omslagrechten vervielen en men kreeg een zeer bevredigenden toestand. Toen de vrede van Frankfort gesloten was en Frankrijk uit de oeverstaten verdween, werd de toestand een soort rivierrechtelijk onderonsje tusschen de Duitsche Staten en Nederland. Professor van Eysinga kon dan ook met recht constateeren, dat de uitkomst van het systeem van Rijnrecht van de vorige eeuw was geweest een voor ieder toegankelijke en voortreffelijk onderhouden rivier, aan welker regime weinig te verbeteren, daarentegen zeer veel te bederven viel.

Dat was het regime, waaronder wij leefden vóór het tractaat van Versailles. Door dat tractaat is aan dien ouden toestand onherroepelijk een einde gemaakt. Die toestand is verdwenen en wij zullen hem niet terugzien. Daartegenover heeft het tractaat van Versailles geopend een geheel nieuwe toekomst. In art. 338 postuleert dat tractaat een algemeene conventie voor de waterwegen van internationaal karakter. De studiecommissie voor technische zaken heeft er zich op geworpen, en in het voorjaar van 1921 is te Barcelona de algemeene conventie tot stand gekomen. In het jongste Verslag van den Volkenbond, dat de Regeering ons heeft overgelegd, vindt men op bladz. 10, kol. 2, vermeld, dat een voldoend aantal Staten thans die conventie heeft geratificeerd, zoodat zij weldra in werking zal treden. De bedoeling is natuurlijk, dat ook wij op den duur aan die algemeene conventie zullen gaan deelnemen. Dan zal op den grondslag van die algemeene conventie de Rijnakte worden herzien, om dan te worden een bij-akte, een uitvoeringsakte van die algemeene conventie. Van het regime van de heerschappij der oeverstaten zullen wij dan komen in het internationalisatiestelsel, en het is tusschen die beide, dat dit wetsontwerp wil zijn een brug, een overgangsmaatregel.

Wanneer we nu dit wetsontwerp bekijken van wat dichterbij, wordt het er niet mooier op. Er zijn in dit ontwerp heel wat dingen geregeld, die ons als Nederlanders, ook als liefhebbers van een regeling van recht en orde, tegen de borst moeten stuiten. Ik zal niet geven een enumeratie van al die punten, maar volstaan met het noemen van enkele, en men zal zien, hoe die enkele punten reeds meer dan voldoende zijn, om een onbehaaglijk gevoel bij ons teweeg te brengen.

In de eerste plaats is daar het geheele aanpakken van het probleem zelf, zooals dat in Versailles is geschied. Zij, die toen in Versailles de machthebbers waren, hebben eenvoudig gehandeld, en hebben niet de oude onderteekenaars van het tractaat van Mannheim bij elkaar geroepen en hun een stem in het kapittel gegeven, zooals de ordelijke weg was. Zij hebben eenvoudig aan Duitschland de wet voorgeschreven.

Duitschland moest vooraf alles goedkeuren, wat later zou worden beslist, en men vindt terloops in een alinea van een artikel vermeld, dat de groote Mogendheden het met ons later wel op een akkoordje zouden gooien. Wij waren zooal niet een quantité négligeable, dan toch een factor, waarmede men later zou gereedkomen.

Dat is tegenover een kleine natie zeker niet een buitengewoon vriendelijke wijze van ingrijpen in een tractaat, waarbij zij partij was.

Er zijn meer punten. Er zit voor ons een ander onaangenaam punt hierin, dat wij ons hiermee aansluiten bij een regeling, waarbij Duitschland heel wat machtspolitiek moet verdragen. Toen wij onlangs hadden te teekenen het Oostenrijksche garantietractaat, heeft de Tweede Kamer niet willen toetreden tot het eene protocol, waarbij Oostenrijk werd gebonden in zijn internationale bewegingsvrijheid. Maar bij dit tractaat, waarbij Duitschland op nog veel meer rigoureuze wijze wordt gebonden dan Oostenrijk bij het andere tractaat, zijn wij gedwongen toe te treden, omdat het nu eenmaal in ons eigen belang is.

Een derde punt. Zwitserland wordt bij de nieuwe regeling opgenomen onder de Rijnstaten. Dat is op zich zelf een buitengewoon verblijdend feit. Ten eerste heeft Zwitserland daarop recht, maar in de tweede plaats is het voor ons in dat gezelschap een verblijdend feit, omdat wij daarin een natie van onze eigen proporties zien opgenomen.

Maar tracht men zich nu een voorstelling te vormen over de rechtspositie, die Zwitserland daarin inneemt, dan zal het waarschijnlijk wel de meesten gaan als mij, dat men ten slotte de papieren uit de hand legt en zegt: ik kan mij niet een behoorlijk precieze juridische voorstelling maken van de positie, die Zwitserland op het oogenblik inneemt. De Minister, met zijn gewone hoffelijkheid, heeft die positie gequalificeerd als zwevend, maar dat is mij nog te mooi, ik zou liever zeggen, dat die positie volkomen in de lucht hangt, er is geen touw aan vast te knoopen.

Dan is er de wijze, waarop het eerste protocol is tot stand gekomen. Het is gesloten met enkele machthebbers en niet met alle Staten, die het tractaat van Versailles hebben onderteekend. Dat is geschied enkel door vier groote Mogendheden en toen is ex post dat protocol aan de gezantenconferentie der Mogendheden voorgelegd ter goedkeuring. Ziet men nu het additionnele protocol in, dat geacht wordt geïnsereerd te zijn in het oorspronkelijk protocol, dan wordt daar niet eens van de goedkeuring door de gezantenconferentie in gewag gemaakt.

Men moet niet zeggen, dat dat een kleinigheid is, want geheel de wijze, waarop deze zaak is tot stand gekomen, is voor ieder, die voelhorens heeft, onaangenaam, omdat daarop staat het stempel van de machtspolitiek.

Verder zijn er nog tweede hoofdpunten. Wij verliezen bij toetreding tot dit tractaat ons vetorecht, waaraan wij niet ten onrechte buitengewoon gehecht zijn, omdat dat recht in zake de Rijnvaart meermalen is gebleken niet te zijn een theoretisch recht, maar een recht, dat ons in de practijk meermalen heeft bewezen zeer reëele diensten.

Wij geven dit dan prijs en krijgen daarvoor nu een eenigszins eigenaardig omschreven recht, dat inhoudt, dat wij niet gehouden zijn besluiten, die wij niet hebben goedgekeurd, uit te voeren.

En eindelijk wordt Frankrijk permanent president en krijgt buitendien nog vier leden, waarvoor moeilijk rechtsgronden zijn aan te voeren, terwijl bovendien stem in het kapittel wordt verleend aan groote Mogendheden en ook aan een kleine, buiten de oeverstaten, waaronder o.a. Italië, welks belang bij de Rijnvaart niet zoo gemakkelijk is in te zien.

Dat zijn enkele grieven, die tegen den inhoud van het wetsontwerp zijn aan te voeren en die metterdaad van zoo ernstigen aard zijn, dat de vraag, of aanneming van dit wetsontwerp voor ons land voordeelig zal zijn, metterdaad zeer gezette overweging verdient.

Die overweging heeft mij tot de conclusie geleid, dat ondanks de gewichtige bezwaren toch verwerping van dit

(Anema.)

wetsontwerp voor ons land ongewenscht is. Aan zoodanig wetsontwerp kleven, naar mijn meening, drie zwakke zijden, waarop ik achtereenvolgens even de aandacht zou willen vestigen.

In de eerste plaats moet men er goed op letten, dat men zich zoo licht suggereert als ware bij de beslissing over dit wetsontwerp voor ons de vrije keuze opengesteld tusschen het oude systeem en het nieuwe; het oude systeem, waaraan wij zulke liefelijke herinneringen hebben, en het nieuwe, dat ons voorloopig maar zeer matig kan bekoren.

Neen, zoo staat helaas de quaestie niet. Wij hebben niet de vrije keuze om tot het oude systeem terug te keeren of het nieuwe aan te nemen. Men moet zich goed voor oogen stellen, dat die oude toestand onherroepelijk voorbij is door den loop der omstandigheden, die de oorlog meegebracht heeft, en wanneer dan ook aan de overzijde van het Binnenhof zoo de nadruk is gelegd op het feit, dat wij bij dit protocol ons vetorecht zullen prijsgeven, dan wil ik er toch op wijzen, dat dit zeer zeker in abstracto, in formeel juridischen zin volkomen juist is, maar dat wij in werkelijkheid ons vetorecht kwijt zijn, onafgezien van de vraag, of wij thans ex post formeel juridisch dit bekrachtigen of niet.

Indien wij thans dat vetorecht niet ook formeel prijsgeven, dan wordt daarvan niet het gevolg, dat wij dat vetorecht nog zullen kunnen uitoefenen, maar dat wij buiten de deur worden gezet, en dan zitten wij met dat zuiver theoretisch en onbruikbaar recht in onze maag.

Welnu, indien dat zoo is en wij het vetorecht kwijt zijn, dan is metterdaad niet meer de vraag, of wij met dat vetorecht nog veel kunnen verbeteren, maar de vraag voor de toekomst is dan enkel deze, dat wij zorgen moeten, dat er zoo min mogelijk aan het bestaande en het toekomstig recht bedorven wordt. Welnu, tegen het verder doorwerken van het bederf — meer dan dit tot nu toe reeds heeft doorgewerkt — kunnen wij veel beter waken, wanneer wij er bij zijn, dan wanneer wij thans met dat geparalyseerde vetorecht op ons zelf buiten de zaak staan.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is mijn eerste punt.

De tweede grond is deze, dat ik voor mij mij alleen dan gerechtigd zou achten dit wetsontwerp te verwerpen, indien onomstootelijk vaststond, dat door verdere onderhandelingen meer ware te verkrijgen dan ons thans bij dit wetsontwerp door de Regeering wordt voorgelegd.

Dat er nu meer zal kunnen worden verkregen dan er verkregen is, komt mij in hooge mate onwaarschijnlijk, zoo niet volstrekt onwaarschijnlijk voor. Men heeft verwezen naar den loop van zaken bij het Oostenrijksche garantietractaat en gezegd: laten wij weer dien zelfden weg volgen. Toen kwam de Minister ook bij ons met een ontwerp, maar toen hebben wij gezegd: neen, Excellentie, ga er eerst nog maar eens over praten en zie, of gij wat meer gedaan kunt krijgen. Wat was het gevolg? Enkele dagen later kwam de Minister terug; hij had toen verkregen, wat wij wenschten, en wij waren vrijgesteld van de onderteekening van het ongewenschte protocol. Maar wat was bij dat tractaat het geval? Daar waren vooraf door den Minister en zijn vertegenwoordigers geen pogingen gedaan om dergelijke maatregelen te verkrijgen, omdat de Minister zijnerzijds dat niet noodig achtte. Daar was niets gedaan. Daar was een terra incognita, waarop men kon probeeren, wat er te bereiken was. Maar dat is hier niet alzoo. Dit terrein is reeds jarenlang met inspanning afgewerkt en kundige mannen hebben getracht te verkrijgen, wat er te verkrijgen was. Is het dan waarschijnlijk, dat men bij een hernieuwde poging meer zou verwerven? Ik ben absoluut overtuigd van het tegendeel.

Wat reeds verkregen is, is inderdaad niet gering. Met weglating van de bijkomstige quaesties wil ik er op wijzen, dat wij hebben verkregen een derde lid in de Rijnvaartcommissie; wij hebben dus een lid meer daarin dan Engeland. Verder hebben wij verkregen, dat onze vrijheid om niet toe te treden tot de algemeene conventie is erkend, en bovendien nog het recht van niet-uitvoering van besluiten, die door ons niet zijn goedgekeurd.

Mijnheer de Voorzitter! Dat zijn geen geringe zaken. Indien men zich op het oogenblik belieft voor te stellen, in welke atmosfeer men heeft moeten onderhandelen, dat dat was na de overwinning der Geallieerde Mogendheden, ik zal niet zeggen: toen zij verkeerden in een overwinningsroes, maar toen men toch was in een zeker verhoogd zelfgevoel vlak na de overwinning, toen wij daar stonden in gansch die atmosfeer, waarin het recht zoo geleden had, als kleine, machtelooze partij tegenover die groote Mogendheden, men behoeft geen groote fantasie te bezitten om zich voor te stellen, welk een inspanning, welk een moeizaam werk, welk een onaangename taak het moet geweest zijn om daar te onderhandelen en hoezeer men zich moet verwonderen, dat in die atmosfeer voor een klein land nog zooveel verkregen is. Ik meen dan ook, dat van de zijde van de Volksvertegenwoordiging een woord van dank en van waardeering past voor wat in deze door de Regeering en vooral door de vertegenwoordigers van ons land is gedaan.

Het derde punt is, dat men bij verwerping zich zeer goed moet voorstellen in welk een positie wij komen.

Door die verwerping plaatsen wij ons in een positie van algeheel isolement in deze. De groote Mogendheden hebben bij de Rijnvaart onze medewerking noodig; althans is onze medewerking, waar wij over de monden van den Rijn beschikken, voor die groote Mogendheden van zeer groote beteekenis. En wanneer wij nu door ons afzijdig te houden die medewerking weigeren, komen wij in een positie, die metterdaad mag genoemd worden zeer gevaarlijk, omdat wij op onze beurt haar medewerking voor tal van dingen noodig hebben. Nu kunnen er toestanden zijn, dat men daar niet meer op mag letten; dat het recht in die mate wordt vertrapt, dat men eenvoudig naar geen materieel voordeel kijkt, maar zegt: Bij deze rechtskrenking zeggen wij categorisch: Neen, ik doe niet mee, wat ook de gevolgen mogen zijn. Maar indien men dezen maatregel plaatst in het verband en in de atmosfeer, waarin men bij zijn totstandkoming moest werken, dan blijft hij dragen een machtskarakter, maar wanneer men relatief beziet, hoe anderen behandeld zijn, zijn wij er nog niet zoo slecht afgekomen. Relatief acht ik het karakter van dien maatregel van dien aard, dat een afzijdige houding niet is te rechtvaardigen. Een dergelijk besluit moet blijven een *ultimum remedium*, dat alleen in de uiterste noodzaak te rechtvaardigen is.

Daarom luidt mijn conclusie, dit alles samenvattend: hoe onaangenaam ook op meer dan één punt dit ontwerp is, is verwerping van het ontwerp toch niet te rechtvaardigen.

Wij staan dus bij dit ontwerp voor een overgangsmaatregel, waarvan de verwerping moeilijk is te aanvaarden. Als doel, waarheen die maatregel ons zal moeten leiden, wordt ons genoemd een stelsel van internationalisatie van de niet-nationade rivieren en wordt ons voorgespiegeld een algemeene conventie op het rivierenrecht, met herziening van de Rijnvaartakte als gevolg en op den grondslag daarvan. Dat is een grandioos internationaal plan, dat wij niet uitsluitend moeten bekijken uit zuiver nationaal oogpunt. In het verkeer van de volkeren geldt hetzelfde wat tusschen individueele personen onderling geldt, nl., dat men soms op zijn recht moet staan, maar een andermaal ook eens iets over zijn kant moet kunnen laten gaan.

Wij hebben tot nu toe steeds getoond een rechtmatigen afkeer van het tractaat van Versailles, en ik ben daarmede homogeen, maar aan den anderen kant moet dat niet een idée fixe worden. Er zit in dat tractaat zeker een groot brok machtspolitiek, maar er zitten ook kiemen in van internationaal recht, die misschien in een ongunstige atmosfeer kunnen versterven, maar in een gunstige atmosfeer kunnen uitgroeien in voor alle volken heilzame instituten. Ik noem als zoodanig het internationaal verkeersrecht te land en ter zee, het luchtvaartrecht, het internationaal arbeidsrecht en, als men het hoofdpunt over de berechting van den Duitschen Keizer grandioos opvat, zelfs de kiem van een algemeen internationaal strafrecht.

Bovendien moet men niet vergeten, dat de Volkenbond, hoe zwak die ook zij, heeft ingeleid een nieuwe internationale periode, met tal van nieuwe internationale rechtsgedachten.

(Anema.)

en dat één van die nieuwe internationale rechtsgedachten zonder twijfel is de internationalisatie van niet-nationale rivieren.

Intusschen, bij alle erkenning van wat onder gunstige omstandigheden in de toekomst kan worden bereikt, zit mij toch eenigszins dwars de naaste toekomst, die er minder idealistisch uitziet. Ik vrees, dat in de naaste toekomst het Rijnvaartrecht zal worden beïnvloed door de groote internationale politieke problemen, en indien er op het gebied van het rivierenrecht één ding door jarenlange ervaring vaststaat, is het wel dit, dat de politieke invloeden onverdeeld ten nadeele strekken van het rivierenrecht. De naaste toekomst van de Rijnvaart is, dat wij zullen hebben een meerderheidsrecht met Fransch overwicht; dat wij zullen mogen weigeren de niet door ons goedgekeurde besluiten uit te voeren en dat wij de algemeene conventie niet behoeven goed te keuren, met het gevolg, dat zij buiten werking blijft. Ik had dit uit de stukken niet durven opmaken, maar de pertinente uitspraak van den Minister in de Tweede Kamer heeft bij mij elken redelijken twijfel weggenomen, dat juridisch het gevolg zal zijn, dat de algemeene conventie niet in werking treedt, dus ook niet art. 354, lid 2, waarin wordt bepaald, dat bij inwerkingtreding van de algemeene conventie automatisch de daarmee strijdige bepalingen van de Rijnvaartakte worden opgeheven.

Juridisch is het dus helder, waarheen wij gaan, indien wij dit ontwerp niet aannemen; is het ook feitelijk helder, in welken toestand wij komen, indien onverhoopt die algemeene conventie voor ons onaanvaardbaar blijkt? Die casus-positie is niet uit de lucht gegrepen, want tegen die algemeene conventie hebben wij metterdaad ernstige bezwaren. Wij komen in het gezelschap van de groote Mogendheden van het Rijnvaarttractaat en zullen alleen bij Zwitserland, dat ook bezwaar heeft tegen die algemeene conventie, eenigen steun vinden.

Nu rijst voor mij deze moeilijkheid: zal niet, wanneer die overgangstoestand eens definitief zou moeten worden, de logica der feiten, ondanks alle juridische helderheid van het tegendeel, ons dwingen om toch te teekenen, wat wij niet wenschen te teekenen?

Maakt niet juist het overgangskarakter van dit ontwerp ons zwak tegenover de algemeene conventie en ware het niet beter geweest te wachten, tot die algemeene conventie zonder bezwaar door ons had kunnen worden aanvaard? Komen wij niet met dezen overgangsmaatregel, indien wij niet de algemeene conventie kunnen aanvaarden, in een practisch onmogelijke positie? Gelooft de Minister, dat indien de ontwikkeling er toe leidt, dat wij in de Rijnvaartcommissie gaan zitten met al die groote Mogendheden contra, wij alleen door ons niet toetreden tot de algemeene conventie den ouden toestand overeind kunnen houden, en dat niet zal worden toegepast art. 354, 2?

Er zijn twee geruststellende gronden aangevoerd: in de eerste plaats, dat in de Ententelanden de democratie wassende is en dat die wel zal zorgen, dat machtspolitiek bij de verdere ontwikkeling van het rivierrecht niet zal worden toegepast. Ik heb voor de democratie alle respect, maar wanneer ik zie, wat zij nu heeft bereikt, eerst om den oorlog te keeren, dan om de gevolgen van den oorlog ongedaan te maken, dan geeft mij dat niet den geringsten waarborg, dat in de naaste toekomst, ook bij de beste bedoelingen, die democratische stroom in staat zal zijn, om machtspolitiek te keeren. Daarop zijn hoop te vestigen is ijdel, de wassende democratie als waarborg tegen machtspolitiek is voor mij een *flatus vocis*.

Een tweede argument van gerustheid is, dat men zegt: kijk eens om u heen in de internationale politiek. Och, men spreekt wel van een Entente, maar die bestaat eigenlijk niet meer. De splijtzwammen worden elken dag grooter en die groote heeren zullen elkaar het licht wel betimmeren, indien het aan machtspolitiek mocht toekomen.

In de eerste plaats vraag ik, of inderdaad het splijten van de Entente voor het verloop van de wereldpolitiek en ook voor ons land wel zoo buitengewoon gewenscht zou zijn. Dit daargelaten, komt het mij echter voor, dat het argument eerder voor het tegendeel pleit. Er bestaan inderdaad tusschen de beide groote Mogendheden zooveel groote moeilijkheden, waarover men tot een akkoord moet komen, dat ik voor mij veel meer gevaar zie, dat in quaesties als de Rijnvaartpolitiek, die althans voor Engeland betrekkelijk geringe waarde hebben, juist ter voorkoming van onaangenaamheden bij de groote moeilijkheden, Engeland maar al te zeer geneigd zal zijn om aan Frankrijk toe te geven.

Hoe het zij, veel meer dan dergelijke speculatieve argumenten zou voor mij geruststellend zijn, indien de Minister kon verklaren, dat de toestand, die zou intreden indien wij desnoods niet de algemeene conventie zouden aanvaarden, niet alleen juridisch, maar ook feitelijk metterdaad op den duur voor ons houdbaar is.

Ik zeg: desnoods, want ik blijf hopen, dat het verloop van de internationale politiek het ons zal mogelijk maken om aan de verdere ontwikkeling van het rivierenrecht deel te nemen. Ik blijf hopen, dat op den duur, indien wat betere tijden aanbreken en de toestand eens wat tot rust komt, de Rijnvaartpolitiek haar ouden loop zal hernemen en dat zij zich zal ontwikkelen vrij van de overheersching van politieke motieven, en dat het Rijnvaartrecht niet zal worden een doublure van het Donaurecht, waaraan zulke onaangename herinneringen zijn vastgeknoopt, en dat is een baken in zee. Ik blijf hopen, dat de bezwaren, die wij koesteren tegen de algemeene conventie, door de groote Mogendheden zullen worden weggenomen. Wanneer ik dan de hoop uitspreek, dat het zoo zal gaan, dat zich inderdaad dat nieuwe internationalisatiestelsel harmonisch zal ontwikkelen buiten den invloed van de groote politieke motieven, dan hoop ik dat niet alleen uit nationale beweegredenen, maar ook en evenzeer uit internationale.

Laten wij het ons niet ontveinzen. In de beide laatste maanden, die zijn verloopen sinds wij voor het laatst mochten debatteeren over den Volkenbond en de internationale politiek, is de toestand voor den Volkenbond en voor de rechtspolitiek niet gunstiger geworden. Er pakken zich aan den hemel van den Volkenbond een paar zeer donkere wolken samen.

Eerst hebben wij gehad de uitvaardiging van het beruchte decreet in het Saargebied. Daarover — ik zal niet in de quaesties zelf treden, omdat ik dan met uw hamer in aanraking zou komen, Mijnheer de Voorzitter — is in het Engelsche Lagerhuis een debat gevoerd, dat aan het prestige van den Volkenbond zeker geen goed heeft gedaan. Nog kort geleden is in de Zwitsersche Kamer een vierdaagsch debat gevoerd over de buitenlandsche politiek, waarbij ook toen Minister Motta heeft moeten hooren het verwijt, dat hij in de Rijnvaartpolitiek wat al te toegevend was geweest, maar in dat zelfde debat is naar aanleiding van de houding in de Roerquaestie over den Volkenbond zoodanig de staf gebroken, dat zelfs gedreigd is, dat er pogingen zouden worden aangewend om in Zwitserland een referendum te krijgen over de vraag, om Zwitserland te doen uittreden uit den Volkenbond, waartegen toen Minister Motta op de meest ernstige wijze heeft gewaarschuwd.

Dat zijn donkere wolken aan den internationalen hemel, en de algemeene conventie, die straks de grondslag zal zijn van het nieuwe internationale rivierenrecht, ook die conventie staat niet buiten verband met den Volkenbond.

Ik weet wel, dat de algemeene technische organisatie voor het verkeer is een betrekkelijk autonoom lichaam en een lichaam, dat prijs stelt op dit autonoom karakter, maar het is ook bekend, dat desniettemin dit lichaam in zeer nauwe betrekking staat tot den Volkenbond.

Indien wij het nu metterdaad zouden moeten beleven, dat het nieuwe beginsel van internationalisatie van het rivierenrecht onmiddellijk den eersten keer, dat het in practijk wordt gebracht, wederom niet zou worden een regeling, die berust op gezond en deugdelijk recht, maar een regeling, die feitelijk zou berusten op politieke machtsmotieven, dan zou dat misschien niet direct kunnen worden geboekt als een debetpost op de rekening van den Volkenbond, maar zonder twijfel zou daarvan een reflexwerking uitgaan, die ik voor mij voor den Volkenbond en zijn toekomst zeer verderfelijk zou achten.

48ste VERGADERING. — 27 JUNI 1923.

23. Vredesverdrag van Versailles.

(Anema e. a.)

Ook uit dien hoofde hoop ik dus, dat de zaken een goeden keer zullen nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben daarmede gekomen aan het einde van wat ik te zeggen had. Ik heb getracht de zaak kortelijk van nationaal en internationaal standpunt te bekijken, en dat heeft bij mij den indruk gewekt, dat onze Regeering, toen zij dit wetsontwerp indiende, stond voor een buitengewoon moeilijk probleem en voor een zeer ondankbare taak en dat zij daarbij had te werken in een sfeer, waarin de politiek een groote rol speelde.

Het is der Regeering en haar vertegenwoordigers gelukt om in deze ongunstige omstandigheden van de zaak te maken wat er van te maken was. Meer mogen wij van de Regeering niet vergen.

Wij mogen niet van de Regeering vergen, dat zij ons voor de toekomst zal geven absolute zekerheid; die toekomst heeft niemand in de hand en de gedragslijn, die de Regeering tot nu toe heeft gevolgd, rechtvaardigt volkomen, dat wij ook in haar verdere politiek vertrouwen stellen.

En ik zal daarom dan ook gaarne vóór dit wetsontwerp stemmen, maar ik voeg er bij, dat ik dat met nog veel meer genoegen zal doen, indien de Minister mij gerust kan stellen over de naaste toekomst, die ons wacht in de Rijnvaartpolitiek.

Want wij kunnen het ons niet ontveinzen: er bestaat maar al te zeer de vrees, dat voor de naaste toekomst het ietwat sombere motto voor onze Rijnvaartpolitiek zal blijven het waarschuwende woord van onzen Rijncommissaris, den heer van Eysinga:

Il y a peu à améliorer dans le régime du Rhin, par contre il y a beaucoup à y gâter.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! In aanmerking genomen de conclusie, waartoe de vorige geachte spreker is gekomen met betrekking tot dit ontwerp, is er, strikt genomen, voor mij geen aanleiding tot repliek, voor zooverre die replek zou moeten bestaan in een bestrijding of weerlegging van hetgeen door prof. Anema is naar voren gebracht.

De geachte afgevaardigde heeft zijn rede opgebouwd in een drietal deelen. Het eerste gedeelte was een algemeene betrachting, eerder een nabetrachting over het tot stand komen van de betrekkelijke artikelen van het verdrag van Versailles, een betrachting, ten aanzien waarvan hij waarschijnlijk niet de verwachting zal koesteren, dat ik hem verder zal volgen, met name niet in dat gedeelte, dat een eenigszins politiek karakter had. Zooals de geachte afgevaardigde te recht heeft gereleveerd, stond de Regeering voor een vraag van practische politiek, voor feiten, ten aanzien waarvan het er niet op aankwam, hoe zij waren ontstaan, maar waarbij rekening moest worden gehouden met het feit, dat zij er waren.

In het tweede gedeelte van zijn rede is prof. Anema dan ook tot de conclusie gekomen — en hij heeft die vertolkt — dat de Regeering, alles te zamen genomen, verstandig heeft gedaan, practische politiek te volgen en dat, wanneer de Regeering dat niet had gedaan, de positie van Nederland ten opzichte van den Rijn een minder gewenschte en moeilijke ware geweest. In dien gedachtengang ontmoeten de geachte spreker en ik elkaar derhalve volkomen; de conclusie, waartoe de geachte afgevaardigde is gekomen, lag dus voor de hand en was de noodwendige consequentie van den opzet van zijn beschouwingen.

Het is inderdaad volkomen waar, wanneer hij zegt, dat wij in een positie van isolement zouden zijn geraakt, wanneer wij om politieke of om gevoelsredenen in de zoogenaamde aanvaarding van de artikelen van het verdrag van Versailles niet waren getreden. Ik geloof ook, dat de geachte spreker gelijk heeft, waar hij zegt, dat hervatting van de onderhandelingen niet meer zou baten. Dit is m. i. volkomen juist. De onderhandelingen hebben drie jaren geduurd en ik geloof, dat nieuwe onderhandelingen zouden falen, maar bovendien — hierop wil ik ook wijzen, omdat de geachte spreker het zelf niet heeft aangestipt —: in wat voor positie zou Nederland komen, wanneer bij eenig initiatief onzerzijds men aan de

(Minister **van Karnebeek**.)

andere zijde zou zeggen: het protocol is geteekend, wij hebben drie jaren onderhandeld, wij komen daar nu niet meer op terug. Dan zou de positie voor ons inderdaad zeer pijnlijk worden.

In de laatste plaats heeft de geachte spreker er te recht het licht op laten vallen, dat wij moeten vermijden door een afwijzende houding met betrekking tot den Rijn definitief te komen in een positie van isolement. Daarvoor is de materie voor ons van te groot belang.

Het practische gedeelte van de rede van den geachten spreker draaide om de vraag, in wat voor positie wij gebracht zouden kunnen worden door hetgeen te verwachten valt met betrekking tot die zoogenaamde algemeene conventie. Was daarvan geen spràke, dan geloof ik, dat de geachte spreker met betrekking tot de toekomst zich daarover minder bezorgd zou hebben gemaakt. Hij zou zich vermoedelijk op het standpunt gesteld hebben, dat wij op het oogenblik verkeeren in een toestand, dat bij de onderhandelingen over de herziening van de akte zelf de zaak zich verder wel zal uitwijzen. Iedere partij zal daarbij haar eigen standpunt innemen en daarvoor opkomen. Maar het verdrag van Versailles heeft tevens voorzien in een zoogenaamde algemeene conventie met betrekking tot het rivierrecht, en in de betrokken bepalingen van het verdrag van Versailles is verband gelegd tusschen den Rijn en de algemeene conventie.

Nu vraagt de geachte spreker: kunnen wij niet komen in de positie, dat wij kunnen worden gedreven tot het aanvaarden van een conventie, die wij niet wenschen. Ik stel mij in den regel op het standpunt, dat men al genoeg heeft aan de zorg voor den eigen dag en dat het dikwijls niet vruchtbaar is zich bij voorbaat te verdiepen in mogelijke zorgen van de dagen, die komen zullen. Vooral een Minister van Buitenlandsche Zaken moet zich, naar ik meen, vrij houden van zich te veel te begeven in hypothetische mogelijkheden. Ik zal niet zoover gaan te zeggen, dat ik de waarde van hypothetische overweging ontken en dat een Minister van Buitenlandsche Zaken daartegenover onverschillig moet staan, maar ik wil toch wel zeggen, dat ik mij nu over de mogelijkheden, die de heer Anema in de toekomst verborgen ziet, niet zoo bezorgd maak. Ten aanzien van de algemeene conventie en van de Rijnvaartakte zal Nederland doen wat het meent te moeten doen uit internationaal oogpunt en ook uit een oogpunt van eigen belangen en ik zie niet in, dat dientengevolge Nederland per se zal komen in een moeilijke positie. De positie van Nederland was een gedrongene, wat betreft de phase, waarin wij ons nu op het oogenblik bevinden. Maar ten aanzien van de algemeene conventie en van de herziene akte is nog geen recht vastgelegd en is Nederland in zijn standpunt vrij, en ik zie die algemeene conventie nog niet zoo spoedig in werking treden.

De heer **Anema**: Maar in het verslag van den Volkenbond hebt u op bladz. 10, kolom 2, noot 2, medegedeeld, dat die algemeene conventie spoedig in werking zal treden.

De heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken: Maar ik zie niet in, dat de vrijheid van Nederland in zake den Rijn daardoor zal verminderen en daarom gaat het. Wij zullen dat later moeten zien en ik persoonlijk maak mij er niet zoo bezorgd over. De mogelijkheid, dat die algemeene conventie in werking zal treden, is aanwezig, maar het is ook niet uitgesloten, dat die conventie nog onderwerp zal worden van een nader onderzoek, voordat zij in toepassing komt.

Ik geloof dus, dat ik, ook al kan ik de toekomst niet voorspellen en al beheersch ik die nog veel minder zelf, toch tot op zekere hoogte prof. Anema kan geruststellen. Bij de herziening der Rijnvaartakte, die nog slechts in een aanvankelijke phase is, zal Nederland doen wat het meent te moeten doen uit een Rijnvaartoogpunt en dan zal Nederland verder afwachten, wat de consequentie zal zijn van zijn houding.

Ik zie niet in, dat Nederland daarbij noodwendig zou moeten komen in een positie van dingen te aanvaarden, die Nederland principieel onaannemelijk acht.

(Minister **van Karnebeek** e. a.)

Wanneer ik de rede van prof. Anema overzie, meen ik het hierbij te kunnen laten. Het was strikt genomen alleen het laatste punt, dat om een nadere verklaring vroeg van de Regeering. Ik geloof, dat ik bij die verklaring vrij duidelijk ben geweest; in meer details kan ik niet treden, omdat de gegeven situatie daartoe geen vrijheid en ook geen stof geeft. Men zal moeten zien, hoe de dingen zich ontwikkelen. Speciaal bij de werking van de machtsverhoudingen in internationale vraagstukken zal men niet moeten uitgaan van de aprioristische gedachten, maar zal men daarbij allerlei mogelijkheden in aanmerking moeten nemen, die vaak aan de werking der nieuwe instituten een ander beeld kunnen geven dan zich liet voorzien.

Hoe ten aanzien van den Rijn het nieuwe regime van internationalisatie, waarbij zijn toegelaten landen, die geen Rijnstaten zijn, zal werken, zal in de toekomst moeten blijken. Het kan tot op zekere hoogte ten goede, het kan misschien ook ten kwade zijn. Men kan zich voorstellen, dat er gronden zijn aan te voeren, die aanleiding geven tot het in het leven roepen van een vertegenwoordiging van bij die rivier belanghebbende Staten, die niet zijn aangelegen Staten, en het kan zijn, dat het voor de toekomstige rechtsvorming van belang is, ook een vertegenwoordiging van die kringen toe te laten. Ik durf daaromtrent geen voorspelling doen. De werkelijkheid ligt in den schoot der toekomst verborgen.

Overigens heb ik mij er in verheugd, dat de geachte afgevaardigde, na de grondige behandeling van deze quaestie, ten slotte is gekomen tot de conclusie, dat de Regeering in de gegeven omstandigheden niet anders kon doen. Ik zal gaarne de aansporing, die in zijn betoog was opgesloten — al heeft hij ze niet uitgesproken —, aanvaarden, dat het ook verder op den weg der Regeering ligt, om met betrekking tot den Rijn en het algemeen rivierrecht te staan op het stuk van goede beginselen, van goede begrippen, en daarbij te zorgen voor het Nederlandsch belang.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

IV. het ontwerp van wet, houdende **bepalingen betreffende de jacht (27).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Basten Batenburg**: Mijnheer de Voorzitter! Het wetsontwerp betreffende de jacht, het eerste, dat na het verslag der Staatscommissie van 17 Maart 1910 werd ingediend, dateert van 22 September 1920. Het hield in een technische herziening der bestaande Jachtwet, preventieve en repressieve maatregelen met betrekking tot wildschade en afschaffing der heerlijke jachtrechten.

Men zou zeggen, te eer, waar de Regeering ons in de Memorie van Antwoord mededeelt, dat de tijd sinds het verschijnen van het verslag der Staatscommissie ten aanzien van het jachtprobleem niet in contemplatieve rust is doorgebracht, en telkens weer denkbeelden zijn uitgewerkt om het jachtvraagstuk tot een redelijke oplossing te brengen, dat het ontwerp van 1920 dan zeker wel de gefundeerde meening der Regeering moest inhouden omtrent de beantwoording der vraag, hoe deze moeilijke regeling het best in 's Lands belang ware op te lossen. Maar wat zien we gebeuren? Op grond van het ongunstig Voorloopig Verslag der Tweede Kamer van 29 April 1921 op het ingediend ontwerp, vindt de Regeering aanleiding haar standpunt geheel te herzien. Zij komt bij Memorie van Antwoord van 4 April 1922 op eens met een gewijzigde wetsvoordracht, die in geheel andere richting gaat dan het oorspronkelijk ontwerp. Zonder meer wordt hierbij den grondgebruiker bij uitsluiting het recht toegekend, op den door hem gebruikten grond het wild te bemachtigen en te dooden.

Voor deze onverwachte wending kan ik kwalijk een andere verklaring vinden, dan dat deze gewijzigde wetsvoordracht

(**van Basten Batenburg.**)

in hoofdzaak het ongewijzigd product zal zijn geweest van de samenwerking van landbouworganisaties, die, ben ik wel ingelicht, daartoe door den toenmaligen Minister van Landbouw in de gelegenheid gesteld, einde 1921 aan de Regeering een ontwerp voor de jacht hebben aangeboden, dat daarna door haar — waarschijnlijk strijdensmoe — is overgenomen!

Een groep personen, hoe respectabel overigens ook, die door hun positie, in de materie waar het om gaat, geenszins geacht kunnen worden geheel onpartijdig te zijn, zullen dus voor een groot deel kunnen worden beschouwd als de geestelijke vaders van het gewijzigd ontwerp. Ik zeg grootendeels, omdat de Commissie van Rapporteurs in de Tweede Kamer, waarin ondertusschen de heeren Teenstra en de Wyckerslooth de Weerdesteyn waren vervangen respectievelijk door de heeren van Rappard en Kolkman, haar zeer gewichtig amendement, dat beoogde bestendiging van ons jachtrechtstelsel, zooals door het Burgerlijk Wetboek wordt gehuldigd, na overneming der subamendementen van mr. van Schaik, zag aangenomen. Daaruit bleek wel, dat ook de Kamermeerderheid niet doof was gebleven voor de groote oppositie, die allerwegen in het land en vooral in de pers tot uiting was gekomen. De positie van den eigenaar tegenover den grondgebruiker werd door het aangenomen amendement weer versterkt, daar hun althans de bevoegdheid werd teruggegeven of gelaten om op zijn grond wild te mogen jagen, zonder dit als een gunst aan den gebruiker behoeven te verzoeken.

Gaarne zij hier erkend, dat, toen de onhoudbaarheid van het gewijzigd standpunt was gebleken, de Regeering, en in zijn hoedanigheid van Minister van Landbouw speciaal de huidige Minister-President, bij de openbare behandeling in de Tweede Kamer het goed inzicht heeft betoond, ook bereid te zijn mede te werken, om het gewijzigd ontwerp te behoeden voor de invoeging van nog meer te ver gaande bepalingen. Hierdoor en tevens ook door den welwillenden en verzoenenden geest, die de Memorie van Antwoord op ons Voorloopig Verslag ademt, zullen ongetwijfeld gunstige perspectieven kunnen zijn geopend, ook naar het oordeel van sommigen onder hen, die meenden, dat het met de jacht hier te lande reeds vrij spoedig gedaan zou zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik met een kort woord een paar bezwaren tegen het wetsontwerp wensch in te brengen, dan moge ik vooropstellen, dat er inderdaad wèl eens aanleiding is gegeven, om paal en perk te stellen aan de niet genoeg te betreuren praktijken van enkele jachtliefhebbers, die op hun jachten, vooral den konijnen-, soms ook den fazantenstand zoodanig opvoerden, dat er voortdurend tal van gegronde klachten werden vernomen over nadeel, dat hierdoor aan den landbouw werd toegebracht. Evenwel zou ik liever hebben gezien, dat de Regeering in plaats van met een nieuwe wetsvoordracht te komen, door scherpere en betere toepassing van art. 26 en enkele wijzigingen der bestaande Jachtwet, waarin ook de opheffing der heerlijke jachtrechten moest opgenomen, getracht zou hebben aan voorkomende konijnenplaag en in het algemeen aan nadeelen, door overtollig wild en schadelijk gedierte veroorzaakt, een einde te maken.

Intusschen wil ik rekening houden met het historisch verloop, dat ons in de Memorie van Antwoord wordt geschetst, en het mijne daar nog bij denkende, der Regeering van die indiening van het ontwerp geen groote grief maken, begrijpelijk als ik het kan vinden, dat onder voortdurend klagen en ageeren van machtige zijde, het soms te zwaar kan worden, om in aangelegenheden als de onderhavige krachtige leiding te blijven geven.

Een der hoofdbezwaren tegen het wetsontwerp, zooals het thans voor ons ligt, vind ik gelegen in het artikel 54, waarbij aan den grondgebruiker bij uitsluiting het recht wordt toegekend om op den door hem gebruikten grond schadelijk gedierte op te sporen, te bemachtigen of te dooden. Artikel 54 werd in het ontwerp opgenomen, om de voor den landbouw schadelijke dieren zooveel mogelijk te kunnen vernietigen, maar ziet: hij, die op dien grond het genot van de jacht heeft, is niet gerechtigd, óók niet in den jachttijd, om daarop

(van Basten Batenburg.)

schadelijk gedierte op te ruimen of te helpen opruimen. Een amendement-Fruytier-van Voorst tot Voorst, dat beoogde de mogelijkheid daartoe te openen, werd in de Tweede Kamer met groote meerderheid van stemmen afgestemd. Het zal nu kunnen gebeuren, dat een jachtgerechtigde, een stuk grond bejagende, daarop wèl de patrijs en de haas mag schieten, maar een konijn of fazant — schadelijk gedierte —, die voor het geweer komen, niet mag neerleggen! Uit practisch oogpunt een onmogelijkheid, zoo niet een dwaasheid!

De bestrijding van het amendement aan de overzijde van het Binnenhof, zooals ons die bij de Memorie van Antwoord wordt weergegeven, geschiedde vooreerst op de overweging, dat, als de jachtgerechtigde ook schadelijk gedierte mocht bemachtigen, hij zijn invloed op den grondgebruiker, den in het algemeen economisch zwakkere, zal doen gelden, om dezen te weerhouden dit gedierte te vernietigen en hij op dien gebruiker druk zal uitoefenen om dit gedierte op peil te houden; en voorts op dezen grond, dat het amendement eigenlijk gericht was tegen den pachter, die om klemmende redenen niet bereid was het recht, om schadelijk gedierte te dooden, te deelen met den verpachter.

Nog deze toevoeging hieraan vinden we in de Memorie van Antwoord: dat er geen enkele reden is aan te voeren, waarom, als de gebruiker geen hulp noodig heeft voor het dooden van konijnen en ander schadelijk gedierte, de wet hem deze hulp van den tot jager bevoegde zou moeten opdringen!

De Regeering noemt die argumenten niet geheel ongegrond en in hun licht bezien de opmerking in ons Voorloopig Verslag gemaakt onjuist, als zou den jager van het bemachtigen van schadelijk gedierte worden geweerd, omdat de grondgebruiker dezen welkomen buit zelf wil hebben. Eveneens zou onjuist zijn de andere opmerking van het Voorloopig Verslag, dat het ontwerp een heel andere beteekenis zou hebben gedragen dan in de considerans, die een onoprechte leuze zou zijn geworden, is uitgedrukt.

Het wil mij voorkomen, Mijnheer de Voorzitter, dat wanneer de heer Minister van Landbouw, die van de jachttoestanden en -praktijken goed op de hoogte is, vrijelijk met eigen oogen de argumenten tegen het amendement nog eens beziet, hij de bewering van het Voorloopig Verslag, dat hier niet meer het vernietigingsrecht — dus het landbouwbelang — maar wel het toeëigeningsrecht naar voren is gebracht, niet gezocht zal vinden.

Wat bedoelde toch het amendement-Fruytier? Om aan den jager het recht te geven, dat hij thans practisch bezit, om het schadelijk gedierte gelijk het wild te dooden op den hem tot jachtdoeleinden afgestanen grond. Een uitbreiding van de rechten van den jager zou alweer, practisch gesproken, op die wijze niet hebben plaats gehad. De thans feitelijk bestaande toestand zou eenvoudig juridisch zijn geconsolideerd en aan den gebruiker van den grond zou op die manier ook geen onrecht zijn gedaan. Wat voor een nadeel kan hij toch lijden, als een ander voor hem het schadelijk gedierte vernietigt? Nu geeft de Regeering in de Memorie van Antwoord wel een uitleg aan art. 54, die de woorden „bij uitsluiting" vrijwel hun beteekenis doet verliezen; maar waarom dan de bepaling niet zóó geredigeerd, dat omtrent haar beteekenis niet de minste twijfel kan rijzen.

Ook de heer Wintermans, een der rapporteurs in de Tweede Kamer, van wien men in zake onze jachtgeschiedenis der laatste jaren kan zeggen: *nourri dans le sérail*, zeide bij de behandeling van het ontwerp niet ten onrechte, dat door de verwerping van het amendement-Fruytier talrijke misstanden zullen ontstaan en de bestrijding van dat amendement zou beteekenen, dat men de waarde van het schadelijk gedierte voor den grondgebruiker erkende (*Handelingen* Tweede Kamer bladz. 1859), terwijl de heer van Voorst tot Voorst, de voorzitter van den Aartsdiocesanen Land- en Tuinbouwbond, de man der ervaring en der practijk van het jachtrecht, zooals hij, m. i. te recht, in de Tweede Kamer werd genoemd, den bestrijder van het argument toevoegde, dat deze door die bestrijding blijk gaf de practijk niet te kennen.

Over het practische bezwaar voor het houden van drijfjachten op konijnen, bij ons sterk geparcelleerde bezit — waaraan volgens de Regeering niet veel gewicht is te hechten — wil ik alleen zeggen, dat ik het tegendeel meen en met den genoemden heer van Voorst tot Voorst beaam, dat art. 54, zooals het thans luidt, aan het opruimen van konijnen op groote schaal danig in den weg kan staan.

Er is m. i. nog een ander nadeel te duchten van art. 54, wanneer men met de Regeering wil, dat aan de uitoefening van de jacht in de toekomst nog beteekenis mag worden gehecht. Zooals ik reeds zeide, was tot dusverre het konijn in de jacht begrepen en had de grondgebruiker, hetzij pachter of eigenaar, er geen bezwaar tegen, dat de tot de jacht gerechtigde bij hem ook schadelijk gedierte opruimde, waar hij zelf in het algemeen niet toe gerechtigd was. Maar wanneer den grondgebruiker, zooals nu geschiedde, *ipsis verbis* het uitsluitend recht wordt gegeven tot opsporen en bemachtigen van schadelijk gedierte, waartoe naast het konijn ook de fazant behoort, dan zou, naar ik vrees, in de toekomst de onverschilligheid bij menig grondgebruiker wel eens kunnen plaats maken voor wat levendiger belangstelling in schadelijk gedierte, met het gevolg, dat een jachtterrein, waarop behoorlijke uitoefening der jacht mogelijk is — behalve dan voor enkele landgoederen en uitgestrekte bezittingen — haast niet meer zal voorkomen. Mede toch door de afschaffing der heerlijke jachtrechten, die op pl.m. 375 000 H.A. hier te lande tot dan hebben gerust, zal het door mij aangevallen artikel van toepassing worden. Zooals ik het inzie, bestaat er veel kans, dat grondgebruikers, ook van kleine perceelen in een of ander jachterrein, ook al zullen zij hun land al voor de jacht willen afstaan of verpachten, nu het konijn en de fazant zelfs door den jager voor hen moet blijven gespaard, niet bereid zijn om van hun uitsluitend recht op het schadelijk gedierte geen gebruik te maken. In elk geval blijft het recht om ook zelf die dieren te bemachtigen en te dooden voor hen onverlet. Alle middelen, behalve die genoemd zijn in art. 16 van het wetsontwerp, kunnen het heele jaar door voor het opsporen en bemachtigen worden aangewend. Alleen bij gebruikmaking van het geweer wordt een jachtakte of vergunning vereischt. Behoorlijke contrôle op eventueele jachtovertredingen wordt door dit stelsel belemmerd, zoo niet onmogelijk!

Mede op grond van de gevolgen, die dit artikel met zich zal brengen, geloof ik, dat de Regeering, zooals uit de heele Memorie van Antwoord kan blijken, al te optimistisch is gestemd omtrent de economische en sociale nadeelen, die in het Voorloopig Verslag van de inwerkingtreding van het ontwerp worden gevreesd, en die volgens haar slechts in de verbeelding van eenige in dat Verslag aan het woord zijnde Kamerleden zouden bestaan! Ik voor mij, om slechts een voorbeeld te geven, zou den Minister al kunnen noemen den naam van een gefortuneerd persoon, tevens jager, die hoofdzakelijk om de jacht hier was blijven wonen en mij onlangs, na aanneming van het wetsontwerp door de Tweede Kamer, mededeelde, dat hij uit ergernis over deze wet het land ging verlaten. En wie zal in de toekomst nog geneigd zijn bij de rigoreuze bepalingen, die het ontwerp bevat, nog groote sommen aan pacht en opzicht voor de jacht te besteden?

Behalve met meer andere economische belangen had men bij het ontwerpen der wet met de kans op ontslag van honderden jachtopzieners wel ter dege rekening mogen houden. Op het platteland hangt de veiligheid veelal grootendeels af van deze menschen, die dag en nacht in het veld op surveillance zijn, terwijl zij noch van het Rijk noch van de gemeente salaris genieten, maar uitsluitend door particuliere personen worden bezoldigd.

Naar voor mij betrouwbare gegevens, zou het bedrag, dat op deze wijze door jachtliefhebbers mede voor het algemeen belang wordt bijgedragen, wel zijn te stellen op meer dan 1¼ millioen gulden per jaar.

Ik wil eindigen met sterk af te keuren de wijze waarop in art. 59 van het ontwerp de samenstelling der Schade-commissie bij amendement is vastgesteld, niettegenstaande de heer Minister van Landbouw zich krachtig daartegen heeft verzet.

(van Basten Batenburg e. a.)

Allerminst is van een dusdanige eenzijdig samengestelde Commissie van advies een bevredigende voorlichting in jachtaangelegenheden te verwachten.

De schijn zelfs, dat men dit ook niet noodig vond of niet wilde, had, dunkt mij, moeten zijn vermeden.

In de Memorie van Antwoord wordt wel gezegd, dat het in de bedoeling der Regeering ligt te blijven handelen op de wijze als tot dusverre bij de samenstelling dier commissie plaats had. Maar waar het Ministerschap behoort tot de vaak wisselende ambten blijft het artikel bedenkelijk en in de toekomst gevaarlijk.

Want ik vermeen, dat toezeggingen als deze, en ook als die ten aanzien van art. 1 en meerdere andere in de Memorie van Antwoord gedaan, hoe goed overigens ook bedoeld, geen voldoenden waarborg geven, dat de eenmaal aangenomen koers zal behouden blijven en bij voorbeeld niet door pressie van een of andere zijde te eeniger tijd zal worden veranderd.

Mijnheer de Voorzitter! De tegen het ontwerp ingebrachte bezwaren zijn vele en voor een deel ernstig.

En ik vraag mij op het oogenblik nog af, of hetgeen de Regeering in de Memorie van Antwoord ten aanzien daarvan reeds heeft verklaard en mogelijk nog herhalen zal, mij over mijn bedenkingen zal kunnen laten heenstappen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

In handen der Commissie is gesteld een adres van J. G. M. baron van Slingelandt, zonder beroep, te 's Gravenhage, houdende verzoek te willen bevorderen, dat de weduwenpensioenen van voor 1909 gepensionneerde officieren met die van na 1909 gepensionneerden op gelijken voet wordt gebracht.

Uw Commissie stelt voor, dit adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden.

De Vergadering vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter**: Ik deel alsnog aan de Vergadering mede, dat de heer Slingenberg heeft bericht, wegens dringende ambtsbezigheden de vergadering te moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Voorts deel ik mede, dat van de Tweede Kamer zijn ingekomen de navolgende ontwerpen van wet:

Aanvulling en wijziging van de Pensioenwetten voor de land- en zeemacht (*Staatsblad* 1922, nos. 66 en 65), gewijzigd aan aangevuld bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 337) (429);

Onteigening ten behoeve van instandhouding van een spoorverbinding tusschen den Staatsspoorweg Sittard—Roermond en de grinderij aan de Maas te Linne (493);

Wijziging van de wet van den 14den Juni 1918 tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee (*Staatsblad* n°. 354) (477).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gezonden aan de afdeelingen.

De beraadslaging over het ontwerp van wet, houdende **bepalingen betreffende de jacht** (47), wordt hervat.

De heer **Wittert van Hoogland**: Mijnheer de Voorzitter! Het ligt niet in mijn voornemen breede beschouwingen over de Jachtwet te houden. Er is in de Tweede Kamer zóó uitvoerig over gedebatteerd en er is zooveel over geschreven, dat het wel niemand gegeven zal zijn nog iets nieuws over dit onderwerp te vertellen.

(Wittert van Hoogland.)

Aangezien ik echter mijn stem tegen dit wetsontwerp zal uitbrengen, voel ik mij verplicht uitleg te geven van de motieven, die mij dwingen om zulks te doen. Niet dat ik van oordeel ben, dat ieder, die tegen een wet stemt, altijd zijn stem zou moeten motiveeren. Neen, ik verkeer in een bijzonder geval. Aan mijn stem zou een uitleg kunnen gegeven worden, die ganschelijk verkeerd is, en zelfs den schijn wensch ik te vermijden.

Twee dingen zal ik uiteenzetten. ten eerste waarom ik mij niet verplicht voel vóór dit jachtwetontwerp te stemmen en ten tweede waarom ik mij verplicht acht er tegen te stemmen.

Er is tegen de bestaande Jachtwet gedurende een lange reeks van jaren een ware Hetze gevoerd en men heeft kans gezien de gemoederen zóó warm te maken, dat in de Tweede Kamer een aanzienlijk aantal leden gemeend heeft er zich mede te moeten bemoeien.

Van de inwoners van Amsterdam wordt wel eens gezegd — ik hoop, dat mijn geachte buurman de burgemeester van die mooie en door mij zeer bewonderde stad in hetgeen ik zeg geen aanleiding zal vinden tot een persoonlijk feit — dat zij maar twee vogels kennen, nl. een kraai en een vinkje. Alles wat groot is en vliegt is een kraai en elke vogel die kleiner is wordt vink genoemd. Toen ik nu het verslag las der debatten, die in de andere Kamer zijn gehouden, kreeg ik den indruk, dat er daar veel Amsterdammers zijn gezeten, want ik kon het gevoel niet van mij afzetten, dat meerderen van hen, die gemeend hebben daar ook een duit in het zakje te moeten doen, nu niet zoo bijster vertrouwd waren met de vogelen des velds. Hetgeen niet wegneemt dat zij er veel wijsheid over verkondigd hebben. Zoo kreeg ik b.v. uit den mond van een der geachte afgevaardigden te hooren dat fazanten een soort kippen zijn die nooit vliegen. En die afgevaardigde achtte zich te behooren tot de meest deskundigen op dit gebied.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb mij afgevraagd hoe het komt dat zoovelen het noodig geoordeeld hebben de bescheidenheid, die den mensch siert, en die medebrengt, dat men slechts spreekt over zaken waarvan men verstand heeft, bij de behandeling van deze quaestie plotseling af te leggen en hun licht in volle bundels te doen schijnen. En ik kan maar één uitleg vinden. Ik schrijf dat toe aan de Hetze, die tegen de bestaande Jachtwet gevoerd is, waardoor deze zaak een *cause célèbre* is geworden, hetgeen wederom ten gevolge heeft, dat velen zich verplicht achten daarover een meening te hebben en te uiten.

Waaraan is nu die Hetze toe te schrijven? Waren er zooveel misbruiken weg te nemen? Zeker, er kon en er moest veel verbeterd worden in het ontwerp dat thans voor ons ligt. Ik ben het zelfs met de bedoeling geheel eens. Dat de landbouw beschermd wordt tegen de slechte gedragingen van de dieren des velds — het heeft mijn volle sympathie, dat de heerlijke jachtrechten worden afgeschaft —, ik kan er mij geheel mede vereenigen.

Maar dat alles zou de gemoederen niet zóó verhit hebben. Neen, Mijnheer de Voorzitter, want de nadeelen, die de landbouw ondervindt, hadden ook met de bestaande Jachtwet in de hand evengoed, zoo niet beter, kunnen worden weggenomen. Maar er was een diepere oorzaak. De Jachtwet zelf was een gruwel in veler oog, omdat de jacht was een aristocratisch vermaak, dat streed tegen de democratische opvattingen van dezen tijd. Een goed democraat moest tegen de jacht zijn. Een goed democraat moest voor dit jachtwetsontwerp stemmen.

Voelt u, Mijnheer de Voorzitter, hoe noodzakelijk het is, dat ik mijn stem motiveer? Ik heb in stille afzondering mij aan een ernstig gewetensonderzoek gezet en mij afgevraagd of ik nu inderdaad als goed democraat voor deze jachtwet moest zijn. Mijnheer de Voorzitter! Het is mij niet gelukt mij zelf te bedriegen. Ik kan met den besten wil van de wereld het verband tusschen jacht en democratie niet inzien. Ons volk heeft zeer veel goede eigenschappen. Eigenschappen die oorzaak zijn dat ons land een zeer bevoorrechte positie inneemt in de wereld.

Maar het heeft ook *les défauts de ses qualités*. En nu is een van die fouten, dat in ons land er velen van oordeel zijn,

48ste VERGADERING. — 27 JUNI 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Wittert van Hoogland.)

dat men geen goed democraat is als men geen pet draagt. Ik zou verschillende uitingen van dit soort democratie kunnen noemen. Zoo werd het bv. aan onzen vroegeren collega van Kol door zijn partijgenooten kwalijk genomen, dat hij deelnam aan het jaarlijksche diner, dat de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs in de Tweede Kamer over de Indische begrooting aan zijn medeleden aanbood, omdat die voorzitter een ,,graaf" van Limburg Stirum was. Evenzoo schijnt het aan eenigen mijner collega's in den Haagschen gemeenteraad, behoorende tot de S. D. A. P., zeer euvel genomen te zijn, dat zij te gast zijn geweest aan een diner bij den Haagschen burgemeester, den tegenwoordigen Minister van Karnebeek. Gelukkig zijn er teekenen van beterschap.

Het is bekend, dat de heer van Kol de opening der Staten-Generaal in de Ridderzaal heeft bijgewoond, en ik meen er verleden jaar, al was het slechts een oogenblik, ook onzen geachten collega Wibaut gezien te hebben. Deze geachte afgevaardigde zal het met mij eens zijn, dat dergelijke kleinzieligheden toch eigenlijk met democratie niets te maken hebben. Een verklaring, als hij hier gister heeft afgelegd, moet hem dan ook niet van harte zijn afgegaan. Wellicht is het zijn voornemen echter in zijn partij stappen te doen om het laatste restje der door mij gesignaleerde kleinzieligheden te doen opruimen en zullen wij dit jaar het genoegen beleven ook zijn fractie aanwezig te zien in de Ridderzaal, als het Staatshoofd, tegen wier constitutioneele opvattingen van Haar taak zelfs de S. D. A. P. geen bezwaar kan hebben, de Staten-Generaal opent.

Als in andere landen, het republikeinsche Frankrijk bv., een lid der S. D. A. P. Minister wordt, begint hij met een netten rok aan te schaffen, als hij die nog niet heeft, omdat hij meent, dat hij op plechtigheden, als bv. de opening van het Parlement door het hoofd van den Staat, recht heeft er evengoed gekleed uit te zien als zijn burgerlijke collega's.

Mijnheer de Voorzitter! Voor quasi-democratische uitingen voel ik niets.

Ik versta onder democratie: volksregeering, medezeggenschap van het gansche volk, medezeggenschap in politicis, medezeggenschap in het bedrijfsleven, ook van allen die aan de voortbrenging medewerken. Het doel van de democratie is meer welvaart te brengen aan klassen en groepen in de maatschappij, die daarvan ten onrechte verstoken zijn.

Maar ik heb een afschuw van valsche leuzen, die de democratie in een verkeerd daglicht plaatsen.

En daarom doe ik niet mede aan een Hetze tegen de jacht, op grond dat dit een aristocratisch vermaak zou zijn. Wil dit nu zeggen, dat ik er tegen zou zijn om de misbruiken te bestrijden, die langzamerhand door dat vermaak in de wereld zijn gekomen? Allerminst. Neen, Mijnheer de Voorzitter, die misbruiken zijn niet inhaerent, zijn geen uitvloeisel van het aristocratische van het vermaak. Die zijn integendeel ontstaan omdat het aristocratisch vermaak ontaard is in een plutocratisch vermaak.

Oudtijds joeg de heer uitsluitend op zijn eigen grond, in zijn eigen heerlijkheid. En toen was er van geen wildschade sprake. Dit kon ook niet. Want als hij den ganschen dag gejaagd had en met een drietal hazen thuiskwam, was hij tevreden. De heer had trouwens alle belang bij een goede bebouwing van zijn grond.

Maar sedert het jachtbedrijf is ontaard in het huren van uitgestrekte gronden, waarop duizenden strikken wild worden ingepoot, omdat de jachteigenaren en schietpartijen — ik zou liever zeggen moordpartijen — willen houden om tegen elkaar op te bluffen, wie op een drijfjacht kans ziet in den kortst mogelijken tijd honderden, duizenden dieren neer te paffen, sedert het jachtvermaak voor sommigen slechts een quaestie van geld is geworden, is ook de wildschade ontstaan.

Maar tegen deze wantoestanden kon ook onder de bestaande Jachtwet reeds worden opgetreden. Waarom is in die richting de oplossing niet gezocht? Het is toch geheel overeenkomstig ons rechtsbegrip, dat men de schuldigen, niet de onschuldigen straft. Waarom heeft men een stelsel uitgevonden, waardoor de goeden moeten lijden onder de excessen van de slechten? Komt hier niet het eigenlijke ware motief duidelijk naar voren? Welk duiveltje kwam hier om den hoek kijken? Was het niet een kniebuiging voor de gewaande democratie?

Mijnheer de Voorzitter! Het zal u duidelijk zijn geworden, dat ik dus geen reden zie om op grond van democratie voor deze wet te stemmen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, zooals ik bij den aanvang van mijn rede zeide, ik heb ook nog een bijzonder motief om tegen dit ontwerp te stemmen.

Hoeveel goeds ik ook inderdaad zie in dit ontwerp, ik wees er reeds op, is er voor mij één onoverkomelijk bezwaar en dat is de degradatie van onzen mooisten vogel tot schadelijk gedierte, is de gelijkstelling van den fazant met het vraatzuchtige konijn, ja zelfs met vulgaire muizen en vieze ratten.

Wie voor de natuur voelt zooals ik, moet dit aan het hart gaan. Ieder, die er van houdt te gaan dwalen in de heerlijk mooie streken, waaraan ons vaderland zoo rijk is, en dan den fazantenhaan trotsch heeft zien heenstappen, voortschrijdende op het zachte mos onder het geboomte, of hem heeft zien vliegen over duinen en bosschen, zijn schitterende kleuren glinsterend in de zon, zal genoten hebben van dezen heerlijken aanblik. Vroeger waren er wellicht slechts weinigen, die van dat schouwspel konden genieten. Door velerlei omstandigheden worden thans volwassenen en kinderen in de gelegenheid gesteld de mooie natuur van Nederland te leeren kennen. Ook de mindergegoeden. Dit is nu weer een uiting van goede democratie.

Mijnheer de Voorzitter! Er zijn nog veel te veel menschen die ons land niet voldoende kennen. Die niet weten hoe mooi het is. Zij die de helaas afgeschafte jaarlijksche bezoeken aan de verschillende provincies, onder de uitstekende leiding van onzen griffier, hebben meegemaakt, weten er van te vertellen. Gelukkig begint men sedert den oorlog ons land echter beter te kennen en te waardeeren. Een eeresaluut wensch ik hierbij te brengen aan de Vereeniging tot behoud van natuurmonumenten voor hun voortreffelijk werk. In dit verband wensch ik even te herinneren aan de noodkreet die mijn vroegeren sympathieken buurman in dit bankje, den heer Henri Polak — ik bedoel daarmede natuurlijk geen vergelijking met den heer Douwes — heeft laten hooren, toen een van de mooiste plekjes van ons land, het Naardermeer, dreigde het slachtoffer te worden van grondspeculanten, die de locomotieven wilden binnenhalen in het Gooi.

Deze landouwen wil men nu berooven van de verlevendiging, die aan de natuur zooveel charme geeft. Immers, wat zal er gebeuren als degenen, die den fazant tot schadelijk gedierte verklaard hebben, hun zin hebben gekregen. Dat de fazant verdwijnen zal uit Nederland. Er zijn er, ook in de Tweede Kamer, die de vrees overdreven hebben genoemd. Ik ontken dit. Wij zullen dan hier krijgen denzelfden öden toestand die in Frankrijk en Italië bestaat, waar haast geen dier de natuur meer verlevendigt. Iemand, dien ik zeer goed ken, logeerde eens in Frankrijk op een kasteel en werd ter jacht gevraagd. De jagers kregen ieder een terrein. Reeds spoedig hoorde hij zijn metgezellen schieten, links en rechts, maar zelf mag hij niets. Hij vond, dat het lot hem buitengewoon ongunstig was geweest, toen hij platzak thuiskwam. Zijn medejagers keken echter zeer verheugd. Zij hadden een goede jacht gehad. Hun weitasch, een heusche groote jagerstasch, leek hem echter erg dun en hij was benieuwd het wild te zien. En toen kwamen er een aantal doode zangvogeltjes uit. Eerst dacht hij, dat het een misplaatste grap was. Later bleek hem, dat de zangvogels de plaats van het uitstervende wild hadden ingenomen.

Daarheen gaat het, als men ook hier den moordlust aanwakkert.

Ik zou daarom een ernstig beroep op de Regeering willen doen, in het bijzonder op den Minister-President, die toch zelf de geneugten van het buitenleven kan waardeeren, om nog een poging te doen om de Tweede Kamer te overtuigen van den verkeerden weg, dien zij is ingeslagen, toen zij den fazant tot schadelijk gedierte vernederde.

Ik doe dit met te meer moed, omdat de Regeering het eigenlijk met mij eens is. Onomwonden verklaart toch de

(Wittert van Hoogland e. a.)

Regeering in de Memorie van Antwoord aan deze Kamer, dat zij het betreurt, dat de Tweede Kamer het uitnemend amendement verworpen heeft van een hoogstaand politicus, dien men toch zeker niet van eenzijdigheid verdenken zal, van mr. Kolkman, die zelf in de dagen, toen hij te zamen met dr. Schaepman den harden strijd moest voeren voor belangrijke democratische hervormingen, menig uur van verpoozing heeft doorgebracht in het veld en verfrissching van den geest heeft gezocht in de jacht op den fazant. Naar dezen bevoegden beoordeelaar ware het toch wijs geweest te luisteren. Is het te laat om dat alsnog te doen? Ik meen van niet. Een Regeeringsverklaring mag men niet als een phrase beschouwen. Dat zou zijn der Regeering onrecht aandoen. Ik beschouw de duidelijke uitspraak in de Memorie van Antwoord dan ook als een uitnoodiging om door verwerping van dit voorstel de Regeering in staat te stellen de Tweede Kamer de gelegenheid te bieden op de dwalingen haars weegs terug te komen. De kans is dan groot, dat in het wetsontwerp het beginsel tot uiting komt dat waar schuld is ook straf moet volgen.

Dat wil dus zeggen, dat dan weer fazanten-schieters — niet -jagers — zich aan uitspattingen schuldig maken door overdaad te fokken — overdaad toch schaadt altijd, van alles, niet alleen van fazanten — en vergunning gegeven wordt tot opruiming. Dan kan tevens de inhoud van het wetsontwerp kloppend gemaakt worden op de considerans. Deze luidt toch, dat het in het belang van den landbouw wenschelijk is regelingen te treffen ter voorkoming van schade door wild of schadelijk gedierte. Ten eerste is het wel wat simplistisch om nu maar eenvoudig alle wild tot schadelijk gedierte te verklaren. Het woord „wild" uit de considerans had dan evengoed kunnen vervallen. Maar met die considerans is ganschelijk in strijd dat den grondeigenaar verboden wordt schadelijk gedierte, in casu ook *horribile dictu* fazanten, te schieten. Als het inderdaad te doen is om den landbouw te beschermen, dan zou men er zich over moeten verheugen, dat de grondeigenaar medehelpt het schadelijk gedierte op te ruimen. Nu dat recht uitsluitend aan den grondgebruiker is gegeven, heeft het er allen schijn van, dat de beperking eigenlijk dienen moet om die grondgebruikers, die ook graag een fazant willen schieten, daartoe in de gelegenheid te stellen. Hoe onoordeelkundig deze beperking gemaakt is, zal ik illustreeren met een voorbeeld. Iedere deskundige weet, dat konijnen 's nachts op het akkerland komen — en dan mag de grondgebruiker niet schieten — en overdag in de bosschen zitten, waar hij niet komen mag. Zijn akker wordt 's nachts geheel kaal gevreten door deze vraatzuchtige dieren en hij staat er machteloos tegenover. De jachtheer zou dolgraag een drijfjacht houden, in het belang ook van den grondgebruiker, maar de wet verbiedt het, want hij mag zijn schutters niet posteeren op het terrein van den grondgebruiker. Te recht heeft in de Tweede Kamer de heer van Voorst tot Voorst, n.b. de groote landbouwspecialiteit, die in twee districten door de landbouwers gekozen werd, daarop gewezen en getracht door een amendement het ontwerp te verbeteren. Zijn collega's wisten het echter beter en stemden zijn voorstel af. Tot schade van den landbouw. Men beriep er zich op, en ook de Regeering doet dit in de Memorie van Antwoord, dat dan de grondgebruiker onder den invloed van den grondeigenaar of jachtgerechtigde zou komen.

Mijnheer de Voorzitter! U vergeve mij de uitdrukking: dit is een dwaasheid. Deze invloed bestaat of bestaat niet, maar ontstaat niet door een dergelijke bepaling.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal het hierbij laten.

Ik meen duidelijk gemaakt te hebben, dat ik tegen deze wetsvoordracht stemmen zal, omdat ik mij er niet mede vereenigen kan, dat zonder eenige noodzaak in Nederland de fazant rechteloos gemaakt wordt.

De heer **Blomjous**: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp zeer kort zijn na de rede van ons geacht medelid den heer van Basten Batenburg en na de rede van ons geacht medelid den heer Wittert van Hoogland. Ik zou slechts in herhalingen vallen,

(Blomjous.)

wanneer ik de daarin aangeroerde punten opnieuw ging bespreken.

Mijnheer de Voorzitter! Uit de Memorie van Antwoord op ons Voorloopig Verslag over dit wetsontwerp blijkt wel, dat de Minister met dit wetsontwerp niet is gekomen uit heeler harte, want men treft daarin punten aan, waaruit blijkt, dat de Minister ook wel gevoelt, dat er aan dit groote ontwerp feilen kleven. Evenwel zal dat antwoord er ook toe hebben bijgedragen, om de gevoelens van vele leden dezer Kamer tegenover het wetsontwerp te verzachten.

Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij gewenscht voor, om ook in het openbaar debat eenige punten vast te leggen, die reeds in de Memorie van Antwoord zijn behandeld, en aan den Minister eenige opheldering te vragen aangaande de toepassing van sommige artikelen.

Ik zou gaarne er toe medewerken, om, zelfs ten koste van het heenstappen over werkelijke, door mij gevoelde bezwaren, mede te werken tot pacificatie van het platteland, waar in sommige streken door de jachtquaestie, meer dan dikwijls volstrekt noodig geweest ware, vooral in de latere jaren een geest is ontstaan, dien ik schadelijk acht voor de onderlinge verstandhouding der bevolking. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dat neemt niet weg, dat boven dien wensch naar pacificatie bij mij toch nog uitgaat de handhaving van het recht. Wij mogen ons niet laten medesleepen door verre buiten de werkelijke proporties opgeblazen agitatie en daardoor toelaten dat elementen in de wetgeving en haar toepassing ingevoerd worden, welke uit een algemeen rechtsstandpunt niet verdedigbaar zijn.

Ik erken ten zeerste het goede werk in deze door de Commissie van Rapporteurs in de Tweede Kamer verricht, waardoor ten minste art. 4, eerste lid, uit het oorspronkelijk wetsontwerp verdwenen is, hetwelk, ware het gehandhaafd, voor mij het wetsontwerp al direct onaannemelijk zoude gemaakt hebben; ik bedoel de bepaling: de grondgebruiker heeft bij uitsluiting het recht op den door hem gebruikten grond te jagen.

Ondanks dit zal het voor mij straks bij de stemming steeds nog zeer moeilijk blijven mijn stem aan het wetsontwerp te geven.

Wat mijn meening omtrent de verhoudingen tusschen den landbouw en de jacht betreft, stel ik ook die van den landbouw verre boven die der jacht. Persoonlijk bemoei ik mij met den landbouw zooveel uren als mij van mijn werk resten, met groote liefde, maar, ten eerste is de schade, door wild den landbouw berokkend, uiterst sterk overdreven, en ten tweede acht ik de jacht voor ons land van niet geringe waarde als ontspanning voor hen, wier geest die vaak noodig heeft, en ook oeconomisch.

Ik ben het niet eens met den heer de Boer, die in de Tweede Kamer het volgende poneerde:

> „Ook de sport wordt door de tegenstanders als een nuttige factor aangevoerd. Ik meen, dat er zooveel gelegenheid is voor sport, dat deze soort niet betaald behoeft te worden met zooveel energie, arbeid en nationaal inkomen. Er zijn op de wereld nog zulke goed van wild voorziene velden, dat als de onze niet meer in aanmerking komen uit een oogpunt van geldelijk voordeel of sportgenot, onze Nimrods wel kunnen gaan naar Rusland en andere deelen der aarde, om daar de jacht uit te oefenen."

Daar ben ik het niet mede eens, want het zou een economisch nadeel zijn voor ons land, wanneer die Nimrods verdwenen. Dat zou beteekenen een verlies aan kapitaal voor ons land, dat in de meeste gevallen is belegd in ondernemingen van het eigen land. Die Nimrods zouden daarvoor niet behoeven te gaan naar Rusland, want er zijn andere landen, waarheen het gemakkelijker is te trekken en waar toch de jacht goed is verzorgd, dan Rusland. Ik zou durven wijzen op het verdrag van Versailles waarbij de Centrale Mogendheden wel degelijk verplicht werden levend wild te leveren om de uitgemoorde jachtvelden in Frankrijk weer te bevolken.

Ik wensch even de aandacht te vragen voor art. 59, de

(Blomjous.)

samenstelling der jachtcommissie. Die samenstelling is volgens de letter der wet bijzonder eenzijdig. Vooral indien daarin mede door landbouwvereenigingen gesalarieerde ambtenaren zitting nemen zonder dat er eenig bepaald tegenwicht is tegen hun invloed door het lidmaatschap van de belanghebbenden anderzijds.

Ook hier laat § 4 der Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer gelukkig een anderen toon hooren dan wellicht bij oppervlakkige beoordeeling der wet zou zijn te beluisteren, en ter vastlegging in het mondeling debat moge ik misschien even citeeren wat daar gezegd wordt:

> ,,Wat de door de wet geëischte aanbeveling van de landbouwvereenigingen aangaat, deze is voor den Minister niet bindend, al zal voorzeker wat betreft de landbouwleden met de aanbeveling worden rekening gehouden."

De houding van den Minister kan hier bevrediging geven, maar die geeft geen bevrediging in verband met hetgeen staat in de Memorie van Antwoord over art. 71.

Het gaat niet op, om met een beroep op de ernstige financieele bezwaren voor den Staat de een of andere wijze van schadeloosstelling te verdedigen, welker afdoening loopt over 30 jaar. De Staat moet geen zaken of rechten onteigenen, welke hij niet direct betalen kan. Hij moet niet zeggen tot dengene, wien hij zijn eigendom ontneemt of tot diens rechtverkrijgenden: gij zult 30 jaren een annuïteit ontvangen tot schadeloosstelling van datgene, wat ik u ontneem; indien gij zelf daarvan het kapitaal wilt in handen hebben, ziet dan wat gij van den verkoop uwer vordering kunt maken.

Naar mijn meening is veel eerder het zeggen aan den eigenaar, wiens recht onteigend wordt: zoek gij, Staat, de middelen om mij direct te kunnen betalen. Want wanneer de eigenaar van het jachtrecht zelf wil profiteeren van het kapitaal en hij moet een kooper gaan zoeken om die annuïteiten van 30 jaar in één koopsom te voldoen, dan zal dat voor hem zeer bezwaarlijk zijn.

Daarbij is er nog een zaak in art. 71 over de quaestie van de schadeloosstelling, die mij mishaagt. Er is daar speciaal melding gemaakt dat wat de schadeloosstelling betreft, alleen rekening zal worden gehouden met de waarde zooals die in 1914 bekend was; dus de oorlogsjaren en de naoorlogsche jaren worden niet medegerekend.

Nu acht ik het een novum in de bepaling dier waarde een maatstaf op te nemen als die op den dag van heden, d. i. dien van de onteigening, daaraan is toegekend. Dat is voor mij een groot bezwaar in deze wet en ik voel wel dat dit een zeer lastig punt is, omdat wij hier moeilijk kunnen en m. i. ook niet moeten vragen in een novelle deze zaak alsnog te regelen.

Een andere quaestie is art. 61. Hoe denkt Zijn Excellentie zich de uitvoering van art. 61? Kan de Minister voldoende zekerheid geven dat dit artikel in stede van niet te hooi en te gras op elke recommandatie van een schadecommissie — en in verband daarmede heb ik reeds op de samenstelling der schadecommissies gewezen —, maar slechts bij hooge noodzakelijkheid in toepassing is te brengen, want dit artikel is werkelijk zeer ingrijpend in het eigendomsrecht.

Hoe zal wanneer werkelijk onverhoopt de noodzakelijkheid zou blijken om wild te verdelgen, deze verdelging dan plaats hebben? Zal dat gebeuren door 2, 3 hoogstens, zeer te goeder naam en faam bekend staande personen met medewerking van den eigenaar, daartoe ten minste gevraagd, dan wel zal dit geschieden door benden van 30 tot 100 gewapende boeren en arbeiders die op een gegeven oogenblik eigendommen overstroomen en daar te werk gaan op een manier die krenking geeft aan de eigenaars en groote verbittering in de streek wekt?

In dat opzicht zou ik van den Minister een zeer positief antwoord wenschen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans op het laatste punt, namelijk den fazant. Bij de behandeling van 't amendement-Kolkman in de Tweede Kamer heeft de Regeering een betrekkelijk neutrale houding aangenomen. Ik zeg betrekkelijk neutraal, maar daartegenover staat haar houding in de Memorie van Antwoord op ons Voorloopig Verslag, waarin zij onomwonden te kennen geeft, dat het de Regeering leed doet, dat de fazant niet is kunnen blijven, wat hij was en dat hij is gedegradeerd tot ,,schadelijk gedierte". Die verklaring heeft mij groot genoegen gedaan.

Het getuigenis van prof. van Oort is oorzaak geworden, dat de fazant is gerekend tot het schadelijk gedierte. De Minister heeft dat getuigenis voorgelezen en hoewel ik mij niet kan voorstellen, dat dat zou hebben moeten meebrengen de veroordeeling van den fazant tot schadelijk gedierte, is dat toch voor de Tweede Kamer de aanleiding geweest om dat te doen. Het antwoord van prof. van Oort op de hem gestelde vragen, luidt als volgt:

> ,,Op grond van de resultaten van het maagonderzoek in verband met door mij ingewonnen informaties bij personen, die bij den landbouw belang hebben, of in nauwe aanraking met den landbouw zijn, blijf ik bij de meening, dat de fazant in doorsnede meer schade dan nut aan den landbouw toebrengt en dat hij, zoo hij in onnatuurlijk groot aantal wordt aangekweekt, overwegend schadelijk voor den landbouw kan worden." — Dat spreekt van zelf! — ,,Dat de fazant door het eten van voor den landbouw schadelijke dieren in sommige tijden ook nut kan stichten, is van meerdere zijden aangetoond, maar dit weinige nut valt geheel in het niet tegen de schade, die hij door het eten en het vernielen van door den mensch gekweekte voedergewassen aanricht."

Mijnheer de Voorzitter! Het is maar goed, dat de fazant niet beseft, wat prof. van Oort over hem heeft geschreven, anders zou hij na zijn fieren kraai zijn vederen hebben geschud en — zooals hij dat doen kan — door het klappen van zijn vleugels met het geluid als van een motor zijn verontwaardiging hebben te kennen gegeven over deze hem aangedane beleediging en het stof, door dezen professor in zijn schoon kleed gegooid, met die beweging van zich afschudden.

Trouwens, met dat alles is niet iedereen het eens. Het is mijn inziens voor den boschbouw van enorm groot belang een voldoenden fazantenstand te hebben. Ik ben nog voor 14 dagen geroepen om te gaan zien een complex van ongeveer 250 H. A. bosch, waar de gestreepte dennenrups op het oogenblik aan het huishouden was. Toen ik den zeer deskundigen boschbaas vroeg wat daaraan te doen is, heeft hij mij gezegd: Ik heb menschen gezet om aan de kleine masten de dieren uit te wrijven, aan de groote is niets te doen. Groote complexen dennenbosschen trekken geen vogels aan, het is zeer moeilijk daar een voldoenden vogelstand in te hebben. Eerst na 2 jaar komen de vlinders of uiltjes voor den dag en leggen dan ongeveer 10 eieren aan de naalden van het vorig jaar en de jonge rupsen, die in April uitkomen, beginnen onmiddellijk de jonge naalden te beknagen. Het is bijna uitsluitend de fazant, die den geheelen winter bezig is den grond om te woelen en de larven vernietigt. Maar in een groot, uitgestrekt dennenbosch, waar weinig loofhout tusschen staat, weet men met absolute zekerheid, dat men in meerdere mate de rupsen zal terugkrijgen, zoodat het bosch er ten laatste niet meer bovenop komt. Om die verdelging te krijgen worden in de bosschen tegenwoordig wel varkens en kippen gezet, maar in zijn meesterwerk ,,Boschbescherming, de leer der ziekten en beschadigingen onzer Nederlandsche bosschen", schrijft de heer M. de Koning, na eerst gezegd te hebben dat er bezwaren zijn om jonge kippen voor dit doel te gebruiken:

> ,,Een andere quaestie is, of niet de fazant, een vogel, die niet tot de huisdieren gerekend mag worden, ook beter geschikt is, om voor de verdelging van ongedierte in de bosschen te dienen. Het ligt in den aard der zaak, dat hij zich beter aan het leven in de bosschen aanpast dan de kip."

Ik ben er dan ook zeker van dat wanneer de fazant zou verdwijnen dit een groot kwaad zou zijn voor onze nationale

(Blomjous c. a.)

bosschen, want behalve de gestreepte dennenrups zijn er nog de nonvlinder en de dennenspanner, die groote schade kunnen toebrengen. Het is ook zoo dwaas om te zeggen, dat de fazant overwegend schadelijk is, want dan zou ik willen vragen: hoe lang heeft de fazant in de 12 maanden van het jaar de beschikking over graan? Dat is betrekkelijk zeer kort: wij hebben in de laatste dagen het graan zien bloeien en over zes weken wordt het gemaaid. Dan is er nog de zaaitijd, 10 tot 12 dagen, en daarmede is het afgeloopen. De andere 9½ maand moet de fazant uitsluitend leven van insecten en larven en onkruidzaden. Ik kan mij daarom het oordeel van professor van Oort niet indenken.

Alles bijeengenomen zou ik den Minister de vraag willen stellen: is de Minister bereid om wat hij omtrent den fazant gezegd heeft in onze Memorie van Antwoord ten volle te handhaven, nl. dat daar waar niet overweldigend de schade aan het land bewezen is hij overal zal blijven gehandhaafd als wild? Van het antwoord op deze vraag zal ik mijn stem moeten laten afhangen.

De heer d'Aumale van Hardenbroek: Mijnheer de Voorzitter! Na al hetgeen men gedurende de laatste maanden gelezen en gehoord heeft over dit onderwerp, behoort er een zekere moed toe om openlijk te verklaren, dat men jager is; jager — althans mede jagende — sedert 45 jaar, maar ter geruststelling van hen, die dit wetsontwerp met groote waardeering begroeten of oordeelen, dat het volgens hun zienswijze niet ver genoeg gaat, voeg ik er onmiddellijk aan toe, dat mij gedurende die tientallen van jaren ook steeds geleerd is niet blind te zijn voor de belangen van land-, bosch- en tuinbouw, en zij, die mochten twijfelen aan de juistheid van deze laatste mededeeling, mijnerzijds, raad ik ernstig aan zich daarvan persoonlijk te gaan overtuigen op die plaatsen waar daartoe de gelegenheid bestaat, en welke ik gaarne bereid ben op te geven.

Ik behoor dus mede tot die barbaren, die genoegen scheppen in de jachtsport en deze hooger stellen dan den gang van menig stedeling naar een cinema met weinig verheven tafereelen, een café-chantant of dergelijke nachtlokalen en meer, maar verklaar er terstond bij, dat ik zoo absoluut overtuigd ben van de schade, welke een groot aantal konijnen kunnen aanrichten op plaatsen waar deze niet thuisbehooren, dat ik zelf bij herhaling premies uitloofde voor het vangen en uitgraven dezer viervoeters en dus gaarne zal medewerken tot het nemen van maatregelen, nuttig en noodig, om deze inderdaad groote plaag te bestrijden.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, daarvoor is deze wet niet noodig; artikel 26 der bestaande Jachtwet geeft den Minister alle mogelijke gelegenheid om te groote vermenigvuldiging van wild of schadelijk gedierte tegen te gaan en had de Regeering dan het beginsel van vergoeding voor wildschade daarbij opgenomen, dan had men zoo niet een ieder, dan toch de overgroote meerderheid tevreden gesteld.

Op blz. 2, paragraaf 2, van het Eindverslag vinden wij van de drie heeren Ministers een antwoord, dat ons in hoofdzaak verwijst naar adviezen der Staatscommissie van jaren terug. Men kan natuurlijk veel en lang gaan spreken over de verschillende opvattingen in deze, maar ik voor mij blijf mijn meening handhaven, en wel op grond mijner ervaring uit de practijk, dat een wildschaderegeling uitstekend zoude werken en tot absolute tevredenheid van de meeste belanghebbenden. Eenmaal keerde ik die uit eigen beweging uit, toen er een jaar buitensporig veel hazen waren, en daarmede was dan ook, volgens volmondige getuigenis van den landeigenaar, tevens grondgebruiker, de schade ruimschoots vergoed. Bij de behandeling van een wetsontwerp moet de Regeering nu eenmaal wel haar standpunt verdedigen en handhaven; ik had mij dan ook volstrekt niet voorgesteld, dat zij door de opmerkingen van het Voorloopig Verslag overstag zoude gaan, maar wel betreur ik uit haar antwoord, dat in alles zoo duidelijk blijkt, dat men steeds afgaat, ten minste in hoofdzaak, op adviezen van commissies. Op deze wijze wordt de verantwoordelijkheid meer en meer verplaatst, en dit doet mij ook zeer ernstig vreezen, dat de toezegging, ons gedaan op blz. 3, paragraaf 4, van het

(d'Aumale van Hardenbroek.)

Eindverslag, nl.: „dat de aanbeveling voor de benoeming der leden van de schadecommissie voor den Minister niet bindend is", vrijwel een doode letter zal blijken te zijn. Mocht dit wetsontwerp eventueel door deze Kamer worden aangenomen, dan waardeer ik het in de allerhoogste mate, dat ons nuttige wenken worden gegeven: op welke wijze men een huurcontract heeft te formuleeren, om de alleronaangenaamste bepalingen te kunnen ontzeilen en bij verschil van opvatting staat men in deze stellig zeer sterk, door de mede-onderteekening van Zijn Excellentie den Minister van Justitie.

Evenzoo, Mijnheer de Voorzitter, verheug ik mij zeer over de verklaring op blz. 3, paragraaf 4, van de Memorie van Antwoord, waar ten aanzien van de fazanten ten slotte ook alweder door de drie Ministers wordt gezegd: zij (dus de Regeering) kan nog verder gaan en de verklaring afleggen, dat een Regeering, die zich van de toepassing van het laatste lid van artikel 1 zou onthouden, haar plicht zou verzaken. Het staat er precies met dezelfde woorden, maar niettegenstaande dit alles, zoude ik toch straks bij het antwoord van deze Regeering nog gaarne eens hooren, of de drie Ministers eenparig van oordeel zijn, dat deze verklaringen, bindend blijven voor zich opvolgende bewindslieden. „Three is company", zegt de Engelschman, dus daarom bestaat de mogelijkheid, dat deze toezeggingen meer bindende kracht bezitten dan andere. Maar goed weet ik mij nog te herinneren, dat niemand minder dan wijlen professor Drucker in deze Kamer ook eens uitriep: aan Ministerieele verklaringen heb ik niets voor de toekomst, wanneer er later een ander op het kussen zit. Evenzoo weet ik maar al te goed, dat de toenmalige Minister van Landbouw bij de behandeling in deze Kamer van de Noodboschwet in uitzicht stelde, dat de bepalingen dier wet een behoorlijke bosch- en houtexploitatie niet in den weg mochten staan.

En wat is er van die uitlegging terechtgekomen? Als enkel voorbeeld moge dienen, dat er langs den Rijksstraatweg in de gemeente Driebergen vóór en in eigendom van het groot seminarie Rijsenburg destijds een gemengde rij boomen was geplant, beuken en eiken om den ander. Onnoodig aan den tegenwoordigen Minister van Landbouw te gaan uitleggen, dat deze wijze van planting was geschied met het doel om op een zeker tijdstip de beuken te doen vallen, om zoodoende aan de eiken meer plaats tot beteren wasdom te geven, iets dat elk mensch, die eenig begrip van houtcultuur heeft, maar al te goed weet. Het was meer dan tijd, dat de beuken moesten worden gehakt, en daarenboven kon dit hout toen hoogst nuttigen dienst doen als brandstof bij de schaarschte van steenkool; alzoo waren er twee voordeelen te bereiken, betere groei der eikeboomen en vermeerdering van brandstof, wat toen een algemeen belang was. Jawel, de deskundigen kwamen en sloegen er het woord kapverbod op, dat er jaren op bleef staan, dikwerf nog met kleine spijkers, niettegenstaande dat het spijkeren in boomen, al zijn de spijkers ook klein, voor het hout hoogst nadeelig is.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men nu later voor de aangelegenheden van de jacht eventueel deskundigen krijgt, die van die zaken evengoed op de hoogte zijn als de hierboven door mij bedoelden van houtcultuur, dan vrees ik, dat zij zich buitengewoon weinig zullen aantrekken van de hier omschreven Ministerieele verklaringen, te meer, daar 't mij, bij alle geschrijf dat wij mochten lezen omtrent het onderhavige ontwerp van wet, dikwerf opviel, dat de inhoud herhaaldelijk getuigde van absolute onkunde op dit gebied.

Ik herhaal het nogmaals: steeds zal men mij bereid vinden tot bestrijding van de konijnenplaag op vruchtbare akkers of in goed groeiende bosschen, evenzoo als van het kunstmatig aankweeken van een overmatig getal fazanten, op die plaatsen, waar deze dieren inderdaad schade van eenige beteekenis aanrichten.

Maar dit ontwerp streeft het doel voorbij; het is gedurende de laatste 12 of 15 maanden als het ware een onderwerp van goeden smaak geworden om jagers en jachtvermaak in een slecht daglicht te stellen; het was een soort stokpaardje, waarbij de nadeelen, berokkend door zeer enkelen in den lande toch te veel gegeneraliseerd zijn; zoo werd er b.v. aan de

48ste VERGADERING. — 27 JUNI 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(d'Aumale van Hardenbroek.)

overzijde van het Binnenhof (zie bladz. 1765 der *Handelingen* van die Kamer) op gewezen: dat de mindere graanproductie in de provincie Utrecht in verhouding tot die in Groningen mede voor een goed deel moest worden toegeschreven aan de wildschade, doch daarbij werd niet gezegd dat het productievermogen van den bodem in die twee gewesten hemelsbreed uit elkaar loopt. Evenzoo is het mij opgevallen, dat noch in eenig ingezonden stuk, noch bij eenige bespreking, waar ook gehouden, de aandacht is gevestigd op de zeer groote schade aan veldvruchten, welke dikwerf wordt veroorzaakt in die plaatsen, waar verschillende kleine grondeigenaars of gebruikers eenige honderden kippen houden, die in hoofdzaak haar voedsel moeten gaan zoeken in het korenveld van den buurman, terwijl men toch ook zeer goed weet, dat het voorschrift van art. 458 Wetboek van Strafrecht ten plattelande vrijwel nergens wordt nageleefd.

Ook is er totaal niet de aandacht op gevestigd, dat tal van landbouwers — eigenaar en zelf grondgebruiker zijnde — dikwerf de jacht van hun terreinen tegen zeer hoogen prijs verhuren, ja, soms voor f2,50 tot f 3,50 per hectare.

Ik zeg dat niet om daar aanmerking op te maken, daar ik volkomen het beginsel huldig, dat een ieder de vrije beschikking over zijn eigendom heeft en ook dient te behouden, en het hier dan ook een geheel vrijwillige huurovereenkomst geldt, waarbij uitsluitend partijen hebben te beoordeelen of zij daartoe wenschen over te gaan, maar wel om eens in het openbaar te kunnen uitspreken, dat het niet aangaat om, zooals herhaaldelijk plaats had, bij het groote publiek te trachten den indruk meer en meer te vestigen alsof vrijwel alle landbouwers in Nederland het diep beklagenswaardige slachtoffer zijn van alle jagers. Ik ken de landbouwers van af mijn prille jeugd en de meesten hunner weten zeer goed zelf te beoordeelen wat zij doen en laten moeten; evenzoo als in alle kringen der maatschappij telt men onder hen hoogst achtenswaardige, trouwe en zeer eerlijke menschen, maar ook minderwaardige menschen, en wanneer men nu weet, dat het ook wel eens voorkomt, dat eigenaars, tevens grondgebruikers, hun jacht zeer duur verhuren en zelf gaan stroopen of hun koren laten verstikken onder het onkruid, om later te beweren, dat de opbrengst zoo uiterst gering was ten gevolge van wildschade, dan kan het tegenover die weinig gunstige beoordeeling der jagers in het algemeen geen kwaad, dat er ook nog eens een ander geluid wordt gehoord, en met groot genoegen mocht ik dan ook op bladz. 1775 der *Handelingen* van de Tweede Kamer lezen, dat de heer Weitkamp, in deze stellig een bij uitstek bevoegd beoordeelaar, bij zijn rechtmatige critiek op somige jagers er aan toevoegde: „dat doet een deel der jagers wel, niet alle jagers; er zijn gelukkig velen, over wie men nooit klachten hoort".

En nu vraag ik u, Mijnheer de Voorzitter, waaraan is het toe te schrijven, dat er ook nog menschen bestaan, die gaarne jagen — een overblijfsel uit barbaarsche tijden, zooals door een lid volgens bladz. 2 van het Voorloopig Verslag schijnt gezegd te zijn, en waarvan de vertegenwoordiger der landbouwers, de heer Weitkamp, openlijk verklaart op 8 Maart ll., dat men over velen hunner nooit klachten hoort? Het antwoord daarop is zeer eenvoudig: deze gunstig beoordeelde categorie barbaren zijn de menschen, die bekend zijn niet alleen met landbouwers, maar ook met hun belangen, die goed acht geven om niet te schieten in de nabijheid van een aangespannen ploeg of wagen, die van de boerin een aanmerking krijgen, wanneer men bij haar geen koffie komt drinken bij het eten van middagbrood, die in één woord in de aangenaamste en beste verstandhouding met de landbouwende bevolking leven. Maar gaat de boer zijn terrein zeer duur aan jagers verhuren, die met hun belangen onbekend zijn en het dus over en weer slechts een geldquaestie wordt, dan wenscht de huurder der jacht waar voor zijn geld en krijgt men de kunstmatige teelt van konijnen en fazanten met de bekende onaangename gevolgen, doch ik herhaal het nogmaals: dit zijn de ongunstige uitzonderingen, waarmede reclame wordt gemaakt voor het aan de orde zijnde wetsontwerp.

Het is en blijft mijn overtuiging, dat bij aanneming van dit wetsvoorstel groote schade zal ontstaan voor de huurders van kleine zandplaatsen; met de tegenwoordige geperfectionneerde landbouwwerktuigen en toegerust met eenige energie is het nu waarlijk geen onoverkomelijk bezwaar om niet in figuurlijken, maar in werkelijken zin de hand zelf aan den ploeg te slaan en deze kleinere hoeven in eigen exploitatie te nemen, bij het eindigen der thans loopende huurovereenkomsten, te meer daar dergelijk bezit, verpacht zijnde, nu niet precies tot de meest winstgevende soort van geldbelegging behoort, daar bij een herstelling van de gebouwen van eenige beteekenis minstens de pacht van twee jaren en meer gemoeid is, en daarenboven is het wel eenige inspanning waard, om de vrije beschikking over zijn eigendom te kunnen houden, terwijl de kleingrondbezitter, tevens grondgebruiker, stellig niet meer te vinden zal zijn, om daarvan zelfs maar het kleinste stukje in huur af te staan, daar deze in de allerhoogste mate — en ook zeer te recht — bijzonder grooten prijs stelt op zijn onverkort eigendomsrecht.

Mijnheer de Voorzitter! Reeds te lang stelde ik uw geduld op de proef. Maar vóórdat ik eindig, vertrouw ik, dat u mij nog een paar opmerkingen zult toestaan. Op bladz. 2 van het Eindverslag wordt zonder meer door de Regeering kortweg uitgemaakt, „dat de in het Voorloopig Verslag aangevoerde economische en sociale nadeelen" volgens haar oordeel slechts in de verbeelding van de hier aan het woord zijnde leden bestaan. Het treft mij toch, dat het niet alleen de leden dezer Kamer zijn, die dergelijke bezwaren aanvoerden, maar dat men bijv. op bladz. 1671 van de *Handelingen* der Tweede Kamer kan aantreffen verschillende adressen, aan die Kamer gericht, strekkende om het wetsontwerp niet aan te nemen, waarbij verschillende adressen van landbouwers, van de Jachtvereeniging Nimrod, waarop ik niet te veel den nadruk wil leggen, omdat deze laatste m. i. te veel belanghebbende bij de zaak zijn, maar dat ik toch even moet aanhalen, omdat andere adressen daarnaar verwijzen.

Ook vinden wij een adres van burgemeester en wethouders van Sneek, de Landbouwvereeniging Ermelo, van jhr. Six, van den Bond van Hooger Politiepersoneel in Nederland en nog eenige anderen, die daaraan adhaesie hebben geschonken. Nu hebben in mijn oog de adressen van de landbouwers stellig de meeste beteekenis, maar nog meer, dat van het gemeentebestuur te Zutphen, waarin uitdrukkelijk wordt verzocht het aanhangige ontwerp niet aan te nemen met het oog op de financieele voordeelen voor tal van gemeenten, en ik heb goeden grond te veronderstellen, dat de raad dier gemeente niet onder den invloed handelde van een of andere vereeniging, die het jachtvermaak misbruikt door het zijn medemenschen lastig te maken, of uitsluitend bestaat uit jachtliefhebbers met ultra-conservatieve beginselen.

Evenzoo meen ik nog even te mogen aanstippen dat het ook geen verbeelding is dat de veiligheid ten plattenlande wel degelijk sterk zal achteruitgaan; hiertegen zal de Minister van Justitie wel aanvoeren, dat jachtopzieners nagenoeg nimmer proces-verbalen maken tegen, of aanhoudingen doen van ernstige misdadigers; volkomen juist, maar, waar in het Eindverslag meermalen door de Regeering wordt gezegd, hoe dit ontwerp in de practijk moet worden toegepast, daar is het mij uit de practijk bekend, dat het herhaaldelijk voorkomt, dat de Rijkspolitie ernstige zaken op het spoor komt door aanwijzingen of gegevens van onbezoldigde gemeente- of Rijksveldwachters en deze laatsten de verdere uitvoering liefst aan de Rijksveldwacht overlaten uit collegiale verhouding, en hoe dikwerf komt het niet voor, dat het juist de jachtopzieners zijn, die voorkomen, dat het vee in de weilanden wordt mishandeld of gestolen en toezicht houden op vruchten enz. Daarenboven kunnen de diensten dezer politiemannen, zoo noodig door de Rijksveldwacht worden gevorderd. Volgens mij uit goede bron verstrekte inlichtingen zijn er in ons land ruim 1750 van deze politiemannen in particulieren dienst die niets aan het Rijk of de gemeenten kosten, maar toch in buitengewone omstandigheden tot diensten, in het algemeen belang kunnen worden opgeroepen, tot uitvoering waarvan zij dan ook steeds verplicht zijn. Is het nu verstandig

(d'Aumale van Hardenbroek.)

om het ontslag van zeer veel dier beambten uit te lokken en is het een sociaal belang zooveel menschen voor een goed deel werkloos te maken, in aanmerking nemende, dat de meesten een flink loon genieten, zeer dikwerf gepaard aan het genot van een vrije woning? Ik hoor deze bewindslieden in mijn verbeelding al antwoorden: „voor het woningvraagstuk moet ik u in overweging geven u te wenden tot mijn ambtgenoot van Arbeid, daar dit onderwerp niet tot mijn Departement behoort", maar de menschen komen door de aanneming van dit wetsontwerp voor een niet onbelangrijk deel hoogstwaarschijnlijk op straat te staan.

En ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, nog een opmerking over het afschaffen der heerlijke- en andere jachtrechten.

Wanneer een eigenaar van dat recht misbruik maakt ten koste van land-, bosch- of tuinbouw, dan juich ik het van harte toe, dat voor de grondeigenaars en -gebruikers de gelegenheid wordt in 't leven geroepen om dit op weinig omslachtige en kostbare wijze te kunnen afkoopen. Ook kan ik mij zeer goed voorstellen, dat daar op sommige plaatsen absolute behoefte aan bestaat, doch dat is ook al weer daar waar de jacht veel te duur verhuurd is, maar hiertegenover staat, dat men in andere streken absoluut niet gesteld is op dien verplichten afkoop — eenige jaren geleden had ik een jachtpermissie in de heerlijkheid Breedevoort en aldaar bleek mij ten duidelijkste, dat men algemeen zeer tevreden is met den bestaanden toestand en door niemand over wildschade wordt geklaagd —; waarom nu, „in dit en soortgelijke gevallen", den afkoop opdringen? Dit was blijkbaar ook het standpunt van Minister Thorbecke. Waarom weder kostbare commissies die vermoedelijk hoog worden gesalarieerd en waarschijnlijk langzaam zullen werken?

Op bladz. 3 van het Eindverslag onder § 6 wordt gezegd:

> „Art. 3 der geldende Jachtwet lijdt aan het euvel, dat de afkoopbaarheid van het heerlijke jachtrecht te weinig is geregeld",

welnu, regel het dan wel, maar dwing er de menschen niet toe, want daardoor schept u voor velen, tegen wil en dank, onnoodige onkosten. Maar duidelijk is het mij niet, dat de Regeering niet beschikt over gegevens om te kunnen antwoorden op de vraag, gesteld in de laatste alinea van bladz. 3 van het Voorloopig Verslag, betreffende het getal geschillen in zake afkoop van jachtrechten, dat gedurende de laatste 10 jaren aanleiding heeft gegeven tot het inroepen van de tusschenkomst der arrondissements-rechtbanken; die archieven worden dus blijkbaar niet al te goed bijgehouden.

Evenzoo, Mijnheer de Voorzitter, treft het mij, dat ik bijv. wel voor 1920 een opgaaf kan vinden over de in dat jaar uitgereikte jachtakten (12485) en buitengewone machtigingen (12586), maar zoover mij bekend, bestaat er geen overzicht van de ingekomen klachten van wildschade en ik vermoed toch, dat de Directie van den Landbouw die stellig ook heeft verzameld. Moet ik hieruit dus afleiden dat het getal dier klachten zoo uiterst gering is, dat men met dat lijstje maar liever niet voor den dag kwam? Doch opvallend is het zeker, dat enkele dagen geleden een plattelandsburgemeester uit Zeeland, in deze door mij ondervraagd zijnde, uitdrukkelijk verklaarde dat door hem nagenoeg nimmer klachten over wildschade werden vernomen, en dit is nu juist een der provincies waar zeer veel heerlijke jachtrechten bestaan. Een groot vraagteeken is hier dus op zijn plaats.

Gaarne erken ik dat door de in de Tweede Kamer aangebrachte wijziging in art. 3 een groote verbetering heeft plaats gehad, maar in verband daarmede had volgens mijn zienswijze dan ook art. 54 evenzoo een wijziging van gelijke strekking behooren te ondergaan en dientengevolge art. 64 kunnen vervallen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik eindig mijn betoog door nogmaals, misschien wel voor de derde of vierde maal, te herhalen, dat ik het in allerhoogste mate afkeur, dat door sommige jagers — maar het zijn er dan ook maar slechts zeer enkelen — de wildstand zoodanig is opgevoerd, dat land-, bosch- en tuinbouw daardoor groote schade ondervinden. Steeds zal ik bereid zijn mede te werken om dit te helpen

(d'Aumale van Hardenbroek e. a.)

bestrijden en beletten. Maar reeds thans heeft de Regeering de beschikking over de noodige wettelijke bepalingen om dit te kunnen verhinderen. En waarom moeten nu duizenden jagers, waar men niet den geringsten last van heeft, dupe worden van die weinige menschen, die misbruik maken van de plaatselijke toestanden, welke gemakkelijk kunnen verbeterd worden, wanneer de Minister van Landbouw slechts art. 26 der bestaande wet toepast en waarvoor hij stellig, „zonder veel moeite en kosten", commissies van voorlichting in het leven kan roepen, doch dan liefst niet eenzijdig voorgelicht.

Het is voor dezen Minister — dat gevoel ik zeer goed — geen gemakkelijke en aangename taak om dit ontwerp, dat niet uit zijn Kabinet kwam, te moeten verdedigen. En dat dit aan Zijn Excellentie moeilijk valt, blijkt ook wel uit het Eindverslag, waarin verschillende overwegende bezwaren, uiteengezet in het Voorloopig Verslag, eenvoudig worden ter zijde gesteld door te zeggen, dat deze slechts in de verbeelding van de aan het woord zijnde leden bestaan.

Mijnheer de Voorzitter! Het is geen verbeelding, dat art. 54 zeer nadeelig zal werken, juist voor de personen, die men wenscht te hulp te komen.

Het is geen verbeelding, dat de talrijke vergunningen, welke gegeven zullen worden ingevolge art. 66, in de allerhoogste mate zullen bijdragen, om ook alle mogelijke nuttige vogels te schieten, waardoor onze bosschen, evenzoo als in Frankrijk en Italië, totaal verstoken zullen geraken van vogels en andere dieren, welke tot nu toe mede in de allerhoogste mate bijdragen tot het natuurschoon, en het is ook geen verbeelding, dat dit laatste, evenzoo als de veiligheid ten plattelande, op zeer ernstige wijze de gevolgen zullen ondervinden van het afschaffen van tal van jachtopzieners, die niets aan het Rijk en de gemeenten kosten.

De heer **Westerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik naar deze vergadering ging, leefde ik in de onderstelling, dat dit ontwerp, aan de overzijde zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd, met een groote meerderheid van stemmen zou worden aangenomen en dat het onnoodig zou zijn nog een woord ter verdediging er van te spreken. Ik moet zeggen dat de indruk, dien ik tot dusverre heb gekregen van de redevoeringen van mijn medeafgevaardigden, wel eenigszins anders is en dat het integendeel niet geheel overbodig moet worden geacht van de zijde van den landbouw tegenover de jagers een woord te spreken ter verdediging van het landbouwbelang.

De laatste geachte spreker meende, dat het voor den Minister een onaangename taak zou zijn om dit ontwerp te verdedigen. Ik vertrouw, dat de Minister van Landbouw de verdediging con amore op zich zal nemen. Ik zou gaarne aan dezen Minister willen brengen een woord van waardeering en van dank voor het door hem wel is waar niet ingediende, maar overgenomen en verdedigde ontwerp. Inderdaad komt daarin, vergeleken met de oude Jachtwet, veel goeds voor. Komt deze wet tot stand, dan zal daardoor worden verwijderd een steen des aanstoots, die zoolang vele boeren heeft verbitterd. De Jachtwet van 1857 heeft nooit bevredigd, omdat zij voorstond het jagersbelang. Ettelijke klachten zijn sedert jaar en dag van de zijde der landbouwers gehoord. Dit ontwerp is nu eindelijk een stap in de goede richting. De considerans laat een nieuw geluid hooren, dat ons op den goeden weg brengt, een herziening, die gewenscht wordt in het belang van den landbouw. Zoo behoort het. Het landbouwbelang behoort niet alleen voorop te staan, maar het jagersbelang dat er tegenover staat, is bij vergelijking van luttele beteekenis.

Het economisch belang van de jacht, dat zoo gaarne breed wordt uitgemeten, acht ik uiterst gering, al kan men het niet geheel wegcijferen. Het jachtbedrijf kan zijn een economisch bedrijf, kan beoefenen de verzamelnijverheid.

Zoo gebeurt het in de groote wildernissen van Afrika en Amerika, maar niet in Nederland, met zijn dichte bevolking en zijn intensieven landbouw. De Staatscommissie van 1904 heeft getracht het economisch belang van de jacht aan te toonen. De Regeering heeft dat betoog in haar Memorie van Toelichting overgenomen, maar het komt mij voor, dat

(Westerdijk.)

daarin heel wat economische ketterij schuilt. De jacht is *penny economy* en *pound sport.* Vele menschen hebben er belang bij, wordt er gezegd. Ja, dat was met de trekschuiten indertijd ook het geval, maar niemand heeft ze daarom willen houden. Als productiefactor heeft de jacht hier te lande slechts uiterst geringe beteekenis. Jachtopzieners, drijvers, veel reiskosten, dure geweren, jachthondenfokkerijen, jachtliteratuur, dit alles wordt naar voren gebracht om het economisch belang van de jacht aan te toonen. De juistheid daarvan kan echter niet worden toegegeven. Wanneer de jacht wordt ingekrompen, zullen menschen die nu hun brood er aan verdienen, maar van wie niet kan worden gezegd, dat zij productief werkzaam zijn, iets anders kunnen doen, dat veel economischer is en nuttiger voor de gemeenschap. De jachtopzieners kunnen buitengewoon verdienstelijke menschen zijn, die op kosten van privaatpersonen de openbare politie vervangen. Maar in dat deel van de provincie Groningen, waar ik woon, heeft men geen jachtopzieners, en de orde wordt er niet minder goed gehandhaafd dan in de streken waar wel jachtopzieners zijn. Het is ook zeer twijfelachtig of zij daartoe inderdaad zooveel bijdragen. Het tegendeel komt ook voor.

Ik wil niet over het hoofd zien, dat er onder de jagers ook broodjagers voorkomen, die het jachtbedrijf economisch uitoefenen en het geschoten wild verkoopen, maar dat deel der jagers is toch uiterst gering en in elk geval wordt voor hen de Jachtwet niet gemaakt.

Hoe intensiever de cultuur, van des te minder beteekenis is de jacht.

In Groningen blijft er bij het wieden nauwelijks een patrijzennest ongedeerd.

De Regeering zegt dan ook in de Memorie van Toelichting, dat het landbouwbelang verre overwegend is, maar dat dit geenszins behoeft te leiden tot een volkomen vernietiging van den wildstand, daar een verzoening der strijdige belangen niet is uitgesloten.

Ik geloof ook, dat dit wetsontwerp een verzoenende strekking heeft. Het heeft het karakter van een compromis, maar niet mag uit het oog worden verloren, dat de landbouw mede de dupe wordt en blijft, zij het niet in zoo ergerlijke mate als dit bij de Jachtwet van 1857 het geval is geweest.

Het doel van de Jachtwet is de bevordering van de jachtsport door instandhouding van een matigen wildstand. Deze is voor den landbouw niet schadelijk, wordt altijd gezegd. Maar de Staatscommissie voor de jacht erkende toch, dat het behoud van een ook matigen wildstand voor den landbouw een nadeelige zijde heeft.

Elders zegt die commissie: de kleine boer heeft geen jachtbelangen, de landbouwbelangen zijn bij hem de eenige alles overheerschende factor.

Welnu, de Nederlandsche boerenstand bestaat uit kleine landbouwers, groote landbouwbedrijven kennen wij hier niet noemenswaard.

Er is gezegd, dat de boeren zoo overdrijven met hun klachten over de jacht. Het is te dien opzichte niet zoo heel gemakkelijk volkomen betrouwbare gegevens te krijgen en zich een objectief oordeel te vormen, maar mogelijk is het gelukkig wel. Niemand van ons kent het geheele land; de toestanden zijn in de verschillende deelen zeer verschillend. In 1920 echter hebben wij een bijzonder breed opgezette enquête gehad naar de schade veroorzaakt door het wild en door het schadelijk gedierte, welk onderzoek is ingesteld vanwege de Regeering door de Rijkslandbouwleeraren, die toch geacht kunnen worden van de toestanden in de verschillende deelen van ons land op de hoogte te zijn. Er mag en moet worden aangenomen, dat het betrekkelijke rapport, dat is opgenomen in ,,Verslagen en Mededeelingen'' van de Directie van den Landbouw, 1920, n°. 1, objectief is en juist. Het is niet amusant daaruit voor te lezen, maar het is toch noodzakelijk, omdat van andere zijde de wildschade is betwist.

Ik lees in dit rapport o.a.:

,,Wild komt in de provincie Groningen weinig voor. De wildschade is daar van zeer geringe beteekenis.

Wat Friesland aangaat, is de schade in de Kleinbouwstreek van weinig beteekenis. In de Greidestreek wordt in enkele afdeelingen der Friesche Maatschappij van Landbouw en dan vooral daar, waar bouwland voorkomt, over wildschade van beteekenis geklaagd. In de Wouden komen uit verscheidene afdeelingen klachten over schade aan land-, tuinbouw en boschbouw over hazen, fazanten, eenden, ganzen, reeën en korhoenders.

In Drenthe is de wildstand over het algemeen niet groot en zoodoende de wildschade gering.

In Overijssel is in vele gemeenten de wildstand groot en worden dientengevolge vele klachten over wildschade gehoord. De schade door konijnen veroorzaakt is in vele gemeenten groot.

Blijkens de mededeelingen van de plaatselijke verslaggevers vindt men in den z.g. Achterhoek van Gelderland een rijk bestand van wild, schadelijk gedierte en vogels.

Uit deze mededeelingen, die in het desbetreffend rapport nog met vele aangevuld worden, blijkt wel, dat in den Achterhoek de konijnen een plaag zijn voor den landbouw.

De in de Betuwe en het Rijk van Nijmegen vrij algemeen voorkomende wildsoorten zijn hazen, fazanten, eenden, patrijzen en ganzen. De fazanten komen vooral daar voor, waar bosschen zijn. In de omgeving dier bosschen wordt door dit wild tamelijk veel schade veroorzaakt.

Evenals in Overijssel bleek het ook hier zeer dikwijls moeilijk, de noodige gegevens van de landbouwers te verkrijgen. De pachters van de boerderijen behoorende tot het grootgrondbezit, betalen veelal lage pachten en vinden daarin vergoeding voor de schade die door het wild en het schadelijk gedierte wordt toegebracht.

Wildschade wordt door hen veelal verzwegen. Buitengewone machtigingen helpen niet, aangezien die landbouwers toch niet mogen of durven schieten uit vrees voor hun landheer.

Het konijn is in het zandgedeelte van Utrecht en in het Gooi zeer nadeelig.

In de provincie Utrecht zijn zes eendenkooien geregistreerd. Klachten over eenden, aangelokt door naburige eendenkooien, komen uit tal van plaatsen. Bovendien komen ook op plaatsen, waar geen eendenkooien gevestigd zijn, tamelijk veel wilde eenden voor.

De wildstand in Noordholland is over het algemeen klein en de schade, door wild veroorzaakt, is in die provincie daardoor van geringe beteekenis.

Konijnen doen alleen schade op de binnen den duinrand gelegen bouwlanden, tuingronden en bosschen. In het eigenlijk duin is de schade gering.

In het noordelijk gedeelte van Zuidholland komt de toestand in zeer veel opzichten overeen met dien in Noordholland. De wildstand is over het geheel klein en schade is daardoor van weinig beteekenis.

Ook in het zuidelijk gedeelte van de provincie Zuidholland is de wildstand over het algemeen niet groot en wordt weinig schade geleden. Slechts de duinstreek en enkele streken, waar veel grienden voorkomen, maken hierop eene uitzondering. De meest voorkomende wildsoorten zijn hazen, patrijzen, eenden en ganzen en plaatselijk fazanten.

De provincie Zeeland is bekend om haar goed voorziene jachtvelden, in verband waarmede steeds veel personen uit andere provinciën en voor den oorlog ook vele Belgen jachtterreinen in Zeeland in pacht hadden.

Hazen brengen veel schade aan alle gewassen toe, doch vooral aan de bruine en witte boonen en aan voederbieten en paardenpeen, die voor zaadwinning uitgeplant zijn. In boomkweekerijen en jonge boomgaarden knagen zij de schors af van de stammen en onderste takken, wat zeer schadelijk is.

Uit alle deelen der provincie komen ernstige klachten over de eenden en vooral in de omgeving der eendenkooien, waarvan er een zestal in de provincie zijn, is de

(Westerdijk.)

schade dikwijls zeer aanzienlijk. Over de fazanten worden ernstige klachten geuit op Zuid-Beveland, Walcheren en Schouwen en Duiveland."

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal nu nog zeer in het kort enkele mededeelingen aanhalen over de provinciën Noordbrabant en Limburg.

„Wat de schade betreft, die door het wild wordt veroorzaakt, kan naar de betreffende rapporten verwezen worden. Uit deze blijkt, dat vooral sterk geklaagd wordt over de belangrijke schade, die zoowel de land- als tuinbouwers door de in aantal toenemende fazanten ondervinden.

De konijnen komen in Noordbrabant veelvuldig voor en uit de ingekomen rapporten blijkt, dat bijna overal in het zandgedeelte der provincie ernstige klachten over deze schadelijke dieren worden geuit. Zij doen vooral schade aan de gewassen, welke geteeld worden op akkers gelegen in de nabijheid van bosschen en natuurlijk lijdt de winterrogge daarvan zeer veel.

De toestanden in de provincie Limburg met betrekking tot de schade, veroorzaakt door wild, schadelijke vogels en dieren, zijn verre van gunstig. De rapporteur over de toestanden in deze provincie begint toch met de mededeeling, dat in verschillende streken, te zamen met een belangrijke uitgestrektheid, beduidende wild-, konijnen- en vogelschade aan de land- en tuinbouwgewassen wordt toegebracht.

Het voorkomen in bepaalde streken van bosschen en hakhout in de nabijheid der akkers, waarin het ongewenschte gedierte goede schuilplaatsen vindt, is mede oorzaak van deze toestanden. Het meest schadelijke dier is het wilde konijn, dat op tal van plaatsen, in de nabijheid van bosschen of heiden, veel schade aan de cultures veroorzaakt."

Mijnheer de Voorzitter! Daar kan het wel mee. Het beteekent zooveel, dat wij hierin hebben — gelukkig, mag ik wel zeggen voor de verdediging van het wetsontwerp — betrouwbare gegevens, verzameld door onpartijdige deskundigen, geen jagers.

Uit deze gegevens blijkt, dat inderdaad verbetering van den toestand op dit stuk in vele deelen van Nederland dringend noodzakelijk moet worden geacht, al moet anderzijds worden toegegeven, dat er ook groote deelen van Nederland zijn waar het jagen van weinig beteekenis is en de schade, door het wild veroorzaakt, gering.

De beteekenis van onze Jachtwet ligt in onze oostelijke en zuidelijke provincies en ook daar zal de zaak nog niet overal van groot belang zijn.

De nieuwe wet is een wezenlijke verbetering, die nog grooter geweest zoude zijn, indien de Regeering voet bij stuk had gehouden en het standpunt was blijven innemen, neergelegd in de Memorie van Antwoord. Daarin wordt het eenig juiste beginsel in weinig woorden weergegeven; de Regeering drukt dat zoo duidelijk uit, dat niemand het beter kan zeggen. Zij schrijft nl.:

„Inderdaad, hij, die zijn werkkracht en geld aan den oogst ten koste heeft gelegd, die de vruchten zoo onbelemmerd mogelijk behoort te genieten, moet ook de heerschappij hebben over het op den grond levend wild; ook tot de wildopbrengst van het terrein is hij de eerst aangewezene. Wil hij de jacht niet zelf uitoefenen, dan kan hij die, al of niet tegen een contraprestatie, aan anderen — b.v. aan den grondeigenaar, als het verpachten grond betreft — overlaten."

In de Tweede Kamer is een poging gedaan om dat beginsel nog meer te verankeren in de wet, door afstand van het jachtrecht door den grondgebruiker nietig te verklaren. In plaats van daarin mede te gaan heeft de Regeering zich neergelegd bij een verloochening van haar beginsel, door den verpachter het recht toe te kennen het genot van de jacht in de pachtovereenkomst voor te behouden.

Ik hoop, dat er nog eens een Regeering zal komen, die deze vlek uit de wet zal willen verwijderen.

Over de afschaffing van de heerlijke jachtrechten behoeft hier eigenlijk niet veel gezegd te worden; bezwaren daartegen zijn niet uitgesproken.

Een andere zaak is het voorkomen van wildschade. De landgebruiker heeft voortaan het recht om schadelijk gedierte te dooden; voor het gebruik van een schietgeweer heeft hij een jachtakte noodig. Het komt mij voor, dat dit volkomen juist is gezien, omdat anders zonder twijfel de nuttige vogels zouden worden weggeschoten. Juist in de noodzakelijkheid om een vrij kostbare jachtakte aan te schaffen ligt voor mij de waarborg, dat het dooden van onschuldig gevogelte voortaan niet meer zal voorkomen dan tot dusver met leedwezen is waargenomen.

Waar de verpachter zich het jachtrecht voorbehoudt, is hij gerechtigd tot het uitoefenen van de jacht en de pachter om het wild te dooden. Ik betwijfel, of hiervan door den pachter heel veel gebruik zal kunnen worden gemaakt, omdat de eigenaar in deze de sterkste positie bekleedt. Het wordt hier betwijfeld en toch is het absoluut waar. En dat ligt ook voor de hand. Immers, de eigenaar bezit het machtige wapen den pachter de pacht op te zeggen. De verpachter heeft op dit stuk den pachter volkomen in zijn macht. Omdat die rechtspositie zoo ongelukkig is, moet worden betwijfeld of de pachter wel gebruik zal durven te maken van het recht wild te dooden, wanneer hij weet, dat hij den verpachter daardoor onaangenaam is. Daarom is het toe te juichen, dat wij zullen krijgen wildschadecommissies, die den Minister zullen adviseeren om al of niet in te grijpen. Ik juich het zeer toe, dat in de wet is opgenomen de bepaling, dat bij het benoemen van die commissies de Minister gehouden zal zijn een aanbeveling te vragen van door hem aan te wijzen landbouwvereenigingen. Daarin ligt een juiste en redelijke waarborg, dat die wildschadecommissies goed zullen worden samengesteld en actief zullen optreden zoo dikwijls dit noodig is. Wanneer zij onredelijk zouden worden samengesteld, bij voorbeeld uitsluitend zouden bestaan uit landbouwers, en de jagers er in het geheel geen stem in kregen, dan zou er inderdaad wellicht gevaar in kunnen schuilen, dat de Minister geen objectief advies kreeg. Maar daarvoor behoeven wij ons niet bezorgd te maken.

Ten slotte nog een paar opmerkingen over enkele artikelen van het wetsontwerp.

Art. 54 regelt het recht van den grondgebruiker tot het dooden van schadelijk gedierte. Hij moet voor het gebruik van een schietgeweer een jachtakte hebben en mag niet schieten op Zondag. Ik geloof, dat het in dit geval volkomen redelijk is. Wanneer men in het algemeen te doen heeft met schadelijk gedierte, is dat in den regel voor langeren tijd, en dan heeft de grondgebruiker aan zes dagen in de week voldoende om het schadelijk gedierte dood te schieten en behoeft hij daarvoor niet den Zondag te gebruiken. Maar deze bepaling geeft geen uitkomst, wanneer men te doen heeft met kraaien, roeken en houtduiven, die plotseling buitengewoon schadelijk kunnen optreden op een enkel stuk land, dat bij het begin of het einde van den zaaitijd is bezet met ontkiemend of opkomend graan of erwten. Het is merkwaardig, hoe de vogels van heinde en verre naar zulk een perceel trekken: alsof zij het elkander vertellen. Ook kunnen koppels houtduiven bij winterdag soms een vernietigenden aanval doen op de harten der jonge koolzaadplanten. Tegen dergelijke schade zal de Jachtwet niet veel kunnen baten. Men kan dan beter gebruik maken van de Vogelwet. Daarbij kan men onmiddellijk, als het noodig blijkt, van den burgemeester een kostelooze vergunning bekomen om schadelijk gedierte te dooden met het schietgeweer op Zondag, en zal de Jachtwet daaraan niet derogeeren. In de Memorie van Antwoord is gezegd, dat de bepalingen van de Vogelwet in dit opzicht van kracht blijven en dat is inderdaad van groote beteekenis.

Een enkele opmerking over art. 71. Daarin staat, dat de schadeloosstelling wordt vastgesteld naar de artikelen 113—116. De jachtcommissie bepaalt de waarde van het jachtrecht naar zijn verkoopwaarde, waarbij buiten rekening worden gelaten de sedert 1 Augustus 1914 geldende prijzen.

Wanneer men met de beslissing van die commissie niet tevreden is, is er recht van beroep op het gerechtshof. Het

48ste VERGADERING. — 27 JUNI 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Westerdijk c. a.)

komt mij voor, dat het uiterst moeilijk zal zijn de waarde van een jachtrecht te schatten. Bestaat er van het jachtrecht een verkoopwaarde? Wordt het jachtrecht verkocht? Het zal zeer zelden voorkomen. Komt het zoo vaak voor, dat daarin een maatstaf kan worden gevonden tot beoordeeling van zijn waarde? Ik vrees, dat men er maar met de muts naar zal gooien!

Het is heel iets anders dan bij het tiendrecht. De waarde van de tienden was vrij precies vast te stellen, de waarde van het jachtrecht schijnt mij niet met redelijke nauwkeurigheid te bepalen.

Ik zal er prijs op stellen, als de Minister zich daaromtrent straks nader wil uitlaten en ik zal gaarne zien, dat hij aannemelijk maakt, dat schatting van de waarde van het jachtrecht op redelijke wijze mogelijk is.

Ten slotte nog een opmerking over art. 77, dat bepaalt, dat jachtrente wordt berekend naar een rentevoet van 6 pct., wat vrijwel in overeenstemming is met den tegenwoordigen rentestandaard. Maar hoe zal het gaan als deze in de eerstkomende 30 jaren belangrijk daalt, zooals waarschijnlijk is? Dan zullen de eenmaal vastgestelde annuïteiten te hoog zijn. Een dergelijke annuïteit is het Rijk eveneens verschuldigd aan dengene, wien het jachtrecht is ontnomen, maar het Rijk kan die annuïteit afkoopen, door de contante waarde er van te betalen aan den voormaligen eigenaar van het jachtrecht. Dat zelfde kan niet gebeuren, wanneer den grondeigenaar een jachtrente is opgelegd en hij daarvan af wil, omdat de rentestandaard is gedaald. In art. 77 wordt gemist een bepaling als voorkomt in art. 71, laatste lid. Het ware wenschelijk geweest, dat daarin, ook in art. 77, ware voorzien. Het gevolg zal nu zijn, dat bij daling van den rentestandaard het Rijk de contante waarde van de annuïteit betaalt, terwijl anderzijds de grondeigenaar met het betalen van de jachtrente 30 jaar moet doorgaan! Het Rijk profiteert dan ten koste van den grondeigenaar.

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord over de jachtschappen. De Staatscommissie toonde zich een voorstandster van imperatieve jachtschappen. Heel Nederland zou worden verdeeld in jachtschappen, zooals het ten deele is verdeeld in waterschappen. Zestig artikelen waren er aan gewijd, de heele organisatie en werkwijze der jachtschappen was gedetailleerd uitgewerkt als bij onze waterschappen; het zou een geweldigen omslag en groote kosten veroorzaken. Ik betwijfel, of in het oostelijk en zuidelijk gedeelte van ons land de jachtschappen recht van bestaan zouden hebben, maar in het noordelijk en westelijk deel van ons land hebben zij dat zeker niet, waar de landbouw intensief wordt gedreven en de jacht van minder beteekenis is. Daarom is het goed, dat de Regeering in het nieuwe ontwerp de jachtschappen heeft laten vallen.

Aan de overzijde van het Binnenhof is daaromtrent een amendement ingediend, dat later weer is ingetrokken, maar naar aanleiding waarvan toch de Minister zich gunstig heeft uitgelaten over het alsnog tot stand brengen van de facultatieve jachtschappen. Ik hoop, dat wanneer aan dat voornemen door de Regeering gevolg zal worden gegeven, de jachtschappen in geen geval zullen worden ingevoerd zonder toestemming van de grondeigenaars.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zeide aan het begin van mijn rede, dat ik was begonnen met te veronderstellen, dat dit ontwerp met groote meerderheid door deze Kamer zou worden aangenomen, maar dat ik eenigszins veranderd was van gevoelen. Ik wil echter eindigen met de hoop uit te spreken, dat mijn eerste veronderstelling de juiste is geweest.

De heer **Verheijen**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met mijn dank uit te spreken aan de Kamer voor haar belangstelling mij betoond in mijn treurigen toestand.

Mijnheer de Voorzitter! Het ontwerp, of liever het onderwerp, dat ons thans bezighoudt, heeft in den laatsten tijd de gemoederen eenigszins in beweging gebracht. Dat was niet het geval in vroegere jaren; het is meer gekomen met de verandering van de verschillende opvattingen. Als bewijs van de zorg, die de Regeeringen vroeger hebben gehad om de edele jachtsport in eere te houden voor het vele goede, dat

(Verheijen.)

die sport in zich houdt, zoowel wat betreft de ethische en economische als gezondheidsredenen, heb ik medegebracht een insigne, dat onder Koning Lodewijk Napoleon werd gedragen door de houtvesters. Op dat insigne staan de woorden: „Koninklijk Departement van de Jacht". Men had in dien tijd nl. een apart Jacht-departement, wel een bewijs van hetgeen men in het begin van de vorige eeuw voor de jacht gevoelde. Men kan aan het woord houtvesters niet de beteekenis hechten, die men er tegenwoordig aan hecht; dat insigne werd gedragen door menschen, die speciaal waren aangewezen om de belangen van de jacht te regelen.

Later hebben wij gekregen de wet van 1852 en 1857 en tijdens het Ministerie-Mackay van 1888—1891 hebben wij gekregen den eersten aanval op de jachtbelangen. Die belangen behoorden toen nog onder het Ministerie van Justitie. Wij hadden toen een krachtige figuur, nl. Zijn Excellentie jhr. mr. Ruys de Beerenbrouck, die als een rots heeft gestaan tegen alle aanvallen en die heeft erkend, dat inderdaad de belangen van de jacht niet gering zijn.

De Minister, die op het oogenblik is aangewezen, om de landbouwzaken te behartigen, zal dat hooge gezag vermoedelijk wel willen erkennen. Die zelfde persoon heeft later in zijn betrekking van Commissaris der Koningin in Limburg en nog later als president van de Heidemaatschappij getoond, wat de belangen van den landbouw zooal vergen. Dus men zegge niet, dat men daar te maken had met een soort van would-be bescherming van belangen tegenover de belangen van den landbouw, deze kunnen en moeten ook parallel loopen, en dat is ook de eenige manier, waarop men een fatsoenlijke Jachtwet kan krijgen, maar als men deze belangen door elkander ramenast, dan kan er nooit van zijn leven iets goeds uit geboren worden.

Men kan geen water en vuur bij elkander zetten: òf het vuur wordt gedoofd òf het water verdampt, maar men moet ze parallel laten loopen. Het is een zuiver economische quaestie, die zich oplost door vergoeding der schade.

Wij hebben later gekregen de agitatie, die van lieverlede hand over hand is toegenomen; wij weten allen, ten minste oude menschen als ik, dat mr. de Kanter indertijd zoo'n kolossale zaak heeft opgezet; dat heeft hem in de Kamer gebracht; ik zeg niet, dat hij het daarom gedaan heeft, maar ik haal dit slechts aan om te bewijzen, welk een uitstekend operatieveld het is en welke goede resultaten men daarmede kan bereiken.

Wij hebben toen gekregen de verschillende moties, waaronder o. a. van den heer Helsdingen, die een ijverig bestrijder was van al wat jacht was. Waarom, heb ik eigenlijk nooit begrepen, want of hij zich zeer inliet met de practijk van de jacht, weet ik niet. Ik geloof het niet en toch, wil men daaromtrent een soort van apostel worden, dan dient men die practijk toch eigenlijk ook te kennen.

Maar ten slotte hebben wij dan gekregen de motie-Kolkman, waarbij werd aangenomen, dat wettelijke voorzieningen behoorden te worden voorgesteld betreffende vergoeding van toegebrachte schade.

Dat is het punt van uitgang geweest en toen is er een Staatscommissie benoemd, met alle mogelijke deskundigen en vertegenwoordigers van alle partijen er in, en toen is men gekomen met een belangrijk rapport, dat eigenlijk het uitgangspunt is geweest van het oorspronkelijke wetsontwerp en dat uitgang van de gedachte, dat inderdaad de quaesties van de jacht en van den landbouw alleen vriendschappelijk naast elkander konden gaan, wanneer men de schade, die door het jachtbedrijf werd veroorzaakt, vergoedde. Volkomen billijk en juist. Het is trouwens een rem, die niet bestond en die toch ontegenzeglijk noodig was om misbruiken te voorkomen.

De Jachtcommissie heeft indertijd het idee geopperd om jachtschappen in het leven te roepen. Men moet niet vergeten, dat dit nogal reden van bestaan heeft, alhoewel ik met sommige andere leden erken en ook met de Regeering zelf, dat het eenigszins is een aantasten van eigendomsrechten.

Maar de Staatscommissie stond voor een andere taak dan de Regeering, want daar gold het alleen een quaestie van de gevolgen der afschaffing der heerlijke jachtrechten, waardoor wij in eens kregen een zeer groot complex van gronden,

(Verheijen.)

die onbeheerd bleven, en om nu te zorgen, dat dit niet in een soort van anarchie verviel, heeft men bedacht om de jachtschappen te constitueeren, waardoor men ten minste kreeg een regeling, die haar nut had.

Nu de Regeering het systeem veranderd heeft en de geheele Jachtwet op alle gebied aanvat, nu staan de zaken eenigszins anders. In de Memorie van Toelichting heeft de Regeering de voordeelen opgenoemd, aan de jacht verbonden, zij heeft gewezen op de voordeelen van duizenden guldens, die in de zakken kwamen van loontrekkende menschen, op de kolossale sommen, die alleen jachtliefhebbers kunnen betalen; een ander heeft het er niet voor over, ook al zou hij het kunnen betalen. Tal van neringdoenden, geweermakers, patronenverkoopers, menschen, die zich met wildhandel bezighouden, hebben groot belang bij het voortbestaan van de jacht. Dat heeft de Regeering erkend op bladz. 2 van de Memorie van Toelichting. Maar op de basis van hetgeen men had, heeft men het jachtontwerp ingediend. Toen echter is er op eens verandering gekomen. Ik heb het oorspronkelijke ontwerp niet gelezen — ik moet het tot mijn schaamte erkennen, maar ik heb het nagelaten, omdat het toch niet meer in deze Kamer in behandeling kwam. Het schijnt echter, dat dit oorspronkelijke ontwerp in de Tweede Kamer verkeerd is opgenomen en ik geloof te mogen zeggen, dat Minister van IJsselsteijn er zoo langzamerhand genoeg van gekregen heeft. Wanneer men ziet, na de studie van jaren, nadat de zaak van alle kanten is onderzocht en bekeken, dat het dan nog niet goed gaat, dan kan ik begrijpen. dat dat voor een Minister niet aangenaam is. Een feit is intusschen, dat men dat oorspronkelijke ontwerp heeft laten liggen; dat valt niet te loochenen. Op een gegeven oogenblik is men toen verrast met een z.g. gewijzigd ontwerp.

Daar zal ik aanstonds een woord over zeggen. Ik wilde nu even trachten de puzzle op te lossen, hoe het komt dat de jagers zoo weinig hebben in te brengen. Die jagers zijn eenlingen, zij zijn niet georganiseerd. Het zijn gewoonlijk heel rustige ingezetenen van Nederland, die meestal nog al aanzienlijke bedragen in de belastingen bijdragen, menschen die niemand kwaad doen, maar ze zijn niet georganiseerd. Zoo'n eenling staat tegenover de organisatie, en dan ben je altijd verloren, want de organisatie beheerscht den toestand.

Dat is een van de redenen waarom ik geloof dat het mogelijk is dat de jagers, in deze de eenige deskundigen, tegenover zich hebben de landbouwers, de eenige deskundigen op landbouwgebied. Terwijl hun wederzijdsche belangen parallel moesten loopen, loopen ze uit elkaar.

In de tweede plaats heeft men het geval dat de materie, de stof die behandeld wordt, zoo vreemd is voor een massa leden van de Kamer. Men heeft, niet in deze Kamer, maar bijv. in het Fransche Parlement, would-be politici, Strebers; die menschen kijken naar het Oosten, naar de rijzende zon, en stemmen vóór zoo'n ontwerp. Dan hebben we de vertegenwoordigers van de S. D. A. P.; die stemmen ook vóór zoo'n ontwerp. Op het eerste gezicht lijkt dat vreemd, omdat door het kostbare van het bedrijf duizenden en honderdduizenden guldens ten goede komen aan de arbeiders. Daarom zou men allicht denken dat die partij, die practisch is en op sommige zaken nog al een practischen kijk heeft, dit ook hier zou toonen. Toch doet zij dat niet. Ik vermoed dat het is omdat zij hier een gelegenheid heeft om eenigszins aan het eigendomsrecht te knabbelen. Zeker weet ik het niet, maar dit is de eenige verklaring die ik er van geven kan.

De kwaadsten tegenover de jachtliefhebbers, dat zijn de agrariërs. Dezen zou ik kunnen vergelijken met een boogschutter. Deze schiet op een schijf, maar de toegang tot die schijf is afgezet met schermen, zoodat hij alleen de schijf ziet en niets anders. Alle belangen, die naast hem staan, kent hij niet. Dan blijven er nog over leden, die meenen, dat de geheele jachtaangelegenheid van zeer weinig belang is; dat zij is een *quantité négligeable*, die leden bekommeren er zich niet om; dezen zou men kunnen noemen de lauwen. Ten slotte blijven over zij die door veeljarige praktijk van de jachtsport ondervinding hebben opgedaan en die Staatsleden, die zich de groote moeite hebben gegeven om zich in het onderwerp in te werken, en dat is niet gemakkelijk. Dat zijn dus degenen, die eigenlijk alleen staan voor de belangen van de jacht, en die staan in een slechte verhouding.

Als ik het ronduit mag zeggen, noem ik dit geen gewijzigd ontwerp. Het is absoluut in strijd met het oorspronkelijk ontwerp, niet alleen wat de bewoordingen betreft, maar ook wat het beginsel aangaat.

In de Memorie van Toelichting wordt gezegd in verband met den eerbied voor den eigendom op bladz. 5:

„Anders stond de zaak evenwel met de voorgestelde jachtschappenregeling. Niet alleen oordeelden velen het jachtschappenstelsel niet wel vereenigbaar met artikel 641 van het Burgerlijk Wetboek, doch bovendien koesterde men over nagenoeg de geheele lijn het bezwaar, dat het stelsel niet strookte met de hier te lande geldende opvattingen betreffende de uitoefening van het eigendomsrecht van den bodem."

terwijl de Memorie van Antwoord zegt op bladz. 4:

„Wat betreft den wensch der leden, die de bevoegdheid tot dooden van het wild overeenkomstig het Burgerlijk Wetboek onbeperkt wilden zien toegestaan aan den eigenaar van den grond, onder waarborg van veiligheid en onder handhaving van het verbod eens anders grond tegen diens wil te betreden, zij verwezen naar de boven uiteengezette beschouwingen, waaruit blijkt, dat bedoeld standpunt voor de ondergeteekenden onaannemelijk is. Voor 't overige zij opgemerkt, dat artikel 641 van het Burgerlijk Wetboek de uitsluitende bevoegdheid tot toeëigening van het wild aan den grondeigenaar slechts toekent „onverminderd de wetten en verordeningen op dat stuk aanwezig", m.a.w. onder de beperkingen der jachtwet."

Daar wordt *mir nichts dir nichts*, zonder vorm van proces, art. 641 uitgeschakeld, terwijl het iets geldt, dat met ondubbelzinnige woorden in dat artikel is vervat!

Tot zulke conclusies komt men bij een dergelijke logica!

Mijnheer de Voorzitter! Ik had de eer, den heer van IJsselsteijn te kennen als een man van karakter en dan durf ik zeggen, dat dit gewijzigd wetsontwerp niet van hem afkomstig is. Een man van karakter als de heer van IJsselsteijn zou zoo'n ontwerp de wereld niet insturen. Ik ken van dit wetsontwerp geen vader, en ook Zijn Excellentie de tegenwoordige Minister bedankt voor het vaderschap. Het moet gewaardeerd worden, dat hij en de Commissie van Rapporteurs in de Tweede Kamer — en vooral de president, de heer van Sasse van Ysselt, heeft zich niettegenstaande zijn ziekte niet gespaard — getracht hebben, eenige onduldbare ketterijen uit het ontwerp weg te krijgen.

Dat gold echter artikel 4 van het wetsontwerp, maar nu hebben wij gekregen art. 3, dat zegt in alinea 3, sub *b*:

„Hij, die zich overeenkomstig het voorgaande lid het genot van de jacht heeft voorbehouden — (dat had men niet behoeven te zeggen, het staat al in art. 641 van het B.W.) —, is niet bevoegd dit te verhuren of te verpachten of vergunning tot jagen te verleenen, tenzij met bijzondere toestemming van den grondgebruiker."

Mijnheer de Voorzitter! Dat is een aantasting van het eigendomsrecht! Tot nu toe heeft iedere eigenaar het recht gehad, de jacht te verpachten. Dat wordt hem nu eenvoudig afgenomen!

De geest van het gewijzigd wetsontwerp blijkt al dadelijk uit den aanhef. In de considerans is al dadelijk een bedenkelijke passus opgenomen: het is wenschelijk in het belang van den landbouw regelingen te treffen! Men kan zeggen, dat is een *sententia mere declaratoria*, dat heeft men mooi gevonden. Maar de aap komt uit de mouw, wanneer men leest op bladz. 1 van de Memorie van Antwoord, cynisch en brutaal, dat op den voorgrond moet worden gesteld, een volkomen ondergeschiktheid van de jacht aan de eischen en de behoeften van den landbouw, geheel in strijd met het

(Verheijen.)

systeem, dat altijd is aanvaard, en dat nog in ieder fatsoenlijk en beschaafd land bestaat!

Mijnheer de Voorzitter! Er is geen vader, die een dergelijk ding de wereld instuurt. Dit is een bastaard, waaraan zooveel ondeugden kleven, dat de Kamer, wil zij haar roeping getrouw zijn, dit wetsontwerp moet verwerpen.

Dit is een tyrannie, een dictatuur van de agrariërs. Wanneer men spreekt van ondergeschiktheid van al wat jacht heet aan den landbouw, wil dat niets anders zeggen, dan dat de jagers ondergeschikt zijn aan de landbouwers, en dat is in strijd met de democratie en met het recht. Dat is niet te aanvaarden!

Het is een wetenschappelijke ketterij, waarin maar in eens wordt uitgemaakt, dat de fazant is een schadelijk gedierte en gelijk wordt gesteld met een konijn of met andere beesten, die vernielen niet uit behoefte, maar alleen omdat vernielen hun dierbaar is; daarom zijn zij schadelijk.

Ik herinner mij nog zeer goed de behandeling van de Vogelwet. Men heeft toen allerlei argumenten aangevoerd om te bewijzen, dat beesten schadelijk waren of niet. Zoo was daar bijv. de quaestie van den reiger, dat magere, geïsoleerde, droevige beest. De meeste menschen beweerden, dat hij schadelijk was, want hij is een slechte bout en hij eet veel visch.

Wat heeft men toen gezegd? Wij zullen dien reiger zijn maag eens opensnijden en zien wat daarin zit. Men vond daarin een tor. Toen zeide men: dat beest eet torren en doet dus veel goed, is dus niet schadelijk.

Hetzelfde heeft men gedaan met den fazant en in diens maag vond met wat koren. Men zeide toen: hoe komt zoo'n beest er bij, koren te eten, dat is zeer onbehoorlijk, het is een schadelijk gedierte.

Mijnheer de Voorzitter! Dat was een zeer egoïstisch en beperkt standpunt. Ik zou willen zeggen als bewonderaar van al wat de natuur geeft, dat de koning der vogels, de fazant, recht heeft van bestaan, en dat hij mag eten wat hij wil en dat hij alleen dan schadelijk wordt, wanneer hij zou misbruik maken van de gelegenheid om te eten zooals het konijn, dat vernietigt en daarom schadelijk is.

De kraai vernietigt heel veel larven, maar eet ook rogge, en zoo zijn er tal van voorbeelden. De conclusie, die men echter uit een dergelijk onderzoek trekt, steunt niet op een vasten grond, want als de fazant in zijn maag wat koren heeft, moet men toch vaststellen, waar dat vandaan is gekomen, anders bewijst men niets. De fazant eet alleen koren, wanneer dat is afgemaaid. Men weet, dat er wel fazantenstanden worden gehouden, waar die beesten kunstmatig gevoed worden en waaraan veel koren wordt vermorst, maar dat koren komt dien beesten rechtmatig toe. omdat het voor hen bestemd is, en als men dan de maag van zoo'n fazant opent en men zegt: dat beest eet koren en is dus schadelijk, dan is dat een conclusie die volkomen ongewettigd is.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik behoefte had hier het woord te voeren, is dat geweest. omdat ik 56 dienstjaren heb als jager. Ik heb al mijn vacanties doorgebracht in de heerlijke natuur die ik toen had, want ik beschikte over 6000 H.A. jachtveld. Ik mag er dus van meepraten, en ik mag dat te eerder doen, omdat ik hier kan verklaren, dat ik geheel onpartijdig ben, om de eenvoudige reden, dat ik mijn otium cum dignitate heb, als men ten minste van dignitas kan spreken bij een zoo laakbaar bedrijf als dat van de jacht.

Ik spreek, omdat ik overtuigd ben, dat er verkeerd gehandeld wordt en dat men pas later zal inzien, dat men verkeerd heeft gehandeld. Het is veel moeilijker terug te komen van een eenmaal verkeerd ingeslagen weg dan om dien weg niet in te slaan, daarom meen ik ook een waarschuwend woord te moeten doen hooren.

Maar mijn ervaring, vooral met fazanten, is nogal eigenaardig geweest. Jaren geleden joeg ik in de zeeweringen van Noordholland en ik schoot daar eens twee fazanten en, toen ik bij mijn gastheer kwam, zei deze: ik wil wedden, dat die fazanten vol zitten met slakken, met klokkenhuizen, omdat u ze aan zee geschoten hebt.

Wij hebben toen de proef genomen en de fazanten laten openen, en toen bleek het, dat die fazanten inderdaad den krop vol slakken hadden.

Nu zou ik niet zoover willen gaan om te zeggen, dat die beesten kolossale weldaden aan de menschen bewijzen, maar men mag toch niet zeggen, omdat die beesten vol slakken zaten, dat zij behooren tot het schadelijk gedierte.

Mijnheer de Voorzitter! Inderdtijd heeft de Minister zich beroepen, en ook andere leden van de Kamer hebben dat gedaan, op een sommiteit in het buitenland en daarbij niet aangehaald de argumenten, waarop deze steunde, zoodat deze niet behoeven te worden weerlegd. Maar Zijn Excellentie heeft zich beroepen op een soort van advies, dat gegeven is door den directeur van het Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, professor dr. van Oort, wien de vraag was gesteld hoe dat zat met die fazanten.

Nu is het van belang te weten, Mijnheer de Voorzitter, met het oog op het antwoord dat men krijgt, hoe men de vraag gesteld heeft. Wanneer men vraagt, is het niet mogelijk, dat dit beest toch eigenlijk wel een beetje kwaad doet, dan zal iemand, die het niet weet, allicht tot de conclusie komen, dat het beest eigenlijk wel wat kwaad doet.

Maar als men ten antwoord wil hebben, dat het een goed beest is, dan vraagt men, of het beest nu eigenlijk wel zoo heel kwaad is, en dan luidt het antwoord: wel neen, het beest is nog zoo kwaad niet.

Dit is nu een deskundig advies van een hoogleeraar; magerder, onwetenschappelijker kan het wel niet. Ik zal het even voorlezen.

Op bladz. 1798 der *Handelingen* staat:

> „Op grond van de resultaten van het maagonderzoek in verband met door mij ingewonnen informaties bij personen, die bij den landbouw belang hebben",

daar weet men al van te voren, dat het pleit bedorven is; daar hebben wij niets aan, dat is geen onpartijdig onderzoek meer, ik zal niet zeggen, niet te goeder trouw, maar het is eenzijdig en dat moet het niet zijn. Die menschen hebben een schijf voor de oogen en zien niets anders dan dat.

Nu hoor ik daar zeggen, de jagers ook. Maar de jagers hebben het ruime veld voor zich en hoe weinig verstand de massa daarvan heeft, is gebleken in de Tweede Kamer. Ik ben vergeten, wie die onbekookte uitdrukking gebezigd heeft, maar men heeft daar gezegd: och, in verband met de afschaffing der heerlijke jachtrechten: och, die man zou nog meer van het natuurschoon kunnen genieten, als hij geen geweer bij zich had.

Nu vraag ik u, alsof men, wanneer men niet zou jagen, des morgens om 5 uur zou opstaan en in de natuur zou vertoeven tot 7 uur in den avond.

Als ik wil genieten van de natuur, dan ga ik een half uurtje wandelen en daarmede is het afgeloopen. Maar zoo worden de wetten gemaakt en zoo spreekt men als deskundige.

Om terug te keeren tot dat maagonderzoek dan:

> „of in nauwe aanraking met den landbouw zijn, blijf ik bij de meening, dat de fazant in doorsnede meer schade dan nut aan den landbouw toebrengt en dat hij, zoo hij in onnatuurlijk groot aantal wordt aangekweekt, overwegend schadelijk voor den landbouw kan worden. Dat de fazant door het eten van voor den landbouw schadelijke dieren in sommige tijden ook nut kan stichten, is van meerdere zijden aangetoond, maar dit weinige nut valt geheel in het niet tegen de schade, die hij door het eten en het vernielen van door den mensch gekweekte voedergewassen aanricht."

Dat hangt geheel in de lucht. En dat zegt een professor! Men zal niet kunnen ontkennen, dat men daaruit gevolgtrekkingen kan maken! Maar woorden vullen geen gaatjet en daarom heb ik mij gewend tot deskundigen, nl. tot de club van Nederlandsche Vogelkundigen. Ik zou wel eens willen weten, wat Buffon van bovengenoemd oordeel zou zeggen en de groote Schlegel, die in de vorige eeuw zooveel heeft gedaan voor de ornithologische wetenschap. Maar

(Verheijen.)

hier hebben wij nu hetgeen onze hedendaagsche wetenschappelijke menschen op dit gebied verklaren!

Ik zal hier thans even voorlezen een officieele verklaring van den president van de Nederlandsche Club van Vogelkundigen. Deze luidt:

„De Club van Nederlandsche Vogelkundigen, 25 Mei te Venlo vergaderd, heeft bij die gelegenheid de thans aanhangige nieuwe Jachtwet besproken. De Club had zich reeds voor de behandeling van het ontwerp in de Tweede Kamer der Staten-Generaal met een request tot die Kamer gewend om het ontwerp niet aan te nemen op grond van ornithologisch ernstige overwegingen.

De Club heeft tot haar verwondering gezien, dat volgens de bepalingen der aanhangige Jachtwet de fazant tot het schadelijk gedierte gerekend zal worden en heeft in haar genoemde vergadering aan dit punt, dat haar nauw betreft, voor alles haar aandacht gewijd en het besproken. De vergadering is unaniem tot de slotsom gekomen, dat, moge de fazant soms plaatselijk, b. v. in een tuin, eenige schade veroorzaken (wat gewone kippen evengoed kunnen doen) daartegenover een grooter nut staat door het verdelgen van schadelijke insecten en andere diersoorten, en dat er geen reden bestaat om deze fraaie vogelsoort a priori als schadelijk, gelijk b. v. kraaien of musschen, te bestempelen. De vergadering zou het onverantwoordelijk achten zulk een prachtig natuurobject, als de fazant is, aan vrije vervolging over te laten.

Namens het Bestuur:

(w. g.:) Mr. J. W. Snouckaert v. Schauburg, voorzitter.

P. Hens, secretaris."

Wat verder gezegd wordt door verschillende deskundigen, kan men lezen in de periodieken, die op dit gebied verschijnen. Daarin worden allerlei soorten vogels in hun doen en laten beschreven, op grond van in de natuur opgedane ervaringen; deze artikelen kan ik als zeer lezenswaardig aanbevelen.

Ik heb hier nog een verklaring van een bekend ornitholoog den heer van Heurn, dierkundige bij het instituut voor plantenziekten te Buitenzorg (Dep. van Landbouw, Ned.-Indië).

Ik zal de Kamer niet vermoeien met dit alles voor te lezen, maar de slotsom luidt:

„Ergo is de fazant niet schadelijk in de beteekenis door onze Jachtwet aan die uitdrukking gehecht, en behoort derhalve ook niet in die wet te worden gerangschikt onder de voor land-, tuin- en boschbouw „schadelijke" vogels."

Het spreekt vanzelf, dat tot bestrijding van den fazant wordt aangevoerd dat hij een schadelijk dier is. Ieder beest, hoe nuttig ook, kan schade veroorzaken. Ik zal er een noemen: een koe, zet een koe eens in een kolenveld, dan zal zij heel wat schade aanrichten. Maar men zal daarom toch niet zeggen, dat een koe een schadelijk dier is. Bij slot van rekening is dat hetzelfde als wat wij hier zien.

Ik kreeg gisteren uit Brussel toegezonden van dienzelfden baron Snouckaert een bericht, dat hij gelezen had in het Aprilnummer van een Amerikaansch periodiek, getiteld: „California Fish and Game", hetwelk wordt uitgegeven door de Board of Fish and Game Commissioners, dat een publiek lichaam is in den Staat Californië, over den toestand in deze in Californië. Daarin wordt ook gehandeld over de quaestie van den fazant. Ik behoef dat alles niet voor te lezen, maar de schrijver komt tot deze conclusie: Daar worden de fazanten beschermd door de wet „until they have increased sufficiently to warrant an open season".

Hier is juist het omgekeerde het geval: hier wil men het beest vernietigen; dáár mag men niet schieten, tenzij men zekerheid hebbe, dat er voldoende stok is.

Een algemeen als zoodanig erkende autoriteit op dit gebied is de heer Thijssen. Deze heeft een telegram gezonden, waarin hij meldt:

„Wetenschappelijk onderzoek van Walter Collinge York en Hollandsch onderzoek Heumen bewijst fazant eer nuttig dan schadelijk. Dr. Thijsse."

Is nu deze Minister een *homme converti*, dan is het dubbel jammer, dat hij niet is de vader van de wet. Wij hadden moeten hebben een Minister, die een systeem had en dat verdedigde, maar wij hebben nu in dit opzicht een bastaard.

Een van de dwaaste dingen in het ontwerp is artikel 54 en daaruit blijkt, dat *quem Jupiter vult perdere prius dementat!*

De wet ging uit van vergoeding van de schade. Schadelijk wild moest vernietigd worden. Maar nu mogen de jagers niet op konijnen en fazanten schieten, maar de grondgebruikers, de boeren, mogen van 1 Januari tot 31 December met een geweer in het veld loopen. Mijn ervaring van 56 jaar leert, dat de boeren dan gaan stroopen, hetgeen ik hun niet kwalijk neem, maar het feit is zoo. Een boer in het veld met een geweer ziet een beest en schiet het. Ik heb wel vergunningen gegeven te schieten op schadelijk gedierte, maar mijn vertrouwen in dat opzicht is altijd beschaamd.

Nu geeft men absoluut den teugel uit handen! Zelfs wanneer een boer geen strooper is, zal de verleiding toch zoo groot zijn, dat hij al heel gauw strooper wordt. Ik voorspel, dat als dit wetsontwerp wordt aangenomen, men over twee jaar zal kunnen constateeren, dat er geen wild meer is!

De boer mag alleen fazanten schieten, dat zal hij zuinig doen, en er zal dus een stand van fazanten behouden blijven, de konijnen zal hij misschien ook in eere houden, maar aan de hazen heeft de boer niets. Hij heeft er een heel jaar voor, dus hij schiet die hazen dood. Wanneer dus de grondeigenaar met zijn vrienden wil komen jagen, kan hij platzak naar huis gaan!

De tyrannie, de dictatuur blijkt ook nog zeer duidelijk uit art. 64, dat zegt:

„Nietig is elk beding, krachtens hetwelk de grondgebruiker het recht, bedoeld in artikel 54, niet zou mogen uitoefenen, of waarbij hij afstand doet van zijn bevoegdheid om eene vergunning, als bedoeld in artikel 60, aan te vragen of te gebruiken."

Men mag daar dus niet eens afstand van doen. Is dat geen tyrannie, en dat met de premisse, waarin pertinent wordt gezegd, dat men moet bukken! Dat kan niet aanvaard worden!

Gedurende het heele jaar kan het wild uitgeroeid worden. Van den tijd van Maart tot Juli, Augustus moet het wild een tijd van rust hebben, tenzij men het vernietigen wil. Maar nu wordt dat wild voortdurend verjaagd en vernietigd. Het logisch gevolg van een en ander is, dat men afschaft alles wat kosten meebrengt. Men begint met de jachtopzieners af te schaffen. Die menschen moeten een anderen werkkring zoeken, wat voor hen een groot nadeel is. De Staat heeft van hen veel diensten gehad tijdens den oorlog, waarvoor zij geen vergoeding kregen. Zij hebben gezorgd voor veel contrôle op het platteland, en tal van misdrijven voorkomen. Ik zal de Kamer niet vermoeien met opsomming van al hetgeen ik daaromtrent uit eigen ervaring weet. De heeren zullen dat weten, het ligt in den aard der zaak. Die menschen worden nu eenvoudig uitgeschakeld. Zal het Rijk voor hen zorgen? Neen, natuurlijk niet. En wanneer men zegt, dat het Rijk zorgt, dat zij vervangen worden, vraag ik: wat zal dat kosten? Zal dat vallen in den smaak van de Bezuinigingscommissie?

Een grief, die ook alweer getuigt van de dictatuur van de agrariërs, is art. 59, luidende:

„In iedere provincie worden één of meer schadecommissiën ingesteld.

De leden en plaatsvervangende leden dezer commissiën worden aangewezen door Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister op aanbeveling van de, door dezen Minister aan te wijzen, landbouwvereenigingen."

Men heeft hier dus weer te maken met partijdige menschen. Men komt ook hier weer bij ondeskundige en partijdige individuen terecht. Dat getuigt alweer van het misbruik, dat in die omgeving gemaakt is, omdat er geen Minister was die weerstand kon bieden.

48ste VERGADERING. — 27 JUNI 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Verheijen.)

Dit zijn dingen die ontoelaatbaar zijn en die in strijd zijn met de beschaving.

Art. 60 zegt:

„Tot wering van schade kan op verzoek van belanghebbenden door Onzen met de zaken van de jacht belasten Minister, na ingewonnen advies van de schadecommissie, vergunning worden verleend, om, met afwijking van de voorschriften dezer wet, op den door hen gebruikten grond en op grond bij anderen in gebruik wild of schadelijk gedierte te vangen of te dooden of door een of meer bepaald aangewezen, te goeder naam en faam bekend staande, personen te laten vangen of dooden."

Wij hebben daar eenige staaltjes van gezien en er werd geklaagd, dat er een massa individuen kwamen, die er eigenlijk absoluut niets mede te maken hadden. Dat is in strijd met de goede zeden. Men moet niet op een gegeven oogenblik kort vóór de opening der jacht aan de grondeigenaren allerlei grievende maatregelen voorschrijven.

Het wild doet op dat oogenblik geen schade meer; zoo er schade was toegebracht, was zulks eerder geschied. Had men eerder gewaarschuwd, dan had de eigenaar zijn maatregelen kunnen nemen, maar om hem een bende barbaren in zijn velden te sturen is niet toelaatbaar, dat is in strijd met beschaafde zeden.

Mijnheer de Voorzitter! Indien u het mij toestaat, zou ik gaarne een zijweg willen inslaan, een zijweg, voor mij met bloemen bestrooid, want hij brengt mij in herinnering den gelukkigen tijd, dat ik nog aan de goede zorgen van de Leidsche Alma Mater was toevertrouwd.

Het was in 1875. De Alma Mater was 300 jaar oud, een respectabele leeftijd, en die verjaardag werd met veel enthousiasme gevierd. Ik had toen het voorrecht tegenwoordig te zijn op de avondbijeenkomst in de buitensociëteit Amicitia, waar tal van geleerden uit de geheele wereld bijeen waren om hulde te brengen aan de Alma Mater van Leiden. Toen is, ik herinner het mij als den dag van gisteren, een schitterende speech uitgesproken, zooals alleen een Franschman dat kan doen, door den heer Rénan, die den lof bazuinde van Nederland. Nederland is een klein stukje land in Europa, maar het is een groot land wat betreft zijn rechtszin en zijn wijsheid in wetgeving.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht, dat wij allemaal Salomo's zouden worden en dat dat een magnifique toekomst aan ons land zou bezorgen, want die wetten worden hoe langer hoe mooier, dat was toen mijn idee. Ik was er trotsch op, maar als Rénan thans nog eens zijn scherp vernuft hierover moest laten gaan, zou hij dan niet zeggen: *Quantum mutati ab illis!* En bij mij zinkt de trots in de schoenen.

Ik herhaal, Mijnheer de Voorzitter, ik geloof, dat deze Kamer een goed werk zal doen met deze wet te verwerpen en ik herhaal het daarom, omdat ik op grond mijner ervaring overtuigd ben dat men schept een onmogelijken toestand.

Men vernietigt een massa, men schept haat en nijd, men zal tweespalt krijgen op het platteland, die er vroeger niet was.

Het zou nog iets zijn, wanneer het hier niet was een quaestie van agitatoren. Het zijn niet de landbouwers, die dit wenschen.

Wanneer het heerlijke jachtrecht afgeschaft wordt, zal ik er geen hand voor verdraaien, het is uit mijn tijd. Maar de afschaffing van het jachtrecht wordt niet verlangd door de landbouwers, het wordt niet door hen gevraagd, en zij zullen het later zeer onaangenaam vinden, als zij de rekening thuis krijgen, die zij betalen moeten.

Bij het tiendrecht was het een heel andere quaestie; toen gold het een economisch belang. Zoodra de landbouwers georganiseerd waren, hebben zij gezegd: dat tiendrecht is een vervelend iets, wij gaan agiteeren om het afgeschaft te krijgen. Daar was iets voor te zeggen.

Maar bij het jachtrecht is het een ander geval. De meeste landbouwers hebben daar niet den minsten last van. Het is allemaal een opgeschroefde boel. Er zijn streken, waar een periode was van ontzaglijken aanleg van masten- en dennenbosschen en daar kreeg men, zonder dat men er iets tegen kon doe, van zelf een agglomeratie van konijnen, maar van lieverlede is dat zeer verminderd, mede ten gevolge van den oorlog, althans bij ons, waar de meeste bosschen gerooid zijn, en vanwege de hooge kosten geen bosschen meer worden aangelegd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik acht deze wet een onoprechte wet, want het is geen wet, die een jachtrecht of de jachtaangelegenheden regelt; het is een onoprechte wet, omdat men daardoor een dictatuur krijgt van een zekere kaste boven een andere, absoluut ongehoord en in strijd met gezonde democratie.

Het is een oneconomische wet, want zij vernietigt veel, waarvoor zij niets in de plaats geeft, en het is een onrechtvaardige wet, omdat zij rechten krenkt, in strijd met bestaande wetten.

Wanneer deze Kamer deze wet verwerpt, wat zullen wij dan krijgen? Dan zullen wij een Minister hebben die het vaderschap zal willen aannemen van een ontwerp en die dat dan zal verdedigen met kennis van zaken, wat hij heeft volop materiaal.

De heele quaestie is deze, dat men van een verkeerd standpunt is uitgegaan. Ik herhaal, men moet geen water en vuur bij elkander zetten, maar de twee belangen moeten parallel loopen. Het is niets anders dan een economische quaestie, die men kan oplossen door de schade, die is aangericht, te betalen.

Men moet niet vergeten, dat dit nooit geweest is, maar de schadebetaling zelf zal repressief werken. Wil men desnoods het paardenmiddel, dat bij de Belgische wet bestaat, — ik vind dat niet mooi, het is iets Belgisch —, dan late men de schade dubbel betalen; als paardenmiddel zou het desnoods diensten kunnen bewijzen, maar de schadevergoeding op zich zelf is alweer een rem. Als men dat gedaan had, zooals voortdurend de bedoeling is geweest, dan had deze bastaard niet ter wereld kunnen komen. Deze Minister is er niet aansprakelijk voor en hij behoeft er zich niets van aan te trekken, toch zal het odium blijven rusten op hen, die door hun onderteekening officieel aansprakelijk schijnen!

Maar waar een wil is, daar is ook een weg. Zoo vond ik dezer dagen het gezegde van een bekend Staatsman, die op dit punt wel eenige aandacht mag verdienen. Ik bedoel niemand minder dan Lloyd George. Deze zegt in een van zijn bekende wekelijksche brieven (voorkomende in het *Handelsblad* van 22 Mei j.l.):

„Ik heb deelgenomen aan de regeling van meer industrieele geschillen dan waarschijnlijk de meeste politici. In alle gevallen ben ik begonnen met een compromis. De eerste bijeenkomst openbaarde altijd een schijnbaar onoverbrugbare klove tusschen haar onderscheidene posities; doch volharding en een eerlijke poging van beide zijden om een oplossing te vinden eindigt in overeenstemming. Goede wil kan elken afgrond overbruggen."

Mijnheer de Voorzitter! Laat men de rust weergeven aan het platteland. Laat men de menschen niet tegen elkaar opzetten. Men moet niet op deze manier iemand, die een hartstochtelijk liefhebber van de natuur en van de jacht is, trachten zijn genoegen te ontnemen. Dan zullen er altijd represaille-maatregelen worden genomen. Welke weet ik niet, maar dat zij worden uitgelokt, is zeker.

Het Eindverslag heeft geen van die argumenten weerlegd. Ik zal het niet verder aanroeren, maar het Eindverslag is eigenlijk een negatie van hetgeen is neergeschreven in de wet. Het is idyllisch, maar ik voor mij hecht in den tegenwoordigen tijd niet veel aan idyllen. Ik houd mij aan de bepalingen van de wet, en hoe de Minister, die nu belast is met de zorg voor den landbouw, er over denkt, beteekent niets. Daarom zou ik willen, dat men zich niet van de wijs liet brengen door de idyllische beschouwingen van het Eindverslag.

Ik hoop van harte, dat deze Kamer begrijpen zal, dat zij een goed werk zal doen met een verkeerden weg niet in te slaan. Een nieuwe wet zal dan niet lang op zich laten wachten. Ik zal daar gaarne toe medewerken, mits men daarin

(Verheijen e. a.)

de verschillende belangen naast elkander zet en het beschouwt als een economische quaestie. En laat daarbij dan de leuze gelden: Vrede op aarde voor hen, die van goeden wille zijn.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Mijnheer de Voorzitter! In aansluiting aan de beschouwingen van den geachten afgevaardigde, die het laatst aan het woord was, aan wiens ijver bij het behartigen van 's Lands belang ook van de Regeeringstafel gaarne hulde wordt gebracht, zij het ook mij vergund, eenige geschiedkundige herinneringen naar voren te brengen.

De bestaande jachtrechtsregeling dagteekent van 1857 of feitelijk, omdat door de Jachtwet van dat jaar geen principieele veranderingen in het toen geldend recht zijn aangebracht, van 1852. Ik vrees geen tegenspraak wanneer ik zeg, dat de reden van dezen langen levensduur niet gezocht mag worden in de algemeene gunst, waarin de wetten van 1852 en 1857 zich mochten verheugen. Reeds betrekkelijk kort na het tot stand komen van de wettelijke regeling is zoowel van landbouwers- als van jagerszijde met klem op herziening van de wet aangedrongen, maar een nieuwe jachtrechtsregeling heeft zoo lang op zich laten wachten, omdat een deugdelijke oplossing van het moeilijke vraagstuk, waarbij de hartstochten licht oplaaien, met groote bezwaren gepaard ging. Het valt ook niet te ontkennen, dat de parlementaire pogingen om tot wijziging van het geldende recht te komen, een bij uitstek agrarisch karakter droegen.

Het was reeds in 1873, dat de eerste aanval gedaan werd in de Tweede Kamer door de heeren Oldenhuis Gratama, Idzerda en van Kerkwijk, die een ontwerp indienden van een nieuwe wettelijke regeling van de jacht. Hoofdzaak bij deze regeling was, onder afschaffing van de geldende wettelijke voorschriften, een regeling in het leven te roepen, volgens welke slechts strafbaar zou zijn het ongeoorloofd betreden van eens anders grond en het schieten of vangen van dieren op gronden van derden. Het eerste artikel van dit ontwerp werd verworpen, waarna het ontwerp zelf door de voorstellers werd ingetrokken. Indien het ware aangenomen, dan zou van een eigenlijk gezegd jachtrecht geen sprake meer zijn geweest; in de plaats daarvan zou een wettelijk geregeld doodingsrecht zijn getreden.

In 1882 werd voor de tweede maal in de Tweede Kamer een agrarisch getinte aanval op de Jachtwet gedaan; de afgevaardigden Oldenhuis Gratama, Sickesz en Goeman Borgesius voegden bij het Voorloopig Verslag op hoofdstuk IV der Staatsbegrooting voor dat jaar een Nota, waarin zij aandrongen op afschaffing van alle bescherming van de jacht en het jachtbedrijf. Ook deze Nota had geen rèchtstreeksch aanwijsbaar practisch gevolg.

In 1892 werd een monster-petitie bij de Tweede Kamer ingediend door mr. de Kanter c. s. Deze petitie gaf aanleiding tot een uitgebreid onderzoek naar de bestaande jachtrechtstoestanden door den toenmaligen Minister van Justitie.

Weer tien jaar later, in 1902, werd in de Tweede Kamer behandeld de bekende motie-Helsdingen, in haar oorspronkelijke lezing luidende:

> „De Kamer, van oordeel, dat de tegenwoordige Jachtwet niet in overeenstemming is met den geest des tijds en strijdig met de belangen van den landbouw, acht een grondige herziening daarvan dringend noodzakelijk en gaat over tot de orde van den dag."

Wat zag men gebeuren, Mijnheer de Voorzitter? Niet die vrij vèr gaande motie werd aangenomen, maar een kalmer gestelde, niet zoo eenzijdige motie-Kolkman kreeg een meerderheid. In die motie verklaarde de Kamer, dat zij van oordeel was, dat wijziging van de Jachtwet noodig was, en dat wettelijke voorschriften behoorden te worden gemaakt omtrent vergoeding van schade, door wild veroorzaakt.

Naar aanleiding van de aanneming van deze motie werd bij Koninklijk besluit van 11 Maart 1904 ingesteld een Staatscommissie, aan welke werd opgedragen „te onderzoeken, welke wijzigingen en aanvullingen de wettelijke bepalingen tot regeling der jacht behoeven, meer in het bijzonder ter bevordering van de afschaffing der heerlijke jachtrechten en ter verkrijging van een wettelijke regeling tot vergoeding van wildschade".

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

Toen in 1910 deze commissie, waarin zoowel het landbouwals het jachtelement vertegenwoordigd waren, haar verslag had uitgebracht, werd dit door den toenmaligen Minister Talma om advies toegezonden aan de Gedeputeerde Staten der onderscheidene provinciën, de land- en tuinbouwvereenigingen en de Koninklijke Nederlandsche Jachtvereeniging „Nimrod". Behoudens sporadische uitzonderingen, was het oordeel over de voorstellen van de Staatscommissie zeer ongunstig, in het bijzonder met het oog op het daarbij voorgestelde imperatieve jachtschappenstelsel. De critiek was over nagenoeg de geheele lijn zoo destructief, dat aan indiening van een Regeeringsontwerp op den grondslag van de voorstellen der commissie niet viel te denken.

Sindsdien is voortdurend er naar gestreefd een oplossing van het jachtvraagstuk te vinden, die beide partijen zou kunnen bevredigen, die de gerechtvaardigde klachten van landbouwzijde zou wegnemen, zonder te leiden tot een ontkenning van de belangen, verbonden aan de jacht.

Van de beide bij het vraagstuk betrokken belangen staat naar mijn oordeel dat van de jacht, hoewel het niet te gering mag worden aangeslagen, achter bij een algemeen volksbelang als de landbouw is. Het landbouwbelang moet primeeren; het jachtbelang — dat niet mag worden onderschat, ook met het oog op de positie, die ons land in het geheel der beschaafde Staten moet innemen, — zij secundair. Dit vooropgesteld, is het begrijpelijk, dat, hoe langer de voorbereiding van de wettelijke regeling duurde, deze des te meer werd gedrongen in de richting van een eenzijdige behartiging van de landbouwbelangen.

Het is door verschillende geachte afgevaardigden opgemerkt, de landbouw beschikt over bloeiende en krachtige organisaties over het geheele land; de jagers daarentegen hoewel ook vereenigd, kunnen niet die invloeden in beweging brengen, waarover de landbouw beschikt. Tegen die eenzijdige strekking, welke zich meer voelbaar maakte en te recht in jagerskringen in den laatsten tijd tot ernstige ongerustheid leidde, heeft de mondelinge behandeling van het onderhavige wetsontwerp in de Tweede Kamer door gemeen overleg met de Regeering stelling genomen.

Zooals het wetsontwerp ten slotte door de Tweede Kamer met instemming der Regeering zonder hoofdelijke stemming is aangenomen, moet het — al had de Regeering, gelijk bekend is en gelijk door mij bij verschillende artikelen uitdrukkelijk is gezegd, op enkele detailpunten liever een andere beslissing gezien, — worden beschouwd als een compromis tusschen de twee voortdurend strijdige belangen.

Het komt de Regeering voor, dat dit compromis, waarbij, ik herhaal het, de Tweede Kamer zich zonder hoofdelijke stemming heeft neergelegd, is geslaagd. Het vormt een levenskrachtigen grondslag, waarop de jacht en het jachtbedrijf zich kunnen handhaven, terwijl de landbouw tegen schade, voortvloeiende uit te groote vermenigvuldiging van algemeen of plaatselijk schadelijke diersoorten, voldoende is gewaarborgd.

Nu kan men, en dat is vrij gemakkelijk, ietwat smadelijk afgeven op alles wat den naam draagt van en in de verte gelijkt op een compromis. Maar bij de beoordeeling van wat het algemeen belang eischt, komen in de practische politiek vaak zooveel bijzondere belangen in aanmerking, dat een formuleering van het algemeen belang niet eenvoudig is. Het staat natuurlijk flinker en krachtiger, wanneer men de eene soort van belangenpolitiek negeert en alleen opkomt voor de andere, maar dit is noch de taak van de Regeering, noch die van de Volksvertegenwoordiging, hetzij aan deze, hetzij aan gene zijde van het Binnenhof.

Zeker, een compromis sluit uit, dat alle wenschen van de beide betrokken partijen worden bevredigd. Het is een werk — men zou bijna verlegen worden het woord te gebruiken — van geven en nemen.

Uit dat oogpunt bezien, moet bij een redelijke beschouwing van het wetsontwerp, zooals het hier ligt, van een geslaagd compromis worden gesproken, waarmede, naar het oordeel

(Minister Ruys de Beerenbrouck.)

van de Regeering èn van landbouwerszijde èn van jagerszijde, kan worden ingestemd. De behandeling in de Tweede Kamer heeft het aangetoond, de indiening van beide zijden, ik noem dan landbouwerszijde en jagerszijde, van belangrijke amendementen, waarvan sommige werden verworpen en andere werden gewijzigd en dan aangenomen, kan als een bewijs gelden, dat hier te recht kan worden gesproken van een geslaagd compromis.

Nu heeft het mij verwonderd, dat de geachte afgevaardigde de heer d'Aumale van Hardenbroek zich heeft beroepen op eenige adressen uit landbouwerskringen tegen de wet. Hij heeft gezegd: ziet, zelfs in die kringen vraagt men verwerping van de wet. Maar, Mijnheer de Voorzitter, dit is vermoedelijk een gevolg van het omvangrijke van de stof, dat dien geachten afgevaardigde iet of wat parten gespeeld heeft. Waartegen requestreerden die landbouwende vereenigingen en ook de gemeente Zutfen o. a.? Niet tegen het wetsontwerp, zooals het hier ligt, maar tegen het wetsontwerp, zooals het door de Tweede Kamer in behandeling is genomen, voordat van aanneming van amendementen sprake was. De geachte afgevaardigde houde het mij dus ten goede, dat ik zeg, dat zijn beroep van nul en geener waarde is.

Mag ik nu tegenover elkander stellen de voordeelen waarop — wordt dit wetsontwerp aangenomen — de landbouwers kunnen wijzen en de voordeelen, die de voorstanders van een ordelijk jachtvermaak, jachtbedrijf, er in vinden?

Ik noem dan, voor wat den landbouw betreft, allereerst de opheffing der heerlijke jachtrechten. Ik behoef daar niet lang op in te gaan, want noch aan de overzijde van het Binnenhof, noch hier is over de heerlijke jachtrechten en de noodzakelijkheid van het behoud daarvan iets gezegd.

Zij passen, geloof ik, niet meer in onzen tijd en evenmin als voor de tienden, is voor de heerlijke jachtrechten in de nieuwere rechtsbeschouwing meer plaats. De erkenning van de juistheid van deze stelling bij de totstandkoming der Tiendwet 1907 moet leiden tot de conclusie, dat op dezelfde gronden de heerlijke jachtrechten moeten worden opgeheven. In 1852, bevestigd in 1857, is een regeling getroffen, gegrond op het stelsel van afkoop, die, naar de wetgever hoopte, maar niet verwachtte, zou leiden tot een geleidelijke verdwijning van het heerlijk jachtrecht.

De ervaring heeft hen, die sceptisch tegenover de bepaling van art. 3 der Jachtwet stonden, in het gelijk gesteld.

De bezwaren, welke aan die bepaling kleefden, zoowel van de zijde der eigenaren van het heerlijke jachtrecht als van die der eigenaren, op wier gronden het recht rustte, zijn van zoo ernstigen aard, dat langs dezen weg een opheffing van het heerlijke jachtrecht binnen afzienbaren tijd niet is te verwachten. En toch is de opheffing van deze rechten, afgaande ten minste op de inlichtingen, die ter kennis zijn gekomen van de Regeering, een van de meest ernstige wenschen van den landbouw. Aan sporadisch in de pers tot uiting gekomen stemmen in andere richting moet — ik herhaal, naar de gegevens, waarover de Regeering beschikt, — niet te veel gewicht worden gehecht. Wie zijn oor onbevangen te luisteren legt bij de landbouwende bevolking, zal te dien aanzien niet in het onzekere verkeeren.

En bij aanneming van dit wetsontwerp zullen die heerlijke jachtrechten verdwijnen, evenals bij de inwerkingtreding der Tiendwet 1907 het geval is geweest met het tiendrecht.

Bij het maken van regelingen van de gevolgen van de opheffing zijn de bepalingen der Tiendwet gehouden. Deze regeling heeft bij haar uitvoering practisch bewezen, dat zij een goede is, terwijl zij naar beide zijden, zoowel ten aanzien van den tiendheffer als van den tiendplichtige, de billijkheid betracht.

In dit verband moet ik nog even een opmerking van den geachten afgevaardigde den heer Westerdijk behandelen.

Hij heeft beweerd, dat de waarde van de heerlijke rechten niet kon worden bepaald, omdat zij niet verkocht worden en dus hun verkoopswaarde niet vaststaat. Ik veroorloof mij den geachten afgevaardigde te gemoet te voeren, dat, althans naar mijn oordeel, deze opvatting in strijd is met de practijk. Herhaaldelijk toch worden heerlijke jachtrechten verkocht, ook in het openbaar, en niet zelden komen in de dagbladen aankondigingen voor van zoodanige openbare verkoopingen; eveneens gebeurt het meer dan eens, dat bij boedelscheidingen heerlijke jachtrechten aan een der boedelgerechtigden tegen geschatte waarde worden toebedeeld.

Het staat dus vast, dat de waarde van jachtrechten is te bepalen, al is het dan niet altijd even gemakkelijk. Ik moge hieraan toevoegen, dat de Staatscommissie, waarin zooveel deskundigen zaten, hetzelfde stelsel heeft voorgesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Een tweede voordeel, waarop de landbouw mag wijzen, zijn de bepalingen, die beoogen de middelen te geven, om de gewassen te beschermen tegen de schade door wild of schadelijk gedierte. Een regeling van de wildschadevergoeding, zooals door de Staatscommissie was voorgesteld, kan achterwege blijven, nu het voorkomen van schade doeltreffend zal worden geregeld. Bij deze regeling tot voorkoming van wildschade is niet eenzijdig het oog gericht op de belangen van den landbouw.

In veel grootere mate dan in het oorspronkelijk ontwerp het geval was, is thans ook aan de belangen van de jacht recht gedaan, is ook tegenover de jacht de billijkheid betracht.

Volgens artikel 54 mag de grondgebruiker, die, ook gelet op artikel 64, het recht heeft aan anderen de bevoegdheid tot het mede dooden van schadelijk gedierte af te staan, schadelijk gedierte op zijn grond bemeesteren met geoorloofde middelen. Ik merk op, dat voor het gebruik van een schietgeweer hij echter een jachtakte of een vergunning, als bedoeld in art. 60, noodig heeft. Ieder die niet is uitgesloten, heeft in gevolge het bepaalde in de artikelen 7 en 8 recht op het verkrijgen van een jachtakte. Nu wordt daarin door sommige voorstanders van de jacht een bezwaar gezien, omdat dan naar hun inzicht welhaast de geheele landbouwende bevolking met een schietgeweer in het veld zal verschijnen. In de practijk is dat bezwaar niet te duchten. Voor het verkrijgen van een jachtakte moet een niet onbelangrijke retributie, met zegelrecht van ongeveer f 23, worden betaald. Nu behoeft het geen betoog, dat in de practijk verreweg de meeste grondgebruikers, vooral bij het tegenwoordig zoo geparcelleerd bezit, geen dure jachtakten zullen willen koopen, maar dat zij, als zij willen dooden met schietgeweer, zullen aanvragen de vergunning volgens art. 60.

De Regeering nu staat zeer beslist op het standpunt, dat, waar de opsomming van het wild wordt beperkt tot het weinig of niet schadelijk wild, bij het afgeven van de vergunningen meer dan tot dusver zal moeten worden beoordeeld, of schade wordt geleden en, zoo ja, of deze van dien aard is, dat vergunningen moeten worden uitgereikt. Er zal ook moeten worden nagegaan, welk middel om te vangen en te dooden in elk bepaald geval zal moeten worden toegestaan. De omstandigheid, dat het afgeven van de vergunningen zal zijn gecentraliseerd bij het Departement, dat belast is met de zorg voor de belangen van de jacht en van den landbouw, werkt deze practische uitvoering in de hand.

De heer Blomjous heeft mij een vraag gesteld over de bedoeling van art. 61. Ik kan hem verklaren, dat naar mijn meening een zeer spaarzaam gebruik moet worden gemaakt van de daar verleende bevoegdheid. Deze zal alleen moeten worden toegepast, als andere middelen falen, en als die toepassing noodig is, zullen in de eerste plaats daarvoor aangewezen worden onbezoldigde rijksveldwachters, wier bijstand reeds door het Departement van Justitie is toegezegd. Het ligt dus allerminst in de bedoeling, zooals de geachte afgevaardigde vragenderwijs onderstelde, om troepen van onverantwoordelijke personen op den grond van derden te zenden.

Ik kom nu met een enkel woord tot de voordeelen, die de voorstanders van de jacht in het ontwerp aantreffen en dan moet in de eerste plaats worden genoemd de technische verbetering van de politiaire jachtbepalingen. De te dien aanzien door de Staatscommissie gedane voorstellen zijn in jagerskringen met instemming ontvangen en zijn, behoudens een enkele wijziging, overgenomen; de daaraan verbonden voordeelen moeten niet worden onderschat.

Als grooter voordeel moet echter worden aangemerkt de verzwaring van de straffen, tegen overtreding van de wet bedreigd. Nu de landbouwbelangen beter dan tot dusverre worden verzekerd, mag aan den anderen kant met te meer

(Minister **Ruys de Beerenbrouck.**)

energie, worden opgetreden tegen hen, die, zonder daartoe gerechtigd te zijn, wild bemeesteren of daartoe pogingen aanwenden, omdat niet meer als verdedigingsgrond kan worden aangevoerd het streven om de gewassen te beschermen.

Nu geef ik toe, dat tegenover deze positieve voordeelen veranderingen in het bestaande recht ten voordeele van den landbouw kunnen worden aangevoerd, veranderingen, waardoor, althans naar de meening van sommigen, de belangen van de jacht in het gedrang zullen komen. De Regeering acht zich evenwel verplicht met klem te ontkennen, dat de jacht er door in het gedrang zal komen; zij is er vast van overtuigd, dat de ervaring zal uitwijzen, dat het gelijk aan haar zijde zal zijn. De jacht zal zich handhaven en de Regeering verwacht, dat krachtige steun in de nieuwe bepalingen ten voordeele van de jacht is te vinden. De voorspellingen over het verdwijnen van de jachtliefhebberij, van uittocht over de grenzen, ontslag van jachtopzieners, zijn het Casandra-voorspellingen? Zeker, ik stem niet met iedere bepaling van het ontwerp in. Dit is trouwens door mij in de Tweede Kamer gezegd. Ik mag er aan herinneren, dat het eerste wetsontwerp, dat de onderteekening droeg van de drie betrokken Ministers en dat den Ministerraad gepasseerd is, ook mij bekend was, maar aan de samenstelling van het tweede wetsontwerp had ik part noch deel. Ik meen, dat het gemeen overleg tusschen de Tweede Kamer, de Commissie van Rapporteurs en de Regeering geleid heeft tot een ontwerp, met welks hoofdlijnen ook ik kan instemmen. Maar ik herhaal, op ondergeschikte punten is dat niet het geval en op enkele daarvan wensch ik nog even de aandacht te vestigen.

In de eerste plaats wordt als bezwaar genoemd, dat de fazant uit de opsomming van het wild is overgebracht naar het schadelijk gedierte. Uit mijn houding in de Tweede Kamer is duidelijk gebleken, dat ik aanneming van het amendement-Kolkman een verbeteringg van het wetsontwerp achtte. Ik moge verwijzen naar hetgeen ik toenmaals zoowel in eersten als in tweeden termijn heb gezegd. Ik zeide, men kan het vinden op bladz. 1800 van de *Handelingen*, tweede kolom, bovenaan:

> ,,En nu heb ik nog een argument ten voordeele van de heeren, die pleiten voor het amendement-Kolkman c.s: Wordt niet het bezwaar van overbrenging van den fazant naar het wild getemperd door het volledige pootverbod? Door dit volstrekte pootverbod wordt zelfs in zeker opzicht het landbouwbelang nog beter beschermd dan door het ontwerp. Immers, wanneer in de lijn van het ontwerp in een bepaalde streek de fazant tot wild wordt verklaard, geldt te zijnen aanzien het pootverbod in die streek niet."

Mijnheer de Voorzitter! Men moet dus niet alleen zich beroepen op hetgeen in de Memorie van Antwoord aan deze Kamer staat, maar men moet ook nagaan, wat ik in de Tweede Kamer heb gezegd bij het amendement-Kolkman.

Maar ik mag de Kamer niet verzwijgen, dat ook het ontwerp, zooals het hier ligt, de gelegenheid biedt, om in de practijk aan het gevoelde bezwaar zijn scherpe kanten te ontnemen. Het derde lid van art. 1 laat toe, dat bij Koninklijk besluit diersoorten, welke bij de wet tot schadelijk gedierte zijn verklaard, voor bepaalde streken onder wild worden gebracht. Nu ligt het in mijn bedoeling, en ik zeg dat zeer nadrukkelijk, dat, wanneer eenmaal de wet zal zijn tot stand gekomen, overleg zal worden gepleegd met deskundigen, niet alleen op landbouw- en jachtgebied, maar ook op dat van de ornithologie en dat de fazant onder wild zal worden gebracht in al die streken, waar hij niet in die mate schadelijk is, dat door de toepassing van art. 60 schade in voldoende mate kan worden voorkomen.

Er komt nog iets bij. In de streken, waar de fazant tot wild is verklaard, zal ook het pootverbod van art. 68 ten aanzien van dien vogel niet gelden. Ik voeg dit er aan toe, want hier biedt het ontwerp een lichtzijde, zelfs boven het amendement-Kolkman, want de toestand, zooals ik dien schetste, zou niet kunnen ontstaan wanneer het amendement-Kolkman was aangenomen. Ik geef toe, dat wat ik hier zeg niet door volgende Ministers zal behoeven te worden gestand gedaan.

Maar ik maak mij sterk, dat, wanneer eenmaal de practijk zal hebben aangetoond, dat wat hier in de wet als regel wordt gesteld, uitzondering moet worden en omgekeerd, ook in landbouwkringen tegenover een voorstel, dat ik of een van mijn opvolgers zal doen om den fazant tot wild te bevorderen, een zoodanige houding zal worden aangenomen, dat van een herstel in eere van den fazant misschien onder algemeene instemming sprake zal kunnen zijn. Ik erken, dat er te recht in sommige deelen van ons land tegen de jacht en tegen elken jager wordt geageerd, hetgeen, voor wat betreft een niet gering gedeelte van het jagersgilde, niet behoeft te geschieden.

Er zijn jagers, die ook in de practijk de stelling zijn toegedaan, dat het landbouwbelang gaat boven het jachtbedrijf en dat men er op uit moet zijn de jacht- en de landbouwbelangen met elkaar in overeenstemming te brengen door te geven en te nemen. Ik ben er van overtuigd, dat bij nader onderzoek en bij een practische toepassing van deze wet zal blijken, dat de fazant in verreweg het grootste gedeelte van ons land niet schadelijk is.

Wanneer is de fazant schadelijk? Wanneer hij in een zoodanige mate aanwezig is, dat hij, als ieder ander gedierte, in groote massa aanwezig, schade doet.

Indien wij in ons land hadden wilde paarden en wij zouden in een deel van ons land een zoodanigen overvloed van wilde paarden hebben, dat de producten van den landbouw niet alleen vertrapt, maar ook opgegeten werden, dan zou men ook de wilde paarden gaan rekenen onder de objecten, waartegen de wetgever moet optreden en men zou den Minister van Landbouw de middelen geven, om den landbouw tegen dat soort schadelijk gedierte te beschermen.

De heer **Blomjous**: De landbouw heeft geen belang bij den boschbouw.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw: Reden te meer om te hopen, dat te eeniger tijd de fazant ook met behulp van de belanghebbenden bij den boschbouw in eere zal kunnen worden hersteld.

Naast het vraagstuk van den fazant is als tweede bezwaar tegen het ontwerp aangevoerd, dat niet meer als tot dusverre de geoorloofde jachtmiddelen in de wet zijn opgenoemd. Als gevolg daarvan zijn op het oogenblik alle niet met name genoemde middelen verboden.

Nu is in art. 16 het tegenovergestelde stelsel aanvaard. Waarom zijn de verboden jachtmiddelen opgenoemd? Om de zuiver formeele reden, dat aansluiting is gezocht bij de Vogelwet gering, waarin hetzelfde stelsel is belichaamd. Daarbij heeft niet voorgezeten een bevoorrechting van de landbouwbelangen, door achteruitzetting van de belangen van de jacht.

De Regeering deelt ook niet de vrees, dat in de practijk de jacht van die bepaling schade zal ondervinden. Mocht dit wel het geval zijn dan, ik aarzel het niet te zeggen, zal de Regeering wijziging van de wet voorstellen, waarbij aan de in het licht getreden bezwaren wordt te gemoet gekomen.

Over de samenstelling van de commissies, bedoeld in art. 59, is een enkel woord gesproken, o. a. door den geachten afgevaardigde, den heer d'Aumale van Hardenbroek. Hoe objectief deze geachte afgevaardigde ook heeft getracht zijn rede te houden, geloof ik toch, dat hij in enkele opzichten de Regeering onrecht heeft aangedaan. Hij zeide: hoedt u voor commissies, want wij kennen dat; commissies adviseeren, maar per slot van rekening: commissies spelen den baas en al zijn het commissies van advies, de Regeering houdt zich daaraan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne zien, vóórdat een der leden dezer Kamer een zoodanige beschuldiging tegenover een lid der Regeering uitspreekt, dat men kwam met bewijzen, dat men zeide: in het verleden is het gebleken, dat gij niet mans genoeg zijt, om tegen het advies dier commissies in te handelen. Waar ik in de Tweede Kamer uitdrukkelijk heb gezegd, dat bij de samenstelling van commissies de adviezen van de landbouwvereenigingen slechts zullen zijn adviezen, en het mijn bedoeling is om de onpartijdigheid, die nu de jachtcommissies kenmerkt, waar zij bestaan uit een

48ste VERGADERING. — 27 JUNI 1923.

27. Bepalingen betreffende de jacht.

(Minister **Ruys de Beerenbrouck**.)

gelijk aantal voorstanders van de jacht, een gelijk aantal vertegenwoordigers van den landbouw en een onpartijdigen voorzitter, te handhaven, geloof ik, dat de geachte afgevaardigde geen recht heeft om te zeggen: in dit opzicht vertrouw ik u eigenlijk niet voor de toekomst.

Een enkel woord moet ik zeggen over de jachtschappen. Dit onderwerp is van niet eenvoudigen aard. De Staatscommissie deed een voorstel aan de hand; in de Tweede Kamer beijverde zich de heer Deckers amendementen in te dienen, maar ik meende, dat deze geachte afgevaardigde op het oogenblik dat hij zijn amendementen introk, een verstandige daad verrichtte. En nu kan ik aan de vergadering mededeelen dat ik, getrouw aan de toezegging, die ik in de Kamer bij de behandeling dezer amendementen deed, mij beijverd heb een wetsontwerp samen te stellen tot invoering van facultatieve jachtschappen.

Dit wetsontwerp is ter beoordeeling gezonden, evenals dat vroeger het geval was met het wetsontwerp van de Staatscommissie, aan de daarvoor in aanmerking komende lichamen, dat zijn de Gedeputeerde Staten der provincies, de voornaamste landbouwvereenigingen en aan de Jagersvereeniging.

De antwoorden, bevattende het oordeel dier verschillende lichamen, zijn nog niet alle ingekomen, ik kan er dus op dit oogenblik niets over zeggen. Intusschen is dit een onderwerp dat ik niet uit het oog verlies en waarvan ik hoop, dat te eeniger tijd de vruchten van het onderzoek aan de Staten-Generaal zullen kunnen worden medegedeeld.

Ik moet nog even spreken over het bezwaar, dat door het aan den grondgebruiker in art. 54 van het wetsontwerp toegekende onvervreemdbare recht om schadelijk gedierte op zijn grond te vangen en te dooden, de jacht en het jachtbedrijf zullen worden benadeeld, doordat de grondgebruiker zich niet tot het opruimen van het schadelijk gedierte zal beperken, maar zijn bemeesterende hand zal uitstrekken naar het wild.

Zelfs al houdt de grondgebruiker zich binnen de grenzen der wet, dan nog vreest men, dat de rust op het jachtveld, die voor den wildstand noodzakelijk is, door den grondgebruiker zal worden verstoord.

Zooals ik reeds heb opgemerkt, staat en valt dit bezwaar met de vraag of de grondgebruikers zich allen, of althans in het algemeen, een jachtakte zullen aanschaffen, en dit nu verwacht ik niet.

De jachtakte is duur, ik zeide het reeds, ongeveer f 23. Voor het vrij denkbeeldige genot, om het schadelijk gedierte op een klein stukje grond te mogen schieten, zullen die grondgebruikers in het algemeen geen akte nemen. Zij zullen veeleer een aanvrage doen om een vergunning te verkrijgen, als bedoeld in artikel 60. Deze vergunningen zullen bij het veranderde stelsel, nu de landbouwbelangen zooveel beter dan vroeger tegen schade worden gewaarborgd, zeker niet worden verleend dan na deugdelijk onderzoek, of inderdaad schade aanwezig is van dien aard, dat daartegen moet worden opgetreden. Het aantal vergunningen ex artikel 60 zal, naar ik met stelligheid verwacht, minder zijn dan de buitengewone machtigingen, krachtens artikel 26 van de geldende Jachtwet verleend.

Mijnheer de Voorzitter! Men kan de bezwaren erkennen, die het ontwerp, tot wet verheven, volgens sommigen zouden ontsieren, maar men moet, dunkt mij, meer den nadruk leggen op het groote voordeel, dat door het in werking treden van deze regeling zal worden afgesloten een tijdperk van onzekerheid voor de beoefenaars van de jacht. Sinds tientallen van jaren hangt boven het jachtbedrijf en boven de jachtsport als het ware een zwaard van Damocles, dat een wettelijke regeling zal tot stand komen van zuiver agrarische strekking, waarbij het zou kunnen gebeuren — bij veranderde omstandigheden —, dat met ruwe hand alle bescherming aan de jacht zou worden onttrokken.

Wanneer de thans voorgestelde regeling, waaraan voorstanders zoowel van den landbouw als van de jacht hebben medegewerkt, tot stand komt, zal deze bedreiging zijn afgewend. Zal er dan niet op dit gebied, waar nu zoo langzamerhand een atmosfeer van hooge spanning ging heerschen, de rust terugkeeren? Zal dan niet het terrein zijn geëffend, om elkander te verstaan en te waardeeren?

(Minister **Ruys de Beerenbrouck** e. a.)

De ernstige poging om dit resultaat te bereiken mag, geloof ik, na jaren van langen en moeizamen arbeid, nu het ontwerp aan zijn laatste barrière is aangeland, niet worden verworpen op den enkelen grond, dat niet alles is verkregen wat men wenschte. Ik herhaal: het ontwerp moet beschouwd worden als een vergelijk, en daarom dring ik uit volle overtuiging, erkennend, dat er kleine feilen aan verbonden zijn, er bij de Kamer op aan, dat ook zij, evenals het andere deel van de Volksvertegenwoordiging, dit wetsontwerp aanneme.

De heer **d'Aumale van Hardenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! Ik breng den Minister dank, dat hij mij de gelegenheid geeft nog een paar punten te bespreken. Ik zal heel kort zijn.

Zijn Excellentie heeft gezegd: mijn aanhaling van het request van het gemeentebestuur van Zutphen heeft geen waarde. Hier veroorloof ik mij met den Minister van meening te verschillen. Dit request wijst op de aan dit wetsontwerp verbonden voordeelen voor de gemeenten, en wanneer nu artikel 54 van het wetsontwerp onveranderd gehandhaafd blijft, zal het natuurlijk gevolg zijn, dat bij het verleenen van veel vergunningen de gemeenten wel degelijk die voordeelen zullen missen.

En wat de jachtcommissie betreft, ik hoop zeer, dat in de toekomst zal blijken, dat Zijn Excellentie gelijk heeft en het ongelijk aan mijn kant is en dat zal blijken, dat deze commissies steeds rekening zullen houden met de afgelegde verklaringen der Regeering.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en met 19 tegen 15 stemmen aangenomen.

Vóór hebben gestemd: mevrouw Pothuis—Smit en de heeren van Embden, Haazevoet, Slotemaker de Bruïne, Idenburg, Douwes, van der Lande, Wibaut, Briët, Diepenhorst, Mendels, Croles, van Lanschot, Janssen, Anema, Blomjous, W. Fransen, Westerdijk en Haffmans.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Does de Willebois, Schönfeld, Gilissen, van der Hoeven, van Wassenaer van Catwijck, van der Maesen de Sombreff, Smits, Verheijen, Wittert van Hoogland, d'Aumale van Hardenbroek, van Basten Batenburg, L. de Vries, de Vos van Steenwijk, Dobbelmann en de Voorzitter.

Afwezig waren de heeren Verkouteren, Slingenberg, de Veer, Beelaerts van Blokland, Smeenge, de Waal Malefijt en S. de Vries.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Vergadering mede, dat morgenochtend te elf uur, in afwijking van het Reglement van Orde, in de afdeelingen zullen worden onderzocht de volgende ontwerpen van wet:

Aanvulling en wijziging van de Pensioenwetten voor de land- en zeemacht (*Staatsblad* 1922 nos. 66 en 65), gewijzigd en aangevuld bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 337) (2 ontwerpen van wet.) (429);

Onteigening ten behoeve van instandhouding van een spoorverbinding tusschen den Staatsspoorweg Sittard—Roermond en de grinderij aan de Maas te Linne (493);

Wijziging van de wet van den 14den Juni 1918 tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee (*Staatsblad* n°. 354) (477),

en de volgende alsnog van de Tweede Kamer ingekomen ontwerpen van wet:

Pensioenwet voor de reserve-adjudanten-onderofficier van de landmacht, die op grond van de door hen bekleede betrekking geacht worden voortdurend in werkelijken dienst te zijn of geweest te zijn, alsmede voor hun weduwen en weezen (464);

Uitvoering van art. 97 der Grondwet en wijziging der Hooger-onderwijswet, enz. (407);

Voorstel van wet van mevrouw Bakker—Nort c. s., tot aanvulling der Pensioenwet 1922 (475).

Verder deel ik mede, dat morgenmiddag te 2 uur een openbare vergadering zal worden gehouden.

De vergadering wordt gesloten.

49ste VERGADERING. — 28 JUNI 1923.

Mededeeling ingekomen stukken, enz. — Verschillende wetsontwerpen.

49ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 28 JUNI 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een missive van den Voorzitter der Tweede Kamer; 3°. eene motie; 4°. door de Tweede Kamer aangenomen ontwerpen van wet. — Mededeeling der benoeming door de afdeelingen van rapporteurs voor ontwerpen van wet. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer van Voorst tot Voorst.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 35 leden, te weten: de heeren Beelaerts van Blokland, Janssen, van Lanschot, Anema, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Slotemaker de Bruine, de Veer, Croles, van der Maesen de Sombreff, Blomjous, Dobbelmann, de Vos van Steenwijk, Gilissen, d'Aumale van Hardenbroek, W. Fransen, Westerdijk, L. de Vries, van der Does de Willebois, van Wassenaer van Catwijck, Haazevoet, Heerkens Thijssen, Douwes, Slingenberg, van der Lande, Verkouteren, Schönfeld, Idenburg, Mendels, Haffmans, Arntz, van Embden, Smeenge, Briët en Verheijen,

en de heeren Ministers van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Marine, van Oorlog en van Waterstaat.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer S. de Vries, ook morgen, wegens uitstedigheid; van den heer Wittert van Hoogland.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een missive van den Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, houdende mededeeling, dat de schriftelijke en mondelinge verdediging in de Eerste Kamer van het voorstel van wet tot aanvulling der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) is opgedragen aan het lid der Tweede Kamer mevrouw mr. B. Bakker, geboren Nort.

Deze missive wordt voor kennisgeving aangenomen;

3°. een afschrift van een motie van den gemeenteraad van Waddinxveen, in zake den aanleg van den spoorweg Gouda—Alphen a.d. Rijn.

Dit stuk zal ter griffie worden nedergelegd, ter inzage van de leden;

(Voorzitter e. a.)

4°. van de Tweede Kamer de door haar aangenomen ontwerpen van wet: Pensioenwet voor het reserve-personeel der landmacht; Pensioenwet voor personeel der Koninklijke marine (463).

Deze ontwerpen van wet zullen worden gezonden naar de afdeelingen;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs:

voor de ontwerpen van wet nos. 428, 429, 464, 475, 477 en 493 de heeren van Wassenaer van Catwijck, Haazevoet, W. Fransen, Arntz en Westerdijk;

voor het ontwerp van wet n°. 407 de heeren van Wassenaer van Catwijck, Croles, Blomjous, de Veer en Verkouteren.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede, dat de Minister van Justitie, die de ontwerpen van wet nos. 444 en 486 zou moeten verdedigen, en de Minister van Financiën, die de ontwerpen van wet nos. 485 en 449 zou moeten verdedigen, door ambtsbezigheden verhinderd zijn de vergadering bij te wonen, en dat op hun verzoek de Minister van Oorlog, voor zooveel noodig, zich met de verdediging dier ontwerpen van wet zal belasten.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

I. Aanvulling van artikel 8 der wet van 13 Januari 1923 (Staatsblad n°. 6), houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht (444).

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

II. Naturalisatie van J. Bloch en 18 anderen (486).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de opmerking in het Eindverslag moge worden aangeteekend, dat inderdaad het tijdsverloop hier vrij groot is; echter is ook dit geval een consequentie van de in lateren tijd gevolgde praktijk. Het verzoek om naturalisatie is door den vader ingediend in Augustus 1914, toen de hierbedoelde dochter nog minderjarig was. Dat verzoek van de dochter kwam in, toen de naturalisatie van den vader reeds was tot stand gekomen, zoodat er aanleiding bestond om thans de naturalisatie van de dochter voor te stellen zooals is geschied.

De Regeering heeft reeds toegezegd, dat zooveel doenlijk zal worden bevorderd, dat in zoodanige gevallen de naturalisatie van de meerderjarig geworden kinderen zal worden opgenomen in hetzelfde ontwerp als dat van den vader.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Goedkeuring van de overeenkomst van ruiling van domeingrond onder Gilze, gesloten met J. Timmermans, landbouwer te Gilze (479);

IV. Wijziging van de Bevorderingswet voor de zeemacht 1902 (Staatsblad n°. 86), zoomede van de wetten van 30 December 1914 (Staatsblad n°. 623), 17 Juni 1918 (Staatsblad n°. 401) en 4 December 1920 (Staatsblad n°. 868) (461).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

(Minister van Dijk c. a.)

V. **Wijziging van de wet van 9 Juni 1902 (Staatsblad n°. 89) tot regeling van de bevordering, het ontslag, het op non-activiteit en het op pensioen stellen der militaire officieren bij de landmacht (459).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund bij de opmerking van het Eindverslag een korte aanteekening te maken. Zooals bij de beraadslagingen in de Tweede Kamer kan zijn gebleken, heeft in het geval, waarop blijkbaar wordt gedoeld, wel degelijk een voorafgaande kennisgeving plaats gehad, zooals ook in alle andere gevallen steeds is geschied.

Het is niet steeds mogelijk gebleken, om ook de officieele beschikkingen nog een aantal dagen vóór den vastgestelden datum aan de belanghebbenden te doen toekomen. Dit mag echter niet als een bezwaar van beteekenis gelden, aangezien toch enkele weken te voren, dus tijdig, kennisgevingen zijn gezonden.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen:

VI. **Wijziging van de Dienstplichtwet (437).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Het feit, dat een ernstig onderzoek is ingesteld of met 14 maanden diensttijd kon worden volstaan, welk onderzoek er toe geleid heeft, dat 15 maanden als minimum moet worden beschouwd, moge een bewijs zijn, dat beperking tot 12 maanden volstrekt is uitgesloten.

Het over elkander heengrijpen van verschillende ploegen, zooals bij een diensttijd van 15 maanden mogelijk is, geeft gelegenheid de diensten te doen verrichten, die noodig zijn, en tevens de oefenbelangen van de verschillende ploegen op behoorlijke wijze te behartigen.

Het zou inderdaad mogelijk zijn, om met een diensttijd van 12 maanden te volstaan, wanneer steeds een voldoend aantal vrijwilligers in dienst werd gehouden, om de verschillende diensten te verrichten, die noodig zijn, maar dat is een ander stelsel, dat zeker belangrijk duurder zou zijn, en waarbij zich bovendien het bezwaar zou voordoen, dat niet steeds op een voldoend aantal vrijwilligers zou kunnen worden gerekend.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VII. **Voorzieningen betreffende de vereenvoudiging van de administratie der invoerrechten en accijnzen (485).**

Dit ontwerp van wet wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VIII. **Uitbreiding van het recht van dispensatie van de rechten, die krachtens de Successiewet worden geheven (449).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Dijk**, Minister van Oorlog: Mijnheer de Voorzitter! Ter beantwoording van het Eindverslag moge worden verwezen naar het antwoord op de vragen van den heer Visscher, lid van de Tweede Kamer (*Aanhangsel* der *Handelingen*, vel 94, n°. 211).

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

(Minister van Swaay e. a.)

IX. **Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van aanleg van een spoorweg van Groningen over Slochteren naar Weiwerd (481).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! In het Eindverslag is ter sprake gebracht de toepassing van het gewijzigde art. 33 der Spoorwegwet in zake afsluiting van overwegen. Ik wijs er op, dat wij hier te doen hebben niet met een hoofdspoorweg, maar met een locaalspoorweg, waarop blijkens art. 7 van het Algemeen Reglement Dienst Locaalspoorwegen, in afwijking van art. 33 der wet, niet-afsluiting regel is. De wetswijziging heeft voor de locaalspoorwegen dan ook geen verandering gebracht.

Wat intusschen de hoofdspoorwegen betreft, kan ik verklaren, dat bij het beslissen omtrent al dan niet afsluiting van overwegen geheel in den geest van het Eindverslag wordt gehandeld. Elk geval wordt afzonderlijk vanwege directie en Rijkstoezicht gewikt en gewogen, voordat mij eenig voorstel bereikt. De voorschriften zelf nopen trouwens al tot het betrachten van de noodige omzichtigheid. Immers, art. 3 van het Koninklijk besluit van 9 Aug. 1922 (*Staatsblad* n°. 490) verklaart den Minister niet zonder meer bevoegd om ontheffing te verleenen, maar bindt hem uitdrukkelijk aan deze tweeledige voorwaarde, dat het verkeer niet druk en het uitzicht aan weerskanten voldoende is. Met deze eischen wordt bij de toepassing stipt rekening gehouden.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou Zijn Excellentie dank willen zeggen voor zijn antwoord, maar wil den heer Minister toch nog op iets attent maken. Ik neem natuurlijk gaarne aan, dat de grootste omzichtigheid dient te worden betracht, maar nadat wij dit ontwerp in de afdeelingen hadden onderzocht en besproken, vond ik gisterenavond in het *Handelsblad* een mededeeling van een ongeval, dat eenige dagen geleden was voorgekomen. Tot mijn spijt heb ik dit blad niet bij mij, maar ik zal het den Minister ter hand stellen en ik hoop, dat hij zal willen nagaan, wat hiervan de oorzaak is geweest en dat hij zoo noodig maatregelen zal nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

X. **Wijziging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (435).**

De **Voorzitter**: Aangezien de Minister van Koloniën niet aanwezig is, stel ik voor, dit ontwerp van wet thans van de agenda af te voeren en het morgen opnieuw aan de orde te stellen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer, aan de Kamer mede te deelen, dat de Centrale Afdeeling heeft besloten, om morgen om 11 uur te behandelen de verschillende ontwerpen van wet, welke dan in staat van wijzen zijn, o.a. de Pensioenwetten. Daarna zullen in de afdeelingen worden onderzocht de beide ontwerpen, welke zooeven zijn ingekomen en vermoedelijk het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1923 (Steun aan Hanzecredietbanken) (496).

Bovendien kan ik nog mededeelen, dat het in mijn voornemen ligt, juist in verband met het laatstgenoemde ontwerp, waarover vermoedelijk wel een Voorloopig Verslag zal worden uitgebracht, de vergadering weder bijeen te roepen 10 Juli, des avonds te half negen.

De vergadering wordt gesloten.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet betreffende dienstweigering. (77)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Naar aanleiding van het in het Voorloopig Verslag te berde gebrachte wordt door de ondergeteekenden het navolgende opgemerkt.

Den verschillenden leden, die op grond van de door hen ontwikkelde bezwaren terugneming van het ontwerp verzochten, veroorloven de ondergeteekenden zich onder de aandacht te brengen, dat het ontwerp strekt tot uitvoering van artikel 183 der Grondwet. De beschouwingen dier leden, waarvan immers de kennelijke strekking is het tegemoetkomen aan gewetensbezwaren inzake den militairen dienst in het algemeen te bestrijden, schijnen daarom langs het onderhavige ontwerp heen te gaan om zich te richten tegen het evengenoemde Grondwetsartikel, hetwelk intusschen zoowel den 20sten April 1922 als den 29sten November 1922 door de Eerste Kamer met algemeene stemmen is aanvaard.

De ondergeteekenden willen zich echter desniettemin aan de bespreking der bezwaren, die tegen de terhandneming dezer materie zijn aangevoerd, niet onttrekken. Zij moeten daarbij evenwel aanstonds opmerken, dat de beperkte strekking van het ontwerp al te weinig in het oog schijnt gehouden. Allerminst toch wordt voor „individueele overwegingen" zonder meer uit den weg gegaan, doch met groote omzichtigheid zijn de grenzen getrokken, waarbinnen alleen van ernstige gewetensbezwaren kan worden gesproken en voorts is naar deugdelijke waarborgen gestreefd, dat alleen in de gevallen, waarin de door de wet vereischte voorwaarden ook inderdaad aanwezig zijn, de wet toepassing zal vinden. Slechts — zoo is de opzet van het ontwerp — indien de vervulling van den dienst bij den betrokkene een conflict zou doen ontstaan met de in hem met volstrekt gezag optredende norm: „Gij zult niet dooden" wordt vrijstelling mogelijk gemaakt.

Dat hiermede door de Overheid de onfeilbaarheid van het individu zou worden erkend, berust op een misverstand. Integendeel de Overheid ziet in den bezwaarde een dwalende ten aanzien van de toepasselijkheid van het gebod op dit geval, doch zij meent het gewetensbezwaar ontleend aan dit Goddelijk gebod te moeten erkennen.

De Regeering sluit zich hierbij ten nauwste aan bij hetgeen reeds bestaat ingevolge de beschikking van Minister DE JONGE. Ook overigens schijnt trouwens in het Verslag ten onrechte verondersteld, dat met de voorgestelde erkenning van gewetensbezwaren een nieuwe weg wordt betreden. Zulks is immers niet het geval. De regeling van den eed, ook vóór de latere wijziging, is daar ten bewijze van het tegendeel. De verzekeringswetgeving kan mede in dit verband worden genoemd. Een verwijzing naar moeilijkheden bij doortrekking der lijn op andere gebieden van Overheidsbemoeiing is dus niet ter zake, nu door dit ontwerp een nieuw beginsel in onze wetgeving niet wordt ingebracht.

Ook hetgeen omtrent de practische consequenties voor onze defensie in het Voorloopig Verslag is aangevoerd, raakt naar het oordeel van ondergeteekenden het ontwerp niet. Wat — zoo wordt gevraagd — moet de Overheid doen, indien eventueel een zoo groot aantal personen gewetensbezwaren tegen militairen dienst koestert, dat de voor de verdediging van het vaderland noodzakelijke weerkrachten gaan ontbreken? Zullen niet een groot aantal personen het algemeen belang kunnen schaden door de gehoorzaamheid aan de Overheid te weigeren, juist in den tijd, dat het vaderland het meest op de hulp van zijn burgers moet kunnen rekenen? Deze vragen liggen buiten het ontwerp. Immers de daarbij mogelijk gemaakte vrijstelling is beperkt tot zoodanige gevallen, dat bij niet-vrijstelling zonder twijfel dienstweigering zou volgen. De beteekenis van het ontwerp is dus niet, dat het aantal van hen, die aan de verdediging deelnemen, vermindert, doch slechts, dat in plaats van hen een strafrechterlijke behandeling te doen ondergaan ten aanzien der betrokkenen een andere gedragslijn wordt gevolgd. Zelfs zou men kunnen volhouden, dat het ontwerp de weerkracht ten goede komt, nu, althans voor de bezwaarden tegen elken militairen dienst, in het vervolg een ander zal worden opgeroepen.

Overigens veroorloven de ondergeteekenden zich tegenover de bedenkingen, die nog in het bijzonder zijn aangevoerd ten aanzien van de vrijstelling van hen, die bezwaar maken tegen elken militairen dienst van welken aard ook, op te merken, dat ook in zoodanige gevallen het bezwaar slechts wordt erkend, indien het gegrond is op het conflict met de Goddelijke norm: „Gij zult niet dooden" en reeds uit dien hoofde de veronderstelde consequentie met betrekking tot hen, die iederen Staatsdienst afwijzen, niet aanwezig is.

Uit den aard der zaak zijn de ondergeteekenden niet bereid de terugneming van dit ontwerp te bevorderen. Zij vertrouwen integendeel, dat de Kamer er zich mede zal kunnen vereenigen. Dat dit ontwerp gebrek aan tucht bevorderen zou, duchten zij niet, nu immers het ontwerp juist tegemoetkomt aan hen, wier bezwaar ontleend is aan hun onderworpenheid aan een tucht, waarvan de handhaving der Regeering ter voorkoming van moreel verval van eminent belang schijnt, nl. die van het geweten.

Uit hetgeen in het vorenstaande omtrent opzet en strekking van het ontwerp is gezegd, kan reeds zijn gebleken, dat door de onderscheidene leden, die in het Voorloopig Verslag in de tweede plaats aan het woord zijn, het standpunt ook van ondergeteekenden is weergegeven. Het was den ondergeteekenden dan ook een groote voldoening, dat vele leden van meening bleken, dat de Regeering den juisten weg had gekozen, niet verder kon gaan en deze materie met voorzichtigheid had behandeld.

Daarmede is tevens aangegeven, dat de Regeering niet kan deelen de zienswijze van de leden, die meenden dat de grenzen in het ontwerp al te eng zijn getrokken.

Voorzoover die zienswijze steunt op de stelling, dat zij, die zich door den militairen dienst in conflict meenen gebracht met het zesde gebod, desondanks dat gebod niet absoluut opvatten, omdat zij niet op grond van datzelfde gebod de doodstraf wraken, meenen de ondergeteekenden, dat zij onjuist is, omdat de evengenoemde stelling naar hun oordeel buiten de werkelijkheid omgaat.

Anders staat het met de door andere leden genoemde pacifistische bezwaren. Inderdaad wordt daarin door de wet niet voorzien, doch zulks wordt ook bepaaldelijk bedoeld. Men heeft hier met afwijkende inzichten omtrent de Overheidstaak en de voor de vervulling van die taak geëigende middelen te doen. De dienstweigering beoogt in deze gevallen niet anders dan de Overheid te contrarieeren in hetgeen zij, doch naar het oordeel van den weigeraar ten onrechte, haar plicht acht. Daarvoor te wijken, ware voor de Overheid hare abdicatie als zoodanig. En de consequentie zou zijn, dat — zooals dan ook in het Verslag schijnt te worden bedoeld, doch naar het oordeel van de ondergeteekenden de onjuistheid van dit standpunt des te scherper doet uitkomen — de Overheid niet alleen dit contrarieeren van den weigeraar zou moeten dulden, doch bovendien de afwending van de gevolgen daarvan door oproeping van een ander zou moeten achterwege laten, omdat aldus het doel van den weigeraar niet wordt bereikt.

Dit alles ligt echter buiten de strekking van het ontwerp. Houdt men die strekking in het oog, dan blijkt aanstonds, dat het in het Voorloopig Verslag tegen de oproeping van een ander gemaakte bezwaar niet opgaat. Immers wat is het bezwaar, op grond waarvan vrijstelling wordt verleend? Dat de vrijgestelde zou moeten handelen tegen zijn geweten. Doch

die grond kan eventueel evenzeer worden aangevoerd voor den ander, die in plaats van den bezwaarde wordt opgeroepen. Zoo kan dus de weigering van den een nimmer het gevolg hebben, dat een ander datgene moet doen, wat voor den eerste de erkende grond van zijn bezwaar is geweest, nl. handelen tegen zijn geweten. Men heeft hier dus inderdaad niet met een punt van principieele beteekenis te doen, zooals trouwens de oproeping van een ander dezerzijds niet opzettelijk is voorgesteld, doch slechts een gevolg is geweest van de omstandigheid, dat in het gewijzigd ontwerp om andere redenen voor de bezwaarden tegen elken militairen dienst het militair verband werd opgeheven. Voor zooveel kon worden nagegaan, wordt ook in de buitenlandsche wetgevingen de quaestie door de al dan niet handhaving van het militair verband van den bezwaarde beheerscht.

Dat de leden, bij wie het wetsontwerp volle instemming vond, omdat het naar hun oordeel is gebaseerd op de Christelijke naastenliefde, verder hadden willen gaan, dan in het ontwerp is geschied, verwondert den ondergeteekenden niet al te zeer. Bij de preciseering toch van wat naar het oordeel dezer leden als gewetensbezwaren kan worden aangemerkt, zoude allicht van verschil van gevoelen met de Regeering blijken. De ondergeteekenden hebben gemeend, dat een gewetensbezwaar, met name in tegenstelling met gevoels- en gemoedsbezwaren, aldus moest worden onderkend, dat het wordt teruggeleid op een norm, die op zichzelve inderdaad als goddelijk gebod is te erkennen, al berust de overtuiging van hare volstrekte toepasselijkheid ook op het onderwerpelijke geval, op een dwaling.

Ook de door deze leden geopperde twijfel, of de Regeering het recht heeft van den bezwaarde een langeren diensttijd te eischen, schijnt den ondergeteekenden niet gegrond. Daargelaten nog, dat die langere diensttijd mede steunt op den minder gevaarvollen dienst, waartoe de vrijgestelde wordt geroepen, zoo is inderdaad — en de ondergeteekenden vereenigen zich in dit verband gaarne met hetgeen in het slot van het Verslag is opgemerkt — de vrijstelling van den dienst in het gezicht van de beteekenis van den Overheidsplicht, ter verwezenlijking waarvan die dienst wordt gevorderd, een zoo ernstige zaak, dat deugdelijke waarborgen tegen misbruiken alleszins zijn gerechtvaardigd.

De Minister van Oorlog,

VAN DIJK.

De Minister van Marine,

E. P. WESTERVELD.

De Minister van Justitie,

HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

VAN DER HOEVEN.
CROLES.
HAAZEVOET.
DE VRIES.
DOBBELMANN.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in het gewijzigd ontwerp van wet tot uitvoering van artikel 97 der Grondwet en wijziging van de Hooger-onderwijswet en van de Bevorderingswet voor de landmacht 1902 (stuk n°. 11). **(407)**

De hierboven genoemde veranderingen zijn opgenomen in stuk n°. 12.

AANWIJZING VAN VERANDERINGEN, gedurende de beraadslaging in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gebracht in de gewijzigde ontwerpen van wet (stukken n°s. 10 en 11) tot:

1°. aanvulling en wijziging van de Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922, n°. 66), gewijzigd en aangevuld bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 337);

2°. aanvulling en wijziging van de Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65), gewijzigd en aangevuld bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 337). (429)

Ontwerp van wet n°. 10.

Artikel 1.

§ 6 wordt gelezen:

Tusschen de artikelen 15 en 16 wordt ingevoegd:

Artikel 15*a*.

Van de militairen kan eene jaarlijksche bijdrage voor hun pensioen worden gevorderd van ten hoogste 3 pct. van den pensioensgrondslag. Van deze bevoegdheid wordt geen gebruik gemaakt dan volgens eene bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen regeling.

In § 8 worden de woorden „Het derde lid wordt vernummerd tot tweede lid." vervangen door:

„2. Hij die gebruik maakt van de bevoegdheid, hem bij het eerste lid verleend, draagt jaarlijks bij aan een fonds, aangewezen bij algemeenen maatregel van bestuur volgens regelen bij dezen maatregel van bestuur vastgesteld.".

§ 9. De aanhef van het vierde lid van het voorgestelde nieuw artikel 23*b* wordt gelezen als volgt:

„4. Wanneer een ingevolge artikel 2, eerste lid onder 4° *b* of *e* levenslang gepensionneerd militair", enz.

Na **artikel** 2 wordt ingevoegd een nieuw **artikel 3,** luidende:

Wanneer bij pensionneering van militairen, die op 1 Juli 1923 in dienst waren, tengevolge van toepassing van het bepaalde in artikel 20 van de Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922 n°. 66) de vóór dien datum verkregen diensttijd welke krachtens artikel 12 dier wet wordt dubbel geteld, niet of slechts ten deele voor de in eerstbedoeld artikel vermelde pensioensverhooging in aanmerking kan komen, wordt hun die verhooging, met inachtneming van den rang of stand bij pensionneering bekleed, over dien tijdsduur ten volle toegekend naar den maatstaf, in gemeld artikel 20 aangegeven.

Artikel 3 wordt **artikel 4.** In dit artikel worden de woorden „zoomede artikel 2" vervangen door: „zoomede de artikelen 2 en 3".

Ontwerp van wet n°. 11.

Artikel 1.

§ 7 wordt gelezen:

Tusschen de artikelen 15 en 16 wordt ingevoegd:

Artikel 15*a*.

Van de militairen kan eene jaarlijksche bijdrage voor hun pensioen worden gevorderd van ten hoogste 3 percent van den pensioensgrondslag. Van deze bevoegdheid wordt geen gebruik gemaakt dan volgens eene bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen regeling.

In § 9 worden de woorden „Het derde lid wordt vernummerd tot tweede lid." vervangen door:

„2. Hij die gebruik maakt van de bevoegdheid, hem bij het eerste lid verleend, draagt jaarlijks bij aan een fonds, aangewezen bij algemeenen maatregel van bestuur volgens regelen bij dezen maatregel van bestuur vastgesteld.".

§ 10. De aanhef van het derde lid van het voorgestelde nieuw artikel 23*b* wordt gelezen als volgt:

„3. Wanneer een ingevolge artikel 2 eerste lid onder 4° *b* of *e* levenslang gepensionneerd militair", enz.

Na **artikel 3** wordt ingevoegd een nieuw **artikel 4**, luidende:

Wanneer bij pensionneering van militairen, die op 1 Juli 1923 in dienst waren, tengevolge van toepassing van het bepaalde in artikel 20 van de Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922 n°. 65) de vóór dien datum verkregen diensttijd welke krachtens artikel 12 dier wet wordt dubbel geteld, niet of slechts ten deele voor de in eerstbedoeld artikel vermelde pensioensverhooging in aanmerking kan komen, wordt hun die verhooging, met inachtneming van den rang of stand bij pensionneering bekleed, over dien tijdsduur ten volle toegekend naar den maatstaf, in gemeld artikel 20 aangegeven.

Artikel 4 wordt **artikel 5**. In dit artikel worden de woorden „zoomede artikel 3" vervangen door: „zoomede de artikelen 3 en 4".

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot wijziging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923. **(435)**

Bij het afdeelingsonderzoek van deze wetsontwerpen werd ten opzichte van dat betreffende de wijziging van het IIde hoofdstuk der begrooting van uitgaven de vraag gedaan, of de salarissen van het personeel van den dienst der belastingen, uitgetrokken op onderafdeeling 307, in overeenstemming zijn met die van de thans in dienst zijnde functionarissen.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de Dienstplichtwet. (437)

De vraag werd bij het afdeelingsonderzoek gedaan, of niet door eene meer doelmatige regeling van de op bladzijde 1 der Memorie van Toelichting genoemde werkzaamheden de duur der oefening zoude kunnen worden beperkt tot 12 maanden.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot aanvulling van artikel 8 der wet van 13 Januari 1923 (*Staatsblad* n°. 6), houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht. (444)

Verschillende leden waren met de Regeering van oordeel, dat de vestiging van den Krijgsraad te 's Hertogenbosch thans het minst bezwarend is voor 's Rijks schatkist.

Nu de wet, houdende eenige maatregelen van bezuiniging betreffende de militair-rechterlijke macht, zooals haar titel het reeds aanduidt, ten doel had de militaire rechtspraak op zoo min mogelijk kostbaren voet in te richten, achtten deze leden de vestiging van het college te 's Hertogenbosch thans alleszins gerechtvaardigd.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de wet van 9 Juni 1902 (*Staatsblad* n°. 89) tot regeling van de bevordering, het ontslag, het op non-activiteit en het op pensioen stellen der militaire officieren bij de landmacht. **(459)**

Bij het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet werd de opmerking gemaakt, dat de wijze, waarop tegenwoordig militairen uit den dienst worden ontslagen, voor hen een bijzonder onaangenaam karakter draagt. Gevraagd werd, of het nu wel noodzakelijk is, dat men aanzegging ontvangt van op den eigen dag te zijn ontslagen, ja zelfs op een reeds vroegeren datum.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van de Bevorderingswet voor de zeemacht 1902 (*Staatsblad* n°. 86), zoomede van de wetten van 30 December 1914 (*Staatsblad* n°. 623), 17 Juni 1918 (*Staatsblad* n°. 401) en 4 December 1920 (*Staatsblad* n°. 868). **(461)**

Enkele leden verklaarden de in de Tweede Kamer geuite meening te deelen, dat het weglaten van het woord „openbaar" in artikel 31 tot groote onbillijkheid kan aanleiding geven.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot toekenning van een renteloos voorschot aan de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën ten behoeve van het onderhouden van luchtdiensten tusschen Nederland en het buitenland. **(462)**

Onderscheidene leden brachten hulde aan de Regeering voor de indiening, zelfs in den tegenwoordigen gedrukten tijd, van dit wetsontwerp, dat eene nuttige zaak bevorderen wil. Zij konden dan ook hunne instemming met het verleenen van een voorschot betuigen. Onze FOKKER-toestellen worden ook in het buitenland geroemd als zijnde van voortreffelijke constructie. In verband daarmede werd het betreurd, dat de Indische Regeering in deze onze Nederlandsche industrie had achtergesteld bij het buitenland.

Terwijl niet ontkend werd, dat het luchtvaartverkeer een algemeen belang is te achten, werd toch gevraagd of niet op andere wijze, n.l. door het nemen van aandeelen, financieele steun verleend had kunnen worden. De Staat zou zich daardoor medezeggenschap verzekeren en, bij welslagen van het luchtvaartbedrijf, ook inkomsten, terwijl daarentegen dit renteloze voorschot een niet onbeteekenend interestverlies meebrengt.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van artikelen 34 en 38 der Woningwet. **(471)**

De wenschelijkheid van deze wetswijziging werd door eenige leden in twijfel getrokken. Indien de gemeenten voor woningbouw kapitaal van particulieren gaan leenen en dit geld alzoo voor langen tijd wordt vastgelegd, kan dit tot schade van de Nederlandsche nijverheid strekken, die toch allereerst op particulier kapitaal is aangewezen.

Van andere zijde werd hiertegen aangevoerd, dat dit in zoover weinig verschil zoude uitmaken, daar het Rijk voor zijne leeningen toch ook een beroep op het particulier kapitaal moet doen.

De vraag werd gedaan, of de Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid den tijd niet gekomen acht de Woningwet aldus toe te passen, dat woningen na een bepaald aantal jaren met Overheidssteun eigendom der bewoners konden worden.

Een der leden had bezwaar tegen de considerans van het ontwerp. De mogelijkheid om zonder Rijksvoorschot het noodige kapitaal te verkrijgen, werd in het meerendeel der gevallen illusoir geacht. Ook achtte hij het onjuist, dat Gedeputeerde Staten hunne goedkeuring moeten verleenen, wanneer de gemeenten zonder Rijkssteun bouwen. Naar zijn gevoelen moest ook in zoodanig geval het toezicht van Gedeputeerde Staten zich beperken tot hetgeen in alle gevallen, waarin uitgaven gedaan worden door gemeentebesturen, aan hen is opgedragen.

Daarentegen kwam het anderen voor, dat de in art. I voorgestelde toevoeging overbodig is, daar uitgaven buiten de begrooting en het sluiten van leeningen ook thans reeds vallen onder de goedkeuring van Gedeputeerde Staten.

Enkelen zagen in het voorstel een bedenkelijken stap in de richting, welke het Rijk in den laatsten tijd schijnt aan te nemen, om zich allengs terug te trekken uit den Rijkssteun voor woningbouw.

Van andere zijde werd het toegejuicht, dat het Rijk de groote uitgaven voor woningbouw eenigszins gaat inperken.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van aanleg van een spoorweg van *Groningen* over *Slochteren* naar *Weiwerd*. **(481)**

De opmerking werd bij het onderzoek van dit wetsontwerp gemaakt, dat het onbewaakt laten en het niet afsluiten van overwegen in vele gevallen tot ongelukken leiden kan. De wenschelijkheid werd uitgesproken, dat zeer omzichtig zal worden te werk gegaan met het opheffen van afsluitingen en dit beperkt zal worden tot de gevallen, waarin men de nadering van treinen op voldoenden afstand gewaar kan worden.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet houdende naturalisatie van JULIUS BLOCH en 18 anderen. (486)

Het onderzoek van dit wetsontwerp in de afdeelingen gaf aanleiding tot de opmerking, dat het tijdsverloop tusschen de naturalisatie van de in artikel 2 bedoelde ERNA SALOMON, geboren 20 October 1893, en die van haren vader, welke heeft plaats gehad *27 December 1919*, zóó groot is, dat feitelijk weinig aanleiding meer bestaat, om deze naturalisatie kosteloos te doen plaats hebben.

Aldus vastgesteld den 27sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. aanvulling en wijziging van de Militaire Weduwenwet 1922 (428);

2°. vaststelling van de pensioenwet voor de reserve-adjudanten-onderofficier van de landmacht, die op grond van de door hen bekleede betrekking geacht worden voortdurend in werkelijken dienst te zijn of geweest te zijn, alsmede voor hunne weduwen en weezen (464).

Bij het afdeelingsonderzoek van deze wetsontwerpen werd algemeen de klacht geuit, dat het wegens den spoed, welke met de behandeling daarvan moet worden gemaakt, niet mogelijk is een en ander naar behooren te overwegen. Men betreurde dit ten zeerste en behield zich voor bij de mondelinge behandeling, zoo noodig, in nadere beschouwingen te treden.

Aldus vastgesteld den 28sten Juni 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
HAAZEVOET.
W. FRANSEN.
ARNTZ.
WESTERDIJK.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. aanvulling en wijziging van de Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922, n°. 66), gewijzigd en aangevuld bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 337);

2°. aanvulling en wijziging van de Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65), gewijzigd en aangevuld bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 337). (429)

Bij het afdeelingsonderzoek van deze wetsontwerpen werd algemeen de klacht geuit, dat het wegens den spoed, welke met de behandeling daarvan moet worden gemaakt, niet mogelijk is een en ander naar behooren te overwegen. Men betreurde dit te meer, daar het hier wetswijzigingen betreft, waarvan de gevolgen voor de schatkist en voor de vele betrokken personen groote beteekenis hebben, en behield zich dan ook voor bij de mondelinge behandeling punten ter sprake te brengen, die in dit Verslag niet worden aangeroerd.

Toegejuicht werd de invoeging van artikel 3, hetwelk de strekking heeft verkregen rechten te eerbiedigen. Vele leden toch verklaarden zonder deze overgangsbepaling ernstig bezwaar te moeten maken tegen de voorgestelde wijzigingen.

Aldus vastgesteld den 28sten Juni 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
HAAZEVOET.
W. FRANSEN.
ARNTZ.
WESTERDIJK.

GEWIJZIGD ONTWERP VAN WET, houdende vaststelling van de Pensioenwet voor het reserve-personeel der landmacht. (463)

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het, in verband met het tot stand komen van de Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922 n°. 66), wenschelijk is over te gaan tot herziening van de wettelijke bepalingen betreffende de pensioenen van het reserve-personeel der landmacht;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan, bij deze:

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de pensioenen der militairen.

§ 1. *Inleidende bepaling.*

Artikel 1.

Ten laste van het Rijk wordt onder de voorwaarden en naar de regelen in deze wet gesteld, na bekomen ontslag, pensioen verleend aan militairen en gewezen militairen van het reserve-personeel der landmacht, met uitzondering van de tot dat personeel behoorende of behoord hebbende officieren en onderofficieren die blijkens hunne benoeming of aanstelling met zoodanige betrekking zijn belast, dat zij geacht kunnen worden voortdurend in werkelijken dienst te zijn of te zijn geweest.

§ 2. *Van het recht op pensioen.*

Artikel 2.

Recht op pensioen wordt verkregen:

1°. ter zake van ten minste vijf jaren werkelijken dienst bij het reserve-personeel der land- of zeemacht, indien de belanghebbende reeds in het genot is van militair pensioen of, indien zulks niet het geval is, ter zake van ten minste dertig jaren werkelijken dienst in den zin dezer wet, waarvan niet minder dan twintig jaren bij het reserve-personeel der land- of zeemacht;

2°. ter zake van:

a. verwonding of verminking, tijdens de uitoefening van den militairen dienst in den strijd bekomen, dan wel veroorzaakt door gevorderde of bevolen militaire diensten;

b. ziekten of gebreken, welke het gevolg zijn van verrichtingen of vermoeienissen aan de uitoefening van den militairen dienst verbonden, of van bijzondere omstandigheden of toestanden die zich bij de uitoefening van dezen dienst hebben voorgedaan, dan wel, die tot uiting zijn gekomen onder overwegenden invloed van die verrichtingen, vermoeienissen, bijzondere omstandigheden of toestanden;

c. ziekten of gebreken, niet ontstaan op eene der wijzen onder *a* en *b* genoemd, maar voor een deel hun oorsprong vindende in omstandigheden die met de uitoefening van den dienst niet in verband staan, of in den vroegeren lichaams- of zielstoestand van den militair, wanneer die ziekten of gebreken zijn ontstaan, tot uiting gekomen of verergerd, mede door inwerking van bijzondere, zeer nadeelige invloeden waaraan de belanghebbende, in verband met de uitoefening van den dienst, is blootgesteld geweest;

een en ander voor zoover de verwonding of verminking, ziekten of gebreken zijn ontstaan, tot uiting gekomen of verergerd gedurende den dienst bij het reserve-personeel der landmacht of tijdens vroegeren dienst bij de landmacht hier te lande, bij de zeemacht of bij het reserve-personeel der zeemacht en te dier zake nog geen pensioen werd toegekend en mits de toestand van den belanghebbende ten gevolge van deze verwonding, verminking, ziekten of gebreken bij ontslag blijkt eene invaliditeit te veroorzaken van ten minste tien procent.

Artikel 3.

Recht op pensioen bestaat niet of gaat verloren:

1°. bij ontslag op eigen aanvrage, wanneer de belanghebbende niet verkeert in een der gevallen, genoemd in artikel 2;

2°. voor officieren, bij niet-eervol ontslag uit den dienst;

3°. voor onderofficieren en manschappen, in geval van ontslag, in verband staande met wangedrag, handelingen of gedragingen die de tucht ondermijnen, onzedelijkheid of verregaande nalatigheid in de vervulling der dienstplichten;

4°. in geval van verwijdering uit den dienst tijdens de belanghebbende aan de strengere krijgstucht onderworpen is;

5°. na ontslag uit den militairen dienst krachtens vonnis, waarbij de rechter tevens uitspreekt ontzetting van de bevoegdheid om bij de gewapende macht te dienen, door eene beslissing van den Minister van Oorlog, dat, in verband met het bewezen verklaarde, grond tot ontslag als bedoeld onder 2° dan wel 3°, aanwezig zou zijn geweest;

6°. na veroordeeling van een reeds ontslagen militair tot de doodstraf of tot gevangenisstraf, tegen hem uitgesproken, hetzij op grond van een misdrijf als militair vóór het ontslag begaan, hetzij op grond van artikel 64 van het Wetboek van Militair Strafrecht, door eene beslissing van den Minister van Oorlog, dat, in verband met het bewezen verklaarde, grond tot ontslag als bedoeld onder 2° dan wel 3°, aanwezig zou zijn geweest. Indien hem na zijn ontslag reeds pensioen was toegekend, wordt dit pensioen ingetrokken met ingang van de maand, volgende op den datum waarop de beslissing door den Minister van Oorlog is genomen.

Artikel 4.

1. Het recht op pensioen op grond van artikel 2 onder 1° of krachtens artikel 20, kan eerst worden geldende gemaakt, nadat de belanghebbende die laatstelijk officier was, den leeftijd van *vijf en vijftig* jaren en hij die als militair beneden dien rang den dienst verliet, den leeftijd van *vijftig* jaren heeft bereikt.

2. Wordt de belanghebbende na het ontslag, doch vóór het tijdstip waarop het pensioen kan ingaan, door ziekten of gebreken, niet het gevolg van eigen moedwillige handelingen of ongeregeld gedrag, blijvend ongeschikt om in zijn onderhoud te voorzien, dan kan hij zijn recht op pensioen doen gelden dadelijk nadat die ongeschiktheid is gebleken.

3. Het pensioen waarop recht ontstaat krachtens artikel 2, wordt dadelijk bij ontslag verleend, wanneer de voor pensioen geldige tijd gedurende welken de belanghebbende onder de wapenen is geweest bij het reserve-personeel der land- of zeemacht, al dan niet vermeerderd met den in andere betrekkingen doorgebrachten tijd, welke krachtens artikel 9 onder 2° voor pensioen in aanmerking komt, ten minste beloopt:

a. voor de officieren, met uitzondering van hen genoemd onder *b*, *veertig* jaren;

b. voor de officieren van gezondheid, de militaire apothekers en de militaire paardenartsen, zoomede voor de militairen beneden den rang van officier, *dertig* jaren.

§ 3. *Van den voet waarop pensioen wordt verleend.*

Artikel 5.

1. Een pensioen kan levenslang of voorloopig worden toegekend.

2. Een voorloopig pensioen kan tegelijk met een levenslang pensioen worden genoten.

Artikel 6.

Levenslang wordt toegekend:

1°. het pensioen waarop recht bestaat krachtens artikel 2 onder 1°;

2°. het invaliditeitspensioen waarop recht bestaat krachtens artikel 2 onder 2°:

a. wanneer, hetzij bij eerste toekenning, hetzij bij vernieuwing van pensioen, verandering van het invaliditeitspercentage voor de toekomst niet aannemelijk geacht wordt en de invaliditeit ten minste tien procent bedraagt;

b. wanneer bij het verstrijken van den termijn van vijf jaren, genoemd in artikel 7, vijfde lid, de invaliditeit ten minste tien procent bedraagt;

3°. het diensttijdspensioen waarop mede recht bestaat in geval van pensionneering krachtens artikel 2 onder 2°.

Artikel 7.

1. Voorloopig wordt toegekend het invaliditeitspensioen waarop krachtens artikel 2 onder 2° recht bestaat, indien verandering van het invaliditeitspercentage voor de toekomst aannemelijk wordt geacht en de termijn van vijf jaren, genoemd in het vijfde lid, nog niet verstreken is.

2. Het voorloopig pensioen wordt voor niet korter dan een jaar en niet langer dan vijf jaren toegekend.

3. Is het voor korteren termijn dan vijf jaren toegekend, dan kan het eenmaal of meermalen opnieuw worden verleend, indien het geval, bedoeld in het eerste lid, aanwezig is en de invaliditeit ten minste tien procent bedraagt.

4. Indien een voorloopig pensioen niet is vernieuwd, op grond dat de invaliditeit van den belanghebbende gedaald is beneden tien procent, en later, mits binnen een termijn van vijf jaren na het ontslag, blijkt, dat de invaliditeit wederom tot ten minste tien procent is gestegen, wordt opnieuw voorloopig pensioen, of, indien een der gevallen, bedoeld in artikel 6 onder 2° aanwezig is, levenslang pensioen toegekend. Het bepaalde omtrent den termijn van een jaar, bedoeld in het tweede lid, is in dit geval niet toepasselijk.

Gewijzigd ontwerp van wet n°. 463.

5. Het voorloopig pensioen kan in totaal niet langer worden genoten dan gedurende een termijn van vijf jaren, te rekenen van den datum van ingang van het ontslag, hieronder begrepen de tijd van schorsing krachtens het in artikel 38 van toepassing verklaarde artikel 64 der Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922, n°. 66) en de tijd waarover voorloopig pensioen niet werd toegekend.

6. Indien de voorloopig gepensionneerde in militairen dienst wordt herplaatst, wordt tijdens den duur der herplaatsing pensioen niet opnieuw toegekend.

7. Eene hernieuwde toekenning kan geschieden nadat de belanghebbende den dienst andermaal heeft verlaten.

8. Het pensioen waarop krachtens het vorige lid aanspraak bestaat, kan over een korter tijdvak dan een jaar worden toegekend, indien anders de termijn van vijf jaren, genoemd in het vijfde lid, zou worden overschreden.

9. Indien deze termijn verstreken is op het tijdstip van het laatste ontslag, wordt het pensioen waarop krachtens het zevende lid aanspraak bestaat, levenslang verleend.

§ 4. *Van den diensttijd.*

Artikel 8.

1. Onder werkelijken dienst of werkelijken diensttijd wordt voor de toepassing dezer wet verstaan de werkelijke tijdsduur welke krachtens deze wet voor den belanghebbende voor vergelding met pensioen in aanmerking komt.

2. Onder diensttijd of geldigen diensttijd wordt verstaan de al of niet werkelijke tijdsduur welke volgens de bepalingen dezer wet den belanghebbende als diensttijd wordt toegerekend.

3. Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald welke diensten met dienst onder de wapenen worden gelijk gesteld.

Artikel 9.

1. Als werkelijke dienst komt, behoudens het bepaalde in de artikelen 10, 15 en 21, in aanmerking de tijd, vóór en na de invoering dezer wet verloopen:

1°. gedurende welken een militair als zoodanig bij het reserve-personeel der landmacht in dienstverhouding tot het Rijk heeft gestaan, hieronder begrepen de tijd, gedurende welken hij zich met Onze vergunning in vreemden krijgsdienst heeft bevonden, mits hij gedurende zijn diensttijd bij dat reserve-personeel gemiddeld ten minste tien etmalen in het jaar onder de wapenen is geweest;

2°. die is doorgebracht in militaire dienstverhouding bij het reserve-personeel der zeemacht, bij de landmacht hier te lande of bij de zeemacht, anders dan als vrijwilliger bij den landstorm, voor zoover deze tijd naar de daarvoor geldende regelen voor den belanghebbende met pensioen kan worden vergolden en niet reeds in berekening is gebracht bij de toekenning van een levenslang pensioen of gagement.

2. Voor de berekening van pensioenen krachtens andere wetten of besluiten te verleenen, komt van den werkelijken diensttijd bij het reserve-personeel alleen in aanmerking de tijd onder de wapenen doorgebracht.

Artikel 10.

Met uitzondering op het bepaalde in artikel 9, komt niet in aanmerking:

1°. van den werkelijken diensttijd, genoemd in het eerste lid van dat artikel onder 1°.:

a. diensttijd voorafgaande aan het tijdstip waarop het zestiende levensjaar is vervuld;

b. de tijd gedurende welken een militair aan de strengere krijgstucht onderworpen is geweest, zoomede de tijd, bedoeld in artikel 33 van het Wetboek van Militair Strafrecht en die, bedoeld in artikel 19 van de Wet op de Krijgstucht;

c. de tijd gedurende welken een militair zich aan desertie of ongeoorloofde afwezigheid heeft schuldig gemaakt of niet heeft voldaan aan eene oproeping voor den werkelijken dienst, wanneer hij wegens een dezer feiten is veroordeeld bij een in kracht van gewijsde gegaan vonnis, dan wel, wanneer het recht tot strafvordering te dier zake is te niet gegaan;

d. de militaire diensttijd, voorafgegaan aan den hiervoren onder letter *c* bedoelden tijd, tenzij er in de omstandigheden waaronder de onder die letter bedoelde feiten plaats hadden, of in het gedrag van den betrokkene gedurende zijn lateren diensttijd, door Ons termen zijn gevonden om het hier bepaalde niet te doen toepassen;

2°. van den werkelijken diensttijd, genoemd in het eerste lid van dat artikel, de tijd, voorafgaande aan een ontslag dat niet op eigen verzoek verleend werd om redenen die volgens de daarop toepasselijke bepalingen verlies van het recht op pensioen ten gevolge hebben, indien dat ontslag niet is gevolgd door vrijwillige dienstneming als militair.

Artikel 11.

1. Als geldige diensttijd komt in aanmerking de duur van den werkelijken diensttijd, vermeerderd op den voet van de bepalingen van dit artikel en van artikel 12.

2. Van den werkelijken dienst in artikel 9, eerste lid onder 1° genoemd, wordt dubbel geteld:

1°. de tijd van verblijf onder de wapenen tusschen de keerkringen;

2°. de tijd van heen- en terugreis buiten de keerkringen van militairen, uitgezonden tot het verrichten van dienst als onder 1° bedoeld, indien die dienst langer dan een half jaar heeft geduurd.

3. Van deze dubbeltelling is uitgesloten de tijd gedurende welken de belanghebbende zich met Onze vergunning in vreemden krijgsdienst heeft bevonden.

4. Bij de berekening van den duur van diensten als genoemd in artikel 9, eerste lid onder 2°, die volgens de daarop toepasselijke wetten of besluiten voor de vaststelling van het pensioensbedrag in hooger verhouding dan jaar voor jaar worden toegerekend, wordt voor de toepassing van dit artikel diezelfde verhouding aangenomen.

Artikel 12.

1. Wanneer reserve-personeel der landmacht aan krijgsverrichtingen heeft deelgenomen, wordt door Ons bepaald of en voor welk tijdsverloop voor den tot dat personeel behoord hebbenden militair, diensttijd dubbel zal worden geteld.

2. Dubbeltellen van diensttijd krachtens dit artikel heeft niet plaats voor elk tijdsverloop waarop het bepaalde in artikel 11, tweede lid, toepasselijk mocht zijn.

Artikel 13.

Van den werkelijken dienttijd bij het reserve-personeel der landmacht welke gelijktijdig wordt vervuld met diensten, waarop krachtens eene andere wet uitzicht bestaat op pensioen, wordt het gedeelte onder de wapenen doorgebracht, slechts éénmaal met pensioen vergolden. Het in aanmerking brengen van diensttijd onder de wapenen volgens deze wet blijft achterwege, indien de belanghebbende vóór zijne pensionneering aan Ons daartoe het verzoek doet. Diensttijd als

in de eerste zinsnede bedoeld, welke niet onder de wapenen is doorgebracht, en ter zake waarvan pensioen krachtens deze wet is toegekend, wordt voor de toepassing van artikel 59 der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) geacht niet met pensioen te zijn vergolden.

§ 5. *Van den pensioensgrondslag.*

Artikel 14.

1. Ingeval krachtens deze wet aanspraak op pensioen ontstaat, wordt de pensioensgrondslag vastgesteld, waarnaar het pensioen moet worden berekend.

2. Onder pensioensgrondslag wordt verstaan het vaste jaarlijksche bedrag van geldelijke inkomsten berekend over het laatste jaar werkelijken dienst naar de aanvangswedde(n) verbonden aan de(n) rang(en) of stand van den betrokken militair, vermeerderd met eventueel genoten bijzondere toelagen, aan te wijzen bij algemeenen maatregel van bestuur, en met de geschatte waarde van andere inkomsten of baten over dien tijd, een en ander, voor zoover de inkomsten of baten aan de betrekking van den militair zijn verbonden en geacht moeten worden uit hun aard niet tijdelijk te zijn. Als inkomsten of baten wordt niet aangemerkt hetgeen de militair kan geacht worden te genieten als vergoeding van door hem te dragen kosten.

3. Indien een militair gedurende het laatste jaar van zijn werkelijken dienst tijdelijk buiten het Rijk in Europa heeft gediend, wordt zijn pensioensgrondslag bepaald op het bedrag dat voor hem zou gegolden hebben, indien hij in zijn rang of stand bij het reserve-personeel hier te lande had gediend.

4. Bij minder dan een jaar werkelijken dienst als militair bij het reserve-personeel der landmacht worden de inkomsten en baten, in het tweede lid bedoeld, herleid tot inkomsten over een jaar.

5. In geval van ontslag binnen één jaar na verlaging wordt het vaste jaarlijksche bedrag van geldelijke inkomsten als in het tweede lid bedoeld, berekend naar de aanvangswedde, verbonden aan den stand van den betrokken militair.

6. Inkomsten of baten welke tijdelijk worden verminderd of ingehouden, worden voor de vaststelling van den pensioensgrondslag geacht onverminderd te zijn genoten.

7. De pensioensgrondslag bedraagt niet minder dan *zeventienhonderd gulden* voor officieren en *zevenhonderd gulden* voor militairen beneden den rang van officier en wordt zoo noodig naar boven afgerond tot volle guldens.

8. De voorloopige vaststelling van den pensioensgrondslag, daaronder begrepen de schatting in het tweede lid bedoeld, geschiedt door den Minister van Oorlog naar regelen voor de uitvoering dezer bepalingen bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen.

§ 6. *Van het pensioensbedrag.*

Artikel 15.

1. In de gevallen, vermeld in artikel 2 onder 1°, wordt het pensioen berekend naar den diensttijd, met dien verstande, dat:

1°. de voor pensioen geldige tijd omschreven in artikel 11 gedurende welken de belanghebbende onder de wapenen is geweest bij het reserve-personeel der land- en zeemacht en bij de landmacht hier te lande of bij de zeemacht, anders dan als vrijwilliger bij den landstorm, voor elk *jaar* vergolden wordt met *twee procent* van den pensioensgrondslag;

2°. de voor pensioen geldige tijd, welke niet valt onder 1°., voor elk *jaar* wordt vergolden met *vier per mille* van den pensioensgrondslag;

3°. bij de vaststelling van het pensioensbedrag niet meer in berekening komen dan 35 jaren geldige dienst; voor die vaststelling komt in de eerste plaats in aanmerking de diensttijd als onder 1° bedoeld;

4°. het pensioensbedrag zonder de verhoogingen bedoeld in de artikelen 17, 18 en 19 niet mag stijgen boven *vier duizend gulden.*

2. Het bedrag waarboven het pensioen van den belanghebbende volgens het bepaalde in het eerste lid onder 3° en 4° niet mag stijgen, wordt aangeduid als maximum-pensioen; de som van het maximum-pensioen en de verhoogingen in het vorige lid onder 4° bedoeld, mag den pensioensgrondslag niet te boven gaan.

3. De geheele voor pensioen geldige diensttijd alsmede de diensttijd in het eerste lid onder 1° bedoeld, wordt opwaarts afgerond tot volle maanden; het verschil tusschen beide afgeronde tijdvakken wordt vergolden volgens het bepaalde bij het eerste lid onder 2°.

Artikel 16.

1. In de gevallen, vermeld in artikel 2 onder 2°, wordt toegekend:

1°. een pensioen afhankelijk van de mate van invaliditeit (invaliditeitspensioen);

2°. bij een werkelijken dienst van ten minste vijf jaren, bovendien een pensioen, berekend naar den diensttijd op de wijze als omschreven in artikel 15 (diensttijdpensioen).

2. Het invaliditeitspensioen onder 1° genoemd, wordt berekend over het verschil tusschen het maximum-pensioen, dat verkregen zou worden bij 35 jaren dienst onder de wapenen, en het toe te kennen diensttijdspensioen of over vorenbedoeld maximum-pensioen, indien geen diensttijdspensioen wordt toegekend.

3. Het invaliditeitspensioen bedraagt:

1°. voor hen, bedoeld in artikel 2, 2° onder *a* en *b*, zooveel procent van het bedrag waarnaar ingevolge het vorige lid het pensioen moet worden berekend als het voor den belanghebbende vastgestelde invaliditeitspercentage beloopt;

2°. voor hen, bedoeld in artikel 2, 2° onder *c*, de *helft* van het bedrag dat bij berekening volgens het bepaalde bij 1° verkregen zou worden.

4. Invaliditeitspercentages boven tien procent worden uitgedrukt in veelvouden van tien procent.

5. Bij een percentage van minder dan tien wordt invaliditeit geacht niet te bestaan.

6. Ingeval naast een diensttijdspensioen een levenslang invaliditeitspensioen wordt toegekend, zal de som van de gezamenlijke pensioenen in één bedrag worden vastgesteld.

Artikel 17.

Het pensioen wordt met *twintig procent* van het in artikel 16, tweede lid bedoelde maximum-pensioen vermeerderd, wanneer ten gevolge van de verwonding, verminking, ziekten of gebreken, in artikel 2, 2° onder *a* en *b* bedoeld:

1°. een der ledematen (handen of voeten) is verloren gegaan, of voorgoed geheel onbruikbaar is geworden, dan wel een toestand is ontstaan, die met een zoodanig verlies of eene zoodanige onbruikbaarheid is gelijk te stellen;

2°. twee of meer ledematen dermate in beweeglijkheid of bruikbaarheid zijn verminderd, dat de toestand van den belanghebbende met dien onder 1° beschreven, is gelijk te stellen;

3°. het gezichtsvermogen door organische oorzaken zoodanig is beperkt, dat het vermogen om zich zelfstandig te bewegen er ernstig door wordt getroffen;

4°. een toestand is ontstaan, die op den duur eene in ver-

houding tot de levensomstandigheden van den belanghebbende kostbare verpleging of behandeling vereischt;

5°. belangrijke misvorming van het gelaat is ontstaan, die door hulpmiddelen niet voldoende te verbergen is, zoodat den belanghebbende de omgang met zijne medemenschen ernstig wordt bemoeilijkt.

Artikel 18.

Het pensioen wordt met *veertig procent* van het in artikel 16, tweede lid bedoelde maximum-pensioen vermeerderd, wanneer ten gevolge van de verwonding, verminking, ziekten of gebreken, in artikel 2, 2° onder *a* en *b* bedoeld:

1°. twee of meer ledematen (handen of voeten) zijn verloren gegaan, of voorgoed geheel onbruikbaar zijn geworden, dan wel een toestand is ontstaan, die met een zoodanig verlies of eene zoodanige onbruikbaarheid is gelijk te stellen;

2°. het gezichtsvermogen in beide oogen voorgoed geheel verloren is gegaan, of een toestand is ontstaan, die met blindheid is gelijk te stellen;

3°. onherstelbare krankzinnigheid is ontstaan, of een toestand die daarmede is gelijk te stellen.

Artikel 19.

1. Voor den militair, die een werkelijken diensttijd van *vijf en dertig* jaren of meer in aanmerking kan brengen, doorgebracht in militairen dienst onder de wapenen, wordt het volgens de vorige artikelen berekende pensioen verhoogd voor den tijd, doorgebracht in militairen dienst, welke krachtens artikel 11 wordt dubbel geteld:

voor officieren met *vijf en zeventig gulden* per jaar;

voor hoofdopzichters en opzichters van fortificatiën met *acht en twintig gulden* per jaar;

voor de overige onderofficieren boven den rang van korporaal met *vijf en twintig gulden* per jaar;

voor korporaals en militairen beneden dien rang met *vijftien gulden* per jaar.

Bij minder dan *vijf en dertig* jaren werkelijken dienst als hiervoren omschreven, wordt deze verhooging mede naar genoemden maatstaf toegekend over het tijdvak waarmede ten gevolge van bovenbedoelde dubbeltelling een in artikel 15, eerste lid onder 1° bedoelde diensttijd van *vijf en dertig* jaren wordt overschreden, met dien verstande, dat deze pensioensverhooging eveneens wordt verleend voor den tijd welke dubbel is geteld, doch krachtens de in de artikelen 15 en 21 gestelde maxima van *vier duizend* en *zes duizend gulden* niet met pensioen kon worden vergolden.

2. Bij de berekening van dezen tijdsduur worden gedeelten van jaren bijeengeteld. Indien het aldus verkregen eindcijfer een gedeelte van eene maand oplevert, wordt daarvoor eene geheele maand gesteld. Het dubbeltellen van diensttijd is bij deze berekening uitgesloten.

3. De verhooging, in dit artikel bedoeld, wordt toegekend naar den rang of stand dien de belanghebbende bekleedde bij zijne pensionneering. Titulaire rangen komen daarbij niet in aanmerking.

Artikel 20.

Onafhankelijk van het bepaalde in artikel 2, heeft een militair die als Minister is opgetreden, recht op pensioen krachtens deze wet, indien hij bij het nederleggen van genoemde betrekking tevens uit den militairen dienst wordt ontslagen. Het militaire pensioen wordt alsdan berekend op den voet van artikel 15 en levenslang toegekend.

Artikel 21.

1. De tijd, gedurende welken een militair als Minister is werkzaam geweest, komt niet als werkelijke diensttijd in aanmerking.

2. Indien een militair bij zijn ontslag in het genot is van pensioen als Minister, of recht verkregen heeft op pensioen als zoodanig, wordt zijn militaire pensioen in dier voege geregeld, dat het gezamenlijke bedrag van de beide pensioenen de som van *zes duizend gulden* niet overschrijdt, tenzij die overschrijding voortspruit uit het bepaalde in de artikelen 17—19.

§ 7. *Van den ingang van het pensioen.*

Artikel 22.

1. Het pensioen gaat in met den dag van het ontslag uit den dienst, behoudens de in dit artikel genoemde uitzonderingen.

2. In de gevallen, genoemd in artikel 2 onder 1° of in artikel 20, gaat, tenzij artikel 4, tweede of derde lid, toepasselijk is, het pensioen niet in vóór den dag waarop de belanghebbende die laatstelijk officier was, den leeftijd van *vijf en vijftig* jaren, en hij die als militair met een lageren rang den dienst verliet, den leeftijd van *vijftig* jaren heeft bereikt.

3. Pensioen gaat in met den dag waarop de aanvrage daartoe is ingekomen:

a. in het geval genoemd in artikel 4, tweede lid;

b. wanneer het pensioen wordt verleend op grond van artikel 37, met dien verstande, dat de datum van ingang niet vroeger kan worden gesteld dan het einde van den termijn waarvoor in daartoe leidende gevallen reeds voorloopig pensioen was toegekend; en

c. wanneer de aanvrage later is ingekomen dan een jaar na den dag waarop het pensioen kon ingaan.

4. Een voorloopig pensioen dat bij vernieuwing wordt toegekend, alsmede een levenslang pensioen dat verleend wordt ter vervanging van een voorloopig pensioen, gaat in met den dag volgende op dien, waarop het vorige pensioen heeft opgehouden, behalve:

1°. in het geval genoemd in artikel 7, vierde lid; het pensioen gaat dan in met den dag, waarop de aanvrage daartoe is ingekomen;

2°. bij toepassing van het bepaalde in artikel 7, zevende lid, indien het voorloopige pensioen op den datum van ontslag reeds was opgehouden; het pensioen gaat alsdan op dien datum in.

5. Ingeval de aanvrage bedoeld in artikel 35, vierde lid, niet is ontvangen binnen den daar gestelden termijn van een jaar, zal de vervanging of verlenging van voorloopig pensioen ingaan met den dag waarop de aanvrage is ingekomen.

6. Van het bepaalde in het vorige lid kan worden afgeweken, indien daartoe door Ons termen aanwezig worden geacht.

§ 8. *Van het geneeskundig onderzoek.*

Artikel 23.

1. Geen pensioen ter zake van verwonding, verminking, ziekten of gebreken wordt verleend of gewijzigd, zonder dat over het ontstaan, den aard en de gevolgen van de verwonding, verminking, ziekten of gebreken welke recht geven op pensioen, een geneeskundig onderzoek door officieren van gezondheid of oud-officieren van gezondheid heeft plaats gehad, naar regelen gesteld in den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 25 der Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922, n°. 66).

2. Met afwijking in zooverre van den in het vorige lid gestelden eisch, kan, ingeval de belanghebbende elders dan binnen het Rijk in of buiten Europa gevestigd is, ter

beoordeeling van zijne aanspraken op pensioen, in plaats van een militair geneeskundig onderzoek worden gevorderd eene behoorlijke gelegaliseerde verklaring omtrent den toestand van den belanghebbende, afgegeven door twee personen, bevoegd tot de uitoefening van de geneeskunde in het Rijk, waar hij verblijft.

3. Het militair geneeskundig onderzoek zal op last of met machtiging van den Minister van Oorlog éénmaal worden herhaald, wanneer de belanghebbende of zijn vertegenwoordiger het verzoekt, en voorts in elk geval waarin eene herhaling door genoemden Minister wordt wenschelijk geacht.

4. Een herhaald geneeskundig onderzoek op verzoek van den belanghebbende wordt niet ingesteld, indien dit verzoek wordt ingediend na de aanvrage om herziening van pensioen als bedoeld in artikel 36 dezer wet juncto artikel 53 der Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922, n°. 66).

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de pensioenen der weduwen, kinderen en nabestaanden.

Artikel 24.

Ten laste van het Rijk wordt, onder de voorwaarden en naar de regelen in deze wet gesteld, pensioen verleend aan weduwen, kinderen en nabestaanden van de militairen en gewezen militairen op wie deze wet krachtens artikel 1 van toepassing is.

Artikel 25.

1. Eene weduwe heeft recht op pensioen, ingeval haar echtgenoot ten gevolge van een der oorzaken als in artikel 2 onder 2° genoemd, het leven heeft verloren, dan wel aan de onmiddellijke gevolgen van verwonding, verminking, ziekten of gebreken als daar bedoeld, binnen *één* jaar na het ontstaan, tot uiting komen, of verergeren daarvan is overleden, mits het huwelijk niet zij voltrokken na dat ontstaan, tot uiting komen of verergeren.

2. Van den termijn van een jaar, in het vorige lid bedoeld, wordt alleen dan afgeweken, indien uit eene met reden omkleede verklaring van een geneeskundige — waarvan zoo mogelijk de inhoud door hem onder eede voor den kantonrechter zijner woonplaats zal zijn bevestigd — duidelijk blijkt, dat de dood het onmiddellijk gevolg was van eene vroeger bekomen verwonding, verminking, ziekte of gebrek als waarvan hiervoren sprake is.

3. De in het vorige lid bedoelde afwijking is ten behoeve van de weduwe van reeds uit den dienst ontslagen militairen alleen geoorloofd, indien het overlijden van den militair plaats had binnen *vijf* jaren, nadat deze den dienst verliet.

Artikel 26.

1. Bij het overlijden van een militair door een der oorzaken als in artikel 25 bedoeld, ontstaat mede recht op pensioen voor:

1°. elk wettig kind van den overledene;

2°. elk natuurlijk kind dat door den overledene wettiglijk erkend was ten tijde van den strijd of van de diensten in artikel 25 genoemd;

voorts onder de voorwaarden, in artikel 29 gesteld, voor:

3°. elk natuurlijk kind, te wiens behoeve den overledene onderhoudsplicht was opgelegd krachtens artikel 344*a* Burgerlijk Wetboek;

4°. de ouders, of bij ontstentenis van dezen de grootouders van den overledene, indien deze hun kostwinner was;

5°. elk ouderloos kleinkind van den overledene, indien deze zijn kostwinner was;

6°. de schoonouders van den overledene, indien deze hun kostwinner was.

2. Indien een kind, van hetwelk de echtgenoote van een militair bij het overlijden van haar man zwanger is, levend ter wereld komt, wordt het aangemerkt als reeds geboren, toen de vader stierf.

3. Recht op pensioen bestaat voor de onder 1°, 2°, 3° en 5° bedoelde kinderen, zoolang zij beneden den leeftijd van een en twintig jaren en ongehuwd zijn, en de Staat niet op andere wijze in hun onderhoud voorziet.

4. De bepalingen van artikel 25 zijn hier van overeenkomstige toepassing.

5. Met wettige kinderen worden gelijkgesteld pleegkinderen te wier aanzien wordt voldaan aan de voorwaarden, gesteld in den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 37, vijfde lid der Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922 n°. 66).

Artikel 27.

1. Aan de in de artikelen 25 en 26 genoemde betrekkingen van een militair, als bedoeld in artikel 24, kan *tijdelijk* een pensioen worden verleend, ingeval deze is vermist geraakt bij de uitvoering van een gevorderden of bevolen dienst, dan wel ten gevolge van bijzondere omstandigheden die zich bij de uitoefening van den dienst hebben voorgedaan.

2. Het bedrag van dit pensioen zal gelijk zijn aan het bedrag waarop de belanghebbenden recht zouden hebben, wanneer de vermiste overleden was.

3. Dit pensioen gaat van rechtswege over in een voortdurend, zoodra het overlijden van den vermisten militair vaststaat, of indien omtrent hem eene verklaring is afgegeven, dat rechtsvermoeden van overlijden bestaat.

4. De overige bepalingen van dit hoofdstuk zijn ook op het tijdelijke pensioen toepasselijk.

Artikel 28.

1. Het pensioen, bedoeld in de artikelen 25 en 26, bedraagt:

1°. ingeval de militair is overleden ten gevolge van een der oorzaken als vermeld in artikel 2, 2° onder *a* of *b*:

a. voor eene weduwe *vijftig procent* van de eerste twee duizend gulden en *veertig procent* van het overige gedeelte van des overledenen pensioensgrondslag;

b. voor elk kind van den overledene, als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 1°, 2° en 3°, *tien procent* en, bijaldien dit kind ouderloos is of wordt, *twintig procent* van den pensioensgrondslag;

c. voor de ouders of bij ontstentenis van dezen voor de grootouders van den overledene, als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 4°, zooveel als hij in den regel tot hun levensonderhoud bijdroeg, doch niet meer dan *veertig procent* van zijn pensioensgrondslag, en wel tot den dood van den langstlevende;

d. voor elk ouderloos kleinkind van den overledene, als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 5°, zooveel als hij in den regel tot diens levensonderhoud bijdroeg, doch niet meer dan *twintig procent* van zijn pensioensgrondslag;

e. voor de schoonouders van den overledene, als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 6°, zooveel als hij in den regel tot hun levensonderhoud bijdroeg, doch niet meer dan *veertig procent* van zijn pensioensgrondslag en wel tot den dood van den langstlevende of tot het tijdstip, bedoeld in artikel 377 Burgerlijk Wetboek, onder 1° of 2°;

2°. ingeval de militair is overleden ten gevolge van een der oorzaken als vermeld in artikel 2, 2° onder *c*;

de *helft* van het bedrag dat den belanghebbende zou toekomen volgens de regeling onder 1°.

2. Kinderen als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 1° en 2°, worden, indien het huwelijk van een militair door echtscheiding ontbonden is, met betrekking tot de aanspraak op pensioen met ouderlooze kinderen gelijkgesteld.

3. Voor de vaststelling van de in dit artikel bedoelde pensioenen komt van den pensioensgrondslag niet meer dan *drieduizend gulden* in aanmerking.

Artikel 29.

1. De pensioenen, toegekend aan de personen bedoeld in artikel 28, eerste lid onder 1°, zullen te zamen niet meer mogen bedragen dan *tachtig procent* van den grondslag waarnaar het pensioen is berekend, die van de personen op wie van toepassing is artikel 28, eerste lid onder 2°, te zamen niet meer dan *veertig procent* van dien grondslag, met dien verstande, dat:

de personen, genoemd in artikel 26, eerste lid onder 6°, alleen aanspraak hebben op pensioen, indien de personen, bedoeld in artikel 25 en in artikel 26, eerste lid onder 1°, 2°, 3°, 4° en 5°,

de personen, bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 5°, indien de personen, bedoeld in artikel 25 en in artikel 26, eerste lid onder 1°, 2°, 3° en 4°,

de personen, bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 3° en 4°, indien de personen, bedoeld in artikel 25 en in artikel 26, eerste lid onder 1° en 2°,

allen hun vol pensioen hebben ontvangen.

2. Indien de pensioenen van de personen bedoeld in artikel 25 en in artikel 26, eerste lid onder 1° en 2°, te zamen meer zouden bedragen dan het in het eerste lid voor hen gestelde maximum, zal elk pensioen eene evenredige vermindering ondergaan.

3. Indien de personen, bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 3° en 4°, niet het volle pensioen kunnen ontvangen, zal het pensioen van ieder hunner eene evenredige vermindering ondergaan.

4. Het in het vorige lid bepaalde is ook van toepassing op de kleinkinderen als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 5°, indien van dezen meer dan één in leven zijn en elk kleinkind niet zijn volle pensioen kan ontvangen.

Artikel 30.

1. Behoudens het hieronder bepaalde nemen de pensioenen aanvang met den dag, volgende op dien van het overlijden of indien de militair op den dag van zijn overlijden in het genot was van bezoldiging of pensioen, met den dag, volgende op dien waarop die bezoldiging of dat pensioen ophoudt.

2. Wanneer de tot Ons te richten aanvrage tot het bekomen van pensioen niet binnen één jaar nadat het recht daarop is verkregen, is ontvangen, gaat het pensioen eerst in met de maand, volgende op die waarin de aanvrage is ingekomen.

3. Wanneer de aanvrage niet binnen vijf jaren nadat op het pensioen recht is verkregen, is ontvangen, vervalt alle aanspraak op pensioen.

Artikel 31.

1. Bij hertrouwen van eene weduwe houdt haar pensioen op met den dag waarop het huwelijk is voltrokken.

2. Eene weduwe, na hertrouwen opnieuw weduwe geworden, wordt op hare aanvrage in het genot van haar vorige pensioen hersteld. De ingang daarvan wordt bepaald op den dag volgende op dien waarop haar laatste echtgenoot is gestorven of waarop later het traktement of pensioen, waarvan hij in het genot mocht zijn geweest, heeft opgehouden. Zou haar echter ter zake van het latere huwelijk eveneens pensioen toekomen, dan wordt slechts het hoogste van die beide bedragen toegekend.

3. Wanneer de aanvrage om weder in het genot van pensioen te worden gesteld niet is ingekomen binnen één jaar na het overlijden van den laatsten echtgenoot, wordt het pensioen uitbetaald, te rekenen van den eersten dag der maand, volgende op die waarin de aanvrage is ontvangen.

4. Is de aanvrage niet ingekomen binnen vijf jaren na den datum van overlijden van den laatsten echtgenoot, dan is alle recht op wederuitbetaling van het pensioen vervallen.

5. De bepaling van het tweede lid geldt ook voor de weduwe wier nader huwelijk door echtscheiding is ontbonden. Het herstel in het genot van het vorige pensioen gaat dan in met den dag waarop de echtscheiding is tot stand gekomen, behoudens het bepaalde in het derde en vierde lid, dat hier overeenkomstige toepassing vindt.

Artikel 32.

Indien het recht op pensioen van een der betrekkingen, bedoeld in de artikelen 25 en 26, te niet gaat, of het recht op uitbetaling van pensioen krachtens artikel 31 verloren gaat, heeft zulks geene herziening van de pensioenen der overige rechthebbenden ten gevolge, met deze uitzondering, dat het pensioen der kinderen, verleend volgens artikel 28, eerste lid onder 1° *b*, kan verhoogd worden, wanneer de moeder overlijdt.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de cumulatie van pensioenen.

Artikel 33.

1. Het ingevolge deze wet toe te kennen pensioen van hem, die tevens een pensioen op grond van eene andere regeling geniet ten laste van den Staat (niet inbegrepen het pensioen, bedoeld in artikel 90 der Grondwet), ten laste van Nederlandsch-Indië, Suriname of Curaçao, of ten laste van een door het openbaar gezag ingesteld fonds, wordt, indien het totaal zijner pensioenen, zonder mede-rekening van de pensioensverhooging, gegrond op artikel 19, meer zou bedragen dan f 4000 of, komt hem een pensioen als gewezen Minister toe, dan f 6000, op den voet van het bepaalde in het volgende lid beperkt.

2. Deze beperking geschiedt aldus, dat het ingevolge deze wet toe te kennen pensioen wordt gesteld op een zoodanig gedeelte van f 4000, onderscheidenlijk f 6000, als wordt uitgedrukt door de verhouding, waarin dat pensioen, indien het niet beperkt werd, zou staan tot het totaal der pensioenen, hetwelk hem, afgescheiden van eventueel beperkende bepalingen, zou toekomen. Bij toepassing van deze bepaling blijft de in het vorige lid bedoelde pensioensverhooging buiten aanmerking.

3. Het bepaalde in het eerste en tweede lid vindt overeenkomstige toepassing op een ingevolge deze wet toegekend pensioen, indien de gepensionneerde alsnog een pensioen op grond van eene andere regeling zooals bedoeld in het eerste lid gaat genieten.

Artikel 34.

1. Wanneer eenzelfde feit aanleiding zou geven tot het verleenen van pensioen aan denzelfden persoon, zoowel krachtens artikel 2 onder 2°, of de artikelen 25 en 26 dezer wet, als krachtens eene andere wet, wordt het pensioen waarop naar eerstgenoemde wet aanspraak bestaat, slechts verleend, ingeval het hooger is dan het pensioen volgens de andere bovenbedoelde wet.

2. Indien aan personen als bedoeld in de artikelen 25 en 26 volgens het bepaalde in het vorige lid geen pensioen wordt toegekend, komt hun aandeel niet ten goede aan de overige rechthebbenden.

3. Wanneer pensioen wordt toegekend met medererekening van diensten mede ter zake waarvan tijdelijk pensioen of gagement wordt genoten, wordt, zoolang dat genot duurt, het bedrag van het tijdelijk pensioen of gagement in mindering gebracht van hetgeen den militair aan pensioen krachtens deze wet toekomt.

4. Het bepaalde in het vorige lid is mede van toepassing op het voortdurend pensioen of gagement dat, na den datum van ingang van het krachtens deze wet toegekende pensioen, wordt verleend ter vervanging van een tijdelijk gagement of een tijdelijk pensioen, dat uit de Indische geldmiddelen wordt gekweten.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de behandeling van pensioensaangelegenheden.

Artikel 35.

1. Militairen of gewezen militairen die hun recht op pensioen volgens deze wet wenschen te doen gelden, moeten aan Ons eene aanvrage om pensioen inzenden.

2. Wij behouden Ons voor, aan een militair of aan een gewezen militair pensioen te verleenen, ook zonder dat door hem eene aanvrage werd ingezonden.

3. Het recht op pensioen is verbeurd, wanneer de belanghebbende het niet heeft doen gelden binnen vijf jaren na het tijdstip waarop hij in het genot van pensioen zou kunnen treden.

4. De voorloopig gepensionneerden dienen binnen één jaar na het einde van den termijn waarvoor voorloopig pensioen werd toegekend, of, indien zij in militairen dienst werden herplaatst en wederom ontslagen, wanneer zij niet meer in het genot zijn van voorloopig pensioen, binnen één jaar na hun laatste ontslag, aan Ons eene aanvrage in, om weder in het genot van pensioen te worden gesteld.

5. Personen die verkeeren in het geval bedoeld in het vierde lid van artikel 7, dienen, wanneer zij meenen opnieuw aanspraak op pensioen te kunnen doen gelden, aan Ons eene aanvrage in.

Artikel 36.

1. Omtrent de aanspraken op pensioen, de berekening en de regeling van pensioen, alsmede omtrent de herziening van een reeds toegekend pensioen van een militair of gewezen militair en diens nagelaten betrekkingen, wordt in elk daartoe dienend geval, aan Ons advies uitgebracht door den Militairen Pensioenraad, genoemd in artikel 47 van de Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922, n°. 66).

2. De in artikel 48 van evengenoemde wet omschreven bevoegdheden en verplichtingen van den Militairen Pensioenraad bestaan met betrekking tot den Minister van Oorlog en de Hoofden van de andere Departementen van Algemeen Bestuur, ook ten aanzien van de werkzaamheden van dat College, verbonden aan de uitvoering van deze wet.

3. Het bepaalde in het vijfde en zesde lid van gemeld artikel 48 is van kracht bij de toepassing van deze wet.

4. De artikelen 49—56 en 58 der Pensioenwet voor de Landmacht (*Staatsblad* 1922, n°. 66) zijn van overeenkomstige toepassing op pensioenen krachtens deze wet te verleenen.

Artikel 37.

Indien de verwonding, verminking, ziekten of gebreken, ter zake waarvan de militair ontslagen is, hem later, mits niet door eigen toedoen, in een toestand brengen die, had deze reeds op het tijdstip van het ontslag bestaan, recht zou hebben gegeven op pensioen of op hooger pensioen dan verleend werd, wordt belanghebbende alsnog in het genot gesteld van dat pensioen of dat hoogere pensioen, mits de daartoe aan Ons te richten aanvrage binnen vijf jaren na het verlaten van den dienst zij ingekomen. Op deze aanvrage is opnieuw van toepassing het bepaalde bij de artikelen 49—56 van de Pensioenwet voor de Landmacht (*Staatsblad* 1922, n°. 66).

VIJFDE HOOFDSTUK.

Algemeene bepalingen.

Artikel 38.

De artikelen 60—68 van de Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922 n°. 66) zijn van overeenkomstige toepassing op pensioenen volgens deze wet verleend of te verleenen.

Artikel 39.

1. Wij behouden Ons voor de krachtens artikel 2 onder 1° gepensionneerden, die jonger dan zestig jaren zijn, in tijd van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden op te roepen, om, na daartoe geschikt te zijn bevonden, in den rang of stand bij hun ontslag bekleed, weder in dienst te worden gesteld.

2. Het pensioen van hem die zonder geldige redenen, ter beoordeeling van den Minister van Oorlog, aan die oproeping niet voldoet of zich aan de wederindienststelling onttrekt, wordt op uitspraak van dien Minister, tijdelijk geschorst.

3. Deze schorsing neemt aanvang met den dag waarop de gepensionneerde voor den dienst had moeten opkomen en niet is verschenen; zij eindigt met den dag waarop de gepensionneerden die aan de oproeping hebben voldaan, bij algemeenen maatregel van bestuur van hunne verplichting tot den dienst worden ontslagen.

Artikel 40.

In buitengewone gevallen, waarin bij deze wet niet is voorzien of waaromtrent hare bepalingen geacht moeten worden geen billijken maatstaf tot vergelding van bewezen diensten op te leveren, wordt bij afzonderlijke wet voorzien.

Artikel 41.

Onverminderd het bepaalde in artikel 63 der wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40) worden pensioenen, die zijn toegekend met inachtneming van de bij de wet gestelde regelen, door de Algemeene Rekenkamer verevend tot de bedragen, waarop zij zijn verleend, tenzij ingevolge andere wettelijke bepalingen een lager bedrag behoort te worden betaald of de betaling achterwege moet blijven.

ZESDE HOOFDSTUK.

Overgangs- en slotbepalingen.

Artikel 42.

1. Met de inwerkingtreding van deze wet vervalt, behoudens in de na te noemen gevallen, de vijfde afdeeling van de wet voor het reserve-personeel der landmacht 1905, zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 4 November 1919 (*Staatsblad* n°. 641).

2. Aanhalingen van of verwijzingen naar een of meer der bepalingen, vervat in de vijfde afdeeling van de wet voor het reserve-personeel der landmacht 1905, voorkomende in andere wetten of koninklijke besluiten ter uitvoering daarvan gegeven, worden geacht betrekking te hebben op deze wet of de met vorenbedoelde bepalingen overeenstemmende artikelen dezer wet, tenzij de aard der bepaling noodzakelijk maakt, dat de aanhaling of verwijzing ongewijzigd blijft gehandhaafd, in welk geval genoemde afdeeling of hare artikelen daarvoor van kracht blijven.

Artikel 43.

1. Voor hen die op het tijdstip van het in werking treden van deze wet in het genot zijn van pensioen krachtens de in

het eerste lid van artikel 42 genoemde bepalingen en wier recht op pensioen is ingegaan met of na 1 Januari 1918, wordt het pensioen, indien dit met de bij de wet van 29 Mei 1920 (*Staatsblad* n°. 283) bedoelde verhooging lager is dan het bedrag dat zij op eerstgemeld tijdstip aan pensioen zouden hebben genoten wanneer dit pensioen ware berekend volgens de bepalingen van deze wet, met ingang van het tijdstip van het in werking treden van deze wet tot dat bedrag verhoogd.

2. Voor gepensionneerde militairen met den rang van korporaal of den stand van soldaat gaat, met afwijking van het bepaalde in het eerste lid, deze verhooging niet in vóór het tijdstip waarop zij den leeftijd van vijftig jaren hebben bereikt, voor zoover hun pensioen uitsluitend op grond van diensttijd is verleend.

3. Voorloopige pensioenen waarop voor de eerste maal recht is verkregen tusschen 1 Januari 1918 en het tijdstip van het in werking treden van deze wet en voortdurende pensioenen, welke voor zoodanige voorloopige pensioenen zijn in de plaats getreden, worden, ten aanzien van het bedrag alsmede van den voet waarop zij worden verleend, naar den toestand van den belanghebbende bepaald op laatstbedoeld tijdstip. Artikel 7 vijfde lid is ten deze toepasselijk.

4. Aan militairen die tusschen 1 Januari 1918 en het tijdstip van het in werking treden van deze wet zijn ontslagen met recht op pensioen dat op laatstbedoeld tijdstip nog niet was verleend, wordt met den datum waarop krachtens deze wet het genot van pensioen kan aanvangen, doch niet vóór het tijdstip waarop deze wet in werking treedt een pensioen toegekend berekend naar de bepalingen dezer wet, indien dit hooger is dan het pensioen dat hun, met inachtneming van de wet van 29 Mei 1920 (*Staatsblad* n°. 283) zou toekomen bij berekening naar de in het eerste lid van artikel 42 bedoelde bepalingen. Bij toekenning van een invaliditeitspensioen is het bepaalde in het vorige lid van overeenkomstige toepassing.

Artikel 44.

1. Door hen die op het tijdstip van het in werking treden van deze wet behooren tot het reserve-personeel der landmacht en niet in het genot zijn van militair pensioen wordt, met afwijking van het bepaalde in artikel 2 onder 1°, recht op pensioen verkregen wanneer zij op den datum van ontslag een diensttijd van twintig jaren kunnen doen gelden in den zin van de bepalingen bedoeld in het eerste lid van artikel 42.

2. Vorenstaande bepaling is niet van toepassing op hen, die krachtens artikel 51, zesde lid der Dienstplichtwet tot het reserve-personeel der landmacht behooren.

Artikel 45.

1. Indien een pensioen waarop recht is ontstaan tusschen 1 Januari 1918 en het tijdstip van het in werking treden van deze wet, is geregeld met toepassing van de bepalingen dezer wet dan wel is toegekend krachtens de wet voor het reserve-personeel der landmacht 1905 en de wet van 29 Mei 1920 (*Staatsblad* n°. 283), en later eene herziening van dat pensioen met toepassing van de bepalingen onderscheidenlijk van de beide laatstgenoemde wetten of van deze wet in het voordeel van den belanghebbende mocht zijn, wordt het pensioen naar die voordeeliger bepalingen opnieuw geregeld.

2. Deze nadere regeling geschiedt slechts op eene aan Ons te richten aanvrage van den belanghebbende.

3. Het pensioen gaat alsdan in met den dag waarop de aanvrage is ingekomen, doch niet vóór den datum waarop het vorige pensioen is opgehouden.

4. Het recht op nadere regeling vervalt bij het verstrijken van een termijn van vijf jaren na het tijdstip van het in werking treden dezer wet.

Artikel 46.

1. De herziening of toekenning van pensioen met toepassing van artikel 43, geschiedt op eene aan Ons te richten aanvrage van den belanghebbende. De artikelen 35 tweede lid, en 36 zijn ten deze toepasselijk.

2. Het recht op herziening of toekenning als in het eerste lid bedoeld, vervalt indien de aanvrage niet binnen één jaar na den datum van het in werking treden van deze wet is ingekomen.

3. Het bepaalde in het tweede lid is niet van toepassing op pensioenen, welke met ingang van een later tijdstip dan den datum van het in werking treden van deze wet moeten worden toegekend; te dezen aanzien blijft artikel 35 van kracht.

Artikel 47.

1. De vijfde afdeeling van de wet voor het reservepersoneel der landmacht 1905 blijft van kracht voor gewezen militairen die vóór 1 Januari 1918 den dienst hebben verlaten, alsmede voor weduwen en weezen van militairen of gewezen militairen die vóór dien datum zijn overleden.

2. De in het eerste lid bedoelde bepalingen blijven mede van kracht indien dit voor de belanghebbenden voordeelig is:

1°. voor de militairen, die tusschen 1 Januari 1918 en het tijdstip van het in werking treden van deze wet den dienst met recht op pensioen hebben verlaten, alsmede voor de weduwen en weezen van militairen of gewezen militairen, die in dat tijdvak zijn overleden;

2°. voor militairen, die op den dag voorafgaande aan den datum van het in werking treden van deze wet in dienst waren, alsmede voor hunne weduwen en nabestaanden.

3. De in het eerste lid bedoelde bepalingen blijven eveneens van kracht voor de militairen die op het tijdstip van het in werking treden van deze wet behooren tot het reservepersoneel der landmacht en in den rang van korporaal of in den stand van soldaat worden gepensionneerd uitsluitend op grond van hun diensttijd. Zouden zij bij berekening van hun pensioen naar de bepalingen dezer wet aanspraak hebben op hooger bedrag dan hun is verleend, dan gaat dit hoogere pensioen in met het tijdstip waarop zij den leeftijd van vijftig jaren hebben bereikt.

4. Artikel 73 van de in het eerste lid bedoelde wet, voor zooveel betreft de toepasselijkheid van artikel 45 der gewijzigde wet van 9 Juni 1902 (*Staatsblad* n°. 90), blijft van kracht bij overlijden van vóór het tijdstip van het in werking treden van deze wet gepensionneerde militairen en gepensionneerde weduwen en weezen wier pensioen niet is herzien ingevolge de bepalingen dezer wet.

5. Bij de behandeling van pensioensaangelegenheden die volgens de in het eerste lid bedoelde bepalingen moeten worden geregeld, vinden toepassing de op het formeele recht betrekking hebbende bepalingen dezer wet.

Artikel 48.

In artikel 59 van de wet voor het reserve-personeel der landmacht 1905 wordt het bepaalde onder 7°, zooals dit punt wordt gelezen krachtens artikel 63 van de Invoeringswet Militair Straf- en Tuchtrecht (*Staatsblad* 1921, n°. 841), vervangen door:

„7°. de tijd gedurende welken een militair zich aan desertie of ongeoorloofde afwezigheid heeft schuldig gemaakt of niet heeft voldaan aan eene oproeping voor den werkelijken dienst, wanneer hij wegens een dezer feiten is veroordeeld bij een in kracht van gewijsde gegaan vonnis. dan wel wanneer het recht tot strafvordering te dier zake is te niet gegaan;

8°. de militaire diensttijd, voorafgegaan aan den in 7° bedoelden tijd, tenzij er in de omstandigheden waaronder de

in dat punt bedoelde feiten plaats hadden, of in het gedrag van den betrokkene gedurende zijn lateren diensttijd, door Ons termen zijn gevonden om het hier bepaalde niet te doen toepassen."

Artikel 49.

Diensttijd, welke vóór 6 Maart 1922 is doorgebracht als vrijwilliger bij den landstorm, wordt voor de toepassing van deze wet beschouwd als te zijn onder de wapenen doorgebracht.

Artikel 50.

Wanneer bij pensionneering van militairen, die op 1 Juli 1923 in dienst waren, ten gevolge van toepassing van het bepaalde in artikel 19, de vóór dien datum verkregen diensttijd, welke krachtens artikel 11 wordt dubbel geteld, niet of slechts ten deele voor de in eerstbedoeld artikel vermelde pensioensverhooging in aanmerking kan komen, wordt hun die verhooging, met inachtneming van den rang of stand bij pensionneering bekleed, over dien tijdsduur ten volle toegekend naar den maatstaf, in gemeld artikel 19 aangegeven.

Artikel 51.

Deze wet kan worden aangehaald onder den titel: Pensioenwet voor het reserve-personeel der landmacht, met vermelding van den jaargang en het nummer van het *Staatsblad* waarin zij is geplaatst.

Artikel 52.

1. Deze wet treedt in werking op een door Ons nader te bepalen dag.

2. Wij behouden Ons voor het bepaalde in artikel 38 dezer wet juncto artikel 62 derde en zesde lid van de Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922 n°. 66) later dan de overige bepalingen dezer wet in werking te doen treden. Bepalen Wij een later tijdstip van in werking treden dan geschiedt tot dat tijdstip de betaling van de pensioenen driemaandelijks.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en dat alle Ministerieele Departementen, autoriteiten, colleges en ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te den

De Minister van Oorlog,

GEWIJZIGD ONTWERP VAN WET, houdende vaststelling van de Pensioenwet voor het personeel der Koninklijke marine-reserve. (463)

WIJ WILHELMINA, BIJ DE GRATIE GODS, KONINGIN DER NEDERLANDEN, PRINSES VAN ORANJE-NASSAU, ENZ., ENZ., ENZ.

Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het, in verband met het tot stand komen van de Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65), wenschelijk is over te gaan tot herziening van de wettelijke bepalingen betreffende de pensioenen van het personeel der Koninklijke marine-reserve;

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan, bij deze:

EERSTE HOOFDSTUK.

Van de pensioenen der militairen.

§ 1. *Inleidende bepaling.*

Artikel 1.

1. Ten laste van het Rijk wordt onder de voorwaarden en naar de regelen in deze wet gesteld, na bekomen ontslag, pensioen verleend aan militairen en gewezen militairen van de Koninklijke marine-reserve.

2. Waar in deze wet wordt gesproken van het reserve-personeel der zeemacht wordt daaronder verstaan het personeel, behoorende tot de Koninklijke marine-reserve.

§ 2. *Van het recht op pensioen.*

Artikel 2.

Recht op pensioen wordt verkregen:

1°. ter zake van ten minste vijf jaren werkelijken dienst bij het reserve-personeel der zee- of landmacht, indien de belanghebbende reeds in het genot is van militair pensioen of, indien zulks niet het geval is, ter zake van ten minste dertig jaren werkelijken dienst in den zin dezer wet, waarvan niet minder dan twintig jaren bij het reserve-personeel der zee- of landmacht;

2°. ter zake van:

a. verwonding of verminking, tijdens de uitoefening van den militairen dienst in den strijd bekomen, dan wel veroorzaakt door gevorderde of bevolen militaire diensten;

b. ziekten of gebreken, welke het gevolg zijn van verrichtingen of vermoeienissen aan de uitoefening van den militairen dienst verbonden, of van bijzondere omstandigheden of toestanden die zich bij de uitoefening van dezen dienst hebben voorgedaan, dan wel, die tot uiting zijn gekomen onder overwegenden invloed van die verrichtingen, vermoeienissen, bijzondere omstandigheden of toestanden;

c. ziekten of gebreken, niet ontstaan op eene der wijzen onder *a* en *b* genoemd, maar voor een deel hun oorsprong vindende in omstandigheden die met de uitoefening van den dienst niet in verband staan, of in den vroegeren lichaams- of zielstoestand van den militair, wanneer die ziekten of gebreken zijn ontstaan, tot uiting gekomen of verergerd, mede door inwerking van bijzondere, zeer nadeelige invloeden waaraan de belanghebbende, in verband met de uitoefening van den dienst, is blootgesteld geweest;

een en ander voor zoover de verwonding of verminking, ziekten of gebreken zijn ontstaan, tot uiting gekomen of verergerd gedurende den dienst bij het reserve-personeel der zeemacht of tijdens vroegeren dienst bij de zeemacht, bij de landmacht hier te lande of bij het reserve-personeel der landmacht en te dier zake nog geen pensioen werd toegekend en mits de toestand van den belanghebbende ten gevolge van

deze verwonding, verminking, ziekten of gebreken bij ontslag blijkt eene invaliditeit te veroorzaken van ten minste tien procent.

Artikel 3.

Recht op pensioen bestaat niet of gaat verloren:

1°. bij ontslag op eigen aanvrage, wanneer de belanghebbende niet verkeert in een der gevallen, genoemd in artikel 2;

2°. voor officieren, bij niet-eervol ontslag uit den dienst;

3°. voor onderofficieren en manschappen, in geval van ontslag, in verband staande met wangedrag, handelingen of gedragingen die de tucht ondermijnen, onzedelijkheid of verregaande nalatigheid in de vervulling der dienstplichten;

4°. in geval van verwijdering uit den dienst tijdens de belanghebbende aan de strengere krijgstucht onderworpen is;

5°. na ontslag uit den militairen dienst krachtens vonnis, waarbij de rechter tevens uitspreekt ontzetting van de bevoegdheid om bij de gewapende macht te dienen, door eene beslissing van den Minister van Marine, dat, in verband met het bewezen verklaarde, grond tot ontslag als bedoeld onder 2° dan wel 3°, aanwezig zou zijn geweest;

6°. na veroordeeling van een reeds ontslagen militair tot de doodstraf of tot gevangenisstraf, tegen hem uitgesproken, hetzij op grond van een misdrijf als militair vóór het ontslag begaan, hetzij op grond van artikel 64 van het Wetboek van Militair Strafrecht, door eene beslissing van den Minister van Marine, dat, in verband met het bewezen verklaarde, grond tot ontslag als bedoeld onder 2° dan wel 3°, aanwezig zou zijn geweest. Indien hem na zijn ontslag reeds pensioen was toegekend, wordt dit pensioen ingetrokken met ingang van de maand, volgende op den datum waarop de beslissing door den Minister van Marine is genomen.

Artikel 4.

1. Het recht op pensioen op grond van artikel 2 onder 1° of krachtens artikel 20, kan eerst worden geldende gemaakt, nadat de belanghebbende die laatstelijk officier was, den leeftijd van *vijf en vijftig jaren* en hij, die als militair beneden dien rang den dienst verliet, den leeftijd van *vijftig* jaren heeft bereikt.

2. Wordt de belanghebbende na het ontslag, doch vóór het tijdstip waarop het pensioen kan ingaan, door ziekten of gebreken, niet het gevolg van eigen moedwillige handelingen of ongeregeld gedrag, blijvend ongeschikt om in zijn onderhoud te voorzien, dan kan hij zijn recht op pensioen doen gelden dadelijk nadat die ongeschiktheid is gebleken.

3. Het pensioen waarop recht ontstaat krachtens artikel 2, wordt dadelijk bij ontslag verleend, wanneer de voor pensioen geldige tijd gedurende welken de belanghebbende onder de wapenen is geweest bij het reservepersoneel der zee- of landmacht, al of niet vermeerderd met den in andere betrekkingen doorgebrachten tijd, welke krachtens artikel 9 onder 2° voor pensioen in aanmerking komt, ten minste beloopt:

a. voor de officieren, met uitzondering van hen genoemd onder *b*, *veertig* jaren;

b. voor de officieren van den geneeskundigen dienst, zoomede voor de militairen beneden den rang van officier, *dertig* jaren.

§ 3. *Van den voet waarop pensioen wordt verleend.*

Artikel 5.

1. Een pensioen kan levenslang of voorloopig worden toegekend.

2. Een voorloopig pensioen kan tegelijk met een levenslang pensioen worden genoten.

Artikel 6.

Levenslang wordt toegekend:

1°. het pensioen waarop recht bestaat krachtens artikel 2 onder 1°;

2°. het invaliditeitspensioen waarop recht bestaat krachtens artikel 2 onder 2°:

a. wanneer, hetzij bij eerste toekenning, hetzij bij vernieuwing van pensioen, verandering van het invaliditeitspercentage voor de toekomst niet aannemelijk geacht wordt en de invaliditeit ten minste tien procent bedraagt;

b. wanneer bij het verstrijken van den termijn van vijf jaren, genoemd in artikel 7, vijfde lid, de invaliditeit ten minste tien procent bedraagt;

3°. het diensttijdspensioen waarop mede recht bestaat in geval van pensionneering krachtens artikel 2 onder 2°.

Artikel 7.

1. Voorloopig wordt toegekend het invaliditeitspensioen waarop krachtens artikel 2 onder 2° recht bestaat, indien verandering van het invaliditeitspercentage voor de toekomst aannemelijk wordt geacht en de termijn van vijf jaren, genoemd in het vijfde lid, nog niet verstreken is.

2. Het voorloopig pensioen wordt voor niet korter dan een jaar en niet langer dan vijf jaren toegekend.

3. Is het voor korteren termijn dan vijf jaren toegekend, dan kan het eenmaal of meermalen opnieuw worden verleend, indien het geval, bedoeld in het eerste lid, aanwezig is en de invaliditeit ten minste tien procent bedraagt.

4. Indien een voorloopig pensioen niet is vernieuwd, op grond dat de invaliditeit van den belanghebbende gedaald is beneden tien procent, en later, mits binnen een termijn van vijf jaren na het ontslag, blijkt, dat de invaliditeit wederom tot ten minste tien procent is gestegen, wordt opnieuw voorloopig pensioen, of, indien een der gevallen, bedoeld in artikel 6 onder 2° aanwezig is, levenslang pensioen toegekend. Het bepaalde omtrent den termijn van een jaar, bedoeld in het tweede lid, is in dit geval niet toepasselijk.

5. Het voorloopig pensioen kan in totaal niet langer worden genoten dan gedurende een termijn van vijf jaren, te rekenen van den datum van ingang van het ontslag, hieronder begrepen de tijd van schorsing krachtens het in artikel 38 van toepassing verklaarde artikel 62 der Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65) en de tijd waarover voorloopig pensioen niet werd toegekend.

6. Indien de voorloopig gepensionneerde in militairen dienst wordt herplaatst, wordt tijdens den duur der herplaatsing pensioen niet opnieuw toegekend.

7. Eene hernieuwde toekenning kan geschieden, nadat de belanghebbende den dienst andermaal heeft verlaten.

8. Het pensioen waarop krachtens het vorige lid aanspraak bestaat, kan over een korter tijdvak dan een jaar worden toegekend, indien anders de termijn van vijf jaren, genoemd in het vijfde lid, zou worden overschreden.

9. Indien deze termijn verstreken is op het tijdstip van het laatste ontslag, wordt het pensioen waarop krachtens het zevende lid aanspraak bestaat, levenslang verleend.

§ 4. *Van den diensttijd.*

Artikel 8.

1. Onder werkelijken dienst of werkelijken diensttijd wordt voor de toepassing dezer wet verstaan de werkelijke tijdsduur welke krachtens deze wet voor den belanghebbende voor vergelding met pensioen in aanmerking komt.

2. Onder diensttijd of geldigen diensttijd wordt verstaan de al of niet werkelijke tijdsduur welke volgens de bepalingen dezer wet den belanghebbende als diensttijd wordt toegerekend.

3. Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt bepaald welke diensten met dienst onder de wapenen worden gelijkgesteld.

Artikel 9.

1. Als werkelijke dienst komt, behoudens het bepaalde in de artikelen 10, 15 en 21, in aanmerking de tijd, vóór en na de invoering dezer wet verloopen:

1°. gedurende welken een militair als zoodanig bij het reserve-personeel der zeemacht in dienstverhouding tot het Rijk heeft gestaan, hieronder begrepen de tijd, gedurende welken hij zich met Onze vergunning in vreemden krijgsdienst heeft bevonden, mits hij gedurende zijn diensttijd bij dat reserve-personeel gemiddeld ten minste tien etmalen in het jaar onder de wapenen is geweest;

2°. die is doorgebracht in militaire dienstverhouding bij het reserve-personeel der landmacht, bij de zeemacht of bij de landmacht hier te lande, anders dan als vrijwilliger bij den landstorm, voor zoover deze tijd naar de daarvoor geldende regelen voor den belanghebbende met pensioen kan worden vergolden en niet reeds in berekening is gebracht bij de toekenning van een levenslang pensioen of gagement.

2. Voor de berekening van pensioenen krachtens andere wetten of besluiten te verleenen, komt van den werkelijken diensttijd bij het reserve-personeel alleen in aanmerking de tijd onder de wapenen doorgebracht.

Artikel 10.

Met uitzondering op het bepaalde in artikel 9, komt niet in aanmerking:

1°. van den werkelijken diensttijd, genoemd in het eerste lid van dat artikel onder 1°:

a. diensttijd voorafgaande aan het tijdstip waarop het zestiende levensjaar is vervuld;

b. de tijd gedurende welken een militair aan de strengere krijgstucht onderworpen is geweest, zoomede de tijd, bedoeld in artikel 33 van het Wetboek van Militair Strafrecht en die, bedoeld in artikel 19 van de Wet op de Krijgstucht;

c. de tijd gedurende welken een militair zich aan desertie of ongeoorloofde afwezigheid heeft schuldig gemaakt of niet heeft voldaan aan eene oproeping voor den werkelijken dienst, wanneer hij wegens een dezer feiten is veroordeeld bij een in kracht van gewijsde gegaan vonnis, dan wel, wanneer het recht tot strafvordering te dier zake is te niet gegaan;

d. de militaire diensttijd, voorafgegaan aan den hiervoren onder letter *c* bedoelden tijd, tenzij er in de omstandigheden waaronder de onder die letter bedoelde feiten plaats hadden, of in het gedrag van den betrokkene gedurende zijn lateren diensttijd, door Ons termen zijn gevonden om het hier bepaalde niet te doen toepassen;

2°. van den werkelijken diensttijd, genoemd in het eerste lid van dat artikel de tijd, voorafgaande aan een ontslag dat niet op eigen verzoek verleend werd om redenen die volgens de daarop toepasselijke bepalingen verlies van het recht op pensioen ten gevolge hebben, indien dat ontslag niet is gevolgd door vrijwillige dienstneming als militair.

Artikel 11.

1. Als geldige diensttijd komt in aanmerking de duur van den werkelijken diensttijd, vermeerderd op den voet van de bepalingen van dit artikel en van artikel 12.

2. Van den werkelijken dienst in artikel 9, eerste lid onder 1° genoemd, wordt dubbel geteld de tijd van verblijf onder de wapenen tusschen de keerkringen.

3. Van deze dubbeltelling is uitgesloten de tijd gedurende welken de belanghebbende zich met Onze vergunning in vreemden krijgsdienst heeft bevonden.

4. Bij de berekening van den duur van diensten als genoemd in artikel 9, eerste lid onder 2°, die volgens de daarop toepasselijke wetten of besluiten voor de vaststelling van het pensioensbedrag in hooger verhouding dan jaar voor jaar worden toegerekend, wordt voor de toepassing van dit artikel diezelfde verhouding aangenomen.

Artikel 12.

1. Wanneer reserve-personeel der zeemacht aan krijgsverrichtingen heeft deelgenomen, wordt door Ons bepaald of en voor welk tijdsverloop voor den tot dat personeel behoord hebbenden militair, diensttijd dubbel zal worden geteld.

2. Dubbeltellen van diensttijd krachtens dit artikel heeft niet plaats voor elk tijdsverloop waarop het bepaalde in artikel 11, tweede lid, toepasselijk mocht zijn.

Artikel 13.

Van den werkelijken diensttijd bij het reserve-personeel der zeemacht welke gelijktijdig wordt vervuld met diensten, waarop krachtens eene andere wet uitzicht bestaat op pensioen, wordt het gedeelte onder de wapenen doorgebracht, slechts éénmaal met pensioen vergolden. Het in aanmerking brengen van diensttijd onder de wapenen volgens deze wet blijft achterwege, indien de belanghebbende vóór zijne pensionneering aan Ons daartoe het verzoek doet. Diensttijd als in de eerste zinsnede bedoeld, welke niet onder de wapenen is doorgebracht, en ter zake waarvan pensioen krachtens deze wet is toegekend, wordt voor de toepassing van artikel 59 der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240) geacht niet met pensioen te zijn vergolden.

§ 5. *Van den pensioensgrondslag.*

Artikel 14.

1. Ingeval krachtens deze wet aanspraak op pensioen ontstaat, wordt de pensioensgrondslag vastgesteld, waarnaar het pensioen moet worden berekend.

2. Onder pensioensgrondslag wordt verstaan het vaste jaarlijksche bedrag van geldelijke inkomsten over het laatste jaar werkelijken dienst, berekend naar de aanvangswedde(n), verbonden aan de(n) rang(en) of stand van den betrokken militair, bij plaatsing in Nederland aan wal zonder vrije woning, vermeerderd met het vaste bedrag of de geschatte waarde van andere inkomsten of baten over dien tijd, een en ander, voor zoover die inkomsten of baten aan de betrekking van den militair zijn verbonden en geacht moeten worden uit hun aard niet tijdelijk te zijn. Als inkomsten of baten wordt niet aangemerkt hetgeen de militair kan geacht worden te genieten als vergoeding van door hem te dragen kosten.

3. Bij minder dan een jaar werkelijken dienst als militair bij het reserve-personeel der zeemacht worden de inkomsten en baten, in het tweede lid bedoeld, herleid tot inkomsten over een jaar.

4. In geval van ontslag binnen één jaar na verlaging wordt het vaste jaarlijksche bedrag van geldelijke inkomsten als in het tweede lid bedoeld, berekend naar de aanvangswedde, verbonden aan den stand van den betrokken militair.

5. Inkomsten of baten welke tijdelijk worden verminderd of ingehouden, worden voor de vaststelling van den pensioensgrondslag geacht onverminderd te zijn genoten.

6. De pensioensgrondslag bedraagt niet minder dan *zeventienhonderd gulden* voor officieren en *zevenhonderd gulden* voor militairen beneden den rang van officier en wordt zoo noodig naar boven afgerond tot volle guldens.

7. De voorloopige vaststelling van den pensioensgrondslag, daaronder begrepen de schatting in het tweede lid bedoeld, geschiedt door den Minister van Marine naar regelen voor de uitvoering dezer bepalingen bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen.

§ 6. *Van het pensioensbedrag.*

Artikel 15.

1. In de gevallen, vermeld in artikel 2 onder 1°, wordt het pensioen berekend naar den diensttijd, met dien verstande, dat:

1°. de voor pensioen geldige tijd omschreven in artikel 11 gedurende welken de belanghebbende onder de wapenen is geweest bij het reserve-personeel der zee- of landmacht en

bij de zeemacht of bij de landmacht hier te lande, anders dan als vrijwilliger bij den landstorm, voor elk *jaar* vergolden wordt met *twee procent* van den pensioensgrondslag:

2°. de voor pensioen geldige tijd, welke niet valt onder 1°, voor elk *jaar* wordt vergolden met *vier per mille* van den pensioensgrondslag;

3°. bij de vaststelling van het pensioensbedrag niet meer in berekening komen dan 35 jaren geldige dienst; voor die vaststelling komt in de eerste plaats in aanmerking de diensttijd als onder 1° bedoeld;

4°. het pensioensbedrag zonder de verhoogingen bedoeld in de artikelen 17, 18 en 19, niet mag stijgen boven *vier duizend gulden.*

2. Het bedrag waarboven het pensioen van den belanghebbende volgens het bepaalde in het eerste lid onder 3° en 4° niet mag stijgen, wordt aangeduid als maximum-pensioen; de som van het maximum-pensioen en de verhoogingen in het vorige lid onder 4° bedoeld, mag den pensioensgrondslag niet te boven gaan.

3. De geheele voor pensioen geldige diensttijd alsmede de diensttijd in het eerste lid onder 1° bedoeld, wordt opwaarts afgerond tot volle maanden; het verschil tusschen beide afgeronde tijdvakken wordt vergolden volgens het bepaalde bij het eerste lid onder 2°.

Artikel 16.

1. In de gevallen, vermeld in artikel 2 onder 2°, wordt toegekend:

1°. een pensioen afhankelijk van de mate van invaliditeit (invaliditeitspensioen);

2°. bij een werkelijken dienst van ten minste vijf jaren, bovendien een pensioen, berekend naar den diensttijd op de wijze als omschreven in artikel 15 (diensttijdspensioen).

2. Het invaliditeitspensioen onder 1° genoemd, wordt berekend over het verschil tusschen het maximum-pensioen, dat verkregen zou worden bij 35 jaren dienst onder de wapenen, en het toe te kennen diensttijdspensioen of over vorenbedoeld maximum-pensioen, indien geen diensttijdspensioen wordt toegekend.

3. Het invaliditeitspensioen bedraagt:

1°. voor hen, bedoeld in artikel 2, 2° onder *a* en *b*, zooveel procent van het bedrag waarnaar ingevolge het vorige lid het pensioen moet worden berekend als het voor den belanghebbende vastgestelde invaliditeitspercentage beloopt;

2°. voor hen, bedoeld in artikel 2, 2° onder *c*, de *helft* van het bedrag dat bij berekening volgens het bepaalde bij 1° verkregen zou worden.

4. Invaliditeitspercentages boven tien procent worden uitgedrukt in veelvouden van tien procent.

5. Bij een percentage van minder dan tien wordt invaliditeit geacht niet te bestaan.

6. Ingeval naast een diensttijdspensioen een levenslang invaliditeitspensioen wordt toegekend, zal de som van de gezamenlijke pensioenen in één bedrag worden vastgesteld.

Artikel 17.

Het pensioen wordt met *twintig procent* van het in artikel 16, tweede lid bedoelde maximum-pensioen vermeerderd, wanneer ten gevolge van de verwonding, verminking, ziekten of gebreken, in artikel 2, 2° onder *a* en *b* bedoeld:

1°. een der ledematen (handen of voeten) is verloren gegaan, of voorgoed geheel onbruikbaar is geworden, dan wel een toestand is ontstaan, die met een zoodanig verlies of eene zoodanige onbruikbaarheid is gelijk te stellen;

2°. twee of meer ledematen dermate in beweeglijkheid of bruikbaarheid zijn verminderd, dat de toestand van den belanghebbende met dien onder 1° beschreven, is gelijk te stellen;

3°. het gezichtsvermogen door organische oorzaken zoodanig is beperkt, dat het vermogen om zich zelfstandig te bewegen er ernstig door wordt getroffen;

4°. een toestand is ontstaan, die op den duur eene in verhouding tot de levensomstandigheden van den belanghebbende kostbare verpleging of behandeling vereischt;

5°. belangrijke misvorming van het gelaat is ontstaan, die door hulpmiddelen niet voldoende te verbergen is, zoodat den belanghebbende de omgang met zijne medemenschen ernstig wordt bemoeilijkt.

Artikel 18.

Het pensioen wordt met *veertig procent* van het in artikel 16, tweede lid bedoelde maximum-pensioen vermeerderd, wanneer ten gevolge van de verwonding, verminking, ziekten of gebreken, in artikel 2, 2° onder *a* en *b* bedoeld:

1°. twee of meer ledematen (handen of voeten) zijn verloren gegaan, of voorgoed geheel onbruikbaar zijn geworden, dan wel een toestand is ontstaan, die met een zoodanig verlies of eene zoodanige onbruikbaarheid is gelijk te stellen;

2°. het gezichtsvermogen in beide oogen voorgoed geheel verloren is gegaan, of een toestand is ontstaan die met blindheid is gelijk te stellen;

3°. onherstelbare krankzinnigheid is ontstaan, of een toestand die daarmede is gelijk te stellen.

Artikel 19.

1. Voor den militair, die een werkelijken diensttijd van *vijf en dertig* jaren of meer in aanmerking kan brengen, doorgebracht in militairen dienst onder de wapenen, wordt het, volgens de vorige artikelen berekende, pensioen verhoogd voor den tijd, doorgebracht in militairen dienst, welke krachtens artikel 11 wordt dubbel geteld:

voor officieren met *vijf en zeventig gulden* per jaar;

voor machinisten met *acht en twintig* gulden per jaar;

voor de overige onderofficieren boven den rang van korporaal met *vijf en twintig gulden* per jaar;

voor korporaals en militairen beneden dien rang met *vijftien gulden* per jaar.

Bij minder dan *vijf en dertig* jaren werkelijken dienst als hierboven omschreven, wordt deze verhooging mede naar genoemden maatstaf toegekend over het tijdvak waarmede ten gevolge van bovenbedoelde dubbeltelling een in artikel 15, eerste lid onder 1° bedoelde diensttijd van *vijf en dertig* jaren wordt overschreden, met dien verstande, dat deze pensioensverhooging eveneens wordt verleend voor den tijd, welke dubbel is geteld, doch krachtens de in de artikelen 15 en 21 gestelde maxima van *vier duizend* en *zes duizend gulden* niet met pensioen kon worden vergolden.

2. Bij de berekening van dezen tijdsduur worden gedeelten van jaren bijeengeteld. Indien het aldus verkregen eindcijfer een gedeelte van eene maand oplevert, wordt daarvoor eene geheele maand gesteld. Het dubbeltellen van diensttijd is bij deze berekening uitgesloten.

3. De verhooging, in dit artikel bedoeld, wordt toegekend naar den rang of stand dien de belanghebbende bekleedde bij zijne pensionneering. Titulaire rangen komen daarbij niet in aanmerking.

Artikel 20.

Onafhankelijk van het bepaalde in artikel 2, heeft een militair die als Minister is opgetreden, recht op pensioen krachtens deze wet, indien hij bij het nederleggen van genoemde betrekking tevens uit den militairen dienst wordt ontslagen. Het militaire pensioen wordt alsdan berekend op den voet van artikel 15 en levenslang toegekend.

Artikel 21.

1. De tijd, gedurende welken een militair als Minister is werkzaam geweest, komt niet als werkelijke diensttijd in aanmerking.

2. Indien een militair bij zijn ontslag in het genot is van pensioen als Minister, of recht verkregen heeft op pensioen als zoodanig, wordt zijn militaire pensioen in dier voege geregeld, dat het gezamenlijke bedrag van de beide pensioenen de som van *zes duizend gulden* niet overschrijdt, tenzij die overschrijding voortspruit uit het bepaalde in de artikelen 17—19.

§ 7. *Van den ingang van het pensioen.*

Artikel 22.

1. Het pensioen gaat in met den dag van het ontslag uit den dienst, behoudens de in dit artikel genoemde uitzonderingen.

2. In de gevallen, genoemd in artikel 2 onder 1°. of in artikel 20, gaat, tenzij artikel 4, tweede of derde lid, toepasselijk is, het pensioen niet in vóór den dag waarop de belanghebbende die laatstelijk officier was, den leeftijd van *vijf en vijftig* jaren, en hij die als militair met een lageren rang den dienst verliet, den leeftijd van *vijftig* jaren heeft bereikt.

3. Pensioen gaat in met den dag waarop de aanvrage daartoe is ingekomen:

a. in het geval genoemd in artikel 4, tweede lid;

b. wanneer het pensioen wordt verleend op grond van artikel 37, met dien verstande, dat de datum van ingang niet vroeger kan worden gesteld dan het einde van den termijn waarvoor in daartoe leidende gevallen reeds voorloopig pensioen was toegekend, en

c. wanneer de aanvrage later is ingekomen dan een jaar na den dag waarop het pensioen kon ingaan.

4. Een voorloopig pensioen dat bij vernieuwing wordt toegekend, alsmede een levenslang pensioen dat verleend wordt ter vervanging van een voorloopig pensioen, gaat in met den dag volgende op dien, waarop het vorige pensioen heeft opgehouden, behalve:

1°. in het geval genoemd in artikel 7, vierde lid; het pensioen gaat dan in met den dag, waarop de aanvrage daartoe is ingekomen;

2°. bij toepassing van het bepaalde in artikel 7, zevende lid, indien het voorloopige pensioen op den datum van ontslag reeds was opgehouden; het pensioen gaat alsdan op dien datum in.

5. Ingeval de aanvrage bedoeld in artikel 35, vierde lid, niet is ontvangen binnen den daar gestelden termijn van een jaar, zal de vervanging of verlenging van voorloopig pensioen ingaan met den dag waarop de aanvrage is ingekomen.

6. Van het bepaalde in het vorige lid kan worden afgeweken, indien daartoe door Ons termen aanwezig worden geacht.

§ 8. *Van het geneeskundig onderzoek.*

Artikel 23.

1. Geen pensioen ter zake van verwonding, verminking, ziekten of gebreken wordt verleend of gewijzigd, zonder dat over het ontstaan, den aard en de gevolgen van de verwonding, verminking, ziekten of gebreken welke recht geven op pensioen, een geneeskundig onderzoek door officieren van gezondheid of oud-officieren van gezondheid heeft plaats gehad, naar regelen gesteld in den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 25 der Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65).

2. Met afwijking in zooverre van den in het vorige lid gestelden eisch, kan, ingeval de belanghebbende elders dan binnen het Rijk in of buiten Europa gevestigd is, ter beoordeeling van zijne aanspraken op pensioen, in plaats van een militair geneeskundig onderzoek worden gevorderd eene behoorlijke gelegaliseerde verklaring omtrent den toestand van den belanghebbende, afgegeven door twee personen, bevoegd tot de uitoefening van de geneeskunde in het Rijk, waar hij verblijft.

3. Het militair geneeskundig onderzoek zal op last of met machtiging van den Minister van Marine éénmaal worden herhaald, wanneer de belanghebbende of zijn vertegenwoordiger het verzoekt, en voorts in elk geval waarin eene herhaling door genoemden Minister wordt wenschelijk geacht.

4. Een herhaald geneeskundig onderzoek op verzoek van den belanghebbende wordt niet ingesteld, indien dit verzoek wordt ingediend na de aanvrage om herziening van pensioen als bedoeld in artikel 36 dezer wet juncto artikel 51 der Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65).

TWEEDE HOOFDSTUK.

Van de pensioenen der weduwen, kinderen en nabestaanden.

Artikel 24.

Ten laste van het Rijk wordt, onder de voorwaarden en naar de regelen in deze wet gesteld, pensioen verleend aan weduwen, kinderen en nabestaanden van de militairen en gewezen militairen op wie deze wet krachtens artikel 1 van toepassing is.

Artikel 25.

1. Eene weduwe heeft recht op pensioen, ingeval haar echtgenoot ten gevolge van een der oorzaken als in artikel 2 onder 2° genoemd, het leven heeft verloren, dan wel aan de onmiddellijke gevolgen van verwonding, verminking, ziekten of gebreken als daar bedoeld, binnen *één* jaar na het ontstaan, tot uiting komen, of verergeren daarvan is overleden, mits het huwelijk niet zij voltrokken na dat ontstaan, tot uiting komen of verergeren.

2. Van den termijn van een jaar, in het vorige lid bedoeld, wordt alleen dan afgeweken, indien uit eene met reden omkleede verklaring van een geneeskundige — waarvan zoo mogelijk de inhoud door hem onder eede voor den kantonrechter zijner woonplaats zal zijn bevestigd — duidelijk blijkt, dat de dood het onmiddellijk gevolg was van eene vroeger bekomen verwonding, verminking, ziekte of gebrek als waarvan hiervoren sprake is.

3. De in het vorige lid bedoelde afwijking is ten behoeve van de weduwe van reeds uit den dienst ontslagen militairen alleen geoorloofd, indien het overlijden van den militair plaats had binnen *vijf* jaren, nadat deze den dienst verliet.

Artikel 26.

1. Bij het overlijden van een militair door een der oorzaken als in artikel 25 bedoeld, ontstaat mede recht op pensioen voor:

1°. elk wettig kind van den overledene;

2°. elk natuurlijk kind dat door den overledene wettiglijk erkend was ten tijde van den strijd of van de diensten in artikel 25 genoemd;

voorts onder de voorwaarden, in artikel 29 gesteld, voor:

3°. elk natuurlijk kind, te wiens behoeve den overledene onderhoudsplicht was opgelegd krachtens artikel 344*a* Burgerlijk Wetboek;

4°. de ouders, of bij ontstentenis van dezen de grootouders van den overledene, indien deze hun kostwinner was;

5°. elk ouderloos kleinkind van den overledene, indien deze zijn kostwinner was;

6°. de schoonouders van den overledene, indien deze hun kostwinner was.

2. Indien een kind, van hetwelk de echtgenoote van een militair bij het overlijden van haar man zwanger is, levend ter wereld komt, wordt het aangemerkt als reeds geboren, toen de vader stierf.

Gewijzigd ontwerp van wet n°. 463.

3. Recht op pensioen bestaat voor de onder 1°, 2°, 3° en 5° bedoelde kinderen, zoolang zij beneden den leeftijd van een en twintig jaren en ongehuwd zijn, en de Staat niet op andere wijze in hun onderhoud voorziet.

4. De bepalingen van artikel 25 zijn hier van overeenkomstige toepassing.

5. Met wettige kinderen worden gelijkgesteld pleegkinderen te wier aanzien wordt voldaan aan de voorwaarden, gesteld in den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 37, vijfde lid der Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65).

Artikel 27.

1. Aan de in de artikelen 25 en 26 genoemde betrekkingen van een militair, als bedoeld in artikel 24, kan *tijdelijk* een pensioen worden verleend, ingeval deze is vermist geraakt bij de uitvoering van een gevorderden of bevolen dienst, dan wel ten gevolge van bijzondere omstandigheden die zich bij de uitoefening van den dienst hebben voorgedaan.

2. Het bedrag van dit pensioen zal gelijk zijn aan het bedrag waarop de belanghebbenden recht zouden hebben, wanneer de vermiste overleden was.

3. Dit pensioen gaat van rechtswege over in een voortdurend, zoodra het overlijden van den vermisten militair vaststaat, of indien omtrent hem eene verklaring is afgegeven, dat rechtsvermoeden van overlijden bestaat.

4. De overige bepalingen van dit hoofdstuk zijn ook op het tijdelijke pensioen toepasselijk.

Artikel 28.

1. Het pensioen, bedoeld in de artikelen 25 en 26, bedraagt:

1°. ingeval de militair is overleden ten gevolge van een der oorzaken als vermeld in artikel 2, 2° onder *a* of *b*:

a. voor eene weduwe *vijftig procent* van de eerste tweeduizend gulden en *veertig procent* van het overige gedeelte van des overledenen pensioensgrondslag;

b. voor elk kind van den overledene, als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 1°, 2° en 3°, *tien procent* en, bijaldien dit kind ouderloos is of wordt, *twintig procent* van den pensioensgrondslag;

c. voor de ouders of bij ontstentenis van dezen voor de grootouders van den overledene, als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 4°, zooveel als hij in den regel tot hun levensonderhoud bijdroeg, doch niet meer dan *veertig procent* van zijn pensioensgrondslag, en wel tot den dood van den langstlevende;

d. voor elk ouderloos kleinkind van den overledene, als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 5°, zooveel als hij in den regel tot diens levensonderhoud bijdroeg, doch niet meer dan *twintig procent* van zijn pensioensgrondslag;

e. voor de schoonouders van den overledene, als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 6°, zooveel als hij in den regel tot hun levensonderhoud bijdroeg, doch niet meer dan *veertig procent* van zijn pensioensgrondslag en wel tot den dood van den langstlevende of tot het tijdstip, bedoeld in artikel 377 Burgerlijk Wetboek, onder 1° of 2°;

2°. ingeval de militair is overleden ten gevolge van een der oorzaken als vermeld in artikel 2, 2° onder *c*:

de *helft* van het bedrag dat den belanghebbende zou toekomen volgens de regeling onder 1°.

2. Kinderen als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 1° en 2°, worden, indien het huwelijk van een militair door echtscheiding ontbonden is, met betrekking tot de aanspraak op pensioen met ouderlooze kinderen gelijkgesteld.

3. Voor de vaststelling van de in dit artikel bedoelde pensioenen komt van den pensioensgrondslag niet meer dan *drieduizend gulden* in aanmerking.

Artikel 29.

1. De pensioenen, toegekend aan de personen bedoeld in artikel 28, eerste lid onder 1°, zullen te zamen niet meer mogen bedragen dan *tachtig procent* van den grondslag waarnaar het pensioen is berekend, die van de personen, op wie van toepassing is artikel 28, eerste lid onder 2°, te zamen niet meer dan *veertig procent* van dien grondslag, met dien verstande, dat:

de personen, genoemd in artikel 26, eerste lid onder 6°, alleen aanspraak hebben op pensioen, indien de personen, bedoeld in artikel 25 en in artikel 26, eerste lid onder 1°, 2°, 3°, 4° en 5°,

de personen, bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 5°, indien de personen, bedoeld in artikel 25 en in artikel 26, eerste lid onder 1°, 2°, 3° en 4°,

de personen, bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 3° en 4°, indien de personen, bedoeld in artikel 25 en in artikel 26, eerste lid onder 1° en 2°,

allen hun vol pensioen hebben ontvangen.

2. Indien de pensioenen van de personen, bedoeld in artikel 25 en in artikel 26, eerste lid onder 1° en 2°, te zamen meer zouden bedragen dan het in het eerste lid voor hen gestelde maximum, zal elk pensioen eene evenredige vermindering ondergaan.

3. Indien de personen bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 3° en 4°, niet het volle pensioen kunnen ontvangen, zal het pensioen van ieder hunner eene evenredige vermindering ondergaan.

4. Het in het vorige lid bepaalde is ook van toepassing op de kleinkinderen als bedoeld in artikel 26, eerste lid onder 5°, indien van dezen meer dan één in leven zijn en elk kleinkind niet zijn volle pensioen kan ontvangen.

Artikel 30.

1. Behoudens het hieronder bepaalde nemen de pensioenen aanvang met den dag, volgende op dien van het overlijden of indien de militair op den dag van zijn overlijden in het genot was van bezoldiging of pensioen, met den dag, volgende op dien waarop die bezoldiging of dat pensioen ophoudt.

2. Wanneer de tot Ons te richten aanvrage tot het bekomen van pensioen niet binnen één jaar nadat het recht daarop is verkregen, is ontvangen, gaat het pensioen eerst in met de maand, volgende op die waarin de aanvrage is ingekomen.

3. Wanneer de aanvrage niet binnen vijf jaren nadat op het pensioen recht is verkregen, is ontvangen, vervalt alle aanspraak op pensioen.

Artikel 31.

1. Bij hertrouwen van eene weduwe houdt haar pensioen op met den dag waarop het huwelijk is voltrokken.

2. Eene weduwe, na hertrouwen opnieuw weduwe geworden, wordt op hare aanvrage in het genot van haar vorige pensioen hersteld. De ingang daarvan wordt bepaald op den dag, volgende op dien waarop haar laatste echtgenoot is gestorven, of waarop later het traktement of pensioen, waarvan hij in het genot mocht zijn geweest, heeft opgehouden. Zou haar echter ter zake van het latere huwelijk eveneens pensioen toekomen, dan wordt slechts het hoogste van die beide bedragen toegekend.

3. Wanneer de aanvrage om weder in het genot van pensioen te worden gesteld niet is ingekomen binnen één jaar na het overlijden van den laatsten echtgenoot, wordt het pensioen uitbetaald, te rekenen van den eersten dag der maand, volgende op die waarin de aanvrage is ontvangen.

4. Is de aanvrage niet ingekomen binnen vijf jaren na den datum van overlijden van den laatsten echtgenoot, dan is alle recht op wederuitbetaling van het pensioen vervallen.

5. De bepaling van het tweede lid geldt ook voor de

weduwe wier nader huwelijk door echtscheiding is ontbonden. Het herstel in het genot van het vorige pensioen gaat dan in met den dag waarop de echtscheiding is tot stand gekomen, behoudens het bepaalde in het derde en vierde lid, dat hier overeenkomstige toepassing vindt.

Artikel 32.

Indien het recht op pensioen van een der betrekkingen, bedoeld in de artikelen 25 en 26, te niet gaat, of het recht op uitbetaling van pensioen krachtens artikel 31 verloren gaat, heeft zulks geene herziening van de pensioenen der overige rechthebbenden ten gevolge, met deze uitzondering, dat het pensioen der kinderen, verleend volgens artikel 28, eerste lid onder 1° *b*, kan verhoogd worden, wanneer de moeder overlijdt.

DERDE HOOFDSTUK.

Van de cumulatie van pensioenen.

Artikel 33.

1. Het ingevolge deze wet toe te kennen pensioen van hem, die tevens een pensioen op grond van eene andere regeling geniet ten laste van den Staat (niet inbegrepen het pensioen, bedoeld in artikel 90 der Grondwet), ten laste van Nederlandsch-Indië, Suriname of Curaçao, of ten laste van een door het openbaar gezag ingesteld fonds, wordt, indien het totaal zijner pensioenen, zonder mede-rekening van de pensioensverhooging, gegrond op artikel 19, meer zou bedragen dan f 4000, of, komt hem een pensioen als gewezen Minister toe, dan f 6000, op den voet van het bepaalde in het volgende lid beperkt.

2. Deze beperking geschiedt aldus, dat het ingevolge deze wet toe te kennen pensioen wordt gesteld op een zoodanig gedeelte van f 4000, onderscheidenlijk f 6000, als wordt uitgedrukt door de verhouding, waarin dat pensioen, indien het niet beperkt werd, zou staan tot het totaal der pensioenen, hetwelk hem, afgescheiden van eventueel beperkende bepalingen, zou toekomen. Bij toepassing van deze bepalingen blijft de in het vorige lid bedoelde pensioensverhooging buiten aanmerking.

3. Het bepaalde in het eerste en tweede lid vindt overeenkomstige toepassing op een ingevolge deze wet toegekend pensioen, indien de gepensionneerde alsnog een pensioen op grond van eene andere regeling zooals bedoeld in het eerste lid gaat genieten.

Artikel 34.

1. Wanneer eenzelfde feit aanleiding zou geven tot het verleenen van pensioen aan denzelfden persoon, zoowel krachtens artikel 2 onder 2°, of de artikelen 25 en 26 dezer wet, als krachtens eene andere wet, wordt het pensioen waarop naar eerstgenoemde wet aanspraak bestaat, slechts verleend, ingeval het hooger is dan het pensioen volgens de andere bovenbedoelde wet.

2. Indien aan personen als bedoeld in de artikelen 25 en 26 volgens het bepaalde in het vorige lid geen pensioen wordt toegekend, komt hun aandeel niet ten goede aan de overige rechthebbenden.

3. Wanneer pensioen wordt toegekend met medderekening van diensten mede ter zake waarvan tijdelijk pensioen of gagement wordt genoten, wordt, zoolang dat genot duurt, het bedrag van het tijdelijk pensioen of gagement in mindering gebracht van hetgeen den militair aan pensioen krachtens deze wet toekomt.

4. Het bepaalde in het vorige lid is mede van toepassing op het voortdurend pensioen of gagement dat, na den datum van ingang van het krachtens deze wet toegekende pensioen, wordt verleend ter vervanging van een tijdelijk gagement of een tijdelijk pensioen, dat uit de Indische geldmiddelen wordt gekweten.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van de behandeling van pensioensaangelegenheden.

Artikel 35.

1. Militairen of gewezen militairen die hun recht op pensioen volgens deze wet wenschen te doen gelden, moeten aan Ons eene aanvrage om pensioen inzenden.

2. Wij behouden Ons voor, aan een militair of aan een gewezen militair pensioen te verleenen, ook zonder dat door hem eene aanvrage werd ingezonden.

3. Het recht op pensioen is verbeurd, wanneer de belanghebbende het niet heeft doen gelden binnen vijf jaren na het tijdstip waarop hij in het genot van pensioen zou kunnen treden.

4. De voorloopig gepensionneerden dienen binnen één jaar na het einde van den termijn waarvoor voorloopig pensioen werd toegekend, of, indien zij in militairen dienst werden herplaatst en wederom ontslagen, wanneer zij niet meer in het genot zijn van voorloopig pensioen, en niet voor herpensionneering in aanmerking komen, binnen één jaar na hun laatste ontslag, aan Ons eene aanvrage in, om weder in het genot van pensioen te worden gesteld.

5. Personen die verkeeren in het geval bedoeld in het vierde lid van artikel 7, dienen, wanneer zij meenen opnieuw aanspraak op pensioen te kunnen doen gelden, aan Ons eene aanvrage in.

Artikel 36.

1. Omtrent de aanspraken op pensioen, de berekening en de regeling van pensioen, alsmede omtrent de herziening van een reeds toegekend pensioen van een militair of gewezen militair en diens nagelaten betrekkingen, wordt in elk daartoe dienend geval, aan Ons advies uitgebracht door den Militairen Pensioenraad, genoemd in artikel 47 van de Pensioenwet voor de landmacht (*Staatsblad* 1922, n°. 66).

2. De in artikel 48 van evengenoemde wet omschreven bevoegdheden en verplichtingen van den Militairen Pensioenraad bestaan met betrekking tot den Minister van Marine en de Hoofden van de andere Departementen van Algemeen Bestuur, ook ten aanzien van de werkzaamheden van dat College, verbonden aan de uitvoering van deze wet.

3. Het bepaalde in het vijfde en zesde lid van gemeld artikel 48 is van kracht bij de toepassing van deze wet.

4. De artikelen 47—54 en 56 der Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65) zijn van overeenkomstige toepassing op pensioenen krachtens deze wet te verleenen.

Artikel 37.

Indien de verwonding, verminking, ziekten of gebreken, ter zake waarvan de militair ontslagen is, hem later, mits niet door eigen toedoen, in een toestand brengen die, had deze reeds op het tijdstip van het ontslag bestaan, recht zou hebben gegeven op pensioen of op hooger pensioen dan verleend werd, wordt belanghebbende alsnog in het genot gesteld van dat pensioen of dat hoogere pensioen, mits de daartoe aan Ons te richten aanvrage binnen vijf jaren na het verlaten van den dienst zij ingekomen. Op deze aanvrage is opnieuw van toepassing het bepaalde bij de artikelen 47—54 van de Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65).

VIJFDE HOOFDSTUK.

Algemeene bepalingen.

Artikel 38.

De artikelen 58—66 van de Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65) zijn van overeenkomstige toepassing op pensioenen volgens deze wet verleend of te verleenen.

Artikel 39.

1. Wij behouden Ons voor de krachtens artikel 2 onder 1° gepensionneerden, die jonger dan zestig jaren zijn, in

tijd van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden op te roepen, om, na daartoe geschikt te zijn bevonden, in den rang of stand bij hun ontslag bekleed, weder in dienst te worden gesteld.

2. Het pensioen van hem die zonder geldige redenen, ter beoordeeling van den Minister van Marine, aan die oproeping niet voldoet of zich aan de wederindienststelling onttrekt, wordt, op uitspraak van dien Minister, tijdelijk geschorst.

3. Deze schorsing neemt aanvang met den dag waarop de gepensionneerde voor den dienst had moeten opkomen en niet is verschenen; zij eindigt met den dag waarop de gepensionneerden die aan de oproeping hebben voldaan, bij algemeenen maatregel van bestuur van hunne verplichting tot den dienst worden ontslagen.

Artikel 40.

In buitengewone gevallen, waarin bij deze wet niet is voorzien of waaromtrent hare bepalingen geacht moeten worden geen billijken maatstaf tot vergelding van bewezen diensten op te leveren, wordt bij afzonderlijke wet voorzien.

Artikel 41.

Onverminderd het bepaalde in artikel 63 der wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n°. 40) worden pensioenen, die zijn toegekend met inachtneming van de bij de wet gestelde regelen, door de Algemeene Rekenkamer verevend tot de bedragen, waarop zij zijn verleend, tenzij ingevolge andere wettelijke bepalingen een lager bedrag behoort te worden betaald of de betaling achterwege moet blijven.

ZESDE HOOFDSTUK.

Overgangs- en slotbepalingen.

Artikel 42.

1. Met de inwerkingtreding van deze wet vervalt, behoudens in de na te noemen gevallen, de derde, vierde en vijfde Afdeeling, zoomede de slotbepaling van de wet van 12 Juli 1895 (*Staatsblad* n°. 104), zooals die wet laatstelijk is gewijzigd bij de wet van 23 Mei 1917 (*Staatsblad* n°. 427).

2. Aanhalingen van of verwijzingen naar een of meer der bepalingen, vervat in een der in het eerste lid genoemde afdeelingen, voorkomende in andere wetten of koninklijke besluiten, ter uitvoering daarvan gegeven, worden geacht betrekking te hebben op deze wet of de met vorenbedoelde bepalingen overeenstemmende artikelen dezer wet, tenzij de aard der bepaling noodzakelijk maakt, dat de aanhaling of verwijzing ongewijzigd blijft gehandhaafd, in welk geval de betrekkelijke afdeeling of hare artikelen daarvoor van kracht blijven.

Artikel 43.

1. Voor hen die op het tijdstip van het in werking treden van deze wet in het genot zijn van pensioen krachtens de in het eerste lid van artikel 42 genoemde bepalingen en wier recht op pensioen is ingegaan met of na 1 Januari 1918 wordt het pensioen, indien dit met de bij de wet van 29 Mei 1920 (*Staatsblad* n°. 283) bedoelde verhooging lager is dan het bedrag dat zij op eerstgemeld tijdstip aan pensioen zouden hebben genoten wanneer dit pensioen ware berekend volgens de bepalingen van deze wet, met ingang van het tijdstip van het in werking treden van deze wet tot dat bedrag verhoogd.

2. Voor gepensionneerde militairen met den rang van korporaal of beneden dien rang gaat, met afwijking van het bepaalde in het eerste lid, deze verhooging niet in vóór het tijdstip waarop zij den leeftijd van vijftig jaren hebben bereikt, voor zoover hun pensioen uitsluitend op grond van diensttijd is verleend.

3. Voorloopige pensioenen waarop voor de eerste maal recht is verkregen tusschen 1 Januari 1918 en het tijdstip van het in werking treden van deze wet en voortdurende pensioenen, welke voor zoodanige voorloopige pensioenen zijn in de plaats getreden, worden, ten aanzien van het bedrag alsmede van den voet waarop zij worden verleend, bepaald naar den toestand van den belanghebbende op laatstbedoeld tijdstip. Artikel 7 vijfde lid is ten deze toepasselijk.

4. Aan militairen die tusschen 1 Januari 1918 en het tijdstip van het in werking treden van deze wet zijn ontslagen met recht of uitzicht op pensioen dat op laatstbedoeld tijdstip nog niet was verleend, wordt met den datum waarop krachtens deze wet het genot van pensioen kan aanvangen, doch niet vóór het tijdstip waarop deze wet in werking treedt, een pensioen toegekend berekend naar de bepalingen dezer wet, indien dit hooger is dan het pensioen dat hun, met inachtneming van de wet van 29 Mei 1920 (*Staatsblad* n°. 283) zou toekomen bij berekening naar de in het eerste lid van artikel 42 bedoelde bepalingen. Bij toekenning van een invaliditeitspensioen is het bepaalde in het vorige lid van overeenkomstige toepassing.

Artikel 44.

Door hen die op het tijdstip van het in werking treden van deze wet behooren tot het reserve-personeel der zeemacht en niet in het genot zijn van militair pensioen wordt, met afwijking van het bepaalde in artikel 2 onder 1°, recht op pensioen verkregen wanneer zij op den datum van ontslag een diensttijd van twintig jaren kunnen doen gelden in den zin van de bepalingen bedoeld in het eerste lid van artikel 42.

Artikel 45.

1. Indien een pensioen waarop recht of uitzicht is ontstaan bij ontslag tusschen 1 Januari 1918 en het tijdstip van het in werking treden van deze wet, is geregeld met toepassing van de bepalingen dezer wet, dan wel krachtens de gewijzigde wet van 12 Juli 1895 (*Staatsblad* n°. 104) en de Wet van 29 Mei 1920 (*Staatsblad* n°. 283), en later eene herziening van dat pensioen met toepassing van de bepalingen onderscheidenlijk van de beide laatstgenoemde wetten of van deze wet in het voordeel van den belanghebbende mocht zijn, wordt dat pensioen naar die voordeeliger bepalingen opnieuw geregeld.

2. Deze nadere regeling geschiedt slechts op eene aan Ons te richten aanvrage van den belanghebbende.

3. Het pensioen gaat alsdan in met den dag waarop de aanvrage is ingekomen doch niet vóór den datum waarop het vorige pensioen is opgehouden.

4. Het recht op nadere regeling vervalt bij het verstrijken van een termijn van vijf jaren na het tijdstip van het in werking treden van deze wet.

Artikel 46.

1. De herziening of toekenning van pensioen met toepassing van artikel 43, geschiedt op eene aan Ons te richten aanvrage van den belanghebbende. De artikelen 35, tweede lid en 36 zijn ten deze toepasselijk.

2. Het recht op herziening of toekenning als in het eerste lid bedoeld, vervalt indien de aanvrage niet binnen één jaar na den datum van het in werking treden van deze wet is ingekomen.

3. Het bepaalde in het tweede lid is niet van toepassing op pensioenen, welke met ingang van een later tijdstip dan den datum van het in werking treden van deze wet moeten worden toegekend; te dezen aanzien blijft artikel 35 van kracht.

Artikel 47.

1. De derde, vierde en vijfde afdeeling van de gewijzigde wet van 12 Juli 1895 (*Staatsblad* n°. 104) blijven van kracht voor gewezen militairen die vóór 1 Januari 1918 den dienst hebben verlaten, alsmede voor weduwen en weezen van militairen of gewezen militairen die vóór dien datum zijn overleden.

2. De in het eerste lid bedoelde bepalingen blijven mede van kracht indien dit voor de belanghebbenden voordeelig is:

1°. voor de militairen, die tusschen 1 Januari 1918 en het tijdstip van het in werking treden van deze wet den

dienst met recht of uitzicht op pensioen hebben verlaten, alsmede voor de weduwen en weezen van militairen of gewezen militairen, die in dat tijdvak zijn overleden;

2°. voor militairen, die op den dag voorafgaande aan den datum van het in werking treden van deze wet in dienst waren, alsmede voor hunne weduwen en nabestaanden.

3. De in het eerste lid bedoelde bepalingen blijven eveneens van kracht voor de militairen die op het tijdstip van het in werking treden van deze wet behooren tot het reservepersoneel der zeemacht en met den rang van korporaal of beneden dien rang worden gepensionneerd uitsluitend op grond van hun diensttijd. Zouden zij bij berekening van hun pensioen naar de bepalingen dezer wet aanspraak hebben op hooger bedrag dan hun is verleend, dan gaat dit hoogere pensioen in met het tijdstip waarop zij den leeftijd van vijftig jaren hebben bereikt.

4. Artikel 43 van de in het eerste lid genoemde wet blijft van kracht bij overlijden van vóór het tijdstip van het in werking treden van deze wet gepensionneerde militairen en gepensionneerde weduwen en weezen wier pensioen niet is herzien ingevolge de bepalingen dezer wet.

5. Bij de behandeling van pensioensaangelegenheden die volgens de in het eerste lid bedoelde bepalingen moeten worden geregeld, vinden toepassing de op het formeele recht betrekking hebbende bepalingen dezer wet.

Artikel 48.

Diensttijd, welke vóór 6 Maart 1922 is doorgebracht als vrijwilliger bij den landstorm, wordt voor de toepassing van deze wet beschouwd als te zijn onder de wapenen doorgebracht.

Artikel 49.

Wanneer bij pensionneering van militairen, die op 1 Juli 1923 in dienst waren, ten gevolge van toepassing van het bepaalde in artikel 19, de vóór dien datum verkregen diensttijd, welke krachtens artikel 11 wordt dubbel geteld, niet of slechts ten deele voor de in eerstbedoeld artikel vermelde pensioensverhooging in aanmerking kan komen, wordt hun die verhooging, met inachtneming van den rang of stand bij pensionneering bekleed, over dien tijdsduur ten volle toegekend naar den maatstaf, in gemeld artikel 19 aangegeven.

Artikel 50.

Deze wet kan worden aangehaald onder den titel: Pensioenwet voor het personeel der Koninklijke marine-reserve, met vermelding van den jaargang en het nummer van het *Staatsblad* waarin zij is geplaatst.

Artikel 51.

1. Deze wet treedt in werking op een door Ons nader te bepalen dag.

2. Wij behouden Ons voor het bepaalde in artikel 38 dezer wet juncto artikel 60, derde en zesde lid, van de Pensioenwet voor de zeemacht (*Staatsblad* 1922, n°. 65) later dan de overige bepalingen dezer wet in werking te doen treden. Bepalen Wij een later tijdstip van in werking treden, dan geschiedt tot dat tijdstip de betaling van de pensioenen driemaandelijks.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en dat alle Ministerieele Departementen, Autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Gegeven te den

De Minister van Marine,

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het voorstel van wet tot aanvulling der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240). (475)

Algemeen werd bij het onderzoek van dit wetsvoorstel in de afdeelingen betreurd, dat ten gevolge van de overhaaste behandeling de daaraan verbonden voor- en nadeelen onvoldoende konden worden overwogen.

Opgemerkt werd, dat de voorgestelde wetsaanvulling eigenlijk is te beschouwen als de wederindiening van het verworpen amendement van mevrouw Bakker—Nort op het 27 dezer door deze Kamer aangenomen wetsontwerp tot wijziging der Pensioenwet 1922. Men achtte het verkeerd, dat binnen zoo weinige dagen na de verwerping van bedoeld amendement op dat besluit werd teruggekomen. Ook kon men het geenszins toejuichen, dat dit voorstel is ingediend nog vóórdat evengenoemd wetsontwerp tot wet was verheven.

Verscheidene leden meenden voorts te moeten waarschuwen voor den weg, die in dit voorstel wordt ingeslagen. Wanneer eenmaal wordt afgeweken van den regel, dat alleen weduwe of weezen pensioen genieten, en ook de inwonende ongehuwde zuster in zekere gevallen pensioengerechtigd wordt verklaard, wordt daardoor de deur geopend tot verdere uitbreiding. Zij meenden dan ook in dezen eene ernstig waarschuwende stem te moeten doen hooren en dit te meer met het oog op de lasten, welke hieruit voor Rijk en gemeente eventueel zullen voortvloeien.

De vraag werd overigens gedaan, of in art. I achter het woord weduwe niet had moeten zijn ingevoegd: (weduwnaar), aangezien in den aanhef ook sprake is van: ambtenaar (ambtenares).

Aldus vastgesteld den 28sten Juni 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
HAAZEVOET.
W. FRANSEN.
ARNTZ.
WESTERDIJK.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. wijziging van de wet van den 14den Juni 1918, tot afsluiting en droogmaking van de *Zuiderzee* (*Staatsblad* n°. 354) (477);

2°. verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van instandhouding van eene spoorverbinding tusschen den Staatsspoorweg *Sittard—Roermond* en de grinderij aan de Maas te *Linne* (493).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 28sten Juni 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK
HAAZEVOET.
W. FRANSEN.
ARNTZ.
WESTERDIJK.

50ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 29 JUNI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. Regeeringsmissives; 3°. een ontwerp van wet. — Behandeling van het voorstel van wet tot aanvulling der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* n°. 240); verwerping van dit voorstel. — Behandeling en aanneming van onderscheidene ontwerpen van wet. — Uiteengaan der Kamer tot nadere bijeenroeping.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 30 leden, te weten:

de heeren van Lanschot, Westerdijk, Arntz, W. Fransen, L. de Vries, de Waal Malefijt, van Basten Batenburg, Slingenberg, Janssen, Anema, de Veer, Croles, Haffmans, Dobbelmann, Mendels, Douwes, Haazevoet, van der Does de Willebois, Diepenhorst, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Embden, de Vos van Steenwijk, Verkouteren, Gilissen, Verheijen, Wittert van Hoogland, van Wassenaer van Catwijck, van der Lande en Blomjous.

en de heeren Ministers van Marine, van Oorlog en van Koloniën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Slotemaker de Bruine, wegens ambtsbezigheden; van den heer Beelaerts van Blokland, van den heer Briët en van den heer Idenburg.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende Regeeringsmissives:

een, van het Departement van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van een afschrift van het door de Nederlandsche Regeering tot den secretaris-generaal van den Volkenbond gerichte schrijven met betrekking tot het vraagstuk der militaire garantieverdragen, met vertaling, enz.;

een, van het Departement van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, houdende mededeeling, dat krachtens machtiging van de Koningin het wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Venhuizen en Wijdenes wordt ingetrokken.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen;

(**Voorzitter** e. a.)

3°. van de Tweede Kamer het door haar aangenomen ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk VIII*B* der Staatsbegrooting voor 1923.

Dit ontwerp van wet zal worden verzonden naar de afdeelingen.

Aan de orde is de behandeling van:

I. het voorstel van wet tot aanvulling der Pensioenwet 1922 (Staatsblad n°. 240) (475).

De **Voorzitter**: Mevrouw Bakker—Nort, die door de Tweede Kamer is belast met de schriftelijke en mondelinge verdediging van dit voorstel, is in het gebouw aanwezig. Ik verzoek den griffier, haar binnen te geleiden.

Mevrouw **Bakker—Nort** wordt binnengeleid en neemt de voor haar bestemde plaats in.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Veer**: Mijnheer de Voorzitter! Aanvankelijk lag het in mijn voornemen, de Kamer voor te stellen dit wetsontwerp van de agenda af te voeren en wel om deze reden, dat de tijd van voorbereiding veel te kort is geweest. De leden van deze vergadering, die ver weg wonen, hebben niet eens de gelegenheid gehad hun stukken mede te brengen. Er is over dit wetsvoorstel aanstonds een Eindverslag uitgebracht, ofschoon het toch gebruikelijk is, dat een Voorloopig Verslag dengene, die een wetsvoorstel moet verdedigen, gelegenheid geeft daarop schriftelijk te antwoorden. Dat ik van het doen van een voorstel heb afgezien is eenerzijds, omdat ik niet gaarne de geachte voorstelster van dit wetsvoorstel onverrichter zake naar haar woonplaats zou doen terugkeeren en haar daardoor zou noodzaken de vacantie, die voor haar juist is aangebroken, nogmaals te onderbreken om wederom in deze vergadering tegenwoordig te zijn, maar ook, omdat naar mijn meening dit wetsontwerp niet van zoo grooten omvang is of het kan wel overzien worden, ook bij een eenigszins vluchtige behandeling. Wanneer echter van die vluchtige behandeling het gevolg mocht zijn, dat ik een of ander minder juist argument mocht gebruiken in de bestrijding van het wetsvoorstel, dan hoop ik, dat zoowel de geachte voorstelster als de Kamer zoo welwillend zullen zijn, dit toe te schrijven aan al te haastigen spoed.

Dit wetsvoorstel beoogt, een ongehuwde zuster van een ambtenaar pensioen te kunnen uitkeeren, wanneer zij 10 jaar lang het huishouden heeft gedaan bij een ambtenaar, die minstens 25 dienstjaren heeft gehad. Het wil mij voorkomen, dat dit wetsvoorstel meer is ingegeven door het gevoel, dan gegrondvest op juridische overwegingen. Van een recht kan voor de begunstigde natuurlijk geen sprake zijn. Het is een gunst, die de Minister van Financiën verleenen kan, en het gevolg daarvan is, dat het odium van ongevoeligheid valt op de bestrijders van het wetsvoorstel. Wie zich hiertegen verklaart, wekt allicht den schijn, dat hij is harteloos, koud en ongevoelig en dat maakt de bestrijding onsympathiek. Toch acht ik mij tot bestrijding verplicht, omdat ik in beginsel tegenover het wetsvoorstel sta.

Het wetsvoorstel brengt naar mijn meening een verkeerd beginsel in onze pensioenwetgeving, door een pensioen te geven, en dan nog wel bij wijze van gunst, aan anderen dan aan de weduwe en de kinderen van een ambtenaar. Zoodra men verder gaat dan de vrouw en de kinderen, zet men de deur op een kier. Het gevolg daarvan zal zijn, dat de deur steeds verder wordt opengezet en dat men steeds verder gaat in de begunstiging van hen, die niet tot den engeren kring van het gezin behooren.

Men komt met dit wetsvoorstel op een zachte helling, waarop men hoe langer hoe verder afglijdt. Het beste bewijs daarvoor is wel, dat bij de behandeling van dit wetsvoorstel en bij de behandeling van het amendement-Bakker—Nort op het Regeeringsontwerp dadelijk een subamendement is gekomen van den heer Wintermans, die de gedachte, die aan

(de Veer.)

dit wetsvoorstel ten grondslag ligt, wilde gaan uitbreiden. De heer Wintermans stelde nl. voor, uit het wetsvoorstel te lichten de woorden ,,en weezen", zoodat het pensioen ook zou kunnen worden gegeven waar het een ambtenaar betrof, die nog kinderen te zijnen laste had. Daarmee zou dus weer verder op dezen weg zijn voortgegaan.

De heer Slingenberg merkt nu op: dat amendement was een mijn, die aan het wetsontwerp gelegd werd. Neen, Mijnheer de Voorzitter, oorspronkelijk niet, bij het Regeeringsontwerp is het volstrekt geen mijn geweest, het doel was alleen, den grondslag uit te breiden. Er was voor dat amendement veel te zeggen, maar het is afgestemd, omdat de Minister er zich afwijzend tegenoverstelde. Wanneer de Minister dat niet had gedaan, was in het oorspronkelijk wetsontwerp naast het subamendement-Wintermans ook het amendement van mevrouw Bakker—Nort aangenomen en zoude het wetsontwerp, aldus gewijzigd, hier zijn gekomen. Maar nu de Minister zich afwijzend daartegenover stelde en er maar één stap gedaan wordt, rijst de vraag, wat de opvolgers van dezen Minister zullen doen, wanneer er aandrang komt uit de Staten-Generaal, om dezen grondslag verder uit te breiden. Zal de Minister van Financiën dan ook afwijzend daartegenover staan? Het schijnt, dat er thans voor verdere uitbreiding niet voldoende geld in het Pensioenfonds aanwezig is, maar wanneer later blijkt, dat het Pensioenfonds rijker is, dan men gedacht heeft, dat er meer geld beschikbaar is, zal men dan niet op denzelfden weg voortgaan? Mij dunkt, men zal dat niet kunnen tegenhouden. De consequentie van het eenmaal aanvaarde standpunt zal er noodzakelijk toe leiden!

En dit te meer — en dit is mijn tweede grief tegen het wetsvoorstel — omdat nu slechts één speciaal geval wordt geregeld, terwijl er tallooze variëteiten zijn, die bij dit ontwerp niet geregeld worden en die evenzeer een groot gevoel van onbevredigdheid achterlaten.

Ik zal mij niet verdiepen in casuïstiek, maar een enkel voorbeeld mag ik toch noemen. De ongehuwde zuster, die tien jaar de huishouding heeft waargenomen bij een ambtenaar, die 25 jaar in dienst is geweest, althans voor zijn pensioen heeft gestort, zal in de gelegenheid worden gesteld, dit gunstpensioen te krijgen. Maar waarom de ongehuwde zuster van een ambtenaar, die 25 jaar en niet die van een ambtenaar, die 24 jaar dienst heeft? Waarom wel de ongehuwde zuster en niet de moeder en, sterker nog, niet de dochter, ook niet de tante of de nicht? Dat zijn gevallen, die even schrijnend zijn als die, waarop men thans het oog heeft, en die zich zullen blijven voordoen, in steeds sterker mate, nadat het thans aan de orde zijnde in de Pensioenwet zal zijn begrepen!

Bovendien is de regeling onvolledig. Het geval zal zich gemakkelijk kunnen voordoen, dat de vrouw van een ambtenaar geen pensioen zou krijgen, terwijl het aan een zuster wel zal kunnen worden gegeven. Wanneer een ambtenaar hertrouwt na zijn 65ste jaar, krijgt zijn vrouw geen pensioen meer; wanneer echter diezelfde ambtenaar na zijn 65ste jaar zijn zuster bij zich neemt om de huishouding te doen, zal die bij overlijden van dien ambtenaar op zijn 75ste jaar pensioen kunnen krijgen.

Hier wordt, en dat is mijn derde grief, een pensioen verleend als gunst uit het Pensioenfonds. Wanneer er geld over is in het Pensioenfonds, is dat bijeengebracht uit bijdragen van de deelnemers en dan hebben dezen op dat geld recht. Dan moet het besteed worden niet als gunst, maar als recht. Is er geld? Dat moet er wel zijn, ten minste als men de verdedigster mag gelooven, die zegt, dat dit wetsontwerp in vele gevallen zal kunnen helpen en dat er voor vele hulpbehoevende vrouwen iets goeds door verkregen zal worden. De Minister, die zich met het amendement kon vereenigen, was dus ook van meening, dat er geld voor aanwezig is. Maar als er dan geld is en men wil de bijdragen aan het Pensioenfonds niet verminderen — waar ik persoonlijk het meeste voor zou voelen —, laat men dan niet in uitzonderingsgevallen helpen en als gunst, maar dan ampliatie van de wet, als recht. Laat dan de Regeering met een wetsontwerp komen, zoodat men de zaak kan overzien en de beschikbare gelden naar billijkheid verdeelen.

(de Veer e. a.)

Het is op deze gronden, dat ik mijn stem aan het wetsontwerp niet zal kunnen geven.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! In tegenstelling met den geachten vorigen spreker zou ik met een enkel woord het wetsontwerp van mevrouw Bakker—Nort willen steunen. De bedoeling van het amendement was ongeveer ook neergelegd in het eerste ontwerp van de Pensioenwet. De Minister stond toen dus op hetzelfde standpunt, waarop nu mevrouw Bakker—Nort staat. Later echter is dat door de Regeering teruggenomen, en toen is mevrouw Bakker—Nort met een amendement gekomen, dat veel kans van slagen had. De Minister heeft 29 Mei daaromtrent gezegd, dat men een pendant van het kostwinnerschap kan zien in de trouwens vrij zeldzame gevallen, dat een zuster lange jaren bij een broeder inwoont. Toen heeft de Minister nog aangehaald hetgeen hij in de Memorie van Antwoord heeft geschreven:

> ,,Er zijn nu eenmaal gevallen van zusters, die in den trant van de getrouwde vrouw vrijwillig de levenstaak kiezen van verzorging van den man, wiens leven zij deelen, maar in wiens inkomsten zij dan ook haar bestaan vinden. Wanneer deze komt te vallen, is er eenige analogie met de weduwe."

Verder heeft hij er op gewezen, dat de bepaling vroeger in de provinciale pensioenverordening van Zuidholland voorkwam. En hij besloot met te zeggen, dat hij tegen aanneming van het amendement geen bezwaar had. Dat het toch niet is aangenomen, is door het subamendement van den heer Wintermans gekomen. Het is misschien wel mogelijk, dat deze meende daardoor het amendement beter te maken, maar in elk geval had hij kunnen weten en heeft hij ook wel geweten, dat zijn subamendement het amendement in zijn geheel niet aannemelijker maakte. Toen is dus het geheele amendement verworpen en daarop is gekomen het initiatief-voorstel van mevrouw Bakker—Nort. Toen is de heer Wintermans onder groote belangstelling van de aanwezige Kamerleden wederom amendementen gaan indienen en wel 5 in getal — natuurlijk meende de heer Wintermans ook daardoor het initiatiefvoorstel te verbeteren! —, maar desniettegenstaande is het voorstel aangenomen, gelukkig.

De grieven van den heer de Veer daartegen lijken mij niet zeer gegrond. Er zijn natuurlijk ook wel andere gevallen, waarin men gaarne pensioen zou willen toekennen. Dat is mogelijk. In ieder geval is hier een geval aanwezig, waarin pensioen wel grond van recht heeft. Trouwens, die ambtenaar heeft toch al die jaren bijdragen voor zijn pensioen betaald en hij zou, wanneer de zuster, die voor hem al die jaren heeft gezorgd, geen pensioen kreeg, toch allicht een bijzondere verzekering voor haar hebben moeten treffen, hetgeen een groote onrechtvaardigheid zou zijn.

De heer de Veer zegt, en ik geloof, dat dat de grootste grief en het grootste bezwaar voor hem is, dat dit een nieuw element in de wetgeving brengt, dat tot allerlei consequenties zou kunnen leiden. Maar nieuwe dingen zijn toch niet altijd verkeerd? Alle dingen zijn toch eens nieuw geweest! Men moet zich alleen afvragen, of iets goed en rechtvaardig is en in dit geval natuurlijk of het ook past in de lijn van de Pensioenwet, en ik geloof, dat de Minister volkomen gelijk had, toen hij aan de overzijde van het Binnenhof zeide, dat dit amendement er zeker in paste.

Ik hoop dus, Mijnheer de Voorzitter, in tegenstelling met den heer de Veer, dat dit voorstel van wet zal worden aangenomen.

Mevrouw **Bakker—Nort**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne wil ik van de gelegenheid gebruik maken om de bezwaren, door den heer de Veer opgenoemd, te weerleggen en te gelijker tijd om een woord van hartelijken dank te spreken aan mevrouw Pothuis—Smit voor de instemming, die zij met mijn voorstel heeft betuigd.

Het eerste bezwaar van den heer de Veer betrof den spoed, waarmede dit ontwerp hier wordt behandeld. Dit is een uiterlijke omstandigheid, Mijnheer de Voorzitter, waaraan dit

(Bakker—Nort.)

voorstel van wet geen schuld heeft en dat ook niet de innerlijke waarde van dit voorstel aantast. Ook ik betreur in zekeren zin den spoed, welke hier is moeten worden gemaakt, omdat daardoor de belanghebbenden geen gelegenheid hebben gehad zich ook tot dit hooge college te wenden met betuigingen van instemming, wat bij de behandeling in de Tweede Kamer zoowel van kerkelijke als neutrale zijde wel degelijk is gedaan.

Ik kan den heer de Veer volkomen geruststellen omtrent den spoed, waarmede dit voorstel in de Tweede Kamer is behandeld. Trouwens, daarover heeft de geachte afgevaardigde geen opmerking geuit. De behandeling aan de overzijde is uitvoerig en volledig geweest. In het Voorloopig Verslag zijn alle grieven opgenomen en door de tegenstanders is er den voorstellers geen verwijt van gemaakt, dat ook maar één van die bezwaren niet is beantwoord in de Memorie van Antwoord. Daarop is het voorstel van wet in de Tweede Kamer zeer uitvoerig in het openbaar behandeld, zoodat de behandeling daar zeer volledig was.

Maar de heer de Veer heeft een veel ernstiger grief laten hooren, hij heeft nl. zijn angst uitgesproken, dat de uitzondering, welke nu wordt gemaakt op het weduwen- en weezenpensioen voor de ambtenaren, zich in de toekomst wel tot meerdere gevallen zou kunnen uitbreiden.

Ik wil hierop antwoorden, Mijnheer de Voorzitter, dat de tegenwoordige pensioenregeling nog maar van zeer recenten datum is, want inderdaad, en dit in antwoord op mevrouw Pothuis—Smit, hetgeen ik voorstel is niet iets nieuws.

Het spijt mij het te moeten zeggen, het is geen novum, doch een zeer oude instelling. Wij hebben gehad een oud Souverein besluit van 5 September 1814 n°. 16, waarbij aan de ,,ongehuwde ambtenaren'' in den stijl van dien tijd het recht werd toegekend hetzij een moeder, hetzij een zuster voor te dragen om na hun dood pensioen te ontvangen.

Dit Souverein besluit heeft een zeer lang leven gehad, het heeft zelfs geleefd tot 1921.

Telkens is bij de wet de gelegenheid opengesteld aan ongehuwde ambtenaren, om alsnog een moeder of zuster voor pensioen aan te wijzen. Het laatste is dit gebeurd bij de wet van 30 Juni 1921, *Staatsblad* 823, waarbij de gelegenheid werd opengesteld tot 1 Juli 1921. Dit Souverein besluit ging dus zelfs veel verder dan dit zeer bescheiden voorstel, want het Souverein besluit gaf toch de gelegenheid aan een ongehuwden ambtenaar een moeder of zuster aan te wijzen.

En verder wil ik u wijzen op de pensioenverordening van de provincie Zuidholland, die als voorbeeld heeft gediend aan den Minister voor zijn oorspronkelijk artikel 91*a*, welke slechts op ondergeschikte punten is gewijzigd, zoals wij kunnen lezen in de Memorie van Toelichting bij het wetsontwerp tot wijziging der Pensioenwet 1922.

De instelling van zusterpensioen heeft meer dan een eeuw reeds bestaan en dus is hetgeen ik wensch, en met mij al degenen, die in de Tweede Kamer vóór dit wetsvoorstel hebben gestemd, niet iets nieuws. Maar wel is iets nieuws deze regeling van den allerlaatsten tijd, dat aan de ongehuwde ambtenaren precies dezelfde lasten voor het Pensioenfonds worden opgelegd als aan de gehuwde, zonder dat daarvoor de mogelijkheid voor hen bestaat om een van hen afhankelijke bloedverwante voor pensioen aan te wijzen.

Voor hun eigen pensioen storten zij te recht precies gelijk, nl. 3 pct., maar 5½ pct. van hun inkomen wordt geëischt, tot een maximum van een jaarwedde van f 3000, van alle ongehuwde ambtenaren evengoed als van de gehuwde, dus ook van al die ambtenaren, die nooit weduwe of weezen zullen nalaten en die dikwijls te zorgen hebben voor een invalide nabestaande, het kan zijn een zuster — de Minister neemt het meest voorkomende geval in art. 91*a* — en die daardoor naast de plichten, die het Pensioenfonds voor weduwe en weezen aan anderen oplegt, ook nog moeten trachten door grootere opofferingen een lijfrente te verzorgen voor die nabestaande of een kapitaaltje te vormen.

Maar zelfs voor den ouden dag heeft die vooruitziendheid voor de nabestaande niet geholpen. Wij weten allen, hoe het met menige lijfrente is gegaan en met menige kapitaalsvorming.

Zooals mij gebleken is uit enkele verzoeken en brieven tot mij gericht, is alle hoop van sommige dier ambtenaren — het getal is niet zoo heel groot —, die jarenlang diensten aan den Staat hebben bewezen, gericht op dit pensioen, dat de mogelijkheid van een verzorgden ouden dag voor een zuster zal openen.

En dan wil ik wijzen op het geheel nieuwe in de tegenwoordige regeling, dat nu van de vrouwelijke ambtenaren, die dus nooit weduwen kunnen nalaten en slechts in de uiterste zeldzaamheid weezen, volle 5½ pct. van het pensioen wordt gevraagd tot hetzelfde maximum, terwijl tot 1920 de regeling heeft gegolden, dat zij tot haar 40ste jaar slechts 1 pct. behoefden te storten, tot een maximaal bedrag van f 24 per jaar, terwijl zij ook afstand konden doen van alle rechten op dat weduwen- en weezenpensioen en dan niets behoefden te betalen.

Iets nieuws is deze verplichte volledige gelijkstelling met de gehuwde ambtenaren voor een fonds, waaruit nabestaanden van de ongehuwde ambtenaren geenerlei bate kunnen hebben. En nu zegt de heer de Veer: het is toch geen recht van den ongehuwden ambtenaar om iets te vorderen voor zijn nabestaande.

Ik zou zeggen, waar hier betaald is in gelijke mate als door de gehuwde ambtenaren, is er wel degelijk een rechtsgrond voor pensioen ook voor de ongehuwde ambtenaren, voor degenen, die afhankelijk zijn geweest van hun inkomen en — ik breid het niet zoover uit als de heer de Veer het heeft willen doen — die hun huishouden hebben waargenomen. De Minister heeft alleen genoemd de zuster en ik heb mij streng gehouden aan de grenzen, door den Minister als uiterste concessie toelaatbaar verklaard. Ik heb de gevallen van pensioengerechtigden niet zoo ver willen uitbreiden als door den heer de Veer is gedaan, omdat het mij altijd beter heeft toegeschenen het misschien op zich zelf minder goede bereikbare te verkiezen boven het betere onbereikbare. Want, zooals ik in de Tweede Kamer ook gezegd heb, het onbereikbare betere is dikwijls de vijand van het bereikbare goede.

Zeer zeker zullen bij de aanneming van dit voorstel van wet nog schrijnende gevallen buiten deze wetsbepaling blijven bestaan, ook voor andere bloedverwanten, die tot nu toe afhankelijk waren van de inkomsten van ongehuwde ambtenaren, bij voorbeeld een moeder. Ik stem dat den heer de Veer volkomen toe. Was het mogelijk geweest en waren de voorstellers vrij geweest, zij zouden stellig het voorbeeld gevolgd hebben van het Souverein besluit, dat 100 jaar en langer heeft gegolden. Zij zouden ook de mogelijkheid gevraagd hebben, dat een moeder pensioen kon trekken.

En nu hoop ik de vrees van den heer de Veer voor een te groote uitbreiding van de gevallen te weerleggen.

Wat wil dit voorstel van wet? Het legt niet aan den Minister een verplichting op, om pensioen toe te kennen in alle gevallen, dat aan de strenge eischen is voldaan, nl. dat de ambtenaar 25 dienstjaren heeft en de zuster 10 jaar voor hem het huishouden heeft gevoerd.

De heer de Veer heeft gezegd, dat dit een gunstpensioen is. Waar echter voor dit pensioen betaald is, is het hetzelfde als het pensioen, dat aan weduwen en weezen wordt uitbetaald; men kan zeggen, dat het een facultatief pensioen is.

De vrees voor te groote uitbreiding zou reden van bestaan hebben, wanneer wij nu met iets nieuws kwamen en ik veronderstellenderwijze moest zeggen: ik denk, dat het niet te ver zal gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik behoef mij hier niet met hypothesen of stellingen te verdedigen. Er zijn feiten. Deze uitbreiding behoeft niet te zijn gelijk een olievlek, die zich steeds uitbreidt. Die kans bestaat m. i. niet. Jarenlang heeft de verordening in Zuidholland bestaan: er is nooit sprake van uitbreiding geweest. Wij hebben tot 1921 het Souverein besluit gehad en hebben er zelfs nooit veel van gehoord. En waar dit pensioen werd toegekend, was het nog wel een recht. De gevallen, waarin het gebeurde, waren zelfs niet eens talrijk.

(Bakker—Nort.)

Ik geloof dan ook, dat de angst voor te groote uitbreiding zeker niet gerechtvaardigd is.

Ik zou nu graag enkele positieve dingen omtrent dit voorstel van wet in het midden brengen.

Doch ik wil u niet vermoeien en uw geduld uitputten door mij te veel in casuïstiek te verdiepen.

Ik stem direct toe — dit aan het adres van den heer de Veer —, dat elke wet grenzen moet stellen en dat er buiten elke wet gevallen zijn, die ons pijn doen, die schrijnend zijn en die ons bedroeven. Het is echter nu eenmaal noodzakelijk grenzen te trekken. Naast het geval, dat de heer de Veer heeft gesteld, wil ik een ander noemen. Ik zou u willen doen denken aan alle hulpbehoevende oude vrouwen, zusters van ongehuwde ambtenaren, die er op het oogenblik kunnen zijn en op uw steun in deze rekenen. Ik wil u wijzen op een brief, dien ik hedenmorgen kreeg van een dame uit Amsterdam. Ze blijkt niet al te goed op de hoogte te zijn met de parlementaire regelen, waar zij schrijft:

„Uw hebt met uw wetsvoorstel in de Tweede Kamer iets bereikt, waarvan ik in de verste verte niet heb durven droomen."

Inderdaad, het voorloopig resultaat, in de Tweede Kamer verkregen, zal niet helpen, indien uw hoog college niet medewerkt, opdat deze stakkerds worden geholpen. Het geldt toch zusters, die in den regel invalide zijn. Het is toch niet meer gebruikelijk, dat de gezonde ongehuwde dochter in huis blijft en het genadebrood blijft eten van bloedverwanten. Maar ik wil u voorlezen wat deze dame verder schrijft:

„Reeds 35 jaar doe ik bij mijn zuster (onderwijzeres) de huishouding, niet sterk genoeg voor andere bezigheid. Mijn zuster heeft getracht na haar dood voor mij te zorgen, ook had ik nog een klein kapitaal. Dat alles heeft de oorlog verslonden. Ik zou dus bij mijn zusters overlijden wat men noemt op straat staan, daar ik geen verdere familie bezit.

Ik ben reeds 56 jaar, dus van eenige betrekking geen sprake, al zou ik er nog kracht voor hebben, wat niet het geval is. En ziedaar welk een licht ontsteekt gij op mijn ouden dag!"

Mijnheer de Voorzitter! Zoo zijn er natuurlijk meer gevallen ook aan de leden van dit hooge college bekend. De Minister meende, dat deze gevallen zeer sporadisch zouden voorkomen. In elk geval kan men niet zeggen, dat er hier een verplichting aan den Minister wordt opgelegd, want ik heb die verplichting niet in dit wetsvoorstel durven vastleggen, aangezien dan misschien de Minister ware gekomen met zijn scherpsnijdend zwaard, nl. de onaannemelijkheidsverklaring, waardoor elke mogelijkheid van zusterpensioen zou zijn afgehakt. Het voorstel geeft, indien het wordt aangenomen, den Minister alleen een bevoegdheid. Hij zal er gebruik van kunnen maken in gevallen, waarin het z. i. noodig is. Er is ook al op gewezen, dat het geen offers zal kosten, noch van het Rijk, noch van de gemeenten, noch van de ambtenaren, die toch aan pensioenstorting gebonden zijn; de Minister heeft verondersteld — zooals duidelijk bleek uit de Memorie van Antwoord —, dat het Pensioenfonds deze gevallen wel zal kunnen dragen.

Bij aanneming van dit wetsvoorstel worden dus twee groote voordeelen verkregen; ik erken het, het is maar een heel klein en bescheiden voorstel, maar voor de betrokkenen, die wij en die iedereen zal willen helpen, ook zij, die uit principe tegen dit voorstel zijn, beteekent het een levensvraag, een zonnestraal op den ouden dag, waar niets anders grijnst dan armoede en hulpbehoevendheid. Die zonnestraal zal dit wetsvoorstel haar geven.

Maar het geeft nog meer, zooals het *Katholiek Schoolblad* van 14 Juni ll. heeft gezegd, nl. aan de ongehuwde ambtenaren een gevoel van rechtvaardigheid, die ook tegenover hen betracht wordt. Ik ben het echter niet eens met den schrijver van dat artikel, waar hij zegt, dat het een novum is. Het is geen novum, zooals ik heb bewezen, maar een instelling, die vroeger reeds bestond, en die in zeer bescheiden vorm terugkomt. Bovendien zou aanneming dit moreele effect hebben, dat het voor één groep van ambtenaren de bijdrage van 8½ pct. minder bezwaarlijk doet zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Met het oog op deze voordeelen, die ik inderdaad zeer hoog acht, kom ik met den meesten aandrang bij dit hooge college met de vraag, of het zal willen medewerken om dit voorstel tot een wet te maken.

(de Veer c. a.)

De heer **de Veer**: Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord, om een misverstand te voorkomen. Door mevrouw Bakker—Nort, zoowel als door mevrouw Pothuis—Smit, werd er over gesproken, dat de betrokken ambtenaren jarenlang hebben bijgedragen voor dit pensioen en dus een zeker soort van recht hebben op een uitkeering. Ook uit hetgeen mevrouw Bakker—Nort heeft voorgelezen uit het *Katholiek Schoolblad*, kan men tot de conclusie komen, dat die ambtenaren een zeker recht op dat pensioen hebben. Maar dat komt mij volkomen onjuist voor. Pensioen is geen individueel, maar een collectief recht. Alle ambtenaren vallen er onder en moeten dus ook bijdragen en ieder, die trouwt, kan daarvan de voordeelen genieten. Maar de gehuwde ambtenaar valt evengoed onder dit wetsontwerp. De man kan getrouwd geweest zijn en zelfs ook kinderen gehad hebben en dus een groot risico hebben opgeleverd voor het Pensioenfonds en ook daarom lijkt het mij onjuist, om te zeggen: men heeft er voor betaald.

En wat het slot van de rede van mevrouw Bakker—Nort betreft, ik heb 't in den aanvang reeds gezegd: de sympathie is aan de zijde van mevrouw Bakker—Nort en de ongevoeligheid en koudheid zijn aan mijn kant, maar dat neemt niet weg, dat ik toch mijn stem aan dit voorstel van wet niet kan geven.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Naar aanleiding van de laatste woorden van den heer de Veer wensch ik een enkel woord te spreken ten gunste van dit wetsvoorstel.

Er is herhaaldelijk gesproken van een „gunstpensioen", een pensioen, waarop geen recht zou bestaan, maar dat alleen bij wijze van gunst zou worden gegeven aan de zuster, die daarmee zou worden bevoordeeld.

Het komt mij voor, dat dit niet geheel juist is. De heer de Veer heeft dit gemotiveerd door te zeggen: wij moeten het pensioen beschouwen als een collectief recht van den ambtenaar en niet uit een individueel oogpunt. In zekeren zin is dat wel juist. Ook de Minister heeft gezegd, dat de zaak uit een oogpunt van collectiviteit moet worden bekeken. Hij bedoelde daarmede: het percentage, niet ieders recht. Stel, wij hadden een particuliere regeling voor onze ambtenaren, b.v. bij een risicobank of bij een particuliere assurantiemaatschappij, dan zou er toch geen twijfel zijn, dat iemand, die 25 lange jaren van zijn betrekkelijk gering salaris een hooge premie heeft betaald en op hoogen leeftijd sterft, niet het recht zou hebben een begunstigde aan te wijzen, die van de premie kan profiteeren. Ik beweer niet, dat het precies hetzelfde is of men zich bij het Rijk of bij een particuliere assurantiemaatschappij verzekert, de tarieven zouden ook anders zijn, maar de grondgedachte blijft dezelfde, nl. dat men, na jarenlang voor zijn nabestaanden te hebben gezorgd, ook het recht heeft een begunstigde aan te wijzen. Ik vind het een groot voordeel van dit wetsontwerp, dat men juist elk geval op zich zelf kan bekijken, dat de Minister het in geval A, waar het niet noodig is, het niet behoeft toe te kennen, en wel in geval B, waar het hoog noodig is. Wanneer men even nagaat den tekst van het wetsontwerp en ziet, welke buitengewone waarborgen dit facultatieve pensioen omringen, dan kan men toch moeilijk misbruiken vreezen. Het geval moet zich voordoen, dat de ambtenaren 25 jaren zijn 8½ pct. gestort heeft; dat de zuster tien jaren vóór zijn overlijden de huishouding van den ambtenaar heeft waargenomen; dat de zuster geen bezoldigde betrekking heeft. Misbruik is dus buitengesloten en, als al die omstandigheden aanwezig zijn, heeft de Minister nog pas het recht om pensioen toe te kennen. De heer de Veer noemt dat armenzorg, maar ik betwist dat. Is het soms armenzorg, dat het Rijk zorgt voor de weduwen en weezen, is dat geen wettelijke verplichting? Waarom is dan de zorg voor deze nabestaanden armenzorg? De geest, die uit het Souverein Besluit van 1814 spreekt, moet den heer de Veer toch den weg wijzen. Daar wordt een recht gegeven, en hier is eenvoudig sprake van een facultatief pensioen naar de omstandigheden. De Staat is aangewezen om te zorgen voor de nabestaanden van iemand, die den Staat goed heeft gediend, altijd premie heeft betaald, ook wanneer die nabestaanden niet gehuwd zijn. Ik betwist, dat dit armenzorg is en dat het een gunst is. Het is een facultatief pensioen, dat in alle opzichten geoorloofd is. Ik beveel daarom het wetsvoorstel met warmte bij de Kamer aan.

50ste VERGADERING. — 29 Juni 1923.

Verschillende wetsontwerpen.

(Haazevoet e. a.)

De heer **Haazevoet**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts een korte verklaring af te leggen:

Dit wetsvoorstel beoogt slechts aan de inwonende zuster, die zonder eenige bezoldigde betrekking te vervullen gedurende de laatste 10 jaren vóór het overlijden de huishouding heeft waargenomen, pensioen toe te kennen na het overlijden van haar broeder den ambtenaar.

Ofschoon ik niet wensch te ontkennen, dat het hierbedoelde geval — zij het dan in zeer geringe mate — analoog is aan dat van de pensioengerechtigde weduwe, komt het mij voor, dat dit wetsvoorstel slechts uitzonderingen vormt, terwijl alle andere soortgelijke gevallen worden verwaarloosd van personen, die in gelijke omstandigheden verkeeren. Ik zie in deze casuïstische wetgeving een bevoorrechting van een speciaal geval, en een achteruitstelling van alle andere analoge gevallen.

Aan een dergelijke regeling wensch ik mijn stem niet te geven en verklaar mij gaarne bereid mede te werken aan de totstandkoming van een regeling, hetzij bij initiatief-ontwerp of wel als Regeeringsvoorstel, hetwelk verder gaat dan dit.

Ik zal dus, in het midden latende of hier al of niet van recht dan wel van gunst moet gesproken worden, mijn stem aan dit wetsontwerp niet geven, omdat het mij niet ver genoeg gaat.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van wet wordt in stemming gebracht en verworpen met 17 tegen 10 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Haazevoet, Diepenhorst, de Vos van Steenwijk, Verkouteren, Gilissen, van Wassenaer van Catwijck, van der Lande, Blomjous, Arntz, L. de Vries, de Waal Malefijt, Janssen, Anema, de Veer, Croles, Haffmans en Dobbelmann.

Vóór hebben gestemd de heer van der Does de Willebois, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Embden, Verheijen, Wittert van Hoogland, W. Fransen, Slingenberg, Mendels, Douwes en de Voorzitter.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren van Lanschot, Westerdijk en van Basten Batenburg.

Mevrouw Bakker—Nort wordt door den griffier uitgeleide gedaan.

Aan de orde is de behandeling van de volgende ontwerpen van wet:

II. Aanvulling en wijziging van de Pensioenwet voor de landmacht (Staatsblad 1922, n°. 66), gewijzigd en aangevuld bij de wet van 19 Mei 1922 (Staatsblad n°. 337) (429);

Aanvulling en wijziging van de Pensioenwet voor de zeemacht (Staatsblad 1922, n°. 65), gewijzigd en aangevuld bij de wet van 19 Mei 1922 (Staatsblad n°. 337) (429);

III. Aanvulling en wijziging van de Militaire Weduwenwet 1922 (428);

IV. Pensioenwet voor de reserve-adjudanten-onderofficier van de landmacht, die op grond van de door hen bekleede betrekking geacht worden voortdurend in werkelijken dienst te zijn of geweest te zijn, alsmede voor hunne weduwen en weezen (464);

V. Wijziging van de wet van den 14den Juni 1918, tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee (Staatsblad n°. 354) (477).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: De drie volgende ontwerpen van wet betreffen het Departement van Waterstaat; waar de Minister van Waterstaat wegens dringende ambtsbezigheden verhinderd is, in deze vergadering tegenwoordig te zijn, heeft de Minister van Oorlog zich bereid verklaard, die ontwerpen zoo noodig te verdedigen:

VI. Verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor den aanleg van een verharden weg langs het Boerpad in de gemeente Ruinerwold (438);

(Minister de Graaff e. a.)

VII. Overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van den bij de gemeenten Smilde en Norg in beheer en onderhoud zijnden weg langs de Norgervaart tusschen de Norgerbrug en de brug bij de Koloniesluis (466);

VIII. Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van instandhouding van eene spoorverbinding tusschen den Staatsspoorweg Sittard—Roermond en de grinderij aan de Maas te Linne (493).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen:

IX. Wijziging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (drie wetsontwerpen) **(435).**

De **Voorzitter**: Ik stel voor, de beraadslaging over deze drie ontwerpen van wet gelijktijdig te doen plaats hebben.

Daartoe wordt besloten.

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **de Graaff**, Minister van Koloniën: Mijnheer de Voorzitter! In het Eindverslag van de Commissie van Rapporteurs is de vraag gesteld, of de salarissen van het personeel bij den dienst der belastingen, uitgetrokken op onderafdeeling 307, in overeenstemming zijn met die van thans in dienst zijnde functionnarissen. Mijn antwoord daarop is het volgende. In de onderafdeeling 307 zijn begrepen twee voorzieningen, waarvan een met betrekking tot het gewone korps van den belastingdienst. Het spreekt vanzelf, dat de salarissen van de nieuw aan te stellen ambtenaren van dien tak van dienst dezelfde zullen zijn als van de reeds in dienst zijnde functionarissen.

De tweede post betreft den accountantsdienst bij het belastingwezen in Indië. Ten aanzien van dezen tak van dienst zijn de verhoudingen anders. Op het oogenblik worden de als zoodanig uitgezonden ambtenaren bezoldigd op den voet, als met ieder der betrokkenen individueel is overeengekomen bij hun aanstelling voor den duur van drie jaren. In de regeling van dit punt bestaat onderling in meerdere of mindere mate onderscheid, hetzij in verband met de positie, waarin de betrokkenen verkeeren vóór hun uitzending, hetzij in verband met andere omstandigheden. Een normale toestand bestaat dus in zoover nog niet. Het ligt nu in de bedoeling van de Regeering, om langzamerhand daartoe te komen en dus, zoowel wat aangaat de formatie van het onderwerpelijk korps ambtenaren als wat betreft de salarieering, regelmaat te brengen. Voorloopig zal de dienst niettemin op tijdelijken voet georganiseerd blijven, in afwachting van hetgeen de toekomst zal leeren ten aanzien van den omvang der werkzaamheden als anderszins. Het doel echter is, ten slotte te komen tot regelmatige verhoudingen, zooveel mogelijk in overeenstemming met den algemeenen accountantsdienst. De thans aanwezige ambtenaren, voor zoover zij daarvoor in aanmerking kunnen komen, zullen, naar ik mij voorshands voorstel, allengs in de nieuwe formatie overgaan, terwijl de traktementen, die inmiddels zijn vastgesteld, alsdan ook voor hen toepassing zullen vinden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De drie ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

X. Verhooging van de uitkeering aan het Weduwen- en weezenfonds van de Europeesche officieren van het leger in Nederlandsch-Indië (457);

XI. Nadere verhooging van de begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1923 (457);

XII. Nadere wijziging en verhooging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (465).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt gesloten.

De Kamer gaat tot nadere bijeenroeping, waarschijnlijk 10 Juli, uiteen.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen. (43)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De voorstanders van het behoud der strijkgelden stellen gewoonlijk op den voorgrond, dat de strekking daarvan is het verkrijgen van een waarborg, dat de prijs de waarde van het goed zooveel mogelijk dekt. Theoretisch ligt hierin wel een kern van waarheid. In de praktijk daarentegen kan deze premie maar al te vaak leiden tot een noodeloos opvoeren der kosten en eene niet gerechtvaardigde verrijking van personen, die er een bedrijf van maken, bij wijze van speculatie, strijkgeld te „jagen". Alles bijeengenomen is voor de afschaffing van het strijkgeld iets meer te zeggen dan voor de handhaving. Wanneer de Regeering ten slotte het voorstel der Staatscommissie voor het pachtvraagstuk om ook het strijkgeld te verbieden heeft gevolgd, ligt niettemin voor haar de voornaamste beteekenis van art. 2 in het verbod van de andere premie's, gelijk wijnkoop, welke zonder meer afkeuring verdienen.

Art. 1. Door de kosten ten laste van den verpachter te brengen wordt bereikt, dat de gegadigde bij het doen van zijn bod slechts met de jaarlijks te betalen pachtsom behoeft rekening te houden. Kwamen de kosten ten laste van den pachter, dan zou onder omstandigheden het eerste jaar een te groote praestatie van dezen worden verlangd. Bij onderhandsche verpachting zijn de kosten allicht geringer en heeft de pachter bovendien beter gelegenheid in kalm overleg zijne beslissing te nemen hoever hij gaan wil.

Art. 2. De Regeering kan niet instemmen met de zienswijze, die alle premiën, welke in de praktijk voorkomen, in bescherming neemt.

Het artikel 2 kwam overigens reeds hierboven ter sprake.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,
CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 29sten Juni 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

MINISTERIE VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN EN LANDBOUW.
DIRECTIE VAN DEN LANDBOUW.
N°. 6985.
AFDEELING B.B.
Bericht op schrijven van 30 Mei j.l. n°. 67, betreffende vereeniging van Venhuizen en Wijdenes.

(78)

Aan
den Heer Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

'sGravenhage, 21 Juni 1923.

Wij hebben de eer U Hoogedelgestrenge te berichten, dat krachtens machtiging van de Koningin, dd. 14 dezer n°. 14, het wetsontwerp tot vereeniging van de gemeenten Venhuizen en Wijdenes wordt ingetrokken, omdat het in dat ontwerp voorgestelde tijdstip van ingang der vereeniging, nl. 1 Mei 1923, is verstreken.

Naar aanleiding van het slot van het Voorloopig Verslag moge onder de aandacht gebracht worden, dat de vertraagde inzending van de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal het gevolg is geweest van nader opgekomen bezwaren van den kant van een der betrokken gemeentebesturen tegen de voorgestelde samenvoeging, welke bezwaren een langdurig overleg hebben gevorderd met het College van Gedeputeerde Staten en die besturen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,
CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 352). (295)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp spraken enkele leden hun leedwezen over de indiening daarvan uit. Zij wezen er op, dat door de bepaling, dat de administratiekosten voortaan door de verzekerden zelf moeten worden betaald, het sociale karakter der verzekering geheel vervalt. De vrijwillige ouderdomsverzekering kon door de bepaling, dat de administratiekosten voor verzekeringen ten aanzien van personen, die in economisch opzicht met de arbeiders zijn gelijk te stellen, voor rekening van het Rijk kwamen, ten aanzien dezer categorie nog tot de sociale verzekeringen worden gerekend. Komt de voorgestelde wetswijziging tot stand, dan bestaat er geen enkel verschil meer tusschen de vrijwillige verzekering ten aanzien van de economisch zwakkeren, die niet in loondienst zijn en de beter gesitueerden.

De hier aan het woord zijnde leden betreurden, dat de in economisch opzicht met de arbeiders gelijk gestelden, die ten aanzien van de sociale verzekering toch reeds zoo ver bij deze laatsten achterstaan, en wier premie, die zij zelf moeten betalen, in den regel niet op anderen kan worden verhaald, hiervan het slachtoffer zullen worden. Ook vreesden zij, dat de premieverhooging, welke van het wetsontwerp het gevolg zal zijn, van zóó ongunstigen invloed zal blijken op de vrij-

willige ouderdomsverzekering in het algemeen, dat mag betwijfeld worden, of het doel, dat de voorstellers blijkens de Memorie van Toelichting op het in 1919 ingediende wetsontwerp daarmede beoogden, nl. om voorzieningen te treffen ten aanzien van hen, die niet onder de sociale verzekeringswetten vallen, ofschoon zij in economisch opzicht met de arbeiders gelijkstaan, wel zal worden bereikt.

Andere leden konden zich met deze beschouwingen niet in alle opzichten vereenigen.

Aldus vastgesteld den 28sten Juni 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS—SMIT.
VERKOUTEREN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van den bouw, door de gemeente *Amsterdam*, van een nieuwe dubbele schutsluis in het verbreede gedeelte van den *Schinkel*, bekend als *„het Nieuwe Meer"*, ter vervanging van de Overtoomsche schutsluis en de uitvoering van bijkomende werken. (379)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp gaf geen aanleiding tot het opperen van bezwaren tegen de voorgestelde onteigening. Verscheidene leden meenden echter zich te moeten aansluiten bij den in de Tweede Kamer op den Minister uitgeoefenden drang om bij de uitvoering der voorgenomen werken zooveel mogelijk ook met aesthetische overwegingen rekening te houden, en tevens om, indien zulks ook maar eenigszins mogelijk is, de te bouwen sluizen en spoorwegbrug tot één kunstwerk te vereenigen. Met voldoening hadden zij kennis genomen van 's Ministers bereidverklaring om opnieuw te overwegen of vereeniging van de spoorwegbrug en de schutsluizen tot één kunstwerk kan worden aanvaard zonder de scheepvaart- en de spoorwegbelangen al te zeer te schaden en zonder dat de uitvoering van het werk te kostbaar wordt. Gaarne zouden de leden hier aan het woord worden ingelicht, of dit hernieuwd onderzoek reeds tot eenig resultaat heeft geleid.

Ofschoon sommige leden zich tegen de betrekkelijk groote afmetingen der te bouwen nieuwe schutsluizen niet wilden verzetten, wenschten zij toch het vertrouwen uit te spreken, dat hierin geen aanleiding moge worden gevonden tot het ontwerpen van plannen om binnen afzienbaren tijd den geheelen vaarweg geschikt te maken voor grootere schepen.

Aldus vastgesteld den 29sten Juni 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS—SMIT.
VERKOUTEREN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (*Verschillende onderwerpen.*) (426)

Met de voorgestelde wijziging der begrooting kon men zich in het algemeen vereenigen, doch de vraag werd geopperd, of daarbij wel rekening was gehouden met den vroeger gestelden eisch van bezuiniging van 17% op het totaal der uitgaven voor de respectieve Departementen.

Naar aanleiding van het in de Memorie van Antwoord aan de Tweede Kamer medegedeelde omtrent de Kamers van Koophandel, werd voorts aangedrongen op openbaarmaking, hetzij door ter-visie-legging, hetzij door opneming in de *Staatscourant*, van de rekeningen en begrootingen dier Kamers.

Ook werd gevraagd om overlegging van een staat der fondsen van de Kamers van Koophandel, gevormd uit de bedragen, aan kosten van eerste inschrijving ontvangen.

Aldus vastgesteld den 29sten Juni 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS—SMIT.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet tot:

1°. verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor den aanleg van een verharden weg langs het *Boerpad* in de gemeente *Ruinerwold* (438);

2°. verhooging van de uitkeering aan het Weduwen- en Weezenfonds van de Europeesche officieren van het leger in *Nederlandsch-Indië*; wijziging van de begrooting van *Nederlandsch-Indië* voor het dienstjaar 1923 (457);

3°. nadere wijziging en verhooging van het XIde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (465);

4°. overneming in beheer en onderhoud bij het Rijk van den bij de gemeenten *Smilde* en *Norg* in beheer en onderhoud zijnden weg langs de *Norgervaart* tusschen de Norgerbrug en de brug bij de Koloniesluis (466).

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 28sten Juni 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS-SMIT.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot verhooging en aanvulling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (458)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp gaf aanleiding tot het uiten der klacht, dat het kapitaal, hetwelk in de mijnen is gestoken en ongeveer 78 millioen bedraagt, slechts pl.m. een millioen rente 's jaars afwerpt. Dit laatste bedrag werd veel te laag geoordeeld en men wenschte er bij de Regeering op aan te dringen, vooral bedacht te zijn op verhooging van het rentecijfer.

Men klaagde voorts, dat veel te weinig spoed wordt betracht met de uitvoering van de plannen tot mijnexploitatie, en meende, dat, nog vóórdat de uitvoering van een plan een feit is geworden, met de voorbereiding van een nieuw plan moet worden aangevangen.

Ten slotte werd nog gevraagd, of het niet gewenscht is op ruimere schaal concessie aan particulieren te verleenen tot mijnontginning.

Aldus vastgesteld den 28sten Juni 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS—SMIT.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot verklaring van het algemeen nut van onteigening, ten name van de gemeente Amsterdam, van eigendommen, gelegen tusschen de kommen van de voormalige gemeenten *Buiksloot* en *Nieuwendam* en de ringvaart van den Buikslotermeerpolder, ten behoeve van de voorziening in den woningnood. (467)

Tegen de voorgestelde onteigening bleek bij het onderzoek in de afdeelingen geen bezwaar te bestaan. Alleen werd door een der leden in het midden gebracht, dat ter voorziening in den woningnood andere terreinen naar zijne meening tegen lageren prijs zouden zijn te bekomen. Hij had hierbij op het oog perceelen ten zuiden en zuidwesten van Amsterdam in het geannexeerde gedeelte van Nieuwer-Amstel en in de voormalige gemeente Sloten.

Aldus vastgesteld 28sten Juni 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS-SMIT.
VERKOUTEREN.

51ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DINSDAG 10 JULI 1923.

(Bijeenroepingsuur 8.30 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. brief van den heer Douwes, ontslag nemende als lid der Kamer; 3°. Regeeringsmissives; 4°. boek- en drukwerken; 5°. verzoekschriften; 6°. geschriften. — Mededeeling van de benoeming door de afdeelingen van rapporteurs over ontwerpen van wet. — Regeling van werkzaamheden.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 39 leden, te weten:

de heeren van Wassenaer van Catwijck, van Basten Batenburg, de Vos van Steenwijk, d'Aumale van Hardenbroek, Franssen, Verheijen, Briët, Beelaerts van Blokland, Croles, Anema, de Veer, de Waal Malefijt, Gilissen, van Lanschot, Slingenberg, Heerkens Thijssen, de Gijselaar, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren W. Fransen, van der Hoeven, L. de Vries, Mendels, Schönfeld, Westerdijk, Steger, Wittert van Hoogland, Dobbelmann, Wibaut, Idenburg, van der Does de Willebois, Haazevoet, Blomjous, Haffmans, van Embden, Verkouteren, Smeenge, van der Maesen de Sombreff en Slotemaker de Bruine.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Arntz, wegens verblijf in het buitenland; van den heer Diepenhorst, als voren; van den heer Janssen, ook volgende dagen; van den heer Sijtsma, wegens een familiefeest, en van den heer van der Lande.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. de volgende brief:

„Amsterdam, 29 Juni 1923.

Den Hoogedelgestrengen Heer
J. J. C. Baron van Voorst tot Voorst,
voorzitter van de Eerste Kamer.

Hoogedelgestrenge Heer,

Ondergeteekende heeft de eer u te berichten, dat hij, in verband met zijne benoeming tot lid der Provinciale Staten van Noordholland, zijn ontslag neemt als lid van de Eerste Kamer.

Gaarne maakt de ondergeteekende van deze gelegenheid gebruik, u, Mijnheer de Voorzitter, den heer griffier en zijnen medeleden vriendelijk dank te zeggen voor de groote welwillendheid, welke hij gedurende zijn lidmaatschap heeft mogen ondervinden.

Met de betuiging zijner beste wenschen voor het hoogst belangrijke werk der Kamer en voor de leden persoonlijk, verblijft hij,

met de meeste hooogachting,
uw dienstwillige
J. Douwes."

De Voorzitter: Deze mededeeling zal door u, mijn medeleden, evenals door mij, zeker met leedwezen ontvangen zijn. Al was de heer Douwes slechts kort lid dezer Kamer, hij was het toch lang genoeg, dat wij hem hebben kunnen leeren waardeeren. Laten wij den wensch uitspreken, dat het den heer Douwes in zijn nieuwen werkkring goed zal gaan, dat hij een goede gezondheid zal genieten. In deze Kamer zullen wij ons hem in eere herinneren.

Van den brief zal kennis gegeven worden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw;

3°. de volgende Regeeringsmissives:

twee, van het Departement van Buitenlandsche Zaken, ten geleide van:

a. het afzonderlijk advies van een tweetal leden der commissie van advies voor volkenrechtelijke vraagstukken, betrekkelijk het vraagstuk der militaire garantieverdragen;

b. een Witboek, inhoudende het Algemeen Verslag der Commissie van Rechtsgeleerden, belast met de studie van en het uitbrengen van bericht over de herziening van het oorlogsrecht;

een, van het Departement van Koloniën, waarbij ter kennisneming van de leden worden overgelegd de uit Indië ontvangen gegevens omtrent de met den aankoop van particuliere landerijen verkregen financieele resultaten.

Deze missives worden voor kennisgeving aangenomen; de bijlagen zullen worden geplaatst in het archief der Kamer of ter griffie worden gedeponeerd, ter inzage van de leden;

4°. de volgende boek- en drukwerken:

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over de jaren 1915, 1916 en 1917. Eerste Gedeelte, Gebouwen;

Jaarboek van het Mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië 1920. Verhandelingen. Vierde Gedeelte (Met atlas);

33ste Jaarverslag van den Schoolraad voor de Scholen met den Bijbel. 1922—1923;

Unieblaadje n°. 57 van de Unie „Een school met den Bijbel" 1878—3 Augustus 1923. Aankondiging van de 45ste jaarcollectie voor de Scholen met den Bijbel;

Ds. A. de Geus. „Voor 45 jaren en thans";

„De Wederopbouw", Jubileumnummer, uitgegeven ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het *Technisch Weekblad „Vraag en Aanbod"*, 1898—1923;

Verslag betreffende het Provinciaal Ziekenhuis nabij Santpoort 1922;

Centraal Bureau uit het Nederlandsch Landbouwcomité. Jaarverslag 1922;

Ahaus-Enscheder Eisenbahn-Gesellschaft. Geselschaftsbericht über das Jahr 1922;

(Voorzitter.)

H. H. van Kol. „De Koloniale Mandaten en de Volkenbond";

Handelingen der Nederlandsche Juristen-Vereeniging, 1923, I, Derde Stuk;

Nederlandsch-Westfaalsche Spoorwegmaatschappij. Verslag over 1922;

Henri Lambert. „Le Nouveau Contrat Social" (van den schrijver);

Henri Lambert. „Pax Economica" (van den schrijver);

Handels- und Gewerbekammer für Rotterdam. Auszug aus dem Jahresbericht 1922;

Jhr. L. M. A. von Schmid. „Beroepskader";

Nederlandsche Handel-Maatschappij. Verslag 1922.

Deze boek- en drukwerken zullen worden geplaatst in de boekerij der Kamer;

5°. de volgende verzoekschriften:

een, van den secretaris van den Nederlandschen Boerenbond, te 's Gravenhage, in zake het ontwerp van wet tot regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen;

een, van het centraal bestuur van den Nederlandschen Tuinbouwraad, als voren;

een, van den voorzitter en den secretaris van het bestuur der Vereeniging van academisch gevormde leeraren, betreffende de voorgestelde verhooging der college- en examengelden.

Deze verzoekschriften zullen worden gezonden aan de Commissie voor de Verzoekschriften;

een, van den Bond Friesche Stoom- en motorvaartbelangen, met verzoek om rechtsgelijkheid en instaatstelling zijn bedrijf onbelemmerd en met opgewektheid te kunnen uitoefenen.

Dit verzoekschrift wordt ter zijde gelegd, als niet voldoende aan de Grondwet;

6°. de volgende geschriften:

een, van de Centrale Commissie voor bezuiniging, ingesteld door de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel te Haarlem, ten geleide van een afdruk van een brief dier commissie aan den tijdelijk Voorzitter van den Raad van Ministers, in zake het publiceeren door de Regeering van een financieel programma voor de eerstvolgende jaren en betreffende vermindering van het totaal der uitgaven op de Staatsbegrooting;

een afdruk van een motie, aangenomen in de jaarlijksche algemeene vergadering van voornoemde maatschappij, over dezelfde onderwerpen;

een, van burgemeester en wethouders van Waddinxveen, betreffende den aanleg van den spoorweg Gouda—Waddinxveen—Boskoop—Alphen a. d. Rijn;

een afschrift van een besluit van den gemeenteraad van Boskoop, over hetzelfde onderwerp;

een afschrift van een motie, aangenomen in een vergadering van de Pomologische Vereeniging te Boskoop, betreffende hetzelfde onderwerp.

Deze geschriften zullen worden nedergelegd ter griffie ter inzage van de leden;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot rapporteurs over de ontwerpen van wet:

Wijziging van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (Garanties ten behoeve van middenstandsbedrijven) (496), en

Pensioenwet voor het reservepersoneel der landmacht;

Pensioenwet voor personeel der Koninklijke marinereserve (463),

de heeren van Wassenaer van Catwijck, Haazevoet, Wittert van Hoogland, de Veer en L. de Vries;

C. dat aan de leden is uitgereikt het concept-adres van gelukwensching aan H. M. de Koningin, welk concept *alleen* voor hen is bestemd, en dat dit stuk in de afdeelingen zal worden behandeld morgen om half vier, na afloop van de openbare vergadering.

Ook deel ik mede, dat de derde afdeeling is uitgenoodigd een lid van de Commissie van Redactie voor het adres te benoemen in de plaats van den heer Diepenhorst, die zich in het buitenland bevindt.

Na afloop van de vergadering van heden zal in de afdeelingen onderzocht worden het voorstel tot wijziging van het Reglement van Orde der Kamer (Gedrukte Stukken Eerste Kamer, zitting 1922—1923, n°. 182).

Het is voorts mijn voornemen, om morgen om elf uur een openbare vergadering te beleggen ter behandeling van de ontwerpen van wet, die in staat van wijzen zijn.

Van het ontwerp van wet n°. 471 is het Eindverslag nog niet ingekomen, maar ik neem aan, dat dit stuk hedenavond zal worden rondgedeeld.

Voor zoover het noodig mocht zijn voor de aan de ordestelling van wetsontwerpen af te wijken van den termijn, voorgeschreven bij het Reglement van Orde, stel ik voor, die afwijking goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt gesloten.

VERBETERING.

In de rede van den heer Anema, bladz. 931, kolom 1, regel 2 v. b., staat: „Aan zoodanig wetsontwerp"; lees: „Aan zoodanige verwerping".

(4. Zitting 1921—1922.)

DEPARTEMENT
VAN KOLONIËN.
4DE AFDEELING.
N°. 66.

's Gravenhage, 28 Juni 1923.

Aan
den Heer Voorzitter van de Eerste Kamer
der Staten-Generaal.

In mijne Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer der Staten-Generaal nopens het ontwerp der begrooting van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1922 deed ik de toezegging, omtrent de met den aankoop van particuliere landerijen verkregen financieele resultaten gegevens uit Indië te zullen opvragen [1]).

In verband hiermede heb ik de eer U Hoogedelgestrenge te doen toekomen een drietal uit Indië ontvangen staten met eene nota van toelichting, waarin de bedoelde gegevens, welke zich minder voor openbaarmaking leenen, zijn vervat. Deze bescheiden, die bestemd zijn om ter griffie van de Kamer te worden neergelegd ter kennisneming door de leden, zal ik te zijner tijd gaarne terug ontvangen.

De Minister van Koloniën,
DE GRAAFF.

[1]) Gedrukte Stukken der Eerste Kamer, Zitting 1921—1922, 4, n°. 127*a*, bladz. 31 onderaan.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond. (313)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het op 25 Mei 1923 vastgestelde verslag in zake het ontwerp van wet tot goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat van den Volkenbond, bevat enkele vragen, waarop de ondergeteekenden het volgende meenen te moeten antwoorden.

Indien het vermelde bericht uit de dagbladen, als zouden meer dan vijf duizend Duitsche vrouwen naar Brazilië zijn vervoerd, het oog heeft op een vervoer door middel van Nederlandsche stoomvaartlijnen, is uit de inlichtingen van het Rijksbureau tot bestrijding van den vrouwenhandel gebleken, dat het niet juist kan zijn.

Immers het percentage van Duitsche vrouwen, hetwelk per Koninklijken Hollandschen Lloyd naar Zuid-Amerika vertrekt, is blijkens die inlichting na den oorlog zóó gering, dat het buiten beschouwing mag blijven.

Uit den aard der zaak zullen emigreerende Duitsche vrouwen veelal de voorkeur geven aan Duitsche stoomvaartlijnen, aangezien de passage op die lijnen in verband met de valuta voor haar voordeeliger is.

Aan de grenzen wordt ten aanzien van de toelating van bedoelde vreemdelingen het noodige toezicht gehouden, waarbij aan het doel van de reis en zoo mogelijk aan de te verrichten werkzaamheden de aandacht wordt geschonken. Indien zich het geval zoude hebben voorgedaan, dat een groot aantal vrouwen zich om toelating had aangemeld, dan zoude zonder twijfel deze omstandigheid tot een verscherpt toezicht aanleiding hebben gegeven. Ten slotte zij nog opgemerkt, dat de contrôle vanwege het Rijksbureau tot bestrijding van den vrouwenhandel, enz. met nauwkeurigheid geschiedt en dat vrouwen en meisjes, van wie aangenomen wordt, dat zij niet gehuwd zijn, en in het algemeen de alleen reizende vrouwen en meisjes vóór en bij het inschepen worden ondervraagd en dat zulks ook geschiedt ten opzichte van gehuwden, tenzij blijkt, dat zij in gezelschap van haar echtgenoot reizen en het doel van diens reis niet als ongeoorloofd bekend geworden is.

De Minister van Buitenlandsche Zaken,
VAN KARNEBEEK.

De Minister van Koloniën,
DE GRAAFF.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 6den Juli 1923.

BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SMEENGE.
SLINGENBERG.
WITTERT VAN HOOGLAND.
BLOMJOUS.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van den bouw, door de gemeente *Amsterdam*, van een nieuwe dubbele schutsluis in het verbreede gedeelte van den *Schinkel*, bekend als *„het Nieuwe Meer"*, ter vervanging van de Overtoomsche schutsluis en de uitvoering van bijkomende werken. (379)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Het was den ondergeteekende aangenaam uit het Voorloopig Verslag te mogen vernemen, dat tegen de voorgestelde onteigening geen bezwaren werden geopperd.

Gelijk reeds uit de beantwoording van de desbetreffende vragen van het lid der Tweede Kamer den heer dr. VAN DER WAERDEN kan blijken, wordt bij de uitvoering der plannen met aesthetische overwegingen rekening gehouden. De ondergeteekende is echter gaarne bereid te allen overvloede nog eens de aandacht van de betrokken autoriteiten op deze overwegingen te doen vestigen bij het nadere onderzoek omtrent de vraag, of sluizen en spoorwegbrug tot één kunstwerk kunnen worden vereenigd.

Eenig resultaat van laatstbedoeld onderzoek kan nog niet worden medegedeeld.

Omtrent plannen van het provinciaal bestuur van Zuidholland in zake het wegnemen van belemmeringen in den vaarweg van Amsterdam over Gouda naar Rotterdam, moge worden verwezen naar hetgeen bij onderartikel 130 reeds is gezegd in de Memorie van Toelichting betreffende het ontwerp van wet tot vaststelling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (Gedrukte Stukken Tweede Kamer, Zitting 1921—1922, n°. 2).

Nog kan worden medegedeeld, dat ook de provincie Noordholland na dien in beginsel bereid bleek mede te werken tot het opheffen van dergelijke belemmeringen, voor zooveel dat gewest betreft.

De Minister van Waterstaat,

G. J. VAN SWAAY.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 9den Juli 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS-SMIT.
VERKOUTEREN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot uitvoering van artikel 97 der Grondwet en wijziging van de Hooger-onderwijswet, van de wet tot regeling van het Hooger Landbouw- en Hooger Veeartsenijkundig Onderwijs, van de Lager-onderwijswet 1920 en van de Bevorderingswet voor de landmacht 1902. (407)

Het onderzoek van dit ontwerp van wet in de afdeelingen heeft aanleiding gegeven tot de navolgende vragen en opmerkingen.

Algemeen achtte men den tijd tot beoordeeling van dit wetsontwerp aan de leden der Kamer gelaten, veel te kort. Deze klacht geldt ook voor menig onderzoek in deze dagen. Het komt voor, dat leden, die ver afwonen, vaak de stukken, welke hen in staat stellen tot eene juiste beoordeeling der zaak, nog niet hebben ontvangen vóór hun vertrek naar de Residentie.

Vele leden hadden bedenking tegen het voorgestelde, vooral om de redenen door den Minister van Financiën bij de behandeling in de andere Kamer aangevoerd, ten opzichte van de wijziging, welke het voorstel had ondergaan ten gevolge van het amendement van den heer TROELSTRA. Zij meenden, dat de Regeering inderdaad moet gesteund worden bij het nemen van maatregelen tot bezuiniging en het noodig is, dat de Kamers zelve, voor zoover mogelijk is, daarvan het voorbeeld geven.

Eenige leden spraken hunne waardeering uit voor de door genoemden bewindsman aangenomen houding, door de zaak van zulk eenen teederen aard te achten, dat hij zich heeft teruggetrokken.

Anderen waren echter van oordeel, dat het wellicht de voorkeur zoude verdiend hebben, dat de Minister de Kamer had geraden het amendement niet aan te nemen.

Verschillende leden waren van gevoelen, dat het hier betrof eene aangelegenheid, waarvan de regeling aan de prudentie van de Tweede Kamer moest worden overgelaten. Niettegenstaande hunne bezwaren tegen het wetsontwerp, meenden zij zich van verdere bespreking te moeten onthouden.

Onderscheidene leden begaven zich daarentegen wel in nadere beschouwingen.

Er werd op gewezen, dat de leden, die thans deel uitmaken van de Tweede Kamer, zich op verkregen rechten beriepen, maar dat die leer der verkregen rechten zeer aanvechtbaar is. Zij geldt eigenlijk alleen op het gebied van het vermogensrecht en dus van het privaatrecht; op het gebied van het publieke recht kan zij slechts met de noodige reserves worden aanvaard. De burgemeester bijvoorbeeld, die voor een aantal jaren is benoemd, kan zich niet beroepen op een verkregen recht op zijn ambt, wanneer tusschentijds zijne gemeente bij een andere wordt gevoegd. Iemand, die eenmaal, met vergunning en geheel overeenkomstig de toen bestaande bouwverordening, een huis heeft gebouwd met een rieten dak, kan zich niet op een verkregen recht beroepen, wanneer naderhand de verordening wordt veranderd en rieten daken worden verboden. De tegenwoordige leden der Kamer hebben geweten, wat hun boven het hoofd hing, toen zij gekozen werden, daar de nadere regeling der verlofstraktementen reeds lang was toegezegd.

Vele leden meenden, dat het ontwerp niet behandeld kon worden, alvorens men een overzicht had van de kosten, welke de aanneming van het amendement ten gevolge zal hebben. Men wenschte, dat de Regeering op dat punt de noodige gegevens zoude verschaffen. Vóór dat zij hunne stem uitbrachten, achtten zij kennis van die gegevens beslist noodig. De Eerste Kamer moet naar de meening van sommige dezer leden niet alleen weten, welke leden van de Tweede Kamer thans wachtgeld genieten, maar ook welke bezoldigde Staatsbetrekkingen door leden der Tweede Kamer worden bekleed. Die gegevens zouden voor elk lid afzonderlijk moeten worden verstrekt, met opgave der bedragen in elk speciaal geval. Tegen eene nominatieve opgave bestond bij vele andere leden ernstige bedenking. Het zoude voor eene beoordeeling van de geldelijke gevolgen voldoende zijn, indien eene generale opgave verstrekt werd.

Het amendement van den heer DE MONTÉ VER LOREN, om artikel 9 *e* te doen vervallen, werd door velen toegejuicht.

Aldus vastgesteld den 5den Juli 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
CROLES.
BLOMJOUS.
DE VEER.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot uitvoering van artikel 97 der Grondwet en wijziging van de Hooger-onderwijswet, van de wet tot regeling van het Hooger Landbouw- en Hooger Veeartsenijkundig Onderwijs, van de Lager-onderwijswet 1920 en van de Bevorderingswet voor de landmacht 1902. (407)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De bedenkingen, in het Voorloopig Verslag aangevoerd tegen de aanneming van het amendement van den heer TROELSTRA, gaan grootendeels in de richting van het door den eerstondergeteekende gesprokene in de zitting der Tweede Kamer van 21 Junu j.l.

Intusschen moge hij opmerken, dat totstandkoming van het wetsontwerp ook van het standpunt van hen, die de aanneming van dat amendement betreuren, aanbeveling verdient. Bij verwerping zou de huidige toestand gehandhaafd blijven en zeer waarschijnlijk binnen afzienbaren tijd geen wijziging ondergaan. Het aangenomen amendement brengt geen nieuwe uitgaven, maar laat figeerende uitgaven langzamer wegsterven dan wenschelijk ware geweest. Gezien de groote mutatiës, die binnen een betrekkelijk kort tijdsverloop in de bezetting van de Tweede Kamer plegen voor te komen, zal het effect van het ontwerp ook op het onderhavige punt zich binnen afzienbaren tijd doen gevoelen.

Naar aanleiding van het in de voorlaatste alinea van het Voorloopig Verslag gedaan verzoek om gegevens, zij medegedeeld, dat, volgens den thans bestaanden toestand, een gezamenlijk bedrag van f 39 025 aan nonactiviteitswedden ten laste van de Staatsbegrooting wordt voldaan. Hierbij dient uiteraard in het oog gehouden, dat een deel hiervan ook zonder de aanneming van het amendement-TROELSTRA ingevolge artikel 4 van het ontwerp in de toekomst zou zijn uitbetaald, alsmede dat tot het jaar 1925 het geheele genoemde bedrag, ook zonder het betrokken amendement, zou zijn verschuldigd geweest. De kosten van het amendement zijn dan ook niet nauwkeurig te ramen, zoolang niet vaststaat, hoe de Tweede Kamer zal zijn samengesteld na de eerstvolgende verkiezing.

Voor de beoordeeling van het hierbedoelde punt kan eene opgave van de bezoldigde Staatsbetrekkingen, die door leden van de Tweede Kamer worden bekleed, niet van belang zijn. Ter zake van deze betrekkingen wordt geen nonactiviteitswedde genoten. Werden de betrekkingen niet door de huidige functionarissen bekleed, dan zouden de aan die ambten verbonden salarissen — waarvan het gezamenlijk bedrag niet zonder een nauwkeurig onderzoek kan worden vastgesteld — aan anderen ten goede komen.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,
CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen,
J. TH. DE VISSER.

De Minister van Oorlog,
VAN DIJK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 9den Juli 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
CROLES.
BLOMJOUS.
DE VEER.
VERKOUTEREN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der hooger-onderwijswet. (423)

Bij het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp verklaarden verscheidene leden ernstig bezwaar te hebben tegen de voorgestelde wijzigingen. Zij achtten het in beginsel verkeerd op cultureel gebied te bezuinigen, aangezien de volkskracht daarvan ongetwijfeld een nadeeligen invloed zal ondervinden. Heeft men hier, zoo vroegen zij, echter wel met een bezuinigingsmaatregel te doen? De voorgestelde verhooging der collegegelden beoogt vermeerdering van inkomsten voor het Rijk, maar indien die vermeerdering inderdaad door dezen maatregel zal worden verkregen — hetgeen werd betwijfeld — zal dit niet anders dan verschuiving van lasten beduiden.

De leden hier aan het woord vreesden, dat verhooging der collegegelden achteruitgang van het aantal studenten ten gevolge zoude hebben. De studiekosten toch zijn reeds voor vele ouders bijzonder drukkend, vooral in deze abnormale tijden, en niet weinigen hunner zullen bij verhooging der collegegelden er van moeten afzien hunnen kinderen eene universitaire opleiding te doen genieten. Nu is het op zich zelf beschouwd mogelijk gewenscht, dat het aantal studeerenden krimpt, gezien dat thans velen na gunstig volbrachte studiën geen passenden werkkring in de maatschappij kunnen vinden. Maar wenscht men dit, dan trachte men dit niet te bereiken door verhooging der collegegelden. Hierdoor toch zullen minder gegoeden worden uitgesloten, hetgeen onbillijk is. Beter ware het dan de examens te verzwaren.

Intusschen zal het ook nog de vraag zijn, zoo meenden deze leden, of inderdaad het aantal studeerenden zal verminderen, wanneer de collegegelden worden verhoogd. Het is nl. zeer wel mogelijk, dat alleen het collegebezoek daardoor zal achteruitgaan, maar daartegenover het repetitorenstelsel tot nog grooteren bloei zal komen. Ook in dit geval zou door den voorgestelden maatregel het beoogde doel derhalve niet worden bereikt en, wat nog erger is, uitbreiding van het zoo verkeerde repetitorenstelsel in de hand worden gewerkt.

Dat de verhooging der collegelden ook zal gelden voor de thans studeerenden, werd door enkele leden als een bijzonder bezwaar gevoeld.

Eenige leden waren van oordeel, dat het beter ware geweest op het voetspoor van de evenredige schoolgeldheffing ook bij de bepaling der collegegelden rekening te houden met de

financieele draagkracht der betrokkenen en dus eenige gradatie daarbij in te voeren.

Met dit denkbeeld konden andere leden zich evenwel geenszins vereenigen. Naar hunne meening mag in deze richting niet verder worden voortgegaan, want het op de spits drijven van het beginsel van heffingen naar draagkracht heeft ten gevolge, dat de meer gegoeden veel te zwaar worden belast. Ook werd door deze leden opgemerkt, dat van betaling van collegegelden vrijstelling kan worden verleend en er daarenboven door het vergeven van studiebeurzen voldoende gelegenheid bestaat om begaafden jongelieden uit den midden- en arbeidersstand het bezoeken van de universiteit of hoogeschool mogelijk te maken.

Sommige leden sloten zich hierbij aan. Wel betreurden zij de verhooging der collegegelden, maar zij konden geen vrijheid vinden zich daartegen te verzetten, nu het Rijk alom moet bezuinigen en bedacht zijn op vermeerdering zijner inkomsten. Ook konden zij in deze verhooging geen onbillijkheid zien, daar de koopkracht van het geld aanmerkelijk is gedaald sedert het vaststellen van het thans verschuldigde bedrag voor het volgen der colleges.

Onder de leden, die de voorgestelde verhooging der collegegelden wenschten te steunen, waren er echter ook, die van oordeel waren, dat de Regeering veeleer moet streven naar vermindering der uitgaven voor het hooger onderwijs. Gewezen werd b. v. op het aantal professoren, hetwelk in de eerste plaats zonder bezwaar kan worden beperkt. Zoo zijn thans aan eene instelling niet minder dan acht professoren verbonden voor het onderwijs in de theologie, terwijl het aantal studenten, die deze lessen volgen, slechts zeventien bedraagt. Ook achtten zij het volstrekt niet noodig, dat alle universiteiten in elke faculteit volledig geoutilleerd zijn. Vele leerstoelen zouden bij rationeele verdeeling der leerstoffen over de verschillende universiteiten onbezet kunnen blijven.

Er moet voorts volgens deze leden onderscheid worden gemaakt tusschen onderwijs en wetenschap. Het onderwijs moet worden toevertrouwd aan lectoren, die niet zoo hoog behoeven te worden gehonoreerd als de professoren, en daarenboven kan op ruime schaal het onderwijs in verschillende vakken worden vereenigd in ééne hand. Naast deze lectoren kan dan met een betrekkelijk gering aantal professoren ter beoefening der wetenschap worden volstaan. Met de opleiding der studenten moeten zij niet worden belast, want geleerden zijn volstrekt niet altijd goede docenten. Ook moet niet worden getracht den studenten meer wetenschap bij te brengen dan zij werkelijk noodig hebben.

Langs dezen weg, zoo meenden de leden hier aan het woord, ware aanmerkelijke bezuiniging te verkrijgen zonder schade voor het onderwijs.

Andere leden kwamen tegen deze beschouwingen op. Zij achtten het thans niet het juiste oogenblik op een en ander dieper in te gaan, maar meenden toch te moeten waarschuwen, dat eene splitsing in het hooger onderwijs, als hier werd voorgestaan, wel eens verhooging der kosten in stede van bezuiniging ten gevolge zoude kunnen hebben.

Aldus vastgesteld den 3den Juli 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS—SMIT.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging der hooger-onderwijswet. (423)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De voorgestelde verhooging der collegegelden is in strikten zin niet te beschouwen als een bezuinigingsmaatregel, doch als een middel om tot verhooging van inkomsten voor den Staat te geraken.

Daarnevens is deze verhooging ook een middel om beter evenwicht te brengen tusschen hetgeen het hooger onderwijs kost aan het Rijk en hetgeen zij, die het onderwijs genieten, daarvoor betalen. In 1876, toen het collegegeld op f 200 werd gesteld, legde het Rijk aan de Universiteiten ten koste f 669 726,64, thans meer dan het tienvoud. Een stijging van het collegegeld met 50 pct. is dus, ingevolge dit wetsvoorstel, met de groote toeneming der algemeene kosten nog niet in eene evenredigheid die de geopperde klachten rechtvaardigt.

Dat deze maatregel de inkomsten des Rijks niet zou versterken, vermag de ondergeteekende niet in te zien. Ook meent hij niet, dat de achteruitgang van het aantal studenten een dergelijken omvang zal aannemen als door verscheidene leden wordt verwacht. Dat door verhooging van collegegelden het repetitorenstelsel tot nog grooteren bloei zal komen ten koste van het collegebezoek, staat evenmin te duchten, vermits de kosten. verbonden aan het volgen van de lessen van repetitoren, in den regel meer bedragen dan de collegegelden, ook na de voorgestelde verhooging.

Vermits het doel van het ontwerp is tot vermeerdering van inkomsten te geraken, is het niet wenschelijk eene uitzonderingsbepaling te maken voor hen, die reeds studeeren; eene dergelijke bepaling zou de te verwachten bate voor de schatkist in de eerste jaren grootendeels te niet doen.

Het ontwerpen van eene regeling, waarbij ook bij de collegegelden rekening zou worden gehouden met de financieele draagkracht van de betrokkenen en waarbij derhalve eenige gradatie zou worden ingevoerd, levert — nog afgescheiden van de vraag, in hoeverre het verdedigbaar is ten gevolge van het doorvoeren van het beginsel van heffingen naar draagkracht de meer gegoeden steeds zwaarder te belasten — juist voor het vaststellen van het bedrag van het collegegeld te veel moeilijkheden op. Ten deze moge de ondergeteekende verwijzen naar het Voorloopig Verslag van de Commissie van Rapporteurs der Tweede Kamer en de daarop gevolgde Memorie van Antwoord met betrekking tot dit ontwerp van wet.

De Regeering is er op bedacht ook ten aanzien van het hooger onderwijs zooveel mogelijk te bezuinigen. Te dien einde gaf de ondergeteekende op 5 Januari 1920 aan den Onderwijsraad opdracht hem van advies te dienen over de vraag omtrent een doelmatige verdeeling van leerstoelen over de verschillende universiteiten, ten einde daardoor te geraken tot bezuiniging op universitaire uitgaven; eerlang zullen de voorstellen voor eenige faculteiten ondergeteekende's Departement bereiken. Voorts is, zooals bekend is, aan de bij Koninklijk besluit van 24 Februari 1923, n°. 8, ingestelde Staatscommissie voor het Hooger Onderwijs onder voorzitterschap van het lid van de Tweede Kamer H. Colijn, onder meer opgedragen na te gaan, door welke maatregelen kostenbesparing op het openbaar hooger onderwijs kan worden verkregen zonder het peil van dat onderwijs te verlagen. Zoolang de voorstellen van deze Commissie niet zijn ingekomen, meent de ondergeteekende zich te moeten onthouden van beschouwingen, die vooruitloopen op wat nader aan de orde komt. Alleen dient weer-

sproken, dat aan één der faculteiten der godgeleerdheid het getal studenten niet grooter dan 17 zou zijn. Het aantal in dezen cursus ingeschrevenen te Leiden bedraagt 56, te Utrecht 113, te Groningen 60.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,

J. TH. DE VISSER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 7den Juli 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS—SMIT.
VERKOUTEREN.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (425)

Het afdeelingsonderzoek van dit wetsontwerp heeft aanleiding gegeven tot de navolgende beschouwingen en opmerkingen.

In de eerste plaats zou men gaarne worden ingelicht, of bij de thans voorgestelde verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting wel rekening is gehouden met den vroeger gestelden algemeenen eisch tot bezuiniging van 17 pct. op het totaal van alle Departementale uitgaven.

Vde AFDEELING.

Landbouw.

Landarbeiderswet.

Enkele leden achtten wijziging der Landarbeiderswet noodig. Zij wezen er op, dat deze wet in sommige gemeenten met kracht wordt toegepast, maar in andere in het geheel niet. Met name in de provincie Friesland is zij in vele gemeenten nog niet toegepast, hetgeen waarschijnlijk is toe te schrijven aan het feit, dat de bouwvereenigingen aldaar gewoonlijk zorgen voor flinke tuinen bij de woningen, zoodat de arbeiders daar in de gelegenheid zijn hun eigen groenten te kunnen kweeken, en dat zelfs soms in die mate, dat zij uit de opbrengst van den grond de huur der geheele woning kunnen dekken. De landarbeiders geven er echter de voorkeur aan een stuk grond in eigendom te hebben, dan in huur.

De kosten, welke voor het Rijk voortvloeien uit de uitvoering dezer wet, zijn vrij hoog, maar het is volgens de leden hier aan het woord eene groote fout, dat de arbeider uit eigen middelen slechts één tiende behoeft bij te dragen. Dat is veel te weinig en het Rijk loopt daardoor, vooral in deze abnormale tijden, veel te veel risico. In het buitenland wordt veel meer geëischt.

Opgemerkt werd echter ook, dat de arbeider dikwijls niet in staat is de verschuldigde annuïteiten te voldoen. Hij heeft in vele gevallen te weinig financieele kracht en loopt daardoor gevaar weder te verliezen hetgeen hij verwierf. Geschiedt dat, dan heeft het Rijk hem eigenlijk van den wal in de sloot geholpen.

Het in art. 4 der wet gestelde maximum van f 4000 werd veel te laag geoordeeld. De landarbeider moet, zoo meenden deze leden, niet altijd arbeider behoeven te blijven, maar keuterboer kunnen worden. Daarvoor is echter noodig, dat hij zooveel grond kan krijgen, dat hij in zijn bedrijf een volledig bestaan kan vinden.

Andere leden kwamen hiertegen op en betoogden, dat het niet wenschelijk kan zijn, dat het aantal keuterboeren aanmerkelijk wordt uitgebreid. Ook voerden zij aan, dat het niet aangaat de grondeigenaren te zeer te besnoeien in hun landbezit, wanneer hun grond geschikt wordt geacht om aan landarbeiders te worden afgestaan. Immers, ook al worden de grondeigenaren behoorlijk schadeloos gesteld, dan nog kan de gedwongen afstand van grond voor hen uiterst hard zijn, daar zij dien misschien zelf niet dan zeer noode kunnen missen.

Naar aanleiding van deze laatste opmerkingen werd van andere zijde gewezen op het feit, dat in sommige provinciën de grondeigenaren gewoonlijk reeds toegeven bij de eerste sommatie. Processen tot onteigening komen dan ook weinig voor. Een feit is echter, dat de grondeigenaren over het algemeen zeer ontstemd zijn over deze wet.

Economische crisis.

Tegenover de opvatting van den Minister, geuit in zijne Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebracht Voorloopig Verslag (zie bladz. 3), dat er geen aanleiding bestaat tot het in het leven roepen van instellingen in den geest der Landwirtschaftskammer in Pruissen, werd door enkele leden de meening bepleit, dat de instelling van zoodanige publiekrechtelijke lichamen gewenscht is, daar zij hier nuttig werk zouden kunnen verrichten.

De leden hier aan het woord wezen er op, dat die Kamers in Duitschland tot een zeker bedrag opcenten op de grondbelasting mogen heffen. De kosten worden daar dus gedragen door de grondeigenaren, die ook het meeste voordeel van de door deze instellingen te nemen maatregelen genieten. Dit zou ook hier moeten geschieden en daartegen kan geen overwegend bezwaar bestaan. Iets geheel nieuws zou het niet zijn, want in een der provinciën is een tijdlang $^1/_2$ opcent geheven ten behoeve van eene bijzondere landbouwbank, die daardoor kon worden gesteund.

In het algemeen wordt de landbouw nu ten gevolge van de bezuiniging veel minder dan vroeger van Overheidswege gesteund. Het is dus noodig op andere wijze hulp te bieden en dit te meer, daar de crisis op dit gebied zich werkelijk terdege doet gevoelen en veel ernstiger is dan de Minister schijnt te vermoeden.

Andere leden kwamen tegen het hier geopperde denkbeeld in verzet. Zij wezen er op, dat de landbouworganisaties steeds meer een politiek karakter krijgen en het dus gevaarlijk zou zijn die nog grootere macht te geven en de beschikking over meer middelen. Ook zijn zij reeds talrijk genoeg. Een bezwaar voor steun van Overheidswege is daarenboven, dat de landbouworganisaties tegenwoordig ook naar de godsdienstige overtuiging der leden zijn gesplitst.

In ieder geval moet echter, zoo zeiden deze leden, de belastingheffing van het Rijk uitgaan, al zou dit een gedeelte der opbrengst dan weder aan de bovenbedoelde Kamers kunnen uitkeeren. Het is niet gewenscht wederom afzonderlijke fondsen in het leven te gaan roepen door zoogenaamde bestemmingsbelastingen, zooals vroeger het Veefonds. Alle inkomsten moeten vloeien in ééne algemeene schatkist en daaruit moeten alle uitgaven worden gedaan. Speciale fondsen toch belemmeren het overzicht over en het toezicht op de financiën, zooals vooral in de dagen van Koning Willem I is gebleken.

Meer heil voor den landbouw verwachtten deze leden van het zooveel mogelijk openhouden der grenzen, niet alleen voor den uitvoer, maar ook voor den invoer. Het verkeer worde zoo min mogelijk belemmerd.

Voorschotten stichting boerderijen op woeste gronden.

Enkele leden betreurden, dat de Minister uit zuinigheidsoverwegingen den post voor voorschotten ten behoeve van de stichting van boerderijen op woeste gronden heeft geschrapt. Zij meenden, dat de tot dusverre verkregen resultaten met ontginningen van dezen aard niet ongunstig waren, en hadden gaarne gezien, dat hiermede werd voortgegaan, te meer daar dergelijke ontginningen tevens als eene doelmatige werkverschaffing zijn te beschouwen.

Andere leden kwamen hiertegen op. Zij waren van oordeel, dat het, nu bezuiniging dringende eisch is, juist was gezien van de Regeering een einde te maken aan het verleenen van deze voorschotten, die veel geld vorderen en welker nut problematiek is. In aansluiting hierbij werd de opmerking gemaakt, dat de voor ontginning meest geschikte gronden reeds lang in exploitatie zijn genomen en dat de thans nog over zijnde woeste terreinen zich in het algemeen niet voor een levensvatbaar bedrijf leenen.

B. Onderwijs.

Artt. 107 *en* 109. Eenige leden gaven uiting aan hun leedwezen, dat ook is bezuinigd op de leerkrachten voor het land- en tuinbouwonderwijs. Zij spraken de vrees uit, dat de land- en tuinbouw daarvan de schadelijke gevolgen zullen ondervinden.

C. Veeteelt, akkerbouw, enz.

Art. 125. Een der leden wenschte er bij den Minister op aan te dringen niet te zuinig te zijn bij het subsidieeren van proefboerderijen, daar die voor den landbouw van groot belang zijn.

Art. 127. De meening werd uitgesproken, dat het Rijksbureau voor de ontwatering wel is waar niet geheel moet worden opgeheven, maar dat op dit gebied toch alles zooveel mogelijk dient te worden overgelaten aan Gedeputeerde Staten der provinciën. Voor de uitvoering der noodige werken zouden dezen mogelijk gebruik kunnen doen maken van werkloozen, hetgeen uit een oogpunt van werkverschaffing gewenscht zoude zijn.

Art. 133. Gewezen werd op het belang van den Nederlandschen Tuinbouwraad en men hoopte, dat de Regeering dien als het officieele lichaam, dat den tuinbouw vertegenwoordigt, zoude beschouwen en ook het vroeger verleende subsidie weder toestaan. De Tuinbouwraad behoeft dan niet te worden gedesorganiseerd en kan de Regeering bijstaan in het te boven komen van de crisis.

In dit verband drong men aan op verbetering der groote binnenlandsche markten, waardoor niet alleen de binnenlandsche, maar waarschijnlijk ook de buitenlandsche afzet aanmerkelijk zoude kunnen worden vergroot. Tevens zou de Regeering door middel van den Tuinbouwraad ook in de hand kunnen werken betere sorteering en doelmatiger zoowel als aanlokkelijker verpakking van sommige groenten en vooral van fruit, hetgeen den afzet ongetwijfeld ten goede zou komen, in het bijzonder in het buitenland. De Amerikaansche wijze van verpakking enz. staat b.v. ver boven de hier te lande gebruikelijke en dit heeft natuurlijk grooten invloed op den afzet.

Van andere zijde werd hiertegen opgemerkt, dat ons fruit in het buitenland een zeer goeden naam heeft en dat de uitvoer thans alleen ten gevolge van de groote daling der buitenlandsche geldswaarden moeilijkheden ondervindt.

Een ander lid vroeg nog, of het niet mogelijk is, dat voorlichting op dit gebied wordt verstrekt door middel van kleine geschriften, zooals vroeger door het Departement van Landbouw ook wel zijn uitgegeven.

Art. 134 e. v. Sommige leden zouden het op prijs stellen te vernemen, hoeveel de kosten der verschillende Rijkslandbouwproefstations elk afzonderlijk bedragen, hetzij zij contrôle beoogen of wetenschappelijken arbeid. Ook zouden zij gaarne worden ingelicht, welke inkomsten tegenover de uitgaven voor deze doeleinden staan.

D. Veeartsenijkundige dienst.

Art. 152. Een lid meende, dat de Rijksseruminrichting te Rotterdam niet naar Bergen op Zoom, maar naar Utrecht moet worden verplaatst, aangezien daar de veeartsenijkundige hoogeschool is gevestigd en het gewenscht is, dat beide instellingen zoo dicht mogelijk in elkanders nabijheid zijn.

E. Domeinen, boschbouw enz.

Art. 165. Verschillende leden maakten de opmerking, dat het bij dit artikel uitgetrokken bedrag van f 1 199 827 tot dekking van het zuiver verlies op het Staatsboschbedrijf geen juist beeld geeft van de resultaten der werkzaamheden van dezen tak van dienst ten bate van de gemeenschap. Immers wordt in de winst- en verliesrekening van dit bedrijf b.v. niet in geld uitgedrukt de waarde der adviezen en bemoeiingen in het belang van verschillende gemeenten. Evenmin komt daarin tot uitdrukking de jaarlijksche waardevermeerdering van het boschbezit, die de fiscale dienst voor particulieren wèl als zeer reëele winsten pleegt te beschouwen. Alleen worden aankoop van gronden en woningbouw als vermeerdering van actief aangemerkt. Ook de kosten van bodembewerking en bebossching, door den Minister berekend op f 635 per Hectare, worden aan den anderen kant der rekening zelfs niet voor het geringste gedeelte als waardevermeerdering opgevoerd en dus blijkbaar als verloren geld beschouwd, hetgeen toch ongetwijfeld onjuist is.

Het Staatsboschbedrijf wordt thans belast met eene rente van $5^1/_2$ pct. over het bedrag van zijn debet aan de Staatskas, groot f 6 500 000. Wordt hierbij gevoegd het nu, zij het ten deele onjuist vastgestelde zuiver verlies ad f 1 199 827, dan zal het volgend jaar het verliescijfer automatisch stijgen.

Aangezien de leden hier aan het woord prijs stelden op het behoud van het Staatsboschbedrijf, mits met de noodige omzichtigheid en spaarzaamheid gedreven, meenden zij, dat de rekening van dezen tak van dienst meer rationeel behoorde te worden ingericht, ten einde mogelijk verkeerde beoordeeling der resultaten te voorkomen. Gaarne zouden zij het oordeel van den Minister dienaangaande vernemen.

Andere leden stemden met deze beschouwingen in en gingen nog verder. Uitgaande van de meening, dat de Regeering door middel van het Staatsboschbedrijf de bebossching van ons land wenscht te bevorderen, niet het minst ook door particulieren, konden zij niet nalaten op te merken, dat de belasting, die naar de bestaande regeling wordt geheven van het inkomen uit boschbezit, geenszins bevredigend werkt en allerminst tot uitbreiding van boschcultuur aanleiding geeft. Is de Minister, zoo vroegen zij, bereid daarnaar een onderzoek te doen instellen, b.v. door inlichtingen dienaangaande bij den Boschraad in te winnen, en — mocht de juistheid van deze opmerking blijken — bij zijn ambtgenoot van Financiën op eene meer bevredigende regeling van bedoelde belastingheffing aan te dringen?

Aldus vastgesteld den 3den Juli 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS—SMIT.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging en verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (425)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De in de eerste plaats gestelde vraag of bij de thans voorgestelde verhooging van hoofdstuk V rekening is gehouden met den vroeger gestelden algemeenen eisch tot bezuiniging van 17 pct. op het totaal van alle Departementale uitgaven, wordt bevestigend beantwoord.

Landarbeiderswet.

Eene wijziging van de Landarbeiderswet wordt voorbereid. Daarbij zullen de verschillende bezwaren, welke in het Voorloopig Verslag tegen die wet en hare uitvoering naar voren worden gebracht, onder het oog worden gezien.

Het zal echter nimmer voorkomen kunnen worden, dat in de eene provincie meer gebruik wordt gemaakt van deze wet dan in eene andere, wijl hierbij verschillende factoren in het spel komen, zooals de meerdere of mindere activiteit van de vereenigingen en stichtingen, welke bij de uitvoering der wet hare diensten verleenen; de behoefte, welke de landarbeiders hebben aan het verstrekken van grond; de omvang, welken deze bevolkingsgroep in verschillende streken heeft, enz. Wanneer, zooals in het Voorloopig Verslag wordt opgemerkt, in Friesland door bouwvereenigingen als regel gezorgd wordt, dat bij de arbeiderswoningen zooveel grond aanwezig is, dat de arbeiders in de gelegenheid zijn hun eigen groenten te kweeken en zelfs uit de opbrengst bij verkoop de huur der geheele woning kunnen dekken, bestaat er in dit geval alleen aanleiding tot toepassing van de Landarbeiderswet om het den arbeider mogelijk te maken zijne woning met den grond in eigendom te verkrijgen.

Bij de in voorbereiding zijnde wijziging der Landarbeiderswet zal nauwgezet worden overwogen in hoeverre het risico van het Rijk bij de toepassing dezer wet kan worden verminderd door van den arbeider uit eigen middelen eene hoogere bijdrage te vorderen dan thans volgens de wet wordt vereischt. Verhooging dezer bijdrage zal het bezwaar hebben, dat een geringer getal arbeiders van het voordeel, dat de wet biedt, gebruik kan maken. Zij zal echter ook het risico van den arbeider verminderen, doordat de annuiteiten geringer zullen worden en hij dus minder gevaar loopt bij onmacht tot betaling dier annuiteiten te verliezen hetgeen hij verwierf.

Verhooging van het in artikel 4 der wet gestelde maximum van f 4000 is ingevolge het bepaalde in het tweede lid van dit artikel reeds mogelijk. Ondergeteekende is echter van meening, dat tot verhooging van het gestelde maximum thans niet moet worden overgegaan omdat daardoor zoowel het risico van den arbeider als van het Rijk zoude worden vergroot, hetgeen vooral in dezen tijd moet worden vermeden. Hij ziet daarbij niet de wenschelijkheid over het hoofd, dat de landarbeider zich tot keuterboer kan opwerken; dit rechtstreeks te bevorderen door verhooging van het in artikel 4 gestelde maximum, ligt echter buiten de grenzen der landarbeiderswet.

Dat het afstaan van grond ten behoeve van de toepassing der Landarbeiderswet hier en daar met enkele moeilijkheden en bezwaren van de zijde der grondeigenaren gepaard gaat, is begrijpelijk en niet te vermijden. Van eene algemeene ontstemming der grondeigenaren over deze wet is den ondergeteekende tot dusverre nog niet gebleken.

Economische crisis.

Door enkele leden is tegenover de opvatting van den ondergeteekende, geuit in de Memorie van Antwoord op het door de Tweede Kamer uitgebrachte Voorloopig Verslag (bladz. 3), dat er geene aanleiding tot het in het leven roepen van instellingen in den geest der Landwirtschaftskammer in Pruisen bestaat, de meening bepleit, dat de instelling van zoodanige publiekrechtelijke lichamen gewenscht is, daar zij hier nuttig werk zouden kunnen verrichten. Intusschen is uit het verder volgende betoog niet duidelijk geworden, welke taak door de hier aan het woord zijnde leden aan de in het leven te roepen organen wordt toegedacht en welke plaats zij tegenover de reeds bestaande organisaties naar hunne meening moeten innemen.

Zoolang dienaangaande geen duidelijke uiteenzetting is gegeven, waarbij tevens wordt medegedeeld op welke wijze de gewenschte organen in het leven zouden moeten worden geroepen, blijft de ondergeteekende bij zijne in de Tweede Kamer der Staten-Generaal (*Handelingen* bladz. 2444 en 2445) uitgesproken meening, dat het van boven af instellen van nieuwe lichamen met publiekrechtelijke bevoegdheden naast de bestaande uit het vrije initiatief opgekomen en krachtig geworden organisaties tot verwarring moet leiden en dat het veel beter is de groeiende organisaties te versterken, haar een deel van de Staatstaak over te dragen en daarvoor steun te verleenen, dan tusschen den Staat en de bestaande organisaties nieuwe van vreemden oorsprong in te schuiven.

Het is ook de meening van den ondergeteekende, dat het te verdedigen valt, dat de inkomsten der landbouwkamers geheel of gedeeltelijk worden gevonden door eene belasting van den grondeigendom, wijl de door haar te nemen maatregelen ten slotte dien eigendom weer ten goede zullen komen. Door afstand van een deel van de opcenten op de grondbelasting aan de bestaande landbouworganisaties, zooals een tijdlang in de provincie Groningen is geschied, kan inderdaad van Overheidswege de hulp geboden kunnen worden, welke die organisaties in deze moeilijke tijden noodig hebben en die als gevolg van de noodzakelijke bezuiniging niet meer door 's Rijks kas kan worden verleend.

Ondergeteekende acht het echter noodig, dat de belastingheffing uitga van het Rijk en op zoodanige wijze, dat niet het overzicht over en het toezicht op de financiën verloren raakt, waartoe overleg met den Minister van Financiën vereischt zou worden.

Bovendien moet de hulp, welke langs dezen weg aan den landbouw, in uitgebreiden zin genomen, kan worden gegeven, niet worden overschat. Ook ondergeteekende wacht voor dezen tak van volksbestaan meer heil van voorlichting en van de zorg voor een onbelemmerd verkeer.

Voorschotten stichting boerderijen op woeste gronden.

De ondergeteekende meent ten aanzien dezer aangelegenheid te mogen verwijzen naar hetgeen door hem in de vergadering van de Tweede Kamer op 31 Mei jl. is toegezegd.

B. Onderwijs.

Artt 107 *en* 109. Ook ondergeteekende acht de vrees niet ongegrond, dat de voorgestelde bezuinigingen op de uitgaven voor het lager land- en tuinbouwonderwijs een nadeeligen invloed zullen uitoefenen op de verdere ontwikkeling van dit zoo nuttige onderwijs. Waar evenwel beperking van alle Rijksuitgaven een dringende eisch is, moest deze ook op dit onderdeel worden toegepast.

Zooals hij echter reeds in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer heeft medegedeeld, zal zorgvuldig worden overwogen, op welke wijze het nadeel tot de geringst mogelijke afmetingen kan worden teruggebracht.

C. Veeteelt, akkerbouw, enz.

Art. 125. Ook de ondergeteekende erkent het nut, dat proefboerderijen voor den landbouw hebben. Hij is dan ook

bereid te bevorderen, dat aan die instellingen zooveel steun van Rijkswege wordt verleend, als 's Lands financien zullen toelaten.

Art. 127. Uit het vanwege de Directie van den Landbouw ingestelde onderzoek omtrent den invloed van den waterafvoer op het Nederlandsche landbouwbedrijf, waarvan de uitkomsten zijn vermeld in de Verslagen en Mededeelingen dier Directie, n°. I van 1917, is ten duidelijkste gebleken, welke misstanden op het gebied van de ontwatering in ons land nog bestaan.

De overtuiging heeft zich sedert baan gebroken, dat bij de maatregelen ter verbetering van den waterstaatkundigen toestand van den Nederlandschen bodem, waarmede de vergrooting van de oppervlakte gecultiveerden grond ten nauwste verband houdt, de belangen van het landbouwbedrijf meer tot hun recht moeten komen en dat het noodig is, dat de Regeering beschikt over eene instelling, welke zich bezig houdt met het bestudeeren van de bezwaren, welke het landbouwbedrijf van eene gebrekkige ontwatering ondervindt, daaromtrent juiste inlichtingen verspreidt, een onderzoek instelt naar de belemmeringen, die het aanbrengen van verbeteringen tegenhouden, de daarbij aan den dag tredende strijdige belangen tegen elkaar afweegt en door voorlichting en overleg met alle betrokkenen tracht overeenstemming tot stand te brengen; eene instelling tevens, welke aan de Regeering, de besturen van provinciën, gemeenten en andere publiekrechtelijke lichamen voorlichting kan verschaffen ten aanzien van alle vragen, welke deze omtrent de ontwatering van den bodem in het belang van den landbouw zullen inzenden.

Het ligt geenszins in de bedoeling, dat het Rijksbureau voor de ontwatering zal treden op het terrein van Gedeputeerde Staten; integendeel, tusschen het Rijksbureau, Gedeputeerde Staten en den Provincialen Waterstaat kan bij afwateringsvraagstukken in verschillende gevallen eene zeer vruchtbare samenwerking plaats vinden.

Voor de uitvoering der werken, welke niet behoort tot de taak van het Rijksbureau, wordt in verschillende deelen van het land bereids zooveel mogelijk gebruik gemaakt van werkloozen. In het bijzonder is zulks het geval in Drenthe.

Art. 133. Ook ten aanzien van de subsidieering van den Nederlandschen Tuinbouwraad verwijst ondergeteekende naar hetgeen door hem omtrent dit onderwerp reeds werd gezegd bij de behandeling in de Tweede Kamer van het ontwerp van wet tot wijziging en verhooging van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. Ook hier dwingt de toestand van 's Rijks financiën tot onthouden of inkrimping, welke op zich zelve betreurenswaard mogen heeten.

Wat aangaat de verbetering van de groote binnenlandsche markten, deze aangelegenheid maakt reeds een punt van onderzoek uit, en wat betreft de sorteering en verpakking van groenten en fruit, daaraan zijn zeer zeker groote tuinbouwbelangen verbonden. Het centraal bureau der veilingen, dat bij den Nederlandschen Tuinbouwraad is aangesloten, stelt dan ook voor het verkrijgen eener betere sorteering en verpakking ernstige pogingen in het werk.

Dat de uitvoer van fruit thans alleen ten gevolge van de groote daling der buitenlandsche geldswaarden moeilijkheden ondervindt, is slechts ten deele juist. Die moeilijkheden zijn mede een gevolg van de minder goede verpakking en sorteering.

De vraag, of het mogelijk is door middel van kleine geschriften, zooals vroeger door het Departement van Landbouw zijn uitgegeven, voorlichting te verstrekken op dit gebied, zal ondergeteekende overwegen.

Art. 134 *e.v.* Ter voldoening aan den wensch van sommige leden zij medegedeeld, dat voor de begrooting van 1923 de uitgaven en inkomsten van de verschillende Rijkslandbouwproefstations als volgt zijn geraamd:

	Uitgaven.	Inkomsten.
Groningen	f 158 000	f 150
Hoorn	98 000	1 000
Wageningen (proefstation voor zaadcontrôle)	132 500	15 500
Wageningen (proefstation voor veevoederonderzoek)	118 000	27 500
Maastricht (proefstation voor meststoffenonderzoek)	165 000	150 000

De proefstations te Groningen en Hoorn zijn uitsluitend voor het verrichten van landbouwkundige onderzoekingen bestemd en hebben dus uit den aard der zaak slechts geringe inkomsten.

D. Veeartsenijkundige dienst.

Art. 152. Het vraagstuk eener eventueele verplaatsing der Rijksseruminrichting is, tegelijk met dat der toekomstige bestemming van het Rijksserologisch Instituut, in behandeling bij Hoofdambtenaren van de Directie van den Landbouw, de afdeeling Volksgezondheid van het Departement van Arbeid, Handel en Nijverheid en de bezuinigingsinspectie.

Ondergeteekende stelt zich voor het resultaat van de besprekingen af te wachten, alvorens te dezer zake eene beslissing te nemen.

E. Domeinen, boschbouw, enz.

Art. 165. Ten aanzien van de opmerkingen omtrent den verliespost van het Staatsboschbedrijf moge de ondergeteekende mededeelen, dat in overleg met zijn ambtgenoot voor Financiën omtrent de inrichting en waardebepaling eenige grondslagen zijn vastgesteld, die verband houden met het feit, dat dit beheer weinig past in het kader van een commercieel bedrijf, en waardoor de verliespost niet geheel als zoodanig kan worden beschouwd,

Bij de eerste balans, winst- en verliesrekening en kapitaalrekening zullen dan ook zoodanige toelichtingen worden verstrekt, dat een meer zuiver beeld omtrent het verlies van het bedrijf zal worden verkregen. Nog zij opgemerkt dat geen rente behoeft te worden vergoed over den verliespost.

Met betrekking tot de heffing van belasting wegens inkomsten uit boschbezit is reeds eerder overleg gepleegd met het Departement van Financiën. Een inmiddels van den Boschraad ontvangen rapport zal aanleiding zijn, dat de betrekkelijke aangelegenheid opnieuw met genoemd Departement zal worden behandeld.

De Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw,

CH. RUYS DE BEERENBROUCK.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 9den Juli 1923.

SMITS.

VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.

SCHÖNFELD.

POTHUIS—SMIT.

VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk X*a* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (Verschillende onderwerpen.) (426)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Voor zoover door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel bij de oorspronkelijke ontwerp-begrooting van dat Departement, dienst 1923, rekening was gehouden met den eisch van bezuiniging van 17 pct. op het totaal der uitgaven van de respectieve Departementen, is door ondergeteekende bij het indienen van het ontwerp suppletoire begrooting geen verandering gebracht.

Wel is waar is het eindcijfer der oorspronkelijke begrooting verhoogd met f 693 728, doch in dat bedrag is begrepen een som van f 688 000 voor kosten van voorziening in den woningnood. Dat bedrag wordt gerekend tot de buitengewone uitgaven, waarop de 17 pct. korting uiteraard niet van toepassing is. Ondergeteekende hoopt de verdere geringe verhooging uit te sparen op de overige posten der begrooting.

Met betrekking tot de opmerkingen van de leden, die aandrongen op openbaarmaking van de rekeningen en begrootingen der Kamers van Koophandel en Fabrieken, zij medegedeeld, dat voornoemde Kamers door ondergeteekende zijn uitgenoodigd om van tijd tot tijd cijfers nopens haar financieel beleid openbaar te maken. Van verschillende Kamers kwam reeds bericht in, dat zij hiertoe bereid zijn, hetzij door het opnemen van gegevens ter zake in haar jaarverslagen of anderszins.

Tot het overleggen van een staat van de fondsen, waarover de Kamers voornoemd beschikken, kan ondergeteekende geen vrijheid vinden. Lettende op de haar bij de wet aangewezen positie, meent ondergeteekende het nl. aan de Kamers zelf te moeten overlaten, in hoeverre zij, elk voor zich, van het bedrag van het te harer beschikking staande kapitaal mededeeling wenschen te doen.

De Minister van Arbeid,
Handel en Nijverheid,

AALBERSE.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 9den Juli 1923.

SMITS.
VAN DER MAESEN DE SOMBREFF.
SCHÖNFELD.
POTHUIS—SMIT.
VERKOUTEREN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Nieuwer Amstel van voormaligen militairen grond aldaar. (460)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De aanvrage der gemeente Nieuwer-Amstel tot het verkrijgen van de hierbedoelde perceeltjes werd door den Minister van Oorlog aan den ondergeteekende ter afdoening overgedragen, nadat te voren, bij Koninklijk besluit van 9 Februari 1922 (*Staatsblad* n°. 57), de militaire post ten oosten en ten westen van den Amstel als vestingwerk was opgeheven en deze daartoe behoorende gronden gebleken waren voor den dienst der defensie geen waarde meer te bezitten.

Zij zijn daarop met het oog op den voorgenomen verkoop aan het Departement van Financiën overgegeven; voor bemoeiing van het Departement van Oorlog met den formeelen verkoop was hiermede alle reden vervallen.

De ondergeteekende is verder van meening, dat de omschrijving van den grond in de koopakte geenerlei onduidelijkheid oplevert, en hij doet overigens opmerken, dat de onnauwkeurigheid in de grootte-opgave van het perceeltje n°. 442 door rectificatie der akte bereids was weggenomen. (Zie Nota van Wijziging bij de Nota naar aanleiding van het Verslag der Tweede Kamer).

De Minister van Financiën,

DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 2den Juli 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
VAN DER HOEVEN.
DE VRIES.
DE WAAL MALEFIJT.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot toekenning van een renteloos voorschot aan de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën ten behoeve van het onderhouden van luchtdiensten tusschen Nederland en het buitenland. (462)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

Gaarne brengt ondergeteekende den leden, in den aanhef van het Voorloopig Verslag aan het woord, dank voor de hulde, der Regeering gebracht voor de indiening van dit wetsontwerp. Van de instemming, waarvan zij daarbij doen blijken, nam hij met zeer veel genoegen kennis.

Omtrent de opmerking, dat de Indische Regeering de geroemde Fokkertoestellen zoude achterstellen bij de voortbrengselen van de buitenlandsche industrie, moet ondergeteekende zich van een oordeel onthouden. Hij brengt die opmerking intusschen ter kennis van zijn ambtgenoot van Koloniën.

De Regeering heeft gemeend thans den steun te moeten verleenen in den vorm van een renteloos voorschot en niet door het nemen van aandeelen, wijl zij van oordeel was, dat het voorshands niet was aangewezen zich met deze immers nog zoo jonge maatschappij zoo nauw te verbinden, als uit deelneming in het aandeelenkapitaal — dat is een geheel meedoen in dit nieuwe bedrijf — zou voortvloeien. Overigens zou de medezeggenschap, als volgens het Voorloopig Verslag wordt gewenscht, slechts dan ten volle worden verkregen, indien het Rijk zich zou kunnen verzekeren van de meerderheid van stemmen. Het was niet wel aan te nemen, dat onder die voorwaarde de maatschappij harerzijds medewerking zou willen verleenen. Intusschen zal er bij de behandeling van het ontwerp Luchtvaartwet gelegenheid zijn, de vraag onder de oogen te zien, in hoeverre door het opleggen aan een onderneming van een verplichting tot het aanvaarden eener concessie de medezeggenschap van de Regeering ten aanzien van de gestie dier onderneming nader zou kunnen worden gewaarborgd.

De Minister van Waterstaat,

G. J. VAN SWAAY.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 30sten Juni 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

EINDVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over de ontwerpen van wet, houdende:

1°. vaststelling van de Pensioenwet voor het reserve-personeel der landmacht;

2°. vaststelling van de Pensioenwet voor het personeel der Koninklijke marine-reserve. (**463**)

Tegen deze wetsontwerpen bestond geen bezwaar.

Aldus vastgesteld den 4den Juli 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
HAAZEVOET.
WITTERT VAN HOOGLAND.
DE VEER.
L. DE VRIES.

VOORLOOPIG VERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting voor 1923. (**496**)

Het afdeelingsonderzoek van dit ontwerp van wet heeft de navolgende uitkomsten gehad.

§ 1. Algemeen werd geklaagd, dat de leden over dit wetsontwerp moeten oordeelen, zonder dat zij den eigenlijken inhoud en strekking er van juist konden te weten komen. Deze toch bleek niet uit de stukken, die tijdens het afdeelingsonderzoek in hun bezit waren, doch moest geconstrueerd worden uit de redevoeringen, in de Tweede Kamer gehouden, waarvan de officieele tekst hun eerst later in handen zoude komen. Men behield zich dus voor, bij de mondelinge behandeling nog punten te berde te brengen, die hier niet vermeld zijn.

§ 2. Onderscheidene leden hadden tegen dit wetsontwerp ernstige bezwaren. Zij achtten deze hulpverleening een zeer gevaarlijk precedent, waarvan de consequentie zoude zijn, dat de Staat niet onverschillig zoude kunnen blijven, wanneer een nieuwe débâcle in het bankwezen zoude ontstaan. Deze Staatshulp brengt het gevaar met zich, dat sommigen, ook voor de toekomst daarop rekenende, bij hun bankpolitiek niet de noodige voorzichtigheid in acht zullen nemen.

Dat ook reeds in 1914 en 1918 het middenstandskrediet is geholpen, bewijst niets, aangezien een dergelijke maatregel door de abnormale gebeurtenissen van dien tijd werd gewettigd. Zulke omstandigheden zijn thans niet aanwezig.

Deze bezwaren werden geheel of gedeeltelijk ondersteund door andere leden, die er op wezen, dat de hierbedoelde banken door hare wijze van werken getoond hebben, geen eigenlijke middenstandsbanken te zijn. Wel zijn het instellingen van middenstandsorganisaties, maar haar gestie duidde op het nabootsen van de grootbanken, in het voeren van eene bankpolitiek, waarbij — onbekwaam als de leiding was — door het doen van emissies en het zich begeven in speculaties op de meest onverantwoordelijke wijze met de gelden van anderen is omgesprongen. En daarbij werd geleefd op een grooten voet, met groote gebouwen en talrijke bijkantoren, alsof men over een omvangrijk maatschappelijk kapitaal de beschikking had, terwijl men de deposito's op korten termijn bezigde voor zoogenaamde „bevroren"beleggingen, d. w. z. beleggingen over een zeer langen tijdsduur. Ook werd twijfel geopperd, of het wel een algemeen belang is den middenstand te helpen. Deze stand toch heeft zich ten koste van het algemeen belang door opdrijving van prijzen zeer verrijkt en is voor een niet gering deel oorzaak van de treurige omstandigheden, waarin tal van menschen verkeeren.

Andere leden wezen er op, dat een débâcle als deze, als vervolg op die van 1914 en 1918, niet kon uitblijven, omdat het noodwendig uit het middenstandskredietwezen moet voortvloeien. Het veroordeelt wel op de duidelijkste wijze alle financieele standsorganisaties. Deze leden meenden dan ook, dat het middenstandskredietwezen zich zal moeten associëeren met het groot-bankbedrijf, wil het althans den middenstand niet voor nieuwe en herhaalde moeilijkheden plaatsen.

Sommige dezer leden achtten een Staatstoezicht op het middenstandsbankbedrijf, op grond van voorafgaande overwegingen, zeer gewenscht. Dit toezicht was alleen reeds daarom gerechtvaardigd, omdat de Staat te hulp moet komen en wel blijvend zal moeten helpen.

Ook waren er leden, die in het algemeen bedenkingen opperden tegen de oprichting van banken als de Hanzebanken.

Vele andere leden waren van oordeel, dat het groot-bankbedrijf de oorzaak is van de oprichting van het middenstandsbankbedrijf, wijl het eerste slechts zelden kleine kredieten,

als voor den middenstand noodig, wenscht te verschaffen. Toen eenmaal het middenstandsbankbedrijf gevestigd was, volgde het ook hierin de groot-banken na, dat het dwong tot het nemen van krediet, in plaats van er voor te waken, dat de middenstand vooral, zij het dan in kleinen omvang, met eigen kapitaal werkte. Maar de expansie-zucht van het middenstandsbedrijf werd gevoed door het kredietwezen van den middenstand en zoo trachtten èn het middenstandsbedrijf èn zijn bankwezen de groot-industrie, den groothandel en de groot-banken na te bootsen.

Deze expansie-zucht is, naar het oordeel van sommige dezer leden, niet weinig verergerd door de belastingpolitiek der Regeering. Steeds werd de middenstand getroffen door nieuwe belastingverhoogingen en door het invoeren van nieuwe belastingen en andere lasten. Om deze nieuwe lasten te dekken, zocht de middenstand naar uitbreiding van omzet. En ware het hier maar bij gebleven, doch de Regeering bleef nalatig, om den middenstand op afdoende wijze te hulp te komen, ja, nam dikwijls maatregelen, die voor de middenstandsbedrijven en hun handel de meest bedenkelijke gevolgen hebben gehad.

Zoo is de goud- en zilverindustrie door den invoer van Duitsch goud geheel verlamd. Zoo is de kleine tabaksnijverheid door het heillooze banderollensysteem tot ondergang veroordeeld. Zoo heeft de Regeering getalmd met de uitvoering van het schoenenwetje. Zoo heeft zij door haar vrijhandelspolitiek de buitenlandsche industrie beschermd ten nadeele der binnenlandsche en heeft zij krachtige verruiming van werkgelegenheid, door steun aan de industrie, zoo goed als geheel achterwege gelaten.

Men mocht daarom, naar het oordeel dezer leden, de hier besproken instellingen niet te hard vallen over het volgen van een politiek, welke *achteraf* onjuist is gebleken, gelijk in de achter ons liggende jaren zoo menigmaal door instellingen en personen van allerlei aard is geschied; doch men moest naar hunne meening veeleer de oorzaak van deze en andere rampen zoeken in het standpunt van non-interventie, hetwelk ten opzichte van ons bedrijfsleven door de Regeering tot heden werd ingenomen.

Bij eene depressie in het middenstandskredietwezen mag ook niet uit het oog worden verloren, dat de Postchèque- en Girodienst als een belangrijke concurrent van het bankwezen en vooral van het middenstandsbankwezen moet worden aangemerkt. Deze dienst toch absorbeert een omvangrijk kapitaal uit handel en industrie, hetwelk anders voornamelijk bij de middenstandsbanken belegging zoude vinden.

Om al deze redenen meenden de hier aan het woord zijnde leden, dat de Regeering terecht er toe wil overgaan hier steun te verleenen, hetgeen dan ook niet meer dan als haar plicht geacht moet worden.

Wat het bezwaar aangaat, dat hier een precedent zoude worden gesteld, daartegen werd aangevoerd, dat hij die zich daarop wil beroepen, zal hebben te bewijzen, dat de omstandigheden dezelfde zijn. Bovendien moet bij de beantwoording van de vraag, of hier een precedent is gesteld, niet slechts beoordeeld worden of alleen het middenstandskredietwezen hulp heeft ondervonden, maar ook of deze hulp niet geheel in de lijn ligt van de aan andere groepen der bevolking verstrekte hulp, als: steun aan werkloozenkassen, Rijksbijdrage voor woningbouw, premiebijdrage aan de particuliere bouwnijverheid, enz.

Ten aanzien van de geopperde bedenkingen tegen de oprichting van banken als de Hanzebank, werd opgemerkt, dat hoe juist die overigens ook mochten zijn, zij buiten het kader van dit wetsontwerp lagen, daar het ontwerp bedoelt niet steun aan banken of particulieren, doch alleen het voorkomen van massa-vernietiging van gezonde middenstandsbedrijven, waardoor massa-werkloosheid ontstaat, en het vertrouwen, zonder hetwelk alle handel onmogelijk is, zwaar zoude geschokt worden.

Vele leden, die oorspronkelijk ernstige bezwaren hadden tegen het voorstel, zooals het was ingediend, zouden zich, na de toelichting door den Minister in de Tweede Kamer en de indiening van het gewijzigd ontwerp, daarbij neerleggen. Evenwel hield dit niet in, dat zij ook in de toekomst steun aan middenstandsbedrijven zouden helpen bevorderen, die ten gevolge van moeilijkheden, waarin middenstandskredietbanken zouden verkeeren, buiten staat zouden geraken hunne bedrijven voort te zetten. Naar hunne meening mocht een dergelijke steun van Staatswege alleen geboden worden, wanneer zonder dien steun een catastrophe te wachten was van uitgebreiden omvang.

Sommige leden stelden zich op het standpunt, dat men bij de beoordeeling van het voorstel niet vragen moet naar wat er gebeurd is, maar het oog moet gericht houden op wat er zoude geschieden, wanneer dit wetsontwerp niet tot wet werd verheven. Zij achtten echter den steun, die nu wordt aangeboden, niet voldoende. De Regeering behoort, naar hun gevoelen, zich af te vragen, of het niet noodig is nog andere maatregelen voor te stellen, waardoor wordt voorkomen, dat groote groepen van ingezetenen verarmen.

§ 3. Ten opzichte van de uitvoering van dit wetsontwerp wenschte men nog nadere inlichtingen. Er rezen verschillende vragen, welke men wenschte beantwoord te zien. Waar in het oorspronkelijke ontwerp gesproken werd van maatregelen, welke door het Rijk zijn getroffen, daar vroeg men, of reeds vóór de indiening van het ontwerp maatregelen waren genomen, en zoo ja welke.

Eenige leden meenden, dat uit hetgeen zij van de zaak op het oogenblik van het afdeelingsonderzoek waren te weten gekomen, volgde, dat het doel is het voorkomen van massale vernietiging van middenstandszaken.

Zij meenden te begrijpen, dat, om een voorbeeld te noemen, wanneer een debiteur van het krediet, dat hij bij eene middenstandskredietbank had, slechts een gedeelte had opgenomen en hij van de bank het verdere waarop hij, in verband met de in pand gegeven waarde, recht had, niet krijgen kon, doordat zij en déconfiture was geraakt, dan de Algemeene Centrale Bankvereeniging hem aan dat meerdere zoude helpen. Hoe dat echter geschieden zoude, was uit hetgeen tot nog toe bekend was geworden, niet duidelijk. Mocht die meening niet juist zijn, dan zouden zij zulks gaarne van den Minister vernemen. [1])

Het eenvoudigste zoude zijn geld te geven, om het opgenomene af te lossen en daarna op het vrijgekomen onderpand zooveel meer er bij te geven als noodig en in verband met de waarde van het pand mogelijk is. Het scheen echter de bedoeling te zijn, dat niet te doen, omdat dit zou neerkomen op eene zekere mate van hulpverleening aan de bank, hetgeen de Minister zeide niet te willen. Doet men dit echter niet, dan rijst de vraag, hoe men onderpand kan krijgen voor het verdere krediet, dat de Minister wel wil geven. Om het onderpand vrij te krijgen, zal men dan de medewerking van de bank behoeven, die men op geen enkele wijze helpen wil en die dus geen reden heeft, om medewerking te verleenen.

Men vroeg nadere inlichtingen omtrent de afbetaling van opgenomen kredieten bij de Hanzebank, waarvoor het onderpand ten volle het opgenomen krediet dekte. Men meende dat in de meeste gevallen het voor vele kredietnemers niet anders mogelijk zoude zijn, kredieten op te nemen bij de A.C.B., dan onder afbetaling van zoodanig bij de Hanzebank opgenomen krediet, omdat voor dit laatste krediet alle zekerheid, die de debiteur geven kon, verpand was. Zoude nu het krediet bij de Hanzebank niet uit het nieuwe krediet kunnen worden afgelost, dan zoude voor deze kredietnemers de Staatsgarantie geen hulp bieden, en de gevolgen, die het wetsontwerp juist wil voorkomen, toch intreden. Dat daardoor de Hanzebanken hare volle vordering zouden ontvangen, achtte men geen bezwaar, omdat dit toch

---

[1]) De Commissie van Rapporteurs merkt op, dat de Minister wel aan den heer VAN GIJN gezegd heeft, dat er over de te volgen methode gedacht werd, maar dat verduidelijkt niet, hoe het zal geschieden.

ook bij executie het geval zal zijn. Gaarne zoude men vernemen, of de Minister dit standpunt deelde.

Men had verder begrepen, dat de A.C.B de kredieten zoude verstrekken, nadat aan haar, de Nederlandsche Bank en een Regeeringscommissaris of -commissie gebleken was, dat het onderpand voldoende was of de kredietwaardigheid der zaak op andere wijze vaststond en de zaak niet anders te helpen is, en zonder kredietverleening zoude moeten worden stopgezet. Hierbij zal gelden, dat het veto van een der drie partijen, de A.C.B., de Nederlandsche Bank en de Regeering, voldoende zal zijn, om het krediet niet te doen verleenen.

De verdeeling van het risico had men zoo verstaan, dat wanneer, nadat krediet was gegeven, door teruggang in de waarde van het onderpand of andere oorzaken de vordering niet meer gedekt was, zoodat tot executie moest worden overgegaan, waarbij verlies werd geleden, de Staat der Nederlanden dit verlies voor zijne rekening zoude nemen tot een bedrag van 50 pct. der *geheele* vordering, terwijl de A.C.B. het meerdere verlies eventueel zoude lijden en dat de Nederlandsche Bank eerst verlies lijdt, wanneer ten gevolge van deze transactie de A.C.B. zoude gedwongen worden hare betalingen te staken. Men zoude dit gaarne nader zien bevestigd.

Er waren leden die meenden, dat dit risico voor den Staat te groot was. Daar elk krediet bij overname op zichzelf safe moet zijn, meende men, dat een verlies van 50 pct. op een krediet getuigen zoude van onvoldoende voorzorg bij den kredietgever, hetzij bij de overname, hetzij tijdens den loop van het krediet, en dat deze daarom zelf reeds eerder althans een deel van dat verlies moet dragen. Men achtte daarom een premier risque van 30 pct. voldoende, terwijl dan de volgende 20 pct. door den Staat en den kredietgever ieder voor de helft zouden moeten worden gedragen. De leden hier aan het woord wezen er op, dat op de wijze, als boven uiteengezet, de prikkel van het belang voor de A.C.B. en de Nederlandsche Bank te gering was, zoodat men moest vreezen, dat zij te gemakkelijk zouden adviseeren kredieten te verleenen, die niet geheel gedekt waren; zij waren van oordeel, dat er aan het geven van goed verzekerde kredieten toch zooveel voordeel voor de banken verbonden was, dat het billijk zoude zijn haar ook meer in het risico te doen dragen.

Eenige leden meenden dan ook hunne stem aan het wetsontwerp niet te kunnen geven, als het risico van den Staat en de banken niet beter verdeeld was.[1])

Verscheidene leden, ofschoon de bedenking beamende dat de Staat meer risico op zich neemt, dan noodig is, vonden echter geen vrijheid om daarom het wetsontwerp te verwerpen, als het bleek, dat op geen andere wijze viel te helpen.

Eindelijk vroeg men, of er een eindtermijn zoude worden vastgesteld voor de Staatsgarantie. Men meende, dat na verloop van enkele jaren de normale toestand moest hersteld zijn en de Staatsgarantie dan òf zijn afgeloopen, òf het gegarandeerde verlies door den Staat zijn bijgepast.

§ 4. De leden die, gelijk hiervoren bleek, van meening waren, dat nog meer maatregelen tot steun wenschelijk zijn, wezen er op, dat behalve de bij de middenstandskredietbanken aangesloten middenstandsbedrijven er ook andere bedrijven zijn, die in moeite verkeeren. Men wees op het adres aan Hare Majesteit de Koningin ingediend door reeders van visschersvaartuigen te Vlaardingen, Maassluis, Scheveningen en Katwijk aan Zee. Volgens dat adres zouden de groote moeilijkheden, waarin thans de haringvisscherij zich bevindt, voor het allergrootste deel te wijten zijn aan extra-heffingen gedurende de oorlogsjaren door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel aan de visscherijbedrijven opgelegd. Zij vroegen aanwijzing eener Commissie, waarin deskundigen zullen zitting hebben, om de Regeering in dezo aangelegenheid van advies te dienen. Men vroeg, of de Regeering, waar zij hare bereidwilligheid heeft getoond, om middenstandsbedrijven te hulp te komen, ook wil voldoen aan het verzoek, in dit adres gedaan. Spoedig handelen in deze achtte men hoogst noodzakelijk, daar de toestand in de haringvisscherij-bedrijven zeer kritiek is en van dag tot dag verergert.

Nog werd eene andere opmerking gemaakt van algemeene strekking.

Aan de Hanzebanken was ook een spaarbank verbonden. Het kapitaal van deze spaarbank was in het bedrijf der Hanzebanken gebruikt, waarvan het gevolg zal zijn, dat voor een groot deel waarschijnlijk de inleggers in de spaarbank hun geld kwijt zullen zijn. Men wees er op, dat het meer en meer gebruik wordt, dat kredietbanken zoogenaamde spaarbanken aan hare instelling verbinden, om op deze wijze gelden tot zich te lokken, die anders niet bij die instellingen zouden gedeponeerd worden. Een iets hoogere rente en het vertrouwen, dat het grootere publiek stelt in het woord „spaarbank", brengt vele kleine beleggers er toe hunne spaarpenningen aan dergelijke spaarbanken toe te vertrouwen. Men achtte het noodzakelijk, dat de spaarbanken aan eene bijzondere wettelijke regeling worden onderworpen, en vroeg, of de Regeering bereid was een zoodanige regeling te ontwerpen.

Aldus vastgesteld den 6den Juli 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
HAAZEVOET.
WITTERT VAN HOOGLAND.
DE VEER.
L. DE VRIES.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van hoofdstuk VII *B* der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923. (496)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

§ 1. Ook de ondergeteekende betreurt, dat de spoed, welke betracht moest worden om de behandeling van het wetsontwerp vóór het reces van de Tweede Kamer mogelijk te maken, verhinderde, reeds aanstonds bij de schriftelijke gedachtenwisseling nauwkeurige inlichtingen te verstrekken, doordat het overleg met de A.C.B. en de Nederlandsche Bank destijds nog niet voldoende gevorderd was. Van den aanvang af echter stond het voor hem vast, dat hij niet dan op soliden grondslag aan den memoriepost uitvoering zou geven.

§ 2. Zoowel bij de schriftelijke als bij de mondelinge gedachtenwisseling met de Tweede Kamer heeft de ondergeteekende uiteengezet, dat en waarom de voorgedragen maatregel niet als een precedent kan aangemerkt worden, waarvan de consequentie zou zijn, dat de Staat zich niet afzijdig zou kunnen houden, wanneer een nieuwe debacle in het bankwezen zoude ontstaan. Hij acht het dan ook ondenkbaar, dat deze

---

[1]) De Commissie van Rapporteurs merkt op, dat de Minister in de vergadering van 28 Juni jl. op do vraag van den heer VAN GIJN, of Zijne Excellentie wilde overwegen om, in plaats van den premier risque, te volgen de methode van de schaal, die men gehad heeft bij de uitvoering van het wetsontwerp voor den kleinen middenstand, heeft toegezegd dit te zullen doen en, zoo do methode aanbeveling blijkt te verdienen, in overleg te treden met de A. C. B. (*Handelingen* Tweede Kamer, 1922—1923, bladz. 2824, 1ste kolom). De Commissio vraagt, of deze overweging reeds tot eenig resultaat heeft geleid.

Staatshulp oorzaak zou kunnen zijn, dat sommigen bij hunne bankpolitiek niet de noodige voorzichtigheid zouden betrachten. Tot staving van deze zienswijze zij er met name op gewezen, dat geenerlei steun aan de in moeilijkheden geraakte banken zal verleend worden. Noch de aandeelhouders, noch de crediteuren zullen worden geholpen. De gevolgen van en de verantwoordelijkheid voor het gevoerde beleid blijven onverminderd bestaan, aangezien de verliezen ten volle gedragen zullen worden door hen, te wier laste ze zonder den voorgedragen maatregel zouden gekomen zijn.

Ook vóór 1914 was het middenstandskrediet een onderwerp van Staatszorg. Reeds in 1907 kwam een post op de Staatsbegrooting voor tot het verleenen van „bijdragen in de kosten van oprichting van banken ten behoeve van den handeldrijvenden en industrieelen middenstand".

De ondergeteekende meent zich ook thans te moeten onthouden van breede beschouwingen over de gestie, welke de betrokken banken hebben gevoerd. Dit standpunt vindt zijne rechtvaardiging in de overweging, dat geenerlei hulp aan die banken zal verleend worden.

De stelling, dat deze debacle noodwendig uit het middenstandskredietwezen moest voortvloeien, kan niet als juist erkend worden. De positie en de ontwikkeling van de Algemeene Centrale Bankvereeniging voor den Middenstand bewijzen het tegendeel.

Voor een Staatstoezicht op het middenstandsbankbedrijf in het algemeen bestaat, naar de meening van den ondergeteekende, geen reden. Voor zoover de Staat reeds thans rechtstreeks financieel belang bij dat bedrijf heeft, ten gevolge van de vroeger verleende garanties, wordt het toezicht uitgeoefend door de Nederlandsche Bank, die in sterkere mate dan de Staat bij de uitkomsten van meerbedoeld bedrijf geïnteresseerd is, terwijl het belang, dat voor den Staat uit den voorgestelden maatregel zal voortvloeien, behalve door het zooeven bedoelde toezicht, zal gediend worden door de contrôle, aan welke elke kredietverstrekking vooraf vanwege den ondergeteekende zal onderworpen zijn.

Het was den ondergeteekende aangenaam uit het Voorloopig Verslag te ontwaren, dat twee groepen van vele leden zich met het voorstel konden vereenigen. De overwegingen intusschen, welke sommigen tot een gunstig oordeel over het voorstel brachten, kan de ondergeteekende niet in allen deele onderschrijven. Ook hij is van oordeel, dat de ontwikkeling en de functionneering van het Nederlandsche bankwezen medewerkten tot de oprichting van afzonderlijke middenstandskredietbanken. Maar hij zou de dieper liggende oorzaken van de moeilijkheden eenigszins anders willen aanduiden. Deze moeilijkheden zijn, voor zoover zij niet in het leven werden geroepen door een hoogst onvoorzichtig bankbeleid en door een te ruim gebruik maken door verschillende kredietnemers van de hun toegestane kredieten, ontstaan uit de economische inzinking, welke na het einde van de schijnperiode, die op den oorlog volgde, is ingetreden. Het komt den ondergeteekende onjuist voor, de moeilijkheden, welke speciaal ten opzichte van de Hanzebanken zich voordeden, te wijten aan de door de wetgevende macht gevolgde belastingpolitiek. Evenmin kan de vrijhandelspolitiek zijns inziens hier in geding worden gebracht. Het zou te ver voeren, bij de behandeling van dit wetsontwerp op de hierbedoelde vraagstukken in te gaan. Deze toch staan geheel buiten het terrein van het onderhavige voorstel en dragen een zóó veelzijdig karakter, dat bij deze aangelegenheid eene vruchtbare gedachtenwisseling daarover niet wel mogelijk schijnt.

Ook de werking van den Postchèque- en Girodienst kan, zelfs niet ten deele, voor de meerbedoelde moeilijkheden aansprakelijk worden gesteld. Of deze dienst thans, o.a. door de gevolgde rentepolitiek, niet te groote deposito's tot zich trekt, is een vraag, die zeker de belangstelling waard is. Maar de voorname aanleiding tot het deraillement der Hanzebanken ligt in juist tegenovergestelde richting. In stede toch van gebrek aan middelen voor het geven van krediet, is veeleer het toevloeien in de jaren van schijnwelvaart van belangrijke bedragen, waarvoor de directies der betrokken banken emplooi moesten vinden, ééne der oorzaken, welke tot de meerbedoelde moeilijkheden hebben geleid.

In aansluiting aan het gevoelen van de tweede groep der voorstanders van het wetsontwerp is de ondergeteekende van meening — zulks bleek reeds uit de door hem in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gedane mededeelingen —, dat een maatregel als de onderhavige slechts dan in overweging kan genomen worden, wanneer zonder zoodanigen maatregel een belangrijk deel van ons bedrijfsleven, dat overigens levensvatbaar is en over voldoende kracht beschikt om zich te handhaven, door eene plotseling ingetreden gebeurtenis met vernietiging bedreigd wordt. Ook stemt hij met de hierbedoelde leden in, waar zij zich op het standpunt plaatsten, dat het oog moet gericht worden op wat er zoude geschieden, wanneer dit wetsontwerp niet tot wet werd verheven.

Voor eene uitbreiding van het thans gedane voorstel bestaat geen réden. Het ligt niet in de macht der Regeering of van den wetgever te voorkomen, dat groote groepen van ingezetenen verarmen. De economische moeilijkheden kunnen door wettelijke maatregelen of door steun uit 's Rijks schatkist niet opgeheven worden. Veeleer bestaat het gevaar, dat ingrijpen van Overheidswege het noodzakelijk proces van aanpassing aan de gewijzigde economische omstandigheden zal vertragen en bemoeilijken.

§ 3. De vraag, of reeds vóór de indiening van het ontwerp maatregelen waren genomen, wordt ontkennend beantwoord. In geen enkel opzicht is op de beslissing van de Staten-Generaal vooruitgeloopen. Dat in den begrootingspost gesproken werd van „uitgaven, voortvlooiende uit maatregelen, welke door het Rijk zijn getroffen", ligt voor de hand, daar deze maatregelen tot stand zouden gekomen zijn op het oogenblik, dat uitgaven ten laste van dien post zouden moeten geschieden.

Inderdaad is het doel van het voorstel het voorkomen van massale vernietiging van middenstandszaken, die levensvatbaar en kredietwaardig zijn, doch bij gebreke van den maatregel door de moeilijkheden van de betrokken banken zich niet zouden kunnen handhaven.

Met betrekking tot het volgende ter sprake gebrachte punt moge de ondergeteekende er in de eerste plaats op wijzen, dat hij reeds in de Tweede Kamer heeft meegedeeld, dat er geen bezwaar zal zijn om in bepaalde gevallen, waarin de vorderingen der Hanzebank volkomen door zekerheidsstelling gedekt zijn en waarin dit overigens volstrekt noodig is om den debiteur nieuw krediet te kunnen verschaffen, die vorderingen af te betalen. De bank zal hierdoor, zooals in het Voorloopig Verslag te recht wordt opgemerkt, niet gebaat worden. Waar het echter de bedoeling is, deze gestie binnen zoo eng mogelijke grenzen te beperken, wordt — ook dit deelde hij reeds mee — onderzocht welke de beste methode is om zonder afbetaling der oude schuld het surplus van het onderpand vrij te krijgen ten dienste van het door de A. C. B. te verstrekken krediet. Gelijk voor de hand ligt, moet hieromtrent overleg gepleegd en in overeenstemming gehandeld worden met de bewindvoerders.

De A. C. B. zal inderdaad hare tusschenkomst slechts verleenen, nadat aan haar, de Nederlandsche Bank en een Regeeringscommissaris of commissie zal gebleken zijn, dat het onderpand voldoende is, de kredietwaardigheid der zaak, evenals hare levensvatbaarheid, vaststaat en het bedrijf zonder de bedoelde tusschenkomst buiten staat zou geraken in stand te blijven. Het veto van eene der genoemde drie partijen zal voldoende zijn om het krediet niet te doen verleenen.

Wanneer op de posten, welke onder deze regeling zullen vallen, verliezen zouden geleden worden, zal, volgens de aanvankelijk voorgenomen regeling, inderdaad de Staat die verliezen tot een bedrag van ten hoogste 50 pct. der geheele vordering voor zijne rekening nemen. Het meerdere verlies zal de A. C. B. dragen, terwijl de Nederlandsche Bank van het verlies, hetwelk

op de door haar in disconto genomen posten mocht geleden worden doordat noch de debiteur van de A. C. B. noch deze laatste in staat zou zijn den post af te lossen, de helft van den Staat zal vergoed krijgen. Het zal wel overbodig zijn hierbij op te merken, dat de kans, dat de Staatsgarantie tegenover de Nederlandsche Bank effectief zou worden, in het wezen der zaak uitgesloten mag geacht worden.

Naar aanleiding van het in het Voorloopig Verslag en in 't bijzonder in de noot der Commissie van Rapporteurs opgemerkte omtrent eene gewijzigde risicoverdeeling tusschen den Staat en de A. C. B. kan ondergeteekende meedeelen, dat hieromtrent reeds overleg met de A. C. B. is geopend. Tot een bepaald resultaat heeft dit overleg nog niet geleid.

De ondergeteekende zal zich de vrijheid voorbehouden, de regeling te allen tijde te beëindigen in dier voege, dat alsdan de posten, waarvoor de regeling geldt, zullen overgenomen moeten worden zonder Staatsgarantie, dan wel geliquideerd zullen moeten worden. Het spreekt vanzelf, dat ten opzichte van de posten, die geliquideerd zullen worden, de regeling, welke ten opzichte van de Staatsgarantie werd getroffen, op de uitkomsten der liquidatie van toepassing zal zijn.

§4. De zaak, aangeroerd in het adres van reeders van visschersvaartuigen, ligt op geheel ander terrein dan dit wetsontwerp. Dit ontwerp beoogt niet geld geven, maar vertrouwen wekken. Het bedoelde adres zal natuurlijk met aandacht onderzocht worden. Op dit oogenblik kan er nog geen oordeel over uitgesproken worden.

Ook op de tweede der in deze paragraaf gemaakte opmerkingen meent de ondergeteekende niet diep te moeten ingaan. Hij stelt zich in het algemeen op het standpunt, dat wettelijke voorzieningen niet kunnen waarborgen, dat spaargelden solide en naar de eischen van een goed beleid rentegevend gemaakt worden. Hij hecht aan dergelijke wettelijke maatregelen dan ook niet overmatige waarde en meent, dat meer te verwachten is van eene goede voorlichting der spaarders. Neemt men voorts in aanmerking, dat de Staat, door het in het leven roepen van de Rijkspostspaarbank, de gelegenheid heeft geopend de spaarpenningen onder zijne volledige garantie rentegevend uit te zetten, dan is het zeer de vraag, of eene verdere bemoeiing van den wetgever in deze wenschelijk is.

De Minister van Financiën,

DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 9den Juli 1923.

VAN WASSENAER VAN CATWIJCK.
HAAZEVOET.
WITTERT VAN HOOGLAND.
DE VEER.
L. DE VRIES.

EINDVERSLAG DER COMMISSIE VAN RAPPORTEURS over het ontwerp van wet tot wijziging van artikelen 34 en 38 der Woningwet. (471)

Nadat het Voorloopig Verslag der Commissie aan de Regeering was medegedeeld, is van haar ontvangen de navolgende

MEMORIE VAN ANTWOORD.

De wenschelijkheid van dit wetsontwerp moet niet worden getoetst aan het feit, of van particulieren geld geleend wordt. Ten slotte moeten alle leeningsgelden, wie die ook noodig heeft, van particulieren verkregen worden, voor zoover men niet een leening bij een fonds als het Invaliditeitsfonds kan plaatsen.

De Staat heeft al te veel een beroep moeten doen op de kapitaalmarkt, daarom moet hij zich beperken. Dit is het eenige motief voor het wetsontwerp.

De vraag of de tijd niet gekomen is, de Woningwet aldus toe te passen, dat woningen met Overheidssteun eigendom der bewoners kunnen worden, kan bezwaarlijk beantwoord worden zonder nadere overweging. De gedachte komt aanvankelijk sympathiek voor, maar de voor- en nadeelen zullen eerst bezien moeten worden.

Voor veel gemeenten zal het zeer wel mogelijk zijn, zonder Rijksvoorschot het noodige kapitaal te verkrijgen. Verschillende gemeenten kunnen thans reeds op voordeeliger voet dan het Rijk niet onbeduidende bedragen leenen.

Bouwen de gemeenten zonder Rijkssteun, dan, zoo is de strekking van het wetsontwerp, wordt de toestand hersteld, die van 1901 af krachtens de Woningwet heeft gegolden. Voor een beperking van het toezicht van Gedeputeerde Staten zien de ondergeteekenden geen reden.

Dat het Rijk zich van de woningproductie zou terugtrekken, zoodra dat maar mogelijk zou zijn, heeft de eerstondergeteekende reeds een paar jaren geleden bij herhaling in het Parlement gezegd. De bedoeling van den woningwetgever moet weer nagestreefd en die was, dat de Overheid een subsidiaire rol zou vervullen. De omstandigheden dwingen bovendien daartoe.

De Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid,
AALBERSE.

De Minister van Justitie,
HEEMSKERK.

De Minister van Financiën,
DE GEER.

De Commissie van Rapporteurs heeft gemeend met de mededeeling van dit antwoord aan de Vergadering haar Eindverslag te kunnen sluiten.

Vastgesteld den 10den Juli 1923.

HEERKENS THIJSSEN.
BEELAERTS VAN BLOKLAND.
SLOTEMAKER DE BRUINE.
ANEMA.
JANSSEN.

52ste VERGADERING.

VERGADERING VAN WOENSDAG 11 JULI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen een verzoekschrift. — Mededeeling der benoeming door de afdeelingen van Rapporteurs over een voorstel. Uitbrengen van Verslagen over verzoekschriften. — Mededeeling der benoeming van den heer Blomjous in de Commissie van redactie voor het adres van gelukwenschen aan H. M. de Koningin. — Behandeling en aanneming van onderscheidene ontwerpen van wet, waaronder het ontwerp van wet betreffende de dienstweigering.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 39 leden, te weten:

de heeren Slotemaker de Bruine, Franssen, d'Aumale van Hardenbroek, de Veer, Idenburg, Dobbelmann, W. Fransen, Westerdijk, de Gijselaar, Croles, van Embden, L. de Vries, Verheijen, Blomjous, Steger, de Vos van Steenwijk, de Waal Malefijt, van der Does de Willebois, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Schönfeld, Verkouteren, van de Lande, van Wassenaer van Catwijck, Briët, Haffmans, van der Maesen de Sombreff, Gilissen, van Lanschot, Anema, Wibaut, Wittert van Hoogland, Beelaerts van Blokland, van der Hoeven, Smeenge, Haazevoet, Mendels, van Basten Batenburg, Smits,

en de heeren Ministers van Buitenlandsche Zaken, van Justitie, van Marine, van Financiën, van Oorlog en van Waterstaat.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter:** Ik deel aan de Vergadering mede:

A. dat is ingekomen een verzoekschrift van het bestuur van den Flakkeeschen Boerenbond, in zake de voorgestelde afschaffing der zoogenaamde strijk- of hooggelden.

Dit adres zal worden gesteld in handen der Commissie voor de Verzoekschriften;

B. dat door de afdeelingen zijn benoemd tot Rapporteurs over het voorstel der Huishoudelijke Commissie, betreffende wijziging van het Reglement van Orde, de heeren: van Wassenaer van Catwijck, Croles, Wittert van Hoogland, Steger en Verkouteren.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende verslag uit.

Mijnheer de Voorzitter! In handen van uw Commissie zijn gesteld de volgende adressen:

I. twee, houdende verzoek om het ontwerp van wet tot regeling van het dragen van de kosten van openbare verpach-

tingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen aan te nemen, als:

a. een, van den heer L. Deckers, secretaris van den Nederlandschen Boerenbond, te 's Gravenhage;

b. een, van de heeren H. C. Dresselhuys en H. C. Valeton, voorzitter en secretaris van het Centraal Bestuur van den Nederlandschen Tuinbouwraad, te 's Gravenhage;

II. een, van den heer W. H. Staverman te Deventer en M. A. van Weel, te 's Gravenhage, voorzitter en secretaris van het bestuur van de Vereeniging van Academisch Gevormde Leeraren, houdende verzoek om het ontwerp van wet tot wijziging der Hooger-onderwijswet, waarbij verhooging wordt voorgesteld der college- en examengelden, niet aan te nemen.

III. een, van den voorzitter en den secretaris van het hoofdbestuur van den Flakkeeschen Boerenbond te Nieuwe Tonge en Melissant, houdende verzoek om het ontwerp van wet tot regeling van het dragen van de kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen niet aan te nemen.

Uw Commissie heeft de eer voor te stellen deze adressen neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden, opdat daarop zal kunnen worden gelet bij de behandeling van de betrokken ontwerpen van wet.

De Kamer vereenigt zich met de voorgestelde conclusie.

De **Voorzitter:** Nog deel ik mede, dat door de derde afdeeling, ter vervanging van den heer Diepenhorst, is aangewezen de heer Blomjous als lid van de Commissie van Redactie van het Adres aan Hare Majesteit ter gelegenheid van Hoogstderzelver Regeeringsjubileum.

Wijders deel ik mede, dat de heer Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid wegens lichte ongesteldheid verhinderd is hier aanwezig te zijn en dat de Minister van Financiën zich beschikbaar gesteld heeft om, voor zooveel noodig, op zich te nemen de verdediging van de ontwerpen van wet, die anders door den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid zouden verdedigd moeten worden.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. **Dienstweigering (77).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Steger:** Mijnheer de Voorzitter! De aard van het onderwerp, dat ons thans bezighoudt, heeft mij genoodzaakt, alvorens een conclusie te kunnen trekken die mij zelf bevredigde, à fond te bestudeeren welke de gronden zijn voor het wetsvoorstel, dat aan hen, die op grond van het gebod „Gij zult niet dooden", gewetensbezwaren hebben tegen den militairen dienst, vrijstelling daarvan wil verleenen. Wijl ik daardoor gekomen ben tot inzichten, die in enkele, naar het mij wil voorkomen niet onbelangrijke punten afwijken van die, welke mij ter beoordeeling zijn voorgelegd, voel ik mij genoopt de motieven, die tot mijn eindoordeel geleid hebben, hier kenbaar te maken. Zeer in het kort, doch naar ik hoop zonder onduidelijk te wezen, zal ik eenige bepalingen vooropstellen, welke bij de behandeling dezer stof onmisbaar zijn en waaromtrent men mij niet mag misverstaan.

Daar leeft, zoo leert de ervaring, in iederen mensch, krachtens zijn natuur, een beginsel, dat luidt: doe het goede en vermijd het kwade. Dit beginsel omvat in zijn algemeenheid al de voorschriften, die 's menschen leven en gedrag als redelijk schepsel Gods regelen. Die voorschriften zijn vervat, ten eerste in de natuurwet, ten tweede in de positieve wet, de Goddelijke zoowel als de menschelijke. De natuurwet is door den Schepper in de harten der menschen gegrift en dus aan iedereen bekend, de Goddelijke wet bevat alle bepalingen, door God op bovennatuurlijke wijze aan de men-

(Steger.)

schen geopenbaard, de menschelijke wet omvat alle regels, door het wettig gezag gemaakt en afgekondigd. Wijl de natuurwet in hoofdtrekken door God nog eenmaal als Zijn Tien Geboden plechtig afgekondigd is aan Mozes op den berg Sinaï, behoort zij ook onder de Goddelijke wet. Haar voorschriften, die men met den naam van zedenwet aanduidt, zijn echter dezelfde als die der natuurwet. Ik heb in deze Kamer hierover reeds eenmaal uitvoerig gesproken en moge ten deze derhalve verwijzen naar de *Handelingen*.

In de stukken, zoowel als bij de mondelinge behandeling van dit wetsontwerp, Mijnheer de Voorzitter, is verder voortdurend sprake geweest van de begrippen zedelijkheid, zedelijk goed en zedelijk kwaad. Wijl dit ook nu onvermijdelijk zal wezen, zou ik voor mij willen zeggen: 1°. dat in den algemeenen zin van het woord, en alleen in dien zin zal ik het in deze rede gebruiken, iemand zedelijk leeft, wanneer hij bewust en vrijwillig naar de Goddelijke en menschelijke wetten handelt; dat ik dus 2°. onder een zedelijk goede daad begrijp een daad, waarbij men bewust en vrijwillig een gebod of verbod uit die wetten, welk dan ook, onderhoudt, en onder een zedelijk slechte daad een, waarbij men bewust en vrijwillig een gebod of verbod uit die wetten, welk dan ook, overtreedt.

Aan de overzijde van het Binnenhof, Mijnheer de Voorzitter, heeft men der Regeering verweten, dat zij het begrip zedelijkheid gekoppeld heeft aan het geloof in God, omdat zij daarmede een groot deel van ons volk voor niet zedelijk verklaard zou hebben. Dit verwijt is, mijns inziens, volkomen onverdiend geweest. De Regeering heeft zich geplaatst op een standpunt, dat ieder mensch reeds op grond van zijn redelijke natuur behoort in te nemen. Dat de zedenwet door talloozen wordt erkend, die zeggen het bestaan van God niet te erkennen, Mijnheer de Voorzitter, ik ben er volstrekt zeker van, maar toch, dezulken zijn — ik neem gaarne aan onbewust — met het gezond verstand in tegenspraak, want een zedenwet zonder God is een wet zonder wetgever. Dat een Regeering dezen niet volgt, is vanzelfsprekend, maar ook bij hen gaat de natuur boven de leer. Immers, de onvoorwaardelijke eisch, overeenkomstig de natuur- of zedenwet te leven, spreekt bij ieder mensch zóó luide, zóó dringend, dat een ieder, al heeft hij ook geen duidelijk Godsbegrip, hierin de wet van een volstrekt en boven de menschen staand gezag erkennen moet. Wanneer de Regeering dan ook niet vergt de explicite erkenning van God als verordenaar van de zedenwet, waarop de dienstweigeraar zich beroept, dan doet zij m. i. wel een opmerkelijke concessie, maar waartegen ik geen verzet zal aanteekenen, omdat haar grond, dunkt mij, geen andere wezen kan dan de overtuiging, dat impliciet die erkenning toch aanwezig is.

De algemeene kennis nu, die elk mensch heeft, zoowel van de voorschriften der natuurwet als van die der positieve Goddelijke en menschelijke wetten — en hiermede zijn wij gekomen aan het hart van dit vraagstuk dat ons bezighoudt —, is voor het practisch leven niet voldoende. Dit immers plaatst den mensch voortdurend, niet voor algemeenheden, maar voor bijzondere gevallen, voor de concrete vraag, of deze daad of die handeling zedelijk goed of kwaad is, derhalve mag of moet gedaan of behoort gelaten te worden. Dan moet er worden geredeneerd; en het practisch oordeel van het verstand, dat dan in elk bijzonder geval over de zedelijkheid der daad beslist, zegt, of die daad al of niet mag of moet gesteld worden; dat oordeel is het geweten. Het geweten doet dus in laatste instantie uitspraak, want het gebiedt ons dit te doen of dat te laten, en wel omdat het, naar ons oordeel, zedelijk goed of zedelijk kwaad is, overeenstemt met de door het wettig gezag voorgeschreven verordeningen, ten slotte dus Gods wil is, die in alles, voor allen en altijd de laatste richtsnoer onzer handelingen behoort te zijn. De stem van het geweten is derhalve de laatste conclusie over de zedelijkheid van een bepaalde daad.

Hiermede hangen twee zeer gewichtige zaken samen. De eerste is, dat het geweten zich vergissen kan, de tweede, dat het moet gevolgd worden. Dat de conclusies onzer redeneeringen niet *per se* juist zijn, d. i. met de werkelijkheid overeenkomen, doch dat haar juistheid soms slechts een vermeende kan wezen, is helaas een waarheid, waaraan geen woord bewijs behoeft toegevoegd te worden. Vragen wij naar de oorzaken daarvan, dan zijn er meerdere aan te wijzen. Onvoldoende feitenkennis, beperkte redeneerkunde, invloed van omgeving en opvoeding, d. i. zedelijke vorming, om mij tot de voornaamste te bepalen. De vraag over de aansprakelijkheid, d. i. of de dwaling schuldig is of niet, een overigens buitengewoon gewichtige vraag, wil ik hier en nu, om niet te breedvoerig te worden, niet bespreken. Ik wil alleen zeggen, dat ik die aansprakelijkheid in het onderhavige geval, d. i. bij jonge mannen van 18 à 19 jaren over hun inzicht in zedelijkheidsvraagstukken, hoofdzakelijk buiten hen zoek. De weergalooze zorgeloosheid, die in onderwijs en opvoeding in dit opzicht soms heerscht, pleit hen voor een goed deel vrij van de schuld der gevolgen, eischt in ieder geval een milde beoordeeling bij de vaststelling harer grootte. Maar wat vooral nu onze aandacht vraagt, is het onloochenbare feit, dat, zelfs na ernstig verstandelijk overleg, desnoods na raadplegen van tot oordeelen bevoegd erkende personen, aan wier meening overigens groote, misschien anders onbeperkte waarde wordt gehecht, iets waartoe ieder die wil de gelegenheid toch wel kan vinden, somtijds de eigen meening, die ik nu veronderstel dat verkeerd is, toch overtuigd kan worden gehandhaafd. Het geweten is dan objectief, d. i. zakelijk, dwalend, maar blijft subjectief, d. i. persoonlijk, de norm voor de handeling. Immers, wanneer de mensch zich afvraagt, of hij zedelijk verplicht is iets te doen of te laten, een bepaalde handeling te stellen of er zich van te onthouden, dan geeft ieders individueel geweten voor hem de eindbeslissing. Dit beginsel, dat de stem van het geweten voor elkeen zijn zelfstandig bindende kracht heeft, laat niet één uitzondering toe, is dus volstrekt algemeen. Hoe beteekenisvol voor de vorming van het geweten de erkenning van een buiten ons staand leergezag ook moge wezen, elk leergezag stelt slechts de uitspraak, de wet, het voorschrift vast; het blijft altijd aan het individu om uit te maken of het bijzonder geval, waarvoor het komt te staan, onder deze uitspraak, deze wet, dit voorschrift valt. Welnu, het is juist de rol van het geweten dit uit te maken, altijd en bij iedereen. Mogen den Katholiek bij de vorming van zijn geweten in sommige gevallen middelen ten dienste staan, die anderen missen, bijv. het gezag der vaders, het overeenstemmend gevoelen der godgeleerden, niet het minst het onfeilbaar leergezag der Kerk; bij en na dit alles geldt óók voor hem dat, eenmaal zijn geweten gevormd, het móet gevolgd worden, hoe het ook moge spreken. Deze onveranderlijke regel voor 's menschen zedelijk leven is hem door zijn redelijke natuur aan de hand gedaan; zij vordert derhalve strenge, onverbiddelijke toepassing, wil de mensch zijn verhouding tegenover den Schepper dier natuur naar recht en rede in zijn leven uitdrukken. Zij vordert dit óók, ik herhaal het nog eenmaal, wanneer de mensch zich in zijn oordeel over de zedelijkheid der te stellen daad vergist; ook het dwalend geweten gebiedt, en met niet minder strengen eisch, om gehoorzaamd te worden. Toen de Apostel Paulus voor den raad der Joden stond, aldus lezen wij in de Handelingen der Apostelen, XXIII—1, (deze en andere Schriftuurplaatsen zijn ontleend aan de uitgave der Petrus Canisius Vereeniging) sprak hij: „Mannen broeders, met een volmaakt goed geweten heb ik voor God gewandeld tot op den dag van heden.'' En toch had hij, volgens het daaraan onmiddellijk voorafgaande hoofdstuk, 19de vers, tegenover God zelf getuigd: „Heer, ze weten toch zelf, dat ik het was, die, alwie in U geloofden, liet gevangen nemen en geeselen in de synagogen.'' Zoo blijkt dus, dat de bestrijding van Gods werk, in zich toch zeker een zwaar vergrijp en dus volstrekt ongeoorloofd, door de vergissing van Paulus' geweten voor hem, die meende het te moeten doen, zelfs een verdienstelijke daad werd.

Waar het zoo gesteld is met den gewetensplicht van den mensch — en, wanneer ik goed ingelicht ben, bestaat er bij alle Christenen, welke overigens hun geloofsbelijdenis moge zijn, zoowel als bij allen, die ten deze practisch Christelijk denken en handelen, slechts één opvatting, die, Mijnheer de Voorzitter, welke ik de eer had uiteen te zet-

(Steger.)

ten —, daar is het voor het individu zoowel als voor den Staat van het allerhoogste gewicht, dat met het geweten der burgers rekening gehouden wordt. Voor het individu, omdat het volgen van het geweten, het ware of het valsche, zijn hoogste plicht is en de mensch dus, het koste wat het wil, dit doen moet; voor den Staat, omdat het hoog in eere houden van het geweten der burgers voor hem quaestie van zelfbehoud is, daar, althans logisch, mèt den eerbied voor de zedelijkheid tevens de eerbied voor 's Lands wetten staan of vallen zal. Intusschen, omdat de plicht is het beginsel van het recht, is het van het hoogste belang, na te gaan tot welk recht die gewetensplicht leidt.

De zedenwet verplicht mij te doen wat goed en te laten wat kwaad is. Tenzij zij zich zelf tegenspreekt, moet die zelfde wet mij dus ook de moreele mogelijkheid verschaffen tot zedelijk handelen door aan ieder ander den plicht op te leggen mij dit niet te verhinderen. Terwijl de zedenwet mij den plicht voorhoudt haar te gehoorzamen, waarborgt zij mij aldus dat ik gehoorzamen kàn. Die moreele uitvoerbaarheid van de plichtsvervulling is het recht. Elke plicht tot zedelijk handelen verschaft mij dus te gelijker tijd een recht daartoe en een recht, dat anderen verplicht mij in dat handelen vrij te laten. Legt bijv. de zedenwet mij den plicht op van gehoorzaamheid aan het wettig gezag, dan geeft zij mij ook het recht tot gehoorzamen en een recht, dat anderen verplicht, mij daarin niet te hinderen. Deze algemeene regel, zooals het gezond verstand die dicteert, geldt voor elk bepaald geval, waarvoor het geweten komt te staan en waarin het oordeel des verstands, dat immers het geweten is, de waarheid weergeeft. Vergist het geweten zich echter, dan geldt de regel alleen in zooverre, als aan mijn vermeenden plicht om dat geweten te volgen een vermeend recht beantwoordt dit te doen, maar niet in zooverre dit vermeende recht anderen verplicht zich daarnaar te schikken en mij dat niet te beletten. De natuurlijke grond hiervoor is, dat, in geval van vergissing, het gebod of verbod niet in werkelijkheid bestaat, maar verkeerdelijk gemeend wordt te bestaan. Al had Paulus den plicht de stem van zijn geweten te volgen, toen deze hem zeide de Christenen te vervolgen, en dus uit kracht van dien plicht het recht daartoe, toch verplichtte dit recht de Christenen niet zich te laten vervolgen.

De conclusie van dit alles is, dat, wanneer een individueel dwalend geweten dienstweigering gebiedt, bijv. uit kracht van het gebod „Gij zult niet dooden", de persoon in quaestie werkelijk den plicht, zij het ook een vermeenden plicht, heeft dienst te weigeren en ook een recht, zij het een vermeend recht, daartoe, doch niet het werkelijk recht in dien zin, dat de Staat verplicht is zich daarnaar te schikken, hem vrijstelling te verleenen.

Eischt dus niet de rechtvaardigheid tegenover den dienstweigeraar, dat de Regeering hem vrijstelt, wat is dan haar motief tot het wetsontwerp, dat zij ons heeft voorgelegd?

Alle menschen, als hebbende één en dezelfde natuur, moeten elkander liefhebben; ook dit zegt de zedenwet. Daarenboven heeft Christus dezen plicht heel bijzonder bevestigd, uitgebreid en vervolmaakt tijdens Zijn verblijf op aarde. Hij heeft het gebod der naastenliefde zelfs Zijn gebod genoemd. „Dit is Mijn gebod, dat gij elkander beminnen moogt gelijk Ik u bemind heb", zoo zegt ons de Evangelist Johannes in Christus' tweede afscheidsrede (Joh. XV, 12).

Naast de rechtvaardigheid, die ieder het zijne geeft, staat derhalve de naastenliefde, die geeft van zich zelf. De rechtvaardigheid is wel noodzakelijk, maar alleen niet voldoende om het welzijn der maatschappij te bewerken. Waarom ook zou de een meer bezitten dan hij noodig heeft, wanneer dat niet was om er anderen, die minder kregen, van mede te deelen? De barmhartigheid is dus evenals de rechtvaardigheid voor mensch en Staat een strikte plicht, niet een quaestie van gevoel, dat ieder vrij is te volgen of te weerstaan, en een des te zwaarder plicht, naarmate de behoefte van den een grooter en het bezit van den ander overvloediger is. De rijke uit het Evangelie (Lucas XVI, 19 en vlgn.) was in den strikten zin niet onrechtvaardig geweest jegens den armen Lazarus, maar hij had geweigerd barmhartigheid uit te oefenen en ontving daarom zijn straf.

De toepassing van deze eenvoudige redeneering leert ons nu, dat de Regeering door haar wetsontwerp een waarachtige akte van naastenliefde stellen wil · immers, heeft de dienstweigeraar geen recht tot vrijstelling, de Regeering eischt haar recht tot dienstvordering niet op, en deze daad van barmhartigheid is gemotiveerd door den individueelen gewetensplicht van den bezwaarde. Zóó, en niet anders, Mijnheer de Voorzitter, kan ik dit wetsontwerp beschouwen en uit dien hoofde heeft het mijn warme sympathie.

Na aldus het beginsel alle recht te hebben doen wedervaren, zou ik gaarne eenige beschouwingen wijden aan de toepassing daarvan. Dan moet mij allereerst iets van het hart over de beperking die het wetsontwerp inhoudt, waar het alleen spreekt over gewetensbezwaren op grond van de overtuiging, dat men den evenmensch niet dooden mag, zulks ook in verband met art. 183 van de Grondwet, dat luidt:

„Bij de wet worden de voorwaarden genoemd, waarop wegens ernstige gewetensbezwaren vrijstelling van den krijgsdienst wordt verleend."

Naar mijn meening, Mijnheer de Voorzitter, kan men in theorie slechts handelen volgens de uitspraak, die ik in haar zoo nuchteren vorm aan deze Kamer niet zou durven voorleggen, wanneer niet de Minister van Justitie zelf mij daarin, ten aanzien van het begrip „individu", aan de overzijde ware voorgegaan, namelijk: „een gewetensbezwaar is een gewetensbezwaar". Hij, die de waarachtige overtuiging heeft, geen krijgsdienst te mogen verrichten op grond van eenig artikel der zedenwet, dat hij voor zich zóó interpreteert en niet anders, zit met een moreele moeilijkheid, waarvan de grootte en het gewicht onafhankelijk zijn van over welk artikel het gaat. Indien zijn geweten zegt: „gij moogt niet, op straffe van tegen de zedenwet te misdoen", dan mag hij niet, welke ook de vergissing zij, die ik veronderstel dat hij begaat. Ik wil dit aanstonds toelichten met de twee gevallen, die tot nu toe alleen in het debat kwamen, maar natuurlijk niet de alleen denkbare zijn.

De burgerlijke wet roept op tot den krijgsdienst. Uit kracht van het artikel der zedenwet, dat zegt: „Gij moet aan de wettige Overheid gehoorzamen", zullen verreweg de meesten, overtuigd dat zij daarmede een zedelijk goed doen, in dienst treden. Redeneeren zij daarbij, dan zullen zij dit b.v. als volgt doen. Het is de algemeene plicht der burgerlijke Overheid, het algemeen welzijn der burgers te behartigen. Haar eerste bijzondere plicht is derhalve de handhaving der rechtsorde, want de zekerheid van het recht is de eerste voorwaarde van alle tijdelijke welvaart. Die handhaving der rechtsorde, zoowel tegen binnen- als tegen buitenlandsche aanranders, eischt een zekere geoefende weermacht. De Staat heeft derhalve het recht, de burgers, die hij daartoe noodig acht, tot den krijgsdienst op te roepen, waaruit voor die burgers de plicht volgt om op te komen. Redeneeren zoo de meesten, Mijnheer de Voorzitter, sommigen zullen daartegenover stellen: de zedenwet verbiedt elken doodslag; welnu, de krijgsdienst brengt mij onmiddellijk of middellijk daartoe; zij is dus een onzedelijke daad, die mijn geweten mij verbiedt; derhalve, ik weiger, en anderen: de zedenwet verbiedt, zich op onrechtmatige wijze te verrijken met een andermans goed; welnu, de oorlog heeft tot doel de onrechtmatige verrijking van de eene klasse der bevolking ten koste van de andere; zij is dus een onzedelijke daad, die mijn geweten mij verbiedt; derhalve, ik weiger dienst.

Beide categorieën vergissen zich: de eerste vergeet, dat doodslag alleen verboden is zonder wettige macht of reden, als bijv.: zelfverdediging, doodstraf, oorlog als uiterste middel tot redding der levensbelangen van den Staat. De tweede verwart een door ieder moreel mensch gewraakt misbruik van de legermacht met een geoorloofd, wijl uit noodweer gewettigd gebruik, maar aan beide categorieën, in de noodzakelijke veronderstelling, verbiedt het geweten, zij het ook een dwalend geweten, den krijgsdienst. Op welken theoretischen grond nu, vraag ik, wordt met het gewetensbezwaar

(Steger.)

van den eerste wèl, met dat van den tweede geen rekening gehouden? Ik antwoord: op geen. Acht men van de beide veronderstellingen de eene mogelijk, de andere onmogelijk? Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij evengoed denken dat een jongmensch van nauwelijks 20 jaren, opgevoed in een ultra-streng milieu, waar elke berooving van het leven zijns evenmensch wordt veroordeeld als een aanranding van Gods gebod: ,,Gij zult niet doodslaan'', om het even of een rechtmatige Regeering dit gebiedt of niet, even diep doordrongen is van den gewetensplicht, dienst te weigeren, als een ander, die nooit anders heeft gehoord dan over de onzedelijkheid van het oorlogvoeren, omdat het slechts bedoelt, het proletariaat te werpen, als aas voor de gieren, in den altijd wijder opengesperden muil van het kapitalistisch goudmonster. Wie meent, dat het eerste soort milieu bestaat en het tweede niet of in minder naakte realiteit, die, Mijnheer de Voorzitter, vergist zich eerst recht en beseft al heel onvolkomen van hoe alles beheerschenden invloed op den geest der jeugd het voortdurend leven in een atmosfeer van dwaalbegrippen wezen kan. Naar mijn meening zijn beide gevallen gevolgen van dezelfde oorzaak, een noodlottige vergissing bij de formatie van het geweten.

Daar zijn nu enkele onderscheidingen gemaakt, die het verschil in beoordeeling der beide gevallen zouden moeten verklaren. Men heeft gezegd: alleen wordt rekening gehouden met gewetensbezwaren, die hun oorzaak vinden in de verkeerde interpretatie van een goddelijk gebod, en dat uit eerbied voor Gods Woord, niet met gewetensbezwaren, die hun oorzaak vinden in een verschil van Staatkundige opvattingen. Mijnheer de Voorzitter! Mij ontgaat de beteekenis dezer onderscheiding in casu ten eenenmale, om de eenvoudige reden, dat de Staatkunde toch evengoed op Gods Woord berust. Hetzij men uitgaat van de zedenwet, zooals die als natuurwet bekend is aan iedereen, hetzij dat men uitgaat van den Bijbel, waarin zij *expressis verbis* staat geschreven, in beide gevallen bevat zij toch zoowel het artikel ,,Gij zult niet doodslaan'', als dat andere ,,Gij zult niet stelen'', en of nu het een of het andere wordt gemeend in conflict te komen met dat derde artikel, dat de gehoorzaamheid aan het wettig gezag gebiedt, is theoretisch volmaakt hetzelfde; ik ten minste kan het onmogelijk anders inzien. Vergeten wij niet, Mijnheer de Voorzitter, vooropgesteld is: er bestaat bij den persoon in quaestie een gewetensbezwaar, dus een oordeel, dat een bepaalde daad, nl. dienstweigering, in conflict komt met de zedenwet, en daarom niet mag gesteld worden, al begaat de bezwaarde bij zijn redeneering ook een vergissing. Hij, die uit partijpolitieke tactiek dienst zou weigeren, komt dus heelemaal niet in aanmerking; partijpolitieke opvoeding moge de oorzaak zijn, dat het geweten verkeerdelijk gevormd wordt, dit is wat anders en wordt gereedelijk toegegeven, maar als men de partijpolitieke tactiek met de uitspraak van het verstand, die hier het geweten is, vereenzelvigt, dan verwart men de oorzaak met het gevolg.

Men heeft in de tweede plaats het verschil van behandeling der beide gewetenbezwaren, waarover ik spreek, verklaard door het eene te rangschikken onder ,,godsdienstige'' en het andere onder ,,politieke''. Nu kan men door godsdienst verstaan de gezamenlijke waarheden en verplichtingen, waardoor de verhouding van den mensch tot God wordt bepaald; doet men dit, dan wordt het geval teruggebracht tot het vorige, want de zedenwet behoort daaronder. Men kan ook, in meer beperkten zin, verstaan onder de godsdienstige die geboden of artikelen der zedenwet, welke meer bepaaldelijk de plichten regelen, die de mensch jegens God heeft, terwijl dan de andere meer bepaaldelijk 's menschen plichten tot den evennaaste regelen. Wijl de geboden, waarover het hier gaat, onder de laatste vallen — en, naar ik mij door een mijner geachte Protestantsche collega's hier heb laten verzekeren, bestaat hierover geen verschil in eenig kerkgenootschap —, kan ook op dezen grond geen onderscheiding berusten en is ook hiermede het geval teruggebracht tot het vorige.

Een derde onderscheiding is gemaakt door den eisch te stellen, dat het gewetensbezwaar er een moet zijn van een ,,algemeen ernstig karakter'', een, dat ,,naar redelijk inzicht als objectief ernstig kan worden gekenmerkt'', zoo luidt de tekst in de *Handelingen*. Hoe nu, Mijnheer de Voorzitter, moet dit worden verstaan? Als een gewetensbezwaar, dat door allen wordt gedeeld, of als een, dat zakelijk, dus ,,in zich'' een gewetensbezwaar is? Uit de woorden, noch uit het context kan ik anders opmaken. Maar was daar dan niet vergeten, dat men het had over vermeende, wijl op een vergissing berustende, gewetensbezwaren? Dat de vergissingen, waarover het hier gaat, heelemaal niet algemeen, doch slechts door enkelen worden gemaakt, behoeft toch gelukkig niet betoogd te worden, terwijl een objectieve vergissing een *contradictio in terminis* beduidt, wijl een vergissing uiteraard altijd subjectief is. Indien het motief van het gewetensbezwaar objectief valabel is, dan gaat het om een Staatswet, die in zich strijdt met de zedenwet, en deze mag door niemand ooit worden opgevolgd, wijl de mensch aan God meer gehoorzamen moet dan aan de menschen.

Mijn conclusie blijft derhalve, dat het theoretisch onjuist is onderscheid te maken tusschen den aard der gewetensbezwaren; het eenige, wat men theoretisch te beschouwen heeft, is, of er tegen het gehoorzamen aan het gebod der Overheid, om den militairen dienstplicht te vervullen, bij den persoon in quaestie een gewetensbezwaar bestaat. M. a. w., of naar zijn overtuiging dit gebod in conflict komt met wat de zedenwet hem voorschrijft.

Zeide ik reeds bij herhaling, Mijnheer de Voorzitter, te spreken over den theoretischen kant der zaak, de wetgever heeft natuurlijk ook met den practischen te maken.

Vóór alles komt hier dan de vraag aan de orde: is het gewetensbezwaar inderdaad aanwezig of slechts voorgewend? Dit nu moet het onderzoek leeren, waartoe de in art. 2 van het wetsontwerp genoemde commissie wordt ingesteld. De taak van die commissie zal zijn, uit te maken, of het aangevoerde bezwaar door het geweten en door het geweten alleen wordt gedicteerd, en wel in het bijzonder, of de persoon in quaestie oordeelt, dat de krijgsdienst hem iets oplegt, dat hij strijdig acht met het gebod: ,,Gij zult niet doodslaan'', en dat hij daarom niet dienen mag. Moeilijke taak, Mijnheer de Voorzitter, zeer moeilijke taak. *De internis non judicat praetor*, en het geweten is intern bij uitnemendheid. Positief en rechtstreeks kan de commissie derhalve nooit iets bewijzen, ze kan het hoogstens zoover brengen, dat, naar haar overtuiging, het gewetensbezwaar bestaat en dat zij het bewijs van simulatie niet leveren kan, en dit op uiterlijke, dus indirecte gronden.

Meestal zal het onderzoek naar levenswijze, genoten opvoeding en onderwijs, milieu van den bezwaarde, het gewenschte licht moeten verschaffen, waarbij men behoort te blijven bedenken, dat het ten slotte gaat om een foutieve redeneering, dus om een verstandsvraagstuk, zij het ook een, waarop de andere faculteiten der ziel haar invloed uitoefenen. Men heeft geadviseerd, dat in die commissie psychiaters vooral niet zouden gemist worden; natuurlijk, Mijnheer de Voorzitter, als het gezond verstand er niet is, houdt alles op, maar als het er wel is, wordt het dan naar de overtuiging van den bezwaarde goed gebruikt? Dit is de quaestie. In die commissie zal mijns inziens, wijl het gaat om de toepassing der zedenwet, ook een moralist zitting moeten hebben; eindelijk maar niet het minst, is daarin op zijn plaats een zielekenner, die gewoon is gewetens te peilen en te beoordeelen. Hebben deze drie, liefst eerst afzonderlijk, met den jongen man eens gepraat, dan maak ik mij toch sterk, dat zij met elkander in de meeste gevallen zullen kunnen beoordeelen, of het gaat om werkelijkheid of fictie, men lette wel, Mijnheer de Voorzitter, niet om het begrijpelijke of onbegrijpelijke van 's mans redeneering in het oog van deze drie, die beter weten, maar om het al of niet overtuigd bestaan van de vergissing bij den in geweten bezwaarde.

Dit onderzoek is het zwaartepunt van het geheele wetsontwerp. Als ik nu nog even terug mag komen op de beperking der gewetensbezwaren, door de Regeering gemaakt, dan stel ik thans de vraag, Mijnheer de Voorzitter: is deze om practische redenen verdedigbaar; m. a. w., moet worden aangenomen, dat alleen bij gewetensbezwaren op grond van de overtuiging, dat men den evenmensch niet dooden mag, vol-

52ste VERGADERING. — 11 JULI 1923.

77. Dienstweigering.

(Steger.)

doende kan blijken, dat geen simulatie in het spel is en bij die op andere gronden niet? Mijnheer de Voorzitter! Ik vermag het antwoord op die vraag niet te geven, en ik meen ook, dat alleen de ervaring daartoe in staat kan stellen. Uit dezen hoofde zou ik zoo gaarne hebben gezien, dat de Regeering een proef had genomen met een wetsontwerp, dat vrijstelling gaf aan allen, die gewetensbezwaren hebben tegen den dienstplicht, als men wil „ernstige" gewetensbezwaren, wanneer men met dat ernstig dan maar uitsluitend bedoelt ernstig gemeend. Daarmede ware mijns inziens met de indiening van het wetsontwerp een nog mooier daad gesteld, ware de ook naar mijn meening niet onrechtmatige principieele bedenking tegen zijn beperking achterwege gebleven en ware het geheel conform geweest aan art. 183 der Grondwet, zooals de gewone lezer dat verstaan moet. Ik voor mij geloof niet, Mijnheer de Voorzitter, dat hier *le mieux est l'ennemi du bien* toepasselijk ware, noch dat ernstig gevaar voor misbruik van zulk een wet zou zijn te duchten, mits men zich altijd scherp hield aan de juiste formuleering harer bedoeling.

Ten slotte, Mijnheer de Voorzitter, de door de Regeering gemaakte bepaling, dat de van krijgsdienst vrijgestelde in geweten bezwaarde een anderen Staatsdienst moet vervullen. Hier had ik zoo gaarne gezien vrijstelling zonder meer. Wanneer men zich nu eens geheel losmaakt van de gedachte aan simulatie, zou er dan zooveel tegen zijn geweest om degenen, die een lichaamsgebrek voor den dienst ongeschikt maakt, niet milder te behandelen dan iemand, waarvan men toch gerust mag zeggen, dat een geestelijk gebrek hem den dienst tot een ware zielmarteling zal maken? Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik meen met deze laatste uitdrukking niet te overdrijven. Zij, die dit denken, zijn of wel niet bekend met reëele gewetensbezwaren, wat ik volgaarne wil toeschrijven aan de volstrekte juistheid van hun oordeelen, of wel zij verwachten, onbewust misschien, dat het dan gaan zou om groote massa's in plaats van enkelingen en vreezen, dat daardoor 's Lands verdediging gevaar zal loopen. Tot de eersten zou ik durven zeggen: gij oordeelt lichtvaardig; menschen, die met gewetensbezwaren zitten, zijn echte stakkerds, die verdienen geholpen te worden, met medelijden, uit naastenliefde; tot de laatsten: als uw vrees voortkomt uit latente angst voor simulatie, bij goed onderzoek, wat ik uitvoerbaar acht, behoeft dit niet; omdat gij meent dat er anders te veel werkelijk in geweten bezwaarden zullen komen: 1°. dezen ontstaan zóó niet, en 2°. aan die er zijn heeft de landsverdediging toch niets. Daarom had ik zoo gaarne gezien dat de Regeering royaal tot dezulken, die toch waarlijk niet te benijden zijn, had gezegd: gaat gij maar heen en wanneer gij uw vergissing inziet, meldt u dan weder aan. Iemand met een nauwgezet geweten, en alleen voor dezen geldt het wetsontwerp, zal toch ook die verplichting nakomen, wanneer ze zich aan hem voordoet. De rechtvaardigheid tegenover den plaatsvervanger zou bij deze vrijstelling evenmin in het gedrang komen als bij die om andere redenen; lichaamsgebreken, vertrek naar Indië, enz.; de plaatsvervanger mist alleen een voordeel, dat hem anders in den schoot gevallen ware; immers, volgens art. 181 der Grondwet is ieder, die daartoe in staat is, verplicht te dienen; alleen, niet allen worden opgeroepen.

Hoe ik sta tegenover het verlengen van den Staatsdiensttijd, den in geweten bezwaarde als ruil opgelegd tegenover den gemakkelijker dienst dien hij krijgt, zal ik wel nauwelijks meer behoeven te zeggen, Mijnheer de Voorzitter! Dat de duur dier verlenging afhankelijk wordt gesteld van de min of meerdere consequentie waarmee hij, eenmaal zich vergissend, doorredeneert, vind ik een engheid, die weinig past bij de breedheid van opvatting, die uit het wetsontwerp spreekt. Als straf voor de vergissing is de verlenging niet te beschouwen, dit is duidelijk genoeg gezegd, maar wat is het dan eigenlijk wel? De Regeering schrijft: „hij, met wiens gewetensbezwaar wij rekening houden, moet maar iets offeren." Hoe nu, Mijnheer de Voorzitter, men wil barmhartig zijn, maar alleen als de ander er wat voor over heeft! Waar blijft nu het mooie beginsel? Dan zegt de Regeering ook: ik moet waarborg hebben dat gij niet simuleert. Natuurlijk, Mijnheer de Voorzitter, elk geval kan niet te nauwgezet onderzocht

(Steger e. a.)

worden, maar eenmaal dat onderzoek geschied en daarbij het resultaat bevestigend bevonden, waartoe dan nog dat voor den in geweten bezwaarde toch uiterst pijnlijk nablijven, wanneer hij een zelfden diensttijd als de militair heeft volbracht? Een onderpand voor richtige teruggave van voorgeschoten gelden wordt toch ook niet genomen, wanneer men zijn schuld aflost! Feitelijk hebben wij hier een waarborg tegen hem, die simuleert, betaald door den werkelijk in geweten bezwaarde!

Mijnheer de Voorzitter! Resumeerend acht ik het beginsel, dat aan het wetsontwerp ten grondslag ligt, een bijzonder lofwaardig. De Staat, niet verplicht om aan den in geweten bezwaarde de uitoefening van diens vermeend recht op weigering van deelneming aan den krijgsdienst te beletten, komt hem in zijn moeilijkheid te hulp door afstand te doen van zijn eigen werkelijk recht op het vervullen van den dienstplicht, geeft dus van het zijne en stelt daarmede een akte van naastenliefde.

Dit mooie beginsel is echter m.i. niet met die breedheid toegepast, die ik er zoo gaarne aan verbonden had gezien, wijl het beperkt is tot slechts één geval van gewetensbezwaar en gebonden aan bepalingen, die ik alleen kan verklaren uit vrees voor misbruiken, welke ik, zoolang ervaring op dit punt niet bestaat, niet vermag te deelen. Dewijl haar algemeene beschouwingen eenigszins afwijken van de mijne, is niet tot uiting kunnen komen, of de Regeering haar standpunt ten aanzien van degenen, die Staatkundige gewetensbezwaren tegen den krijgsdienst doen gelden, óók op grond van vrees tot misbruik, gezien de controleerbaarheid harer werkelijkheid, zou handhaven.

Ten aanzien intusschen van de practijk en de sanctie, dat de bedoeling der wet niet voorbijgestreefd wordt, erken ik, dat de Regeering, die de verantwoording draagt, ook heeft te beoordeelen hoever met wettelijke bepalingen van de subtiliteit als de onderhavige kan worden gegaan; ook beschikt zij ongetwijfeld over gegevens en elders opgedane ervaringen, die haar restricties voldoende motiveeren, ervaringen, die anderen niet goed schriftelijk of mondeling kunnen bijgebracht worden, wijl zij daarvoor te zeer samenhangen met dat wat eigenlijk behoort te worden beleefd. Om dit alles, Mijnheer de Voorzitter, wil ik, erkentelijk voor het goede, dat ons thans geboden wordt, niet klagen, dat het niet nog meer is, en verklaren, dat ik e.q. mijn stem aan dit wetsontwerp gaarne geven zal.

Mevrouw **Pothuis—Smit**: Mijnheer de Voorzitter! De weinige woorden, welke ik over dit onderwerp zal spreken, zullen niet zoo diep gaan als de rede van prof. Steger. Zij zullen zich meer bepalen tot wat voor de hand ligt bij dit ontwerp.

Ik ben voorstandster van het principe, evenals trouwens de vorige spreker, in dit ontwerp vervat, en ik heb er mij zeer over verheugd, dat art. 183 in de Grondwet is opgenomen, waarvan dit voorstel een uitvloeisel is. Ik begrijp daarom ook niet de vele bezwaren, welke in het Voorloopig Verslag tot uiting zijn gekomen, bezwaren van niet-erkenning van rechtsgronden, van de verplichting om te gehoorzamen aan het wettig gezag, van opoffering van het algemeen en groote beginsel van gezag, gehoorzaamheid en tucht, waarmede de Regeering geen rekening zou hebben gehouden.

Ik begrijp dit niet, omdat het artikel toch reeds in de Grondwet is opgenomen; trouwens de Regeering zegt dat in haar Memorie van Antwoord ook. Dit wetsontwerp moest er dus komen.

De Regeering zegt — daarop komt het althans neder —: och, maakt u niet ongerust; degenen, die hieronder zullen vallen, wanneer dit wetsontwerp zal zijn aangenomen, zouden toch weigeren en wanneer zij dan geweigerd hadden, dan zouden zij één of andere strafrechtelijke behandeling moeten ondergaan en dan had men er verder toch voor den dienst niets aan. En de Regeering concludeert dan:

„Zelfs zou men kunnen volhouden, dat het ontwerp

(Pothuis—Smit.)

de weerkracht ten goede komt, nu althans voor de bezwaarden tegen elken militairen dienst, in het vervolg een ander zal worden opgeroepen."

Dat is een vinding. Op die wijze slaat men twee vliegen in één klap. De weermacht wordt nog verhoogd en tevens wordt hun, die gewetensbezwaren hebben, te gemoet gekomen. Mij dunkt, daardoor zullen de heeren, die in het Voorloopig Verslag nogal bezwaren hebben aangevoerd, wel geheel gerustgesteld moeten zijn. Wat zouden die heeren dan nog meer willen hebben? Er zal nu niets anders gebeuren dan dat eenige menschen in het land, die tot nog toe als misdadigers behandeld zijn, als arbeiders zullen behandeld worden. Dat is het eenige verschil.

Merkwaardig vind ik evenwel, wat de Regeering zegt over haar inzicht omtrent de bezwaren. In de Memorie van Antwoord schrijft de Regeering:

„Dat hiermede door de Overheid de onfeilbaarheid van het individu zou worden erkend, berust op een misverstand. Integendeel de Overheid ziet in den bezwaarde een dwalende ten aanzien van de toepasselijkheid van het gebod op dit geval, doch zij meent het gewetensbezwaar ontleend aan dit Goddelijk gebod te moeten erkennen."

Dat is iets wat ik ook in de rede van prof. Steger niet goed heb kunnen volgen; die sprak ook telkenmale van „dwalenden", maar zeide daarnaast toch, dat die menschen geboden zijn om God meer te gehoorzamen dan den menschen. Maar hoe kan men dan die menschen nog „dwalenden" noemen?

Met het oog op de behandeling van dit wetsontwerp heeft het comité voor gewetensvrijheid in zake den krijgsdienst mij een aantal biljetten gezonden met het doel, dat ik die aan de Kamerleden zou overleggen. Ik heb aan dit verzoek geen gevolg gegeven, omdat ik meen, dat uitspraken van bekende menschen over de dienstweigering, o. a. van dr. Kuyper en van da Costa, wel volledig bekend zouden zijn aan alle leden der Kamer. Hoewel het wel typeerend is de uitspraak van dr. Kuyper te lezen:

„Het blijft stuitend en tragisch te gelijk, dat nog telkens de gevangenisdeuren zich ontsluiten voor de z.g. dienstweigeraars.",

of de uitspraak van da Costa:

„Geen gezag tusschen God en de consciëntie.".

Als men die uitspraken leest, dan begrijp ik niet, dat de Regeering telkens spreekt van „dwalenden". De Regeering geeft echter elders in haar Memorie van Antwoord een beschouwing, die men moeilijk kan rijmen met dat spreken van „dwalenden". Zoo zegt de Regeering in de Memorie van Antwoord:

„Dat dit ontwerp gebrek aan tucht bevorderen zou, duchten zij niet, nu immers het ontwerp juist tegemoetkomt aan hen, wier bezwaar ontleend is aan hun onderworpenheid aan een tucht, waarvan de handhaving der Regeering ter voorkoming van moreel verval van eminent belang schijnt, nl. die van het geweten."

Trouwens, dat men dergelijke bepaling zou vastleggen in de Grondwet voor „dwalenden", doet toch eenigszins vreemd aan.

Ik zal straks vóór dit wetsontwerp stemmen, maar ik behoef nauwelijks te zeggen, dat ook mij dit wetsontwerp niet bevredigt. Ik houd vol, dat er nu ook nog zullen zijn tal van jongelieden, die ernstig bezwaar hebben tegen den krijgsdienst en die dus toch niet deze wet zullen moeten dienen. Ik houd vol — wat ook in het Voorloopig Verslag staat —, dat het juist de beste van onze jonge mannen zijn, die, al zijn zij te jong om een vaste politieke overtuiging te hebben, na den wereldoorlog op geenerlei wijze aan het militarisme willen deelnemen.

Ik spreek met opzet niet van politieke bezwaren. Ik vind ook, dat die jongelui te jong zijn om een vaste politieke overtuiging te hebben, maar ik spreek liever van pacifistische bezwaren. Wanneer deze jongelui meenen, dat het met hun geweten niet overeenkomt om aan het militarisme deel te nemen, wanneer zij het gevoel zouden hebben, dat dit hun geheele leven op hen zou drukken als een schuld, wanneer zij daarvoor hun toekomst zouden willen opofferen of hun kans om carrière te maken in de waagschaal stellen of misschien vernietigen, dan vind ik toch, dat het een groote leemte is — zooals ook prof. Steger erkent —, dat deze jongelui buiten dit ontwerp zullen vallen. Zij hebben toch ook een geweten, dat ontzien moet worden.

Men spreekt veel in dezen tijd van het cynisme van onze jongelui, van hun weinigen ernst, van hun materialistische gezindheid en van hun alles daaraan willen opofferen, maar wanneer er jongelui zijn, die het tegenovergestelde willen doen en daaraan veel willen opofferen, dan wettigt dat mijn meening, dat de meesten daarvan moeten gerekend worden onder de beste van onze jonge mannen. Hun bezwaren zullen evenwel niet worden erkend.

Thans nog een enkel woord over een paar onderdeelen van het wetsontwerp zelf. In art. 4 wordt de tijd genoemd, dat de dienstweigeraar zal moeten dienen, ten minste werken op verschillende daar aangegeven wijzen, op wien dus het bepaalde sub *a* en *b* van toepasssing is. Dat wordt een tijd van 14 en van 18 maanden. Ik vind dat lang, buitengewoon lang. Ik begrijp natuurlijk wel — ik sta daarbij eenigszins anders dan prof. Steger —, dat de Regeering een af anderen maatstaf moet hebben, dat er niet gesimuleerd wordt, maar met het oog op het vak, dat men uit wil oefenen, of de studie, die men wil beginnen of reeds begonnen is, vind ik, dat die tijd heel lang is en dat daardoor de opoffering ontzaglijk zwaar wordt gemaakt.

Dit vind ik een bezwaar tegen dit wetsontwerp, maar het is voor mij niet het grootste. Het grootste bezwaar is m.i. daarin gelegen, dat, wanneer iemand dienst weigert en dit wordt erkend, zoodat hij dus andere bezigheden mag verrichten, dan een andere jonge man, die anders vrij zou zijn, wordt opgeroepen; ik meen, dat daarbij de daad van den dienstweigeraar weer teniet wordt gedaan, want hij zal door zijn daad door een ander laten verrichten wat hij zelf onzedelijk vindt.

Nu zegt de Regeering op een vraag, die ik bij het afdeelingsonderzoek heb gesteld en die ook in het Voorloopig Verslag is opgenomen, daar niet zoo heel veel van. Ik heb gevraagd, hoe het daarmee gesteld is in andere landen, bijv. in Denemarken en Zweden, waar een dergelijke wet bestaat. Er is geen antwoord op gekomen in de Memorie van Antwoord. De Regeering zegt, dat het niet geduld kan worden, dat de Overheid zich laat contrarieeren door den weigeraar, doch bovendien de Overheid de afwending van de gevolgen daarvan door oproeping van een ander zou moeten achterwege laten, hetgeen onmogelijk zou zijn.

Maar dit is toch feitelijk geen antwoord op mijn vraag: dit betrof de practische gevolgen, maar niet het zedelijk gedeelte.

Als ik op bladz. 2 van het Voorloopig Verslag lees die zeer sympathieke zinsnede, welke zeker van de vrienden der Regeering afkomstig is, is het mij nog minder duidelijk. Er staat daar:

„Volgens andere leden verdient het wetsontwerp daarom volle instemming, omdat het gebaseerd is op de Christelijke naastenliefde, een wet, waarmede niet alleen ieder mensch, maar ook elke Regeering rekening moet houden."

De nadruk is daar gelegd op de Christelijke naastenliefde, maar dan blijft het mij onduidelijk, want, als de daad van dienstweigering is een daad, verricht door de Christelijke naastenliefde, dan beteekent dat te gelijk, dat een andere jongeman, die niet dienst weigeren zal, omdat hij er minder over nagedacht heeft of omdat hij minder sterk van karakter is of omdat hij — dit zal in de meeste gevallen voorkomen — bang is voor de materieele gevolgen, voor zijn carrière en voor zijn toekomst, wordt gedwongen te doen, hetgeen de dienstweigeraar veroordeelt.

(Pothuis-Smit e. a.)

Daarmede vervalt m. i. de zedelijke grondslag van dit ontwerp. Zoo bezien, verliest het ontwerp zijn moreelen kant. Als ik een slechte daad nalaat, maar die slechte daad door een ander laat verrichten, dan bega ik indirect zelf die slechte daad. Ik heb hun geschriften nog eens nagegaan, maar ik heb daarin dit gezichtspunt niet gevonden. Ik meen, dat die dienstweigeraars buitengewoon sterke individualisten zijn, en het lijkt haast, dat zij zich niet storen aan hetgeen een ander vindt en alleen zeggen: ik weiger zelf en ik ben mijn broeders hoeder niet. Maar naar mijn oordeel moet men bij elk van zijn daden ook zien, welke de gevolgen zullen zijn voor een ander en voor de gemeenschap.

Ik had gaarne van de Regeering vernomen, en ik zou alsnog gaarne van haar vernemen, hoe zij dat standpunt verdedigbaar acht, hoe zij van gevoelen kan zijn, dat de zedelijke grondslag van dit ontwerp daardoor niet wordt aangepast. Ik zou dat niet willen weten, natuurlijk uit een oogpunt van het intact laten van het leger, want uit dat oogpunt is dit ontwerp niet gemaakt, al wordt in de Memorie van Antwoord gezegd, dat de weerkracht er misschien door wordt verhoogd, maar die zinsnede heeft mij in dit verband eenigszins vreemd getroffen. Ik zou dus gaarne van de Regeering vernemen, hoe zij dat uit een moreel oogpunt verdedigt, van waaruit toch dit wetsontwerp is tot stand gekomen.

Ten slotte zou ik nog een vraag willen stellen naar aanleiding van hetgeen ik in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van vanmorgen heb gelezen. Daarin wordt gemeld, dat de Nederlandsche Vereeniging van Vrouwen voor den duurzamen vrede zich per adres tot de Koningin heeft gewend, waarin blijdschap wordt uitgesproken over de aanneming van het wetsontwerp in de Tweede Kamer, waarin de hoop wordt uitgesproken, dat deze Kamer zich er eveneens mede zal vereenigen, en waarin wordt gesproken over de dienstweigeraars, die op dit oogenblik hun straf ondergaan en die door de heilzame bepalingen van dit ontwerp niet gebaat kunnen worden, omdat dit ontwerp geen terugwerkende kracht bezit. Ik zou willen vragen, of dat geen vergissing is en of niet ook voor hen, die op dit oogenblik reeds in één of ander fort zijn opgesloten, dit wetsontwerp reeds heeft gegolden, hoewel het nog geen wet is geworden. Ik heb dat destijds begrepen uit een antwoord van den Minister bij de behandeling der laatste Oorlogsbegrooting en ik zou daaromtrent gaarne nog eenige inlichtingen krijgen.

De heer **Anema**: Mijnheer de Voorzitter! Over het ontwerp, dat ons hierbij ter behandeling en beslissing wordt aangeboden, wensch ik enkele opmerkingen te maken, waartoe ik mij vooral daarom gedrongen voel, omdat ik tegenover dit ontwerp sta in een eenigszins tweeslachtige positie. Aan den eenen kant heeft het ontwerp zonder twijfel mijn sympathie, voor zoover aan hen, die werkelijk bezwaard van gemoed zijn in zake den militairen dienst, te gemoet wordt gekomen zoover het Staatsbelang het gedoogt, maar aan den anderen kant bespeur ik in dit ontwerp, in verband met den gang van zaken op dit gebied in de laatste jaren, die achter ons liggen, een gevaar voor het prestige van het Staatsgezag en voor krachtige handhaving van de openbare orde. Waar wij in een tijd leven, dat meer dan ooit een krachtig gezag gewenscht is, sta ik eenigszins aarzelend tegenover dit ontwerp, zoodat ik mij genoopt gevoel mij zeer scherp rekenschap te geven van de Staatsrechtelijke grondslagen, waarop het berust, ten einde zelf op mijn beurt niet bezwaar te krijgen, om voor het ontwerp te stemmen.

Ik zal bij de ontwikkeling van mijn standpunt zoo kort mogelijk zijn; ik zal vermijden het hooge speculatieve terrein, dat de heer Steger met zooveel bewonderenswaardige kennis dezen morgen bewandelde. Ik gevoel mij op dat terrein niet zoo thuis en zal mij dus blijven bewegen op een terrein, waarop ik mij althans eenigszins bevoegd acht, dat van den Staatsrechtelijken grondslag, en dan wensch ik eerst te onderzoeken den principieelen gedachtengang, waarop het ontwerp berust, om dan zeer summier even te spreken over de interpretatie van artikel 183 van de Grondwet en den inhoud van het ontwerp zelf.

(Anema.)

Nu is er in de quaestie van de dienstweigering zonder eenigen twijfel een zekere verandering gekomen in de geestelijke stroomingen. In oudere tijden waren de menschen, die behoefte gevoelden aan vrijstelling van den dienst, rustige brave burgers, die met het publiek gezag liefst niet veel te maken hadden: bij wie religie en negotie een groote rol speelden, maar die verder waren steunpilaren voor elke Overheid, rustige menschen, wars van elke wanorde en die de Overheid steunden bij al haar werk. Zulke menschen zijn er ook nu nog, maar daarnaast is een rubriek dienstweigeraars opgekomen van een gansch andere soort, personen die bezwaren hebben niet tegen een bepaalden maatregel van den Staat, maar tegen elke Staatsorde of althans tegen de thans bestaande Staatsorde. Nu zijn er daaronder wel, voor wie ik persoonlijk eenige sympathie gevoel, want ieder die uit waarachtige overtuiging iets belijdt en beleeft, hoe dwaas overigens ook, wekt de sympathie van elk weldenkende; er zijn ook anderen bij, die minder sympathiek zijn. Maar aan deze menschen, sympathiek of niet, ook maar één vinger van de hand te geven, komt mij zoo gevaarlijk voor, dat, wanneer men in deze materie maatregelen wil nemen, de grondslag, waarop dat geschiedt, vooraf wel zeer vast mag staan, omdat men anders bij de moderne constellatie van omstandigheden op een weg geraakt, die ik vooral in dezen tijd van woeling en onrust buitengewoon gevaarlijk acht.

Degenen, die bezwaren hebben hetzij tegen elke Staatsorde, hetzij tegen een bepaalde Staatsorde, kunnen tweeërlei doen. Zij kunnen vooreerst in woord en geschrift hun standpunt verdedigen, maar overigens zich verder practisch schikken in gehoorzaamheid aan de bestaande Staatsorde; zij hebben dan het vrije woord, dat in ons land in de ruimste mate bestaat en de Overheid kan dan te hunnen aanzien overgaan tot de orde van den dag. Maar het kan ook anders gaan, zij kunnen ook practisch gaan optreden. Zoodra zij nu op welk punt ook gehoorzaamheid weigeren aan het Staatsgezag, moet men toezien, want dat is het begin van het einde, omdat hun verzet niet voortvloeit uit bezwaren tegen een bepaalden maatregel, maar tegen de geheele Staatsorde. Deze groep is dus òf practisch voor den Staat iets indifferents, òf het zijn eenvoudig opstandelingen, bij wie de eerste daad van verzet is het begin van een algemeen verzet tegen het Staatsgezag, en als zoodanig mag geen stroobreed in die richting worden toegegeven. Ik beschouw die personen dan ook als staande buiten de materie van dit wetsontwerp. De vraag, die thans aan de orde komt, is derhalve deze: wanneer de Overheid bij de rechtmatige uitvoering van haar taak komt te staan tegenover personen, die zich in het algemeen aan haar orde onderwerpen, maar op een bepaald punt meenen gehoorzaamheid te moeten weigeren wegens gemoedsbezwaren, moet zij dan uit den weg gaan en, zoo ja, in hoeverre. Bij die aldus nader gepreciseerde vraag wil ik alzoo thans een oogenblik stilstaan.

Wanneer men zonder veel redeneering die vraag te gemoet treedt, dan zal bij ieder het natuurlijk spontaan gevoel ongeveer op gelijke wijze spreken. De Overheid, zoo is men dan geneigd te zeggen, is iets dat zich beweegt op het terrein van het gewone leven, zij houdt zich bezig met de bedrijvigheden van den dag, en zoodra nu daartegenover de klanken van de gewetensbezwaren worden vernomen, gaat bij ons allen een heilige snaar trillen en is men zonder veel redeneeren geneigd zich af te vragen: wanneer die man met zijn heilige consciëntiebezwaren tegenover die Overheid met haar dagelijksch bedrijf staat, moet de Overheid dan niet uit den weg gaan en ruimte maken voor dat hoogere en heilige? Intusschen, het onberedeneerde sentiment is nu eenmaal een slechte raadgever. Zoo ook hier. Gaat men dan ook de geschiedenis na, dan ziet men, dat er onmiddellijk iets hokt. Immers, de geschiedenis heeft onomstootelijk bewezen, dat het practisch eenvoudig onmogelijk is voor de Overheid om steeds voor godsdienstige bezwaren uit den weg te gaan, ook wanneer die bezwaren volkomen ernstig waren gemeend. Onder den dekmantel van den godsdienst zijn zeer zeker ook heel wat boosheid en kwaad bedreven. Bij de actie van de Wederdoopers, om nu eens iets te noemen, waren zonder twijfel ook menschen, die niet zeer respectabel waren, maar

(Anema.)

de beweging zelf berustte op hoogere, fijne religieuze motieven, die in de practijk echter bedenkelijk ontaard zijn. Op grond van die motieven meende men geen kleeding meer te moeten dragen, en dergelijke excessen meer. Indien de Overheid voor die godsdienstige bezwaren uit den weg zou zijn gegaan, zou zij als handhaafster van de publieke eerbaarheid in haar taak totaal zijn te kort geschoten en niet alleen aan de maatschappij, maar ook aan de religie zelf onberekenbare schade hebben berokkend. Er hokt dus iets. In de geschiedenis is dit probleem bijna altijd bekeken van den kant van het individu, en dat maakt voor mij juist de groote moeilijkheid uit, dat wij thans staan voor den anderen kant, dat wij de zaak thans moeten bezien van de zijde der Overheid.

De Christenen zijn steeds in aanraking gekomen met een heidensche Overheid, althans met een Overheid, die hun vijandig gezind was. In al die gevallen heeft men zich er rekenschap van gegeven, hoe het moest, indien die Overheid van hen dingen vergde, die zij meenden niet te mogen doen. Daarbij legde men dan de norm aan van Gode meer gehoorzaam te moeten zijn dan den menschen, maar als men niet uitsluitend let op die woorden, maar ook op de practijk van dien regel, dan blijkt, dat de toepassing altijd tot een uitermate klein terrein beperkt gebleven is. Men heeft nooit zoo geredeneerd, dat als de Overheid een maatregel nam waarmede men meende, het niet eens te moeten zijn, bijv. op gronden aan de Heilige Schrift ontleend, men daaraan niet gehoorzaamde. Alleen dan, wanneer de Overheid door haar machtsmiddelen dwong tot pertinente en onmiddellijke verloochening van God zelf en van de belijdenis van Zijn Naam, werd de gehoorzaamheid geweigerd.

Tot die gevallen heeft men zich althans in den regel strikt beperkt. Wanneer men de Institutie van Calvijn leest, ziet men, dat altijd daarbij wordt geleerd, dat men dan ook met het grootste geduld en met de grootste lijdzaamheid de straffen had te dragen, die de Overheid onrechtvaardig oplegde, in het geloof, dat God zelf ten slotte recht zou doen. Dat was het standpunt van het individu, maar het standpunt van de Overheid heeft men veel minder ingedacht, en voor die quaestie staan wij nu. Ook de Overheid heeft haar consciëntie, ook zij heeft een haar van God opgelegde taak en wanneer men deze zaak doordenkt tot in haar diepste consequenties, tot die gevallen waarin de Overheid staat met een onmiddellijk Goddelijk gebod voor haar consciëntie tot het verrichten van haar taak, en het individu komt daartegenover te staan met zijn consciëntie, met het gebod van Godswege, dat hij niet anders handelen mag, dan staan wij voor een onverzoenlijk conflict, waarin de Overheid moet praevaleeren, en waarin de andere partij het toch niet mag doen, maar gehoorzaam de straf moet ondergaan, in het geloof, dat God het zoo wil.

Het Protestantsch-Christelijk beginsel van de eerbiediging van de vrijheid van consciëntie is in den loop der geschiedenis meestal toegepast op de individueele personen, maar dat zelfde beginsel betreft evenzeer de functie van de Overheid, vraagt evenzeer eerbiediging van de consciëntie der Overheid. Dat leidt mij tot de conclusie, dat een volstrekte plicht, om uit den weg te gaan voor godsdienstige bezwaren, voor de Overheid niet bestaat, maar dat in het uiterste geval juist andersom de Overheid van Godswege verplicht is haar taak te volvoeren. Dat neemt echter niet weg, dat daarin toch voor ons gevoel iets onaangenaams blijft zitten. Voor ons gevoel staat het religieuze leven nu eenmaal verre boven het dagelijksch bedrijf van de Overheid. Er zijn dus deugdelijke argumenten noodig om dit principe niet alleen te aanvaarden, maar het ook van harte te aanvaarden. Laat ik dus nog een oogenblik hierbij mogen stilstaan.

Ons menschelijk leven staat onder verschillende ordeningen. In de eerste plaats zijn er de godsdienstige ordeningen, die de verhouding tusschen God en de menschen vaststellen. In de tweede plaats de zedewet, de wet die beslist over het goede en het kwade. In de derde plaats is er de rechts- en sociale ordening. Er zijn verder ook nog andere, als conventioneele, aesthetische en hygiënische ordeningen, maar die kunnen wij in dit geval ter zijde laten, want ik stel mij voor, dat, als iemand bezwaar mocht maken tegen den militairen dienst, omdat de kleur van de uniform niet paste bij de kleur van zijn haar of van zijn knevel, niemand geneigd zou zijn om zulke bezwaren te eerbiedigen.

Ik laat dit laatste dus verder rusten, maar bepaal mij nu tot de drie eerste ordeningen, want binnen dat terrein speelt het probleem, dat ons thans bezig houdt, zich af.

Vaststaat, dat de Overheid bij de vervulling van haar taak zich alleen beweegt in de derde sfeer, de rechtelijke sfeer. De Overheid heeft haar vingers af te houden van de plichten en rechten, die bestaan tusschen God en den mensch; de Overheid is ook absoluut onmachtig, om uit te maken, wat zedelijk goed en kwaad is; voor zich zelf heeft zij zich daarnaar te richten, maar zij heeft er niets over te zeggen. In de derde sfeer, die het rechtsleven betreft, daarentegen is het, dat de Overheid zich thuis gevoelt, daar is het terrein, waar zij, met inachtneming natuurlijk van goede beginselen, beslist over de vraag, wat positief zal zijn recht of onrecht. Zij maakt niet uit wat religieus, wat zedelijk goed en kwaad is, maar wel wat positief recht en onrecht is, dat beslist de Overheid, en zij alleen.

Hoe komt het nu, Mijnheer de Voorzitter, dat in het uiterste geval van conflict die — laat ik zeggen — ruwe rechtsordening wordt doorgezet tegen de zooveel fijnere en hoogere religieuze ordening? Dat komt door het zeer bijzonder karakter der rechtsorde. De rechtsordening, bij al haar betrekkelijke grofheid, vertoont dit eigenaardige karakter, dat zij is de onmisbare levensvoorwaarde voor het fungeeren van de beide andere. Wil er een religieus leven opbloeien, wil fijner zedelijk leven zich ontwikkelen, dan is allereerst noodig een vaste rechtsorde. Om een beeld te gebruiken kan men zeggen, dat het geraamte niet een van de fraaiste deelen van ons lichaam is, maar het is noodig om andere veel sappiger en edeler organen behoorlijk te doen functionneeren. Het volk heeft dat ook altijd intuïtief gevoeld en het uitgedrukt in de bekende rechtsspreuk: *Fiat justitia, pereat mundus.* Men is zoo diep overtuigd van het primordiale belang van de rechtsorde als onmisbare levensvoorwaarde, dat men zeide: *Fiat justitia pereat mundus.* Men zou misschien beter kunnen zeggen: *Nisi fiat justitia, peribit mundus*, maar daarover behooven wij thans niet te twisten. Men moet het altijd wat kort en pakkend zeggen, een beetje overdrijven, maar ik heb het alleen hierom aangevoerd, omdat er typisch in uitkomt het intuïtieve volksbesef, hoezeer het recht is de ordening, die, ondanks haar betrekkelijk derde-rangs-karakter, toch, in geval van conflict, moet voorgaan boven alle andere.

Indien dat nu zoo is, verklaart dit volkomen, dat de Overheid, zoodra zij bij de bijzondere personen stuit op dergelijke bezwaren, niet uit den weg mag gaan, maar haar eigen taak moet volvoeren. In het uiterste geval, bij volstrekte tegenstelling, moet de Overheid met haar rechtsorde voorgaan. Maar dan vloeit daaruit ook als vanzelf van den anderen kant voort, dat, zoodra de Overheid haar taak wel kan volvoeren, als zij rekening houdt met die bezwaren, dat het dan ook haar plicht is om met die bezwaren rekening te houden.

Wanneer zij met deze dingen in aanraking komt, komt zij immers te staan voor een heilig terrein, dat voor haar, om met den Bijbel te spreken, te „wonderlijk'' is, en dan heeft zij, waar niet haar eigen taak het onmiddellijk vergt, voor hoogere bezwaren uit den weg te gaan. Zoodra niet met beslistheid voor haar geweten vaststaat, dat de Overheid voor het volvoeren van haar taak onvermijdelijk geroepen is, om op een bepaald punt gehoorzaamheid af te dwingen, ontstaat voor haar de plicht, om gewetensbezwaren van haar onderdanen te eerbiedigen en daarvoor uit den weg te gaan. Kan haar taak niet worden volvoerd met eerbiediging dier bezwaren, dan gaat zij vóór, laat haar taak het wel toe, dan gaan vóór de gewetensbezwaren van het individu. Dat is, naar mij voorkomt, het staatsrechtelijk beginsel, dat over deze materie behoort te beslissen. Dat beteekent practisch, dat in heel wat gevallen met gewetensbezwaren kan worden gerekend. Ik heb gemeend, dit met eenigen nadruk te moeten vooropstellen ,omdat men anders op dit gebied zoo spoedig komt

52ste VERGADERING. — 11 JULI 1923.

77. Dienstweigering.

(Anema.)

tot dingen, waartoe men niet komen wil, en die afbreuk doen aan het gezag van de Overheid.

Ik kom thans tot een tweede punt, namelijk, wat te verstaan onder gewetenbezwaren? Ik zou daarover buitengewoon kort willen zijn. Ik geloof, dat men dit niet moet afmeten naar etymologische, wijsgeerige of godsdienstige omschrijvingen, maar naar de beteekenis, die het woord onder het volk heeft. Men spreekt in het Duitsch wel van „logisches Gewissen" en van „aesthätisches Gewissen" en men zou er misschien ook nog een medisch geweten bij kunnen halen, maar dat is feitelijk niets dan beeldspraak. En wat de wijsgeerige omschrijvingen betreft, deze worden veelal beheerscht door de beginselen, waarvan een schrijver of een richting uitgaat, doordat die omschrijvingen niet bieden een objectieven maatstaf. Ik geloof, dat ik de populaire beteekenis van gewetenbezwaar aldus kan omschrijven, dat het volk onder gewetensbezwaren verstaat zoodanig bezwaar, dat gevoeld wordt als berustend op een gebod van hoogeren aard, afkomstig van een hoogere macht die het gebod uitvaardigde, waartegen men zich in casu wil verzetten, een gezag, dat zoo volstrekt bindend is, dat elk ander gezag daarvoor wijken moet. Neemt men het begrip in dien zin, dan zijn er op het oogenblik te dezer zake practisch drie stroomingen. In de eerste plaats die — waartoe ook een deel van mijn geestverwanten behoort —, dat de Overheid alleen mag wijken voor godsdienstige bezwaren. Er is een tweede groep, waartoe ook de Regeering behoort, die tevens ook wil wijken voor bezwaren van zedelijken aard. Een derde groep wil bovendien nog wijken voor politieke, pacifistische, maatschappelijke bezwaren of hoe men ze anders wil noemen. Mijnheer de Voorzitter! Ik zou aan deze quaestie thans een enkel woord willen wijden.

Allereerst dan het standpunt van hen, die op dit terrein alleen willen wijken voor godsdienstige bezwaren. Ik kan dat standpunt niet deelen. De heer Mendels vraagt, of godsdienstige zwaren niet tevens zijn zedelijke bezwaren. Ten deele zeker, maar, zooals ik reeds zeide, ik ga nu uit van de bekende indeeling, de godsdienstige ordening, de zedenwet en de rechtsordening. Ik kan op die indeeling zelf thans niet nader ingaan, dat zou mij te ver voeren en te ingewikkeld worden. Ik vraag dus, of men alleen voor godsdienstige bezwaren zal uit den weg gaan of ook voor zedelijke en politieke. Ik geloof, dat men met het uit den weg gaan enkel voor godsdienstige bezwaren niet zal bereiken wat men bereiken wil, want dat woord „godsdienst" heeft een zeer ruime beteekenis. Er zijn velen, die intuïtief worden gedreven door de gedachte, dat eigenlijk alleen wegens Christelijk-godsdienstige bezwaren uit den weg mag worden gegaan.

Stelt men echter eenmaal de norm van godsdienstige bezwaren, dan zou men daaronder ook moeten begrijpen bezwaren van theosophischen, van pantheïstischen en van anderen religieuzen aard. Maar het spreekt vanzelf, dat dan de grens niet gemakkelijk meer zou zijn te trekken, en men tot ruimer consequenties zou komen, dan den voorstanders van de hier besproken opvatting voor oogen staat.

Rekent men enkel met positief Christelijke bezwaren en zou men de norm willen invoeren, dat de bezwaren moeten zijn gegrond op de Heilige Schrift dan zal dat in een gemengden Staat als den onze tot een geestelijk privilege moeten leiden. Dat nu is niet te aanvaarden.

Maar het is ook niet juist. Ook de bezwaren, die voortvloeien uit de zedenwet, ook wanneer die niet bewust is gegrondvest op de belijdenis van den levenden God, zijn als zoodanig te respecteeren. Dergelijke bezwaren moeten worden geëerbiedigd, omdat zij volkomen voldoen aan de vereischten van gewetensbezwaren, omdat zij worden gevoeld als een bevel van een macht, staande hooger dan het Staatsgezag. Ik voor mij geloof niet veel van autonome moraal, te dezer zake deel ik volkomen het gevoelen, dat is ontwikkeld door prof. Hugo Visscher, in 1904, in zijn keurige rede over „Religie en zedelijk leven". Maar wat daarvan zij, de moreele orde, hetzij die bewust steunt op den levenden God, hetzij die gebaseerd is op een valsch Godsbegrip of op een hoogere inspraak van het geweten zelf, wordt in beide gevallen erkend en gevoeld als een hoogere macht, die categorisch gebiedt en die staat boven het Staatswezen. In den Brief aan de Romeinen wordt door den Apostel Paulus geleerd, dat bij gebreke van kennis van God en Zijn Woord de heidenen door de zedenwet, die in hun geweten spreekt, nog een hoogeren maatstaf voor de onderscheiding van goed en kwaad hebben, ook al is die maatstaf natuurlijk niet volstrekt betrouwbaar.

De zedenwet, ook waar zij niet bewust op de inzettingen Gods wordt gebaseerd, openbaart zich als een gezag van hooger orde dan dat der Overheid en moet derhalve onder de genoemde voorwaarden door haar worden geëerbiedigd.

Nu rest ons nog de moeilijkste vraag. Is aan die twee rubrieken van godsdienstige en zedelijke bezwaren nu ook nog toe te voegen die derde rubriek van de sociale, polotieke, pacifistische bezwaren, of hoe men die noemen wil, maar die in ieder geval dit gemeenschappelijk kenmerk hebben, dat zij ontspruiten uit motieven, die zich bewegen op het gebied van den Staat en het recht zelf?

Wanneer zij, die zulke bezwaren koesteren, dat doen krachtens een onmiddellijke moreele inspraak van hun geweten, wordt de zaak eenigszins anders. Maar die bezwaren worden in den regel ontwikkeld op grond van overwegingen, die spelen op het terrein van den Staat zelf. Wanneer men nu de Overheid ook zou willen laten halt maken voor deze rubriek van bezwaren, dan komt men tot conclusies, die niet aanvaardbaar zijn en gaat men uit van een standpunt, dat niet het juiste is.

Immers, op het gebied van de religieuze en moreele overtuiging is met den Staat, om zoo te zeggen, niets aan te vangen, omdat de Staat zelf op dat gebied niets kan vaststellen; zoowel de Overheid als de individueele persoon staan hier voor ordeningen van hooger macht. Geheel anders echter staat de zaak, zoodra men komt op het rechtsterrein. De politieke, de sociale overtuiging, hoe heilig die ook moge zijn — en zelfs de dwaze is ten slotte eerbiedwaardig, als zij maar echt is —, beweegt zich op het rechtelijk terrein, waarop een eigen organisatie is gegeven om te komen tot een solutie. Geheel het mechaniek van vrijheid van drukpers, het recht van vereeniging en vergadering, het kiesrecht, het recht van de Staten-Generaal, van den Raad van State, van de Ministers en in hoogste instantie van de Koningin, strekt er toe, om een zekeren *Ausgleich* te geven tusschen de verschillende overtuigingen op dat gebied en om te komen tot vaststelling van de normen van positief recht.

De norm van dienstplicht is zulk een norm van positief recht, resultaat van een wettelijk en wettig procedé van rechtsvorming. Om nu, wanneer in een zóó groote mate aan alle politieke overtuigingen een rechtmatige invloed is ingeruimd, achteraf voor die bezwaren nogmaals uit den weg te gaan, Mijnheer de Voorzitter, dat ware eenvoudig abdicatie van het Staatsgezag en dit zou op den duur in de practijk leiden zonder eenigen twijfel tot anarchie. Principieel dus uit dien hoofde en voorts practisch, omdat de conclusie niet uitvoerbaar zou zijn, wensch ik voor dat derde standpunt, hoezeer ik eerlijke politieke overtuigingen overigens ook respecteer, ook niet één stap uit den weg te gaan. Zoodra eenmaal de rechtsnorm langs den gewonen wettelijken weg is vastgesteld, moet er worden gehoorzaamd en daarmee uit.

Mijn algemeene conclusie luidt dus aldus:

1. Bij volstrekte noodzakelijkheid om gehoorzaamheid af te dwingen ter volvoering van haar roeping van Godswege, krachtens haar geweten, mag de Overheid geen enkel bezwaar, ook geen godsdienstig bezwaar, ontzien.

2. Bij ontstentenis van die noodzakelijkheid ontzie de Overheid godsdienstige en zedelijke bezwaren als gegrond op een hoogere orde dan de hare.

3. Voor rechtelijke bezwaren ga zij nooit of nimmer uit den weg.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb hiermede het principieele gedeelte van mijn rede beëindigd en ik heb nu nog te bespreken art. 183 der Grondwet en den inhoud der wet. Ik meen daarmede in enkele minuten gereed te kunnen zijn en zou u willen verzoeken, mij daartoe nu nog even vóór de pauze den tijd te willen geven.

(Anema.)

De Voorzitter: Ik verzoek u dan, uw rede te willen voortzetten.

De heer Anema: Wat art. 183 der Grondwet betreft, het voorschrift dus, waarop deze wet berust, zou ik daarover drieërlei opmerking willen maken, zeer kort met het oog op de kostbaarheid van onzen tijd.

Ten eerste moet het woord „gewetensbezwaren" in art. 183 der Grondwet geïnterpreteerd worden niet naar tendentieuze doeleinden, maar naar het constante spraakgebruik van het volk, dat onder gewetensbezwaren steeds verstaat wat ik zoo pas heb omschreven.

Ten tweede wat den oorsprong betreft van het artikel: het is afkomstig van de socialistische partij en het voorstel, om het op te nemen, is zonder hoofdelijke stemming aangenomen. Aan de terminologie hecht ik overigens niet, omdat de motie-Drion, die, in 1921, meen ik, daaraan was voorafgegaan, sprak over „gemoedsbezwaren"; het zijn steeds die termen „gemoedsbezwaren" en „gewetensbezwaren", die m. i. — en hier ligt een klein verschil tusschen mij en den Minister van Justitie — steeds dezelfde beteekenis hebben, als ik straks aangaf.

Welnu, dat amendement der socialisten is zonder hoofdelijke stemming aangenomen door alle partijen, omdat ook zij toen zonder twijfel niet meer daarmede hebben bedoeld dan in het algemeen lag opgesloten in het woord: gewetensbezwaren.

Had men toen van socialistische zijde een interpretatie gegeven, zooals later uitkwam bij het amendement-van Zadelhoff, bij de behandeling van dit ontwerp in de Tweede Kamer, dan zou ongetwijfeld het artikel destijds niet zijn aangenomen. Dat staat wel vast.

Gewetensbezwaren zijn steeds moreele of godsdienstige bezwaren, maar men heeft bij het amendement van den heer van Zadelhoff van socialistische zijde een spelletje er mede gedreven; ik bedoel dit in den meest hoffelijken zin, omdat ik overtuigd ben, dat het niet opzettelijk is geschied, ik bedoel daar dus niets onaangenaams mede. Maar bij het voorstellen van art. 183 Grondwet heeft men het woord gewetenbezwaren gebruikt in den gewonen zin en toen heeft het artikel ook geen oppositie gevonden. Het staat ook in het antirevolutionnair program van actie van 1922 en toen is dat amendement ook door de antirevolutionnaire leden der Kamer zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Later bij de behandeling van het wetsontwerp heeft wederom de socialistische fractie, bij monde van den heer van Zadelhoff, een amendement ingediend, om in deze wet te herstellen de algemeene uitdrukking ingevolge art. 183 der Grondwet, maar toen niet in de beteekenis die men er aan gegeven heeft, toen men dat artikel voorstelde, maar in een veel verder gaande beteekenis, nl. dat onder gewetensbezwaren ook verstaan zouden worden politieke bezwaren, dus in een gansch pregnante, veel verder gaande beteekenis.

De heer van Embden: Maar die toelichting bindt toch niet.

De heer Anema: Maar men acht zich toch onder fatsoenlijke menschen aan de oorspronkelijke beteekenis gebonden. Men wist, dat, indien men bij de behandeling van artikel 183 van de Grondwet met een woord er over had gekikt, dat het de bedoeling was politieke bezwaren te brengen onder de norm van de wet, er geen enkele stem van rechts voor geweest zou zijn.

De heer Mendels: Mijnheer de Voorzitter! Mag ik even interrumpeeren? De circulaire van Minister de Jonge, die voor de Grondwetsherziening is uitgevaardigd, is ook op aandrang van de socialisten uitgevaardigd. Zij gold hoofdzakelijk voor de politiek bezwaarden. Wij bleven dus in dezelfde lijn.

De heer Anema: Mijnheer de Voorzitter! Dan wordt het erger. De goede trouw had dan geëischt, dat men had gewaarschuwd bij art. 183 Grondwet, want zoo onnoozel zijn de heeren niet. Zij wisten heel goed, dat geen stem van rechts voor dit artikel zou zijn uitgebracht, als ook de politieke bezwaren in de Grondwet waren opgenomen.

Ieder heeft steeds, wanneer het over gewetensbezwaren ging, gedacht aan godsdienstige en moreele bezwaren en niet aan politieke bezwaren. Mijnheer de Voorzitter! Ik heb daarom steeds gemeend, dat de heeren te goeder trouw zijn geweest, en ik wil dat ook nu nog aannemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal nu echter den draad van mijn betoog vervolgen, omdat de zaak te belangrijk en te ingewikkeld is om nu verder op interrupties in te gaan.

Bij de interpretatie van artikel 183 van de Grondwet, zoo zeide ik, geldt in de eerste plaats het algemeen spraakgebruik. Ik wees in de tweede plaats op de wijze van totstandkoming. In de derde plaats wil ik er nu nog op wijzen, dat de Grondwettelijke term is ontleend aan de wet en niet omgekeerd de term van de wet aan de Grondwet.

Minister Ruys de Beerenbrouck heeft destijds in de Tweede Kamer gezegd, dat de socialisten een wijziging in de terminologie van hun voorsel moesten aanbrengen, omdat het ontwerp reeds naar den Raad van State was. Het voorstel is toen gewijzigd naar des Ministers verlangen.

Men wist dus, dat de term zou worden geïnterpreteerd naar het ontwerp en het ontwerp beperkt zich tot de religieuze en moreele bezwaren. Op grond van de interpretatie van art. 183 van de Grondwet kan dus naar goede trouw en redelijkheid nooit een regeling worden gevraagd, waarbij politieke bezwaren zouden worden gebracht onder de gewetensbezwaren, die het artikel noemt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom thans tot het einde van mijn betoog.

Ik zal nu niet spreken, hoewel ik daartoe wel lust zou gevoelen, over de verschillende practische moeilijkheden, want ze zijn niet gering. Slechts een paar woorden over den hoofdinhoud van het ontwerp.

Men gaat bij dit ontwerp uit van de veronderstelling, dat de personen, die er van gebruik zullen maken, hooge uitzonderingen zijn. Wanneer bij de toepassing zou blijken, hoe dan ook, dat het geen hooge uitzonderingen zijn, maar dat veel gebruik van dit ontwerp zal worden gemaakt, zou ik aan de Regeering willen adviseeren, afschaffing van de wet aanhangig te maken, omdat het dan verderfelijk zou werken.

Men rekent er bij dit ontwerp op, dat het voor de uitzonderingen geschreven is, en indien men aanneemt, dat zulks het geval zal zijn, is het missen van enkele personen voor de Overheid voor de vervulling van haar taak niet onoverkomelijk en is de Overheid verplicht aan die personen te gemoet te komen. Maar ook alleen in die veronderstelling is zulks het geval.

In zooverre voldoet het ontwerp aan de vereischten, die ik getracht heb nader aan te geven.

In de tweede plaats geeft het ontwerp geen algemeene formule, maar een norm van bepaalden inhoud, namelijk het bezwaar tegen het dooden van zijn medemensch. Dat het bezwaren moeten zijn van godsdienstigen en zedelijken aard, blijkt uit de terminologie en het woord gewetensbezwaren, na wat gebeurd is bij de totstandkoming van artikel 183 van de Grondwet. De inhoud van de norm moest nader worden omschreven en die kon niet algemeen zijn, omdat bij de practische verwezenlijking van het recht precieshcid noodzakelijk is.

Daarom juich ik het toe, dat de formule zoo scherp gesteld is en ga ik niet mede met de bedenkingen daartegen geopperd door hen, die een ruimere formule hadden gewenscht.

Wat eindelijk betreft de verlenging van den vervangingsdienst voor hen, die gewetensbezwaren hebben, is ook de rechtsgrond zeer betwist. Men heeft gesproken van een straf voor wat dan toch geen misdaad is. De rechtsgrond is voor mij gelegen in een drietal overwegingen.

Vooreerst is de langere plaatsvervangende dienst noodig als bewijsmiddel voor den persoonlijken ernst van den bezwaarder.

In de tweede plaats is die vereischt als preventieve maat-

(Anema e. a.)

regel om het getal te beperken en zoo de geheele regeling uitvoerbaar te maken.

In de derde plaats dient dit voorschrift om te waken voor de belangen van anderen, die in de plaats moeten treden van den bezwaarde.

Ik ben daarmede aan het einde gekomen van wat ik te zeggen had. Alleen de groote ernst en de gevaarlijke zijde, aan het ontwerp onmiskenbaar verbonden, hebben mij er toe doen besluiten in dezen stand van onze werkzaamheden zooveel van den tijd der Kamer te vragen. De Kamer houde mij dit ten goede, het was voor mij een quaestie van plicht.

Op grond van de aangevoerde argumenten ben ik van oordeel, dat dit ontwerp zich houdt binnen de geoorloofde grenzen en zal ik, ondanks mijn bezwaren tegen mogelijke pogingen later, om dit ontwerp uit te breiden, mijn stem daaraan geven.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, daarna hervat en de beraadslaging voortgezet.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mij volstrekt niet tegen dit wetsontwerp verzetten, maar ik wil alleen, in aansluiting aan hetgeen de heer Anema heeft gezegd, waarschuwen, dat wij toch hoogst voorzichtig moeten zijn. Want als men eenmaal de deur gaat openzetten voor gemoedsbezwaren, dan weet men wel waar men begint, maar niet waar men eindigt.

Toen indertijd de straatverlichting werd ingevoerd, waren er menschen, die ernstige gemoedsbezwaren hadden tegen de straatlantaarns. Want, zoo zeiden zij, het is de ordonnantie Gods, dat het des nachts donker zal zijn en dat de duisternis van den nacht alleen zal getemperd worden door het licht van de maan. De mensch mag dus niet wijzer zijn dan God en niet verder gaan dan Hij heeft gewild. Welnu, voor dergelijke gemoedsbezwaren ben ik bevreesd en ik ben nog het meest bang, dat het zal eindigen met gemoedsbezwaren tegen het betalen van belasting, op grond dat van de opbrengst daarvan geweren en kanonnen kunnen worden gekocht.

Men moet ook niet te veel idealiseeren en niet denken, dat de menschen, die gemoedsbezwaren op den voorgrond brengen, altijd zulke hoogstaande individuen zijn, die eerbied verdienen en martelaars zijn voor hun geloof.

Zij staan ook niet allen op geloovig standpunt. Men heeft hier te doen met precies hetzelfde misverstand als indertijd met het eedsvraagstuk. Toen hadden ook zeer velen, die aan God noch Zijn gebod geloofden, toch bezwaren tegen den eed, terwijl in vroeger tijd onze vaderen zeiden: ge moogt geen eed doen; ik wil uw eed niet hebben, wanneer ge niet op geloovig standpunt staat. In Engeland moeten dan ook degenen, die den eed afleggen, de hand op den Bijbel leggen.

Wij hebben hier ook dikwijls meer te maken met verstands- dan met gemoedsbezwaren, meer met bekrompenheid van het verstand dan met nauwgezetheid van het geweten.

Als men dan ook eens nagaat, wat voor menschen op het fort „Spijkerboor" gezeten hebben, dan krijgt men wel een geheel ander inzicht in het wezen der zaak en dan verliest men wel eenigszins zijn illusies en den eerbied, dien men aan andersdenkenden verschuldigd is.

Ik heb hier een citaat uit het maandblad *De Stem der Jongeren* van 1918, dat aldus luidt:

„Er zijn onder hen dieven, souteneurs en menschen, welke alle denkbare misgrepen gedaan hebben. Het gros is van de moreel-het-laagst-staande klasse der maatschappij. Deze 35 pCt. en dan zeker nog 25 pCt. van de overigen, weigeren dienst, niet omdat het hun wat schelen kan, dat de menschen elkander uitmoorden; maar omdat zij beter een jaar in de „lik" kunnen zitten, dan twee à drie jaar op eens anders bevel hun beenen recht zetten of hun dekens opvouwen. Als die soldaat zouden zijn, zaten ze tóch steeds in de provoost of in Hoorn. Als d.w. kunnen ze nu en dan nog kantinegeld

(Verkouteren.)

krijgen, ze vragen maar! en 't wordt gestuurd; zij kunnen dus de voor hen onmisbare pruimtabak en chocolade bovendien nog koopen. Hebben ze een vrouw, dan krijgen ze uitkeering van de steunbeweging.

Als het eens zoover komt, dat kapt. Loeff (de directeur van het fort), zijn dagboek over hier publiceert, dan kan men in kleuren en geuren te lezen krijgen, hoe de dienstweigeraars elkaar om niets de koppen te bloeden slaan; 't is meer dan ééns gebeurd! Hoe een luitenant een blauw oog geslagen werd, omdat de watermelk zuur was. En dat het maar per geluk voorkomen werd, dat diezelfde luitenant om diezelfde reden véél beestachtiger mishandeld was. Hoe diezelfde vredesapostelen elkander bekletsen bij dag en bij nacht, hoe ze steeds in tweedracht verkeeren."

Wij mogen zeker wel aannemen, dat er onder die menschen ook waren, die eerlijk en oprecht zijn geweest, en als er voor hen iets te doen ware, dan zou ik bereid zijn om daartoe mede te werken, maar mijn eigenlijke standpunt is: man, gij zijt onsociaal, want gij wilt u niet onderwerpen aan de wetten des lands. Wij dulden geen vreemden op ons grondgebied, die zich niet aan die wetten onderwerpen, en dergelijke Staatsburgers kunnen wij evenmin gebruiken. Waarom moeten zij, die zich niet willen onderwerpen aan de wetten van een gemeeenschap, lid blijven van die gemeenschap? Iemand kan geen lid blijven van een vereeniging, wanneer hij weigert zich te onderwerpen aan haar statuten. Tegen dergelijke menschen kan men zeggen: „ga heen en maak ons blij", zooals Krüger zeide tegen de Engelschen in Zuid-Afrika. Toen het edict van Nantes werd herroepen, mochten de Hugenoten Frankrijk niet verlaten. Dat was onrechtvaardig, maar dat standpunt is nu overwonnen. Iedereen, die wil, kan nu zijn land verlaten, wanneer hij niet met de wetten des lands wil medegaan. Ieder dient zich aan die wetten te onderwerpen; al wie met ons mee wil gaan, die moet onze manieren verstaan, dat hebben wij reeds als kind gezongen.

Ik wil er ook nog op wijzen, dat art. 173 der Grondwet absoluut aan ieder kerkgenootschap voorschrijft gehoorzaamheid aan de wetten des lands, en die zelfde dienstweigeraars, die op Spijkerboor zitten, komen gewoonlijk overal de leer verkondigen, dat de rechten van den Staat gaan boven die der Kerk. De Staat en de Kerk zijn gescheiden. In de eerste plaats moeten dus de wetten van den Staat worden opgevolgd en daarna die der Kerk. Ik ga niet zoover, maar die menschen wel. Maar als het in hun kraam te pas komt, zooals bij deze quaestie, keeren zij de zaak om en zeggen: eerst de wetten der Kerk en dan pas die van den Staat.

Hoe kunnen zij er ook toe komen om dat ééne gebod: „gij zult niet dooden", zoo op de spits te drijven? Hechten zij ook zooveel waarde aan de andere geboden, zooals b.v. aan het gebod: gij zult geen overspel doen, gij zult niet stelen, of gij zult geen valsche getuigenis geven?

Ik heb reeds voorgelezen, wat voor menschen daar soms op Spijkerboor zitten. Bovendien ziet het gebod: „gij zult niet dooden", niet op den oorlogstoestand, maar alleen op moord en doodslag. Voor het geval van oorlog hadden die zelfde Joden juist het tegenovergestelde gebod: „gij zult wel dooden". Mozes zei, dat men moest uitroeien alles wat in Kanaän was, niet alleen de mannen, maar ook de vrouwen en de kinderen, en zelfs het vee. De heer Mendels zegt, dat dat een bevel van Jehovah was, maar Mozes was een dienaar van Jehovah en gaf zijn volk in Diens Naam bevelen. Wanneer Koning Saul het waagt, van dit gebod af te wijken, komt hij in een scherp conflict met Samuel; deze laat dan den vreemden Koning voor zich komen, dien Saul gespaard heeft en doodt hem met eigen hand. Gij zult niet dooden was een gebod voor het maatschappelijk leven; gij zult wel dooden van den krijg, dat volgt uit het bovenstaande duidelijk genoeg.

Ik beroep mij ook op Luther en op Calvijn, die beiden hebben verkondigd, dat oorlogen rechtvaardig konden zijn. Luther stond meer op het standpunt der naastenliefde; hij had dus het oog op gevallen, waarin onderdrukten moesten worden gesteund en waarin men ongelukkigen te hulp moest komen. Calvijn daarentegen kwam steeds op voor de hand-

(Verkouteren e. a.)

having van het recht. Wanneer het recht geschonden werd, achtte hij het een heiligen plicht om daarvoor op te komen.

Reeds van Lennep heeft ook met die non-interventie den gek gestoken in zijn: „Dorp aan de Grenzen", waarin hij zegt:

„Staat uw buurmans' huis in brand,
Vraagt hij assistentie,
Zegt gij: buurman, 'k ga naar bed,
Ziet, dat gij u zelf maar redt!
Dat 's non-interventie."

Als ik iemand gevaar zie loopen te verdrinken en ik kan hem redden, zonder mijn eigen leven in gevaar te brengen, en ik doe dat niet, dan verzuim ik mijn Christenplicht. Zoo is het ook met een volk, dat een ander volk kan redden. Wil het ook geholpen worden door andere volken, dan moet het beginnen met zich zelf te redden en zelf het zwaard te trekken in dienst van het recht, van de menschelijkheid en van de naastenliefde.

De Staat moet dus niet te spoedig op zij gaan voor en niet te veel eerbied hebben voor die zoogenaamde gemoedsbezwaden, op gevaar af, dat hij ten slotte zijn eigen plicht en zijn eigen taak niet meer behoorlijk zal kunnen vervullen. Wij hebben ook reeds in de oudheid dienstweigeraars gehad. Ik herinner hier aan het zoogenaamde Thebaansche legioen. De geschiedschrijver Gibbon verwijt in een van de hoofdstukken van zijn beroemd boek over den val van het Romeinsche Rijk aan het Christendom, dat het het Romeinsche Rijk heeft ondermijnd en ten val gebracht, en hij had niet geheel ongelijk. Dat de Christenen niet meer zoozeer in den Staat opgingen als vroeger de heidenen, was hun recht. Zij waren souverein in eigen kring, maar het is zeker, dat zij door dienstweigering den Staat ondermijnden op het oogenblik dat deze hun hulp het meest noodig had, omdat van alle kanten de barbaren kwamen opdringen.

Laten wij dus toonen, dat het met het Christendom bestaanbaar is om een manlijke Staatkunde te voeren en oprechte vaderlandsliefde te koesteren. Niet om het zwaard te trekken in het belang van het onrecht of om te plunderen en zich meester te maken van de goederen van anderen, maar wel om het te stellen in dienst van het recht en van de menschelijkheid. Wij moeten dan zorgen, dat wij een krachtig leger behouden, dat niet te veel op zij worde gegaan voor dienstweigeraars en dat niet steeds nieuwe aanslagen worden gedaan op onze weerkracht, onze weermacht en onze weerbaarheid.

Ik zal dus vóór deze wet stemmen, maar ik moet er ernstig op aandringen, dat men in deze niet verder zal gaan dan noodig is, dat men alleen in hoogst ernstige gevallen uitzonderingen zal toestaan en dat men, in het algemeen, zal begrijpen, dat de Staat volkomen bevoegd is, van iedereen gehoorzaamheid aan de wetten des lands te eischen. Ieder heeft dan van zijn zijde de gelegenheid om door zijn recht van spreken en schrijven, van vereenigen en vergaderen invloed uit te oefenen op de wetgeving, maar zoolang de wetten op wettige wijze zijn tot stand gekomen, moeten alle burgers er aan gehoorzamen.

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! Na de hoogstaande redevoeringen, welke wij vanmorgen hebben gehoord en waarin o. a. twee hoogleeraren hun meening over dit wetsontwerp hebben gezegd, bestaat er bij mij wel eenige schroom om er iets over in het midden te brengen. Ik zal de kortheid betrachten en het wetsontwerp bezien meer van de practische en, laat ik er bijvoegen, van de juridische zijde. Het vraagstuk der principieele dienstweigering is wel van uiterst moeilijken en delicaten aard, want, terwijl de Grondwet aan den eenen kant voorschrijft, dat op dit gebied een regeling moet worden getroffen, rijst aan den anderen kant de vraag hoever de wetgever bij het maken van uitzonderingen moet gaan, waar in deze de grens is te trekken, omdat hier bestaan nuanceeringen, welke afhankelijk zijn van persoonlijk inzicht.

Dit is gebleken aan de overzijde van het Binnenhof en ook

(van Lanschot.)

zeer sterk dezen morgen. Intusschen is het vraagstuk eenigszins meer omlijnd sedert de nieuwe Grondwet het begrip van principieele dienstweigering heeft teruggebracht tot ernstige gewetensbezwaren.

Welke is nu de beteekenis van die uitdrukking? De Minister van Justitie heeft aan de overzijde van het Binnenhof daarvan een uitlegging gegeven. Wij hebben in deze vergadering mevrouw Pothuis—Smit en anderen gehoord, die meenen, dat het begrip geweten meer omvat dan de Minister wenscht. In dat opzicht is dus hun geweten ruimer dan dat van de Regeering, natuurlijk altijd in figuurlijken zin gesproken.

Ik constateer dus, dat omtrent de beteekenis van het woord „geweten" verschil van meening bestaat en daaruit wensch ik reeds onmiddellijk een practische conclusie te trekken, nl. deze, dat het minder juist is om de uitdrukking, die in de Grondwet staat, over te nemen in dit wetsontwerp, zooals door een der geestverwanten van den heer Mendels, den heer van Zadelhoff, in de Tweede Kamer is voorgesteld.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wijs er in parenthesi even op, dat er wel veel bezwaren geopperd zijn tegen het ontwerp van de Regeering, maar noch aan de overzijde van het Binnenhof, noch aan dezen kant is er iemand der critici geweest, die met een eigen redactie voor den dag is gekomen. Ook de geestverwant van den heer van Embden, de heer Marchant, heeft er zich toe bepaald te stemmen vóór het amendement van den heer van Zadelhoff, en als ik den geachten eersten spreker van vandaag goed begrepen heb, ging zijn rede ook eenigszins in die richting. Hij wenschte dat het geweten zoo ruim mogelijk opgevat te zien, zoodat er gelegenheid bestaat voor elk geval van dienstweigering, dit te toetsen aan de in de Grondwet neergelegde uitdrukking.

Aan het amendement-van Zadelhoff kleeft echter een *vitium originis*. Bij aanneming daarvan zou eigenlijk het geheele vraagstuk onopgelost zijn gebleven. De beslissing, of iemand een principieel dienstweigeraar is, zou eenvoudig overgedragen zijn geworden van de Grondwet naar de wet en van de wet naar de administratie, den Minister, en niet alleen naar dezen Minister, maar ook naar zijn opvolgers.

En zoodoende zou ontstaan zijn een toestand van rechtsonzekerheid, die onduldbaar is en zou leiden tot de grootst mogelijke onbillijkheid. Opvolgende Ministers zouden, voorgelicht door de commissie van advies, geheel naar eigen inzicht de uitdrukking „ernstige gewetensbezwaarden" kunnen interpreteeren. Bij de lichting van het eene jaar zouden categorieën van personen als principieele dienstweigeraars worden beschouwd, die een volgend jaar door een ander Minister geacht zouden worden daartoe niet te behooren.

Ieder gevoelt, dat zoodoende een onduldbare rechtsonzekerheid zoude ontstaan. In deze materie behoort in de wet dan ook een objectieve formule te worden neergelegd, die zoo weinig mogelijk ruimte laat voor subjectieve opvattingen van opvolgende Ministers. Het argument, dat men liever alles maar aan de opvolgende Ministers moet overlaten, maakt op mij den indruk van machteloosheid. Men reikt zichzelf daarmede uit een brevet van onvermogen om een betere redactie te vinden.

In dit opzicht verdient het voorstel der Regeering zeer zeker de voorkeur, want ook bij de critici is geen meeningsverschil gerezen over de beteekenis en de bedoeling van dat voorstel.

Het biedt dus aan opvolgende Ministers een richtsnoer en een houvast. Het heeft dit groote voordeel, dat het absolute rechtszekerheid geeft.

Welke is nu eigenlijk de beteekenis van de uitdrukking: „ernstige gewetensbezwaren"? Laat ik er op mogen wijzen, dat ook tusschen de heeren, die verder zouden willen gaan dan de Regeering, absoluut geen eenstemmigheid van gevoelen bestaat. De heer Troelstra zeide, dat het geweten (ik citeer nu letterlijk) moet beschouwd worden als een categorischen imperatief, als het zich ondergeschikt gevoelen aan een zeker beginsel. Anderen denken zich het geweten nog ruimer. De heer van Ravesteijn definieerde het als „sociaal gevoel" en ten slotte sprak de heer Wijnkoop van het geweten als „het bewustzijn". De heer van Embden lacht er

(van Lanschot.)

mede, maar dit is toch het bewijs, dat men het in het kamp der tegenstanders oneens is over de beteekenis van dat woord. Dat staaft hetgeen ik zooeven zeide, dat het verkeerd is deze zaak over te laten aan het subjectieve oordeel, maar dat het veel beter is, in het wetsontwerp nauw vast te leggen wat men onder geweten verstaat. Doet men dat niet, dan komt men in de practijk tot de grootste onbillijkheden.

Mijnheer de Voorzitter! Ieder zal het begrip geweten omlijnen naar eigen inzicht en levensbeschouwing, doch thans gaat het eigenlijk niet meer zoozeer om de vraag, wat geweten is, dan wat de Grondwetgever met de uitdrukking heeft bedoeld. Op het oogenblik doen wij niet anders dan de uitdrukking van de Grondwet interpreteeren. Nu is het een eerste regel van interpretatie, dat, als over de beteekenis van een woord verschil van meening bestaat, men te rade gaat met de bedoeling. Ik moge er op wijzen, dat wij als wetsuitleggers in dit geval in een buitengewoon gunstige positie verkeeren. Dezelfde Ministers immers, die verleden weer de Grondwetswijziging hebben voorgedragen, verdedigen thans dit wetsontwerp en dezelfde rechtsche meerderheid, die verleden jaar vóór de Grondwet heeft gestemd, is ook thans nog in zeer grooten getale aanwezig. Niemand beter dan wij, en ook deze Ministers, weten wat de bedoeling is geweest van de bekende uitdrukking. Welnu, als vaststaande mag worden aangenomen, dat de ruimere beteekenis, die sommigen daaraan willen hechten, zeer zeker niet in de bedoeling heeft gelegen, omdat de Regeering dan nooit de thans bestaande redactie van art. 183 der Grondwet zou hebben voorgesteld en de rechtsche meerderheid die al evenmin zou hebben aangenomen.

Mijnheer de Voorzitter! Nemen wij de proef op de som. De heer Troelstra zeide toen:

> „Het is voor mij de groote vraag, wanneer er over geweten gesproken wordt, wanneer er gevraagd wordt, of met gewetensuitspraken rekening mag worden gehouden, of wij dan te doen hebben met personen, die feitelijk gedreven worden door een categorischen imperatief, die zich zelf ondergeschikt gevoelen aan een zeker beginsel, die zich verplicht gevoelen, in naam van dat beginsel, hun tegenstand tegen den dienst op feitelijke wijze te openbaren."

Mijnheer de Voorzitter! Het is bekend, dat er onder de Staatkundige partijen een groep is, de communisten, die zich keert tegen het bestaande gezag. Bij de door den heer Troelstra gehuldigde ruime opvatting van „geweten" zouden dus alle communisten onder dit ontwerp vallen. Is men zoo naïef te gelooven, dat deze Regeering het voorstel tot wijziging van art. 183 Grondwet zou hebben gedaan en de rechtsche meerderheid het zou hebben aangenomen, indien de ruime opvatting van den heer Troelstra de juiste ware? Ik stel die vraag, de Minister zal er straks misschien op antwoorden, maar men voelt, dat het is een vragen naar den bekenden weg. Ik constateer dus, dat de ruime opvatting, die men aan die „gewetensbezwaren" wil geven, in lijnrechten strijd is met de bedoeling van den Grondwetgever. Met eenigen goeden wil kan men die uit de Grondwet zelf ook al afleiden, want als de Grondwet in art. 181 voorschrijft, dat „alle Nederlanders, daartoe in staat, verplicht zijn mede te werken tot handhaving der onafhankelijkheid van het Rijk en tot verdediging van zijn grondgebied", is het dan aannemelijk, dat de Grondwetgever twee artikelen verder zegt: de communisten behoeven hier niet aan mee te doen? Met de Grondwet in de hand kan men dus reeds tot de conclusie komen, dat dit nooit in de bedoeling heeft kunnen liggen. Daarom is ook het Staatsrechtelijke bezwaar, dat aan de overzijde van het Binnenhof is geuit, dat het Grondwettelijke idee van ernstige gewetensbezwaren door dit wetsontwerp ten onrechte en in strijd met de Grondwet werd ingeperkt, onjuist.

Ik meen veeleer, dat de omschrijving van het wetsontwerp de weerslag is van de bedoeling van den Grondwetgever. Ik constateer dus twee zaken: in de eerste plaats, dat het in strijd zou zijn geweest met elk begrip van billijkheid, om de term, die in de Grondwet staat, over te nemen in de wet,

(van Lanschot c. a.)

en in de tweede plaats, dat het in de bedoeling van den Grondwetgever heeft gelegen, om de uitdrukking „ernstige gewetensbezwaren" niet te ruim te begrenzen.

Mijnheer de Voorzitter! Daar zijn nog twee andere redenen, waarom men in deze materie uiterst voorzichtig moet zijn.

Ik wijs er op, dat voor ieder van hen, die profiteert van de bepalingen van dit wetsontwerp, een ander in de plaats treedt. Stel, dat de ruime opvatting zou opgaan, dan zouden in geval van oorlog de omverwerpers van de tegenwoordige Regeering rustig achter de vijandelijke linie vrij van alle gevaar aan een of anderen arbeid worden gezet, terwijl degenen van onze jonge mannen, die willen meewerken aan de handhaving van het gezag, in de eerste vuurlinie zouden worden gesteld. Dat is natuurlijk hun plicht, maar een dergelijke schromelijke onbillijkheid......

De heer **Mendels**: Die doen het ook met veel meer toewijding.

De heer **van Lanschot**: Als de anderen in de gelederen staan, doen zij het ook wel! De troep is in het algemeen zoo kwaad niet, daarvan heb ik ondervinding als voorzitter van den krijgsraad. U moet u dat niet zoo voorstellen, u moet de standing van de troep niet te veel naar beneden halen. Naar de ondervinding, die ik er van heb, zijn het over het algemeen flinke, ferme jongens.

Thans nog een tweede reden, waarom de Grondwetsbepaling niet ruim mag worden geïnterpreteerd. Ieder, die het wel meent met onze weermacht en haar absoluut noodzakelijk acht tot verdediging van onze zelfstandigheid, ieder, die aanvaardt de in artikel 181 onzer Grondwet opgenomen verplichting, zij allen begrijpen, dat de verruiming van dit ontwerp zou kunnen leiden tot misbruiken, tot simulatie en het zich op groote schaal onttrekken aan den dienstplicht.

Ik zelf heb tijdens de mobilisatie — dat was dus voordat deze Minister van Justitie daar zat — herhaaldelijk bij het Departement van Justitie er op aangedrongen, voor de dienstweigeraars bijzondere maatregelen te treffen. Mijn ondervinding is inderdaad, dat er een zeker percentage van de dienstweigeraars is, waarvoor uitzonderingsmaatregelen gerechtvaardigd zijn. Maar aan den anderen kant ben ik het — geleerd door de ervaring — volkomen eens met den heer Verkouteren, dat verreweg het grootste percentage van die dienstweigeraars niet veel waard is en absoluut geen bijzondere maatregelen verdient.

Mijnheer de Voorzitter! Ik constateer dus, dat het overnemen der in de Grondwet gebezigde formule tot groote onbillijkheden zou leiden; dat geen der critici in staat is gebleken een formule aan de hand te doen, die boven dit ontwerp de voorkeur verdient, en ten slotte, dat de in het ontwerp opgenomen redactie geen ruimte laat voor subjectieve opvattingen van opvolgende Ministers.

In het algemeen genomen wil het mij voorkomen, dat de Regeering dit moeilijke vraagstuk op niet onverdienstelijke wijze tot oplossing heeft gebracht.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De heer Steger heeft de Kamer onthaald op een uitvoerig theologisch en philosophisch betoog. Ik zal den geachten spreker daarin niet volgen, niet, omdat ik niet zou erkennen, dat zekere overwegingen van theologischen en philosophischen aard belang hebben in deze materie, maar omdat ik zou vreezen, dat ik, indien ik improviseerende ging antwoorden, niet de vereischte nauwkeurigheid zou in acht nemen en wellicht blijk zou geven eenige van de beweringen van den geachten spreker, die bij hem natuurlijk de vrucht zijn van jarenlange studie, niet geheel en al zuiver te hebben weergegeven.

Ik mag intusschen wel dezen algemeenen indruk doen kennen, dat het mij voorkwam, dat de geachte afgevaardigde meende, dat, indien ten slotte de mensch in zich de innerlijke overtuiging heeft, dat een zeker gebod zich hem oplegt, hij dat heeft te beschouwen als de stem van zijn geweten, die

(Minister Heemskerk.)

altijd gehoorzaamd moet worden en dat de wensch van den geachten afgevaardigde was, dat de Regeering een proef zou hebben genomen met een regeling, waarbij gewetensbezwaren, in dien zin opgevat, werden geëerbiedigd en dat de Overheid daarvoor uit den weg ging.

Nu wil ik er principieel even deze kantteekening op maken, dat niet iedere innerlijke stem, die de mensch hoort, een stem is van God, en dat men dus langs dien weg er toe zou kunnen komen, dat inderdaad ieder een beroep kan doen op hetgeen de heer Troelstra heeft genoemd een „categorischen imperatief", zijn meening, zijn overtuiging.

Staatsrechtelijk zou het stelsel van den geachten afgevaardigde hierop neerkomen, dat, in die verhouding tusschen Overheid en de onderdanen, ieder persoon in het volk, niet de Overheid, zou beslissen wat er zou gebeuren. Iedere subjectieve meening dus, zoodat het mij voorkomt, dat de consequentie van de leer van den geachten afgevaardigde zou zijn de meest volledige anarchie.

Er zou voor de Overheid geen zedelijk recht meer bestaan in eenig opzicht een norm voor te schrijven aan iemand, die niet door die persoon individueel in ieder opzicht geheel werd goedgekeurd. Dat is anarchie, en ontbinding van alles; het leidt ten slotte tot de geweldigste tyrannie.

Het was de overtuiging van velen, die in Rusland de revolutie zagen aankomen, dat zij schrikkelijk zou zijn, en dat er vele jaren van anarchie zouden komen.

De revolutie is schrikkelijk geweest, maar anarchie is er niet gekomen, want die kan niet bestaan. De anarchie heeft zich opgelost in een geweldige tyrannie.

Met alle waardeering dus voor de zeer achtenswaardige beschouwingen van den heer Steger, waarvan natuurlijk niet de bedoeling was, dat het zooeven genoemd resultaat zou bereikt worden, moet ik zeggen, dat de Regeering den geachten afgevaardigde op dien weg niet kan volgen. Hij moet zich zelf maar verheugen, dat dit niet gebeurt, want hij heeft liever dit wetsontwerp dan niets, en indien de Regeering een wetsontwerp had voorgesteld, gebaseerd op de denkbeelden van den geachten afgevaardigde, zou dat in deze Kamer zeer zeker niet zijn aangenomen; ja, het zou deze Kamer wel niet hebben bereikt, want de Tweede Kamer zou zulk een wetsontwerp ook wel niet hebben aangenomen.

De proef, die de Regeering zou hebben genomen, zou dan deze geweest zijn: wat kan aan de Kamers worden voorgelegd? Maar zij zouden niet aangenomen hebben een wetsontwerp in den geest van den heer Steger. De heer Steger moge dat misschien betwijfelen, maar laat hij beproeven om dat op mijn gezag nu maar eens aan te nemen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou niet durven zeggen met den heer van Lanschot, dat het hier in het geheel niet de vraag is wat geweten is, maar van den anderen kant moet ik dien geachten spreker toestemmen, dat op het oogenblik nog hoofdzakelijk de vraag is, wat zijn gewetensbezwaren in den zin van artikel 183 der Grondwet, want dit wetsontwerp, nu eenmaal dit artikel 183 der Grondwet er is, strekt tot uitvoering van artikel 183 der Grondwet.

Was in artikel 183 der Grondwet het amendement Troelstra niet opgenomen, dan zou hetzelfde wetsontwerp zijn voorgesteld, maar nu het er eenmaal in is, is het de uitvoering van de Grondwet; maar daarbij dient men zich toch wel rekenschap er van te geven, wat eigenlijk het geweten is. Dat heeft intusschen de Regeering naar vermogen gedaan, natuurlijk in beperkte mate, want het is niet heel gemakkelijk om een juiste definitie van het geweten te geven.

Maar er is in het debat voorgelezen een definitie, gegeven door dr. Bavinck, en een definitie, die men vinden kan bij den Duitschen schrijver Friedrich Paulssen, en het komt dan toch hierop neer, dat als het geweten in den mensch werkt, dat is een luisteren naar de stem van God.

Hoe kan men dan dwalen? vraagt mevrouw Pothuis—Smit, omdat te kennen is gegeven, dat het gewetensbezwaar, dat wij hier willen eerbiedigen, toch naar onze overtuiging berust op een dwaling.

Met een enkel woord heb ik daarop den 8sten Mei in de Tweede Kamer het antwoord gegeven. De stem van God vindt in het hart, in den geest van den mensch, niet altijd een zuiveren klankbodem, vandaar dat men een gewetensbezwaar kan hebben, dat eerbiedwaardig is, maar niet juist, maar daarom is het toch van Goddelijken oorsprong; het denkbeeld, waarvan de Regeering is uitgegaan, is dan toch dit, dat het gewetensbezwaar zijn oorsprong moet hebben in de stem van God, maar dat het denkbaar is dat de mensch in de consequenties, die hij daaruit trekt, zich vergist.

Op welk standpunt heeft zich de Regeering nu zakelijk geplaatst? Dat natuurlijk in de allereerste plaats regel is, dat gehoorzaamd moet worden aan de Overheid, maar dat men voor een gewetensbezwaar zoo mogelijk uit den weg moet gaan, indien dat berust op een concreet verbod van God.

De heer Anema heeft gezegd, dat de Regeering uit den weg wil gaan voor godsdienstige gewetensbezwaren en voor zedelijke gewetensbezwaren. Die formule is, geloof ik, niet geheel en al juist. Vooreerst moet men hierbij niet gaan generaliseeren, want de materie is zoo uiterst delicaat, dat men niet a priori kan zeggen, dat men voor ieder godsdienstig gewetensbezwaar uit den weg zal kunnen gaan. Wij moeten dat natuurlijk zooveel mogelijk doen, omdat godsdienstvrijheid en vrijheid van geweten kostbare zaken zijn, maar niet voor alle godsdienstige gewetensbezwaren moet men a priori een vrijbrief geven.

Zeer zeker kan men er niet aan denken om de formule te kiezen: wij gaan voor godsdienstige gewetensbezwaren uit den weg, want in den tegenwoordigen tijd dient zich allerlei aan onder den naam van godsdienstige bezwaren, waarin soms de ergste ketterijen zijn vervat en denkbeelden te vinden zijn, die leiden tot de meest bedenkelijke consequenties, maar ten tweede is door de Regeering ook niet gezegd, dat zij uit den weg gaat voor zedelijke gewetensbezwaren. De Regeering heeft de zaak concreet, eenvoudig, beperkt tot het gewetensbezwaar, ontleend aan de verplichting om zijn naaste niet te dooden en dan niet den eisch gesteld, dat degene, die dit gebod als een categorisch gebod aanneemt, nu ook beseffen moet, dat het is een goddelijk gebod.

De persoon, die zelfs niet heeft ontdekt, dat het gebod: Gij zult niet dooden, is een goddelijk gebod, zit wel erg verstrikt in de strikken van het ongeloof. Juist daarom kan men des te veiliger zeggen: als hij zich beroept op dat gebod, is het een goddelijk gebod, dat men immers vindt in de Heilige Schrift. Men behoeft dan ook niet nauwkeurig verder te onderzoeken of degene, die zich op dat gebod beroept, het als een goddelijk gebod aanvaardt.

Alleen in dat opzicht kan men zeggen, dat godsdienstige en zedelijke bezwaren gelijkgesteld zijn. Het is het eenige bezwaar, dat de Regeering in dit ontwerp van wet voorstelt te eerbiedigen.

Nu geloof ik, dat men vragen mag: is het niet het gewetensbezwaar, waarop het aankomt, wanneer men bezwaren maakt tegen de uitoefening van den krijgsdienst? De Regeering is inderdaad van meening, dat dat het eenige gewetensbezwaar is, waarop het aankomt.

De persoon in quaestie moet zich op het standpunt stellen: ik zou gaarne de Overheid willen gehoorzamen, maar hier is het goddelijk gebod: gij zult niet dooden. Op grond van het gebod: gij zult niet dooden, heb ik overwegende bezwaren en ik kan niet aannemen de redeneering, dat de Overheid het wel zou mogen doen; hier is het gewetensbezwaar, waarvan ik eerbiediging vraag.

Dat is ook volkomen conform de Grondwet en in dien zin meen ik, dat het betoog van den heer van Lanschot in ieder opzicht juist is.

De formule, die in de Grondwet is opgenomen, is er zonder tegenstand in opgenomen. Zij is er in opgenomen met medewerking van de Regeering, met medewerking van de Tweede Kamer en met de medewerking van de Eerste Kamer, die er geen enkel bezwaar tegen geopperd heeft.

De geschiedenis van de zaak is deze: Er was voorgesteld: wegens ernstige gemoedsbezwaren, vrijstelling van den dienst. Op voorstel van de Regeering is gemoedsbezwaren veranderd in gewetensbezwaren en „van den dienst" veranderd in „van den krijgsdienst". Waarom? Mijnheer de

(Minister **Heemskerk.**)

Voorzitter! Het is in de Tweede Kamer reeds gezegd: omdat dit ontwerp van wet er reeds was en het de uitdrukking gewetensbezwaren bevatte en het die uitdrukking interpreteerde op de wijze, zooals zij daarin ook nu is geïnterpreteerd en het bedoelde vrijstelling te geven van den krijgsdienst — en niet van den Staatsdienst in het algemeen —, waarvoor een andere Staatsdienst in de plaats werd gesteld.

Wat de Regeering betreft, was dus vast en stellig de bedoeling van de formule van de Grondwet: daarmede een basis te geven voor dit ontwerp van wet en geen ander.

Naar algemeene interpretatie van de regelen van de Grondwet is het echter volkomen juist, dat, wanneer in de Grondwet staat, dat aangegeven zal worden, dat met ernstige gewetensbezwaren gerekend zal worden en op grond daarvan vrijstelling van den krijgsdienst zal worden verkregen, in de wet ook wordt aangeduid, wat in wettelijken zin onder gewetensbezwaren wordt verstaan.

Indien het dan mocht zijn, dat het eenigszins eng wordt uitgelegd, zou de wetgever volkomen binnen de grenzen van zijn vrijheid zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Er is nog iets merkwaardigs. Er wordt in het ontwerp van wet ten aanzien van het begrip gewetensbezwaren niets nieuws voorgesteld. Er wordt niets anders is voorgesteld dan wat reeds te vinden was in de ministerieele beschikking van 9 November 1917 van den Minister de Jonge.

De eerste alinea daarvan luidt:

„Het komt voor, dat gewetensbezwaren bestaan tegen de vervulling van den op iederen Nederlander rustenden plicht om mede te werken tot handhaving der onafhankelijkheid van het Rijk en tot verdediging van zijn grondgebied. Ontheffing van dien plicht uit hoofde van gewetensbezwaren kan niet worden verleend."

(Natuurlijk niet, omdat de Dienstplichtwet geen wettelijken grondslag gaf voor vrijstelling van den krijgsdienst.)

„Niettemin behoeft erkenning van een oprecht gewetensbezwaar tegen de uiterste consequentie van dien plicht, te weten: het dooden van den evenmensch, niet uitgesloten te zijn. Zoodanige erkenning kan leiden tot tegemoetkoming voor zoover daartoe in het leger gelegenheid bestaat.

Het voorgaande heeft geleid tot de volgende regeling."

Men ziet dus, dat de beschikking van den Minister de Jonge precies denzelfden grondslag van tegemoetkoming gaf als dit ontwerp en in dit opzicht deze wet dus niets nieuws geeft.

Er is eigenlijk nooit over geklaagd, dat de commissie, door den Minister de Jonge ingesteld, niet op algemeen bevredigende wijze heeft gewerkt.

Ik geloof dan ook niet, dat het noodig is stil te staan bij allerhande eischen, waaraan de leden der commissie moeten voldoen.

Alleen zou ik tot den heer Steger willen zeggen, dat, indien er al te veel geleerden in zouden zitten, men moeilijker tot een resultaat zou komen in vele gevallen, dan wanneer de commissie bestaat uit verstandige, eenvoudige, practische menschen, waarmede ik natuurlijk niet wil zeggen, dat die ongeleerd zijn.

Wat was nu echter het verschil? Het onvoldoende van de beschikking van den Minister de Jonge lag hierin, dat men geen vrijstelling van den krijgsdienst kon geven. Men moest de menschen indeelen bij de corveeën.

Nu geeft dit ontwerp dit nieuwe, dat men van den krijgsdienst kan vrijstellen, maar natuurlijk moet er dan andere Staatsdienst verricht worden, want het geldt immers menschen, die heel gaarne aan het Staatsgezag willen gehoorzamen, maar alleen maar tegen dat éene punt gewetensbezwaar hebben.

Dit moet ook zoo wezen, want indien er zouden zijn politiek bezwaarden en dezen zeiden: Onze bezwaren tegen het Staatsgezag in het algemeen of het tegenwoordig Staatsgezag in het bijzonder zijn zoo groot, dat wij onder dit Staatsgezag den krijgsdienst niet kunnen aanvaarden, dan gevoelt toch iedereen, dat zij niet met het gewetensbezwaar tegen den krijgsdienst komen; dat zij dan komen met iets wat buiten het terrein van het Grondwetsartikel ligt en buiten het terrein van dit wetsontwerp; dat zij dan komen met een bezwaar tegen den geheelen Staatsdienst. Dus de personen, die er zoo over denken, zouden niet moeten krijgen vrijstelling van den krijgdienst, maar zouden moeten vragen verlies van de bevoegdheid om in Staatsdienst te zijn.

Ik heb in de Tweede Kamer, toen van socialistische zijde pogingen gedaan werden om de Regeering in die richting te drijven, een kleine vingerwijzing gegeven, dat dit er toe zou leiden, dat personen wegens hun politieke richting stelselmatig van den Staatsdienst werden uitgesloten, en ik heb twijfel uitgesproken, of dit aan die socialistische leden wel zoo ontzaglijk welkom zou zijn.

Dit reeds is een duidelijk blijk, dat dit debat is beperkt tot het terrein, waarbuiten dat politieke zg. gewetensbezwaar valt.

Nu kan men wel een stelsel construeeren, dat eigenlijk de personen, die zooveel bezwaar tegen het tegenwoordig Staatsgezag hebben, en de overtuiging bij zich zelf hebben, dat zij om goed te doen en hun categorischen imperatief te kunnen volgen, zich daarbij niet moeten nederleggen en verklaren, dat zij in geen enkel opzicht op eenige wijze voordeel van den Staat willen trekken en den Staat dienen, maar als men dat doet, dan treedt men buiten het eigenlijke begrip van het geweten. Immers, daar zijn allerlei stemmingen, die op den mensch inwerken. Men kan hier niet onderkennen den oorsprong, de goddelijke stem.

Nu is het van groot belang, dat zooveel mogelijk gewetensbezwaren geëerbiedigd worden, en tegenover de losse opmerkingen van den heer Verkouteren mag ik die opmerking toch nog wel even stellen.

Wij moeten niet al te gering er over denken en men moet vooreerst het woord „gemoedsbezwaren" niet meer bij ongeluk in plaats van het woord „gewetensbezwaren" gebruiken.

Wij hebben in den schoolstrijd het woord „gemoedsbezwaren" gebruikt, maar met allen eerbied voor Groen van Prinsterer, Elout, Kuyper, de Savornin Lohman en alle andere strijders wil ik toch zeggen, dat men toen het woord „gewetensbezwaren" had moeten gebruiken. De gewetensbezwaren hebben wij toen zeer sterk gevoeld: gewetensbezwaren tegen een voorschrift van absolute neutraliteit op de school. Men is echter begonnen met zich aan de wet te onderwerpen; men heeft niet gezegd, dat de Minister de wet niet moest nakomen, maar een onvermoeiden strijd tegen de wet gevoerd.

Dus men moet zooveel mogelijk gewetensvrijheid hebben, maar dat neemt toch niet weg, dat men zeer voorzichtig moet zijn en dat men rekening moet houden met hetgeen de Overheid van de burgers heeft te vorderen en dat men wel zeer zeker moet zijn, dat het gewetensbezwaar, dat men wil eerbiedigen, ook werkelijk recht heeft om zoo genoemd te worden. En die zekerheid heeft men eigenlijk alleen, wanneer men het concreet formuleert in verband met een bepaald goddelijk gebod.

De heer Verkouteren moet niet aan die menschen vragen: hoe denkt gij over het gebod: gij zult niet stelen, of: gij zult niet echtbreken. Dat moet men vragen bij een andere gelegenheid, wanneer zij met die geboden in conflict gekomen zouden zijn, maar niet wanneer het gaat om deze zaak.

Men is alleen veilig, wanneer men het zoo concreet formuleert als geschied is in dit wetsontwerp en in den aanhef van de beschikking van Minister de Jonge. Zoodra men een algemeene uitdrukking gebruikt, dan geeft men aan het gezag, dat ten slotte geroepen is om te oordeelen over die gewetensbezwaren, geen behoorlijk richtsnoer en weet men niet, welken kant men uitgaat.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof, dat ik hieraan eigenlijk niet veel meer heb toe te voegen om duidelijk te maken, wat de grondslag van dit wetsontwerp is, waarom het wetsontwerp geenszins op een weg leidt die gevaarlijk is, dat het

(Minister Heemskerk.)

terrein precies is afgebakend en aan den anderen kant, waarom het onmogelijk is verder te gaan dan dit wetsontwerp doet.

Nu zijn er alleen nog een paar betrekkelijk secundaire vragen gedaan. Er werd o. a. gevraagd: Is het nu wel noodig, dat in plaats van dengene, die vrijgesteld wordt wegens gewetensbezwaar, een ander moet dienen? Mevrouw Pothuis—Smit maakte de opmerking, dat in dat geval de dienstweigeraar feitelijk een ander hetzelfde werk laat doen. Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat moet degene, wien het overkomt, zelf maar weten, of zijn gewetensbezwaren voor hem zóó ernstig zijn, dat hij gerechtigd is om een ander het werk te laten doen, waarvoor hij zelf is vrijgesteld. Maar is zijn bezwaar werkelijk onoverkomelijk, is het een zuiver gewetensbezwaar, dan geloof ik, dat hij gerechtigd zal zijn dit te doen. Indien hij echter bijbedoelingen heeft, zal hij niet vrij uitgaan. Dat moet de betrokkene zelf weten. Daarom is het echter te meer noodzakelijk, dat men zich houdt aan de strenge beperking tot dit speciale gewetensbezwaar.

Dit is echter zeker, dat een ander dienen moet. Men kan het toch niet van iemand, die gewetensbezwaren heeft, afhankelijk laten zijn, hoeveel personen wij onder dienst moeten houden! Dat zal een zaak zijn, die de Regeering zelf heeft uit te maken, in overleg met de Staten-Generaal; zij heeft daarmede toch al moeite genoeg. Ik geloof niet, dat er een land is, waar zooveel verwijten worden gemaakt aan de Ministers, die aan het hoofd staan van de Departementen van de landsdefensie, wanneer zij datgene vragen wat noodig is om het werk te doen, dat hun expresselijk is opgedragen, als Nederland. Maar dat is nu eenmaal zoo; de Regeering heeft er moeite genoeg mee. Maar indien men ook nog aan degenen, die gewetensbezwaar hebben, moest vragen: wilt gij eens zeggen, hoeveel menschen er moeten dienen, dan zou het m. i. onmogelijk worden om Ministers van Oorlog en Marine te vinden. Misschien zou dat aan voorstanders van de dienstweigering niet geheel onaangenaam zijn. Het is echter niet het standpunt van de Regeering.

Dan is er gevraagd: Waarom moeten de dienstweigeraars langer dienen dan zij in het leger zouden hebben moeten dienen?

Mij dunkt, dat dit vrij rationeel is. In het leger zouden zij dienst hebben moeten doen, waartegen zij bezwaar hebben en waarvan zij wegens die gewetensbezwaren zijn vrijgesteld. Qualitatief krijgen zij dus geen last en om eenigszins het evenwicht te herstellen, moet hun last quantitatief iets grooter zijn. Zij komen niet in het geval, dat zij iemand moeten doodschieten en hoewel naar mijn overtuiging hun bezwaar een dwaling is en een krijgsman op bevel der Overheid den vijand moet doodschieten, is dat toch niet zulk een aangename plicht. En wie daarvan is vrijgesteld, kan zich daarover waarlijk wel verheugen. Wanneer de dienstweigeraar in Staatsdienst is buiten den oorlog, dan is hij daarvan vrijgesteld.

Dan is er aan den oorlog nog dit onaangename verbonden, dat, indien de een schiet, de ander ook schiet, zoodat degene, die in den krijgsdienst is, ook zelf kan worden dood geschoten, terwijl voor dengene, die in burgerlijken dienst is, dat gevaar, al is het niet geheel uitgesloten, zooals de laatste oorlog wel heeft bewezen en ook de toekomstige oorlogen — ondanks het loffelijk pogen van de pacifisten zullen er nog wel meer oorlogen volgen — zullen bewijzen, in mindere mate bestaat. Degene, die zich op grond van gewetensbezwaren vrijgesteld ziet, kan zich er dan ook niet over beklagen, indien hij op andere wijze iets langer den Staat dienen moet. Bovendien ligt daarin een maatstaf ter beoordeeling van de vraag of het hem ernst is. Ook in dit opzicht kunnen tegen dit wetsontwerp geen bezwaren worden gemaakt.

Hiermede meen ik eigenlijk aan het einde van mijn taak te zijn. Alleen heb ik nog een vraag van mevrouw Pothuis—Smit te beantwoorden. Ik weet niet of ik die vraag goed begrepen heb. Er is een adres ingekomen om aan de dienstweigeraars, die op dit oogenblik ingesloten zijn, bij gelegenheid van het jubileum van Hare Majesteit gratie te verleenen. Nu heeft mevrouw Pothuis—Smit gevraagd, naar ik meen, of die personen, als dit wetsontwerp wet wordt, niet reeds vrij zijn. Indien dat de vraag is, dan moet ik antwoorden: neen, want

(Minister Heemskerk e. a.)

degene, die wordt gestraft, moet zijn straftijd uitzitten ter uitvoering van het vonnis. Daarenboven, de meesten, die thans als dienstweigeraars zitten, zouden niet onder de termen van de wet vallen, want er zijn dienstweigeraars en dienstweigeraars. Er zijn zeer enkelen, die inderdaad een gewetensbezwaar hebben. Van die enkelen kunnen er dan ook eenigen tegenwoordig ingesloten zijn, omdat hun gewetensbezwaar niet ten gevolge kon hebben, dat zij werden vrijgesteld onder de regeling, vastgesteld bij beschikking van den Minister de Jonge; wier vrijstelling eerst mogelijk is, als die door de wet is geregeld. Maar al de anderen zouden niet onder deze wet vallen. Men kan dus niet zeggen, dat degenen, die ingesloten zijn, van straf vrijgesteld zullen worden, als dit wetsontwerp wet wordt.

Ik weet niet of ik de vraag van mevrouw Pothuis—Smit goed begrepen heb, maar, is dat wel het geval, dan meen ik haar hiermede te hebben beantwoord.

Intusschen, ondanks het verschil van meening, dat gebleken is, en de verdienstelijke bijdragen voor de wetenschappelijke verklaring van de materie, die hier geleverd zijn, heb ik den indruk gekregen, dat bij deze Kamer geen bezwaar zal bestaan met deze opzettelijk zeer concreet geformuleerde en zich op practisch terrein bewegende regeling genoegen te nemen.

De heer **Steger**: Mijnheer de Voorzitter! Gaarne zou ik een enkel woord van verweer spreken tegen hetgeen de Minister van Justitie heeft gezegd naar aanleiding van mijn rede.

Met zeer veel genoegen heb ik zijn waardeerend woord vernomen en ik had ook niet anders verwacht van een zoo uitnemend wetenschappelijk jurist als deze Minister is, dan dat hij het voornemen zou koesteren om hetgeen ik in het midden heb gebracht nog eens na te lezen alvorens er uitvoerig op te antwoorden. Ik was echter, geloof ik, beter uitgekomen, indien de Minister maar in eens mijn geheele betoog had besproken, want met het weinige, dat hij thans op mijn rede heeft geantwoord, heeft hij mij eigenlijk — ik ben overtuigd, dat hij het anders heeft bedoeld — den doodsteek gegeven.

Waar ik gezegd heb, dat ieder mensch verplicht is zijn geweten te volgen, trekt de Minister daaruit de conclusie, dat ik bedoeld heb, dat de Overheid iedereen daarin altijd vrij zou moeten laten, en dan zou men natuurlijk komen tot anarchie. Voordat men echter uit deze praemisse aanlandt bij deze conclusie, „il y a quelque pas". Er kan hier wel iemand binnenkomen met een geladen revolver, die zich in geweten verplicht gevoelt den Minister van Justitie dood te schieten; dan zullen wij ons allen toch volgens onze gewetens verplicht achten, vóórdat het schot is afgegaan, man en pistool door het raam te laten verdwijnen!

Ik heb in mijn rede gezegd, dat degene, die in geweten meent tegen 's Lands rechtmatige wetten te moeten handelen, verplicht is, zijn dwalend geweten te volgen, dat hij daartoe een persoonlijk recht heeft, zij het een vermeend recht, maar dat daaruit volstrekt niet volgt, dat de Overheid den plicht heeft dien man zijn gang te laten gaan. De Overheid kan zelfs in vele gevallen den plicht hebben, den man vast te zetten of hem op de een of andere wijze te verwijderen uit de samenleving. Dit is vanzelfsprekend. Ik heb het laatste zoo niet *expressis verbis* gezegd, omdat ik mij beperkt heb tot datgene, waarover het ging, de quaestie van de dienstweigering, en ik heb ten aanzien van dit geval aan den Minister gevraagd: „waarom, waar gij de vrijstelling baseert op het goddelijk gebod: „gij zult niet dooden", baseert gij dezelfde daad van naastenliefde ook niet op een ander goddelijk gebod, bij voorbeeld: „gij zult niet stelen"?"

De conclusie, die de Minister trok uit mijn praemisse „ieder is verplicht zijn geweten te volgen", blijft dus voor de volle honderd procent voor rekening van den Minister.

Ik ben er van overtuigd, dat als Zijn Excellentie de moeite wil nemen nog eens na te lezen wat ik vanochtend heb gezegd, hij tot de overtuiging zal komen, dat ik daaraan niets behoef te veranderen, noch er iets aan behoef toe te voegen, noch er iets van behoef af te doen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

52ste VERGADERING. — 11 JULI 1923.
Verschillende wetsontwerpen.

(Voorzitter e. a.)

II. **Pensioenwet voor het reserve-personeel der landmacht (463);**

III. **Pensioenwet voor personeel der Koninklijke marine-reserve (463);**

IV. **Goedkeuring van den onderhandschen verkoop aan de gemeente Nieuwer Amstel van voormaligen militairen grond aldaar (460).**

Deze ontwerpen van wet worden zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

V. **Wijziging der Ouderdomswet 1919, zooals die wet laatstelijk gewijzigd is bij de wet van 19 Mei 1922 (Staatsblad n°. 352) (295).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Wittert van Hoogland**: Mijnheer de Voorzitter! Nu de Minister van Arbeid niet aanwezig is, zal ik geen beschouwingen houden over dit wetsontwerp. Ik zou echter den Minister, die dit wetsontwerp zal verdedigen, willen verzoeken er zijn ambtgenoot op te wijzen, dat het wenschelijk is, dat deze wet in werking treedt op 3 December van dit jaar. De Minister van Arbeid zal dan wel begrijpen, waarom ik dit vraag. Ik heb nl. gehoord, dat het voornemen bestaat om de wet op 1 Januari in te voeren. Ik zou dit betreuren, omdat het beter is de inwerkingtreding te doen plaats hebben te gelijk met de beëindiging van den termijn der verzekeringen ex art. 24.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal gaarne het verzoek van den geachten afgevaardigde aan mijn ambtgenoot overbrengen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VI. **Verklaring van het algemeen nut van onteigening, ten name van de gemeente Amsterdam, van eigendommen, gelegen tusschen de kommen van de voormalige gemeenten Buiksloot en Nieuwendam en de ringvaart van den Buikslotermeerpolder, ten behoeve van de voorziening in den woningnood (467);**

VII. **Verhooging en aanvulling van het IXde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (458);**

VIII. **Toekenning van een renteloos voorschot aan de Koninklijke Luchtvaart Maatschappij voor Nederland en Koloniën ten behoeve van het onderhouden van luchtdiensten tusschen Nederland en het buitenland (462).**

Deze ontwerpen van wet worden zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Thans zou aan de orde zijn de behandeling van het ontwerp van wet tot goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond (313).

Aangezien echter de Minister van Buitenlandsche Zaken niet meer aanwezig is, stel ik voor, dit ontwerp van wet onder aan de agenda te plaatsen.

Daartoe wordt besloten;

IX. **Regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen (43).**

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **L. de Vries**: Mijnheer de Voorzitter! Tegen dit wetsontwerp zijn vele en gewichtige bezwaren ingebracht in adressen van het hoofdbestuur van de Broederschap der Notarissen in Nederland; de Vereeniging van Directeuren van Hypotheekbanken, kantoor houdende te 's Gravenhage; van den Bond ter Bevordering van het Levensverzekeringswezen, gevestigd te Amsterdam, en van den Ned. Bond van Huis- en Grondeigenaars en Bouwondernemers.

Deze vereenigingen en bonden, die te dezer zake deskundigen en belanghebbenden zijn, hebben hun bezwaren op bescheiden en duidelijke wijze tegen dit wetsontwerp kenbaar gemaakt. Bezwaren, die niet de openbare verpachtingen, maar de openbare verkoopingen betreffen. Al had ik ook bij de openbare verpachtingen liever het strijkgeld behouden, zoo zou ik, indien er in dit wetsontwerp alleen sprake was van openbare verpachtingen, mijn stem er aan hebben gegeven. Ten opzichte van de pacht kan ik medegaan met het gewijzigd wetsontwerp. Hoewel ik vermoed, dat de pachten daardoor niet zullen dalen. De hooge pachten, vooral van de gras- of zg. hooilanden, worden niet veroorzaakt door de strijkgelden (de verhooggelden bestaan bij sommige verpachtingen al niet meer), maar door de concurrentie. Het beste middel daartegen zou zijn het uit de hand verhuren.

Wat betreft de afschaffing der strijkgelden bij openbare verkoopingen, daar moet ik mij tegen verklaren. De motieven daartegen zijn ons in verschillende adressen, van de meest deskundigen op dit terrein, van het hoofdbestuur van de Broederschap der Notarissen in Nederland, kenbaar gemaakt, waarvan ik slechts het volgende onder uw aandacht breng:

> „dat het adressante zeer waarschijnlijk voorkomt, dat als gevolg van het verbod de openbare veilingen zeer slecht bezocht zullen worden en de mogelijkheid ontstaat, dat hetzij door gebrek aan belangstelling of door eene onderlinge afspraak der weinige aanwezigen het onroerend goed voor een veel te lagen prijs wordt verkocht;
>
> dat de belangen van alle geldschieters op hypotheek en in het bijzonder die van de hypotheekbanken door een loop van zaken als bovengeschetst ernstig worden benadeeld;
>
> weshalve adressante Uwe Vergadering eerbiedig verzoekt hare medewerking tot het verbieden van inzet- en strijkgelden niet te verleenen."

Dit komt volmaakt overeen met hetgeen de Regeering schreef in de Memorie van Toelichting, dat ik daarom ook even wil aanhalen:

> „Wat betreft het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen, de Regeering meent, dat tusschen verschillende premiën moet worden onderscheiden: premiën als hooggeld, gelaggeld en wijnkoop, welke de kosten van eene verkooping of verpachting economisch vermeerderen en de prijzen kunstmatig opjagen, verdienen onvoorwaardelijk afkeuring. Ook de premie voor dengeen, die het eerste bod doet, kan zonder bezwaar vervallen. Anders is het met die premie, welke wordt uitgeloofd voor dengeen, die bij eene verpachting of verkooping in meer instantiën (veiling en gunning) het hoogste bod doet. Deze premie, bekend onder den naam „strijkgeld", „plokgeld", ook wel „inzetgeld" („inzetgeld" wordt echter ook gebruikt om aan te duiden de premie voor dengeen, die het eerste bod doet), is van economisch nut en mag daarom niet worden verboden. Zonder die premie zou inderdaad dikwijls de prijs lager zijn. Maar het streven van den wetgever mag niet wezen een zoo laag mogelijken prijs, doch een prijs, welke gelijk is aan de waarde, niet hooger en niet lager."

Hier is blijkbaar overeenstemming tusschen de Ministers en de deskundigen. Maar dit standpunt is door de heeren Ministers verlaten, zij hebben gehoor gegeven aan de bezwaren, die in het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer tegen de strijkgelden, ook bij openbare verkoopingen, werden ingebracht. De heeren Bakker en Weitkamp, Mijnheer de Voorzitter, hebben getracht bij abonnement het uitloven

(L. de Vries e. a.)

van strijkgeld bij openbare verkoopingen mogelijk te maken, waartegen de Minister van Justitie het zeer zwakke, om niet te zeggen niet ernstige, motief, aanvoerde: „dat de bij Nota van Wijziging in het wetsontwerp aangebrachte verandering ten aanzien van verkoopingen geen kwaad kan".

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof juist het tegendeel en denk, dat het wèl kwaad kan, en wel in dezen zin, dat indien bij openbare verkoopingen de strijkgelden verdwijnen, mogelijk ook openbare verkoopingen tot de geschiedenis zullen gaan behooren, en ik vermoed, dat Zijn Excellentie met mij dit niet wenschelijk zal achten. Verdwijnen de openbare verkoopingen, dan is dat ten nadeele van den verkooper, van den fiscus en ook zal het de toename van klein grondbezit tegenhouden. Nadeelig voor den verkooper, omdat dan voor hetgeen hij ten verkoop aanbiedt geen publieke concurrentie bestaat; ten nadeele van den fiscus, omdat deze dan geen maatstaf heeft voor de waardebepaling van de objecten, waarvan overgangsrechten of belasting moet worden betaald. Nadeelig voor den kleinen landgebruiker, die dan minder gelegenheid krijgt om landeigenaar te worden. Daarentegen zal het voordeelig zijn voor degenen, die over kapitaal beschikken. Ik heb hierbij op het oog de verkooping van een boerenplaats, een hofstede met een complex daaromheen liggende landen, zooals in Friesland dikwijls voorkomt. Zoo'n paats wordt niet in zijn geheel geveild, maar in verscheidene perceelen. Dikwijls is daarvan het gevolg, dat verschillende kleine landgebruikers een perceel koopen, die het zelf en veelal intensiever gebruiken dan een groot landbouwer. Heeft men nu geen openbare verkoopingen meer en wordt er dan een plaats verkocht, uit de hand ten verkoop aangeboden, dan wordt de kans voor de minder koopkrachtigen gering om daarvan een klein gedeelte machtig te worden, omdat de eigenaar natuurlijk niet bij gedeelten, maar het geheel in eens van de hand wil doen, zoodat alleen de koopkrachtigen dan in staat zijn te koopen.

Uit sociaal en economisch oogpunt is het wenschelijk, dat het eigen klein land- en tuinbouwbedrijf niet wordt bemoeilijkt en dat zal mijns inziens wel het geval zijn indien eventueel de openbare verkoopingen niet meer plaats hebben. Het kan niet worden ontkend, dat dit wetsontwerp daartoe aanleiding kan geven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik eindig met mijn instemming te betuigen met het adres van de Vereeniging van directeuren van hypotheekbanken, waarin wordt gezegd, dat door een verbod tot het uitkeeren van strijkgeld op niet voldoend gemotiveerde wijze wordt ingegrepen in een gebruik, dat tot geen enkel misbruik aanleiding gegeven heeft;

dat een druk bezoek aan de veilingen den handel in huizen en landen bevordert en daardoor medewerkt tot het stabiliseeren van de prijzen der onroerende goederen en tot het vinden van werkelijke gegadigden, die veelal door de veilingsadvertentiën niet bereikt worden;

dat dit van te meer belang is in tijden van malaise, zooals wij thans doormaken, wanneer tal van gedwongen verkoopen moeten plaats hebben en het bestaan van een kring van personen, die niet als direct gegadigden te beschouwen zijn, van het hoogste belang is om paniekprijzen te voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Als ik dit alles samenvat, wat er tegen afschaffing der strijkgelden bij openbare verkoopingen is in te brengen, dan kan ik mij haast niet voorstellen, dat de Minister van Justitie, die anders zoo vasthoudend en principieel is, voor de oppositie van de Tweede Kamer, die in het Voorloopig Verslag dier Kamer tot uiting kwam, uit den weg ging, terwijl Zijn Excellentie in de Memorie van Toelichting van dit wetsontwerp in een duidelijk en klemmend betoog het behoud van de strijkgelden bij openbare verkoopingen heeft aangetoond.

Mijnheer de Voorzitter! Waar de Minister van Justitie in de andere Kamer heeft gezegd, dat afschaffing der strijkgelden ook bij openbare verkoopingen „geen kwaad kan", daar komt het mij voor, dat het niet alleen geen kwaad kan, maar integendeel een groot, zoo niet een algemeen belang is, zich tegen dit wetsontwerp te verklaren.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! In het algemeen kan ik mij geheel vereenigen met hetgeen de

(de Gijselaar.)

vorige geachte spreker heeft gezegd. Ofschoon het mij moeilijk zal vallen soms niet in herhalingen te vervallen, wil ik het wetsontwerp ook eens beschouwen niet alleen uit het oogpunt van een bewoner van het platteland, wat ik eertijds eenigermate was, doch ook uit het oogpunt van een stadsbewoner. Uit den aard der zaak zal ik natuurlijk geen aanhalingen meer behoeven te doen uit de requesten, die bij de Kamer inkwamen. Ik geloof dan niet, Mijnheer de Voorzitter, dat ik overdrijf, als ik beweer, dat zelden op een Voorloopig Verslag van deze Kamer zoo'n slappe Memorie van Antwoord is gevolgd als ditmaal het geval is geweest bij het thans aan de orde zijnde wetsontwerp n°. 43. De Ministers schrijven:

> „Alles bijeengenomen, is voor de afschaffing van het strijkgeld iets meer te zeggen dan voor de handhaving."

Dus een eeuwenoud bestaand gebruik, dat velen onmisbaar achten, moet op vrij oppervlakkige wijze worden afgeschaft, omdat iets meer voor die afschaffing, volgens hen, te zeggen valt dan voor het behoud.

De Regeering heeft ten slotte het voorstel van de Staatscommissie voor het pachtvraagstuk, om ook het strijkgeld te verbieden, maar, gevolgd, ofschoon niettemin voor haar de voornaamste beteekenis van art. 2 ligt in het verbod van de andere premies, gelijk wijnkoop, welke zonder meer afkeuring verdienen.

Mijnheer de Voorzitter! Als tegenwoordig in ons land een Boeddhist of Brahmaan lezingen houdt of theorieën verkondigt, dan heet daarin vervat te zijn oude gedegen Oostersche wijsheid. Maar als in ons land eeuwenlang een zekere instelling bestaat, dan is het steeds verouderde kost; gedegen oud-Hollandsche wijsheid bestaat volgens velen niet; alles moet het onderstboven gehaald worden.

Nu zijn die strijkgelden eeuwen geleden heusch niet zoo lichtzinnig door onze voorvaderen ingevoerd of bestendigd.

Het groote nut van die gelden, nl. dat zij een goede wijze van taxatie opleveren kunnen, zoodat economisch zwakkeren niet benadeeld worden en speculanten in landerijen en huizen verhinderd worden abnormaal groote winsten te maken, is op zoo'n uitnemende wijze uiteengezet in de adressen van het hoofdbestuur van de Broederschap der Notarissen en van de Vereeniging van Directeuren van Hypotheekbanken, op 28 Mei en 14 Juni jl. bij onze Kamer ingediend, dat ik niet uitvoerig op alle argumenten behoef in te gaan.

Daarenboven, nog in andere adressen, tot ons gericht, wordt de heele zaak mede in een juist licht geplaatst en tot haar ware proporties teruggebracht. Om welke reden toch zullen die strijkgelden van oudsher hebben bestaan? Omdat het publiek bij verkoopingen, zonder eenigen prikkel om te komen, zeer sterk zou kunnen varieeren. De animo is den eenen keer ontzettend veel grooter dan den anderen keer, en zouden alleen de werkelijke liefhebbers komen, dan zou een goed een bijzonder wisselvalligen prijs kunnen opbrengen.

Een huis b.v. zou den eenen keer kunnen gaan voor b.v. f 20 000; een identiek huis 14 dagen later voor f 10 000.

Dit alles zeer ten nadeele van economisch zwakke verkoopers evengoed als voor bonafide koopers, die later moeten verkoopen.

Op dat instituut van strijkgelden zijn nu langzamerhand, na verloop van tijden, allerlei misbruiken geënt, zooals de in de stukken genoemde wijnkoop, gelaggeld, enz.

Dat die misbruiken worden afgesneden, is alleszins toe te juichen, maar te gelijk met het badwater behoeft men toch niet het kind weg te werpen.

Iets anders is het geval bij openbare verpachtingen.

Ik deel de meening van den geachten vorigen spreker, dat misschien ook bij die verpachtingen de inzetgelden goed kunnen zijn, maar zij zijn reeds op zoovele plaatsen afgeschaft, en er is zooveel oppositie tegen, dat ik van de verdediging daarvan afzie. Hier geldt het voor mij ook geen principieele quaestie.

Uit den aard der zaak zal daar steeds een voldoend aantal gegadigden aanwezig zijn; een extra prikkel behoeft niet gegeven te worden, integendeel, een prikkel kan hier dikwijls tot misbruik leiden.

(de Gijselaar.)

Het oorspronkelijk wetsontwerp, te vinden in Stuk n°. 2 van n°. 430, Zitting 1921/22, zou dan ook ieder, die in deze zaken zit en onpartijdig goede toestanden wil vestigen en misbruiken afschaffen, voldaan hebben, mits ook het strijkgeld voor verpachtingen daarbij ware afgeschaft.

Het gewijzigd ontwerp van wet, Stuk n°. 7 van n°. 430, met het amendement van de heeren Bakker en Weitkamp daarin opgenomen, zou óók iederen welmeenenden deskundige en belanghebbende hebben voldaan.

Het is mij een raadsel, waarom de Regeering zoo maar dadelijk is ingegaan op de bezwaren van zeer vele leden in het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer.

Had de Regeering niet eens goed moeten onderscheiden en ook met deskundigen raadplegen, zoodat zij slechts op dit Voorloopig Verslag zou zijn ingegaan alleen voor zooverre het de verpachtingen betrof?

Moet nu een zeer goed — ik zou haast willen zeggen een onmisbaar — instituut verdwijnen, omdat menschen er wel eens geld aan verdienen? Omdat lieden zich kunnen verrijken door een bedrijf te maken van het „strijkgeld jagen"?

Is dat niet een gewoon jalousie-argument, een argument, dat in den tegenwoordigen tijd opgeld doet?

Wat raakt het, of iemand gemakkelijk geld verdient, als daardoor speculanten in vaste goederen verhinderd worden zich te verrijken ten koste van minderjarigen, onder-curateele-gestelden, economisch zwakkeren, ja, zelfs van publiekrechtelijke lichamen, kortom, van ieder voor wie voortaan een werkelijk vrije openbare markt niet meer zal bestaan?

Ik houd niet van die argumenten, alleen uit jaloerschheid geput.

Daarenboven, worden die trekgelden altijd zoo gemakkelijk verdiend? Is er niet een groot risico aan dat verdienen verbonden? Zijn onder die geregelde bijwoners van openbare verkoopingen niet vele lieden, die werk en studie van de zaak moeten maken? En, ten slotte, worden andere taxateurs, die het bedrijf niet op de vrije markt uitoefenen, soms niet — en dat wel speciaal bij faillissementen, boedelscheidingen en door publiekrechtelijke lichamen — ruim, soms zeer ruim betaald?

Het is mij ook een raadsel, waarom de heer Bakker zoo snel en gemakkelijk het amendement-Bakker-Weitkamp heeft ingetrokken. Omdat de heer Duys deze eenvoudige, practische quaestie „gokkerij" noemde? Maar het strijkgeld beoogt juist het omgekeerde van „gokkerij", het beoogt een juiste waardebepaling. Bij afschaffing van het strijkgeld zal juist de gokkerij kunnen gaan bloeien.

Bij weinig animo bij een publieke verkooping zal nu een huis, waard bij voorbeeld f 20 000, voor f 12 000 in handen kunnen komen van een huizenspeculant. Particulieren zullen toch, na totstandkoming van deze wet, moeilijk meer publiek kunnen koopen.

Eenigen tijd later zal iemand, die zulk een huis noodig heeft, het van den nieuwen eigenaar moeten koopen voor misschien f 25 000 en naderhand, bij verkoop, zal die derde misschien maar nauwelijks de helft weer terugkrijgen. Is dat geen gokkerij?

De heer Bakker wilde de kleine menschen, die plotseling hun goed moeten verkoopen, beschermen en daarom den kleinen prikkel behouden voor de waardebepaling. „Anders", zoo zeide hij, „zal men b. v. stroomannen aan het werk zien en loopen de menschen er in."

Die kleine menschen zullen den heer Bakker niet dankbaar zijn, dat hij zoo spoedig voor het woord „gokkerij" van den heer Duys op den loop is gegaan.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hier, leden van de Eerste Kamer, moeten niet zoo gauw bang zijn voor „leelijke woorden".

Amendeeren kunnen wij het wetsontwerp niet en wc moeten het dus, zooals ik het inzie, verwerpen; de Regeering kan dan terugkomen met haar oorspronkelijk wetsontwerp (alleen strijkgelden bij openbare verpachtingen daarin afgeschaft), welk wetsontwerp, speciaal wat betreft de strijkgelden, bij haar Memorie van Toelichting zoo uitnemend door de Regeering aldus is verdedigd.

Mijnheer de Voorzitter! U wilt mij wel toestaan, het laatste gedeelte daarvan, dat door den geachten vorigen spreker niet vermeld is, nog even voor te lezen:

> „Want degeen, die bij de veiling van een bepaalde zaak biedt, zonder zelf gegadigde te zijn, zal met zijn bod niet zoo ver gaan, dat hij niet meer meent: dit is de zaak in elk geval waard en daarvoor wil ik haar desnoods wel hebben, als bij de gunning niet meer wordt geboden. Het belang van dengeen, die het strijkgeld wil verdienen, dekt dus het algemeen belang. Hij zal bieden totdat het bod zijns inziens gelijk is aan de waarde. Slechts indien er naar wordt gestreefd, dat het goed bij openbaren verkoop zijn waarde opbrengt, zijn gerechtvaardigd die vele wettelijke voorschriften, welke verkoop in het openbaar voorschrijven, daarbij veronderstellende, dat op deze wijze de koopprijs niet onder de waarde zal wezen. De Regeering neemt dus het premieverbod der Staatscommissie over, doch maakt eene uitzondering voor het strijkgeld."

Mijnheer de Voorzitter! In het belang van bona fide koopers, van economisch zwakkeren, die moeten verkoopen, van het hypothecair krediet, dat bij verdwijning van de strijkgelden op losse schroeven zal komen te staan, in het belang van openbare lichamen, die hun te bieden koopprijzen pas kunnen vaststellen tusschen inzet en afslag en anders aan handen en voeten worden overgeleverd aan speculanten in vaste goederen, in het belang van de volkshuisvesting, dus óók in het belang van den fiscus, die wegens zijn verschillende belastingen zeer geïnteresseerd is bij een juiste bepaling van de waarde der vaste goederen, moeten wij m. i. onze stemming aan dit wetsontwerp onthouden.

Dit alles wordt op uitnemende wijze uitvoerig toegelicht in beide zooeven door mij genoemde adressen en speciaal ook door de Regeering in haar Memorie van Toelichting, zoodat ik thans hierop niet nader behoef in te gaan.

Alleen wil ik ten slotte nog daarbij voegen: wij moeten óók verwerpen, om, zooals de heer Bakker zeide, de kleine menschen, die plotseling hun goed moeten verkoopen, te beschermen, en tevens om den kleinen man, die koopen wil, in staat te stellen tusschen veiling en afslag naar geld op hypotheek uit te zien. Maar nog het meest m. i. om gokkerij, die bij aanneming van het wetsontwerp op groote schaal zal ontstaan, te keeren. De Minister van Justitie kan m. i. geen bezwaren hebben tegen behouden van de strijkgelden bij verkoopingen, gezien ook zijn verdediging van dit wetsontwerp in de andere Kamer.

Mijnheer de Voorzitter! Alvorens te eindigen, zou ik den beiden Ministers nog wel eens willen vragen: Heerscht er bij hen geen begripsverwarring, wat aangaat het woord „verkooping"?

Wat heeft toch de Staatscommissie voor het pachtvraagstuk te maken gehad met de verkoopingen van landerijen of huizen?

Heeft die Commissie niet het woord verkoopingen bedoeld in den zin van verkoopingen van gewassen, verkoopingen van producten van den grond, zooals hout- en grasverkoopingen, welke laatste ook soms grasverhuringen genoemd worden?

Daarbij gaat het toch om een gansch andere zaak. En ook zou ik willen vragen: acht de Minister van Landbouw de afschaffing van de strijkgelden bij verkoopingen van landerijen niet schadelijk voor de landbouwers, speciaal voor de huurders, die eigenaars willen worden van kleine stukjes?

Hen dreigt dan bij aankoop uit de hand van den landeigenaar eventueel groot verlies bij lateren misschien noodzakelijken publieken verkoop.

Achten de Ministers van Landbouw en speciaal die van Financiën, in het bijzonder in deze tijden van malaise, de afschaffing der strijkgelden bij verkoopingen niet hoogst gevaarlijk voor de kleine landbezitters en voor den fiscus? Heeft de Minister van Financiën wel laten nagaan welke de gevolgen voor den fiscus zullen zijn wegens vermindering

(de Gijselaar.)

van overgangsrechten en waardedaling van landerijen en huizen, die de vermogensbelasting en Verdedigingsbelasting 1 B gedrukt zal besnoeien? Heeft de Minister van Arbeid geen bezwaren tegen de afschaffing met het oog op de volkshuisvesting?

En mag men mij tegenwerpen, dat in een gedeelte van ons land misschien die strijkgelden reeds thans niet geheven worden en toch alles goed gaat, geen onheilen plaats hebben, dan zou ik willen antwoorden: Dat kan best zijn. In die streken zijn wellicht, wegens den aard der bevolking en den aard der te verkoopen landerijen of panden of om andere redenen, steeds vele gegadigden aanwezig, zoodat de prikkel, om te komen, niet noodig is.

Om die zelfde reden zijn reeds thans in zeer vele streken de nu nog toegelaten strijkgelden bij openbare verpachtingen in onbruik geraakt. Maar daarom is het nog niet noodig die strijkgelden bij verkoopingen overal te verbieden, die strijkgelden, die bijna overal hier te lande thans nuttig, ja noodzakelijk zijn en dat wellicht immer zullen blijven. Ik heb hier op het oog de gebouwde eigendommen in en de landerijen om de steden, die voor bouwterreinen in aanmerking komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nogmaals mijn medeleden op te wekken in het belang van ons volk, zoowel op het platteland als in de steden, en van den fiscus het aanhangige wetsontwerp niet goed te keuren.

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

53ste VERGADERING. — 12 JULI 1923.
Mededeeling ingekomen stukken, enz.

53ste VERGADERING.

VERGADERING VAN DONDERDAG 12 JULI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een geschrift. — Voortzetting der behandeling en verwerping van het ontwerp van wet, houdende regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet. — Nog ingekomen: bericht van een lid.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst.**

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 36 leden, te weten:

de heeren d'Aumale van Hardenbroek, Smits, van Lanschot, W. Fransen, Beelaerts van Blokland, Croles, L. de Vries, Blomjous, Anema, Westerdijk, de Gijselaar, Idenburg, de Veer, Dobbelmann, Smeenge, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren van Embden, Verheijen, Briët, Verkouteren, Haffmans, Schönfeld, de Vos van Steenwijk, van der Does de Willebois, de Waal Malefijt, Slotemaker de Bruine, van Wassenaer van Catwijck, Bosch van Oud-Amelisweerd, van der Hoeven, van der Maesen de Sombreff, Wittert van Hoogland, Slingenberg, Mendels, van der Lande, Haazevoet,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, van Financiën en van Waterstaat.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer Franssen, het verdere van deze bijeenkomst, door noodzakelijke tegenwoordigheid elders; van den heer van Basten Batenburg, wegens dringende bezigheden elders; van den heer Gilissen.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen;

2°. een protest van de Vereeniging „Boom- en Plantenbeurs" te Boskoop, tegen het besluit van den gemeenteraad van Waddinxveen, in zake den spoorwegaanleg Gouda—Waddinxveen—Boskoop—Alphen a/d Rijn.

Dit geschrift zal ter griffie nedergelegd worden ter inzage van de leden.

(de Veer.)

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Regeling omtrent het dragen der kosten van openbare verpachtingen en het uitloven van premiën bij openbare verkoopingen en verpachtingen (43).

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **de Veer:** Mijnheer de Voorzitter! Dit wetsontwerp is een gevolg van het eerste deel van het verslag van de Staatscommissie voor het pachtvraagstuk, in welk verslag een nagenoeg gelijkluidend wetsontwerp is opgenomen. Slechts het brengen van de kosten ten laste van den verkooper bij openbare verkoopingen is door de Regeering in dit ontwerp niet overgenomen.

Het wetsontwerp staat dan ook geheel in het teeken van een te gemoet komen aan, een ondervangen van, een ingaan tegen bezwaren, ondervonden bij verpachting of verkoop van land door de pachters of koopers. Ook bij de behandeling van dit ontwerp in de Tweede Kamer heeft de discussie voornamelijk geloopen over de belangen van het platteland, de pachters en de koopers.

Tegen het brengen van de kosten van openbare verpachtingen ten laste der verpachters heb ik geen bezwaar. Ik acht het echter van heel weinig belang. De serieuze pachter zal tot nog toe er steeds rekening mede hebben gehouden, dat hij de kosten der verpachting moet dragen en die terstond moet voldoen. Hij zal voor het vervolg naar evenredigheid zijn bod kunnen en ook willen verhoogen. Voor den verpachter zal het dus geen verschil uitmaken. De pachter, wien het er uitsluitend om te doen is het goed te hebben en die niet vraagt, wat het kost, zal er niets aan hebben. En de verpachter, die bevreesd is voor eventueele nadeelige gevolgen van deze bepaling, zal wel wegen vinden om deze te ontgaan. Reeds thans komen in een bepaalde streek van ons land de kosten van de jaarlijksche verpachting ten laste van den verpachter, maar moet daartegenover de pachter een zeker deel van de pachtsom, ik meen 5 pct., vooruitbetalen.

Van veel meer belang is de bepaling van art. 2 van dit wetsontwerp, dat verbiedt het uitloven of uitkeeren van premiën, als wijnkoop, inzet-, bod-, hoog- of strijkgelden bij openbare verkoopingen of verpachtingen.

De wijze, waarop, en de vorm, waarin deze premiën worden toegekend en uitbetaald, zijn uitermate verschillend. Mogen ze hier of daar misschien nog bestaan uit bons voor drank, over het algemeen bestaan ze uit geldbedragen, te betalen door den verkooper of door den kooper, verschillend tot 25 pct. van het geboden bedrag. Stereotiep is de uitnoodiging tot verhooging van het inzetbod bij openbare verkoopingen in mijn omgeving: „Zoo menige gulden als je biedt, zoo menige 25 cents zul je winnen". En het is dit kwartje van iederen gulden, dat aan de premiejagers bij ons in den volksmond den naam van „kwartjesvinders" heeft gegeven. Die naam wijst er wel op, dat het publiek niet gunstig over deze premiejagers denkt. En inderdaad is het jagen op dergelijke premiën niet anders dan speculatie met meer of minder kansberekening, een speculatie, die veelal ten nadeele komt zoowel van den verkooper als van den kooper, waarvan de laatste dientengevolge te veel betaalt of de eerste te weinig ontvangt, en die immoreel is, omdat ze louter haar stimulans vindt in de *auri sacra fames*. Geen kooplust heeft met deze premie iets te maken, alleen geldzucht. Had nu dit wetsontwerp zich in art. 2 bepaald tot het verbieden van dit kansspel, het zou onverdeelde instemming hebben gevonden. Maar het doet meer. Het werpt met het badwater ook het kind weg. Want het verbiedt voortaan elke premie, ook de geringste, die een geheel ander doel en een geheel andere uitwerking heeft, een premie, die m. i. over het algemeen niet gemist kan worden, omdat zonder haar de openbare verkoopingen van onroerende goederen, daar waar zij met die verkoopingen zijn samengegroeid, niet meer beantwoorden zullen aan haar doel, nl. het verkrijgen van de waarde dier goederen.

Het oorspronkelijk wetsontwerp liet deze premie, die ik nu maar verder gemakshalve inzetpremie zal noemen,

(de Veer.)

ofschoon zij in de verschillende streken verschillende namen heeft, bestaan, verdedigde zelfs deze premie met klem, ofschoon de Staatscommissie voor het pachtvraagstuk ook deze premie wilde verbieden. „Deze premie", zoo luidt het in de Memorie van Toelichting: „is van economisch nut en mag daarom niet verboden worden". En verder: „Het belang van dengene, die het strijkgeld wil verdienen, dekt dus het algemeen belang". Dit is volkomen juist. Ik kom daar nog nader op terug. Onbegrijpelijk is, dat de Minister, die zoo spreekt, iets later mir nichts dir nichts bij de Memorie van Antwoord de inzetpremie verbiedt, omdat niet ontkend kan worden, dat de premie ook ten gevolge kan hebben, dat de koopprijs noodeloos wordt opgedreven. Zeker, wanneer die inzetpremiën verkapte hooggelden worden en in de tientallen procenten van de koopsom gaan bedragen, dan zou het mogelijk zijn, maar dat is feitelijk nergens het geval en kan voorkomen worden, wanneer men maar verbiedt, dat zij boven één percent van de koopsom gaan.

Overigens doet dit argument eenigszins denken aan het verbieden van auto's, omdat er ook wel eens ongelukken mee worden veroorzaakt. Trouwens de Minister heeft niet heel veel vertrouwen gehad in het gewicht van dit argument, want bij de behandeling van het amendement-Bakker in de Tweede Kamer, dat ten doel had de strijkgelden weer toe te laten, heeft de Minister van Justitie het amendement min of meer verdedigd en o. a. gezegd: „uit een sociaal oogpunt is niet veel tegen een strijkgeld te zeggen". En ook nu weer, bij de Memorie van Antwoord aan deze Kamer, is de verdediging van den Minister van de afschaffing, die samengetrokken wordt in den zin: „Alles bijeengenomen is voor de afschaffing van het strijkgeld iets meer te zeggen dan voor de handhaving", niet zeer overtuigend.

Ik zeide het zooeven reeds, zeer juist is de opmerking in de Memorie van Toelichting, dat de inzetpremie van economisch nut is.

Zij heeft geen ander doel dan om een billijke belooning te zijn voor den tijd, de moeite en het risico van hem, die bij openbare verkoopingen het goed aan zijn waarde brengt. Juist door die inzetpremie wordt de handelaar in onroerend goed er toe gebracht een bod te doen, dat het goed ongeveer tot zijn waarde brengt. En bij dit laatste heeft zoowel de verkooper als de kooper belang; de kooper, omdat hij is de verkooper van morgen. En de Staat, die in tal van gevallen publieken verkoop van onroerende goederen gebiedend voorschrijft, omdat hij slechts in dat geval de grootst mogelijke zekerheid aanwezig acht, dat verkoopers — voor wie hij meent te moeten zorgen — de waarde van hun goed zoo nabij mogelijk ontvangen, de Staat mag er zeker niet toe medewerken een zoo belangrijken factor voor het welslagen van een publieke veiling uit te schakelen.

Wanneer geen inzetpremie meer mag worden uitgeloofd, heeft geen enkele handelaar in onroerend goed er meer belang bij het goed aan zijn waarde te brengen. Hij heeft er dan slechts belang bij zoo goedkoop mogelijk te koopen, evenals ieder ander kooper.

En juist in dat zoo goedkoop mogelijk koopen ligt een groot gevaar voor hem, die verplicht is publiek te verkoopen, en, om welke reden dan ook, bij een publieken verkoop bij een te gering bod het goed niet kan ophouden, maar dit moet gunnen.

Bij liquidatie van erfenissen, bij executies van onderpanden, bij verkoop van goederen van minderjarigen, enz., wanneer het goed weg moet, is er toch altijd al een groot gevaar, dat het onder de waarde moet worden verkocht, omdat volstrekt niet altijd bij publieke verkoopingen gegadigden aanwezig zijn. Gaat men dien toestand nog verergeren, door de strijkgelden uit te sluiten, dan zal men daardoor juist de economisch zwakken treffen en voor hen den toestand nog ongunstiger maken.

En dat moge nu in dezen tijd niet zoo sterk klemmen voor publieke veilingen van land — ofschoon het ook daar geldt —, omdat op dit oogenblik nog een zeer groote vraag naar

(de Veer c. a.)

land is, het staat zeer te bezien, of bij doorwerking van de malaise ook die vraag zoo sterk zal aanhouden en er niet een tijd zal komen, dat ook land moeilijk verkoopbaar wordt. Maar bij verkoop van huizen geldt dit zeer speciaal. En men moet niet vergeten, dat de verkoop van huizen in belangrijke mate den verkoop van landelijke eigendommen overtreft. In 1921 bracht het overgangsrecht bij verkoop van landelijke eigendommen slechts ± f 4 000 000 op tegen ± f 11 000 000 bij verkoop van de overige eigendommen.

In kleinere gemeenten heeft men volstrekt niet altijd gegadigden voor een huis bij publieke verkooping. Wanneer men daar niet heeft de strijkgelden, dan zal menigmaal een huis voor een appel en een ei weggaan of onverkoopbaar blijven. En door de jongste wijziging van de overgangsrechten is de verkoop in 't bijzonder van huizen niet gemakkelijker geworden.

Wat ik hier aanvoer en wat ik nog in den breede zou kunnen uitmeten, wordt uitvoerig bevestigd door de talrijke adressen, die tegen dit ontwerp bij de Kamer zijn ingediend, adressen, die komen van de meest bevoegde zijde. Door de beide mij voorafgaande sprekers is daar gisteren ook reeds op gewezen. Allen, die regelmatig in aanraking komen met verkoop van onroerende goederen, hebben zoo overwegend bezwaar tegen de afschaffing van de strijkgelden, dat zij zonder onderscheid verzoeken aan de Kamer het wetsontwerp niet aan te nemen. Zoo de Broederschap van Notarissen, ten deze deskundigen van den eersten rang. En wanneer men de notarissen als partijdig ter zijde zou willen schuiven, omdat ze een rechtstreeksch belang hebben bij hooge opbrengst van publieke verkoopingen, dan wijs ik op de adressen van de levensverzekeringsmaatschappijen, de Vereeniging van Directeuren van Hypotheekbanken en den Nederlandschen Bond van Huis- en Grondeigenaren, allen ter zake kundigen.

Mijnheer de Voorzitter! Ondanks de goede bepaling, die dit wetsontwerp bevat, kan ik dan ook daaraan mijn stem niet geven. Ik hoop, dat het zal worden verworpen en dat de Minister bereid zal worden bevonden de indiening van een nieuw ontwerp te bevorderen, dat de inzetpremie, beperkt tot ten hoogste 1 pct. van de totale koopsom, laat voortbestaan.

De heer **Westerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Anders dan de drie voorafgaande sprekers, heb ik het voornemen te stemmen voor dit wetsontwerp en wil ik gaarne gebruik maken van de gelegenheid om te zeggen op welke gronden. In de kringen van den landbouw is sedert jaar en dag aangedrongen op afschaffing van de premies voor bieders bij verkoop en verpachting.

Waarvoor dienen die premies? Zij dienen om outsiders, die met de verkooping niets te maken hebben, die geen eigenaars zijn en het ook niet wenschen te worden, die parasiteeren op openbare verkoopingen, te prikkelen door premies, door premies tot bieden te verleiden. In goed Hollandsch mag men dat noemen eenerzijds bevorderen van gokkerij en anderzijds kunstmatig opdrijven van landprijzen en pachten. Is die opdrijving in het algemeen noodig en is die opdrijving speciaal noodig in ons dicht bevolkt land?

Het tegendeel is waar. De toeneming van de bevolking per jaar bedraagt omstreeks 115 000 zielen, in tien jaren over 1 millioen, en veroorzaakt in ons land wat men noemt landhonger. Om dien te bevredigen, grijpt men naar allerlei palliatieven: men wil ontginnen woeste heide, zelfs waar die grootendeels daarvoor ongeschikt is, en men onderneemt geweldig groote inpolderingen als die van de Zuiderzee om aan het accres een goede plaats te kunnen geven. Het is een bewijs er voor, hoe groot in ons land de landhonger is gestegen. Overal hoort men klachten over te hooge koop- en pachtprijzen. Het gevolg van die hooge koop- en pachtprijzen is een lage ondernemerswinst en lage loonen. Er is geen ander bedrijf in ons land, waar die ondernemerswinst en waar de loonen zoo laag zijn als juist in het landbouwbedrijf. Dat de toestand nog niet ongunstiger is, moet worden toegeschreven aan de groote zuinigheid en eenvoud, welke het platteland kenmerkt, vooral vergeleken met de steden. Twee

(Westerdijk.)

grondige onderzoekingen hebben plaats gehad, ook op dit stuk, voor zoover betreft den landbouw. Wij hebben gehad de Staatscommissie voor den Landbouw van 1906, die daarover heeft gerapporteerd in haar „Rapporten en Voorstellen", verschenen in 1912. Die Staatscommissie liet zich omtrent de bod- en hooggelden als volgt uit:

„Deze instelling werkt èn een ongezonden speculatiegeest èn te hooge pachtsommen in de hand. Uit de enquête blijkt, dat in groote deelen van ons land inzeten hooggelden niet meer of bijna niet meer voorkomen. Dit bewijst, dat velerwege de verkeerde werking van deze prikkels tot wagen wordt veroordeeld. De Staatscommissie is van oordeel, dat dergelijke prikkels een kwaad zijn, dat door bepalingen van dwingend recht moet worden uit den weg geruimd. Dezelfde rechtsgrond is hier aanwezig als die geleid heeft tot het verbieden van het gebruiken van sterken drank bij openbare verkoopingen en verpachtingen."

De Staatscommissie voor het pachtvraagstuk, die daarop is gevolgd en het onderzoek heeft voortgezet en vervolledigd, zegt in haar rapport van 1920:

„Hoewel de klacht algemeen is, werd in het bijzonder bij laatstgenoemde verhooren gewezen op het zeer verderfelijke stelsel van strijk- en hooggelden, zoowel bij publieke verkoopingen als verhuringen en keurde men het optreden van notarissen te dezer zake in sterke mate af."

En op een andere plaats:

„Wanneer ten gevolge van het gebrek aan krachtvoeder toch reeds een zeer versterkte vraag naar gras- en hooiland aanwezig is en verschillende, vooral kleine, bedrijven voor het voortbestaan noodzakelijk dergelijke perceelen moeten pachten, dan is het kunstmatig opdrijven der pachtprijzen door een prikkel van strijk-, hoog- en bodgelden, door het gebruik maken van stroomannen, als een economisch abnormale oorzaak te brandmerken."

En ten slotte:

„Niet alleen echter bij publieke verpachtingen komt het strijk-, bod- en hooggeld voor, doch ook bij publieke verkoopingen, terwijl bij deze in de zandstreken van Noordbrabant bovendien het misbruik bestaat, dat elke bieder kosteloos een bierkaartje ontvangt, ook wijnkoop genaamd. Vooral bij deze verkoopingen leidt een en ander tot kunstmatige verhooging van den verkoopprijs."

Daarom is de aandrang van de landbouwers om dergelijke premies af te schaffen, volkomen gerechtvaardigd. De landbouwers, en speciaal de jongere landbouwers, die nog een bedrijf moeten beginnen en wier getal zoo bijzonder groot is in ons land, voelen het als een onrecht, te moeten opbieden niet alleen tegen vele liefhebbers, maar ook nog tegen deze opjagers. Zij beschouwen dit als een economisch verderfelijk systeem, en ik onderschrijf dat volkomen.

Nu het eindelijk zoo ver is gekomen, dat de Regeering een wetsontwerp heeft ingediend, dat door de Tweede Kamer is aangenomen zonder hoofdelijke stemming, nu komen verschillende personen, die, ik erken het, als deskundigen moeten worden beschouwd, op het laatste oogenblik in verzet; de notarissen en de hoofdbestuurders van hun broederschap voorop. Bovendien heb ik verschillende brieven ontvangen van mij van nabij bekende notarissen, achtenswaardige, bekwame mannen, menschen die ik in hooge mate waardeer, sieraden van hun stand, wier meening bij mij veel gewicht in de schaal legt. Men dient echter niet uit het oog te verliezen, dat men ook in hen te doen heeft met menschen, en wel menschen, die beloond worden in procenten van de koopsom of den pachtprijs. De notarissen zijn dus te dezer zake partij, zij staan uit den aard der zaak aan de zijde der verkoopers en verpachters. Hoe hoogere prijzen, hoe liever zij het hebben. Zij staan dus tegenover dit vraagstuk niet geheel objectief, niet geheel onbevangen, zij het dan ook volkomen te goeder trouw.

Waarom willen nu de notarissen het wetsvoorstel verworpen hebben? Omdat daarin mede is opgenomen het verbod van het uitloven van strijkgeld, waaronder dan wordt verstaan de premie voor het hoogste bod bij de eerste veiling. Zij vreezen een groot nadeel van deze wet en vinden het strijkgeld gerechtvaardigd. Bieders op strijkgeld vervullen een belangrijke economische functie in hun oogen. Die bieders zijn bekwame schatters van de werkelijke verkoopwaarde. De koopers kennen die waarde veel minder goed en daarom zijn deze deskundigen onmisbaar, zoo hebben wij hooren betoogen, zoowel voor koopers als verkoopers. Het strijkgeld is daarom gerechtvaardigd taxatieloon. Aldus de notarissen, en aldus hebben wij het zooeven gehoord uit den mond van den heer de Veer. Ik kan de juistheid van die redeneering niet erkennen. Op deze wijze komen wij tot een buitengewoon eenzijdige, tot een onjuiste voorstelling. De opjagers zijn bieders voor plukgeld. Zij houden zich doorgaans gedekt en bieden in den aanvang der veiling, als de prijzen nog laag zijn. De echte liefhebbers komen later, als het er om gaat en de strijkgeldbieders intusschen stil zijn geworden. Dan eerst komt het er op aan, met nauwkeurigheid en met kennis van zaken de waarde van een vast goed te taxeeren. Dat doen doorgaans niet de strijkgeldbieders, maar dat doen de echte liefhebbers, die zich vooraf nauwkeurig op de hoogte hebben gesteld.

De Broederschap van Notarissen wil blijkens zijn adres de kosten van verkoopingen niet noodeloos verhoogd zien. Maar wat doen de strijkgelders anders dan de kosten van de verkoopingen onnoodig opdrijven? De strijkgelden bedragen zeer dikwijls 1 pct. van de koopsom, soms 2 pct. en soms nog aanmerkelijk meer.

Het registratierecht bedraagt 2½ pct., en er is indertijd heel wat over voorgevallen, of dat recht een half procent hooger of lager zou zijn. Wanneer men het zou verhoogen met wat nu besteed wordt aan strijkgelden, zou men eens zien, welke groote monden dan zouden opengaan!

De kosten van verkoopingen van vast goed zijn in vele streken exorbitant, mede wegens de salarissen der notarissen. Niet overal, in Groningen b.v. hebben wij er niet over te klagen, maar het is bekend, dat dit in verschillende provincies wel het geval is. Het strijkgeldverbod is een belangrijk middel om de onkosten te verminderen.

De vereeniging van notarissen te 's Gravenhage, en verschillende directeuren van hypotheekbanken en levensverzekeringmaatschappijen vreezen daling van de prijzen van vaste goederen. Ook de heeren de Vries en de Gijselaar hebben die vrees geuit. Openbare verkoopingen zouden verdwijnen, het kleingrondbezit zou in moeilijkheden komen, de fiscus zou belangrijk nadeel ondervinden bij de registratie-, vermogens-, verdedigings- en successiebelasting.

Ontzaglijke nadeelen worden van deze wet gevreesd. Ongetwijfeld zijn die nadeelen in buitengewoon hooge mate overschat.

In de Vereenigde Staten van Noord-Amerika kent men deze premie niet. Toch is daar een zeer sterk ontwikkeld hypothecair krediet en een veel sterker landhandel dan bij ons. Ook tal van executoriale publieke verkoopingen komen daar voor. Niettemin marcheeren de zaken daar minstens zoo goed als hier, zonder kunstmatige opjagerij.

Ik verwacht dan ook van deze wet geen zeer ingrijpende gevolgen. Noch de pachten noch de landprijzen zullen er belangrijk door dalen. Te recht zeide de heer de Vries, dat de groote concurrentie de hoofdoorzaak is van de hooge pachten en de heer de Gijselaar wees er op, dat deze premiën reeds spontaan in vele streken in onbruik geraken.

Wel verwacht ik, dat het koopen en pachten door jonge boeren er misschien een weinig minder bezwaarlijk door zal worden. Maar dat is een maatschappelijk voordeel, geen nadeel. Bij eenige daling van pachten en grondprijzen, zal het deel der opbrengst, dat er na aftrek van kapitaalrente overschiet, voor ondernemerswinst en arbeidsloon iets kunnen rijzen in het algemeen belang. Zelfs is het de vraag of, bij

(Westerdijk e. a.)

verbod van strijkgeld, de onkosten bij verkoopingen niet dermate zullen kunnen dalen, dat er ook nog iets van overschiet voor den verkooper. Voor sommige deelen van ons land schijnt mij zulks volstrekt niet onwaarschijnlijk.

Misschien zal invoering der wet hier of daar aanvankelijk eenig ongerief veroorzaken en de verkooping iets langer doen duren, nu liefhebbers niet meer het lokkebrood gevoelen van de immoreele premies. Breken met traditie veroorzaakt bijna altijd in den aanvang eenig ongerief. Maar daar zal men spoedig overheen zijn. En is men eenmaal van deze eeuwenoude, maar daarom nog volstrekt niet eerbiedwaardige ingeroeste misbruiken af, dan zal niemand ze terugwenschen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop daarom van harte, dat dit wetsontwerp straks zal worden aangenomen en daarmede de premiën voor goed zullen verdwijnen.

De heer **d'Aumale van Hardenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! Betreffende dit wetsontwerp had ik verschillende aanteekeningen en opmerkingen gemaakt, doch waar èn de heer de Vries èn de heer de Gijselaar gisteren en heden de heer de Veer op zoo duidelijke wijze alle gegronde bezwaren, verbonden aan het afschaffen der zoogenaamde strijkgelden, hebben uiteengezet, daar zal ik de Kamer niet onnoodig ophouden, door thans nogmaals in herhalingen te treden. Ik sluit mij volkomen aan bij de zeer gegronde en duidelijke bestrijding van het thans aan de orde zijnde Regeeringsvoorstel. Maar niettemin veroorloof ik mij, om er de aandacht van de mogelijke voorstanders van dit wetsontwerp nog eens uitdrukkelijk op te vestigen, dat bij eventueele aanneming hiervan het juist in hoofdzaak de financieel minst sterken het allermeest zal benadeelen. Bij veiling van grootere perceelen of landcomplexen zal de verkooper zelf in den regel wel een bedrag als inzetprijs vaststellen; wat echter dikwerf niet mogelijk zal zijn aan economisch zwakkeren, die dan ongetwijfeld en voornamelijk op kleinere plaatsen dupe worden van enkele speculanten, welke zich in den regel combineeren tot groot nadeel der verkoopers.

Naar aanleiding van hetgeen de heer Westerdijk zooeven heeft gezegd, meen ik te mogen opmerken, dat hij vergeet daarbij te vermelden, dat de zoogenaamde opjagers steeds de kans loopen het perceel voor den inzetprijs te moeten aanvaarden, wat natuurlijk een zeer goede rem is ter voorkoming van te hoogen inzet, daarenboven is een flinke opbrengst in hoofdzaak het belang voor den verkooper, maar niet voor den notaris.

De heer **Blomjous**: Mijnheer de Voorzitter! Na de redevoeringen van de vorige sprekers kan ik zeer kort zijn. Ik wil alleen verklaren, dat ik mijn stem zal uitbrengen tegen het wetsontwerp. Naar mijn meening is het hypotheeair krediet reeds zeer verward door de moeilijkheid om biedingen op vaste goederen te krijgen en het opleggen van deze vrijheidsbeperking van het verbieden van strijkgelden in dezen tijd is voor mij een dusdanig bezwaar, dat ik mijn stem vóór dit ontwerp niet zoude durven uitbrengen.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Toen onlangs behandeld werd het wetsontwerp tot verhooging van de overgangsrechten van vaste goederen, waarmede werd afgeschaft een toestand, die jarenlang had bestaan, nl., dat bij overdracht binnen korten tijd minder recht werd geheven, heb ik tot den Minister van Financiën gezegd, dat ik dat gevaarlijk achtte, en meer nog dan anders, indien naderhand dit wetsontwerp, dat toen reeds aan den overkant was behandeld, ook hier zou worden aangenomen. Evenals de heeren van Hardenbroek en Blomjous zal ik in dit stadium, nadat door anderen de bezwaren reeds uitvoerig zijn ontwikkeld, slechts heel weinig over deze zaak zeggen. Ik wil alleen nog enkele opmerkingen maken. De heer Westerdijk heeft zijn verbazing uitgesproken, dat, waar uit een der enquête's bleek, dat die commissie de handelingen van sommige notarissen afkeurde, deze bijzonder achtenswaardige lieden zich nu zoo te weer stellen. Mijnheer de Voorzitter! Zonder op die quaestie in te gaan, is voor die verbazing reden? Mag ik

(Smeenge.)

den heer Westerdijk er nog eens even aan herinneren, dat de notarissen tegen het oorspronkelijk wetsontwerp geen actie voerden, overtuigd als zij waren, dat een aantal verkeerde handelingen, die iedereen, ook de notarissen afkeurden, door het voorgestelde voor het vervolg onmogelijk zouden worden. Ieder ging daarmede akkoord, ook wij. Maar toen de Minister, ik zou haast zeggen in een onbewaakt oogenblik, in de andere Kamer gevolg heeft gegeven aan den aandrang om ook de strijkgelden er in op te nemen, is het aspect op dit ontwerp onmiddellijk veranderd. Toen het den heeren Weitkamp en Bakker niet gelukte hun amendement, om bij openbare verkoopingen het verbod van strijkgelden weer uit het wetsontwerp te lichten, aangenomen te krijgen, toen is de positie veranderd.

Dat de Minister zelf begreep, dat de uitbreiding aan het ontwerp gegeven — waarin hij oorspronkelijk het verbod der strijkgelden niet had opgenomen, terwijl hij in de Memorie van Toelichting deze als sociaal noodig had verdedigd —, niet goed was, bewees Zijn Excellentie door zich tegen het amendement niet sterk te verzetten. Zijn Excellentie liet de beslissing aan de Kamer over, vertrouwende, dat deze een goede beslissing zou nemen.

Toen gebeurde wat èn door de notarissen èn door de hypotheekbankdirecteuren èn door de directeuren van levensverzekeringmaatschappijen en anderen een fout werd geacht, een fout zoo groot, dat men niet nalaten mocht daartegen, in het welbegrepen belang van de bevolking, te protesteeren. Dat toen een actie werd op touw gezet, behoeft geen verwondering te wekken. Wat blijkt uit die actie? Dat die personen èn voor de individuen èn voor de aan hun zorgen toevertrouwde instellingen inderdaad een groot gevaar zien niet in een wet, zooals die oorspronkelijk was overgedragen, maar in een die ook bevat de afschaffing der strijkgelden.

Dat deze actie indruk heeft gemaakt op de Regeering, bewijst stellig de matte toon der Memorie van Antwoord, waarin — de heer de Gijselaar wees er gisteren reeds op — gezegd wordt: „het vóór weegt misschien wel iets zwaarder dan het tegen".

Mijnheer de Voorzitter! Volgens alle deskundigen kan door aanneming van dit wetsontwerp een groot kwaad worden gesticht. In dat geval ben ik zoo vrij te zeggen: laten wij dit ontwerp dan liever afstemmen, een andere weg is er niet. Het wegnemen van al de andere euvelen heeft onze sympathie en wij betreuren het, dat het zoo is.

Ziet men het kwaad der afschaffing van de strijkgelden goed, dan blijft ons thans geen andere weg over.

Verklaart de Regeering: ik stel op de strijkgelden geen prijs, en wil die later er wel uithalen, Mijnheer de Voorzitter, dan ga ik daarmede niet akkoord, omdat wij geen waarborg hebben, dat de Kamer aan de overzijde een dergelijke wetsvoordracht aanneemt. En zou die worden verworpen, dan zou men hier, waar de groote meerderheid tegen het onderhavige ontwerp is, om het zoo maar eens te zeggen, met de gebakken peren blijven zitten.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Westerdijk heeft gezegd: wanneer komen op een verkooping de werkelijke liefhebbers naar voren? Pas dan, wanneer zij, die de strijkgelden willen verdienen, hebben gewerkt; dan komen de menschen, die de werkelijke waarde kunnen beoordeelen, dezen bieden dan langer of korter tegen elkaar op.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dan ligt daarin toch juist een aanwijzing, dat het bestaande moet blijven gehandhaafd.

Indien toch de strijkgelden niet komen, waar beginnen de ware liefhebbers dan met hun bod? En in zeer vele gevallen kan de verkooping niet worden opgehouden, moet men gunnen.

Een en ander, Mijnheer de Voorzitter, geeft mij aanleiding te verklaren, dat ik mijn stem niet aan dit wetsontwerp zal kunnen geven en dat ik hoop, dat de meerderheid dezelfde houding zal aannemen.

Wij keuren af de verkeerde practijken, willen die wegnemen, dat deed het oorspronkelijk ontwerp. Daaraan hadden zeker ook allen hier met lust hun stem gegeven; daartoe zijn zij zeker nog bereid.

53ste VERGADERING. — 12 JULI 1923.

43. Regeling dragen kosten van verpachtingen, enz.

De heer **van Lanschot**: Mijnheer de Voorzitter! Ook ik wil met een kort woord mijn stem tegen dit wetsontwerp motiveeren.

Naast de andere, inderdaad uitnemende bepalingen blijft ook voor mij de afschaffing van strijkgelden bij openbare verkoopingen de steen des aanstoots. In confesso is, dat ten gevolge van de afschaffing van deze strijkgelden bij openbare verkoopingen de kans groot is, dat de opbrengst lager zal zijn. Dat erkent trouwens de Regeering zelf, waar zij in haar Memorie van Toelichting op het wetsontwerp zegt:

„Zonder deze premie zou inderdaad dikwijls de prijs lager zijn."

Nu komt het mij voor, dat deze geheele aangelegenheid aan de overzijde niet genoeg van alle zijden is bekeken en op ietwat eenzijdige wijze is behandeld. Wij vinden daar geenszins tot uiting gebracht verschillende groote maatschappelijke belangen, die bij aanneming dezer wet op bedenkelijke wijze in het gedrang zullen worden gebracht. Laat ik slechts enkele voorbeelden noemen: de belangen van de natuurlijke en rechtspersonen, die volgens de wet hun kapitalen o. a. moeten beleggen in onroerend goed. Ik denk aan de minderjarigen en bijv. ook aan de armeninrichtingen, welke laatsten volgens de Armenwet haar kapitalen moeten beleggen o. a. in onroerend goed. Ik behoef niet te zeggen, welke groote belangen er worden geschaad, indien de prijs van die onroerende goederen door de invoering van dit ontwerp, wet geworden, zou dalen.

De heer **Mendels**: Als die armeninstellingen nu straks onroerend goed moeten koopen, hebben zij daar toch voordeel van.

De heer **van Lanschot**: In het algemeen is het toch beter, dat die goederen op waarde blijven.

Of meent de geachte afgevaardigde soms, dat de minderjarigen nooit in de noodzakelijkheid zullen komen van hun onroerende goederen te verkoopen? Dat zal hij toch niet kunnen ontkennen, en dan zouden door invoering van dit wetsontwerp hun belangen ten zeerste in het gedrang worden gebracht.

Maar daar komt nog bij — en dat is een zaak die iedereen weet, ook in deze Kamer, omdat wij nog onlangs hebben behandeld het wetsontwerp op de levensverzekeringen —, dat groote levensverzekeringmaatschappijen een goed deel van hun kapitaal — als het ten minste voorzichtig beheerd wordt — belegd hebben in hypotheken en dat daarbij de grootste volksbelangen zijn betrokken, evengoed als bij de hypotheekbanken.

Al die belangen, die ik hier opnoemde, zijn in de Tweede Kamer niet onder het oog gezien; er is niet over gesproken en het argument van den heer Westerdijk, dat dit wetsontwerp zonder hoofdelijke stemming door de Tweede Kamer is aangenomen, is mijns inziens ook geenszins overtuigend. Men heeft de zaak niet van alle kanten bekeken en datzelfde geldt ook voor wat betreft de boerenbelangen.

In het algemeen is gezegd, dat dit wetsontwerp zou strekken ten voordeele van de boerenbelangen.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, er zijn gevallen denkbaar, dat het voor de boeren een voordeel is om iets goedkoop te kunnen koopen, maar men moet niet vergeten, dat er niet alleen boerenkoopers zijn, maar ook boereneigenaars en, helaas, ook boerenverkoopers zijn.

En ik vrees, dat er in de toekomst nog veel meer boerenverkoopers zullen komen.

Immers er zijn helaas vele boeren, die zich hebben laten verleiden om in den tijd van de dure prijzen land te koopen op hypotheek, en nu vrees ik, dat als de landbouwprijzen in de naaste toekomst ernstig zullen teruglocpen, wat algemeen verwacht wordt, die ongelukkige menschen bij executie, als de prijzen der goederen door aanneming van dit wetsontwerp nog lager komen, ten zeerste zullen worden getroffen.

Ik haal dit aan als bewijs, dat de bewering, in de Tweede Kamer geuit, dat dit wetsontwerp zou strekken ten voordeele

(van Lanschot e. a.)

der landbouwbelangen, in haar algemeenheid geeenszins juist is.

Waar de zaak zoo staat, waar niet alleen de verschillende belangen, die in de Tweede Kamer niet in het oog zijn gehouden, door deze wetsvoordracht zouden worden geschaad, maar ook het landbouwbelang in zeer vele gevallen daardoor niet zou worden bevorderd, kan ik geen vrijheid vinden mijn stem aan deze wetsvoordracht te geven.

Maar ik zou er toch prijs op stellen, in deze het voetspoor te volgen van onzen geachten collega den heer de Veer en het vertrouwen willen uitspreken, dat wij spoedig in de gelegenheid worden gesteld het overige gedeelte van de wetsvoordracht, dat zeker in het belang van den landbouw strekt, hetzij dan op iniatief van de Regeering of van een der leden van de Tweede Kamer tot wet te verheffen.

De heer **van Embden**: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eenige neiging om mijn stem aan dit wetsontwerp te geven.

Ik onderschrijf volkomen het betoog, dat is aangevoerd tegen de afschaffing van de strijkgelden, waar het verkoopingen betreft; daartegenover staan echter groote voordeelen, die dit wetsontwerp ons brengt door de opheffing van die andere premiën.

Het zou mij welkom zijn, indien de Minister kon toezeggen na aanneming van dit wetsontwerp de indiening ter hand te nemen van een novelle, om het strijkgeldverbod bij verkoopingen er alsnog uit te lichten.

De heer Smeenge heeft de aandacht er op gevestigd, dat daarin het risico steekt, dat die novelle misschien door de Tweede Kamer niet wordt aangenomen en wij dan met de gebakken peren blijven zitten.

Maar dat zelfde gerecht kunnen wij ook genieten, indien deze wet verworpen wordt, omdat alsdan het vele goede, dat deze wet brengt, met name t. a. v. verpachtingen, voorloopig niet wordt verkregen, en de mogelijke indiening van een ontwerp van wet, hetwelk dat restant nog opnieuw zou brengen, eveneens verijdeld kan worden door de Tweede Kamer. Er staan twee risico's naast elkaar, die men te vergelijken zal hebben.

Ik geloof, dat de kans, dat de novelle door de Tweede Kamer wordt verworpen, niet groot is.

Op deze Kamer heeft de groote en zorgvuldige actie, die de notarissen tegen deze wet hebben gevoerd, veel indruk gemaakt. Ik veronderstel, dat, indien de novelle bij de Tweede Kamer zou liggen, de notarissen wel met even groote diligentie hun advies aan de Tweede Kamer zullen voorleggen. Wordt deze weg nu gevolgd, dan hebben wij vandaag zekergesteld de voordeelen, die deze voor de verpachtingen en ten deele voor de verkoopingen brengt. Natuurlijk zou daarbij noodig zijn, dat de afkondiging in het *Staatsblad* eenige maanden werd opgeschort, een expediënt, dat wij bij een vorige gelegenheid, ik meen eveneens met den Minister van Justitie, ook hebben besproken.

Mijnheer de Voorzitter, ik hoop, dat de Minister wil toezeggen deze novelle te zullen indienen, alsdan heb ik, gelijk gezegd, de neiging, zij het niet *con amore*, mijn stem aan dit ontwerp van wet te geven.

De heer **Haffmans**: Mijnheer de Voorzitter! Als notaris dien ik ook even in het kort mijn meening kenbaar te maken.

Ik sta geheel onbevangen tegenover deze quaestie, omdat wij in Limburg geen strijkgelden of iets van dien aard hebben. Naar aanleiding van de verschillende stukken, die door mijn collega's zijn ingediend, heb ik de zaak grondig nagegaan en ben daarbij tot de conclusie gekomen, dat de verdwijning van de inzetgelden een groote vermindering van de geboden sommen bij openbare verkoopingen van onroerende goederen zal ten gevolge hebben.

Ik ben dan ook zeer zeker tegen dit ontwerp van wet. Ik acht de argumenten, die de heer van Lanschot er tegen aangevoerd heeft, van buitengewoon groot belang. Vooral voor minderjarigen en hypotheekhouders is het wenschelijk, den proef in dezen tijd van malaise niet te nemen. Ik zou er wellicht in een tijd van voorspoed voor te vinden zijn, voor dit

(Haffmans c. a.)

ontwerp te stemmen, maar in dezen tijd acht ik het uiterst gevaarlijk, verandering ten deze in te voeren.

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het debat heeft hoofdzakelijk geloopen over de strijkgelden. Een van de geachte sprekers, de heer de Veer, heeft, indien ik mij niet vergis, echter ook eenige bedenkingen geopperd tegen artikel 1, inhoudende de bepaling, dat in geval van verpachtingen de kosten van de openbare verpachting gedragen worden door den verpachter.

Ik zal op die quaestie op het oogenblik niet ingaan. Het wil mij voorkomen, dat hetgeen daaromtrent door de Regeering is voorgesteld, volkomen rationeel is.

Wanneer iemand pacht, moet hij jaarlijks een zekere som betalen. Hij moet weten, hoeveel hij jaarlijks beschikbaar wil stellen in verband met den aard van het bedrijf, dat hij wil uitoefenen. Welke gezonde ratio kan er nu zijn, dat hij ook nog een som in eens voor de kosten moet betalen?

Daarop wordt geantwoord — de heer de Veer zei het reeds —: een goede verpachter kan dat wel doen. Dergelijke opmerkingen hebben echter een locale kleur of zijn ontleend aan zekere voorbeelden, die den spreker voor oogen staan. Er kunnen evenwel andere gevallen zijn, waarin het niet mogelijk is. Ik meen, dat het denkbeeld, dat iemand jaarlijks een uitkeering zal moeten praesteeren, noodeloos bemoeilijkt wordt door hun ook nog een betaling in eens op te leggen.

Ik ben dus niet geneigd, na dit korte debat dat bezwaar van dien geachten spreker te aanvaarden.

Groote bedenkingen zijn tegen dit ontwerp van wet geopperd naar aanleiding van het verbod van strijkgelden. Mijnheer de Voorzitter! Het seizoen verbiedt, dat wij een warm debat voeren. Maar men heeft buitengewoon veel belangstelling getoond in hetgeen van Regeeringswege over deze zaak is gezegd. Voor die belangstelling is de Regeering zeer erkentelijk.

Den heer de Gijselaar is het opgevallen, dat dit voorstel zoo slap is verdedigd, met de opmerking, dat er ten slotte iets meer voor de afschaffing der strijkgelden dan daartegen te zeggen was. Ik heb mij over die uitdrukking van den geachten afgevaardigde wel eenigszins verwonderd.

Hij vond in de afschaffing bergen van bezwaren, iets verschrikkelijks verkeerds. Wanneer nu daartegenover de Regeering zegt, dat er ten slotte iets meer voor dan tegen is, moet dit den geachten afgevaardigde toch voorkomen een zeer sterke verdediging te zijn.

Wanneer men de geachte afgevaardigden hoort, gevoelt men, dat de quaestie eigenlijk gaat over de vraag, of het land weinig moet opbrengen of veel. Er is bij de meeste sprekers een zekere neiging om te meenen, dat het nog al veel moet opbrengen, terwijl bij tal van agrarische leden van de Tweede Kamer een neiging scheen te bestaan, dat het nog al weinig moet opbrengen. Nu geloof ik, dat het beste is, wanneer het land opbrengt, wat het waard is, niet te veel en niet te weinig, en nu is maar de vraag, of het strijkgeld daarop zoo ontzettend veel invloed zal hebben.

De heer de Veer heeft ons een voorbeeld genoemd van iets, dat men zou kunnen noemen een hooggeld of een strijkgeld.

Een uitkeering van f 0,25 op f 1 kan men zeker strijkgeld noemen, maar evengoed hooggeld, omdat het een exorbitante verhooging van den prijs met zich brengt.

Indien dit ontwerp wordt verworpen, zal dit toegelaten blijven, hoewel het duidelijk ook in het oog van dezelfde sprekers een misbruik is.

Maar er zijn ook matige strijkgelden en moet men nu aannemen, dat men door het uitloven van strijkgelden den juisten koopprijs krijgt?

De heer Haffmans heeft zich verklaard tegen afschaffing van strijkgelden. Ik heb groot respect voor het oordeel van den heer Haffmans in zeer vele zaken en speciaal in zaken van de practijk, maar hij is begonnen met te zeggen, dat dit buiten zijn practijk ligt, omdat het strijkgeld in Limburg niet bestaat. Als nu de geachte afgevaardigde als zijn conclusie er aan toegevoegd had: dat heeft ten gevolge, dat in

(Minister Heemskerk.)

Limburg de goederen veel te laag verkocht worden en ik zal er over gaan denken, om te bevorderen, dat die strijkgelden in Limburg worden ingevoerd, want wij hebben er behoefte aan, dan had ik dat kunnen begrijpen; maar die woorden heb ik in zijn rede niet aangetroffen en ik twijfel er ook aan of, indien dit wetsontwerp verworpen mocht worden, de heer Haffmans zijn best zou gaan doen, om de strijkgelden in zijn omgeving ingevoerd te krijgen.

Immers, ik heb den indruk gekregen, dat, terwijl het daar niet de gewoonte is, men er daar ook geen behoefte aan heeft.

De heer Mendels zegt: men maakt al mooie prijzen in Limburg. Misschien weet de heer Mendels dat, maar ik weet het niet. Ik heb alleen uit de rede van den heer Haffmans den indruk gekregen dat er in Limburg geen behoefte aan bestaat.

Waarop berust eigenlijk de stelling, dat de strijkgelden ten gevolge zullen hebben, dat men juiste prijzen krijgt? Dit is niet geheel en al duidelijk.

Ik heb zelf in mijn jonge jaren wel zoo eens te Amsterdam verkoopingen bijgewoond in Frascati. Men had daar geen last van wijnkoop — er werd thee gedronken bij die gelegenheden — maar wel waren er strijkgelden. Wanneer er nu was opgeboden, dan kreeg de hoogste bieder een bankje. Dat vond hij natuurlijk zeer aardig, maar ik heb nooit bemerkt, dat het eenigen invloed had op de opbrengst. Daarna werd gemijnd en in alle gevallen, die ik heb bijgewoond, heb ik bemerkt, dat er dan hooger gemijnd werd dan het hoogste bod. Ik begrijp niet, als er een hoogste bod is, dat het invloed heeft of dan degeen, die dat bod gedaan heeft, het strijkgeld krijgt of niet. Dan moet degeen, die het goed koopen wil en die denkt, dat het toch eigenlijk iets meer waard is dan het hoogste bod, mijnen vóórdat men is gedaald tot hetgeen het hoogste bod was en hij zal er altijd rekening mee moeten houden op welk cijfer een ander wellicht zou kunnen mijnen. Dus ik kan niet begrijpen, wat daar het belang van het strijkgeld is. Ik mis het logisch verband met het strijkgeld. Het kan alleen zijn, wanneer iemand denkt: ik moet zien, dat ik bij het hoogste bod kom; dat strijkgeld moet ik hebben; anders heb ik er niet aan of ik al bied. Maar wanneer hij niet van plan is te koopen, wanneer hij niet risqueeren kan om er aan te blijven hangen, dan moet hij eenvoudig niet het hoogste bod doen; want indien hij het hoogste bod doet en er wordt niet afgemijnd, dan is hij er aan blijven hangen en zou hij door zijn lust om strijkgeld te krijgen in een verkeerden toestand zijn gekomen.

Daarom vraag ik mij af, of inderdaad dat strijkgeld zooveel invloed zal hebben en daarom heb ik ook in de Tweede Kamer erkend, dat het eenigermate een aleatoir karakter heeft. Dat is niet een ding om er schande over te roepen, maar het heeft inderdaad dat karakter; het kan gebeuren, dat iemand denkt: ik zal het er op wagen om dien plok te halen; ik bied desnoods wat hooger. Maar anders is het volkomen rationeel, dat degeen, die biedt, ook niet hooger gaat dan hij zou kunnen betalen indien hij er aan bleef hangen en hij zal liever iets lager bieden, terwijl in den regel bij het afmijnen iets hooger geboden wordt.

Daarom heb ik gemeend te mogen zeggen, dat er ten slotte iets meer vóór dan tegen de strijkgelden te zeggen is en dat men zou kunnen verklaren: *Ils n'ont merité ni cet excès d'honneur ni cette indignité.* Ik heb mij daarom ook niet kunnen vereenigen met al te sterke beweging van agrarische zijde, die zich in de Tweede Kamer tegen de strijkgelden openbaarde. Ik kon ook niet die ontzaglijke waarde daaraan toekennen, die in deze Kamer daaraan wordt gehecht. Ik vraag mij daarom af, of het inderdaad verstandig is het wetsontwerp te verwerpen, waardoor dan meteen ook weer zijn vervallen de bepalingen tegen die hooggelden, gelaggelden, wijnkoop en dergelijke uitkeeringen, waarvan toch iedereen erkent, dat zij verkeerd werken en eenigermate een immoreel karakter hebben.

Nu is door den heer van Embden verklaard, dat hij gaarne voor dit wetsontwerp zou stemmen, maar dat het gewenscht zou zijn, dat ik de toezegging deed, in de Tweede Kamer met

(Minister Heemskerk e. a.)

een novelle te zullen komen, waardoor de strijkgelden toch weer zouden worden toegelaten.

Het is uit het debat gebleken, dat, indien er een nadere regeling zou komen, het van eenig belang zou zijn om aan het percentage te denken. Ik meen echter geen toezegging te kunnen doen in deze. De Kamer heeft er zich over uit te spreken, of dit wetsontwerp zal worden aangenomen of verworpen; zij zelf moet dat weten. Wanneer het zal worden aangenomen, dan zal de Regeering hebben te zien, of er nog eenige aanleiding is om het punt nader te overwegen en wanneer het wetsontwerp wordt verworpen, verkeert zij in hetzelfde geval. Maar een toezegging van de Regeering kan m.i. in een debat als dit niet gegeven worden. De Regeering moet volkomen vrij blijven evenals de Tweede Kamer. De Eerste Kamer zal dus zelf zich moeten afvragen, of de bezwaren zoo overwegend zijn, dat daarom het wetsontwerp moet worden verworpen, en haar houding in dezen moeten bepalen.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel kort woord. Het valt eigenlijk wel buiten de thans in het geding zijnde strijkgelden bij verkoopingen, maar de Minister heeft het zelf gereleveerd, nl. de quaestie van de opgelden bij openbare verpachtingen. Daarbij heerscht verwarring van denkbeelden, want ik zou Zijn Excellentie wel dit willen zeggen: in de streken, waar ik bekend ben, gaat 's Ministers argumentatie niet op, dat bij het heffen van strijkgelden bij openbare verpachtingen de pachter bij het eerste jaar de zware lasten van een aantal jaren te dragen krijgt, omdat de onkosten over dat aantal jaren direct moeten worden betaald. Maar nu is het juist het eigenaardige, dat meerderjarige verpachtingen in die streken altijd niet-openbaar geschieden en de pachter die onkosten dan moet betalen, terwijl in het openbaar alleen landerijen voor één jaar worden verpacht en daarbij absoluut geen opgelden van den pachter worden geheven. Die vreeselijke bezwaren van den Minister zie ik dus niet in. Maar ik laat dit chapiter nu verder varen, daar dat thans eigenlijk niet ter sprake is. Ik breng verder gaarne hulde aan den Minister voor de wijze, waarop hij het wetsontwerp thans heeft verdedigd. Ik meen den vorigen keer mijn appreciatie verkeerd te hebben uitgesproken; ik bedoelde toen te zeggen, dat de Minister zijn zaak zoo goed mogelijk heeft verdedigd, maar dat de zaak bijzonder zwak was en dus niet anders dan slap verdedigd kon worden, waardoor uiteraard de Memorie van Antwoord slechts een zwakken weerklank op het Verslag gaf.

De Minister vraagt, waaraan ik al mijn bezwaren tegen opheffing der strijkgelden bij verkoopingen ontleen. Mijnheer de Voorzitter! Ik steunde met mijn argumenten grootendeels op de Memorie van Toelichting bij het oorspronkelijk ontwerp van Zijn Excellentie. Ik kan geen betere verdediging voor mijn standpunt vinden; het is een schitterende verdediging van mijn standpunt, die in de Memorie van Toelichting te vinden is.

Wat dien verkoop van Frascati aangaat, heeft de Minister, toen hij dien verkoop bijwoonde, zich toch geen juist oordeel over het verloop gevormd. Het werk van dien man, die met dat bankje naar huis ging, heeft wel degelijk zijn sociaal nut gehad, want, als die man er niet had gezeten, zou de kooper het perceel misschien eenige duizenden guldens lager hebben afgemijnd en zou de verkooper evenveel minder hebben ontvangen. Door het optreden van dien man kreeg de verkooper meer geld in den zak, nl. den werkelijken prijs, en betaalde de kooper de werkelijke waarde. Was die man er niet geweest, dan was de verkooper, die in het algemeen de zwakkere is, bedrogen uitgekomen en had de kapitaalkrachtige kooper het geld in zijn zak gehouden. Die man heeft keurig zijn maatschappelijke rol vervuld; ik neem den hoed voor hem af.

Ik ben gisteren zoo voorzichtig geweest om te zeggen, dat men mij zou kunnen tegenwerpen, dat er streken zijn, waar die strijkgelden bij verkooping niet geheven worden en waar het toch goed gaat. Zeker, het dan aan den aard van de bevolking liggen, of aan andere redenen, dat men bij ver-

(de Gijselaar e. a.)

koopingen meer publiek krijgt dan elders, zoodat het in die streken ook zonder strijk- en andere gelden goed gaat, maar waarom zou men dan die gelden elders verbieden? Dat verbod is juist zoo verkeerd.

Een betrouwbaar notaris uit Maastricht schreef aan een mijner vrienden:

> „Strijkgeld, inzetgeld en dergelijke uitkeeringen zijn hier niet bekend. Op een gedeelte van het platte land bestaat wel de gewoonte, bij de kosten der veiling een zeker bedrag te rekenen voor liekoop of wijnkoop. Dit moest waarschijnlijk oorspronkelijk dienen om de liefhebbers in opgewekte stemming te brengen; het komt echter den kastelein ten goede; het bedingen van liekoop gaat echter ook zonder tusschenkomst van den wetgever meer en meer verdwijnen.
>
> De veilingen van vast goed hebben in onze provincie een zeer eenvoudig verloop. Zij geschieden in eene zitting; het vast goed wordt eerst bij opbod ingezet en wordt een uur later opnieuw bij opbod op het geboden bedrag of indien dat niet voldoende geoordeeld wordt op de door den verkooper te betalen inzetsom in veiling gebracht en bij voldoende opbrengst toegewezen.
>
> Of nu de toestand, zooals hij hier is, beter is dan die elders is m. i. een open vraag. Uit het feit, dat het hier tegenwoordig vrijwel onmogelijk is vast goed, althans huizen in het openbaar te verkoopen, kan men in ieder geval niet concludeeren, dat het niet bedingen van strijkgeld op het verloop der veilingen een gunstigen invloed heeft."

Deze deskundige oordeelt dus niet gunstig over de afschaffing, speciaal wat den verkoop van huizen betreft.

Ten slotte wil ik nog wijzen op een belangrijke zaak, welke uit deze debatten is geëlimineerd, nl. de quaestie van de twee instanties. Gemeenten, die aankoopen moeten doen ten behoeve van de volkshuisvesting, hebben groot belang bij die twee instanties: na den inzet weten wij ongeveer hoeveel de waarde is en dan kan in besloten zitting de raad geraadpleegd worden over de vraag, hoeveel men er bij de gunning boven zal bieden. Men valt anders in handen van den een of anderen tusschenpersoon, die groote winsten opstrijkt. Men zal de ware gokkerij eerst zien ontstaan, als de inzetgelden zijn afgeschaft.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en met 29 tegen 5 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Wittert van Hoogland, Slingenberg, van der Lande, Haazevoet, d'Aumale van Hardenbroek, Smits, van Lanschot, W. Fransen, Beelaerts van Blokland, L. de Vries, Blomjous, de Gijselaar, Idenburg, de Veer, Dobbelmann, Smeenge, Verheijen, Briët, Verkouteren, Haffmans, de Vos van Steenwijk, van der Does de Willebois, de Waal Malefijt, Slotemaker de Bruine, van Wassenaer van Catwijck, Bosch van Oud-Amelisweerd, van der Hoeven, van der Maesen de Sombreff en de Voorzitter.

Vóór hebben gestemd de heeren Mendels, Westerdijk, mevrouw Pothuis—Smit en de heeren van Embden en Schönfeld.

Afwezig waren bij deze stemming de heeren Croles en Anema;

II. Verklaring van het algemeen nut der onteigening ten behoeve van den bouw, door de gemeente Amsterdam, van een nieuwe dubbele schutsluis in het verbreede gedeelte van den Schinkel, bekend als „het Nieuwe Meer", ter vervanging van de Overtoomsche schutsluis en de uitvoering van bijkomende werken (379).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer Smeenge: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord, ten einde te voorkomen, dat later misschien lange redevoeringen zouden moeten worden gehouden.

Men heeft bij de behandeling van dit ontwerp zoowel aan de overzijde van het Binnenhof als hier de aandacht gevestigd op de omstandigheid, dat door de Nieuwe Meer zal worden gelegd een spoorbaan, waarin moet komen een brug, en dat de gemeente Amsterdam heeft begrepen, de sluis aan den Overtoom daarheen te moeten verplaatsen.

Nu is van de zijde van de zeilers, die hun goed recht heel gemakkelijk kunnen staven op een goed water in de buurt van Amsterdam, er op gewezen, dat het wenschelijk is, zoo weinig mogelijk water in beslag te nemen, en is bij hen de gedachte gekomen om de sluis en de spoorbrug op hetzelfde punt te leggen, zoodat dan daarvoor zoo weinig mogelijk wateroppervlak worde gebruikt. Uit een aesthetisch oogpunt bestaat daartegen naar hun meening geen bezwaar; ik stel mij daarin in het geheel geen partij, ik heb daarvan geen verstand. Maar ik zou, waar de Minister heeft beloofd, dat hij nader zal overwegen, of de twee objecten niet bij elkaar kunnen worden gebracht, er op willen wijzen, dat ter zake meerdere deskundigen zullen moeten worden gehoord. Nu zijn er op dit terrein verschillende deskundigen. De Regeering bedoelt natuurlijk ingenieurs, die in het bijzonder met het spoorwegbedrijf en met bruggen- en sluisbouw vertrouwd zijn. Dezen komen zeker in de eerste plaats, maar er zijn, naar ik meen, nog andere deskundigen: o. a. de schippers van allerlei soort, die straks van de twee genoemde objecten moeten gebruik maken en voor wie het van enorm belang is, dat zij zoo weinig mogelijk oponthoud ondervinden bij de uitoefening van hun bedrijf, dat op dit oogenblik niet erg rooskleurig is. De zware concurrentie met het spoor, de tram en de autobussen wordt duchtig gevoeld, te zwaarder omdat de beide eerstgenoemde rubrieken zich meestal bij de financiering in de sympathie der Regeering mogen verheugen, zij zelf alleen staan voor hun bedrijf.

Nieuwe moeilijkheden mag men den schippers niet opleggen en dit zal het geval zijn, indien bij den bouw der twee genoemde objecten niet voldoende op de belangen der schipperij wordt gelet.

Ik veroorloof mij daarom reeds nu kort aan te geven, waarop in dezen moet worden acht geslagen bij de beoordeeling van den wensch, om sluis en brug zoo dicht mogelijk bij elkaar te brengen.

Bovenbedoelde combinatie beteekent belangrijke vertraging van het scheepvaartverkeer; last en ongemak voor het spoor.

Is de brug geopend, dan moet onmiddellijk na de opening gebruik daarvan kunnen worden gemaakt door het grootste quantum schepen. In gewone omstandigheden liggen daartoe de wachtende schepen gereed en geschiedt de doorlating ongehinderd en wordt dus de volle openingstijd benut. Dit kan ook aan den Overtoom, indien aan weerszijden van de spoorbrug ruimte wordt gevonden, om de wachtende schepen van de eene zijde en de geschut zijnde aan de andere zijde te bergen en gereed te leggen. De sluis, die nimmer zoo vlug kan werken als de brug, krijgt daardoor meer tijd voor het schutten en legt daardoor geen belemmering in den weg wat betreft de doorlatingscapaciteit van de brug.

Is er echter geen of onvoldoende ruimte, dan zullen zelfs in de gunstige omstandigheid, d. i. wanneer de sluis juist openstaat naar de zijde van de brug, door de brug niet meer schepen kunnen doorgelaten worden dan de sluiskolk kan bevatten. Deze schepen zullen daarbij niet altijd juist die zijn, welke spoorbrugopening met het oog op hun hoogte behoeven, maar ten deele schepen met recht op voorschutting en laag kruipende, die anders reeds waren gepasseerd (door de brug).

Daarbij eischt het rangeeren van schepen in een sluiskolk meer tijd dan het toelaten in een vrije ruimte, zoodat korte openingstijden nimmer volledig tot hun recht komen.

Staat de sluis verkeerd, dan zal het kunnen gebeuren, dat een korte openingstijd, die bij ruimte altijd benut zou zijn geworden, geheel of gedeeltelijk improductief voorbijgaat.

Land- en waterverkeer eischen daarom een vrije ruimte,

(Smeenge e. a.)

waarin remmingwerk en ducdalven de verplaatsing vergemakkelijken.

Jaarlijks passeeren door de Overtoomsche sluis omtrent 7000 schepen met staande mast. De omstandigheid, dat het Merwedekanaal vaste bruggen heeft, is daaraan niet vreemd. Een aantal daarvan kan de mast absoluut niet strijken. Anderen, met bovenlasten vlas, hooi, rijshout, stroo, kunnen geen spoor in de last (d. i. ruimte om de gestreken mast te bergen) breken zonder schade te veroorzaken aan de lading. Die met turfstrooisel, zeegras e. d. verliezen kostbaren tijd met spoorbreken.

Reeds nu wordt voor genoemde schepen gerekend, dat gemiddeld een etmaal gemoeid is met het passeeren van Amsterdam (de spoorbrug bij de Haarlemmerpoort is alleen des nachts open). Die tijd zal langer worden bij oponthoud aan de te maken spoorbrug voor de kringbaan, iets waaraan voor de scheepvaart niet zal zijn te ontkomen. Onnoodige verlenging door combinatie van brug en sluis is kwellen, is het bestaan onmogelijk maken.

Moet ter wille van de roei- en zeilsport een grooter gedeelte van de Nieuwe Meer worden behouden en moet daartoe de sluis meer noordelijk worden gelegd, dan moet daarmee gepaard gaan verlenging ook van de spoorbrug om de Noord. Niet moet worden gezocht of geaccepteerd een oplossing, die meest alle nadeelen wentelt op één categorie, die der binnenscheepvaart.

Zooals ik zeide, ik stelde er prijs op dit reeds nu uit te spreken, om niet naderhand genoodzaakt te worden om, wat men dan aan andere zijde zou noemen roet in het eten te gooien. Ik hoop, dat de Regeering de waarheid dezer opmerkingen ook ernstig zal laten onderzoeken. De Minister heeft een adres ontvangen, en anders zal het nog wel inkomen, van een drietal vereenigingen op scheepvaartgebied, waarin zij wordt verzocht om, als zij voor zich tot een besluit is gekomen, vóór de uitvoering en definitieve vaststelling daarvan wel mededeeling te willen doen aan deze groepen van belanghebbenden, opdat die dan haar oordeel ook nog kunnen zeggen. Indien de Minister mij dat zou willen toezeggen, zou hij daarmede heel wat ongerustheid in die kringen wegnemen.

De heer van Swaay, Minister van Waterstaat: Mijnheer de Voorzitter! In de Tweede Kamer zijn tegen dit wetsontwerp eenige bezwaren geopperd met betrekking tot de plaatsing van de sluis, ook met het oog op de zeil- en roeisport. Ik heb toen al te kennen gegeven, en ik werd daarin bijgestaan door den heer Vliegen, dat die bezwaren schromelijk overdreven zijn. Wanneer men op de kaart ziet waar de sluis geprojecteerd is en waar men volgens de laatste plannen van zins was den dam te leggen, dan blijkt, dat van de Nieuwe Meer slechts een zeer klein gedeelte wordt afgenomen, zoodat men niet kan volhouden, dat de roei- en zeilsport op bedenkelijke wijze zou worden bemoeilijkt.

De heer van der Waerden opperde het denkbeeld, om te trachten de sluis te verplaatsen in noordelijke richting. Ik heb toen duidelijk gemaakt, dat van verplaatsing van de geheele sluis tot ten noorden van de spoorbaan geen sprake kon zijn en dat de gekozen plaats voor de scheepvaart de gunstigste was, maar dat misschien iets te bereiken viel in den gewenschten zin door de sluis zoo veel mogelijk op te schuiven, zoodat de brug met het noordelijke sluishoofd kon samenvallen. De heer van der Waerden heeft mij toen verzocht, dat toe te zeggen, maar daarop heb ik geantwoord, dat ik een deugelijke toezegging onmogelijk kon doen. De samenbouw van een sluishoofd met een brug is toch een technisch probleem, dat eerst op zich zelf moet worden bekeken, vooral wanneer het een beweegbare brug zou moeten worden. Het was nog iets anders wanneer nu reeds kon worden vastgesteld, dat het kon zijn een vaste brug. De samenbouw van een vaste brug, die niet open behoeft te gaan, met het noordelijk sluishoofd, zou een veel eenvoudiger technische oplossing geven dan een beweegbare brug. Het feit, dat men anders geen verbindingsweg heeft, waar de masten staande kunnen blijven, kan ten opzichte van de scheepvaart van zoo overwegend belang zijn, dat het

(Minister van Swaay e. a.)

een beweegbare brug moet blijven en dan wordt de zaak technisch veel moeilijker.

Ik heb dus in deze geen enkele toezegging kunnen doen en zal er vandaag evenmin een doen.

Ik wil nagaan de vraag, of het mogelijk is, maar moet dan ook onder de oogen zien, welke bezwaren er aan verbonden zijn. Ik kan dus alleen verklaren, dat deze aangelegenheid mijn volle aandacht heeft en dat, zoodra de plannen in zooverre vaststaan, dat wij meenen, aan geopperde bezwaren zooveel mogelijk te zijn te gemoet gekomen, ik er geen bezwaar tegen heb hierover ook andere belanghebbenden te hooren, want hoe meer gegevens men krijgt en van hoe meer verschillende kanten, hoe juister ten slotte de oplossing wordt.

De heer **Smeenge**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil den Minister een woord van dank brengen voor hetgeen hij aan het slot heeft gezegd. Een bepaalde toezegging over de uitvoering van het werk heb ik wel niet verlangd, maar wat de Minister heeft meegedeeld, heeft mij veel genoegen gedaan, omdat daardoor wordt weggenomen de onrust bij de scheepvaart, waar men vreesde, onverwacht te zullen worden geplaatst voor een feit, dat niet was te accepteeren.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

III. Uitvoering van artikel 97 der Grondwet en wijziging van de Hooger-onderwijswet, van de wet tot regeling van het Hooger Landbouw- en Hooger Veeartsenijkundig Onderwijs, van de Lager-onderwijswet 1920 en van de Bevorderingswet voor de landmacht 1902 (407).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **d'Aumale van Hardenbroek**: Mijnheer de Voorzitter! Men heeft mij alhier steeds geleerd, dat het niet voegzaam was in deze Kamer critiek uit te oefenen op besluiten of handelingen van de overzijde van het Binnenhof. Ik zal mij daar ook niet aan schuldig maken in zake het amendement van den heer Troelstra, te meer, daar de algemeene aandacht hier reeds voldoende op is gevestigd, onder meer in *De Standaard* van 27 Juni ll., n°. 15704, waarin een artikel is opgenomen onder het motto: ,,Een veiligstelling in het kwadraat'', van den bekenden auteur der Haagsche brieven in *De Tijd*. Hun, die er belang in stellen, wordt dit ernstig ter lezing aanbevolen, voor zooverre men daar eventueel nog geen kennis van nam.

Doch, waar verdere critiek moet achterwege worden gelaten, daar is een woord van lof toch stellig niet verboden en ik sluit mij dan ook gaarne en volmondig aan bij de hulde, welke in dit zelfde artikel wordt gebracht aan de houding in deze aangenomen door den heer de Monté ver Loren, die het genoegen mocht smaken, dat zijn amendement met 39 tegen 21 stemmen werd aangenomen, maar waar tevens alweer uit blijkt, dat bij die gelegenheid niet minder dan 40 leden absent waren.

Tot mijn groot leedwezen kan ik die hulde niet uitstrekken tot de houding van den Minister, waar Zijn Excellentie, volgens de *Handelingen* — zie bladz. 2696 — om de teerheid van de zaak de beslissing aan de Kamer overliet, na haar zijn argumenten op het hart te hebben gebonden.

Het doet mij groot leed, dat juist deze bewindsman niet meer stelling heeft genomen, hij die meer nog dan één zijner ambtgenooten maar al te goed weet, dat alles moet worden vermeden, al is het bedrag ook betrekkelijk gering, wat strijd oplevert met de hoog noodige bezuiniging op elk gebied, en vooral wanneer het personen of colleges geldt, welke meer dan anderen nog geroepen zijn het voorbeeld te geven.

Nu is het antwoord van de Regeering stellig niet bemoedigend, waar eenvoudig wordt neergeschreven: ,,Bij verwerping zou de huidige toestand gehandhaafd blijven en zeer waarschijnlijk binnen afzienbaren tijd geen wijziging ondergaan.''

(d'Aumale van Hardenbroek e. a.)

Dat is dus de stok achter de deur: stem nu maar niet tegen, want dat helpt u niets, of gij behoudt den tegenwoordigen toestand. En dat, terwijl op de onderhavige noodzakelijke wijzigingen in deze bij de behandeling der Grondwetswijziging uitdrukkelijk de aandacht werd gevestigd en beaamd en wat door den Minister op 20 Juni ll. (bladz. 2672) bij den aanvang zijner rede ook duidelijk nogmaals is uitgesproken.

Ik zal dus als protestbetoon tegen het ontwerp stemmen. Onlangs moesten wij op aandrang der Regeering zeer tegen onzen zin medewerken tot opheffing van twee rechtbanken, uitsluitend, om een voorgestelden bezuinigingsmaatregel te steunen, en nu zou men hier zijn goedkeuring aan moeten schenken? Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat gaat niet, dat is meten met twee verschillende maten.

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat de heer van der Hoeven bericht heeft, wegens bezigheden elders de vergadering te hebben moeten verlaten.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen.

De beraadslaging wordt voortgezet.

De heer **Verkouteren**: Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van dit wetsontwerp heeft men ook een beroep gedaan op de theorie van de verkregen rechten. Vooral bij de behandeling van het amendement van den heer Troelstra, toen men poogde de positie van de heeren, die reeds in de Tweede Kamer zitting hadden, ongewijzigd te laten. Men vreesde, en misschien niet ten onrechte, dat de consequenties van de aanneming van deze wet voor die heeren minder voordeelig zouden zijn. Ik moet echter elk beroep op verkregen rechten absoluut verwerpen, waar het hier geldt het publieke recht, dat geheel iets anders is dan het privaatrecht. Die verwarring van publiek en privaatrecht is ons nog overgebleven uit de middeleeuwen. Zij ontstond toen onder den invloed van het Romeinsche recht, waartegen ik mij altijd heb verzet. In de middeleeuwen heeft men het publieke recht volkomen als privaatrecht geconstrueerd en zoo kon het gebeuren, dat een Koning bij testament kon beschikken over zijn land en volk, zooals hij tegenwoordig nog kan over zijn landgoederen en zijn particulier vermogen.

Tegenwoordig hebben wij hierover echter andere inzichten en daarom kunnen wij ook niet de theorieën van het vermogensrecht op het publieke recht gaan toepassen. Laat ik nu allereerst eenige voorbeelden geven uit het publiek recht, om aan te toonen, dat daarbij van verkregen rechten geen sprake kan zijn. Ik zal blijven bij voorbeelden, die zich in werkelijkheid hebben voorgedaan. Men veranderde bijv. onze wet op de nationaliteit. Menschen, die vroeger Nederlanders waren, hielden toen op het te zijn. Die menschen hadden soms een openbare betrekking en verloren die. Nu kan men wel zeggen: dan moet gij u laten naturaliseeren, dan kunt gij de betrekking terugkrijgen, maar toen zij genaturaliseerd waren, was de betrekking soms reeds verloren. Heeft toen iemand er aan gedacht om schadevergoeding te geven? Neen, men zeide: gij hebt die betrekking in het gemeen belang, niet in uw privaat belang, het publiek belang moet hier den doorslag geven en van het behoud van verkregen rechten kan geen sprake zijn. Wij hebben iets dergelijks gehad bij de Fransche revolutie. Toen werd afgeschaft het voorrecht van adel en geestelijkheid, om geen belasting te betalen. Heeft toen iemand er aan gedacht, om te zeggen: die menschen lijden van die afschaffing zooveel schade, die moeten zij vergoed hebben? Natuurlijk niet. Wie heeft toen gedacht aan verkregen rechten? Wij hebben toen ook een nacht gehad, waarin alle z.g. heerlijke rechten zijn ,,geofferd op het altaar des vaderlands''. Dat was een mooie komedie, want er was een termijn gesteld, waarbinnen behoorlijke schadevergoeding werd gegeven. Niet uit eerbied voor verkregen rechten, maar uit een oogpunt van billijkheid, omdat ook een groot deel van die rechten was gekocht. Men heeft toen gezegd: wanneer gij binnen een bepaalden termijn vrijwillig afstand doet van uw rechten, krijgt gij schadevergoeding.

(Verkouteren.)

Allen hebben toen gezorgd, dat ze op tijd binnen waren.

De quaestie heeft zich hier ook voorgedaan bij de afschaffing van de heerlijke rechten bij de Grondwetsherziening van 1848. Thorbecke spreekt er uitvoerig over in zijn „Aanteekeningen op de Grondwet", en hij komt tot de conclusie, dat er geen vergoeding moest worden gegeven bij verlies van die heerlijke rechten, omdat zij voor een groot deel nooit waren uitgeoefend en dus niet verkregen waren. Hij verwerpt daarbij absoluut de theorie van de verkregen rechten. Wanneer dergelijke rechten verloren gaan, meent hij, kan het billijk en misschien beleidvol zijn een zekere schadevergoeding te geven, maar een privaatrecht kan men hier niet doen gelden.

Stel u ook eens voor, dat al die vorsten, die na 1914 hun Kroon verloren hebben, gingen procedeeren op grond van verkregen rechten, of dat Filips II tegen ons was gaan procedeeren om zijn Kroon, toen wij hem hadden afgezworen!

Wie heeft zich ook in 1870 gestoord aan de verkregen rechten van Frankrijk op Elzas-Lotharingen? De Franschen hadden Lotharingen eerlijk verkregen door het huwelijk van Lodewijk XV met Maria Leszinsky, de dochter van den Poolschen vorst, die toen over Lotharingen regeerde, en den Elzas hadden zij reeds gekregen bij den vrede van Münster. Niemand evenwel stoorde zich toen aan verkregen rechten.

Op het gebied van het publieke recht zijn er dan ook geen verkregen rechten. Als morgen een officier zijn uniform moet veranderen, kan hij niet zeggen: ik heb een verkregen recht om mijn oude pakje af te dragen. Het kan heel verstandig zijn daarvoor een termijn te bepalen, maar er is geen sprake van een verkregen recht.

De huwelijkswetgeving daarentegen wordt veranderd. Vroeger had men misschien echtscheiding gehad op grond van consentement mutuel. Nu wordt dat verboden. Maar de menschen, die eenmaal onder de oude wetgeving wettig zijn gehuwd of gescheiden, blijven toch wettig gehuwd of gescheiden, al zullen nieuwe huwelijken of scheidingen op de oude wijze niet meer mogelijk zijn.

Wij hebben ook gekend een verandering van het hypotheekrecht, maar de oude hypotheken zijn toch geëerbiedigd. Er is, meen ik, een termijn gesteld, waarbinnen zij weer moesten worden ingeschreven, maar verkregen rechten zijn geëerbiedigd.

Anders ging het echter bij het leenstelsel. Een leenman kreeg niet zijn land, om hem rijk te maken, maar omdat het belang van het Rijk eischte decentralisatie van macht, daar anders het Rijk niet te verdedigen was.

Het publiek belang ging daarbij voor. Wanneer het dus voor het algemeen belang noodig is, dat een privaatbelang wordt geschonden, behoeft geen schadevergoeding te worden gegeven, ook niet, wanneer vroeger voor die rechten of belangen heel duur is betaald.

Aangezien het nu ook bij het amendement-Troelstra gold een publiek belang, dat iemand was gegeven, niet om hem rijk te maken, maar voor het algemeen welzijn, was het een zeer groote fout te spreken van verkregen rechten. Tegenwoordig evenwel komt het veel voor, dat een beroep op verkregen rechten wordt gedaan. Ieder ambtenaar meent, dat hij zich daarop kan beroepen, als hij met verlaging van traktement wordt bedreigd, en daarom heb ik het noodig geoordeeld, uitdrukkelijk te accentueeren, dat er in dergelijke gevallen niet van verkregen rechten kan worden gesproken. Alleen op het gebied van het privaatrecht en van het vermogensrecht zou zulk een beroep op verkregen rechten opgaan.

De heer **de Gijselaar**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal over dit wetsontwerp niet veel zeggen; ik zou haast zeggen: het geeft mij verdriet over zulk een wetsontwerp te moeten spreken, al geef ik direct toe, dat het niet de schuld der Regeering is.

Ik zal de lange beschouwingen over verkregen rechten van den geachten vorigen spreker niet aanroeren, doch wil slechts dit zeggen. Alleen bij behoud van het vorige traktement van

(de Gijselaar e. a.)

f 3000 bij de zittende leden zou er gesproken kunnen worden van eenige billijkheid om voor hen de verkregen rechten te handhaven. Ik spreek expres van traktement, omdat het woord schadeloosstelling absoluut onjuist is geworden.

Nu is echter in de nieuwe Grondwet, tegen den zin van een groot deel der leden hier, een hooger salaris opgenomen, maar in hetzelfde hoofdstuk van die Grondwet staat nu, dat er een wettelijke regeling moet komen van de verlofs- en nonactiviteits-traktementen en dus wegens de verhooging van het Kamerlidsalaris. Het had dus algeheel uitgesloten moeten zijn, dat nu voor de zittende leden weer bijzondere particuliere voordeelen zouden bedongen worden. Dit is niet goed te praten. Ik wil niet in persoonlijke quaesties treden, maar ik moet het toch uiten, dat ik mij er niet mee kan vereenigen, dat steeds weer degenen, die het in hun macht hebben het financieele lot van een groote massa lieden te regelen, zich niet alleen geen opofferingen willen getroosten, maar steeds meer willen krijgen uit hun politieken arbeid; dat moet diametraal werken tegen de politiek in, die Zijn Excellentie de Minister van Financiën zich ten doel stelt, nl. de politiek van versobering en bezuiniging.

Hoe wil men anderen laten bezuinigen als men zich zelf geen rem wil aanleggen? Als men steeds meer uit de Staatskas wil putten tot eigen voordeel?

Ik wil er niet meer van zeggen, doch ik wil slechts herhalen hetgeen ik ook reeds heb gezegd bij de Grondwetsherziening, dat nu wederom blijkt, dat bij het lidmaatschap der Tweede Kamer zeer goed de meeste betrekkingen gelijktijdig kunnen worden waargenomen, zoodat dat lidmaatschap niet den geheelen man eischt. Cumulatie van betrekkingen, mits niet door den Staat bezoldigd, zal toch niet te verhinderen zijn. Hiertegen doet dit wetsontwerp niets.

Ik vind deze quaestie heelemaal een nare zaak en ik vind het bedroevend, dat ik het heb moeten zeggen, maar ik heb het niet kunnen laten, want ik meen dat het onze plicht is dit hier te uiten.

Ik ben het niet eens met den Minister wanneer hij zegt, dat men niet veel verder komt door tegen dit wetsontwerp te stemmen, omdat bij verwerping de huidige toestand gehandhaafd blijft. Maar, Mijnheer de Voorzitter, is dat nu zoo erg? Wij schieten er toch niet veel mee op, in de toekomst wordt de Staat iets meer ontlast, maar voorloopig blijven dezelfde gelden uitbetaald en alleen langzamerhand zakt dat af. Dus als dit wetsontwerp wordt verworpen, zal de Staat niet erg financieel benadeeld worden en misschien moreel bevoordeeld, omdat de publieke opinie dan niet door den schijn van dit wetsontwerp zal worden gesusd, maar zooals het nu staat, zal ik mij nog niet uiten of ik tegen dit wetsontwerp zal stemmen of niet, ik wil eerst den Minister hooren. Ik achtte het evenwel mijn plicht te moeten zeggen wat ik hier heb in het midden gebracht.

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij in hoofdzaak aansluiten bij de redevoeringen, gehouden door de heeren van Hardebroek, Verkouteren en de Gijselaar.

Zoozals reeds gebleken is uit mijn korte opmerkingen in de Tweede Kamer, ga ik in beginsel met deze heeren mede. Ik ga op één punt met den eersten geachten spreker echter niet mee en ik wensch dien geachten spreker op zijn vergissing te wijzen.

De geachte afgevaardigde heeft namelijk gezegd, dat hij zijn stem zou uitbrengen tegen dit wetsontwerp; dat heb ik van de beide andere sprekers niet gehoord en dat berust dan ook op een reusachtig misverstand. Mijnheer de Voorzitter! Ik wil dit even aantoonen.

De heer van Hardenbroek heeft de volgende woorden uit de Memorie van Toelichting voorgelezen:

> „Bij verwerping zou de huidige toestand gehandhaafd blijven en zeer waarschijnlijk binnen afzienbaren tijd geen wijziging ondergaan."

De heer van Hardenbroek noemt dat een stok achter de deur, een dreigement dus van den Minister: als gij dit verwerpt, verander ik het ook nooit meer.

(Minister de Geer e. a.)

Mijnheer de Voorzitter! Dit is geheel niet de bedoeling van de woorden. De bedoeling daarvan is: na hetgeen ik met dit ontwerp in de Tweede Kamer heb doorgemaakt — ik zou haast zeggen: de stille kracht, die er tegen werkte, ook in het debat over artikel 1, dat natuurlijk opnieuw aan de orde zou moeten komen —, heb ik de overtuiging gekregen, dat bij verwerping van dit ontwerp de toestand zeer waarschijnlijk ongewijzigd zal blijven, terwijl bij aanneming de toestand op den duur zal worden gesaneerd en de situatie zal ontstaan, waarin de geachte sprekers wenschen te komen.

Ik meen dan ook, dat de heer van Hardenbroek ten onrechte op grond van zijn bezwaar aanstuurt op verwerping van dit ontwerp. Het amendement-Troelstra brengt geen wijziging in den bestaanden rechtstoestand. Ware dit wèl het geval, dan zou men wegens een onderdeel het ontwerp kunnen afstemmen, zooals daarstraks gebeurd is. Maar dit amendement heeft op één punt den bestaanden rechtstoestand gecontinueerd, terwijl de Regeering dien ook op dat punt had willen wijzigen. Stemt men het ontwerp af, dan blijft de bestaande rechtstoestand volkomen gecontinueerd. Dan blijft dus bij voorbeeld ook, dat de jaren, waarin men nonactiviteitswedde geniet, meetellen voor het pensioen. Dan wordt ook niet in de toekomst de bepaling ingevoerd, dat van de nonactiviteitswedde, die iemand geniet, in mindering wordt gebracht het bedrag, dat hij uit een andere betrekking ontvangt en dan wordt ook niet bereikt, dat nieuwoptredende leden geen nonactiviteitswedde genieten, tenzij hun salaris grooter is dan f 5000.

Ik meen dan ook, dat de heer van Hardenbroek komt tot een onjuiste conclusie. Bovendien kan nog steeds later, als de Tweede Kamer haar fout inziet, het verkeerde element uit deze wet verwijderd worden.

Mijnheer de Voorzitter! Indien ik de eer had, lid van deze Kamer te zijn, zou ik mij op dit standpunt plaatsen en aldus spreken: ,,Ik betreur, dat in de Tweede Kamer het amendement is aangenomen, maar ik wil het door de Regeering aangebodene niet afwijzen op grond van het feit, dat op het oogenblik niet méér is te verkrijgen; ik spreek daarbij den wensch uit, dat de wet eerlang gewijzigd wordt en wel het liefst door een initiatiefvoorstel van de Tweede Kamer, zoodra deze haar fout heeft ingezien".

Mijnheer de Voorzitter! Ik hoop, dat vele geachte leden van deze Kamer dien gedachtengang zullen willen volgen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De vergadering wordt voor een half uur geschorst, en daarna hervat;

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

IV. Wijziging van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1923 (496).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Slingenberg**: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet te ontkennen, dat bij de indiening van dit wetsontwerp een gevoel van onbehaaglijkheid in het land postvatte. Hoe nu, zoo vroeg men, moet de Staat opkomen voor de verliezen van de Hanzebanken? Echter, sinds de parlementaire behandeling, welke dit wetsontwerp onder leiding van den Minister van Financiën heeft medegemaakt, zijn er een aantal zoodanige wijzigingen en ook beperkingen en verduidelijkingen aangebracht, en is een zoodanige uitvoerige toelichting alsnog door den Minister verstrekt, dat men nu wel kan zeggen, dat aan dit wetsontwerp de angels zijn uitgetrokken.

Toch is dit wetsontwerp van zoodanigen aard, dat het de moeite wel loont er even bij stil te staan.

Er is bij de schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling aan de overzijde van het Binnenhof en ook in het Voorloopig Verslag van deze Kamer veel gesproken en geschreven over het beleid, gevoerd door de besturen dezer bankinstel-

(Slingenberg.)

lingen. Ik zal daarin niet treden en wel om tweeërlei motief.

Vooreerst, omdat ik meen, dat de critiek op het economisch beleid en op de algemeene gestie van de directies der Hanzebanken in de eerste plaats dient te worden uitgeoefend in de vergadering van aandeelhouders en bovendien, nu de rechterlijke tusschenkomst is ingeroepen, door de crediteuren in de rechtszaal ten overstaan van de daartoe benoemde autoriteiten. En in de tweede plaats, omdat het doel van dit wetsontwerp, zooals in den loop van zaken steeds duidelijker is geworden, niet is om steun te geven aan de Hanzebanken als zoodanig, maar alleen aan diegenen van haar debiteuren, die behooren tot den industrieelen middenstand en een op zich zelf levensvatbaar bedrijf hebben, die ten volle kredietwaardig zijn, doch die, nu de Hanzebanken geen verder krediet kunnen geven, gevaar loopen om in het economisch moeras te verzinken.

Ware het doel van dit wetsontwerp om wel steun te geven aan de Hanzebanken als zoodanig, dan zou ik een verwoed tegenstander zijn van dit wetsontwerp, aangezien ik het ten eenenmale onverantwoordelijk zou achten de gelden van den Staat, de gelden van de belastingbetalers, beschikbaar te stellen om de gaten van financieele instellingen te stoppen.

Met groote instemming heb ik dan ook gelezen de pertinente verklaring van den Minister van Financiën aan de overzijde, dat steun aan de Hanzebanken als zoodanig ten eenenmale buitengesloten is; en ik heb er goede nota van genomen, dat de Minister zelfs in de Tweede Kamer heeft verklaard (*Handelingen* bladz. 2810):

,,dat het prestige der Hanze-banken niet het risico van een cent uit de schatkist waard is."

Ik zou nog verder willen gaan en zeggen: het prestige der Hanzebanken is niet waard om in deze hooge Vergadering een onderwerp van discussie uit te maken. Maar te ver ging naar mijn bescheiden meening de Minister, toen hij op een interruptie van den heer van der Waerden — zie bladz. 2810 van de *Handelingen* der Tweede Kamer — die zeide: U betoogt toch niet, dat dit ontwerp niet zou zijn een indirectie steun voor de Hanzebanken? antwoordde: Dat betoog ik zeker, waardoor de Minister verklaarde, dat dit ontwerp ook niet zal zijn een indirecte steun aan de Hanzebanken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zie dat eenigszins anders. Immer het staat vast, dat, indien de Algemeene Centrale Bank voor den Middenstand, de A. C. B. genoemd, bepaalde debiteuren van de Hanzebanken overneemt, dan de kaspositie van de Hanzebanken onmiddellijk versterkt wordt, dat dan de crediteuren der Hanzebanken eerder hun betaling kunnen krijgen en dat de aandeelhouders eventueel ook eerder aan hun geld zullen komen. Indirecte steun aan de Hanzebanken zie ik hierin dus mogelijkerwijs wel. Maar dat behoeft geen overwegend bezwaar te zijn. Immers indien ik wil helpen een brand te blusschen bij iemand, die mij dierbaar is, behoef en mag ik dat zelfs niet nalaten, wanneer ook iemand anders, die mij onverschillig is, daardoor gebaat zou worden. Die consequentie aanvaard ik voor mij dan ook, wanneer ik mijn stem aan dit wetsontwerp geef, en ik geloof, dat de Kamer zich ook rekenschap zal moeten geven hiervan, dat deze consequentie aan dit wetsontwerp is verbonden.

Mijnheer de Voorzitter! Laat ik derhalve over het beleid en alles wat daarmee samenhangt, zwijgen. Alleen dit: ik hoop, dat de economische en geestelijke leiders van deze bank uit deze debacle een les zullen trekken en wel deze, dat men wel in het geestelijk en godsdienstig leven zich kan afzonderen, maar dat het economisch leven zich niet laat indeelen in groepjes, samengesteld naar de godsdienstige overtuigingen van hen, die daaraan deelnemen; dat men wel politieke wetten kan doen vaststellen en intrekken door Katholieke, Hervormde, Gereformeerde, Israëlietische en ,,paginistische" groepeeringen, maar dat economische wetten zich aan een dergelijke groepeering niet gelegen laten liggen. Mogen zij, die het Nederlandsche volk sectarisch verdeelen

(Slingenberg.)

tot aan de geitenfokvereenigingen toe, en in casu de spaarders welbewust naar de Hanzebanken hebben gedreven om er hun spaarpenningen te beleggen, zich hun verantwoordelijkheid bewust zijn. Indien deze les uit het gebeurde mocht worden getrokken, kan men hier zeggen: *à quelque chose malheur est bon.*

Ik sprak zooeven van enkele wijzigingen en beperkingen, welke zich in den loop der discussies bij dit wetsontwerp hebben voorgedaan. Ik heb daarbij in de eerste plaats het oog op het feit, dat de Minister de garanties heeft beperkt tot vier millioen, waardoor derhalve het maximum verlies is beperkt tot twee millioen.

Deze wijziging is wel is waar als zoodanig niet in het wetsontwerp aangebracht, maar bij de toelichting en de mondelinge gedachtenwisseling heeft de Minister zich gebonden niet verder te zullen gaan, zonder nadere machtiging van de Staten-Generaal, dan tot de door mij genoemde cijfers.

De tweede wijziging is, dat het *premier risque* zal worden geloopen post voor post, niet collectief, zoodat men, als er over de geheele linie een verlies van 2 millioen wordt geleden, niet van den Staat zonder meer 50 pct. of 1 millioen kan eischen. Post voor post zal van de Regeering 50 pct. gevorderd mogen worden, zoodat men, als op den eenen post meer en op den anderen minder dan 50 pct. verlies wordt geleden, niet het gemiddelde mag nemen. Ik verheug mij er over, dat de Minister zich in dien geest heeft uitgelaten.

De derde wijziging is een geheele omwerking van de omschrijving van den begrootingspost, waardoor in de eerste plaats komt vast te staan — dat is de meest belangrijke verduidelijking —, dat geen krediet zal worden overgenomen zonder dat daartoe wordt gegeven de bevoegde machtiging en medewerking èn van de A. C. B. èn van de Nederlandsche Bank, zoodat het niet geoorloofd zal wezen, dat de Regeering zonder die tusschenkomst, dus op eigen gelegenheid, een op andere wijze overgenomen krediet zal garandeeren.

Als onderdeel van die wijziging vermeld ik het feit van de afloopende kredieten, waardoor ook is komen vast te staan, dat het geven van blijvende kredieten is uitgesloten en dat de bedoeling uitdrukkelijk is vastgelegd, dat de kredieten zoo spoedig mogelijk moeten worden afgelost.

Dat daarnaast ook het woord „Hanzebank" uit het wetsontwerp is vervallen, schijnt mij toe geen verbetering te zijn, aangezien thans de omschrijving van den post zoo ruim is, dat de Regeering aan de hand van de woorden van het artikel, zonder machtiging van de Staten-Generaal, ook bij andere middenstandskredietbanken garanties zal kunnen verleenen. Ik heb het volste vertrouwen, dat deze Minister daarvan geen gebruik zal maken en zich zal beperken tot hetgeen bij de discussies is komen vast te staan, maar is men in dat opzicht ook zeker van volgende Regeeringen, is men er zeker van, dat een eventueele opvolger van den Minister zich daardoor gebonden zal achten? Ik meen dat te mogen betwijfelen. Van dezen Minister ben ik daarvan ten volle overtuigd, ook omdat ik met instemming er kennis van genomen heb — ik stel er prijs tot Zijn Excellentie daarvoor een woord van waardeering te spreken —, dat in tegenstelling met hetgeen bij vroegere gelegenheden, bij vroegere garanties gebeurd is, geen enkel obligo is overgenomen, voordat de Staten-Generaal in hun geheel het voornemen der Regeering hebben gesanctionneerd. Bij vroegere gelegenheden werden de Staten-Generaal voor een fait accompli gezet en werd, nadat de garanties waren aangegaan, een bekrachtiging daarvan door de Kamers gevraagd. Ik verheug mij er over, dat de Minister niet heeft gehandeld, alvorens het oordeel van de Staten-Generaal te hebben ingewonnen. Dat is een gezond Staatkundig beginsel.

Mijnheer de Voorzitter! Nu echter de omschrijving van dezen begrootingspost zoo ruim geworden is als zij thans luidt, is daaraan toch ook wel gevaar verbonden, want men kan naar mijn meening niet ontkennen, dat nu de omschrijving zoo ruim is, hierin een zeker precedent ligt. Ik weet wel, dat de Minister dat heeft tegengesproken in de Tweede Kamer, maar van de andere zijde is er sterk de nadruk op gelegd en heeft men verklaard dit ontwerp alleen te aanvaarden om precedent. Ik geloof, dat als men objectief voor deze zaak staat, dit ontwerp als precedent moeilijk geheel is te elimineeren. Men blijft natuurlijk formeel vrij om zich in de toekomst te onthouden, maar waar de Regeering deze garantie aanvaardt voor de Hanzebanken, sterk sectarische banken, daar zal de Regeering zich moeilijk kunnen onthouden als algemeen werkende middenstandsbanken of groote neutrale banken, waarbij ook groote belangen gemoeid zijn, in moeilijkheden komen. Ik voor mij acht het noch een gevaar, noch een voordeel: men kan het niet als precedent uitschakelen, want het is een parlementair feit, dat zich heeft voorgedaan. Men kan wel *sans préjudice* discussieeren, in de hoop, dat men het eens wordt, maar *sans préjudice* een wet aannemen, daarvan zijn mij geen voorbeelden bekend. Maar ik ben bereid ook de consequentie van dat precedent te aanvaarden, en zonder uit te spreken, dat in de toekomst elke economische ramp een onderwerp van Staatszorg zal moeten zijn. Wanneer het algemeen belang van hulp bij een andere debacle voldoende groot is en de Regeering komt met een voorstel, dan zal ik daarbij ook de Regeering volgen.

Ik wensch thans nog een paar opmerkingen te maken over de wijze, waarop de Regeering zich voorstelt deze garantie te verleenen. Ik kan de wijze, zooals die nu door den Minister van Financiën is toegelicht, niet de gelukkigste achten. De bedoeling is, dat de Regeering een eventueel krediet garandeert voor een schuldenaar van de Hanzebanken, overgenomen door de A. C. B., terwijl de Nederlandsche Bank de promesse disconteert, waarbij de Staat zich dan aansprakelijk stelt voor het eerste verlies tot een maximum van 50 pct. van het krediet.

Ik vind dat de Regeering daarbij te ver is gegaan. Ik heb geen bezwaar tegen het percentage van 50 pct., maar ik heb er wel overwegend bezwaar tegen, dat het eerste verlies zal worden gedragen. Ik acht het niet gelukkig en ietwat onvoorzichtig, omdat de bankinstellingen, de A. C. B. en de Nederlandsche Bank, zeer zeker met alle mogelijke zorg de belangen van het Rijk zullen beoordeelen.

Maar het is een menschelijke eigenschap in de eerste plaats af te vragen: welk gevaar loop ik als commercieel man aan het hoofd van een bedrijf bij een dergelijke transactie. Het is niet te ontkennen, dat de directie van de A. C. B. een natuurlijke rem zou hebben in het verleenen van kredieten en uiteraard meer nauwkeurig toezicht zou moeten houden op de debiteuren, wanneer zij ook in het eerste verlies participeert. Te recht is door verschillende leden der Tweede Kamer gezegd, dat de A. C. B. een debiteur, die niet voor 100 pct. goed is, gerust kan nemen zonder zelf dadelijk risico te hebben. De Minister heeft wel aangevoerd, dat een debiteur, die voor 90 pct. goed is, spoedig kan afzakken tot 80, 70, 60 pct. en dus de grens bereiken, waarin ook de A. C. B. in het verlies deelt, maar de gevallen zijn toch niet altijd zoo. Het is zeer goed denkbaar, dat een debiteur, die voor 80 pct. goed is, zich staande weet te houden of zich opwerkt tot de volle 100 pct. Wanneer een bankinstelling weet, dat een debiteur allezins acceptabel is, maar toevalligerwijze op dat moment minder goed is, kan zij hem gemakkelijker steunen, wanneer zij niet in het eerste verlies participeert. Daarom had ik gaarne gewild, dat de Minister het maximum van de garantie had gesteld op 50 pct., en dat de A. C. B. in ieder verlies zou deelen, al was het maar 10 pct. van dat verlies, met inachtneming van een zekere schaal, want dan zal zij met de uiterste nauwkeurigheid de soliditeit der debiteuren nagaan.

Dat is ook billijk, want wanneer de debiteuren worden overgenomen, kan de Staat daarbij nooit voordeel hebben, maar wel de Centrale Middenstands Credietbank. Wanneer die een goeden debiteur overneemt met een belangrijken omzet, en dien weet te behouden, en zij neemt in totaal een krediet van 4 millioen over, dan zit daarin een belangrijk voordeel en weinig risico; al die accepten worden door de Nederlandsche Bank verdisconteerd, eigen kapitaal is dus niet noodig, men krijgt de garantie, die bij het oude krediet gevestigd was en thans nog 50 pct. van den Staat. Men heeft er dus een voordeel van om dien goeden debiteur over te

53ste VERGADERING. — 12 JULI 1923.

496. Wijziging van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1923.

(Slingenberg.)

nemen, terwijl de A. C. B. bovendien een directe winst kan boeken uit de rentemarge van haar eigen debet en credit. Het is daarom juist buitengewoon billijk, dat de A. C. B. in het eerste verlies deelt, al is het maar gering, en daarom kan ik er mij in verheugen, dat de Minister een kans openlaat om in die richting te gaan, waar hij op pag. 2 der Memorie van Antwoord schrijft:

„Wanneer op de posten, welke onder deze regeling zullen vallen, verliezen zouden geleden worden, zal, volgens de aanvankelijk voorgenomen regeling, inderdaad de Staat die verliezen tot een bedrag van ten hoogste 50 pct. der geheele vordering voor zijne rekening nemen.”

De woorden „aanvankelijk voorgenomen regeling” geven mij de hoop, dat de Minister een definitieven stap in deze richting zal doen. De Nederlandsche Bank zou daarbij nagenoeg geen risico hebben. Immers, de Nederlandsche Bank zou eerst verlies kunnen lijden als niet alleen de debiteur insolvent blijkt, maar bovendien de A. C. B. niet aan haar verplichtingen kan voldoen, en dat is een *casus non dabilis.*

Een tweede punt, dat ik wilde bespreken, betreft de formeele wijze van borgstelling. Wanneer men een borgtocht aangaat, wordt in den regel den borg een gedrukt formulier voorgelegd ter onderteekening, waardoor hij afstand doet van alle voorrechten van uitwinning, schuldsplitsing, enz., die den borg bij de wet zijn toegekend.

Ik weet niet, of de Minister voornemens is zich zulk een formulier te laten voorleggen. M. i. brengt de aard van deze garantie juist mede, dat het Rijk eerst aansprakelijk wordt, als alle zekerheden zijn geëxecuteerd, dus dat men juist gebruik maakt van die rechten van uitwinning. Anders zou het al zeer eenvoudig zijn voor de A. C. B. om te zeggen: er hapert iets aan de rentebetaling, de Staat als borg moet mij het geld geven. De Staat zou dan als beschadigde borg in de moeilijke positie zijn, dat hij het geld moest terug zien te krijgen. Ik zal hierover dus gaarne een nadere mededeeling van den Minister ontvangen.

In de Tweede Kamer is een uitvoerig en soms ook, ten gevolge van de snelle behandeling van het wetsontwerp, verward debat gevoerd over de vraag, wat de Regeering eigenlijk zal doen met de debiteuren. Zal een debiteur, die bijv. voor f 25 000 debet staat, overgenomen worden met de gestelde zekerheid. Uit de laatste rede van den Minister heb ik begrepen, dat alleen zouden worden overgenomen kredieten, die noodig zijn voor de voortzetting van het bedrijf. Zoogenaamde bevroren kredieten zouden dus niet worden overgenomen, ook al zijn zij voldoende gedekt. Ik hoop en vertrouw, dat de Minister zal toezeggen, dat de bedoeling is, als regel alleen nieuw geld te geven.

Ik zie daarbij niet over het hoofd, dat zich gevallen kunnen voordoen, dat met een nieuw krediet een oud krediet moet worden overgenomen. Wanneer iemand f 10 000 schuldig is aan de Hanzebanken en daarvoor gegeven heeft een zekerheid van f 50 000 en hij wil er f 10 000 bij hebben op dezelfde zekerheid, dan spreekt het vanzelf, dat, om dat nieuwe geld te krijgen, men moet beginnen met de oude schuld af te lossen.

In dergelijke gevallen zal overleg moeten worden gepleegd en bestaat er geen bezwaar, dat oude krediet mee te nemen. Maar dit moeten uitzonderingsgevallen blijven, regel moet zijn, dat alleen hulp wordt verleend bij nieuwe kredieten.

Nu heb ik gezien, dat in de discussie in de Tweede Kamer door een van de sprekers, en niet den eerste den beste, een voorbeeld is aangehaald, dat mij niet geheel duidelijk is. Misschien kan de Minister mij hieromtrent nader inlichten.

Ik kan mij voorstellen, dat iemand een krediet heeft gekregen van f 10 000 en daarvoor had gegeven een zekerheid van f 50 000, maar dat hij daarbij de toezegging had gekregen, dat langzamerhand het krediet zou worden opgevoerd tot f 40 000. Nu is in de Tweede Kamer gezegd, dat het mogelijk zou zijn, dat dit bedrag van f 50 000 in effecten was gedeponeerd. In dat geval, zoo werd gezegd, zou de A. C. B., die effecten terugnemende, dat oude krediet overnemen. Het komt mij echter voor, dat die redeneering op een misverstand

(Slingenberg e. a.)

berust. Want die bewuste persooon is alleen formeel debiteur, in werkelijkheid crediteur. Wanneer men f 10 000 schuldig is, maar f 50 000 aan effecten heeft gedeponeerd, komen die effecten in den algemeenen effectenvoorraad van de bank, en deze is volgens de gebruikelijke formulieren bevoegd, die effecten in herprolongatie te geven. Dat doet iedere bank, en zeker iedere bank, die in moeilijkheden dreigt te komen; dan gaat men die bankonderpanden direct herprolongeeren. Die bewuste persoon is dus in practischen zin geen schuldenaar, maar schuldeischer voor de waarde zijner effecten. En zoo iemand kan men m. i. niet overnemen.

Iets anders is, wanneer zoo iemand voor f 50 000 hypotheek heeft gegeven. Een hypotheek kan men niet rehypothekeeren. Wanneer een derde persoon hypotheek heeft gegeven, zooals de heer Blomjous hier opmerkt, staat de zaak anders. Wanneer bijv. de heer Blomjous voor mij een hypotheek heeft gegeven als ik een krediet opneem, zou, als ik die schuld betaal, die hypotheek vrij komen en is de transactie ook zoo te sluiten, dat de hypotheek blijft gelden voor een nieuwe schuld. Maar het voorbeeld van het effectenonderpand berust m. i. op een misverstand.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik dus resumeer, kom ik tot de conclusie, dat in het algemeen tegen dit wetsontwerp, zooals het in den loop der discussies gewijzigd is, geen bezwaar bestaat. Ik hoop, dat de Minister zich nader zal willen beraden omtrent wijziging van de *premier risque.* Wanneer dienaangaande een toezegging wordt gedaan, zal ik met volkomen gerustheid mijn stem aan dit wetsontwerp kunnen geven.

De heer **van der Lande**: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik de redevoeringen, die over dit wetsontwerp in de Tweede Kamer zijn gehouden, doorlees, dan zie ik, dat daardoor een gedachte loopt, die ook weer in het Voorloopig Verslag wordt geuit: er wordt een precedent gesteld, doordat de Staat den middenstand te hulp komt. Wel werd dit hier en daar in twijfel getrokken en handig werd in het midden gebracht, dat wie later dit voorstel als precedent zou willen stellen, zal hebben te bewijzen, dat de omstandigheden dezelfde zijn, maar, Mijnheer de Voorzitter, men zal wel altijd kunnen zeggen, dat de omstandigheden niet dezelfde zijn, want het zou wel een buitengewoon groot toeval zijn, als alle omstandigheden precies dezelfde waren.

Evenmin als het eene blad van boom of plant aan een ander blad gelijkvormig en gelijk is, evenmin zullen alle omstandigheden, die tot financieele debacles leiden, dezelfde zijn.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, al werd als vaststaand aangenomen, dat dit wetsontwerp een precedent zou zijn, dan vraag ik mij niet af: wat zijn de omstandigheden, doch wat is de grond, waarom ik aanneming van dit wetsontwerp mag bepleiten. Die grond, Mijnheer de Voorzitter, zou niet voor mij bestaan, indien één klasse van Nederlanders, laat ik het anders zeggen, indien alleen de middenstand er door gebaat werd. Dit wetsontwerp helpt een veel uitgebreider kring van het Nederlandsche volk. Aan dien middenstand zit indirect de geheele maatschappij vast.

Dat doet mij voor deze wet stemmen.

Het wetsontwerp helpt direct den handel, de kleinindustrie en de middenindustrie. Worden deze niet geholpen, dan is daarvan het gevolg minder productie of stopzetting der productie, werkloosheid, steun aan werkloozen, waaraan heel Nederland, van den Dollard tot Zeeuwsch-Vlaanderen, mee moet betalen, en last not least vermeerderde import door het buitenland, waarvoor deze Minister anders met bijzondere voorliefde de deur openhoudt, met te geringe belastingbetaling, alleen zout en enkele andere bevoorrechte fabrikaten buitengesloten.

De hulp, die de Regeering in deze Hanzebanken-debacle wil verleenen, is dus geen speciale hulp. Het is een hulp van algemeenen aard. Maar, Mijnheer de Voorzitter, al ware die hulp niet zoo algemeen als ik voel dat zij is, dan nog zou ik voor deze wet stemmen. De Regeering zelf is, naar het mij wil voorkomen, niet geheel van schuld vrij te pleiten. Wij moeten dus helpen.

(van der Lande.)

Bij de algemeene beschouwingen heb ik er in April, naar ik meen, het noodige van gezegd. Ik heb toen den toestand aangekondigd, zooals die worden zou. Ik heb er op gewezen, hoe het ons volksbestaan vernietigend belastingstelsel het land binnen korteren of langeren tijd ten ondergang zal brengen. Ik heb met practische voorbeelden bewezen en er op gewezen, hoe een allerdwaaste successiebelasting zaken vernietigde, de werklieden op straat dreef.

Zeker, Mijnheer de Voorzitter, de Minister heeft er zich wel iets, maar o zoo weinig van aangetrokken. Voor dat weinige ben ik hem namens hen, die anders als slachtoffer zouden vallen, dankbaar voor de indiening van het wetsontwerp, onlangs in deze Kamer aangenomen, waardoor de Minister in sommige gevallen fiscale dwaasheden, als ik ze zoo noemen mag, kan voorkomen.

Alleen is het de vraag — ik ben hier misschien buiten de orde, maar ik hoop, dat ik den Minister even die vraag mag stellen en hij daarop zal willen antwoorden —, of de wet ook terugwerkende kracht zal hebben.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, dat is niet genoeg. In deze tijden vooral mogen aan handel en industrie geen gelden door te hooge belastingen onttrokken worden. Er moet meer gedaan worden. Komt deze Regeering niet met ingrijpende veranderingen in onze belastingheffingen, op de wijze, zooals ik deze bij de algemeene beschouwingen in April uiteenzette, dan is zij voor een deel mede oorzaak van debacles, zooals wij er thans een hebben en zooals zij in de toekomst onverbiddelijk verder zullen komen. Zij worden niet voorkomen door het indienen van een schoenenwetje of een verhooging van een enkel invoerrecht op zout tot hulp dier industrie, zooals de Minister zeide. Dat schoenenwetje zij geen onderscheidingsteeken voor juist beleid op economisch gebied. Het brengt niets in de schatkist.

Er moet verandering komen in onze kapitaal vernietigende en dientengevolge arbeid vernietigende belastingen. Kapitaal en arbeid zijn nu eenmaal beide noodig in deze maatschappij. Vernietigt men den een, dan vernietigt men den ander.

Ik acht het mij dan ook tot plicht de Regeering hierop nogmaals te wijzen. En ik sta hier niet alleen. Mr. Vissering, de directeur van de Nederlandsche Bank, hield enkele weken geleden een bijzonder belangrijke rede, waaruit ik het volgende citeer:

In ons land zijn allerlei schulden aangegaan in een tijd van inflatie. Ook de inkomens waren in dien tijd schijnbaar hooger. Daarmee hielden echter de uitgaven gelijken tred. De belastingaanslagen hier te lande vinden thans echter plaats in een tijd van ingetreden deflatie. Goederenprijzen en dividenden zijn reeds omlaag gegaan. Het geld steeg door de deflatie in waarde. De belastingen moeten dus worden opgebracht in guldens van hoogere waarde.

Wordt nu de belastingschroef te sterk aangezet, dan moeten de belastingbetalers hun kapitaal aanspreken en heeft derhalve kapitaalvernietiging plaats. Het pernicieuze gevolg van dit alles is dus, dat het belastingobject wordt vernietigd. Huizen bijv. worden veel te zwaar belast en de bezitters zullen die lasten op den duur niet meer kunnen opbrengen. Tallooze groote huizen staan thans te koop; in Amsterdam hebben sinds lang geen veilingen van groote huizen meer plaats gehad; de makelaars zijn overladen met opdrachten om huizen te verkoopen, maar er zijn eenvoudig geen koopers. Vele huizen en groote villa's, bijv. te Bloemendaal, Zeist en op vele andere plaatsen, staan door gedwongen liquidatie leeg, sommige al wel twee jaar. Deze bezittingen dalen daardoor steeds in waarde. Wij zien daaruit, dat wij reeds over de grens zijn van de mogelijkheid van belastingbetaling.

Bij de belastingheffing let de fiscus alleen op de inkomsten en daarin ligt de groote fout. Inkomsten, zelfs groote inkomsten, zijn op zich zelf niet altijd een bewijs van welstand, men moet daartegenover stellen de verplichtingen en het kapitaalverlies.

Wij zijn dus met de belastingen over de schreef en zijn hard op weg om het vermogen te vernietigen.

Dat zij dezen Minister gezegd en der Regeering tevens. Met bezuiniging alleen komen wij er niet. Mochten er dus verdere financieele moeilijkheden ontstaan, dan acht ik het wel terdege plicht van de Regeering, dezelfde maatregelen voor te stellen als waarin dit ontwerp voorziet. Dat behoeven geen groote standenbanken te zijn, ook de cliënteele van andere banken, grooter of kleiner, dienen dezelfde medewerking te kunnen krijgen van de Regeering. Ik ben dus heelemaal niet gevoelig voor het argument, dat door dit wetsontwerp een precedent zal worden gesteld. Neen, Mijnheer de Voorzitter, ik aanvaard dit precedent mede en hoop, dat de Regeering het met mij zal aanvaarden.

Wordt de cliënteele van groote bankinstellingen nu wel geholpen en die van minder groote banken niet, dan is dat onredelijk. Men drijft daardoor de cliënteele van de kleine banken naar de grootere, omdat men zich daar veiliger acht. De bankinstellingen over het algemeen zijn door den Staat bovendien gedupeerd, nl. door de concurrentie, die de Staat hun aandoet. Ik wil er bij deze gelegenheid nog eens uitdrukkelijk op wijzen, dat het niet aangaat, dat de banken niet dezelfde vrijheid van zegel genieten als de Rijkspostchèque- en girodienst. Dat is schreeuwend onbillijk.

Er bestaat hier een wet op de oneerlijke concurrentie, doch ernstiger geval van oneerlijke concurrentie dan deze Staatsconcurrentie zal er nog bedacht moeten worden!

Mijnheer de Voorzitter! Het kwaad voorkomen is echter beter dan het kwaad herstellen. Ik hoop daarom, dat de Minister ons belastingstelsel zoo verandert, dat het niet meer bijdraagt tot financieele rampen zooals thans velen treffen. Dat is het belang van gansch het land en zeker het meest van den arbeid.

Met ons verouderd belastingsysteem dient gebroken te worden. Een belastingsysteem, waarvan het foutieve te meer in het oog springt door het zoo sterk verhoogd heffingspercentage en waarvan het verkeerde mede bewezen wordt door deze Hanzedebacle. Die debacle is zeker in de eerste plaats toe te schrijven aan slecht beheer. Ik ben het echter niet eens met den Minister, wanneer Zijn Excellentie in de Memorie van Antwoord zegt, dat de moeilijkheden der Hanzebank niet mede te wijten zijn aan onze belastingpolitiek. En ik meen dat te mogen zeggen na de rede, die deze Minister gehouden heeft in antwoord op mijn algemeene beschouwingen. Toen noemde de Minister zich zelf op belastinggebied de beul van den Staat. Erger kan het toch wel niet. Ik zou den Minister dezen titel niet gaarne gegeven hebben!

Wanneer de Minister den toestand van de meeste industrieën beter kende, dan zou Zijn Excellentie zeker overtuigd zijn, dat daarin verandering moet komen.

Toch, Mijnheer de Voorzitter, het daghet in het Oosten.

Er schijnt in dit Ministerie eenige drang naar onderzoek van de malaise-oorzaak te bestaan.

De Minister-President heeft zich o. a. naar Volendam begeven.

En het is een ingezonden stuk in de pers, dat ik zóó interessant en pakkend vind, dat ik meen goed te doen, dat eens voor te lezen.

Het luidt:

„De laatste blijken van belangstelling der Regeering voor het bedrijfsleven zijn hartroerend! Niet iedereen wist, althans voor eenige weken, dat er in Volendam een bedrijf bestond, dat in Nederlands economisch leven een buitengemeen belangrijke rol speelt. Thans weet ieder Nederlander het. De kranten hebben er van vol gestaan. De Minister-President heeft zich persoonlijk naar Volendam begeven! Wat toch is het geval? Het eendenhoudersbedrijf van Volendam verkeert in moeilijkheden. Het is verschrikkelijk, de eenden van Volendam lijden aan een akelige ziekte en ze willen geen eieren meer leggen! Aandoenlijk is de belangstelling der Regeering, fraai uitgebeeld op de kieken in de geïllustreerde pers, waar men Zijne Excellentie tusschen de zieke eenden ziet. En het eendenhoudersbedrijf zal en moet geholpen worden. De Minister besprak de moeilijkheden persoonlijk met de belanghebbenden te Volendam. En, nauwelijks in de Residentie terug, wordt door den Minister aan al wat deskundig is op dit gebied opgedragen, om met den meest

(van der Lande c. a.)

bekwamen spoed de geneesmiddelen te zoeken om het Volendamsche bedrijf gezond te maken!

Volendammers, onze gelukwenschen!"

En dan gaat de schrijver verder, en dan ben ik zoo vrij, waar hij het woord Brabant gebruikt, het woord Nederland te gebruiken.

„In Nederland werken honderden bedrijven op halve capaciteit, reeds maanden-, jarenlang, tientallen bedrijven staan stop of zijn reeds geliquideerd. Duizenden arbeiders met hun gezinnen zijn door onvoldoende werkgelegenheid aangewezen op steunregelingen of armbestuur.

En zoowel patroons als arbeiders hebben reeds maanden-, jarenlang om hulp geroepen. Want ook hun bedrijven zijn ziek, ook zij willen, dat de Regeering te hulp komt. Deskundigen, om de geneesmiddelen te zoeken, zijn niet meer noodig. De kwalen zijn bekend, de geneesmiddelen eveneens.

Tegen de moordende concurrentie van het buitenland vragen zij als geneesmiddelen: belemmering van den exorbitanten invoer."

De gedachte, die ik nu voorlees, laat ik voor rekening van den schrijver.

„In plaats van de nivelleerende en productiebeperkende Arbeidswet, vragen zij een rationeele bescherming van den werkman tegen overmatigen arbeid, en een werktijdregeling, die met de abnormaal moeilijke tijdsomstandigheden in overeenstemming is."

En nu zegt hij verder, en daarmee vereenig ik mij weer:

„Tegen den steeds zwaarderen belastingdruk bepleiten zij drastische bezuinigingsmaatregelen, geen bezuinigingen „in perspectief", maar reëele bezuinigingen.

En wat doet de Regeering? Hoort zij dan niet het steeds luider hulpgeroep der industrie? Zijn Hunne Excellenties al in de Nederlandsche fabriekssteden en fabrieksdorpen geweest, om zich op de hoogte te stellen van den zieken toestand der bedrijven en den ellendigen toestand van tal van arbeidersgezinnen? Is een machine, die niet produceert, minder belangrijk dan een eend, die geen eieren legt?

De Regeering hoort niet het hulpgeroep van het geheele Nederlandsche volk: het gesnater der zieke eenden van Volendam overstemt alles."

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb gezegd.

De heer **Blomjous**: Mijnheer de Voorzitter! Ik veroorloof mij, even de aandacht van de Kamer te vragen voor een zinsnede, die in ons Voorloopig Verslag voorkomt en welke van mij afkomstig is. Daar staat:

„Sommige leden stelden zich op het standpunt, dat men bij de beoordeeling van het voorstel niet vragen moet naar wat er gebeurd is, maar het oog moet gericht houden op wat er zoude geschieden, wanneer dit wetsontwerp niet tot wet werd verheven. Zij achtten echter den steun, die nu wordt aangeboden, niet voldoende. De Regeering behoort, naar hun gevoelen, zich af te vragen, of het niet noodig is nog andere maatregelen voor te stellen, waardoor wordt voorkomen, dat groote groepen van ingezetenen verarmen."

In de Memorie van Antwoord op ons Voorloopig Verslag komt een zinsnede voor, die van toepassing is mede op den voornoemden passus van ons Voorloopig Verslag:

„Het komt den ondergeteekende onjuist voor, de moeilijkheden, welke speciaal ten opzichte van de Hanzebanken zich voordeden, te wijten aan de door de wetgevende macht gevolgde belastingpolitiek.

(Blomjous.)

Evenmin kan de vrijhandelspolitiek z. i. hier in het geding worden gebracht.

Het zou te ver voeren, bij de behandeling van dit wetsontwerp op de hierbedoelde vraagstukken in te gaan.

Deze staan toch geheel buiten het terrein van het onderhavige voorstel en dragen een zoo veelzijdig karakter, dat bij deze aangelegenheid een vruchtdragende gedachtenwisseling daardoor niet wel mogelijk is."

Mijnheer de Voorzitter! Ik juich, zooals reeds uit het Voorloopig Verslag blijkt, de indiening van dit ontwerp van wet toe. Er moet geholpen worden in een toestand, die eenmaal ontstaan is. Ik ben het echter niet eens met de opmerking, dat men in het debat over dit ontwerp van wet niet eenigszins verder moet gaan. Al kan ik den Minister dadelijk de geruststellende verklaring geven, dat ik niet in den breede over deze quaestie zal uitweiden, toch komt het mij voor, dat er aanleiding is, zich rekenschap te geven van de oorzaken, die mede geleid hebben tot deze ontwrichting en ook om onder de oogen te zien en zich af te vragen, of behalve de door de Regeering voorgestelde maatregel om ten behoeve van de kredietwaardige middenstandsbedrijven afloopende garanties te verleenen, ook een andere koers moet worden ingeslagen om verdere inzinking van het welvaartspeil te voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter! In het beleid van de Hanzebanken zijn groote fouten gemaakt. Vooral wil ik wijzen op de allure, die het bestuur van de Hanzebanken heeft aangenomen, om buiten de middenstandsbedrijven ook de grootere bedrijven te financieeren, wier financieering niet op haar weg lag. Daardoor hebben zij als kleinere banken direct het risico op zich genomen, dat de minst gewenschte posten in de groote bedrijven haar te beurt zouden vallen.

Er staat tegenover, dat ook verliezen zijn geleden op kredieten, wier verleening absoluut gewettigd scheen.

Ik noem de kleine leder- en schoenindustrie, waarbij de Hanzebanken zeer groote verliezen zullen lijden en die toch van geslacht op geslacht in uitgebreide streken van Noordbrabant is uitgevoerd en waarvoor voor eenige jaren de basis van kredietverleening wel degelijk aanwezig was.

Men moge in vele opzichten den Hanzebanken te recht het verwijt doen van ondeskundig beheer: men vergete daarbij niet, dat de geheele streek, waarin de Hanzebanken haar bedrijf uitoefenen, in den meest ernstigen, deplorabelen financieelen en bedrijfstoestand gekomen is. Als in een provincie als Noordbrabant, waar 3/4 millioen Nederlanders op een grootendeels schralen zandgrond bijeen kunnen leven, omdat men daar in den loop der tijden de steeds aanwassende bevolking het bestaan heeft kunnen mogelijk maken door een met dien aanwas evenredige uitbreiding der nijverheid, dan ligt het voor de hand, dat een vernietiging of sterke achteruitgang dier nijverheid niet alleen de werkloos en broodeloos gemaakte arbeiders treft, maar dat die in hun ongeluk de rest der bevolking medesleept. Dat geldt trouwens voor geheel Nederland.

Wanneer men bij voorbeeld nagaat, hoe in Amsterdam, Rotterdam, Groningen en andere groote steden de confectiefabrieken gesloten worden, omdat het onmogelijk is te concurreeren tegen den invoer van het buitenland en wij ten gevolge daarvan zeer veel werkloozensteun moeten betalen, terwijl onze goede guldens — want andere munt neemt men er niet aan — verdwijnen naar Duitschland, dan vraagt men zich af: moet het zoo blijven voortgaan, moet het eene bedrijf na het andere worden gesloten en ten slotte de geheele bevolking tot armoede worden gebracht? Onze middenstand is er ten gevolge van de werkloosheid zeer slecht aan toe; zij, die op de eerste plaats zouden moeten profiteeren van de goedkoope valuta-invoeren, verarmen door het gebrek aan koopkracht der arbeiders op verschrikkelijke wijze.

De val der Hanzebanken is een symptoom van den algemeenen toestand; er zullen nog meerdere teekenen volgen, die in alle naaktheid zullen toonen onzen lang bestaanden,

(Blomjous.)

tot heden echter veel te bedekt gebleven miserabelen economischen toestand.

Wanneer zullen de oogen der Regeering opengaan? Wanneer zal de Regeering beseffen, dat ook voor een klein land als het onze *self-supporting* een zeer groote beteekenis heeft, vooral in tijden als dezen, waarin wij van *supporting* van ons bedrijfsleven door andere landen zoo bitter weinig te wachten hebben.

Zijn Excellentie de Minister van Financiën heeft in zijn repliek op mijn rede bij de begrootingsdebatten met groote kracht gezegd, dat wij het moeten hebben van onze groote, welvaart scheppende exportindustrieën. De Minister moge dan bedenken, dat het totaal van onzen export gedurende 1922 niet meer bedragen heeft dan de vrij onnoozele 1221 millioen gulden, waarbij dan nog onze geheele belangrijke export naar Nederlandsch-Indië, Oost en West, is inbegrepen.

Wat beteekent dit bedrag eigenlijk tegenover den handel van de bewoners van ons land onderling?

De Staatsbegrooting voor 1923 wees een eindcijfer aan van 808 millioen, waar de uitgaven van provincie en gemeenten moet worden bijgeteld.

Men komt, telt men alles bijeen, tot de conclusie, dat de algemeene dienst van de Overheid in Nederland belangrijk meer kapitaal vordert dan de natie in haar geheel aan landbouw- en nijverheidsproducten levert aan het buitenland, dan staat daartegenover een invoer van 2028 millioen gulden, die uit den aard der zaak door de natie betaald moeten worden.

Ieder gevoelt, dat dergelijke verhoudingen niet bestaanbaar zijn en dat daarin, wil de welvaart van ons volk niet ten onder gaan, verandering zou moeten komen.

Er wordt wel eens gesproken over het enorme belang, dat onze landbouw heeft bij den export. Ik zal de laatste zijn om dat belang maar eenigermate te verkleinen of niet te hoog aan te slaan, maar ik wil er toch op wijzen, dat in 1922 onze zuivelproductie te stellen was op 450 à 500 millioen gulden. In dat jaar is geëxporteerd aan boter 44,1 millioen gulden, aan kaas 53,6 millioen gulden en aan gecondenseerde melk en ondermelk 33,5 millioen gulden, totaal 131,2 millioen gulden. Tegen dezen export aan zuivelproducten tot een totaal van 131,2 millioen staat dan toch een consumtie in eigen land van ten minste 320 millioen gulden aan zuivelproducten. Men kan zich dan ook voorstellen, wat de gevolgen zijn — en men ziet die gevolgen op dit oogenblik — voor onzen landbouw, wanneer de koopkracht in de centra van de industrie afneemt in die mate als thans het geval is.

Het is wel merkwaardig om aan te halen het getuigenis van den directeur der melkinrichting te Tilburg, in welker fabrieken verwerkt worden per dag 40 000 à 50 000 liters melk van de boeren uit den omtrek; van die hoeveelheid wordt in normale omstandigheden 25 000 à 26 000 L. per dag gesleten te Tilburg als consumtiemelk en ondermelk. Die directeur zeide mij: de export komt bij ons pas op de derde plaats; voor de boeren in den omtrek van Tilburg hangt het er voornamelijk van af, of de arbeiders te Tilburg werkelijk koopkracht genoeg hebben om onze melk af te nemen. Is dit niet het geval, dan brengt onze melk 2 à 4 cent minder op per liter en moeten wij voor een appel en een ei gaan exporteeren. Een ernstig onderzoek naar de waarde, welke een werkelijk systeem van *self-supporting* voor ons land zou hebben, zou ik dus van het grootste belang achten om verdere inzinking te voorkomen.

Dit beteekent niet, dat ik onderschat het belang van het handhaven en weder hooger opvoeren van onzen export. In geenen deele; ik besef, dat bij voorbeeld de 48-urige arbeidsweek dien export geweldige slagen heeft toegebracht. In den tijd, dat een 56-urige arbeidsweek omgezet werd in een 48-urige, met behoud van hetzelfde weekeindloon, zijn in vele gevallen de productiekosten gestegen met 8 à 10 pct.; dit geldt bij voorbeeld in de wolindustrie, en men gevoelt, dat daardoor orders, die in het buitenland te krijgen waren, ons ontgaan zijn.

Op het oogenblik heerscht in de wolindustrie groote werkloosheid, maar wat zien wij gebeuren? Wij zien, dat geschoolde wevers naar Frankrijk trekken om tegen ongeveer

(Blomjous c. a.)

hetzelfde eindloon als betaald wordt in de Nederlandsche wolindustrie te gaan arbeiden 60 uur per week.

Het spijt mij zeer, dat de Minister van Arbeid hier niet is, vooral omdat de oorzaak is een ongesteldheid. Ik heb dien bewindsman deze feiten medegedeeld en hij heeft mij toegezegd, dat hij een onderzoek daarnaar zou doen instellen. Ik heb hem de firma genoemd, die geregeld 60 uren per week laat werken en waarheen gegaan zijn onze arbeiders, omdat die hier geen werk kunnen krijgen.

Dan ligt het voor de hand, dat men niet behoeft te probeeren bijv. om op de Engelsche markt te gaan concurreeren tegen firma's, gevestigd in landen, die op die manier den 8-uurdag saboteeren.

Resumeerende is het volgens mij noodig, om weer tot normale toestanden te komen, om de welvaart weer naar boven te brengen, dat de Regeering voere welbewuste welvaartspolitiek, die mede oorzaak zal zijn, dat de belastingdruk zal verminderd worden; het zal daarvoor ook noodig zijn, dat de Staatszorg inkrimpt en de Staatsuitgaven verminderen. Daarvoor zal het ook noodig zijn, dat het besef bij Regeering en volk meer levendig worde, dat het beter is 53 of desnoods 56 uur per week te werken dan het welvaartspeil steeds verder te zien dalen, om ten slotte tot armoede te vervallen, omdat het buitenland voordeeliger produceert dan wij.

De heer **Dobbelmann**: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een kort woord over dit wetsontwerp. De Minister stelt zich op het standpunt, dat hij solide debiteuren wil helpen om te verhoeden, dat overigens levenskrachtige bedrijven te gronde zouden gaan, maar dat hij in geen geval de Hanzebanken wil steunen. Ik kan daartegen niets inbrengen; ik ga met die zienswijze volkomen akkoord.

Ik wil echter een enkel woord zeggen, om nu niet in een ander uiterste te vervallen, om nl. geen nadeel toe te brengen aan de Hanzebanken.

De heer Slingenberg ziet in dit wetsontwerp toch nog wel eenigen steun voor de Hanzebanken. Ik begrijp dat niet goed, want indien het zal gebeuren zooals de Minister zich voorstelt, dan geloof ik, dat uit deze wet groot nadeel voor de Hanzebanken is te verwachten.

In het Voorloopig Verslag van de Eerste Kamer komt het volgende voor:

> „Eenige leden meenden te begrijpen, dat, om een voorbeeld te noemen, wanneer een debiteur van het krediet, dat hij bij eene middenstandskredietbank had, slechts een gedeelte had opgenomen en hij van de bank het verdere waarop hij, in verband met de in pand gegeven waarde, recht had, niet krijgen kon, doordat zij en déconfiture was geraakt, dan de Algemeene Centrale Bankvereeniging hem aan dat meerdere zoude helpen. Hoe dat echter geschieden zoude, was uit hetgeen tot nog toe bekend was geworden, niet duidelijk. Mocht die meening niet juist zijn, dan zouden zij zulks gaarne van den Minister vernemen.
>
> Het eenvoudigste zoude zijn geld te geven, om het opgenomene af te lossen en daarna op het vrijgekomen onderpand zooveel meer er bij te geven als noodig en in verband met de waarde van het pand mogelijk is. Het scheen echter de bedoeling te zijn, dat niet te doen, omdat dit zou neerkomen op eene zekere mate van hulpverleening aan de bank, hetgeen de Minister zeide niet te willen. Doet men dit echter niet, dan rijst de vraag, hoe men onderpand kan krijgen voor het verdere krediet, dat de Minister wel wil geven. Om het onderpand vrij te krijgen, zal men dan de medewerking van de bank behoeven, die men op geen enkele wijze helpen wil en die dus geen reden heeft, om medewerking te verleenen."

De Minister heeft hierop het volgende geantwoord:

> „Met betrekking tot het volgende ter sprake gebrachte punt moge de ondergeteekende er in de eerste plaats op wijzen, dat hij reeds in de Tweede Kamer heeft mede-

53ste VERGADERING. — 12 JULI 1923.

496. Wijziging van hoofdstuk VII*B* der Staatsbegrooting voor 1923.

(Dobbelmann e. a.)

gedeeld, dat er geen bezwaar zal zijn om in bepaalde gevallen, waarin de vorderingen der Hanzebank volkomen door zekerheidsstelling gedekt zijn en waarin dit overigens volstrekt noodig is om den debiteur nieuw krediet te kunnen verschaffen, die vorderingen af te betalen. De bank zal hierdoor, zooals in het Voorloopig Verslag te recht wordt opgemerkt, niet gebaat worden. Waar het echter de bedoeling is, deze gestie binnen zoo eng mogelijke grenzen te beperken, wordt — ook dit deelde hij reeds mee — onderzocht welke de beste methode is om zonder afbetaling der oude schuld het surplus van het onderpand vrij te krijgen ten dienste van het door de A. C. B. te verstrekken krediet. Gelijk voor de hand ligt, moet hieromtrent overleg gepleegd en in overeenstemming gehandeld worden met de bewindvoerders."

Dit laatste vind ik wel een beetje sterk, dat men wil zoeken naar de beste methode om zonder afbetaling der oude schuld het surplus van het onderpand vrij te krijgen ten dienste van het door de A. C. B. te verstrekken krediet. De Minister zegt zelf, dat, als die kredieten worden afgelost, de banken, zooals te recht in het Voorloopig Verslag is opgemerkt, niet worden gebaat, maar als men het tweede, dat daarmede in strijd is, gaat toepassen, worden de banken geschaad, want dan zullen deze ten slotte blijven zitten met een aantal zoogenaamde bevroren kredieten. Natuurlijk zal de A. C. B., die deze nieuwe kredieten moet geven, eischen, dat de nieuwverstrekte gelden het eerst worden afgelost. Ik heb ook gelezen, dat de Minister heeft gezegd: niemand zal er bezwaar tegen hebben, dat de bestaande schuld te eeniger tijd wordt afgelost. Maar dat is een zeer slechte hulp voor de Hanzebanken, want als zij met die bevroren schuld blijven zitten, zal het, omdat de debiteuren geholpen worden en nieuwe kredieten hoog noodig hebben, eenige jaren duren alvorens deze aan de A. C. B. worden afgelost en zullen derhalve die bevroren kredieten aan de Hanzebanken zeer in den weg zitten bij de reconstructie, welke in het voornemen ligt.

Maar bovendien, de Hanzebanken worden toch al benadeeld. Men moet niet vergeten, dat de beste debiteuren uit de Hanzebanken worden weggenomen. De menschen, die voor 100 pct. goed zijn, zullen in de eerste plaats bij de nieuwe bank geld kunnen krijgen, zoodat het vrij zeker is, dat dezen niet terugkomen. Welke reden zouden degenen, die bij een andere bank goed worden geholpen, hebben, om na de reconstructie bij de Hanzebanken weer krediet te gaan vragen? Ik meen: geen enkele. De beste debiteuren zullen dus weggaan en bovendien blijven de Hanzebanken met die bevroren kredieten zitten.

Ik zou dus gaarne zien, dat men dit niet zoozeer op de spits dreef. Als er toevallig indirect op de eene of andere wijze eenig voordeel voor de Hanzebanken uit dit wetsontwerp voortvloeide, zou dat niet zoo erg wezen. Ik beweer trouwens, en de Minister eveneens, dat het geen voordeel is. Ik hoop dan ook, dat aan het voornemen, om de beste methode te zoeken om zonder afbetaling der oude schuld het surplus van het onderpand vrij te krijgen ten dienste van het door de A. C. B. te verstrekken krediet, geen gevolg zal worden gegeven. Mij dunkt, het zal moeilijk zijn, een methode te vinden, maar het is ook geheel onnoodig. Ik zou daarom gaarne de toezegging van Zijn Excellentie krijgen, dat Zijn Excellentie aan dit voornemen geen gevolg zal geven.

De Minister zegt ook in de Memorie van Antwoord, dat evenmin de vrijhandelspolitiek hier in discussie kan worden gebracht, terwijl het te ver zou voeren om op dit vraagstuk in te gaan. Het eerste ben ik tot mijn spijt niet met den Minister eens; ik geloof dat die politiek hier wel in het geding gebracht zou kunnen worden. Maar het tweede beaam ik volkomen. Het zou te ver voeren om bij dit ontwerp die politiek ter sprake te brengen. Ik zal het dus hierbij laten.

De heer **Slotemaker de Bruine**: Mijnheer de Voorzitter! Ik was aanvankelijk van plan voor dit ontwerp te stemmen en ik zal dat ook nog doen na de redevoeringen van de heeren

(Slotemaker de Bruine e. a.)

van der Lande en Blomjous. Maar ik acht het toch eigenlijk heel bedenkelijk, dat de steun, die thans van Staatswege aan zeer speciaal aan te wijzen groepen gegeven zal worden op grond van een zeer speciaal aan te wijzen oorzaak, zoozeer zou worden gemaakt tot een precedent, dat eigenlijk over de gansche linie ieder, die in verband met de economische omstandigheden steun behoeft, op Regeeringssteun een beroep zou kunnen doen. Ja, wanneer wij zoo ver zouden moeten gaan, dat wij het vraagstuk van het belastingstelsel en van de Arbeidswet te gelijk hiermede behandelen, dan zou in een stem voor dit ontwerp kunnen liggen een ontzaglijke uitbreiding van de bedoeling.

Ik stem dus vóór op gronden, die ik had, voordat de heeren spraken, maar wat zij hebben gezegd zou mij doen aarzelen.

Nu ik toch het woord heb, wil ik nog iets zeggen over een opmerking, door den heer Slingenberg gemaakt, nl., dat hier nu wel blijkt, hoezeer op economisch gebied het sectarisme toch eigenlijk veroordeeld is. Nu behoor ik tot degenen, die sectarisme wel gaarne betreuren en die in het algemeen willen verdedigen het zooveel mogelijk samenwerken van wat men noemt nationale groepen, maar juist daarom zou ik het buitengewoon betreuren, wanneer een betreurd beginsel op verkeerde wijze wordt bestreden, want men kan een verkeerd beginsel niet beter steunen dan door het te bestrijden op een verkeerde manier.

Nu meen ik, dat het woord sectarisme hier niet deugt. Misschien zou hier passen het woord separatisme, hoewel alles wat op „isme" eindigt het tegendeel is van een *epitheton ornans*. Maar bij separatisme heeft men een volk, dat uiteenvalt in drie of vier gelijkwaardige deelen, terwijl men bij sectarisme te doen heeft met een afgesplinterde groep, die men een secte noemt, om geen onvriendelijker woord te gebruiken.

Ik geloof niet, dat wij hier staan voor sectarisme, hoogstens voor separatisme. Ik weet eigenlijk niet eens of wij daarvoor hier wel staan. Juist om de sfeer zuiver te houden, zou ik een vriendelijk verzoek willen doen, nl. dat wij de befaamde geitenfokkerij nooit weer ten tooneele voeren. Indien dat is een ongelukkig exces, kunnen wij daarmede de zaak natuurlijk niet bestrijden, want dan is het alleen een exces en bovendien nog ongelukkig, terwijl in elk geval de grappen over die „geitenfokkerij", waarmede wij ons des avonds, nadat wij overdag ernstig nationaal werk hebben gedaan, laten opvroolijken, bedenkelijk worden zoodra de zaak zelf ernstig is. Vooral heb ik mij over de opmerking verbaasd, omdat de heer Slingenberg zeide: ik zal natuurlijk niet het beleid van de Hanzebanken in geding brengen, want wij zijn hier niet geroepen om dat te beoordeelen; ik erken, dat dit beleid gevoerd heeft tot deze verhoudingen. Maar wanneer er eens een nationale neutrale bank met slechte bewindvoerders was, dan kregen wij dergelijke dingen dus ook? En dan ligt hier het ongeluk niet in het sectarisme, maar in de slechte bewindvoering.

Eén ding heeft de heer Slingenberg gezegd, waarover wij later samen nog eens moeten praten, nl. dat men op religieus en politiek gebied verdeelen kan, maar dat niet moet doen op economisch gebied. Derhalve wel op politiek gebied, waarvan akte. Welk verband er is tusschen economische gestie en wereldbeschouwing, is misschien een onderwerp voor later. Als wij konden zeggen: de minder vriendelijke woorden gebruiken wij niet, de zaak met betrekking tot de politiek is thans vastgelegd, de economie zullen wij later bekijken, dan zouden wij een heel eind zijn opgeschoten!

De heer **de Geer**, Minister van Financiën: Mijnheer de Voorzitter! Toen ik in het Voorloopig Verslag over dit wetsontwerp de opmerking zag gemaakt, dat de deconfiture bij de Hanzebanken grootendeels was te wijten aan de belasting- en de handelspolitiek van de Regeering, was mijn eerste gedachte: mijn hooggeachte vriend van der Lande heeft het afdeelingsonderzoek bijgewoond en daar een van zijn fierste schimmels bestegen. Ik dacht terug aan de algemeene beschouwingen over de Staatsbegrooting, waarbij van dien geachten afgevaardigde een zelfde klank was vernomen. Deze

(Minister **de Geer.**)

klanken waren bij dit ontwerp in het geheel niet gehoord in de Tweede Kamer, en het was mij aangenaam, dat dit wetsontwerp hier eens van een frisschen kant scheen te zullen worden bezien. Ik heb mij niet vergist. De eerste spreker, die dit woord uit het Voorloopig Verslag nader vertolkte, was inderdaad de heer van der Lande. En ook de heer Blomjous, diens geachte medestander bij de algemeene beschouwingen, heeft zich niet onbetuigd gelaten.

Het spijt mij, dat ik ook nu nog moet volhouden hetgeen ik in de Memorie van Antwoord geschreven heb, dat onze belastingpolitiek en handelspolitiek m. i. weinig te maken hebben met deze deconfiture in een klein gedeelte van ons bankwezen. Ook in andere landen, die mij bij de algemeene beschouwingen door de beide geachte sprekers zijn genoemd als voorbeelden van een meer doeltreffende handelspolitiek, zijn dergelijke feiten voorgekomen, en van veel grooteren omvang dan hier.

Bij de algemeene beschouwingen heeft men mij ongeveer geheel Europa doorgevoerd, maar vooral gewezen op eenige landen van ongeveer gelijke standing als het onze; kleine neutrale landen. Ik wil nu wijzen op wat het laatste jaar in het bankwezen, waarover wij het nu hebben, gebeurd is in Denemarken en Noorwegen. In Denemarken geraakte het vorige jaar de groote bankinstelling, de Landmansbank, in moeilijkheden. In samenwerking met de Regeering kwam toen een reorganisatie tot stand, die onder meer strekte om bijeen te brengen een preferent kapitaal van 70 millioen kronen, waarvan de Staat 40 millioen overnam. Dat is heel wat erger dan wij op het oogenblik doen. Bovendien werd de Minister van Financiën gemachtigd om aan de Nationaal Bank te garandeeren de voorschotten, die deze noodig mocht achten aan de Landmansbank te verstrekken in het reorganisatietijdperk.

In Noorwegen zijn nog veel bedenkelijker dingen gebeurd. Daar moest verleden jaar de Foreningsbank haar betalingen staken. Dat is een van de groote particuliere banken, te vergelijken b.v. met de Amsterdamsche Bank of de Rotterdamsche Bankvereeniging in ons land. Het verlies werd geraamd op 80 millioen kronen. Tot steun werd 50 millioen kronen bijeengebracht, waarvan de Regeering 34 millioen beschikbaar stelde, de Norges Bank, de centrale bankinstelling, 10 millioen, en eenige particuliere banken 6 millioen. Alzoo van de 50 millioen kwamen 34 van de Regeering. Later bleek, dat het verlies nog te laag geraamd was, zoodat de Foreningsbank genoodzaakt was haar betalingen opnieuw te staken. De Regeering verleende toen opnieuw hulp. Intusschen deden de moeilijkheden van de Foreningsbank zulk een wantrouwen ontstaan, dat de ramp zich verder voortplantte. Dientengevolge moest in dit voorjaar ook de groote Central Bank haar betalingen staken. De Central Bank werd tijdelijk onder Rijksadministratie gesteld en door een ruime garantieverleening in staat gesteld haar werk voort te zetten. Het motief hiervoor was, dat van deze bank tallooze instellingen in de provincie afhankelijk zijn, zoodat bij niet ingrijpen de gevolgen niet waren te overzien. Het voorstel daartoe werd in de Noorsche Volksvertegenwoordiging aangenomen met 104 tegen 40 stemmen. Tegenstemden de socialisten en de communisten.

Dit betreft Denemarken en Noorwegen.

Ik wil er voorts op wijzen, dat de Zwitsersche franc — ook dit land is verleden jaar in het debat genoemd —, die den vorigen zomer nog boven de goudpariteit stond, sinds dien langzaam maar regelmatig is gedaald tot 44 cent op dit oogenblik.

In een belangwekkend economisch overzicht las ik dan ook dezer dagen een uitlating, die ik overigens volstrekt niet voor mijn rekening neem, dat de eenige landen van het Europeesche continent, die niet bezig zijn in den afgrond te zakken, zijn Zweden en Nederland. Wij weten, dat dit een veel te mooie voorstelling is. Wij mogen daar dan ook zeker niet op zondigen! Ons dreigt nog steeds zeer groot gevaar. Ook op dit terrein geldt: wie meent te staan, zie toe, dat hij niet valle. En dit te meer, omdat in onze gecompliceerde moderne maatschappij niemand op een eiland leeft. De ellende van onze planeetgenooten is ook onze ellende. Van hun verarming moeten wij in steeds meerdere mate den weerslag ondervinden, gelijk wij dat aanvankelijk reeds deden. Het is dus allerminst mijn bedoeling, tot valsche gerustheid op te wekken. Maar waar telkens gewezen wordt op de meer doeltreffende handels- en belastingpolitiek in andere landen, daar meen ik toch, dat het niet van onpas is eens te doen uitkomen, dat tot heden ons land relatief in menig opzicht niet in de slechtste positie verkeert, en dat het dus weinig waarschijnlijk is, dat ons leed in het algemeen in onze economische politiek zijn oorsprong vindt.

Dit in het algemeen. Ik ben nu nog aan den heer Blomjous een speciaal antwoord schuldig. Naar aanleiding van hetgeen ik zeide in een redevoering in April jl., dat de kracht van ons kleine land op den duur voornamelijk moet zijn de exportindustrie, merkte hij op, dat onze export in het vorige jaar niet dien omvang had als wij allen wel zouden wenschen. Dit is volkomen waar, maar dit moet juist veranderen. Onze productiekosten zijn relatief te hoog geworden. Wij leven te duur en verliezen daardoor ons concurrentievermogen. Daarover zullen de heer Blomjous en ik het eens zijn. Maar ik meen, dat om onze armen weer breed te kunnen uitslaan, om onze groote, welvaart scheppende exportindustrieën en land- en tuinbouw weer tot bloei te brengen, niet de weg is, ons leven duurder te maken dan noodig is, wat steeds het gevaar blijft bij een wijziging van onze handelspolitiek.

Ik ben het met hem eens, dat onze exportcijfers thans treurig zijn, vergeleken met den import, maar de vraag is, of men dat genezen moet door kunstmatige middelen, waardoor men de ziekte misschien een oogenblik iets minder gevoelt, maar waardoor schade lijdt wat op den duur de reddende factor moet worden, nl. het herstel van onzen export. Ik heb nog een speciaal punt te beantwoorden, aangeroerd door den heer van der Lande, die mij vroeg, of het onlangs aangenomen nieuwe artikel van de Successiewet ook toepasselijk is op reeds betaalde successierechten.

De beantwoording van die vraag kan bevestigend luiden. Het zal natuurlijk slechts in enkele gevallen voorkomen, maar in de gevallen, die de wet op het oog heeft, zal ook reeds betaalde belasting kunnen worden gerestitueerd.

Ik kom nu tot enkele vragen van den heer Slingenberg, die dit ontwerp zelf raken. Ik dank hem voor den steun, aan het wetsontwerp verleend, maar ik moet, naar aanleiding van één zijner uitlatingen, opmerken, dat, als andere middenstandskredietbanken mochten komen in soortgelijke moeilijkheden als de Hanzebanken, de memoriepost wel degelijk ook zal strekken tot steun aan de kredietwaardige debiteuren van die middenstandskredietbanken; althans zoolang de 4 millioen niet zullen zijn uitgeput.

Verder heeft de heer Slingenberg gevraagd, de *premier risque* eenigszins anders te regelen dan aanvankelijk bedoeld was. Hij wees er te recht op, dat in de Memorie van Antwoord is gesproken van de „aanvankelijk voorgestelde" regeling. Dat woord „aanvankelijk" doelde daar op hetgeen in de volgende alinea werd gezegd, dat ik nader zou overwegen het denkbeeld van de Commissie van Rapporteurs, hetwelk overeenkomt met het denkbeeld-van Gijn in de Tweede Kamer. Daaromtrent zijn reeds onderhandelingen gaande en het is mogelijk, dat iets in die richting wordt bereikt, hoewel dit niet vaststaat. Intusschen dank ik den heer Slingenberg voor zijn steun ook in dezen, want het spreekt vanzelf, dat, indien ik iets in die richting zal bereiken, goede argumenten behooren te worden aangevoerd en het is niet te ontkennen, dat hij goede argumenten gebezigd heeft, o.a. toen hij aantoonde, dat het in het belang van de A. C. B. is, als zij goede kredietnemers tot zich trekt en dat zij daarvoor dus iets behoort over te hebben.

Voorts kan ik den heer Slingenberg geruststellen, dat geen afstand zal worden gedaan van het recht van uitwinning. Het spreekt vanzelf, dat een verliespost pas zal worden aanvaard na uitwinning.

In beginsel en als regel zullen voorts kredieten slechts worden verleend tot voortzetting van het bedrijf, maar de heer Slingenberg heeft zelf reeds opgemerkt, dat het in be-

(Minister de Geer e. a.)

paalde gevallen noodzakelijk kan zijn, dat men een oud krediet overneemt. Ook in dergelijke gevallen zal men de Hanzebanken niet bevoordeelen, want de zekerheid zal dan zóó voldoende zijn, dat de Hanzebank zelf zonder schade tot uitwinning had kunnen overgaan.

De heer Dobbelmann heeft gezegd, dat dit niet een te groote uitzondering moet zijn. Ik zal het door hem aangevoerde overwegen. Ongetwijfeld zullen dit ook de bewindvoerders doen, die ten deze medewerking moeten verleenen.

Eindelijk kan ik nog meedeelen, dat de opmerking van den heer Slingenberg over het in de Tweede Kamer gememoreerde effectendepot in vele gevallen juist is. De uitlating was echter niet van mij, maar van één der andere sprekers. In mijn antwoord ben ik daar niet op ingegaan.

Overigens moge ik mijn dank uitspreken, dat, welk geschil in dit debat ook rees, blijkbaar de geheele Kamer zich met het wetsontwerp vereenigt.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

V. Wijziging der Hooger-onderwijswet (423).

De beraadslaging wordt geopend.

De Voorzitter: Het ligt in mijn voornemen, met het oog op de warmte, om de vergadering omstreeks 4 uur te doen eindigen. Ik geef thans in de eerste plaats het woord aan den heer van Embden en verzoek hem, met mijn voornemen rekening te houden.

De heer **van Embden:** Mijnheer de Voorzitter! Toen in de vergadering van gisteren behandeld werd het wetsontwerp nopens de dienstweigering, hebben verschillende sprekers het noodig geoorloofd, en m. i. te recht, aan de bespreking van dat ontwerp te doen voorafgaan een min of meer breede uiteenzetting van den zedelijken en wijsgeerigen grondslag, waarop dat wetsontwerp gebouwd was of behoorde gebouwd te zijn.

De verleiding zou groot zijn bij het thans aanhangige wetsontwerp desgelijks te doen en ook min of meer in den breede de zedelijke en sociologische beginselen te ontwikkelen, waartegen dit ontwerp zondigt, zonder voorbehoud zondigt. Ik zal dit echter niet doen, niet alleen om kostbaren tijd te sparen, maar ook omdat de aantasting dier beginselen zoo evident is, dat ik volstaan kan met ze lapidair op te sommen.

De verstandelijke gaven van ons volk, van de opgroeiende generatie, tot een zoo ruim mogelijke ontwikkeling te brengen is een nationaal belang van de eerste orde. Tot dit doel is de universitaire studie een onmisbaar middel.

Maar duidelijk moet dan ook die studie toegankelijk zijn naar de mate van ieders intellectueele aanspraak daarop en verschil in gegoedheid behoort die toegankelijkheid niet te belemmeren. Waar dit verschil invloed heeft, behoort de wetgever die toegankelijkheid te bevorderen. In geen geval behoort de ongelijkheid te worden vergroot.

Dit behoort niet te geschieden, want, en ik noem nu de beginselen, die door dit anticultureele wetsontwerp worden aangetast, bij gelijke ontwikkeling van persoonlijke gaven krijgt men wat de econoom noemt de grootste productiviteit van de arbeidskracht, in casu hoogere arbeidskracht.

Men verkrijgt wat de socioloog noemt de grootste ontplooiing der volkskracht, ruim baan voor de talenten, een adagium, dat op dit wetsontwerp alleen dan toepasselijk is, wanneer men dat woord „talenten" verstaat in oud-Griekschen zin, nl. als een geldmaat, ruim baan voor klinkende talenten.

Na de formuleering van den econoom en den socioloog die van den ethicus. Hij betitelt deze ruimte voor de persoonlijke gaven als de zedelijke gelijkheid, de verwezenlijking van de gelijke maatschappelijke aanspraak om tot uiting te brengen de natuurlijke ongelijkheid, om de persoonlijke begaafdheid tot ontwikkeling te brengen en zoodoende volle verantwoordelijkheid te verwerven voor het individu.

(van Embden.)

Het liberalisme formuleert het weer anders, maar de kern blijft steeds dezelfde. Voor het liberalisme is die kern de verwezenlijking van de ware vrijheid, want indien standsvoorrechten zijn weggeruimd, wordt de gelegenheid zich zelf te zijn vermeerderd, wordt verkregen wat als vrijheid gevoeld wordt: zich zelf te kunnen worden.

Het Christendom begeert hetzelfde, omdat het wil wegen den menschelijken persoon, niet de aardsche goederen, omdat het de menschheidswaarde wenscht te erkennen van ieder, in welken stand ook geboren.

De socialist, hoewel onduidelijk in zijn grondbeginselen, beoogt niettemin hetzelfde, voor zoover hij het kapitalisme aanklaagt wegens het knotten van de individueele gaven, en voor zooverre hij hoopt, dat socialisatie — m. i. ten onrechte, maar dit daargelaten — een gelijkmaking van ontwikkelingskansen zal verschaffen. En al die principes, verschillend van formuleering, maar toch één in wezen, worden door de vrijzinnig-democratie geformuleerd in haar Staatkundig beginsel, dat de wetgeving en het Regeeringsbeleid er op gericht moeten zijn de maatschappelijke ontwikkelingsvoorwaarden voor allen gelijk te maken.

Dit juist — ik moge met eenige bescheidenheid het toch constateeren —, dat de vrijzinnig-democratie een zoo diep liggend principe, dat aan zoo velerlei richting ten grondslag ligt, als haar hoofdbeginsel uitdrukkelijk vooropstelt, dit maakt juist de kracht uit van onze partij. In tal van democratische richtingen wordt, zij het onbewust, telkens haar beginsel gehuldigd; al moge de vrijzinnig-democratie uiterlijk en numeriek een zwakke partij schijnen, zij is sterk, omdat tal van anderen practisch voor haar werken.

Tegen al deze formuleeringen van een zelfde grondgedachte, Christelijke, liberale, economische, sociologische, zedelijke, zondigt dit wetsontwerp. Het harmonieert slechts met het beginsel, het eenige dat ik nog niet genoemd heb, en dat tegenover al deze in wezen democratische beginselen staat: met het conservatieve beginsel, dat er nu eenmaal standsverschillen zijn en dat zij er blijven moeten en dat de ongelijke welstand en de ongelijke ontwikkelingskansen als onvermijdelijk of heilzaam aanvaard moeten worden.

Is het inderdaad de huldiging van dit conservatieve beginsel, die de Minister begeert? Wenscht hij in leven te houden en zelfs te verscherpen de standsbevoorrechting, de conserveering van geldelijke ongelijkheid, de vermeerdering van plutocratischen voorsprong? En dat toch wordt teweeggebracht door eenvoudig 50 pct. toe te leggen op de toegangsvoorwaarden tot onze universiteiten. De Minister zal mij antwoorden, dat hij dat alles niet beoogt, doch het voor lief neemt, dat hem slechts één doel voor oogen staat: versterking van de schatkist, ongeacht dan de zedelijke schade, de economische nadeelen, ongeacht de schade, die aan het onderwijs wordt toegebracht. Wij leven in een moeilijken tijd en moeten over deze bedenkingen maar heenstappen.

De Minister, zoo doende, zou dan voortgaan met hetgeen hij tot mijn leedwezen reeds verricht heeft op het gebied van het lager en het middelbaar onderwijs.

Versterking van de schatkist, ongeacht de schade, die zeer waarschijnlijk aan onderwijs, volkskracht, cultuur en sociale rechtvaardigheid zal worden teweeggebracht.

Indien dit inderdaad het eenige gezichtspunt van den Minister is — hij zal toch wel niet kunnen waar maken, dat het belang van het onderwijs ten slotte door deze wet wordt gediend, op zijn best kan het daardoor niet al te erg worden geschaad —, indien dit financieele oogmerk inderdaad de eenige bedoeling van den Minister is, dan meen ik toch hier te kunnen opvatten een woord, dat in de Tweede Kamer — m. i. te recht — geuit is door een der sprekers, dat toch op zijn hoogst dit voorstel afkomstig mocht zijn van den Minister van Financiën. En dan toch nog slechts van een uiterst fiscaal gezind Minister van Financiën, een die uiterst eenzijdig staart op onmiddellijke geldelijke voordeelen voor de schatkist, zonder te vragen wat daarna komt. Een zoodanig financier zou alsdan op zijn weg dienen te ontmoeten den Minister van Onderwijs, trachtende de hem toever-

(van Embden.)

trouwde volksbelangen tegen dien fiscalen aanslag zoo goed mogelijk te verdedigen.

Intusschen, het is anders. Dit wetsontwerp, fiscaal voorstel als het is, is niettemin afkomstig van den Minister van Onderwijs; deze stelt het belang van de schatkist zoo hoog, dat hij, wat nog gepoogd is in de Tweede Kamer om ten gunste van de democratische gelijkheid aan verzachting aan te brengen, heeft ontraden, heeft bestreden. Hij wilde niet weten van tegemoetkoming aan de kleine beurzen door vermindering van collegegelden, omdat alsdan de verlangde bate, door hem geraamd op 4 ton, niet zou worden verkregen. Fiscaliteit vóór alles.

Indien de Minister in zijn opzet slaagt, indien hij werkelijk die geraamde vier ton bereikt, zou dat dus beteekenen, dat hier eenvoudig door een belastingmaatregel, die als zoodanig buiten het onderwijs valt, een versterking van 's Lands inkomsten wordt verkregen, volkomen ongeacht de draagkracht, neen, duidelijk in strijd met de draagkracht. Er wordt botweg een verhooging van 50 pct. over de geheele linie afgekondigd. Hoe of die gehoopte 4 ton gedragen zullen worden, vraagt men zich eenvoudig maar niet af. Het gevolg is, dat groote onrechtvaardigheid wordt teweeggebracht.

Het is echter heel goed mogelijk, dat die geraamde 4 ton er niet komen; dat er zooveel grensgevallen zijn, waarin de ouders tot dusver nog juist in staat waren hun kinderen te laten studeeren en het nu niet meer kunnen, dat de baten schromelijk zullen tegenvallen.

De Minister heeft daaromtrent reeds opgemerkt, dat hij dat niet vreest en hij zal er wellicht thans bijvoegen, dat ik in de beoordeeling van het ontwerp van wet overdrijf en de oppositie veel te hoog opzet met al die hooge principes.

Zou dat juist zijn? Zet ik de oppositie te hoog op? Is het overdreven om te zeggen, dat de waarde van de persoonlijkheid, die het Christendom op den voorgrond stelt, de gelijke kansen, waarover de democraat spreekt, door het ontwerp van wet worden aangerand?

Ik zeg niet, dat ze worden vernietigd en dat er niets van overblijft. Zelden wordt een wettelijke maatregel zoo radicaal ingediend, dat het goede, dat er reeds in de maatschappij is, volkomen ter zijde wordt gesteld, maar gradueel zondigt het ontwerp van wet er zeer zeker tegen in sterke mate.

Wat er op het oogenblik hapert aan onze maatschappij, wat voor menigen socialist, wat voor elken democraat de gerechtigde grief is, nl., dat er bezitsvoorrechten zijn, die den een doen slagen, ondanks zijn mindere begaafdheid, en den meer begaafde op een onbeduidende plaats in de maatschappij brengen, omdat hij niet de geldelijke voordeelen heeft, wordt door dit ontwerp van wet geaccentueerd.

Er zullen niet velen afvallen, zegt Zijn Excellentie.

Mijnheer de Voorzitter! Elke prijsverhooging heeft, gelijk een elementaire economische wet zegt, het gevolg, dat de grenskoopers, zij, die met de uiterste moeite nog tot den ruil kunnen besluiten, van de markt zullen verdwijnen.

Men zegge niet: Wat beteekent voor de studiekosten een vermeerdering van honderd gulden per jaar. Onder al degenen, die reeds woonachtig zijn in een universiteitsstad en zonder groote kosten bij hun ouders kunnen inwonen, en die thans misschien met de grootste inspanning de collegegelden nog kunnen betalen, zullen er velen zijn, voor wie de grens bereikt is en die in de toekomst niet meer kunnen studeeren.

Misschien meent men echter, dat eenige vermindering van het toch al groote aantal studenten niet slecht zou zijn. Daar valt over te praten. Maar de vermindering van het aantal en de selectie, die alsdan noodig zou zijn, wensch ik niet te doen geschieden op een basis van de financieele draagkracht der ouders, maar op die van de begaafdheid der leerlingen. Het eenige zedelijke en nationale stelsel, het stelsel van de ontwikkeling van de volkskracht, is te vinden in een persoonlijke selectie. Dan moet men het peil van het onderwijs maar opvoeren, de eischen der examens zoo noodig verzwaren. Maar een selectie door verhooging der collegegelden is vitieus.

Er is ook gesproken over de mogelijkheid, dat deze wet daarom zijn doel zal voorbijschieten, omdat men de studenten meer naar de repetitoren zal drijven. Dit bezwaar is in de Tweede Kamer o. a. gemoveerd door den heer Visscher. Zou dit het geval zijn, dan komt alweder de fiscale berekening niet uit.

De Minister antwoordt met een gemakkelijk zinnetje: Het betalen van repetitoren is eigenlijk duurder dan het betalen van het collegeld. Veel te algemeen gezegd. Het is niet moeilijk om aan te toonen, dat het gevaar wel degelijk dreigt.

Het honorarium van repetitoren varieert van f 2,50 tot f 5 per uur. Een academiejaar telt 25 à 30 weken. Wanneer men gedurende 30 weken 2 uren per week repeteert à f 2,50 per week, dan betaalt men in één jaar f 150; wanneer men gedurende 20 weken 2 uren per week repeteert à f 5 per uur, dan betaalt men in één jaar f 200.

En met 2 uur repeteeren per week is het in menige faculteit zeer wel te doen. Niet natuurlijk in die weinige gevallen, waarin de student zich geheel en al wil laten klaarstoomen, zonder zelf eenig belangrijk werk er bij te verrichten; maar wel in die gewone gevallen, dat een normaal begaafd jongmensch zekere leiding wil hebben, maar overigens zelf behoorlijk werkt; dan is met het volgen van 2 lessen per week het college volkomen te vervangen. Ik bespeur een verwonderde blik van den heer Slotemaker de Bruine; ik bedoel natuurlijk niet te zeggen, dat deze vervanging, al heeft zij voor het examen succes, dezelfde waarde heeft.

Men meene niet, dat een dergelijke loop van zaken, die ook de Minister zeer onwenschelijk zal vinden, niet waarschijnlijk zou zijn, omdat zij voor de studenten het gevaar zou opleveren, dat het hun op het examen moeilijker zal worden gemaakt. Reeds voor het heden komt het, dunkt mij, weinig voor, dat aan een examinandus, die de colleges weinig of in het geheel niet bezocht heeft, opzettelijk hoogere eischen zouden gesteld worden. Maar nog minder in elk geval, wanneer deze wet tot stand komt. Juist dan zal men er zeer zeker tegen opzien, examinandi, wegens gering collegebezoek, moeilijkheden in den weg te gaan leggen. Men zal immers overwegen, dat dit misschien voortspruit uit deze fiscale opvoering van het collegegeld. En de hoogleeraren zullen kiescher willen zijn dan de wetgever; zij zullen het niet van zich kunnen verkrijgen, om den examinandi het economisch nadeel, dat hen toch reeds in menig opzicht drukt, ook nog op hun examen aan te rekenen.

Een derde mogelijkheid tot benadeeling van het cultureel belang van het onderwijs is deze.

Het is denkbaar, dat men geleidelijk naast de officieele universiteit zal gaan organiseeren vrije cursussen, om daarmede diegenen te helpen, die zich door den wetgever den toegang tot de universiteit ontzegd zien. Dezer dagen trof mij een bericht in de bladen omtrent cursussen voor de middelbare akten, welke aan de universiteit te Utrecht georganiseerd worden door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen en waaraan zelfs hoogleeraren aan die universiteit hun medewerking hebben willen verleenen, ten einde op veel goedkoopere schaal een surrogaat te geven voor het universitair onderwijs.

Het zal wel nimmer in het hoofd van den wetgever opkomen om te beproeven dergelijke extra universitaire opleiding aan de hoogleeraren te gaan verbieden. Het zou practisch ook niet mogelijk zijn.

Ik moge den Minister wijzen op het gevaarlijke symptoom, dat daarin gelegen is. Het gaat altijd zoo: wanneer men de vrije maatschappij te veel aan banden legt, dan gaat zij zich daartegen verweren, en hier is zulk een expediënt. Nu gaat ook het hooger onderwijs doen, wat op het gebied van het middelbaar onderwijs zulk een sprekend feit is, dat daar nl. de gemeentebesturen zich van het Rijk gaan afkeeren om het onderwijs naar hun inzicht te kunnen houden op het door hen gewenschte peil. De gemeente den Haag heeft met medewerking van rechtsche leden van den gemeenteraad, geestverwanten van den Minister zelfs, bedankt voor het Rijkssubsidie. De gemeenteraad van Haarlem heeft, naar de heer Slingenberg mij doet opmerken, gisteren met algemeene stemmen hetzelfde besluit genomen; andere gemeenten overwegen hetzelfde. Natuurlijk bereikt men daarmede voor de Nederlandsche volkshuishouding geen besparing, maar slechts een verschuiving van lasten en dit voorloopig geheel ten nadeele der weigerende gemeenten. En toch besluiten deze er toe,

(van Embden.)

omdat zij — en dat is het pijnlijke van deze zaak — gevoelen zich te moeten gaan verdedigen tegen het Departement van Onderwijs. Dat is begonnen met het middelbaar onderwijs, het zal verder worden doorgevoerd bij het hooger onderwijs. En dat bij een Minister van Onderwijs, die, althans in zijn vorige ambtsperiode, getoond heeft zulk een warm hart te bezitten voor het onderwijs. Welnu, ik vraag hem, of dit de positie van het Departement kan zijn, dat men de Staatszorg voor het onderwijs gaat beschouwen als een macht van den Staat, die men moet trachten te ontloopen en waartegen men zich moet verdedigen.

Nu is door den Minister nog als argument naar voren gebracht, dat sinds 1876 de collegegelden niet zijn veranderd en dat in de laatste halve eeuw de kosten van het onderwijs dermate zijn gestegen, dat het redelijk is, dat de bijdragen van de burgers nu eindelijk ook eens wat worden verhoogd.

Dat argument lijkt op het eerste gezicht wel van eenige waarde, maar toch is het de vraag, of het op dit terrein wel te aanvaarden is. Ging het over de levering van steenkool uit de Staatsmijnen of van sigaren uit een fabriek der regie, dan zou de redeneering opgaan: duurdere productiekosten en daardoor duurdere producten, welke, in het geval van de tabak, zelfs genotmiddelen zijn. Maar waar het hier gaat over een Staatsproduct, dat rechtstreeks moet opleveren de ontwikkeling van de intellectueele arbeidskrachten, die sluimeren in ons volk, de krachten, waardoor wij groot moeten worden en waardoor in de toekomst ook die schatkist haar baten slechts verkrijgen kan, daar is dit kostenargument niet te aanvaarden.

Ware inderdaad het argument van stijgende kosten voldoende geweest, dan zou men ook moeten komen tot het wederinvoeren van tollen op straatwegen, omdat de aanleg en het onderhoud aanmerkelijk duurder is geworden. Ook de kosten van de rechtspraak zouden dan verhoogd moeten worden en ten gevolge daarvan de minder gesitueerden misschien geheel van recht verstoken blijven. Geen kostelooze procedure meer, bijv. niet meer bij rechtskrenking op het terrein van het arbeidscontract. De Minister van Justitie kan dan evengoed met dergelijke fiscale heffingen komen. Alles is immers duurder geworden. De aan al die verhoogingen verbonden nadeelen moeten dan in 's hemels naam maar wijken voor het retributie-argument.

Deze vergelijking toont wel heel duidelijk aan, dat men buitengewoon voorzichtig moet zijn met deze redeneering, op een terrein, waar van geestelijk-sociale goederen sprake is.

Maar in dat financieel argument ware alleen dan te berusten, wanneer er een zekere evenredigheid werd toegepast. Als de Minister mij nu te gemoet voert, dat al mijn democratische bezwaren toch in een vreemd licht komen te staan, als men zich herinnert, dat het initiatief tot dit ontwerp is uitgegaan van het gemeentebestuur van Amsterdam, dan voeg ik er in dit verband bij, gelijk de heer Vliegen reeds in de Tweede Kamer heeft betoogd, dat dat gemeentebestuur met zijn plan nooit heeft bedoeld, en ook nooit zou kunnen verwezenlijken, dat iedere student 50 pct. meer collegegeld zou gaan betalen, maar daarbij een zekere gradatie heeft willen toepassen. Dat laatste is in de Tweede Kamer beproefd en in de stukken is de vraag besproken of het uitvoerbaar was, hetgeen door den heer Vliegen is ontkend, zonder dat het m.i. noodig was. Er ware wel een oplossing te vinden geweest, indien men niet van meet af aan, van af het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer, de zaak had opgezet op een manier, die veel te veel de precieze evenredigheid beoogde, waarbij het betere de vijand van het goede is geworden.

Indien men strikte evenredigheid wil gaan betrachten en naar de 40 of 50 klassen der inkomstenbelasting, of hoeveel er zijn, de aanslagen zou gaan bepalen, dan gelden de bezwaren, welke de Minister noemt, n. a. dat men elk jaar de aanslagen van de inkomstenbelasting zou moeten afwachten.

Maar zoo fraai behoeft de regeling niet te zijn om er de rechtvaardigheid in terug te krijgen. Men behoeft niet een gelijk percentage en nog minder een progressief percentage van de inkomstenaanslagen te heffen. Werd dat inderdaad beoogd, dan zou gelden het bezwaar van den heer Oud, in de Tweede Kamer ontwikkeld, dat, waar men eenmaal progressie naar de draagkracht in belangrijke mate in de belastingen heeft doorgevoerd, men dat beginsel niet nog overal moet gaan toepassen ook in speciale heffingen, een opmerking waarmee hij zich de toejuiching op den hals heeft gehaald van het meest conservatieve lid van de R.-K. partij, den heer van Wijnbergen, een instemming dus, die in politieken zin nog al een harde straf is te noemen. Maar de heer Oud zal niet bedoeld hebben, dat er geen klassestelsel zou kunnen worden ingevoerd. Men zou drie klassen van collegegelden kunnen instellen, een van f 100, een van f 300 en een van f 500.

De ouders behooren eenigen tijd vóór de academische inschrijving bij den ontvanger der directe belastingen in het ressort, waartoe zij behooren, een bewijs of, wil men, coupon te halen, aangevende, in welke klasse der inkomstenbelasting zij in het vorige jaar waren aangeslagen. Een verandering in het inkomen sedert dien moet al zeer aanmerkelijk zijn, wil zij de groote speelruimte dezer klassen overschrijden. Desgewenscht geve men nog het recht van reclame. Overeenkomstig die indeeling wordt dan de student in één der drie klassen van collegegelden aangeslagen. Het geheim dier indeeling kan desgewenscht zeer goed worden bewaard. Trouwens, het verschil in gegoedheid der studenten is uit andere uiterlijke kenmerken toch wel bekend.

Wat de genoemde bedragen betreft, dat van f 100, houdt tegenover het bestaande bedrag een wenschelijke verlichting in; f 300 zal het meest voorkomen en f 500 is het maximum, eenigszins hooger gesteld dan het minerval voor gymnasium of lyceum in de hoogere inkomensklassen.

Een dergelijk stelsel is niet ingewikkeld en heeft ook geen der andere bezwaren, in de stukken aangevoerd. Het eenige punt, dat nog even onder de oogen moet worden gezien, is het bezwaar, dat vele studenten al spoedig de meerderjarigheid bereiken. Men vreest, dat dan door de ouders zal worden aangevoerd: Mijn zoon is meerderjarig, ge moet maar uitzoeken, wat zijn inkomen is, wij staan er buiten.

Het bezwaar van die meerderjarigheid acht ik zeer gezocht. Ik geloof, dat het practisch zeer wel mogelijk is, een student aan te slaan in de inkomensklasse, waartoe zijn vader behoort, tenzij hij kan aantoonen, dat hij studeert uit eigen inkomen. Maar dat zal hij dan aannemelijk hebben te maken. In den regel zal men dan wel zonder meer in de aanslagen berusten.

Zou de Minister de wet later nog eens in dezen trant verbeteren, dan zou zijn herziening te aanvaarden zijn en dan zou, achteraf, dit wetsontwerp minder onsympathiek zijn dan ik het nu acht. Dan zou het nagenoeg onschadelijk zijn geworden.

Nog één punt. Men verwijt ons democraten vaak, dat wij geen oog hebben voor bezuiniging. Men verwijt ons dat, als de oorlogsbegrooting niet aan de orde is. Ligt die wel vóór ons, dan is men over onze bezuinigingsneiging voldaan, meer dan voldaan. Maar overigens zegt men, dat wij steeds juist niet willen bezuinigen ten aanzien van het ter tafel liggende onderwerp. Maar dat verwijt is onverdiend, ook thans weer en ditmaal in tweeërlei opzicht. Vooreerst omdat wij hier niet vóór ons hebben een maatregel van bezuiniging, maar een verzwaring van lasten, bovendien een verschuiving van laten in onrechtvaardigen zin. Maar ook hierin is het verwijt van de permanente afwijzing onverdiend, omdat er wel degelijk in de weigeringen, die wij niet steeds, maar dikwijls moeten laten hooren, een lijn en een gedachte liggen. Indien door de maatregelen van bezuiniging wordt aangetast het ontplooien onzer volkskracht en het democratische principe der gelijke ontwikkelingskans, dan zijn wij er tegen, en dan moeten wij er tegen zijn mede in het welbegrepen belang van de schatkist zelf, maar daarnevens ter wille van de sociale rechtvaardigheid, zonder welke ook de verdere Staatsbelangen niet duurzaam gediend kunnen worden: *fundamentum regnorum justitia.*

De beraadslaging wordt verdaagd en de vergadering gesloten.

54ste VERGADERING. — 13 JULI 1923.
Bijeenkomst. — Mededeeling van ingekomen stukken.

BIJEENKOMST

VAN

VRIJDAG 13 JULI 1923.

(Bijeenroepingsuur 11 voormiddag.)

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst**.

De **Voorzitter**: Aangezien het door de Grondwet gevorderde aantal leden op dit oogenblik (11.40) nog niet tegenwoordig is, open ik deze bijeenkomst.

Ik verzoek, overeenkomstig art. 12 van het Reglement van Orde, den heer griffier de namen van de afwezige leden voor te lezen.

Uit de voorlezing der lijst blijkt, dat afwezig zijn:

de heeren van Lanschot, van Loon, Verheijen, Smits, Arntz, Dobbelmann, Diepenhorst, Wittert van Hoogland, Anema, Steger, van der Hoeven, de Vlugt, Haazevoet, mevrouw Pothuis—Smit, de heeren Wibaut, Heerkens Thijssen, Slotemaker de Bruine, Bosch van Oud-Amelisweerd, Sijtsma, van der Lande, Franssen, Mendels, S. de Vries, Janssen en Haffmans.

Aanwezig zijn de heeren van der Does de Willebois, Blomjous, van Wassenaer van Catwijck, Beelaerts van Blokland, van Basten Batenburg, Briët, Gilissen, Idenburg, van Voorst tot Voorst, de Gijselaar, de Waal Malefijt, Verkouteren, van Embden, Slingenberg, de Veer, d'Aumale van Hardenbroek, L. de Vries, W. Fransen, Croles, de Vos van Steenwijk, Schönfeld, Smeenge, Westerdijk en van der Maesen de Sombreff.

De **Voorzitter**: Volgens art. 12 van het Reglement van Orde heeft de Voorzitter het recht, in een bijeenkomst mededeeling te doen van ingekomen stukken en voorstellen.

Dienovereenkomstig deel ik mede, dat zijn ingekomen:

1°. berichten van de volgende leden, die verhinderd zijn de vergadering bij te wonen: van den heer van der Lande; van den heer Slotemaker de Bruine, wegens dringende ambtsbezigheden;

2°. de volgende verzoekschriften:

een, van het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst, te Amsterdam, betreffende het wetsontwerp tot wijziging der Hooger-onderwijswet;

een, van het hoofdbestuur van de Algemeene Vereeniging van verlofsofficieren der Nederlandsche land- en zeemacht, te Utrecht, in zake het treffen door den Minister van Oorlog van een regeling voor reserve-officieren, voortgekomen uit met reserveplicht gepensionneerde onderofficieren, die minstens drie (of vier) jaren onafgebroken hebben gediend.

Vermits ik aanleiding heb om aan te nemen, dat, indien wij om twee uur hedenmiddag andermaal samenkomen, het vereischte aantal leden tegenwoordig zal zijn, wordt door mij thans een nieuwe vergadering bijeengeroepen tegen dat uur.

De bijeenkomst wordt gesloten.

54ste VERGADERING.

VERGADERING VAN VRIJDAG 13 JULI 1923.

(Bijeenroepingsuur 2 namiddag.)

Ingekomen: 1°. berichten van leden; 2°. een verzoekschrift. — Verslag uitgebracht door de Commissie voor de Verzoekschriften. — Voorzetting der behandeling en aanneming van het ontwerp van wet tot wijziging der Hooger-onderwijswet. — Behandeling en aanneming van ontwerpen van wet en van het voorstel tot wijziging van het Reglement van Orde. — Vergadering met gesloten deuren. — Uiteengaan der Kamer.

Voorzitter: de heer **van Voorst tot Voorst**.

Tegenwoordig, met den Voorzitter, 31 leden, te weten:

de heeren de Vos van Steenwijk, Westerdijk, d'Aumale van Hardenbroek, W. Fransen, Croles, L. de Vries, Blomjous, Briët, van Wassenaer van Catwijck, de Waal Malefijt, Gilissen, de Veer, Idenburg, Schönfeld, van Embden, van Basten Batenburg, Beelaerts van Blokland, van der Does de Willebois, Verkouteren, de Gijselaar, van der Maesen de Sombreff, Smeenge, Slingenberg, Wittert van Hoogland, Wibaut, Haazevoet, van der Hoeven, Anema, Steger, Heerkens Thijssen,

en de heeren Ministers van Justitie, van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Financiën.

De notulen van het verhandelde in de vorige vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De **Voorzitter**: Ik heb de eer aan de Kamer mede te deelen, dat de heer Dobbelmann bericht heeft, dat hij verhinderd is deze vergadering bij te wonen.

Ik stel voor, dit bericht, zoomede de berichten, waarvan ik in de bijeenkomst van hedenmorgen mededeeling heb gedaan, voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Voorts stel ik voor, het verzoekschrift, van het inkomen waarvan ik eveneens in de bijeenkomst van hedenmorgen mededeeling heb gedaan, te verzenden naar de Commissie voor de Verzoekschriften.

Daartoe wordt besloten.

De heer **van der Maesen de Sombreff**, voorzitter van de Commissie voor de Verzoekschriften, brengt het volgende Verslag uit:

(van der Maesen de Sombreff c. a.)

In handen der Commissie zijn gesteld de volgende verzoekschriften:

I. een, van het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst, te Amsterdam, houdende verzoek om de voorgestelde wijziging der Hooger-onderwijswet te willen verwerpen, daar de mogelijkheid, kinderen met aanleg hooger onderwijs te doen ontvangen, door dit ontwerp wordt beperkt, in het bijzonder voor gezinnen van den ontwikkelden middenstand.

Daar het betrekkelijke ontwerp van wet bij de Kamer in behandeling is, stelt de Commissie voor, het adres ter griffie neder te leggen, ter inzage voor de leden;

II. een, van het hoofdbestuur van de Algemeene Vereeniging van verlofsofficieren der Nederlandsche land- en zeemacht, te Utrecht, houdende verzoek, om den Minister van Oorlog te willen verzoeken, alsnog een regeling te willen treffen, krachtens welke reserve-officieren, voortgekomen uit met reserveplicht gepensionneerde onderofficieren, die minstens drie (of vier) jaren onafgebroken hebben gediend, indien zij het verlangen, kunnen worden geherpensionneerd of wel hun een levenslange gratificatie wordt toegekend.

De Commissie stelt voor, dit adres neder te leggen ter griffie, ter inzage voor de leden, om deze aangelegenheid te kunnen ter sprake brengen, wanneer zij bij deze Kamer aan de orde komt.

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusies.

Aan de orde is de behandeling van de ontwerpen van wet:

I. Wijziging der Hooger-onderwijswet (423).

De beraadslaging wordt hervat.

De heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde de heer van Embden heeft gisteren in zijn rede een tegenstelling gemaakt, die mij eenigszins onaangenaam heeft getroffen. Het was deze, dat ik in mijn eerste periode veel goeds voor het onderwijs had gedaan, maar dit in de tweede periode niet het geval is. De geachte afgevaardigde had, dunkt mij, om mij recht te doen, die tegenstelling anders moeten formuleeren, en wel zoo, dat ik in de eerste periode van mijn ministerschap een en ander voor het onderwijs kon doen en dit ook gaarne in deze periode gedaan zou hebben, maar dit helaas niet kan, ten gevolge van den financieelen toestand van het Rijk. Zoo ware de tegenstelling zuiver gesteld geweest. Want de geachte afgevaardigde zal toch wel overtuigd zijn, dat niemand liever dan ik (om een paar voorbeelden te noemen) de in de wet van 1920 geprojecteerde kweekschoolopleiding zou hebben tot stand gebracht en dat ik het bij de Tweede Kamer aanhangig zijnde ontwerp op het middelbaar onderwijs tot wet had willen zien verheven en dat ik ook ten aanzien van het hooger onderwijs maatregelen zou hebben getroffen, die de natuurlijke ontwikkeling van dit onderwijs in meerdere of mindere wijze hadden bevorderd. Is het voor de leden der Staten-Generaal onaangenaam om voor dergelijke ontwerpen als dit ontwerp te stemmen, het is voor mij nog onaangenamer om dergelijke ontwerpen te concipieeren en ze daarna te verdedigen. Doch de harde noodzakelijkheid dwingt ons daartoe. Waar nu de geachte afgevaardigde van zijn partijgenooten heeft gesproken, zij het mij vergund over hen ook een enkel woord te zeggen. En dan spreek ik er mijn verwondering over uit, dat geen enkele maatregel, hetzij op het gebied van het lager onderwijs, hetzij op het gebied van het middelbaar onderwijs, hetzij op het gebied van het hooger onderwijs, die tot dusverre voorgesteld is om het budgetair evenwicht te herstellen, door de groep, waartoe de heer van Embden behoort en waarvan hij hier de welsprekende en kundige tolk is, is geaccepteerd.

(Minister de Visser.)

Zoo is het geweest ten aanzien van de technische herziening van de Lager-onderwijswet; zoo is het geweest ten aanzien van het Koninklijk besluit ten aanzien van de salarieering van de leeraren bij het middelbaar onderwijs, zoo is het ook ten aanzien van dezen maatregel, die de bedoeling heeft om meerdere inkomsten aan den Staat te verzekeren. Ik vraag mij dan ook wel eens af, welke maatregelen er dan eigenlijk wel moeten worden genomen om uit de geldelijke impasse te geraken. Telkenmale wordt er, in en buiten de Kamer, geklaagd over de hoogte van het budget voor onderwijs, dat welhaast tot 160 millioen is gestegen, en elke maatregel, die genomen wordt om die uitgave te beperken of de inkomsten te versterken, wordt onherroepelijk door hem en de zijnen afgewezen. Als mij iets heeft teleurgesteld, dan is het dit. En dit te meer, nu mij is ter oore gekomen, dat de commissie, benoemd om ten aanzien van het hooger onderwijs te trachten tot bezuiniging te komen, aanvankelijk weinig resultaat op dit punt van haar werk verwacht.

Daarbij komt, dat, nu ik zoo lang mogelijk de verlaging van de salarieering van al degenen, die het onderwijs dienen, tracht tegen te houden, men, zoo men tot bezuiniging wil komen, het apparaat van het onderwijs kleiner moet maken, d. w. z. het getal van hen, die onderwijs geven, verkleinen moet. Dat systeem heb ik getracht door te voeren bij het lager onderwijs, bij het middelbaar onderwijs en tracht ik ook toe te passen bij het hooger onderwijs, door, behalve in de faculteit der geneeskunde, wanneer dat ter wille van de klinieken wordt geëischt, aan geen enkelen hoogleeraar een nieuwen assistent toe te staan. Maar dit alles ontmoet verzet bij den geachten afgevaardigde en de zijnen, zoodat de vraag rijst, welke maatregelen dan toch genomen moeten worden om het budget van 160 millioen langzamerhand naar beneden te brengen. Nu ben ik op het gebied van het hooger onderwijs, voordat wellicht ingrijpende maatregelen moeten worden getroffen, tot het billijke voorstel gekomen, om althans te trachten de inkomsten van den Staat op dit gebied te verhoogen, doch ook dit wordt weer afgewezen.

En toch, is er iets billijker dan dit?

In het jaar 1876, bij de invoering van de nieuwe wet op het hooger onderwijs, werden de collegegelden bepaald op het bedrag, dat thans nog geldt, nl. f 200, terwijl toen voor het geheele hooger onderwijs slechts werd uitgegeven f 669 000, laat ons zeggen ongeveer 7 ton, en nu in 1923 dat bedrag geklommen is tot f 7 387 000, dus de kosten ruim vertienvoudigd zijn.

Is het nu onrechtmatig, om, waar dit budget in die jaren vertienvoudigd is, van degenen, wier zonen of dochters dit hooger onderwijs genieten, een hoogere bijdrage te vragen dan in 1876, toen het budget slechts ongeveer 7 ton bedroeg?

Te eer kon ik daartoe overgaan, omdat in het buitenland, in hoogstaande cultuurlanden als Engeland en Duitschland, de kosten van het hooger onderwijs veel hooger zijn dan bij ons.

Zoo bedroegen in Engeland de collegegelden in de jaren lang vóór den oorlog per jaar 20 tot 30 £, dus van f 240 tot f 360. In Duitschland was het veel duurder. De inschrijving kostte daar voor ieder van 9 tot 24 Mark, een wekelijksch lesuur van 4 tot 8 Mark, een promotie van 185 tot 600 Mark en het verkrijgen van het bewijs van bevoegdheid, de zg. Habilitation, van 40 tot 250 Mark. Alles te zamen dus veel duurder dan bij ons.

En daarom vraag ik, Mijnheer de Voorzitter, of, getoetst aan het feit, dat de hooger-onderwijskosten zooveel duurder zijn geworden en getoetst aan wat in de genoemde landen gevraagd wordt voor dat onderwijs, het nu zulk een abnormaliteit is, dat ik thans kom met een voorstel, de collegegelden te brengen van 200 op 300 gulden.

Als ik sommige heeren hoor, aan de overzijde en hier, is het, alsof de cultuurontwikkeling en de volkskracht een enorm groote schade zullen lijden door aanneming van dit voorstel. Maar hebben deze dan in landen als Engeland en Duitschland dergelijke gevolgen gehad. Ik dacht integendeel, dat de cultuur in die landen zeer hoog werd geschat en geprezen. Ik geloof dan ook, dat het een hersenschim is, te

(Minister de Visser.)

vreezen, dat de cultuurontwikkeling in ons land, door die verhooging met f 100, zoodanig zal dalen, als de geachte afgevaardigde en velen met hem het hebben voorgesteld.

Er is trouwens een contradictie in het betoog van den geachten afgevaardigde. Nu eens zegt hij: maakt vrije baan voor alle talenten; dat wil eigenlijk zeggen: schaf alle collegegelden af. Maar dan weer wil de geachte afgevaardigde dat zelf niet, waar hij ten slotte een voorstel doet, dat hierop neerkomt: vraag van den minst bemiddelde f 100, van de groote massa f 300 en van den rijkste f 500, en waarmede hij zich dus principieel plaatst op precies hetzelfde standpunt als dit wetsontwerp.

Want de groote menigte zal dan ook f 300 betalen, juist zooals ik wil, alleen hij wil den minder vermogenden een grootere kans geven om te studeeren en de rijkeren wat zwaarder belasten.

Maar wanneer zijn voorstel hierop neerkomt, is het principieel verzet van den geachten afgevaardigde, gelijk dat in het begin zijner rede op den voorgrond werd geplaatst, in het laatste gedeelte van zijn rede prijsgegeven.

Wat nu dit voorstel zelf van den geachten afgevaardigde betreft, wil ik er op wijzen, dat reeds in de Tweede Kamer is gebleken hoe moeilijk het is, hier een ietwat proportioneele schoolgeldheffing in te voeren. Een geestverwant van den geachten afgevaardigde, de heer Oud, heeft uitdrukkelijk gezegd: ik heb van die proportioneele heffingen genoeg. Als de geachte afgevaardigde hieraan eenigszins twijfelt, wil ik hem de passage, die ik op het oog heb, even voorlezen. Mr. Oud zeide:

> ,,Maar ik zou dit stelsel niet durven aanbevelen. In de eerste plaats, omdat ik toch eigenlijk niet zoo heel veel sympathie heb voor een oneindige uitbreiding van al die progressieve heffingen. Wanneer men heeft een goed geregeld belastingstelsel, waardoor hooge inkomens en groote vermogens een flink deel van de algemeene lasten bijdragen, dan is het voor mij de vraag, of het gewenscht is, nog weer op ieder terrein telkens weer nieuwe progressieve heffingen in te voeren.''

Maar bovendien pleit daartegen, dat de intellectueele middenstand, waaronder ik versta menschen met inkomens tusschen f 6000 en f 8000, daardoor het meest getroffen wordt. Dat is dan ook de groote grief, die op het oogenblik reeds tegen de progressieve heffing bij het middelbaar en het voorbereidend hooger onderwijs bestaat.

De heer van Embden zegt nu wel, dat hij geen progressie heeft aanbevolen, maar practisch komt zijn stelsel hierop neer, al is er eenig formeel verschil.

Wanneer ik een schaal maak met 3 rubrieken, en de minsten f 100, die meer hebben f 300 en de rijkeren f 500 moeten betalen, dan moge er een formeel verschil zijn, materieel is het hetzelfde. Maar bovendien blijven wij altijd met het volgende probleem zitten. Een jongmensch gaat op zijn 18de jaar studeeren. Zijn vader betaalt, naar het systeem van den heer van Embden, naar zijn inkomen. Maar dat jonge mensch wordt, na een paar jaren gestudeerd te hebben, 21 jaar, meerderjarig. Hoe moet nu de regeling worden getroffen?

Daarop heeft de geachte afgevaardigde geen antwoord gegeven en daarop is ook geen antwoord te geven. Ook Amsterdam zat hiermede vast, toen het gemeentebestuur poogde een stelsel van progressieve heffing te concipieeren en in te voeren. Daarop is dan ook, volgens door mij ingewonnen inlichtingen bij het gemeentebestuur van Amsterdam, dit stelsel gestrand.

Hetgeen de heer van Embden hier heeft betoogd, is dus gebleken niet uitvoerbaar te zijn.

De geachte afgevaardigde maakt zich echter zeer bezorgd over de werking van dergelijke maatregelen, als door mij worden voorgesteld. Zoo zeide hij: Men heeft nu al te Utrecht cursussen gevormd buiten de universiteit om, om onder leiding van hoogleeraren akten voor het M. O. te doen behalen. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde, hoe juist hij overigens steeds gaat, zich op dit punt heeft vergist.

(Minister de Visser e. a.)

Want het is bekend, dat al sedert eenigen tijd voor de aardrijkskunde dergelijke curcussen in Utrecht zijn georganiseerd, maar dat heeft een heel andere oorzaak dan dit ontwerp. Trouwens die cursussen waren al begonnen vóórdat dit wetsontwerp ingediend was.

De reden is, dat de Amsterdamsche universiteit op het punt van aardrijkskunde beter is geoutilleerd dan Utrecht en dus het gevaar dreigt, dat hoe langer hoe meer studenten van Utrecht naar Amsterdam vertrekken.

Om dit te verhinderen en de studenten in Utrecht te houden, heeft men die afzonderlijke cursussen voor aardrijkskunde georganiseerd. Die daad heeft dus niets te maken met dit ontwerp van wet.

Verder heeft de geachte afgevaardigde gezegd: uw wijze van doen brengt mede, dat de gemeenten zich hoe langer hoe meer los maken van het Rijk. Wij hebben dit in den Haag gezien, toen de salarissen van de leeraren bij het middelbaar onderwijs werden veranderd. Ook de gemeenteraad van Haarlem heeft besloten zich ten aanzien van de salarissen van de leeraren bij het middelbaar onderwijs niet te houden aan het desbetreffende Koninklijk besluit. Dat proces zal voortgaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb daarop geen antwoord dan dit: het verheugt mij, wanneer het blijkt, dat de gemeenten zoo goed in de financiën zitten, dat van de klachten, als zouden zij zoo zwaar in de penurie zitten, dat het Rijk moet bijspringen, weinig waar blijkt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou hierover en over andere punten nog veel kunnen zeggen, maar ik geloof, dat ik in den geest van alle leden handel, wanneer ik dit met het oog op de groote hitte niet doe. Ik wil dan ook met deze opmerkingen volstaan.

Ik beveel, door de harde noodzakelijkheid van den ernstigen toestand van 's Lands financiën gedrongen, ter wille van de versterking van de inkomsten van het Rijk, de aanneming van dit ontwerp van wet ten zeerste bij de leden van de Kamer aan.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het ontwerp van wet wordt in stemming gebracht en aangenomen met 19 tegen 7 stemmen.

Vóór hebben gestemd de heeren Heerkens Thijssen, d'Aumale van Hardenbroek, W. Fransen, L. de Vries, Blomjous, van Wassenaer van Catwijck, de Waal Malefijt, Gilissen, de Veer, Idenburg, Beelaerts van Blokland, van der Does de Willebois, Verkouteren, van der Maesen de Sombreff, Haazevoet, van der Hoeven, Anema, Steger en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Westerdijk, Croles, Schönfeld, van Embden, de Gijselaar, Slingenberg en Wittert van Hoogland.

Afwezig bij deze stemming waren de heeren de Vos van Steenwijk, Briët, van Basten Batenburg, Smeenge en Wibaut.

II. Wijziging en verhooging van hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1923 (425).

De beraadslaging wordt geopend.

De heer **Westerdijk**: Mijnheer de Voorzitter! Ik had mij voorgenomen enkele punten, welke in het Voorloopig Verslag en de Memorie van Antwoord zijn behandeld, te bespreken, maar nu de Vergadering op het punt staat van te scheiden en men er blijkbaar prijs op stelt naar huis te gaan, zal ik mij zeer bekorten en bepalen tot slechts één punt.

Dit punt lijkt mij toch van te veel belang om het geheel onbesproken te laten voorbijgaan. Het betreft de uitvoering van de Landarbeiderswet.

De Landarbeiderswet is de voornaamste vrucht van den omvangrijken arbeid der Staatscommissie voor den landbouw

(Westerdijk.)

van 1906; het is de rijpe vrucht, het enfant cheris van die commissie. Nu is in de Tweede Kamer beweerd, dat die wet een mislukking is geweest, maar zij, die dit hebben beweerd, hebben nagelaten het nader aan te toonen. Volgens mijn ervaring in de provincie Groningen wordt de Landarbeiderswet zeer veelvuldig toegepast en dat wel op steeds grootere schaal.

Ik durf zeggen, dat zij is gebleken een succes.

Wij zijn daar met de uitvoering zoo ver gekomen, dat nagenoeg voor alle landarbeiders woningen gebouwd worden, niet met Rijkssubsidie volgens de Woningwet, maar overeenkomstig de Landarbeiderswet, en dus zonder te doen te hebben met de niet steeds doelmatige eischen der Rijkswoninginspecteurs. Wanneer de woningen voldoen aan de gemeentelijke bouwverordeningen, die nog maar weinige jaren geleden met medewerking dier inspecteurs en onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten zijn vastgesteld, is men klaar en is aan de eischen, welke het Rijk stelt, voldaan.

Als ik goed ingelicht ben, dan is op dit oogenblik van Rijkswege besteed 4,5 millioen gulden bij wijze van leeningen voor plaatsjes en los land.

In Friesland wordt, blijkens het Voorloopig Verslag, althans in sommige streken, de wet niet toegepast en heet zij ook overbodig, omdat de bouwvereenigingen zorgen voor den bouw van de arbeiderswoningen en die vereenigingen er tevens zorgen, dat bij die woningen wat grond beschikbaar wordt gesteld. Ik geloof niet, dat dit de beste oplossing is, welke men geeft aan het woningvraagstuk in die streken. Ik meen, dat de oplossing, welke in de provincie Groningen wordt toegepast, ontzaglijk veel beter is. Het is overal gebleken — het was ook al van vroeger bekend; de Staatscommissie van 1906 heeft het nog eens duidelijk aan het licht gebracht — dat de landarbeiders prijs stellen op een eigen woning; zij hebben gaarne een goede huurwoning, als er niets anders te verkrijgen is, maar zij geven verre de voorkeur aan het bezit van een eigen woning en dat heeft voor de landarbeiders zijn gunstige gevolgen in allerlei opzichten, die ik niet zal herhalen, omdat zij door de Staatscommissie uitvoerig zijn uiteengezet.

Hoewel wij zeer ingenomen zijn met de uitvoering der Landarbeiderswet en met de resultaten er van, zien wij anderzijds duidelijk gevaren dreigen, waardoor in de naaste toekomst groote teleurstelling mogelijk wordt, welke wellicht voor een groot deel voorkomen zoude kunnen worden bij een voorzichtige toepassing der wet.

De uitvoering daarvan is in hoofdzaak opgedragen aan besturen van vereenigingen ter bevordering van het verkrijgen van onroerend goed door landarbeiders; vereenigingen, die uitsluitend met dat doel worden opgericht.

De besturen dier vereenigingen zijn het in de eerste plaats, welke hebben te zorgen voor de uitvoering der wet en zulks onder toezicht van de gemeentebesturen. Immers geven die vereenigingen voorschotten, waartoe zij door do gemeenten in staat worden gesteld.

Bij het toestaan van die gelden hebben de gemeenten te overwegen of het verleenen van dergelijk voorschot onveilig is, b.v. omdat het plaatsje te duur, of de betrekkelijke persoon niet kredietwaardig is, of om andere reden, en op grond daarvan zou het voorschot door de gemeente geweigerd kunnen worden. Maar wanneer een gemeente, zooals, naar ik meen, regel is, het voorschot toestaat zonder minitieus onderzoek, vertrouwende zoowel op het bestuur der vereeniging als op de goede zaak, dan is de gemeente tegenover het Rijk voor de leening aansprakelijk, en wanneer later blijkt, dat de annuïteiten niet betaald worden, zal de gemeente daarvan de dupe worden. Of zulk een gemeentebestuur er op speculeert in een dergelijk geval bij het Rijk te kunnen aankloppen om de schade vergoed te krijgen, weet ik niet, maar wel weet ik, dat de gemeentebesturen het met het toestaan van die voorschotten niet altijd even nauw nemen en de verantwoordelijkheid, welke er voor de gemeenten in zit, wel eenigszins schijnen te onderschatten.

Het komt mij daarom voor, dat het volstrekt noodig is, dat van Rijkswege op de uitvoering van deze wet een veel strengere contrôle wordt uitgeoefend en dat men zich van Rijkswege zeer nauwkeurig op de hoogte stelt van de verschillende gevallen en dat men geval voor geval onderzoekt, ten einde te weten te komen, of de gelden inderdaad met de dringend noodige zorg zijn uitgeleend en werkelijk op voldoend veilige wijze zijn belegd. Wanneer dat niet gebeurt, zullen debacles niet uitblijven.

Naar verluidt moeten er thans reeds gevallen zijn, dat arbeiders, die een voorschot hebben gekregen, niet in staat zijn de annuïteit te betalen. In dit verband wordt de gemeente Emmen genoemd.

Een onderzoek heb ik daaromtrent niet ingesteld en kan dus niet beoordeelen, of het juist is, maar verwonderen doen mij zulke geruchten geenszins. Het komt er erg op aan om te weten, met wat voor man men te doen heeft; of de leening wordt gevraagd door een door en door solied persoon dan wel door een minder verantwoordelijken arbeider, die de rozen laat zorgen. Als deze laatste een kleinen tegenspoed ondervindt, zal hij zijn verplichte annuïteiten niet betalen. Men kan de invordering dan wel een tijdje uitstellen, maar men kan toch van een minderwaardig man niet zoo maar in eens een flink persoon maken. Het is dus van het grootste gewicht, dat men bij het verleenen van voorschotten mede duchtig let op de personen, met wie men te doen heeft.

Dan komt het ook voor — de ervaring heeft het geleerd en zal het nog wel meer leeren — dat de eischen, die men stelt aan de arbeiders ten opzichte van hun eigen vermogen, te laag zijn gesteld. De wet eischt, dat men in het bezit moet zijn van ten minste f 400; heeft men die, dan kan men er f 3600 bij opnemen. Heeft men dus één gulden, dan kan men er negen bij leenen. Dat nu is een wanverhouding. Op die manier zal er menigmaal een veel te groot voorschot worden gegeven; daardoor zal degene, die het krediet geeft, groot risico loopen, maar eveneens de man, die het plaatsje aanvaardt. Wanneer hij een plaatsje aanvaardt met een zoo groote schuld en met een zoo gering eigen vermogen, dan zal hij niet het geringste tegenstootje kunnen lijden.

Het komt mij voor, dat op dit punt duchtig zal moeten worden gelet en dat men, evenals in het buitenland, de verhouding nauwer zal moeten houden tusschen het eigen vermogen en het kapitaal, dat daarop wordt geleend.

Mijnheer de Voorzitter! De toepassing van de wet heeft nog een bezwaar aan het licht gebracht, dat vooral tegenwoordig blijkt; men heeft dat bezwaar niet zoozeer voorzien, maar het heeft nu groote beteekenis en zal elk jaar van meer beteekenis worden.

Wij weten, dat de bevolking van Nederland sterk toeneemt, dat deze toeneming elk jaar ongeveer 115 000 zielen bedraagt. Wij weten ook, dat het voor het platteland vrijwel onmogelijk is, die toeneming ter plaatse te laten blijven. Het is volstrekt noodzakelijk, dat die toeneming van het platteland afvloeit, naar de industriecentra bv. of naar het buitenland.

Wat gebeurt er echter tegenwoordig? Ieder jonge arbeider, die f 400 heeft — en dat kleine bedrag bezitten er velen na de welvaartsjaren, die achter ons liggen — komt bij de vereeniging om een woning met tuingrond, een plaatsje z.g. Hij heeft f 400, leent er omstreeks f 3600 bij en krijgt dan een plaatsje van ongeveer f 4000 of iets lager. De man heeft op die wijze een heel aardige woning met tuingrond verkregen, maar zich meteen op dat plaatsje vastgezet. Hij kan later, als hij er een liefhebber voor vindt, dat plaatsje wel verkoopen, maar dit blijft bestaan en op die wijze krijgt men toch in sommige gemeenten een heele serie woningen, alle plaatsjes met Rijkshulp, bestemd voor menschen om daar te blijven. De bevolking, die anders bij gebrek aan woningen misschien zou afvloeien naar de industrie, naar Noord-Frankrijk of Amerika, dat intusschen den toevloed van emigranten sterk heeft geremd — het is in het algemeen tegenwoordig buitengewoon moeilijk elders heen te gaan — blijft nu op het platteland, terwijl dat op den duur onhoudbare toestanden zal veroorzaken, omdat de werkloosheid ondraaglijk zal worden. De landbouw kan die menschen niet van werk voorzien. Men zal wellicht antwoorden: zet dan den

54ste VERGADERING. — 13 JULI 1923.
Verschillende wetsontwerpen.

(Westerdijk.)

landbouw om in tuinbouw. Maar zoo iets gebeurt niet uit philanthropie doch uit economie, en waar de tuinbouw thans zelf in moeilijkheden verkeert, kan men in de tegenwoordige omstandigheden allerminst een omzetting van den landbouw in tuinbouw verwachten. In plaats dus, dat op het platteland in de naaste toekomst meer arbeiders zullen kunnen worden geplaatst, zal veeleer het omgekeerde gebeuren en zal men de aanwezigen niet meer te werk kunnen stellen.

Door de toepassing van de Landarbeiderswet kan dus de werkloosheid toenemen, maar het is niet strikt noodzakelijk. De wetgever is van de grondstelling uitgegaan, dat alleen loonarbeiders kunnen worden geholpen aan een plaatsje, onder conditie, dat zij loonarbeider blijven; zij krijgen slechts zooveel land, dat zij niet meer dan de tuinvruchten voor hun gezin kunnen telen. Liet de wet toe dien menschen een grooter plaatsje te geven, dan zou men hen tot min of meer zelfstandige keuterboertjes kunnen maken, die veel minder loonarbeid noodig hebben, ja, die het menigmaal zonder loonarbeid zouden kunnen doen. Op die wijze zoude een toeneming der bevolking op het platteland kunnen plaats vinden, zonder toeneming der werkloosheid. De wet laat het echter niet toe of liever: de wet laat het min of meer wel toe, maar naar de tegenwoordige toepassing van de wet krijgt men het niet gedaan.

Wij hebben getracht gebruik te maken van de bepaling in de wet (art. 4 het tweede lid), dat in bijzondere gevallen van het maximum van f 4000 kan worden afgeweken. Wij hebben getracht die bepaling ruim geïnterpreteerd te krijgen, maar het omgekeerde is gebeurd, want dat bijzondere geval wordt nagenoeg nooit aanwezig geacht. Er wordt dus streng vastgehouden aan de bepaling, dat men niet boven de f 4000 mag gaan. Men kan daarvoor geen plaatsje krijgen, althans niet op de klei, om de menschen daarop al hun arbeid te laten aanwenden. Zij moeten in hoofdzaak loonarbeider blijven en dus de werkloozenschare vergrooten.

Nu wordt er in de Memorie van Antwoord gezegd, dat, wanneer men toeliet de plaatsjes grooter te maken, men het risico voor het Rijk, voor de gemeente, voor de vereeniging en ook voor den persoon zelf zou vergrooten. Ik geloof, dat dit onjuist is. Bij een goede toepassing wordt dat risico er door verkleind. Gesteld, dat men te doen heeft met een plaatsje van f 5000; de man heeft met zijn vrouw bij elkander gespaard f 1500 en hij neemt bij hetgeen hij bezit f 3500 op hypotheek; dan is in zulk een geval die leening van f 3500 heel wat veiliger, dan wanneer de hand streng aan de wet wordt gehouden en iemand, die f 400 eigen bezit heeft, daarnaast f 3600 leent. Immers in het eerste geval rust een hypotheek van f 3500 op een onderpand van f 5000; in het laatste geval een hypotheek van f 3600 op een onderpand van f 4000.

Het geval, dat ik stelde, is dus aanmerkelijk veiliger voor den kredietgever, maar ook voor den arbeider zelf. Die zit er heel wat veiliger dan iemand, die met f 400 f 3600 leent. Het geval heeft zich eenige malen voorgedaan, en wij hebben daardoor levendig ingezien, dat de wet op dit stuk dient te worden gewijzigd, in het belang van alle partijen.

Wel is indertijd door de Staatscommissie aangenomen, dat het niet goed zou zijn een arbeider in eens te promoveeren tot boer, omdat zulk een man niet capabel zoude zijn een boerderij te besturen en dus zulk een sprong te maken; ik herinner mij nog levendig, hoe de buitengewoon verdienstelijke secretaris van de Staatscommissie, nu wijlen de heer Mollerus, steeds daarop terugkwam; maar ik ben vast overtuigd, dat die meening onjuist is. Ik meen, dat er absoluut geen bezwaar tegen is, dat een eerste klasse landarbeider met één sprong wordt gepromoveerd tot boer, mits maar niet in eens tot grootboer. Wanneer hij keuterboer wordt, ligt daarin op zich zelf hoegenaamd geen risico. De flinksten van de arbeiders, die zooveel ter zijde hebben gelegd, kunnen zeer goed een klein bedrijf exploiteeren. Menigmaal ziet men, dat zulke menschen er beter toe in staat zijn dan menige boer.

Ik heb het mijn plicht geacht Zijn Excellentie, bij de wijziging van de wet, die hij overweegt, ernstig te wijzen op de punten die ik heb aangegeven, en als een deugdelijk

(Westerdijk e. a.)

onderzoek wordt ingesteld, kan ik het mij bijna niet anders voorstellen, dan dat Zijn Excellentie tot dezelfde conclusie zal komen als de ervaring mij heeft geleerd.

De heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde herinnert in het laatst van zijn betoog aan de omstandigheid, dat een herziening van de Landarbeiderswet in voorbereiding is. Dit ontslaat mij, naar mij dunkt, van den plicht om lang op hetgeen de geachte afgevaardigde met zooveel deskundigheid heeft uiteengezet, in te gaan. De geachte afgevaardigde, die de ijverige voorzitter van de Staatscommissie is geweest, die in 1906 de Landarbeiderswet heeft voorbereid, heeft van de gelegenheid gebruik gemaakt om nu weer eenige desiderata naar voren te brengen, die bij de herziening zullen moeten worden in acht genomen. Ik ben den geachten afgevaardigde daarvoor zeer dankbaar, en ik zeg hem gaarne toe, dat ik de punten, die reeds bij het Voorloopig Verslag waren besproken en waarop ik in algemeene bewoordingen in de Memorie van Antwoord heb geantwoord, evenals hetgeen de geachte afgevaardigde hedenmiddag in het midden heeft gebracht, binnen den kring van mijn overwegingen zal betrekken. Ik vertrouw, dat na het onderzoek, dat door mij zal worden ingesteld, door mij zal kunnen worden voortgebouwd aan het gebouw, dat mede onder leiding van den geachten afgevaardigde eenige jaren geleden is opgetrokken. Er zijn werkelijk eenige gebreken, maar op dit oogenblik kan ik volstaan met de toezegging, dat ik van de beschouwingen van den geachten afgevaardigde gaarne nota zal nemen.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat de heer Smeenge de vergadering heeft moeten verlaten wegens vertrek naar het buitenland.

Dit bericht wordt voor kennisgeving aangenomen;

III. Wijziging van artikelen 34 en 38 der Woningwet (471);

IV. Wijziging van hoofdstuk XA der Staatsbegrooting voor 1923 (426).

Deze ontwerpen van wet worden achtereenvolgens zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

V. Goedkeuring van het verdrag ter bestrijding van den handel in vrouwen en kinderen, op 30 September 1921 ter onderteekening neergelegd op het Secretariaat-Generaal van den Volkenbond (313).

De beraadslaging wordt geopend.

De **Voorzitter**: Aangezien de Minister van Buitenlandsche Zaken wegens dringende bezigheden afwezig is, heeft de Minister van Justitie zich bereid verklaard, inlichtingen te verschaffen, indien deze gevraagd mochten worden in verband met dit wetsontwerp.

De heer **Haazevoet**: Mijnheer de Voorzitter! Eenige maanden geleden heeft in de pers een bericht gecirculeerd als zouden in Brazilië ongeveer 5000 Duitsche vrouwen in verdachte huizen zijn terechtgekomen. Dit cijfer vertegenwoordigt een zoo groote som van geestelijke, zedelijke en economische ellende, dat, aangezien wij een directe scheepsgelegenheid hebben van Holland op Brazilië, ik in het Voorloopig Verslag gevraagd heb, of dit bericht juist is en, zoo ja, of maatregelen genomen kunnen worden, dat een dergelijke verscheping, zoo niet geheel tegengegaan, dan toch scherp gecontroleerd wordt. De Minister heeft zijn aandacht aan de zaak geschonken, waarvoor ik zeer dankbaar ben, en gezegd, dat uit den aard der zaak dit aantal Duitsche vrouwen niet per Kon. Holl. Lloyd kan zijn verscheept. In het algemeen

(Haazevoet e. a.)

is dat juist, maar het is mij gebleken, dat toch een betrekkelijk groot aantal Duitsche vrouwen naar Brazilië via Holland zijn vervoerd, omdat hier een centrum schijnt te zijn, van waaruit dat vervoer geregeld geschiedt. Maar al zou er maar één vrouw zijn, van wie kan worden ondersteld, dat zij in dergelijke betreurenswaardige omstandigheden is geraakt, dan nog zou het de moeite waard zijn om scherpe maatregelen te nemen tegen dit vervoer per Kon. Holl. Lloyd. En bij deze maatregelen moet niet alleen gelet worden op het aantal vrouwelijke passagiers, maar ook op het gehalte van het vrouwelijk personeel, hetwelk bij de Kon. Holl. Lloyd in dienst treedt — ik heb zelfs gehoord: in dienst wordt genomen — ook nog voor andere doeleinden dan het vervullen der dienstbetrekking.

Meent de Minister niet, dat de tijd is gekomen om zeer scherpe maatregelen te nemen tegen het vervoer van ongehuwde vrouwen per Kon. Holl. Lloyd?

De heer **Heemskerk**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De inlichtingen, die in de Memorie van Antwoord aangaande deze aangelegenheid zijn gegeven, zijn, zooals gemakkelijk te begrijpen is, afkomstig van het Bureau tot bestrijding van den handel in vrouwen, dat in Amsterdam gevestigd is onder leiding van den hoofdcommissaris van politie. Uit de verkregen inlichtingen valt af te leiden, dat het niet mogelijk is, dat een getal van 5000 vrouwen per Kon. Holl. Lloyd naar Brazilië zijn vervoerd. Ingevolge de bij mij verkregen inlichtingen wordt ook toezicht gehouden op de bestemming van die vrouwen.

Bij mij is derhalve de indruk gevestigd, dat, indien er nu toch vrouwen met onzedelijke bestemming per Kon. Holl. Lloyd naar Brazilië zijn gereisd, het niet anders zou kunnen zijn dan dat enkelen de contrôle zouden zijn ontsnapt. Natuurlijk is het zeer ongewenscht, dat vrouwen met een onzedelijke bestemming naar Brazilië vertrekken met Nederlandsche schepen, zoodat ik naar aanleiding van hetgeen de

(Minister Heemskerk e. a.)

geachte afgevaardigde in het midden heeft gebracht zeer gaarne overleg zal plegen met genoemd bureau of er aanleiding is de contrôle te verscherpen. Zonder dat overleg kan ik niets doen, maar tot dat overleg ben ik naar aanleiding van de opmerking van den geachten afgevaardigde gaarne bereid.

De beraadslaging wordt gesloten en het ontwerp van wet zonder hoofdelijke stemming aangenomen;

VI. het voorstel tot **wijziging van het Reglement van Orde** (182).

De **Voorzitter**: Ik deel mede, dat het voorstel der Huishoudelijke Commissie alsnog moet worden aangevuld in dien zin, dat aan het opschrift van hoofdstuk VII wordt toegevoegd: alsmede over het stellen van schriftelijke vragen.

Het aldus gewijzigde voorstel wordt zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

De notulen van het verhandelde in deze vergadering worden gelezen en goedgekeurd.

De openbare vergadering gaat over in een met gesloten deuren, om daarna uiteen te gaan.

VERBETERING.

In de rede van den heer **Anema**, bladz. 1011, kol. 1, reg. 19 v. b., staat: „afkomstig van een hoogere macht, die het gebod uitvaardigde"; lees: „ afkomstig van een hoogere macht dan die het gebod uitvaardigde".

(359. Zitting 1921—1922.)

DEPARTEMENT VAN KOLONIËN.

3de Afdeeling.

N°. 28.

's Gravenhage, den 16 Juli 1923.

Aan
den Heer Voorzitter van de Eerste Kamer
der Staten-Generaal.

Ik heb de eer U Hoogedelgestrenge mede te deelen, dat het wetsontwerp tot kwijtschelding aan MAS AGOES ACHMAD van eene den Lande aankomende vordering (Gedrukte Stukken Zitting 1921—1922—359), waarvan de behandeling in de vergadering der Eerste Kamer van 31 Januari 1922 werd geschorst, krachtens machtiging van de Koningin door mij wordt ingetrokken.

Voor de terugzending van genoemd ontwerp van wet aan mijn Departement houd ik mij aanbevolen.

De Minister van Koloniën,
DE GRAAFF.

(296 Zitting 1919—1920) en (31 Zitting 1920—1921)

MINISTERIE VAN FINANCIËN.

AFDEELING:
Kabinet en secretarie.

N°. 167.

ONDERWERP:
Intrekking wetsontwerpen.

's Gravenhage, 9 Augustus 1923.

*Aan
den Heer Voorzitter van de Eerste Kamer
der Staten-Generaal.*

Ik heb de eer U Hoogwelgeboren mede te deelen, dat ik, daartoe door de Koningin gemachtigd, de volgende ontwerpen van wet intrek, te weten:

a. tot wijziging van de wet op de Inkomstenbelasting 1914 (Gedrukte Stukken, Zitting 1919—1920, n°. **296**);

b. tot heffing van een recht voor het afgeven van zeebrieven, (Gedrukte Stukken, Zitting 1920—1921, n°. **31**).

De Minister van Financiën,
DE GEER.

Adres van gelukwensch en antwoord der Koningin op dat adres.

ADRES VAN GELUKWENSCH aan Hare Majesteit de Koningin ter gelegenheid van de herdenking van Hare vijf-en-twintig-jarige Regeering.

MEVROUW,

Het is de Eerste Kamer der Staten-Generaal een groot voorrecht Uwe Majesteit bij de heuglijke herdenking van den dag, waarop Zij vóór vijf en twintig jaren de Regeering aanvaardde, hare eerbiedige hulde en hare hartelijkste wenschen te mogen aanbieden.

Terugziende op het afgesloten tijdvak, verblijdt zij zich over de vele zegeningen, die daarin aan ons Vaderland en aan de Overzeesche gewesten ten deel vielen: bewaring voor groote nationale rampen; behoud van den vrede te midden van fellen oorlogsbrand; bloei van het economisch leven gedurende vele jaren en daardoor grooter weerstand in den huidigen crisistijd.

Dankbaar gedenkt onze Kamer, hoe Uwe Majesteit persoonlijk daartoe heeft medegewerkt. Hoe Zij getrouw aan het voornemen, bij Haar troonsbestijging geuit, in hooge plichtsopvatting, handhavend de tradities van Haar stamhuis, in alles het welzijn voor het Vaderland heeft gezocht; Nederlands naam onder de volken heeft hoog gehouden; naar vermogen den bloei heeft bevorderd van het Rijk, ook in Oost en West. Hoe Zij in blijde en in bange dagen zich één toonde met Haar volk; treurend met hen, die in rouw werden gedompeld; allen voorgaand in hulpbetoon, als de nood daartoe riep.

Deelend in de vreugde, die op dezen dag ons volk vervult, bidt de Eerste Kamer der Staten-Generaal Uwe Majesteit toe eene lange en voorspoedige Regeering, waarin de geestelijke volkskracht tot steeds rijker ontplooiing komt; waarin de ongunst dezer tijden overwonnen en het rad van het economisch leven weder omgezet wordt; waarin bij voortduring wordt gesterkt de ook in dit tijdvak zoo gelukkig bevestigde band, die Oranje en Nederland sinds eeuwen vereenigt; waarin Uwe Majesteit en Haar Huis in rijke mate Gods zegen te beurt valt.

ANTWOORD DER KONINGIN op het Adres van Gelukwensch aan Hare Majesteit ter gelegenheid van de herdenking van Hare vijf-en-twintig-jarige Regeering.

De wenschen, welke de Eerste Kamer der Staten-Generaal mij ter gelegenheid van de herdenking mijner Regeeringsaanvaarding vijf en twintig jaren geleden aanbiedt, stel ik op hoogen prijs en ik breng U daarvoor mijnen dank.

Nu ik, aan het einde dier periode gekomen, het voorrecht heb heden de vertegenwoordigers mijns Volks hier voor mij te zien, denk ik opnieuw met ontroering aan de liefde en steun, die het mij steeds zoo overvloedig geschonken heeft.

In tijden van vrede en voorspoed mocht ik de regeering aanvaarden, doch sedert dien zijn ook ons beproevingen niet bespaard gebleven en menigmaal was de toekomst donker. Innig dankbaar gedenk ik daarbij met U, dat Gods hand ons voor het ergste heeft behoed, zoodat ons lot tot heden benijdbaar geweest is boven dat van velen.

Ook thans nog zijn de tijden moeilijk en voor velen zwaar te dragen. Maar ook dat zullen wij met Gods hulp en eendrachtig samen arbeidende in het belang van het Vaderland te boven komen.

De wil om vrij en zelfstandig te zijn, die mijn Volk in de ure des gevaars staande hield, moge het ook in de toekomst doordringen. De wensch, aan het slot van Uw adres vervat, zal dan ongetwijfeld in vervulling gaan en de betere tijd aanbreken, waarop wij thans nog slechts durven hopen in vertrouwen op Hem, die ons tot heden heeft gespaard.

Gij, mijne heeren, hebt een belangrijk aandeel genomen in hetgeen Regeering en Volksvertegenwoordiging in onderlinge samenwerking hebben tot stand gebracht in het tijdperk, dat thans achter ons ligt. Met voldoening kunt gij terugzien op veel, dat dank zij uw ijverige en toegewijde medewerking is gewrocht in het belang van het Vaderland en van de gewesten van overzee.

Voor den heilwensch, tot mij en mijn Huis gericht, ben ik U zeer erkentelijk. Van ganscher harte geef ik U de verzekering, dat ik naar beste krachten zal blijven medewerken aan het welzijn en den voorspoed van Ons dierbaar Vaderland.

AANHANGSEL

TOT HET

VERSLAG VAN DE HANDELINGEN

DER

EERSTE KAMER

GEDURENDE HET ZITTINGJAAR

1922-1923

VRAGEN, DOOR DE LEDEN DER KAMER GEDAAN OVEREENKOMSTIG ART. 52*bis* VAN HET REGLEMENT VAN ORDE EN DE DAAROP DOOR DE REGEERING GEGEVEN ANTWOORDEN

Schriftelijk gedane vraag.

1. VRAAG van den heer van Embden aan den Minister van Waterstaat, betreffende beantwoording van vroeger gestelde vragen. (Zie *Aanhangsel* 1922, bladz. 5.) (Ingezonden 19 September 1922.)

Plaatsruimte in spoortreinen.

Kan de Minister reeds de vragen beantwoorden, die dezerzijds op 2 Augustus jl. aan zijn ambtsvoorganger gesteld zijn, betreffende het al of niet afwijken van het Algemeen reglement op het vervoer?

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

2. ANTWOORD van den heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat (ingezonden 21 September 1922), op de vragen van den heer **van Embden**, betreffende intrekking der machtiging tot afwijking van eenige voorschriften van art. 12 van het Algemeen Reglement van Vervoer op de Spoorwegen. (Zie *Aanhangsel*, Zitting 1922, bladz. 5.) [1])

Bij Koninklijk besluit van 22 Mei 1917 (*Staatsblad* n°. 405) werd de Minister van Waterstaat gemachtigd om in geval van oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden tijdelijk afwijkingen toe te staan van bepalingen der algemeene maatregelen van bestuur, bedoeld bij art. 27 der wet van 9 April 1875 (*Staatsblad* n°. 67), het laatst gewijzigd bij de wet van 6 Mei 1922 (*Staatsblad* n°. 270), en bij de artt. 1 en 2 der wet van 9 Juli 1900 (*Staatsblad* n°. 118).

Op grond van dat Koninklijk besluit zijn indertijd de spoorwegmaatschappijen tijdelijk en tot wederopzegging gemachtigd om af te wijken van de voorschriften, bedoeld in art. 12, derde, vierde en vijfde lid, en art. 9, vierde en zevende lid, van het Algemeen Reglement Vervoer 1901. Bij beschikking van 30 Mei 1922 is de machtiging ingetrokken met ingang van 1 Juni daaraanvolgende.

Van de verleende machtiging is indertijd in verband met de plaats gehad hebbende vordering der spoorwegen geene officieele bekendmaking gedaan, zoodat ook de intrekking daarvoor niet in aanmerking is gekomen.

Overigens is niet te verwachten, dat dergelijke machtigingen opnieuw zullen worden verleend.

*) Zie over deze aangelegenheden tevens *Aanhangsel*, Zitting 1922—1923, bladz. 3.

3. NADER ANTWOORD van den heer **de Graaff**, Minister van Koloniën (ingezonden 21 September 1922), op de vraag van den heer **van Kol** in zake het verleenen van grondconcessies in sommige streken van Atjeh. (Zie *Aanhangsel*, Zitting 1920—1921, bladz. 159 en 163.)

Ten vervolge op mijn schrijven van 16 September 1921, 4de afdeeling, n°. 10, strekkende in voorloopig antwoord op de door het toenmalig lid der Kamer den heer van Kol gestelde vragen nopens misbruiken, welke volgens een bericht in het dagblad *De Locomotief* van 12 Juli te voren bij de uitgifte van grond voor landbouwdoeleinden in het gewest Atjeh en Onderhoorigheden zouden zijn voorgekomen, heb ik de eer U Hoogedelgestrenge mede te deelen, dat ter zake een onderzoek is ingesteld. Daarbij is in het bijzonder nagegaan, of bij de bevolking en de oeleëbalangs inderdaad aanvankelijk tegen de in bedoeld dagbladbericht bedoelde gronduitgifte bezwaren hebben bestaan en of inderdaad de oeleëbalangs eerst door het in uitzicht stellen van een geldelijke tegemoetkoming (persèn tanah) er toe zijn bewogen, de processen-verbaal betreffende die gronduitgifte te onderteekenen.

Het ingesteld onderzoek heeft uitgewezen, dat van bezwaren als bovenbedoeld alleen sprake is geweest bij de bevolking en den oeleëbalang van Nisam, en wel voor zooveel betreft gronden van de kampong Blang Poroh. Met deze bezwaren is echter rekening gehouden, daar die gronden niet zijn uitgegeven. Voor de juistheid der beschuldiging, als zou een aanvankelijke tegenstand der oeleëbalangs door geldpremies zijn overwonnen, bestaat geen enkele aanwijzing.

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk gedane vragen.

4. VRAAG van den heer **van Lanschot** aan den Minister van Koloniën betreffende heffing eener raffinagebelasting voor de aardolie-industrie in Nederlandsch-Indië. (Ingezonden 16 October 1922.)

Bij de opening der zitting van den Volksraad op 16 Mei jl. heeft de Gouverneur-Generaal onder meer het navolgende medegedeeld: ,,Eene raffinagebelasting voor de aardolie-industrie is in behandeling; komt die tot stand, dan vervalt daarmede het nu nog geldende uitvoerrecht."

Acht de Regeering deze mededeeling niet in strijd met de in de vergadering van de Eerste Kamer der Staten-Generaal op 4 April jl. aan ondergeteekende door den Minister van Koloniën gegeven toezegging: ,,dat bij mij (Minister) het zeer besliste voornemen bestaat en van den aanvang af bestaan heeft, om bij het einde van het jaar te staken de heffing van uitvoerrechten op die (aardolie) producten, *om het even* of daartoe al dan niet een speciale voorziening noodig zal zijn in den vorm eener raffinagebelasting naast de extra-winstbelasting"?

Is de Regeering niet van oordeel, dat het invoeren van een raffinagebelasting, als dragende het karakter van speciale heffing, zoo eenigszins mogelijk, behoort te worden vermeden?

Is de Regeering bereid, indien uit Nederlandsch-Indië een ontwerp zijn Departement bereikt heeft of nog bereiken mocht, om naast de extra-winstbelasting een raffinagebelasting voor de aardolie-industrie in te voeren, te dier zake geenerlei voorstel te doen aan de Staten-Generaal alvorens het oordeel te hebben ingewonnen der commissie van advies in zake aardolie-aangelegenheden en van haar advies vooraf mededeeling te geven aan de beide Kamers?

Zal de bestaande achterstand bij de inning der belastingen binnen korten tijd zijn ingehaald?

Of staat veeleer te vreezen, dat ,,de onvoldoende toerusting van den Nederlandsch-Indischen belastingdienst", welke reeds voor drie jaar (bladz. 6 Memorie van Toelichting Ontwerp Aanvulling Indische begrooting voor 1920) als motief gold voor de invoering der productenbelastingen, zeer ten nadeele der Indische financiën binnen afzienbaren tijd zal blijven bestaan, waardoor die speciale heffingen, van jaar tot jaar verlengd, allengs een blijvend karakter zouden aannemen, zulks tegen de bedoeling der Regeering zelf (bladz. 7 Memorie van Antwoord Ontwerp Aanvulling Ned.-Indische tariefwet, Eerste Kamer 1921—1922, n°. 128*a*, rede Minister Eerste Kamer 4 April 1922, *Handelingen* bladz. 587)?

Zijn er sinds de jongste begrootingsdiscussiën in de Eerste Kamer door de Regeering maatregelen genomen om aan te sturen op betere toerusting van den Indischen belastingdienst, waardoor de bij de invordering bestaande achterstand kan worden ingehaald? Zoo ja, welke?

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

5. NADER ANTWOORD van den heer **de Graaff**, Minister van Koloniën, op de vraag van den heer **van Kol** betreffende de vooruitzichten der aan de Rijksuniversiteit te Leiden studeerende Indische rechtsgeleerden. (Zie *Aanhangsel*, Zitting 1921—1922, bladz. 7 en 39.) en

ANTWOORD van denzelfden Minister op de vraag van genoemden heer betreffende de voorwaarden van uitzending van Chineesche studenten, die op verschillende Nederlandsche scholen zich voorbereiden voor het geven van onderwijs in Nederlandsch-Indië. (Zie *Aanhangsel*, Zitting 1921—1922, bladz. 35.) (Ingezonden 20 October 1922.)

Ten vervolge op mijn schrijven van 1 December jl., 9de afdeeling, onderafdeeling A, n°. 82, heb ik de eer, na ingewonnen advies van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, U Hoogedelgestrenge thans mede te deelen, dat de tot mij gerichte vragen van het toenmalige lid der Kamer den heer H. H. van Kol, of men de hier te lande voor eigen rekening studeerende inlandsche rechtskundigen, bij gelijke bekwaamheid en geschiktheid, op dezelfde voorwaarden voor de Indische rechterlijke macht zal bestemmen als dit voor Nederlanders geschiedt, en of de vele Chineesche studenten, die op verschillende Nederlandsche scholen zich voorbereiden voor het geven van onderwijs in Nederlandsch-Indië, na afgelegd examen, bij gelijke bekwaamheid en gelijke geschiktheid, op dezelfde voorwaarden zullen worden uitgezonden als met Nederlanders in dergelijke omstandigheden het geval is, bevestigend worden beantwoord.

6. ANTWOORD van den heer **de Graaff**, Minister van Koloniën (ingezonden 3 November 1922), op de vraag van den heer **van Lanschot**, betreffende heffing eener raffinagebelasting voor de aardolie-industrie in Nederlandsch-Indië. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 7.)

Aan zijn uitdrukkelijke toezegging om bij het einde van het jaar 1922 de heffing van uitvoerrechten op aardolieproducten te staken, om het even of daartoe al dan niet een speciale voorziening noodig zal zijn in den vorm eener raffinagebelasting, heeft de ondergeteekende, naar aanleiding van de door den steller der vraag ingediende motie, de verklaring doen voorafgaan — ter verduidelijking waarvan bedoelde toezegging strekte —, dat hij geheel akkoord ging met den in die motie uitgedrukten wensch, dat na afloop van dit jaar ook voor den grooten landbouw en de aardolienijverheid de behaalde winsten uitsluitend zouden worden belast naar de drie grondslagen van de inkomstenbelasting.

Hierbij maakte de ondergeteekende evenwel het stellig voorbehoud, dat het reeds aangevangen overleg met de Indische Regeering niet de onmogelijkheid zou doen blijken, om met het beschikbaar belastingapparaat dan reeds alleen met de inkomstenbelasting verder in zee te gaan. Bleek die onmogelijkheid, dan zou, zoo vulde de ondergeteekende zijn verklaring met nadruk aan, worden voorgesteld om ook voor het artikel petroleum de speciale belastingheffing te brengen geheel in de lijn van de andere productenbelastingen, door met ingang van 1923 daarvoor in te stellen, eveneens als correctief voor de extra winstbelasting, een raffinagebelasting, die met de extra-winstbelasting verrekend zou worden.

Waar inmiddels de Indische Regeering, in verband met de verkregen ervaring wat aangaat de heffing der extra-winstbelasting, tot de slotsom was gekomen, dat de als correctief voor die heffing strekkende zoogenaamde tijdelijke productenbelastingen in elk geval nog voor den duur van één jaar verlengd zouden moeten worden en dat een soortgelijke tijdelijke voorziening ook voor het aardoliebedrijf zou worden vereischt, laat zich de mededeeling te dezer zake van den Landvoogd bij de opening van den Volksraad op 16 Mei jl. verklaren, al moet erkend worden, dat aan de bewoordingen een — wel niet bedoelde — uitlegging kan worden gegeven, die met den juisten stand van zaken minder in overeenstemming zou zijn.

De tweede vraag wordt overeenkomstig de hiervoren vermelde verklaring van den ondergeteekende bevestigend beantwoord. Afgescheiden van den nood der schatkist, vordert echter alleen reeds, zooals is medegedeeld op bladzijde 14, alinea 2, van de Memorie van Toelichting tot de aanhangige ontwerp-begrooting voor 1923, de billijkheid, dat de vooralsnog noodzakelijke handhaving van de bijzondere productenbelastingen gepaard gaat met de tijdelijke heffing, voor denzelfden duur, van voormelde speciale belasting van het oliebedrijf.

Het ligt in het voornemen van den ondergeteekende, om de commissie van advies in zake aardolie-aangelegenheden te zijner tijd te raadplegen omtrent uit Indië ontvangen voorstellen tot instelling van een speciale aardoliebelasting als hierboven bedoeld. Tevens zal alsdan overlegging van het advies der Commissie aan de Staten-Generaal worden overwogen.

Ten aanzien van de vraag, of de bestaande achterstand bij de inning der belastingen binnen korten tijd zal zijn ingehaald, kan de ondergeteekende alleen verklaren, dat al het mogelijke wordt gedaan om dien achterstand in den kortst mogelijken tijd te doen verdwijnen, en dat het, zooals moge blijken uit de hooger bedoelde Memorie van Toelichting tot de ontwerp-begrooting voor 1923 (bladz. 13, voorlaatste alinea), zijn ernstig voornemen is om de productiebelastingen niet langer dan voor het jaar 1923 te handhaven.

De slotvraag kan in bevestigenden zin worden beantwoord. Niet alleen zijn aan de Indische Regeering voorstellen gedaan, om in de opleiding van geschoolde krachten voor den Indischen belastingdienst op afdoende wijze te voorzien, doch bovendien wordt door uitzending van geschikte personen, die, voor zooveel noodig, bij den dienst der belastingen in Nederland vooraf voor de hun wachtende taak worden voorbereid, het mogelijke verricht om, in afwachting van de resultaten van zoodanige opleiding, den dienst der belastingen in Indië op peil te brengen en te houden.

Niettemin is de achterstand zoowel bij den aanslag in als bij de invordering van de belastingen nog groot en zal slechts geleidelijk op dit gebied tot betere verhoudingen kunnen worden gekomen.

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.
Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde. en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk gedane vraag.

7. VRAGEN van den heer **Wittert van Hoogland** aan den Minister van Arbeid, betreffende de belegging van gelden door de Rijksverzekeringsbank. (Ingezonden 2 November 1922.)

In verband met de uitbreiding van dat deel der vrijwillige ouderdomsverzekering, waarbij alle kosten gedragen worden door de verzekerden, bestaat de mogelijkheid, dat eerlang voor een groot deel der Nederlandsche bevolking door de Rijksverzekeringsbank zeer aanzienlijke reserves zullen moeten worden belegd. Bij de wijze, waarop deze belegging zal plaats vinden, heeft het Rijk direct belang, aangezien ingevolge het bepaalde bij artikel 7 der Ouderdomswet het Rijk zonder eenig voorbehoud aansprakelijk is voor de betaling door de Bank van de ingevolge deze wet toegekende renten.

Eveneens hebben de verzekerden er belang bij, dat de door hen betaalde premiën belegd worden op de meest zekere wijze.

Ten einde te voorkomen, dat de Staat eventueel schade zou lijden en te bereiken, dat een zekere belegging der gelden gewaarborgd wordt, is het wenschelijk het beleggingsvraagstuk nader onder de oogen te zien.

In verband hiermede zou ondergeteekende gaarne van Zijn Excellentie den Minister van Arbeid vernemen:

1°. Acht de Minister het niet gewenscht, dat het Ouderdomsfonds gesplitst wordt in een fonds A en een fonds B. in welk laatste fonds de premiën zullen worden gestort door de verzekerden, welke krachtens de uitbreiding der Ouderdomswet zich verzekeren?

2°. Is de Minister van oordeel, dat, gelet op den tegenwoordigen economischen toestand, waarbij zelfs de thans dezerzijds slechts in thesis gestelde mogelijkheid van inflatie van den Nederlandschen gulden vermeld moet worden, en op de zeer ingewikkelde internationale financieele verhoudingen, de voorschriften, in artikel 18 der wet op de Rijksverzekeringsbank omtrent de belegging der gelden vervat, ten deze voldoende waarborgen bieden?

3°. Indien het antwoord op de tweede vraag ontkennend luidt, is de Minister dan bereid voor de belegging der gelden een bijzondere commissie in het leven te roepen, welke den Minister omtrent de te volgen beleggingspolitiek voorstellen kan doen, en haar te machtigen zich bij haar adviezen internationaal te doen voorlichten?

4°. Is de Minister bereid te bevorderen, dat de daarvoor noodige wetswijziging niet behoeft te wachten op de algeheele herziening en codificatie der verzekeringswetten, maar bij afzonderlijk ontwerp wordt aanhangig gemaakt?

Schriftelijk gedane vragen.

3. VRAGEN van den heer **Wittert van Hoogland** aan den Minister van Buitenlandsche Zaken, in zake toepassing van art. 168 der Invaliditeitswet op arbeiders van vreemde nationaliteit. (Ingezonden 16 November 1922.)

I. Is het den Minister bekend, dat momenteel duizenden arbeiders van vreemde nationaliteit in ons land werkzaam zijn, voor wie premie ingevolge de Invaliditeitswet moet worden betaald; terwijl eventueel aan deze personen toe te kennen rente in den regel niet wordt uitbetaald op grond van het bepaalde bij art. 168, I, der genoemde wet?

II. Is de Minister bereid met de daarvoor in aanmerking komende Regeeringen overleg te plegen om te komen tot het sluiten van verdragen, op grond waarvan een algemeene maatregel van bestuur, als bedoeld in art. 168, II, der Invaliditeitswet, kan worden uitgevaardigd?

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

9. ANTWOORD van den heer **de Graaff**, Minister van Koloniën (ingezonden 7 December 1922), op de vraag van den heer **van Kol** in zake berichten omtrent verlaging van het peil van onderwijs aan de N.-I. Veeartsenschool te Buitenzorg dan wel opheffing van die school. (Zie *Aanhangsel*, Zitting 1922, bladz. 3.)

Nopens de door het gewezen lid der Kamer den heer van Kol gestelde vragen betreffende eventueele verlaging van het onderwijspeil aan de Nederlandsch-Indische veeartsenschool te Buitenzorg, heb ik de eer U Hoogedelgestrenge mede te deelen, dat, blijkens van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië ontvangen bericht, inderdaad het denkbeeld is overwogen om het peil van het onderwijs aan genoemde school te verlagen in dien zin, dat het voortaan zou aansluiten bij het onderwijs op de Europeesche lagere school. Men verwachtte daarvan een zoodanige vermeerdering van den tot dusver onvoldoenden toevloed van leerlingen, dat binnen niet te langen tijd zou kunnen worden voorzien in het tekort aan hulppersoneel bij den Burgerlijken Veeartsenijkundigen Dienst.

Van het denkbeeld is echter afgezien, nu zich voor den cursus 1922/1923 een ruim voldoend aantal jongelieden met M.U.L.O.- of daarmede gelijk te stellen opleiding heeft aangemeld.

Aan opheffing van de school is nooit gedacht.

10. ANTWOORD van den heer **Aalberse**, Minister van Arbeid (ingezonden 9 December 1922) op de vragen van den heer **Wittert van Hoogland** betreffende de belegging van gelden door de Rijksverzekeringsbank. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 11.)

1. Het antwoord op de eerste vraag luidt bevestigend.

2. Ook het antwoord op de tweede vraag kan bevestigend luiden.

De voorschriften, in artikel 18 der wet op de Rijksverzekeringsbank omtrent de geldbelegging vervat, laten reeds thans voldoende ruimte om met economische toestanden en internationale financieele verhoudingen de noodige rekening te houden.

De beteekenis van mogelijke depreciatie van den Nederlandschen gulden staat, naar het gevoelen van ondergeteekende, buiten het beleggingsvraagstuk, zoolang de beleggingen en de uitkeeringen beide in Nederlandsche guldens plaats vinden.

3. In verband met het antwoord op vraag 2, kan vraag 3 verder onbehandeld blijven.

4. Aangezien de splitsing der Bankgelden in fondsen en de belegging der in die fondsen vloeiende gelden op zich zelf staande vraagstukken zijn, die los staan van de algeheele herziening der sociale verzekeringswetten, bestaat er bij ondergeteekende geen bezwaar tegen, om eventueel met betrekking tot die vraagstukken noodig geachte wetswijzigingen bij afzonderlijk ontwerp aanhangig te maken.

Schriftelijk gedane vragen.

11. VRAAG van den heer **Mendels** aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, betreffende verontreiniging van het zeewater en van het strand der Zuidhollandsche kust door het uitstorten van het vuil van door de Droogdokmaatschappij te Rotterdam gereinigde met olie gestookte schepen, buiten den Waterweg in zee. (Ingezonden 8 December 1922.)

Is het den Minister bekend, dat dezer dagen, gelijk evenzeer in den jongsten zomer, op sommige plaatsen van het strand der Zuidhollandsche kust in grooten getale doode zeevogels zijn aangetroffen, die blijkbaar het leven lieten ten gevolge van een op de zeeoppervlakte bij de kust drijvende teer- en olielaag?

Is het juist, dat de Droogdokmaatschappij te Rotterdam het vuil van door haar gereinigde met olie gestookte schepen buiten den Waterweg in zee stort, waardoor niet alleen de dood der zeevogels veroorzaakt wordt, doch ook het strand buitengemeen wordt verontreinigd, zoodat zelfs dezen zomer het zeebad te Hoek van Holland tijdelijk moest worden gesloten?

Zoo ja, is de Minister bereid, eventueel in overleg met zijn ambtgenooten van Waterstaat en Justitie maatregelen te overwegen, om aan dien stellig zeer ongewenschten toestand zoo eenigszins doenlijk een einde te maken?

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk gedane vragen.

12. VRAGEN van den heer **Wittert van Hoogland** aan den Minister van Arbeid betreffende verlaging der premiën voor de Ongevallenwet 1921. (Ingezonden 11 December 1922.)

Is het juist, dat reeds nu is gebleken dat de ingevolge artikel 9 van de wet op de Rijksverzekeringsbank 1920, *Staatsblad* n°. 780, op te maken wetenschappelijke balans van het Ongevallenfonds op 31 December 1922 zal aantoonen, dat de premiën voor de Ongevallenwet gedurende de laatste 5 jaren dermate hoog zijn geweest, dat een reserve van circa 8 millioen gulden is gekweekt?

Is het juist, dat het bestuur der Rijksverzekeringsbank in verband met de gekweekte zeer aanzienlijke reserve heeft voorgesteld reeds nu over te gaan tot de bij artikel 40 der Ongevallenwet 1921 verplichte tariefsherziening en tot een verlaging der premiën van circa 40 pct. heeft geadviseerd?

Is de Minister niet van oordeel, dat deze belangrijke verlaging van de premiën met het oog op den tegenwoordigen economischen toestand der bedrijven zoo spoedig mogelijk dient in te gaan?

Is de Minister bereid te bevorderen, dat deze verlaging zoo vroeg mogelijk in het jaar 1923 tot stand komt?

13. VRAGEN van den heer **Slingenberg** aan den Minister van Oorlog betreffende verbouwing der z.g. „infanteriekazerne" te Haarlem. (Ingezonden 11 December 1922.)

1. Is het den Minister bekend, dat de raad der gemeente Haarlem heeft besloten tot het instellen van een rechtsgeding tegen den Staat der Nederlanden, ten einde wederom de vrije beschikking te verkrijgen over het aan de gemeente Haarlem in eigendom toebehoorende gebouwencomplex, bekend als „infanteriekazerne", in welke gebouwen vroeger het infanteriegarnizoen was ondergebracht?

2. Is het bericht, voorkomende in een der Haarlemsche dagbladen van 9 December ll., juist, dat het Rijk zou hebben besloten dit perceel te verbouwen, welke verbouwing ongeveer f 60 000 zou kosten, en dat men met dat verbouwingswerk alvast zou zijn begonnen?

3. Zoo ja, is de Minister niet van oordeel, dat het, ten einde een mogelijke verspilling van Rijksgelden te voorkomen, verstandiger zou zijn met deze verbouwing te wachten totdat de uitslag van bovenbedoeld rechtsgeding vaststaat?

4. Indien de Minister onverhoopt met deze verbouwing niettemin reeds nu wil doorgaan, uit welken begrootingspost meent de Minister dan deze kosten te kunnen betalen?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

14. ANTWOORD van den heer **van Karnebeek**, Minister van Buitenlandsche Zaken (ingezonden 14 December 1922), op de vragen van den heer **Wittert van Hoogland** in zake toepassing van art. 168 der Invaliditeitswet op arbeiders van vreemde nationaliteit. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 13.)

Vraag I. Het antwoord op deze vraag luidt bevestigend.

Vraag II. Ondergeteekende is bereid met zijn ambtgenoot van Arbeid in bespreking te treden nopens de vraag, of er termen bestaan om, met de daarvoor in aanmerking komende Regeeringen, overleg te plegen om te komen tot het sluiten van verdragen, op grond waarvan een algemeene maatregel van bestuur, als bedoeld in het tweede lid van artikel 168 van de Invaliditeitswet, kan worden uitgevaardigd.

De aanzienlijk verminderde waarde der munteenheid van de Staten, welke voor het sluiten van een verdrag als voren bedoeld in het bijzonder in aanmerking zouden komen, zal echter zeer waarschijnlijk een beletsel blijken om reeds thans tot de afsluiting van zoodanige verdragen te komen.

Schriftelijk gedane vragen.

15. VRAGEN van den heer Mendels aan den Minister van Justitie in zake de opsporingsmethode van de politie-autoriteit te Weesp betreffende een inbraak in een fabriek aldaar. (Ingezonden 19 December 1922.)

1. Is het den Minister bekend, dat de politie-autoriteit te Weesp, belast met het doen van nasporingen betreffende een inbraak in een fabriek aldaar, ten deze gebruik heeft gemaakt van de diensten van een ingezetene dier gemeente, die beweert met onzichtbare wezens uit de geestenwereld in verbinding te kunnen treden, ten einde langs dien weg onthullingen of aanwijzingen omtrent de onbekende daders te verkrijgen?

2. Oordeelt de Minister dergelijke opsporingsmethode gewenscht en oorbaar?

3. Zoo neen, acht de Minister het dan niet noodig den betrokken politie-ambtenaar te doen weten, dat hij zich voortaan van dergelijk optreden hebbe te onthouden?

Schriftelijk gedane vragen.

16. VRAAG van den heer **van Lanschot** aan den Minister van Koloniën betreffende de heffing van uitvoerrechten op aardolie en bijproducten in Nederlandsch-Indië. (Ingezonden 28 December 1922.)

Bij de beraadslaging over de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1923 heeft de Minister, blijkens het *Kort Verslag* der vergadering van de Tweede Kamer van 22 December 1922, naar aanleiding van de voorgenomen opheffing der uitvoerrechten op aardolie en bijproducten in Nederlandsch-Indië o. a. medegedeeld:

> ,,dat in Indië de regeling is getroffen, dat in speciale gevallen de betaling van uitvoerrechten kan worden uitgesteld. De facto kan dus met 1 Januari de geheele heffing voorloopig worden gestaakt''.

De commissie van advies in zake aardolie-aangelegenheden heeft als haar meening te kennen gegeven, dat het gewenscht is de daadwerkelijke heffing van genoemde rechten op ultimo December 1922 te doen eindigen en ook de Volksraad heeft, blijkens een hier te lande ontvangen Aneta-telegram, tot afschaffing van die rechten geadviseerd.

Is de Regeering thans bereid het daarheen te leiden, dat in Nederlandsch-Indië van af 1 Januari e.k. de facto de heffing van die uitvoerrechten voorloopig wordt gestaakt in afwachting van de door de Staten-Generaal te nemen beslissing tot opheffing daarvan?

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.
Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 12*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

17. ANTWOORD van den heer **van Dijk**, Minister van Oorlog (ingezonden 29 December 1922), op de vragen van den heer **Slingenberg** betreffende verbouwing der z.g. „infanteriekazerne" te Haarlem. (Zie *Aanhangsel* 1922—1923, bladz. 17.)

Ter beantwoording van de met uw brief van 14 December jl. toegezonden vragen van het lid der Eerste Kamer den heer mr. M. Slingenberg heb ik de eer Uwer Excellentie het volgende mede te deelen.

Ad 1. Deze vraag wordt bevestigend beantwoord.

Ad 2. Het is juist, dat het Rijk heeft besloten om aan dat perceel verschillende voorzieningen te doen uitvoeren, zulks in verband met de gewijzigde bestemming van dat gebouw. Het is niet juist, dat die voorzieningen een bedrag van ongeveer f 60 000 zullen vereischen. De kosten van die voorzieningen zijn op f 16 500 geraamd.
Het is niet juist, dat met het doen van die voorzieningen reeds een aanvang is gemaakt.

Ad 3. Aangezien, ingevolge de door het Rijk en de gemeente Haarlem gesloten overeenkomst van 11 October 1860, het Rijk eerst tot teruggave o. m. van het bedoelde gebouw is verplicht, wanneer het niet meer voor de militaire belangen zal noodig zijn, bestaat er geen aanleiding om met de bedoelde werkzaamheden te wachten totdat de uitspraak in bovenbedoeld rechtsgeding zal hebben plaats gehad. Bovendien is het in het belang van het op te leggen materieel noodzakelijk, dat de bergplaatsen spoedig beschikbaar zullen zijn.

Ad 4. De kosten van de bedoelde werkzaamheden zullen worden bestreden uit art. 138 van de Staatsbegrooting voor het dienstjaar 1922 (het bedrag, vermeld achter *c.* van den uitgewerkten en toelichtenden staat).

18. ANTWOORD van den heer **Aalberse**, Minister van Arbeid (ingezonden 30 December 1922), op de vragen van den heer **Wittert van Hoogland** betreffende verlaging der premiën voor de Ongevallenwet 1921. (Zie *Aanhangsel* 1922—1923, bladz. 17.)

De waarschijnlijkheid is niet uitgesloten, dat de op te maken wetenschappelijke balans van het Ongevallenfonds per 31 December 1922 zal aantoonen, dat het batig saldo, dat blijkens het laatst verschenen verslag der Rijksverzekeringsbank over het jaar 1920 op 31 December van dat jaar rond f 5 800 000 bedroeg, over de jaren 1921 en 1922 nog is aangegroeid. Zoolang de vorenbedoelde wetenschappelijke balans niet is opgesteld, valt echter uiteraard niet met voldoende zekerheid te zeggen hoeveel het batig saldo op 31 December 1922 zal bedragen.
Aangezien intusschen reeds thans voldoende vaststaat, dat het tegenwoordige tarief der Rijksverzekeringsbank te hoog is, heeft ondergeteekende op voorstel van het bestuur der Rijksverzekeringsbank besloten, een verlaging van dat tarief met 20 ten honderd te bevorderen, welke verlaging op 1 Januari 1923 zal ingaan. Voorts is, mede op voorstel van voornoemd bestuur, in voorbereiding de totstandkoming van een Koninklijk besluit, gebaseerd op het zevende lid van artikel 40 der Ongevallenwet 1921, waarbij aan de werkgevers, die in het bij het Koninklijk besluit te bepalen tijdvak als premiebetalers bij de Rijksverzekeringsbank zijn aangesloten geweest, over het jaar 1923 een bij dat Koninklijk besluit te bepalen bijzondere premieverlaging zal worden verleend.

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.
Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk gedane vragen.

19. VRAAG van den heer **van Lanschot** aan de Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Financiën betreffende de moeilijke financieele positie der inrichtingen voor doofstommenonderwijs. (Ingezonden 2 Januari 1923.)

Blijkens de gedachtenwisseling in de Tweede Kamer der Staten-Generaal over hoofdstuk V*a* der Staatsbegrooting 1923, is het der Regeering bekend, dat de inrichtingen voor doofstommenonderwijs in een uiterst moeilijke financieele positie verkeeren.

Indien niet spoedig van Rijkswege meer financieele steun wordt geboden, is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat straks de geheele verzorging van doofstommen ten laste van den Staat zal komen, waardoor deze zich voor nog veel grootere uitgaven zal geplaatst zien. Het in dezen niet spoedig verleenen van meerderen steun zoude alzoo zijn misplaatste zuinigheid, welke de wijsheid bedriegt.

Kan mitsdien zeer spoedig invoering van den in art. 128 de Lager-onderwijswet bedoelden algemeenen maatregel van bestuur worden te gemoet gezien?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

20. ANTWOORD van den heer **Heemskerk**, Minister van Justitie (ingezonden 9 Januari 1923), op de vragen van den heer **Mendels** in zake de opsporingsmethode van de politie-autoriteit te Weesp betreffende een inbraak in een fabriek aldaar. (Zie *Aanhangsel*, Zitting 1922—1923, bladz. 19).

Onder referte aan uw bovenvermelde missive heb ik de eer U Hoogedelgestrenge het navolgende te berichten in antwoord op de door het lid van uw Kamer den heer Mendels gestelde vragen:

Het in de eerste vraag gestelde was den ondergeteekende niet bekend. Hij heeft ter zake inlichtingen ingewonnen, waaruit gebleken is, dat een der gemeentelijke politiebeambten op den openbaren weg werd aangesproken door een hem bekend persoon, vermoedelijk de in de vraag vermelde ingezetene, die vroeg ter plaatse van de inbraak eens te mogen kijken; dan zou hij zeggen wie de daders van de bedoelde inbraak waren. Die politiebeambte heeft dien persoon daarop een oogenblik naar de plaats van de inbraak meegenomen. Iets opgeleverd heeft dit niet. Het betrokken hoofd van plaatselijke politie heeft den politiebeambte opgedragen, zich in het vervolg van dergelijk optreden te onthouden. In verband met het bovenstaande is het overbodig op de tweede en derde vraag nader in te gaan.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

21. ANTWOORD van den heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw (ingezonden 10 Januari 1923), op de vraag van den heer **Mendels**, betreffende verontreiniging van het zeewater en van het strand der Zuidhollandsche kust door het uitstorten van het vuil van door de Droogdokmaatschappij te Rotterdam gereinigde met olie gestookte schepen, buiten den Waterweg in zee. (Zie *Aanhangsel* 1922—1923, bladz. 15.)

I. Uit een onderzoek, in 1921 ingesteld, is gebleken, dat inderdaad op enkele plaatsen van onze kust, somwijlen in vrij grooten getale, doode zeevogels zijn aangespoeld, welke met olie en teer overdekt en vermoedelijk daardoor omgekomen waren. Ook in het voorjaar van 1922 is van dergelijke gevallen melding gemaakt.

II. Het is juist, dat de Droogdokmaatschappij te Rotterdam het vuil van door haar gereinigde met olie gestookte schepen buiten den Waterweg in zee stort. Dientengevolge was in den namiddag van 12 Juli 1922 het zeewater evenals een gedeelte van het strand bij Hoek van Holland zoodanig verontreinigd, dat dien dag het zeebad gesloten moest worden. Ook lagen daar eenigen tijd geleden vele doode zeevogels op het strand verspreid, waarvan echter niet vastgesteld kon worden, dat hun dood veroorzaakt was door zeewater, hetwelk door olie of teer verontreinigd was. Voorts schijnt de verontreiniging der zee door olie en teer aan onze kust niet uitsluitend aan het storten van vuil buiten den Waterweg door de Rotterdamsche Droogdokmaatschappij te wijten te zijn, doch dragen vermoedelijk ook tankschepen, waarvan op zee de ruimen schoongemaakt worden, en stoomschepen, welker machines met vloeibare olie worden gestookt en den dubbelen bodem behalve voor ballast ook als bergplaats van vloeibare brandstof gebruiken, daaraan schuld.

III. Reeds eenigen tijd geleden heeft de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel a.i. de hier te lande gevestigde maatschappijen, welke tankschepen in de vaart hebben, verzocht, door verbetering van de pompinstallaties aan boord dezer schepen te willen bijdragen tot de bestrijding der verontreiniging van de zee door olie en teer, met het resultaat, dat thans nagenoeg al deze maatschappijen zich bereid hebben verklaard, daartoe haar zeer gewaardeerde medewerking te verleenen.

Onderzocht wordt, welke maatregelen verder ter beteugeling van het kwaad genomen kunnen worden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

22. ANTWOORD van den heer **de Graaff**, Minister van Koloniën (ingezonden 11 Januari 1923) op de vragen van den heer **van Lanschot** betreffende de heffing van uitvoerrechten op aardolie en bijproducten in Nederlandsch-Indië. (Zie *Aanhangsel* 1922—1923, bladz. 21.)

Zooals blijkt uit de *Handelingen* van de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende de huidige zitting (bladz. 1365), is door den ondergeteekende in de vergadering van die Kamer van 22 December 1922 medegedeeld, dat met den Gouverneur-Generaal overleg was gepleegd, ten einde in Nederlandsch-Indië een algemeene regeling in het leven te roepen, krachtens welke uitstel van betaling van het uitvoerrecht van aardolie en haar derivaten zou kunnen worden vergund, met voorbehoud van rentevergoeding, door welke regeling de facto de heffing van dat uitvoerrecht zou kunnen worden gestaakt gedurende het tijdvak van 1 Januari 1923 totdat door de Staten-Generaal een beslissing zou zijn genomen nopens de aangekondigde voorstellen tot opheffing van genoemd uitvoerrecht.

Op 27 December 1922 is van den Gouverneur-Generaal bericht ontvangen, dat de ordonnantie, welke bedoelde regeling bevat, den vorigen dag was vastgesteld en onmiddellijk in werking was getreden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

23. ANTWOORD van den heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (ingezonden 5 Februari 1923), op de vraag van den heer **van Lanschot**, betreffende de moeilijke financieele positie der inrichtingen voor doofstommenonderwijs. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 25.)

Mede namens zijn ambtgenoot van Financiën heeft de ondergeteekende de eer mede te deelen, dat een ontwerp van een algemeenen maatregel van bestuur tot regeling van het onderwijs aan doofstommen, blinden, slechthoorenden en zwakzinnigen gereed is. Over dit ontwerp wordt overleg gepleegd, hetwelk, naar verwacht mag worden, binnen korten tijd zal beëindigd zijn.

Schriftelijk gedane vragen.

24. VRAGEN van den heer Haazevoet aan den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, betreffende de huurverhoogingen der met Rijksvoorschot gebouwde woningen. (Ingezonden 13 Februari 1923.)

Kan de Minister mededeelen of, sinds de economische omstandigheden zoo zeer zijn gewijzigd, Z. Exc. niet van meening is, dat de tijd gekomen is, om het vroeger door hem ingenomen standpunt ter zake van de huurverhoogingen der met Rijksvoorschot gebouwde woningen grondig te herzien en wel o. m. op de volgende gronden:

1. dat sinds de arbeidsloonen met pl. m. 20 pct. zijn gedaald, de woninghuren zijn gestegen met ongeveer 50 pct.;

2. dat de te hooge woninghuren, welke thans de financieele draagkracht der bewoners ver te boven gaan, de belangen der volkshuisvesting in hooge mate schaden, wijl men ter tegemoetkoming in de huren zijn toevlucht neemt tot huisvesting van twee gezinnen in één woning en tot het houden van commensaals, hetgeen al reeds op moreele gronden dient veroordeeld te worden;

3. dat zoodra de woningnood zijn scherpte verliest, de hier bedoelde woningen zullen worden verlaten, waardoor de verliezen in de exploitatie voor rekening der gemeenten zullen moeten komen?

Acht de Minister het voorts op deze gronden niet gewenscht een verlaging der huren binnen de exploitatiemogelijkheden toe te laten, vervolgens af te zien van een bijdrage in het Woningfonds en de Rijksbijdrage in de annuïteit als crisiskosten af te schrijven?

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.
Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

25. ANTWOORD van den heer **de Graaff**, Minister van Koloniën (ingezonden 16 Februari 1923), op de vragen van het oud-lid der Eerste Kamer den heer **van Kol**, betreffende het verleenen van vrije passage naar Nederland aan door de malaise in den landbouw in Nederlandsch-Indië werkloos geworden Europeesche employé's. (Zie *Aanhangsel*, Zitting 1921—1922, bladz. 69 en 77.)

Ten vervolge van mijn schrijven van 20 Februari 1922, 1ste afdeeling, n°. 25, heb ik de eer U Hoogedelgestrenge mede te deelen, dat uit de door mij van de Indische Regeering ontvangen inlichtingen het volgende is gebleken:

I. Voor het treffen van maatregelen, om aan de door de malaise in den landbouw werkloos geworden Europeesche employé's desverlangd vrije passage naar Nederland te verschaffen, bestaat geen reden, omdat volgens de bestaande bepalingen de Gouverneur-Generaal reeds bevoegd is buiten Nederlandsch-Indië geboren personen, die daar te lande worden aangetroffen zonder middel van bestaan, voor Landsrekening herwaarts te doen overbrengen. In de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer nopens het ontwerp der Indische begrooting voor het loopende jaar (blz. 16) is het aantal personen genoemd, die in 1921 en het eerste halfjaar van 1922 op die wijze naar Nederland zijn vervoerd.

II. Deze vraag vindt ten deele haar beantwoording in de Assistentenregeling ter Oostkust van Sumatra (*Indisch Staatsblad* 1921 n°. 334). Wel is waar geldt het voorschrift, dat aan de assistenten vergoeding van overtochtskosten en verlofsbezoldiging geeft, alleen voor hen, die minstens vijf jaren in dienst bij den werkgever waren, doch verder te gaan en aan alle landbouwemployé's zonder onderscheid bij de wet vrije passage naar Nederland ten laste hunner werkgevers toe te kennen bij ontslag wegens malaise in het landbouwbedrijf of wegens ernstige ziekte, zou niet verantwoord zijn.

Schriftelijk gedane vragen.

26. VRAAG van den heer **van Lanschot** aan de Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Financiën, betreffende het invoeren van den in art. 128 der Lager-onderwijswet bedoelden algemeenen maatregel van bestuur in zake het doofstommenonderwijs. (Ingezonden 15 Februari 1923.)

Met belangstelling is kennis genomen van de mededeeling der Regeering, dat overleg wordt gepleegd over het invoeren van den in art. 128 der Lager-onderwijswet bedoelden algemeenen maatregel van bestuur betreffende het doofstommenonderwijs.

Blijkens mededeeling van den heer Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in de Eerste Kamer heeft dit overleg echter nog niet tot een resultaat geleid.

De financieele toestand der doofstommeninrichtingen is intusschen zóó ernstig, dat de besturen niet langer in onzekerheid mogen worden gelaten omtrent de al of niet invoering van dien maatregel.

Zoude de Regeering zich mitsdien daaromtrent spoedig willen verklaren?

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.
Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

27. ANTWOORD van den heer Aalberse, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid (ingezonden 5 Maart 1923), op de vragen van den heer **Haazevoet**, betreffende de huurverhoogingen der met Rijksvoorschot gebouwde woningen. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 35.)

De eerste vraag kan niet bevestigend worden beantwoord.

Ten aanzien van vroeger gebouwde woningen is er naar gestreefd, indien de inkomsten der huurders zulks toelieten, de woninghuren, die toenmaals zelfs meermalen de exploitatiekosten niet dekten, in overeenstemming te brengen met de huren van in den crisistijd gebouwde gelijksoortige woningen, opdat bevoorrechting van bepaalde groepen van bewoners zooveel mogelijk zou zijn uitgesloten en niet het minst, opdat het verstrekken van bijdragen niet zou ontaarden in het geven van onnoodigen steun.

Dat de woninghuren de financieele draagkracht der bewoners te boven zouden gaan, kan niet zonder meer worden aanvaard. Integendeel geschiedt de vaststelling der huren in verband met de inkomens der huurders, die ongeveer 1/6 à 1/7 van het inkomen voor woninghuur moeten afzonderen en waarbij bovendien rekening wordt gehouden met bepaalde omstandigheden (groote gezinnen, enz.).

Wanneer inderdaad de dubbele bewoning en het houden van commensalen toeneemt, ondanks het feit, dat slechts een naar het inkomen redelijke huur wordt gevorderd, kan zulks niet worden geweten aan de gevoerde huurpolitiek, doch ligt die oorzaak elders.

Ongetwijfeld trekt het feit, dat de loonen bijv. dalen met 20 pct. en de huren stijgen met 50 pct., bij oppervlakkig beschouwen de aandacht.

Een juiste indruk zou worden verkregen wanneer geschreven werd: „Daling arbeidsloon van 1921 of 1922 met 20 pct." en „stijging huren van omstreeks 1914 met 50 pct.". De vergelijking toch had plaats tusschen onvergelijkbare grootheden, nl. „vroegere" huren en „latere" loonen.

Stelt men, om het voorgaande te illustreeren, een arbeidsloon van vroeger op 100 pct. en daarna bij de groote loonstijging op maximum 200 pct., dan blijft dit loon ook na daling met 20 pct. op 160 pct. van het vroegere loon. Bij een stijging per saldo van 60 pct. van het loon is een huurstijging van 50 pct. zeker niet ongemotiveerd.

Dat er een tijd kan komen, in welken de woningnood sterk vermindert, en dat de reproductiekosten van woningen zoo laag zullen zijn, dat ook de daarmede verband houdende huren lager kunnen zijn dan de thans bedongen huren, en dat die omstandigheid offers van de Overheid zal vragen met betrekking vooral tot de in latere tijden gebouwde woningen, valt wel te voorzien. Het ziet er nog niet naar uit, dat dit spoedig is te verwachten. Dat onder andere omstandigheden wellicht anders zal worden gehandeld, is geen norm voor toetsing van het beleid onder de tegenwoordige omstandigheden.

Het antwoord op vraag 2 moet in verband met dat op vraag 1 ontkennend luiden. Eerst wanneer in de toekomst de bouwkosten stabiel zijn geworden, kan worden vastgesteld de grootte van de extra bouwkosten ten gevolge van de crisis en de grootte van de daarmede gepaard gaande crisisbijdrage.

En eerst dan zal overwogen kunnen worden de wenschelijkheid van afschrijving met daarmede correspondeerende maatregelen, omdat die afschrijving eerst dan practisch uitvoerbaar zal zijn.

Schriftelijk gedane vragen.

28. VRAGEN van den heer **Wittert van Hoogland** aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, betreffende de samenvoeging van de gemeenten 's Gravenhage en Loosduinen. (Ingezonden 7 Maart 1923.)

In de vergadering van den gemeenteraad van 's Gravenhage van 5 Maart heeft de heer van Sandick medegedeeld, dat bijaldien de samenvoeging van de gemeenten 's Gravenhage en Loosduinen niet zóó tijdig plaats heeft, dat de daarvoor noodige verkiezing kan samenvallen met de periodieke verkiezing voor den gemeenteraad van 's Gravenhage, daarvan een extra uitgave van f 60 000 het gevolg zal zijn.

Aangezien verwacht mag worden, dat de beide Kamers der Staten-Generaal zullen medewerken om deze onnoodige uitgave te voorkomen, zou ondergeteekende gaarne van Zijn Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw vernemen, of de indiening van het hierop betrekking hebbende wetsontwerp spoedig kan worden te gemoet gezien en of de Minister een zóó tijdige behandeling zou willen bevorderen, dat de eventueele afkondiging plaats heeft, indien mogelijk, vóór 10 April a.s., den datum van candidaatstelling.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

29. ANTWOORD van den heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw (ingezonden 14 Maart 1923), op de vragen van den heer **Wittert van Hoogland** betreffende de samenvoeging van de gemeenten 's Gravenhage en Loosduinen. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 41.)

Een wetsontwerp tot vereeniging van Loosduinen met 's Gravenhage heeft het Departement reeds verlaten. De ondergeteekende zal gaarne, voor zooveel het van hem afhangt, een spoedige behandeling bevorderen. In hoeverre de afkondiging eventueel van de wet vóór 10 April a.s. zou kunnen geschieden en welken invloed dit zou hebben op de candidaatstelling voor den gemeenteraad, zijn vragen, welke in dit stadium nog geen antwoord kunnen vinden.

Schriftelijk gedane vragen.

30. VRAAG van den heer **de Vos van Steenwijk** aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, betreffende vervroeging van den wettelijken tijd met een uur. (Ingezonden 15 Maart 1923.)

Kan — waar naar luid van art. 1 der wet van 23 Maart 1918 (*Stbl.* n°. 165), zooals die is gewijzigd bij de wet van 22 Maart 1922 (*Stbl.* n°. 130) telken jare *tijdig* bij in het *Staatsblad* en in de *Nederlandsche Staatscourant* te plaatsen besluit de dag wordt bepaald, waarop tusschen 18 Maart en 9 October de in art. 1 der wet van 23 Juli 1908 (*Stbl.* n°. 236) bedoelde wettelijke tijd met een uur wordt vervroegd — eerlang zoodanig besluit worden te gemoet gezien?

Is de Minister niet van oordeel, dat daarmede geenszins behoort te worden gewacht, totdat over het wetsvoorstel tot intrekking van bovengenoemde wet van 1918 door de wetgevende macht eene beslissing is genomen, naardien zoodoende ten gevolge van het gebruik maken van het recht van initiatief, een wettelijk voorschrift feitelijk tijdelijk buiten werking zoude worden gesteld?

Schriftelijk gedane vragen.

31. VRAAG van den heer **de Veer** aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw betreffende verkorting van den duur van den zomertijd. (Ingezonden 16 Maart 1923.)

Is de Minister bereid — in verband met de tegen den zomertijd in 't bijzonder bij den land- en tuinbouw bestaande bezwaren —, bij de vaststelling van de dagen, waarop tusschen 18 Maart en 9 October de in art. 1 der wet van 23 Juli 1908 (*Staatsblad* n°. 236) bedoelde wettelijke tijd met een uur wordt vervroegd, te bevorderen, dat de termijn, gedurende welken de zomertijd dit jaar zal duren, in vergelijking met dien van vorige jaren worde verkort?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

32. ANTWOORD van den heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw (ingezonden 17 Maart 1923), op de vraag van den heer **de Vos van Steenwijk**, betreffende vervroeging van den wettelijken tijd met een uur. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 45.)

Gelijk bekend, placht de Regeering, waar het gold de vaststelling van het begin en het einde van den zomertijd, vooral rekening te houden met de eischen van het internationaal spoorwegverkeer. Thans bestaat nog geen zekerheid welke die eischen zullen zijn en in afwachting daarvan is het onmogelijk een beslissing te nemen. Overigens mag er zeker wel de aandacht op gevestigd worden, dat nu een initiatief-voorstel tot afschaffing van den zomertijd ter tafel ligt van de Eerste Kamer, het voor de Regeering wel moeilijk is een beslissing te nemen. Immers mocht dit voorstel wet worden, dan zou daarmee een eventueel Koninklijk besluit tot instelling van den zomertijd automatisch ongedaan gemaakt zijn, wat tot groote moeilijkheden met name voor het spoorwegverkeer zou leiden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

33. ANTWOORD van den heer Ruys de Beerenbrouck, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw (ingezonden 22 Maart 1923), op de vraag van den heer de Veer betreffende verkorting van den duur van den zomertijd. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 47.)

Gelijk reeds in het antwoord aan den heer de Vos van Steenwijk is opgemerkt, pleegt de keuze van de data voor den zomertijd nauw verband te houden met de eischen van het internationaal verkeer. Nu die eischen nog niet vaststaan, moet de ondergeteekende zich reeds uit dezen hoofde van een antwoord op de gestelde vraag onthouden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

34. ANTWOORD van den heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, mede namens zijn ambtgenoot van Financiën (ingezonden 31 Maart 1923), op de vraag van den heer **van Lanschot** betreffende het invoeren van den in art. 128 der Lager-onderwijswet bedoelden algemeenen maatregel van bestuur in zake het doofstommenonderwijs. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 37.)

Mede namens zijn ambtgenoot van Financiën heeft de ondergeteekende de eer mede te deelen, dat zij zullen bevorderen, dat de in de vraag bedoelde algemeene maatregel van bestuur met ingang van 1 Januari a.s. zal worden ingevoerd.

Schriftelijk gedane vragen.

35. VRAGEN van den heer **van Embden** aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, betreffende de uitsluiting van den arts van het voorrecht van art. 122, 2de lid, en art. 133, 3de lid, der wet op het Hooger onderwijs. (Ingezonden 11 April 1923.)

Ingevolge de wet van 10 Juli 1922 (*Staatsblad* 443) tot aanvulling van de Hooger-onderwijswet, worden tot het afleggen van examens aan de Technische Hoogeschool en de Universiteit, zonder in het bezit te zijn van een einddiploma H. B. S. of gymnasium, toegelaten: de landbouwkundig ingenieur, resp. de ingenieur, en de veearts, doch niet de arts; en zulks niettegenstaande de voorsteller dier aanvullingswet in zijn memorie van toelichting zoodanige toelating ook voor de artsen bepleit had.

1. Acht de Minister deze uitsluiting der artsen noodzakelijk of redelijk?

2. Zoo neen, is hij dan bereid een wetswijziging te bevorderen, ten einde dit onderscheid weg te nemen?

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk gedane vragen.

36. VRAGEN van den heer **Arntz** aan den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, betreffende de malaise in de steenindustrie. (Ingezonden 12 April 1923.)

Is het den Minister bekend, dat ten gevolge van de malaise in de steenindustrie en de dientengevolge ontstane lage loonen, die de fabrikanten moeten geven om nog te kunnen doorwerken, een groot deel der fabrieken stilligt, wijl de arbeiders voor die loonen niet willen werken?

Is het den Minister verder bekend, dat het mogelijk is, dat nog meerdere fabrieken komen stil te liggen?

Is het den Minister bekend, dat een en ander het gevolg is van de door den Minister gevolgde betonpolitiek, namelijk den betonbouw te beschermen?

Is de Minister bereid, ten einde weer een normalen toestand in de steenindustrie te krijgen en de werkloosheid tegen te gaan, in tegenstelling met de thans gevolgde politiek den baksteenbouw uitsluitend te subsidieeren?

37. VRAGEN van den heer **Haazevoet** aan den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, in zake de dreigende uitsluiting in de steenindustrie. (Ingezonden 12 April 1923.)

Is de Minister bereid aan de Kamer mede te deelen of door een of meer der partijen bij de dreigende uitsluiting in de steenindustrie reeds de bemiddeling van Zijn Excellentie verzocht is en of dit verzoek in gunstige overweging is genomen?

Indien door een of meer dezer partijen geen verzoek tot bemiddeling is gedaan, is Zijn Excellentie dan niet bereid, zijn bemiddeling zoo mogelijk nog deze week aan te bieden, ten einde een ramp van zulk een omvangrijk conflict en een belangrijke stagnatie in den woningbouw te voorkomen?

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk gedane vragen.

38. VRAAG van den heer **Westerdijk** aan den Minister van Waterstaat, in zake de wenschelijkheid of niet-wenschelijkheid van de invoering van den zomertijd in het belang van het spoorwegverkeer. (Ingezonden 13 April 1923.)

Is de Minister bereid het gevoelen van de directie der Nederlandsche Spoorwegen mede te deelen omtrent de wenschelijkheid of niet-wenschelijkheid van de invoering van den zomertijd in het belang van het spoorwegverkeer, mede in verband met de kennis, die men thans bezit omtrent de invoering van den zomertijd in de aangrenzende landen?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

39. ANTWOORD van den heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid, (ingezonden 13 April 1923) op de vragen van den heer **Arntz**, betreffende de malaise in de steenindustrie. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 57.)

Het is den ondergeteekende bekend, dat in de steenindustrie malaise heerscht. Evenzeer is het hem bekend, dat in een groot deel der fabrieken een arbeidsconflict — deels staking, deels uitsluiting — heerscht. Den toekomstigen omvang der werkzaamheden in dit bedrijf waagt hij niet te voorspellen.

Dat malaise en stilliggen van fabrieken in eenige beteekenende mate het gevolg zouden zijn van den steun voor betonbouw, kan niet worden toegegeven.

De enkele plannen voor den bouw van betonwoningen, waarvoor steun is verleend, mede om te ontkomen aan de hooge loonen van de bouwvakarbeiders, en om werkverschaffing mogelijk te maken, kunnen niet een invloed van beteekenis hebben gehad op den afzet van den zeer grooten voorraad steenen, dien de fabrieken hebben.

Voor een besluit, alleen baksteenbouw te subsidieeren, kan geen aanleiding worden gevonden. Ondergeteekende heeft zeker geen voorkeur voor betonbouw op zich zelf. Het antwoord op de vraag, of ook betonbouw ter plaatse voor steun in aanmerking komt, hangt als regel af van het antwoord op deze andere vraag: is in het bepaalde geval, alles in aanmerking genomen, betonbouw goedkooper dan baksteenbouw?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

40. ANTWOORD van den heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, (ingezonden 24 April 1923) op de vragen van den heer **Haazevoet** in zake de dreigende uitsluiting in de steenindustrie. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 57.)

1. Tot heden is door de bij het conflict in de steenindustrie betrokken partijen geen bemiddeling van ondergeteekende verzocht. Enkele individueele wenschen in dien geest, welke ten deele weer werden ingetrokken, kan ondergeteekende niet beschouwen als een verzoek, als in de eerste vraag bedoeld. Niettemin houdt ondergeteekende zich op de hoogte van het verloop van het conflict en heeft hij met partijen reeds een bespreking gehouden.

2. Van een belangrijke stagnatie in den woningbouw door gedeeltelijken stilstand der baksteenproductie is vooreerst nog geen sprake. De onverkochte voorraden van de vorige campagne zijn zoo groot, dat in de behoefte aan bouwsteenen voor geruimen tijd voorzien is.

Afgescheiden daarvan, acht de ondergeteekende het echter in het belang van allen, die bij de baksteenindustrie betrokken zijn, dat de bedrijfsvrede spoedig hersteld wordt. De ondergeteekende is steeds bereid een verzoek om bemiddeling in overweging te nemen, doch meent het initiatief voor het al of niet toepassen van bemiddeling voorloopig nog aan partijen te moeten overlaten. Wel heeft de Regeering voorstellen van partijen, die naar haar meening tot werkhervatting kunnen leiden, met den meesten spoed in ernstige overweging genomen.

Schriftelijk gedane vragen.

41. VRAGEN van den heer S. de Vries aan den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid betreffende het aan vastaangestelde ambtenaren bij de Rijksverzekeringsbank verleend ontslag wegens reorganisatie van den dienst. (Ingezonden 25 April 1923.)

1. Is het waar, dat aan een aantal vastaangestelde ambtenaren bij de Rijksverzekeringsbank ontslag is verleend wegens reorganisatie van den dienst?

2. Is het juist, dat bij de Rijksverzekeringsbank nog een zeer groot aantal tijdelijke ambtenaren werkzaam zijn, en is Zijn Excellentie dan niet van meening, dat die allereerst voor ontslag in aanmerking hadden moeten komen?

3. Is het waar, dat tal van de thans ontslagen vastaangestelde ambtenaren in 1919 den wensch te kennen hebben gegeven, bij de Raden van Arbeid te worden geplaatst, en dat toen op hun verzoek afwijzend is beschikt, omdat zij volgens het oordeel van het bestuur der Rijksverzekeringsbank niet konden worden gemist?

4. Is de Minister niet van oordeel, dat de vorenbedoelde wijze van afvloeiing van overcompleet personeel niet in overeenstemming is met de door de Regeering op advies der Centrale commissie voor georganiseerd overleg in ambtenarenzaken aangenomen algemeene regelen?

5. Is de Minister voorts niet van oordeel, dat bij overcompleet aan personeel de gehuwde vrouwelijke ambtenaar, wier man zelf het brood voor het gezin verdient, eerder voor ontslag in aanmerking behoort te komen dan andere ambtenaren?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

42. ANTWOORD van den heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat (ingezonden 27 April 1923), op de vraag van den heer **Westerdijk** in zake de wenschelijkheid of niet-wenschelijkheid van de invoering van den zomertijd in het belang van het spoorwegverkeer. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 59.)

Ik heb de eer u mede te deelen, dat ik ter beantwoording van de vraag van het lid der Kamer den heer Westerdijk onder de tegenwoordige omstandigheden meen te mogen volstaan met verwijzing naar de verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw in de vergadering van 19 April jl. (*Handelingen*, bladz. 592).

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

43. ANTWOORD van den heer **de Visser**, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (ingezonden 11 Mei 1923), op de vragen van den heer **van Embden** betreffende de uitsluiting van den arts van het voorrecht van art. 122, 2de lid, en art. 133, 3de lid, der wet op het hooger onderwijs. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 55.)

Inderdaad vallen degenen, die volgens de oude regeling arts zijn geworden, niet onder de wet van 10 Juli 1922 (*Staatsblad* n°. 443), in tegenstelling met veeartsen.

Ondergeteekende is echter van meening, dat het niet strikt noodig is achteraf te bevorderen, dat deze leemte wordt weggenomen.

Immers degenen, die volgens de bepalingen van het nieuwe Academisch Statuut de artsenstudie volbrengen, kunnen wel van de bepalingen van de wet van 10 Juli 1922 gebruik maken, vermits zij doctoraal examen in de geneeskunde hebben afgelegd. Alleen zij, die volgens de oude regeling arts zijn geworden, vallen er dus buiten.

De ondergeteekende nu acht het niet noodig voor deze in aantal verminderende categorie achteraf het opnemen in de wet van een overgangsbepaling te bevorderen, omdat, voor zoover de universiteit betreft, in voorkomende gevallen de bepaling van artikel 133, zesde lid, der Hooger-onderwijswet de gelegenheid biedt, aan de aangeduide moeilijkheid te gemoet te komen, en, voor zoover de Technische Hoogeschool betreft, de belanghebbende wel steeds als bezitter van het getuigschrift wegens met goed gevolg afgelegd eindexamen hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus recht van toegang tot de examens zal hebben.

44. ANTWOORD van den heer **Aalberse**, Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid (ingezonden 11 Mei 1923), op de vragen van den heer **S. de Vries** betreffende het aan vastaangestelde ambtenaren bij de Rijksverzekeringsbank verleende ontslag wegens reorganisatie van den dienst. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 63.)

1. Het antwoord op de eerste vraag luidt bevestigend.

2. Bij de Rijksverzekeringsbank zijn inderdaad in het bijzonder in de rangen van klerk en schrijver nog een groot aantal tijdelijke ambtenaren werkzaam. Ook naar de meening van ondergeteekende behooren als regel deze tijdelijke ambtenaren allereerst voor ontslag in aanmerking te komen. Van dien regel is echter in twee gevallen afwijking noodzakelijk. Vooreerst in het geval, waarin de overbodig geworden ambtenaar tot het middelbare of hoogere personeel behoort en in die rangen geen tijdelijke ambtenaren werkzaam zijn. Het ware in strijd met een juiste ambtelijke verhouding om b.v. een overbodig geworden commies te belasten met het werk, dat tot nog toe door een tijdelijken klerk werd verricht. Voorts in het geval, waarin de vaste ambtenaar hetzij door zijn lichamelijken toestand, hetzij door gebrek aan bekwaamheid of dienstijver voor den dienst geen of slechts geringe waarde bezit.

3. In 1919 werd aanvankelijk aan de ambtenaren der Rijksverzekeringsbank, die een betrekking bij een Raad van Arbeid konden verkrijgen, op hun verzoek gedurende een jaar nonactiviteit verleend, als Bankambtenaar.

Toen het aantal ambtenaren van de Bank, dat den dienst dier instelling wilde vaarwelzeggen om bij een Raad van Arbeid een nieuwen werkkring te vinden, zoo groot werd, dat de dienst der Bank daaronder dreigde te lijden, werd bepaald, dat geen nonactiviteitsverlof meer zou worden verleend, zoodat aan den ambtenaar der Bank, die een benoeming bij een der Raden van Arbeid kon verkrijgen, niet langer de gelegenheid bleef opengesteld om, als de nieuwe betrekking hem niet bleek te bevallen, in zijn vroegere positie bij de Bank terug te keeren. Het antwoord op de derde vraag kan derhalve ontkennend luiden.

4. De vorenbedoelde wijze van afvloeiing van overcompleet Bankpersoneel is naar het oordeel van ondergeteekende in overeenstemming met de door de Regeering op advies der Centrale commissie voor georganiseerd overleg in ambtenarenzaken aangenomen algemeene regelen.

5. Het antwoord op de vijfde vraag luidt bevestigend, voor zoover echter zich niet een der beide gevallen voordoet, als bedoeld in het antwoord op de tweede vraag.

Schriftelijk gedane vragen.

45. VRAAG van den heer de Veer aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw betreffende het uitblijven der Koninklijke beslissing op het beroep van den raad der gemeente Stoppeldijk tegen niet-goedkeuring van de begrooting voor 1922. (Ingezonden 31 Mei 1923.)

De Minister heeft 7 December 1922 op een schriftelijke vraag van mejuffrouw van Dorp in de Tweede Kamer betreffende de Koninklijke beslissing op het beroep van den raad der gemeente Stoppeldijk tegen niet-goedkeuring van de begrooting voor 1922 geantwoord, dat deze beslissing werd aangehouden in verband met het destijds aanhangig ontwerp van wet tot wijziging van de wet tot regeling van het algemeen vormend lager onderwijs.

Dit ontwerp is 16 Februari 1923 wet geworden en nog steeds laat de bovenbedoelde beslissing op zich wachten.

Kan de Minister mededeelen wat daarvan thans de oorzaak is geworden?

Schriftelijk gedane vragen.

46. VRAAG van den heer van Wassenaer van Catwijck aan den Minister van Financiën betreffende de door een inspecteur der registratie bij de aangiftebiljetten voor de vermogensbelasting 1923/24 gevoegde circulaire in zake overlegging, bij de aangifte, o.a. van een specificatie der effecten. (Ingezonden 4 Juni 1923.)

1. Heeft de Minister kennis genomen van het bericht in het *Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie* van 19 Mei 1923, dat luidt:

„Door een van de inspecteurs der registratie zijn aangiftebiljetten voor de vermogensbelasting 1923/24 verzonden, met bijvoeging van eene gehectographeerde circulaire, waarbij, „ten einde zooveel mogelijk latere correspondentie onnoodig te maken", verzocht wordt bij de aangifte over te leggen:

1°. enz.;

2°. eene specificatie van (uwe) effecten."?

2. Bevat dit bericht waarheid?

3. Zoo ja, is de Minister dan niet van meening, dat het den inspecteur niet veroorloofd was een dergelijke circulaire te zenden, gezien de discussie over art. 67 Inkomstenbelasting (thans art. 70), *Handelingen* II, 13—14, blz. 2066 v.v.,

en is de Minister in dat geval bereid, van die meening aan de inspecteurs in het algemeen en aan bedoelden inspecteur in het bijzonder te doen blijken?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

47. ANTWOORD van den heer de Geer, Minister van Financiën (ingezonden 8 Juni 1923), op de vragen van den heer van Wassenaer van Catwijck betreffende de door een inspecteur der registratie bij de aangiftebiljetten voor de vermogensbelasting 1923/24 gevoegde circulaire in zake overlegging, bij de aangifte, o. a. van een specificatie der effecten. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 71.)

De beide eerste vragen worden bevestigend beantwoord.
In antwoord op de derde vraag kan worden meegedeeld, dat reeds op 23 Mei jl. door den ondergeteekende in den bedoelden zin aan den inspecteur is geschreven en hem tevens verzocht aan de personen, die een dergelijke circulaire ontvingen, tegenbericht te zenden.

Rectificatie.

Op bladz. 71 staat: „Vraag van" enz.; lees: „Vragen van".

Schriftelijk beantwoorde vragen.

48. ANTWOORD van den heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw (ingezonden 13 Juni 1923), op de vraag van den heer **de Veer** in zake het uitblijven der Koninklijke beslissing op het beroep van den raad der gemeente Stoppeldijk tegen niet-goedkeuring van de begrooting voor 1922. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 69.)

Na het tot stand komen van de wet van 16 Februari 1923 (*Staatsblad* n°. 38), tot wijziging van de Lager-onderwijswet 1920, heeft het beroep van den raad van Stoppeldijk tegen de niet-goedkeuring van de begrooting dier gemeente voor 1922 opnieuw een punt van overweging uitgemaakt. Omtrent de te nemen beslissing pleegt ondergeteekende nog overleg met zijn ambtgenoot van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Dat overleg zal naar verwachting weldra tot beslissing leiden.

Schriftelijk gedane vragen.

49. VRAGEN van den heer **Haazevoet** aan den Minister van Waterstaat, betreffende eventueele reorganisatie van den postpakkettendienst. (Ingezonden 14 Juni 1923.)

Zijn de geruchten gegrond, dat door het Hoofdbestuur der Posterijen onderhandelingen gevoerd worden met de Algemeene Expeditie-Onderneming Van Gend & Loos H. Collignon en Cie. over de overname van den besteldienst der postpakketten?

Indien deze geruchten gegrond zijn, is de Minister dan bereid te bevorderen, dat de transportbeambten, die gedurende vele jaren, hoewel in particulier dienstverband, hun diensten aan het Rijk gaven, op geenerlei wijze financieel het slachtoffer zullen worden van een dergelijke reorganisatie van den postpakkettendienst?

50. VRAGEN van den heer **Haazevoet** aan de Ministers van Oorlog en van Waterstaat, betreffende het verkrijgen door de gemeente Amsterdam van een vlieghaven, ter voldoening aan de eischen van het internationaal luchtvaartverkeer. (Ingezonden 14 Juni 1923.)

1. Is het den Ministers bekend, dat te Amsterdam van particuliere zijde pogingen worden aangewend om, ter voldoening aan de eischen van het internationaal luchtvaartverkeer, een nieuwe vlieghaven aan te leggen, niet ver gelegen van de vlieghaven „Schiphol"?

2. Zijn deze pogingen het gevolg van belemmerende militaire bepalingen, ten gevolge waarvan „Schiphol" zich niet ontwikkelen kan tot een zoodanige vlieghaven, als voor de hoofdstad noodzakelijk is en ten gevolge waarvan Amsterdam, zijnde een der belangrijke centra voor handel, nijverheid en internationaal luchtvaartverkeer, feitelijk van een behoorlijke vlieghaven verstoken is?

3. Zijn er door of vanwege het gemeentebestuur van Amsterdam reeds stappen bij de Regeering gedaan om „Schiphol" tot Amsterdamsche vlieghaven te reorganiseeren?

4. Acht de Regeering het, vooral uit een oogpunt van bezuiniging, niet in hooge mate gewenscht, dat er overleg worde gepleegd met het gemeentebestuur van Amsterdam, ten einde „Schiphol" in eigendom of — zoo dit laatste niet met de belangen des lands strookt — althans in onderhoud en exploitatie aan deze gemeente af te staan, waardoor op de meest economische wijze aan deze behoefte van Amsterdam wordt voldaan en het Rijk een belangrijke besparing geniet?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

51. ANTWOORD van den heer **van Swaay**, Minister van Waterstaat (ingezonden 10 Juli 1923), op de vragen van den heer **Haazevoet**, betreffende eventueele reorganisatie van den postpakkettendienst. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 77.)

Er is een onderzoek aanhangig in hoeverre bezuiniging zal kunnen worden verkregen door in sommige plaatsen de uitreiking van postpakketten te doen geschieden door de firma van Gend en Loos, H. Collignon en Cie.

Als regel geldt, dat de duur van het zijdelingsch dienstverband der postiljons met het Staatsbedrijf der posterijen, telegrafie en telefonie afhankelijk is van den duur van het contract tusschen den aannemer der postritten en dat Staatsbedrijf. Wordt een overeenkomst om de een of andere reden niet vernieuwd, dan is te gelijker tijd het zijdelingsch dienstverband met de postadministratie verbroken.

Er bestaat geen aanleiding om bij beëindiging eener overeenkomst ten gevolge van overdracht van den besteldienst der postpakketten aan de bovengenoemde firma van den tot dusverre gevolgden regel af te wijken.

Schriftelijk gedane vragen.

32. VRAGEN van den heer **Idenburg** aan den Minister van Koloniën betreffende de aanwijzing in 1923 van Oost-Indische bestuursambtenaren tot de studie voor een daartoe in aanmerking komend doctoraat. (Ingezonden 12 Juli 1923.)

a. Is het de bedoeling, dat, nu de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie is opgeheven, reeds in dit jaar Oost-Indische bestuursambtenaren worden aangewezen om te studeeren voor een der daartoe in aanmerking komende doctoraten?

b. Zoo ja, wanneer kan de aanwijzing, indien deze nog niet heeft plaats gehad, worden verwacht?

c. Is reeds een regeling vastgesteld betreffende de positie van hen, die voor de bedoelde studie zijn (of worden) aangewezen? Worden aan die aanwijzing financieele voordeelen verbonden; wordt het behoud van de plaats in de ranglijst gewaarborgd; blijft recht op promotie verzekerd, enz.?

d. Indien de aanwijzing nog niet heeft plaats gehad, kan deze dan niet worden bespoedigd, wijl het voor degenen, die daarvoor in aanmerking wenschen te komen, althans voor zoover zij thans in Nederland vertoeven, van het grootste belang is spoedig zekerheid te bezitten? En indien het nog ontbreken van een regeling der positie oorzaak is van vertraging in de aanwijzing, kan de Minister dan niet het tot stand komen van een voorloopige regeling bevorderen, opdat de voor velen drukkende onzekerheid spoedig worde opgeheven?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

53. ANTWOORD van den heer **van Dijk**, Minister van Oorlog (ingezonden 20 Juli 1923), op de vragen van den heer **Haazevoet**, betreffende het verkrijgen door de gemeente Amsterdam van een vlieghaven, ter voldoening aan de eischen van het internationaal luchtvaartverkeer. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 77.)

Ten gevolge van het overleg, dat ten aanzien van de beantwoording van de vragen van het lid der Kamer den heer Haazevoet gepleegd moet worden tusschen mijn ambtgenoot van Waterstaat en mij, is het mij tot mijn leedwezen niet mogelijk, uwer Excellentie binnen den daarvoor vastgestelden termijn bedoeld antwoord te doen toekomen.

De afdoening zal zooveel mogelijk bespoedigd worden.

De vragen werden mij toegezonden bij schrijven van uw Excellentie dd. 18 Juni 1923.

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk gedane vragen.

54. VRAGEN van den heer **de Veer** aan den Minister van Financiën in zake het sporadisch onderzoek, aan het station te Roosendaal, naar het bezit van een pas of een bewijs van Nederlanderschap door reizigers naar België. (Ingezonden 30 Juli 1923.)

Af en toe worden aan het station te Roosendaal de reizigers naar België gecontroleerd met betrekking tot het bezit van een pas of een bewijs van Nederlanderschap.

Heeft deze sporadische contrôle eenig nut?

Zoo ja, kan de Minister mededeelen welk nut?

Zoo neen, is de Minister dan bereid, dezen maatregel, die voor de reizigers hinderlijk en tijdroovend is, in te trekken?

Schriftelijk gedane vragen.

55. VRAGEN van Baron de Vos van Steenwijk aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw betreffende het weglaten van „adelijke titels en kwalificatiën" in het proces-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau tot het vaststellen van den uitslag der verkiezing van de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

In het proces-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau tot het vaststellen van den uitslag der verkiezing van de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal ingevolge de stemming, gehouden op Vrijdag 27 Juli 1923, zooals dit is gepubliceerd in het bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Maandag 30 Juli 1923, n°. 146, zijn alle „adelijke titels of kwalificatiën" weggelaten.

Kan de Minister mededeelen, waarom dit is geschied; en is Zijne Excellentie niet van oordeel, dat hier in strijd met het bepaalde in art. 1 van het Koninklijk besluit van 26 Januari 1822 (*Staatsblad* n°. 1) is gehandeld?

Schriftelijk gedane vragen.

56. VRAGEN van den heer **Westerdijk** aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, betreffende het verleenen der aangevraagde Koninklijke bewilliging op de statuten van vereenigingen tot bevordering van de verkrijging van onroerend goed door landarbeiders in het kanton Oostburg. (Ingezonden 11 Augustus 1923.)

1. Is het juist, dat in het voorjaar van 1922 in het kanton Oostburg verscheidene vereenigingen tot bevordering van de verkrijging van onroerend goed door landarbeiders zijn opgericht, elk met een burgerlijke gemeente tot werkkring?

2. Is het juist, dat deze vereenigingen reeds toen de Koninklijke bewilliging op haar statuten hebben aangevraagd?

3. Is het juist, dat daarna van andere zijde pogingen zijn aangewend, om in de plaats van bedoelde vereenigingen, voor het geheele kanton Oostburg, omvattende 16 gemeenten, te geraken tot één stichting, met hetzelfde doel?

4. Is het juist, dat bedoelde vereenigingen nog maar steeds wachten op de aangevraagde Koninklijke goedkeuring harer statuten?

5. Is de Minister niet van gevoelen, dat in het onderhavige geval een vereeniging voor elke gemeente meer aanbeveling verdient dan één stichting voor het geheele kanton?

6. Wil de Minister, indien de voorgaande vragen bevestigend worden beantwoord, niet bevorderen, dat de aangevraagde Koninklijke bewilligingen alsnog zoo spoedig mogelijk worden verleend?

Schriftelijk beantwoorde vragen.

57. ANTWOORD van den heer **de Graaff**, Minister van Koloniën (ingezonden 15 Augustus 1923), op de vragen van den heer **Idenburg** betreffende de aanwijzing in 1923 van Oost-Indische bestuursambtenaren tot de studie voor een daartoe in aanmerking komend doctoraat. (Zie *Aanhangsel*, blz. 81.)

Ad *a*. De vraag, of het de bedoeling is, dat, nu de Nederlandsch-Indische Bestuursacademie is opgeheven, reeds in dit jaar Oost-Indische bestuursambtenaren worden aangewezen om te studeeren voor een der daartoe in aanmerking komende doctorale examens, wordt bevestigend beantwoord.

Ad *b*. De aanwijzing van Oost-Indische bestuursambtenaren voor de bedoelde studie kan elken dag worden verwacht. Aan den Gouverneur-Generaal is telegrafisch verzocht om dadelijk na de aanwijzing de namen over te seinen.

Ad *c*. Bij telegram van 17 Juli jl. heb ik mijn instemming betuigd met de in Nederlandsch-Indië ontworpen regeling betreffende de positie van hen, die voor de studie zijn of worden aangewezen.

Aan die aanwijzing worden geen financieele voordeelen verbonden. Gedurende den verloftijd, die in verband met de studie wordt verlengd, zullen de betrokken bestuursambtenaren in het genot blijven van verlofsbezoldiging; daarboven wordt echter geen toelage toegekend.

Omtrent het waarborgen van behoud van de plaats in de ranglijst, verzekering van het recht op promotie, enz., wordt nader overleg gepleegd met de Indische Regeering.

Zoodra ter zake een beslissing is genomen, zal ik U Hoogedelgestrenge alsnog daarmede in kennis stellen.

Ad *d*. Zooals uit de beantwoording van de tweede vraag is gebleken, is aan den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië telegrafische mededeeling van de namen der aangewezenen verzocht. De omstandigheid, dat het verlof van enkelen der betrokkenen binnenkort expireert, gaf mede aanleiding daartoe.

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.

Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

58. ANTWOORD van den heer **Colijn**, Minister van Financiën (ingezonden 1 September 1923), op de vragen van den heer **de Veer** in zake het sporadisch onderzoek aan het station te Roosendaal naar het bezit van een pas of een bewijs van Nederlanderschap door reizigers naar België. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 85.)

Ik heb de eer U Hoogedelgestrenge naar aanleiding van uw brief dd. 31 Juli 1923 mede te deelen, dat de daarbij toegezonden vragen van het lid uwer Kamer mr. A. A. de Veer nog niet kunnen beantwoord worden, daar over het te geven antwoord het overleg met mijn ambtgenoot van Justitie niet is geëindigd.

59. ANTWOORD van den heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw (ingezonden 4 September 1923), op de vragen van den heer **de Vos van Steenwijk** betreffende het weglaten van ,,adelijke titels en kwalificatiën'' in het proces-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau tot het vaststellen van den uitslag der verkiezing van de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. (Zie *Aanhangsel*, bladz. 87.)

Omtrent de redenen, waarom in het bedoelde proces-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau tot het vaststellen van den uitslag der verkiezing van de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal alle ,,adelijke titels of kwalificatiën'' zijn weggelaten, heeft vermeld Bureau, desgevraagd, aan den ondergeteekende het volgende medegedeeld:

,,Grondslag voor den opbouw van het proces-verbaal zijn de lijsten van candidaten, zooals die door de inleveraars zijn ingediend en door de hoofdstembureaux voor wat betreft de verkiezing van de Tweede Kamer en door de Commissarissen der Koningin voor wat aangaat de verkiezing van de Eerste Kamer, aan het Centraal Stembureau worden overgebracht. Deze candidatenlijsten bevatten nu eens enkel namen en voorletters of voornamen der gestelde candidaten, dan weer vermelden zij mede hunne titels. Meermalen kwam het voor, dat overigens gelijkluidende lijsten in sommige kieskringen met, in andere zonder titels werden ingediend.

Bij de publicatie van de lijsten in de *Staatscourant*, voorafgaande aan de stemming, volgde het Centraal Stembureau den regel, dat de lijsten werden openbaar gemaakt juist zooals zij waren ingediend — nu eens met, dan weer zonder titels. Voor het proces-verbaal echter was uniformiteit geboden.

Mede omdat het Bureau, *bij hetwelk de candidaten persoonlijk niet bekend zijn*, niet in staat is voor alle candidaten vast te stellen, of zij behooren tot hen, die gerechtigd zijn tot eenigen adellijken titel — daargelaten nog dat het veel omvattende werk, dat bij een verkiezing in weinige dagen te verrichten valt, dergelijk onderzoek bezwaarlijk zou toelaten —, besloot het Bureau de uniformiteit te vinden in het weglaten van alle titels. Aan dit besluit lag mede de gedachte ten grondslag, dat, ware deze weglating, als van een wezenlijk onderdeel der omschrijving van den candidaat, niet geoorloofd, de noodzakelijke consequentie zou zijn, dat lijsten, welke overigens gelijkluidend waren, vanwege dit wezenlijke verschil niet als gelijkluidende lijsten in den zin van de artikelen 98, 114*i* en 114*m* der Kieswet zouden kunnen worden beschouwd.

De methode van niet-vermelding van titels of kwalificatiën verdient, naar het oordeel van het Centraal Stembureau, nog om een andere reden de voorkeur. De titels of kwalificatiën maken toch niet een integreerend bestanddeel van den naam of den voornaam uit, maar zijn, ook in den gedachtengang en naar de terminologie van het Koninklijk besluit van 26 Januari 1822 (*Staatsblad* n°. 1) (men zie artikel 2), praedicaten, afgescheiden en onderscheiden van naam en voornaam, waartoe de dragers van die namen gerechtigd zijn. De candidatenlijsten moeten ingevolge artikel 114*a* voldoen aan het model, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 2 Juli 1923 (*Staatsblad* n°. 336), waarbij de vorm en inrichting der candidatenlijsten zijn voorgeschreven. Zij mogen niet minder bevatten dan het model aangeeft, maar ook niet meer. Nu in dat model slechts gelegenheid geopend wordt tot het vermelden van den naam, de voorletters of voornamen en de woonplaats van de candidaten, moet de opneming van titels of kwalificatiën geacht worden daardoor uitgesloten te zijn.

Wat betreft artikel 1 van het Koninklijk besluit van 26 Januari 1822 (*Staatsblad* n°. 1), merkt het Centraal Stembureau op, dat op dat besluit de Raad van State niet werd gehoord en dat het treedt op het terrein van wetgeving, zoodat zijn rechtskracht in hooge mate twijfelachtig is, daargelaten of het Centraal Stembureau tot de ,,openbare beambten'' behoort en, ware het anders, aan dat besluit onderworpen zou zijn.''

Met bovenstaande beschouwingen kan de ondergeteekende zich vereenigen.

Schriftelijk beantwoorde vragen.

60. ANTWOORD van den heer **Ruys de Beerenbrouck**, Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw (ingezonden 10 September 1923), op de vragen van den heer **Westerdijk**, betreffende het verleenen der aangevraagde Koninklijke bewilliging op de statuten van vereenigingen tot bevordering van de verkrijging van onroerend goed door landarbeiders in het kanton Oostburg. (Zie *Aanhangsel*, blz. 89.)

1. Het is juist, dat in het voorjaar van 1922 in het kanton Oostburg verscheidene vereenigingen tot bevordering van de verkrijging van onroerend goed door landarbeiders zijn opgericht, elk met een burgerlijke gemeente tot werkkring.

2. Het is juist, dat deze vereenigingen reeds toen de Koninklijke bewilliging op haar statuten hebben aangevraagd.

3. Het is juist, dat daarna van andere zijde pogingen zijn aangewend, om in de plaats van bedoelde vereenigingen, voor het geheele kanton Oostburg, omvattende 16 gemeenten, te geraken tot één stichting, met hetzelfde doel.

4. Het is juist, dat de statuten dezer vereenigingen, met uitzondering van één, nog geen Koninklijke goedkeuring hebben verkregen.

5. Ondergeteekende is van gevoelen, dat in het onderhavige geval een vereeniging voor elke gemeente meer aanbeveling verdient dan één stichting voor het geheele kanton.

6. De gedachtenwisseling, welke noodig was om het daarheen te leiden, dat de bedoelde stichting haar kring zoude beperken tot die gemeenten, waar geen vereeniging was opgericht, en de verdere behandeling van de aanvragen der vereenigingen door de verschillende colleges, die daarbij betrokken zijn, hebben veel tijd in beslag genomen.

Inmiddels zijn echter verschillende stukken ingekomen, zoodat thans de goedkeuring niet lang meer op zich zal laten wachten. Ten slotte worde nog vermeld, dat de vereeniging te Schoondijke reeds is toegelaten om ingevolge de Landarbeiderswet werkzaam te zijn.

AANHANGSEL TOT HET VERSLAG VAN DE HANDELINGEN DER EERSTE KAMER.
Vragen, door de leden der Kamer gedaan overeenkomstig art. 52*bis* van het Reglement van Orde, en de daarop door de Regeering gegeven antwoorden.

Schriftelijk gedane vragen.

61. VRAAG van Baron **de Vos van Steenwijk** aan den Minister van Binnenlandsche Zaken en Landbouw, naar aanleiding van het antwoord van Zijne Excellentie (zie *Aanhangsel*, bladz. 93) op de door hem gedane vragen betreffende het weglaten van ,,adelijke titels en kwalificatiën'' in het proces-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau tot het vaststellen van den uitslag der verkiezing van de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. (Ingezonden 14 September 1923.)

In antwoord op door mij aan den Minister gestelde vragen betreffende het weglaten van alle „adelijke titels of kwalificatiën" in het proces-verbaal van de zitting van het Centraal Stembureau tot het vaststellen van den uitslag der verkiezing van de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal ingevolge de stemming, gehouden op Vrijdag 27 Juli 1923, zooals dit is gepubliceerd in het bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Maandag 30 Juli 1923, n°. 146 (*Aanhangsel* tot het verslag van de *Handelingen* der Eerste Kamer, vel 43), heeft Zijne Excellentie beschouwingen, door voornoemd Bureau, ter zake gehoord, hem toegezonden, medegedeeld, met vermelding, dat Zijne Excellentie zich met die beschouwingen kan vereenigen (*Aanhangsel* tot het verslag van de *Handelingen* der Eerste Kamer, vel 46).

Tot die beschouwingen — waarover *thans* verder gezwegen — behoort de volgende passus:

„Wat betreft artikel 1 van het Koninklijk besluit van 26 Januari 1822 (*Staatsblad* n°. 1), merkt het Centraal Stembureau op, dat op dat besluit de Raad van State niet werd gehoord en dat het treedt op het terrein van wetgeving, zoodat zijn rechtskracht in hooge mate twijfelachtig is."

Kan de Minister — waar in lijnrechten strijd met de bewering van het Centraal Stembureau — op evenvermeld Koninklijk besluit de Raad van State wel degelijk, zelfs tot tweemaal toe, is gehoord, adviezen van 26 Mei 1820, n°. 3 en 17 Juli 1821, n°. 6, de redenen mededeelen, waarom Zijne Excellentie zich met bovenstaande — immers op volstrekt onjuisten grondslag steunende — beschouwing van voorzegd Stembureau toch kan vereenigen?